Migne, Jacques Paul.

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRA, UNIFORMIS, COMMODA, ŒCONOMICA

OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM, SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS ET AD PHOTII TEMPORA (ANN. 863) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA ECCLESIÆ SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA;
DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA;
OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS DETECTIS AUCTA;
INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI SUBSEQUENTIBUS, DONATA;
CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA;
OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;
DUCENTIS ET AMPLIUS INDICIBUS LOCUPLETATA; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE PATRUM, ABSQUE ULLA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBVIUM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS, A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT.
EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS, CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTER SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA, SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM, PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES, LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIÆ GRÆCÆ A S. BARNABA AD PHOTIUM,

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE

CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIÆ, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA; LATINA, JAM INTEGRE EXARATA, VIGINTI ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA STAT, CENTUMQUE ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM CUM VERSIONE LATINA LATERALIS COMPLECTITUR, ET FORSAN CENTUM VOLUMINUM EXCEDET NUMERUM. POSTERIOR AUTEM VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET IDEOQUE INTRA QUINQUAGINTA CIRCITER VOLUMINA RETINEBITUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE MERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR: UTROBIQUE VERO, UT PRETII HUJUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM COMPARET NECESSE ERIT; SECUS ENIM, CUJUSQUE VOLUMINIS AMPLITUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUABUNT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS XXI.

EUSEBIUS PAMPHILI CÆSARIENSIS EPISCOPUS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA *D'AMBOISE*, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO *D'ENFER* NOMINATAM
SEU PETIT-MONTROUGE.

1857

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRA, UNIFORMIS, COMMODA, ŒCONOMICA

OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM, SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM,

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS ET AD PHOTII TEMPORA (ANN. 863) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA ECCLESIÆ SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS, PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA;
DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA;
OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS DETECTIS AUCTA;
INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUJUS MOMENTI SUBSEQUENTIBUS, DONATA;
CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA;
OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA;
DUCENTIS ET AMPLIUS INDICIBUS LOCUPLETATA; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE PATRUM, ABSQUE ULLA EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR; ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBVIUM QUINAM PATRES ET IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS, A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT.
EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS, CHARTÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTER SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA, SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM, PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES, LOCOS, LINGUAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIÆ GRÆCÆ A S. BARNABA AD PHOTIUM,

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE

CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIÆ, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA, ALIA GRÆCO-LATINA; LATINA, JAM INTEGRE EXARATA, VIGINTI ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA STAT, CENTUMQUE ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA DUPLICI EDITIONE TYPIS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM TEXTUM CUM VERSIONE LATINA LATERALIS COMPLECTITUR, ET FORSAN CENTUM VOLUMINUM EXCEDET NUMERUM. POSTERIOR AUTEM VERSIONEM LATINAM TANTUM EXHIBET IDEOQUE INTRA QUINQUAGINTA CIRCITER VOLUMINA RETINEBITUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE MERE LATINUM QUINQUE FRANCIS SOLUMMODO EMITUR : UTROBIQUE VERO, UT PRETII HUJUS BENEFICIO FRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM INTEGRAM SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM COMPARET NECESSE ERIT; SECUS ENIM, CUJUSQUE VOLUMINIS AMPLITUDINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUABUNT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS XXI.

EUSEBIUS PAMPHILI CÆSARIENSIS EPISCOPUS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA *D'AMBOISE*, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO *D'ENFER* NOMINATAM
SEU PETIT-MONTROUGE.

1857

SÆCULUM IV.

ΕΥΣΕΒΙΟΥ

ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ,

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΤΗΣ ΕΝ ΠΑΛΑΙΣΤΙΝῌ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ,

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

EUSEBII PAMPHILI,

CÆSAREÆ PALÆSTINÆ EPISCOPI,

OPERA OMNIA QUÆ EXSTANT,

CURIS VARIORUM, NEMPE:

HENRICI VALESII, FRANCISCI VIGERI, BERNARDI MONTFAUCONII, CARD. ANGELO MAII

EDITA;

COLLEGIT ET DENUO RECOGNOVIT J.-P. MIGNE,

BIBLIOTHECÆ CLERI UNIVERSÆ,

SIVE

CURSUUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITOR.

TOMUS TERTIUS.

VENEUNT SEX VOLUMINA 60 FRANCIS GALLICIS.

EXCUDEBATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA *D'AMBOISE*, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO *D'ENFER* NOMINATAM,
SEU PETIT-MONTROUGE.

1857

ELENCHUS

AUCTORUM ET OPERUM QUÆ IN HOC TOMO XXI CONTINENTUR.

EUSEBIUS PAMPHILI.

* Hunc notarum apparatum editioni suæ *Præparationis evangelicæ* attexerat dominus Seguierus a Sancto Brissone, Academiæ Inscriptionum socius, nuper, magno litterarum damno, e vivis ereptus. Plura vide in *Monito* notis præfixo.

Ex Typis MIGNE, au Petit-Montrouge.

ΕΥΣΕΒΙΟΥ

ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ

ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗ ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΗ

—

EUSEBII PAMPHILI

CÆSAREÆ PALÆSTINÆ EPISCOPI

PRÆPARATIO EVANGELICA

Franciscus VIGERUS, Rothomagensis, Societatis Jesu presbyter, ex mss. cod. et laudatis ab ipsomet Eusebio scriptoribus recensuit, Latine vertit, notis illustravit.

EDITIO NOVA

Juxta Parisinam anni 1628, *Oxoniensem et Lipsiensem denuo recensita.*

—

VIGERI EPISTOLA NUNCUPATORIA.

ILLUSTRISSIMO AC REVERENDISSIMO DOMINO
JOANNI FRANCISCO DE GONDY,
PRIMO LUTETIÆ PARISIORUM ARCHIEPISCOPO.

Optandum imprimis erat, Archipræsul illustrissime, ut quantum in convellendis profanæ superstitionis erroribus, eruditionis ac diligentiæ Noster hic Eusebius afferebat, tantum idem Christianæ pietatis in causa, vel integritatis, vel constantiæ retineret. Sed fuit ille nimirum in eligendo tam infelix et iniquus, ut cujus per sese jactura mediocris erat ac tolerabilis futura, ejus sibi possessionem omni contentione defenderit; quæ omni pretio major est, cum ejus luce atque dignitate, nudi et vacui nominis umbram ac speciem compensarit. Quem igitur alioquin Ecclesia sanctissimorum et doctissimorum virorum in numero censere

voluisset, eum, quod ipsemet maluisse visus est, inter Origenes, Tertullianos, Bardesanes, Tatianos, et si qui præterea miserabili dissidio, ingenii doctrinæque laudem a religionis et fidei gloria sejunxerunt, numeravit. In quo quidem id providit suo more sapienter, ut quorum ex morbi contagione pericula cavere posset, eorum industriæ fructu non careret. Et vero, sive timiditatis hoc fuit, sive fraudis, tectius hic aliquanto quam cæteri, ac verecundius insanire conatus est, ut suis ipse libris Arianæ perfidiæ maculam aspergere potius quam inurere videatur. Atque ut de aliis hoc loco taceamus, equidem hunc sese mihi potissimum obtulisse gaudeo, in quo labis ac veneni parcissimus fuerit, exquisitas eruditionis opes liberali plenaque manu congesserit. Sane vero quidquid hoc in genere lævum ac flagitiosum Eusebii manus alleverat, id omne Trapezuntii pietas, molliore vel stylo induxerat vel spongia deleverat; sed in interprete fides magis commendari solet, quam pietas. Quanquam nec tanti certe dissimulatio ista fuit, cum præsertim non doceat, ut cæteri, non probet, non urgeat, sed mentem modo furtim indicet innuatque suam: quasi non sine pudore aliquo catholicæ frontis pudorem exueret. At quantum hic ex locuplete penu rerum atque locorum, et quanta cum varietate protulerit, suavius, ut opinor, legendo sentiri potest, quam dicendo uberius explicari. Qui quidem sensus, litteratorum omnium communis adhuc idemque fuit, qui et hujus in operis cognitione non mediocri diligentia studioque versati sunt, et in eo non minus Eusebium de antiquitate ipsa, quam de universa posteritate meruisse judicarunt. Atque hoc judicium veritatis est, non gratiæ. Nam ut eos scriptores omittam, quorum monumenta nobis superiorum ætatum nec incuria eripuit, nec invidit injuria, quibus tamen hic novo quodam et illustri usu, auctoritatis plurimum et splendoris accessit. Quis non hunc ejus laborem, et prisco illi ævo salutarem, et nostro huic jucundissimum ac fructuosissimum esse intelligat, per quem superstites nec paucas, nec exiguas vetustorum, hoc est vel tempore ipso pretiosorum ingeniorum reliquias, sic tanquam servatas ex fœdissimo naufragio tabulas habeamus? Atque ut obiter beneficii partem aliquam degustemus, ejus in primis opera Sanchoniathonem illum, hominem Phœnicium, et Trojanis, si plerisque fides, temporibus supparem audimus, Philonis Bybliensis ore, de antiquissima Phœnicum theologia disputantem; quæ Hebræorum ex fontibus, sed obliquo ac devio flexu derivata, in Ægyptios postea Græcosque redundavit. Audimus et OEnomaum, acrem, Superi! pugnacemque philosophum, qui ab Apolline in fraudem impulsus, quam ingeniose totam illam oraculorum vanitatem illudit? quanta vi dictionis bilem ac stomachum in profani numinis caput erumpit? Quid graves et eruditas commemorem Origenis, Diogeniani, Bardesanis concertationes, adversus impiam siderum fatique necessitatem, pro humanæ libertatis defensione susceptas? Quid Dionysios Alexandrinos, quid Maximos, inveteratam illam multorum philosophorum de materiæ æternitate ac prope divinitate sententiam, pulcherrimis ac firmissimis rationibus evertentes? Dat ille nobis Porphyrium, ex intimo veterum oraculorum sinu, novum reconditæ philosophiæ genus eruentem. Producit Numenium, Platonicæ academiæ sectas atque divortia, non minus diligenter et enucleate, quam jucunde ac suaviter explicantem. Ejusdem ex Academiæ spatiis Atticum Aristoclem sistit ex Lyceo, quorum ille sic Aristotelem a Platone divellit, ut omnem inter eos philosophiæ societatem commerciumque tollat; hic autem Aristotelis sui defensionem, cum longa et accurata eorum maxime philosophorum, qui sensibus aut nihil aut omnia crederent, reprehensione conjungit. Debet huic Africanus Chronologiæ suæ fragmentum sane luculentum. Debet Plotinus egregiæ disputationis auctarium, qua immortalium animorum purissimam

divinamque naturam, ab omni corporeæ et molis concretione sejungit. Debet Philo Judæorum eloquentissimus, pulcherrimam, si unum aut alterum inde nævum sustuleris, Providentiæ divinæ prædicationem. Cui tamen si quid deerat, id totum amplissima ex Dionysii Alexandrini opere, tam pietatis, quam eruditionis omnis accessione cumulavit. Debet postremo, quæ pars est Præparationis *hujus perinsignis, Hebræorum illa natio, memoriam generis rerumque suarum vetustussimam: cujus ad celebritatem, qui non ejus voce ductuque convenere? Græci, barbari oratores, poetæ, historici, Berosi, Megasthenes, Abydeni, Eupolemi, Hecatæi, Demetrii, Chærili, Ezechieles, Artapani. Cujus in laudis ac diligentiæ partem, ut Josephus etiam veniat, longe tamen est Eusebii gratia liberalior: et eo quidem æstimanda pluris, quod ex illis profanorum hominum testimoniis, ad sacræ historiæ notitiam plurimum sæpe lucis hauriamus.*

Hoc igitur Eusebius tam frequenti ac tam nobili comitatu septus, ad te venit, Archipræsul illustrissime, ut quod per sese non posset, tot eruditorum clientium, quos, ne toti nobis sibique morerentur, singulari studio prohibuit, conjunctis vocibus graviorem ab humanitate tua temeritatis suæ pœnam deprecetur. Non es, ut spero, in eum durior et inclementior futurus, quam summos pontifices eadem in causa jam senserit. Mihi forte verior metuendi causa restat, ne gravioribus tuis sanctioribusque curis molestus interpellator adveniam, ignotus præsertim ac novus homo, tam mihi tenuitatis et inopiæ meæ conscius, quam tuæ conscius dignitatis. Quanquam, ubi te penitus moresque tuos recognovi, ne hunc quidem metum, sine aliqua offensione injuriaque tua retineri posse intelligo. Rara sane laus et eximia voluntatis indolisque tuæ, in tanta divini muneris amplitudine cavere diligenter, ne quisquam aditu te congressuque tuo, ac ne benevolentiæ quidem tuæ beneficio indignum arbitretur. Utar igitur hoc naturæ tuæ bono, si tuum illud tamen est, quod acceptum a majoribus, et novis per te incrementis auctum, tam commune cum omnibus esse voluisti. Nec vero solam hanc facilitatis aliarumque virtutum gloriam, in clarissimæ Gondiorum *familiæ stirpem fontemque refudisti. Novus ad eam per te splendor accessit, ita tibi proprius, ita singularis, ut socium in eo quemquam nec habeas, nec habere possis. Illustria sunt, nec laudis ullius egentia nominis ac generis tui decora, fateor: ac ne tanta in luce quæreretur vivum etiam ac spirans Christianæ demissionis exemplum, frater ille tuus, se ipso nunc, quæ summa prædicatio est, fortior atque nobilior, Gallia tota mirante perfecit. Sed ejusmodi tamen omnia sunt, quæ tecum et cum aliis communicari potuerint. Nam, ut cætera modo non attingam, summus ille profecto est dignitatis honorisque gradus, ad quem Illustrissimus cardinalis HENRICUS, frater item tuus, non minus virtutum suarum, quam Ludovici Justi suffragio evectus ascenderat. Sed illum ipsum tamen, quantuscunque est, qui certe maximus est, quamplurimi et antea consecuti sunt, et postea consequentur: atque ut de te ipso non nisi modeste loquar, tu quidem ex illis unus esse potes. At primus Parisiorum, hoc est urbis urbium omnium principis archiepiscopus, nec alius abs te quisquam tot retro sæculis fuerat, et omnibus deinceps ætatibus, præter unum te, alius esse non poterit. Cujus tibi cogitationis eo suavior gustus esse debet, quo jam et communi sensu populorum, et longo sæculorum usu, hac prærogativa dignitatis et ordinis, lætissimum quoddam sanctitatis eximiæ vel auspicium, vel præjudicium continetur. Itaque abs tuo nomine, Archipræsul reverendissime, novus imposterum, ac priori longe nobilior, majorum antistitum ordo seriesque ducetur, et quoties non tantum amplissima* Gondiorum *tuorum familia, sed etiam Lutetia regni caput, de maximis honoribus*

titulisque suis recordabitur, toties utraque Francisci sui memoriam, a quo novum hunc auspicetur sanctissimi sacerdotii principatum, suavissima et ornatissima gratulatione celebrabit. Verum ut ad me revertar, nec tamen abs te discedam, mihi quidem, si aliud nihil fiduciam aleret foveretque meam, vel eo tamen egregie sperandum putarem, quod ea me Societas in suis numeret, cui ex animo bene velle, tam prope hæreditarium familiæ tuæ est ac solemne, quam nomen. Qui sensus, quam alte animo insideat hæreatque tuo, jam ultro sæpius non tantum amantissime, sed etiam amicissime declarasti. Cujus voluntatis ne te unquam pœniteat, Societas vicissim nostra omnibus observantiæ gratique animi officiis, cum amoris tui beneficio studioque certabit. Ego vero, ut omnium novissimus, animo tamen omnibus obsequioque simillimus, cum aliud mihi nunc ad manum esset nihil, hunc cuicuimodi sit, laboris nostri fœtum, Amplitudini tuæ offerendum et consecrandum putavi: ut quem in medio Lutetiæ tuæ sinu, quotidianas inter docendi curas natum atque susceptum hactenus educavi, is tuo in complexu deinceps non modo feliciter adolescat, sed omnes etiam vel temporis injurias, vel petitiones invidiæ, tuo patrocinio tectus ac defensus eludat. Vale. Lutetiæ Parisiorum, anno Domini millesimo sexcentesimo vicesimo septimo, quarto Kalendas Octobris.

Illustriss. ac Reverendiss. Amplitudini Tuæ

Deditissimus

FRANCISCUS VIGERUS,
SOCIET. JESU PRESBYTER.

AD CHRISTIANUM ET CANDIDUM LECTOREM.

Cum in eo esset Eusebius, ut sanctissimum Christianæ religionis Auctorem, perspicuis et evidentibus argumentis Christum illum esse ostenderet, quem divina Hebræorum oracula tanto ante cecinissent; ne quam gentilibus interea lacessendi, atque interpellandi sui occasionem relinqueret, eorum sibi os frenandum prius atque obturandum putavit. Itaque alterum illud opus, quod præcipue ac proprie animo designabat, *Evangelicam Demonstrationem* appellavit; huic autem, quo ad facilem susceptæ disputationis cursum, planam sibi expeditamque viam muniebat, *Præparationis Evangelicæ* nomen imposuit. Est quidem hoc argumenti genus, tam Græce quam Latine, sanctissimorum et sapientissimorum hominum opera studioque tractatum. Sed illi tamen, vel altera duntaxat in parte laborarunt, vel utramque strictim et obiter attigerunt. Ita Noster hic, ut cæteris laudibus inferior sit, alios tamen utriusque complexione, alios scribendi ubertate superavit. Verum hoc loco *Demonstrationem* prætereo, cujus pro integro justoque corpore, informis ad nos truncus, sine capite cruribusque pervenit. Hac quidem in *Præparatione* ita versatus est, ut in Græcorum vel erroribus illustrandis, vel refutanda superbia, non tam suo vel suorum, quam popularium ac domesticorum testium ore loqueretur: quorum nec suspectam,

ipsi fidem habere possent, nec prudentiam desiderare, nec alienam existimare voluntatem Tametsi nostrorum etiam interdum, hoc est Christianorum hominum pugnavit armis. Prorsus, ut hujus in operis molitione, sedulitatis potius ac diligentiæ, quam facultatis et ingenii quæsiisse laudem, nec tam suis ipse viribus cum adversario congredi, quam ex peregrino et conductitio milite aciem instruere, imo cum hoste hostem committere videatur. Cæterum, quem ille ordinem hac in pugna modumve tenuerit, ipso libri decimi quinti exordio tam enucleate diserteque complexus est, ut ejus verbis addi nihil possit, præter auctoris injuriam.

Sequitur ergo potius, Christiane Lector, ut quam de illo bene mereri studuerimus, hoc est, quid in nova *Præparationis* hujus editione conati simus, breviter accipias.

Exstitit ante hos centum annos Trapezuntius, homo et natione Græcus, et Latinis insuper litteris non mediocriter informatus: qui, si horum ad librorum interpretationem, quantum eruditionis ac solertiæ afferebat, tantum a curis gravioribus temporis et otii conferre potuisset; nobis utique legendi voluptatem, non alterius operæ necessitatem reliquisset. At dum (quod ipsemet vel excipit, vel excusat) cum eorum a quibus urgebatur desiderio, vertendi celeritatem æquare gestiret, Eusebium Eusebio suffuratus est; itaque suo ex sensu vultum ei speciemque finxit, ut ab eo Trapezuntium verius quam Eusebium haberemus. Ita capitum ordinem numerumque mutat; ita sententias, periodos, paginas nonnunquam integras modo interpolat, modo, quod longe gravius est, expungit ac resecat. Librum certe decimum quintum ne attigit quidem. Id quod viris etiam doctissimis fraudi fuit, qui cum Eusebii Græca non legissent, postremum hunc librum periisse crediderunt. Ostenderat Grynæus quidam, homo, ut aiunt, hæreticus, velle se tam inveterato morbo medicinæ aliquid facere; sed ostendit re ipsa tantum, quippe qui labes hiatusque nonnullos sparsim duntaxat ac sæpe novis erroribus impleverit.

Quocirca justum ambo nobis integrumque pensum reliquere; de quo nihil admodum ab Hoppero, qui extremum librum Trapezuntii Latinis attexuit, detrahi potuisse, invitus nemo fatebitur, qui hanc in lectionem horas ex otio suo aliquot derivare voluerit. Novam ergo a capite interpretationem aggressi, duos ex Bibliotheca Regia (quod D. Rigaltii doctissimi atque honestissimi viri beneficium est) manuscriptos codices accepimus, quorum altero Stephanus in Græca editione usus videtur, alterum ei sæpe dissimillimum reperi. Accesserunt variæ lectiones ex Richardi Montacutii libro descriptæ, quarum mihi copiam aliquanto serius fecit D. Morellus ὁ μακαρίτης, bibliopola regius; usu cum in aliis non contemnendo, tum in lacunis quibusdam explendis fere præcipuo. Verum præter communem illam interpretandi molestiam, quæ sapientissimis hominibus tam gravis semper ac spissa visa est, quam sæpe necessaria; laborem insuper, et huic scriptionis generi proprium, et altero illo vix minorem exhausimus. Cum enim, ut ante diximus, alienas toto hoc opere linguas Eusebius mutuetur, quorum adhuc rivorum fontes haberemus, adeundos imprimis omnes ac studiose lustrandos putavimus; quorum autem exaruerant, horum tamen, ubicunque subodorari licuit, vel tenuissima vestigia persecuti sumus. Et quamvis alienæ manus ope ac subsidio, quod sese tum ultro præsens obviumque dabat, uti licuerit, studio tamen utcunque nostro diligentiaque niti, quam precariam hinc inde stipem corrogare maluimus. Partim, quod et delicati nimis, et parum liberalis ingenii videretur, ubi per te ipsum tentare aliquid et experiri possis, alieni laboris fructu otiose pasci, ac fæcem illam mendicorum imitari, qui levius egestatem ferunt quam sudorem, quosque aliena crumena vivere, non tam necessitatis est, quam voluptatis; adeo publica benignitate non ad sublevandam inopiam, sed ad fovendam inertiam abutuntur. Partim, ne si tantam scriptorum varietatem, nihilo minor interpretum diversitas exciperet, non fetus aliquis vultu coloreque uno, sed deforme monstrum exsisteret, dissimillimis ex partibus formisque conflatum. Utrum enim, ex hoc nostro cultu, membris quoque singulis ad speciem aliquid ac nitorem accesserit, æquitatis est prudentiæque tuæ, Lector optime, statuere, non modestiæ pudorisque nostri.

Porro, in librorum et capitum lemmatis atque indicibus præfigendis, membranarum facem ductumque secuti sumus, nisi quod fidenter, quæ in alterum vitia nonnunquam irrepserant, alterius integritate beneficioque sustulimus. Et quoniam indices illi, nec tituli præ se, nec ca-

pitis, nec aliud ejusmodi nomen ferebant, solas iis numerales, ut vocant, notas addidimus (1). Superest ut de notis unum aut alterum moneamus. Eæ triplici potissimum genere continentur. Aut enim, sicubi necesse est, Græcæ dictionis vim ac proprietatem expendunt, aut varias locorum illorum quæ ab Eusebio passim afferuntur, modo lectiones, modo interpretationes excutiunt, in quo dici vix potest, quantum ex mutua Nostri hujus aliorumque opera, lucis in omnes fructusque redundarit. Aut denique, si quid ad loci alicujus intelligentiam perstringi potius, quam explicari potuit, breviter expediunt. Quæ vel sanctorum Patrum illustratione, vel uberiori tractatione digna videbantur, ea certis Observationum capitibus comprehensa dare statueram; sed quoniam alio me interim susceptæ vitæ rationes vocant, affectumque opus ducere nonnihil ac proferre cogunt, uti jam non semel gravibus justisque de causis, et interpretationis, et ipsius editionis cursum inhibuerunt, hanc mihi dare veniam humanitatis est tuæ, ut bibliopolarum nostrorum fides, exteris jam provinciis obligata, sine hoc justi, ni fallor, operis auctario, ad tempus liberari possit. Ne tamen ipso statim in limine dubitare te patiar, cuinam Theodoto *Præparationem* hanc suam Eusebius inscripserit, hunc ego non alium arbitror, quam Laodicenum episcopum, qui, Marcello summo pontifice, sub annum Constantini Magni tertium, Stephano in episcopatu successit, Arianæ impietatis fautorem acerrimum, quode legendus Noster *Eccles. Histor.* VII, cap. ult., et Theodoretus ejusd. *Histor.* lib. I, cap. 5.

Ad extremum, quoniam homines sumus, nec humani quidquam a nobis alienum existimare debemus, qui nobis errores exciderint, eos abs te non alia quam hominis et Christiani hominis censura castigari velim, nec ante saltem gravius duriusque configi, quam aut erratorum in classem rejectos, aut in notis ipsis indicatos non esse cognoveris.

(1) Nos in capitula distinximus. EDIT. PATR.

ΕΥΣΕΒΙΟΥ

ΤΟΥ ΠΑΜΦΙΛΟΥ

ΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΤΗΣ ΕΝ ΠΑΛΑΙΣΤΙΝῌ ΚΑΙΣΑΡΕΙΑΣ

ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΗΣ

ΒΙΒΛΙΑ ΠΕΝΤΕΚΑΙΔΕΚΑ

—

ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

—

EUSEBII PAMPHILI

CÆSAREÆ PALÆSTINÆ EPISCOPI

PRÆPARATIONIS EVANGELICÆ

LIBRI QUINDECIM

Interprete Francisco Vigero, Rothomagensi, Societatis Jesu presbytero.

—

LIBER PRIMUS.

ΤΑΔΕ ΠΕΡΙΕΧΕΙ ΤΟ ΠΡΩΤΟΝ ΒΙΒΛΙΟΝ. A

LIBRI PRIMI CAPITA.

1 CAPUT I.

Quid illud sit, quod evangelicæ materiæ ratio pollicetur.

Cogitanti mihi Christianæ religionis institutum, hoc opere, quod veritatis evangelicæ demonstrationem pollicetur, illius ignaros edocere; idem tibi, qui sacrum episcoporum decus et ornamentum es, Theodote sanctissime Deoque charissime, adjunctis etiam precibus consecrare visum est. Qua quidem in re hoc secutus sum, ut opis abs te aliquid impetrarem, quippe qui sacrificiis tuis divino amore succensis hoc abs me susceptum evangelicæ doctrinæ argumentum summopere promovebis. Sed enim, quid 2 illud sibi velit, quod Evangelium appellamus, diligenter imprimis enucleare juvat. Est igitur Evangelium, quod faustam cœlestium maximorumque bonorum præsentiam humani generis universitati annuntiat; quæ cum prædicta jam olim fuissent, tum vero novissime omnibus illuxerunt. Illud porro nec cæcarum opum, nec vitæ hujus brevissimæ ac miserrimæ copiam facit, nec ullius omnino rei quæ cum corpore sit et corruptione conjuncta; sed earum duntaxat quæ cum animis intelligente natura præditis necessitudinem ac societatem iniere; a quibus ea, quæ corporis propria sunt, ita pendent, ut eas etiam instar umbræ consequantur. Caput autem horum omnium pietas est, non jam ista, quæ nomen ementita suum infinitis erroribus implicatur, sed ejusmodi, quæ hanc sibi appellationem suffragante veritate defendit. Hæc illa est quæ cum sensus nostros ad eum, quem unum ac solum, uti vere est, omnia Deum confitentur, erigit; tum vitæ nostræ rationes ex ipsius quoque voluntate moderatur. Ex hoc autem vitæ genere nascitur hominis cum Deo amicitia, cui ter ille felix, et singulari Dei benevolentia constitutus finis comitatur, qui cum cœlitus ex rerum immortalium connexione aptus est, tum ad earum exemplum ac similitudinem regitur, atque in iis prostremo acquiescit. Quid vero felici hac et divitiis omnibus circumfluente Dei amicitia beatius cogitari possit? Non ille vitæ, lucis, veritatis, bonorumque omnium quæstor veluti ac dispensator est? Non quamobrem omnia sint atque vivant, causam in se ipse complectitur? Qui ergo semel divinæ hujus amicitiæ munere ornatus sit, quid tandem is ultra desideret? Quid, inquam, ei desit, qui bonorum auctorem omnium sibi devinctum habuerit? Cujus denique rei laboret inopia, qui magnum illum Præsidem, ac præpotentem hujus universitatem moderatorem in patris ac tutoris locum obtinuerit? Nihil profe-

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Τίς ἡ τῆς εὐαγγελικῆς ὑποθέσεως ἐπαγγελία.

A Τὸν Χριστιανισμὸν, ὅ τί ποτέ ἐστιν, ἡγούμενος τοῖς οὐκ εἰδόσι παραστήσασθαι διὰ τῆς προκειμένης πραγματείας τὴν εὐαγγελικὴν ἀπόδειξιν περιέξειν ἐπαγγελλομένης, τήνδε σοι, θεῖον ἐπισκόπων (1*) χρῆμα, Θεόδοτε, φίλη Θεοῦ καὶ ἱερὰ κεφαλὴ, σὺν εὐχαῖς ἐπεφώνησα· εἴ πως ἄρα τῆς παρὰ σοῦ τύχοιμι βοηθείας, ταῖς φιλοθέοις ὑπὲρ ἡμῶν ἱερουργίαις τὰ μεγάλα μοι συμπράττοντος, εἰς τὴν προβεβλημένην τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας ὑπόθεσιν. Ἀλλὰ γὰρ τί βούλεται τοῦτο δηλοῦν, ὃ φαμεν Εὐαγγέλιον, πρῶτον ἁπάντων διαρθρῶσαι καλόν. Τοῦτο δὴ πᾶσιν ἀνθρώποις τὴν παρουσίαν τῶν ἀνωτάτων καὶ μεγίστων
B ἀγαθῶν, πάλαι μὲν προηγορευμένων, νεωστὶ δὲ τοῖς πᾶσιν ἐπιλαμψάντων εὐαγγελίζεται· οὐ τὸν οὐ βλέποντα πλοῦτον, οὐδὲ τὴν σμικρὰν καὶ πολυπαθῆ ταύτην ζωὴν προξενοῦν, οὐδ' ὅσα σώματος καὶ φθορᾶς οἰκεῖα· τὰ δὲ ψυχαῖς νοερὰν οὐσίαν κεκτημέναις φίλα τε καὶ προσήγορα, ὧν καὶ τὰ σώματα ἐξῆπται, σκιᾶς ἐφεπόμενα δίκην. Εἴη δ' ἂν τούτων τὸ κεφάλαιον, εὐσέβεια, οὐχ ἡ ψευδώνυμος καὶ πολυπλανὴς, ἀλλ' ἡ σὺν ἀληθείᾳ τὴν προσηγορίαν ἐπιγραφομένη. Ἔστι δὲ αὕτη ἡ πρὸς τὸν ἕνα καὶ μόνον ὡς ἀληθῶς ὁμολογούμενόν τε καὶ ὄντα Θεὸν ἀνάνευσις, καὶ ἡ κατὰ τοῦτον ζωή. Ἐξ ἧς καὶ ἡ πρὸς αὐτὸν ἐγγίνεται φιλία, ᾗ παρέπεται τὸ θεοφιλὲς ὄντως καὶ τρισμακάριον τέλος, ἄνωθεν ἐκ τῶν κρειττόνων ἀπηωρημένον, καὶ πρὸς αὐτὰ διακυβερνώμενον, καὶ αὖ πάλιν εἰς
C αὐτὰ καταλῆγον. Τί οὖν ἂν γένοιτο τῆς ἀγαθῆς ταύτης καὶ πανολβίου θεοφιλίας μακαριστότερον; Οὐχὶ καὶ ζωῆς αὐτὸς, καὶ φωτὸς, καὶ ἀληθείας, καὶ πάντων ἀγαθῶν ταμίας καὶ χορηγὸς τοῖς πᾶσι καθέστηκεν; Οὐχὶ καὶ τοῦ εἶναι τὰ πάντα, καὶ τοῦ ζῆν αὐτὸς τὴν αἰτίαν περιείληφε; Τῷ δὴ οὖν τὴν πρὸς αὐτὸν στειλαμένῳ φιλίαν τί ἂν ἔτι λείποιτο; τίνος δ' ἂν ὑστεροῖτο ὁ τῶν ἀγαθῶν τὸν δημιουργὸν ἐξοικειούμενος; ἢ τίνος ἂν ἐλαττῷτο ὁ καὶ πατρὸς ἐν χώρᾳ καὶ κηδεμόνος τὸν μέγαν προστάτην καὶ παμβασιλέα τῶν ὅλων ἐπιγραφόμενος; Ἀλλ' οὐκ ἔστιν εἰπεῖν, ὅ τι μὴ οὐχ ὁ τῇ διαθέσει τῷ παμβασιλεῖ Θεῷ πλησιάζων, καὶ τῆς παμμακαρίστου φιλίας διὰ τῆς ἐπιστημονικῆς εὐσεβείας ἠξιωμένος,
D ὁμοῦ καὶ ψυχῆς καὶ σώματος, καὶ τῶν ἐκτὸς ἁπάντων εὖ ἂν ἔχοι. Ταύτην δὴ τοίνυν τὴν ἀγαθὴν καὶ σωτήριον πρὸς Θεὸν ἀνθρώπων φιλίαν, ἄνωθεν ἐκ τοῦ παναγάθου Θεοῦ καταπεμφθεὶς ὁ Θεὸς Λόγος, ὥσπερ τις ἀπειρομεγέθους φωτὸς αὐγὴ, πᾶσιν ἀνθρώποις εὐαγγελίζεται· οὐκ ἐνθένδε ποθὲν, οὐδ' ἑτέρωθεν, ἀλλὰ πανταχόθεν ἐξ ἁπάντων ἐθνῶν πρὸς τὸν τῶν ὅλων Θεὸν παρορμῶν ἥκειν (2), σπεύδειν τε,

(1*) *Θεῖον ἐπισκόπ.* Ut est in altero ms. Biblioth. Regiæ. Id autem malui quam θείων, ut habet prior editio, quod Ἑλληνικώτερον putarim. Dicere potuisset θεῖον ἐπισκόπου χρῆμα, potuit et ἐπισκόπων. Sic Aristophan. *Νεφελ.* act. I:

Ὦ Ζεῦ βασιλεῦ, τὸ χρῆμα τῶν νυκτῶν, ὅσον ἀπέρατον!

... quid istuc noctis est, quamque infinitum?

Idem *Βατραχ.* act. V:

Ὦ Ζεῦ βασιλεῦ, τὸ χρῆμα τῶν κόπων ὅσον!

... quanta laborum moles!

Quod si retineretur θείων, sensus videretur, hoc operis operæque genus ad episcopos maxime pertinere. At infer. Plato: Οὕτως ἐμαυτῷ ἔδοξα πρὸς ταύτην τὴν σκέψιν ἀφυὴς εἶναι, ὡς οὐδὲν χρῆμα. Id est, *tam ineptus, quam qui maxime.*

(2) Post ἥκειν, Mont. leg. σπουδῇ τε πάσῃ καὶ προθυμίᾳ.

καὶ πάσῃ προθυμίᾳ ψυχῆς τὸ δῶρον ὑποδέχεσθαι, A Ἕλληνας ὁμοῦ καὶ βαρβάρους, ἄνδρας ἅμα γυναιξὶ καὶ νηπίοις, πένητάς τε καὶ πλουσίους, σοφοὺς καὶ ἰδιώτας, οὐδὲ τὸ οἰκετικὸν γένος ὑπερφρονῶν τῆς κλήσεως. Ὅτι δὴ μίαν τὴν πάντων οὐσίαν τε καὶ φύσιν ὁ πατὴρ αὐτῶν συστησάμενος, μιᾶς εἰκότως καὶ τῆς ἴσης πάντας πάλιν μεγαλοδωρεᾶς ἠξίωσε, τὴν πρὸς αὐτὸν γνῶσίν τε καὶ φιλίαν ἅπασι τοῖς ὑπακούειν ἐθέλουσι, καὶ τὴν χάριν εὐμαρῶς ἀσπαζομένοις δωρούμενος. Ταύτην ὁ Χριστοῦ Λόγος (3) ἧκε τὴν πρὸς τὸν αὐτοῦ Πατέρα φιλίαν τῷ σύμπαντι κόσμῳ εὐαγγελιούμενος· « Θεὸς γὰρ ἦν κόσμῳ καταλλάσσων ἑαυτὸν, μὴ λογιζόμενος αὐτοῖς τὰ παραπτώματα, » ᾗ τὰ θεῖα διδάσκει λόγια. « Ἐλθών τε, φησὶν, εὐηγγελίσατο εἰρήνην τοῖς μακρὰν, καὶ εἰρήνην τοῖς ἐγγύς. » B Ταῦτα πρόπαλαι παῖδες Ἑβραίων θεοφορούμενοι, τῷ σύμπαντι κόσμῳ προεθέσπιζον. Ὁ μέν τις βοῶν· « Μνησθήσονται καὶ ἐπιστραφήσονται πρὸς Κύριον πάντα τὰ πέρατα τῆς γῆς, καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ πᾶσαι αἱ πατριαὶ τῶν ἐθνῶν. » Καὶ πάλιν· « Εἴπατε ἐν τοῖς ἔθνεσιν, ὅτι Κύριος ἐβασίλευσε· καὶ γὰρ κατώρθωσε τὴν οἰκουμένην, ἥτις οὐ σαλευθήσεται. » Ὁ δὲ φάσκων· « Ἐπιφανὴς ἔσται Κύριος ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐξολοθρεύσει πάντας τοὺς θεοὺς τῶν ἐθνῶν τῆς γῆς, καὶ προσκυνήσουσιν αὐτῷ, ἕκαστος ἐκ τοῦ τόπου αὐτοῦ. » Ταῦτα πρόπαλαι θείοις χρησμοῖς ἀνακείμενα, νῦν εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς διὰ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας πέφηνεν (4), ὡς τὴν πάλαι κηρυττομένην τε, καὶ τοῖς μὴ τούτων ἀπείροις προσδοκωμένην τῶν ἐθνῶν ἁπάντων C θεογνωσίαν, εἰκότως ἡμῖν τὸν ἔναγχος ἐξ οὐρανοῦ παρόντα Λόγον εὐαγγελίζεσθαι, ταῖς τῶν παλαιῶν φωναῖς τὰ διὰ τῶν ἔργων ἀποτελέσματα συντρέχειν ἐπιδεικνύμενον.

A cto dici potest, quo ad summam cumulatamque tum animi, tum corporis, externorumque bonorum felicitatem indigeat, qui propius ad regem universorum Deum vi charitatis accesserit, quique ab eo fuerit beatissimi amoris gratiam, pietatis hujus, scientiæ ac sapientiæ conciliatricis, merito consecutus. Hanc igitur adeo lætam ac salutarem hominum cum Deo necessitudinem, missus ad nos cœlitus ex Deo summe bono Deus Verbum, sic tanquam splendor aliquis immensi luminis, cunctis hominibus feliciter annuntiat. Is non **3** ex uno alterove loco, sed ex omnibus orbis universi nationibus homines ad rerum omnium Deum vehementer invitat, Græcosque pariter ac barbaros, viros simul, feminas ac puerulos; inopes æque ac divites, sapientes et idiotas, ut properare, oblatumque B munus omni cum animorum alacritate ac studio suscipere velint, exstimulat: ac ne ipsum quidem servile genus ab ejusmodi societate vocationis excludit. Quippe qui enim una eademque omnes substantia naturaque procreavit, omnium parens, is jure omnes pariter in unius æqualisque munificentiæ communionem ascivit, notitiam amoremque sui cum iis omnibus prolixe communicans, qui morem vocanti gerere, gratiæque suæ beneficium, libenter accipere complectique voluerint. Hanc itaque Christus erga Patrem suum charitatem oratione sua toti passim orbi prædicatum venit. « Deus enim erat in Christo seipsum mundo concilians, nec imputans eis peccata sua [1], » quemadmodum litteræ C divinæ docent. « Cum venisset, inquit, evangelizavit pacem iis qui procul erant, et pacem iis qui prope [2]. » Atque hæc ipsa mundo pridem universo Hebræorum aliqui divino afflati Spiritu oracula cecinere. Et eorum quidem unus magna voce pronuntiat. « Reminiscentur, et convertentur ad Dominum omnes fines terræ, et adorabunt eum omnes patriæ gentium [3]. » Et rursus: « Dicite in gentibus, quoniam Dominus regnavit: etenim correxit orbem terræ, qui non commovebitur [4]. » Alius vero sic loquitur: « Conspicuus erit Dominus in ipsis, et funditus exterminabit omnes deos nationum terræ, ipsumque adorabunt singuli ex loco suo [5]. » Hæc nimirum illa sunt, quæ jam usque ab ultima sæculorum memoria divinis oraculis mandata cum essent, Jesu-Christi Servatoris nostri doctrinæ beneficio nostris aliquando temporibus exstitere. Ac merito sane Verbum illud, quod nuper ad nos e cœlo delapsum est, hanc tot pridem vocibus prædicatam, et ab iis saltem qui in hujusmodi rebus non hospites penitus ac peregrini erant, exspectatam, per omnes populos Dei notitiam annuntiavit, ut priscorum illorum voces consentiente operum ipsorum exitu comprobaret.

Ἀλλὰ τί χρὴ σπεύδειν, φθάνοντα τῇ προθυμίᾳ τὴν D τῶν διὰ τοῦ μέσου λόγων ἀκολουθίαν, ἀναλαβεῖν ἐξ ὑπαρχῆς δέον, καὶ τὰ ἐμποδὼν ἅπαντα διαλύσασθαι; Ἐπειδὴ γὰρ τὸν Χριστιανισμόν τινες οὐδένα λόγον ἀποσώζειν, ἀλόγῳ δὲ πίστει καὶ ἀνεξετάστῳ συγκαταθέσει τοὺς προσηγορίας ἐφιεμένους τὸ δόξαν κυροῦν ὑπειλήφασιν· μηδὲν φάσκοντες δύνασθαι ἀποδείξεως ἐναργὲς παρέχειν τεκμήριον τῆς ἐν τοῖς ἐπαγγελομένοις ἀληθείας, πίστει δὲ μόνῃ προσέχειν ἀξιοῦν τοὺς προσιόντας· παρ' ὃ καὶ πιστοὺς χρηματίζειν, τῆς ἀκρίτου χάριν καὶ ἀβασανίστου πίστεως· εἰκότως ἐπὶ τήνδε καθεὶς τὴν πραγματείαν τῆς *Εὐαγγελικῆς ἀποδείξεως*, εἰς προκατασκευὴν τῆς ὅλης ὑποθέσεως,

D Verum enim vero, quorsum nimis incitato animi gestientis impetu congruentem intermediæ disputationis ordinem, et consequentiam occupamus, cum rem a capite arcessere, quæque nobis incommodare possunt omnia summoveri prius ac refelli oporteat? Nam cum hoc nonnulli persuasum habeant, disciplinæ Christianæ professionem nulla posse ratione defendi, sed qui nomen illud amplectantur, eos quod semel visum fuerit, inconsiderata fide, negligentique **4** ac temeraria quadam assensione comprobare; adeoque asseverent, qui sese ad hoc institutum aggregarint, evidens certumque argumentum habere nullum, quo rerum quæ promittun-

[1] II Cor. v, 19. [2] Isa. LVII, 19. [3] Ps. XXI, 28. [4] Ps. XCV, 10. [5] Soph. II, 11.

(3) Pro ὁ Χριστοῦ Λόγος, Mont. leg. Χριστὸς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, melius, ut videtur.
(4) Pro πέφηνεν, Mont. leg. πεφοίτηκεν.

tur veritatem demonstrent, verum ad unam tantummodo fidem adhærescere velle, eosdemque propter istam nullo judicii nulloque rationis examine attentatam exploratamque fidem, fideles vulgo nominari: jure sane ac merito facturus mihi operæ pretium videor, si cum ad hoc *evangelicæ Demonstrationis* opus aggrediar, pauca sternendæ ac præmuniendæ ad universam hanc disputationem viæ gratia de rebus iis ante definiam, de quibus tum Græci, tum qui circumcisionem profitentur, aut si qui præterea diligentius propiusque res nostras inspicere ac scrutari velint, justam nobis quæstionem movere posse videantur. Etenim sic existimo, nostrum hunc sermonem ad perfectiorem *Demonstrationis evangelicæ* doctrinam, graviorumque dogmatum intelligentiam ita demum convenienti ordine processurum, si quæ ad præparationem illam pertinent, viam nobis aperuerint, quippe quæ primorum elementorum ac facilioris introductionis loco futura sint, magisque ad earum gentium, quæ nuper ad nos accessere, captum accommodata. Deinde vero, simul atque hujusmodi rudimenta superarint, habitumque mentis ad majora capienda probe compararint, exquisitam ipsis eorum cognitionem trademus, quæ ad perfectissimæ cæteraque omnia complexæ Jesu Christi Servatoris ac Domini Deique nostri œconomiæ mysteria pertinebunt. Hanc igitur *Præparationem* ab iis auspicemur, quæ tam a Græcis, quam a Judæis ac reliquis omnibus, qui subtilius in mores institutumque nostrum inquirunt, commemorari possent.

A ἡγοῦμαι δεῖν βραχέα προδιαλαβεῖν περὶ τῶν ζητηθέντων ἂν πρὸς ἡμᾶς εὐλόγως ὑπό τε Ἑλλήνων, καὶ τῶν ἐκ περιτομῆς, παντός τε τοῦ μετὰ ἀκριβοῦς ἐξετάσεως τὰ καθ' ἡμᾶς διερευνωμένου. Ταύτῃ γάρ μοι δοκῶ τὸν λόγον ἐν τάξει χωρήσειν εἰς τὴν ἐντελεστέραν τῆς *Εὐαγγελικῆς ἀποδείξεως* διδασκαλίαν, εἴς τε τὴν τῶν βαρυτέρων δογμάτων κατανόησιν, εἰ τὰ τῆς προπαρασκευῆς ἡμῖν πρὸ ὁδοῦ γένοιτο, στοιχειώσεως καὶ εἰσαγωγῆς ἐπέχοντα τόπον, καὶ τοῖς ἐξ ἐθνῶν ἄρτι προσιοῦσιν ἐφαρμόττοντα· τὰ δὲ μετὰ ταῦτα, τοῖς ἐνθένδε διαβεβηκόσι, καὶ τὴν ἕξιν ἤδη παρεσκευασμένοις εἰς τὴν τῶν κρειττόνων παραδοχὴν, τὴν ἀκριβῆ γνῶσιν παραδώσειν τῆς συνεκτικωτάτης κατὰ τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν τὸν Θεὸν μυστικῆς οἰκονομίας (5). Ἀρξώ-B μεθα δὲ τῆς *Προπαρασκευῆς*, τὰ πρὸς ἡμᾶς εὐλόγως ὑπό τε Ἑλλήνων, καὶ τῶν ἐκ περιτομῆς, παντός τε τοῦ μετὰ ἀκριβοῦς ἐξετάσεως τὰ καθ' ἡμᾶς διερευνωμένου λεχθησόμενα προσάγοντες.

CAPUT II.

Quænam vulgo nobis, qui res nostras criminantur, objicere soleant.

Ac primum quidem non sine causa quæsierit ex nobis quispiam, quidnam hominum simus qui ad hoc scribendi genus accedamus: Græcine an barbari? aut quid inter utrosque medium esse queat? quales porro nos esse profiteamur, non utique nomine, quod jam apud omnes vulgatum est, sed morum vitæque rationibus? Quippe se neque Græcorum apud nos ritus, neque
5 Barbarorum sectam ullam intueri. Quid ergo novi professio nostra sit? aut quænam hæc nupera vivendi norma? Deinde vero, quis nos et summe impios esse, et Divinitatem funditus sustulisse neget, qui mores patrios deseruerimus, quorum observantia nullus non populus, non civitas ante nulla continebatur? Præterea, quid hominibus illis ad spem ullius boni ostendatur, qui tutelaribus diis bellum denuntiarint, quosque tot beneficiorum auctores habent, repudiarint? Nam quid ab iis aliud fieri, quam cum diis ipsis pugnari dicas? Qua porro venia dignos fore, qui cum ab eorum cultu defecerint, quos ab omnis ævi memoria tam Græci quam barbari passim universi, tam in urbibus quam in agris, omni sacrorum, religionum ac mysteriorum genere, communique regum omnium, legumlatorum ac philosophorum approbatione Deos celebrarunt; tum vero quidquid inter homines impium ac diis invisum erat, ultro delegerint? Quibus autem ii jure non subjiciantur pœnis, qui patriorum sacrorum desertores, peregrinas et

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Τίνα πρὸς ἡμᾶς σύνηθές ἐστι λέγειν τοῖς τὰ καθ' ἡμᾶς διαβάλλειν ἐπιχειροῦσιν.

Πρῶτον μὲν γὰρ εἰκότως ἄν τις διαπορήσειε, τίνες C ὄντες ἐπὶ τὴν γραφὴν παρεληλύθαμεν· πότερον Ἕλληνες ἢ βάρβαροι; ἢ τί ἂν γένοιτο τούτων μέσον; καὶ τίνας ἑαυτοὺς εἶναί φαμεν, οὐ τὴν προσηγορίαν, ὅτι καὶ τοῖς πᾶσιν ἔκδηλος αὕτη, ἀλλὰ τὸν τρόπον καὶ τὴν προαίρεσιν τοῦ βίου; οὔτε γὰρ τὰ Ἑλλήνων φρονοῦντας ὁρᾷν, οὔτε τὰ βαρβάρων ἐπιτηδεύοντας. Τί οὖν ἂν γένοιτο τὸ καθ' ἡμᾶς ξένον, καὶ τίς ὁ νεωτερισμὸς τοῦ βίου; Πῶς δ' οὐ πανταχόθεν δυσσεβεῖς ἂν εἶεν καὶ ἄθεοι, οἱ τῶν πατρίων ἐθῶν ἀποστάντες, δι' ὧν πᾶν ἔθνος καὶ πᾶσα πόλις συνέστηκεν; Ἢ τί καλὸν ἐλπίσαι εἰκὸς τοὺς τῶν σωτηρίων ἐχθροὺς καὶ πολεμίους καταστάντας, καὶ τοὺς εὐεργέτας παρωσαμένους; Καὶ τί γὰρ ἄλλο, ἢ θεομαχοῦντας; ποίας δὲ καὶ ἀξιωθήσεσθαι συγγνώμης τοὺς ἐξ αἰῶνος μὲν παρὰ πᾶσιν Ἕλλησι καὶ βαρβάροις, κατά τε πόλεις καὶ ἀγροὺς παντοίοις ἱεροῖς καὶ τελεταῖς καὶ μυστη-D ρίοις πρὸς ἁπάντων ὁμοῦ βασιλέων τε καὶ νομοθετῶν καὶ φιλοσόφων θεολογουμένους ἀποστραφέντας, ἑλομένους δὲ τὰ ἀσεβῆ καὶ ἄθεα τῶν ἐν ἀνθρώποις; Ποίαις δ' οὐκ ἂν ἐνδίκως ὑποβληθεῖεν τιμωρίαις, οἱ τῶν μὲν πατρίων φυγάδες, τῶν δ' ὀθνείων καὶ παρὰ πᾶσι διαβεβλημένων Ἰουδαϊκῶν μυθολογημάτων γενόμενοι ζηλωταί; πῶς δ' οὐ μοχθηρίας εἶναι καὶ εὐχερείας ἐσχάτης, τὸ μεταθέσθαι μὲν εὐκόλως τὰ τῶν οἰκείων, ἀλόγῳ δὲ καὶ ἀνεξετάστῳ πίστει τὰ τῶν δυσσεβῶν καὶ πᾶσιν ἔθνεσι πολεμίων ἑλέσθαι; Καὶ μηδ' αὐτῷ τῷ παρὰ Ἰουδαίοις τιμωμένῳ Θεῷ, κατὰ

(5) *Οἰκονομίας*. Trita vox apud SS. Patres, ἀντὶ τῆς ἐνανθρωπήσεως, καὶ σαρκώσεως τοῦ Λόγου, καὶ τῶν πρὸς αὐτήν.

τὰ παρ' αὐτοῖς προσανέχειν νόμιμα· καινὴν δέ τινα καὶ ἐρήμην ἀνοδίαν ἑαυτοῖς συντεμεῖν, μήτε τὰ Ἑλλήνων, μήτε τὰ Ἰουδαίων φυλάττουσαν;

A omnium traductas vocibus Judæorum fabulas æmulentur? Quis item hoc summæ cujusdam improbitatis ac temeritatis esse non videat, amicorum necessariorumque mores atque ritus inconsiderate ac leviter abjicere, ac sese futili quadam nulloque examine probata fide ad hominum impiorum, populosque omnes hostili prosequentium odio sectam adjungere? Imo, ne Deum quidem ipsum a Judæis cultum more institutoque Judæorum venerari: sed novam ac desertam quamdam, ubi nullum aut Græcorum aut barbarorum vestigium appareat, semitam insistere?

Ταῦτα μὲν οὖν εἰκότως ἄν τις Ἑλλήνων, μηδὲν ἀληθὲς μήτε τῶν οἰκείων, μήτε τῶν καθ' ἡμᾶς ἐπαΐων, πρὸς ἡμᾶς ἀπορήσειεν. Ἐπιμέμψαιντο δ' ἂν ἡμῖν καὶ Ἑβραίων παῖδες, εἰ δὴ ἀλλόφυλοι ὄντες καὶ ἀλλογενεῖς, ταῖς αὐτῶν βίβλοις ἀποχρώμεθα μηδὲν ἡμῖν προσηκούσαις· ὅτι τε ἀναιδῶς, ὡς ἂν αὐτοὶ φαῖεν, καὶ ἀναισχύντως ἑαυτοὺς μὲν εἰσωθοῦμεν, τοὺς δὲ οἰκείους καὶ ἐγγενεῖς τῶν αὐτοῖς πατρίων B ἐξωθεῖν παραβιαζόμεθα. Εἴτε γάρ τις εἴη Χριστὸς θεσπιζόμενος, ἀλλὰ Ἰουδαίων ἦσαν προφῆται οἱ τούτου τὴν ἄφιξιν προκηρύξαντες, οἳ καὶ λυτρωτὴν καὶ βασιλέα Ἰουδαίων ἥξειν αὐτὸν, οὐχὶ δὲ τῶν ἀλλοφύλων ἐθνῶν κατήγγειλαν· εἴτε τινὰ ἄλλα φαιδρότερα περιέχουσιν αἱ Γραφαὶ, καὶ ταῦτα Ἰουδαίοις ἀναφωνεῖσθαι, ὧν οὐκ εὖ πράττοντας παρακούειν ἡμᾶς. Καὶ σφόδρα ἀτόπως τοὺς μὲν κατὰ τοῦ ἔθνους ἐφ' οἷς ἡμάρτανον ἐλέγχους, εὖ μάλα ἁρπαλέως ἀποδέχεσθαι· τὰς δὲ τῶν ἀγαθῶν πάλιν αὐτοῖς θεσπιζομένας ἐπαγγελίας ἀποσιωπᾷν, μᾶλλον δὲ ἐκβιάζεσθαι καὶ εἰς ἑαυτοὺς μεταφέρειν, ἄντικρυς πλεονεκτοῦντας, καὶ οὐδὲν πλέον, ἢ ἑαυτοὺς ἐξαπατῶντας. Τὸ δὲ οὖν ἁπάντων παραλογώτατον, ὅτι μηδὲ τὰ C νόμιμα παραπλησίως αὐτοῖς περιέποντες, ἀλλὰ προφανῶς παρανομοῦντες, τὰς ἐπηγγελμένας τοῖς τῶν νόμων φύλαξι χρηστοτέρας ἀμοιβὰς εἰς ἑαυτοὺς ἐπισπώμεθα.

Atque hæc Græcorum forte quispiam, qui nihil usquam veri de suis nostrisve rebus ac rationibus intellexerit, nobis verisimiliter objiciat. Hebræi vero contra succenseant, quod externi et alienigenæ cum simus, eorum tamen libris nihil ad nos utique pertinentibus abutamur, quodque nos ipsos inverecunde, ut ipsi loquentur, et impudenter intrudentes, domesticos et indigenas patriis religionibus per vim exturbare conemur. Enimvero, sive Christus aliquis divinitus olim prænuntiatus habeatur, ex Judæis certe prophetas illos fuisse, qui adventum ejus prædixere, qui simul ipsum Judæis, non autem populis alienigenis Redemptorem esse Regemque venturum cecinere: sive alia quædam lætiora sacræ litteræ contineant, ea quoque Judæis pronuntiata esse, adeoque minus juste nos facere, qui perperam eadem et alieno plane sensu capiamus. 6 Illud etiam perabsurdum esse, quod eas quidem reprehensiones, quibus nationis hujus delicta coarguuntur, cupide admodum avideque arripiamus; quæ vero promissa divinitus ei bona sunt, omnino reticeamus, vel potius extorta per vim in nos ipsos transferamus: quod sane palam et cum aliorum injuria suæ cupiditati servire, ac se ipsum in errorem et fraudem inducere est. Denique hoc ab omni ratione maxime alienum esse, quod cum ne illa quidem, quæ Judæorum legibus constituta sunt, eodem ritu servemus, sed in omnium oculis adversum ea delinquamus; promissa tamen iis qui legibus obtemperant optima quæque nobis præmia vindicemus.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ὅτι μὴ ἀνεξετάστως τὰ τοῦ σωτηρίου Λόγου φρονεῖν εἱλόμεθα.

Τούτων εὐλόγως ἂν ἡμῶν ᵃ ἐν πρώτοις ἀπορηθέντων, φέρε, τὸν τῶν ὅλων Θεὸν, διὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, τοῦ αὐτοῦ Λόγου, ὡς δι' ἀρχιερέως, ἐπικαλεσάμενοι, τὸ πρῶτον τῶν προτεθέντων ἀποκαθάρωμεν, συκοφάντας προαποδείξαντες τοὺς μηδὲν D ἔχειν ἡμᾶς δι' ἀποδείξεως παριστάναι, ἀλόγῳ δὲ πίστει προσέχειν ἀποφηναμένους. Αὐτόθεν (6) δὴ οὖν τοῦτο καὶ οὐκ ἐκ μακροῦ διελέγξομεν, ἔκ τε ὧν χρώμεθα πρὸς τοὺς ἐπὶ διδασκαλίᾳ τῶν καθ' ἡμᾶς λόγων προσιόντας ἀποδείξεων, καὶ τῶν πρὸς τοὺς

CAPUT III.

Non temere susceptam a nobis esse salutaris doctrinæ veritatem.

Adductis in medium iis, de quibus dubitari cum aliqua probabilitate possit, age jam, implorato hujus universitatis Dei per Servatorem nostrum ipsius Verbum, tanquam per summum pontificem, auxilio; quod primum nobis objectum est ita purgemus, ut eos ante omnia calumniari demonstremus, qui nihil a nobis certo posse argumento confirmari, sed fidei cuidam ab omnibus rationibus imparatæ addictos nos esse affixosque pronuntiant. Neque vero commentum istuc longius repetitis

ᵃ *Ισ.* ἡμῖν.

(6) *Αὐτόθεν.* Budæo τῷ πάνυ, observata jam hujus adverb. significatio, in promptu, e re nata. Sed infra, αὐτόθεν πρὸς εὐζωΐαν, etc., *per sese, suapte vi, suis, non alienis opibus;* et : τὸ αὐτόθεν ὑπερέχον, etc., eod. sensu. Apud B. Chrysost. *serm. de S. Babyla :* Τότε δὲ αὐτόθεν ἐδείκνυτο, ὅτι δαιμόνων ἦν ἔργα τὰ τελούμενα, etc., omissum interpreti. Id est, *res per sese loquebatur, opera esse dæmonum.* Plutarch. Comparat. Solonis et Publicolæ, p. 111, b : Ὁ δὲ αὐτόθεν ἀναῤῥίψας τὸν ἐπὶ μεγίστων κίνδυνον, ἐπανέστη Ταρκυνίῳ, *confestim in apertum sese rerum maximarum discrimen conjiciens.* Opponit enim illud αὐτόθεν, Solonis τῷ προσποιήματι, et παιδικῷ τινι τρόπῳ, cum Publicola sine larva et simulatione Tarquinium peteret.

probationibus, sed e re nata ductis redarguemus; partim videlicet eo demonstrationum genere, quo apud illos utimur, qui percipiendæ sermonum eorum quos de rebus nostris instituimus doctrinæ gratia conveniunt: partim ex responsis, quibus in quæstionibus ex subtiliori logicorum arte discussis adversariorum argumenta refellimus; partim denique ex disputationibus illis, quas tanquam nobis honorificas, tam scripto quam sine scripto, sive privatim cum singulis qui nos interrogant, sive publice ad populum ultro habere consuevimus. Quibus merito sane libri, quos præ manibus habemus, addi possunt, utpote qui universum *evangelicæ Demonstrationis* opus comprehendant. Sic enim manantem ex Deo gratiam, ac cœlestis munificentiæ vim, tanquam felix nuntius, universo hominum generi susceptus a nobis sermo declarat, ut illam quoque Jesu Christi Dei Filii Servatoris Dominique nostri œconomiam subtiliore plurimorum et illustrissimorum argumentorum demonstratione confirmet. Ac permulti quidem ante **7** nos in alio sæpe disputandi genere studiosius elaborarunt; seu scriptis voluminibus adversariorum nostrorum objectiones confutarent, seu commentariis quibusdam et tractatibus sigillatim in certa membra digestis, inspiratas divinitus sacrasque litteras diligenter explanarent, seu denique fidei nostræ dogmata vehementiori contentione defenderent. Hujusmodi tamen quasi proprium ac singulare argumentum a nobis cum animi voluptate tractatur. Quanquam omnium sane princeps Paulus ille sacer apostolus, repudiatis fallacibus ac fucatam probabilitatis speciem ostendentibus conclusiunculis, certas et ab omni ambiguitate vacuas demonstrationes adhibens, sic alicubi loquitur: « Et sermo meus et prædicatio mea non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione spiritus et virtutis [6]. » Quibus hæc subjicit: « Sapientiam autem loquimur inter perfectos; sapientiam vero non hujus sæculi, neque principum hujus sæculi, qui destruuntur: sed loquimur Dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est [7]. » Ac rursum: « Sufficientia nostra, inquit, ex Deo est, qui et idoneos nos fecit ministros novi Testamenti [8]. » Enimvero jure nobis inter omnes præceptum hoc est, ut quicunque demum illius spei, quæ religione nostra continetur, rationem ex nobis requirat, ad suscipiendam ejus defensionem parati continuo et expediti simus. Quamobrem explorare cuivis ac discutere licet, cum innumerabiles, ut ante dicebam, quas recentiores plerique acutissimas et evidentissimas ad doctrinæ nostræ confirmationem argumentorum probationes edidere;

A ἀντιδιατιθεμένους ἡμῖν ἐν ταῖς λογικωτέραις ζητήσεσιν ἀντιῤῥήσεων· δι' ὧν τε φιλοτιμούμεθα ποιεῖσθαι ἀγράφων τε καὶ ἐγγράφων, ἰδίᾳ τε καὶ πρὸς ἕκαστον τῶν ἐρωτώντων, καὶ κοινῇ πρὸς τὰ πλήθη διαλέξεων. Ναὶ μὴν καὶ διὰ τῶν ἐν χερσὶ συγγραμμάτων, τὴν καθόλου πραγματείαν περιεχόντων τῆς *Εὐαγγελικῆς ἀποδείξεως*· ἐν ᾗ πᾶσαν τὴν ἐκ Θεοῦ χάριν, καὶ τὴν οὐράνιον εὐεργεσίαν, ὁ παρὼν λόγος πάντας ἀνθρώπους (6*) εὐαγγελίζεται, τὴν κατὰ τὸν Σωτῆρα καὶ Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ οἰκονομίαν λογικώτερον διὰ πλείστων καὶ ἐναργῶν ἀποδείξεων πιστούμενος. Ἐσπούδασται μὲν οὖν πλείστοις τῶν πρὸ ἡμῶν πολλή τις ἄλλη πραγματεία, τοτὲ μὲν ἐλέγχους καὶ ἀντιῤῥήσεις ἐναντίων ἡμῖν λόγων συνταξαμένοις, τοτὲ δὲ τὰς ἐνθέους καὶ
B ἱερὰς Γραφὰς ἐξηγητικοῖς ὑπομνήμασι, καὶ ταῖς κατὰ μέρος ὁμιλίαις διερμηνεύσασι, τοτὲ δὲ τοῖς καθ' ἡμᾶς δόγμασιν ἀγωνιστικώτερον πρεσβεύσασιν· ἡμῖν γε μὴν ἰδίως ἡ μετὰ χαρᾶς (7) ἐκπονεῖται πρόθεσις. Πρῶτός γέ τοι πάντων ὁ ἱερὸς ἀπόστολος Παῦλος, τὰς μὲν ἀπατηλὰς καὶ σοφιστικὰς πιθανολογίας παραιτούμενος, ἀναμφιλόγοις δὲ χρώμενος ταῖς ἀποδείξεσι, φησί που· « Καὶ ὁ λόγος ἡμῶν, καὶ τὸ κήρυγμα οὐκ ἐν πειθοῖ ἀνθρωπίνης σοφίας λόγων, ἀλλ' ἐν ἀποδείξει πνεύματος καὶ δυνάμεως. » Οἷς ἐπιλέγει· « Σοφίαν δὲ λαλοῦμεν ἐν τοῖς τελείοις· σοφίαν δὲ, οὐ τοῦ αἰῶνος τούτου, οὐδὲ τῶν ἀρχόντων τῶν καταργουμένων· ἀλλὰ λαλοῦμεν Θεοῦ σοφίαν ἐν μυστηρίῳ τὴν ἀποκεκρυμμένην. » Καὶ αὖθις· « Ἡ ἱκανότης ἡμῶν ἀπὸ τοῦ
C Θεοῦ, ὃς καὶ ἱκάνωσεν ἡμᾶς διακόνους Καινῆς Διαθήκης. » Εἰκότως δῆτα ἡμῖν ἐν ἅπασι παρήγγελται, ἑτοίμους εἶναι εἰς ἀπολογίαν παντὶ τῷ ἐπερωτῶντι ἡμᾶς λόγον περὶ τῆς ἐν ἡμῖν ἐλπίδος. Ὅθεν καὶ τῶν νέων συγγραφέων μυρίας ὅσας, ὡς εἴρηται, πανσόφους καὶ ἐναργεῖς μετὰ συλλογισμῶν ἀποδείξεις, ὑπὲρ τοῦ καθ' ἡμᾶς γραφείσας λόγου, διαγνῶναι πάρεστιν, ὑπομνήματά τε οὐκ ὀλίγα εἰς τὰς ἱερὰς καὶ ἐνθέους Γραφὰς πεπονημένα, τὸ ἀψευδές τε καὶ ἀδιάπτωτον τῶν ἀρχῆθεν καταγγειλάντων ἡμῖν τὸν τῆς θεοσεβείας λόγον, γραμμικαῖς ἀποδείξεσι παριστῶντα. Πλὴν ἀλλὰ περιττοὶ οἱ λόγοι πάντες, ὧν ἐναργῆ καὶ σαφέστερα τὰ ἔργα, ἅπερ ἡ θεία καὶ οὐράνιος τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν δύναμις, πάντας ἀνθρώπους τὴν ἔνθεον καὶ οὐράνιον ζωὴν εὐαγγελιζομένη, διαῤῥήδην εἰσέτι
D καὶ νῦν ἐπιδείκνυται. Αὐτίκα γοῦν τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ κηρυχθήσεσθαι καθόλης τῆς ἀνθρώπων οἰκουμένης, εἰς μαρτύριον πᾶσι τοῖς ἔθνεσι θεσπίσαντος, τήν τε ὕστερόν ποτε συστᾶσαν τῇ αὐτοῦ δυνάμει ἐξ ἁπάντων τῶν ἐθνῶν Ἐκκλησίαν, οὔπω τότε καθ' οὓς ἐνηνθρωπήκει χρόνους ὁρωμένην, οὐδὲ συνεστῶσάν πω, ἐνθέῳ προγνώσει ἀήττητον καὶ ἀκαταμάχητον ἔσεσθαι, καὶ μηδεπώποτε ὑπὸ θανάτου νικηθήσεσθαι, ἑστάναι δὲ καὶ μένειν ἄσειστον, ὡσὰν ἐπ' ἀσείστῳ

[6] I Cor. II, 4. [7] ibid. 6, 7. [8] II Cor. III, 5, 6.

(6*) *Πάντας ἀνθρώπους*. Est qui legere malit, εἰς πάντας ἀνθρώπους. Mihi nihil mutandum videtur; frequens enim usus est verbi εὐαγγελίζεσθαι cum accusat. tam rei quam personæ. Ita mox noster: Πάντας ἀνθρώπους τὴν ἔνθεον καὶ οὐράνιον ζωὴν εὐαγγελιζομένη· et infra: Τὰ μέγιστα, καὶ ἀληθῶς ἀγαθὰ πάντας ἀνθρώπους εὐαγγελίσασθαι τὸν ἡμέτερον λόγον, et alibi sæpe. Quod in aliis quibusdam verbis receptum est, ut in ποιεῖν, ἐργάζεσθαι, et similibus.

(7) *Χαρᾶς*. Forte legendum χεῖρας. EDIT.

καὶ ἀῤῥαγεῖ πέτρᾳ τῇ αὐτοῦ δυνάμει βεβηκυῖαν (7*) τε καὶ ἐῤῥιζωμένην ἀποφηναμένου, ὑπὲρ πάντα λόγον τὸ τῆς προῤῥήσεως ἀποτέλεσμα εἰκότως πᾶν ἄθυρον ἀποφράξοι ἂν στόμα τῶν ἀναισχυντεῖν ἀναιδῶς παρεσκευασμένων· τίς γὰρ οὐκ ἀλήθειαν ὁμολογῆσαι ἂν τῇ προῤῥήσει, τῶν πραγμάτων ἐναργῶς οὕτως μονονουχὶ φωνὴν ἀφιέντων, ὅτι δὴ Θεοῦ δύναμις, ἀλλ' οὐκ ἀνθρωπεία φύσις ἦν ἡ ταῦτα τοῦτον ἐσόμενα τὸν τρόπον πρὸ τοῦ γενέσθαι θεασαμένη, προφήσασά τε, καὶ ἔργοις ἐπιτελέσασα; πεπλήρωκε γὰρ τὴν σύμπασαν, ὅσην ὁ ἥλιος ἐφορᾷ, ἡ τοῦ κατ' αὐτὸν Εὐαγγελίου φήμη. καὶ πάντα δὲ τὰ ἔθνη διέδραμε, καὶ εἰσέτι νῦν αὔξει καὶ ἐπιδίδωσι τὸ περὶ αὐτοῦ κήρυγμα, ταῖς αὐτοῦ φωναῖς ἀκολούθως· ἥ τε ὀνομαστὶ προθεσπισθεῖσα Ἐκκλησία αὐτοῦ ἕστηκε κατὰ βάθους ἐῤῥιζωμένη, καὶ μέχρις οὐρανίων ἁψίδων εὐχαῖς ὁσίων καὶ θεοφιλῶν ἀνδρῶν μετεωριζομένη, δοξαζομένη τε ὁσημέραι, καὶ εἰς ἅπαντας τὸ νοερὸν καὶ ἔνθεον φῶς τῆς ὑπ' αὐτοῦ καταγγελθείσης εὐσεβείας ἀπαστράπτουσα, οὐδαμῶς τε τοῖς ἐχθροῖς ἡττωμένη καὶ ὑπείκουσα, ἀλλ' οὐδὲ ταῖς τοῦ θανάτου πύλαις ὑποχωροῦσα, διὰ μίαν ἐκείνην, ἣν αὐτὸς ἀπεφήνατο λέξιν, εἰπών· « Ἐπὶ τὴν πέτραν οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ᾅδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. » Καὶ ἄλλα δὲ μυρία πρὸς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν λεχθέντα τε καὶ προῤῥηθέντα, ἐν οἰκείᾳ συναγαγόντες ὑποθέσει, ταῖς τε ἐνθέοις αὐτοῦ προγνώσεσι τὰς τῶν πραγμάτων ἀποβάσεις συμφώνους παραστήσαντες, ἀναμφίλεκτον τῶν περὶ αὐτοῦ δοξαζομένων ἡμῖν τὴν ἀλήθειαν ἐπιδείκνυμεν. Πρὸς τούτοις δὲ πᾶσιν, οὐ μικρὰ τυγχάνει τῆς καθ' ἡμᾶς ἀληθείας ἀπόδειξις καὶ ἡ ἀπὸ τῶν Ἑβραϊκῶν Γραφῶν μαρτυρία, ἐν αἷς πρὸ μυρίων ὅσων ἐτῶν οἱ παρ' Ἑβραίοις προφῆται τὴν τῶν ἀγαθῶν ἐπαγγελίαν παντὶ τῷ θνητῷ βίῳ κηρύξαντες, ὀνομαστὶ τῆς τε τοῦ Χριστοῦ προσηγορίας ἐμνήσθησαν, καὶ τὴν εἰς ἀνθρώπους αὐτοῦ παρουσίαν προὐθέσπισαν, τόν τε νέον τῆς εἰς πάντα τὰ ἔθνη διαδραμούσης διδασκαλίας αὐτοῦ τρόπον κατήγγειλαν, προειπόντες τὴν ἐσομένην αὐτῶν ἀπιστίαν, καὶ ἀντιλογίαν τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους· τά τε κατ' αὐτοῦ δρασθέντα αὐτοῖς, καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις αὐτίκα, καὶ οὐκ εἰς μακρὰν μετελθόντα αὐτοῖς σκυθρωπά· λέγω δὲ τῆς βασιλικῆς μητροπόλεως αὐτῶν τὴν ἐσχάτην πολιορκίαν, καὶ τῆς βασιλείας τὴν πολυτελῆ καθαίρεσιν, αὐτῶν τε τὴν εἰς πάντα τὰ ἔθνη διασπορὰν, καὶ τὴν ὑπό τε

A tum etiam commentarios non paucos, quibus sacras ac divinitus conceptas litteras illustrando, veritatem illorum et nusquam vacillantem orationis constantiam, qui hunc nobis ab initio religionis divinæ ritum prædicarunt, sic tanquam adhibitis mathematicorum demonstrationibus, in omnium oculis ac luce posuerunt. Sed enim supervacaneum, opinor, fuerit, verborum fidem quærere, ubi res ipsas iisdem longe clariores et illustriores intueri liceat, quas cœlestis ac divina Servatoris nostri vis ac potestas, universis hominibus divinam ac cœlestem vitam feliciter annuntians, palam etiamnum et evidenter ostendit. Nam cum ipse non tantum fore prædixerit, ut (quod suæ apud omnes populos monimentum voluntatis exstaret) tradita ab eo do-
B ctrina, ubi degeret hominum genus, longe lateque prædicaretur: verum etiam divina præsensione, illam ipsam quæ aliquanto post ejusdem numine ex omnium gentium societate conflata est, quæque necdum eo tempore, quo vitam inter homines homo ipse degebat, coaluisse videbatur, Ecclesiam, nullis unquam morte superandam: at penitus inconcussum 8 illius robur mansurum esse prænuntiarit, utpote, quæ vi ejus ac potestate, sic tanquam immoto ac nullis omnino machinis perrumpendo scopulo, altis defixa radicibus niteretur: hujus sane prædictionis veritas exitu comprobata, hiantem ac procacem hominum istorum buccam omni oratione justius, obstruxerit, qui vulgo nihil non intemperanter et impudenter effutiunt. Quis enim verax
C illud Christi oraculum esse non fateatur, cum res ipsæ tantum non magna palam et aperta voce pronuntient, non humanæ id naturæ, sed numini divino tribuendum, quod res illas, priusquam fierent, eo futuras modo prospiciens ita prædixerit, ut easdem operis ipsius fine compleret? Etenim jam universum, qui solis quidem radiis illustretur; orbem terrarum illius Evangelii fama pervasit jam omnes undequaque populos nationesque percurrit, ipsiusque prædicatio, via plane cum ejusdem verbis cohærente, longius in dies etiamnum latiusque procedit. Præterea quam nominatim ipse divinitus prænuntiavit Ecclesia, jam profundis nixa radicibus, hominumque sanctorum ac Deo dilectorum precibus votisque sublata, ad cœlestium usque orbium; for-
D

(7*) *Βεβηκυῖαν*. Nihil est, meo judicio, cur præstet ἐπεμβεβηκυῖαν, quod tamen προαιρεῖται non nemo. Est enim hæc propria, et quasi ἔμφυτος significatio τοῦ βεβηκέναι, cum ἐπεμβαίνειν et ἐμβαίνειν sint potius *ingredi*, vel *conscendere*, vel *insultare*, quam firmiter et constanter inniti. Plutarchi locus est observatione dignus, in Comparat. Fabii Max. et Periclis, p. 190, c. 4, ubi de Fabio: Ἐν τῷ καθ' ἑαυτὸν ὁρμωμένῳ, καὶ βεβηκότι, τὴν πόλιν ἀντιλαμβανόμενος, καὶ ὑπερείδων, ubi τὸ ὁρμώμενον peculiarem ejus quamdam et propriam agendi rationem; τὸ βεβηκὸς δέ, arrepti semel instituti atque consilii firmitatem constantiamque significat. Aristides in *Panathen*. τὸ ἐμβεβηκέναι, κομψῶς που καὶ γλαφυρῶς suo more usurpavit, ubi de situ Athenarum et Acropoleos longe pulcherrimo: Ὥσπερ γὰρ, inquit, ἐπ' ἀσπίδος κύκλων εἰς ἀλλήλους ἐμβεβηκότων, πέμπτος εἰς ὀμφαλὸν πληροῖ, διὰ πάντων ὁ κάλλιστος, εἴπερ ἡ μὲν Ἑλλὰς ἐν μέσῳ τῆς πάσης γῆς· ἡ δὲ Ἀττικὴ, τῆς Ἑλλάδος· τῆς δὲ χώρας, ἡ πόλις· τῆς δ' αὖ πόλεως ὁμώνυμος. Hic κύκλους εἰς ἀλλήλους ἐμβεβηκέναι, est alios aliis impositos esse, tametsi doctissimus interpres verterit, *circulis in se invicem incurrentibus*. Quod sequitur, εἰς ὀμφαλὸν πληροῖ, id est *injustum et perfectum umbilicum desinit, aut illum perfecte implet*. Sic Herodot. l. III, p. 103 a: Ἡ δὲ (ὁδὸς) ἐς Ἡλιοῦ πόλιν ἀπὸ θαλάσσης, πληροῖ ἐς τὸν ἀριθμὸν τοῦτον, *juste ac perfecte hunc stadiorum numerum implet*, ἀκριβῶς ἀποπληροῖ. Εἴπερ autem, hic apud Arist. novo more pro οὕτως, respondet enim τῷ ὥσπερ γάρ. Postremo inter πόλεως et ὁμώνυμος, inserendum videtur ἡ, Acropolim enim ipsam intelligit, quæ, ut ipsemet paulo ante dicebat, πάλαι μὲν πόλις, νῦν δὲ ἀκρόπολις

A ἐχθροῖς καὶ πολεμίοις δουλείαν. Ἃ καὶ ταῖς προῤῥήσεσιν ἀκολούθως, μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παρουσίαν, φαίνονται πεπονθότες. Ἐπὶ τούτοις, τίς οὐκ ἂν ἐκπλαγείη τῶν αὐτῶν ἀκούων προφητῶν, μετὰ τὴν Χριστοῦ παρουσίαν, τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀπόπτωσιν, τὴν τῶν ἐθνῶν κλῆσιν, λαμπραῖς καὶ διαυγέσι φωναῖς εὐαγγελιζομένην (8); Ἣ καὶ αὐτὴ ἄντικρυς εἰς ἔργον ἐχώρησε ταῖς προφητείαις ἀκολούθως, διὰ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν διδασκαλίας, δι' οὗ ἐκ παντὸς γένους ἀνθρώπων μυρίοι ὅσοι τὴν τῶν εἰδώλων ἀποστραφέντες πλάνην, τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ τὴν ἀληθῆ γνῶσίν τε καὶ εὐσέβειαν κατεδέξαντο, μονονουχὶ πιστούμενοι τοὺς τῶν παλαιῶν χρησμοὺς, τούς τε ἄλλους, καὶ δὴ τὸν διὰ τοῦ Ἱερεμίου τοῦ προφήτου, φήσαντος· « Κύριε ὁ Θεός μου, πρὸς σὲ ἔθνη B ἥξουσιν ἀπ' ἐσχάτου τῆς γῆς, καὶ ἐροῦσιν, ὡς ψευδῆ ἐκτήσαντο οἱ πατέρες ἡμῶν εἴδωλα, καὶ οὐκ ἦν ἐν αὐτοῖς ὠφέλεια. Εἰ ποιήσειεν αὐτῷ ἄνθρωπος θεοὺς, καὶ οὐκ εἰσὶν οὗτοι θεοί; »

nicem caput attollit, ac novis quotidie dignitatis incrementis aucta, spiritali ac divino prædicatæ ab illo pietatis fulgore passim ita coruscat, ut non suis tantum hostibus, sed ne ipsis quidem mortis foribus vel tantillum debilitata concedat. Quæ quidem omnia huic uni ab eo quondam prolatæ voci accepta ferenda sunt [9]: « Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalebunt adversus eam. » Cæterum infinita sunt id genus alia, a Servatore nostro prænuntiata, quibus in proprium ac singulare argumentum locumque congestis, dum congruentes et consentaneos divinis ejus præsensionibus rerum ipsarum exitus ante oculos ponimus, eorum quæ nobis de ipso persuademus, certiorem omni dubitatione veritatem esse demonstramus. Neque vero levis et contemnenda est, si ad superiores adjungatur, eidem veritati asserendæ fides, quam ex Hebraicarum litterarum testimonio arcessimus, cum iis ante tot annos præsentium bonorum promissionem Hebræi prophetæ generi mortalium universo prædicarint, ipsiusque adeo Christi nominis ita meminerint, ut futurum simul ad homines ejusdem adventum prædixerint. Adde quod novum etiam et insolens, quæ per omnes populos funderetur, doctrinæ genus indicarunt, futuram quoque Judaicæ nationis incredulitatem et obfirmatam in repugnando contumaciam prædicentes, nec non quidquid adversus eum impie molita est, ac quæcunque illam propterea non dilatæ longius, **9** sed quasi e vestigio secutæ calamitates oppressere: supremam intelligo regiæ ipsorum metropolis obsidionem, ipsamque adeo regni funditus excisi eversionem, cum eorum per omnes gentes dispersione, quamque sub inimicorum et hostium dominatu patiuntur servituti conjunctam. Quæ certe prædictionibus illis consentanea, post ejusdem nostri Servatoris adventum, in omnium oculis pertulere. Jam vero quis non illustres illas atque perspicuas eorumdem prophetarum voces, quibus futuram, Christo jam ex rebus humanis subducto, cum Judæorum prolapsionem ac repudiationem, tum gentium vocationem feliciter prænuntiarunt, admiratione defixus obstupescat, cum hæc similiter Servatoris nostri doctrinæ beneficio, palam exitum nacta fuerit cum illorum prophetiis omnino congruentem? Per ipsum enim effectum est, ut innumerabilis ex omni hominum genere multitudo rejectis idolorum erroribus, veram præpotentis rerum omnium moderatoris Dei notitiam religionemque susciperet, cumque cæterorum quæ prisci homines fuderunt oraculorum, tum hujus imprimis Jeremiæ prophetiæ fidem quodammodo facere videretur: « Domine Deus meus, ad te gentes venient ab extremo terræ, et dicent, quod falsa patres nostri idola possederunt, nec erat in ipsis utilitas. Si faciet sibi homo deos, et ipsi non sunt dii [10]? »

CAPUT IV.

Non inconsiderate nos ad rerum utilissimarum fidem suo tempore adhærescere.

Hæc igitur illa sunt, quibus instituti nostri ratio ita confirmatur, ut quivis intelligat eam non humano quodam impetu excogitatam, sed prævisam divinitus, scriptisque oraculis divinitus prænuntiatam, longeque adeo magis universis hominibus a Servatore nostro divinitus oblatam fuisse. Præterea numine plane divino robur ejus ac firmitatem constitisse, cum vexata tot annos, partimque dæmonum qui videri non possunt, partim eorum qui pro varietate temporum diversi imperabant, oculisque cernebantur principum acerbitate jactata, majoribus in dies ornamentis et illustriori splendore conjunctis, hominumque frequentiori multitudine augeatur. Ut

C

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Ὅτι μὴ ἀκρίτως ἡμῖν ἡ περὶ τῶν ὠφελιμωτάτων πίστις κατὰ καιρὸν παραλαμβάνεται.

Πάντα δὴ ταῦτα τὸν περὶ τῶν καθ' ἡμᾶς πραγμάτων πιστοῦται λόγον, ὡς οὐκ ἐξ ἀνθρωπίνης ὁρμῆς ἐπιτηδευθέντα, θεόθεν δὲ προγνωσθέντα, καὶ θεόθεν διὰ τῶν ἐγγράφων χρησμῶν προαναφωνηθέντα, καὶ πολὺ πλέον ἔτι θεόθεν διὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν πᾶσιν ἀνθρώποις προβεβλημένον, αὖθίς τε ἐκ Θεοῦ δυναμούμενον καὶ συνεστῶτα, ὡς ἐν τοσούτοις ἐτῶν χρόνοις ἐλαυνόμενον πρός τε τῶν ἀοράτων δαιμόνων, καὶ πρὸς τῶν κατὰ χρόνους ὁρατῶν ἀρχόντων, πολὺ πλέον διαλάμπειν, ὁσημέραι τι [a] διαπρέπειν καὶ αὔξειν, καὶ πολὺ μᾶλλον πληθύειν· ἄντικρυς τῆς ἄνωθεν ἐκ τοῦ τῶν ὅλων Θεοῦ συνεργίας, τὸ ἄμαχον καὶ D ἀήττητον, τό τε κατὰ τῶν ἐχθρῶν νικητικὸν τῇ τοῦ

[a] *Ισ.* τε.

[9] Matth. XVI, 18. [10] Jerem. XVI, 19.

(8) *Εὐαγγελιζομένην*. Verti perinde ac si haberetur, εὐαγγελιζομένων, ut referatur ad προφητῶν. Atque ita leg. etiam Mont.

Σωτῆρος ἡμῶν διδασκαλίᾳ τε καὶ προσηγορίᾳ παρεχούσης. Καὶ τὸ αὐτόθεν δὲ πρὸς εὐζωΐαν πᾶσιν ἀνθρώποις, οὐ μόνον ἐκ τῶν προφανῶν αὐτοῦ λόγων, ἀλλὰ καὶ ἐξ ἀποῤῥήτου δυνάμεως προβεβλημένον, πῶς οὐκ ἂν γένοιτο τῆς ἐνθέου δυνάμεως αὐτοῦ παραστατικόν; Θείας μὲν γὰρ καὶ ἀποῤῥήτου δυνάμεως ἦν, τὸ ἅμα τῷ αὐτοῦ λόγῳ, καὶ σὺν τῇ περὶ μοναρχίας ἑνὸς τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ προβεβλημένῃ διδασκαλίᾳ αὐτοῦ, ὁμοῦ καὶ τῆς πολυπλανοῦς καὶ δαιμονικῆς ἐνεργείας, ὁμοῦ καὶ τῆς τῶν ἐθνῶν πολυαρχίας ἐλεύθερον καταστῆναι τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος· μυρίων γοῦν τὸ παλαιὸν καθ' ἕκαστον ἔθνος βασιλέων καὶ τοπαρχῶν ἐπικρατούντων κατὰ πόλεις καὶ χώρας, καὶ τῶν μὲν δημοκρατουμένων, τῶν δὲ τυραννουμένων, τῶν δὲ πολυαρχουμένων, πολέμων τε κατὰ τὸ εἰκὸς ἐκ τούτου παντοίων συνεστώτων, ἐθνῶν ἔθνεσι προσρηγνυμένων, καὶ συνεχῶς τοῖς πλησιοχώροις ἐπανισταμένων, δῃούντων τε καὶ δῃουμένων, ταῖς κατ' ἀλλήλων πολιορκίαις ἐπιστρατευομένων, ὥστε διὰ ταῦτα πανδημεὶ πάντας τούς τε τὰς πόλεις οἰκοῦντας, καὶ ἐν ἀγροῖς γεηπονοῦντας, ἐξ ἔτι παίδων τὰ πολεμικὰ διδάσκεσθαι, ξιφηφορεῖν τε διαπαντὸς κατά τε τὰς λεωφόρους, καὶ κατὰ κώμας, καὶ ἀγρούς. Ἐπειδὴ παρῆν ὁ Χριστὸς (περὶ οὗ πάλαι διὰ τῶν προφητῶν ἀνείρητο· « Ἀνατελεῖ ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτοῦ δικαιοσύνη, καὶ πλῆθος εἰρήνης· καὶ συγκόψουσιν τὰς μαχαίρας αὐτῶν εἰς ἄροτρα, καὶ τὰς ζιβύνας αὐτῶν εἰς δρέπανα· καὶ οὐ λήψεται ἔθνος ἐπ' ἔθνος μάχαιραν, καὶ οὐ μὴ μάθωσιν ἔτι πολεμεῖν »), ἀκόλουθα ταῖς προῤῥήσεσιν ἐπηκολούθει τὰ ἔργα, πᾶσα μὲν αὐτίκα περιῄρεῖτο πολυαρχία Ῥωμαίων, Αὐγούστου κατὰ τὸ αὐτὸ τῇ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπιφανείᾳ μοναρχήσαντος. Ἐξ ἐκείνου δὲ καὶ εἰς δεῦρο οὐκ ἂν ἴδοις, ὡς τὸ πρὶν, πόλεις πόλεσι πολεμούσας, οὐδ' ἔθνος ἔθνει διαμαχόμενον, οὐδέ γε τὸν βίον ἐν πάσῃ συγχύσει κατατριβόμενον. Καίτοι πῶς οὐκ ἄξιον θαυμάζειν ἐπιστήσαντας, τί δή ποτε τὸ μὲν παλαιὸν, ὅτε τῶν ἐθνῶν ἁπάντων κατετυράννουν οἱ δαίμονες, καὶ πολλή τις ἦν ἀνθρώπων ἡ περὶ αὐτοὺς θεραπεία, πρὸς αὐτῶν τῶν θεῶν ἐξοιστρούμενοι ἐπὶ τοὺς κατ' ἀλλήλων ἐξεμαίνοντο πολέμους· ὡς τοτὲ μὲν Ἕλληνας αὐτοῖς Ἕλλησι, τοτὲ δὲ Αἰγυπτίους Αἰγυπτίοις, καὶ Σύρους Σύροις, Ῥωμαίους τε Ῥωμαίοις πολεμεῖν, ἀνδραποδίζεσθαί τε ἀλλήλους καὶ κατατρύχειν ταῖς πολιορκίαις, ὥσπερ οὖν αἱ περὶ τούτων δηλοῦσι τῶν παλαιῶν ἱστορίαι· ἅμα δὲ τῇ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εὐσεβεστάτῃ καὶ εἰρηνικωτάτῃ διδασκαλίᾳ, τῆς μὲν πολυθέου πλάνης καθαίρεσις ἐπετελεῖτο, τὰ δὲ τῆς τῶν ἐθνῶν διαστάσεως παῦλαν αὐτίκα παλαιῶν κακῶν ἀπελάμβανεν; ὃ καὶ μάλιστα μέγιστον ἡγοῦμαι τεκμήριον τυγχάνειν τῆς ἐνθέου καὶ ἀποῤῥήτου δυνάμεως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν. Γῆς δ' ἐκ τῶν αὐτοῦ λόγων προφαινομένης ὠφελείας δεῖγμα ἐναργὲς ἴδοις ἂν, ἐπιστήσας, ὡς οὐδὲ ἄλλοτέ πω ἐξ αἰῶνος, οὐδ' ὑπό τινος τῶν πάλαι διαφανῶν, ἐκ μόνων δὲ τῶν αὐτοῦ φωνῶν, καὶ τῆς ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην διαδοθείσης διδασκαλίας αὐτοῦ, εὖ

plane dubitare nemo possit quin Deus ille rerum moderator omnium, Servatoris nostri doctrinæ **10** ac nomini vim quamdam omni conatu et oppugnatione superiorem, cunctorumque victricem hostium cœlesti auxilio largiatur. Jam vero illud ipsum, quod omnibus per sese hominibus ad bene beateque vivendum, partim clarissimis ipsius verbis, partim vi occultiore proponebatur, cujus non oculis divinam ejus potestatem virtutemque subjiciat? Etenim divinæ profecto arcanæque potestatis id fuit, ut simul atque verbum illius, deque summi unius tantum Dei, qui rebus præesset omnibus, principatu, doctrina proponeretur, continuo genus hominum in integram libertatem cum a fraudulenta dæmonum efficacitate, tum a multiplici gentium dominatu vindicaretur. Præsertim, cum sexcenti olim reges singulis in nationibus, in urbibus autem ac regionibus imperium infiniti reguli obtinerent; aliique populi, tyrannorum alii, alii denique plurium dominatu premerentur; cumque inde omnis generis bella, ut par erat, exsisterent, commissis inter sese gentibus, vicinosque populos infestis semper armis petentibus, mutuasque vicissim clades stragesque subeuntibus, quod mutuis alios alii obsidionibus incursionibusque vexarent. Ex quo proinde fiebat, ut non ii modo qui civitates incolebant, sed etiam ii qui in agrorum ac terræ cultura versabantur, rem militarem jam inde a pueris addiscerent, gladiosque continenter, ac vulgo per vias publicas, pagos, agrosque et rura gestarent. At vero cum sese primum Christus ostendisset (de quo prophetæ olim ista cecinerant: « Orietur in diebus ipsius justitia et multitudo pacis: et conflabunt gladios suos in vomeres, et lanceas suas in falces, non sumet gens adversus gentem gladium, nec discent amplius bellum gerere [11] »), oraculorum veritatem continuo rerum exitus comprobavit. Etenim multiplex ille Romanorum principatus illico sublatus est, cum Augustus sub ipsum nostri Servatoris adventum summam rerum unus accepisset. Ex eo vero tempore ad ætatem usque nostram, civitates ut antea cum civitatibus dimicantes, populosque cum populis commissos, hominum denique vitam rerum omnium perturbatione contritam nemo vidit. Quis ergo non jure miretur, si diligenter secum ipse cogitet, quid causæ fuerit, quamobrem homines olim, quo tempore gentes universas dæmones tyrannide oppressas tenebant, et summo cunctis a mortalibus cultu celebrabantur, deorum ipsorum œstro perciti, in mutua bella furioso quodam impetu ruerent: sic ut modo Græci cum Græcis, modo cum Ægyptiis Ægyptii **11**, Syri cum Syris, cum Romanis denique Romani ipsi bella susciperent, aliique vicissim alios vel in servitutem abducerent, vel obsidionibus conficerent, quemadmodum veteres illorum temporum historiis consignatum ac testatum reliquere; ut primum autem religiosissima pacisque aman-

[11] Isa. II, 4.

tissima Servatoris nostri doctrina increbuit, non ille tantum error, qui deorum multitudinem invehebat, funditus tolleretur; verum etiam importatæ dudum per ista populorum dissidia calamitates subito conquiescerent? Equidem id vel maximum arbitror divinæ arcanæque Servatoris nostri potestatis argumentum. Illius autem utilitatis, quæ palam doctrinæ hujus prædicationem consecuta est, cuivis rem secum attente reputanti clarum hoc in primis et illustre specimen intueri liceat: quod nec alias unquam ex omni hominum memoria, nec ab eorum ullo, qui fama quondam nominis et existimatione floruerunt: sed tantum ex quo ipsius doctrinæ per universum orbem diffusæ verbis et concionibus hominum aures afflari cœpere, continuo factum sit, ut qui ferini prius ac barbari nationum omnium mores fuerant, iidem lenioribus et humanioribus institutis mansuescerent. Itaque nec Persæ, qui semel ejus disciplinæ nomen dederunt, nuptias amplius cum matribus ineunt: nec Scythæ, quod in eorum quoque regionem Christi sermo penetrarit, humana jam carne pascuntur; nec alia barbarorum genera incesto filiarum ac sororum concubitu polluuntur: nec ad mares furioso libidinis æstu mares ipsi rapiuntur, nec cæteras, quæ naturæ leges violant, corporis voluptates persequuntur, nec canibus atque volucribus necessariorum ac propinquorum suorum cadavera, quibus id quondam in more fuerat, objiciunt: nec senio jam confectis, ut antea, laqueos injiciunt, nec sibi amicissimorum carne post obitum antiquo ritu saginantur: nec majorum instituto dæmonibus tanquam diis homines immolant, nec sibi carissimos jugulant falsa pietatis opinione delusi. Hæc nimirum illa sunt, aliaque id genus propemodum infinita, quibus infesta quondam hominum vita habebatur. Ac Massagetæ quidem atque Derbices, ut historiarum fide proditum est, propinquorum suorum longe miserrimos eos putabant, qui naturali fato supremum vitæ diem obiissent, cujus ante propterea necessitatem occupantes, quos vehementius diligerent, eos ætate jam effœtos non immolabant modo, sed iis etiam quasi lautissimis epulis utebantur. At vero Tibareni, senes maxima secum affinitate conjunctos præcipites agere: Hyrcani vivos eosdem ac spirantes, Caspii jam morte functos avibus canibusque quæ mortui summopere adamassent, ipsorum **12** ad rogos jugulare, Bactrii denique seniores adhuc superstites canibus itidem laniandos projicere consueverant. Hæc, inquam, omnia superioribus illis temporibus grassabantur, nunc autem fieri omnino desiere, immani ac belluina tot malorum peste salutaris unius evangelicæ legis viribus profligata. Jam vero, quod neque expertia vitæ surdaque simulacra, neque conscelerati dæmones suarum in iis præstigiarum vim exerentes, neque partes mundi hujus aspectabilis, neque ho-

A τὰ πάντα τῶν ἐθνῶν νόμιμα κεῖται, αὐτὰ ἐκεῖνα τὰ πρὶν θηριώδη καὶ βάρβαρα. Ὡς μηκέτι Πέρσας μητρογαμεῖν, τοὺς αὐτῷ μαθητευθέντας· μηδ' ἀνθρωποβορεῖν Σκύθας διὰ τὸν καὶ μέχρις αὐτῶν ἐλθόντα τὸν Χριστοῦ λόγον, μηδὲ ἄλλα γένη βαρβάρων ἐκθέσμως θυγατράσι καὶ ἀδελφαῖς μίγνυσθαι. Μηδ' ἄῤῥενας ἄῤῥεσιν ἐπιμαίνεσθαι, καὶ τὰς παρὰ φύσιν ἡδονὰς μετιέναι· μηδὲ κυσὶ καὶ οἰωνοῖς τοὺς οἰκείους νεκροὺς προτιθέναι τοὺς πάλαι τοῦτο πράττοντας, μηδ' ἀγχόνῃ τοὺς γεγηρακότας, ὥσπερ ἦν πρότερον, ἐπιβάλλειν· μηδὲ σάρκας νεκρῶν τῶν φιλτάτων κατὰ τὸ παλαιὸν ἔθος θοινᾶσθαι· μηδ' ἀνθρωποθυτεῖν ὡς θεοῖς τοῖς δαίμοσι κατὰ τοὺς παλαιοὺς, μηδὲ τὰ φίλτατα κατασφάττειν εὐσεβείας ὑπολήψει. Ταῦτα γὰρ ἦν καὶ συγγενῆ τούτοις μυρία τὰ πάλαι τὸν τῶν ἀνB θρώπων βίον λυμαινόμενα. Ἱστοροῦνται Μασσαγέται καὶ Δέρβικες ἀθλιωτάτους ἡγεῖσθαι τῶν οἰκείων τοὺς αὐτομάτως τελευτήσαντας. Διὸ καὶ φθάσαντες κατέθυον, καὶ εἱστιῶντο τῶν φιλτάτων τοὺς παρακμάσαντας. Τιβαροὶ (9) δὲ ζῶντας κατεκρήμνιζον τοὺς ἐγγυτάτω γέροντας. Ὑρκανοὶ δὲ καὶ Κάσπιοι, οἱ μὲν οἰωνοῖς καὶ κυσὶ παρέβαλλον ζῶντας, οἱ δὲ τεθνεῶτας. Σκύθαι δὲ συγκατώρυττον ζῶντας, καὶ ἐπέσφαττον ταῖς πυραῖς οὓς ἠγάπων οἱ τεθνεῶτες μάλιστα. Καὶ Βάκτριοι (10) δὲ τοῖς κυσὶ παρέβαλλον ζῶντας τοὺς γέροντας. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν πάλαι ἦν πρότερον, νυνὶ δὲ οὐκέθ' ὁμοίως ἐστὶν, ἑνὸς τοῦ σωτηρίου νόμου τῆς εὐαγγελικῆς δυνάμεως τὴν θηριώδη καὶ ἀπάνθρωπον τούτων ὅλων καταλύσαντος νόσον. Τὸ δὲ μηκέτι θεοὺς C ἡγεῖσθαι ἤτοι τὰ νεκρὰ καὶ κωφὰ ξόανα, ἢ τοὺς ἐν τούτοις ἐνεργοῦντας πονηροὺς δαίμονας, ἢ τὰ μέρη τοῦ φαινομένου κόσμου, ἢ τὰς τῶν πάλαι κατοιχομένων θνητῶν ψυχὰς, ἢ τῶν ἀλόγων ζώων τὰ βλαπτικώτερα· ἀντὶ δὲ τούτων ἁπάντων διὰ μιᾶς τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εὐαγγελικῆς διδασκαλίας, Ἕλληνας ὁμοῦ καὶ βαρβάρους, τοὺς γνησίως, ἀλλ' οὐκ ἐπιπλάστως αὐτοῦ τῷ λόγῳ προσανέχοντας, εἰς τοσοῦτον ἄκρας φιλοσοφίας ἐλθεῖν, ὡς μόνον τὸν ἀνωτάτω Θεὸν, αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν ἐπέκεινα τῶν ὅλων, τὸν παμβασιλέα καὶ κύριον οὐρανοῦ καὶ γῆς, ἡλίου τε καὶ ἄστρων, καὶ τοῦ σύμπαντος κόσμου δημιουργὸν σέβειν, καὶ ὑμνεῖν, καὶ θεολογεῖν· βιοῦν τε ἀκριβῶς οὕτω μανθάνειν, ὡς μέχρι καὶ τοῦ ἐμβλέπειν τοῖς ὀφθαλμοῖς παιδαγωγεῖσθαι, καὶ μηδὲν ἀκόλαστον ἐκ τοῦ μετ' D ἐπιθυμίας ὁρᾷν, ἐννοεῖν, πρόῤῥιζον δ' ἐξ αὐτῆς διανοίας πᾶν αἰσχρὸν ὑποτέμνεσθαι πάθος· ταῦτα πάντα πῶς οὐκ ἂν τοῖς πᾶσι συμβάλλοιτο πρὸς εὐζωΐαν; καὶ τὸ μηδὲν εὐορκίας δεῖσθαι, πολλοῦ γε δεῖ ἐπιορκεῖν, διὰ τὸ πρὸς αὐτοῦ μανθάνειν μηδὲ ὀμνύναι ὅλως, ἐν πᾶσι δὲ ἀψευδεῖν καὶ ἀληθεύειν, ὡς ἀρκεῖσθαι τῷ *ναὶ*, καὶ τῷ *οὔ*, παντὸς ὅρκου τὴν προαίρεσιν βεβαιοτέραν παρασκευάζοντας; Τὸ δὲ μηδ' ἐν ψιλοῖς ῥηματίοις καὶ ταῖς κοιναῖς ὁμιλίαις ἀδιαφορεῖν, ἀκριβολογεῖσθαι δὲ καὶ μέχρι τούτων, ὡς μήτε ψεῦδος, μήτε λοιδορίαν, μήτε τι αἰσχρὸν καὶ ἄσχημον προΐεσθαι τῇ φωνῇ, διὰ τὴν αὐτοῦ πάλιν παρακέλευσιν, δι' ἧς ἔφησε, « Περὶ παντὸς ἀργοῦ ῥήμα-

(9) *Τιβαροί*. Existimavi leg. Τιβαρηνοί, quam lectionem in Mont. postea deprehendi.

(10) *Βάκτριοι*. Legebatur Βάκριοι, sed prætuli alterius ms. lectionem.

τος δώσετε λόγον ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως· » ὁποίας ὑπερβολῆς φιλοσόφου ζωῆς ἔχεται; Τὸ δὲ καὶ συλλήβδην ἀθρόως μυριάδας ὅλας ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν καὶ παίδων, οἰκετῶν τε καὶ ἐλευθέρων, ἀδόξων τε καὶ ἐπιδόξων, καὶ προσέτι βαρβάρων ὁμοῦ καὶ Ἑλλήνων, κατὰ πάντα τόπον καὶ πόλιν καὶ χώραν, καὶ πᾶσι τοῖς ὑφ' ἥλιον ἔθνεσιν ἐπὶ διδασκαλίᾳ τῶν τοιούτων μαθημάτων, οἵων ἀρτίως μεμαθήκαμεν, φοιτᾷν καὶ τὰς ἀκοὰς λόγοις παρέχειν, ἀναπείθουσιν οὐ μόνον ἀκολάστων ἐπιχειρημάτων, ἀλλὰ καὶ τῶν κατὰ διάνοιαν αἰσχρῶν ἐνθυμημάτων, γαστρός τε καὶ τῶν ὑπὸ γαστέρα κρατεῖν· τό τε πᾶν γένος παιδείαν παιδεύεσθαι ἔνθεον καὶ εὐσεβῆ, φέρειν τε μανθάνειν γενναίως καὶ βαθεῖ φρονήματι τὰς τῶν ἐπανισταμένων ὕβρεις, καὶ μὴ τοῖς ἴσοις τοὺς φαύλους ἀμύνεσθαι· θυμοῦ δὲ καὶ ὀργῆς, καὶ πάσης ἐμμανοῦς ὀρέξεως κρείττους γίνεσθαι· ναὶ μὴν καὶ τῶν ὑπαρχόντων ἀπόροις καὶ ἐνδεέσι κοινωνεῖν, πάντα τε ἄνθρωπον ὁμογενῆ δεξιοῦσθαι, καὶ τὸν νενομισμένον ξένον, ὡσὰν νόμῳ φύσεως οἰκειότατον καὶ ἀδελφὸν γνωρίζειν. Πάντα δὴ ἀθρόως ταῦτά τις συναγαγὼν, πῶς οὐκ ἂν ὁμολογήσειε τὰ μέγιστα καὶ ἀληθῶς ἀγαθὰ πάντας ἀνθρώπους εὐαγγελίσασθαι τὸν ἡμέτερον λόγον, τό τε αὐτόθεν ὑπερέχον πρὸς εὐζωΐαν τῷ τῶν ἀνθρώπων παρεσχηκέναι βίῳ; Ὁποῖον δέ σοι εἶναι δοκεῖ, τὸ πᾶν γένος ἀνθρώπων, οὐ μόνον Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀνημερωτάτων βαρβάρων, καὶ τῶν ἐν ταῖς ἐσχατιαῖς τῆς γῆς οἰκούντων, τῆς μὲν ἀλόγου θηριωδείας ἀνασχεῖν, δόξας δὲ φιλοσόφους ἀναλαβεῖν παρασκευάσαι; οἷον, φέρε εἰπεῖν, τὰς περὶ ἀθανασίας ψυχῆς, καὶ ζωῆς τῆς παρὰ Θεῷ μετὰ τὴν ἐνθένδε ἀπαλλαγὴν τοῖς θεοφιλέσιν ἀποκειμένης, δι' ἣν τοῦ προσχαίρου τούτου ζῆν καταφρονεῖν ἐμελέτησαν· ὥστε ἀποδεῖξαι παῖδας τοὺς πώποτε ἐπὶ φιλοσοφίᾳ διαβοήτους, καὶ παίγνιον τὸν θρυλλούμενον ἐκεῖνον θάνατον, ἀνὰ στόμα φιλοσόφων πάντων ᾀδόμενον· θηλειῶν παρ' ἡμῖν καὶ κομιδῇ παίδων, βαρβάρων τε ἀνδρῶν καὶ εὐτελῶν τῷ δοκεῖν, τῇ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν δυνάμει τε καὶ συνεργείᾳ, τὸν περὶ ψυχῆς ἀθανασίας λόγον ἔργοις πρότερον ἢ ῥήμασιν ἐπαληθεύοντα δειξάντων; Οἷον δὲ, καὶ τὸ καθόλου πάντας ἀνθρώπους τοὺς ἐν πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν, ἐκ τῶν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μαθημάτων περὶ Θεοῦ προνοίας ὡς ἐφορώσης τὰ σύμπαντα, ὑγιῶς καὶ ἐῤῥωμένως φρονεῖν παιδεύεσθαι· καὶ τὸ πᾶσαν ψυχὴν μανθάνειν τὸν περὶ δικαιωτηρίου καὶ κρίσεως Θεοῦ λόγον, καὶ τὸ πεφροντισμένως ζῆν, καὶ φυλακτικῶς ἔχειν τῶν τῆς κακίας ἐπιτηδευμάτων;

A minum pridem exstinctorum manes, neque animantium ratione carentium teterrimæ ac nocentissimæ deorum amplius in numero habeantur: sed istorum omnium loco, per unam hanc evangelicam Servatoris nostri doctrinam effectum sit, ut ex Græcis pariter ac barbaris quotquot ejus verbum sincero animo, non simulatione quadam et inani ostentatione suscipiunt, eum supremæ philosophiæ gradum attingant, ut unum eumdemque summum Deum, nullis hujus aut universitatis aut ævi finibus comprehensum, præpotentem cœli terrarumque Regem ac Dominum, solis, astrorum totiusque mundi Procreatorem venerentur, celebrent, Deumque fateantur; ita porro vitam quasi ad amussim exigere conformareque studeant, ut ipsum etiam oculorum B sensum disciplinæ legibus contineant, nihilque non temperatum ex aspectu cum cupiditate conjuncto in animum subire patiantur, ac vel ipsa ex cogitatione radicitus genus omne fœdæ perturbationis exscindant: hæc omnia quis plurimum cunctis hominibus ad bene beateque vivendum momenti afferre non videat? Præterea, quod nullo plane jurejurando opus habeant (tantum abest ut perjurio locus esse possit), eo quod nunquam omnino jurandum esse, at rejecto mendacio verum constanter et ubique retinendum ex illo didicerunt, adeo ut *ita* vel *non* in omnem partem satis esse putent, quippe qui vel ipsam animi inductionem omni sacramento firmiorem atque certiorem exhi- C beant. Similiter, quod ne in levissimis quidem voculis, ac mutuis quotidianisque congressionibus sese negligentius habere velint, sed in iis etiam accurate, quidquid loquuntur, expendant, ne quod ipsis verbum aut vanum, aut contumeliosum, aut turpe, minusve compositum excidat; idque propter unum hoc ejusdem monitum: « De omni verbo otioso reddetis rationem in die judicii [11]; » totum, inquam, illud cujus obsecro vitæ est, quamque sublime philosophiæ genus profitentis? Ad hæc, quod infinita virorum, mulierum ac puerorum, servorum pariter atque liberorum, ignobilium et nobilium, necnon barbarorum simul atque Græcorum, omnibus in locis, oppidis, regionibus et quotquot soli subjectæ **13** sunt nationibus, ad subeundam eorum præ- D ceptorum, quibus nuper informati sumus, disciplinam, denso agmine multitudo confluat, ejusmodique sermonibus aures præbeat, quibus ad coercendam non actionum modo petulantiam, verum etiam earum, quæ in sola mente versantur, cogitationum turpitudinem, omnesque tum ventris, tum quæ sub ventre sedem habent voluptates domandas excitetur: quodque nullum non genus hominum divinæ doctrinæ præceptionibus imbuatur, ut lacessentium inimicorum injurias excelso exaggeratoque animo ferre, non mutuis ac similibus improbos homines ulcisci velit: ut iracundiæ vim, ut impotentem ac furiosum cupiditatis omnis impetum regere ac frenare conetur, adeoque ut opes fortunasque suas cum inopibus egentibusque communicet: ut quemlibet hominem communis humanitatis nomine complectatur, quemque vulgo tanquam peregrinum habent, eum quasi naturæ lege conjunctissimum ac veluti fratrem agnoscat. Hæc qui simul universa congerat, fierine poterit, quin idem prædicatam a nobis doctrinam eam esse fateatur, quæ summa veraque bona cunctis hominibus feliciter nuntiarit, quodque præcipuum et quasi caput ad bene beateque vivendum per sese erat, hominum vitæ contulerit. Illud porro quod sequitur, cujusmodi tandem esse putas, quod nimirum eadem genus hominum uni-

[11] Matth. XII, 36.

versum non Græcorum modo, sed ferocissimorum etiam barbarorum, et eorum qui in extremis terræ finibus degebant, a vecordi ferinoque ritu abduxerit, atque ad sententias philosophis plane dignas traduxerit? Cujusmodi sunt eæ quas de animi immortalitate vitaque illa, quæ postquam migratum hinc fuerit Deo charos homines apud ipsum quasi recondita manet, imbiberunt: cujus amore capti tantum in brevis hujus fluxæque vitæ contemptu meditationis ac studii posuere, ut vere pueros quotquot olim maximam ex philosophia laudem sibi famamque pepererant, illamque jactatam perdiu mortem ac philosophorum omnium ore decantatam, nihil nisi puerilem quamdam lusionem fuisse ostenderint; cum ipsæ quoque apud nos puellæ tenerique pusiones, adeoque barbari homines, iidemque si oculis æstimarentur, viles et abjecti, Servatoris nostri viribus auxilioque freti, hujus de animorum immortalitate doctrinæ veritatem re ipsa potius quam oratione comprobarint? Cujusmodi etiam illud est, quod universi passim homines, ubi ubi gentium ipsi degant, ex ejusdem Servatoris nostri disciplinæ præceptis sanum et constantem divinæ providentiæ hanc rerum universitatem moderantis sensum hauriant, **14** quodque nemo non ea, quæ de tribunali judicioque divino prædicantur, mente percipiat, eoque plurimum instituendæ vitæ cautionis adhibeat, et ab omni sceleris improbitatisque genere singulari studio ac provisione declinet?

CAPUT V.

Non sine prudenti maturoque judicio nos a superstitioso majorum nostrorum errore discessisse.

At vero præcipui maximique beneficii, quod a salutari prædicatione profectum est, ita facile summam intelligas, si superstitiosum illum errorem veteris idololatriæ tecum ipse reputes, qua genus humanum universum propter vim ac violentiam dæmonum antea pessumdabatur: ex qua tamen illa sic tanquam ex teterrima caligine Græcos simul ac barbaros divino numine liberatos, ad spiritalem eamdemque clarissimam veræ erga Deum præpotentem rerum omnium Regem pietatis lucem vindicavit. Sed enim, quid attinet hoc loco pluribus id conari, ut non inconsideratæ cuidam ac temerariæ fidei, sed consilii utilitatisque plenis rationibus, quæque veræ pietatis formam et institutum complectantur, nos ipsos addixisse ostendamus? Equidem cum universo hoc opere id agatur unum, qui vim ac momenta rationum capere et assequi possunt, eos ut in pervidendam argumentorum sanitatem incumbant, ut quas accipiunt dogmatum nostrorum demonstrationes attentius ac subtilius examinent, uti denique ad suscipiendam, quicunque rationem ex nobis quærat, illius, quæ religione nostra continetur, spei defensionem, promptos sese ac paratos exhibeant, etiam atque etiam adhortamur. Nunc vero, quoniam omnium ea facultas et solertia non est, cum ejusmodi sit tamque amans hominum Verbi divini suavitas, ut neminem omnino repudiet, sed potius cuilibet sanando congruam et convenientem medicinam adhibeat: adeoque imperitos et idiotas ad leviorem curationis rationem invitet; jure sane ac merito qui ex rudioribus initiantur, mulieres videlicet ac pueros, vulgariumque ac plebeiorum hominum multitudinem ad Christianæ vitæ pietatem quasi manu adducentes, integram sanamque fidem principio sic tanquam medicamentum aliquod adhibemus, eorumque mentibus de divina providentia, de animorum immortalitate, deque vita ad virtutis normam exigenda, **15** rectas cogitationes inserimus. Quid autem? annon eos etiam videmus, qui curandis corporum ægrotationibus operam scienter navant, quæcunque ad exquisitam medicinæ

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Ὅτι μὴ ἄνευ σώφρονος λογισμοῦ τῆς πατρίου δεισιδαίμονος πλάνης ἀνεχωρήσαμεν.

Κεφάλαιον δὲ τῆς πρώτης καὶ μεγίστης εὐεργεσίας τοῦ σωτηρίου λόγου γνοίης ἄν, εἰ ἐν νῷ λάβοις τὴν δεισιδαίμονα πλάνην τῆς παλαιᾶς εἰδωλολατρείας, ᾗ τὸ σύμπαν ἀνθρώπων γένος δαιμόνων ἀνάγκαις πάλαι πρότερον κατετρύχετο. Ἧς ὥσπερ ἀπὸ σκοτίας ζοφερωτάτης Ἕλληνας ὁμοῦ καὶ βαρβάρους δυνάμει θείᾳ μεταστησάμενος, ἐπὶ νοερὰν καὶ φωτεινοτάτην ἡμέραν τῆς ἀληθοῦς εὐσεβείας τοῦ παμβασιλέως Θεοῦ τοὺς πάντας μετηγάγετο. Καὶ τί χρὴ μηκύνειν, ἀποδεικνύναι πειρωμένους ὅτι μὴ ἀλόγῳ πίστει ἑαυτοὺς ἀνεθήκαμεν, σώφροσι δὲ καὶ ὠφελίμοις λόγοις τὸν τῆς ἀληθοῦς εὐσεβείας τρόπον περιέχουσι; τῆς B παρούσης ὑποθέσεως αὐτὸ δὴ τοῦτο καθόλου πραγματευομένης, τοὺς μὲν ἐπιτηδείως ἔχοντας ἕπεσθαι λόγων ἀποδείξεσι, προτρέπομεν καὶ παρακαλοῦμεν λόγων φρονήσεως ἐπιμέλεσθαι, καὶ λογικώτερον τῶν δογμάτων τὰς ἀποδείξεις παραλαμβάνειν, ἑτοίμους τε εἶναι πρὸς ἀπολογίαν παντὶ τῷ ἐπερωτῶντι ἡμᾶς τὸν λόγον τῆς καθ' ἡμᾶς ἐλπίδος· ἐπεὶ δὲ μὴ πάντες τοιοῦτοι, φιλανθρώπου τυγχάνοντος τοῦ Λόγου, καὶ μηδένα μηδαμῶς ἀποτρεπομένου, πάντα δὲ ἄνθρωπον τοῖς καταλλήλοις ἰωμένου φαρμάκοις, καὶ τὸν ἀμαθῆ καὶ ἰδιώτην ἐπὶ τὴν πρᾳοτέραν θεραπείαν παρακαλοῦντος· εἰκότως ἐν εἰσαγωγῇ τοὺς ἀρχομένους τῶν ἰδιωτικωτέρων, γυναῖκας καὶ παῖδας, καὶ τὸ τῶν ἀγελαίων πλῆθος ἐπὶ τὸν εὐσεβῆ βίον χειραγωC γοῦντες, ὡς ἐν φαρμάκου μοίρᾳ, τὴν ὑγιῆ πίστιν παραλαμβάνομεν, ὀρθὰς δόξας περὶ Θεοῦ προνοίας, καὶ περὶ ψυχῆς ἀθανασίας, καὶ περὶ τοῦ κατ' ἀρετὴν βίου ἐντιθέντες αὐτοῖς. Ἢ οὐχ οὕτως καὶ τοὺς τὰ σωμάτων τῶν καμνόντων ἰωμένους ἐπιστημόνως ὁρῶμεν, αὐτοὺς μὲν διὰ πλείστης ἀσκήσεως καὶ παιδείας τοὺς κατὰ ἰατρικὴν λόγους ἀνειληφότας, καὶ πάντα λογικῶς χειρουργοῦντας· τούς γε μὴν ἐπὶ θεραπείᾳ προσιόντας αὐτοῖς, πίστει ἑαυτοὺς καὶ τῇ τῶν χρηστοτέρων ἐλπίδι, παρέχοντας· καὶ τῶν μὲν κατὰ τὴν ἐπιστήμην θεωρημάτων μηδὲν ἀκριβῶς ἐπαΐοντας, μόνης δὲ τῆς ἀγαθῆς ἐλπίδος τε καὶ πίστεως ἐξηρτημένους; Καὶ ὁ μὲν τῶν ἰατρῶν ἄριστος εἰς μέσον παρελθὼν, ἅτε χρὴ προφυλάττεσθαι καὶ ἃ προσήκει δρᾷν, ὥσπερ τις ἄρχων καὶ κύριος μετ' ἐπιστήμης προστάττει· ὁ δ' ὡς

A βασιλεῖ καὶ νομοθέτῃ πείθεται, πιστεύων συνοίσειν αὐτῷ τὸ προστεταγμένον. Οὕτω καὶ μαθηταὶ παρὰ διδασκάλων λόγους παιδείας ἀποδέχονται, πιστεύσαντες ἀγαθὸν αὐτοῖς ἔσεσθαι τὸ μάθημα. Ναὶ μὴν καὶ φιλοσοφίας οὐ πρότερόν τις ἐφάψαιτ' ἄν, ἢ πιστεύσας συνοίσειν αὐτῷ τὸ ἐπάγγελμα. Καὶ ὁ μέν τις αὐτόθεν εἵλετο τὰ Ἐπικούρου· ὁ δὲ τὸν Κυνικὸν ζηλοῖ βίον, ἄλλος κατὰ Πλάτωνα φιλοσοφεῖ, κατ' Ἀριστοτέλην ἕτερος, καὶ πάλιν ἄλλος πάντων τὰ Στωϊκὰ προετίμησεν, ἑκάστου χρηστοτέρᾳ ἐλπίδι τε καὶ πίστει τὸ δόξαν ὡς συνοῖσον ἀγαπήσαντος. Οὕτω καὶ τέχνας ἄνθρωποι τὰς μέσας μετῆλθον, καὶ ἄλλοι τὸν στρατιωτικὸν, ἄλλοι δὲ τὸν ἐμπορικὸν βίον, πίστει πάλαι προειληφότες βιοποριστικὸν αὐτοῖς ἔσεσθαι τὸ ἐπιτήδευμα. Καὶ γάμων δὲ αἱ πρῶται σύνοδοι, καὶ κοινωνίαι τῆς κατὰ παιδοποιίαν ἐλπίδος, ἐξ ἀγα- B θῆς ἐνήρξαντο πίστεως. Καὶ πλεῖ τις αὖθις εἰς ἄδηλον, οὐδ' ἄλλην προβεβλημένος τῆς σωτηρίας ἄγκυραν, ἢ μόνην τὴν πίστιν καὶ τὴν ἀγαθὴν ἐλπίδα. Καὶ γεωργεῖ πάλιν ἄλλος, καὶ τὸν σπόρον εἰς γῆν ἀποῤῥίψας κάθηται, τῆς ὥρας τὴν τροπὴν ἐκδεχόμενος, πιστεύων τὸ φθαρὲν ἐπὶ γῆς καὶ πλημμυρίσιν ὑετῶν καλυφθὲν, αὖθις ὥσπερ ἐκ νεκρῶν ἀναβιώσεσθαι. Πορείαν δέ τις μακρὰν ἐπ' ἀλλοδαπὴν ἐκ τῆς οἰκείας στελλόμενος, πάλιν τὴν ἐλπίδα καὶ τὴν πίστιν ἀγαθὰς ὁδηγοὺς ἑαυτῷ συνεπάγεται. Καὶ τί γὰρ ἄλλ' ἢ τὸν πάντα τῶν ἀνθρώπων βίον δυοῖν τούτων ἀνηρτημένον, ἐλπίδος τε καὶ πίστεως, καταλαμβάνομεν; Τί δὴ θαυμάζεις, εἰ καὶ τὰ κρείττονα κατὰ τὴν ψυχὴν, τοῖς μὲν διὰ πίστεως παραδίδοται, οἷς οὐ σχολὴ λογικώτε- C ρον τὰ κατὰ μέρος παιδεύεσθαι, τοῖς δὲ καὶ τοὺς λόγους αὐτοὺς πάρεστι μετιέναι, καὶ τὰς ἀποδείξεις τῶν πρεσβευομένων μανθάνειν; Ἀλλὰ γὰρ ἐν ὀλίγῳ τούτων ἡμῖν οὐκ εἰς ἄχρηστον προγεγυμνασμένων, ἀνίωμεν ἐπὶ τὴν πρώτην κατηγορίαν· καὶ τίνες ὄντες καὶ πόθεν ὁρμώμενοι, τοῖς διερωτήσασιν ἀποκρινώμεθα. Ὅτι μὲν οὖν τὸ γένος Ἕλληνες ὄντες, καὶ τὰ Ἑλλήνων φρονοῦντες, ἐκ παντοίων τε ἐθνῶν, ὡσὰν νεολέκτου στρατιᾶς λογάδες συνειλεγμένοι, τῆς πατρίου δεισιδαιμονίας ἀποστάται καθεστήκαμεν, οὐδ' ἂν αὐτοί ποτε ἀρνηθείημεν· ἀλλὰ καὶ ὅτι ταῖς Ἰουδαϊκαῖς βίβλοις προσανέχοντες, κἀκ τῶν παρ' αὐτοῖς προφητειῶν τὰ πλεῖστα τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου συνάγοντες, οὐκ ἔθ' ὁμοίως ζῆν τοῖς ἐκ περιτομῆς προσφιλὲς ἡγούμεθα, D καὶ τοῦτ' ἂν αὐτόθεν ὁμολογήσαιμεν. Ὥρα τοιγαροῦν τούτων τὸν αἰτιολογισμὸν ὑποσχεῖν. Πῶς οὖν ἂν ἄλλως δόξαιμεν εὖ πεποιηκέναι τὰ πάτρια καταλείψαντες, ἢ πρῶτον εἰς μέσον αὐτὰ παραθέμενοι, καὶ ἀγαγόντες ὑπ' ὄψιν τῶν ἐντευξομένων; Οὕτω γὰρ ἂν γένοιτο φανερὰ καὶ τῆς εὐαγγελικῆς ἀποδείξεως ἡ θεία δύναμις, εἰ τοῖς πᾶσι πρὸ ὀφθαλμῶν τεθείη, τίνων καὶ ὁποίων κακῶν τὴν ἴασιν εὐαγγελίζεται. Πῶς δ' ἂν τὸ εὔλογον τῆς τῶν Ἰουδαϊκῶν γραμμάτων μεταδιώξεως φανείη, μὴ οὐχὶ καὶ τῆς τούτων ἀρετῆς ἀποδειχθείσης; Τίνι τε λόγῳ τὰς παρ' αὐτοῖς γραφὰς ἀσπαζόμενοι, τὸν ὅμοιον τοῦ βίου τρόπον ἀποκλίνομεν, καλῶς ἂν ἔχοι διελθεῖν· καὶ ἐπὶ πᾶσι, τίς ὁ καθ' ἡμᾶς τῆς εὐαγγελικῆς ὑποθέσεως λόγος, καὶ τίς ἂν κυρίως λεχθείη ὁ Χριστιανισμὸς, οὔθ' Ἑλληνισμὸς ὢν, οὔτε

A artis cognitionem pertinent longo usu multaque doctrina perdiscere, omniaque ratione tractare : qui vero ad eosdem curandæ gratia valetudinis accesserint, illos fidei cuidam exitusque lætioris exspectationi sese ita permittere, ut cum ex istius scientiæ præceptis intelligere nihil accurate perfecteque possint, non nisi ex utraque suspensas habeant incolumitatis suæ rationes? Ac peritissimus quidem medicus in medium prodiens, quid aut cavere aut facere oporteat, sic tanquam princeps ac dominus aliquis scienter præcipit : ægrotus autem ipsi perinde ac regi et legislatori obsequitur, quod sibi quidquid præceptum ab eo fuerit, utile quoque futurum putet. Ita discipuli cujusvis doctrinæ præcepta a magistris excipiunt, quod ab illis didicerint, id sibi B expedire rati. Imo vero ne ipsius quidem philosophiæ partem ullam quisquam attingeret, nisi ejus professionem usui ante sibi fore crederet. Atque ita factum videmus, ut alius Epicuri sectam eligeret, alius cynicum vivendi genus æmularetur, ad Platonis, ad Aristotelis alius sese disciplinam adjungeret, alius denique Stoicorum dogmata cæteris omnibus anteferret : sic ut singuli quidquid probarent, id fide quadam speque meliori tanquam sibi profuturum amarent atque retinerent. Sic artes eas, quæ mediæ nominantur, homines persecuti sunt : et alii quidem rei militari se dedere; mercaturam alii factitare maluerunt, ea nimirum fide ac persuasione multo ante adducti, quod ejusmodi vitæ ratio plurimum sibi ad eam tuendam opis esset ac com- C moditatis allatura. Nuptiarum etiam primæ illæ congressiones, ejusque spei quæ sobolis propagationem intuetur conjunctiones mutuæ, ex sincera quadam egregiaque fide initium habuerunt. Præterea navigationem quis adornat ancipiti exitu, qui non alia prius salutem suam quam fidei lætæque spei anchora fundaverit? Alius item agriculturam exercet, jactoque in terram semine domi sedet, tempestatis conversionem exspectans, futurumque sibi persuadens, ut semen illud jam in terræ gremio corruptum, ac pluviarum inundationibus obrutum, denuo tanquam ex ipsa morte reviviscat. Alius porro longum ex patria in exteram aliquam regionem iter instituens, spem similiter atque fidem sibi D adjungit, faustas utique sibi viæ duces futuras. Quid aliud denique manibus oculisque tenemus, quam vitam hominum universam ex duabus hisce rebus, spe nimirum fideque, suspensam teneri? **16** Quid ergo causæ est quamobrem adeo mireris, quibus non vacat omnia sigillatim ac subtilius addiscere, illis divina hæc, quibusque tantum animus informatur, præcepta fidei manu tradi; aliis vero licere præterea ipsas quoque vestigare rationes, et eorum quæ asseruntur docenturque demonstrationes indagare? Sed enim pauca hæc quasi prolusionis causa nec sine utilitate præfati, ad primum accusationis caput aliquando redeamus, et quinam simus, quasve secuti antea vitæ rationes, iis qui utrumque ex nobis quærere solent, [illegible]

Nos igitur et genere Græcos esse, et Græcorum olim A sententias moresque complexos fuisse, nunc autem ex universis nationibus, tanquam novissime conscripti exercitus selectos eximiosque milites congregatos a patria superstitione defecisse, ne ipsi quidem negaverimus. Præterea nobis, cum Judæorum litteras approbemus, maximamque doctrinæ nostræ partem ex eorum prophetiis colligamus, non idem tamen amplius, quo circumcisionis defensores utuntur, vitæ genus placere, id vero sponte quoque ultroque fateamur. Nunc ergo tempus est istorum omnium reddendi rationem. Quonam autem alio consequi modo poterimus, ut ritus patrios jure ac merito deseruisse videamur, quam si illos ipsos in medium producamus, et eorum, qui hos in libros inciderint, ob oculos ponamus? Sic enim evangelicæ quoque demonstrationis vis illa divina clarius elucescet, si oculis omnes usurpare potuerint, quorum tandem et cujusmodi malorum ea medicinam feliciter annuntiet. Quo pacto præterea nos magna cum ratione Judæorum litteras persecutos esse constabit, nisi earum etiam vim atque auctoritatem ostendamus? Jam vero præclarum simul fuerit, quam ob causam qui ipsorum monumenta complectamur, similem tamen vitæ consuetudinem repudiemus, ostendere; ad extremum quæ nostra sit evangelicæ doctrinæ ratio, quis item proprie Christianismus nominetur, quippe qui neque Græcorum sit, neque Judæorum institutum, sed recens quædam veraque Dei sapientia, quæ vel ipso nomine professionis suæ novitatem præ se ferat. Age itaque, vetustissimas adeoque illas ipsas, quas a majoribus accepimus de deorum natura sententias, quæque in omnibus passim urbibus etiamnum jactari solent; unaque pergraves illas egregiorum philosophorum, de mundi ac deorum ipsorum origine, disputationes ante omnia contemplemur: sic enim intelligemus, jurene an secus ab iisdem recesserimus.
17 Verbis autem, in iis quæ abs me prodentur atque vulgabuntur, non meis utar, sed illorum, qui quos ipsi deos vocant, eorum cultum singulari ac præcipua contentione studioque defenderunt, ut ab omni fingendi calumniandique suspicione nostra hæc disputatio vindicetur.

Ἰουδαϊσμὸς, ἀλλά τις καινὴ καὶ ἀληθὴς θεοσοφία, ἐξ αὐτῆς τῆς προσηγορίας τὴν καινοτομίαν ἐπαγομένη. Φέρε οὖν δὴ πρῶτον ἁπάντων τὰς παλαιοτάτας καὶ δὴ καὶ τὰς πατρίους ἡμῶν αὐτῶν θεολογίας, κατὰ πᾶσαν πόλιν εἰσέτι καὶ νῦν τεθρυλλημένας ἐπιθεωρήσωμεν, τάς τε σεμνὰς τῶν γενναίων φιλοσόφων περί τε κόσμου συστάσεως καὶ περὶ θεῶν διαλήψεις· ἵνα γνῶμεν εἴτε καὶ ὀρθῶς ἀπέστημεν αὐτῶν, εἴτε καὶ μή. Θήσω δὲ οὐκ ἐμὰς φωνὰς ἐν τῇ τῶν δηλουμένων ἐκφάνσει, ἀλλ' αὐτῶν δὴ τῶν μάλιστα τὴν περὶ οὓς φασι θεοὺς, εὐσέβειαν περισπούδαστον πεποιηκότων, ὡς ἂν ὁ λόγος ἁπάσης ἐκτὸς τῆς περὶ τοῦ πλάττεσθαι ἡμᾶς ὑπονοίας καταστaίη.

CAPUT VI.

De principe Phœnicum Ægyptiorumque theologia.

Phœnices quidem et Ægyptios omnium principes soli, lunæ ac stellis divinitatem tribuisse, vulgatum est; iisque solis rerum omnium ortus interitusque causam assignasse; deinde vero quæ passim et ubique jactantur deorum tam molitiones quam procreationes in hominum genus invexisse: saltem ante illos, supra res eas quæ in cœlo videri solent, intelligentia vel tantillum progressum esse neminem; si tamen paucos aliquot excipias, quorum apud Hebræos memoria celebratur, qui totum id quod visu percipitur, longe purissimo mentis oculo superantes, ipsum mundi Effectorem, ac rerum omnium molitorem sancte pieque coluerunt; cum tantam illius sapientiam atque potestatem, quam utcunque C sibi ex operibus ipsis animo et cogitatione fingebant, singulari quadam admiratione prosequerentur: cumque unum illum Deum semel esse credidissent, eumdem quoque Deum unum, ut par erat, ita prædicarunt, ut veram illam ac principem eamdemque solam pietatem, quam a parentibus acceperant, studiose liberi retinerent. At reliqua hominum multitudo cum ab ejus unius veritate pietatis excidisset, ad cœli astrorum, quæ corporeis oculis intuebatur, splendorem puerili mente obstupescens, illa deos esse pronuntiavit, iisdemque sacrificiorum et adorationis cultum adhibuit; sic tamen, ut nec ipsis templa construeret, nec eorum statuas atque simulacra mortalem ullam in speciem effingeret, sed

B ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ϛ'.

Περὶ Φοινίκων καὶ Αἰγυπτίων θεολογίας πρώτης

Φοίνικας τοιγαροῦν καὶ Αἰγυπτίους πρώτους ἁπάντων κατέχει λόγος, ἥλιον καὶ σελήνην καὶ ἀστέρας θεοὺς ἀποφῆναι, μόνους τε εἶναι τῆς τῶν ὅλων γενέσεώς τε καὶ φθορᾶς αἰτίους· εἶτα δὲ τὰς παρὰ τοῖς πᾶσι βοωμένας θεοποιίας τε καὶ θεογονίας εἰσηγήσασθαι τῷ βίῳ· πρὸ δέ γε τούτων μηδένα μηδὲν πλέον τῶν κατ' οὐρανὸν φαινομένων εἰδέναι, ὀλίγων ἐκτὸς ἀνδρῶν τῶν παρ' Ἑβραίοις μνημονευομένων, οἳ διανοίας καθαρωτάτοις ὄμμασι πᾶν τὸ ὁρώμενον ὑπερκύψαντες, τὸν κοσμοποιὸν καὶ τὸν ὅλων δημιουργὸν ἐσεβάσθησαν, ὑπερθαυμάσαντες τῆς τοσαύτης αὐτὸν σοφίας τε καὶ δυνάμεως, ἣν ἐκ τῶν ἔργων ἐφαντάσθησαν, καὶ μόνον εἶναι Θεὸν πεισθέντες, μόνον εἰκότως ἐθεολόγησαν, τὴν ἀληθῆ καὶ πρώτην, καὶ μόνην εὐσέβειαν παῖς παρὰ πατρὸς διαδεξάμενοι καὶ φυλάξαντες. Οἵ γε μὴν λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων τῆσδε τῆς μόνης καὶ ἀληθοῦς ἀποπεσόντες εὐσεβείας, τὰ φωσφόρα τῶν οὐρανίων, σαρκὸς ὀφθαλμοῖς, οἷα νήπιοι τὰς ψυχὰς καταπλαγέντες, θεούς τε ἀνεῖπον, καὶ θυσίαις καὶ προσκυνήσεσιν ἐγέραιρον· οὐ νεὼς δειμάμενοι, οὐδ' ἀφιδρύμασι καὶ ξοάνοις θνητῶν εἰκόνας πλασάμενοι· πρὸς αἰθέρα δὲ καὶ αὐτὸν οὐρανὸν ἀποβλέποντες, καὶ μέχρι τῶν τῇδε ὁρωμένων ταῖς ψυχαῖς ἐφικνούμενοι. Ἀλλ' οὐ τῇδε ἄρα καὶ τοῖς μετέπειτα ἀνθρώποις τὰ τῆς πολυθέου πλάνης περιίστατο, ἐλαύνοντα δὲ εἰς βυθὸν κακῶν, μείζονα τῆς ἀθεότητος τὴν δυσσέβειαν ἀπειργάζετο, Φοινίκων, εἶτα Αἰγυπτίων ἀπαρξαμένων τῆς πλάνης· παρ' ὧν φασι

πρῶτον Ὀρφέα τὸν Ὑάγρου (11) μεταστησάμενον τὰ παρ' Αἰγυπτίοις, Ἕλλησι μεταδοῦναι μυστήρια, ὥσπεροῦν καὶ Κάδμον τὰ Φοινικικὰ τοῖς αὐτοῖς ἀγαγεῖν μετὰ καὶ τῆς τῶν γραμμάτων μαθήσεως· οὔπω γὰρ εἰσέτι τοὺς Ἕλληνας τότε τὴν τῶν γραμμάτων χρῆσιν εἰδέναι. Πρῶτα τοίνυν σκεψόμεθα τὰ τῆς κοσμογονίας τῆς πρώτης, ὅπως οἱ δηλούμενοι διειλήφασι· ἔπειτα τὰ περὶ τῆς πρώτης καὶ παλαιοτάτης τοῦ τῶν ἀνθρώπων βίου δεισιδαιμονίας· καὶ τρίτον, τὰ Φοινίκων· τέταρτον, τὰ Αἰγυπτίων. Μεθ' ἃ πέμπτον, τὰ Ἑλλήνων διελόντες, πρότερον μὲν τὴν καὶ τούτων παλαιὰν καὶ μυθικωτέραν πλάνην ἐποπτεύσομεν· εἶτα δὲ τὴν σεμνοτέραν καὶ φυσικωτέραν δὴ περὶ θεῶν φιλοσοφίαν· καὶ μετὰ ταῦτα τὸν περὶ τῶν θαυμαστῶν χρηστηρίων λόγον ἐφοδεύσομεν· ἐφ' οἷς, B καὶ τὰ σεμνὰ τῆς γενναίας Ἑλλήνων φιλοσοφίας ἐπισκεψόμεθα. Τούτων δ' ἡμῖν διευκρινηθέντων, ἐπὶ τὰ Ἑβραίων μεταβησόμεθα, τῶν δὴ πρώτων καὶ ἀληθῶς Ἑβραίων, καὶ μετὰ ταῦτα τὴν Ἰουδαίων λαχόντων προσηγορίαν. Ἐπὶ πᾶσι δὲ τούτοις, ὥσπερ ἐπισφράγισμα τῶν ὅλων, ἐποίσομεν τὰ ἡμέτερα. Ἀναγκαίως δὲ τῆς τούτων ἁπάντων μνημονεύσομεν ἱστορίας, ὡς ἂν διὰ τῆς τῶν ἑκασταχοῦ τεθαυμασμένων παραθέσεως ὁ τῆς ἀληθείας ἔλεγχος ἀποδειχθείη, ὁποίων τε ἡμεῖς ἀποστάντες, τὴν ὁποίαν εἱλόμεθα φανερὸν τοῖς ἐντυγχάνουσι γένοιτο. Ἀλλὰ γὰρ ἐπίωμεν ἐπὶ τὸ πρῶτον. Πόθεν δῆτα πιστωσόμεθα τὰς ἀποδείξεις; οὐ μὲν δὴ ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν γραμμάτων, ὡς ἂν μὴ δοκοῖμεν κεχαρισμένα πράττειν τῷ λόγῳ· μάρτυρες δὲ παρέστων ἡμῖν Ἑλλήνων αὐτῶν οἵ τε τὴν φιλο- C σοφίαν αὐχοῦντες, καὶ τὴν ἄλλην τῶν ἐθνῶν ἱστορίαν διηρευνηκότες. Γράφει τοίνυν ἄνωθεν τὴν παλαιὰν ὑφηγούμενος θεολογίαν Αἰγυπτίων ὁ Σικελιώτης Διόδωρος, γνωριμώτατος ἀνὴρ τοῖς Ἑλλήνων λογιωτάτοις, ὡσὰν ὑπὸ μίαν συναγηοχὼς πραγματείαν ἅπασαν τὴν ἱστορικὴν *Βιβλιοθήκην*. Ἐξ οὗ καὶ πρῶτα παραθήσομαι, ἃ περὶ τῆς τοῦ παντὸς κοσμογονίας ἀρχόμενος τοῦ λόγου διείληφε, τὰς τῶν παλαιῶν ἱστορῶν δόξας, τοῦτον τὸν τρόπον.

A aspectum in æthera cœlumque ipsum omnino defigeret, vimque mentis omnem rerum earum, quæ in illo cernuntur, finibus terminaret. Verum enimvero, nequaquam hic stetit eorum, qui postea secuti sunt, hominum de multitudine deorum error, sed in altam improbitatis voraginem actus, impietatem peperit ipso quoque negatæ Divinitatis scelere graviorem; atque hujus erroris Phœnices ac paulo post Ægyptii, auctores fuere. Primum enim ex iis Orpheum memorant Hyagri **18** filium translata secum Ægyptiorum mysteria cum Græcis hominibus communicasse; Phœnicum autem religiones apud eosdem una cum ipsarum litterarum disciplina Cadmum intulisse: nec litterarum eo adhuc tempore notum Græcis usum fuisse. Nos igitur in primis, B quæ ad primam illam mundi procreationem attinent, eo plane modo spectabimus, quo vulgati laudatique a nobis scriptores de illa disputarunt: tum quæ de principe ac vetustissima generis humani superstitione prodiderunt: tertium vero locum iis, quæ Phœnices, quartum iis, quæ Ægyptii docuere, tribuemus; quinto autem, quæ Græcorum propria sunt, ita dividemus, ut primum quidem priscum etiam illorum pluribusque fabulis implicatum errorem, deinde paulo graviorem magisque adeo cum ipsamet natura conjunctam philosophandi rationem contemplemur; tum vero de egregiis ipsorum oraculis disputationem persequamur: ad extremum gravissima quæque præclaræ Græcorum philoso- C phiæ momenta ponderemus. Jam ubi hæc omnia diligenter et enucleate discusserimus, ad Hebræorum nos dogmata conferemus, eorum inquam Hebræorum, qui primi ac vere hoc nomine censebantur, quique Judæorum appellationem postea nacti sunt. Quibus omnibus nostrorum denique rituum explicationem, sic tanquam sigillum aliquod imponemus. Cæterum ad pertexendam istorum omnium historiam necessitate quadam adducimur; ut iis quæ in qualibet religione primaria eximiaque videri solent, in omnium luce positis, ipsius veritatis ratio clarius deprehendi certiusque possit, adeoque nemo non intelligat, qui modo libros hosce legerit, cujusmodi sint cum ea, quæ deseruimus, tum illa veritas, quam secuti sumus. Sed enim ad primum caput aliquando veniamus. Unde autem demonstrationum nostrarum firmamenta repetemus? non utique nostris ex litteris, ne doctrinæ huic nostræ servire nimium, ac prolixius indulgere videamur. Eos ergo potius ex Græcis ipsis testes producamus, qui non modo philosophiæ nomine gloriantur, sed etiam qui cæterarum gentium historias diligentius indagarunt. Ac Diodorus quidem Siculus, vir apud Græcæ eruditionis principes longe notissimus, quippe qui unum in corpus *Bibliothecam* historiarum universam compegerit, antiquam Ægyptiorum theologiam ab ipsomet arcessens capite prosequitur. Ex quo prima tantum illa subjiciam, quæ ipso statim operis initio veterum sententias commemorans de mundi ortu hunc in modum ipse disputavit.

(11) *Ὑάγρου*. Certum videtur legend. Οἰάγρου, uti habet Mont. Οἴαγρος enim non Ὕαγρος, Orphei pater. Stat. *Theb.* v:

> . . . *Œagrius illic*
> *Acclivis malo mediis intersonat Orpheus*
> *Remigiis.*

Virg. IV *Georgic.*, v. 523:

> . . . *caput a cervice revulsum*
> *Gurgite cum medio portans Œagrius Hebrus*
> *Volveret....*

Apollon. IV *Argon.*:

> *Εἰ μὴ ἄρ' Οἰάγροιο παῖς Θρηΐκιος Ὀρφεύς.*

Etc.

19 CAPUT VII.

Cujusmodi ex mente Græcorum mundi ortus fuisse dicatur.

« De diis igitur, quas et cujusmodi notiones illi animis informarint, qui primi divini numinis cultum exemplo suo docuere, ac de singulis eorum quibus immortalitatem fabulæ tribuerunt, dabimus operam, ut quoniam hoc argumentum ejusmodi est, quod longam orationem desideret, suo quæque loco seorsim plurima complectamur. Nunc vero, quæ cum iis quas præ manibus habemus, historiis consentanea nobis et congruentia videbuntur, summatim hic ea subjiciemus, ne quid omnino, quod scitu dignum sit, requiratur. Ac de universo quidem hominum genere, omnibusque rebus quæ in cognitis orbis terrarum partibus gestæ sunt, quam in tanta vetustate fieri accuratissime poterit, narrationem instituemus, eamque ab ultima sæculorum memoria repetemus. Igitur de primo hominum ortu, apud æquissimos ac probatissimos rerum naturalium historiarumque scriptores, sententiæ fuerunt omnino duæ. Qui enim ex iis nec mundi ortum ullum fuisse, nec interitum futurum esse posuerunt, ii sempiternum quoque genus hominum esse, nec ullo unquam tempore illorum procreationem cœpisse voluerunt. Qui vero generatum eumdem atque occasurum putaverunt, ii perinde atque ipsius, hominum etiam generationem certo quodam tempore principium habuisse defenderunt. Quippe cum hujus primum universi coagmentatio fieret, unam aliquam cœli et terræ ex permista confusaque amborum natura formam exstitisse; deinde vero simul atque corporum distinctio successisset, continuo mundum quidem, totum hunc, quem videmus, partium ordinem accepisse, aerem vero continenti motu agitari cœpisse; ita tamen ut pars ejus ignea supremam in regionem evolaret, quod ipsius natura sursum ingenita levitate ferretur (atque hanc esse causam, quamobrem sol ipse ac reliqua siderum multitudo incitatissimæ circumvectionis impetu rapiantur); quod autem cœnosum ac turbidum erat, id ex humidi conjunctione concretum, unum in locum ob insitam gravitatem subsideret. Illud porro cum in se ipsum perpetua conversione volveretur, ex humidis sui partibus mare, **20** ex solidioribus vero terram lutosam admodumque teneram mollemque procreasse: quæ principio quidem igneo solis irradiantis afflatu compacta sensim ac stipata constiterit; deinde, cum extima superficies vi caloris effervesceret, partes ejus quædam humidiores variis subinde locis intumuerint, quibus inclusa materies putrida, membranisque tenuissimis involuta foveretur: id quod in stagnis etiamnum, locisque palustribus fieri videmus, si quando posteaquam so-

A KΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Ποία τις εἶναι λέγεται ἡ καθ' Ἕλληνας κοσμογονία.

(12) « Περὶ μὲν οὖν θεῶν τίνας ἐννοίας ἔσχον οἱ πρῶτοι καταδείξαντες τιμᾷν τὸ θεῖον, καὶ περὶ τῶν μυθολογουμένων ἑκάστου τῶν ἀθανάτων, τὰ μὲν πολλὰ συντάξασθαι πειρασόμεθα κατ' ἰδίαν, διὰ τὸ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην πολλοῦ λόγου προσδεῖσθαι· ὅσα δ' ἂν ταῖς προκειμέναις ἱστορίαις ἐοικότα δόξωμεν ὑπάρχειν, παραθήσομεν ἐν κεφαλαίοις, ἵνα μηδὲν τῶν ἀκοῆς ἀξίων ἐπιζητῆται. Περὶ δὲ τοῦ γένους τῶν ἁπάντων ἀνθρώπων, καὶ τῶν πραχθέντων ἐν τοῖς γνωριζομένοις μέρεσι τῆς οἰκουμένης, ὡς ἂν ἐνδέχηται περὶ τῶν οὕτω παλαιῶν, ἀκριβῶς ἀναγράψομεν, ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἀρξάμενοι. Περὶ
B τῆς πρώτης τοίνυν γενέσεως τῶν ἀνθρώπων διτταὶ γεγόνασιν ἀποφάνσεις (13) παρὰ τοῖς νομιμωτάτοις τῶν τε φυσιολόγων καὶ τῶν ἱστορικῶν. Οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν, ἀγένητον καὶ ἄφθαρτον ὑποστησάμενοι τὸν κόσμον, ἀπεφήναντο καὶ τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων ἐξ αἰῶνος ὑπάρχειν, μηδέποτε τῆς αὐτῶν τεκνώσεως ἀρχὴν ἐσχηκυίας. Οἱ δὲ, γενητὸν καὶ ἄφθαρτον (14) εἶναι νομίσαντες, ἔφησαν ὁμοίως ἐκείνοις (15) τοὺς ἀνθρώπους τυχεῖν τῆς πρώτης γενέσεως ὡρισμένοις χρόνοις. Κατὰ γὰρ τὴν ἐξ ἀρχῆς τῶν ὅλων σύστασιν, μίαν ἔχειν ἰδέαν οὐρανόν τε καὶ γῆν, μεμιγμένης αὐτῶν τῆς φύσεως· μετὰ δὲ ταῦτα διαστάντων τῶν σωμάτων ἀπ' ἀλλήλων, τὸν μὲν κόσμον περιλαβεῖν ἅπασαν τὴν ὁρωμένην ἐν αὐτῷ σύνταξιν, τὸν δ' ἀέρα
C κινήσεως τυχεῖν συνεχοῦς. Καὶ τὸ μὲν πυρῶδες αὐτοῦ πρὸς τοὺς μετεωροτάτους τόπους συναναδραμεῖν, ἀνωφεροῦς οὔσης τῆς τοιαύτης φύσεως διὰ τὴν κουφότητα· ἀφ' ἧς αἰτίας τὸν μὲν ἥλιον, καὶ τὸ λοιπὸν πλῆθος τῶν ἄστρων ἐναποληφθῆναι τῇ πάσῃ δίνῃ· τὸ δὲ ἰλυῶδες καὶ θολερὸν μετὰ τῆς τῶν ὑγρῶν συγκρίσεως ἐπὶ ταὐτὸ καταστῆναι διὰ τὸ βάρος· εἰλούμενον δ' ἐν ἑαυτῷ καὶ συστρεφόμενον συνεχῶς, ἐκ μὲν τῶν ὑγρῶν, τὴν θάλασσαν· ἐκ δὲ τῶν στερεμνωτέρων ποιῆσαι τὴν γῆν, πηλώδη, καὶ παντελῶς ἁπαλήν. Ταύτην δὲ, τὸ μὲν πρῶτον τοῦ περὶ τὸν ἥλιον πυρὸς καταλάμψαντος, πῆξιν λαβεῖν· ἔπειτα διὰ τὴν θερμασίαν ἀναζεομένης (16) τῆς ἐπιφανείας, συνοιδῆσαί τινα τῶν ὑγρῶν κατὰ πολλοὺς τόπους καὶ γενέσθαι περὶ αὐτὰ σηπεδόνας ὑμέσι λεπτοῖς περιεχομέ-
D νας. Ὅπερ ἔστιν ἐν ἕλεσι καὶ τοῖς λιμνάζουσι τῶν τόπων ἔτι καὶ νῦν ὁρᾶσθαι γινόμενον, ἐπειδὰν τῆς χώρας κατεψυγμένης ἄφνω διάπυρος ἀὴρ γένηται, μὴ λαβὼν τὴν μεταβολὴν ἐκ τοῦ κατ' ὀλίγον. Ζωογονουμένων δὲ τῶν ὑγρῶν διὰ τῆς θερμασίας τὸν εἰρημένον τρόπον, τὰς μὲν νύκτας λαμβάνειν αὐτίκα τὴν τροφὴν ἐκ τῆς πιπτούσης ἀπὸ τοῦ περιέχοντος ὁμίχλης· τὰς δ' ἡμέρας ὑπὸ τοῦ καύματος στερεοῦσθαι. Τὸ δὲ ἔσχατον, τῶν κυοφορουμένων τὴν τελείαν αὔξησιν λαμβανόντων, καὶ τῶν ὑμένων διακαυθέντων

(12) Locus exstat apud Diodor. l. I, p. 6 novæ editionis.

(13) *Ἀποφάνσεις*. Diod., ἀποφάσεις.

(14) *Ἄφθαρτον*. Diod. φθαρτόν, recte.

(15) Legendum videtur ἐκείνῳ, nempe τῷ κόσμῳ.

(16) *Ἀναζεομένης*. Diod. et Mont., ἀναζυμουμένης, quod est *fermentatam quasi massam intumescere.*

τε καὶ περιῤῥαγέντων, ἀναφυῆναι παντοδαποὺς τύπους ζώων. Τούτων δὲ τὰ μὲν πλείστης θερμασίας κεκοινωνηκότα, πρὸς τοὺς μετεώρους τόπους ἀπελθεῖν, γενόμενα πτηνά· τὰ δὲ γεώδους ἀντεχόμενα συγκρίσεως, ἐν τῇ τῶν ἑρπετῶν καὶ τῇ τῶν ἄλλων τῶν ἐπιγείων τάξει καταριθμηθῆναι· τὰ δὲ φύσεως ὑγρᾶς μάλιστα μετειληχότα, πρὸς τὸν ὁμογενῆ τόπον συνδραμεῖν, ὀνομασθέντα πλωτά. Τὴν δὲ γῆν ἀεὶ μᾶλλον στερεουμένην ὑπό τε τοῦ περὶ τὸν ἥλιον πυρὸς, καὶ τῶν πνευμάτων, τὸ τελευταῖον μηκέτι δύνασθαι μηδὲν τῶν μειζόνων ζωογονεῖν, ἀλλ' ἐκ τῆς πρὸς ἄλληλα μίξεως ἕκαστα γεννᾶσθαι τῶν ἐμψύχων. Ἔοικε δὲ περὶ τῆς τῶν ὅλων φύσεως οὐδ' Εὐριπίδης διαφωνεῖν τοῖς προειρημένοις, μαθητὴς ὢν Ἀναξαγόρου τοῦ φυσικοῦ. Ἐν γὰρ τῇ *Μεναλίππῃ* τίθησιν οὕτως·

A lum refrixerit, æstu repentino aer incalescat, neque paulatim mutationem ejusmodi patiatur. Itaque cum humidiores illæ partes hunc in modum vitalem pariendi vim ex calore prolemque conciperent, eas noctu quidem ex decidente ab aere circumfuso nebula nutrimentum, interdiu vero robur ex calore ac firmitatem accepisse : donec ipsi fetus justum incrementum suamque maturitatem obtinerent, ruptisque demum æstu membranis, animantium omnis generis formæ nascerentur. Ex his autem quæ majorem nactæ calorem essent, eas pennis instructas altiores in mundi plagas subvolasse : in quibus vero terrena concretio dominaretur, illas reptilium ac cæterarum, quæ in terra versantur, animantium ordine ac numero comprehensas fuisse : quotquot denique humida maxime natura constarent, eas in cognatum sibi affinemque locum omnes confluxisse, piscium nomine appellatas. Ad extremum vero terram, cum majorem in dies solidioremque duritiem partim ex solis ardentiori calore, partim ex ventorum flatu capiat, nullam per sese amplius ex grandioribus animantibus procreare posse, sed earum quamlibet ex mutua marium ac feminarum commistione generari. Neque discrepantem ab iis, quæ adhuc commemoravimus, Euripidis, qui Anaxagoram physicum audierat, de hujus universi ortu mentem fuisse putaverim. Is enim sic in *Menalippe* scribit :

Ὡς οὐρανός τε γαῖά τ' ἦν μορφὴ μία,
Ἐπεὶ δ' ἐχωρίσθησαν ἀλλήλων δίχα,
Τίκτουσι πάντα, κἀνέδωκαν εἰς φάος,
Δένδρα, πτηνὰ [a]*, θῆρας, οὕς θ' ἅλμη τρέφει,*
Γένος τε θνητῶν (17).

B *Cœli unus ante vultus ac terræ fuit,*
Ac proprius ex quo utrumque disclusit locus,
Cuncta ambo generant, inque lucem efferunt
Silvas, volucres, ac feras ; tum quos salum
Nutrit, hominumque genus.

Καὶ περὶ μὲν τῆς πρώτης τῶν ὅλων γενέσεως ταῦτα παρειλήφαμεν. Τοὺς δὲ ἐξ ἀρχῆς γεννηθέντας τῶν ἀνθρώπων φασὶν ἐν ἀτάκτῳ καὶ θηριώδει βίῳ καθεστῶτας, σποράδην ἐπὶ τὰς νομὰς ἐξιέναι, καὶ προσφέρεσθαι τῆς τε βοτάνης τὴν προσηνεστάτην, καὶ τοὺς αὐτομάτους ἀπὸ τῶν δένδρων καρπούς. Καὶ πολεμουμένους μὲν ὑπὸ τῶν θηρίων, ἀλλήλοις βοηθεῖν, ὑπὸ τοῦ συμφέροντος διδασκομένους, ἀθροιζομένους δὲ διὰ τὸν φόβον, ἐπιγινώσκειν ἐκ τοῦ κατὰ μικρὸν τοὺς ἀλλήλων τύπους. Τῆς φωνῆς δ' ἀσήμου καὶ συγκεχυμένης ὑπαρχούσης, ἐκ C τοῦ κατ' ὀλίγον διαρθροῦν τὰς λέξεις, καὶ πρὸς ἀλλήλους τιθέντας σύμβολα περὶ ἑκάστου τῶν ὑποκειμένων, γνώριμον σφίσιν αὐτοῖς ποιῆσαι τὴν περὶ ἁπάντων ἑρμηνείαν. Τοιούτων δὲ συστημάτων γινομένων καθ' ἅπασαν τὴν οἰκουμένην, οὐχ ὁμόφωνον πάντας ἔχειν τὴν διάλεκτον, ἑκάστων, ὡς ἔτυχεν, συνταξάντων τὰς λέξεις· διὸ καὶ παντοίους τε ὑπάρξαι χαρακτῆρας διαλέκτων, καὶ τὰ πρῶτα γενόμενα συστήματα τῶν ἁπάντων ἐθνῶν ἀρχέγονα γενέσθαι. Τοὺς οὖν πρώτους τῶν ἀνθρώπων, μηδενὸς πω τῶν πρὸς τὸν βίον χρησίμων εὑρημένων (17'), ἐπιπόνως διάγειν, γυμνοὺς μὲν ἐσθῆτος ὄντας, ὑήσεως (18) δὲ καὶ πυρὸς ἀήθεις, τροφῆς δ' ἡμέρου παντελῶς ἀνεννοήτους. Καὶ γὰρ τὴν συγκομιδὴν τῆς ἀγρίας τροφῆς ἀγνοοῦντας, μηδεμίαν τῶν καρπῶν εἰς τὰς ἐνδείας ποιεῖσθαι D παράθεσιν· διὸ καὶ πολλοὺς αὐτῶν ἀπόλλυσθαι κατὰ τοὺς χειμῶνας, διά τε τὸ ψῦχος, καὶ τὴν σπάνιν τῆς τροφῆς. Ἐκ δὲ τούτου κατ' ὀλίγον ὑπὸ τῆς πείρας δι-

Atque hæc de prima mundi procreatione a majoribus accepimus. Porro, qui principes omnium nati homines erant, eos sine ordine ac ferino plane ritu victitantes, hucque dissipatos atque illuc ad pascua exiisse, ac si quid teneriorum et mitiorum herbarum esset, cum sponte nascentibus arborum fructibus comedisse ferunt. **21** Cum autem eos feræ persequerentur, utilitate magistra mutuam sibi opem tulisse, metuque simul congregatos, alterius alterum paulatim formam agnovisse : cumque vocem illi confusam primum et ab omni significatione vacuam effunderent, singulis paulatim vocibus articulate proferendis, signisque rerum quæ occurrebant, inter sese constitutis, notam eorum sibi omnium explicationem interpretationemque fecisse. Jam vero quod cœtus ejusmodi toto passim orbe conflarentur, singulique voces, prout cuique temere ac fortuito visum erat, componerent, non eamdem idcirco loquendi rationem cum universis communem fuisse. Atque hinc formæ linguarum multiplices, primæque illæ hominum societates omnium parentes et capita gentium exstiterunt. Cæterum quod nihil adhuc eorum quæ conservandæ ac tuendæ vitæ serviunt, excogitatum esset, illam ægre admodum primi isti homines tolerabant, quippe qui et a vestibus imparati, nec domiciliorum aut ignis usum edocti, et victus alimentique mitioris prorsus ignari essent. Etenim cum ipsi nondum comportandæ ex agris annonæ ratio-

[a] *Ισ. τὰ δένδρα*. Diod. *Δένδρη, πετεινά.*

(17) Post θνητῶν, paucula quædam Euseb. præterit.
(17') *Εὑρημένων*. Lege εὑρημένου. Edit.

(18) *Ὑήσεως*. Reddidi perinde ac si legeretur ἀχήσεως, quam vocem apud Diodor. postea reperi.

19 CAPUT VII.

Cujusmodi ex mente Græcorum mundi ortus fuisse dicatur.

« De diis igitur, quas et cujusmodi notiones illi animis informarint, qui primi divini numinis cultum exemplo suo docuere, ac de singulis eorum quibus immortalitatem fabulæ tribuerunt, dabimus operam, ut quoniam hoc argumentum ejusmodi est, quod longam orationem desideret, suo quæque loco scorsim plurima complectamur. Nunc vero, quæ cum iis quas præ manibus habemus, historiis consentanea nobis et congruentia videbuntur, summatim hic ea subjiciemus, ne quid omnino, quod scitu dignum sit, requiratur. Ac de universo quidem hominum genere, omnibusque rebus quæ in cognitis orbis terrarum partibus gestæ sunt, quam in tanta vetustate fieri accuratissime poterit, narrationem instituemus, eamque ab ultima sæculorum memoria repetemus. Igitur de primo hominum ortu, apud æquissimos ac probatissimos rerum naturalium historiarumque scriptores, sententiæ fuerunt omnino duæ. Qui enim ex iis nec mundi ortum ullum fuisse, nec interitum futurum esse posuerunt, ii sempiternum quoque genus hominum esse, nec ullo unquam tempore illorum procreationem cœpisse voluerunt. Qui vero generatum eumdem atque occasurum putaverunt, ii perinde atque ipsius, hominum etiam generationem certo quodam tempore principium habuisse defenderunt. Quippe cum hujus primum universi coagmentatio fieret, unam aliquam cœli et terræ ex permista confusaque amborum natura formam exstitisse ; deinde vero simul atque corporum distinctio successisset, continuo mundum quidem, totum hunc, quem videmus, partium ordinem accepisse, aerem vero continenti motu agitari cœpisse; ita tamen ut pars ejus ignea supremam in regionem evolaret, quod ipsius natura sursum ingenita levitate ferretur (atque hanc esse causam, quamobrem sol ipse ac reliqua siderum multitudo incitatissimæ circumvectionis impetu rapiantur); quod autem cœnosum ac turbidum erat, id ex humidi conjunctione concretum, unum in locum ob insitam gravitatem subsideret. Illud porro cum in se ipsum perpetua conversione volveretur, ex humidis sui partibus mare, **20** ex solidioribus vero terram lutosam admodumque teneram mollemque procreasse : quæ principio quidem igneo solis irradiantis afflatu compacta sensim ac stipata constiterit; deinde, cum extima superficies vi caloris effervesceret, partes ejus quædam humidiores variis subinde locis intumuerint, quibus inclusa materies putrida, membranisque tenuissimis involuta foveretur : id quod in stagnis etiamnum, locisque palustribus fieri videmus, si quando posteaquam so-

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζʹ.

Ποία τις εἶναι λέγεται ἡ καθ' Ἕλληνας κοσμογονία.

(12) « Περὶ μὲν οὖν θεῶν τίνας ἐννοίας ἔσχον οἱ πρῶτοι καταδείξαντες τιμᾷν τὸ θεῖον, καὶ περὶ τῶν μυθολογουμένων ἑκάστου τῶν ἀθανάτων, τὰ μὲν πολλὰ συντάξασθαι πειρασόμεθα κατ' ἰδίαν, διὰ τὸ τὴν ὑπόθεσιν ταύτην πολλοῦ λόγου προσδεῖσθαι· ὅσα δ' ἂν ταῖς προκειμέναις ἱστορίαις ἐοικότα δόξωμεν ὑπάρχειν, παραθήσομεν ἐν κεφαλαίοις, ἵνα μηδὲν τῶν ἀκοῆς ἀξίων ἐπιζητῆται. Περὶ δὲ τοῦ γένους τῶν ἁπάντων ἀνθρώπων, καὶ τῶν πραχθέντων ἐν τοῖς γνωριζομένοις μέρεσι τῆς οἰκουμένης, ὡς ἂν ἐνδέχηται περὶ τῶν οὕτω παλαιῶν, ἀκριβῶς ἀναγράψομεν, ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων ἀρξάμενοι. Περὶ τῆς πρώτης τοίνυν γενέσεως τῶν ἀνθρώπων διτταὶ γεγόνασιν ἀποφάνσεις (13) παρὰ τοῖς νομιμωτάτοις τῶν τε φυσιολόγων καὶ τῶν ἱστορικῶν. Οἱ μὲν γὰρ αὐτῶν, ἀγένητον καὶ ἄφθαρτον ὑποστησάμενοι τὸν κόσμον, ἀπεφήναντο καὶ τὸ γένος τῶν ἀνθρώπων ἐξ αἰῶνος ὑπάρχειν, μηδέποτε τῆς αὐτῶν τεκνώσεως ἀρχὴν ἐσχηκυίας. Οἱ δὲ, γενητὸν καὶ ἄφθαρτον (14) εἶναι νομίσαντες, ἔφησαν ὁμοίως ἐκείνοις (15) τοὺς ἀνθρώπους τυχεῖν τῆς πρώτης γενέσεως ὡρισμένοις χρόνοις. Κατὰ γὰρ τὴν ἐξ ἀρχῆς τῶν ὅλων σύστασιν, μίαν ἔχειν ἰδέαν οὐρανόν τε καὶ γῆν, μεμιγμένης αὐτῶν τῆς φύσεως· μετὰ δὲ ταῦτα διαστάντων τῶν σωμάτων ἀπ' ἀλλήλων, τὸν μὲν κόσμον περιλαβεῖν ἅπασαν τὴν ὁρωμένην ἐν αὐτῷ σύνταξιν, τὸν δ' ἀέρα κινήσεως τυχεῖν συνεχοῦς. Καὶ τὸ μὲν πυρῶδες αὐτοῦ πρὸς τοὺς μετεωροτάτους τόπους συναναδραμεῖν, ἀνωφεροῦς οὔσης τῆς τοιαύτης φύσεως διὰ τὴν κουφότητα· ἀφ' ἧς αἰτίας τὸν μὲν ἥλιον, καὶ τὸ λοιπὸν πλῆθος τῶν ἄστρων ἐναπολειφθῆναι τῇ πάσῃ δίνῃ· τὸ δὲ ἰλυῶδες καὶ θολερὸν μετὰ τῆς τῶν ὑγρῶν συγκρίσεως ἐπὶ ταὐτὸ καταστῆναι διὰ τὸ βάρος· εἰλούμενον δ' ἐν ἑαυτῷ καὶ συστρεφόμενον συνεχῶς, ἐκ μὲν τῶν ὑγρῶν, τὴν θάλασσαν· ἐκ δὲ τῶν στερεμνωτέρων ποιῆσαι τὴν γῆν, πηλώδη, καὶ παντελῶς ἁπαλήν. Ταύτην δὲ, τὸ μὲν πρῶτον τοῦ περὶ τὸν ἥλιον πυρὸς καταλάμψαντος, πῆξιν λαβεῖν· ἔπειτα διὰ τὴν θερμασίαν ἀναζεομένης (16) τῆς ἐπιφανείας, συνοιδῆσαί τινα τῶν ὑγρῶν κατὰ πολλοὺς τόπους καὶ γενέσθαι περὶ αὐτὰ σηπεδόνας ὑμέσι λεπτοῖς περιεχομένας. Ὅπερ ἔστιν ἐν ἕλεσι καὶ τοῖς λιμνάζουσι τῶν τόπων ἔτι καὶ νῦν ὁρᾶσθαι γινόμενον, ἐπειδὰν τῆς χώρας κατεψυγμένης ἄφνω διάπυρος ἀὴρ γένηται, μὴ λαβὼν τὴν μεταβολὴν ἐκ τοῦ κατ' ὀλίγον. Ζωογονουμένων δὲ τῶν ὑγρῶν διὰ τῆς θερμασίας τὸν εἰρημένον τρόπον, τὰς μὲν νύκτας λαμβάνειν αὐτίκα τὴν τροφὴν ἐκ τῆς πιπτούσης ἀπὸ τοῦ περιέχοντος ὁμίχλης· τὰς δ' ἡμέρας ὑπὸ τοῦ καύματος στερεοῦσθαι. Τὸ δὲ ἔσχατον, τῶν κυοφορουμένων τὴν τελείαν αὔξησιν λαμβανόντων, καὶ τῶν ὑμένων διακαυθέντων

(12) Locus exstat apud Diodor. l. I, p. 6 novæ editionis.

(13) Ἀποφάνσεις. Diod., ἀποφάσεις.

(14) Ἄφθαρτον. Diod. φθαρτόν, recte.

(15) Legendum videtur ἐκείνῳ, nempe τῷ κόσμῳ.

(16) Ἀναζεομένης. Diod. et Mont., ἀναζυμουμένης, quod est *fermentatam quasi massam intumescere.*

A τε καὶ περιῤῥαγέντων, ἀναφῦναι παντοδαποὺς τύπους ζώων. Τούτων δὲ τὰ μὲν πλείστης θερμασίας κεκοινωνηκότα, πρὸς τοὺς μετεώρους τόπους ἀπελθεῖν, γενόμενα πτηνά· τὰ δὲ γεώδους ἀντεχόμενα συγκρίσεως, ἐν τῇ τῶν ἑρπετῶν καὶ τῇ τῶν ἄλλων τῶν ἐπιγείων τάξει καταριθμηθῆναι· τὰ δὲ φύσεως ὑγρᾶς μάλιστα μετειληχότα, πρὸς τὸν ὁμογενῆ τόπον συνδραμεῖν, ὀνομασθέντα πλωτά. Τὴν δὲ γῆν ἀεὶ μᾶλλον στερεουμένην ὑπό τε τοῦ περὶ τὸν ἥλιον πυρὸς, καὶ τῶν πνευμάτων, τὸ τελευταῖον μηκέτι δύνασθαι μηδὲν τῶν μειζόνων ζωογονεῖν, ἀλλ' ἐκ τῆς πρὸς ἄλληλα μίξεως ἕκαστα γεννᾶσθαι τῶν ἐμψύχων. Ἔοικε δὲ περὶ τῆς τῶν ὅλων φύσεως οὐδ' Εὐριπίδης διαφωνεῖν τοῖς προειρημένοις, μαθητὴς ὢν Ἀναξαγόρου τοῦ φυσικοῦ. Ἐν γὰρ τῇ *Μεναλίππῃ* τίθησιν οὕτως·

lum refrixerit, æstu repentino aer incalescat, neque paulatim mutationem ejusmodi patiatur. Itaque cum humidiores illæ partes hunc in modum vitalem pariendi vim ex calore prolemque concoiperent, eas noctu quidem ex decidente ab aere circumfuso nebula nutrimentum, interdiu vero robur ex calore ac firmitatem accepisse : donec ipsi fetus justum incrementum suamque maturitatem obtinerent, ruptisque demum æstu membranis, animantium omnis generis formæ nascerentur. Ex his autem quæ majorem nactæ calorem essent, eas pennis instructas altiores in mundi plagas subvolasse : in quibus vero terrena concretio dominaretur, illas reptilium ac cæterarum, quæ in terra versantur, animantium ordine ac numero comprehensas fuisse : quotquot denique humida maxime natura constarent, eas in cognatum sibi affinemque locum omnes confluxisse, piscium nomine appellatas. Ad extremum vero terram, cum majorem in dies solidioremque duritiem partim ex solis ardentiori calore, partim ex ventorum flatu capiat, nullam per sese amplius ex grandioribus animantibus procreare posse, sed earum quamlibet ex mutua marium ac feminarum commistione generari. Neque discrepantem ab iis, quæ adhuc commemoravimus, Euripidis, qui Anaxagoram physicum audierat, de hujus universi ortu mentem fuisse putaverim. Is enim sic in *Menalippe* scribit :

Ὡς οὐρανός τε γαῖά τ' ἦν μορφὴ μία,
Ἐπεὶ δ' ἐχωρίσθησαν ἀλλήλων δίχα,
Τίκτουσι πάντα, κἀνέδωκαν εἰς φάος,
Δένδρα, πτηνὰ [a], *θῆρας, οὕς θ' ἅλμη τρέφει,*
Γένος τε θνητῶν (17).

B *Cœli unus ante vultus ac terræ fuit,*
Ac proprius ex quo utrumque disclusit locus,
Cuncta ambo generant, inque lucem efferunt
Silvas, volucres, ac feras ; tum quos salum
Nutrit, hominumque genus.

Καὶ περὶ μὲν τῆς πρώτης τῶν ὅλων γενέσεως ταῦτα παρειλήφαμεν. Τοὺς δὲ ἐξ ἀρχῆς γενηθέντας τῶν ἀνθρώπων φασὶν ἐν ἀτάκτῳ καὶ θηριώδει βίῳ καθεστῶτας, σποράδην ἐπὶ τὰς νομὰς ἐξιέναι, καὶ προσφέρεσθαι τῆς τε βοτάνης τὴν προσηνεστάτην, καὶ τοὺς αὐτομάτους ἀπὸ τῶν δένδρων καρπούς. Καὶ πολεμουμένους μὲν ὑπὸ τῶν θηρίων, ἀλλήλοις βοηθεῖν, ὑπὸ τοῦ συμφέροντος διδασκομένους, ἀθροιζομένους δὲ διὰ τὸν φόβον, ἐπιγινώσκειν ἐκ τοῦ κατὰ μικρὸν τοὺς ἀλλήλων τύπους. Τῆς φωνῆς δ' ἀσήμου καὶ συγκεχυμένης ὑπαρχούσης, ἐκ C τοῦ κατ' ὀλίγον διαρθροῦν τὰς λέξεις, καὶ πρὸς ἀλλήλους τιθέντας σύμβολα περὶ ἑκάστου τῶν ὑποκειμένων, γνώριμον σφίσιν αὐτοῖς ποιῆσαι τὴν περὶ ἁπάντων ἑρμηνείαν. Τοιούτων δὲ συστημάτων γινομένων καθ' ἅπασαν τὴν οἰκουμένην, οὐχ ὁμόφωνον πάντας ἔχειν τὴν διάλεκτον, ἑκάστων, ὡς ἔτυχεν, συνταξάντων τὰς λέξεις· διὸ καὶ παντοίους τε ὑπάρξαι χαρακτῆρας διαλέκτων, καὶ τὰ πρῶτα γενόμενα συστήματα τῶν ἁπάντων ἐθνῶν ἀρχέγονα γενέσθαι. Τοὺς οὖν πρώτους τῶν ἀνθρώπων, μηδενὸς πω τῶν πρὸς τὸν βίον χρησίμων εὑρημένων (17*), ἐπιπόνως διάγειν, γυμνοὺς μὲν ἐσθῆτος ὄντας, ὑήσεως (18) δὲ καὶ πυρὸς ἀήθεις, τροφῆς δ' ἡμέρου παντελῶς ἀνεννοήτους. Καὶ γὰρ τὴν συγκομιδὴν τῆς ἀγρίας τροφῆς ἀγνοοῦντας, μηδεμίαν τῶν καρπῶν εἰς τὰς ἐνδείας ποιεῖσθαι D παράθεσιν· διὸ καὶ πολλοὺς αὐτῶν ἀπόλλυσθαι κατὰ τοὺς χειμῶνας, διά τε τὸ ψῦχος, καὶ τὴν σπάνιν τῆς τροφῆς. Ἐκ δὲ τούτου κατ' ὀλίγον ὑπὸ τῆς πείρας δι-

Atque hæc de prima mundi procreatione a majoribus accepimus. Porro, qui principes omnium nati homines erant, eos sine ordine ac ferino plane ritu victitantes, hucque dissipatos atque illuc ad pascua exiisse, ac si quid teneriorum et mitiorum herbarum esset, cum sponte nascentibus arborum fructibus comedisse ferunt. **21** Cum autem eos feræ persequerentur, utilitate magistra mutuam sibi opem tulisse, metuque simul congregatos, alterius alterum paulatim formam agnovisse : cumque vocem illi confusam primum et ab omni significatione vacuam effunderent, singulis paulatim vocibus articulate proferendis, signisque rerum quæ occurrebant, inter sese constitutis, notam eorum sibi omnium explicationem interpretationemque fecisse. Jam vero quod cœtus ejusmodi toto passim orbe conflarentur, singulique voces, prout cuique temere ac fortuito visum erat, componerent, non eamdem idcirco loquendi rationem cum universis communem fuisse. Atque hinc formæ linguarum multiplices, primæque illæ hominum societates omnium parentes et capita gentium exstiterunt. Cæterum quod nihil adhuc eorum quæ conservandæ ac tuendæ vitæ serviunt, excogitatum esset, illam ægre admodum primi isti homines tolerabant, quippe qui et a vestibus imparati, nec domiciliorum aut ignis usum edocti, et victus alimentique mitioris prorsus ignari essent. Etenim cum ipsi nondum comportandæ ex agris annonæ ratio-

[a] *Ισ. τὰ δένδρα*. Diod. *Δένδρη, πετεινά.*

(17) Post θνητῶν, paucula quædam Euseb. præterit.
(17*) *Εὑρημένων*. Lege εὑρημένου. Edit.

(18) *Ὑήσεως*. Reddidi perinde ac si legeretur ἀχήσεως, quam vocem apud Diodor. postea reperi.

nem tenerent, nihil omnino fructuum levandæ quondam inopiæ gratia recondebant. Itaque plurimi per hiemem cum asperitate frigoris, tum ciborum penuria passim interibant. Verum ubi paulatim usu ipso cautiores evasissent, in speluncas hiemis tempore confugere, quique asservari diutius poterant fructus reponere cœperunt. Ignis autem aliarumque commoditatum utilitate perspecta, ipsas quoque paulatim artes ac cætera, quorum ex opportunitate plurimum ad communem vitam emolumenti redundaret, invenerunt. Enimvero ipsa primum inopia sese omnium omnino rerum magistram hominibus præbuit; cum uniuscujusque notitiam animali optime a natura comparato, quodque non tantum administris ad omnia manibus utebatur, sed etiam ratione valebat animique solertia, familiariter suggereret. Atque hæc, nobis præsertim qui mediocritati studeamus, de primo hominum ortu, deque vivendi ritu vetustissimo, satis erunt. »

A δασκομένους, εἴς τε τὰ σπήλαια καταφεύγειν ἐν τῷ χειμῶνι, καὶ τῶν καρπῶν τοὺς φυλάττεσθαι δυναμένους, ἀποτίθεσθαι· γνωσθέντος δὲ τοῦ πυρὸς, καὶ τῶν ἄλλων χρησίμων, κατὰ μικρὸν καὶ τὰς τέχνας ἐξευρεθῆναι, καὶ τὰ ἄλλα τὰ δυνάμενα τὸν κοινὸν βίον ὠφελῆσαι. Καθόλου γὰρ πάντων τὴν χρείαν αὐτὴν διδάσκαλον γενέσθαι τοῖς ἀνθρώποις, ὑφηγουμένην οἰκείως τὴν ἑκάστου μάθησιν εὐφυεῖ ζώῳ, καὶ συνεργοὺς ἔχοντι πρὸς ἅπαντα χεῖρας, καὶ λόγον, καὶ ψυχῆς ἀγχίνοιαν. Καὶ περὶ μὲν τῆς πρώτης γενέσεως τῶν ἀνθρώπων, καὶ τοῦ παλαιοτάτου βίου τοῖς ῥηθεῖσιν ἀρκεσθησόμεθα, στοχαζόμενοι τῆς συμμετρίας. »

Hactenus laudatus a nobis auctor, qui in ista sua mundi procreatione commemoranda, ne Dei quidem vel nomine tenus meminit, sed fortuitam quamdam ac sponte oblatam hujus universi dispositionem invexit. Eadem vero Græcos philosophos partem sane maximam videas prodidisse. Quorum equidem in præsentia de rerum principiis **22** opiniones ac dissensiones mutuas, ex iis quos *Stromata* Plutarchus inscripsit, tibi ante oculos ponam, easque non ex certa quadam et comprehensa animo cognitione, sed ex conjecturarum nescio qua probabilitate profectas. Tu autem non dicis causa, sed otiose adhibitoque judicio, eorum qui abs me commemorantur, dissidia tecum ipse contemplare.

B Τοσαῦτα μὲν ὁ δηλωθεὶς συγγραφεὺς, οὐδὲ μέχρις ὀνόματος τοῦ Θεοῦ μνημονεύσας ἐν τῇ κοσμογονίᾳ, συντυχικὴν δέ τινα καὶ αὐτόματον εἰσηγησάμενος τὴν τοῦ παντὸς διακόσμησιν. Τούτῳ δ' ἂν εὕροις συμφώνους καὶ τοὺς πλείστους τῶν παρ' Ἕλλησι φιλοσόφων· ὧν ἐγώ σοι τὰς περὶ ἀρχῶν δόξας, καὶ τὰς πρὸς ἀλλήλους διαστάσεις καὶ διαφωνίας, ἐκ στοχασμῶν, ἀλλ' οὐκ ἀπὸ καταλήψεως ὁρμηθείσας, ἀπὸ τῶν Πλουτάρχου *Στρωματέων* (19), ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐκθήσομαι. Σὺ δὲ μὴ παρέργως, σχολῇ δὲ καὶ μετὰ λογισμοῦ, θέα τὴν πρὸς ἀλλήλους διάστασιν τῶν δηλουμένων.

CAPUT VIII.

Opiniones philosophorum de hujus universi coagmentatione.

« Thaletem ferunt ante cæteros omnes hujus universitatis principium aquam posuisse, quod ex ea cuncta prodiisse, ac rursus in eamdem dissolvi arbitraretur.

« Hunc secutus Anaximander, qui ejusdem Thaletis consuetudine ac familiaritate usus erat, causam omnium omnino rerum uni duntaxat infinito assignandam esse docuit; ex eo quippe cum cœlestes orbes, tum infinitos plane mundos eductos ac secretos esse dicebat. Corruptionem autem, multoque ante generationem ipsam ex eo fieri asserebat, quod mundi isti omnes ab immenso quodam ævo perpetua conversione volverentur. Terram vero figura cylindrum imitari, ejusque altitudinis esse, quæ si cum latitudine conferatur, tertiam illius partem constituat. Cæterum fecundas atque genitales calidi frigidique partes, circa mundi hujus procreationem ab omni æternitate sepositas fuisse pronuntiabat, ex quibus conflata sphæra quædam

C

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Δόξαι φιλοσόφων περὶ τῆς τοῦ παντὸς συστάσεως.

« Θάλητα πρῶτον πάντων φασὶν ἀρχὴν τῶν ὅλων ὑποστήσασθαι τὸ ὕδωρ. Ἐξ αὐτοῦ γὰρ εἶναι τὰ πάντα, καὶ εἰς αὐτὸ χωρεῖν.

« Μεθ' ὃν Ἀναξίμανδρον, Θάλητος ἑταῖρον γενόμενον, τὸ ἄπειρον φάναι τὴν πᾶσαν αἰτίαν ἔχειν τῆς τοῦ παντὸς γενέσεώς τε καὶ φθορᾶς. Ἐξ οὗ δή φησι τούς τε οὐρανοὺς ἀποκεκρίσθαι, καὶ καθόλου τοὺς ἅπαντας ἀπείρους ὄντας κόσμους. Ἀπεφήνατο δὲ τὴν φθορὰν γίνεσθαι, καὶ πολὺ πρότερον τὴν γένεσιν, ἐξ ἀπείρου αἰῶνος ἀνακυκλουμένων πάντων αὐτῶν. Ὑπάρχειν δέ φησι τῷ μὲν σχήματι τὴν γῆν κυλιν-
D δροειδῆ, ἔχειν δὲ τοσοῦτον βάθος, ὅσον ἂν εἴη τρίτον πρὸς τὸ πλάτος. Φησὶ δὲ τὸ ἐκ τοῦ ἀϊδίου γόνιμον θερμοῦ τε καὶ ψυχροῦ, κατὰ τὴν γένεσιν τοῦδε τοῦ κόσμου ἀποκριθῆναι, καί τινα ἐκ τούτου φλογὸς σφαῖραν περιφῦναι τῷ περὶ τὴν γῆν ἀέρι, ὡς τῷ δένδρῳ φλοιόν· ἧστινος ἀποῤῥαγείσης, καὶ εἴς τινας ἀποκλεισθείσης κύκλους, ὑποστῆναι τὸν ἥλιον καὶ τὴν

(19) *Πλουτάρχου Στρωματέων*. Dubium est, utrum id opus *Stromata* Plutarchus inscripserit, an hoc ipsi nomen Eusebius noster indiderit. Aliud quidem est ab eo quod exstat *De placit. philosophorum*, uti τῷ ἀντιπαραβάλλοντι perspicuum fiet. Ex quo seorsim etiam idem Euseb. infra lib. XIV non pauca depromet. Quid si totum illud *Moralium operum*, ut vulgo nominantur, corpus, hoc titulo complexus est? Quid enim tam στρωματοειδές quam illa Plutarchi, τά τε καθόλου, καὶ τὰ μετὰ μέρος συντάγματα; Cujusmodi sua illa Clemens Alexandrinus esse profitetur lib. IV: Ποικίλα, ὡς αὐτό που τοὔνομά φησι, διεστρωμένα, ἀπ' ἄλλου εἰς ἄλλο συνεχὲς μετιόντα· licet quod sequitur, ἕτερον μέν τι κατὰ τὸν εἱρμὸν τῶν λόγων μηνύοντα, ἐκδεικνύμενα δὲ ἄλλο τι, minus, ut videtur, in ista Plutarchi opuscula conveniat.

σελήνην, καὶ τοὺς ἀστέρας. Ἔτι φησὶν, ὅτι κατ' ἀρχὰς ἐξ ἀλλοειδῶν ζώων ὁ ἄνθρωπος ἐγεννήθη· ἐκ τοῦ τὰ μὲν ἄλλα δι' ἑαυτῶν ταχὺ νέμεσθαι, μόνον δὲ τὸν ἄνθρωπον πολυχρονίου δεῖσθαι τιθηνήσεως· διὸ καὶ κατ' ἀρχὰς οὐκ ἄν ποτε τοιοῦτον ὄντα διασωθῆναι. Ταῦτα μὲν οὖν ὁ Ἀναξίμανδρος.

A ignea circumfusum terræ aerem veluti cortex arborem involveret. Ea disrupta cum esset, ac circulis quibusdam interclusa, solem inde lunam ac stellas exstitisse. Præterea hominem ex diversæ formæ animantibus initio genitum esse defendebat: nam cum cæteræ per se ipsas continuo pastum capessant, tum certe hominem, qui perdiu lacte operaque nutricis indigeat, nunquam alias, si ejusmodi foret, eo tempore salvum esse potuisse. Hæc Anaximander.

« Ἀναξιμένην δέ φασι τὴν τῶν ὅλων ἀρχὴν τὸν ἀέρα εἰπεῖν, καὶ τοῦτον εἶναι τῷ μὲν γένει ἄπειρον, ταῖς δὲ περὶ αὐτὸν ποιότησιν ὡρισμένον. Γεννᾶσθαι δὲ πάντα κατά τινα πύκνωσιν τούτου, καὶ πάλιν ἀραίωσιν. Τήν γε μὴν κίνησιν ἐξ αἰῶνος ὑπάρχειν· πιλουμένου δὲ τοῦ ἀέρος, πρώτην γεγενῆσθαι λέγειν τὴν γῆν, πλατεῖαν μάλα· διὸ καὶ κατὰ λόγον αὐτὴν ἐποχεῖσθαι ἀέρι, καὶ τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην, καὶ τὰ λοιπὰ ἄστρα, τὴν ἀρχὴν τῆς γενέσεως ἐκ γῆς ἔχειν. Ἀποφαίνεται γοῦν τὸν ἥλιον, γῆν· διὰ δὲ τὴν ὀξεῖαν κίνησιν, καὶ μάλ' ἱκανῶς θερμοτάτην κίνησιν λαβεῖν.

« Anaximenem autem aiunt, rerum omnium principium aerem statuisse, qui genere quidem ipso infinitus esset, at certis qualitatibus suis definitus, atque circumscriptus. Hujus partim ex constipatione, partim raritate succedente cuncta generari: itemque, sempiternum esse motum; ex B eodem aere in sese coacto atque compresso terram omnium principem eamque latam admodum natam esse, aerique propterea jure ipsam ac merito insidere. Solem porro, lunam, ac reliquam siderum multitudinem ex terra sui principium **23** ortus habuisse. Quare solem quidem ipsum terram nuncupabat, eumdem tamen arbitrabatur incitatissimo cursu vehementissimum illum calorem, idque opportune admodum, esse consecutum.

« Ξενοφάνης δὲ ὁ Κολοφώνιος, ἰδίαν τινὰ ὁδὸν πεπορευμένος, καὶ παρηλλαχυῖαν πάντας τοὺς προειρημένους, οὔτε γένεσιν, οὔτε φθορὰν ἀπολείπει· ἀλλ' εἶναι λέγει τὸ πᾶν ἀεὶ ὅμοιον. Εἰ γὰρ γίνοιτο τοῦτο, φησὶν, ἀναγκαῖον πρὸ τούτου μὴ εἶναι. Τὸ μὴ ὂν δὲ, οὐκ ἂν γένοιτο, οὐδ' ἂν τὸ μὴ ὂν ποιῆσαί τι, οὔτε ὑπὸ τοῦ μὴ ὄντος γένοιτ' ἄν τι. Ἀποφαίνεται δὲ καὶ τὰς αἰσθήσεις ψευδεῖς, καὶ καθόλου σὺν αὐταῖς καὶ αὐτὸν τὸν λόγον διαβάλλει. Ἀποφαίνεται δὲ καὶ τῷ χρόνῳ καταφερομένην συνεχῶς, καὶ κατ' ὀλίγον τὴν γῆν εἰς τὴν θάλασσαν χωρεῖν· φησὶ δὲ καὶ τὸν ἥλιον ἐκ μικρῶν καὶ πλειόνων πυρίων ἀθροίζεσθαι. Ἀποφαίνεται δὲ καὶ περὶ θεῶν, ὡς οὐδεμιᾶς ἡγεμονίας ἐν αὐτοῖς οὔσης· οὐ γὰρ ὅσιον δεσπόζεσθαί τινα τῶν θεῶν· ἐπιδεῖσθαί τε μηδενὸς αὐτῶν μηδένα μηδ' ὅλως· ἀκούειν δὲ καὶ ὁρᾷν καθόλου, καὶ μὴ κατὰ μέρος. Ἀποφαίνεται δὲ καὶ τὴν γῆν ἄπειρον εἶναι, καὶ κατὰ πᾶν μέρος μὴ περιέχεσθαι ὑπὸ ἀέρος· γίνεσθαι δὲ ἅπαντα ἐκ γῆς· τὸν δὲ ἥλιόν φησι καὶ τὰ ἄλλα ἄστρα ἐκ τῶν νεφῶν γίνεσθαι.

« Jam vero Xenophanes Colophonius singularem quamdam insistens viam, et ab eorum, quos adhuc produximus, omnium opinione deflectentem, nullum penitus vel ortum vel interitum relinquit, sui semper simile hoc universum esse ratus. Si enim detur C procreatum illud esse, continuo secuturum uti prius non fuerit; id autem, quod non est, neque fieri, neque aliud efficere, neque rursus ex eo fieri quidquam posse. Præterea sensus fallaces esse contendit, unaque cum illis ipsam quoque rationem in omnibus criminatur. Terram progressu temporis continenter deorsum ferri, ac paulatim in mare labi: solem autem ex pusillis iisdemque pluribus igniculis conflatum esse tradit. Quin etiam de diis ita disputat, nullum ut inter eos esse principatum existimet, quod nefas utique videatur deorum quemquam alterius ferre dominatum: rem esse nullam, ad quam ullius ipsorum auxilio alius omnino quisquam indigeat: eosdem porro cuncta in universum audire pariter ac cernere, sigillatim vero ac per partes nihil. Postremo terram infinitam esse, nec omnes illius partes aere contineri, nihil non ex ea procreari, solem tamen ac reliqua sidera suam nubibus originem debere pronuntiat.

« Παρμενίδης δὲ ὁ Ἐλεάτης ἑταῖρος Ξενοφάνους, ἅμα μὲν καὶ τῶν τούτου δοξῶν ἀντεποιήσατο, ἅμα δὲ καὶ τὴν ἐναντίαν ἐνεχειρήσατο στάσιν. Ἀΐδιον μὲν γὰρ τὸ πᾶν, καὶ ἀκίνητον ἀποφαίνεται, καὶ κατὰ τὴν τῶν πραγμάτων ἀλήθειαν· εἶναι γὰρ αὐτὸ μόνον, μουνογενές τε καὶ ἀτρεμὲς, ἠδ' ἀγένητον· γένεσιν δὲ τῶν καθ' ὑπόληψιν ψευδῆ δοκούντων εἶναι· καὶ τὰς αἰσθήσεις ἐκβάλλει ἐκ τῆς ἀληθείας. Φησὶ δὲ, ὅτι εἴ τι παρὰ τὸ ὂν ὑπάρχει, τοῦτο οὐκ ἔστιν· τὸ δὲ μὴ ὂν, ἐν τοῖς ὅλοις οὐκ ἔστιν. Οὕτως οὖν τὸ ὂν ἀγένητον ἀπολείπει· λέγει δὲ τὴν γῆν τοῦ πυκνοῦ καταῤῥυέντος ἀέρος γεγονέναι.

D « Parmenides autem Eleates, Xenophanis ejusdem familiaris, partim ad illius sese opiniones adjunxit, partim contrariam quamdam instituit factionem. Etenim sempiternum esse orbem hunc universum, omnique motu carere; ipsiusque naturæ veritatem omnino constare defendit; singularem enim illum et unigenam, stabilem ac quietum, nec certo aliquo tempore generatum esse; generationem porro ad ea rejicit, quæ falsa quadam opinione putentur esse, adeoque sensus omnes communione veritatis excludit. Affirmat præterea, si quid præter id, quod vere est, uspiam exsistat, illud ipsum aliquid non esse: quod autem aliquid non sit, id universo minime contineri: quod igitur vere est, id nequaquam esse genitum ea ratione concludit. Cum denique vis magna densioris aeris deflueret, inde terram exstitisse opinatur.

nem tenerent, nihil omnino fructuum levandæ quondam inopiæ gratia recondebant. Itaque plurimi per hiemem cum asperitate frigoris, tum ciborum penuria passim interibant. Verum ubi paulatim usu ipso cautiores evasissent, in speluncas hiemis tempore confugere, quique asservari diutius poterant fructus reponere cœperunt. Ignis autem aliarumque commoditatum utilitate perspecta, ipsas quoque paulatim artes ac cætera, quorum ex opportunitate plurimum ad communem vitam emolumenti redundaret, invenerunt. Enimvero ipsa primum inopia sese omnium omnino rerum magistram hominibus præbuit; cum uniuscujusque notitiam animali optime a natura comparato, quodque non tantum administris ad omnia manibus utebatur, sed etiam ratione valebat animique solertia, familiariter suggereret. Atque hæc, nobis præsertim qui mediocritati studeamus, de primo hominum ortu, deque vivendi ritu vetustissimo, satis erunt. »

A δασκομένους, εἴς τε τὰ σπήλαια καταφεύγειν ἐν τῷ χειμῶνι, καὶ τῶν καρπῶν τοὺς φυλάττεσθαι δυναμένους, ἀποτίθεσθαι· γνωσθέντος δὲ τοῦ πυρὸς, καὶ τῶν ἄλλων χρησίμων, κατὰ μικρὸν καὶ τὰς τέχνας ἐξευρεθῆναι, καὶ τὰ ἄλλα τὰ δυνάμενα τὸν κοινὸν βίον ὠφελῆσαι. Καθόλου γὰρ πάντων τὴν χρείαν αὐτὴν διδάσκαλον γενέσθαι τοῖς ἀνθρώποις, ὑφηγουμένην οἰκείως τὴν ἑκάστου μάθησιν εὐφυεῖ ζώῳ, καὶ συνεργοὺς ἔχοντι πρὸς ἅπαντα χεῖρας, καὶ λόγον, καὶ ψυχῆς ἀγχίνοιαν. Καὶ περὶ μὲν τῆς πρώτης γενέσεως τῶν ἀνθρώπων, καὶ τοῦ παλαιοτάτου βίου τοῖς ῥηθεῖσιν ἀρκεσθησόμεθα, στοχαζόμενοι τῆς συμμετρίας. »

Hactenus laudatus a nobis auctor, qui in ista sua mundi procreatione commemoranda, ne Dei quidem vel nomine tenus meminit, sed fortuitam quamdam ac sponte oblatam hujus universi dispositionem invexit. Eadem vero Græcos philosophos partem sane maximam videas prodidisse. Quorum equidem in præsentia de rerum principiis **22** opiniones ac dissensiones mutuas, ex iis quos *Stromata* Plutarchus inscripsit, tibi ante oculos ponam, easque non ex certa quadam et comprehensa animo cognitione, sed ex conjecturarum nescio qua probabilitate profectas. Tu autem non dicis causa, sed otiose adhibitoque judicio, eorum qui abs me commemorantur, dissidia tecum ipse contemplare.

B Τοσαῦτα μὲν ὁ δηλωθεὶς συγγραφεὺς, οὐδὲ μέχρις ὀνόματος τοῦ Θεοῦ μνημονεύσας ἐν τῇ κοσμογονίᾳ, συντυχικὴν δέ τινα καὶ αὐτόματον εἰσηγησάμενος τὴν τοῦ παντὸς διακόσμησιν. Τούτῳ δ' ἂν εὕροις συμφώνους καὶ τοὺς πλείστους τῶν παρ' Ἕλλησι φιλοσόφων· ὧν ἐγώ σοι τὰς περὶ ἀρχῶν δόξας, καὶ τὰς πρὸς ἀλλήλους διαστάσεις καὶ διαφωνίας, ἐκ στοχασμῶν, ἀλλ' οὐκ ἀπὸ καταλήψεως ὁρμηθείσας, ἀπὸ τῶν Πλουτάρχου *Στρωματέων* (19), ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐκθήσομαι. Σὺ δὲ μὴ παρέργως, σχολῇ δὲ καὶ μετὰ λογισμοῦ, θέα τὴν πρὸς ἀλλήλους διάστασιν τῶν δηλουμένων.

CAPUT VIII.

Opiniones philosophorum de hujus universi coagmentatione.

« Thaletem ferunt ante cæteros omnes hujus universitatis principium aquam posuisse, quod ex ea cuncta prodiisse, ac rursus in eamdem dissolvi arbitraretur.

« Hunc secutus Anaximander, qui ejusdem Thaletis consuetudine ac familiaritate usus erat, causam omnium omnino rerum uni duntaxat infinito assignandam esse docuit; ex eo quippe cum cœlestes orbes, tum infinitos plane mundos eductos ac secretos esse dicebat. Corruptionem autem, multoque ante generationem ipsam ex eo fieri asserebat, quod mundi isti omnes ab immenso quodam ævo perpetua conversione volverentur. Terram vero figura cylindrum imitari, ejusque altitudinis esse, quæ si cum latitudine conferatur, tertiam illius partem constituat. Cæterum fecundas atque genitales calidi frigidique partes, circa mundi hujus procreationem ab omni æternitate sepositas fuisse pronuntiabat, ex quibus conflata sphæra quædam

C

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Δόξαι φιλοσόφων περὶ τῆς τοῦ παντὸς συστάσεως.

« Θάλητα πρῶτον πάντων φασὶν ἀρχὴν τῶν ὅλων ὑποστήσασθαι τὸ ὕδωρ. Ἐξ αὐτοῦ γὰρ εἶναι τὰ πάντα, καὶ εἰς αὐτὸ χωρεῖν.

« Μεθ' ὃν Ἀναξίμανδρον, Θάλητος ἑταῖρον γενόμενον, τὸ ἄπειρον φάναι τὴν πᾶσαν αἰτίαν ἔχειν τῆς τοῦ παντὸς γενέσεώς τε καὶ φθορᾶς. Ἐξ οὗ δή φησι τούς τε οὐρανοὺς ἀποκεκρίσθαι, καὶ καθόλου τοὺς ἅπαντας ἀπείρους ὄντας κόσμους. Ἀπεφήνατο δὲ τὴν φθορὰν γίνεσθαι, καὶ πολὺ πρότερον τὴν γένεσιν, ἐξ ἀπείρου αἰῶνος ἀνακυκλουμένων πάντων αὐτῶν. Ὑπάρχειν δέ φησι τῷ μὲν σχήματι τὴν γῆν κυλιν-
D δροειδῆ, ἔχειν δὲ τοσοῦτον βάθος, ὅσον ἂν εἴη τρίτον πρὸς τὸ πλάτος. Φησὶ δὲ τὸ ἐκ τοῦ ἀϊδίου γόνιμον θερμοῦ τε καὶ ψυχροῦ, κατὰ τὴν γένεσιν τοῦδε τοῦ κόσμου ἀποκριθῆναι, καί τινα ἐκ τούτου φλογὸς σφαῖραν περιφῦναι τῷ περὶ τὴν γῆν ἀέρι, ὡς τῷ δένδρῳ φλοιόν· ἧστινος ἀποῤῥαγείσης, καὶ εἴς τινας ἀποκλεισθείσης κύκλους, ὑποστῆναι τὸν ἥλιον καὶ τὴν

(19) *Πλουτάρχου Στρωματέων*. Dubium est, utrum id opus *Stromata* Plutarchus inscripserit, an hoc ipsi nomen Eusebius noster indiderit. Aliud quidem est ab eo quod exstat *De placit. philosophorum*, uti τῷ ἀντιπαραβάλλοντι perspicuum fiet. Ex quo seorsim etiam idem Euseb. infra lib. XIV non pauca depromet. Quid si totum illud *Moralium operum*, ut vulgo nominantur, corpus, hoc titulo complexus est? Quid enim tam στρωματοειδές quam illa Plutarchi, τά τε καθόλου, καὶ τὰ μετὰ μέρος συντάγματα; Cujusmodi sua illa Clemens Alexandrinus esse profitetur lib. IV : Ποικίλα, ὡς αὐτό που τοὔνομά φησι, διεστρωμένα, ἀπ' ἄλλου εἰς ἄλλο συνεχὲς μετιόντα· licet quod sequitur, ἕτερον μέν τι κατὰ τὸν εἱρμὸν τῶν λόγων μηνύοντα, ἐκδεικνύμενα δὲ ἄλλο τι, minus, ut videtur, in ista Plutarchi opuscula conveniat.

σελήνην, καὶ τοὺς ἀστέρας. Ἔτι φησὶν, ὅτι κατ' ἀρχὰς ἐξ ἀλλοειδῶν ζώων ὁ ἄνθρωπος ἐγεννήθη· ἐκ τοῦ τὰ μὲν ἄλλα δι' ἑαυτῶν ταχὺ νέμεσθαι, μόνον δὲ τὸν ἄνθρωπον πολυχρονίου δεῖσθαι τιθηνήσεως· διὸ καὶ κατ' ἀρχὰς οὐκ ἄν ποτε τοιοῦτον ὄντα διασωθῆναι. Ταῦτα μὲν οὖν ὁ Ἀναξίμανδρος.

A ignea circumfusum terræ aerem veluti cortex arborem involveret. Ea disrupta cum esset, ac circulis quibusdam interclusa, solem inde lunam ac stellas exstitisse. Præterea hominem ex diversæ formæ animantibus initio genitum esse defendebat: nam cum cæteræ per se ipsas continuo pastum capessant, tum certe hominem, qui perdiu lacte operaque nutricis indigeat, nunquam alias, si ejusmodi foret, eo tempore salvum esse potuisse. Hæc Anaximander.

« Ἀναξιμένην δέ φασι τὴν τῶν ὅλων ἀρχὴν τὸν ἀέρα εἰπεῖν, καὶ τοῦτον εἶναι τῷ μὲν γένει ἄπειρον, ταῖς δὲ περὶ αὐτὸν ποιότησιν ὡρισμένον. Γεννᾶσθαι δὲ πάντα κατά τινα πύκνωσιν τούτου, καὶ πάλιν ἀραίωσιν. Τήν γε μὴν κίνησιν ἐξ αἰῶνος ὑπάρχειν· πιλουμένου δὲ τοῦ ἀέρος, πρώτην γεγενῆσθαι, λέγειν τὴν γῆν, πλατεῖαν μάλα· διὸ καὶ κατὰ λόγον αὐτὴν B ἐποχεῖσθαι ἀέρι, καὶ τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην, καὶ τὰ λοιπὰ ἄστρα, τὴν ἀρχὴν τῆς γενέσεως ἐκ γῆς ἔχειν. Ἀποφαίνεται γοῦν τὸν ἥλιον, γῆν· διὰ δὲ τὴν ὀξεῖαν κίνησιν, καὶ μάλ' ἱκανῶς θερμοτάτην κίνησιν λαβεῖν.

« Anaximenem autem aiunt, rerum omnium principium aerem statuisse, qui genere quidem ipso infinitus esset, at certis qualitatibus suis definitus, atque circumscriptus. Hujus partim ex constipatione, partim raritate succedente cuncta generari: itemque, sempiternum esse motum; ex eodem aere in sese coacto atque compresso terram omnium principem eamque latam admodum natam esse, aerique propterea jure ipsam ac merito insidere. Solem porro, lunam, ac reliquam siderum multitudinem ex terra sui principium **23** ortus habuisse. Quare solem quidem ipsum terram nuncupabat, eumdem tamen arbitrabatur incitatissimo cursu vehementissimum illum calorem, idque opportune admodum, esse consecutum.

« Ξενοφάνης δὲ ὁ Κολοφώνιος, ἰδίαν τινὰ ὁδὸν πεπορευμένος, καὶ παρηλλαχυῖαν πάντας τοὺς προειρημένους, οὔτε γένεσιν, οὔτε φθορὰν ἀπολείπει· ἀλλ' εἶναι λέγει τὸ πᾶν ἀεὶ ὅμοιον. Εἰ γὰρ γίνοιτο τοῦτο, φησὶν, ἀναγκαῖον πρὸ τούτου μὴ εἶναι. Τὸ μὴ ὂν δὲ, οὐκ ἂν γένοιτο, οὐδ' ἂν τὸ μὴ ὂν ποιῆσαί τι, C οὔτε ὑπὸ τοῦ μὴ ὄντος γένοιτ' ἄν τι. Ἀποφαίνεται δὲ καὶ τὰς αἰσθήσεις ψευδεῖς, καὶ καθόλου σὺν αὐταῖς καὶ αὐτὸν τὸν λόγον διαβάλλει. Ἀποφαίνεται δὲ καὶ τῷ χρόνῳ καταφερομένην συνεχῶς, καὶ κατ' ὀλίγον τὴν γῆν εἰς τὴν θάλασσαν χωρεῖν· φησὶ δὲ καὶ τὸν ἥλιον ἐκ μικρῶν καὶ πλειόνων πυρίων ἀθροίζεσθαι. Ἀποφαίνεται δὲ καὶ περὶ θεῶν, ὡς οὐδεμιᾶς ἡγεμονίας ἐν αὐτοῖς οὔσης· οὐ γὰρ ὅσιον δεσπόζεσθαί τινα τῶν θεῶν· ἐπιδεῖσθαί τε μηδενὸς αὐτῶν μηδένα μηδ' ὅλως· ἀκούειν δὲ καὶ ὁρᾷν καθόλου, καὶ μὴ κατὰ μέρος. Ἀποφαίνεται δὲ καὶ τὴν γῆν ἄπειρον εἶναι, καὶ κατὰ πᾶν μέρος μὴ περιέχεσθαι ὑπὸ ἀέρος· γίνεσθαι δὲ ἅπαντα ἐκ γῆς· τὸν δὲ ἥλιόν φησι καὶ τὰ ἄλλα ἄστρα ἐκ τῶν νεφῶν γίνεσθαι.

« Jam vero Xenophanes Colophonius singularem quamdam insistens viam, et ab eorum, quos adhuc produximus, omnium opinione deflectentem, nullum penitus vel ortum vel interitum relinquit, sui semper simile hoc universum esse ratus. Si enim detur procreatum illud esse, continuo secuturum uti prius non fuerit; id autem, quod non est, neque fieri, neque aliud efficere, neque rursus ex eo fieri quidquam posse. Præterea sensus fallaces esse contendit, unaque cum illis ipsam quoque rationem in omnibus criminatur. Terram progressu temporis continenter deorsum ferri, ac paulatim in mare labi: solem autem ex pusillis iisdemque pluribus igniculis conflatum esse tradit. Quin etiam de diis ita disputat, nullum ut inter eos esse principatum existimet, quod nefas utique videatur deorum quemquam alterius ferre dominatum: rem esse nullam, ad quam ullius ipsorum auxilio alius omnino quisquam indigeat: eosdem porro cuncta in universum audire pariter ac cernere, sigillatim vero ac per partes nihil. Postremo terram infinitam esse, nec omnes illius partes aere contineri, nihil non ex ea procreari, solem tamen ac reliqua sidera suam nubibus originem debere pronuntiat.

« Παρμενίδης δὲ ὁ Ἐλεάτης ἑταῖρος Ξενοφάνους, D ἅμα μὲν καὶ τῶν τούτου δοξῶν ἀντεποιήσατο, ἅμα δὲ καὶ τὴν ἐναντίαν ἐνεχειρήσατο στάσιν. Ἀΐδιον μὲν γὰρ τὸ πᾶν, καὶ ἀκίνητον ἀποφαίνεται, καὶ κατὰ τὴν τῶν πραγμάτων ἀλήθειαν· εἶναι γὰρ αὐτὸ μόνον, μουνογενές τε καὶ ἀτρεμὲς, ἠδ' ἀγένητον· γένεσιν δὲ τῶν καθ' ὑπόληψιν ψευδῆ δοκούντων εἶναι· καὶ τὰς αἰσθήσεις ἐκβάλλει ἐκ τῆς ἀληθείας. Φησὶ δὲ, ὅτι εἴ τι παρὰ τὸ ὂν ὑπάρχει, τοῦτο οὐκ ἔστιν ὄν· τὸ δὲ μὴ ὂν, ἐν τοῖς ὅλοις οὐκ ἔστιν. Οὕτως οὖν τὸ ὂν ἀγένητον ἀπολείπει· λέγει δὲ τὴν γῆν τοῦ πυκνοῦ καταῤῥυέντος ἀέρος γεγονέναι.

« Parmenides autem Eleates, Xenophanis ejusdem familiaris, partim ad illius sese opiniones adjunxit, partim contrariam quamdam instituit factionem. Etenim sempiternum esse orbem hunc universum, omnique motu carere; ipsiusque naturæ veritatem omnino constare defendit; singularem enim illum et unigenam, stabilem ac quietum, nec certo aliquo tempore generatum esse; generationem porro ad ea rejicit, quæ falsa quadam opinione putentur esse, adeoque sensus omnes communione veritatis excludit. Affirmat præterea, si quid præter id, quod vere est, uspiam exsistat, illud ipsum aliquid non esse: quod autem aliquid non sit, id universo minime contineri: quod igitur vere est, id nequaquam esse genitum ea ratione concludit. Cum denique vis magna densioris aeris deflueret, inde terram exstitisse opinatur.

« Zeno quidem Eleates nihil hoc in genere singulare vulgavit, sed ancipiti fere dubitationis æstu fluctuavit.

A « Ζήνων δὲ ὁ Ἐλεάτης, ἴδιον μὲν οὐδὲν ἐξέθετο, διηπόρησε δὲ περὶ τούτων ἐπὶ πλεῖον.

« At vero Democritus Abderites universum, quod effectorem sui ac molitorem habeat neminem, infinitum esse vult omnisque mutationis expers. Idem quoque disertis conceptisque verbis asserit, hoc mundi statu, rerum earum quæ nunc efficiantur, causas nullum penitus habere principium; sed quæ vel fuerunt antea, vel nunc sunt, vel posthac futura **24** sunt omnia, jam olim infiniti plane spatio temporis vi quadam necessitatis colligata esse. Soli porro ac lunæ generationem attribuit, ac tum seorsim utrumque docet proprios habuisse motus, cum nondum usque adeo calidam ambo fulgentemque naturam obtinerent, sed terrenæ potius naturæ persimilem: ad eum enim prius modum utrumque procreatum esse, quem singularis quædam ac propria subjecti mundi conditio postulabat: deinceps vero ubi major solis ejusdem circulus evasisset, ignem ipso tum inclusum et comprehensum fuisse.

« Δημόκριτος ὁ Ἀβδηρίτης ὑπεστήσατο τὸ πᾶν ἄπειρον, διὰ τὸ μηδαμῶς ὑπό τινος αὐτὸ δεδημιουργῆσθαι· ἔτι δὲ καὶ ἀμετάβλητον αὐτὸ λέγει· καὶ καθόλου, οἷον πᾶν ἐστι, ῥητῶς ἐκτίθεται μηδεμίαν ἀρχὴν ἔχειν τὰς αἰτίας τῶν νῦν γιγνομένων· ἄνωθεν δὲ ὅλως ἐξ ἀπείρου χρόνου προκατέχεσθαι τῇ ἀνάγκῃ πάνθ' ἁπλῶς τὰ γεγονότα καὶ ὄντα καὶ ἐσόμενα. Ἡλίου δὲ καὶ σελήνης γένεσίν φησι· κατ' ἰδίαν δὴ (19*) φέρεσθαι ταῦτα μηδέπω τοπαράπαν ἔχοντα θερμὴν φύσιν, μηδὲ μὴν καθόλου λαμπροτάτην, τοὐναντίον δὲ ἐξωμοιωμένην τῇ περὶ τὴν γῆν φύσει· γεγονέναι γὰρ ἑκάτερον τούτων πρότερον ἔτι κατ' ἰδίαν ὑποβολήν B τινα κόσμου· ὕστερον δὲ μεγεθοποιουμένου τοῦ περὶ τὸν ἥλιον κύκλου, ἐναποληφθῆναι ἐν αὐτῷ τὸ πῦρ.

« Epicurus Neoclis filius, Atheniensis, inanem earum, quæ de diis suscipiuntur, disputationum fastum dejicere conatur; simulque contendit, ex eo quod non sit, oriri nihil: hoc universum tale semper fuisse, taleque perpetuo futurum, quale nunc est: si tempus infinitum jamque ante productum excipias, novi nihil toto orbe perfici: universum, corpus esse non solum immutabile, sed etiam infinitum: bonorum denique finem una voluptate contineri.

« Ἐπίκουρος Νεοκλέους, Ἀθηναῖος, τὸν περὶ θεῶν τῦφον πειρᾶται καταστέλλειν· ἀλλὰ καὶ οὐδὲν, φησὶ, γίνεται ἐκ τοῦ μὴ ὄντος, ὅτι τὸ πᾶν ἀεὶ τοιοῦτον ἦν, καὶ ἔσται τοιοῦτον· ὅτι οὐδὲν ξένον ἀποτελεῖται ἐν τῷ παντὶ, παρὰ τὸν ἤδη γεγενημένον χρόνον ἄπειρον· ὅτι πᾶν ἐστι σῶμα, καὶ οὐ μόνον ἀμετάβλητον, ἀλλὰ καὶ ἄπειρον· ὅτι τέλος τῶν ἀγαθῶν, ἡδονή.

« Aristippus Cyrenæus bonorum quoque finem in voluptate, malorum autem in dolore constituit; reliquam physiologiam ita circumscribit, hujus ut unius rei considerationem utilem esse dicat:

Quid tristis lætive domi sors improba verset.

C « Ἀρίστιππος ὁ Κυρηναῖος τέλος ἀγαθῶν τὴν ἡδονὴν, κακῶν δὲ τὴν ἀλγηδόνα. Τὴν δὲ ἄλλην φυσιολογίαν περιγράφει, μόνον ὠφέλιμον εἶναι λέγων τὸ ζητεῖν·

Ὅττι τοι ἐν μεγάροισι κακόν τ' ἀγαθόν τε τέτυκται.

« Empedocles Agrigentinus quatuor elementa ponit, ignem, aquam, aerem et terram, quorum causas amicitiam ac discordiam esse vult. Idem ex prima elementorum confusione secretum aerem ac circum in orbem fusum esse ait: ignem vero postmodum exsilientem, cum locum sibi alium non reperiret, sursum tandem concreti aeris frigore compulsum evolasse. Duos præterea dimidios orbes circa terram circulari motu ferri, alterum ex igne totum, alterum ex aere igneque modico temperatum, quam ipse noctem esse arbitratur: motus autem initium ex eo contigisse, quod in ista elementorum conjunctione vehementior ignis impetus exstitisset. Jam vero solem natura sua non ignem, sed ignis reflexionem esse, illi quam ex aqua fieri videmus persimilem: at lunam ex aere, quem ignis reliquerat, sua sponte coaluisse (quippe enim grandinis instar concrevisse aerem); lumen porro suum eamdem a sole mutuari. Denique animi principatum nec in capite, nec in pectore, sed in sanguine constituit; ideoque qua parte corporis diffusus magis sanguis ille fuerit, eadem homines præstare arbitratur.

« Ἐμπεδοκλῆς ὁ Ἀκραγαντῖνος, στοιχεῖα τέσσαρα, πῦρ, ὕδωρ, αἰθέρα, γαῖαν· αἰτίαν δὲ τούτων, φιλίαν καὶ νεῖκος. Ἐκ πρώτης φησὶ τῆς τῶν στοιχείων κράσεως ἀποκριθέντα τὸν ἀέρα, περιχυθῆναι κύκλῳ· μετὰ δὲ τὸν ἀέρα, τὸ πῦρ ἐκδραμὸν, καὶ οὐκ ἔχον ἑτέραν χώραν, ἄνω ἐκτρέχειν ὑπὸ τοῦ περὶ τὸν ἀέρα πάγου. Εἶναι δὲ κύκλῳ περὶ τὴν γῆν φερόμενα δύο ἡμισφαίρια, τὸ μὲν καθόλου πυρὸς, τὸ δὲ μικτὸν ἐξ ἀέρος καὶ ὀλίγου πυρὸς, ὅπερ οἴεται τὴν νύκτα D εἶναι· τὴν δὲ ἀρχὴν τῆς κινήσεως συμβῆναι ἀπὸ τοῦ τετυχηκέναι κατὰ τὸν ἀθροισμὸν, ἐπιβρίσαντος τοῦ πυρός. Ὁ δὲ ἥλιος τὴν φύσιν οὐκ ἔστι πῦρ, ἀλλὰ τοῦ πυρὸς ἀντανάκλασις, ὁμοία τῇ ἀφ' ὕδατος γινομένῃ. Σελήνην δέ φησι συστῆναι καθ' ἑαυτὴν ἐκ τοῦ ἀπολειφθέντος ἀέρος ὑπὸ τοῦ πυρός· τοῦτον γὰρ παγῆναι, καθάπερ καὶ τὴν χάλαζαν· τὸ δὲ φῶς αὐτὴν σχεῖν ἀπὸ τοῦ ἡλίου. Τὸ δὲ ἡγεμονικὸν (20), οὔτε ἐν κεφαλῇ, οὔτε ἐν θώρακι, ἀλλ' ἐν αἵματι· ὅθεν καθ' ὅ τι ἂν μέρος τοῦ σώματος πλεῖον ᾖ παρεσπαρμένον τὸ ἡγεμονικὸν, οἴεται κατ' ἐκεῖνο προτερεῖν τοὺς ἀνθρώπους.

(19*) Δή. Forte δέ. Edit.

(20) Pro ἡγεμονικόν, legendum videtur, αἷμα. Nam animi principatum Empedocles in sanguine collocabat, indeque opinioni suæ fidem conciliabat, quod ea parte homines præstarent quæ sanguine abundaret.

A « Μητρόδωρος ὁ Χῖος, ἀΐδιον εἶναί φησι τὸ πᾶν, ὅτι εἰ ἦν γεννητὸν, ἐκ τοῦ μὴ ὄντος ἂν ἦν· ἄπειρον δὲ, ὅτι ἀΐδιον, οὐ γὰρ ἔχειν ἀρχὴν, ὅθεν ἤρξατο, οὐδὲ πέρας, οὐδὲ τελευτήν· ἀλλ' οὐδὲ κινήσεως μετέχειν τὸ πᾶν, κινεῖσθαι γὰρ ἀδύνατον, μὴ μεθιστάμενον· μεθίστασθαι δὲ ἀναγκαῖον ἤτοι εἰς πλῆρες, ἢ εἰς κενόν. Πυκνούμενον δὲ τὸν αἰθέρα ποιεῖν νεφέλας, εἶτα ὕδωρ, ὃ καὶ κατιὸν ἐπὶ τὸν ἥλιον, σβεννύναι αὐτόν· καὶ πάλιν ἀραιούμενον ἐξάπτεσθαι· χρόνῳ δὲ, πήγνυσθαι τῷ ξηρῷ τὸν ἥλιον, καὶ ποιεῖν ἐκ τοῦ λαμπροῦ ὕδατος ἀστέρας, νύκτα τε καὶ ἡμέραν ἐκ τῆς σβέσεως καὶ ἐξάψεως, καὶ καθόλου τὰς ἐκλείψεις ἀποτελεῖν.

« Metrodorus Chius sempiternum esse hoc universum affirmat, propterea quod si genitum illud esset, **25** ex eo, quod nusquam est, genitum fuisset: quoniam autem sempiternum sit, infinitum pariter esse, utpote quod neque principium, unde cœperit, nec terminum aut finem habeat: imo, ne moveri quidem universum; nec enim illud moveri posse, nisi alio migret; necesse autem esse vel in plenum migrare, vel in vacuum. Præterea ex aere constipato nubes primum, deinde aquam procreari, quæ in solem defluens, ipsius ignem exstinguat, qui tamen denuo succedente raritate accendatur. Eumdem porro solem, progressu temporis siccitate concrescere, ac stellas quidem ex limpida et splendenti aqua generare, noctem vero simul atque diem ex mutua illa cum exstinctione tum inflammatione, omnesque omnino defectiones eadem ratione complere.

B « Διογένης ὁ Ἀπολλωνιάτης, ἀέρα ὑφίσταται στοιχεῖον· κινεῖσθαι δὲ τὰ πάντα, ἀπείρους τε εἶναι τοὺς κόσμους· κοσμοποιεῖ δὲ οὕτως· ὅτι τοῦ παντὸς κινουμένου, καὶ ᾗ μὲν ἀραιοῦ, ᾗ δὲ πυκνοῦ γινομένου, ὅπου συνεκύρησε τὸ πυκνὸν, συστροφὴν ποιῆσαι, καὶ οὕτω τὰ λοιπὰ, κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον, τὰ κουφότατα τὴν ἄνω τάξιν λαβόντα, τὸν ἥλιον ἀποτελέσαι. »

« Diogenes Apolloniata aerem elementum ponit, moveri autem universa, et infinitos esse mundos affirmat. Cæterum ejusmodi somniat eorum molitionem, scilicet cum universum ita moveretur, ut rarius hic, alibi densius fieret, ubicunque major densitas contingeret, ibi convolutionem quamdam effecisse, tum similem in modum cætera: quæ autem omnium levissimæ partes essent, eas regione superiori occupata solem produxisse. »

Τοιαύτη καὶ τῶν πανσόφων Ἑλλήνων, τῶν δὴ φυσικῶν φιλοσόφων ἐπικληθέντων, ἡ περὶ τῆς συστάσεως τοῦ παντὸς, καὶ τῆς πρώτης κοσμογονίας διάληψις, οὐ δημιουργὸν, ἢ ποιητήν τινα τῶν ὅλων ὑποστησαμένων, ἀλλ' οὐδ' ὅλως Θεοῦ μνήμην ποιησαμένων· μόνῃ δὲ τῇ ἀλόγῳ φορᾷ καὶ τῇ αὐτομάτῳ κινήσει τὴν αἰτίαν τοῦ παντὸς ἀνατεθειμένων. C Τοσαύτη δὲ αὐτῶν καὶ ἡ πρὸς ἀλλήλους ἐναντιότης, ἐν μὲν οὐδενὶ ἀλλήλοις συμπεφωνηκότων, μάχης δὲ καὶ ἀντιφωνίας τὰ πάντα ἀναπεπληρωκότων· ὅθεν καὶ ὁ θαυμάσιος Σωκράτης, τουτουσὶ πάντας μωραίνοντας ἀπήλεγχε, καὶ μαινομένων κατ' οὐδὲν ἔλεγε διαφέρειν, εἰ δή σοι μάρτυς ἀξιόχρεως Ξενοφῶν ἐν *Ἀπομνημονεύμασι*, λέγων οὕτως· « Οὐδεὶς δὲ πώποτε Σωκράτους οὐδὲν ἀσεβὲς, οὐδὲν, ἀνόσιον, οὔτε πράττοντος εἶδεν, οὔτε λέγοντος ἤκουσεν· οὐδὲ γὰρ περὶ τῆς ἁπάντων φύσεως, ἢ περὶ τῶν ἄλλων, ὡς οἱ πλεῖστοι (21), διελέγετο, σκοπῶν ὅπως ὁ καλούμενος ὑπὸ τῶν σοφιστῶν κόσμος ἔχει, καὶ τίσιν ἀνάγκαις ἕκαστα γίγνεται τῶν οὐρανίων· ἀλλὰ καὶ τοὺς φροντίζοντας τὰ τοιαῦτα, μωραίνοντας ἀπεδείκνυε. » D Καὶ ἐπιλέγει ἑξῆς· « Ἐθαύμαζε δὲ, εἰ μὴ φανερὸν αὐτοῖς ἐστιν, ὅτι ταῦτα ἀδύνατόν ἐστιν ἀνθρώποις εὑρεῖν· ἐπεὶ καὶ τοὺς τὰ μέγιστα φρονοῦντας ἐπὶ τῷ περὶ τούτων λέγειν, οὐ τὰ αὐτὰ δοξάζειν ἀλλήλοις· ἀλλὰ τοῖς μαινομένοις ὁμοίως διακεῖσθαι πρὸς ἀλλήλους. Τῶν τε γὰρ μαινομένων, τοὺς μὲν οὐδὲ τὰ δεινὰ δεδιέναι· τοὺς δὲ, τὰ μὴ φοβερὰ φοβεῖσθαι· τῶν τε περὶ τῆς πάντων ῥήσεως μεριμνώντων, τοῖς μὲν δοκεῖν ἓν μόνον τὸ ὂν εἶναι, τοῖς δὲ ἄπειρα τὸ πλῆθος· καὶ τοῖς μὲν ἀεὶ πάντα κινεῖσθαι, τοῖς δὲ οὐδ' ἂν ποτε κινηθῆναι· καὶ τοῖς μὲν ἅπαντα γίνεσθαί τε καὶ

Talis ergo fuit sapientissimorum etiam Græciæ philosophorum, eorum saltem qui physici vocabantur de universi constitutione, deque prima mundi procreatione disputatio, in qua nullum architectum, nullum rerum omnium effectorem posuerunt, imo ne Dei quidem mentionem ullam fecerunt; sed temerariæ cuidam agitationi, ac fortuito plane motui hujus universitatis causam assignarunt. Ac tanta quidem eorum est inter sese dissensio, ut eadem nulla prorsus in re pronuntiarint, sed contentione ac sententiarum diversitate omnia compleverint. Itaque Socrates, vir ille singularis et eximius, istos omnes vaticinari ostendebat, nihilque omnino ab insanis ac furiosis discrepare, si Xenophontem ut dignum fide testem audiamus. Sic enim in *Memorabilibus* ipse loquitur: « Socratem vero nullus unquam impii quidquam atque nefarii aut vidit agentem, aut loquentem audivit. Neque enim de universi natura, quemadmodum plerique vulgo, disputabat, sic nimirum, ut quo pacto sese hic habeat, qui a sophistarum natione mundus vocatur, aut qua fati ac necessitatis vi cujuslibet rei cœlestis ratio teneatur, investigaret; sed eos potius, qui genus hoc rerum curiosius agitarent, insanire demonstrabat. » Quibus **26** hæc subjungit: « Permirum autem ipsi videbatur, ne perspectum quidem illis hoc fuisse, quod eo cognitionis hominum ingenia pervenire nullo modo possint, cum ii, præsertim qui sese hoc disputationis genere plurimum efferant, non in eadem opinione sententiaque versentur, sed alii cum aliis furiosorum utique more se gerant. Quippe enim ex furiosis alios esse, qui no

(21) *Ἢ περὶ τῶν ἄλλων, ὡς οἱ πλεῖστοι.* Apud Xenophont. lib. I *Memorabil.*, pag. 710, legitur, ἢ περὶ τῶν ἄλλων οἱ πλεῖστοι, quam lectionem secutus sum et hic et cap. ultimo libri xv, ubi eumdem locum Eusebius protulit, sed pluribus.

gravia quidem et atrocia metuant, alios vero, qui ipsa quoque non metuenda extimescant : sic eorum, qui naturam universi diligentius explorare conentur, alios quidquid est unum esse velle, alios infinitam rerum multitudinem invehere; aliis item placere continenti motu res omnes agitari, aliis contra, nullo unquam tempore moveri posse, aliis denique generari omnia ac deinceps interire, aliis vero nihil unquam vel genitum esse, vel interitu periturum. » Atque hæc Socrates, ut Xenophon auctor est. Quibus similia prorsus ea sunt quæ Plato eumdem Socratem in eo, quem *De anima* scripsit, dialogo ita commemorantem inducit : « Etenim mirum, inquit, o Cebes, quanta me juvenis cum essem illius cupiditas sapientiæ tenuerit, quam vulgo naturæ contemplationem appellant; quippe magnificum oppido mihi videbatur causas nosse rerum singularum, ac cur unaquæque vel oriatur, vel intereat, vel exsistat, intelligere; sæpiusque adeo me sursum deorsumque versabam, cum in ejusmodi primum quæstiones incumberem : utrum scilicet, quod nonnullis placebat, ubi frigidum et calidum loci aliquid corruptioni dederint, tum demum animantia nutrimentum ac firmitatem accipiant? utrum sanguine, an aere, an potius igne sapiamus? an vero his omnibus exclusis, uni cerebro audiendi, videndi, atque odorandi sensuum origo debeatur : sic ut ex iis memoria simul et opinio, ex utraque autem, ubi placide quieteque constiterint, cum iisdem cohærens scientia generetur? Cumque vicissim rerum earumdem interitus, quæque tam in cœlo quam in terra vulgo contingunt mecum ipse reputarem, demum ita me ad hoc contemplationis genus ineptum, ut qui maxime, esse judicavi. Cujus rei hoc tibi argumentum instar omnium proferam; quod quæ mihi prius ac cæteris optime videbar intelligere, eadem postmodum omnia dediscerem; tantum illa ipsa contemplatio mihi cæcitatis offuderat. » Hæc Socrates ille Græcorum omnium ore famaque celebratus. Quare cum ea tanti philosophi de illorum omnium, quos ante commemoravimus, physiologia mens et sententia fuerit, jure quoque sentio nos **27** ab istorum negatæ Divinitatis scelere declinasse: præsertim cum ipsorum de multitudine deorum error ab iis, quæ de universi ortu somniarunt, nequaquam alienus esse videatur. Cæterum id suo loco manifeste deprehendetur, ubi principem Græcorum Anaxagoram, qui mentem hujus universitatis molitioni præfecerit, laudari ostendemus. Nunc vero transfer animum sis ad Diodorum, quæque de prima hominum theologia memoriæ prodidit, considera.

A ἀπόλλυσθαι, τοῖς δὲ οὔτ' ἂν γενέσθαι ποτὲ οὐδὲν, οὔτ' ἀπόλλυσθαι. » Ταῦθ' ὁ Σωκράτης, ὡς Ξενοφῶν μαρτυρεῖ. Συνᾴδει δὲ καὶ ὁ Πλάτων τούτοις ἐν τῷ *Περὶ ψυχῆς*, τοιάδε λέγοντα αὐτὸν ἀναγράφων (22)· « Ἐγὼ γὰρ, ἔφη, ὦ Κέβης, νέος ὢν, θαυμαστῶς ὡς ἐπεθύμησα ταύτης τῆς σοφίας, ἣν δὴ καλοῦσι περὶ φύσεως ἱστορίαν· ὑπερήφανον γάρ μοι ἐδόκει εἶναι εἰδέναι τὰς αἰτίας ἑκάστου, διὰ τί γίνεται ἕκαστον, καὶ διὰ τί ἀπόλλυται, καὶ διὰ τί ἐστι· καὶ πολλάκις ἐμαυτὸν ἄνω καὶ κάτω μετέβαλλον, σκοπῶν πρῶτον τὰ τοιάδε· ἆρ' ἐπειδὰν τὸ ψυχρὸν καὶ τὸ θερμὸν σηπεδόνα τινὰ λάβῃ, ὥς τινες ἔλεγον, τότε ἤδη (23) τὰ ζῶα ξυντρέφεται; καὶ πότερον τὸ αἷμά ἐστιν ᾧ φρονοῦμεν, ἢ ὁ ἀὴρ, ἢ τὸ πῦρ· ἢ τούτων μὲν οὐδὲν, ὁ δ' ἐγκέφαλός ἐστιν ὁ τὰς αἰσθήσεις παρέχων τοῦ ἀκούειν, B καὶ ὁρᾷν, καὶ ὀσφραίνεσθαι· ἐκ τούτων δὲ γίγνοιτο μνήμη καὶ δόξα· ἐκ δὲ μνήμης καὶ δόξης λαβούσης τὸ ἠρεμεῖν, κατὰ ταῦτα γίνεσθαι ἐπιστήμην; Καὶ αὖ τούτων τὰς φθορὰς σκοπῶν, καὶ τὰ περὶ τὸν οὐρανόν τε καὶ τὴν γῆν πάθη, τελευτῶν, οὕτως ἐμαυτῷ ἔδοξα πρὸς ταύτην τὴν σκέψιν ἀφυὴς εἶναι, ὡς οὐδὲν χρῆμα. Τεκμήριον δέ σοι ἐρῶ ἱκανόν. Ἐγὼ γὰρ ἃ καὶ πρότερον σαφῶς ἠπιστάμην, ὥς γε ἐμαυτῷ καὶ τοῖς ἄλλοις ἐδόκουν, τότε ὑπ' αὐτῆς τῆς σκέψεως οὕτω σφόδρα ἐτυφλώθην, ὥστε ἀπέμαθον καὶ ταῦθ' ἃ πρὸ τοῦ ᾤμην εἰδέναι. » Ταῦτα Σωκράτης αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ πᾶσιν ἀοίδιμος Ἕλλησιν. Ὅτε τοίνυν καὶ τῷ τηλικούτῳ φιλοσόφῳ τοιάδε ἐδόκει εἶναι τὰ τῆς τῶν δηλωθέντων φυσιολογίας, εἰκότως μοι δοκῶ καὶ ἡμᾶς C τὴν τούτων ἁπάντων ἀθεότητα παρῃτῆσθαι· ἐπεὶ καὶ τὰ τῆς πολυθέου πλάνης αὐτῶν, οὐκ ἔοικεν εἶναι ἀλλότρια τῶν εἰρημένων. Τοῦτο μὲν οὖν ἐπὶ καιροῦ τοῦ προσήκοντος ἐλεγχθήσεται, καθ' ὃν ἀποδείξομεν, ὅτι πρῶτος Ἑλλήνων Ἀναξαγόρας νοῦν ἐπιστῆσαι τῇ τοῦ παντὸς αἰτίᾳ μνημονεύεται. Νῦν δέ μοι ἐπὶ τὸν Διόδωρον μετάβα, καὶ σκόπει οἷα περὶ τῆς πρώτης τῶν ἀνθρώπων θεολογίας ἱστορεῖ.

CAPUT IX.

Priscos homines cœli tantum astra coluisse, cum nihil neque de hujus universi Deo, neque de simulacris erigendis, neque de dæmonibus cognovissent.

« Priscos Ægyptios ferunt, cum oculos hujus in mundi contemplatione defixissent, cumque rerum omnium naturam vehementiori admiratione obstupescerent, solem ac lunam sempiternos esse deos omniumque principes censuisse; quorum alterum

D

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Ὅτι οἱ παλαιοὶ τῶν ἀνθρώπων, τοὺς κατ' οὐρανὸν φωστῆρας μόνον ἔσεβον, μηδὲν περὶ τοῦ τῶν ὅλων Θεοῦ, ἀλλ' οὐδὲ περὶ ξοάνων ἱδρύσεως, οὐδὲ περὶ δαιμόνων ἐπιστάμενοι.

(24) « Τοὺς δ' οὖν κατ' Αἴγυπτον ἀνθρώπους τὸ παλαιὸν γενομένους, ἀναβλέψαντας εἰς τὸν κόσμον, καὶ τὴν τῶν ὅλων φύσιν καταπλαγέντας τε καὶ θαυμάσαντας, ὑπολαβεῖν εἶναι θεοὺς (25) ἀϊδίους τε καὶ πρώτους τόν τε ἥλιον καὶ τὴν σελήνην· ὧν τὸν μὲν,

(22) Platonis locus est ex *Phædone*, p. 392 edit. Fic.

(23) *Τότε ἤδη*· Plato leg. τότε δή, quod ἀττικώτερον videtur.

(24) Diodorus lib. I, p. 10 C novæ editionis.

(25) *Εἶναι θεούς*. Diod., εἶναι δύο θεούς. Itemque infra, Σείριον pro Σύριον, est enim inter Ὄσιριν ac Σείριον παρωνυμία.

A Ὄσιριν, τὴν δὲ Ἶσιν ὀνομάσαι, ἀπό τινος ἐτύμου τεθείσης ἑκατέρας τῆς προσηγορίας. Μεθερμηνευόντων γὰρ τούτων εἰς τὸν Ἑλληνικὸν τῆς διαλέκτου τρόπον, εἶναι μὲν τὸν Ὄσιριν πολυόφθαλμον· εἰκότως· παντὶ [a] γὰρ ἐπιβάλλοντα τὰς ἀκτῖνας, ὥσπερ ὀφθαλμοῖς πολλοῖς βλέπειν ἅπασαν γῆν καὶ θάλασσαν· καὶ τὸν ποιητὴν (26) δὲ λέγειν σύμφωνα τούτοις·

Ἠέλιός θ', ὃς πάντ' ἐφορᾷ, καὶ πάντ' ἐπακούει.

Τῶν δὲ παρ' Ἕλλησι πάλαι μυθολόγων τινὲς τὸν Ὄσιριν, Διόνυσον προσαγορεύουσι, καὶ Σύριον παρωνύμως. Ὧν Εὔμολπος μὲν ἐν τοῖς *Βακχικοῖς ἔπεσί* φησιν·

B

Ἀστροφαῆ Διόνυσον ἐν ἀκτίνεσσι πυρωπόν.

Ὀρφεὺς δέ·

Τοὔνεκά μιν καλέουσι Φάνητά τε καὶ Διόνυσον.

Φασὶ δέ τινες καὶ τὸ ἔναμμα αὐτῷ τὸ τῆς νεβρίδος, ἀπὸ τῆς τῶν ἄστρων ποικιλίας περιῆφθαι. Τὴν δὲ Ἶσιν μεθερμηνευομένην εἶναι *Παλαιὰν*, τεθειμένης τῆς προσηγορίας τῇ σελήνῃ ἀπὸ τῆς ἀϊδίου καὶ παλαιᾶς γενέσεως. Κέρατα δ' αὐτῇ περιτιθέασιν, ἀπό τε τῆς ὄψεως, ἣν ἔχουσα φαίνεται, καθ' ὃν ἂν χρόνον ὑπάρχῃ μηνοειδής, καὶ ἀπὸ τῆς καθιερωμένης αὐτῇ βοὸς παρ' Αἰγυπτίοις. Τούτους δὲ τοὺς θεοὺς ὑφίστανται τὸν σύμπαντα κόσμον διοικεῖν (26*). » Τοιαῦτα μὲν οὖν καὶ ταῦτα. Ἔχεις δὲ καὶ ἐν τῇ Φοινικικῇ θεολογίᾳ, ὡς ἄρα Φοινίκων οἱ πρῶτοι φυσικοί, ἥλιον καὶ σελήνην, καὶ τοὺς λοιποὺς πλανήτας ἀστέρας, καὶ τὰ C στοιχεῖα, καὶ τὰ τούτοις συναφῆ, θεοὺς μόνον ἐγίνωσκον· καὶ ὅτι τούτοις οἱ παλαίτατοι τὰ τῆς γῆς ἀφιέρωσαν βλαστήματα, καὶ θεοὺς ἐνόμισαν, καὶ προσεκύνουν ταῦτα, ἀφ' ὧν αὐτοί τε διεγίνοντο, καὶ οἱ ἑπόμενοι, καὶ οἱ πρὸ αὐτῶν πάντες, καὶ χοὰς καὶ ἐπιχύσεις ἐτέλουν. Ἔλεον δὲ καὶ οἶκτον καὶ κλαυθμὸν βλαστήματι γῆς ἀπιόντι καθιέρουν, καὶ γενέσει ζώων ἐκ γῆς πρώτῃ, καὶ τῇ ἐξ ἀλλήλων, καὶ τελευτῇ, καθ' ἣν τοῦ ζῆν ἀπήρχοντο· αὗται δ' ἦσαν αἱ ἐπίνοιαι τῆς προσκυνήσεως, ὅμοιαι τῇ αὐτῶν ἀσθενείᾳ, καὶ ψυχῆς ἔτι ἀτολμίᾳ. Ταῦτα καὶ ἡ Φοινίκων γραφὴ, ὡς ἑξῆς ἀποδειχθήσεται. Ἀλλὰ καὶ τῶν καθ' ἡμᾶς γεγονὼς αὐτὸς ἐκεῖνος, ὁ ταῖς καθ' ἡμῶν λαμπρυνόμενος δυσφημίαις, ἐν οἷς ἐπέγραψε περὶ τῆς τῶν ἐμψύχων D ἀποχῆς, καὶ τῶν παλαιῶν ἀρχαιότητος, τὴν μνήμην ὧδέ πως αὐτολεξεὶ, Θεοφράστῳ μάρτυρι χρώμενος, παρατίθεται· « Ἀνάριθμος (27) μέν τις εἶναι ἔοικε χρόνος, ἀφ' οὗ τό γε πάντων λογιώτατον γένος, ὥς φησι Θεόφραστος, καὶ τὴν ἱερωτάτην ὑπὸ τοῦ Νείλου κτισθεῖσαν χώραν κατοικοῦν, ἤρξαντο οἱ πρῶτοι ἐφ' ἑστίας (28) τοῖς οὐρανίοις θεοῖς θύειν, οὐ σμύρνης οὐδὲ κασίας καὶ λιβανωτοῦ κρόκῳ μιχθέντων ἀπαρ-

A Osirin, alteram Isin, ex certa quadam notatione, utriusque nominis ratione ducta nuncuparint. Etenim, si vocum istarum significationem Græcæ linguæ verbis exprimamus, Osirin quidem aliud esse nihil quam multis oculis præditum; nec immerito sane, cum ipse radiis omnem in partem longe lateque diffusis, sic tanquam pluribus oculis terram simul ac mare lustret universum. Quibuscum illud etiam poetæ consentiat :

Sol qui cuncta procul cernitque auditque per orbem.

Quanquam prisci quidam apud Græcos fabularum inventores eumdem Osirin, et Bacchum, et vero similitudine quadam atque affinitate nominis Sirium appellarunt. Ex quibus Eumolpus in *Bacchicis carminibus* ita cecinit :

B

More astri Bacchum vultu flagrante micantem.

Orpheus autem sic :

Ergo Phanetem ipsum vel Bacchum nomine dicunt.

Quin etiam addunt nonnulli, ex siderum varietate ortum hunc esse morem, ut idem astrictam nodo hinnuli pellem circumferret. Isin vero, *Antiquam*, significare aiunt, quo nomine luna propter antiquissimum ac sempiternum ortum appellata fuerit. Cornua porro eidem affigunt, partim ea figura permoti, quam sub accretionem diminutionemve luminis cornuum instar curvatam ostendit, **28** partim quod ei vacca sit apud Ægyptios consecrata. Cæterum geminos hosce deos mundum universum moderari docent. » Ac de Ægyptiis quidem hæc a C nobis dicta sunto. Jam in Phœnicum etiam theologia reperias, qui principes apud illos naturalis sese philosophiæ studio dediderunt, eos solem pariter atque lunam, cæterasque stellas inerrantes, elementa præterea, quæque cum iis conjuncta sunt, deorum in loco tantum habuisse. Iisdem porro mortales vetustissimos terræ germina dedicasse, quibus divinitatem ipsi quoque cum adorationis cultu tribuebant, quibus cum vitam ipsimet adhuc tolerabant, tum eorum non posteri modo, sed etiam majores in inferiis ac libationibus solemni ritu perficiendis uti consuevere. Misericordiam autem, commiserationem et luctum senescenti terræ germini, primæ animantium ex terra procreationi, ac simul D eorum ex mutua congressione generationi, mortique adeo ipsi, per quam hac vita defungerentur, consecrabant. Ejusmodi erant divini cultus notiones hominum istorum imbecillitati, et angustis adhuc pusillisque animis congruentes. Atque hæc Phœnicum etiam libris, ut deinceps ostendemus, continentur. Quin etiam ille ipse, qui nostra memoria vixit, quique evomendis in nos contumeliis atque maledictis famam sibi nomenque conficit, in iis

[a] Ισ. πάντῃ.

(26) Vide Homer. *Odyss.* XII, 323.

(26*) *Διοικεῖν.* Hactenus Diodorus; quæ sequuntur Eusebii sunt.

(27) *Ἀνάριθμος.* Vide Porphyrium lib. II *Περὶ ἀποχ.*, non longe ab initio, pag. 22 ed. Florent., al. recentioris Græco-Lat. p. 124, sub finem.

(28) *Ἤρξαντο οἱ πρῶτοι ἐφ' ἑστίας.* Porphyr., ἤρξαντο πρῶτον ἀφ' ἑστίας. Sed nostrum ἐφ' ἑστίας magis placet, ut focus significetur, ubi genus hoc graminis adolerent. Nam παροιμιῶδες illud ἀφ' ἑστίας, quemadmodum hic conveniat, non satis video.

quos de vitando rerum animatarum usu conscripsit, priscæ illius veterum consuetudinis, laudato Theophrasti testimonio, meminit his omnino verbis : « Infinitum plane videtur fluxisse tempus, ex quo genus hominum longe sapientissimum, ut loquitur Theophrastus, sanctissimam illam et a Nilo conditam regionem incoleret, ad focum domesticum sacra diis cœlestibus facere cœpit, non myrrhæ, non casiæ thurisque cum croco mistorum primitiis (neque enim istorum usus nisi post multas ætates fuit, cum homo curiosus erroris indagator effectus, post multorum laborum atque lacrymarum guttas, necessariæ vitæ primitias diis obtulit); non illarum, inquam, rerum, sed virentis herbæ, cujus sic tanquam naturæ genitalis primævam quamdam lanuginem manibus sublatam offerebat. Quippe enim priores animantibus arbores, multoque ante ipsas gramen annuum terra procreavit, cujus folia radicesque carpentes cum integris earum naturæ germinibus veteres illi comburebant, eoque sacrificii genere, qui cœlestes dii videbantur, sibi conciliabant, atque sempiternos ignis honores ipsorum divinitati consecrabant. Nam illis etiam ignem conservabant suis in templis immortalem, quod iisdem simillimus esse videretur. **29** Cæterum ex illa rerum, quas terra produxerat, ἀναθυμιάσει, has subinde voces θυμιατήρια, θύειν, θυσιάσαι effinxerunt, quibus nos perinde ac si novum hoc improbitatis genus significarent, alieno plane sensu abutimur, dum fallacem hunc cultum, qui animantium immolatione perficitur, θυσίαν appellamus. Ac prisci quidem illi homines, ne quid adversus hunc ritum peccaretur, tanto studio tantaque diligentia providebant, ut quod in eos, qui, rejecto vetere instituto novum aliquod inveherent, ἠράσαντο, hoc est diras effunderent, ἀρώματα τὰ θυμιώμενα, id est suffitiones ipsas, imprecationes dirasque nominarent. » Quibus, post alia quædam, hæc subjicit : « Ubi autem illæ sacrificiorum primitiæ in majorem impietatem hominum vitio prorupissent, tandem usus teterrimarum victimarum crudelitate plenus invaluit, ut quas ante conceptas nostrum in caput imprecationes diximus, ex hoc demum tempore, quo homines ipsi vivas ac spirantes animantes jugulant, earumque sanguine altaria cruentant

A χάς· πολλαῖς γὰρ γενεαῖς ὕστερον παρελήφθη ταῦτα, καὶ πλάνης ἐρευνητὴς (29) μαστὴρ ὁ ἄνθρωπος γιγνόμενος, τῆς ἀναγκαίας ζωῆς μετὰ πολλῶν πόνων καὶ δακρύων σταγόνας, ἀπήρξατο τοῖς θεοῖς· οὐ τούτων οὖν ἔθυον πρότερον, ἀλλὰ χλόης οἱονεί τινα τῆς γονίμου φύσεως χνοῦν ταῖς χερσὶν ἀράμενοι. Δένδρα μὲν γὰρ δὴ πρὸ ζώων ἀνέδωκεν ἡ γῆ· τῶν δένδρων δὲ πολὺ πρόσθεν τὴν ἐπέτειον γινομένην πόαν· ἧς δρεπόμενοι φύλλα καὶ ῥίζας, καὶ τοὺς ὅλους τῆς φύσεως αὐτῶν βλαστοὺς κατέκαιον, ταύτῃ τοὺς φαινομένους οὐρανίους θεοὺς τῇ θυσίᾳ δεξιούμενοι, καὶ τοῦ πυρὸς (29*) ἀπαθανατίζοντες αὐτοῖς τὰς τιμάς. Τούτοις γὰρ καὶ τὸ πῦρ ἐφύλαττον ἀθάνατον ἐν τοῖς ἱεροῖς, ὡς ὂν μάλιστα αὐτοῖς ὁμοιότατον. Ἐκ δὲ τῆς θυμιάσεως τῶν ἀπὸ γῆς, *θυμιατήριά* τε B ἐκάλουν, καὶ τὸ *θύειν*, καὶ τὸ *θυσιάσαι*· ἃ δὴ ἡμεῖς ὡς τὴν ὑστέραν πλημμέλειαν σημαίνοντα (30), οὐκ ὀρθῶς ἐξακούομεν, τὴν διὰ τῶν ζώων δοκοῦσαν θεραπείαν καλοῦντες θυσίαν. Τοσοῦτον δὲ τοῖς παλαιοῖς τοῦ μὴ παραβαίνειν τὸ ἔθος ἔμελεν, ὡς κατὰ τῶν ἐκλειπόντων τὸ ἀρχαῖον, ἐπεισαγόντων δὲ ἕτερον, ἀρασαμένους, ἀρώματα τὰ θυμιώμενα προσαγορεῦσαι. » Ταῦτα εἰπὼν, ἐπιλέγει μεθ' ἕτερα· « Πόῤῥω δὲ τῶν περὶ τὰς θυσίας ἀπαρχῶν τοῖς ἀνθρώποις προϊουσῶν παρανομίας, ἡ τῶν δεινοτάτων θυμάτων παράληψις ἐπεισήχθη ὠμότητος πλήρης· ὡς δοκεῖν τὰς πρόσθεν λεχθείσας καθ' ἡμῶν ἀρὰς νῦν τέλος εἰληφέναι, σφαξάντων τῶν ἀνθρώπων, καὶ τοὺς βωμοὺς αἱμαξάντων. » Τοσαῦτα καὶ ὁ Πορφύριος, οὐ C μᾶλλον ἢ ὁ Θεόφραστος. Ἐπισφράγισμα τοῦ λόγου γένοιτ' ἂν ἡμῖν ὁ Πλάτων ἐν *Κρατύλῳ*, πρόσθεν τῶν εἰρημένων αὐτῷ περὶ τῶν Ἑλλήνων, ὧδέ πη φάσκων πρὸς ῥῆμα· « Φαίνονταί μοι οἱ πρῶτοι τῶν ἀνθρώπων τῶν περὶ τὴν Ἑλλάδα, τούτους μόνους θεοὺς ἡγεῖσθαι, οὕσπερ νῦν πολλοὶ τῶν βαρβάρων, ἥλιον καὶ σελήνην, καὶ γῆν, καὶ ἄστρα, καὶ οὐρανόν· ἅτε οὖν αὐτὰ ὁρῶντες πάντα ἀεὶ ἰόντα δρόμῳ καὶ θέοντα, ἀπὸ ταύτης τῆς φύσεως τῆς τοῦ θεῖν (31), θεοὺς αὐτοὺς ἐπονομάσαι. »

(29) *Καὶ πλάνης ἐρευνητής*, etc. Porphyr. leg. καὶ ταῦτα, πλάνης κλιμακτὴρ, ὅτε ἄνθρωπος γ. τ. ἀ. ζ. μ. π. π. κ. δακρύων, σταγόνος τούτων ἀπῆρξ. Consule si placet Porphyr. interpretem. Eusebiana certe cum lectio, tum distinctio, correctior videtur et clarior : tantum vocem ἐρευνητής, tanquam glossema libenter expunxerim; μαστὴρ enim id ipsum est quod ἐρευνητής, sed rarius. Hesychius agnoscit μαστεύειν et ματεῖν, μαστὴρ et ματήρ, unde et ματηρεύειν, τὸ ζητεῖν. Notandum vero, quod de hujus vocis notatione tradit Clem. Alexand. *Pædag.* l. I, c. 7. Cum enim dixisset, infantibus nobis, ἀμέλγουσι τὸν Λόγον τῶν οὐρανῶν, *alimentum Christum esse*, subjungit : Ἐντεῦθεν τὸ ζητῆσαι, μαστεῦσαι καλεῖται, ὅτι τοῖς ζητοῦσι νηπίοις τὸν Λόγον, αἱ πατρικαὶ τῆς φιλανθρωπίας θηλαὶ χορηγοῦσι τὸ γάλα. Vox est Xenophonti familiaris. Inde Μαστῆρες illi quos Harpocratio conjicit ἀρχήν τινα fuisse ἀποδεδειγμένην ἐπὶ τὸ ζητεῖν τὰ κοινὰ τοῦ δήμου, qui apud Pellenios Μάστροι dicerentur, ex Aristotele in Pelleniorum rep. Ζητητάς, idem Harpocratio ante D dixerat, Athenis magistratum extraordinarium fuisse, εἴποτε τοὺς ἀδικοῦντάς τι δημοσίᾳ δέοι ζητεῖν. Cum Roman. quæsitorib. conferri possint.

(29*) *Καὶ τοῦ πυρός*. Porphyr. lib. I, καὶ διὰ τοῦ πυρός· utrumque probari potest, sed posterius intellectu facilius videtur : potius enim per ignem illum ἄσβεστον, quam ipsiusmet ignis, sempiternos diis honores tribuebant. Sed ἐφύλαττον retinendum est, licet Porphyr. legat φυλάττωμεν, nam paulo ante ἔκαιον, non καίομεν.

(30) *Σημαίνοντα*. Vera, ut opinor, lectio : non ut apud Porphyr. ἐκβαίνοντα, quem locum vereor etiam ut interpres ἅλις ἂν ἐξακούσειεν. Hac ipsa de re idem Porphyr. sub lib. II fin., p. 230 et 231 novæ editionis.

(31) *Τοῦ θεῖν*. Herodot. lib. II Pelasgos ait θεοὺς προσονομάσαι, ὅτι κόσμῳ θέντες τὰ πάντα πράγματα, καὶ πάσας νομὰς εἶχον. Theophilus, l. I *ad Autolycum*, non abludit, dum ita dictos ait, παρὰ τὸ θεῖναι πάντα ἐπὶ ἀσφαλείᾳ.

exitum sortitæ videantur. » Hæc ipse quoque Porphyrius, nec suo magis quam Theophrasti ore commemorat. Plato denique sermonem hunc nobis auctoritatis suæ veluti sigillo concludat. Is enim in *Cratylo* ante ea quæ de Græcis ipsis disputat, sic ad verbum loquitur : « Mihi quidem illi homines videntur, qui Græciam primi tenuerunt, eos tantum deos censuisse, quos nunc barbarorum plerique colunt, solem nimirum, lunam, terram, astra, cœlum : quæ cum ipsi viderent omnia continenti cursu ferri, eadem ab illa, τοῦ θεῖν, hoc est cursus ejusmodi natura, θεούς deos nominarint. »

Ac primos illos quidem et vetustissimos homines nihil vel in templis exstruendis, vel in erigendis simulacris operæ ac studii posuisse, cum necdum istæ pingendi, fingendi, cælandi, statuas efficiendi, ac ne domos quidem tectaque ædificandi artes inventæ ac constitutæ essent, cuivis, opinor, rem apud se reputanti facile constabit. Quod autem nec ipsorum, qui dii postea vel heroes appellati sunt, ulla apud eosdem mentio fuerit; quodque nec Jovem, aut Saturnum, aut Neptunum, aut Apollinem, aut Junonem, aut Palladem, aut Bacchum, aut alium omnino deum, seu mas foret, seu femina, quales infiniti postea cum apud barbaros, tum apud Græcos passim exstiterunt, agnoscerent : imo, quod nullus tum inter homines seu bonus seu malus dæmon celebraretur, sed illa tantum quæ in cœlo apparebant astra, παρὰ τὸ θέειν, id est a *currendo*, θεῶν, hoc est
30 deorum nomen, ut ipsimet aiunt, obtinerent : denique, quod ne illa quidem animantium immolationibus, aut iis, qui postea sunt excogitati, superstitiosis honoribus colerentur; non jam oratione nostra, sed domestico gentilium ipsorum testimonio, quod certam ex disertis eorum verbis, quæque citavimus antea, quæque suis postea locis subjicienmus, probationem suppeditat, plane conficimus. Quanquam divinæ etiam Christianæ religionis litteræ hoc ipsum docent, quibus continetur, gentibus quidem universis eorum, quæ sub aspectum cadunt, siderum attributum initio cultum fuisse, uni autem Hebræo populo singularem quamdam et eximiam cum hujus universi effectoris ac molitoris Dei, tum etiam veræ adversus eum pietatis notitiam præcipuo munere beneficioque concessam. Quare nulla plane apud antiquissimos homines sive Græcorum, sive barbarorum theogoniæ mentio, nullus statuendorum simulacrorum usus, nulla, quæ multa nunc est in ista deorum partim marium, partim feminarum appellatione, nugarum vanitas. Nec enim illius ætatis hominibus nota erant, quæ postea ex mortalium ipsorum turba petita confictaque nomina; imo ne dæmonum quidem spirituumve sensus fugientium invocationes, nec absurdæ ineptæque de diis et heroibus fabulæ, nec arcanarum et infandarum initiationum mysteria, nec ullum omnino multiplicis ac stolidæ eorum, qui secuti sunt, hominum superstitionis vestigium cernebatur. Sunt hæc nimirum ab hominibus excogitata commenta, sunt mortalis naturæ actiones, vel potius turpis ac flagitiis perditæ vitæ artes, id quod illius etiam divini oraculi fide comprobatur : « Initium fornicationis, exquisitio idolorum [13]. » Maneat igitur nunc omnium gentium de multitudine deorum errorem nonnisi post longam ætatum seriem exstitisse, qui cum a Phœnicibus et Ægyptiis initium habuisset, ab iis in reliquas post-

A 'Αλλ' ὅτι μὲν οἱ πρῶτοι καὶ παλαιότατοι τῶν ἀνθρώπων, οὔτε ναῶν οἰκοδομίαις προσεῖχον, οὔτε ξοάνων ἀφιδρύμασιν, οὔπω τότε γραφικῆς, οὐδὲ πλαστικῆς, ἢ γλυπτικῆς, ἢ ἀνδριαντοποιητικῆς τέχνης ἐφευρημένης, οὐδὲ μὴν οἰκοδομικῆς, οὐδὲ ἀρχιτεκτονικῆς συνεστώσης, παντί τῳ οἶμαι συλλογιζομένῳ δῆλον εἶναι. Ὅτι δὲ οὐδὲ τῶν μετὰ ταῦτα κατωνομασμένων θεῶν τε καὶ ἡρώων μνήμη τις τοῖς τότε παρῆν, οὔτ' οὖν τις ἦν αὐτοῖς Ζεὺς, οὐ Κρόνος, οὐ Ποσειδῶν, οὐχ 'Απόλλων, οὐχ Ἥρα, οὐχ 'Αθηνᾶ, οὐ Διόνυσος, οὐδέ τις ἕτερος θήλειά τε καὶ ἄῤῥην θεὸς, οἷοι μετὰ ταῦτα μυρίοι παρά τε βαρβάροις καὶ Ἕλλησιν, ἀλλὰ οὐδὲ δαίμων τις ἀγαθὸς ἢ φαῦλος ἐν ἀνθρώποις ἐθαυμάζετο, μόνα δὲ τὰ φαινόμενα τῶν οὐρανίων ἄστρων, παρὰ τὸ *θέειν*, ὅπερ ἐστὶ τρέχειν, θεῶν τε
B προσηγορίας, ὡς αὐτοί φασιν, ἐτύγχανε, καὶ οὐδὲ ταῦτα ταῖς διὰ ζώων θυσίαις, καὶ ταῖς μετὰ ταῦτα περινοηθείσαις τιμαῖς ἐθρησκεύετο, οὐχ ἡμέτερος ὁ λόγος, οἴκοθεν δὲ καὶ ἐξ αὐτῶν 'Ελλήνων ἡ μαρτυρία, διὰ τῶν προτεθειμένων φωνῶν, καὶ τῶν αὖθις ἑξῆς παρατεθησομένων τὴν ἀπόδειξιν παρασχομένη. Τοῦτο δὲ καὶ οἱ ἱεροὶ καθ' ἡμᾶς διδάσκουσι λόγοι, πᾶσι μὲν τοῖς ἔθνεσι τὸ καταρχὰς τὴν τῶν ὁρωμένων φωστήρων τιμὴν ἀπονενεμῆσθαι περιέχοντες, μόνῳ δὲ τῷ 'Εβραίων γένει τὴν ἐποπτείαν ἀνατεθεῖσθαι τῆς θεωρίας τοῦ τῶν ὅλων ποιητοῦ καὶ δημιουργοῦ Θεοῦ, καὶ τῆς εἰς αὐτὸν ἀληθοῦς εὐσεβείας. Οὐκ ἄρα τις ἦν θεογονίας 'Ελληνικῆς, ἢ βαρβαρικῆς τοῖς παλαιτάτοις τῶν ἀνθρώπων λόγος, οὐδὲ ξοάνων ἵδρυσις, οὐδ' ἡ νῦν πολλὴ φλυαρία τῆς τῶν θεῶν ἀῤ-
C ῥένων τε καὶ θηλειῶν κατονομασίας. Αἱ γοῦν προσηγορίαι καὶ τὰ ὀνόματα, ἐξ ἀνθρώπων ὕστερον ἐφευρημένα, οὔπω τότε ἐν ἀνθρώποις ἐγνωρίζετο· ἀλλ' οὐδὲ δαιμόνων καὶ πνευμάτων ἀφανῶν ἀνακλήσεις, οὐχ ἔκτοποι περὶ θεῶν καὶ ἡρώων μυθολογίαι, οὐχ ἀποῤῥήτων τελετῶν μυστήρια· οὐδ' ὅλως τι τῆς πολλῆς καὶ ἀδολέσχου τῶν μετέπειτα ἀνδρῶν δεισιδαιμονίας. 'Ανθρώπων ἄρα ἦν ταῦτα εὑρήματα, καὶ θνητῆς φύσεως ἀναπλάσματα· μᾶλλον δὲ τρόπων αἰσχρῶν καὶ ἀκολάστων ἐπιτεχνήματα, κατὰ τὸ παρ' ἡμῖν θεῖον λόγιον, τὸ φάσκον· « 'Αρχὴ πορνείας, ἐπίνοια εἰδώλων. » Ἡ γοῦν τῶν ἐθνῶν ἁπάντων πολύθεος πλάνη μακροῖς ὕστερον αἰῶσι πέφανται, ἀρξαμένη μὲν ἀπὸ Φοινίκων καὶ Αἰγυπτίων, διαβᾶσα δὲ ἐκ τούτων ἐπὶ τὰ λοιπὰ ἔθνη, καὶ μέχρις αὐτῶν 'Ελ-
D λήνων. Ὡς καὶ τοῦτο πάλιν, ἡ τῶν παλαιτάτων ἱστορία κατέχει, ἣν καὶ αὐτὴν ἐπισκέψασθαι καιρὸς, ἀπὸ τῶν Φοινικικῶν ἀρξαμένους.

[13] Sap. XIV, 12.

modum nationes ad ipsos usque Græcos se propagarit. Atque id ipsum præterea vetustissimæ historiæ monumenta declarant, quam utique jam tempus est ducto ab Phœniciis initio, propius intueri.

Res autem istas Sanchuniatho quidam memoriæ prodidit, vir antiquissimus, quemque ante Trojana tempora floruisse, summaque cum diligentiæ, tum veritatis laude Phœnicum historiam scripsisse testantur. Hujus opera omnia Philo, non Hebræus ille, sed Byblius ex Phœnicum idiomate Græcam in linguam conversa vulgavit. Ejusdem quoque **31** meminit, is qui nostra memoria opus illud adversum nos mendaciis fraudibusque textum consarcinavit, dum libro quarto ipsum hujus testimonii sui prædicatione commendat. « Rerum, inquit, ad Judæos pertinentium historiam Sanchuniatho Berytius summa fide conscripsit; quippe quæ cum eorum locis atque nominibus apprime consentiat, cum præcipua rerum illarum capita ab Hierombalo quodam levi Dei sacerdote accepisset. Hoc illius opus Abibalo regi Berytiorum dedicatum, non modo rex, sed etiam ii quorum apud ipsum erat de scriptorum veritate cognoscere, omnes comprobarunt. Atque istorum quidem ætas, Trojanis temporibus antiquior, proxime ad Moysem ipsum accedit, ut ex Phœniciæ regum serie quivis auferre potest. Hic igitur Sanchuniatho, qui Phœnicia lingua veterem historiam partim ex singularum urbium actis, partim ex templorum monimentis coagmentatam singulari veritatis studio perscripsit, Semiramide, quam Iliacis temporibus vel antiquiorem vel æqualem fuisse memorant, apud Assyrios regnante, vixit. Ejusdem porro Sanchuniathonis opera Philo Byblius Græco sermone donavit. » Hæc ille, quibus istius theologi cum in scribendo veritatem, tum etiam vetustatem nobis testatam reliquit. Verum in operis suscepti progressu non jam Deum universi moderatorem, imo ne cœli quidem incolas, sed viros quosdam ac mulierculas morti obnoxios, eosque non ea morum honestate, ut propter virtutem suscipi ac probari mereantur, aut ea præditos sapientia, quæ nos ad ipsorum æmulationem invitet, sed omnibus flagitiis ac sceleribus coopertos nobis pro diis obtrudit, ac simul eos ipsos esse confirmat, qui passim etiamnum omnibus in oppidis atque regionibus deorum loco celebrantur. Quarum tu rerum certas etiam et ex illorum scriptis depromptas accipe probationes. Philo igitur, qui Sanchuniathonis opus universum novem in libros distribuit, ipso statim primi libri procemio hæc ad verbum de eodem auctore præfatur : « Hæc cum ita se haberent, Sanchuniatho vir in primis eruditus, cum operam in rerum plurimarum studio posuisset, cumque gentium omnium historiam jam usque a prima universi molitione nosse vehementer optaret, præcipuam quamdam in pervestigandis Taauti rebus diligentiam adhibuit, quod satis intelligeret, omnium qui lucem hanc aspexerant, eum litteras principem invenisse, ac scribendorum commentariorum auctorem fuisse :

A Ἱστορεῖ δὲ ταῦτα Σαγχουνιάθων, ἀνὴρ παλαίτατος, καὶ τῶν Τρωϊκῶν χρόνων, ὥς φασι, πρεσβύτερος, ὃν καὶ ἐπ' ἀκριβείᾳ καὶ ἀληθείᾳ τῆς Φοινικικῆς ἱστορίας ἀποδεχθῆναι μαρτυροῦσι. Φίλων δὲ τούτου πᾶσαν τὴν συγγραφὴν, ὁ Βύβλιος, οὐχ ὁ Ἑβραῖος, μεταβαλὼν ἀπὸ τῆς Φοινίκων γλώσσης ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα φωνὴν, ἐξέδωκε. Μέμνηται τούτων ὁ καθ' ἡμᾶς τὴν καθ' ἡμῶν πεποιημένος συσκευὴν, ἐν τετάρτῳ τῆς πρὸς ἡμᾶς ὑποθέσεως, ὧδε τῷ ἀνδρὶ μαρτυρῶν πρὸς λέξιν. « Ἱστορεῖ δὲ τὰ περὶ Ἰουδαίων ἀληθέστατα, ὅτι καὶ τοῖς τόποις καὶ τοῖς ὀνόμασιν αὐτῶν τὰ συμφωνότατα, Σαγχουνιάθων ὁ Βηρύτιος, εἰληφὼς τὰ ὑπομνήματα παρὰ Ἱερομβάλου τοῦ ἱερέως Θεοῦ τοῦ Ἰευώ. Ὃς Ἀβιβάλῳ τῷ βασιλεῖ Βηρυτίων τὴν ἱστορίαν ἀναθεὶς, ὑπ' ἐκείνου καὶ τῶν B κατ' αὐτὸν ἐξεταστῶν τῆς ἀληθείας, παρεδέχθη. Οἱ δὲ τούτων χρόνοι καὶ πρὸ τῶν Τρωϊκῶν πίπτουσι χρόνων, καὶ σχεδὸν τοῖς Μωσέως πλησιάζουσιν, ὡς αἱ τῶν Φοινίκης βασιλέων μηνύουσι διαδοχαί. Σαγχουνιάθων δὲ κατὰ τὴν Φοινίκων διάλεκτον, φιλαλήθως τὴν παλαιὰν ἱστορίαν ἐκ τῶν κατὰ πόλιν ὑπομνημάτων, καὶ τῶν ἐν τοῖς ἱεροῖς ἀναγραφῶν συναγαγὼν καὶ συγγράψας, ἐπὶ Σεμιράμεως γέγονε τῆς Ἀσσυρίων βασιλίδος, ἣ πρὸ τῶν Ἰλιακῶν, ἢ κατ' αὐτούς γε τοὺς χρόνους γενέσθαι ἀναγέγραπται· τὰ δὲ τοῦ Σαγχουνιάθωνος εἰς Ἑλλάδα γλῶσσαν ἡρμήνευσε Φίλων ὁ Βύβλιος. » Ταῦτα μὲν ὁ δηλωθεὶς, ἀλήθειαν ὁμοῦ καὶ παλαιότητα τῷ δὴ θεολόγῳ μαρτυρήσας. Ὁ δὲ προϊὼν, οὐ τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν, οὐδὲ μὴν C τοὺς κατ' οὐρανὸν, θνητοὺς δὲ ἄνδρας καὶ γυναῖκας, οὐδὲ τὸν τρόπον ἀστείους, οἵους δι' ἀρετὴν ἄξιον εἶναι ἀποδέξασθαι, ἢ ζηλῶσαι τῆς φιλοσοφίας, φαυλότητος δὲ καὶ μοχθηρίας ἁπάσης κακίαν περιβεβλημένους θεολογεῖ· καὶ μαρτυρεῖ γε τούτους αὐτοὺς ἐκείνους εἶναι, τοὺς εἰσέτι καὶ νῦν θεοὺς παρὰ τοῖς πᾶσι νενομισμένους κατά τε τὰς πόλεις καὶ τὰς χώρας. Δέχου δὲ καὶ τούτων ἐκ τῶν ἐγγράφων τὰς ἀποδείξεις. Ὁ δὴ Φίλων εἰς ἐννέα βίβλους τὴν πᾶσαν τοῦ Σαγχουνιάθωνος πραγματείαν διελὼν, κατὰ τὸ προοίμιον τοῦ πρώτου συγγράμματος αὐτοῖς ῥήμασι προλέγει περὶ τοῦ Σαγχουνιάθωνος ταῦτα· « Τούτων οὕτως ἐχόντων, ὁ Σαγχουνιάθων ἀνὴρ πολυμαθὴς καὶ πολυπράγμων γενόμενος, καὶ τὰ ἐξ ἀρχῆς, ἀφ' οὗ τὰ πάντα συνέστη, παρὰ πάντων εἰδέναι ποθῶν, πολὺ φροντιστικῶς D ἐξεμάστευσε τὰ Τααύτου, εἰδὼς, ὅτι τῶν ὑφ' ἥλιον γεγονότων, πρῶτός ἐστι Τάαυτος ὁ τῶν γραμμάτων τὴν εὕρεσιν ἐπινοήσας, καὶ τῆς τῶν ὑπομνημάτων γραφῆς κατάρξας· καὶ ἀπὸ τοῦδε ὥσπερ κρηπῖδα βαλόμενος τοῦ λόγου, ὃν Αἰγύπτιοι μὲν ἐκάλεσαν Θωὺθ, Ἀλεξανδρεῖς δὲ Θὼθ, Ἑρμῆν δὲ Ἕλληνες μετέφρασαν. » Ταῦτα εἰπὼν ἐπιμέμφεται τοῖς νεωτέροις τοῖς μετὰ ταῦτα, ὡς ἂν βεβιασμένως καὶ οὐκ ἀληθῶς τοὺς περὶ θεῶν μύθους ἐπ' ἀλληγορίας καὶ φυσικὰς διηγήσεις τε καὶ θεωρίας ἀνάγουσι· λέγει δ' οὖν προϊών· « Ἀλλ' οἱ μὲν νεώτατοι τῶν ἱερολόγων, τὰ μὲν γεγονότα

πράγματα ἐξ ἀρχῆς ἀπεπέμψαντο, ἀλληγορίας (32) καὶ μύθους ἐπινοήσαντες, καὶ τοῖς κοσμικοῖς παθήμασι συγγένειαν πλασάμενοι, μυστήρια κατέστησαν, καὶ πολὺν αὐτοῖς ἐπῆγον τῦφον, ὡς μὴ ῥᾳδίως τινὰ συνορᾷν τὰ κατ' ἀλήθειαν γενόμενα. Ὁ δὲ συμβαλὼν τοῖς ἀπὸ τῶν ἀδύτων εὑρεθεῖσιν ἀποκρύφοις Ἀμμουνέων γράμμασι συγκειμένοις, ἃ δὴ οὐκ ἦν πᾶσι γνώριμα, τὴν μάθησιν ἁπάντων αὐτὸς ἤσκησε· καὶ τέλος ἐπιθεὶς τῇ πραγματείᾳ, τὸν κατ' ἀρχὰς μῦθον, καὶ τὰς ἀλληγορίας ἐκποδὼν ποιησάμενος, ἐξηνύσατο τὴν πρόθεσιν, ἕως πάλιν οἱ ἐπιγενόμενοι ἱερεῖς, χρόνοις ὕστερον ἠθέλησαν αὐτὴν ἀποκρύψαι, καὶ εἰς τὸ μυθῶδες ἀποκαταστῆσαι. Ἐξ οὗ τὸ μυστικὸν ἀνέκυπτεν οὐδέπω φθάσαν εἰς Ἕλληνας. » Τούτοις ἑξῆς φησιν· « Ταῦθ' ἡμῖν εὕρηται, ἐπιμελῶς εἰδέναι τὰ Φοινίκων ποθοῦσι, καὶ πολλὴν ἐξερευνησαμένοις ὕλην, οὐχὶ τὴν παρ' Ἕλλησι· διάφωνος γὰρ αὕτη, καὶ φιλονεικότερον ὑπ' ἐνίων μᾶλλον, ἢ πρὸς ἀλήθειαν συντεθεῖσα. » Καὶ μεθ' ἕτερα· « Οὕτως τε ἔχειν πεπεῖσθαι ἡμῖν παρέστη, ὡς ἐκεῖνος γέγραφε, τὴν διαφωνίαν ὁρῶσι τὴν παρ' Ἕλλησι, περὶ ἧς μοι τρία πεφιλοτίμηται βιβλία τὴν ἐπιγραφὴν ἔχοντα *Παραδόξου Ἱστορίας*. » Καὶ αὖθις μεθ' ἕτερα ἐπιλέγει· « Προδιαρθρῶσαι δὲ ἀναγκαῖον πρὸς τὴν αὖθις σαφήνειαν, καὶ τὴν τῶν κατὰ μέρος διάγνωσιν, ὅτι οἱ παλαιότατοι τῶν βαρβάρων, ἐξαιρέτως δὲ Φοίνικές τε καὶ Αἰγύπτιοι, παρ' ὧν καὶ οἱ λοιποὶ παρέλαβον ἄνθρωποι, θεοὺς ἐνόμιζον μεγίστους τοὺς τὰ πρὸς τὴν βιωτικὴν χρείαν εὑρόντας, ἢ καὶ κατά τι εὖ ποιήσαντας τὰ ἔθνη· εὐεργέτας τε τούτους καὶ πολλῶν αἰτίους ἀγαθῶν ἡγούμενοι, ὡς θεοὺς προσεκύνουν· καὶ εἰς τὸ χρεὼν καταστάντας ναοὺς μετασκευασάμενοι, στήλας τε καὶ ῥάβδους ἀφιέρουν ἐξ ὀνόματος αὐτῶν, καὶ ταῦτα μεγάλως σεβόμενοι, καὶ ἑορτὰς ἔνεμον αὐτοῖς τὰς μεγίστας Φοίνικες. Ἐξαιρέτως δὲ καὶ ἀπὸ τῶν σφετέρων βασιλέων, τοῖς κοσμικοῖς στοιχείοις, καὶ τισι τῶν νομιζομένων θεῶν τὰς ὀνομασίας ἐπέθεσαν· φυσικοὺς δὲ, ἥλιον, καὶ σελήνην, καὶ τοὺς λοιποὺς πλανήτας ἀστέρας, καὶ τὰ στοιχεῖα, καὶ τὰ τούτοις συναφῆ, θεοὺς μόνους ἐγίνωσκον, ὥστ' αὐτοῖς τοὺς μὲν θνητοὺς, τοὺς δὲ ἀθανάτους θεοὺς εἶναι. » Ταῦτα κατὰ προοίμιον ὁ Φίλων διαστειλάμενος, ἑξῆς ἀπάρχεται τῆς τοῦ Σαγχουνιάθωνος ἑρμηνείας, ὧδέ πως τὴν Φοινικικὴν ἐκτιθέμενος (33) θεολογίαν.

A ab illo autem auspicatum esse, quem ab Ægyptiis
32 Thoyth, ab Alexandrinis Thoth, nominatum, Græci Ἑρμῆν, hoc est Mercurium, reddidere. » His commemoratis, recentiores illos, qui postea emerserant, eo nomine reprehendit, quod quæ de diis vulgo ferebantur, ad allegorias nescio quas et physicas explicationes vi facta veritati traducerent. Is ergo sic in progressu loquitur : « Sed enim qui novissime rerum sacrarum disputationem attigere, cum eorum quæ facta erant ipso statim initio veritatem rejecissent, allegoriis quibusdam ac fabulis excogitatis, cumque rebus iis quæ hujus universi naturam consequuntur affinitate conficta, mysteria densis obducta tenebris instituerunt, ne quis eorum, quæ reapse gesta erant, veritatem intueri facile
B possent. Ille autem cum in arcana quædam Ammonæorum volumina incidisset, quæ ex interioribus templorum penetralibus, ubi ante jacuerant, educta cum obvia passim non essent, omnium sententiam diligenti meditatione quæsivit, lætumque suscepit laboris exitum consecutus, quæ in ipso aditu occurrebant fabulis cum allegoriis omnibus de medio sublatis, institutum opus suum ad perfectionem maturitatemque perduxit : donec qui post illum exstitere sacerdotes, idem ipsum occultare denuo atque ad priscarum fabularum commenta revocare postea voluissent, unde mysticus ille sensus emersit, qui nunquam antea Græcorum animos occuparat. » Quibus deinceps ista subjungit : « Hæc tandem a nobis reperta sunt, cum vehementi cognoscendæ
C Phœnicum historiæ desiderio teneremur, ac posteaquam ingentem librorum monimentorumque silvam cupide scrutati essemus, non eam tamen, quæ penes Græcos erat, quod ipsam magna cum dissensione animorum, et contentionis potius quam veritatis studio conflatam a nonnullis esse perviderem. » Tum quibusdam interjectis : « Ad fidem, inquit, illius scriptis adhibendam, eo maxime quod oculis intuemur Græcorum hominum dissidio adducti sumus ; de quo tria quoque volumina, quorum inscriptio est, *De incredibili historia*, studiose ac diligenter elaboravimus. » Ac rursum post alia nonnulla, subdit : « Jam vero, quo illustrior habeatur magisque distincta rei totius intelligentia hoc etiam ante omnia ponere nos oportet, barbarorum antiquissimos, Phœnices in primis et Ægyptios, a quibus cæteri deinceps populi morem illum accepere, in maximorum deorum loco eos omnes habuisse, qui res ad vitam agendam necessarias invenissent, qui que beneficium aliquod in genus hominum contulissent. Eos nimirum quod sibi plurimorum auctores bonorum esse persuaderent, divinis honoribus coluere ; ac templorum usu, quæ jam ante constructa fuerant, hoc ad munus officiumque traducto,
33 columnas insuper virgasque ligneas ipsorum nomine consecrarunt eaque præcipuo religionis cultu prosecuti Phœnices, festos illis quoque dies longe celeberrimos dedicarunt. In quo quidem eximium illud fuit, quod regum suorum nomina universi hujus elementis, ac quibusdam eorum, quibus divinitatem ipsi tribuebant, imponerent. Naturales porro deos, solem, lunam, reliquasque stellas inerrantes, cum elementis ac cæteris cum ejusdem affinitate conjunctis, solo ex omnibus agnoscebant; ut mortales quidem alios, alios autem immortales deos haberent. » Quibus Philo breviter

(32) Post ἀλληγορίας inserenda conjunctio δέ, ex Montac. codice. In aliis sollicitandum videtur nihil.

(33) Ἐκτιθέμενος. Mont., ἐκτιθεμένου, quod fortasse rectius, ut ad Σαγχουνιάθωνος referatur.

in procemio constitutis, ad Sanchuniathonis interpretationem aggreditur, his verbis Phœnicum theologiam edisserens.

CAPUT X.

Phœnicum theologia.

« Principium hujus universitatis ponit aerem tenebrosum ac spiritu fetum, seu mavis tenebrosi aeris flatum ac spiritum, chaosque turbidum altaque caligine circumfusum. Hæc porro infinita esse, nullumque nisi longo sæculorum intervallo terminum habere. Verum, ubi spiritus, inquit, amore principiorum suorum flagrare cœpisset, eumque simul esset mixtio consecuta, nexum hunc mutuum Cupidinem appellarunt. Is quidem rerum omnium procreationis principium fuit. Spiritus vero suam ipsius procreationem minime agnoscebat. Ex hac illius conjunctione prodiit Mot; id quod limum nonnulli, alii aquosæ mixtionis corruptionem esse volunt, ex qua secutæ productionis semina, ipsaque adeo rerum universarum generatio exstiterit. Cæterum animantia quædam erant omni sensu carentia, quæ postmodum intelligentia præditos animantes procrearunt. Eos illi Zophasemin, hoc est cœli contemplatores nominarunt, in ovi figuram conformatos. Illico autem Mot, cum sole, luna, stellis, ac reliqua majorum astrorum multitudine emicuit. » Hujusmodi a Phœnicibus mundi ortus ponitur, qui omnem plane Divinitatem exterminet. Jam, qualis ab iisdem invehatur animalium generatio, videamus. Sic ergo philosophatur : « Cum igneum splendorem aer emisisset, ex ardenti maris ac terrarum inflammatione, venti, nubes, magnoque ruentium impetu cœlestium imbrium ac nimborum effusiones exstitere : cum autem hæc omnia, quæ distincta paulo ante, ac propter vehementiorem solis æstum a propria sede disjuncta fuerant, in eodem rursus aere concurrerent, atque alia cum aliis committerentur, tonitrua simul ac fulgura **34** peperere; quorum ad tonitruum fragorem, descripti antea intellectu præditi animantes velut a somno excitati horrendoque sonitu exterriti, mares pariter ac feminæ tam in terra quam in mari moveri cœpere. » Ejusmodi est, quæ ab istis somniatur, animalium generatio : quam hæc ejusdem auctoris verba excipiunt : « Hæc in Taauti de mundi ortu commentariis scripta reperta sunt, quæ quidem ipse, cum argumentis et conjecturis, quas mentis acie perviderat, excogitavit; tum eorum quoque facem nobis lumenque prætulit. » Mox Austri ac Boreæ, cæterorumque ventorum nominibus explicatis, ita prosequitur : « At illi omnium principes terræ germina consecrarunt, iisque deorum in loco habitis adorationis cultum tribuerunt,

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'.

Φοινίκων θεολογία.

« Τὴν τῶν ὅλων ἀρχὴν ὑποτίθεται ἀέρα ζοφώδη καὶ πνευματώδη, ἢ πνοὴν ἀέρος ζοφώδους, καὶ χάος θολερὸν, ἐρεβῶδες. Ταῦτα δὲ εἶναι ἄπειρα, καὶ διὰ πολὺν αἰῶνα μὴ ἔχειν πέρας. Ὅτε δὲ, φησὶν, ἠράσθη τὸ πνεῦμα τῶν ἰδίων ἀρχῶν, καὶ ἐγένετο σύγκρασις, ἡ πλοκὴ ἐκείνη ἐκλήθη Πόθος. Αὕτη δὲ ἀρχὴ κτίσεως ἁπάντων· αὐτὸ δὲ οὐκ ἐγίνωσκε τὴν αὑτοῦ κτίσιν, καὶ ἐκ τῆς αὐτοῦ συμπλοκῆς τοῦ πνεύματος, ἐγένετο Μὼτ (34). Τοῦτό τινές φασιν ἰλὺν, οἱ δὲ, ὑδατώδους μίξεως σῆψιν. Καὶ ἐκ ταύτης ἐγένετο πᾶσα σπορὰ κτίσεως, καὶ γένεσις τῶν ὅλων. Ἦν δέ τινα ζῶα οὐκ ἔχοντα αἴσθησιν, ἐξ ὧν ἐγένετο ζῶα νοερὰ, καὶ ἐκλήθη Ζωφασημὶν (35), τοῦτ' ἔστιν οὐρανοῦ κατό-

B πται. Καὶ ἀνεπλάσθη ὁμοίως ᾠοῦ σχήματι· καὶ ἐξέλαμψε Μὼτ ἥλιός τε καὶ σελήνη, ἀστέρες τε καὶ ἄστρα μεγάλα. » Τοιαύτη μὲν αὐτῶν ἡ κοσμογονία, ἀντικρὺς ἀθεότητα εἰσάγουσα. Ἴδωμεν δὲ ἑξῆς, ὡς καὶ τὴν ζωογονίαν ὑποστῆναι λέγει. Φησὶν οὖν· « Καὶ τοῦ ἀέρος διαυγάσαντος, διὰ πύρωσιν καὶ τῆς θαλάσσης καὶ τῆς γῆς ἐγένετο πνεύματα, καὶ νέφη, καὶ οὐρανίων ὑδάτων μέγισται καταφοραὶ καὶ χύσεις. Καὶ ἐπειδὴ διεκρίθη, καὶ τοῦ ἰδίου τόπου διεχωρίσθη διὰ τὴν τοῦ ἡλίου πύρωσιν, καὶ πάντα συνήντησε πάλιν ἐν ἀέρι τάδε τοῖσδε, καὶ συνέῤῥαξαν· βρονταί τε ἀπετελέσθησαν καὶ ἀστραπαὶ, καὶ πρὸς τὸν πάταγον τῶν βροντῶν τὰ προγεγραμμένα νοερὰ ζῶα ἐγρηγόρησεν καὶ πρὸς τὸν ἦχον ἐπτύρη, καὶ ἐκινήθη

C ἔν τε γῇ καὶ θαλάσσῃ ἄῤῥεν καὶ θῆλυ. » Τοιαύτη αὐτοῖς καὶ ἡ ζωογονία. Τούτοις ἑξῆς ὁ αὐτὸς συγγραφεὺς ἐπιφέρει, λέγων· « Ταῦθ' εὑρέθη ἐν τῇ κοσμογονίᾳ γεγραμμένα Ταάυτου, καὶ τοῖς ἐκείνου ὑπομνήμασιν, ἔκ τε στοχασμῶν καὶ τεκμηρίων, ὧν ἑώρακεν αὐτοῦ ἡ διάνοια, καὶ εὗρε, καὶ ἡμῖν ἐφώτισεν. » Ἑξῆς τούτοις ὀνόματα τῶν ἀνέμων εἰπὼν Νότου καὶ Βορέου, καὶ τῶν λοιπῶν, ἐπιλέγει· « Ἀλλ' οὗτοί γε πρῶτοι ἀφιέρωσαν τὰ τῆς γῆς βλαστήματα, καὶ θεοὺς ἐνόμισαν, καὶ προσεκύνουν ταῦτα, ἀφ' ὧν αὐτοί τε διεγίνοντο, καὶ οἱ ἑπόμενοι, καὶ οἱ πρὸ αὐτῶν πάντες, καὶ χοὰς καὶ ἐπιθύσεις ἐποίουν. » Καὶ ἐπιλέγει· « Αὗται δ' ἦσαν αἱ ἐπίνοιαι τῆς προσκυνήσεως, ὅμοιαι τῇ αὐτῶν ἀσθενείᾳ, καὶ ψυχῆς ἀτολμίᾳ. Εἶτά φησι γεγενῆσθαι ἐκ τοῦ Κολπία ἀνέμου, καὶ γυ-

D ναικὸς αὐτοῦ Βάαν, τοῦτο δὲ νύκτα ἑρμηνεύειν, Αἰῶνα καὶ Πρωτόγονον θνητοὺς ἄνδρας, οὕτω καλουμένους. Εὑρεῖν δὲ τὸν Αἰῶνα τὴν ἀπὸ τῶν δένδρων τροφήν. Ἐκ τούτων τοὺς γενομένους κληθῆναι Γένος, καὶ Γενεὰν, καὶ οἰκῆσαι τὴν Φοινίκην. Αὐχμῶν δὲ γενομένων, τὰς χεῖρας ὀρέγειν εἰς οὐρανοὺς πρὸς

(34) *Μώτ*. Fortean, conveniat cum Hebræo מוט, *declinare, labi*, etc., vel מות, *mori* : siquidem Phœnicibus *corruptio est*; quod tamen in illum Rheæ filium melius quadrabit, quem infra col. 84, Μούθ nominatum ait, ac pro morte, vel Plutone sumptum. Porro notandum est, eamdem vocem Μούθ, si Plutarcho credimus, matrem apud Ægyptios significasse. Sic enim ille in *Iside et Osiride*, p. 374 B, 3. Ἡ δ' Ἶσις, ἔστιν ὅτε καὶ Μοὺθ, καὶ πάλιν Ἀθυρι, καὶ Μεθύερ προσαγορεύουσι, (f. προσαγορεύεται·) σημαίνουσι δὲ τῷ πρώτῳ τῶν ὀνομάτων, μητέρα, τῷ δὲ δευτέρῳ, οἶκον Ὥρου κόσμιον· τὸ δὲ τρίτον, σύνθετόν ἐστιν ἔκ τε τοῦ πλήρους, καὶ τοῦ αἰτίου.

(35) *Ζωφασημίν*. Clarum est, τὸ Σημίν esse שמים Hebr., *cœlos*, Ζωφά vero, צפה, *contemplari*.

τὸν Ἥλιον. Τοῦτον γὰρ, φησὶ, Θεὸν ἐνόμιζον μόνον οὐρανοῦ κύριον, Βεελσάμην καλοῦντες, ὅ ἐστι παρὰ Φοίνιξι Κύριος οὐρανοῦ, Ζεὺς δὲ παρ' Ἕλλησι.» Μετὰ ταῦτα πλάνην Ἕλλησιν αἰτιᾶται λέγων· « Οὐ γὰρ ματαίως αὐτὰ πολλαχῶς διεστειλάμεθα, ἀλλὰ πρὸς τὰς αὖθις παρεκδοχὰς τῶν ἐν τοῖς πράγμασιν ὀνομάτων (36), ἅπερ οἱ Ἕλληνες ἀγνοήσαντες, ἄλλως ἐξεδέξαντο, πλανηθέντες τῇ ἀμφιβολίᾳ τῆς μεταφράσεως. Ἑξῆς φησιν ἀπὸ Γένους Αἰῶνος καὶ Πρωτογόνου γεννηθῆναι αὖθις παῖδας θνητοὺς, οἷς εἶναι ὀνόματα Φῶς καὶ Πῦρ καὶ Φλόξ. Οὗτοι, φησὶν, ἐκ παρατριβῆς ξύλων εὗρον πῦρ, καὶ τὴν χρῆσιν ἐδίδαξαν. Υἱοὺς δὲ ἐγέννησαν οὗτοι μεγέθει τε καὶ ὑπεροχῇ κρείσσονας· ὧν τὰ ὀνόματα τοῖς ὄρεσιν ἐπετέθη, ὧν ἐκράτησαν ὡς ἐξ αὐτῶν κληθῆναι τὸ Κάσσιον, καὶ τὸν Λίβανον, καὶ τὸν Ἀντιλίβανον, καὶ τὸ Βραθύ. Ἐκ τούτων, φησὶν, ἐγεννήθησαν Μημρούμος καὶ ὁ Ὑψουράνιος. Ἀπὸ μητέρων δὲ, φησὶν, ἐχρημάτιζον τῶν τότε γυναικῶν ἀναίδην μισγομένων οἷς ἂν ἐντύχοιεν. Εἶτά φησι τὸν Ὑψουράνιον οἰκῆσαι Τῦρον, καλύβας τε ἐπινοῆσαι ἀπὸ καλάμων, καὶ θρύων, καὶ παπύρων· στασιάσαι δὲ πρὸς τὸν ἀδελφὸν Οὔσωον, ὃς σκέπην τῷ σώματι πρῶτος ἐκ δερμάτων ὧν ἴσχυσε συλλαβεῖν θηρίων εὗρε. Ῥαγδαίων δὲ γενομένων ὄμβρων καὶ πνευμάτων, παρατριβέντα τὰ ἐν τῇ Τύρῳ δένδρα πῦρ ἀνάψαι, καὶ τὴν αὐτόθι ὕλην καταφλέξαι. Δένδρου δὲ λαβόμενον τὸν Οὔσωον καὶ ἀποκλαδεύσαντα, πρῶτον τολμῆσαι εἰς θάλασσαν ἐμβῆναι· ἀνιερῶσαι δὲ δύο στήλας πυρί τε καὶ πνεύματι, καὶ προσκυνῆσαι, αἷμά τε σπένδειν αὐταῖς ἐξ ὧν ἤγρευε θηρίων. Τούτων δὲ τελευτησάντων, τοὺς ἀπολειφθέντας φησὶ ῥάβδους αὐτοῖς ἀφιερῶσαι, καὶ τὰς στήλας προσκυνεῖν, καὶ τούτοις ἑορτὰς ἄγειν κατ' ἔτος. Χρόνοις δὲ ὕστερον πολλοῖς ἀπὸ τῆς Ὑψουρανίου γενεᾶς, γενέσθαι Ἀγρέα καὶ Ἁλιέα, τοὺς ἁλιείας καὶ ἄγρας εὑρετὰς, ἐξ ὧν κληθῆναι ἀγρευτὰς καὶ ἁλιεῖς. Ἐξ ὧν γενέσθαι δύο ἀδελφοὺς σιδήρου εὑρετὰς, καὶ τῆς τούτου ἐργασίας· ὧν θάτερον τὸν Χρυσὼρ λόγους ἀσκῆσαι, καὶ ἐπῳδὰς καὶ μαντείας· εἶναι δὲ τοῦτον τὸν Ἥφαιστον, εὑρεῖν δὲ καὶ ἄγκιστρον, καὶ δέλεαρ, καὶ ὁρμιὰν, καὶ σχεδίαν, πρῶτόν τε πάντων ἀνθρώπων πλεῦσαι. Διὸ καὶ ὡς θεὸν αὐτὸν μετὰ θάνατον ἐσεβάσθησαν. Καλεῖσθαι δὲ αὐτὸν καὶ Διαμίχιον (37). Οἱ δὲ τοὺς ἀδελ-

quibus vitam non ipsi modo, sed ipsorum etiam posteri majoresque omnes tolerarunt, inferiasque ac libamina perfecerunt. Atque hæ divini cultus cogitationes, inquit, cum eorum imbecillitate animique angustiis congruebant. Tum scribit, ex Colpia vento, atque ejus uxore Baan, quam Græci Νύκτα, hoc est *noctem*, interpretantur, Ævum ac Primogenitum, mortales ambo, procreatos; Ævumque cibi ex arboribus petendi auctorem fuisse. Qui ab illis geniti sint, eos Genus ac Progeniem appellatos, Phœnicen incoluisse : cumque vehementior æstus urgeret, in cœlum manus ad Solem sustulisse. Quippe, Deum enim hunc, inquit, unum cœli moderatorem esse credebant, cumque propterea Beelsamen, id est Phœnicum lingua, cœli Dominum, Græca vero Δία, hoc est Jovem, nominabant. » Deinceps Græcorum his verbis traducit errorem : « Neque enim sine ratione pluribus ista modis explicate distinguenda putavimus, sed varias hac etiam in parte nominum quæ rebus attribuuntur notiones ac significationes secuti sumus, quæ Græci homines cum ignorarent, alieno sensu accepere, in errorem ambiguitate significationis inducti. Porro ex Genere, Ævi ac Primogeniti filio, natos ait esse liberos morti similiter obnoxios, eosque Lucis et Ignis, Flammæ nominibus appellatos; qui cum ignem ex mutua lignorum collisione repperissent, ejusdem usum homines docuerint. Iidem filios genuere, qui mole ac proceritate corporis vulgus hominum longe superarent, quorum nomina montibus iis attributa sunt, quos ipsi prius occuparant. Quare montes Cassius, Libanus, Antilibanus et Brathyus, ab illis nomen accepere. Cæterum ab iis Memrumus et Hypsuranius procreati sunt; qui a matribus ejusmodi appellationes invenere, mulierculis, inquam,
35 illis quæ sui copiam eo tempore obvio cuilibet impudentissime faciebant. Jam vero Hypsuranium in insula Tyro domicilium suum collocasse, ac tuguriorum ex calamis cum junco papyroque contextis efficiendorum artem excogitasse, gravesque cum Usoo fratre inimicitias exercuisse tradit. Ac princeps quidem pellibus quas feris ad se captis detraxerat, corpus tegere Usous instituit : cumque turbulenta

(36) *Παρεκδοχὰς τῶν ὀνομάτων*. Accipio, *nominum alias ex aliis significationes*, quemadmodum paulo post, ἐκδέχεσθαι pro simplici δέχεσθαι, *interpretari*, *accipere*, Suidas, ἐκδέχῃ explicat, νοεῖς, ὑπολαμβάνεις, proferens illud Polybii, οὐκ ὀρθῶς, ὦ στρατηγὲ, τοὺς ἡμετέρους ἐκδέχῃ λόγους, id est παρακούεις. Gallice, *vous ne prenez pas bien nos paroles*. Hic obiter idem lexicographus emendari possit, ubi exponens ἐκδέξασθαι, τὸ παρ' ἑτέρου λαβόντα ἐγχειρεῖν τὸ δεύτερον, subdit, ἐπισκεπτέον δὲ τὸ ἐν τῷ Ε' *Φιλιππικῷ* ληφθέν. Καὶ τὸ δοκεῖν ἐκδέχεσθαι τῶν ἐκείνῳ πεπραγμένων. Est enim legend. ἐκδέχεσθαί τι τῶν ἐκείνοις πεπραγ. Locus est Demosthen. in illa *de pace*, quam ipse quintam *Philippicam* vocat, quod in ea, quemadmodum in aliis quatuor, Philippum orator insectari pergat : Εἰ γὰρ Ἀργεῖοι μὲν, inquit Demosthen., διὰ τὴν πρὸς Λακεδαιμονίους ἡμῖν ἐπικηρυκείαν ἐχθρῶς σχήσουσι, καὶ τὸ δοκεῖν ἐκδέχεσθαί τι τῶν ἐκείνοις πεπραγμένων, quæ postrema verba sic reddit Wolphius, *et propter acta quædam sua impedita*. Malim sic, *quodque nonnulla jam ab illis ante gesta succedendo excipere videamur*; ut Suidas intelligit, nisi aut legamus ἐνδέχεσθαι, hoc est *probare*, aut ipsum ἐκδέχεσθαι, pro ἐνδέχεσθαι accipiatur. Nam quod ib. ἐκδέχεσθαι Suidas exponit, *ἀπείργειν*, et *κωλύειν*, Wolphium, opinor, juvat nihil. Est enim interdum κωλύειν, sed excipiendo tantum, atque sustinendo, ut patet hoc ejus exemplo, γέῤῥα παρατεταγμένα ἦν, εἰς τὸ ἐκδέχεσθαι τὰ τῶν βαρβάρων τοξεύματα. Id quod in illum Demosthenis locum nullo modo convenire potest.

(37) *Διαμίχιον*. Mont. leg. Δία μειλίχιον, quod rectius videtur, nisi forte malis Δία μύχιον. Si enim Chysor iste Phœnicius, idem et Vulcanus erat, et Jupiter; quidni etiam Ζεύς τις μύχιος, antris enim illis bonus faber ἐμφιλοχωρεῖ.

imbrium ventorumque tempestate coorta, ex Tyri arborum collisione ignis exarsisset, quæque ibidem erat sylvam incendisset, arbore cujus ante ramos amputarat, navigii loco usus nequaquam sese mari nullo licet exemplo committere dubitavit. Geminos quoque cippos cum igni ventoque dedicasset, mox utrique adorationis cultum exhibuit, quasque venando ceperat ferarum sanguinem libavit. Posteaquam autem supremum isti omnes diem obiissent, qui superstites, inquit, remansere, virgas ac cippos in eorum honorem consecratos adorarunt, festosque dies solemni ritu quotannis peregerunt. At vero multis post sæculis, ex illius Hypsuranii sobole Venator ac Piscator nati sunt, qui piscationis ac venationis artem invenere, ac toti piscatorum venatorumque nationi suum postea nomen indidere. Ab iisdem fratres procreati duo, qui ferrum ac multiplicem ferri usum reperere. Quorum alter Chrysor nomine, quem Vulcanum esse ait, plurimum operæ ac studii partim in eloquentia, partim in cantionibus ac divinandi artibus collocavit. Is etiam hamum atque escam, piscatorum lineam, ac tumultuarias rates invenit, primusque mortalium omnium navigavit. Quamobrem eum quoque post obitum instar Dei coluerunt, ipsumque præterea Diamichii nomine appellarunt; nec desunt etiam qui ab ejusdem fratribus struendorum ex lateribus murorum ac parietum rationem excogitatam esse velint. Ab ejusdem posteris geniti adolescentes duo, quorum unus Artifex, alter vero terrestris Indigena nuncupatus. Hi quisquiliarum cum lateritio luto miscendarum, utriusque vero solis calore exsiccandi, ac tectorum ædibus imponendorum auctores fuere. Alios item duos procrearunt, quorum unus Agri, alter Rustici sive agricolæ nomen accepit. Et huic quidem simulacrum eximio cultu dedicatum est, addito quoque in Phœnice templo, quod ab aliquot jugatorum boum paribus gestabatur: quin etiam in veterum libris deorum maximus elogio plane singulari nominatur. Ambo præterea construendis ædibus non solum atria, verum etiam ducta in orbem septa cum speluncis addidere. Ab iis tam agricolarum, quam venatorum, qui canibus uterentur, genus propagatum. Iisdem Erronum ac Titanum attributum nomen. Filios reliquere Amynum et Magum, quibus villarum gregumque alendorum rationes feruntur acceptæ. **36** Ex istis nati Misor et Sydyc, hoc est Solutu facilis, ac Justus, qui salis usum reperere. Misor filium Taautum habuit primorum in scribendo elementorum inventorem, quem Ægyptii Thoor, Alexandrini Thoyth, Græci Mercu-

A φοὺς αὐτοῦ τοίχους φασὶν ἐπινοῆσαι ἐκ πλίνθων. μετὰ ταῦτα ἐκ τοῦ γένους τούτου γενέσθαι νεανίδας δύο, καλεῖσθαι δὲ αὐτῶν τὸν μὲν Τεχνίτην, τὸν δὲ γήϊνον Αὐτόχθονα. Οὗτοι ἐπενόησαν τῷ πηλῷ τῆς πλίνθου συμμιγνύειν φορυτὸν, καὶ τῷ ἡλίῳ αὐτὰς ª τερσαίνειν, ἀλλὰ καὶ στέγας ἐξεῦρον. Ἀπὸ τούτων ἐγένοντο ἕτεροι, ὧν ὁ μὲν Ἀγρὸς ἐκαλεῖτο, ὁ δὲ Ἀγρούηρος ἢ Ἀγρότης, οὗ καὶ ξόανον εἶναι μάλα σεβάσμιον, καὶ ναὸν ζυγοφορούμενον ἐν Φοινίκῃ· παρὰ δὲ βιβλίοις (38) ἐξαιρέτως θεῶν ὁ μέγιστος ὀνομάζεται. Ἐπενόησαν δὲ οὗτοι αὐλὰς προστιθέναι τοῖς οἴκοις, καὶ περιβόλαια, καὶ σπήλαια. Ἐκ τούτων ἀγρόται καὶ κυνηγοί. Οὗτοι δὲ καὶ Ἀλῆται καὶ Τιτᾶνες καλοῦνται. Ἀπὸ τούτων γενέσθαι Ἀμύνον καὶ Μάγον, οἳ κατέδειξαν κώμας καὶ ποίμνας. Ἀπὸ B τούτων γενέσθαι Μισὼρ καὶ Συδὺκ (39), τουτέστιν εὔλυτον καὶ δίκαιον. Οὗτοι τὴν τοῦ ἁλὸς χρῆσιν εὗρον. Ἀπὸ Μισὼρ Τάαυτος, ὃς εὗρε τὴν τῶν πρώτων στοιχείων γραφήν· ὃν Αἰγύπτιοι μὲν Θωὼρ (40), Ἀλεξανδρεῖς δὲ Θωῦθ, Ἕλληνες δὲ Ἑρμῆν ἐκάλεσαν· ἐκ δὲ τοῦ Συδὺκ, Διόσκουροι, ἢ Καβειροὶ, ἢ Κορύβαντες, ἢ Σαμοθρᾷκες. Οὗτοι, φησὶ, πρῶτοι πλοῖον εὗρον. Ἐκ τούτων γεγόνασιν ἕτεροι, οἳ καὶ βοτάνας εὗρον, καὶ τὴν τῶν δακετῶν ἴασιν, καὶ ἐπῳδάς. Κατὰ τούτους γίνεταί τις Ἐλιοῦν καλούμενος Ὕψιστος, καὶ θήλεια λεγομένη Βηροὺθ, οἳ καὶ κατῴκουν περὶ Βύβλον, ἐξ ὧν γεννᾶται Ἐπίγειος ἢ Αὐτόχθων, ὃν ὕστερον ἐκάλεσαν Οὐρανόν· ὡς ἀπ' αὐτοῦ καὶ τὸ ὑπὲρ ἡμᾶς στοιχεῖον, δι' ὑπερβολὴν τοῦ κάλλους ὀνομάζειν οὐρανόν. Γεννᾶται δὲ τούτῳ ἀδελφὴ ἐκ τῶν C προειρημένων, ἣ καὶ ἐκλήθη Γῆ, καὶ διὰ τὸ κάλλος, ἀπ' αὐτῆς, φησὶν, ἐκάλεσαν τὴν ὁμώνυμον γῆν. Ὁ δὲ τούτων πατὴρ ὁ Ὕψιστος ἐκ συμβολῆς θηρίων τελευτήσας ἀφιερώθη, ᾧ καὶ χοὰς καὶ θυσίας οἱ παῖδες ἐτέλεσαν. Παραλαβὼν δὲ ὁ Οὐρανὸς τὴν τοῦ πατρὸς ἀρχὴν, ἄγεται πρὸς γάμον τὴν ἀδελφὴν Γῆν, καὶ ποιεῖται ἐξ αὐτῆς παῖδας δ', Ἶλον, ὃν καὶ Κρόνον, καὶ Βέτυλον, καὶ Δαγὼν (41), ὅς ἐστι Σίτων, καὶ Ἄτλαντα. Καὶ ἐξ ἄλλων δὲ γαμετῶν ὁ Οὐρανὸς πολλὴν ἔσχε γενεάν. Διὸ καὶ χαλεπαίνουσα ἡ Γῆ, τὸν Οὐρανὸν ζηλοτυποῦσα ἐκάκιζεν, ὡς καὶ διαστῆναι ἀλλήλων. Ὁ δὲ Οὐρανὸς ἀποχωρήσας αὐτῆς, μετὰ βίας, ὅτε καὶ ἐβούλετο ἐπιὼν, καὶ πλησιάζων αὐτῇ, πάλιν ἀπηλλάττετο. Ἐπεχείρει δὲ καὶ τοὺς ἐξ αὐτῆς παῖδας D διαφθείρειν, τὴν δὲ Γῆν ἀμύνασθαι πολλάκις, συμμαχίαν αὐτῇ συλλεξαμένην. Εἰς ἄνδρας δὲ προελθὼν ὁ Κρόνος, Ἑρμῇ τῷ Τρισμεγίστῳ συμβούλῳ καὶ βοηθῷ χρώμενος, οὗτος γὰρ ἦν αὐτοῦ γραμματεὺς, τὸν πατέρα Οὐρανὸν ἀμύνεται, τιμωρῶν τῇ μητρί. Κρόνου δὲ γίνονται παῖδες, Περσεφόνη καὶ Ἀθηνᾶ. Ἡ μὲν οὖν πρώτη παρθένος ἐτελεύτα· τῆς δὲ Ἀθη-

ª Ἴσ αὐτα.

(38) *Βιβλίοις*. Forte reponend. Βυβλίοις, ut Byblios populos, non libros intelligat.

(39) *Μισώρ καὶ Συδύκ*. Hebræa sunt, מישור *rectitudo*; et צדק, *justus*.

(40) *Θωώρ*. Mont. leg. Θώθ, melius, ut arbitror; tametsi permutata hic Ægyptiorum et Alexandrinorum nomina videri possint. Supra enim cap. 9, sub finem, Thoyth Ægyptiis, Thoth vero Alexandrinis tribuerat; hic contra.

(41) *Δαγών*. Hebræum est דגן, *frumentum*; nam et hic σίτων explicatur: et דגון ille Philistæorum deus, frumenti præses. Mox noster Sanchuniathonis ore: Ὁ δὲ Δαγὼν, ἐπειδὴ εὗρε σῖτον καὶ ἄροτρον, ἐκλήθη Ζεὺς Ἀρότριος.

νῆς γνώμῃ καὶ Ἑρμοῦ, κατεσκεύασε Κρόνος ἐκ σιδήρου ἅρπην καὶ δόρυ. Εἶτα ὁ Ἑρμῆς τοῖς τοῦ Κρόνου συμμάχοις λόγους μαγείας διαλεχθεὶς, πόθον ἐνεποίησε τοῖς κατ' Οὐρανὸν * μάχης ὑπὲρ τῆς Γῆς, καὶ οὕτω Κρόνος τὸν Οὐρανὸν, πολέμῳ συμβαλὼν, τῆς ἀρχῆς ἤλασε, καὶ τὴν βασιλείαν διεδέξατο. Ἑάλω δὲ ἐν τῇ μάχῃ καὶ ἡ ἐπέραστος τοῦ Οὐρανοῦ σύγκοιτος ἐγκύμων οὖσα, ἣν ἐκδίδωσιν ὁ Κρόνος πρὸς γάμον τῷ Δαγῶνι, τίκτει δὲ παρὰ τούτῳ ὃ κατὰ γαστρὸς ἐξ Οὐρανοῦ ἔφερεν, ὃ καὶ ἐκάλεσε Δημαροῦν. Ἐπὶ τούτοις ὁ Κρόνος τεῖχος περιβάλλει τῇ ἑαυτοῦ οἰκήσει, καὶ πρώτην πόλιν κτίζει τὴν ἐπὶ Φοινίκης Βύβλον. Μετὰ ταῦτα τὸν ἀδελφὸν τὸν ἴδιον Ἄτλαντα ὑπονοήσας ὁ Κρόνος, μετὰ γνώμης τοῦ Ἑρμοῦ εἰς βάθος γῆς ἐμβαλὼν κατέχωσε. Κατὰ τοῦτον χρόνον οἱ ἀπὸ τῶν Διοσκούρων σχεδίας καὶ πλοῖα συνθέντες, ἔπλευσαν, καὶ ἐκριφέντες κατὰ τὸ Κάσσιον ὄρος, ναὸν αὐτόθι ἀφιέρωσαν. Οἱ δὲ σύμμαχοι Ἴλου, τοῦ Κρόνου, Ἐλωεὶμ ἐπεκλήθησαν, ὡς ἂν Κρόνιοι οὗτοι ἦσαν οἱ λεγόμενοι ἐπὶ Κρόνου. Κρόνος δὲ υἱὸν ἔχων Σάδιδον, ἰδίῳ αὐτὸν σιδήρῳ διεχρήσατο, δι' ὑπονοίας αὐτὸν ἐσχηκὼς, καὶ τῆς ψυχῆς, αὐτόχειρ τοῦ παιδὸς γενόμενος, ἐστέρησεν. Ὡσαύτως καὶ θυγατρὸς ἰδίας τὴν κεφαλὴν ἀπέτεμεν· ὡς πάντας ἐκπεπλῆχθαι θεοὺς τὴν Κρόνου γνώμην. Χρόνου δὲ προϊόντος, Οὐρανὸς ἐν φυγῇ τυγχάνων, θυγατέρα αὐτοῦ παρθένον Ἀστάρτην μεθ' ἑτέρων αὐτῆς ἀδελφῶν δύο, Ῥέας καὶ Διώνης, δόλῳ τὸν Κρόνον ἀνελεῖν ὑποπέμπει· ἃς καὶ ἑλὼν ὁ Κρόνος κουριδίας γαμετὰς ἀδελφὰς οὔσας ἐποιήσατο. Γνοὺς δὲ ὁ Οὐρανὸς, ἐπιστρατεύει κατὰ τοῦ Κρόνου Εἱμαρμένην καὶ Ὥραν μεθ' ἑτέρων συμμάχων, καὶ ταύτας ἐξοικειωσάμενος ὁ Κρόνος, παρ' ἑαυτῷ κατέσχεν. Ἔτι δὲ, φησὶν, ἐπενόησε θεὸς Οὐρανὸς Βαιτύλια. λίθους ἐμψύχους μηχανησάμενος. Κρόνῳ δὲ ἐγένοντο ἀπὸ Ἀστάρτης θυγατέρες ἑπτὰ Τιτανίδες ἢ Ἀρτέμιδες. Καὶ πάλιν τῷ αὐτῷ γίνονται ἀπὸ Ῥέας παῖδες ἑπτὰ, ὧν ὁ νεώτατος ἅμα τῇ γενέσει ἀφιερώθη· καὶ ἀπὸ Διώνης θήλειαι, καὶ ἀπὸ Ἀστάρτης πάλιν ἄῤῥενες δύο, Πόθος καὶ Ἔρως. Ὁ δὲ Δαγὼν, ἐπειδὴ εὗρε σῖτον καὶ ἄροτρον, ἐκλήθη Ζεὺς Ἀρότριος. Συδύκῳ δὲ, τῷ λεγομένῳ *Δικαίῳ*, μία τῶν Τιτανίδων συνελθοῦσα, γεννᾷ τὸν Ἀσκληπιόν· ἐγεννήθησαν δὲ καὶ ἐν Περαίᾳ (42) Κρόνῳ, τρεῖς παῖδες, Κρόνος ὁμώνυμος τῷ πατρὶ, καὶ Ζεὺς Βῆλος, καὶ Ἀπόλλων. Κατὰ τούτους γίνονται Πόντος καὶ Τυφὼν, καὶ Νηρεὺς, πατὴρ Πόντου. Ἀπὸ δὲ τοῦ Πόντου γίνεται Σιδών· ἣ καθ' ὑπερβολὴν εὐφωνίας πρώτη ὕμνον ᾠδῆς εὗρε· καὶ Ποσειδῶν· τῷ δὲ Δημαροῦντι γίνεται Μελίκαρθος, ὁ καὶ Ἡρακλῆς. Εἶτα πάλιν Οὐρανὸς πολεμεῖ Πόντῳ, καὶ ἀποστὰς, Δημαροῦντι προστίθεται· ἔπεισί τε Πόντῳ ὁ Δημαροῦς, τροποῦταί τε αὐτὸν ὁ Πόντος, ὁ δὲ Δημαροῦς φυγῆς θυσίαν ηὔξατο. Ἔτει δὲ τριακοστῷ δευτέρῳ τῆς ἑαυτοῦ κρατήσεως καὶ βασιλείας, ὁ Ἶλος, τοῦτ' ἔστιν ὁ Κρόνος, Οὐρανὸν τὸν πατέρα λοχήσας ἐν τόπῳ τινὶ μεσογείῳ, καὶ λαβὼν ὑποχεί-

A rium nominarunt. Ex Sydyc vero Dioscuri, seu Cabiri, seu Corybantes, seu denique Samothraces originem accepere. Ambos quoque navigium primos excogitasse ferunt. Ab utroque procreati alii, qui non herbas modo, sed etiam venenatorum morsuum curationem et cantiones invenere. Eorumdem ætate natus est Eliun quidam nomine Altissimus, itemque femina Beruth appellata. Hi loca Byblo vicina tenuere ac Terrestrem quemdam sive indigenam Cœlum postea nuncupatum genuere, a quo etiam illud sublime elementum, quod supra nos volvitur, propter eximiam pulchritudinis ac formæ speciem Cœlum vocarunt. Is sororem habuit iisdem parentibus natam, cui nomen Terra, quod propter singularem ejus corporis dignitatem, cum ea, quam B terram vocamus, postea communicarunt. Parens autem illorum Altissimus, cum ferarum congressione periisset, deorum in numerum est relatus, quem libationibus ac sacrificiis liberi coluere. At Cœlus ubi paternum in imperium successisset, Terram sororem matrimonio secum junxit, ex eaque liberos quatuor suscepit, illum, qui Saturnus dictus est, Betylum, Dagonem, qui Sito, hoc est frumenti præses, nominatur, et Atlantem. Ex aliis autem uxoribus ingentem liberorum multitudinem genuit; id quod adeo grave et acerbum Terræ accidit, ut zelotypia vehementiore succensa, abs Cœlo multis ante probris onerato divortium fecerit. Cœlus autem etsi ab ea discesserat, vi tamen quoties libitum C erat, eadem oppressa, domum sese denuo recipiebat. Verum quod susceptos ex ipsa filios interficere conaretur, Terra, convocatis auxiliaribus copiis, ejus impetum sæpe propulsabat. Interea Saturnus, ubi virilem ætatem attigisset, Mercurii Trismegisti, qui ipsi a tabulis et codicillis erat, consilio atque opibus, maternas ulturus injurias, Cœlo patri sese acriter objecit. Idem liberos procreavit, Proserpinam et Minervam; ac prior quidem virgo diem obiit: Minerva autem Mercurioque auctoribus, falcem ex ferro hastamque conflavit; tum Mercurius Saturni sociis vehemens contra Cœlum pro Terra dimicandi studium magicis cantionibus injecit. Saturnus igitur, his instructus copiis, bellum cum Patre committit, eoque imperii finibus ejecto, regnum capessit. D 37 Hoc in certamine capta Cœli concubina gestans uterum, cujus ille singulari amore flagrabat. Eam Saturnus Dagoni in uxorem dedit, apud quem susceptum ex Cœlo fetum enixa Demaruntem nominavit. Tum vero Saturnus ædes suas muro cingit, Byblumque condit urbem Phœniciæ principem. Mox Atlantem fratrem, quod eum suspectum haberet, suadente Mercurio alta terra defossum obruit. Per idem ferme tempus Dioscurorum nepotes cum tumultuariis ratibus navigiisque conflatis navigarent, ad Cassium montem ejecti templum eo loco dedica-

* Ισ. οὐρανοῦ.

(42) *Παραίᾳ*. Forte leg. Περαίᾳ, quo nomine aliquot vel regiones vel urbes exstiterunt, etiam in Syria, cujus Phœnicia pars.

runt. Jam vero socios Ili, qui Saturnus idem erat, Eloim quasi Saturnios appellarunt, qui ejusdem Saturni æquales etiam dicebantur. Porro Sadidum filium Saturnus, quod secus aliquid de illo suspicaretur, gladio suo jugulavit, manusque paternas exstincti sanguine cruentavit, ac paulo post filiam quoque suam capite truncavit, ut reliqui omnes dii hanc Saturni mentem penitus obstupescerent. At Cœlus cum interim exsularet, post aliquod temporis intervallum, Astarten filiam virginem cum duabus aliis sororibus Rhea nimirum ac Dione summisit, quæ Saturnum fraude insidiisque tollerent. Verum Saturnus puellas amore blanditiisque captas, sorores ambas secum matrimonio copulavit. Quod ubi Cœlus audiisset, Fatum ac Pulchritudinem cum aliis sociis adversus eum expeditionem suscipere jussit, quam pariter utramque Saturnus illecebris delinitam apud se retinuit. Præterea Cœlus, inquit, Deus Bætylia reperit, animatos lapides insolenti arte molitus. Cæterum, Astarte filias septem Titanidas, sive Dianas Saturno peperit, simulque Rhea totidem filios, quorum postremus ut primum lucem aspexit consecratus est. Quin etiam ex Dione quidem puellas, ex Astarte vero mares præterea duos, Cupidinem Amoremque suscepit. Dagon autem, quod frumentum et aratrum invenisset, Aratrius Jupiter nuncupatus est. Sydyco, quem *justum* interpretamur, una ex Titanidis Æsculapium genuit. Saturno præterea liberi tres in Peræa nati, Saturnus ejusdem cum Patre nominis, **38** Jupiter Belus, et Apollo. His propemodum æquales Pontus, Typho et Nereus Ponti pater. Ex Ponto Neptunus ac Sido nascuntur. Sidonis autem ea suavitas et elegantia vocis erat, ut hymni modulate canendi artem princeps inveniret. A Demarunte Melicarthus et Hercules procreantur, moxque Cœlus ad Demaruntis sese partes adjungens; Ponto, a quo defecerat, denuo bellum movet. At Pontus Demaruntem, qui magno impetu suos in fines incubuerat, in fugam vertit; ille autem felicis fugæ gratia sacrificium vovit. Porro Saturnus anno occupati regni altero supra tricesimum, ubi Cœlum patrem mediterraneo quodam in loco structis insidiis captum in potestatem habuisset, verenda ipsi juxta fontes fluviosque circumfusos amputavit; quo loco Cœlus idem postea consecratus est. Tum vero dispertitus ejus ac dissipatus spiritus est, et sanguis e vulnere defluens in vicinorum fontium ac fluviorum aquas distillavit. Locus etiamnum ostenditur. » Hæ sunt cum Saturni, tum eorum qui Saturni ætate vixerunt, decantati a Græcis ævi laudes egregiæ; quos etiam princeps atque aureum hominum lingua discrepantium genus, ob jactatam illam veterum felicitatem, nuncupare solent. Verum noster hic scriptor, interjectis quibusdam, ita prosequitur: « Astarte vero, quæ Maxima nominatur, Jupiter Demaroon, et rex deorum Adodus, in ea regione Saturno consentiente regnarunt. Astarte capiti suo, tanquam insigne regni, tauri caput imposuit; cumque terrarum orbem peragraret, lapsam

A ριον, ἐκτέμνει αὐτοῦ τὰ αἰδοῖα, σύνεγγυς πηγῶν τε καὶ ποταμῶν. Ἔνθα ἀφιερώθη Οὐρανὸς, καὶ ἀπηρτίσθη αὐτοῦ τὸ πνεῦμα, καὶ ἀπέσταξεν αὐτοῦ τὸ αἷμα τῶν αἰδοίων εἰς τὰς πηγὰς, καὶ τῶν ποταμῶν τὰ ὕδατα, καὶ μέχρι τούτου δείκνυται τὸ χωρίον.» Τοσοῦτο μὲν δὴ τὰ τοῦ Κρόνου, καὶ τοιαῦτά γε τοῦ παρ' Ἕλλησι βοωμένου βίου τῶν ἐπὶ Κρόνου τὰ σεμνά. Οὓς καί φασι γεγονέναι πρῶτον χρύσεόν τε γένος μερόπων ἀνθρώπων, τῆς μακαριζομένης ἐκείνης τῶν παλαιῶν εὐδαιμονίας. Πάλιν δὲ ὁ συγγραφεὺς τούτοις ἐπιφέρει μεθ' ἕτερα λέγων· « Ἀστάρτη δὲ ἡ Μεγίστη, καὶ Ζεὺς Δημαροῦς καὶ Ἄδωδός βασιλεὺς θεῶν, ἐβασίλευον τῆς χώρας, Κρόνου γνώμῃ. Ἡ δὲ Ἀστάρτη ἐπέθηκε τῇ ἰδίᾳ κεφαλῇ βασιλείας παράσημον κεφαλὴν ταύρου· περινοστοῦσα δὲ τὴν οἰκουμένην, εὗρεν B ἀεροπετῆ ἀστέρα, ὃν καὶ ἀνελομένη, ἐν Τύρῳ τῇ ἁγίᾳ νήσῳ ἀφιέρωσε. Τὴν δὲ Ἀστάρτην Φοίνικες τὴν Ἀφροδίτην εἶναι λέγουσι. Καὶ ὁ Κρόνος δὲ περιϊὼν τὴν οἰκουμένην, Ἀθηνᾷ τῇ ἑαυτοῦ θυγατρὶ δίδωσι τῆς Ἀττικῆς τὴν βασιλείαν. Λοιμοῦ δὲ γενομένου καὶ φθορᾶς, τὸν ἑαυτοῦ μονογενῆ υἱὸν Κρόνος Οὐρανῷ πατρὶ ὁλοκαρποῖ, καὶ τὰ αἰδοῖα περιτέμνεται, ταὐτὸ ποιῆσαι καὶ τοὺς ἅμ' αὐτῷ συμμάχους καταναγκάσας· καὶ μετ' οὐ πολὺ, ἕτερον αὐτοῦ παῖδα ἀπὸ Ῥέας ὀνομαζόμενον Μοὺθ ἀποθανόντα ἀφιεροῖ, Θάνατον δὲ τοῦτον καὶ Πλούτωνα Φοίνικες ὀνομάζουσι. Καὶ ἐπὶ τούτοις ὁ Κρόνος Βύβλον μὲν τὴν πόλιν θεᾷ Βααλτίδι, τῇ καὶ Διώνῃ δίδωσι, Βηρυτὸν δὲ Ποσειδῶνι καὶ Καβήροις Ἀγρόταις τε καὶ Ἁλιεῦσιν, ὃ καὶ Πόντου λείψανα εἰς τὴν C Βηρυτὸν ἀφιέρωσαν. Πρὸ δὲ τούτων θεὸς Τάαυτος μιμησάμενος τὸν Οὐρανὸν, τῶν θεῶν ὄψεις, Κρόνου τε καὶ Δαγῶνος, καὶ τῶν λοιπῶν διετύπωσε τοὺς ἱεροὺς τῶν στοιχείων χαρακτῆρας. Ἐπενόησε δὲ καὶ τῷ Κρόνῳ παράσημα βασιλείας, ὄμματα τέσσαρα ἐκ τῶν ἐμπροσθίων καὶ τῶν ὀπισθίων μερῶν· δύο δὲ ἡσυχῇ μύοντα· καὶ ἐπὶ τῶν ὤμων πτερὰ τέσσαρα, δύο μὲν, ὡς ἱπτάμενα, δύο δὲ ὡς ὑφειμένα. Τὸ δὲ σύμβολον ἦν, ἐπειδὴ Κρόνος κοιμώμενος ἔβλεπε, καὶ ἐγρηγορὼς ἐκοιμᾶτο· καὶ ἐπὶ τῶν πτερῶν ὁμοίως, ὅτι ἀναπαυόμενος ἵπτατο, καὶ ἱπτάμενος ἀνεπαύετο. Τοῖς δὲ λοιποῖς θεοῖς, δύο ἑκάστῳ πτερώματα ἐπὶ τῶν ὤμων, ὡς ὅτι δὴ συνίπταντο τῷ Κρόνῳ. Καὶ αὐτῷ δὲ πάλιν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς πτερὰ δύο· ἓν ἐπὶ D τοῦ ἡγεμονικωτάτου νοῦ, καὶ ἓν ἐπὶ τῆς αἰσθήσεως. Ἐλθὼν δὲ ὁ Κρόνος εἰς Νότου χώραν, ἅπασαν τὴν Αἴγυπτον ἔδωκε θεῷ Τααύτῳ, ὅπως βασίλειον αὐτῷ γένηται. Ταῦτα δὲ, φησὶ, πρῶτοι πάντων ὑπεμνηματίσαντο οἱ ἑπτὰ Συδὲκ παῖδες Κάβειροι, καὶ ὄγδοος αὐτῶν ἀδελφὸς Ἀσκληπιὸς, ὡς αὐτοῖς ἐνετείλατο θεὸς Τάαυτος. Ταῦτα πάντα ὁ Θαβίωνος παῖς, πρῶτος τῶν ἀπ' αἰῶνος γεγονότων Φοινίκων ἱεροφάντης ἀλληγορήσας, τοῖς τε φυσικοῖς καὶ κοσμικοῖς πάθεσιν ἀναμίξας, παρέδωκε τοῖς ὀργιῶσι, καὶ τελετῶν κατάρχουσι προφήταις. Οἱ δὲ τὸν τῦφον αὔξειν ἐκ παντὸς ἐπινοοῦντες, τοῖς αὐτῶν διαδόχοις παρέδωκαν καὶ τοῖς ἐπεισάκτοις, ὧν εἷς ἦν Ἴσιρις τῶν τριῶν γραμμάτων εὑρετὴς, ἀδελφὸς Χνᾶ τοῦ πρώτου μετονομασθέντος Φοίνικος. » Εἶθ' ἑξῆς αὖθις ἐπιλέγει·

« Οἱ δὲ Ἕλληνες, εὐφυΐᾳ πάντας ὑπερβαλλόμενοι, τὰ A μὲν πρῶτα πλεῖστα ἐξιδιώσαντο, καὶ τοῖς προκοσμήμασι (43) ποικίλως ἐξετραγῴδησαν, ταῖς τῶν μύθων ἡδοναῖς, θέλγειν ἐπινοοῦντες, παντοίως ἐποίκιλλον. Ἔνθεν Ἡσίοδος, οἵ τε κυκλικοὶ περιηχημένοι θεογονίας καὶ Γιγαντομαχίας, καὶ Τιτανομαχίας ἔπλασαν ἰδίας καὶ ἐκτομὰς (44), οἷς συμπεριφερόμενοι, ἐξενίκησαν τὴν ἀλήθειαν. Σύντροφοι δὲ τοῖς ἐκείνων πλάσμασιν αἱ ἀκοαὶ ἡμῶν γενόμεναι, καὶ προληφθεῖσαι πολλοῖς αἰῶσιν, ὡς παρακαταθήκην φυλάσσουσιν, ἣν παρεδέξαντο μυθοποιΐαν, καθάπερ καὶ ἀρχόμενος εἶπον. Ἥτις συνεργηθεῖσα χρόνῳ, δυσεξίτηλον τὴν κατοχὴν αὐτῆς εἴργασται. Ὥστε τὴν μὲν ἀλήθειαν δοκεῖν λῆρον· τὸ δὲ τῆς ἀφηγήσεως νόθον, ἀλήθειαν. » — Ταῦτα ἀπὸ τῆς Σαγχουνιάθωνος προκείσθω γραφῆς, ἑρμηνευθείσης μὲν ἀπὸ Φίλωνος τοῦ B Βυβλίου, δοκιμασθείσης δὲ ὡς ἀληθῶς (45) ὑπὸ τῆς Πορφυρίου τοῦ φιλοσόφου μαρτυρίας. Ὁ δ' αὐτὸς ἐν τῷ περὶ Ἰουδαίων συγγράμματι ἔτι καὶ ταῦτα περὶ τοῦ Κρόνου γράφει· « Τάαυτος, ὃν Αἰγύπτιοι Θὼθ προσαγορεύουσι, σοφίᾳ διενεγκὼν παρὰ τοῖς Φοίνιξι, πρῶτος τὰ κατὰ τὴν θεοσέβειαν ἐκ τῆς τῶν χυδαίων ἀπειρίας, εἰς ἐπιστημονικὴν ἐμπειρίαν διέταξεν. Ὦ μετὰ γενεὰς πλείστας, θεὸς Σουρμουβηλὸς, Θουρώ τε ἡ μετονομασθεῖσα Χούσαρθις, ἀκολουθήσαντες, κεκρυμμένην τοῦ Τααύτου, καὶ ἀλληγορίαις ἐπεσκιασμένην τὴν θεολογίαν ἐφώτισαν. » Καὶ μετὰ βραχέα φησίν· « Ἔθος ἦν τοῖς παλαιοῖς ἐν ταῖς μεγάλαις συμφοραῖς τῶν κινδύνων, ἀντὶ τῆς πάντων φθορᾶς, τὸ ἠγαπημένον τῶν τέκνων, τοὺς κρατοῦντας ἢ πό- C λεως ἢ ἔθνους, εἰς σφαγὴν ἐπιδιδόναι λύτρον τοῖς τιμωροῖς δαίμοσι. Κατεσφάττοντο δὲ οἱ διδόμενοι μυστικῶς. Κρόνος τοίνυν, ὃν οἱ Φοίνικες Ἰσραὴλ προσαγορεύουσι, βασιλεύων τῆς χώρας, καὶ ὕστερον μετὰ τὴν τοῦ βίου τελευτὴν εἰς τὸν τοῦ Κρόνου Ἀστέρα καθιερωθεὶς, ἐξ ἐπιχωρίας νύμφης, Ἀνωβρὲτ λεγομένης, υἱὸν ἔχων μονογενῆ, ὃν διὰ τοῦτο Ἰεοὺδ ἐκάλουν, τοῦ μονογενοῦς οὕτως ἔτι καὶ νῦν καλουμένου παρὰ τοῖς Φοίνιξι, κινδύνων ἐκ πολέμου μεγίστων κατειληφότων τὴν χώραν, βασιλικῷ κοσμήσας σχήματι τὸν υἱὸν, βωμόν τε κατασκευασάμενος κατέθυσεν. » Ὁ δ' αὐτὸς πάλιν περὶ τῶν Φοινίκων στοιχείων ἐκ τῶν Σαγχουνιάθωνος μεταβαλὼν, οἷα ὁποῖά φησι περὶ τῶν ἑρπυστικῶν καὶ ἰοβόλων θηρίων, ἃ δὴ χρῆσιν μὲν ἀγαθὴν ἀνθρώποις οὐδε- D μίαν συντελεῖ, φθορὰν δὲ καὶ λύμην οἷς ἂν τὸν δυσαλθῆ καὶ χαλεπὸν ἰὸν ἐγχρίμψειεν, ἀπεργάζεται. Γράφει δὲ καὶ ταῦτα πρὸς λέξιν ὧδέ πως λέγων· « Τὴν μὲν οὖν τοῦ δράκοντος φύσιν καὶ τῶν ὄφεων αὐτὸς ἐξεθείασεν ὁ Τάαυτος, καὶ μετ' αὐτὸν αὖθις Φοίνικές τε καὶ Αἰγύπτιοι. Πνευματικώτατον γὰρ τὸ ζῶον πάντων τῶν ἑρπετῶν, καὶ πυρῶδες ὑπ' αὐτοῦ παρεδόθη παρ' ᾧ [a] καὶ τάχος ἀνυπέρβλητον διὰ τοῦ πνεύματος παρίστησι, χωρὶς ποδῶν

[a] Ισ. δ.

(43) *Καὶ τοῖς προκοσμήμασι.* Mont., εἶτα τοῖς προκ., forte melius, εἶτα καὶ τοῖς προσκοσμήμασι, tametsi προκοσμήματα esse possint, prævius quidam orationis fucus, et quasi sequentibus fabulis προοίμιον.

A de cœlo stellam reperit, eamque in Tyro sancta insula consecravit. Cæterum hanc ipsam Astarten Phœnices Venerem esse memorant. At vero Saturnus, dum orbem lustrat universum, Minervæ filiæ totius Atticæ regnum tradit, ac diræ pestilentiæ inclementia exitioque commotus, filium, quem unum ex legitima uxore susceperat, Cœlo patri totum flammis consumptum immolat, tum sibi ipse verenda præscindit, sociosque omnes ad simile factum per vim adigit; nec multo post, Muth filium, quem ex Rhea genuerat, vita functum consecrat, quem Phœnices modo Mortem, modo Plutonem appellant. Deinde Saturnus Byblum urbem deæ Baaltidi, quæ etiam Dione vocabatur, Neptuno autem et Caberis, Agricolis item et Piscatoribus B **39** Berytum dono dedit, ubi Ponti reliquias iidem consecrarunt. Taautus vero Deus cum jam ante Cœli imaginem effinxisset, mox Saturni etiam atque Dagonis cæterorumque deorum vultus, unaque sacros elementorum characteres expressit. Quin etiam insigne regni Saturno ejusmodi excogitavit; oculos in vultu binos ac totidem in occipite, quorum duo placide connivere ac nictare viderentur: alas item singulis in humeris geminas, e quibus explicatæ duæ, duæ vero contractæ ac demissæ forent. Atque oculorum symbolo significatum volebat, Saturnum et dormiendo cernere, et dormire vigilando; alarum autem eumdem et volare quiescendo, et volando quiescere; cæteris vero diis alas in humeris duas C tantum attribuit, quippe qui Saturnum ipsum volando sequerentur. Ad ejusdem Saturni caput alas propterea geminas effinxit, quarum altera mentis principatum, altera sentiendi vim indicaret. Saturnus autem cum in Meridiem venisset, Taautum deum Ægypti universæ regem creavit. Atque hæc principes omnium, inquit, Cabiri septem liberi Sydec, cum Æsculapio fratre octavo, ipsiusmet Taauti jussu, in commentarios tabulasque retulerant. Thabionis autem filius, primus apud Phœnices ex omni memoria sacrorum interpres, eadem allegoriis quibusdam ementitus, cum rerum naturalium et eorum quæ passim hoc in mundo contingunt affectionibus conjuncta, prophetis orgia celebrantibus, et sacrificiorum mysteriorumque principibus D tradidit. Qui deinceps inanem hanc ostentationem, quam omni ope omnique studio augere conati erant, suis quoque successoribus et initiatis reliquere. Horum unus Isiris quidam fuit, trium litterarum inventor, frater illius Chnæ, qui primus postea Phœnix vocatus est. » Quibus hæc deinde subjicit: « At vero Græci, homines præ cæteris gentibus politi admodum et elegantis ingenii, primum quidem istorum pleraque sibi tanquam propria vindicarunt: sed cum aures atque animos fabularum voluptate

(44) *Ἰδίας καὶ ἐκτ.* Malim καὶ ἰδίας ἐκτ., ut per ἐκτομὰς partes quasdam ac veluti frusta intelligat, ex toto illo rerum Phœniciarum corpore decerpta.

(45) *Ὡς ἀληθῶς.* Forte, ὡς ἀληθοῦς.

permulcere vellent, novis eadem ac multiplicibus postea commentorum quasi ornamentorum accessionibus supra modum exaggerarunt. Atque hinc Hesiodus, ac reliqui circulares poetæ, quorum fabellis omnia circumsonant, propria sibi quædam Gigantum ac Titanum certamina, sectionesque alias confinxere. Quæ cum illi passim et ubique jactarent, veritatem ipsam tandem oppresserunt. Aures vero **40** nostræ jam inde ab infantia illorum fictionibus assuetæ, et opinionibus per multa sæcula propagatis occupatæ, quam semel accepere fabularum vanitatem perinde ac depositum aliquod, ut statim ab initio dixi, custodiunt. Itaque quod ab ipso tempore vires ac robur acceperit, possessionem ita confirmavit suam ut eam excutere longe difficillimum sit, jamque veritas ipsa nugarum, adulterinæ vero ac spuriæ narrationes loco veritatis habeantur. » — Verum satis ista sunto, quæ ex Sanchuniathonis operibus huc usque retulimus, quæ cum a Philone Byblio conversa Græceque reddita sunt, tum Porphyrii philosophi testimonio tanquam vera comprobantur. Cæterum idem in eo, quem de Judæis scriptum reliquit, hæc præterea de Saturno commemorat: « Taautus ille, quem Thoth Ægyptii vocant, cum ingenti apud Phœnices sapientiæ laude floreret, quæ ad religionem cultumque deorum pertinebant, primus ex humilium ac plebeiorum capitum inscientia vindicata, eleganti et accommodato ad scientiæ leges ordine disposuit. Cui cum Surmubelus deus, et Thuro, quæ deinceps mutato nomine Chusarthis appellata est, longo ætatum intervallo successissent, occultam ipsius et allegoriarum involutam umbris theologiam illustrarunt. » Ac paulo post: « Hoc, inquit, apud veteres in more positum erat, ut in summis reipublicæ calamitatibus, penes quos aut civitatis aut gentis imperium esset, ii liberorum carissimi ultoribus dæmonibus jugulati sanguine quasi pretio, publicum exitium pestemque redimerent. Qui vero tum ad sacrificium devovebantur, eos mysticis quibusdam cæremoniis adhibitis jugulabant. Saturnus igitur, quem Phœnices Israelem nominant, quemque post obitum in astrum ejusdem nominis consecrarunt, cum iis in locis regnaret, ac filium unigenam ex nympha quadam indigena, quam Anobretem vocabant, suscepisset, eumque propterea nomine Jeüdem appellatum, quod ea vox apud Phœnices unigenam etiamnum significet: cumque gravissimum belli periculum universam in regionem incubuisset, illum ipsum regio cultu ornatum ad aram ab sese prius erectam et instructam immolavit. » Jam vero considera, cujusmodi ea sint, quæ idem ipse Philo ex Sanchuniathonis opere de Phœnicum elementis

A τε καὶ χειρῶν, ἢ ἄλλου τινὸς τῶν ἔξωθεν, ἐξ ὧν τὰ λοιπὰ ζῶα τὰς κινήσεις ποιεῖται· καὶ ποικίλων σχημάτων τύπους ἀποτελεῖ, καὶ κατὰ τὴν πορείαν ἑλικοειδεῖς ἔχει τὰς ὁρμὰς, ἐφ' ὃ βούλεται τάχος· καὶ πολυχρονιώτατον δέ ἐστιν, οὐ μόνον τῷ ἐκδυόμενον τὸ γῆρας νεάζειν, ἀλλὰ καὶ αὔξησιν ἐπιδέχεσθαι μείζονα πέφυκε. Καὶ ἐπειδὰν τὸ ὡρισμένον μέτρον πληρώσῃ, εἰς ἑαυτὸν ἀναλίσκεται, ὡς ἐν ταῖς ἱεραῖς ὁμοίως αὐτὸς ὁ Τάαυτος κατέταξε γραφαῖς. Διὸ καὶ ἐν ἱεροῖς τοῦτο τὸ ζῶον καὶ ἐν μυστηρίοις συμπαρείληπται. Εἴρηται δὲ ἡμῖν περὶ αὐτοῦ ἐν τοῖς ἐπιγραφομένοις *Ἐθωθιῶν* (46) ὑπομνήμασιν ἐπιπλεῖον· ἐν οἷς κατασκευάζεται, ὅτι ἀθάνατον εἴη, καὶ εἰς ἑαυτὸν ἀναλύεται, ὥσπερ πρόκειται· οὐ γὰρ θνήσκει ἰδίῳ θανάτῳ, εἰ μὴ βίᾳ τινὶ πληγὲν τοῦτο τὸ ζῶον. Φοίνικες B δὲ αὐτὸ ἀγαθὸν δαίμονα καλοῦσιν· ὁμοίως καὶ Αἰγύπτιοι Κνὴφ ἐπονομάζουσι· προστιθέασι δὲ αὐτῷ ἱέρακος κεφαλὴν, καὶ διὰ τὸ πρακτικὸν τοῦ ἱέρακος. Καί φησιν ὁ Ἐπήεις ἀλληγορῶν, ὁ ὀνομασθεὶς παρ' αὐτοῖς μέγιστος ἱεροφάντης, καὶ ἱερογραμματεύς· ὃν μετέφρασεν εἰς ἑλλάδα φωνὴν Ἄρειος Ἡρακλεωπολίτης κατὰ λέξιν οὕτως· « Τὸ πρῶτον ὂν θειότατον, ὄφις ἐστὶν ἱέρακος ἔχων μορφὴν, ἄγαν ἐπίχαρις, ὃς εἰ ἀναβλέψειε, φωτὸς τὸ πᾶν ἐπλήρου ἐν τῇ πρωτογόνῳ χώρᾳ αὐτοῦ· εἰ δὲ καμμύσειε, σκότος ἐγίνετο. » Ἔμφασιν διδοὺς ὁ Ἐπήεις (47), ὅτι καὶ διάπυρόν ἐστι, διὰ τοῦ φάναι, διηύγασε· φωτὸς γὰρ ἴδιόν ἐστι τὸ διαυγάσαι. Παρὰ Φοινίκων δὲ καὶ Φερεκύδης λαβὼν τὰς ἀφορμὰς, ἐθεολόγησε περὶ τοῦ παρ' αὐτῷ C λεγομένου Ὀφιονέως θεοῦ, καὶ τῶν Ὀφιονιδῶν, περὶ ὧν αὖθις λέξομεν. Ἔτι μὴν οἱ Αἰγύπτιοι ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἐννοίας τὸν κόσμον γράφοντες, περιφερῆ κύκλον ἀεροειδῆ καὶ πυρωπὸν χαράσσουσι, καὶ μέσον τεταμένον ὄφιν ἱερακόμορφον· καὶ ἔστι τὸ πᾶν σχῆμα, ὡς τὸ παρ' ἡμῖν Θῆτα· τὸν μὲν κύκλον, κόσμον μηνύοντες, τὸν δὲ μέσον ὄφιν συνεκτικὸν τούτου, ἀγαθὸν δαίμονα σημαίνοντες. Καὶ Ζωροάστρης δὲ ὁ Μάγος ἐν τῇ ἱερᾷ συναγωγῇ τῶν Περσικῶν φησι κατὰ λέξιν· « Ὁ δὲ θεός ἐστι κεφαλὴν ἔχων ἱέρακος. Οὗτός ἐστιν ὁ πρῶτος ἄφθαρτος, ἀΐδιος, ἀγέννητος, ἀμερής, ἀνομοιότατος, ἡνίοχος παντὸς καλοῦ, ἀδωροδόκητος, ἀγαθῶν ἀγαθώτατος, φρονίμων φρονιμώτατος. Ἔστι δὲ καὶ πατὴρ εὐνομίας καὶ δικαιοσύνης, αὐτοδίδακτος, φυσικὸς, καὶ τέλειος, καὶ σο- D φὸς, καὶ ἱεροῦ φυσικοῦ μόνος εὑρετής. » Τὰ δ' αὐτὰ καὶ Ὀστάνης φησὶ περὶ αὐτοῦ ἐν τῇ ἐπιγραφομένῃ *Ὀκτατεύχῳ*. Πάντες δὲ τὰς ἀφορμὰς παρ' αὐτοῦ λαβόντες, ἐφυσιολόγησαν, ὥσπερ πρόκειται· καὶ τὰ μὲν πρῶτα στοιχεῖα τὰ διὰ τῶν ὄφεων, ναοὺς κατασκευασάμενοι, ἐν αὐτοῖς ἀφιέρωσαν, καὶ τούτοις θυσίας καὶ ἑορτὰς ἐπετέλουν καὶ ὄργια, θεοὺς τοὺς μεγίστους νομίζοντες καὶ ἀρχηγοὺς τῶν ὅλων. Τοσαῦτα καὶ τὰ περὶ τῶν ὄφεων.

conscripto, Græcis expressa verbis, de reptilibus quibusdam ac venenum jaculantibus animalibus commemorat; quæ cum nullam hominibus utilitatem afferant, tum pestem iis atque interitum creant,

(46) *Ἐθωθιῶν*. Fortean *Chronica*, ut derivetur ab Hebræo עת, quod est *tempus*, cujus plural. etiam femin. est עתות. At in Mont. leg. ἠθικῶν, quæ si vera lectio est, de vario ac multiplici animantium ingenio scriptum opus illud fuerit, cujus hic specimen aliquod in serpente.

(47) *Ἐπήεις*. Mont., Ἐπεῖος.

in quos tetrum illud suum et exitiale venenum excusserint. Sic igitur ad verbum ille: « Taautus quidem draconis serpentiumque naturæ divinitatem aliquam tribuebat, quam ejus opinionem **41** Phœnices et Ægyptii postea comprobarunt. Enimvero genus hoc animantis præ cunctis reptilibus, vi et copia spiritus abundare docet, ejusque naturam igneam esse, quod etiam propterea celeritatem, inquit, præ se fert omni exceptione majorem, cum neque pedum, neque manuum, neque alterius cujusquam exterioris membri adminiculum habeat, cujusmodi sunt, quibus ad motum reliquæ animantes uti solent. Præterea varias ac multiplices corporis formas ostendit, ac sinuosis intortum spiris sese quam libuerit incitato vibrat impetu. Diuturnæ admodum vitæ est, nec solum exuto senio juvenescit, verum etiam majora corporis simul et virium accipit incrementa, donec tandem confecto certo quodam annorum curriculo in seipsum iterum dissolvatur, quemadmodum in sacris etiam tabulis idem Taautus scriptum reliquit. Id quod in causa fuit, cur hoc animantium genus in sacris pariter atque mysteriis adhiberi soleret. De hoc autem in commentariis, quos *Ethothia* inscripsimus, pluribus a nobis disputatum est, ubi ipsum immortale esse, et in sese denuo, quemadmodum ante dicebam, resolvi demonstravimus. Nec enim hujusmodi animal, nisi vi quadam percussum ante fuerit, morte naturali exstinguitur. Atque illud quidem Phœnices bonum dæmonem, Ægyptii vero Cnephum similiter nuncuparunt, eidemque caput accipitris ob præcipuam quamdam hujus volucris agendi vim addiderunt. Quin etiam Epeis ille, qui summus ab iis sacrorum interpres et scriba nominatur, quemque Arius Heracleopolites Græca lingua donavit, sic ad verbum allegorice rem istam exposuit: « Unus omnium maxime divinus erat serpens ille, qui accipitris formam præ se ferebat, idemque aspectu jucundissimus: quippe enim, ubi oculos aperuisset, continuo primigeniæ suæ regionis loca omnia luce complebat: sin autem conniveret, illico tenebræ succedebant. » Ac natura quidem igneum illum esse vi ipsa verbi διηύγασεν, id est illustrabat, Epeis manifeste declaravit: lucis enim, τὸ διαυγάσαι, hoc est illustrare, proprium est. Pherecydes autem, occasione ex Phœnicibus arrepta, theologicam de illo numine quod Ophionem ipse nuncupat, deque Ophionidis instituit disputationem; nos autem de illis aliquid etiam postea subjiciemus. Cæterum Ægyptii mundum eodem consilio depingentes, rotundum circulum aerio colore flammisque sparsum exprimunt, cujus in medio serpens extentus accipitris forma collocatur. Ac tota quidem figura Græco Theta persimilis est, ita nimirum, ut circulo mundum exhibeant, serpente autem medio illum utrinque **42** conjungente, bonum dæmonem significent. At vero Zoroastres Magus in sacro Persicorum rituum commentario, hæc totidem verbis habet: « Deus autem est accipitris capite, princeps omnium, expers interitus, sempiternus, sine ortu, sine partibus, maxime dissimilis, omnis boni moderator, integerrimus, bonorum optimus, prudentium prudentissimus, legum æquitatis ac justitiæ parens, se tantum præceptore doctus, naturalis, perfectus, sapiens, et sacræ vis physicæ unus inventor. » Eadem insuper Ostanes de illo tradit in eo quod *Octateuchum* inscripsit, volumine. Reliqui autem omnes, principem illum secuti, de rerum natura, quemadmodum ante dictum est, philosophati sunt; ac primis elementis ac serpentium forma, in templis quæ construxerant solemni ritu dedicatis, cum sacrificia, tum festos quoque dies, et orgia celebrarunt, quod illos deorum maximos esse, rerumque omnium principes ac moderatores putarent. Verum hæc de serpentibus modo satis.

Ἀλλὰ γὰρ τὰ μὲν τῆς Φοινίκων θεολογίας τοῦτον περιέχει τὸν τρόπον. Ἦν ἀμεταστρεπτὶ φεύγειν, καὶ τῆς τῶν παλαιῶν φρενοβλαβείας τὴν ἴασιν μεταδιώκειν, ὁ σωτήριος εὐαγγελίζεται λόγος. Ὅτι δὲ μὴ μῦθοι ταῦτα, καὶ ποιητῶν ἀναπλάσματα λανθάνουσάν τινα ἐν ὑπονοίαις ἔχοντα θεωρίαν τυγχάνει· A σοφῶν δὲ καὶ παλαιῶν, ὡς ἂν αὐτοὶ φαῖεν, θεολόγων ἀληθεῖς μαρτυρίαι, τὰ καὶ ποιητῶν ἁπάντων καὶ λογογράφων πρεσβύτερα περιέχουσαι, τό τε πιστὸν τῶν λόγων ἐπαγόμεναι ἀπὸ τῆς εἰσέτι δεῦρο ἐν ταῖς κατὰ Φοινίκην πόλεσι τε καὶ κώμαις κρατούσης τῶν θεῶν προσηγορίας τε καὶ ἱστορίας, τῶν τε παρ' ἑκάστοις ἐπιτελουμένων μυστηρίων, δῆλον ἂν εἴη· ὡς μηκέτι τούτων χρῆναι βιαίους ἀνιχνεύειν φυσιολογίας, σαφῆ τὸν ἐξ ἑαυτῶν ἔλεγχον ἐπιφερομένων τῶν πραγμάτων. Τοιαύτη μὲν οὖν ἡ Φοινίκων θεολογία. Ὥρα δὲ μεταβάντας καὶ τὴν Αἰγυπτίων ἐπιθεωρῆσαι.

Hujusmodi ergo est Phœnicum theologica, quam ut irretortis oculis fugiamus, ac priscorum vesaniæ medicinam persequamur, salutaris Evangelii doctrina præcipit. Nam quod ista omnia nec fabulæ sint, nec commenta poetarum, quæ latentem nescio quam in intimis sensibus contemplationem involvant: sed potius vera sapientium ac veterum, ut ipsi quidem appellant, theologorum testimonia, quæ res omnibus et poetis et fabularum scriptoribus antiquiores complectantur, fidemque arcessant cum ex illa ipsa, quæ in Phœnicum urbibus ac pagis etiamnum celebratur, deorum appellatione atque historia, tum ex iis quæ apud singulos peraguntur, mysteriis quivis opinor, intelligit: nihil ut jam necesse sit coactas rerum istarum physicas explicationes perscrutari, cum certissimis quæ sponte ac per se ipsas illæ suppeditant, argumentis indiciisque teneantur. Hæc ergo de Phœnicum theologia dicta sunto. Jam enim tempus est ut ad Ægyptiorum sacra doctrinamque transeamus.

ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ.

PRÆPARATIONIS EVANGELICÆ LIBER SECUNDUS.

43 SECUNDI LIBRI CAPITA.

A *ΤΑΔΕ ΠΕΡΙΕΧΕΙ ΤΟ ΔΕΥΤΕΡΟΝ ΒΙΒΛΙΟΝ.*

PROŒMIUM.

Hujusmodi ergo sunt quæ Phœnicum theologia continentur, quæ quidem sic ut nusquam omnino respiciamus, fugienda nobis esse, priscorum autem vesaniæ curationem studiose persequendam, salutaris Evangelii doctrina præcipit (47*). Enimvero quod ista nec fabulæ sint, nec commenta poetarum, quæ latentem nescio quam reconditis in sensibus contemplationem involvant; sed potius vera sapientium ac veterum, ut ipsi **44** quidem loquuntur, theologorum testimonia, quæ res omnibus et poetis, et fabellarum scriptoribus antiquiora complectantur, sibique fidem arcessant cum ab illa ipsa, quæ in Phœnicum urbibus ac pagis etiamnum retinetur, deorum appellatione atque historia, tum ex iis, quæ apud singulos antiquo ritu celebrantur mysteriis, quivis, opinor, ex communi tam reliquorum auctorum, quam eorum etiam, qui pro theologis habentur, consensu intelligat. Siquidem ex eo constat, veteres illos, qui res ad deorum naturam

B

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ.

Τὰ μὲν δὴ τῆς Φοινίκων θεολογίας τὸν προειρημένον περιέχει τρόπον, ἣν ἀμεταστρεπτὶ φεύγειν καὶ τῆς τῶν παλαιῶν φρενοβλαβείας τὴν ἴασιν μεταδιώκειν ὁ σωτήριος λόγος εὐαγγελίζεται. Ὅτι δὲ μὴ μῦθοι ταῦτα καὶ ποιητῶν ἀναπλάσματα, λανθάνουσάν τινα ἐν ὑπονοίαις ἔχοντα θεωρίαν, τυγχάνει· σοφῶν δὲ καὶ παλαιῶν, ὡς ἂν αὐτοὶ φαῖεν, θεολόγων ἀληθεῖς μαρτυρίαι, τὰ καὶ ποιητῶν ἁπάντων καὶ λογογράφων πρεσβύτερα περιέχουσαι, τό τε πιστὸν τῶν λόγων ἐπαγόμεναι ἀπὸ τῆς εἰσέτι δεῦρο ἐν ταῖς κατὰ Φοινίκην πόλεσί τε καὶ κώμαις κρατούσης τῶν Θεῶν προσηγορίας τε καὶ ἱστορίας, τῶν τε παρ' ἑκάστοις ἐπιτελουμένων μυστηρίων δῆλον ἂν εἴη, ἀπό C τε τῆς τῶν λοιπῶν συγγραφέων, καὶ δὴ καὶ τῶν νομιζομένων θεολόγων ὁμολογίας· δι' ἧς ἐμαρτύρησαν τοὺς παλαιοὺς καὶ πρώτους τὰ περὶ θεῶν συστησαμένους, μηδὲν εἰς φυσικὰς ἀναφέρειν τροπολογίας, μηδ' ἀλληγορεῖν τοὺς περὶ θεῶν μύθους, ἐπὶ μόνης δὲ τῆς λέξεως φυλάττειν τὰς ἱστορίας. Ταῦτα γὰρ

(47*) Hæc jam fere ad verbum in epilogo libri I dicta.

αἱ παρατεθεῖσαι τῶν εἰρημένων ἐδήλουν φωναὶ, ὡς μηκέτι χρῆναι τούτων βιαίους ἀνιχνεύειν φυσιολογίας, σαφῆ τὸν ἐξ ἑαυτῶν ἔλεγχον ἐπιφερομένων τῶν πραγμάτων. Τοιαύτη μὲν οὖν ἡ τῶν Φοινίκων θεολογία. Ὥρα δὲ μεταβάντας, καὶ τὰ Αἰγυπτίων ἐπιθεωρῆσαι, εἰς τὸ κατανοῆσαι καὶ συνιδεῖν ἐξητασμένως, εἰ μὴ κεκριμένη καὶ εὔλογος συνέστηκεν ἡμῖν ἡ ἐξ αὐτῶν ἀναχώρησις, οὐδ' ἄλλως, ἢ διὰ μόνης τῆς Εὐαγγελικῆς ἀποδείξεως, πρώτιστα πάντων αὐτοῖς Αἰγυπτίοις, εἶτα δὲ καὶ τοῖς τὰ ἴσα φρονοῦσιν αὐτοῖς κατωρθωμένη. Πᾶσαν μὲν οὖν τὴν Αἰγυπτιακὴν ἱστορίαν εἰς πλάτος τῆς Ἑλλήνων μετείληφε φωνῆς, ἰδίως τε τὰ περὶ τῆς κατ' αὐτοὺς θεολογίας Μανεθῶς ὁ Αἰγύπτιος ἔν τε ᾗ ἔγραψεν Ἱερᾷ βίβλῳ, καὶ ἐν ἑτέροις αὐτοῦ συγγράμμασι. Πλὴν ἀλλὰ καὶ Διόδωρος ὁ πρόσθεν ἡμῖν μνημονευθεὶς, ἐκ πλειόνων τὰς ἱστορίας ἀναλεξάμενος, καὶ ὡς ἔνι μάλιστα τὰ παρ' ἑκάστοις ἔθνεσιν ἀπηκριβωκὼς, ἐπιφανὴς ἀνὴρ, καὶ δόξαν οὐ μικρὰν παιδείας παρὰ πᾶσι τοῖς φιλολόγοις κτησάμενος· καὶ δὴ καὶ πᾶσαν τὴν παλαιὰν συναγαγὼν ἱστορίαν, συνάψας τε τὰ πρῶτα τοῖς ἑξῆς πράγμασι, τὴν καταρχὴν τῆς ὅλης ἐποιήσατο πραγματείας ἀπὸ τῆς κατ' Αἰγυπτίους θεολογίας· ἀφ' ἧς ἡγοῦμαι κρεῖττον εἶναι ποιήσασθαι τὴν τῶν προκειμένων παράθεσιν, ὡς ἂν μᾶλλον οὔσης γνωριμωτέρας τοῖς Ἕλλησι τῆς τούτου γραφῆς. Ἱστορεῖ δ' οὖν ταῦτα πρὸς λέξιν.

A ac religionem pertinentes omnium primi collegere, nihil penitus vel ad morum informationem, vel allegoricos fabularum sensus referre, sed in nuda ac simplici narrationis ipsius historia constanter hærere voluisse. Hoc ipsissima eorum, quos laudavimus, omnium verba declarant, nihil ut jam necesse sit, coactas rerum istarum physicas explicationes indagare, cum certissimis, quæ sponte ac per se ipsas illæ suppeditant, argumentis indiciisque teneantur. Hæc igitur de Phœnicum theologia dicta sunto. Jam vero tempus est, ut ad Ægyptiorum sacra doctrinamque transeamus, ut perspectum omnes et exploratum habeant, num absque diligenti ac matura deliberatione ab iis quoque discedendum nobis esse statuerimus, nostrumque hoc consilium non aliunde quam ex ipsamet *Evangelica demonstratione* petitis rationibus, primum quidem Ægyptiis, tum reliquis deinceps omnibus, qui cum iis opinionibus erant sententiisque conjuncti, probatum fauste ac feliciter evenerit. Ac Manethus quidem Ægyptius historiam illorum universam Græcis litteris fuse admodum explicavit, præsertim vero quæ ad ipsorum theologiam pertinebant, cum in *Sacro volumine*, tum aliis quibusdam operibus comprehendit. Sed quoniam Diodorus, is quem antea commemoravimus, qui diversas ex pluribus collegit historias, singularumque ritus, quam accuratissime fieri potuit, complexus est, vir sane clarissimus, opinionemque doctrinæ non exiguam apud omnes politioris litteraturæ studiosos consecutus, sic totam in unum veluti corpus veterum historiam coegit, sequentia cum prioribus apte connectens, ut ab illa Ægyptiorum theologia operis universi principium duxerit: operæ pretium me facturum arbitror, si ex eadem, quæ a propositam nobis disputationem faciunt, deprompta in omnium oculis ac luce constituam, quod Græci homines sæpius in hujus auctoris lectione versentur. Hæc igitur ad verbum ille commemorat.

B

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'. C

Ἐπιτομὴ τῆς Αἰγυπτίων θεολογίας, καὶ ὡς εἰς Ἕλληνας μετεκομίσθη.

« Φασὶ (48) τοίνυν Αἰγύπτιοι κατὰ τὴν ἐξ ἀρχῆς τῶν ὅλων γένεσιν, πρώτους τοὺς ἀνθρώπους γενέσθαι κατὰ τὴν Αἴγυπτον, διά τε τὴν εὐκρασίαν τῆς χώρας, καὶ διὰ τὴν φύσιν τοῦ Νείλου. Τοῦτον γὰρ πολύγονον ὄντα, καὶ τὰς τροφὰς αὐτοφυεῖς παρεχόμενον, ῥᾳδίως ἐκτρέφειν τὰ ζωογονηθέντα. Τοὺς δὲ θεοὺς, ἀνθρώπους μὲν ὑπάρξαι θνητοὺς, διὰ δὲ σύνεσιν καὶ κοινὴν ἀνθρώπων εὐεργεσίαν, τυχεῖν τῆς ἀθανασίας· ὧν ἐνίους καὶ βασιλεῖς γενέσθαι. Μεθερμηνευομένους δὲ αὐτοὺς, τινὰς μὲν ὁμωνύμους ὑπάρχειν τοῖς οὐρανίοις, τινὰς δὲ ἰδίαν ἐσχηκέναι προσηγορίαν, Ἥλιόν τε, καὶ Κρόνον, καὶ Ῥέαν, ἔτι δὲ καὶ Δία τὸν ὑπό τινων Ἄμμωνα προσαγορευόμενον, πρὸς δὲ τούτοις, Ἥραν καὶ Ἥφαιστον, ἔτι δὲ Ἑστίαν, καὶ τελευταῖον Ἑρμῆν. Καὶ πρῶτον μὲν Ἥλιον βασιλεῦσαι τῶν κατ' Αἴγυπτον, ὁμώνυμον ὄντα τῷ κατ' οὐρανὸν ἄστρῳ. Ἔνιοι δὲ τῶν ἱερέων φασὶ πρῶτον Ἥφαιστον βασιλεῦσαι, πυρὸς εὑρετὴν γενόμενον. Μετὰ δὲ ταῦτα

45 CAPUT I.

Theologiæ Ægyptiorum epitome, et quemadmodum ad Græcos inde transierit.

« Aiunt, inquit, Ægyptii sub primum hujus universitatis ortum, primos etiam homines in Ægypto procreatos fuisse, partim ob singularem quamdam totius regionis temperationem, partim ob ipsius Nili naturam: illum enim, quod fecundus admodum sit ac cibos ultro sponteque nascentes præbeat, facile genitas animantes alere. Jam vero deos ipsos, cum homines quoque mortales fuissent, tamen propter sapientiam, et communia quædam in hominum genus merita, immortalitatem consecutos esse, quorum etiam aliqui in Ægypto regnaverint. Eorum alios, si interpretari lubeat, ejusdem
D cum cœlitibus nominis fuisse, alios propriam quamdam appellationem sibi vindicasse: atque inter eos Solem, Saturnum, Opem, ipsumque præterea Jovem, qui Ammon a quibusdam nuncupatur: Junonem item atque Vulcanum, Vestam, postremumque Mercurium. Ac Solem quidem, cœleste sidus no-

(48) *Φασί*. Diodori locus est, sed plane συντόμως ex lib. I descriptus, p. 9, l. 6, ante fin.

mine referentem, Ægypti regnum principem te- A nuisse, quanquam e sacerdotibus nonnulli volunt, Vulcanum illum ignis inventorem primum regem numerandum esse, cui Saturnus in imperio successerit, exque Ope sorore, quam in uxorem ipse duxerat, vel Osirin et Isin, ut scribunt aliqui, vel, ut plures asserunt, Jovem Junonemque susceperit, qui orbi postmodum universo propter eximiam virtutem imperarint: deos autem quinque genuerint, Osirin, Isin, Typhonem, Apollinem ac Venerem. Et Osirin quidem Bacchum esse, Isin vero Cererem; quam cum ille secum matrimonio conjunxisset, regnumque capessisset, cum plurima ab eodem beneficia in rempublicam essent collata, tum urbem in Thebaide centum instructam portis, ædificatam, quæ ab aliis civitas Jovis, ab aliis Thebæ B nominetur. Jovi præterea Junonique parentibus sacram ædem, itemque diis cæteris aurea templa excitata, quibus singulis cum certos quosdam honores, tum etiam in quos eorum cura incumberet, sacerdotes attribuerit. Porro eumdem Osirin vitem invenisse tradunt, primumque vino usum esse, ac reliquos omnes populos agriculturam docuisse. **46** Apud eum autem summo in honore Mercurium fuisse, quod in excogitandis iis quæ vitam hominum juvare possent, ingenii solertiam ostenderet plane singularem: quippe qui litteras invenerit, deorum sacrificia rite instituerit, lyræ cantum repererit, Græcosque homines τὴν ἑρμηνείαν, hoc est elocutionem, docuerit; quam ob causam Ἑρμῆς, id est Mercurius, ab iisdem fuerit appellatus; denique C olivæ plantam invenerit. Jam vero, cum orbem terrarum Osiris peragraret, Phœniciæ quidem Busirim, Æthiopiæ autem ac Libyæ Antæum ab eo præfectum esse; at illum expeditionem Apolline fratre socio suscepisse, a quo repertam laurum esse ferunt. Osirin præterea duos liberos expeditionis suæ comites habuisse, Anubin, et Macedonem; iisque Panem adjunxisse, quem præcipua quadam Ægyptii veneratione prosequantur, cujus etiam nomine Panos urbem ædificarint. Dum autem circa Taphosirin versaretur, adductos ad eum Satyros fuisse: quodque suavitate cantus in primis delectaretur, musicorum ab eo multitudinem circumductam, quorum e numero novem quoque virgines D canendi peritissimæ nec minus aliarum rerum doctrina peritæ fuerint, quas Græci Musas appellent, quibus Apollo præesset. Porro cum nullus populus Osirin, propter accepta ab eo beneficia non quasi deum exciperet, plurima sui passim eumdem monimenta reliquisse, urbesque non paucas in India condidisse: alias item circa Phrygiam obiisse nationes, ac per Hellespontum in Europam trajecisse; quin etiam ex filiis Macedonem Macedoniæ regem creasse, Triptolemo vero colendorum Atticæ regionis agrorum curam provinciamque man-

A Κρόνον ἄρξαι, καὶ γήμαντα τὴν ἀδελφὴν Ῥέαν, γεννῆσαι κατὰ μέν τινας, τὸν Ὄσιριν καὶ τὴν Ἶσιν· κατὰ δὲ τοὺς πλείους, Δία τε καὶ Ἥραν, οὓς δι' ἀρετὴν βασιλεῦσαι τοῦ σύμπαντος κόσμου. Ἐκ δὲ τούτων γενέσθαι πέντε θεοὺς, Ὄσιριν, καὶ Ἶσιν, καὶ Τυφῶνα, Ἀπόλλωνά τε, καὶ Ἀφροδίτην. Καὶ τὸν μὲν Ὄσιριν εἶναι τὸν Διόνυσον· τὴν δὲ Ἶσιν, τὴν Δήμητραν. Ταύτην δὲ γήμαντα τὸν Ὄσιριν, καὶ τὴν βασιλείαν διαδεξάμενον, πολλὰ πρᾶξαι πρὸς εὐεργεσίαν τοῦ κοινοῦ, κτίσαι τε πόλιν ἐν τῇ Θηβαΐδι ἑκατόμπυλον, ἣν τινας μὲν Διὸς πόλιν, ἐνίους δὲ Θήβας προσειπεῖν. Ἱδρύσασθαι δὲ καὶ ἱερὸν τῶν γονέων, Διός τε καὶ Ἥρας· καὶ τῶν ἄλλων δὲ θεῶν ναούς τε χρυσοῦς, ὧν ἑκάστῳ τιμὰς ἀπονεῖμαι, καὶ καταστῆσαι τοὺς ἐπιμελομένους ἱερεῖς. Εὑρετὴν δὲ γενέσθαι τὸν Ὄσιριν B τῆς ἀμπέλου, πρῶτόν τε ψιλῷ[a] χρήσασθαι, καὶ διδάξαι τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους τὴν γεωργίαν. Τιμᾶσθαι δὲ ὑπ' αὐτοῦ μάλιστα πάντων τὸν Ἑρμῆν, διαφόρῳ φύσει κεχορηγημένον, πρὸς ἐπίνοιαν τῶν δυναμένων ὠφελῆσαι τὸν κοινὸν βίον. Εὑρετήν τε γὰρ αὐτὸν γενέσθαι τῶν γραμμάτων, καὶ θυσίας θεῶν διατάξασθαι, λύραν τε εὑρεῖν, καὶ τοὺς Ἕλληνας διδάξαι τὴν περὶ τούτων ἑρμηνείαν ἀφ' οὗπερ αὐτὸν Ἑρμῆν ὀνομασθῆναι, τοῦτον δὲ καὶ τῆς ἐλαίας τὸ φυτὸν εὑρεῖν. Τὸν δὲ Ὄσιριν ἐπελθόντα πᾶσαν τὴν οἰκουμένην, ἐπὶ μὲν Φοινίκης καταστῆσαι Βούσιριν, κατὰ δὲ τὴν Αἰθιοπίαν καὶ Λιβύην, Ἀνταῖον. Αὐτὸν δὲ ἐπιστρατεῦσαι μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος, ὃν φασιν εὑρετὴν τοῦ φυτοῦ τῆς δάφνης γενέσθαι. Συστρατεῦσαι δὲ τῷ Ὀσίριδι τοὺς δύο υἱοὺς, Ἄνουβίν C τε καὶ Μακεδόνα, παραλαβεῖν (49) τε καὶ τὸν Πᾶνα διαφερόντως ὑπ' Αἰγυπτίων τιμώμενον, οὗ καὶ ἐπώνυμον εἶναι τὴν Πανὸς πόλιν. Ὄντι δὲ τῷ Πανὶ περὶ τὴν Ταφόσιριν, ἀχθῆναι τὸ τῶν Σατύρων γένος. Φιλόμουσον δὲ ὄντα, περιάγειν πλῆθος μουσουργῶν· ἐν οἷς καὶ παρθένους ἐννέα δυναμένας ᾄδειν, καὶ τἄλλα πεπαιδευμένας τὰς παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ὀνομαζομένας Μούσας, ὧν ἡγεῖσθαι τὸν Ἀπόλλωνα. Παντὸς δὲ ἔθνους ὡς θεὸν ἀποδεχομένου τὸν Ὄσιριν, διὰ τὰς εὐεργεσίας, πανταχοῦ μνημεῖα ἑαυτοῦ καταλιπεῖν, κτίσαι δὲ καὶ πόλεις οὐκ ὀλίγας ἐν Ἰνδοῖς. Ἐπελθεῖν δὲ καὶ τὰ ἄλλα τὰ κατὰ τὴν Φρυγίαν ἔθνη, καὶ περαιωθῆναι κατὰ τὸν Ἑλλήσποντον εἰς Εὐρώπην· καὶ Μακεδόνα μὲν τὸν υἱὸν ἀπολιπεῖν Μακεδονίας βασιλέα, D Τριπτολέμῳ δὲ ἐπιτρέψαι τὰς κατὰ τὴν Ἀττικὴν γεωργίας· καὶ μετὰ ταῦτα ἐξ ἀνθρώπων εἰς θεοὺς μεταστάντα, τυχεῖν ὑπὸ Ἴσιδος καὶ Ἑρμοῦ ἱερῶν καὶ τῶν ἄλλων τῶν ἐπιφανεστάτων ἐν θεοῖς τιμῶν. Τούτου δὲ καὶ τελετὰς καταδεῖξαι, καὶ πολλὰ περὶ αὐτοῦ μυστικῶς εἰσηγήσασθαι. Ἀναιρεθῆναι δὲ αὐτὸν ὑπὸ Τυφῶνος τοῦ ἀδελφοῦ, πονηροῦ καὶ ἀσεβοῦς ὄντος· ὃν διελόντα τὸ σῶμα τοῦ φονευθέντος εἰς ἓξ καὶ εἴκοσι μέρη, δοῦναι τῶν συνεπιτιθεμένων ἑκάστῳ μερίδα, βουλόμενον ἅπαντα μετασχεῖν τοῦ μύσους. Τὴν δὲ Ἶσιν ἀδελφὴν οὖσαν Ὀσίριδος καὶ γυναῖκα μετελθεῖν τὸν φόνον, συναγωνιζομένου τοῦ παιδὸς αὐτῆς

[a] Ισ. οἴνῳ.

(49) *Παραλαβεῖν*. Sic enim Diodor., quod longe rectius quam καταλαβεῖν, quod in alia editione.

Ὤρου. Ἀνελοῦσαν δὲ τὸν Τυφῶνα καὶ τοὺς συμπράξαντας, παρὰ τὴν νῦν Ἀνταίου καλουμένην κώμην βασιλεῦσαι τῆς Αἰγύπτου. Εὑροῦσαν δὲ πάντα τὰ μέρη τοῦ σώματος, πλὴν τῶν αἰδοίων τοῦ Ὀσίριδος, ἑκάστῳ μέρει περιπλάσαι λέγουσιν αὐτὴν τύπον ἀνθρωποειδῆ, παραπλήσιον Ὀσίριδι τὸ μέγεθος, ἐξ ἀρωμάτων καὶ κηροῦ, καὶ παραδοῦναι τοῖς ἱερεῦσι καθ' ὅλης τῆς Αἰγύπτου τιμᾷν, καθιερῶσαι δὲ καὶ τῶν παρ' αὐτοῖς γινομένων ζώων ἓν ὁποῖον ἂν βουληθῶσιν. Τοὺς δὲ ταύρους τοὺς ἱεροὺς, καὶ τόν τε ὀνομαζόμενον Ἆπιν, καὶ τὸν Μνεῦιν Ὀσίριδι καθιερωθῆναι, καὶ τούτους σέβεσθαι καθάπερ θεοὺς, κοινῇ καταδειχθῆναι πᾶσιν Αἰγυπτίοις. Ταῦτα γὰρ τοῖς εὑροῦσι τὸν τοῦ σίτου καρπὸν συνεργῆσαι πρὸς τὸν σπόρον, καὶ τὰς κοινὰς γεωργίας. Ὀμόσαι δὲ τὴν Ἶσιν, μηδενὸς ἀνδρὸς ἔτι συνουσίαν δέξασθαι, μεταστᾶσαν δὲ καὶ αὐτὴν ἐξ ἀνθρώπων, τυχεῖν ἀθανάτων τιμῶν, καὶ ταφῆναι κατὰ τὴν Μέμφιν. Τὰ μὲν οὖν ἀνευρεθέντα τοῦ Ὀσίριδος μέρη, ταφῆς ἀξιωθῆναί φασι τὸν εἰρημένον τρόπον, τὸ δὲ αἰδοῖον ὑπὸ μὲν Τυφῶνος εἰς τὸν ποταμὸν ῥιφῆναι λέγουσιν, ὑπὸ δὲ τῆς Ἴσιδος οὐδὲν ἧττον τῶν ἄλλων ἀξιωθῆναι τιμῶν ἰσοθέων. Ἔν τε γὰρ τοῖς ἱεροῖς εἴδωλον αὐτοῦ κατασκευάσασαν, τιμὰς καταδεῖξαι καὶ τελετὰς, καὶ τὰς θυσίας τὰς τῷ θεῷ τούτῳ γινομένας ἐντίμους ποιῆσαι. Διὸ καὶ τοὺς Ἕλληνας ἐξ Αἰγύπτου παρειληφότας τὰ περὶ τοὺς ὀργιασμοὺς, καὶ τὰς Διονυσιακὰς ἑορτὰς, τιμᾷν τοῦτο τὸ μόριον ἐν τοῖς μυστηρίοις, καὶ ταῖς τοῦ θεοῦ τούτου τελεταῖς τε καὶ θυσίαις, ὀνομάζοντας αὐτὸ φαλλόν. Τοὺς δὲ λέγοντας ἐν Θήβαις ταῖς Βοιωτικαῖς γεγονέναι τὸν θεὸν ἐκ Σεμέλης καὶ Διὸς, σχεδιάζειν. Ὀρφέα γὰρ εἰς Αἴγυπτον μεταβαλόντα καὶ μετασχόντα τῆς τελετῆς, καὶ τῶν Διονυσιακῶν μυστηρίων μεταλαβεῖν, τοῖς τε Καδμείοις φίλον ὄντα καὶ τετιμημένον ὑπ' αὐτῶν, μεταθεῖναι τοῦ θεοῦ τὴν γένεσιν, ἐκείνοις χαριζόμενον. Τοὺς δὲ ὄχλους, τὰ μὲν διὰ τὴν ἄγνοιαν, τὰ δὲ διὰ τὸ βούλεσθαι τὸν θεὸν Ἕλληνα ὀνομάζεσθαι, προσδέξασθαι προσηνῶς τὰς τελετὰς καὶ τὰ μυστήρια. Ἀφορμὰς δὲ ἔχειν τὸν Ὀρφέα πρὸς τὴν μετάθεσιν τῆς τοῦ θεοῦ γενέσεως καὶ τελετῆς, τοιαύτας. Κάδμον ἐκ Θηβῶν ὄντα Αἰγυπτίων, γεννῆσαι σὺν ἄλλοις τέκνοις καὶ Σεμέλην, ταύτην δὲ ὑπὸ τοῦ Διός ποτε (50) φθαρεῖσαν, ἔγκυον γενέσθαι, καὶ τεκεῖν ἑπτὰ μηνῶν διελθόντων βρέφος, οἷόν περ οἱ κατ' Αἴγυπτον τὸν Ὄσιριν γεγονέναι νομίζουσι. Τὸν δὲ Κάδμον, τελευτῆσαν τὸ βρέφος χρυσῶσαι, καὶ τὰς καθηκούσας αὐτῷ ποιήσασθαι θυσίας, ἀνάψαι δὲ καὶ τὴν γένεσιν εἰς Δία, σεμνύνοντα τὸν Ὄσιριν, καὶ τῆς φθαρείσης τὴν διαβολὴν ἀφαιρούμενον. Διὸ καὶ παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ἐκδοθῆναι λόγον, ὡς ἡ Κάδμου θυγάτηρ Σεμέλη τέτοκεν ἐκ Διὸς Ὄσιριν. Ἔπειτα παρελθόντων τῶν μυθογράφων, ἐμπλῆσαι τὸ θέατρον, καὶ τοῖς ἐπιγινομένοις ἰσχυρὰν πίστιν καὶ ἀμετάθετον ἐγγενέσθαι. Καθόλου δέ φασι τοὺς Ἕλληνας ἐξιδιάζεσθαι τοὺς ἐπιφανεστάτους Αἰγυπτίων ἥρωάς τε καὶ θεούς. Καὶ γὰρ Ἡρακλέα τὸ γένος Αἰγύπτιον

dasse; tandemque rebus subductum humanis, templa, ac cæteros qui diis tribui solent honores eximios ab Iside ac Mercurio consecutum esse; qui ejus non modo sacrificia religionesque docuerint, sed etiam pleraque mysteriis involuta ipsius in gratiam excogitarint. Cæterum a Typhone fratre, homine conscelerato et impio interfectum illum fuisse tradunt; qui cum ejus cadaver in sex et viginti partes concidisset, eas in sicarios totidem cædisque fraternæ socios diviserit, quod omnes immani piaculo obstrictos esse vellet. Isin autem, quod Osiridis et soror et uxor esset, operam ei suam navante Oro filio, parricidium ultam esse, cumque Typhonem ac reliquos sceleris administros,
47 circa eum, qui nunc Antæi pagus nominatur, sustulisset, toti Ægypto imperasse. Præterea, cum omnia corporis illius membra præter verenda repperisset, partes singulas, in singulas item hominis effigies, quæ Osirin magnitudine referebant, ex aromatibus ceraque conflatas inclusisse, easque sacerdotibus tota passim Ægypto colendas tradidisse, sic ut ex iis, quæ apud illos nascerentur, animantibus, quodcunque visum esset, consecrarent; tauros autem, qui sacri dicuntur, quosque Apin ac Mnevin ipsi vocant, dedicatos ab iisdem fuisse. Itaque, ut ejusmodi animantes divinis honoribus omnes Ægyptii venerarentur, ubique constitutum, quippe quos primis frumenti inventoribus, tam ad semen terræ committendum, quam ob cæteros agriculturæ labores, ante omnes usui fuisse constaret. Porro eamdem Isin jurejurando confirmasse aiunt, nullius sese viri consuetudinem in posterum admissuram; vitaque functa cum esset, immortales etiam honores consecutam, ac circa Memphin sepultam fuisse. Jam vero cum reperta Osiridis membra, eum in modum quem paulo ante commemoravimus, sepulturæ mandata essent; tum ipsius verenda, quæ a Typhone projecta in fluvium erant, Isidem nihilominus quam cætera divino cultu prosecutam esse ferunt. Nam et illorum in templis simulacrum erexisse, ritusque ac cæremonias, cum legitimis ac solemnibus hujus dei sacrificiis summa cum religione celebranda curasse. Quamobrem ipsos quoque Græcos, qui ab Ægyptiis orgiaca sacra cum Bacchi festis acceperint, membrum illud tam in mysteriis quam in istius numinis initiationibus atque sacrificiis phalli nomine venerari solitos esse. Enimvero, qui Thebis Bœotiæ deum illum ex Jove ac Semele natum esse dicant, id temere ac leviter effutire. Quippe, Orpheum enim, cum in Ægyptum commigrasset, iisque sacris initiatus in ipsorum quoque Bacchi mysteriorum partem ac societatem venisset, propter eam, quæ sibi cum Cadmeis intercedebat, amicitiam, quosque ab illis honores acceperat, numinis illius ortum in ipsorum gratiam transtulisse; multitudinem autem, partim ignoratione veritatis, par- in illa veri patris ignoratione, a Cadmo Bacchi parentem celebratum esse.

(50) *Ὑπὸ τοῦ Διός ποτε.* Diodor., ὑπό του δή ποτε, longe melius, quia paulo post significat Jovem,

tim quod hunc deum genere Græcum haberi vehementer optaret, ejusdem cum initiandi ritus, tum etiam mysteria studiose ac libenter admodum esse complexam. Cæterum Orpheo, transferendi ortus numinis, ejusmodi ansas et occasiones fuisse. Cadmum videlicet Thebis Ægyptiis oriundum, cum
48 aliis aliquot liberis Semelem quoque genuisse, hanc vero a nescio quo forte constupratam, post septem a conceptu menses infantem peperisse, ei, quem apud se natum Ægyptii prædicant, Osiridi persimilem; Cadmum vero infantis mortui cadaver auro convestiisse, eique solemnes sacrificiorum ritus instituisse, ac demum ipsius procreationem Jovi assignasse, hoc utique consilio, ut cum Osiridi majestatem conciliaret, tum ipsam quoque matrem a stupri oblati infamia liberaret. Hunc igitur in modum sparsam illam apud Græcos de Osiride famam esse, quod eum ex Jove Semele Cadmi filia suscepisset; qua fabularum scriptores omnia postmodum theatra compleverint, eoque tandem factum esse, ut constans ejus et inconcussa fides posterorum mentibus insideret. Quin etiam Græcos, ut verbo dicam, celeberrimos quosque aiunt Ægyptiorum heroas atque deos sibi tanquam proprios vindicasse. Nam Herculem etiam, Ægyptius genere cum esset, ac singulari fortitudine præditus, magnam orbis terrarum partem obiisse; eumdem tamen quasi Græcum a Græcis prædicari, tametsi longe ab altero quodam Hercule diversum, quem in Græcia multis post sæculis Alcmena pepererit. Addunt Perseum quoque lucem in Ægypto primum aspexisse, et ipsiusmet Isidis originem a Græcis hominibus translatam Argos fuisse, qui hanc ipsam, Io bovis in figuram aliquando mutatam esse fabulentur; cum eamdem tamen Isin alii, alii Cererem, Thesmophoron, hoc est *legiferam*, alii, nonnulli Lunam, alii denique Junonem esse opinentur. Osirin autem a quibusdam Sarapin, Bacchum ab aliis, a nonnullis Plutonem, ab aliis Ammonem, vel Jovem, vel Pana existimari. Jam ab Iside remedia pleraque ipsamque adeo medicinæ artem inventam esse tradunt, ac simul immortalitatis pharmacum; cujus illa vi Orum filium quem Titanum insidiis exceptum, ac mortuum in aquis repertum, non tantum in lucem reddito animo revocarit, sed etiam immortalitate donarit. Porro hunc Orum, qui deorum novissimus est, in Ægypto regnasse, ejusque nomen, interpretari si velis, Apollinem significare; qui quod ab Iside parente medendi ac vaticinandi artem didicisset, edendis oraculis morbisque sanandis optime de hominum genere mereatur. Est autem hæc communis plurimorum existimatio, Gigantas quosdam immani vastaque mole corporis, ac prodigioso quodam instructos apparatu, Jovem Osirimque deos, Isidis temporibus bello lacessivisse. Ex eo denique legem illam Ægyptiorum de matrimonio cum sororibus ineundo fluxisse volunt,

A ὄντα, δι' ἀνδρίαν ἐπελθεῖν πολλὴν τῆς οἰκουμένης, ἐξοικειοῦσθαι δὲ αὐτὸν τοὺς Ἕλληνας, καὶ μὴν ἕτερον ὄντα τοῦ ἐξ Ἀλκμήνης παρ' Ἕλλησιν ὕστερόν ποτε γενομένου. Φασὶ δὲ καὶ τὸν Περσέα γενέσθαι κατὰ τὴν Αἴγυπτον, καὶ τῆς Ἴσιδος τὴν γένεσιν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων εἰς Ἄργος μεταφέρεσθαι, μυθολογούντων αὐτὴν εἶναι Ἰὼ, τὴν εἰς βοὸς τύπον μεταμορφωθεῖσαν, τὴν αὐτὴν δὲ, τοὺς μὲν Ἶσιν, τοὺς δὲ Δήμητραν, τοὺς δὲ Θεσμοφόρον, ἄλλους δὲ Σελήνην, καὶ ἄλλους Ἥραν νομίζειν. Τὸν δὲ Ὄσιριν, τοὺς μὲν Σάραπιν, τους δὲ Διόνυσον, τοὺς δὲ Πλούτωνα, τοὺς δὲ Ἄμμωνα, τοὺς δὲ Δία, ἑτέρους δὲ Πᾶνα νομίζειν. Εὑρετὴν δὲ γενέσθαι τὴν Ἶσίν φασι φαρμάκων πολλῶν, καὶ ἰατρικῆς ἐπιστήμης· εὑρεῖν δὲ καὶ τὸ τῆς ἀθανασίας φάρμακον, δι' οὗ τὸν υἱὸν Ὧρον ὑπὸ τῶν B Τιτάνων ἐπιβουλευθέντα, καὶ νεκρὸν εὑρεθέντα καθ' ὕδατος, μὴ μόνον ἀναστῆσαι δοῦσαν τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀθανασίας ποιῆσαι μεταλαβεῖν. Τὸν δὲ Ὧρον ὕστατον ὄντα τῶν θεῶν, βασιλεῦσαι τῆς Αἰγύπτου. Μεθερμηνευόμενον δέ φασιν αὐτὸν εἶναι τὸν Ἀπόλλωνα, τήν τε ἰατρικὴν καὶ μαντικὴν ὑπὸ τῆς μητρὸς Ἴσιδος διδαχθέντα, διὰ τῶν χρησμῶν, καὶ θεραπειῶν εὐεργετεῖν. Συμφωνεῖται δὲ παρὰ τοῖς πλείστοις, ὅτι τοῖς περὶ τὸν Δία καὶ τὸν Ὄσιριν θεοῖς, κατὰ τὴν Ἴσιδος ἡλικίαν μεγαλόσωμοί τινες Γίγαντες ἐπὶ τὸ τερατῶδες κοσμούμενοι, πόλεμον ἤγειραν. Νομοθετῆσαι δὲ τοὺς Αἰγυπτίους γαμεῖν ἀδελφὰς, διὰ τὸ τὴν Ἶσιν τῷ Ὀσίριδι ἀδελφῷ ὄντι αὐτῆς γαμηθῆναι. » Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τούτων ἱστοροῦσι. C Περὶ δὲ τῶν ἀφιερωμένων ζώων (51) κατ' Αἴγυπτον, τοιοῦτός τις παρ' αὐτοῖς κατέχει λόγος. Τινὲς μέν φασι τοὺς ἐξ ἀρχῆς γενομένους θεοὺς, ὀλίγους ὄντας καὶ κατισχυομένους ὑπὸ τοῦ πλήθους καὶ τῆς ἀσεβείας τῶν γηγενῶν ἀνθρώπων, ὁμοιωθῆναί τισιν ἀλόγοις ζώοις, καὶ οὕτως διαφυγεῖν· ἔπειτα χάριν ἀποδιδόντας τῆς σωτηρίας, ἀφιερῶσαι τὰς φύσεις αὐτῶν τῶν ζώων, οἷς ἀφωμοιώθησαν. Οἱ δέ φασιν, ἐν ταῖς πρὸς τοὺς πολεμίους συμβολαῖς, κατασκευάσαντας εἰκόνας τῶν ζώων, ἃ νῦν τιμῶσι, φορεῖν ταύτας τοὺς ἡγεμόνας ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, καὶ τοῦτο γνώρισμα τῆς ἀρχῆς ἔχειν· ἐν δὲ ταῖς κατὰ τῶν ἐχθρῶν νίκαις, ὡς ἂν αἴτια τὰ ζῶα γενόμενα, ὧν τὰς εἰκόνας ἔφερον, ἀποθεῶσαι. Ἕτεροι δὲ τρίτην αἰτίαν φέρουσι, τῆς χρείας ἕνεκα τῶν ζώων φάσκοντες αὐτὰ τετιD μῆσθαι. Τὴν μὲν γὰρ θήλειαν βοῦν, τίκτειν καὶ ἀροῦν. Τὰ δὲ πρόβατα τίκτειν καὶ σκέπην παρέχειν, καὶ τὴν διὰ τοῦ γάλακτος καὶ τοῦ τυροῦ τροφήν. Τὸν δὲ κύνα συνθηρεύειν ἀνθρώποις, καὶ φυλακτικὸν εἶναι. Διόπερ τὸν θεὸν τὸν παρ' αὐτοῖς καλούμενον Ἄνουβιν, κυνὸς ἔχειν κεφαλήν· ἐμφαίνοντες, ὅτι σωματοφύλαξ ἦν τῶν περὶ τὸν Ὄσιριν καὶ τὴν Ἶσιν. Ἔνιοι δέ φασι, τῆς Ἴσιδος προηγουμένης τοὺς κύνας, καθ' ὃν καιρὸν ἐζήτει τὸν Ὄσιριν, τά τε θηρία καὶ τοὺς ἀπαντῶντας ἀπείργειν. Καὶ τὸν μὲν αἴλουρον πρὸς τὰς ἀσπίδας εὔθετον ὑπάρχειν καὶ τὰ ἄλλα δακετὰ τῶν ἑρπετῶν, τὸν δὲ ἰχνεύμονα, τὰ τῶν κροκοδείλων ᾠὰ συντρίβειν, ἀναιρεῖν

(51) Ἀφιερωμένων ζώων. Sequentia de animantium apud Ægyptios consecratione, Diodorus fuse lib. I, p. 74 et seq.

τε καὶ τοὺς κροκοδείλους πηλῷ κυλιόμενον, καὶ ἐπιπηδῶντα κεχηνόσι τοῖς στόμασι, διαφαγόντα τε αὐτῶν τὰ ἐντὸς τῆς κοιλίας, νεκροὺς ἀπεργάζεσθαι. Τῶν δὲ ὀρνέων, τὴν μὲν ἴβιν χρησίμην ὑπάρχειν πρός τε τοὺς ὄφεις καὶ τὰς ἀκρίδας καὶ τὰς κάμπας· τὸν δὲ ἱέρακα, πρὸς τοὺς σκορπίους καὶ κεράστας, καὶ τὰ μικρὰ τῶν δακετῶν θηρίων, καὶ διὰ τὸ συμβάλλεσθαι ταῖς μαντείαις· τὸν δ' ἀετὸν, διὰ τὸ βασιλικὸν εἶναι· τὸν δὲ τράγον φασὶν ἀποτεθεῶσθαι, καθάπερ καὶ τοῖς Ἕλλησι τὸν Πρίαπον, διὰ τὸ γεννητικὸν μόριον· τὸ μὲν γὰρ ζῶον εἶναι τοῦτο κατωφερέστατον πρὸς τὰς συνουσίας, τὸ δὲ μόριον τοῦ σώματος, τὸ τῆς γενέσεως αἴτιον, τιμᾶσθαι προσηκόντως, ὡς ἂν ἀρχηγὸν ὂν τῆς τῶν ζώων φύσεως. Καθόλου δὲ τὸ αἰδοῖον, οὐ κατ' Αἰγυπτίους μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων οὐκ ὀλίγους, καθιερωκέναι κατὰ τὰς τελετὰς, ὡς αἴτιον τῆς τῶν ζώων γενέσεως. Τούς τε ἱερεῖς τοὺς παραλαβόντας τὰς πατρικὰς ἱερωσύνας κατ' Αἴγυπτον, τούτῳ τῷ θεῷ μυεῖσθαι· καὶ τοὺς Πᾶνας δὲ, καὶ τοὺς Σατύρους φασὶν ἕνεκα τῆς αὐτῆς αἰτίας τιμᾶσθαι παρὰ ἀνθρώποις. Διὸ καὶ τὰς εἰκόνας αὐτῶν ἀνατιθέναι τοὺς πλείστους ἐν τοῖς ἱεροῖς ἐντεταμένας, καὶ τῇ τοῦ τράγου φύσει παραπλησίως· τὸ γὰρ ζῶον τοῦτο παραδίδοσθαι πρὸς τὰς συνουσίας ὑπάρχειν ἐνεργότατον. Τοὺς δὲ ταύρους τοὺς ἱεροὺς, τὸν Ἄπιν καὶ τὸν Μνεῦιν τιμᾶσθαι παραπλησίως τοῖς θεοῖς, ἅμα μὲν διὰ τὴν γεωργίαν, ἅμα δὲ καὶ διὰ τὸ τὴν εὕρεσιν τῶν καρπῶν αὐτοῖς ἀνατιθέναι. Τοὺς δὲ λύκους τιμᾶσθαι, διὰ τὴν πρὸς τοὺς κύνας τῆς φύσεως ὁμοιότητα, καὶ ἐπεὶ τὸ παλαιόν φασι, τῆς Ἴσιδος μετὰ τοῦ παιδὸς Ὥρου μελλούσης διαγωνίζεσθαι πρὸς Τυφῶνα, παραγενέσθαι βοηθὸν ἐξ ᾅδου τὸν Ὄσιριν τῷ τέκνῳ καὶ τῇ γυναικὶ, λύκῳ τὴν ὄψιν ὁμοιωθέντα. Ἕτεροι δὲ λέγουσιν Αἰθίοπας στρατεύσαντας ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον, ὑπὸ πλήθους λύκων διωχθῆναι· διὸ καὶ Λυκοπολίτην κληθῆναι τὴν χώραν. Τὸν δὲ κροκόδειλον σέβεσθαί φασι, διὰ τὸ μὴ τολμᾷν διανήχεσθαι τὸν Νεῖλον τοὺς ἀπὸ τῆς Ἀραβίας καὶ Λιβύης λῃστὰς, τῶν κροκοδείλων χάριν. Φασὶ δέ τινα τῶν παρ' αὐτοῖς βασιλέων διωκόμενον ὑπὸ τῶν ἰδίων κυνῶν, καταφυγεῖν εἰς τὴν λίμνην, ἔπειτα ὑπὸ κροκοδείλου ἀναληφθέντα παραδόξως, εἰς τὸ πέραν ἀπενεχθῆναι. Αἰτίας δὲ καὶ ἄλλας φασί τινες τῆς τῶν ἀλόγων ζώων τιμῆς. Τοῦ γὰρ πλήθους τὸ παλαιὸν ἀφισταμένου τῶν βασιλέων, καὶ συμφρονοῦντος εἰς τὸ μηκέτι βασιλεύεσθαι, ἐπινοῆσαί τινα διάφορα σεβάσματα αὐτοῖς τῶν ζώων παρασχεῖν, ὅπως ἑκάστων τὸ μὲν παρ' αὐτοῖς τιμώμενον σεβομένων, τοῦ δὲ παρὰ τοῖς ἄλλοις ἀφιερωμένου καταφρονούντων, μηδέποτε ὁμονοῆσαι δύνωνται πάντες οἱ κατ' Αἴγυπτον. Ὅταν δὲ ἀποθάνῃ τι τῶν εἰρημένων ζώων, σινδόνι καλύψαντες, καὶ μετ' οἰμωγῆς τὰ στήθη καταπληξάμενοι, ἐν ἱεραῖς θήκαις θάπτουσιν. Ὃς δ' ἄν τι τούτων τῶν ζώων ἑκὼν διαφθείρῃ, θανάτῳ περιπίπτει, πλὴν ἐὰν αἴλουρον ἢ τὴν ἴβιν ἀποκτείνῃ. Ταῦτα γὰρ ἐάν τε ἑκὼν, ἐάν τε ἄκων ἀποκτείνῃ τις, πάντως θανάτῳ περιπίπτει. Ἀλλὰ μὴν, καὶ καθ' ἣν οἰκίαν εὑρεθῇ κύων τετελευτηκὼς, ξυροῦνται πάντες ὅλον τὸ σῶμα, καὶ ποιοῦνται πέν-

49 quod Osiris primus Isidem sororem in uxorem accepisset. » Atque hujusmodi sunt, quæ de hominibus in deos consecratis Ægyptiorum historiæ prodiderunt. Jam vero de animalium consecratione hæc ab iisdem fere tradi solent. Quibusdam sane placet, qui ab initio dii fuerint, cum ob paucitatem, hominum terrenorum partim multitudine partim impietate opprimerentur, eos animalium ratione carentium forma tectos periculum declinasse, eorumque naturas, quorum mutuati similitudinem fuerant, ut aliquam ob acceptæ salutis beneficium gratiam referrent, consecrasse. Alii vero sic existimant, quod in certaminibus adversum hostes initis, earum animantium, quas ipsi nunc venerantur, arte elaboratas imagines, summis in capitibus exercitus duces ac principes, sic tanquam imperii monimentum aliquod et insigne, gestassent, partis postmodum victoriis, illas ab iisdem, quasi victoriam peperissent, deorum in numerum relatas fuisse. Postremo sunt, qui tertiam cultus ejusmodi causam proferant, utilitatem eam, quam ex hoc animantium genere perciperent. Quippe, bovem enim feminam non parere modo, sed etiam arare; ab ovibus autem fetus, vestes, lactis, caseique alimentum suppeditari; canem usui cum ad venationem, tum ad custodiam hominibus esse; quam ob causam, deum illum, quem Anubim nominant, canino esse capite, ut eum Osiridis et Isidis prætorianum fuisse militem significent, quanquam non desunt, qui velint, Isidem quo tempore Osirin quæreret, præeuntes secum duxisse canes, qui feras et obvium quemque summoverent. Porro felem quidem adversum aspidas reliquosque serpentes, qui morsu venenum infundunt, perutilem esse: ichneumonem autem non modo crocodilorum ova conterere, sed etiam crocodilos ipsos exstinguere, quod in cœno ante volutatus, inhiantia ipsorum ora insiliat, quæque ventre continentur intestina corrodat. Ex avibus etiam, plurimum ibin contra serpentes, locustas et erucas opis auxiliique conferre; nec minus accipitrem contra scorpiones ac cerastas minorumque bestiarum vulgus, quæ morsu pestem et interitum afferunt, cum eidem prætere a multum in auguriis divinationibusque tribuatur; aquilam denique, quod regium aliquid præ se ferat, venerationi esse. Jam, hircum ipsum quoque tanquam deum ab illis habitum fuisse, nihilominus quam Priapum a Græcis, ob membrum corporis ad generationem comparatum; quippe hoc animantis genus in Venerem pronum admodum esse atque propensum : **50** illam vero partem corporis, cui debetur generatio, quod potissimum animalium naturæ principium sit, non sine ratione coli. Et sane partem istam, si in universum loqui placet, non ab Ægyptiis modo, sed ab aliis etiam plerisque gentibus in sacrorum initiis, utpote causam generationis animantium esse consecratam, ipsosque adeo sacerdotes, qui patrium in Ægypto sacerdotium hæreditario quasi jure accipiant, numinis hujus

mysteriis initiari. Quin etiam et Panas et Satyros aiunt eamdem ob causam venerationem ab hominibus consecutos esse, quorum simulacra plerique, magna cum hircorum natura similitudine, in templis arrigentia dedicarint, quod nimirum hoc animal salacissimum habeatur. Sacros tauros Apin ac Mnevin quod attinet, divinos ipsis honores concedi, partim quod arandæ terræ serviant, partim quod iis ipsarum quoque frugum inventio tribuatur. Lupos vero similiter coli, non modo propter eam, quam habent cum canibus naturæ affinitatem, sed etiam quod olim, inquiunt, Iside cum Oro filio adversus Typhonem dimicatura, filio simul et uxori suppetias ab inferis excitatus et lupi forma tectus Osiris tulisset. Quanquam alii tradunt Æthiopes, cum in Ægyptum incubuissent, a luporum multitudine pessime vexatos et in fugam actos fuisse, id quod etiam in causa fuerit, cur ea regio Lycopolitana diceretur: Crocodilorum venerationem institutam esse, quod eorum metu Arabiæ Libyæque latrones Nilum transmittere non audeant: et unum quidem suis e regibus, ut canum suorum impetum ac rabiem effugeret, cum in paludem confugisset, a crocodilo quodam præter exspectationem leniter exceptum, atque in ulteriorem ripam transvectum fuisse. His alias quoque brutorum animalium cultus rationes adjiciunt. Enimvero, cum a regibus olim multitudo defecisset, jamque de tollendo funditus regio dominatu conspiratione facta cogitaret, id ab aliquo solerter inventum, uti varios illis ac discrepantes colendorum animantium ritus traderet, ut cum singulis suos quique animantes et religiose colerent, et consecratos ab aliis repudiarent, nunquam universæ totius Ægypti præfecturæ in mutuam consiliorum voluntatumque societatem et conjunctionem venire possent. Jam, ubi animalium istorum aliquod exstinctum est, ipsum linteo opertum sacris in thecis cum ingenti luctu planctuque sepeliunt. **51** Quod si quis eorum quodpiam sponte dataque opera occiderit, morte damnatur. Felem autem vel ibin quisquis sive prudens, sive imprudens peremerit, circa veniam omnem capitis supplicium luit. Præterea, quacumque in domo exstinctus canis repertus fuerit, corpus totum ad cutem usque radentes in luctu versantur universi, ac licet vinum aut frumentum, aut aliquid aliud necessariæ victum annonæ repositum in ædibus illis fuerit, eo tamen sibi nemo prorsus uti fas in posterum esse arbitratur. Cæterum Memphi quidem Apin, Mnevin autem in Solis civitate alunt; Mendæ hircum, crocodilum in Myridis palude, cæteras bestias in sacrorum quorumdam septorum ambitu, quibus similam, aut elixum lacte chondrum ac placentas omnis generis cum anserinis carnibus partim elixis, partim assis objiciunt. Iis autem, quæ cruda vescuntur, aves obtrudunt quam plurimas feminasque pulcherrimas cum singulis maribus enutriunt, quas pellices nominare solent. At vero Api magnifice post mortem consepulto, alterum ei persimilem quærunt; eoque reperto, metu populus universus luctuque liberatur. Vitulus autem primum in Nili civitatem duci-

A θος, κἂν οἶνος, ἢ σῖτος, ἤ τι τῶν πρὸς τὸν βίον ἀναγκαίων τύχῃ κείμενον ἐν τῷ οἴκῳ, οὐκ ἔτι χρήσασθαι αὐτοῖς ὑπομείνειαν. Τρέφουσι δὲ τὸν Ἄπιν ἐν Μέμφει, καὶ τὸν Μνεῦιν ἐν Ἡλίου πόλει· καὶ τὸν τράγον ἐν Μένδῃ, καὶ τὸν κροκόδειλον ἐν τῇ Μύριδος λίμνῃ, καὶ τὰ λοιπὰ θηρία ἐν ἱεροῖς περιβόλοις, σεμίδαλιν προσφέροντες; ἢ χόνδρον ἕψοντες ἐν γάλακτι, καὶ πέμματα παντοδαπὰ μέλιτι φύροντες, καὶ κρέα χήνεια, τὰ μὲν ἕψοντες, τὰ δὲ ὀπτῶντες. Τοῖς δὲ ὠμοφάγοις πολλὰ τῶν ὀρνέων παραβάλλουσι, καὶ θηλείας ἑκάστῳ τῶν ζώων τὰς εὐειδεστάτας συντρέφουσιν, ἃς παλλακίδας προσαγορεύουσιν. Ὅταν δὲ ὁ Ἄπις τελευτήσας ταφῇ μεγαλοπρεπῶς, ζητοῦσιν ἕτερον ὅμοιον· ὅταν δὲ εὑρεθῇ, τὰ μὲν πλήθη τοῦ δέους ἀπολύονται καὶ τοῦ πένθους· ἄγεται δὲ ὁ μό- B σχος πρῶτον εἰς Νείλου πόλιν. Καὶ τότε μόνον αἱ γυναῖκες αὐτὸν ὁρῶσι κατὰ πρόσωπον ἱστάμεναι, καὶ δεικνύουσιν ἀνασυράμεναι τὰ ἑαυτῶν γεννητικὰ μόρια. Τὸν δὲ ἕτερον χρόνον ἅπαντα, κεκωλυμένον ἐστὶν εἰς ὄψιν αὐτὰς ἔρχεσθαι τούτῳ τῷ θεῷ. Φασὶ δὲ τὴν τοῦ Ὀσίριδος ψυχὴν εἰς τοῦτον μετὰ τὴν τελευτὴν μεταστῆναι. Τοιαύτη καὶ ἡ Αἰγυπτίων ἀσχήμων ἀθεότης μᾶλλον ἢ θεολογία, πρὸς ἣν καὶ τὸ ἐνίστασθαι αἰσχρόν. Ἧς καὶ εἰκότως καταπτύσαντες ἀνεχωρήσαμεν; λύτρωσιν καὶ ἐλευθερίαν τῶν τοσούτων κακῶν οὐδετέρως εὑράμενοι, ἢ διὰ μόνης τῆς σωτηρίου καὶ εὐαγγελικῆς διδασκαλίας, τῆς τὰς διανοίας τυφλοῖς τὴν ἀνάβλεψιν εὐαγγελισαμένης. Τούτων δὲ αὐτῶν τὰς σεμνοτέρας δὴ θεωρίας τε καὶ φυσιολο- C γίας, μικρὸν ὕστερον ἐπισκεψόμεθα, ἐπὰν καὶ τὰ Ἑλληνικὰ διαλάβωμεν. Οὕτω δῆτα ἀναμὶξ Αἰγυπτιακῆς ὁμοῦ καὶ Φοινικικῆς συνδραμούσης μυθολογίας, κεκράτηκεν εἰκότως παρὰ τοῖς πλείστοις τῶν ἐθνῶν ἡ τῆς παλαιᾶς πλάνης δεισιδαιμονία. Ἀλλὰ γὰρ λεκτέον καὶ τὰ Ἑλλήνων. Τὰ μὲν δὴ σεμνὰ τῆς Αἰγυπτίων μυθολογίας, τὸν προτεθέντα περιείληφε τρόπον, τὰ δὲ Ἑλληνικὰ, ὅτι τούτων αὐτῶν ἀποσπάσματα καὶ παρακούσματα τυγχάνει, προείρηται μὲν πολλάκις, καὶ διὰ τῆς τῶν προτεθέντων συγγραφέων διαγνώσεως. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς Ἑλληνικῆς θεολογίας γένοιτ' ἂν ἔκδηλον, ἐπαγομένων ἐν ταῖς οἰκείαις περὶ θεῶν ἀναγραφαῖς οἴκοθεν μὲν οὐδὲν, ταῖς δὲ τῶν ἔξωθεν περιπιπτόντων μυθολογίαις. Ξοάνοις τε γὰρ τοῖς παραπλησίοις, καὶ μυστηρίοις τοῖς αὐ- D τοῖς ἀποδείκνυνται συγχρώμενοι, ὡς ἔνεστι μαθεῖν ἐκ τῆς περὶ τούτων ἱστορίας, ἣν ὁ τὰς βιβλιοθήκας ἐπὶ ταὐτὸν ὁμοῦ συναγαγὼν, οὗ καὶ πρόσθεν ἐμνημόνευσα κατὰ τὸ τρίτον καὶ τέταρτον τῆς δηλωθείσης αὐτοῦ πραγματείας ἱστορεῖ, τὴν τῆς ἱστορίας ἀρχὴν ἀπὸ τῶν τοῦ Κάδμου χρόνων πεποιημένος. Τὸν δὲ Κάδμον, μετὰ Μωϋσέα γενέσθαι αἱ ἀκριβεῖς τῶν χρονογραφιῶν παριστῶσι διαδοχαὶ, ὡς κατὰ καιρὸν ἐπιδείξομεν, ὥστε καὶ τῶν Ἑλληνικῶν θεῶν ἀποδείκνυσθαι τὸν Μωϋσέα προτερεῖν· εἰ δὴ πρὸ Κάδμου μὲν οὗτος, οἱ δὲ θεοὶ νεώτεροι τῆς Κάδμου γεγονότες ἡλικίας ἀναφαίνονται. Ἄκουε δ' οὖν τῶν τοῦ συγγραφέως φωνῶν.

tur, ac tum quidem solis mulieribus eum videre licet, quæ coram sistentes sese reductis vestibus honestas ipsi partes ostendunt, ac deinceps ab omni prorsus ejusdem numinis aspectu excluduntur. Hujus autem in corpus Osiridis vita functi animum transmigrasse aiunt. Hæc illa est Ægyptiorum divinitatis omnis ejectio potius, quam theologia, eo usque infamis certe quidem, ut vel eam argumentis oppugnare turpe videatur. Hanc nos jure sane ac merito respuendam nobis repudiandamque putavimus, qui tamen non alia tantorum malorum scelerumque tyrannidem, quam salutaris unius et evangelicæ doctrinæ vi excussimus, quæ mente animoque cæcis videndi facultatem feliciter annuntiat. Quod superest, illas quoque rerum naturalium rationes, quarum honestiorem paulo speciem infandis religionibus obtendunt, postmodum expendemus, si tamen prius de Græcorum etiam rituum superstitione disputaverimus. Enimvero, cum unum aliquod veluti corpus hunc in modum exstitisset, ex permista Phœniciarum Ægyptiarumque fabellarum varietate conflatum, mirum sane videri non debet, si erroris antiqui superstitio perdiu fuerit apud gentes plerasque dominata. Sic igitur, quomodo ante narravi, egregia sese Ægyptiorum commenta fabulæque habuerunt. **52** Nunc ut de Græcis aliquid dicamus, ordo postulat. Et quanquam istas aliud esse nihil quam fragmenta quædam, invectasque perperam et alieno sensu veterum illarum interpretationes, ipsamet jam sæpius laudatorum scriptorum auctoritate judicioque ostendimus; id ipsum tamen producta in lucem Græcorum hominum theologia clarius apparebit : quippe qui in suis illis de universo deorum genere commentariis, proprium domesticumque proferant nihil, sed in exterorum figmenta populorum incidant, partimque simulacris omnino similibus, partim iisdem quoque mysteriis uti convincantur; quemadmodum ex eorumdem historia quivis auferre potest, quam ipsemet Diodorus cujus non semel ante memini tertio quartoque volumine citati operis, quo varias unum in corpus Bibliothecas collegit, fuse prosequitur, eam a Cadmi ætate auspicatus. Hunc vero Cadmum post Moysen natum esse, accurata temporum serie ac successione manifeste comprobatur, ut suo loco ostendemus. Ex quo proinde, Græcorum numinibus antiquiorem fuisse Moysen, certa ratione conficitur, cum is ætate Cadmum antecesserit, post quem Græcorum deos in lucem editos fuisse constat. Sed ipsissima ejusdem auctoris verba jam audi.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ἐπιτομὴ τῶν παρ' Ἕλλησι περί τε θεῶν, καὶ τῶν παρ' αὐτοῖς ἡρώων μυθευομένων.

(52) Κάδμον, τὸν Ἀγήνορος, φασὶν ἐκ Φοινίκης ὑπὸ A τοῦ βασιλέως ἀποσταλῆναι πρὸς ἀναζήτησιν τῆς Εὐρώπης, ἣν ὑπὸ Διὸς ἁρπαγῆναι. Μὴ εὑρόντα δὲ, εἰς Βοιωτίαν ἐλθεῖν κτίσαι τε τὰς αὐτόθι Θήβας, γήμαντα δὲ Ἁρμονίαν τὴν Ἀφροδίτης, γεννῆσαι ἐξ αὐτῆς Σεμέλην καὶ τὰς ταύτης ἀδελφάς. Τῇ δὲ Σεμέλῃ τὸν Δία μιγέντα παρακληθῆναι τὰς ἐπιπλοκὰς ὁμοίας αὐτῇ ποιήσασθαι ταῖς πρὸς τὴν Ἥραν. Ἐπελθόντος δὲ αὐτοῦ θεοπρεπῶς μετὰ βροντῶν καὶ ἀστραπῶν, οὐκ ἐνεγκεῖν τὴν Σεμέλην ἐγκύμονα (53) οὖσαν ἐκτρῶσαι τὸ βρέφος, ὑπὸ δὲ τοῦ πυρὸς αὐτὴν τελευτῆσαι. Τὸν δὲ Δία λαβόντα τὸ παιδίον, παραδοῦναι τῷ Ἑρμῇ· ἐκπέμψαι τε εἰς τὸ ἐν τῇ Νύσῃ ἄντρον, κείμενον μεταξὺ Φοινίκης τε καὶ Νείλου. Οὕτω δὲ τραφέντα τὸν Διόνυσον ὑπὸ τῶν Νυμφῶν, εὑρετὴν τοῦ οἴνου γενέσθαι, καὶ τὴν φυτείαν διδάξαι τῆς ἀμπέλου τοὺς B ἀνθρώπους. Εὑρεῖν δὲ καὶ τὸ ἐκ τῆς κριθῆς κατασκευαζόμενον πόμα, τὸ καλούμενον ζύθον· περιφέρειν δὲ στρατόπεδον, οὐ μόνον ἀνδρῶν, ἀλλὰ καὶ γυναικῶν, καὶ τοὺς ἀδίκους καὶ ἀσεβεῖς τῶν ἀνθρώπων κολάζειν, στρατεῦσαι δὲ εἰς τὴν Ἰνδικὴν τριετεῖ χρόνῳ. Ἐντεῦθεν τοὺς Ἕλληνας καταδεῖξαι τριετηρικὰς θυσίας Διονύσῳ, καὶ τὸν θεὸν νομίζειν κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ποιεῖσθαι τὰς παρὰ τοῖς ἀνθρώποις ἐπιφανείας· σέβειν τε αὐτὸν πάντας ἀνθρώπους, διὰ

CAPUT II.

Eorum epitoma, quæ de Græcorum diis et heroibus fabulose conficta sunt.

Cadmum Agenoris filium memorant, ex Phœnicia jussu regis, Europæ quam Jupiter rapuerat quærendæ gratia profectum esse : hanc vero quod reperire non potuisset, in Bœotiam venisse, quæque ibi sitæ sunt Thebas condidisse, ac Semelén cum ejusdem sororibus ex Harmonia Veneris filia, quam uxorem duxerat, suscepisse. At cum a Jove, qui secum rem habuerat, vehementer Semele petiisset, uti ejus in posterum consuetudine, qua Junonem conveniebat, frui sibi liceret, eum majestate plane divina cum tonitru ac fulguribus accessisse, quorum illa vim cum sustinere non posset, quem utero fetum gestabat abortivum effudisse, flammaque cœlesti conflagrasse. **53** Jupiter autem, inquiunt, exceptum infantem Mercurio tradidit, a quo in quoddam Nysæ antrum Phœniciam inter Nilumque delatus est. Hic ergo Bacchus nympharum studio et opera educatus, vini usu reperto, vineæ simul plantandæ rationem homines docuit, potusque genus, quod ex hordeo conficitur, zythumque, hoc est cerevisia, nominatur, invenit. Idem exercitum ex viris mulieribusque conflatum circumducens, pœnas a facinorosis et impiis expetivit. Quod autem is triennium in Indica expeditione posuisset, Græci trieterica sacra ejus in honorem instituere,

(52) Locus alius est Diodori, ex lib. IV, p. 210 B, at subinde decurtatus.

(53) *Σεμέλην ἐγκύμονα*. Leg. videtur, Σεμέλην καὶ ἐγκύμονα. Apud Diodor., plenius, τὴν δὲ Σεμέλην ἔγκυον οὖσαν, καὶ τὸ μέγεθος τῆς περιστάσεως οὐκ ἐνέγκασαν, τὸ μὲν βρέφος ἐκτρῶσαι, ὑπὸ δὲ τοῦ πυρὸς αὐτὴν τελευτῆσαι. Eadem, sed cum aliqua tamen varietate, lib. II, p. 198 A, ubi Junonis fraude totum id factum esse scribit.

cum per illud tempus Bacchum sese hominibus spectandum præbere solitum putarent. Cæterum divinos honores propter vini munus, quemadmodum Ceres ob inventi frumenti beneficium, ab universo hominum genere impetravit. Jam alium præterea Bacchum fuisse tradunt, qui hunc longo ætatum intervallo præcesserit, quemque Sabazium nonnulli vocant, Jovis ex Proserpina filium. Hujus non ortus modo, sed etiam sacrificia, ritusque nocturni ac latentes, quod perpetuus veluti comes ad concubitus fœditatem pudor adhærescat, ab illis invehuntur. Eum quoque jugandorum boum rationem primum excogitasse aiunt, ideoque cornua ejusdem simulacris affigunt. At vero juniorem alterum ex Semele natum, corporis mollitie luxuque diffluentem, specie formaque præstitisse, atque in res venereas pronum admodum ac proclivem fuisse commemorant. In bellicis autem expeditionibus mulierum turbam circumducebat, a quibus hastæ frondibus tectæ ferebantur. Quinetiam addunt, Musas virgines, eximia rerum plurimarum scientia præditas, itinerum ejus comites fuisse, quæ Bacchi animum partim suavitate cantus, partim saltationis elegantia et concinnitate recrearent. Eidem Silenum pædagogum attribuunt, cujus ex præceptis maxima caperet ad virtutem adjumenta. Porro, mitra quidem revinctum illum caput habuisse ferunt, adversus acutos capitis dolores, quos ex immoderato vini haustu pateretur: Bimatris vero cognomentum accepisse, quod ex uno quidem patre, sed ex matre gemina Bacchi duo nati essent. Ferulam quoque in manum ipsi dare solent, quod cum prisci homines assiduo meri usu in rabiem ac furorem acti, sese baculis ita mutuo cæderent, ut ex plagis interitus aliquando sequeretur, lignorum loco Bacchus eos ferulis uti docuerit. Eum præterea volunt Bacchum quidem a Bacchis mulieribus nominatum esse, Lenæum autem quasi torcularium, quod in torcularibus uvæ calcentur, **54** Bromium denique quasi sonorum ob ingentem illum fragorem, qui cœlitus in ipsius ortu contigerat. Ad extremum Satyros etiam passim ab illo circumductos, qui eum saltationum et tragœdiarum oblectatione ac voluptate mulcerent, adeoque theatrum ipsum, cum iis quæ ad plenam ac numerosam variorum concentuum integritatem pertinent, excogitatum fuisse. Atque hæc de Baccho Græci prodiderunt. Jam vero Priapum ejusdem Bacchi Venerisque filium esse tradunt, quod homines vino madidi naturali quodam in obscenam voluptatem impetu arrigere consueverint. Quanquam aliis placet, honestum corporis humani membrum a veteribus Priapum in fabulis appellatum esse; alii vero malunt, idem ipsum quod humanæ generationis causa sit, immortales honores ex omni sæculorum memoria consecutum fuisse: quemadmodum etiam Ægyptii ferunt Isidem cum investigandis Osiridis membris occupata, veretrum unum ex omnibus reperire non posset, divinum ei cultum instituisse, et arrectum ejus si-

A τὴν τοῦ οἴνου δόσιν· ὥσπερ καὶ τὴν Δήμητραν διὰ τὴν τῆς τοῦ σίτου τροφῆς εὕρεσιν. Εἶναι δέ φασι καὶ ἄλλον Διόνυσον πολὺ τοῖς χρόνοις προτεροῦντα τούτου, τὸν ὑπό τινων Σαβάζιον ὀνομαζόμενον, ἐκ Διὸς καὶ Περσεφόνης γενόμενον, οὗ τὴν γένεσιν, καὶ τὰς θυσίας, καὶ τὰς τιμὰς νυκτερινὰς καὶ κρυφίους εἰσάγουσιν, διὰ τὴν αἰσχύνην τὴν ἐκ τῆς συνουσίας ἐπακολουθοῦσαν, ὃν καὶ πρῶτον βοῦς ἐπιχειρῆσαι ζευγνύειν· ἀφ' οὗ δῆτα καὶ κερατίαν αὐτὸν εἰσάγουσι. Τὸν δὲ ἐκ Σεμέλης νεώτερον, τρυφερὸν τῷ σώματι, καὶ εὐπρεπείᾳ διενεγκεῖν, καὶ πρὸς τὰς ἀφροδισιακὰς ἡδονὰς εὐκατάφορον γενέσθαι φασί. Κατὰ δὲ τὰς στρατείας, γυναικῶν πλῆθος περιάγειν καθωπλισμένας λόγχαις τεθυρσωμέναις. Φασὶ δὲ καὶ τὰς Μούσας αὐτῷ συναποδημεῖν παρθένους οὔσας, B καὶ πεπαιδευμένας διαφερόντως, ἃς καὶ διὰ μελῳδίας καὶ ὀρχήσεως ψυχαγωγεῖν τὸν θεόν· παιδαγωγόν τε αὐτοῦ Σειληνὸν μεγάλα συμβάλλεσθαι αὐτῷ πρὸς ἀρετήν. Πρὸς δὲ τὰς ἐκ τοῦ πλεονάζοντος οἴνου κεφαλαλγίας, ἀναδεδέσθαι τὴν κεφαλὴν μίτρᾳ. Διμήτορα δὲ αὐτὸν προσαγορεύουσι, διὰ τὸ πατρὸς ἑνὸς ὑπάρξαι τοὺς δύο Διονύσους, μητέρων δὲ δυοῖν. Νάρθηκα δὲ προσάπτουσιν αὐτῷ, διὰ τὸ πίνοντας ἄκρατον τοὺς παλαιοὺς τὸν οἶνον, μανιώδεις γίνεσθαι, καὶ ταῖς βακτηρίαις ἀλλήλους τύπτειν, ὡς καὶ ἀναιρεῖσθαί τινας. Ὅθεν καὶ ἀντὶ ξύλων, νάρθηκι χρῆσθαι κατέδειξε. Καλεῖσθαι δὲ αὐτὸν Βάκχον, ἀπὸ τῶν Βακχῶν, Ληναῖον δὲ, ἀπὸ τοῦ πατεῖσθαι τὰς σταφυλὰς ἐν ληνοῖς· Βρόμιον δὲ, ἀπὸ τοῦ κατὰ τὴν γένεσιν C αὐτοῦ βρόμου. Καὶ Σατύρους δέ φασιν αὐτὸν περιάγεσθαι ἐν ταῖς ὀρχήσεσι καὶ ταῖς τραγῳδίαις, τέρψιν αὐτῷ καὶ ἡδονὴν παρέχοντας, καταδεῖξαι δὲ θέατρον, καὶ μουσικῶν ἀκροαμάτων συστήματα. Τοιαῦτα μὲν τὰ περὶ Διονύσου. Τὸν δὲ Πρίαπον, υἱὸν εἶναί φασι Διονύσου καὶ Ἀφροδίτης, διὰ τὸ τοὺς οἰνωθέντας φυσικῶς ἐντετάσθαι πρὸς τὰς ἀφροδισιακὰς ἡδονάς. Τινὲς δέ φασι τὸ αἰδοῖον τῶν ἀνθρώπων τοὺς παλαιοὺς μυθικῶς Πρίαπον ὀνομάζειν. Ἔνιοι δὲ λέγουσι, τὸ γεννητικὸν μόριον αἴτιον ὑπάρχειν τῆς γενέσεως τῶν ἀνθρώπων, καὶ διὰ τοῦτο εἰς ἅπαντα τὸν αἰῶνα τυχεῖν τῆς ἀθανάτου τιμῆς. Ὥσπερ οὖν καὶ οἱ Αἰγύπτιοι τὴν Ἶσιν ἔφησαν τὰ μέλη τοῦ Ὀσίριδος ἀναζητοῦσαν, τὸ αἰδοῖον αὐτοῦ μὴ δυναμένην εὑρεῖν, καταδεῖξαι τιμᾷν ὡς θεὸν, καὶ ἀναθεῖναι κατὰ τὸ D ἱερὸν ἐντεταμένον. Ἀλλὰ καὶ παρ' Ἕλλησιν οὐ μόνον ἐν ταῖς Διονυσιακαῖς τελεταῖς, ἀλλὰ καὶ ταῖς ἄλλαις ἁπάσαις οὗτος ὁ θεὸς τυγχάνει τινὸς τιμῆς, μετὰ γέλωτος καὶ παιδιᾶς παρεισαγόμενος ἐν ταῖς θυσίαις· ὡς καὶ τὸν Ἑρμαφρόδιτον, ὃν ἐξ Ἑρμοῦ καὶ Ἀφροδίτης γεννηθέντα, τυχεῖν τῆς προσηγορίας. Τοῦτον δέ φασι τὸν θεὸν κατά τινας χρόνους φαίνεσθαι παρ' ἀνθρώποις, καὶ γεννᾶσθαι τὴν τοῦ σώματος φύσιν ἔχοντα ἐξ ἀνδρὸς καὶ γυναικός. Ἔνιοι δὲ τὰ τοιαῦτα τέρατα ὑπάρχειν φασὶ, σπανίως τε γενόμενα, σημαντικὰ ποτὲ μὲν κακῶν, ποτὲ δ' ἀγαθῶν γίνεσθαι. Τὰς δὲ Μούσας, θυγατέρας εἶναι Διὸς καὶ Μνημοσύνης· τινὲς δὲ, Οὐρανοῦ καὶ Γῆς. Παρθένους τε αὐτὰς οἱ πλεῖστοι μυθολογοῦσι, τυχεῖν τε τῆς προσηγορίας ἀπὸ τοῦ μυεῖν τοὺς ἀνθρώπους, τοῦτο δέ ἐστι διδά-

σκειν τὰ καλά. Περὶ δὲ τοῦ Ἡρακλέους Ἕλληνες A τοιάδε φασί. Δανάης τῆς Ἀκρισίου καὶ Διὸς, γενέσθαι Περσέα· Περσέως δὲ καὶ Ἀνδρομέδας, Ἠλεκτρύωνα· ἐκ δὲ τούτου γενέσθαι τὴν Ἀλκμήνην, ᾗ μιγέντα τὸν Δία γεννῆσαι τὸν Ἡρακλέα. Μισγόμενον δὲ αὐτῇ, τριπλασίονα τὴν νύκτα ποιῆσαι· μόνην τε ταύτην τοῦ Διὸς τὴν ὁμιλίαν, οὐκ ἐρωτικῆς ἐπιθυμίας ἕνεκα γενέσθαι, καθάπερ ἐπὶ τῶν ἄλλων γυναικῶν, ἀλλὰ τὸ πλεῖστον τῆς παιδοποιίας χάριν. Τὴν δὲ Ἥραν ζηλοτυποῦσαν παρακατασχεῖν μὲν Ἀλκμήνης τὰς ὠδῖνας, τὸν δὲ Εὐρυσθέα πρὸ τοῦ καθήκοντος χρόνου πρὸς τὸ φῶς ἀγαγεῖν, τοῦ Διὸς προαγορεύοντος τὸν τεχθησόμενον κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν βασιλεῦσαι τοῦ Περσιδῶν γένους. Τεκοῦσα δὲ Ἀλκμήνη, ἐξέθηκεν, ὥς φασι, τὸ βρέφος, φόβῳ τῆς Ἥρας. Τὴν δὲ Ἀθηνᾶν ἀγασθεῖσαν τὸ βρέφος, B πεῖσαι τὴν Ἥραν ὑποσχεῖν αὐτῷ τὴν θηλήν. Τοῦ δὲ παιδὸς ὑπὲρ τὴν ἡλικίαν βιαιότερον ἐπισπασαμένου τὴν θηλὴν, ἡ μὲν Ἥρα διαλγήσασα τὸ βρέφος ἔῤῥιψεν· Ἀθηνᾶ δὲ κομισαμένη αὐτὸ, τὴν μητέρα τρέφειν παρεκελεύσατο. Μετὰ δὲ ταῦτα ἡ μὲν Ἥρα δύο δράκοντας ἀπέστειλε, τοὺς ἀναλώσοντας τὸ βρέφος, ὁ δὲ παῖς οὐ καταπλαγεὶς, ἑκατέρᾳ τῶν χειρῶν τὸν αὐχένα θλίψας ἀπέπνιξε τοὺς δράκοντας. Ἀνδρὶ δὲ γενομένῳ τῷ Ἡρακλεῖ, Εὐρυσθεὺς ὁ τὴν βασιλείαν ἔχων τῆς Ἀργείας, προστάττει ἄθλους τελέσαι δώδεκα. Εἰς πολλὴν δὲ ἀμηχανίαν ἐμπεσόντος αὐτοῦ, Ἥρα μὲν ἔπεμψεν αὐτῷ λύσσαν· ὁ δὲ τῇ ψυχῇ δυσφορῶν, εἰς μανίαν ἐνέπεσε· τοῦ πάθους δὲ αὐξανομένου, τῶν φρενῶν ἐκτὸς γενόμενος, τὸν ἑταῖρον καὶ ἀδελφιδοῦν Ἰόλαον ἐπεβάλλετο κτεῖ- C ναι, τοῦ δὲ φεύγοντος, τοὺς ἰδίους παῖδας ἐκ Μεγάρας, τῆς Κρέοντος τοῦ βασιλέως θυγατρὸς, γενομένους αὐτῷ κατετόξευσεν ὡς πολεμίους. Καὶ μετὰ ταῦτα ἠρέμα καταστὰς ὑπουργεῖ τῷ Εὐρυσθεῖ τοὺς δώδεκα ἄθλους. Ἀναιρεῖ δὲ καὶ τοὺς Κενταύρους, μεθ' ὧν Χείρωνα τὸν ἐπὶ τῇ ἰατρικῇ βοώμενον. Φασὶ δὲ ἴδιόν τι συμβῆναι κατὰ τὴν γένεσιν τοῦδε τοῦ θεοῦ. Ζεὺς γὰρ πρώτῃ μὲν ἐμίγη γυναικὶ θνητῇ Νιόβῃ τῇ Φορωνέως, ἐσχάτῃ δὲ, Ἀλκμήνῃ τῇ τοῦ Ἡρακλέους μητρί. Ταύτην δὲ ἀπὸ Νιόβης ἑκκαιδεκάτην γενεαλογοῦσιν. Ἐν ταύτῃ δὲ τὴν πρὸς τὰς θνητὰς ὁμιλίαν κατέλυσεν. Ἀλλὰ γὰρ τελέσας τοὺς ἄθλους ὁ Ἡρακλῆς, τὴν μὲν ἑαυτοῦ γυναῖκα Μεγάραν συνῴκησεν Ἰόλᾳ τῷ ἀδελφιδῷ, διὰ τὴν περὶ τὰ τέκνα συμφοράν. Αὐτὸς δὲ Ἰόλην τὴν Εὐρύτου πρὸς γάμον αἰτήσας, μὴ δόντος D δὲ τοῦ πατρὸς νοσήσας, χρησμὸν λαμβάνει ἀπολυθήσεσθαι τῆς νόσου, εἰ πρότερον πραθεὶς δουλεύσειεν. Πλεύσας οὖν εἰς τὴν Φρυγίαν ὑπό τινος τῶν φίλων πιπράσκεται, καὶ δοῦλος γίνεται Ὀμφάλης βασιλευούσης τῶν τότε Μαιόνων, νυνὶ δὲ Λυδῶν ὀνομαζομένων. Γίνεται δὲ αὐτῷ κατὰ τὸν τῆς δουλείας καιρὸν ἐκ δούλης υἱὸς Κλεόλαος. Γήμας δὲ τὴν Ὀμφάλην, ποιεῖται καὶ ἐξ αὐτῆς παῖδας. Ἐπανιὼν δὲ εἰς τὴν Ἀρκαδίαν, καὶ καταλύσας παρὰ Λεῷ (54) τῷ βασιλεῖ, τῇ θυγατρὶ τούτου λάθρα μιγεὶς, καὶ ποιήσας αὐτὴν ἔγκυον, ἐπανῆλθε. Καὶ μετὰ ταῦτα πάλιν ἔγημε Δηϊάνειραν τὴν Οἰνέως, τετελευτηκότος ἤδη

mulacrum in templo consecrasse. At enim apud Græcos non tantum in Bacchi sacris et initiis, verum et in cæteris quoque omnibus hoc numinis genus, in sacrificia cum risu ac jocis inductum, certo quodam honore prosequuntur. Persimilis huic Hermaphroditus, cui quod Herme et Aphrodite, hoc est Mercurio ac Venere satus esset, hoc nominis tribuere. Ac nonnulli quidem statis quibusdam temporibus deum istum inter homines apparere, virilique simul ac muliebri sexu procreari scribunt : alii contra, quod ejusmodi hominum ortus perraro contingant, eos in prodigiorum loco habitos, res nonnunquam adversas, aliquando secundas prænuntiare defendunt. Præterea Musas alii Jovis ac Mnemosynes, alii Cœli Terræque filias esse volunt : easdem virgines fuisse plerique fabulantur, Musarumque nomine appellatas, quod homines ipsos μυεῖν, id est honesta docere putarentur. De Hercule autem in hunc fere modum Græci loquuntur. Perseum quidem ex Jove et Danae Acrisii filia procreatum, Electryonem ex Andromeda suscepisse, qui Alcmenam postea genuerit : Alcmenam vero Jovi, qui noctem in suo complexu cum tribus noctibus æquaverat, Herculem peperisse. Et quidem solum hunc ex omnibus Jovis congressum, non ex amatoria cupidine ut cæteros, quibus rem cum aliis mulieribus habuerat, sed ex singulari quadam ac præcipua suscipiendæ sobolis cupiditate profectum esse. At Juno zelotypia flagrans, cum Jovem diserte **55** prædicantem audiisset, futurum ut qui eo die nasceretur, is Persidarum generi imperaret, Alcmenæ partu qui maturus jam erat inhibito, Eurystheum in lucem ante legitimum nascendi tempus eduxit. Quin etiam Alcmena Junonis metu sublatum infantem exposuit ; Pallas autem ejusdem admiratione capta, Junonem ipsam ut mammam illi præberet, adduxit, quam ubi vehementius quam ætas ferre videbatur infans attraxisset, Juno doloris impatiens eum projecit, Pallas vero susceptum ut mater aleret sua adhortatione perfecit. Nec multo post geminos dracones qui puerulum deglutirent Juno summittit : at ille nihil territus alterum dextera, sinistra alterum eliso gutture suffocavit. Cum autem virilem Hercules ætatem attigisset, Eurystheus qui tum Argis imperabat, certamina duodecim ei conficienda præscribit, eumque, dum ingenti rerum difficultate anxius ac perturbatus hæret, immisso furore Juno de mentis potestate dejicit. Ergo vi morbi animum in dies altius pervadente, cum jam nullum amplius rationis sensum haberet, socium ac nepotem Jolaum interficere conatus, cumque is sese fuga subduxisset, liberos ipse suos ex Megara Creontis regis filia susceptos sic tanquam hostes sagittis confecit. Postea sibi paulatim mentique redditus suæ, ex imperatis ab Eurystheo certaminibus duodecim victor evasit, ac centauros ipsumque adeo Chironem medicinæ arte

(54) Λεῷ. Diodor., pag. 239 D, Ἄλεῳ, recte. Vide Pausaniam in *Arcadicis*, p. 239, ubi de hoc Herculis flagitio pluribus. Alei filiæ nomen, Αὔγη.

florentem occidit. Cæterum, peculiare ac singulare quidpiam hujus in numinis procreatione contigisse narrant: quippe, Jovem enim, ut cum Niobe Phoronei filia mortalium omnium mulierum principe, ita cum Alcmena Herculis parente omnium postrema rem habuisse, et in ea, quam post Nioben decimam sextam generationis ordine numerant, finem cum mortalibus congrediendi fecisse. Porro, cum e suis illis expeditionibus victor Hercules rediisset, Megaram uxorem, ob acerbam liberorum, quos illa sibi pepererat calamitatem, matrimonio cum Iolao nepote conjunxit: ipse vero cum expetitam ad nuptias Iolen ab Euryto patre non impetraret, in morbum incidit, quo ita demum se liberatum iri ex oraculo intelligit, si prius sese venumdatum voluntariæ servituti manciparet. Igitur in Phrygiam navigatione suscepta, ab uno quodam ex amicis venditus, Omphalen eorum, qui tum quidem Mæones vocabantur, nunc vero Lydorum nomen habent, reginam dominam sortitus est: ac primum servitutis suæ tempore filium ex ancilla quadam genuit, nomine Cleolaum; mox ubi Omphalen ipsam in
56 conjugem duxisset, liberos ex ea quoque suscepit. Inde repetita Arcadia, posteaquam Lei regis filiam, a quo exceptus hospitio fuerat, clandestino concubitu gravidam effecisset, continuo rediit. Tum exstincto jam Meleagro Dejaniram Œnei filiam uxorem ducit, idemque postmodum cum Phylei cujusdam filia, quam bello ceperat, congreditur, ex eaque Tlepolemum generat. Cum autem apud Œneum aliquando cœnaret, eum, qui mensæ ministrabat, quod nescio quid ministerio obeundo peccasset, pugno percussum interemit. Præterea, cum itinere suscepto ad Evenum fluvium accessisset, Nessum ibi centaurum offendit, qui viatores mercede trajiceret. Hic transvecta primum Dejanira, mulieris amore captus ob elegantiam formæ singularem, ipsam vi opprimere conabatur; sed cum illa virum magna voce appellasset, Hercules centaurum quidem sagitta confixit; Nessus autem in flagranti concubitu ob vulneris acerbitatem morti jam proximus, philtrum Dejaniræ sese daturum pollicetur, quo si uti velit, omnino perficiat ut ne alterius unquam Hercules mulieris amoribus capiatur. Jubet itaque, seminis sui defluentis aliquid colligere, quod cum oleo et sanguine, qui ex teli cuspide distillabat, commisceret, eoque tunicam Herculis ungeret. Paruit Dejanira, atque apud se pharmacum servavit. At Hercules rursus cum aliis duabus, quas bello ceperat, consuevit, quarum altera Phyllantis cujusdam filia Antiochum, altera vero Astyanira nomine, rege Armenio parente sata, Ctesippum ei peperit. Deinde Thespis Atheniensis Erecthei filius, qui ex diversis mulieribus filias quinquaginta genuerat, cum eas omnes ex Herculis complexu prolem suscipere vehementer optaret, eum ad solemne quoddam sacrificium invitat, eidemque magnifice admodum lauteque accepto singulas scorsim summittit. Ille autem cum omnibus una

τοῦ Μελεάγρου. Λαβὼν δὲ αἰχμάλωτον τὴν Φυλέως θυγατέρα, ἐπεμίγη αὐτῇ, καὶ ἐτέκνωσε Τληπόλεμον. Δειπνῶν δὲ παροινεῖ (55), τὸν διακονοῦντα περί τι διαμαρτήσαντα κονδύλῳ πατάξας ἀπέκτεινεν. Ἐπεὶ δὲ πορευόμενος ἦλθε πρὸς τὸν Εὔηνον ποταμὸν, καταλαμβάνει Νέσσον τὸν Κένταυρον, μισθοῦ διαβιβάζοντα τὸν ποταμόν. Οὗτος δὲ πρότερον διαβιβάσας τὴν Δηϊάνειραν, καὶ διὰ τὸ κάλλος ἐρασθεὶς αὐτῆς, ἐπεχείρησεν αὐτὴν βιάσασθαι. Ἐπιβοωμένης δὲ αὐτῆς τὸν ἄνδρα, ὁ μὲν Ἡρακλῆς ἐτόξευσε τὸν Κένταυρον· ὁ δὲ Νέσσος μεταξὺ μισγόμενος, καὶ διὰ τὴν ὀξύτητα τῆς πληγῆς εὐθὺς ἀποθνήσκων, ἔφησε τῇ Δηϊανείρᾳ δώσειν φίλτρον, ὅπως μηδεμιᾷ τῶν ἄλλων γυναικῶν Ἡρακλῆς θελήσῃ πλησιάσαι. Παρεκελεύσατο οὖν, λαβοῦσα (55*) τὸν ἐξ αὐτοῦ πεσόντα γόνον, καὶ τούτῳ προσμίξασαν ἔλαιον καὶ τὸ ἀπὸ τῆς ἀκίδος ἀποσταζόμενον αἷμα, χρίσαι τὸν χιτῶνα τοῦ Ἡρακλέους. Τοῦτο δὲ ποιήσασα Δηϊάνειρα, κατεῖχε παρ' ἑαυτῇ τὸ φάρμακον. Πάλιν δὲ ὁ Ἡρακλῆς τὴν Φύλαντος θυγατέρα λαβὼν αἰχμάλωτον, καὶ μιγεὶς αὐτῇ, υἱὸν Ἀντίοχον ἐγέννησε. Καὶ πάλιν Ἀστυάνειραν τὴν Ἀρμενίου τοῦ βασιλέως θυγατέρα λαβὼν αἰχμάλωτον, καὶ μιγεὶς αὐτῇ, Κτήσιππον υἱὸν ἐγέννησε. Θέσπις δὲ ὁ Ἀθηναῖος παῖς Ἐρεχθέως, ἐκ διαφόρων γυναικῶν θυγατέρας ἀριθμῷ πεντήκοντα πεποιηκὼς, φιλοτιμησάμενός τε αὐτὰς ἐξ Ἡρακλέους παῖδας κτήσασθαι, καλέσας ἐπί τινα θυσίαν τὸν Ἡρακλέα, καὶ λαμπρῶς αὐτὸν ἑστιάσας, κατὰ μίαν αὐτῷ τῶν θυγατέρων ἀπέστειλεν. Ὁ δὲ ἐν μιᾷ νυκτὶ διέφθειρε τὰς πάσας, καὶ γίνεται πατὴρ τῶν καλουμένων Θεσπιαδῶν. Λαβὼν δὲ καὶ τὴν Ἰόλην αἰχμάλωτον, καὶ θυσίαν ἐπιτελῶν, ἀποστείλας ἐπὶ τὴν γυναῖκα Δηϊάνειραν, ᾔτει χιτῶνα καὶ ἱμάτιον, οἷς εἰώθει χρῆσθαι πρὸς τὰς θυσίας. Ἡ δὲ τὸν χιτῶνα χρίσασα τῷ παρὰ τοῦ Κενταύρου διδομένῳ (56) φίλτρῳ ἀποστέλλει. Ὁ δὲ Ἡρακλῆς τὸν χιτῶνα περιθέμενος, περιέπεσε τῇ μεγίστῃ συμφορᾷ. Τῆς γὰρ ἀκίδος τὸν ἐκ τῆς Ἐχίδνης ἰὸν ἀπειληφυίας, καὶ διὰ τοῦτο τοῦ χιτῶνος διὰ τὴν θερμασίαν τὴν σάρκα τοῦ σώματος λυμαινομένου, περιαλγὴς γενόμενος τὸν διακονήσαντα ἀπέκτεινεν, αὐτός τε κατὰ χρησμὸν πυρὶ ἑαυτὸν παραδοὺς, οὕτως κατέλυσε τὸν βίον. » Καὶ τὰ μὲν καθ' Ἡρακλέα τοιαῦτα. Περὶ δὲ τοῦ Ἀσκληπιοῦ, φασὶ [illegible] εἶναι υἱὸν Ἀπόλλωνος καὶ Φορωνίδος, ζηλῶσαι δὲ τὴ[illegible] ἰατρικὴν ἐπιστήμην, ἐπὶ τοσοῦτον δὲ προβῆναι τ[illegible] δόξῃ, ὡς πολλοὺς τῶν ἀπεγνωσμένων ἀῤῥώστων πα[illegible] ραδόξως θεραπεύειν. Ὥστε τὸν Δία παροξυνθέντ[illegible] κεραυνῷ βαλόντα αὐτὸν διαφθεῖραι· τὸν δὲ Ἀπόλλω[illegible] διὰ τὴν ἀναίρεσιν τοῦ παιδὸς παροξυνθέντα, φονε[illegible] σαι τοὺς τὸν κεραυνὸν τῷ Διὶ κατασκευάσαντας Κ[illegible] κλωπας. Ἐπὶ δὲ τῇ τούτων τελευτῇ παροξυνθέ[illegible] τὸν Δία, προστάξαι τῷ Ἀπόλλωνι θητεῦσαι παρ' [illegible] μήτῳ, καὶ ταύτην τὴν τιμωρίαν λαβεῖν παρ' αὐ[illegible] τοῦ ἐγκλήματος. Ταῦτα μὲν οὖν ἐν τῷ τετάρτῳ τ[illegible] *Βιβλιοθηκῶν* ὁ Διόδωρος παρατέθειται.

(55) *Παροινεῖ*. Verti *apud Œneum*, Diodor. enim leg. παρ' Οἰνεῖ, quem tribus ante lineis nominavit.

(55*) *Λαβοῦσα*, Forte λαβοῦσαν. Edit.

(56) *Διδομένῳ*. Leg. ἐκδομένῳ. Edit.

eademque nocte congressus, eorum, qui Thespiadæ nominantur, pater effectus est. Postremo cum Iolen quoque captivam abduxisset, sacris operam daturus, misit qui a Dejanira conjuge tunicam et vestem acciperet, quibus in sacrificiis uti solitus erat. Dejanira tunicam Centauri philtro perunctam nuntio ferendam tradit, quam simul atque Hercules induisset, in pestem longe teterrimam incidit; cum enim sagittæ ferrum, quo Nessum vulneraverat, Lernæ veneno tinctum esset, tunica corpus ejus vehementi ardore populabatur. Ille ergo vi doloris adactus, eum, qui funestam ad se vestem attulerat,
57 interfecit, idemque postmodum oraculi jussu vitam incendio terminavit. » Ac de Hercule modo A satis. Jam vero quod Æsculapium attinet, hunc Apollinis ex Phoronide filium esse tradunt, qui cum medicinæ artem præcipuo quodam studio coleret, tantum est in ea laudis et gloriæ consecutus, ut plurimos etiam, quorum deplorata jam salus erat, præter omnium exspectationem incolumitati redderet: quod Jupiter cum moleste ferret, eum fulmine ictum vita spoliavit. Apollo vero interitu filii graviter commotus, Cyclopas fulminis illius artifices interemit: quorum cæde Jupiter vehementius exasperatus Apollinem jussit humilem ac sordidam Admeto regi operam navare, hancque ab eo commissi facinoris pœnam expetivit. Atque hæc Diodorus libro *Bibliothecæ* quarto commemorat.

B Καὶ τὴν λοιπὴν δὲ θεολογίαν πάλιν ὁ αὐτὸς ἐκ τῶν ἄλλων ἐθνῶν μετειληφέναι φησὶ τοὺς Ἕλληνας, γράφων ἐν τῷ τρίτῳ τῆς αὐτῆς *Ἱστορίας* τάδε· « Φασὶ τοίνυν (56*) Ἀτλάντιοι πρῶτον παρ' αὐτοῖς βασιλεῦσαι Οὐρανὸν, τούτου δὲ γενέσθαι παῖδας ἐκ πλειόνων γυναικῶν πέντε πρὸς τοῖς τεσσαράκοντα, ὧν ὀκτωκαίδεκα λέγουσιν ὑπάρχειν ἐκ Τεπαίας (57) γυναικὸς, ἣν σώφρονα γενομένην καὶ πολλῶν ἀγαθῶν αἰτίαν, ἀποθεωθῆναι μετὰ τὴν τελευτὴν, Γῆν μετονομασθεῖσαν. Γενέσθαι δὲ Οὐρανῷ θυγατέρας Βασίλειαν καὶ Ῥέαν, τὴν καὶ Πανδώραν. Τὴν δὲ Βασίλειαν ἐκθρέψασαν τοὺς ἀδελφοὺς, μητρὸς εὔνοιαν παρεχομένην, μητέρα (58) προσαγορευθῆναι. Ὕστερον δὲ μετὰ τὴν τοῦ Οὐρανοῦ τελευτὴν συνοικήσασαν Ὑπερίονι τῷ ἀδελφῷ, γεννῆσαι δύο παῖδας, οὓς καὶ ὠνόμασεν Ἥλιον καὶ Σελήνην. C Τοὺς δὲ ἀδελφοὺς τῆς Ῥέας φοβηθέντας, τὸν μὲν Ὑπερίονα κατασφάξαι, τὸν δὲ Ἥλιον εἰς τὸν Ἠριδανὸν ποταμὸν ἀποπνίξαι· τὴν δὲ Σελήνην ταῦτα μαθοῦσαν, ἀπὸ στέγους ἑαυτὴν ῥίψαι. Τὴν δὲ μητέρα ἐμμανῆ γενομένην πλανᾶσθαι κατὰ τὴν χώραν, λελυμένην μὲν τὰς τρίχας, διὰ τυμπάνων δὲ καὶ κυμβάλων ἐνθεάζουσαν, καὶ ὅλως ἀφανῆ καὶ αὐτὴν γενέσθαι. Τοὺς δὲ ὄχλους θαυμάσαντας τὴν περιπέτειαν, τὸν μὲν Ἥλιον καὶ τὴν Σελήνην μεταγαγεῖν ἐπὶ τὰ κατ' Οὐρανὸν ἄστρα· τήν τε μητέρα τούτων, θεόν τε νομίσαι, καὶ βωμοὺς ἱδρύσασθαι, καὶ ταῖς διὰ τυμπάνων καὶ κυμβάλων ἐνεργείαις τιμῆσαι.

Idem autem, Græcos reliquam pariter suæ theologiæ silvam ab exteris nationibus mutuatos esse docens, operis sui tertio ita fere scribit: « Cœlum Atlantii primum apud se regnasse dictitant, qui liberos quinque supra quadraginta ex pluribus mulieribus procrearit, quorum octodecim Titæa matre natos esse volunt. Hanc vero, quod singulari temperantiæ laude floruisset, ac de suis optime merita esset, divinitatem post obitum consecutam, novoque nomine Terram appellatam fuisse. Præterea Cœli filias Basileam, Rheamque laudant, quæ Pandora quoque nominatur. Ac Basileam quidem aiunt, quod materna plane benevolentia fratres educasset, matrem esse nuncupatam: cumque Cœlo jam vita functo cum Hyperione fratre matrimonium iniisset, liberos genuisse duos, quorum alterum Solem, alteram Lunam vocarit: Rheæ vero fratres, quod ab iis sibi metuerent, Hyperionem primum jugulasse, deinde Solem Eridani fluminis aquis præfocasse; Lunam autem, accepto diræ calamitatis nuntio, sese de summo tecto præcipitem dedisse: matrem denique furore actam, sparsis crinibus, tympanisque ac cymbalis afflatum numinis et impetum ostendentem, totam passim regionem oberrasse, donec ipsa quoque omnium ex oculis evanuisset. Itaque multitudinem hujus novitate casus attonitam, Solem atque Lunam in gemina cœli sidera transtulisse, utriusque vero matrem deæ loco habitam erectis altaribus, et usurpato simili tympanorum cymbalorumque crepitu coluisse.

D « Φρύγες δὲ φασι Μηόνα βασιλεύσαντα τῆς Φρυγίας, παῖδα Κυβέλην κτήσασθαι, ἣν καὶ σύριγγα πρώτην εὑρεῖν, κληθῆναί τε Ὀρείαν μητέρα· Μαρσύαν δὲ τὸν Φρύγα πρὸς ταύτην φιλίαν ἔχοντα, πρῶτον αὐλοὺς συστήσασθαι· διατελέσαι δὲ μέχρι τελευτῆς ἀπείρατον ἀφροδισίων. Τὴν δὲ Κυβέλην συνελθοῦσαν εἰς ὁμιλίαν Ἄττιδι, γενέσθαι ἐγκύμονα. Οὗ γνωσθέντος, ὁ ταύτης πατὴρ τὸν Ἄττιν ἀναιρεῖ, καὶ τὰς τροφούς· τὴν δὲ Κυβέλην ἐμμανῆ γενομένην, ἐπὶ τὴν χώραν ἐκπηδῆσαι, ἐκεῖσέ τε ὀλολύζουσαν καὶ τυμπανίζουσαν διατελεῖν. Συνεῖναι δὲ αὐτῇ Μαρσύαν, ὃν εἰς

58 « At vero Phryges Meonem quemdam aiunt Phrygiæ regem filiam habuisse nomine Cybelem, quæ prima fistulam invenerit, et Montana Mater appellata fuerit: Marsyam autem patria Phrygem, cum ipsi familiaris esset, tibias conflavisse; et corporis integritatem a rebus venereis immunem ac liberam ad obitum usque servasse. Addunt præterea Cybeles Patrem, cum eam ex Attidis consuetudine uterum gestare comperisset, de medio non Attin modo, sed ipsas quoque nutrices sustulisse: qui adolescentis interitus eo Cybeles animum furore

(56*) *Φασὶ τοίνυν*. Diodor. lib. III, p. 189 D, ex quo nonnulla strictim Eusebius.

(57) *Τεπαίας*. Lege Τιταίας cum Diodoro, p. 190 B, ubi etiam ait, octodecim illos Titææ liberos ἀπὸ τῆς μητρὸς ὀνομάζεσθαι Τιτᾶνας. Quæ notatio quam recta sit, mythologi viderint. Vide p. 192 A, pen.

(58) *Μητέρα*. Diodor., μεγάλην μητέρα.

concitavit, ut per universam regionem cum ululatibus, ac tympanorum sonitu perpetuo discursaret. Porro Marsyam tum quidem ut plurimum cum ea versatum esse, postea vero ab Apolline, qui victoriam ex musico certamine cum eodem commisso retulerat, cutem ipsi vivo ac spiranti detractam fuisse. Deinde Apollinem Cybeles amore flagrantem, errorum ei sese ad Hyperboreos usque comitem ac socium præbuisse, Attidisque cadaver sepeliri, Cybelemque ipsam pro dea coli jussisse : quæ causa sit, quamobrem Phryges etiamnum hunc morem ita retineant, ut adolescentis interitum lacrymis luctuque prosequantur, eumque cum Cybele tum exstructis aris, tum solemnibus sacrificiis venerentur. Quin etiam ab iisdem postmodum in Pessinunte Phrygiæ oppido superbum ac magnificum illi templum excitatum, in eoque sacrificia honoresque divinos maximo splendidissimoque apparatu institutos fuisse. Jam vero Cœli filios Hyperione sublato regnum inter sese divisisse, quorum longe clarissimi Atlas et Saturnus evaserint. Atque Atlantem quidem vicina Oceano loca tenuisse, rara quadam astrologiæ cognitione præstantem. Hunc septem filias habuisse nomine Atlantidas, quæ ex primariorum eximiæque indolis deorum concubitu amplissimi generis capita ducesque fuerint, susceptis ejusmodi liberis, quos propter virtutem in deorum heroumque numero postea censuerunt. Earum vero natu maximam, quæ Maia vocabatur, Mercurium Jovi peperisse. At Saturnum non minus avaritia quam libidine intemperantiaque famosum, Rheam sororem secum matrimonio conjunxisse, ex eaque Jovem suscepisse. Et alium quidem jam ante Jovem exstitisse, qui Cœli frater cum esset in Creta regnaverat, quem tamen posterior hic longo dignitatis et gloriæ superarit intervallo. Quippe hunc enim orbi terrarum universo imperasse, cum prior ille soli Cretæ dominatus esset, ubi decem filios Curetas nomine procrearit ; cujus etiam adhuc sepulchrum in Creta ostendi fama est. **59** Porro Saturnum Siciliam, Libyam et Italiam imperio tenuisse, cujus filius Jupiter vitæ rationem inierit paternæ omnino contrariam. Hunc alii regnum cedente ultro patre capessisse volunt, alii consensu populorum, qui patrem odio prosequerentur, electum fuisse : cumque Saturnus, Titanum auxilio fretus, in filium movisset, commisso prælio Jovi cessisse victoriam, qui universum postea mundum peragrarit. Eumdem non robore modo corporis, sed aliarum quoque virtutum laude præstitisse, in eoque curam omnem ac studium posuisse, uti sceleratos quidem meritis pœnis afficeret, bonos autem beneficiis cumularet : id quod in causa fuerit, cur eum rebus humanis subductum Ζῆνα, hoc est vitæ parentem, nominarint, quod hominibus ipse bene vivendi auctor fuisse videretur. Atque hæc sunt

A ἅμιλλαν περὶ μουσικῆς ἐλθόντα τῷ Ἀπόλλωνι, καὶ ἡττηθέντα, ζῶντα ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος ἐκδαρῆναι. Τὸν δὲ Ἀπόλλωνα, ἐρασθέντα τῆς Κυβέλης, συμπλανηθῆναι (59) αὐτῇ μέχρι τῶν Ὑπερβορέων, κελεῦσαί τε θάψαι τὸ Ἄττιδος σῶμα, καὶ τιμᾷν ὡς θεὸν τὴν Κυβέλην. Διόπερ εἰσέτι καὶ σήμερον τοὺς Φρύγας τοῦτο ποιεῖν, θρηνοῦντας τοῦ μειρακίου τὸν θάνατον, βωμούς τε ἱδρυσαμένους, θυσίαις Ἄττιν τε καὶ τὴν Κυβέλην τιμᾷν. Ὕστερον δὲ ἐν Πεσινοῦντι τῆς Φρυγίας κατασκευάσαι ναὸν πολυτελῆ, καὶ τιμὰς καὶ θυσίας καταδεῖξαι μεγαλοπρεπεστάτας. Μετὰ δὲ τὴν Ὑπερίονος τελευτὴν τοὺς Οὐρανοῦ παῖδας διελέσθαι τὴν βασιλείαν, ὧν ὑπάρχειν ἐπιφανεστάτους Ἄτλαντα καὶ Κρόνον. Τοῦτον δὲ τὸν Ἄτλαντα λαβεῖν τοὺς παρὰ τὸν Ὠκεανὸν τόπους, γενόμενον ἀστρολόγον ἄριστον·
B ὑπάρξαι δὲ αὐτῷ καὶ θυγατέρας ἑπτὰ, τὰς καλουμένας Ἀτλαντίδας. Ταύτας δὲ μιγείσας τοῖς εὐφυεστάτοις θεοῖς, ἀρχηγοὺς καταστῆναι τοῦ πλείστου γένους, τεκούσας δι' ἀρετὴν θεοὺς καὶ ἥρωας. Ὧν τὴν πρεσβυτάτην Μαῖαν Διὶ μιγεῖσαν, τεκνοποιῆσαι τὸν Ἑρμῆν. Τὸν δὲ Κρόνον, διαφέροντα πλεονεξίᾳ καὶ ἀσελγείᾳ, γῆμαι τὴν ἀδελφὴν Ῥέαν, ἐξ ἧς γεννῆσαι τὸν Δία. Γεγονέναι δὲ καὶ ἕτερον Δία τὸν ἀδελφὸν μὲν Οὐρανοῦ, τῆς δὲ Κρήτης βασιλεύσαντα, τῇ δόξῃ πολὺ λειπόμενον τοῦ μεταγενεστέρου. Τοῦτον μὲν οὖν βασιλεῦσαι τοῦ σύμπαντος κόσμου· τὸν δὲ τῆς Κρήτης, καὶ δέκα παῖδας γεννῆσαι, τοὺς ὀνομασθέντας Κουρῆτας, δείκνυσθαι δὲ αὐτοῦ φασιν εἰσέτι νῦν τάφον ἐν Κρήτῃ. Δυναστεῦσαι δὲ τὸν Κρόνον κατὰ Σικελίαν καὶ Λιβύην καὶ Ἰταλίαν. Τούτου δὲ γενόμενον τὸν Δία, τὸν
C ἐναντίον τῷ πατρὶ βίον ζηλῶσαι. Διαδέξασθαι δὲ αὐτὸν τὴν βασιλείαν οἱ μέν φασιν ἑκόντος τοῦ πατρὸς παραχωρήσαντος· οἱ δὲ, ὑπὸ τῶν ὄχλων αἱρεθέντα διὰ τὸ μῖσος τὸ πρὸς τὸν πατέρα. Ἐπιστρατεύσαντος δὲ ἐπ' αὐτὸν τοῦ Κρόνου μετὰ τῶν Τιτάνων, κρατῆσαι μάχῃ τὸν Δία, καὶ ἐπελθεῖν πᾶσαν τὴν οἰκουμένην, διενεγκεῖν δὲ αὐτὸν σώματος ῥώμῃ, καὶ ταῖς ἄλλαις ἀρεταῖς, σπουδήν τε ποιεῖσθαι πᾶσαν εἰς κόλασιν μὲν τῶν ἀσεβῶν, εὐεργεσίας δὲ τῶν ἀγαθῶν, ἀνθ' ὧν μετὰ τὴν ἐξ ἀνθρώπων μετάστασιν ὀνομασθῆναι Ζῆνα, διὰ τὸ δοκεῖν τοῦ καλῶς ζῆν αἴτιον γενέσθαι τοῖς ἀνθρώποις. Τῶν μὲν οὖν περὶ τοῖς Ἀτλαντείοις θεολογουμένων, τὰ κεφάλαια ταῦτά ἐστι. Τούτοις δέ φασι καὶ τοὺς Ἕλληνας συγχρῆσθαι. » Ταῦτα ὁ Διό-
D δωρος ἐν τῇ τρίτῃ τῶν *Ἱστοριῶν*. Ὁ δ' αὐτὸς καὶ ἐν τῇ ἕκτῃ ἀπὸ τῆς Εὐημέρου τοῦ Μεσσηνίου γραφῆς, ἐπικυροῖ τὴν αὐτὴν θεολογίαν, ὧδε κατὰ λέξιν φάσκων· « Περὶ θεῶν τοίνυν διττὰς οἱ παλαιοὶ τῶν ἀνθρώπων τοῖς μεταγενεστέροις δεδώκασιν ἐννοίας. Τοὺς μὲν γὰρ ἀϊδίους καὶ ἀφθάρτους εἶναί φασιν, οἷον ἥλιον καὶ σελήνην, καὶ τὰ ἄλλα τὰ κατ' οὐρανὸν ἄστρα, πρὸς δὲ τούτοις, ἀνέμους καὶ τοὺς ἄλλους τοὺς τῆς ὁμοίας φύσεως τούτοις τετευχότας. Τούτων γὰρ ἕκαστον ἀΐδιον ἔχειν τὴν γένεσιν καὶ τὴν διαμονήν· ἑτέρους δὲ λέγουσιν ἐπιγείους γενέσθαι θεοὺς, διὰ δὲ τὰς εἰς ἀνθρώπους εὐεργεσίας (60) τετυχη-

(59) *Συμπλανηθῆναι.* Ita enim Diodor., quod rectius visum est quam συμπλακῆναι, ut ante legebatur, licet hæc etiam lectio ferri possit.

(60) Post εὐεονεσίας Mont. add. ἀθανάτου.

κότας τιμῆς καὶ δόξης, οἷον Ἡρακλέα, Διόνυσον, Ἀρισταῖον, καὶ τοὺς ἄλλους τοὺς τοιούτους ὁμοίως. Περὶ δὲ τῶν ἐπιγείων θεῶν, πολλοὶ καὶ ποικίλοι παραδίδονται λόγοι παρὰ τοῖς ἱστορικοῖς τε καὶ μυθογράφοις. Καὶ τῶν μὲν ἱστορικῶν, Εὐήμερος ὁ τὴν ἱερὰν ἀναγραφὴν ποιησάμενος, ἰδίως ἀνέγραψε· τῶν δὲ μυθολόγων, Ὅμηρος, καὶ Ἡσίοδος, καὶ Ὀρφεὺς, καὶ ἕτεροι τοιοῦτοι τερατωδεστέρους μύθους περὶ θεῶν πεπλάκασιν. Ἡμεῖς δὲ τὰ παρ' ἀμφοτέροις ἀναγεγραμμένα πειρασόμεθα συντόμως ἐπιδραμεῖν, στοχαζόμενοι τῆς συμμετρίας. Εὐήμερος μὲν οὖν φίλος γεγονὼς Κασσάνδρου βασιλέως, καὶ διὰ τοῦτον ἠναγκασμένος τελεῖν βασιλικάς τινας χρείας καὶ μεγάλας ἀποδημίας, φησὶν ἐκτοπισθῆναι κατὰ τὴν μεσημβρίαν εἰς τὸν Ὠκεανόν. Ἐκπλεύσαντα δὲ αὐτὸν ἐκ τῆς εὐδαίμονος Ἀραβίας, ποιήσασθαι τὸν πλοῦν δι' Ὠκεανοῦ πλείους ἡμέρας, καὶ προσενεχθῆναι νήσοις πελαγίαις· ὧν μίαν ὑπερέχειν, τὴν ὀνομαζομένην Παγχαίαν, ἐν ᾗ τεθεᾶσθαι τοὺς ἐνοικοῦντας Παγχαίους εὐσεβείᾳ διαφέροντας, καὶ τοὺς θεοὺς τιμῶντας μεγαλοπρεπεστάταις θυσίαις, καὶ ἀναθήμασιν ἀξιολόγοις, ἀργυροῖς τε καὶ χρυσοῖς· εἶναι δὲ τὴν νῆσον ἱερὰν θεῶν. Καὶ ἕτερα πλείω θαυμαζόμενα κατά τε τὴν ἀρχαιότητα, καὶ τὴν τῆς κατασκευῆς πολυτεχνίαν, περὶ ὧν τὰ κατὰ μέρος, ἐν ταῖς πρὸ ταύτης βίβλοις ἀναγεγράφαμεν· εἶναι δ' ἐν αὐτῇ κατά τινα λόφον ὑψηλὸν καθ' ὑπερβολὴν, ἱερὸν Διὸς Τριφυλαίου, καθιδρυμένον ὑπ' αὐτοῦ, καθ' ὃν καιρὸν ἐβασίλευσε τῆς οἰκουμένης ἁπάσης, ἔτι κατὰ ἀνθρώπους ὤν. Ἐν τούτῳ τῷ ἱερῷ στήλην εἶναι χρυσῆν, ἐν ᾗ τοῖς Παγχαίοις γράμμασιν ὑπάρχειν γεγραμμένας τάς τε Οὐρανοῦ καὶ Κρόνου καὶ Διὸς πράξεις κεφαλαιωδῶς. Μετὰ ταῦτά φησι πρῶτον Οὐρανὸν βασιλέα γεγονέναι, ἐπιεικῆ τινα ἄνδρα καὶ εὐεργέτην, καὶ τῆς τῶν ἄστρων κινήσεως ἐπιστήμονα. Ὃν καὶ πρῶτον θυσίαις τιμῆσαι τοὺς οὐρανίους θεοὺς, διὸ καὶ Οὐρανὸν προσαγορευθῆναι. Υἱοὺς δὲ αὐτῷ γενέσθαι ἀπὸ γυναικὸς Ἑστίας, Πᾶνα καὶ Κρόνον· θυγατέρας δὲ, Ῥέαν καὶ Δήμητραν. Κρόνον δὲ βασιλεῦσαι μετὰ Οὐρανὸν, καὶ γήμαντα Ῥέαν γεννῆσαι Δία καὶ Ἥραν, καὶ Ποσειδῶνα. Τὸν δὲ Δία διαδεξάμενον τὴν βασιλείαν τοῦ Κρόνου, γῆμαι Ἥραν, καὶ Δήμητραν, καὶ Θέμιν· ἐξ ὧν παῖδας ποιήσασθαι, Κουρῆτας μὲν ἀπὸ τῆς πρώτης, Περσεφόνην δὲ ἐκ τῆς δευτέρας, Ἀθηνᾶν δὲ ἀπὸ τῆς τρίτης. Ἐλθόντα δὲ εἰς Βαβυλῶνα, ἐπιξενωθῆναι Βήλῳ· καὶ μετὰ ταῦτα εἰς τὴν Πάγχαιαν νῆσον πρὸς Ὠκεανῷ κειμένην παραγενόμενον, Οὐρανοῦ τοῦ ἰδίου προπάτορος βωμὸν ἱδρύσασθαι. Κἀκεῖθεν διὰ Συρίας ἐλθεῖν πρὸς τὸν τότε δυνάστην Κάσσιον, ἐξ οὗ καὶ τὸ Κάσσιον ὄρος. Ἐλθόντα δὲ εἰς Κιλικίαν, πολέμῳ νικῆσαι Κίλικα τοπάρχην. Καὶ ἄλλα δὲ πλεῖστα ἔθνη ἐπελθόντα παρ' ἅπασι τιμηθῆναι, καὶ θεὸν ἀναγορευθῆναι. » Ταῦτα καὶ τὰ τούτοις παραπλήσια ὡς περὶ θνητῶν ἀνδρῶν, περὶ τῶν θεῶν διελθὼν, ἐπιφέρει λέγων· « Καὶ περὶ μὲν Εὐημέρου τοῦ συνταξαμένου τὴν ἱερὰν ἀναγραφὴν, ἀρκεσθησόμεθα τοῖς ῥηθεῖσι. Τὰ δὲ παρὰ τοῖς Ἕλλησι μυθολογούμενα περὶ θεῶν, ἀκολούθως Ἡσιόδῳ καὶ Ὁμήρῳ καὶ Ὀρφεῖ, πειρασόμεθα συν-

Atlantiorum theologiæ summa veluti capita, quibus ipsos quoque Græcos uti solitos esse tradunt. » Hactenus Diodorus *Historiarum* volumine tertio, qui ejusdem operis sexto hanc ipsam de numinum ratione sententiam Evemeri cujusdam Messenii verbis testimonioque confirmat, ita scribens : « Deorum, inquit, notiones posteris suis veteres tradiderunt omnino duas : alios enim sempiternos et omnis expertes interitus esse dicunt, cujusmodi solem, lunam, ac reliqua cœli astra commemorant, itemque ventos, atque id genus cæteros, qui similem iis naturam sortiti sint : nullum enim istorum nec ortus sui principium habuisse, nec desiturum unquam esse : alios vero, terreni cum nati essent, tamen propter ea beneficia, quibus, hominum sibi genus obstrinxerant, cultum et gloriam consecutos fuisse, quorum in numero Herculem, Bacchum, Aristæum, cum aliis, quorum similis causa erat, posuerunt. Cæterum multa sane admodumque varia de terrenis hisce numinibus cum historici, tum fabularum quoque scriptores memoriæ prodiderunt. Evemerus quidem inter historicos, in sacra illa, quam scripsit, historia proprium hoc sibi delegit argumentum : ex poetis autem Homerus, Hesiodus, Orpheus ac cæteri, quibus fabulæ placuerunt, prodigiosa quædam monstrisque similia de diis commenta somniarunt. Nos vero quæ ab utroque scriptorum genere accepimus, ut modum aliquem teneamus, breviter ea summatimque percurrere conabimur. Evemerus igitur quod regis Cassandri amicus esset, cum ejus causa regia quædam obire munia, et longinquas instituere **60** peregrinationes cogeretur, sese in Oceanum aliquando meridiem versus delatum esse commemorat : cum autem ex felice Arabia solvisset, multos in Oceano dies navigationis cursum tenuisse, donec ad transversas quasdam et obliquas Insulas appelleret, ex quibus ea, quæ cæteris eminebat, Panchæa dicebatur. Hic vero se Panchæos insulares vidisse, qui pietate ac religione præstarent, deosque magnifico admodum sacrificiorum apparatu, donisque pretiosissimis auro argentoque fulgentibus venerarentur. Hanc igitur insulam diis sacram esse, in qua cum alia pleraque viserentur, quæ admirationem partim vetustate rerum, partim singulari artis excellentia commoverent, quæque superioribus libris persecuti sumus ; tum in quodam mirum in modum edito colle Jovis Triphylæi templum ab eodem olim dum adhuc inter homines ageret, orbique terrarum imperaret, excitatum. In hoc aureum cippum fuisse, qui res a cœlo, Saturno, ac Jove præclare gestas Panchaicis litteris summatim exaratas contineret. Quibus subjungit cœlum omnium principem regnasse, virum ut summæ æquitatis, sic benignitatis in omnes eximiæ, quique siderum motus et conversiones apprime calleret, ipsumque adeo quod primus sacrificiis cœlestia numina coluisset, cœli cognomentum invenisse. Eumdem filios ex Vesta conjuge duos habuisse Panem et Satur-

num, filiasque totidem, Rheam ac Cererem. Ipsi vero Saturnum in regnum successisse, qui Rhea secum toro juncta Jovem, Junonem, ac Neptunum procrearit. Jovem autem, cum Saturni regnum hæreditario jure accepisset, uxores duxisse tres, Junonem, Cererem, ac Themidem, quarum ex prima Curetas, Proserpinam ex secunda, ex tertia denique Palladem susceperit. In Babylonem cum venisset, hospitio Beli usum esse, indeque simul ac insulam Panchæam Oceano proximam delatus fuisset, aram Cœlo, cujus nepos erat, sacram erexisse: atque hinc per Syriam ad Cassium quemdam, a quo mons Cassius nomen acceperit, ejusdem ævi principem sese contulisse: mox in Ciliciam ventum cum esset, bello Cilicem toparcham superasse; denique ab omnibus gentibus, quas ille plurimas obiisset, honores consecutum deumque renuntiatum fuisse. » Hæc Diodorus aliaque his similia de numinibus sic tanquam de hominibus morti obnoxiis ubi disputavit, ita prosequitur: **61** « Ad Evemerum quidem quod attinet, qui sacram conscripsit historiam, hæc ab illo mutuatos nos esse sufficiat: deinceps, quas de natura deorum Græci fabulas vulgaverunt, Hesiodi, Homeri Orpheique vestigiis insistentes, carptim summatimque perstringere conabimur. » Tum superioribus illis Græcorum poetarum fictiones attexit. Sed enim ista nobis Græcorum theologiæ quasi fragmenta satis erunt, quibus opportunum utique fuerit solemnes eorumdem numinum in templorum adytis initiandi ritus, arcanaque mysteriorum sacra subjungere, ac diligenter simul videre, num vere divinas illi numinum rationes, Deoque dignum aliquid complexas religiones inferant, an contra ab inferis excitatos errores ac dæmonum fraudibus dolisque conflatos obtrudant, quos risus, imo pudor ex rerum indignitate contractus, aut eorum potius, qui tanta etiamnum in cæcitate versantur, commiseratio jure ac merito excipiat. Atque horum turpitudinem admirabilis ille Clemens, ea quam ad Græcos dirigit *Cohortatione*, nudam omniumque spectandam oculis proponit, quippe qui cum omnes illorum cæremonias sua ipsius experientia cognoverit, tum celerrime ab infami errore caput extulerit, verbi salutaris et evangelicæ doctrinæ vi ex tot tantorumque malorum contagione liberatus. Hæc tu igitur paucis etiam accipe.

A τόμως ἐπιδραμεῖν. » Εἶθ' ἑξῆς ἐπισυνάπτει τὰς τῶν ποιητῶν μυθολογίας. Ἀλλὰ γὰρ τοσαῦτα καὶ ἀπὸ τῆς Ἑλλήνων θεολογίας ἀποχρώντως ἡμῖν ἀποτετμήσθω. Οἷς εὔλογον ἐπισυνάψαι τῶν αὐτῶν θεῶν τὰς ἐν τοῖς ἀδύτοις τελετὰς, καὶ τὰ ἀπόῤῥητα μυστήρια· σκέψασθαί τε πότερον θείας ὡς ἀληθῶς θεολογίας ἐχούσας τι θεοπρεπὲς δεῖγμα φέρουσιν, ἢ κάτωθέν ποθεν μακρᾶς καὶ δαιμονικῆς πλάνης ὁρμῶνται, γέλωτος ἢ καὶ μᾶλλον αἰσχύνης, μᾶλλον δὲ τοῖς ἔτι τυφλώττουσιν οἴκτου ὄντα ἄξια. Ταῦτα δὲ Κλήμης ὁ θαυμάσιος ἐν τῷ πρὸς Ἕλληνας *Προτρεπτικῷ* διαῤῥήδην ἐκκαλύπτει, πάντων μὲν διὰ πείρας ἐλθὼν ἀνὴρ, θᾶττόν γε μὴν τῆς πλάνης ἀνανεύσας, ὡσὰν πρὸς τοῦ σωτηρίου λόγου, καὶ διὰ τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας τῶν κακῶν λελυτρωμένος.
B Βραχέα δ' οὖν καὶ τούτων ἐπάκουσον.

CAPUT III.

Arcanorum initiorum et occultorum mysteriorum epitome, quæ multiplicium deorum superstitione continentur.

« Nolite, inquit, scelerata impiaque adyta curiosius explorare, nec profundorum antrorum hiatus, præstigiis monstrisque plenos, aut Thesproteum lebetem, aut tripodem Cirrhæum, aut æneum Dodonæ tintinnabulum: Gerandryon autem illud desertis olim in arenis cultum, quodque ibidem celebrabatur oraculum, jam vero cum ipsa quercu prorsus emarcuit, rancidis ac vetustate contritis fabulis relinquite. Enimvero, siluit utique fons ille Castalius, siluit Colophonius alter, ac reliquæ simul omnes fatidicæ undæ aruerunt, quas ventoso

C

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γʹ.

Ἐπιτομὴ τῶν ἀπορρήτων τελετῶν, καὶ κρυφίων μυστηρίων τῆς πολυθέου πλάνης.

« Ἄδυτα (61) τοίνυν ἄθεα μὴ πολυπραγμονεῖτε, μηδὲ βαράθρων στόματα τερατείας ἔμπλεα, ἢ λέβητα Θεσπρώτειον (62), ἢ τρίποδα Κιῤῥαῖον (63), ἢ Δωδωναῖον χαλκεῖον· Γεράνδρυον (64) δὲ ψάμμοις ἐρήμαις τετιμημένον, καὶ τὸ αὐτόθι μαντεῖον αὐτῇ δρυῒ μεμαρασμένον μύθοις γεγηρακόσι καταλείψατε. Σεσίγηται γοῦν καὶ ἡ Κασταλίας πηγὴ, καὶ Κολοφῶνος ἄλλη πηγὴ, καὶ τὰ ἄλλα ὁμοίως τέθνηκε τὰ μαντικὰ νάματα, καὶ δὴ τοῦ τύφου κενὰ ὀψὲ μὲν, ὅμως δ' οὖν διελήλεγκται τοῖς ἰδίοις συνεκρεύσαντα μύθοις. Διήγησαι
D ἡμῖν καὶ τῆς ἄλλης μαντικῆς, μᾶλλον δὲ μα-

(61) *Ἄδυτα*. Clementis locus exstat in *Protreptico*, p. 7 edition. Græco-Lat.

(62) *Θεσπρώτειον*. Clem., θεσπρωταῖον· Mont., θεσπρώτιον, quæ omnia probari possunt.

(63) *Κιῤῥαῖον*. Modo a Græcis Κύῤῥαν scriptum reperias, modo Κίῤῥαν. *Cirrham* sæpius Latini dixere. Plinius l. IV, c. 3: « Ultra, inquit, Cirrhæi Phocidis Campi, oppidum Cirrha. »

(64) *Γεράνδρυον*. Ita reposuimus ex Clemente, cum perperam ante legeretur γεράνδρειον. Nec dubium videtur, quin Libycum illud, ac Dodonæ prope geminum Ammonis oraculum intelligat. Sed mirum est apud scriptores omnes de quercu illa, vel alia quavis arbore pervetusta, quod γεράνδρυον hic nominat, silentium. Arrianus quidem, et Curtius lib. IV, qui omnium uberrime oraculi situm solumque describunt, opacissimum ei nemus circumfundunt, nullam tamen alias inter arborem signant, aut vetustate aut cultu eximiam. Plinius autem lib. XII, c. 23, ubi de Hammoniaci, sive Ammoniaci lacryma loquitur, ita scribit: « Æthiopiæ subjecta Africa, inquit, Hammoniaci lacrymam stillat, in arenis suis (inde et nomine etiam ab Hammonis oraculo, juxta quod gignitur arbor quam Metopion vocant), resinæ modo, aut gummi. » Verum, opinor, genus arboris innuit, non singularem aliquam indicat, nec ullam aut vetustatis aut cultus notam adjungit. Theodorus lib. X *De Græc. affect.*, qui totus de oraculis est, inter cætera, καὶ τὴν ἱερὰν δρῦν commemorat, continuoque subdit, καὶ τὸ Δωδωναῖον χαλκεῖον. An ἱερὰ δρῦς nostrum hoc γεράνδρυον est?

νικῆς τὰ ἄχρηστα χρηστήρια, τὸν Κλάριον, τὸν Πύθειον, τὸν Διδυμέα, τὸν Ἀμφιάραον, τὸν Ἀπόλλω (65), τὸν Ἀμφίλοχον, εἰ δὲ βούλει καὶ τερατοσκόπους, καὶ οἰωνοσκόπους, καὶ τοὺς ὀνείρων κριτὰς τοὺς ἀνιέρους (66) σὺν αὐτοῖς· στῆσον δὲ ὁμοῦ παρὰ τὸν Πύθιον ἄγων τοὺς ἀλευρομάντεις, καὶ κριθομάντεις, καὶ τοὺς εἰσέτι παρὰ τοῖς πολλοῖς τετιμημένους ἐγγαστριμύθους· ναὶ μὴν ἄδυτα Αἰγυπτίων καὶ Τυῤῥηνῶν νεκυομαντεῖαι σκότει παραδεδόσθων· μαντικὰ ταῦτα ὡς ἀληθῶς ἀνθρώπων ἀπίστων σοφιστήρια, καὶ πλάνης ἀκράτου κυβευτήρια (67). Συνέμποροι τῆσδε τῆς γοητείας αἶγες ἐπὶ μαντικὴν ἠσκημέναι, καὶ κόρακες ἀνθρώποις χρᾷν ὑπ' ἀνθρώπων διδασκόμενοι. Τί δ', εἴ σοι καταλέγοιμι τὰ μυστήρια; οὐκ ἐξορχήσομαι μὲν ὥσπερ Ἀλκιβιάδην λέγουσιν· ἀπογυμνώσω δὲ εὖ μάλα ἀνὰ τὸν τῆς ἀληθείας λόγον τὴν γοητείαν τὴν ἐγκεκρυμμένην αὐτοῖς, καὶ αὐτούς γε τοὺς καλουμένους ὑμῶν θεοὺς, ὧν αἱ τελεταὶ μυστικαὶ, οἷον ἐπὶ σκηνῆς τοῦ βίου τῆς ἀληθείας ἐγκεκλήσθω (68) θεαταῖς. Διόνυσον Μαινόλην ὀργιάζουσι Βάκχοι, ὠμοφαγίᾳ τὴν ἱερομανίαν ἄγοντες· καὶ τελίσκουσι τὰς κρεανομίας τῶν φόρων (69), ἀνεστεμμένοι τοῖς ὄφεσιν· ἐπολολύζοντες Εὐὰν ἐκείνην, δι' ἣν ἡ πλάνη παρηκολούθησε, καὶ ὁ θάνατος ἐπηκολούθησε. Καὶ σημεῖον ὀργίων Βακχικῶν ὄφις ἐστὶ τετελεσμένος. Αὐτίκα γοῦν κατὰ τὴν ἀκριβῆ τῶν Ἑβραίων φωνὴν, τὸ ὄνομα τὸ Εὔα δασυνόμενον ἑρμηνεύεται ὄφις θήλεια. Δηὼ δὲ καὶ Κόρη δρᾶμα ἤδη ἐγενέσθην μυστικὸν, καὶ τὴν πλάνην, καὶ τὴν ἁρπαγὴν, καὶ τὸ πένθος αὐταῖν Ἐλευσὶς δᾳδουχεῖ. Καί μοι δοκεῖ τὰ ὄργια, καὶ τὰ μυστήρια δεῖν ἐτυμολογεῖν, τὰ μὲν, ἀπὸ τῆς ὀργῆς τῆς Δηοῦς πρὸς Δία γεγενημένης· τὰ δὲ, ἀπὸ τοῦ μύσους τοῦ συμβεβηκότος περὶ τὸν Διόνυσον. Εἰ δὲ καὶ ἀπὸ Μυσοῦντός τινος Ἀττικοῦ, ὃν ἐν κυνηγίᾳ διαφθαρῆναι Ἀπολλόδωρος λέγει, οὐ φθόνος ὑμῶν δεδοξάσθαι τὰ μυστήρια ἐπιτυμβίῳ φωνῇ καὶ τιμῇ. Πάρεστι δὲ καὶ ἄλλως μυθήριά (70) σοι νοεῖν, ἀντιστοιχούντων τῶν γραμμάτων, τὰ μυστήρια. Θηρεύουσι γὰρ εἰ καὶ ἄλλοι τινὲς, ἀτὰρ καὶ οἱ μῦθοι οἱ τοιοίδε, Θρᾳκῶν τοὺς βαρβαρικωτάτους, Φρυγῶν τοὺς ἀνοητοτάτους, Ἑλλήνων τοὺς δεισιδαίμονας. Ὄλοιτο οὖν ὁ τῆσδε ἄρξας τῆς ἀτοπίας ἀνὴρ ἀνθρώποις· εἴτε ὁ Δάρδανος ὁ Μητρὸς θεῶν καταδιδάξας τὰ μυστήρια, εἴτε Ἠετίων ὁ τὰ Σαμοθρᾴκων ὄργια καὶ τελετὰς ὑποστησάμενος, εἴτε ὁ Φρὺξ ἐκεῖνος ὁ Μίδας, ὁ παρὰ τοῦ Ὀδρύσου μαθὼν, ἔπειτα διαδοὺς τοῖς ὑποτεταγμένοις ἔντεχνον ἀπάτην. Οὐ γάρ με ὁ Κύπριος ὁ νησιώτης Κινύρας παραπεῖσαι ποτ'

fastu sero licet, palam tamen aliquando spoliatas viderunt, posteaquam illæ suis cum fabellis omnino diffluxissent. Decanta tu nobis, per me licet, reliqua vaticinationis aut furiosæ potius vanitatis oracula, Clarium, Pythium, Didymea, Amphiaraum, Apollinem, Amphilochum : **62** adde si lubet prodigiorum interpretes, adde augures, profanosque somniorum conjectores. Quin agesis, ac simul eos coram Pythio statue, qui divinationes suas farina hordeove perficiunt, quique a plurimis etiamnum observantur ventriloquos. Jam vero et Ægyptiorum penetralia, et manium apud Etruscos vaticinationes in tenebris jaceant : vesanæ profecto illæ sunt infidelium hominum fallendi artes, et comparatæ ad puram putamque fraudem quasi aleæ ac sortis officinæ. Ejusdem quoque fascinationis veluti negotiationis sociæ habeantur capræ ad divinandum informatæ, nec non corvi illi, quos ad responsa reddenda homines erudiere. Quid si ipsa quoque mysteria tibi enucleem? Non ea quidem temere vulgabo, ut Alcibiadem fecisse tradunt; sed tamen belle admodum quidquid sub iis præstigiarum latet, ipsa veritatis oratione nudabo, quosque deos nuncupatis ac mysticis ritibus colitis, illos sic tanquam in aliqua hujus vitæ scena inclusos veritatis ejusdem spectatorum oculis objiciam. Ac primum, ecce tibi homines furoris œstro perciti Bacchum Mænolen solemnibus Orgiis celebrant, crudarum carnium helluatione sacram insaniam peragentes, cæsarumque victimarum partes dividunt, serpentibus coronati : Evamque illam vastis ululatibus inclamantes, per quam janua est non errori modo, sed ipsi quoque morti patefacta. Et sane, cum orgiorum Bacchicorum sit quasi quoddam insigne serpens arcano ritu consecratus, tum vero si accurate vocem Hebraicam interpretari velis, Heva cum aspiratione graviori serpentem feminam significat. Deinde Ceres et Proserpina in mysticum etiam fabulæ genus transiere, quarum errores et raptum et luctum nocturnis facibus Eleusis illustrat. Ac mihi quidem tanti est, propriam orgiorum et mysteriorum notationem excutere. Orgia sane ἀπὸ τῆς ὀργῆς, hoc est ab iracundia nomen accepere, qua Ceres adversus Jovem exarserat; mysteria vero ἀπὸ τοῦ μύσους, hoc est ab exsecrando scelere, quod circa Bacchum ipsum contigerat. Quod si vocem istam a Mysunte quodam Attico derivare placet, quem Apollodorus in venatione periisse te-

(65) *Τὸν Ἀπόλλω*. Forte glossema est. Quorsum enim, post Clarium, Pythium, Didymea, quæ omnia sunt Apollinis cognomenta, ejusdem nominatim meminisse?

(66) *Τοὺς ἀνιέρους*. Clem. expuncto articulo, leg. ἀνιέρου, significantius, ut videtur et gravius.

(67) *Καὶ πλάνης ἀκράτου κυβευτήρια*. Hæc in Clemente non legimus, nec in Montac. codice; quæ tamen, ni fallor, plane Clementis ex genio.

(68) *Ἐγκεκλήσθω*. Facilis erat conjectura leg. ἐγκυκλήσθω, ut est in Clemente.

(69) *Τῶν φόρων*. Clem., τῶν φόνων, ut et Mont., meo quidem judicio, rectius. Arnobius tamen lib. v legisse visus est τῶν ἐρίφων, *hædos* enim reddidit : quod etiam magis placet; nam et illud, κρεωνομία φόνων, admodum insolens; et hædis optime cum illis Bacchi sacris convenit.

(70) *Μυθήρια*. Ficta vox est. Ἀπὸ τοῦ μυεῖν καὶ θηρεύειν, quasi etiam initiando venentur. Nihil ergo est quamobrem μαστήρια reponatur, præsertim cum subjungat, θηρεύουσι γάρ· dicendum enim potius fuisset, μυστεύουσι γάρ. Nunc τῷ μυθήρια, cum τῷ θηρεύουσιν, optime convenit

statur, equidem nihil hoc vobis invideam, ut mysteria vestra sepulcrali cum nomine, tum etiam honore decorentur. Quinimo liceat tibi mysteria quasi μυθήρια, hoc est venatica, mutua duorum elementorum permutatione, accipere : venantur enim si quæ aliæ, hujusmodi fabulæ, quotquot sive apud Thraces immanitate, sive apud Phryges insania, sive apud Græcos superstitione principes memorantur. **63** At male pereat, quisquis tantæ vecordiæ hominum generi auctor fuit, seu Dardanus, qui Matris Deum mysteria docuit, seu Eetion, qui Samothracum orgia cum eorum initiis protulit, seu Phryx ille Midas, qui cum ab Odrydo callidam et artificii plenam fraudem accepisset, eam postmodum in subditos suæ ditioni sparsit universos. Nec enim mihi Cinyras ille Cyprius insularis unquam imposuerit, qui cum famosam insulæ suæ meretricem deam efficere vehementer optaret, flagitiosa Veneris orgia ex tenebris in lucem ausus est diemque producere. Jam alii Melampodem Amythaonis filium, Cereris festa, luctum, inquam, illum carminibus hymnisque decantari solitum, in Græciam ex Ægypto traduxisse volunt. Istos equidem impiarum fabularum, ac pestiferæ superstitionis parentes, malorum principes omnium fuisse merito dixerim, cum illa mysteria scelerum ac mortis semina in hominum vitam intulerunt. At enim jam tempus est, ut orgia vestra fraudis ac præstigiarum plena esse demonstremus : vos, si modo initiati estis, risu ac sibilis vestras illas fabulas, quibus tantum venerationis tribuitur, præ cæteris excipietis. Ego vero abdita penitusque recondita palam in omnium luce collocabo, nec me pudor ab iis proferendis revocabit, quæ vos divinis honoribus colere non pudeat. Vestra igitur illa, spumæ marinæ proles, Cyprique fetus, ac Cinyræ delicium, Venerem intelligo, quam φιλομηδέα, hoc est veretri amantem, nominatis, quippe *membris ex genitalibus ortam;* fetus utique abscissis illis Cœli genitalibus, usque adeo salacibus, ut secta quoque undam ipsam constuprarint, nec non effusis in libidinem corporis vestri partibus longe dignissimus, Venus ista procreatur. Itaque, in arcanis voluptatis hujus marinæ sacris, grumus salis, effigiesque veretri, tanquam feturæ symbolum iis tradi solet, qui flagitiosi concubitus artibus initiantur : hi vero nummum ipsi tanquam amicæ amatores offerunt. Jam mysteria Cereris aliud nihil sunt, quam incestuosi Jovis cum Cerere matre congressus ejusdemque, matrisne ultra dicam, an uxoris? iracundia, quæ causa fuit cur Brimo quasi fremens et indignabunda vocaretur; itemque Jovis supplicationes, fellis haustus, cordis convulsiones, ac cæteræ id genus infandæ ceremoniæ. Ac Phryges quidem ejusmodi sacra in Attidis, Cybeles, et Corybantium honorem memoriamque faciunt : passim autem fama vulgatum est, Jovem avulsos geminos arietis testiculos in medium Cereris sinum conjecisse, cum a se ipso exactum abscissionis quasi voluntariæ pœnam

A ἄν, τὰ περὶ τὴν Ἀφροδίτην μαχλῶντα ὄργια, ἐκ νυκτὸς ἡμέρᾳ παραδοῦναι τολμήσας, φιλοτιμούμενος θειάσαι πόρνην πολίτιδα. Μελάμποδα δὲ τὸν Ἀμυθάωνος ἄλλοι φασὶν ἐξ Αἰγύπτου μετακομίσαι τῇ Ἑλλάδι τὰς Δηοῦς ἑορτὰς, πένθος ὑμνούμενον. Τούτους ἔγωγ' ἂν ἀρχεκάκους φήσαιμι μύθων ἀθέων, καὶ δεισιδαιμονίας ὀλεθρίου πατέρας, σπέρμα κακίας καὶ φθορᾶς ἐγκαταφυτεύσαντας τῷ βίῳ τὰ μυστήρια. Ἤδη δὲ (καὶ γὰρ καιρὸς) αὐτὰ ὑμῶν τὰ ὄργια ἐξελέγξω ἀπάτης καὶ τερατείας ἔμπλεα, καὶ εἰ μεμύησθε, μᾶλλον ἐπιγελάσεσθε τοῖς μύθοις ὑμῶν τούτοις τιμωμένοις. Ἀγορεύσω δὲ ἀναφανδὸν τὰ κεκρυμμένα, οὐκ αἰδούμενος λέγειν, ἃ προσκυνεῖν οὐκ αἰσχύνεσθε. Ἡ μὲν οὖν ἀφρογενὴς, καὶ κυπρογενὴς, καὶ Κινύρα φίλη, τὴν Ἀφροδίτην λέγω τὴν φιλομηδέα, ὅτι μη-
B δέων ἐξεφαάνθη, μηδέων ἐκείνων τῶν ἀποκεκομμένων οὐρανοῦ, τῶν λάγνων, τῶν μετὰ τὴν τομὴν τὸ κῦμα βεβιασμένων, καὶ ἀσελγῶν ὑμῖν μορίων ἄξιος Ἀφροδίτη γίνεται, καρπὸς ἐν ταῖς τελεταῖς ταύτης τῆς πελαγίας ἡδονῆς, τεκμήριον τῆς γονῆς, ἁλῶν χόνδρος, καὶ φαλλὸς τοῖς μυουμένοις τὴν τέχνην τὴν μοιχικὴν ἐπιδίδοται. Νόμισμα δὲ εἰσφέρουσιν αὐτῇ οἱ μυούμενοι, ὡς ἑταίρᾳ ἐρασταί· Δηοῦς δὲ μυστήρια καὶ Διὸς πρὸς μητέρα Δήμητραν ἀφροδίσιοι συμπλοκαὶ, καὶ μῆνις, οὐκ οἶδ' ὅ τι φῶ λοιπὸν, μητρὸς ἢ γυναικὸς, τῆς Δηοῦς· ἧς δὴ χάριν, Βριμὼ προσαγορευθῆναι λέγεται· ἱκετηρίαι Διὸς, καὶ πόμα χολῆς, καὶ καρδιουλκίαι, καὶ ἀῤῥητουργίαι. Ταῦτα οἱ Φρύγες τελίσκουσιν Ἄττιδι καὶ Κυβέλῃ, καὶ Κορύ-
C βασι. Τεθρυλλήκασι δὲ ὡς ἄρα ἀποσπάσας ὁ Ζεὺς τοῦ κριοῦ τοὺς διδύμους, φέρων ἐν μέσοις ἔῤῥιψε τοῖς κόλποις τῆς Δηοῦς, τιμωρίαν ψευδῆ τῆς βιαίας συμπλοκῆς ἐκτιννύων, ὡς ἑαυτὸν δῆθεν ἐκτεμών. Τὰ σύμβολα τῆς μυήσεως ταύτης ἐκ περιουσίας παρατεθέντα, οἶδ' ὅτι κινήσει γέλωτα, καὶ μὴ γελασείουσιν ὑμῖν (71) διὰ τοὺς ἐλέγχους. Ἐκ τυμπάνου ἔφαγον· καὶ κυμβάλου ἔπιον. Ἐκερνοφόρησα (72)· ὑπὸ τὸν παστὸν ὑπέδυν. Ταῦτα οὐχ ὕβρις τὰ σύμβολα; οὐ χλεύη τὰ μυστήρια; Τί δὴ καὶ τὰ ἐπίλοιπα προσθείην; κύει μὲν ἡ Δημήτηρ, ἀνατρέφεται δὲ ἡ κόρη, μίγνυται δ' αὖθις ὁ γεννήσας οὑτωσὶ Ζεὺς τῇ Φερεφάττῃ, τῇ ἰδίᾳ θυγατρὶ μετὰ τὴν μητέρα Δηὼ, ἐκλαθόμενος τοῦ προτέρου μύσους, καὶ μίγνυται δράκων γενόμενος, ὃς ἦν ἐλεγχθείς. Σαβαζίων γοῦν μυστηρίων σύμ-
D βολον τοῖς μυουμένοις, ὁ διὰ κόλπου θεός· δράκων δὲ οὗτος διολκούμενος (73) τοῦ κόλπου τῶν τελουμένων, ἔλεγχος ἀκρασίας Διός· κύει καὶ ἡ Φερεφάττα παῖδα ταυρόμορφον. Ἀμέλει φησί τις ποιητὴς εἰδωλικός· *Ταῦρος*

(71) *Καὶ μὴ γελασείουσιν ὑμ.* Clem. legend. κἂν μὴ γελάσαι ἔπεισιν ὑμῖν, pleniore et illustriore sensu.

(72) *Ἐκερνοφόρησα.* Ita Clem., non ἐκιρνοφόρησα : recte, κέρνον enim, μυστικὸν ἀγγεῖον, ἢ κρατῆρα nominabant. Hesychius, Pollux, Athenæus.

(73) Clem., δράκων δέ ἐστιν οὗτος διελκόμενος

ob stuprum vi oblatum, hac fraude simularet. **64** Cujus initiationis egregia symbola soluto otiosoque animo producta risum vobis utique moveant, tametsi opinor vobis ridere non libet, quod sic religionum vestrarum indignitas omnium in oculis defigatur, *Ex tympano comedi: bibi ex cymbalo: cernum gestavi: me in thalamum clam insinuavi.* Non hæc symbola probrum et infamiam sapiunt? non sanna ludibrioque digna mysteria sunt? Quid porro si attexam reliqua? Ceres quidem fetum enititur, puella vero educatur: rursum ecce tibi castus Jupiter cum Pherephatta, quam ipse genuerat, post Cererem matrem, congreditur, exsecrandi flagitii prioris oblitus; et congreditur draconis forma tectus: sic tamen ut qui sub ea latet, manifesto postmodum teneatur. Enimvero, Sabaziorum utique mysteriorum, iis qui sacris initiantur, symbolum est, Deus sinum pervadens: Deus autem iste draco est, qui per medium eorum, quos solemni ritu initiant, sinum trahitur, certum plane impotentis Jovis libidinis argumentum. Parit etiam Pherephatta, sed filium taurina specie; nimirum, ut idolorum cultor poeta cecinit:

Πατὴρ δράκοντος, καὶ πατὴρ ταύρου δράκων,
Ἐν ὄρει τὸ κρύφιον βουκόλος τὸ κέντρον.

βουκολικὸν, οἶμαι, κέντρον τὸν νάρθηκα ἐπικαλῶν (74), ὃν δὴ κάλων ἀναστρέφουσιν (75) οἱ Βάκχοι. Βούλει καὶ τὰ Φερεφάττης ἀνθολόγια διηγήσωμαί σοι, καὶ τὸν κάλαθον, καὶ τὴν ὑπὸ Ἀϊδωνέως ἁρπαγὴν, καὶ τὸ χάσμα τῆς γῆς, καὶ τὰς ὗς τοῦ Εὐβουλέως τὰς συγκαταποθείσας ταῖν θεαῖν; δι' ἣν αἰτίαν ἐν τοῖς Θεσμοφορίοις Μεγαρίζοντες χοίρους ἐκβάλλουσι. Ταύτην τὴν μυθολογίαν ποικίλως κατὰ πόλεις ἑορτάζουσιν αἱ γυναῖκες, Θεσμοφόρια, Σκιῤῥοφόρια, Ἀῤῥητοφόρια (76), πολυτρόπως τὴν Φερεφάττης ἐκτραγῳδοῦσιν (77) ἁρπαγήν. Τὰ γὰρ Διονύσου μυστήρια τέλεον ἀπάνθρωπα, ὃν εἰσέτι παῖδα ὄντα, ἐνόπλῳ κινήσει περιχορευόντων Κουρήτων, δόλῳ ὑποδύντων Τιτάνων (78), ἀπατήσαντες παιδαριώδεσιν ἀθύρμασιν, οὗτοι δὴ οἱ Τιτᾶνες διέσπασαν ἔτι νηπίαχον ὄντα, ὡς ὁ τῆς τελετῆς ποιητὴς Ὀρφεύς φησιν ὁ Θρᾴκιος·

Κῶνος, καὶ ῥόμβος, καὶ παίγνια καμπεσίγυια (79),
Μῆλά τε χρύσεα, καλὰ, παρ' Ἑσπερίδων λιγυφώνων.

Καὶ τῆσδε ἡμῖν τῆς τελετῆς τὰ ἀχρεῖα σύμβολα, οὐκ ἀχρεῖον εἰς κατάγνωσιν παραθέσθαι. Ἀστράγαλος, Σφαῖρα, Στρόβιλος, Μῆλα, Ῥόμβος, Ἔσοπτρον, Πόκος. Ἀθηνᾶ μὲν οὖν τὴν καρδίαν τοῦ Διονύσου ὑφελομένη, Παλλὰς ἐκ τοῦ πάλλειν τὴν καρδίαν προσηγορεύθη. Οἱ δὲ Τιτᾶνες, οἱ καὶ διασπάσαντες αὐτὸν, λέβητά τινα τρίποδι ἐπιθέντες, καὶ τοῦ Διονύσου ἐμβαλόντες τὰ μέλη, καθήψων πρότερον· ἔπειτα ὀβελίσκοις περιπείραντες, *ὑπείρεχον Ἡφαίστοιο*. Ζεὺς δ' ὕστερον ἐπιφανεὶς (εἰ θεὸς ἦν, τάχα

Taurus draconem genuit, et taurum draco,
In monte occultum bubulcus stimulum,

bubulci, opinor, stimulum scuticam nominans, quam lignis quibusdam homines Bacchico furore B correpti circumagunt. Visne tu hic etiam lectos a Proserpina flores tibi commemorem, ejusdemque calathum, et raptum a Plutone patratum, et terræ labem, et Eubulei sues, quæ cum utraque dea simul haustæ dicuntur? quod quidem in causa est, cur in Thesmophoriis Megarica lingua porcos ejiciant. Totam hanc fabellam varie mulieres singulis in urbibus solemni festo celebrant, Thesmophoria, Scirrhophoria, Arrhetophoria: atque ita diversis plane tragicisque modis raptum Proserpinæ recolunt. Jam Bacchi mysteria omni diritate teterrima sunt, quippe quem, dum adhuc puerulus esset, ac circum ipsum Curetes armata saltatione agerentur, subeuntes dolo Titanes puerilibus crepundiis ludicrisque deceptum membratim discer- C pserant, quemadmodum Thracius Orpheus hujus sacri vates cecinit,

Turbo, trochus, tum queis in flexus membra cientur
Ludicra, et auricomi blandarum ex arbore fetus
Hesperidum.

Neque vero inutile fuerit, arcani sacri symbola, inutilia licet, hoc loco subjicere, ut omnium judicio sensibusque damnentur. **65** Sunt hæc, Talus, Pila, Trochus, Poma, Turbo, Speculum, Vellus. Ac Minerva quidem, quod ejusdem Bacchi cor furtim sustulisset, Pallas ἐκ τοῦ πάλλειν τὴν καρδίαν, hoc est a cordis vibratione, seu palpitatione nuncupata fuit. Titanes vero, quorum manibus laniatus erat, ipsius membra in lebetem supposito tripodi insidentem conjecerunt, ea- D

(74) *Ἐπικαλῶν*. Male apud Clem., ἐπιτελῶν.

(75) *Ὃν δὴ κάλων ἀναστρέφ*. Clem., ὃν δὴ κάλων, vel, ut Hervet., καλόν, utrumque mendose. Montac. conjicit καλοί, ut conveniat cum Βάκχοι. Forte legendum διὰ κάλων, nisi ea vox a præcedenti ἐπικαλῶν proseminata est.

(76) *Ἀῤῥητοφόρια*. Hanc vocem non habet Clemens, quæ tamen rejicienda non est, licet grammatici Ἀῤῥηφορία potius quam Ἀῤῥητοφόρια vel Ἀῤῥητοφορία scripserint. Et festum hoc Minervæ alii, alii vero Cereri et Proserpinæ sacrum faciunt.

(77) *Ἐκτραγῳδοῦσιν*. Clemens, ἐκτραγῳδοῦσαι, melius.

(78) *Ὑποδύντων Τιτάνων*, etc. Brevius et clarius legeretur, ὑποδύντες Τιτᾶνες, καὶ ἀπατήσαντες παιδαριώδεσιν ἀθύρμασι, διέσπασαν, ὡς ὁ, etc. Nam si prius εἰσέτι παῖδα ὄντα, quorsum deinde ἔτι νηπίαχον ὄντα; Quid quod sententia post ὑποδύντων Τιτάνων, omnino pendet? Et illa, οὗτοι δὴ οἱ Τιτᾶνες, superflua sunt. Sed eruditioni potius hic auctor servit quam nitori.

(79) *Παίγνια καμπεσίγυια*. Hæc Apuleius in *Apolog. sacrorum* crepundia nominat; plane τὰ παίγνια. Scaliger *in Catull.* Varronis (lib. VIII *De ling. Lat.*) serperastra esse vult τὰ καμπεσίγυια· vereor ut persuadeat. Hic enim Orpheus crepundia enumerat, quibus infantes oblectari solent; serperastra puerorum geniculis illigabantur, quibus crurum pravitatem corrigerent. Lusus ergo fuere τὰ καμπεσίγυια, serperastra medicinæ.

que prius elixa verubus postmodum infigentes, *Vulcano imposita tenebant*. At Jupiter, eo repente delapsus, (quippe enim, cum deus esset, eum, opinor, assarum carnium nidor afflaverat, quem dii vestri sic tanquam honorarium quoddam munus accipere sese confitentur), fulmine Titanas conficit, et Bacchi membra Apollini filio sepelienda commendat: ille autem, nec enim parere Jovi renuit, discerptum lacerumque cadaver in Parnasso monte deponit. Placetne Corybantium quoque Orgia contemplemur? Nimirum, ex illis duo tertium fratrem cum occidissent, caput demortui purpura contectum et corona cinctum ad Olympi montis radices, quo illud æreo scuto impositum detulerant, sepeliere. Hæc illa sunt præclara mysteria, verbo, cædes ac sepulcra, quorum sacerdotes, ἀνακτοτελεσταί, quasi reges sacrorum, ab iis, quorum ejusmodi appellatio interest, nuncupati, novis insuper monstris cædem istam exaggerant, Appium cum tota radice ad mensam apponi omnino prohibentes, quod ex Corybantico illo sanguine, qui in terram effluxerat, Appium germinasse arbitrentur: nempe, quemadmodum illæ Thesmophoriorum antistitæ a comedendis mali punici granis diligenter abstinent, quod ex iis cruoris Bacchici guttis, quæ solum asperserant, mala punica exstitisse opinentur. Cæterum cum illi Corybantas istos Cabiros nominent, tum vero Cabiricum hujusmodi sacrum memorant. Quippe duo enim isti fratricidæ, cistam illam secum auferentes, in qua Bacchi pudendum inclusum erat, in Tusciam detulere, mercis egregiæ mercatores, ubi cum exsules agerent, luculenta admodum pietatis doctrina Etruscorum animos informarunt, dum cistam iis ac veretrum nova religione colenda tradiderunt. Atque hanc nonnulli causam esse volunt, quæ sane verisimilitudine non caret, quamobrem Bacchum ipsum, Attin quasi exsectum nuncuparint. Quanquam quid mirum Etruscos, homines barbaros, his flagitiorum probris initiari, cum ipsi quoque Athenienses ac reliqui Græciæ populi, quod me vel referre pudet, illam de Cerere fabulam usque adeo turpem indignamque retineant? **66** Enim vero, cum in investiganda Proserpina filia, huc atque illuc errabunda Ceres vagaretur, circa Eleusinem (Atticæ locus est), labore debilitata, constitit,

A που τῆς κνίσσης τῶν ὀπτωμένων κρεῶν μεταλαβὼν, ἧς δὴ τὸ γέρας ὁμολογοῦσιν ὑμῶν οἱ θεοὶ λαχεῖν) κεραυνῷ τοὺς Τιτᾶνας αἰκίζεται, καὶ τὰ μέλη τοῦ Διονύσου Ἀπόλλωνι τῷ παιδὶ πα κατατίθεται θάψαι. Ὁ δὲ (οὐδὲ γὰρ ἠπείθησε Διὶ), εἰς τὸν Παρνασσὸν φέρων κατατίθεται διεσπασμένον τοῦτον τὸν νεκρόν. Ἐθέλεις ἐποπτεῦσαι καὶ τὰ Κορυβάντων ὄργια; Τὸν τρίτον ἀδελφὸν ἀποκτείναντες οὗτοι, τὴν κεφαλὴν τοῦ νεκροῦ φοινικίδι ἐπεκαλυψάτην, καὶ καταστέψαντε ἐθαψάτην, φέροντε ἐπὶ χαλκῆς ἀσπίδος ὑπὸ τὰς ὑπωρείας τοῦ Ὀλύμπου. Καὶ ταῦτ' ἔστι τὰ μυστήρια, συνελόντι φάναι, φόνοι καὶ τάφοι. Οἱ δ' ἱερεῖς οἱ τῶνδε, οὓς ἀνακτοτελεστὰς (80) οἷς μέλον (81) καλοῦσι, προσεπιτερατεύονται τῇ συμφορᾷ, ὁλόῤῥιζον ἀπαγορεύοντες σέλινον ἐπὶ τραπέζῃ τιθέναι· οἴονται B γὰρ δὴ ἐκ τοῦ αἵματος τοῦ ἀποῤῥυέντος τοῦ Κορυβαντικοῦ τὸ σέλινον ἐκπεφυκέναι. Ὥσπερ ἀμέλει καὶ αἱ θεσμοφοριάζουσαι τοὺς τῆς ῥοιᾶς κόκκους παραφυλάττουσιν ἐσθίειν· τοὺς γὰρ ἀποπεπτωκότας χαμαὶ ἐκ τῶν τοῦ Διονύσου αἵματος σταγόνων βεβλαστηκέναι νομίζουσι τὰς ῥοιάς. Καβείρους δὲ τοὺς Κορύβαντας καλοῦντες, καὶ τελετὴν Καβειρικὴν καταλέγουσιν. Αὐτὼ γὰρ δὴ τούτω τὼ ἀδελφοκτόνω, τὴν κίστην ἀνελομένω, ἐν ᾗ τοῦ Διονύσου τὸ αἰδοῖον ἀπέκειτο, εἰς Τυῤῥηνίαν κατήγαγον, εὐκλεοῦς ἔμποροι φορτίου, κἀνταῦθα διετριβέτην φυγάδε ὄντε, τὴν πολύτιμον εὐσεβείας διδασκαλίαν, αἰδοῖα καὶ κίστην, παραθεμένω θρησκεύειν Τυῤῥηνοῖς· δι' ἣν αἰτίαν οὐκ ἀπεικότως τινὲς τὸν Διόνυσον Ἄττιν προσαγορεύεσθαι θέλουσιν, αἰδοίων ἐστερημένον. C Καὶ τί θαυμαστὸν, εἰ Τυῤῥηνοὶ οἱ βάρβαροι αἰσχροῖς οὕτω τελίσκονται παθήμασιν, ὅπου γε Ἀθηναίοις καὶ τῇ ἄλλῃ Ἑλλάδι, αἰδοῦμαι καὶ λέγειν, αἰσχύνης ἔμπλεως ἡ περὶ τὴν Δηὼ μυθολογία; Ἀλωμένη γὰρ ἡ Δηὼ κατὰ ζήτησιν τῆς θυγατρὸς τῆς Κόρης περὶ τὴν Ἐλευσῖνα (τῆς Ἀττικῆς ἐστι τοῦτο χωρίον), ἀποκάμνει, καὶ φρέατι (82) ἐπικαθίζει λυπουμένη. Τοῦτο τοῖς μυουμένοις ἀπαγορεύεται εἰσέτι νῦν, ὡς μὴ δοκοῖεν οἱ τετελεσμένοι μιμεῖσθαι τὴν ὀδυρομένην. Ὤκουν δὲ τηνικάδε τὴν Ἐλευσῖνα οἱ γηγενεῖς. Ὀνόματα αὐτοῖς Βαυβὼ (83), καὶ Δυσαύλης, καὶ Τριπτόλεμος, ἔτι δὲ Εὔμολπός τε καὶ Εὐβουλεύς. Βουκόλος ὁ Τριπτόλεμος ἦν, ποιμὴν δὲ ὁ Εὔμολπος, συβώτης δὲ, ὁ Εὐβουλεύς. Ἀφ' ὧν δὴ τὸ Εὐμολπιδῶν, καὶ τὸ D Κηρύκων (84), τὸ ἱεροφαντικὸν τοῦτο γένος ἤνθησε.

(80) *Ἀνακτοτελεστάς*. Clemens, ἀνακτοτελέτας, quod usitatius est. Hesychius, ἀνακτοτελέται, inquit, οἱ τὰς τελετὰς ἐπιτελοῦντες τῶν ἱερῶν. Itaque, *reges sacrorum* verti. Huc referri potest locus ille Pausaniæ, τῶν *Φωκικ.* extremo: Ἄγουσι τελετὴν Ἀμφισσεῖς Ἀνάκτων καλουμένην παίδων· οἵτινες δὲ θεῶν εἰσιν οἱ Ἄνακτες παῖδες, οὐ κατὰ ταὐτά ἐστιν εἰρημένον. Οἱ μὲν εἶναι Διοσκούρους, οἱ δὲ Κούρητας, οἱ δὲ πλέον τι ἐπίστασθαι νομίζοντες, Καβείρους λέγουσι.

(81) *Οἷς μέλον*. Ita Clemens, non, εἰ μέλλον.

(82) *Φρέατι*. Puteum hunc Pausanias indicat in *Attic.*, pag. 36, dum scribit: Ἐλευσινίοις ἐστὶ μὲν Τριπτολέμου ναός, etc., φρέαρ τε καλούμενον Καλλίχορον, ἔνθα πρῶτον Ἐλευσινίων αἱ γυναῖκες χορὸν ἔστησαν, καὶ ᾖσαν ἐς τὴν θεόν. Nempe quod Ceres eo in puteo consedisset. Unde Callimachus Hymno de Cerere (qui versus in Henrici Stephan. editione omissus est):

Τρὶς δ' ἐπὶ Καλλιχόρῳ χαμάδις ἐκαθίσσαο φρηεῖ.

Cererem ipsam alloquitur. Et Nicand. in *Theriac.*:

. . . *Τὸν μέντ' ἐρέει φάτις, οὕνεκ' Ἀχαιὴ*
Δημήτηρ ἔβλαψεν ὅθ' ἄψεα σίνατο παιδὸς,
Καλλίχορον περὶ φρεῖαρ.

(83) *Βαυβώ*, etc. Horum etiam omnium, si Baubonem unam excipias, meminit idem Pausanias, partim in *Attic.*, pag. 13 et 36, partim in *Corinth.*, p. 57.

(84) *Κηρύκων*. Recte: fuerunt enim Eumolpidarum et Præconum Athenis familiæ conjunctissimæ. Pausanias in *Attic.*, p. 36, diserte: Τελευτήσαντος δὲ Εὐμόλπου, Κῆρυξ νεώτερος λείπεται τῶν παίδων, ὃν αὐτοὶ Κήρυκες, θυγατρὸς Κέκροπος Ἀγαύρου καὶ Ἑρμοῦ παῖδα εἶναι λέγουσιν, ἀλλ' οὐκ Εὐμόλπου.

Καὶ δὴ (οὐδὲ γὰρ ἀνήσω μὴ οὐχὶ εἰπεῖν) ξενίσασα ἡ Βαυβὼ τὴν Δηῶ, ὀρέγει κυκεῶνα αὐτῇ. Τῆς δὲ ἀναινομένης λαβεῖν, καὶ πιεῖν οὐκ ἐθελούσης (πενθήρης γὰρ ἦν), περιαλγὴς ἡ Βαυβὼ γενομένη, ὡς ὑπεροραθεῖσα δῆθεν, ἀναστέλλεται τὰ αἰδοῖα, καὶ ὑποδεικνύει τῇ θεῷ· ἡ δὲ τέρπεται τῇ ὄψει ἡ Δηὼ, καὶ μόλις ποτὲ δέχεται τὸ ποτὸν, ἡσθεῖσα τῷ θεάματι. Ταῦτά ἐστι τὰ κρύφια τῶν Ἀθηναίων μυστήρια· ταῦτά τοι καὶ Ὀρφεὺς ἀναγράφει. Παραθήσομαι δέ σοι αὐτὰ τοῦ Ὀρφέως τὰ ἔπη, ἵν' ἔχοις μάρτυρα ἀναισχυντίας τὸν μυσταγωγόν·

A ac puteo cuidam insedit ingenti mœrore confecta, sed enim, iis qui initiantur, graviter ne quid simile agant, in hodiernum usque diem prohibetur; utique, ne sacris initiati lugentem Cererem imitari videantur. Cæterum Eleusinem per id tempus indigenæ quidam incolebant, quorum hæc fuere nomina, Baubo, Dysaules, Triptolemus, Eumolpus et Eubuleus. Ac Triptolemus quidem bubulcus erat, Eumolpus pastor, Eubuleus vero subulcus ex quibus Eumolpidarum, nec non illud præconum genus sacrorum ac religionum interpres, Athenis effloruit. Baubo igitur, (nec enim ab hujus etiam rei commemoratione revocari me patiar), cum hospitio Cererem excepisset, hauriendum ei cinnum propinat, quapropter vim doloris poculum potumque respuente, illa repulsam moleste ferens, quod se despectam ac spretam fuisse putaret scilicet, reductis vestibus occultas corporis partes divæ oculis objicit; quæ spectaculo delectata, oblatam sibi potionem, ægre licet, aliquando tamen ebibit. Hæc Atheniensium recondita mysteria sunt, quæ scriptis Orpheus etiam ipse mandavit. Hujus ego tibi versus quoque subjiciam, ut quem tu mystagogum habes, eumdem habeas flagitiosæ ac turpis infamiæ testem.

Ὣς εἰποῦσα (85), *πέπλους ἀνεσύρατο, δεῖξε δὲ πάντα*
Σώματος οὐδὲ πρέποντα τύπον· παῖς δ' ἦεν Ἴακχος,
Χειρί τέ μιν ῥίπτεσκε γελῶν Βαυβοῦς ὑπὸ κόλποις.
Ἡ δ' ἐπεὶ οὖν μείδησε, θεὰ μείδησ' ἐνὶ θυμῷ,
Δέξατο δ' αἰόλον ἄγγος ἐν ᾧ κυκεὼν ἐνέκειτο.

B *Dixerat, obscenam Cereri tum veste reducta*
Corporis ostentat speciem: puer astat Iacchus;
Quem lætata manu medias Baubonis in ulnas
Conjicit: hinc olli arridens luctuque soluta,
Multiplicis commista haurit dea pocula cinni.

Κἄστι τὸ σύνθημα (86) Ἐλευσινίων μυστηρίων· *Ἐνήστευσα, ἔπιον τὸν κυκεῶνα, ἔλαβον ἐκ κίστης· ἐργασάμενος ἀπεθέμην εἰς κάλαθον, καὶ ἐκ καλάθου εἰς κίστην.* Καλά γε τὰ θεάματα καὶ θεᾷ πρέποντα. Ἄξια μὲν οὖν νυκτὸς τὰ τελέσματα, καὶ πυρὸς, καὶ τοῦ μεγαλήτορος, μᾶλλον δὲ ματαιόφρονος Ἐρεχθειδῶν δήμου· πρὸς δὲ καὶ τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, οὕστινας μένει τελευτήσαντας, ἅσσα οὐδὲ ἔλπονται. Τίσι δὲ μαντεύεται Ἡράκλειος (87) ὁ Ἐφέσιος; Νυκτιπόλοις, Μάγοις, Βάκχοις, Λήναις, Μύσταις. Τούτοις ἀπειλεῖ τὰ μετὰ θάνατον, τούτοις μαντεύεται τὸ πῦρ. Τὰ γὰρ νομιζόμενα κατ' ἀνθρώπους μυστήρια ἀνιερωστὶ μυεῦνται (88). Νόμος οὖν καὶ ὑπόληψις κοινὴ (89), καὶ τοῦ δράκοντος τὰ μυστήρια, ἀπάτη τίς ἐστι θρησκευομένη τὰς ἀμυήτους ὄντως μυήσεις, καὶ τὰς ἀνοργιάστους τελετὰς εὐσεβείᾳ νόθῳ προτρεπομένων (90). Οἷαι δὲ καὶ αἱ κίσται αἱ μυστικαί; δεῖ γὰρ ἀπογυμνῶσαι τὰ ἅγια αὐτῶν, καὶ τὰ ἄῤῥητα ἐξειπεῖν. Οὐ σησάμαι ταῦτα, καὶ πυραμίδες, καὶ τολύπαι, καὶ πόπανα πολυόμφαλα, χόνδροι τε ἁλῶν; καὶ δράκων, ὄργιον Διονύσου Βασάρου; οὐχὶ δὲ ῥοιαὶ, πρὸς τοῖσδε καὶ

Jam, Eleusiniorum mysteriorum communis quædam quasi tessera, hæc est, *Jejunavi: cinnum ebibi: accepi e cista: operatus in calathum reposui, ac rursum in cistam ex calatho.* Egregia vero spectacula, quæque deam in primis deceant: imo, digna sane tenebris ignique mysteria, digna ingentibus aut potius vanitate plenis Erechthidarum, cæterorumque Græcorum animis, quos quidem eæ post obitum C pœnæ manent, a quibus spe et cogitatione longissime absunt. Et vero, quibus tandem Heraclius ille Ephesius vaticinatur? Tenebrionibus profecto, Magis, Bacchis, Lenis, Mystis. Hi sunt, quibus pœnas mortem secuturas comminatur, ignemque denuntiat. Nam quæ hominum ex **67** sensu mysteria statuuntur, ea profanos habent initiandi ritus. Itaque, et statæ illæ sacrorum leges et communis hominum opinio, et universa ista draconis mysteria, aliud nihil sunt quam error quidam, initia quæ nihil plane initiorum habeant, superstitiose colens, impiosque ritus adulterina pietatis specie venerans. Quæ porro et cujusmodi sunt mysticæ illæ cistæ? nudandum enim quidquid apud eos sancti est, quid-

Præcipua utrique familiæ mysteriorum cura. Plutarch. in *Alcibiade*, accusatum eum scribit, quod ea mysteria domi simulasset, ὀνομάζων αὐτὸν μὲν ἱεροφάντην, Πολυτίωνα δὲ δᾳδοῦχον, κήρυκα δὲ Θεόδωρον, τοὺς δὲ ἄλλους ἑταίρους μύστας καὶ ἐπόπτας, idque παρὰ τὰ νόμιμα καὶ τὰ καθεστηκότα ὑπό τε Εὐμολπιδῶν καὶ Κηρύκων, καὶ τῶν ἐξ Ἐλευσῖνος.

(85) *Ὣς εἰποῦσα.* Totum hunc locum Daniel Heinsius, in suis ad Clementem adnotationibus, cum Arnobii versione componens, et emendat probabiliter, et copiose pertractat. Ego tamen vulgatam lectionem retineri posse crediderim, si γελῶν mutetur in γέλω, et post prius μείδησε virgula inseratur, ut prior ille risus Bauboni, posterior Ce-

D reri tribuatur.

(86) *Κἄστι τὸ σύνθημα.* Ita sine dubio legendum, non κίστῃ, ut est apud Clement.

(87) *Ἡράκλειος.* Lege Ἡράκλειτος cum Clemente et Diogene Laertio.

(88) *Ἀνιερωστὶ μυεῦνται.* Clem., ἀνιερῶς μυοῦνται.

(89) Idem Clemens, νόμος γὰρ καὶ ὑπόληψις κενή.

(90) *Προτρεπομένων.* Προστρεπομένη, quod rectius videtur. Sed hic meo judicio, colendi ac reverendi significatio commodior sit quam adhortandi, quæ potius τῷ προτρέπειν convenit quam τῷ προστρέπειν. Quid quod præpositione quadam opus esset, ut ἐπί, πρός, aut simili?

quid arcani evulgandum. Nonne hæc omnia, Sesamæ, pyramides, glomi, placentæ variis signatæ umbilicis, grana salis, et draco Dionysii Basari sacramentum? non mala punica? non medullæ arborum? non ferulæ cum hederis? non pastilli ex siligine caseoque confecti? non denique papavera? Hæc sunt, quæ sancta vocant. Quid? Themidis nonne recondita symbola ista sunt? origanum, lychnus, gladius, pecten muliebris quod honestum ac mysticum est muliebris pudendi nomen. O gnavam perfrictamque impudentiam! hominum enim temperantiorum voluptas noctis silentio tegebatur; nunc vero nox est, quæ initiandis sacra libidinis enuntiat; adeoque ignis flagitia succensis facibus illustrata pandit. Exstingue sis hunc ignem, hierophanta; tuque, o qui lumen præfers, tuas ipse faces reverere: lumen istud Iacchum traducit tuum: patere noctem mysteria tenebris occultare; orgiorum honori consulatur: ignis simulare non potest: arguere, punireque jubet. Hæc igitur illa sunt hominum atheorum mysteria. Jure enim atheos dixerim, qui a veri Numinis cognitione prorsus alieni, pusionem a Titanibus discerptum, ejulantem mulierculam, partesque corporis, quas pudor nominare non sinit, impudentissime venerantur; ut duplici nomine impietatis ac negatæ divinitatis rei teneantur, altero, quod Deum ignorent, dum nequaquam eum qui vere Deus est agnoscunt; altero, quod eos superesse, qui non sunt, arbitrentur, ipsosque deos nuncupent, qui tantum a vera divinitate absunt, ut ne supersint quidem, eamque sunt nomine solo tenus aliquando consecuti. » Huc usque Clemens.

A καρδίαι, νάρθηκές τε καὶ κιττοί, πρὸς δὲ καὶ φθοῖς, καὶ μήκωνες; Ταῦτ' ἔστιν αὐτῶν τὰ ἅγια. Καὶ προσέτι τῆς Θέμιδος τὰ ἄῤῥητα σύμβολα, ὀρίγανον, λύχνος, ξίφος, κτεὶς γυναικεῖος, ὅς ἐστιν εὐφήμως καὶ μυστικὸν μόριον γυναικεῖον. Ὦ τῆς ἐμφανοῦς ἀναισχυντίας! Πάλαι μὲν ἀνθρώποις σωφρονοῦσιν ἐπικάλυμμα ἡδονῆς, νὺξ σιωπωμένη· νυνὶ δὲ τοῖς μυουμένοις ἡ ἱερὰ τῆς ἀκρασίας νύξ ἐστι λαλουμένη· καὶ τὸ πῦρ ἐλέγχει τὰ πάθη δᾳδουχούμενα. Ἀπόσβεσον, ὦ ἱεροφάντα, τὸ πῦρ· αἰδέσθητι, δᾳδοῦχε, τὰς λαμπάδας. Ἐλέγχει σου τὸν Ἴακχον τὸ φῶς· ἐπίτρεψον ἀποκρύψαι τῇ νυκτὶ τὰ μυστήρια σκότει· τετιμήσθω τὰ ὄργια. Τὸ πῦρ οὐχ ὑποκρίνεται· ἐλέγχειν καὶ κολάζειν κελεύεται. Ταῦτα τῶν ἀθέων τὰ μυστήρια. Ἀθέους δὲ εἰκότως ἀποκαλῶ τούτους, οἳ τὸν μὲν B ὄντως ὄντα Θεὸν ἠγνοήκασι, παιδίον δὲ ὑπὸ Τιτάνων διασπώμενον, καὶ γύναιον πενθοῦν, καὶ μόρια ἄῤῥητα, ὡς ἀληθῶς, ὑπὸ αἰσχύνης, ἀναισχύντως σέβουσι, διττῇ ἐνισχημένοι τῇ ἀθεότητι· προτέρᾳ μὲν, καθ' ἣν ἀγνοοῦσι τὸν Θεὸν, τὸν ὄντως ὄντα μὴ γνωρίζοντες Θεόν· ἑτέρᾳ δὲ καὶ δευτέρᾳ, ταύτῃ δὴ τῇ πλάνῃ τοὺς οὐκ ὄντας ὡς ὄντας νομίζοντες, καὶ θεοὺς τούτους ὀνομάζοντες, τοὺς οὐκ ὄντως ὄντας, μᾶλλον δὲ οὐδὲ ὄντας, μόνου δὲ τοῦ ὀνόματος τετυχηκότας. » Τοσαῦτα καὶ οὗτος.

CAPUT IV.

Quibus rationibus a suscipiendis ejusmodi de diis opinionibus abducti simus.

Jure sane ac merito nos ab istis omnibus liberatos esse profitemur, quippe qui **68** tam diuturni tamque inveterati erroris sic tanquam acerbissimi gravissimique morbi calamitatem depulimus: primum quidem singulari præpotentis Dei gratia et beneficio, deinde Servatoris nostri evangelicæ doctrinæ vi quadam et potestate, quæ verbis explicari nequeant, sano denique maturoque consilio in eam adducti sententiam, ut augustum omnique dignum veneratione Dei nomen obnoxiis morti hominibus impertiri, nefas et impium crederemus, qui cum pridem inter mortuos jaceant, tum vero temperantiæ documentum reliquerint nullum, sed omnis potius intemperantiæ, libidinis, crudelitatis ad animorum perniciem monimenta posteris conservanda crediderint. Enimvero, quis non extremæ stultitiæ futurum id videat, si homines sanctimoniæ ac morum integritatis amantes, primas libidinosis flagitiosisque concederent? si maturi atque sapientes, perditæ projectæque mentis homines; si æquitatis humanitatisque studiosi, eos qui tantum diritate cæteros et immanitate superarunt, ut sceleratas manus exsecrandis liberorum parentumque cædibus cruentarint, augustissimo cultu celebrarent? Cujus vero non cogitationem impietate vicerunt, qui vel ad obscenas, quasque ne honeste quidem nominare liceat, virorum mulierumque partes, vel ad

C

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Τίσι λογισμοῖς τοῦ μὴ τὰ ὅμοια περὶ θεῶν φρονεῖν ἀνεχωρήσαμεν.

Εἰκότως δῆτα ἡμεῖς τούτων ἁπάντων ἐλευθέρους ἡμᾶς γενέσθαι ὁμολογοῦμεν, τῆς μακρᾶς καὶ πεπαλαιωμένης πλάνης, ὥσπερ τινὸς δεινῆς καὶ χαλεπωτάτης νόσου λελυτρωμένοι· καὶ πρῶτα μὲν τῇ τοῦ παντοκράτορος Θεοῦ χάριτι καὶ εὐεργεσίᾳ, δεύτερον δὲ, ἀποῤῥήτῳ δυνάμει τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εὐαγγελικῆς διδασκαλίας· καὶ τρίτον, σώφρονι λογισμῷ κρίναντες ἀνόσιον εἶναι καὶ ἀσεβὲς, τῇ τοῦ Θεοῦ σεβασμίᾳ προσηγορίᾳ τιμᾷν τοὺς πάλαι ἐν νεκροῖς κειμένους θνητοὺς ἄνδρας, καὶ οὐδὲ σωφρόνων ἀνδρῶν μνήμην ἀπολελοιπότας, ἐσχάτης δὲ ἀκρασίας καὶ ἀκολασίας, ὠμότητός τε καὶ φρενοβλαβείας D δείγματα τοῖς μετ' αὐτοὺς φυλάττειν παραδεδωκότας. Πῶς γὰρ οὐ πάντων ἠλιθιώτατον, τοὺς σωφροσύνης ἐραστὰς τοῖς αἰσχροῖς καὶ ἀκολάστοις τῶν πρωτείων παραχωρεῖν, καὶ τοὺς συνετοὺς καὶ ἔμφρονας τοῖς τὰς φρένας ἀπολωλεκόσι τὴν σεβασμίαν παρέχειν τιμήν· τούς τε δικαιοσύνης καὶ φιλανθρωπίας ἀσκητὰς, τοῖς δι' ὑπερβολὴν ὠμότητος καὶ ἀπανθρωπίας, τεκνοκτονίας καὶ πατροκτονίας μιάσμασιν ἐνισχημένοις; ποίαν δὲ οὐχ ὑπερηκόντισεν ὑπερβολὴν ἀσεβείας, τὸ καταβάλλειν εἰς ἄῤῥητα ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν μόρια, καὶ εἰς τὴν ἄλογον, καὶ θηριώδη φύσιν, τὴν σεμνὴν καὶ παναγίαν τοῦ Θεοῦ πρόῤῥησιν; τοιαῦτά τε αἰσχρὰ καὶ ἀπάνθρωπα θεολογεῖν, οἷα ἐπὶ τῶν ἐν ἀνθρώποις κακούργων, εἰ κατελεγχθῇ, ταῖς ἀπὸ τῶν νόμων ἀπαραιτήτοις ὑποπέσοιεν ἂν

τιμωρίαις; Καὶ τί χρὴ μηκύνειν εὐαγγελιζομένους A πάντας, βάρβαρον ὁμοῦ καὶ Ἕλληνα, τὴν ἀπὸ τῶν εἰρημένων κακῶν ἐλευθερίαν, τῆς τε ἀπὸ τῶν ψευδωνύμων θεῶν ἀποστασίας τὸ, εὔλογον εἰς φῶς ἀγαγόντας, ὁπότε καὶ αὐτῶν ἤδη τῶν σφόδρα δεισιδαιμόνων οἱ πλείους, ὥσπερ ἐκ βαθέος κάρου διανήψαντες, καὶ τῆς παλαιᾶς ἀχλύος τὸ τῆς ψυχῆς ὄμμα διανοίξαντες, τὸν βαθὺν λῆρον συνεῖδον τῆς πατρικῆς πλάνης· καὶ στάντες ἐπὶ λογισμοῦ, τὴν ἑτέραν ὁδὸν εἵλοντο, τῆς παλαιᾶς ἀναχωρήσαντες; ὧν οἱ μὲν ὁμόσε χωρήσαντες, τῆς ὅλης κατέπτυσαν μυθολογίας τῶν σφετέρων προγόνων πλατὺ καταγελάσαντες· οἱ δ' ἀθεότητος δόξαν ἐκκλίναντες, οὔτε ἐπὶ τοῖς πρότερον ἔστησαν, οὔτε ἐξ ἅπαντος αὐτῶν ἀνεχώρησαν, κολακεῦσαι δὲ καὶ θεραπεῦσαι τὴν οἰκείαν προθέμενοι δόξαν, τὰς περὶ τῶν τεθρυλλημένων παρ' αὐ- B τοῖς θεῶν ἱστορίας ἀληθεῖς, μύθους εἶναι πεπλασμένους ὑπὸ ποιητῶν ἐπεφήμισαν, φυσικὰς ἐν αὐτοῖς ἀποκρύπτοντες θεωρίας, ὧν εἰ καὶ ὅτι μάλιστα μηδὲν φέρουσιν ἀληθείας δεῖγμα, ὅμως δ' οὖν ἀναγκαία γένοιτ' ἂν ἡμῖν ἡ ἔκθεσις, εἰς θεωρίαν τῶν καὶ παρὰ τούτοις σεμνῶν· ὡς ἂν καὶ τῆς τούτων ἀναχωρήσεως, οὐκ ἄλλως ἡμῖν προξενηθείσης, ἢ εἰ διὰ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εὐαγγελικῆς διδασκαλίας τὸ εὔλογον παρασταίη. Φέρε οὖν καὶ τούτων τὸν λόγον ἄνωθεν ἀναλαβόντες ἐπισκεψώμεθα.

A naturam bestiarum ratione carentium adorandum illud atque sacrosanctum Dei nomen abjecere? quique ejusmodi flagitiorum immanitatisque monstra in theologiæ suæ mysteriis tradidere, cujusmodi si quæ vel in facinorosissimis hominibus deprehenderentur, pœnas continuo legibus constitutas citra veniam omnem sustinerent? Quanquam, quid pluribus opus est, ut universo hominum, tam barbarorum quam Græcorum, generi felicem tot tantorumque malorum liberationem prædicemus, causasque nostræ a fictitiis numinibus defectionis justissimas in medium afferamus; cum eorum etiam, qui arctiore antea superstitione tenebantur, plurimi jam quasi ex alto diuturnæ crapulæ veterno ad animi sanitatem redeuntes, et in media antiquæ B noctis caligine mentis oculos aperientes, profundam erroris patrii vesaniam agnoverint ipsi quoque, suique tandem ac rationis compotes, novam aliquando prisca relicta viam inierint? Et alii quidem velut hostibus obviam strenue prodeuntes, totam istam fabularum colluviem despuere, majores suos effuso quoque risu cachinnisque prosecuti: alii vero impietatis saltem ac spretæ Divinitatis opinionem declinantes, nec eodem prorsus in vestigio constitere, nec ab eo tamen omnino discessere. **69** Ergo cum sectam isti suam lenire quodammodo novisque artibus procurare statuissent, veras numinum suorum tamdiu jactatorum historias, figmenta quædam et commenta poetarum ominis causa meliores esse dixerunt, quibus rationes causæque rerum naturalium inclusæ latitarent. Quarum licet nullum omnino veritatis indicium proferre possint, nos tamen pretium operæ facturos arbitramur, si quæcunque apud eos honestiorem quamdam præ se ferant speciem, in apertum lucemque producamus, ut summam hujus præterea, quam ab iis (non alia sane quam evangelica Servatoris nostri doctrina informati adductique) faciendam nobis putavimus, discessionis æquitatem oculis omnes tenere possint. Age itaque, rem totam altius repetentes, propius contemplemur.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

C

Ἀνακεφαλαίωσις τῶν πρόσθεν εἰρημένων.

Τῆς μὲν οὖν Ἑλληνικῆς θεολογίας, λέγω δὴ τῆς πανδήμου καὶ μυθικωτέρας, καὶ πολὺ προτέρας τῆς παρὰ Φοίνιξι καὶ Αἰγυπτίοις, τοῖς τε ἄλλοις, ὧν καὶ τὴν μνήμην οἱ πρὸ τούτου περιέσχον λόγοι, τοιόσδε τις ὁ τρόπος ἀποδέδεικται, οἷος διὰ τῶν προεκτεθεισῶν φωνῶν, αὐτῶν δὴ τῶν Ἑλληνικῶν συγγραφέων, προδεδήλωται· ὃν καὶ εἰκότως ἐν ἀρχαῖς τῆς προκειμένης εὐαγγελικῆς Προπαρασκευῆς εἰς διάγνωσίν τε καὶ ἐπίκρισιν τοῖς ἐντευξομένοις προτεθείκαμεν, ὡς ἂν αὐτοὶ μάθοιμεν, ἡμεῖς δὲ αὐτοὶ, καὶ οἱ τῶνδε εἰσέτι καὶ νῦν ἄπειροι, τίνες ὄντες πάλαι πρότερον, καὶ οἵων ἐκ πατέρων φύντες, πηλίκοις τε τοπρὶν κακοῖς πεπεδημένοι, δυσσεβείας τε ὁπόσῃ καὶ ἀγνωσίας Θεοῦ μέθῃ τὰς ψυχὰς κατορωρυγμένοι, τῆς D τούτων ἁπάντων ἀνανεύσεως καὶ ἐλευθερίας ἠξιώθημεν, διὰ μιᾶς μόνης τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας οὐκ ἄλλως ἡμῖν πρυτανευθείσης, ἢ δι' ἐπιφανείας τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ· ὃς οὐ μέρει γῆς, οὐδ' ἐν γωνίᾳ χώρας ἔθνους ἑνὸς, καθ' ὅλης δὲ τῆς ἀνθρώπων οἰκουμένης, καθ' ἧς μάλιστα τὰ τῆς δεισιδαίμονος πλάνης ὑπερίσχυσεν, οἷά τις νοερῶν καὶ λογικῶν ψυχῶν ἥλιος, τὰς τοῦ οἰκείου φωτὸς ἐφαπλώσας ἀκτῖνας, ὁμοῦ πᾶν γένος ἀνθρώπων βαρ-

CAPUT V.

Brevis eorum quæ superius dicta sunt complexio.

Græcorum igitur vulgatam illam pluribusque contextam fabulis theologiam, quæque præterea vel Phœnicum, vel Ægyptiorum, ac cæterorum, quorum ante mentionem fecimus, propria fuit, Græca ista longe vetustiorem, ad eum sese modum habuisse constat, quem productis superius ipsissimis Græcorum auctorum verbis repræsentavimus. Atque id mihi quidem evangelicæ Præparationis, quæ hoc opere instituitur, initio commode posuisse videor, iis qui in ipsius lectione versabuntur, excutiendum judicioque suo ponderandum, ut cæteri nobiscum omnes, quos adhuc rerum istarum cognitio latuit, intelligant, quales tandem a multis retro D sæculis, quibusque nati parentibus, quantis implicati malis, quanta demum impietatis ac divini Numinis ignoratione, tanquam alta quadam crapula obruti, tollere oculos aliquando, tamque funesta servitute liberari unius evangelicæ doctrinæ vi beneficioque potuerimus, quam profecto non alia ratione sumus, quam Jesu Christi Servatoris Deique nostri adventu consecuti. Hic enim ille est, qui non parte aliqua terrarum, aut gentis unius angulo regionis includens, sed toto passim orbe, ubi de-

gerent homines, quaque potissimum grassabatur erroris superstitiosi dominatus, veluti sol quidam intelligentium ac ratione præditorum animorum, luminis sui radios longe lateque diffundens, universum hominum barbarorum simul Græcorumque 70 genus, adeoque nos omnes densissima caligine ac teterrima, omnemque lucem excludente mendacis vanæque superstitionis nocte, in veræ erga rerum omnium moderatorem Deum pietatis diem vindicavit. Enimvero, quotquot ubique olim ad stuporem usque profanis de deorum multitudine erroribus tam in urbibus, quam in pagis adhæserunt, eosdem mortuorum idola, hominumque pridem exstinctorum simulacra statis omnes honoribus coluisse, clarissimis laudatorum ante scriptorum testimoniis ac vocibus comprobatur: ita plane, ut priscum illud hominum genus, propter ferinam supra modum eo tempore vivendi rationem, de summo rerum omnium opifice Deo nihil omnino cogitaret, nec divinam ejus in repetendis scelerum pœnis justitiam ullatenus vereretur, sed in omnia flagitiorum et impietatis genera præcipiti quodam æstu raperetur. Nam, cum nulli adhuc hominum vita legibus ad virtutem informata, nullo mitiore ac politiore cultu temperata, solute ac vage, Nomadum aut belluarum potius ritu ageretur: aliis quidem pecudum instar ratione carentium, præter abdominis saturitatem pensi nihil erat, quorum in animos primum impietatis genus altius subire solet: alii vero, inditis a natura notionibus tantillum excitati, Deum quidem ac Dei potestatem salutaris ac boni quidpiam esse cogitabant; sed cum ad ejus cognitionem aspirarent, sublatis et erectis in cœlum animis, vim in eo mentis aciemque defixere, astrorumque toto cœlo micantium sensusque ferientium pulchritudinem admirati, deorum iis nomen honoremque tribuere. Alii denique in terram sese animosque devolventes, quos ætate sua communi consensu aut sapientiæ primas tulisse viderent, aut corporis viribus, ac potestatis magnitudine pluribus esse dominatos, gigantas puta, vel tyrannos, vel præstigiis etiam fascinationibusque nobiles, qui cum a rebus divinioribus quomodocumque tandem excidissent, maleficas veneficiorum artes conflaverant: quicunque demum communis alicujus beneficii atque ad vitæ humanæ utilitatem pertinentis auctores fuissent, partim vivos adhuc et spirantes, partim jam morte functos pro diis prædicarunt. Itaque deorum ipsorum ædes, mortuorum sepulcra esse perhibentur, quemadmodum Clemens in ea, quam ad Græcos scribit, *cohortatione* commemorat, Græcorum ipsorum testimonia proferens, quem tu, si placet, hunc in modum rursus loquentem audi.

A βάρων τε καὶ Ἑλλήνων, ὥσπερ ἐξ ἀχλύος δεινῆς, καὶ ζοφερωτάτης τε καὶ ἀειδοῦς νυκτὸς τῆς δεισιδαίμονος πλάνης, ἐπὶ λαμπρὰν καὶ διαυγεστάτην ἡμέραν τῆς ἀληθοῦς εὐσεβείας τοῦ παμβασιλέως Θεοῦ, πάντας ἡμᾶς μετεστήσατο. Διαῤῥήδην γοῦν αἱ προπαρατεθεῖσαι φωναὶ, νεκρῶν εἴδωλα, καὶ ἀνδρῶν πάλαι κατοιχομένων εἰκόνας, πάντας πανδημεὶ τοὺς ἀμφὶ τὴν πολύθεον πλάνην, κατά τε πόλεις καὶ κώμας ἐπτοημένους, θεραπεύειν τε καὶ περιέπειν ἐδίδαξαν· τῶν πάλαι ἀνδρῶν δι' ὑπερβάλλουσαν τοῦ τότε βίου θηριωδίαν, Θεοῦ μὲν τοῦ πάντων δημιουργοῦ μηδένα λόγον ποιουμένων, μηδὲ τῆς θείας καὶ ἐπὶ τῆς πλημμελουμένης τιμωροῦ δίκης ἐμπαζομένων, εἰς πάσας δὲ ἀνοσιουργίας καταβαλλόντων. Οὔπω γὰρ εἰσέτι νόμων τότε, καθ' οὓς χρὴ βιοῦν, συνεστώτων, οὐδέ γε B τῆς ἡμέρου πολιτείας ἐν ἀνθρώποις κατατεταγμένης· ἀνειμένου δὲ καὶ νομαδικοῦ τοῦ βίου, θηριώδους τε καθεστῶτος· τοῖς μὲν θρεμμάτων ἀλόγων δίκην τῶν τῆς γαστρὸς ἀποπληρώσεων πλέον οὐδὲν ἔμελλεν, οἷς καὶ πρῶτος ἀθεότητος ὑποικουρεῖ τρόπος· οἱ δ' εἰς βραχύ τι φυσικαῖς ἐννοίαις ἀνακινούμενοι, θεὸν καὶ Θεοῦ δύναμιν, σωτήριόν τι καὶ ἀγαθὸν εἶναι χρῆμα διενοήθησαν, εὑρεῖν δὲ τοῦτον ἐθελήσαντες, ἄνω μὲν τὰς ψυχὰς εἰς οὐρανὸν ἔτειναν, αὐτόθι δὲ τῇ διανοίᾳ στάντες, καὶ τῶν κατ' οὐρανὸν φαινόντων τε καὶ φαινομένων φωστήρων καταπλαγέντες τὰ κάλλη, ταῦτ' εἶναι θεοὺς ἀπεφήναντο. Τρίτοι δὲ ἄλλοι, σφᾶς αὐτοὺς ἐπὶ γῆς ῥίψαντες, τοὺς ἐπὶ συνέσει τῶν κατ' αὐτοὺς προφέρειν νενομισμένους, ἢ καὶ ῥώμῃ σώματος καὶ C δυναστείας ἰσχύϊ τῶν πλειόνων ἐπικρατήσαντας, γίγαντάς τινας, ἢ τυράννους, ἢ καὶ γόητας, καὶ φαρμακέας ἄνδρας, ἔκ τινος τῶν θειοτέρων ἀποπτώσεως, τὰς κακοτέχνους γοητείας συνεσκευασμένους· ἢ καὶ τοὺς ἄλλους κοινῆς τέ τινος καὶ βιωφελοῦς εὐεργεσίας προάρξαντας, ζῶντάς τε ἔτι καὶ μετὰ τελευτὴν θεοὺς ἐπεφήμισαν. Ἔνθεν αὐτοῖς καὶ οἱ τῶν θεῶν οἶκοι, νεκρῶν εἶναι τάφοι μνημονεύονται, ὡς ὁ Κλήμης ἐν τῷ πρὸς Ἕλληνας *Προτρεπτικῷ*, ἱστορεῖ, τοῦ λόγου μάρτυρας αὐτοὺς Ἕλληνας ἐπαγόμενος. Εἰ δέ σοι φίλον, αὖθις καὶ τούτου τόνδε γράφοντος ἄκουε τὸν τρόπον.

71 CAPUT VI.

Sepulcra mortuorum esse, quæ deorum templa nominantur.

« Mirum, inquit, profecto videri non debet, si nefandæ superstitionis error, posteaquam aliquod semel initium accepisset, flagitiosæ vesaniæ fons exstiterit. Enimvero cum intercisus ille postea non fuisset, sed potius novis in dies incrementis auctus, magna vi tandem ac vehementi cursu ferri cœpit.

D ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ϛʹ.

Περὶ τοῦ νεκρῶν εἶναι τάφους τὰ καλούμενα αὐτῶν ἱερὰ τῶν θεῶν.

« (91) Εἰκότως ἄρα ἀρχήν ποθεν ἡ δεισιδαιμονία λαβοῦσα, κακίας ἀνοήτου γέγονε πηγή· ἔπειτα μὴ ἀνακοπεῖσα, ἀλλ' εἰς ἐπίδοσιν ἐλθοῦσα, πολὺ δὴ (92) ῥυεῖσα, δημιουργὸς πολλῶν καθίσταται δαιμόνων, ἑκατόμβας ποιοῦσα, καὶ πανηγύρεις ἐπιτελοῦσα, ἀγάλματα ἀνιστῶσα, καὶ νεὼς ἀνοικοδομοῦσα, οὓς δὴ

(91) Locus est Clement. Alexandr. ex *Protreptico*, p. 22, Græco-Latini, Herveti autem 47.
(92) Montac. legend. πολλὴ δή, rectius.

(οὐδὲ γὰρ τοῦτο σιωπήσομαι, πρὸς δὲ καὶ αὐτὸ ἐλέγξω) A νεὼς μὲν εὐφήμως ὀνομαζομένους, τάφους δὲ γενομένους, τουτέστι τοὺς τάφους νεὼς ἐπικεκλημένους. Ὑμεῖς δὲ ἀλλὰ κἂν νῦν δεισιδαιμονίας ἐκλάθεσθε, τοὺς τάφους τιμᾷν αἰσχυνόμενοι. Ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἀθηνᾶς ἐν Λαρίσσῃ, ἐν τῇ ἀκροπόλει, τάφος ἐστὶν Ἀκρισίου· Ἀθήνησι δὲ ἐν τῇ ἀκροπόλει, Κέκροπος, ὥς φησιν Ἀντίοχος ἐν τῷ ἐννάτῳ τῶν *Ἱστοριῶν*. Τί δὲ Ἐριχθόνιος; οὐχὶ ἐν τῷ ναῷ τῆς Πολιάδος κεκήδευται; Ἴσμαρος (93) δὲ Εὐμόλπου καὶ Δαείρας, οὐχὶ ἐν τῷ περιβόλῳ κεκήδευται τοῦ Ἐλευσινίου, τοῦ ὑπὸ τῇ ἀκροπόλει; αἱ δὲ Κελεοῦ θυγατέρες ἐν Ἐλευσῖνι τετάφαται; Τί σοι καταλέγω τὰς ἐξ ὑπερβορέου γυναῖκας; Ὑπερόχη καὶ Λαοδίκη κεκλῆσθον, ἐν τῷ Ἀρτεμισίῳ ἐν Δήλῳ κεκήδευσθον· τὸ δὲ ἐν τῷ Ἀπόλ- B λωνος τοῦ Δηλίου ἐστὶν ἱερῷ. Λέανδρος δὲ Κλεόμαχον ἐν Μιλήτῳ τετάφθαι ἐν τῷ Διδυμαίῳ φησίν. Ἐνταῦθα τῆς Λευκοφρύνης τὸ μνῆμα οὐκ ἄξιον παρελθεῖν· ἑπομένη (94) Ζήνωνι τῷ Μυνδίῳ, ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἀρτέμιδος ἐν Μαγνησίᾳ κεκήδευται· οὐδὲ μὴν τὸν ἐν τῷ Τελμισσῷ τοῦ Ἀπόλλωνος βωμὸν, μνῆμα εἶναι καὶ τοῦτον Τελμισσέως τοῦ μάντεως ἱστοροῦσι. Πτολεμαῖος δὲ ὁ τοῦ Ἀγησάρχου, ἐν τῷ πρώτῳ τῶν *Περὶ τὸν Φιλοπάτορα*, ἐν Πάφῳ λέγει, ἐν τῷ τῆς Ἀφροδίτης ἱερῷ, Κινύραν τε καὶ τοὺς Κινύρου ἀπογόνους κεκηδεῦσθαι. Ἀλλὰ γὰρ ἐπιόντι μοι τοὺς προσκυνουμένους ὑμῖν τάφους, ἐμοὶ μὲν οὐδὲ ὁ πᾶς ἂν ἀρκέσαι χρόνος· ὑμᾶς δὲ εἰ μὴ ὑπεισέρχεταί τις αἰσχύνη τῶν τολμημάτων, νεκροὶ ἄρα τελέως νεκροῖς πεπιστευκότες περιέρχεσθε· ὦ δειλοὶ, τί κακὸν τόδε πά- C σχετε; » Καὶ μετ' ὀλίγα φησί· « Καινὸν δὲ ἄλλον ἐν Αἰγύπτῳ, ὀλίγου δεῖν καὶ παρ' Ἕλλησι, σεβασμίως τεθείακε θεὸν ὁ βασιλεὺς Ῥωμαίων, τὸν ἐρώμενον ὡραιότατον σφόδρα γενόμενον Ἀντίνοον· ἀνιέρωσεν οὕτως, ὡς Γανυμήδην ὁ Ζεύς. Οὐ γὰρ κωλύεται ῥᾳδίως ἐπιθυμία, φόβον οὐκ ἔχουσα, καὶ νύκτας ἱερὰς τὰς Ἀντινόου προσκυνοῦσιν ἄνθρωποι νῦν, ἃς αἰσχρὰς ἠπίστατο ὁ συναγρυπνήσας ἐραστής. » Ἐπάγει· « Ἤδη δὲ ὁ τάφος τοῦ ἐρωμένου, νεώς ἐστιν Ἀντινόου, καὶ πόλις. Καθάπερ γὰρ, οἶμαι, οἱ ναοὶ, οὕτω καὶ οἱ τάφοι θαυμάζονται, πυραμίδες, καὶ μαυσῶλα, καὶ λαβύρινθοι, ἄλλοι ναοὶ τῶν νεκρῶν, ὡς ἐκεῖνοι τάφοι τῶν θεῶν. » Καὶ πάλιν μετ' ὀλίγα (95)· « Ἴθι δὴ, καὶ τοὺς ἀγῶνας ἐν βραχεῖ περιοδεύσωμεν, καὶ τὰς ἐπιτυμβίους ταυτασὶ πανηγύρεις καταλύσωμεν, Ἴσθμιά D τε καὶ Νέμεα, καὶ Πύθια, καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις Ὀλύμπια. Πυθοῖ μὲν οὖν ὁ δράκων ὁ Πύθιος θρησκεύεται, καὶ τοῦ ὄφεως ἡ πανήγυρις καταγγέλλεται Πύθια. Ἰσθμοῖ δὲ, σκύβαλον προσέπτυσεν ἐλεεινὸν ἡ θάλασσα, καὶ Μελικέρτην ὀδύρεται τὰ Ἴσθμια· Νεμέασι δὲ ἄλλο παιδίον Ἀρχέμορος κεκήδευται, καὶ τοῦ παιδίου ὁ ἐπιτάφιος προσαγορεύεται Νέμεα. Πίσσα δ' ἐστὶν ἐν ὑμῖν τάφος, ὦ Πανέλληνες, ἡνιόχου Φρυγὸς, καὶ τοῦ Πέλοπος τὰς χοὰς, τὰ Ὀλύμπια σφετερίζεται ὁ

A Mox itaque multiplicium dæmonum architectus efficitur, hecatombas sacrificat, solemnes conventus instituit, erigit simulacra, templa ædificat; sed quæ, (nec enim id quoque dissimulabo, sed potius manifeste coarguam), honesto quidem templorum nomine celebrantur, cæterum aliud nihil fuere quam sepulcra, quibus deinceps hanc templorum appellationem indidere. Vos ergo, nunc saltem impiam superstitionem dediscite, vel hac tumulorum cultus indignitate revocati. Larissæ, in Minervæ templo, quod summa in arce visitur, Acrisii sepulcrum est; Athenis autem in ipsa pariter Acropoli, Cecropis, ut Antiochus *Historiarum* nono scriptum reliquit. Quid porro Erichthonius? Nonne in Poliadis templo sepultus est? Nonne Ismarus Eumolpi Dairæque fi- B lius, in Eleusinii septis, quod sub arcem constructum est? nonne Celei filiæ, Eleusine sepulturæ mandatæ sunt? Nam quid Hyperboreas tibi mulieres commemorem? Duæ sane, quarum altera Hyperoche, Laodice altera vocabatur, in Dianæ sacello, quod in insula Delo Apollinis Delii templo continetur, sepultæ sunt. Leander autem Cleomachum Mileti, in Apollinis Didymæi templo conditum esse testatur. Neque vero æquum fuerit hoc loco præterire, aut Leucophrynes illius monimentum, quæ, si Zenonem Myndium sequamur, Magnesiæ in Dianæ templo sepulta est; aut Telmissi erectam Apollinis aram, quod Telmissis cujusdam vatis monumentum esse historiæ prodiderunt. Quin C etiam Ptolemæus, Agesarchi filius, volumine ex iis primo, quæ *de Philopatre* scripsit, auctor est, in insula Papho Cinyram ac Cinyræ posteros, in Veneris templo conditos fuisse. **72** At enim tempus me deficiat, si tumulos omnes, quibus divinos honores tribuitis, recensere velim: vos autem, ni scelerum istorum pudor vos aliquis ceperit, ite porro, vereque mortui, cum vestram in hominibus mortuis fiduciam collocetis, passim huc illucque vagamini. O miseri! quid tantum mali sustinere juvat! » Hæc ille: paucisque interjectis: « Novum item alium, inquit, Romanus Imperator in Ægypto, atque adeo in ipsa pene Græcia, ad Numinum turbam cum eximia religione Deum aggregavit Antinoum, qui pulcherrimos inter numerandus erat, delicias amoresque D suos, quem ipse, quomodo Ganymedem antea Jupiter, consecravit. Nec enim cupiditas ea modum facile tenere potest, quæ nullo metu cohibetur. Itaque sacræ Antinoi noctes ab hominibus hodie cultu divino celebrantur, quarum turpitudinis sibi amator ipse conscius erat, qui eas cum puero vigilarat. » Tum subdit: « Nunc vero calamiti hujus sepulcrum, Antinoi templum et oppidum est. Enim vero, simili, opinor, templa sepulcraque admiratione prosequuntur: pyramides quippe, mausolea,

(93) *Ἴσμαρος*. Clem. habet Ἴμμαρος.

(94) *Ἑπομένη*. Clem., ἑπομένους. Longe melius. Itaque vertendum erit, *si Zenonem Myndium auctorem sequamur*. Fuit is grammaticus ex Myndo, urbe Cariæ pervetusta. Stephani Mutilat. in voce Μύνδος, ait, Ἀπολλώνιος, καὶ Ζήνων Μύνδιοι γραμματικοί.

(95) *Μετ' ὀλίγα*. Imo sane πρὸ πολλῶν, nam quæ sequuntur habentur, p. 16 C, Clem. Græco-Latini.

labyrinthi, alia quædam sunt templa mortuorum, quemadmodum illa, deorum sepulcra. » Idemque paulo post. « Age vero, inquit, certamina quoque vestra paucis obeamus, ac sepulcrales istos conventus, Isthmica, Nemea, Pythia, Olympia denique, dissipemus. Pythone quidem, Pythium draconem venerantur, serpentisque conventum nomine Pythiorum indicunt. Apud Isthmum autem, mare ejectitium ac miserabile cadaver exspuit, jamque Melicertem Isthmia lamentantur. Nemeæ similiter, cum alium pusionem Archemorum condidissent, hujus sepulcrale certamen Nemea nuncuparunt. Pisa quoque apud vos, o Græcorum genus universum, aurigæ Phrygii tumulus est : atque Olympia, hoc est Pelopis inferias, Phidiacus sibi Jupiter vindicat. » Hactenus Clemens. Tu vero superiorem nostram de superstitioso errore disputationem ab initio repetens, totam hanc miserorum prolapsionem uno aspectu intuere. Ac primum quidem eximium illud esse ac salutare in primis, quod Dei nomen essentiamque significat, ipsius naturæ ductu, impressisque animo per sese notionibus, vel divinitus potius inspiratis, nemo non intelligit : hoc enim omnes populi communi quodam rationis sensu præcepere, cum id omni animo ratione et intelligentia prædito, idem hujus universitatis Artifex naturalibus quibusdam cogitationibus inseverit. At vero, nequaquam ad ejusmodi religionis institutum adhæsere, quod rationis lumen ostendebat. **73** Nam unus fortassis alterve duntaxat, aut si qui alii, sane paucissimi, quos Hebræorum litteræ celebrarunt, cum ad nullam rerum earum, quæ oculis usurpantur, haustam animis de divino Numine notionem affixissent, sed eam ad magnum illum ac præpotentem orbis hujus universi molitorem, ab eorum quæ sub aspectum cadunt omnium turba, constanti ac certa mentis inductione sustulissent, eumdem unum esse Deum, simulque omnium servatorem, ac solum bonorum auctorem purioribus intelligentiæ oculis perviderunt. Cæteri autem multiplici variaque animorum in caligine volutati, in impietatis barathrum ita corruerunt, ut brutorum animantium ritu, honesti, utilis bonique rationem una oculorum et corporis voluptate metirentur. Itaque, si qui vel eorum aliquid invenirent, quæ fovendo curandoque corpori utilia putarentur, vel imperium aut tyrannidem occuparent, vel præstigiis veneficiisque præstarent; eos, ut superius commemoravi, licet alioqui morti ac reliquis humanæ naturæ casibus obnoxios, tanquam eos, a quibus cum reliqua bona, tum ipsam quoque salutem haberent, adeoque tanquam deos celebrarunt, ac venerandam illam augustamque notionem, quam a natura hauserant atque expresserant, in eos, quos ejusmodi beneficiorum auctores esse censebant, contulerunt. Eos præterea tantus animorum stupor invasit, ut omnia consecratorum

A Φειδίου Ζεύς. » Ταῦτα μὲν οὗτος. Σὺ δὲ τὸν λόγον ἐξ ἀρχῆς ἀναλαϐὼν τῆς δεισιδαίμονος πλάνης, ἐπίσκεψαι τὴν διάπτωσιν. Φύσει μὲν οὖν καὶ αὐτοδιδάκτοις ἐννοίαις, μᾶλλον δὲ θεοδιδάκτοις, καλόν τι καὶ ὠφέλιμον τυγχάνειν, τὸ σημαῖνον τὴν τοῦ Θεοῦ προσηγορίαν τε καὶ οὐσίαν. Πάντες γὰρ ἄνθρωποι κοινοῖς λογισμοῖς προειλήφεσαν, τοῦ τῶν ὅλων Δημιουργοῦ τοῦτο πάσῃ λογικῇ καὶ νοερᾷ ψυχῇ φυσικαῖς ἐννοίαις ὑποσπείραντος· οὐ μὴν καὶ τῇ προαιρέσει τῇ κατὰ λόγον ἐκέχρηντο. Εἷς μὲν γάρ που, τάχα τις καὶ δεύτερος, ἢ καί τινες ἄλλοι κομιδῇ βραχεῖς, ὧν τὴν μνήμην τὰ Ἑϐραίων περιέχει λόγια, εἰς οὐδὲν τῶν ὁρωμένων ἐφαρμόσαντες τὴν περὶ Θεοῦ ἔννοιαν· ἀδιαστρόφοις δὲ τοῖς λογισμοῖς ἐπὶ τὸν τοῦ σύμπαντος κόσμου δημιουργὸν, B καὶ τὸν μέγαν τῶν ὅλων ποιητὴν, ἐκ τῶν ὁρωμένων ἀναγαγόντες, διανοίας ὄμμασι κεκαθαρμένοις μόνον αὐτὸν εἶναι Θεὸν, τὸν πάντων Σωτῆρα, καὶ μόνον ἀγαθῶν δοτῆρα συνενόησαν· οἱ δὲ λοιποὶ, παντοίᾳ ψυχῆς ἀμαυρώσει περιτραπέντες, κατὰ βυθὸν ἀσεϐείας ἠνέχθησαν, ὥστε θηρῶν ἀγρίων τρόπον, τὸ καλὸν καὶ συμφέρον καὶ ἀγαθὸν μέχρις ὀμμάτων καὶ σαρκὸς ἡδονῆς στῆσαι. Ταύτῃ δὲ κατὰ τὰ προειρημένα, τοὺς τῶν νενομισμένων τοῦ σώματος καλῶν καὶ χρησίμων εὑρετὰς, ἢ καὶ δυνάστας τινὰς καὶ τυράννους, ἢ καὶ γόητας καὶ φαρμακέας ἄνδρας, τὴν φύσιν θνητοὺς καὶ ἀνθρωπίναις κεχρημένους συμφοραῖς, ὡς ἀγαθῶν χορηγοὺς, σωτῆρας καὶ θεοὺς ἀναγορεύειν, τὴν σεϐάσμιον ἔννοιαν φυσικῶς αὐτοῖς ἐνυπάρχουσαν, ἐφ' οὓς ἐνόμιζον εὐεργέτας μετατεθεικότες. C Τοσαύτη δ' ἄρα συνεῖχεν αὐτοὺς φρενῶν ἀποπληξία, ὡς μηδὲν τῶν πλημμελουμένων τοῖς θεολογουμένοις ὑπολογίζεσθαι, μηδ' ἐρυθριᾷν ἐπὶ τοῖς αἰσχρῶς περὶ αὐτῶν φημιζομένοις· τὰ πάντα δὲ τοὺς ἄνδρας διὰ τὰς παρ' αὐτῶν παρεχομένας ὠφελείας, ἢ καὶ διὰ τὰς τότε πρῶτον συνισταμένας δυναστείας τε καὶ τυραννίδας ἀποθαυμάζειν. Νόμων γοῦν, ὥσπερ ἔφην ἤδη πρότερον, μηδέπω τότε ἐν ἀνθρώποις πολιτευομένων, μηδ' ἐπὶ τοῖς ἁμαρτανομένοις ἁμαρτίας ἀπῃωρημένης (96), μοιχείας καὶ ἀῤῥένων φθορὰς, ἐκθέσμους τε καὶ παρανόμους γάμους, μιαιφονίας τε καὶ πατροκτονίας, τέκνων τε καὶ ἀδελφῶν σφαγὰς, καὶ μὴν καὶ πολέμους καὶ στάσεις πεπραγμένας ὄντως τοῖς οἰκείοις προστάταις, οὓς θεοὺς ἡγοῦντό D τε καὶ ἀπεκάλουν, ὥσπερ ἐν μέρει κατορθωμάτων καὶ ἀνδραγαθίας ἀπεμνημόνευον, τὴν τούτων μνήμην ὡς σεμνῶν καὶ ἀνδρείων τοῖς ὀψιγόνοις ἀπολιπόντες. Τοιαῦτα ἦν τὰ τῆς παλαιᾶς θεολογίας, ἣν μεταϐαλόντες νέοι τινὲς, χθὲς καὶ πρώην ἐπιφυέντες λογικώτερόν τε φιλοσοφεῖν αὐχοῦντες, τὴν δὴ φυσικωτέραν τῆς περὶ θεῶν ἱστορίας δόξαν εἰσηγήσαντο, σεμνοτέρας εὑρεσιολογίας τοῖς μύθοις προσεπινοήσαντες, καὶ μήτε πάντῃ τῶν προπατόρων τὸ πλημμελὲς τῆς δυσσεϐείας ἐκφυγόντες, μήτ' αὖ πάλιν τὴν αὐτόθεν προφαινομένην τῶν θεολογουμένων μοχθηρίαν ὑπομείναντες. Θεραπεῦσαι (97) δ' οὖν ὅμως οἶδε τὸ

(96) Ἁμαρτίας ἀπῃωρημένης. Verti perinde ac si haberetur, τιμωρίας ἀπῃωρ.

(97) Θεραπεῦσαι. Hoc est, opinor, quod Plutarchus, *Alexand.*, eleganter dixit, τὸν μῦθον ἀνασώζειν πρὸς ἀλήθειαν, ubi naphtha delibutam Medeæ coronam fuisse, nonnullos opinari tradit, eoque

πατρικὸν ἁμάρτημα προθυμηθέντες, ἐπὶ φυσικὰς A διηγήσεις καὶ θεωρίας τοὺς μύθους μετεσκευάσαντο, τὰ θρεπτικὰ καὶ αὐξητικὰ τῆς τῶν σωμάτων φύσεως ταῦτ' εἶναι τὰ διὰ τῶν μύθων δηλούμενα, ὡς δὴ μυστικώτερον κομπάσαντες. Ἔνθεν ἀνιόντες καὶ οἵδε τὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου θεοὺς ἐπεφήμισαν· οὐκ αὐτὸν μόνον ἥλιον, καὶ σελήνην, καὶ ἄστρα, προσέτι δὲ γῆν καὶ ὕδωρ, ἀέρα τε καὶ πῦρ, τά τε ἐκ τούτων συγκρίματά τε καὶ ἀποτελέσματα· ναὶ μὴν καὶ τοὺς ὡραίους ἀπὸ γῆς καρποὺς, καὶ τὰ λοιπὰ τῆς ξηρᾶς καὶ ὑγρᾶς τροφῆς βλαστήματα· ἃ καὶ αὐτὰ, ὡς ἂν τῆς τῶν σωμάτων ζωῆς αἴτια, Δήμητραν, καὶ Κόρην, καὶ Διόνυσον, καὶ ὅσα ἄλλα τούτοις ἐμφερῆ προσειπόντες, τεθειάκασι, βεβιασμένον, καὶ οὐκ ἀληθῆ τῶν μύθων τὸν καλλωπισμὸν εἰσηγησάμενοι. Ἀλλ' οὗτοι μὲν ὀψέ B ποτε, ὡσὰν ἐπαισχυνόμενοι τὰς τῶν προγόνων θεολογίας, οἴκοθεν ἃς ἕκαστος ἐφεῦρε σεμνολογίας τοῖς περὶ θεῶν μύθοις προσεπενόησαν, κινεῖν τὰ πάτρια τολμῶντος οὐδενὸς, περὶ πολλοῦ δὲ τὴν ἀρχαιότητα εἶναι, καὶ τὴν συνήθη καὶ σύντροφον ἐκ παίδων ἀγωγὴν τιμώμενοι. Οἵ γε μὴν τούτων πρεσβύτεροι ἐν ἴσῳ τῇ τῶν ἀνδρῶν θεοποιίᾳ καὶ τὰς τῶν ἀλόγων ζώων ἐκθεώσεις διετάξαντο, διὰ τὸ καὶ ἐξ αὐτῶν χρήσιμον κατὰ τὰς πρόσθεν ἀποδοθείσας αἰτίας· καὶ τοῖς ἀλόγοις θηρίοις τὰς ἴσας ἀφιέρωσαν θρησκείας, σπονδαῖς, καὶ θυσίαις, καὶ μυστικαῖς τελεταῖς, ὕμνοις τε καὶ ᾠδαῖς, ὁμοίως τοῖς τεθεοποιημένοις ἀνδράσι, καὶ τὰς τούτων τιμὰς ἐπάραντες· εἰς τοσοῦτον δὲ ἄρα κακῶν ἤλαυνον, ὡς δι' ὑπερβολὴν ἡδυπαθείας ἀκρατοῦς, τὰ ὁλκὰ πρὸς αἰσχρουργίαν μέρη τοῦ σώματος, τά C τε ἀκόλαστα ἐν ἀνθρώποις πάθη, ταῖς ἰσοθέοις ἐκθειάσαι τιμαῖς, μηδὲν τὸ παράπαν ἐν τούτοις χρῆναι σεμνολογεῖν τῶν δὴ θεολόγων αὐτῶν ἀποφηναμένων. Τηρητέον γοῦν, ὡς ὅτι μάλιστα οἱ παλαίτατοι οὐδέν τι πλέον τῆς ἱστορίας εἰδότες, μόνοις δὲ τοῖς μύθοις προσανέχοντες ἐμαρτυρήθησαν. Ἀλλ' ἐπείπερ ἅπαξ ὡρμήθημεν, καὶ τὰ σεμνὰ καὶ ἀπόῤῥητα τῶν γενναίων φιλοσόφων κατασκοπῆσαι, φέρε καὶ ταῦτα ἐπιθεωρήσωμεν, ὡς ἂν μὴ δοκοῖμεν ἀγνοεῖν καὶ τὰς θαυμαστὰς αὐτῶν φιλοσοφίας. Πρὶν δὲ τὴν τούτων ἔκθεσιν ποιήσασθαι, ἐμοὶ δοκεῖ προσεπισημαίνεσθαι καὶ τὴν αὐτὴν τῶν θαυμαστῶν φιλοσόφων, κἀν τούτοις πρὸς ἑαυτοὺς ἐναντιολογίαν. Οἱ μὲν γὰρ τηνάλλως διηγοῦνται, καὶ κατὰ τὸ παραστὰν ἕκαστος ἰδίως ἀποφαίνονται· οὐδὲ γὰρ ἀλλήλοις σύμφωνα φυσιολογοῦσιν· οἱ δὲ εὐγνω- D μονέστεροι τὸ σύμπαν ἀναιροῦσιν, καὶ τῆς οἰκείας πολιτείας οὐ μόνον τὰς ἀπρεπεῖς περὶ θεῶν διηγήσεις, ἀλλὰ καὶ τὰς τούτων ἑρμηνείας ἀπελαύνουσιν· ἔστι δ' ὅτε φόβῳ τῆς ἀπὸ τῶν νόμων τιμωρίας τοὺς μύθους ὑποκορίζονται. Ἄκουε δ' οὖν αὐτῶν Ἑλλήνων δι' ἑνὸς τοῦ πάντων ἀρίστου, τοτὲ μὲν ἐξωθοῦντος, τοτὲ δ' οὖν πάλιν εἰσποιουμένου τοὺς μύθους. Ὁ δ' οὖν θαυμάσιος αὐτῶν Πλάτων, ὅτε μὲν τὴν οἰκείαν ἀπογυμνοῖ προαίρεσιν, τολμηρότερον ἀπαγορεύει καθόλου περὶ θεῶν τοιαῦτα φρονεῖν τε καὶ λέγειν, οἷα τοῖς παλαιοῖς εἴρηται, εἴτε περιέχοιέν τι λεληθὸς ἐν

A ab his sese numinum scelera facile paterentur, nec ad quidquam eorum, quæ de ipsis fœdissime jactabantur, erubescerent; sed potius quidquid ad eos pertineret, sive propter ipsorum in hominum genus merita, sive propter imperia vel tyrannides eo primum tempore constitutas, singulari cum approbatione suspicerent. Cum igitur necdum, ut ante dixi, legibus ullis hominum vita regeretur, pœnaque flagitiis nulla immineret; adulteria, mariumque concubitus, nefandas item flagitiosasque nuptias, cædes, parricidia, liberorum, fratrumque jugulationes, bella denique et animorum intestina dissidia, quibus eorum principes, quos illi deos opinabantur et vocabant, se ipsos vere obstrinxerant, sic tanquam rerum ab iis præclare gestarum, eximiæque B virtutis monimenta celebrabant, eorumque, quasi egregiorum quorumdam facinorum ac præcipua cum fortitudinis laude conjunctorum, memoriam ad posteros ipsi suos propagabant. Atque hujusmodi fuit priscorum hominum theologia, quam nuperi quidam ac nudiustertius exclusi sic immutarunt, ut, subtiliorem nescio quam philosophandi rationem jactantes, **74** rerum scilicet naturæ propiorem de deorum historia opinionem inveherent, et honestiorem aliquam novorum commentorum speciem fabulis attexerent : hoc nimirum secuti, ut nec omnino a scelerata majorum suorum impietate discederent, nec omnino tamen ex illorum religionibus exsistentem consecratorum numinum improbitatem paterentur. Hi ergo, cum semel patrium errorem quo- C quo modo procurare statuissent, ad naturalium causarum atque rationum explicationem fabulas traduxere. Ac primam, quibus alendi corporis augendique vis inesset, ea fabulis significari novo et insolenti fastu jactabant, perinde ac si quid arcanum magis magisque reconditum attulissent : mox vero progressi ulterius, mundi etiam elementa deorum in numero ita collocarunt, ut ne in sole quidem ac luna cæteraque astrorum multitudine sisterent, sed ipsam quoque terram, cum aqua, aere, igne, adeoque cum iis, quæ horum ex temperatione ac permistione conflantur, adjungerent. Quin etiam tempestivos terræ fructus, aliaque tum siccioris, tum humidioris alimenti germina : quæ, quod ipsa D quoque nostrorum corporum vitam conservarent, Cereris, Proserpinæ, Bacchi, ac cæteris ejusmodi nominibus consecrarunt, coactum nescio quem minimeque verum fabulis vultum et colorem affingentes. Verum, licet isti serius, quod eos majorum suorum theologiæ suppuderet, honestiorem quemdam, prout suum cuique cerebrum cuderet, ac veteres illas deorum fabulas explicatum adjungerent, nemo tamen ritus patrios mutare ausus est, sed omnes potius cum priscorum instituta, tum usitatam illam quæque secum a pueris adoleverat sacrorum religionisque rationem, præcipuo studio retinendam sibi

tam subito flammam concepisse. Εἰκότως οὖν, inquit, ἔνιοι τὸν μῦθον ἀνασώζοντες πρὸς τὴν ἀλήθειαν, τοῦτό φασιν εἶναι τὸ τῆς Μηδείας φάρμακον.

Itaque nonnulli commode fabulam ad veritatem revocantes, aut vero ipso defendentes, *sauvant la fable par la vérité.*

colendamque putaverunt. At qui eosdem ætate præcesserant, brutorum animalium consecrationem æquali plane cum hominum ipsorum apotheosi dignitatis jure esse voluerunt, partim ea, quam ex ipsis capiebant, utilitate, partim cæterarum causarum, quas ante protulimus, conjunctione permoti. Itaque, pares omnino pecudibus ratione carentibus superstitiosæ venerationis honores sacris legibus ita statuere, ut libationibus, sacrificiis, et arcanis initiandi ritibus, hymnis denique et carminibus, perinde atque hominum ipsorum, quibus divinitatem dederunt, earum cultui majestatem conciliarent. Tandem eo flagitiorum devenere, ut impotenti fœdissimæ libidinis æstu concitati, partes etiam corporis turpitudinem ac venerem cientes, dirasque ac protervas hominum cupiditates divinis plane honoribus prosequerentur, cum in ejusmodi rebus nullum quæsito affectatoque verborum pudori esse locum oportere præclari theologi decrevissent. Maneat igitur veteres, ut nihil præter nudam rerum historiam noverant, sic ad ipsas tantum fabulas semper adhæsisse, multis hactenus testimoniis esse comprobatum. **75** Sed quoniam speciosa quoque ac recondita egregiorum philosophorum dogmata jam semel explorare cœpimus, age, propius etiam illa contemplemur, ne saltem eximias eorum philosophandi rationes ignorare videamur. Prius tamen quam eas in medium afferamus, juverit, opinor, quam graviter magni isti philosophi non modo cum aliis hoc in genere, sed etiam secum ipsi pugnent, observare. Nam cum hac in physiologia nulla sit inter eos sententiarum opinionumque conjunctio, alii temere ac prout sua cuique mens suggesserit, rem totam definiunt; alii melioris utique fidei, simul universa tollunt, nec ea solum omnia, quæ de diis tanta cum indignitate jactantur, sed eorum quoque explicationes reipublicæ suæ finibus ejiciunt; tametsi pœnarum legibus constitutarum metu fabulis interdum ipsis lenocinentur. Græcos ergo philosophos audi, unius tamen ore omnium præstantissimi, easdemque fabulas modo procul amandantis, modo contra studiose retinentis. Plato ille est, quem tantopere suspiciunt, qui si quando suam ipse mentem ac sensum aperiat, tum vero majori cum libertate prorsus interdicit, quo minus ea quæ a veteribus decantata olim fuerant, de diis in posterum sentiantur; sive reconditioris aliquid iis inclusum lateat, quod verborum ac sententiarum allegoriis indicetur, sive eadem extra omnem allegoriam figuramque dicantur. Ubi autem ad leges sese orationemque suam homo meticulosus accommodat, simul jactatis de natura deorum fabulis habendam esse fidem pronuntiat, quippe quæ nihil per sese aliud figurarum integumentis significatum repræsentent. Idem præterea posteaquam suam ipse theologiam ab antiquarum fabularum societate commercioque sejunxit, deque cœlo, sole, luna, sideribus, imo de tota hac universitate, ac singulis ejus partibus seorsim physiologi more disputavit, suam iterum de diis, quorum genealogiam veteres illi texuerant, opinionem his verbis plane explicateque conceptam in *Timæo* prosequitur.

A ὑπονοίαις δηλούμενον, εἴτε ἐκτὸς πάσης ὑπονοίας λέγοιτο· ὅτε δὲ τοὺς νόμους ὑποκορίζεται, καὶ δεῖν φησι τοῖς περὶ θεῶν μύθοις πιστεύειν, ὡς μηδὲν ἔχουσιν ἐν ὑπονοίαις ἐξ αὐτῶν δηλούμενον. Ἤδη δέ ποτε τῶν παλαιῶν μύθων τὴν οἰκείαν θεολογίαν ἀφορίσας, περί τε οὐρανοῦ, καὶ ἡλίου, καὶ σελήνης, καὶ ἄστρων, καὶ ἔτι περὶ τοῦ σύμπαντος κόσμου, καὶ τῶν τούτου μερῶν κεχωρισμένως φυσιολογήσας, ἰδίως πάλιν καὶ ἀφωρισμένως περὶ τῶν πάλαι γενεαλογηθέντων θεῶν, ὧδέ πως αὐτοῖς ῥήμασιν ἐν τῷ *Τιμαίῳ* διέξεισιν.

CAPUT VII.

Quid de veterum theologia Plato senserit.

(98) « Jam vero de cæteris, inquit, dæmonibus disserere, aut eorum nosse procreationem, non est facultatis viriumque nostrarum. Itaque fidem iis, qui naturam illorum jam olim explicarunt, habere nos oportet, **76** quippe qui deorum nepotes cum fuerint, ut ipsi confirmant, suos quoque majores optime noverint. Et sane fieri nullo modo potest, ut deorum liberis fides negetur, in iis etiam, quæ sine ulla verisimilium aut necessariarum probationum vi atque auctoritate dicunt; sed iis potius tanquam domestica referentibus, quemadmodum lex ipsa jubet, omnino credendum est. Maneat igitur, eoque plane modo commemoretur a nobis deorum istorum generatio, quo illam ab iisdem accepimus. Ex Terra quidem ac Cœlo Oceanus Tethysque nati sunt; ex his vero Phorcys, Saturnus, Rhea, ac cæteri, qui ad tres illos aggregari solent. Jam

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Ὅπως ὁ Πλάτων περὶ τῆς τῶν παλαιῶν θεολογίας ἐδόξαζεν.

« Περὶ δὲ τῶν ἄλλων δαιμόνων εἰπεῖν, καὶ γνῶναι τὴν γένεσιν, μεῖζον ἢ καθ' ἡμᾶς· πιστευτέον δὲ τοῖς D εἰρηκόσιν ἔμπροσθεν, ἐκγόνοις μὲν θεῶν οὖσιν, ὡς ἔφασαν, σαφῶς δὲ τοὺς ἑαυτῶν προγόνους εἰδόσιν. Ἀδύνατον οὖν θεῶν παισὶν ἀπιστεῖν, καίπερ ἄνευ εἰκότων καὶ ἀναγκαίων ἀποδείξεων λέγουσιν, ἀλλ' ὡς οἰκεῖα φασκόντων ἀπαγγέλλειν, ἑπομένους τῷ νόμῳ πιστευτέον. Οὕτως οὖν κατ' ἐκείνους ἡμῖν ἡ γένεσις περὶ τούτων τῶν θεῶν ἐχέτω καὶ λεγέσθω, Γῆς τε καὶ Οὐρανοῦ παῖδες Ὠκεανὸς καὶ Τηθὺς ἐγενέσθην· τούτων δὲ Φόρκυς, Κρόνος τε καὶ Ῥέα, καὶ ὅσοι μετὰ τούτων· ἐκ δὲ Κρόνου τε καὶ Ῥέας Ζεὺς, Ἥρα, καὶ πάντες ὅσους ἴσμεν πάντας ἀδελφοὺς λεγομένους αὐτῶν, ἔτι τε τούτων ἐκγόνους ἄλλους. » Ταῦτά φησιν ὁ Πλάτων ἑπομένοις τῷ νόμῳ πιστευτέα εἶναι, καίπερ ἄνευ εἰκότων καὶ ἀναγκαίων ἀποδείξεων εἰρῆσθαι αὐτὰ ὁμολογήσας. Προσεκτέον δὲ, ὡς οὐδὲν

(98) Hic idem locus infra citabitur, ubi Platonis errores pluribus exponentur.

ἔχειν ἀπόῤῥητον τὰς τῶν θεῶν δὴ προσηγορίας τε καὶ A γενεαλογίας ἐν φυσιολογίαις δηλούμενον ἐμφαίνει. Αὖθις δ' ἐν ἑτέροις ὁ αὐτὸς, τὴν οἰκείαν ἀπογυμνῶν προαίρεσιν, πάλιν τούτοις κέχρηται τοῖς ῥήμασι· « (99) Πρῶτον μὲν, ἦν δ' ἐγὼ, τὸ μέγιστον καὶ περὶ τῶν μεγίστων ψεῦδος ὁ εἰπὼν οὐ καλῶς ἐψεύσατο· ὡς Οὐρανός τε εἰργάσατο, ἅ φησι δρᾶσαι αὐτὸν Ἡσίοδος, ὅ τε αὖ Κρόνος, ὡς ἐτιμωρήσατο αὐτόν. Τί δαὶ δὴ (1) τὰ τοῦ Κρόνου ἔργα καὶ πάθη ὑπὸ τοῦ υἱέος; οὐδ' ἂν εἰ ἦν ἀληθῆ, ᾤμην δεῖν ῥᾳδίως λέγεσθαι οὕτω πρὸς ἄφρονάς τε καὶ νέους· ἀλλὰ μάλιστα μὲν σιγᾶσθαι· εἰ δ' ἀνάγκη τις ἦν λέγειν, δι' ἀποῤῥήτων ἀκούειν ὡς ὀλιγίστους, θυσαμένους οὐ χοῖρον, ἀλλά τι μέγα καὶ ἀπόῤῥητον (1*) θῦμα, ὅπως ἂν ἐλαχίστοις (2) συνέβη ἀκοῦσαι. Καὶ γὰρ, ἦδ' ὅς (3), οὗτοι οἱ λόγοι δὴ χαλεποί. Καὶ οὐ λεκτέοι (4) γε, ὦ Ἀδείμαντε, ἐν B τῇ ἡμετέρᾳ πόλει· οὐδὲ δοτέον (5) νέῳ ἀκούοντι, ὡς ἀδικῶν τὰ ἔσχατά γε, οὐδ' (5*) ἂν θαυμαστὸν ποιοῖ (6), οὐδ' αὖ ἀδικοῦντα πατέρα κολάζων παντὶ τρόπῳ· ἀλλὰ δρῴη ἂν, ὅπερ θεῶν οἱ πρῶτοί τε καὶ μέγιστοι (7). Οὐδὲ αὐτῷ μοι δοκεῖ ἐπιτήδεια εἶναι λέγειν. Οὐδέ γε, ἦν δ' ἐγὼ, τὸ παράπαν, ὡς θεοὶ θεοῖς πολεμοῦσι, καὶ ἐπιβουλεύουσι, καὶ μάχονται· οὔτε γὰρ ἀληθῆ, εἴ γε δεῖ ἡμῖν τοὺς μέλλοντας τὴν πόλιν φυλάξειν, αἴσχιστον νομίζειν τὸ ῥᾳδίως ἀλλήλοις ἀπεχθάνεσθαι· πολλοῦ δεῖ γιγαντομαχίας μυθολογητέον αὐτοῖς, καὶ ποικίλας ἔχθρας καὶ παντοδαπὰς θεῶν τε καὶ ἡρώων πρὸς συγγενεῖς τε καὶ οἰκείους αὐτῶν. Ἀλλ' εἴ πως μέλλοιμεν πείσειν, ὡς οὐδεὶς πώποτε πολίτης ἕτερος ἑτέρῳ ἀπήχθετο, οὐδ' ἔτι τοῦτο ὅσιον, τοιαῦτα μᾶλλον λεκτέα πρὸς τὰ παιδία εὐθὺς, καὶ C γέρουσι καὶ γραυσὶ καὶ πρεσβυτέροις γενομένοις, καὶ τοὺς ποιητὰς ἐγγὺς τούτων ἀναγκαστέον λογοποιεῖν. Ἥρας δὲ δεσμοὺς ὑπὸ Διὸς (8), καὶ Ἡφαίστου ῥίψεις ὑπὸ πατρὸς μέλλοντος τῇ μητρὶ τυπτομένῃ ἀμύνειν, καὶ θεομαχίας, ὅσας Ὅμηρος πεποίηκεν, οὐ παραδεκτέον εἰς τὴν πόλιν, οὔτ' ἐν ὑπονοίαις πεποιημένας, οὔτ' ἄνευ ὑπονοιῶν (9). » Σαφῶς δὴ διὰ τούτων ὁ φιλόσοφος καὶ τοὺς τῶν παλαιῶν μύθους τοὺς περὶ θεῶν, καὶ τὰς τῶν μύθων ἐν ὑπονοίαις εἰρῆσθαι νομιζομένας φυσιολογίας παραιτητέας εἶναι διδάσκει· ὡς μηκέτ' ἀλόγως ἡμῖν καὶ τὴν ἐκ τούτων ἀναχώρησιν τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εὐαγγελίζεσθαι διδασκαλίαν, ὁπότε καὶ πρὸς τῶν οἰκείων ἀποβέβληται. Ὅθεν ἔπεισί μοι καὶ τοὺς παλαιοὺς τῶν Ῥωμαίων θαυμά- D

A Saturnus ex Rhea Jovem Junonemque suscepit, cum reliquis omnibus, quos amborum fratres vulgo recenseri novimus; itaque deinceps reliqui eorum posteri numerantur. » Hæc sunt, quibus Plato ex placitis decretisque legum fidem habere jubet, tametsi ea nullis aut necessariorum aut probabilium argumentorum momentis niti fateatur. In quo notandum illud in primis, quod nihil omnino reconditi in ista egregiorum numinum vel appellatione, vel generis serie contineri, quod physiologiæ rationibus expliceetur, diserte pronuntiat. Idem vero alibi suam ipse mentem ingenue candideque aperiens, ita loquitur : « Tum ego, in primis, inquam, maximum illud ac de maximis rebus mendacium qui protulit Hesiodus, non satis prudenter B mentitus est, sive dum ea, quæ comminiscitur, facinora Cœlo tribuit, sive dum quas Saturnus de illo pœnas expetiverit, commemorat. Nam quæ Saturnus idem vel perpetrasse dicitur, vel a filio pertulisse, ea ne si vera quidem essent, tamen apud homines nullius consilii eosque adolescentes, ut facile adeo temereque jactarentur, non probarem, sed potius, aut ut omnino silerentur maxime vellem; aut si quando illa proferri necesse esset, saltem ut secreto atque a paucis audirentur, qui non jam porcum, sed eximiam aliquam raramque victimam sacrificarent, ut hoc pacto non nisi paucissimos ejusmodi sermonibus interesse contingeret. Sane, inquit ille, graves enim ac perniciosæ fabulæ istæ sunt. Imo, nec ullatenus (inquam, o Adimante) C nostra in republica audiendæ. Nec enim ferendum, ut juvene aliquo præsente dicatur, vel qui teterrimis quibusque sceleribus seipsum obstringat, vel qui acceptas a patre injurias modis omnibus ulciscatur, eum nihil admodum insolentis ac novi perpetrare, cum ea tantum faciat, quæ a principibus maximisque deorum facta esse constet. Tum ille : Equidem ista quoque prorsus indigna censeo, quæ hominum auribus occinantur. **77** Ego vero, Nec illud, inquam, ullo modo ferre possum, ut mutua deorum bella, insidiæ, præliaque narrentur, cum id verum esse nequeat, si modo qui servandam custodiendamque rempublicam suscepturi sunt, eos mutuas facilesque nimium dissensiones D tanquam fœdissimas habere oportebit. Tantum

(99) Locus est ex II *De republ.*, p. 429.

(1) *Τί δαὶ δή*. Plato, Τὰ δὲ δή, melius.

(1*) *Ἀπόῤῥητον*. Pl. et ms., ἄπορον, recte, ni fallor, id est, *raram victimam paratuque difficillimam*; ex quo etiam optime sequitur, paucos admodum hoc sermonis genus audituros.

(2) *Ὅπως ἂν ἐλαχ*. Melius, quam ut Pl., ὅ τι ὅπως ἐλ. Forte scripserat, ὅπως ἂν ὅτι ἐλαχίστοις συμβαίη.

(3) *Ἦδ' ὅς*. Ita reposuimus ex Plat. pro ἦδ' ὅσον, quod perspicue mendosum erat.

(4) *Καὶ οὐ λεκ*. Ita recte distinguit Pl. Loquitur enim Socrates. Imo etiam apud Plat. interponitur ἔφην ante ὦ Ἀδείμ.

(5) *Δοτέον*. Pl., λεκτέον, quod facilius est, tametsi δοτέον optimo sensu dici potuerit.

(5*) *Οὐδ'*. Forte οὐχ. Edit.

(6) Hæc apud Plat. sic leguntur, ὡς ἀδικῶν τὰ ἔσχατα, οὐδὲν ἂν θαυμαστὸν ποιοῖ; quæ lectio purior videtur.

(7) Post μέγιστοι Plato ita scribit : Οὐ μὰ τὸν Δία, ἦδ' ὅς, οὐδ' αὐτῷ μοι, etc.

(8) *Ὑπὸ Διός*. Pl., ὑπὸ υἱέος: Jupiter quidem, *Iliad*. O, sui tantum meminit:

... *Περὶ χερσὶ δεσμὸν ἴηλα χρύσεον ἄῤῥηκτον*.

Forte an Vulcani quoque Junonis filii opera usus fuerit.

(9) *Ἄνευ ὑπονοιῶν*. Rationem subjungit Plato, summi philosophi cogitatione dignissimam : Ὁ γὰρ νέος, inquit, οὐχ οἷός τε κρίνειν ὅ τί τε ὑπόνοια, καὶ ὃ μή· ἀλλ' ἃ ἂν τηλικοῦτος ὢν λάβῃ ἐν ταῖς δόξαις, δυσέκνιπτά τε καὶ ἀμετάστατα φιλεῖ γίγνεσθαι. Ὧν δὴ καὶ ἴσως ἕνεκα, περὶ παντὸς ποιητέον, ἃ πρῶτα ἀκούουσιν, ὅτι κάλλιστα μεμυθολογημένα πρὸς ἀρετὴν ἀκούειν.

abest, ut iis aut gigantum pugnas multiplici fabularum varietate perspersas, aut alias omnis generis inimicitias, ab ipsis diis atque heroibus cum affinibus necessariisque gestas inculcare deceat. Quin imo, si mentem hanc nostris hominibus injicere cupiamus, nemo ut unquam civis popularem suum odio prosequatur, hocque nefas sibi ut esse persuadeant : danda opera fuerit, ut quæ hanc in rem opportuna videbuntur, ea non modo senes atque anus, quique adeo jam ætate maturiores erunt, pueris crebro commemorent; verum etiam ut poetæ similes quoque fabulas scribere cogantur. Nam injecta quidem Junoni a filio vincula, aut Vulcanum præcipitem a patre actum, quod inflictas matri plagas propulsare conaretur, aut ejusmodi numinum pugnas, quales nobis Homerus fabulatur, seu latentes quosdam allegoriæ sensus contineant, seu nullos, aditum nostram ad rempublicam habere nusquam debere pronuntio. » Vides utique diserte philosophus quamque explicate doceat, cum vulgatas illas a veteribus de diis fabulas, tum etiam omnes cujusvis allegoriæ sensus, quos ad physiologiam accommodatos esse putant, excludi penitus atque arceri oportere. Quamobrem nihil profecto causæ est, quam cur perperam aut immerito nobis istorum omnium fugam evangelica Servatoris nostri doctrina præcepisse videatur; cum eadem a suis quoque rejecta fuerint. Ac mihi quidem priscorum Romanorum hoc in genere consilium, fieri non potest, quin eo nomine vehementer probetur; qui cum satis intelligerent universam illam in fabulis deorum explicandis Græcorum physiologiam cum absurdam atque inutilem, tum vero coactam minimeque solidam et cohærentem esse, eam simul cum ipsis etiam fabulis theologiæ suæ finibus arcendam esse statuerunt. Id quod vel ex unius Dionysii Halicarnassensis *De antiqua rerum Romanarum historia* libris auferre potes. Ille enim volumine operis secundo, ubi quæ a Romulo principe Urbis conditore gesta sint, commemorat, cum alia pleraque laudat ab eo sapienter instituta, tum quæ ad susceptam hoc loco disputationem pertinent, ita prosequitur.

A ζειν, τίνα τρόπον ἁπάσας τὰς Ἑλληνικὰς περὶ θεῶν φυσιολογίας ἀτόπους οὔσας καὶ ἀνωφελεῖς, μᾶλλον δὲ βεβιασμένας καὶ ἀσυστάτους κατανοήσαντες, αὐτοῖς μύθοις τῆς οἰκείας περιέγραψαν θεολογίας. Καὶ τοῦτο δέ σοι γνῶναι πάρεστιν ἀπὸ τῆς Διονυσίου τοῦ Ἁλικαρνασέως Ῥωμαϊκῆς ἀρχαιολογίας. Οὗτος γὰρ ἐν τῷ δευτέρῳ, τὰ κατὰ Ῥωμύλον τὸν πρῶτον κτίστην τῆς Ῥώμης ἱστορῶν, τά τε ἄλλα διέξεισιν αὐτοῦ κατορθώματα, ἅ τε καὶ τὰ περὶ τῶνδε τοῦτον γράφων τὸν τρόπον.

78 CAPUT VIII.

De Romanorum theologia.

« Romulus igitur, cum probe intelligeret, honestis legibus, rectorumque studiorum æmulatione, piam, temperatam, amantem æquitatis, belloque strenuam civitatem effici; præcipuam his in rebus operam curamque posuit, a religione cultuque deorum ac dæmonum auspicatus. Ac templa quidem et delubra, aras item, et simulacrorum suis in sedibus collocationes, eorumdemque configurationes, et insignia, simulque vim numenque singulorum, atque adeo beneficia, quibus hominum genus affecere, dies quoque festos, quales deorum ac dæmonum cuilibet conveniunt, tum sacrificia, quibus ab hominibus coli sese volunt, ferias denique solemnesque conventus, et statas a laboribus vacationes, ac cætera id genus ex optimis quibusque Græcorum hominum ritibus instituit. At vero sparsas de iisdem vulgatasque fabulas, quibus aliqua ipsorum vel probra, vel crimina continentur, improbas, inutiles ac fœdas esse ratus, nec diis modo, sed etiam viris bonis prorsus indignas, rejectis omnibus, homines ad optime de diis loquendum ac sentiendum informavit, nullum iis studium beata natura minus dignum affligens. Nec enim a Romanis aut exsectus liberorum suorum manu Cœlus fuisse, aut Saturnus, quod sibi ab eorum impetu male metueret, suos

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Περὶ τῆς κατὰ Ῥωμαίους θεολογίας.

C (10) « Ἀλλ' ἔγνω, ὅτι νόμοι σπουδαῖοι, καὶ καλῶν ζῆλος ἐπιτηδευμάτων, εὐσεβῆ καὶ σώφρονα, καὶ τὰ δίκαια ἀσκοῦσαν, καὶ τὰ πολέμια ἀγαθὴν ἐξεργάζονται πόλιν· ὧν πολλὴν ἔσχε πρόνοιαν, τὴν ἀρχὴν ποιησάμενος ἀπὸ τῶν περὶ τὰ θεῖα καὶ δαιμόνια σεβασμῶν. Ἱερὰ μὲν οὖν, καὶ τεμένη, καὶ βωμοὺς, καὶ ξοάνων ἱδρύσεις, μορφάς τε αὐτῶν, καὶ σύμβολα, καὶ δυνάμεις, καὶ δωρεὰς, αἷς τὸ γένος ἡμῶν εὐηργέτησαν, ἑορτάς τε, ὁποίας τινὰς ἑκάστῳ θεῶν ἢ δαιμόνων ἄγεσθαι προσήκει, καὶ θυσίας, αἷς χαίρουσι γεραιρόμενοι πρὸς ἀνθρώπων· ἐκεχειρίας τε αὖ καὶ πανηγύρεις, καὶ πόνων ἀναπαύλας, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα ὁμοίως κατεστήσαντο (11) τῶν κρατίστων παρὰ τοῖς Ἕλλησι νομίμων· τοὺς δὲ παραδεδομένους περὶ αὐτῶν (12) μύθους, ἐν οἷς βλασφημίαι τινές εἰσι περὶ D αὐτῶν ἢ κατηγορίαι, πονηροὺς καὶ ἀνωφελεῖς, καὶ ἀσχήμονας ὑπολαβὼν εἶναι, καὶ οὐχ ὅτι τῶν θεῶν, ἀλλ' οὐδ' ἀνθρώπων ἀγαθῶν ἀξίους, ἅπαντας ἐξέβαλε, καὶ παρεσκεύασε τοὺς ἀνθρώπους τὰ κάλλιστα (13) περὶ θεῶν λέγειν τε καὶ φρονεῖν, μηδὲν αὐτοῖς προσανάψας (14) ἀνάξιον ἐπιτήδευμα τῆς μακαρίας φύσεως· οὔτε γὰρ Οὐρανὸς ἐκτεμνόμενος ὑπὸ τῶν ἑαυτοῦ παίδων παρὰ Ῥωμαίοις λέγεται, οὔτε ὁ Κρόνος ἀφανίζων τὰς ἑαυτοῦ γονὰς φόβῳ τῆς ἐξ αὐτῶν ἐπιθέσεως, οὔτε Ζεὺς καταλύων τὴν Κρόνου δυναστείαν,

(10) Locus hic exstat lib. II, pag. 9 edit. Græco-Latinæ.

(11) Dion., κατεστήσατο, quam lectionem prætuli. Id legit., τοῖς κρατίστοις τῶν παρ' Ἕλλησι νομίμων· utraque lectio probari potest.

(12) *Περὶ αὐτῶν*. Dionysius, κατ' αὐτῶν, quod aptius videtur.

(13) *Τὰ κάλλιστα*. Dionysius, κράτιστα.

(14) *Προσανάψας*. Dion., προσάπτοντας, utrumque rectum.

καὶ κατακλείων ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ τοῦ ταρτάρου τὸν ἑαυτοῦ πατέρα· οὐδέ γε πόλεμοι, καὶ τραύματα, καὶ δεσμὰ, καὶ θητεῖαι (15) θεῶν παρὰ ἀνθρώποις. Ἑορτὴ δὲ οὐδεμία παρ' αὐτοῖς μελανείμων ἢ πένθιμος τελεῖται, κοπετοὺς ἔχουσα καὶ θρήνους γυναικῶν ἐπὶ θεοῖς ἀφανιζομένοις· ἅπερ Ἕλλησιν ἐπιτελοῦνται περί τε Περσεφόνης ἁρπαγὴν, καὶ περὶ Διονύσου πάθη, καὶ ὅσα ἄλλα τοιαῦτα. Οὐδ' ἂν ἴδοι τις παρ' αὐτοῖς, καίτοι διεφθαρμένων τῶν ἐθῶν (16) ἤδη, οὐ θεοφορήσεις, οὐ κορυβαντιασμοὺς (17), οὐ Βακχίας (18) καὶ τελετὰς ἀποῤῥήτους, οὐ διαπαννυχιασμοὺς ἐν ἱεροῖς θεῶν, ἀνδρῶν σὺν γυναιξὶν, οὐκ ἄλλο τῶν παραπλησίων τούτοις τερατευμάτων οὐδέν· ἀλλ' εὐλαβῶς ἅπαντα πραττόμενα καὶ λεγόμενα τὰ περὶ θεοὺς, ὡς οὔτε παρ' Ἕλλησιν οὔτε παρὰ βαρβάροις. Καὶ ὃ πάντων μάλιστα ἔγωγε τεθαύμακα, καίπερ μυρίων ὅσων εἰς τὴν πόλιν ἐπεληλυθότων ἐθνῶν, οἷς πολλὴ ἀνάγκη σέβειν τοὺς πατρίους θεοὺς τοῖς οἴκοθεν νομίμοις, οὐδενὸς εἰς ζῆλον ἐλήλυθε τῶν ξενικῶν ἐπιτηδευμάτων ἡ πόλις δημοσίᾳ, ὃ πολλοῖς ἤδη συνέβη παθεῖν· ἀλλὰ καὶ εἴ τινα κατὰ χρησμοὺς ἐπεισῆκται (19) ἱερὰ, τοῖς αὐτόθι αὐτὰ νομίμως μεθήρμοσεν, ἅπασαν ἐκβαλοῦσα τερθρείαν μυθικήν· ὥσπερ τὰ τῆς Ἱερᾶς θεᾶς (20) ἱερά. Θυσίας μὲν γὰρ αὐτῇ καὶ ἀγῶνας ἄγουσιν ἀνὰ πᾶν ἔτος οἱ στρατηγοὶ κατὰ τοὺς Ῥωμαίων νόμους· ἱερᾶται δ' αὐτῆς ἀνὴρ Φρὺξ καὶ γυνὴ Φρυγία, καὶ περιάγουσιν ἀνὰ τὴν πόλιν οὗτοι μηναγυρτοῦντες (20*), ὥσπερ αὐτοῖς ἔθος, τύπους τε περικείμενοι τοῖς στήθεσι (21), καὶ καταυλούμενοι πρὸς τῶν ἑπομένων τὰ *Μητρῷα μέλη*, καὶ τύμπανα κροτοῦντες. Ῥωμαίων δὲ τῶν αὐθιγενῶν, οὔτε μηναγυρτῶν τις, οὔτε καταυλούμενος πορεύεται διὰ τῆς πόλεως, ποικίλην ἐνδεδυμένος στολὴν, οὔτε ὀργιάζων τὴν θεὸν, οὐδὲ τοῖς Φρυγίοις ὀργιασμοῖς, κατὰ νόμον ἢ ψήφισμα βουλῆς. Οὕτως εὐλαβῶς ἡ πόλις ἔχει πρὸς τὰ οὐκ ἐπιχώρια ἔθη περὶ θεῶν, καὶ πάντα ὀττεύεται μῦθον, ᾧ μηδέν ἐστιν εὐπρεπές. Καὶ μηδεὶς ὑπολάβοι με ἀγνοεῖν, ὅτι τῶν Ἑλληνικῶν μύθων εἰσί τινες χρήσιμοι ἀνθρώποις· οἱ μὲν, ἐπιδεικνύμενοι τὰ τῆς φύσεως ἔργα διὰ λύπην (22)· οἱ δὲ, παραμυθίας ἕνεκα συγκείμενοι τῶν ἀνθρωπίνων συμφορῶν· οἱ δὲ, ταραχὰς ἐξαιρούμενοι ψυχῆς καὶ δείγματα (23), καὶ δόξας καθαιροῦντες οὐχ ὑγιεῖς· οἱ δὲ, ἄλλης τινὸς ἕνεκα συμπλασθέντες ὠφελείας. Ἀλλὰ καίπερ ἐπιστάμενος ταῦτα οὐδενὸς χεῖρον, ὅμως εὐλαβῶς διάκει-

A confecisse; aut Jupiter spoliatum imperio patrem in Tartareum carcerem inclusisse dictitatur: nec ulla numinum bella, vulnera, vincula, nec locatam hominibus operam ex illis audias. Imo, nullum quoque apud eos atratum ac lugubre festum agitur, in quo sublatos e medio deos planctibus et lamentis mulierculæ prosequantur, cujusmodi a Græcis vel ob Proserpinæ raptum, vel ob exitialem Bacchi sortem, similesque casus, solemni ritu celebrari solent. Non denique, vel collapsis hoc tempore moribus patriis, homines videas a numine agitatos, non insanas Corybantum jactationes, non Bacchanalia, et arcana mysteriorum initia, non virorum cum mulieribus in deorum templis nocturnas pervigilationes, nec hujusmodi reliqua monstrorum similia: sed quidquid ad religiones et sacra deorum pertinet, sanctitate ac modestia longe omnibus tam Græcorum **79** quam barbarorum cæremoniis antecellit. Quodque omnium maxime soleo mirari, licet infinitæ nationes in urbem confluxerint, quæ ad colenda ritu domestico patria numina vi quadam et necessitate compellantur, nunquam illa tamen ad suscipiendum publice ullum peregrinæ religionis genus adduci potuit, id quod jam aliis plerisque contigisse novimus. Quod si aliqua forte istiusmodi sacra ex oraculorum responsis apud se invehi passa est, ea tamen ad legum suarum instituta accommodavit, rejectis omnibus fabularum præstigiis, quemadmodum in Matris Idææ sacris videmus. Enimvero sacrificia quidem ludosque publico Romano ritu prætores quotannis in ejus honorem instituunt; ejus tamen sacerdotio vir ac mulier Phryges ambo funguntur, qui totam civitatem circumeunt, singulis mensibus stipem more suo hinc inde corrogantes, imagunculas pectori alligatas gestantes, tympanaque pulsantes, quos sequens multitudo *Materna carmina* ad tibiam modulata circumsonat. At e Romanis indigenis nemo vel Matri stipem emendicans, vel incentione tibiarum afflatus ac versicolore stola indutus oberrat urbem, nullaque populi lege, nullo senatusconsulto celebranda Phrygio ritu Matris orgia suscipit. Tantam urbs in peregrino deorum cultu cautionem adhibet, adeoque fabulam omnem dignitate et honestate vacuam mali ominis instar aversatur. Ne-

(15) *Θητεῖαι*. Alii, τελεῖται· Dionysius, ἄγεται.

(16) *Τῶν ἐθῶν*. Ita reponendum ex Dionysio pro τῶν θεῶν.

(17) Post κορυβαντιασμούς· Dion. add. οὐκ ἀγερμούς, *stipem diis hinc inde corrogatam*. Forte hanc vocem omisit Euseb. quod paulo post sequatur, Romæ, non a Romanis quidem, sed tamen Deum Matri hoc obsequii genus exhibitum.

(18) *Βακχίας*. Dionysius, βακχείας, quod usitatius est.

(19) *Ἐπεισῆκται*, etc. Dionysius hoc modo: Ἐπεισηγάγετο ἱερὰ, τοῖς ἑαυτῆς αὐτὰ τιμᾷ νόμοις, ἅπασαν ἐκβάλλουσα τερθρείαν μυθικήν. Sane apud Eusebium pro νομίμως, legendum fuerit νομίμοις, et τερθρείαν pro τερθρείας.

(20) *Ἱερᾶς θεᾶς*. Dionysius tantum Ἰδαίας, quæ propria vox est.

(20*) *Μηναγυρτοῦντες*. Dionysius, μητραγυρτοῦντες, et paulo post μητραγυρτῶν pro μηναγυρτῶν. Utraque lectio proba est. Sed τὸ μητραγυρτεῖν, deam exprimit, cui stipem cogerent; τὸ μηναγυρτεῖν vero, tempus: credo, quod singulis mensibus id factitarent. Hesychius: Μηναγύρτης, ὁ ἀπὸ μηνὸς συνάγων πανηγύρεις. Quo loco mallem abesset postrema vox; quam etiam tollit Suidas, addens: Μηναγύρτης, ὁ τῆς Ῥέας ἱερεὺς, ὁ κατὰ μῆνα ἀγείρων καὶ συναθροίζων.

(21) *Τύπους τε περικείμενοι τοῖς στήθεσιν*. Interpres Dionysii vertit, *pectora plangentes*. Nusquam certe, τύπον στήθεσι περικεῖσθαι, τὴν στερνοτυπίαν significat.

(22) L. δι' ἀλληγορίας, ut Dionys.

(23) *Δείγματα*. Legi δείματα, ut apud Dionysium. Quid si δήγματα legamus, quæ morsus illos calamitatum perturbationumque significent?

A μαι πρὸς αὐτοὺς, καὶ τὴν Ῥωμαίων μᾶλλον ἀποδέχομαι θεολογίαν· ἐνθυμούμενος, ὅτι τὰ μὲν ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν μύθων ἀγαθὰ, μικρά τέ ἐστι καὶ οὐ πολλοὺς δυνάμενα ὠφελεῖν, ἀλλὰ μόνον τοὺς ἐξητακότας, ὧν ἕνεκα γίνεται· σπάνιοι δ' εἰσὶν οἱ μετειληφότες ταύτης τῆς φιλοσοφίας· ὁ δὲ πολὺς καὶ ἀφιλοσόφητος ὄχλος ἐπὶ τὰ χείρω λαμβάνειν φιλεῖ τοὺς περὶ αὐτῶν λόγους· καὶ πάσχει θάτερον (24), ἢ καταφρονεῖν τῶν θεῶν, ὡς ἐν πολλῇ κακοδαιμονίᾳ κυλινδουμένων, ἢ τῶν αἰσχίστων τε καὶ παρανομωτάτων οὐδενὸς ἀπέχεται, θεοῖς ὁρῶν αὐτὰ προσκείμενα. Ἀλλὰ περὶ μὲν τούτων, τοῖς αὐτὸ μόνον τὸ θεωρητικὸν τῆς φιλοσοφίας μέρος ἀσκοῦσιν (25), ἀφείσθω σκοπεῖν· τῆς δὲ ὑπὸ Ῥωμύλου κατασταθείσης πολιτείας καὶ τάδε ἡγησάμην ἱστορίας ἄξια. »

que vero me nescire quisquam existimet, nonnullas Græcorum fabulas aliquid hominibus utilitatis afferre, sive naturæ opera latente verborum sensu repræsentent, sive ad mitigandas humanorum casuum molestias confictæ fuerint, sive ad tollendas animorum perturbationes, metusque levandos, sive ad minus sanas opiniones revellendas, sive alterius cujuscunque commoditatis gratia compositæ. Verum, licet ista æque norim, ac quivis alius, in ejusmodi tamen fabulis magna semper cautione opus esse arbitror, eoque libentius Romanorum theologiam approbo, mecum ipse reputans, exigua admodum illa esse bona quæ Græcis fabulis continentur, quæque non ad plures, sed tantum ad eos pertinere possint, qui quem in scopum ipsæ colliment, diligenter accurateque perspexerint. Enimvero, cum pauci admodum illi sunt, quibus hanc ad philosophiam aditus pateat, tum sane rudis et imperita multitudo vulgares istos de diis sermones deteriorem in partem interpretari solet, atque in alterum e duobus incidit, ut vel deos aspernetur tot ac tantis miseriarum fluctibus jactatos, vel nullum flagitii scelerisque genus cavendum sibi ac declinandum putet, **80** cum ex diis ipsis usque adeo familiaria fuisse videat. Verum ista hominibus iis, qui ad solam philosophiæ partem, quæ est in contemplatione posita, adhæsere, diligentius expendenda relinquimus : ego vero, hæc etiam, quæ reipublicæ a Romulo institutæ propria sunt, digna, quæ memoriæ proderentur, putavi. » Hactenus Dionysius.

B Τὰ μὲν δὴ παραστάντα τοῖς κρατίστοις τῶν φιλοσόφων, καὶ τοῖς παλαιοῖς καὶ πρώτοις τῆς Ῥωμαίων ἡγεμονίας περὶ τῆς Ἑλληνικῆς θεολογίας, τοιαῦτα ἦν, οὐδαμῶς φυσιολογίας ἐν τοῖς περὶ θεῶν μύθοις παραδεχόμενα, οὐδέ γε τὰς σεμνοφανεῖς καὶ σοφιστικὰς τερθρείας. Ἡμεῖς γε μὴν ἐπείπερ ἅπαξ ὡρμήθημεν ἐπὶ καὶ τὸν τούτων ἔλεγχον, φέρε τὰς ἑρμηνείας αὐτῶν καὶ θεωρίας, τί ποτε ἄρα σεμνὸν καὶ θεοπρεπὲς ἐπικομίζονται, κατίδωμεν· μηδὲν μὲν ἐξ ἡμῶν, πάντα δὲ ταῖς αὐτῶν φωναῖς συγχρώμενοι, ὡς ἂν παρ' αὐτῶν αὖθις τὰ αὐτῶν οἰκεῖα καταμάθωμεν.

Ejusmodi non modo summorum philosophorum, sed ipsorum quoque Romani imperii fundatorum ac principum, de Græcorum hominum theologia judicium fuit : ex quo intelligimus, nusquam eos novam istam in fabulis deorum evolvendis physiologiam probare voluisse : tantum abest, ut sophisticis quibusdam præstigiis, et dignitatis ad speciem compositis januam aperirent. Sed quoniam semel istorum quoque vanitatem sponte redarguendam suscepimus, age quid præclari tandem numinibusque digni eorum interpretationes et commentationes afferant, videamus : sic tamen nihil ut ore loquamur nostro, sed omnia ipsissimis eorum verbis concepta producamus, suaque rursus ab iis mysteria doceamur.

ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΡΙΤΟΝ.

PRÆPARATIONIS EVANGELICÆ LIBER TERTIUS.

C *ΤΑΔΕ ΠΕΡΙΕΧΕΙ ΤΟ ΤΡΙΤΟΝ ΒΙΒΛΙΟΝ.*

81 *TERTII LIBRI CAPITA.*

(24) *Πάσχει θάτερον.* Dionysius, πάσχειν δυοῖν θάτερον.

(25) *Ἀσκοῦσιν.* Dion., ἀποτετηρημένοις, utrumque rectum.

τὰ φαινόμενα κατ' οὐρανὸν ἄστρα, ἐπί τε ὕδωρ καὶ πῦρ, καὶ τὰ λοιπὰ μέρη τοῦ κόσμου μετῆγον. A

ε'. Ὅτι καὶ ταῦτα πάσης ὑπῆρχε μεστὰ καταγνώσεως.

ς'. Ὅτι καὶ τῆς φυσικωτέρας αὐτῶν περὶ θεῶν θεωρίας εὐλόγως ἀναχωρήσαντες, τὴν μόνην καὶ ἀληθῆ θεολογίαν προετιμήσαμεν.

ζ'. Ὁποίας οἱ νεώτεροι τῶν φιλοσόφων τοῖς περὶ θεῶν μύθοις συνέπλεξαν αἰτιολογίας.

η'. Περὶ τῆς παλαιᾶς τῶν ξοάνων κατασκευῆς καὶ ἱδρύσεως, ἐκ τοῦ Πλουτάρχου.

θ'. Ἔτι περὶ τῆς ἀλληγορουμένης Ἑλλήνων καὶ Αἰγυπτίων θεολογίας.

ι'. Ἔλεγχος καὶ ἀνατροπὴ τῆς καὶ τούτων βεβιασμένης ἀποδόσεως.

ια'. Ἔλεγχος ἰσχυρὸς τῆς τῶν Ἑλληνικῶν δογμάτων ἐνταῦθα.

ιβ'. Περὶ τοῦ κατὰ τὴν Ἐλεφαντίνην ἀγάλματος. B

ιγ'. Περὶ τοῦ ἐν Ἡλίου πόλει θυομένου τῷ ἡλίῳ βοός.

ιδ'. Ὅτι τὰς μυθικὰς περὶ θεῶν διηγήσεις ἀπέλεγχον ἐναντία πράττοντες.

ιε'. Ὅτι καὶ τὰς τῶν φιλοσόφων θεωρίας ἐβεβαίουν διὰ τῶν χρησμῶν, ἐναντίως τοῖς περὶ αὐτῶν μύθοις ἀλληγοροῦντες.

ις'. Ὅτι τῶν ἀδυνάτων πέφυκε εἶναι τὰ μέρη τοῦ κόσμου ἢ τὰς θείας δυνάμεις γοητικαῖς ἀνάγκαις μεθέλκεσθαι, καὶ διὰ χρησμῶν τοῖς ἐρωτῶσι θεσπίζειν.

ιζ'. Ὅτι δαιμονικῆς ἐνεργείας πάντα τὰ τοιάδε τυγχάνει.

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ.

Τὰ μὲν παραστάντα τοῖς κρατίστοις τῶν φιλοσόφων, καὶ τοῖς παλαιοῖς καὶ πρώτοις τῆς Ῥωμαίων ἡγεμονίας περὶ τῆς Ἑλληνικῆς θεολογίας, τοιαῦτα C ἦν, οὐδαμῶς φυσιολογίας ἐν τοῖς περὶ θεῶν μύθοις παραδεχόμενα, οὐδέ γε τὰς σεμνοφανεῖς καὶ σοφιστικὰς τερθρείας. Ἡμεῖς γε μὴν ἐπείπερ ὡρμήθημεν ἐπὶ τὸν τούτων ἔλεγχον, φέρε τὰς ἑρμηνείας αὐτῶν καὶ θεωρίας, τί ποτε ἄρα σεμνὸν καὶ θεοπρεπὲς ἐπικομίζονται, συνίδωμεν, μηδὲν μὲν ἐξ ἡμῶν, πάντα δὲ ταῖς αὐτῶν φωναῖς συγχρώμενοι, ὡς ἂν παρ' αὐτῶν αὖθις τὰ αὐτῶν σεμνὰ καὶ ἀπόῤῥητα καταμάθωμεν. Μυρίοις μὲν οὖν ἄλλοις τῶν φιλοσοφεῖν ἐπαγγελλομένων πολὺς περὶ τούτων εἰσῆκται πόνος, διαφόρους τὰς αὐτῶν εὑρεσιολογίας πεποιημένοις, καὶ τὸ παραστὰν καὶ δόξαν ἑκάστῳ, τοῦτ' εἶναι τὸ ἀληθὲς ἀπισχυριζομένοις· ἐμοὶ δὲ ἐξαρκεῖ τὰς ἀποδείξεις ἀπὸ τῶν μάλιστα διαφανῶν, καὶ πᾶσι τοῖς φιλοσόφοις D γνωρίμων, κλέος τε οὐ μικρὸν φιλοσοφίας παρ' Ἕλλησιν ἀπενηνεγμένων παρασχεῖν. Ὧν πρῶτον λαβὼν, ἀνάγνωθι τοῦ Χαιρωνέως Πλουτάρχου τὰς περὶ τῶν προκειμένων φωνὰς, ἐν αἷς σεμνολογῶν παρατρέπει τοὺς μύθους, ἐφ' οὓς φησιν εἶναι μυστηριώδεις θεολογίας. Ἃς δὴ ἐκκαλύπτων, τὸν μὲν Διόνυσον τὴν μέθην εἶναί φησιν, οὐκέτι τὸν ὑπὸ τῆς ἱστορίας ἐν τῷ πρὸ τούτου συγγράμματι δεδηλωμένον θνητὸν ἄνδρα· τὴν δὲ Ἥραν, τὴν γαμήλιον ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς συμβίωσιν (26). Εἶθ', ὥσπερ ἐπιλελησμένος τῆς ἀποδόσεως, ἑτέραν ἑξῆς ἐπισυνάψας ἱστορίαν, τὴν Ἥραν οὐκέτι ὡς τὸ πρότερον, ἀλλὰ τὴν γῆν ὀνομάζει· Λήθην δὲ καὶ Νύκτα, τὴν Λητώ· καὶ πάλιν

ad ea tantum, quæ in cœlo astra cernuntur, aquam, ignem, ac cæteras mundi partes traduxerint.

5. Nullam ista damnandi sui causam per sese non præbuisse.

6. Jure nos ab ea quoque de diis istorum philosophandi ratione, quæ propius ad naturam accedere videatur, recessisse, eidemque solam veramque theologiam anteposuisse.

7. Quasnam recentiores philosophi causas atque rationes ad veteres de diis fabulas attexuerint.

8. De prisca simulacra conficiendi statuendique ratione, ex Plutarcho.

9. Continuatio theologiæ Græcorum et Ægyptiorum allegoriis explicatæ.

10. Coactæ ac violentæ istorum accommodationis refutatio.

11. Validissima Græcorum hoc in genere dogmatum confutatio.

12. De simulacro, quod Elephantinopoli visitur.

82 *13. De bove, qui apud Heliopolim Soli immolatur.*

14. Fabulosas de diis narrationes ab illis ipsi coargui, qui contraria faciant.

15. Deos ipsos philosophorum commentationes oraculis suis confirmasse, pugnantes cum sparsis de se fabulis allegorias statuendo.

16. Fieri non posse, ut mundi partes, aut divinæ virtutes illecebrarum necessitate deducantur, et consulentibus per oracula respondeant.

17. Hæc omnia dæmonum arti ac præstigiis assignanda esse.

PROŒMIUM.

Ejusmodi quidem non modo summorum philosophorum, sed ipsorum quoque Romani imperii fundatorum ac principum, de Græcorum hominum theologia judicium fuit, ex quo intelligimus, nusquam eos novam istam in fabulis deorum evolvendis physiologiam probare voluisse, tantum abest, ut sophisticis quibusdam præstigiis, et dignitatis ad speciem compositis januam aperirent. Sed quoniam semel istorum quoque vanitatem sponte redarguendam suscepimus, age quid præclari tandem numinibusque digni, eorum interpretationes et commentationes afferant, videamus; sic tamen nihil ut ore loquamur nostro, sed omnia ipsissimis eorum verbis concepta producamus, suaque ab iis etiam recondita speciosæ gravitatis mysteria doceamur. Ac sexcenti quidem alii, qui sese philosophari profitentur, multum hoc in genere laboris et operæ consumpserunt, dum sua quisque a cæteris dissidentia commenta profert, quodque ingenio suo placuerit, id purum putumque verum esse confirmat : mihi tamen satis fuerit, certas perspicuasque probationes ex clarissimis quibusque ac philosophorum vulgo notissimis, et eximia quadam apud Græcos philosophiæ laude florentibus arcessere. Tu ergo Plutarchum illum Chæronensem primum in manus sume, ipsiusque locum eum ad rem nostram accommodatum perlege, ubi quæsito dictionis apparatu fabulas alium in sensum flectit ac torquet, quas utique arcanæ theologiæ plenas esse dictitat. Hanc vero enucleans, Bacchum quidem ebrietatem esse tradit, non

(26) *Τὴν δὲ Ἥραν, τὴν γαμήλιον ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς συμβίωσιν.* Uterque ms. ita distinguit. Quam distinctionem in versione secutus sum.

jam hominem illum **83** morti obnoxium, et in historia decantatum, cujus superiore libro meminimus: Junonem autem, mutuam viri uxorisque consuetudinem matrimonii vinculo sociatam. Deinde, quasi suæ hujus accommodationis oblitus, aliam continuo subtexens historiam, Junonem istam non jam uti prius, sed Terram nominat; Latonam vero Oblivionem et Noctem; moxque Junonem eamdem cum ipsa Latona facit. Ad hæc Jovem nobis inducit, quem ætheris vim allegorice interpretatur. Verum quid opus hæc summatim strictimque prælibare, cum ipsummet audire liceat in iis quæ de Platæensibus Dædalis memoriæ prodidit, de abdita illa vulgoque hominum ignota deorum physiologia disertis verbis ita disserentem.

A τὴν αὐτὴν τῇ Λητοῖ φησιν εἶναι τὴν Ἥραν. Εἶτ' ἐπὶ τούτοις εἰσάγεται αὐτῷ ὁ Ζεὺς τὴν αἰθέριον δύναμιν ἀλληγορούμενος (27). Καὶ τί με δεῖ ταῦτα προλαμβάνειν, αὐτοῦ παρὸν ἀκοῦσαι τοῦ ἀνδρὸς ὧδέ πως ἐν οἷς ἐπέγραψε περὶ τῶν ἐν Πλαταιαῖς Δαιδάλων, τὰ λανθάνοντα τοὺς πολλοὺς τῆς ἀποῤῥήτου περὶ θεῶν φυσιολογίας ἐκφαίνοντος;

CAPUT I.

De naturali Græcorum theologia.

« Antiquam, inquit, non Græcorum modo, sed etiam barbarorum physiologiam aliud nihil fuisse, quam rationem quamdam naturalem fabulis involutam, adeoque latentem et obscuram theologiam, cujus ænigmatis et allegoriis arcana fere mysteria ita tegebantur, ut cum ea quæ dicebantur facilius quam quæ silebantur, imperita multitudo caperet, tum vero de iis quæ silebantur majus aliquid quam quæ dicebantur, suspicione conjiceret, quivis tam ex Orphei carminibus, quam ex Ægyptiorum et Phrygum monimentis auferre potest. Maxime vero cum solemnes initiandi ritus, tum quæ dum sacris operabantur adhiberi symbola consueverant, quæ mens veterum quique sensus fuerit, ostendunt. Cujusmodi, ne longius ab instituta disputatione abeamus, illud est, quod nullam prorsus Junoni cum Baccho societatem et communionem esse pronuncient, eoque caveant diligenter, ne amborum sacra misceantur: ipsæque adeo sacerdotes, ut aiunt, Athenis aliæ aliis occurrentes denuntient, uti nequidquam hederæ Junonis in delubrum inferatur: non jam ob fabulosam illam ac nugatoriam, quam ipsi affigunt, zelotypiam; sed quod cum nuptiarum præses ac pronuba dea illa sit, tum vero ebrietatis vitium et sponsis indignum et a nuptiis penitus alienum videatur, ut tradit Plato. Immoderatus enim, inquit, meri potus perturbationes in animis pariter et corporibus excitat, quibus efficitur, ut **84** proseminati conceptique fetus cum ob errantes disjunctasque partes, minus fingi conformarique possint, vix ullam quoque virium firmitatem assequantur. Præterea qui Junoni sacrificant, ei fel nequaquam offerunt, sed illud juxta altare defodiunt, quod ab omni bile et iracundiæ acerbitate vacuam esse mutuam conjugum vitæ consuetudinem oporteat. Atque hoc symboli genus magis etiam in iis, quæ narrari ac circumferri vulgo solent, fabulis locum, ex ipsius opuscul. *De conjugal. præcept.*, p. 141 C. Sic habet: Οἱ τῇ γαμηλίᾳ θύοντες Ἥρᾳ, τὴν χολὴν οὐ συγκαθαρίζουσι τοῖς ἄλλοις ἱεροῖς, ἀλλ' ἐξελόντες ἔῤῥιψαν περὶ τὸν βωμὸν, αἰνιττομένου τοῦ νομοθέτου, τὸ μηδέποτε δεῖν χολὴν μηδὲ ὀργὴν γάμῳ παρεῖναι· δεῖ γὰρ εἶναι τῆς οἰκοδεσποίνης, ὥσπερ οἴνου τὸ αὐστηρὸν, ὠφέλιμον, καὶ ἡδὺ, μὴ πικρὸν, ὥσπερ ἀλόης, μηδὲ φαρμακῶδες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Περὶ τῆς Ἑλλήνων φυσικῆς θεολογίας.

(28) « Ὅτι μὲν οὖν ἡ παλαιὰ φυσιολογία καὶ παρ'
B Ἕλλησι καὶ βαρβάροις λόγος ἦν φυσικὸς ἐγκεκαλυμμένος (28*) μύθοις, τὰ πολλὰ δι' αἰνιγμάτων καὶ ὑπονοιῶν ἐπίκρυφος καὶ μυστηριώδης θεολογία, τά τε λαλούμενα τῶν σιγωμένων σαφέστερα τοῖς πολλοῖς ἔχοντα, καὶ τὰ σιγώμενα τῶν λαλουμένων ὑποπτότερα, δῆλόν ἐστι ἐν τοῖς Ὀρφικοῖς ἔπεσι, καὶ τοῖς Αἰγυπτιακοῖς καὶ Φρυγίοις λόγοις· μάλιστα δὲ οἱ περὶ τὰς τελετὰς ὀργιασμοὶ καὶ τὰ δρώμενα συμβολικῶς ἐν ταῖς ἱερουργίαις τὴν τῶν παλαιῶν ἐμφαίνει διάνοιαν. Οἷον, μὴ (29) μακρὰν τῶν ἐνεστηκότων λόγων βαδίζωμεν, οὐ νομίζουσιν, οὐδὲ ἀξιοῦσι κοινωνίαν εἶναι πρὸς Διόνυσον Ἥρᾳ· φυλάσσονται δὲ συμμιγνύναι τὰ ἱερὰ, καὶ τὰς Ἀθήνησιν ἱερείας ἀπαντώσας, φασὶν, ἀλλήλαις (30) προσαγορεύειν, μηδὲ ὅλως κιττὸν εἰς τὸ τῆς Ἥρας κομίζεσθαι τέμενος, οὐ διὰ τὰς μυθικὰς
C καὶ φλυαρώδεις ζηλοτυπίας, ἀλλ' ὅτι γαμήλιος μὲν ἡ θεὸς, καὶ νυμφαγωγός· ἀπρεπὲς δὲ νυμφίοις τὸ μεθύειν, καὶ γάμοις ἀναρμοστότατον, ὥς φησιν ὁ Πλάτων. Ἀκρατοποσία γὰρ, φησὶ, ταραχὴν ἐμποιεῖ καὶ ψυχαῖς καὶ σώμασιν, ὑφ' ἧς ἄπλαστα καὶ πεπλανημένα ῥιζοῦται κακῶς τὰ σπειρόμενα καὶ κυϊσκόμενα. Πάλιν οἱ θύοντες Ἥρᾳ (31) τὴν χολὴν οὐ καθαγιάζουσιν, ἀλλὰ κατορύττουσι παρὰ τὸν βωμὸν, ὡς δέον ἄθυμον καὶ ἄχολον καὶ καθαρεύουσαν ὀργῆς καὶ πικρίας ἁπάσης τὴν γυναικὸς καὶ ἀνδρὸς εἶναι συμβίωσιν. Τοῦτο δὴ τὸ συμβολικὸν εἶδος ἐν τοῖς λόγοις καὶ τοῖς μύθοις μᾶλλόν ἐστιν. Οἷον, ἱστοροῦσι (32) τὴν Ἥραν ἐν τῇ Εὐβοίᾳ τρεφομένην ἔτι παρθένον ὑπὸ τοῦ Διὸς κλαπῆναι, καὶ διακομισθεῖσαν ἐνταῦθα κρύπτεσθαι, Κιθαιρῶνος αὐτοῖς ἐπίσκιόν τινα μυχὸν
D καὶ θάλαμον αὐτοφυῆ παρασχόντος. Ἐλθούσης δὲ τῆς Μακρίδος κατὰ ζήτησιν (ἣν δὲ Ἥρας τιθήνη), καὶ βουλομένης ἐρευνᾷν, οὐκ ἐᾷν τὸν Κιθαιρῶνα πολυπραγμονεῖν, οὐδὲ τῷ χωρίῳ προσάγειν, ὡς τοῦ Διὸς ἐκεῖ τῇ Λητοῖ συναναπαυομένου καὶ συνδιατρίβοντος. Ἀπελθούσης δὲ τῆς Μακρίδος, οὕτω τότε μὲν διαλα-

(27) Crediderim legendum, ὁ Ζεὺς εἰς τὴν αἰθ. δύν. ἀλληγορούμενος.

(28) *Ὅτι μέν*. Hoc Plutarchi opus non exstat.

(28*) *Ἐγκεκαλυμμένος*. Alii ἐκκεκαλυμμένος, prave. Edit.

(29) *Οἷον, μή*. Mont., οἷον, ἵνα μή.

(30) Mont. post ἀλλήλαις inserit μή, unde commodus sensus elici possit, quod sibi sacerdotes illæ vel ipsum mutuæ consalutationis officium negarent.

(31) Juvat exscribere similem ejusd. Plutarchi locum, ex ipsius opuscul. *De conjugal. præcept.*, p. 141 C. Sic habet: Οἱ τῇ γαμηλίᾳ θύοντες Ἥρᾳ, τὴν χολὴν οὐ συγκαθαρίζουσι τοῖς ἄλλοις ἱεροῖς, ἀλλ' ἐξελόντες ἔῤῥιψαν περὶ τὸν βωμὸν, αἰνιττομένου τοῦ νομοθέτου, τὸ μηδέποτε δεῖν χολὴν μηδὲ ὀργὴν γάμῳ παρεῖναι· δεῖ γὰρ εἶναι τῆς οἰκοδεσποίνης, ὥσπερ οἴνου τὸ αὐστηρὸν, ὠφέλιμον, καὶ ἡδὺ, μὴ πικρὸν, ὥσπερ ἀλόης, μηδὲ φαρμακῶδες.

(32) *Ἱστοροῦσι*. Ægre alium reperias qui fabulæ hujus meminerit.

Ἥραν, ὕστερον δὲ τῇ Λητοῖ χάριν ἀπομνη- ων, ὁμοδώμιον θέσθαι καὶ σύνναον· ὥστε ῖ μυχίᾳ προθύεσθαι· τινὲς δὲ νυχίαν λέγου- ίνεται δὲ ἐν ἑκατέρῳ τῶν ὀνομάτων τὸ κρύ- διαλεληθός. Ἔνιοι δὲ τὴν Ἥραν αὐτὴν ἐκεῖ ἔθρα συνοῦσαν καὶ λανθάνουσαν, οὕτω Λητὼ χίαν προσηγορεῦσθαι· φανερῶν δὲ τῶν γά- ομένων, καὶ περὶ τὸν Κιθαιρῶνα πρῶτον καὶ τὰς Πλαταιὰς τῆς ὁμιλίας ἀνακαλυφθεί- αν τελείαν (33) καὶ γαμήλιον αὐτὴν προσ- ῆναι. Οἱ δὲ φυσικῶς μᾶλλον καὶ πρεπόντως ἄγοντες τὸν μῦθον, οὕτως εἰς τὸ αὐτὸ τῇ νάγουσιν τὴν Ἥραν. Γῆ μέν ἐστιν ἡ Ἥρα, εἴρηται· νὺξ δὲ ἡ Λητώ, ληθώ τις οὖσα ὕπνον τρεπομένων. Νὺξ δὲ οὐδέν ἐστιν ἢν σκιὰ γῆς· ὅταν γὰρ πλησιάσασα ταῖς ὑποκρύψῃ τὸν ἥλιον, ἀναπλατυνομένη τὸν ἀέρα· καὶ τοῦτό ἐστι τὸ ἐκλειπτικὸν ι τῶν πανσελήνων, ὅταν, τῆς σελήνης περι- ης, ἡ σκιὰ τῆς γῆς ἐπιψαύσῃ καὶ διαθολώσῃ ος. Ὅτι δὲ οὐκ ἄλλη τίς ἐστι τῆς Ἥρας ἡ ιάθοιτ' ἂν ἐνθένδε. Τὴν Ἄρτεμιν (34) ἤδη ατέρα Λητοῦς καλοῦμεν· ἀλλὰ καὶ Εἰλήθυιαν ην ὀνομάζομεν· οὐκοῦν ἥ τε Ἥρα καὶ ἡ Λητὼ μιᾶς θεοῦ προσηγορίαι. Πάλιν ἐκ μὲν Λη- Ἀπόλλων, ἐκ δὲ Ἥρας ὁ Ἄρης γέγονε· μία ἀμφοτέρων δύναμις· καὶ κέκληται Ἄρης ἀρήγων (35) τοῖς κατὰ βίαν καὶ μάχην συμ- ιν, Ἀπόλλων δὲ, ὡς ἀπαλλάττων (36) καὶ ν τῶν περὶ σῶμα νοσηματικῶν παθῶν τὸν ον. Διὸ καὶ τῶν ἐμπυρωτάτων ἄστρων καὶ γεστάτων ὁ μὲν ἥλιος Ἀπόλλων κέκληται, ροειδὴς Ἄρης ἐπωνόμασται. Καὶ οὐκ ἀπό- ἐστι τὴν αὐτὴν θεὸν γαμήλιον λέγεσθαι, καὶ Εἰληθυίας καὶ Ἡλίου νομίζεσθαι. Γάμου ι τέλος, γένεσίς ἐστι· γένεσις δὲ ἡ εἰς ἥλιον ις ἐκ σκότους πορεία. Καὶ καλῶς ἔφη ὁ

A cum habet. Sic enim legimus, Junonem adhuc virginem cum in Eubœa educaretur, furtim a Jove sublatam ibi latuisse, cum utrique Cithæron umbrosum quemdam specum, et thalamum a natura ipsa factum præbuisset. Quo cum Macris quæritando pervenisset (nutrix ea Junonis erat) locumque omnem scrutari vellet, ab eodem Cithærone prohibitam illam fuisse, quo minus vel latebras curiosius exploraret, vel ad eas propius accederet, quasi Jupiter ibidem cum Latona quiesceret, ejusque congressu frueretur. Posteaquam ergo Macris abiisset, Junonem tum quidem eo in loco latuisse, deinceps vero, ut exstaret accepti Latonæ nomine beneficii memoria, commune cum ea templum communemque aram habere voluisse; atque hinc Latonæ μυχίᾳ, hoc est
B latebrosæ sacra faciendi morem fluxisse : quanquam alii νυχίαν, id est nocturnam eam vocant; sic tamen ut occulti ac latentis aliquid nomen utrumque repræsentet. Nec desunt, qui Junonem ipsam, quod rem ibi cum Jove clam omnibus habuisset, nocturnam Latonam postea nuncupatam esse velint; donec vulgata passim fama nuptiarum, initæque primum circa Cithæronem ad Platæas cum Jove consuetudinis, eamdem in posterum Perfectam et Pronubam appellarunt. At qui hujus in fabulæ vestigando sensu majorem naturæ rerum ac decori rationem habuere, ut Junonem unam eamdemque cum Latona facerent, ita philosophati sunt. Juno quidem, ut paulo ante diximus, Terra est, Latona vero Nox,
C quippe quem eorum, qui somno sese dant, ληθὼ quædam sit, id est oblivio. Jam nox aliud nihil est quam umbra terræ; ubi enim ad occasum vergens solem occultavit, sese latius porrigens atram caliginem toto diffundit aere. Atque is demum est pleniluniorum quasi lapsus cui defectio comitatur, quo nimirum tempore, dum luna convertitur, umbra terræ lucem ejus attingit obscuratque. Cæterum
85 Latonam a Junone aliam non esse vel ex eo quivis

it. Enimvero Dianam vulgo Latonæ filiam vocamus; eamdem præterea Lucinam nominamus. gitur et Latona duæ sunt unius deæ appellationes. Deinde Apollo quidem ex Latona, Mars vero ne natus est : ambo autem vim eamdem ac potestatem habent. Mars Ἄρης, quasi ἀρήγων, hoc

Ἥραν τελείαν. Omitti non potest locus ille iæ in *Arcadicis*, p. 243, ubi de triplici Junonomento, puellæ, perfectæ seu maturæ, et Ἐν τῇ Στυμφάλῳ, inquit, Τήμενόν φασιν οἰτὸν Πελασγοῦ, καὶ Ἥραν ὑπὸ τοῦ Τημένου τούτου, καὶ αὐτὸν ἱερὰ τῇ θεῷ τρία ἱδρύ- καὶ ἐπικλήσεις τρεῖς ἐπ' αὐτῇ θέσθαι· παρ- ὲν ἔτι οὔσῃ παιδί· γεγαμένην δὲ ἔτι τῷ Διΐ, ν αὐτὴν Τελείαν· διενεχθεῖσαν δὲ ἐφ' ὅτῳ δὴ ίᾳ, καὶ ἐπανήκουσαν ἐς τὴν Στύμφαλον, ὠνό- ὁ Τήμενος Χήραν. De ejusdem Junonis teano et simulacro apud Platæenses, idem . in *Bœotic.*, pag. 283, ita breviter : Πλα- δὲ ναός ἐστιν Ἥρας, θέας ἄξιος μεγέθει τε, ῶν ἀγαλμάτων τὸν κόσμον· τὴν δὲ Ἥραν τε- λοῦσι· πεποίηται δὲ ὀρθὸν μεγέθει ἄγαλμα κ., ubi forte delendum illud μεγέθει.

Τὴν Ἄρτεμιν. An recta illa consequentia ana est Latonæ filia, Diana Lucina cogno-, ergo Juno et Latona, duo sunt ejusdem nina. Hoc credo vult, Dianam Lucinæ cotum a matre accepisse; Junonem proinde, cina vocatur, Dianæ matrem esse ; quod si

verum est, Juno Latona est, cum Dianæ mater Latona sit.

(35) *Ἄρης μὲν, ὡς ἀρήγων*. Nova etymologiæ ratio,
D quæ nec Macrobio suboluit, cum *Saturnal.* lib. I, c. 19, de unico Solis Martisque nomine disputaret. Plato in *Cratylo*, κατὰ τὸ ἄῤῥεν τε καὶ τὸ ἀνδρεῖον, dictum esse mavult. Clemens Alexandr. in *Protrept.*, pag. 52, ἀπὸ τῆς ἄρσεως καὶ ἀναιρέσεως, ubi τὴν ἄρσιν, vel pro ferocia quadam et elatione militari; vel, quod mihi probabilius videtur, pro ipsamet ἀναιρέσει, usurpavit.

(36) *Ἀπόλλων, ὡς ἀπαλλάττων*. Vide Macrob. *Saturnal.* lib. I, c. 17, ubi alias inter etymologias, hanc quoque probat, ut Ἀπόλλων dictus sit, quasi ἀπελαύνων τὰς νόσους. Plato in *Cratylo*, quasi ἀπολούων, vel ἀπολύων, ὡς ἰατρὸς ὢν τῶν κακῶν. Clemens Deum unum hoc nomine indicari mavult, *Strom.* I. Ubi, Ἀπόλλων, inquit, μυστικῶς κατὰ στέρησιν τῶν πολλῶν νοούμενος, ὁ εἷς ἐστι θεός. Quam notationem probat etiam Chrysipp. apud Macrob. ut Latine sol quasi *solus* vocetur. Porphyrius infra, ἀπὸ τῆς ἀκτίνων πάλσεως Apollinis nomen arcessit.

est, in acerbis ac præliorum sociis casibus opem ferens, nominatus est; Apollo autem quasi ἀπαλλάττων et ἀπολύων, id est, morbis illis hominem liberans, quibus corpus laborare solet. Itaque ex ardentissimis astris et coruscante flamma succensis solem Apollinem, alterum vero, cujus ignea plane species est, Martem nuncuparunt. Neque sane alienum cuiquam videri debet, unam eamdemque deam et nuptiarum præsidem vocari, et Lucinæ Solisque matrem haberi. Nuptiarum quippe finis generatio est, generatio autem ex tenebris ad solem atque lucem quædam quasi progressio. Præclare igitur poeta cecinit,

Postquam ipsum in lucem partus Lucina levandi
Sollicita extulerat, solisque aspexerat aurum.

Recte utique poeta ipsa quidem præpositione conjunctionem elisit, ut partus difficultatem oculis subjiceret; finem vero generationis statuit, solem intueri. Itaque una eademque dea ineundi quoque matrimonii auctor fuit, ut generationi viam aperiret. Sed enim operæ pretium, opinor, fuerit, simpliciorem quamdam fabulam hoc etiam loco narrare. Jovem quippe ferunt, quod minus Junoni cum ipso conveniret, eaque congressus declinandi causa latebras captaret, animi dubium, hacque illacque vagantem in Alalcomenem indigenam aliquando incidisse, ex quo ita demum se Junonem in fraudem impulsurum esse didicerit, si novas nuptias simularet. Ergo Alalcomene suam Jovi operam commodante, clam ab iis excisam ingentem et eximiam quercum fuisse, quam arte configuratam ac sponsæ cultu ornatam instructamque Dædalam nominarint. Deinde Hymenæum quidem hunc in modum cecinisse. »

Αὐτὰρ (37) *ἐπειδὴ τόν γε μογοστόκος Εἰλήθυια*
Ἐξάγαγε πρὸς φῶσδε καὶ ἠλίου ἴδεν αὐγάς.

Εὖ ὁ ποιητὴς τῇ μὲν προθέσει τὴν σύνθεσιν ἔθλιψεν, ἐμφαίνων τὸ βεβιασμένον τῆς ὠδῖνος, τέλος δὲ τῆς γενέσεως ἐποίησεν ἥλιον ἰδεῖν. Οὐκοῦν ἡ αὐτὴ θεὸς B ἐποίησε καὶ γάμον συνελθεῖν, ἵνα γένεσιν παρασκευάσῃ· δεῖ δὲ ἴσως καὶ τὸν εὐηθέστερον μῦθον εἰπεῖν. Λέγεται γὰρ ὁ Ζεύς, τῆς Ἥρας αὐτῷ διαφερομένης μηκέτι φοιτᾶν εἰς τὸ αὐτὸ βουλομένης, ἀλλὰ κρυπτούσης ἑαυτήν, ἀμηχανῶν καὶ πλανώμενος Ἀλαλκομένει τῷ αὐτόχθονι συντυχεῖν, καὶ διδαχθῆναι ὑπὸ τούτου, ὡς ἐξαπατητέον τὴν Ἥραν, σκηψάμενον γαμεῖν ἑτέραν. Συνεργοῦντος δὲ τοῦ Ἀλαλκομένους, κρύφα τεμόντας αὐτοὺς εὐκτέανον καὶ παγκάλην δρῦν, μορφῶσαί τε αὐτὴν καὶ καταστεῖλαι νυμφικῶς, Δαιδάλην προσαγορεύσαντας. Εἶτα οὕτως ἀναμέλπεσθαι μὲν τὸν Ὑμέναιον. »

86 CAPUT II.

Carmen nuptiale.

« Tritonidas vero nymphas pelves attulisse, Bœotios denique tibias lautaque ac lasciva convivia præbuisse. Ista dum peragerentur, Junonem, quod rem diutius ferre non posset, ex Cithærone monte descendisse, magnaque Platæensium muliercularum turba stipatam, ad Jovem iracundiæ ac zelotypiæ stimulis agitatam accurrisse, continuoque simulatione patefacta et reconciliata cum Jove gratia, cum lætitia et hilaritate novæ nuptæ quamdam quasi conciliatricem fuisse, illudque honoris simulacro tribuisse, ut ejusmodi festum Dædala nominaret, tametsi urgente zelotypia ipsum postea licet inanime concremarit. Ac fabula quidem ita se habet; ejusdem vero sensus et ratio talis est. Junonis Jovisque dissidium aliud nihil quam elementorum intemperiem perturbationemque significat, dum convenienti ac mutua qualitatum proportione sublata, atque hujus in locum inæquabilitate ac discordia succedente, pristinam conjunctionem acerbiore pugna dissolvunt, ac præsentem huic universo pestem afferunt. Enimvero si Jupiter, id est calor, et ignea

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Γαμήλιος ᾠδή.

« Λουτρὰ δὲ κομίζειν τὰς Τριτωνίδας νύμφας, C αὐλοὺς δὲ καὶ κώμους τὴν Βοιωτίαν παρασχεῖν. Περαινομένων δὲ τούτων, οὐκέτι τὴν Ἥραν καρτερεῖν, ἀλλὰ καταβᾶσαν ἐκ τοῦ Κιθαιρῶνος, τῶν Πλαταιίδων αὐτῇ γυναικῶν ἑπομένων, ὑπ' ὀργῆς καὶ ζηλοτυπίας θέουσαν ἐλθεῖν πρὸς τὸν Δία, καὶ τοῦ πλάσματος φανεροῦ γενομένου, διαλλαγεῖσαν μετὰ χαρᾶς καὶ γέλωτος αὐτὴν νυμφαγωγεῖν· τιμὴν δὲ τῷ ξοάνῳ προσθεῖναι, καὶ Δαίδαλα τὴν ἑορτὴν προσαγορεῦσαι· καταχαῦσαι δὲ ὅμως αὐτό, καίπερ ἄψυχον ὄν, ὑπὸ ζηλοτυπίας. Ὁ μὲν οὖν μῦθος τοιοῦτος· ὁ δὲ λόγος αὐτοῦ τοιόσδε. Ἥρας καὶ Διὸς διαφορὰ καὶ στάσις οὐδὲν ἄλλο πλὴν στοιχείων δυσκρασία καὶ τάραχός ἐστιν, ὅταν ἀλλήλοις μηκέτι (37*) συμμετρῆται κατὰ κόσμον, ἀλλὰ καὶ ἀνωμαλίας καὶ τραχύτητος ἐγγενομένης, δυσμαχήσαντα λύσῃ τὴν κοινωνίαν καὶ φθορὰν D τῶν ὅλων ἀπεργάσηται. Ἂν μὲν οὖν ὁ Ζεύς, τουτέστιν ἡ θερμὴ καὶ πυρώδης δύναμις, αἰτίαν παράσχῃ τῆς διαφθορᾶς, αὐχμὸς τὴν γῆν καταλαμβάνει· ἐὰν δὲ περὶ τὴν Ἥραν, τουτέστι τὴν ὑγρὰν καὶ πνευματικὴν φύσιν, ὕβρις τις ἢ πλεονασμὸς γένηται, ῥεῦμα

(37) *Αὐτὰρ ἐπειδή.* Homer. *Il.* Π, v. 187. Sed in versu 2 legend. προφόωσδε. Quomodo autem τῇ προθέσει τὴν σύνθεσιν ἔθλιψε; Credo, quod particula δέ, quæ vel sola, vel cum altera πρό, vulgaris propositionis vice fungitur, eo loco posita, suaviorem orationis collocationem et nexum impediat. Cæterum de vocis hujus compositione, ita Eustath. *Il.* Π· Ἐν τῷ *προφόωσδε*, inquit, οὐ κατὰ τὸ περίελκον ἡ πρόθεσις κεῖται, ἀλλὰ τὴν τοῦ βρέφους πρόοδον εἰς φῶς δηλοῖ· ἔνθα καὶ ἐφερευνευτικὸν τῆς *πρὸ* προθέσεως, τὸ προφόωσδε. At *Il.* Τ, ubi de Junone, quæ septimo mense Eurystheum in lucem excussérat, cum dixisset Homerus:

Ἐκ δ' ἄγαγε προφόωσδε, καὶ ἠλιτόμηνον ἐόντα·

Eusthat.: Ἐν τῷ *προφόωσδε*, inquit, ἡ *πρὸ* πρόθεσις, τὸ πρὸ καιροῦ τὸν Εὐρυσθέα γεννηθῆναι δηλοῖ. Sane de Hercule suo tempore nascituro, dixerat ante Jupiter:

Σήμερον ἄνδρα φόωσδε, μογοστόκος Εἰλείθυια.

(37*) *Μηκέτι.* Mont., καὶ μηκέτι, recte. Cæterum tota hæc fabula pertexitur etiam a Pausania in *Bœotic.*, p. 284.

αλὺ, καὶ συνώμβρισε καὶ κατεκάλυσε (38) τὰ A
Τοιούτου δέ τινος γενομένου καὶ περὶ τοὺς
ώνους, καὶ μάλιστα τῆς Βοιωτίας βυθισθείσης,
ιτον ἀνέδυ τὸ πεδίον, καὶ ἡ πλημμύρα ἐλώ-
ὁ μὲν ἐξ εὐδίας κόσμος τοῦ περιέχοντος ὁμο-
9) καὶ διαλλαγὴ τῶν θεῶν ἐλέχθη. Πρῶτον
χεν ἐκ τῶν φυτῶν τῆς γῆς ἡ δρῦς, καὶ ταύτην
καν οἱ ἄνθρωποι, τροφῆς βίου καὶ σωτηρίας
ην παρασχοῦσαν· οὐ γὰρ μόνον τοῖς εὐσεβέσιν,
ίοδός φησιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ὑπολειφθεῖσι τῆς
,

vis corruptioni causam præbuerit, terram æstus invadit; sin autem ex parte Junonis, hoc est humidæ flabilique naturæ, aliquid injuriæ et exsuperantiæ contigerit, immensa vis imbrium universa proluere atque obruere consuevit. Itaque cum aliquid ejusmodi temporibus illis accidisset; ipsaque maxime Bœotia aquarum vorticibus hausta esset, ut primum exstitit emersitque solum, et inundationis æstus remisit, ornatus ille ac species, quæ circumfusi aeris sudique cœli serenitatem est consecuta, consensio deorum ac reconciliatio nuncupata est. Plan-

vero princeps caput extulit quercus, eamque homines, quod victum suppeditaret, salutemque tuerctur, adamarunt : quippe quæ non iis modo, qui pietatem ac religionem colant, ut Hesioquitur, sed iis etiam, qui communem calamitatem effugerint,

ιέν τε φέρει βαλάνους, μέσση δὲ μελίσσας.»

Trunco fundat apes, summoque cacumine glandem. »

μὲν ὁ Πλούταρχος. Ἡμεῖς δὲ ἔγνωμεν ἐκ B
ιρατεθεισῶν αὐτῷ φωνῶν, ὡς ἄρα καὶ ἡ
τη καὶ ἀπόῤῥητος φυσιολογία τῆς Ἑλληνικῆς
ας θεῖον μὲν οὐδὲν, οὐδέ τι μέγα καὶ θεο-
, καὶ τῆς ἀναστάσεως (40) ἄξιον ἐπήγετο.
ας γὰρ τὴν Ἥραν τοτὲ μὲν Γαμήλιον ἀναγο-
νην, καὶ τὴν ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς συμβίω-
ιοῦσαν, τοτὲ δὲ τὴν γῆν πάλιν Ἥραν ὀνομα-
ν, τοτὲ δὲ τὴν ὑγρὰν οὐσίαν· τὸν δὲ Διόνυσον εἰς
θην μετενηνεγμένον, εἰς νύκτα δὲ τὴν Λητὼ,
ν ἥλιον εἰς Ἀπόλλωνα, καὶ αὐτόν γε τὸν Δία
ν θερμὴν καὶ πυρώδη δύναμιν. Οὐκοῦν πρὸς τῇ
θων ἀπρεπείᾳ, καὶ ἡ δοκοῦσα σεμνοτέρα διήγη-
ι φυσιολογία οὐκ ἐπί τινας οὐρανίους νοερὰς
ίας δυνάμεις, οὐδ' ἐπὶ λογικὰς καὶ ἀσωμάτους
οὐσίας· κάτω δὲ πάλιν καὶ αὐτὴ εἰς μέθας C
ιμους καὶ ἀνθρώπεια πάθη, εἴς τε πῦρ, γῆν,
ον, καὶ τὰ λοιπὰ τῆς ὕλης στοιχεῖα κατέστρε-
μέρη τοῦ κόσμου, καὶ πλέον θεοποιοῦσα οὐδέν.
δὲ καὶ ὁ Πλάτων οἶδεν. Ὁμολογεῖ γοῦν διαῤῥή-
τῷ *Κρατύλῳ* μηδὲν πλέον τῶν ὁρωμένων τοῦ κό-
ερῶν τοὺς πρώτους τῶν περὶ τὴν Ἑλλάδα ἀνθρώ-
νενοικέναι· μόνους δὲ θεοὺς εἶναι τοὺς ἐν οὐρανῷ
ρας, καὶ τὰ λοιπὰ τῶν φαινομένων νομίσαι.
δ' οὖν ὧδε πρὸς λέξιν· « Φαίνονταί μοι οἱ πρῶ-
ν ἀνθρώπων περὶ τὴν Ἑλλάδα τούτους μόνους
ἡγεῖσθαι, οὕσπερ νῦν πολλοὶ τῶν βαρβάρων,
καὶ Σελήνην, καὶ Γῆν, καὶ Ἄστρα, καὶ Οὐ-
» Ἀλλὰ τὰ μὲν Ἑλληνικὰ τοιαῦτα· ἴδωμεν δὲ
τούτων παλαίτατα· ἦν δὲ τὰ Αἰγύπτια. Τὴν D
ασὶ καὶ τὸν Ὄσιριν, τὸν ἥλιον εἶναι καὶ τὴν
ν· καὶ Δία μὲν τὸ διὰ πάντων χωροῦν πνεῦμα·
τον δὲ τὸ πῦρ· τὴν δὲ γῆν, Δήμητραν ἐπονο-
Ὠκεανόν τε τὸν ὑγρὸν νομίζεσθαι παρ' Αἰγυ-

Hactenus Plutarchus; ex cujus profecto **87** verbis intelligimus nihil omnino magni, quodque vel divinitatem sapiat, vel ostentari magnopere debeat, præclara ista reconditaque Græcæ theologiæ naturali explicatione contineri. Quippe, Junonem enim audiisti modo Pronubam appellari, quasi mutuam viri et uxoris vitæ communionem significet; modo terram, modo humidam naturam eamdem vocari : Bacchum vero ad ebrietatis, Latonam ad noctis, solem ad Apollinis, ipsumque adeo Jovem ad calidæ et igneæ vis significationem rationemque traduci. Ergo præter fabularum indignitatem, ipsa quoque gravior, uti videbatur, earum interpretatio ac physiologia, non jam vel ad cœlestes ullas, intelligentes divinasque facultates, vel ad naturas aliquas ratione præditas, et ab omni corporum concretione sejunctas evehebat; sed deorsum vergens, aut in crapulam, nuptias, et humanas cupiditates, aut in ignem, terram, solem ac reliqua elementa in materiam immersa, mundique partes extremo quasi actu desinebat, nullique præterea rei divinitatem tribuebat. Atque hoc ipse quoque Plato intellexit. Enimvero diserte fatetur in *Cratylo*, præter istas quæ sub aspectum cadunt mundi partes, nihil eos omnino, qui Græciam principes tenuerant, cognovisse, ac sola cœli astra, et cætera, quæ phænomena vocantur, deos putasse. Sic enim ad verbum loquitur : « Qui Græciam primi habuere, ii videntur mihi deos tantum illos existimasse, quos etiamnum barbarorum plerique arbitrantur, Solem, Lunam, Terram, Astra, Cœlum. » Hujusmodi ergo sunt, quæ a Græcis de numinum suorum natura commemorantur. Nunc autem Ægyptiorum etiam fabulas longe Græcis antiquiores videamus. Aiunt itaque, Osiridem solem

Κατεκάλυσε. Legendum videtur κατέκλυσε, τεκάλυψε.

Ὁμονοίᾳ, etc. Malim ὁμόνοια καὶ διαλλαγὴ ῶν ἐλέχθη.

Ἀναστάσεως. Omnino legendum videtur σεως, ut infra, ubi de præstigiatorum carmiad speciem et ostentationem compositis, ait : δὲ τῷ τῆς ἀνατάσεως κόμπῳ, τῷ τε πεπλατύπῳ τῆς θεοφορίας ἐσχηματισμένα. Vulgo ι, *ἀνάτασις* ἀντὶ τῆς *ἀπειλῆς* sumitur, ut εσθαι ἀντὶ τοῦ *ἀπειλεῖν*. Sed tamen, ut ισθαι, sic et ἀνάτασις, ὑπερήφανόν τι καὶ σοβαρὸν, καὶ ἀγέρωχον non minus eleganter significat. Porro, ubi ἀνάτασις pro comminatione usurpatur, vulgaris etiam hic error est, ut ἀνάστασις legatur. Athæneus lib. IV, p. 157 C : Διὸ, πάντας εὐλαβουμένους τὴν τῶν κυρίων ἀνάστασιν, φοβεῖσθαι τοῦ ζῆν ἑκόντας (non ἑκόντες) ἐκβῆναι. Ideoque omnes, uti dominorum (s. deorum) comminationem effugiant, voluntaria morte vitam abjicere formidare. Ubi optime Casaubonus (vir magnus, si Catholicus fuisset) legit ἀνάτασις, cap. 14 *Animadvers.* in eum lib. Quo loco aliquot alia similis erroris exempla suppeditat.

esse, Isidem vero lunam; Jovem spiritum cuncta pervadentem, Vulcanum ignem, terram Cererem: Oceanum humorem, ac Nilum eorum fluvium, cui ipsas quoque deorum procreationes attribuunt: aerem denique Minervam ab iisdem nominari ferunt. Atque hos quinque deos, Aerem videlicet, Aquam, Ignem, Terram, ac Spiritum, orbem universum percurrere, varias subinde hominum et omnis generis animantium figuras ac vultus induentes, quorum nomina cum aliquot hominibus morti obnoxiis, et in Ægypto natis communicata fuerint, **88** quos utique Solem, Saturnum, Rheam, Jovem, Junonem, Vulcanum, Vestamque cognominarunt. Quæ Manethus quidem omnia fusius uberiusque persequitur, summatim vero Diod eo, quod supra laudavimus, *Historiarum* opere ad verbum ita comprehendit.

A πτίοις, καὶ τὸν παρ' αὐτοῖς ποταμὸν Νεῖλον, ᾧ τῶν θεῶν ἀναθεῖναι γενέσεις· τὸν δὲ ἀέρα φασὶ προσαγορεύειν Ἀθηνᾶν. Τούτους δὲ τοὺς πέντ τὸν Ἀέρα λέγω, καὶ τὸ Ὕδωρ, τό τε Πῦρ Γῆν, καὶ τὸ Πνεῦμα, πᾶσαν τὴν οἰκουμένη ρεύεσθαι, ἄλλοτε ἄλλως εἰς μορφὰς καὶ ἰδέας πων τε καὶ παντοίων ζώων σχηματιζομένους· των ὁμωνύμους παρ' αὐτοῖς Αἰγυπτίοις γεγονέ τοὺς ἀνθρώπους, Ἥλιον, καὶ Κρόνον, καὶ Ῥέα καὶ Δία, καὶ Ἥραν, καὶ Ἥφαιστον, καὶ Ἑστία μασθέντας. Γράφει δὲ καὶ τὰ περὶ τούτων πλε μὲν ὁ Μάνεθως· ἐπιτετμημένως δὲ ὁ Διόδωρος ἐ λεχθείσῃ αὐτοῦ γραφ.., ὧδέ πως ἱστορῶν κατ

CAPUT III.

De allegorica Ægyptiorum theologia.

« Utrumque deum, Solem, inquit, ac Lunam, quos Ægyptii Osiridis Isidisque nomine significant, orbem universum regere ac moderari, resque omnes tribus distinctis anni tempestatibus alere atque augere statuunt, vere, æstate, et hieme, quæ suas singulæ conversiones aspectum fugiente motu conficiant, ac plurimum inter sese natura dissidentes, summa tamen et opportunissima consensione integrum annum absolvant. Atque horum deorum ejusmodi esse naturam, quæ multum ad tribuendam rebus omnibus vim generandi fecundiorem per sese conferat; Solis quidem, igneo calori, ac spiritui; Lunæ vero, humori et siccitati; utriusque demum communi virtute, Aeri. Horum præterea beneficio procreari ac vegetari cuncta: ideoque totum hujus universi naturæ corpus Solis ac Lunæ conjunctione consistere, cujus partes quinque illæ sint, quas ante nominavimus, spiritus, ignis, siccum, humidum, postremoque aerium: ut quemadmodum in homine, caput, manus, pedes ac cætera membra numeramus, ita plane integrum hujus mundi corpus ex illis partibus coagmentetur. Jam vero, qui homines in Ægypto plano et articulato sermone principes usi fuerint, eos partium illarum quamlibet deum arbitratos esse, propriaque ac singularum naturæ convenienti appellatione donasse; ac spiritum quidem, ipsa vocis interpretatione Jovem nominasse, qui quod animalis facultatis, quæ animantis inest, auctor esset, eumdem idcirco rerum omnium quemdam quasi parentem esse putaverunt; cui tiæ Græcorum etiam poetarum longe clarissimum suffragari aiunt, cum de hoc numine ita lo

Parens hominumque deumque.

Ignem autem simili nominis explicatione Vulcanum appellasse, quod **89** ipsum magnum aliquem esse deum, rerumque omnium generationem ac justum perfectumque incrementum plurimum juvare existimarent. Præterea terram, quod eam rerum nascentium quoddam quasi vas et conceptaculum esse censerent, Matrem vocasse, quam ipsi quoque Græci Δήμητρα (hoc est Cererem) nuncupare soleant, idque levi tantum aliqua prioris appellationis mu-

B

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Περὶ τῆς Αἰγυπτίων ἀλληγορουμένης θεο

« Τούτους (41) δὲ τοὺς θεούς, τὸν Ἥλιον, φ τὴν Σελήνην, Ὄσιριν ὄντας κατ' Αἰγυπτίους κ τὸν σύμπαντα κόσμον διοικεῖν, τρέφοντάς αὔξοντας πάντα τριμερέσιν ὥραις, ἀοράτῳ τὴν περίοδον ἀπαρτιζούσαις, τῇ τε ἐαρινῇ, κ νῇ, καὶ χειμερινῇ· ταύτας δὲ ἐναντιωτάτην (τὴν φύσιν ἐχούσας ἀπαρτίζειν τὸν ἐνιαυτὸν συμφωνίᾳ· φύσιν δὲ συμβάλλεσθαι πλείστην τὴν τῶν ἁπάντων ζωογονίαν τῶν θεῶν τούτ μὲν, πυρώδους, καὶ πνεύματος· τὴν δὲ, ὑγ ξηροῦ· κοινῇ δ' ἀμφοτέρους, Ἀέρος· καὶ διὰ πάντα γεννᾶσθαι καὶ τρέφεσθαι. Διὸ καὶ ἅπαν σῶμα τῆς τῶν ὅλων φύσεως ἐξ Ἡλ
C Σελήνης ἀπαρτίζεσθαι, τὰ δὲ τούτων μέρη, τ προειρημένα, τὸ πνεῦμα, καὶ τὸ πῦρ, τὸ ἔτι δὲ τὸ ὑγρὸν, καὶ τὸ τελευταῖον τὸ ἀ ὥσπερ ἐπ' ἀνθρώπου κεφαλὴν καὶ χεῖρας : δας, καὶ τὰ ἄλλα μέρη καταριθμούμενα, τὸ τρόπον τὸ σῶμα τοῦ κόσμου συγκεῖσθαι πάν προειρημένων. Τούτων δ' ἕκαστον θεὸν νομί προσηγορίαν ἰδίαν ἑκάστῳ θεῖναι κατὰ τὸ τοὺς πρώτους διαλέκτῳ χρησαμένους διηρ(τῶν κατ' Αἴγυπτον ἀνθρώπων. Τὸ μὲν οὖν Δία προσαγορεῦσαι, μεθερμηνευομένης τῆς ὂν, αἴτιον ὄντα τοῦ ψυχικοῦ τοῖς ζώοις, ἐ ὑπάρχειν πάντων οἱονεί τινα πατέρα. Συμφ τούτοις φασὶ καὶ τὸν ἐπιφανέστατον παρ' ποιητῶν ἐπὶ τοῦ θεοῦ τοῦτο λέγοντα·

D *Πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε.*

Τὸ δὲ πῦρ μεθερμηνευόμενον, Ἥφαιστ μάσαι, νομίσαντας μέγαν εἶναι θεὸν καὶ πολ βάλλεσθαι πᾶσιν εἰς γένεσιν καὶ τελείαν (Τὴν δὲ γῆν, ὥσπερ ἀγγεῖόν τι τῶν φυομέν λαμβάνοντας, Μητέρα προσαγορεῦσαι· καὶ τ ληνας δὲ ταύτην παραπλησίως Δήμητραν βραχὺ μετατεθείσης διὰ τὸν χρόνον τῆς λέ γὰρ παλαιὸν ὀνομάζεσθαι τὴν γῆν μητέρα, : καὶ τὸν Ὀρφέα προσμαρτυρεῖν λέγοντα·

(41) *Τούτους*. Diodorus Siculus lib. I, pag. 11, novæ edit., antiquæ vero 7.

(42) *Πλείστην*. Alter ex mss. πλεῖστα, meo judicio.

tatione, cum eamdem olim Γῆν Μητέρα Terram Matrem nominarent, ut ipsemet Orpheus hoc versu testatum reliquit :

Γῆ μήτηρ πάντων, Δημήτηρ πλουτοδότειρα.

A *Rerum Terra parens, Mater Ceres alma bonorum.*

Τὸ δ' ὑγρὸν ὀνομάσαι λέγουσι τοὺς παλαιοὺς Ὠκεανόν· ὃ μεθερμηνευόμενον μὲν εἶναι τροφῆς (43) μητέρα· παρ' ἐνίοις δὲ τῶν Ἑλλήνων Ὠκεανὸν ὑπάρχειν ὑπειλῆφθαι· περὶ οὗ καὶ τὸν ποιητὴν λέγειν·

Ὠκεανόν τε θεῶν γένεσιν καὶ μητέρα Τηθύν·

οἱ γὰρ Αἰγύπτιοι νομίζουσιν Ὠκεανὸν εἶναι τὸν παρ' αὐτοῖς ποταμὸν Νεῖλον, πρὸς ᾧ (44) καὶ τὰς τῶν θεῶν γενέσεις ὑπάρξαι. Τῆς γὰρ πάσης οἰκουμένης κατὰ μόνην τὴν Αἴγυπτον εἶναι πόλεις πολλὰς ὑπὸ τῶν ἀρχαίων θεῶν ἐκτισμένας· οἷον Διός, Ἡλίου, Ἑρμοῦ, Ἀπόλλωνος, Πανός, Εἰληθυίας, ἄλλων πλειόνων. Τὸν δὲ ἀέρα προσαγορεῦσαί φασιν Ἀθηνᾶν, μεθερμηνευομένης τῆς λέξεως, καὶ Διὸς θυγατέρα γε νομίσαι ταύτην, καὶ παρθένον ὑποστήσασθαι, διά τε τὸ ἄφθορον εἶναι φύσει τὸν ἀέρα, καὶ τὸν ἀκρότατον ἐπέχειν τοῦ σύμπαντος κόσμου τόπον· διόπερ ἐκ τῆς κορυφῆς τοῦ Διὸς μυθολογηθῆναι γενέσθαι ταύτην. Ὠνομάσθαι δὲ αὐτὴν καὶ Τριτογένειαν (45), ἀπὸ τοῦ τρὶς μεταβάλλειν τὴν φύσιν αὐτῆς κατ' ἐνιαυτόν, ἔαρος, θέρους, καὶ χειμῶνος. Λέγεσθαι δὲ αὐτὴν καὶ Γλαυκῶπιν, οὐχ ὥσπερ ἔνιοι τῶν Ἑλλήνων ὑπέλαβον ἀπὸ τοῦ τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ γλαυκοὺς ἔχειν· τοῦτο μὲν γὰρ εὔηθες ὑπάρχειν· ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ τὸν ἀέρα τὴν πρόσοψιν ἔχειν ἔγγλαυκον. Φασὶ δὲ τοὺς πέντε θεοὺς τοὺς προειρημένους τὴν πᾶσαν οἰκουμένην ἐπιπορεύεσθαι, φανταζομένους τοῖς ἀνθρώποις ἐν ἱερῶν ζώων μορφαῖς, ἔστι δ' ὅτε καὶ εἰς ἀνθρώπων ἰδέας, ἢ τινων ἄλλων μεταβάλλοντας· καὶ τοῦτο μὴ μυθῶδες ὑπάρχειν, ἀλλὰ δυνατόν, εἴπερ οὗτοι πρὸς ἀλήθειάν εἰσιν οἱ πάντα γεννῶντες. Καὶ τὸν ποιητὴν δ' εἰς Αἴγυπτον παραβαλόντα, καὶ μετασχόντα παρὰ τῶν ἱερέων τῶν τοιούτων λόγων, θεῖναί που κατὰ ποίησιν τὸ προειρημένον, ὡς γινόμενον·

Humidum autem Oceanum a veteribus nuncupatum esse tradunt, eamque vocem, si interpretari velis, alimenti matrem significare, Græcosque nonnullos illud ipsum Oceani nomen eumdem in sensum usurpasse arbitrantur ; de quo etiam ita vates cecinerit,

Oceanumque deorum ortum, Tethynque parentem.

Quippe enim Ægyptii Oceanum Nilum fluvium suum esse putant, cui deorum quoque generationes assignant. Nam ex omnibus terrarum partibus oppida in una Ægypto ab antiquis diis condita esse plurima, cujusmodi sunt, Jovis, Solis, Mercurii, Apollinis, Panis, Lucinæ, aliorumque compluB rium. Quod aerem spectat, illum ab iisdem, vi nominis interpretatione declarata, Minervam appellatum, hanc vero Jovis filiam, simulque virginem habitam fuisse dicunt ; quod aer nec ullam suapte natura corruptionem subeat, et supremam totius mundi sedem ac regionem obtineat : atque hanc fuisse causam, cur Minerva Jovis ex vertice nata fingeretur. Eamdem porro Τριτογένειαν quasi ter genitam vulgo nominari, quod ter singulis annis, vere, æstate, et hyeme aeris natura mutetur; γλαυκῶπιν vero, non quod cæsiis oculis prædita esset, ut Græcorum aliqui putavere; id enim crassæ nimium simplicitatis esse ; sed quod aer cæsium plane ac cæruleum colorem spectantibus præ se ferre videatur. Hos igitur quinque deos Terram C aiunt lustrare universam, hominibusque modo sacrarum animantium figura, modo hominum vultu, modo alia quadam specie tectos sese videndos interdum præbere. Atque id nequaquam fabulosum esse, sed omnino fieri posse confirmant, cum illi sint, a quibus omnia reapse procreentur; adeoque poetam cum in Ægyptum appulisset, **90** ac sermones ejusmodi

cum eo sacerdotes communicassent, quasi rem fieri solitam quodam suæ poeseos loco ita celebrasse,

Καί τε (46) θεοὶ ξείνοισιν ἐοικότες ἀλλοδαποῖσι,
Παντοῖοι τελέθοντες ἐπιστρωφῶσι πόληας
Ἀνθρώπων, ὕβριν τε καὶ εὐνομίην ἐφορῶντες.

Quin etiam interdum peregrino numina cultu,
Mille novis lustrare solent nostra oppida formis,
Fasque nefasque simul propiori lumine cernunt.

Περὶ μὲν οὖν τῶν ἐν οὐρανῷ θεῶν, καὶ γένεσιν ἀΐδιον ἐσχηκότων τοσαῦτα λέγουσιν Αἰγύπτιοι. Ἄλλους δὲ ἐκ τούτων ἐπιγείους γενέσθαι φασίν, ὑπάρξαντας μὲν θνητούς, διὰ δὲ σύνεσιν καὶ κοινὴν ἀνθρώπων εὐεργεσίαν τετευχότας τῆς ἀθανασίας, ὧν ἐνίους καὶ βασιλεῖς γεγονέναι κατὰ τὴν Αἴγυπτον. Μεθερμηνευομένων δ' αὐτῶν τινὰς μὲν ὁμωνύμως ὑπάρχειν τοῖς οὐρανίοις, τινὰς δὲ ἰδίαν ἐσχηκέναι προσηγορίαν, Ἥλιόν τε καὶ Κρόνον, καὶ Ῥέαν, ἔτι δὲ Δία τὸν ὑπό τινων Ἄμμωνα προσαγορευόμενον· πρὸς δὲ τούτοις Ἥραν καὶ Ἥφαιστον, ἔτι δὲ Ἑστίαν, καὶ τελευταῖον

Hæc sunt, quæ de diis cœlestibus ortuque sempiterno præditis Ægyptii commemorant; a quibus alios quosdam procreatos fuisse perhibent, terrestres illos quidem ac morti obnoxios, sed tamen immortalitatem partim ob singularem prudentiam, D partim ob communem in genus hominum beneficentiam consecutos, quorum etiam aliqui in Ægypto regnaverint. Horum item, si nomina interpreteris, alios ejusdem ac cœlestes ipsos nominis fuisse, alios propriam quamdam appellationem esse sortitos, Solem, Saturnum, Opem, adeoque Jovem

(43) *Τροφῆς*. Diodorus, τροφήν, quomodo Gallice dicimus, *mère nourrice.*

(44) *Πρὸς ᾧ*. Forte legendum πρὸς οὗ. Certe πρὸς ᾧ ὑπάρξαι idem erit quod ᾧ ἀνατεθῆναι.

(45) *Τριτογένειαν*. Plutarchus *De Iside et Osiride*, pag. 381, longe aliter hoc cognomen ἐτυμολογεῖται, ex Pythagoræorum symbolis, dum ait : Τὸ μὲν γὰρ ἰσόπλευρον τρίγωνον, ἐκάλουν Ἀθηνᾶν κορυφαγενῆ καὶ τριτογένειαν, ὅτι τρισὶ καθέτοις ἀπὸ τῶν τριῶν γωνιῶν ἀγομέναις διαιρεῖται.

(46) *Καί τε*. Homerus, Ὀδύσ. P, v. 486.

illum, cui nonnulli Ammonis cognomentum fecere; Junonem præterea, Vulcanum, Vestam, postremoque Mercurium, ex iisque Solem Ægypti regnum principem tenuisse, astro cœlesti cognominem. » Hactenus a nobis laudatus auctor. Jam vero Plutarchus in eo, quod *de Iside* scripsit, opusculo, quæ sequuntur ad verbum habet : « Rem, inquit, novo a capite totam arcessentes, ex omnibus, qui subtilius aliquid et accuratius disputarunt, eorum in primis, quibus simplicitas magis tamen placuit, sententiam videamus. Tales vero illi sunt, qui quomodo Græci, Saturnum tempus, Junonem aerem, Vulcani generationem aeris in ignem mutationem allegorice interpretantur, sic apud Ægyptios Nilum Osirin esse dicunt, qui cum Iside, hoc est terra congrediatur; Typhonem vero mare, in quod Nilus incidens evanescat. » Quibus ille similibusque commemoratis, rursum ad dæmones fictitias deorum istorum fabellas revocat, novasque deinceps novarum allegoriarum accommodationes excogitat. Ego vero quæsierim ex iis, et quidem jure, quorum tandem sese numinum expressas imagines conservare dicant; dæmonum ne? an ignis, aeris, terræ, aquæ, an virorum, mulierumque simulacra? an denique brutorum animantium, ac ferarum ipsarum figuras? Nam cum ipsimet, homines quosdam mortales eodem, quo solem ac cætera mundi elementa, nomine procreatos, eosdemque deos postea consecratos fuisse concedant; **91** quorum, obsecro, æquum fuerit imagines illas figurasque nominare, quas in simulacris inanimes cælatas videmus? an elementorum hujus universi? an, quod artificiosa ipsa vultus conformatio palam ostendit, mortalium inter mortuos jacentium? Enim vero, taceant isti licet; veritas per se ipsa loquitur, ac prope magna voce clamans, eos, de quibus agimus, viros quosdam mortales fuisse testatur. Quinetiam Plutarchus in opere illo quod *De Iside Ægyptiisque numinibus* scriptum reliquit, ultro dataque opera singulorum propriam corporis figuram coloremque declarat, his verbis : « Narrant, inquit, Ægyptii Mercurium brachio breviorem, Typhonem rufum, Martem candidiorem, Osirin denique nigriorem fuisse : quippe qui natura homines exstitissent. » Hæc Plutarchus. Mortuorum ergo fuit tota illa numinum apud istos consecratio; quidquid autem physiologiæ est, hoc iidem postea confinxere. Nam quid attinebat in virorum ac mulierum effi-

A Ἑρμῆν. Καὶ πρῶτον μὲν Ἥλιον βασιλεῦσαι
Αἴγυπτον, ὁμώνυμον ὄντα τῷ κατ' οὐρανὸν
Ταῦτα μὲν οὖν ὁ δηλωθεὶς συγγραφεύς. Καὶ
ταρχος δὲ ἐν τῷ περὶ τῶν *Κατὰ τὴν Ἰσ*
συγγράμματι τάδε γράφει κατὰ λέξιν· « Ἀ
(47) δὲ ἀρχῆς τῶν φιλοσοφώτερόν τι λέγει
των (48) τοὺς ἁπλουστάτους σκεψώμεθα
Οὗτοι δ' εἰσὶν οἱ λέγοντες, ὥσπερ Ἕλληνε
ἀλληγοροῦσι τὸν χρόνον, Ἥραν δὲ τὸν ἀέρα
δὲ Ἡφαίστου τὴν εἰς τὸ πῦρ ἀέρος μεταβολ
παρ' Αἰγυπτίοις Νεῖλον εἶναι τὸν Ὄσιρι
συνόντα τῇ γῇ, Τυφῶνα δὲ τὴν θάλασσαν,
Νεῖλος ἐμπίπτων ἀφανίζεται. » Ταῦτα καὶ τὰ
εἰπὼν, πάλιν εἰς δαίμονας ἀναφέρει τοὺς
δηλουμένων θεῶν μύθους. Καὶ πάλιν ἄλλω
B δωσι, καὶ αὖθις ἑτέρως ἀλληγορῶν. Ἦν δ'
λόγον πυθέσθαι ὁποτέρων θεῶν τὰ ξόανα τὰ
πωμένας μορφὰς σώζειν φήσουσιν· πότερα δα
ἀλλὰ πυρὸς, καὶ ἀέρος, καὶ γῆς, καὶ ὕδατος,
καὶ γυναικῶν εἰκόνας, καὶ ζώων ἀλόγων, κα
σχήματα; Ἐπεὶ γὰρ καὶ πρὸς αὐτῶν συγκ
ὁμωνύμως ἡλίῳ καὶ τοῖς καθόλου στοιχείοις θν
νας ἄνδρας γεγονέναι, καὶ τούτους θεοὺς ἀνηγ
τίνων εἰκὸς ἂν εἴη μορφὰς εἶναι καὶ εἰκόν
τὰς ἐν τοῖς ἀψύχοις ξοάνοις γλυφάς; πότ
καθόλου στοιχείων, ἢ, ὅπερ καὶ τὸ ἐναργὲς τ
ἐπιδείκνυσι, τῶν ἐν νεκροῖς κειμένων θνητῶ
εἰ καὶ αὐτοί μοι (49) λέγοιεν, ὅ γέ τι ἀληθ
βοᾷ καὶ κέκραγε μονονουχὶ φωνὴν ἀφιεὶς,
ἄνδρας μαρτυρῶν γεγονέναι τοὺς δηλουμένο
C Πλούταρχος καὶ τῶν σωμάτων (50) αὐτῶν
ουσίας τὸν ποιὸν ὑπογράφει τοῦ σώματος χα
ἐν τοῖς *Περὶ τῆς Ἴσιδος καὶ τῶν Αἰγυπτί*
ὧδέ πως λέγων· « Ἱστοροῦσι (51) γὰρ Αἰγύ
μὲν Ἑρμῆν τῷ σώματι γενέσθαι γαλιάγκων
Τυφῶνα τῇ χροιᾷ πυῤῥὸν, λευκόν τε τὸν Ἀ
μελάγχρουν τὸν Ὄσιριν, ὡς τῇ φύσει γεγον
θρώπους. » Ταῦτα ὁ Πλούταρχος. Νεκρῶν ἄρ
αὐτῶν θεοποιΐα καθέστηκε· πέπλασται δ' α
τῆς φυσιολογίας. Τί γὰρ ἐχρῆν ἀνδρῶν καὶ
σχήματα ζωοπλαστεῖν, παρὸν καὶ δίχα τούτ
σέβειν καὶ Σελήνην, καὶ τὰ λοιπὰ τοῦ κόσμ
χεῖα; Ποτέροις δὲ τούτων, καὶ ἐκ τίνων ἀρξά
τοιάσδε προσηγορίας ἐπεφήμισαν; οἷον, λ
D Ἥφαιστον καὶ τὴν Ἀθηνᾶν, Δία τε καὶ Ποσει
Ἥραν. Ἆρα γὰρ ταῦτα τῶν καθόλου στοιχε
-τερον ὄντα ὀνόματα, δεύτερον αὐτὰ τοῖς θνητ
νύμως τοῖς οὐρανίοις ἐπιτεθείκασιν· ἢ τοὔμ

(47) Ἀπ' *ἄλλης*. Plutarchus *De Iside et Osiride*, p. 363 D, 2.

(48) *Δοκούντων*. Plutarchus, δυναμένων.

(49) *Αὐτοί μοι*. Vertere non dubitavi, quasi scriptum esset, αὐτοὶ μή, quod sensus omnino postulat.

(50) Aut hoc σωμάτων, aut quod sequitur σώματος, delendum videtur.

(51) *Ἱστοροῦσιν*. Hic mihi Plutarchi locus non occurrit, sed alii duo non absimiles, eodem in lib. *De Iside et Osiride*. Cæterum γαλιάγκωνα reposui, pro γαληάγκωνα; sic enim ubique scribitur, et vel

brachio tantum, vel etiam toto corpore br
significat. Qui tamen hanc vocem ἀπὸ τῆς γ
cessunt, iis magis τὸ η placeat, quam ι. N
miles, qui Latinis olim Anci dicebantur. S
Festus; « *Ancus*, qui aduncum brachium h
exporrigi non possit. » Et Glossario veteri
mancus est, *κυλλὸς*, λορδός. Recte κυλλός.
χωλός et καμπύλος Hesychio dicitur; at λο
nuum potius significat, ejusmodi fere quen
vocamus *lourdaud*. Varro tamen *Ancum* S
esse vocem putavit.

τῆς παρ' ἀνθρώποις ἐπικλήσεως τὴν μεταφορὰν ἐπὶ τὰς οὐσίας πεποίηνται; Καὶ τί χρὴ θνηταῖς προσηγορίαις τὰς καθόλου φύσεις ἐπιφημίζειν, τὰ δὲ καθ' ἕκαστον θεὸν μυστήρια, οἵ τε ὕμνοι καὶ αἱ ᾠδαὶ, καὶ τῶν τελετῶν τὰ ἀπόῤῥητα, πότερα τῶν καθόλου στοιχείων ἢ τῶν πάλαι θνητῶν ἀνδρῶν τῶν τοῖς θεοῖς ὁμωνύμων ἐπάγονται τὰ σύμβολα; Ἀλλὰ γὰρ πλάνας καὶ μέθας, καὶ ἔρωτας, φθοράς τε γυναικῶν, καὶ ἀνδρῶν ἐπιβουλὰς, καὶ μυρία ἄττα θνητὰ ὡς ἀληθῶς καὶ αἰσχρὰ καὶ ἄσεμνα, πῶς ἄν τις ἀναθείη τοῖς καθόλου στοιχείοις, αὐτόθεν τὸ θνητὸν καὶ ἀνθρωποπαθὲς ἐπενηνεγμένα; Ὥστε ἐκ τούτων ἁπάντων ἁλίσκεσθαι τὴν θαυμαστὴν ταύτην καὶ γενναίαν φυσιολογίαν κατ' οὐδὲν ἀληθείας ἡμμένην, οὐδέ τι θεῖον ἀληθῶς ἐπαγομένην, βεβιασμένην δὲ καὶ διεψευσμένην ἔχουσαν τὴν ἔξωθεν σεμνολογίαν. Ἄκουε δ' οὖν (B) οἷα καὶ ὁ Πορφύριος ἐν τῇ πρὸς Ἀνεβὼ τὸν Αἰγύπτιον ἐπιστολῇ περὶ τῶν αὐτῶν ἱστορεῖ.

(A) gicm simulacra configurare, cum sine illis Solem ipsum, Lunam, ac reliqua hujus universi elementa colere ac venerari liceret. Jam utris porro ex istis, et a quibus auspicati, ejusmodi cognomenta tribuere? Vulcani, inquam, et Minervæ, Jovis, Neptuni, atque Junonis? Utrum ista primum fuere hujus mundi elementorum nomina, quæ deinde mortalibus, ad aliquam inter eos cœlestesque deos appellationis communionem imposuerint? an potius, ad communes illas naturas hominum ipsorum nomina traduxere? quorsum vero mortalibus hisce appellationibus universi naturas nuncupare? Quid autem singulorum deorum mysteria? quid hymni et carmina? quid initiorum arcani ritus? Mundine elementorum, an priscorum mortalium eodem cum diis nomine præditorum invecta fuere symbola? Nam errores quidem, ebriosas perpotationes, amores, mulierum oppressiones, virorum insidias, et hujusmodi sexcenta in mortem utique vergentia, et summa cum turpitudine et indignitate conjuncta, quis communibus mundi elementis attribuat, cum præsertim ipsa per sese mortalis naturæ mores, ipsasque hominum cupiditates exhibeant? Ut profecto his omnibus argumentis, egregiam istam mirabilemque physiologiam, nihil usquam vel leviter attigisse veritatis, nihil quod Divinitatem sapiat, invexisse, sed coactitiam potius et ementitam sibi honestioris explicationis speciem aliunde mendicatam obtendisse, manifesto teneamus. **92** Nunc autem agesis, audi præterea, quid ipse quoque Porphyrius in ea, quam ad Anebonem Ægyptium scribit, epistola, hisce de rebus commemoret.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Ἔτι περὶ τῶν αὐτῶν, καὶ ὅτι τὴν πᾶσαν ἀναφορὰν τῆς τροπικῆς αὐτῶν θεωρίας ἐπὶ μόνα τὰ φαινόμενα κατ' οὐρανὸν ἄστρα, ἐπί τε ὕδωρ καὶ πῦρ, καὶ τὰ λοιπὰ μέρη τοῦ κόσμου μετῆγον.

(52) « Χαιρήμων μὲν γὰρ καὶ οἱ ἄλλοι οὐδ' ἄλλο τι (C) πρὸ τῶν ὁρωμένων (53) κόσμων ἡγοῦνται, ἐν ἀρχῇ λόγων τιθέμενοι τοὺς Αἰγυπτίων, οὐδ' ἄλλους θεοὺς πλὴν τῶν πλανητῶν λεγομένων, καὶ τῶν συμπληρούντων τὸν ζωδιακὸν, καὶ ὅσοι τούτοις παρανατέλλουσι· τάς τε εἰς τοὺς δεκανοὺς τιμὰς (54), καὶ τοὺς ὡροσκόπους, καὶ τοὺς λεγομένους κραταιοὺς ἡγεμόνας, ὧν καὶ ὀνόματα ἐν τοῖς Ἀλμενιχιακοῖς φέρεται, καὶ θεραπεῖαι παθῶν, καὶ ἀνατολαὶ, καὶ δύσεις, καὶ μελλόντων σημειώσεις. Ἑώρα γὰρ τοὺς τὸν ἥλιον δημιουργὸν φαμένους, καὶ τὰ περὶ τὸν Ὄσιριν καὶ τὴν Ἶσιν, καὶ πάντας τοὺς ἱερατικοὺς μύθους, ἢ εἰς τοὺς ἀστέρας καὶ τὰς τούτων φάνσεις καὶ κρύψεις, καὶ ἐπιτολὰς ἑλιττομένους, ἢ εἰς τὰς τῆς σελήνης αὐξήσεις καὶ (D) μειώσεις, ἢ εἰς τὴν τοῦ ἡλίου πορείαν, ἢ τό γε νυκτερινὸν ἡμισφαίριον, ἢ τὸ ἡμερινὸν, ἢ τόν γε ποταμόν· καὶ ὅλως πάντα εἰς τὰ φυσικὰ, καὶ οὐδὲν εἰς ἀσωμάτους καὶ ζώσας οὐσίας ἑρμηνεύοντας. Ὧν οἱ πλείους καὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν ἐκ τῆς τῶν ἀστέρων ἀνῆψαν κινήσεως, οὐκ οἶδ' ὅπως, δεσμοῖς ἀλύτοις, ἀνάγκῃ, ἣν

CAPUT IV.

De eadem Ægyptiorum physiologia, quodque universam moralis interpretationis accommodationem, ad ea tantum quæ in cœlo astra cernuntur, aquam, ignem, ac cæteras mundi partes, traduxerint.

« Enimvero Chæremon, inquit, ac cæteri nec aliud quidquam ante mundos illos, qui sub aspectum cadunt, fuisse arbitrantur, cum eos, qui ab Ægyptiis inducuntur, ipso disputationum suarum initio ponant; nec alios agnoscunt deos, quam quæ vulgo errantia sidera nominantur, quæque zodiacum implent, adeoque quotquot in eorum vicinia oriuntur. Quibus adjiciunt suas illas in decanos sectiones, horoscopos, quique fortes ac robusti duces nuncupantur, quorum non modo nomina, sed etiam morborum et calamitatum curationes, ortusque simul et occasus, futurorumque significationes eorum Almenichiacis continentur. Quippe videbat enim, qui solem universi architectum esse dicerent, ab illis non ea tantum quæ ad Osiridem Isidemque pertinent, sed etiam quidquid sacrarum fabularum erat, partim in stellas et earum aspectus, occultationes ortusque devolvi, partim in lunæ, modo crescentis, modo senescentis, varietatem, partim in solis cursum, ac vel in diurnum, vel in nocturnum hemi-

(52) Hic Porphyrii locus non exstat.

(53) *Πρὸ τῶν ὁρωμένων*, etc. Impressi codicis lectionem secutus sum, quam etiam mss. repræsentant, nisi quod pro ἐν ἀρχῇ λόγων, habent ἐν ἀρχῆς λόγῳ, hoc est in principii loco ac numero. Mont. mutat præterea τῶν ὁρωμένων κόσμων in ὁρωμένου κόσμου. Sed Ægyptii plures invehebant mundos. Cæterum Eusebius noster infra, præsentem locum indicans, ita scribit : Ἀκήκοας γὰρ ἐν τοῖς πρόσθεν, ὅπως τὸν Χαιρήμονα, καὶ πλείους ἄλλους ὡμολόγει, μηδ' ἄλλο τι πρὸ τῶν ὁρωμένων κόσμων ἡγεῖσθαι, ἐν ἀρχῆς τε λόγῳ τίθεσθαι τοὺς Αἰγυπτίους. Quibus ex verbis, loci hujus emendatio peti possit hoc modo : Πρὸ τῶν ὁρωμένων κόσμων ἡγοῦνται, ἐν ἀρχῆς τε λόγῳ τίθεσθαι τοὺς Αἰγυπτίους. Clarius tamen locutus esset, si pronomen αὐτοὺς (nempe κόσμους) ante τίθεσθαι addidisset.

(54) *Τιμάς*. Reponere visum est τομὰς, quæ conjectura facilis erat; eamque lectionem postea in duobus mss. Regiis et Mont. codice reperi.

sphærium, vel in Nilum ipsum fluvium, cuncta denique in res naturales, nihil in corporea mole carentes viventesque naturas, ipsarum interpretatione conferri. Atque istorum etiam plerique, quod in nostra voluntate est ac potestate situm, ex siderum motu suspensum esse voluerunt, cuncta necessitate, quod ipsi fatum appellant, sic tanquam inexplicabilibus quibusdam vinculis, nescio quo pacto, constringentes, eademque rursus ad deorum istorum vim ac numen alligantes. Itaque non alios sive in templis, sive in simulacris, sive in aliis ejusmodi, quam qui fati leges solvunt, venerantur. » Atque hæc a nobis ex laudata Porphyrii epistola producta sunto, quæ profecto manifeste declarant, ne arcanam quidem ipsam Ægyptiorum theologiam præter cœli stellas, tum quæ constantes ac fixæ, tum quæ errantes vulgo nominantur, alios ullos deorum
93 in numero collocasse, imo nec corporis expertem aliquem hujus universitatis architectum statuisse, nec rationi effectrici, nec deo diisve ullis, aut intelligentibus quibusdam ac sub oculos minime cadentibus naturis, sed uni duntaxat aspectabili soli ejus molitionem tribuisse. Itaque solis astris rerum universarum causam assignarunt, ex fati necessitate, siderumque motu et agitatione cuncta suspendentes; quæ quidem opinio apud illos hodieque vim retinet suam. Nunc ergo, cum et tota Ægyptiorum interpretatio non jam in corpore liberas viventesque naturas, sed in ea tantum, quæ quotidie cernuntur, mundi hujus elementa conferatur, et elementa ista sine animo, sine ratione, ac fluxæ percuntisque naturæ, peculiari quadam certaque fuerint ratione procreata : vide porro, quonam delapsa sit hominum istorum theologia, quæ naturam mentis expertem, mortuaque et ab omni sensu vacua corpora numinum instar consecrarit, præsertim cum nihil prorsus ab iisdem vel ad spirituales intelligentesque naturas, vel ad mentem ipsam atque rationem rerum procreatricem omnium referretur. Cum autem ex iis quæ ante a nobis allata sunt, tanquam certum et confessum habeamus, ab Ægyptiis ad Græcos traducta fuisse theologiæ mysteria, tempus utique est, ut eorum ad classem Græcos etiam ipsos aggregemus, illosque nec diversam ab Ægyptiis philosophandi rationem habuisse, nec præter inanimam quamdam materiam ulli omnino rei divinitatem dedisse convincamus. Ista quippe augusta Ægyptiorum erant numina, quemadmodum ille ipse, quem paulo ante citavi, Porphyrius auctor est (56), dum in iis, quos *De fugiendo rerum animatarum esu* conscripsit, de iisdem hunc in modum loquitur : « Illi autem ab hoc exercitationis genere, et inita cum divino numine familiaritate progressi,

A εἱμαρμένην λέγουσι, πάντα καταδήσαντες, καὶ
τούτοις ἀνάψαντες τοῖς θεοῖς. Οὕτω λυτῆρας
μαρμένης μόνους ἔν τε ἱεροῖς καὶ ξοάνοις, κ
ἄλλοις θεραπεύουσι. » Ταῦτα μὲν οὖν ἀπὸ τ
λωθείσης ἐπιστολῆς κείσθω, σαφῶς διαγορε
ὅτι καὶ ἡ τῶν Αἰγυπτίων ἀπόῤῥητος (55)
γία, οὐδὲ ἄλλους πλὴν τῶν κατ' οὐρανὸν
ρων, τῶν τε ἀπλανῶν καλουμένων, καὶ τῶν
ζομένων πλανητῶν ἐθεολόγει, δημιουργόν τ
ὅλων εἰσῆγεν, οὔτιναοῦν ἀσώματον, οὐδὲ λόγ
μιουργικὸν, οὐδὲ μὴν θεὸν, οὐδὲ θεοὺς, οὐδὲ
νοερὰς καὶ ἀφανεῖς δυνάμεις· μόνον δὲ τὸν ὁρ
ἥλιον· διὸ καὶ μόνοις τοῖς ἄστροις τὴν τῶν ὅλ
τίθεσαν αἰτίαν, τὰ πάντα εἱμαρμένης ἐξάπτ
καὶ τῆς τῶν ἄστρων κινήσεώς τε καὶ φορᾶς·
B ἀμέλει εἰσέτι καὶ νῦν ἥδε παρ' αὐτοῖς κεκράτ
δόξα. Εἰ τοίνυν εἰς μόνον τὰ ὁρώμενα τοῦ
στοιχεῖα, καὶ οὐδὲν εἰς ἀσωμάτους καὶ ζώσας
ἡρμήνευται τοῖς Αἰγυπτίοις· τὰ δὲ στοιχεῖ
πάντα τὰ ὁρατὰ σώματα, τῷ ἰδίῳ λόγῳ ἄψυ
ἄλογα, ῥευστά τε τὴν φύσιν καὶ φθαρτὰ καθέ
θέα εἰς οἷα πάλιν αὐτῶν καταπέπτωκεν ἡ θεο
τὴν ἄψυχον οὐσίαν, καὶ τὰ νεκρὰ καὶ ἄψυχα σ
θειάζουσα, μάλιστα ὅτε εἰς ἀσωμάτους καὶ
οὐσίας οὐδὲν αὐτοῖς ἀνεφέρετο, οὐδὲ ἐπὶ νο
λόγον δημιουργικὸν τῶν ὅλων. Ἐπεὶ δὲ προ
γήθη διὰ τῶν πρόσθεν εἰς Ἕλληνας παρ' Αἰγ
τὰ τῆς θεολογίας μετακεκομίσθαι, ὥρα τούτο
χεῖν καὶ Ἕλληνας, καὶ τὰ αὐτὰ Αἰγυπτίοις φ
γεῖν, ἀπελέγχεσθαί τε αὐτοὺς οὐδὲν πλέον τῆς
C ὕλης θεοποιοῦντας. Ταῦτα γὰρ ἦν τὰ σεμνὰ
πτίων κατὰ τὴν τοῦ δεδηλωμένου συγγραφέω
φήν· ὅστις πάλιν ἐν οἷς ἐπέγραψε *Περὶ τῆ
ἐμψύχων ἀποχῆς*, τοιαῦτα περὶ τῶν αὐτῶν
σιν· « Ἀπὸ δὲ ταύτης ὁρμώμενοι τῆς ἀσκήσε
τῆς πρὸς τὸ Θεῖον οἰκειώσεως, ἔγνωσαν ὡς οὐ
θρώπου μόνου τὸ Θεῖον διῆλθεν· οὔτε ψυχὴ ἐ
ἀνθρώπῳ ἐπὶ γῆς κατεσκήνωσεν, ἀλλὰ σχ
αὐτὴ διὰ πάντων ἦλθε τῶν ζώων. Διὸ εἰς τ
ποιΐαν παρέλαβον πᾶν ζῶον, καὶ ὁμοίως που
ξαν θηρία καὶ ἀνθρώπους, καὶ πάλιν ὀρνέων σ
καὶ ἀνθρώπων. Εἴκασται γάρ τις παρ' αὐτοῖς
τραχήλου ἀνθρωποειδὴς, τὸ δὲ πρόσωπον ὀρν
λέοντος, ἢ ἄλλου τινὸς ζώου κεκτημένος· καὶ
αὖ κεφαλὴ ἀνθρώπειος, καὶ ἄλλων τινῶν ζώων
D πῇ μὲν ὑποκείμενα, πῇ δὲ ἐπικείμενα. Δι' ὧν
σιν, ὅτι κατὰ γνώμην θεῶν καὶ ταῦτα ἀλλήλο
νωνεῖ, καὶ σύντροφα ἡμῖν καὶ τιθασσά ἐστι τ
ρίων τὰ ἄγρια, οὐκ ἄνευ τινὸς θείας βουλ
Ὅθεν καὶ ὁ λέων ὡς θεὸς θρησκεύεται, καὶ μέ
τῆς Αἰγύπτου, ὃ καλοῦσι νομὸν, ἐπώνυμον ἔχει
τοπολίτην, ἄλλο δὲ Βουσιρίτην, καὶ ἄλλο Κυν
την (57). Τὴν γὰρ ἐπὶ πάντα δύναμιν διὰ τῶ

(55) Ἀπόῤῥητος. Ita mss. ambo, non ἐπίῤῥητος, ut ante legebatur.

(56) Locus est Porphyrii lib. IV : *Περὶ ἀποχ.*, duobus fol. post initium; recent. autem editionis pag. 572. Magna quidem ibi lectionum varietas est, eaque sæpe non improbanda, sæpius mendosa. Interpretem, si lubet, consule.

(57) *Κυνοπολίτην*. Excusus alter habet πολίτην. Elige. Utroque nomine præfecturas plus habuit; de quibus ac cæteris consule mæum, Strabonem lib. XVII; Plinium lib. V. Non deest, in quo illi discrepent. Busirites qu Ptolemæo Βουσιρίτης, ut hic; Straboni, et e Porphyrio, Βουσειρίτης per diphthongum.

A νόμων ζώων, ἣν ἕκαστος (58) τῶν θεῶν παρέσχεν, ἐθρήσκευσαν. Ὕδωρ δὲ καὶ πῦρ σέβονται, τὰ κάλλιστα (59) τῶν στοιχείων, ὡς ταῦτα αἰτιώτατα τῆς σωτηρίας ἡμῶν. Καὶ ταῦτα δεικνύντες ἐν τοῖς ἱεροῖς, ὥς που ἔτι καὶ νῦν ἐν τῇ ἀνοίξει τοῦ ἁγίου Σαράπιδος, ἥ τε θεραπεία διὰ πυρὸς καὶ ὕδατος γίνεται, λείβοντος τοῦ ὑμνῳδοῦ τὸ ὕδωρ, καὶ τὸ πῦρ φαίνοντος, ὁπηνίκα ἑστὼς ἐπὶ τοῦ οὐδοῦ (60) τῇ πατρίῳ τῶν Αἰγυπτίων φωνῇ ἐγείρει τὸν θεόν. Ταῦτ' οὖν σέβονται (61) τὰ μέτοχα, καὶ μάλιστα πλέον τούτων ἐσέφθησαν τὰ ὡς ἐπὶ πλέον τῶν ἱερῶν μετέχοντα· τοιαῦτα δὲ πάντα τὰ ζῶα· ἐπεὶ καὶ ἄνθρωπον σέβουσι κατὰ Ἄναβιν (62) κώμην, ἐν ᾗ καὶ τούτων (63) θύεται, καὶ ἐπὶ τῶν βωμῶν τὰ ἱερὰ ἐκκαίεται. Ὁ δὲ μετ' ὀλίγον φάγοι ἂν τὰ ἴδια αὐτῷ, ὡς ἀνθρώπῳ, παρεσκευασμένα. B Ὡς οὖν ἀνθρώπου ἀφεκτέον, οὕτω καὶ τῶν ἄλλων. Ἔτι δὲ ἐκ περιττῆς σοφίας (64) καὶ τῆς περὶ τὸ θεῖον συντροφίας κατέλαβόν τισι τῶν θεῶν προσφιλῆ τῶν ζώων τινὰ μᾶλλον ἀνθρώπων, ὡς ἡλίῳ ἱερὰ (65), καὶ σύμπασαν μὲν τὴν φύσιν ἐξ αἵματος ἔχοντα καὶ πνεύματος· οἰκτείροντα δὲ καὶ ἄνθρωπον, καὶ κωκύοντα ἐπὶ νεκρῷ κειμένῳ, γῆν τε ἐπαμώμενα (66). » Καὶ μετὰ βραχέα φησί· « Κανθάρου δὲ (67) ἀμαθὴς μὲν βδελυχθείη ἂν ἀγνώμων ὑπάρχων τῶν θείων· Αἰγύπτιοι δὲ ἐσεφθησαν, ὡς εἰκόνα ἡλίου ἔμψυχον. Κάνθαρος γὰρ πᾶς ἄῤῥην, καὶ ἀφιεὶς τὸν θορὸν ἐν τέλματι, καὶ ποιήσας σφαιροειδῆ, τοῖς ὀπισθίοις ἀνταναφέρει ποσὶν, ὡς Ἥλιος οὐρανὸν, καὶ περίοδον ἡμερῶν ἐκδέχεται (68) σεληνιακήν. Οὕτω δὲ καὶ περὶ κριοῦ τι φιλοσοφοῦσι, καὶ ἄλλο τι περὶ κροκοδείλου, C περί τε γυπὸς καὶ ἴβεως, καὶ ὅλως καθ' ἕκαστον τῶν ζώων ὡς ἐκ φρονήσεως καὶ τῆς ἄγαν θεοσοφίας ἐπὶ τὸ σέβας ἐλθεῖν καὶ τῶν ζώων. »

neque divinitatem solum hominem permeare, neque in terris animum solo in homine domicilium suum posuisse, sed unum eumdemque omnia prope animantia pervasisse agnoverunt. Itaque in effingendis consecrandisque numinum simulacris, omni genere animalium usi, feras aliquando cum hominibus una miscuere, aliquando avium pariter hominumque corpora conjunxere. Videas enim apud ipsos imagines quasdam cervice tenus humana specie, vultu autem modo volucrem, modo leonem, aut aliud quodvis animal referentes: aliasque rursum capite quidem hominum similes, reliquis vero partibus corporis modo inferioribus, modo superioribus, aliarum animantium formam ostendentes. Quibus illi significatum volunt, et deorum ipsorum voluntate consilioque fieri, ut illa inter sese mutuo degant, nec sine eorumdem numine evenire, ut feræ immanesque 94 belluæ non cicurentur modo, sed nobiscum etiam aliqua vitæ societate conjungantur. Itaque ab iis leo tanquam deus colitur, Ægyptique pars aliqua (præfecturam ipsi vocant) ejus cognomento Leontopolites; alia Busirites, a bove; alia Cunopolites a cane nuncupatur. Enimvero sic illi summam in res omnes Dei potestatem, quam per animantes natura secum pastuque conjunctas, quas deorum singuli declararunt, venerari solent. Aquam autem et ignem, elementorum optima, divinis honoribus, tanquam præcipuas, salutis nostræ causas, prosequuntur. Atque hæc in ipsis quoque templis ostendunt: cum in sacra Serapidis æde reseranda, solemnis expiationis ritus igne simul et aqua in hodiernum usque diem peragi consueverit, ipso nimirum præcentore aquam libante, ignemque præferente, dum ad templi vestibulum patria Ægyptiorum lingua deum exsuscitat. Hæc igitur ipsi colunt, quod aliquam habeant cum rebus sacris communionem; sed ea potissimum, quorum fere perpetuus iisdem in sacris usus esse solet, majore quam cætera cultu venerantur; cujusmodi sunt cuncta animantium genera. Nam et homini quoque, circa pagum quem Anabin vocant, divinos honores tribuunt, eique sacrificium offerunt, et impositas altaribus victimas adolent. Ille vero paulo post ea tantum comedit, quæ sibi ex privato penu tanquam homini parata et apposita fuerint. Sicut igitur ab

etiam Strabo, ex animantibus nonnulla esse, quæ Ægyptii colant universi, bovem, canem, felem, accipitrem, ibim, lepidotum piscem, et oxyrhynchum: alia quæ singulorum nemorum propria sint, ut lupum Lycopolitani, etc.

(58) Hic verborum facta videtur nonnulla trajectio. Itaque verti, perinde ac si legeretur, δύναμιν, ἣν διὰ τῶν συννόμων ζώων ἕκαστος, etc. Excusus recentior legit, δύναμιν τοῦ Θεοῦ, διὰ τῶν συννόμων ζώων, ὧν ἕκαστος τ. θ. π. ἐ., quæ mihi lectio non minus probatur.

(59) *Τὰ κάλλιστα*. Excusus recentior, μάλιστα, nec istud male; ac fortasse Porphyrius scripserat τὰ μάλιστα, quod Ἀττικώτερόν τι φαίνεται.

(60) *Ἑστὼς ἐπὶ τοῦ οὐδοῦ*. Longe, opinor, melius, quam ut in excuso utroque, ἀνεστὼς ἐπὶ τῆς ὁδοῦ.

(61) *Ταῦτ' οὖν σέβονται*, etc. Ita hic locus in excuso legitur: Ταῦτ' οὖν σέβοντες, τὰ μέτοχα καὶ μάλιστα πλειόνων τούτων ἐλείφθησαν, ὡς ἐπὶ πλέον τ. ἱ. μετ. Tum, μετὰ ταῦτα δὲ πάντα τὰ ζῶα. Neutra lectio castigata satis videtur; nostra tamen vero propior est, in qua fortassis, τὸ μάλιστα, vel τὸ πλέον expungi queat.

(62) *Ἄναβιν*. Excusus Ἄνουβιν, quæ vox sane apud Ægyptios notior. Sed infra 117 *Anamis* vocatur.

(63) *Τούτων*. Excusus, τούτῳ, recte. Sequitur, κ. ἐ. τ. β. τ. ἱερεῖα κεῖται. Ὁ δὲ μετ' ὀλίγον φάγοιεν· τὰ δὴ καὶ αὐτῷ ὡς ἀνθρώπῳ παρεσκεύασται. Quæ D postrema rectius, opinor, et clarius leguntur in nostro.

(64) *Περιττῆς σοφίας*. Interpr. Porphyrii, *ex sapientiæ impari discrimine, et ex conversatione certorum animalium circa res divinas, quædam quibusdam diis magis grata quam homines delegerunt*. Tu judica.

(65) *Ἱερά*. Excusus, ἱέρακα, quam lectionem secuti sumus. Sane ex voce Ἱέρακα, duæ hic perperam natæ sunt, ἱερὰ καί· nam istud καί prorsus expungi debet, ut in excuso. Quod minus observatum effecit, ut vir doctus hæc de scarabæis acciperet, atque hunc locum perperam explicaret.

(66) *Ἐπαμώμενα*. Excusus vetust., ἐπομώμενον εἰς τοὺς ὀφθαλμούς, quæ vera lectio est; sequitur enim, quod Eusebius præteriit, ἐν οἷς τὸ ἡλιακὸν κατοικεῖν πεπιστεύκασι φῶς.

(67) *Κανθάρου δέ* Excusus, Κάνθαρον, melius

(68) *Ἐκδέχεται*. Excusi inserunt εἰκοσιοστῷ.

homine, sic a reliquis insuper animantibus abstinendum est. Præterea, cum singulari quadam et eximia sapientiæ vi, tum diuturna cum divino numine consuetudine, hoc etiam intellexere, quosdam esse deos, qui certis animantibus magis, quam hominibus ipsis, delectentur, ut solem accipitre, qui, cum naturam habeat totam ex sanguine spirituque constantem, tum ea est erga hominem commiseratione, ut jacenti ejus cadaveri ingemiscat, oculisque terram ingerat. » Et pauculis interjectis: « Jam vero scarabæum, inquit, stultus forte quispiam detestetur, utpote divinis in rebus hospes ac peregrinus : at hunc Ægyptii quasi vivam ac spirantem solis imaginem venerari solent. Nam et scarabæus omnis mas est, et semen in paludem immissum, ac sphæricam in figuram conformatum postremis pedibus in aversam partem convolvit, solis in cœlo motum æmulatus, integramque lunæ dierum conversionem exspectat. Sicque singulare aliquid de ariete, aliud item de crocodilo, ac similiter de vulture, ibi, uno verbo, de quolibet animantium genere philosophantur, ut summæ cujusdam prudentiæ, aut potius divinæ sapientiæ consilio ad cultum ipsis etiam animalibus tribuendum adducti esse videantur. »

95 CAPUT V.

A *Ista omnia nullam damnandi sui causam per sese non præbuisse.*

Hæc igitur laudatus a nobis scriptor de egregia politorum et elegantium Ægyptiorum physiologia commemorat, quibus eorum nobis arcana patefecit; nimirum, aquam ipsos ignemque venerari, unamque omnino esse tam ratione præditorum, quam eadem carentium, nec corporum modo, sed etiam animi substantiam naturamque statuere; ut eam ob causam feras etiam jure ab illis ac merito deorum in numero palam habitas ac recensitas fuisse arbitretur. Id autem quis non ab omni ratione alienissimum esse videat, rationis expertem belluinamque naturam, ut numen in ea consecretur, adhiberi, quod ejusdem, ut aiunt, cum hominibus animi communione jungatur? quippe, oporteret B enim, si ita est, easdem feras homines appellare, humanamque cum iis dignitatem honoremque communicare. Quod illi cum minime fecerint, quæ tamen ab ipsa natura brutæ ac rationis expertes feræ procreantur, quæ hoc cognomenti genus sibi proprium sortitæ sunt, quæ ne ipsa quidem hominum appellatione dignæ judicantur; eas non jam eodem apud se, quo homines, jure esse voluerunt, sed altissimum illud orbis universi regis, ac rerum omnium molitoris Dei nomen in belluarum naturam ultro dejecerunt, easque deos pronuntiarunt, quas Deus ne hominum quidem appellatione dignatus est. Audiisti præterea divinæ sapientiæ mysteria, quæ mirabilem Ægyptiorum nationem ad lupos, C canes leonesque venerandos excitarit. Cognovisti etiam scarabæi miraculum, virtutem accipitris. Desine tamen, quod superest, deos irridere: subeat te potius tantæ infelicissimi hominum generis cæcitatis et amentiæ commiseratio : simulque omnibus diligenter exploratis tecum ipse reputa, quibus nos quantisque bonis Christus ille Deus cumularit, qui nostros et Ægyptiorum ipsorum animos, evangelicæ doctrinæ suæ vi tam inveterata tamque diuturna cæcitate vindicarit : nam et Ægyptios quoque maximam sane partem videmus ab istius morbi contagione liberatos.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Ὅτι καὶ ταῦτα πάσης ὑπῆρχε μεστὰ καταγνώσεως.

Τοιαῦτα καὶ τὰ περὶ τῆς γενναίας τῶν σοφῶν Αἰγυπτίων φυσιολογίας τέθειται ὁ δεδηλωμένος, Αἰγυπτίων διασαφήσας ἡμῖν τὰ ἀπόῤῥητα· ὅτι τε ὕδωρ καὶ πῦρ σέβουσι, καὶ μία λογικῶν καὶ ἀλόγων, οὐ μόνον σωμάτων, ἀλλὰ καὶ ψυχῆς οὐσία κέκριται εἶναι παρ' αὐτοῖς, ὡς εὐλόγως αὐτῷ δοκεῖν θεοὺς ἀνηγορεῦσθαι τὰ θηρία. Καίτοι πῶς οὐ παραλογώτατον εἰς θεοποιΐαν παραλαμβάνειν τὴν ἄλογον καὶ θηριώδη φύσιν, διὰ τὸ τῆς ἴσης, ὥς φασιν, ἀνθρώποις μετέχειν ψυχῆς; χρὴ γὰρ, εἴπερ ἄρα, ἀνθρώπους καὶ αὐτὰ ἡγεῖσθαι, καὶ τῆς ἀνθρωπείας αὐτοῖς δόξης τε καὶ τιμῆς μεταδιδόναι. Οἱ δὲ τοῦτο μὴ πράξαντες τὰ πρὸς αὐτῆς τῆς φύσεως ἄλογα θηρία γενόμενα, καὶ ταύτην εἰληχότα τὴν ἐπωνυμίαν, καὶ οὐδὲ τῆς ἀνθρώπων προῤῥήσεως (69) ἠξιωμένα, οὐδ' ὁμοίως ἀνθρώποις ἠξίωσαν ἀποδέξασθαι· τὴν ἀνωτάτω δὲ τοῦ παμβασιλέως προσηγορίαν, καὶ τοῦ τῶν ἁπάντων δημιουργοῦ Θεοῦ φέροντες εἰς τὴν τῶν θηρίων φύσιν, καταβεβλήκασι, καὶ θεοὺς ἐπεφήμισαν, ἃ μηδὲ τῆς ἀνθρώπων πρὸς αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ κατηξίωται προσηγορίας. Ἐπὶ τούτοις ἀκήκοας καὶ τῆς θεοσοφίας τῆς μυστικῆς, δι' ἣν οἱ θαυμάσιοι τῶν Αἰγυπτίων λύκους καὶ κύνας καὶ λέοντας ἐσεβάσθησαν. Ἔγνως καὶ τοῦ κανθάρου τὸ θαῦμα, καὶ ἱέρακος τὴν ἀρετήν. Μὴ δὲ γέλα τοῦ λοιποῦ τοὺς θεούς· ἐλέει δὲ καὶ πολλῆς εὐηθείας καὶ ἀβλεψίας τὸ τρισάθλιον ἀνθρώπων γένος. Καὶ δὴ σκόπει τὰ πάντα περιαθρῶν, οἵων ἡμῖν ἀγαθῶν πάρεστι δοτὴρ ὁ Χριστὸς ὁ Θεὸς, τοσαύτης νόσου, μακρᾶς τε καὶ πολυχρονίου πηρώσεως, καὶ τὰς Αἰγυπτίων ψυχὰς, διὰ τῆς εὐαγγελικῆς αὐτοῦ διδασκαλίας λελυτρωμένος, ὡς τοὺς πλείους ἤδη τῶν κατ' Αἴγυπτον καὶ ταύτης ἀπηλλάχθαι τῆς νόσου.

96 CAPUT VI.

Jure nos ab ea quoque de diis istorum philosophandi ratione, quæ propius ad naturam accedere videatur, recessisse, eidemque solam veramque theologiam anteposuisse.

Ejusmodi fuerunt Ægyptiorum commenta, quæ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ϛ'.

Ὅτι καὶ τῆς φυσικωτέρας αὐτῶν περὶ θεῶν θεωρίας εὐλόγως ἀναχωρήσαντες, τὴν μόνην καὶ ἀληθῆ θεολογίαν προετιμήσαμεν.

Ἀλλὰ γὰρ τοιαῦτα καὶ τὰ παρ' Αἰγυπτίοις, ἃ καὶ

(69) *Προῤῥήσεως.* Alter e mss., cum Montac., προσρήσεως, melius.

παλαίτερα τῶν Ἑλληνικῶν ἁπάντων μνημονεύεται. Ἔχεις τοιγαροῦν πρὸς τὴν μυθικὴν [a] καὶ τὴν φυσικωτέραν θεολογίας [b] Ἑλλήνων ὁμοῦ καὶ Αἰγυπτίων, τῶν πάλαι τὴν πολύθεον δεισιδαιμονίαν συστησαμένων· παρ' οἷς ὅτι μηδέν τι τῶν ἀληθῶς θείων, ἀσωμάτων τε καὶ νοερῶν οὐσιῶν ἐγνωρίζετο, μεμάθηκας. Πλὴν ἀλλὰ δεδόσθω καὶ συγκεχωρήσθω τουτοισὶ τοῖς μετεωρολέσχαις λέγειν ἀληθῆ, καὶ ἐπιτυγχάνειν ἐν τῇ τῶν ἀλληγορουμένων φυσιολογίᾳ· γενέσθω τε αὐτοῖς ὁ ἥλιος ποτὲ μὲν Ἀπόλλων, καὶ πάλιν Ὧρος, καὶ Ὄσιρις πάλιν ὁ αὐτὸς, καὶ μυρία ἄλλα, ὅσα καὶ θέλοιεν· ὥσπερ οὖν καὶ ἡ σελήνη, ἡ Ἶσις, ἡ Ἄρτεμις, καὶ ὅσα ἄν τις ἐξαριθμεῖν βούλοιτο. Μὴ γὰρ ἔστω ταῦτα θνητῶν ἀνδρῶν, ἀλλ' αὐτῶν τῶν ἐπουρανίων φωστήρων σημαντικαὶ προσηγορίαι. Τὸν ἥλιον ἄρα, καὶ τὴν σελήνην, καὶ τοὺς ἀστέρας καὶ τὰ λοιπὰ τοῦ κόσμου μέρη, ὡς θεοὺς προσκυνητέον. Καὶ ταύτῃ τοιγαροῦν ἡ γενναία τῶν Ἑλλήνων φιλοσοφία ὡς διὰ μηχανῆς πέφηνεν, εἰς ὕψος μὲν ἀνάγουσα τὴν ἐπαγγελίαν τοῦ λόγου, κάτω δὲ περιστρέφουσα ἀμφὶ τὴν αἰσθητὴν καὶ φαινομένην τοῦ Θεοῦ δημιουργίαν τὴν τῶν σοφῶν διάνοιαν, καὶ πλέον οὐδὲν, ἀλλ' ἢ πῦρ καὶ τὴν θερμὴν οὐσίαν, τά τε μέρη τοῦ κόσμου, διὰ τῶν οὐρανίων φωστήρων. Ἔστω δὲ καὶ τὴν ὑγρὰν καὶ τὴν ξηρὰν, καὶ τὴν σύγκρασιν τῶν σωμάτων θειάζουσα· πῶς οὖν οὐ μέγα καὶ θαυμάσιον τὸ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ Θεοῦ Εὐαγγέλιον, πᾶν γένος ἀνθρώπων παιδεῦον, τὸν ἡλίου καὶ σελήνης Θεὸν καὶ δεσπότην, καὶ δημιουργὸν τοῦ σύμπαντος κόσμου, αὐτὸν τὸν ἀνωτάτω καὶ ἐπέκεινα τῶν ὅλων ταῖς προσηκούσαις ἐννοίαις εὐσεβεῖν; καὶ οὐ τὰ τῶν σωμάτων στοιχεῖα, ἀλλὰ τὸν ζωῆς αὐτῆς, καὶ τροφῶν, καὶ πάντων ἀγαθῶν ταμίαν ὑμνεῖν, μέρη τε τοῦ κόσμου τὰ ὁρώμενα, καὶ πᾶν τὸ καταληπτὸν σαρκὸς αἰσθήσει, ὡς ἂν τῆς φθαρτῆς ὄντα φύσεως οὐδαμῶς καταπλήττεσθαι· τὸν δ' ἐν τούτοις ἅπασιν ἀόρατον, καὶ τὸν καθόλου τε καὶ κατὰ μέρος δημιουργικὸν νοῦν μόνον ἀποθαυμάζειν, καὶ θεολογεῖν μίαν μόνην ἐκείνων διήκουσαν καὶ διακοσμοῦσαν τὰ πάντα δύναμιν θείαν, ἀσώματον οὖσαν καὶ νοερὰν τὴν φύσιν, μᾶλλον δὲ καὶ ἄῤῥητον εἰπεῖν καὶ ἀκατάληπτον, διὰ πάντων, δι' ὧν καὶ ἐνεργεῖ, παραφαινομένην, διήκουσάν τε ἀσωμάτως, καὶ ἀσυμπλόκως τὰ πάντα ἐπιπορευομένην, καὶ δι' ἁπάντων οὐχ οὐρανίων μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐπὶ γῆς, τῶν τε καθόλου στοιχείων καὶ τῶν ἐπὶ μέρους, τὴν τῆς θεότητος διαρκῆ μεγαλουργίαν ἐπιδεικνυμένην· πᾶσί τε ἀφανῶς καὶ ἡμῖν ἀνεπαισθήτως ἐπιστατοῦσαν, καὶ λόγοις ἀνεκφράστοις σοφίας τὸν σύμπαντα κόσμον διακυβερνῶσαν. Τοσούτων ἡμῖν ἀποδεδειγμένων εἰς ἔλεγχον τῆς ἀσυστάτου σοφίας ἢ θεολογίας, τῆς τε λεγομένης μυθικωτέρας, καὶ τῆς ὑψηλοτέρας, καὶ φυσικωτέρας, ἣν οἱ παλαιοὶ Ἕλληνές τε καὶ Αἰγύπτιοι σεμνύνοντες ἀπεδείχθησαν· ὥρα καὶ τῶν νεῶν τῶν δὴ καθ' ἡμᾶς αὐτοὺς φιλοσοφεῖν ἐπαγγελομένων ἐπαθρῆσαι τὰ καλλωπίσματα. Οἶδε γὰρ τὰ περὶ τοῦ δημιουργικοῦ τῶν ὅλων, καὶ τὰ περὶ ἀσωμάτων θεῶν, νοερῶν τε καὶ λογικῶν δυνάμεων, τοῖς ἀμφὶ τὸν Πλάτωνα μακροῖς ποθ' ὕστερον χρόνοις ἐφευρημένα, καὶ

[a] Ἴσ. τῇ μυθικῇ. [b] Ἴσ. θεολογίαν.

A longe omnibus Græcorum figmentis antiquiora fuisse memorantur. Habes tu præter fabulosam illam theologiam, aliam quoque cum rebus naturalibus conjunctiorem, eamque cum Græcis pariter Ægyptiisque communem, qui jam olim superstitiosum istum tot numinum cultum conflavere, quos utique nihil omnino de ulla vere divina, corporis experte, atque intelligente natura cognovisse, facile animadvertis. Sed enim demus hoc tamen, atque istis altiorum cœlestiumque nugarum architectis concedamus, verum eos dicere, et in hac sua allegoricæ interpretationis physiologia scopum ipsum attigisse. Sit apud illos sol nunc quidem Apollo, nunc Orus, nunc etiam, si lubet, Osiris, imo esto sane, quidquid ipsi voluerint : itemque luna, vel B Isis, vel Artemis, vel quæcunque recensere placuerit. Sint enimvero hæc non mortalium hominum, sed luminum cœlestium propria nomina. Erit videlicet propterea soli, lunæ, sideribus, ac reliquis hujus mundi partibus adorationis cultus tanquam diis exhibendus. Sic ergo præclara Græcorum philosophia in omnium conspectu, verborum quidem ostentationem quasi machina quadam sublime tollit, at sapientium mentem deorsum et circa Dei creaturas, quæ sensibus oculisque patent, ita versat, nihil ut omnino præter ignem calidamque naturam, mundique partes, luminaque cœlestia, adde vero humidam atque siccam per me licet, ipsamque corporum temperationem divinitate donet. C Quis igitur non videat, magnum plane atque admirabile quiddam esse Jesu Christi Servatoris Deique nostri Evangelium, quod universum hominum genus edoceat, solis ipsius lunæque Deum ac dominum orbisque totius conditorem, supremum, inquam, illum, rerumque fines ac terminos omnium superantem, convenienti tantæ majestati cogitatione sensuque venerari? adeoque non corporum elementa, sed ipsiusmet vitæ, alimentorum, cunctorumque bonorum quæstorem ac dispensatorem celebrare? **97** nec jam ullo modo aspectabilis istius mundi partes, aut eorum quidquam, quæ sensu corporis attingi comprehendique possunt, quippe quæ caducæ pereuntisque naturæ sint, cum stupore mentis intueri : sed potius mentem illam, D non modo communium universi naturarum, sed rerum quoque singularum effectricem, quæque cum insit in omnibus, nusquam tamen videri potest, unam admirari, unam suis de numine sermonibus ac disputationibus prædicare; solam, inquam, illam potestatem divinam, quæ cuncta permeat, cunctaque moderatur, corpore vacuam intelligentemque naturam, vel ejusmodi potius, quam nec dicendi nec cogitandi vis ulla capere possit, quæ subinde rebus in omnibus, quæ per eam efficiuntur, appareat, quæ sine corpore cuncta penetret, ac sine ulla commistione pervadat, quæ omnibus in creaturis non cœlestibus modo, sed etiam terrenis constantem ac perpetuam operandi virtutem ac magnifi-

centiam ostendat, quæ cunctis citra aspectum nobisque adeo citra sensum omnem moderetur, ac sapientiæ, quas verbis assequi nemo queat, rationibus orbem gubernet universum. Sed quoniam tot hactenus argumentis istius vel sapientiæ, vel theologiæ, sive quæ fabularum comes et socia nominatur, sive quam veteres cum Græci tum Ægyptii ad aliquam dignitatis speciem cum rerum naturis propius conjunxere, vanitatem et inconstantiam illustravimus; sequitur, uti invecta a recentioribus iis, qui nostris temporibus sese philosophari profitentur, fuci plena ornamenta videamus. Isti quippe, quæ longo post ætatum intervallo, de mente rerum omnium procreatrice, deque corpore carentibus ideis, ac de naturis intelligentia rationeque præditis, inventa primum a Platone, summoque judicio excogitata fuerant, ea cum priscorum theologia colligare moliti, majore quam antea fastu hanc texendarum fabellarum professionem extulere. Audi ergo, quanta cum ostentatione atque jactantia hominum etiam istorum physiologiam Porphyrius evulgarit.

A λογισμοῖς ὀρθοῖς ἐπινενοημένα, συμπλέξαι τῇ τῶν παλαιῶν θεολογίᾳ πεπειραμένοι μείζονι τύφῳ τὴν περὶ τῶν μύθων ἐπαγγελίαν ἐξῆραν. Ἄκους δ' οὖν καὶ τῆς τούτων φυσιολογίας, μεθ' οἵας ἐξενήνεκται τῷ Πορφυρίῳ ἀλαζονείας.

CAPUT VII.

Quasnam recentiores philosophi causas atque rationes ad veteres de diis fabulas attexuerint.

« *Fas quibus est, narrabo: fores claudunto profani;*

divinæque sapientiæ sensus et consilia proferam, quibus ii Deum et multiplicem Dei vim atque potestatem, imaginibus quibusdam naturali cum sensu cognatione conjunctis indicarunt, quibus res aspectum omnem fugientes perspicuis **98** simulacris in eorum gratiam expressere, qui prima de diis elementa, eorumque doctrinam ex statuis sic tanquam e libellis recitare didicerant. Enimvero mirum videri non debet, si ligna, si lapides simulacra deorum esse homines imperitissimi arbitrentur, perinde sane ut ii, qui rudes ignarique litterarum, cippos quidem non aliter ac lapides, tabulas vero non secus atque ligna, libros denique quasi contextam papyrum intuentur. » His ubi verbis ille prolusit ad fastum ostentationemque compositis, accipe porro, quemadmodum institutam orationem prosequatur. « Jam vero, quod numen, inquit, lucis formam aliquam speciemque præ se ferat, et in medio circumfusi purissimi cujusdam ignis orbe versetur, nec ab ullo sensu, qui circa mortalem hanc vitam occupetur, attingi possit: illustri quidem splendidaque materia, cujusmodi crystallum est, Pariumve marmor, aut ebur, in aliquam sui luminis cogitationem adduxit: auri vero aspectu, partim ignis, partim decoris sui nullam omnino maculam ferentis notionem impressit; aurum enim sordibus fœdari non potest. Quinetiam plerique nigro lapide naturam illius nusquam sub oculos cadentem adumbrarunt. Nam quod ratione præditum Numen sit, humanam in figuram deos conformarunt; quod vero pulchritudinem habeat omni fato superiorem, formæ dignitate præstantes effinxerunt; varia denique cum specie, tum ætate spectabiles, itemque diverso vel sedendi vel standi more, cultuque dissimili, adeoque mares alios, alios feminas, virgines, adolescentes, matrimonioque conjunctos, ut eorum inter sese discrimen ac differentiam exhiberent. Itaque alba omnia cœlestibus diis assignarunt, itemque sphæ-

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

B *Ὁποίας οἱ νεώτεροι τῶν φιλοσόφων τοῖς περὶ θεῶν μύθοις συνέπλεξαν αἰτιολογίας.*

« (70) *Φθέγξομαι οἷς θέμις ἐστί· θύρας δ' ἐπίθεσθε, [βέβηλοι·*

σοφίας θεολόγου νοήματα δεικνύς, οἷς καὶ τὸν Θεὸν, καὶ τοῦ Θεοῦ τὰς δυνάμεις διὰ εἰκόνων συμφύλων αἰσθήσει ἐμήνυσαν ἄνδρες τὰ ἀφανῆ φανεροῖς ἀποτυπώσαντες (71) πλάσμασι, τοῖς καθάπερ ἐκ βίβλων τῶν ἀγαλμάτων ἀναλέγειν τὰ περὶ θεῶν μεμαθηκόσι γράμματα. Θαυμαστὸν δὲ οὐδὲν ξύλα καὶ λίθους ἡγεῖσθαι τὰ ξόανα τοὺς ἀμαθεστάτους, καθὰ δὴ καὶ τῶν γραμμάτων οἱ ἀνόητοι λίθους μὲν ὁρῶσι τὰς στήλας, ξύλα δὲ τὰς δέλτους, ἐξυφασμένην δὲ πάπυρον τὰς βίβλους. » Τοιαῦτα ὡς ἐν προοιμίῳ καταχομπήσας, ἄκουε οἷα προϊὼν ἑξῆς γράφει πρὸς λέξιν. « Φωτοειδοῦς δὲ ὄντος C τοῦ θείου, καὶ ἐν πυρὸς αἰθερίου περιχύσει διάγοντος, ἀφανοῦς τε τυγχάνοντος αἰσθήσει περὶ θνητὸν τὸν βίον ἀσχόλῳ· διὰ μὲν τῆς διαυγοῦς ὕλης, οἷον κρυστάλλου, ἢ Παρίου λίθου, ἢ καὶ ἐλέφαντος, εἰς τὴν τοῦ φωτὸς αὐτῶν (72) ἔννοιαν ἐνῆγε· διὰ δὲ τῆς τοῦ χρυσοῦ εἰς τὴν τοῦ πυρὸς διανόησιν, καὶ τὸ ἀμίαντον αὐτοῦ, ὅτι χρυσὸς οὐ μιαίνεται. Πολλοὶ δὲ αὖ καὶ μέλανι λίθῳ τὸ ἀφανὲς αὐτοῦ τῆς οὐσίας ἐδήλωσαν· καὶ ἀνθρωποειδεῖς μὲν ἀπετύπουν τοὺς θεοὺς, ὅτι λογικὸν τὸ θεῖον· καλοὺς δὲ, ὅτι κάλλος ἐν ἐκείνοις ἀκήρατον· διαφόροις δὲ σχήμασι καὶ ἡλικίαις, καθέδραις τε καὶ στάσεσι, καὶ ἀμφιάσεσι· καὶ τοὺς μὲν ἄρρενας, τὰς δὲ θηλείας, καὶ παρθένους, καὶ ἐφήβους, ἢ γάμου πεῖραν εἰληφότας, εἰς παράστασιν αὐτῶν τῆς διαφορᾶς. Ὅθεν πᾶν τὸ λευκὸν τοῖς οὐρανίοις θεοῖς ἀπένειμαν, σφαῖράν τε καὶ τὰ σφαιρικὰ πάντα, ἰδίως τε κόσμῳ καὶ ἡλίῳ καὶ σελήνῃ, ἔσθ' ὅπου δὲ καὶ τύχῃ καὶ ἐλπίδι· κύκλον δὲ καὶ τὰ κυκλικὰ αἰῶνι καὶ τῇ κατ' οὐρανὸν κινήσει, ταῖς τε ἐν αὐτῷ ζώναις καὶ τοῖς κύκλοις· κύκλων δὲ τμήματα τοῖς σχηματισμοῖς τῆς σελήνης· πυραμίδας δὲ καὶ ὀβελίσκους τῇ πυρὸς οὐσίᾳ, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τοῖς Ὀλυμπίοις θεοῖς· ὥσπερ αὖ κῶνον μὲν ἡλίῳ, γῇ δὲ κύλινδρον, σπορᾷ δὲ καὶ γενέσει φάλητα καὶ τὸ τρίγωνον σχῆμα, διὰ τὸ μόριον τῆς θηλείας. » Ταῦτα ὁ θαυμαστὸς φιλόσοφος· ὧν τί ἂν γένοιτο ἀσχημονέστερον τὰ αἰσχρὰ σεμνολογούντων; τί δὲ βιαιότερον τὰς ἀψύχους ὕλας, χρυσὸν καὶ

(70) *Φθέγξομαι.* Hic Porphyrii locus non exstat.

(71) Ἀποτυπώσαντες. Mont. et alter ms., ὑποτυπώσαντες.

(72) Αὐτῶν. Alter e mss., αὐτοῦ, recte.

λίθους, καὶ τα τοιαῦτα, εἰκόνας φέρειν τοῦ φωτὸς τῶν A θεῶν, καὶ τῆς οὐρανίου καὶ αἰθερίου φύσεως δηλώματα φάσκειν; Ὅτι δὲ τῶν νέων ἐστὶ ταῦτα σοφίσματα, μηδ' ὄναρ τῶν παλαιῶν εἰς ἐνθύμησιν ἐλθόντα, γνοίης ἂν μαθὼν, ὅτι καὶ ἀπόβλητα ἦν παρὰ τοῖς προτέροις τὰ διὰ χρυσοῦ καὶ τῆς νομιζομένης πολυτελεστέρας ὕλης ξόανα. Λέγει δ' οὖν Πλούταρχος ὧδέ πη κατὰ λέξιν.

ram et cuncta sphærica mundi quidem, solis ac lunæ propria, sed tamen iis aliquando cum fortuna et spe communia esse voluerunt : circulum vero quæque circularis erant figuræ, partim æternitati, partim cœli motui, ejusdemque zonis ac circulis; circulorum autem sectiones variis lunæ figuris : pyramides et obeliscos ignis naturæ, eademque de causa Olympiis quoque diis, ut conum præterea soli, terræ cylindrum, semini ac generationi effigiem veretri, figuramque triangularem propter verecundum feminæ membrum tribuerunt. » Hæc egregius singularisque philosophus, quibus quid fœdius ac turpius dici possit, cum per ea res etiam turpissimæ verbis graviter ac magnifice prædicentur? quid porro coactum magis, quam inanimas quasdam materias, aurum, lapides, cæteraque id genus, lucis ac deorum imagines, aut cœlestis ætheriæque naturæ simulacra præ se ferre? Cæterum hæc sophismata a nuperis quibusdam invecta esse, de quibus **99** ne per somnium quidem veteres cogitarint, vel ex eo intelligas, quod prisci illi homines confecta ex auro aut alia quadam materia, quæ pluris æstimari solet, simulacra rejicerent. Atque id Plutarchus sic ad verbum alicubi testatum reliquit.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'. B

Περὶ τῆς παλαιᾶς τῶν ξοάνων κατασκευῆς καὶ ἱδρύσεως.

« Ἡ δὲ (73) τῶν ξοάνων ποίησις ἀρχαῖον ἔοικεν εἶναί τι καὶ παλαιὸν, εἴ γε ξύλινον μὲν ἦν τὸ πρῶτον εἰς Δῆλον ὑπὸ Ἐρισίχθονος Ἀπόλλωνι ἐπὶ τῶν θεωριῶν ἄγαλμα· ξύλινον δὲ τὸ τῆς Πολιάδος ὑπὸ τῶν αὐτοχθόνων ἱδρυθὲν, ὃ μέχρι νῦν Ἀθηναῖοι διαφυλάττουσιν. Ἥρας δὲ καὶ Σάμιοι ξύλινον εἶχον εἶδος, ὥς φησι Καλλίμαχος· Οὔπω (74) σκέλμιον ἔργον εἰς ξόανον, ἀλλ' ἐπὶ τεθμὸν δὴ νεόγλυφον, ὦναξ, θεᾶς ἦσθα σανίς· ὧδε γὰρ καθιδρύοντο θεοὺς τότε. Καὶ γὰρ Ἀθήνης ἐν Λίνδῳ Δαναὸν λεῖον ἔθηκεν ἕδος. Λέγεται δὲ Πείρας (75) ὁ πρῶτος Ἀργολίδος Ἥρας ἱερὸν εἰσάμενος, τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα Καλλίθυιαν ἱέρειαν καταστήσας, ἐκ τῶν περὶ Τίρυνθα δένδρων ὄγχην τεC μὼν εὐκτέανον, Ἥρας ἄγαλμα μορφῶσαι. Πέτραν μὲν γὰρ εἰς θεοῦ κόπτειν εἰκόνα, σκληρὰν καὶ δύσεργον καὶ ἄψυχον, οὐκ ἐβούλοντο· χρυσὸν δὲ καὶ ἄργυρον ἡγοῦντο γῆς ἀκάρπου καὶ διεφθαρμένης χρώματα νοσώδη (76), καὶ κηλῖδας ἐξανθεῖν, ὥσπερ μώλωπας ὑπὸ πυρὸς ῥαπισθείσης· ἐλέφαντι δὲ παίζοντες μὲν ἔσθ' ὅπου προσεχρῶντο ποικίλματι τρόφῆς (77). » Ταῦτα ὁ Πλούταρχος· καὶ τούτου δὲ πολὺ πρότερον ὁ Πλάτων οὐδὲν εἶναι σεμνὸν, οὐδὲ προσεοικὸς θείᾳ φύσει ἐν χρυσῷ, καὶ λίθοις, καὶ ἐλέφαντι, τοῖς τε ἐξ ὕλης ἀψύχου κατασκευάσμασιν εὖ μάλα εἰδὼς, ἐπάκουσον ἐν τοῖς *Νόμοις* ὁποῖα διατάττεται· « Γῆ μὲν οὖν ἑστία τε οἰκήσεως, ἱερὰ πᾶσι πάντων θεῶν· μηδεὶς οὖν δευτέρως ἱερὰ καθιερούτω D θεοῖς. Χρυσὸς δὲ καὶ ἄργυρος ἐν ἄλλαις πόλεσιν ἰδίᾳ

CAPUT VIII.

De prisca simulacra conficiendi statuendique ratione.

« Prisca vero ac pervetusta habeatur fingendorum simulacrorum consuetudo. Illud certe quidem, quod in Delo primum ab Eresichthone solemnioribus Atticæ pompæ diebus consecratum Apollini signum est, ligneum erat : itemque ligneum aliud ab indigenis ipsis Minervæ Urbicæ positum, quod Athenienses hodieque servant. Quin et Samii quoque ligneam Junonis effigiem habuere, ut scribit Callimachus. . . . .

Piras vero princeps Junonis Argolicæ templum posuisse fertur, et Callithyiam filiam ejus sacerdotem fecisse, atque ex Tirynthiis arboribus sectam pyrum silvestrem in elegantem ac politam Junonis imaginem configurasse. Nam lapidem quidem ipsi, quippe rem duriorem minusque arti obsequentem animaque carentem, in numinis effigiem scalpendo conformare nolebant : aurum autem atque argentum sterilis ac vitiati soli morbosos colores esse, ac sordes quasdam et maculas ex terra ignis ardore percussa, vibicum instar exsistere arbitrabantur: ebore vero interdum sane utebantur, sed joco solum, et quasi ad aliquam deliciarum ac lautitiarum varietatem. » Hæc Plutarchus, eoque longe antiquior Plato nihil nec in auro, nec in lapidibus, nec in ebore, nec in ullo prorsus opere, quod ex inanimi materia conflatur, esse pronuntiat, quod vel paulo augustius, vel naturæ divinæ aptum, ac simile haberi possit. Tu ergo, qui hominem, homi-

(73) *Ἡ δέ.* Locus hic Plutarchi non reperitur, nec sequentes Callimachi versus.

(74) *Οὔπω.* Prius hoc Callimachi distichum mihi quidem ἀνίατον. Ex eo tantum utcunque discimus, rudem tabulam aut asserem, hoc simulacrum fuisse. Posterius distichum facilius est; tantum loco Δαναόν, reponendum ex altero ms., Δαναός. Lindus autem urbs fuit in Rhodo insula. Sensus igitur est, tum, id est olim, eo modo erectos fuisse positosque deos, hoc est ligneos : Danaumque Lindi, læve Palladis simulacrum, hoc est, ut quidem existimo, lævigatum pro simulacro lignum posuisse. Nisi dicamus, cum rudes prius informesque stipites erigerentur, primum a Danao Minervæ simulacrum, ex ligno illud quidem, sed lævi ac polito, constitutum fuisse.

(75-76) *Χρώματα νοσώδη.* Hoc etiam asperius est, quam quod. Bernard habet serm. 4 *de Adventu : Aurum et argentum*, inquit, *nonne terra est rubra et alba, quam solus hominum error facit, aut magis reputat, pretiosam?*

(77) *Τροφῆς.* Error manifestus, pro *τρυφῆς*, ut habent manuscr., licet Mont. adnotet al. scriptum esse *μορφῆς*.

nisque sensum apprime nosti, accipe, quid in *Legibus* hac de re præcipiat : « Terra, inquit, focique domestici cunctis hominibus deorum omnium templa sunt ; nemo igitur secunda diis templa consecrato. Nam aurum quidem et argentum apud alias civitates, tam privatim quam in templis ipsis, invidiosa possessio est ; ebur autem corporis anima spoliati minus sanctum purumque donum : ferrum denique et æs bellorum instrumenta. » Atque his equidem Porphyrianæ physiologiæ vanitatem manifesto argui ac refelli puto. Age tamen, quæque ex eadem supersunt, contemplemur. Audi ergo, quemadmodum Porphyrius iste prosequatur.

A τε καὶ ἐν ἱεροῖς ἐπίφθονόν ἐστι κτῆμα· ἐλέφας δὲ ἀπολελοιπότος ψυχὴν σώματος οὐκ εὐαγὲς ἀνάθημα· σίδηρος δὲ καὶ χαλκὸς πολέμων ὄργανα. » Ταῦτα δὲ σαφῆ περιέχειν ἡγοῦμαι τῆς προτεθείσης ἀνατροπὴν φυσιολογίας· ἧς φέρε καὶ τὰ λοιπὰ ἐπιθεωρήσωμεν. Ἐπάκουσον οὖν, οἷά φησιν.

100 CAPUT IX.

Continuatio theologiæ Græcorum et Ægyptiorum allegoriis explicatæ.

« Attende mihi porro, inquit, Græcorum sapientiam, itaque tecum ipse cogita. Quippe, cum illi Jovem hujus mundi mentem esse crederent, quæ, mundum ipsum in sese complexa, quidquid eo continetur procrearit ; quæ sequuntur, ex Orphei petita carminibus, in theologiæ suæ libris de illo tradiderunt.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Ἔτι περὶ της ἀλληγορουμένης Ἑλλήνων καὶ Αἰγυπτίων θεολογίας.

« Ὅρα δὲ τὴν τῶν Ἑλλήνων σοφίαν, οὑτωσὶ διασκοπούμενος. Τὸν γὰρ Δία τὸν νοῦν τοῦ κόσμου ὑπολαμβάνοντες, ὃς τὰ ἐν αὐτῷ ἐδημιούργησεν ἔχων τὸν κόσμον, ἐν μὲν ταῖς θεολογίαις ταύτῃ περὶ αὐτοῦ
B παραδεδώκασιν οἱ τὰ Ὀρφέως εἰπόντες.

Princeps postremusque Jovis, qui fulmine candet.
Ille caput, mediumque simul, cui cuncta creantur.

Mas natus Jovis est, natus Jovis integra virgo.
Ille solum, ac cœli stellatos sustinet axes.
Rex idem, rerumque parens, et originis auctor.

Unica vis, dæmonque unus, qui cuncta gubernat,

Omniaque hæc unus regali in corpore claudit,

Ignem, undam, terras, æthram, noctemque, diemque,

Consilium, ac primum genitorem, et numen amoris,

Hæc Jovis immenso sub corpore cuncta coercet.
Atque hujus caput eximium, vultusque decoros,

Irradians cœlum videas, cui pendula circum
Aureaque astrorum multo se lumine fundit
Cæsaries ; geminumque alto stat vertice cornu
In tauri speciem, rutiloque accenditur auro :
Ortus et occasus, superis nota orbita Divis.
Sunt oculi Phœbus, Phœboque adversa recurrens
Cynthia. Mens verax, nullique obnoxius æther
Regius interitu, qui cuncta movetque regitque
Consilio. Vox nulla potest, sonitusve, nec ullus
Hancce Jovis sobolem strepitus, nec fama latere.
101 *Sic animi sensum, et caput immortale beatus*

Obtinet : illustre, immensum, immutabile pandens,
Atque lacertorum valido stans robore corpus.
Olli humeri, pectus, nec non immania terga,
Aerii late tractus : velocibus idem

Nativisque ruens circumvolat omnia pennis.
Omniparens tellus, quique alta cacumina tollunt
Montes, sacram alvum efficiunt : mediamque sonantis

Unda tumens pelagi zonam. Basis ultima numen
Sustentans, terræ penitus radicibus imis,
Et vastis Erebi spatiis ; quosque avia tellus
Porrigit extremos, immota in finibus hæret.
Cuncta autem medio primum sub pectore condens,
Inde almam in lucem dio molimine profert.

Ζεὺς πρῶτος γένετο, Ζεὺς ὕστατος, ἀργικέραυνος,
Ζεὺς κεφαλὴ, Ζεὺς μέσσα, Διὸς δ' ἐκ πάντα τέτυκται.
Ζεὺς ἄρσην γένετο, Ζεὺς ἄφθιτος ἔπλετο νύμφη.
Ζεὺς πυθμὴν γαίης τε καὶ οὐρανοῦ ἀστερόεντος.
Ζεὺς βασιλεὺς, Ζεὺς αὐτὸς ἁπάντων ἀρχιγένεθλος.
Ἓν κράτος, εἷς δαίμων γένετο, μέγας ἀρχὸς ἁπάντων,
Ἓν δὲ δέμας βασίλειον, ἐν ᾧ τάδε πάντα κυκλεῖται,
Πῦρ καὶ ὕδωρ, καὶ γαῖα, καὶ αἰθὴρ, νύξ τε καὶ ἦμαρ,
Καὶ μῆτις, πρῶτος γενέτωρ, καὶ Ἔρως πολυτερπής·
Πάντα γὰρ ἐν μεγάλῳ Ζηνὸς τάδε σώματι κεῖται.
Τοῦ δή τοι κεφαλὴν μὲν ἰδεῖν (78), *καὶ καλὰ πρόσωπα,*
C *Οὐρανὸς αἰγλήεις, ὃν χρύσεαι ἀμφὶς ἔθειραι*
Ἄστρων μαρμαρέων περικαλλέες ἠερέθονται·
Ταύρεα δ' ἀμφοτέρωθε δύο χρύσεια κέρατα·
Ἀντολίη τε δύσις τε, θεῶν ὁδοὶ οὐρανιώνων.
Ὄμματα δ' Ἠέλιός τε καὶ ἀντιόωσα Σελήνη.
Νοῦς δέ γε ἀψευδὴς, βασιλήϊος, ἄφθιτος αἰθὴρ,
Ὧ δὴ πάντα κυκλεῖ καὶ φράζεται· οὐδέ τις αὐδὴ,
Οὔτ' ἐνοπὴ, οὔτε κτύπος, οὐδὲ μὲν ὄσσα,
Ἣ λήθει Διὸς υἷα (79) *ὑπερμενέος Κρονίωνος.*
Ὧδε μὲν ἀθανάτην κεφαλὴν ἔχεν, ἠδὲ νόημα·
Σῶμα δέ οἱ περιφεγγὲς, ἀπείριτον, ἀστυφέλικτον,
Ὄβριμον, ὀβριμόγυιον, ὑπερμενὲς, ὧδε τέτυκτο.
Ὦμοι μὲν καὶ στέρνα, καὶ εὐρέα νῶτα θεοῖο,
Ἀὴρ εὐρυβίης· πτέρυγες δέ οἱ ἐξεφύοντο,
Τῇς ἐπὶ πάντα ποτᾶται· ἱρὴ δέ οἱ ἔπλετο νηδὺς,
Γαῖά τε παμμήτειρα, ὀρέων τ' αἰπεινὰ κάρηνα·
Μέσση δὲ ζώνη βαρυηχέος οἶδμα θαλάσσης
D *Καὶ πόντου· πυμάτη δὲ βάσις, χθονὸς ἔνδοθι ῥίζαι,*
Τάρταρά τ' εὐρώεντα καὶ ἔσχατα πείρατα γαίης.
Πάντα δ' ἀποκρύψας, αὖθις φάος ἐς πολυγηθὲς
Μέλλεν ἀπὸ κραδίης προφέρειν παλυθέσκελα (80) *ῥέζων.*

(78) *Ἰδεῖν*. Forte legendum ἴδοις, hoc est, ἰδεῖν ἔνεστι. Porro Serapis apud Macrob. *Saturn*. lib. I, cap. 20, non absimilia sibi tribuebat, his versibus :
Εἰμὶ θεὸς τοιόςδε μαθεῖν, οἷον κἀγὼ εἴπω.
Οὐράνιος κόσμος, κεφαλή· γαστὴρ δὲ, θάλασσα.
Γαῖα δέ μοι πόδες εἰσί· τὰ δ' οὔατ' ἐν αἰθέρι κεῖται.
Ὄμματα τηλαυγῆ, λαμπρὸν φάος ἠελίοιο.

(79) *Διὸς υἷα*. Quem? an ipsummet æthera? Si lectio integra est, vix occurrat alius. Quid si legatur Διὸς ὦτα ;

(80) *Παλυθέσκελα*. Quid sit nescio. Conjiciebam primum πολυθέσκελα, quasi Deo simillima, vel maxime consentanea. Occurrit jam παλιθέσκελα, quasi denuo luci reddita, Deo quoque denuo similia, vel

Ζεὺς οὖν ὁ πᾶς κόσμος, ζῶον ἐκ ζώων, καὶ θεὸς ἐκ θεῶν· Ζεὺς δὲ, καθὸ νοῦς, ἀφ' οὗ προφέρει πάντα καὶ δημιουργεῖ τοῖς νοήμασι. Τῶν δὴ θεολόγων τὰ δὴ περὶ τοῦ Θεοῦ τοῦτον ἐξηγησαμένων τὸν τρόπον, εἰκόνα μὲν τοιαύτην δημιουργεῖν, οἵαν ὁ λόγος ἐμήνυσεν, οὐθ' οἷόν τε ἦν, οὔτ' εἴ τις ἐπενόησε, τὸ ζωτικὸν καὶ νοερὸν καὶ προνοητικὸν διὰ τῆς σφαίρας δείκνυεν· ἀνθρωπόμορφον δὲ τοῦ Διὸς τὸ δείκηλον πεποιήκασιν, ὅτι νοῦς ἦν καθ' ὃν ἐδημιούργει, καὶ λόγοις σπερματικοῖς ἀπετέλει τὰ πάντα. Κάθηται δὲ, τὸ ἑδραῖον τῆς δυνάμεως αἰνιττόμενος· γυμνὰ δὲ ἔχει τὰ ἄνω, ὅτι φανερὸς ἐν τοῖς νοεροῖς καὶ τοῖς οὐρανίοις τοῦ κόσμου μέρεσίν ἐστι· σκέπεται δὲ αὐτῷ τὰ πρόσθια, ὅτι ἀφανὴς τοῖς κάτω κεκρυμμένοις. Ἔχει δὲ τῇ μὲν λαιᾷ τὸ σκῆπτρον, καθ' ὃ μάλιστα τῶν τοῦ σώματος μερῶν τὸ ἡγεμονικώτατόν τε καὶ νοερώτατον ὑποικουρεῖ σπλάγχνον ἡ καρδία· βασιλεὺς γὰρ τοῦ κόσμου ὁ δημιουργὸς νοῦς· προτείνει δὲ τῇ δεξιᾷ ἢ ἀετὸν, ὅτι κρατεῖ τῶν ἀεροπόρων θεῶν, ὡς τῶν μεταρσίων ὀρνέων ὁ ἀετός· ἢ νίκην, ὅτι νενίκηκεν αὐτὸς πάντα. » Ταῦτά σοι ὁ Πορφύριος, ὧν τὸν εἰρημένον τρόπον ἀποδεδομένων, ἠρέμα καὶ ἐπὶ σχολῆς ἐπιθεωρῆσαι καλὸν, τίνα ποτὲ ἄρα τὸν Δία φασὶν εἶναι τὰ ἔπη. Ἐγὼ μὲν γὰρ οὐδὲ ἄλλο (81) ἡγοῦμαι ἢ τὸν ὁρώμενον κόσμον, ἐκ παντοίων συνεστῶτα τῶν μερῶν τῶν τε κατ' οὐρανὸν καὶ αἰθέρα, καὶ τῶν ἐν τούτοις φαινομένων ἄστρων, ὥσπερ ἐν μεγάλου σώματος κεφαλῇ προτεταγμένων· τῶν τε ἐν ἀέρι, καὶ γῇ, καὶ θαλάσσῃ, καὶ τοῖς παραπλησίοις. Μέρη γοῦν κόσμου, καὶ γῆ, καὶ ὄρη, καὶ βουνοί· εἰλεῖταί τε αὐτῶν ἐν μέσῳ ζώνης τρόπον ἡ θάλασσα· καὶ πῦρ δὲ καὶ ὕδωρ, νύξ τε καὶ ἡμέρα, τῆς αὐτῆς εἶεν ἂν τοῦ κόσμου φύσεως μέρη. Ταῦτα δ' ἄντικρυς τὸν ὁρώμενον ὑποφαίνειν ἡγοῦμαι κόσμον, εἰ μή τι καὶ σφάλλομαι, καὶ τὸ ὅλον ἐκ μερῶν συνεστὸς διδάσκει. Λέγει δ' οὖν·

Πάντα γὰρ ἐν μεγάλῳ Ζηνὸς τάδε σώματι κεῖται·

καὶ τίνα τὰ πάντα, διασαφεῖ·

Πῦρ, καὶ ὕδωρ, καὶ γαῖα, καὶ αἰθὴρ, νύξ τε, καὶ ἦμαρ.
Τοῦ δή τοι κεφαλὴν μὲν ἰδεῖν, καὶ καλὰ πρόσωπα,
Οὐρανὸς αἰγλήεις, ὃν χρύσεαι ἀμφὶς ἔθειραι
Ἄστρων μαρμαρέων περικαλλέες ἠερέθονται,

καὶ τὰ τούτοις ἀκόλουθα· ἐν οἷς ἐπιφέρει τὸν νοῦν τοῦ Διὸς λέγων εἶναι τὸν αἰθέρα, καὶ οὐδὲν ἄλλο κατὰ τοὺς Στωϊκοὺς, τὴν πυρώδη καὶ θερμὴν οὐσίαν τὸ ἡγεμονικὸν φάσκοντας εἶναι τοῦ κόσμου· καὶ τὸν θεὸν εἶναι σῶμα, καὶ τὸν δημιουργὸν αὐτὸν οὐδέτερον

Jupiter ergo mundus universus est, animans quidem ex animantibus, ac deus ex diis : Jupiter vero, quatenus mens est, cujus ad notiones in lucem cuncta profert, cunctaque molitur. Jam vero cum hunc in modum theologi de numinis hujus natura partibusque disputarent, nec imago ejusmodi aliqua fingi ac configurari posset, qualem ista nobis carmina repræsentant, nec, si forte quispiam ejus elaborandæ rationem invenisset, figura tamen sphærica satis vim illam cum vitalem, tum vero intelligentem ac providentem exprimere potuisset : Jovis simulacrum humanam in speciem conformarunt, quod mens esset, cujus in procreatione rerum exemplar intueretur, cujus seminalibus quasi rationibus cuncta perficeret. Idem vero sedet, ut immotam potestatis suæ constantiam utcunque significet; partes corporis superiores nudas habet, quod in spiritalibus ac cœlestibus mundi partibus sese illustrius spectandum exhibeat; inferiores contra tectas, quod in infimis rebus penitusque reconditis absconditus ipse delitescat. Ac læva quidem sceptrum tenet, quod ex omnibus corporis humani partibus eo præsertim in latere cor illud cæterorum facile princeps, vimque intelligendi maximam complexum intestinum, tanquam in proprio domicilio conquiescat : quippe mens enim illa procreatrix hoc in orbe regnat ; dextra vero aut aquilam protendit, quod aeris ipse diis, perinde ut aquila sublime volantibus avibus, dominetur ; aut victoriam, quod idem omnia superarit. » **102** Hæc tibi Porphyrius ; quibus hunc in modum expositis, operæ pretium fuerit attente otioseque contemplari, quem ista nobis carmina qualemque Jovem loquantur. Equidem non alium arbitror, quam aspectabilem huncce mundum, ex multiplici partium varietate conflatum, quarum aliæ cœlestes atque ætheriæ cum sideribus in utraque regione collucentibus, ac principe loco, sic tanquam in magni corporis capite collocatis ; aliæ vero aeriæ, terrestres, marinæ, ac cæteræ id genus. Enimvero terra, montes, colles, partes utique mundi sunt, quarum in medio, cinguli cujusdam instar, mare volvitur : ignis autem, aqua, nox pariter atque dies in ejusdem quoque mundi naturæ partibus censeri ac numerari debent. His ergo palam aspectabilem hunc orbem repræsentari, suisque aptum ex partibus et constitutum universum exhiberi, nisi tamen erro, facile mihi persuaserim. Sane enim Orpheus ita canebat :

Omniaque hæc unus regali in corpore claudit ;

cujusmodi vero ista sint omnia, sic explicat :

Ignem, undam, terras, æthram, noctemque diemque.
Atque hujus caput eximium, vultusque decoros
Irradians cœlum videas, cui pendula circum
Aureaque astrorum multo se lumine fundit
Cæsaries,

et quæ sequuntur : interque cætera subjicit, æthera Jovis mentem esse, nihilque aliud, quo modo Stoici philosophantur, dum calidam quidem igneamque naturam partem hujus mundi principem, Deum vero corpus, ipsumque adeo summum ar-

convenientia exsisterent. Quam lectionem alter etiam e mss. exhibet.

(81) *Οὐδὲ ἄλλο.* Unus ex manuscr., οὐδὲ ἄλλον. Forte οὐδὲν ἄλλο, ut pag. 103.

cnitectum nihil nisi vim ac potestatem ignis esse dictitant. Nam ejusmodi certe versuum istorum sententiam esse arbitror :

. . . *Mens verax, nullique obnoxius æther*
Regius interitu, qui cuncta movetque regitque
Consilio.

Quibus quidem Orpheus, ubi mundum ingens quoddam animal sine ullis verborum involucris esse posuit, illudque Jovem appellavit, tum mentem ipsius aerem, corpus reliquas mundi partes esse pronuntiat. Ac talis quidem nobis carminibus Jupiter describitur : carminum autem interpres ipso statim initio sententiam eorum secutus ita subdit: Jupiter ergo mundus universus est, animans ex animantibus, ac deus ex diis. **103** Sicque manifeste Jovem illum, quem theologi loquuntur, ipse quoque non alium præter mundum istum oculis ac sensibus obvium carminibus illis expressum ac significatum esse declarat.

A τῆς τοῦ πυρὸς δυνάμεως. Κατὰ τὰ αὐτὰ γὰρ οἶμαι καὶ ἐν τοῖς ἔπεσιν εἰρῆσθαι·

Νοῦς δ' ἀψευδὴς, βασιλήϊος, ἄφθιτος αἰθὴρ,
Ὣ δὴ πάντα κυκλοῖ καὶ φράζεται.

Δι' ὧν ἀνεπικαλύπτως ζῶον μέγα τὸν κόσμον ὑποθέμενος, καὶ τοῦτον Δία προσειπὼν, νοῦν μὲν αὐτοῦ τὸν αἰθέρα, σῶμα δὲ τὰ λοιπὰ τοῦ κόσμου μέρη ἀπεφήνατο εἶναι. Τοιοῦτος μέν τις ὁ διὰ τῶν ἐπῶν ὑπογραφόμενος τυγχάνει Ζεύς· ὁ δὲ τῶν ἐπῶν ἐξηγητὴς, ἀρξάμενος μὲν, τοῖς ἔπεσιν ἀκολούθως λέγει· Ζεὺς οὖν ὁ πᾶς κόσμος, ζῶον ἐκ ζώων, θεὸς ἐκ θεῶν· σαφῶς τὸν θεολογούμενον Δία θεὸν, οὐδὲν ἄλλο ἢ τὸν ὁρώμενον καὶ αἰσθητὸν κόσμον δηλοῦσθαι, διὰ καὶ B ἐπῶν ἑρμηνεύσας.

Ea porro Ægyptiorum doctrina fuit, ex quibus ut suam Orpheus theologiam hauserat, ita mundum utique Deum esse voluit, ex pluribus diis tanquam sui partibus (nam ipsas quoque mundi partes deorum in numero ab iis repositas fuisse antea demonstravimus) constitutum; quod unum profecto, nihilque præterea laudati a nobis Orphei versus expressere. At idem ipsius enarrator, priori huic interpretationi alteram ex suo sensu depromptam subjiciens, procreatorem hujus universitatis Deum, effectricem mentem illam esse contendit, qua de theologus iste disputarit. Verum, quomodo tandem ejusmodi mentem, suis versibus poeta, seu Thracius ille Orpheus, seu quivis alius fuerit, Deum cecinisset, de qua nihil unquam ipse ne levissime quidem tenuissimeque cognoverat? præsertim si quidquid habuit theologiæ, totum id in ipsum erat vel ab Ægyptiis, vel ab antiquioribus Græcis derivatum, quos quidem ostendimus antea, nihil omnino spiritalis, nihil quod aspectum fugiente et corporis experte natura constaret agnovisse; si cui tamen hoc in genere fide dignus Plato videatur, qui homines illos, qui Græciam primi tenuere, eos tantum, quos barbarorum etiamnum plerique celebrant, solem, lunam, terram, sidera, cœlum, deos censuisse, in *Cratylo* confitetur. Quin etiam paulo ante Chæremo testabatur, ne ipsos quidem Ægyptios aut aliud quidquam hoc aspectabili mundo prius et antiquius habuisse, aut alios esse præter planetas ac reliqua sidera deos putavisse; adeoque ipsos omnia prorsus ad hunc, quem cernimus, mundum, nihil ad incorporeas viventesque naturas interpretationibus suis revocasse.

Αἰγυπτίων δὲ ὁ λόγος, παρ' ὧν καὶ Ὀρφεὺς τὴν θεολογίαν ἐκλαβὼν, τὸν κόσμον εἶναι τὸν Θεὸν ᾤετο, ἐκ πλειόνων θεῶν τῶν αὐτοῦ μερῶν (ὅτι καὶ τὰ μέρη τοῦ κόσμου θεολογοῦντες ἐν τοῖς πρόσθεν ἀπεδείχθησαν) συνεστῶτα· καὶ τούτου πλέον οὐδὲν τὰ παρατεθέντα τῶν ἐπῶν ῥήματα διεσάφησεν. Ὁ δὲ μετὰ τὴν πρώτην ἑρμηνείαν δευτέραν ἐξ αὐτοῦ προστίθησι, τὸν τῶν ὅλων ποιητὴν Θεὸν, τὸν δημιουργὸν νοῦν τοῦτον φάσκων εἶναι τὸν τεθεολογημένον. Πῶς δ' ἂν αὐτὸν τοῦτον ἐθεολόγει, ὃν μηδὲ τὴν ἀρχὴν ἔγνω ὁ τῶν ἐπῶν ποιητής; εἴτε ὁ Θρᾷξ εἴη Ὀρφεὺς, εἴ τις ἄλλος· εἰ δὴ παρ' Αἰγυπτίων, ἢ καὶ τῶν πρώτων Ἑλλήνων ἥκοντα ἦν εἰς αὐτὸν τὰ τῆς θεολογίας· οἱ δέ γε ἀπεδείχθησαν οὐδὲν νοητὸν ἐπιστάμενοι, οὐδ' C ἐν ἀφανεῖ καὶ ἀσωμάτῳ οὐσίᾳ περιεχόμενον, εἴ τῳ ἱκανὸς πιστώσασθαι ὁ Πλάτων, ὁμολογῶν ἐν *Κρατύλῳ* τοὺς πρώτους τῶν ἀνθρώπων περὶ τὴν Ἑλλάδα τούτους μόνους θεοὺς ἡγεῖσθαι, οὕσπερ νῦν πολλοὶ τῶν βαρβάρων, ἥλιον καὶ σελήνην, καὶ γῆν, καὶ ἄστρα, καὶ οὐρανόν. Καὶ ὁ Χαιρήμων δὲ μικρῷ ἔμπροσθεν ἐμαρτύρει, οὐδ' ἄλλο τι πρὸ τοῦ ὁρωμένου κόσμου τοὺς Αἰγυπτίους ἡγεῖσθαι, οὐδ' ἄλλους θεοὺς, πλὴν τῶν πλανητῶν καὶ τῶν λοιπῶν ἀστέρων· πάντα τε εἰς τὰ ὁρώμενα τοῦ κόσμου μέρη, καὶ οὐδὲν εἰς ἀσωμάτους καὶ ζώσας οὐσίας ἑρμηνεύοντας.

CAPUT X.

Coactæ ac violentæ istorum omnium accommodationis refutatio.

Ille igitur poeta, qui totus ex fontibus hisce profluxit, unde tandem, aut quomodo, quove doctore atque auspice, Deum illum mundi fines ac terminos omnes superantem, eumdemque solis, lunæ, siderum, ipsiusque cœli et orbis universi conditorem suis in versibus posuisset? **104** Unde autem incorporeæ naturæ cognitionem hausisset? Enimvero nihil prorsus istorum omnium ipsi unquam

D

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ἔλεγχος καὶ ἀνατροπὴ τῆς καὶ τούτων βεβιασμένης ἀποδόσεως.

Ὁ δὴ οὖν ἐκ τούτων ὁρμώμενος ποιητὴς, πόθεν, ἢ πῶς, ἢ παρὰ τίνος λαβὼν ἐν τοῖς ἔπεσι τὸν ἐπέκεινα τοῦ κόσμου Θεὸν, καὶ τὸν ἡλίου, καὶ σελήνης, καὶ ἄστρων, αὐτοῦ τε οὐρανοῦ καὶ τοῦ σύμπαντος κόσμου δημιουργὸν [γρ. κατεβάλλετο.] κατελάβετο; Ἀσωμάτου δὲ ἡ γνῶσις αὐτῷ πόθεν; Ἀλλ' οὐ τούτων γε οὐδὲν εἰδὼς τυγχάνει· ὁ γάρ τοι τῶν ὅλων δημιουργικὸς νοῦς οὔτ' ἐκ πλειόνων μερῶν συνέστη-

κεν, οὔτ' ἂν γένοιτο αὐτοῦ κεφαλὴ οὐρανὸς, οὐ σῶμα πῦρ, καὶ ὕδωρ, καὶ γαῖα· ἀλλ' οὐδὲ ὄμματα αὐτοῦ ἥλιος καὶ σελήνη. Πῶς δ' ἂν εἶεν ὦμοι καὶ στέρνα, καὶ νῶτα, καὶ νηδὺς τοῦ τῶν ὅλων δημιουργοῦ Θεοῦ ἀὴρ εὐρυβίης, καὶ γῆ, καὶ ὀρέων αἰπεινὰ κάρηνα; ἢ πῶς ὁ αἰθὴρ νοῦς ποτ' ἂν ἐπινοηθείη τοῦ τῶν ὅλων ποιητοῦ, ἢ τοῦ νοῦ τοῦ δημιουργικοῦ; Ὅτι μὲν οὖν ταῦτα σεσόφισται τῷ τῶν ἐπῶν ἑρμηνεῖ, οὐδὲν ἐπιλέγειν χρή. Ἔγωγε μὴν τὰ ἔσχατα ἀσεβεῖν φημι τὸν φάσκοντα μέρη εἶναι Θεοῦ τὰ μέρη τοῦ κόσμου· καὶ ἔτι μᾶλλον τὸν ἀποφηνάμενον τὸν αὐτὸν εἶναι τῷ κόσμῳ τὸν Θεόν· καὶ ἐπὶ τούτοις τὸν ἡγούμενον τοῦ κόσμου νοῦν εἶναι τῶν ὅλων δημιουργόν. Ποιητὴν μὲν γὰρ αὐτὸν καὶ σωτῆρα τοῦ κόσμου, ἕτερον ὄντα τοῦ πεποιημένου, εὐσεβὲς ἀποφαίνειν· νοῦν δὲ τοῦ κόσμου, ὥσπερ τινὸς ζώου ψυχὴν, ἡνωμένον διόλου, καὶ τὸ πᾶν ἠμφιεσμένον, οὐκ ἔθ' ὅσιον ἂν εἴη λέγειν. Καίτοι παρεῖναι αὐτὸν τῷ παντὶ, καὶ προνοεῖν τοῦ κόσμου, παιδεύει τὰ καθ' ἡμᾶς ἱερὰ λόγια, θεολογοῦντα ἐπαξίως καὶ θεοπρεπῶς. Δι' ὧν φησιν· «Οὐχὶ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ; λέγει Κύριος·» Καὶ πάλιν· «Ὅτι ὁ Θεὸς ἐν τῷ οὐρανῷ ἄνω, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς κάτω·» καὶ πάλιν· «Ἐν αὐτῷ γὰρ καὶ κινούμεθα, καὶ ζῶμεν, καὶ ἐσμέν·» ἀλλ' οὐχ ὡς ἐν μέρει του κόσμου, οὐδ' ὡς ἐν ψυχῇ αὐτοῦ καὶ νοΐ. Ἀλλ' εἰ χρὴ παραδείγματι χρήσασθαι θεοπρεπέστερον καὶ ἀληθέστερον, οἰκείως ὁ ἱερός που λόγος ἐξεφώνησεν· «Ὁ οὐρανός μοι θρόνος,» εἰπὼν, «ἡ δὲ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου.» Εἰ γὰρ χρῆν ὅλως προσωποποιεῖν ἀνθρωπινωτέρῳ λόγῳ, θέα τὸ διάφορον τῆς θεολογίας. Ὁ μὲν γὰρ τὸν οὐρανὸν εἰπὼν θρόνον, ἐπέκεινα τοῦ θρόνου καὶ ἀνωτάτω τῶν ὅλων τὸν παμβασιλέα Θεὸν ἀφωρίσατο, οὐδὲ τὴν γῆν τῆς προνοίας αὐτοῦ χωρίσας· συγκατιέναι γὰρ καὶ ἐπὶ τὰ τῇδε τῆς θεότητος τὰς προνοητικὰς αὐτοῦ δυνάμεις διδάσκει· διό φησιν· Ἡ δὲ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου. Ἀλλ' οὔτε τὸ ὑποπόδιον, οὔτε μὴν ὁ θρόνος σῶμα τοῦ καθιδρυμένου, οὐδέ γε μέρη ποτ' ἂν αὐτοῦ λεχθείη. Ὁ δὲ, κεφαλὴν τοῦ Θεοῦ τὸν οὐρανὸν καὶ τὰ ἐν τούτῳ φήσας, καὶ νοῦν αὐτοῦ τὸν αἰθέρα, μέλη τε αὐτοῦ καὶ σῶμα τὰ λοιπὰ τοῦ κόσμου μέρη, οὔτε δημιουργὸν, οὔτε Θεὸν ἁλίσκεται εἰδώς. Οὐ γὰρ ἂν αὐτὸς ἑαυτὸν δημιουργοίη, οὐδ' ἂν ἔτι νοῦς λέγεσθαι δύναιτο, οὗ νοῦς ἦν ὁ αἰθήρ. Ποῖος δὲ καὶ εἴη ὁ Θεὸς, οὗ μέρη, γῆ καὶ τὰ ἐπὶ γῆς ὄρη, ὄγκοι σωμάτων ἄλογοι, πῶς δὲ καὶ εὔλογον Θεὸν ἀναγορεύειν τὸν ἀδελφὸν καὶ συγγενῆ πυρὸς, καὶ ἀέρος (82), καὶ ὕδατος, ἀλόγου καὶ φθαρτῆς ὕλης ἐκγόνων; Εἰ δὲ καὶ ὁ νοῦς τοῦ Διὸς, οὐδὲν ἄλλο πλὴν τοῦ δηλωθέντος αἰθέρος ἦν, αἰθὴρ δὲ ἀήρ ἐστι ὁ ὑψηλότατος καὶ πυρώδης, ἀπὸ τοῦ αἴθεσθαι, ὅπερ ἐστὶ καίεσθαι, ταύτην, ὥς φασιν, εἰληχὼς τὴν ἐπωνυμίαν· σώματα δὲ ἄμφω, ὅ τε ἀὴρ ὅ τε αἰθήρ· ὅρα ποῦ σοι τοῦ Διὸς ὁ νοῦς ἀποπέπτωκε. Καὶ τίς ἂν ἔτι προσείποι Θεὸν τῶν εὐφρονούντων τοῦτον, ᾧ νοῦς ὑπῆρχεν ἄνους καὶ ἄλογος; εἰ δὴ

A in mentem venit. Neque enim effectrix illa mens pluribus ex partibus coagmentata est, nec ejus aut caput cœlum esse potest, aut corpus ex igne, aqua, terraque constare, aut oculi sol ac luna censeri. Nam ejus quidem numinis, a quo universa procreantur, humeros, pectus, dorsum atque uterum, quomodo tandem aer longe lateque diffusus, et terra, et montium summa cacumina efficiant? aut quis intelligat æthera vel rerum omnium conditoris, vel mentis effectricis mentem esse? Atque hæc arguluti versuum istorum interpretis commenta esse, pluribus ostendere nihil attinet. Jam vero qui mundi partes Dei membra esse dicat, eum projectæ ac profligatæ impietatis reum esse pronuntio, multoque magis, qui Deum atque mundum rem unam et B eamdem asseveret, quique ad extremum ipsius mundi mentem illum esse, qui cuncta procreavit, arbitretur. Nam ut molitorem servatoremque mundi alium ab eo quod productum est diversumque statuere, pietatis est: sic eam mundi mentem, perinde atque animantis alicujus animam, toti passim orbi conjunctam intime ac sociatam esse, adeoque universum ipsum induisse, nemo pie dixerit. Illum quidem toti universo præsentem adesse, ac sua mundum providentia gubernare sacrosancta nostrorum docent oracula, quibus præclara sane Deoque cum primis digna theologiæ ratio continetur. Sic enim per ea Deus ipse loquitur: *Nunquid non cœlum et terram ego impleo? dicit Dominus* [14]. C Ac rursus: *Quod Deus in cœlo sursum, et in terra deorsum* [15]; et alibi: *In ipso enim vivimus, et movemur et sumus* [16]; non tamen ut in parte aliqua mundi, nec ut in ipsius anima vel mente. At si locus similitudini esse debet, longe sane ut Deo convenientius illud est, ita cum veritate conjunctius, quod apposite sacræ litteræ alicubi prodiderunt: *Cœlum mihi sedes est, terra autem scabellum pedum meorum* [17]. Nam si omnino res postulat, uti humanum loquendi morem personis fingendis paulo propius imitemur, utriusque theologiæ discrimen considera. Qui cœlum Dei sedem vocavit, is certe non tantum ultra sedem, verum etiam supra res omnes summum illum universitatis regem longissime semotum collocavit, sic tamen ut ne terram D quidem ipsam ab ejusdem providentia secluderet; quippe ad res enim quoque nostras hanc ejus providendi vim adjungere sese et accommodare docet, eoque subdit: Terra autem scabellum pedum meorum. **105** At nec scabellum, nec vero sedes vel sedentis corpus, vel ipsius partes ab ullo unquam nominentur. Iste vero, qui cœlum, quæque cœlo continentur, Dei caput, æthera vero mentem ejus, membra denique reliquumque corpus cæteras mundi partes esse dixit, neque mundi opificem, neque Deum nosse convincitur. Neque enim aut se un-

[14] Jer. XXIII, 24. [15] Deut. IV, 9. [16] Act. XVII, 28. [17] Isa. LXVI, 1.

(82) *Καὶ ἀέρος* Additum est ex alt. ms. Minus recte, ut videtur, elementa illa Eusebius materiæ fetum vocavit, quæ nulla ex materia creata fuerint.

quam ipse procrearit, aut cujus mens æther sit, idem jure mentis nomen obtinere possit. Cujusmodi porro Deus iste fuerit, cujus partes et terra et terræ montes, inanimæ videlicet, ac rationis expertes corporum moles efficiant? Quis autem verum censeat, ignis, aeris et aquæ, hoc est ratione carentis fluxæque materiæ fetus germanum ac fratrem, Deum prædicari? Jam, si Jovis mens aliud nihil erat, quam æther ille sæpe nominatus, æther autem suprema est aeris regio ignique persimilis, qui ἀπὸ τοῦ αἴθεσθαι, quod est *ardere*, hujusmodi nactus appellationem fuerit; adeoque si ambo, aer, inquam, atque æther corpora sunt; vide, obsecro, quo tibi mens illa Jovis evanuerit. Præterea quis tandem, si modo sapit, Deum vocarit eum qui mentem amentem atque ab ratione vacuam habeat? omnis enim corporis natura ejusmodi est. Quare nobis sane, cum de Deo disputatio instituitur, assumenda superioribus contraria omnia sunt: eum neque cœlum esse, neque æthera, neque solem, neque lunam, neque cunctum astrorum chorum, neque orbem simul universum. Hæc enim manuum illius opera sunt, eaque pusilla admodum et exigua, si cum incorporeis illis intelligentibusque virtutibus conferantur; quandoquidem omne corpus et interitum patitur, et ratione caret, cujusmodi est eorum, quæ videntur, natura. At quæ supra mundum hunc aspectabilem evectæ naturæ sunt, eæ non ratione tantum, sed etiam immortalitate potiuntur: atque ut ævi perennitatem obtinent cum beata supremi rerum omnium regis æternitate conjunctam, sic longe omnibus iis, quæ cernuntur, antecellant præstentque necesse est. Quamobrem quid de corporeis mundi partibus sentire nos oporteat, divina oracula jure ita docent: *Videbo cœlos opera digitorum tuorum, lunam et stellas, quæ tu fundasti* [18]. Et rursum: *Tu, Domine, initio terram fundasti*; et: *Opera manuum tuarum sunt cœli* [19]; ac rursum: *Tollite in altum oculos vestros, et videte, quis ostendit hæc omnia* [20]. Atque hæc adversum priorem carminum istorum explicationis partem dicta sunto. Age vero, quæque deinceps consequuntur, expendamus. **106** «Cum, inquit, imago ejusmodi fingi ac configurari nulla posset, qualem ea nobis carmina repræsentant, Jovis simulacrum humanam in speciem propterea conformarunt, quod mens esset, cujus in procreatione rerum exemplar intueretur, cujus seminalibus quasi rationibus cuncta perficeret.» Si ergo talis imago fingi nulla potest, qualis Orphei carminibus exhibetur, exhibentur autem aspectabilis hujus mundi partes, cœlum, quæque cœlum ipsum ambit, aer, terra, quæque amborum sinu complexuque continentur: si, inquam, partium

A τοιαύτη παντὸς σώματος φύσις. Διόπερ ἡμῖν ἐν ταῖς θεολογίαις, πάντα τοῖς εἰρημένοις τὰ ἐναντία παραληπτέον· ὅτι τε μὴ οὐρανὸς ὢν τυγχάνει, μήτε αἰθὴρ, μήθ' ἥλιος, μήτε σελήνη, μήθ' ὁ σύμπας τῶν ἄστρων χορὸς, μήτ' αὐτὸς ἀθρόως ὁ πᾶς κόσμος· ἔργα δὲ χειρῶν ταῦτα μικρὰ ἔτι καὶ βραχέα, ταῖς ἀσωμάτοις καὶ νοεραῖς δυνάμεσι παραβαλλόμενα· ὅτι δὴ πᾶν σῶμα φθαρτὸν καὶ ἄλογον, τοιαύτη δὲ τῶν ὁρωμένων ἡ φύσις. Τὰ δ' ἐπέκεινα ἐν ἀοράτοις λογικὰ καὶ ἀθάνατα, συνδιαιωνίζοντα τῇ τοῦ παμβασιλέως Θεοῦ μακαρίᾳ ζωῇ, μακρῷ γένοιτ' ἂν τῶν ὁρωμένων ἁπάντων βελτίω. Εἰκότως οὖν τὰ θεῖα λόγια περὶ τῶν ὁρωμένων τοῦ κόσμου μερῶν ὧδέ πως παιδεύει· «Ὄψομαι τοὺς οὐρανοὺς, ἔργα τῶν δακτύλων σου, σελήνην καὶ ἀστέρας, ἃ σὺ ἐθεμελίωσας·» καὶ πάλιν· B «Σὺ, Κύριε, κατ' ἀρχὰς τὴν γῆν ἐθεμελίωσας· καὶ· *Ἔργα τῶν χειρῶν σου εἰσὶν οἱ οὐρανοί*· καὶ αὖθις· «Ἀναβλέψατε εἰς ὕψος τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν, καὶ ἴδετε, τίς κατέδειξε (83) ταῦτα πάντα.» Ταῦτα μὲν οὖν εἰς τὴν πρώτην τῶν ἐπῶν ἑρμηνείαν εἰρήσθω· φέρε δὲ καὶ τὰ ἑξῆς διασκοπήσωμεν. Ἐπεὶ μὴ οἷόν τ' ἦν, φησὶν, εἰκόνα τοιαύτην δημιουργεῖν, οἵαν ὁ λόγος ἐμήνυσε, διὰ τοῦτο ἀνθρωπόμορφον τοῦ Διὸς τὸ δείκηλον πεποιήκασιν, ὅτι νοῦς ἦν καθ' ὃν ἐδημιούργει, καὶ λόγοις σπερματικοῖς ἀπετέλει τὰ πάντα.» Καὶ πῶς εἰ μὴ οἷόν τε ἦν εἰκόνα τοιαύτην ποιεῖν, οἵαν ὁ λόγος ἐμήνυσεν. ἐμήνυσε δὲ ἄρα τοῦ φαινομένου καὶ ὁρωμένου κόσμου τὰ μέρη, οὐρανὸν, καὶ τὰ ἐν οὐρανῷ, ἀέρα τε, καὶ γῆν, καὶ τὰ ἐν αὐτοῖς· εἰ δὴ οὖν τῶν C ὁρωμένων τοῦ κόσμου μερῶν οὐχ οἷόν τε ἦν εἰκόνα συστήσασθαι, καθὸ νοῦς ἦν ὁ Θεὸς, πῶς ἂν τις αὐτοῦ τὴν εἰκόνα δημιουργήσειε; Τίς δ' ἂν ἔχῃ σῶμα ἀνθρώπειον ἐμφερὲς πρὸς τὸν τοῦ Θεοῦ νοῦν; Ἐγὼ μὲν γὰρ οὐδὲ πρὸς τὸν ἀνθρώπινον ἡγοῦμαι· ἐπεὶ ὁ μὲν ἀσώματος καὶ ἀσύνθετος καὶ ἀμερὴς, τὸ δε βαναύσων ἀνδρῶν ἔργον, καὶ θνητοῦ σώματος φύσιν ἀπομεμίμηται, καὶ ζώσης σαρκὸς ἐν ἀψύχῳ καὶ νεκρᾷ ὕλῃ κωφὴν καὶ ἄναυδον εἰκόνα καταγέγραπται. Ψυχὴ μὲν οὖν λογικὴ καὶ ἀθάνατος, καὶ νοῦς ἀπαθὴς ἐν ἀνθρώπου φύσει, εὖ μοι δοκεῖ λέγεσθαι εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν ἀποσώζειν Θεοῦ, καθόσον ἄϋλος καὶ ἀσώματος, νοερά τε καὶ λογικὴ τὴν οὐσίαν συνέστηκεν, ἀρετῆς οὖσα καὶ σοφίας δεκτική. Εἰ δή τις εἴη δυνατὸς ψυχῆς ἄγαλμα καὶ μορφὴν ἐν εἰκόνι τεκτήνασθαι, δύναιτ' ἂν οὗτος καί τι D τῶν κρειττόνων. Εἰ δὲ ἄμορφος καὶ ἀειδὴς καὶ ἀσχημάτιστος, οὔτε λόγῳ καὶ ἀκοῇ τὴν οὐσίαν καταληπτὸς ὁ ἀνθρώπινος νοῦς, τίς ἂν μανείη τοσοῦτον, ὡς τὸ ἀνδρείκελον ξόανον Θεοῦ τοῦ ἀνωτάτου μορφὴν καὶ εἰκόνα φέρειν ἀποφήνασθαι; Θεοῦ μὲν οὖν φύσις ἔξω πάσης θνητῆς ὕλης φαντάζεται, νῷ διαυγεῖ καὶ σιγῇ ψυχαῖς κεκαθαρμέναις ἐπινοουμένη. Τὸ δέ γε τοῦ ὁρωμένου Διὸς ἐν τῷ δεικέλῳ σχῆμα εἴη ἂν θνητοῦ τὴν φύσιν ἀνδρὸς εἰκὼν, οὐδὲ τὸν ὅλον ἄνθρωπον,

[18] Psal. VIII, 4. [19] Psal. CI, 26. [20] Isa. XL, 26.

(83) *Τίς κατέδειξε*. Ita Septuaginta quos habemus. Vulgata, *Quis creavit hæc?* ut in Hebræo. Videntur Septuaginta, quod proprium creationis est, ut ejus vi, quod ante nullum erat, repente cernatur, innuere voluisse. Adde quod καταδεικνύειν etiam *edere* est *in lucemque proferre*, imo et fortassis, *efficere*, quemadmodum ἀποδεικνύειν et ἀποφαίνειν, sed cum propriis casibus.

ἐ τι τὸ χεῖρον αὐτοῦ μεμιμημένον, ὅτι μηδὲν A ῆς καὶ ψυχῆς ἐπάγεται. Πῶς οὖν ὁ ἐπὶ πάν- ς, καὶ νοῦς ὁ τῶν ὅλων δημιουργικὸς, εἴη ἂν ὁ ἐν τῷ χαλκῷ ἢ τῷ νεκρῷ ἐλέφαντι Ζεύς; ἡ τῶν ὅλων δημιουργικὸς νοῦς, πῶς ποτε ὸς ἦν ἐκεῖνος ὁ Ζεὺς, ὁ τοῦ ἐξ Ἀλκμήνης ος πατὴρ, καὶ τῶν λοιπῶν ἐκ Διὸς μυθευ- ἀνδρῶν, οἳ, τὸν θνητὸν βίον κοινῶς ἅπασιν οις καταστρέψαντες, οἰκείας φύσεως ἀνεξά- οις μετ' αὐτοὺς μνημεῖα καταλελοίπασι; Φοι- ὲν οὖν οἱ πρῶτοι θεολόγοι, ὡς ἐν τῷ πρώτῳ ματι παρεστήσαμεν, τὸν Δία παῖδα Κρόνου ἀπὸ θνητοῦ γενόμενον, ἄνδρα Φοίνικα τὸ εμνημόνευον· Αἰγύπτιοι δὲ, ἐξοικειούμενοι α, θνητὸν πάλιν αὐτὸν ὡμολόγουν, κατὰ Φοίνιξιν ὁμοφωνοῦντες. Ἀλλὰ καὶ Κρῆτες, B οῦ Διὸς παρ' ἑαυτοῖς δεικνύντες, τρίτοι ἂν αὐτοῦ μάρτυρες. Καὶ Ἀτλάντιοι δὲ, καὶ οἱ πρὸ τούτου δεδηλωμένοι, κατ' οἰκείαν ἐξοικειούμενοι τὸν Δία, πάντες ὁμοῦ θνητὸν ντο, πράξεις αὐτοῦ θνητὰς καὶ ἀνθρωπείους, σεμνάς τινας, οὐδὲ φιλοσόφους, αἰσχρουργίας ης καὶ ἀκολασίας ἔμπλεως ἀναγράψαντες. ὶ τὸ σεμνότερον τοὺς μύθους τρέπειν ἐπηγ- ς τοτὲ μὲν ὁ Ζεὺς θερμή τις ἦν καὶ πυρώδης , τοτὲ δὲ τὸ πνεῦμα· νῦν δ' οὐκ οἶδ' ὅπως ὁ τῶν ὅλων δημιουργικὸς νοῦς ἀναπέφανται. ν τοιγαροῦν, τίνα ἂν εἴποιεν τὸν τούτου , καὶ τοῦ πατρὸς τὸν προπάτορα; Ἐπεὶ κατὰ τοὺς θεολόγους Ζεὺς Κρόνου παῖς ὁμολογεῖται, ὰ προκείμενα τοῦ Ὀρφέως ἔπη ὑπερμενέος C νος ἐμνημόνευσε· Κρόνος δὲ Οὐρανοῦ. Δεδόσθω αὐτοῖς εἶναι Ζεὺς ὁ ἐπὶ πάντων Θεὸς, καὶ ὁ τὰ πάντα δημιουργήσας. Τίς οὖν ὁ τούτου; Κρόνος. Τίς δ' ὁ προπάτωρ; Οὐρανός. Εἰ πρῶτος ὁ Ζεὺς ὡς ἂν δημιουργὸς ἁπάντων, ἤ που δευτέρους καταλέγεσθαι, καὶ μετ' αὐτὸν ' αὐτοῦ πεποιημένους. Εἴτε γὰρ χρόνος τις ρόνος Οὐρανοῦ πεφυκὼς γέννημα, ὅτι δὴ ἅμα συνυπέστη χρόνος· εἴη τε αὐτὸς ὁ Κρόνου Οὐρανὸς, καὶ χρόνος μετὰ τοῦτον· ἀλλὰ πρό ων ὁ τῶν ὅλων αἴτιος, καὶ οὐρανοῦ καὶ χρόνου ργὸς Θεός. Εἰ δὲ τοῦτο, οὐκ ἂν γένοιτο ὁ Ζεὺς ἐξ Οὐρανοῦ. Πῶς οὖν παρὰ πᾶσιν Αἰγυπτίοις ιξιν, Ἕλλησί τε καὶ φιλοσόφοις τρίτος ἐξ ῦ γενεαλογεῖται ὁ τῶν ὅλων δημιουργικὸς D εφώραται δὴ τοῦ φιλοσόφου τὰ πλάσματα, καὶ ον φωραθήσεται ἐξ ὧν ἐπιφέρει λέγων ὧδε.

A istarum mundi, quæ sub aspectum cadunt, imago conflari nulla potuit; quomodo tandem ipsiusmet Dei, qua mens est, effigiem architectari quisquam possit? Quid porro cum divina mente similitudinis corpus etiam humanum habet? Ego, ne cum humana quidem habere quidquam existimo; cum hæc incorporea sit ac simplex, nullasque partes habeat, illud contra, vilium ac sordidorum artificum opus, mortalis corporis naturam imitetur, viventisque carnis surdam ac mutam in mortua inanique materia speciem figuramque repræsentet. Ac mihi quidem merito dici videatur, animum illum rationis immortalitatisque participem, ac mentem eam, quæ hominis in natura pati nihil possit, divinam imaginem similitudinemque retinere; quatenus uterque B ab omni corporis et materiæ concretione sejunctus, naturam essentiamque sortitus est plane spiritalem, ac ratione constantem, quæque virtutem possit sapientiamque suscipere. Quare, si quis animi simulacrum ac speciem fingendo architectari posset, idem quoque posset superiorum cœlestiumque mentium imaginem aliquam fabricari. At vero cum humana mens ejusmodi sit, quæ nullam formam, speciem, figuramque nullam habeat, adeoque nec visu percipi ejus essentia, nec oratione vel auditione comprehendi queat, quis usque eo insania vecordiaque laborabit, humanum ut simulacrum præpotentis supremique Numinis figuram et imaginem repræsentare contendat? Natura enim divina ab C omni materia semota cogitari debet, atque ejusmodi, quam cum silentio defæcatæ mentis, et animorum ab omni labe purgatorum intelligentia contempletur. At Jovis illius, quem cernimus, figuratum arte simulacrum, aliud certe nihil quam hominis natura ipsa mortalis effigiem continet, imo ne totum quidem atque integrum hominem, sed tantum partem ejus alteram eamque deteriorem imitatur, cum nullum omnino vitæ animæque vestigium exhibeat. Quomodo igitur deus ille rerum omnium moderator, ac mens illa hujus universitatis effectrix, Jupiter iste, qui vel ex ære, vel ex ebore mortuo fingitur, esse poterit? **107** Deinde mens eadem rerum molitrix universarum qui tandem Jupiter ille fuerit, Herculis ex Alcmena pater, D ac cæterorum omnium, quos a Jove procreatos esse fabulantur, quique mortalem hanc vitam cum eodem, quo vulgus hominum exitu terminassent, propriæ naturæ posteris nullo unquam delenda tes- timonimenta reliquerunt? Enimvero principes Phœnicum theologi, Jovem, ut primo libro demonstravimus, Saturni filium, proindeque mortalem ex mortali satum, ac genere Phœnicem esse perhibebant. Eumdem Ægyptii cum suum esse vellent, mortalem similiter fatebantur, et cum Phœnicibus ea parte sentiebant. Cretenses præterea, qui Jovis apud se tumulum ostendebant, tertios ejusdem testes citare possimus. Quin etiam Atlantii, omnesque demum, quos Jovem ætate præcessisse diximus, quique suis eum historiis sibi vindicarunt, mortalem ipsum fuisse uno simul ore prodiderunt, ab eo gestas mortalium sane hominumque proprias, easque nihil vel augusti, vel philosopho continentes, sed omnis potius turpitudinis libidinisque plenas conscripserunt. Jam vero qui tandem et honestiorem in speciem sese fabulas mutare profitentur, iis Jupiter modo calida quædam

Εἰ δή. Uterque ms., εἰ δέ, rectius.

et ignea vis est, modo spiritus ; nunc autem quemadmodum ipsi mentem rerum effectricei eumdem esse velint, haud equidem intelligo. Quærendum enim ex illis fuerit, quem istiu quem avum fuisse dicant? Nam Jovem quidem Saturni filium esse communi consensu theol confitentur ; quæque nunc in manibus habemus Orphei carmina, præpotentis Saturni Saturnum autem Cœli. Demus igitur istis Jovem et deum rerum universarum moderatore vero mentem eam quæ cuncta condiderit. Quis ergo illius pater ? Saturnus. Avus au Cœlus. Atqui si primus Jupiter est, utpote rerum omnium architectus, alios profecto sec sum recensere oportuit, utpote ab eo fabricatos. Etenim sive Tempus Saturnus fuerit, suapte natura Cœli fetus, quippe quod una cum cœlo tempus esse cœperit : sive Cœlum i Saturni patrem, ac secundum eum Tempus fuisse malint : sane tamen his etiam prior esse debuit, quem ipsi deum rerum auctorem omnium, adeoque Cœli Saturnique seu Tem creatorem esse volunt. Quod si ita est, non jam tertius a Cœlo Jupiter fuerit. Quomodo omnibus non Ægyptiis tantum ac **108** Phœnicibus, verum etiam Græcis atque philosophis rerum omnium architecta, in numinum suorum genealogia non nisi a Cœlo tertia recenset his rationibus philosophi nostri commentum manifeste licet teneatur, idem tamen iis i postea subjicit, clarius arguetur.

CAPUT XI.

Validissima Græcorum dogmatum confutatio.

« Porro, Junonem, inquit, Jovis uxorem esse finxerunt, quod ætheriam scilicet aeriamque vim Junonem appellarent ; æther enim subtilissimus ac tenuissimus aer est. » Enimvero, æthera Jovis esse mentem Orphei carmina paulo ante declarabant : nunc autem, quid æther ille sit interpretis nostri definit oratio, dum tenuissimum aerem illum esse pronuntiat. Atqui corpus sane aer est, multoque magis æther, ex quo manifeste Jovis mentem, licet tenuissimum, corpus tamen esse convincitur. Ecquis vero capere unquam ac persuadere sibi possit, corpus atque mentem rem unam et eamdem esse, quorum naturæ ex diametro, quod aiunt, inter sese opponantur ? Deinde nescio q carminum istorum oblitus ille fuerit, quorum expressa hæc est apertaque sententia :

... Mens verax, nullique obnoxius æther
Regius interitu, qui cuncta movetque regitque
Consilio. Vox nulla potest, sonitusve, nec ullus
Hancce Jovis sobolem strepitus, nec fama latere.

Quibus æthera Jovis esse mentem perspicue declaratur. Iste autem rursus ætheriam aeriamque vim Junonem esse tradit, moxque distinctione utens ita subjungit : « Ac vis quidem, inquit, aeris universi, Ἥρα, hoc est Juno, appellatione ab aere ducta, nominatur ; ejus autem aeris, quem infra lunam modo illuminari, modo tenebris obscurari videmus, Latona symbolum est, quippe quæ ληθώ quædam, id est oblivio, sit, partim quod animis illis, quos infra lunam procreari contingit, divini numinis oblivio comitetur. Itaque mater Apollinis ac Dianæ, a quibus noctis illuminatio derivatur, eadem Latona nuncupari solet, » quibus aliud nihil significari tradit quam aerem luna inferiorem solis ac lunæ parentem esse, quippe, qui Latona sit. At enim, quomodo tandem aer parens eorum esse possit, quæ illuminationis causæ sunt, præsertim cum efficiatur ipse potius, quam efficiat? **109** Sol enim atque luna variam ac multiplicem in aere mutationem ac vicissitudinem efficiunt. Jam vero

B

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

Ἔλεγχος ἰσχυρὸς τῶν Ἑλληνικῶν ἐ ἐνταῦθα.

« Τὴν δὲ Ἥραν σύνοικον τῷ Διῒ πεποι αἰθέριον καὶ ἀέριον δύναμιν Ἥραν προ ἔστι γὰρ καὶ ὁ αἰθὴρ ἀὴρ ὁ λεπτομερέστατ τέρω μὲν ἐδήλου τὰ ἔπη τὸν νοῦν τοῦ Διὸς αἰθέρα· νυνὶ δὲ ὁ λόγος τί ποτέ ἐστι ὁ αἰ ζεται, ἀέρα λέγων εἶναι αὐτὸν λεπτομε σῶμα δὲ ὁ ἀὴρ, καὶ πολὺ πρότερον ὁ αἰθ νοῦς ἄρα τοῦ Διὸς ἐλήλεγκται σῶμα τυγ καὶ τὸ πάντων λεπτομερέστατον. Καὶ πῶς ἐπινοηθείη σῶμα καὶ νοῦς κατὰ διάμετρο σεσι διεστῶτα ; Εἶτ' οὐκ οἶδ' ὅπως τῶν ἐπῶ σμένος διαρρήδην φησάντων·

C *Νοῦς δ'* (85) *ἀψευδὴς, βασιλήϊος, ἄφθιτο*
Ὃ δὴ πάντα κυκλεῖ καὶ φράζεται· οὐδέ
Οὔτ' ἐνοπὴ, οὔτε κτύπος, οὐδὲ μὲν ὄσσ
Ἣ λήθει Διὸς υἷα ὑπερμενέα Κρονίωνα (

Δι' ὧν σαφῶς ὁ αἰθὴρ νοῦς ἀνείρηται ὧν Ὁ δὲ τὴν Ἥραν πάλιν τὴν αἰθέριον καὶ ἀ ναμιν εἶναί φησιν.· ἔπειτα διαιρῶν ἐπιλέγ τοῦ μὲν παντὸς ἀέρος ἡ δύναμις Ἥρα τοῦ τοῦ ἀέρος κεκλημένη· τοῦ δὲ ὑπὸ σελήνην μένου καὶ σκοτιζομένου ἀέρος ἡ Λητὼ σ ληθὼ γὰρ αὐτὴν εἶναι διὰ τὴν κατὰ τὸν ὑπ σθησίαν· καὶ ὅτι ψυχαῖς ὑπὸ σελήνην γ λήθη ξυνομαρτεῖ τοῦ Θείου· καὶ διὰ τοῦτο κ Ἀπόλλωνός τε καὶ Ἀρτέμιδος τῶν αἰτίων τῇ νυκτί. » Καὶ ἐν τούτοις ἡλίου καὶ σελήνης
D φησὶν εἶναι τὸν ὑπὸ σελήνην ἀέρα· τοῦτον γ τὴν Λητώ. Καὶ πῶς ἂν ὁ ἀὴρ γένοιτο μή αἰτίων φωτισμοῦ, μᾶλλον αὐτὸς γινόμενος ἥλιος γὰρ καὶ σελήνη ἄλλοτε ἄλλως τὸν ἀέ βάλλουσι. Πάλιν δὲ προϊὼν ἑξῆς λέγει· μὲν ἡγεμονικὸν τῆς χθονίας δυνάμεως, Ἑ κληται, ἧς ἄγαλμα παρθενικὸν ἐφ' ἑστίας πυ μενον· καθὸ δὲ γόνιμος ἡ δύναμις, σημαίν τὴν γυναικὸς εἴδει πρὸ μαστοῦ. Τὴν δὲ Ῥέ

(85) *Νοῦς δ'*. Versus integritas postulat, ut supra, νοῦς δέ γε, vel δέ τε.

(86) *Ὑπερμενέα Κρονίωνα*. Melius, ὑπ Κρονίωνος, ut supra.

εἶπον τὴν τῆς πετρώδους καὶ ὀρείου γῆς δύναμιν· A τὴν δὲ Δήμητραν τὴν τῆς πεδινῆς καὶ γονίμου. Δημήτηρ δὲ τὰ μὲν ἄλλα κατὰ τὰ αὐτὰ ἔχει τῇ Ῥέᾳ· διενήνοχε δὲ, ὅτι ἡ αὐτὴ κυεῖ τὴν Κόρην ἐκ Διὸς, τουτέστι τὸν κόρον ἐκ τῶν φρυγανωδῶν σπερμάτων. Διὸ καὶ κατέστεπται τὸ βρέτας αὐτῆς τοῖς στάχυσι, μήκωνές τε περὶ αὐτὴν τῆς πολυγονίας σύμβολον. » Κἀνταῦθα πάλιν σκόπει, τίνα τρόπον τὴν Ῥέαν μητέρα θεῶν λεγομένην, καὶ αὐτοῦ τοῦ Διὸς, κάτω που περὶ πέτρας καὶ γῆν καταβέβληκε, καὶ πάντα φύρων τὴν αὐτὴν εἶναί φησι τῇ Δήμητρι, πλὴν « ὅτι διενήνοχε, καθὸ, φησὶν, ἡ Δημήτηρ ἐκ Διὸς κυεῖ τὴν Κόρην· ὥσπερ οὖν ἡ πεδιὰς γῆ τὸν κόρον ἐκ τῶν φρυγανωδῶν σπερμάτων. » Ἰδού σοι πάλιν ὁ Ζεὺς εἰς τὰ φρυγανώδη σπέρματα μεταβέβληται. Τούτοις ἑξῆς B ἐπισυνάπτει λέγων· « Ἐπεὶ δὲ καὶ τῶν εἰς γῆν βαλλομένων σπερμάτων ἦν τις δύναμις, ἣν ἥλιος περὶ τὸ κάτω ἡμισφαίριον ἰὼν ἕλκει κατὰ τὰς χειμερινὰς τροπὰς, Κόρη μὲν ἡ δύναμις ἡ σπερματοῦχος, Πλούτων δὲ ὁ ὑπὸ γῆν ἰὼν ἥλιος, καὶ τὸν ἀφανῆ περινοστῶν κόσμον, καὶ τὰς χειμερίους τροπάς· ὃς ἁρπάζειν λέγεται τὴν Κόρην, ἣν ποθεῖ ἡ Δημήτηρ κρυπτομένην ὑπὸ γῆν. Τῶν δὲ ἀκροδρύων, καὶ ὅλως τῶν φυτευτικῶν ἡ δύναμις, Διόνυσος ὀνομάζεται. Ὅρα δὲ καὶ τούτων τὰς εἰκόνας. Σύμβολα γὰρ ἡ Κόρη φέρει τῆς προβολῆς τῶν κατὰ τοὺς καρποὺς ὑπὲρ τὴν γῆν ἐκφύσεων· ὁ δὲ Διόνυσος κοινὰ μὲν πρὸς τὴν Κόρην ἔχει τὰ κέρατα, ἔστι δὲ θηλύμορφος, μηνύων τὴν περὶ τὴν γένεσιν τῶν ἀκροδρύων ἀῤῥενόθηλυν δύναμιν. Πλούτων δὲ ὁ Κόρης ἅρπαξ κύων (87) μὲν C ἔχει τοῦ ἀφανοῦς πόλου σύμβολον· τὸ δὲ σκῆπτρον τὸ κολοβὸν σημεῖον τῆς τῶν κάτω βασιλείας· ὁ δὲ κύων αὐτοῦ δηλοῖ τὴν κύησιν τῶν καρπῶν, εἰς τρία διῃρημένην, εἰς τὴν καταβολὴν, καὶ τὴν ὑποδοχὴν, καὶ τὴν ἀνάδοσιν. Οὐ γὰρ παρὰ τὸ τὰς κῆρας ἔχειν πρὸς βοῤῥᾶν, ὃ δηλοῖ τὰς ψυχὰς, κέκληται κύων, ἀλλὰ παρὰ τὸ κυεῖν, ἡ χορηγὸς (88) ὁ Πλούτων, ὅταν ἁρπάσῃ τὴν Κόρην. Ἄττις δὲ καὶ Ἄδωνις τῇ τῶν καρπῶν εἶεν ἀναλογίᾳ προσήκοντες. Ἀλλ' ὁ μὲν Ἄττις τῶν κατὰ τὸ ἔαρ προφαινομένων ἀνθῶν, καὶ πρὶν τελεσιογονῆσαι (89) διαῤῥεόντων. Ὅθεν καὶ τὴν τῶν αἰδοίων ἀποκοπὴν αὐτῷ προσανέθεσαν, μὴ φθασάντων ἐλθεῖν τῶν καρπῶν εἰς τὴν σπερματικὴν τελείωσιν· ὁ δὲ Ἄδωνις τῆς τῶν τελείων καρπῶν ἐκτομῆς σύμβολον. Ὁ δὲ Σειληνὸς σύμβολον τῆς πνευματικῆς κινήσεως, D οὐκ ὀλίγα συμβαλλομένης τῷ παντί. Σύμβολα δέ ἐστι τὸ μὲν φαλανθὸν καὶ στιλπνὸν κατὰ τὴν κεφαλὴν τῆς οὐρανίου περιφορᾶς, ἡ δὲ περικειμένη κόμη τοῖς κάτω μέρεσιν αὐτοῦ ὑπόδειγμα τῆς προσγείου περὶ τὸν ἀέρα παχύτητος. Ἐπεὶ δὲ τῆς καὶ μαντικῆς δυνάμεώς τις μέτοχος ἦν δύναμις, Θέμις μὲν κέκληται ἡ δύναμις, τῷ τὰ τεθειμένα καὶ ἑκάστῳ κείμενα λέ-

A ita deinceps iste prosequitur : « Id quod est, inquit, in terrena vi princeps atque primarium, Vesta nominatur, cujus simulacrum virginea specie juxta focum excitari collocarique solet : quatenus autem fecunda vis illa est, eamdem uberumtenus muliebri forma expressam voluerunt. Et Opem quidem lapidosi ac montani, Cererem vero plani ejusdemque feracis soli vim appellarunt. Nam Ceres cum cætera plane omnia cum Ope communia habeat, tum hoc ab illa differt, quod ipsa Κόρην, Proserpinam ex Jove, hoc est κόρον, recentem et tenellum ex cremiorum ac cæterorum hujusmodi virgultorum seminibus ramum educat : quæ causa etiam est, quamobrem ipsius effigies spicis coronetur, ac papaveribus, quæ magnæ fecunditatis symbola B sunt, ambiatur. » Hic rursum videsis, amabo, quemadmodum iste Opem illam, quæ, cum cæterorum numinum, tum ipsius Jovis mater appellatur, deorsum in saxa terramque abjecerit, omniaque miscens atque confundens, eamdem illam fecerit quam Cererem, hoc tantum discrimine, quod Ceres, inquit, Proserpinam ex Jove pariat, quomodo scilicet planum terræ solum ex cremiorum virgultorumque seminibus recens ac novellum germen educit. Ecce tibi Jupiter in cremiorum etiam ac virgultorum semina commutatus. Verum, quæ subjungat, audiamus : « Et quoniam, inquit, eorum seminum, quæ terræ committuntur, vis quædam et efficacitas est, quam sol ad inferius hemisphærium C progrediens, circa hiemale solstitium secum una deferat, Proserpina quidem vis illa est seminum conservatrix, Pluto vero sol, qui circa brumæ solstitium, sub terram commeans, latentem et ignotum orbem circumeundo peragrat. Atque his Proserpinam rapuisse propterea dicitur, quam Ceres sub terra absconditam summo desiderio prosequatur. At vero fructuum vim, non eorum modo quibus ligni simile putamen est, sed etiam omnium omnino qui ex plantis oriuntur, Bacchum appellant. Ac mihi tu eorum imagines contemplare. Nam Proserpina quidem symbola fert exsistentium supra terram a semente germinum : Bacchus autem, cui communia sunt cum eadem Proserpina cornua, muliebri specie fingitur, ut vim illam, quæ D plantarum fructibus inest, ex mascula feminea que conflatam significet. Pluto ille præterea, qui Proserpinam rapuit, galeam gestat, quæ latentem ignotumque polum repræsentet : truncum item mutilumque sceptrum, quo ejusdem in manes 110
umbrasque imperium denotetur : canem denique habet, qui frugum designet procreationem, quæ tribus veluti partibus, semente facienda, eadem-

(87) *Κύων*. Mont., κύνα. E manuscr. alter, κυῶν, κύνα μέν. Alter κυνῆν, quæ vera mihi lectio visa est. Orci enim galeam intelligit. Sane paulo post addit, canem aliud quoddam Plutonis symbolum fuisse.

(88) *Ἡ χορηγός*. Si nihil omnino deest, legendum videtur ᾗ χορηγός, id est, qua, vel quatenus vim eam suppeditat. Plenius forte legi possit, παρὰ τὸ κυεῖν τὴν γῆν, ᾗ χορηγός, vel potius οὗ χορηγός, nempe τοῦ κυεῖν.

(89) *Τελεσιογονῆσαι*. Haud temere verbum τελεσιογονεῖν reperias; sæpe τελεσσιγονεῖν. Forte tamen o istud inseri aliquando possit, ut in εὑρεσιολογία pro εὑρεσιλογία, supra. Sane infra, pag. 119 eodem iterum modo scriptum reperitur.

que cum excipienda, tum ad extremum in herbam et culmum educenda continetur. Neque enim ex eo quod ipse κῆρας, hoc est animas, quas devoret, habeat κύων, id est canis, appellatur, sed παρὰ τὸ κυεῖν, hoc est a feto gravidoque terræ utero, cui progignendi vim Pluto suppeditat, cum Proserpinam rapit. Quin etiam Attis et Adonis aliquam habent cum iisdem frugibus proportionem. Et Attis quidem cum iis floribus comparatur, qui primo vere cum excludantur, necdum integro maturoque fructu decidunt. Id quod in causa fuit, cur exsectum illum dicerent, quo fructus eos designarent qui nondum vis seminalis essent maturitatem assecuti. Adonis autem maturarum frugum messem repræsentat. Jam Silenus spiritalis motus symbolum est, qui et ipse non parum universo conducit; et quidem ornatus capitis floribus ac splendore conspicuus, cœlestem conversionem; cæsaries vero ad partes ejusdem inferiores usque promissa, terrestri similem aeris crassitudinem utcunque adumbrat. Et quoniam vis præterea divinandi quædam inerat, Themin ipsa nominarunt, quasi singulis τὰ τεθειμένα, hoc est res fato constitutas eventurasque prænuntiet. Atque hunc in modum vim illam terræ tot symbolorum varietate explicatam venerantur; ac virginis quidem Vestæque nomine, quatenus ea centrum universi complectitur; parentis, quatenus animantibus alimenta suppeditat; Opis, quatenus lapides generat, montibusque prominet; Cereris, quatenus virentia germina procreat; ad extremum Themidis, quatenus fundendis oraculis usui est. Vim autem seminis, quod ipsius in gremium effunditur, in Priapi speciem effinxere, sic tamen ut quod siccis frugibus producendis aptum esset, Proserpinam, quod vero ad humidiores arborumque fetus pertineret, Bacchum appellarent. Sic igitur Proserpina quidem sementis tempore a Plutone, hoc est a sole sub terras commeante rapitur; Bacchus autem cum germinare incipit, idque pro qualitatibus iis, quibus illa vis afficitur, quæ tenerior adhuc, tametsi ad fructus excellentis productionem idonea, sub terra delitescit: tum vero suam ei virtuti commodat operam, quæ ut floribus excludendis præest, Attis symbolo; ut autem maturarum frugum messi, Adonis nomine adumbratur. Præterea vis illa spiritalis, quæ universa permeat, Sileni; quæ vero cunctis paulatim educendis ac magis magisque proferendis continetur, Bacchantis **111** in speciem conformatur: quemadmodum etiam impetus, qui ad Venerem exstimulat, Satyrorum effigie solet exhiberi. Atque hæc symbola sunt, quibus terræ vis insita declaratur. » Hactenus ergo Porphyrius, quæ mihi brevius quidem, at necessario tamen commemoranda duxi, ne quid speciosæ philosophorum istorum doctrinæ nos lateat. Habemus enim vero, ex nostri hujus interpretis explicatione, Proserpinam quidem fructuum eorum vim nativam esse, qui jacto semine, Bacchum autem eorum, qui ex plantis oriuntur: ver-

A γειν. Διὰ δὴ πάντων τούτων ἡ περὶ γῆν δύναμις, ἐξηγήσεως τυχοῦσα, θρησκεύεται· ὡς μὲν παρθένος καὶ Ἑστία, ἡ κεντροφόρος· ὡς δὲ τοκὰς, ἡ τροφός· ὡς δὲ Ῥέα, ἡ πετροποιὸς, καὶ ὄρειος· ὡς δὲ Δημήτηρ, ἡ χλοηφόρος· ὡς δὲ Θέμις, ἡ χρησμῳδὸς, τοῦ εἰς αὐτὴν κατιόντος σπερματικοῦ λόγου εἰς τὸν Πρίαπον ἐκτετυπωμένου· οὗ τὸ μὲν περὶ τοὺς ξηροὺς καρποὺς Κόρη, τὸ δὲ κατὰ τοὺς ὑγροὺς καὶ τὰ ἀκρόδρυα Διόνυσος καλεῖται· τῆς μὲν Κόρης ὑπὸ Πλούτωνος τοῦ ὑπὸ Γῆν ἰόντος Ἡλίου ἁρπαζομένης κατὰ τὸν σπόρον· τοῦ δὲ Διονύσου κατὰ τὰ πάθη τῆς δυνάμεως ὑπὸ γῆν μὲν νεωτέρας καὶ καλλιγόνης βλαστάνειν ἀρχομένου, ἐπιμάχου δὲ τῆς κατὰ τὴν ἄνθην δυνάμεως σύμβολον τὸν Ἄττιν ἐχούσης· τῆς δὲ κατὰ τὴν τελεσιουργίαν ἐκτομὴν τὸν Ἄδωνιν· καὶ τῆς μὲν πνευματικῆς διὰ B πάντων δυνάμεως ὡς εἰς Σειληνὸν ἀναπλαττομένης, τῆς δὲ εἰς ἔκτασιν ἀπ' αὐτῶν παραγωγῆς, εἰς Βάκχην· ὥσπερ ἂν τῆς εἰς τὰ ἀφροδίσια ἐρεθιζούσης ὁρμῆς, διὰ τῶν Σατύρων. Διὰ δὴ τούτων τῶν συμβόλων ἡ περίγειος ἐκκαλύπτεται δύναμις. » Τοσαῦτα μὲν οὖν καὶ τάδε, ἃ καὶ ἀναγκαίως ἐπιτεμόμενος παρατέθειμαι, εἰς τὸ μὴ ἀγνοεῖν ἡμᾶς τὰ σεμνὰ τῶν φιλοσόφων. Οὕτω τοιγαροῦν κατὰ τὰ ἀποδεδομένα, Κόρη μὲν ἡ τῶν σπορίμων, Διόνυσος δὲ ἡ τῶν ἀκροδρύων δύναμις· καὶ τῶν μὲν ἐαρινῶν ἀνθῶν ὁ Ἄττις, τῶν δὲ τελείων καρπῶν ὁ Ἄδωνις σύμβολον. Τί δὴ οὖν χρὴ ταῦτα θεοποιεῖν, εἰς τροφὰς σωμάτων τῶν ἐπὶ γῆς ζώων πρὸς τοῦ τῶν ὅλων Θεοῦ πεποιημένα; Τί δὲ θρησκεύειν τὴν περίγειον δύναμιν προσῆκόν C ἐστιν ἡμῖν, οἷς φύσις ἐστὶ ψυχῆς οὐρανία, λογική τε καὶ ἀθάνατος παρὰ τοῦ παμβασιλέως τῶν ὅλων Θεοῦ, διανοίας ὄμμασι κεκαθαρμένοις θεωρητική; Τὸν δὲ Σειληνὸν ἀκούων τὴν πνευματικὴν εἶναι κίνησιν, καὶ τὴν διήκουσαν διὰ πάντων δύναμιν, τοτὲ μὲν τὴν οὐράνιον περιφορὰν διὰ τῆς κεφαλῆς ἐπιδεικνύμενον, τοτὲ δὲ τὴν περὶ τὸν ἀέρα παχύτητα διὰ τῆς λασίας κόμης τοῦ γενείου· πῶς ἄν τις ἀνάσχοιτο τοῦτον μὲν ὁρῶν οὐδεμιᾶς ἠξιωμένον σεβασμίου τιμῆς, ὃν ἐχρῆν πρὸ τῶν πάντων θεοποιεῖν, Ἄδωνιν δὲ καὶ Διόνυσον, τοὺς καρποὺς δηλαδὴ καὶ τὰ ἀκρόδρυα, θεοποιουμένους; Τίς δ' ἂν ὑπομείνειε σεμνολογουμένους ἀκούων Σατύρους καὶ Βάκχας, τὰ ἐν ἀνθρώποις αἰσχρὰ καὶ ἀκόλαστα πάθη; εἰ δὴ οἱ μὲν ἐδήλουν τὰς εἰς τὰ ἀφροδίσια ἐρεθιζούσας ὁρμὰς οἱ D Σάτυροι, αἱ δὲ Βάκχαι τὰς εἰς ἔκτασιν τῶν περὶ ταῦτα συμβαινούσας παραγωγάς. Καὶ τί δεῖ κατὰ μέρος ἕκαστον ἀπελέγχειν, ἐπιδραμεῖν δέον ὡς ἂν μηδὲν ἡμᾶς τῶν ἀπορρήτων λανθάνῃ, καὶ τὴν τῶν ἑξῆς ἐπιτεμέσθαι φυσιολογίαν; ἣν ἐκτέθειται ὁ δηλωθεὶς συγγραφεὺς, τόνδε ἐπεξιὼν τὸν τρόπον· « Τὴν δὲ ὑδροποιὸν ὅλην δύναμιν Ὠκεανὸν προσεῖπον, τὸ σύμβολον αὐτῆς Τηθὺν ὀνομάσαντες· τῆς δὲ ὅλης, ἡ μὲν τῶν ποτίμων πεποιημένη Ἀχελῷος αὐτοῖς κέκληται, ἡ δὲ τῶν θαλασσίων Ποσειδῶν πάλιν τῆς θαλασσοποιοῦ, καθὸ γεννητικὴ, Ἀμφιτρίτης οὔσης. Καὶ αἱ μὲν τῶν γλυκέων ὑδάτων μερικαὶ δυνάμεις Νύμφαι, αἱ δὲ τῶν θαλασσίων Νηρεΐδες κέκληνται. Τοῦ δ' αὖ πυρὸς τὴν δύναμιν προσειπόντες Ἥφαιστον, ἀνθρωποειδὲς μὲν αὐτοῦ τὸ ἄγαλμα πεποιήκασι

πῖλον δὲ περιέθεσαν κυάνεον, τῆς οὐρανίου σύμβολον περιφορᾶς, ἔνθα τοῦ πυρός ἐστι τὸ ἀρχοειδές τε καὶ ἀκραιφνέστατον. Τὸ δὲ εἰς γῆν κατενεχθὲν ἐξ οὐρανοῦ πῦρ ἀτονώτερον, δεόμενόν τε στηρίγματος καὶ βάσεως τῆς ἐφ' ὕλης· διὸ χωλεύει, ὕλης δεόμενον εἰς ὑπέρεισμα. Καὶ ἡλίου δὲ τὴν τοιάνδε δύναμιν ὑπολαβόντες, Ἀπόλλωνα προσεῖπον, ἀπὸ τῆς τῶν ἀκτίνων αὐτοῦ πάλσεως. Ἐννέα δὲ ἐπᾴδουσαι (90) αὐτῷ Μοῦσαι, ἥ τε ὑποσελήνιος σφαῖρα, καὶ αἱ ἑπτὰ τῶν πλανητῶν μία (90*), καὶ ἡ μία τῆς ἀπλανοῦς. Περιέθεσαν δὲ αὐτῷ τὴν δάφνην, τοῦτο μὲν ὅτι πυρὸς πλῆρες τὸ φυτὸν, καὶ διὰ τοῦτο ἀπεχθὲς δαίμοσι, τοῦτο δὲ ὅτι λάλον καιόμενον, εἰς παράστασιν τοῦ προφητεύειν τὸν θεόν. Καθὸ δὲ ἀπαλεξίκακός ἐστι τῶν ἐπιγείων ὁ ἥλιος, Ἡρακλέα (91) αὐτὸν προσεῖπον, ἐκ τοῦ κλᾶσθαι αὐτὸν πρὸς τὸν ἀέρα, ἀπ' ἀνατολῆς εἰς δύσιν ἰόντα. Δώδεκα δ' ἄθλους ἐκμοχθεῖν ἐμυθοποίησαν, τῆς κατὰ τὸν οὐρανὸν διαιρέσεως τῶν ζωδίων τὸ σύμβολον ἐπιφημίσαντες. Ῥόπαλον δὲ αὐτῷ καὶ λεοντῆν περιέθεσαν, τὸ μὲν τῆς ἀνωμαλίας μήνυμα, τὸ δὲ τῆς κατὰ τὸ ζώδιον ἐμφανιστικὸν ἰσχύος. Τῆς δὲ σωστικῆς (92) αὐτοῦ δυνάμεως Ἀσκληπιὸς τὸ σύμβολον· ᾧ τὸ μὲν βάκτρον δεδώκασι, τῆς τῶν καμνόντων ὑπερείσεως καὶ ἀναστάσεως· ὁ δὲ ὄφις περισπείρεται τῆς περὶ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν σωτηρίας φέρων σημεῖον· (καὶ μὴν ὑφιστάντες ἡμῖν τὸν κόσμον οἱ φυσικοὶ, τὰ περὶ τὴν γῆν ἰλυσπώμενα τῶν ζώων, τῆς παχύτητος καὶ γεώδους ᾐτιάσαντο οὐσίας·) πνευματικώτατον γὰρ τὸ ζῶόν ἐστι, καὶ τὴν ἀσθένειαν τοῦ σώματος ἀποδύεται· δοκεῖ δὲ καὶ ἰατρικώτατον εἶναι· τῆς γὰρ ὀξυδορκίας εὗρε τὸ φάρμακον, καὶ μυθεύεται τῆς ἀναβιώσεως εἰδέναι τινὰ βοτάνην. Τῆς δ' αὖ χορευτικῆς τε καὶ ἐγκυκλίου κινήσεως, καθ' ἣν τοὺς καρποὺς πεπαίνει ἡ πυρὸς δύναμις, Διόνυσος (93) κέκληται ἑτέρως, ἢ τῶν ὑγροποιῶν καρπῶν δύναμις, ἢ παρὰ τὸ περιδινεῖν, ἢ διανύειν τὸν ἥλιον τὴν κατὰ τὸν οὐρανὸν περιφοράν· ᾗ δὲ περὶ τὰς ὥρας τοῦ κόσμου περιπολεῖ, καὶ χρόνων ἐστὶ ποιητικὸς, καὶ καιρῶν ὁ ἥλιος, Ὧρος κατὰ τοῦτο κέκληται· τῆς δ' αὖ γεωργικῆς αὐτοῦ δυνάμεως, καθ' ἣν αἱ δόσεις τοῦ πλούτου, σύμβολον ὁ Πλούτων. Ὁμοίως μέντοι καὶ τὴν φθαρτικὴν ἔχει δύναμιν, διὸ τῷ Πλούτωνι συνοικίζουσι τὸν Σάραπιν· τοῦ μὲν δεδυκότος ὑπὸ

norum item flosculorum Attin, non secus ac maturarum frugum Adonim symbolum exsistere. Quorsum ergo rebus iis divinitas affingatur, quas universi conditor moderatorque Deus alendis iis, quæ in terra versantur, animantibus procreavit? Aut quomodo vim terrestrem venerari nos deceat, qui animum sortiti sumus natura cœlestem, ratione præditum, immortalem, atque ejusmodi, qui Deum ipsum universorum regem perpurgatis intelligentiæ oculis contemplari possit? Deinde, qui Silenum audiat spiritalem esse motum, vimque omnia pervadentem, eumque modo capite cœlestium orbium conversionem, modo hispidiore ac densiore barba crassitudinem aeris ostendere; fieri ne possit, uti æquo animo ferat eum absque omni religioso cultu indigne præteriri, quem relictis omnibus Deum habere oportebat, Adonim autem atque Bacchum, fruges scilicet arborumque fetus divinis honoribus consecrari? Præterea quisquam ne audire sine aurium offensione possit, satyros et bacchas, fœdarum effrenatarumque hominis libidinum nominibus ad aliquam honestatis et gravitatis speciem explicari? Satyri enim, inquit, impetus illos, qui ad venerem stimulant, bacchæ vero fieri solitam partium earum, quibus veneri indulgetur, extensionem referebant. Sed enim, quid attinet singulis istis seorsum refellendis immorari, cum satius utique fuerit, ne quid nos ex arcanis reconditisque mysteriis fugiat, naturalem eorum, quæ postea sequuntur, a citato scriptore allatam expositionem percurrere breviter, et in compendium summamque colligere? Sic ergo prosequitur: « Vim autem aquas efficiendi universam, Oceanum, ejusdemque symbolum Thetyn nominarunt; ita quidem, ut quæ ad bibendum faciles et opportunas elaborat, Achelous; quæ marinas, Neptunus: eademque vis, quatenus ad generationem **112** apta est, Amphitrite habeatur. Ac singulares quidem aquarum dulcium virtutes nymphæ, marinarum autem, Nereides appellantur. Porro vim ignis Vulcani nomine expresserunt, ejusque simulacro hominis in speciem configurato cæruleum pileum indiderunt, quo cœlestem illam conversionem denotarent, ubi primige-

(90) *Ἐννέα δὲ ἐπᾴδουσαι*, etc. Plutarch. *Sympos.* lib. VIII, quæst. 14, multa de novenario Musarum numero, ubi etiam hæc, Porphyrianis minus aliena: Μοῦσαι δέ εἰσιν (*f.* ἔνεισιν) ὀκτὼ σφαίραις· μία δὲ τὸν περὶ γῆν εἴλαχε τόπον. Tum cœlestibus id muneris attribuit, ut πλανωμένων ἄστρων πρὸς τὰ ἀπλανῆ, καὶ πρὸς ἄλληλα συνέχωσιν ἁρμονίαν. Nonæ autem illi, ut hominibus, quantum capere possint, χαρίτων, καὶ ῥυθμοῦ, καὶ ἁρμονίας ἐνδιδοίη, διὰ λόγου καὶ ᾠδῆς· πειθὼ πολιτικῆς καὶ κοινωνητικῆς συνεργὸν ἐπάγουσα, παραμυθουμένην καὶ κηλοῦσαν ἡμῶν τὸ ταραχῶδες, καὶ τὸ πλανώμενον ὥσπερ ἐξ ἐνοδίας ἀνακαλουμένην ἐπιεικῶς, καὶ καθιστᾶσαν· male enim καθιστᾶσα.

(90*) Forte delendum μία. EDIT.

(91) *Ἡρακλέα*. Macrob. *Saturnal.* lib. I, cap. 20, hac de re pluribus, aliunde tamen Herculis etymologiam arcessens. *Heracles enim*, inquit ille, *quid aliud est, nisi Heras*, id est *Aeris, decus*, id est *gloria? quæ porro alia gloria est, nisi solis illuminatio?* etc. Hanc notationem, vulgarem licet atque contritam, *Etymologicon magnum* repudiat; sed minus recte, ni fallor. Alias tamen complures affert non minus exquisitas, in quibus præcipuæ duæ: altera, ut dictus sit *παρὰ τὴν ἔραν*, καὶ τὸ *κλέος* quasi ἐν τῇ γῇ ἔνδοξος· altera *παρὰ τὸ ἦρα*, καὶ τὸ *κλέος*, juxta illud Phœbi oraculum:

Ἡρακλείαν (*f.* *Ἡρακλῆ*) *δέ σε Φοῖβος ἐπώνυμον ἐξονομάζει.*
Ἦρα γὰρ ἀνθρώποισι φέρων, κλέος ἄφθιτον ἕξεις.

Ἦρα φέρειν, ἀντὶ τοῦ, χαρίζεσθαι, notum ex Homero ejusque interprete Eustathio.

(92) *Τῆς δὲ σωστικῆς*. Macrob. lib. I *Saturn.*, cap. 20, multa in hanc sententiam.

(93) *Διόνυσος*. Vide eumdem Macrob. eodem lib., c. 18, ubi hanc in rem Orphei loca duo profert admodum insignia. Prior est:

. . . *Διόνυσος δ' ἐπεκλήθη,*
Οὕνεκα δινεῖται κατ' ἀπείρονα μακρὸν Ὄλυμπον.

Posterior, multa ex Bacchi ornamentis et insignibus, eidem Soli κατ' ἀλληγορίαν attribuit.

nius et ab omni fæce purissimus ignis domicilium suum collocavit. Nam qui e cœlo delatus in terras ignis est, quod propter majorem imbecillitatem materiæ quasi firmamento indigeat, claudicanti similis effingitur: cum autem ejusmodi quoque aliquam solis esse vim putarent, Apollinem ipsum nominarunt, a tremula radiorum ejus vibratione, quam πάλσιν Græci dicunt. Ac novem quidem Musæ, illi accinentes, sphæram luna inferiorem, cum septem planetarum orbibus, unoque præterea omnis erroris experte repræsentant. Laurum vero eidem consecrarunt, partim quod igne abundet hoc plantæ genus, eoque dæmonibus exosum infestumque sit; partim quod, dum uritur, vocale sit, eoque futura prædicendi vim huic deo inesse significet. Eumdem, quatenus ab iis, qui in terris agunt, incommoda calamitatesque depellit, quasi dum ab ortu in occasum progreditur, κλᾶσθαι πρὸς ἀέρα, hoc est ad aerem frangi videatur, Ἡρακλέα Herculem appellarunt; quem etiam duodecim certaminum labore defunctum esse fabulantur, cœlestis orbis in duodecim signa divisionem hoc symbolo declarare cupientes. Flavam ipsi leonisque pellem attribuunt, ut altera motus inæqualitatem, altera vim solis in leonis signo maxime dominantem exhibeant. Jam virtutem illius salutarem per Æsculapium expressam voluere, eique baculum in manum dederunt, scilicet quo laborantes sui cum sustentandi, tum etiam erigendi gratia uterentur. Serpens autem eidem circumvolutus corporis salutem significat (enim vero physici illi, qui nobis mundi hujus molitionem tradiderunt, quod circa terram aliquæ sese volvendo trahant animantes, in crassiorem illarum terrestremque naturam ejus rei causam contulerunt), quod hoc animantis genus et spiritu præ cæteris abundet, et corporis imbecillitatem exuat. Quin etiam præcipuo quodam et singulari ad medicinam instinctu ferri videtur, quippe qui non tantum acuendo vi sui medicamentum repererit, sed etiam herbam aliquam, ut fabulæ perhibent, revocandæ vitæ perutilem noverit. At vero propter motionem illam circularem ac saltationi persimilem, qua vis ignea fructibus maturitatem affert, **113** Dionysius longe alia ratione quam fructuum humidiorum vis, nuncupatur, quia sol aut περιδινεῖ, hoc est in orbem circumagit, aut cœlestem conversionem διανύει, conficit. Idem, quatenus per singulas inferioris mundi ὥρας, hoc est, tempestates suo motu circumfertur, statasque anni vicissitudines, efficit, Horus propterea nominatur. Vis autem ejus, quam in agrorum cultura promit, quaque πλοῦτον divitias opesque conciliat, Pluto symbolum est. Sed quoniam ipse vim etiam corrumpendi habet, Plutoni Serapidem adjunxerunt: ac luminis quidem sub terram subeuntes vestem purpuream; inferioris autem in Manes principatus, sceptrum summa parte mutilum; ejus denique in occultam latentemque plagam secessus peculiarem manus compositionem symbolum esse voluerunt. At Cerbero tria capita tribuuntur, quibus tres solis in cœlo regiones, ortus, meridies, et occasus denotentur. Jam vero lunam Ἄρτεμιν, hoc est Dianam, quasi ἀερότομιν, aerem secantem, venerationis gratia nuncuparunt. Ac partui quidem, tametsi virgo, Diana præest, quod novilunio vis quædam insit, quæ pariendi facultatem afferat.

A γῆν φωτὸς τὸν πορφυροῦν χιτῶνα ποιούμενοι σύμβολον, τὸ δὲ ἠκρωτηριασμένον σκῆπτρον τῆς κάτω δυνάμεως, τό τε σχῆμα τῆς χειρὸς τοῦ μεταχωρεῖν εἰς τὸ ἀφανές. Ὁ δὲ Κέρβερος τρικέφαλος μὲν, ὅτι τρεῖς αἱ ἄνω χῶραι ἡλίου, ἀνατολὴ, μεσημβρία, δύσις. Τὴν δὲ σελήνην, παρὰ τὸ σέβας ὑπολαβόντες, Ἄρτεμιν προσηγόρευσαν, οἷον ἀερότομιν. Λοχία τε ἡ Ἄρτεμις, καίπερ οὖσα παρθένος, ὅτι ἡ τῆς νουμηνίας δύναμις προσθετικὴ εἰς τὸ τίκτειν. Ὅπερ δὲ Ἀπόλλων ἐν ἡλίῳ, τοῦτο Ἀθηνᾶ ἐν σελήνῃ· ἔστι γὰρ τῆς φρονήσεως σύμβολον, Ἀθηνᾶ τις οὖσα. Ἑκάτη δὲ ἡ σελήνη πάλιν, τῆς περὶ αὐτὴν μετασχηματίσεως, καὶ κατὰ τοὺς σχηματισμοὺς δυνάμεως. Διὸ τρίμορφος ἡ δύναμις, τῆς μὲν νουμηνίας φέρουσα τὴν λευχείμονα καὶ χρυσοσάνδαλον, καὶ τὰς λαμπάδας ἡμμένας· ὁ δὲ κά-
B λαθος, ὃν ἐπὶ τοῖς μετεώροις φέρει, τῆς τῶν καρπῶν κατεργασίας, οὓς ἀνατρέφει κατὰ τὴν τοῦ φωτὸς παραύξησιν· τῆς δ' αὖ πανσελήνου ἡ χαλκοσάνδαλος σύμβολον. Ἢ καὶ ἐκ μὲν τοῦ κλάδου τῆς δάφνης λάβοι ἄν τις αὐτοῖς [a] τὸ ἔμπυρον, ἐκ δὲ τοῦ μήκωνος τὸ γόνιμον, καὶ τὸ πλῆθος τῶν εἰσοικιζομένων εἰς αὐτὴν ψυχῶν, ὥσπερ εἰς πόλιν, ὅτι πόλεως ὁ μήκων σύμβολον. Τόξον δὲ φέρει καθάπερ ἡ Ἄρτεμις διὰ τὴν τῶν ὠδίνων ὀξύτητα. Πάλιν δ' αὖ αἱ Μοῖραι ἐπὶ τὰς δυνάμεις αὐτῆς ἀναφέρονται· ἡ μὲν Κλωθὼ ἐπὶ τὴν γεννητικὴν, Λάχεσις δὲ κατὰ τὴν θρεπτικὴν, Ἄτροπος δὲ ἡ κατὰ τὸ ἀπαραίτητον τοῦ θεοῦ. Συνοικίζουσι δὲ αὐτῇ καὶ τὴν τῶν καρπῶν γεννητικὴν δύναμιν, ἥπερ ἐστὶ Δημήτηρ, δύναμιν ἐμποιοῦσαν
C αὐτῇ. Καὶ ἔστι συνεκτικὴ τῆς Κόρης ἡ σελήνη. Προσοικίζουσι δὲ καὶ τὸν Διόνυσον διά τε τὴν τῶν κεράτων ἔκφυσιν καὶ διὰ τὸν τῶν νεφῶν τόπον τὸν ὑποκείμενον τοῖς κάτω μέρεσι. Τὴν δὲ τοῦ Κρόνου δύναμιν νωχελῆ καὶ βραδεῖαν καὶ ψυχρὰν κατεῖδον, διὸ τὴν τοῦ χρόνου δύναμιν αὐτῷ προσανέθεσαν· ἀποτυποῦσί τε αὐτὸν ἑστῶτα, πολιὸν πρὸς ἔμφασιν τοῦ γηράσκειν τὸν χρόνον· τῶν δὲ καιρῶν σύμβολα οἱ Κούρητες, τὸν Κρόνον βουκολοῦντες, ὅτι διὰ τῶν καιρῶν ὁ χρόνος παροδεύει. Τῶν δὲ Ὡρῶν, αἱ μὲν ὀλυμπιάδες εἰσὶ τοῦ ἡλίου, αἳ καὶ ἀνοίγουσι τὰς κατὰ τὸν ἀέρα πύλας, αἱ δὲ ἐπιχθόνιοι τῆς Δήμητρος· καὶ κάλαθον ἔχουσι, τὸν μὲν τῶν ἀνθῶν σύμβολον τοῦ ἔαρος, τὸν δὲ τῶν σταχύων τοῦ θέρους. Τοῦ δὲ Ἄρεος τὴν δύναμιν καταλαβόντες διάπυρον, πολέμων
D ποιητικὴν καὶ αἱματουργὸν, βλάπτειν τε καὶ ὠφελεῖν δυναμένην ἐποίησαν. Τὸν δὲ τῆς Ἀφροδίτης ἀστέρα θεωρήσαντες γενεσιουργὸν, ἐπιθυμίας τε καὶ γονῆς αἴτιον, γυναῖκα μὲν ἀνέπλασαν διὰ τὴν γένεσιν, ὡραίαν δὲ, ὅτι καὶ Ἕσπερος,

[a] Ισ αὐτῆς.

Quod autem in sole Apollo, hoc ipsum Minerva in luna est, quod illa prudentiæ symbolum instar cujusdam Minervæ sit. Eamdem rursum Hecaten nominant, ob formæ, quam in ea cernimus, varietatem, cui vis etiam diversa respondeat. Itaque sic ea vis triplici forma figuraque distinguitur, ut novilunium quidem alba veste, aureis sandaliis, facibusque succensis repræsentet; calathus autem is, quem ipsa gestat, ubi altiorem in locum subvecta jam est, frugum maturitatis, quam iis circa luminis incrementum alendis efficit; æreus denique sandaliorum color plenilunii symbolum habeatur. Nam lauri quidem ramum, speciem ejus igneam, papaver autem, cum ejusdem fecunditatem, tum vero animorum, qui eam velut urbem aliquam incolunt, multitudinem interpretari commode possis: urbis enim symbolum papaver est. Eadem arcum ut Diana ferre solet, quo acutissimi partus dolores adumbrantur. Quinetiam Parcæ ad vim illius multiplicem referuntur. Nam Clotho ad generandi, Lachesis ad alendi vim pertinet, Atropos denique inexorabile hujus deæ numen significat. Præterea frugum educendarum vim ad lunam adjungunt, nempe Cererem, quæ novis ipsam viribus augeat; simulque Proserpinam a luna contineri volunt. **114** Bacchum etiam cum ea sede domicilioque conjungunt, partim ob cornuum eruptionem, partim ob nubium regionem inferioribus partibus subjacentem, ad id faciendum adducti. At vero Saturnum lentiore ac segniore vi eademque frigidiore præditum esse cum viderent, temporis vim assignandam ipsi et consecrandam putarunt, eoque imaginem illius stantem canamque finxerunt, ut proprium temporis senium indicarent. Et χαιρῶν quidem, hoc est occasionum varietatem Curetes Saturni nutritii repræsentant, quod per illam quasi occasionum vicissitudinem tempus incedere progredique videatur. Horarum autem aliæ cœlestes, et quædam solis administræ sunt, quippe quæ cœli portas reserent; terrestres aliæ, quæ Cereri tribuuntur, duplicisque generis calathos ferunt, alium floribus plenum, qui veris, alium spicis, qui æstatis symbolum sit. Quod vero Martis igneam esse vim intelligerent, eamdem ipsi concitandis bellis et cruori effundendo præesse, adeoque, plurimum vel detrimenti vel utilitatis afferre, dixerunt. Stellam autem Veneris cum efficiendæ generationi aptam, et cupiditatis seminisque causam esse animadverterent, eam mulieris quidem specie generationis exprimendæ gratia finxere, forma vero pereleganti, quod eadem Vesper quoque sit,

Ὃς κάλλιστος ἐν οὐρανῷ ἵσταται ἀστήρ.

Καὶ Ἔρωτα μὲν παρέστησαν διὰ τὴν ἐπιθυμίαν· σκέπειν δὲ μαστοὺς καὶ τὸ μόριον, ὅτι γονῆς αἰτία καὶ ἐκθρέψεως ἡ δύναμις. Ἔτι δὲ ἀπὸ θαλάττης, στοιχείου διύγρου καὶ θερμοῦ, καὶ πολλὰ κινουμένου, καὶ διὰ τὴν συγκίνησιν ἀφριῶντος, τὸ σπερματικὸν αἰνιττόμενοι. Τοῦ δὲ λόγου, τοῦ πάντων ποιητικοῦ τε καὶ ἑρμηνευτικοῦ, ὁ Ἑρμῆς παραστατικός. Ὁ δὲ ἐντεταμένος Ἑρμῆς δηλοῖ τὴν εὐτονίαν· δείκνυσι δὲ καὶ τὸν σπερματικὸν λόγον τὸν διήκοντα διὰ πάντων. Λοιπὸν δὲ σύνθετος λόγος, ὁ μὲν ἐν ἡλίῳ Ἑρμῆς· Ἑκάτη δὲ ὁ ἐν σελήνῃ· Ἑρμόπαν δὲ ὁ ἐν τῷ παντί· κατὰ πάντων γὰρ ὁ σπερματικὸς καὶ ποιητικός. Σύνθετος δὲ καὶ οἷον μιξέλλην, καὶ παρ' Αἰγυπτίοις ὁ Ἑρμάνουβις. Ἐπειδὴ [a] καὶ τῆς ἐρώσης ἦν δυνάμεως ὁ λόγος, ταύτης ὁ Ἔρως ὁ παραστατικός. Διὸ παῖς μὲν τοῦ Ἑρμοῦ ὁ Ἔρως, νήπιος δὲ διὰ τὰς αἰφνιδίους περὶ τὰς ἐπιθυμίας ἐμπτώσεις αὐτοῦ. Τοῦ δὲ παντὸς τὸν Πᾶνα σύμβολον ἔθεντο· τὰ μὲν κέρατα δόντες σύμβολα ἡλίου καὶ σελήνης, τὴν δὲ νεβρίδα τῶν κατ' οὐρανὸν ἀστέρων, ἢ τῆς τοῦ παντὸς ποικιλίας. » Καὶ τὰ μὲν Ἑλληνικὰ τοιαῦτα.

A ... *Qui stat in ætherio pulcherrimus orbe*.

Huic Amorem propter cupiditatem adjunxere. Eadem ubera partesque verecundiores tegit, quoniam iis præsertim fons seminis ac nutriendi vis et facultas continetur. Eam denique e mari exstitisse narrant, quod hujusmodi elementum ex humido calidoque temperatum perpetuo motu agitetur, eoque spumam egerat, qua vim seminalem adumbratam esse voluerunt. At Mercurius orationem exhibet, quæ nihil non efficit, nihil non illustrat explicando. Atque is erecto quidem et intento corporis statu cum vim orationis contentionemque repræsentat, tum vero seminalem quoque rationem ostendit cuncta permeantem. Cæterum quod ea sive oratio sive ratio compositum B quiddam sit, quam in sole collocant, Mercurium, quam in luna, Hecaten, quam in ipso denique universo Hermopan nominarunt; quod seminalis illa effectrixque ratio universa pervadat. Quinetiam ex duplici voce compositus est, et Graio veluti genere mixtus, is quem Hermanubin Ægyptii nominant. Et quoniam orationi amatoria vis quædam inest, ei repræsentandæ Cupidinem adhibuerunt. Itaque Mercurii quidem filius Cupido est, idemque pusio, propter repentinos illos impetus, qui varias in cupiditates præcipitem eum rapiunt. At extremum totius symbolum universi **115** Pana statuere, cui attributa cornua solem atque lunam, hinnuli vero pellis aut cœlestium siderum, aut universitatis hujus varietatem repræsentent. » Ac de Græcarum fabularum explicatione hactenus Porphyrius.

Τὰ δὲ τῶν Αἰγυπτίων πάλιν τοιαῦτά φησιν ἔχειν σύμβολα. Τὸν δημιουργὸν, ὃν Κνὴφ (94) οἱ Αἰγύπτιοι

Jam vero Ægyptiorum theologiam sequentibus notis adumbratam esse tradit. Effectricem illam

[a] *Ισ.* ἐπεὶ δέ.

(94) *Κνήφ*. Non *Ενεφ*, ut ut est apud Pierium. Affinis Hebræa vox כנף, id est *ala*; quæ præcipuum a Porphyrio numinis hujus insigne ponitur.

rationem, quæ ab ipsis Cneph appellari solet, humana specie configurant, colore cæruleo, eoque nigricante, cingulum ac sceptrum manu tenentem. Huic in capite regius ex penna galericulus est', quod ejusmodi ratio abdita fere obscuraque lateat, summoque inveniri labore vix possit, eademque vitæ fons ac regina cum sit, tum vero intelligente quodam ac spiritali motu cieatur, quem maxime penna illa in capite sita referat. Hunc porro deum ex ore ovum effudisse narrant, ex eoque satum alium esse Deum, qui ab iis Phtha, Vulcanus a Græcis nominetur. Ovum autem illud mundum interpretantur, eique numini ovem consecrarunt, quod veteres ad potum lacte uterentur. Ipsius vero mundi ejusmodi finxere simulacrum. Humanam similiter in speciem conformatum est, conjunctos inter se commissosque pedes habet, vestem multiplici colore textam, et ab humeris deorsum ad pedes usque promissam gestat, summoque capite sphæram auream sustinet: partim quod mundus sedem nunquam mutet, partim quod rotundam formam præ se ferat, partim etiam ut variam astrorum naturam adumbrarent. Iidem aliquando solem hominis cujusdam navigium crocodilo impositum conscendentis symbolo repræsentant: ac navigium quidem, institutum in humida mollique regione motum significat; crocodilus vero, aquam illam ad bibendum facilem, per quam sol feratur: itaque per humidum ac suavem aerem solis conversionem fieri declarare voluerunt. Telluris autem cum cœlestis, tum etiam terrenæ vim, Isin nuncuparunt, idque propter ἰσότητα, hoc est æqualitatem æquitatis omnis ac justitiæ fontem. Ac cœlestem quidem ipsi lunam, terrestrem vero, terram hanc, in qua degimus, frugumque parentem esse volunt. Cæterum Ægyptiorum Isis ea ipsa est, quam Cererem Græci vocant, quemadmodum qui a Græcis Proserpina Bacchusque nominantur, iidem apud Ægyptios Isis et Osiris appellari solent. Porro ut eadem Isis non modo fructibus iis, quos suo terra sinu complectitur, alimentum suppeditat, sed etiam novis eos incrementis auget, sic Osiris apud Ægyptios, vim ad fructus educendos potentem repræsentat, quam ipsi fletu lenire quodammodo et placare conantur, cum ea, partim **116** semente facienda, terræ sepulta visceribus evanescit, partim alendis corporibus nostris consumitur. Quanquam is quoque Nili efficacitatem virtutemque significat; hoc tamen discrimine, quod ubi terrenam ipsi tellurem denotare volunt, tum Osiridis nomine fructuum parens Terra intelligi debeat: ubi vero cœlestem, Nilum idem Osiris exhibeat, quem originem e cœlo ducere commemorant, eoque luctu similiter prosequuntur, quasi vim ejus certis deficientem et exhaustam intervallis conciliare sibi ac placare velint. Isis autem illa, cujus cum Osiride congressionem fabulæ celebrant, Ægyptia terra est, ac propterea cum æquari ipsa uterumque gestare, ac demum fructus procreare dicitur, tum etiam Isidis conjux, simulque frater ac filius Osiris esse perhibetur.

A προσαγορεύουσιν, ἀνθρωποειδῆ, τὴν δὲ χροιὰν ἐκ κυανοῦ μέλανος ἔχοντα, κρατοῦντα ζώνην καὶ σκῆπτρον· ἐπὶ δὲ τῆς κεφαλῆς πτερὸν βασίλειον περικείμενον, ὅτι λόγος δυσεύρετος καὶ κεκρυμμένος, καὶ οὐ φανὸς, καὶ ὅτι ζωοποιὸς, καὶ ὅτι βασιλεὺς, καὶ ὅτι νοερῶς κινεῖται· διὸ ἡ τοῦ πτεροῦ φύσις ἐν τῇ κεφαλῇ κεῖται. Τὸν δὲ θεὸν τοῦτον ἐκ τοῦ στόματος προΐεσθαί φασιν ᾠὸν, ἐξ οὗ γεννᾶσθαι θεὸν, ὃν αὐτοὶ προσαγορεύουσι Φθᾶ (95), οἱ δὲ Ἕλληνες Ἥφαιστον· ἑρμηνεύειν δὲ τὸ ᾠὸν τὸν κόσμον. Ἀφιέρωται δὲ τῷ θεῷ τούτῳ πρόβατον, διὰ τὸ τοὺς παλαιοὺς γαλακτοποτεῖν. Αὐτοῦ δὲ τοῦ κόσμου τὸ δείκελον τοιόνδε ἀνέπλασαν. Ἀνθρωποειδές ἐστιν ἄγαλμα, τοὺς μὲν πόδας συμβεβληκότας ἔχον, ἄνωθεν δὲ μέχρι ποδῶν ποικίλον ἱμάτιον περιβεβλημένον· ἐπὶ δὲ τῆς κεφαλῆς B σφαῖραν ἔχει χρυσῆν, διὰ τὸ μὴ μεταβαίνειν, καὶ διὰ τὴν τῶν ἄστρων ποικίλην φύσιν (96), καὶ ὅτι σφαιροειδὴς ὁ κόσμος. Ἥλιον δὲ (97) σημαίνουσι ποτὲ μὲν δι' ἀνθρώπου ἐπιβεβηκότος πλοίου, ἐπὶ κροκοδείλου κειμένου. Δηλοῖ δὲ τὸ μὲν πλοῖον τὴν ἐν ὑγρῷ κίνησιν· ὁ δὲ κροκόδειλος πότιμον ὕδωρ, ἐν ᾧ φέρεται ὁ ἥλιος. Ἐσημαίνετο τοίνυν ὁ ἥλιος δι' ἀέρος ὑγροῦ καὶ γλυκέος τὴν περιπόλησιν ποιεῖσθαι. Τῆς δὲ οὐρανίας γῆς καὶ τῆς χθονίας τὴν δύναμιν Ἶσιν προσεῖπον διὰ τὴν ἰσότητα, ἀφ' ἧς τὸ δίκαιον· οὐρανίαν δὲ τὴν σελήνην, χθονίαν δὲ καὶ γῆν καρποφόρον, ἐν ᾗ κατοικοῦμεν, λέγουσι. Τὸ δὲ αὐτὸ δύναται Δημήτηρ παρ' Ἕλλησι, καὶ Ἶσις παρ' Αἰγυπτίοις. Καὶ πάλιν Κόρη παρ' Ἕλλησι καὶ ιόνυσος, καὶ Ἶσις καὶ Ὄσιρις C παρ' Αἰγυπτίοις. Αὕτη δὲ τρέφουσα καὶ αἰροῦσα [a] τὰ ἐπὶ γῆς· ὁ δὲ Ὄσιρις παρ' Αἰγυπτίοις τὴν κάρπιμον παρίστησι δύναμιν, ἣν θρήνοις ἀπομειλίσσονται εἰς γῆν ἀφανιζομένην ἐν τῷ σπόρῳ, καὶ ὑφ' ἡμῶν καταναλισκομένην εἰς τὰς τροφάς. Λαμβάνεται δὲ καὶ ἀντὶ τῆς ποταμίας τοῦ Νείλου δυνάμεως· ἀλλ' ὅταν μὲν τὴν χθονίαν γῆν σημαίνωσιν, Ὄσιρις ἡ κάρπιμος λαμβάνεται δύναμις· ὅταν δὲ τὴν οὐρανίαν, Ὄσιρίς ἐστιν ὁ Νεῖλος, ὃν ἐξ οὐρανοῦ καταφέρεσθαι οἴονται· πενθοῦσι δὲ καὶ τοῦτον, ἀπομειλισσόμενοι τὴν δύναμιν λήγουσαν καὶ ἀναλισκομένην. Ἡ δὲ ἐν τοῖς μύθοις μισγομένη τῷ Ὀσίριδι Ἶσις ἡ Αἰγυπτία ἐστὶ γῆ· διόπερ ἰσοῦται, καὶ κυεῖ, καὶ ποιεῖ τοὺς καρποὺς, διὸ ἀνὴρ τῆς Ἴσιδος Ὄσιρις, D καὶ ἀδελφὸς, καὶ υἱὸς παραδέδοται.

[a] *Ισ.* αἴρουσα.

(95) *Φθᾶ*. Ergo, qui Phœnicibus lib. I, tit. 10, pag. 35, *Chrysor* dicebatur, Ægyptiis *Phtha*, dictus est Vulcanus. Hebræa vox פתח, hoc est *aperire*, aut *solvere*, satis, opinor, et cum Ægyptiaca, et cum ignis vi atque natura plane διαλυτικῇ convenit.

(96) *Φύσιν*. Mont., θέσιν, melius ut videtur.

(97) *Ἥλιον δέ*. Geminus est ille Clement. Alex. locus. *Strom.* V, aliqua tamen ex parte dissimilis. Αἰγυπτίων, inquit, οἱ μὲν ἐπὶ πλοίου, οἱ δὲ ἐπὶ κροκοδείλου τὸν ἥλιον δεικνύουσι. Σημαίνουσι δὲ, ὅτι ὁ ἥλιος δι' ἀέρος γλυκεροῦ καὶ ὑγροῦ τὴν πορείαν ποιούμενος, γεννᾷ τὸν χρόνον, ὃν αἰνίσσεται ὁ κροκόδειλος διά τινα ἄλλην ἱερατικὴν ἱστορίαν. Cæterum τὸ ποτὲ μέν, lin. sequent. prorsus ἀναπόδοτον est

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

Περὶ τοῦ κατὰ τὴν Ἐλεφαντίνην ἀγάλματος.

Κατὰ δὲ τὴν Ἐλεφαντίνην πόλιν (98) τετίμηται ἄγαλμα, πεπλασμένον μὲν, ἀλλ' [a] ἀνδρείκελον καὶ καθήμενον, κυανοῦν τε τὴν χροιάν, κεφαλὴν δὲ κριοῦ κεκτημένον, καὶ βασίλειον, κέρατα τράγεια ἔχον, οἷς ἔπεστι κύκλος δισκοειδής. Κάθηται δὲ, παρακειμένου κεραμέου ἀγγείου, ἐφ' οὗ ἄνθρωπον ἀναπλάσσειν. Δηλοῖ δὲ ἀπὸ μὲν τοῦ κριοῦ πρόσωπον ἔχειν καὶ αἰγὸς κέρατα, τὴν ἐν Κριῷ σύνοδον ἡλίου καὶ σελήνης· τὸ δὲ ἐκ κυανοῦ χρῶμα, ὅτι ὑδραγωγὸς ἐν συνόδῳ ἡ σελήνη. Τὸ δὲ δεύτερον φῶς τῆς σελήνης ἐν Ἀπόλλωνος πόλει καθιέρωται· ἔστι δὲ τούτου σύμβολον ἱερακοπρόσωπος ἄνθρωπος, ζιβύνῃ χειρούμενος Τυφῶνα, ἱπποποτάμῳ (99) εἰκασμένον. Λευκὸν δὲ τῇ χρόᾳ τὸ ἄγαλμα, τῆς μὲν λευκότητος τὸ φωτίζεσθαι τὴν σελήνην παραστησάσης, τοῦ δὲ ἱερακείου προσώπου, τὸ ἀφ' ἡλίου φωτίζεσθαι, καὶ πνεῦμα λαμβάνειν· τὸν γὰρ ἱέρακα ἡλίῳ ἀφιεροῦσι· φωτὸς δὲ καὶ πνεύματος ἱέραξ αὐτοῖς σύμβολον διά τε τὴν ὀξυκινησίαν, καὶ τὸ πρὸς ὕψος ἀνατρέχειν, ἔνθα τὸ φῶς. Ὁ δὲ ἱπποπόταμος τὸν δυτικὸν δηλοῖ πόλον, παρὰ τὸ καταπίνειν εἰς ἑαυτὸν τοὺς περιπολοῦντας (1). Θεὸς δὲ τιμᾶται ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ὁ Ὧρος. Ἡ δὲ τῆς Εἰληθυίας πόλις τὸ τρίτον φῶς θεραπεύει. Τὸ δὲ ξόανον τετύπωται εἰς γῦπα πετόμενον, ἧς τὸ πτέρωμα ἐκ σπουδαίων συνέστηκε λίθων. Σημαίνει δὲ τὸ μὲν γυποειδὲς αὐτῆς τὴν γεννητικὴν πνευμάτων σελήνην· ἐκ γὰρ τοῦ πνεύματος οἴονται συλλαμβάνειν τὴν γῦπα, θηλείας πάσας ἀποφαινόμενοι. Ἐν δὲ τοῖς κατ' Ἐλευσῖνα μυστηρίοις ὁ μὲν ἱεροφάντης εἰς εἰκόνα τοῦ Δημιουργοῦ ἐνσκευάζεται, δᾳδοῦχος δὲ εἰς τὴν ἡλίου· καὶ ὁ μὲν ἐπὶ βωμῷ εἰς τὴν σελήνην, ὁ δὲ ἱεροκῆρυξ Ἑρμοῦ. Καὶ ἄνθρωπος δὲ παρ' Αἰγυπτίοις ἐν τοῖς ἱεροῖς παρείληπται. Ἄναμις (2) γάρ ἐστι κώμη Αἰγύπτου, ἐν ᾗ θεραπεύεται ἄνθρωπος, καὶ θύεται τούτῳ, καὶ ἐπὶ τῶν βωμῶν τὰ ἱερεῖα καίεται· ὁ δὲ μετ' ὀλίγον φάγοι ἂν τὰ ὡς ἂν ἀνθρώπῳ αὐτῷ παρεσκευασμένα. Ὅτι δὲ οὐδὲ τὰ ζῶα θεοὺς ἡγοῦνται, εἰκόνας δὲ ἐποιοῦντο καὶ σύμβολα ταῦτα θεῶν, δηλοῖ τὸ πολλαχοῦ βοῦς ἀναχθέντας θεοῖς

[a] del. ἀλλά.

CAPUT XII.

De simulacro, quod Elephantinopoli visitur.

Apud Elephantinopolim quoddam ejusmodi simulacrum venerantur, quod sedens, ac cæruleo colore imbutum, ipso quidem corporis trunco virilem præ se fert speciem, arietis vero caput habet, in eoque proprium ac primarium insigne, hirci cornua, quibus circulus disci figura sustinetur. Ejus autem sedentis ad pedes fictile vas jacet, in quo scilicet homo fingatur. Et arietina quidem facies, caprinaque cornua, solemnem in Arietis signo solis ac lunæ congressionem; cæruleus vero color, lunæ vim ad cogendas et eliciendas aquas in ea congressione præcipuam repræsentat. Jam secundum lunæ lumen in Apollinis urbe consecrarunt, cujus symbolum homo est accipitris vultum præferens, ac Typhonem hippopotami specie conformatum jaculo subigens. Cæterum albi coloris simulacrum est, quo lunam suum aliunde lumen emendicare significant, quemadmodum accipitris vultu, lumen ipsum una cum spiritu in eam ab sole derivari. Soli enim accipitrem consecrant, quo tanquam luminis pariter ac spiritus symbolo uti solent, partim quod incitatissimo volatu feratur, partim quod altiorem in regionem, ubi lucis plurimum, volando subeat. Hippopotamus autem polum alterum, ad quem sol occidens progreditur, eo denotat, quod ad sese propius accedentes hianti ore absorbeat. Porro in illa ipsa civitate Horum pro deo colunt. Tertium denique lumen religioso cultu Lucinæ in oppido prosequuntur, 117 cujus effigies vulturi feminæ ac volanti similis est, cui alæ ex lectis eximiisque lapidibus contextæ aptantur. Atque hac vulturis specie, lunam vim gignendi ciendique ventos habere significant, vultures autem, quas omnes feminas esse volunt, ex vento concipere arbitrantur. At vero in Eleusiniis mysteriis ipsemet sacrorum antistes Creatorem; qui facem præfert, solem; qui ad aram consistit, lunam; sacrorum denique præco, Mercurium habitu ac specie repræsentat. Præterea Æ-

(98) *Ἐλεφαντίνην πόλιν*. Urbem Ægyptiacam agnoscit Herodot. in *Euterpe*, ubi crocodilos urbis hujus incolis sacros non esse docet, eamque Thebis, XX supra DCCC stadiorum intervallo disjungit. Agnoscit et in *Thalia*, indeque Ichthyophagos ad Cambysen venisse commemorat. Multi videlicet populi hoc nomine, licet præcipuos Strabo, lib. XV, in Ariana collocet, quæ ad Carmaniam usque pertineat. Agnoscit Arrianus lib. III *De exped. Alexand.*; Heliodorus *Æthiopic. histor.* lib. VIII; Ptolemæus insulam Nili esse tradit, quæ Plinio lib. V, cap. 9, *Elephantis* dicitur.

(99) *Ἱπποποτάμῳ*. Equum hunc fluviatilem Herodot. in *Euterpe*, p. 131 edit. Græco-Lat., Papremitanæ tantum præfecturæ sacrum esse ait, eumque describit quadrupedem, bifidis pedibus, bovinis ungulis, simum, equina juba, cauda, voce; χαυλιόδοντα, id est laxis et exsertis dentibus, maximi tauri magnitudine, cujus ex arefacto corio missilia fiant. Diodorus Siculus lib. I propemodum eadem. Cubitorum ei quinque magnitudinem tribuit, tres utraque ex parte χαυλιόδοντας, apri dentibus majores, equinas aures; additque ἀμφίβιον esse, qui sub aquis interdiu delitescat, noctu segetem ac fenum depascatur. Adi et Pausaniam *Ἠλιακ. α'*, p. 159, et in *Arcadic.*, p. 275, ubi ait, Cyzicenos, Μητρὸς Δινδυμήνης ἄγαλμα, ex Proconneso habuisse, cujus vultus, ἀντὶ ἐλέφαντος ἵππων τῶν ποταμίων ὀδόντες ἦσαν εἰργασμένοι. Nummi veteres, et oculati testes dissimilem ejus speciem exhibent, eamque bovi porcoque similiorem quam equo. Porro, quod Typhonem hippopotami specie figurarent, id, opinor, ad incestam animantis hujus impietatem retulerunt, qui patrem potiundæ matris cupidus interficiat, ut ait Plutarch. *De Solert. animal*; imo et de mortuis carnibus vescatur, ut Ælian. lib. VII, c. 19.

(1) *Περιπολοῦντας*. Quid si περιπλέοντας?

(2) *Ἄναμις*. Supra, p. 94, legitur Ἄναβις. Facilis mutatio τοῦ β in μ, aut μ in β, quomodo a librariis pingebantur.

gyptii hominem, cui sacra faciant, deligere consueverunt. Anamis enim Ægypti pagus est, ubi homo religionibus et sacrificiis colitur, eique victimæ in altaribus cremantur; ipse tamen paulo post, quæ sibi tanquam homini apponerentur, libenter omnino comederet. Nam quod illi brutas animantes deos esse nequaquam arbitrentur, vel ex eo liquet, quod in plerisque locis boves diis consecratos, solemnibus feriis deorumque religionibus immolare consueverint.

A ἐν ταῖς ἱερομηνίαις, καὶ ταῖς πρὸς τοὺς θεοὺς θρησκείαις βουθυτεῖν.

CAPUT XIII.

De bove, qui apud Heliopolim Soli immolatur.

« Soli quidem atque Lunæ boves consecrarunt. Qui porro soli apud Heliopolim sacer est, Mnevis nomine, cæteros magnitudine superat, idemque colore nigerrimo, quod vehementioris assiduique solis ardor nigrorem humanis corporibus afferre soleat. Præterea caudæ totiusque corporis pilos sursumversus rejectos, præter aliorum boum naturam habet, quemadmodum sol contrarium polo cursum instituit. Testibus est maximis, quod rei venereæ cupiditas vi caloris excitetur, ipseque adeo sol naturam fecundare dicatur. Lunæ vero taurum dicarunt, quem Apim nominant, nigrum ipsum quoque præ cæteris, quodque luna suum a sole lumen accipiat, solis præterea lunæque insignia præferentem. Ac solis quidem insigne est, cum ipsius corporis nigror, tum etiam is, qui sub lingua hæret, scarabæus: Lunam vero partim orbiculi dimidiati, partim dimidiato majoris figura repræsentat.»

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓʹ.

Περὶ τοῦ ἐν Ἡλίου πόλει θυομένου τῷ ἡλίῳ βοός.

« Ἡλίῳ μὲν γὰρ καὶ σελήνῃ βοῦς ἀνιέρωσαν· ἀλλ' ὅ γε ἡλίῳ ἀνακείμενος ἐν Ἡλίου πόλει (3) καλούμενος Μνεῦις βοῶν ἐστι μέγιστος, σφόδρα μέλας, μάλιστα ὅτι καὶ ὁ ἥλιος ὁ πολὺς μελαίνει τὰ ἀνθρώπεια σώματα. Ἔχει δὲ τὴν οὐρὰν παρὰ τοὺς ἄλλους βοῦς, B καὶ τὸ πᾶν σῶμα ἀνάτριχον, καθάπερ ὁ ἥλιος τὸν ἐναντίον τῷ πόλῳ ποιεῖται δρόμον· τούς τε ὄρχεις μεγίστους, ἐπειδήπερ ὁ περὶ τὰ ἀφροδίσια ἵμερος γίνεται ὑπὸ θερμότητος, ὅτε ὁ ἥλιος [a] σπερμαίνειν λέγεται τὴν φύσιν. Σελήνῃ δὲ ταῦρον ἀνέθεσαν, ὃν Ἄπιν ἐπονομάζουσι, μέλανα μὲν καὶ αὐτὸν ὑπὲρ τοὺς ἄλλους, φέροντα δὲ σημεῖα ἡλίου καὶ σελήνης, ὅτι καὶ τῆς σελήνης τὸ φῶς ἐξ ἡλίου· ἡλίου δὲ σημεῖον, τὸ μέλαν τοῦ σώματος, καὶ ὁ ὑπὸ τῇ γλώττῃ κάνθαρος· σελήνης δὲ σύμβολον τό τε διχότομον καὶ ἀμφίκυρτον. »

Atque hæc a nobis ex Porphyrii scriptis in epitomen redacta sufficiant, nihil ut eorum **118** nos lateat, quæ recondita vel Græcorum vel Ægyptiorum theologia continentur. Cujus profecto desertores nos ac transfugas sponte confitemur, quippe qui castigato plane maturoque consilio una cum cæteris ista quoque rejecerimus. Neque vero me arrogans ista terrebit oratio,

Fas quibus est narrabo, fores claudunto profani.

Profani utique non nos, sed qui turpes adeo ac putidas de scarabæis, ac cæteris id genus animalibus ab omni ratione vacuis fabulas pro sapientiæ divinæ sensis venditarunt; qui, ut divinus Apostolus loquitur, *Dicentes se esse sapientes, stulti facti sunt; utpote qui mutaverunt gloriam incorruptibilis Dei in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, et volucrum, et quadrupedum, et serpentium* [21]. At enim, quoniam fabellarum istarum sensus arcanos scilicet ac mysteriis pleniores, in naturas corporis expertes tralatione quadam contulerunt, utique ne ad eas in posterum, quæ cernuntur, mundi partes, sed potius ad naturas aliquas nec subjectas oculis, nec in corpus immersas deorum suorum molitionem referre viderentur; spectemus illud etiam, num longe præstet unam potius divinam colere ac venerari naturam, quam plures esse arbitrari. Nam si multæ in uno eodemque corpore figuræ, partes variæ, diversaque

C Ταῦτά μοι ἐκ τῆς τοῦ προειρημένου ἀνδρὸς γραφῆς ἐπιτετμήσθω, ὡς ἂν μηδὲν ἡμᾶς λάθοι τῶν ἀποῤῥήτων τῆς Ἑλληνικῆς ὁμοῦ καὶ Αἰγυπτιακῆς θεολογίας· ἧς ἀποστάτας ἑαυτοὺς καὶ φυγάδας ὁμολογοῦμεν, κρίσει καὶ λογισμῷ σώφρονι καὶ τάδε παραιτησάμενοι. Οὐ γάρ με ἡ ἀλαζὼν ἐκπλήξει φωνή,

Φθέγξομαι οἷς θέμις ἐστὶ, θύρας δ' ἐπίθεσθε, βέβηλοι,

φήσασα. Βέβηλοι γοῦν οὐχ ἡμεῖς, ἀλλ' οἵ γε τὰς τοιάσδε αἰσχρὰς καὶ ἀπρεπεῖς μυθολογίας κανθάρων πέρι καὶ θηρίων ἀλόγων σοφίας θεολόγου νοήματα εἶναι ἀποφηνάμενοι· οἱ, κατὰ τὸν θαυμάσιον Ἀπόστολον, *φάσκοντες εἶναι σοφοὶ, ἐμωράνθησαν·* ὅτι δὴ D *ἤλλαξαν τὴν δόξαν τοῦ ἀφθάρτου Θεοῦ ἐν ὁμοιώματι εἰκόνος φθαρτοῦ ἀνθρώπου, καὶ πετεινῶν, καὶ τετραπόδων, καὶ ἑρπετῶν.* Ἀλλ' ἐπεὶ πάντα τὸν περὶ τουτων ἀπόῤῥητον δὴ καὶ μυστικώτερον λόγον εἰς ἀσωμάτους δυνάμεις μεταφορικῶς ἀνῆγον, ὥστε δοκεῖν μηκέτ' ἐπὶ τὰ ὁρώμενα μέρη τοῦ κόσμου τὴν θεοποιΐαν αὐτῶν συντείνειν, ἀλλ' ἐπί τινας ἀοράτους καὶ ἀσωμάτους δυνάμεις· σκεψώμεθα εἰ μὴ καὶ οὕτως μίαν χρὴ τὴν θείαν δύναμιν ἀποθαυμάζειν, ἀλλ' οὐ πολλὰς ἡγεῖσθαι. Οὐδὲ γὰρ ἐπεὶ πολλὰ σχήματα καὶ μέρη καὶ μέλη ὑφ' ἑνὶ σώματι δεδημιούργηται, τοσαύτας χρῆν (4) ἡμᾶς τὰς ψυχὰς ἔχειν ἡγεῖσθαι, οὐδὲ τοσούτους ποιητὰς καὶ δημιουργοὺς τοῦ σώματος νομίζειν· ἀλλὰ καὶ ψυχὴν μίαν τὸ πᾶν σῶμα κινεῖν,

[21] Rom. I, 22.

[a] Ἴσ. ὅτε ἦλ.

(3) *Ἐν Ἡλίου πόλει.* Vide supra pag. 47 et 51. Herodot. lib. II, a mari sursum ad Heliopolim usque, intervallum esse ait σταδίων πεντακοσίων καὶ χιλίων.

(4) *Χρῆν.* Alter e manuscr., χρη, ut paulo ante.

καὶ μίαν δημιουργὸν δύναμιν τὸ πᾶν ζῶον τεχνήσασθαι. Οὕτω δὴ τὰ καὶ ἐπὶ τοῦ σύμπαντος κόσμου, ἑνὸς μὲν ὄντος, καὶ ἐκ μιᾶς τῆς σωματικῆς ὕλης συνεστῶτος, εἰς μέρη δὲ πλεῖστα διῃρημένου, καὶ μίαν τῶν ὅλων φυσικὴν συμπάθειαν ὑποφαίνοντος κρᾶσίν τε καὶ μίξιν τῶν ἐν αὐτῷ στοιχείων, ἀλλοιώσεις τε καὶ μεταβολὰς αὐτῶν εἰς ἑαυτά· ὅλον δὲ καὶ τὸ πᾶν, ἕνα κόσμον καὶ μίαν ἁρμονίαν ἐπιδεικνυμένου· οὐ πολλὰς χρῆν ὑποτίθεσθαι δημιουργοὺς δυνάμεις, μόνην δὲ μίαν θεολογεῖν, τὴν ὡς ἀληθῶς Θεοῦ δύναμιν καὶ Θεοῦ σοφίαν. Ὁ δὲ καὶ τὰς Αἰγυπτιακὰς μυθολογίας πάλιν ἐπὶ ἀσωμάτους μεταφέρει δυνάμεις, λαθὼν ὁ σοφώτατος αὐτὸς ἑαυτόν. Ἀκήκοας γὰρ ἐν τοῖς πρόσθεν, ὅπως τὸν Χαιρήμονα καὶ πλείους ἄλλους ὁμολόγει μηδ' ἄλλο τι πρὸ τῶν ὁρωμένων κόσμων ἡγεῖσθαι, ἐν ἀρχῆς τε λόγῳ τίθεσθαι τοὺς Αἰγυπτίους· τούτους γὰρ πάντα εἰς τὰ φυσικὰ, καὶ οὐδὲν εἰς ἀσωμάτους καὶ ζώσας οὐσίας ἑρμηνεύειν. Εἰ δὴ οὖν, κατὰ τὴν αὐτῶν ὁμολογίαν, Αἰγυπτίων ἦν τὸ μηδὲν ἀνάγειν εἰς ἀσωμάτους καὶ ζώσας οὐσίας, πάντα δὲ τὰ περὶ θεῶν αὐτοῖς μυθολογούμενα ἐπὶ τὰ φυσικὰ τοῦ κόσμου μέρη μεταφέρειν, τί δὴ ἐξ ὑπαρχῆς εὑρεσιλογοῦντες, Αἰγυπτίοις τὰ μηδαμῶς αὐτῶν οἰκεῖα προσγράφετε, ἐπὶ δυνάμεις ἀσωμάτους φάσκοντες αὐτοὺς τὴν ἀναφορὰν τῆς θεολογίας αὐτῶν ποιεῖσθαι; Καθόλου μὲν οὖν ταῦτα αἰτιατέον. Καὶ ἐπὶ τῶν κατὰ μέρος δὲ ἡγοῦμαι τὸν ἔλεγχον τῆς κατηναγκασμένης ἐκδόσεως αὐτῶν οὐ μακρᾶς ἀνασκευῆς δεῖσθαι. Ἵνα γὰρ τὸν Αἰγυπτιακὸν παρελθών τις λῆρον, καὶ τὴν πολλὴν αὐτῶν καὶ ἀδόλεσχον φλυαρίαν, ἐπὶ τὰς τῶν σοφῶν Ἑλλήνων μετέλθοι φυσιολογίας· τίς οὐκ ἂν τῶν εὖ φρονούντων αὐτόθεν καταμέμψαιτο τοῖς τὰ τοιαῦτα παρεξηγεῖσθαι πειρωμένοις; Ἔστω γὰρ ὁ Ζεὺς μηκέθ' ἡ πυρώδης καὶ αἰθέριος οὐσία, ὥσπερ οὖν τοῖς παλαιοῖς ἐνομίζετο κατὰ τὸν Πλούταρχον, ἀλλ' αὐτὸς ὁ ἀνωτάτω νοῦς, ὁ τῶν ὅλων δημιουργὸς, ὁ τὰ πάντα ζωογονῶν· πῶς οὖν ἔσται τούτου πατὴρ μὲν ὁ Κρόνος, ὅν φασιν εἶναι τὸν χρόνον, Ῥέα δὲ μήτηρ, ἥν ὁ ἑρμηνεὺς ἔφησεν εἶναι τὴν πετρώδη καὶ ὄρειον δύναμιν; Τὴν γὰρ Ἥραν οὐκ οἶδ' ὅπως τὸν ἀέρα, τὸν καὶ αἰθέρα προσειπὼν, ἀδελφὴν ὁμοῦ καὶ γυναῖκά φησιν εἶναι τοῦ κοσμοποιοῦ καὶ ζωοποιοῦ πάντων νοῦ. Ἀλλὰ καὶ ἡ Λητὼ πάλιν ληθώ τις καλείσθω διὰ τὴν κατὰ τὸν ὕπνον, ὥς φασιν, ἀναισθησίαν, καὶ ὅτι λήθη ξυνομαρτεῖ ταῖς ὑπὸ σελήνην γενομέναις ψυχαῖς· πῶς οὖν ἡ λήθη γένοιτ' ἂν ἡλίου καὶ σελήνης μήτηρ, Ἀπόλλωνος καὶ Ἀρτέμιδος τῶν Λητοῦς παίδων εἰς ἥλιον καὶ σελήνην μετενηνεγμένων; Τί δὲ χρὴ σέβειν ὡς θεὸν τὴν Ῥέαν ἢ τὴν Δήμητραν, εἰ ἡ μὲν τῆς πετρώδους καὶ ὀρείου γῆς, ἡ δὲ τῆς πεδιάδος τὰ σύμβολα φέρειν ἐλέγετο; Τήν τε Κόρην τὸν κόρον ἀλληγοροῦντες, τίνι λόγῳ καὶ ταύτην οἴονται δεῖν τῇ σεβασμίῳ προσηγορίᾳ τιμᾷν; Τί δὲ μᾶλλον τὴν σπερματοῦχον δύναμιν, καὶ τὴν τῶν ἀκροδρύων γένεσιν ἢ τῶν κατὰ τὸ ἔαρ προφαινομένων ἀνθῶν καὶ πρὶν τελεσιογονῆσαι διαῤῥεόντων, ἢ τῆς τῶν τελείων καρπῶν ἐκτομῆς τὰ σύμβολα, Διόνυσον καὶ Ἄττιν καὶ Ἄδωνιν ἐπονομάζοντες, ὡς θεοὺς χρῆναι σέβειν· οὐχὶ δὲ τούτων ἁπάντων τὸ ἀν-

A membra elaborata sunt, non tamen continuo verum sit, aut nos totidem animabus præditos, aut tot unius corporis auctores atque architectos esse opinari: sed cum unicam esse animam, quæ totum corpus moveat, tum unam quoque vim effectricem, quæ totum animantem molita sit. Eodem plane modo de hac rerum universitate sentiendum. Cum unus sit mundus, ex una similiter eademque corporea materia conflatus, quique cum plurimas in partes dividatur, tum vero unam quamdam atque naturalem universarum consensionem præ se ferat, ac præter eorum elementorum, quæ ambitu suo continentur, partim temperationem atque mixtionem, partim varias aliorum in alia mutationes, universum ipsum præterea, mundum unum atque

B una rerum omnium concinnitate aptissimum exhibeat; non jam plures facultates illius effectrices ponere, sed unam tantum eamque vere Dei vim, Deique sapientiam divino quoque nomine celebrare oportuit. At noster ille philosophus Ægyptiacas etiam fabulas ad easdem naturas corpore vacuas traducere conatur. In quo suimetipsius homo consultissimus oblitus est. Quippe audiisti enim superius, cum et Chæremonem et alios plerosque

119 fateretur, nihil omnino præter mundos illos, quos sensus perciperet, agnovisse, adeoque tanquam omnium principes Ægyptios posuisse, quod ad rerum naturalium rationes omnia, nihil ad expertes corporis viventesque naturas explicando revocarent;

C si ergo, vel istorum confessione, proprium id Ægyptiorum fuit, nihil ut ad expertes corporis viventesque naturas traducerent, sed quæcunque de diis fabulabantur, ea ad partes mundi naturales omnia revocarent; quorsum tandem nova ex integro commenta somniantes, Ægyptiis aliena quæque assignatis, eosque theologiam suam in naturas ab omni sejunctas materia contulisse dictitatis? Atque hoc modo quidquid ab istis excogitatum est, confutari universum potest. Jam vero ut singularum partium coactam adeo atque violentam accommodationem refellamus, non longa nobis oratione opus esse arbitror. Enim vero, ut Ægyptiorum deliramentis, ac stolida nugarum anilium congerie prætermissa, ad politorum Græcorum physiologiam transeamus:

D quis, obsecro, sanæ mentis eos, qui tam alienum in sensum ejusmodi fabulas detorquere conantur, non suopte ingenio confutare, atque ex figmentorum ipsorum ratione possit? Nam esto sane Jupiter, non jam ignea ætheriaque natura, ut veteres auctore Plutarcho statuebant, sed potius mens illa suprema rerum molitrix universarum, quas vi etiam vitali foveat: quomodo igitur Saturnus, quem tempus esse aiunt, pater ejus erit, Ops vero mater, quam interpres noster lapidosam ac montanam vim esse confirmat? Nam Junonem sane, quam sive aerem, sive æthera quoque nominavit, quomodo mentis illius mundi effectricis, rebusque omnibus vitam largientis sororem simul et uxorem esse velit, equidem non intelligo. Prætcrea Latona per me ληθώ

quædam, id est oblivio, nuncupetur, partim quod sentiendi vis, ut aiunt, somni tempore nulla sit, partim quod animis illis, quos infra lunam procreari contingit, oblivio comitetur : qui ergo fieri potest, ut solis ac lunæ mater oblivio sit, Apolline ac Diana Latonæ liberis in solem lunamque traductis? Jam cur tanquam Deum aut Opem aut Cererem venerari oporteat, si altera quidem lapidosi ac montani, altera vero plani patentisque soli symbolum quoddam esse dicatur? Qua ratione Κόρην, hoc est Proserpinam, quam ipsi κόρον, satietatem interpretantur, venerando illo nomine appellandam esse opinentur? Cur item Bacchum, **120** *Attin et Adonin divino cultu prosequendos esse contendunt, quos modo vim seminalem, ac fructuum eorum, quibus ligni simile putamen est, modo vel florum, qui primo vere cum excludantur, necdum integro maturoque fructu decidunt, vel messis fructuum maturorum symbola nuncupant; nec, quod longe verius erat, humanum ipsum genus rebus iis, quas universi conditor Deus eo tantum esse voluit, ut ei ad usum et alimentum in promptu essent, æstimatione anteponunt? Ex his, si ad reliqua descendere lubeat, quidquid ex præclara physiologia superest, similem in modum facile coargues, adeoque homines istos impudentiæ jure postulabis, qui unum eumdem Solem, ut hoc præcipue seligam, non Apollinem modo, sed etiam Herculem, et Bacchum, et Æsculapium esse statuerunt. Nam quomodo pater idem fuerit simulque filius, Apollo, inquam, et Æsculapius? Quomodo ipse ad Herculem traducatur, cum Alcmena matre mortali utique muliere natum ipsimet Herculem esse fateantur? Quomodo Sol in furorem actus liberos suos jugularit? nam utrumque sane Herculi attribuitur. At Herculem nimirum, qui duodecim illa certamina confecerit, Zodiaci circuli, quem solem aiunt sua conversione lustrare, in duodecim animantia divisionem repræsentare dictitant. Quem ergo nobis Eurystheum assignabunt, qui Solem, quemadmodum et Herculem, ejusmodi certamina conficere jubeat? Quomodo autem quinquaginta Thestiæ filiæ, ac reliquum captivarum vulgus, quibuscum rem habuisse Herculem fama est, ad Solem ipsum referentur? Quibus ex omnibus suscepti ab eo liberi gentis suæ seriem longissimo tempore propagarint. Quem porro nobis centaurum fingent, cujus sanguine infectum a Dejanira indusium Solem, veluti Herculem in oecantatam illam calamitatem induerit? At demus enim istis, Solem non amplius esse Herculem, Bacchum esse. Non absimilia profecto circa Bacchum objicere quivis merito possit. Primum enim, qua matre genitum Bacchum esse dicent? Luna, an Proserpina, susque deque. Nam

A θρώπειον γένος προτιμᾷν, ᾧ ταῦτα πρὸς χρῆσιν καὶ τροφὴν ὁ τῶν ὅλων δημιουργὸς Θεὸς ὑπεστήσατο; Μεταβὰς δὲ ἐκ τούτων, καὶ τὰ λοιπὰ κατὰ τὸν ὅμοιον τρόπον τῆς γενναίας ἀπελέγξεις φυσιολογίας, εὐλόγως τῆς ἀναισχυντίας ἐπιμεμψάμενος τοῖς, φέρε (5), τὸν ἥλιον αὐτὸν εἶναι τὸν Ἀπόλλω, καὶ πάλιν τὸν Ἡρακλέα, καὶ αὖθις τὸν Διόνυσον, καὶ τὸν Ἀσκληπιὸν ὁμοίως ἀποφηναμένοις. Πῶς γὰρ ὁ αὐτὸς πατὴρ ἂν γένοιτο καὶ υἱὸς, Ἀσκληπιὸς ὁμοῦ καὶ Ἀπόλλων; Πῶς δὲ πάλιν εἰς Ἡρακλέα μετενεχθείη, εἰ δὴ ἐκ θνητῆς γυναικὸς τῆς Ἀλκμήνης ὁ Ἡρακλῆς αὐτοῖς ὁμολογεῖται; Πῶς δ' ἂν ἐμμανὴς γένοιτο, καὶ σφάξειε τοὺς ἑαυτοῦ παῖδας ὁ Ἥλιος; ὅτι δὴ καὶ ταῦτα προσαναγέγραπται τῷ Ἡρακλεῖ. Ἀλλὰ τοὺς ἄθλους ἐπιτελοῦντα τοὺς δώδεκα τὸν Ἡρακλέα τῆς κατ' οὐ-
B ρανὸν διαιρέσεως τοῦ ζωδιακοῦ κύκλου, ὃν φασι τὸν ἥλιον περιπολεῖν, τὸ σύμβολον φέρειν. Τίς οὖν ἔτι γένοιτ' ἂν Εὐρυσθεὺς, ὁ τῷ Ἡλίῳ ὥσπερ οὖν τῷ Ἡρακλεῖ, τοὺς ἄθλους ἐκτελεῖν ἐπιτάττων; Πῶς δὲ ἐπὶ τὸν Ἥλιον ἀναχθεῖεν αἱ πεντήκοντα Θεστίου θυγατέρες, καὶ τὸ τῶν λοιπῶν αἰχμαλωτίδων πλῆθος, αἷς τὸν Ἡρακλέα λόγος ἔχει μιγῆναι; ἐξ ὧν καὶ θνητοὶ παῖδες αὐτῷ γενόμενοι ἐπιμήκιστον τὴν τῶν γενῶν παρέτειναν διαδοχήν. Τίς δ' ἂν εἴη ὁ κένταυρος, οὗ τῷ αἵματι τὸν χιτῶνα μολύνασα ἡ Δηϊάνειρα, τὸν Ἥλιον, ὥσπερ οὖν τὸν Ἡρακλέα, τῇ δεδηλωμένῃ περιβάλλοι * ἂν συμφορᾷ; Ἀλλὰ γὰρ μηκέτ' ἔστω ὁ Ἥλιος αὐτοῖς Ἡρακλῆς· ἔστω δὲ Διόνυσος· καὶ ταῦτα πρὸς τὸν Διόνυσον φαίη τις ἂν, εἰ-
C κότως· τίς γὰρ ἡ τοῦτον γεννήσασα; εἴτε Σελήνη τις λέγοιτο, εἴτε Περσεφόνη. Πῶς δ' ἂν εἴη ὁ Διόνυσος ὁμοῦ καὶ Ἥλιος, καὶ ἡ κατὰ τοὺς ὑγροὺς καρποὺς, καὶ τὰ ἀκρόδρυα βλαστῶσα δύναμις; Τί δ' ἂν γένοιτο τῶν συστρατευσαμένων αὐτῷ γυναικῶν τὸ πλῆθος; Τίς δὲ καὶ ἡ τοῦ Ἡλίου, ὡσπεροῦν ἡ τοῦ Διονύσου, Ἀριάδνη; Τί δὲ μᾶλλον οἴνου, οὐχὶ δὲ σίτου καὶ ὀσπρίων, καὶ τῶν ἀπὸ γῆς ἁπάντων καρπῶν γένοιτ' ἂν χορηγὸς ὁ Διόνυσος ἐπὶ τὸν Ἥλιον μεταγόμενος; Εἰ δὲ καὶ Ἀσκληπιὸς αὐτοῖς πάλιν εἴη ὁ Ἥλιος, πῶς οὗτος ὑπὸ τοῦ Διὸς κεραυνοῦται ῥυπαρᾶς ἕνεκεν αἰσχροκερδείας, κατὰ τὸν Βοιώτιον μελοποιὸν Πίνδαρον ὧδέ πως λέγοντα·

* γρ. περιβάλοι.

(5) *Φέρε*. Hanc vocem duabus inclusi virgulis, ac reddidi, *ut hoc præcipue seligam*. Sic enim haud dubie sumitur, pro φέρε εἰπεῖν, hoc est, *verbi gratia*, quemadmodum μικροῦ et ὀλίγου, pro μικροῦ δεῖν, ὀλίγου δεῖν, passim usurpantur, ut alios omittam ἐλλειπτικοὺς λόγους. Rarus tamen iste est hujus vocis usus, et subobscure tantum a Suida indicatus, dum ita scribit : *Φέρε*· οἷον ὑπόθου, ἄγε οὖν. Distinguendum, opinor, οἷον ab ὑπόθου· distinctæ enim, licet affines, duæ illæ acceptiones : οἷον est *exempli gratia*; ὑπόθου, *pone, finge hoc esse vel dici*. Nec minus distinguendum videtur ἄγε ab οὖν, quia
D etiamsi τὸ φέρε pro utroque conjuncto sumi possit, potest tamen et pro utroque seorsim. Obiter etiam notandus est usus ille τοῦ *φέρε εἰπεῖν*, quem habet interdum initio periodi, pro *at enim*, *at forte*, *at vero*, *an vero?* ac fere cum ἀλλά. Dionys. Halicarn. lib. IV, sic usurpat, ubi Servius Tullius, refutatis criminibus aliis quæ sibi a Tarquinio objici potuissent, ita pergit : Φέρε εἰπεῖν, ἀλλ' ὑπερήφανός εἰμι, καὶ διὰ βαρύτητα ἐπαχθής. *At fortassis arrogans sum, et propter morum acerbitatem gravis ac molestus*; vel, cum interrogatione : *An vero? an forte?*

quomodo Bacchus idem et Sol, et vis simul illa fuerit, quæ sese partim in humidioribus fructibus, partim in nucibus exerit? Deinde, quorsum illa mulierum ejus militiæ comitum multitudo pertineat? Quænam Solis, quemadmodum illa Bacchi, Ariadne commemorari queat? Cur vini potius, quam aut frumenti, aut leguminum, ac cæterorum omnium, quos terra procreat, fructuum auctor si semel idem, qui Sol fuerit, Bacchus habeatur? **121** Quod si Æsculapium Solem esse velint, quomodo is ob turpem et infamem quæstum Jovis fulmine conflagravit, sicut his versibus Bœotius ille ac lyricus vates Pindarus cecinit,

A

Ἔτραπε (6) *κἀκεῖνον ἀγάνορι μι-*
σθῷ χρυσὸς ἐν χερσὶν φανεὶς.
——— *χερ-*
σὶ δ' ἄρα Κρονίων
Ῥίψαις δι' ἀμφοῖν, ἀμπνοὰν
Στέρνων καθέλεν
Ὠκέως· αἴθων δὲ κεραυ-
νὸς ἐνέσκηψε μόρον.

Perpulit ipsum grandi pretio
Ardens patenti aurum in manu.

Tum Saturno satus
Fulmen per ambos dextera
Torquens, animam
Illico tollit, feraque
Dat eos flamma neci.

Τίνες δὲ καὶ οἱ ἐξ Ἡλίου Ἀσκληπιάδαι, εἰς μακρὸν τοῦ βίου διαφυλαχθέντες, καὶ θνητῶν ἀνδρῶν γένεσιν πᾶσιν ἀνθρώποις παραπλησίαν ὑποστησάμενοι; Πλὴν ἀλλὰ πάλιν αὐτοῖς, ὥσπερ διὰ μηχανῆς, τὰς αἰσχρὰς καὶ μυθικὰς περὶ θεῶν διηγήσεις ἀποφεύγουσιν, εἰς ἥλιον καὶ σελήνην, καὶ τὰ λοιπὰ τοῦ κόσμου μέρη ἀνατρέχοι ἂν ὁ λόγος· εἴ γε πῦρ μὲν ἦν αὐτοῖς ὁ Ἥφαιστος, καὶ ἡ θερμὴ δύναμις, Ποσειδῶν δὲ ἡ B ὑγρὰ οὐσία, Ἥρα δὲ ὁ ἀὴρ, καὶ γῆ πάλιν ἡ μὲν ὄρειος καὶ πετρώδης Ῥέα, ἡ δὲ πεδινὴ καὶ γόνιμος Δημήτηρ, Κόρη τε ἡ σπερματοῦχος, καὶ Διόνυσος ἡ φυτευτικὴ τῶν ἀκροδρύων δύναμις· καὶ ἥλιος Ἀπόλλων σὺν τοῖς κατειλεγμένοις· σελήνη δὲ τοτὲ μὲν Ἄρτεμις, τοτὲ δὲ Ἀθηνᾶ, καὶ πάλιν Ἑκάτη, καὶ Εἰλήθυια· οὐκοῦν πάλιν τὴν κτίσιν παρὰ τὸν κτίστην, καὶ τὴν δημιουργίαν τοῦ παντὸς, ἀλλ' οὐ τὸν δημιουργὸν θεολογοῦντες ἀπελέγχονται λίαν ἐπισφαλῶς καὶ ἐπικινδύνως, καὶ ἐπὶ κακῷ τῆς ἰδίας αὐτῶν κεφαλῆς. Εἰ δὲ μὴ τὰ ὁρώμενα σώματα ἡλίου καὶ σελήνης καὶ ἄστρων, μηδέ γε τὰ αἰσθητὰ μέρη τοῦ κόσμου φήσουσι θεοποιεῖν, ἀλλὰ τὰς ἐν τούτοις ἀοράτους δυνάμεις, αὐτοῦ δὴ τοῦ ἐπὶ πᾶσιν· (ἕνα γὰρ ὄντα Θεὸν, παντοίαις δυνάμεσι τὰ πάντα πληροῦν, καὶ C διὰ πάντων διήκειν, καὶ τοῖς πᾶσιν ἐπιστατεῖν· ἀσωμάτως δὲ καὶ ἀφανῶς ἐν πᾶσιν ὄντα, καὶ διὰ πάντων διήκοντα, καὶ τοῦτον εἰκότως διὰ τῶν δεδηλωμένων σέβειν φασί·) τί δῆτα τοιγαροῦν οὐχὶ τὰς αἰσχρὰς καὶ ἀπρεπεῖς περὶ θεῶν μυθολογίας, ὡς ἂν ἀθέσμους καὶ ἀσεβεῖς παραιτησάμενοι, καὶ αὐτάς γε τὰς περὶ τούτων βίβλους, ὡς δυσσεβῆ καὶ ἀκόλαστα περιεχούσας, ἀφανεῖς ποιήσαντες, τὸν ἕνα καὶ μόνον ἀόρατον Θεὸν γυμνῶς καὶ καθαρῶς, καὶ ἄνευ τινὸς αἰσχρᾶς περιπλοκῆς ἀνυμνοῦσι; Τοῦτο γὰρ δέον ἦν ποιεῖν τοῖς τ' ἀληθὲς ἐπεγνωκόσι, μηδὲ κατάγειν καὶ καταβάλλειν εἰς αἰσχρὰς καὶ ἐμπαθεῖς ἀρρητολογίας τὴν σεβάσμιον τοῦ Θεοῦ πρόσρησιν· ἀλλὰ μηδ' ἐν οἰκίσκοις καὶ σκότου μυχοῖς, ἀνδρῶν τε οἰκοδομαῖς σφᾶς αὐτοὺς ἐναποκλείειν, ὡς ἔνδον εὑρήσοντας τὸν D Θεὸν, μηδ' ἐν ξοάνοις ἐξ ἀψύχου πεποιημένοις ὕλης τὰς θείας τιμᾶν οἴεσθαι δυνάμεις, μηδὲ μὴν γεώδε-

Quinam a Sole orti Asclepiadæ, qui cum ad plura sæcula genus suum propagarint, tum vero mortalium virorum seriem cunctis hominibus nascendi conditione similem affinemque procrearint? Quanquam, hominum istorum sane dum flagitiosas ac turpes numinum suorum fabulas quasi machina quadam effugiunt, ad Solem Lunamque scilicet, ac cæteras mundi partes recurrat oratio. Tamen, si Vulcanum ignem calidamque vim esse volunt, si Neptunum humidam naturam, Junonem aerem, Opem montanum lapidosumque solum, Cererem vero planum ac fertile: si Proserpinam vim seminalem, Bacchum vero nucum similiumque plantarum virtutem: si solem Apollinem, ac reliquos superius nominatos, lunam autem modo Dianam, modo Palladem, modo vel Hecaten, vel Lucinam: profecto agnoscant necesse est, sese rejecto Creatore creaturas, ipsamque universi molitionem, non ejus molitorem Dei loco venerari: qui quidem gravis nimium periculosusque lapsus est, atque ejusmodi, qui salutem propriam certum in exitium conjiciat. Sin autem responderint, se nequaquam aut ea, quæ videntur, Solis ac Lunæ siderumque corpora, aut alias, quæ in sensum incurrunt, mundi partes, sed tantum iis inclusas aspectumque fugientes veri Numinis cunctaque moderantis vires consecrare (Deum enim, cum unus ipse sit, omnis generis virtutibus universa complere, ac per omnia diffusum, rebus quoque omnibus præsidere; adeoque ipsum, qui sine corpore sensibus obnoxio rebus insit omnibus omnesque pervadat ac permeet, sese per ea, quæ diximus, jure ac merito colere venerarique defendunt): quidni ergo, turpibus et indignis deorum fabulis, tanquam infandis et impiis valere jussis, ac simul libris omnibus, quibus tantum impietatis ac flagitiorum continetur, funditus exterminatis, unum solumque Deum, **122** quem sensus non attingit, nude ac sincere, et absque fœdo quocunque involucro prædicant? Hoc enim eos facere oportuit, qui verum cognovissent, non autem venerandum

(6) *Ἔτραπε*. Sumptus hic locus est ex *Pyth.*, od. 3, antistr. 3, quem nunc emendatum habes, et suis versibus numerisque distinctum. Quos etiam in eo vertendo utcunque servavimus. Eumdem laudat Cyrill. Alexandrin. *in Julianum Apostatam*, lib. II, tom. V, pag. 118, Græci codicis manuscripti, quem accepi a R. P. Jacobo Sirmondo. Habetur lib. VI codic. Latini, pag. 621. Sed cum ibi quoque Græci versus male distincti sunt; tum vers. 1 et 2 perperam legitur θυμῷ pro μισθῷ· vers. autem 5 vox ἀμπνοὰν male præteritur; vers. postremo ἐπέσκηψε legitur pro ἐνέσκηψε.

illud Dei nomen ad turpes, flagitiosas, dictuque A horrendas fabulas abjicere : imo, nec in tuguriis abditisque tenebrarum latibulis, aut excitatis hominum arte domunculis semetipsos includere, quasi Deum intus reperturi essent ; nec in simulacris ex inanima conflatis materia, divinas virtutes colendas esse, nedum terrenis quibusdam fœdi sanguinis vaporibus, ac cæsarum animantium cruore, veluti jucundo quodam officio conciliandum sibi Deum arbitrari. Verum erat utique sapientes istos, nihilque nisi arduum ac cœleste loquentes, hisce omnibus quasi errorum vinculis expeditos, humanum genus absque invidia hujus in naturalis speculationis partem ac societatem vocare; nudoque prope dixerim capite omnibus prædicare, non jam ista se, quæ cernuntur oculis, sed eum solum, B quem nemo videat, istorum omnium architectum suspicere, ac simul facultates ejus incorporeas aspectumque fugientes, cultu pariter neque corporeo, neque sensibus obvio venerari : neque jam igne succenso, neque arietibus taurisve mactatis, imo neque coronis, neque signis, neque templorum substructionibus divinum Numen colendum putare, sed purgata mente sana veraque doctrina, vacuo perturbationibus animo, vita denique sua, quantum homini fas est, ad divinam illius imaginem virtutis ope conformanda, suum ei cultum exhibere. At nemo sane, sive barbarus, sive Græcus, humano unquam generi signum ad veritatis hujus notitiam sustulit : uni hæc Servatori nostro gratia debetur, qui cum erroris antiqui fugam universis gentibus præ tum etiam absque invidia rectam omnibus ad verum omnium, solumque Deum viam atque pietate cavit. Contra vero sapientes isti, qui tanto fastu cœlestem quamdam in moderanda vita pruc jactitabant, *cum Deum cognovissent* (ut divinus loquitur Apostolus) *non sicut Deum glorifica aut gratias egerunt, sed evanuerunt in cogitationibus suis, et obscuratum est insipiens cor eoru centes enim se esse sapientes, stulti facti sunt ; et coluerunt, et servierunt creaturæ potius Creatori, qui est benedictus in sæcula* [21].

σιν ἀτμοῖς αἱμάτων, καὶ λύθρου, καὶ νεκρῶν αἵμασι, κεχαρισμένα τῷ Θεῷ πράττειν νομίζει των δὲ ἁπάντων, ὡς ἂν πλάνης δεσμῶν ἀπολυθ χρῆν δήπου τοὺς σοφοὺς καὶ μετεωρολέσχας ἀνθρώποις τῆς φυσικῆς θεωρίας ἀφθόνως κοι μονονουχὶ γυμνῶς προκηρύττοντας ἅπασι μὴ τ νόμενα, τὸν δ' ἀφανῆ δημιουργὸν τῶν φαινο μόνον ἀποθαυμάζειν, καὶ τὰς ἀοράτους αὐτ ἀσωμάτους δυνάμεις ἀοράτως καὶ ἀσωμάτως σκεύειν, οὐ πῦρ ἅψαντας, οὐδέ γε κριὸν καὶ θυσαμένους, ἀλλ' οὐδὲ στεφάνοις καὶ ξοάνο ναῶν οἰκοδομαῖς τὸ Θεῖον τιμᾷν οἰομένους· λο δὲ κεκαθαρμένοις καὶ δόγμασιν ὀρθοῖς καὶ ἀ τοῦτο πράττοντας, ἐν ἀπαθείᾳ ψυχῆς καὶ τῇ αὐτὸν κατὰ τὸ δυνατὸν τῆς ἀρετῆς ὁμοιώσει B οὐδείς γε πώποτε, οὐ βάρβαρος, οὐχ Ἕλλην, ἀνθρώποις ταύτης κατῆρξε τῆς ἀληθείας, ἢ μ ἡμέτερος Σωτήρ· ὃς δὴ, τῆς παλαιᾶς πλάνη τοῖς ἔθνεσιν ἀποφυγὴν προκηρύξας, τοῖς πᾶσι νως εὕρατο τὴν πρὸς τὸν ἀληθῆ καὶ μόνον τῶν των Θεὸν ἐπιστροφήν τε καὶ εὐσέβειαν. Οἱ δὲ λοι σοφοὶ τοῦ βίου τὴν ἀνωτάτω φιλοσοφίαν σαντες, ᾗ φησιν ὁ θεῖος Ἀπόστολος, *γνόντες οὐχ ὡς Θεὸν ἐδόξασαν, ἢ ηὐχαρίστησαν ἐματαιώθησαν ἐν τοῖς λογισμοῖς αὐτῶν, καὶ τίσθη ἡ ἀσύνετος αὐτῶν καρδία. Φήσαντε εἶναι σοφοὶ, ἐμωράνθησαν, καὶ ἐσεβάσθησ ἐλάτρευσαν τῇ κτίσει παρὰ τὸν κτίσαν ἐστιν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας.*

123 CAPUT XIV.

Fabulosas de diis narrationes ab aliis ipsis coargui, qui contraria faciant.

Enimvero post longam illam et spissam philosophiæ commentationem, post speciosas de rebus sive cœlestibus, sive naturalibus disputationes, ex illo culmine, sic tanquam ex altissimo quodam montis vertice prolapsi, humi deinceps cum ipsa plebecula volutari, promiscue ad veterum de pluribus diis errorem sese aggregare, denique eadem se quæ vulgus ipsum opinari, partim sacrificiis, partim simulacrorum cultu simulare; quo quidem exemplo vulgarem hominum de fabulosis deorum narrationibus sensum et existimationem augebant simul, ac magis magisque roborabant. Ecquis igitur non plane videat, speciem eos aliquam gravitatis sua ista physiologia quæsiisse, verbisque tenus flagitiorum turpitudinem, detorquenda rerum veritate colorasse, qui opere ipso fabulosum errorem, communemque omnium superstitionem confirmarent? Quanquam mirum id sane videri

C ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

Ὅτι τὰς μυθικὰς περὶ θεῶν διηγήσεις ἀ χουσιν ἐναντία πράττοντες.

Μετὰ γοῦν τὴν μακρὰν καὶ πολλὴν φιλοσοφ μετὰ τὰς σεμνὰς μετεωρολογίας καὶ φυσι ἄνωθέν ποθεν, ὡς ἀφ' ὑψηλοτάτης ἀκρωρείας πίπτοντες, σὺν τοῖς πλήθεσι κατεσύροντο, καὶ παλαιῶν πολυθέῳ πλάνῃ συνεφύροντο, τὰ τ λοῖς ὅμοια, διὰ τοῦ θύειν καὶ τοῖς ξοάνοις προσι δοξάζειν ὑποκρινόμενοι, αὔξοντές τε καὶ ἔτι κρατύνοντες τὴν δημώδη τῶν μυθικῶν διηγ περὶ θεῶν ὑπόληψιν. Πῶς οὖν οὐκ ἂν εἶεν τ πρόδηλοι, σεμνολογούμενοι μὲν ταῖς φυσιολογί μέχρι λόγων τὰ αἰσχρὰ καλλωπίζοντες τῇ πα τῆς ἀληθείας, ἔργοις δ' αὐτοῖς τὴν μυθικὴ D στῶντες πλάνην καὶ τὴν πάνδημον δεισιδαι Καὶ οὐδέπω τοῦτο θαυμαστὸν, ὅτε καὶ αὐτο γράφουσι τοὺς ἑαυτῶν θεοὺς ταῖς περὶ αὐτῶν ρομένους μυθολογίαις. Ἄκουε γοῦν, ὅπως ὁ λων αὐτὸς περὶ ἑαυτοῦ διδάσκει ὕμνον, ὃν ει ἐξέδωκεν, ὁμολογῶν ἐν Δήλῳ τῇ νήσῳ ὑπὸ Λη

[21] Rom. I, 12, 22, 25.

γεννῆσθαι· καὶ πάλιν ὁ Ἀσκληπιὸς ἐν Τρίκκῃ (7)· ὡς A καὶ Ἑρμῆς τετέχθαι ὁμολογῶν ἀπὸ τῆς Μαίας. Γράφει δὲ ὁ Πορφύριος καὶ ταῦτα, ἐν οἷς ἐπέγραψε περὶ τῆς ἐκ λογίων φιλοσοφίας, ἔνθα καὶ τῶν χρησμῶν ἐμνημόνευσεν ὧδέ πως ἐχόντων·

non debet, cum ex eorum scriptis habeamus, sparsas de diis fabulas deorum ipsorum vocibus comprobari. Audi ergo, quemadmodum ipsemet Apollo, quem de se ipso hymnum edidit, cæteros doceat, ubi se in Delo insula natum ex Latona confitetur, cui Æsculapium ac Mercurium adjungemus, quorum alter Triccæ, alter ex Maia procreatum se esse pronuntiat. Habet etiam ista Porphyrius, in iis, quæ de hausta ex deorum responsis philosophia scripsit, ubi sequentium oraculorum meminit,

Ὦ μέγα πᾶσι χάρμα βροτοῖσιν,
Ἀπὸ σῶν ἱερῶν ματέρος ἀγνᾶς
Προθορὼν τοκετῶν.

Omni o populo magna voluptas,
Sacra puræ matris ab alvo
Prosiliens.

Οἷς ἐπιλέγει·

Ἀλλ' ὅτε Λατὼ ὠδὶς ἱερὰ
Λάζοιτο πᾶσα, ὀροθυνομένων
Διδύμων τοκετῶν ἔνδοθε (8) σηκῶν,
Ἵστατο μὲν γαῖα (9), ἵστατο δ' ἀὴρ,
Πάγνυτο νᾶσος, πάγνυτο κῦμα·
Ἀνὰ δ' ἐξέθορες, μάντι Λυκωρεῦ,
Τοξότα Φοῖβε, κατὰ χρησμολάλων B
Βασιλεῦ τριπόδων.

Quibus ita subdit,

Partus sævi tota doloris
Dum Latonam vis dia premit,
Sanctæque simul clausa parentis
Gemini quatiunt viscera fetus :
Tellus sistit, sistit et aer,
Insula sidit, siditque mare,
Tu continuo Vates Lycie,
Is, arcitenens Phœbe, sub auras,
Fata loquentum præses tripodum.

Καὶ ὁ Ἀσκληπιὸς πάλιν περὶ ἑαυτοῦ·

Τρίκκης ἐξ ἱερῆς ἥκω θεὸς, ὃν ποτε μήτηρ,
Φοίβῳ ὑπευνασθεῖσα, κυεῖ σοφίας βασιλῆα,
Ἴδριν ἰητορίης Ἀσκληπιόν. Ἀλλὰ τί πεύθῃ;

Similiter Æsculapius ita de se ipso, **124**

En Tricca e sacra venio tibi Numen amicum,
Ille Æsculapius, quem Phœbo patre creatum,
Et Sophiæ regem, cui vis est nota medendi,
Sustulit alma parens. Sed quid mea numina poscis?

Ὁ δ' Ἑρμῆς φησιν·

Ὅς δ' ἐγὼ, ὃν καλέεις, Ζηνὸς καὶ Μαιάδος υἱὸς,
Ἑρμῆς (10) προβέβηκα λιπὼν ἀστραῖον ἄνακτα.

Mercurius autem hunc in modum,

Mercurius quem voce vocas, Maiæque Jovisque
Filius huc veni, cœlesti rege relicto.

Καὶ τὸ εἶδος δὲ ἑαυτῶν ὑπογράφουσι τοῦ σχήματος, ὥσπερ ὁ Πὰν καὶ αὐτὸς ἐν χρησμοῖς περὶ ἑαυτοῦ τάδε λέγει διδάσκων· *Εὔχομαι βροτὸς γεγὼς Πανὶ συμφύτῳ θεῷ, δισσοκέρατι, δισσόποδι, τραγοσκελεῖ, τρυφῶντι.* C Ταῦτα ἐν ἀποῤῥήτοις τῆς ἐκ λογίων φιλοσοφίας ὁ δηλωθεὶς ἀνὴρ τέθειται. Οὐκέτ' ἄρα ὁ Πὰν σύμβολον ἦν τοῦ παντὸς, δαίμων δ' ἂν εἴη τις τοιοῦτος, οἷος καὶ ὑπογέγραπται, ὁ καὶ τὸν χρησμὸν ἐκδούς. Οὐ γὰρ δὴ τὸ πᾶν, καὶ ὁ σύμπας κόσμος ἔχρησε τὰ προκείμενα. Τούτου τοιγαροῦν τοῦ δαίμονος, ἀλλ' οὐ τοῦ παντὸς τὴν εἰκόνα ἐκτυπώσαντες ἄνδρες, τὸ προγεγραμμένον ἐμιμήσαντο σχῆμα. Καὶ ὁ Ἑρμῆς δὲ πῶς ἂν νοοῖτο ὁ τῶν ἁπάντων ποιητικός τε καὶ ἑρμηνευτικὸς λόγος, μητέρα Μαῖαν τὴν Ἄτλαντος ὁμολογῶν ἐσχηκέναι, τήν γε περὶ αὐτοῦ λεγομένην μυθολογίαν, ἀλλ' οὐ φυσιολογίαν ἐγκρίνας; Οὕτω καὶ Ἀσκληπιὸς πῶς ἂν μετάγοιτο εἰς Ἥλιον, πατρίδα τὴν Τρίκκην ἐπιγραφόμενος, καὶ ἀπὸ θνητῆς D ὁμολογῶν γεγονέναι μητρός; Πῶς δὲ Ἥλιος ὢν, αὐτὸς τοῦ Ἡλίου υἱὸς πάλιν ἀποφανθείη; ἐπεὶ καὶ τὸν αὐτοῦ πατέρα τὸν Φοῖβον οὐκ ἄλλον εἶναι τοῦ Ἡλίου ἐφυσιολόγησαν. Ἐξ Ἡλίου δὲ καὶ θνητῆς γυναικὸς φάναι αὐτὸν πῶς οὐ πάντων καταγελαστότατον; Ἐπεὶ καὶ αὐτὸν τὸν πατέρα Ἥλιον, ὃν δὴ Ἀπόλλωνά φασιν εἶναι, πῶς εἰκὸς ἐν Δήλῳ γεγεννῆσθαι τῇ νήσῳ ὑπὸ θνητῆς πάλιν μητρὸς τῆς Λητοῦς; Ἐνταῦθά μοι τήρει ὁπόσους Ἕλληνες θεοὺς γεννητοὺς γυναικῶν ἐθεολόγησαν, εἰς παράθεσιν, εἴ ποτε πειρῶνται σκώπτειν τὴν τοῦ ἡμετέρου Σωτῆρος γένεσιν,

Quinetiam suorum ipsi corporum speciem figuramque describunt, velut ille Pan, qui cujusmodi fuerit, ex ejus oraculis ita docemur : *Mortalis ego cum sim, nuncupo vota Pani, nativo deo, cornu gemino, gemino pede, hircinisque cruribus insigni, voluptuario.* Ejusmodi sunt, quæ laudatus auctor in abditis philosophiæ deorum ex responsis haustæ mysteriis recensuit. Pan ergo non jam universi symbolum est, sed dæmon potius, qualem se ipse descripsit, qui oraculum istuc effudit. Neque enim universum, totusve mundus ista respondit. Quare ipsi quoque artifices, quotquot non universi, sed hujus dæmonis imaginem expressere, descriptam paulo ante figuram imitati sunt. Jam Mercurius, quomodo rerum effectrix omnium interpresque ratio haberi possit, cum ipse Maiam Atlantis filiam sese matrem habuisse fateatur, quippe qui jactatam de ortu suo fabulam, non istorum physiologiam testimonio judicioque suo comprobarit? Æsculapius denique, quomodo ad Solem traducatur, qui et Triccam sibi patriam vindicet, et mortali se matre natum esse pronuntiet? Imo, si sol ipse est, quomodo solis filius esse dicatur? Nam Phœbum quidem ipsius patrem, non alium a sole esse physiologi voluerunt. Solem porro Æsculapium ex mortali femina suscepisse, cui non omnium maxime ridiculum videatur? Nam ipsum quoque Solem Æsculapii patrem, quem scilicet Apollinem esse defendunt, cui tandem in insula Delo, atque a Latona mortali si-

(7) *Τρίκκῃ*. Thessaliæ oppidum est, quod alii *Tricam*, simplici *c*.
(8) *Ἔνδοθε*. Γρ. ἔνδοθι.

(9) *Μὲν γαῖα*. Γρ. γᾶ, recte. Al., γῆ.
(10) *Ἑρμῆς*. Versus postulat inseri δ'.

militer matre procreatum esse persuadeant? Cæterum animadverte mihi, quam multos Græci ex mulieribus genitos deorum in loco numeroque posuerint, ut si quando Servatoris nostri generationem ridere conabuntur, hanc iis continuo turbam opponamus; illudque præterea, non poetarum a nobis, sed ipsorum deorum testimonia recitari.

ὅτι δὲ (11) οὐ ποιητῶν εἰσιν αἱ φωναὶ, ἀλλ' τῶν θεῶν αἱ προχείμεναι σημειώσεις.

125 CAPUT XV.

Deos ipsos philosophorum commentationes oraculis confirmasse, pugnantes cum sparsis de se fabulis allegorias statuendo.

Ac poetæ quidem, cum fabulas, ut aiunt, de diis confingant, philosophi vero rerum naturalium rationes cum ad ipsos accommodent; æquum sane esset illos aspernari, hos tanquam philosophos suspicere, similemque vero excellentium hominum orationem potius quam poeticas amplecti nugas. Nunc autem cum ipsi quoque dii in contentionem cum philosophis certamenque descendant, cumque res illi suas, quibus utique notiores eæ sunt, oraculis accurate planeque doceant, hi vero quasdam tantum iis de rebus suspiciones, quas minime perspectas habent, in absurdas ac futiles disputationum ineptias conferant: utris obsecro fidem habendam esse ratio suadeat? Imo, indignum certe fuerit vel hoc quærere. Sed tamen, si dii verum dicunt, qui sibi ipsis attributos humanæ conditionis affectus perturbationesque confirmant; vanos continuo ac mendaces esse, qui eas respuunt, necesse est: sin autem vera philosophorum physiologia est deorum esse testimonia sequitur. Atqui, dicat etiam aliquis, Apollo ipse consultus aliquando quis hoc responsi dedit,

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'.

Ὅτι καὶ τὰς τῶν φιλοσόφων θεωρίας ἐδεδ διὰ τῶν χρησμῶν, ἐναντίως τοῖς περὶ α μύθοις ἀλληγοροῦντες.

Ποιητῶν μὲν οὖν, ὥς φασι, μύθους περὶ θεῶν τομένων, φιλοσόφων δὲ, φυσιολογούντων· χρῆν ἰ εἰκότως τῶν μὲν καταφρονεῖν, τοὺς δὲ θαυμάζ φιλοσόφους, καὶ μᾶλλον τῶν ποιητικῶν λήρω τῶν κρειττόνων ἐκδέχεσθαι πιθανολογίας. Θεῶν πάλιν καὶ φιλοσόφων εἰς ἅμιλλαν κατιόντων, κα μὲν ἐπὶ χρησμοῖς τὰ καθ' ἑαυτοὺς, ὡς ἂν μᾶλλ δότων, ἀκριβῶς διδασκόντων, τῶν δὲ εἰς ἀσυμφ καὶ ἀναποδείκτους εὑρεσιλογίας τὰς περὶ ὧ ἴσασιν ὑπονοίας περιτρεπόντων· τίσιν ἐρεῖ πείθεσθαι; Ἢ τοῦτο οὐδὲ ἐρωτᾷν ἄξιον; Εἰ δ
B ἀληθεύουσιν οἱ θεοὶ κυροῦντες τὰς περὶ αὐτῶ θρωποπαθείας, ψευδεῖς ἂν εἶεν οἱ ἀθετοῦντες α εἰ δὲ τῶν φιλοσόφων ἀληθεῖς αἱ φυσιολογίαι, ψ ἂν γένοιντο αἱ τῶν θεῶν μαρτυρίαι. Ἀλλὰ καὶ ε εἴποι τις, ὁ Ἀπόλλων ἔφη που ἐν χρησμοῖς ἐ θεὶς περὶ αὐτοῦ ὅστις εἴη.

Sol, idemque Horus, Rex, Bacchus, Osiris, Apollo,
Idem horas, annique vices, ventos pluviasque,
Auroræque rego, et stellatæ noctis habenas,
Rex simul astrorum, simul immortalis et Ignis.

C *Ἥλιος, Ὧρος, Ὄσιρις, Ἄναξ, Διόνυσος, Ἀ λων,*
Ὡρῶν καὶ καιρῶν ταμίης, ἀνέμων τε καὶ ὀμ
Ἠοῦς καὶ νυκτὸς πολυαστέρος ἡνία νωμῶ
Ζαφλεγέων ἄστρων βασιλεὺς, ἠδ' ἀθάνατον

Ergo dii cum iidem et poetarum fabulis, et philosophorum suspicionibus testimonium adjungant suum, simul profecto dissentientibus pugnantibusque consentiunt. Enimvero si mortales sibi matres vindicant, seseque terrena ex patria natos fatentur, quomodo ejusmodi esse poterunt, quales physiologorum ore celebrantur? Demus Apollinem Solem esse, (rursus enim istorum oratio sursum deorsumque jactata eumdem in circulum redire cogetur,) quomodo igitur Delos insula, quam in medio mari exstantem hodieque cernimus, 126 Solis patria, quomodo Latona mater ejusdem erit? Ipse enim utrumque verum esse, suis paulo ante oraculis confirmabat. Quomodo denique Æsculapium idem mortali natura præditum ex mortali quoque femina suscepit? Verum ista prætermittamus.

Οὐκοῦν οἱ αὐτοὶ καὶ τοῖς τῶν ποιητῶν μύθοι ταῖς τῶν φιλοσόφων ὑπονοίαις συμφέρονται, μένοις συνιστάμενοι. Εἰ γὰρ μητέρας ἐπιγράφ θνητὰς, καὶ πατρίδας τὰς ἐπὶ γῆς ὁμολογοῦσι ἂν εἶεν οἵους φυσιολογοῦσιν; Ἔστω γὰρ ὁ Ἀπ Ἥλιος· (πάλιν γὰρ ἄνω καὶ κάτω εἰς τὰ αὐτὰ τρέχων αὐτοῖς ὁ λόγος ἁλώσεται·) πῶς οὖν ἡ ἡ κατὰ θάλασσαν εἰσέτι νῦν προφαινομένη γένοιτ' ἂν τοῦ Ἡλίου πατρὶς, μήτηρ δὲ ἡ Λ Ταυτὶ γὰρ ἀρτίως ἐκύρουν ὡς ἀληθῆ γε ὄντα
D τοῦ χρησμοί. Πῶς δὲ καὶ τοῦ Ἀσκληπιοῦ ὁ θνητοῦ τὴν φύσιν γένοιτ' ἂν ὁ Ἥλιος πατὴρ, ἐκ τῆς αὐτὸν γυναικὸς πεποιημένος; Ἀλλὰ παρ ταῦτα.

CAPUT XVI.

Fieri non posse, ut mundi partes, aut divinæ virtutes, illecebrarum necessitate deducantur, et consulentibus per oracula respondeant.

Enimvero hujus oraculi vanitas alia quoque ra-

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙϚ'.

Ὅτι τῶν ἀδυνάτων πέφυκε, τὰ μέρη τοῦ κόσ ἢ τὰς θείας δυνάμεις γοητικαῖς ἀνάγκαις ἕλκεσθαι, καὶ διὰ χρησμῶν τοῖς ἐρωτῶσ σπίζειν.

Τοῦ δὲ χρησμοῦ τὸ ψεῦδος καὶ ἄλλως ἀπελεγχ

(11) Ὅτι δέ. Alter e manuscr., καὶ ὅτι. Quod sane melius duos hosce versus, usque ad σημειώσεις, cum superioris capitis fine contexit. Nec mihi dubium est quin sequens ab illis tantum vocibus Ποιητῶν μὲν οὖν inchoari debeat, nam et nullo praecedentes lineas excipiunt; et φωναὶ illæ πρ μεναι, deorum responsa superiori capite allat gnificant.

Οὐ γὰρ δὴ ὁ Ἥλιος οὐρανόθεν αὐτοῖς καταβὰς, A ἔπειτα τὸν δοχέα (12) πληρώσας, τὸν χρησμὸν ἀπεφοίβαζεν (13)· ἐπεὶ οὔτε δυνατὸν, οὔτε θέμις ἀνάγκαις ἀνθρώπων τὸν τηλικοῦτον ὑποτάσσεσθαι φωστῆρα. Ἀλλ' οὐ δὴ (14) φαῖεν τὴν ἐν αὐτῷ θείαν καὶ νοερὰν δύναμιν, ὅτι μηδὲ ταύτης γένοιτ' ἄν ποτε δεκτικὴ ἀνθρωπεία ψυχή. Ὁ δ' αὐτὸς ἂν εἴη λόγος καὶ ἐπὶ Σελήνης. Εἰ γὰρ τὴν Ἑκάτην αὐτὴν εἶναι φήσουσι, καί πως ἀνάγκαις ἀνθρώπων καθέλκεσθαι, καὶ διὰ τοῦ δοχέως χρᾷν, εἴς τε αἰσχρὰς καὶ ἐρωτικὰς διακονίας παραλαμβάνεσθαι αὐτὴν (15), ἀρχὴ γὰρ οὖσα τῶν πονηρῶν δυνάμεων, ἤτοι δαιμόνων, εἰκὸς ἂν εἴη τὴν Ἑκάτην ταῦτα πράττειν· ὃ καὶ αὐτὸς ὁμολογεῖ συγγραφεὺς, ὡς κατὰ καιρὸν (16) ἐπελέγξομεν. Πῶς δὲ ὁ Πλούτων καὶ ὁ Σάραπις εἰς τὸν Ἥλιον δυνατοὶ ἂν εἶεν φυσιολογεῖσθαι; ὅτε τὸν B ἄρχοντα τῶν πονηρῶν δαιμόνων ὁ αὐτὸς πάλιν ἀποφαίνεται τὸν Σάραπιν εἶναι, τὸν αὐτὸν ὄντα τῷ Πλούτωνι. Καὶ χρησμοὺς δὲ τοῦ Σαράπιδος ἐγγράφων, πῶς ἂν δύναιτο τοῦ Ἡλίου αὐτοὺς λέγειν εἶναι; Ἀλλὰ γὰρ (17) ἐξ ἁπάντων τούτων λείπεται μηδὲν μὲν ἀληθὲς φέρειν ὁμολογεῖν τὰς δηλωθείσας φυσιολογίας, σοφίσματα δ' εἶναι σοφιστῶν ἀνδρῶν καὶ εὑρεσιλογίας.

tione coargui facile possit. Neque enim Sol ad istos, credo, cœlitus descendebat, ac deinceps per eum, qui numen excepisset, Phœbæum oraculum effundebat: cum neque fieri posset, neque vero fas esset, ut tantum sidus humanæ vis necessitati cedere ac parere cogeretur: id quod ne de illa quidem, quam ipsi tribuunt, divina spiritalique virtute dixerint, cum eam nihilo magis humanus animus capere ac sustinere possit. Atque eodem prorsus modo liceat de Luna statuere. Quod si Hecaten illam esse dicent, quæ cum humanæ cantionis aut similis illecebræ necessitate deducatur, tum vero et per eum a quo fuerit suscepta, respondeat, et obscenis amoribus ac lenociniis operam suam navet; esto sane. Cum enim improbarum virtutum, aut dæmonum potius princeps Hecate illa sit, hæc cum fecerit omnia, nihil ab sese alienum fecerit. Neque id etiam laudatus scriptor non fatetur, ut suo loco demonstrabimus. Pluto autem et Serapis, qua tandem physiologia ad solem revocari queant? Præsertim cum iste Serapidem eumdem cum Plutone faciens, malorum etiam dæmonum principem esse velit? Dum vero Serapidos oracula scriptis suis inserit, quo sensu eadem Solis esse defendat? Enimvero, his omnibus plane conficitur, uti eos fateri oporteat veri nihil tota ista physiologia contineri, sophistarum has esse argutias, et commenta verborum inania.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'.

Ὅτι δαιμονικῆς ἐνεργείας πάντα τὰ τοιάδε τυγχάνει.

Τούς γέ τοι τῶν χρησμῶν ὑπηρέτας, ἀληθεῖ λόγῳ C φάσκειν, δαίμονας εἶναι φαύλους, ἐπ' ἀνθρώπων ἀπάτῃ τὰ ἀμφότερα παίζοντας, καὶ τοτὲ μὲν συντιθεμένους ταῖς μυθικωτέραις περὶ αὐτῶν ὑπολήψεσιν ἐπὶ τῇ πανδήμῳ πλάνῃ, τοτὲ δὲ τὰ τῆς φιλοσόφου γοητείας ἐπικυροῦντας ἐπὶ τῇ καὶ τούτων ἐπιτριβῇ καὶ φυσιώσει, ὥστε καὶ πανταχόθεν ἁλίσκεσθαι μηδὲν αὐτοὺς ἀληθεύειν· τοσούτων ἡμῖν εἰρημένων, καιρὸς ἤδη μεταβάντας τὸ τρίτον εἶδος ἐπελθεῖν τῆς Ἑλλήνων θεολογίας, ὃ δή φασιν εἶναι πολιτικόν τε καὶ νόμιμον. Μάλιστα γὰρ ἱκανὸν τοῦτο πρὸς ἔκπληξιν τῶν πολλῶν εἶναι νενόμισται, διά τε τὰ θρυλλούμενα μαντεῖα καὶ τὰς διὰ χρησμῶν ἀκέσεις τε καὶ θεραπείας τῶν πεπονθότων σωμάτων, τάς τε κατά τινων ἐπισκήψεις (18). Ὧν δὴ τὸ καὶ διὰ πείρας ἐλθεῖν φάσκοντες, εὖ μάλα πεπείκασιν D ἑαυτοὺς μὲν εὐσεβοῦντας εἰς τοὺς θεοὺς δίκαια πράττειν· ἡμᾶς δὲ τὰ μέγιστα ἀσεβεῖν, τὰς οὕτως ἐμφανεῖς καὶ εὐεργετικὰς δυνάμεις μὴ ταῖς προσηκούσαις θεραπείαις τιμῶντας. Καὶ πρὸς ταῦτ' οὖν, ἑτέραν λόγου ἀρχὴν ἀναλαβόντες, ὑπαντήσωμεν.

127 CAPUT XVII.

Hæc omnia dæmonum arti ac præstigiis assignanda esse

At oraculorum administros, si vere loqui voluerint, improbos esse dæmones, qui ad hominem in fraudem inducendos in utroque luderent; ac modo se ad fabulosas de se ipsis opiniones aggregarent, ut communis ac publicus error foveretur, modo philosophorum etiam præstigias comprobarent, ut factu et arrogantia inflatis exitium afferrent; sicque nihil unquam dixisse veri modis omnibus convincuntur. Jam vero his a nobis hactenus disputatis, tempus est, ut ad tertiam Græcorum theologiæ speciem, quam civilem ipsi ac legitimam nominant, gradum faciamus. Nam id demum ad stultæ multitudinis admirationem ac stuporem longe opportunissimum esse statuerunt; si partim jactatis vaticiniis, partim morbidorum corporum curatione deorum quæsita responsis, partim repentinis et gravibus nonnullorum pœnis teneretur. Quæ dum se ipsos etiam expertos esse dicunt, tum vero jure nimirum persuadent, se quidem pie justo erga deos obsequio cultuque defungi, nos vero summæ impietatis reos esse, qui manifestis adeo beneficis-

(12) *Δοχέα.* Vox, ni fallor, parum usitata; his tamen numinum ὑποδοχαῖς aptissima: quam paulo post c. 7 repetit, itemque pag. 194 et 195.

(13) *Ἀπεφοίβαζεν.* Non minus rara vox, quam tamen omn. manuscr. retinent. Τὸ *φοιβάζειν*, longe communius.

(14) *Οὐ δή.* Γρ. οὐδ' εἰ, non male.

(15) Post *αὐτήν* deest aliquid; puta, οὐκ ἂν δὴ *ἁμάρτοιεν*, aut aliquid simile. Tum legendum videtur, ἀρχὴν γὰρ οὖσαν, nam alter e manuscr. habet οὖσαν, licet ἀρχή, non ἀρχήν legat.

(16) *Ὡς κατὰ καιρόν.* Vide infra p. 173 et 174 initio.

(17) *Ἀλλὰ γάρ.* Malim, si ulla distinctione opus est, ab his vocibus novum ordiri caput: quod alioqui pendens hiansque sententia inchoabit.

(18) *Ἐπισκήψεις.* Credo, θεηλάτους πληγάς intelligit, quemadmodum et p. 138, ἐπισκήψεις κατ' ἀσεβῶν. Sequitur ὧν δὴ τὸ καί. Delendum videtur illud τό, nec habetur, p. 130, ubi eadem repetit.

que virtutibus debitum obsequium honoremque negemus. Nos vero ut istis occurramus, novum deinceps disputationis initium faciamus.

ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΗΣ
ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΕΤΑΡΤΟΝ.

PRÆPARATIONIS EVANGELICÆ LIBER QUARTUS.

128 *QUARTI LIBRI CAPITA.*

A *ΤΑΔΕ ΠΕΡΙΕΧΕΙ ΤΟ ΤΕΤΑΡΤΟΝ ΒΙΒΛΙΟΝ.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Περὶ τῶν κατὰ πόλεις χρηστηρίων, καὶ ὧν μάλιστα διατεθρύλληται τὰ μαντεῖα ἐν παραδόξοις δαιμόνων ἐπιφανείαις· τίνι τε λόγῳ καὶ τούτων κατεφρονήσαμεν.

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ.

A Τὸ τρίτον εἶδος τῆς πολυθέου πλάνης, ἀφ' ἧς δυνάμει καὶ εὐεργεσίᾳ τοῦ Λυτρωτοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἠλευθερώθημεν, ἐν τῷ τετάρτῳ τούτῳ συγγράμματι τῆς *Εὐαγγελικῆς προπαρασκευῆς* καιρὸς ἀπελέγξαι καλεῖ. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ πᾶν τῆς θεολογίας αὐτῶν εἶδος εἰς τρία γενικώτερον διαιροῦσιν· εἴς τε τὸ μυθικὸν, ὑπὸ τῶν ποιητῶν τετραγῳδημένον, καὶ εἰς τὸ φυσικὸν, τὸ δὴ πρὸς τῶν φιλοσόφων ἐξευρημένον, εἴς τε τὸ πρὸς τῶν νόμων διεκδικούμενον, ἐν ἑκάστῃ πόλει καὶ χώρᾳ πεφυλαγμένον· B τούτων δὲ μέρη δύο ἤδη πρότερον διὰ τῶν πρὸ τούτου συγγραμμάτων ἡμῖν ἐξήπλωται, τό τε ἱστορικὸν, ὃ δὴ μυθικὸν (19) ἀποκαλοῦσι, καὶ τὸ ἐπαναβεβηκὸς τοὺς μύθους, ὃ δὴ φυσικὸν, ἢ θεωρητικὸν, ἢ ὅπῃ ἄλλῃ χαίρουσιν προσαγορεύοντες· καιρὸς ἂν εἴη τὸ τρίτον ἐπὶ τοῦ παρόντος διελθεῖν, τοῦτο δέ ἐστι τὸ κατὰ πόλεις καὶ χώρας συνεστὸς,' πολιτικὸν αὐτοῖς προσαγορευόμενον· ὃ καὶ μάλιστα πρὸς τῶν νόμων διεκδικεῖται, ὡς ἂν παλαιὸν ὁμοῦ καὶ πάτριον, καὶ τῆς τῶν θεολογουμένων δυνάμεως αὐτόθεν τὴν ἀρετὴν ὑποφαῖνον. Διατεθρύλληται γοῦν αὐτοῖς μαντεῖα καὶ χρησμοὶ, θεραπεῖαί τε καὶ ἀκέσεις παντοίων παθῶν, ἐπισκήψεις τε κατὰ ἀσεβῶν· ὧν δὴ καὶ διὰ πείρας ἐλθεῖν φάσκοντες, εὖ μάλα πεπείκασιν ἑαυτοὺς, C τὰ θεῖα τιμῶντας, τὰ δίκαια πράττειν· ἡμᾶς δὲ τὰ μέγιστα ἀσεβεῖν, τὰς οὕτως ἐμφανεῖς καὶ εὐεργετικὰς δυνάμεις ἐν οὐδενὶ λόγῳ τιθεμένους, ἄντικρυς δὲ παρανομοῦντας· δέον σέβειν ἕκαστον τὰ πάτρια, μηδὲ κινεῖν τὰ ἀκίνητα, στοιχεῖν δὲ καὶ ἐφέπεσθαι τῇ τῶν προπατόρων εὐσεβείᾳ, ἀλλὰ μὴ πολυπραγμονεῖν ἔρωτι καινοτομίας. Ταύτῃ γοῦν φασιν ἐπαξίως καὶ θάνατον ὑπὸ τῶν νόμων ὡρίσθαι τοῖς πλημμελοῦσι τὴν ζημίαν. Τὸ μὲν οὖν πρῶτον ἱστορικόν τε ὂν καὶ μυθικὸν τῆς θεολογίας εἶδος, ὅπῃ τις βούλεται ποιητῶν τιθέσθω· ὥσπερ οὖν καὶ φιλοσόφων τὸ δεύτερον, διὰ τῆς τῶν μύθων φυσικωτέρας ἀλληγορίας ἀπηγγελμένον· τὸ δὲ τρίτον, ὃ καὶ πρὸς τῶν ἀρχόντων ὡς ἂν παλαιὸν ὁμοῦ καὶ πολιτικὸν, τιμητέον τε καὶ φυλακτέον εἶναι νενομοθέτηται, μήτε τις ποιητῶν, φασὶ, D μήτε φιλοσόφων κινείτω· τοῖς δ' ἐκ παλαιοῦ κρατήσασι θεσμοῖς ἔν τε ἀγροῖς καὶ πόλεσι μενέτω πᾶς στοιχῶν, νόμοις πατρίοις πειθόμενος. Πρὸς δὴ οὖν ταῦτα καιρὸς ἀποδοῦναι τὸν παρ' ἡμῖν λόγον, ἀπολογισμόν τε ὑποσχεῖν τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εὐαγγελικῆς πραγματείας ἀντικηρυττούσης τοῖς εἰρημένοις, καὶ τοῖς τῶν ἐθνῶν ἁπάντων νόμοις ἀντινομοθετούσης.

CAPUT I.

De diversarum urbium oraculis, iisque maxime, quorum præ cæteris responsa celebrantur, dæmonibus inexspectata sese forma ostendentibus: quaque ratione permoti, ea quoque spreverimus.

PROŒMIUM.

Susceptæ disputationis ordo postulat, ut tertiam illius erroris partem qui deorum multitudinem invexit, **130** quoque liberati Redemptoris Servatorisque nostri Jesu Christi virtute beneficioque sumus, quarto hoc *Præparationis Evangelicæ* libro confutemus. Cum enim universam theologiæ suæ rationem in tria veluti communiora genera partiantur, fabulosum, quod poetarum versibus usque adeo jactatum est; naturale, quod a philosophis excogitatum fuit; et illud, quod legum auctoritate sanctum atque munitum, in singulis urbibus ac regionibus servari consuevit: ex iis autem duo jam superioribus libris in omnium oculis posuerimus, cum historicum, quod fabulosum nominant, tum etiam alterum, quod fabulas omnes exsuperat, sive id naturale, sive contemplationi addictum, sive quocunque alio nomine appellare malint: sequitur omnino, ut tertium hoc deinceps volumine persequamur. Illud autem est, quod quia per singulas civitates ac regiones constitutum fuit, civile ab iis nuncupatur; eoque præsertim legum vi præsidioque defenditur, quod non antiquum modo patriumque sit, verum etiam eorum, quos ipsi deorum in loco numeroque ponunt, virtus atque potentia, hoc tanquam rei per se ipsam loquentis testimonio declaretur. Enimvero, pridem apud istos oracula quædam atque responsa, morborum omnis generis curationes, illatæque cœlitus in impios gravissimæ calamitates celebrantur; quæ dum se ipsos etiam experientia nosse profitentur, tum vero jure sibi nimirum persuadent, se quidem, quod deos colant, juste omnino facere: nos autem admodum impie, qui tam perspectas beneficasque virtutes nihili faciamus; adeoque leges palam a nobis aperteque violari, cum patrios quemque ritus religiose colere oporteat, neque intacta dudum instituta convellere, sed pressis quasi vestigiis majorum pietatem ita consectari, nihil ut prætera rerum novarum studio curiosius moliatur. Quare pœnam etiam capitis in hujus maleficii reos juste legibus constitutam esse pronuntiant. Nam primum sane theologiæ historicum fabulosumve genus, suo poeta quilibet fingat arbitrio: alterum item illud, propius ad naturam allegorica fabularum explicatione traductum, philosophorum disceptationibus permittatur. At vero tertium hoc, quod utpote antiquissimum ac civile ipsorum etiam principum legibus retinere et observare jubemur, nec poetarum, inquiunt, nec philosophorum ullus attingat: sed qui jam olim tam in agris, quam in urbibus ritus obtinuit, ad eum constanter omnes, patriis addicti legibus, adhærescant. Hæc sunt, quibus in præsentia sic **131** nobis respondendum est, ut evangelici instituti, quod a Servatore nostro alla-

(19) Ὃ δὴ μυθικὸν, etc. Paucula verba, sed valde necessaria, supplevimus ex altero manuscr., quæ etiam agnoscit Mont.

tum est, rationem cum aliqua defensione reddamus, in quo leges istis omnibus ac gentium univer legibus contrariæ feruntur atque promulgantur.

A Primum itaque, simulacra inanima deos non esse, ipsi quoque facile agnoverint: deinde, nihil prorsus, quod speciem aliquam Deo dignam habeat, fabulosa eorum theologia contineri, primo libro satis ostendimus; postremo, ne ipsam quidem naturæ propiorem ac philosophicam fabularum interpretationem, non coactas habere explicandi rationes, in secundo tertioque probavimus. Nunc igitur, id, quod tertium est, videamus, quid de virtutibus in simulacris delitescentibus existimare oporteat; easne moribus liberales, probas, vereque divinas esse, an omnino contra. Quanquam alius forte, qui hanc disputationem insisteret, quidquid isti narrant, fraudem et errorem esse, ac veneficorum artes, præstigiasque contenderet, itaque vulgarem funditus opinionem evelleret, ut non solum Deo, sed B ne malo quidem dæmoni, quæ passim de illo jactantur, assignanda esse statueret. Quippe responsa enim deorum artificiosis versibus illigata, hominum utique non bardorum atque stultorum, sed ad fallacias dolosque moliendos apprime factorum commenta esse; quæ ancipiti et ambiguo sermone contexta, in utramque exspectati rerum eventus partem non inepte cadere et quadrare possint. Ea vero, quibus rudi plebeculæ imponitur, circulatorum prodigia, cum naturalibus causis esse conjuncta. Plurima enim universa in natura exsistere, radicum, herbarum, plantarum, fructuum, lapidum, itemque aliarum ex omni materia, sive siccarum, sive humidarum virtutum genera, quarum aliæ propellendi C et ejiciendi vim habeant, aliæ secernendi ac dissipandi, aliæ contra vel constipandi vel sistendi, itemque laxandi, humectandi, rarefaciendi: rursumque servandi aliæ, aliæ perimendi, ac præsentem corporis statum modo in hunc, modo contrarium penitus immutandi: atque aliarum efficacitatem longiori, aliarum breviori tempore circumscribi; similiterque aliarum ad plures, ad pauciores aliarum sese diffundere; præterea alias præire, sequi alias, alias denique concurrere cum aliis, et cum iis augeri pariter, pariterque corrumpi. Et quidem quod sanandi vis nonnullis insit, aliis autem **132** morbos atque exitium creandi, nihil habere a medendi arte alienum. Jam vero pleraque naturali quadam D necessitate contingere, cumque ipsa luna crescere simul simulque decrescere: oppositas animantium, plantarum, atque radicum affectiones infinitas esse: vaporum multa esse genera, cum eorum, quibus gravedo, ac sopor inducitur, tum etiam eorum, quibus cogitatio perturbatur: loca item atque regiones, in quibus singula perficiantur, conferre plurimum: homines istos præterea instrumentorum suam ad artem affabre elaboratorum copiam habere longe ante provisam; multos etiam diversis ex partibus sibi comparare præstigiarum suarum adjuto-

A Ὅτι μὲν οὖν οὐ θεοὶ τὰ ἄψυχα ξόανα, πρ
καὶ αὐτοῖς· ὅτι δ' οὐδὲ τὰ τῆς μυθικῆς αὐτῶ
λογίας φέροι τινὰ σεμνὸν καὶ θεοπρεπῆ λόγον,
πρώτῳ δέδεικται συγγράμματι· ὥσπερ οὖν καὶ
δευτέρῳ, καὶ τρίτῳ, ὅτι μηδὲ τὰ τῆς φυσικω
καὶ φιλοσόφου τῶν μύθων ἑρμηνείας ἀβίαστον
περιέχει τὴν ἐξήγησιν. Τὸ δὴ τρίτον φέρε σκεψώ
τί ποτε χρὴ νομίζειν τὰς ἐν τοῖς ξοάνοις ἐμφω
σας δυνάμεις· πότερα τὸν τρόπον ἀστείας καὶ
θὰς, καὶ ὡς ἀληθῶς θείας, ἢ τούτων ἀπάντ
ἐναντία. Ἄλλος μὲν οὖν τάχα ἂν ἴσως, τὸ
τούτων ἐφοδεύων λόγον, πλάνην εἶναι τὸ πᾶν
γοήτων ἀνδρῶν τεχνάσματά τε καὶ ῥᾳδιουργία
εστήσατο, καθόλου περιγράφων τὴν δόξαν,
ὅτι Θεοῦ, ἀλλὰ μηδὲ πονηροῦ δαίμονος εἶναι νο
B τὰ περὶ αὐτοῦ θρυλλούμενα. Τὰ μὲν γὰρ ποι
καὶ τὰς τῶν χρησμῶν συνθέσεις, οὐκ ἀφυῶν ἀ
εὖ μάλα δὲ πρὸς ἀπάτην ἐσκευωρημένων πλά
τυγχάνειν, μέσῳ καὶ ἀμφιβόλῳ συγκείμενα τ
πρὸς ἑκάτερά τε τῶν ἀπὸ τῆς ἐκβάσεως προσ
μένων οὐκ ἀφυῶς ἐφαρμόζειν· τὰ δὲ τὸν πολὺ
τῶντα διά τινων τερατειῶν θαύματα φυσικαῖς α
ἀνῆφθαι. Πολλὰ γὰρ εἶναι εἴδη ῥιζῶν, καὶ βοτ
καὶ φυτῶν, καὶ καρπῶν, καὶ λίθων, ξηρῶν τε
καὶ ὑγρῶν παντοίας ὕλης δυνάμεων ἐν τῇ τῶν
φύσει· τὰ μὲν ἀποκρουστικὰ, καί τινων ἀπελα
τὰ δὲ συνάγειν πεφυκότα καὶ ἐφέλκεσθαι, τὰ δ
κρίνειν καὶ σκεδαννύναι, πυκνοῦν τε καὶ στ
δυνάμενα· ἕτερα δὲ χαλᾷν καὶ ὑγραίνειν καὶ ἀρ
C σώζειν τε αὖ πάλιν ἄλλα, καὶ ἕτερα κτείνειν
πειν τε διόλου, καὶ τὸ παρὸν ἐναλλάττειν, κα
μὲν τῇδε μεταποιεῖν, τοτὲ δὲ τῇδε· καὶ τὰ μὲν
πλείω χρόνον, τὰ δὲ πρὸς βραχὺν τοῦτο ποιεῖν
πάλιν τὰ μὲν εἰς πλῆθος, τὰ δὲ μέχρις ὀλίγον [a]
ἰσχύειν· καὶ τῶν μὲν τάδε ἡγεῖσθαι, τισὶ δὲ
ἐπακολουθεῖν, συντρέχειν τε ἄλλα ἄλλοις, καὶ ς
ξειν καὶ συμφθείρεσθαι. Ναὶ μὴν καὶ ὑγιείας
τινα ποιητικὰ, ἰατρικῆς οὐκ ἄπωθεν ἐπιστήμη
δὲ νοσοποιὰ τυγχάνειν καὶ δηλητήρια. Ἤδη δ
φυσικαῖς ἀνάγκαις συμβαίνειν τινὰ, καὶ τῇ σ
συναύξειν καὶ συμφθίνειν· ζώων τε εἶναι, καὶ φ
καὶ ῥιζῶν ἀντιπαθείας μυρίας, καὶ πολλὰ θυμ
των καρωτικῶν τε καὶ ὑπνωτικῶν, ἑτέρων δὲ φ
σίας ποιητικῶν. Συναίρεσθαι δὲ οὐχ ἥκιστα κ
D χωρία, καὶ τοὺς τόπους ἐν οἷς τελίσκεται τὰ
μενα· ὄργανά τε εἶναι καὶ σκεύη, πόῤῥωθεν ε
ἐπιτηδείως τῇ τέχνῃ προηυτρεπισμένα. Πολλο
καὶ συνεργοὺς τῆς μαγγανείας παραλαμβάνεσθα
θεν, πολυπραγμονοῦντας τοὺς ἀφικνουμένους, κ
ἑκάστου χρείας, ὧν ἧκέ τις δεησόμενος· πολλὰ
τὰ ἄδυτα, καὶ τοὺς τοῖς πολλοῖς ἀβάτους μυχοὺ
ἱερῶν ἐντὸς ἀποκρύπτειν. Καὶ τὸ σκότος δὲ οὐ
συνεργεῖν τῇ καθ' ἑαυτοὺς ὑποθέσει. Καὶ αὐτ
οὐχ ἥκιστα τὴν προλαβοῦσαν ὑπόληψιν, καὶ τὴ
ὡς θεοῖς προσιόντων αὐτοῖς δεισιδαιμονίαν, τὴν

[a] γρ. ὀλίγων.

προγόνων προκατασχοῦσαν ἐν αὐτοῖς δόξαν. Προσκείσθω καὶ τὸ τῶν πολλῶν ἠλίθιον τῆς διανοίας, τό τε ἀδρανὲς τοῦ λογισμοῦ καὶ ἀβασάνιστον τοῦ πλήθους· καὶ ἔμπαλιν τὸ δεινὸν καὶ κακεντρεχὲς τῶν περὶ τὴν κακότεχνον ταύτην διατριβὴν τευταζόντων· τό τε τῶν γοήτων ἀπατηλὸν καὶ πανοῦργον τοῦ τρόπου· τοτὲ μὲν τὰ πρὸς ἡδονὴν ἑκάστῳ προϋπισχνουμένων, καὶ τὸ παρὸν ἐπὶ χρησταῖς ἐλπίσι θεραπευόντων, τοτὲ δὲ τοῦ μέλλοντος καταστοχαζομένων, καὶ εἰς ἄδηλον καταμαντευομένων, τήν τε διάνοιαν τῶν χρησμῶν ἀμφιβολίαις ῥημάτων καὶ ἀσαφείαις ἐπισκοτούντων, ὡς μή τινα συνιέναι τὸ χρησθὲν, τῇ δὲ τοῦ λεχθέντος ἀδηλίᾳ τὸν ἔλεγχον ἐκφεύγειν. Πολλὰ δὲ συμβαίνειν καὶ ἄλλαις τισὶν ἀπάταις καὶ τερατείαις, συμπαραλαμβανομένων τοῖς γινομένοις ἐπῳδῶν δή τινων, μετά τινος ἀσήμου καὶ βαρβαρικῆς ἐπιῤῥήσεως, ἵνα δὴ ὑπὸ τούτων σπουδάζεσθαι δοκεῖν τὰ μηδ' ὁτιοῦν πρὸς αὐτῶν γινόμενα· μάλιστα δὲ τοὺς πολλοὺς, καὶ τῶν ἀπὸ παιδείας ὁρμᾶσθαι νομιζομένων ἐκπλήττειν (20) αὐτῶν δὴ τῶν χρησμῶν τὰ ποιήματα, εὖ μὲν τῇ συνθέσει τῶν ῥημάτων κεκαλλωπισμένα, εὖ δὲ τῷ τῆς μεγαλοφωνίας ὄγκῳ τετυφωμένα, πολλῷ δὲ καὶ τῷ τῆς ἀνατάσεως κόμπῳ, τῷ τε πεπλασμένῳ τύπῳ τῆς θεοφορίας ἐσχηματισμένα, καὶ διὰ τῆς ἀμφιβόλου φωνῆς τὸν πάντα σχεδὸν ἀπατῶντα λεών.

A res ac socios, qui sese advenientibus obtrudentes, quo quisque indigeat, curiose ac diligenter inquirant. Quinetiam pleraque secretis in templorum adytis, et iis, quorum ab accessu prohibetur multitudo, penetralibus occultari; eorumque consilia partim loci tenebris, partim hominum, qui se deos ipsos adire credant, superstitione, partim denique derivata pridem a majoribus opinione, quæ omnium animos occuparit, non mediocriter permoveri. Accedat porro cum plebeiorum ingeniorum stultitia, rudisque multitudinis imbecillum, ac nulla probatum experientia judicium; tum vero callida versutaque eorum, qui maleficam artem assidue tractant versantque solertia, impostorumque mores ad omnem fallaciam astutiamque compositi; qui modo B læta cuique ante ac jucunda pollicentur, præsentemque fortunam meliori spe consolantur, modo etiam de futuro conjicientes, incerto dubioque sensu vaticinia fundunt, responsique mentem verborum amphiboliis ac tenebris involvunt, uti ne quis oraculum intelligat, ipsi vero ambiguitate dictorum ansam reprehensionis effugiant. Addiderit etiam pleraque aliis fraudibus præstigiisque contingere, ut quod iis, quæ tum fiunt, cantiones, nescio quas, adhibeant, cum ignota quadam et barbara invocatione conjunctas, ut præcipuo studio in ea, quæ nihil prorsus ad illos pertineant, incumbere videantur: nihil tamen æque multitudinis animos percellere, atque concinnata oraculorum, quæ cum liberali eruditione fundi putantur carmina; utpote quæ cum structura verborum ornata, tum vero tumore et granditate orationis inflata sint, multoque vocis ac reliquæ ostentationis fuco, ipsaque specie præsentis afflatum numinis mentiantur, atque universum fere populum dubia vocum significatione decipiant.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

C

Ὅτι τοῖς θέλουσιν εὐχερὲς ἀποφῆναι πλάνην εἶναι τὴν περὶ τῶν χρηστηρίων ἐπαγγελίαν καὶ γοήτων ἀνδρῶν ῥᾳδιουργίαν.

Ὅσα γοῦν αὐτοῖς τὴν ἀμφιβολίαν ἐκπέφευγε τῶν χρησμῶν, οὐ κατὰ πρόγνωσιν τοῦ μέλλοντος, κατὰ δέ τινα στοχασμὸν ἐξηνεγμένα· τούτων μυρία, μᾶλλον δὲ τὰ πάντα σχεδὸν ἥλω πολλάκις τῆς προῤῥήσεως ἀποπεπτωκότα, ἐναντίως ἢ κατὰ το χρησθὲν τοῦ τῶν πραγμάτων τέλους τὴν ἔκβασιν ἀπειληφότος, εἰ μή ποτ' ἄρα σπανίως ἕν ποτε ἐκ μυρίων συμβὰν κατά τινα φορὰν συντυχικὴν, ἢ κατὰ τὴν στοχασθεῖσαν τοῦ μέλλοντος προσδοκίαν, τὸν χρησμὸν ἐπαληθεύειν ἐνομίσθη ποιεῖν. Ὃ δὴ καὶ μάλιστα θρυλλοῦντας ἂν ἴδοις, καὶ στήλαις ἐγχαράττοντας, καὶ πανταχόσε γῆς βοῶντας· ὅτι μὲν, εἰ τύχοι, τοσοίδε τὸν ἀριθμὸν ἀπεσφάλησαν, μηδαμῇ μηδενὸς ἐθέλοντες (21) μνημονεύειν· ὅτι δὲ τῷδε ἀπὸ μυρίων συνέτυχέ τι τῶν χρησθέντων, ἄνω καὶ κάτω περιφέροντας· ὡς εἴ τις καὶ ἐπὶ δύο λαγχάνουσιν ἀπὸ μυρίων, εἰ ἄρα ποτὲ εἰσάπαξ αὐτοὺς κατὰ τῶν αὐτῶν συμπεσεῖν ἔτυχε, θαυμάζοι, ὡς κατὰ μαντείαν καὶ πρόγνωσιν ἕνα καὶ τὸν αὐτὸν ἀμφοτέροις συνέβη

133 CAPUT II.

Promptum esse cuivis ostendere, quidquid oracula pollicentur, et veneficorum hominum præstigias meram imposturam esse.

Enimvero quæcunque ab istis sine ulla responsi ambiguitate prædicta sint, non ex præsensione quadam ac scientia futurorum, sed ex aliqua tantum conjiciendi vi pronuntiata; ex iis infinita plane deprehensum esse, imo prope dixerim omnia, prædictionis sæpius veritate caruisse, cum res contrarium oraculo finem et exitum habuissent: nisi vero, quod raro admodum, atque unum ex infinitis aliquid, aut casu fortuito, aut spe aliqua futurum augurata contigerit, id veritatis opinionem oraculo conciliet. Nam illud demum esse, quod ab istis jaD ctari maxime, terrarum ubique magna voce prædicari, in cippos et columnas incidi videas; qui cum, si quando res ita tulerit, quod tam multi exspectatione sua decepti fuerint, verbum plane nullum fieri velint; tum vero, quod uni ex infinitis alicui prout ab oraculo responsum fuerat, acciderit, id nullo non loco circumferant. Qua in re perinde se gerant, ac si quis, cum ex infinita hominum micantium,

(20) **Ἐκπλήττειν.** Illustrior fortassis oratio videretur, si τὸ ἐκπλήττειν, præcedente versu post τοὺς πολλοὺς scriberetur. Levis tamen ista trajectio fuerit, si cum Atticis conferatur.

(21) **Μηδαμῇ μηδενὸς ἐθέλοντες.** Ita omnes. Sed profecto, saltem ἐθέλοντας reponendum videtur, ut cum præcedentibus accusat. et sequente, περιφέροντας, conveniat. Vig. in marg. Ισ. Μηδαμῶς ἐθέλοντας. Alii, Μηδενὸς ἐθέλοντος. Edit.

aliove sortis genere utentium multitudine, duo aliqui vel semel tantum in eadem casu incurrerent, factum miraretur, quasi ex divinatione quadam sortisque futuræ scientia, unus atque idem utrique numerus obtigisset. Eamdem enim ejus esse rationem, quod unum ex infinitis vatum responsis, ac circa res numero infinitas editis, forte fortuna semel evenerit : id quod ubi quis intellexerit, cujus animus nihil intus solidi, nihil constantis habeat, tum vero hominem oraculi certitudinem obstupescere; quem sane longe præstaret, vecordia posita, secum diligentius reputare, quam multis aliis vel interitum, vel dissensiones et bella genus id hominum consciverit, ac veterum historiarum memoriam cogitatione repetendo, animadvertere, ne tum quidem ullum ab iis divinæ virtutis opus editum fuisse, cum et res Græciæ maxime florerent, et jactata quondam oracula, quæ hoc tempore nulla sunt, integræ auctoritatis essent, et ab indigenis omni studio curaque habita, patriis ritibus atque mysteriis religiose admodum colerentur. Et sane vim eorum nullam esse tum præcipue constitit ex bellorum calamitatibus : **134** in quibus, quod nihil opis et auxilii conferre possent egregii fatorum interpretes, responsorum ambiguitate clientes suos fefellisse convicti sunt, quemadmodum suo loco demonstrabimus, cum omnium subjiciemus oculis, quo pacto eos, qui oraculum consulebant, mutuum in bellum acuerint; nec de seriis quoque rebus negotiisque consulti responderint, sed potius oraculis suis consulentibus illuserint, sic tamen, ut dubiæ significationis obscuritate suam ipsorum ignorantiam occultarent. Cogita vero ipse tecum exempla vetera repetendo, quam isti sæpe, cum affectæ valetudinis hominibus robur, vitam, salutemque promisissent, iisque postea non secus ac diis fides haberetur, paulo post ingenti pecuniæ vi ex hoc afflatæ divinitus mercaturæ genere corrogata, quales tandem essent, manifeste reprehensum fuerit, impostores scilicet ac circulatores, non autem dii, cum decepti ab iis homines infaustum exitum habuissent. Quid porro attinet dicere, ne popularibus quidem suis, et ejusdem secum civitatis indigenis vates egregios quidquam præsidii vel opis afferre, cum infinitos ibidem videas morbis laborantes, claudos, cæcos ac toto sæpe corpore mutilatos? Quid vero in causa fuerit, cur peregrinis quidem hominibus, et ex longinqua regione venientibus rerum meliorum spes quasdam umbratiles ac fucatas ostenderent, civibus autem popularibusque suis non item, quibuscum tamen eos utpote domesticis amicis, ac civibus derivatum ex numinum præsentia bonum communicare oporteret; nisi quod extraneos homines veteratoriæ calliditatis ignaros

A περιελθεῖν ἀριθμόν. Οὕτω γὰρ ἔχειν τὸ ἀ
ἐπὶ μυρίοις χρησθέντων, ἅπαξ ποτὲ συμ
τύχην· ὃ καὶ συνιδόντα τὸν μηδὲν στεῤῥὸν
ψυχῆς κεκτημένον ὑπερεκπλήττεσθαι τὸ χρ
ᾧ πολὺ κρεῖττον ἦν τὸ μὴ ἀφραίνειν, συλλο
ὅσοις ἄλλοις θανάτου γεγόνασιν αἴτιοι, στ
καὶ πολέμων οἱ δεδηλωμένοι· σκέψασθαί τε
λαιῶν τὰς ἱστορίας, καὶ συνιδεῖν ὡς οὐδὲ
κάδε ἀρετῆς τι θείας ἔργον ἀπεδείξαντο,
ἤνθει μὲν τὰ Ἑλληνικὰ, συνειστήκει δὲ
βοώμενα, νῦν δὲ μηκέτ' ὄντα χρηστήρι
προνοίας καὶ σπουδῆς ἠξιωμένα πρὸς τῶ
ρίων, τῶν δὴ πατρῴοις νόμοις τε καὶ μ
σεβόντων τε αὐτὰ καὶ θεραπευόντων, καὶ
μάλιστα τὸ μηδὲν δύνασθαι ἀπηλέγχθησα
B τῶν πολέμων συμφοραῖς· ἐν αἷς βοηθεῖν ἀδυ
οἱ γενναῖοι θεσπιῳδοὶ, δι' ἀμφιβολίας τῶν
ἤλωσαν σοφισάμενοι τοὺς πρόσφυγας· ὠ
κατὰ τὸν δέοντα καιρὸν ἐπιδείξομεν, πα
ὅπως καὶ εἰς τὸν κατ' ἀλλήλων πόλεμον τ
μένους παρώξυνον, καὶ ὡς οὐδὲ περὶ σ
πραγμάτων τὰς ἀποκρίσεις ἐποιοῦντο, καὶ
νων διὰ τῶν χρησμῶν παίζοντες τοὺς ἐρ
καὶ ὡς τῷ τῆς ἀσαφείας σκότῳ τὴν σφῶ
ἀπεκρύπτοντο. Σκέψαι δὲ καὶ αὐτὸς πυθό
καὶ ἀῤῥώστοις πολλάκις ῥῶσιν καὶ ζωὴν κ
ρίαν ὑποσχόμενοι, κἄπειτα πιστευθέντες ὡς
καὶ τῆς ἐνθέου ταύτης ἐμπορίας μεγάλους
σθοὺς εἰσπραξάμενοι, οὐ μετὰ πλεῖστον οἵτ
C ἐφωράθησαν, γόητες ἄνδρες, ἀλλ' οὐ θεοὶ δι
τες, οὐκ αἰσίας καταστροφῆς τοὺς ἠπατημέ
λαβούσης. Τί δὴ λέγειν, ὡς οὐδὲ τοῖς ἑαυτ
κοις, τοῖς δὴ κατὰ τὴν αὐτὴν πόλιν διατρίβ
θαυμάσιοι μάντεις τὰς ἐξ αὐτῶν παρέσχο
ρίας, ἀλλὰ καὶ νοσοῦντας ἂν ἴδοις αὐτόσε
πήρους, καὶ πᾶν τὸ σῶμα λελωβημένους
Τί δή ποτε οὖν τοῖς μὲν ἔξω καὶ πόῤῥωθεν
δαπῆς ἀφικνουμένοις τὰς χρηστὰς ὑπέγρα
δας, οὐκ ἔτι δὲ καὶ τοῖς κατὰ τὸ αὐτὸ συνο
δὴ καὶ πρὸ πάντων ἐχρῆν, ὡς ἂν οἰκείοις φ
συμπολίταις, τὸ ἐκ τῆς τῶν θεῶν παρουσία
παρέχειν· ἀλλ' ὅτι τοὺς μὲν ξένους, ἀγνῶ
τῆς ῥᾳδιουργίας, ῥᾷον ἂν καὶ ἀπατήσαιεν
δὲ τοὺς συνήθεις, ὡς ἂν τῆς τέχνης οὐκ
D συνίστορας δὲ ὄντας τῆς ἐπιτελουμένης παιδι
δὲ τὸ πᾶν οὐ θεῖον, οὐδὲ ἀνθρωπίνης ἐπινοί
τον ἦν· ὥστε κἂν ταῖς μεγίσταις συμφορ
δὴ ἄνωθεν ἐκ τοῦ παμβασιλέως Θεοῦ κ
ἀσεβῶν ἐπαιωρουμέναις, αὐτοῖς ἀφιερώμ
ξοάνοις φθορὰν ἐσχάτην καὶ πτώσεις ἀθρ
νεὼς αὐτῶν ὑπομεῖναι. Ποῦ γάρ σοι τὸ ἐν
ἱερὸν παρὰ πᾶσιν Ἕλλησιν ἐξ αἰῶνος βεβ
ποῦ ὁ Πύθιος; ὁ Κλάριος; ποῦ καὶ ὁ Δ
(22); τὸ μέν γε Δελφικὸν χρηστήριον, τρ

(22) *Δωδωναῖος*. Ita omnes, nec mutare sum ausus. An Dodonæum Jovem pluribus Apollinis cognominibus inserere voluit? An Apollo quispiam fuit, cognomento Dodonæus? Legere me non memini. Sane Διδυμεύς potius legeretur, idem qui et Milesius, et Branchides, ut notissimum est. E
menta ista vulgo conjungebantur. Clem. A
in *Protrept.*, p. 7 : Διήγησαι ἡμῖν καὶ τῆς ἄ
τικῆς, μᾶλλον δὲ μανικῆς, τὰ ἄχρηστα χρηστ
Κλάριον, τὸν Πύθιον, τὸν Διδυμέα. Quem lo

Θρᾳκῶν ἐμπρησθῆναι κατέχει λόγος, οὐδὲν τοῦ μαντείου εἰς τὴν τοῦ μέλλοντος γνῶσιν, ἀλλ' οὐδὲ τοῦ Πυθίου τὰ οἰκεῖα προφυλάξασθαι δεδυνημένου. Ταυτὸν παθεῖν καὶ τὸ ἐν Ῥώμῃ Καπιτώλιον ἱστορεῖται κατὰ τοὺς τῶν Πτολεμαίων χρόνους, καθ' οὓς λέγεται καὶ τὸ τῆς Ἑστίας ἱερὸν ἐπὶ Ῥώμης ἐμπρησμὸν ὑπομεῖναι. Ἀμφὶ δὲ Ἰούλιον τὸν Καίσαρα τὸ μέγα τῶν Ἑλλήνων καὶ Ὀλυμπιακὸν ἄγαλμα, τὸ ἐν αὐταῖς Ὀλυμπιάσι, κεραυνῷ πρὸς τοῦ Θεοῦ βληθὲν ἀναγράφουσι. Καὶ ἄλλο [a] τέ [b] φασι τὸν νεὼν τοῦ Καπιτωλίου Διὸς ἐμπρησθῆναι· καὶ τό γε Πάνθεον (23) ὑπὸ κεραυνοῦ διαφθαρῆναι· τό τε ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Σαραπεῖον ὁμοίως καταφλεχθῆναι. Καὶ τούτων παρ' αὐτοῖς Ἕλλησιν ἀνάγραπτοι φέρονται μαρτυρίαι. Μακρὸς δ' ἂν εἴη λόγος, εἰ μέλλοι τις τὰ καθ' ἕκαστα ἐξαριθμεῖσθαι, παριστάναι πειρώμενος, ὅτι μηδὲ τοῖς οἰκείοις ἱεροῖς ἐπαμῦναι οἱ θαυμαστοὶ χρησμοδόται δυνατοὶ πεφώρανται· οἱ δὲ μηδὲ (24) σφίσιν αὐτοῖς ἐν συμφοραῖς γενόμενοι χρήσιμοι σχολῇ γ' ἄν ποτε τἂν ἄλλοις ἐπαρκέσειαν. Ἓν δέ τι προσθεὶς τοῖς εἰρημένοις, μέγιστον ἂν εἴη καθεωρακὼς κεφάλαιον, ὡς ἤδη καὶ τῶν ἄγαν θεοφόρων, αὐτῶν δὴ τῶν μάλιστα ἱεροφαντῶν, θεολόγων τε αὐτοῖς καὶ προφητῶν πλείους οὐ μόνον πάλαι, ἀλλὰ καὶ ἔναγχος καθ' ἡμᾶς αὐτοὺς, ἐπὶ τῇ θεοσοφίᾳ ταύτῃ βοηθέντες, διὰ βασάνων αἰκίας ἐπὶ τῶν Ῥωμαϊκῶν δικαστηρίων τὴν πᾶσαν ἐξεφώνησαν [c] πλάνην ἀνδρῶν ἀπάταις γίνεσθαι, καὶ [d] γοητείαν τετεχνασμένην τὸ πᾶν εἶναι ὁμολογήσαντες· οἵ γε καὶ τὸν πάντα τρόπον τῆς κατασκευῆς, καὶ τὰς μεθόδους τῆς κακοτεχνίας, ταῖς πρὸς αὐτῶν ἐν ὑπομνήμασιν ἀφεθείσαις φωναῖς ἐνεγράψαντο. Διὸ δὴ καὶ τὴν ἀξίαν τῆς ὀλεθρίου πλάνης δίκην ἐκτίσαντες, πάντα λόγον ἀνεκάλυψαν, αὐτοῖς ἔργοις τὴν τῶν δηλουμένων ἀπόδειξιν πιστωσάμενοι. Ὁποῖοι δὲ ἦσαν οὗτοι; μὴ δὴ νόμιζε τῶν ἀπερριμμένων καὶ ἀφανῶν τινας. Οἱ μέν γε αὐτοῖς ἀπὸ τῆς θαυμαστῆς ταύτης καὶ γενναίας φιλοσοφίας ὡρμῶντο, τῶν ἀμφὶ τὸν τρίβωνα, καὶ τὴν ἄλλην ὀφρὺν ἀνεσπακότων· οἱ δὲ ἀπὸ τῶν ἐν τέλει τῆς Ἀντιοχέων ἠλίσκοντο πόλεως, οἱ δὴ μάλιστα καὶ ταῖς καθ' ἡμῶν ὕβρεσιν ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς διωγμῷ λαμπρυνόμενοι. Ἴσμεν δὲ καὶ τὸν φιλόσοφον ὁμοῦ καὶ προφήτην τὰ ὅμοια τοῖς εἰρημένοις κατὰ τὴν Μίλητον ὑπομείναντα. Ταῦτα δή τις καὶ πλείω τούτων ἔτι συνάγων, εἴποι ἂν μὴ θεοὺς εἶναι, μηδὲ μὴν δαίμονας, τοὺς τῶν κατὰ πόλεις χρηστηρίων αἰτίους· πλάνην δὲ καὶ ἀπάτην ἀνδρῶν γοήτων. Καὶ ἦσάν γε παρ' αὐτοῖς Ἕλλησιν ὅλαι διὰ φιλοσοφίας διαπρεπεῖς αἱρέσεις, ταύτης προϊστάμεναι τῆς δόξης· ὡς οἱ ἀπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ πάντες οἱ καθεξῆς τοῦ Περιπάτου, Κυνικοί τε καὶ Ἐπικούρειοι, οὓς καὶ μάλιστα ἔγωγε

A facilius in errorem, quam alios sibi familiares ac notos impellerent, quippe qui artis hujus imperiti non essent, sed usitatæ ludificationis optime conscii? Quare totum istud profecto nec divini quidquam, nec humana industria majus habuit: adeoque videas gravissimis etiam calamitatibus, quales utique cœlitus a summo rerum omnium principe Deo impiorum cervicibus imminent, supremum exitium, ruinasque frequentes ac repentinas, simul cum ipsis donariis atque simulacris, eorum templa subiisse. Ubi enim Delphicum illud templum est, apud Græcos omnes omnique memoria celebratum? ubi Pythius? ubi Clarius? ubi Dodonæus? Nam Delphicum sane oraculum jam tertium Thracibus incensum fuisse constans fama est,

B **135** cum neque divinationis domicilium ad futuri præsensionem, neque Pythius ipse ad rerum suarum conservationem quidquam omnino posset. Id ipsum Romano item Capitolio circa Ptolemæorum tempora contigisse prodit historia, quibus etiam temporibus Vestæ delubrum ibidem conflagrasse ferunt. Præterea Julii Cæsaris ætate grande illud et Olympiacum Græciæ simulacrum, quod Olympiæ visebatur, fulmine divinitus ictum esse, aliudque simul Jovis Capitolini templum incendio, Pantheum igne fulminis, Serapium Alexandriæ non absimili conflagratione haustum periisse tradunt. Quorum quidem omnium perscripta exstant apud Græcos ipsos testimonia. Ac longum profecto sermonem

C ordiretur, qui singula recensere numerando vellet, ut omnium subjiceret oculis, luce palam deprehensum esse, ne a propriis quidem templis pestem avertere fatiloquos egregios unquam potuisse: qui si ne sibi quidem tantis in cladibus usui fuere, alios opinor ægre admodum juvare potuerint. Idem tamen totius rei summam caputque facile perspexerit, si ad superiora hoc unum addiderit, jam homines id genus quamplurimos, qui singularem numinis afflatum præ se ferrent, quos isti præcipuos et sacrorum interpretes, et theologos et prophetas haberent, non solum antehac, sed nuper etiam nostraque memoria divinæ hujus sapientiæ nomine clarissimos, cum ad Romana tribunalia rapti essent, quæstionum vi adactos, universum hoc fraudis ge-

D nus ad homines decipiendos comparatum declarasse, totumque negotium præstigias esse arte compositas fassos fuisse. Atque hi omnem molitionis occultæ rationem, totamque maleficæ artis ludificationem verbis ipsissimis, quibus rem ante patefecerant, in acta publica retulerunt: sicque justas exitialis fraudis pœnas luentes, quidquid latebat,

[a] *Ισ.* ἄλλον. [b] *Ισ.* δέ. [c] *γρ.* ἐξέφηναν. [d] *del.* καί.

pra laudavit Euseb., p. 61; A'rnob. lib. I: *Delius Apollo, vel Clarius, Didymæus Philesius, Pythius*, etc. Imo et Didymæus Jupiter potius dici potuit, quam Apollo Dodonæus. Ita enim Callimach.: Φοῖβέ τε, καὶ Ζεῦ Διδύμων γενάρχα. Et uterque Didymæi præses oraculi. Stephan.: Δίδυμα, τόπος καὶ μαντεῖον Μιλήτου, ἀφιερωμένον Διῒ καὶ Ἀπόλλωνι.

(23) *Πάνθεον*. Communior ac melior scriptura est, Πάνθειον, penult. diphthong.

(24) *Οἱ δὲ μηδέ*, etc. Leve satis argumentum, cum et Judæorum et Christianorum templa non semel etiam conflagrarint: nisi addideris, quod lib. VI pluribus, dæmones fati necessitate victos, incendium ab iis depellere non potuisse.

evulgarunt, quæque nostra oratione produntur, ea rebus ipsis in omnium luce comprobarunt. Sed, quales enim isti erant? Cave tu mihi abjectos nescio quos et obscuros cogites. Alii quippe ex præclara illa nobilique philosophia prodierant, hominum eorum ex grege, qui pallium assidue terunt, ac sublato supercilio cæteroque cum fastu inambulant : alii ex ipsis Antiochenæ civitatis magistratibus ac primoribus erant, qui sævientis in nos persecutionis tempore nostris ex injuriis auctoritatis plurimum ac splendoris quæsierant. **136** Philosophum præterea quemdam novimus, simulque prophetam, iis, quæ diximus, similia Mileti subiisse. His igitur collectis aliisque pluribus, merito neget quispiam tam dæmones quam deos sparsorum per urbes oraculorum auctores fuisse, remque totam in errorem vulgi ac circulatorum fallaciam præstigiasque conferat. Et vero integræ quoque, ac præcipui nominis philosophorum sectæ hujus opinionis duces ac vindices exstitere, puta qui ex Aristotelis disciplina prodierant, et quotquot deinceps ...tetici nominati sunt, nec non Cynici et Epicurei, quos equidem mirari eo nomine plurimum ... quod cum Græcorum in moribus ab ipsis incunabulis educati fuissent, ac deos esse, quos an... mus, pueri a suis quique parentibus accepissent, nunquam tamen erroribus istis irretiri ullo potuerint, sed potius, quæ passim jactabantur, oracula, quæque omnium concursu populorum ...nia celebrabantur, ea non modo vanitatis ac mendacii coarguerint, sed etiam exitii potius qua...litatis ullius causas esse demonstrarint. Cæterum cum sexcenti vaticiniorum istorum vanitate... ribus confutarint, mihi tamen ad aliquod eorum, quæ dixi, testimonium satis fore impræsen... putavi, si unius tantum ex iis disputationem, adversus ea, quæ pro fato Chrysippus ex orac... prædictione confecerat, argumenta susceptam, hoc loco subjicerem. Sic enim adversus illum iste scribit, ut eum ex oraculis perperam fatum observare ac probare coarguat, adeoque Gra... oracula in plerisque omnibus falsa respondisse, raroque admodum, idque non nisi casu, event... respondisse, postremo non solum inutiles, sed etiam perniciosas eorum prædictiones esse con... Audi ergo, quemadmodum ipse ad verbum loquatur.

A ἐθαύμασα, ὅπως ἐν τοῖς Ἑλλήνων ἤθεσι τ... ἐξέτι τῶν σπαργάνων, παῖς παρὰ πατρὸς θε... τοὺς δηλουμένους παρειληφότες, οὐθ' ἑτε... ληπτοὶ γεγόνασιν· ἀλλὰ κατὰ κράτος καὶ τὰ ... χρηστήρια, καὶ τὰ παρὰ πᾶσι μεταδιωκόμε... τεῖα οὐδὲν φέρειν ἀληθὲς ἀπήλεγξαν, ἀνω... εἶναι ἀπεφήναντο, καὶ μᾶλλον ἐπιβλαβῆ τυ... Μυρίων δὲ ὄντων, καὶ διὰ πλειόνων τὴν τῶν μ... ἀνατροπὴν πεποιημένων, ἐξαρκεῖν ἔμοιγε μο... χάριν τῶν εἰρημένων ἐπὶ τοῦ παρόντος ἡγοῖ... μίαν ἑνὸς τούτων παράθεσιν ἀπαντῶσαν ... Χρυσίππῳ περὶ εἱμαρμένης ἀπὸ τῆς τῶν μ... προῤῥήσεως κατασκευασθέντα. Γράφει δ' ο... αὐτὸν ὁ συγγραφεὺς, ἀπελέγχων, ὅτι κακῶς ... μαντείων σημειοῦται τὴν εἱμαρμένην, καὶ ὅτ... B πλείστοις τὰ τῶν Ἑλλήνων μαντεῖα διαψεύδον... ὅτι σπανίως αὐτοῖς ἐκ συντυχίας ποτέ τινα συ... ὅτι τε ἄχρηστος αὐτῶν καὶ ἐπιβλαβὴς ἡ πρό... Ἄκουε δ' οὖν, ἅ φησι κατὰ λέξιν.

CAPUT III.

Ex Diogeniani scriptis, divinandi artem minime sibi constare, in plerisque mentiri; inutilemque vatum ac perniciosam esse prædictionem.

« Aliud, inquit, præterea citato libro ejusmodi argumentum Chrysippus affert. Negat enim veras divinorum **137** vatum prædictiones futuras, nisi omnia fati necessitate tenerentur. Id quod non minoris profecto stultitiæ est, quam cætera. Hoc enim perinde sumit, ac si vel istorum, quos vates nominant, prædicta omnia evenire constaret, vel potius fato cuncta fieri concessum a quopiam fuisset : ac non id similiter falso diceretur, cum tamen contrarium, hoc est non omnia, quæ ab iis præ-

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

C *Ἐκ τῶν Διογενιανοῦ* (26), *ὅτι ἀσύστατος ἡ μαντικὴ καὶ τὰ πολλὰ ψευδομένη, κ... ἄχρηστος καὶ ἐπιβλαβὴς ἡ κατ' αὐτοὺς ῥῆσις.*

« Φέρει δὲ καὶ ἄλλην ἀπόδειξιν ἐν τῷ προειρ... βιβλίῳ τοιαύτην τινά. Μὴ γὰρ ἂν τὰς τῶν μ... προῤῥήσεις ἀληθεῖς εἶναί φησιν, εἰ μὴ πάντ... τῆς εἱμαρμένης περιείχοντο· ὃ καὶ αὐτὸ πολλῆ... θείας μεστόν ἐστιν. Ὡς γὰρ ἐναργοῦς ὄντος τ... σας ἀποβαίνειν τὰς τῶν καλουμένων μάντεων ῥήσεις, ἢ ὡς μᾶλλον ἂν ὑπό τινος τούτου συγ... θέντος, τοῦ πάντα γίνεσθαι καθ' εἱμαρμένη... οὐχὶ ὁμοίως ἂν ψευδοῦς ῥηθέντος καὶ αὐτοῦ, ... καὶ τὸ ἐναντίον, λέγω δὲ τὸ μὴ πάντα ἀποβαίν...

(25) *Οὐθ' ἕτερα*. Legendum videretur, οὐδετέρα. Quæ vox, tametsi, neutra, sonet potius, quam, nulla : per sese tamen reddi commode potest, nullo modo. Themist. orat. 10, p. 236, καίτοιγε προήγορον εἶχον οὐδετέρα ληπτόν, quasi omni ex parte tectum patronum illum fuisse dicat. Verum alt. ex manuscr. legit οὐ θάτερα. Quomodo noster *Demonstr.* lib. IV, cap. 9, pag. 101, de dæmone loquens, δεινὰ δὲ κατὰ τῶν ἐθνῶν ἁπάντων ἀπειλήσας, θάτερα λεπτοὺς τοῖς προβουλίοις ἀνθρώπους εὕρατο, ubi legendum videtur προβολίοις. Id est : *At gentibus omnibus gravia minatus cum esset, alia ratione suis ipse venabulis captu faciles homines reperit*. Intelligit D autem voluptatis illecebram, de qua ibid.

(26) *Διογενιανοῦ*. An Diogenianus ille, Suidas per ει scribit, et Heracleotem fuisse ... insignemque grammaticum? Hujus exstant ... Parœmiæ. Medicum ejusdem nominis clariss... idem Suidas habet, itidem Heracleotem, sed e... raclea Cariæ, cum plerique grammaticum illu... racleæ Ponti natum crederent. Plutarchus in ... *De Pythiæ oracul.* et lib. *De conviv.* alterum Pergamenum, in colloquium adhibet. Theod... lib. X *De Græcorum affect.*, pag. 138, nostri meminit.

προαγορευθέντα, μᾶλλον δὲ τὰ πλεῖστα αὐτῶν ἡ ἐνέργεια (27) δείκνυσιν. Οὕτω τὴν ἀπόδειξιν ἡμῖν Χρύσιππος κεκόμικε, δι' ἀλλήλων κατασκευάζων ἑκάτερα. Τὸ μὲν γὰρ πάντα γίνεσθαι καθ' εἱμαρμένην ἐκ τοῦ μαντικὴν εἶναι δεικνύναι βούλεται· τὸ δὲ εἶναι μαντικὴν οὐκ ἂν ἄλλως ἀποδεῖξαι δύναιτο, εἰ μὴ προλάβοι τὸ πάντα συμβαίνειν καθ' εἱμαρμένην. Ποῖος δ' ἂν μοχθηρότερος τρόπος ἀποδείξεως τούτου γένοιτο; Τὸ γὰρ ἀποβαίνειν τινὰ κατὰ τὴν ἐνέργειαν ὧν προλέγουσιν οἱ μάντεις, οὐ τοῦ μαντικὴν ἐπιστήμην εἶναι σημεῖον ἂν εἴη, ἀλλὰ τοῦ τυχικῶς συμπίπτειν ταῖς προαγορεύσεσι συμφώνους τὰς ἐκβάσεις· ὅπερ οὐδεμίαν ἡμῖν ἐπιστήμην ὑποδείκνυσιν. Οὐδὲ γὰρ τοξότην ἂν εἴποιμεν ἐπιστήμονα τὸν ἅπαξ ποτὲ τυχόντα τοῦ σκοποῦ, πολλάκις δὲ ἀποτυγχάνοντα· οὐδὲ ἰατρὸν τὸν ἀναιροῦντα τοὺς πλείους τῶν θεραπευομένων ὑπ' αὐτοῦ, ἕνα δέ ποτε διασῶσαι δυνηθέντα· οὐδὲ ὅλως ἐπιστήμην λέγομεν τὴν μὴ πάντα, ἢ τά γε πλεῖστα τῶν οἰκείων ἔργων κατορθοῦσαν. Ὅτι δὲ ἀποτυγχάνεται τὰ πολλὰ τοῖς καλουμένοις μάντεσιν, ὁ πᾶς τῶν ἀνθρώπων βίος μάρτυς ἂν εἴη, καὶ οὗτοί τε αὐτοὶ, οἱ τὴν μαντικὴν ἐπαγγελλόμενοι τέχνην, οὐχὶ διὰ ταύτης ἑαυτοῖς βοηθοῦντες ἐν ταῖς κατὰ τὸν βίον χρείαις, ἀλλὰ γνώμῃ τε ἰδίᾳ ποτὲ χρώμενοι, καὶ συμβουλῇ καὶ συνεργείᾳ τῶν ἐν ἑκάστοις τῶν πραγμάτων ἐμπειρίαν κεκτῆσθαι νενομισμένων. Ἀλλὰ περὶ μὲν τοῦ μὴ συνεστάναι τοῦτο, ὃ προειλήφαμεν μαντικὴν καλεῖν, ἐν ἄλλοις ἀποδώσομεν πληρέστερον, παρατιθέμενοι τὰ Ἐπικούρῳ καὶ περὶ τούτου δοκοῦντα· νυνὶ δὲ τοσοῦτον τοῖς εἰρημένοις προσθήσομεν, ὅτι μάλιστα (28) μὲν τὸ ἀληθεύειν ποτὲ τοὺς καλουμένους μάντεις ἐν ταῖς προαγορεύσεσιν, οὐκ ἐπιστήμης, ἀλλὰ τυχικῆς αἰτίας ἔργον ἂν εἴη. Οὐ γὰρ τὸ μηδὲ πώποτε τοῦ προκειμένου τυγχάνειν, ἀλλὰ τὸ μὴ πάντοτε μηδ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, μηδ' ἐξ ἐπιστήμης, ὅταν τις καί ποτε τυγχάνῃ, τύχης ἔργον καλεῖν προειλήφαμεν, οἱ διειληφότες τὰς ὑφ' ἕκαστον ὄνομα τεταγμένας ἐναργεῖς ἐννοίας ἑαυτῶν. Ἔπειτα εἰ καὶ καθ' ὑπόθεσιν ἦν ἀληθὲς, τὸ δὴ τὴν μαντικὴν τῶν μελλόντων ἁπάντων εἶναι θεωρητικήν τε καὶ προαγορευτικήν· τὸ μὲν πάντα καθ' εἱμαρμένην εἶναι συνήγετο ἂν οὕτως· τὸ μέντοι χρειῶδες αὐτῆς καὶ βιωφελὲς οὐκ ἄν ποτε ἐδείκνυτο, διὸ καὶ μάλιστα Χρύσιππος δοκεῖ ὑμνεῖν τὴν μαντικήν. Τί γὰρ ὄφελος ἡμῖν ἦν προμανθάνειν τὰ πάντως ἐσόμενα δυσχερῆ, ἃ οὐδὲ προφυλάξασθαι δυνατὸν ἂν εἴη; τὰ γὰρ καθ' εἱμαρμένην [a] γενέσθαι, πῶς ἄν τις φυλάξασθαι δύναιτο; Ὥστ' οὐδὲν ὄφελος ἡμῖν τῆς μαντικῆς, μᾶλλον δὲ καὶ πρὸς κακοῦ τινος ἐγίνετο ἂν αὕτη, τὸ προλυπεῖσθαι μάτην παρέχουσα τοῖς ἀνθρώποις ἐπὶ ταῖς προλαβούσαις δυσχερείαις κατ' ἀνάγκην ἐσομέναις. Οὐ γὰρ τὴν ἴσην πάλιν εὐφροσύνην παρέχειν τις φήσει τὴν τῶν ἐσομένων ἀγαθῶν προαγόρευσιν· ἐπειδήπερ οὐχ οὕτως πέφυκεν ἄνθρω-

[a] *add.* μέλλοντα.

A nuntiata sunt, evenire, imo secus evenire quamplurima oculis ipsis quotidie videamus. Sic ergo nobis suum illud Chrysippus argumentum obtrudit, ut alterum vicissim ex altero colligat. Nam et fato cuncta fieri ex eo, quod divinatio sit, probare conatur, nec tamen divinationem esse aliter unquam probare possit, nisi prius illud, omnia fato evenire, sumat. Quæ autem argumentandi ratio vel iniquior vel ineptior esse queat? Nam quod ex iis, quæ divini prænuntiant, nonnulla quandoque re ipsa contingant, id non jam divinationis artem aliquam esse argumento est, sed potius casu fieri, si quis nonnunquam eventus cum eorum prædictione consentiat. Id quod nullam sane scientiam esse declarat. Nec enim, opinor, scientem illum peritumque sa- B gittarium dixerimus, qui cum semel aliquando collinearit in scopum, ab eodem sæpius aberrarit; aut medicum eum, qui quos ipse curet, partem maximam cum interimat, unum fortasse quempiam servare potuerit: nec omnino scientiam nominamus ullam, nisi quæ, si non omnia, quæ sui sunt muneris, at pleraque scite feliciterque perficiat. Jam vero sua vates istos in plurimis divinatione falli, non modo vita mortalium universa, sed illi etiam ipsi, qui divinandi artem profitentur, testes esse possint, quippe qui ab ea nihil opis ad usus vitæ quotidianos accipiant, sed utantur partim judicio suo, partim aliorum consilio pariter atque auxilio, qui rerum singularum experientes communi opinione habeantur. Verum nihil plane firmi- C tatis habere, quam vulgo divinationem appellare consuevimus, alibi fusius ostendemus, ubi etiam Epicuri hac de re sententiam proferemus. Nunc autem unum solum aut alterum ad ea, quæ dicta sunt, adjungemus; atque hoc in primis, quod ii nonnunquam vera prænuntient, qui vates nominantur, id non scientiæ, sed casui assignandum esse. Nec enim ejus rei, quam propositam habueris, compotem fieri nunquam, **138** sed neque semper, neque ut plurimum, neque, si quando compos fias, scientia fieri; hoc demum est, quod fortunæ tribuendum merito censent, qui apertas significationes suis quasque vocibus attributas distinguere rite norunt. Deinde etiam illud, tametsi daremus verum esse, quod a Chrysippo sumitur, divinationi futura D omnia præsentiendi ac prædicendi vim inesse; ex eo quidem jure concludi posse, fato cuncta fieri; non tamen hujus artis commoditatem ad vitæ usus aliquam ullo modo demonstrari, cujus maxime causa divinationem prædicare Chrysippus videtur. Nam quid nobis tandem ex eo compendii, quod eas omnino calamitates futuras præsentiremus, quas ne cavere quidem ulla ratione possemus? quæ enim fato eveniant, quis mortalium cavere possit? Quare

(27) *Αὐτῶν ἡ ἐνέργεια.* Pendet sententia. Quare post αὐτῶν addi possit μὴ ἀποβῆναι, vel ἀποβαίνειν. — Lege ἐνάργεια.

(28) *Ὅτι μάλιστα μέν.* Forte melius, μάλιστα μὲν ὅτι. Estque illud μάλιστα, quod Latini vulgo dicunt, *principio*, ut pridem Budæus observavit. Sequitur enim sub pag. sequent. initium, Ἔπειτα.

tantum abest ut nobis divinatio utilitatis afferret aliquid, ut potius hoc ipso nobis cederet in perniciem, quod animi ægritudinem ac molestiam ex ipsamet calamitatum necessario futurarum præsensione, etiam antequam acciderent, hominibus crearet. Nec enim æqualem contra lætitiam futurorum prædictione bonorum excitatum iri quis dixerit; cum homo non tantum bonorum exspectatione gaudere, quantum metu malorum dolere consueverit. Deinde nemo fere est, qui ab sese mala propius abesse, antequam audierit, admodum speret; bona vero, quod in ea sponte sua natura propendeat, omnes, ut verbo dicam, potius exspectamus. Nam et plerique majores sese, quam fieri possint, futuros sperare solent. Ex quo illud accidit, ut bonorum quidem prædictio lætitiam vel admodum non augeat, quod etiam citra prædictionem quilibet meliora quæque per se ipsum exspectet; vel raro saltem ea, qua quis forte putet, cum firmitate augeat; imo sæpe quoque minuat, dum spe minus aliquid respondetur: malorum autem prædictio, partim quod ab iis naturæ sensus abhorreat, partim quod ea præter spem aliquando prædicantur, gravem animi perturbationem afferat. Quanquam, si ejusmodi nihil accideret, inanem tamen prædictionem fore, cuivis, opinor, constare certo possit. Nam si quis utilitatem divinationi aliquam hoc ipso assereret atque defenderet, quod eæ calamitates prædicantur, quæ omnino, nisi caveris, eventuræ sint; is profecto non omnia fato evenire demonstraret, cum in nostra potestate esset aut cavere, **139** aut non cavere. Sin autem hoc ipsum eadem necessitate contineri dixerit, ut ad res omnes vis fati pertineat, rursum divinationis utilitas omnis tollitur; certo enim, si fatum nobis cavere sit, cavebimus; sin autem fatum non fuerit, nullomodo cavebimus, tametsi vates omnes, quid eventurum nobis sit, prænuntiarint. Enimvero, cum Œdipi, tum Alexandri Priami filii cædem omni arte molitos utriusque parentes fuisse, ut quod prædictum erat ab iis sibi exitium imminere, declinarent, nec tamen eos voti compotes esse unquam potuisse, vel Chrysippus ipse confitetur: adeoque agnoscit nihil etiam ipsis malorum suorum prædictionem propter fati vim ac necessitatem profuisse. Atque hæc a nobis contra divinationis partim incertitudinem, partim inutilitatem, liberalius quidem, quam res postulabat, dicta sunto. » Hactenus ille philosophus. Tu vero tecum ipse cogita, quemadmodum Græci homines, qui non modo Græcorum disciplinam et instituta ab ineunte ætate cum ipso prope lacte nutricis imbiberant, sed etiam patrias deorum religiones omnium accuratissime perviderant, Aristotelici omnes, omnes cum Cynici, tum Epicurei, et quotquot ad eorum sese opinionem aggregarant, jactata apud Græcos ipsos vatum responsa deriserint. Quos tamen, si quæ de oraculorum istorum prodigiis omnium ore celebrantur, vera putavissent, oportebat sane non minus quam cæteros eorum vim obstupescere, quippe qui et Græci essent, ritusque patrios omnino callerent, ac nihil eorum, quæ scitu digna forent, ullo unquam modo neglexissent. Ista quidem aliaque similia, qui hoc in argumento ge-

A πος χαίρειν ἐπὶ τοῖς προσδοκωμένοις ἀγαθοῖς, ὡς ἐπὶ τοῖς κακοῖς ἀνιᾶσθαι. Ἄλλως τε καὶ ταῦτα μὲν οὐ πάνυ τι περὶ ἑαυτοὺς ἔσεσθαι πρὶν ἀκοῦσαι κατελπίζομεν· τὰ δ' ἀγαθὰ μᾶλλον ἅπαντες, ὡς εἰπεῖν, προσδοκῶμεν διὰ τὴν φυσικὴν οἰκείωσιν πρὸς αὐτά· οἱ μὲν γὰρ πολλοὶ καὶ μείζους τῶν δυνατῶν γενέσθαι κατηλπίκασιν· ἐξ οὗ συμβαίνει τὸ μὲν τὴν τῶν ἀγαθῶν προαγόρευσιν μὴ ἐπιτείνειν πάνυ τι τὴν χαράν, διὰ τὸ καὶ χωρὶς τῆς προαγορεύσεως ἕκαστον ἐξ ἑαυτοῦ τὰ κρείττω προσδοκᾷν, ἢ ἐπ' ὀλίγον ἐπιτείνειν τῇ δοκούσῃ βεβαιότητι· πολλάκις δὲ καὶ μειοῦν τὴν χαράν, ὅταν ἐλάττω τῶν ἐλπισθέντων ἀκουσθῇ· τὴν δὲ τῶν κακῶν προαγόρευσιν, καὶ διὰ τὸ ἀπόστρεπτον αὐτῶν φύσει, καὶ διὰ τὸ παρ' ἐλπίδας ἐνίοτε προλέγεσθαι μεγάλως ταράττειν. Ἀλλ' ὅμως, εἰ καὶ μὴ
B τοῦτο συνέβαινε, τό γε ἀχρεῖον ἔσεσθαι τὴν προαγόρευσιν παντί που δῆλον ἂν εἴη. Εἰ γὰρ φήσει τις σωθήσεσθαι τὸ χρήσιμον τῆς μαντικῆς, διὰ τὸ προλέγεσθαι τὸ πάντως ἐσόμενον δυσχερές, εἰ μὴ φυλαξαίμεθα, οὐκ ἔτι πάντα δείξει συμβησόμενα καθ' εἱμαρμένην, ἐφ' ἡμῖν ὄντος τοῦ φυλάξασθαί τε καὶ μὴ φυλάξασθαι. Εἰ γὰρ καὶ τοῦτο κατηναγκάσθαι φήσει τις, ὡς εἰς πάντα τὰ ὄντα διατείνειν τὴν εἱμαρμένην, πάλιν τὸ τῆς μαντικῆς χρήσιμον ἀναιρεῖται· φυλαξόμεθα γὰρ εἰ καθείμαρται, καὶ οὐ φυλαξόμεθα δῆλον ὡς, εἰ μὴ καθείμαρται φυλάξασθαι, κἂν πάντες οἱ μάντεις τὸ ἐσόμενον προαγορεύωσιν ἡμῖν. Τὸν γοῦν Οἰδίποδα, καὶ τὸν Ἀλέξανδρον τὸν τοῦ Πριάμου, καὶ αὐτὸς ὁ Χρύσιππός φησι πολλὰ μηχανησαμένων τῶν γονέων, ὥστε ἀποκτεῖναι, ἵνα τὸ
C ἀπ' αὐτῶν προῤῥηθὲν αὐτοῖς κακὸν φυλάξωνται, μὴ δυνηθῆναι. Οὕτως οὐδὲν ὄφελος οὐδὲ αὐτοῖς τῆς τῶν κακῶν προαγορεύσεώς φησιν εἶναι διὰ τὴν ἐκ τῆς εἱμαρμένης αἰτίαν. Τοῦτο μὲν οὖν ἐκ περιουσίας εἰρήσθω πρὸς τὸ μὴ μόνον ἀνυπόστατον, ἀλλὰ καὶ ἀχρεῖον τῆς μαντικῆς. » Ταῦτα μὲν ὁ φιλόσοφος· σύ γε μὴν παρὰ σαυτῷ σκέψαι, πῶς, Ἕλληνες ὄντες, καὶ τὴν Ἑλλήνων σύντροφον ἐκ νέας ἡλικίας κτησάμενοι παιδείαν, τά τε πάτρια περὶ θεῶν πάντων μᾶλλον διεγνωκότες, Ἀριστοτελικοὶ πάντες, Κυνικοί τε καὶ Ἐπικούρειοι, καὶ ὅσοι τούτοις ἐφρόνησαν τὰ παραπλήσια, τῶν παρ' αὐτοῖς Ἕλλησι βοωμένων μαντείων κατεγέλασαν. Καὶ μὴν εἴπερ ἦν ἀληθῆ τὰ θρυλλούμενα περὶ τῆς τῶν χρηστηρίων παραδοξο-
D ποιίας, εἰκὸς ἦν καὶ τούσδε καταπλαγῆναι Ἕλληνας ὄντας, καὶ τὰ πάτρια ἀκριβῶς ἐξεπισταμένους, μηδέν τε τῶν γνωσθῆναι ἀξίων ἐν δευτέρῳ τεθειμένους. Ταῦτα μὲν οὖν καὶ ὅσα τοιαῦτα συνάγειν εἰς ἀνασκευὴν τῆς περὶ τῶν χρηστηρίων ὑποθέσεως πλείστη τις ἦν περιουσία· ἀλλ' οὐ ταύτῃ μοι δοκεῖ τὸν παρόντα μεθοδεῦσαι λόγον, ἀλλ' ᾗπερ ὡρμήθημεν ἀρξάμενοι, ἀληθῆ λέγειν δόντες τοὺς ὑπὲρ αὐτῶν προϊσταμένους, ὡς ἂν ἐκ τῶν παρ' αὐτοῖς ὁμολογουμένων, μαντεῖά τε εἶναι ἀληθῆ καὶ πυθόχρηστα θεοπρόπια τὰ δηλούμενα φασκόντων, τὴν ἀκριβῆ τῶν δηλουμένων ἔκφανσιν καταμάθοιμεν.

nere ad refellendam oraculorum famam colligere vellet, næ magnam is copiam habiturus esset. Verum susceptam a nobis disputationem hac via moliri non placet, sed ea potius, qua in eam ab ipso statim initio ingressi sumus. Dabimus enim, eos, qui vaticiniorum fidem asserunt, vera dicere, ut ex illorum ipsorum confessione, qui et responsorum istorum veritatem defendunt, quæque memorantur oracula numinum suorum vocibus edita esse contendunt, integram et accuratam eorum, quæ proferuntur, explicationem atque notitiam hauriamus.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

A

Ὅτι μεγίστων ἡμᾶς κακῶν τούτων αὐτῶν ἠλευθέρωσεν ἡ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εὐαγγελικὴ διδασκαλία.

Οἶμαι δὲ παντί τῳ εἶναι σαφὲς, ὡς ὁ τῶν προκειμένων Ἔλεγχος οὐ μικρὸν, ἀλλὰ καὶ μέγιστον ὁμοῦ καὶ ἀναγκαιότατον περιέξει μέρος τῆς εὐαγγελικῆς ὑποθέσεως. Εἰ γὰρ οἱ πρὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ παρουσίας πανταχῇ πάντες Ἕλληνες καὶ βάρβαροι δειχθεῖεν μὴ τὸν ἀληθῆ Θεὸν ἐπεγνωκότες, ἀλλ' ἤτοι τὰ μὴ ὄντα ὡς ὄντα δοξάζοντες, ἢ ὑπό τινων μοχθηρῶν καὶ θεομάχων πνευμάτων, δαιμόνων τε πονηρῶν καὶ ἀκαθάρτων, τυφλῶν δίκην ὧδε κἀκεῖσε περιηγμένοι, καὶ βυθῷ κακίας πρὸς αὐτῶν καθειλκυσμένοι· (καὶ τί γὰρ ἀλλ' ἢ δαιμονῶντες;) πῶς οὐ μειζόνως ἂν ὀφθείη τὸ μέγα τῆς εὐαγγελικῆς B οἰκονομίας μυστήριον, πάντας πανταχόθεν ἐκ τῆς πατροπαραδότου πλάνης τῆς τῶν δαιμόνων καταδυναστείας διὰ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν φωνῆς ἀνακεκλημένους, καὶ τοὺς μέχρις ἐσχατιῶν γῆς οἰκοῦντας ἀνθρώπους τῆς ἐξ αἰῶνος κατασχούσης τὸν πάντα βίον ἀπάτης λελυτρωμένους; ὥστε ἐξ ἐκείνου καὶ εἰς δεῦρο λελύσθαι μὲν καὶ καθῃρῆσθαι αὐτοῖς ναοῖς καὶ ξοάνοις τὰ πεπαλαιωμένα τῆς τῶν ἐθνῶν ἁπάντων πλάνης ἱδρύματα, ἱερὰ δὲ ὄντως σεμνὰ καὶ εὐσεβείας διδασκαλεῖα τῷ παμβασιλεῖ καὶ δημιουργῷ τῶν ὅλων ἐν μέσαις πόλεσί τε καὶ κώμαις δυνάμει καὶ ἀρετῇ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἀνὰ τὸν σύμπαντα κόσμον ἀνεγηγέρθαι, θυσίας τε τὰς θεοπρεπεῖς εὐχαῖς ὁσίων διακεκαθάρθαι κακίας ἁπάσης, ἔν τε ἀπαθείᾳ ψυχῆς καὶ πάσης ἀρετῆς ἀναλήψει, κατὰ τὰ θεῖα καὶ σωτηριώδη C παιδεύματα, ἐξ ἁπάντων ὁσημέραι διηνεχῶς τῶν ἐθνῶν ἐπιτελεῖσθαι· τὰς δὴ καὶ μόνας ἀρετὰς* οὔσας, καὶ προσηνεῖς θυσίας τῷ ἐπὶ πάντων Θεῷ. Τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων, πῶς οὐχ ἂν εἴημεν ἐν ταυτῷ δεδειχότες, καὶ ὅτι μετὰ σώφρονος λογισμοῦ, οὐχὶ δὲ ἀλογίᾳ ἑαυτοὺς ἐπιδόντες, ἀποστάται τῆς πατροπαραδότου γεγόναμεν δεισιδαιμονίας· κρίσει δὲ δικαίᾳ, καὶ ἀληθεῖ τὸ κρεῖττον ἀγαπήσαντες, καὶ τῆς ἐνθέου καὶ ἀληθοῦς εὐσεβείας ἐρασταὶ γεγενημένοι; Ἀλλὰ τούτων μὲν ἅλις, ἀπτέον δὲ λοιπὸν προκειμένων.

140 CAPUT IV.

Nos maximis hisce malis evangelicæ Servatoris nostri doctrinæ beneficio liberatos esse.

Equidem sic existimo neminem esse, qui non intelligat, partem evangelici hujus argumenti non exiguam, sed vero maximam maximeque necessariam eorum, quæ proposita mihi sunt, probatione contineri. Nam si ostendere semel poterimus, quotquot seu Græci seu barbari ante Servatoris nostri Jesu Christi adventum toto passim orbe vixerunt, verum omnes Deum ignorasse, adeoque vel iis, quæ nulla erant, perinde ac si essent, honorem tribuisse, vel a pessimis, quique cum Deo ipso pugnant spiritibus, ac sceleratis impurisque dæmonibus cæcorum instar huc illucque raptatos, atque in improbitatis barathrum præcipites actos (quid enim aliud eos, quam dæmoniaco furore correptos fuisse dixeris?) : cui tandem magnum hoc dispensationis evangelicæ mysterium non clarius et illustrius appareat, quod omnes undique ab avito errore, dæmonumque tyrannide Servatoris nostri voce revocarit, quique in extremis terrarum finibus degerent homines, ab ea, quæ omni ex memoria vitam mortalium universam tenuerat, fraude liberarit? atque ita liberarit, ut tanto intervallo et vetustissima gentium omnium erroris domicilia cum templis atque simulacris dissipata funditusque sublata fuerint, et delubra vere augusta, vereque pietatis scholas in summi regis ac rerum universarum molitoris honorem, mediis in urbibus atque pagis, ejusdem Servatoris nostri virtute totum per orbem excitata sint; et sacrificia Deo dignissima hominum sanctorum precibus, sensu ab omni improbitate puro, mente ab omni perturbatione vacua, et omnium virtutum exercitio, quomodo divinæ salutaresque litteræ præcipiunt, ab omnibus quotidie gentibus assidueque fiant : cujusmodi utique sacrificia sunt, quæ sola præpotenti Deo placere, atque accepta esse possint. Hæc porro cum ita sese habeant, nonne simul eademque via ostenderimus, nos prudenti maturoque consilio adductos, non inconsulta levitate abreptos, a patria superstitione descivisse, ac recto veroque judicio **141** meliora complexos esse, divinamque simul ac veram pietatem adamasse. Sed de his hactenus; quod superest, ad rem ipsam veniamus.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

D

Τίς ἡ διαίρεσις τῆς καθ' Ἕλληνας θεολογίας.

Οἱ μὲν δὴ τὴν Ἑλληνικὴν θεολογίαν ἐξηκριβωκότες καθ' ἕτερον παρὰ τοὺς προειρημένους ἡμῖν τρόπους, εἰς γένη τέτταρα πάντα τὸν λόγον διαιροῦντες, πρώτιστα πάντων τὸν πρῶτον ἀφορίσαντες Θεὸν, εἰδέναι φασὶ τοῦτον εἶναι τὸν ἐπὶ πᾶσι πρῶτόν τε ὄντα καὶ πάντων Θεὸν, πατέρα τε καὶ βασιλέα· μεθ' ὃν γένος

* ἴσ. ἀρεστάς.

CAPUT V.

Qualis Græcorum theologiæ partitio.

Ergo qui Græcorum theologiam adamussim exegerunt, aliam quamdam ab iis, quas ante recensuimus, rationem ineuntes, rem totam in quatuor genera partiti sunt. Quippe, in primis enim principem Deum a vulgo segregantes, omnibus eum rebus præsidere, ante omnes esse, omniumque Deum,

parentem, ac regem sese agnoscere profitentur: secundum quem, alterum deorum genus, tertium dæmonum, quartum denique heroum assignant. Deinde vero, quæcunque in partem ejus, quod optimum est, ideæ venerint, ea partim agere, partim agi, et quicquid ejusmodi est, quod luminis sit particeps, lumen appellari statuunt: deteriori contra naturæ malum ipsum imperare, quod quidem non aliud quam improborum dæmonum genus esse volunt, quod cum eo, quod bonum est, amico nunquam utatur, tum vim in universa eorum, quæ bono contraria sunt natura, perinde ac Deus in toto bonorum genere, principem obtineat; quidquid vero tale est, id omne tenebras vocari tradunt. Quibus ita constitutis atque distinctis, cœlum quidem cum eo qui ad lunam ipsam pertinet, æthere diis, quæ circa lunam aeremque versantur, dæmonibus, quæ circa quæque sub terram, animabus attribuunt. Hac partitione assignata, cœlestes deos in primis, deinde bonos dæmones, tertio heroum animas colere, postremo malos etiam improbosque dæmones placare ac delinire oportere docent. Verum hæc cum ita verbo tenus omnia distinguant, tum re ipsa cuncta confundunt, improbas tantum virtutes aliorum omnium loco venerando, seseque totos iis mancipando, quemadmodum hujus in progressu disputationis ostendemus. Tuum autem erit, ex iis, quæ a nobis in medium afferentur, videre, quales eas, quæ suam per simulacra vim exerunt, virtutes habere oporteat, deosne, an dæmones; et si dæmones, malosne, an vero bonos. Nam divinæ quidem apud nos Litteræ nusquam omnino dæmonem bonum vocare solent, quippe quæ optime norint, quibuscum id vocabuli nominisque **142** commune sit, improbos esse omnes; quemadmodum non alium ipsæ Deum vere proprieque nominant, præter unum illum, qui rerum omnium auctor est. Liberales autem illas bonasque virtutes, quod natura sua principium ortus habeant, atque ut longo Deum illum et ortus expertem et sui conditorem sequuntur intervallo, sic et ab improbo dæmonum genere segregatæ sint, neque deos neque dæmones appellare voluerunt; sed, quod medium quemdam illæ sint Deum inter ac dæmones sortitæ gradum, media quadam eas aptissimaque appellatione, modo angelos Dei ac spiritus administros, modo virtutes divinas atque archangelos, modo aliis ejusmodi nominibus cum variis earum officiis voce ipsa cohærentibus nuncupare consueverunt. Dæmones vero quod attinet, (si tamen horum etiam nominis oporteat notationem explicare,) non jam, ut Græcis placet, παρὰ τὸ δαήμονας εἶναι, quod scientes illi sint, sed παρὰ τὸ δειμαίνειν, hoc est, quod timeant simul ac terreant, dæmonum ipsi nomen, quod suam in naturam belle conveniret, habuerunt. Nam divinas utique bonasque virtutes, ut moribus, sic etiam nomine sejunctas a dæmonibus esse decuit; absurdum enim supra modum id fuisset, quæ nulla cum iis neque instituti, neque morum similitudine conjunctæ essent, illas tamen unius ejusdemque cum ipsis nominis societate conjungi.

A τὸ θεῶν ὑπάρχειν δεύτερον, ἑπόμενον δὲ τὸ δαιμόνων, τὸ δὲ ἡρώων τέταρτον· ἅπαντα, τῆς τοῦ κρείττονος ἰδέας μετασχόντα, πῆ μὲν ἄγειν, πῆ δὲ ἄγεσθαι, καὶ φῶς ἅπαν προσαγορεύεσθαι τὸ τοιόνδε φωτὸς μετοχῇ. Ἀλλὰ καὶ τῆς τοῦ χείρονος οὐσίας τὸ κακὸν ἡγεῖσθαί φασι. Τοῦτο δὲ εἶναι μοχθηρῶν δαιμόνων γένος, φιλῷ μὲν οὐδαμῶς χρώμενον τἀγαθῷ, δύναμίν γε μὴν ἐν τῇ τῶν ἐναντίων φύσει κεκτημένον πρώτην, καθάπερ ἐν τοῖς κρείττοσιν ὁ Θεός· πᾶν δὲ τὸ τοιόνδε σκότος προσαγορεύεσθαι. Ταῦτα τοῦτον διαστειλάμενοι τὸν τρόπον, θεοῖς μὲν οὐρανὸν καὶ τὸν ἄχρι σελήνης αἰθέρα φασὶν ὑποτετάχθαι· δαίμοσι δὲ τὰ περὶ σελήνην καὶ ἀέρα· ψυχαῖς δὲ τὰ περὶ γῆν καὶ ὑπόγεια. Τοιούτῳ δ' ἀφορισμῷ κεχρημένοι, πρῶτον ἁπάντων φασὶ τοὺς οὐρανίους δεῖν καὶ αἰθε- B ρίους θεοὺς θεραπεύειν, δεύτερον, τοὺς ἀγαθοὺς δαίμονας, τρίτον, τὰς τῶν ἡρώων ψυχὰς, τέταρτον τοὺς φαύλους καὶ πονηροὺς ἀπομειλίσσεσθαι δαίμονας. Ταῦτα δὲ λόγῳ διαιροῦντες, ἔργῳ συγχέουσι τὰ πάντα, μόνας ἀντὶ τῶν εἰρημένων πάντων τὰς πονηρὰς δυνάμεις θεραπεύοντες, καὶ ὅλοι ταύταις καταδουλούμενοι, ὡς ὁ λόγος προϊὼν ἀπελέγξει. Πάρεστι γοῦν σοι τὰς διὰ τῶν ξοάνων ἐνεργούσας δυνάμεις, ὁποίας χρῆν ἀποφαίνεσθαι, σκοπεῖν, πότερα θεοὺς ἢ δαίμονας, καὶ εἴτε φαύλους, εἴτε ἀγαθοὺς, ἐκ τῶν παρατεθησομένων. Τὰ μὲν γὰρ παρ' ἡμῖν θεῖα Λόγια οὐδ' ὅλως ἀγαθὸν οἶδεν ὀνομάζειν δαίμονα, πάντας δὲ πονηροὺς εἶναι τοὺς τῆς λέξεως ταύτης, καὶ δὴ καὶ τῆς προσηγορίας μετειληχότας, ὡς οὐδ' ἕτερον Θεὸν ἀληθῶς καὶ κυρίως, πλὴν ἕνα τῶν πάντων αἴ- C τιον· τὰς δὲ ἀστείας καὶ ἀγαθὰς δυνάμεις, τε τὴν φύσιν γενητὰς οὔσας, καὶ πολλῷ τὸν ἀγέννητον καὶ σφῶν αὐτῶν ποιητὴν Θεὸν ἀφυστερούσας, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τοῦ τῶν δαιμόνων μοχθηροῦ γένους ἀφωρισμένας, οὔτε θεοὺς, οὔτ δαίμονας ἀποκαλεῖν ἀξιοῖ· μέσας δὲ οὔσας Θεοῦ καὶ δαιμόνων, εὐθυβόλῳ καὶ μέσῃ προσηγορίᾳ, ἀγγέλους Θεοῦ καὶ πνεύματα λειτουργικὰ, δυνάμεις τε θείας καὶ ἀρχαγγέλους, καὶ τισιν ἄλλαις ἐπωνυμίαις φερωνύμως τοῖς ἐπιτηδεύμασιν αὐτῶν ὀνομάζειν εἴωθε· τοὺς δὲ δαίμονας (εἰ δὴ καὶ τούτων ἡμᾶς προσήκει τὴν ἐτυμολογίαν ἐξειπεῖν·) οὐχ ᾗπερ Ἕλλησι δοκεῖ, παρὰ τὸ δαήμονας εἶναι καὶ ἐπιστήμονας, ἀλλ' ἢ παρὰ τὸ δειμαίνειν, ὅπερ ἐστὶ φοβεῖσθαι καὶ ἐκφοβεῖν, δαίμονάς τινας προσφυῶς D ὀνομάζεσθαι· τάς γέ τοι θείας καὶ ἀγαθὰς δυνάμεις, ὥσπερ οὖν τοῦ τρόπου, οὑτωσὶ δὲ καὶ τῆς προσηγορίας τῆς δαιμονικῆς ἀλλοτρίας τυγχάνειν· ἐπεὶ καὶ πάντων ἂν εἴη παραλογώτατον, τὰς μήτε τὴν προαίρεσιν, μήτε τὴν ἐκ τοῦ τρόπου φύσιν ὁμοίας, μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἐπωνυμίας ἀξιοῦν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ϛʹ.

Ὅτι μὴ ἀφ' ἑαυτῶν ἀλλ' ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν παραθέσεων τὰς τῶν ἐλέγχων μαρτυρίας πιστούμεθα.

Φέρε οὖν, ἐπισκεψώμεθα, τίς ὁ κατ' αὐτοὺς τῶν χρηστηρίων τρόπος, ὡς ἂν μάθοιμεν ποίας χρὴ δυνάμεως αὐτοὺς ἀποφήνασθαι, καὶ εἴτε ὀρθῶς αὐτῶν ἀνεχωρήσαμεν, εἴτε καὶ μή. Εἰ δὲ μέλλοιμι παρ' ἐμαυτοῦ τοὺς ἐλέγχους τῶν δηλουμένων προφέρειν, εὖ οἶδ' ὅτι μηδ' ἀνεπίληπτον παρέξω τοῖς φιλεγκλήμοσι τὸν λόγον. Διόπερ αὐτὸς οὐδὲν οἴκοθεν εἰπὼν, αὖθις ταῖς τῶν ἔξωθεν ἀποχρήσομαι μαρτυρίαις. Μυρίων δὲ ὄντων παρ' Ἕλλησι λογογράφων τε καὶ φιλοσόφων, πρὸ πάντων ἐπιτήδειον εἰς τὰ προκείμενα ἐγκρίνω τὸν δαιμόνων φίλον αὐτὸν ἐκεῖνον, ὃς δὴ καθ' ἡμᾶς γεγονὼς, ταῖς καθ' ἡμῶν ἐλλαμπρύνεται ψευδηγορίαις. Μάλιστα γὰρ φιλοσόφων οὗτος τῶν καθ' ἡμᾶς δοκεῖ καὶ δαίμοσι, καὶ οἷς φησι θεοῖς ὡμιληκέναι, ὑπέρ τε τούτων πρεσβεῦσαι, καὶ πολλῷ μᾶλλον τὰ παρ' ἑαυτῶν [a] ἀκριβέστερον διηρευνηκέναι. Οὗτος τοιγαροῦν ἐν οἷς ἐπέγραψε περὶ τῆς ἐκ λογίων φιλοσοφίας, συναγωγὴν ἐποιήσατο χρησμῶν τοῦ τε Ἀπόλλωνος καὶ τῶν λοιπῶν θεῶν τε καὶ ἀγαθῶν δαιμόνων· οὓς καὶ μάλιστα ἐκλεξάμενος αὐτῷ ἡγήσατο ἱκανοὺς εἶναι εἴς τε ἀπόδειξιν τῆς τῶν θεολογουμένων ἀρετῆς, εἴς τε προτροπὴν τῆς, ὡς αὐτῷ φίλον ὀνομάζειν, θεοσοφίας. Ἐκ δὴ τούτων τοιγαροῦν τῶν ἐκκριθέντων καὶ μνήμης ἀξιωθέντων λογίων διακρῖναι καλὸν τοὺς χρησμολόγους, καὶ σκέψασθαι ποίας ποτὲ ὄντες τυγχάνουσι δυνάμεως. Πρῶτον δὲ θεασώμεθα, ὅπως τῆς γραφῆς ὁ δηλωθεὶς ἀνὴρ ἀρχόμενος ἦ μὴν ἀληθεύειν ἐπόμνυται, λέγων οὕτως.

CAPUT VI.

Argumentorum confutationumque nostrarum testimonia non nostris, sed Græcorum scriptis confirmari.

Age itaque, videamus aliquando, quænam apud istos oraculorum ratio fuerit, ut simul intelligamus cujusmodi vim iis attribuere nos oporteat, quamque jure vel secus ab iisdem recesserimus. Et quidem si argumentis ipse meis id, quod nunc agitur, conficere vellem, non satis immunem tutamque, sat scio, disputationem meam ab omni litigiosorum hominum reprehensione calumniaque præstarem. Quare nihil domo promptum afferam, sed testimoniis, quod adhuc feci, alienis utar. Ex omnibus tamen Græcis cum historicis, tum etiam philosophis, qui sane infiniti sunt, unum præ cæteris idoneum hanc in rem futurum illum putavi, qui et dæmonum amicus fuit, et nostra ætate vixit, et præcipuum sibi decus instituto nostro **143** mendacissime traducendo quæsivit. Enimvero philosophos inter, qui nostra memoria floruerunt, videtur iste maximam cum dæmonibus, quos ipse deos nominat, consuetudinem iniisse, causam eorum studiosissime defendisse, et quidquid ad ipsorum naturam ac religiones pertinebat, longe omnium accuratissime rimatus esse. Hic igitur in iis, quæ de philosophia ex oraculis hausta conscripsit, pleraque tum Apollinis, tum cæterorum quoque deorum ac bonorum dæmonum responsa collegit, quorum fide non eorum sese modo, quibus divinitatem attribuunt, vim ac potestatem ostendere, sed etiam homines ad divinæ, uti vocare amat, sapientiæ studium excitare posse consideret. Æquum itaque fuerit, ex iis, quæ tanquam memoria dignissima selegit, oraculis de eorum auctoribus prudenter judicare, et, cujusmodi potestate sint præditi, diligentius inquirere. Sed animadvertamus in primis, (quemadmodum ipso statim operis initio vera se dicturum laudatus scriptor jurejurando confirmet, his concepto verbis.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζʹ.

Περὶ τῶν κατὰ χρησμοὺς ἀποῤῥήτων ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς παραθέσεως, καὶ ὅρκος περὶ τῶν χρησμῶν, ἐκ τῶν Πορφυρίου.

« Βέβαιος (29) δὲ καὶ μόνιμος ὁ ἐντεῦθεν, ὡς ἂν ἐκ μόνου βεβαίου τὰς ἐλπίδας τοῦ σωθῆναι ἀρυτόμενος, οἷς δὴ καὶ μεταδώσεις μηδὲν ὑφαιρούμενος. Ἐπεὶ κἀγώ τι θεοὺς μαρτύρομαι, ὡς οὐδὲν οὔτε προστέθεικα, οὔτε ἀφεῖλον τῶν χρησθέντων νοημάτων· εἰ μή που λέξιν ἡμαρτημένην διώρθωσα, ἢ πρὸς τὸ σαφέστερον μεταβέβληκα, ἢ τὸ μέτρον ἐλλεῖπον ἀνεπλήρωσα, ἤ τι τῶν μὴ πρὸς τὴν πρόθεσιν συντεινόντων διέγραψα. Ὡς τόν τε νοῦν ἀκραιφνῆ τῶν ῥηθέν-

CAPUT VII.

De abditis oraculorum arcanis ex ipsis Græcorum monimentis, cum jurejurando in eorum fidem nuncupato : ex Porphyrii scriptis.

« Constantis utique est solidæque firmitatis, quisquis inde tanquam ex eo, quod solidum unum est, spem suæ salutis haurit : cujusmodi cum hominibus oraculorum istorum sapientiam communica nulla sui parte decurtatam. Etenim deos ipse testor, nihil abs me vel responsorum ad mentem ac sententiam additum, vel ex ea detractum fuisse; nisi forte sicubi aut voculam errore vitiatam emendavi, aut majoris perspicuitatis gratia illustriore commu-

[a] *Ἴσ.* αὐτῶν.

(29) *Βέβαιος*. Montacut. Argyropylum quemdam laudat, qui capitis hujus initium legerat, βεβαίοις δὲ, καὶ μονίμοις, ὡς ἂν ἐκ τῆς τῶν θεῶν ἀγαθότητος τ. ἐ. τ. σ. ἀρυτομένοις, μηδὲν ὑφαιρούμενος, μήτε μεταδιδοὺς, ταῦτα παραθήσομαι. Qua in lectione, saltem, μεταδιδοὺς mutandum videtur in προστιθεὶς, ut opponatur præcedenti ὑφαιρούμενος. Alioqui pugnabunt ista, μηδενὸς μεταδιδόναι et ταῦτα παρατίθεσθαι. Vulgatam lectionem retinere malim, cujus sententia sic a superioribus, hoc loco prætermissis, pendet, ut tamen alterum quoque membrum ex hoc uno intelligi perfacile possit; tametsi reddiderim, perinde ut si βέβαιος δὴ, non βέβαιος δέ, legeretur. Quod sequitur, οἷς δὴ, nihil obstat quominus βέβαιος legatur. Eleganter enim et graviter hic singularis, quoscunque id genus homines complectitur.

tavi, aut, versuum quod deerat mensuræ numeroque, supplevi, aut, quod nihil ad rem omnino faceret, expunxi. In quo tamen sensum ego verborum integrum ubique sincerumque servavi, et quidem impietatis alioqui futuræ metu potius, quam pœnæ sacrilegum facinus excepturæ. Ejusmodi autem erit hæc nostra collectio, quæ cum amplam continebit dogmatum philosophiæ copiam, prout ipsa cum veritate conjuncta esse dii pronuntiarint; tum aliquid etiam divinandi artis attinget, quatenus partim ad contemplationem, partim ad integram vitæ procurationem **144** conducere videbitur. Quantum vero utilitatis habeat, intelligent ii maxime, qui cum veritatem ægre parturirent, vota fecerunt aliquando, ut numinum ipsorum visione concessa, ab omni dubitationis fluctuatione conquiescerent, dicentium auctoritate omni fide dignissima confirmati. » Hæc ille præfatus, obtestatur atque ante denuntiat, uti ne quis ea, quæ dicturus est, in vulgus enuntiet.

των διετήρησα, εὐλαβούμενος τὴν ἐκ τούτων ἀσέβειαν μᾶλλον, ἢ τὴν ἐκ τῆς ἱεροσυλίας τιμωρὸν ἑπομένην δίκην. Ἕξει δὲ ἡ παροῦσα συναγωγὴ πολλῶν μὲν τῶν κατὰ φιλοσοφίαν δογμάτων ἀναγραφὴν, ὡς οἱ θεοὶ τἀληθὲς ἔχειν ἐθέσπισαν· ἐπ' ὀλίγον δὲ καὶ τῆς χρηστικῆς ἁψόμεθα πραγματείας, ἥτις πρός τε τὴν θεωρίαν ὀνήσει, καὶ τὴν ὅλην κάθαρσιν τοῦ βίου. Ἣν δ' ἔχει ὠφέλειαν ἡ συναγωγὴ, μάλιστα εἴσονται ὅσοιπερ τὴν ἀλήθειαν ὠδίναντες, ηὔξαντό ποτε, τῆς ἐκ θεῶν ἐπιφανείας τυχόντες, ἀνάπαυσιν λαβεῖν τῆς ἀπορίας διὰ τὴν τῶν λεγόντων ἀξιόπιστον διδασκαλίαν.» Τοιούτοις χρησάμενος προοιμίοις, μαρτύρεται καὶ προκαταγγέλλει, μὴ εἰς πολλοὺς ἐκφῆναι τὰ λεχθησόμενα, λέγων οὕτως.

CAPUT VIII.

Quæ hac de re dicturus est, apud omnes enuntianda non esse.

« Tu vero, inquit, cave, si quidquam aliud, ne res istas palam extuleris, et gloriæ lucrive cupiditate, vel cujuscunque minus religiosæ assentationis studio ante profanorum hominum oculos projeceris: secus enim, non tibi solum, hæc si præcepta contempseris, verum etiam mihi periculum immineat, qui tanta deorum beneficia retinere apud me non potuerim, sed ea nimis facile tibi crediderim. Horum igitur in communionem ii tantum vocandi erunt, qui ad salutem animi vitæ suæ rationes instituerint. » Ac nonnullis interjectis: « Hæc tu, inquit, videsis, ut a carnis ipsis arcana magis et occulta habeas, propterea quod nihil de se dii planum atque perspicuum, sed obscura omnia suis oraculis effati sunt. » Age vero, quandoquidem speciosis adeo verbis hæc nobis auctor iste denuntiat, videamus porro, quid de virtutibus illis, quæ sub aspectum non cadunt, quæque ab iis deorum in numero reponuntur, ex responsis istis divinitus editis censere nos ac judicare oporteat. Sic enim intelligemus, suis ipsius cum verbis, tum studiis ac vitæ rationibus hominem redargui. Nam qui libris iis, quos De philosophia ex oraculis haurienda scripsit, Apollinis responsa commemorat, quibus sacrificia cæsis animantibus fieri jubet, idque non dæmonibus solum aut vicinioribus terræ virtutibus, sed etiam æthereis cœlestibusque diis; idem alio quodam in opere non deos, sed dæmones eos omnes agnoscens, quibus Græci cæsis pecudibus faciebant, nec oportere nec vero fas esse diis animantes immolare pronuntiat. Accipe igitur, quibus primum ipse verbis, promptam ex oraculis philosophiam edisserens, referat, quo ritu Apollo deos colendos esse docuerit. Rem totam ita persequitur.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Ὅτι οὐ χρὴ τὰ λεχθησόμενα εἰς πάντα ἐκφαίνειν.

«Σὺ δ', εἴπερ τι, καὶ ταῦτα πειρῶ μὴ δημοσιεύειν, μηδ' ἄχρι καὶ τῶν βεβήλων ῥίπτειν αὐτὰ δόξης ἕνεκα ἢ κέρδους, ἢ τινος ἄλλης οὐκ εὐαγοῦς κολακείας· κίνδυνος γὰρ οὐ σοὶ μόνον τὰς ἐντολὰς παραβαίνοντι ταύτας, ἀλλὰ κἀμοὶ ῥᾳδίως πιστεύσαντι, τῷ στέγειν παρ' ἑαυτῷ μὴ δυναμένῳ τὰς εὐποιίας. Δοτέον δὴ τοῖς τὸν βίον ἐνστησαμένοις πρὸς τὴν τῆς ψυχῆς σωτηρίαν. Καὶ μεθ' ἕτερα ἐπιλέγει· «Ταῦτά μοι, ὡς ἀῤῥήτων τὰ ἀῤῥητότερα, κρυπτειν. Οὐδὲ γὰρ οἱ θεοὶ φανερῶς περὶ αὐτῶν ἐθέσπισαν, ἀλλὰ δι' αἰνιγμάτων.» Ἐπειδὴ τοίνυν τοιαῦτα ὁ λόγος ἀνετείνατο, φέρε, λοιπὸν, διὰ τῶν ἐνθέων καὶ πυθοχρήστων λογίων σκεψώμεθα, ποταπὰς εἶναι τὰς θεολογουμένας ἀφανεῖς δυνάμεις προσήκει λογίζεσθαι. Γένοιτο γὰρ καὶ ἀνδρὸς ἔλεγχος ἐκ τῶν οἰκείων λόγων τε καὶ ἐπιτηδευμάτων. Ὁ δὴ οὖν προδηλωθεὶς ἀνὴρ ἐν αὐτοῖς οἷς ἐπέγραψε *Περὶ τῆς ἐκ λογίων φιλοσοφίας*, χρησμοὺς τίθησι τοῦ Ἀπόλλωνος, τὰς διὰ ζώων θυσίας ἐργάζεσθαι παρακελευομένου, καὶ μὴ μόνοις δαίμοσι, μηδὲ μόναις ταῖς περιγείοις δυνάμεσιν, ἀλλὰ καὶ ταῖς αἰθερίοις καὶ οὐρανίοις ζωοθυτεῖν. Ἐν ἑτέροις δὲ ὁ αὐτὸς δαίμονας, ἀλλ' οὐ θεοὺς εἶναι ὁμολογῶν ἅπαντας, οἷς Ἕλληνες τὰς δι' αἱμάτων καὶ ζώων ἀλόγων σφαγῆς ἐπετέλουν θυσίας, μὴ χρῆναι, μηδ' ὅσιον εἶναι θεοῖς ζωοθυτεῖν φησιν. Ἄκουε τοιγαροῦν τῶν πρώτων αὐτοῦ φωνῶν, δι' ὧν τὰ περὶ τῆς ἐκ λογίων φιλοσοφίας συνάγων, πῶς ὁ Ἀπόλλων χρῆναι θεραπεύειν τοὺς θεοὺς διδάσκει· ὃ καὶ παρατίθεται γράφων ὧδε.

145 CAPUT IX.

Quemadmodum Apollo sacrificiis deos colere jubeat

« Jam vero postea, quæ de pietate dicta sunt, ordine facturus mihi videor, si quæ de sui ipsorum cultu oraculis effati dii sunt, deinceps præscripsero, tametsi jam ex iis aliquid superiore de pietate dis-

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Ὅπως διὰ θυσιῶν θεραπεύειν ὁ Ἀπόλλων προστάττει τοὺς θεούς.

« Ἀκολούθως μετὰ τὰ ῥηθέντα περὶ εὐσεβείας, ἃ περὶ τῆς θεραπείας αὐτῶν ἔχρησαν ἀναγράφοιμεν ἂν, ὧν ἐκ μέρους κἂν τοῖς περὶ εὐσεβείας φθάσαντες παρατεθείκαμεν. Ἔστι δὲ ὁ χρησμὸς τοῦ Ἀπόλλω-

νος, ἅμα καὶ διαίρεσιν τῆς τῶν θεῶν περιέχων τάξεως·

Ἐργάζευ, φίλε, τήνδε θεόσδοτον ἐς τρίβον ἐλθὼν,
Μηδ' ἐπιλήθεο τῶν μακάρων θυσίας ἐναρίζων,
Πῇ μὲν ἐπιχθονίοις, πῇ δ' οὐρανίοις, ποτὲ δ' αἴθρης]
Αὐτοῖσιν βασιλεῦσι, καὶ ἠέρος ὑγροπόροιο,
Ἠδὲ θαλασσαίοις καὶ ὑποχθονίοισιν ἅπασι.
Πάντα γὰρ ἐνδέχεται φύσεως μεστώμασι [a], τῶνδε.]
Ζώων δ' ὡς θέμις ἐστὶ τελευτῆσαι καθαρισμοὺς
Ἀείσω· δέλτοις δὲ χαράσσετε χρησμὸν ἐμοῖο.
Τρεῖς μὲν ἐπιχθονίοις, τρεῖς δ' οὐρανίοισι θεοῖσι·
Φαιδρὰ μὲν οὐρανίοις, χθονίοις δ' ἐναλίγκια χροιῇ.
Τῶν χθονίων διάειρε τριχῇ θυσίας ἐναρίζων,
Νερτερίων κατάθαπτε, καὶ εἰς βόθρον αἷμα ἴαλλε.
Χεῦε μέλι νύμφαις Διωνύσοιό [b] τε δῶρα·
Ὅσσοι δ' ἀμφὶ γαῖαν ποτώμενοι αἰὲν ἔασι,
Τοῖσδε φόνου πλήσας πάντῃ πυριπληθέα βωμὸν,
Ἐν πυρὶ βάλλε δέμας, θύσας, ζώοιο ποτανοῦ,
Καὶ μέλι φυρήσας δηΐῳ (30) ἀλφίτῳ ἔνθεν.
Ἀτμούς τε λιβάνοιο, καὶ οὐλοχύτας ἐπίβαλλε.
Εὖτε δ' ἐπὶ ψαμάθοισιν ἴῃς, γλαυκὴν ἅλα χεύας,
Κὰκ κεφαλῆς (31) θυσίαζε, καὶ ἐς βαθὺ κῦμα θαλάσσης]
Ζῶον ὅλον προΐαλλε. Τελευτήσας τάδε πάντα
Ἐς πλατὺν ἠερίων χορὸν ἔρχεο οὐρανιώνων.
Ἀστραίοις δ' ἤπειτα καὶ αἰθερίοις ἐπὶ πᾶσιν
Αἷμα μὲν ἐκ λαιμῶν κρουνώμασιν ἀμφὶ θυηλὰς
Λιμνάζει (32), τὰ δὲ γυῖα θεοῖς ἐν δαιτὶ πονεῖσθαι·
Ἄκρα μὲν Ἡφαίστῳ δόμεναι, τὰ δὲ λοιπὰ πάσασθαι,]
Ἀτμοῖσιν λαροῖσιν ἐνιπλήσαντες ἄπαντα
Ἠέρα ῥευσταλέον· ἐπὶ δ' εὐχὰς πέμπετε τοῖσδε.] »

putationi asperserim. Est autem id, quod sequitur, Apollinis oraculum, quo ipsa quoque deorum suas in regiones distributio continetur.

Hoc age rite memor, superum qui numine dextro es,
Hoc iter ingressus, felicibus hostia divis
Abs te cæsa cadat; qui terras, altaque cœli
Templa tenent, quique ætheria regione morantur,
Aeriosque regunt tractus, quique humida ponti
Marmora, quique umbras sortiti, Erebumque profundum.
Res etenim fusa est divum natura per omnes.
Sed quo quæque tibi mactanda animantia ritu,
Ante canam; puris responsum incide tabellis.
Terna quidem laribus, totidemque sacrare memento
Cœlitibus; verum hoc discrimine; candida nempe
Cœlitibus, larium sit concolor hostia terræ.
Quæ laribus fient, in ternas divide partes,
At quæ dis Erebi, terra sepelito sub alta,
Fumantemque cavis scrobibus demitte cruorem.
Fundito mel nymphis, et mollia dona Lyæi.
Quæ circumvolitant humiles vaga numina terras,
His circum exundans succensa altaria sanguis
Impleat, et sacros avis integra cedat in ignes;
Sed prius infuso subigens tunsa hordea melle,
Hæc thuri admista, et salsas superinjice fruges.
146 *Dum vitrei maris ad tenues facturus arenas*
Veneris, infuso glauci prius æquoris haustu
In caput excussam macta, totamque profundos
Porricito in fluctus volucrem. Queis rite peractis,
Ad magnos exinde choros vestigia flecte
Cœlituum; sacer æthereis honor omnibus idem,
Effusum scatebris ad farrea liba cruorem
Stagnare, et nota deis apponere membra,
Summa quidem flammis imponere; cætera mensis,
Tu liquidas gratis imple suffitibus auras
Interea, et castis urge pia numina votis. »

Καὶ μετ' ὀλίγα ἐπεξηγεῖται τὸν χρησμὸν ἑρμηνεύων ὧδε· « Αἱ δὲ θυσίαι ἔχουσι τὸν τρόπον τοῦτον, κατὰ τὴν προῤῥηθεῖσαν διαίρεσιν τῶν θεῶν ἐκδεδομέναι. Ὄντων γὰρ ὑποχθονίων καὶ ἐπιχθονίων θεῶν, καὶ τῶν μὲν ὑποχθονίων καὶ νερτερίων καλουμένων, τῶν δ' ἐπιχθονίων καὶ χθονίων κληθέντων θεῶν· κοινῶς μὲν τούτοις ἱερεῖα τετράποδα μέλανα θύειν παρακελεύεται· περὶ δὲ τὸν τρόπον τῆς θυσίας ἐξαλλάττει· τοῖς μὲν γὰρ ἐπιχθονίοις σφάζειν ἐπὶ βωμῶν, τοῖς δ' ὑποχθονίοις ἐπὶ βόθρων παρακελεύεται, καὶ μέντοι καὶ θάπτειν τούτοις θύσαντας τὰ σώματα. Ὅτι γὰρ κοινὰ τούτων καὶ τὰ τετράποδα, αὐτὸς ἐρωτηθεὶς ἐπήγαγε·

Tum ille paucis interjectis hanc istius oraculi subjicit explicationem: « Sacrificiorum, inquit ejusmodi ritus est, ad eam, quæ superius allata est, numinum partitionem accommodatus. Nam quod ex diis aliqui subterranei sint, alii terrarum incolæ; ac subterranei quidem inferi, quemadmodum terrarum incolæ, terrestres præterea nominentur; victimas quadrupedes easque nigri coloris omnibus ex æquo immolari, dissimilem tamen sacrificii ritum esse jubet. Terrestribus enim hostiam altari impositam jugulari præcipit, subterraneis autem in fovea, sic nimirum ut cadaver integrum terra quasi sepultum obruatur. Nam quadrupedes quidem cum illis omnibus esse communes, sequentibus versibus ita declarat,

Ξυνὰ πέλει χθονίων καὶ ἐπιχθονίων (33) τάδε μούνων,]
Τετράποδα· χθονίοις ἀρνῶν νεοπηγέα γυῖα.

Terrarumque Erebique deis communia solis
Quadrupedum agnorum juvenilia corpora sunto.

[a] *Ισ.* μεστώματα. [b] *Ισ.* νύμφῃσι, Διονύσ.

(30) **Δηΐῳ.** Quid sit δηῖον illud ἄλφιτον, nescio. Nec versus constat. Forte legi possit, φυρήσας ἅμα, vel σὺν δίῳ, tuncque δῖον ἄλφιτον vocabitur, ut ἱερόν, ab Homero.

(31) ***Κὰκ κεφαλῆς.*** Non dubito, quin κακκεφαλῆς legendum sit; quæ vox aut cum præcedenti χεύας, aut cum sequenti θυσίαζε, construi potest. Ego posterius secutus sum, quod aptius cum sequentibus convenire videretur.

(32) ***Λιμνάζει.*** Alter e manuscr. λιμνάζοιο, alter λιμνάζοι. Præstat, opinor, λιμνάζειν, non modo quod in legibus sanciendis, quales sunt istæ sacrorum, infinitivus a Græcis eodem fere loco habeatur, quo apud Latinos imperativus, sed etiam quod tres infinitivi consequantur.

(33) *Καὶ ἐπιχθονίων.* Ita omnes. At sensus, meo judicio, postulat ὑποχθονίων. Hic enim versus ab eo profertur, ut probet, non χθονίων et ἐπιχθονίων (qua de re nemo dubitat, cum χθονίους et ἐπιχθονίους promiscue usurpari paulo ante dixisset), sed χθονίων et ὑποχθονίων communes esse quadrupedes. At non satis video quamobrem χθονίοις iterum sequente versu inculcetur.

Aeriis autem numinibus immolandas volucres, totasque flammis concremandas, earumque sanguinem circum altare fundendum esse monet; at marinis, volucres quidem, sed quæ atro colore sint, ac medios in fluctus vivæ adhuc spirantesque porriciantur; sic enim ait:

Omnibus hisce deis volucris, sed nigra marinis.

Diis quidem omnibus, si terrestres excipias, volucres assignans, solisque marinis **147** atras; cæteris igitur candidas. Jam vero cœlestibus ætheriisque numinibus summas duntaxat candidarum victimarum partes consecrandas, quod superest, comedendum esse docet: hoc enim ex solo victimarum genere vesci fas tibi esse, non ex alio. Cæterum, quos in ipsa divisione cœlites nominarat, eosdem hic astræos vocat. Ecquid porro necesse fuerit sacrificiorum istorum symbola explicare, prudenti homini satis per sese nota? Enimvero quadrupedes quidem eæque terrestres diis terrestribus immolantur; simili enim simile delectatur: pecus autem sane terrestre est, eoque Cereri placet, atque in cœlo frugum ipsarum ex terræ visceribus eductionem una cum sole parturit. Eædem nigri coloris esse debent, quod terra natura sua obscura sit; numero tres, quod ternarius corpoream terrenamque naturam repræsentet. Jam terrestribus quidem sursum, hoc est, altaribus impositæ hostiæ mactantur, quod ii supra terram degere consueverint; subterraneis autem, in foveis ac sepulcris, ubi volutantur. At vero numinibus reliquis, quod omnia perpetuo ferantur cursu, volucres immolantur: nam marina quidem aqua nec motum unquam intermittit, et nigrum ad colorem accedit, quo fit, ut ejus numina similes victimæ deceant: aeria vero, candidæ, quod aer pellucidæ naturæ cum sit, lumine facile perfundatur. Præterea cœlestibus ætheriisque diis summæ animantium partes, utpote omnium levissimæ offeruntur; et cum iis in sacrificii societatem homines vocantur, quod ipsi bonorum auctores sint, reliqui depulsores malorum. » Hactenus egregius divinæ sapientiæ mystes in iis quæ *De oraculorum philosophia* scripsit.

A Τοῖς δὲ ἀερίοις πτηνὰ θύειν παρακελεύεται ὁλοκαυτοῦντας, καὶ τὸ αἷμα ἐπὶ τῶν βωμῶν περιάγοντας· τοῖς δὲ θαλασσίοις, πτηνὰ μὲν, ζῶντα δὲ ἀφιέναι εἰς τὰ κύματα, μέλανα τὴν χρόαν ὄντα. Φησὶ γάρ·

Τοῖς δὲ (34) *θεοῖς τὰ πετεινὰ, θαλασσαίοις δὲ κελαινά.*

Πᾶσι μὲν λέγων τοῖς θεοῖς πλὴν τῶν χθονίων τὰ πετεινὰ, μόνοις δὲ τοῖς θαλασσίοις τὰ κελαινά· οὐκοῦν τοῖς ἄλλοις λευκά. Τοῖς οὐρανίοις δὲ καὶ αἰθερίοις τὰ ἄκρα τῶν ἱερείων λευκῶν ὄντων ἀφιεροῦν, τὰ δὲ λοιπὰ μέρη ἐσθίειν· ἐκ μόνων γὰρ τούτων βρωτέον σοι, ἐκ δὲ τῶν ἄλλων μή. Οὓς δὲ εἴρηκεν ἐν τῇ διαιρέσει οὐρανίους, τούτους ἐνταῦθα B ἀστραίους. Ἆρ᾽ οὖν δεήσει ἐξηγήσασθαι τῶν θυσιῶν τὰ σύμβολα τῷ εὐσυνέτῳ δῆλα; Τετράποδα μὲν γὰρ τοῖς χθονίοις καὶ χερσαῖα· τῷ γὰρ ὁμοίῳ χαίρει τὸ ὅμοιον· χθόνιον δὲ τὸ πρόβατον, καὶ διὰ τοῦτο Δήμητρι φίλον, καὶ ἐν οὐρανῷ τὴν ἔκφανσιν ἐκ τῆς γῆς τῶν καρπῶν μεθ᾽ ἡλίου λοχεύει· μέλανα (35) δέ· τοιαύτη γὰρ ἡ γῆ φύσει σκοτεινή· τρία δέ· τοῦ γὰρ σωματικοῦ καὶ γεώδους τὰ τρία σύμβολα (36). Τοῖς μὲν οὖν ἐπιχθονίοις ἄνω ἐπὶ βωμὸν δεῖ θῦσαι· ἐπὶ γὰρ τῆς γῆς ἀναστρέφονται οὗτοι· τοῖς δ᾽ ὑποχθονίοις ἐν βόθρῳ καὶ ἐν ταφῇ, ἔνθα διατρίβουσι· τὰ πτηνὰ δὲ τοῖς ἄλλοις, ὅτι πάντα θεῖ· καὶ γὰρ τὸ ὕδωρ ἀεικίνητον τῆς θαλάσσης, μέλαν δέ· διὸ καὶ τὰ τοιαῦτα ἱερεῖα πρόσφορα· τοῖς δὲ ἀερίοις λευκά· πεφώτισται γὰρ καὶ ὁ ἀὴρ φύσεως ὢν διαφανοῦς· C οὐρανίοις δὲ καὶ αἰθερίοις τὰ ἐπὶ τῶν ζώων κουφότερα, ἅπερ ἐστὶν ἄκρα, οἷς κοινωνεῖν τῆς θυσίας δεῖ· δοτῆρες γὰρ οὗτοι ἀγαθῶν· οἱ δὲ ἄλλοι τῶν κακῶν κωλυτῆρες. » Τοιαῦτα μὲν τὰ ἀπὸ τῆς *ἐκ Λογίων Φιλοσοφίας* τοῦ θαυμαστοῦ θεοσόφου.

CAPUT X.

Deos non esse, quotquot animalium sacrificiis delectantur.

Nunc autem, quæ idem habet in suo *De abstinentia a rebus animatis* opere, cum superiori oratione committe. Ibi enim recto plane sanoque adductus consilio, nec Deum præpotentem, nec secundas ab eo cœlestes divinasque virtutes, ullo prorsus aut suffitus aut sacrificii genere colendas esse, universe ante omnia profitetur. Deinde progressus ulterius, vulgi opiniones ita refellit evertitque, ut eos pro diis habendos esse neget, quotquot animalium sacrificiis delectentur: cum enim mactare **148** animantia, res sit omnium iniquis-

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'.

Ὅτι οὐκ ἂν εἶεν θεοὶ, ταῖς διὰ ζώων θυσίαις χαίροντες.

Φέρε δὲ, αὐτοῦ τὰς ἐναντίας τούτου φωνὰς σύγκρι- D νον, ἃς τέθειται ἐν οἷς ἐπέγραψε *Περὶ τῆς τῶν ἐμψύχων ἀποχῆς*. Ἔνθα δὴ ὀρθῷ λογισμῷ κινούμενος, πρῶτον ἁπάντων ὁμολογεῖ μὴ δεῖν τὸ καθόλου μηδὲν μήτε θυμιᾷν, μήτε θύειν τῷ ἐπὶ πᾶσι Θεῷ· ἀλλὰ μηδὲ ταῖς μετ᾽ αὐτὸν θείαις καὶ οὐρανίαις δυνάμεσιν. Εἶτα δὲ ἐπεξιὼν τὰς τῶν πολλῶν ὑπολήψεις, ἀνασκευάζει, μὴ χρῆναι φάσκων θεοὺς ὑπολαμβάνειν τοὺς ταῖς διὰ ζώων θυσίαις χαίροντας· εἶναι γάρ φησι πάντων ἀδικώτατον τὸ ζωοθυτεῖν, καὶ ἀνόσιον καὶ μυσαρὸν, καὶ βλαβερὸν, καὶ διὰ τοῦτο μηδὲ

(34) *Τοῖς δέ*. Malim conjuncte, τοῖσδε.

(35) *Λοχεύει· Μέλανα δέ*. Ita recte distinguit alter e manuscr.; sed idem χολεύει pro λοχεύει perperam legit. Arietem porro, signorum in zodiaco principem, innuit.

(36) *Τὰ τρία σύμβολα*. An quod ternarius numerus solidum aliquid, communique vinculo nexum videatur?

θεοῖς προσφιλές. Ταῦτα λέγων, δῆλος ἂν εἴη τὸν ἑαυτοῦ Θεὸν ἀπελέγχων· προστάττειν γὰρ ἀρτίως ἔφησε τὸν χρησμὸν μὴ μόνον τοῖς ὑποχθονίοις θεοῖς, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀερίοις, οὐρανίοις τε καὶ αἰθερίοις ζῶα θύειν. Καὶ ὁ μὲν Ἀπόλλων τοιαῦτα· ὁ δὲ τὸν Θεόφραστον μαρτυρόμενος, θεοῖς μὲν οὔ φησιν ἁρμόζειν τὴν διὰ ζώων θυσίαν, δαίμοσι δὲ μόνοις· ὥστε κατὰ τὸν αὐτοῦ καὶ Θεοφράστου λόγον δαίμονα εἶναι, ἀλλ' οὐ θεὸν τὸν Ἀπόλλωνα· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ πάντας τοὺς παρὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσι νενομισμένους θεοὺς, οἷς τὰς διὰ ζώων θυσίας πανδημεὶ πάντες ἄρχοντές τε καὶ ἀρχόμενοι κατά τε πόλεις καὶ χώρας ἐκτελοῦσι· τούτους γὰρ οὐδ' ἄλλο τι τυγχάνειν ἡγεῖσθαι χρὴ κατὰ τοὺς εἰρημένους ἢ δαίμονας. Εἰ δὲ ἀγαθοὺς εἶναί φασιν αὐτοὺς, καὶ πῶς, εἴπερ ἀνόσιος ἦν καὶ μυσαρὰ καὶ ἐπιβλαβὴς ἡ δι' αἱμάτων θυσία, ἀγαθοὶ ἂν εἶεν οἱ τοῖς τοιοῖσδε χαίροντες; Εἰ δὲ καὶ μὴ μόναις ταῖς τοιαύταις δὴ θυσίαις, καθ' ὑπερβολὴν δὲ ὠμότητος καὶ ἀπανθρωπίας φανεῖν ἀνδροκτασίαις καὶ ἀνθρωποθυσίαις ἡδόμενοι, πῶς οὐκ ἄντικρυς εἶεν ἂν μιαιφόνοι, καὶ πάσης ὠμότητος καὶ ἀπανθρωπίας οἰκεῖοι, καὶ οὐδὲν ἄλλο ἢ πονηροὶ δαίμονες; Τούτων δὲ ἡμῖν τὴν ἀπόδειξιν εἰληχότων, οἶμαι τῆς ἡμετέρας ἐκ τῶν δηλουμένων ἀναχωρήσεως τὸ εὔλογον ἀποδεδόσθαι. Μὴ γὰρ εἶναι ὅσιον, μηδ' εὐσεβὲς, μὴ ὅτι τὴν τοῦ Θεοῦ σεβάσμιον προσηγορίαν, καὶ τὴν ἀνωτάτω τιμὴν ἐπὶ τὰ πονηρὰ πνεύματα καταβάλλειν, ἀλλὰ μηδὲ τοῦ παρ' ἀνθρώποις τὴν βασίλειον ἐπιειμένου ἀξίαν λησταῖς καὶ τυμβωρύχοις περιτιθέναι. Ὅθεν ἡμεῖς μόνον τὸν ἐπὶ πάντων σέβειν δεδιδαγμένοι Θεὸν, τιμᾷν τε κατὰ τὸ προσῆκον καὶ τὰς ἀμφ' αὐτὸν θεοφιλεῖς τε καὶ μακαρίας δυνάμεις, οὐδὲν μὲν γεῶδες καὶ νεκρὸν, οὐδὲ λύθρους καὶ αἵματα, οὐδέ τι τῆς φθαρτῆς καὶ ὑλικῆς οὐσίας ἐπαγόμεθα· νῷ δὲ πάσης κεκαθαρμένῳ κακίας καὶ σώματι τὸν ἐξ ἁγνείας καὶ σωφροσύνης κόσμον, πάσης λαμπρότερον ὄντα στολῆς περιβεβλημένῳ, δόγμασί τε ὀρθοῖς καὶ θεοπρεπέσι καὶ ἐπὶ πᾶσι τούτοις διαθέσει γνησίᾳ τὴν ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν παραδοθεῖσαν εὐσέβειαν μέχρι καὶ θανάτου φυλάττειν εὐχόμεθα. Ἀλλὰ γὰρ τούτων ἡμῖν προδιηρθρωμένων, ὥρα πρὸς τὰς ἀποδείξεις τῶν εἰρημένων χωρεῖν. Πρῶτα δὲ πάντων διελθεῖν εὔλογον, δι' ὧν ὁ προειρημένος συγγραφεὺς, ἐν οἷς ἐπέγραψε *Περὶ τῆς τῶν ἐμψύχων ἀποχῆς*, μὴ χρῆναί φησι μήτε τῷ ἐπὶ πάντων Θεῷ, μήτε ταῖς μετ' αὐτὸν θείαις δυνάμεσι γεῶδες μηδὲν, μήτε θυμιᾷν, μήτε θύειν· ἀλλότρια γὰρ τὰ τοιαῦτα ἢ κατὰ τὴν πρέπουσαν εὐσέβειαν.

A sima, quamque ut impietatis et exitii plenam detestari omnes exsecrarique debeant; longe profecto abesse, diis ut placere queat. Quæ dum ille pronuntiat, suum ab ipso Deum reprehendi ac redargui nemo non videt; cum oraculo juberi paulo ante dixerit, uti non subterraneis modo terrestribusque diis, sed etiam aeriis, cœlestibus, ætheriisque numinibus animantes immolentur. Et Apollo quidem ista præcipit: contra vero philosophus laudato etiam Theophrasti testimonio, diis animalium sacrificia convenire negat, sed tantum dæmonibus; ex quo utique sequitur Apollinem utriusque sententia non deum esse, sed dæmonem; nec Apollinem modo, sed etiam quotquot apud gentes universas putantur dii, quibus passim omnes tam B principes quam populi per urbes perque pagos ex animalibus sacrificia faciunt. Nam istos quoque, si utrumque philosophum audiamus, aliud esse nihil existimare nos oportet, quam dæmones. Enimvero si bonos eosdem esse dixerint, quandoquidem infecta sanguine sacrificia, impietatis, horroris, et exitii plena sunt, quibus ista placeant, boni esse qui possint? Quod si non ejusmodi tantum sacrificiis, verum etiam ad crudelitatis omnis et immanitatis cumulum, virorum pariter ac mulierum cædibus delectatos eos esse ostendemus; quid superest, nisi ut iidem et parricidiis infames, et omni diritate teterrimi, denique nihil aliud nisi pessimi dæmones luce palam habeantur? Jam vero cum ita C se rem habere probatum a nobis ac demonstratum fuerit, simul etiam omnibus constare debere arbitror nostræ ab isto cultu discessionis æquitatem. Nefas enim impiumque foret non dicam venerandum illud Dei nomen, honoremque summum ad improbos spiritus abjicere: sed vel eum ipsum, qui homini regia dignitate præstanti debeatur, latronibus ac sepulcrorum effossoribus tribuere. Nos igitur, qui unum illum hujus universi præsidem ac moderatorem Deum colere, et convenienti ritu, adeoque ipsi charissimarum beatarumque virtutum exemplo venerari didicimus, nec terreni quidquam aut mortui, nec saniem aut cruorem, nec id genus alia corruptioni obnoxia, et in materiam immersa obtrudimus; sed potius hoc in votis habemus D unum, ut mente ab omni improbitate sincera, corpore castitatis ac temperantiæ cultu, qui longe omnem vestium ornatum superat, decorato, sana Deoque digna doctrina, quodque omnium præcipuum est, puro integroque animi sensu, traditam a Servatore nostro pietatem **149** ad mortem usque tueamur. Sed enim his ita breviter indicatis, tempus est, ut ad eorum confirmationem accedamus. Ac primum quidem ea persequi operæ pretium fuerit, quibus idem Porphyrius, in iis quæ de rerum animatarum abstinentia scripsit, neque summo Numini, neque secundis ab eo divinisque virtutibus terrestris quidquam aut adolendum, aut immolandum esse defendit, quod ejusmodi cultus omnino sit a sanctitate religionis alienus.

CAPUT XI.

Nihil eorum, quæ terra profert, summo rerum omnium Deo neque adolendum, neque sacrificandum esse.

« Ac Deo quidem, inquit ille, rerum omnium principi, nihil eorum quæ sensus attingit (quemadmodum sapiens quidam præcipit), neque adolentes, neque consecrantes : nihil enim ex materia conflatum est, quod idem non ei, qui ab omni materia sejunctus est, impurum continuo fuerit. Quare ne ipsa quidem eum deceat oratio, sive quæ cum voce conjungitur, sive quæ latet interius, si perturbatione aliqua mentis inquinetur ; sed potius casto silentio, sanctisque cogitationibus de illo susceptis, eum religiose veneremur. Æquum enimvero est, ut vitæ cum Deo similitudine conjuncti, sublimem ipsi ac cœlestem instituti nostri rationem, velut sanctissimum sacrificium offeramus, quæ simul etiam et hymni loco sit, et salutem nostram contineat. Sic ergo summi Numinis contemplatione, animo ab omni perturbatione vacuo suscepta, hujusmodi sacrificium peragitur. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

Ὅτι οὐδὲν τῶν ἀπὸ γῆς χρὴ τῷ ἐπὶ πάντων Θεῷ οὔτε θυμιᾷν οὔτε θύειν.

«Θεῷ (37) μὲν τῷ ἐπὶ πᾶσιν, ὥς τις ἀνὴρ σοφὸς ἔφη, μηδὲν τῶν αἰσθητῶν μήτε θυμιῶντες, μήτ' ἐπονομάζοντες. Οὐδὲν γὰρ ἔνυλον (38), ὃ μὴ τῷ ἀΰλῳ εὐθύς ἐστιν ἀκάθαρτον. Διὸ οὐδὲ λόγος τούτῳ ὁ κατὰ φωνὴν οἰκεῖος· οὐδ' ὁ ἔνδον, ὅταν πάθει ψυχῆς ᾖ μεμολυσμένος· διὰ δὲ σιγῆς καθαρᾶς, καὶ τῶν περὶ αὐτοῦ καθαρῶν ἐννοιῶν θρησκεύσωμεν (39) αὐτόν. Δεῖ ἄρα συναφθέντας καὶ ὁμοιωθέντας αὐτῷ, τὴν αὐτῶν ἀναγωγὴν (40) θυσίαν ἱερὰν προσάγειν τῷ Θεῷ, τὴν αὐτὴν δὲ καὶ ὕμνον οὖσαν (41), καὶ ἡμῶν σωτηρίαν. Ἐν ἀπαθείᾳ ἄρα τῆς ψυχῆς, τοῦ Θεοῦ δὲ θεωρίᾳ ἡ θυσία αὕτη τελεῖται. »

CAPUT XII.

Ne divinis quidem virtutibus terreni quidquam vel adolendum, vel sacrificandum esse.

« Ejusdem vero soboli, diis inquam illis, qui sola quoque mente cognoscuntur, ipsos etiam rationis et orationis hymnos repræsentemus : rerum enim earum primitiæ, quas nobis singuli largiuntur, et quibus nostram alunt conservantque naturam, sacrificium cuique acceptissimum fuerit. Quemadmodum igitur manipulorum ac pomorum agricola, sic etiam nos rectarum **150** de ipsis cogitationum primitias iis offeramus, simulque gratias cum pro rebus illis, quas eorum beneficio contemplamur, tum vero pro eo, quod versando nobiscum, seseque nobis videndos objiciendo, ac salutis nostræ causa facem nobis quasi præferendo, suo nos aspectu vere suaque contemplatione pascant. » Hæc Porphyrius, quibus plane gemina atque affinia

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

Ὅτι οὐδὲ ταῖς θείαις δυνάμεσι τῶν ἀπὸ γῆς τι θυμιᾷν, ἢ θύειν προσήκει.

« Τοῖς δὲ (42) αὐτοῦ ἐκγόνοις, νοητοῖς δὴ θεοῖς, ἤδη καὶ τὴν ἐκ τοῦ λόγου ὑμνῳδίαν προσθετέον· ἀπαρχὴ (43) γὰρ ἑκάστῳ ὧν δέδωκεν ἡ θυσία, καὶ δι' ὧν ἡμῶν τρέφει, καὶ εἰς τὸ εἶναι συνέχει τὴν οὐσίαν (44). Ὡς οὖν γεωργὸς δραγμάτων ἀπάρχεται καὶ τῶν ἀκροδρύων (45), οὕτως ἡμεῖς ἀπαρξώμεθα αὐτοῖς ἐννοιῶν, τῶν περὶ αὐτῶν καλῶν, εὐχαριστοῦντες (46) ὧν ἡμῖν δεδώκασι τὴν θεωρίαν· καὶ ὅτι ἡμᾶς διὰ τῆς αὐτῶν θέας ἀληθινῶς τρέφουσι, συνόντες καὶ φαινόμενοι, καὶ τῇ ἡμετέρᾳ σωτηρίᾳ ἐπιλάμποντες. » Ταῦτα μὲν οὖν οὗτος· ἀδελφὰ δὲ αὐτῷ καὶ συγγενῆ περὶ τοῦ πρώτου καὶ μεγάλου Θεοῦ ἐν τῷ *Περὶ θυσιῶν*, ὁ παρὰ τοῖς πολλοῖς ᾀδόμενος αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ Τυανεὺς Ἀπολλώνιος τοιάδε γράφειν λέγεται.

(37) Θεῷ. Hic Porphyrii locus habetur II *De animal. abstin.*, pag. 185 novæ editionis ; quem etiam laudat Cyrill. Alexandrin. tom. II, lib. I *contra Julianum*, fol. 36 cod. Græci, at Herveti 577, et Euseb. noster repetit *De demonstrat.*, c. 4.

(38) *Οὐδὲν γὰρ ἔνυλον*, etc. Vide quam bene interpres Porphyrii : quippe, inconcretæ, et sine materia naturæ, nihil inveniri potest quod non sit impurum et ejus majestatis indignum.

(39) *Θρησκεύσωμεν*. Porphyr., θρησκεύομεν.

(40) *Αὐτῶν ἀναγωγήν*. Cyrillus, ἑαυτῶν ἀναγωγήν.

(41) *Ὕμνον οὖσαν*. Cyrill., ὑμνοῦσαν, male.

(42) *Τοῖς δὲ*, etc. Continuanda hæc cum præcedentibus ; sunt enim Porphyrii verba.

(43) *Ἀπαρχή*. Melius quam Porphyr., ἀπαρχῆς.

(44) *Τὴν οὐσίαν*. Recte, quod perperam apud Porphyr., εἰς τὴν θυσίαν.

(45) *Ἀκροδρύων*. Ego *pomorum* verti, quo nomine, ἡ ὀπώρα, genus omne arboreorum fructuum, maximeque autumnalium, intelligitur. Itaque δράγματα simul et ἀκρόδρυα conjunxit, quæ sub idem fere tempus colligantur. Ita Cantici canticorum IV, 13 : *Emissiones tuæ, paradisus malorum punicorum, cum pomorum fructibus.* Septuag., μετὰ καρποῦ ἀκροδρύων. Expendendus Plutarchi locus, in *Alexandro*, p. 678 : Αὐτῆς μὲν οὖν καὶ ὄψων ἐγκρατὴς ἦν· ὥστε καὶ τὰ σπανιώτατα πολλάκις τῶν ἀπὸ θαλάττης αὐτῷ κομιζομένων ἀκροδρύων καὶ ἰχθύων, ἑκάστῳ διαπεμπόμενος τῶν ἑταίρων, ἑαυτῷ μόνῳ μηδὲν καταλιπεῖν. Sunt qui testaceos pisces intellexerint, quod putamine quodam, uti nuces, ac cætera id genus ἀκρόδρυα, tecti videantur. Liceat igitur, opinor, nuces aliosque similes fructus ὄστρεα nominare. Certe Plutarcho verba non deerant, quibus pisces illos, si pisces erant, appellaret, ὄστρεα, ὀστρακόδερμα, λεπυρώδη sive λεπυριώδη, et si quæ alia Quid quod si ἀκρόδρυα pisces essent, nunquam præmissa illa singulari piscium forma, genus ipsum, hoc est ἰχθύας, nude subjungeret? Ergo hic etiam retineatur propria vocis hujus acceptio : tantum, si cui nova hæc maris et ἀκροδρύων conjunctio videbitur, levi mutatione legat, κομιζομένων ἰχθύων καὶ ἀκροδρύων. Tametsi Amiotus quidem reddidit ἀπὸ θαλάττης, *des pays voisins de la mer*, crediderim tamen, significari tantum fructus illos mari advectos esse, undecunque tandem adveherentur. Quod expressius p. 693 his verbis conceptum est, ἧκόν τινες ὀπώραν Ἑλληνικὴν ἀπὸ θαλάσσης τῷ βασιλεῖ κομίζοντες· ὁ δὲ θαυμάσας τὴν ἀκμὴν καὶ τὸ *κάλλος*, etc. En ὀπώρα, ἀντὶ τῶν ἀκροδρύων· et ἀκμή quam eleganter, quod vulgo dicimus, *la fraîcheur !*

(46) *Καλῶν εὐχαριστοῦντες*. Distingue sic, καλῶν· εὐχαριστοῦντες ὧν, etc., qui locus ita clarius et significantius reddi possit, *simulque gratias, cum pro rebus illis, quas eorum beneficio contemplamur.*

sunt quæ de principe summoque Deo Apollonium illum Tyaneum, multorum ore decantatum, in suo *De sacrificiis* opere scripsisse ferunt, hunc in modum.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'. A

Ἔτι περὶ τοῦ μὴ χρῆναι τῷ ἐπὶ πάντων Θεῷ τῶν ἀπὸ γῆς τι προσφέρειν.

« Οὕτως (47) τοίνυν μάλιστα ἄν τις, οἶμαι, τὴν προσήκουσαν ἐπιμέλειαν ποιοῖτο τοῦ Θείου, τυγχάνοι τε αὐτόθεν ἵλεώ τε καὶ εὐμενοῦς αὐτοῦ παρ' ὅντινα οὖν μόνος ἀνθρώπων· εἰ Θεῷ μὲν, ὃν δὴ πρῶτον ἔφαμεν, ἑνί τε ὄντι κεχωρισμένῳ πάντων, μεθ' ὃν γνωρίζεσθαι τοὺς λοιποὺς ἀναγκαῖον, μὴ θύοι τι τὴν ἀρχὴν, μήτε ἀνάπτοι πῦρ, μήτε καθόλου τι τῶν αἰσθητῶν ἐπονομάζοι· [δεῖται γὰρ οὐδενὸς, οὐδὲ παρὰ τῶν κρειττόνων ἤπερ (48) ἡμεῖς· οὐδ' ἔστιν ὃ τὴν ἀρχὴν ἀνίησι γῆ φυτὸν, ἢ τρέφει ζῶον, ἢ ἀὴρ, ὃ μὴ (49) πρὸς αὐτόν γέ τι μίασμα·] μόνῳ δὲ χρῷτο πρὸς αὐτὸν αἰεὶ τῷ κρείττονι λόγῳ· [λέγω δὲ τῷ μὴ διὰ στόματος ἰόντι (50)·] καὶ παρὰ τοῦ καλλίστου (51) B τῶν ὄντων, διὰ τοῦ καλλίστου τῶν ἐν ἡμῖν αἰτοίη τἀγαθά· νοῦς δέ ἐστιν οὗτος, ὀργάνου μὴ δεόμενος. » Οὐκοῦν κατὰ ταῦτα οὐδαμῶς τῷ μεγάλῳ καὶ ἐπὶ πάντων Θεῷ θυτέον. Τούτων ὧδε ἐχόντων, θέα δὴ λοιπὸν ὁποῖα περὶ τοῦ ζωοθυτεῖν ὁ πρότερος ἱστορεῖ συγγραφεὺς, μάρτυρα τοῦ λόγου τὸν Θεόφραστον ἀνακαλούμενος.

CAPUT XIII.

Iterum, nihil eorum, quæ terra gignit, summo Numini offerendum esse.

« Equidem, inquit, sic existimo, justis eum verisque religionis officiis Numen colere, sibique per sese propitium illud ac secundum præ cæteris hominibus habere posse, si Deo quidem illi, quem principem diximus, quique et unus est, et longo a reliquis intervallo sejunctus, secundum quem utique cæteros cognosci necesse est, nihil unquam sacrificarit, ignem non accenderit, nec eorum, quæ sensibus usurpantur, quidquam plane consecrarit (utpote qui rei nullius indigeat, non modo nostræ, sed nec eorum etiam, a quibus plurimum naturæ dignitate superamur : cumque adeo nihil sit eorum quæ a terra vel aere quoquo modo procreentur, animalque nullum, ab utroque nutritum, quod, si tanti naturam Numinis attendamus, non labis genus aliquod videatur), sed tantum excellentem illam ac præstantem orationem ei semper obtulerit (eam autem intelligo, quæ nequaquam ore profertur), atque ab eo, qui rerum omnium est optimus, eo quod similiter in nobis optimum est interprete, bona postularit. Illud autem mens est, quæ nullius operam instrumenti desiderat. » Hæc igitur si audimus, nihil plane summo illi ac rerum omnium moderatori Deo sacrificandum est. Quæ cum ita sint, vide porro, cujusmodi sint, quæ de animantium sacrificiis prior ille scriptor commemorat, et Theophrasti testimonio atque auctoritate confirmat.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ' C

Ὅτι παράνομόν ἐστι, καὶ βλαβερὸν, καὶ ἀνόσιον, τὸ θύειν ζῶα θεοῖς, καὶ ὅτι κατάραις ὑποβεβλημένον.

« Πόῤῥω (52) δὲ τῶν περὶ τὰς θυσίας ἀπαρχῶν τοῖς ἀνθρώποις προϊουσῶν (53) παρανομίας ἡ τῶν δεινοτάτων θυμάτων παράληψις ἐπεισήχθη ὠμότητος πλήρης· ὡς δοκεῖν τὰς πρόσθεν ἡμῖν ἐλεγχθείσας (54) ἀρὰς νῦν τέλος εἰληφέναι, σφαξάντων τῶν ἀνθρώπων, καὶ τοὺς βωμοὺς αἱμαξάντων, ἀφ' οὗ λιμῶν τε καὶ πολέμων πειραθέντες, αἱμάτων ἥψαντο. Τοιγαροῦν τὸ δαιμόνιον (55), ὥς φησιν ὁ Θεόφραστος, τούτων ἑκατέρων νεμεσῆσαν, ἐπιθεῖναι τὴν πρέπουσαν ἔοικε τιμωρίαν· καθὸ οἱ μὲν ἄθεοι γεγόνασι τῶν ἀνθρώπων· οἱ δὲ κακόφρονες μᾶλλον, ἢ κακόθεοι λεχθέντες ἂν ἐν δίκῃ, διὰ τὸ φαύλους καὶ μηδὲν ἡμῶν βελτίους ἡγεῖ- D σθαι τὴν φύσιν εἶναι τοὺς θεούς. Οὕτως οἱ μὲν ἄθυτοι φαίνονται γενέσθαι τινὲς, οἱ δὲ κακόθυτοι, καὶ παρανόμων ἀψάμενοι θυμάτων (56). » Πάλιν δὲ ὁ αὐ-

CAPUT XIV.

Iniquum, exitiosum, et impium esse, adeoque diris obnoxium, animantia diis sacrificare.

151 « Gliscente paulatim, inquit, in sacrificiorum suorum primitiis hominum scelere, invecta tandem est indignissimarum victimarum plena crudelitatis usurpatio, sic ut denuntiatæ nobis antea diræ, nunc demum exitum sortitæ videantur, posteaquam homines et jugulare et aras cruentare cœperunt, ex quo semel famis ac bellorum necessitate compulsi, cædibus ac sanguine manus infecissent. Itaque Numen, ut ait Theophrastus, utriusque rei indignitate commotum, justas ab hominibus pœnas expetiit ; quod alii quidem athei exstiterint, alii male sentientes verius quam in deos impii, quippe qui vulgarem, nihiloque nostra meliorem deorum esse naturam arbitrati sint ; quo factum etiam fuerit, ut illi nullum omnino sacrificium fecerint, hi vero

(47) *Οὕτως*. Hunc locum repetit lib. III *De demonstr.*, c. 5.

(48) *Ἤπερ*. Melius quam in *Demonstr.*, οἵπερ.

(49) *Ὃ μή*. In *Demonstr.*, sic ᾧ οὐ πρόσεστί τι μίασμα.

(50) *Ἰόντι*. Demonstr. λέντι.

(51) *Καὶ παρὰ τοῦ κάλλ.* Hinc emendandum in *Demonstr.*, ubi vitiose legitur, παρὰ δὲ τοῦ καλλίστῳ τῶν ὄντων, διὰ τοῦ καλλίστου τοῦ ἐν ἡμῖν δόντι τὰ ἀγαθά.

(52) *Πόῤῥω*. Verba sunt Porphyrii, ex eodem II *Περὶ ἀποχ.*, p. 130 novæ edit., antiq. 22.

(53) *Προϊουσῶν*. Melius, quam ut Porphyr. προεχουσῶν.

(54) *Πρόσθεν ἡμῖν ἐλεγχθείσας*. Porphyr., πρόσθε λεχθείσας καθ' ἡμῶν. Alter e manuscr., προσενεχθείσας καθ' ἡμῶν. Quæ lectiones nostræ omnino præstant.

(55) *Τοιγαροῦν τὸ δαιμόνιον*. Quid secutus sit Porphyr. interpres, non satis intelligo, dum ita vertit : *Proinde*, ait Theophrastus, *quia horum et illorum numini quidam succensuerunt, videtur conveniens pœna illis imposita*, etc.

(56) *Ἀψάμενοι θυμάτων*. His subdit Porphyrius, Thoas, populos ἐν Θράκης μεθορίοις οἰκήσαντας, quod nullis omnino sacrificiis uterentur, ἀναρ-

improba fecerint, victimis usi nefariis. » Quibus ista subjungit : « Quæ cum ita se habeant, jure Theophrastus interdicit, ne a quoquam, si modo veram pietatem ac religionem colere velit, res animatæ diis immolentur ; id quod aliis plerisque rationibus ipse confirmat. » Itemque paulo post : « Et sane, inquit, ea tantum sacrificare par est, quorum sacrificium nulli perniciem afferat : nihil enim est, quod æque ac sacrificium ab omni aliorum detrimento vacare debeat. Nam si quis nihilominus animantes quam fructus ipsos nobis a Deo nostros in usus concessas ac donatas esse dixerit, cogitet enimvero exitium illis ab sese afferri, quippe quibus animum eripiat. Abstinendum igitur ab earum sacrificio est, præsertim cum θυσία, hoc est sacrificium vel ipso nomine, ὁσία, id est sancti aliquid purique sonet ; sanctus autem nemo sit, qui alienis ex rebus, seu fructus illæ, seu plantæ sint, invito domino usurpatis, gratias habeat. Nam sanctum id esse qui possit, quod cum eorum, qui rebus suis spoliantur, injuria fiat? Quod si ne fructibus quidem alienis sacrificium a quoquam fieri sancte potest : qui rem alicui longe præstantiorem eripuerit, is profecto non nisi impie sacrificare poterit, cum indignitas et injuria hoc ipso gravior sit futura. Terræ autem fructibus anima certe quidem plurimum antecellit, qua proinde animantes ab eo, qui sacrificium facere velit, spoliari, nefas utique fuerit. » Ac rursus : « Animantibus igitur in sacrificiis parcendum est. » Iterumque: « Quod ergo neque sanctum, neque facile parabile fuerit, sacrificandum id non erit. » Ac deinceps : « Itaque si animantium quoque primitias consecrare diis oportebit, propter aliquam ex tribus hisce causis ejusmodi sacrificium fieri oportebit, cum nullum omnino nisi harum ex aliqua fieri soleat. An vero sese honore
152 Numen, ac non potius dedecore affici a nobis interpretetur, si vel ipso primitiarum genere injuriam aliis inferamus ? Atqui eas sane animantes, a quibus læsi nunquam simus, immolari a nobis sine ipsarum injuria non posse agnoscimus : nullam igitur ex iis, quæ supersunt, per honoris divini speciem immolari deinceps oportebit. Sed ne habendæ quidem Numini gratiæ causa. Nam qui acceptis

A τὸς προστίθησι καὶ ταῦτα· « Ὧν δὴ (57) τοῦτον ἐχόντων τὸν τρόπον, εἰκότως ὁ Θεόφραστος ἀπαγορεύει μὴ θύειν τὰ ἔμψυχα τοὺς τῷ ὄντι εὐσεβεῖν ἐθέλοντας, χρώμενος καὶ τοιαύταις ἄλλαις αἰτίαις. » Καὶ ἐπιλέγει· « Καὶ μὴν (58) θύειν δεῖ ἐκεῖνα, ἃ θύοντες οὐδένα πημανοῦμεν· οὐδὲν γὰρ ὡς τὸ θῦμα ἀβλαβὲς εἶναι χρὴ πᾶσι. Εἰ δὲ λέγοι τις, ὅτι οὐχ ἧττον τῶν καρπῶν καὶ τὰ ζῶα ἡμῖν εἰς χρῆσιν ὁ Θεὸς δέδωκεν· ἀλλ' οὖν γε (59) ἐπιθυομένων τῶν ζώων φέρει τινὰ βλάβην αὐτοῖς, ἅτε τῆς ψυχῆς νοσφιζομένων. Οὐ θυτέον οὖν ταῦτα (60)· ἡ γὰρ θυσία ὁσία τίς ἐστι καὶ κατὰ τοὔνομα· ὅσιος δὲ οὐδεὶς, ὃς ἐκ τῶν ἀλλοτρίων ἀποδίδωσι χάριτας, κἂν καρποὺς λάβῃ, κἂν φυτὰ, μὴ ἐθέλοντος (61). Πῶς γὰρ ὅσιον, ἀδικουμένων τῶν ἀφαιρεθέντων; Εἰ δὲ οὐδὲ καρπῶν ὁ ἀψά-
B μενος ἀλλοτρίων (62) ὁσίως οὐ θύει, τά γε τούτων τιμιώτατα (63) παντελῶς οὐχ ὅσιον ἀφαιρουμένους τινῶν θύειν· τὸ γὰρ δεινὸν αὐτὸ γίνεται (64) μεῖζον. Ἡ ψυχὴ δὲ πολλῷ τιμιώτερον τῶν ἐκ γῆς φυομένων, ἣν ἀφαιρεῖσθαι θύοντα ζῶα οὐ προσῆκε. » Καὶ ἐπιλέγει· « Ἀφεκτέον (65) ἄρα τῶν ζώων ἐν ταῖς θυσίαις· » καὶ πάλιν φησί· « Τὸ τοίνυν μήθ' ὅσιον, μήτ' εὐδάπανον οὐ θυτέον. » Καὶ ἑξῆς· « Ὥστε καὶ τῶν ζώων (66) εἰ ἀπαρκτέον αὐτὰ θεοῖς, τινὸς ἕνεκα θυτέον· καὶ γὰρ ἃ θύομεν, τούτων τινὸς ἕνεκα (67) θύομεν. Ἆρ' οὖν τιμῆς ἡγήσαιτ' ἄν τις τυγχάνειν ἡμῶν, ἢ Θεὸς (68), ὅταν ἀδικοῦντες εὐθὺς διὰ τῆς ἀπαρχῆς φαινόμεθα, ἢ μᾶλλον ἀτιμίαν οἰήσαιτ' ἂν τὸ τοιοῦτο δρᾷν; Ἐν τῷ δέ γε θύειν ἀναιροῦντες τὰ μηδὲν ἀδικοῦντα τῶν ζώων ἀδικεῖν ὁμολογοῦμεν. Ὥστε τιμῆς μὲν ἕνεκα
C οὐ θυτέον τῶν λοιπῶν ζώων οὐδέν· οὐ μὴν οὐδὲ τῶν εὐεργεσιῶν αὐτοῖς χάριν ἀποδιδόντας. Ὁ γὰρ τὴν δικαίαν ἀμοιβὴν τῆς εὐεργεσίας καὶ τῆς εὐποιίας τὸ ἀντάξιον ἀποδιδοὺς οὐκ ἐκ τοῦ κακῶς τινα δρᾷν ὀφείλει ταῦτα παρέχειν· οὐδὲν γὰρ μᾶλλον ἀμείβεσθαι δόξει, ἢ κἂν εἰ τὰ τοῦ πέλας ἁρπάσας τις στεφανοίη τινὰς ὡς χάριν ἀποδιδοὺς καὶ τιμήν. Ἀλλ' οὐδὲ χάριν τινὸς ἕνεκα τῶν ἀγαθῶν· ὁ γὰρ ἀδίκῳ πράξει (69) τὸ παθεῖν εὖ θηρεύων ὕποπτός ἐστι μηδὲ εὖ παθὼν χάριν ἕξειν. Ὥστε οὐδὲ ἐλπιζομένης εὐεργεσίας θυτέον ἐστὶ τοῖς θεοῖς τὰ ζῶα· καὶ γὰρ δὴ τῶν μὲν ἀνθρώπων λάθοι τις ἂν ἴσως τινὰ τοῦτο πράττων· τὸν δὲ Θεὸν ἀμήχανον καὶ λαθεῖν. Εἰ τοίνυν θυτεον μὲν

πάστους ἐξ ἀνθρώπων γεγονέναι, quorum ne tenuissimum quidem vestigium superesset. Atque illi sunt quos ἀθέους vocabat. Contra, Bassaros (Bassara Lydiæ oppidum fuit, unde Baccho *Bassarei* cognomentum), æstu quodam ac furore superstitionis abreptos, taurorum immolationi, καὶ τὴν τῶν ἀνθρωποθυσιῶν βοράν addidisse; quos propterea κακόφρονας appellabat, quod pravam de diis deorumque sensu opinionem imbibissent. Hos mutuis inde vulneribus periisse tradit.

(57) *Ὧν δή*. Eod. loco p. 138 novæ edit.

(58) *Καὶ μήν*. Porphyr. p. 140.

(59) *Ἀλλ' οὖν γε*. Porph., ἀλλ' ὅτι γε.

(60) *Οὖν ταῦτα*. Porph. delet οὖν, quia prius ὅτι γε, non οὖν γε.

(61) *Μὴ ἐθέλοντος*. Porph., μὴ ἐκ θέλοντος, quod rectius videtur. Quod sequitur, πῶς γὰρ ὅσιον, ἀδικουμ.. emendatum a nobis est, cum in excuso Euseb. legeretur, πῶς γὰρ ὅσιον, οὐκ ἀδικ., quæ negatio sensum tollebat, nec in Porphyrio, nec in
D utroque manusc. legebatur.

(62) Ib. *καρπῶν ὁ ἀψάμενος ἀλλοτρίων*. Porph., καρποὺς ὁ ἀφελόμενος ἄλλων.

(63) *Τιμιώτατα*. Porph., τιμιώτερα.

(64) *Αὐτὸ γίνεται*. Porph., οὕτω γίνεται.

(65) *Ἀφεκτέον*. Porphyr., p. 142.

(66) *Ὥστε καὶ τῶν ζώων*. Porph., pag. 162.

(67) *Τινὸς ἕνεκα*. Legend., ex Porph., τούτων τινὸς ἕνεκα. Illud vero τούτων ad tria illa refertur, quæ tanquam solas immolandorum animalium causas, paulo ante protulerat, quas ordine ac sigillatim hic refellit.

(68) *Ἂν τις τυγχάνειν ἡμῶν ἢ Θεός*. Porphyr. delet τις et ἢ, recte.

(69) *Ὁ γὰρ ἀδίκῳ πράξει*, etc. Interpr. Porphyr. sic : *Qui enim injuste agendo, cavet supplicium, formidolosus est, neque bene meritus a quoquam gratiam habiturus est*, sensu, ni fallor, plane contrario.

τούτων τινὸς (70) ἕνεκα, οὐδενὸς δὲ τούτων χάριν A αὐτὸ πρακτέον, δῆλον ὡς οὐ θυτέον ἐστὶ τὰ ζῶα τὸ παράπαν τοῖς θεοῖς. Καὶ πάλιν ἐπιλέγει· « Τοῖς μὲν γὰρ (71) ἡ φύσις καὶ πᾶσα τῶν ἀνθρώπων ἡ τῆς ψυχῆς αἴσθησις δρωμένοις συνηρέσχοντο (72).

beneficiis referenda gratia par esse velit, is profecto per alienam injuriam hoc facere non debeat : secus enim, perinde gratiam reponere videatur, ut si quis rebus iis, quibus e vicinis aliquem per vim spoliasset, alterum deinde vel beneficii vel honoris causa donaret. Postremo, nec animo quoque boni ab ipso quidquam impetrandi. Quisquis enim maleficio beneficium aucupatur, eum ne accepto quidem beneficio gratiam habiturum merito suspicere. Quare nec spe beneficii animantia diis sacrificanda erunt. Nam ut hominum forte quempiam mactando animante latere possis, Deum certe quidem latere nunquam poteris. Si ergo sacrificium omne causarum istarum ex aliqua fieri debet, nec tamen ex iis ulla cædi animalium suffragatur, sequitur profecto nullum unquam animal diis immolare fas esse. Ac rursus aliquot interjectis : « Isto enim, inquit, sacrificiorum genere cum natura universa, tum communis ipse hominum omnium animi sensus delectabatur.

Ταύρων (73) *δ' ἀκράτοισι φόνοις οὐ δεύετο βωμός,*
Ἀλλὰ μύσος τοῦτ' ἔσκεν ἐν ἀνθρώποισι μέγιστον,
θυμὸν ἀποῤῥήσαντας (74) *ἐέδμεναι ἦϊα γυῖα.* » B

Taurorumque cruor non ullum altare rigabat,
Infandique omnes tum criminis instar habebant,
Ante avulsa anima dein pinguia membra vorare. »

Καὶ μεθ' ἕτερα· « Ὅταν δὲ νέος (75) θεοὺς χαίρειν πολυτελείαις γνῷ, καὶ, ὥς φασι, ταῖς τῶν βοῶν καὶ ἄλλων ζώων θοίναις, πότ' ἂν ἑκὼν (76) σωφρονήσειε; πῶς δὲ, κεχαρισμένα θύειν ἡγούμενος τοῖς θεοῖς ταῦτα, οὐκ ἐξεῖναι ἀδικεῖν οἰήσεται αὐτῶν (77), μέλλοντι διὰ τῶν θυσιῶν ἐξωνεῖσθαι τὴν ἁμαρτίαν; Πεισθεὶς δὲ ὅτι τούτων χρείαν οὐκ ἔχουσιν οἱ θεοὶ, εἰς δὲ τὸ ἦθος ἀποβλέπουσι τῶν προσιόντων, μεγίστην θυσίαν λαμβάνοντες τὴν ὀρθὴν περὶ αὐτῶν τε καὶ τῶν πραγμάτων διάληψιν, πῶς οὐ σώφρων καὶ δίκαιος, καὶ ὅσιος ἔσται; θεοῖς δὲ ἀρίστη μὲν ἀπαρχὴ, νοῦς καθαρὸς, καὶ ψυχὴ ἀπαθής· οἰκεῖον δὲ καὶ τὸ μετρίων μὲν ἀπάρχεσθαι τῶν ἄλλων, μὴ παρέργως δὲ, ἀλλὰ σὺν πάσῃ προθυμίᾳ· ἐοικέναι γὰρ δὴ τὰς τιμὰς ταῖς ἐπὶ τῶν ἀγαθῶν C προεδρίαις, ὑπαναστάσεσί (78) τε καὶ κατακλίσεσιν, οὐ συντάξεων δόσεσι. » Σαφῶς δὴ διὰ τούτων κατὰ τοὺς Ἕλληνας καὶ τοὺς τούτων φιλοσόφους ὡμολογήθη, ὅτι οὐδὲν ἔμψυχον τυθείη ἂν εὐλόγως τοῖς θεοῖς· ἀνόσιον γὰρ καὶ ἄδικον καὶ ἐπιβλαβὲς εἶναι τὸ πρᾶγμα, οὐκ ἀλλότριόν τε μύσους. Οὐκ ἦν ἄρα θεὸς, οὐδέ τις ἀψευδὴς καὶ ἀγαθὸς δαίμων ὁ τὰς δι' αἱμάτων λοιβάς τε καὶ κνίσσας μικρῷ πρόσθεν εἰσπραττόμενος χρησμῳδός· οὐδ' ἐκεῖνοι πάντες, οἷς ὁ χρησμὸς θύειν ζῶα παρεκελεύσατο· πλάνον ἄρα καὶ ἀπατεῶνα, καὶ πονηρὸν ἄντικρυς δαίμονα χρὴ φάναι τὸν καταψευσάμενον, καὶ θεοὺς τοὺς μὴ ὄντας ἀνειπόντα, καὶ προστάξαντα μὴ μόνον τοῖς χθονίοις, ἀλλὰ καὶ τοῖς οὐρανίοις καὶ ἀστραίοις ζωοθυτεῖν. Τίνας οὖν εἰ μὴ θεοὺς τοὺς εἰρημένους ἅπαντας προσήκει ἂν ὑπο- D

Iterumque post alia quædam : « Ubi autem intellexerit adolescens, magnis sumptibus, adeoque boum, ut loquuntur isti, ac cæterorum animantium epulis deos ipsos delectari, qui fieri queat, ut frugi ac temperans esse velit? Idemque si acceptas esse diis hujusmodi victimas putaverit, quomodo in animum inducat, scelerate facere sibi non licere, qui sacrificiis maleficia redimere se posse videat? Contra vero, si deos nihil istis omnibus indigere sibi persuaserit, sed in eorum potius, a quibus adeuntur, mores intueri, magnique sacrificii habere loco rectam de se ipsis deque rerum veritate sententiam, fierine poterit, quin et temperans, et justus, et sanctus evadat? Enimvero cum sincera mens, et animus ab omni cupiditate vacuus optimæ deorum primitiæ sint, non alienum tamen ab iisdem fuerit, alia quædam ipsis modicæ ac facilis impensæ libare, si tamen id non dicis causa, sed omni studio et prolixa voluntate fiat : siquidem isti deorum honores, solemnibus apud viros **153** bonos præsidendi, assurgendi, ac discumbendi rationibus similes putandi sunt, non vectigalium pensionibus. » Ex his profecto manifeste liquet, vel ipso Græcorum hominum, quique apud ipsos exstitere philosophorum sensu, nihil animati diis sacrificari jure posse : rem quippe nefariam, inquam, ac perniciosam esse, atque exsecrationi proximam. Deus igitur fatidicus iste non erat, imo nec verax bonusque dæmon, qui cruentas paulo ante libationes

(70) *Τούτων τινός*. Porph. τούτων non habet. Quæ tamen vox necessaria est, quia Theophrastus aliqua duntaxat ex illis tribus causis sacrificandum esse docuerat.

(71) *Τοῖς μὲν γάρ*. Porphyr. p. 172, lin. 1. Fructuum autem sacrificia intelligit, quæ sola primis illis temporibus in usu fuerant.

(72) Porphyr., συνηρέσκετο.

(73) *Ταύρων*. Empedoclis versus isti sunt, ut diserte Porphyrius. Sed pro ἀκράτοις legit ἀκρίτοις, hoc est, vel promiscuis, vel injustis : quasi miseræ animantes, indicta causa damnatæ jugularentur. Ἄκριτος quoque *rigidum nimis austerumque* significat. Plutarch., *Pomp.*, 674, B, ἥ τε σεμνότης, οὐκ ἄκριτον, ἀλλ' εὔχαριν ἔχουσα τὴν ὁμιλίαν.

(74) *Ἀποῤῥήσαντας*, etc. Porphyr., ἀποῤῥέσαντας ἐέλμεναι, utique vitiosius. Conjiciebam ἀποῤῥαίσαντας, quod postea in altero e manusc. et Mont. reperi. Posset etiam ἀποῤῥήξαντας. Sequitur ἦϊα γυῖα, quomodo leg. omnes. Vix tamen, credo, reperias ἦϊα, quod adjectivi loco sumatur; sunt enim τὰ ἦϊα proprie, τὰ ἐφόδια, τὰ καθ' ὁδὸν βρώματα. Crediderim legi posse ἠέα, ab ἠΰς, hoc est *bona*, quæ tamen *pinguia* dicere malui.

(75) Ib. C. 10. Ὅταν δὲ νέος. Porphyr. p. 232, sub libri II finem.

(76) *Πότ' ἂν ἑκών*. Melius, quam Porphyr., πάντ' ἂν ἑκών. Legi possit, πῶς ἄν. Vereor ut interpres satis ad Porphyrii mentem, *quis modus animum volenti ad omnia sapienter adhibere?*

(77) Lege αὐτῷ, ut Porphyr.

(78) *Ὑπαναστάσεσι*, etc. Male enim excus. Porphyr., ἐπαναστάσεσι, καὶ κατακλήσεσι, et v. 2, δείσετι pro δόσεσι. Quæ sequuntur Eusebii sunt.

carniumque nidorem exigebat; adeoque nec illi omnes, quibus animantes immolare jubebat. Fraudulentum illum ergo atque impostorem, malumque omnino dæmonem appellare decet, qui mentiri palam, ac deos, qui dii non essent, pronuntiare ausus sit, animaliumque sacrificia uti non terrestribus modo, sed etiam cœlitibus sidereisque imperare. Sed enim, quales tandem, si minus deos, existimare omnes istos oporteat, ex eodem rursus auctore discemus, hunc in modum scribente.

A λαμβάνειν, αὐτὸς πάλιν ὁ συγγραφεὺς διηγήσεται διὰ τούτων.

CAPUT XV.

Dæmonibus istorum sacrificia fieri, non diis.

« Noverat autem, utpote cui religio curæ esset, diis quidem animati prorsus immolari nihil, sed tantum dæmonibus, seu boni illi sint, seu mali; simulque noverat, quorum interesset sacrificium iis facere, quibusque tantum rebus eos uti oporteret, qui ipsorum opem atque auxilium implorarent. » Ac deinceps: « Porro non diis, inquit, sed dæmonibus cruenta sacrificia ab iis oblata esse, qui virtutes hoc in universo degentes agnoverant, id vero theologorum ipsorum fide ac testimonio comprobatur: illudque prætcrea, ex iisdem noxios alios esse, aliosque bonos, qui nihil incommodi allaturi nobis essent. » Hæc ille. At cum ex dæmonibus alios quidem bonos, alios vero malos esse dicat, videamus porro, quibus tandem argumentis deos ab istis celebratos, non bonos, sed malos fuisse dæmones constare certo possit. Equidem vel hac ipsa ratione confici rem existimo. Quidquid bonum est, prodesse solet, nocere vero, contrarium: atqui, si quotquot seu dii, seu dæmones passim et ubique prædicantur, illi ipsi, inquam, istorum omnium ore jactati, atque a gentibus culti universis, Saturnus, Jupiter, Juno, **154** Minerva, idque genus cæteri, adeoque virtutes illæ quæ sub aspectum non cadunt, quique per simulacra vim suam exserunt dæmones, eos, inquam, omnes si non modo brutarum animantium, verum etiam hominum cædibus ac sacrificiis delectari, sicque miserorum hominum animis exitium afferre ostendetur; quam tu diriorem ista perniciem cogitare possis? Nam si animalium ratione carentium sacrificia exsecratione digna malique ominis philosophi esse dixerunt, si detestanda, si injusta, atque nefaria, ipsisque adeo facientibus exitiosa, proindeque diis prorsus indigna: quid de jugulandorum hominum consuetudine sentiendum erit? profecto impietatem ac scelus omne ab ea longe multumque superari. Quod si ita est, quis illam jure bonis dæmonibus, ac non potius teterrimis spiritibus, omniumque perniciem et interitum molientibus placere dicat? Age itaque omnium ponamus ante oculos, quam longe lateque, priusquam ipsi evangelica Servatoris nostri doctrina obsisteret, tota hominum vita grassa-

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'.

Ὅτι τὰ θυόμενα παρ' αὐτοῖς, δαίμοσιν, ἀλλ' οὐ θεοῖς θύεται.

« Οἶδε (79) δὲ ὁ τῆς εὐσεβείας φροντίζων, ὡς θεοῖς μὲν οὐ θύεται ἔμψυχον οὐδὲν, δαίμοσι δὲ, ἀλλ' ἤτοι (80) ἀγαθοῖς, ἢ καὶ φαύλοις· καὶ τίνων ἐστὶ τὸ θύειν τούτοις, καὶ τῶν ἄχρι τινὸς αὐτῶν δεομένων (81). » Καὶ αὖθις ἑξῆς φησιν· « Ὅτι δὲ (82) οὐ θεοῖς, ἀλλὰ B δαίμοσι τὰς θυσίας τὰς διὰ τῶν αἱμάτων προσῆγον οἱ τὰς ἐν τῷ παντὶ δυνάμεις καταμαθόντες, τοῦτο πεπίστωται παρ' αὐτῶν τῶν θεολόγων. Καὶ μὴν ὅτι τούτων οἱ μὲν κακοποιοὶ, οἱ δὲ ἀγαθοὶ, καὶ οὐκ ἐνοχλήσουσιν (83) ἡμῖν. » Ταῦτα μὲν ὁ δεδηλωμένος. Ἐπεὶ δὲ τῶν δαιμόνων ἔφησε τοὺς μὲν ἀγαθοὺς, τοὺς δὲ φαύλους εἶναι, φέρε, πῶς ἴδωμεν, ὅτι οὐδὲ ἀγαθοὶ δαίμονες, φαῦλοι δὲ οἱ νενομισμένοι αὐτῶν θεοὶ πάντες ἁλίσκονται; Λάβοις δ' ἂν καὶ τούτου τὴν ἀπόδειξιν ὧδε. Τὸ ἀγαθὸν ὠφελεῖ, βλάπτει δὲ τὸ ἐναντίον. Εἰ δὲ φανεῖεν οἱ κατὰ πάντα τόπον ἀνηγορευμένοι εἴτε θεοὶ εἴτε δαίμονες, αὐτοὶ δὴ οἱ παρὰ πᾶσιν αὐτοῖς βεβοημένοι, καὶ πρὸς τῶν ἐθνῶν ἁπάντων προσκυνούμενοι, ὅ τε Κρόνος, καὶ ὁ Ζεὺς, Ἥρα τε καὶ Ἀθηνᾶ καὶ οἱ παραπλήσιοι, αἵ τε ἀφανεῖς δυνάμεις, καὶ οἱ δαίμονες οἱ C διὰ τῶν ξοάνων ἐνεργοῦντες, οὐ μόνον ζώων ἀλόγων σφαγαῖς καὶ θυσίαις, ἀλλὰ καὶ ἀνδροκτασίαις καὶ ἀνθρωποθυσίαις χαίροντες, καὶ ταύτῃ τὰς ψυχὰς τῶν ἀθλίων ἀνθρώπων λυμαινόμενοι· τίνα χείρονα ταύτης βλάβην ἐπινοήσειας; Εἰ γὰρ ἡ διὰ τῶν ζώων ἀλόγων θυσία ἐπάρατος καὶ κακόθυτος πρὸς τῶν φιλοσόφων ἐλέχθη, μυσαρά τε καὶ ἄδικος καὶ ἀνόσιος, καὶ οὐκ ἀβλαβὴς τοῖς θύουσι, καὶ διά γε ταῦτα πάντα θεῶν ἀναξία, τί χρὴ νομίζειν τὴν τῶν ἀνθρώπων σφαγήν; ἢ [a] παντὸς αὕτη γένοιτ' ἂν ἀσεβεστάτη καὶ ἀνοσιωτάτη. Πῶς οὖν ἀγαθοῖς δαίμοσιν, οὐχὶ δὲ τοῖς παμμιάροις καὶ πανωλέθροις πνεύμασιν εἰκότως ἂν λεχθείη προσφιλής; Φέρε οὖν ἐλέγξωμεν καὶ ἀποδείξωμεν, ὁπόσον ἡ τῆς πολυθέου πλάνης λύμη τοῦ βίου τῶν ἀνθρώπων πρὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εὐαγγελικῆς διD δασκαλίας ἐκράτει. Λελύσθαι γὰρ αὐτὴν καὶ καθῃρῆσθαι οὐκ ἄλλοτε ἢ κατὰ τοὺς Ἀδριανοῦ χρόνους, φωτὸς δίκην ἤδη διαλαμπούσης ἐπὶ πάντα τόπον τῆς τοῦ Χριστοῦ διδασκαλίας. Οἷς οὐχ ἡμεῖς, ἀλλ' αὐτῶν πάλιν τῶν μὴ τὰ ἡμέτερα φρονούντων μαρτυρήσουσιν αἱ φωναὶ διαῤῥήδην, τῶν πρὸ τούτου χρόνων τοσαύτην κατηγοροῦσαι μοχθηρίαν, ὥστε ἤδη τοὺς

[a] *Ισ.* ἢ.

(79) *Οἶδε*. Theologus ille videlicet, quem laudat eo loco Porphyr. l. II, p. 189, ubi habetur ὅτι, pro ὁ τῆς, quæ lectio probari etiam potest pro ἅτε δή.

(80) *Ἀλλ' ἤτοι*. Porphyr., Καὶ ἄλλοις ἤτοι, mendose, ut videtur.

(81) *Καὶ τῶν ἄχρι τινὸς αὐτῶν δεομ*. Porphyr., αὐτοῦ, nempe θύειν. Forte legend. sit, καὶ ἄχρι τίνος, τῶν αὐτῶν δεομένων. Norat enim Theologus, non modo quorum esset illis sacrificare, sed etiam ἄχρι τίνος, supple, τὸ θύειν ἐστίν. Id est: *quatenus progredi sacrificando debeant*: solos videlicet fructus offerendo, ab animatis abstinendo.

(82) *Ὅτι δέ*. Porph., ib. p. 229.

(83) *Καὶ οὐκ ἐνοχλ*. Porphyr., οἳ οὐκ ἐνοχ., recte. Subdit autem, quod ad sensus integritatem pertinet, ἡμῖν ἀπαρχομένοις ἐκ μόνων, ὧν ἐσθίομεν, καὶ τρέφομεν ἢ τὸ σῶμα, ἢ τὴν ψυχήν.

δεισιδαίμονας πέρα καὶ τῶν τῆς φύσεως ὅρων χωρεῖν, ὑπὸ τῶν ὀλεθρίων πνευμάτων ἐξοιστρουμένους καὶ δαιμονῶντας ἄντικρυς· ὡς καὶ τοῖς τῶν φιλτάτων αἵμασι, καὶ ἄλλαις μυρίαις ἀνθρωποθυσίαις ἱλεοῦσθαι νομίζειν τὰς μιαιφόνους δυνάμεις. Καί τις πατὴρ τὸν μονογενῆ παῖδα, καὶ μήτηρ τὴν ἀγαπητὴν θυγατέρα προσέθυον τῷ δαίμονι· καὶ κατέσφαττον οἱ φίλτατοι, ὥς τι τῶν ἀλόγων καὶ ἀλλοτρίων θρεμμάτων, τοὺς προσήκοντας, ἔθυόν τε τοῖς δὴ θεοῖς κατὰ πόλεις καὶ χώρας τοὺς συνοίκους καὶ πολίτας, τὴν φιλάνθρωπον καὶ συμπαθῆ φύσιν ἐπὶ τὸ ἀνηλεὲς καὶ ἀπάνθρωπον ἀκονήσαντες, καὶ τὸν μανιώδη καὶ δαιμονιακὸν ὡς ἀληθῶς ἐπιδεικνύμενοι τρόπον. Εὕροις δ' οὖν πᾶσαν ἐξετάζων Ἑλληνικήν τε καὶ βάρβαρον ἱστορίαν, ὅπως οἱ μὲν υἱεῖς, οἱ δὲ θυγατέρας, οἱ καὶ σφᾶς αὐτοὺς τῶν δαιμόνων καθιέρουν θυσίαις. Ἐγὼ δὲ καὶ τούτων τὸν καὶ πρότερον παρίστημι μάρτυρα ἐν τοῖς αὐτοῖς, ἐν οἷς τὴν τῶν ἀλόγων θρεμμάτων θυσίαν, ὡς ἀνοσίαν καὶ ἀδικωτάτην, ἀπηγόρευσε, ταῦτα φάσκοντα πρὸς ῥῆμα.

retur idololatriæ pestis. Nec enim ante Adriani tempora dissipari purgarique potuit, cum jam lucis instar locis in omnibus Christi doctrina splendesceret. Atque id, quemadmodum et superiora, non nostris, sed illorum ipsorum, qui a nobis tantopere dissentiunt, testimoniis ostendemus, quæ palam ac diserte eo progressam esse coarguunt priorum temporum impietatem, ut jam superstitiosi homines exitialium spirituum œstro perciti, planeque diabolicam in rabiem acti, ipsos etiam naturæ fines ac limites transilirent, cruorisque avidas potestates necessariorum suorum sanguine, aliisque hominum cædibus infinitis conciliari placarique censerent. Itaque pater unigenam filium, materque filiolam charissimam dæmonibus immolabant; et familiares propinquosque suos, perinde ac brutas alienasque pecudes, homines amicissimi jugulabant: adeoque per urbes passim atque pagos, diis videlicet egregiis domesticos quique suos popularesque mactabant, humanam sensuque cognatam naturam, ad trucem immanemque crudelitatem acuentes, ac furioso vereque a dæmonibus invecto more sævientes. Enimvero, seu Græcam, seu Barbaram historiam excutias, occurret tibi continuo, quemadmodum alii filios, filias alii, alii denique semetipsos dæmonum sacrificiis devoverent. Quorum ego testem in **155** primis eumdem ipsum produco Porphyrium, qui eodem opere, quo expertium rationis animalium sacrificia tanquam nefaria et iniquissima prohibet, sic ad verbum loquitur.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙϚ'.

Περὶ τῆς παλαιᾶς ἀνθρωποθυσίας, ἐκ τοῦ Πορφυρίου καὶ τῶν ἄλλων.

« Καὶ ὅτι ταῦτα (84) οὐχ ἁπλῶς, ἀλλὰ πλήρους οὔσης τῆς ἱστορίας λέγομεν, αὐτάρκη καὶ ταῦτα παραστῆσαι. Ἐθύετο γὰρ καὶ ἐν Ῥόδῳ μηνὶ Μεταγειτνιῶνι ἕκτη ἱσταμένου ἄνθρωπος τῷ Κρόνῳ· ὃ δὴ ἐπιπολὺ κρατῆσαν ἔθος μετεβλήθη· ἕνα γὰρ τῶν ἐπὶ θανάτῳ δημοσίᾳ καταχριθέντων, μέχρι τῶν Κρονίων συνεῖχον· ἐνστάσης δὲ τῆς ἑορτῆς, προαγαγόντες τὸν ἄνθρωπον ἔξω πυλῶν, ἀντικρὺ τοῦ Ἀριστοβούλης ἕδους, οἴνου ποτίσαντες ἔσφαττον. Ἐν δὲ τῇ νῦν Σαλαμῖνι, πρότερον δὲ Κορωνείᾳ (85) ὀνομαζομένῃ, μηνὶ κατὰ Κυπρίους Ἀφροδισίῳ ἐθύετο ἄνθρωπος τῇ Ἀγραύλῳ τῇ Κέκροπος καὶ νύμφης Ἀγραυλίδος. Καὶ διέμενε τὸ ἔθος ἄχρι τῶν Διομήδους χρόνων· εἶτα μετέβαλεν, ὥστε τῷ Διομήδει τὸν ἄνθρωπον θύεσθαι. Ὑφ' ἕνα δὲ περίβολον ὅ τε τῆς Ἀθηνᾶς νεὼς, καὶ ὁ τῆς Ἀγραύλου καὶ Διομήδους. Ὁ δὲ σφαγιαζόμενος, ὑπὸ τῶν ἐφήβων ἀγόμενος, τρὶς περιέθει τὸν βωμόν· ἔπειτα ὁ ἱερεὺς αὐτὸν λόγχῃ ἔπαιε κατὰ τοῦ στομάχου, καὶ οὕτως αὐτὸν ἐπὶ τὴν νηθεῖσαν πυρὰν ὠλοκαύτιζον. Τοῦτον δὲ τὸν θεσμὸν Διίφιλος (86) ὁ τῆς Κύπρου βασιλεὺς κατέλυσε, κατὰ τοὺς Σελεύκου χρόνους τοῦ Θεολόγου (87)

CAPUT XVI.

De antiqua hominum immolandorum consuetudine, ex Porphyrio et aliis.

« Atque id a nobis, inquit, non temere, sed plena exemplorum suffragante historia memorari, satis, quæ subjicio, comprobabunt. Nam apud Rhodios primo quidem ad diem Julii sextum, hominem Saturno immolabant; deinde vero morem antiquissimum ita mutarunt, ut ex iis unum, qui morte damnati publice forent, vinctum usque ad Saturnalia custodirent, eumque ad solemnis festi diem extra portas eductum, vinoque madidum, e regione ædis Optimi Consilii jugularent. Salamine, ut quidem hodie vocant, quæ prius Coronea dicebatur, mense Martio, quem Aphrodisium Cyprii nominant, Agraulo Cecropis nymphæque Agraulidis filiæ hominem quoque mactabant. Qui mos cum ad Diomedis usque tempora propagatus esset, ita deinceps mutatus est, ut Diomedi hominem illum immolarent, cum Palladis, Agrauli, ac Diomedis templum uno eodemque ambitu teneretur. Atque is, quem ad sacrificium destinarant, primum quidem adolescentium manibus ter circum altare cursim agebant; deinde a sacerdote ad stomachum

(84) *Καὶ ὅτι ταῦτα.* Ex eod. l. II, *Περὶ ἀποχ.*, p. 221 novæ edit. Eumdem laudat Cyrillus Alexandrin. tomo III, lib. II *cont. Julian.* p. 75 cod. Græci; Latini, a. l. 4. p. 598, colum. 2, sed quædam subinde resecat.

(85) *Κορωνείᾳ.* Cyrill. et Porphyr., Κορωνίδι. Stephani *Epitom.*, Κορώνην Salaminis partem esse ait; *Κορωνείας* vero nomen aliis urbibus tribuit; ex quibus tamen unam in Cypro collocat, ubi et Salamis.

(86) *Διίφιλος.* Aliter ex manuscrip., Διάφιλος. Porphyr., Δίφιλος. Cyrillus ista præterit. Non dubito, quin legendum sit Δίφιλος, quod usitatissimum nomen est: Διίφιλος rarum, Διάφιλος vix auditum.

(87) *Σελεύκου τοῦ θεολόγου.* Ille ipse, credo, est quem Suidas Alexandrinum grammaticum vocat, ad distinctionem alterius Emiseni. Eumdem *Homerici* cognomentum habuisse tradit, atque in omnes fere poetas commentarios edidisse, ac præter alios plerosque, centum de diis scripsisse libros. Unde verisimile est, cum Theologi nomen accepisse.

hasta percussus exstructo rogo cremabatur. Hanc vero legem Diiphilus, qui apud Cyprios circa Seleuci Theologi tempora regnabat, tandem abrogavit, ejusque loco bovis sacrificium instituit, quem hominis vice dæmon libenter accepit. Adeo nihil inter utrumque sacrificii genus interest. Similem quoque hominum immolandorum consuetudinem apud Heliopolim Ægypti Amosis sustulit, Manetho teste in eo, quem de priscis moribus ac pietate scripsit. Ac Junoni quidem ejusmodi sacrificium fiebat, lectis ante probatisque hominibus, eodem plane ritu, quem in puris illis vitulis summa quæsitis diligentia, certisque notis insignibus, observabant. Tres autem uno die mactabantur, quorum in locum Amosis totidem cereas hominum imagines suffici jussit. Præterea in insulis Chio ac Tenedo discerptum hominem Baccho Omadio, ut refert Euelpis Carystius, itemque Lacedæmone alium, Apollodoro **156** teste, Marti immolare consueverant. Jam Phœnices, ubi gravius sive bello, sive fame, sive etiam æstu laborarent, necessariorum suorum aliquem Saturno communibus addictum suffragiis immolabant, cujusmodi exemplorum plena est Phœnicum historia, quam Phœnicia lingua a Sanchuniathone conscriptam Philo Byblius in octo digestam libros Græco sermone donavit. Ister etiam auctor est, in eo, quod de Cretensium sacrificiis edidit, volumine, pueros olim Saturno immolari a Curetibus solitos fuisse. At vero Pallas, is qui collecta in unum Mithræ mysteria optime concinnavit, solemnia passim apud omnes ferme populos hominum sacrificia, Adriano imperante funditus exterminata esse tradit. Nam prius quidem et Laodiceæ Syriæ quotannis virgo Palladi mactabatur, nunc autem cerva; et Carthaginenses in Libya hoc sacrificii genere utebantur, quod ab Iphicrate aliquando sublatum est. Dumatii vero Arabiæ populi singulis item annis puerum sub ara, quæ simulacri loco ipsis erat, immolatum sepeliebant. Imo Græcos passim universos, antequam in hostem moverent,

γενόμενος, τὸ ἔθος εἰς βουθυσίαν μεταστήσας. Προσήκατο δὲ ὁ δαίμων ἀντ' ἀνθρώπου τὸν βοῦν. Οὕτως ἰσάξιόν ἐστι τὸ δρώμενον. Κατέλυσε δὲ καὶ ἐν Ἡλίου πόλει τῆς Αἰγύπτου τὸν τῆς ἀνθρωποκτονίας νόμον Ἄμωσις (88), ὡς μαρτυρεῖ Μάνεθως ἐν τῷ περὶ ἀρχαϊσμοῦ καὶ εὐσεβείας. Ἐθύοντο δὲ τῇ Ἥρᾳ, καὶ ἐδοκιμάζοντο καθάπερ οἱ ζητούμενοι καθαροὶ μόσχοι καὶ συσφραγιζόμενοι. Ἐθύοντο δὲ τῆς ἡμέρας τρεῖς, ἀνθ' ὧν κηρίνους ἐκέλευσεν ὁ Ἄμωσις τοὺς ἴσους ἐπιτίθεσθαι (89). Ἔθυον δὲ καὶ ἐν Χίῳ τῷ Ὠμαδίῳ Διονύσῳ ἄνθρωπον διασπῶντες, καὶ ἐν Τενέδῳ, ὥς φησιν Εὔελπις (90) ὁ Καρύστιος· ἐπεὶ καὶ Λακεδαιμονίους (91) φησὶν ὁ Ἀπολλόδωρος τῷ Ἄρει θύειν ἄνθρωπον. Φοίνικες δὲ ἐν ταῖς μεγάλαις συμφοραῖς ἢ πολέμων, ἢ λοιμῶν, ἢ αὐχμῶν, ἔθυον τῶν φιλτάτων τινὰ ἐπιψηφίζοντες Κρόνῳ· καὶ πλήρης τε ἡ Φοινικικὴ ἱστορία τῶν θυσάντων, ἣν Σαγχουνιάθων μὲν τῇ Φοινίκων γλώττῃ συνέγραψε, Φίλων δὲ ὁ Βύβλιος εἰς τὴν Ἑλλάδα γλῶσσαν δι' ὀκτὼ βιβλίων ἡρμήνευσεν. Ἴστρος (92) δὲ ἐν τῇ συναγωγῇ τῶν Κρητικῶν θυσιῶν φησι, τοὺς Κουρῆτας τὸ παλαιὸν τῷ Κρόνῳ θύειν παῖδας. Καταλυθῆναι δὲ τὰς ἀνθρωποθυσίας σχεδὸν τὰς παρὰ πᾶσί φησι Πάλλας, ὁ ἄριστα περὶ τῶν τοῦ Μίθρα συναγαγὼν μυστηρίων, ἐπὶ Ἀδριανοῦ (93) τοῦ αὐτοκράτορος. Ἐθύετο γὰρ καὶ ἐν Λαοδικείᾳ τῇ κατὰ Συρίαν τῇ Ἀθηνᾷ κατ' ἔτος παρθένος, νῦν δὲ ἔλαφος. Καὶ μὴν καὶ οἱ ἐν Λιβύῃ Καρχηδόνιοι ἐποίουν τὴν θυσίαν, ἣν Ἰφικράτης (94) ἔπαυσε. Καὶ Δουμάτιοι δὲ (95) τῆς Ἀραβίας κατ' ἔτος ἕκαστον ἔθυον παῖδα, ὃν ὑπὸ βωμὸν ἔθαπτον, ᾧ χρῶνται ὡς ξοάνῳ. Φίλαρχος δὲ κοινῶς πάντας τοὺς Ἕλληνας, πρὶν ἐπὶ πολεμίους ἐξιέναι, ἀνθρωποκτονεῖν ἱστορεῖ. Καὶ παρίημι Θρᾷκας καὶ Σκύθας, καὶ ὡς Ἀθηναῖοι τὴν Ἐρεχθέως καὶ Πραξιθέας θυγατέρα ἀνεῖλον. Ἀλλ' ἔτι γε νῦν τίς ἀγνοεῖ, κατὰ τὴν Μεγάλην πόλιν τῇ τοῦ Λατιαρίου Διὸς ἑορτῇ, σφαζόμενον ἄνθρωπον; » Καὶ πάλιν φησίν· « Ἀφ' οὗ μέχρι νῦν οὐκ ἐν Ἀρκαδίᾳ μόνον τοῖς Λυκαίοις, οὐδ' ἐν Καρχηδόνι τῷ Κρόνῳ κοινῇ πάντες ἀνθρωποθυτοῦσιν, ἀλλὰ κατὰ περίοδον, τῆς τοῦ νομίμου χά-

(88) *Ἄμωσις*. Hunc Ἄμωσιν plerique, Ἄμασιν nonnulli vocant. Georgius Syncellus, Eusebiomastix, addit Ἀμῶς Africano dici. Verum apud Euseb. nostrum infra l. x, tit. 10, p. 49, Ἄμωσιν Africanus aliquoties nominat, ex Apione. Itemque Tatianus tit. xi, pag. 493, ex Ptolemæo sacerdote Ægyptio. Ex utroque Clemens Alexandrin. tit. xii, pag. 497. At Josephus ibid. tit. xiii, p. 501, Θμούθωσιν appellavit ex Manethone, qui tamen hic Ἄμωσιν vocat.

(89) *Ἐπιτίθεσθαι*. Forte, ὑποτίθεσθαι, id est, *suffici ac substitui vivorum loco.*

(90) *Εὔελπις*. Qui sit, nondum liquet; Porphyrius Carystium facit. Est autem Κάρυστος oppidum in Eubœa.

(91) *Λακεδαιμονίους*. Locus hic Apollodori non occurrit, sed opera ejus plurima perierunt.

(92) *Ἴστρος*. Istri hujus infra quoque meminit l. x. Suidas, Macedo fuerit an Cyrenæus, dubitat: Callimachi servum ac discipulum facit, interpretem Athenæus. Multa versu et soluta oratione scripsit, ut refert idem Suidas. Clemens Alexandr. *Strom.* i, p. 236, opus ei tribuit, *Περὶ τῆς Αἰγυπτίων ἀποικίας*. Et l. ii, p. 326, alterum *Περὶ ἰδιό*-*τητος ἄθλων*. Plutarch. opusc. *De Pythiæ oracul.*, pag. 403, Ἀλύριον, Ἡρόδοτον, Φιλόχορον, et Ἴστρον nominat, qui τὰς ἐμμέτρους μαντείας συναγαγεῖν μάλιστα φιλοτιμηθέντες, tamen ἄνευ μέτρου χρησμοὺς γεγραφότες ἦσαν.

(93) *Ἐπὶ Ἀδριανοῦ*. Idem infra p. 164, et orat. *De laudibus Constantini*.

(94) *Ἰφικράτης*. Illene Atheniensis imperator, Pharnabazi Persæ, et Agesilai Lacedæmonii æqualis, reique militaris usu gloriaque clarissimus? Quo de multa inter cæteros Plutarchus, et Diodor. Sicul. lib. xv. Verum, quid ipsi cum Carthaginiensib. negotii fuerit, non reperio. Sane hanc apud illos ἀνθρωποθυσίας κατάλυσιν, Geloni Syracusano principi tribuunt.

(95) *Καὶ Δουμάτιοι δέ*. In priori edit. legebatur, ἣν Ἰφικράτης ἔπαυσε καὶ Δουμάτης. Οἱ δὲ τῆς Ἀραβ. Quibus nihil depravatius. Veriorem ex Porphyrio lectionem repræsentavimus, quam etiam habet Montac. Nisi tamen Δουμάθιοι, cum aspiratione legendum potius est, vel Δουμάνθιοι. Quæ enim Stephani *Epitomar.* Δούμαθα est, eadem a Ptolemæo Δούμανθα vocatur, et in Arabia Deserta collocatur. Glauco tamen, apud eumd. [illegible] hujus πολίτας Δουμαθηνούς appellare

ρι· μνήμης, ἐμφύλιον ἀεὶ αἷμα ῥαίνουσι πρὸς τοὺς βωμούς. » Ταῦτα μὲν οὖν ἐκ τῆς προδηλωθείσης κείσθω γραφῆς· ἐκ δὲ τοῦ πρώτου συγγράμματος τῆς Φίλωνος Φοινικικῆς ἱστορίας παραθήσομαι ταῦτα.

A humano sanguine litavisse, Philarcho referente accepimus. Thracas, Scythasque prætereo, quemadmodum Athenienses Erechthei, Praxitheæque filiam ceciderint, nihil dico. Illud autem quis nescit, Magna in Urbe, hominem circa Jovis Latiaris ferias hodieque mactari? » Et rursus : « Ex quo, inquit, ad ætatem usque nostram, non tantum vel in Arcadia solemni Lupercalium festo, vel Carthagine Saturno populus universus homines immolat, sed etiam certo statoque redeuntis anni circulo, ad usurpationem veteris fixæque legibus memoriæ, aras civili semper ac domestico cruore perfundunt. » Hactenus ex Porphyrio. Jam ex primo Philonis de Phœnicum historia volumine hæc pauca subjiciam.

« Ἔθος ἦν τοῖς παλαιοῖς ἐν ταῖς μεγάλαις συμφοραῖς τῶν κινδύνων ἀντὶ τῆς πάντων φθορᾶς τὸ ἠγαπημένον τῶν τέκνων τοὺς κρατοῦντας ἢ πόλεως ἢ ἔθνους εἰς σφαγὴν ἐπιδιδόναι λύτρον τοῖς τιμωροῖς δαίμοσι. Κατεσφάττοντο δὲ οἱ διδόμενοι μυστικῶς. Κρόνος τοίνυν, ὃν οἱ Φοίνικες Ἰσραὴλ προσαγορεύουσι, βασιλεύων τῆς χώρας, καὶ ὕστερον μετὰ τὴν τοῦ βίου τελευτὴν εἰς τὸν τοῦ Κρόνου ἀστέρα καθιερωθεὶς, ἐξ ἐπιχωρίας νύμφης Ἀνωβρὲτ λεγομένης υἱὸν ἔχων μονογενῆ, ὃν διὰ τοῦτο Ἰεοὺδ ἐκάλουν, τοῦ μονογενοῦς οὕτω; ἔτι καὶ νῦν καλουμένου παρὰ τοῖς Φοίνιξι, κινδύνων ἐκ πολέμου μεγίστων κατειληφότων τὴν χώραν, βασιλικῷ κοσμήσας σχήματι τὸν υἱὸν, βωμόν τε κατασκευασάμενος κατέθυσε. » Ταῦτα μὲν οὖν τοῦτον εἶχε τὸν τρόπον. Εἰκότως ἄρα ὁ θαυμάσιος Κλήμης ἐν τῷ πρὸς Ἕλληνας *Προτρεπτικῷ*, αὐτὰ δὴ ταῦτα ἐπιμεμφόμενος, τοιάδε καὶ αὐτὸς τὴν πλάνην τῶν ἀνθρώπων ἀπολοφύρεται λέγων· « Φέρ' οὖν δὴ, καὶ τοῦτο προσθῶμεν, ὡς ἀπάνθρωποι καὶ μισάνθρωποι δαίμονες εἶεν ὑμῖν οἱ θεοὶ, καὶ οὐχὶ μόνον ἐπιχαίροντες τῇ φρενοβλαβείᾳ τῶν ἀνθρώπων, πρὸς δὲ καὶ ἀνθρωποκτονίας ἀπολαύοντες· νυνὶ μὲν τὰς ἐν σταδίοις ἐνόπλους φιλονεικίας, νυνὶ δὲ τὰς ἐν πολέμοις ἀναρίθμους φιλοτιμίας, ἀφορμὰς σφίσιν ἡδονῆς πορίζομενοι, ὅπως ὅτι μάλιστα ἔχοιεν ἀνθρωπείων ἀναίδην ἐμφορεῖσθαι φόνων. Ἤδη δὲ κατὰ πόλεις καὶ ἔθνη οἱονεὶ λοιμοὶ ἐπισκήψαντες, σπονδὰς ἀπῄτησαν ἀνημέρους. Ἀριστομένης γοῦν ὁ Μεσσήνιος τῷ Ἰθωμίτῃ (96) Διὶ τριακοσίους ἀπέσφαξε· τοσαύτας ὁμοῦ καὶ τοιαύτας καλλιερεῖν οἰόμενος ἑκατόμβας· ἐν οἷς καὶ Θεόπομπος ἦν ὁ Λακεδαιμονίων βασιλεὺς, ἱερεῖον εὐγενές. Ταῦροι δὲ τὸ ἔθνος, οἱ περὶ τὴν Ταυρικὴν Χερρόνησον κατοικοῦντες, οὓς ἂν τῶν ξένων παρ' αὐτοῖς ἕλωσι, τούτων δὴ τῶν κατὰ θάλατταν ἐπταικότων, αὐτίκα μάλα τῇ Ταυρικῇ καταθύουσιν Ἀρτέμιδι. Ταύτας σου [a] τὰς θυσίας ἐπὶ σκηνῆς τραγῳδεῖ ὁ Εὐριπίδης. Μόνιμος (97) δὲ ἱστορεῖ ἐν τῇ *Τῶν θαυμασίων συναγωγῇ* ἐν Πέλλῃ τῆς Θετταλίας Ἀχαιὸν ἄνθρωπον Πηλεῖ καὶ Χείρωνι καταθύεσθαι. Λυκτίους (98) γὰρ, Κρητῶν δὲ ἔθνος εἰσὶν οὗτοι, Ἀντικλείδης ἐν *Νόστοις* (99) ἀποφαίνεται ἀνθρώπους ἀποσφάττειν τῷ Διί. Καὶ Λεσβίους Διονύσῳ τὴν ὁμοίαν προσάγειν

« Apud veteres, inquit, in more positum erat, ut in summis reipublicæ calamitatibus, penes quos aut civitatis aut gentis imperium esset, ii liberorum suorum charissimi, ultoribus dæmonibus jugulati, sanguine quasi pretio, publicum exitium B interitumque redimerent. Qui vero tum ad sacrificium devovebantur, eos mysticis quibusdam cerimoniis jugulabant. Enimvero Saturnus, quem Phœnices Israelem nominant, quemque post obitum in astrum ejusdem nominis consecrarunt, cum iis in locis regnaret, ac filium unicum ex nympha quadam indigena, quam Anobretten vocabant, suscepisset, eumque propterea Ieudem appellatum, quod ea vox apud Phœnices unigenam **157** etiamnum significet; cumque teterrima belli clades universam in regionem incubuisset, illum ipsum regio cultu ornatum ad aram abs sese prius erectam et instructam immolavit. » Quæ cum ita se haberent, jure sane ac merito Clemens, vir plane singularis, in ea, quam gentilibus inscripsit, *Cohortatione*, eadem ista carpens, C hominum illorum cæcitatem his verbis lamentatur: « Nunc autem, inquit, superioribus illud etiam adjungamus, quam immanes dii vestri dæmones fuerint, quamque capitali hominum odio flagraverint, qui eorum non vecordia modo insaniaque delectarentur, sed etiam carnificina cædibusque fruerentur. Quippe modo enim armatas in stadio et ambitiosas commissiones, modo infinitas belli contentiones honoris causa gloriæque susceptas, voluptatis sibi materiam ac segetem accersebant, ut sic indignum in modum humano cruore satiari possent. Jam vero per urbes passim ac populos tanquam teterrimæ pestes grassati, crudeles dirasque libationes expetebant. Sane D Aristomenes ille Messenius Ithomitæ Jovi trecentos jugulavit, ratus egregie sese tot tamque lectis hecatombis litasse, quorum e numero Theopompus erat, Lacedæmoniorum rex, illustris utique nobilisque victima. Tauri vero populi, qui circa Tauricam Chersonesum habitant, quotquot apud se peregrinos eo tum errore, tum vi tempestatis appulsos interciperent, e vestigio Tauricæ Dianæ immo-

[a] *Ισ.* σοι.

(96) *Ἀριστομένης τῷ Ἰθωμίτῃ.* Melius, vel Ἰθωμαίῳ, vel Ἰθωμήτῃ, ut Stephan., et alii, vel etiam, ut Pausanias, Ἰθωμάτῃ, aut Ἰθωμάτα, quod Doricum, planeque Messenicum est : ab Ithoma, Messeniæ monte, ubi oppidum ejusdem nominis, situ opereque munitissimum.

(97) *Μόνιμος.* De hoc scriptore, ejusque *Ἀνθρωποθυσίᾳ* nihil legi. Forte in Achillis immaturo fato rapti memoriam, Peleo ejus parenti, et Chironi nutritio scelus hoc institutum fuerit.

(98) *Λυκτίους.* Recte; perperam enim apud Clement., habetur Λυκίους.

(99) *Ἀντικλείδης ἐν Νόστοις.* Suidas, Ἀντικλείδης, inquit, οὗτος ἔγραψε περὶ νόστων.

labant, quibus sacrificiis tragica sæpius Euripidis A theatra personarunt. Scribit etiam Monimus in suo *De rebus admirabilibus* commentario, Pellæ oppido Thessaliæ, hominem Achivum Peleo et Chironi mactari consuevisse. A Lyctiis vero Cretæ insulæ populis Jovi homines jugulari solitos, auctor est Anticlides, in eo, quem *Reditus* inscripsit, opere. Itemque Baccho similem a Lesbiis oblatam esse victimam ex Dosida cognoscimus. Phocæenses quoque, ne præteriti a nobis videantur, hominem integrum Tauricæ Dianæ cremabant, ut testis est Pythocles libro *De concordia* tertio. Adde his et Erechtheum Atticum, et Romanum Marium, qui suas ambo filias immolarunt, Persephonæ quidem Erechtheus, ut apud Demaratum primo *Rerum tragicarum* libro legimus; Averruncis autem Marius, B ut ex quarto Dorothei *Rerum Italicarum* libro constat. Perhumanos scilicet ac misericordes exemplis istis habemus dæmones. Quidni vero similem in modum religiosa sanctaque habeantur dæmonum mancipia, seu quæ boni ominis causa servatores illos appellant, **158** seu quæ salutem a salutis insidiatoribus deprecantur. Enimvero dum istis litare sese opinantur, homines ab sese jugulari non cogitant. Atqui non locus profecto hostiam ex parricidio facit : nec si Dianæ quis aut Jovi potius in loco sacro, quam si aliis id genus dæmonibus, vel ad aram, vel in triviis hominem, seu iracundiæ, seu pecuniæ cupiditate commotus jugularit, sacram victimam appellet licet. Parricidium omnino est tale sacrificium. Quid igitur causæ est, vos, o homines animantium omnium sapientissimi, quamobrem cum immanes feras adeo fugere, ac sicubi vel in ursum vel in leonem inciderimus, illico declinare soleamus,

Ut quis cæruleum si forte aspexerit anguem, C

Continuo resilit, membrisque pavore solutis,

Aerii sese montis valle abdit in alta :

vos, qui exitiales ac pestiferos dæmones insidiari hominibus, eorumque succensos odio, nihil nisi

θυσίαν Δωσίδας (1) λέγει. Φωκαεῖς (2) δὲ, οὐδὲ γὰρ αὐτοὺς ἀποπέμψομαι (3), τούτους Πυθοκλῆς ἐν τρίτῳ *Περὶ ὁμονοίας* τῇ Ταυροπόλῳ Ἀρτέμιδι ἄνθρωπον ὁλοκαυτεῖν ἱστορεῖ. Ἐρεχθεὺς δὲ ὁ Ἀττικὸς, καὶ Μάριος (4) ὁ Ῥωμαῖος τὰς αὐτῶν ἐθυσάτην θυγατέρας· ὧν ὁ μὲν τῇ Φερεφάττῃ, ὡς Δημάρατος ἐν πρώτῃ *Τραγῳδουμένων*, ὁ δὲ τοῖς Ἀποτροπαίοις ὁ Μάριος (5), ὡς Δωρόθεος ἐν τῇ τετάρτῃ *Ἰταλικῶν* ἱστορεῖ. Φιλάνθρωποί γε ἐκ τούτων καταφαίνονται οἱ δαίμονες· πῶς δὲ οὐχ ἀνόσιοι ἀναλόγως (6) οἱ δεισιδαίμονες, οἱ μὲν σωτῆρες ἐπιφημούμενοι, οἱ δὲ σωτηρίαν αἰτούμενοι παρὰ τῶν ἐπιβούλων σωτηρίας; Καλλιερεῖν γοῦν τοπάζοντες αὐτοῖς, σφᾶς αὐτοὺς λελήθασιν ἀποσφάττοντες ἀνθρώπους. Οὐ γὰρ οὖν παρὰ τὸν τόπον ἱερεῖον γίνεται ὁ φόνος· οὐδ' εἰ Ἀρτέμιδί τις καὶ Διὶ ἐν ἱερῷ δῆθεν χωρίῳ μᾶλλον ἢ ὀργῇ καὶ φιλαργυρίᾳ (7), ἄλλοις ὁμοίως δαίμοσιν ἐπὶ βωμοῖς ἢ ἐν ὁδοῖς ἀποσφάττοι τὸν ἄνθρωπον ἂν ἱερὸν ἱερεῖον ἐπιφημίσας· ἀλλὰ φόνος ἐστὶ καὶ ἀνδροκτασία ἡ τοιαύτη θυσία. Τί δὴ οὖν, ὦ σοφώτατοι τῶν ἄλλων ζώων ἄνθρωποι, τὰ μὲν θηρία πεφεύγαμεν (8) τὰ ἀνήμερα, κἂν που περιτύχωμεν ἢ ἄρκτῳ ἢ λέοντι, ἐκτρεπόμεθα,

Ὡς δ' ὅτε τίς (9) τε, δράκοντα ἰδὼν, παλίνορσος ἀπέστη,

Οὔρεος ἐν βήσσῃς, ὑπό τε τρόμος ἔλλαβε γυῖα,

Ἄψ τ' ἀνεχώρησε,

δαίμονας δ' ὀλεθρίους καὶ ἀλιτηρίους, ἐπιβούλους τε καὶ μισανθρώπους καὶ λυμεῶνας ὄντας προαισθόμε-

(1) *Δωσίδας*. Ignotus mihi est hic auctor. Tantum apud Suid. reperio *Δωσιάδης*, ὄνομα κύριον. Ignotus et Pythocles, qui sequitur.

(2) *Φωκαεῖς*. Hervet., *Phocenses*, credo operarum errore. Φώκαια, *Phocæa*, urbs in Ionia, cujus cives Φωκαεῖς, interdum etiam Φωκαιεῖς, ut Πλαταιεῖς, *Phocæenses*, aut *Phocæi*. Horatius *Epod.*, od. 16 :

Phocæorum

Velut profugit exsecrata civitas.

Φωκίς, *Phocis*, Achaiæ regio; incolæ Φωκεῖς, *Phocenses*. Thucydid. scholiastes, l. I, p. 11, Φωκεῖς, inquit, οἱ τῆς Ἑλλάδος, ἀπὸ Φωκίδος πόλεως· Φωκαεῖς, οἱ τῆς Ἰωνίας, ἀπὸ Φωκαίας πόλεως. Haud scio num recte Phocidem urbem dixerit, quam cæteri omnes regionem agnoscunt : tametsi Pompon. Mela Phocidem Ioniæ urbem nominet, librariorum, opinor, vitio, cum *Phocæam*, ut Græci omnes, scribere debuissent.

(3) *Ἀποπέμψομαι*. Clemens, παραπέμψομαι, quod malim.

(4) Ἐρεχθεὺς καὶ Μάριος. Vide Vales. ad Euseb. *De laud. Constantini*, c. 13.

(5) *Ὁ Μάριος*. Fallor, ni glossema est illud ὁ Μάριος. Nec vero ante dixit, ὁ μὲν τῇ Φερεφάττῃ ὁ Ἐρεχθεύς. Quid quod barbara est hæc loquendi ratio? Quid quod face opus non erat, ut posteriorem hunc Marium esse videremus, qui Dorotheum, in *Rerum Italicar.* libris citari audiremus?

(6) *Πῶς δὲ οὐκ ἀνόσιοι*, etc. Alter ex manusc., πῶς δὲ οὐκ ἀνόσιοι ἀλόγως. Clemens, πῶς δὲ οὐχ ὅσιοι ἀναλόγως. Forte, πῶς δὲ εἰ κἂν ὅσιοι ἀναλόγως. Utraque interrogatio ironica est. Et bene ἀναλόγως, videtur enim quædam ἀναλογία dæmones inter ac disidæmones intercedere; cui ut quoquo modo servirem, δεισιδαίμονας hoc loco *dæmonum mancipia* quam *superstitiosos* vertere malui.

(7) Ἡ *ὀργῇ καὶ φιλαργυρίᾳ*. Hervetus, *quam iræ et avaritiæ, et aliis similibus dæmonibus*, etc. Pessimi sane dæmones ira et pecuniæ sitis, sed aliam Clementis hoc loco mentem esse arbitror; alioqui scribendum fuit, καὶ ἄλλοις ὁμοίως. Corruptus D locus est, qui, ut sanetur, primum ex Clemente ὁμοίοις pro ὁμοίως reponendum videtur : nam similibus quidem, non tamen similiter, in loco sacro pietatis causa, et in triviis, impellente vel iracundia vel avaritia, homines jugulantur. Deinde, post ἄνθρωπον, distinguendum. Postremo legi possit, ἀποσφάττοι ἂν τὸν ἄνθρωπον, ἱερὸν ἂν ἱερεῖον ἐπιφημίσαι. Quorum verborum sententiam reddidi; tunc enim, ἐπιφημίσαι ἄν, erit proprie, *appellare jure possit*; vel sola metathesi τοῦ ἄν, sic, ἀποσφάττοι ἂν τὸν ἄνθρωπον, ἱερὸν ἱερεῖον ἐπιφημίσας· ut ἀπὸ κοινοῦ intelligatur, ἱερεῖον γίνεται ὁ φόνος.

(8) *Πεφεύγαμεν*. Rectius, opinor, Clemens, περιφεύγομεν, tametsi præteritum illud aoristorum more pro præsenti usurpari possit, vel per verbum *soleo* explicari.

(9) *Ὡς δ' ὅτε τις*. Homer. *Ἰλιάδ. Γ*, v. 33. Notum et illud *Æneid.* II, *Improvisum aspris*. Sed malui Græcam sententiam fidelius reddere.

νοι καὶ συνιέντες, οὐκ ἐντρέπεσθε (10), οὐδὲ ἀποστρέφεσθε; »

Τοσαῦτα καὶ ὁ Κλήμης. Ἔχω δέ σοι καὶ ἄλλον παραστῆσαι μάρτυρα τῆς τῶν ἀθέων καὶ ἀπανθρώπων δαιμόνων μιαιφονίας, Διονύσιον τὸν Ἁλικαρνασσέα, ἄνδρα τῆς Ῥωμαϊκῆς ἱστορίας ἀκριβῆ τὴν γραφὴν ἅπασαν ἐκθέμενον. Γράφει δ' οὖν καὶ οὗτος τὸν Δία καὶ τὸν Ἀπόλλω αἰτῆσαί ποτε ἀνθρωποθυσίας· τοὺς δ' αἰτηθέντας καρπῶν μὲν ἁπάντων καὶ βοσκημάτων τὸ λάχος ἀποθῦσαι τοῖς θεοῖς, ὅτι δὲ μὴ καὶ ἀνθρώπους, παντοίαις περιστῆναι συμφοραῖς. Οὐδὲν δὲ οἷον (11) καὶ τοῦ συγγραφέως ἀκοῦσαι ὧδέ πη διεξιόντος· « Ὀλίγον δὲ (12) κατέμεινεν ἐν Ἰταλίᾳ τῶν Ἀβοριγίνων προνοίᾳ. Πρῶτον μὲν οὖν τῆς οἰκοφθορίας ταῖς πόλεσιν ἐδόκει αὐχμῷ ἡ γῆ κακωθεῖσα ἄρξαι, ἡνίκα οὔτ' ἐπὶ τοῖς δένδρεσι καρπὸς οὐδεὶς ὡραῖος διέμεινεν, ἀλλ' ὠμοὶ κατέῤῥεον· οὔτε ὁπόσα σπερμάτων ἀνέντα βλαστοὺς ἀνθήσειεν, οὐ στάχυος ἀκμῆς τοὺς κατὰ νόμον ἐξεπλήρου χρόνους· οὔτε πόα κτήνεσιν ἐφύετο διαρκής· τῶν τε ναμάτων τὰ μὲν οὐκ ἔτι πίνεσθαι σπουδαῖα (13) ἦν, τὰ δ' ὑπελίμπανε θέρους, τὰ δ' εἰς τέλος ἀπεσβέννυτο. Ἀδελφὰ δὲ τούτοις ἐγίνετο περὶ προβάτων καὶ γυναικῶν γονάς· ἢ γὰρ ἐξημβλοῦτο τὸ ἔμβρυον, ἢ κατὰ τοὺς τόκους διεφθείρετο· ἔστι ἃ καὶ τὰς φερούσας συνδιαλυμηνάμενα. Εἰ δέ τι διαφύγοι τὸν ἐκ τῶν ὠδίνων κίνδυνον, ἔμπηρον, ἢ ἀτελὲς, ἢ διὰ ἄλλην τινὰ τύχην βλαφθὲν, τρέφεσθαι χρηστὸν οὐκ ἦν. Ἔπειτα καὶ τὸ ἄλλο πλῆθος τὸ ἐν ἀκμῇ μάλιστα ἐκακοῦτο νόσοις καὶ θανάτοις παρὰ τὰ εἰκότα συχνοῖς. Μαντευομένοις δὲ αὐτοῖς τίνα θεῶν ἢ δαιμόνων παραβάντες τάδε πάσχουσι, καὶ τί ποιήσασιν αὐτοῖς λωφῆσαι τὰ δεινὰ ἐλπὶς, ὁ θεὸς ἀνεῖλεν, ὅτι τυχόντες ὧν ἐβούλοντο οὐκ ἀπέδοσαν ἃ ηὔξαντο, ἀλλὰ προσοφείλουσι τὰ πλείστου ἄξια. Οἱ γὰρ Πελασγοὶ, ἀφορίας αὐτοῖς γενομένης ἐν τῇ γῇ πάντων χρημάτων, ηὔξαντο τῷ Διὶ καὶ τῷ Ἀπόλλωνι, καὶ τοῖς Καβείροις, καταθύσειν δεκάτας (14) τῶν προσγενησομένων ἁπάντων. Τελεσθείσης δὲ τῆς εὐχῆς, ἐξελόμενοι καρπῶν τε καὶ βοσκημάτων ἁπάντων τὸ λάχος, ἐπέθυσαν τοῖς θεοῖς, ὡς δὴ κατὰ τούτων μόνων εὐξάμενοι. Ταῦτα δὲ Μυρσίλος ὁ Λέσβιος ἱστόρηκεν, ὀλίγου δεῖν τοῖς αὐτοῖς ὀνόμασι γράφων, οἷς ἐγὼ νῦν, πλὴν ὅσον

ipsorum pestem interitumque moliri sentitis atque agnoscitis, non moveamini tamen, nec vestros ipsi hostes aversemini? »

Hæc Clemens. Ego vero, quem tibi producam, alium præterea impiorum atque immanium dæmonum carnificinæ testem habeo, Dionysium Halicarnassensem, virum, qui accurate in primis historiam Romanorum perscripsit universam. Refert igitur ipse quoque, Jovem et Apollinem aliquando humanas hostias exegisse, eos vero, a quibus exegerant, tametsi frugum pariter ac pecorum omnium iis decimas obtulissent, quod tamen hominibus pepercissent, nihil non calamitatis subiisse. Verum auctorem ipsum rem his verbis narrantem audire præstat: « Exiguæ tamen, inquit, Pelasgorum in Italia reliquiæ, Aboriginum cura studioque resederunt. Ac per civitates quidem in familiarium exitium vis mali tum primum grassari cœpit, cum, terra immodico æstu laborante, nec pomi genus ullum ad justam usque maturitatem arbori hæreret suæ, sed acerba passim omnia deciderent; nec sata prorsus ulla, tametsi jam educto germine florem ostendissent, tempus roborandæ maturandæque spicæ necessarium attingerent: nec jumentis satis herbæ proveniret: adeoque fontes aut ejusmodi aqua fluerent, quæ bibi secure non posset, aut deficerent per æstatem, aut penitus hausti arescerent. Affinis gemina erat pecudum æque ac mulierum feturæ pestis. Nam vel abortivi fetus ejiciebantur, vel in ipso partu interibant, idque cum certo nonnunquam matrum ipsarum exitio. Quod si qui forte nascendi periculum evitarent, trunci tamen, aut inchoati, aut alio **159** quocunque vitio affecti, eoque minus ad alendum idonei nascebantur. Reliqua vero justæ aut florentis ætatis multitudo morbos necesque gravissimas ferebat, ac longe, quam antea, crebriores. Qui cum oraculum consuluissent, cujus ob dei vel dæmonis offensionem ista paterentur, quibusque religionis officiis urgentis calamitatis leniendæ ac mitigandæ spes esset, hoc abs deo responsi tulere; cum votorum ipsi compotes evasissent, sua tamen diis vota minime reddidisse, quæ enim pretio reliquis anteirent, eorum adhuc esse debitores. Cum enim Pelasgi etiam an-

(10) *Οὐκ ἐντρέπεσθε*. Clemens, οὐκ ἐκτρέπεσθε, melius; nam et præcessit τὸ ἐκτρεπόμεθα, et sequitur οὐδὲ ἀποστρέφεσθε. Quid quod minus erga dæmones convenit illa pudoris verecundiæque significatio?

(11) *Οὐδὲν δὲ οἷον*. Vulgo, *nihil vetat*, malui tamen, *præstat*; nam præterquam quod οὐδὲν οἷον sæpe ὑποκοριστικόν est, ut οὐχ ἥκιστα, pro μάλιστα, videtur etiam idem significare quod Gallice dicimus, *Il n'y a rien de tel que*, etc. Demosth. *in Midiam*, οὐδὲν γὰρ οἷον ἀκούειν αὐτοῦ τοῦ νόμου. Quod reddere malim, *Nihil enim tanti fuerit, quanti legem ipsam audire*, quam, ut vulgo, *nihil enim vetat*. Gall. *Car il n'y a rien de tel que d'entendre la loi même*.

(12) *Ὀλίγον δέ*. Locus exstat lib. I, p. 18 edition. Græco-Lat.

(13) *Πίνεσθαι σπουδαῖα Ad potum idonea*, quomodo σπουδαῖος οἶνος, σπουδαῖον μέλι, σπουδαῖα σπέρματα. Quod vulgarius, infra l. x, p. 677, πίνεσθαί τε οὐκέτι χρηστὸν ἦν τὸ ἐκ ποταμοῦ κομισθὲν ὕδωρ. Et hic, p. 159, τρέφεσθαι χρηστόν, cujus loco, τρέφεσθαι σπουδαῖον dici quoque possit.

(14) *Καταθύσειν δεκάτας*. Non absimile decimarum genus iis Dodonæus Jupiter imperarat, supra p. 16, eos ad petendum Latium cohortatus. Oraculi verba: Στείχετε μαιόμενοι Σικελῶν Σατόρνιον αἶαν (ita legend., non Σατορνίαν. Eam vero Latii partem intelligit, quam Siculi jam insederant).

Ἠδ' Ἀβοριγινέων κοτύλην, οὗ νῆσος ὀχεῖται.
Οἷς ἀναμιχθέντες, δεκάτην ἐκπέμψατε Φοίβῳ·
Καὶ κεφαλὰς Κρονίδῃ, καὶ τῷ Πατρὶ πέμπετε [*φῶτα*.

tea rerum omnium sterilitate premerentur, Jovi, A Apollini, et Cabiris eorum, quæ sibi nascerentur, omnium decimas voverant; ideoque rei votorum effecti, eximias fructuum ac pecorum universorum decimas diis consecrarant, quasi suis eas tantum, nihilque præterea votis inclusissent. Atque hæc totidem pene verbis a Myrsilo Lesbio commemorantur, nisi quod Tyrrhenos ipse populos istos, non Pelasgos appellat, cujus rei causa postmodum a nobis afferetur. Cæterum cum de relati oraculi mente nullo modo conjicere possent, dubiis animique pendentibus, e senioribus unus aliquis eam solerter assecutus, eos gravissime falli denuntiavit, si immerito sibi succensere deos putarent: nam rerum quidem ac fortunarum primitias rite atque uti æquum erat persolutas omnes diis fuisse; B at natorum per id tempus hominum sortem, quæ maximi omnium ab iis fieret, etiam tum deberi. Quare si eorum præterea justam dii quoque partem acciperent, tum demum oraculum felicem exitum habiturum. Hanc senis orationem probare alii, alii contra suspectam habere, quasi fraude doloque compositam. Mox tamen auctorem e turba quempiam secutis, placuit denuo, hominumne decimas expeteret, numen consulere: quod ubi sic faciendum missis consultoribus respondisset, continuo seditio exoritur, quod inter eos de decimandi ratione convenire non posset. Ac primo quidem inter ipsos civitatum principes turbari cœptum, mox cætera quoque multitudo de principibus malé suspicatur. C Ergo nullo ordine tumultuari, sedesque mutare, sed uti par erat homines deorum stimulis ac pœnis agitatos. Quo factum, ut ædes integræ funditus delerentur, parte eorum alio commigrante, cum propinqui discedentium nefas putarent, et divelli a necessariis, et cum inimicissimis residere. Primum igitur isti omnes, relicta Italia, partim in Græciam, partim in **160** barbaras plerasque regiones dissipati sunt: secundum quos alii deinceps eamdem subiere fortunam, cum id ipsum quotannis eveniret. Nec enim desinebant civitatum moderatores lectas subinde adolescentium primitias eximere, partim ut sese numinum religione solverent, partim quod ab iis, qui effugissent, novas seditiones metuerent. Multi quoque odio ac simultate per D

A οὐ Πελασγοὺς καλεῖ τοὺς ἀνθρώπους, ἀλλὰ Τυῤῥηνούς· τὴν δ' αἰτίαν (15) ὀλίγον ὕστερον ἐρῶ. Ὡς δὲ ἀπενεχθέντα τὸν χρησμὸν ἔμαθον, οὐκ εἶχον τὰ λεγόμενα συμβαλεῖν. Ἀμηχανοῦσι δὲ αὐτοῖς τῶν γεραιτέρων τις λέγει, συμβαλὼν τὸ λόγιον, ὅτι τοῦ παντὸς ἡμαρτήκασιν, εἰ οἴονται τοὺς θεοὺς ἀδίκως αὐτοῖς ἐγκαλεῖν· χρημάτων μὲν γὰρ ἀποδεδόσθαι τὰς ἀπαρχὰς αὐτοῖς ἁπάσας ὀρθῶς τε καὶ σὺν δίκῃ· ἀνθρώπων δὲ γονῆς τὸ λάχος, χρῆμα παντὸς μάλιστα θεοῖς τιμιώτατον, ὀφείλεσθαι· εἰ δὲ δὴ καὶ τούτων λάβοιεν τὴν δικαίαν μοῖραν, τέλος ἕξειν σφίσι τὸ λόγιον. Τοῖς μὲν δὴ ὀρθῶς ἐδόκει λέγεσθαι ταῦτα· τοῖς δ' ἐξ ἐπιβουλῆς συγκεῖσθαι ὁ λόγος. Εἰσηγησαμένου δέ τινος τὴν γνώμην τὸν θεὸν ἐπέρεσθαι, εἰ αὐτῷ φίλον ἀνθρώπων δεκάτας ἀπολαμβάνειν, πέμπουσι τὸ **B** δεύτερον θεοπρόπους· καὶ ὁ θεὸς ἀνεῖλεν οὕτω ποιεῖν. Ἐκ δὲ τούτου στάσις αὐτοὺς καταλαμβάνει περὶ τοῦ τρόπου τῆς δεκατιώσεως [a]. Καὶ ἐν ἀλλήλοις οἱ προεστηκότες τῶν πόλεων τότε πρῶτον ἐταράχθησαν· ἔπειτα καὶ τὸ λοιπὸν πλῆθος δι' ὑποψίας τοὺς ἐν τέλει ἐλάμβανεν. Ἐγίνοντο δὲ οὐδενὶ κόσμῳ αἱ ἐπαναστάσεις (16-17)· ἀλλ' ὥσπερ εἰκὸς, οἴστρῳ καὶ θεοβλαβείᾳ ἀπελαυνομένων (18), καὶ πολλὰ ἐφέστια ὅλα ἐξηλείφθη, μέρους αὐτῶν μεθισταμένου· οὐ γὰρ ἐδικαίουν οἱ προσήκοντες τοῖς ἐξιοῦσιν ἀπολείπεσθαι τῶν φιλτάτων, καὶ ἐν τοῖς ἐχθίστοις ὑπομένειν. Πρῶτον μὲν δὴ οὗτοι πάντες, μεταστάντες ἐξ Ἰταλίας, εἴς τε τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν βάρβαρον πολλὴν ἐπλανήθησαν· μετὰ δὲ τοὺς πρώτους ἕτεροι τὸ αὐτὸ ἔπαθον, καὶ τοῦτο διετέλει γινόμενον ἐπὶ ἔτη. **C** Οὐ γὰρ ἀνίεσαν οἱ δυναστεύοντες ἐν ταῖς πόλεσι, τῆς ἀνδρουμένης αἰεὶ νεότητος ἐξαιρούμενοι τὰς ἀπαρχὰς, τοῖς τε θεοῖς τὰ δίκαια ὑπουργεῖν ἀξιοῦντες καὶ στασιασμοὺς ἐκ τῶν διαλαθόντων δεδιότες. Ἦν δὲ πολὺ καὶ τὸ πρὸς ἔχθραν, σὺν προφάσει εὐπρεπεῖ ἀπελαυνόμενοι [b] ὑπὸ τῶν διαφόρων. Ὥστε πολλαὶ αἱ ἐπαναστάσεις [c] ἐγίνοντο, καὶ ἐπὶ πλεῖστον γῆς τὸ Πελασγικὸν γένος διεφορήθη.» Καὶ μετὰ βραχέα φησί· «Λέγουσι δὲ (19) καὶ τὰς θυσίας ἐπιτελεῖν τῷ Κρόνῳ καὶ τοὺς παλαιοὺς, ὥσπερ ἐν Καρχηδόνι τέως (20) ἡ πόλις διέμεινε, καὶ παρὰ Κελτοῖς εἰς τόδε χρόνου γίνεται, καὶ ἐν ἄλλοις τισὶ τῶν πρὸς Ἑσπερίων ἐθνῶν ἀνδροφονοῦσιν. Ἡρακλέα τε παῦσαι τὸν νόμον τῆς θυσίας, βουληθέντα τόν τε βωμὸν ἱδρύσασθαι τὸν ἐπὶ τῷ Σατορνίῳ (21), **D** καὶ κατάρξασθαι θυμάτων ἁγνῶν ἐπὶ

[a] D., δεκατεύσεως. [b] Dion. ἀπελαυνόμενον. [c] Ισ. μεταναστάσεις.

(15) *Τὴν δ' αἰτίαν.* De causa illa pluribus disputat Dionys., pag. 20, 21, 22, 23. Concludit, meo judicio, verissime, gentes fuisse duas, Pelasgos atque Tyrrhenos, sic tamen ut cum Pelasgi, ab Hellenibus patria pulsi, Tyrrhenorum in solo consedissent, non tantum generis utriusque facta permistio sit, verum etiam nominis ejusdem secuta communio, ut Tyrrheni omnes ab aliis, ab aliis Pelasgi promiscue dicerentur. Sic ante, Phrygum, Teucrorum, atque Trojanorum fuerat; sic etiamnum viget Francorum Gallorumque commune nomen.

(16-17) *Ἐπαναστάσεις.* Conjiciebam μεταναστάσεις. At uterque manuscr. ἀπαναστάσεις habet, non modo hic, sed etiam pag. sequente. Quæ vox et idem significat, et leviori mutatione sufficitur.

(18) *Θεοβλαβείᾳ ἀπελαυνομένων.* Dion., ἀπελαυνόμεναι, quod diuriusculum videtur. Genus hoc hominum iidem Græci ποινήλατον significanter vocare solent.

(19) *Λέγουσι δέ.* Idem Dionys. eod. lib., p. 30.

(20) *Τέως.* Melius quadraret ἕως.

(21) *Ἐπὶ τῷ Σατορνίῳ.* Collem Capitolinum intelligit, quem Saturnium antiquitus vocabant. Idem pag. 27 diserte: Λόφον ἐπιτήδειον εὑρόντες, τριστα-δίῳ δὲ μάλιστα μήκει τοῦ Παλαντίου διειργόμενον, ὃς νῦν μὲν Καπιτωλῖνος ὀνομάζεται, ὑπὸ δὲ τῶν τότε ἀνθρώπων Σατόρνιος ἐλέγετο, ὥσπερ ἂν εἴποι τις Ἑλλάδι φωνῇ, *Κρόνιος*.

καθαρῷ πυρὶ ἁγιαζομένων. Ἵνα δὲ μηδὲν ᾖ τοῖς ἀνθρώποις δέους ἐνθύμιον, ὡς πατρίων ἠλογήκει (22) θυσιῶν διδάξαι τοὺς ἐπιχωρίους ἀπομειλισσομένους τὴν τοῦ θεοῦ μῆνιν, ἀντὶ τῶν ἀνθρώπων, οὓς συμποδίζοντες, καὶ τῶν χειρῶν ἀκρατεῖς ποιοῦντες, ἔῤῥιπτον εἰς τὸ τοῦ Τιβέρεως ῥεῖθρον, εἴδωλα ποιοῦντες ἀνδρείκελα, κεκοσμημένα τὸν αὐτὸν ἐκείνοις τρόπον, ἐμβάλλειν εἰς τὸν ποταμὸν, ἵνα τὸ τῆς ὀττείας ὅ τι δή ποτε ἦν ἐν ταῖς ἁπάντων ψυχαῖς παραμένον ἐξαιρεθῇ, τῶν εἰκόνων τοῦ παλαιοῦ πάθους ἔτι σωζομένων. Τοῦτο δὲ καὶ μέχρις ἐμοῦ ἔτι διετέλουν Ῥωμαῖοι δρῶντες, ἔτι [a] μικρὸν ὕστερον ἐαρινῆς ἰσημερίας, ἐν μηνὶ Μαΐῳ ταῖς καλουμέναις εἰδοῖς, διχομηνίδα βουλόμενοι ταύτην εἶναι τὴν ἡμέραν· ἐν ᾗ προθύσαντες ἱερεῖα τὰ κατὰ τοὺς νόμους οἱ καλούμενοι Ποντίφικες, ἱερέων οἱ διαφανέστατοι, καὶ σὺν αὐτοῖς αἱ τὸ ἀθάνατον πῦρ διαφυλάττουσαι παρθένοι, στρατηγοί τε καὶ τῶν ἄλλων πολιτῶν, οὓς παρεῖναι ταῖς ἱερουργίαις θέμις, εἴδωλα εἰς μορφὴν ἀνθρώπων εἰκασμένα τριάκοντα τὸν ἀριθμὸν ἀπὸ τῆς ἱερᾶς γεφύρας βάλλουσιν εἰς τὸ ῥεῦμα τοῦ Τιβέρεως, Ἀργείους αὐτὰ καλοῦντες. » Τοσαῦτα μὲν δὴ ταῦτα. Καὶ ὁ Διόδωρος δὲ τὰ ὅμοια τούτοις ἐν εἰκοστῇ βίβλῳ τῆς *Ἱστορικῆς Βιβλιοθήκης* ἱστορεῖ, μετὰ τὴν Ἀλεξάνδρου τοῦ Μακεδόνος τελευτὴν, ἐπὶ τοῦ πρώτου Πτολεμαίου, περὶ Καρχηδονίων ὑπὸ Ἀγαθοκλέους (23) τοῦ Σικελίας τυράννου πολιορκουμένων, ταῦτα πρὸς λέξιν γράφων· « Ἠτιῶντο (24) δὲ καὶ τὸν Κρόνον αὐτοῖς ἐναντιοῦσθαι, καθόσον ἐν τοῖς ἔμπροσθεν χρόνοις θύοντες τούτῳ τῷ θεῷ τῶν υἱῶν τοὺς κρατίστους, ὕστερον ὠνούμενοι λάθρα παῖδας, καὶ θρέψαντες ἔπεμπον ἐπὶ τὴν θυσίαν, καὶ ζητήσεως γενομένης, εὑρέθησάν τινες τῶν καθιερουργημένων ὑποβολιμαῖοι γεγονότες. Τούτων δὲ λαβόντες ἔννοιαν, καὶ τοὺς πολεμίους πρὸς τοῖς τείχεσιν ὁρῶντες στρατοπεδεύοντας, ἐδεισιδαιμόνουν ὡς καταλελυκότες τὰς πατρίους τῶν θεῶν τιμάς. Διορθώσασθαι δὲ τὰς ἀγνοίας σπεύδοντες, διακοσίους μὲν τῶν ἐπιφανεστάτων παίδων προκρίναντες, ἔθυσαν δημοσίᾳ· ἄλλοι δ', ἐν διαβολαῖς ὄντες, ἑκουσίως ἑαυτοὺς ἔδοσαν, οὐκ ἐλάττους ὄντες τριακοσίων. Ἦν δὲ παρ' αὐτοῖς ἀνδριὰς Κρόνου χαλκοῦς, ἐκτετακὼς τὰς χεῖρας ὑπτίας ἐκτεταμένας ἐπὶ τῆς γῆς, ὥστε τὸν συντιθέντα τῶν παίδων ἀποκωλύεσθαι (25), καὶ πίπτειν εἴς τι χάσμα πλῆρες πυρός. »

honestam causam ac speciem ab adversa factione pulsi, multæque propterea migrationes, quæ Pelasgam gentem varias in terras longe lateque deportarunt. » Ac paucis interjectis, « Ferunt etiam, inquit, Saturno veteres (quemadmodum et Carthagine dum superstes esset, et apud Gallos etiamnum, aliosque nonnullos Occidentis populos fieri solet) homines immolasse : qui mos sublatus ab Hercule fuerit, cum ipse princeps et aram in colle Saturnio erigere, et purarum hostiarum primitias puro igni consecrare voluisset. Atque is, ut ipsos omni metu ac religione solveret, si qua forte sese, tanquam patriis sacris neglectis, obligatos putarent, hanc eos placandi numinis rationem docuit, ut in locum hominum, quos manibus ante pedibusque revinctis in Tiberim projiciebant, hominum simulacra eodem ornata cultu, eodemque ritu in fluvium mittenda sufficerent; uti si quid adhuc religionis in cujusquam animo resideret, totum id funditus, retenta vel specie tenus sacrificii veteris usurpatione, tolleretur. Atque hunc morem etiamnum Romani servant, paulo post vernum æquinoctium, Maiis, quas appellant, Idibus, sic nimirum ut eo die dimidiatus lunæ orbis appareat. Tum vero solemnibus hostiis rite mactatis, pontifices (quod summum apud eos sacerdotium est) simulque vestales virgines, quibus immortalis ignis credita custodia est una cum prætoribus cæterisque civibus, quos quidem sacris interesse fas est, triginta id genus hominum in speciem conformatas imagines (Argeos ipsi vocant) in Tiberim fluvium de Sacro ponte dejiciunt. » Hactenus Dionysius. Nec absimilia sunt, quæ a Diodoro Siculo narrantur, libro *Historicæ Bibliothecæ* vicesimo, ubi post Alexandri Macedonis obitum, circa Ptolemæi primi tempora, de Carthaginensibus ab Agathocle Siciliæ 161 tyranno obsessis ad verbum ita scribit : « Iratum, inquit, sibi præterea Saturnum esse hac de causa dictitabant, quod cum ipsi antea liberorum suorum florem immolarent, deinceps non nisi pueros quosdam furtim coemptos atque abs sese educatos ad sacrificium submitterent. Itaque hac de re quæstione habita, nonnullos ex iis, qui sacro ac solemni ritu cæsi erant, supposititios fuisse repererunt. Quæ cum secum ipsi reputarent, hostiumque castra mœnibus suis imminere cernerent, magna illis injecta religio est, quasi patrios deorum honores sustulissent. Atque hunc errorem ut mature procurarent, primum quidem eximios communibusque lectos suffragiis adolescentes omnino ducentos publice immolarunt : deinde vero alii præterea, qui violatæ religionis suspecti vulgo essent, ultro sese ac sponte obtulerunt, trecentis haud pauciores. Erat autem apud eos simulacrum Saturni æreum, supinis ac pendentibus in terram manibus, ut impositus ipsis adolescens subjectam in foveam ignique plenam volveretur ac rueret. »

Τοιαῦτα δὴ καὶ οὗτος διὰ τῆς οἰκείας *Ἱστορίας* παρέδωκεν. Εἰκότως ἄρα καὶ ἡ παρ' Ἑβραίοις Γραφὴ καταμέμφεται τοῖς τὰ τοιαῦτα ζηλώσασι τῶν ἐκ

Hæc suis in *Historiis* Diodorus. Quamobrem jure sane ac merito Hebræorum litteris carpuntur illi atque reprehenduntur, qui ex circumcisorum numero

[a] ὅσον τι D.

(22) *Ἠλογηκόσι*. Dion., qui paulo ante om. δέους.

(23) *Ἀγαθοκλέους*. Fuse Diodor. Sicul. l. XIX ab initio, et lib. XX.

(24) *Ἠτιῶντο*, etc. Diodor. l. XX, p. 756 D. edit. Græco L., post luculentam illam Agathoclis de Carthaginiensibus victoriam.

(25) *Συντιθέντα τ. π. ἀποκωλύεσθαι*. Facilis erat conjectura, legendum esse, ἐπιτεθέντα, et ἀποκυλίεσθαι, quod utrumque postea in Diodoro reperi.

cum essent, iisdem tamen sese flagitiis inquinarent, *Et immolabant filios suos et filias suas dæmoniis. Et infecta est terra in sanguinibus, et contaminata est in operibus eorum* [23]. Ac mihi quidem persuadeo, manifeste quemvis ex superioribus intelligere, primum illum eumdemque vetustissimum simulacra erigendi morem, omnibusque communem gentibus numinum seu verius idolorum fictionem, a dæmonibus, nec ab iis sane, qui boni vocantur, sed omni scelere flagitioque teterrimis profectam esse atque institutam. Ut prophetici hujus oraculi veritas liquido constet, *Omnes dii gentium dæmonia* [24], nec non illius apostolici, *Quæ immolant, dæmoniis immolant, et non Deo* [25]. Enimvero, si boni vestigium in iis ullum esset, quamobrem bonorum appellationem jure sortirentur, eos utique natura sua cum benignos, ac salutis omnium cupidos, tum vero amantes justitiæ, hominumque studiosos ac defensores esse oporteret. Cujusmodi si essent, qui fieri posset, ut hominum cædibus ad delectationem voluptatemque fruerentur? fruerentur autem? Imo, uti non hominum genus a nefario scelere suis ipsi oraculis deterrerent? Sed illi profecto hominibus ipsis longe pejores ac deteriores sint, necesse est, quippe cum homines pœnis legibus constitutis parricidas istos saniorem ad mentem revocarint. **162** Neque enim unus aliquis deorum is fuit, sed hominum, per quem effectum est, ut pestifera hominum immolandorum eaque tam diuturna consuetudo. tolleretur. Verumtamen improborum dæmonum totum id fuisse, clarius etiam intelliges, si de infanda illa effusaque scortandi libidine, cujus etiamnum apud Heliopolim Phœniciæ, atque alios plerosque populos usus est, tecum ipse cogitaveris. Adulteria siquidem, corruptelas, aliaque id genus incesta flagitia, sic tanquam nomen aliquod in deorum suorum cultu repræsentanda esse defendunt, adeoque turpitudinis indignissimæ suas quoque primitias ipsis offerendas, fœdi videlicet infamisque commercii fructum iis, perinde ut eximium quoddam grati animi monimentum consecrando. Sunt enim humanarum hostiarum isthæc affinia. Quod si ab homine temperante ac moderato alienum est, non modo cædibus, verum etiam dictu fœdis libidinibus, nefariisque muliercularum speciem venalem habentium stupris delectari : longe profecto dicendum est, seu deos, seu bonos etiam dæmones ab iis expetendis ac probandis abesse. Sin autem quispiam forte erit, qui ista quidem ad improbos dæmones perti-

A περιτομῆς, φάσκουσα· « Καὶ ἔθυον τοὺς υἱοὺς
καὶ τὰς θυγατέρας αὐτῶν τοῖς δαίμοσι· καὶ
κτονήθη ἡ γῆ ἐν τοῖς αἵμασι, καὶ ἐμιάνθη ἡ
τοῖς ἔργοις αὐτῶν. » Ἀλλὰ γὰρ ἡγοῦμαι διὰ
ἀπεληλέγχθαι σαφῶς, δαιμονικήν τινα γεγονέ
παλαιτάτην καὶ πρώτην τῶν ξοάνων ἵδρυσ
πᾶσαν τὴν εἰδωλικὴν τῶν ἐθνῶν θεοποιίαν, κ
μόνων οὐκ ἀγαθῶν, ἀλλὰ τὰ πάντα μοχθηρ
καὶ φαύλων. Ὡς ἐπαληθεύειν τὸ φάσκον ἐν
τείαις λόγιον· « Πάντες οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν δαιμ
τό τε ἀποστολικὸν, δι' οὗ φησιν, ὅτι « Ἃ
δαιμονίοις καὶ οὐ Θεῷ θύουσιν· » ἢ εἴ τι γε ἦν
ἐν αὐτοῖς, ὡς διὰ τοῦτο καὶ τῆς τῶν ἀγαθῶν
λαχεῖν προσηγορίας, εὐεργετικὸν ἂν ἦν, καὶ
σωτήριον, φίλον τε δικαιοσύνης καὶ ἀνθρώπ
B δεμονικόν. Τοιοῦτον δὲ ὂν, πῶς δὲ οὐκ ἀπεῖ
χρησμῶν τὸ ἀνθρώπινον γένος τοιαῦτα πρ
Ἧπου χεῖρον ἦν καὶ φαυλότερον ἀνθρώπω
νόμων τιμωρίαις ἐξάντεις τοὺς μιαιφόνους κ
σαν (26). Οὐ γὰρ θεός τις ἦν, ἀλλ' ἄνθρωπος
τῆς ἀνθρωποθυσίας τὴν χρόνιον καὶ μακρὰν
λύσας νόσον. Ὅτι δὲ φαύλων ἦν καὶ πονηρῶ
δαιμόνων, εἴη ἔτι μᾶλλόν σοι συμφανὲς, εἰ λ
τὰ τῆς ἐπιῤῥήτου καὶ ἀκολάστου πορνείας αὐ
ἐν Ἡλίου πόλει τῆς Φοινίκης εἰσέτι νῦν ἐπ
μενα, καὶ παρὰ πλείστοις ἄλλοις ἀνθρώπων. Μ
γοῦν καὶ φθορὰς, καὶ παρανόμους ἑτέρας μίξ
τιμῇ θεῶν, ὥσπερ τι χρέος ὀφειλόμενον,
φασιν ἐκτελεῖν, καὶ τῆς μοιχιδίου καὶ πορνικ
ξεως τοῖς θεοῖς ἀπάρχεσθαι, τῆς ἀκλεοῦς ταύ
C ἀσέμνου ἐμπορίας, ὥσπερ τι χαριστήριον ἀγαθ
καρποὺς αὐτῆς [a] ἀνατιθέντας· ὅμοια γὰρ ταῦ
ἀνθρωποθυσίαις. Εἰ δὴ οὖν οὐδὲ σώφρονος
οἰκεῖον τὸ χαίρειν φόνοις, αἰσχροῤῥημοσύναις
παρανόμοις γυναικῶν μίξεσιν, ἐπὶ μισθῷ τὴ
ἀπεμπολούσαις, πολλοῦ δεῖ φάναι θεῶν ἢ δ
εἶναι ἀγαθῶν τὸ ἀποδέχεσθαι τὰ τοιαῦτα. Ε
λέγοι τις, φαύλων μὲν ὁμολογουμένως εἶναι
δαιμόνων, πλὴν ἀλλ' ἑτέρους εἶναι τοὺς ἀγαθ
δὴ μάλιστα σέβειν αὐτοὺς οἷα σωτῆρας· π
ποῦ ἄρα ἦσαν αὐτοῖς οἱ ἀγαθοὶ σωτῆρες, εἰ
τούτους ἔσεβον, ὥστε μὴ τοὺς πονηροὺς
δρῶντας κατὰ τῶν προσφύγων ἀπερύκειν. Π
ἀγαθοὶ δαίμονες, τοὺς [b] βλαπτικοὺς μὴ ἀπελ
D καὶ τοῖς θεραπεύουσι συμμαχεῖν; Τί δὲ καὶ
φρόνουν παρορῶντες τὸ λογικὸν καὶ θεοφιλὲς
πων γένος, τῇ τῶν φαύλων δαιμόνων ὠμότητ
τρυχόμενον; Οὐχὶ δὲ ἄντικρυς τοῖς πᾶσι
ῥυττον ἀμεταστρεπτὶ φεύγειν, καὶ ἀποτρ
πάντα θεὸν ὀνομαζόμενον, ὡς οὐ θεὸν, ἀλλὰ

[23] Psal. xxxv, 37. [24] Psal. xcv, 5. [25] I Cor. x, 20.

[a] *Ισ.* αὐτοῖς. [b] *Ισ.* ὡς τούς.

(26) *Ἐξάντεις κατέστησαν*. Id est, ὑγιαίνοντας ἀπέφηναν, εἰ τὴν ὑγίειαν ἀποκατέστησαν. Hesych., *Ἐξάντης*, ὁ τῆς νόσου ἔξω ὤν. Corrupta sunt quæ apud illum sequuntur : *Ἐξαντῶν*, ἀντιάζων τῆς κόῤῥης καὶ τὸ ὑπόγονον, οἷον ὑπογενειάζων, ἢ οὕτως ἐξαντῶν κατὰ τῆς ὑγείας αὐτοῦ, ἐξορκῶν, τὸν ὑγιαίνοντα γὰρ ἐξάντη ἔλεγον. Forte legi possit, *Ἐξαντῶν*, ἀντιάζων τῆς κόῤῥης καὶ τοῦ γενείου, vel τοῦ ὑπὸ γένειον, οἷον ὑπογενειάζων· ἢ οὕτως· *Ἐξαντῶν*, κατὰ τῆς ὑγείας ἐξορκῶν· hoc est, *per aut sanitatem adjurans; nam istud* κατά *est*, διά *obtestantis esset*, etc. Zenobius ce paræm. 95, proverbialiter usurpari ait, Ἰ λεύσσω τοὐμὸν κακὸν ἄλλον ἔχοντας, additque της τὸν ὑγιῆ δηλοῖ, καὶ τὸν ἔξω ἄτης. Eadem

(27) Ἀλλ' *ἄνθρωπος*. Supra pag. 156 et in id sub Adriano potissimum contigisse refert

δαίμονα, ᾧ τὰ ὠμὰ, καὶ ἀπάνθρωπα, καὶ παράνομα, A καὶ αἰσχρὰ φίλα τυγχάνει; Καὶ εἴτε τις ἦν πάλαι πρότερον ἐν Ῥόδῳ νενομισμένος θεὸς, χαίρων ἀνθρωποθυσίαις, τοῦτον ὁ ἀληθὴς Θεὸς, εἴ τις ἦν ἄρα, τὴν πρᾶξιν ἐπισχὼν, οὐ θεὸν, ἀλλὰ φαῦλον ἡγεῖσθαι δαίμονα τοῖς πᾶσι προεκήρυξεν; Εἴτε ἐν Σαλαμῖνι τῇ πρότερον Κορωνείᾳ ὀνομαζομένῃ, ἐν ᾗ ἐν μηνὶ κατὰ Κυπρίους Ἀφροδισίῳ ἐθύετο ἄνθρωπος· καὶ τοῦτον ἂν* ὁ ἀληθὴς Θεὸς ἀπέφηνεν ἀλιτήριον εἶναι δαίμονα, παύσας ὡς ἀσεβὲς καὶ ἀνόσιον τὸ γινόμενον; Εἰ δὲ καὶ ἐν Ἡλίου πόλει τῆς Αἰγύπτου τὸν τῆς ἀνθρωποκτονίας νόμον Ἄμωσις ἔλυσε, πολὺ κρείττονα τοῦ θεοῦ τὸν ἄνθρωπον ὁ ἀληθὴς Θεὸς ἐδίδαξεν ἂν γεγονέναι· οὐ γὰρ Θεὸς, δαίμων δὲ πάλιν κἀκεῖνος ἦν ὁ κατάρχων τῆς ἀνθρωποκτονίας. Οὐκ ἂν δὲ ὁ ἀληθὴς Θεὸς καὶ τὸν τῆς Ἥρας δαίμονα οὐχὶ μιαρὸν B ἡγεῖσθαι δεῖν ἐνομοθέτησεν, ᾧ τῆς ἡμέρας ἑκάστης τρεῖς ἀνθρώπους θύεσθαι παρέστησεν ἡ ἱστορία. Τί δ' ἂν γένοιτο δαιμονικώτερον ἀληθῶς τοῦ καλουμένου Ὠμαδίου Διονύσου, ᾧ φασιν ἐν Χίῳ ἄνθρωπον μελιστὶ διασπῶντας θύειν· ἢ τοῦ ἐν Τενέδῳ ὡσαύτως, ὃν καὶ αὐτὸν διὰ τῆς ἀνθρωποθυσίας ἱλάσκοντο; Ἀπηγόρευσε δ' ἂν ὁ ἀληθὴς Θεὸς καὶ τῷ Ἄρει τῷ βροτολοιγῷ καὶ φιλοπολέμῳ δαίμονι θύειν ἄνθρωπον· ἐνομοθέτησε δ' ἂν, μήτε τῶν οἰκείων, μήτε ἀλλοτρίων τὰ φίλτατα κατασφάττειν αὐτῷ. Εἰ δὲ καὶ τῇ Ἀθηνᾷ κατ' ἔτος παρθένος, ὥς φασιν, ἐθύετο ἐν Λαοδικείᾳ τῇ κατὰ Συρίαν, καὶ ταύτην εἰπεῖν πονηρὸν δαίμονα οὐκ ἂν ἐφυλάξατο ὁ ἀληθὴς Θεός· ὡς καὶ τὸν ἐν Λιβύῃ τοῖς ὁμοίοις χαίροντα, καὶ τὸν ἐπὶ τῆς Ἀραβίας· ᾧ καὶ αὐτῷ κατ' ἔτος ἕκαστον ἔθυον παῖδα, C ὃν καὶ ὑπὸ βωμὸν ἔθαπτον.

nere omnia fatebitur, sed tamen alios præterea bonos esse dicet, quos tanquam generis humani vindices præcipuo cultu venerari oporteat: quærendum ex eo fuerit, ubi tandem essent boni vindices, quos ea religione venerarentur, cum tantam improborum istorum vesaniam suorum a clientum corporibus minime propulsarent. Ubi, inquam, boni dæmones, qui nec carnifices illos arcerent, nec cultoribus suis opem auxiliumque ferrent? Cur enim hominum genus, quod et ratione præditum, et Numini charum est, improborum dæmonum crudelitate confici negligenter adeo patiebantur? Imo, quidni omnibus palam et aperte denuntiabant, uti cuicunque ex iis, quos vulgo deos nominabant, vel immanitas, vel scelus ac flagitium placeret, eum utpote non deum aliquem, sed improbum dæmonem exsecrati constanter ac perpetuo fugerent? Quidni, inquam, seu quis olim Dei loco a Rhodiis habitus humanas victimas expetebat, verus eum Deus, si quem ipsi verum habebant, represso maleficio, non Deum, sed malum dæmonem existimandum ab omnibus esse declarabat? Seu quis idem ejusmodi Salamine fuit (quam veteres Coroneam vocabant), ubi mense qui apud Cyprios Aphrodisius est, hominem immolabant; eum quoque verus istorum Deus, ut impium morem abrogaret, pestiferum dæmonem esse statuebat? **163** Nam, si apud Heliopolim Ægypti, solemnem hominis immolandi consuetudinem Amosis antiquavit, hominem utique Deo longe meliorem esse, verus eorum Deus docere debuisset: nec enim Deus iste quoque, sed dæmon profecto fuit, quisquis hujus hominum cædis auctor fuit. Nec verus item Deus, illum Junonis dæmonem, cui tres olim singulis diebus homines mactari solitos ex historia cognoscimus, flagitiosum unquam atque sceleratum haberi vetuisset. Quod porro magis dæmonem sapiat, quam illa vel Omadii Bacchi crudelitas, cui membratim homines a Chiis discerptos esse ferunt; vel alterius apud Tenedios, quem similiter hominum cæde placabant? Edixisset præterea verus iste Deus, uti ne quis, Marti illi bellorum humanique cruoris sitientissimo hominem immolaret, adeoque nec sibi aliisque charissima quæque jugularet. Palladi quoque, si quod vulgo jactatur, virgo quotannis Laodiceæ Syriæ immolari solebat, ea ne malus dæmon haberetur, verus profecto Deus non cavisset: itemque ne alter, qui hoc sacrorum genere delectabatur in Libya, alterque præterea, cui mactatum quotannis in Arabia puerum sub aram sepelire mos erat.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'.

Ὅτι μετὰ τὴν εὐαγγελικὴν διδασκαλίαν, ἡ παλαιὰ ἀνθρωποθυσία κατελύθη.

Τούτους ἅπαντας, καὶ τούς γε αἰσχρορρημονοῦν- D τας, καὶ γυναικῶν παρανόμοις διαφθοραῖς, τῇ τε ἄλλῃ τῇ προκατειλεγμένῃ μανίᾳ χαίροντας, προεφώνησεν ἂν ὁ ἀληθὴς καὶ ἀγαθὸς εἴτε Θεὸς εἴτε δαίμων μηδαμῶς ἡγεῖσθαι θεούς. Τοῦτο δὲ οὐδεὶς τῶν πώποτε, ἢ μόνος ὁ παρ' Ἑβραίοις τιμώμενος, ὡς ἂν μόνος καὶ ἀληθὴς Θεὸς πεποιηκὼς μνημονεύεται. Μόνος γὰρ οὗτος διὰ τοῦ προφήτου καὶ θεολόγου Μωϋσέως προεκήρυξε τοῖς πᾶσι μὴ σέβειν ὡς ἀγαθοὺς δαίμονας τοὺς φαύλους· ἔμπαλιν δὲ ἀποτρέπεσθαι καὶ ἀπελαύνειν, ὡς ἂν πονηρὰ τυγχάνοντας πνεύματα· καὶ μὴν καὶ καθαίρειν (28) αὐτῶν τοὺς

CAPUT XVII.

Post evangelicæ doctrinæ prædicationem, hominum immolandorum consuetudinem esse sublatam.

Istos, inquam, omnes eosque similiter, qui tam obscœna loquebantur, quique flagitiosis ac nefariis mulierum corruptelis ac stupris, totoque hoc commemoratæ superius libidinis furore tenebantur, verus certe quidem bonusque sive Deus, sive dæmon, a quoquam deorum in numero censeri omni ratione vetuisset. Atqui, præter eum, qui ab Hebræis colebatur, utpote qui unus esset verusque Deus, a nullo prorsus alio factum id unquam fuisse legimus. Solus ille solus prophetæ ac theologi Moysis ore denuntiavit universis, non modo ne improbos dæmones tanquam bonos colerent, sed potius

* γρ. ἄν.

(28) **Καθαίρειν.** Malim omnino καθαιρεῖν, *evertere, diruere.* Jussit enim Moyses templa illa non purgari, sed everti. Atque ita leg. alt. ex manuscr.

tanquam sceleratos spiritus abominati ejicerent : jussitque præterea eorum templa expiari, exsecrandas profanasque religiones, memoriam quasi deorum universam, **164** honoresque solemnes ex hominum funditus societate deleri. Merito sane, nec enim improbos ab iis, qui bonorum cura providentiaque regebantur, conciliari placarique fas erat. Tibi vero, seu Philarchus ille est, seu quicunque alius, qui Græcos passim universos, priusquam in hostem moverent, homines immolare solitos esse scribit, qua dæmonis tyrannide oppressi ille tenerentur, hujus etiam fide testimonioque constabit. Quin etiam Afros illos, et Thraces, et Scythas, quotquot similibus ritibus uterentur, simili dæmonum furore actos pronuntiare ac probare liceat. Quibus Athenienses, ipsosque adeo cives Magnæ Urbis adjunge, cum circa Magni Jovis ferias homines ipsi quoque jugularent. Imo vero, si universam eorum, quæ paulo ante commemoravimus, seriem sub aspectum unum subjeceris, invenies totam prope fictorum a gentibus numinum molitionem illis ipsis spiritibus hominum carnificibus, sceleratisque dæmonibus esse tribuendam. Etenim si evidentibus certisque testimoniis, apud Rhodios, Salaminos, ac cæteros insulares, itemque apud Heliopolitanos Ægypti, Chios, Tenedios, Lacedæmonios, Arcadas, Phœnices, Libyæ, Syriæ et Arabiæ populos, adeoque apud Athenienses ipsos, qui Græcorum omnium principes ac veluti capita etiamnum haberi solent, necnon apud Carthaginienses, Afros, Thraces atque Scythas, hominum olim sacrificia diabolico furore usurpata esse ostendimus, impiosque ritus ad Servatoris usque nostri tempora propagatos : quidni tandem jure meritoque concludas, illos tum populos improbis omnes dæmonibus mancipatos fuisse, nec ante genus humanum tantorum acerbitate malorum vexari desiisse, quam Servatoris nostri doctrina passim illuxisset? Nam illa quidem ad imperium Adriani viguisse, ac sublata deinceps fuisse constat ex historia, quo nimirum tempore salutaris hujus doctrinæ vis apud omnes jam late populos gentesque regnaret. Neque vero hoc istis effugium superest, ut non nisi malis dæmonibus litatum humanis victimis esse dicant, cum maximis præsertim quibusque diis mactatos homines fuisse ex illorum historiis habeamus. Testes enim eæ sunt, Junoni ac Minervæ, Saturno, Marti atque Baccho, Jovique adeo cæterorum omnium principi, nec non ipsi Phœbo, Apollini, inquam, Illi, qui tantum gravitate reliquis ac sapientia anteibat, genus id hostiarum placuisse, quos utique,

A τε νεὼς, καὶ τὰς ἀνιέρους καὶ ἀτελέστους θρη
καὶ πάμπαν ἐξ ἀνθρώπων ἀφανίζειν τὴν
θεῶν αὐτῶν μνήμην, καὶ τὴν ἀπονεμομένη
τιμὴν ἐνομοθέτησεν. Οὐδὲ γὰρ τοὺς φαύλους
λίσσεσθαι ὅσιον ἦν τοὺς τοῖς ἀγαθοῖς μεμελη
Εἴτε δὲ καὶ Φίλαρχος, εἴτε ὁστισοῦν ἱστορεῖ
τοὺς Ἕλληνας, πρὶν ἐπὶ τοὺς πολέμους ἐξιέ
θρωποκτονεῖν, καὶ τοῦτον μάρτυρα τῆς
δαιμονικῆς ἐπιληψίας μὴ ὄκνει παραλαμβάν
παρίδῃς μηδὲ τοὺς κατὰ τὴν Ἀφρικὴν, τούς
κας καὶ τοὺς Σκύθας τὰ ὅμοια πράττοντας,
ταῖς τῶν δαιμόνων ὑπῆχθαι μανίαις ἀποφαίνε
καὶ Ἀθηναίους, καὶ τοὺς κατὰ τὴν Μεγάλη
εἰ δὴ καὶ οὗτοι κατὰ τοῦ Μεγάλου Διὸς ἑορτὰς
πους ἔσφαζον. Ἀλλὰ γὰρ συναγαγὼν ὁμοῦ
B των τῶν προειρημένων κατάλογον, εὕροις ἂν
εἰπεῖν, πᾶσαν τὴν τῶν ἐθνῶν θεοποιίαν τού
τοῖς τοῖς ἀνθρωποκτόνοις πνεύμασι καὶ τοῖς
δαιμονίοις ἀνακειμένην. Εἰ γὰρ ἐν Ῥόδῳ,
Σαλαμῖνι, καὶ ταῖς ἄλλαις νήσοις, ἔν τε Ἡ
λει τῇ κατ' Αἴγυπτον, ἔν τε Χίῳ, καὶ Τενέ
Λακεδαίμονι, καὶ Ἀρκαδίᾳ, Φοινίκῃ τε καὶ
καὶ πρὸς τούτοις ἅπασιν ἐν Συρίᾳ καὶ Ἀρα
παρά γε τοῖς Πανέλλησιν Ἀθηναίοις (29),
τούτων τοῖς κορυφαιοτάτοις, κατά γε[a] Καρ
καὶ τὴν Ἀφρικὴν, καὶ παρὰ Θρᾳξὶ καὶ Σκύθε
δέδεικται τὰ τῆς δαιμονικῆς ἀνθρωποκτονί
τοὺς παλαιοὺς χρόνους ἐπιτελούμενα, καὶ μ
Σωτῆρος ἡμῶν παρατείναντα· πῶς οὐκ εὐλόγ
C πάντας εἴποις ἂν τότε τοῖς πονηροῖς δαίμο
λῶσθαι, οὐ πρότερόν τε παῦλαν τῶν τοσούτ
σθαι τῷ βίῳ κακῶν, ἢ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶ
λάμψαι διδασκαλίαν; Ὅτι δὴ μέχρι τῶν Ἀ
χρόνων διαμεῖναι ταῦτα· λελύσθαι δ' ἐξ ἐκείν
έστησεν ὁ τῆς ἱστορίας λόγος. Οὗτος δὴ μά
ὁ χρόνος, καθ' ὃν ἡ σωτήριος εἰς πάντας ἀν
ἤκμασε διδασκαλία. Καὶ μὴν οὐδὲ δυνατὸν αἰ
πεῖν, ὡς τοῖς πονηροῖς δαίμοσιν ἔθυον· αὐτ
μάλιστα τοῖς μεγίστοις θεοῖς ἡ ἱστορία τὰς
ποθυσίας ἐδήλωσεν ἐπιτελεῖσθαι. Θύεσθαι γὰ
τῇ Ἥρᾳ καὶ τῇ Ἀθηνᾷ, Κρόνῳ τε καὶ Ἀρ
Διονύσῳ, καὶ αὐτῷ γε τῷ ἐπὶ πάντων Διὶ,
Φοίβῳ, τῷ δὴ σεμνοτάτῳ πάντων καὶ σο
Ἀπόλλωνι· τούτους δὲ (30) καὶ οὐδὲ ἄλλους το
D στους τε καὶ ἀγαθοὺς σωτῆρας θεοὺς ἀναγορ
Αὐτοὶ δ' ἄρα εἶεν ἂν οἱ πονηροὶ δαίμονες.
οἵδε τοιαύταις ἀνθρωποθυσίαις καὶ ἀνθρωπο
ἔχαιρον, πῶς οὐκ ἂν αὐτοὺς εἰκότως τῇ τῶ
ρῶν πνευμάτων μιαιφονίᾳ καταριθμήσειας;
τοὶ χαίρειν λέγοιντο τοῖς τοιούτοις, εἴτε συγ
καὶ περιορᾷν ἑτέροις γινόμενα. Τί γὰρ χρὴ

[a] *Ἴσ.* τε.

(29) *Πανέλλησιν Ἀθηναίοις*. Ita mss. ambo, nisi quod habent ἔτι pro ἐπί, recte. Alter vero, παρ' Ἕλλησιν, pro Πανέλλησιν. Montac., παρ' Ἕλλησι, καὶ ἔτι τοῖς τούτων κορυφαιοτάτοις Ἀθηναίοις. Recte : malim tamen, καὶ παρά γε τοῖς Πανέλλησι, καὶ ἔτι τούτων τ. κ. Ἀθηναίοις. Isthuc enim Πανέλληνες ad Philarchum pertinet, qui paulo ante πάντας τοὺς Ἕλληνας hac impietate laborasse narrabat. vertendum erit, *Imo et apud Græcos univers sosque adeo Athenienses, qui eorum principes*,

(30) *Τούτους δέ*. Alt. e manuscr. legit, δὲ, καὶ οὐκ ἄλλους, τοὺς μεγίστους θεοὺς, ἀ καὶ σωτῆρας ἀναγορεύουσιν. Recte.

ἐπιτρέπειν ἀνθρώποις ἱλάσκεσθαι τὰ πονηρὰ πνεύματα; Τί δὲ τοσοῦτον πλανᾶσθαι, ὡς θεραπεύειν καὶ κολακεύειν τοὺς φαύλους; Τί δὲ τοῖς πονηροῖς καταδουλοῦσθαι; δέον ἀγαθοὺς ὄντας καὶ θεοὺς, πορρωτάτω τῆς ἀνθρώπων διατριβῆς, πᾶν ὅ τι φαῦλον καὶ πονηρὸν δυνάμει κρείττονι καὶ θειοτέρᾳ ἀπελαύνειν. Ἠ πατὴρ μὲν ἀγαθὸς οὐκ ἂν ὑπὸ φαύλοις ἀνδράσι φθειρόμενον περιίδοι ἂν τὸν αὐτοῦ παῖδα· οὐδὲ τὸν οἰκέτην σώφρων δεσπότης ὑπὸ τοῖς ἐχθροῖς ἀγόμενον περιόψεται· οὐδέ γε στρατηγὸς (31), πολέμου παρόντος τοὺς οἰκείους διασώσασθαι, τοῖς πολεμίοις αἰχμαλώτους ἀνήσει· οὐδὲ ποιμὴν τὰ θρέμματα τοῖς λύκοις· θεοὶ δὲ ἄρα καὶ ἀγαθοὶ δαίμονες ὑπὸ τοῖς μοχθηροῖς καὶ φαύλοις ἀνήσουσι τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος;

A non alios, ipsi cum maximos bonosque deos, tum servatores etiam ac vindices appellare solent. 165 Sed nimirum improbi dæmones erant isti quoque. Nam si humano etiam cruore tantopere delectabantur, quidni similiter verum sit eos in eamdem cum sceleratis ac tinctis sanguine dæmonibus classem conjicere? Nec sane interest, gauderentne ipsi hoc sacrificiorum genere, an aliis isto ritu fieri paterentur. Enimvero, decuitne mortalibus, uti nefarios spiritus placarent, ullo modo permittere? Decuitne tantum in iis errorem dissimulare, ut cultu et obsequio improbos delinirent? Decuitne, cum impiorum sese tyrannidi subjicerent, ferre leviter? cum illos potius, si quidem et boni et dii forent,
B longissime oporteret ab humana societate, quidquid pravi malique esset, potentiori ac diviniori Numine propulsare? Quid enim? Pater, si modo bonus fuerit, nunquam a perditis hominibus male filium haberi patiatur: æquus prudensque dominus servum ab inimicis vexari abducive nunquam ferat: imperator suorum in bello salutem defendere ac tueri si poterit, in hostium eos potestatem venire non sinat: pastor ne oves quidem suas lupis objiciat: et dii tamen bonique dæmones humanum genus gravissimo teterrimorum dæmonum jugo oppressos jacere patientur? Et sexcenti

Καὶ οἱ τρισμύριοι φύλακες (32) *μερόπων ἀνθρώπων*,

οἱ δὴ ποιμένες καὶ σωτῆρες, βασιλεῖς τε καὶ πατέρες, καὶ κύριοι, τοῖς ἐχθροῖς καὶ πολεμίοις, καὶ ἀγρίοις θηρσὶν ἀνηλεῶς οὕτως καὶ ὠμῶς ἄγειν καὶ φέρειν τὰ φίλτατα παραδώσουσι; Οὐχὶ δὲ προπολεμήσουσιν ὑπερασπίζοντες τῶν προσφύγων, καὶ τοὺς μὲν ἐχθροὺς καὶ πονηροὺς δαίμονας τῆς ἀνθρώπων ἀγέλης, μακρὰν ὥσπερ τινὰς ὠμοβόρους καὶ ἀγρίους C θῆρας ἀποδιώξουσι, διδάξουσι δὲ πάντα ἄνθρωπον μυρίων θεῶν καὶ δαιμόνων ἀγαθῶν πλήθει προσῳκειωμένον, ἐπιθαρσοῦντα τοῖς οὐ μόνον κρείττοσιν, ἀλλὰ καὶ πλείοσιν καὶ μεγίστοις θεοῖς καθωσιωμένον, σμικρὰ, μᾶλλον δὲ τὸ μηθὲν ἐπιστρέφεσθαι τῆς τῶν πονηρῶν δαιμόνων ἀσθενείας; Ὅτε δὲ τοῦτο μὴ ἔπραττον, συνήργουν δ' ἔμπαλιν τοῖς πονηροῖς αὐτοὶ, διὰ τῶν χρησμῶν τὰς δηλωθείσας ἀνιέντες ἀνθρωποθυσίας, χαίροντές τε αἰσχροῤῥημοσύναις ἁπάσαις καὶ ταῖς τούτων ἀκολούθοις πράξεσιν, ἔργῳ, φασὶ, δῆλον, ὡς οὐδέν τι καὶ αὐτοὶ φαύλων δαιμόνων τὴν φύσιν διέλαθον [a]· μᾶλλον δὲ μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ὑπῆρχον προαιρέσεως καὶ γνώμης· καὶ ἔτι μᾶλλον εἰπεῖν, ὡς οὐδὲ ὅλως θεός τις ἦν, οὐδέ τις ἀγαθὸς δαίμων, ὁ πάλαι πρὸς τῶν ἐθνῶν ἁπάντων κατὰ πόλεις τε καὶ D χώρας προσκυνούμενος. Πῶς γὰρ ἂν γένοιτό ποτε τῷ ἀγαθῷ τὸ φαῦλον φίλον; εἰ μὴ καὶ φωτὸς, καὶ σκότους κρᾶσιν δύνασθαι μίαν φαίη τις ἂν γενέσθαι. Πόσῳ δὲ κρείττων ὁ παρ' ἀνθρώποις λογισμὸς τῶν νενομισμένων θεῶν, μηδὲ φαύλοις δαίμοσι χρῆναι

Custodes hominum, quos lingua diremit,

pastores, inquam, illi, vindices, reges, parentes, ac domini, quos longe charissimos habeant, eos infensissimis hostibus, ac truculentis belluis omni crudelitate ac diritate vexandos cruciandosque tradent? Imo, non pugnabant ipsi pro clientibus! non suis eos armis ac defensione tegent! non infestos ac sceleratos dæmones procul ab hominum grege, tanquam immanes et crudivoras arcebunt feras! Denique non cunctos homines edocebunt, qui cum sexcentis diis bonisque dæmonibus amore benevolentiaque conjuncti sint, iis parvi admodum, imo nihili plane improborum dæmonum imbecillitatem faciendam esse, quippe quos non modo potentioribus, verum etiam pluribus iisque maximis numinibus consecratos, eorum ope ac præsidio confidere nitique oporteat! Jam vero cum ab eo tantum abfuerint, ut suam ipsi quoque sceleratis operam navarent, partim responsis hominum sacrificia permittendo, partim obscœnitate verborum, quæque ipsi comitantur libidinibus ac stupris ad voluptatem fruendo; res plane ipsa loquitur, nihil prorsus ab improborum dæmonum deflexisse natura, sed unam potius, et eamdem atque ipsos voluntatem ac mentem habuisse: 166 proindeque nullum omnino sive deum, sive bonum dæmonem fuisse, quisquis olim ab universis gentibus per urbes passim atque pagos hoc nomine coleretur. Nam ei, qui bonus sit,

[a] γρ. διήλλαττον.

(31) *Στρατηγός*, etc. Manuscr. alter, πολέμου στρατηγὸς τοὺς οἰκείους παρὼν διασώσαθαι. Vera lectio, si παρών mutetur in παρόν.

(32) *Τρισμύριοι φύλακες*. Mont., τρισμακάριοι. Utrumvis legatur, crediderim illos Hesiodi versus respici, quos vulgo Christiani etiam doctores, ut Lactantius *Institut.* II, 15, ad persuadendum angelorum tutelam, afferre solent. Exstant in Ἔργ. Α, vers. 121.

Τοὶ μὲν δαίμονές εἰσι, Διὸς μεγάλου διὰ βουλὰς,
Ἐσθλοὶ, ἐπιχθόνιοι, φύλακες θνητῶν ἀνθρώπων,
Οἵ ῥα φυλάσσουσί τε δίκας, καὶ σχέτλια ἔργα.

Synesius l. *De Provident.*, p. 99 D: Ἔστι μὲν γὰρ τῇδε καὶ ἡρώων φῦλον ἱερὸν, ἐπιμελὲς ἀνθρώπων, καὶ τὰ σμικρὰ ὠφελεῖν δυνάμενον, καὶ τὸ πρεσβύτερον ἀγαθόν. Consule P. Petavii notam, qui ex Platonis et Plutarchi verbis merito conjicit, aliter olim versus istos lectos esse quam vulgo concepti habeantur.

malum quomodo placeat? nisi forte lucem cum tenebris conjungi ac misceri posse quis dixerit. Quantum vero fictitiis numinibus humana ratio præstitit, quæ ne improbis quidem dæmonibus sacrificium ullum fieri voluit? Nam id sane vetat idem ipse Porphyrius eo libro, in quo ab animal criticiis abstinendum esse docet, ubi hunc in modum loquitur.

A θύειν παρακελευόμενος; Λέγει δ' οὖν ὁ πρόσ
ρημένος συγγραφεὺς, ἐν οἷς ἔφυσε μὴ δεῖν
τεῖν, ὅτι μηδὲ φαύλοις δαίμοσι θυτέον, τοί
τρόπον.

CAPUT XVIII.

Nullum improbis dæmonibus sacrificium faciendum esse.

« Quamobrem, inquit, vir æquus ac prudens sibi ab isto sacrificiorum genere cavendum putabit, quo pravorum dæmonum gratiam aucupetur. Animum ipse potius omni ratione ac studio purgare conabitur, certus eos nunquam puræ ac sinceræ mentis hominem aggredi, propter morum ac naturæ dissimilitudinem. Quod si forte a civitatibus istos etiam deliniri placarique necesse sit, nihil ad nos. Nam illis quidem opes, quæque foris sunt, quæque ad corpus omnino pertinent, bona videri solent, ut mala, quæ contraria : qui vero animi curam ac rationem habeant, oppido pauci. » Ac deinceps.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'.

Ὅτι μὴ δεῖ τοῖς πονηροῖς δαίμοσι θύ

« Διὸ συνετὸς (33) ἀνὴρ καὶ σώφρων εὐλα
ται τοιαύταις χρῆσθαι θυσίαις, δι' ὧν ἐπισ
πρὸς ἑαυτὸν τοὺς τοιούτους· σπουδάσει δὲ κα
τὴν ψυχὴν παντοίως· καθαρᾷ γὰρ ψυχῇ οὐκ ἐ
B ται διὰ τὸ αὐτοῖς ἀνόμοιον. Εἰ δὲ ταῖς πόλεσι
καῖον καὶ τούτους ἀπομειλίττεσθαι, οὐδὲν πρὸ
Ταύταις γὰρ καὶ πλοῦτος, καὶ τὰ ἐκτὸς, καὶ
ματικὰ, ἀγαθὰ εἶναι νενόμισται, καὶ τὰ ἐ
κακά· ὀλίγον δὲ ἐν αὐταῖς τὸ τῆς ψυχῆς ἐπιμ
νον. » Τούτοις ἑξῆς ἐπάγει λέγων.

CAPUT XIX.

Præpotenti uni Deo addictum esse oportere.

« Nobis autem, inquit, omnibus hoc viribus laborandum erit, nihil ut rebus istis, quas illi suppeditant, egeamus : sed potius ut animo simul ac cæteris, ad Dei quidem, et eorum, qui Deo propinquiores sunt, imitationem ac similitudinem, quantum in nobis erit, aspiremus (id quod partim cupiditatum vacuitate, partim sincera et enucleata de iis, quæ vere sunt, existimatione, partim vitæ ipsius ad eorum exemplar conformatione assequemur); improborum autem sive hominum, sive dæmonum, atque omnino quisquis mortale quidquam et cum materia conjunctum amet, ejus dissimiles esse studeamus. 167 At vero qui a nobis hoc loco philosophus delineatur, a rerum exteriorum commercio et societate sejunctus, ab eo nec dæmones sollicitatum, nec vates aut animalium exta consultum iri, jure ac merito pronuntiamus. Quorum enim causa instituta divinatio est, iis ultro sibi carendum statuerit. Nec enim in matrimonii sese vincula conjiciet, ut de ejus successu divinum interpellet; nec mercaturam factitabit; nec de servitio, nec de opum amplificatione, nec de reliquo humanæ vitæ fastu consulet. Quibus autem de rebus ipse quæsiturus est, nec vates ullus, nec animantium exta certi qui aperient. Unus ille per seipsum, ut diximus, ad Deum, qui sedem veris in visceribus suis fi tro accedet, eoque totus confluens, indidem æternæ vitæ præceptiones hauriet.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ'.

Ὅπως ἀνακεῖσθαι δεῖ τῷ ἐπὶ πάντων 6

« Ἡμεῖς δὲ κατὰ δύναμιν οὐ δεησόμεθα ὧ
παρέχουσιν· ἀλλ' ἔκ τε ψυχῆς ἔκ τε τῶν ἄλλω
σπουδὴν ποιούμεθα [a], Θεῷ μὲν καὶ τοῖς ἀμφ'
ὁμοιοῦσθαι· (ὃ δὴ γίνεται δι' ἀπαθείας κ
περὶ τῶν ὄντως ὄντων διηρθρωμένης διαλ
C καὶ πρὸς αὐτὰ καὶ κατ' αὐτὰ ζωῆς (33*)·) πον
ἀνθρώποις καὶ δαίμοσι, καὶ ὅλως παν
χαίροντι τῷ θνητῷ καὶ ὑλικῷ ἀνομοιοῦσθ
δὲ ἡμεῖς (34) ὑπογράφομεν φιλόσοφον ἀφ
νον τῶν ἐκτὸς, εἰκότως φαμὲν μὴ ἐνοχλήσε
μοσι, μηδὲ μάντεων δεήσεσθαι, μηδὲ σπλ
ζώων. Ὧν γὰρ ἕνεκα αἱ μαντεῖαι, τούτων οὐ
μέληκεν ἀφίστασθαι. Οὔτε γὰρ εἰς γάμον κα
ἵνα περὶ γάμου τῷ μάντει ἐνοχλήσῃ· οὐκ εἰς
ρίαν, οὐ περὶ οἰκέτου, οὐ περὶ κλοπῆς [b], καὶ
λης παρὰ ἀνθρώποις δοξοκοπίας. Περὶ ὧν δὲ
μάντις μὲν οὐδεὶς, οὐδὲ σπλάγχνα ζώων μηνι
σαφές· αὐτὸς δὲ δι' ἑαυτοῦ, ὡς ἐλέγομεν, π
τῷ Θεῷ, ὃς ἐν τοῖς ἀληθινοῖς αὐτοῦ σπλάγχνοι
ται, περὶ τοῦ αἰωνίου βίου λήψεται τὰς ὑπο
D ὅλως (35) ἐκεῖ συῤῥεύσας. »

Hac igitur ex Porphyrii disputatione liquido constat, quibus tandem et vaticinationes, et aruspicinam, et illas omnes, quas vulgus admiratur rerum obscurarum prædictiones assignare oporteat. Hæc ille omnia fastum inanemque pompam nominans, tanquam improborum dæmonum arte ac vi-

Σαφέστατα δὴ διὰ τούτων ὁ λόγος ἐξέφηνε
ἡγεῖσθαι χρὴ τὰ μαντεῖα, καὶ τὰς διὰ τῆς θ
ἐρωτήσεις, τάς τε παρὰ τοῖς πολλοῖς θαυμαζ
περὶ τῶν ἀδήλων προγνώσεις. Ταῦτα γὰρ πά
ξοκοπίας ὀνόματα [c], ὡς ἂν ὑπὸ δαιμόνων π
ἐνεργουμένας [d] ἀποβάλλει. Τὸν γοῦν περὶ

[a] Ἴσ. ποιησόμεθα. [b] Por. προκοπῆς. [c] γρ. ὀνομάσας. [d] Ἴσ. ἐνεργούμενα.

(33) *Διὸ συνετός*. Porphyrii locus est, II *De abstinent.*, p. 204.

(33*) *Καὶ πρὸς αὐτὰ, καὶ κατ' αὐτὰ ζωῆς*. Porph., καὶ τῆς πρὸς αὐτὰ ταῦτα ζωῆς.

(34) *Ὃν δὲ ἡμεῖς*. Multa prætermittit Eus quæ sequuntur leges p. 218.

(35) *Ὅλως*. Malim ὅλος cum Porphyr. et scr.

δαιμόνων διεξιὼν λόγον, καὶ φάσκων τὸν συνετὸν ἄν- A δρα καὶ σώφρονα μήποτε τούτοις ἑαυτὸν ἐπιδοῦναι, μηδ' ἐπισπάσασθαι εἰς ἑαυτὸν διὰ τῶν θυσιῶν τοὺς τοιούτους· ἑξῆς ἐπισυνάπτει, λέγων, τὸν φιλόσοφον μηδὲ μαντείων δεήσεσθαι, μηδὲ σπλάγχνων ζώων, καὶ τῶν παραπλησίων, ὡς ἂν τῆς δαιμονικῆς ὄντων κακοτεχνίας. Εἰ δὴ οὖν κατὰ ταῦτα εὐλαβητέον τῷ συνετῷ καὶ σώφρονι τοιαύταις χρῆσθαι θυσίαις, δι' ὧν ἐπισπάσεται πρὸς ἑαυτὸν τοὺς δαίμονας· (αὗται δ' ἦσαν αἱ δι' αἱμάτων ἐκχύσεως καὶ δι' ἀλόγων ζώων σφαγῆς·) οὐδεὶς ἂν ἐνδίκως ῥηθείη σώφρων καὶ συνετὸς τῶν πάλαι ζωοθυτούντων τοῖς δαίμοσι, καὶ πολὺ μᾶλλον τῶν ἀνθρωποθυτούντων. Ἤλω δὲ τὰ πανταχοῦ πάντα, σχεδὸν εἰπεῖν, ἔθνη πρόσθεν ἢ τὸν ἡμέτερον Χριστὸν εἰς ἀνθρώπους ἀναδειχθῆναι, τοὺς φαύλους ἱλεούμενα δαίμονας ταῖς κατὰ πάντα τόπον B ἐπιτελουμέναις ἀνθρωποθυσίαις. Οὐδεὶς ἄρα τούτων συνετὸς ἦν καὶ σώφρων. Ὁ μὲν οὖν κοινὸς καὶ ἀνθρώπινος λογισμὸς, ἑπόμενος ὀρθῷ λόγῳ, παντὶ τῷ συνετῷ καὶ σώφρονι διαῤῥήδην κηρύττει μὴ χρῆσθαι θυσίαις ἐπὶ θεραπείᾳ τῶν πονηρῶν δαιμόνων· σπουδάζειν δὲ καθαίρειν τὴν ψυχὴν παντοίως. Καθαρᾷ γὰρ ψυχῇ μὴ ἐπιτίθεσθαι, διὰ τὸ αὐτοῖς ἀνόμοιον· ὁ δὲ θεὸς αὐτοῖς ὁ Ἀπόλλων (πάλιν γὰρ ἀνθρώποις τοῦτον παραβλητέον, καὶ δεικτέον ὅσον τοῦ ὀρθοῦ λείπεται λογισμοῦ,) προστάττει τῷ πονηρῷ δαίμονι θύειν, οὐκ ἄλλως, ἢ δηλαδὴ φίλος ὢν αὐτῷ· κακῷ δὲ τὸ ὅμοιον φίλον. Τούτου δὲ μάρτυς ὁ καὶ πρόσθεν, ἐν οἷς ἐπέγραψε τῆς ἐκ *Λογίων Φιλοσοφίας*, ὧδε ἱστορῶν κατὰ λέξιν.

ribus fieri solita repudiat. Siquidem ubi de pravis dæmonibus disseruit, æquumque ac sapientem virum nunquam, aut iis sese dediturum, aut sacrificiis eosdem sibi conciliaturum affirmavit, subdit continuo, philosophum neque divinationibus, neque extispiciis, neque id genus aliis opus habiturum, quippe quæ a dæmonum fraude omnia maleficioque profecta sint. Si ergo sapientibus et æquis hominibus, quemadmodum ille præcipit, ab ejusmodi sacrificiis, quibus dæmonum gratiam aucupentur, omni provisione cavendum est; nec alia sint ea sacrificia, quam quæ fuso sanguine et animalium cæde fieri consueverant: sequitur profecto, neminem prorsus eorum, qui animantes olim, multoque minus qui homines dæmonibus immolarent, sapientem et æquum nominari jure posse. Atqui gentes propemodum universas, priusquam noster ille Christus in hominum sese vitam ac societatem intulisset, improbos dæmones solemnibus passim hominum sacrificiis placavisse, manifeste satis ostendimus. Restat igitur, nullum ut apud eas vel prudentem vel æquum sanumque fuisse concludamus. Enimvero cum humanus ipse communisque sensus, rectæ rationis ductum secutus, quisquis et sapiens et æquus esse velit, ei penitus ab eo sacrificiorum genere, quibus improbi dæmones deliniantur, abstinendum aperte denuntiet, contraque mentem omni studio purgare jubeat, quod nunquam ab iis, propter **168** morum dissimilitudinem, purus ac sincerus animus invadatur: tum vero contra deus Apollo (rursus enim cum hominibus componendus ille est, ut, quantum a rectæ sanæque rationis judicio distet, ostendamus,) improbo dæmoni litari jubet, aliud profecto nihil, quam ejus amicitiam secutus: mali autem, non nisi simile, amicum est. Atque hujus etiam rei testem habemus eumdem Porphyrium, qui in suis *De oraculorum philosophia* libris ad verbum ita scribit.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ'. C

Ὡς ὁ Ἀπόλλων τῷ πονηρῷ δαίμονι προστάττει θύειν.

« Σπεύδοντος γοῦν τοῦ προφήτου αὐτοπτῆσαι τὸ θεῖον, καὶ ἐπειγομένου, ὁ Ἀπόλλων ἀδύνατον ἔφη τὸ τοιοῦτον, πρὶν λύτρα τῷ πονηρῷ δαίμονι δοῦναι. Λέγει δὲ ὧδε·

Λύτρα δίδου γαίης πατέρης [a] *οἰκήτορι σεμνῷ,*
Πρῶτα χοὰς, μετέπειτα πυρὴν ἠδ' αἷμα κελαινὸν,
Οἴνου παμμέλανος, ὀΐων θ' ἅμα λευκὰ ῥέεθρα.

Καὶ σαφέστερον εἶπε περὶ τῶν αὐτῶν·

Οἶνον καὶ γάλα βάλλε, καὶ ὕδατος ἀγλαὸν εἶδος,
Καὶ ξύλα καρπὸν ἔχοντα διογνήτων ἀκυλαίων (36)· D
Σπλάγχνα δὲ κατθέμενος λιπαροῖς ἅμα νάμασι σπένδε.

Μετὰ ποίας δὲ εὐχῆς ἐρωτηθεὶς, ἤρξατο μὲν, οὐ μὴν ἐπλήρωσεν, οὕτως εἰπών·

Δαῖμον ἀλιτρονόων ψυχῶν διάδημα λελογχὼς,
Ἠερίων ὑπένερθε μυχῶν, χθονίων τ' ἐφύπερθεν. »

CAPUT XX.

Quemadmodum improbo dæmoni litare Apollo jubeat.

« Vate, inquit, suis numen ipsum oculis intueri studiosius ac vehementius cupiente, Apollo respondit fieri hoc nullo modo posse, donec sacrificii justo quasi pretio factum improbo dæmoni satis esset. Responsum autem sic habet:

Tu patriæ indigeti pretium, sacra ferre memento
Libamenta, deinde pyram, nigrumque cruorem
Purpureumque merum, atque ovium spumantia lacte
Pocula.

Atque iterum hac ipsa de re clarius,

Vinum, lacque simul fundens, lymphamque nitentem,
Ilignasque nuces Jove nata ex arbore mittens,
Rite solo posita, et pingui perfusa liquore
Viscera libato.

Idem vero consultus præterea, quemadmodum preces nuncupandæ forent, eas duntaxat inchoavit his verbis:

Dæmon, aberrantes animas qui sorte perenni
Obscurosque regis supraque infraque recessus. »

[a] ἴσ. πατρίης.

(36) Ἀκυλαίων. Me tantum legere memini ἄκυλος vel ἄκυλον

Hæc deus egregius, vel potius dæmon, fraudis ac A doli architectus; quibus plane contraria naturalis ratio statuit, dum et animum purgare jubet, et sacrificiis improborum dæmonum gratiam opemque captare vetat, quod puram illi sinceramque mentem aggredi propter morum dissensionem minime soleant. Quod si prudentem eum,
169 si æquæ mentis hominem esse merito judicarunt, qui a dæmonum sacrificiis religiose abstineret: qui suis oraculis ad improbis etiam litandum hortatur, qui tandem et qualis haberi debeat, tibi statuendum relinquo. Cæterum hinc retro superiora repetenti tibi certo evidenterque constabit, cujusmodi natura moribusque fuerint, tum qui humanis victimis delectarentur, tum qui humanum genus eorum tyrannidi ex omni memoria manciparant. B Nam si erit fortasse quispiam, qui hanc immolandorum hominum consuetudinem omni scelere purgabit, atque a veteribus sanctissime obse[rvatam] esse defendet: erit sane, quamobrem continuo posteros eorum universos reprehendat, quorum hoc tempore ad priscam majorum suorum pietatem adhærescit.

Ταῦτα μὲν ὁ θαυμάσιος θεὸς, μᾶλλον δὲ τὶ
πλανὲς δαιμόνιον· τὰ δὲ τοῦ κατὰ φύσιν λ
τἀναντία, καθαίρειν τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ μὴ
ἐπισπᾶσθαι τοὺς πονηροὺς δαίμονας, παρα
μενα· καθαρᾷ γὰρ ψυχῇ μὴ ἐπιτίθεσθαι διὰ
τοῖς ἀνόμοιον. Εἰ δὲ δὴ συνετὸς εἶναι καὶ
ἀνὴρ ὀρθῶς ἐκρίθη τε εὐλαβὴς καὶ μὴ θύων
σιν· ὁ τοῖς πονηροῖς θύειν διὰ τοῦ χρησμοῦ
νῶν τίς ἂν εὐλόγως καὶ ποδαπὸς (37) νομισθ
καταλείπω σκοπεῖν. Ἐντεῦθεν δὲ ἀναδραμόν
φανὲς ἔσται, ποῖοί τινες ὑπῆρχον τὴν τοῦ
φύσιν οἱ ταῖς ἀνθρωποθυσίαις χαίροντες, ἢ
τοις πᾶν τὸ ἀνθρώπινον γένος πάλαι πρότερ
ταδεδουλωμένοι. Εἰ δὲ λέγοι τις μὴ φαῦλον εἶ
τῆς ἀνθρωποθυσίας τρόπον, ὀρθότατα δ' ὑ
παλαιῶν τελεῖσθαι, ὥρα τοῖς νῦν καταμέμ
πᾶσιν, ὅτι μηδεὶς ὁμοίως τοῖς πατράσιν εὐσε

CAPUT XXI.

Neminem ab omni ævo fuisse, præter unicum Servatorem Dominumque nostrum, qui totum genus humanum a dæmonum impostura liberarit.

Sin autem sano maturoque judicio, ab immani ac ferina crudelitate abhorrendum sibi ævi nostri homines putarunt; nullius profecto mentis fuit, quisquis e veteribus improbos dæmones hominum cæde placavit. Sed enim vel cæcus, ut aiunt, manifeste videat, nec deos, nec vero bonos dæmones eos C fuisse, quotquot a cunctis olim gentibus deorum loco et nomine censebantur: sed potius ab eo, quod bonum est, longissimo intervallo disjunctos, atque ejusmodi, quos jure et Dei hostes, et impios propterea dixeris, qui genus vitamque hominum universam pessundederint. Atque istorum fugam odiumque nemo prorsus ex omni memoria, præter unum assertorem Dominumque nostrum Jesum Christum, Dei Filium, cunctis hominibus denuntiavit, quippe qui salutari Evangelio patrii morbi medicinam Græcis pariter ac barbaris omnibus attulit, simulque ab acerbissima vetustissimaque servitute libertatem, ad quam contento cursu properare omnes Evangelicæ demonstrationis urget oratio, magna palam voce, quæque a nemine non exaudiri D possit, inclamans: *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit Dominus me: ad annuntiandum mansuetis misit me, ut mederer contritis corde, et prædicarem captivis indulgentiam, et clausis apertionem* [26]. Iterumque: 170 *Educere ex vinculis compeditos, et de domo carceris sedentes in tenebris.* Hæc enim divina sane Hebræorum oracula superioribus retro sæculis cecinerunt, quibus futurum aliquando

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ'.

Ὡς οὐδεὶς ἄλλος τῶν ἐξ αἰῶνος ἢ μόνος ὁ καὶ Κύριος ἡμῶν τὸ πᾶν ἀνθρώπων γέν δαιμονικῆς ἠλευθέρωσε πλάνης.

Εἰ δ' ἐμφρόνως οἱ καθ' ἡμᾶς τῆς ἀπην
ἀγρίας ὠμότητος τὴν ἀποστροφὴν ἐποιήσαντ
παλαιῶν οὐδεὶς ἦν ἄρα σοφὸς, τοὺς πονηρ
μονας ταῖς ἀνθρωποκτονίαις μειλισσόμενος.
γὰρ καὶ τυφλῷ, φασὶ, δῆλον, ὡς οὔτε θεοὶ
οὔτε δαίμονες ἀγαθοὶ οἱ πάλαι πρὸς τῶν ἐθνῶν
των θεολογούμενοι· ποῤῥωτάτω δὲ τοῦ ἀγαθ
κισμένοι. Διὸ καὶ ἐνδίκως θεομάχοι τινὲς καὶ
λεχθεῖεν, τὸν πάντα λυμηνάμενοι βίον, ὧν ἐξ
οὐδεὶς ἢ μόνος ὁ Σωτὴρ καὶ Κύριος ἡμῶν
Χριστὸς ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ πᾶσιν ἀνθρώποις τ
γὴν προεκήρυξεν, εὐαγγελιζόμενος ὁμοῦ
Ἕλληνάς τε καὶ βαρβάρους θεραπειαν τῆς π
νόσου, καὶ τῆς πικρᾶς καὶ παλαιοτάτης δ
ἐλευθερίαν· ἐφ' ἣν σπεύδειν ὁ τῆς εὐαγ
ἀποδείξεως παρορμᾷ λόγος, μεγάλῃ τῇ φωνῇ
εἰς ἐξάκουστον βοῶν· *Πνεῦμα Κυρίου* (38) *ἐπ'*
ἕνεκεν ἔχρισέ με, εὐαγγελίσασθαι πτωχοῖ
σταλκέ με, κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἄφεσιν,
φλοῖς ἀνάβλεψιν· ἰάσασθαι τοὺς συντετριμ
τὴν καρδίαν· καὶ πάλιν· *Ἐξαγαγεῖν* (39)
σμῶν πεπεδημένους, καὶ ἐξ οἴκου φυλακ
θημένους ἐν σκότει. Ταῦτα γὰρ ἄνωθεν ἐκ τ
τὰ θεῖα ὡς ἀληθῶς παρ' Ἑβραίοις ἐθέσπιζε
τὴν ἡμῶν τῶν πάλαι τυφλῶν τὰς ψυχὰς, καὶ
νων πονηρῶν πολυπλόκοις δεσμοῖς πεπεδ
ἀπολύτρωσιν εὐαγγελιζόμενα. Ὅθεν εἰκότως τ
διανοίας ὀφθαλμοὺς πρὸς τοῦ σωτηρίου λόγου
γασθέντες, σώφρονές τε καὶ εὐλαβεῖς καὶ συν

[26] Isa. LXI, 1 seqq.

(37) *Ποδαπός*. Scribe ποταπός. Sed perinde est. Hesych., *ποδαπὸν*, ποταπὸν, ὁποῖον.

(38) *Πνεῦμα Κυρίου*. Septuaginta, quos habemus, nonnihil variant; et post ἀπέσταλκέ με, legunt, ἰάσασθαι τοὺς συντετριμμένους τῇ καρδίᾳ, κηρύξαι αἰχμαλώτοις ἄφεσιν, καὶ τυφλοῖς ἀνάβλ

(39) *Ἐξαγαγεῖν*, etc. Septuag. Ἐξαγαγεῖν ἐκ δεδεμένους, ἐξ οἴκου φυλακ., etc. Vulgata, *de conclusione vinctum, de domo*, etc.

νόμενοι, καὶ πάντων ἐλεύθεροι κακῶν, οὔτε θύσομεν, οὔτε δουλεύσομεν τοῖς τῶν ἐθνῶν νενομισμένοις θεοῖς, οἳ δὴ καὶ ἡμῶν τὸ πρὶν κατετυράννουν· ἀχθέντες δὲ καὶ προσαχθέντες, ὑπὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν διδασκαλίας, τῷ μόνῳ καὶ ἀληθεῖ Θεῷ, τῷ δὴ καὶ δεσπότῃ καὶ τροφεῖ, σωτῆρί τε καὶ εὐεργέτῃ, καὶ ἔτι ποιητῇ καὶ δημιουργῷ, καὶ παμβασιλεῖ τῶν ὅλων, μόνον τοῦτον ἀληθῆ Θεὸν ἡγησόμεθα, καὶ μόνῳ τὸ προσῆκον ἀπονεμοῦμεν σέβας, μόνον γεραίροντες, καὶ μόνον αὐτὸν εὐσεβοῦντες, οὐχ ᾗ (40) τοῖς δαίμοσι φίλον, ἀλλ' ᾗ τῷ πρὸς αὐτοῦ καταπεμφθέντι πάντων ἀνθρώπων Σωτῆρι διὰ τῆς εὐαγγελικῆς αὐτοῦ διδασκαλίας παραδέδοται. Ταύτῃ δὲ θεοσεβοῦντες διώξομεν καὶ ἀπελάσομεν ἑαυτῶν, πολλοῦ δεῖ φοβηθησόμεθα, τοὺς πονηροὺς δαίμονας, δι' ἀγνείας (41) καὶ καθαροῦ τρόπου, βίου τε σώφρονος καὶ παναρέτου, τοῦ δὴ πρὸς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν διωρισμένου. Καθαρᾷ γὰρ μὴ δύνασθαι ψυχῇ πλησιάζειν διὰ τὸ ἀνόμοιον, ὡμολόγηται. Ἀλλ' οὐδὲ μαντείας καὶ χρησμῶν δεησόμεθα, οὐδὲ σπλάγχνα ζώων διερευνήσομεν, οὐδέ τι τῶν διὰ δαιμονικῆς κινήσεως ἐνεργουμένων πολυπραγμονήσομεν. Ὧν γὰρ ἕνεκα ταῦτα τοῖς πολλοῖς σπουδάζεται, τούτων ἡμῖν ἀφίστασθαι μελετᾷν ὁ τοῦ Χριστοῦ λόγος διεστείλατο· μόνων δὲ ἐκείνων ἐφίεσθαι προὔτρεψε, περὶ ὧν ἀληθῶς μάντις μὲν οὐδεὶς οὐδὲ σπλάγχνα ζώων μηνύσει τὸ σαφές· αὐτὸς δὲ μόνος ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, ὁ ἐν τοῖς ἀληθινοῖς ἐνοικῶν σπλάγχνοις, τῶν οἵων τε αὐτὸν, δι' ἄκραν ψυχῆς καθαρότητα, ἔνδον ἐν ἑαυτοῖς χωρεῖν. Περὶ ὧν φησί που ἐν τοῖς ἱεροῖς γράμμασιν· *Ἐνοικήσω* (42) *ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐμπεριπατήσω, καὶ ἔσομαι αὐτῶν Θεὸς, καὶ αὐτοὶ ἔσονταί μοι λαός*. Ταῦτα μὲν οὖν τὰ ἀπὸ τοῦ περὶ θυσιῶν τόπου ἀπελεγκτικὰ τῆς τῶν δαιμόνων μοχθηρίας. Ἄκουε δ' οἷα περὶ τῶν αὐτῶν αὖθις ὁ *τῆς περὶ τῶν ἐμψύχων ἀποχῆς* συγγραφεὺς ἱστορεῖ, διαῤῥήδην ὁμολογῶν τοὺς πονηροὺς δαίμονας ἐν σχήμασι πλείοσιν ἐντυπουμένους, καὶ παντοίαις μορφαῖς χαρακτηρίζοντας (43), λανθάνειν καὶ ἐξαπατᾷν τοὺς πολλοὺς τῶν ἀνθρώπων. « Ἀγαθῶν γὰρ, φησὶν, ὑποδυόμενοι πρόσωπα, καὶ προσεταιριζόμενοι τὰ πλήθη, διὰ τοῦ τὰς ἐπιθυμίας τῶν ἀνθρώπων ἐκκαίειν, τοὺς ἀνωτάτω θεοὺς ἑαυτοὺς ἐπινομίζεσθαι βούλονται. » Τοσοῦτόν τέ φησιν αὐτοὺς ἰσχῦσαι, ὡς ἀπατῆσαι καὶ τοὺς σοφωτάτους τῶν Ἑλλήνων ποιητὰς καὶ φιλοσόφους, οὓς καὶ ὁμολογεῖ τῆς τοῦ πλήθους γεγονέναι διαστροφῆς αἰτίους· ὅτι γε (44) ἐξ αὐτῶν πᾶσα γοητεία συνέστη, καὶ τὰ πρὸς ἡδονὴν ἀνθρώποις δι' αὐ-

A feliciter annuntiabant, ut cæcæ quondam mentes nostræ, atque intricatis sceleratorum dæmonum vinculis impeditæ constrictæque solverentur. Quare nos, utpote qui et mentis oculos jam salutaris doctrinæ radiis collustratos habeamus, et ad veram aliquando temperantiam, religionem, sapientiamque traducti, omniumque malorum acerbitate liberati simus, istis nunquam, quibus divinitatem gentes affinxere, quique nos etiam antea tyrannide sua oppressos tenebant, neque sacrificium faciemus in posterum, neque serviemus : sed propius tandem ad solum verumque Deum, Servatoris nostri præceptis, sic tanquam manu deducti, Deum, inquam, illum, hujus universitatis Dominum simul atque nutritium, cujus providentia ac benignitate rerum
B salus omnium continetur, quique eas ut molitus unus atque architectatus est, sic easdem summo deinceps regit imperio, unum eum quoque verumque Deum esse credemus, uni justos honores tribuemus, unum sacro cultu omnique religionis officio prosequemur, idque non jam dæmonum ritu, sed eo tantum, quem nos evangelica voce missus ab eodem humani generis assertor edocuit. Atque hoc genere pietatis exculti, tantum aberit, ut improborum dæmonum metu terreamur, ut eos potius integritate mentis, morum innocentia, vita denique castiore, atque ad omnem virtutem Servatoris nostri præceptis instituta procul abigamus atque expellamus. Illis enim ad puros sincerosque animos, propter
C dissimilitudinem aditum patere nullum, profani etiam hominis confessione liquet. Nihil etiam divinatione, deorumve responsis indigebimus, nec animantium exta rimabimur, nec ad eorum omnino quidquam, quæ sensibus dæmonum arte solent ac præstigiis illudere, curiosius attendemus. Nam quorum causa genus hoc rerum vulgus hominum tanto studio consectatur, ab iis omni cura et animi provisione abstinendum nobis ac fugiendum Christi doctrina præcipit; sic ad ea tantum expetenda cohortatur, quorum certi plane verique nihil nec divinorum natio, nec animalium exta indicare possint : sed unum illud Dei Verbum, quod in veris eorum, qui propter summam animi puritatem ipsum capere interius complectique possunt, visceribus ac præcordiis habitat. De quibus in sacris litteris sic
D alicubi loquitur, « Inhabitabo in illis, et inambulabo inter eos : et ero illorum Deus, et ipsi erunt mihi

(40) *Οὐχ ᾗ*. Ita reposuimus ex altero manusc., cui consentit Montac., cum ante perperam legeretur οὐχί.

(41) *Ἀγνείας*. Facilis erat emendatio, pro ἀγνοίας, quod habet vetus editio.

(42) *Ἐνοικήσω*. Locum hunc sumit Apostolus, partim ex Levitico, partim ex Ezechiele propheta. Nam Levit. XXVI, 11 : *Ponam*, inquit, *tabernaculum meum in medio vestri*. Septuag., Θήσω τὴν σκηνήν μου ἐν ὑμῖν, pro quo brevius et Ἑλληνικώτερον Apostol., Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς, *Ambulabo inter vos, et ero Deus vester, vosque eritis populus meus*. Quæ cum litteratenus de tabernaculo fœderis eo loco dicerentur, Ezechiel. XXXVII, 27, ad Christi Ecclesiam allegorice referens, ubi de uno rege Christo multa præmisit : *Et erit*, inquit, *tabernaculum meum in eis ; et ero eis Deus, et ipsi erunt mihi populus*. Ubi notandum obiter, quod in Levit. dictum erat, בתוככם, *in medio vestri*; apud Ezechiel. dici עליהם, quod proprie est, *super illos* : quasi novum quoddam et singulare tegendi simul et habitandi genus significare vellet. Ita Paulus hunc locum a.) historia simul et allegoria transtulit ad mores.

(43) *Χαρακτηρίζοντας*. Videtur a Idend. ἑαυτούς. Nam infra dicuntur a Porphyrio, χαρακτηρίζουσαι τὸ πνεῦμα αὐτῶν αἱ μορφαί. Forte etiam pro ἐντυπουμένους legi debeat ἐκτυπουμένους, quia infra habetur ἐκτυπούμεναι.

(44) *Ὅτι γε*. Scribe ὅτι τε melius, ut paulo post, ὅπως τε.

populus [87]. » Sed hactenus istum Porphyrii de sacrificiis **171** locum, ad improbitatem dæmonum coarguendam persecuti simus. Nunc vero audi sis, quemadmodum ab iisdem præterea plerosque mortalium varia et multiplici formarum larvarumque specie clam in errorem ac fraudem impell sæpius opere *De rerum animatarum abstinentia*, idem ipse palam et aperte fateatur. « I enim, inquit, vultum mentientes, blandeque multitudinem inflammandis hominum cupiditat cientes, summorum ipsi deorum loco haberi censerique volunt. Et quidem eos tantum ait potuisse, ut sapientissimos quoque Græcorum et poetas et philosophos deceperint, quos etia errandi causam præbuisse confitetur. Quin etiam asserit, illorum ex præceptis universam p rum artem esse conflatam, ab illis omnes voluptatis illecebras in hominum vitam profluxisse, improbi dæmones cum sint, divinitatem affectare, adeoque principem eorum virtutem maxim men videri. » Quæ omnia Porphyrius hunc in modum exsequitur.

A τῶν προξενεῖται· ὅπως τε θεοὶ εἶναι βούλον μονες ὄντες φαῦλοι, καὶ ὡς ἡ προεστῶσ δύναμις δοκεῖ Θεὸς εἶναι ὁ μέγιστος. » Τα Πορφύριος πάντα τοῦτον ἱστορεῖ τὸν τρόπον.

CAPUT XXII.

Quænam præstigiarum dæmonis ratio sit.

« Quæcunque, inquit, animæ conjunctum sibi adhærentemque perpetuo spiritum usque adeo non superant, ut ab eo potius in plerisque omnibus superentur, eæ proinde si quando sese spiritus iracundia, et cupiditatum æstus atque impetus effuderit, miserandum in modum jactari solent. Et ejusmodi animæ, dæmones quidem ipsæ quoque, sed improbi ac malefici jure nominentur : qui omnes, perinde ut ii, qui contraria sub virtute censentur, nec oculis, nec alio quovis humano sensu attingi omnino possunt. Neque enim aut solidum corpus, aut eamdem omnes formam, sed plures inter seque distinctas figuras præ se ferunt. Porro suo singulæ spiritu certis propriisque notis expresso imagines modo apparent, modo evanescunt, modo vultum speciemque mutant, ii saltem, qui deteriores sunt. Jam vero spiritus ille, quatenus quidem corporeus est, mutationi quoque et corruptioni est obnoxius : quod autem ad animas idem sic alligatus constrictusque sit, ut suam eæ propterea speciem paulo diutius retineant, non est quidem ille sempiternus (ejus enim continuo defluere aliquid ac mutari verisimile est) ; **172** cæterum ut bonarum spiritus modicæ cujusdam ac justæ temperationis et magnitudinis est, quemadmodum et earum corpus, si quando nobis appareant; sic maleficarum nulla spiritus est corporisve proportio. Atque genus hoc dæmonum, ut in locis terræ viciniorihus

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ'.

Τίς ὁ τρόπος τῆς δαιμονικῆς ἐνεργεί

B « Ὅσαι δὲ ψυχαὶ (45) τοῦ συνεχοῦς π οὐ κρατοῦσιν, ἀλλ' ὡς τὸ πολὺ κεκράτηνται, ἄγονταί τε καὶ φέρονται λίαν, ὅταν αἱ τοῦ π ὀργαί τε καὶ ἐπιθυμίαι τὴν ὁρμὴν λάβωσιν. . αἱ ψυχαὶ δαίμονες μὲν καὶ αὐταὶ, κακοεργ εἰκότως λέγοιντο· καί εἰσιν οἱ σύμπαντες καὶ οἱ τῆς ἐναντίας δυνάμεως (46) ἀόρατοι τελείως ἀναίσθητοι αἰσθήσεσιν ἀνθρωπίναις. στερεὸν σῶμα περιβέβληνται, οὐδὲ μορφὴν μίαν, ἀλλ' ἐν σχήμασι πλείοσιν (47)· ἐκτυπ δὲ καὶ χαρακτηρίζουσαι τὸ πνεῦμα αὐτῶν αἱ τοτὲ μὲν ἐπιφαίνονται, τοτὲ δὲ ἀφανεῖς εἰσιν δὲ καὶ μεταβάλλουσι τὰς μορφὰς, οἵ γε χείρ δὲ πνεῦμα, ᾗ μέν ἐστι σωματικὸν, παθητικ C καὶ φθαρτόν· τὸ δὲ ὑπὸ (48) τῶν ψυχῶν οὕτ σθαι, ὥστε τὸ εἶδος αὐτῶν διαμένειν πλείω οὐ μὴν ἔστιν αἰώνιον· (καὶ γὰρ ἀποῤῥεῖν συνεχῶς εἰκός ἐστι καὶ τρέπεσθαι [49]). Ἐν τρίᾳ μὲν οὖν τὰ τῶν ἀγαθῶν (50) ὡς καὶ τὰ τῶν φαινομένων· τῶν δὲ κακοποιῶν ἀσύμμε πλέον (51) τῷ παθητικῷ νέμοντες τὸν περίγ πον, οὐδὲν ὅ τι (52) τῶν κακῶν οὐκ ἐπιχειροῦ Βίαιον γὰρ ὅλως καὶ ὕπουλον ἔχοντες ἦθος, μένον τε (53) τῆς ἀπὸ τοῦ κρείττονος φυσι δαιμονίας, σφοδρὰς καὶ αἰφνιδίους, οἷον ἐνέδ τὸ πολὺ ποιοῦνται τὰς ἐμπτώσεις· πῇ μὲν λα πειρώμενοι, πῇ δὲ βιαζόμενοι. » Καὶ ἑξῆς ἐ « Ταῦτα δὲ (54) καὶ τὰ ὅμοια ποιοῦσι, μετ

[87] II Cor. vi, 16.

(45) *Ὅσαι δὲ ψυχαί*. Porphyr. l. II *De abstin.*, p. 31 edition. Florent., at novæ p. 195.

(46) *Ἐναντίας δυνάμεως*. Meliores illos intelligit, de quibus proxime ante disputavit.

(47) *Ἀλλ' ἐν σχήμασι πλείοσιν*. Ita ex Porphyr., melius quam, ut ante legebatur, ἀλλ' ἢ ἐν σχήμ. Porro distinctionem secuti sumus quam alter ex manusc. habet, quod perspicuum sensum efficiat. Nam si post ἐκτυπούμεναι cum excuso Porphyr. distinguamus, necessario reponendum fuerit ἐκτυπούμενοι, vel potius ἐκτυπουμένας, ut vel referatur ad πάντες, vel subaudiatur μορφάς. Ea distinctio in causa est, quamobrem in eod. excuso consequenter legatur, αἱ δὲ χαρακτ.

(48) *Τὸ δὲ ὑπό*. Malim τῷ δέ cum Porphyr.

(49) *Τρέπεσθαι*. Hinc emendandus excus. in quo perperam legitur τρέφεσθαι.

(50) *Τὰ τῶν ἀγαθ*. Porphyr., τὸ τῶν ἀγ. Quam lectionem secutus sum ; recte, opinor : subintelligi-

D tur enim πνεῦμα, cujus ex temperatione ac s tria corporum etiam temperatio et symmetri sequatur.

(51) *Οἱ πλέον*, recte ; non ut excus. οὐ miras offundit huic loco tenebras.

(52) *Οὐδὲν ὅ τι*. Hinc etiam excusum c qui legit οὐδὲν οὖν, tanquam initium aliquod novæ periodi.

(53) *Ἐστερημένον τε*, etc. Excusus opp mutuam hic rependet vicem ; legit enim, ut v optime, ἐστερημένον τε τῆς φυλακῆς, τῆς ἀ κρείττονος δαιμονίου. Manuscriptus uterque nem eamd. tuetur, nisi quod δαιμονίας pro νίου sufficit. Utramvis sequare, gemina se est. Consule hic, si placet, Porphyrianum in tem.

(54) *Ταῦτα δέ*. Porphyr., p. 199 nov. edi pertexit. Dæmonum autem artes intelligit, i agerent, ut ab hominibus iidem omnino e

ἡμᾶς ἐθέλοντες ἀπὸ τῆς ὀρθῆς ἐννοίας τῶν θεῶν, καὶ A ἐφ' ἑαυτοὺς ἐπιστρέψαι. Πᾶσι γὰρ τοῖς οὕτως ἀνομολόγως καὶ ἀκαταλλήλως γινομένοις αὐτοὶ χαίρουσι, καὶ ὥσπερ ὑποδύντες τὰ τῶν ἄλλων θεῶν πρόσωπα, τῆς ἡμετέρας ἀβουλίας ἀπολαύουσι, προσεταιριζόμενοι (55) τὰ πλήθη, διὰ τοῦ τὰς ἐπιθυμίας τῶν ἀνθρώπων ἐκκαίειν ἔρωσι καὶ πόθοις πλούτων, καὶ δυναστειῶν καὶ ἡδονῶν, κενοδοξίας τε αὖ· ἐξ ὧν στάσεις καὶ πόλεμοι φύονται, καὶ τὰ συγγενῆ τούτων. Τὸ δὲ πάντων δεινότατον, ἐπαναβαίνουσιν ἐκ τῶνδε, καὶ τὰ ὅμοια ἀναπείθουσι καὶ περὶ τῶν μεγίστων θεῶν, μέχρι τοῦ καὶ τὸν ἄριστον Θεὸν τούτοις τοῖς ἐγκλήμασιν ὑπάγειν· ᾧ δὴ καὶ τεταράχθαι (56) φασὶ πάντ' ἄνω καὶ κάτω. Πεπόνθασι δὲ τοῦτο οὐχ ἰδιῶται μόνον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ διατριβόντων οὐκ ὀλίγοι. Ἡ δ' αἰτία δι' ἀλλήλων γέγονε. B Καὶ γὰρ τῶν φιλοσοφούντων οἱ μὴ ἀποστάντες τῆς κοινῆς φορᾶς εἰς τὰ αὐτὰ τοῖς πλήθεσι συνέβησαν. Καὶ πάλιν αὖ τὰ πλήθη, σύμφωνα ταῖς αὐτῶν δόξαις παρὰ τῶν δοκούντων σοφῶν ἀκούοντα, ἐπεῤῥώσθη φρονεῖν ἔτι μᾶλλον περὶ τῶν θεῶν τὰ τοιαῦτα. Τὸ μὲν γὰρ ποιητικὸν καὶ προσεξέκαυσε τὰς ὑπολήψεις τῶν ἀνθρώπων, τῷ χρῆσθαι φράσει πρὸς ἔκπληξιν καὶ γοητείαν πεποιημένῃ, κήλησίν τε ἐμποιῆσαι, καὶ πίστιν περὶ τῶν ἀδυνατωτάτων πεποιημένην (57)· δέον ἐμπέδως πεπεῖσθαι, ὅτι οὔτε τὸ ἀγαθὸν βλάπτει ποτὲ, οὔτε τὸ κακὸν ὠφελεῖ. Οὐ γὰρ θερμότητος, ὥς φησι Πλάτων, τὸ ψύχειν, ἀλλὰ τοῦ ἐναντίου· οὐδὲ ψυχρότητος τὸ θερμαίνειν, ἀλλὰ τοῦ ἐναντίου· οὕτως οὐδὲ τοῦ δικαίου τὸ βλάπτειν. Δικαιότατον δή που φύσει πάντων τὸ Θεῖον· C ἐπεὶ οὐδ' ἂν ἦν Θεῖον. Οὐκοῦν ἀποτετμῆσθαι δεῖ ταύτην τὴν δύναμιν καὶ μοῖραν τῶν ἀγαθοεργῶν δαιμόνων. Ἡ γὰρ βλάπτειν πεφυκυῖά τε καὶ βουλομένη ἐναντία τῇ ἀγαθοεργῷ· τὰ δ' ἐναντία περὶ τὸ αὐτὸ οὐκ ἄν ποτε γένοιτο. » Καὶ αὖθις· « Διὰ μέντοι (58) τῶν ἐναντίων καὶ ἡ πᾶσα γοητεία ἐπιτελεῖται· τούτους γὰρ μάλιστα, καὶ τὸν προεστῶτα αὐτῶν ἐκτιμῶσιν οἱ τὰ κακὰ διὰ τῶν γοητειῶν διαπραττόμενοι. Πλήρεις γάρ εἰσι πάσης φαντασίας, καὶ ἀπατῆσαι ἱκανοὶ διὰ τῆς τερατουργίας. Διὰ τούτων (59) φίλτρα καὶ ἐρωτικὰ κατασκευάζουσιν οἱ κακοδαίμονες· πᾶσα γὰρ ἀκολασία, καὶ πλούτων ἐλπὶς καὶ δόξης, διὰ τούτων, καὶ μάλιστα ἡ ἀπάτη. Τὸ γὰρ ψεῦδος τούτοις οἰκεῖον· βούλονται γὰρ εἶναι θεοὶ, καὶ ἡ προεστῶσα αὐτῶν δύναμις δοκεῖν θεὸς εἶναι ὁ μέγιστος. D Οὗτοι οἱ χαίροντες λοιβῇ τε κνίσσῃ τε, δι' ὧν αὐτῶν τὸ πνευματικὸν καὶ σωματικὸν πιαίνεται. Ζῇ γὰρ τοῦτο ἀτμοῖς καὶ ἀναθυμιάσεσι, ποικίλως διὰ τῶν ποικίλων, καὶ

A cupiditatis explendæ causa libentius frequentiusque versatur, nihil plane sceleris est, quod moliri non soleat. Nam quod impotenti admodum ac subdolo ingenio sit, quodque melioris ac divinioris dæmonis providentia careat, vehementes ac repentinos ut plurimum impetus habet insidiisque persimiles, partim ut facilius lateat, partim ut vi, quod sibi propositum est, extorqueat. » Et paucis interjectis : « Atque his, inquit, aliisque similibus machinandis hoc sequuntur, uti nos a recta sanaque de diis opinione dimotos ad sese traducant. Nam cum istis omnibus, in quibus nihil cohærentis et consentanei sit, præcipue delectentur, tum vero quasi aliorum deorum induti personam, vecordia fruuntur nostra, hocque veluti lenocinio multitudi- B nem illiciunt, dum hominum cupiditates inflammant, partim amoribus, partim divitiarum, imperiorum, voluptatum appetentia, partim denique æstu inanis gloriæ : unde seditiones, bella, atque id genus cætera nasci solent. Quodque omnium longe indignissimum est, gradum ex his porro faciunt, ac similia facile de summis quoque diis persuadent, usque eo, ut Deum etiam optimum iisdem criminibus probrisque subjiciant : quo uno præsertim omnia sursum ac deorsum acta confusaque esse aiunt. Enimvero non idiotas modo, sed etiam philosophorum non paucos hic morbus invasit; atque ita quidem, ut sibi mutuo errandi occasionem præberent. Nam ut qui ex philosophis sese minus communi ab æstu C subducerent, in eamdem cum imperita multitudine sententiam opinionemque descendebant : sic multitudo rursus, cum ex iis, qui sapientes habebantur, cogitationibus suis consentaneas disputationes audiret, haustum semel de diis errorem magis in dies magisque confirmabat. Siquidem poesis ipsa quoque novis hominum opiniones facibus accendebat, cum dictione ad admirationem præstigiasque comparata, nec ad titillandos modo permulcendosque sensus, verum etiam ad fidem rerum, quæ verisimilitudinem prorsus omnem excluderent, faciendam potentissima uteretur. Sed verum profecto erat, hoc sibi constanter in animum inducere, nec a bono detrimenti, nec a malo adjumenti quidquam proficisci posse. Ut enim, quod ait Plato, nec fri- D gefacere caloris est, sed contrarii ; nec frigoris calefacere, **173** sed contrarii ; sic neque nocere, justi esse potest . Deus autem certe natura sua res omnes æquitate ac justitia superat, alioqui ne Deus

rum et bonorum auctores haberentur, itaque facilius divinitatis opinionem impetrarent. Cæterum quidquid eo loco philosophetur Porphyrius, vere ac pie creditur, hujus vitæ calamitates divinæ providentiæ non permittenti modo, sed etiam ut plurimum inferenti, atque has scelerum nostrorum pœnas expetenti esse tribuendas.

(55) *Προσεταιριζόμενοι*, etc. Adi Euseb. nostrum l. IV *De Demonstr.*, c. 9, ubi de Lucifero gemina philosophatur, quem gravia licet omnia gentibus interminatum, potentiorem deinde ad eas subigendas voluptatis illecebram excogitasse demonstrat.

(56) *Ὧ δὴ καὶ τεταράχθαι*, etc. Porphyr., ὃ δὴ καὶ τετάρακται, φασὶ, πάντ' ἄνω κάτω. Vitiosum quidem est ὃ δὴ, at sequentia magis placent hoc sensu ; quo quidem, omnia, quod aiunt, sursum ac deorsum acta sunt, atque confusa.

(57) *Πεποιημένην*. Non dubito quin legendum sit, quomodo Porphyrius, δυναμένη.

(58) *Διὰ μέντοι*. Porphyr., p. 205.

(59) *Διὰ τούτων*. Maleficorum, an dæmonum? Si maleficorum, οἱ κακοδαίμονες sunt mali dæmones; sin dæmonum, οἱ κακοδαίμονες miseri erunt. Sane his in rebus mutuam sibi dæmones et malefici operam navant.

quidem esset. Quare vim istam, atque has nocendi partes a benignis ac beneficis dæmonibus removere omnino decet. Quod enim ad nocendum tam a natura, quam a voluntate comparatum sit, id cum benefico pugnare necesse est : contrariis autem pugnantibusque rebus nulla esse potest circa unum idemque consensio. » Et rursus. « Infestorum, inquit, dæmonum artibus genus omne præstigiarum efficitur : illosque propterea, illorumque principem malefici homines maxime venerantur. Quippe abundant enim isti vanis fictisque rerum imaginibus, eoque ad concinnandas insolentibus machinis fallacias aptissimi sunt. Horum igitur opera, amatorias illecebras nefarii dæmones moliuntur : a quibus scilicet cum impotentia voluptatum, spesque divitiarum et gloriæ proficiscitur, tum in primis doli fraudisque omnis artificium. Horum enim proprium mendacium est, cum et omnes dii esse velint, et princeps eorum virtus summi Numinis existimationem affectet. Illi enimvero sunt, qui et libationibus et nidore carnium delectantur, quo utroque spirituum corporumque genus saginatur. enim ut vaporibus exhalationibusque sustentat, idque modo pro eorum diversitate diverso, ita sanguinis carniumque nidore confirmat. » Sic igitur istos ingenue confitentes audivimus, præcept minum de improbis dæmonibus, perinde ac si dii bonique forent, opiniones vehementius non a modo poetis accensas fuisse, verum etiam ab iis qui philosophiæ studia professi, æquiore ac p siore erga deos anima viderentur, utpote qui non diis ipsis quoque, sed improbis dæmonibus co præcipitem in errorem suum multitudinem egerint. Enim vero disertis verbis Porphyrius fatetur, cum ex iis, qui sapientes habebantur, cogitationibus suis consentaneas disputationes audiret, in nefariis dæmonibus sic tanquam de diis opinione magis in dies magisque confirmatam esse. Atqu non auctoritate sane testimonioque nostrorum arguuntur, sed ipsorum qui res suas penitus, ac longe nos certius enucleatiusque perviderant. Siquidem ille ipse scriptor, qui non perfunctorie ac leviter in ea, quæ vulgus latebat, superstitione versatus, improbos dæmones asserit deos esse velle, rumque apud homines existimationem expetere; ac virtutem eorum principem summi Numinis et nomen ambire.

A δυναμοῦται ταῖς ἐκ τῶν αἱμάτων καὶ σαρκῶ σίαις (60). » Διὰ δὴ τούτων ἀκηκόαμεν ὁμολ των, ὅτι μὴ μόνον οἱ παρ' Ἕλλησι ποιηταὶ πρ καυσαν τὰς ὑπολήψεις τῶν ἀνθρώπων, τὰς πε φαύλων δαιμόνων ὡς περὶ θεῶν καὶ ἀγαθῶν, ἀλ τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ διατριβόντων οἱ περὶ θεοὺς δοκ σπουδαίως ἔχειν, οἳ καὶ αὐτοὶ οὐ θεοὺς, ἀλλὰ ροὺς δαίμονας περιέποντες, τὰ πλήθη καὶ τε μους εἰς τὴν οἰκείαν πλάνην ἐξετραχήλισαν. Ἱ γησε γοῦν σαφῶς ὁ λόγος, ὡς ἄρα παρὰ τῶν δ των σοφῶν ἀκούοντα περὶ θεῶν τὰ πλήθη σύ ταῖς αὐτῶν δόξαις, ἐπεῤῥώσθη φρονεῖν ἔτι μ ὡς περὶ θεῶν, περὶ τῶν μοχθηρῶν δαιμόνω ταῦτα οὐκ ἐξ ἡμῶν κατηγορεῖται, ἀλλ' ὑπ' αὐτ ἀκριβέστατα τὰ οἰκεῖα μᾶλλον ἢ ἡμεῖς εἰδότων. B τοι αὐτὸς συγγραφεὺς, οὐ παρέργως ὁμιλής τοὺς πολλοὺς λανθανούσῃ δεισιδαιμονίᾳ, φησὶ τε νηροὺς δαίμονας βούλεσθαι εἶναι θεοὺς, καὶ δόξαν ἔχειν παρὰ ἀνθρώποις, ἥ τε προεστῶ αὐτῶν δύναμις δοκεῖν Θεὸς εἶναι ὁ μέγιστος.

174 Quænam porro sit virtus illa princeps, idem ipse declarat, improborum dæmonum principes Serapin atque Hecaten esse dicens, cum Beelzebud iis omnibus præesse Scriptura divina testetur. Audi vero præterea, quemadmodum hac de re in suis de hausta ex oraculis philosophia libris disserat.

C Τίς ουν ἄρα ἡ προεστῶσα αὐτῶν τυγχάνει δύ ὁ αὐτὸς πάλιν διασαφήσει, τοὺς ἄρχοντας τῶν ρῶν δαιμόνων λέγων εἶναι τὸν Σάραπιν καὶ τὴ την (62). Ἡ δὲ θεία Γραφὴ, τὸν Βεελζεβούλ. δ', ὅπως καὶ περὶ τούτου γράφει ἐν τοῖς περὶ λογίων φιλοσοφίας.

CAPUT XXIII.

De improbis dæmonibus, et quinam sint eorum principes: quodque omnium animalium specie homines aggrediantur.

« Improbos dæmones, inquit, Sarapi subditos esse haud temere suspicamur : quippe hanc ad opinionem non ejus tantum symbolis et insignibus adducti, sed etiam quod quæcunque vim eos vel conciliandi habent vel averruncandi, ad Plutonem omnia referuntur, quemadmodum libro primo ostendimus. Atqui idem prorsus qui Pluto deus iste est, eoque maxime dæmonibus imperat, certaque sym-

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ'.

Περὶ τῶν πονηρῶν δαιμόνων, καὶ τίνες εἰε τῶν οἱ ἄρχοντες· καὶ ὅτι πᾶσι ζώοις ὁ μενοι οἱ πονηροὶ δαίμονες προσίασι το θρώποις.

« Τοὺς δὴ πονηροὺς δαίμονας οὐκ εἰκῆ ὑπὸ τ ραπιν ὑποπτεύομεν· οὐδ' ἐκ τῶν συμβόλων ἀναπεισθέντες, ἀλλ' ὅτι τὰ μειλίγματα καὶ τὰ D ἀποτρόπαια πρὸς τὸν Πλούτωνα γίνεται, ὡς ἐν τ τῳ ἐδείκνυμεν. Ὁ αὐτὸς δὲ τῷ Πλούτωνι ὁ θε διὰ τοῦτο μάλιστα δαιμόνων ἄρχων, καὶ σύμβολα πρὸς τὴν τούτων ἔλασιν. Οὗτος γοῦν καὶ τοῖς ἐδήλωσεν, ὡς πᾶσι ζώοις ὁμοιούμενοι προσία

(60) *Θυσίαις*. Porphyr., κνίσσαις, quod malui.
(61) *Ἥ τε προεστῶσα*. Debuit, opinor, τήν τε περιεστῶσαν αὐτῶν δύναμιν δοκεῖν Θεὸν εἶναι τὸν μέγιστον· præcedit enim, φησὶ τοὺς πονηροὺς, etc.

(62) *Σάραπιν καὶ τὴν Ἑκάτην*. Supra c. 11, solius Hecates meminit. De Serapide rius initio tituli sequentis. De Hecate vero sequenti.

ἀνθρώποις· ὅθεν καὶ παρ' Αἰγυπτίοις, καὶ παρὰ Φοίνιξι, καὶ ὅλως παρὰ τοῖς τὰ θεῖα σοφοῖς ἢ μάντεσιν ἐν τοῖς ἱεροῖς ἐπιῤῥήσσονται, καὶ ζῶα προσουδίζεται πρὸ τῆς θρησκείας τῶν θεῶν· ἐξελαυνόντων τῶν ἱερέων τούτους διὰ τοῦ δοῦναι πνεῦμα ἢ αἷμα ζώων, καὶ διὰ τῆς τοῦ ἀέρος πληγῆς, ἵνα, τούτων ἀπελθόντων, παρουσία τοῦ Θεοῦ γένηται. Καὶ οἶκος δὲ πᾶς μεστὸς, καὶ διὰ τοῦτο προκαθαίρουσι καὶ ἐκβάλλουσι τούτους, ὅταν θεὸν καταχαλῶσι. Καὶ τὰ σώματα τοίνυν μεστὰ ἀπὸ τούτων· καὶ γὰρ μάλιστα ταῖς ποιαῖς τροφαῖς χαίρουσι. Σιτουμένων γὰρ ἡμῶν προσίασι καὶ προσιζάνουσι τῷ σώματι, καὶ διὰ τοῦτο αἱ ἁγνεῖαι, οὐ διὰ τοὺς θεοὺς προηγουμένως, ἀλλ' ἵν' οὗτοι ἀποστῶσι. Μάλιστα δὲ αἵματι χαίρουσι καὶ ταῖς ἀκαθαρσίαις, καὶ ἀπολαύουσι τούτων εἰσδύνοντες τοῖς χρωμένοις. Ὅλως γὰρ ἡ ἐπίτασις τῆς πρός τι ἐπιθυμίας καὶ ἡ τοῦ πνεύματος τῆς ὀρέξεως ὁρμὴ ἀλλαχόθεν οὐ σφοδρύνεται ἢ ἐκ τῆς τούτων παρουσίας, οἳ καὶ εἰς ἀσήμους φθόγγους καὶ φύσας ἀναγκάζουσι τοὺς ἀνθρώπους ἐμπίπτειν διὰ τῆς συναπολαύσεως τῆς μετ' αὐτῶν γινομένης. Ὅπου γὰρ πνεύματος πλείονος ὁλκὴ, ἢ τῆς γαστρὸς ἐξ ἡδυπαθείας πεπλησμένης, ἢ τῆς προθυμίας δι' ἡδονῆς ἐπίτασιν ἐκφυσώσης, καὶ πολὺ τὸ ἔξωθεν σπώσης, ἐκεῖ παρουσία τῶν τοιούτων πνευμάτων σοι δηλούσθω. Ἄχρι τούτων τολμᾷ φύσις ἀνθρώπου εὑρίσκειν τὰς περὶ αὐτῆς [a] συνεστιώσας παγίδας· καὶ γὰρ ὁ Θεὸς ὅταν εἰσκριθῇ, πολυπλασιάζεται τὸ πνεῦμα. » Ταῦτα μὲν οὖν περὶ τῶν πονηρῶν δαιμόνων, ὧν φησιν ἄρχοντα εἶναι τὸν Σάραπιν· καὶ τὴν Ἑκάτην δὲ τούτων ἄρχειν ὁ αὐτὸς διδάσκει, λέγων οὕτως· « Μή ποτε οὗτοί εἰσιν, ὧν ἄρχει ὁ Σάραπις, καὶ διὰ τούτων] [b] σύμβολον ὁ τρικάρηνος κύων, τουτέστιν ὁ ἐν τοῖς τρισὶ στοιχείοις, ὕδατι, γῇ, ἀέρι πονηρὸς δαίμων; οὓς καταπαύει ὁ Θεὸς, ὁ ἔχων ὑπὸ χεῖρα. Ἄρχει δ' αὐτῶν καὶ ἡ Ἑκάτη (63), ὡς συνέχουσα τὸ τρίστοιχον. » Καὶ πάλιν φησίν· « Ἓν χρηστήριον ἔτι παραθεὶς, ὅπερ αὐτὴ ἡ Ἑκάτη πεποίηται, καταπαύσω τὸν περὶ ταύτης λόγον.

bola tribuit, quibus averti depellique possint. Ac suis quidem supplicibus aperuit, quo pacto animantium illi formam ac speciem mentiti homines convenirent : quo factum ut ab Ægyptiis ac Phœnicibus, et universe ab omnibus religionum peritis, et lora in templis disrumpi, et animantes ad pavimentum, antequam deorum sacris operentur, allidi soleant : itaque dæmones a sacerdotibus partim spiritu, partim animalium sanguine, partim aeris ipsius percussione abiguntur, ut iis ejectis præsens Deus interesse velit. Plenæ siquidem eorum sunt ædes universæ, quas ante propterea ipsis ejiciendis expiant, quoties diis supplicaturi sunt. Quinetiam eorumdem plena sunt corpora, quod certo quodam ciborum genere præcipue delectentur. Itaque accumbentibus nobis non accedunt ipsi modo, sed etiam nostrum ad corpus adhærescunt; quæ causa est, quamobrem lustrationes adhiberi consueverint, non utique propter deos potissimum, sed potius ut dæmones recedere atque alio migrare cogantur. Cæterum sanguine præsertim sordibusque capiuntur, quibus ut frui liceat, in eorum, qui rebus istis utuntur, sese corpus insinuant. Nullus enim omnino motus exsistit cupiditatis vehementior, nullus in Spiritu
175 appetitionis impetus, qui aliunde quam ex eorum præsentia incitetur. Itaque homines ab iis in obscuros aliquando sonos flatusque coguntur incidere, quod eadem ipsi quoque delectatione perfruantur. Ubi enim abundat spiritus, sive quod eo venter ob acriorem delectationis sensum impleatur, sive quod ardor ipse atque æstus propter voluptatis vehementiam efflet simul interiorem, simulque exteriorem densius copiosiusque ducat; ibi continuo spiritus illos præsentes esse judicare certo possis. Atque hactenus humanæ naturæ laqueos in se necti solitos investigare fas est : tum enim vel maxime augeri spiritus ipse consuevit, cum in Deum curiosius ac propius inquiritur. » Hæc ille de improbis dæmonibus, quorum principem Sarapin esse ait; sic tamen ut iisdem Hecaten etiam imperare doceat, hunc in modum : « Num forte, inquit, dæmones ii sunt, in quos Sarapis obtinet principatum, quorum propterea symbolum sit triceps ille canis, hoc est improbus dæmon, qui tribus in elementis, aqua, terra et aere versatur? quos utique Deus ille, cujus in potestate sunt, sistit et cohibet. Cæterum iisdem etiam imperat Hecate, cujus videlicet numine triplex istud elementum continetur. » Ac rursus : « Institutæ, inquit, de Hecate disputationi finem imponam, si modo unum hoc præterea ejusdem responsum addidero.

Ἠδ' ἐγώ εἰμι κόρη πολυφάσματος, οὐρανόφοιτος,	*Illa ego cœlestis varia sub imagine virgo,*
Ταυρῶπις, τρικάρηνος, ἀπηνής, χρυσοβέλεμνος,	*Taurina, atque triceps, immitis, et aurea vibrans*
Φοίβη ἀπειροτεχνής (64), φαεσίμβροτος Εἰλείθυια·	*Spicula, natorumque expers Diana, simulque*
Τριστοίχου φύσεως συνθήματα τρισσὰ φέρουσα·	*Fax Lucina hominum; cujus tria symbola, mundi*
Αἰθέρι μὲν πυρόεσσιν ἐειδομένη εἰδώλοις,	*Terna elementa notant : ardentibus æthera formis*
Ἠέρα δ' ἀργεννοῖσι τροχάσμασιν ἀμφικάθημαι.	*Exhibeo : passim candentibus aera bigis*

[a] Ισ. αὐτήν. [b] γρ. τοῦτο αὐτῶν.

(63) *Καὶ ἡ Ἑκάτη*. Huc pertinent illa Hesiodi, quibus præcipuum Hecatæ honorem ab Jove habitum ostendit, a vers. 411 *Theogon.* :

Ἡ δ' ὑποκυσσαμένη Ἑκάτην τέκε· τὴν περὶ πάντων
Ζεὺς Κρονίδης τίμησε, πόρεν δέ οἱ ἀγλαὰ δῶρα·
Μοῖραν ἔχειν γαίης τε καὶ ἀτρυγέτοιο θαλάσσης.
Ἡ δὲ καὶ ἀστερόεντος ἀπ' οὐρανοῦ ἔμμορε τιμῆς,
Ἀθανάτοις τε θεοῖσι τετιμημένη ἐστὶ μάλιστα....

quibus eam omni hominum generi et conditioni præesse demonstrat.

(64) Ἀπειροτεχνής. Verti, *natorumque expers*, quasi legeretur ἀπειροτεχνής, vel ἀπειρότεχνος, quod tamen utrumque rarum est : ἀπειρωδίν et ἀπειρολεχής longe frequentiora. Ac fortassis ἀπειρολεχής pro ἀπειροτεχνής legi possit.

Insideo : terrasque regit tenebrosa meorum
Turba canum. »

Illos autem canes improbos illos esse dæmones idem auctor manifeste declarat, « de quibus, inquit, dicere paulo ante desiimus. » Nos autem hic etiam gradu fixo, pluribus age deinceps, quotquot a plerisque omnibus deorum loco et nomine colebantur, nefarios vere dæmones, ac nullius plane boni auctores esse confirmemus.

A *Γαῖα δ' ἐμῶν* [a] *σκυλάκων δνοφερῶν* (64*)
ἡνιοχεύ

Οἷς ἐπιλέγει ὁ συγγραφεὺς σαφῶς, τίνες οἱ
κες· ὅτι οἱ πονηροὶ δαίμονες, « περὶ ὧν ἄρτι
μεθα λέγοντες. » Τοσαῦτα μὲν δὴ καὶ ταῦτ
δὲ τοὺς δαίμονας εἶναι πονηροὺς ἀληθῶς, ἀλ
ἀγαθὸν ἐπαγομένους, τοὺς παρὰ τοῖς πολλοῖς
γουμένους, φέρε ἔτι μᾶλλον διὰ πλειόνων
νωμεν.

ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΕΜΠΤΟΝ.

PRÆPARATIONIS EVANGELICÆ LIBER QUINTUS

176 QUINTI LIBRI CAPITA.

B *ΤΑΔΕ ΠΕΡΙΕΧΕΙ ΤΟ ΠΕΜΠΤΟΝ ΒΙΒΛ*

[a] Ισ. γαῖαν ἐμ.

(64*) Ἀνοφερῶν. Malim δνοφερόν.

κβ'. Ὡς ἐπλάνων δια τῶν χρησμῶν παίζοντες τοὺς ἐρωτῶντας.
κγ'. Ὅτι τῷ τῆς ἀσαφείας σκότῳ τὴν σφῶν ἄγνοιαν ἐπέκρυπτον.
κδ'. Ὅτι, μηδὲν δυνάμενοι βοηθεῖν ἐν ταῖς τῶν πολέμων συμφοραῖς, δι' ἀμφιβόλων χρησμῶν ἐσοφίζοντο καὶ ἠπάτων τοὺς πρόσφυγας.
κε'. Τὰ πρὸς Λακεδαιμονίους.
κς'. Τὸ αὐτὸ Κνιδίοις.
κζ'. Ὡς τοὺς χρωμένους αὐτοῖς ἐξέκαιον εἰς τὸν κατ' ἀλλήλων πόλεμον.
κη'. Τὰ περὶ Λυκούργου τοῦ Λακεδαιμονίων νομοθέτου, ὅτι μὴ Θεοῦ ἄξια.
κθ'. Ὅτι οὐ περὶ σπουδαίων πραγμάτων τοὺς χρησμοὺς ἐποιοῦντο.
λ'. Ὅτι κοινοῖς καὶ ἀνθρωπίνοις λογισμοῖς τὰ πρακτέα συνεβούλευον.
λα'. Ὅτι καὶ ἀφιλοσόφως τὰ πολλὰ παρῄνουν.
λβ'. Ὅτι καὶ συνεμερίζοντο τοῖς ἀδικοῦσιν.
λγ'. Ὅτι καὶ τοὺς ποιητὰς, οὐδὲν φιλοσόφου βίου ἄξιον ἐπιδεδειγμένους, κατὰ τὰς τῶν πολλῶν δόξας ἀκρίτως ἀνύμνουν.
λδ'. Ὅτι καὶ πύκτας ἄνδρας καὶ ἀθλητὰς τιμαῖς ἰσοθέοις γεραίρειν παρεκελεύοντο.
λε'. Ὅτι καὶ τοὺς τυράννους ἐκολάκευον.
λς'. Ὅτι καὶ τὴν ἄψυχον ὕλην σέβειν προσέταττον.

A 22. *Quemadmodum eos, a quibus consulebantur, illudentes, responsis suis in fraudem impellerent.*
23. *Eosdem orationis obscuræ tenebris ignorantiam suam occultare solitos.*
24. *Cum nihil bellorum temporibus opus ferre possent, suos ab iis clientes fuisse responsorum ambiguitate delusos.*
25. *Responsum Lacedæmoniis editum.*
26. *Responsum Cnidiis editum.*
27. *Eos, a quibus consulebantur, in mutua bella inflammatos fuisse.*
28. *Quæ de Lycurgo Lacedæmoniorum legislatore memorantur, Deo indigna esse.*
29. *Seriis honestisque de rebus minime ab iis responderi.*
30. *Communi prorsus humanoque sensu rerum agendarum auctores illos fuisse.*
31. *Multa quoque ab iis imperite suaderi.*
32. *Eosdem se ad injuriosorum partes adjunxisse.*
B 33. *Poetas etiam eos, qui nihil ad honestioris vitæ studia contulerint, temere ab iis ex vulgi opinione laudari.*
34. *Auctores illos fuisse, uti pugiles et athletæ divinis honoribus colerentur.*
178 35. *Deos ipsis etiam tyrannis adulari solitos.*
36. *Illos etiam jussisse, ut materia inanima coleretur.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Ἔτι περὶ τοῦ πονηρῶν δαιμόνων εἶναι τὰ παρὰ τοῖς ἔθνεσι μαντεῖα καὶ χρηστήρια· καὶ ὡς καθῄρηται πάντα καὶ ἐκλέλοιπε μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εὐαγγελικὴν διδασκαλίαν.

Ἱκανὰ μὲν καὶ τὰ προπαρατεθέντα συστῆσαι ἦν, ὅτι μὴ θεοὶ, μηδ' ἀγαθοὶ δαίμονες, πᾶν δὲ τοὐναντίον ὑπῆρχον οἱ παρὰ τοῖς ἔθνεσι, κατά τε πόλεις καὶ χώρας ὡς θεοὶ τετιμημένοι· οὐ λυπεῖ δὲ ἐκ περιουσίας C τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν ἔτι μᾶλλον βεβαιώσασθαι, πλείοσι καὶ δαψιλεστέροις ἐλέγχοις τῆς τούτων ἀποδείξεως, τὴν διὰ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εὐαγγελικῆς διδασκαλίας προξενηθεῖσαν ἅπασιν ἀνθρώποις ἐλευθερίαν τῶν πάλαι κακῶν ἐκφαινούσης. Ἄκουε τοιγαροῦν αὐτῶν Ἑλλήνων ὁμολογούντων ἐκλελοιπέναι αὐτῶν τὰ χρηστήρια, οὐδ' ἄλλοτέ (65) ποτε ἐξ αἰῶνος ἢ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς σωτηρίου καὶ εὐαγγελικῆς διδασκαλίας, τὴν ἑνὸς (66) Θεοῦ καὶ Σωτῆρος Χριστοῦ πλατυνθείσης ἐν γῇ, φωτὸς δίκην πᾶσιν ἀνθρώποις ἀνατειλάσης. Αὐτίκα γοῦν μάλα ὅσον οὐδέπω παραστήσομεν, ὡς ἄρα μετὰ τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ καὶ θάνατοι τῶν δαιμόνων ἱστορήθησαν, καὶ τὰ θαυμαστὰ καὶ πάλαι βοώμενα χρηστήρια διαλελοίπασιν. Ἤδη δὲ καὶ πρότερον ἀποδέδεικται, ὅτι δὴ παῦλαν κακῶν οὐδ' D ἄλλοτέ πω πρότερον ἢ μετὰ τὴν εὐαγγελικὴν διδασκαλίαν εἰλήφασιν αἱ παρὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ὠμῶς καὶ ἀνηλεῶς ἐπιτελούμεναι τοπρὶν ἀνθρωποθυσίαι. Οἷς ἐπὶ τοῦ παρόντος προσθεῖναι καλὸν, ὅτι μὴ μόνον ἐξ ἐκείνου τὰ τῆς δαιμονικῆς ἀπέσβη δεισιδαιμονίας, ἀλλὰ καὶ τὰ τῆς τῶν ἐθνῶν πολυαρχίας. Σχεδὸν γὰρ κατὰ πᾶσαν πόλιν καὶ κώμην βασιλεῖς καὶ τυράννους, τοπάρχας

CAPUT I.

Iterum probatur, multorum populorum vaticinia et oracula improborum Dæmonum propria fuisse: quæ omnia post evangelicam Servatoris nostri doctrinam sublata defecerint.

Quanquam ea, quæ adhuc a nobis disputata sunt, non jam aut deorum aut bonorum in dæmonum loco habendos illos esse omnes satis superque conficiunt, qui a gentilibus per urbes passim atque pagos tanquam dii colebantur: juvat tamen ultro plurium insuper argumentorum vim ac pondus adjungere, quibus susceptæ quæstionis ea magis magisque demonstratio confirmetur, quæ Servatoris nostri evangelicæ doctrinæ beneficio allatam hominum generi a superioribus malis liberationem in omnium oculis constituat. Audi ergo deinceps, quemadmodum scriptores ipsi Græci, oracula sua ex omni memoria tum denique primum defecisse fateantur, cum salutaris hæc et evangelica unius Dei ac Servatoris nostri doctrina, ac summi Numinis ejusdemque rerum universarum Domini pariter ac molitoris cognitio, hominum animis cœpit solis instar illucescere. Et quidem, statim post ejus adventum et dæmonum interitus celebratos esse, et egregia illa totque pridem jactata sæculis oracula conticuisse, jamjam ostendemus. Sed quoniam demonstratum jam a nobis est, post evangelicæ doctrinæ propagationem, tum demum nefariam illam et omni credulitate teterrimam, quæ apud omnes olim populos gentesque regnabat, immolandorum hominum consuetudinem penitus abrogatam esse; abs re non

(65) *Οὐδ' ἄλλοτε.* Rectius videtur, οὐκ ἄλλοτε, ut alter manuscr.

(66) *Τὴν ἑνός.* Idem, τοῦ ἑνός. Alter vero locum integrum ita legit: Τοῦ ἑνὸς Θεοῦ. Τοῦ παμβασιλέως καὶ δημιουργοῦ τῶν ὅλων Θεοῦ γνώσεως, φωτὸς δίκην, etc. Licet ad marginem reposita sint post ἑνὸς Θεοῦ, illa ipsa verba, quæ in excuso leguntur, καὶ Σωτῆρος, etc., forte ex illis omnibus integra lectio conflari possit, hoc modo: τῆς ἑνὸς Θεοῦ καὶ Σωτῆρος Χριστοῦ, πλατυνθείσης ἐν γῇ, καὶ τῆς τοῦ παμβασιλέως καὶ δημιουργοῦ τῶν ὅλων γνώσεως, φωτὸς δίκην, etc.; nisi brevius malis, τῆς ἑνὸς Θ. κ. Σ. Χ. π. ἐν γῇ, καὶ φωτὸς δίκην, etc. Nos in vertendo priorem, ut pleniorem, secuti sumus.

fuerit, quemadmodum ab illo tempore, non diabolicæ modo superstitionis ritus, sed etiam distracti quondam ac multiplices gentium principatus exstincti sublatique sint, hoc loco subjungere. Nam in oppidis antea pagisque fere singulis reges, tyranni, toparchæ **179** ac dynastæ, adeoque, gentium varii ac distincti dominatus vulgo cernebantur, quorum ambitione cum homines mutuis sese bellis perpetuisque vexarent, tum regiones etiam urbesque diriperent, atque assidue vicinos circum populos in servitutem abducerent, familiarium utique et intestinorum dæmonum stimulis in ejusmodi pugnas et dimicationes concitati. Quæ cum ita se haberent, cujusmodi tandem malorum et confertarum calamitatum perturbatione hominum vita jactaretur, æstimandum tibi ac statuendum relinquo. Eadem vero, cum post nostri demum Servatoris adventum cum illo multiplicium deorum errore uno velut agmine profligata fuerint, quis non jure magnum hoc vere salutaris et evangelicæ demonstrationis mysterium summa cum admiratione suspiciat, per quam et tantam orbe passim universo per urbes atque pagos, imo barbarorum etiam ac gentium solitudines oratoriorum ac templorum præpotenti rerum omnium Regi, architecto, solique Deo dicatorum multitudinem videamus, et librorum, lectionum, doctrinarum, quibus perfectæ cumulatæque virtutis, morumque ad veram pietatem ac religionem conformandorum accommodata non modo viris, sed etiam mulieribus ac pueris præcepta tradantur, infinitam omnis generis copiam habeamus? Adde emortua penitus dæmonum oracula et vaticinia conticuisse : adde, ex quo divina hæc et evangelica Assertoris nostri virtus radiis suis hominum genus omne lucis instar illustravit, eo jam usque amplius furere neminem, ut charissimi cujusque sanguine, hominumque jugulatorum sacrificiis, illos cædis et cruoris avidos, et infestissimos humano generi dæmones placare conetur : qui tamen ritus omnium olim sapientium atque regum, quos dæmonis utique furor agebat, animos occuparat. Et vero pessimorum dæmonum, ex quo hominum societatem Servator noster inierit, vim ac potestatem amplius nullam esse, vel ipsemet Porphyrius, magnus ætatis nostræ dæmonum patronus, in eo, quod adversus nos conscripsit, volumine his verbis testatum reliquit : « Et nunc mirum, inquit, ulli videatur, civitatem hoc morbo tot jam annos conflictari, cum Æsculapius cæterique dii hominum sese consuetudini consortioque subduxerint? Ex quo enim Jesus coli cœptus est, communem ac publicam deorum opem nemo sensit. » Hæc ille verbis totidem. Si ergo vel istius confessione, nihil, ex quo Jesum colere cœperunt, communis ac publicæ deorum opis quisquam expertus est, Æsculapio simul ac reliqua **180** numinum turba ex hominum societate submota : unde tandem vana de illis tanquam de diis aut heroibus subrepsit opinio? Quidni enim potius Æsculapii cæterorumque vis deorum, Jesu potesta-

A τε καὶ δυνάστας τὸ παλαιὸν ἦν ὁρᾷν, ἐθναρχίας τε καὶ πολυαρχίας, δι' ἃς ἐπὶ τοὺς κατ' ἀλλήλων πολέμους συνεχῶς ὁρμῶντες, δῃώσεις χωρῶν καὶ πόλεων πολιορκίας, ἀνδραποδισμούς τε καὶ αἰχμαλωσίας τῶν πλησιοχώρων ἀεὶ καὶ διαπαντὸς ἐνήργουν, πρὸς τῶν οἰκείων δαιμόνων ἐπὶ τὸν κατ' ἀλλήλων πόλεμον ἐξοιστρούμενοι. Ὧν οὕτως ἐχόντων, ἐν ὁποίᾳ τότε συγχύσει κακῶν συμφορῶν τε ἐπαλλήλων ὁ πᾶς ἐνίσχητο βίος, καὶ αὐτῷ σοὶ παραλείπω σκοπεῖν. Τούτων δὴ οὖν ἀθρόως ἁπάντων ὁμοῦ σὺν τῇ πολυθέῳ πλάνῃ ἐκποδὼν μεταστάντων, οὐκ ἄλλοτε ἢ μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εἰς ἀνθρώπους ἐπιδημίαν· πῶς οὐ χρὴ τὸ μέγα μυστήριον τῆς ἀληθῶς σωτηρίου καὶ εὐαγγελικῆς ἀποδείξεως ὑπερθαυμάζειν; δι' ἧς ἀθρόως κατὰ πᾶσαν τὴν τῶν ἀνθρώπων οἰκουμένην, προσ-

B ευκτήρια καὶ ναοὶ τῷ παμβασιλεῖ καὶ δημιουργῷ καὶ μόνῳ τῶν ἁπάντων Θεῷ, ἔν τε πόλεσι καὶ κώμαις, βαρβάρων τε ἐθνῶν ἐν ἐρημίαις ἀφιερωμένα συνέστη, βίβλοι τε καὶ ἀναγνώσματα, μαθήματά τε παντοῖα καὶ διδασκαλίαι περὶ τῆς εἰς ἄκρον ἀρετῆς καὶ τρόπου τοῦ κατὰ τὴν ἀληθῆ θεοσέβειαν παραγγέλματα περιέχουσαι, ἀνδράσι τε καὶ γυναιξὶ, καὶ παισὶν εἰς ἐπήκοον παραδέδονται. Νεκρὰ δὲ τὰ ἀπὸ δαιμόνων πάντα χρηστήριά τε καὶ μαντεύματα· οὐδέ τις εἰς τοσοῦτον ἀνθρώπων μέμηνε νῦν, ἐξ οὗπερ εἰς πάντας φωτὸς δίκην ἐξέλαμψεν ἡ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἔνθεος καὶ εὐαγγελικὴ δύναμις, ὡς τολμᾷν τῷ τοῦ φιλτάτου φόνῳ καὶ ταῖς δι' ἀνθρωποθυσιῶν σφαγαῖς, τὰ φοινικὰ καὶ φίλαιμα καὶ μισάνθρωπα δαιμόνια ἐξιλεοῦσθαι· οἷα πράττειν τοῖς πάλαι σοφοῖς τε καὶ βασι-

C λεῦσι δαιμονῶσιν ὡς ἀληθῶς φίλον ἦν. Περὶ δὲ τοῦ μηκέτι δύνασθαί τι καὶ ἰσχύειν τοὺς φαύλους δαίμονας μετὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εἰς ἀνθρώπους πάροδον, καὶ αὐτὸς ὁ καθ' ἡμᾶς τῶν δαιμόνων προήγορος, ἐν τῇ καθ' ἡμῶν συσκευῇ τοῦτόν που λέγων μαρτυρεῖ τὸν τρόπον· « Νυνὶ δὲ θαυμάζουσιν, εἰ τοσούτων ἐτῶν κατείληφε τὴν πόλιν ἡ νόσος, Ἀσκληπιοῦ μὲν ἐπιδημίας καὶ τῶν ἄλλων θεῶν μηκέτ' οὔσης. Ἰησοῦ γὰρ τιμωμένου, οὐδεμιᾶς τις θεῶν δημοσίας ὠφελείας ᾔσθετο. » Ταῦτα ῥήμασιν αὐτοῖς ὁ Πορφύριος. Εἰ δὴ οὖν κατὰ τήνδε τὴν ὁμολογίαν, Ἰησοῦ τιμωμένου, οὐδεμιᾶς τις θεῶν δημοσίας ὠφελείας ᾔσθετο, μηκέτ' οὔσης μητ' Ἀσκληπιοῦ ἐπιδημίας τε, μήτε τῶν ἄλλων θεῶν· πόθεν δὴ λοιπὸν τὸ ὡς περὶ θεῶν

D καὶ ἡρώων περὶ αὐτῶν δόγμα; Τί γὰρ οὐχὶ μᾶλλον τὰ Ἀσκληπιοῦ καὶ τῶν θεῶν κρατεῖ τῆς Ἰησοῦ δυνάμεως; εἰ δὴ ὁ μὲν θνητὸς, ὡς ἂν φαῖεν, ἄνθρωπος, (τάχα δ' ἂν εἴποιεν, ὅτι καὶ πλάνος·) οἱ δὲ σωτῆρες καὶ θεοί· πῶς οὖν πάντες ἀθρόως αὐτῷ Ἀσκληπιῷ πεφεύγασι, τὰ νῶτα τῷ θνητῷ, καὶ πᾶσαν ἑξῆς ὑποχείριον τὴν ἀνθρωπότητα τῷ μηκέτ' ὄντι, ὡς ἂν εἴποιεν αὐτοὶ, παραδεδωκότες; Ὁ δὲ καὶ μετὰ θάνατον παρὰ πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ὁσημέραι διαιωνίζει τιμώμενος, ἄντικρυς τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς τὸ ἐναργὲς καὶ ἔνθεον τοῖς οἵοις τε συνορᾷν ἐπιδεικνύμενος. Ἀλλὰ καὶ εἷς ὢν, καὶ ὡς ἄν τις ὑπολάβοι, μόνος, τὸ πλῆθος τῶν ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην θεῶν ἐλαύνει· καὶ τάς γε τιμὰς αὐτῶν ἀθετῶν κρατεῖ, ὡς τοὺς μὲν θεοὺς μηκέτ' εἶναι, μηδ' ἐνεργεῖν, μηδὲ [illegible]

φαίνεσθαι, μηδὲ συνήθως ταῖς πόλεσιν ἐπιδημεῖν, ὅτι μὴ θεοὶ, δαίμονες δ' ἦσαν πονηροί· μόνου δὲ αὐτοῦ, καὶ τοῦ καταπέμψαντος αὐτὸν Θεοῦ τῶν ὅλων αὔξειν ὁσημέραι τὰς τιμὰς, καὶ εἰς μεῖζον ἀρεταῖς καθ' ὅλης τῆς ἀνθρωπότητος ἐπιδιδόναι· δέον ἔμπαλιν τοὺς μὲν θεοὺς, εἰ δή τινες ὄντως ἦσαν τῶν ἐπὶ γῆς κηδεμόνες, τοῦ μὲν ἄρδην μεταστήσασθαι τὴν πλάνην, εἰ ἄρα τις ἦν· αὐτοὺς δὲ τὰς ἐξ αὐτῶν θεραπείας τε καὶ ὠφελείας ἀφθόνως τοῖς πᾶσιν ἐμπαρέχειν. Νυνὶ δὲ τοῖςδε καὶ τοῦτ' ἐπικεχείρηται μὲν πολλάκις διὰ τῶν κατὰ χρόνους ἀρχόντων, τὴν τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν κραταιότατα πολεμησάντων διδασκαλίαν· ἄπρακτον δ' ὅμως εὕραντο τῆς ἐγχειρήσεως τὸ τέλος, ὑπερνικώσης τοὺς πάντας ἀεὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐνθέου δυνάμεως, καὶ πάσας τὰς κατὰ τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ τῶν πονηρῶν δαιμόνων ἐπαναστάσεις καθαιρούσης, αὐτούς τε ἐλαυνούσης· δαίμονας μὲν ἀληθῶς φαύλους ὄντας, ψευδῶς δὲ νενομισμένους εἶναι θεοὺς, ἢ καὶ ἀγαθοὺς δαίμονας.

tem ac numen evertit? Enimvero, si homo ille tantum est, ut ipsi garriunt, morti obnoxius (impostorem forte ac circulatorem etiam addiderint), hi contra servatores ac dii, qui fieri potuit, uti fugam simul omnes cum Æsculapio capesserent, mortalique homini, quique nullus, ut blaterant, omnino jam sit, non terga darent ipsi modo, sed etiam humanum genus quasi vinctum deinceps constrictumque traderent universum? At vero Jesus ille noster, hoc ipso sane, quod etiam post obitum inter omnes populos nominis sui cultum quotidie propagare pergit, clarissimum vereque divinum iis, qui modo intueri possunt, vitæ post mortem suæ objicit argumentum. Ille igitur, unus ipse cum sit, atque ut suspicari quis forte queat, plane solus, immensam illam tot deorum toto quondam orbe dominantium multitudinem exterminat, eaque potestate ipsorum honorem et cultum contemptui ludibrioque subjicit, ut nec ulli amplius dii sint, nec virium quidquam habeant, nec uspiam vel leviter appareant, nec in civitatum conventus, ut olim, sese amplius inferant, utpote qui non dii, sed mali dæmones essent: contra vero Christi unius duntaxat, ejusque, a quo missus est, Dei rerum omnium præpotentis veneratio magis in dies ac magis augeatur, novaque cum accessione dignitatis, radices in populorum omnium mentibus agat altiores. Oportebat utique deos illos potius, si qui rerum humanarum vere curam haberent, nascentem illius errorem, si quis existebat, funditus exstirpare, opis vero auxiliique sui liberalem ac prolixam omnibus copiam facere. Atqui id conati quidem sæpissime illi sunt, cum varios variis temporibus imperatores ad Servatoris nostri doctrinam viribus omnibus oppugnandam inflammarent. Sed inani plane irritoque conatu, quod divinum illud Assertoris nostri numen illustrem semper ex omnibus victoriam reportarit, cunctosque pessimorum dæmonum adversus doctrinam suam impetus dissiparit, imo dæmones etiam ipsos, qui vere improbi dæmones cum essent, falso tamen pro diis bonisque dæmonibus habebantur, expulerit.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Τίς ὁ τρόπος τῆς δαιμονικῆς ἐνεργείας.

Οἵδε γοῦν περίγειοί τινες ὄντες καὶ καταχθόνιοι, τόν τε ἐπὶ γῆς βαρὺν καὶ ζοφερὸν ἀέρα περιπολοῦντες, καὶ τὸ σκότιον, καὶ γεῶδες οἰκητήριον ἔχειν κατακεκριμένοι, δι' ἃς ὕστερον ἀποδώσομεν αἰτίας· τάφοις νεκρῶν καὶ μνήμασι, καὶ πάσῃ τῇ μυσαρᾷ καὶ ἀκαθάρτῳ ὕλῃ φιλοχωροῦντες (67), αἵμασί τε καὶ λύθροις, καὶ παντοίων ζώων σώμασι, τῇ τε ἐκ τῶν ἀναθυμιωμένων, καὶ ἀπὸ τῆς γῆς ἐξατμιζομένων ἀναδόσει χαίροντες· οἵ τε τούτων ἄρχοντες ἀέριοί τινες ὑπάρχοντες, ἢ καὶ καταχθόνιοι δυνάμεις, ἐπεὶ κατέμαθον τὸ ἀνθρώπινον γένος κάτω που περὶ νεκρῶν ἀνδρῶν θεοποιίαν ἰλυσπώμενον, θυσίαις τε καὶ κνίσσαις, ταῖς δὴ μάλιστα αὐτοῖς κεχαρισμέναις διὰ πάσης σπουδῆς ἐκπονούμενον, ἐγγύθεν ἔφεδροι, καὶ συνεργοὶ τῆς πλάνης παρῆσαν, τοῖς τῶν ἀνθρώπων κακοῖς ἐπεντρίβοντες (68), καὶ τοὺς ἠλιθίους, καὶ τὰς ψυχὰς εὐχερεῖς ἀπατῶντες κινήσεσί τισι τῶν ξοάνων, ἃ δὴ ἐπὶ τιμῇ τῶν κατοιχομένων ἀνδρῶν πρὸς τῶν παλαιῶν ἀφιέρωται, καὶ ταῖς διὰ χρησμῶν φαντασίαις, θεραπείαις τε σωμάτων, ἃ διὰ τῆς οἰκείας αὐτῶν δαιμονικῆς ἐνεργείας ἀφανῶς αὐτοὶ λυμαινόμενοι, πάλιν οἱ αὐτοὶ διὰ τῆς ἐξ αὐτῶν ἀνέσεως ἐλευθέρους τῶν παθῶν ἠφίεσαν. Δι' ὧν ἔτι μᾶλλον κατὰ κρημνῶν ἔφερον τοὺς δεισιδαίμονας, ὡς αὐτοὺς εἶναι νομίζειν ποτὲ μὲν οὐρανίους δυνάμεις,

181 CAPUT II.

Quænam dæmonum imposturæ ratio fuerit.

Enimvero cum circa graviorem hunc, qui a terra proxime abest, et caliginosum aerem, utpote omnino terreni volutarentur, atque ad tenebricosum hoc et terrestre domicilium, ob eas, quæ paulo post a nobis afferentur, causas damnati essent; adeoque ad tumulos, busta, ac reliquam id genus funestam impuramque materiam adhærescerent, et sanguine ac sanie, omnisque generis animantium corporibus, nec non rerum odoratarum suffitu ac vapore delectarentur; simulque eorum principes, sive aerias quasdam, sive terrenas potestates vocare malis, cum genus humanum indignissima hominum mortuorum consecratione occupatum, sacrificiis ac nidore carnium, quibus isti rebus tantopere delectantur, omni studio vacare animadverterent: illico præsto adesse, fovendo errori operam navare suam, hominum malis incumbendo, ac stolidos facilesque animos nescio quibus simulacrorum, quæ veteres in defunctorum honorem consecrarant, motibus in fraudem inducendo. Quibus et oraculorum speciem, et curationum inanem fucum addebant, cum illa ipsa corpora, quæ occulta vi male torquebant, iidem remotis maleficiis omni postmodum vexatione liberarent. Atque hæc sunt, quibus homines adeo præcipites agebant, ut eos

(67) Φιλοχωροῦντες. Mont., ἐμφιλοχωροῦντες.
(68) Ἐπεντρίβοντες. Mont., ἐπεντρυφῶντες, insultantes.

modo cœlestes quasdam esse virtutes, modo vera A numina, interdum etiam heroum illorum animos putarent, quos deorum in loco numeroque posuissent. Nam ita demum plerisque sane paulo honestior et illustrior erroris hujus, deorum multitudinem invehentis, species fore videbatur, cum a rebus istis, quæ sub aspectum cadunt, ad ignotam et obscuram eorum qui in simulacris delitescebant, naturam cogitatio traduceretur, sicque novum superstitioni robur adjungeret. Hac via terreni dæmones, quique hunc aerem insidebant mundi principes, ac spiritalia nequitiæ, quique cæteris ad improbitatem ac malitiam omnem præibant, summorum sibi numinum opinionem apud omnes compararunt. Quo factum, ut hominum sensu pridem vitaque carentium memoria prolixioribus officiis coleretur, cum B eorum et corporis **182** speciem imaginum per urbes consecratarum figuræ repræsentare viderentur, et animos ac divinos incorporeasque virtutes multa præstigiarum vi pessimi dæmones mentirentur. Adde porro, qui eorum sese religionibus sacrisque devoverant, novam in dies atque ampliorem vanæ superstitionis pompæ speciem addidisse, ac veteratoriis maleficisque artibus fucum passim hominibus fraudemque fecisse. Quas etiam ad res cultoribus clientibusque suis facem improbi dæmones præferebant, quos utique fascinationis illius, quæ malorum omnium caput fuit, quæque humanum genus pervasit universum, artifices exstitisse superiori disputatione ostendimus.

A καί τινας ἀληθῶς θεούς, ποτὲ δὲ τὰς τῶν τεθεοποιημένων ἡρώων ψυχάς. Ἐντεῦθεν γοῦν ἤδη μείζων τις καὶ σεμνοτέρα τοῖς πολλοῖς εἶναι ἐνομίζετο ἡ τῆς πολυθέου πλάνης ὑπόληψις, μεταβαινούσης τῆς διανοίας ἀπὸ τῶν ὁρωμένων ἐπὶ τὸ ἀφανὲς τῶν ἐγκρυπτομένων τοῖς ξοάνοις, καὶ τὴν πλάνην κραταιότερον ἐπικυρούσης. Οὕτω δῆτα λοιπὸν οἱ περίγειοι δαίμονες, οἵ τε ἀμφὶ τὸν ἀέρα κοσμοκράτορες, καὶ τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας, οἵ τε ἐπὶ πᾶσιν αὐτοῖς τῆς κακίας ἐξόρχων θεῶν (69) οἱ μέγιστοι παρὰ τοῖς πᾶσιν ἐνομίζοντο· ἥ τε τῶν πάλαι νεκρῶν μνήμη τῆς μείζονος ἠξιοῦτο θεραπείας· ὧν τὰς μὲν τῶν σωμάτων ἰδέας οἱ τῶν κατὰ πόλεις ἀφιερωμένων εἰκόνων φέρειν ἐδόκουν τύποι· τὰς δὲ ψυχὰς καὶ τὰς ἐνθέους καὶ ἀσωμάτους δυνάμεις οἱ φαῦλοι δαίμονες καθυπεκρίB νοντο διὰ πολλῆς τῆς τερατοποιίας· καὶ αὐτῶν ἤδη τῶν θεραπευόντων καὶ ἱερωμένων αὐτοῖς, ἐπὶ τὸ μεῖζον ἀεὶ τὸν ἐκ τῆς φαντασίας τῦφον ἀπαγόντων, καὶ δὴ καὶ γοητικαῖς κακοτεχνίαις τὰ πολλὰ συσκευαζομένων, τῆς καὶ τούτων διδασκαλίας αὐτῶν πάλιν τῶν φαύλων δαιμόνων τοῖς θεραπεύουσι προκαταρξάντων· οἵ γε [a] γοῦν καὶ τῆς ἀρχεκάκου γοητείας παντὶ τῷ τῶν ἀνθρώπων βίῳ κατέστησαν αἴτιοι, ὥσπερ οὖν ὁ πρὸ τούτου διήλεγξε λόγος.

CAPUT III.

Varias ac multiplices Græcorum adversus deos superstitionis sectas fuisse.

Ergo tam scelerati isti ac terrarum accolæ dæmones, quam vel aerii vel terreni spiritus, quos mundi rectores, ac spiritales nequitiæ principatus atque potestates divinæ litteræ nuncupant, cum modo bonorum geniorum personam vultumque simularent, modo cœlestium etiam deorum, aut heroum speciem ac formam induerent, adeoque rebus ipsis nequitiæ suæ specimen palam ipsi nonnunquam atque aperte ostenderent: nihil profecto mirum, si multiplex hominum sese animis altius in dies error insereret: cum eos alii deos, heroas seu dæmonas alii, deos vero nequaquam esse faterentur, ac dæmonum ipsorum alios bonos specioso nomine, alios contra pessime appellarent, sic tamen D ut nefarios etiam illos, ad amoliendam eorum vexationem, conciliari placarique vellent. Itaque fictam illam numinum molitionem plures in classes divisam ac sectam habuere. Prima siderum illorum est, quæ cernuntur in cœlo, quos etiam principes omnium θεούς, deos, partim a verbo θέειν, hoc est currere, partim ab altero θεωρεῖν, quod est ea, quæ sub aspectum cadunt, contemplari, cujus con-

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

C *Ὅτι πολυσχιδὴς καὶ πολυγνώμων ἡ περὶ θεῶν τοῖς Ἕλλησι συνέστη δεισιδαιμονία.*

Τούτων τοιγαροῦν τῶν μοχθηρῶν καὶ περιγείων δαιμόνων, τῶν τε ἀερίων καὶ καταχθονίων πνευμάτων, οὓς κοσμοκράτορας, καὶ πνευματικὰς πονηρίας ἀρχάς τε καὶ ἐξουσίας οἱ θεῖοι λόγοι προσαγορεύουσι, τοτὲ μὲν εἰς ἀγαθοὺς δαίμονας ὑποκρινομένων, τοτὲ δὲ εἰς οὐρανίους θεοὺς σχηματιζομένων, καὶ πάλιν ἄλλοτε εἰς ἥρωας μεταμορφουμένων, ἔστι δ' ὅπη ἄντικρυς διὰ τῶν δρωμένων τῆς μοχθηρίας τὸ δεῖγμα παραφαινόντων· εἰκότως πολὺς ὁ πλάνος ἀνθρώποις ἔτι μᾶλλον ἐπῄει τῶν μὲν θεοὺς εἶναι, τῶν δὲ ἥρωας καὶ δαίμονας, ἀλλ' οὐ θεοὺς ὑπάρχειν ὁμολογούντων· καὶ τῶν δαιμόνων τοὺς μὲν ἀγαθοὺς ἐπιφημιζόντων, τῶν [b] δὲ φαυλότατα (70) ἐπικαλούντων, πλὴν ἀλλὰ D δεῖν φασκόντων καὶ τοὺς φαύλους ἐξιλεοῦσθαι, διὰ τὰς ἐξ αὐτῶν βλάβας· ὥστε τὴν πᾶσαν αὐτοῖς θεοποιίαν εἰς εἴδη πλείονα καταπίπτειν· πρῶτον μὲν τὰ ἐκ τῶν φαινομένων κατ' οὐρανὸν φωστήρων, οὓς καί φασι διὰ τὸ θέειν, ὅπερ ἐστὶ τρέχειν, διά τε τὸ αἰτίους εἶναι τοῦ θεωρεῖν τὰ ὁρώμενα, πρώτους θεοὺς ἀναγορεῦσθαι· δεύτερον τὸ διὰ (71) τὰς εἰς τὸν κοινὸν βίον, ὥς φασιν, εὐεργεσίας ἐκτετιμημένων, ὃ δὴ ἐξ ἀνθρώπων γεγεννῆσθαι καὶ αὐτοὶ ὁμολογοῦσι, τοὺς καλουμένους

[a] *del.* γέ. [b] *Ισ.* τούς.

(69) *Ἐξάρχων θεῶν.* Omnino legend. videtur, ἐξῆρχον, quod idem est atque ὑπῆρχον, itemque distinguendum post eamdem vocem. Porro Theodoretus lib. x *De Græcor. affectionibus*, ipso statim initio, simillima disputat.

(70) *Τῶν δὲ φαυλότατα.* Montac., τοὺς δὲ φαυλοτάτους.

(71) *Τὸ διά.* Legend. credo vel τὸ ἐκ τῶν διά, ut paulo ante πρῶτον μὲν τὸ ἐκ τῶν, vel saltem τὸ τῶν διά. Quod si ne τῶν quidem addere placuerit, [illegible] μημένων quod sequitur, in τετιμημένον [illegible] erit.

μένους ἥρωας παραφέροντες, Ἡρακλέα καὶ Διοσκούρους, Διόνυσόν τε καὶ τοὺς παρὰ τοῖς βαρβάροις ὁμοίους· ἐξ ὧν ἀφορίσαντες καὶ διαστειλάμενοι τὰ περὶ τῶν αὐτῶν αἰσχρότερα μνημονευόμενα, τρίτον εἶδος θεοποιίας ὑπέθεντο, μυθικὸν αὐτὸ ἐπικαλέσαντες· ὃ δὴ ἐπαισχυνθέντες, καίπερ ἀληθὲς καὶ παλαιότατον τυγχάνον, ἐπὶ τὸ φυσικώτερον, ὥς φασι, μεταβεβλήκασι τροπικωτέραις ἀλληγορίαις, θεωρίας δή τινας εὑρεσιλογήσαντες. Ἀλλ' οὐδ' εἰς τοῦτο πλάνης αὐτοῖς ἀπήρκει μετιέναι. Ἤδη δὲ καὶ μέχρι τῶν οἰκείων παθῶν τὸ σεβάσμιον καὶ προσκυνητὸν ὄνομα τοῦ θεοῦ καταβαλόντες, τέταρτον θεοποιίας προσεπενόησαν τρόπον, οὐδ' ἀντιῤῥήσεως ἄξιον, τῷ καὶ αὐτὸν προφανὲς ἐπάγεσθαι τὸ αἶσχος· εἰ δή τινα Ἔρωτα καὶ Ἀφροδίτην καὶ Πόθον, τὰς αἰσχρὰς καὶ ἀκολάστους αὐτῶν ἐπιθυμίας θεοὺς ἀνειπόντες· καὶ τὸν μὲν λόγον Ἑρμῆν, τὸν δὲ λογισμὸν Ἀθηνᾶν ἐπονομάσαντες· καὶ ταῦτα τῇ οἰκείᾳ παρειλήφασι θεολογίᾳ, ὡς καὶ τὸ πέμπτον ἐκ τῶν ἐν ἀνθρώποις γινομένων πραγμάτων ἀναπλασάμενοι. Τὰς γὰρ ἐνεργείας τάς τε πολεμικὰς, καὶ τὰς τεχνικὰς ἀνειδωλοποιήσαντες, θεοῖς ἀπένειμαν· Ἄρει μὲν καὶ Ἀθηνᾷ τὰς πολεμικὰς, Ἡφαίστῳ δὲ καί τισιν ἑτέροις τὰς τεχνικάς. Ἐπὶ πᾶσι τούτοις ἕκτον καὶ ἕβδομον εἶδος αὐτοῖς τὸ δαιμονικὸν παρεισήχθη, πολύτροπον ἀληθῶς τυγχάνον καὶ πολύμορφον, τοτὲ μὲν θεοὺς ὑποκρινόμενον, τοτὲ δὲ ψυχὰς τεθνηκότων, καὶ μηδὲν μὲν εἰς ἀρετὴν ψυχῆς συμβαλλόμενον, ἐπιτωθάζον δὲ ἀεὶ, καὶ κατὰ κρημνῶν φέρον διὰ τῆς ἀπατηλοῦ πλάνης πάντα τὸν δεισιδαίμονα· ὃ, καὶ αὐτὸ διόλου φαῦλον ὂν, εἰς δύο διελόντες, εἴς τε τὸ βλαπτικὸν, καὶ εἰς τὸ ὠφελοῦν, ἀγαθῶν καὶ φαύλων αὐτοῖς τεθείκασι προσηγορίας. Ὧν οὕτως ἐχόντων, ἀναγκαῖον εἶναί μοι δοκεῖ, τὰ μηδ' ἀντιῤῥήσεως δεόμενα παρεχθεμένους, τὸν περὶ τῆς δαιμονικῆς ἐνεργείας ἀκόλουθον συνιδεῖν λόγον· ὃν ἐκ μέρους προθεωρήσαντες ἐν τῷ πρὸ τούτου συγγράμματι, τὰ λείποντα νῦν ἀποπληρώσομεν. Φέρ' οὖν, ἤδη λοιπὸν ἐπ' αὐτὰς χωρήσωμεν τὰς ἀποδείξεις. Θήσω δὲ πρώτας τὰς ἀπὸ τῆς Πλουτάρχου γραφῆς, ἣν πεποίηται περὶ τῶν ἐκλελοιπότων χρηστηρίων· ἔνθα περὶ τοῦ πονηρῶν δαιμόνων εἶναι τὰ παρὰ τοῖς ἔθνεσι μαντεῖά τε καὶ χρηστήρια, τόνδε γράφει τὸν τρόπον.

A templationis auctores ii sint, nominatos esse dictitant. Ad secundam pertinent, qui suis, ut quidem aiunt, in humanum genus meritis id sunt honoris consecuti, quos humano sanguine satos fatentur ipsi quoque, dum suos illos heroas, uti vocant, Herculem, Tyndaridas, Bacchum, et reliquos id genus producunt, barbarorum ore cultuque celebratos. **183** Quorum ex grege sepositis ac seclusis iis, quæ majore de illis cum infamia probroque ferebantur, tertium nobis divinitatis genus invexere, quod fabulosum ipsi nuncuparunt. Idem tamen, quod nimium sibi pudoris afferret, verum licet ac vetustissimum, ad rerum naturalium rationes, ut loquuntur, allegoriis morum doctrinæ conjunctioribus, et artibus philosophandi novis traducere B sunt ac detorquere conati. Quanquam ne hoc quidem erroris in gradu sistere potuerunt. Jam enim ad proprias etiam cupiditates venerandum illud omnique dignum honore Dei nomen abjecerunt: quarta insuper divinitatis conficta specie, quam ne confutatione quidem dignam existimo, quod suam ipsamet turpitudinem præ se ferre, atque omnium in oculis defigere videatur. Quippe, flagitiosis illi suis profligatisque libidinibus, Amoris nescio cujus, Veneris, et Cupidinis quasi deorum quorumdam nomen indidere. Ac vim dicendi quidem, Mercurium, disserendi vero, Minervam appellarunt, simulque suam ejusmodi quoque rebus theologiæ rationem assignantes, quintum ex iis, quæ hominum in vitam incurrere solent, genus conflaverunt. C Res enim non modo bellicas, sed etiam communium ac vulgarium artium proprias diis quibusdam attribuunt, Marti quidem illas ac Minervæ, Vulcano autem atque aliis quibusdam cæteras. Quibus omnibus sextum illi septimumque genus addiderunt, quod totum dæmonum est, varium profecto ac multiplex, atque ejusmodi, quod cum modo numinum, modo manium speciem induat, tum vero nihil ad virtutem animi conferat, sed potius homini superstitione semel obligato nunquam non illudat, et continuis eum dolis ac fraudibus in præceps agat. Idem porro, licet omni ex parte sceleratum, duas in species, perniciosorum alteram, alteram benigniorum divisere; ac prioribus malorum, bonorum vero posterioribus nomen indidere. Quæ cum ejusmodi sint, id mihi nunc agendum video, ut prætermissis iis, quæ sua sponte concidunt, institutam de vi artibusque dæmonum disputationem persequar, quamque libro superiore jam affeci, hoc denique pertexam. Age itaque atque ad certas (quod unum superest) vanitatis hujus coarguendæ rationes veniamus. Mihi vero, Plutarchi ante cæteros auctoritatem urgere visum est, ex eo, quem de exhausta oraculorum vi scripsit, libello repetitam. Ubi quidquid usquam vaticiniorum apud gentes atque oraculorum fuit, improbis dæmonibus assignat, in eum, qui sequitur, modum.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

D

Περὶ τοῦ πονηρῶν δαιμόνων εἶναι τὰ παρὰ τοῖς ἔθνεσι μαντεῖά τε καὶ χρηστήρια.

«Εὖ μὲν οὖν (71*) λέγουσι καὶ οἱ λέγοντες, ὅτι Πλάτων, τὸ ταῖς γεννωμέναις ποιότησιν ὑποκείμενον στοιχεῖον ἐξευρὼν, ἣν ὕλην (72) καλοῦσι, πολλῶν ἀπήλλαξε καὶ μεγάλων ἀποριῶν τοὺς φιλοσόφους·

184 CAPUT IV.

Quidquid vaticiniorum atque oraculorum apud gentes fuit, improborum dæmonum opus fuisse.

« Equidem eorum quoque probandam, inquit, orationem existimo, qui philosophorum nationem a Platone, quod elementum illud, quam materiam ipsi vocant, qualitatum earum, quæ subinde gene-

(71*) *Εὖ μὲν οὖν*, Plutarch. *De oraculorum defectu*, pag. 414 F. 2.

(72) *Ἣν ὕλην*. Plutarch., ὃ νῦν ὕλην καὶ φύσιν ...

rantur receptaculum invenisset, plurimis iisque maximis difficultatibus liberatam esse dixerunt. Cæterum plures adhuc easdemque graviores ab iis mibi solutas esse persuadeo, qui dæmonum genus deos inter atque homines medium posuerunt, eorumque vi societatem communionemque nostram uno quasi vinculo contineri et colligari voluerunt; sive Zoroastris Magi hæc primum sententia fuerit, sive ex Thracia Orpheo duce, sive ex Ægypto aut e Phrygia ad nos usque permanarit. Quam ipsius originem verisimilem efficit, ea quam regionis utriusque sacris admistam videmus, solemnium rituum ac cæremoniarum, funera luctusque simulantium multitudo. Jam apud Græcos Homerus utroque nomine promiscue abusus videtur, deosque nonnunquam ipsos dæmones appellavit. At Hesiodus, omnium sane princeps, enucleate ac distincte quatuor eorum, quæ ratione prædita sunt, genera posuit, deos, tum dæmones, heroas deinde, ad extremum homines: ex quibus suam illam postea mutationem excogitavit, ut aureum quidem genus plures in dæmones eosque bonos, semidei vero in heroas distracti ac veluti secreti fuerint. » Quibus ita subjungit, « Quanquam nihil est, inquit, quamobrem hac in parte cum Demetrio contendamus. Nam sive aliquanto longius, sive brevius sit temporis intervallum, sive constitutum idem ac certum, sive etiam incertum habeatur, quo dæmonis animus heroisque vita mutationem istam subeant; nihilo secius, quod unum ipse vult, gravium atque antiquorum testium auctoritate conficiet, naturas quasdam esse deos inter hominesque medias, quæ mortales interdum affectiones, ac necessarias mutationes patiantur, quos profecto dæmones more institutoque majorum existimari a nobis, eoque nomine coli æquum omnino fuerit. » Tum quibusdam interjectis: « Ego

A ἐμοὶ δὲ δοκοῦσι πλείονας λῦσαι καὶ μείζον
οἱ τὸ τῶν δαιμόνων γένος ἐν μέσῳ θεῶν κ
πων θέντες, καὶ τρόπον τινὰ τὴν κοινω
συνάγον εἰς ταυτὸ καὶ συνάπτον ἐξευρό
μάγων τῶν περὶ Ζωροάστρην ὁ λόγος οὗ
εἴτε Θράκιος ἀπὸ Ὀρφέως, ἢ Αἰγύπτιος,
ὡς τεκμαιρόμεθα, ταῖς ἑκατέρωθι τελετ
μιγμένα (73) πολλὰ θνητὰ καὶ πένθιμα
ζομένων καὶ δρωμένων ἱερῶν ὁρῶντες.
Ὅμηρος μὲν ἐπιφαίνεται κοινῶς ἀμφοτέρ
νος τοῖς ὀνόμασι, καὶ τοὺς θεοὺς ἔστιν ὅτ
προσαγορεύων· Ἡσίοδος δὲ (74) καθαρῶ
ρισμένως πρῶτον ἐξέθηκε τῶν λογικῶν τέσ
θεοὺς, εἶτα δαίμονας, εἶτα ἥρωας, τὸ δ'
ἀνθρώπους· ἐξ ὧν ἔοικε ποιεῖν τὴν μετ
B μὲν χρυσοῦ γένους εἰς δαίμονας πολλοὺς
τῶν δ' ἡμιθέων εἰς ἥρωας ἀποκριθέντ
ἑξῆς φησιν· « Ἀλλὰ περὶ μὲν (75) τ
ἀναγκαῖον ἡμᾶς Δημητρίῳ διαφέρεσθαι.
κἂν πλείων εἴη χρόνος, κἂν ἐλάττων, κἂ
νος, κἂν ἄτακτος, ἐν ᾧ μεταλλάττει δαίμ
καὶ ἥρωος βίος (76), οὐδὲν ἧττον, ἐφ' ᾧ
ται, δεδείξεται μετὰ μαρτύρων σοφῶν (7
λαιῶν, ὅτι φύσεις τινές εἰσιν ὥσπερ ἐ
θεῶν καὶ ἀνθρώπων, δεχόμεναι πάθη
μεταβολὰς ἀναγκαίας, οὓς δαίμονας ὀ
κατὰ νόμον πατέρων ἡγουμένους καὶ ὀ
σέβεσθαι. » Τούτοις μεθ' ἕτερα ἐπιλ
μὲν οὖν ἐφεστάναι (79) τοῖς χρηστηρίοις
C οἷς ἀπηλλάχθαι τῶν περὶ γῆν προσῆκόν
δαίμονας ὑπηρέτας θεῶν, οὐ δοκεῖ μοι κα
σθαι· τὸ δὲ τοῖς δαίμοσι τούτοις, μονο
δην (80) λαμβάνοντας ἐκ τῶν ἐπῶν το
κλέους, ἁμαρτίας, καὶ ἄτας, καὶ πλάνας
ἐπιφέρειν, τελευτῶντας δὲ καὶ θανάτους
θρώπων ὑποτίθεσθαι, θρασύτερον ἡγοῦμ

(73) *Ἀναμεμιγμένα πολλὰ*, etc. Melius, opinor, quam apud Plutarch. ἀναμεμιγμένα πρὸς τὰ θνητὰ καὶ πένθιμά τινα τῶν ὀργ.

(74) *Ἡσίοδος δέ*. Non exstat accurata illa et subtilis apud Hesiodum τῶν λογικῶν in quatuor genera partitio. Tantum in *Operibus*, a vers. 111, diversa illa mundi atque hominum sæcula describit, sic tamen ut primum illud deorum potius videatur esse quam hominum; secundum et tertium, ad subterraneos dæmones referri possit; quartum, heroas et semideos complectatur, de quibus ait:

... Δικαιότερον καὶ ἄρειον
Ἀνδρῶν ἡρώων θείων γένος, οἳ καλέονται
Ἡμίθεοι.

(75) *Ἀλλὰ περὶ μέν*. Plutarch. ib. p. 416 C. 1.

(76) *Ψυχὴ, καὶ ἥρωος βίος*. Plutarch., ψυχὴν, καὶ ἥρωος βίον. Utrumque rectum est. Plutarchus tamen eo loco Hesiodum innuere videtur, de quo nihil referre ait, πότερον ἂν μεταλλάττῃ δαίμονος ψυχὴν, καὶ ἥρωος βίον ἐν τακτῷ τινι χρόνῳ, ἢ καὶ ἀτάκτῳ, id est, *utrum certi cujusdam temporis finibus, an plane incerto, dæmonis animum, heroisque vitam circumscribat*. Atque ita intellexit Amiotus.

(77) *Ἐφ' ᾧ*. Γρ. ἐφ' ὅ. Verti perinde ac si haberetur, ἔτι ᾧ, vel ὅ, tantum, ita ut βούλεται et δεδείξεται ad Hesiodum ipsum referantur. Video tamen in illis vocibus ἐφ' ᾧ subaudiri posse κριτῇ vel δικαστῇ, ut Gallice, *devant qui il voudra;* sic ut τὸ
βούλεται pro ἂν βούλοιτο (supple Δημήτρ
petur; δεδείξεται autem sit δειχθήσεται,
terit. Atque ita Xylander. Amiotus vero,
iours sera-il prouue par lequel des deu
Quod vereor ut satis defendi possit.

(78) *Σοφῶν*. Plut., σαφῶν. Elige.

(79) *Τὸ μὲν οὖν ἐφεστάναι*. Plutarc
E, 1, ubi de Heracleo loquitur. Hunc loc
D magna esset eo in codice, quo tunc u
ista verterem, paginarum ac numerorum
tio, reperire non licuerat. Nunc emenda
ctus, primum verba illa sic reddo, *Ego*
non sine ratione posse existimo.

(80) *Μονονουχὶ ῥγάδην*. Lego ut Pl
ουχὶ ῥάγδην, etc. *Sumpta quasi ex*
carminibus, abrupta quadam effreniqu
vel, *occasione propemodum ex Empedocl*
impetu quodam arrepta. Uterque manu
δραγμὴν, cum Theodoreto lib. x *De Gr*
p. 136, ubi interpres, *collecta ex Emped*
bus sententia. Minus improbarem δραγμ
manusc. habet. Id enim de collecta qua
num sequentium, quasi quisquiliarun
posset intelligi. Versus autem Empedocl
bus hic, fortean illi sint, qui lib. *De Isi*
p. 361 C, a Plutarcho laudantur, et
p. 187 D referuntur. Sed v. infra p. 205
cus hic sanior pleniorque producitur.

ιρον. » Καὶ πάλιν προστίθησι (81) τοῖς εἰρη- A
ιῦτα· « Εἰσὶ γὰρ ὡς ἐν ἀνθρώποις, καὶ
ἀρετῆς διαφοραὶ καὶ τοῦ παθητικοῦ καὶ
Τοῖς μὲν ἀσθενὲς καὶ ἀμαυρόν ἐστι λείψανον,
ττωμα, τοῖς δὲ πολὺ καὶ δυσκατάσβεστον
ὧν ἴχνη καὶ σύμβολα πολλαχοῦ θυσίαι τε
ιται καὶ μυθολογίαι σώζουσι καὶ διαφυλάτ-
ιεσπαρμέναι (82). Καὶ περὶ μὲν τῶν μυστι-
οῖς τὰς μεγίστας ἐμφάσεις καὶ διαφάσεις
στι τῆς περὶ δαιμόνων ἀληθείας, εὔστομά
θω (83) καθ' Ἡρόδοτον· ἑορτὰς δὲ καὶ θυ-
σπερ ἡμέρας ἀποφράδας καὶ σκυθρωπὰς, ἐν
φαγίαι καὶ διασπασμοὶ, νηστεῖαί τε καὶ κο-
πολλαχοῦ δὲ πάλιν αἰσχρολογίαι πρὸς ἱεροῖς,
τε ἄλλαι ὀρινόμεναι ῥιψαύχενοι (84) σὺν
θεῶν μὲν οὐδενὶ, δαιμόνων δὲ φαύλων ἀπο- B
ἕνεκα φήσαιμ' ἂν τελεῖσθαι (85), παραμύθια
αι ποιουμένης ἀνθρωποθυσίας· ἃς οὔτε θεοὺς
ν, ἢ προσδέχεσθαι, πιθανόν ἐστιν, οὔτε μάτην
οντο (86) βασιλεῖς καὶ στρατηγοὶ, παῖδας
παιδιδόντες, καὶ καταρχόμενοι καὶ σφάττοντες·
λεπῶν καὶ δυστρόπων ὀργὰς, καὶ βαρυθυμίας
μενοι (87) καὶ ἀποπιμπλάντες ἀλαστόρων
ἐς μανικοὺς ἔρωτας, οὐ δυναμένων οὐδὲ βου-
ι σώμασι καὶ διὰ σωμάτων ὁμιλεῖν· ἀλλ'
Ἡρακλῆς Οἰχαλίαν ἐπολιόρκει διὰ παρθένον,
πολλάκις ἰσχυροὶ καὶ βίαιοι δαίμονες, ἐξαιτού-
υχὴν ἀνθρωπίνην περιεχομένην σώματι, λοι-
ς πόλεσι, καὶ γῆς ἀφορίας ἐπάγουσι, καὶ
ις καὶ στάσεις ταράττουσιν, ἄχρις οὗ τύχωσιν,
π. » Σαφῶς διὰ τούτων ὁ προδηλωθεὶς φιλό- C
ὅτι δαίμοσι πονηροῖς τὰ προειρημένα κατὰ
ὰς πόλεις ἐπετελεῖτο, παρέστησεν. Εἰ δὲ καὶ
σαν ἐν τούτοις, ὥς φασιν, ἀγαθοὶ τὴν φύσιν
ι, τί χρῆν θεραπεύειν τοὺς φαύλους, πρὸς
αθῶν ἀπελαύνεσθαι δέον αὐτούς; Εἰ γὰρ δὴ
σαν αὐτοῖς ἀγαθοὶ προστάται, τούτοις ἐπι-
ιτας τὸ μηδὲν τῶν χειρόνων χρῆν δήπου φρον-
καὶ διὰ σωφρόνων λόγων τε καὶ εὐχῶν, ἀλλὰ
αἰσχρορῥημοσυνῶν τὰς ἐναντίας ἀποτρέπε-
νάμεις. Ὅτε δὲ τούτων μὲν οὐδὲν ἔπραττον,
ἰσχρῷ καὶ ἀκολάστῳ, καὶ ῥήμασιν ἀσέμνοις,
ίαις τε καὶ διασπασμοῖς καὶ ἀνθρωποθυσίαις
ηροῖς δαίμοσιν ἐκαθικέτευον· πῶς καὶ δυνα-
ιὐτοὺς τὰ τοιαῦτα δρῶντας, καὶ τοῖς φαύλοις D
ιμένα διαπραττομένους, τῷ ἐπὶ πάντων Θεῷ,
ὑπ' αὐτὸν θείαις δυνάμεσιν, ἢ ὅλως ἀγαθοῖς
οσφκειῶσθαι; Ἀλλὰ γὰρ τοῖς πᾶσι πρόδηλον,
φίλα τοῖς φαύλοις ἐπιτελῶν, οὐκ ἄν ποτε τῶν
ι γένοιτο προσφιλής. Οὐκ ἄρα θεοῖς, οὐδ' ἀγα-

A vero sentire mihi non sine ratione videor, responsis et oraculis non jam deos præesse, quos ab
185 omni terrena communione secretos esse oporteat, sed dæmones tantum deorum administros. Huic autem dæmonum generi, sumpta quasi ex Empedoclis carminibus. . . . . scelera, calamitates erroresque divinitus immissos attribuere, postremo eorum etiam quasi hominum interitus describere, id vero nimiæ temeritatis ac barbariæ futurum putem. » Quibus præterea, quæ sequuntur, attexit. « Sunt enim vero ut homines inter, sic ipsos inter dæmones virtutis cupiditatisque discrimina. In aliis enim tenues solum obscuræque reliquiæ tanquam superfluum quiddam resident, in aliis autem vis longe major superest eademque ve- B getior. Cujus utriusque vestigia notasque nonnullas passim in sacrificiis, ritibus fabulisque sparsis inustas etiamnum atque expressas videmus. Ac mystica quidem quod attinet, ex quibus illustres admodum ac veritati proximas naturæ dæmonum significationes et argumenta sumere liceat, linguis favendum, ut Herodotus loquitur. At vero ferias et sacrificia, non secus ac nefastos atrosque dies, qui crudarum carnium esu, membrorum convulsionibus, jejuniis et planctu, adeoque turpibus plerisque in locis carminibus, ac cæteris id genus intemperiis cum cervicis jactatione ac tumultu conjunctis celebrari solent, nulli plane Deo, sed dæmonum alicui, averruncandæ calamitatis, et vetustissimæ homines immolandi consuetudinis miti- C gandæ ac molliendæ gratia, postmodum instituta esse dixerim. Nam ista quidem nec a diis expeti nec probari simillimum veri est : nec eadem ipsi quoque reges imperatoresque facile adeo suscepissent, uti liberos ipsi suos vel mactandos aliis traderent, vel suis interdum manibus aris admotos jugularent : sed nimirum deprecandæ amoliendæque improborum ac dirorum exactorum iracundiæ causa, furiosis exitialium dæmonum, qui corporum amplexu, vel intermediis etiam corporibus, frui neque vellent, neque possent, amoribus hoc modo lenocinabantur. Et quemadmodum Œchaliam Hercules virginis amore commotus obsedit, ita sævi plerumque ac truculenti dæmones, humanæ animæ D corporeis adhuc vinculis impeditæ consortium expetentes, pestilentiam, annonæque penuriam civitatibus immittunt, easque bellis ac seditionibus infestas habent, donec optatis amoribus potiantur. » His plane versibus laudatus philosophus commemoratos sacrificiorum ritus, per omnes ubique civita-

Καὶ πάλιν προστίθησι. Imo apud Plut. ρcedunt, p. 417 B, 4.
Διεσπαρμέναι. Plutarch., ἐνδιεσπαρμένα, ι notas sacrificiis, ritibus et fabulis passim ια. Quod rectius videtur.
Εὔστομά μοι κείσθω. Suidas, *Εὐστομεῖν*, μεῖν, καὶ οἱ Ἴωνες, Εὔστομα κείσθω φασί. α. non semel.
Ῥιψαύχενοι. Repone ῥιψαύχενι σὺν κλόνῳ ταcho, *cum turbulenta cervicis jactatione.*
Φήσαιμ' ἂν τελεῖσθαι, etc. Plutarch. longe aliter, φήσαιμι ἂν τελεῖν μειλίχια καὶ παραμύθια, καὶ τὰς πάλαι ποιουμένας ἀνθρωποθυσίας οὔτε θεοὺς ἀπαιτεῖν. In quibus saltem τὸ τελεῖν in τελεῖσθαι mutandum videtur.
(86) *Ἂν ἐδέχοντο.* Plut., ἀνέχονται. F., ἀνείχοντο.
(87) *Βαρυθυμίας ἀφοσιούμενοι*, etc. Plutarch. ita legit ac distinguit : Βαρυθυμίας ἀποσειόμενοι, καὶ ἀποπιμπλάντες ἀλαστόρων. Ἐνίων δὲ μανικοὺς καὶ τυραννικοὺς ἔρωτας. In nostro melius videtur, ἀφοσιούμενοι, cætera susque deque.

tas dæmonibus attributos addictosque fuisse comprobavit. Si qui vero inter istos dii censebantur, ut aiunt, natura boni **186** scelestos colere quid attinebat, cum utique a bonis arceri eos expellique oporteret? Nam si quos præsides ipsi bonos ac tutelares habuissent, causæ profecto nihil erat, quamobrem eorum numine præsidioque freti deteriores alios vel nauci facerent, aut vero castis precibus atque votis infestas noxiasque virtutes, non jam obscœnis flagitiosisque carminibus averterent. Jam vero cum istorum nihil prorsus agerent, sed vitæ turpitudine ac petulantia, verborum obscœnitate, crudarum carnium esu, discerpendis mactandisque hominibus, sceleratos dæmones placarent, qui fieri poterat, ut qui ejusmodi rebus sceleratorum gratiam aucupari conarentur, iidem cum ipso quoque rerum omnium præpotente Deo, aut quæ nusquam ab ejus nutu discedunt, virtutibus, aut omnino cum bonis ullis societatem inirent? Quippe, constat enim apud omnes, qui in eo rerum genere,

A θοῖς δαίμοσι, μόνοις δὲ τοῖς φαύλοις ἐλάτρ δεδηλωμένοι. Ἔτι δὲ μᾶλλον τοῦτο πιστοῦται ὁ Π χος, ἐν οἷς φησι τὰς μυθικὰς ὡς περὶ θεῶν δι λόγους εἶναί τινας περὶ δαιμόνων, τά τε πα λησιν ᾀδόμενα γιγαντικά τινα καὶ τιτανικὰ δαι εἶναι διηγήματα, ὡς καινοτέραν ὑποβάλλειν δι Μήποτε ἄρα τοιαῦτα ἦν τὰ περὶ τῶν πρὸ τοῦ κλυσμοῦ γιγάντων ἐν τῇ θείᾳ Γραφῇ λεγόμε τε περὶ τῶν τούτους γεγεννηκότων, περὶ ὧν εἰ « Ἰδόντες δὲ οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ τὰς θυγατέρ ἀνθρώπων, ὅτι καλαί εἰσιν, ἔλαβον ἑαυτοῖς γυ ἐκ πασῶν ὧν ἐξελέξαντο· ἀφ' ὧν ἐγεννήθη γίγαντες οἱ ὀνομαστοὶ ἐξ αἰῶνος. » Εἴποι γὰρ τούτους ἐκείνους εἶναι, καὶ τὰ ἐκείνων παι παρὰ τοῖς μετὰ ταῦτα ἀνθρώποις τεθεοποιημέ B τὰς ἐκείνων μάχας, τάς τε πρὸς ἀλλήλους (σεις, καὶ τοὺς πολέμους, ταῦτ' εἶναι τὰ ὡ θεῶν μυθευόμενα. Λέγει δ' οὖν ὁ Πλούταρχο συνέταξε λόγῳ περὶ τῶν *Κατὰ τὴν Ἶσιν κ* Αἰγυπτίων θεοὺς, αὐτοῖς ῥήμασι ταῦτα.

quæ improbis placeant, operam studiumque ponat, eumdem bonis amicum esse nullo modo poss neat igitur, non diis olim bonisve dæmonibus, sed improbis duntaxat populos istos cultum hoi que tribuisse. Atque id ipsum Plutarchus certius etiam graviusque confirmat, dum fictas ills secus ac de diis narrationes, aliud nihil quam puros putos de ipsismet dæmonibus sermone testatur, adeoque hujus plane generis esse, quidquid de gigantibus, sive titanibus Græcorui scriptisque jactatur: quibus in omnibus secuti nihil isti fuerint, præter aliquam sensuum cog numque novitatem. Quid si autem ad ea pertinent, quæ de gigantibus eorumque parentibus ant vium sacræ litteræ hunc in modum commemorant? *Videntes autem filii Dei filias hominum, quod pulchræ, acceperunt sibi uxores ex omnibus, quas elegerant: ex quibus nati sunt gigantes viri fa sæculo* [88]. Facile enim quis dixerit, illos ipsos profanorum hominum gigantas esse quorum posteri deorum in numerum classemque retulerint; adeoque mutuas istorum pugnas, dimicatio bella fabulis iis adumbrata esse, quas tanquam de diis circumferunt. At Plutarchum, in eo, *De Iside*, ac cæteris Ægyptiorum diis scripsit, libello, ipsissimis verbis loquentem audiamus.

187 CAPUT V.

L...entes dæmonum historias fabulosis non secus ac de diis narrationibus contineri.

« Rectius, inquit, existimant, qui quæ vulgatis de Typhone, Osiride et Iside historiis celebrantur, ea non deûm aut hominum, sed magnorum dæmonum affectiones et casus fuisse volunt, quos ipsi quoque Plato, Pythagoras, Xenocrates et Chrysippus veteres secuti theologos, hominibus longe valentiores fuisse, multisque partibus naturæ nostræ vires superasse testantur. Cæterum genus quoddam iis divinitatis attribuunt, non sincerum illud et ab omni mistione secretum, sed ex animæ natura corporisque sensu voluptatem pariter laboremque subeunte temperatum: ex quo fiat, ut quidquid alterna utriusque vicissitudine perturbationis excitatur, id alios quidem vehementius, levius autem alios afficere consueverit. Siquidem ut in hominibus, sic etiam in dæmonibus sua sunt virtutis improbitatisque discrimina. Nihil enim admodum, quæ a Græcis de gigantibus ac titanibus jam olim decantata sunt, nec non pleræque res nefarie ge-

C

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Περὶ τοῦ λανθανούσας δαιμόνων περιέχειν ρίας τὰς μυθικὰς ὡς περὶ θεῶν διηγήσε

« Βέλτιον οὖν (88) οἱ περὶ Τυφῶνα, καὶ καὶ Ἶσιν ἱστορούμενα μήτε θεῶν πάθη μήτε πων, ἀλλὰ δαιμόνων μεγάλων εἶναι νομίζοντε καὶ Πλάτων καὶ Πυθαγόρας, καὶ Ξενοκράτη Χρύσιππος, ἑπόμενοι τοῖς πάλαι θεολόγοις, ἐρ νεστέρους ἀνθρώπων λέγουσι γεγονέναι, καὶ πο δυνάμει τὴν φύσιν ὑπερφέροντας ἡμῶν· τὸ δ οὐκ ἀμιγὲς οὐδὲ ἄκρατον ἔχοντας, ἀλλὰ καὶ φύσει, καὶ σώματος αἰσθήσει συνειληχὸς, ἡδο χομένη καὶ ὅσα ταύταις γινόμενα [a] ταῖς μετα πάθη, τοὺς μὲν μᾶλλον, τοὺς δ' ἧττον ἐπιταρ Γίνονται γὰρ ὡς ἐν ἀνθρώποις καὶ δαίμοσιν διαφορὰι καὶ κακίας. Τὰ γὰρ γιγαντικὰ καὶ τι D παρ' Ἕλλησιν ᾀδόμενα, καὶ πολλαί τινες (89 σμοι πράξεις, καὶ Πυθῶνος ἀντιτάξεις πρὸς λωνα, φυγαί τε Διονύσου, καὶ πλάναι Δήμητρ δὲν ἀπολείπουσι τῶν Ὀσιριακῶν καὶ Τυφωνικ παρὰ πᾶσιν (90) ἀναίδην ἔξεστι μυθολογο ἀκούειν, ὅσα τε, μυστικοῖς ἱεροῖς παρακα

[88] Gen. VI, 2.

[a] Ἴσ. γίγνεται.

(88) *Βέλτιον οὖν.* Plutarch. *De Iside et Osir.*, p. 360 D, 4.

(89) *Καὶ πολλαί τινες.* Plut., ...

(90) *Παρὰ πᾶσιν.* Plut., ...

μενα (91), τελεταῖς ἄῤῥητα διασώζεται καὶ ἀθέατα, πρὸς τοὺς θεοὺς ὅμοιον ἔχει λόγον. » Καὶ ἐπιφέρει, λέγων ἑξῆς· « Ἐμπεδοκλῆς δὲ καὶ δίκας φησὶ διδόναι τοὺς δαίμονας, ὧν ἂν ἐξαμαρτήσωσι καὶ πλημμελήσωσι·

Αἰθέριον μὲν γάρ σφε μένος πόντονδε διώκει·
Πόντος δὲ χθονὸς (92) οὖδας ἀπέπτυσε, γαῖα δ' ἐς αὐγὰς (93)
Ἠελίου ἀκάμαντος· ὁ δ' αἰθέρος ἔμβαλε δίναις.
Ἄλλος δ' ἐξ ἄλλου δέχεται, στυγέουσι δὲ πάντες·

Ἄχρις οὗ, κολασθέντες, αὖθις τὴν κατὰ φύσιν χώραν καὶ τάξιν ἀπολάβωσι. Τούτων δὴ καὶ τῶν τοιούτων ἀδελφὰ λέγεσθαί φασι περὶ Τυφῶνος· ὡς δεινὰ μὲν ὑπὸ φθόνου καὶ δυσμενείας εἰργάσατο, πάντα πράγματα ταράξας· ἐνέπλησε δὲ κακῶν γῆν ὁμοῦ τε πᾶσαν καὶ θάλασσαν, εἶτα δίκην ἔδωκε. »

Ταῦτα ὁ Πλούταρχος ἐν τῷ δηλωθέντι συγγράμματι παραθέμενος, καὶ διὰ πλειόνων ἐξεργασάμενος τὸν λόγον, τὰ παραπλήσια καὶ ἐν τῷ περὶ τῶν ἐκλελοιπότων χρηστηρίων τοῦτον ἱστορεῖ τὸν τρόπον· « Ἐκεῖνος μὲν οὖν (94) τὴν μαντικὴν ἀνῆγεν εἰς δαίμονας, πλεῖστον δὲ Δελφῶν λόγον εἶχε· καὶ τῶν λεγομένων περὶ τὸν Διόνυσον ἐνταῦθα καὶ δρωμένων ἱερῶν οὐδενὸς ἀνήκοος ἦν, ἀλλὰ κἀκεῖνα δαιμόνων ἔφασκεν εἶναι πάθη μεγάλα, καὶ ταῦτα δὴ τὰ περὶ τὴν Πυθίαν (95). Τῷ δὲ ἀποκτείναντι μήτε ἐννέα ἐτῶν, μήτε εἰς τὰ Τέμπη (96) γενέσθαι τὴν φυγὴν (97), ἀλλ' ἐκπεσόντα ἐλθεῖν εἰς ἕτερον κόσμον· ὕστερον δ' ἐκεῖθεν ἐνιαυτῶν μεγάλων ἐννέα περιόδοις ἁγνὸν γενόμενον, καὶ Φοῖβον ὡς ἀληθῶς (98) καταλθόντα, τὸ χρηστήριον παραλαβεῖν, τέως ὑπὸ Θέμιδος φυλασσόμενον. Οὕτω δὲ ἔχειν καὶ τὰ Τυφω-

A stæ, Pythonis item cum Apolline dimicationes, Bacchi exsilia, erroresque Cereris, ab iis rebus differunt quæ de Osiride ac Typhone passim apud omnes fingi impudenter jactarique audiuntur : quæcunque præterea mysticis quibusdam sacris ac religionibus involuta, ritibusque, quos nec fari liceat nec aspicere, inclusa retinentur, non absimiles, si ad deos retuleris, habent explicatus. » Quibus ita subdit : « Quin etiam Empedocles ipsos quoque dæmones scelerum flagitiorumque suorum pœnas dare pronuntiat his versibus,

Namque ipsos æther pelagi detrudit in undas,
Exspuit in terram pelagus, terra objicit igni
Solis inexhausti, rapidis sol ætheris infert
Turbinibus; quosque accipiunt elementa vicissim,
Cuncta simul pariterque horrent.

Donec videlicet justis affecti exercitique suppliciis, convenientem naturæ locum ordinemque **188** recipiant. Quibus affinia plane ac gemina de Typhone commemorant; quippe, hominem invidia malevo-
B lentiaque succensum infanda perpetrasse, magnaque rerum omnium excitata perturbatione, terram ipsam mareque passim universum exitiis implevisse, ad extremum vero pœnas luisse. »

Hæc Plutarchus laudato a nobis opere fusius executus, similia porro, in altero, quod de exhausta oraculorum vi edidit, in hæc verba disputat. « Atque is, cum divinationis artem, inquit, dæmonibus tribuebat, tum Delphicum in primis oraculum celebrabat : adeoque nihil non vel eorum quæ apud nos de Baccho circumferuntur, vel quæ fieri solent sacrificiorum inaudierat. Idem ista quoque, magnas dæmonum fuisse calamitates asserebat, imo nec illa tantum, sed etiam quæcunque de Pythone traduntur. Itaque nec illum, a quo interfectus is fue-
C rit, aut totos novem annos, aut apud Tempe unquam exsulasse : verum quod ex nostro ejectus esset, alterum in orbem commigrasse, unde post novem magni anni conversiones expiatus, vereque ac re ipsa Phœbus, hoc est purus sincerusque redie-

(91) *Παρακαλυπτόμενα*. Plut. ita leg., περικαλυπτόμενα, καὶ τελεταῖς ἄῤῥητα διασώζεται, καὶ ἀθέατα πρὸς τοὺς πολλοὺς, ὅμοιον ἔχ. λόγ., quæ sensum hunc efficiunt, ab Eusebiano longe diversum : *sacris et ritibus involuta, vulgique auribus et oculis ignota conservantur, similes etiam habent explicatus.*

(92) *Δὲ χθονός*. Plut., δ' ἐς χθονός, et sic legendum.

(93) *Γαῖα δ' ἐς αὐγάς*. Plut., γαῖα δ' ἐσαῦθις. Porro versus isti sunt, ex quibus p. 185 nonnullos occasionem avidius arripuisse dicebat dæmones gravius criminandi. Quod tamen aliter accepit Theodoret. lib. x *De Græcor. affect.*, p. 136 extrema, dum ait ex Plutarcho intelligi, dæmonum sacrilliculos, τὰ ἔπη, οὐκ ἔκ τινος *θειασμοῦ καὶ κατοχῆς* λέγειν, ἀλλ' ἐκ τῆς Ἐμπεδοκλέους συλῶντας ποιήσεως. Qui sensus, S. Patris pace dictum sit, vereor ut satis cum Plutarchi mente conveniat.

(94) *Ἐκεῖνος μὲν οὖν*. Plutarch. *De oracul. defect.*, p. 421 B.

(95) *Τὴν Πυθίαν*. Plut., Πύθωνα.

(96) *Εἰς τὰ Τέμπη*. Ubi, opinor, Admeto Thessaliæ regi operam navavit. Hac ipsa de re Plut. eod. tractatu plurib. pag. 418 A, B, C. Ubi et sacri novennalis quod a Græcis, qui extra Pylas degerent, omnibus peragebatur, ritum et causam exposuit, et de piaculis ad Tempe fieri solitis hunc in modum loquitur : Οἵ τε γινόμενοι περὶ τὰ Τέμπη καθαρμοὶ, μεγάλου τινὸς ἄγους καὶ τολμήματος ὑποψίαν ἔχουσι. Παγγέλοιον γάρ ἐστιν, ὦ ἑταῖρε, τὸν Ἀπόλλω κτείναντα θηρίον, φεύγειν ἐπὶ πέρατα τῆς Ἑλλάδος, ἁγνισμοῦ δεόμενον, etc. Atque ut hoc in fabularum genere certum nihil, Pausanias *Corinth.* p. 51 narrat Apollinem et Dianam, interfecto Pythone, παραγενέσθαι εἰς τὴν Αἰγιάλειαν, καθαρσίων εἵνεκα. Inde fugam incolis, inde morbos; inde loco nomen, φόβον : tandem a septem pueris, totidemque virginibus adductos in Acropolim deos; id quod certo ritu quotannis ibid. recolatur.

D (97) *Γενέσθαι τὴν φυγήν*. Ex his Plutarchum emendes licet, apud quem corrupte admodum γενέσθαι μετὰ τοῦ φυγεῖν αὐτὸν ἐκπεσόντα κόσμον. Ὕστερον δέ. Interpretes vero Eusebianam lectionem secuti sunt.

(98) *Φοῖβον ὡς ἀληθῶς*. Hesych.: *Φοῖβος*, καθαρὸς, λαμπρὸς, ἁγνὸς, ἀμίαντος. Et, *Φοιβᾶναι*· λαμπρῦναι, καθᾶραι, ἁγνῆσαι· καὶ *φοιβάσαι* ὁμοίως. Ita enim distinguendum videtur : vult enim, opinor, τὸ φοιβάσαι eadem omnia significare quæ τὸ φοιβᾶναι. Sequitur φοιβᾶσθαι, καθαιρεῖσθαι (legend. putem καθαίρεσθαι) et τὰ φοιβήτρια, καθάρτρια. *Etymolog.* auctor, ead., additque φοῖβος, esse quasi φάοβος, παρὰ τὸ φάος καὶ τὸ βίος, ὁ καθαρὸν βίον ἔχων. Et φοῖβαι, inquit, αἱ καθαραὶ καὶ λαμπραὶ τρίχες.

rit, atque oraculum, quod eatenus custoditum abs A Themide fuerat, denuo receperit. Neque absimilem eorum, quæ de Typhone Titanibusque jactantur, esse rationem : quippe, has dæmonum inter sese pugnas et contentiones exstitisse, quas partim eorum qui victi fuerant, exsilia, partim iis, qui sese aliquo scelere obstrinxissent, irrogatæ a Deo pœnæ consecutæ essent : cujusmodi utique vel Typhonis adversus Osiridem, vel Saturni erga Cœlum maleficia fuerint, quorum ideo non nisi obscurissima, vel nulla potius apud nos religionum cultusque vestigia supersint, quod ipsi alium in orbem aufugissent. Etenim Solymos audio Lyciorum vicinos, Saturno, si qui alii, honores olim tribuisse maximos, qui tamen postquam Arsalo, Aryto, ac Tosibe illorum ducibus interfectis, quocunque tandem gen- B tium (neque enim exploratum ipsi locum habent) fugam arripuisset, neglectus ab iisdem fuerit : Arsalus autem aliique duo Scirorum deorum nomen acceperint, quorum etiam per nomina tam privatim Lycii quam publice solemnes ac statas imprecationes concipiant. Atque alia poetarum ex fabulis id genus auferre pleraque liceat. Jam vero quod solemnibus ac propriis deorum nominibus quidam a nobis dæmones appellentur, non est, inquiebat peregrinus ille, quamobrem mirum id videri debeat. Nam quo quisque deo, vel ordinis atque loci, vel potestatis societate conjunctus est, ejus etiam nomen sortiri amat ; quemadmodum ex **189** nobis alium Jovium, alium Minervium, alium vero Apollinium aut Bacchium, aut Mercurialem appellari C videmus. Ac nonnulli quidem vere ac merito id nominis casu quodam habuere, plerisque tamen alienum prorsus, minimeque aptum et cohærens Dei cognomentum adhæsit. » Hæc Plutarchus, in iis ipsis, quæ de exhausta oraculorum vi, magno studio diligentiaque conscripsit, ipsos etiam dæmones, præter alia, morti subjiciens, id quod a nobis suo quoque tempore proferetur. Interea vero, quidquid præterea de bonorum (ut ipse vocat) dæmonum viribus ac facultate tradit Porphyrius, concinnati adversus nostros operis artifex, in iis, quæ deprompta ex oraculis philosophia memoriæ prodidit, congeramus. Illud enim potissimum, uti jam sæpius, ita nunc quoque testem producere, ejusque verbis D vulgatum de his quos isti pro diis habent, errorem

A νικὰ, καὶ τὰ Τιτανικὰ, δαιμόνων μάχ
πρὸς δαίμονας· εἶτα φυγὰς τῶν κρατηθ
κας (99) ὑπὸ Θεοῦ τῶν ἐξαμαρτόντων,
λέγεται περὶ Ὄσιριν ἐξαμαρτεῖν, καὶ
Οὐρανόν· ὧν ἀμαυρότεραι γεγόνασιν α
ἡμῖν, ἢ παντάπασιν ἐκλελοίπασι, μετ
ἕτερον κόσμον. Ἐπεὶ καὶ Σολύμους (1
τοὺς Λυκίων προσοίκους ἐν τοῖς μάλισ
Κρόνον· ἐπεὶ δὲ ἀποκτείνας τοὺς ἀρχη
Ἄρσαλον (2), καὶ Ἄρυτον, καὶ Τόσιβι
μετεχώρησεν ὁποιδήποτε· (τοῦτο γὰρ οὐ
πεῖν·) ἐκεῖνον μὲν ἀμεληθῆναι, τοὺς δὲ
σαλον Σκιροὺς θεοὺς προσαγορεύεσθαι,
τάρας ἐπὶ τούτων ποιεῖσθαι δημοσίᾳ καὶ
Τούτοις μὲν οὖν ὅμοια πολλὰ λαβεῖν ἔστιν
B λογουμένων· εἰ δὲ τοῖς νενομισμένοις τῶν
σι δαίμονάς τινας καλοῦμεν, οὐ θαυμασ
ξένος. Ὧ γὰρ ἕκαστος θεῷ συντέτακται
δυνάμεως μετείληχεν, ἀπὸ τούτου φιλε
καὶ γὰρ ἡμῶν ὁ μέν τίς ἐστι Δῖος, ὁ δ
ὁ δὲ Ἀπολλώνιος, ἢ Διονύσιος, ἢ Ἑρ
ἔνιοι μὲν καὶ ὀρθῶς κατὰ τύχην ἐκλήθ
πολλοὶ μηδὲν προσηκούσας, ἀλλ' ἐνηλλαγ
σαντο θεῶν παρωνυμίας. » Τοσαῦθ' ὁ Πλ
οἷς ἐσπούδασε περὶ τῶν ἐκλελοιπότων
πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ θνήσκειν παριστᾶ;
νας, ὃ καὶ αὐτὸ κατὰ τὸν δέοντα καιρὸν π
Τέως δὲ φέρε συλλεξώμεθα ὅσα ἄλλα τ
ἀγαθῶν, ὥς φησι, δαιμόνων δυνάμεώς
γείας αὖθις ὁ τὴν καθ' ἡμῶν συσκευὴν τ
C ἐν οἷς ἐπέγραψε περὶ τῆς ἐκ λογίων
ἐκτίθεται. Μάλιστα γὰρ αὐτῷ καὶ νῦν
μάρτυρι χρήσομαι καὶ ἐλέγχῳ τῆς περὶ
δάνουσι θεοὺς πλάνης, ὡς ἂν ἐκ τ
βελῶν καὶ τοξευμάτων βαλλόμενοι κατ
Οὕτως γὰρ καὶ γένοιτ' ἂν ἡμῖν ἐξ αὐτ
θεοῖς προσφιλῶν, καὶ δὴ καὶ εὐσεβῶν νε
ἀκριβῶς τε τὸν περὶ τῶν οἰκείων λόγον
των, ἀνελλιπὴς καὶ ἀπαραίτητος ἡ τῶν
ἀπόδειξις. Γράφει δὲ ταῦτα ὁ δεδηλωμ
ἐπέγραψε περὶ τῆς ἐκ λογίων φιλοσοφία
τύρεται μὴ τὰ ἀπόρρητα τῶν θεῶν ἐκφ
μνύμενός τε αὐτὸς καὶ παραγγέλλων χρ
μὴ εἰς πολλοὺς ἐκφέρειν τὰ λεχθησόμε
ἢν τὰ τοιαῦτα; Τὸν Πᾶνα Διονύσου φησ
D εἶναι· τοῦτον δὲ τῶν ἀγαθῶν ὄντα δαι

(99) *Δίκας*. Plutarch., δικαιώσεις.

(1) *Σολύμους*. Stephan. : Οἱ Πισίδαι, inquit, πρότερον Σόλυμοι· ἔστι δὲ ἔθνος βάρβαρον, κατοικοῦν παρὰ τὴν Ἀσπένδον, καὶ τὴν Κιλικίαν. Plinius lib. v, c. 27, idem scribit. Strabo tamen eos modo in Pisidia, modo Lyciam inter ac Pisidiam medios, atque in summis Tauri jugis constituit. Sed tanta vicinitas facit, ut modo Lyciorum, modo Pisidarum nomine appellentur. Sane paulo post Plutarchus Solymorum numina cum Lyciis omnibus communicat. Apud Homer *Ἰλ. Ζ'* Bellerophon in Lyciam profectus,

Δεύτερον αὖ Σολύμοισι μαχέσσατο κυδαλίμοισι.

At *Ὀδυσ*. Ε', novos quosdam Solymos ultra Oceanum fingit :

Τὸν δ' ἐξ Αἰθιόπων ἀνιὼν κρείων Ἐ
Τηλόθεν ἐκ Σολύμων ὀρέων ἴδεν.

Quem in locum Strabo lib. I : Ἴσον τ
σημβρινῶν τόπων· Σολύμους λέγων, οἱ
Πισιδίᾳ, ἀλλὰ πλάσας τινὰς ὁμωνύμους,
γως ἔχοντας πρός τε τὸν πλέοντα, κα
μεσημβρινοὺς, ὡς ἂν Αἰθίοπας· ὡς ο
πρός τε τὸν πόντον, καὶ τοὺς ὑπὲρ τῆς Α
θίοπας.

(2) *Ἄρσαλον*, etc. Ita enim Plutar
socios, Ἄρυτον καὶ Τόσιβιν, mutat i
Τροισωβόν. Suidas Tosibis unius memi
bis, Τόσιβις, θεὸς τῶν, deest, opinor, Σ
Λυκίων.

φανέντα ποτὲ τοῖς κατ' ἀγρὸν γεωπονοῦσι. Τί χρῆν A ἀγαθὸν ὄντα παρασχεῖν ἢ πάντως ἀγαθοῦ τινος παρουσίαν τοῖς τῆς θεοφανείας τοῦ ἀγαθοῦ κατηξιωμένοις; Ἆρ' οὖν ὑπῆρξεν ἀγαθόν τι τοῖς θεαταῖς τοῦ ἀγαθοῦ δαίμονος, ἢ κακὸν εἰλήχασι δαίμονα, ἔργῳ τῆς πείρας ᾐσθημένοι; Φησὶ γοῦν ὁ θαυμάσιος μάρτυς τοὺς τῆς ἀγαθῆς ταύτης θέας ἠξιωμένους ἄθρουν θάνατον ὑπομεῖναι, λέγων ὧδε.

coarguere statui, ut suis ipsi telis sagittisque confixi erubescant. Ex quo sane id assequemur, ut suscepti argumenti demonstratio ex eorum deprompta sensu, qui diis chari ac religiosi putabantur, quique solerter et accurate doctrinæ suæ rationes explorarunt, omni ex parte perfecta sit, atque ejusmodi quam nec refellere ipsi, nec defugere aut deprecari possint. Et eo quidem loco Porphyrius omnes obtestatur, ne deorum arcana prodere, quæque dicturus est, passim atque in vulgus efferre velint, sed potius, ut ea diligenter occultent, interposito etiam jurejurando adigit. Cujusmodi ergo illa sunt? Pana videlicet Bacchi servum fuisse narrat, qui cum ex bonis dæmonibus unus esset, videndum aliquando sese agricolis quibusdam præbuerit. Quid exspectandum aliud a bono fuit, nisi ut quos bonus ille Deus conspectu suo dignaretur, in eos continuo boni aliquid redundaret? Utrum igitur boni dæmonis spectatoribus boni quidpiam evenit; an potius in malum se dæmonem incidisse periculo ipsi suo didicerunt? Tradit nimirum testis egregius, quotquot ille felici lætoque spectaculo dignos habuisset, eos ad unum omnes repentino interitu periisse.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ϛ'. B

Ὡς θανάτου ποιητικοί εἰσιν οἱ λεγόμενοι αὐτῶν ἀγαθοὶ δαίμονες.

« Ἤδη δὲ καὶ ἐν ἄλλοις οἱ μὲν ἀνεδείχθησαν θεράποντές τινων, ὡς ὁ Πὰν τοῦ Διονύσου· δεδήλωκε δὲ τοῦτο ὁ ἐν Βραγχίδαις Ἀπόλλων (3) διὰ τούτων. Ἐννέα γὰρ εὑρέθησαν ἀποθανόντες· πυνθανομένων γοῦν τῶν τὸν ἀγρὸν οἰκούντων τὴν αἰτίαν, ἔχρησεν ὁ θεός·

Χρυσόκερως βλοσυροῖο Διωνύσου θεράπων Πὰν,
Βαίνων ὑλήεντα κατ' οὔρεα, χειρὶ κραταιῇ
Ῥάβδον ἔχεν, ἑτέρῃ δὲ λιγὺ πνείουσαν ἔμαρπτε
Σύριγγα γλαφυρὴν, νύμφησι δὲ θυμὸν ἔθελγεν·
Ὀξὺ δὲ συρίξας μέλος, ἀνέρας ἐπτοίησεν
Ὑλοτόμους πάντας, θάμβος δ' ἔχεν εἰσορόωντας C
Δαίμονος ὀρνυμένου κρυερὸν δέμας οἰστρήεντος.
Καί νύ κε πάντας ἔμαρψε τέλος κρυεροῦ θανάτοιο,
Εἰ μή οἱ κότον αἰνὸν ἐνὶ στήθεσσιν ἔχουσα
Ἄρτεμις ἀγροτέρη παῦσεν μένεος κρατεροῖο·

Ἣν καὶ χρὴ λίσσεσθ', ἵνα σοι γίγνοιτ' ἐπαρωγός. »

Ἀκήκοας οἷα τοῦ δαίμονος, οὗ φησιν ἀγαθοῦ, τό τε σχῆμα καὶ τὰς πράξεις ὁ ἐν Βραγχίδαις ἐδίδαξεν Ἀπόλλων; Θέα δὴ καὶ τῶν λοιπῶν τὰ γενναῖα κατορθώματα, ὧν δὴ ἕνεκα τὴν οὐράνιον ἀπολελοιπότες διατριβὴν, τὴν σὺν ἀνθρώποις ἀντικατηλλάξαντο. Πάντως δήπου χρῆν αὐτοὺς σωφροσύνης κατάρχειν, καὶ τὰ λυσιτελῆ καὶ ὠφέλιμα τοῖς ἀνθρώποις ὑποτίθεσθαι. Οἱ δὲ τούτων μὲν οὐδέν· ἄκουε δ' οἷα ἐκφαίνει ὁ τὰ ἀρρητότερα τῶν ἀρρήτων διηρευνηκὼς καὶ τῶν ἀποῤῥήτων ἀξιωθεὶς τῆς γνώσεως. Τοτὲ μὲν οὖν τινας D τῶν ἀγαθῶν τούτων δαιμόνων φησὶν ἐρωτικαῖς ἡδυπαθείαις ὑπηρετεῖσθαι· τοτὲ δ' ἑτέρους τυμπάνων αὐλοῖς

190 CAPUT VI.

Mortem illos ipsos consciscere, qui boni ab iis dæmones appellentur

« Atque ipsi quidem, inquit ille, alio rerum in genere nonnullorum famuli constituti sunt, veluti Pan, quem Bacchi servum fuisse his versibus in Branchidis Apollo pronuntiat: Nam cum novem simili morte sublatos reperissent, deque rei causa ejusdem agri incolæ oraculum consuluissent, hunc in modum Apollo respondit,

Pan torvi Bacchi famulus, cui cornua fronte
Aurea consurgunt, densis dum montibus errat,
Et virgam dextra quatiens, blandosque sinistra
Et molles inflans calamos, nymphasque, virosque
Cædendæ sylvæ intentos modulamine mulcet:
Attonitis stetit ecce animis improvida passim
Præcipitis fera membra Dei dum turba videret.
Continuoque omnes simul aspera Parca tulisset,
Ni sævam irato bilem sub pectore versans
Jamdudum agrestis rapidum Diana furorem
Sisteret. Hanc votis igitur placare memento,
Ut rebus tibi præsidium sponte addat in arctis. »

Audiisti cujusmodi corporis habitum, quasve actiones bono, uti vocat, dæmoni Apollo in Branchidis attribuat? Videsis porro res a cæteris præclare ac magnifice gestas, quas illi dum sequerentur, cœlestem ultro cum humana societatem commutarunt. Eos profecto modestiæ ac temperantiæ principes ac magistros, utiliumque rerum auctores humano generi esse oportebat, quarum tamen ne vestigium quidem ullum ostenderunt. Ac mihi quidem curiosum illum exploratorem audi, qui abditissima quæque arcana rimatus, eorum etiam intelligentia donatum se esse gloriatur. Nimirum ex amoribus Apollo blandiebatur. Didymæus, vel quod Jovis ibi socius, geminumque adeo numen præesset oraculo: nam et Jupiter Didymæus vocabatur: vel quod deinde communibus templi et sacrorum honoribus Apollo Pater, Branchusque filius colerentur, imo et magna tum esse oraculorum utriusque communio. Inde fortassis, et loco nomen, Didyma. Sane Plinius l. v, c. 29, et Pompon. Mela l. I, c. 17, Didymæum aiunt vocatum postea, qui Branchides olim dicebatur. Et recentioribus plura dabunt Bulengerus noster lib. I *De oracul.*, c. 9, et Boissardus *De divinatione*, cap. *de Brancho.*

(3) *Ὁ ἐν Βραγχίδαις Ἀπόλλων.* De Branchide, seu Branchiade Apolline, multi multa, recentes, antiqui. Verbo sic habe. Quadruplex ejus nomen, Milesius, Branchides, seu Branchiades, Philesius, et Didymæus. Primum vetustissimum fuit, sequentia duo mediæ quasi vetustatis, quartum idemque postremum, recentius. Milesius, quod in Milesiorum agro, abs Mileto stadiis ferme CC oracula funderet, ut Plinius auctor est v, 29. Branchides, a Brancho, Apollinis vel filio, vel amoribus, quocum divinandi artem Apollo prolixe communicaverat. Ab eo quoque, loci ejus populis, Branchidarum appellatio. Philesius, ἀπὸ τῶν φιλημάτων, quibus suis illis

191 optimis dæmonibus alios in libidinem proclives et effusos inducit, alios tympanorum ac tibiarum sonitu, et incondito muliercularum strepitu, pugnis alios bellisque gaudentes, uti Dianam venationi, ac Cererem terræ frugibus addictam, Isin autem Osiridis casum et interitum hucusque deplorantem, Apollinemque vaticinantem. En tibi opportunitates in hominum vitam a bonis istorum dæmonibus profectæ. Quorum tu omnium exploratamque fidem accipe.

A καὶ θηλειῶν πατάγοις χαίρειν· ἄλλους δὲ αἱ μάχαις καὶ πολέμοις ἀγάλλεσθαι, καὶ κυν τὴν Ἄρτεμιν, καὶ τοῖς ἀπὸ γῆς καρποῖς τ θρηνεῖν δὲ τὸν Ὄσιριν εἰσέτι νῦν τὴν Ἶσιν, Ἀπόλλω μαντεύεσθαι. Τοιαῦται ὧν φασιν δαιμόνων αἱ εἰς ἀνθρώπους ὠφέλειαι. Δέχοι τούτων τὰς ἀποδείξεις.

CAPUT VII

Quam amatoriis voluptatibus dæmones obnoxii sint, et quibus quisque delectetur.

« *Nil divos inter vacuum terroribus esse,*
Nil non divinis perfectum vatibus usquam
Sacra Hecate cecinit : sed magna ex mente supremi
Lapsa Patris, vero semper circumdata fulget.
Hanc circum meliore manet sapientia vultu,
Cui fixos immota tenent oracula gressus.
Necte ergo me vinclis : tanto tibi numine Diva
Ducitur, ut valeat superos animare penates. »

Ac videsis, num id forte in causa fuerit, quamobrem tres animæ veluti formæ partesque statuerentur. Et quidem cum ea vim unam habeat, qua irascitur, tum alteram sortita præterea est, qua concupiscat, cujus etiam illecebris ad res amatorias excitetur. Atque hæc mea profecto non est, ne tu id suspicere, sed ejus, quem laudavi, scriptoris oratio, cujus item ea sunt, quæ sequuntur. « Me quidem tum vehementer, inquit, angi sentio, ubi mecum ipse reputo, qui fieri possit, ut quorum veluti augustiorum ac diviniorum opem imploremus, ii tamen quasi humiliores ac deteriores obediant; quique clientes ipsi suos æquitatem colere velint, eosdem injustis imperiis obsequi non pudeat : adeoque cum eorum vota precesque repudient, qui ad sese minus abs re venerea puri accesserint, illos ipsos tamen, seu verius obvios quosque, nefandam **192** in venerem agere non vereantur. » Eadem ille in quadam ad Anebonem Ægyptium epistola persequitur : iterumque citato *De oraculorum philosophia* volumine, deinc pergit : « Et vero, quænam singulis, inquit, et cujusmodi provincia curaque mandata sit, ab quoque nonnullis vulgatum est, uti ab Apolline Didymæo, his versibus (quærebatur autem essetne jusjurandum exigenti dandum) :

Rhea beatorum mater reginaque divum

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Ὅτι ἐρωτικαῖς ἡδυπαθείαις ἐξυπηρετοῦντ ποίαις ἕκαστος αὐτῶν χαίρει.

« *Οὐδὲν ἐν ἀθανάτοισι θεοῖς ποτ' ἀδείμα*
B *Οὐδ' ἀκράαντον ἔλεξε σοφοῖς Ἑκάτη θεος*
Ἀλλ' ἀπὸ παγκράτοιο νόου πατρόθεν κατ
Αἰὲν ἀληθείης σελαγίζεται, ἀμφὶ δὲ μῆτις
Ἔμπεδος ἀῤῥήκτοισι μένει λογίοις βεβαυῖ
Δεσμῷ δ' οὖν κλήϊζε· θεὴν γὰρ ἄγεις με το
Ὅσση ψυχῶσαι πανυπέρτατον ἤρκεσα κό

Καὶ μήποτε διὰ τοῦτο τρίμορφος τριμερὴς ἡ ψυχή. Ταύτης δὲ τὸ μὲν θυμοειδὲς, τὸ δὲ ἐ τικὸν, ὅθεν καὶ πρὸς τὰ ἐρωτικὰ καλεῖται. οὐκ ἐμὰ, μήτοι νομίσῃς, τοῦ δὲ προειρημέν γραφέως ἀκήκοας, οὗ πάλιν καὶ ταῦτά ἐστι. δέ με θράττει, πῶς, ὡς κρείττους παρακαλο ἐπιτάττονται ὡς χείρους· καὶ δίκαιον εἶναι ἀξ τὸν θεράποντα, τἄδικα αὐτοὶ κελευσθέντε ὑπομένουσι· καὶ καθαρῷ μὲν μὴ ὄντι ἐξ ἀφρ C οὐκ ἂν καλοῦντι ὑπακούσειαν, αὐτοὶ δ' ἄγ παράνομα ἀφροδίσια τοὺς τοιούτους, ἢ μᾶλλο τοὺς τυχόντας, οὐκ ὀκνοῦσιν. » Εὕροις δ' ταῦτα ἐν τῇ πρὸς Ἀνεβὼ τὸν Αἰγύπτιον τοῦ ἐπιστολῇ. Ἐν δὲ τῇ προλεχθείσῃ πραγματείᾳ *Λογίων Φιλοσοφίας* προστίθησι τοῖς εἰρημέν γων ὧδε· « Καὶ μὴν ὅ τι ἑκάστῳ ἐπιτέτακτ τί, καὶ[a] τίνι αὐτῶν δεδηλώκασιν, ὥσπερ ὁ Δι διὰ τούτων· (ἦν δ' ἡ πεῦσις, εἰ δεῖ ὀμόσαι τ γαγόντι τὸν ὅρκον·)

Μητέρι μὲν μακάρων μέλεται τιτηνίδι (5) '

[a] Ἴσ. καί τινες.

(4) *Θεοῖς ποτ' ἀδείματον*. Reddidi, quasi esset ἀδείμαντον, *sine metu*, quod ipsi quoque dii, ut ex sequentibus patebit, hominum se voces ac vincula metuere faterentur. Quo illud Pselli, πάντα τὰ δαιμόνια φῦλα, θράσους, καὶ δειλίας ἔμπλεα εἶναι. Hoc tamen in sensu non acquiesco; maxime quod sequens versus cum eo minus congruere videatur. Adde nec satis constare prosodiam. Manusc. leg. vel διαμάταιον, vel διὰ μάταιον, licet in uno repositum sit, ἀδείματον. Sane μάταιον valde placet, quod τοῦ ἀκράαντον affine ac prope geminum sit. Et vero id unum agit Hecate, ut omnem abs sese oraculisque suis dubiæ fidei suspicionem removeat. Tantum versui tibicine opus esset : nam τὸ, διαμάταιος, vereor ut satis firmus habeatur. Cæterum, ut verum fatear, hoc in oraculo nihil video, cui cum sequentibus Porphyrii verbis magnopere conveniat; nisi forte τὸ, δεσμῷ κλήϊζε, ut vinculi hujus nomine, illecebram intelligat, qua sic tanquam vinculo constricta teneretur. De quibus vinculis infra D pluribus.

(5) *Τιτηνίδι*. An quod Rhea Tellus esset nes autem Cœli Terræque filii putarentur? quam Diana Τιτηνίς dicta Nicandro in *Th* non quod Titanum mater esset, sed quod ' cujusdam et Latonæ filia, ut vult ibi schol Imo supra p. 37, Phœnicum ex theologia, ' das septem, hoc est Dianas, Saturni et A filias habebamus. Hoc si probas, ita versu cipe,

Rhea beatorum mater Titania divum.

Mihi sane durum videbatur, Τιτηνίδα, Ti promiscue matrem significare, vel filiam. quod Orpheo Rhea Terræ parens, non Terr est?

Μήτηρ, inquit, *ἠδὲ θεῶν, ἠδὲ θνητῶν ἀνθ*
Ἐκ σοῦ γὰρ καὶ γαῖα, καὶ οὐρανὸς εὐρὺς
[*θεν*.

At in fabulis οὐδὲν ὑγιές, ac præter impietat

Αὐλοὶ καὶ τυμπάνων (5) πάταγοι, καὶ θῆλυς ὅμιλος·
Παλλάδι δ' εὐπήληκι μόθοι καὶ δῆρις Ἐνυοῦς·
Καὶ βαλίαις σκυλάκεσσι, βαθυσκοπέλους ἀνὰ πρῶνας,
Θῆρας ὀρειονόμους ἑλέειν Λητωΐδι κούρῃ·
Ἥρῃ δ' εὐκελάδῳ μαλακὴ χύσις ἠέρος ὑγρῆς·
Δηίῳ δ' εὐαλδῆ κομέειν σταχυοτρόφα Δηοῖ·
Ἴσιδι δ' αὖ Φαρίῃ γονίμοις παρὰ χεύμασι Νείλου
Μαστεύειν οἴστροισιν ἑὸν πόσιν ἁβρὸν Ὄσιριν. »

Εἰ δὴ οὖν αὐλοὶ καὶ τυμπάνων πάταγοι, καὶ θῆλυς ὅμιλος μέλεται τῇ Μητρὶ τῶν θεῶν, ἀσκητέον δὴ ταῦτα πάσης ἀρετῆς ἀφεμένους, ὅτι μηδὲν σωφροσύνης μηδέ τινος ἄλλης πράξεως μέλεται τῇ προειρημένῃ· ὡς καὶ τῇ Ἀθηνᾷ μόθοι, καὶ μάχαι, καὶ πόλεμοι, ἀλλ' οὐκ εἰρήνη, καὶ τὰ ἐν εἰρήνῃ πράγματα. Καὶ τῇ Λητωΐδι δὲ κούρῃ, τῇ Ἀρτέμιδι, μελέσθων αἱ βαλίαι σκύλακες, διὰ τὸ κατ' ἀγροὺς κυνηγὸν οὖσαν τοῖς θηρσὶ πολεμεῖν, ὡς καὶ ταῖς ἄλλαις τὰ κατειλεγμένα. Τί οὖν δὴ ταῦτα πρὸς τὸν θεοφιλῆ καὶ μακάριον συντείνοι ἂν βίον; Ἐπίσκεψαι δὲ, πότερά σοι θείας εἶναι δοκεῖ φύσεως, ἢ φαύλης καὶ μοχθηροτάτης, τὰ ἑξῆς ἐπιλεγόμενα.

Femineos cœtus, buxumque et vocalia tractat
Tympana: bellorum fremitus pugnasque labores
Pallas amat: rapidis canibus Latonia virgo
Præcipites sequitur per summa cacumina cervos.
At resonans Juno molles e nubibus imbres
Effundit: lætam segetem et flaventia curat
Arva Ceres: pinguem evolvit qua Nilus arenam,
Acta œstro conjunx formosum quærit Osirim. »

Si ergo tibiarum ac tympanorum sonitus, si muliercularum turba deorum Matri curæ est, his utique rebus abjecta virtutis omnis cogitatione vacandum erit, quod eadem nec temperantiæ, nec alterius cujusquam honestioris studii curam ullam sollicitudinemque suscipiat. Minerva similiter in pugnis, contentionibus, bellisque tota est, pacem pacisque artes omnes repudiat. Curet etiam, per me licet, Diana Latonæ filia, veloces catulos, quod in agendis per agros canibus, belloque cum feris gerendo assidua sit. Suos denique singuli, prout eos iste persequitur, amores ac delicias habeant. Quid ista porro ad eam vitæ rationem conferant, quæ divino cum amore sit ac felicitate conjuncta? Vide autem præterea, utrum quæ deinceps ille subjungit, divinæ naturæ debeant, an potius vitiosissimæ ac flagitiosissimæ argumenta censeri.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Ὅτι μαγγανείαις καθέλκεσθαι τοὺς θεοὺς, καὶ παρὰ γνώμην ἀναγκάζεσθαι ταῖς ἀνθρωπίναις βουλαῖς ὑπηρετεῖσθαι ὁμολογοῦσι.

Λέγει δ' οὖν ὁ αὐτός· « Ὀρθῶς καὶ τοῦτο ὁ Ῥόδιος Πυθαγόρας ἀπεφήνατο, ὅτι οὐχ ἥδονται οἱ κληϊζόμενοι ἐπὶ ταῖς θυσίαις θεοὶ, ἀνάγκῃ δέ τινι ἀκολουθίας συρόμενοι παραγίνονται· καὶ οἱ μὲν μᾶλλον, οἱ δὲ ἧττον. Τινὲς δὲ, ὡς ἔθος ὥσπερ (6) ποιησάμενοι τῆς ἑαυτῶν παρουσίας, εὐμαρέστερον φοιτῶσι, καὶ μάλιστα ἐὰν καὶ φύσει ἀγαθοὶ τυγχάνωσιν· οἱ δὲ, κἂν ἔθος ἔχωσι τοῦ παραγίνεσθαι, βλάβην τινὰ προθυμοῦνται ποιεῖν, καὶ μάλιστα ἐὰν ἀμελέστερόν τις δοκῇ ἀναστρέφεσθαι ἐν τοῖς πράγμασι. Τοῦ γὰρ Πυθαγόρου ταῦτα εἰρηκότος, παρετήρησα ἐκ τῶν λογίων, ὡς ἀληθές ἐστι τὸ εἰρημένον. Πάντες γὰρ δι' ἀνάγκην φασὶν ἀφῖχθαι· οὐχ ἁπλῶς δὲ, ἀλλ' οἷον, εἰ χρὴ οὕτω φάναι, πειθανάγκην. Εἴρηται δ' ἐν τοῖς ἔμπροσθεν ἐκεῖνα τὰ τῆς Ἑκάτης, δι' ὧν φησιν ἐπιφαίνειν·

Ἠέριον μετὰ (7) φέγγος ἀπείριτον ἀστεροπληθὲς,
Ἄχραντον πολὺ δῶμα θεοῦ λίπον· ἡ δ' ἐπιβαίνω
Γαίης ζωοτρόφοιο τεῆς ὑποθημοσύνῃσι,
Πειθοῖ τ' ἀῤῥήτων ἐπέων, οἷς δὴ φύενα τέρπει (8)

193 CAPUT VIII.

Eos confiteri, maleficiis et cantionibus quibusdam, ad hominum voluntati obsequendum invitos licet ac repugnantes deos adigi.

« Recte hoc quidem, inquit, uti cætera, Pythagoras ille Rhodius statuebat, deos, quibus evocantur, sacrificiis, haud libenter, sed quadam sequendi necessitate pertractos, adeoque sæpius alios, alios rarius interesse. Ac nonnullos quidem, quod usu quodam et consuetudine id faciant, clarius sese atque illustrius exhibere, præsertim si natura boni fuerint: alios contra, tametsi frequenter interesse soleant, ad perniciem inferendam proniores esse, ubi quis potissimum negligentius in rem incumbere videatur. Hanc enim Pythagoræ sententiam, ex ipsismet oraculis, veram esse postea comperi. Dii siquidem omnes sese necessitate compulsos advenisse profitentur, non quidem necessitate simpliciter, sed quæ quodammodo suadæ vim ac facultatem consequatur. Ac superius quidem eorum meminimus, quibus sese Hecate evocari solitam esse testatur,

Aeriam lucem, et magni stellantia cœli
Culmina, divinos linquo, sanctosque penates,
Telluremque peto, quo me tua dicta vocarunt,
Visque arcana precum traxit, queis Numina linguæ

vecordiam constans nihil, ut superiorib. l. Eusebius noster pluribus. An Τιτηνίς, Titææ filia, Titanumque soror? Qua de re supra Noster, p. 57. Si conjectura placet, Atlantiorum theologia transierit ad Milesios. An Τιτηνίς, pro τιτήνη positum, id est *Regina*, ut Hesychius explicat? En tibi Orpheus, Παμβασίλεια Ῥέα, πολεμόκλονε, ὀβριμόθυμε. An suum cum sorore nomen soror optima communicavit? supra enim p 57 legebamus, Cœlo natas esse filias: Βασίλειαν καὶ Ῥέαν. Quid si Τιθηνίς, rariore licet vocabulo, aut usitatiore, τιθήνη, scriptum erat, ut ea deorum et mater, et nutrix diceretur?

(5) *Τυμπάνων*. Prima brevi, ut Homer. hymno in matrem deorum:
Ἡ κροτάλων, τυμπάνων ἰαχὴ, σύν τε τρόμος αὐλῶν.
Orpheus sic illam appellat,
Τυμπανόδουπε, φιλοιστρομανὲς, χαλκόκροτε κούρη.

(6) *Ὥσπερ* delendum putat Vigerus.

(7) *Μετά*. Malim κατά, quod tmesi paulo longiore, ad λίπον seq. vers. referatur.

(8) *Τέρπει*. Omnino legend. ut γρ., τέρπειν, et seq. vers., ἕαδε pro ἁδαῇ. Homer. II, 1:
Ὣς φάτο· τοῖσι δὲ πᾶσιν ἑαδότα μῦθον ἔειπεν.

Mortali mulcere placet.

Atque iterum,

En adsum tua vota gradu. vocesque secuta,
Quas hominum ingenium divino numine prompsit.

Ac rursum illustrius,

Cujus inops rerum, volucri me ex æthere ductam
Huc Hecaten versu divos cogente vocasti?

Et deinceps,

Ignotis alios summa compellis ab æthra

194 *Carminibus licet invitos succedere terris,*
Ac medios mediis vectos sub nubila ventis,

Divino igne procul, veluti fatalia turbæ

Somnia mortali pandens, indigna reponis
Dæmonibus.

Iterumque,

Verum sidereæ sublimia numina sedis,
Cum rapidis simul Harpyiis impulsa feruntur:
Atque adeo volucri, sub prima exordia lucis,
Acta gradu, clausisque oculis, victricia divum
Carmina quo rapiunt, mortali e pectore ducta,
In terras delata ruunt.

Itemque alius eadem necessitate adactus exclamat,

Me nolentem audi, quem vis illata coegit. »

Quibus omnibus idem auctor ita subjungit. « Imo seipsos etiam, inquit, nomenque suum necessitate victi prodidere : quemadmodum vel hoc Apollinis responsum ab eo de seipso per vim extortum manifeste declarabit. Sic enim habet.

Vis isthæc gravis est, atque imperiosa potestas.

Additque,

Has ad voces rue præcipitans,
Quas mente ex alta sacris depromo figuris.
Dum castum ignem mea dextra premit,
Atque his ortus sine morte tuos
Dicere, Pæan, ausum ingenium est.

A *Ἀθανάτων ἀδαῆ θνητὸς βροτός.*

Καὶ πάλιν·

Ἤλυθον εἰσαΐουσα τεῆς πολυφράδμονος εὐχῆς,
Ἣν θνητῶν φύσις εὗρε θεῶν ὑποθημοσύνῃσι.

Καὶ ἔτι σαφέστερον·

Τίπτε μ' ἀεὶ θείοντος [a], *ἀπ' αἰθέρος ὧδε χατίζων,*
Θειοδάμοις (9) *Ἑκάτην με θεὴν ἐκάλεσσας ἀνάγκαις;*

Καὶ ἑξῆς·

Τοὺς μὲν, ἀπειρήτοις (10) *ἐρύων ἴϋγξιν ἀπ' αἰθρης*
Ῥηϊδίως, ἀέκοντας ἐπὶ χθόνα δῖαν ἄγεσθαι·
Τοὺς δὲ μέσους μεσάτοισιν ἐπεμβεβαῶσιν [b] *ἀήταις,*
Νόσφι πυρὸς θείοιο, πανομφέας ὥσπερ ὀνείρους (11)·
B *Εἰσκρίνεις μερόπεσσιν, ἀεικέα* (12) *δαίμονας ἕρδων.*

Καὶ πάλιν·

Ἀλλ' οἱ μὲν καθύπερθε μετήοροι οὐρανίωνες
Σπερχόμενοι κούφῃσι μεθ' Ἁρπυίαισι φέρονται
Ῥίμφα δὲ θειοδάμοισιν ἐπιμύσαντες (13) *ἀνάγκαις,*
Εἰς χθόν' ἐπειγομένως δ' ἠώιον ἀΐσσουσι,
Θνητοῖς ἐσσυμένως ὑποφήταις (14).

Καὶ πάλιν ἄλλος ἀναγκαζόμενος ἔφη·

Κλῦθί μευ οὐκ ἐθέλοντος, ἐπεί μ' ἐπέδησας ἀνάγκῃ. »

Ἐπὶ τούτοις πάλιν ὁ συγγραφεύς φησιν· « Ἐπεὶ καὶ ἐπ' ἀνάγκαις ἑαυτοὺς ἐκδιδόασιν, ὡς δηλώσει ὁ ἀπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος ἐκδοθεὶς περὶ ἑαυτοῦ ἐπ' ἀνάγκαις. Λέγεται δὲ οὕτως·
C

Οὔνομ' ἀναγκαίης τόδε καρτερὸν, ἠδ' ἔτι βριθύ.

Καὶ ἐπήγαγε·

Μόλε δ' ἐσσυμένως τοῖσδε μύθοις,
Οὓς ἀπ' ἐμῆς κραδίης ἀνάγω ἱεροῖσι τύποισι,
Συνθλιβομένου [c] *πυρὸς ἁγνοῦ.*
Τολμᾷ δὲ φύσις (15) *ταῦτα προφαίνειν*
Τῆς σεῖο [d] *γενέθλης, ἄμβροτε Παιάν.*

[a] γρ. θύοντος. [b] Ἴσ. ἐπεμβεβαῶτας. [c] add. τοῦ. [d] Ἴσ. σῆς.

(9) *Θειοδάμοις*. Theodoret. lib. x *De Græc. affect.*, p. 139, Σεῖο δόμοις, vel δόμους, ubi Sylburgius adnotat alibi quoque legi θειοδάμης, qua voce sagam aliquam intelligit, eamque lectionem funditus repudiat. Optima tamen videtur, si subscribatur, sic, θειοδάμῃς, Suidas, *Θειοδάμη*, ἡ θεοὺς δαμάζουσα. Quid si θειοδάμνης ut πωλοδάμνης?

(10) *Ἀπειρήτοις* Ita etiam Nicephorus, qui locum hunc laudat, ad Synesium *De insomn.*, p. 361, ubi ἀπειρήτοις, *immensis*, reddidit interpres. Malim, *novis et ignotis*, non diis aut vatibus, sed hominum vulgo. Quid si ἀπειῤῥήτοις? Hesychius enim, ἀπείῤῥητον, inquit, ἄῤῥητον, ἀνεκλάλητον. Quid si, quod facilius est, ἀποῤῥήτοις?

(11) *Πανομφέας ὀνείρους*. Ergo πανομφής (rara utique vox) idem quod πανομφαῖος, cui, ut Hesych. loquitur, πᾶσα φήμη καὶ μαντεία ἀναφαίνεται. Idem paulo ante, πανομφαῖον, πεφημισμένον, diverso nonnihil significatu, quasi fama celebratum. Sed addit, ἢ ὁ κακὰ ἀποστρέφων. Quid hæc ad πανομφαῖον? Crediderim huc ex superiore vocabulo, πανόλβιος irrepsisse : ut legi debeat πανόλβιος, παμμακάριστος, ἢ ὁ κακὰ ἀποστρέφων. Hoc obiter. Sic Orpheus ad Somnium,

Τανυσύπτερε, οὖλε ὄνειρε,
Ἄγγελε μελλόντων θνητοῖς, χρησμῷ δὲ μέγιστε.

Hinc etiam ὀμφὴ, ἀντὶ τοῦ κατ' ὄνειρον, seu κατ' ὄναρ φαντάσματος, Hesychio et Suidæ. Vere id quidem. Nam Homerus *Iliad.* B, vers 41, de Agamemnonis somnio,
D

Ἔγρετο δ' ἐξ ὕπνου· θεία δέ μιν ἀμφέχυτ' ὀμφή.

Ubi Eustath. τὸν ὄνηρον, inquit, καὶ ὀμφὴν λέγει, παρὰ τὸ ὂν φαίνειν. Similia tradit p. 711. Et Synes. *Tract. de insomn.*, ipso statim initio, προφήτας ὕπνους appellat.

(12) *Ἀεικέα*. Ita reposuimus ex manuscr. cui etiam Mont. consentit, pro ἀεὶ καί.

(13) *Ἐπιμύσαντες*. Non displicet : quasi cæco quodam impetu boni obedientiæ magistri reperirentur. Alter ex manuscr. videtur habuisse, ἐπιμύσαντες, quod etiam probari posset. Hesych. enim, τὸ ἐπημύει explicat, non modo κατακλᾷ, sed etiam ἐπιστενάζει, quasi gemitum quemdam ac stridorem advolantia coactaque numina emitterent.

(14) *Θνητοῖς ὑποφήταις*. Ἴσ. πρὸς θνητοὺς ὑποφήτας, vel καθὸ κελεύουσιν ὑποφῆται.

(15) *Φύσις*. Ita manuscr. omnes, et recte, cum ante legeretur φησί.

ιιν ὁ Ἀπόλλων·

τὸ Φοιβείης ἀπονεύμενον ὑψόθεν αἴγλης,
τὸ λιγυρῇ κεκαλυμμένον ἠέρος ἀγνοῦ,
νον μολπαῖσι καὶ ἀῤῥήτοις ἐπέεσσι,
ἀμφὶ κάρηνον ἀμωμήτοιο δοχῆος
ὑμένων· μαλακὸν δ' ἐνέπλησε χιτῶνα,
ἴδην διὰ γαστρὸς ἀνεσσυμένον παλίν-
[ορσον·
δ' ἐκ βροτέοιο φίλην ἐτεκνώσατο φωνήν. »

ὁ συγγραφεὺς ἐπιλέγει· « Τούτων, οὔτε σα-
, οὔτε θειχώτερα καὶ φυσικώτερα γένοιτ' ἄν·
γὰρ τὸ κατιὸν, καὶ ἀπόῤῥοια ἐκ τῆς ἐπου-
δυνάμεως, εἰς ὀργανικὸν σῶμα καὶ ἔμψυχον
, βάσει χρωμένη τῇ ψυχῇ, διὰ τοῦ σώμα-
ὀργάνου, φωνὴν ἀποδίδωσιν. » Ἀλλ' ὅτι μὲν
B ζονται, ἱκανὰ καὶ ταῦτα παραστῆσαι. Ὅτι δὲ
ῦσιν ἀπολυθῆναι, ὡς οὐκ ἐπ' αὐτοῖς τῆς ἀνα-
ως κειμένης, μάθοις ἂν ἐκ τούτων.

vim afferri satis superque demonstrant.
t, missionem precibus flagitare solitos, ex

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

οὐδ' ἀφ' ἑαυτῶν ἀναχωρεῖν δύνανται.

ι δὲ σπεύδουσιν ἀναχωρεῖν οἱ κληθέντες θεοὶ,
τὰ τοιαῦτα, λεγόντων·

λοιπὸν ἄνακτα, βροτὸς θεὸν οὐκέτι χω-
[ρεῖ.
λιν
κιδευόμενοι δηρὸν βροτὸν αἰκίζεσθε;
λιν·
καὶ ὀτραλέως ἐπιέρχεο, τόνδε σαώσας. »

ς ἀπολύειν αὐτοὺς χρὴ, αὐτὸς διδάξει, λέγων·

ο δὴ περίφρων θάμνων, ἀνάπαυε δὲ φῶτα·
(16) ἐκλύων πολιὸν τύπον (17), ἠδ' ἀπὸ
[γυίων
ὀθόνην (18) χερσὶν στιβαρῶς ἀπαείρας.
ν ἀπόλυσιν εἶπεν·
φίλπρωρον αἶρε ταρσὸν,
σχε βάξιν ἐκ μυχῶν. »
τούτοις ἐπιλεγόμενα· οἷς ἐπιφέρει, « Καὶ
ντων ἀπολῦσαι, » φησί·
νας ἀμπέτασον, νεφέλην λῦσόν τε δο-
[χῆα (19).

A Rursumque Apollo,

Phœbeus summo fulgor delapsus ab axe,
Atque aura tenui, puroque sub aere vectus,
Vocibus arcanis deductus, et illice cantu,
Qua tenuis caput in medium membrana capaces
Intactosque sinus aperit, sese altius ultro
Implicat, ac tunica porro exundante receptus,
195 *Æstuat, adversosque ciens per viscera motus,*
Jucundam exspirat mortali e gutture vocem. »

Tum Porphyrius hunc in modum prosequitur: « His, inquit, nihil evidentius, nihil aut cum divinitate, aut cum ipsamet natura conjunctius dici queat, spiritus enim e loco superiore delapsus, illaque adeo particula, quæ cœlesti ex virtute in corpus suis instructum facultatibus animatumque defluxit, animum veluti basim aliquam sortita, vocem per corpus veluti per quoddam instrumentum edit. » Verum quæ adhuc commemoravimus, vim afferri satis superque demonstrant. Jam eosdem, quod suum in potestate reditum non t, missionem precibus flagitare solitos, ex iis, quæ sequuntur, intelliges.

CAPUT IX.

Eosdem ne redire quidem per sese posse.

« Quanto studio quantaque festinatione reditum urgeant evocati, ex ipsismet illorum verbis auferre potes; ut cum aiunt,

Solvite jam regem, mortalia pectora numen
Haud ultra capiunt.

Atque iterum,

Quid male mortalem juvat ultra mulctare precando?

Itemque,

Hunc ubi servaris, voluci licet impete cursum
Expedias. »

Hos præterea quemadmodum solvere, ac dimittere
C oporteat, docebit his versibus

« Arcanas jam mitte preces, hominemque relaxa:
Virgultis canam effigiem, tum nexa valenti
Membra manu solvens, immitibus exue pannis.

Imo et ipsam quoque missionem aperuit,

Hinc citus pedum aufer altum
Siste verba de specu. »

Et quæ sequuntur. Subditque postea: « Qui si tardiores, inquit, in dimittendo fuerint, » tum is ita pergit, « *Solve mihi pannos, quæ me tenet, excute nubem.*

Τάμνων. Corrigendum videtur θάμνων. He-
θάμνος, πυθμὴν δένδρου, ἢ ῥίζα πολλοὺς
; ἐκπέμπουσα. Addit, καὶ οἱ σύμυτοι ἢ δεν-
;· forte legendum ac supplendum καὶ οἱ σύμ-
ἢ δενδρώδεις τόποι. Concludit, ἢ βάτος, ἢ ξύ-
νθῶδες. Quid mirum, si tam gravibus et acu-
vinculis expediri bona numina vehementer
t?

Πολιὸν τύπον. Credo vetuli cujusdam nu-
Saturni puta, canam hanc imaginem fuisse.
Νηλείην ὀθόνην. En alterum vinculi genus,
. Sed pro νηλείη, quæ vitiosa vox est, le-
aut νηλειῆ, *acerbum* et *immite*, aut Νει-
Niliacum, ex Ægyptiaco lino contextum,
ab Herodoto lib. II, et Plinio lib. XIX, cap. 1,
ndatur. Consule et Apuleium in *Apolog.*, ubi
s illud, quod lineo quodam involucro nescio
ret, hæc habet inter cætera: *Mundissima*,
segex, inter optimas fruges terræ exorta,

D *non modo indutui et amictui sanctissimis Ægyptiorum sacerdotibus, sed opertui quoque inde rebus sacris usurpatur*. Lege et Plutarch. *De Iside et Osiride*, non procul ab initio, et Philostr. VIII *De vita Apollonii*, pag. 388, cui magiæ reo linea vestis crimini cum daretur: Ἐπειδὴ, inquit, μὴ ἀπ' ἐμψύχου ἐδρέφθη (linum), καθαρὸν μὲν Ἰνδοῖς δοκεῖ, καθαρὸν δὲ Αἰγυπτίοις· ἐμοὶ δὲ καὶ Πυθαγόρᾳ, διὰ τοῦτο, σχῆμα γέγονε, διαλεγομένοις, εὐχομένοις, θύουσι.

(19) *Νεφέλην . . . δοχῆα*. An nubem intelligit, qua tectus inclususque dæmon sese mago sisteret? quo deorum involucro nihil apud poetas frequentius. An potius ipsammet ὀθόνην, qua vinctus tenebatur, quamque Petronius *nebulam lineam* et *ventum textilem* appellabat, usque adeo tenuis erat, ac delicata carbasus. Sane Vopiscus extremo lib. Romanorum principum hoc in genere luxum carpit, quod ludis publicis Ægyptiacas etiam lineas largitionis suæ partem esse vellent.

196 Idem alibi missionis hanc edit rationem,

Naiades o Phœbum cum Musis solvite Nymphæ,
Arcitenens vobis cantu celebretur Apollo.

Rursumque alibi,

Tollite jam serta, ac niveo vestigia rore

Spargite : mox inducta leves mihi linea gressus

Expediat. Dextræ insertam subducite laurum;
Cum geminis geminas oculis abstergite nares,

Atque hominem, o socii, nunc tandem emittite terris.»

Quibus allatis idem auctor, « Lineæ nimirum, inquit, quo abire possit, ut inducantur, flagitat, quod iis constrictus teneretur : nec iis modo, sed etiam reliqua vestitus configuratione, quod evocatorum numinum speciem atque imaginem præ se ferret. » Equidem his omnibus plane confectum existimo, nihil prorsus aut Deo dignum, aut excellens, aut vere divinum in spiritibus illis residere, quos tantam ad humilitatem abjectos videas, ut a plebeiis etiam ac sordidis hominibus detrahantur e cœlo, idque ab illis fiat, non quod aliquo virtutis aut sapientiæ studio præstent, sed supervacaneis duntaxat inanibusque præstigiis et cantionibus abutantur. Quare neque Pythagoras ille Rhodius, neque is etiam, qui tali eum testimonio cohonestat, neque alius omnino quisquam nomen iis deorum jure meritoque tribuerit, imo nec bonorum dæmonum certe quidem, qui ab hominibus et morti obnoxiis, et præstigiatoribus ac maleficis, non sua ipsi voluntate, sed vi quadam et necessitate pertrahantur, ac ne redeundi quidem jus ex se ipsis aut facultatem habeant. Enimvero, si ejusmodi numen esse debet, cui nec vis afferri, nec imponi necessitas ulla possit, quodque rebus universis altius et augustius, naturam et ab omni patiendi solutam periculo, et libertate præditam habeat : tu deos appelles istos, qui vel ejusmodi figurarum, linearum, imaginumque machinis deduci, vel coronarum, et florum ex terræ visceribus exsistentium illecebris, vel barbaris quibusdam omnique significatione carentibus sonis ac vocibus inescari, adeoque abjectissimorum etiam hominum arbitrium sequi nutumque soleant, ut quibusdam quasi vinculis servorum instar mancipiorumque constricti, ne integram quidem ac liberam solvendi expediendique sui potestatem retineant? 197 Tu bonos etiam dæmones arbitreris eos, qui vi tantum ac necessitate ducantur? Quid enim causæ est, quamobrem inviti ac repugnantes, non sua ipsi sponte hominibus auxilio suo indigentibus opem ferant? Nam si beneficii conferendi gratia tanquam boni advenirent, aut si ab iis in animum utilitatis aliquid proficisceretur eos utique bonum

A Καὶ πάλιν ἄλλοτε ἀπόλυσιν ἔδωκε τοιαύτην·

Ναΐδες νύμφαι, Μούσαις μέγα[a] λύετε Φο
Ἄδουσαι, θειαὶ, ἑκατηβόλον Ἀπόλλωνα.

Καὶ πάλιν ἄλλοτέ φησι

Λύσατέ μοι στεφάνους, καὶ μεν πόδας [λ
Ῥάνατε, καὶ γραμμὰς ἀπαλείψατε, καὶ [λ
Χειρὸς δεξιτερῆς δάφνης κλάδον ἄρατε
Ψήχετε ὀφθαλμοὺς διδύμους, ῥῖνάς τε [ἀ
Ἄρατε φῶτα γαίηθεν ἀναστήσαντες, ἑταῖ

Οἷς ἐπιλέγει ὁ συγγραφεύς· « Τὰς γραμμὰ παρακελεύεται ἀπαλείφειν, ἵνα ἀπέλθῃ· ταύ κρατεῖν, καὶ μέντοι καὶ τὸ ἄλλο σχῆμα τῆς ἐν διὰ τὸ φέρειν εἰκονίσματα τῶν κεκλημένων B Δεδεῖχθαι σαφῶς ἡγοῦμαι διὰ τούτων, ὅτι μ καθόλου θεοπρεπὲς, μήτε μέγα, μήτε ἀληθι ἔνεστι τοῖς εἰς τοσοῦτον ταπεινότητος κατε κόσι πνεύμασιν, ὡς τοῖς τυχοῦσιν ἀνθρώποις ρεσθαι, καθέλκεσθαί τε οὐ δι' ἀρετῆς καὶ σοφι ληψιν, ἀλλ' εἰ μόνον τὰ τῆς περιέργου μετέλθοιέν τε καὶ διαπράξοιντο. Οὔτ' οὖν ὁ Ῥόδιος Πυθαγόρας, οὔθ' ὁ τούτῳ ταύτην πα τὴν μαρτυρίαν, οὔθ' ὁστισοῦν ἀνθρώπων θεοὶ εἴποι ἂν εὐλόγως· ἀλλ' οὐδὲ ἀγαθοὺς δαίμονα ὑπὸ θνητῶν ἀνθρώπων, καὶ ταῦτα γοήτων, γνώμην οἰκείαν, βίᾳ δὲ καὶ ἀνάγκῃ συρομένο μηδὲ τῆς τῶν δεσμῶν ἀπολύσεως τὴν ἐξου ἑαυτοῖς ἔχοντας. Εἰ γὰρ δὴ ἀβίαστον καὶ ἀκ καστον, καὶ πάντων κρεῖττον, τὴν φύσιν ἀ C καὶ ἐλεύθερον τὸ Θεῖον· πῶς ἂν εἶεν θεοὶ, μ αις ταῖς διὰ τοιῶνδε σχημάτων καὶ γραμ τύπων, στεφάνοις τε καὶ τοῖς ἀπὸ γῆς ἄνθεσι, ἄλλοις ἀσήμοις καὶ βαρβάροις ἤχοις τε καὶ φω λούμενοι, καὶ τοῖς τυχοῦσιν ἀνθρώποις χειρούμε[20] καὶ ὡσπερεὶ δεσμοῖς καταδουλούμενοι, ὥστ τὴν αὐτεξούσιον καὶ προαιρετικὴν σώζειν τοῖς δύναμιν; Πῶς δ' ἂν κἂν ἀγαθοὶ δαίμονες λ βίᾳ καὶ ἀνάγκῃ κατασπώμενοι; Τί γὰρ τ τοὺς [b] ἄκοντας, οὐχὶ δὲ αὐτεξουσίους σφᾶς τοῖς βοηθείας δεομένοις ἐπιδιδόναι; Εἰ γὰρ ἐ θῷ ποιοῦνται τὴν πάροδον ἀγαθοὶ ὄντες, κα τις ἦν ἐξ αὐτῶν ψυχῆς ὠφέλεια, χρῆν δήπου ρέσει τὸ ἀγαθὸν ἀσπάζεσθαι, φθάνοντας ταῖς ε τοὺς δεομένους, ἀλλὰ μὴ περιμένειν ἀνάγ D δ' οὐ καλὸν ἦν, οὐδ' ὠφελοῦν τὸ πραττόμ μηδὲ κατὰ γνώμην αὐτοῖς γίνεσθαι [c], καὶ ἀγαθοὶ εἶεν, τὸ μὴ καλὸν μηδὲ συμφέρον πρά πῶς δὲ θαυμάζεσθαι ἄξιοι, καὶ θεραπείαις μᾶσθαι, εἰ [d] καὶ τοῖς τυχοῦσι γόησι τὸν πανωλεστάτοις καταδουλούμενοι, καὶ τὸ μ μηδὲ συμφέρον παρὰ γνώμην πράττειν ἀναγ νοι, ἀγόμενοί τε καὶ καθελκόμενοι, οὐ δι' ἀ σωφροσύνης ἀνθρώπων, οὐδὲ ἀρετῆς χάριν,

[a] γρ. μίγα. [b] Ἴσ. τοῦ. [c] Ἴσ. γίνεται. [d] Ἴσ. οἱ. [e] Ἴσ. ἀποδοχήν.

(20) *Τυχοῦσιν ἀνθρώποις χειρούμενοι.* Clemens Alexandr. in *Protrept.*: Μάγοι δὲ ἤδη, ἀσεβείας τῆς σφῶν αὐτῶν ὑπηρέτας δαίμονας αὐχοῦσιν, οἰκέτας αὐτοὺς ἑαυτοῖς καταγράψαντες, τοὺς κατηνα νους δούλους ταῖς ἐπαοιδαῖς πεποιηκότες.

μέρους φιλοσοφίας, μεθόδοις δὲ γοήτων ἀπειρημέναις; A ὡς ὁ αὐτὸς αὖθις συγγραφεὺς ἐν τῇ πρὸς τὸν εἰρημένον Αἰγύπτιον ἐπιστολῇ, ὡς ἂν προφήτῃ τἀληθῆ καὶ ἀπόῤῥητα κινούμενος, τέθειται· τοὺς λόγους, καθ' οὓς ταῦτα συντελοῦσιν, οὓς ἄξιον [a] παρ' αὐτοῦ διδαχθῆναι. Πυνθάνεται γοῦν ὧδέ πως ἀπορῶν καὶ λέγων.

illud ultro complecti, beneficiisque suis indigentium occupare vota, non vero dum cogerentur exspectare oporteret. Sin autem nihil omnino boni aut utilis totum istuc habet, eoque præter illorum voluntatem sensumque contingit; quis deos appellet eos, qui quod nec honestum nec utile sit efficiant? aut quis eosdem tanti putet, deorumve cultu prosequendos, qui et vilibus et profligatissimæ vitæ maleficis servilem in modum obedire, quodque nec deceat, nec quemquam juvet contra mentem ipsi suam præstare cogantur: postremo, non ob modestiam vel temperantiam hominum aliquam, non virtutis aut partis ullius philosophiæ gratia, sed infandis præstigiatorum artibus et machinis deducantur? Atque illas etiam Porphyrius, in ea quam ad laudatum Ægyptium scribit, epistola, veras scilicet atque arcanas apud vatem movens quæstiones, proposuit, hominem obtestatus, uti sese, quibus ista perficiant, rationes doceat. Illum igitur hunc in modum anceps animique dubius consulit.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'.

Ὁποίαις μεθόδοις οἱ θαυμάσιοι αὐτῶν θεοὶ τοῖς γόησιν ὑποτάττονται. B

« Πάνυ δέ με θράττει, πῶς, ὡς κρείττους παρακαλούμενοι, ἐπιτάττονται ὡς χείρους· καὶ δίκαιον εἶναι ἀξιοῦντες τὸν θεράποντα, τὰ ἄδικα αὐτοὶ κελευσθέντες, δρᾷν ὑπομένουσι· καὶ καθαρῷ μὲν μὴ ὄντι ἐξ ἀφροδισίων οὐκ ἂν καλοῦντι ὑπακούσαιεν, αὐτοὶ δὲ ἄγειν εἰς παράνομα ἀφροδίσια τοὺς τυχόντας οὐκ ὀκνοῦσι. Καὶ ἀπὸ ἐμψύχων μὲν ἀποχῆς κελεύουσι δεῖν εἶναι τοὺς ὑποφήτας, ἵνα μὴ τοῖς ἀπὸ τῶν σωμάτων ἀτμοῖς χραίνωνται· αὐτοὶ δὲ ἀτμοῖς θυσιῶν τοῖς ἀπὸ ζώων μάλιστα δελεάζονται, καὶ νεκροῦ μὲν ἀθιγῆ δεῖν εἶναι τὸν ἐπόπτην, διὰ νεκρῶν δὲ τὰ πολλὰ ζώων αἱ θεαγωγίαι ἐκτελοῦνται. Πολλῷ δὲ τούτων ἀλογώτερον τὸ μὴ δαίμονι, εἰ τύχοι, ἢ C ψυχῇ τεθνηκότος, αὐτῷ δὲ τῷ βασιλεῖ Ἡλίῳ ἢ Σελήνῃ, ἤ τινι τῶν κατ' οὐρανὸν ἀνθρώπων [b] τῷ τυχόντι ὑποχείριον, ἀπειλὰς προσφέροντα ἐκφοβεῖν, ψευδόμενον ἵν' ἐκεῖνοι ἀληθεύσωσι. Τὸ γὰρ λέγειν (21), ὅτι τὸν οὐρανὸν προσαράξει, καὶ τὰ κρυπτὰ τῆς Ἴσιδος ἐκφανεῖ, καὶ τὸ ἐν Ἀβύδῳ (22) ἀπόῤῥητον δείξει, καὶ τὴν βᾶριν στήσει (23), καὶ τὰ μέλη τοῦ Ὀσίριδος διασκεδάσει τῷ Τυφῶνι, τίνα οὐχ (24) ὑπερβολὴν ἐκπληξίας μὲν τῷ ἀπειλοῦντι, ἃ μήτε εἶδε, μήτε δύναται, καταλείπει, ταπεινότητος δὲ τοῖς δεδοικόσιν οὕτω κενὸν φόβον καὶ πλάσματα, ὡς κομιδῇ παῖδες ἀνόητοι; Καίτοι καὶ Χαιρήμων ὁ ἱερογραμματεὺς ἀναγράφει ταῦτα, ὡς καὶ παρ' Αἰγυπτίοις θρυλλούμενα· καὶ ταῦτά φασιν εἶναι καὶ τὰ τοιαῦτα βιαστικώτατα. Αὐταὶ δὲ αἱ εὐχαὶ, τίνα D ἔχουσι λόγον, τὸν ἐξ ἰλύος ἀναφανέντα λέγουσαι, καὶ ἐπὶ τῷ λωτῷ καθήμενον, καὶ ἐπὶ πλοῖον ναυτιλλόμενον, καὶ καθ' ὥραν τὰς μορφὰς ἀμείβοντα, καὶ κατὰ ζῴδιον μετασχηματιζόμενον; Οὕτω γάρ φασιν αὐτο-

CAPUT X.

Quibus artibus egregia numina præstigiatoribus subjiciantur.

« Me quidem tum vehementer, inquit, angi sentio, ubi mecum ipse reputo, qui fieri possit, ut quorum veluti augustiorum ac diviniorum opem imploremus, ii tamen perinde ut humiliores ac deteriores obediant: quique clientes ipsi suos æquitatem colere velint, eosdem injustis imperiis obsequi non pudeat: adeoque cum eorum vota precesque repudient, qui ad sese minus abs re venerea puri accesserint, obvios quosque tamen nefandam in venerem agere non erubescant. Porro vates illi quidem interpretesque suos rebus animatis abstinere jubent, ne corporeis exhalationibus inficiantur: sacrificiorum tamen, quæ ex animantibus fieri solent, vaporibus maxime capiuntur, ac mortuum 198 quidem ab sacrorum suorum inspectoribus tangi nefas esse statuunt; cæsis tamen victimis deorum evocationes partem maximam peraguntur. Quodque omnium absurdissimum est, non jam vulgari cuipiam dæmoni, aut defuncti animæ, sed ipsimet soli siderum principi, lunæ, reliquisque diis cœlestibus, homo cuivis e populi fæce obnoxius minas intentat, atque ut eos ad vera dicenda compellat, falsum vanumque terrorem ostendit. Nam futurum denuntiare, uti vel cœlum ipsum quatiat, vel Isidis arcana patefaciat, vel quod Abydi occultum latet, dictuque nefas est, in lucem proferat, vel Ægyptiacæ navis cursum inhibeat, vel in Typhonis gratiam Osiridis membra disjiciat: quidnam obsecro, vel summum ad stuporem atque vecordiam ista, quæ neque novit, neque efficere potest, comminanti, vel numinibus quæ fictitius et inanis iste terror leviculorum ousionum more per-

[a] γρ. ἀξιῶν, *sine* οὕς. [b] γρ. ἄνθρωπον.

(21) *Τὸ γὰρ λέγειν.* Hæc ipsa laudat Jamblich. lib. *De mysteriis.* Audi hoc furore furentem, apud Statium *Thebaid.* IV, Tiresiam:

Testor, ait, divos, quibus hunc sacravimus ignem,
Lævaque convulsæ dedimus carchesia terræ:
Jam nequeo tolerare moram. Cassusne sacerdos
Audior? An, rabido jubeat si Thessala cantu,
Ibitis, et Scythicis quoque medicata pruinis
Colchis aget, trepido pallebunt Tartara motu?
Spernite me, monec: et nobis sævire facultas.
Scimus enim, et quidquid dici noscique timetis,
Et turbare Hecaten, etc.

(22) *Τὸ ἐν Ἀβύδῳ.* Abydenum hoc secretum adhuc me latet.

(23) *Τὴν βᾶριν στήσει.* Baris Ægyptiacæ navis genus est, quod tametsi latius pateret, præcipue tamen, et κατ' ἐξοχὴν, eam significabat, quæ quotannis Isidi publice dicabatur.

(24) *Οὐχ* delendum monet Vigerus.

cellat, summam ad humilitatem reliquum fecit? Et tamen hæc omnia Chæremon sacer ille scriba, tanquam Ægyptiorum pridem omnia ore jactata, conscripsit, quæ quidem uti ejusdem quoque generis cætera, ad vim diis afferendam potentissima esse dictitant. Jam vero preces atque vota, quid tandem rationis habent, quibus eumdem solem aut limosa ex palude emergere, aut loto insidere, aut navigio provehi, aut singulis horis formam commutare, ac varios per singula zodiaci signa vultus induere commemorant? Quippe talem a nobis eum videri pronuntiant, neque intelligunt proprium sese illi cogitationis suæ vitium et errorem affingere. Qui si ad symbolicam orationem confugerint, quasi ejusmodi notis variæ solis facultates adumbratæ habeantur; notarum ergo suarum vim illi nobis et significationem aperiant. Enimvero, si quemadmodum in defectionibus contingit, aliquam sol ipse mutationum istarum subiret, idem ab omnibus qui oculos in eum intenderent, omnino videretur. Jam, quorsum tot significatione carentia nomina? quorsum ex iisdem barbara pleraque congruentibus ac singulorum propriis anteponunt? Nam si numen dum vocem exaudit, ejus ad significationem respicit, profecto cuicuimodi nomen fuerit, si modo eadem sententia manserit, satis per sese rem illa totam aperiet. Nec enim is, opinor, quem evocant, Ægyptius erat genere; nec, si erat, lingua tamen Ægyptiaca, vel omnino humana voce utebatur. Quippe, aut enim præstigiatorum artes istæ sunt, et quædam earum, quas ipsi patimur, quæque tamen ab iis Deo tribuuntur, mutationum involucra; aut aliter plane, quam re ipsa habeat, de Divinitate sentimus. »

πτεῖσθαι ἀγνοοῦντες ὅτι τὸ ἴδιον πάθος τῆς αὐτῶν φαντασίας ἐκείνῳ προσάπτουσιν. Εἰ δὲ συμβολικῶς λέγεται ταῦτα, τῶν ἐκείνου δυνάμεων ὄντα σύμβολα, τὴν ἑρμηνείαν τῶν συμβόλων εἰπάτωσαν· δῆλον γὰρ, ὡς, εἰ τοῦ ἡλίου ἦν τὸ πάθος, καθάπερ ἐν ταῖς ἐκλείψεσι, πᾶσιν ἂν ὤφθη ταυτὸν τοῖς εἰς αὐτὸν ἀτενίζουσι. Τί δὲ καὶ τὰ ἄσημα βούλεται ὀνόματα, καὶ τῶν ἀσήμων τὰ βάρβαρα πρὸ τῶν ἑκάστῳ οἰκείων; Εἰ γὰρ πρὸς τὸ σημαινόμενον ἀφορᾷ τὸ ἀκοῦον, αὐτάρκης ἡ αὐτὴ μένουσα ἔννοια δηλῶσαι, κἂν ὁποιονοῦν ὑπάρχῃ τοὔνομα. Οὐ γάρ που καὶ ὁ καλούμενος Αἰγύπτιος ἦν τῷ γένει· εἰ δὲ καὶ Αἰγύπτιος, ἀλλ' οὔτι γε Αἰγυπτίᾳ χρώμενος φωνῇ, οὐδ' ἀνθρωπείᾳ ὅλως χρώμενος. Ἢ γὰρ γοήτων ἦν πάντα τεχνάσματα ταῦτα, καὶ προκαλύμματα διὰ τῶν ἐπιφημιζομένων τῷ Θείῳ τῶν περὶ ἡμᾶς γινομένων παθῶν, ἢ λελήθαμεν ἐναντίας ἐννοίας ἔχοντες περὶ τοῦ Θείου, ἢ αὐτὸ τῷ ὄντι διάκειται. »

199 Hæc ille, quibus iterum, quæ sequuntur, ad Ægyptium eadem cum animi fluctuatione perscribit. « Sin autem, inquit, ex diis alii nihil omnino patiuntur, alii pati aliquid aliquando possunt; quibus etiam veretra se per istos erigere, obscenaque carmina solemni ritu canere dictitant: inanes utique deorum evocationes fuerint, quibus se aut eorum opem implorare, aut iracundiam placare, aut expiationes instituere profitentur, multoque proinde magis ea, quibus ipsis necessitatem imponi volunt. Quod enim pati non potest, idem nec demulceri quoque, nec cogi potest. » Idemque deinceps: « Perperam, inquit, ab iis sapientia colitur, qui aut inveniendi fugitivi servi, aut emendi agri, aut nuptiarum interdum, aut mercaturæ gratia, divinam mentem sollicitare ac fatigare solent. Sin autem, cum eidem sapientiæ non remisse negligenterque studeatur, qui tamen ipsi dant operam, ii cæteris quidem in rebus verissima omnia, de felicitate vero securi nihil, fideque digni respondeant: sequitur omnino neque deos illos, neque bonos etiam dæmones, sed eum potius fuisse, quem impostorem vocamus. » Atque hæc ex citata Porphyrii epistola producta sufficiant. Jam vero non alios ab initio maleficæ artis magistros, quam ipsamet egregia numina fuisse constat. Qui enim isthæc homines aliter nosse potuissent, nisi dæmones iis res ipsi suas aperuissent, et quibus quique vinculis constringantur, indicassent? Neque vero nostram hanc orationem esse putes; quippe qui nihil istorum a nobis aut intelligi aut expeti fateamur. Tantum ergo partim ad coarguendam istorum vecordiam, partim ad nostram, qui nos eorum communioni ac societati subduximus, defensionem, idem a nobis testis producatur, qui et sapiens a suis habetur, et omnes religionis patriæ rationes accurate non modo novit, sed etiam exposuit. Ille igitur in laudata oraculorum collectione, ad verbum habet, quæ sequuntur.

Ταῦτ' εἰπὼν, πάλιν ἀπορεῖ πρὸς τὸν Αἰγύπτιον λέγων· « Εἰ δὲ οἱ μὲν ἀπαθεῖς, οἱ δὲ ἐμπαθεῖς, οἷς διὰ τούτων φασὶ φαλλοὺς ἱστάναι, καὶ ποιεῖσθαι αἰσχρορρημοσύνας, μάταιοι αἱ θεῶν κλήσεις ἔσονται, προσκλήσεις αὐτῶν ἐπαγγελλόμεναι, καὶ μήνιδος ἐξιλάσεις, καὶ ἐκθύσεις, καὶ ἔτι μᾶλλον αἱ λεγόμεναι ἀνάγκαι θεῶν. Ἀκήλητον γὰρ καὶ ἀβίαστον, καὶ ἀκαταναγκαστον τὸ ἀπαθές. » Καὶ πάλιν ἑξῆς ἐπιλέγει· « Μάτην αὐτοῖς ἡ σοφία ἐξήσκηται, περὶ δραπέτου εὑρέσεως, ἢ χωρίου ὠνῆς, ἢ γάμου, εἰ τύχοι, ἢ ἐμπορίας, τὸν θεῖον νοῦν ἐνοχλήσασιν. Εἰ δ' οὐ παρεῖται μὲν, οἱ δὲ συνόντες περὶ μὲν τῶν ἄλλων τἀληθέστατα λέγουσι, περὶ δὲ εὐδαιμονίας οὐδὲν ἀσφαλὲς, οὐδ' ἐχέγγυον· οὐκ ἦσαν ἄρα οὔτε θεοὶ, οὔτ' ἀγαθοὶ δαίμονες, ἀλλ' ἢ ἐκεῖνος ὁ λεγόμενος πλάνος. » Ταῦτα μὲν οὖν ἐπὶ τοσοῦτον καὶ ἀπὸ ταύτης προκείσθω τῆς Πορφυρίου γραφῆς. Καὶ μὴν καὶ διδάσκαλοι τῆς κακοτέχνου γοητείας αὐτοί γε πρῶτοι οἱ γενναῖοι θεοὶ κατέστησαν. Πόθεν γὰρ ἀνθρώποις ταῦτα παρῆν εἰδέναι, ἢ τῶν δαιμόνων αὐτῶν τὰ περὶ ἑαυτῶν ἐξειπόντων, καὶ τοὺς καταδέσμους κατ' ἀλλήλων ἐξηγορευκότων; Μηδὲ τοῦτον δὲ ἡμέτερον εἶναι τὸν λόγον ἡγοῦ· οὐδὲν γὰρ τούτων ἡμεῖς ὁμολογοῦμεν οὔτε ἐπίστασθαι, οὔτε θέλειν, πλὴν εἰς ἔλεγχον τῆς αὐτῶν ἀτοπίας, καὶ ἡμετέραν ὁμοῦ τῆς τούτων ἀναχωρήσεως ἀπολογίαν, ὁ τούτων ἡμῖν παρήχθω μάρτυς, σοφὸς ὢν ἐν τοῖς γνωρίμοις, καὶ πάντα ἀκριβῶς τὰ οἰκεῖα εἰδώς τε καὶ ὑποτιθέμενος. Αὐτὸς οὖν ἐν τῇ δηλωθείσῃ τῶν λογίων συναγωγῇ ταῦτα λέγει πρὸς λέξιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'

A

Ὅτι οἱ δαίμονες, οὓς δὴ θεοὺς ὑπειλήφασιν, ἀνθρώπους ἐδίδαξαν τὰς οἰκείας περιεργίας.

« Οὐ μόνον δὲ τὴν πολιτείαν αὐτῶν αὐτοὶ μεμηνύκασι καὶ τὰ ἄλλα τὰ εἰρημένα, ἀλλὰ καὶ τίσι χαίρουσι, καὶ κρατοῦνται, ὑπηγόρευσαν, καὶ μὴν καὶ τίσιν ἀναγκάζονται. Τίνα δὲ δεῖ θύειν, καὶ ἐκ ποίας ἡμέρας ἐκτρέπεσθαι· τό τε σχῆμα τῶν ἀγαλμάτων ποδαπὸν δὴ ποιεῖν· αὐτοί τε ποίοις σχήμασι φαίνονται, ἔν τε ποίοις διατρίβουσι τόποις· καὶ ὅλως ἓν οὐδέν ἐστιν, ὃ μὴ παρ' αὐτῶν μαθόντες οἱ ἄνθρωποι, οὕτως αὐτοὺς ἐτίμησαν. Πολλῶν δ' ὄντων ἃ τούτων ἐστὶ παραστατικά, ὀλίγα ἐκ τῶν πολλῶν παραθήσομεν, ἵνα μὴ ἀμάρτυρον τὸν λόγον καταλίπωμεν. »

CAPUT XI.

Dæmones ipsos, qui deorum loco habeantur, quo superstitionum ritu secum agi vellent, homines docuisse.

« Neque tantum, inquit, proprias instituti sui rationes, aut cætera, quæ superius a nobis commemorata sunt, verum quibus ipsi rebus aut delectentur aut vinciantur, imo quibus etiam cogantur, indicarunt. Quibus item hostiis rem sacram fieri, **200** quos dies caveri, quam in formam ac speciem simulacra configurari oporteat; quonam ipsi ore habituque appareant, quibus in locis assidui sint. Denique nihil omnino est, quod non ab iis homines ita didicerint, uti ex eorum præceptis doctrinaque duntaxat solemnes postea in iis colendis ritus adhiberent. Quæ cum argumentis pluribus iisdemque certissimis illustrari possint, nos tamen e multis pauca modo proferemus, ne omni orationem hanc testimonio et auctoritate spoliatam reliquisse videamur. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

B

Ὅτι καὶ τὰ ἀγάλματα μαγικῶς αὐτοὶ κατασκευάζειν ἐδίδαξαν.

« Ὅτι δὲ καὶ τὰ ἀγάλματα αὐτοὶ ὑπέθεντο πῶς χρὴ ποιεῖν, καὶ ἐκ ποίας ὕλης, δηλώσει τὰ τῆς Ἑκάτης, ἔχοντα τοῦτον τὸν τρόπον·

Ἀλλὰ τέλει ξόανον κεκαθαρμένον, ὥς σε διδάξω.
Πηγάνου ἐξ ἀγρίοιο δέμας ποίει, ἠδ' ἐπικόσμει
Ζώοισιν λεπτοῖσι κατοικιδίοις σκαλαβώταις·
Σμύρνης καὶ στύρακος, λιβάνοιό τε μίγματα τρίψας
Σὺν κείνοις ζώοισι. καὶ ἀθροίσας ὑπὸ μήνην
Αὔξουσαν τέλει, αὐτὸς ἐπευχόμενος τήνδ' εὐχήν.

Εἶτ' ἐξέδωκεν εὐχὴν, ἐδίδαξέ τε πόσους ληπτέον σκαλαβώτας·

C

Ὅσσαι μορφαί μοι, τόσσοις ζώοις σε κελεύω,
Καὶ σφόδρα ταῦτα τέλει· δάφνης δέ μοι αὐτογενέθλου
Οἴκου ἐμοῦ χώρημα ποίει· καὶ ἀγάλματι πολλὸν
Κείνῳ ἐπευχόμενος, δι' ὕπνον ἐμέ τοι ἀναθρήσεις.

Καὶ πάλιν ἄλλοτε ἄγαλμα αὐτοῖς ἐξέδωκε τοιοῦτον. »

CAPUT XII.

Eosdem magicarum artium, quibus simulacra conflarentur, doctores fuisse.

« Et quidem ipsa quoque simulacra, quemadmodum quave ex materia conformari deberent, ab iisdem traditum fuisse vel ex sequenti Hecates responso intelligetur.

Purum absolve mihi simulacrum, quale docebo
Sylvestri e ruta sacrum mihi perfice corpus:
Accedat tenuis mediisque penatibus errans
Stellio, quem styracis, myrrhæ, thurisque Sabæi
Pulvere, crescentis commisce ad lumina Phœbes:
Dumque instas operi, simul hæc mihi concipe vota.

Tum ipsam quoque voti formulam præscribit simulque docet, quot ejusmodi animalcula admiscere oporteat.

Quot mihi sunt formæ, tot misce animalcula dextra
Sedulus, atque ultro nascentis brachia lauri
In nostram contexe domum: sic multa precatus
Effigiem, somni tandem me tempore cernes.

Eademque alibi simile quoddam simulacri genus indicavit. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

Ὅτι καὶ τὰς μορφὰς τῶν ξοάνων αὐτοὶ κατέδειξαν.

« Καὶ περὶ τῶν σχημάτων, ὅπως φαντάζονται, αὐτοὶ μεμηνύκασιν· ἀφ' ὧν καὶ τὰ ἀγάλματα οὕτω καθιδρύθη. Λέγει γοῦν ὁ Σάραπις, ἰδὼν τὸν Πᾶνα, περὶ ἑαυτοῦ·

D

Φαιδρὴ μὲν κατὰ δῶμα θεοῦ καταλάμπεται αὐγή.
Ἦλθε γὰρ, ἠντιβόλησε μέγας θεός· εἶδεν ἐμεῖο
Κάρτος ἀμαιμάκετον, λαμπηδόνα φλογμοτύραννον,
Βόστρυχον ἐκ κεφαλῆς νεάτης, χαροποῖσι μετώποις
Ἀμφὶς ἰαινόμενον, πλοχμοῖς θ' ἱεροῖσι γενείου.

Καὶ ὁ Πὰν περὶ ἑαυτοῦ ὕμνον ἐδίδαξεν ἔχοντα οὕτως·

Εὔχομαι βροτὸς γεγὼς Πανὶ συμφύτῳ θεῷ,
Δισσοκέρατι, δισσόποδι, τραγοσκελεῖ, τρυφῶντι.

Καὶ τὰ ἀκόλουθα. Καὶ ἡ Ἑκάτη δὲ περὶ ἑαυτῆς οὕτω φησίν·

Ἤδη μοι σύ γε πάντα ποίει· ξόανον [a] δὲ ἐν αὐτῷ

[a] Ισ. ξοάνῳ.

201 CAPUT XIII.

Ipsas quoque simulacrorum figuras ab iis delineatas fuisse.

« Imo vero, quænam præterea simulacri configurandi ratio esse debeat, ita tradiderunt, ut eam in statuendis imaginibus fictores postea diligenter expresserint. Et Sarapis quidem ita, cum Pana vidisset, de seipso loquitur.

Læta meos lux irradiat complexa penates,
Venit quippe ingens, subiitque ad limina numen,
Invictum robur nostrum, flammaque potentem
Splendorem aspexit: crinem a cervicibus altis,
Qui circum flagranti errans lascivit in ore
Sacratique pilis menti se advolvere gestit.

Imo Pan ejusmodi quoque de seipso hymnum edocuit,

Oro mortalis satus Pana cognatum deum,
Bicornem, bipedem, hircino crure, lascivientem.

Et quæ sequuntur. Hecate præterea de se ipsa hunc in modum cecinit,

Cuncta mihi molire manu, frugumque potentis

Effigiem Cereris conflata ostendat imago.
Candida vestis eat, pedibus sese aureus indat
Calceus : at zonam sine labe volumina circum
Plurimus anguis agat, summoque a vertice pendens,
Ultima producto stringat vestigia lapsu,
Ac pulchre implicitis circum undique flexibus erret.

Et materiam ipsa præscribit,

Aut secto ex ebore, aut Pario de marmore surgat. »

202 CAPUT XIV.

Eosdem ad magicam artem impellere.

« Jam ipsi quoque dii sæpissime, dum quæ pronuntiant, ea quibusdam interim signis, ostentisque portendunt, adeoque singularem cujusque ortus rationem statumque cognoscunt, summos profecto sese magos, si tamen ita loqui fas est, summosque genethliacos esse declarant. Ac rursus Apollinem suis in responsis hunc in modum loqui testatur:

Mercurium ac solem simul appellare memento
Luce sacra soli : tum lunam, ubi venerit ejus
Nota dies, Saturnum exin, natamque Dione,
Vocibus arcanis, quas maximus ille magorum
Septisonæ dominus reperit, notissimus idem
Omnibus.

Hic vero cum ab iis, qui præsentes intererant, succlamatum esset, Ostanem intelligis, Apollo subjecit,

Magna quemque deum, ac septena voce vocabis.

Idem præterea, quæ sequuntur, addit. Has quidem, inquit, proprias Hecate notas habet, ceram triplici ex colore, albo, nigro, rubroque constantem, quæque Hecates, flagellum, lampadem, gladiumque gestantis imaginem præferat, quam circum draco volvatur. Cœlum vero marina sidera pro foribus affixa repræsentant. Hæc enim ipsi quoque dii, con- C sequentibus versiculis nota ac testata esse voluerunt. Sic namque Pan loquitur,

Hos procul repellite,
Cera tum coloribus
In focum ternis eat.
Albus accedat nigro,
Igneus simul flagret,
Qualis e pruna micat,
Terror inferum canum,
Tetra sit forma Hecates ;
Lampas in manu ardeat,
Ultor horreat mucro,
Hanc draco circum ambiens
203 *Flexibus nectat vagis,*
Ac ferum implicet caput. D
Clavis adsit mobilis,
Et potens vis dæmonum
Plurimus flagri sonor. »

Hæc illa sunt, iisdemque gemina, quibus oraculorum philosophiam, quasi arcana deorum responsa continentem, eximius Græcorum philosophus, idemque theologus singularis, ac reconditorum mysteriorum interpres illustravit, seu verius insidias abs scelerata dæmonum arte ac versutia hominum generi comparatas palam enuntiavit. Enimvero, quid tandem homines ad aliquem hujus vitæ fructum

A *Μορφή μοι πέλεται Δημήτερος ἀγλαο...*
Εἵμασι παλλεύκοις, περὶ ποσσὶ δὲ χρυ...
Ἀμφὶ δὲ τῇ ζώνῃ [a] *δολιχοὶ προθέουσι...*
Ἴγνεσιν ἀχράντοισιν ἐφερπύζοντες, ...
Αὐτῆς ἐκ κεφαλῆς ἀρτώμενοι ἐς πόδ...
Σπειρηδὸν περὶ πᾶσαν ἑλισσόμενοι κα...

Ὕλη δὲ, φησὶν,

Ἢ Παρίοιο λίθου, ἢ εὐξέστου ἐλέφαν...

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

Ὅτι καὶ μαγεύειν προτρέπου...

« Ἐμφαίνουσι δὲ πολλαχοῦ οἱ θεοὶ ... προσημαίνοντες, τῷ ἑκάστου γινώσκειν τ... σύστασιν, εἶναι αὐτοὺς, εἰ οὕτω χρὴ φάν... μάγους, καὶ ἄκρους γενεθλιαλόγους. Κ... χρησμοῖς ἔφη τὸν Ἀπόλλωνα εἰπεῖν·

Κληΐζειν Ἑρμῆν ἠδ' Ἠέλιον κατὰ τα...
Ἡμέρῃ Ἠελίου· μήνην δ' ὅτε τῆσδε
Ἡμέρη, ἠδὲ Κρόνον, ἠδ' ἑξείης Ἀφρο...
Κλήσεσιν ἀφθέγκτοις, ἃς εὗρε μάγων
Τῆς ἑπταφθόγγου βασιλεὺς, ὃν πάντε...

Ὀστάνην λέγεις, εἰπόντων, ἐπήγαγεν·

Καὶ σφόδρα, καὶ καθ' ἕκαστον ἀεὶ θε...

Ὁ δ' αὐτὸς καὶ ταῦτα παρατίθησιν. Ἔστι μὲν τῆς Ἑκάτης κηρὸς τρίχρωμος ἐκ ... μέλανος, καὶ ἐρυθροῦ συνεστὼς, ἔχων τύ... φερούσης μάστιγα καὶ λαμπάδα, καὶ ξίφ... εἰλήσθω δράκων. Οὐρανοῦ δὲ ἀστέρες οἱ... πρὸ τῶν θυρῶν πεπατταλευμένοι. Ταῦτα αὐτοὶ μεμηνύκασι διὰ τούτων. Λέγει δὲ ὁ

Τούσδε δ' αὖ ἐλαύνετε (26),
Κηρὸν ἐν πυρὸς μένει
Θέντες αἰόλου χροός·
Λευκὸς ἔστω καὶ μέλας,
Καὶ [c] *τε πῦρ φαεσφόρον*
Ἄνθρακος πεφλεγμένου,
Δεῖμα νερτέρων κυνῶν.
Γλύμμα δεινὸν Ἑκάτης,
Λαμπὰς ἔστω πρὸς χέρας,
Καὶ ξίφος τὸ ποίνιμον,
Καὶ δράκων περισταλὴς
Ἄμμασι κόρην κρατῶν,
Δεινὸν ἀμφὶ κρᾶτα θεὶς,
Αἰόλη (27) *τε κλεὶς ὁμοῦ,*
Καὶ τὸ δαιμόνων κράτος
Μάστιγος ψόφος πολύς. »

Διὰ τούτων καὶ τῶν τούτοις ὁμοίων ὁ γενν...νων φιλόσοφος, ὁ θαυμαστὸς θεολόγος, ὁ ...ῥήτων μύστης, τὴν ἐκ λογίων φιλοσοφία... ...ῥητα θεῶν περιέχουσαν λόγια παραφαίνε... τῆς πονηρᾶς καὶ δαιμονικῆς ἀληθῶς δυν... ...γορεύων τὰς κατ' ἀνθρώπων ἐνέδρας. Τί βιωφελὲς ἀνθρώποις ἐκ τῆς κακοτέχνου ... τί δ' ἂν ἔχοι θεοφιλὲς ἡ τῶν ἀψύχων ξοάν...

[a] γρ. Ἀμφίθετος ζώνη. [b] γρ. ἑπτάκις φωνεῖν. [c] Ἴσ. τό.

(25) Ἐλέφαντος. Ita manuscr., optime, pro λίθου, quod ante legebatur.

(26) Ἐλαύνετε. Ita legendum putavi cum altero manuscr cum prius ἐλαύνεται legeretur.

(27) Αἰόλη. *Mobilem* verti, quod pro vis epitheton videbatur. Hesych. : Αἰολ... ἡ εὐκίνητος, ἀπὸ τοῦ αἰολεῖν, ὅ ἐστι κινεῖ... set etiam idem esse quod πολύχρωμος.

σίας δ' εἰκὼν ἐνθέου γένοιτ' ἂν δυνάμεως ἡ ... δε σχημάτων μόρφωσις; Τί δ' οὐ μᾶλλον ... ἦν, ἢ μαγεύειν καὶ τὰ ἀπειρημένα διώκειν ... εύειν ἐχρῆν, τοῦ κατ' ἀρετὴν καὶ φιλοσοφίαν πρὸς εὐδαίμονα καὶ μακάριον βίον αὐτάρκους ντος; Ὁ δὲ, ἐπιτείνων τὸν οἰκεῖον ἔλεγχον, ησι τοῖς εἰρημένοις καὶ ταῦτα.

A ex maleficis præstigiis auferre possint? Quidnam Deo gratum habeat vecors et stolida inanimum simulacrorum superstitio? Cujusnam porro divinæ potestatis imagines censeri debeant, effigies hoc genere configurationis expressæ? An non colendæ philosophiæ potius, quam magicarum ac prohibitarum artium studia consectandi, auctores illos hortatores esse oportuit? Cum præsertim vitæ ratio ex virtutis ac philosophiæ præceptis in..., ad bene beateque vivendum satis esse possit? Cæterum idem ipse rerum suarum ulterius ...tione producta, superioribus, quæ consequuntur, adjungit.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'.

Ὅτι καὶ τὰς ἀψύχους ὕλας φιλοῦσιν.

... δὲ φιλοῦσι τὰ σύμβολα τῶν χαρακτήρων, ἡ παραβάλλουσα πρὸς ἃ φιλοῦσιν οἱ ἄνθρωποι, ... διὰ τούτων·

...τὸς οὐ πεπόθηκε χαρακτῆρας ἐκπάσασθαι,
..., καὶ χαλκοῦ, καὶ ἀργύρου αἰγλήεντος;
τὰ δ' οὐ φιλέει, τῶν δὴ καθύπερθεν ἐφε-[στὼς,
ἀγειρόμενος εἴρω πολυμοιρέα φώτων;

...ον δ' ὅτι φίλοι οἱ χαρακτῆρες δεδήλωκεν, ... καὶ, ὅπερ ἔφαμεν, αὐτοῖς [a] περιγράφονται, ... οἷον ἐν ἱερῷ χωρίῳ τῇ ὑποκειμένῃ εἰκόνι· ἐπὶ γῆς ὀχεῖσθαι, ἀλλ' ἐπὶ γῆς ἱερᾶς ἐδυνή-... ἱερὰ δὲ ἡ εἰκόνα φέρουσα θεοῦ, ἧς ἀρθείσης τὸ κρατοῦν ἐπὶ γῆς τὸ θεῖον.» Διὰ γοῦν τού-...οῦμαι σαφῶς ἐληλέγχθαι, ὡς ἄρα περίγειοί ...ι φιλοπαθεῖς δαίμονες ἥλωσαν αὐτῶν ὄντες C ... διό μοι δοκῶ σώφρονι λογισμῷ τὴν ἀποστρο-...τῶν πεποιῆσθαι. Ὁρᾷς γοῦν ὡς κρατεῖν αὐ-... τισι γῆς χωρίοις τοὺς κατὰ μαγείαν φασὶ ... καὶ τοὺς τοιούσδε χαρακτῆρας· δέον, εἴπερ ...όν τι ἦν ἀληθῶς, μηδ' ἀλλαχῇ πη ἐπιβαίνειν ...ῃ ψυχῆς διανοίᾳ, καὶ ταύτῃ παντὸς ῥύπου ...της κηλῖδος κεκαθαρμένῃ, σωφροσύνῃ τε καὶ ...ύνῃ, καὶ ταῖς ἄλλαις ἀρεταῖς κεκοσμημένῃ. ... γὰρ ἐν ἀνθρώπου ψυχῇ, ὡς ἐν ἀληθῶς ἱερῷ ... προϋποκειμένων, εἰκότως ἂν ἐπέλθοι θείου ...τος παρουσία· καὶ οὐκέτι χρεία τῆς κακοτε-...χνίας, τῶν εἰς ὑποδοχὴν (28) τοῦ θείου κατὰ ...ρετον καὶ φιλόθεον ψυχὴν προηυτρεπισμένων. ...αρρήδην ἐξ ἁπάντων τούτων περιγείους τινὰς ...θαι, φιλοπαθεῖς τε καὶ φιλοσωμάτους ὑπάρ-D ...ίμονας, τοὺς περὶ ὧν ἄρτι ἐλέγομεν. Ἀλλὰ ...ς τούτοις, ἄκουε οἷα ὁ αὐτὸς συγγραφεύς φησι ...ῦ ἐκλελοιπέναι αὐτῶν τὰ βοώμενα χρηστή-...

CAPUT XV.

Eosdem inanima quoque materia delectari.

B « Eosdem, inquit, præterea characterum etiam notis delectari, Hecate instituta cum iis, quas vulgo homines expetunt, comparatione, hunc in modum pronuntiat,

Cui non mortali jucundus in ære character,
Argentove nitens, aut fulvo impressus in auro?
Cui non chara homini, quæ cœlitus ipse gubernans,
Diversas hominum soleam connectere sortes?

Neque tantum istos sibi characteres placere, verum etiam iis sese, uti jam diximus, circumscribi, subjectaque imagine, sacro veluti domicilio, contineri declaravit. Nec enim terra, nisi sacra fuerit, deos ferre ac sustinere queat: sacra autem illa est, quæ divinam capit imaginem: eaque sublata, id, quod in terris numen retinebat, illico dissolvitur.» 204

C Iis equidem evidenter confectum existimo, aliud nihil quam terrestres quosdam et cupiditatibus irretitos dæmones fuisse, quos isti deorum loco habuerunt: eoque mihi sane videor ab eorum cultu, maturo in primis sanoque consilio, descivisse. Vides enim ipse, uti eos quibusdam in terræ locis, magicarum figurarum, atque id genus characterum vinculis detineri fateantur: cum, si vere divini quidquam haberent, nusquam ipsos alibi, quam in mente non tantum ab omnibus sordibus omnique labe purgata, sed etiam temperantiæ, æquitatis, cæterarumque virtutum ornamentis instructa, sedem utique ac domicilium deligere oporteret. Ubi enim illæ semel hominis animum tanquam aliquod sacrarium occuparint, eodem sese merito divinus ille D spiritus insinuabit: nec mentibus iis, quæ jam ad honestam sese ac religiosam vitæ morumque rationem conformarint, præstigiarum maleficiis ad excipiendum numen opus præterea fuerit. Maneat igitur, his omnibus testimoniis certo liquidoque ...batum, de quibus adhuc a nobis disputatum est, eos non alios esse, quam dæmones, terræ ...iditatibus corporumque amoribus illigatos. Nunc vero, cujusmodi ea sint, quæ de oraculorum ...n, quæ ab iis usque adeo jactata sunt, defectione idem Porphyrius deinceps attexuit, mecum attende.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙϚ'.

...τῶν ἐκλελοιπότων χρηστηρίων ἔχρησεν αὐτὸς ὁ Ἀπόλλων.

...ὶ δὲ (29) *Πυθὼ οἱ Κλαρίην τε μαντεύματα [Φοίβου*
... αὐτοί.*

CAPUT XVI.

De oraculorum defectione Apollinem ipsum cecinisse.

« *Pythia quod spectat, Clariique oracula Phœbi,*

Τῶν εἰς ὑποδοχήν. Alter e manuscr. præ-... huic loco navat operam; legit enim, ταῖς ...οχὴν τοῦ θείου, κατὰ τὴν ἐνάρετον καὶ φιλό-...ξιν, προηυτρεπισμέναις ψυχαῖς· mentibus illis, quæ sese jam ad excipiendum numen, honestæ ac religiosæ vitæ rationibus compararint.

(29) *Ἀμφὶ δέ.* Corruptum locum manuscripti fœdius lacerant. Non incommode οἱ mutetur in τοι,

Dicam equidem, et sancta verum te voce docebo.
Sexcenta ex imis scatuere oracula terris,
Fontesque, et rapida sensus vertigine torquens
Halitus. Ast eadem vasta dein labe dehiscens
Hausit terra sinu, pressitque annosa vetustas.
Nunc tantum Didymis, arvi qua cæca profundi
Antra jacent, Soli Mycaleia lympha superstes,
205 *Quique ad Pythonis campos, atque alta virentis.*
Sub juga Parnassi, nitidas fons egerit undas :
Et lapidosa Claros, Phœbeæ ora aspera vocis.

Idem Nicæensibus ita respondit,
Pythiacæ nequeunt revocari oracula vocis,
Quæ cani jamdudum ævi longinqua vetustas
Sustulit, ac muta clausere silentia clavi.
Vos Phœbi interea notis incumbite sacris. »

His equidem commodum subjecero, quæ in opusculo de eadem oraculorum defectione Plutarchus habet. « Ubi Ammonius finem dicendi fecit, Quin tu, inquam, aliquid nobis, Cleombrote, hoc de oraculo commemora. Ingens quippe olim fuit residentis ibi numinis existimatio, quæ tamen extabuisse nunc paulatim videtur. Hic tacente Cleombroto, oculosque dejiciente, Nihil vero est, inquit Demetrius, quamobrem de uno illo sciscitemur, aut de responsorum ejus defectione quæstionem præcipue moveamus, cum uno alterove duntaxat exceptis, cætera omnia defecisse videamus. Itaque communi consilio causam rimari præstiterit, cur usque adeo cuncta conciderint. Nam alia commemorare quid attinet, cum ipsam quoque nunc Bœotiam oraculis illis, quibus antea tantopere vocalis erat, sic tanquam defluentibus undis admodum exhaustam esse, totaque passim regione divinationem exaruisse. Nam si Lebadiam unam excipias, nusquam alibi consulentibus ejus hoc tempore Bœotia copiam facit : loca cætera partim altum silentium, partim vasta solitudo occupavit. » Idem præterea de dæmonum suorum interitu hunc in modum loquitur.

A *Αὐδήσει φάτις ἡμετέρη θεμιτώδεσιν ὀμφαί*
Μυρία μὲν γαίης μαντήϊα θέσκελα νώτῳ
Ἐβλύσθη, πηγαί τε καὶ ἄσθματα δινήεντα
Καὶ τὰ μὲν ἂψ χθονίοισιν ὑπαὶ κόλποισιν
Αὐτὴ γαῖα χανοῦσα, τὰ δ' ὤλεσε μυρίος αἰ
Μούνῳ δ' Ἠελίῳ φαεσιμβρότῳ εἰσέτ' ἔασι
Ἐν Διδύμων γυάλοις Μυκαλήϊον ἔνθεον ὕδ
Πυθῶνός (31) *τ' ἀνὰ πέζαν ὑπαὶ Παρνάσσιον*
Καὶ κραναὴ Κλαρίη (32), *τρηχὺ στόμα Φο*
[*ὀμφῆ*

Νικαεῦσι δὲ χρῶν ἔφη·
Πυθῶνος δ' οὐκ ἔστιν ἀναῤῥῶσαι λάλον
Ἤδη γὰρ δολιχοῖσιν ἀμαυρωθεῖσα χρόνοις
Βέβληται κληῖδας ἀμαντεύτοιο σιωπῆς.
Ῥέξατε δ' ὡς ἔθος ἐστὶ θεόπροπα
[*Φοίβῳ.*

Τούτοις κατὰ καιρὸν ἐνταῦθα προσήκει καὶ τὰ
B τάρχου προσθεῖναι, ἀφ' οὗ πεποίηται συγγρά
περὶ τῶν ἐκλελοιπότων χρηστηρίων. « Πα
νου (33) δὲ τοῦ Ἀμμωνίου, μᾶλλον, ἔφην ἐγ
τοῦ μαντείου δίελθε ἡμῖν, ὦ Κλεόμβροτε.
γὰρ ἦν πάλαι δόξα τῆς ἐκεῖ θεότητος, τὰ
ἔοικεν ἀπομαραίνεσθαι. Τοῦ δὲ Κλεομβρότο
πῶντος καὶ κάτω βλέποντος, ὁ Δημήτριος οὐδ
δεῖν περὶ τῶν ἐκεῖ πυνθάνεσθαι, καὶ διαπορε
τὴν ἐνταῦθα τῶν χρηστηρίων ἀμαύρωσιν· μᾶλ
πλὴν ἑνὸς ἢ δυοῖν, ἁπάντων ἔκλειψιν ὁρῶντας
κοινῇ (35) σκοπεῖν, δι' ἣν αἰτίαν οὕτως ἐξη
ταῦτα. Τὰ γὰρ ἄλλα τί δεῖ λέγειν, ὅπου γε τ
ωτίαν, ἕνεκεν χρηστηρίων πολύφωνον οὖσαν
πρὶν χρόνοις, νῦν ἐπιλέλοιπε κομιδῇ, καθάπ
ματα, καὶ πολὺς ἔσχε μαντικῆς αὐχμὸς τὴν
C Οὐδαμοῦ γὰρ ἀλλαχόθι νῦν ἢ περὶ Λεβάδειαν
ωτία παρέχει τοῖς χρῄζουσιν ἀρύσασθαι μαν
τῶν δ' ἄλλων τὰ μὲν σιγή, τὰ δὲ παντελὴς
κατέσχεν. » Ἔτι πρὸ τούτοις ὁ αὐτὸς περὶ τ
θνήσκειν τοὺς αὐτῶν δαίμονας ταῦτά φησι.

nulla alia mutatione, nisi malis ἀμφὶ δέ σοι Πυθώ, etc. Perinde autem in μαντεύματα prima corripitur, ut supra in τύμπανα videbamus. Legi tamen posset, Ἀμφὶ δὲ Πυθώ, καὶ Κλαρίην, μαντεύματα Φοίβου.

(30) *Μυκαλήϊον ὕδωρ*. Ergo, ἀπὸ τῆς Μυκάλης, non tantum ὁ Μυκαλεύς, et ὁ Μυκαλήσιος, sed etiam ὁ Μυκάλειος, sive Μυκαλήϊος. Sed quomodo hæc aqua in Didymis? Est enim Micale in Caria urbis montisque nomen, Didyma vero in Ionia. Et vero Mycalen inter atque Posidium promontorium (ultra quod Didymæum oraculum fuit) septem stadiorum fretum interceptum erat, ut auctor est Strabo lib. XIV. Nodum solvit optime Pausanias I *Heliac.*, pag. 153 extrema : Τῷ δὲ Ἀλφειῷ, inquit, τὸ αὐτὸ πάσχει καὶ ὕδωρ ἄλλο ἐν Ἰωνίᾳ. Τούτου δὲ τοῦ ὕδατος, πηγὴ μέν ἐστιν ἐν Μυκάλῃ τῷ ὄρει, διεξελθὸν δὲ θάλασσαν τὴν μεταξύ, ἄνεισιν αὖθις κατὰ Βραγχίδας, πρὸς λιμένι ὀνομαζομένῳ Πανόρμῳ. Recte igitur cum Alpheo fluvio comparatur, qui juxta Elidem in Arcadia ortus, per Adriaticum mare defluere, ac rursus in Arethusam, qui Siciliæ fons est, erumpere dicitur.

(31) *Πυθῶνος*, etc. Castaliam, seu Castalium fontem intelligit. Pausanias in *Phocic.*, 324 : Ἐκ δὲ τοῦ γυμνασίου, τὴν ἐς τὸ ἱερὸν (Delphicum) ἀνιόντι, ἐστὶν ἐν δεξιᾷ τῆς ὁδοῦ τὸ ὕδωρ τῆς Κασταλίας, καὶ πιεῖν ἡδύ. En Pytho, seu Delphi. Parnassum dat paulo post ibid. Panyassis quidam poeta, Hercule :
Παρνασσὸν νιφοέντα θοοῖς διὰ ποσσὶ περή
Ἵκετο Κασταλίης Ἀχελωΐδος ἄμβροτον ὕδ
Et Plinius lib. IV, c. 3 : *Oppidum Delphi, sub*
D *Parnasso, clarissimum in terris oraculo Ap*
fons Castalius, amnis Cephissus, etc.

(32) *Κραναὴ Κλαρίη*. Forte Κλαρίαν seu ρίην, fontem ipsum appellat, ut Castalia fo Castalius. Geographi certe omnes, omnesque rici Κλάρον, non Κλαρίαν, vel urbem vel appellant. Κραναὴν autem, credo quod ex sal specu fons ille, seu lacuna fatidica prorun Plin. lib. II, c. 103, *Colophone*, inquit, *in A Clarii specu, lacuna est, cujus potu mira red oracula.*

(33) *Παυσαμένου*. Plutarch. *De oracul.* 411 D.

(34) *Καὶ διαπορεῖν*. Hic omnino distingu videtur, et post ἀμαύρωσιν, virgula tantum benda, hoc sensu : Nihil vero est, quamob unis illis sciscitemur atque disputemus, c etiam exstincta esse oracula, vel potius uno a duntaxat exceptis, cætera passim omnia de videamus.

(35) *Ἀλλὰ κοινῇ*. Plutarch., ἀλλ' ἐκεῖνο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'.

A

οῦ καὶ θνήσκειν τοὺς δαίμονας, οὓς δὴ ὡς θεοὺς τιμῶσιν.

μὲν ἐφεστάναι (36) τοῖς χρηστηρίοις, εἶπε, ς, οἷς ἀπηλλάχθαι τῶν περὶ γῆν προσήκει, ίμονας ὑπηρέτας θεῶν, οὐ δοκεῖ μοι κακῶς ι· τὸ δὲ τοῖς δαίμοσι τούτοις, μονονουχὶ λαμβάνοντας ἐκ τῶν ἐπῶν τοῦ Ἐμπεδο- ἁμαρτίας, καὶ ἄτας, καὶ πλάνας θεηλάτους ιν, τελευτῶντας δὲ καὶ θανάτους ὥσπερ ἀν- ὑποτίθεσθαι, θρασύτερον ἡγοῦμαι καὶ βαρ- κρον. Ἠρώτησεν οὖν ὁ Κλεόμβροτος τὸν ν, ὅστις εἴη, καὶ πόθεν ὁ νεανίας· πυθόμενος μα καὶ τὴν πόλιν, Οὐδὲ αὐτούς, ἔφη, λανθά- ὦ Ἡρακλέων, ἐν λόγοις γεγονότες ἀτόποις. κ ἔστι περὶ πραγμάτων μεγάλων μὴ μεγάλαις σάμενον ἀρχαῖς, ἐπὶ τὸ εἰκὸς τῇ δόξῃ προελ- δὲ σεαυτὸν λέληθας, ὃ δίδως (37) ἀφαιρού- Ὁμολογεῖς γὰρ εἶναι δαίμονας· τῷ δὲ μὴ ἀξιοῦν εἶναι, μηδὲ θνητούς, οὐκ ἔτι δαίμο- ἀττεις. Τίνι γὰρ τῶν θεῶν διαφέρουσιν, εἰ οὐσίαν τὸ ἄφθαρτον, καὶ κατ' ἀρετὴν τὸ καὶ ἀναμάρτητον ἔχουσι; Πρὸς ταῦτα τοῦ ωνος σιωπῇ διανοουμένου, πρὸς αὐτὸν ὁ Φί- Ἀλλὰ φαύλους μὲν δαίμονας οὐχ Ἐμπεδο- νον, ὦ Ἡρακλέων, ἀπέλιπεν, ἀλλὰ καὶ Πλά- Ξενοκράτης, καὶ Χρύσιππος, καὶ Δημόκρι- μενος εὐλόγων εἰδώλων (38) τυγχάνειν, δῆλος ι δυστράπελα καὶ μοχθηρὰ (39) γινώσκων, ροαιρέσεις τινὰς καὶ ὁρμάς. Περὶ δὲ τοῦ θανά- τοιούτων ἀκήκοα λόγον ἀνδρὸς οὐκ ἄφρονος, ζόνος. Αἰμιλιανοῦ γὰρ τοῦ ῥήτορος, οὗ καὶ οι διακηκόασιν, Ἐπιθέρσης ἦν πατήρ, ἐμὸς καὶ διδάσκαλος γραμματικῶν. Οὗτος ἔφη, ων εἰς Ἰταλίαν, ἐπιβῆναι νηὸς ἐμπορικὰ χρή- ὶ συχνοὺς ἐπιβάτας ἀγούσης. Ἑσπέρας δ' τὰς Ἐχινάδας νήσους ἀποβῆναι τὸ πνεῦμα, ναῦν διαφερομένην πλησίον γενέσθαι Παξῶν. ρέναι δὲ τοὺς πλείστους καὶ πίνειν, ἐπεὶ δε- τες ἦσαν (40)· ἐξαίφνης δὲ φωνῆς ἀπὸ νήσου ῶν ἀκουσθῆναι, Θαμνοῦν (41) τινος βοῇ κα- ὥστε θαυμάζειν· ὁ γὰρ Θαμνοῦς Αἰγύπτιος ρνήτης, οὐδὲ τῶν ἐμπλεόντων γνώριμος

CAPUT XVII.

De interitu dæmonum, quos deorum loco venerantur.

« Equidem quod oraculis, inquit, non jam deos, qui a rebus terrenis secreti esse debeant, sed dæmones potius deorum administros præesse statuat, id mihi perperam facere non videtur. In eosdem tamen dæmones, tantum non impetu **206** quodam arreptis Empedoclis hanc in rem versibus, lapsus, calamitates, erroresque divinitus immissos congerere, postremo eorum etiam perinde atque hominum interitus commemorare, id vero cum audacius esse, tum barbariam nimium olere sentio. Cleombrotus igitur, quis tandem, et cujas esset adolescens, ex Philippo quærit, simulque nomen ac civitatem ut audivit, ne ipsi quidem, mi Heracleo, nos in absurdas incidisse disputationes ignoramus, inquit: sed fieri profecto non potest, ut qui rerum in magnarum tractatione, magnis quoque principiis usus non fuerit, is aliquam ad verisimilitudinem opinando perveniat. Verumtamen idem abs te dari simul ac negari non sentis. Nam qui dæmones esse confiteris, idem sane cum improbos illos ac mortales esse non vis, ne dæmones quidem amplius esse defendis. Si enim eos et ab interitu natura, et virtus ab omni perturbatione ac peccato vindicat, quid jam ipsos inter ac deos intererit? Hæc secum Heracleone silentio reputante, Atqui non Empedocles tantum, inquit ad eum Philippus, dæmonum improbitatem, o Heracleo, sed etiam Plato, Xenocrates, et Chrysippus, testatam reliquere. Quin ipse quoque Democritus, cum ut æqua sibi contingerent idola precaretur, palam utique alia se quædam iniqua pariter et improba, nec non privatis agitata cupiditatibus agnoscere profitebatur. Mortem eorum quod attinet, memini me aliquem ejusmodi sermonem audire, viri nec insulsi nec arrogantis. Æmilianus rhetor, quem nonnulli quoque vestrum audiere, Epithersem parentem habuit, quo et populari, et in grammaticis præceptore sum usus. Is narrabat, cum in Italiam aliquando navi opibus vectoribusque refertissima navigaret, sub vesperam ad Echinadas insulas ven-

D

(36) *μὲν ἐφεστάναι.* Supra noster 184 jam us principium attulit, quem hic pertexit

(37) *δίδως.* Ita Plutarch., et bene, cum δί- peram legeretur.

(38) *εὐλόγων εἰδώλων.* Plut., sub initium *Pau-* i: Δημόκριτος μὲν γάρ, inquit, εὔχεσθαί φη- ὅπως εὐλόγων εἰδώλων τυγχάνωμεν, καὶ τὰ καὶ τὰ χρηστὰ μᾶλλον ἡμῖν ἐκ τοῦ περιέ- τὰ φαῦλα καὶ τὰ σκαιὰ συμφέρηται. Quam us precationem, ut superstitione plenam, opho indignam repudiat. Vide sequentia. nc locum docte et accurate Xylander illu- Tullio, epist. 16, lib XV, *Ad familiar.*, et *natura deor.*; ubi Orator hæc inter cætera l: *Mihi quidem etiam Democritus nutare natura deorum. Tum enim censet imagines præditas, inesse universitati rerum: tum* s (f. *animatas*) *imagines, quæ vel prodesse nobis solent*; (εὔλογχα hæc εἴδωλα sunt) *vel nocere* (hæc δυστράπελα); *tum ingentes quasdam imagines, tantasque, ut universum mundum complectantur extrinsecus. Quæ quidem omnia sunt patria Democriti quam Democrito digniora.* Vide et sect. 107 et 108 ejusdem Plutarch. in *Sympos.* quam imagines istæ nihili fierent, ostendit his verbis: τῶν δὲ Δημοκριτείων, inquit, εἰδώλων, ὥσπερ Αἰγιέων, ἢ Μεγαρέων, ἀριθμὸς οὐδείς, οὐδὲ λόγος. Quo de loco, vide infra p. 224 in not.

(39) *Μοχθηρά*, etc. Plutarch. ita melius, μοχθηρὰς γινώσκων ἔχοντα προαιρέσεις τινὰς καὶ ὁρμάς.

(40) *Ἐπεὶ δεδειπνηκότες ἦσαν.* Plut., brevius, Πίνειν ἔτι, δεδειπνηκότας.

(41) *Θαμνοῦν.* Plut., Θαμοῦν, et deinde Θαμους constanter. Non abludit nomen urbis Ægyptii celeberrimæ, quæ Θμουῒς olim dicebatur. Et Plato regem Ægyptium agnoscit in *Phædro* Θαμοῦν nomine.

tum omnem subito concidisse, jactatamque navim a Paxis non procul abfuisse. Hic vero vigilantibus plerisque, ac cœna confecta bibentibus, cujusdam repente vocem ex eadem insula Thamnum inclamantis exauditam esse : quæ res omnibus admirationem movit, cum Thamnus ille Ægyptius esset navis gubernator, quem pauci navigantium de nomine noverant. Et illum quidem semel iterumque vocatum siluisse, tertio demum vocanti respondisse. Tum alterum majori quam antea voce, Ubi ad Palodes veneris, magnum Panem interiisse nuntia. Quo audito cunctos vehementer attonitos hæsisse narrabat, cumque inter sese quærerent, præstaretne dicto audientes esse, **207** an potius rem totam negligere, Thamnum ita statuisse, si quidem aspiraret ventus, locum silentio prætervehi, sin ibidem malacia contingeret, quæ audierat nuntiare. Ergo cum eo provectus esset, aura concidente sedatoque mari, Thamnum ex puppi, conversis ad terram oculis, rem uti audierat inclamasse, Magnum videlicet Panem obiisse. Quam ejus vocem, ingentem illico eumque admiratione mistum, non unius, sed multorum simul gemitum excepisse. Rem porro, quippe quæ præsentes plurimos testes habuisset, Romæ brevi admodum tempore vulgatam, adeoque Thamnum ipsum a Tiberio Cæsare evocatum fuisse: ac Tiberium quidem eam narranti fidem habuisse, ut ex rerum antiquarum peritis, qui tum frequentes aderant, ecquem ipsi Panem illum esse sentirent, diligenter sciscitaretur, eos autem Mercurii Penelopesque filium suspicatos esse. Cæterum ex iis, qui disputationi huic intererant, testes Philippus nonnullos habebat, qui Æmilianum senem audierant. Hic subjecit Demetrius, insularum, quæ Britanniæ adjacent, plerasque desertas passim occurrere, quarum nonnullæ dæmonum, aut heroum insulæ nominentur. Porro se visendi studio, regi aliquando in desertarum proximam naviganti comitem adjunxisse, quam pauci admodum incolerent, sed qui Britannis sacri omnes erant, et ab omni direptione injuriaque tuti. Ubi primum eo appulsum esset, fœdam repente coortam in cœlo tempestatem, crebra simul prodigia, ventorum procellas, igneosque turbines contigisse. Quorum vis ubi remisisset, dixisse insulares, aliquem ex heroibus exstinctum esse. Quemadmodum enim, inquiebant, lucerna dum ardet, nihil detrimenti afferre solet, nec tamen sine multorum molestia exstinguitur : sic ingentes animæ benigno quidem et innoxio fulgore collucent; at easdem, si quando exstingui ac perire contigerit, tum sæpe ventos ac procellas, uti nunc, excitare, sæpe auras pestilentiæ veneno inficere consueverunt. Illic porro insulam quamdam esse, ubi vinctum Saturnum altoque somno consopitum Briareus custodiat : novum enim hoc somni vinculum adversus eum excogitatum fuisse. Eidem vero

A ἦν πολλοῖς ἀπ' ὀνόματος. Δὶς μὲν οὖν κλη
σιωπῆσαι, τὸ δὲ τρίτον ὑπακοῦσαι τῷ κα
καὶ ἐκεῖνον ἐπιτείναντα φωνὴν εἰπεῖν· '
γένῃ κατὰ τὸ Παλῶδες, ἀπάγγειλον ὅτι
μέγας τέθνηκεν. Τοῦτο ἀκούσαντας ἔφη
ἐκπλαγῆναι, καὶ διδόντας ἑαυτοῖς λόγον
ποιῆσαι βέλτιον ἦν τὸ προστεταγμένον ε
πολυπραγμονεῖν, ἀλλ' ἐᾷν, οὕτω γνῶναι τὸν Θ
εἰ μὲν εἴη πνεῦμα, παραπλεῖν ἡσυχίαν
νηνεμίας [a] καὶ γαλήνης περὶ τὸν τόπον γ
νης, ἀνειπεῖν, ἃ ἤκουσεν. Ὡς οὖν ἐγένετο κ
Παλῶδες, οὔτε πνεύματος ὄντος, οὔτε κλύδων
πρύμνης βλέποντα τὸν Θαμνοῦν πρὸς τὴν γῆν,
ὥσπερ ἤκουσεν, ὅτι Πὰν ὁ μέγας τέθνηκεν, ὀφ
δὲ παυσάμενον αὐτὸν, καὶ γενέσθαι μέγαν οὐ
B ἀλλὰ πολλῶν στεναγμὸν, ἅμα θαυμασμῷ μ
νον. Οἷα δὲ πολλῶν ἀνθρώπων παρόντων, τ
λόγον ἐν τῇ Ῥώμῃ σκεδασθῆναι, καὶ Θαμνοῦ
σθαι μετάπεμπτον ὑπὸ τοῦ Τιβερίου Καίσαρο
δὲ πιστεῦσαι τῷ λόγῳ τὸν Τιβέριον, ὥστε δια
νεσθαι καὶ ζητεῖν περὶ τοῦ Πανός· εἰκάζειν
περὶ αὐτὸν φιλολόγους συχνοὺς ὄντας τὸν ἐξ
καὶ Πηνελόπης γεγενημένον. Ὁ μὲν οὖν Φίλιπ
χε τῶν παρόντων ἐνίους μάρτυρας, Αἰμιλια
γέροντος ἀκηκοότας· ὁ δὲ Δημήτριος ἔφη τῶν π
Βρετανίαν νήσων εἶναι πολλὰς ἐρήμους σπορά
ἐνίας δαιμόνων καὶ ἡρώων ὀνομάζεσθαι· πλεῖ
αὐτὸς ἱστορίας καὶ θέας ἕνεκα πομπῇ τοῦ βα
εἰς τὴν ἔγγιστα κειμένην τῶν ἐρήμων, ἔχου
C πολλοὺς ἐποικοῦντας, ἱεροὺς δὲ καὶ ἀσύλους
ὑπὸ τῶν Βρετανῶν ὄντας. Ἀφιγμένου δὲ αὐτ
στὶ, σύγχυσιν μεγάλην περὶ τὸν ἀέρα, καὶ διο
πολλὰς γενέσθαι, καὶ πνεύματα καταῤῥαγῆνα
πεσεῖν πρηστῆρας. Ἐπεὶ δ' ἐλώφησε, λέγε
νησιώτας ὅτι τῶν κρειττόνων τινὸς ἔκλειψις γ
Ὡς γὰρ λύχνος ἀναπτόμενος, φάναι, δεινὸ
ἔχει, σβεννύμενος δὲ πολλοῖς λυπηρός ἐστιν·
αἱ μεγάλαι ψυχαὶ τὰς μὲν ἀναλάμψεις εὐμεν
ἀλύπους ἔχουσιν, αἱ δὲ σβέσεις αὐτῶν καὶ
πολλάκις μὲν, ὡς νῦν, πνεύματα καὶ χαλάζ
φουσι (42), πολλάκις δὲ λοιμικοῖς πάθεσι τ
φαρμάττουσιν. Ἐκεῖ μέντοι μίαν εἶναι νῆσο
τὸν Κρόνον καθεῖρχθαι φρουρούμενον ὑπὸ τοῦ
ρεω καθεύδοντα· δεσμὸν γὰρ αὐτῷ τὸν ὕπνον
D χανῆσθαι. Πολλοὺς δὲ περὶ αὐτὸν εἶναι δαίμον
δοὺς καὶ θεράποντας. » Τοσαῦτα δὲ ὁ Πλού
Ἐπιτηρῆσαι δὲ ἄξιον τὸν καιρὸν, ἐν ᾧ φησι
νατον γεγονέναι τοῦ δαίμονος. Οὗτος δὲ ἦν
Τιβέριον, καθ' ὃν ὁ ἡμέτερος Σωτὴρ, τὰς σὺν
ποις ποιούμενος διατριβὰς, πᾶν γένος δαιμόν
λαύνειν τοῦ τῶν ἀνθρώπων ἀναγέγραπται βίου
ἤδη τινὰς τῶν δαιμόνων γονυπετεῖν αὐτὸν, κ
τεύειν μὴ τῷ περιμένοντι αὐτοὺς ταρτάρῳ πα
ναι. Ἔχεις οὖν καὶ τῆς τῶν δαιμόνων καθαιρέσ
χρόνον, οὐκ ἄλλοτε ἐξ αἰῶνος ἱστορηθείσης·
οὖν καὶ τῆς ἀνθρωποθυσίας τῶν ἐθνῶν τὴν κ

[a] add. δέ. [b] Ισ. οὐ φθῆναι.

(42) *Χαλάζας τρέφουσι.* Plutarch., ζάλας τρέπουσι.

λλοτε ἢ μετὰ τὸ προελθὸν εἰς πάντας ἀνθρώ- A
υγμα τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας γεγενη-
αῦτα μὲν οὖν ἡμῖν ἀπὸ τῆς νεωτέρας ἱστο-
λέγχθω.

famulos administrosque dæmones præsto esse quam plurimos. » Hactenus Plutarchus. Sed operæ pretium fuerit, tempus observare, quo dæmonis istius interitum contigisse narrat. Id enim imperio **208** factum est, quo tempore dæmones a Servatore nostro inter homines agente jam humana vita pelli ejicique cœpisse divina scribit historia : cum etiam genu flexo nonnulli jam secrarent, uti ne exspectantibus sese inferis addiceret. Ergo certum quoque ac definitum tempus terminatorum dæmonum, quos ante illud nunquam ex omni memoria fugatos esse legimus : nodum nec ante sublatam fuisse ostendimus communem apud gentiles mactandorum hoconsuetudinem, quam evangelicæ doctrinæ prædicatio universum orbem complevisset. Atque rguendæ dæmonum fraudi ex recentiorum historiis deprompta sufficiant.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'.

ν παρὰ τοῖς παλαιοῖς Ἕλλησι μνημονευομένων χρηστηρίων.

ἐπεὶ μὴ τοῖς πᾶσι γνώριμα τυγχάνει τὰ εἰ-
εῦ μοι δοκεῖ ἐντεῦθεν ἐπὶ τὰ πᾶσι πρόδηλα B
λόγοις μεταβῆναι, καὶ τοὺς παλαιτάτους τῷ
ρησμοὺς ἐξετάσαι, ἀνὰ στόμα πάντων Ἐλ-
δομένους, κἂν ταῖς κατὰ πόλιν διατριβαῖς
παιδείᾳ φοιτῶσι παραδιδομένους. Ἄνωθεν
αλαβὼν τὰς παλαιὰς ἱστορίας, ἐπίσκεψαι οἷα
Ἀθηναίοις χρᾷ λοιμῷ πιεσθεῖσι διὰ τὴν Ἀν-
τελευτήν. Ἐλοίμωξαν δὲ πάντες Ἀθηναῖοι
ἀνδρὸς θάνατον, τῆς δ' ἐκ τῶν θεῶν ἐπικου-
εῖν ἠξίουν· τί ποτ' οὖν ὁ σωτὴρ αὐτοῖς καὶ
κινεῖ; Τάχα που τις οἰήσεται δικαιοσύνης
οῦ καὶ φιλανθρωπίας ἐπιμέλεσθαι, καὶ τῆς
κτῆς, ἢ μετανοεῖν ἐπὶ τῷ πλημμελήματι,
ἐν ὁσίων καὶ εὐσεβῶν ἐκτελεῖν, ὡς ἂν τῶν
τοὺς ἱλασκομένων. Ἀλλὰ τούτων μὲν ἦν οὐ- C
γὰρ δὴ καὶ μέλον ἦν τούτων τοῖς θαυμασίοις
ἄλλον δὲ τοῖς παμπονήροις δαίμοσι; Πάλιν
αὐτοῖς συγγενῆ καὶ οἰκεῖα, τὰ ἀνηλεῆ καὶ
ι ἀπάνθρωπα, λοιμὸν ἐπὶ λοιμῷ φασι, καὶ
; ἐπὶ θανάτῳ. Κελεύει γοῦν ὁ Ἀπόλλων
κάστου πέμπειν αὐτοὺς τῶν ἰδίων παί-
ρενας ἐφήβους ἑπτὰ, καὶ θηλειῶν ἴσα-
παρθένους, ἀνθ' ἑνὸς δέκα καὶ τέσσα-
ιτίους καὶ ἀπράγμονας, οὐχ εἰσάπαξ, ἀλλὰ
ὰ πᾶν ἔτος τυθησομένους ἐν Κρήτῃ παρὰ τῷ
Ὥστε καὶ μέχρι τῶν τοῦ Σωκράτους χρόνων
πεντακοσίοις ὕστερον ἔτεσιν ὁ δεινὸς οὗτος
νθρωπότατος δασμὸς μνήμην παρ' Ἀθηναίοις
τες. Τοῦτο δὲ ἦν ἄρα τὸ καὶ Σωκράτει τὴν
ν τοῦ θανάτου πεποιημένον. Τίθησι γοῦν D
καὶ ἀπελέγχει τὸν χρησμὸν εὖ μάλα τις τῶν
5) ἀνδρικῷ λογισμῷ, γοήτων φορὰν (44) ἐν
υγγράμματι πεποιημένος. Οὗ καὶ αὐτοῦ τῶν
ἀλλὰ μὴ τῶν ἐμῶν ἄκουε. πρὸς τὸν χρησμῳ-
πως ἀποτεινομένου.

CAPUT XVIII.

De oraculis priscorum Græcorum prædicatione celebratis.

Nunc vero, quoniam ista non omnibus usque adeo nota sunt, libet inde ad ea progredi, quæ antiquitatis studiosum fugiant neminem, ac vetustissimi ævi oracula diligenter excutere, quæ Græcorum passim omnium ore jactata, iis etiam, qui disciplinæ causa cunctis in urbibus conveniunt, inculcari solent. Tu ergo veteres ab ultimis usque temporibus historias repetens, expende sis cujusmodi Atheniensibus, gravi ab Androgeo interitu pestilentia laborantibus responsum olim Pythius ediderit. Quippe Athenienses, hominis ob unius mortem, universi hac lue vexati, deorum opem votis ac precibus implorabant. Quid igitur iis consilii et Servator et Deus? uti æquitatem videlicet atque humanitatem, cæterasque virtutes in posterum colerent; aut criminis adducti pœnitentia sacri aliquid ac religiosi obirent, quibus rebus deorum offensio procurari solet. Nihil minus. Quorsum enim ista præclaris numinibus, vel potius consceleratis dæmonibus curæ sint? Rem igitur affinem sibi rursus et cognatam, hoc est ab omni misericordiæ sensu alienam, et immanitate teterrimam, pestem peste, mortibus mortem cumulari volunt. Jubet nimirum Apollo, suis e liberis mares ab iis septem quotannis impuberes mitti, feminasque virgines totidem ; pro uno quatuordecim, insontes omnes nulliusque facinoris conscios, idque non semel tantum, sed **209** annis singulis apud Minoem immolandos. Atque apud Athenienses acerbissimi ac dirissimi tributi memoria, ad ætatem usque Socratis annos deinceps amplius quingentos servabatur. Nam id etiam in causa fuit, quamobrem ad aliquot dies mortem Socrati distulerint. Ejusmodi responsum a recentiore quodam, qui longam maleficorum seriem singulari libro texuit, non producitur modo, sed etiam peracri ac robusta disputatione luculente admodum

Τις τῶν νέων. Œnomaus ille est, quem in- 213, cap. 1, nominatim appellat, homo acer mens, qui cum in fraudem ab oraculo quo- luctus esset, oraculorum istorum vanitatem i in oculis defigere statuit.

Γοήτων φοράν. Ita omnes. At pag. 213, c. 2, ι manusc. habet φθορᾶς. Utrumque tamen adem videtur et mutandum in φωρᾶς. Quæ estigiatorum investigationem et quasi de- ionem significat. Quomodo legit Theodoret. lib. VI *De Græcor affection.*, p. 86, 22, ubi de Œnomao : Καὶ τὸ μὲν ξύγγραμμα, inquit, Φωρὰν γοήτων ὠνόμασε, id est, *ac suum illud opus, Præstigiatorum deprehensionem inscripsit.* Erit igitur hic, γοήτων φωρὰν ἐν οἰκείῳ συγγράμματι πεποιημένος, qui peculiari libro præstigiatorum deprehensionem instituit; et pag. 213, τὰ κατὰ τῆς τῶν γοήτων φωρᾶς, in sua illa *Præstigiatorum deprehensione* persequitur, et p. 254, ubi eadem quæ Theodoretus.

coarguitur. Audi ergo non meam, sed illius orationem aoversus oraculi hujus auctorem nunc in invehentis.

CAPUT XIX.

Adversus Apollinem, quod septem adolescentes puellasque totidem in Cretam jugulandos ab Atheniensibus mitti iusserit.

«Quid autem, inquit, nonne Athenienses, Androgeo cædis auctores, ac propter eam pestilentia laborantes, sese criminis admissi pœnitere fatebantur? aut si ne id quidem, nonne tamen verius fuit, hanc ut iis pœnitentiam imperares, quam ut hoc responsi dares,

Tum vos dira fames, atque inclementia pestis
Deseret, ac tristes melior Deus exuet iras:
Cum vestro e numero, scelerisque piacula vestri,
Quæ sors cunque petet, seu mas seu femina cedat,
Corpora pontus aget magni Minois ad urbem.

Mitto enim vos ob unum Androgeo Athenis defunctum vehementius commoveri, tot aliis et ubique gentium et quotidie morientibus, obdormiscere. Enimvero, quod probe scires, Minoem per id tempus, et maris imperium tenere, et ingenti potestate præditum esse, et ab universa Græcia coli adeoque amantissimum æquitatis ac legislatorem optimum, quin etiam ab Homero et magni Jovis socium, et apud inferos judicem habitum ac prædicatum esse: idcirco has tibi pœnas in hominis gratiam exigendas putasti. Verum ista quoque nihilominus quam vos ipsi prætereo: non tantum **210** cædis auctoribus prætermissis, innocentes vobis certum ad exitium ablegatos esse; verum etiam ad ejusmodi virum ablegatos, quem communem hominum omnium judicem creare statueratis, qui tamen ne hac quidem in causa veram sententiam ferre potuisset. At quot tandem a vobis juvenes Athenas eorum in locum summitti oporteret, quos ut parentaretis Androgeo, nefarie jugulastis?» Porro, quam multis Apollo responsorum ambiguitate necem attulerit, replicata Heraclidarum historia, idem sequenti oratione coarguit.

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ′.

Πρὸς τὸν Ἀπόλλω κελεύσαντα δὶς ἑπτὰ
τε καὶ κόρας σφαγησομένους ἐκπέμπεσ
Κρησὶν ὑπὸ Ἀθηναίων.

« Τί δ' οὐκ Ἀθηναῖοι, τὸν Ἀνδρόγεων
ναντες, καὶ λοιμώξαντες ἐπὶ τούτῳ, εἶπον
νοεῖν; ἢ μὴ λεγόντων, οὔ σε προσῆκον ἦ
μετανοεῖτε, μᾶλλον, ἢ·

Λοιμοῦ καὶ λιμοῦ τέλος ἔσσεται, ἣν περ
Σώματ' ἀπὸ κλήρου ἄῤῥεν καὶ θῆλυ νέμη
Μίνωϊ, εἰς ἅλα δῖαν ἀποστέλλοντες, ἀμοι
Τῶν ἀδίκων ἔργων· οὕτω θεὸς ἵλαος ἔστ

B Ἐῶ γὰρ τὸ, Ἀνδρόγεω μὲν Ἀθήνησιν ἀποθ
ὑμᾶς ἀγανακτεῖν, τῶν δὲ τοσούτων καὶ παντ
καὶ πάντοτε, καθεύδειν. Καίτοι εἰδὼς, ὅτι
σοκράτει τότε ὁ Μίνως, καὶ μέγα ἐδύνατο,
ἡ Ἑλλὰς αὐτὸν ἐθεράπευε, καὶ ἦν καὶ διὰ
δικαιότατος, καὶ νομοθέτης ἀγαθὸς, καὶ Ὁμ
κει Διὸς μεγάλου εἶναι ὀαριστὴς, καὶ ἀποθ
ᾅδου δικαστής· καὶ σὺ διὰ τοῦθ' ὑπὲρ αὐτοῦ
κας ταύτας εἰσεπράττου. Ἀλλὰ παραλείπω
ἧττον ταῦτα ὑμῶν· καὶ ὅτι, τοὺς φονεῖς ἐ
τοὺς οὐδὲν αἰτίους πέμπειν ἐκελεύετε ἀποθ
νους· καὶ τοῦτ' ἐπ' ἄνδρα, ὃν ἀναδεικνύναι
κοινὸν ἀνθρώπων δικαστὴν, ὃς οὐδ' αὐτὸ τοί
στατο δικάσαι. Καίτοι πόσους ὑμεῖς οἱ θεοὶ ἀ
των τῶν κορῶν [c] δίκαιοι πέμπειν ἐστὲ Ἀθ
C οὓς ἀδίκως ὑπὲρ Ἀνδρόγεω ἀπεκτείνατε;»
τὸς οὗτος συγγραφεὺς, ὁπόσοις ὁ Ἀπόλλων
τῶν χρησμῶν ἀμφιβολίας θανάτου αἴτιος γέγ
ἀμφὶ τοὺς Ἡρακλείδας, ἀναλαβὼν ἱστορίαν,
λέγων οὕτως.

CAPUT XX.

Pluribus Apollinem responsorum ambiguitate mortis causam fuisse.

« Et quoniam, inquit, hanc semel attigimus disputationem, age, huc quoque spectantem Heraclidarum historiam persequemur. Iis enim cum aliquando per Isthmum in Peloponnesum irrumpere molientibus, frustra conatus laborque cessisset, Aristomachus Aridæi filius, quod pater in eadem irruptione occidisset, ad te venit de suscipiendo itinere consulturus: eadem enim, qua pater ante suus, cupiditate tenebatur. Hoc autem abs te responsi tulit,

Per liquidas fauces palmam tibi numina monstrant.

Is vero per Isthmum similiter irruptione tentata, pugnando occubuit. Tum infelix Temenus ejusdem filius eo proficiscitur, ex infortunatorum stirpe tertius, qui tibi eadem quæ Aristomacho patri spon-

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ′.

Ὡς πολλῶν θανάτου γέγονεν αἴτιος ὁ Ἀ
διὰ τῆς τῶν χρησμῶν ἀμφιβολίας.

« Ἐπεὶ δέ πως ἐπεμνήσθην τοῦδε τοῦ λόγο
D τὰ καθήκοντα διέλθω τοῦ κατὰ τοὺς Ἡρακλεί
γήματος. Οὗτοι γάρ ποθ' ὡρμημένοι κα
Ἰσθμὸν, εἰσβαλεῖν εἰς Πελοπόννησον, ἐσφ
Ἀριστόμαχος οὖν ὁ Ἀριδαίου, ἐπειδὰν ὁ
ἐτεθνήκει ἐν τῇ εἰσβολῇ, ἔρχεται ἀκουσόμεν
σοῦ περὶ τῆς ὁδοῦ· ἐπεθύμει δὲ ὥσπερ καὶ ὁ
Σὺ δ' αὐτῷ λέγεις·

Νίκην σοι φαίνουσι θεοὶ δι' ὁδοῖο στενύγρ

Καὶ ὃς κατὰ τὸν Ἰσθμὸν ὥρμησεν ἐπιχειρε
μάχῃ τελευτᾷ. Τούτου δὲ υἱὸς ὢν ὁ Τήμενος κ
μων, ἧκεν ἐκ κακοδαιμόνων τρίτος· σὺ δ' αὐτ
εγγυᾷς, ἃ καὶ Ἀριστομάχῳ τῷ πατρὶ, κ

[a] γρ. πανταχόθι. [b] Ισ. ἐπὶ τούτῳ. [c] Ισ. κούρων.

ἄλλα. Κἀκεῖνός σοι, ἔφη (44*), πεισθεὶς, ἀπέθανεν A ἐν τῇ εἰσβολῇ. Καὶ σὺ ἔφης· Οὐ κατὰ γῆν λέγω στενυγρὴν, ἀλλὰ κατὰ τὴν εὐρυγάστορα. Ἐπειδὰν χαλεπὸν ἦν εἰπεῖν κατὰ τὴν θάλασσαν, κἀκεῖνος ᾔει κατὰ τὴν θάλασσαν, δόξαν ἐμποιήσας [a], ὅτι κατὰ γῆν εἰσίοι, καὶ μέσον στρατοπεδεύεται ναυβάτου καὶ τοπαίου, καὶ διακοντίζει Κάρνον ἱππότην Φυλάνδρου τὸν Αἰτωλόν· εὖ, ἐμοὶ δοκεῖ, ποιῶν. Καὶ ἐπειδὰν συνεχύρησε νόσος πλησία, καὶ ἀπέθανεν Ἀριστόδημος, πάλιν ἐπανεχώρουν, καὶ ὁ Τήμενος ἐλθὼν ἀπεμέμφετο τῇ ἀποτυχίᾳ· καὶ ἤκουσεν, ὅτι ποινὴν ἀνεμάξατο τοῦ θείου ἀγγέλου, καὶ τὸ ὑπὲρ τῆς εὐχῆς Ἀπόλλωνι Καρνίῳ ποίημα τὸ διὰ τοῦ χρησμοῦ λέγον·

denti obsecutus, simili quoque, dum irrumpere nititur, morte perit. Hic tu, Non per terram, inquis, angustam humidamque dico, sed per late patens mare. Quoniam molestum erat, per mare nominatim dicere, idque si diceres, futurum videbas uti maritimum iter ille susciperet; hanc ei mentem injecisti, ut terrestri itinere sibi proficiscendum putaret. Itaque nautam inter ac terrestrem medius, castra metatur, et Carnum equitem Ætolum genere, Phylandri filium jaculo trajicit. Nec injuria, ut mihi quidem videtur. Cum autem repentinus continuo morbus ingruisset, eoque sublatus Aristodemus fuisset, iisque propterea reversis, iterum Temenus de infesto casu quereretur, hoc responsum accepit, eas abs sese ob interemptum nuntium divinum pœnas expetitas fuisse; simulque carmen audivit, quo votum Apollini Carnio nuncupare conceptis **211** oraculi verbis jubebatur,

Ἄγγελον ἡμέτερον κτείνας ἀνεμάξαο ποινήν.

B *Legati has nostri solvis pro sanguine pœnas.*

Τί οὖν, φησὶν ὁ Τήμενος; τί χρὴ ποιεῖν; καὶ πῶς ἂν ἱλασαίμην ὑμᾶς;

Quid ergo rerum, inquit Temenus, fieri abs me oportet? aut qua vestram offensionem ratione procurabo?

Εὔχεο Καρνίῳ τελέειν σέβας Ἀπόλλωνι.

Carnio supplex Phœbo sacra concipe vota.

Ὦ μαρώτατε καὶ ἀναισχυντότατε μάντι. Εἶτ' οὐκ ἠπίστασο, ὅτι διαμαρτήσεται τῆς στενυγρῆς ὁ τὴν στενυγρὴν ἀκούσας; Ἀλλ' οὐδὲν ἧττον ἐπιστάμενος χρᾷς, ἔπειτα περιορᾷς διαμαρτάνοντα. Ἀλλ' ἀμφίβολος ἡ στενυγρὴ, ὅπως νικήσαντι μὲν αἴτιος εἶναι δόξῃς νίκης, ἡττηθέντι δὲ μηδὲν αἴτιος εἶναι ἥττης, ἔχῃς δὲ ἀποφυγεῖν ἐπὶ τὴν εὐρυγάστορα. Ἀλλ' ἧκεν ἄνθρωπος ἐπὶ τὴν εὐρυγάστορα, καὶ οὐκ ἔτυχεν. Εὕρηται πάλιν εἰς ἀπόφυγὴν, Κάρνος ἄγγελος ἀποθανών. Καίτοι πῶς, ὦ κράτιστε, ὁ κηδόμενος οὕτω C τοῦ Κάρνου, ἄλλοις μὲν αὐτὸν θεοφορεῖσθαι ἐκέλευες, αὐτῷ δὲ οὔ; καὶ δέον σώζειν ἕνα ὄντα Κάρνον, αὐτόν τε περιεῖδες, καὶ ἐναποθανόντι αὐτῷ Ὁμηρικὴν νόσον ἐνέβαλες [b] εἰς τὸ πλῆθος, καὶ εὐχὰς ἐπὶ τῇ νόσῳ ἐφηγοῦ; Εἰ δ' εὐχόμενος οὐδὲν ἤνυεν, ἄλλο τι ἂν ἐξεύρητο ἄκος τῷ σῷ σοφίσματι, καὶ οὐδέποτ' ἂν ἐλήξατε οἱ μὲν ἐρωτῶντες, σὺ δὲ σοφιζόμενος· ἵνα καὶ νικῶσι καὶ ἡττωμένοις ᾖς ἀφώρατος κακουργῶν. Ἱκανὸν γὰρ τὸ πάθος καὶ ἡ ἐπιθυμία παραβουκολῆσαι, ὡς μηδ' εἰ χιλιάκις σφαγεῖεν, ἀπιστεῖν σοι ποιῆσαι. » Τούτοις ἄξιον ἐπισυνάψαι τὰ περὶ Κροῖσον. Λυδίας οὗτος ἐβασίλευεν, ἄνωθεν ἐκ παλαιῶν εἰς αὐτὸν ἥκουσαν παραλαβὼν τὴν ἀρχήν· εἶτά τι πλέον τῶν προγόνων κατορθώσειν ἐλπίσας, τοὺς θεοὺς εὐσεβεῖν ἐπενοήθη· καὶ διὰ πείρας ἐλθὼν, ἁπάντων τὸν ἐν D Δελφοῖς Ἀπόλλω προκρίνει, κἄπειτα κρατῆρσι καὶ πλίνθοις χρυσαῖς, ἀναθημάτων τε μυρίων πλήθει κοσμήσας τὸ ἱερὸν, τῶν πανταχοῦ γῆς ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ πλουσιώτατον ἀπέφηνεν, οὐδ' ὅσα πρὸς θυσίας ἐξῆρκει παραλιπὼν τῇ μεγαλοψυχίᾳ. Ἐπειδὰν οὖν τὰ τοσαῦτα προδεδάνειστο τῷ θεῷ, ταῖς τῆς εὐσεβείας εὐθύτως ὁ Λυδὸς ἐπιθαρσῶν μεγαλουργίαις, στρατεῦσαι ἐπὶ Πέρσας διανοεῖται, αὐξῆσαι τὴν ἀρχὴν εἰς μέγα, τῇ τοῦ Θεοῦ συμμαχίᾳ προμηθούμενος. Τί οὖν

Quid tu vates, scelestissime atque impudentissime? Nesciebas, cum angustæ semitæ nomen audiisset, futurum ut in ejus delectu aberraret? Tu id tamen probe sciens hoc responsi dare non desinis, eumque falli postea et aberrare sinis. At nimirum, ambigua callis angusti voce hoc sequebaris, ut si vinceret, victoriæ auctor haberere; sin vinceretur, causam hujus cladis nullam sustineres, dum ad late patentis maris interpretationem confugeres. Verum et isthuc quoque late patens mare subiit, nec tamen voti compos evasit. Hic tu scilicet alterum denuo diverticulum excogitas, Carni nuntii cædem. At quomodo tamen, deorum optime, tu qui Carni salutem usque adeo caram habebas, aliorum causa divino eum afflari spiritu voluisti, noluisti sua? quomodo Carnum duntaxat unum servari cum oporteret, eum interire passus es, ac propter ejusdem interitum, et Homericam illam in exercitum pestilentiam immisisti, et certas averruncando morbo preces indixisti? Quibus ille profecto si nihil egisset, alius continuo sophismati vestro color, alia species inventa esset, finemque nullum unquam fecissetis, consulendi quidem illi, tu vero cavillandi, ut ne seu vincerent, seu vincerentur, præstigiarum in te quidquam deprehendi, fraudisque posset. Quippe satis omnino virium ad illos in ejusmodi errorem inducendos vehementior cupiditatis æstus habuisset, qui nunquam eos fidem tibi, vel si centies jugulandi forent, non habere pateretur. » His æquum subjungere fuerit, quæ Crœso postea contigerunt. Regnabat is in Lydia, quod a majoribus imperium acceperat, longa jam ac perpetua serie propagatum. Idem in amplioris, quam illi nacti essent, ac secundioris fortunæ spem

[a] Ισ. ἐνεποίησας. [b] Ισ. ἐνέβαλλες.

(44*) Delendum ἔφη monet Vigerus.

erectus, præcipua deos religione colere statuerat. Itaque vi ac numine omnium explorato, Delphicum Apollinem cunctis anteposuit, sicque paulo post aureis cum pateris, tum lateribus, nec non infinita donariorum multitudine templum ejus exornavit, ut opibus ac divitiis, longe quotquot toto passim orbe visebantur, brevissimo tempore superarit, ne omisso quidem iis, usque eo magnificentiæ progressus est, quæ ad sacrificia peragenda cumulate sufficerent. Tot igitur tantisque sumptibus numinis in gratiam ante factis, Lydus imper egregiis fretus (nec sane immerito) pietatis suæ **212** monimentis, expeditionem advers molitur, ea spe, uti summum imperio suo decus auxilio numinis adjungeret. Quid autem vates? Ille ipse qui Delphis colebatur, Pythius ille, ille Amicitiæ Præses, clientem suum ade sum, quique ad unum se confugerat, non ditione tantum aliena non auget, sed etiam exuit sua; non prudens opinor ac sciens, sed rerum futurarum ignorantiæ (nec enim præsci deus, utpote qui ne deus quidem esset, nec alia vis ulla homine major, responsum unquam iteratorie partem in utramque flexisset), unoque hoc fere versiculo:

A ὁ θαυμάσιος (45) χρησμῳδός; αὐτὸς ἐκε Δελφοῖς, ὁ Πύθιος, ὁ Φίλιος, τὸν ἱκέτην, τὸ τὸν πρόσφυγα, οὐχ ὅπως τῆς ἀλλοτρίας τυχ ἀλλὰ καὶ τῆς οἰκείας ἐκπεσεῖν παρασκευά ἐχων, ἔμοιγε δοκεῖ, ἀγνοίᾳ δὲ μᾶλλον τοῦ μένου (μὴ γὰρ τὸ μέλλον εἰδὼς ὁ θεὸς, ἢ θεὸς ἦν, μηδέ τις ἀνθρώπου κρείττων δύ θάτερα σοφιστικῶς τὸν χρησμὸν ἡρμόσατο) νονουχὶ φήσας·

Crœsus Halyn superans, magnam pervertet opum vim,

B *Κροῖσος, Ἅλυν διαβὰς, μεγάλην ἀρχ*

tantum illud tamque diuturnum Lydiæ regnum, quod a majoribus ad religiosum hominem hæreditario jure devenerat, funditus exscindit, cum ejusmodi fructu, regis deorum amantissimi eximiam erga se voluntatem pietatemque compensans. Atque id quam acrem et iracundam a laudato scriptore, nec injuria, orationem expresserit, accipe.

τὴν ἐκ προγόνων διαδοχῆς εἰς τὸν εὐσεβῆ σαν τῆς Λυδίας ἀρχὴν, μεγάλην οὖσαν καὶ νιον, καταστρέφει, τῆς ἄγαν περὶ αὐτὸν σπ τον ἀποδοὺς τῷ θεοφιλεῖ τὸν καρπόν. Ἐπὶ συγγραφεὺς οἷα οὐκ ἀλόγως διαγανακτεῖ, ἀκ

CAPUT XXI.

Eumdem Apollinem responsi ambiguitate causam fuisse cur imperio suo Crœsus exciderit.

« Tu nimirum, inquit ille, qui, quæcunque arena æstimari debent, omnia pervides, boni nosti nihil: nidorem quippe durioris, coctæque testudinis tuam in mentem subire, notitia est non pluris quam arenæ pretio æstimanda: et quanquam ne vera quidem illa fuit, tamen et superbo congruebat et impudenti, quique cum ob inanes istas cognitiones supercilium tolleret, tum Crœso Lydio illi mancipio, uti ne se parvi penderet, persuadere conaretur. Is enim hunc in modum explorata responsi tui certitudine, paulo post ex te quæsiturus erat, num in Persas expeditionem adornaret, teque adeo in furoris cupiditatisque suæ consiliarium adhibiturus. Te vero nihil puduit, hoc ei responsi dare,

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ'.

Ὡς καὶ τῷ Κροίσῳ τῆς οἰκείας ἀρχῆς δι' ἀμφιβόλου χρησμοῦ κατέστη αἰτ

« Ἔοικας δὴ ὡς ἀληθῶς τὰ μὲν ὅσα ψάμμο ἐστιν εἰδέναι, καλὸν δὲ μηδὲν εἰδέναι. Τὸ γοῦν φρένας σὰς ἐλθεῖν κρατερίνοιο χελώνης (46*) C ψάμμου ἄξιον ἐπίστημά ἐστιν· οὐχ ἀληθὲ (47) οὐδ' αὐτὸ, ἀλλὰ προσεοικός γε ὅμως τῷ καὶ ἀναιδεῖ, καὶ ἐπὶ τοῖς κενοῖς οἰδήμασι [a] ἐπαίροντι, καὶ τὸ Λύδιον ἀνδράποδον τὸν πείθοντι μὴ καταφρονεῖν αὐτοῦ· ὃς μετ' ὀ τῇ πείρᾳ, ἔμελλεν ἐρωτᾷν σε, εἰ στρατεύει σας, καὶ σύμβολον [b] ποιεῖσθαι ὑπὲρ τῆς αὐτ καὶ πλεονεξίας. Ὦ οὐκ ὤκνησας εἰπεῖν·

Crœsus Halyn superans, magnam pervertet opum vim.

Non perperam id quidem, quod utrumque sus-

Ὅτι, Ἅλυν διαβὰς, μεγάλην ἀρχὴν κατα

D Ἐκεῖνο μέντοι εὖ ποιῶν, ὅτι σοι οὐδὲν

[a] γρ. εἰδήμασι. [b] γρ. σύμβουλον.

(45) *Τί οὖν ὁ θαυμάσιος.* Affinia Theodoret. lib. cit., p. 139, 52: Καὶ ταῦτα ὁ Πύθιος δέδρακεν, inquit, πολυτάλαντα παρ' ἐκείνου δεξάμενος δῶρα. Δυοῖν τοίνυν θάτερον· ἢ ἀλαζών ἐστιν, ἢ ἀχάριστος· ἢ γὰρ ἃ μὴ οἶδεν, εἰδέναι βρενθύεται, ἢ ἐπιστάμενος, ἐχων γε ἀδικεῖ τοὺς θεραπεύειν ἐσπουδακότας. Adi Herodot. lib. I, p. 28, ubi regia plane donaria leguntur, quibus Delphici Apollinis templum Crœsus ornabat; et p. 42, ubi suam Apollini vanitatem ac perfidiam objicit, legatosque suos quærere nominatim jubet: Εἰ ἀχαρίστοισι νόμος εἶναι τοῖσι Ἑλληνικοῖσι θεοῖσι. Leges ibidem improbi dæmonis apologiam.

(46) *Ὅσα ψάμμου ἄξια.* Subobscure videtur illud αἰνίττεσθαι Apollonis ejusdem responsum, quod infra pag. 204 dimidiatum; apud Herodo pag. 20, integrum citatur, et apud Suidam σος,

Οἶδα δ' ἐγὼ ψάμμου τ' ἀριθμόν, etc

Quod proœmium repetit Œnomaüs infra leviter immutatum.

(46*) *Κρατερίνοιο χελώνης.* Herodot. sponsum illud conceptum refert, quo qu die apud Crœsum fieret, Pythius indicabat.

(47) *Οὐκ ἀληθὲς μὲν ὄν.* Aliter Herod suasum: Ὁ δὲ (Crœsus), ὡς τὸ ἐκ Δελφῶν inquit loco citato, αὐτίκα προσεύχετό τε, κ ἐδέξατο, νομίσας μοῦνον εἶναι μαντήϊον τὸ ἐν σι, ὅτι οἱ ἐξευρήκεε τὰ αὐτὸς ἐποίησε, etc., sponso plane congruentia.

εἴ τι ἄτοπον πείσεται ὑπ' ἀμφιβόλου χρησμοῦ A ἐπαρθεὶς ἐπ' ἀλλοτρίαν ἀρχήν· οὐδ' εἰ πικροί τινες ἄνθρωποι καὶ κακοήθεις, δέον ἐπαινεῖν σε ἐπὶ τῷ ἐκτραχηλίσαι μαινόμενον ἄνθρωπον, καὶ προσεγκαλοῖεν, ὡς οὐδὲ ἰσόῤῥοπον φωνὴν ἀφέντα ᵃ, ἵν' ὀκνήσειεν καὶ βουλεύσαιτο ὁ Λυδός· ἀλλὰ καταλῦσαι καθ' ἕνα τρόπον νοεῖσθαι πρὸς τῶν Ἑλλήνων, οὐ τὸ τῆς οἰκείας ἀρχῆς ἐκπεσεῖν, ἀλλ' αὖ τὴν ἀλλοτρίαν περιποιήσασθαι. Ὁ μὲν γὰρ ἡμίμηδος, ἢ ἡμιπέρσης Κῦρος, ἢ ὁ μητρόθεν μὲν ἐκ τυραννικοῦ, πατρόθεν δὲ ἐξ ἰδιωτικοῦ γένους ἡμίονος (48) ὢν ἐν τῷ αἰνίγματι, παρεμφαίνει μὲν τὴν ἔκτυφον μοῦσαν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἄμαντιν μαντικήν, εἴπερ οὐκ ᾔδη (49) μὴ οὐ συνήσοντα τοῦ αἰνίγματος ὁ μάντις. Εἰ δ' οὐχ ὑπὸ ἀγνοίας, ἀλλ' ὑπὸ τρυφῆς καὶ πονηρίας ἔπαιζε, βαβαὶ οἷα τὰ θεῖα παίγνιά ἐστιν! Εἰ B δ' οὐδὲ τοῦτο, ἀλλ' ὅτι ἐχρῆν οὕτω γενέσθαι, ἀνιερώτατος μὲν οὗτος λόγων σοφιστικῶν· τί δ' ὅμως, εἰ οὕτως ἐχρῆν γενέσθαι, σὺ ὁ δύστηνος ἐν Δελφοῖς καθίζῃ τὰ κενὰ καὶ μάταια ᾄδων; Τί δέ σου ὄφελος ἡμῖν; τί δὲ μαινόμεθα οἱ πανταχόθεν τῆς γῆς ἐπὶ σὲ θεύοντες; τί δὲ σὺ κνηφίας (50); » Τοιαῦτα τῆς Οἰνομάου παῤῥησίας τὰ κατὰ τῆς τῶν γοήτων φορᾶς, κυνικῆς οὐκ ἀπηλλαγμένα πικρίας· οὐδὲ γὰρ δαίμονος, μὴ ὅτι θεοῦ, τοὺς παρ' Ἕλλησι θαυμαζομένους χρησμοὺς εἶναι βούλεται, γοήτων δ' ἀνδρῶν πλάνας καὶ σοφίσματα ἐπὶ ἀπάτῃ τῶν πολλῶν ἐσκαιωρημένα· ὧν ἐπείπερ ἅπαξ ἐμνήσθημεν, οὐδὲν ἂν γένοιτο ἐμποδὼν τοῦ καὶ ἑτέρων ἐλέγχων ἐπακοῦσαι καὶ πρώτου γε, δι' οὗ φησιν ὁ αὐτὸς ἑαυτὸν ὑπὸ τοῦ Κλαρίου Ἀπόλλωνος ἠπατῆσθαι, γράφων ὧδε·

A que deque haberes, seu quid inepte moliretur, ad invadendum alienum imperium ambiguo incitatus oraculo: **213** seu contumeliosi forte malitiosi que nonnulli, cum tibi ob furiosum hominem consilio tuo præcipitem actum, laus ab iis prædicatio que deberetur, hoc insuper crimini tibi darent, quod ne vocem quidem protulisses in utramque significationem æqualiter propendentem, uti Lydus ille justam dubitandi atque amplius quærendi causam haberet : sed tuum illud καταλῦσαι, hoc est, evertere, uno duntaxat apud Græcos sensu usurpetur, nec jam de imperio deturbari suo, sed alienum præterea suam in potestatem redigere significet. Nam Cyrus ille quidem semimedus aut semipersa, seu mavis ejusmodi qui matrem si spectes, tyran- B nico, sin patrem, privato genere satus esset; ille, inquam, hoc in ænigmate muli nomine adumbratus, non modo stolidum musæ tumorem ac fumum indicat, sed etiam divinationem divinationis expertem, si quidem vates vim ænigmatis ab illo rapi non posse nesciret. Sin autem cum id probe sciret, ei tamen hunc in modum, quæ sua cum petulantia est, tum malitia, ludere placuit; Papæ! quales dii ludos agunt! Denique, si ne id quidem, sed tantum quod ita rem evenire oportuerit; primum certe, profanum ille admodum sese probat, qui verbis ad ludificandum compositis abutatur: deinde, esto, rem ita evenire oportuerit; quid tu Delphis tamen, infortunate, sessitas, rebus vanis ac futilibus occinendis occupatus? Quid porro te nobis C opus? quæ nos intemperiæ tenent, quotquot ad te universo ex orbe concurrimus? quorsum denique tibi tot sacrificiorum nidorem? » Hæc Œnomaus summa libertate adversus istum præstigiatorum afflatum, quæ sane aliquid Cynicæ dicacitatis habent: utpote qui ne dæmonis quidem, nedum ut dei, quæ Græci tantopere suspiciunt, oracula esse velit, sed maleficorum hominum fraudes potius ac versutas argutias, ad vulgus in errorem inducendum malitiose comparatas. Et quoniam semel eorum meminimus, juverit aliorum insuper confutationes audire, atque illius in primis, quo se ipsum idem Œnomaus ab Apolline Clario deceptum fuisse testatur his verbis:

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ'.

Ὡς ἐκλάνων διὰ τῶν χρησμῶν παίζοντες τοὺς ἐρωτῶντας.

« Ἀλλὰ δὴ ἔδει τι καὶ ἡμᾶς τῆς κωμῳδίας μετασχεῖν, καὶ μὴ σεμνύνεσθαι ὡς οὐκ ἐμπεσόντας εἰς τὴν κοινὴν παραπληξίαν, καὶ τὴν ἐμπορίαν εἰπεῖν ἣν καὶ (50*) αὐτὸς περὶ σοφίας ἐνεπορευσάμεθα· ἐκ τῆς Ἀσίας, ὦ Κλάριε, παρὰ σοῦ (51). Ἔστιν ἐν Τραχῖνος (52) αἴη κῆπος Ἡρακλήϊος πάντ' ἔχων θάλλοντα, πᾶσι δρεπόμενος πανημαδὸν (53),

CAPUT XXII.

Quemadmodum eos a quibus consulebantur illudentes, responsis suis in fraudem impellerent.

« Sed nimirum, inquit, nos etiam in comœdiæ partem vocari oportebat, ne nobis ipsi nimium placeremus, quod nobis communem hanc vesaniam declinare licuisset : easque adeo merces exponere, quas **214** ipsi quoque hac in sapientiæ negotiatione ex Asia tuo, Clarie, beneficio reportavimus. Herculeus quidam in Trachiniæ regione hortus est, in quo passim omnia germinant, quique cum omnium manibus,

ᵃ *Ισ.* ἀφέντι.

(48) *Ἡμίονος*. Ita responderat Pythius apud Herod.:
Ἀλλ' ὅταν ἡμίονος βασιλεὺς Μήδοισι γένηται,
Καὶ τότε, Λυδὲ ποδαβρὲ, πολυψηφῖδα παρ' Ἕρμον
φεύγειν, μηδὲ μένειν, μηδ' αἰδεῖσθαι κακὸς εἶναι.

(49) *Ἤδη*. Ita γρ., et recte pro ᾔδη.

(50) *Τί δὲ σὺ κνηφίας*; Ita omnes, nisi quod unus, σοί pro σύ legit. Mihi quidem τὸ *κνηφίας* ignota vox est. Quod sufficerem, aliud præter τί δὲ σὺ κνίσσας, occurrit nihil; et ἀκολουθία οὐκ ἀπροσδιόνυσος.

(50*) *Αὐτός*. Lege αὐτοί. Edit.

D (51) *Παρὰ σοῦ*. Nulla hic erat ante distinctio, quam tamen sententia maximam postulare videbatur. Oraculum enim, opinor, sequitur, quod bonum Œnomaum in errorem induxerat.

(52) *Ἐν Τραχῖνος*. Scriptum erat Τριχῆνος, et paulo post, Τριχῆνα. Sed alter manuscriptus habet Τραχῖνα. Quæ mihi lectio rectior visa est. V. infra p. 260.

(53) *Πανημαδόν*. Rara vox, si proba est, quæ πανῆμαρ, credo, significat. Quid si πανήδαμον, quod Hesychio est διὰ βίου?

. . . . *nullo non tempore passim*
Carpatur, tamen haud unquam decrescere visus,
Æternis augetur aquis.

Ego igitur, ut audivi, continuo stolidus ac vecors, ab Hercule vana spe inflari ipse quoque ac propter Trachiniæ nomen, Hesiodicum aliquem Herculei horti passim germinantis sudorem, facilem vero solutamque vitam, propter florentis horti mentionem, animo somniare. Deinde, quærenti porro, num opem Superi laturi mihi essent, laturos unus e vulgo etiam jurejurando confirmavit. Certo enim se de Callistrato quodam, mercatore Pontico, qui simile abs te beneficium accepisset, audiisse. Quod ego postquam rescivi, quam id me graviter tulisse existimas, cum ab eo me hac possessione virtutis occupatum ac superatum putarem? Sed tamen hoc in molestiæ sensu, in mercatorem istum inquirere cœpi, num ab Hercule blandius aliquanto, ac suavius ipse quoque habitus fuisset: quem ego nonnullo etiam labore vexari, et lucri cupiditate ductum, suaviorem aliquam ex eo lucro vitam sperare deprehendi. Quare, cum nostris geminas mercatoris istius rationes viderem, et oraculum et Herculem deinceps valere jussi, indignum ratus similem istorum subire fortunam, quorum præsentes quidem labores, mensas vero non nisi spe tenus viderem. At videlicet, neque latro, neque miles, nec amator, nec amasia, neque adulator, neque rhetor, neque sycophanta suum aliquod non habet oraculum. Nam ut cuique cupiditas inest, ita vel sibi laboriosum aliquid existimat, vel aliquid voluptatis exspectat. » Quibus ille commemoratis pergit deinceps ostendere, quemadmodum iter tertio consultos abs sese vates egregios, nihil omnium nosse, sed tantum orationis ambigua bris ignorantiam suam occultare compererit. Sic ergo loquitur.

A *Οὐδ' ὀλιζοῦται,*
Βέβριθε δ' ὑδάτεσσιν διηνεκέεσσιν.

Εἶτ' ἐγὼ ἀκούσας ὁ βάκηλος, καὶ αὐτὸς ἐ Ἡρακλέος ἐφυσήθην, καὶ τοῦ Ἡρακλητου θάλλοντος Ἡσιόδειόν τινα (54) ὀνειροπολῶν διὰ τὴν Τραχῖνα, καὶ ῥηΐδίην αὖθις ζωὴν, θάλλοντα κῆπον. Εἶτά μοι ἐπερομένῳ, εἴ μοι ρονται οἱ θεοὶ, εἷς τις ἐκ τῶν πολλῶν λέγει, ἐ μενος αὐτοὺς τοὺς συναιρομένους θεούς· περὶ [a] σοῦ ἀκηκοέναι αὐτὸς, τοῦτο Καλλιστρ δομένον Ποντικῷ τινι ἐμπόρῳ. Ἐγὼ οὖν, ὡς πῶς οἴει, ἠγανάκτησα, ὡς δὴ τῆς ἀρετῆς τοῦ ἀποστερούμενος; Ἀλλὰ καίπερ ὅμως [b] ρῶν ἀνεσκοπούμην τὸν ἔμπορον, εἴ τι κἀκεῖνο B φθη ὑπὸ τοῦ Ἡρακλέους· ἐφαίνετο δὴ οὖν κ πόνον τινὰ πονεῖν, καὶ κέρδους ἐφίεσθαι, κ τινὰ ἡδὺν ἐκ τοῦ κέρδους προσδοκᾷν. Ὡς δ πορος, ὡς ἐγὼ, ἐφαίνετο, οὐκ ἔτι τὸν χρησμ χόμην, οὐδὲ τὸν Ἡρακλέα, ἀλλ' ἀπηξίουν τῶν κοινωνεῖν, εἴς τε τοὺς παρόντας πόνους αὐτῶ βλέπων, καὶ τὰς ἐν ἐλπίδι φάτνας (55). Ἀλλ' ληστὴς ἄμοιρος ἐφαίνετο τοῦ χρησμοῦ, οὐδ' ὁ τιώτης, οὐδ' ἐρῶν ἀνὴρ, οὐδ' ἐρῶσα γυνὴ, ο λαξ, ἢ ῥήτωρ, ἢ συκοφάντης. Ἑκάστῳ γὰρ ὡ θυμεῖ ἡγεῖσθαι μὲν τὸν πόνον, προσδοκᾶσθαι εὐφροσύνην. » Ταῦτα ἐκθέμενος, εὐθὺς ἐπισι ἑξῆς, ὡς καὶ δεύτερον ἐρωτήσας καὶ τρίτον εἰδότας ἔγνω τοὺς θαυμασίους, μόνῳ δὲ τῷ τῆ φείας σκότῳ τὴν σφῶν ἄγνοιαν ἐπικρύπτοντας C δ' οὖν.

CAPUT XXIII.

Eosdem orationis obscuræ tenebris ignorantiam suam occultare solitos.

« Cum jam in cursu, inquit, mea mihi mercatura esset, mihique tantum homo **215** desideraretur, qui velut hospitem ad sapientiam manu deduceret, nec usquam ejus facilis mihi copia fieret; petebam abs te, uti ejusmodi quoque aliquem indicares. Tu vero . . . .
Quid ais rerum? si fictor aut pictor esse vellem, earumque artium magistros quærerem, satisne mihi tuum isthuc . . . .
audisse foret? num potius, qui sic mihi responderet, eum furere dicerem? Verum id assequi forte

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ'.

Ὅτι τῷ τῆς ἀσαφείας σκότῳ τὴν σφῶν ἀ ἐπικρύπτουσιν.

« Ἐπεὶ δέ μοι τὰ τῆς ἐμπορίας ἤδη πρὸ ὁ ἀνδρὸς δὲ ἔδει τοῦ ξεναγωγήσοντος ἐπὶ τὴν ἄπορος δὲ ἐφαίνετο οὗτος, σὲ ἐδεόμην καὶ τού νέσθαι ἐνδείκτην, Ἔν τε τοῖσιν εὐπελέεσσιν (56)
. . . .
. . . ἠδ' Ἀχαιοῖς, χρέος θήσεται. Τὸ δ' ἐκτι θὲν οὐδὲ μικρὸν ἕξεται (57). Τί φῄς; εἰ δ' ἀγα D ποιός τις ἢ ζωγράφος ἐπεθύμουν γενέσθαι, κα σκάλους ἐζήτουν, ἆρά μοι ἤρκει ἀκοῦσαι, Ἔν σιν εὐπελέεσσιν; ἀλλ' οὐκ ἂν μαίνεσθαι εἶπον γοντα; Ἀλλὰ τοῦτο μὲν ἴσως οὐχ ἱκανὸς εἶ ε

[a] Ἴσ. παρά. [b] Ἴσ. οὕτως.

(54) *Ἡσιόδειόν τινα.* Tralatitium illud Hesiodi significat:
Τῆς δ' ἀρετῆς ἱδρῶτα θεοὶ προπάροιθεν ἔθηκαν
Ἀθάνατοι· μακρὸς δὲ, καὶ ὄρθιος οἶμος ἐπ' αὐτὴν,
Καὶ τρηχὺς τὸ πρῶτον· ἐπὴν δ' εἰς ἄκρον ἵκηται,
Ῥηϊδίη δ' ἔπειτα πέλει, χαλεπή περ ἐοῦσα.
Porro hinc etiam liquet, legendum Τραχῖνα, cum ex hoc nomine, τραχὺ et asperum aliquid sonante, illam Œnomaus Hesiodi sudorem, καὶ τρυχὴν οἶμον ominaretur.

(55) *Φάτνας.* *Mensas* reddere malui quam *stabula* vel *præsepia*. Hesych., φάτνη· καὶ ἡ τράπεζα, καὶ ἡ τῶν κτηνῶν, καὶ εἴ τι τῶν τοιούτων. Suidas habet, tametsi quod ait Œnomaus, μισθός τι præ se ferre, et equos longo fess nere, et stabuli quietem ac pabulum anhelan spicere videatur.

(56) *Ἔν τε τοῖσιν εὐπελ.* Ad supplendum oraculum, opus sit plus quam Œdipo.

(57) *Οὐδὲ μικρὸν ἕξεται.* E manuscr. alt δέ μιν σχομφύξεται, et supra, σχομφιέζεται. οὐδὲ μὴν σχομφυέζεται. Montac., οὐδὲ μίαν φυέζεται, et in margine, σχομφίζεται. Multa, la, καὶ οὐδὲν ὑγιές.

ἀσάφειαν γὰρ ἔχει πολλὴν τὰ ἀνθρώπεια ἤθη· ὅπου δέ μοι ἐκ Κολοφῶνος ἄμεινον πορεύεσθαι, οὐκ ἔθ' οὕτως ἀφανὲς τῷ Θεῷ· *Ἐκ τανυστρόφοιο λάας σφενδόνης ἱεὶς ἀνὴρ, χῆνας ἐνάριζε βουλαῖσιν, ἀσπέτους, ποιηβόρους.* Τοὺς δὲ ἀσπέτους, ποιηβόρους χῆνας τίς μοι μηνύσει ὅ τί ποτε λέγουσι; τίς δὲ τὴν τανύστροφον σφενδόνην; Ὁ Ἀμφίλοχος, ἢ ὁ Δωδωναῖος, ἢ σὺ ἐν Δελφοῖς, εἰ γενοίμην; Οὐκ ἀπάγξῃ που ἀπελθὼν τῇ τανυστρόφῳ σφενδόνῃ μετὰ τοῦ ἀδιανοήτου ποιήματος; » Ἀλλὰ γὰρ τούτων ὧδε ἐληλεγμένων, ὥρα συνιδεῖν αὖθις ἄνωθεν, ὅπως τοὺς παλαιτάτους χρησμοὺς τοὺς ἐν Δελφοῖς ὁ αὐτὸς ἀπελέγχει, τοὺς δὴ μάλιστα ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς ἱστορίαις θαυμαζομένους. Πολὺς ἦν ὁ Περσῶν στρατὸς ὡπλισμένος κατὰ Ἀθηναίων· οὐδ' ἦν τις αὐτοῖς ἄλλη σωτηρίας ἐλπὶς, ἢ μόνος ὁ θεός. Οἱ δὴ, τοῦτον ὅστις ἦν[a] εἰδότες, τὸν πάτριον ἀρωγὸν ἐπεκαλοῦντο. Ὁ ἐν Δελφοῖς Ἀπόλλων ἦν οὗτος. Τί οὖν ὁ θαυμαστὸς οὗτος; Ἆρά γε τῶν οἰκείων ὑπερεμάχει; Ἆρα λοιβῆς καὶ κνίσσης ἐμέμνητο, καὶ ὧν αὐτῷ συνήθως ἐτέλουν τὰς ἑκατόμβας ἐπιθύοντες; Οὐμενοῦν. Ἀλλὰ τί φησιν; φεύγειν, καὶ φεύγειν ξύλινον τεῖχος παρασκευασαμένους (οὕτω τὸ ναυτικὸν δηλῶν), δι' οὗ μόνου φησὶν αὐτοὺς σωθήσεσθαι, τῆς πόλεως ἐμπρησθείσης. Ὢ μεγάλης θεοῦ βοηθείας. Εἶτα πολιορκίαν οὐ μόνον τῶν ἄλλων κατὰ πόλιν οἰκοδομημάτων, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν τοῖς θεοῖς ἀφιερωμένων προλέγειν δῆθεν προσποιεῖται. Τοῦτο δὲ καὶ δίχα χρησμοῦ τοῖς πᾶσιν ἐκ τῆς τῶν πολεμίων ἐφόδου προσδοκᾶν ἦν. Εἰκότα δῆτα ποιῶν ὁ συγγραφεὺς, διαπαίζει πάλιν τὴν Ἑλληνικὴν ἀπάτην ἐξελέγχων ἐν τούτοις.

ob nimiam morum humanorum obscuritatem non poteras: quo me quidem Colophone proficisci satius esset, in hoc non usque adeo cæcutiebat deus. *Gyrovaga, inquit, lapides funda excutiens, anseres prudenter interfice, immensos, herbivoros.* Immensos autem illos, atque herbivoros anseres, quos isti tandem intelligant, quis edisseret? quis fundam porro ingenti gyro circumactam? Utrum Amphilochus, an Dodonæus aliquis? an tu ipse Delphis, si me illic sisterem? Quin tu malum hac tua gyrovaga funda gulam tibi frangis, cum tuo isto inexplicabili carmine? » Sed age jam horum confutatione præmissa, vetustissima Delphorum oracula, quæque Græcis præsertim historiis ad miraculum usque celebrantur, e superiore memoria repetamus, eaque ab eodem quemadmodum redarguantur, videamus. Persarum ingens adversus Athenienses exercitus in armis erat. Hi cum nullam sibi spem salutis nisi in uno deo reliquam viderent, quem ipsi non satis noverant, tutelarem tamen ac patrium defensorem invocabant. Nimirum is Apollo Delphicus erat. Quid ergo hic numen egregium? An pro suorum salute dimicavit? An libaminum, aut nidoris, an cæterorum meminit, quæ suum in honorem, immolandis more institutoque majorum hecatombis, ab iis fiebant? Nihil minus. Quid ergo jubet? fugere: sed ita fugere, uti ligneo muro (ita nempe classem vocabat) ad fugam uterentur: atque hanc unam, inflammata jam urbe, salutis expediendæ rationem esse dicebat. Præclarum enimvero numinis auxilium. Deinde non aliorum tantum urbis ædificiorum, sed eorum quoque scilicet, quæ sacra diis erant, pestem se fingit excidiumque prædicere. Atqui satis id vel ex ipsa hostium impressione, citra ullum oraculum, exspectari potuit. Itaque jure profecto noster ille scriptor hunc rursus Græcorum errorem lepide ac facete his verbis illudit:

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΔ'.

Ὅτι μηδὲν δυνάμενοι βοηθεῖν ἐν ταῖς τῶν πολέμων συμφοραῖς, δι' ἀμφιβόλων χρησμῶν ἐσοφίζοντο καὶ ἠπάτων τοὺς πρόσφυγας.

« Ἀλλὰ τὰ μὲν τοιαῦτα ἴσως ἐθελοκάκου τινός ἐστιν· ἐκεῖνα δεῖ μᾶλλον εἰς τὴν κρίσιν προάγειν, τὰ πρὸς Ἀθηναίους. Καὶ δὴ λεγέσθω τὰ πρὸς Ἀθηναίους.

Ὦ μέλεοι (58), *τί κάθησθε; πόλιν φύγετ' ἔσχατα γαίης·*
Οὔτε γὰρ ἡ κεφαλὴ μένει ἔμπεδος, οὔτε τὸ σῶμα,
Οὐ χέρες, οὐδὲ πόδες νέατοι. Κατὰ γάρ μιν ἔρριψε[b]
Πῦρ τε καὶ ὀξὺς Ἄρης, Συριγενὲς ἅρμα διώκων·

216 CAPUT XXIV.

Cum nihil belli temporibus opis ferre possent, suos ab iis clientes fuisse responsorum ambiguitate delusos.

« At ista forte, inquit, malitiosi prævaricatoris fuerint, adeoque præstiterit, quid ab eodem Athenienses responsi tulerint, in quæstionem ac disceptationem vocare. Age ergo, cujusmodi tandem illud sit, videamus.

Quid, stolidi, hæretis? misera quin ceditis urbe?
Ut cui non solidum caput ægro in corpore surgat,
Non palmas, imosve pedes sua robora firment.
Namque illam flammæ Syriosque in prælia currus

[a] γρ. *add.* οὐκ [b] Ισ. ἐρείψει.

(58) *Ὦ μέλεοι.* Vide Theodoret. lib. x *De Græcor. affectionib.* Pythiæ responsum hoc est, Aristonices nomine, ut scribit Herodot. lib. VII, p. 487, ubi Athenienses Græciæ σωτῆρας appellat, quod, frementibus licet oraculorum minis atque terroribus, invadentem hostem fortiter excepissent. Magna in oraculo diversitas. In primo versu λιπὼν φεῦγ' pro πόλιν φύγετ'. Secundus apud Herodot. additur:

Δώματα, καὶ πόλιος τροχοειδέος ἄκρα κάρηνα.

Tertius, qui Herodoto quartus:

Οὔτε πόδες νέατος, οὔτ' ὦν χέρες, οὔτε τι μέσσης.

Hinc quintus sequitur:

Λείπεται, ἀλλ' ἄζηλα πέλει, κατὰ γάρ μιν ἐρείπει,

recte, non ἔρριψε, ut hic. Quartus, Herodoto sextus, habet συριηγενές, melius quam συριγενές. Quintus, Herodoto septimus:

Πολλὰ δὲ κἄλλ' ἀπολεῖ πυργώματα, κοὐ τὸ σὸν οἶον.

Post δείματι παλλόμενοι, addit:

. . . *Κατὰ δ' ἀκροτάτοις ὀρόφοισι*
Αἷμα μέλαν κέχυται προϊδὸν κακότητος ἀνάγκας.
Ἀλλ' ἴτον ἐξ ἀδύτοιο, κακοῖς δ' ἐπικίδνατε θυμόν.

Sternet agens Mavors, atque altas funditus arces

Eruet, ac superum templis incendia mittet,
Qui nunc fortassis magno terrore subacti
Expresso sudore fluunt.

Ecce tibi quid Atheniensibus oraculi fuderit: numquid in eo vel tenuissimum est divinationis vestigium? Quippe, Tu enim (dicat aliquis) id oraculi scilicet, si aliud nihil fuerit, carpere ac traducere audeas. At si, quæ auxilium flagitantibus subjunxit, addideris, tum quale demum illud sit, intelligetur. Addamus ergo,

Jam magnum placare Jovem Jove nata Minerva

Haud precibus votisque potest.
Quod tamen indomita cognovi ex Virgine, pandam.

Ut reliquis victor potiatur,
Lignea securo consistere mœnia vallo,
Optatamque tibi sobolique afferre salutem

Juppiter indulsit natæ. Tu, ne pedes hostis
Neve eques hic stantem inveniat, dare terga me-
[mento :
Namque infesta tibi trahet obvius agmina ductor.
217 *Divina o. Salamis, matrum tu pignora perdes,*
Sive Ceres dispersa ierit, seu venerit ipsa.

Jovem hercle tu nobis Jove dignum, o Jovis fili; dignam Minerva Minervam fingis, o Minervæ frater : et ista voluntatum studiorumque pugna, patrem admodum ac filiam, imo deos omnino decet. Quin etiam Olympius iste tuus, qui nisi adductum Susis infinitum exercitum admoveret, urbi uni expugnandæ par esse non posset, magni aliquid est videlicet, atque ejusmodi, penes quem sit orbis potestas universi. Nam illud quidem quam vero simile, ut cui ad evertendam unicam Europæ urbem vires defuerint, idem ex Asia vim tantam populorum in Europam agere conciliareque potuerit. Tu autem, o noster audax (dicant homines illi, quibus Jovem Olympium exorare Minerva non potest), qui ubi causæ nihil est, usque adeo præceps in adeundis periculis esse soles, hunc ad casum non ingemiscis? An vero lapidibus lignisque Jupiter, non hominibus succensebat, ut homines quidem pesti subduceres, is autem ædificia ascititio quodam igne

A *Πολλὰ δὲ τῇδ' ἀπολεῖ πυργώματα καὶ κ*
[ψ
Πολλοὺς δ' ἀθανάτων νηοὺς μαλερῷ πυρὶ
Οἵ που νῦν ἱδρῶτι ῥεούμενοι ἑστήκασιν
Δείματι παλλόμενοι.

Ἰδοὺ δή σοι τὸ πρὸς Ἀθηναίους λόγιον· ἧπου τικὸν ἔνεστι; Σὺ γὰρ οὕτως ἐθάῤῥεις αὐτῷ, φαίη τις ἄν. Εἰ δὲ προσθείης ἃ, δεομένων ἐ αὐτοῖς ἐπιλέγεται γνωσθήσεται. Ἰδοὺ δὴ π σθω·

Οὐ δύναται (58*) *Παλλὰς Δί' Ὀλύμπιον ἐξ*
[ἱ
Λισσομένη πολλοῖσι λόγοις.
Σοὶ δὲ τόδ' αὖτις ἔπος ἐρέω, ἀδάμαντι (
[λάσ
B *Τῶν ἄλλων γὰρ ἁλισκομένων,*
Τεῖχος Τριτογενεῖ (60) *ξύλινον διδοῖ εὐρύοπ*
Μοῦνον ἀπόρθητον τελέθειν τέ σε, τέκνα
[
Μηδὲ σύ γ' ἱπποσύνην τε μένειν, καὶ πεζὸ
Νῶτον ἐπιστρέψας· ἔτι τοί ποτε κἀντίος

Ὦ θείη Σαλαμίς (61)·*ἀπολεῖς δὲ σὺ τέκνα γυν*
Ἤ που σκιδναμένης Δημήτερος, ἢ συνιοῦ

Ἄξιός τέ σοι ὁ Ζεὺς τοῦ Διὸς, ὦ υἱὲ τοῦ Διό καὶ ἡ Ἀθηνᾶ τῆς Ἀθηνᾶς, ὦ τῆς Ἀθηνᾶς ἡ τε σπουδὴ αὕτη καὶ ἡ ἀντισπουδία ἐπιπρ πατρὶ καὶ τῇ θυγατρὶ, μᾶλλον δὲ τοῖς θεοῖς Ὀλύμπιος οὗτος ὁ τὴν μίαν ταύτην πόλιν ἀσθενῶν, εἰ μὴ ἀπὸ Σούσων ἐπαγάγῃ αὐτῇ τὸ C ρον ἐκεῖνον στρατὸν, μέγας τις ἄρα ἦν, καὶ παντὸς κυρίαν ἔχων, καὶ πιθανὸς ἅμα, ἐκ Ἀσίας εἰς τὴν Εὐρώπην κινῶν ἔθνη τοσαῦτ τῇ Εὐρώπῃ μίαν πόλιν ἀνατρέψαι ἀδύνατος σὺ δὲ ὁ τολμηρὸς ἅμα, καὶ ἐπὶ τῷ μηδενὶ ῥιψ νος, οὐκ οἰμώζεις; (εἶπον ἂν ἄνθρωποι, ὑπὲ Παλλὰς οὐ δύναται Δί' Ὀλύμπιον ἐξιλάσασθ οὐ τοῖς ἀνθρώποις ἐμήνιεν ὁ Ζεὺς, ἀλλὰ τοῖ καὶ τοῖς ξύλοις· κἄπειτα σὺ μὲν τοὺς ἀνθ ἔσωζες, ὁ δὲ τὰ οἰκοδομήματα ἐνεπίμπρα τῷ οὐ γὰρ ἦν αὐτῷ κεραυνὸς τηνικαῦτα. Ἢ μή λον ἡμεῖς τολμηροί τέ ἐσμεν καὶ ῥιψοκίνδυ ἐπιτρέποντες ὑμῖν οὕτω φληναφεῖν. Πῶς

a Ἴσ. κατερείψει. b γρ. ἐπακτῷ.

(58*) *Οὐ δύναται*. Herodot. ibid. secundum versum implet, καὶ μήτιδι πυκνῇ. Quartum vero sic : D
. . . . . *Ὅσα Κέκροπος οὖρος*·
tum quintus sequitur :
Ἐντὸς ἔχει, κευθμών τε Κιθαιρῶνος ζαθέοιο.
Post πεζὸν ἰόντα, addit Herodot. :
Πολλὸν ἀπ' ἠπείρου στρατὸν, ἥσυχος· ἀλλ' ὑπο-
Tum sequitur : *[χωρεῖν.*
Νῶτον ἐπιστρέψας, ἔτι τοί κοτε κἀντίος ἔσσῃ·
id est, *si forte adversus adhuc eris.* Sed alter e manuscr. ἔσται pro ἔσσῃ, quod etiam malui, præsertim quod Œnomaus infra p. 218 hanc vocem repetat. Porro quæ necessaria non putabat, resecuit Œnomaus.

(59) *Ἀδάμαντι*. Interpres Herodoti, *adamanti propinquans*, vel, *adamante*, ut Nicephori Synesiani interpres vertit, pag. 368. Ego, Minervam intellexi, cujus hic res agebatur. Ἀδάμας, quasi ἀδάμαστος, Minerva, non tantum διὰ τὸ ἐν πολέμοις ἄμαχον, quo modo Hesychius τὸ *ἀδάμας* explicat, ἀθαμβὴς et ἰσχυρός, sed etiam quod virgo et innupta persisteret, et cognomento *Παρθένος* in Athenie coleretur.

(60) *Τριτογενεῖ*. Alter e manuscr., Τριτ recte, κατὰ συνίζησιν. Porro Theodoretus h præcedentibus pugnare contendit : Τούτῳ γε (nempe τῷ, *οὐ δύναται Πάλλας*) ἄντικρυς τὸ ἐφεξῆς. Εἰπὼν γὰρ ὡς ὁ Ζεὺς οὐ πείθεται μένῃ τῇ Ἀθηνᾷ, ὥσπερ μεταβληθεὶς ἔφη πάλ χος, Τριτογ., etc. Responderet fortasse calli tes, ita placari Jovem non potuisse, ut a urbi parceretur ; hoc Minervæ tamen induls ligneo muro salutem quærerent.

(61) *Ὦ θείη Σαλαμίς*. Themistocles apu tarch. ex illo Salaminis epitheto bene omi bet. Τῷ δὲ χρησμῷ, inquit Plut., πάλιν ἐδημ λέγων μηδὲν ἄλλο δηλοῦσθαι ξύλινον τεῖχος ναῦς. Διὸ καὶ τὴν Σαλαμῖνα θείαν, οὐχὶ δειλ σχετλίαν καλεῖν τὸν θεὸν, ὡς εὐτυχήματος τοῖς Ἕλλησιν ἐπώνυμον ἐσομένην. Simile hu culum Pandosenis editum : Πανδοσίη τρικόλ

μάντι (62), ὅτι μὲν ἡ θείη Σαλαμὶς ἀπολεῖ τέκνα A γυναικῶν ᾔδεις· πότερα σκιδναμένης Δημήτερος ἢ συνιούσης, οὐκ ἔτ' ᾔδεις; Πῶς δὲ οὐδὲ τοῦτο ᾔδεις, ὅτι τὰ τέκνα τῶν γυναικῶν εἴποι μὲν ἄν τις εἶναι καὶ τὰ οἰκεῖα, εἴποι δ' ἂν καὶ τὰ πολέμια, αἰσθόμενος τοῦ κακοτεχνήματος; Περιμένειν δὲ δεῖ τὸ ἀποβησόμενον· ἓν γὰρ δὴ [a] τι τούτων ἀποβήσεσθαι. Ἡ γάρ τοι Σαλαμὶς ἡ θείη οὐδὲ ἡττωμένων ἀφήρμοσεν ἄν, ὡς εἰς οἶκτον οὕτως ἐπιφωνουμένη· ἥ τε μέλλουσα τῶν νηῶν μάχη, ἤτοι που σκιδναμένης Δημήτερος ἢ συνιούσης, καταπέπλασται τῇ ποιητικῇ σεμνολογίᾳ, ἵνα γένηται μάντευμα ἀφώρατον τῷ σοφισμῷ, καὶ μὴ εὐθὺς καταφανὲς ᾖ, ὅτι ἐν χειμῶνι μάχη ναυτικὴ οὐ συνίσταται. Ἤδη δὲ οὐδὲ ἡ τραγῳδία ἀφανής, οὐδὲ θεοὶ ἐπικυκλούμενοι (63), ὁ μὲν B ἱκετεύων, ὁ δὲ οὐ καταχαμπτόμενος· χρήσιμοι τῷ μέλλοντι, καὶ τῇ τοῦ πολέμου παραδόξῳ ῥοπῇ, ὁ μὲν σωζομένοις, ὁ δ' ἀπολλυμένοις. Εἴτε γὰρ σώζοιντο, ἰδοὺ αἱ τῆς Παλλάδος λιταὶ προμεμήνυνται, ἱκαναὶ οὖσαι κάμψαι τὴν τοῦ Διὸς ὀργήν· εἴτε καὶ μή, οὐδὲ τοῦτο τῷ μάντει ἀκατασκεύαστον· οὐ γὰρ δύναται Παλλὰς τὸν Δία ἐξιλάσασθαι· πρός τε τὰς ἡμικάκους τύχας ὁ τεχνίτης ἐκέρασε τὸ λόγιον, ὡς δὴ τοῦ Διὸς τῇ μὲν τὴν ἑαυτοῦ πρόθεσιν ἐκτελέσαντος, τῇ δὲ τὴν δέησιν τῆς θυγατρὸς οὐ περιφρονήσαντος. Τά τε πυργώματα ὅτι πολλὰ ἀπολεῖται, εἰ μετὰ ναρθήκων, ἀλλὰ μὴ μετὰ σιδήρου καὶ πυρὸς ἐπῄεσαν, τάχα ἂν ψεῦδος ἦν, ὁπότε καὶ μετὰ ναρθήκων ἔπραξαν ἄν τι πάντως οἱ τοσοῦτοι. Ἀλλ' ἐγώ, φησίν, ἐξεῦρον τὸ ξύλινον τεῖχος, τὸ μόνον ἀπόρθητον. Συμβούλευμά C σοί γε (64), ἀλλ' οὐ μάντευμα, οὐκ ἀπεοικὸς τῷ·

A consumeret? nec fulmen ei tum suppetebat. Nisi tamen audaciores ipsi sumus, nimiumque sine causa præcipites, qui ne vos quidem libere nugas agere patiamur. At quomodo tamen, bone vates, futurum noveras, ut mulierum fetus divina Salamis perderet, idem utrum id sementis, an messis tempore futurum esset, ignorabas? Imo cur ne hoc quidem noveras, fetus illos mulierum, uti suos ac proprios, sic etiam hostium liberos, a quolibet, qui ludificationem subodoraretur, intelligi omnino posse? At exitus nimirum exspectandus est; prorsus enim alterutrum eveniat oportet. Nam ista quidem divina Salamis, utri tandem vincerentur, semper utique cum oraculo congrueret, quasi ad commiserationis sensum ejusmodi carmine vocaretur: navalis au- B tem pugna sub sementis messisve tempus futura, specie verborum plane poetica fingebatur, ne responsi vanitas, his verborum argutiis tecta deprehendi posset; neve id omnes continuo viderent, navalem pugnam committi sub hyemem non solere. Jam vero ne ipsius quidem tragœdiæ finis, aut invectorum Numinum ratio obscura est. Supplex alterum, alterum minus exorabile fingitur: utrumque in futuri casum, et ancipitem bellorum inclinationem opportune, alterum quidem, si salvi forent, alterum vero, si perirent. Nam si ab exitio liberarentur, eo tibi ante Minervæ preces insinuatæ erant, **218** quæ ad frangendam Jovis iracundiam satis haberent virium; sin autem, ne id quidem vati non provisum: Nec enim Jovem, inquit, exorare Mi- C nerva potest. Ita suum isthoc oraculum in tristis lætæque sortis exitum bonus artifex temperavit; uti Jupiter et satis consilio fecisse suo, nec tamen omnino filiæ observantiam repudiasse videretur. Nam arces quidem plurimas exscindendas esse, id si modo ferulis, non autem ferro ignique armati urbem invaderent, falsum esset fortassis: tametsi aliquid tanta solis etiam instructa ferulis multitudo potuisset. At ligneum, inquit, murum inveni, qui unus expugnari non possit. Consilium das Apollo, non divinas: et consilium quidem alteri huic geminum,

Φεύγειν μηδὲ μένειν, μηδὲ δεῖσθαι (65) *κακὸν [εἶναι.*

I, fuge, rumpe moras; nec probro ignavia detur.

Ὁ γοῦν ἐπιλυσάμενος (66) ἐκεῖνος τὸ αἴνιγμα οὐ χείρων ἦν σου κατιδεῖν, ὅτι ἡ τῶν Ἀθηναίων πόλις πρόφασις ἦν τῷ Πέρσῃ τῆς ὁδοῦ, καὶ ἡ πᾶσα ἔλασις ἐπὶ ταύτην πρώτην τε καὶ ἐξοχωτάτην ἐγένετο. Ἐπεὶ καὶ ὁ ἄμαντις ἐγώ, τοῦτ' αἰσθόμενος, καὶ τὸν D Ἀθηναῖον ἄν, οὐ μόνον τὸν Λυδὸν (67), ἐκέλευον φεύγειν νῶτα ἐπιστρέψαντα·

Et vero, qui tuum hoc ænigma solvit, is nihilo sane minus quam tu id videbat, Athenas Persam excivisse, in eamque urbem utpote omnium principem ac celeberrimam impetum belli universum incum- D bere. Nam ego ipse, qui nihil divinando possum, ubi rem sensissem, non Lydo tantum, sed etiam Atheniensi, ut tergo verso fugeret, omnino auctor essem. Etenim

[a] γρ. δεῖ.

λύν ποτε λαὸν ὀλέσσῃς, ut est apud Steph. *De urb.*, v° *Πανδοσία*. Quod oraculum Alexandro Ætolo, circa illud Brettiorum oppidum, pestem creavit.

(62) *Πῶς δέ, ὦ μάντι*. Gemina Theodor.: Ἠγνόησε γάρ που, ὡς ἔδειξε, τοὺς τεθνηξομένους, εἴτε Πέρσαι εἶεν, εἴτε Ἀθηναῖοι. Διὰ τοῦτο γυναικῶν ἐμνήσθη μόνον, τὸ δὲ τούτων ἔθνος ἐσίγησε. Καὶ τὸ *σκιδναμένης δὲ Δημήτερος, ἢ συνιούσης*, ἀγνοοῦντός ἐστι παντελῶς τὸν τῆς νίκης καιρόν. Equidem posteriorem hunc versum de sementis messisve temporibus accipio, vere, autumno, vel adulta jam æstate. Nam in semente jactatur Ceres, in messe colligitur. Nec Œnomaus aliter accipit infra.

(63) *Οὐδὲ θεοὶ ἐπικυκλ.* Γρ. οὐδ' οἱ θεοὶ ἐπισκυκλούμενοι. Forte legendum ἐπεισκυκλούμενοι, vel ἐπικεκλημένοι· prius tamen illud malim.

(64) *Σοί γε*. Malim σύ γε, quemadmodum etiam altero in manuscr. reperi, licet τὸ *σοί* additum insuper fuerit.

(65) *Μηδὲ δεῖσθαι*. Clarum est legendum μηδ' αἰδεῖσθαι, quemadmodum est in manuscr. et apud Herodotum, qui etiam κακός habet, non κακόν. Est enim versus hic tertius ex iis quibus Crœso respondit oraculum, quos supra exscripsimus ad p. 213.

(66) *Ὁ γοῦν ἐπιλυσάμενος*. Themistoclem innuit. Lege Herodot. lib. VII, ubi varias intricati oraculi explicationes recenset.

(67) *Τὸν Λυδόν*. Crœsum.

Adversum huic etiam sese inferat hostis,
Quippe ingens equitum ac peditum vis ingruit.

Mari vero non terra fugam suaderem. Ridiculum enim foret, homines et classe instructos, et mari proximos, non collectis undequaque vasis, et quicquid ad manum commeatus esset in naves comportato, salutem expedire, terra, quibus ea placeret, libenter relicta. » Ejusmodi ergo sunt, quæ Atheniensibus Apollo respondit : quæ vero Lacedæmoniis, frivola plane risuque digna. Quippe, civitati universæ aut obsidionem, aut exstincti regis luctum imminere denuntiat. Atqui pronum id ac proclive cuivis erat conjicere, alterutrum prorsus eventurum : nec ob futuri eventus ignorantiam, hac ambiguitate verborum illudere, digna erat Numine divinatio. Auxilium ferre videlicet oportuit, ac sese tempori Græcorum assertorem probare, Græcisque potius tanquam domesticis amicis de hostibus ac barbaris victoriam comparare. Sin minus id poterat, uti saltem, ne quid ipsi paterentur, neve hostium in potestatem venirent, efficere. At is ne hoc quidem ; imo nec cujusmodi sit iis futurus adversi Martis exitus intelligit. Ergo quemadmodum hoc etiam in oraculum Œnomaus invehatur, accipe.

Ἔτι γάρ ποτε κἀντίος ἔσται·
Πολλὴ γὰρ ἱπποσύνη, καὶ πεζὸς ἐπέρχετα

Ὅτι δὲ ναυσὶν, ἀλλ' οὐ κατ' ἤπειρον· καὶ γελοῖον ἔχοντας ναυτικὸν, καὶ ἐπὶ θαλάσση κοῦντας, μὴ οὐ πασσυδὶ σκευωρησαμένους, φὰς ὅσας εἶχον συνεμβαλλομένους σώζεσθαι δόντας τοῖς βουλομένοις τὴν γῆν. » Ταῦτα μὲ πρὸς Ἀθηναίους· ἀσθενῆ δὲ σφόδρα καὶ κατα τὰ πρὸς Λακεδαιμονίους. Ἤτοι γάρ, φησὶν, πόλις πολιορκηθήσεται, ἢ ἀπολωλότα τὸν πενθήσει. Τοῦτο δ' ἐξ ἅπαντος εἰκὸς ἦν ι στοχάζεσθαι, τὸ ἤτοι τόδε, ἢ τόδε συμβήσεσ οὐ δήπου θεοῦ ἦν μάντευμα ὧδέ πως ἀμ ἀγνοίᾳ τοῦ μέλλοντος, βοηθεῖν δέον, καὶ συν Ἑλλήνων ἐν καιρῷ παραφαίνεσθαι, καὶ μ B κατὰ τῶν ἐχθρῶν καὶ βαρβάρων νίκην τοῖς ὡς ἂν οἰκείοις φίλοις προξενεῖν· εἰ δὲ δυνατὸς ἦν, κἂν τὸ μὴ παθεῖν αὐτοὺς, μηδ παρέχειν. Ὁ δὲ, οὐδὲ τοῦτο, ἀλλ' οὐδ' ὅπω τὰ τῆς ἥττης περιστήσεται γινώσκειν [a]. Διὸ ταῦτα οἷά φησιν ὁ ἔλεγχος, ἄκουε.

219 CAPUT XXV.

Responsum Lacedæmoniis editum.

« At ejusdem, inquies, consilii Lacedæmoniis auctorem esse non decuit. Recte. Nec enim, improbe sophista, noras, idemne Spartæ quod Atticæ periculum immineret. Itaque metuebas ne, cum iis fugam suasisset, fugerent illi quidem, Persæ vero nequaquam ingruerent. Et quoniam respondendum aliquid erat, hoc responsi tamen Lacedæmoniis dedisti:

Nobilis o Spartæ cives, aut inclyta vobis
Urbs Persarum armis penitus subversa jacebit :
Aut si eadem steterit, magno regem Hercule natum

Tristia confectum plangent Lacedæmonis arva.

En iterum ab omni ratione divinationis aliena conjunctio ; quam tamen omittamus licet, ne si eadem tibi de re insultatum a nobis fuerit, non graves tibi solum ac molesti, sed etiam angusti egentesque videamur. Expendamus ergo reliqua. Te omnes unum tanto in periculo aspectabant : unum et futurorum interpretem, et rerum gerendarum auctorem consulebant. At nimirum, cum illi te fide maxime dignum putarent, tum eos tu bardos omnes ac stolidos esse intelligebas ; adeoque statum ejusmodi rerum esse, quo perfacile non in Delphicas modo vel Dodonæas argutiarum et captionum officinas, verum etiam in auguria, in divinationes per farinam expressas, et in eorum, qui ventriloqui nominantur ineptias, præcipites agi homines improvidi stultique possent. Quippe non dii modo per id tempus, sed etiam feles, cornices, vanæque adeo insomniorum imagines fidem impetrant. Neque vero ob-

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΕ'.

Τὰ πρὸς Λακεδαιμονίους.

« Ἀλλ' οὐ δεῖ Λακεδαιμονίοις, φήσεις, ταὐ αἰνεῖν. Ἀληθῆ λέγεις. Οὐ γὰρ ἠπίστασο, ὦ εἰ χωρήσει τὰ τῆς Σπάρτης ὥσπερ τὰ τῆς Ἐδεδοίκεις οὖν μὴ σὺ μὲν κελεύσῃς αὐτοὺς C κἄπειτα οἱ μὲν φεύγοιεν, οἱ δὲ μὴ ἐπέλθοι οὖν ἔδει τι λέγειν, οὕτως εἶπας τοῖς Λακεδα

Ὑμῖν, ὦ Σπάρτης (68) οἰκήτορες εὐρυχόρ
Ἢ μέγα ἄστυ ἐρικυδὲς ὑπ' ἀνδράσι Περ
Πέρσεται· ἢ τὸ μὲν οὐχὶ, ἀφ' Ἡρακλέος

Πενθήσει βασιλῆα (69) φθίμενον Λακεδ

Πάλιν ὁ ἀμαντευτότατος σύνδεσμος· ἀλ αὐτὸν, ὡς μὴ, δὶς περὶ τοῦ αὐτοῦ σοι ἐπιπ ἐπαχθεῖς ἅμα καὶ ἄποροι δοκῶμεν εἶναι. Τὰ ἐκσκοπῶμεν. Εἰς σὲ μὲν ἀπέβλεπον ἅπαντε λικούτῳ κινδύνῳ· σὺ δ' αὐτοῖς καὶ τῶν μ μηνυτὴς, καὶ τῶν ποιητέων ἦσθα σύμβουλος μὲν ἐκεῖνοι πιστὸν, σὺ δ' αὐτοὺς ἐπέπεισο D εἶναι· καὶ ὁ καθεστὼς καιρὸς ὅτι ἱκανὸς καὶ τραχηλίζειν τοὺς ἀβελτέρους οὐ μόνον εἰς καὶ Δωδωναῖα σοφιστήρια, ἀλλ' ἤδη καὶ ἐπὶ θομαντεῖα, καὶ ἀλευρομαντεῖα, καὶ τοὺς ἐ μύθους. Πιστοὶ δὲ οὐ μόνον οἱ θεοὶ τηνικαῦ ἤδη καὶ αἱ γαλαῖ, καὶ αἱ κορῶναι, καὶ τὰ παραπταίσματα. Οὔκουν ἄδηλον, ὅτι οὔτ' τερα μᾶλλον ἐδέξαντο, ἢ τὸ ἕτερον, οὔτ' ἂν ἀντὶ τοῦ μείονος· μεῖον δὲ εἶναι ἕνα ἀντὶ πεσεῖν τὸν βασιλέα. Μετὰ μὲν δὴ τῆς πόλεως σης, οὐδεμία οὐδ' αὐτῷ ἀποφυγή· εἰ δ' αὐ

[a] γρ. γινώσκει.

(68) *Ὑμῖν, ὦ Σπάρτης*. Herodot. lib. VII, p. 520. Spartam vocat εὐρύχορον, a regionis potius quam urbis amplitudine. Fuit enim Laconica totius Peloponnesi magnitudine ac nobilitate princeps.

(69) *Βασιλῆα*. Leonidam.

κτα, τάχα ἄν τι καὶ παράδοξον γένοιτο. Λεί- A τοὺς ταῦτα λογιζομένους, τὸν μὲν βασιλέα προσπολεμήσοντα, αὐτοὺς δὲ, οἴκοι μένοντας ὅλων, καραδοκεῖν. Τῷ μὲν οὖν μετ' ὀλίγον ἱσταμένῳ πρὸς τὸν ἄπειρον ὄχλον ὄλεθρος ς· ἡ δὲ Σπάρτη ἀνοχὰς εἶχε τοῦ φόβου, καὶ νας ἐλπίδας. Μηδὲν δὲ ἧττον ἀφώρατον εἶναι μα, καὶ διαφυγούσης, καὶ ἁλούσης. Τί δή- τι οὐκ εἴρητο, μὰ Δία, εἰ ὁ βασιλεὺς ἀποθάνῃ, σωθήσεται, ἀλλ' ὅτι, ἢ μόνος ἀπολεῖται, ἢ ἡ ι πόλις· τοῦτο δὲ ἐν ἑκατέρῳ ἀνεύθυνον, καὶ ὐτοῦ ἀπολουμένου, καὶ μὴ μόνου. Οὗτος δὲ αὶ ἀφροσύνης καρπός. » Ἀλλὰ ταῦτα μὲν Οὐκ ἄξιον δὲ παρελθεῖν καὶ ἅπερ Κνιδίοις πάλιν εὐχομένοις, καὶ τὴν παρὰ τοῦ θεοῦ ἂν αἰτοῦσιν. B

scurum erat, eos nec utrumque potius quam alterutrum, nec pro leviori gravius subituros esse; simulque levius hoc demum fore, si rex pro omnibus unus interiret. Jam vero id etiam facile occurrebat; in communi totius urbis excidio, effugium regi patere nullum; idem autem si alio quopiam amandaretur, aliquid forte præter opinionem eventurum. Reliquum igitur est, ut regem, hæc secum ipsi reputantes, ad bellum gerendum emittant, domi vero interea residentes, procul a discrimine, rei totius exitum operiantur. Regi porro infinitam hostium multitudinem paulo post excipienti, certum interitum imminere, nemo non videbat, cum induciis quibusdam interim ab omni metu vacuis Sparta frueretur, seseque inopinati cujusdam eventus spe sustentaret. **220** Enimvero seu eadem caperetur nus hostium effugeret, tectam manere cavillationis fraudem. Cur autem? Nec enim salvam, si rex periret, civitatem futuram dixerat, sed tantum, aut Regem unum, aut civitatem uniesse perituram. Quod sane dictum, utrovis exitu, sive solus ipse periret, sive non, sibi semper t. Atque hic demum est vanitatis stultitiæque fructus. » At de Lacedæmoniis hactenus. Jam adem ipse Cnidiis opem quoque suam implorantibus responsi dederit, non abs re fuerit at-

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚϚ'.

Τὸ αὐτὸ Κνιδίοις.

αθον δὲ καὶ οἱ Κνίδιοι (70) τούτῳ προσεοικὸς, ου (71) ἐπ' αὐτοὺς στρατεύσαντος. Τὸν γὰρ τὸν αὐτόθι διακόπτειν ἐπιχειροῦντες, καὶ ν νησοποιεῖν, τὰ μὲν πρῶτα τοῦ ἔργου εἶχον- δὲ αὐτοῖς [b] ἀπήντα ἡ ἐργασία, ἀπαγορεύον- ἐχρῶντο. Σὺ δὲ αὐτοῖς εἶπας· *Ἰσθμὸν μὴ* (72) C *τε, μηδ' ὀρύσσετε· Ζεὺς γάρ κ' ἔθηκε νῆ- κ' ἐβούλετο·* καὶ οἱ βλάκες ἐπείσθησαν, καὶ όμενοι παρέδωκαν ἑαυτοὺς τῷ Ἁρπάγῳ. Τὸ ύργημα! Ἐπεὶ γὰρ οὐκ ἦν βέβαιος ἀποφυγὴ , τούτου μὲν ἔπαυσας· ὡς δὲ μὴ κελεύων ἐρ- σθαι, ἐπαγγέλλῃ τὴν ἀποφυγὴν, τούτῳ δὲ οὐ ν εἶναι μὴ ὀρύξασι προσετίθεις· ἀλλ' ὅτι οὐ ῷ Διὶ νῆσον αὐτὴν εἶναι. Ἐν μὲν οὖν τῇ ἀπο- ἀμφότερα ἰσόῤῥοπα, ἐν δὲ τῇ προτροπῇ τὸ σθαι προεῖχεν. Οὐ δὴ ἀσφαλὲς ἦν τῷ σοφι- ἀνατρέπειν. Οὕτως τε οὐδὲν εἰπὼν, ὧν ἕνεκα ηγμένοι, ἀπέπεμψας οἰομένους ἀχηκοέναι τι. » δὲ ἡγοῦμαι τὸ ἀδρανὲς τῶν τε χρώντων καὶ ομένων ἀπελέγχειν αὐτάρκως, καὶ ὅτι μηδὲν ἔνθεον ἔστιν εὑρεῖν ἐν τοῖς δηλουμένοις. Τὸ D τροπον τοῦ ἤθους εἴτε τῶν πονηρῶν δαιμόνων, τὰ μαντεῖα καθυποκρινομένων ἀνδρῶν, ἴδοις μάθοις ὡς καὶ εἰς τὸν κατ' ἀλλήλων πόλεμον ωμένους αὐτοῖς ἠρέθιζον, εἰρήνης καὶ φιλίας ούς εἶναι βραβευτάς. Τοτὲ μὲν οὖν Λακεδαιμο- ἀνοικείους καὶ φίλους, ὁ ἐν Δελφοῖς πάλιν κατὰ ίων παροξύνει, τοτὲ δ' αὖ Μεσσηνίοις κατὰ Λα- νίων χρᾷ, εἰ πάλιν οὗτοι δι' ἀνθρωποθυσίας ἱλά- ούς δαίμονας. Ἄκουε δὲ καὶ τὰ περὶ τούτων.

CAPUT XXVI.

Responsum Cnidiis editum.

« Nec sane dissimilis (inquit ille) Cnidiorum, Harpago adversus eos movente, fortuna conditioque fuit. Isthmum enim illum, qui tum inibi erat, tollere ac rescindere, atque urbem insulam efficere aggressi, ubi rem fausto licet initio, minus postea vidissent ex voto cedere, abjectis demum animis, oraculum consuluere. Tu vero ad eos: *Isthmum neu munite, neu suffodite: Jupiter enim, si voluisset, insulam fecisset.* Tibi porro vecordes ac stolidi homines fidem habuere, seseque Harpago, a suscepto deterriti consilio, dedidere. Istuc autem quam veteratorie! Nam quod, ne suffosso quidem Isthmo, certum eos receptum habituros videas, affectum opus inhibes: idemque simul, utpote nequaquam ejus instituendi auctor, effugiendi spem ostendis aliquam. Neque tamen, si a suffodiendo abstinuerint, lætiorem exitum polliceris: hoc unum affers, Jovi urbem insulam fieri non placere. Occurrebat nimirum, si dehortarere, parem in utramque partem responsi vim; sin autem hortarere, expressam nimium consecuturæ salutis significationem futuram. Quare, dehortari modo, tutum in primis ac securum sophistæ visum est. Atque hunc in modum, nihil prorsus ad ea respondens, quorum te ipsi causa convenerant, miseros dimisisti, qui sese tamen abstulisse aliquid putabant. » His equidem existimo, tam respondentium, quam consulentium imbecillitatem, quamque oracula isthæc omnia divinæ facultatis vacua sint, abunde coargui. Jam maleficas et fraudulentas artes, seu malorum dæmo-

ταύτῃ. [b] *add.* οὐκ. [c] *Ισ.* ἀληθῶς.

(70) *Οἱ Κνίδιοι.* Fuse Herodot. lib. I, pag. 80. moniorum coloni fuere, illamque Asiæ retenuere, quæ Triopium ad mare vergebat.

(71) *Ἁρπάγου.* Fuit is et Cyri servator infantis et fortissimus imperator.

(72) *Ἰσθμὸν μή.* Herodot. *Ἰσθμὸν δὲ μή.* Senarii duo sunt.

oum, seu hominum, qui divinorum larvam induebant, ex eo perfacile intelligas, quod qui p amicitiæ conciliatores atque interpretes esse debuissent, eos illi sæpissime, a quibus consulebar mutua bella concitarent. Et quidem modo **221** Lacedæmonios, quasi domesticos et amicos sus Messenios Apollo Delphicus exstimulat, modo idem adversus Lacedæmonios Messeniis, si moc mana victima dæmones iterum placaverint, læta omnia pollicetur. Hanc tu in rem, quæ sequuntur, :

CAPUT XXVII.

Eos, a quibus consulebantur, in mutua bella vehementius concitasse.

« At hæc omnia videlicet ea quæ divinationi præsto est, sapientia explorabit, nec eam temere, quidquid occurrerit, effutire sinet, utpote quæ rerum omnium suspensas ex sese habeat aptasque rationes, ac velut arbitra suum quibusque pretium ac dignitatis gradum attribuat. Neque vero Pythium illum, ob ejus vanitatem, aut istis, aut Lacedæmoniis, de Messeniis eaque regione, quam ipsi Lacedæmoniis fraude victis occuparant, responsum edere patietur,

Non te armis solum mandat decernere Phœbus :

Atque alius tenet arva quidem Messenia fraude :

Verum quisque dein patitur, quas texuit, artes.

Pacis eos potius et temperantiæ meminisse, ac sorte sua contentos esse jubet. Homines enimvero Lycurgi legibus ad æquitatem institutos, immodicæ cupiditatis et inanis gloriæ stimulus ad consulendum oraculum impulerat, uti ne qui sub tolerantiæ magistris legibus educatos se ferebant, Messeniis pugna cessisse viderentur. Atqui si ex legibus tolerantiæ magistris vitam instituebant, decuit eos profecto paucis contentos, a dimicatione, armis, ac reliqua ejusmodi vesania abstinere. Cæterum hæc tu Lacedæmoniis contra Messenios respondisti : at Messeniis contra Lacedæmonios, quæ sequuntur. Nam utrisque vicissim adversus utrosque responsa promis.

Manibus Æpytidem poscunt nigra fata puellam,
Hanc tu si dederis, caram servabis Ithomen.

Nam quod affers, non puram ac sinceram ex Æpyti genere victimam, ac **222** propterea litatum a Messeniis non fuisse ; apage mihi hæc commenta : turbis enim concitandis nemo te aptior. » Atque hujusmodi sunt historiæ antiquioris exempla. Cujusmodi sexcenta quoque jam usque a majoribus nostram ad ætatem proferri possent : cum tot subinde impe-

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΖ'.

Ὡς τοὺς χρωμένους αὐτοῖς ἐξέμαινον ε κατ' ἀλλήλων πόλεμον.

« Ἐπικρίνει δὲ τὰ τοιαῦτα ἡ σοφία παροῦσα τ τικῇ, καὶ οὐκ ἐπιτρέψει αὐτῇ ὡς ἔτυχε διαλέ ἅτε δὴ τῶν πάντων ἀψαμένη τὰ πείσματα, κ θεμένη τὰ πρεσβεῖα· οὐδ' ἐφήσει (73) ματαί τῷ Πυθίῳ χρᾷν οὔτε τούτοις, οὔτε Λακεδαι περὶ Μεσσηνίων καὶ τῆς γῆς, ἧς εἶχον Με ἀπάτῃ νικήσαντες (74) Λακεδαιμονίους·

B *Οὔ σε μάχης (75) μόνον ἔργ' ἐφέπειν χερὶ [ἀνω*

Ἀλλ' ἀπάτη μὲν ἔχει γαῖαν (76) Μεσ [ἄλλος

Ταῖς δ' αὐταῖς τέχναις τις (78) ἁλώσεται, [ὑπῆρ

Εἰρήνης μᾶλλον (79) μεμνῆσθαι κελεύει κ γοδείας καὶ αὐταρκείας. Οἱ δέ (80) που τοῖς Λ γου νόμοις κατακοσμούμενοι ἧκον ὑπὸ ἀπληστ δόξης κενῆς αἱρησόμενοι (81), ὡς μὴ δοκοῖεν σηνίων μάχῃ λείπεσθαι, ἐν νόμοις καρτερικ τράφθαι δοκοῦντες. Εἰ δέ γε οἱ ἐν καρτερικοῖ νόμοις οὕτω τεθραμμένοι, ἐκαρτέρουν ἂν ἐ ὀλίγοις, καὶ οὐδὲν ἂν μάχης αὐτοῖς ἔδει, οὐδὲ καὶ τῆς λοιπῆς ἀποπληξίας. Ταῦτα Λακεδαι C κατὰ Μεσσηνίων· πάλιν δ' αὖ Μεσσηνίοις κα κεδαιμονίων τοιαῦτα. Σὺ γὰρ καὶ Μεσσηνίο Λακεδαιμονίων, οὐ μόνον Λακεδαιμονίοις κατ σηνίων χρησμῳδεῖς·

Παρθένον Αἰπυτίδα κλῆρος καλεῖ, ἥντινι Δαίμοσι νερτερίοις, καὶ κεν σώσειας Ἰθώμ

Τὰ γὰρ παρευρήματα οὐ δέχομαι, ὅτι οὐχ ἡ ρὸν ἐκ γένους Αἰπύτου τὸ ἱερεῖον, ὅθεν ἀ Μεσσηνίοις εἶναι· τοιοῦτος γὰρ εἶ οἷος ταρό Τὰ μὲν δὴ τῆς παλαιᾶς ἱστορίας τοιαῦτα. D δ' ἔστι καὶ καθ' ἡμᾶς τούτοις συνιδεῖν ὁμ παλαιοῦ χρόνου καὶ εἰς ἡμᾶς αὐτοὺς τῶν κα νους ἀρχόντων, τοτὲ μὲν εἰς ἀπράκτους πολέμ

(73) *Ἐφήσει.* Ita γρ. cum ante perperam editum esset, οὐδὲ φήσει.

(74) *Ἀπάτῃ νικήσαντες.* Hanc victoriam Aristodemo duce retulerunt Messenii, ut scribit Pausanias in *Messenic.*, pag. 121 ; ubi circa montem Ithomen insidias a Messeniis collocatas ait, quæ victoriæ causa fuerint, cum recentes in fessos ac debilitatos irruissent. Οὗτοι μὲν, inquit, ἐλόχων τῆς Ἰθώμης ἔνθα ἔμελλον ἥκιστα ἔσεσθαι σύνοπτοι, etc. Atque hæc illa est ἀπάτη cujus hic meminit.

(75) *Οὔ σε μάχης.* Pythiæ oraculum est, quod ab eodem Pausania refertur p. 122.

(76) *Γαῖαν.* Pausan., λείαν. Œnomaus sine dubio legit γαῖαν, cum paulo ante dixerit, περὶ [Μεσσηνίων] νίων καὶ τῆς γῆς, ἧς εἶχον, etc.

(77) *Ἄλλος.* Pausan., λαός.

(78) *Τέχναις τις.* Pausan., τέχναισιν ἁλώ addit, Lacedæmonios in omnem se versasse ut fraudi fraudem reponerent.

(79) *Εἰρήνης μᾶλλον.* Aliter manuscr. et Εἰρήνης δὲ μᾶλλον. Reponi fortasse possit, ἂν μᾶλλον μ. κελεύοι, *Juberet vero potius* nam quæ sequuntur hanc sententiam postul

(80) *Οἱ δέ.* Malim οἵ γε, vel οἱ δή.

(81) *Αἱρησόμενοι.* Placuit ἐρησόμενοι, qu bet γρ., id est, Apollinem consulturi. Poss αἱρόμενοι, *elati.*

τῆς τῶν χρησμῶν συμβουλίας ὁρμώντων, τοτὲ δὲ σφαλλομένων ἐκ τῆς τῶν χρησθέντων ἀδηλίας, ἄλλοτε δὲ ἀπατωμένων ἐκ τῆς αὐτόθεν τῶν λογίων ἀπάτης. Τί δεῖ δὲ λέγειν, ὥς ποτε ἐν ταῖς μεγίσταις συμφοραῖς, ἤτοι τῶν πρὸς τοὺς ἐχθροὺς παρατάξεων, ἢ τῶν ἐν ταῖς σωματικαῖς ἀῤῥωστίαις κινδύνων, τῆς τῶν νενομισμένων θεῶν ἐπικουρίας ἢ θεραπείας οὐδὲν ὤναντο; Τοιαῦτα δὲ ἀεὶ καὶ διαπαντὸς αὐτοῖς τὰ ἀπὸ τῶν χρησμῶν ἐκπίπτει, οἷα καὶ τὰ τῆς παλαιᾶς ἱστορίας συνίστησιν. Ἀλλ' ἐπεὶ τῶν μάλιστα παρὰ τοῖς Ἕλλησι θρυλλουμένων τοῦ Πυθίου χρησμῶν εἷς τις ἦν καὶ ὁ πρὸς Λυκοῦργον, ᾧ προσιόντι ἡ Πυθία ἐπεφώνησε τὸ βοώμενον ἐκεῖνο·

B *Ἥκεις (82), ὦ Λυκόεργε, ἐμὸν ποτὶ πίονα νηὸν,*
Ζηνὶ φίλος καὶ πᾶσιν Ὀλύμπια δώματ' ἔχουσι·
Δίζω ἤ σε θεὸν μαντεύσομαι, ἢ ἄνθρωπον·
Ἀλλ' ἔτι καὶ μᾶλλον θεὸν ἔλπομαι, ὦ Λυκόεργε·
Ἥκεις εὐνομίαν διζήμενος· αὐτὰρ ἐγώ τοι
Δώσω·

καὶ τὰ τούτοις συνεπιλεγόμενα· φέρε, καὶ πρὸς ταῦτα τίνα ποτὲ συνεῖδεν ὁ προδηλωθεὶς ἔλεγχος ἐποπτεύσωμεν. Γράφει δὲ ὧδε·

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΗ'.

Τὰ περὶ Λυκούργου τοῦ Λακεδαιμονίων νομοθέτου, ὅτι μὴ θεοῦ ἄξια.

« Ἀλλὰ σὺ τὸν Τυρταῖον [a] προκαθηγεμόνα, καὶ σκοπὸν ἐλθόντα ποτὲ ὡς σὲ, ἥκειν ἔφης ἐκ κοίλης Λακεδαίμονος Ζηνὶ φίλον, καὶ πᾶσιν Ὀλύμπια δώ- C ματ' ἔχουσι, δίζεσθαί τε εἰ θεὸν αὐτὸν μαντεύσῃ ἢ ἄνθρωπον· ἀλλ' ἔτι καὶ μᾶλλον θεὸν ἔλπομαι, ὅτι ἦλθεν εὐνομίαν αἰτήσων. Καὶ πῶς, εἰ θεὸς (83), οὐχ ἠπίστατο νόμον πολιτικὸν ὁ φίλος τοῦ Διὸς καὶ πάντων τῶν Ὀλυμπίων; Ἀλλ' ἐπεὶ οὐ δίχα θεοῦ ἴσως τὰ τοιαῦτα εὑρίσκεται, ἃ δέδεικται τῷ θειοτάτῳ ἀνθρώπων ὑπὸ τῆς θεοῦ φωνῆς· φέρε, ἴδωμεν τὴν θείαν φωνὴν, καὶ ἃ ἐδίδαξας τὸν Λυκοῦργον·

Ἥκεις εὐνομίαν διζήμενος· αὐτὰρ ἐγώ σοι
Δώσω.

Ὡς, εἴποιμι ἂν ἐγώ· οὐδεμίαν γάρ πω δόσιν οὐδενὶ ἐπηγγείλω τοιαύτην·

D *Ἕως ἂν μαντείαισιν ὑποσχέσεις [b] τε καὶ ὅρκους,*
Καὶ δίκας ἀλλήλοισι καὶ ἀλλοδαποῖσι διδῶτε (84),
Ἁγνῶς καὶ καθαρῶς πρεσβηγενέας τιμῶντες,
Τυνδαρίδας δ' ἐποπιζόμενοι (85), Μενέλαόν (86) τε καὶ ἄλλους
Ἀθανάτους ἥρωας, οἳ Λακεδαίμονι δίῃ·
Οὕτω τοί χ' ὑμῶν περιφείδοιτο εὐρύοπα Ζεύς.

A ratores modo ad inania bella oraculis auctoribus raperentur, modo responsorum obscuritate fallerentur, modo etiam nativa quadam inducti oraculorum fraude aberrarent. Quid enim referre attinet, quoties vel gravissimis, quod infausto cum hostibus marte pugnassent, calamitatibus conflictati, vel morbis periculosissimis laborantes, ab iis qui vulgo dii censebantur, opis omnino nihil remediique senserunt? Et quidem ejusmodi semper iis atque constanter ex oraculis responsa prodiere, qualia vetustis passim historiis celebrantur. Sed quoniam ex iis Pythii oraculis, quæ Græcorum omnium vocibus maxime jactantur, unum etiam illud est, quod Lycurgo sese consulenti Pythiam edidisse ferunt, his versibus comprehensum:

Tu modo nostra subis in pinguia templa, Lycurge,
Omnibus o superis, superum o charissime patri,
Te divumne hominemne vocent oracula nostra,
Ambigimus: divum, ut spes est, dixisse licebit,
Æqua tuis nos jura rogas; damus illa libenter;

et quæ sequuntur; age, quinam de isto quoque Œnomai nostri, dum oraculorum vanitatem argueret, sensus exstiterit, videamus. Sic igitur ipse scribit:

CAPUT XXVIII.

Quæ de Lycurgo Lacedæmoniorum legislatore memorantur, deo indigna esse.

« Sed enim Lycurgum, inquit, cum ad te aliquando viæ quasi dux et explorator adiisset, cava Lacedæmone, Jovi ac reliquæ superum turbæ charum, venire dicebas; nec tibi omnino constare, deumne ipsum an hominem oraculo pronuntiare deberes. Quin etiam addebas te malle deum, quod æquas abs te leges petiturus venisset. Atqui si deus erat, legum idem et æquitatis imperitus esse qui poterat? præsertim cum Jovi ac superis omnibus adeo charus esset. **223** Sed quoniam, excogitari forte sine deo non possent, quæ divino ex ore hominum divinissimus audiit; age divinam hanc ipsius quoque vocem, quæque Lycurgum docueris, attendamus:

Æqua tuis nos jura rogas, damus illa libenter.

Utinam vero, mea quidem causa, dederis: nemini enim antea donum ejusmodi ullum promisisti:

Dum vos (quod responsa jubent) promissa fidemque
Nomine firmatam superum, et communia juris
Civibus externisque simul defendere vincla
Cura premet, castisque gravem celebrare senectam
Obsequiis: dum Tyndaridæ, Menelaus, et omnis

Heroum sacra turba suo gaudebit honore:
Providus illæsam servabit Juppiter urbem.

[a] Ἴσ. Λυκοῦργον. [b] Ἴσ. ὑποσχέσιας.

(82) *Ἥκεις*. Oraculi hujus meminerunt Herodot. lib. I, p. 28; Plutarch. in *Lycurgo*, p. 42; Theodoret. X *De Græcor. affect.*

(83) *Εἰ θεός*. Clarum est ita legendum fuisse, non ἢ θεός.

(84) *Διδῶτε*. Ita γρ. et recte, nam διδῶται mendosum erat.

(85) *Ἐπυπιζόμενοι*. Hesych.: Ἐπόπιζε, ἐντρέπου, ἐπιστρέφου, κατασκεύαζε, φυλάσσου.

(86) *Μενέλαον*. Γρ. Μενελᾶν, recte, tametsi Μενέλαον, κατὰ συνίζησιν, dici possit. Hæ porro, cum paulo post sequentibus, leges videntur esse, quas Herodot. lib. I scribit, nonnullos putasse conceptis verbis a Pythia dictatas fuisse. Hoc ipsum Clem. Alexandr. lib. I *Strom.* et Strabo lib. X.

O doctrinam, Apollo, cohortationemque divinam! Non longam sane præcepta ista tua navigationem postulabant: nec Delphos ex Peloponneso propterea, imo ne ad Hyperboreos quidem ipsos confugiendum fuit, unde, alterius cujusdam vatis Asteriæ jussu et oraculo, profectos olim memorant:

A ῎Απολλον, διδασκαλίας καὶ παρεγγυήσεως θεί[...] οὐ μακρὸς ἕνεκα τούτων ὁ στόλος· οὐ δὲ δι[...] Δελφοὺς ἐκ Πελοποννήσου, ἀλλ' οὐδ' εἰς Ὑ[...]ρέους αὐτοὺς, ὅθεν ἀφῖχθαι λέγουσι κατὰ χ[...] Ἀστερίας ἄλλης μάντεως·

Fragrantis Deli cives, sacrosque ministros.

Οἰκητὰς Δήλοιο θυώδεος (87) *ἠδ' ἱερῆας.*

Lycurgum, hercle, putem, neque nutriculam habuisse, neque seniorum in consessu versatum unquam fuisse: nam et ab istis, et ab illa quoque non modo plura, sed etiam majoris sapientiæ plena didicisset. Quanquam addes, opinor, aliquid, si clarius abs te quidpiam Lycurgus flagitarit. Equidem, si aliis, uti par est, imperantibus, alii vicissim, uti par est, obsequentur, id non jam illi seniorum consessui totum assignabo: proinde Lycurgum obtestabor, uti bono animo esse velit, si quam abs te Reipublicæ constituendæ rationem accipere tamque secum referre potuerit.

Δοκεῖ δέ μοι ὁ Λυκοῦργος οὗτος οὐκ ἐσχηκέ[...]θὴν, οὐδὲ σὺν θώκῳ πρεσβυτέρων οὐδέποτε [...]κέναι, παρ' ὧν καὶ παρ' ἧς εἶχε καλλίω [...] ἀκοῦσαι καὶ σοφώτερα. Τάχα δέ πού τι προ[...] ἐάν σε λιπαρῇ ὁ Λυκοῦργος εἰπεῖν τι σαφές· ε[...] εὖ ἡγοῖντο, οἱ δ' ἕποιντο· ἔτι (88) φήσω τοῦ αἰ[...]ναι συνθώκου (89) τοῦτο, καὶ ἀξιώσω τὸν Λυ[...] B μὴ ἀποκαμεῖν εἴ τι δύναιτο πολιτικὸν παρὰ[...]δαγμα ἀναλαβὼν ἀπιέναι εἰς τὴν Σπάρτην.

Semita se longo duplex discrimine findit,
Altera honoratas fert Libertatis ad ædes,
Altera Servitii tectum illætabile pandit:
Illam vis animi, et sacro concordia gressu
Trajiciet, quam tu populis monstrare memento:
Hanc lis dira averit, tristique ignavia vultu.

Εἰσὶν ὁδοὶ δύο πλεῖστον ἀπ' ἀλλήλων ἀπέχ[...]
Ἡ μὲν Ἐλευθερίας εἰς τίμιον οἶκον ἄγουσα
Ἡ δ' ἐπὶ Δουλείας φευκτὸν δόμον ἠμερίου[...]
Καὶ τὴν μὲν διά τ' ἀνδροσύνης, ἱερῆς θ' ὁμ[...]
Ἔστι πέραν (90), *ἣν δὴ λαοῖς ἡγεῖσθαι κέλ[...]*
Τὴν δὲ διὰ στυγερῆς ἔριδος καὶ ἀναλκιδο[...]
Εἰσαφικάνουσι.

224 Quam diligenter caveri jubes. Tu fortitudinem in primis civibus, commendatam esse vis: id persæpe nobis occinere ipsi quoque meticulosi solent. Consensionem addis animorum: id vero non tantum a sapientibus, sed etiam ab iis, quos mutuæ dissensiones agunt, inculcatur. Quare hujus quidem præcepti causa, per nos quiescas licet. Itane vero? Qui te vatem prædicas, ne id quidem intelligis, quam sæpe multi nobis isthuc ipsum ingesserint, qui tamen neque laurum comederant? neque Castaliam aquam biberant, neque sapientiæ nomine supercilium adduxerant? Quin tu autem de fortitudine, de libertate, de concordia disseris, quemadmodum ista civitatibus præsidia comparentur? Desine hoc nobis imponere, uti quam ipsimet ignoramus, eam populis viam præeamus. Præi tu ipse: nam recta illa quidem, sed obscura ac formidanda est. » Quibus deinceps ista subdit:

Τὴν δὲ πεφυλάχθαι. Μάλιστα ἀνδρείους εἶναι κ[...] τοῦτο μὲν καὶ παρὰ τῶν δειλῶν πολλάκις ἠκού[...] Ἀλλὰ καὶ ὁμοφρονεῖν· τοῦτο οὐ παρὰ τῶν σοφ[...]νων, ἀλλ' ἤδη καὶ παρ' αὐτῶν τῶν στασια[...] ὥστε τούτου μὲν τοῦ παρεγγυήματος ἀφίε[...] Καίτοι μάντις ὤν, οὐκ ἔγνως ἡμᾶς πολλά[...] παρὰ πολλῶν εἰληφότας αὐτὸ, οὔτε τῆς δάφ[...] φαγόντων, οὔτε τὸ Κασταλίας ὕδωρ πιόντων, [...] C σοφίᾳ τὴν ὀφρύν ποτε ἀνασπασάντων; Λέγ' οὖ[...] ἀνδρείας, λέγε περὶ ἐλευθερίας, λέγε περὶ ὁμο[...]νης, τίνα τρόπον ἐγγίνεται ταῦτα πόλει, καὶ μ[...] τοὺς οὐκ εἰδότας κέλευε ἡγεῖσθαι τοῖς λαοῖς [...]λεύθου ταύτης, ἀλλ' αὐτὸς ἡγοῦ· καλὴ μὲν γὰ[...] ἄπορος (91) ἡμῖν καὶ φοβερά. » Τούτοις προ[...] λέγων·

(87) *Δήλοιο θυώδεος*. Ita reposui, cum perperam excusum esset, δὴ λοιοθυώδεος.

(88) *Ἔτι*. Sensus postulare videtur, οὐκέτι.

(89) *Συνθώκου*. Ita conjunxi, quæ distracta erant, σὺν θώκου.

(90) *Πέραν*. Plane legendum videtur περᾶν, sensu facillimo, quam etiam lectionem in Mont. reperi. Quod sequitur, ἣν δὴ, retineri potest, nam ἡγεῖσθαι pro ἡγοῦ positum est, ut solet in legibus illis sanciendis præceptisque dandis, infinitivus imperativi locum tenere.

(91) *Ἄπορος*. Τουτέστιν εἰς πᾶσαν καθιστᾶσα τὴν ἀπορίαν. Ad homines etiam vox ista significatioque transfertur, raro licet exemplo. Ita Plato in *Apolog.*: Ὅσοι δὲ φθόνῳ καὶ διαβολῇ χρώμενοι ὑμᾶς ἀνέπειθον· οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ πεπεισμένοι ἄλλους πείθοντες, οὗτοι πάντες ἀπορώτατοί εἰσιν. Quem locum vereor ut satis fideliter interpretes expresserint, maximeque postrema. Nam Serranus quidem sic: *Illi vero nusquam comparent*. Atqui, ex eo potius quod nusquam ipsi comparerent, id sequeba[tur] D essent ἀπορώτατοι. Ficinus autem: *Hi omne[s] nili omnino sunt*. Credo, sine causa Socrat[em] hyperbole uteretur. Integrum locum ita redd[...] *Quotquot autem invidia calumniaque usi, a [...]dem impetrarunt (qui quidem, hanc in opinion[em] ducti ipsi quoque, alios jam inducunt), ii certe hanc mihi defensionem longe difficillimam ef[...]* At si legeretur, οὗτοι πάντων ἀποριώτ. (quod eg[o] optaverim), sensus esset, *ii certe mihi longe di[...]rem, quam cæteri omnes, defensionem efficiunt*. [...]έστι, πάντων οὗτοί με ἀποριώτατον ἀποφαίνου[σι] πλείστην ἐμοὶ πάντων καὶ μεγίστην παρέχον[τες] ἀπορίαν. Ita πόρος interdum, ἀντὶ τῆς μεθόδ[ου] obscurum aliquid eruatur, aut difficile comp[...] Herodot. lib. II, p. 100: Ψαμμήτιχος γὰρ, [...] ἐδύνατο πυνθανόμενος πόρον οὐδένα τούτου ἀν[...] οἳ γένοιντο πρῶτοι ἀνθρώπων, *ut vidit nulla[m] renti sibi viam aperiri, qua hominum qui pri[mi ex]stitissent, intelligeret.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΘ'.

περὶ σπουδαίων πραγμάτων τοὺς χρησμοὺς ἐποιοῦντο.

καὶ περὶ γάμου ἕτοιμος λέγειν·

ἱπποβότου πῶλον λάβε κυανοχαίτην.

παίδων·

(92), οὔ τίς σε τίει πολύτιτον ἐόντα·
κύει (93), τέξει δ' ὀλοοίτροχον (94).

ποικίας·

εἰ χρυσίους ἄνδρας πολυεθνέα λαὸν,
ν χαλκὸν προφέρων, χερσὶν δὲ σίδηρον.

κενῆς δόξης·

(95) πάσης τὸ Πελασγικὸν οὖδας ἄμεινον.
ηΐκιαι (96), Λακεδαιμόνιαι (97) δὲ γυναῖκες·
οἱ πίνουσιν ὕδωρ καλῆς Ἀρεθούσης (98).

B

οκεῖς οὐδὲν τῶν τερατοσκόπων καλουμένων εἶναι, ἀλλ' οὐδὲ τῶν ἄλλων ἀγυρτῶν καὶ σοφιστῶν μὲν οὐδὲν ἔγωγε ἐθαύμασα, εἰ μισθοῦ υσι· σοῦ δὲ τοῦ θεοῦ, καὶ τῶν ἀνθρώπων, εἰ μιηλίζονται. Εἶθ' ὁ μὲν Σωκράτης ἐκεῖνος οὐπεκρίνατο πρὸς τὸν ἐρωτήσαντα, πότερα γαμή· ἀλλ' ὅτι μετανοήσει ἀμφότερα. Πρὸς δὲ ιοῦντα παίδων, οὐκ εὖ ἔφη αὐτὸν ποιήσειν, πιχειρεῖν ὅπως, εἰ οἱ παῖδες γένοιντο, ἄριστα ῷτο, τούτου μὲν οὐδένα λόγον ἐποιήσατο, νον ἐσκοπεῖτο, πῶς ἂν αὐτῷ γένοιντο. Ἑτέδημεῖν ἐγνωκότος διὰ τὸ κακῶς ἔχειν οἴκοι, ρθῶς αὐτὸν βουλεύεσθαι· τὴν μὲν γὰρ παῖθι ἀπολιπὼν ἄπεισι, τὴν δὲ ἀμαθίαν μεθ' ον, ἥτις αὐτὸν καὶ τοῖς ἐκεῖ δυσαρεστεῖν

C

καθάπερ καὶ τοῖς ἐνθάδε. Καὶ οὐχ ὁπότε ιόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτόκλητος ἐπὶ τὰς τοιάσδε ιῶν. »

CAPUT XXIX.

Seriis honestisque de rebus minime ab iis responderi.

« Enimvero dignus etiam es, quem de nuptiis præcipientem audiamus :

Cæruleum pullum Argos equis tibi nobile mittat.

Itemque de liberis :

Eetio, justos nemo tibi reddit honores.
Labda uterum gestat, fœtum enixura nefandum.

Tum de coloniis :

Auratam ad gentem densos transmitte colonos,
Æs humeris, manibus ferrum importare memento.

Rursus de vana gloria :

Nobilitate omnes terra anteit una Pelasgum,
Thraces equi, clara mulier Lacedæmone nata,
Virque bibens, Arethusa, tuo de gurgite lymphas.

Ac mihi quidem nihilo tu, aut iis, quos prodigiorum interpretes vocant, aut, reliquorum circulatorum ac sophistarum turba melior videris. Quanquam hoc hominum genus, alios etiam pretio in errorem ac fraudem præcipites agere, minus equidem miror : at te, qui deus es, hominesque cæteros **225** pretio ab iis præcipites agi, id vero vehementer admiror. Cæterum eodem plane modo bonus ille Socrates, quærenti, uxoremne duceret, neutram in partem respondit; sed tantum, utrum libet feceris, inquit, te pœnitebit. Alteri liberorum cupido, recte ac prudenter facturum negavit, dum neglectis rationibus iis, quibus optime liberos, si quos aliquando susciperet, educare posset, eaque prorsus cogitatione missa, unum id ageret, quemadmodum liberos susciperet. Alteri, qui quod male domi haberetur, alio migrare statuerat, sanum id esse consilium negavit, quod cum suo patriam loco

χρυσείους.

πλίων. Herodot. lib. v, pag. 366, oraculi ιtionem facit, ubi plura de hoc Eetione, tre, qui Cypselus Corinthi deinde tyranipait.

δα κύει. Hæc Eetionis uxor, Cypseli ma-ionis Bacchiadæ filia. Herodot. ib.

λοοίτροχον. Herodot., ὀλοίτροχον, ut et mque in usu est; sæpius tamen ὀλοοίτροpiritu, dum significat τὸν ἐπὶ τὴν ὄλλυτα, ut hic. Πτολεμαῖος καὶ Ἀριστόνικος, nolog. magn., ψιλοῦσι παροξύνοντες, ἀκούἐπὶ τὸ τρέχειν ὀλοόν. Quam significatioIesychio præteritam esse miror. Plura d vers. 137 Iliad. N. Porro hic ὀλοοίτροam subobscure significat, qui tanquam uidam et vastus molaris Corinthios obset. Vide infra p. 233. Cæterum idem , libro citato, pag. 366, ex hujus oraculi us alterum a Corinthiis intellectum esse Bacchiadis editum fuerat hunc in mo-

D

ἐν πέτρῃσι κύει, τέξει δὲ λέοντα,
ὠμηστὴν, πολλῶν δ' ὑπὸ γούνατα λύ-
[σει,

Cypseli matrem Labdam significabat; , tribum Petram nomine, in qua cense-ι.

ης μέν. Idem oracul. refertur a Theox De Græcor. affectionib., et a Joann. liad. 9 histor., 291, et al.

ίκιαι. Tzetzes habet Θεσσαλικαί. Sed equi Thracii apud omnes laudatissimi. Athenæus tamen lib. vii, p. 278, ἵππον Θεσσαλικὴν maluit, ubi de Archestrato, qui maria cuncta lustraverat, ut, ubi præstantissimum quodvis edulium reperiretur, indicaret.

(97) Λακεδαιμόνιαι. Theodor. loco citato, carpendi oraculi ansam jure hinc arripiens, Οὗτος, inquit, καὶ τὰς Λακεδαιμονίων ἐπαινεῖ γυναῖκας, ἀδεῶς οἷς ἂν ἐθέλωσι μιγνυμένας.

(98) Ἀρεθούσης. Tam incertum est, quos Pythia viros intelligat, quam multas ac celebres Arethusas fuisse constat. Porro Tzetzes his versibus alios quinque subjungit, idem ad oraculum pertinentes. Hos accipe :

Ἀλλ' ἔτι, καὶ τῶν εἰσιν ἀμείνονες, οἳ τὸ μεταξὺ
Τίρυνθος ναίουσι, καὶ Ἀρκαδίης πολυμήλου,
Ἀργεῖοι λινοθώρηκες, κέντρα πτολέμοιο.
Ὑμεῖς δ', Ἀγιέες, οὔτε τρίτοι, οὔτε τέταρτοι,
Οὔτε δυωδέκατοι, οὔτ' ἐν λόγῳ, οὔτ' ἐν ἀριθμῷ.

Qui Ægiensibus editum hoc oraculum fuisse volunt, penult. vers. ita scribunt : Ὑμεῖς δ' Αἰγιέες, ut Tzetzes, Mnaseas, Stephanus in Αἴγιον, Suidas in Αἰγιεῖς. Qui vero Megarensibus, legendum ὑμεῖς δ' ὦ Μεγαρεῖς. Plutarch. in *Symposio* utrosque conjungit : Τῶν δὲ Δημοκριτείων, inquit, εἰδώλων, ὥσπερ Αἰγιέων, ἢ Μεγαρέων, ἀριθμὸς οὐδεὶς, οὐδὲ λόγος. Forte Megarenses cum Ægiensibus debellatis Ætolis, Pythiam una consuluerant. Qui plura volet, adeat *Parœmiographum*, chil. ii, cent. 1, proverb. 79. Sed caveat ne ab eo Mneam pro Mnasea, vel Æginenses pro Ægiensibus accipiat.

relinqueret, tum suam secum efferret stultitiam, quæ non minorem sibi apud alios, quam apud suos offensionem ac molestiam crearet. Neque vero tantum ubi consuleretur, sed etiam ultro ac sponte hoc congressionum genus expetens egregia nobis effudit oracula. »

CAPUT XXX.

Communi prorsus humanoque sensu rerum agendarum auctores fuisse.

« *Viginti ante dies, totidem postqnam exstitit ardens*

Sirius, umbrosa medicus sit Bacchus in æde.

Sic enim Atheniensibus æstu vehementiore laborantibus cecinit, medicum utique non vatem agens.

O Presboniadæ Clymeni sate sanguine princeps,
Tardius, Ergine, huc sobolem petiturus adisti :
Sed veteri temone novam conjunge coronam.

Præclare. Atqui, prolis cupido seni juniorem uxorem esse ducendam, ne vatis quidem istuc est, sed cujusvis naturæ vim non ignorantis. At nimirum stolidos homines cupiditas transversos agit. »

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Λ'.

Ὅτι κοινοῖς καὶ ἀνθρωπίνοις λογισμοῖς τὰ πρακτέα συνεβούλευον.

« *Εἴκοσι* (99) *τὰς πρὸ κυνὸς, καὶ εἴκοσι τὰς μετέπειτα,*

Οἴκῳ ἐνὶ σκιερῷ Διονύσῳ χρῆσθε ἰατρῷ.

Ἀθηναίοις ὑπὸ καύματος ἐνοχλουμένοις ἰατρικὸν, ἀλλ' οὐ μαντικόν.

Ἐργῖνε (1), *Κλυμένοιο πάϊ Πρεσβωνιάδαο,*
Ὀψ' ἦλθες γενεὴν διζήμενος· ἀλλὰ καὶ ἔμπης
Ἱστοβοῆϊ γέροντι νέαν ποτίβαλλε κορώνην.

Γέροντι νέαν συνοικεῖν, εἰ παίδων ἐπιθυμεῖ, οὐ μάν- B τεως οὐδὲ τοῦτο, ἀλλὰ φύσιν ἐπισταμένου. Ἀλλ' ἡ ἐπιθυμία τοὺς βλάκας ἐξίστησι. »

CAPUT XXXI.

Multa quoque ab iis imperite suaderi.

« Quare ferula quoque, si me audis, vecordes istos excipies, nisi se, putidis hisce quæstionibus abjectis, ad rogandum **226** aliquid divina schola dignum adduci patiantur. Quid enim Pario Antiocho, ubi civiles in nugas facultates effudisset, te vehementi cum ægritudine adeunti respondes :

I Thason, Antioche, hæc tibi sit clara insula sedes?

qui majori sane fructu ex te audiisset :

Antioche, ad mentem redeas, nec te improba frangat Pauperies.

Quid porro Cretensium legatis?

Qui Phæstum ac Tarrham incolitis Diumque marinis
Fluctibus obsessum, Pythoa piacula Phœbi
Sunt ritu servanda suo, sancteque cavendum
Ne Creta in patria, patriis Ditique Jovique
Legibus antiquos deinceps reddatis honores;

quos longe utilius cum hoc responso dimisisses,

Quos nummi, cæcusque furor, fastusque superbus
Occupat, insanæ curare piacula mentis
Vos jubeo, ut sanctos melior sapientia cives
Accipiat, nec jam patriæ qua moribus itur,
Legibus at sacris opibus studeatis et auro.

Ac videsis, ne tu potius quam Creta lustratione indigeas, qui Orphicas tibi nescio quas, aut Epimenideas lustrationes fingis. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΑ'.

Ὅτι καὶ ἀφιλοσόφως τὰ πολλὰ παρῄνουν.

« Διόπερ σοι καὶ νάρθηκα παραινῶ ἐπ' αὐτοὺς λαμβάνειν, εἰ μὴ πείθοις μανθάνειν ἀντὶ τῶν καταπτύστων ἐρωτημάτων ἄξιόν τι τοῦ θείου φοιτητηρίου· ἢ Ἀντιόχῳ τῷ Παρίῳ ἀποβαλόντι τὴν οὐσίαν ἐν πολιτικῇ φλυαρίᾳ, καὶ ὑπὸ λύπης ἥκοντι πρὸς σὲ, λέγειν·

Ἀντίοχ', εἰς Θάσον ἐλθὲ, καὶ οἴκει εὐκλέα νῆσον;

Ὡς ἐκείνως ἂν μᾶλλον ὤνατο ἀκούσας·

C *Ἀντίοχ', εἰς νοῦν ἐλθὲ, καὶ ἐν πενίᾳ μὴ ὀδύρου.*

Ἢ τοῖς ἥκουσι Κρητῶν·

Φαιστοῦ καὶ Τάῤῥας ναέται, Δίου τε πολύῤῥου,

Πυθῷον κέλομαι τελέειν Φοίβοιο καθαρμὸν,
Εὐαγέοντας, ὅπως Κρήτην καταναιετάητε,

Ὄλβον μὴ πατρίοισι νόμοις, καὶ Ζῆνα σέβοντες·

οἷς ἀκοῦσαι ἐκεῖνο κρεῖττον ἦν·

Ὄλβου καὶ μανίας ναέται, πολλοῦ θ' ἅμα τύφου,
Οἰκεῖον τελέειν κέλομαι λήροιο καθαρμὸν,
Εὐαγέοντας, ὅπως σοφίαν καταναιετάητε.
Ὄλβον μὴ πατρίοισι νόμοις, θείοις δὲ σέβοντες.

Ὡς μὴ μᾶλλον τῆς Κρήτης σὺ καθαρμοῦ προσδεῖ, D Ὀρφικούς τινας, ἢ Ἐπιμενιδείους καθαρμοὺς (2) φανταζόμενος. »

(99) *Εἴκοσι*. Meminit Athenæus lib. I, p. 22 E, laudatque Mnesitheum Atheniensem, a quo proditum id memoriæ fuerit. Carmen sane τῶν ἀκροθωρήκων poculis dignius, quam Apollinis cortina vel tripode oraculum, nisi dæmon Apollo foret.

(1) *Ἐργῖνε*. Pausanias in *Bœotic.*, p. 311, pluribus. Erginus hic rex Orchomeniorum fuit. Clymenoque patri successit, Presbonis filio, Phrixi nepoti, a Thebanis interfecto. Is jam senior, liberorum cupidus, Apollinem consuluit. Cujus ex oraculo puellæ cum nupsisset, liberos ex ea duos suscepit, Trophonium et Agamedem, tametsi Trophonius Apollinis non Ergini filius haberetur.

(2) *Ἐπιμενιδείους καθαρμούς*. Phæstium Epimenidem spectat, cognomento Καθαρτὴν, sive quod ἀττικώτερον est, *Ἀπομάκτην*, qui, ut Suidas auctor est, πολλὰ μυστήρια ἐπικῶς ἔγραψε, Athenasque ipsas ἐκάθηρε τοῦ Κυλωνίου ἄγους. Tullius in de legibus, *Illud*, inquit, *vitiosum Athenis, quod Cylonio scelere expiato, Epimenide Crete suadente, fecerunt Contumeliæ fanum et Impudentiæ. Virtutes enim, non vitia consecrare decet*. Plutarch. in *Solone*, p. 84, pluribus ubi eum a quibusdam, omisso Periandro, septimum sapientem habitum esse refert : Ἐδόκει δὲ, inquit, τὶς εἶναι θεοφιλὴς, καὶ σοφὸς περὶ τὰ θεῖα, τὴν ἐνθουσιαστικὴν, καὶ τελεστικὴν σοφίαν. Τὸ δὲ μέγιστον, ἱλασμοῖς τισι, καὶ καθαρμοῖς, καὶ ἱδρύσεσι κατοργιάσας, καὶ καθοσιώσας τὴν πόλιν, ὑπήκοον τοῦ δικαίου, καὶ μᾶλλον εὐπειθῆ πρὸς ὁμόνοιαν κατέστησε. Vide Laertium in ejus Vita, Pausaniam in *Attic*. Eusebius noster id factum sit olymp. 45 an. ult.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΒ'.

...ι καὶ συνεμερίζοντο τοῖς ἀδικοῦσιν.

...ί δὲ, ὦ σοφώτατε, Χαρίλαος καὶ Ἀρχέλαος ...αιμονίων βασιλεῖς,

...ικτήτου μοίρης λάχος Ἀπόλλωνι
...δάσωνται, πολὺ λώϊον ἔσσεται αὐτοῖς;

...ι καὶ ἄλλῳ λέγεις Ἀπόλλωνι; οὐ γὰρ δὴ ...ι αὐτῷ, ὦ ἀναίσχυντε μάντι, ὡς μή τις σοὶ ...πλήξειεν, ἅτε κακῶς οὕτω συνδιαιρουμένῳ ...ταῖς. » Ταῦτα μὲν οὖν ὧδε ἐχέτω. Φέρε ...ς προσθῶμεν καὶ δι' ὧν αὖθις ὁ Ἀπόλ...μάζει τὸν Ἀρχίλοχον, ἄνδρα παντοίαις ...αικῶν αἰσχροῤῥημοσύναις καὶ ἀῤῥητολο...ς οὐδ' ἀκοῦσαί τις σώφρων ἀνὴρ ὑπομεί... τοῖς οἰκείοις ποιήμασι κεχρημένον· καὶ τὸν ...ν τῆς μὲν Σωκράτους διατριβῆς καὶ φι...ἐκπεσόντα, εἰσέτι δὲ καὶ νῦν ἐπὶ τῆς θυμέ...ῳδούμενον· καὶ Ὅμηρον ἐπὶ τούτοις, ὃν ὁ Πλάτων ἐξωθεῖ τῆς ἑαυτοῦ πολιτείας, ὡς ...ν ὠφέλιμον, ἀλλὰ καὶ τὰ ἔσχατα τοὺς νέους ...ένων λόγων ποιητὴν γεγενημένον, ἐφ' οἷς προδηλωθεὶς τὸν χρησμῳδὸν θεὸν ὧδέ πως

CAPUT XXXII.

Eosdem se ad injuriosorum partes adjunxisse.

A « Cur autem, o noster sapiens, Charilaum et Archelaum Lacedæmoniorum reges,

Si partem in quæstus ab utroque vocetur Apollo
Dimidiam, longe sors lætior inde sequetur?

Quem tu porro alium Appollinem loqueris? nec enim istuc profecto tibi ipsi emendicas, vates impudentissime, ne quis tibi nefariam cum latronibus prædæ societatem exprobraret. » **227** Sed de his hactenus. Addamus vero, quæ summam in Archilochi commendationem effundit, hominis ejusmodi, qui opera sua omni adversus mulieres obscenitate verborum impleverit, quam ne audire quidem homo B verecundus possit: nec non Euripidis, qui cum a Socratis disciplina et institutis excidit, tum in scena passim hodieque tragœdorum ore jactatur: Homeri præterea, quem nobilis ille Plato reipublicæ suæ finibus ejectum voluit, non modo quod usui esse nulli posset, verum etiam quod ea scripsisset carmina, quibus extrema pernicies adolescentibus crearetur. Itaque fatidicum illum deum hac iterum Œnomaus oratione traducit. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΓ'.

...ι τοὺς ποιητὰς τοὺς μηδὲν φιλοσόφου ...ξιον ἐπιδεδειγμένους, ἀκρίτως κατὰ τοὺς ...ὺς ἐνεκωμίαζον.

...πός (3) σοὶ παῖς καὶ ἀοίδιμος, ὦ Τελεσίκλεις,
...ἐν ἀνθρώποις.

...ς ἦν Ἀρχίλοχος.

...σοι κοῦρος, Μνησαρχίδη (4), ὅν τινα πάντες
...οι τίσουσι, καὶ ἐς κλέος ἐσθλὸν ὀρούσει,
...έων ἱερῶν (5) γλυκερὴν χάριν ἀμφιβαλεῖται.

...ρος ἦν Εὐριπίδης. Ὅμηρος δέ·

...ς δοιὰς μοίρας λάχεν, ἡ μὲν ἀμαυρῶν
...διοσῶν (6), ἡ δ' ἀθανάτοις ἰσόμοιρος.
...ἀποφθίμενος.

...αῦτα ἤκουεν·

...7) καὶ δύσδαιμον· ἔφυς γὰρ ἐπ' ἀμφοτέροισι.

...οὐκ ἄνθρωπος, ἀλλά τις διατεινάμενός ποτε, ...οὐ χρὴ ἀνθρώπων θεὸν ὄντα δυσπαθέων .... Ἄγε οὖν, ὦ θεὲ, μὴ περιΐδῃς μηδ' ἡμᾶς. ...ῦμεν γὰρ, εἰ μή τι ἀδικοῦμεν, οἱ μὲν κλέους ...ἱ δὲ στεφάνων ἱερῶν, οἱ δὲ πρὸς θεοὺς ἰσο...οἱ δὲ αὐτῆς ἀθανασίας. Τί ποτ' οὖν ἦν τοῦ...σοι Ἀρχίλοχος ἔδοξεν ἄξιος εἶναι τοῦ οὐρα...φονήσῃς, ὦ φιλανθρωπότατε θεῶν, μηδ' ἀλ...

CAPUT XXXIII.

Poetas etiam eos, qui nihil ad honestioris vitæ studia contulerint, temere ab iis ex vulgi opinione laudari.

« Immortalis erit tibi filius, o Telesicles,
Æternumque cani dignus.

C Filius iste Archilochus erat.

Te, Mnesarche, manet summo cumulandus honore
Filius, ac meritæ summa ad fastigia laudis
Conscendens, lætas sacro ex certamine palmas
Auferet.

Euripides autem ille erat. Homerus vero is, quem sic alloquitur:

Est tibi sors vitæ duplex: geminum altera solem
Obscurum dabit, immortalibus altera junget.
Vivens, exstinctusque simul.

Atque ob eam causam ex eodem audivit:

Felix, infelixque simul, qui natus utrique es.

Cæterum non jam homo, sed alius quispiam constanter asseverat, eum, deus quod esset, miserorum hominum curam omnem abjicere oportere. D Age vero, o **228** qui te deum venditas! ne tu nos quidem aspernere! Nam expetimus ipsi quoque, modo ne quid peccemus, alii decus eximium, alii coronas sacras, alii deorum communionem ac societatem, alii denique ipsammet immortalitatem.

...*δάνατος*. Idem oraculum arguitur a Theo...ib. x *De Græcor. affectionib.*, ubi Archilo...ejusdem αἰσχρολογίας damnat. Suidas: ...ν ποιητὴν γενναῖον τἄλλα, εἴ τις αὐτοῦ τὸ ...ς (leg. αἰσχροεπὲς) καὶ τὸ κακόῤῥημον ...e. Ob eamdem, libris ejus Lacedæmonii urbe nullum esse voluerunt, quod (ut Maximus lib. vi, c. 3, loquitur) eorum pa...cundam ac pudicam lectionem arbitrabantur. ...erant enim ea liberorum suorum animos ...plus moribus noceret quam ingeniis pro...ulti hac de re multa.

(4) *Μνησαρχίδη*. Μνήσαρχος etiam vocabatur. Suidas: Εὐριπίδης, Μνησάρχου ἢ Μνησαρχίδου, καὶ Κλειτοῦς.

(5) *Στεφέων ἱερῶν*. Idem Suidas: Νίκας δὲ εἵλετο πέντε, τὰς μὲν τέσσαρας περιών, τὴν δὲ μίαν μετὰ τελευτὴν, ἐπιδειξαμένου τὸ δρᾶμα τοῦ ἀδελφιδοῦ.

(6) *Ἀμαυρῶν ἠελίων διοσῶν*. Duos oculos intelligo, quo utroque captus, ille μήορος Ὅμηρος.

(7) *Ὄλβιε*, etc. Audi Theodoret. ibidem: Τὸ μὲν, inquit, διὰ τὴν ἐπιγενομένην τυφλότητα· τὸ δὲ διὰ τὴν ποίησιν.

Quid igitur illud erat, quamobrem Archilochum cœlo dignum putares? Ne cæteris hominibus, o deorum humanissime, hoc in cœlum iter invideas. Quid a nobis tandem exigis? opinor, ut Archilochi vestigiis insistamus, si tuis digni penatibus videri cupiamus. Acerbis nempe conviciis lacerandæ nobis mulieres, quæ conjugium nostrum repudiarint: mordendi quoque pueri meritorii, cum longe improbos omnes improbitate ac flagitio superent. Verum id etique versu faciendum erit, quod ea sit uti deorum, sic divinorum hominum, qualis Archilochus fuit, propria et peculiaris oratio. Neque id fortasse mirum. Nam et familiarum scilicet, privatæque vitæ rationes, et rerumpublicarum concordia, optimisque legibus constituta populorum integritas, hujus potissimum artis excellentia continetur. Itaque nec illum sine causa pro Musarum cliente habuisti, et illius interfectorem vestro, hoc est divino, congressu et voce prorsus indignum putasti, qui virum usque adeo vocalem interfecerat. Ergo nec injustæ fuerunt in Archiam minæ, nec importuna Pythia, quæ et Archilochum pridem licet exstinctum ulcisceretur, et templo excedere impium ac nefarium hominem juberet. Quippe, Musarum enim clientem occiderat. Ergo neque mihi absurde facere visus es, dum te poetæ vindicem præstitisti. Nam et alterius mihi poetæ, et sacrarum Euripidis coronarum in mentem venit. Tametsi dubitem interdum, eoque libenter, non jam coronatum eum fuisse, sed quamobrem sacræ ejus coronæ dicantur, neque partum ab eo decus esse, sed quorsum eximium decus illud appelletur, audierim. Homini enim vero turba plaudebat; satis hoc novi : tyrannis idem placebat; nc isthuc quidem ignoro : atque ejusmodi artem factitabat, quæ non amatori suo tantum, sed Athenis etiam ipsis admirationem conciliaret, utpote quæ tragœdos una omnium tulisset. vel iste plausus, vel instructa in arce mensa, idonei sunt hoc in genere arbitri, nihil add enim et in arce Euripidem cœnasse, et Atheniensium atque Macedonum plausu celebratum eum isse. Sin autem aliquod præterea deorum suffragium accesserit, quod utique et fide per sese nec tyrannorum saltem aut multitudinis opinione levius esse debeat : age sis, prome tanden

A λοις ἀνθρώποις τῆς ἄνω ὁδοῦ. Τί πράττειν
ἡμᾶς; ἢ δηλαδὴ τὰ Ἀρχιλόχου, εἰ μέλλοιμ
φανεῖσθαι τῆς ὑμετέρας ἑστίας. Λοιδορῆσαι
κρῶς τὰς οὐκ ἐθελούσας ἡμῖν γαμεῖσθαι· ἀψ
καὶ τῶν κιναίδων, ἐπειδὴ τῶν ἄλλων πονηρ
πονηρότεροί εἰσι· καὶ οὐχὶ δίχα μέτρου, αὕτη
λεκτος καὶ θεῶν, ὥσπερ οὖν καὶ θείων ἀνδρῶ
Ἀρχιλόχου. Καὶ οὐδὲν ἴσως θαυμαστόν· διὰ
ἐν τούτοις ὑπεροχὴν εὖ μὲν οἶκος οἰκεῖτο
ἰδιώτης βίος, πόλεις δὲ ὁμοφρόνως, καὶ ἔθνη
συνεστᾶσιν. Οὐκ ἀπεικότως ἄρα σοι καὶ Μο
ράπων (8) ἔδοξεν εἶναι, καὶ ὁ φονεὺς α
ἄξιος εἶναι τῆς πρὸς ὑμᾶς τοὺς θεοὺς εἰσόδ
τῆς παρ' ὑμῶν φωνῆς, ἄνδρα φονέα ὄντα ª
νας. Οὔκουν ἄδικος ἡ πρὸς τὸν Ἀρχίαν (9)
B οὐδ' ἄκαιρος ἡ Πυθία τιμωροῦσα τῷ Ἀρχι
πάλαι νεκρῷ, καὶ κελεύσασα (10) ἐξιέναι
τὸν ἐναγῆ· Μουσάων γὰρ ἀπέκτεινε θε
Οὔκουν (11) ἔμοιγ' ἐφάνης, ἐπαμύνων τῷ
ἀπρεπὴς εἶναι· ἐμεμνήμην γὰρ καὶ τοῦ ἑτέρ
του, καὶ τῶν ἱερῶν τοῦ Εὐριπίδου στεφάνων
ἀπορῶν, καὶ ἀκοῦσαι ἐπιθυμῶν, οὐχ ὅτι ἐστε
ἀλλὰ πῶς ἦν τὰ στέφη ταῦτα ἱερά· οὐδ' ὅ
κλέος ὄρουσαν (12), ἀλλὰ πῶς ἐσθλὸν ἦν τοῦτο
ταλίζετο μὲν γὰρ ἐν τοῖς ὄχλοις, οἶδα· κα
νοις ἤρεσκε (13), καὶ τοῦτο οἶδα· καὶ ἔργον
δευεν, ἐφ' ᾧ οὐχ ὅπως αὐτὸς ἐθαυμάζετο ὁ
ἀλλ' ἤδη καὶ τῶν Ἀθηναίων ἡ πόλις (14),
τραγῳδοὺς ἤνεγκεν. Εἰ μὲν οὖν ὁ κρότος ἱκα
τῆς, καὶ ἡ ἐν ἀκροπόλει τράπεζα, οὐδὲν ἐ
C βλέπων ἐν ἀκροπόλει δειπνοῦντα τὸν Εὐριπί
τὸν Ἀθηναίων ἅμα καὶ τὸν Μακεδόνων δημο
φοῦντα· εἰ δὲ καὶ δίχα τούτων ἔστι τις καὶ θεῶ
καὶ αὐτοπιστή, καὶ οὐχ ἧττων τῆς τῶν τυ
οὐδὲ τῆς τῶν ὄχλων· φέρε, φράσον ἡμῖν

ª γρ. φωνάεντα.

(8) *Μουσῶν θεράπων*, etc. Suidas eadem in *Archiloco*.

(9) *Τὸν Ἀρχίαν*. Interfectorem Archilochi, Suidas et alii, non Archiam, ut Œnomaus, sed Kallondam vocant, cognomento *Coracem*. Plutarchus *De sera Numinis vindicta*, pag. 560 E : Ὁ γὰρ ἀποκτείνας, inquit, ἐν τῇ μάχῃ τὸν Ἀρχίλοχον, ἐκαλεῖτο Καλλώνδης, ὡς ἔοικεν· ἦν δ' αὐτῷ Κόραξ ἐπωνύμιον. Ἐκβληθεὶς δὲ τὸ πρῶτον ὑπὸ τῆς Πυθίας, ὡς ἱερὸν ἄνδρα τῶν Μουσῶν ἀνῃρηκώς, εἶτα χρησάμενος λιταῖς τισι, καὶ προτροπαῖς μετὰ δικαιολογίας, ἐκελεύσθη πορευθεὶς ἐπὶ τὴν τοῦ Τέττιγος οἴκησιν, ἱλάσασθαι τὴν τοῦ Ἀρχιλόχου ψυχήν.

(10) *Κελεύσασα*. Perperam in excuso Græco, κελεύσας. Versus quo illum ex fano Pythia expulit, hic est :

Μουσάων θεράποντα κατέκτανες, ἔξιθι νηοῦ.

(11) *Οὔκουν*. Ita malui, quam οὐκοῦν, ut ante legebatur.

(12) *Αὐτοῦ κλέος ὄρουσαν*. Existimo le
D αὐτοῦ εἰς κλέος ὄρουσαν. Quæ postrema vo
tero manuscr. exstat. Et vero repetit Œnom
culi verba, pag. præced. ubi legebatur, καὶ
ἐσθλὸν ὀρούσει.

(13) *Τυράννοις ἤρεσκε*. Archelaum in
Macedoniæ regem intelligit, apud quem E
gratia et auctoritate valuit, mirum quantum

(14) *Ἀθηναίων ἡ πόλις*. Etiam apud host
tarchus enim in *Nicia*, sub fin., pag. 542,
est, Siculos victores, captivorum Atheniens
ne multis salutem dedisse, quod ab illis ver
ripidis aliquos didicissent; additque, τῶν σ
οἴκαδε συχνοὺς ἀσπάσασθαι τὸν Εὐριπίδην
νως, καὶ διηγεῖσθαι, τοὺς μὲν, ὅτι δουλεύοντ
θησαν, ἐνδιδάξαντες ὅσα τῶν ἐκείνου πο
ἐμέμνηντο· τοὺς δὲ, ὅτι πλανώμενοι μετὰ
χην, τροφῆς καὶ ὕδατος μετέλαβον, τῶν μελ
τες.

τῶν καλῶν ἠνέγκατε ὑμεῖς οἱ θεοὶ τὴν ὑπὲρ τοῦ Εὐριπίδου ψῆφον· ἵνα σπεύσωμεν καὶ διώξωμεν τὸν οὐρανὸν κατὰ πόδας τῶν ὑμετέρων ἐπαίνων. Οὐ γὰρ δὴ οὐκ εἰσὶ καὶ νῦν ἕτοιμοι κωμῳδεῖσθαι καὶ Σαβαῖοι, καὶ Λυκάμβαι. Πρὸς δέ γε τὸ τραγῳδεῖσθαι οὐκ ἂν οὐδὲ νῦν ἐνσταίη οὔτε ὁ Θυέστης, οὔτε ὁ Οἰδίπους, οὔτε ὁ Φινεὺς ἐκεῖνος· οὐδ' ἄν, οἶμαι, φθονήσαιεν οὐδενὶ ἐπιθυμοῦντι φιλίας τῆς θείων (15-25). Ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ἄν μοι δοκῶσιν (25*) ἐκεῖνοι, εἰ ᾔσθοντο, ὅτι ἔσοιτό τις Εὐριπίδης, ἀνὴρ ἐπὶ τῷ διασκευάσαι αὐτοὺς γενόμενος θεοφιλής, ἀμελῆσαι ἂν τῶν κακῶν ἐκείνων, καὶ οὐκ ἐπὶ τὰ κρείττονα φρονεῖν, ἀλλ' ἐπὶ τὸ μετροποιεῖν τραπέσθαι. Καὶ τῶν ἔμπροσθεν ἀνθρώπων εἰ τὰ ὀνόματα ὄγκου πλήρη ἤκουον, χρῆσθαι τούτοις εἰς τὴν πρὸς τὸν οὐρανὸν ὁδοιπορίαν, ἵν' ἐλθόντες καθέζοιντο ἐν τῷ Ὀλύμπῳ μετὰ τῶν πυκτῶν (26), ἐν τῇ τοῦ Διὸς αὐλῇ. Ταῦτα γὰρ λέγει ὁ ἐν Δελφοῖς ποιητής. Φέρε καὶ τὴν Ὁμήρου τοῦ ὀλβίου ἴδωμεν ἐρώτησιν, ἣν τὸν Θεὸν ἐρωτᾷ· ἤπου γάρ τις οὐρανία ἦν καὶ ἱκανὴ τὸν Θεὸν ἐκκαλέσασθαι. Οὐ γὰρ ἂν οὕτω ῥᾳδίως ὁ Θεὸς ὄλβιον μὲν ἐπεφώνησεν, ἐπὶ δὲ τῷ ὀλβίῳ ῥῆσιν ἀπένειμε·

A **229** ecquid illud fuerit tam præclarum, quod hanc a numinum consessu Euripidis commendationem et prædicationem expresserit: uti nos quoque magnis in cœlum passibus per impressa vestris quasi laudibus vestigia, contendamus. Nec enim ullos amplius hoc tempore vel Sabæos, vel Lycambas habemus, comœdiæ salibus dicteriisque pungendos. Nec ullus jam nobis ad tragœdiæ gravitatem, aut Thyestes occurrit, aut Œdipus, aut ille quondam Phineus. Quin etiam ne illi quidem, opinor, mortalium ulli divinam expetenti amicitiam invidissent: imo si quemdam olim Euripidem futurum suspicari licuisset, qui egregia divinorum facinorum enarratione deorum benevolentiam et amorem impetraret; et suas ipsi calamitates ac scelera neglexissent, nec B ad saniora sese consilia, sed ad scribendos versus contulissent. Ita si quæ forte hominum superioris ævi nomina superbiæ fastusque plena audiissent, iis quoque celebrandis viam sibi in cœlum munire voluissent; ut eo demum perducti, cum pugilibus in Olympo, atque in ipsa Jovis aula considerent. Nam id etiam Delphicus vates aliquando cecinit. Jam qua de re quoque Homerus ille beatulus Deum consulat, audiamus. Cœleste profecto quiddam fuerit, atque ad evocandum alliciendumque numen idoneum: secus, nunquam vel cum Deus tam facile beatum prædicasset, vel ei tanquam beato, quod sequitur, responsum edidisset,

Πατρίδα δίζηαι (27)· *μητρὶς δέ τοι, οὐ πατρίς ἐστι.*
Μίνωος δ' ἀπὸ γῆς, οὔτε σχεδὸν, οὔτ' ἀπὸ τηλοῦ,
Ἐν γῇ σοι μοῖρ' ἐστὶ τελευτῆσαι βιότοιο,
Εὖτ' ἂν ἀπὸ γλώσσης γρῖφος παίδων ἀξύνετον
Πολλοῖσι λόγοις εἰρημένον.

C *De patria quæris: tibi matria, non patria ulla est:*
Non prope, non itidem procul a Minoide terra:
Inque solo fatum est te finem imponere vitæ,
Postquam ænigma novum puerorum audiveris ore,
Pluribus implexum verbis.

Δεινὸν γάρ, ὦ σοφώτατε ἀνδρῶν, μᾶλλον δὲ θεῶν, εἰ μήτε ὅποι τῆς γῆς ἐξέθορε τῆς μητρὸς εἰδείη ὄλβιος, μήτε ὅπου καταμύσας κείσεται. Ἐγὼ δὲ καὶ φημὶ ἴσον εἶναι, Ὅμηρόν τε ὄντα περὶ τούτων προστιθέναι τῷ Θεῷ, καὶ ἕνα τῶν κανθάρων, καὶ τὸν Θεὸν μὴ μᾶλλον ἂν Ὁμήρῳ ἀφηγήσασθαι περὶ τοιούτων ἀγνοημάτων ἢ κανθάρῳ. Οἷον εἰ καὶ κάνθαρός (28) τις γεννηθεὶς οὐκ ἐνεβίω, οὐδ' ἐνεγήρασεν ἐν ἐκείνῃ τῇ κοπρίᾳ, ἀλλ' ἐχθρῷ ἀνέμῳ περιέτυχε, καὶ κανθαρίῳ δαίμονι σκληρῷ, ὅς, αὐτὸν μετέωρον ἄρας βίᾳ, ἀπήνεγκεν ἐπί τινα ἄλλην γῆν, καὶ ἄλλην κοπρίαν· κἄπειτα ἐλθὼν εἰς Δελφοὺς, ἀνηρώτα ἥτις ἄρα ποτὲ αὐτῷ ἦν ἡ πατρῴα κοπρία, καὶ ἥτις αὐτὸν γῆ δέξεται ἀποθανόντα. » Ταῦτα μὲν οὖν περὶ τῶν ποιητῶν.

Indignum enim videbatur, scilicet, o virorum, imo deorum sapientissime, beatum istum, aut ubi terrarum maternis e visceribus exsiliisset, aut ubi demum clausis morte oculis jaceret, ignorare. Mihi vero, ut Homerus ea de re oraculum consulens, scarabæo persimilis, ita Deus Homero non aliter harum in rerum ignoratione, quam scarabæo cuidam respondere visus est. Perinde nimirum, ut scarabæus si nequaquam eodem in stercore, unde natus primum fuerit, aut viveret, aut consenesceret, sed infesti venti, aut dæmonis alicujus scarabæorum generi exitialis impetu, aliam in regionem atque aliud in stercus sublimis raperetur; isque D postea Delphico ex oraculo quæreret, **230** quodnam paternum sibi stercus fuisset, atque ubi denique mortuus conquiesceret. » Ac de poetis hactenus.

(15-25) *Τῆς θείων*. Malim τῆς, vel τῶν θεῶν.
(25*) *Δοκῶσιν*. Forte δοκοῦσιν. EDIT.
(26) *Πυκτῶν*. Quid, si ποιητῶν; hic enim de poetis Œnomaus, paulo post de Pugilibus, eorumque principe Cleomede.
(27) *Πατρίδα δίζηαι*. Pausanias in *Phocicis*, p. 340, æreum Homeri simulacrum columnæ impositum fuisse ait, eique nostrum hoc inscriptum oraculum, in quo tamen est aliqua diversitas. Ita habet:
Ὄλβιε, καὶ δύσδαιμον (ἔφυς γὰρ ἐπ' ἀμφοτέροισι),
Πατρίδα δίζηαι· μητρὶς δέ τοι, οὐ πατρίς ἐστιν.
Ἔστιν Ἴος νῆσος μητρὸς πατρὶς, ἥ σε θανόντα
Δέξεται· ἀλλὰ νέων παίδων αἴνιγμα φύλαξαι.
Ex quibus utcunque penultimus Eusebianæ lection. versus emendari potest, si legatur:
Εὖτ' ἂν ἀπὸ γλώσσης γρῖφος τῶν παίδων αἴνιγμα.
Quod sequitur, πολλοῖσι λόγοις εἰρημένον, vix ad illud ænigma pertineat. Fortassis Œnomai verba fuerint, hoc fere modo castiganda: Πολλοῖς ἄρα λόγοις εἰρημένον. Id est, *Satis verbose tu quidem*. Sane puerorum istorum ænigma, puerisque notissimum, quod Herodotus in Homeri vita, ἀφελῶς admodum candideque narrat, paucorum omnino verborum fuit. Mirum vero, ni secundo tertioque versu indicare velit, Homerum, Terræ filium, incerto patre natum esse.
(28) *Οἷον εἰ καὶ κάνθαρος*. Vix adhuc Œnomaum tam naviter Cynicum habuimus.

[illegible]

... quam ... pupilis ...

[illegible]

(51) *[illegible]* Eum Pausanias [illegible] nominat, [illegible] Ἐπιδαύριον.

(52) *[illegible]*. Lego [illegible].

(53) *[illegible]*, etc. Pausan. [illegible]

(54) *[illegible] ἱερὸν κιθώνιον*. Pausanias in [illegible] templo factum id esse narrat.

(55) Post ἐξελκῦσαι, manifesta trajectio est. [illegible] [illegible] : Ἆρα [illegible] ἥρως οὐκ ἔστι [illegible]; [illegible]

άτων ὄνος ἄγριος, οὐ Κλεομήδης,
ιμᾶσθ' ὡς οὐκ ἔτι θνητὸν ἐόντα.

υμάσης, εἰ καὶ ὄναγρος ἐπιδικάσεται
νῶς τὰ θεῖα παρασκευασάμενος· καὶ
ασχέσθαι [a], ἀλλ' ἀπειλῆσαι [b] καὶ αὐ-
ιήδη πατάξας εἰς τὸ βάραθρον ἐμβα-
ἐπιτρέψειν αὐτῷ εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνα-
ἀρ αὐτοῦ ἀξιώτερος αὐτῶν τῶν θείων
ητε αὐτῷ μόνῳ ἕτοιμος ὢν μάχεσθαι,
χρῷτο τοῖς ἱμᾶσιν, ἀλλὰ καὶ τῷ Θα-
ἅμα ἀμφοτέροις, ὑπὲρ οὗ τοῦ ἀνδριάν-
ν οἱ θεοὶ, καὶ τὴν Θασίων γῆν ἄφορον
στεύομεν δὲ καὶ περὶ τούτου οὐκ ἀν-
θεῷ τῷ αὐτῷ. Ἐξ ὧν ἐγὼ καὶ πάνυ
θεῖόν τι ἄρα ἦν ἐπιτήδευμα ἡ πυκτική·
; καὶ οἰομένους εἶναι σοφοὺς ἐλελήθει· B
οὐ καλοὶ κἀγαθοὶ εἶναι, ἤσκουν αὐτὰ
ετου· ᾧ ἀθανασίαν μὲν, ὥσπερ Κλεο-
ωκαν, ἐφίλησαν δὲ μεγάλως οἱ θεοί.
ικεος αὐτοῦ ἀνδριὰς ἔδειξέ τι ὑπὲρ τὰς
ρώπων εἰκόνας, ἐπικατενεχθεὶς τῷ μα-
ῷ, κατά τινα, ὡς ἔοικε, δαιμονίαν μέ-
οἱ ἄφρονες Θάσιοι, καὶ θείων ἄπειροι
ηγανάκτησάν τε, καὶ ἄγος ἐπεκάλεσαν
καὶ δίκην εἰσεπράξαντο, καὶ καταδῦσαι
τὴν θάλασσαν. Οὐ μὴν διέφυγόν γε οἱ
θεοὶ ἐδίδαξαν ἡλίκον κακὸν ὑπ' αὐτῶν
ιν ἐπιπέμψαντες τὸν τῆς θείας δίκης
ἴδαξε μόλις αὐτοὺς τὰ τῶν θεῶν βου-
φιλανθρωπότατος θεῶν σὺ τῷ οἰκείῳ
ιθειαν αὐτοῖς ἔπεμψας, λέγων· C

A *Maximus hic onager superum, non jam Cleomedes,*
Divinum a vobis ferat immortalis honorem.

Neque vero mirum tibi videatur, quod immortalitatem sibi onager suo quasi jure vindicaret, tam belle rebus opibusque divinis instructus: quodque ubi vestro de consilio aliquid inaudisset, impatiens injuriæ, futurum minaretur, uti Cleomedem ipsum in voraginem calcibus contusum dejiceret, nec illum unquam in cœlum conscendere pateretur: sibi enim justius quam ipsi divina illa munera deberi contenderet; quippe qui non cum eo solum, tametsi ferreis cæstibus uteretur, verum et cum altero simul pugile Thasio pugnare posset: illo, inquam, Thasio, cujus ob statuam commoti gravius superi, uti fidem non homo nescio quis, sed idem B ipse Deus facit, Thasiorum olim agrum sterilitate damnarunt. Ex quibus nunc demum intelligo, divinum plane aliquid esse pugilatum: id quod videre nunquam, vel eorum, qui se sapientes vulgo prædicabant, plerique potuere. Secus, omissis illi profecto honesti rectique studiis, ad Thasii pugilis imitationem adhæsissent. Nam ut eum superi, quemadmodum Cleomedem, immortalitate non donarint, præcipuo tamen amore prosecuti sunt. Usque adeo singulare quiddam, supra cæterorum hominum imagines, æneum ejus simulacrum ostendit, cum in caput inimici, a quo tum flagello pulsabatur, repente cecidit, non sine divino, uti visum est, consilio. At enimvero vecordes Thasii, et in rebus divinis peregrini, casum iniquo ferre animo, piaculi simulacrum arcessere, pœnas repetere, po- C

; projicere. Frustra, nihil enim egerunt: imo, quam sese gravi scelere obstrinxissent, um justitiæ divinæ administra, eorum in regionem immissa, superi docuere. Quanquam tum divinam agnoscere voluntatem potuerunt. Itaque tu ille deorum humanissimus consulentibus tulisti, hoc versiculo:

γάδας κατάγων Δήμητραν ἀμήσεις.

232 *Redde modo exsulibus patriam, Ceres ampla [metetur.*

ιοι πάλιν τοὺς φεύγοντας ἀνθρώπους
ὑτοὺς καταχαλεῖν· κακῶς εἰδότες. Τί
ει τοῖς ἀφιλανθρωποτάτοις θεοῖς ἀν-
ιλουμένων, ὅσονπερ ἀνδριάντων; Ἀμέ-
ύτῳ ὠφελήθη ἡ γῆ, ὥστε παύσασθαι
τῶν σοφῶν καὶ ἐπισταμένων τις τὸν
ιχε, φυγάδα εἶναι τὸν καταπεποντω-
ι. Καὶ ἦν οὕτως. Ἅμα γὰρ ἀνεστάθη, D
ν γῆ ἀνέθαλλεν, οἱ δὲ ἐκώμων Δήμη-
οὖν οὐ τεκμήρια ταῦτά εἰσιν ἐναργῆ
ἀθλητικῆς, ὅτι ἐστὶ θεοτίμητος; Καὶ
ντάθλου ἀνδριάντι ὑβρισμένῳ ἐμήνι-
Λοκροὶ ἐπείνησαν διὰ τοῦτο, ὥσπερ
οὺς ἰάσατο λόγιον σὸν ἔχον οὕτως·

Hic nempe non minus stolidi, revocandos exsules non alios esse quam homines putabant. Insulse vero: quid enim diis immanissimis tantum curæ sint homines ab exsilio revocandi, quantum imagines restituendæ? Ergo nihilo postea meliore solo uti, nihil usquam vi morbi remittente: donec solertior quispiam, acutius de superum mente conjiciens, exsulis nomine demersam illam statuam D intelligi declarasset. Et vere. Nam simul atque suo reposita loco fuit, germinare terra continuo, Thasiique deinceps agrorum ubertate gliscere ac luxuriare cœperunt. Quis hæc porro non pro certissimis argumentis habeat, quam jure ac merito divini honores divinæ athletarum vi et industriæ debeantur?

propter alterius quinquertionis statuam alias violatam exarsere dii, nec minore Locri Thasii fame laborarunt, donec tu quoque hoc responso calamitatem levares:

τιμὸν ἔχων, τότε γαῖαν ἀρώσεις.

Redde decus læso; seges ampla sequetur aratrum.

ᾔσθοντο διανοίας θείας πρότερον, ἢ

Nec enim divinum iis consilium subolere ante po-

ι. [b] Ισ. ἀπειλήσει.

πύκτῃ. Theagenes is fuit.

tuit, quam ejus te velut interpretem ac sequestrem A habuissent. Quippe Euthyclem illi quinquertionem, quasi munera a patriæ hostibus accepisset, in vincula conjecerant; nec eo contenti in ipsius, demortui licet, imagines injuriosi quoque fuerant. Donec superi facinoris indignitate commoti, gravissimam iis famem immitterent, qua sane confecti periissent, nisi opis aliquid ab responso tuo accepissent, quo altilium hominum observantiam iis præcipiebas, qui nempe diis non minus placerent, quam ab pultis confectoribus saginati boves. Et iis quidem cæsis, demulcere vos interdum homines placareque possunt: cæterum nihilominus vos, imo etiam magis hominum quam boum pinguedine delectari, vel ex eo constet, quod ubi duo tresve duntaxat hoc altilium genus læserint, tum integro B nonnunquam aut oppido, aut populo irasci vehementius et succensere soleatis. Debuisses ergo, bone vates, non jam vates, sed unctor esse, aut certe unctor simul atque vates, ut Delphicum aliquod uti oraculum, ita gymnasium haberemus. Nec enim a Pythico certamine alienum erat, uti gymnasium quoque Pythicum existeret. » Ver superioribus ¡opportune subjunxero, quibus idem tyrannis etiam ipsis eos, de quibus adhuc mur, deos, adulationibus palpari solitos coarguit. Sic igitur de Cypseio.

σὲ αὐτοῖς τούτου πρόξενον γενέσθαι. Εὐθυκλ τὸν πένταθλον ἐνέβαλον εἰς εἱρκτὴν, αἰτιασάμ τὸν ἐπὶ τῇ πατρίδι εἰληφέναι δῶρα· καὶ ο τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἀποθανόντος, καὶ οὗτοι εἰς τ νας ἐξύβριζον, ἕως οἱ θεοὶ, οὐκ ἀνασχόμενοι · νομένων, ἐπαφῆκαν αὐτοῖς τὸν κράτιστον λιμ ὑπὸ λιμοῦ διώλοντο ἂν, εἰ μὴ ἡ παρὰ σοῦ ἦλθ θεια, λέγουσα, ὅτι δεῖ αὐτοὺς τιμᾷν ἄνδρας πε μένους, οὓς οἱ θεοὶ φιλοῦσιν οὐχ ἧττον ἢ οὓς ο τοποιοὶ πιαίνουσι βοῦς· δι' ὧν ὑμᾶς οἱ ἄν ἐνίοτε θύοντες πείθουσιν· οὐχ ἧττον ἴσως, ἀ πολὺ μᾶλλον παχέων βοῶν οἱ παχεῖς ἄνθρω φραίνουσιν ὑμᾶς οὕτως, ὥστε ἐνίοτε ὅλῃ πό ὅλῳ ἔθνει ὀργίζεσθαι, ἑνὸς ἢ δυοῖν ἀδικούντω τὰ θρέμματα. Ὡς δὴ ὤφελες, ὦ μάντι, ἀ ἡμῖν ἀντὶ μάντεως γενέσθαι, ἢ καὶ μάντις ἅ ἀλείπτης, ἵν' ᾖ ὥσπερ χρηστήριον Δελφικὸ καὶ γυμναστήριον! Καὶ γὰρ οὐδ' ἀλλότριον ἦ νος Πυθικοῦ Πυθικὸν εἶναι καὶ τὸ γυμναστήριο τοις ἐπισυνάξω καὶ ἃ φησιν ἐπελέγχων, ὡς κ τυράννους κολακεύειν εἰώθασιν οἱ περὶ ὧν ὁ λ

233 CAPUT XXXV.

Deos ipsis etiam tyrannis adulari solitos.

Felix, qui properat nostras subiturus in ædes,
Cypselus Æacides, cui serviet alta Corinthus.

« Ergo tyranni quoque ipsi, non modo tyrannorum insidiatores, felices vobis ac beati,

Cypselus, exitium quondam pestisque Corinthi,

simulque Melanippus ille, qui Geloorum urbem opibus ac felicitate cumulavit. At quis tandem, scelerate dæmon, si felix Cypselus est, felicem quoque Phalaridem, moribus plane geminum, fuisse neget? Quare verius utique caneretis:

Et Phalaris felix, et Melanippus erant,
Quos divina duces olim discordia sensit.

Et sane, memini me aliquando molle ac solutum abs te de Phalaride responsum audire, quo hominem celebrabas, quod insidiatores quosdam suos, ubi aliquandiu cædi jussisset, eos tandem ob tolerantiæ singularis exemplum admiratus dimisisset. Loxias videlicet, ac Jupiter pater moras Phalaridi

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΕ'.

Ὅτι καὶ τοὺς τυράννους ἐκολάκευον

Ὄλβιος οὗτος ἀνὴρ, ὃς ἐμὸν δόμον ἐσκατα
C *Κύψελος Αἰακίδης, βασιλεὺς κλειτοῖο Κορ*

« Οὐκοῦν καὶ οἱ τύραννοι, οὐ μόνον οἱ τῶν τυ ἐπίβουλοι,

Κύψελος, ὃς δὴ πολλὰ Κορίνθῳ πήματα τ

καὶ Μελάνιππος (38), ὁ πολλὰ ἀγαθὰ τῇ Γελώ λει (39) τεύξας. Πῶς δ' εἰ Κύψελος ὄλβιος, ἅ δαιμον, οὐ καὶ Φάλαρις ὄλβιος, ὁμότροπος ἱ ψέλῳ; Ὥστ' ἂν ἐκείνως ἄμεινον εἶναι ὑμῖν·

Εὐδαίμων Φάλαρις (40), *καὶ Μελάνιππος*
Θείας ἀγητῆρες ἐν ἀνθρώποις διχονοίας.

Ἤκουσα δέ σου καὶ διαλελυμένον χρησμὸν π Φαλάριδος, ἐπαινοῦντα καὶ τιμῶντα, ὅτι λαβ βουλεύοντας ᾐκίσατο μὲν (41), καρτεροῦντας D μενος ἀφῆκε. Λοξίας καὶ Ζεὺς πατὴρ ἀναβολ φίσαντο θανάτου Φαλάριδι, ἀνθ' ὧν ἡμέρως Χ καὶ Μελανίππῳ προσηνέχθη. Ἀλλ' εὖγε ª κα

ª γρ. τε.

(37) *Εὐθυκλέα*. De hoc Euthycle nihildum memini.

(38) *Καὶ Μελάνιππος*. Historiam integram dabunt inter cæteros, Athenæus l. XIII, p. 602, ex Heraclide Pontico, et Ælianus, *Var. Histor.* lib. II, cap. 4, sed cum aliqua varietate. Noster autem Heraclidi propior est.

(39) *Τῇ Γελώων πόλει*. Virgil., *Æneid.* III:
Apparet Camarina procul, campique Geloi,
Immanisque Gela, fluvii cognomine dicta.
Græcis modo Γελαῖοι, modo Γελῷοι, nonnunquam et Γελῆνοι, Latinis fere Gelenses, aut Geloi. Longissime latissimeque patebant, Gelam inter et Naufriam amnes, urbs ipsa tam ampla, ut immanis a Virgilio dicta sit, suumque ac proprium aliquandiu regem habuerit. Alii ab his Gelæ, seu Geli, de quib. infra p. 275 D.

(40) *Εὐδαίμων Φάλαρις*. Ludit in distic quod ad perpetuam Charitonis et Melanippi tiæ memoriam Pythia fuderat,
Εὐδαίμων Χαρίτων, καὶ Μελάνιππος ἔ
Θείας ἁγητῆρες ἐφημερίοις φιλότητος.
Sic enim Athenæus. Observat autem hoc in cho, pentametrum hexametro priorem fuis hic etiam videmus: quod idem a Dionysio q Atheniensi, cognomento Æneo, suis in *Ele* citatum ait, tametsi apud Ælianum hex præmittatur.

(41) *Ἠκίσατο μέν*. Ita Athenæus. At Æli lus Charito vapulat, Melanippus sponte se ambo pelluntur ex Sicilia.

ἡμῖν τὰ περὶ τοῦ θανάτου ἔδειξας καὶ τῆς ζωῆς, ὅτι κάλλιστόν τί ἐστιν ἡ ζωή.» Ἐπὶ τούτοις ἅπασι καὶ τάδε προσκείσθω.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛϚʹ.

Ὅτι καὶ τὴν ἄψυχον ὕλην σέβειν προσέταττον.

« *Ἀλλὰ καὶ Μηθύμνης* (42) *ναέταις πολὺ λώϊον* [*ἔσται*,
φαλληνὸν τιμῶσι Διονύσοιο κάρηνον.

θύουσι γὰρ αἱ πόλεις καὶ τελετὰς ἄγουσιν, οὐ μόνον φαλληνοῖς Διονύσοιο καρήνοις, ἀλλὰ καὶ λιθίνοις, καὶ χαλκέοις, καὶ χρυσέοις. (43) Οὐ μόνον φαλληνοῖς, ἀλλὰ καὶ αὐτοῖς τοῖς Διονυσίοις, καὶ ἄλλοις παμπόλλοις Ἡσιοδείοις θεοῖς. Τρὶς γὰρ ὡς ἀληθῶς μύριοί εἰσιν ἐπὶ χθονὶ πουλυβοτείρῃ, οὐκ ἀθάνατοι, ἀλλὰ λίθινοι καὶ ξύλινοι δεσπόται ἀνθρώπων· οἵ, εἰ ἀνθρώπων ὕβριν τε καὶ εὐνομίην ἐφεώρων, οὐκ ἂν τοσοῦτος ἤρθη λῆρος, ὥστε καὶ ἤδη καὶ μέχρις ὑμῶν κεχωρηκέναι τὸ κακὸν, ἐπιδιαβὰν καὶ εἰς τὸν Ὄλυμπον, ὅθι, φασὶ, *θεῶν ἕδος ἀσφαλὲς αἰεί*. Καίτοι εἰ ἀσφαλὲς ἦν, οὐκ ἦν ἐπιβατὸν λήρῳ, οὐδ' ἂν εἷς τις Ὀλυμπίων εἰς τοῦτο ἦλθε παρανοίας, ὥστ' ἐλάϊνον κορμὸν θεῶσαι· ὃν οἱ Μηθυμναῖοι σαγήνης ἐμπλακέντα τοῖς λίνοις ἀνείλκυσαν, καὶ δὶς, εἰ βούλει, καὶ τρὶς, καὶ πλεονάκις ἐν τῷ αὐτῷ σαγηνεύοντες ἄνθρωποι, καὶ ἐξ ἐκείνου εἰς τὸ Λιβυκὸν ἐξοκείλαντες, οὐδ' εἰς τὴν γῆν ἔξω ἐκβαλόντες αὐτόν· ἐπεὶ οὐκ ἂν, μὰ τὸν Διόνυσον, ἔτι αὐτοῖς ἐνεπλάκη τοῖς λίνοις. Ἀλλ' ἐξ ἄκρου κεφαλοειδὴς ὁ κορμὸς (Ἄπολλον, ξένου (44) κατασκευάσματος!) τί ποτ' οὖν ἔπραττεν ἐν τῷ πελάγει; ἀπορήσειεν ἄν τις. Τί γὰρ ἄλλο ἢ ἐκάθητο; νὴ τὸν Δία, ἀναμένων ἕως ἄνθρωποι μαινόμενοι (οὐ γὰρ φήσω ὅτι καὶ θεοὶ) ἐγκυρήσαντες αὐτῷ, οὐ Διοπετὲς, ἀλλὰ Ποσειδωνοπετὲς ἡγήσωνται, κἄπειτα εἰς ἄστυ ἀπαγάγωσιν, ὥσπερ τινὰ ἀγαθὴν τύχην, κακὴν οὖσαν ὡς ἀληθῶς, οὐ τύχην, ἀλλὰ τυφεδόνα. Ἢ οὐκ ἤρκει ἄρα αὐτοῖς οἴκοθεν διολλύουσα, ἀλλ' αὐτὴν ἐπέρωσέ ª τε καὶ προσεπέτεινε θεοπληξίας, ὡς ἄν τις εἴποι, ἐκ Δελφῶν μετάπεμπτος ἐπιθήκη.» Τοιαῦτα καὶ ὁ Οἰνόμαος. Ἀλλὰ γὰρ μετὰ τὰ εἰρημένα, μεταβὰς αὖθις ἐπὶ τὴν ἐκ λογίων φιλοσοφίαν τοῦ τὴν καθ' ἡμῶν διαβολὴν πεποιημένου, ἀνάγνωθι ἐκ τῶν περὶ εἱμαρμένης τοῦ Πυθίου χρησμῶν· εἰ μὴ καὶ σοὶ θείας ἀλλότριος ὢν δυνάμεως ἔτι μᾶλλον, ὁ περὶ τῶν θρυλλουμένων χρηστηρίων ὑποπεσεῖται λόγος.

mortis decreverunt, quod lenius Charitonem et Melanippum habuerit. At tu vitæ mortisque rationes, vix licet, præclare tamen expressisti, dum hoc facto vitam eximium quiddam esse comprobasti.» Quibus omnibus hoc postremum adjungamus.

CAPUT XXXVI.

Illos etiam jussisse, ut materia inanima coleretur.

« *Res tibi Methymnæ felicius incola cedet,*
Si Bacchi caput ex tereti venerabere ligno.

Passim quippe civitates, non lignea modo, sed etiam lapidea, ærea, aurea Bacchi capita, sacrificiis ac statis religionibus venerantur: imo non Bacchi tantum capita, sed alios etiam plerosque deos, qui Hesiodi fabulis celebrantur. Enimvero triginta plane, non jam immortalium, sed lapideorum, et ligneorum humani generis dominorum millia, nutrix animantium terra complectitur, qui profecto, si cognoscendo hominum sceleri, jurique præessent, nunquam eo nugarum vanitas excrevisset, uti **234**
ad vos usque malum perveniret, Olympo quoque superato, ubi divum, aiunt: *Sedes secura per ævum.* Quæ securitas si vere jactaretur, nugas omnes excluderet, nec Olympiorum quisquam eo vesaniæ devenisset, ut oleagineo caudici divinitatem insereret. Illum etenim sagenæ plagulis irretitum Methymnenses extraxerant, idque semel iterumque, si placet, imo etiam tertio, vel sæpius demissis eumdem in locum retibus fecerant: inde vero Libycum in mare delati, nequaquam eum in terram excusserant. Id enim si fecissent, non jam, per Bacchum, easdem ad plagulas adhæsisset. At enim caudex in capitis speciem a summo stipite conformatus (rem, o Apollo, admodum prodigiosam!) quid rarum in mari? quærat fortasse quispiam. Quid vero aliud, nisi ut ibidem jaceret? Donec enimvero furiosi homines, (piget enim deos dicere,) in eum incidentes, non a Jove demissum quidem, sed a Neptuno emissum crederent, eumdemque postmodum in urbem, quoddam veluti fortunæ lætioris omen, inveherent, funestam re ipsa, non fortunam, sed facem urbis futuram. Nec enim satis videlicet ad exitium iis erat intestina pestis, nisi novis eam incrementis ac viribus incussæ divinitus plagæ accessio Delphis, ut ita loquar, arcessita cumularet.» Hactenus Œnomaus. Nunc vero ad eam rursus oraculorum philosophiam animo et cogitatione conversis, quam maledicus ille rerum nostrarum censor conscripsit, legesis ex iis responsis aliqua, quæ de fato Pythium edidisse commemorat. Ac vide num ejusmodi quoque tibi accidat tota hæc de jactatis pridem oraculis disputatio, ut eam magis etiam quam superiores ab omni divina virtute vacuam haberi putes oportere.

ª *Ισ.* ἐπέῤῥωσε.

(42) *Ἀλλὰ καὶ Μηθύμνης*. Consule observationes.

(43) Post χρυσέοις, non dubito quin legendum sit οὐ μόνον δ' αὖ τοῖς Διονυσίοις, ἀλλὰ καὶ ἄλλοις παμπόλλ., etc. Nam posterius hoc loco φαλληνοῖς, supervacaneum est, cum prius alterum sufficiat. Erroris causa, τὸ οὐ μόνον, semel iterumque repositum.

(44) *Ἄπολλον, ξένου*. Facilis erat conjectura cum in excuso legeretur Ἀπολλοξένου, sane, quam vitiose.

ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΚΤΟΝ.

—

PRÆPARATIONIS EVANGELICÆ LIBER SEXTUS.

—

235 *SEXTI LIBRI CAPITA.*

236 TOTIUS LIBRI PROOEMIUM.

Oraculorum rationem uti superioribus libris abunde confutavimus, ita divinæ Servatoris nostri potestatis, quæ doctrina ipsius evangelica sese prodit, et dignam Deo majestatem, et fructum in hominum vitam ab ea profectum satis superque probavimus; cum ejus unius, non alterius cujuscunque vi, humanum genus ab ea fuerit, qua dæmonum præstigiæ universam ex omni memoria vitam oppresserant, caligine pesteque liberatum. Nunc ergo expendendis iis prætcrea, quæ falso ab istis de fato constituta sancitaque sunt, affectam hisce de rebus disputationem recta certoque prosequamur: ut non ejus modo rationis, quam in vaticinando tenuerunt, improbitate, sed eorum etiam, quæ ab illis decreta sunt, pravitate ac vanitate, quam impotentes et imbecilli dæmones ii fuerint, ostendamus, quorum motu impulsuque regi oracula putabantur. Vide porro tu mihi, num ejusmodi quoque tibi accidat tota hæc de illis disputatio, ut eam ab omni similiter divina virtute vacuam haberi putes oportere, cum ex iis, quæ ad convellenda de corum fato placita subjiciam, tum ex ipsomet ritu quem ab iisdem suis in divinationibus adhiberi servarique

A

ΤΑΔΕ ΠΕΡΙΕΧΕΙ ΤΟ ΕΚΤΟΝ ΒΙΒΛΙΟ[Ν]

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ ΤΗΣ ΟΛΗΣ ΥΠΟΘΕΣΕΩ[Σ]

Τοῦ περὶ τῶν χρηστηρίων τρόπου διὰ τῶν [ἐλη]λυσμένων αὐτάρκως ἡμῖν ἀπεληλεγμένου, [τῆς τε] θείας δυνάμεως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν διὰ τῆς ε[ὐαγγε]λικῆς αὐτοῦ διδασκαλίας τὸ θεοπρεπὲς ἅμα κα[ὶ ὠ]φελὲς ἐπιδεδειγμένης, ὅτι διὰ μόνης αὐτῆς, [οὐ] δι' ἄλλης, τῶν ἐξ αἰῶνος τὸν πάντα βίον ἐπισκ[οτούν]των τε καὶ λυμηναμένων δαιμονικῶν φαντασμ[άτων] ἐλευθερία πᾶσιν ὑπῆρχεν ἀνθρώποις· φέρε κ[αὶ τὰ] τῶν περὶ εἱμαρμένης ψευδοδοξουμένων αὐτοῖ[ς] C περὶ τῶν αὐτῶν ἀπευθύνωμεν λόγον· ὡς ἂν [μὴ] μόνης τῆς τοῦ τρόπου μοχθηρίας, ἀλλὰ καὶ [τῶν] οὐκ ὀρθῶς οὐδὲ ἀληθῶς αὐτοῖς δοξαζομένων, καὶ ἀδρανεῖς ὄντες οἱ τὰ χρηστήρια κινεῖν νενο[μισμέ]νοι δαίμονες δειχθεῖεν. Σκέψαι δ' οὖν, εἰ μὴ [τῆς] θείας ἀλλότριος ὢν δυνάμεως ὁ περὶ αὐτῶν [ἐλεγχθή]σεῖται λόγος, ἔκ τε ὧν παραθήσομαι ἀνατρε[πτικῶν] τοῦ περὶ αὐτῶν εἱμαρμένης, καὶ αὐτόθεν ἐκ τ[οῦ τρό]που, καθ' ὃν τὰς μαντείας ποιεῖσθαι λέγονται. [Οὐ γὰρ] δὴ δυνάμει κρείττονι τὴν τῶν μελλόντων γνῶσιν ληφέναι φασὶν αὐτούς, ἐκ θεωρίας δὲ τῆς τῶν [ἄστρων] κινήσεως ὁμοίως ἀνθρώποις τὰ μέλλοντα κατα[στοχά]ζεσθαι. Οὕτως οὐδὲν δύνασθαι, οὔτ' ὠφελεῖν, ο[ὔτε] τὸ παράπαν ἐνεργεῖν αὐτούς, εἰ μὴ τὰ καθ'

* γρ., φασμάτων.

μένην, φασί. Τούτων δὲ ἔλεγχος αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ τῶν δαιμόνων προήγορος, ἐν οἷς ἐπέγραψε *Περὶ τῆς ἐκ λογίων φιλοσοφίας*, ὧδε λέγων πρὸς λέξιν.

A ferunt. Nec enim, ut ipsimet fatentur, ex vi quadam superiore futuri præsensiones ducunt hauriuntque suas, sed tantum de eo, perinde uti homines solent, observando astrorum motu conjiciunt. Ita nihil ipsi posse dicuntur, juvare nihil, nihil omnino, nisi quod fati necessitate teneatur, efficere. Ac reprehensionis hujus auctor ille ipse nobis dæmonum vindex et defensor esto. Is enim in eo quod *De oraculorum philosophia* inscripsit, opere, sic ad verbum loquitur.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Ὅτι καὶ ἃ δοκοῦσι μαντεύεσθαι, ὑπὸ[a] τῆς τῶν ἄστρων φορᾶς, ὁμοίως ἀνθρώποις καταστοχάζονται.

« Ὅτι καὶ ἃ δοκοῦσι καὶ λέγουσιν οἱ θεοὶ, εἴπερ τὰ μεμοιραμένα γινώσκοντες λέγουσιν, ἀπὸ τῆς τῶν ἄστρων φορᾶς δηλοῦσιν, καὶ τοῦτο σχεδὸν πάντες ἐξέφηναν οἱ ἀψευδεῖς τῶν θεῶν. » Εἶθ' ἑξῆς ὑποβάς φησιν· « Ἐρωτηθεὶς ὁ Ἀπόλλων, τί τέξεται ἡ γυνὴ, ἐκ τῶν ἄστρων εἶπεν, ὅτι θῆλυ, ἐκ τοῦ σπορίμου ἐπιγνοὺς χρόνου. Λέγει δ' οὕτως·

CAPUT I.

Quæ divinare videantur, ea perinde atque homines, ex astrorum illos motu conjicere.

« Jam vero, inquit ille, quæcunque statuunt prænuntiantque dii, si quando forte quæ vi fatorum eventura noverint, pronuntient, eadem ab illis ex astrorum **237** motu et conversione prædici, nemo fere deorum, quibus veritas placet, aperte non fatetur. » Deinde pergit: « Consultus Apollo, cujusmodi partum enixura mulier esset: Feminam, inquit; id enim cognito satus conceptusque tempore, ex astrorum situ et ratione intellexerat. Ergo hunc in modum cecinit:

Ἐκφύεται (45) *γαίηθεν ὀδῶν, ὅτι λείμακες ὄμ-*
[βρου
Διψοσύνῃ κατέμαρψεν[b] *ὅλον πόμα μητέρος*
[αὐτῆς,
Ἔνδον ὀρινομένης χρόνον ἄρκιον· οὔτι δὲ κοῦ-
[ρον,
Ἀλλὰ κόρην. Φοίβη γὰρ εὔσκοπος ἤροσεν (46)
[ἁγνὴν
Κύπριν, ἐπειγομένην θῆλυν γόνον, ὦ φίλε, σεῖο.

B *Nascitur ex terra, pluviæ qua sicca liquentis*
Prata siti, potum genitricis funditus omnem
Exsugunt: justo interea cui tempore venter
Succutitur. Sed femineus, non masculus olli
Fœtus erit: castam observans nam Cyprida Phœbe
Tum subiit, quæ femineam tibi semine prolem
Urgebat.

Ἰδοὺ καὶ ἀπὸ τοῦ σπορίμου, ὅτι σελήνη ἐπὶ Ἀφροδίτην ἐφέρετο, εἶπεν, ὅτι θῆλυ γεννηθήσεται. Καὶ μὴν καὶ τὰς νόσους ἐκεῖθεν προλέγουσιν. Ἐπάκουσον γάρ·

En, ut ex conceptus tempore, quod luna cum Venere concurreret, feminam natum iri conjecerit. Atqui morbos etiam eadem ratione prænuntiant. Audi enim:

Ἦ μάλα μιν κακὸς ἰὸς ἐνὶ στέρνοισι δαμάζοι,
Πνεύμονος ἀλγυνόεσσαν[c] *ὑπερβλύζων κακό-*
[τητα,

Hunc perimet serpens media in præcordia pestis,
Unde ægro fœdi exundant pulmone dolores,

καὶ ἑξῆς· οἷς ἐπιλέγει·

C et quæ sequuntur. Subditque deinceps:

Ταῦτα δὲ μοιράων νόος ἤγαγεν, ἠδὲ κελαινὴν
Εἰς ἔριν ἐστήριξε, κακοῖς πελλοισι δαμάζειν,
Ὑψιπόλοιο Κρόνοιο κακὴν ὑπ' ἀταρπὸν ἰόντος.

Hunc morbum tibi fata creant: his certa voluntas
Atque immota manet, liventi absumere tabe,
Pestiferum nam stella subit Saturnia callem.

Καὶ μεθ' ἕτερα·

Et quibusdam interjectis:

Ἀλλά σε μόρσιμον ἦμαρ ἀναπλῆσαι βιότοιο
Ἀλγυνόεις βροτολοιγὸς ἐπισπέρχων Κρόνῳ
[ἄντα
Ψεύσατο[d], *σῆς δὲ θέμειλον ἀπὸ φρενὸς ἠΐ-*
[στωσε (46*).
Τοὔνεκα καὶ πατέρος θεοειδέος ἱερὸν ἦτορ,
Φευγέμεναι κακοεργὸν ἐπηπείλησεν Ἄρηα.

Saturni at properans tristi Mars obvius astro,
Mars hominum pestis, vitalem abrumpere lucem
Cogit, et emotæ vertit fundamina mentis.
Divini te propterea mens sacra parentis
Jusserat infesto vitam subducere Marti.

Ταῦτα μὲν, ὅτι οὐδὲ ἐκ θείας δυνάμεως ἑαυτῶν μαντεύονται, ἀλλ' ἐξ ἄστρων ἐπιτηρήσεως κατὰ τοὺς μαθηματικῶν λόγους, ὡς μηδὲν ἐν τούτῳ διαφέρειν

Ex his profecto intelligis, eos non vi quadam sua eaque divina, sed astrorum observatione mathematicorum ad leges et præceptiones exacta, vaticinari

[a] *Ισ.* ἀπό. [b] *Ισ.* διψοσύνῃ κατέμαρψαν. [c] γρ., ἀλγεῖν. [d] *Ισ.* Σπεύσατο.

(45) *Ἐκφύεται*. Χρησμὸς ἄχρησμος, truncus, et σκοτεινός. Existimo tamen, ab illa verborum distinctione nostra, levique nonnullorum emendatione, lucis aliquid afferri posse.

(46) *Ἤροσεν*. Explicat paulo post, ἐπὶ Ἀφροδίτην ἐφέρετο. Translatum ab aratro, quod terram sulcando findit ac permeat.

(46*) *Ἠΐστωσε*. Hoc est ἀνάστατον ἐποίησεν, ἠφάνισεν. Hinc ἀϊστωτήριος, (quam vocem nullus grammaticus repræsentat) idem qui ἀφανιστικός. Lycophron vers 71, ubi Cassandra tertium illud, quod

D jam animo præsentiebat, urbis excidium deplorans:

Στένω, στένω σε δισσὰ καὶ τριπλᾶ, δορὸς (id
[est, *πολέμου*)
Αὖθις πρὸς ἀλκὴν, καὶ διαρπαγὰς δόμων,
Καὶ πῦρ ἐναυγάζουσαν, αἰστωτήριον.

Sic enim distinguendi sunt isti versus: et αἰστωτήριον quadrisyllabum, pro ἀϊστωτήριον, ratio carminis exigit. Idem videtur ἀΐστήρ, vel αἰστήρ, ut apud Oppian. lib. v:

Δαλὸν ἐϋδμήτων μεγάρων αἰστῆρα φέροντες.

Licet alii, παρὰ τὸ αἴθειν.

solitos fuisse; nihil ut prorsus hoc in genere deos inter et homines interesset, nullumque ipsi vel superius, vel naturæ divinioris proprium opus exererent. Vide nunc, quemadmodum id etiam, quod in nostra potestate **238** arbitrioque situm est, omnino tollant, dum non res tantum externas, aut quæ nostra ex voluntate non pendent, sed libertatis quoque nostræ consiliique rationes ex astrorum conversione suspendunt. »

ἀνθρώπων, μηδέ τι κρεῖττον καὶ φύσεως θειοτέρας ἔργον ἐπιδείκνυσθαι. Θέα δ' ὡς καὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν ἀναιροῦσιν, οὐ μόνον τὰ ἐκτὸς, καὶ τὰ οὐχ ἐφ' ἡμῖν, τῇ τῶν ἄστρων ἀνατιθέντες φορᾷ, ἀλλὰ καὶ τὰς ἡμετέρας προαιρέσεις. »

CAPUT II.

Id etiam, quod in nobis situm est, ab ipsis tolli, dum arbitrium quoque nostrum fati necessitate moveri volunt.

Ita nimirum Apollo, qui fieret, uti tanto nescio quis ad militiam impetu et ardore raperetur, edisserens,

Mars olli natalis adest, stimulatque ruentem:
Nec premet is tumulo; Jovis est nam certa voluntas,
Martis ut eximium subito decus auferat armis.

Itemque de altero:

Cæsaris densa incubuit, stimulosque cruentos

In tristem pueri auroram Saturnus adegit.

Ac fatum sane præclara numina tantopere pertimescunt, ut se ne fulmen quidem suis a templis arcere posse fateantur. Proinde sperent inter precandum homines de eorum auxilio vehementer, qui ne sibi quidem ipsis opem ferre queant. Quorsum vero pietas deinceps colatur? quorsum diis honor, veneratio, obsequium debeatur, qui sibi nullam prorsus in rem per se ipsos satis esse possint? Sed oraculum audi.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ὅτι καὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν ἀναιροῦσιν, ἐξ εἱμαρμένης φάσκοντες καὶ τὰς προαιρέσεις κινεῖσθαι.

Οὕτως καὶ ὁ Ἀπόλλων περί τινος, ἅμα καὶ τὴν περὶ στρατιὰν προθυμίαν ἀφηγούμενος, πόθεν αὐτῷ γίνεται, ἔφη·

Ἄρεα κραιπνὸν ἔχει γενεθλήϊον, ὅς μιν ὀρίνει,
Οὐδέ ἑ ταρχύσει· Ζηνὸς γὰρ ἐπέχραε βουλὴ,
Ἥ οἱ κῦδος ἄρειον ἀπ' Ἄρεος εὐθὺς ὀρέξει.

Καὶ πάλιν ἐπ' ἄλλου·

Εὐχαίτης ἐπέκειτο Κρόνος, στυγεροῖσι δὲ κέντροις
Ἄλγυνεν παιδὸς ταλαοῦ δυσπέμφελον εἶο (47).

Εἰς τοσοῦτον δὲ τὴν εἱμαρμένην οἱ γενναῖοι θεοὶ πεφρίκασιν, ὡς ὁμολογεῖν μηδὲ κεραυνουμένοις αὐτῶν τοῖς ἱεροῖς δύνασθαι ἐπαμύνειν. Πολλὴ ἄρα γένοιτ' ἂν ἐλπὶς ἀνθρώποις εὐχομένοις τυχεῖν βοηθείας παρὰ μηδὲ τῶν [a] σφίσιν αὐτοῖς ἐπαρήγειν δυνατῶν. Τί δὲ χρὴ λοιπὸν εὐσεβεῖν, καὶ τοὺς θεοὺς προσκυνεῖν, καὶ σέβειν, καὶ θεραπεύειν, μηδὲν οἵοις τε καθόλου, μηδὲ ἑαυτοῖς ἐπαρκεῖν; Ἄκουε δ' οὖν, τί φησιν ὁ χρησμός.

CAPUT III.

Eos ne templa quidem sibi consecrata a fulmine defendere potuisse.

« Sunt enimvero, inquit Porphyrius, sua quoque templis delubrisque fata: imo et in fatis erat, ut ipsummet Apollinis templum fulmine conflagraret. Id enim hunc in modum ille cecinit:

Hunc age Erichthonii soboles divina parentis,
239 *Quæ nostram exspectas quæsito in limine vocem,*
Postquam eversa jacent radiantis culmina templi,
E tectis lauro specubus diam accipe sortem.

Cœleste ad flamen, dum contra obmurmurat aer,
Quassatusque minas adversaque prælia miscet:
Dum ventorum expers magno stat frigus in orbe,

Libera nec pressus spiracula repperit æther,
Ignea fax humiles cæco petit impete terras;

Hanc pavidæ summis pecudes in montibus horrent,
Inque altas subeunt foveas, nec cœlitus actam
Spectare adverso Jovis hastam lumine possunt.
Hujus templa deum, quæque alta vertice surgunt
Robora, et excelsi prærupta cacumina montis,
Ac medio naves pelago flagrantibus alis
Afflatæ pereunt. Quin et Neptunia conjux
Hoc concussa vagos retro flectit verbere gressus.
Vos igitur, licet immenso præcordia luctu
Confecti, Parcarum animis immobile ferte
Consilium: quibus ætherii Jovis ardua cervix

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ὅτι οὐδὲ τοῖς ἀφιερωμένοις αὐτοῖς ναοῖς κεραυνουμένοις ἐπαρκεῖν ἐδυνήθησαν.

« Οὕτω καὶ ναῶν μοῖραι καὶ ἱερῶν, καὶ αὐτοῦ γε τοῦ Ἀπόλλωνος τὸ ἱερὸν μεμοίραστο κεραυνωθῆναι, ὥς φησιν·

Ὦ ζαθέης γεγαῶτες Ἐριχθονίοιο γενέθλης,
Ἔτλητ' ἐλθέμεναι, καὶ ἐμὴν ἐρεεινέμεν ὀμφὴν,

Ὁππόθι δηωθῇ περικαλλέος ἕδρανα σηκοῦ.
Κλῦτε δαφνηρεφέων μυχάων ἄπο θέσκελον ὀμφήν.
Εὖτ' ἂν, ἄνω πνείοντες, ὑπ' ἠέριοι κελάδοντες
Τρίβωνται πατάγοισιν ἐναντία δηριόωντες·
Κρυμνὸς δ' αὖ περὶ κόσμον ἀπείρονα νήνεμος ἔσται,
Μηδὲ διεξερύγησιν ἔχῃ κεκακωμένος αἰθὴρ·
Αἰθαλόεις περὶ γαῖαν, ὅπῃ τύχεν, ἔκπεσε πυρσός·
Τὸν μὲν δὴ θῆρές τε κατ' οὔρεα δειμαίνοντες
Φεύγουσιν πυμάτοις ὑπὸ κεύθεσιν, οὐδὲ μένουσιν
Εἰσιδέειν ὅσσοισι καταιβάσιον Διὸς ἔγχος.
Τοῦ μὲν καὶ νηοὶ μακάρων, καὶ δένδρεα μακρὰ,
Ἠλιβάτων τ' ὀρέων κορυφαὶ, νῆές τ' ἐνὶ πόντῳ
Δάμνονται ζαπύροις πωτήμασιν ἐμπελάοντος.
Καὶ δ' αὐτὴ πληγεῖσα Ποσειδάωνος ἑταίρη,
Πολλάκις ἠχήεσσ' ἀναχάζεται Ἀμφιτρίτη.
Ὑμεῖς οὖν, καὶ ἄτλητον ἐνὶ φρεσὶν ἄλγος ἔχοντες,
Τέτλατε Μοιράων ἀμετάτροπα δήνεα θυμῷ.
Ταῖσι γὰρ οὐρανίδαο Διὸς κατένευσε κάρηνον,

[a] *Ισ.* τῶν μηδέ.

(47) *Εἶο*. Vix dubito, quin ἠῶ reponendum sit: illa quippe nascendi primordia, eleganter auroram appellat.

Ὅττι κε δινήσωσι μένειν ἀσάλευτον ἀτράκτοις.
Αἶσα γὰρ ἦν δολιχοῖσι χρόνοις περικαλλέα [σηκὸν
Πυρσῶν αἰώρησι διιπετέεσσι δαμῆναι. »

A *Annuit, ut certo quidquid sub pollice fusus*
Volverit, immotum maneat. Nempe hæc quoque [templa
Cœlitus illapsis olim succumbere flammis
Fatum erat. »

Εἰ δὴ οὖν Μοιρῶν ἀτράκτοις καὶ τῶν σεβασμίων θεῶν οἱ ναοὶ, τά τε ἱερὰ αὐτῶν δώματα δάμναται ζαπύροις πυρήμασι, τίς ἂν ἔτι λείποιτο ἐλπὶς θνητοῖς ἀνθρώποις τῆς τῶν πεπρωμένων ἀποφυγῆς; Εἰ δὲ καὶ μηδεμία ἐκ θεῶν ὑπάρχοι βοήθεια, δεῖ δὲ ἐξ ἅπαντος

Τετλάναι Μοιράων ἀμετάτροπα δήνεα θυμῷ,

Τίς ἡ περὶ τοὺς θεοὺς ματαία σπουδή; εἴποι ἄν τις. Τί δὲ δεῖ λοιβῆς τε κνίσσης τε, καὶ τὸ ἐκ τούτων γέρας τοῖς μηδὲ τούτων ἀξίοις ἀπονέμειν, εἰ κατ' οὐδὲν ἡμᾶς ὠφελεῖν δύνανται; Ἐπεὶ μηδὲ τῶν ἀγαθῶν δοτῆρας οἴεσθαι χρῆν αὐτοὺς, ἀλλ' ἣν καὶ τῶν ἐναντίων ὡμολόγουν αἰτίαν. Εἰ γὰρ πέπρωται ἀνθρώποις εἴτε τι ἀγαθὸν, εἴτε τι καὶ ἐναντίον, ἔσται ἐξ ἀνάγκης, καὶ παρέσται τοῦτο, καὶ βουλομένων, καὶ μὴ τῶν θεῶν. Μόνην ἄρα τὴν ἀνάγκην θεραπευτέον, σμικρὰ, μᾶλλον δὲ τὸ μηδὲν φροντίσαντας τῶν θεῶν, μήτε λυπεῖν μήτε εὐεργετεῖν δυναμένων. Εἰ δὲ δὴ τῶν Μοιρῶν μόνος ὁ ἐπὶ πάντων ἐπιστατεῖ Θεὸς, καὶ μόνος τούτων ὑπάρχει κύριος·

Si ergo prout Parcarum fusi tulerint, venerandorum quoque deorum templa, sacræque ipsorum ædes igneorum turbinum vi superantur, quænam deinceps miseris mortalibus declinandi fati spes reliqua esse possit? **240** Quod si opis a diis præterea nihil ostendetur, sed necesse prorsus erit

Æquis ferre animis Parcarum immobile fatum:

Quorsum, dicat aliquis, hæc tam supervacanea deorum in cultu diligentia? quorsum indignis vel libatio, vel nidor, quæque rebus istis inesse fertur B præmii ratio tribuatur, si nulla nos in re juvare possint? Quippe ne bonorum quidem auctores haberi debeant, sed illa potius quam ipsorum quoque malorum causam esse fatebantur. Nam si fatum erit, ut quid hominibus seu boni seu mali eveniat; id necessitate quadam eveniet, adeoque, seu volentibus seu invitis diis, omnino futurum erit. Itaque una jam supersit colenda necessitas; deorum, qui neque nocere neque prodesse queant, vel exigua vel nulla prorsus habenda cura. Sin autem Parcis quoque præest rerum omnium moderator Deus, isque summum unus in eas habet imperium;

Ταῖσι γὰρ οὐρανίδαο, φησὶ, *Διὸς κατένευσε κάρηνον,*
Ὅττι κε δινήσωσι μένειν ἀσάλευτον ἀτράκτοις.

His etenim, inquit, *magni Jovis annuit ardua cervix,*
Ut certo quidquid volvat sub pollice fusus,
C *Immotum maneat.*

Τί δὴ οὐχὶ πάντα ὑπερθέμενος τὸν παμβασιλέα, καὶ τῆς εἱμαρμένης δεσπότην μόνον Θεὸν εἶναι ὁμολογεῖς, καὶ μόνον ἀγαθῶν δοτῆρα καὶ σωτῆρα; ὅτι δὴ μόνῳ αὐτῷ καὶ ἃ φῄς Μοιράων ἀμετάτροπα δήνεα τρέπειν, καὶ μεταλλάττειν ῥᾴδιον· ὡς μήτ' ἀνάγκῃ, μήτε εἱμαρμένῃ, τὸν τῷ παμβασιλεῖ Θεῷ καθωσιωμένον, καὶ μόνον αὐτὸν εὐσεβοῦντα, δουλεύειν· οἷα δὲ ἐλεύθερον καὶ παντὸς ἀφειμένον δεσμοῦ, ταῖς ἐνθέοις καὶ σωτηριώδεσιν οἰκονομίαις ἀκωλύτως ἐφέπεσθαι. Ἀλλ' ὁ μὲν ἀληθὴς τοιαῦτα προφαίνει λόγος· ὁ δ' ἔμπαλιν ὅρα διὰ τίνων φησὶ τὰ τῆς εἱμαρμένης λύεσθαι.

Quidni ergo quem tu regem universi, supra rerum omnium gradum et ordinem, ipsiusque adeo fati dominum constituis, eumdem solum quoque Deum, et bonorum auctorem unum, ac servatorem esse confiteris? quippe qui solus etiam immutabilia, uti vocas, Parcarum decreta mutare possit: ut qui semel universi regi consecratus, unum eum colere cœperit, is neque necessitati deinceps, neque fato serviat, sed tanquam liber, omnique solutus vinculo, divinis tantum ac salutaribus citra ullum impedimentum legibus et institutis obsequatur. At ista quidem veræ rationis docet auctoritas. Tu vero, quibus tandem artibus idem philosophus vim illam fati solvi posse tradat, mecum intuere.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

D *Ὅτι διὰ μαγείας φασὶ τὰ τῆς εἱμαρμένης λύεσθαι.*

« Δεηθέντος γάρ τινος καταδέξασθαι Θεὸν, εἰπὼν ὁ θεὸς, ὅτι ἀνεπιτήδειός ἐστι διὰ τὸ ὑπὸ φύσεως καταδελέσθαι, καὶ διὰ τοῦτο, ὑποτροπιασμοὺς ὑπαγορεύσας, ἐπάγει·

Ῥικὴ (48) *δαιμονίη γὰρ ἅλις ἐπιδέδρομεν ἀλκὴ*
Σῷσι γοναῖς, ἃς [a] *χρή σε φυγεῖν τοίαισι μαγείαις.*

CAPUT IV.

Fatum, ut ipsimet fatentur, magicis artibus solvi posse.

« Nam cum forte quispiam obsecraret, sibi ut numen excipere liceret; Deus cum huic rei minus idoneum, quod naturæ vinculis constrictus teneretur, illum esse responderet, eoque certos quosdam procurationum expiationumque ritus ipsi præscriberet, ita subjunxit:

241 *Vis divina tuo pridem magno impete victrix*
Incubuit generi. Magica hanc fugere arte licebit.

[a] ἴσ. ἧ.

(48) Ῥιπή. Omnino sensus exigit, ut vel ῥιπῇ, vel ἀλκῇ, in dandi casu ponantur: malim tamen ῥιπῇ. Nec minus in altero versu, τὸ ἦν prætulerim τῷ ἃς· agebatur enim, quemadmodum iste vim illam dæmonis evitare ac declinare posset.

Quid igitur illud erat, quamobrem Archilochum cœlo dignum putares? Ne cæteris hominibus, o deorum humanissime, hoc in cœlum iter invideas. Quid a nobis tandem exigis? opinor, ut Archilochi vestigiis insistamus, si tuis digni penatibus videri cupiamus. Acerbis nempe conviciis lacerandæ nobis mulieres, quæ conjugium nostrum repudiarint: mordendi quoque pueri meritorii, cum longe improbos omnes improbitate ac flagitio superent. Verum id etiqne versu faciendum erit, quod ea sit uti deorum, sic divinorum hominum, qualis Archilochus fuit, propria et peculiaris oratio. Neque id fortasse mirum. Nam et familiarum scilicet, privatæque vitæ rationes, et rerumpublicarum concordia, optimisque legibus constituta populorum integritas, hujus potissimum artis excellentia continetur. Itaque nec illum sine causa pro Musarum cliente habuisti, et illius interfectorem vestro, hoc est divino, congressu et voce prorsus indignum putasti, qui virum usque adeo vocalem interfecerat. Ergo nec injustæ fuerunt in Archiam minæ, nec importuna Pythia, quæ et Archilochum pridem licet exstinctum ulcisceretur, et templo excedere impium ac nefarium hominem juberet. Quippe, Musarum enim clientem occiderat. Ergo neque mihi absurde facere visus es, dum te poetæ vindicem præstitisti. Nam et alterius mihi poetæ, et sacrarum Euripidis coronarum in mentem venit. Tametsi dubitem interdum, eoque libenter, non jam coronatum eum fuisse, sed quamobrem sacræ ejus coronæ dicantur, neque partum ab eo decus esse, sed quorsum eximium decus illud appelletur, audierim. Homini enim vero turba plaudebat; satis hoc novi : tyrannis idem placebat; ne isthuc quidem ignoro : atque ejusmodi artem factitabat, quæ non amatori suo tantum, sed Athenis etiam ipsis admirationem conciliaret, utpote quæ tragœdos una omnium tulisset. vel iste plausus, vel instructa in arce mensa, idonei sunt hoc in genere arbitri, nihil add enim et in arce Euripidem cœnasse, et Atheniensium atque Macedonum plausu celebratum eum isse. Sin autem aliquod præterea deorum suffragium accesserit, quod utique et fide per sese nec tyrannorum saltem aut multitudinis opinione levius esse debeat : age sis, prome tanden

A λοις ἀνθρώποις τῆς ἄνω ὁδοῦ. Τί πράττειν ἡμᾶς; ἢ δηλαδὴ τὰ Ἀρχιλόχου, εἰ μέλλοι φανεῖσθαι τῆς ὑμετέρας ἑστίας. Λοιδορῆσαι χρῶς τὰς οὐκ ἐθελούσας ἡμῖν γαμεῖσθαι· ἀφ καὶ τῶν κιναίδων, ἐπειδὴ τῶν ἄλλων πονηρ πονηρότεροί εἰσι· καὶ οὐχὶ δίχα μέτρου, αὕτη λεκτος καὶ θεῶν, ὥσπερ οὖν καὶ θείων ἀνδρῶ Ἀρχιλόχου. Καὶ οὐδὲν ἴσως θαυμαστόν· διὰ ἐν τούτοις ὑπεροχὴν εὖ μὲν οἶκος οἰκεῖτο ἰδιώτης βίος, πόλεις δὲ ὁμοφρόνως, καὶ ἔθνη συνεστᾶσιν. Οὐκ ἀπεικότως ἄρα σοι καὶ Μο ράπων (8) ἔδοξεν εἶναι, καὶ ὁ φονεὺς α ἄξιος εἶναι τῆς πρὸς ὑμᾶς τοὺς θεοὺς εἰσό τῆς παρ' ὑμῶν φωνῆς, ἄνδρα φονέα ὄντα [a] νας. Οὔκουν ἄδικος ἡ πρὸς τὸν Ἀρχίαν (9) B οὐδ' ἄκαιρος ἡ Πυθία τιμωροῦσα τῷ Ἀρχ πάλαι νεκρῷ, καὶ κελεύσασα (10) ἐξιέναι τὸν ἐναγῆ· Μουσάων γὰρ ἀπέκτεινε θε Οὔκουν (11) ἔμοιγ' ἐφάνης, ἐπαμύνων τῷ ἀπρεπὴς εἶναι· ἐμεμνήμην γὰρ καὶ τοῦ ἑτέρ του, καὶ τῶν ἱερῶν τοῦ Εὐριπίδου στεφάνων ἀπορῶν, καὶ ἀκοῦσαι ἐπιθυμῶν, οὐχ ὅτι ἐστε ἀλλὰ πῶς ἦν τὰ στέφη ταῦτα ἱερά· οὐδ' ὅ κλέος ὄρουσαν (12), ἀλλὰ πῶς ἐσθλὸν ἦν τοῦτο ταλίζετο μὲν γὰρ ἐν τοῖς ὄχλοις, οἶδα· κα νοις ἤρεσκε (13), καὶ τοῦτο οἶδα· καὶ ἔργο δευεν, ἐφ' ᾧ οὐχ ὅπως αὐτὸς ἐθαυμάζετο ὁ ἀλλ' ἤδη καὶ τῶν Ἀθηναίων ἡ πόλις (14), τραγῳδοὺς ἤνεγκεν. Εἰ μὲν οὖν ὁ κρότος ἱκ της, καὶ ἡ ἐν ἀκροπόλει τράπεζα, οὐδὲν C βλέπων ἐν ἀκροπόλει δειπνοῦντα τὸν Εὐριπί τὸν Ἀθηναίων ἅμα καὶ τὸν Μακεδόνων δημο φοῦντα· εἰ δὲ καὶ δίχα τούτων ἔστι τις καὶ θεῶ καὶ αὐτοπιστή, καὶ οὐχ ἧττων τῆς τῶν τι οὐδὲ τῆς τῶν ὄχλων· φέρε, φράσον ἡμῖν

[a] γρ. φωνάεντα.

(8) *Μουσῶν θεράπων*, etc. Suidas eadem in *Archiloco*.

(9) *Τὸν Ἀρχίαν*. Interfectorem Archilochi, Suidas et alii, non Archiam, ut Œnomaus, sed Kallondam vocant, cognomento *Coracem*. Plutarchus *De sera Numinis vindicta*, pag. 560 E : Ὁ γὰρ ἀποκτείνας, inquit, ἐν τῇ μάχῃ τὸν Ἀρχίλοχον, ἐκαλεῖτο Καλλώνδης, ὡς ἔοικεν· ἦν δ' αὐτῷ Κόραξ ἐπωνύμιον. Ἐκβληθεὶς δὲ τὸ πρῶτον ὑπὸ τῆς Πυθίας, ὡς ἱερὸν ἄνδρα τῶν Μουσῶν ἀνῃρηκώς, εἶτα χρησάμενος λιταῖς τισι, καὶ προτροπαῖς μετὰ δικαιολογίας, ἐκελεύσθη πορευθεὶς ἐπὶ τὴν τοῦ Τέττιγος οἴκησιν, ἱλάσασθαι τὴν τοῦ Ἀρχιλόχου ψυχήν.

(10) *Κελεύσασα*. Perperam in excuso Græco, κελεύσας. Versus quo illum ex fano Pythia expulit, hic est :

Μουσάων θεράποντα κατέκτανες, ἔξιθι νηοῦ.

(11) *Οὔκουν*. Ita malui, quam οὐκοῦν, ut ante legebatur.

D (12) *Αὐτοῦ κλέος ὄρουσαν*. Existimo le αὐτοῦ εἰς κλέος ὄρουσαν. Quæ postrema vo tero manuscr. exstat. Et vero repetit Œnom culi verba, pag. præced. ubi legebatur, καὶ ἐσθλὸν ὀρούσει.

(13) *Τυράννοις ἤρεσκε*. Archelaum in Macedoniæ regem intelligit, apud quem E gratia et auctoritate valuit, mirum quantum

(14) *Ἀθηναίων ἡ πόλις*. Etiam apud host tarchus enim in *Nicia*, sub fin., pag. 542, est, Siculos victores, captivorum Atheniens ne multis salutem dedisse, quod ab illis ver ripidis aliquos didicissent; additque, τῶν σ οἴκαδε συχνοὺς ἀσπάσασθαι τὸν Εὐριπίδην ς νως, καὶ διηγεῖσθαι, τοὺς μέν, ὅτι δουλεύοντ θησαν, ἐνδιδάξαντες ὅσα τῶν ἐκείνου ποι ἐμέμνηντο· τοὺς δέ, ὅτι πλανώμενοι μετὰ χην, τροφῆς καὶ ὕδατος μετέλαβον, τῶν μελῶ τες.

ὧν ἠνέγκατε ὑμεῖς οἱ θεοὶ τὴν ὑπὲρ τοῦ A
υ ψῆφον· ἵνα σπεύσωμεν καὶ διώξωμεν τὸν
κατὰ πόδας τῶν ὑμετέρων ἐπαίνων. Οὐ γὰρ
ἴσι καὶ νῦν ἕτοιμοι κωμῳδεῖσθαι καὶ Σαβαῖοι,
ἄμβαι. Πρὸς δέ γε τὸ τραγῳδεῖσθαι οὐκ ἂν
ἐνσταίη οὔτε ὁ Θυέστης, οὔτε ὁ Οἰδίπους,
Φινεὺς ἐκεῖνος· οὐδ' ἂν, οἶμαι, φθονήσαιεν
ἐθυμοῦντι φιλίας τῆς θείων (15-25). Ἀλλὰ καὶ
μοι δοκῶσιν (25') ἐκεῖνοι, εἰ ᾔσθοντο, ὅτι ἔσοιτό
ίδης, ἀνὴρ ἐπὶ τῷ διασκευάσαι αὐτοὺς γενό-
φιλής, ἀμελῆσαι ἂν τῶν κακῶν ἐκείνων, καὶ
τὰ κρείττονα φρονεῖν, ἀλλ' ἐπὶ τὸ μετρο-
ματέσθαι. Καὶ τῶν ἔμπροσθεν ἀνθρώπων εἰ
τα ὄγκου πλήρη ἤκουον, χρῆσθαι τούτοις εἰς
; τὸν οὐρανὸν ὁδοιπορίαν, ἵν' ἐλθόντες καθ-
ν τῷ Ὀλύμπῳ μετὰ τῶν πυκτῶν (26), ἐν τῇ B
αὐλῇ. Ταῦτα γὰρ λέγει ὁ ἐν Δελφοῖς ποιη-
ς καὶ τὴν Ὁμήρου τοῦ ὀλβίου ἴδωμεν ἐρώ-
τὸν Θεὸν ἐρωτᾷ· ἤπου γάρ τις οὐρανία ἦν
ἢ τὸν Θεὸν ἐκκαλέσασθαι. Οὐ γὰρ ἂν οὕτω
Θεὸς ὄλβιον μὲν ἐπεφώνησεν, ἐπὶ δὲ τῷ ὀλ-
ν ἀπένειμε·

229 ecquid illud fuerit tam præclarum, quod hanc a numinum consessu Euripidis commendationem et prædicationem expresserit: uti nos quoque magnis in cœlum passibus per impressa vestris quasi laudibus vestigia, contendamus. Nec enim ullos amplius hoc tempore vel Sabæos, vel Lycambas habemus, comœdiæ salibus dicteriisque pungendos. Nec ullus jam nobis ad tragœdiæ gravitatem, aut Thyestes occurrit, aut Œdipus, aut ille quondam Phineus. Quin etiam ne illi quidem, opinor, mortalium ulli divinam expetenti amicitiam invidissent: imo si quemdam olim Euripidem futurum suspicari licuisset, qui egregia divinorum facinorum enarratione deorum benevolentiam et amorem impetraret; et suas ipsi calamitates ac scelera neglexissent, nec ad saniora sese consilia, sed ad scribendos versus contulissent. Ita si quæ forte hominum superioris ævi nomina superbiæ fastusque plena audiissent, iis quoque celebrandis viam sibi in cœlum munire voluissent; ut eo demum perducti, cum pugilibus in Olympo, atque in ipsa Jovis aula considerent. Nam id etiam Delphicus vates aliquando cecinit. de re quoque Homerus ille beatulus Deum consulat, audiamus. Cœleste profecto quiddam itque ad evocandum alliciendumque numen idoneum: secus, nunquam vel cum Deus tam facile prædicasset, vel ei tanquam beato, quod sequitur, responsum edidisset,

δίζηαι (27)· *μητρὶς δέ τοι, οὐ πατρίς ἐστι.*
δ' ἀπὸ γῆς, οὔτε σχεδὸν, οὔτ' ἀπὸ τηλοῦ,
τοι μοῖρ' ἐστὶ τελευτῆσαι βιότοιο,
ἀπὸ γλώσσης γνῷς παίδων ἀξύνετον C
ι λόγοις εἰρημένον.

De patria quæris: tibi matria, non patria ulla est:
Non prope, non itidem procul a Minoide terra:
Inque solo fatum est te finem imponere vitæ,
Postquam ænigma novum puerorum audiveris ore,
Pluribus implexum verbis.

ἄρ, ὦ σοφώτατε ἀνδρῶν, μᾶλλον δὲ θεῶν,
ποῖ τῆς γῆς ἐξέθορε τῆς μητρὸς εἰδείη ὄλ-
τε ὅπου καταμύσας κείσεται. Ἐγὼ δὲ καὶ
ν εἶναι, Ὅμηρόν τε ὄντα περὶ τούτων προσ-
Θεῷ, καὶ ἕνα τῶν κανθάρων, καὶ τὸν Θεὸν
ον ἂν Ὁμήρῳ ἀφηγήσασθαι περὶ τοιούτων
των ἢ κανθάρῳ. Οἷον εἰ καὶ κάνθαρός (28) τις
; οὐκ ἐνεβίω, οὐδ' ἐνεγήρασεν ἐν ἐκείνῃ τῇ
ἀλλ' ἐχθρῷ ἀνέμῳ περιέτυχε, καὶ κανθαρίῳ
πληρῷ, ὅς, αὐτὸν μετέωρον ἄρας βίᾳ, ἀπ-
ἐπί τινα ἄλλην γῆν, καὶ ἄλλην κοπρίαν· κἄ-
θὼν εἰς Δελφοὺς, ἀνηρώτα ἥτις ἄρα ποτὲ
ἡ πατρῴα κοπρία, καὶ ἥτις αὐτὸν γῆ δέξε-
ανόντα. » Ταῦτα μὲν οὖν περὶ τῶν ποιητῶν. D

Indignum enim videbatur, scilicet, o virorum, imo deorum sapientissime, beatum istum, aut ubi terrarum maternis e visceribus exsiliisset, aut ubi demum clausis morte oculis jaceret, ignorare. Mihi vero, ut Homerus ea de re oraculum consulens, scarabæo persimilis, ita Deus Homero non aliter harum in rerum ignoratione, quam scarabæo cuidam respondere visus est. Perinde nimirum, ut scarabæus si nequaquam eodem in stercore, unde natus primum fuerit, aut viveret, aut consenesceret, sed infesti venti, aut dæmonis alicujus scarabæorum generi exitialis impetu, aliam in regionem atque aliud in stercus sublimis raperetur; isque postea Delphico ex oraculo quæreret, **230** quodternum sibi stercus fuisset, atque ubi denique mortuus conquiesceret. » Ac de poetis hactenus.

) *Τῆς θείων.* Malim τῆς, vel τῶν θεῶν.
οκῶσιν. Forte δοκοῦσιν. EDIT.
Πυκτῶν. Quid, si ποιητῶν; hic enim de Œnomaus, paulo post de Pugilibus, eorumcipe Cleomede.
Πατρίδα δίζηαι. Pausanias in *Phocicis*, reum Homeri simulacrum columnæ imposise ait, eique nostrum hoc inscriptum oraquo tamen est aliqua diversitas. Ita habet:
καὶ δυσδαίμον (*ἔφυς γὰρ ἐπ' ἀμφοτέροισι*),
δίζηαι· μητρὶς δέ τοι, οὐ πατρίς ἐστιν.
Ἴος νῆσος μητρὸς πατρὶς, ἥ σε θανόντα
ἀλλὰ νέων παίδων αἴνιγμα φύλαξαι.
ις utcunque penultimus Eusebianæ lection.

versus emendari potest, si legatur:
Εὖτ' ἂν ἀπὸ γλώσσης γνῷς τῶν παίδων αἴνιγμα.
Quod sequitur, πολλοῖσι λόγοις εἰρημένον, vix ad illud ænigma pertineat. Fortassis Œnomai verba fuerint, hoc fere modo castiganda: Πολλοῖς ἄρα λόγοις εἰρημένον. Id est, *Satis verbose tu quidem.* Sane puerorum istorum ænigma, puerisque notissimum, quod Herodotus in Homeri vita, ἀφελῶς admodum candideque narrat, paucorum omnino verborum fuit. Mirum vero, ni secundo tertioque versu indicare velit, Homerum, Terræ filium, incerto patre natum esse.

(28) *Οἷον εἰ καὶ κάνθαρος.* Vix adhuc Œnomaum tam naviter Cynicum habuimus.

CAPUT XXXIV.

Eosdem auctores illos fuisse, uti pugiles et athletæ divinis honoribus colerentur.

Et quoniam non poetas solum, sed ipsos etiam pugiles atque athletas, deorum in numero suis oraculis Deus egregius collocavit, præclare quoque, meo quidem judicio, hoc ejus factum laudatus scriptor hunc in modum coarguit :

Qui pelagi fines, numerumque jacentis arenæ,

Et muti sensus cognosti, audisque silentem;

« Utinam vero ista nescires omnia, hoc unum scires, nihil pugilatum inter et calcitrationem interesse, uti vel asinos etiam immortalitate donares, vel ne Cleomedem quidem ipsum, Astypalæensem pugilem donares hoc disticho :

Ultimus heroum Cleomedes Astypalensis,
Jam sacrum a vobis ferat immortalis honorem.

Cur enim, o indigena Græcarum religionum interpres, sic enim te Plato vocat, hominem tu istum consecrasti? An quod in Olympico certamine adversarium uno ictu non solum afflixerit, sed etiam patefacto latere pulmonem ejus immissa manu abstraxerit? Dignum enimvero Deo facinus, o Apollo! An præterea quod irrogatam sibi ea de causa quatuor talentorum mulctam concoquere non potuerit, sed vi mœroris iracundiæque commotus, stomachum et bilem universam in puerorum, qui tum in ludo litterario versabantur, caput eruperit, succussa revulsaque columna quæ tectum sustinebat? Tu, inquam, o deorum architecte, Cleomedem propterea divinis honoribus colendum putasti? An potius alterum hoc adjunges cum ejusdem roboris, tum divinæ benevolentiæ monumentum ; quod cum sacram in arcam sese immisisset, adducto deinde operculo, comprehendi ab insequentibus, in eo extrahendo frustra laborantibus, nulla vi potuerit? Ideone heroem tu illum, atque ex mortalium numero eximendum esse vis? O Cleomedes, quibus tibi artibus immortalitatem peperisti! Sensere dii quippe continuo pulchri facinoris excellentiam, teque illico, ut bona quondam **231** Homeri numina Ganymedem, in cœlum rapuere : nisi quod ille forma ac specie, tu robore, usuque roboris egregio placuisti. Utinam ergo, bone vates, quod ante dicebam, arena marique prætermissis, quo sit habendus in numero pugilatus interea didicisses. Nimirum et deos quoque pugiles asinos, et onagros abs te deorum strenuissimos haberemus. Exstaret etiam in demortui onagri verius quam in pugilis tui laudem proprium hoc et singulare oraculum :

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΔ'.

Ὅτι καὶ πύκτας καὶ ἀθλητὰς τιμαῖς ἰσοθέοις γεραίρειν παρεκελεύοντο.

Ἐπεὶ δὲ οὐ μόνον ποιητὰς, ἤδη δὲ καὶ πύκτας καὶ ἀθλητὰς ὁ θαυμάσιος Θεὸς διὰ τῶν οἰκείων χρησμῶν ἐξεθέωσεν, εἰκότως μοι δοκεῖ καὶ ταῦτα ἀπελέγχειν ὁ δεδηλωμένος τούτοις τοῖς ῥήμασιν·

Ὦ εἰδὼς (29) *ψάμμου τ' ἀριθμὸν, καὶ μέτρα θαλάσσης,*

Καὶ κωφοῦ ξυνιεὶς, καὶ μὴ λαλέοντος ἀκούων·

« Εἴθε ὤφελες τὰ μὲν τοιαῦτα πάντα ἀγνοεῖν, ἐκεῖνο δὲ εἰδέναι, ὅτι ἡ πυκτικὴ τῆς λακτικῆς οὐδὲν διαφέρει, ἵν' ἢ καὶ τοὺς ὄνους ἀπαθανάτους, ἢ μηδὲ Κλεομήδην πύκτην Ἀστυπαλαιέα, λέγων οὕτως·

B

Ὕστατος ἡρώων Κλεομήδης (30) *Ἀστυπαλαιεύς,*
Ὃν θυσίαις τιμᾶθ' ὡς οὐκ ἔτι θνητὸν ἐόντα.

Διὰ τί γὰρ, ὦ πάτριε τῶν Ἑλλήνων ἐξηγητὰ, ὥς σε καλεῖ Πλάτων, ἐθέωσας τὸν ἄνδρα τοῦτον; Ἢ ὅτι Ὀλυμπιάσι πληγῇ μιᾷ πατάξας τὸν ἀνταγωνιστὴν (31), ἀνέῳξε τὴν πλευρὰν αὐτοῦ, καὶ ἐμβαλὼν τὴν χεῖρα ἐλάβετο τοῦ πνεύμονος; Ἄπολλον, ἀξιοθέου ἔργου! Ἢ οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ ὅτι, προτιμηθεὶς (32) τεσσάρων ταλάντων ζημίαν ἐπὶ τούτων ᵃ, οὐχ ὑπέστη, ἀλλ' ὑπ' ἀχθηδόνος (33) καὶ βαρυθυμίας ἐνήρεισε τὸν θυμὸν τοῖς ἐν τῷ διδασκαλείῳ παισὶ, τὸν κίονα ὑφελκύσας, ὃς ἀνεῖχε τὴν στέγην; Ἆρ', ὦ θεοποιὲ, διὰ ταῦθ' ὑμῖν ὁ Κλεομήδης τιμητέος ἐστίν; C ἢ κἀκεῖνο προσθήσεις, τὸ ἕτερον δεῖγμα τῆς ἐκείνου ἀνδρίας ἅμα καὶ θεοφιλίας, ὅτι δὴ, ἐμβὰς εἰς ἱερὸν κιβώτιον (34), καὶ τὸ πῶμα ἐπαγόμενος, ἄληπτος ἐγένετο τοῖς διώκουσι, πειρωμένοις αὐτὸν ἐξελκῦσαι (35); Ὦ Κλεόμηδες, ἆρα ἥρως οὐκ ἔστι θνητός; Οἷα τὰ μηχανήματα ὑπὲρ ἀθανασίας ἐξεῦρες! Ἤσθοντο γοῦν εὐθέως οἱ θεοὶ τῆς ἀγαθουργίας, καὶ ἀνηρείψαντό σε, ὥσπερ οἱ τοῦ Ὁμήρου τὸν Γανυμήδην· ἀλλὰ τὸν μὲν ἐπὶ τῷ κάλλει, σὲ δὲ ἐπὶ τῇ ἰσχύϊ, καὶ τῆς ἰσχύος τῇ χρήσει τῇ ἀγαθῇ. Εἴθε οὖν, ὦ μάντι, ὡς ἔφην, ἐάσας τὴν ψάμμον καὶ τὴν ἅλμην, ἀντ' αὐτῶν ἐξέμαθες, ὁπόσου ἄξιόν ἐστιν ἡ πυκτικὴ, ἵνα καὶ τοὺς πύκτας ὄνους θεοὺς ἐνόμιζες, καὶ τοὺς ὀνάγρους τῶν θεῶν τοὺς ἀρίστους! καὶ ἦν ἄν τι οἰκεῖον λόγιον ἐπ' ἀποθανόντι ὀνάγρῳ μᾶλλον ἢ ἐπὶ τῷ σῷ πύκτῃ·

ᵃ Ἰσ. τούτῳ.

(29) *Ὦ εἰδώς*. Vide quod annotatum est, p. 212, c. 6. D

(30) *Κλεομήδης*. Hoc de pugile similia Plutarch. in *Romulo*, p. 34; Pausanias, II *Heliac.*, p. 186 et 187; Origenes *In Celsum* lib. III, p. 134; Theodor. lib. VIII *De Græcor. affectionib.*, pag. 115; Cyrillus Alexandr. *In Julianum Apostatam*, p. 622 Herveti; at Græci codicis manuscr. t. II, lib. II, qui postremi cultum SS. martyribus a Christianis tributum, inita Cleomedis etiam contentione, defendunt.

(31) *Τὸν ἀνταγωνιστήν*. Eum Pausanias Ἴκκον nominat, ἄνδρα Ἐπιδαύριον.

(32) *Προτιμηθείς*. Lego προστιμηθείς.

(33) *Ὑπ' ἀχθηδόνος*, etc. Pausan., εὔφρων ἐγένετο ὑπὸ τῆς λύπης.

(34) *Εἰς ἱερὸν κιβώτιον*. Pausanias in Minervæ templo factum id esse narrat.

(35) Post ἐξελκῦσαι, manifesta trajectio est. Itaque reponendum : Ἆρα ἥρως οὐκ ἔστι θνητός; Ὦ Κλεόμηδες· οἷα τὰ μηχ.

Ἔξοχος ἀθανάτων ὄνος ἄγριος, οὐ Κλεομήδης,
Ὃν θυσίαις τιμᾶθ' ὡς οὐκ ἔτι θνητὸν ἐόντα.

Μὴ γὰρ δὴ θαυμάσῃς, εἰ καὶ ὄναγρος ἐπιδικάσεται ἀθανασίας, ἱκανῶς τὰ θεῖα παρασκευασάμενος· καὶ ἀκούσας μὴ ἀνασχέσθαι ª, ἀλλ' ἀπειλῆσαι ᵇ καὶ αὐτὸν τὸν Κλεομήδη πατάξας εἰς τὸ βάραθρον ἐμβαλεῖν, καὶ οὐκ ἐπιτρέψειν αὐτῷ εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβῆναι· εἶναι γὰρ αὐτοῦ ἀξιώτερος αὐτῶν τῶν θείων δώρων, ἅτε μήτε αὐτῷ μόνῳ ἕτοιμος ὢν μάχεσθαι, κἂν εἰ σιδηροῖς χρῷτο τοῖς ἱμᾶσιν, ἀλλὰ καὶ τῷ Θασίῳ πύκτῃ (36) ἅμα ἀμφοτέροις, ὑπὲρ οὗ τοῦ ἀνδριάντος ἐχαλέπηναν οἱ θεοὶ, καὶ τὴν Θασίων γῆν ἄφορον εἰργάσαντο. Πιστεύομεν δὲ καὶ περὶ τούτου οὐκ ἀνθρώπῳ, ἀλλὰ θεῷ τῷ αὐτῷ. Ἐξ ὧν ἐγὼ καὶ πάνυ κατενόησα, ὅτι θεῖόν τι ἄρα ἦν ἐπιτήδευμα ἡ πυκτική· τοὺς δὲ πολλοὺς καὶ οἰομένους εἶναι σοφοὺς ἐλελήθειν, ἀφέμενοι τοῦ καλοὶ κἀγαθοὶ εἶναι, ἤσκουν αὐτὰ τοῦ Θασίου πύκτου· ᾧ ἀθανασίαν μὲν, ὥσπερ Κλεομήδει, οὐκ ἔδωκαν, ἐφίλησαν δὲ μεγάλως οἱ θεοί. Οὕτω καὶ ὁ χάλκεος αὐτοῦ ἀνδριὰς ἔδειξέ τι ὑπὲρ τὰς τῶν ἄλλων ἀνθρώπων εἰκόνας, ἐπικατενεχθεὶς τῷ μαστιγοῦντι ἐχθρῷ, κατά τινα, ὡς ἔοικε, δαιμονίαν μέριμναν. Ἀλλ' οἱ ἄφρονες Θάσιοι, καὶ θείων ἄπειροι πραγμάτων, ἠγανάκτησάν τε, καὶ ἄγος ἐπεκάλεσαν τῷ ἀνδριάντι, καὶ δίκην εἰσεπράξαντο, καὶ καταδῦσαι ἐτόλμησαν εἰς τὴν θάλασσαν. Οὐ μὴν διέφυγόν γε οἱ Θάσιοι, ἀλλ' οἱ θεοὶ ἐδίδαξαν ἡλίκον κακὸν ὑπ' αὐτῶν ἐτολμήθη, λιμὸν ἐπιπέμψαντες τὸν τῆς θείας δίκης διάκονον· ὃς ἐδίδαξε μόλις αὐτοὺς τὰ τῶν θεῶν βουλεύματα, ὅτε, φιλανθρωπότατος θεῶν σὺ τῷ οἰκείῳ τρόπῳ, τὴν βοήθειαν αὐτοῖς ἔπεμψας, λέγων·

Maximus hic onager superum, non jam Cleomedes,
Divinum a vobis ferat immortalis honorem.

Neque vero mirum tibi videatur, quod immortalitatem sibi onager suo quasi jure vindicaret, tam belle rebus opibusque divinis instructus: quodque ubi vestro de consilio aliquid inaudisset, impatiens injuriæ, futurum minaretur, uti Cleomedem ipsum in voraginem calcibus contusum dejiceret, nec illum unquam in cœlum conscendere pateretur: sibi enim justius quam ipsi divina illa munera deberi contenderet; quippe qui non cum eo solum, tametsi ferreis cæstibus uteretur, verum et cum altero simul pugile Thasio pugnare posset: illo, inquam, Thasio, cujus ob statuam commoti gravius superi, uti fidem non homo nescio quis, sed idem ipse Deus facit, Thasiorum olim agrum sterilitate damnarunt. Ex quibus nunc demum intelligo, divinum plane aliquid esse pugilatum: id quod videre nunquam, vel eorum, qui se sapientes vulgo prædicabant, plerique potuere. Secus, omissis illi profecto honesti rectique studiis, ad Thasii pugilis imitationem adhæsissent. Nam ut eum superi, quemadmodum Cleomedem, immortalitate non donarint, præcipuo tamen amore prosecuti sunt. Usque adeo singulare quiddam, supra cæterorum hominum imagines, æneum ejus simulacrum ostendit, cum in caput inimici, a quo tum flagello pulsabatur, repente cecidit, non sine divino, uti visum est, consilio. At enimvero vecordes Thasii, et in rebus divinis peregrini, casum iniquo ferre animo, piaculi simulacrum arcessere, pœnas repetere, postremo in mare projicere. Frustra, nihil enim egerunt: imo, quam sese gravi scelere obstrinxissent, fame postmodum justitiæ divinæ administra, eorum in regionem immissa, superi docuere. Quanquam vix illi etiam tum divinam agnoscere voluntatem potuerunt. Itaque tu ille deorum humanissimus opem more tuo consulentibus tulisti, hoc versiculo:

Εἰς πάτρην φυγάδας κατάγων Δήμητραν ἀμήσεις.

Ἀλλ' οἱ ἀβέλτεροι πάλιν τοὺς φεύγοντας ἀνθρώπους ᾤοντο, ὅτι δεῖ αὐτοὺς καταχαλεῖν· κακῶς εἰδότες. Τί γὰρ δὴ καὶ μέλει τοῖς ἀφιλανθρωποτάτοις θεοῖς ἀνθρώπων καταχαλουμένων, ὅσονπερ ἀνδριάντων; Ἀμέλει οὐδὲν ἐπὶ τούτῳ ὠφελήθη ἡ γῆ, ὥστε παύσασθαι νοσοῦσα· εἰ μὴ τῶν σοφῶν καὶ ἐπισταμένων τις τὸν θεῖον νοῦν συνῆκε, φυγάδα εἶναι τὸν καταπεποντωμένον ἀνδριάντα. Καὶ ἦν οὕτως. Ἅμα γὰρ ἀνεστάθη, καὶ εὐθὺς ἡ μὲν γῆ ἀνέθαλλεν, οἱ δὲ ἐκώμων Δήμητρι λοιπόν. Πῶς οὖν οὐ τεκμήρια ταῦτά εἰσιν ἐναργῆ τῆς θεοπρεποῦς ἀθλητικῆς, ὅτι ἐστὶ θεοτίμητος; Καὶ γὰρ καὶ ἐπὶ πεντάθλου ἀνδριάντι ὑβρισμένῳ ἐμήνισαν οἱ θεοὶ, καὶ Λοκροὶ ἐπείνησαν διὰ τοῦτο, ὥσπερ Θάσιοι, ἕως αὐτοὺς ἰάσατο λόγιον σὸν ἔχον οὕτως·

232 *Redde modo exsulibus patriam, Ceres ampla [metetur.*

Hic nempe non minus stolidi, revocandos exsules non alios esse quam homines putabant. Insulse vero: quid enim diis immanissimis tantum curæ sint homines ab exsilio revocandi, quantum imagines restituendæ? Ergo nihilo postea meliore solo uti, nihil usquam vi morbi remittente: donec sollertior quispiam, acutius de superum mente conjiciens, exsulis nomine demersam illam statuam intelligi declarasset. Et vere. Nam simul atque suo reposita loco fuit, germinare terra continuo, Thasiique deinceps agrorum ubertate gliscere ac luxuriare cœperunt. Quis hæc porro non pro certissimis argumentis habeat, quam jure ac merito divini honores divinæ athletarum vi et industriæ debeantur? Nam et propter alterius quinquertionis statuam alias violatam exarsere dii, nec minore Locri propterea quam Thasii fame laborarunt, donec tu quoque hoc responso calamitatem levares:

Ἐν τιμῇ τὸν ἄτιμον ἔχων, τότε γαῖαν ἀρώσεις.

Redde decus læso; seges ampla sequetur aratrum.

Οὐ γὰρ Λοκροὶ ᾔσθοντο διανοίας θείας πρότερον, ἢ

Nec enim divinum iis consilium subolere ante po-

ª Ισ. ἀνέξεται. ᵇ Ισ. ἀπειλήσει.

(36) *Θασίῳ πύκτῃ.* Theagenes is fuit.

tuit, quam ejus te velut interpretem ac sequestrem habuissent. Quippe Euthyclem illi quinquertionem, quasi munera a patriæ hostibus accepisset, in vincula conjecerant; nec eo contenti in ipsius, demortui licet, imagines injuriosi quoque fuerant. Donec superi facinoris indignitate commoti, gravissimam iis famem immitterent, qua sane confecti periissent, nisi opis aliquid ab responso tuo accepissent, quo altilium hominum observantiam iis præcipiebas, qui nempe diis non minus placerent, quam ab pultis confectoribus saginati boves. Et iis quidem cæsis, demulcere vos interdum homines placareque possunt: cæterum nihilominus vos, imo etiam magis hominum quam boum pinguedine delectari, vel ex eo constet, quod ubi duo tresve duntaxat hoc altilium genus læserint, tum integro nonnunquam aut oppido, aut populo irasci vehementius et succensere soleatis. Debuisses ergo, bone vates, non jam vates, sed unctor esse, aut certe unctor simul atque vates, ut Delphicum aliquod uti oraculum, ita gymnasium haberemus. Nec enim a Pythico certamine alienum erat, uti gymnasium quoque Pythicum existeret. » Ve[rum] superioribus opportune subjunxero, quibus idem tyrannis etiam ipsis eos, de quibus adhuc ... mur, deos, adulationibus palpari solitos coarguit. Sic igitur de Cypselo.

σὲ αὐτοῖς τούτου πρόξενον γενέσθαι. Εὐθυκ...
τὸν πένταθλον ἐνέβαλον εἰς εἱρκτὴν, αἰτιασάμ...
τὸν ἐπὶ τῇ πατρίδι εἰληφέναι δῶρα· καὶ ...
τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἀποθανόντος, καὶ οὗτοι εἰς τ...
νας ἐξύβριζον, ἕως οἱ θεοὶ, οὐκ ἀνασχόμενοι
νομένων, ἐπαφῆκαν αὐτοῖς τὸν κράτιστον λιμ...
ὑπὸ λιμοῦ διώλοντο ἂν, εἰ μὴ ἡ παρὰ σοῦ ἦλ...
θεια, λέγουσα, ὅτι δεῖ αὐτοὺς τιμᾷν ἄνδρας πε...
μένους, οὓς οἱ θεοὶ φιλοῦσιν οὐχ ἧττον ἢ οὓς ...
τοποιοὶ πιαίνουσι βοῦς· δι' ὧν ὑμᾶς οἱ ἄ...
ἐνίοτε θύοντες πείθουσιν· οὐχ ἧττον ἴσως, ἀ...
πολὺ μᾶλλον παχέων βοῶν οἱ παχεῖς ἄνθρω...
φραίνουσιν ὑμᾶς οὕτως, ὥστε ἐνίοτε ὅλῃ πα...
ὅλῳ ἔθνει ὀργίζεσθαι, ἑνὸς ἢ δυοῖν ἀδικούντω...
τὰ θρέμματα. Ὡς δὴ ὤφελες, ὦ μάντι, ἀ...
ἡμῖν ἀντὶ μάντεως γενέσθαι, ἢ καὶ μάντις ...
ἀλείπτης, ἵν' ᾖ ὥσπερ χρηστήριον Δελφικὸ...
καὶ γυμναστήριον! Καὶ γὰρ οὐδ' ἀλλότριον ...
νος Πυθικοῦ Πυθικὸν εἶναι καὶ τὸ γυμναστήριο...
τοις ἐπισυνάξω καὶ ἅ φησιν ἐπελέγχων, ὡς κ...
τυράννους κολακεύειν εἰώθασιν οἱ περὶ ὧν ὁ ...

233 CAPUT XXXV.

Deos ipsis etiam tyrannis adulari solitos.

Felix, qui properat nostras subiturus in ædes,
Cypselus Æacides, cui serviet alta Corinthus.

« Ergo tyranni quoque ipsi, non modo tyrannorum insidiatores, felices vobis ac beati,

Cypselus, exitium quondam pestisque Corinthi,

simulque Melanippus ille, qui Geloorum urbem opibus ac felicitate cumulavit. At quis tandem, scelerate dæmon, si felix Cypselus est, felicem quoque Phalaridem, moribus plane geminum, fuisse neget? Quare verius utique caneretis:

Et Phalaris felix, et Melanippus erant,
Quos divina duces olim discordia sensit.

Et sane, memini me aliquando molle ac solutum abs te de Phalaride responsum audire, quo hominem celebrabas, quod insidiatores quosdam suos, ubi aliquandiu cædi jussisset, eos tandem ob tolerantiæ singularis exemplum admiratus dimisisset. Loxias videlicet, ac Jupiter pater moras Phalaridi

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΕ'.

Ὅτι καὶ τοὺς τυράννους ἐκολάκευο...

Ὄλβιος οὗτος ἀνὴρ, ὃς ἐμὸν δόμον ἐσκατα...
Κύψελος Αἰακίδης, βασιλεὺς κλειτοῖο Κορ...

« Οὐκοῦν καὶ οἱ τύραννοι, οὐ μόνον οἱ τῶν τυ...
ἐπίβουλοι,

Κύψελος, ὃς δὴ πολλὰ Κορίνθῳ πήματα τ...

καὶ Μελάνιππος (38), ὁ πολλὰ ἀγαθὰ τῇ Γελώ...
λει (39) τεύξας. Πῶς δ' εἰ Κύψελος ὄλβιος, ...
δαιμον, οὐ καὶ Φάλαρις ὄλβιος, ὁμότροπος ...
ψέλῳ; Ὥστ' ἂν ἐκείνως ἄμεινον εἶναι ὑμῖν·

Εὐδαίμων Φάλαρις (40), καὶ Μελάνιππο...
Θείας ἀγητῆρες ἐν ἀνθρώποις διχονοίας.

Ἤκουσα δέ σου καὶ διαλελυμένον χρησμὸν π...
Φαλάριδος, ἐπαινοῦντα καὶ τιμῶντα, ὅτι λαβ...
βουλεύοντας ᾐκίσατο μὲν (41), καρτεροῦντας ...
μενος ἀφῆκε. Λοξίας καὶ Ζεὺς πατὴρ ἀναβολ...
φίσαντο θανάτου Φαλάριδι, ἀνθ' ὧν ἡμέρως Χ...
καὶ Μελανίππῳ προσηνέχθη. Ἀλλ' εὖγε [a] κα...

[a] γρ. τε.

(37) *Εὐθυκλέα.* De hoc Euthycle nihildum memini.

(38) *Καὶ Μελάνιππος.* Historiam integram dabunt inter cæteros, Athenæus l. XIII, p. 602, ex Heraclide Pontico, et Ælianus, *Var. Histor.* lib. II, cap. 4, sed cum aliqua varietate. Noster autem Heraclidi propior est.

(39) *Τῇ Γελώων πόλει.* Virgil., *Æneid.* III:
Apparet Camarina procul, campique Geloi,
Immanisque Gela, fluvii cognomine dicta.
Græcis modo Γελαῖοι, modo Γελῷοι, nonnunquam et Γελῆνοι, Latinis fere Gelenses, aut Geloi. Longissime latissimeque patebant, Gelam inter et Naufriam amnes, urbs ipsa tam ampla, ut immanis a Virgilio dicta sit, suumque ac proprium aliquandiu regem habuerit. Alii ab his Gelæ, seu Geli, de quib. infra p. 275 D.

(40) *Εὐδαίμων Φάλαρις.* Ludit in distic... quod ad perpetuam Charitonis et Melanippi ...tiæ memoriam Pythia fuderat,
Εὐδαίμων Χαρίτων, καὶ Μελάνιππος ἐ...
Θείας ἁγητῆρες ἐφημερίοις φιλότητος.
Sic enim Athenæus. Observat autem hoc in ...cho, pentametrum hexametro priorem fuis... hic etiam videmus: quod idem a Dionysio q... Atheniensi, cognomento Æneo, suis in *Ele...* ctitatum ait, tametsi apud Ælianum hex... præmittatur.

(41) *Ἠκίσατο μέν.* Ita Athenæus. At Æli... lus Charito vapulat, Melanippus sponte se ... ambo pelluntur ex Sicilia.

ἡμῖν τὰ περὶ τοῦ θανάτου ἔδειξας καὶ τῆς ζωῆς, ὅτι κάλλιστόν τί ἐστιν ἡ ζωή.» Ἐπὶ τούτοις ἅπασι καὶ τόδε προσκείσθω.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛϚ'.

Ὅτι καὶ τὴν ἄψυχον ὕλην σέβειν προσέταττον.

« *Ἀλλὰ καὶ Μηθύμνης* (42) *ναέταις πολὺ λώϊον* [*ἔσται*,
φαλληνὸν τιμῶσι Διονύσοιο κάρηνον.

θύουσι γὰρ αἱ πόλεις καὶ τελετὰς ἄγουσιν, οὐ μόνον φαλληνοῖς Διονύσοιο καρήνοις, ἀλλὰ καὶ λιθίνοις, καὶ χαλκέοις, καὶ χρυσέοις. (43) Οὐ μόνον φαλληνοῖς, ἀλλὰ καὶ αὐτοῖς τοῖς Διονυσίοις, καὶ ἄλλοις παμπόλλοις Ἡσιοδείοις θεοῖς. Τρὶς γὰρ ὡς ἀληθῶς μύριοί εἰσιν ἐπὶ χθονὶ πουλυβοτείρῃ, οὐκ ἀθάνατοι, ἀλλὰ λίθινοι καὶ ξύλινοι δεσπόται ἀνθρώπων· οἵ, εἰ ἀνθρώπων ὕβριν τε καὶ εὐνομίην ἐφεώρων, οὐκ ἂν τοσοῦτος ἤρθη λῆρος, ὥστε καὶ ἤδη καὶ μέχρις ὑμῶν κεχωρηκέναι τὸ κακὸν, ἐπιδιαβὰν καὶ εἰς τὸν Ὄλυμπον, ὅθι, φασὶ, *θεῶν ἕδος ἀσφαλὲς αἰεί*. Καίτοι εἰ ἀσφαλὲς ἦν, οὐκ ἦν ἐπιβατὸν λήρῳ, οὐδ' ἂν εἷς τις Ὀλυμπίων εἰς τοῦτο ἦλθε παρανοίας, ὥστ' ἐλάϊνον κορμὸν θεῶσαι· ὃν οἱ Μηθυμναῖοι σαγήνης ἐμπλακέντα τοῖς λίνοις ἀνείλκυσαν, καὶ δὶς, εἰ βούλει, καὶ τρὶς, καὶ πλεονάκις ἐν τῷ αὐτῷ σαγηνεύοντες ἄνθρωποι, καὶ ἐξ ἐκείνου εἰς τὸ Λιβυκὸν ἐξοκείλαντες, οὐδ' εἰς τὴν γῆν ἔξω ἐκβαλόντες αὐτόν· ἐπεὶ οὐκ ἂν, μὰ τὸν Διόνυσον, ἔτι αὐτοῖς ἐνεπλάκη τοῖς λίνοις. Ἀλλ' ἐξ ἄκρου κεφαλοειδὴς ὁ κορμὸς (Ἄπολλον, ξένου (44) κατασκευάσματος!) τί ποτ' οὖν ἔπραττεν ἐν τῷ πελάγει; ἐπερήσειεν ἄν τις. Τί γὰρ ἄλλο ἢ ἐκάθητο; νὴ τὸν Δία, ἀναμένων ἕως ἄνθρωποι μαινόμενοι (οὐ γὰρ φήσω ὅτι καὶ θεοὶ) ἐγκυρήσαντες αὐτῷ, οὐ Διοπετὲς, ἀλλὰ Ποσειδωνοπετὲς ἡγήσωνται, κἄπειτα εἰς ἄστυ ἐπαγάγωσιν, ὥσπερ τινὰ ἀγαθὴν τύχην, κακὴν οὖσαν ὡς ἀληθῶς, οὐ τύχην, ἀλλὰ τυφεδόνα. Ἢ οὐκ ἤρκει ἄρα αὐτοῖς οἴκοθεν διολλύουσα, ἀλλ' αὐτὴν ἐπέρωσέ ª τε καὶ προσεπέτεινε θεοπληξίας, ὡς ἄν τις εἴποι, ἐκ Δελφῶν μετάπεμπτος ἐπιθήκη. » Τοιαῦτα καὶ ὁ Οἰνόμαος. Ἀλλὰ γὰρ μετὰ τὰ εἰρημένα, μεταβὰς αὖθις ἐπὶ τὴν ἐκ λογίων φιλοσοφίαν τοῦ τὴν καθ' ἡμῶν διαβολὴν πεποιημένου, ἀνάγνωθι ἐκ τῶν περὶ εἱμαρμένης τοῦ Πυθίου χρησμῶν· εἰ μὴ καὶ σοὶ θείας ἀλλότριος ὢν δυνάμεως ἔτι μᾶλλον, ὁ περὶ τῶν θρυλλουμένων χρηστηρίων ὑποπεσεῖται λόγος.

A mortis decreverunt, quod lenius Charitonem et Melanippum habuerit. At tu vitæ mortisque rationes, vix licet, præclare tamen expressisti, dum hoc facto vitam eximium quiddam esse comprobasti.» Quibus omnibus hoc postremum adjungamus.

CAPUT XXXVI.

Illos etiam jussisse, ut materia inanima coleretur.

« *Res tibi Methymnæ felicius incola cedet,*
Si Bacchi caput ex tereti venerabere ligno.

Passim quippe civitates, non lignea modo, sed etiam lapidea, ærea, aurea Bacchi capita, sacrificiis ac statis religionibus venerantur: imo non Bacchi tantum capita, sed alios etiam plerosque deos, qui
B Hesiodi fabulis celebrantur. Enimvero triginta plane, non jam immortalium, sed lapideorum, et ligneorum humani generis dominorum millia, nutrix animantium terra complectitur, qui profecto, si cognoscendo hominum sceleri, jurique præessent, nunquam eo nugarum vanitas excrevisset, uti **234**
ad vos usque malum perveniret, Olympo quoque superato, ubi divum, aiunt: *Sedes secura per ævum.* Quæ securitas si vere jactaretur, nugas omnes excluderet, nec Olympiorum quisquam eo vesaniæ devenisset, ut oleagineo caudici divinitatem insereret. Illum etenim sagenæ plagulis irretitum Methymnenses extraxerant, idque semel iterumque, si placet, imo etiam tertio, vel sæpius demissis eumdem in locum retibus fecerant: inde vero Li-
C bycum in mare delati, nequaquam eum in terram excusserant. Id enim si fecissent, non jam, per Bacchum, easdem ad plagulas adhæsisset. At enim caudex in capitis speciem a summo stipite conformatus (rem, o Apollo, admodum prodigiosam!) quid rarum in mari? quærat fortasse quispiam. Quid vero aliud, nisi ut ibidem jaceret? Donec enimvero furiosi homines, (piget enim deos dicere,) in eum incidentes, non a Jove demissum quidem, sed a Neptuno emissum crederent, eumdemque postmodum in urbem, quoddam veluti fortunæ lætioris omen, inveherent, funestam re ipsa, non fortunam, sed facem urbis futuram. Nec enim satis videlicet ad exitium iis erat intestina pestis, nisi
D novis eam incrementis ac viribus incussæ divinitus plagæ accessio Delphis, ut ita loquar, arcessita cumularet. » Hactenus Œnomaus. Nunc vero ad eam rursus oraculorum philosophiam animo et cogitatione conversis, quam maledicus ille rerum nostrarum censor conscripsit, legesis ex iis responsis aliqua, quæ de fato Pythium edidisse commemorat. Ac vide num ejusmodi quoque tibi accidat tota hæc de jactatis pridem oraculis disputatio, ut eam magis etiam quam superiores ab omni divina virtute vacuam haberi putes oportere.

ª *Ισ.* ἐπέῤῥωσε.

(42) *Ἀλλὰ καὶ Μηθύμνης*. Consule observationes.

(43) Post χρυσέοις, non dubito quin legendum sit *οὐ μόνον δ'* αὖ τοῖς Διονυσίοις, ἀλλὰ καὶ ἄλλοις παμπόλλ., etc. Nam posterius hoc loco φαλληνοῖς, supervacaneum est, cum prius alterum sufficiat. Erroris causa, τὸ οὐ μόνον, semel iterumque repositum.

(44) *Ἄπολλον, ξένου*. Facilis erat conjectura cum in excuso legeretur Ἀπολλοξένου, sane, quam vitiose.

uit.
hal·
qu.·
e·
t·

...ΞΕΩΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΗΣ

...ΒΛΙΟΝ ΕΚΤΟΝ.

...IONIS EVANGELICÆ LIBER SEXTUS

... CAPITA.

... *rasis videantur,* ... *illos motu*

... *ab ipsis tolli,* ... *necessitate*

... *a fulmine de-*

... *magicis artibus solvi*

...

... *Græcorum philosophi,* ... *sententias sanioribus ar-* ...

... *scriptis adversus Chry-* ...

... *Aphrodisei scriptis.*

... *etiam disciplinis fati vanita-* ...

... *Scripturarum auctoritate ac* ... *ex Origenis scriptis.*

396 TOTIUS LIBRI PROŒMIUM.

... rationem uti superioribus libris abun- ... ita divinæ Servatoris nostri po- ... quæ doctrina ipsius evangelica sese pro- ... et dignam Deo majestatem, et fructum in ho- ... vitam ab ea profectum satis superque pro- ...mus; cum ejus unius, non alterius cujuscunque ... humanum genus ab ea fuerit, qua dæmonum præstigiæ universam ex omni memoria vitam op- presserant, caligine pesteque liberatum. Nunc ergo expendendis iis præterea, quæ falso ab istis de fato constituta sancitaque sunt, affectam hisce de re- bus disputationem recta certoque prosequamur: ut non ejus modo rationis, quam in vaticinando te- nuerunt, improbitate, sed eorum etiam, quæ ab illis decreta sunt, pravitate ac vanitate, quam impo- tentes et imbecilli dæmones ii fuerint, ostendamus, quorum motu impulsuque regi oracula putabantur. Vide porro tu mihi, num ejusmodi quoque tibi accidat tota hæc de illis disputatio, ut eam ab omni similiter divina virtute vacuam haberi putes opor- tere, cum ex iis, quæ ad convellenda de eorum fato placita subjiciam, tum ex ipsomet ritu quem ab iisdem suis in divinationibus adhiberi servarique

A

ΤΑΔΕ ΠΕΡΙΕΧΕΙ ΤΟ ΕΚΤΟΝ ΒΙΒΛΙΟ...

α'. Ὅτι καὶ ἃ δοκοῦσιν οἱ δαίμονες ἐν το... στηρίοις μαντεύεσθαι ἀπὸ τῆς τῶν ἀστ... ρᾶς, ὁμοίως ἀνθρώποις καταστοχάζοντα...

β'. Ὅτι καὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν ἀναιροῦσιν, ἐξ ε... νης φάσκοντες καὶ τὰς προαιρέσεις κιν...

γ'. Ὅτι οὐδὲ τοῖς αὐτῶν ἀφιερώμασι κεραυ... νοις ἐπαρκεῖν ἐδυνήθησαν.

δ'. Ὅτι διὰ μαγείας φασὶ τὰ τῆς εἱμαρμέ... εσθαι.

ε'. Ὅτι καὶ ψεύδονται μαντευόμενοι.

ς'. Ἀνασκευὴ τοῦ περὶ εἱμαρμένης λόγου

ζ'. Ὅπως αὐτῶν οἱ φιλόσοφοι τὰς τῶν θε... τῶν περὶ εἱμαρμένης δόξας ὀρθοτέρ... ἤλεγξαν λογισμοῖς, ἀπὸ τῶν Οἰνομάου.

η'. Ἔτι περὶ αὐτοῦ, ἀπὸ τῶν Διογενιανο... Χρύσιππον.

θ'. Ἔτι περὶ αὐτοῦ, ἀπὸ τῶν Ἀλεξάνδρ...

B Ἀφροδισιέως.

ι'. Ὡς καὶ ἀπὸ τῆς μαθηματικῆς θεωρίας ... εἱμαρμένης ἐλέγχεται λόγος, ἐκ τῶν Βι... νου.

ια'. Ὡς καὶ ἀπὸ τῆς τῶν θείων Γραφῶν ... σεώς τε καὶ μαρτυρίας, ἐκ τῶν Ὠριγένο...

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ ΤΗΣ ΟΛΗΣ ΥΠΟΘΕΣΕΩ...

Τοῦ περὶ τῶν χρηστηρίων τρόπου διὰ τῶν γνυσμένων αὐτάρκως ἡμῖν ἀπεληλεγμένου, θείας δυνάμεως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν διὰ τῆς ...λικῆς αὐτοῦ διδασκαλίας τὸ θεοπρεπὲς ἅμα κ... φελὲς ἐπιδεδειγμένης, ὅτι διὰ μόνης αὐτῆς, ... δι' ἄλλης, τῶν ἐξ αἰῶνος τὸν πάντα βίον ἐπισ... των τε καὶ λυμηναμένων δαιμονικῶν φαντασμ...ᵃ ἐλευθερία πᾶσιν ὑπῆρχεν ἀνθρώποις· φέρε ... τῶν περὶ εἱμαρμένης ψευδοδοξουμένων αὐτ...

C περὶ τῶν αὐτῶν ἀπευθύνωμεν λόγον· ὡς ἂν ... μόνης τῆς τοῦ τρόπου μοχθηρίας, ἀλλὰ καὶ ... οὐκ ὀρθῶς οὐδὲ ἀληθῶς αὐτοῖς δοξαζομένων, καὶ ἀδρανεῖς ὄντες οἱ τὰ χρηστήρια κινεῖν νεν...νοι δαίμονες δειχθεῖεν. Σκέψαι δ' οὖν, εἰ μὴ ... θείας ἀλλότριος ὢν δυνάμεως ὁ περὶ αὐτῶν ...σεῖται λόγος, ἔκ τε ὧν παραθήσομαι ἀνατρε... τοῦ περὶ αὐτῶν εἱμαρμένης, καὶ αὐτόθεν ἐκ τ... που, καθ' ὃν τὰς μαντείας ποιεῖσθαι λέγονται. ... δὴ δυνάμει κρείττονι τὴν τῶν μελλόντων γνῶσιν ... ληφέναι φασὶν αὐτοὺς, ἐκ θεωρίας δὲ τῆς τῶν ... κινήσεως ὁμοίως ἀνθρώποις τὰ μέλλοντα κατα...ζεσθαι. Οὕτως οὐδὲν δύνασθαι, οὔτ' ὠφελεῖν, ... τὸ παράπαν ἐνεργεῖν αὐτοὺς, εἰ μὴ τὰ καθ'

ᵃ γρ., φασμάτων.

μένην, φασί. Τούτων δὲ ἔλεγχος αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ τῶν δαιμόνων προήγορος, ἐν οἷς ἐπέγραψε *Περὶ τῆς ἐκ λογίων φιλοσοφίας*, ὧδε λέγων πρὸς λέξιν.

A ferunt. Nec enim, ut ipsimet fatentur, ex vi quadam superiore futuri præsensiones ducunt hauriuntque suas, sed tantum de eo, perinde uti homines solent, observando astrorum motu conjiciunt. Ita nihil ipsi posse dicuntur, juvare nihil, nihil omnino, nisi quod fati necessitate teneatur, efficere. Ac reprehensionis hujus auctor ille ipse nobis dæmonum vindex et defensor esto. Is enim in eo quod *De oraculorum philosophia* inscripsit, opere, sic ad verbum loquitur.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Ὅτι καὶ ἃ δοκοῦσι μαντεύεσθαι, ὑπὸ[a] *τῆς τῶν ἄστρων φορᾶς, ὁμοίως ἀνθρώποις καταστοχάζονται.*

« Ὅτι καὶ ἃ δοκοῦσι καὶ λέγουσιν οἱ θεοὶ, εἴπερ τὰ μεμοιραμένα γινώσκοντες λέγουσιν, ἀπὸ τῆς τῶν ἄστρων φορᾶς δηλοῦσιν, καὶ τοῦτο σχεδὸν πάντες ἐξέφηναν οἱ ἀψευδεῖς τῶν θεῶν. » Εἶθ' ἑξῆς ὑποβάς φησιν· « Ἐρωτηθεὶς ὁ Ἀπόλλων, τί τέξεται ἡ γυνὴ, ἐκ τῶν ἄστρων εἶπεν, ὅτι θῆλυ, ἐκ τοῦ σπορίμου ἐπιγνοὺς χρόνου. Λέγει δ' οὕτως·

CAPUT I.

Quæ divinare videantur, ea perinde atque homines, ex astrorum illos motu conjicere.

« Jam vero, inquit ille, quæcunque statuunt prænuntiantque dii, si quando forte quæ vi fatorum eventura noverint, pronuntient, eadem ab illis ex astrorum **237** motu et conversione prædici, nemo fere deorum, quibus veritas placet, aperte non fatetur. » Deinde pergit: « Consultus Apollo, cujusmodi partum enixura mulier esset: Feminam, inquit; id enim cognito satus conceptusque tempore, ex astrorum situ et ratione intellexerat. Ergo hunc in modum cecinit:

Ἐκχύεται (45) *γαίηθεν ὀδῶν, ὅτι λείμακες ὄμβρου*
Διψοσύνῃ κατέμαρψεν[b] *ὅλον πόμα μητέρος αὐτῆς,*
Ἔνδον ὀρινομένης χρόνον ἄρκιον· οὔτι δὲ κοῦρον,
Ἀλλὰ κόρην. Φοίβη γὰρ εὔσκοπος ἤροσεν (46) *ἀγνὴν*
Κύπριν, ἐπειγομένην θῆλυν γόνον, ὦ φίλε, σεῖο.

B *Nascitur ex terra, pluviæ qua sicca liquentis*
Prata siti, potum genitricis funditus omnem
Exsugunt: justo interea cui tempore venter
Succutitur. Sed femineus, non masculus olli
Fœtus erit: castam observans nam Cyprida Phœbe
Tum subiit, quæ femineam tibi semine prolem
Urgebat.

Ἰδοὺ καὶ ἀπὸ τοῦ σπορίμου, ὅτι σελήνη ἐπὶ Ἀφροδίτην ἐφέρετο, εἶπεν, ὅτι θῆλυ γεννηθήσεται. Καὶ μὴν καὶ τὰς νόσους ἐκεῖθεν προλέγουσιν. Ἐπάκουσον γάρ·

En, ut ex conceptus tempore, quod luna cum Venere concurreret, feminam natum iri conjecerit. Atqui morbos etiam eadem ratione prænuntiant. Audi enim:

Ἢ μάλα μιν κακὸς ἰὸς ἐνὶ στέρνοισι δαμάζοι,
Πνεύμονος ἀλγυνόεσσαν[c] *ὑπερβλύζων κακότητα,*

Hunc perimet serpens media in præcordia pestis,
Unde ægro fœdi exundant pulmone dolores,

καὶ ἑξῆς· οἷς ἐπιλέγει·

C et quæ sequuntur. Subditque deinceps:

Ταῦτα δὲ μοιράων νόος ἤγαγεν, ἠδὲ κελαινὴν
Εἰς ἔριν ἐστήριξε, κακοῖς πελίοισι δαμάζειν,
Ὑψικόλοιο Κρόνοιο κακὴν ὑπ' ἀταρπὸν ἰόντος.

Hunc morbum tibi fata creant: his certa voluntas
Atque immota manet, liventi absumere tabe,
Pestiferum nam stella subit Saturnia callem.

Καὶ μεθ' ἕτερα·

Et quibusdam interjectis:

Ἀλλά σε μόρσιμον ἦμαρ ἀναπλῆσαι βιότοιο
Ἀλγυνόεις βροτολοιγὸς ἐπισπέρχων Κρόνῳ ἄντα
Ψεύσατο[d], *σῆς δὲ θέμειλον ἀπὸ φρενὸς ἠΐστωσε* (46*).
Τοὔνεκα καὶ πατέρος θεοειδέος ἱερὸν ἦτορ,
Φευγέμεναι κακοεργὸν ἐπηπείλησεν Ἄρηα.

Saturni at properans tristi Mars obvius astro,
Mars hominum pestis, vitalem abrumpere lucem
Cogit, et emotæ vertit fundamina mentis.
Divini te propterea mens sacra parentis
Jusserat infesto vitam subducere Marti.

Ταῦτα μὲν, ὅτι οὐδὲ ἐκ θείας δυνάμεως ἑαυτῶν μαντεύονται, ἀλλ' ἐξ ἄστρων ἐπιτηρήσεως κατὰ τοὺς μαθηματικῶν λόγους, ὡς μηδὲν ἐν τούτῳ διαφέρειν

Ex his profecto intelligis, eos non vi quadam sua eaque divina, sed astrorum observatione mathematicorum ad leges et præceptiones exacta, vaticinari

[a] Ἴσ. ἀπό. [b] Ἴσ. διψοσύνη κατέμαρψαν. [c] γρ., ἀλγεῖν. [d] Ἴσ. Σπεύσατο.

(45) *Ἐκφύεται.* Χρησμὸς ἄχρησμος, truncus, et σκοτεινός. Existimo tamen, ab illa verborum distinctione nostra, levique nonnullorum emendatione, lucis aliquid afferri posse.

(46) *Ἤροσεν.* Explicat paulo post, ἐπὶ Ἀφροδίτην ἐφέρετο. Translatum ab aratro, quod terram sulcando findit ac permeat.

(46*) *Ἠΐστωσε.* Hoc est ἀνάστατον ἐποίησεν, ἠφάνισεν. Hinc ἀϊστωτήριος, (quam vocem nullus grammaticus repræsentat) idem qui ἀφανιστικός. Lycophron vers. 71, ubi Cassandra tertium illud, quod

D jam animo præsentiebat, urbis excidium deplorans:

Στένω, στένω σε δισσὰ καὶ τριπλᾶ, δορὸς (id est, *πολέμου*)
Αὖθις πρὸς ἀλκὴν, καὶ διαρπαγὰς δόμων,
Καὶ πῦρ ἐναυγάζουσαν, αἰστωτήριον.

Sic enim distinguendi sunt isti versus: et αἰστωτήριον quadrisyllabum, pro ἀϊστωτήριον, ratio carminis exigit. Idem videtur ἀΐστήρ, vel αἰστήρ, ut apud Oppian. lib. V:

Δαλὸν ἐϋδμήτων μεγάρων αἰστῆρα φέροντες.

Licet alii, παρὰ τὸ αἴθειν.

solitos fuisse; nihil ut prorsus hoc in genere deos inter et homines interesset, nullumque ipsi vel superius, vel naturæ divinioris proprium opus exererent. Vide nunc, quemadmodum id etiam, quod in nostra potestate **238** arbitrioque situm est, omnino tollant, dum non res tantum externas, aut quæ nostra ex voluntate non pendent, sed libertatis quoque nostræ consiliique rationes ex astrorum conversione suspendunt. »

A ἀνθρώπων, μηδέ τι κρεῖττον καὶ φύσεως θειοτέρας ἔργον ἐπιδείκνυσθαι. Θέα δ' ὡς καὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν ἀναιροῦσιν, οὐ μόνον τὰ ἐκτὸς, καὶ τὰ οὐκ ἐφ' ἡμῖν, τῇ τῶν ἄστρων ἀνατιθέντες φορᾷ, ἀλλὰ καὶ τὰς ἡμετέρας προαιρέσεις. »

CAPUT II.

Id etiam, quod in nobis situm est, ab ipsis tolli, dum arbitrium quoque nostrum fati necessitate moveri volunt.

Ita nimirum Apollo, qui fieret, uti tanto nescio quis ad militiam impetu et ardore raperetur, edisserens,

Mars olli natalis adest, stimulatque ruentem:
Nec premet is tumulo; Jovis est nam certa voluntas,
Martis ut eximium subito decus auferat armis.

Itemque de altero:

Cæsaris densa incubuit, stimulosque cruentos

In tristem pueri auroram Saturnus adegit.

Ac fatum sane præclara numina tantopere pertimescunt, ut se ne fulmen quidem suis a templis arcere posse fateantur. Proinde sperent inter precandum homines de eorum auxilio vehementer, qui ne sibi quidem ipsis opem ferre queant. Quorsum vero pietas deinceps colatur? quorsum diis honor, veneratio, obsequium debeatur, qui sibi nullam prorsus in rem per se ipsos satis esse possint? Sed oraculum audi.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ὅτι καὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν ἀναιροῦσιν, ἐξ εἱμαρμένης φάσκοντες καὶ τὰς προαιρέσεις κινεῖσθαι.

Οὕτως καὶ ὁ Ἀπόλλων περί τινος, ἅμα καὶ τὴν περὶ
B στρατιὰν προθυμίαν ἀφηγούμενος, πόθεν αὐτῷ γίνεται, ἔφη·

Ἄρεα κραιπνὸν ἔχει γενεθλήϊον, ὅς μιν ὀρίνει,
Οὐδέ ἑ ταρχύσει· Ζηνὸς γὰρ ἐπέκρανε βουλὴ,
Ἤ οἱ κῦδος ἄρειον ἀπ' Ἄρεος εὐθὺς ὀρέξει.

Καὶ πάλιν ἐπ' ἄλλου·

Εὐχαίτης ἐπέκειτο Κρόνος, στυγεροῖσι δὲ κέν-
[*τροις*
Ἄλγυνεν παιδὸς ταλαοῦ δυσπέμφελον εἷο (47).

Εἰς τοσοῦτον δὲ τὴν εἱμαρμένην οἱ γενναῖοι θεοὶ πεφρίκασιν, ὡς ὁμολογεῖν μηδὲ κεραυνουμένοις αὐτῶν τοῖς ἱεροῖς δύνασθαι ἐπαμύνειν. Πολλὴ ἄρα γένοιτ' ἂν ἐλπὶς ἀνθρώποις εὐχομένοις τυχεῖν βοηθείας παρὰ μηδὲ τῶν [a] σφίσιν αὐτοῖς ἐπαρήγειν δυνατῶν. Τί δὲ χρὴ λοιπὸν εὐσεβεῖν, καὶ τοὺς θεοὺς προσκυνεῖν, καὶ σέβειν, καὶ θεραπεύειν, μηδὲν οἵοις τε καθόλου,
C μηδὲ ἑαυτοῖς ἐπαρκεῖν; Ἄκουε δ' οὖν, τί φησιν ὁ χρησμός.

CAPUT III.

Eos ne templa quidem sibi consecrata a fulmine defendere potuisse.

« Sunt enimvero, inquit Porphyrius, sua quoque templis delubrisque fata: imo et in fatis erat, ut ipsummet Apollinis templum fulmine conflagraret. Id enim hunc in modum ille cecinit:

Hinc age Erichthonii soboles divina parentis,
239 *Quæ nostram exspectas quæsito in limine vo-*
[*cem,*
Postquam eversa jacent radiantis culmina templi,
E tectis lauro specubus diam accipe sortem.

Cœleste ad flamen, dum contra obmurmurat aer,
Quassatusque minas adversaque prælia miscet:
Dum ventorum expers magno stat frigus in orbe,

Libera nec pressus spiracula repperit æther,
Ignea fax humiles cæco petit impete terras;

Hanc pavidæ summis pecudes in montibus horrent,
Inque altas subeunt foveas, nec cœlitus actam
Spectare adverso Jovis hastam lumine possunt.
Hujus templa deum, quæque alta vertice surgunt
Robora, et excelsi prærupta cacumina montis,
Ac medio naves pelago flagrantibus alis
Afflatæ pereunt. Quin et Neptunia conjux
Hoc concussa vagos retro flectit verbere gressus.
Vos igitur, licet immenso præcordia luctu
Confecti, Parcarum animis immobile ferte
Consilium: quibus ætherii Jovis ardua cervix

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ὅτι οὐδὲ τοῖς ἀφιερωμένοις αὐτοῖς ναοῖς κεραυνουμένοις ἐπαρκεῖν ἐδυνήθησαν.

« Οὕτω καὶ ναῶν μοῖραι καὶ ἱερῶν, καὶ αὐτοῦ γε τοῦ Ἀπόλλωνος τὸ ἱερὸν μεμοίραστο κεραυνωθῆναι, ὥς φησιν·

Ὦ ζαθέης γεγαῶτες Ἐριχθονίοιο γενέθλης,
Ἔτλητ' ἐλθέμεναι, καὶ ἐμὴν ἐρεεινέμεν ὀμφὴν,

Ὀππόθι δηωθῇ περικαλλέος ἕδρανα σηκοῦ.
Κλῦτε δαφνηρεφέων μυχάων ἄπο θέσκελον
[*ὀμφήν.*
D *Εὖτ' ἂν, ἄνω πνείοντες, ὑπ' ἠέριοι κελάδοντες*
Τρίβωνται πατάγοισιν ἐναντία δηριόωντες·
Κρυμνὸς δ' αὖ περὶ κόσμον ἀπείρονα νήνεμος
[*ἔσται,*
Μηδὲ διεξερύγησιν ἔχῃ κεκακωμένος αἰθήρ·
Αἰθαλόεις περὶ γαῖαν, ὅπῃ τύχεν, ἔκπεσε πυρ-
[*σός·*
Τὸν μὲν δὴ θῆρές τε κατ' οὔρεα δειμαίνοντες
Φεύγουσιν πυμάτοις ὑπὸ κεύθεσιν, οὐδὲ μένουσιν
Εἰσιδέειν ὅσσοισι καταιβάσιον Διὸς ἔγχος.
Τοῦ μὲν καὶ νηοὶ μακάρων, καὶ δένδρεα μακρὰ,
Ἠλιβάτων τ' ὀρέων κορυφαὶ, νῆές τ' ἐνὶ πόντῳ,
Δάμνονται ζαπύροις πωτήμασιν ἐμπελάοντος.
Καὶ δ' αὐτὴ πληγεῖσα Ποσειδάωνος ἑταίρη,
Πολλάκις ἠχήεσσ' ἀναχάζεται Ἀμφιτρίτη.
Ὑμεῖς οὖν, καὶ ἄτλητον ἐνὶ φρεσὶν ἄλγος ἔχοντες,
Τέτλατε Μοιράων ἀμετάτροπα δήνεα θυμῷ.
Ταῖσι γὰρ οὐρανίδαο Διὸς κατένευσε κάρηνον,

[a] *Ισ.* τῶν μηδέ.

(47) *Εἶο.* Vix dubito, quin ἠῶ reponendum sit: illa quippe nascendi primordia, eleganter auroram appellat.

Ὄττι κε διτήσωσι μένειν ἀσάλευτον ἀτράκτοις.
Αἶσα γὰρ ἦν δολιχοῖσι χρόνοις περικαλλέα [*σηκὸν*
Πυρσῶν αἰώρασι διιπετέεσσι δαμῆναι. »

Εἰ δὴ οὖν Μοιρῶν ἀτράκτοις καὶ τῶν σεβασμίων θεῶν οἱ ναοὶ, τά τε ἱερὰ αὐτῶν δώματα δάμναται ζαπύροις πυρὸς ῥιπήμασι, τίς ἂν ἔτι λείποιτο ἐλπὶς θνητοῖς ἀνθρώποις τῆς τῶν πεπρωμένων ἀποφυγῆς; Εἰ δὲ καὶ μηδεμία ἐκ θεῶν ὑπάρχοι βοήθεια, δεῖ δὲ ἐξ ἅπαντος

Τετλάναι Μοιράων ἀμετάτροπα δήνεα θυμῷ,

Τίς ἡ περὶ τοὺς θεοὺς ματαία σπουδή; εἴποι ἄν τις. Τί δὲ δεῖ λοιβῆς τε κνίσσης τε, καὶ τὸ ἐκ τούτων γέρας τοῖς μηδὲ τούτων ἀξίοις ἀπονέμειν, εἰ κατ' οὐδὲν ἡμᾶς ὠφελεῖν δύνανται; Ἐπεὶ μηδὲ τῶν ἀγαθῶν δοτῆρας οἴεσθαι χρῆν αὐτοὺς, ἀλλ' ἣν καὶ τῶν ἐναντίων ὡμολόγουν αἰτίαν. Εἰ γὰρ πέπρωται ἀνθρώποις εἴτε τι ἀγαθὸν, εἴτε τι καὶ ἐναντίον, ἔσται ἐξ ἀνάγκης, καὶ παρέσται τοῦτο, καὶ βουλομένων, καὶ μὴ τῶν θεῶν. Μόνην ἄρα τὴν ἀνάγκην θεραπευτέον, σμικρὰ, μᾶλλον δὲ τὸ μηθὲν φροντίσαντας τῶν θεῶν, μήτε λυπεῖν μήτε εὐεργετεῖν δυναμένων. Εἰ δὲ δὴ τῶν Μοιρῶν μόνος ὁ ἐπὶ πάντων ἐπιστατεῖ Θεὸς, καὶ μόνος τούτων ὑπάρχει κύριος·

A *Annuit, ut certo quidquid sub pollice fusus*
Volverit, immotum maneat. Nempe hæc quoque [*templa*
Cœlitus illapsis olim succumbere flammis
Fatum erat. »

Si ergo prout Parcarum fusi tulerint, venerandorum quoque deorum templa, sacræque ipsorum ædes igneorum turbinum vi superantur, quænam deinceps miseris mortalibus declinandi fati spes reliqua esse possit? **240** Quod si opis a diis præterea nihil ostendetur, sed necesse prorsus erit

Æquis ferre animis Parcarum immobile fatum:

Quorsum, dicat aliquis, hæc tam supervacanea deorum in cultu diligentia? quorsum indignis vel libatio, vel nidor, quæque rebus istis inesse fertur B præmii ratio tribuatur, si nulla nos in re juvare possint? Quippe ne bonorum quidem auctores haberi debeant, sed illa potius quam ipsorum quoque malorum causam esse fatebantur. Nam si fatum erit, ut quid hominibus seu boni seu mali eveniat; id necessitate quadam eveniet, adeoque, seu volentibus seu invitis diis, omnino futurum erit. Itaque una jam supersit colenda necessitas; deorum, qui neque nocere neque prodesse queant, vel exigua vel nulla prorsus habenda cura. Sin autem Parcis quoque præest rerum omnium moderator Deus, isque summum unus in eas habet imperium;

Ταῖσι γὰρ οὐρανίδαο, φησὶ, *Διὸς κατένευσε κάρηνον,*
Ὄττι κε διτήσωσι μένειν ἀσάλευτον ἀτράκτοις.

Τί δὴ οὐχὶ πάντα ὑπερθέμενος τὸν παμβασιλέα, καὶ τῆς εἱμαρμένης δεσπότην μόνον Θεὸν εἶναι ὁμολογεῖς, καὶ μόνον ἀγαθῶν δοτῆρα καὶ σωτῆρα; ὅτι δὴ μόνῳ αὐτῷ καὶ ἃ φῂς Μοιράων ἀμετάτροπα δήνεα τρέπειν, καὶ μεταλλάττειν ῥᾴδιον· ὡς μήτ' ἀνάγκῃ, μήτε εἱμαρμένῃ, τὸν τῷ παμβασιλεῖ Θεῷ καθωσιωμένον, καὶ μόνον αὐτὸν εὐσεβοῦντα, δουλεύειν· οἷα δὲ ἐλεύθερον καὶ παντὸς ἀφειμένον δεσμοῦ, ταῖς ἐνθέοις καὶ σωτηριώδεσιν οἰκονομίαις ἀκωλύτως ἐφέπεσθαι. Ἀλλ' ὁ μὲν ἀληθὴς τοιαῦτα προφαίνει λόγος· ὁ δ' ἔμπαλιν ὅρα διὰ τίνων φησὶ τὰ τῆς εἱμαρμένης λύεσθαι.

His etenim, inquit, *magni Jovis annuit ardua cervix,*
Ut certo quidquid volvat sub pollice fusus,
C *Immotum maneat.*

Quidni ergo quem tu regem universi, supra rerum omnium gradum et ordinem, ipsiusque adeo fati dominum constituis, eumdem solum quoque Deum, et bonorum auctorem unum, ac servatorem esse confiteris? quippe qui solus etiam immutabilia, uti vocas, Parcarum decreta mutare possit: ut qui semel universi regi consecratus, unum eum colere cœperit, is neque necessitati deinceps, neque fato serviat, sed tanquam liber, omnique solutus vinculo, divinis tantum ac salutaribus citra ullum impedimentum legibus et institutis obsequatur. At ista quidem veræ rationis docet auctoritas. Tu vero, quibus tandem artibus idem philosophus vim illam fati solvi posse tradat, mecum intuere.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Ὅτι διὰ μαγείας φασὶ τὰ τῆς εἱμαρμένης λύεσθαι.

« Δεηθέντος γάρ τινος καταδέξασθαι Θεὸν, εἰπὼν ὁ θεὸς, ὅτι ἀνεπιτήδειός ἐστι διὰ τὸ ὑπὸ φύσεως καταδεδέσθαι, καὶ διὰ τοῦτο, ὑποτροπιασμοὺς ὑπαγορεύσας, ἐπάγει·

Ῥιπὴ (48) *δαιμονίη γὰρ ἅλις ἐπιδέδρομεν ἀλκὴ*
Σῇσι γοναῖς, ἅς * *χρή σε φυγεῖν τοίαισι μα-* [*γείαις.*

D

CAPUT IV.

Fatum, ut ipsimet fatentur, magicis artibus solvi posse.

« Nam cum forte quispiam obsecraret, sibi ut numen excipere liceret; Deus cum huic rei minus idoneum, quod naturæ vinculis constrictus teneretur, illum esse responderet, eoque certos quosdam procurationum expiationumque ritus ipsi præscriberet, ita subjunxit:

241 *Vis divina tuo pridem magno impete victrix*
Incubuit generi. Magica hanc fugere arte licebit.

* *ἴσ.* ἧ.

(48) Ῥιπή. Omnino sensus exigit, ut vel ῥιπῇ, vel ἀλκῇ, in dandi casu ponantur: malim tamen ῥιπῇ. Nec minus in altero versu, τὸ ἣν prætulerim τῷ ἅς· agebatur enim, quemadmodum iste vim illam dæmonis evitare ac declinare posset.

Ex quibus manifeste protecto constat, magicam illam artem, quæ in solvenda fati necessitate versatur, ad eam utcunque declinandam, hominibus divino munere concessam fuisse. » Atque hæc oratio Porphyrii tota est, non mea. Sed, qui auctor homini erat uti magicis artibus fati vim legemque solveret, idem cum Deus esset, quidni prohibere potuit, quominus fatali suum ipsius templum fulmine deflagraret? Imo vero, qui ad consectanda non philosophiæ, sed magiæ studia cohortatur, ejus mores obscuri esse qui possint? Quid quod ipsos quoque deos mentiri, his verbis confit

A Δι' ὧν καὶ σαφῶς δεδήλωται, ὅτι ἡ μαγεία ἐν τ[ῷ] τὰ τῆς εἱμαρμένης παρὰ θεῶν ἐδόθη εἰς τὸ δι[ὰ] ταύτην παρατρέπειν. » Ταῦτά σοι ὁ Πορφύρι[ος] ἐγώ. Ὁ τοίνυν μαγείαις παραινῶν λύειν τὰ [τῆς εἱ]μαρμένης, πῶς, αὐτὸς θεὸς ὤν, τὰ πεπρωμέν[α] τοῦ ἰδίου ναοῦ κεραυνῷ πιμπραμένου μὴ ἔλυσ[εν]; δὲ δὴ μαγεύειν, ἀλλὰ μὴ φιλοσοφεῖν παρορμᾶ[ν] οὐκ ἂν εἴη δῆλος ὁποῖος ὤν τυγχάνει τὸν τρόπο[ν]; πᾶσι τούτοις καὶ ψεύδεσθαι τοὺς θεοὺς ὁ αὐτὸ[ς ὁμο]λογεῖ.

CAPUT V.

Ipsos quoque vates mentiri.

« Sed quoniam, inquit, accuratam et exquisitam astrorum motus, ac proinde futurorum ex eo pendentium cognitionem assequi non homines modo, sed ne dæmonum quidem plerique possunt; fit ut ii persæpe multis de rebus consulti mentiantur. » Mox ita subdit : « Et aerem quidem circumfusum in causa esse aiunt, quamobrem falsa edantur oracula, non autem præsentes deos sponte mendacium attexere. Sæpe itaque falsum dicturos se esse præmonitiant. Hærent isti nihilominus, atque illos, qua stultitia sunt, vel invitos respondere cogunt. Apollo sane, cum ejusmodi aliquando esset, quam ante descripsimus, ambientis cœli molestior dis[positio at]que tempestas, hunc in modum cecinit :

Ne me ultra precibus cogas; nam falsa profabor.

Ac nihil a nobis affingi, vel oracula ipsa fidem facient. Sic enim evocatus e diis quispiam respondit :

Non hodie licet effari, qui sidera cursus,
Quæ sedes habeant : vis quippe futura canendi
Nunc astris constricta manet. »

Tum ita concludit : « Qua nimirum ex causa oraculorum sæpe vanitas existat, ostendit. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Ὅτι καὶ ψεύδονται μαντευόμενοι.

B « Ἀλλ' ἤδη καὶ τὴν γνῶσιν τῆς φορᾶς τὴν ἀ[κριβῆ] καὶ τὰς ἐκ τούτων συμβάσεις ἀκατάληπτον εἶ[ναι ἀν]θρώποις, καὶ οὐ μόνον τούτοις, ἀλλὰ καί τι[σι τῶν] δαιμονίων· ὅθεν καὶ ψεύδονται περὶ πολλῶν [ἐρωτη]θέντες. » Τούτοις αὖθις ἐπιλέγει· « Καὶ τὸ π[εριέχον] ἀναγκάζον ψευδῆ γίνεσθαι τὰ μαντεῖα, οὐ τ[οὺς πα]ρόντας ἑκόντας προστιθέναι τὸ ψεῦδος. Πολλάκ[ις γὰρ] προλέγουσιν, ὅτι ψεύσονται. Οἱ δὲ μένουσι, καὶ ἀναγκάζουσι διὰ τὴν ἀμαθίαν. Εἶπε γοῦν ὁ [Ἀπόλ]λων ποτὲ, τοιαύτης οὔσης τῆς καταστάσεως, ὁ[ποίαν ἐλέ]ξαμεν, πονηρᾶς τοῦ περιέχοντος·

C *Κλεῖε βίην, κάρτος τε λόγων· ψευδηγόρα λ[έξω].*

Καὶ ὅτι ταῦτα ἀληθῆ ἐστιν, ἅπερ ἔφαμεν, δ[ηλοῖ] τὰ λόγια. Ἔφη γοῦν τις κληθεὶς τῶν θεῶν·

Σήμερον οὐκ ἐπέοικε λέγειν ἄστρων ὁδὸν, [ἠδ']
θ' ἕδραν· ἀμαντοσύνης γὰρ ἐν ἄστρασι ν[ῦν ἀναγκαίῃ]
[πέδητ[αι]

Καὶ ἐπιλέγει· « Πέφηνεν ἄρα, πόθεν πολλά[κις τὸ] ψεῦδος συνίσταται. »

242 CAPUT VI.

Quibus argumentis tota fati ratio convellatur.

Jam credo, quam ab omni divinitate vacua deorum oracula fuerint, plane ac citra dubitationem ullam intelligis. Nam qui fieri possit, ut vel numen, quod natura sua ab omni vanitate sejunctum est, si quidem ejusmodi numen per sese est, aliquando mentiatur? vel bonus genius mendaciis in fraudem eos, a quibus consulatur, inducat? Quis porro aliquid homine majus id fuisse arbitretur, quod astrorum motu constrictum teneretur? Nam homo quidem, mortalis licet, qui modo virtutis aliquid studio tribuat, nulla vi ad mentiendum adduci unquam poterit, quod semel veritatem omni conditione potiorem habere statuerit : nec jam fati necessitatem astrorumve motum vanitati prætexet suæ; at ignem licet corpori aut ferrum admoveris, quo veraci linguæ vim afferas, stabit ille [et] et libera constantique voce exclamabit :

Occurrat ignis, gladius occurrat : seca :
Exure corpus : sanguine ardentem sitim

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ς'.

Ἀνασκευαστικὰ τοῦ περὶ εἱμαρμένης λό[γου].

Ἄρα σοι πέπαυται λοιπὸν τὰ τῆς ἀμφιβολ[ίας ... γνώ]μης, ὅτι μηδέν τι ἦν θεῖον ἐν τοῖς τῶν θεῶν χρ[ησμοῖς];

D Πῶς γάρ ποτε τὸ θεῖον ψεύσαιτ' ἂν, τὴν φ[ύσιν] ἀψευδέστατον, εἴ γε ἀψευδὲς τὸ θεῖον; πῶς δ' [ἂν ἀγα]θὸς δαίμων ταῖς ψευδολογίαις ἀπατήσειέ ποτ[ε τοὺς] χρωμένους; Πῶς δ' ἂν εἴη κρεῖττον ἀνθρώπο[υ τὸ] τῶν ἄστρων φορᾷ πεπεδημένον; Θνητὸς μ[ὲν γὰρ] ἀνὴρ, βραχεῖαν ἀρετῆς σπουδὴν εἰσενεγκάμεν[ος οὐκ ἄν] ποτ' ἂν ψεύσαιτο, τἀληθὲς προτιμᾶν προθέμεν[ος, οὐ] εἱμαρμένης ἀνάγκην, οὐδ' ἄστρων φορὰν αἰτ[ιώμενος] ψευσάμενος· ἀλλ' εἰ καὶ τῷ σώματι πῦρ τις, [ἢ σίδη]ρον προσφέρει, διαφθείρειν ἐξαναγκάζων τὸν [ἀληθῆ] λόγον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοῦτο ἐλευθεροστομῶν φθέγξεται·

Ἴτω μὲν πῦρ, ἴτω δὲ φάσγανον· τέμνε (49)
Κάταιθε σάρκας, ἐμπλήσθητί μου πίνων

(49) Ἴτω μέν. Constabit versus, si legetur, Ἴτω μὲν οὖν πῦρ, φάσγανον δ' ἴτω, τέμνε.

Κελαινὸν αἷμα· πρόσθε γὰρ κάτω γαίης
Ἴασιν ἄστρα, γῆ δ' ἄνεισ' ἐς οὐρανὸν,
Πρὶν ἐξ ἐμοῦ σε (50) θῶπ' ἀπαντῆσαι λόγον.

Τὸ δέ γε λαοπλάνον καὶ ἀπατηλὸν δαιμόνιον σκήπτεται, τοὺς ἄφρονας σοφιζόμενον, ἵν' ἐν οἷς ἂν τῆς τοῦ μέλλοντος προῤῥήσεως ἀποπίπτοι, καταφυγὴν αὐτῷ τῆς ἀλογίας τὴν εἱμαρμένην πορίζοιτο. Πάντα δ' εἱμαρμένης διὰ τῶν χρησμῶν ἀναρτήσας ὁ δαίμων, καὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν ἐκ τῆς αὐτοπροαιρέτου κινήσεως ἀνελὼν, ἀνάγκῃ δὲ καὶ τοῦτο καταδουλώσας, θέα εἰς οἷον κακῶν δογμάτων ὄλεθρον τοὺς αὐτῷ πειθομένους καταβέβληκεν. Εἰ γὰρ ἄστροις καὶ εἱμαρμένῃ οὐ μόνα τὰ ἐκτὸς, ἀλλὰ καὶ τὰς κατὰ λογισμὸν προθυμίας ἀναθετέον, καί τις ἀπαραίτητος ἀνάγκη τὰς ἀνθρωπίνας ἐκβιάζεται γνώμας, οἰχήσεταί σοι φιλοσοφία, οἰχήσεται καὶ εὐσέβεια· οὐδέ τις ἦν τοῖς σπουδαίοις ἔπαινος ἀρετῆς, οὐδέ τις θεοφιλία, οὐδὲ τῶν ἐν ἀσκήσει πόνων καρπὸς ἐπάξιος, ἀνάγκης καὶ εἱμαρμένης τὴν αἰτίαν πάντων ἀναδεδεγμένης. Οὐ δὴ οὖν προσήκει καταμέμφεσθαι τοῖς περὶ τὸν βίον πλημμελοῦσιν, οὐδέ γε τοῖς ἀσεβέσι καὶ ἐπιῤῥητοτάτοις· ἀλλ' οὐδὲ τοὺς σπουδαίους θαυμάζειν· ταύτῃ δὲ, ὡς ἔφην, οἰχήσεται τὸ μέγα τῆς φιλοσοφίας κλέος, οὐκ αὐτοπροαιρέτου μελέτης καὶ ἀσκήσεως, ἀλλ' ἐκ τῆς τῶν ἄστρων ἀνάγκης ἀπῃωρημένον. Ὅρα οὖν εἰς οἷον κακῶν δογμάτων βυθὸν (51) οἱ θαυμάσιοι θεοὶ καταβεβλήκασι (52), καὶ σκέψαι ὡς εἰς ἀσωτίαν καὶ ἀδικίαν, καὶ ἄλλα μυρία κακὰ παρορμᾷ καὶ προτρέπει τουτὶ τὸ δόγμα, ἀνατροπὴν τοῦ παντὸς βίου ἀθρόως κατεργαζόμενον. Εἰ γοῦν τις αὐτόθεν πιστεύσοι τοῖς θαυμαστοῖς τῶν θεῶν χρησμοῖς, ὅτι τὸ ἀληθεύειν καὶ τὸ ψεύδεσθαι, καὶ (53) οὐχ ἡμέτερον ἔργον ἦν, ἀλλὰ τῆς ἀπαραιτήτου εἱμαρμένης, καὶ τὸ θέλειν ἐπὶ στρατείαν, ἢ ἐπ' ἄλλο τι τῶν πρακτέων ὁρμᾷν, καὶ τὸ μὴ θέλειν τὰ τοιάδε· πῶς οὐκ ἂν ἐθελήσειεν ἀμελεῖν καὶ καταῤῥᾳθυμεῖν ἐν ἅπασι τοῖς μὴ ἄνευ καμάτων καὶ πόνων, καὶ τῆς ἡμῶν αὐτῶν προθυμίας κατορθοῦσθαι δυναμένοις; Εἰ γὰρ ἐξ εἱμαρμένης τόδε τι γενήσεσθαι νομίζοι, εἴτε πονοίημεν ἡμεῖς περὶ αὐτὸ καὶ σπουδάζοιμεν, εἴτε καὶ μὴ, πῶς οὐκ ἄν τις ἐθελήσειε τὸ ῥᾷον αἱρεῖσθαι, παρεὶς ἑαυτὸν καὶ ἀμελῶν, ὡς ἐξ εἱμαρμένης καὶ ἀνάγκης γενησομένου τοῦ πραχθησομένου; Ὅθεν καὶ λεγόντων ἐστὶν ἀκοῦσαι τῶν πολλῶν, ὅτι ἄρα, Πραχθήσεται τοῦτο, εἴγε εἵμαρταί μοι· καὶ, Τί με χρὴ παρέχειν ἐμαυτῷ πράγματα; Εἰ γὰρ ὁ ἐπὶ στρατείαν ὁρμῶν οὐκ ἐκ προαιρέσεως οἰκείας τοῦτ' ἔπραττεν, ἐλαυνόμενος δὲ ὑπὸ τῆς ἔξωθεν ἀνάγκης, δηλονότι καὶ ἐπὶ λῃστείαν (54) καὶ τυμβωρυχίας, καὶ ἐπὶ τὰς ἄλλας ἤτοι ἀνοσιουργίας καὶ ἀκολασίας, ἢ κοσμίους καὶ σώφρονας ἐπιτηδεύσεις· τοῦτο γὰρ ἂν εἴη ἀκόλουθον τῷ περὶ εἱμαρμένης λόγῳ. Πῶς οὖν ὁ ταῦτα μὴ ἐξ αὐτοῦ ἡγούμενος ἐγχειρεῖν, ἀλλ' ὑπὸ τῆς ἔξωθεν ἀνάγκης, προσέξοι ἄν ποτε τῷ νουθετοῦντι, καὶ διδάσκοντι μὴ ἑαυτὸν ἐπι-

A *Restingue nostro : sidera in terram prius*
Labentur, ante siderum tellus plagam
Invadet, ore quam tibi nostro excidat
Vox ulla mendax.

At gentium illusor, et fraudium artifex dæmon, hoc nimirum callide finxit, quo facilius insanis hominibus imponeret; atque, ubi res aliter quam prædictum ab eo foret, eveniret, ad fatum continuo, perfugium sibi ac receptum pararet. Jam vero, cum ipse omnia suis illis oraculis ex fati necessitate suspendit, atque id etiam, quod pro libertatis nostræ motu ac potestate agitur, funditus sublatum, eadem servitute constrinxit; videsis, obsecro, quam in exitialem dogmatum pestem suos ille sectatores conjecerit. Nam si astris atque fato, non ex- B ternarum modo rerum, sed earum etiam cupiditatum, quæ mentis et intelligentiæ ductum sequuntur, alligandæ rationes erunt, si humanæ cogitationes atque sententiæ vi quadam inexorabilis necessitatis agentur; nulla jam profecto philosophia est, nulla religio; probis laus ex virtute nulla; nulla Dei benevolentia, nullus denique fructus susceptorum laborum contentione dignus, cum necessitati atque fato rerum causæ omnium assignentur. Enimvero nec improbis **243** deinceps, aut impiis, omniumque adeo scelerum turpitudine laborantibus succensendum erit; nec virtutis amatoribus laudis quidquam honorisque tribuendum. Ex quo profecto sequitur, quod ante dicebam, ingens illud philosophiæ decus periturum, si astro- C rum ex necessitate, non ex voluntaria meditatione studioque pendebit. Vide ergo quam in exitialium dogmatum voraginem clientes suos egregia numina conjecerint: atque ut ejusmodi sententia, dum ad nequitiam, injuriarum licentiam, aliorumque malorum vim ac multitudinem infinitam exstimulat, vitæ simul universæ perniciem ultimam moliatur. Nam ubi quis semel præclaris deorum permotus oraculis, in animum induxerit suum, vera pariter falsaque loqui, voluntatem ad militiam adjungere, aut rem ejusmodi aliquam persequi, vel contra fugere, inexorabilis fati esse, non nostræ potestatis: quis non eum continuo videat, quæcunque sine molestiis atque laboribus, nostraque adeo contentione perfici non poterunt, in iis omnibus langui- D dum et inertem futurum? Etenim qui certo quodam fato hoc illudve futurum sibi persuaserit, sive aliquid ipsi quoque laboris et industriæ contulerimus, sive non; eum tu facilioribus mollioribusque delectis, non dissolute ac negligenter victurum putas, quasi necessario futurum illud sit, quod agendum fuerit? Et vero plerosque propterea sic loqui audias, Fiet illud omnino, si fatum ita meum tulerit. Quorsum autem frustra molestus ipse mihi sim? Nam qui militiam sectatus est, is si non eo

(50) *Ἐμοῦ σε.* Rescribendum videtur σοί, clarissimo sensu.

(51) *Βυθόν.* Montac., βάραθρον. Elige.

(52) *Θεοὶ καταβεβλήκασιν.* Videtur accusativus aliquis desiderari, puta ἡμᾶς τοὺς θεραπεύοντας, aut al. simile; sive potius absolute positum intelligas.

(53) *Καὶ οὐχ.* Γρ. tollit istud καί, recte.

(54) *Καὶ ἐπὶ λῃστ.* Alter e manuscr. leg. καὶ ἡ ἐπὶ λῃστ., recte.

volens ac sua se sponte contulit, sed externa quadam necessitate compulsus; liquet profecto de cæteris idem sentiendum esse, qui vel latrociniis, vel sepulcris effodiendis, vel aliis impietatis atque intemperantiæ generibus, aut etiam honestioribus ac sanioribus institutis se dediderint. Hoc enim ex ista fati ratione consequens plane est. Qui ergo semel in eam inductus opinionem fuerit, nihil istorum sua se voluntate persequi, externæ necessitati tribuenda esse omnia: qui fieri poterit, ut sese, ab iis abstinendum monenti ac præcipienti, dicto audientem præbeat? Referet utique monitori suo, quemadmodum nonnullis, qui superiori memoria vixere, contigit, Ad quid hæc tu mihi monita, bone vir? Nec enim integrum mihi est hanc mentem consiliumque mutare, quando jam fatum occupavit. Quid me porro juvet contendere, ubi ne optandi quidem facultas arbitriumque relinquatur, nisi optare fatum quoque mihi sit? Optabo vero si fatum erit, ut nihil præcipias, **244** ipsamet fati necessitate adactus. Cur ergo frustra molestus ipse tibi es? Urget nimirum eadem te necessitas, atque ut ista mihi suadeas, omnino cogit. At quorsum hac in re tantum studii? Cassa quippe et inutilis cohortatio tua est. Nam in rem ipsemet incumbam ultro, si fatum erit; sin autem, inanis est utriusque contentio. Quidni autem, dissoluto potius animo, qui hac semel imbutus opinione sit, hunc in modum loquatur ipse secum: Mihi vero certum est labori parcere, nullamque mihi frustra molestiam facessere; necessario enim, quidquid in fatis erit, eveniet. At vero qui rei cujuscunque vel studium persequitur, vel præcepta tradit; qui seipsum aut alium quemlibet adhortatur, uti vel morem gerat vel jussa negligat; peccatum aut admittat aut fugiat; vel arguat improbos, vel probos laude afficiat: is, non palam et aperte libertatis arbitriique nostri facultatem ac potestatem relinquit, fati nomen ei solum ac vocem adjungit? Perinde omnino, ut si quis illam boni naturam, qua, hoc statu rerum, optime animantes reguntur, mali nomine appellaret. Sic enim, cum plane sentiamus, vel ad erudiendos liberos, vel ad plagas improbis mancipiis infligendas, vel ad quidlibet sive amplectendum, sive rejiciendum, non alterius nos causæ necessitate cogi, sed prorsus voluntario nostræ libertatis impetu ad hæc similiave consilia ferri: errare is merito fallique censeatur, qui hæc omnia fato quodam fieri dixerit: quo non contentionem modo studiumque nostrum, sed alios etiam vel cohortandi vel commonendi vim ac voluntatem infringat, qua tamen ratione potissimum res hominum videmus bene feliciterque succedere. Jam

A διδόναι ἔκδοτον τοῖς προειρημένοις; Εἴποι πρὸς τὸν νουθετοῦντα, ὡς καὶ τῶν πρὸ ἡμῶ εἴρηται· Τί με, ὦ ἄνθρωπε, νουθετεῖς; Ταῦτα γ οὐ δήπου ἐστὶν ἐπ' ἐμοὶ, τὸ μεταβάλλειν τὴν ρεσιν· ἡ γὰρ εἱμαρμένη προκατείληφε. Τί συντετάσθαι πρὸς ἃ οὐδὲ προθυμεῖσθαι δυνήσ μὴ καὶ τοῦτο καθείμαρταί μοι; Προθυμήσοι εἰ καθείμαρται, καὶ ἄνευ τῆς σῆς διδασκαλ τῆς εἱμαρμένης ἀγόμενος. Τί οὖν μάτην ἐνοχλεῖς; Ἀλλ' εἰ καὶ τό σε παραινεῖν (56) δάσκειν φήσεις κατὰ ἀνάγκην ἐπιτελεῖσθαι παραινεῖν καὶ πείθειν ἐμὲ τοιαῦτα· ἀλλὰ κἂν τί χρὴ σπουδάζειν; ἀργὴ γὰρ καὶ ἀνωφελὴς ἡ νεσις. Εἰ γὰρ εἵμαρταί μοι, φιλοπονήσω· εἰ εἵμαρται, ματαίαν ποιεῖσθαι τὴν σπουδὴν ἀμφ B συμβήσεται. Πῶς δὲ οὔ, μᾶλλον ἀποῤῥαθυμῶν ἂν πρὸς ἑαυτὸν ὁ ταύτην ἔχων τὴν δόξαν, Ἀ δαμῶς φιλοπονήσω, μηδὲ μάτην ἐνοχλήσω ἐ γενήσεται γὰρ τὸ εἱμαρτὸν ἐξ ἀνάγκης. Ὁ ἰ τι σπουδάζων ἢ καὶ διδάσκων, ἢ προτρέπων ἢ ἄλλον, καὶ τὸ πείθεσθαι καὶ τὸ μὴ πείθεσθ τὸ ἁμαρτάνειν ἢ μὴ, τό τε ἐπιτιμᾶν τοῖς ἁ νουσι, καὶ τὸ ἐπαινεῖν τοὺς κατορθοῦντας, πῶ ἐναργῶς ἐλέγχεται τὸ μὲν ἔργον καταλιπὼν τ ἡμῖν καὶ τοῦ αὐτεξουσίου, τὸ δὲ τῆς εἱμα ὄνομα αὐτῷ συνάπτων μόνον; Ὥσπερ εἴ τις ἀγαθοῦ φύσιν, ἧς κατὰ τὴν παρουσίαν ἄριστ κεῖται τὸ ζῶον, τῷ τοῦ κακοῦ προσαγορεύει ὀ Οὕτω γὰρ ἐπεὶ ἐναργῶς ἑαυτῶν αἰσθανόμε C βιαζομένων ὑπ' ἄλλης τινὸς αἰτίας ἐν τῷ πα τοὺς υἱεῖς, καὶ μαστίζειν τοὺς οἰκέτας ἁμαρτά καὶ ἐν τῷ τόδε τι βούλεσθαι, καὶ μὴ βούλεσθα αὐτοτελῶς ἐκ τῆς ἰδίας ἐξουσίας εἰς τὰς τοιαύ νήσεις ἀφικνουμένων, ἁμαρτάνοι ἂν ὁ ταῦτα γίνεσθαι καθ' εἱμαρμένην, πρὸς τῷ παραλύε τάς τε ἡμῶν αὐτῶν προθυμίας, καὶ τὰς εἰς γινομένας παρακλήσεις καὶ νουθετήσεις, ἐξ ὧ μεν μάλιστα κατορθούμενα τὰ τῶν ἀνθρώπων γματα. Καὶ μὴν καὶ νόμους ἀνατρέποι ἂν ὁ λόγος, τοὺς τοῦ συμφέροντος ἕνεκεν ἀνθρώπο μένους. Τί γὰρ δεῖ προστάττειν ἢ ἀπαγορεύει ὑφ' ἑτέρας ἀνάγκης κατεσχημένοις; ἀλλ' οὐδ ἁμαρτάνοντας δεήσει κολάζειν, μὴ παρὰ τὴν αἰτίαν ἡμαρτηκότας, οὐδὲ τοῖς τὰ κάλλιστα D τουσι τιμὰς ἀπονέμειν, ὧν ἑκάτερον πολλὴν παρέσχηκεν εἰς ἀναστολὴν ἀδικίας καὶ εἰς εὐ ἑτοιμότητα. Ἀλλὰ καὶ τὴν πρὸς τὸ Θεῖον εὐσ ἀνατρέποι ἂν ἥδε ἡ δόξα, εἴγε μηδὲν ἡμῖν ὁ μηδὲ μὴν αὐτοὶ οἱ τῶνδε χρησμῳδοὶ, μήτ' εἰ νοις, μήτ' εὐσεβοῦσι συμβάλλονται εἱμαρ ἀνάγκαις πεπεδημένοις. Τὸ δὲ δίκην ἀψύχων κινεῖσθαι ἡμᾶς, τῇδε καὶ τῇδε ὑπό τινος ἔξωθ νάμεως νευροσπαστουμένους, εἰς τὸ ἐπ' ἀνι

(55) *Ταῦτα γάρ.* Malim, τοῦτο γάρ, sequitur enim τὸ μεταβάλλειν.

(56) *Ἀλλ' εἰ καὶ τό σε παραινεῖν.* Totum hoc membrum abesse posset, cum præcesserit παραινεῖν καὶ διδάσκειν. Sed Græcorum hæc περισσολογία fuit, etiam σοφωτάτων. Cujusmodi apud Platonem ipsum pleraque, singulis in paginis, ἐκ περιουσίας dicta reperias.

(57) *Πρὸς τῷ παραλ.* Rectius videretur, π παρ. Aut si πρὸς τῷ retinetur, legendum pu πρὸς δὲ τῷ, ut nona inde periodus incatur; tu infra post πράγματα, minori distinctione opu rit. Prior tamen conjectura magis placet.

ἐθελῆσαι τάδε πρᾶξαι, καὶ ἑλέσθαι παρὰ προαίρεσιν A ἕτερα, πῶς οὐκ ἂν εἴη ἀναιδὲς καὶ ἀναισχυντότατον; ἐπείπερ ἐναργῶς αἰσθανόμεθα ἑαυτῶν ἡμετέρᾳ ὁρμῇ καὶ κινήσει τάδε τινὰ προθυμουμένων, καὶ ἀμελούντων πάλιν ἑαυτῶν ἀντιλαμβανόμεθα, καὶ παρὰ ταύτην τὴν αἰτίαν κατορθούντων, ἢ μὴ κατορθούντων, καὶ ἐξ οὐδενὸς ἑτέρου βιαζομένων· ἀλλὰ τὰ μὲν ἑκουσίῳ γνώμῃ αἱρουμένων, τὰ δὲ φευγόντων, καὶ παραιτουμένων ἐκ τῆς ἡμῶν αὐτῶν προαιρέσεως. Οὕτω δὲ ἄρα ἐναργὴς ἦν ὁ τοῦ αὐθεκουσίου λόγος, ὥστε ὁμοίως τῷ ἀλγεῖν καὶ τῷ ἥδεσθαι, καὶ τῷ τόδε τι ὁρᾷν, καὶ τόδ' ἀκούειν, οὐ συλλογισμῷ, ἀλλ' ἐνεργείᾳ καταλαμβανομένων (58)· συναισθέσθαι ἑαυτῶν ἐξ ἡμῶν αὐτῶν καὶ τῆς ἡμετέρας βουλῆς ὁρμώντων, καὶ τάδε τινὰ αἱρουμένων, τινὰ δὲ ἀποστρεφομένων· ὥστε ἐξ B ἅπαντος τὸ ἐλεύθερον, καὶ τὸ αὐτεξούσιον τῆς ἐν ἡμῖν λογικῆς καὶ νοερᾶς φύσεως ἐνδίκως ὁμολογεῖσθαι. Εἰ δὲ καὶ παρὰ προαίρεσιν μυρία συμβαίνοντα ἡμῖν τοὺς πολλοὺς τῶν ἀνθρώπων ταράττει, διαιρετέον ἐνταῦθα τὴν τῶν ἐν οἷς ἐσμεν φύσιν, καὶ τὸν λόγον, καθ' ὃν τὰ οὐκ ἐφ' ἡμῖν γίνεται, ἐπιθεωρητέον. Οὕτω γὰρ καὶ τούτων τὸ αἴτιον οὔτις ἄλογος ἀναδέξεται εἱμαρμένη, λόγος δὲ πάλιν ἄλλος τῆς τῶν ὅλων προνοίας ἀπηρτημένος. Φέρ' οὖν ἐπιμελῶς τὸ πρόβλημα ἐπισκεψώμεθα.

A ipsas quoque leges ad hominum utilitatem et commodum institutas hæc opinio labefactat. Nam cui tu bono, aut imperes iis quidpiam, aut vetes, qui jam alia constricti necessitate teneantur? Imo nec hominum scelera punire oporteat, quippe qui propter eamdem causam peccarint nihil: nec eos contra, qui præclare se gesserint, honoribus præmiisque donare; quod utrumque tamen cum ad improbitatem coercendam, tum ad excitandum virtutis studium, momenti semper ac virium plurimum habuit. Adde religionem ac pietatem in Deum eadem sententia ruere, si nec Deus ipse, nec vaticiniorum istorum auctores, **245** nobis hac semel fati necessitate obligatis, precibus licet ac religioni operam demus, præsidii quidquam aut emolumenti B conferre possint. Nos porro more brutorum animantium, huc illucque trahi, externa vi, quibusdam quasi funibus circumactos, ut alia necessario facere velimus, alia contra sensum mentemque nostram eligamus, cui non indignissimum ac turpissimum jure videatur? maxime cum nos ad alia sponte quadam impetuque nostro ferri sentiamus, alia rursus cum negligimus, nostri tum ipsi quoque domini compotesque maneamus; adeoque in causa simus, quamobrem feliciter quid, aut secus eveniat, cum vis aliunde nulla nobis afferatur, atque hæc uti optamus ultro, sic illa vicissim eadem plane libertate, aut defugiamus omnino, aut ex parte detrectemus. Et vero tam certa nobis exploratque est hæc arbitrii nostri ratio, ut perinde ac dum aut dolemus ipsi, aut lætamur, aut videmus quidpiam, aut audimus, id a nobis re ipsa, non ratiocinatione ulla percipi sentimus, ita nos sponte consilioque nostro duci, ac delectis nonnullis, ab aliis abhorrere sentiamus. Prorsus, ut illam arbitrii potestatem, penes naturam hanc nostram ratione et intelligentia præditam esse, fateri nemo non debeat. Sin autem quod infinita quoque nobis præter voluntatis consiliique rationem eveniant, id hominum vulgus perturbat; tum vero et distinguenda secernendaque rerum illarum, in quibus versamur, natura erit, et illa simul ratio consideranda, per quam ea fiant, quæ potestati nostræ subducta sint. Sic enim ejusmodi quoque rerum causam non absurdo fato, sed alteri consilio ex divina res in omnes Providentia suspenso, tribuendam et assignandam esse constabit. Age ergo, quæstionem istam diligenter excutiamus.

Πάντα μὲν ἀθρόως ἐκ Θεοῦ προνοίας εἶναί τε C καὶ διοικεῖσθαι, οἱ τῆς ἀληθοῦς εὐσεβείας θεσμοὶ διαγορεύουσιν· ἤδη δὲ κατ' εἶδος ἰδίως ἕκαστα τῶν γιγνομένων, τὰ μὲν ἕξει (59), τὰ δὲ φύσει, τὰ δὲ ὁρμῇ καὶ φαντασίᾳ, τὰ δὲ λογισμῷ καὶ οἰκείᾳ κρίσει τε καὶ προαιρέσει κινούμενα· καὶ ἄλλα μὲν κατὰ προηγούμενον λόγον γιγνόμενα, ἕτερα δὲ κατ' ἐπισυμβεβηκότα τοῖς προηγουμένως γεγονόσι, ποικίλην καὶ πολύτροπον τὴν τοῦ παντὸς συνεστήσατο διακόσμησιν, ἑκάστῳ γένει τῶν ὄντων ἰδίαν καὶ ἀφωρισμένην τινὰ φύσεως κατασκευὴν τοῦ τῶν ὅλων αἰτίου διανείμαντος. Σχολῇ μὲν οὖν τις τὸν περὶ τῶν ὅλων διεξέλθοι λόγον· τὸν δὲ περὶ τοῦ αὐτεξουσίου ῥᾷον καταμάθοι ἂν ὧδε. Ἐπεὶ μὴ μονογενές τι χρῆμα, μηδ' ἐκ μιᾶς συνεστὼς φύσεως τυγχάνει ὢν ὁ D ἄνθρωπος, ἐκ δυοῖν δὲ ἐναντίων εἴληχε τὴν σύνοδον, σώματος καὶ ψυχῆς· τοῦ μὲν κατὰ συμβεβηκὸς ὁρ-

C Primum quidem divinæ Providentiæ nutu, cum esse, tum regi simul universa, veræ religionis decreta sanciunt. Jam vero, quæ fiunt singula, pro sua quæque ac peculiari forma, dum alia quidem habitu, alia natura, rursusque alia impetu atque sensu, alia vero ratiocinatione, ac judicio, suaque adeo sponte arbitrioque moventur: dumque similiter alia superiori quadam et prævia ratione fiunt, alia modo superiorum vim ac ductum consequente, variam ac multiplicem hujus universi speciem ornatumque conflarunt; cum auctor omnium molitorque Deus suam cuilibet rerum generi singularemque naturæ conditionem attribuerit. Ac cæterarum quidem vim atque rationem exsequi complectique difficile fuerit; arbitrii vero libertatem D hunc in modum ostendere, longe facilius. **246** Cum homo non res una quædam sit atque simplex,

(58) *Καταλαμβανομένων*. Forte legend. sit καταλαμβανομένοις, ut conveniat cum præcedentib. τῷ ἀλγεῖν, etc.

(59) *Τὰ μὲν ἕξει*. Ἕξις, ut πολύσημόν τι, sic et διαφόροις ἀντικείμενον. Hoc quidem loco ἕξις et φύσις opponuntur: meo judicio, quod τὸ μὲν ἕξει κινεῖσθαι sit ἐν τοῖς ἀλόγοις, τὸ κατὰ συνήθειαν, τὸ vero φύσει, ἀπὸ ταὐτομάτου, καὶ καθὼς ἕκαστον πέφυκεν.

tuit, quam ejus te velut interpretem ac sequestrem habuissent. Quippe Euthyclem illi quinquertionem, quasi munera a patriæ hostibus accepisset, in vincula conjecerant; nec eo contenti in ipsius, demortui licet, imagines injuriosi quoque fuerant. Donec superi facinoris indignitate commoti, gravissimam iis famem immitterent, qua sane confecti periissent, nisi opis aliquid ab responso tuo accepissent, quo altilium hominum observantiam iis præcipiebas, qui nempe diis non minus placerent, quam ab pultis confectoribus saginati boves. Et iis quidem cæsis, demulcere vos interdum homines placareque possunt: cæterum nihilominus vos, imo etiam magis hominum quam boum pinguedine delectari, vel ex eo constet, quod ubi duo tresve duntaxat hoc altilium genus læserint, tum integro nonnunquam aut oppido, aut populo irasci vehementius et succensere soleatis. Debuisses ergo, bone vates, non jam vates, sed unctor esse, aut certe unctor simul atque vates, ut Delphicum aliquod uti oraculum, ita gymnasium haberemus. Nec enim a Pythico certamine alienum erat, uti gymnasium quoque Pythicum existeret. » Ve[...] superioribus opportune subjunxero, quibus idem tyrannis etiam ipsis eos, de quibus adhu[...] mur, deos, adulationibus palpari solitos coarguit. Sic igitur de Cypseio.

A σὲ αὐτοῖς τούτου πρόξενον γενέσθαι. Εὐθυκ[...] τὸν πένταθλον ἐνέβαλον εἰς εἱρκτὴν, αἰτιασάμ[...] τὸν ἐπὶ τῇ πατρίδι εἰληφέναι δῶρα· καὶ [...] τοῦτο, ἀλλὰ καὶ ἀποθανόντος, καὶ οὗτοι εἰς τ[...] νας ἐξύβριζον, ἕως οἱ θεοὶ, οὐκ ἀνασχόμενοι [...] νομένων, ἐπαφῆκαν αὐτοῖς τὸν κράτιστον λιμ[...] ὑπὸ λιμοῦ διώλοντο ἄν, εἰ μὴ ἡ παρὰ σοῦ ἦλ[...] θεια, λέγουσα, ὅτι δεῖ αὐτοὺς τιμᾷν ἄνδρας πε[...] μένους, οὓς οἱ θεοὶ φιλοῦσιν οὐχ ἧττον ἢ οὓς [...] τοποιοὶ πιαίνουσι βοῦς· δι' ὧν ὑμᾶς οἱ ἄ[...] ἐνίοτε θύοντες πείθουσιν· οὐχ ἧττον ἴσως, ἀ[...] πολὺ μᾶλλον παχέων βοῶν οἱ παχεῖς ἄνθρω[...] φραίνουσιν ὑμᾶς οὕτως, ὥστε ἐνίοτε ὅλῃ πα[...] ὅλῳ ἔθνει ὀργίζεσθαι, ἑνὸς ἢ δυοῖν ἀδικούντω[...] τὰ θρέμματα. Ὡς δὴ ὤφελες, ὦ μάντι, ἀ[...] B ἡμῖν ἀντὶ μάντεως γενέσθαι, ἢ καὶ μάντις [...] ἀλείπτης, ἵν' ᾖ ὥσπερ χρηστήριον Δελφικὸ[...] καὶ γυμναστήριον! Καὶ γὰρ οὐδ' ἀλλότριον [...] νος Πυθικοῦ Πυθικὸν εἶναι καὶ τὸ γυμναστήριο[...] τοις ἐπισυνάξω καὶ ἅ φησιν ἐπελέγχων, ὡς κ[...] τυράννους κολακεύειν εἰώθασιν οἱ περὶ ὧν ὁ [...]

233 CAPUT XXXV.

Deos ipsis etiam tyrannis adulari solitos.

Felix, qui properat nostras subiturus in ædes,
Cypselus Æacides, cui serviet alta Corinthus.

« Ergo tyranni quoque ipsi, non modo tyrannorum insidiatores, felices vobis ac beati,

Cypselus, exitium quondam pestisque Corinthi,

simulque Melanippus ille, qui Geloorum urbem opibus ac felicitate cumulavit. At quis tandem, scelerate dæmon, si felix Cypselus est, felicem quoque Phalaridem, moribus plane geminum, fuisse neget? Quare verius utique caneretis:

Et Phalaris felix, et Melanippus erant,
Quos divina duces olim discordia sensit.

Et sane, memini me aliquando molle ac solutum abs te de Phalaride responsum audire, quo hominem celebrabas, quod insidiatores quosdam suos, ubi aliquandiu cædi jussisset, eos tandem ob tolerantiæ singularis exemplum admiratus dimisisset. Loxias videlicet, ac Jupiter pater moras Phalaridi

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΕ'.

Ὅτι καὶ τοὺς τυράννους ἐκολάκευο[...]

Ὄλβιος οὗτος ἀνὴρ, ὃς ἐμὸν δόμον ἐσκατ[...]
C *Κύψελος Αἰακίδης, βασιλεὺς κλειτοῖο Κο[...]*

« Οὐκοῦν καὶ οἱ τύραννοι, οὐ μόνον οἱ τῶν τ[...] ἐπίβουλοι,

Κύψελος, ὃς δὴ πολλὰ Κορίνθῳ πήματα [...]

καὶ Μελάνιππος (38), ὁ πολλὰ ἀγαθὰ τῇ Γελ[...] λει (39) τεύξας. Πῶς δ' εἰ Κύψελος ὄλβιος, [...] δαιμον, οὐ καὶ Φάλαρις ὄλβιος, ὁμότροπος [...] ψέλῳ; Ὥστ' ἂν ἐκείνως ἄμεινον εἶναι ὑμῖν·

Εὐδαίμων Φάλαρις (40), καὶ Μελάνιππο[...]
Θείας ἀγητῆρες ἐν ἀνθρώποις διχονοίας.

Ἤκουσα δέ σου καὶ διαλελυμένον χρησμὸν [...] Φαλάριδος, ἐπαινοῦντα καὶ τιμῶντα, ὅτι λαβ[...] βουλεύοντας ᾐκίσατο μὲν (41), καρτεροῦντας [...] D μενος ἀφῆκε. Λοξίας καὶ Ζεὺς πατὴρ ἀναβολ[...] φίσαντο θανάτου Φαλάριδι, ἀνθ' ὧν ἡμέρως Χ[...] καὶ Μελανίππῳ προσηνέχθη. Ἀλλ' εὖγε * κ[...]

* γρ. τε.

(37) *Εὐθυκλέα.* De hoc Euthycle nihildum memini.

(38) *Καὶ Μελάνιππος.* Historiam integram dabunt inter cæteros, Athenæus l. XIII, p. 602, ex Heraclide Pontico, et Ælianus, *Var. Histor.* lib. II, cap. 4, sed cum aliqua varietate. Noster autem Heraclidi propior est.

(39) *Τῇ Γελώων πόλει.* Virgil., *Æneid.* III:

Apparet Camarina procul, campique Geloi,
Immanisque Gela, fluvii cognomine dicta.

Græcis modo Γελαῖοι, modo Γελῷοι, nonnunquam et Γελῆνοι, Latinis fere Gelenses, aut Geloi. Longissime latissimeque patebant, Gelam inter et Naufriam amnes, urbs ipsa tam ampla, ut immanis a Virgilio dicta sit, suumque ac proprium aliquandiu regem habuerit. Alii ab his Gelæ, seu Geli, de quib. infra p. 275 D.

(40) *Εὐδαίμων Φάλαρις.* Ludit in distic[...] quod ad perpetuam Charitonis et Melanippi [...] tiæ memoriam Pythia fuderat,

Εὐδαίμων Χαρίτων, καὶ Μελάνιππος [...]
Θείας ἁ[illegible] ἐφημερίοις φιλότητος.

Sic enim Athenæus. Observat autem hoc i[...] cho, pentametrum hexametro priorem fuis[...] hic etiam videmus: quod idem a Dionysio q[...] Atheniensi, cognomento Æneo, suis in *Ele[...]* ctitatum ait, tametsi apud Ælianum hex[...] præmittatur.

(41) *Ἠκίσατο μέν.* Ita Athenæus. At Æli[...] lus Charito vapulat, Melanippus sponte se [...] ambo pelluntur ex Sicilia.

ἡμῖν τὰ περὶ τοῦ θανάτου ἔδειξας καὶ τῆς ζωῆς, ὅτι A καλλιστόν τί ἐστιν ἡ ζωή.» Ἐπὶ τούτοις ἅπασι καὶ τάδε προσκείσθω.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛϚʹ.

Ὅτι καὶ τὴν ἄψυχον ὕλην σέβειν προσέταττον.

« *Ἀλλὰ καὶ Μηθύμνης* (42) *ναέταις πολὺ λώϊον [ἔσται,*

φαλληνὸν τιμῶσι Διονύσοιο κάρηνον.

Θύουσι γὰρ αἱ πόλεις καὶ τελετὰς ἄγουσιν, οὐ μόνον φαλληνοῖς Διονύσοιο καρήνοις, ἀλλὰ καὶ λιθίνοις, καὶ χαλκέοις, καὶ χρυσέοις. (43) Οὐ μόνον φαλληνοῖς, ἀλλὰ καὶ αὐτοῖς τοῖς Διονυσίοις, καὶ ἄλλοις παμπόλλοις Ἡσιοδείοις θεοῖς. Τρὶς γὰρ ὡς ἀληθῶς μύριοί B εἰσιν ἐπὶ χθονὶ πουλυβοτείρῃ, οὐκ ἀθάνατοι, ἀλλὰ λίθινοι καὶ ξύλινοι δεσπόται ἀνθρώπων· οἳ, εἰ ἀνθρώπων ὕβριν τε καὶ εὐνομίην ἐφεώρων, οὐκ ἂν τοσοῦτος ἤρθη λῆρος, ὥστε καὶ ἤδη καὶ μέχρις ὑμῶν κεχωρηκέναι τὸ κακὸν, ἐπιδιαβὰν καὶ εἰς τὸν Ὄλυμπον, ὅθι, φασὶ, *θεῶν ἕδος ἀσφαλὲς αἰεί.* Καίτοι εἰ ἀσφαλὲς ἦν, οὐκ ἦν ἐπιβατὸν λήρῳ, οὐδ' ἂν εἷς τις Ὀλυμπίων εἰς τοῦτο ἦλθε παρανοίας, ὥστ' ἐλάϊνον κορμὸν θεῶσαι· ὃν οἱ Μηθυμναῖοι σαγήνης ἐμπλακέντα τοῖς λίνοις ἀνείλκυσαν, καὶ δὶς, εἰ βούλει, καὶ τρὶς, καὶ πλεονάκις ἐν τῷ αὐτῷ σαγηνεύοντες ἄνθρωποι, καὶ ἐξ ἐκείνου εἰς τὸ Λιβυκὸν ἐξοκείλαντες, οὐδ' εἰς τὴν γῆν ἔξω ἐκβαλόντες αὐτόν· ἐπεὶ οὐκ ἂν, μὰ τὸν Διόνυσον, ἔτι αὐτοῖς ἐνεπλάκη τοῖς λίνοις. Ἀλλ' ἐξ ἄκρου κεφαλοειδὴς ὁ κορμὸς (Ἄπολλον, ξένου (44) κατα- C σκευάσματος!) τί ποτ' οὖν ἔπραττεν ἐν τῷ πελάγει; ἐπερήσειεν ἄν τις. Τί γὰρ ἄλλο ἢ ἐκάθητο; νὴ τὸν Δία, ἀναμένων ἕως ἄνθρωποι μαινόμενοι (οὐ γὰρ φήσω ὅτι καὶ θεοὶ) ἐγκυρήσαντες αὐτῷ, οὐ Διοπετὲς, ἀλλὰ Ποσειδωνοπετὲς ἡγήσωνται, κἄπειτα εἰς ἄστυ ἀπαγάγωσιν, ὥσπερ τινὰ ἀγαθὴν τύχην, κακὴν οὖσαν ὡς ἀληθῶς, οὐ τύχην, ἀλλὰ τυφεδόνα. Ἢ οὐκ ἤρκει ἄρα αὐτοῖς οἴκοθεν διολλύουσα, ἀλλ' αὐτὴν ἐπέρωσέ [a] τι καὶ προσεπέτεινε θεοπληξίας, ὡς ἄν τις εἴποι, ἐκ Δελφῶν μετάπεμπτος ἐπιθήκη.» Τοιαῦτα καὶ ὁ Οἰνόμαος. Ἀλλὰ γὰρ μετὰ τὰ εἰρημένα, μεταβὰς αὖθις ἐπὶ τὴν ἐκ λογίων φιλοσοφίαν τοῦ τὴν καθ' ἡμῶν διαβολὴν πεποιημένου, ἀνάγνωθι ἐκ τῶν περὶ εἱμαρμένης τοῦ Πυθίου χρησμῶν· εἰ μὴ καὶ σοὶ θείας ἀλ- D λότριος ὢν δυνάμεως ἔτι μᾶλλον, ὁ περὶ τῶν θρυλλουμένων χρηστηρίων ὑποπεσεῖται λόγος.

A mortis decreverunt, quod lenius Charitonem et Melanippum habuerit. At tu vitæ mortisque rationes, vix licet, præclare tamen expressisti, dum hoc facto vitam eximium quiddam esse comprobasti.» Quibus omnibus hoc postremum adjungamus.

CAPUT XXXVI.

Illos etiam jussisse, ut materia inanima coleretur.

« *Res tibi Methymnæ felicius incola cedet,*

Si Bacchi caput ex tereti venerabere ligno.

Passim quippe civitates, non lignea modo, sed etiam lapidea, ærea, aurea Bacchi capita, sacrificiis ac statis religionibus venerantur: imo non Bacchi tantum capita, sed alios etiam plerosque deos, qui B Hesiodi fabulis celebrantur. Enimvero triginta plane, non jam immortalium, sed lapideorum, et ligneorum humani generis dominorum millia, nutrix animantium terra complectitur, qui profecto, si cognoscendo hominum sceleri, jurique præessent, nunquam eo nugarum vanitas excrevisset, uti **234** ad vos usque malum perveniret, Olympo quoque superato, ubi divum, aiunt: *Sedes secura per ævum.* Quæ securitas si vere jactaretur, nugas omnes excluderet, nec Olympiorum quisquam eo vesaniæ devenisset, ut oleagineo caudici divinitatem insereret. Illum etenim sagenæ plagulis irretitum Methymnenses extraxerant, idque semel iterumque, si placet, imo etiam tertio, vel sæpius demissis eumdem in locum retibus fecerant: inde vero Li- C bycum in mare delati, nequaquam eum in terram excusserant. Id enim si fecissent, non jam, per Bacchum, easdem ad plagulas adhæsisset. At enim caudex in capitis speciem a summo stipite conformatus (rem, o Apollo, admodum prodigiosam!) quid rarum in mari? quærat fortasse quispiam. Quid vero aliud, nisi ut ibidem jaceret? Donec enimvero furiosi homines, (piget enim deos dicere,) in eum incidentes, non a Jove demissum quidem, sed a Neptuno emissum crederent, eumdemque postmodum in urbem, quoddam veluti fortunæ lætioris omen, inveherent, funestam re ipsa, non fortunam, sed facem urbis futuram. Nec enim satis videlicet ad exitium iis erat intestina pestis, nisi D novis eam incrementis ac viribus incussæ divinitus plagæ accessio Delphis, ut ita loquar, arcessita cumularet.» Hactenus Œnomaus. Nunc vero ad eam rursus oraculorum philosophiam animo et cogitatione conversis, quam maledicus ille rerum nostrarum censor conscripsit, legesis ex iis responsis aliqua, quæ de fato Pythium edidisse commemorat. Ac vide num ejusmodi quoque tibi accidat tota hæc de jactatis pridem oraculis disputatio, ut eam magis etiam quam superiores ab omni divina virtute vacuam haberi putes oportere.

[a] *Ισ.* ἐπέῤῥωσε.

(42) *Ἀλλὰ καὶ Μηθύμνης.* Consule observationes.

(43) Post χρυσέοις, non dubito quin legendum sit οὐ μόνον δ' αὖ τοῖς Διονυσίοις, ἀλλὰ καὶ ἄλλοις παμπόλλ., etc. Nam posterius hoc loco φαλληνοῖς, supervacaneum est, cum prius alterum sufficiat. Erroris causa, τὸ οὐ μόνον, semel iterumque repositum.

(44) *Ἄπολλον, ξένου.* Facilis erat conjectura cum in excuso legeretur Ἀπολλοξένου, sane, quam vitiose.

ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΚΤΟΝ.

PRÆPARATIONIS EVANGELICÆ LIBER SEXTUS.

235 *SEXTI LIBRI CAPITA.*

A

ΤΑΔΕ ΠΕΡΙΕΧΕΙ ΤΟ ΕΚΤΟΝ ΒΙΒΛΙΟΝ.

236 TOTIUS LIBRI PROOEMIUM.

Oraculorum rationem uti superioribus libris abunde confutavimus, ita divinæ Servatoris nostri potestatis, quæ doctrina ipsius evangelica sese prodit, et dignam Deo majestatem, et fructum in hominum vitam ab ea profectum satis superque probavimus; cum ejus unius, non alterius cujuscunque vi, humanum genus ab ea fuerit, qua dæmonum præstigiæ universam ex omni memoria vitam oppresserant, caligine pesteque liberatum. Nunc ergo expendendis iis præterea, quæ falso ab istis de fato constituta sancitaque sunt, affectam hisce de rebus disputationem recta certoque prosequamur: ut non ejus modo rationis, quam in vaticinando tenuerunt, improbitate, sed eorum etiam, quæ ab illis decreta sunt, pravitate ac vanitate, quam impotentes et imbecilli dæmones ii fuerint, ostendamus, quorum motu impulsuque regi oracula putabantur. Vide porro tu mihi, num ejusmodi quoque tibi accidat tota hæc de illis disputatio, ut eam ab omni similiter divina virtute vacuam haberi putes oportere, cum ex iis, quæ ad convellenda de eorum fato placita subjiciam, tum ex ipsomet ritu quem ab iisdem suis in divinationibus adhiberi servarique

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ ΤΗΣ ΟΛΗΣ ΥΠΟΘΕΣΕΩΣ.

Τοῦ περὶ τῶν χρηστηρίων τρόπου διὰ τῶν προδιηγνυσμένων αὐτάρκως ἡμῖν ἀπεληλεγμένου, καὶ τῆς θείας δυνάμεως τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν διὰ τῆς εὐαγγελικῆς αὐτοῦ διδασκαλίας τὸ θεοπρεπὲς ἅμα καὶ βιωφελὲς ἐπιδεδειγμένης, ὅτι διὰ μόνης αὐτῆς, καὶ οὐ δι' ἄλλης, τῶν ἐξ αἰῶνος τὸν πάντα βίον ἐπισκοτισάντων τε καὶ λυμηναμένων δαιμονικῶν φαντασμάτων [a], ἐλευθερία πᾶσιν ὑπῆρχεν ἀνθρώποις· φέρε καὶ ἀπὸ τῶν περὶ εἱμαρμένης ψευδοδοξουμένων αὐτοῖς, τὸν
C περὶ τῶν αὐτῶν ἀπευθύνωμεν λόγον· ὡς ἂν μὴ διὰ μόνης τῆς τοῦ τρόπου μοχθηρίας, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν οὐκ ὀρθῶς οὐδὲ ἀληθῶς αὐτοῖς δοξαζομένων, φαῦλοι καὶ ἀδρανεῖς ὄντες οἱ τὰ χρηστήρια κινεῖν νενομισμένοι δαίμονες δειχθεῖεν. Σκέψαι δ' οὖν, εἰ μὴ καὶ σοὶ θείας ἀλλότριος ὢν δυνάμεως ὁ περὶ αὐτῶν ὑποπεσεῖται λόγος, ἔκ τε ὧν παραθήσομαι ἀνατρεπτικῶν τοῦ περὶ αὐτῶν εἱμαρμένης, καὶ αὐτόθεν ἐκ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν τὰς μαντείας ποιεῖσθαι λέγονται. Οὐ γὰρ δὴ δυνάμει κρείττονι τὴν τῶν μελλόντων γνῶσιν προειληφέναι φασὶν αὐτούς, ἐκ θεωρίας δὲ τῆς τῶν ἄστρων κινήσεως ὁμοίως ἀνθρώποις τὰ μέλλοντα καταστοχάζεσθαι. Οὕτως οὐδὲν δύνασθαι, οὔτ' ὠφελεῖν, οὔτε τὸ παράπαν ἐνεργεῖν αὐτούς, εἰ μὴ τὰ καθ' εἱμαρ-

[a] γρ., φασμάτων.

μένην, φασί. Τούτων δὲ ἔλεγχος αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ τῶν A δαιμόνων προήγορος, ἐν οἷς ἐπέγραψε *Περὶ τῆς ἐκ λογίων φιλοσοφίας*, ὧδε λέγων πρὸς λέξιν.

ferunt. Nec enim, ut ipsimet fatentur, ex vi quadam superiore futuri præsensiones ducunt hauriuntque suas, sed tantum de eo, perinde uti homines solent, observando astrorum motu conjiciunt. Ita nihil ipsi posse dicuntur, juvare nihil, nihil omnino, nisi quod fati necessitate teneatur, efficere. Ac reprehensionis hujus auctor ille ipse nobis dæmonum vindex et defensor esto. Is enim in eo quod *De oraculorum philosophia* inscripsit, opere, sic ad verbum loquitur.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Ὅτι καὶ ἃ δοκοῦσι μαντεύεσθαι, ὑπὸ [a] *τῆς τῶν ἄστρων φορᾶς, ὁμοίως ἀνθρώποις καταστοχάζονται.*

« Ὅτι καὶ ἃ δοκοῦσι καὶ λέγουσιν οἱ θεοὶ, εἴπερ τὰ μεμοιραμένα γινώσκοντες λέγουσιν, ἀπὸ τῆς τῶν ἄστρων φορᾶς δηλοῦσιν, καὶ τοῦτο σχεδὸν πάντες ἐξέφηναν οἱ ἀψευδεῖς τῶν θεῶν. » Εἶθ' ἑξῆς ὑποβάς φησιν· « Ἐρωτηθεὶς ὁ Ἀπόλλων, τί τέξεται ἡ γυνὴ, ἐκ τῶν ἄστρων εἶπεν, ὅτι θῆλυ, ἐκ τοῦ σπορίμου ἐπιγνοὺς χρόνου. Λέγει δ' οὕτως·

CAPUT I.

Quæ divinare videantur, ea perinde atque homines, ex astrorum illos motu conjicere.

« Jam vero, inquit ille, quæcunque statuunt prænuntiantque dii, si quando forte quæ vi fatorum eventura noverint, pronuntient, eadem ab illis ex astrorum **237** motu et conversione prædici, nemo fere deorum, quibus veritas placet, aperte non fatetur. » Deinde pergit: « Consultus Apollo, cujusmodi partum enixura mulier esset: Feminam, inquit; id enim cognito satus conceptusque tempore, ex astrorum situ et ratione intellexerat. Ergo hunc in modum cecinit:

Ἐκφύεται (45) γαίηθεν ὁδῶν, ὅτι λείμακες ὄμβρου
Διψοσύνη κατέμαρψεν [b] *ὅλον πόμα μητέρος αὐτῆς,*
Ἔνδον ὀρινομένης χρόνον ἄρκιον· οὔτι δὲ κοῦρον,
Ἀλλὰ κόρην. Φοίβη γὰρ εὔσκοπος ἤροσεν (46) ἀγνὴν
Κύπριν, ἐπειγομένην θῆλυν γόνον, ὦ φίλε, σεῖο.

B *Nascitur ex terra, pluviæ qua sicca liquentis*
Prata siti, potum genitricis funditus omnem
Exsugunt: justo interea cui tempore venter
Succutitur. Sed femineus, non masculus olli
Fœtus erit: castam observans nam Cyprida Phœbe
Tum subiit, quæ femineam tibi semine prolem
Urgebat.

Ἰδοὺ καὶ ἀπὸ τοῦ σπορίμου, ὅτι σελήνη ἐπὶ Ἀφροδίτην ἐφέρετο, εἶπεν, ὅτι θῆλυ γεννηθήσεται. Καὶ μὴν καὶ τὰς νόσους ἐκεῖθεν προλέγουσιν. Ἐπάκουσον γάρ·

En, ut ex conceptus tempore, quod luna cum Venere concurreret, feminam natum iri conjecerit. Atqui morbos etiam eadem ratione prænuntiant. Audi enim:

Ἦ μάλα μιν κακὸς ἰὸς ἐνὶ στέρνοισι δαμάζοι,
Πνεύμονος ἀλγυνόεσσαν [c] *ὑπερβλύζων κακότητα,*

Hunc perimet serpens media in præcordia pestis,
Unde ægro fœdi exundant pulmone dolores,

καὶ ἑξῆς· οἷς ἐπιλέγει·

C et quæ sequuntur. Subditque deinceps:

Ταῦτα δὲ μοιράων νόος ἤγαγεν, ἠδὲ κελαινὴν
Εἰς ἔριν ἐστήριξε, κακοῖς πελίοισι δαμάζειν,
Ὑψιπόλοιο Κρόνοιο κακὴν ὑπ' ἀταρπὸν ἰόντος.

Hunc morbum tibi fata creant: his certa voluntas
Atque immota manet, liventi absumere tabe,
Pestiferum num stella subit Saturnia callem.

Καὶ μεθ' ἕτερα·

Et quibusdam interjectis:

Ἀλλά σε μόρσιμον ἦμαρ ἀναπλῆσαι βιότοιο
Ἀλγυνόεις βροτολοιγὸς ἐπισπέρχων Κρόνῳ ἄντα
Ψεύσατο [d]*, σῆς δὲ θέμειλον ἀπὸ φρενὸς ἠΐστωσε (46*).*
Τοὔνεκα καὶ πατέρος θεοειδέος ἱερὸν ἦτορ,
Φευγέμεναι κακοεργὸν ἐπηπείλησεν Ἄρηα.

Saturni at properans tristi Mars obvius astro,
Mars hominum pestis, vitalem abrumpere lucem
Cogit, et emotæ vertit fundamina mentis.
Divini te propterea mens sacra parentis
Jusserat infesto vitam subducere Marti.

Ταῦτα μὲν, ὅτι οὐδὲ ἐκ θείας δυνάμεως ἑαυτῶν μαντεύονται, ἀλλ' ἐξ ἄστρων ἐπιτηρήσεως κατὰ τοὺς μαθηματικῶν λόγους, ὡς μηδὲν ἐν τούτῳ διαφέρειν

Ex his profecto intelligis, eos non vi quadam sua eaque divina, sed astrorum observatione mathematicorum ad leges et præceptiones exacta, vaticinari

[a] *Ισ.* ἀπό. [b] *Ισ.* διψοσύνη κατέμαρψαν. [c] *γρ.*, ἀλγεῖν. [d] *Ισ.* Σπεύσατο.

(45) *Ἐκφύεται.* Χρησμὸς ἄχρησμος, truncus, et σκοτεινός. Existimo tamen, ab illa verborum distinctione nostra, levique nonnullorum emendatione, lucis aliquid afferri posse.

(46) *Ἤροσεν.* Explicat paulo post, ἐπὶ Ἀφροδίτην ἐφέρετο. Translatum ab aratro, quod terram sulcando findit ac permeat.

(46*) *Ἠΐστωσε.* Hoc est ἀνάστατον ἐποίησεν, ἠφάνισεν. Hinc ἀϊστωτήριος, (quam vocem nullus grammaticus repræsentat) idem qui ἀφανιστικός. Lycophron vers 71, ubi Cassandra tertium illud, quod D jam animo præsentiebat, urbis excidium deplorans:

Στένω, στένω σε δισσὰ καὶ τριπλᾶ, δορὸς (id est, *πολέμου*)
Αὖθις πρὸς ἀλκὴν, καὶ διαρπαγὰς δόμων,
Καὶ πῦρ ἐναυγάζουσαν, αἰστωτήριον.

Sic enim distinguendi sunt isti versus: et αἰστωτήριον quadrisyllabum, pro ἀϊστωτήριον, ratio carminis exigit. Idem videtur ἀϊστήρ, vel αἰστήρ, ut apud Oppian. lib. v:

Δαλὸν ἐϋδμήτων μεγάρων αἰστῆρα φέροντες.

Licet alii, παρὰ τὸ αἴθειν.

solitos fuisse; nihil ut prorsus hoc in genere deos inter et homines interesset, nullumque ipsi vel superius, vel naturæ divinioris proprium opus exercerent. Vide nunc, quemadmodum id etiam, quod in nostra potestate **238** arbitrioque situm est, omnino tollant, dum non res tantum externas, aut quæ nostra ex voluntate non pendent, sed libertatis quoque nostræ consiliique rationes ex astrorum conversione suspendunt. »

A ἀνθρώπων, μηδέ τι κρεῖττον καὶ φύσεως θειοτέρας ἔργον ἐπιδείκνυσθαι. Θέα δ' ὡς καὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν ἀναιροῦσιν, οὐ μόνον τὰ ἐκτὸς, καὶ τὰ οὐκ ἐφ' ἡμῖν, τῇ τῶν ἄστρων ἀνατιθέντες φορᾷ, ἀλλὰ καὶ τὰς ἡμετέρας προαιρέσεις.»

CAPUT II.

Id etiam, quod in nobis situm est, ab ipsis tolli, dum arbitrium quoque nostrum fati necessitate moveri volunt.

Ita nimirum Apollo, qui fieret, uti tanto nescio quis ad militiam impetu et ardore raperetur, edisserens,

Mars olli natalis adest, stimulatque ruentem:
Nec premet is tumulo; Jovis est nam certa voluntas,
Martis ut eximium subito decus auferat armis.

Itemque de altero:

Cæsaris densa incubuit, stimulosque cruentos

In tristem pueri auroram Saturnus adegit.

Ac fatum sane præclara numina tantopere pertimescunt, ut se ne fulmen quidem suis a templis arcere posse fateantur. Proinde sperent inter precandum homines de eorum auxilio vehementer, qui ne sibi quidem ipsis opem ferre queant. Quorsum vero pietas deinceps colatur? quorsum diis honor, veneratio, obsequium debeatur, qui sibi nullam prorsus in rem per se ipsos satis esse possint? Sed oraculum audi.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ὅτι καὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν ἀναιροῦσιν, ἐξ εἱμαρμένης φάσκοντες καὶ τὰς προαιρέσεις κινεῖσθαι.

Οὕτως καὶ ὁ Ἀπόλλων περί τινος, ἅμα καὶ τὴν περὶ B στρατιὰν προθυμίαν ἀφηγούμενος, πόθεν αὐτῷ γίνεται, ἔφη·

Ἄρεα κραιπνὸν ἔχει γενεθλήϊον, ὅς μιν ὀρίνει,
Οὐδέ ἑ ταρχύσει· Ζηνὸς γὰρ ἐπέχραε βουλὴ,
Ἥ οἱ κῦδος ἄρειον ἀπ' Ἄρεος εὐθὺς ὀρέξει.

Καὶ πάλιν ἐπ' ἄλλου·

Εὐχαίτης ἐπέκειτο Κρόνος, στυγεροῖσι δὲ κέν-
[τροις
Ἄλγυνεν παιδὸς ταλαοῦ δυσπέμφελον εἰο (47).

Εἰς τοσοῦτον δὲ τὴν εἱμαρμένην οἱ γενναῖοι θεοὶ πεφρίκασιν, ὡς ὁμολογεῖν μηδὲ κεραυνουμένοις αὐτῶν τοῖς ἱεροῖς δύνασθαι ἐπαμύνειν. Πολλὴ ἄρα γένοιτ' ἂν ἐλπὶς ἀνθρώποις εὐχομένοις τυχεῖν βοηθείας παρὰ μηδὲ τῶν * σφίσιν αὐτοῖς ἐπαρήγειν δυνατῶν. Τί δὲ χρὴ λοιπὸν εὐσεβεῖν, καὶ τοὺς θεοὺς προσκυνεῖν, καὶ σέβειν, καὶ θεραπεύειν, μηδὲν οἵοις τε καθόλου, C μηδὲ ἑαυτοῖς ἐπαρκεῖν; Ἄκουε δ' οὖν, τί φησιν ὁ χρησμός.

CAPUT III.

Eos ne templa quidem sibi consecrata a fulmine defendere potuisse.

« Sunt enimvero, inquit Porphyrius, sua quoque templis delubrisque fata: imo et in fatis erat, ut ipsummet Apollinis templum fulmine conflagraret. Id enim hunc in modum ille cecinit:

Hunc age Erichthonii soboles divina parentis,
239 *Quæ nostram exspectas quæsito in limine vo-*
[cem,
Postquam eversa jacent radiantis culmina templi,
E tectis lauro specubus diam accipe sortem.

Cœleste ad flamen, dum contra obmurmurat aer,
Quassatusque minas adversaque prælia miscet:
Dum ventorum expers magno stat frigus in orbe,

Libera nec pressus spiracula repperit æther,
Ignea fax humiles cæco petit impete terras;

Hanc pavidæ summis pecudes in montibus horrent,
Inque altas subeunt foveas, nec cœlitus actam
Spectare adverso Jovis hastam lumine possunt.
Hujus templa deum, quæque alta vertice surgunt
Robora, et excelsi prærupta cacumina montis,
Ac medio naves pelago flagrantibus alis
Afflatæ pereunt. Quin et Neptunia conjux
Hoc concussa vagos retro flectit verbere gressus.
Vos igitur, licet immenso præcordia luctu
Confecti, Parcarum animis immobile ferte
Consilium: quibus ætherii Jovis ardua cervix

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ὅτι οὐδὲ τοῖς ἀφιερουμένοις αὐτοῖς ναοῖς κεραυνουμένοις ἐπαρκεῖν ἐδυνήθησαν.

« Οὕτω καὶ ναῶν μοῖραι καὶ ἱερῶν, καὶ αὐτοῦ γε τοῦ Ἀπόλλωνος τὸ ἱερὸν μεμοίραστο κεραυνωθῆναι, ὥς φησιν·

Ὦ ζαθέης γεγαῶτες Ἐριχθονίοιο γενέθλης,
Ἔτλητ' ἐλθέμεναι, καὶ ἐμὴν ἐρεεινέμεν ὀμφὴν,

Ὁππόθι δηωθῇ περικαλλέος ἕδρανα σηκοῦ.
Κλῦτε δαφνηρεφέων μυχάων ἄπο θέσκελον
[ὀμφήν.
D *Εὖτ' ἂν, ἄνω πνείοντες, ὑπ' ἠέριοι κελάδοντες*
Τρίβωνται πατάγοισιν ἐναντία δηριόωντες·
Κρυμνὸς δ' αὖ περὶ κόσμον ἀπείρονα νήνεμος
[ἔσται,
Μηδὲ διεξερύγησιν ἔχῃ κεκακωμένος αἰθήρ·
Αἰθαλόεις περὶ γαῖαν, ὅπῃ τύχεν, ἔκπεσε πυρ-
[σός·
Τὸν μὲν δὴ θῆρές τε κατ' οὔρεα δειμαίνοντες
Φεύγουσιν πυμάτοις ὑπὸ κεύθεσιν, οὐδὲ μένουσιν
Εἰσιδέειν ὅσσοισι καταιβάσιον Διὸς ἔγχος.
Τοῦ μὲν καὶ νηοὶ μακάρων, καὶ δένδρεα μακρὰ,
Ἠλιβάτων τ' ὀρέων κορυφαὶ, νῆές τ' ἐνὶ πόντῳ,
Δάμνονται ζαπύροις πωτήμασιν ἐμπελάοντες.
Καὶ δ' αὐτὴ πληγεῖσα Ποσειδάωνος ἑταίρη,
Πολλάκις ἠχήεσσ' ἀναχάζεται Ἀμφιτρίτη.
Ὑμεῖς οὖν, καὶ ἄτλητον ἐνὶ φρεσὶν ἄλγος ἔχοντες,
Τέτλατε Μοιράων ἀμετάτροπα δήνεα θυμῷ.
Ταῖσι γὰρ οὐρανίδαο Διὸς κατένευσε κάρηνον,

* *Ισ.* τῶν μηδέ.

(47) *Εἰο.* Vix dubito, quin ἠώ reponendum sit: illa quippe nascendi primordia, eleganter auroram appellat.

Ὅττι κε δινήσωσι μένειν ἀσάλευτον ἀτράκτοις.
Αἶσα γὰρ ἦν δολιχοῖσι χρόνοις περικαλλέα [σηκὸν
Πυρσῶν αἰώραισι διιπετέεσσι δαμῆναι.»

Annuit, ut certo quidquid sub pollice fusus
Volverit, immotum maneat. Nempe hæc quoque [templa
Cœlitus illapsis olim succumbere flammis
Fatum erat.»

Εἰ δὴ οὖν Μοιρῶν ἀτράκτοις καὶ τῶν σεβασμίων θεῶν οἱ ναοὶ, τά τε ἱερὰ αὐτῶν δώματα δάμναται ζαπύροις πωτήμασι, τίς ἂν ἔτι λείποιτο ἐλπὶς θνητοῖς ἀνθρώποις τῆς τῶν πεπρωμένων ἀποφυγῆς; Εἰ δὲ καὶ μηδεμία ἐκ θεῶν ὑπάρχοι βοήθεια, δεῖ δὲ ἐξ ἅπαντος

Τετλάναι Μοιράων ἀμετάτροπα δήνεα θυμῷ,

Τίς ἡ περὶ τοὺς θεοὺς ματαία σπουδή; εἴποι ἄν τις. Τί δὲ δεῖ λοιβῆς τε κνίσσης τε, καὶ τὸ ἐκ τούτων γέρας τοῖς μηδὲ τούτων ἀξίοις ἀπονέμειν, εἰ κατ' οὐδὲν ἡμᾶς ὠφελεῖν δύνανται; Ἐπεὶ μηδὲ τῶν ἀγαθῶν δοτῆρας οἴεσθαι χρῆν αὐτοὺς, ἀλλ' ἣν καὶ τῶν ἐναντίων ὡμολόγουν αἰτίαν. Εἰ γὰρ πέπρωται ἀνθρώποις εἴτε τι ἀγαθὸν, εἴτε τι καὶ ἐναντίον, ἔσται ἐξ ἀνάγκης, καὶ παρέσται τοῦτο, καὶ βουλομένων, καὶ μὴ τῶν θεῶν. Μόνην ἄρα τὴν ἀνάγκην θεραπευτέον, σμικρὰ, μᾶλλον δὲ τὸ μηθὲν φροντίσαντας τῶν θεῶν, μήτε λυπεῖν μήτε εὐεργετεῖν δυναμένων. Εἰ δὲ δὴ τῶν Μοιρῶν μόνος ὁ ἐπὶ πάντων ἐπιστατεῖ Θεὸς, καὶ μόνος τούτων ὑπάρχει κύριος·

Si ergo prout Parcarum fusi tulerint, venerandorum quoque deorum templa, sacræque ipsorum ædes igneorum turbinum vi superantur, quænam deinceps miseris mortalibus declinandi fati spes reliqua esse possit? **240** Quod si opis a diis prætera nihil ostendetur, sed necesse prorsus erit

Æquis ferre animis Parcarum immobile fatum:

Quorsum, dicat aliquis, hæc tam supervacanea deorum in cultu diligentia? quorsum indignis vel libatio, vel nidor, quæque rebus istis inesse fertur præmii ratio tribuatur, si nulla nos in re juvare possint? Quippe ne bonorum quidem auctores haberi debeant, sed illa potius quam ipsorum quoque malorum causam esse fatebantur. Nam si fatum erit, ut quid hominibus seu boni seu mali eveniat; id necessitate quadam eveniet, adeoque, seu volentibus seu invitis diis, omnino futurum erit. Itaque una jam supersit colenda necessitas; deorum, qui neque nocere neque prodesse queant, vel exigua vel nulla prorsus habenda cura. Sin autem Parcis quoque præest rerum omnium moderator Deus, isque summum unus in eas habet imperium;

Ταῖσι γὰρ οὐρανίδαο, φησὶ, Διὸς κατένευσε κά- [ρηνον,
Ὅττι κε δινήσωσι μένειν ἀσάλευτον ἀτράκτοις.

His etenim, inquit, *magni Jovis annuit ardua cervix,*
Ut certo quidquid volvat sub pollice fusus,
Immotum maneat.

Τί δὴ οὐχὶ πάντα ὑπερθέμενος τὸν παμβασιλέα, καὶ τῆς εἱμαρμένης δεσπότην μόνον Θεὸν εἶναι ὁμολογεῖς, καὶ μόνον ἀγαθῶν δοτῆρα καὶ σωτῆρα; ὅτι δὴ μόνῳ αὐτῷ καὶ ἃ φῂς Μοιράων ἀμετάτροπα δήνεα τρέπειν, καὶ μεταλλάττειν ῥᾴδιον· ὡς μήτ' ἀνάγκῃ, μήτε εἱμαρμένῃ, τὸν τῷ παμβασιλεῖ Θεῷ καθωσιωμένον, καὶ μόνον αὐτὸν εὐσεβοῦντα, δουλεύειν· οἷα δὲ ἐλεύθερον καὶ παντὸς ἀφειμένον δεσμοῦ, ταῖς ἐνθέοις καὶ σωτηριώδεσιν οἰκονομίαις ἀκωλύτως ἐφέπεσθαι. Ἀλλ' ὁ μὲν ἀληθὴς τοιαῦτα προφαίνει λόγος· ὁ δ' ἔμπαλιν ὅρα διὰ τίνων φησὶ τὰ τῆς εἱμαρμένης λύεσθαι.

Quidni ergo quem tu regem universi, supra rerum omnium gradum et ordinem, ipsiusque adeo fati dominum constituis, eumdem solum quoque Deum, et bonorum auctorem unum, ac servatorem esse confiteris? quippe qui solus etiam immutabilia, uti vocas, Parcarum decreta mutare possit: ut qui semel universi regi consecratus, unum eum colere cœperit, is neque necessitati deinceps, neque fato serviat, sed tanquam liber, omnique solutus vinculo, divinis tantum ac salutaribus citra ullum impedimentum legibus et institutis obsequatur. At ista quidem veræ rationis docet auctoritas. Tu vero, quibus tandem artibus idem philosophus vim illam fati solvi posse tradat, mecum intuere.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Ὅτι διὰ μαγείας φασὶ τὰ τῆς εἱμαρμένης λύεσθαι.

«Δεηθέντος γάρ τινος καταδέξασθαι Θεὸν, εἰπὼν ὁ θεὸς, ὅτι ἀνεπιτήδειός ἐστι διὰ τὸ ὑπὸ φύσεως καταδεδέσθαι, καὶ διὰ τοῦτο, ὑποτροπιασμοὺς ὑπαγορεύσας, ἐπάγει·

Ῥιπῇ (48) *δαιμονίῃ γὰρ ἄλις ἐπιδέδρομεν ἀλκὴ*
Σοῖσι γοναῖς, ἃς [a] *χρή σε φυγεῖν τοίαισι μα- [γείαις.*

CAPUT IV.

Fatum, ut ipsimet fatentur, magicis artibus solvi posse.

«Nam cum forte quispiam obsecraret, sibi ut numen excipere liceret; Deus cum huic rei minus idoneum, quod naturæ vinculis constrictus teneretur, illum esse responderet, eoque certos quosdam procurationum expiationumque ritus ipsi præscriberet, ita subjunxit:

241 *Vis divina tuo pridem magno impete victrix*
Incubuit generi. Magica hanc fugere arte licebit.

[a] ἴσ. ἥ.

(48) *Ῥιπῇ*. Omnino sensus exigit, ut vel ῥιπῇ, vel ἀλκῇ, in dandi casu ponantur: malim tamen ῥιπῇ. Nec minus in altero versu, τὸ ἣν prætulerim τῷ ἄς· agebatur enim, quemadmodum iste vim illam dæmonis evitare ac declinare posset.

Ex quibus manifeste profecto constat, magicam illam artem, quæ in solvenda fati necessitate versatur, ad eam utcunque declinandam, hominibus divino munere concessam fuisse. » Atque hæc oratio Porphyrii tota est, non mea. Sed, qui auctor homini erat uti magicis artibus fati vim legemque solveret, idem cum Deus esset, quidni prohibere potuit, quominus fatali suum ipsius templum fulmine deflagraret? Imo vero, qui ad consectanda non philosophiæ, sed magiæ studia cohortatur, ejus mores obscuri esse qui possint? Quid quod ipsos quoque deos mentiri, his verbis confitetur?

A Δι' ὧν καὶ σαφῶς δεδήλωται, ὅτι ἡ μαγεία ἐν τῷ λύειν τὰ τῆς εἱμαρμένης παρὰ θεῶν ἐδόθη εἰς τὸ ὁπωσοῦν ταύτην παρατρέπειν. » Ταῦτά σοι ὁ Πορφύριος, οὐκ ἐγώ. Ὁ τοίνυν μαγείαις παραινῶν λύειν τὰ τῆς εἱμαρμένης, πῶς, αὐτὸς Θεὸς ὤν, τὰ πεπρωμένα κατὰ τοῦ ἰδίου ναοῦ κεραυνῷ πιμπραμένου μὴ ἔλυσεν; Ὁ δὲ δὴ μαγεύειν, ἀλλὰ μὴ φιλοσοφεῖν παρορμῶν, πῶς οὐκ ἂν εἴη δῆλος ὁποῖος ὢν τυγχάνει τὸν τρόπον; Ἐπὶ πᾶσι τούτοις καὶ ψεύδεσθαι τοὺς θεοὺς ὁ αὐτὸς ὁμολογεῖ.

CAPUT V.

Ipsos quoque vates mentiri.

« Sed quoniam, inquit, accuratam et exquisitam astrorum motus, ac proinde futurorum ex eo pendentium cognitionem assequi non homines modo, sed ne dæmonum quidem plerique possunt; fit ut ii persæpe multis de rebus consulti mentiantur. » Mox ita subdit: « Et aerem quidem circumfusum in causa esse aiunt, quamobrem falsa edantur oracula, non autem præsentes deos sponte mendacium attexere. Sæpe itaque falsum dicturos se esse prænuntiant. Hærent isti nihilominus, atque illos, qua stultitia sunt, vel invitos respondere cogunt. Apollo sane, cum ejusmodi aliquando esset, quam ante descripsimus, ambientis cœli molestior difficiliorque tempestas, hunc in modum cecinit:

Ne me ultra precibus cogas; nam falsa profabor.

Ac nihil a nobis affingi, vel oracula ipsa fidem facient. Sic enim evocatus e diis quispiam respondit:

Non hodie licet effari, qui sidera cursus,
Quæ sedes habeant: vis quippe futura canendi
Nunc astris constricta manet. »

Tum ita concludit: « Qua nimirum ex causa oraculorum sæpe vanitas existat, ostendit. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Ὅτι καὶ ψεύδονται μαντευόμενοι.

B « Ἀλλ' ἤδη καὶ τὴν γνῶσιν τῆς φορᾶς τὴν ἀκριβῆ, καὶ τὰς ἐκ τούτων συμβάσεις ἀκατάληπτον εἶναι ἀνθρώποις, καὶ οὐ μόνον τούτοις, ἀλλὰ καί τισι τῶν δαιμονίων· ὅθεν καὶ ψεύδονται περὶ πολλῶν ἐρωτηθέντες. » Τούτοις αὖθις ἐπιλέγει· « Καὶ τὸ περιέχον ἀναγκάζον ψευδῆ γίνεσθαι τὰ μαντεῖα, οὐ τοὺς παρόντας ἑκόντας προστιθέναι τὸ ψεῦδος. Πολλάκις γοῦν προλέγουσιν, ὅτι ψεύσονται. Οἱ δὲ μένουσι, καὶ λέγειν ἀναγκάζουσι διὰ τὴν ἀμαθίαν. Εἶπε γοῦν ὁ Ἀπόλλων ποτὲ, τοιαύτης οὔσης τῆς καταστάσεως, ὡς ἐδείξαμεν, πονηρᾶς τοῦ περιέχοντος·

C *Κλεῖε βίην, κάρτος τε λόγων· ψευδηγόρα λέξω.*

Καὶ ὅτι ταῦτα ἀληθῆ ἐστιν, ἅπερ ἔφαμεν, δηλώσει τὰ λόγια. Ἔφη γοῦν τις κληθεὶς τῶν θεῶν·

Σήμερον οὐκ ἐπέοικε λέγειν ἄστρων ὁδὸν, εἴρειν
Θ' ἕδραν· ἀμαντοσύνης γὰρ ἐν ἄστρασι νῦν πε-
[πέδηται. »

Καὶ ἐπιλέγει· « Πέφηνεν ἄρα, πόθεν πολλάκις τὸ ψεῦδος συνίσταται. »

242 CAPUT VI.

Quibus argumentis tota fati ratio convellatur.

Jam credo, quam ab omni divinitate vacua deorum oracula fuerint, plane ac citra dubitationem ullam intelligis. Nam qui fieri possit, ut vel numen, quod natura sua ab omni vanitate sejunctum est, si quidem ejusmodi numen per sese est, aliquando mentiatur? vel bonus genius mendaciis in fraudem eos, a quibus consulatur, inducat? Quis porro aliquid homine majus id fuisse arbitretur, quod astrorum motu constrictum teneretur? Nam homo quidem, mortalis licet, qui modo virtutis aliquid studio tribuat, nulla vi ad mentiendum adduci unquam poterit, quod semel veritatem omni conditione potiorem habere statuerit: nec jam fati necessitatem astrorumve motum vanitati prætexet suæ; at ignem licet corpori aut ferrum admoveris, quo veraci linguæ vim afferas, stabit ille contra, et libera constantique voce exclamabit:

Occurrat ignis, gladius occurrat: seca:
Exure corpus: sanguine ardentem sitim

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ϛ'.

Ἀνασκευαστικὰ τοῦ περὶ εἱμαρμένης λόγου.

Ἆρα σοι πέπαυται λοιπὸν τὰ τῆς ἀμφιβόλου γνώμης, ὅτι μηδέν τι ἦν θεῖον ἐν τοῖς τῶν θεῶν χρησμοῖς. Πῶς γάρ ποτε τὸ θεῖον ψεύσαιτ' ἄν, τὴν φύσιν ὂν
D ἀψευδέστατον, εἴ γε ἀψευδὲς τὸ θεῖον; πῶς δὲ ἀγαθὸς δαίμων ταῖς ψευδολογίαις ἀπατήσειέ ποτε τοὺς χρωμένους; Πῶς δ' ἂν εἴη κρεῖττον ἀνθρώπου τὸ τῇ τῶν ἄστρων φορᾷ πεπεδημένον; Θνητὸς μὲν οὖν ἀνὴρ, βραχεῖαν ἀρετῆς σπουδὴν εἰσενεγκάμενος, οὔποτ' ἂν ψεύσαιτο, τἀληθὲς προτιμᾷν προθέμενος, οὐδ' εἱμαρμένης ἀνάγκην, οὐδ' ἄστρων φορὰν αἰτιάσαιτο ψευσάμενος· ἀλλ' εἰ καὶ τῷ σώματι πῦρ τις, ἢ σίδηρον προσφέρει, διαφθείρειν ἐξαναγκάζων τὸν ἀληθῆ λόγον, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοῦτο ἐλευθεροστομῶν ἀντιφθέγξεται·

Ἴτω μὲν πῦρ, ἴτω δὲ φάσγανον· τέμνε (49),
Κάταιθε σάρκας, ἐμπλήσθητί μου πίνων

(49) *Ἴτω μέν.* Constabit versus, si legetur, *Ἴτω μ'ν οὖν πῦρ, φάσγανον δ' ἴτω, τέμνε.*

Κελαινὸν αἷμα· πρόσθε γὰρ κάτω γαίης
Ἴασιν ἄστρα, γῆ δ' ἄνεισ' ἐς οὐρανὸν,
Πρὶν ἐξ ἐμοῦ σε (50) θῶπ' ἀπαντῆσαι λόγον.

A *Restingue nostro : sidera in terram prius*
Labentur, ante siderum tellus plagam
Invadet, ore quam tibi nostro excidat
Vox ulla mendax.

Τὸ δέ γε λαοπλάνον καὶ ἀπατηλὸν δαιμόνιον σκήπτεται, τοὺς ἄφρονας σοφιζόμενον, ἵν' ἐν οἷς ἂν τῆς τοῦ μέλλοντος προῤῥήσεως ἀποπίπτοι, καταφυγὴν αὐτῷ τῆς ἀλογίας τὴν εἱμαρμένην πορίζοιτο. Πάντα δ' εἱμαρμένης διὰ τῶν χρησμῶν ἀναρτήσας ὁ δαίμων, καὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν ἐκ τῆς αὐτοπροαιρέτου κινήσεως ἀνελὼν, ἀνάγκῃ δὲ καὶ τοῦτο καταδουλώσας, θέα εἰς οἷον κακῶν δογμάτων ὄλεθρον τοὺς αὐτῷ πειθομένους καταβέβληκεν. Εἰ γὰρ ἄστροις καὶ εἱμαρμένῃ οὐ μόνα τὰ ἐκτὸς, ἀλλὰ καὶ τὰς κατὰ λογισμὸν προθυμίας ἀναθετέον, καί τις ἀπαραίτητος ἀνάγκη τὰς ἀνθρωπίνας ἐκβιάζεται γνώμας, οἰχήσεταί σοι φιλοσοφία, οἰχήσε- B ται καὶ εὐσέβεια· οὐδέ τις ἦν τοῖς σπουδαίοις ἔπαινος ἀρετῆς, οὐδέ τις θεοφιλία, οὐδὲ τῶν ἐν ἀσκήσει πόνων καρπὸς ἐπάξιος, ἀνάγκης καὶ εἱμαρμένης τὴν αἰτίαν πάντων ἀναδεδεγμένης. Οὐ δὴ οὖν προσήκει καταμέμφεσθαι τοῖς περὶ τὸν βίον πλημμελοῦσιν, οὐδέ γε τοῖς ἀσεβέσι καὶ ἐπιῤῥητοτάτοις· ἀλλ' οὐδὲ τοὺς σπουδαίους θαυμάζειν· ταύτῃ δὲ, ὡς ἔφην, οἰχήσεται τὸ μέγα τῆς φιλοσοφίας κλέος, οὐκ αὐτοπροαιρέτου μελέτης καὶ ἀσκήσεως, ἀλλ' ἐκ τῆς τῶν ἄστρων ἀνάγκης ἀπῃωρημένον. Ὅρα οὖν εἰς οἷον κακῶν δογμάτων βυθὸν (51) οἱ θαυμάσιοι θεοὶ καταβεβλήκασι (52), καὶ σκέψαι ὡς εἰς ἀσωτίαν καὶ ἀδικίαν, καὶ ἄλλα μυρία κακὰ παρορμᾷ καὶ προτρέπει τουτὶ τὸ δόγμα, ἀνατροπὴν τοῦ παντὸς βίου ἀθρόως κατεργαζόμενον. Εἰ γοῦν τις αὐτόθεν πιστεύσοι τοῖς C θαυμαστοῖς τῶν θεῶν χρησμοῖς, ὅτι τὸ ἀληθεύειν καὶ τὸ ψεύδεσθαι, καὶ (53) οὐχ ἡμέτερον ἔργον ἦν, ἀλλὰ τῆς ἀπαραιτήτου εἱμαρμένης, καὶ τὸ θέλειν ἐπὶ στρατείαν, ἢ ἐπ' ἄλλο τι τῶν πρακτέων ὁρμᾷν, καὶ τὸ μὴ θέλειν τὰ τοιάδε· πῶς οὐκ ἂν ἐθελήσειεν ἀμελεῖν καὶ καταῤῥᾳθυμεῖν ἐν ἅπασι τοῖς μὴ ἄνευ καμάτων καὶ πόνων, καὶ τῆς ἡμῶν αὐτῶν προθυμίας κατορθοῦσθαι δυναμένοις; Εἰ γὰρ ἐξ εἱμαρμένης τόδε τι γενήσεσθαι νομίζοι, εἴτε πονοίημεν ἡμεῖς περὶ αὐτὸ καὶ σπουδάζοιμεν, εἴτε καὶ μὴ, πῶς οὐκ ἄν τις ἐθελήσειε τὸ ῥᾷον αἱρεῖσθαι, παρεὶς ἑαυτὸν καὶ ἀμελῶν, ὡς ἐξ εἱμαρμένης καὶ ἀνάγκης γενησομένου τοῦ πραχθησομένου; Ὅθεν καὶ λεγόντων ἐστὶν ἀκοῦσαι τῶν πολλῶν, ὅτι ἄρα, Πραχθήσεται τοῦτο, εἴγε εἵμαρταί μοι· καὶ, Τί με χρὴ παρέχειν ἐμαυτῷ πράγματα; D Εἰ γὰρ ὁ ἐπὶ στρατείαν ὁρμῶν οὐκ ἐκ προαιρέσεως οἰκείας τοῦτ' ἔπραττεν, ἐλαυνόμενος δὲ ὑπὸ τῆς ἔξωθεν ἀνάγκης, δηλονότι καὶ ἐπὶ λῃστείαν (54) καὶ τυμβωρυχίας, καὶ ἐπὶ τὰς ἄλλας ἤτοι ἀνοσιουργίας καὶ ἀκολασίας, ἢ κοσμίους καὶ σώφρονας ἐπιτηδεύσεις· τοῦτο γὰρ ἂν εἴη ἀκόλουθον τῷ περὶ εἱμαρμένης λόγῳ. Πῶς οὖν ὁ ταῦτα μὴ ἐξ αὐτοῦ ἡγούμενος ἐγχειρεῖν, ἀλλ' ὑπὸ τῆς ἔξωθεν ἀνάγκης, προσέξοι ἄν ποτε τῷ νουθετοῦντι, καὶ διδάσκοντι μὴ ἑαυτὸν ἐπι-

At gentium illusor, et fraudium artifex dæmon, hoc nimirum callide finxit, quo facilius insanis hominibus imponeret; atque, ubi res aliter quam prædictum ab eo foret, eveniret, ad fatum continuo, perfugium sibi ac receptum pararet. Jam vero, cum ipse omnia suis illis oraculis ex fati necessitate suspendit, atque id etiam, quod pro libertatis nostræ motu ac potestate agitur, funditus sublatum, eadem servitute constrinxit; videsis, obsecro, quam in exitialem dogmatum pestem suos ille sectatores conjecerit. Nam si astris atque fato, non externarum modo rerum, sed earum etiam cupiditatum, quæ mentis et intelligentiæ ductum sequuntur, alligandæ rationes erunt, si humanæ cogitationes atque sententiæ vi quadam inexorabilis necessitatis agentur; nulla jam profecto philosophia est, nulla religio; probis laus ex virtute nulla; nulla Dei benevolentia, nullus denique fructus susceptorum laborum contentione dignus, cum necessitati atque fato rerum causæ omnium assignentur. Enimvero nec improbis **243** deinceps, aut impiis, omniumque adeo scelerum turpitudine laborantibus succensendum erit; nec virtutis amatoribus laudis quidquam honorisque tribuendum. Ex quo profecto sequitur, quod ante dicebam, ingens illud philosophiæ decus periturum, si astrorum ex necessitate, non ex voluntaria meditatione studioque pendebit. Vide ergo quam in exitialium dogmatum voraginem clientes suos egregia numina conjecerint: atque ut ejusmodi sententia, dum ad nequitiam, injuriarum licentiam, aliorumque malorum vim ac multitudinem infinitam exstimulat, vitæ simul universæ perniciem ultimam moliatur. Nam ubi quis semel præclaris deorum permotus oraculis, in animum induxerit suum, vera pariter falsaque loqui, voluntatem ad militiam adjungere, aut rem ejusmodi aliquam persequi, vel contra fugere, inexorabilis fati esse, non nostræ potestatis: quis non eum continuo videat, quæcunque sine molestiis atque laboribus, nostraque adeo contentione perfici non poterunt, in iis omnibus languidum et inertem futurum? Etenim qui certo quodam fato hoc illudve futurum sibi persuaserit, sive aliquid ipsi quoque laboris et industriæ contulerimus, sive non; eum tu facilioribus mollioribusque delectis, non dissolute ac negligenter victurum putas, quasi necessario futurum illud sit, quod agendum fuerit? Et vero plerosque propterea sic loqui audias, Fiet illud omnino, si fatum ita meum tulerit. Quorsum autem frustra molestus ipse mihi sim? Nam qui militiam sectatus est, is si non eo

(30) *Ἐμοῦ σε*. Rescribendum videtur σοί, clarissimo sensu.

(51) *Βυθόν*. Montac., βάραθρον. Elige.

(52) *Θεοὶ καταβεβλήκασιν*. Videtur accusativus aliquis desiderari, puta ἡμᾶς τοὺς θεραπεύοντας, aut al. simile; sive potius absolute positum intelligas.

(53) *Καὶ οὐχ*. Γρ. tollit istud καί, recte.

(54) *Καὶ ἐπὶ λῃστ*. Alter e manuscr. leg. καὶ ὁ ἐπὶ λῃστ., recte.

volens ac sua se sponte contulit, sed externa quadam necessitate compulsus; liquet profecto de cæteris idem sentiendum esse, qui vel latrociniis, vel sepulcris effodiendis, vel aliis impietatis atque intemperantiæ generibus, aut etiam honestioribus ac sanioribus institutis se dediderint. Hoc enim ex ista fati ratione consequens plane est. Qui ergo semel in eam inductus opinionem fuerit, nihil istorum sua se voluntate persequi, externæ necessitati tribuenda esse omnia: qui fieri poterit, ut sese, ab iis abstinendum monenti ac præcipienti, dicto audientem præbeat? Referet utique monitori suo, quemadmodum nonnullis, qui superiori memoria vixere, contigit, Ad quid hæc tu mihi monita, bone vir? Nec enim integrum mihi est hanc mentem consiliumque mutare, quando jam fatum occupavit. Quid me porro juvet contendere, ubi ne optandi quidem facultas arbitriumque relinquatur, nisi optare fatum quoque mihi sit? Optabo vero si fatum erit, ut nihil præcipias, **244** ipsamet fati necessitate adactus. Cur ergo frustra molestus ipse tibi es? Urget nimirum eadem te necessitas, atque ut ista mihi suadeas, omnino cogit. At quorsum hac in re tantum studii? Cassa quippe et inutilis cohortatio tua est. Nam in rem ipsemet incumbam ultro, si fatum erit; sin autem, inanis est utriusque contentio. Quidni autem, dissoluto potius animo, qui hac semel imbutus opinione sit, hunc in modum loquatur ipse secum: Mihi vero certum est labori parcere, nullamque mihi frustra molestiam facessere; necessario enim, quidquid in fatis erit, eveniet. At vero qui rei cujuscunque vel studium persequitur, vel præcepta tradit; qui seipsum aut alium quemlibet adhortatur, uti vel morem gerat vel jussa negligat; peccatum aut admittat aut fugiat; vel arguat improbos, vel probos laude afficiat: is, non palam et aperte libertatis arbitriique nostri facultatem ac potestatem relinquit, fati nomen ei solum ac vocem adjungit? Perinde omnino, ut si quis illam boni naturam, qua, hoc statu rerum, optime animantes reguntur, mali nomine appellaret. Sic enim, cum plane sentiamus, vel ad erudiendos liberos, vel ad plagas improbis mancipiis infligendas, vel ad quidlibet sive amplectendum, sive rejiciendum, non alterius nos causæ necessitate cogi, sed prorsus voluntario nostræ libertatis impetu ad hæc similiave consilia ferri: errare is merito fallique censeatur, qui hæc omnia fato quodam fieri dixerit: quo non contentionem modo studiumque nostrum, sed alios etiam vel cohortandi vel commonendi vim ac voluntatem infringat, qua tamen ratione potissimum res hominum videmus bene feliciterque succedere. Jam

A διδόναι ἔκδοτον τοῖς προειρημένοις; Εἴποι
πρὸς τὸν νουθετοῦντα, ὡς καὶ τῶν πρὸ ἡμ
εἴρηται· Τί με, ὦ ἄνθρωπε, νουθετεῖς; Ταῦτα
οὐ δήπου ἐστὶν ἐπ' ἐμοὶ, τὸ μεταβάλλειν τὴν
ρεσιν· ἡ γὰρ εἱμαρμένη προκατείληφε. Τί
συντετάσθαι πρὸς ἃ οὐδὲ προθυμεῖσθαι δυνή
μὴ καὶ τοῦτο καθείμαρταί μοι; Προθυμήσο
εἰ καθείμαρται, καὶ ἄνευ τῆς σῆς διδασκα
τῆς εἱμαρμένης ἀγόμενος. Τί οὖν μάτην
ἐνοχλεῖς; Ἀλλ' εἰ καὶ τό σε παραινεῖν (56)
δάσκειν φήσεις κατὰ ἀνάγκην ἐπιτελεῖσθαι
παραινεῖν καὶ πείθειν ἐμὲ τοιαῦτα· ἀλλὰ κα
τί χρὴ σπουδάζειν; ἀργὴ γὰρ καὶ ἀνωφελὴς
νεσις. Εἰ γὰρ εἵμαρταί μοι, φιλοπονήσω· εἰ
εἵμαρται, ματαίαν ποιεῖσθαι τὴν σπουδὴν ἀμ
B συμβήσεται. Πῶς δὲ οὐ, μᾶλλον ἀποῤῥαθυμ
ἂν πρὸς ἑαυτὸν ὁ ταύτην ἔχων τὴν δόξαν, Ἀ
δαμῶς φιλοπονήσω, μηδὲ μάτην ἐνοχλήσω
γενήσεται γὰρ τὸ εἱμαρτὸν ἐξ ἀνάγκης. Ὁ
τι σπουδάζων ἢ καὶ διδάσκων, ἢ προτρέπων
ἢ ἄλλον, καὶ τὸ πείθεσθαι καὶ τὸ μὴ πείθεσθ
τὸ ἁμαρτάνειν ἢ μὴ, τό τε ἐπιτιμᾷν τοῖς
νουσι, καὶ τὸ ἐπαινεῖν τοὺς κατορθοῦντας, π
ἐναργῶς ἐλέγχεται τὸ μὲν ἔργον καταλιπὼν
ἡμῖν καὶ τοῦ αὐτεξουσίου, τὸ δὲ τῆς εἱμ
ὄνομα αὐτῷ συνάπτων μόνον; Ὥσπερ εἴ τις
ἀγαθοῦ φύσιν, ἧς κατὰ τὴν παρουσίαν ἄρισ
κεῖται τὸ ζῶον, τῷ τοῦ κακοῦ προσαγορεύει
Οὕτω γὰρ ἐπεὶ ἐναργῶς ἑαυτῶν αἰσθανόμ
βιαζομένων ὑπ' ἄλλης τινὸς αἰτίας ἐν τῷ π
C τοὺς υἱεῖς, καὶ μαστίζειν τοὺς οἰκέτας ἁμαρτ
καὶ ἐν τῷ τόδε τι βούλεσθαι, καὶ μὴ βούλεσθ
αὐτοτελῶς ἐκ τῆς ἰδίας ἐξουσίας εἰς τὰς τοια
νήσεις ἀφικνουμένων, ἁμαρτάνοι ἂν ὁ ταῦτ
γίνεσθαι καθ' εἱμαρμένην, πρὸς τῷ παραλ
τάς τε ἡμῶν αὐτῶν προθυμίας, καὶ τὰς εἰς
γινομένας παρακλήσεις καὶ νουθετήσεις, ἐξ
μεν μάλιστα κατορθούμενα τὰ τῶν ἀνθρώπ
γματα. Καὶ μὴν καὶ νόμους ἀνατρέποι ἂν
λόγος, τοὺς τοῦ συμφέροντος ἕνεκεν ἀνθρώπ
μένους. Τί γὰρ δεῖ προστάττειν ἢ ἀπαγορεύ
ὑφ' ἑτέρας ἀνάγκης κατεσχημένοις; ἀλλ' οὐ
ἁμαρτάνοντας δεήσει κολάζειν, μὴ παρὰ τὴν
αἰτίαν ἡμαρτηκότας, οὐδὲ τοῖς τὰ κάλλιστ
D τουσι τιμὰς ἀπονέμειν, ὧν ἑκάτερον πολλὴν
παρέσχηκεν εἰς ἀναστολὴν ἀδικίας καὶ εἰς ε
ἑτοιμότητα. Ἀλλὰ καὶ τὴν πρὸς τὸ Θεῖον εὐ
ἀνατρέποι ἂν ἥδε ἡ δόξα, εἴγε μηδὲν ἡμῖν
μηδὲ μὴν αὐτοὶ οἱ τῶνδε χρησμῳδοὶ, μήτ'
νοις, μήτ' εὐσεβοῦσι συμβάλλονται εἱμα
ἀνάγκαις πεπεδημένοις. Τὸ δὲ δίκην ἀψύχων
κινεῖσθαι ἡμᾶς, τῇδε καὶ τῇδε ὑπό τινος ἔξω
νάμεως νευροσπαστουμένους, εἰς τὸ ἐπ' ἀ

(55) *Ταῦτα γάρ*. Malim, τοῦτο γάρ, sequitur enim τὸ μεταβάλλειν.

(56) *Ἀλλ' εἰ καὶ τό σε παραινεῖν*. Totum hoc membrum abesse posset, cum præcesserit παραινεῖν καὶ διδάσκειν. Sed Græcorum hæc περισσολογία fuit, etiam σοφωτάτων. Cujusmodi apud Platonem ipsum pleraque, singulis in paginis, ἐκ περιουσίας dicta reperias.

(57) *Πρὸς τῷ παραλ*. Rectius videretur,
παρ. Aut si πρὸς τῷ retinetur, legendum p
πρὸς δὲ τῷ, ut nona inde periodus ineatur;
infra post πράγματα, minori distinctione op
rit. Prior tamen conjectura magis placet.

ἐθελῆσαι τάδε πρᾶξαι, καὶ ἑλέσθαι παρὰ προαίρεσιν A ἕτερα, πῶς οὐκ ἂν εἴη ἀναιδὲς καὶ ἀναισχυντότατον; ἐπείπερ ἐναργῶς αἰσθανόμεθα ἑαυτῶν ἡμετέρᾳ ὁρμῇ καὶ κινήσει τάδε τινὰ προθυμουμένων, καὶ ἀμελούντων πάλιν ἑαυτῶν ἀντιλαμβανόμεθα, καὶ παρὰ ταύτην τὴν αἰτίαν κατορθούντων, ἢ μὴ κατορθούντων, καὶ ἐξ οὐδενὸς ἑτέρου βιαζομένων· ἀλλὰ τὰ μὲν ἑκουσίῳ γνώμῃ αἱρουμένων, τὰ δὲ φευγόντων, καὶ παραιτουμένων ἐκ τῆς ἡμῶν αὐτῶν προαιρέσεως. Οὕτω δὲ ἄρα ἐναργὴς ἦν ὁ τοῦ αὐθεκουσίου λόγος, ὥστε ὁμοίως τῷ ἀλγεῖν καὶ τῷ ἥδεσθαι, καὶ τῷ τόδε τι ὁρᾷν, καὶ τῷ ἀκούειν, οὐ συλλογισμῷ, ἀλλ' ἐνεργείᾳ καταλαμβανομένων (58)· συναισθέσθαι ἑαυτῶν ἐξ ἡμῶν αὐτῶν καὶ τῆς ἡμετέρας βουλῆς ὁρμώντων, καὶ τάδε τινὰ αἱρουμένων, τινὰ δὲ ἀποστρεφομένων· ὥστε ἐξ ἅπαντος τὸ ἐλεύθερον, καὶ τὸ αὐτεξούσιον τῆς ἐν ἡμῖν B λογικῆς καὶ νοερᾶς φύσεως ἐνδίκως ὁμολογεῖσθαι. Εἰ δὲ καὶ παρὰ προαίρεσιν μυρία συμβαίνοντα ἡμῖν τοὺς πολλοὺς τῶν ἀνθρώπων ταράττει, διαιρετέον ἐνταῦθα τὴν τῶν ἐν οἷς ἐσμεν φύσιν, καὶ τὸν λόγον, καθ' ὃν τὰ οὐκ ἐφ' ἡμῖν γίνεται, ἐπιθεωρητέον. Οὕτω γὰρ καὶ τούτων τὸ αἴτιον οὔτις ἄλογος ἀναδέξεται εἱμαρμένη, λόγος δὲ πάλιν ἄλλος τῆς τῶν ὅλων προνοίας ἀπηρτημένος. Φέρ' οὖν ἐπιμελῶς τὸ πρόβλημα ἐπισκεψώμεθα.

A ipsas quoque leges ad hominum utilitatem et commodum institutas hæc opinio labefactat. Nam cui tu bono, aut imperes iis quidpiam, aut vetes, qui jam alia constricti necessitate teneantur? Imo nec hominum scelera punire oporteat, quippe qui propter eamdem causam peccarint nihil: nec eos contra, qui præclare se gesserint, honoribus præmiisque donare; quod utrumque tamen cum ad improbitatem coercendam, tum ad excitandum virtutis studium, momenti semper ac virium plurimum habuit. Adde religionem ac pietatem in Deum eadem sententia ruere, si nec Deus ipse, nec vaticiniorum istorum auctores, **245** nobis hac semel fati necessitate obligatis, precibus licet ac religioni operam demus, præsidii quidquam aut emolumenti B conferre possint. Nos porro more brutorum animantium, huc illucque trahi, externa vi, quibusdam quasi funibus circumactos, ut alia necessario facere velimus, alia contra sensum mentemque nostram eligamus, cui non indignissimum ac turpissimum jure videatur? maxime cum nos ad alia sponte quadam impetuque nostro ferri sentiamus, alia rursus cum negligimus, nostri tum ipsi quoque domini compotesque maneamus; adeoque in causa simus, quamobrem feliciter quid, aut secus eveniat, cum vis aliunde nulla nobis afferatur, atque hæc uti optamus ultro, sic illa vicissim eadem plane libertate, aut defugiamus omnino, aut ex parte detrectemus. Et vero tam certa nobis exploratque est hæc arbitrii nostri ratio, ut perinde ac dum aut dolemus ipsi, aut lætamur, aut videmus quidpiam, aut audimus, id a nobis re ipsa, non ratiocinatione ulla percipi sentimus, ita nos sponte consilioque nostro duci, ac delectis nonnullis, ab aliis abhorrere sentiamus. Prorsus, ut illam arbitrii potestatem, penes naturam hanc nostram ratione et intelligentia præditam esse, fateri nemo non debeat. Sin autem quod infinita quoque nobis præter voluntatis consiliique rationem eveniant, id hominum vulgus perturbat; tum vero et distinguenda secernendaque rerum illarum, in quibus versamur, natura erit, et illa simul ratio consideranda, per quam ea fiant, quæ potestati nostræ subducta sint. Sic enim ejusmodi quoque rerum causam non absurdo fato, sed alteri consilio ex divina res in omnes Providentia suspenso, tribuendam et assignandam esse constabit. Age ergo, quæstionem istam diligenter excutiamus.

Πάντα μὲν ἀθρόως ἐκ Θεοῦ προνοίας εἶναί τε C καὶ διοικεῖσθαι, οἱ τῆς ἀληθοῦς εὐσεβείας θεσμοὶ διαγορεύουσιν· ἤδη δὲ κατ' εἶδος ἰδίως ἕκαστα τῶν γιγνομένων, τὰ μὲν ἕξει (59), τὰ δὲ φύσει, τὰ δὲ ὁρμῇ καὶ φαντασίᾳ, τὰ δὲ λογισμῷ καὶ οἰκείᾳ κρίσει τε καὶ προαιρέσει κινούμενα· καὶ ἄλλα μὲν κατὰ προηγούμενον λόγον γιγνόμενα, ἕτερα δὲ κατ' ἐπισυμβεβηκότα τοῖς προηγουμένως γεγονόσι, ποικίλην καὶ πολύτροπον τὴν τοῦ παντὸς συνεστήσατο διακόσμησιν, ἑκάστῳ γένει τῶν ὄντων ἰδίαν καὶ ἀφωρισμένην τινὰ φύσεως κατασκευὴν τοῦ τῶν ὅλων αἰτίου διανείμαντος. Σχολῇ μὲν οὖν τις τὸν περὶ τῶν ὅλων διεξέλθοι λόγον· τὸν δὲ περὶ τοῦ αὐτεξουσίου ῥᾷον καταμάθοι ἂν ὧδε. Ἐπεὶ μὴ μονογενές τι χρῆμα, μηδ' ἐκ μιᾶς συνεστὼς φύσεως τυγχάνει ὢν ὁ D ἄνθρωπος, ἐκ δυοῖν δὲ ἐναντίων εἴληχε τὴν σύνοδον, σώματος καὶ ψυχῆς· τοῦ μὲν κατὰ συμβεβηκὸς ὁρ-

C Primum quidem divinæ Providentiæ nutu, cum esse, tum regi simul universa, veræ religionis decreta sanciunt. Jam vero, quæ fiunt singula, pro sua quæque ac peculiari forma, dum alia quidem habitu, alia natura, rursusque alia impetu atque sensu, alia vero ratiocinatione, ac judicio, suaque adeo sponte arbitrioque moventur: dumque similiter alia superiori quadam et prævia ratione fiunt, alia modo superiorum vim ac ductum consequente, variam ac multiplicem hujus universi speciem ornatumque conflarunt; cum auctor omnium molitorque Deus suam cuilibet rerum generi singularemque naturæ conditionem attribuerit. Ac cæterarum quidem vim atque rationem exsequi complectique difficile fuerit; arbitrii vero libertatem D hunc in modum ostendere, longe facilius. **246** Cum homo non res una quædam sit atque simplex,

(58) *Καταλαμβανομένων*. Forte legend. sit καταλαμβανομένοις, ut conveniat cum præcedentib. τῷ ἀλγεῖν, etc.

(59) *Τὰ μὲν ἕξει*. Ἕξις, ut πολύσημόν τι, sic et diaphoris ἀντικείμενον. Hoc quidem loco ἕξις et φύσις opponuntur: meo judicio, quod τὸ μὲν ἕξει κινεῖσθαι sit ἐν τοῖς ἀλόγοις, τὸ κατὰ συνήθειαν, τὸ vero φύσει, ἀπὸ ταὐτομάτου, καὶ καθὼς ἕκαστον πέφυκεν.

aut unica natura constans, sed ex duarum ac diversarum, corporis nimirum et animi, societate conflata; et corpus quidem animo, tanquam instrumentum, consequentia quadam all:gatum; spiritalis vero intelligensque natura, vi principis illius rationis existat: cumque alterum ratione careat, altera prædita sit; alterum corruptionem patiatur, altera minime; postremo alterum mortale sit, altera immortalis: ac proinde corpus illud brutis animantibus affine ac geminum habeamus, animum contra, cum intelligente immortalique natura quadam veluti cognatione conjunctum: mirum profecto non est, si geminum hocce germen, utpote duplicis naturæ communione temperatum, duplici quoque vitam, eaque diversa, ratione conformet: ut modo corporis naturæ serviat, modo libertatem partis divinioris propriam complectatur; adeoque simul in servitute, simul in libertate versetur, hanc a Deo, quas ob causas ipse novit, corporis animique conjunctionem sortitum. Quare, quisquis ea quæ corporis aut animi naturæ conveniunt, fati abusus nomine, necessitati tanquam causæ subjecerit, is profecto a vera appellatione aberrarit. Nam si nec fati necessitati obviam iri potest, et quæ tam corpori, quam animo naturæ jure debeantur, partem sæpe maximam impediri solent: si rursus infinita prope alia extrinsecus eveniunt, quæ præter naturam casu quodam animum corpusque consequantur; fatum et naturam idem esse quis putet? Si enim aut fatum ullo modo declinari, aut præter illud fieri quidquam posse negent, quod inexorabilis sit necessitas: et plurima tamen, uti dixi, animo corporique præter naturam eveniunt: perperam sane fecerit, qui unum idemque fato naturæque nomen indiderit. Enimvero, ut eorum, quæ nobis insunt, alia ratione consilioque fiant nostro, cujusmodi sunt, quæcunque cum animi natura conveniunt, alia prout corporis natura postulat; alia demum utrique, animo, inquam, corporique sic eveniant, ut cum aliarum rerum natura cohæreant: tamen nec ea quæ ad animi arbitrium, nec ea quæ corporis ad naturam pertinent, imo nec ea quæ casu contingunt extrinsecus, causæ suæ merito subduci queant. Idem enim ille Deus, qui totius universi, eorum quoque simul, quæ seu libertatis nostræ sunt, seu naturæ, seu casus, **247** auctor omnium molitorque celebratur. Nam illud divinæ Scripturæ de nulla re non accipiendum est: *Ipse dixit, et facta sunt; mandavit, et creata sunt* [89]. Itaque, si quando nobis certa quædam expetentibus, alia præter voluntatem eveniant, admonere tum ipsi nos debemus, illud nimirum esse, duplicis hujus nostræ diversæque naturæ, corporis, inquam, animique commercium; quo fiat, uti et animus, qui natura spiritalis ac ratione præditus est, infantili adhuc per naturam corpore inclusus præter

A γάνου τῇ ψυχῇ δεδεμένου, τῆς δὲ νοερᾶς οὐσί
τὸν προηγούμενον ὑποστάσης λόγον· καὶ τοῦ
γου, τῆς δὲ λογικῆς τυγχανούσης· καὶ πάλιν
φθαρτοῦ, τῆς δὲ ἀφθάρτου· καὶ θατέρου θνητο
ρας δὲ ἀθανάτου· ὥσθ' ἡμᾶς θηρσὶ μὲν ἀλόγι
φὸν φέρειν τὸ σῶμα, ψυχὴν δὲ τῇ λογικῇ καὶ
φύσει συγγενῆ· ταύτῃ τοι εἰκὸς τὸ διφυὲς το
στημα, διττῆς ἅτε φύσεως κεκοινωνηκὸς, δι
διαφόρῳ τὸ ζῆν ἀπευθύνειν τρόπῳ· τοτὲ μὲ
σώματος δουλεῦον, τοτὲ δὲ τῇ θειοτέρᾳ μοίρᾳ
κείαν ἀσπαζόμενον ἐλευθερίαν· ὡς καὶ δοῦλ
τὸν αὐτὸν καὶ ἐλεύθερον, τοιαύτην τινὰ π
Θεοῦ, δι' οὓς οἶδε λόγους αὐτὸς, κεκληρωμένο
καὶ σώματος ἐπιμιξίαν. Εἰ δὴ οὖν τις τὰ κα
ἤτοι τοῦ σώματος ἢ καὶ τῆς ψυχῆς, εἱμαρμέ
B ματι χρώμενος, ὑπ' αἰτίαν ἀνάγκης καταβάλ
μάρτοι ἂν τῆς οἰκείας προσηγορίας. Εἰ γὰρ ε
νης ἀνάγκης τις ἦν ἀκώλυτος, πολλὰ δὲ τῶν
ματι καὶ τῇ ψυχῇ κατὰ φύσιν προσόντων παρ
ται, μυρία τε ἔξωθεν ἄλλα συναντᾷ παρὰ φύ
τι συμβεβηκὸς καὶ ψυχῇ καὶ σώματι παρ
πῶς ἂν εἴη ταὐτὸν εἱμαρμένη καὶ φύσις;
ἀπαράλλακτόν φασιν εἶναι τὴν εἱμαρμένην,
δύνασθαί τι παρ' αὐτὴν γίνεσθαι (ἀνάγκην γ
ἀπαραίτητον), πολλὰ δὲ, ὡς ἔφην, παρὰ
φύσιν καὶ ψυχῇ καὶ σώματι συμβαίνει, οὐκ ἂ
τις ὀνομάζοι, ταὐτὸν εἶναι λέγων εἱμαρμένην
σιν. Γένοιτ' ἂν οὖν τῶν ὄντων ἐν ἡμῖν τὰ μ
λογισμὸν καὶ προαίρεσιν τὴν ὑφ' ἡμῶν (60
C μενα, οἷα τὰ κατὰ φύσιν ψυχῆς, τὰ δὲ κα
τοῦ σώματος, τὰ δὲ τούτοις μὲν συμβεβηκότ
λέγω καὶ σώματι, ἑτέροις δὲ συντελούμενα κ
σιν· ἀλλ' οὔτε τῆς ψυχῆς τὸ ἐφ' ἡμῖν, οὔτε το
τος τὸ κατὰ φύσιν, οὐδὲ μὴν τῶν ἔξωθεν τὸ
συμβεβηκὸς, ἐνδίκως ἄν τις ἀποστεροῖ τὸν
Θεὸς γὰρ αὐτὸς, ὁ τῶν ὅλων, καὶ τῶν ἐφ' ἡ
τῶν κατὰ φύσιν, καὶ τῶν κατὰ συμβεβη
μιουργὸς ὢν ἀποπέφανται. Καθόλου γὰ
πάντων ἀκουστέον τῆς ἐνθέου Γραφῆς, τὸ,
εἶπεν, καὶ ἐγεννήθησαν· αὐτὸς ἐνετείλατο,
κτίσθησαν, ἀποφηναμένης· Εἰ δὴ οὖν βουλομέ
τινα, ἕτερα παρὰ τὴν ἡμετέραν γνώμην συ
ὑπομνηστέον αὐτοὺς, ὡς ἄρα τοῦτ' ἦν ἐκεῖνο
τὸν καὶ ἑτερογενὲς τῆς ἐν ἡμῖν συμπλοκῆς,
D καὶ ψυχῆς καὶ σώματος· παρ' ὃ καὶ ψυχῇ
τὴν φύσιν οὖσα νοερὰ καὶ λογικὴ, ἐν νηπ
κατὰ φύσιν σώματι παρὰ φύσιν αὐτὴ χώραν
μετείληφε· καὶ νοῦς, ὁ φρονήσεως οἰκεῖος,
πολλάκις κατά τι συμβεβηκὸς, παρατραπεὶς
βαλλούσαις, φέρε, σώματος ἀῤῥωστίαις. Πολ
καὶ γῆρας, ἐπελθὸν σώματι κατὰ φύσιν, τὰ
τὴν ἀκμὴν κατορθωμάτων τὴν διάνοιαν ἀπε
τῆς νοερᾶς ψυχῆς τὸ λογικὸν παρὰ φύσιν ἀμ
Αἰκίαι δ' αὖ πάλιν, καὶ ἀλγηδόνες σώματος
σεις τε ἐπισυμβᾶσαι παρὰ φύσιν, τὸ αὐθεκού
ψυχῆς παρὰ τὸ συμβεβηκὸς ἐξενίκησαν, ἐν
ταῖς ἀλγηδόσι διὰ τὴν πρὸς τὸ σῶμα συμπλο

[89] Psal. XXXII, 9.

(60) Ὑφ' ἡμῶν. Dubium non est, quin legend. sit ἐφ' ἡμῖν, quomodo alt. manuscr.

A ἁλίσκεσθαι (61) δεσμὸν ἄφυκτον ἐμποδὼν προβεβλῆσθαι τῷ κατὰ ψυχὴν ἐλευθέρῳ, τοτὲ μὲν τὴν τοῦ σώματος φύσιν, τοτὲ δὲ τὰ ἐκτὸς ἐπισυμβαίνοντα. Ἦν δὲ ἄρα καὶ τὸ τῆς ἐφ' ἡμῖν προαιρέσεως εἰς τοσοῦτον ἥκον ἀρετῆς, καὶ ἰσχύος, ὡς ἀντιβαίνειν ἐπὶ πολλῶν τολμᾷν, καὶ ἀντιλέγειν τῇ τε τοῦ σώματος φύσει καὶ τοῖς ἔξωθεν ἐπισυμβαίνουσιν. Ἡ μέν γε τοῦ σώματος φύσις ἐπὶ τῶν ἀφροδισίων ὁρμὴν τὸν ἄνδρα καλεῖ· ἡ δὲ ψυχὴ, λόγῳ σώφρονι χαλινὸν ἐμβαλοῦσα τῷ πάθει, κρείττων καθίσταται τῆς τοῦ σώματος φύσεως. Καὶ πάλιν ἡ μὲν, πεινῆν, καὶ διψῆν, καὶ ῥιγοῦν, καὶ τὰ τοιαῦτα προσαναγκάζουσα (62), ἐπὶ τὰς κατὰ φύσιν θεραπείας τε καὶ πληρώσεις παρακαλεῖ· ἡ δὲ προαίρεσις, λόγοις σώφροσιν ἀναπεισθεῖσα, καί τινας ἀσκητικὰς προτροπὰς αὐθεκουσίως ἀγαπήσασα, B πολυημέροις ἀσιτίαις καὶ καρτερίαις παρακρούεται τὴν τοῦ σώματος φύσιν, ἀρετῇ λογισμοῦ κρίνασα τοῦτο καὶ ἑλομένη. Καὶ αὖ πάλιν ἡ μὲν κατὰ φύσιν πάσαις ἡδοναῖς χαίρει καὶ τῇ λείᾳ τῶν σωμάτων, ἡ δὲ προαίρεσις ἀρετῆς ἐπιθυμίᾳ τὸν ἐπίπονον καὶ τραχὺν ἐσπάσατο βίον. Εἰσὶ δὲ οἳ καὶ ἐπὶ τὸ χεῖρον τραπέντες, μετήλλαξαν τὴν φυσικὴν χρῆσιν εἰς τὴν παρὰ φύσιν, ἄρσενες ἐν ἄρσεσι τὴν ἀσχημοσύνην κατεργαζόμενοι. Οὕτως ἄρα καὶ τῇ φύσει οὐ κατὰ πάντα ἐνδίδωσιν ὁ λογισμὸς, κρατεῖ δὲ ἐν πλείστοις, ὡς καὶ κρατεῖται, καὶ τοτὲ μὲν αὐτὸς ἄγει, τοτὲ δὲ αὐτὸς ἄγεται· ὡς καὶ πρὸ ὥρας ἔσθ' ὅποι χερσὶν ἐπισπᾶσθαι τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ σώματος, ὅτε τὸ ζῆν αὐτῷ μὴ λυσιτελὲς κριθείη. Εἰ μὲν οὖν πρὸς μόνην τὴν οἰκείαν τοῦ σώματος φύσιν ὁ πᾶς ἀγὼν ἦν αὐτῷ, μέτριος ἂν C ἦν οὗτος· ἐπεὶ δὲ τὴν πολιτείαν, καὶ τὸν ἐν ἀνθρώποις βίον ὁ Θεὸς αὐτῷ μεταξὺ πολλῶν καταβέβληται, ὡς μετὰ θηρίων καὶ ἑρπετῶν ἰοβόλων, ἐν μέσῳ τε πυρὸς καὶ ὕδατος, ἀέρος τε τοῦ περιέχοντος, καὶ τῶν ἐν τούτοις ἅπασι παρηλλαγμένων καὶ διαφόρων φύσεων τὰς διατριβὰς πεποιῆσθαι· εἰκότως αὐτῷ ἡ διαμάχη καὶ ἡ ἔνστασις οὐ πρὸς τὴν οἰκείαν μόνον ἐστὶ καὶ συνημμένην αὐτόνομον φύσιν τοῦ σώματος, ἀλλὰ καὶ πρὸς μυρία τὰ ἐκτὸς συμβεβηκότα, ὧν ἐν μέσῳ γῇ ὁ τὸν θνητὸν βίον διεξάγων, ὥστε καὶ πρὸς ταῦτα καρτερῶς ἀντέχειν. Πολλαὶ γοῦν [a] καὶ τοιῶνδε τροφῶν φύσεις, καὶ τοιαίδε συγκράσεις τοῦ περιέχοντος, κρυμῶν τε ἐπιφοραὶ, καὶ φλογμῶν ἐκκαύσεις, πλεῖστά τε ἄλλα κατά τινας οἰκείους λόγους φυσικῶς μὲν κινούμενα, συμβατικῶς δὲ ἡμῖν προσπίπτοντα, τάD ραχον οὐ τὸν τυχόντα τῷ καθ' ἡμᾶς αὐτεξουσίῳ διὰ τὴν πρὸς τὸ σῶμα συμπλοκὴν παρέσχηκε, τῆς τῶν ἡμετέρων σωμάτων φύσεως τὰς τῶν ἔξωθεν ἐπιφορὰς οὐχ ὑπομενούσης, κρατουμένης δὲ καὶ νικωμένης ὑπὸ τῶν ἐκτὸς κατὰ φύσιν οἰκείαν ἐπιτελουμένων. Πάλιν τε αὖ, ἐπειδὴ μετὰ πλείστων ἀνδρῶν ποιούμεθα τὰς διατριβὰς, οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ τῆς ἴσης ἡμῖν μετέχοντες οὐσίας, τὸ ἐφ' ἡμῖν αὐτοῖς ἐπὶ τῆς ἰδίας

naturam ipse suam, in ratione carentium numero censeatur: et mens, cujus propria prudentia est, aliquo persæpe casu deliret, dum eam graviores præcipue corporis morbi sua de sede movent. Senectus ipsa quoque, postquam naturæ ordine corpus invasit, mentem iis solertiæ facultatisque viribus, quibus per integram adhuc ætatem florentemque præstabat, spoliare solet, et rationis, quæ tota spiritalis animi est, præter naturam, aciem retundere. Quin etiam plagæ doloresque corporis, membrorumque debilitationes, quæ præter naturam contingunt, casu ipso plerumque animi libertatem expugnant, dum is corporis societate victus, molestiis quoque doloribusque cedit: prorsus ut certum id exploratumque habeatur; liberam illam animi facultatem, partim natura corporis, partim iis, quæ extrinsecus accidunt, quodam quasi vinculo, quod evitari nequeat, impeditam, et constrictam teneri. Quanquam ejusmodi profecto sæpe est arbitrii nostri virtus atque robur, ut in plerisque rebus, et naturæ corporis, et occurrentibus aliunde casibus opponere sese ac reluctari audeat. Quippe hominem enim ad rerum venerearum appetentiam corporis natura trahit: animus vero temperantiæ ductum et consilium secutus, injecto cupiditati freno, corporis naturam impetumque frangit. Eadem fame, siti, frigore aut cæteris id genus incommodis dum urget ac premit, ad ea quæ naturæ conveniant, exquirenda remedia, satisque ventri faciendum, hominem excitat. Voluntas contra severioribus adducta rationibus, et religiosis quibusdam cohortationibus sponte susceptis, nativam illam corporis cupiditatem plurium etiam dierum inedia tolerantiaque vincit, ad eam subeundam vi ratiocinationis, ac suopte instinctu consilioque permota. Similiter natura sua corpus omni voluptatum genere, ac levi mollique corporum commotione delectatur. **248** At voluntas studio virtutis impulsa difficile atque asperum vitæ genus arripit. Jam vero existunt etiam aliquando nonnulli, qui, in pejus deteriusque prolapsi, naturalem usum cum eo, quem horreat natura, commutent, mares cum maribus libidini fœdissimæ indulgentes. Ita ratio non semper naturæ cedit, sed in plerisque vincit, interdumque vincitur, ac modo trahit, modo vicissim trahitur: adeo ut si quando perniciosam fore vitam duxerit, homines ipsa nonnunquam manibus corporis sese vinculis ante tempus expedire conetur. Quanquam, si cum propria duntaxat corporis natura luctandum ipsi foret, modica certe quidem esset ista contentio. Nunc autem, cum Deus humanæ vitæ rationes, cum aliis plerisque, uti cum feris venenatisque serpentibus, conjunctas ei ac

[a] Γρ. add. ἤδη.

(61) Ἁλίσκεσθαι. Id est, ἐλέγχεσθαι, φαίνεσθαι, ἀποδείκνυσθαι, τῷ λόγῳ αἱρεῖσθαι, vel τῇ ἀνάγκῃ ἐλέγχεσθαι. Nam ὁ λόγος αἱρεῖ, id est, *ratio convincit*; ἀνάγκη ἐλέγχει, *necessario fatendum est.* Herodot. lib. II, p. 114 D. 4, Τὸν δὲ δὴ ποταμὸν τοῦτον τὸν παραῤῥέοντα, καὶ ἐπέαρχον συνεβάλλετο εἶναι τὸν Νεῖλον· καὶ δὴ καὶ ὁ λόγος οὕτως αἱρέει, id est, tum ratio etiam ipsa convincit. Idem ibid. p. 109 D, Ἢν ἄν τι τοιοῦτον οὐδὲν, ὡς ἡ ἀνάγκη ἐλέγχει· *Ejusmodi esset nihil, ut necessaria et* ἀποδεικτικὴ *ratio probat.*

(62) *Προσαναγκάζουσα.* Forte legend. προσαναγκασθεῖσα, nisi subaudias τὸ σῶμα, vel τὸν ἄνθρωπον.

permistas esse voluerit: cum inter ignem, aquam, et circumfusum aerem, illasque naturas omnes, tam varias tamque multiplices, quæ iisdem elementis continentur, sedem ipsi domiciliumque statuerit: mirum profecto non est, si non modo cum propria conjunctaque secum ejusdem corporis natura, quæ suis legibus ipsa vivit, grave ac difficile certamen instet, verum etiam cum sexcentis aliis extrinsecus ingruentibus, inter quæ mortalis homo vivere, summaque tolerantia vim eorum sustinere cogatur. Enimvero certa quoque tum ciborum quorumdam natura, tum cœli temperatio; vis item frigorum æstusque flagrantior, aliaque permulta, ut peculiares quasdam naturæque suæ proprias habeant motus sui rationes, dum tamen casu nos invadunt, perturbationem libertati nostræ non vulgarem afferre solent, propter initam sibi cum corpore societatem, cujus natura rerum externarum impetus ferre non potest, sed ab iis sæpe, tametsi naturæ suæ vi fiant, omnino superatur. Præterea, quoniam degere nos oportet versarique cum plurimis, iique similem nostræ sortiti naturam, quod nostræ facultatis est, sua ipsi auferunt potestate, arbitrii sui libertate usi: fit etiam, ut alienæ simul voluntati succumbamus, dum ipsa nobis hunc in modum vel corpore vel animotenus abutitur. Quemadmodum enim ab iis quæ extrinsecus eveniunt, corporis sæpe nostri natura vincitur, ita voluntas ipsa nonnunquam sexcentis aliorum opinionibus sententiisque jactata, sponte licet
249 arbitrioque suo, voluntati tamen obsecundat alienæ. Ita melior ipsa modo, modo deterior efficitur. Improborum enim consuetudine vitium contrahimus, quemadmodum efficimur proborum usu ac societate meliores. *Corrumpunt enim mores bonos colloquia mala*[30]: perinde nimirum, uti virorum bonorum congressus virtutem nobis pariter salutemque conciliat. Verum, ut animi facultas illa rationis compos, alienis sæpe verbis atque rationibus huc illucque versetur: vincit tamen sua virtute nonnunquam, vimque plane divinam ostendit; quoties adversus externos assultus omnes obfirmata, cunctorumque libera quadam ingenuaque constantia victrix, nihil usquam virium remittens suarum, ad strenue philosophandum sese comparat. Quod studium dum ipsa negligit, a deterioribus pessime haberi afficique solet; quemadmodum exteriore cultu perpolita, majoris in dies probitatis accessione cumulatur. Quid porro commemorare attinet, ut certorum quorumdam et animorum et corporum aut proventus, aut penuria, tametsi casu quodam ad universi gubernationem proprie conferat, ejusque ordini præclare omnino conveniat, ta-

A ἐξουσίας ἀποφέρονται, ἐλευθέρᾳ τῇ σφῶν χ
προαιρέσει ταύτῃ πάλιν εἰκότως καὶ ταῖς ἑτέρ
μαις ὑποχεισόμεθα, τοῦ αὐτῶν ἐκείνων αὐτ
ὧδέ πως ἡμῖν κατὰ τοῦ σώματος ἢ περὶ τῇ
χρωμένου. Ὥσπερ γὰρ ἡ τοῦ σώματος ἡ
σις νικᾶται πολλάκις πρὸς τῶν ἔξωθεν ὑπ
των, οὕτως ἐστὶν ὅτε καὶ προαίρεσις, ἱ
ρίων ἔξωθεν ἐνοχλουμένη προαιρέσεων, αὐτ
γνώμῃ πεισθεῖσα, ἑαυτὴν τοῖς ἔξωθεν ἐπιδίδ
τοτὲ μὲν βελτίων, τοτὲ δὲ χείρων ἀποτελεῖ
γὰρ συνουσία φαύλη κακύνειν, ὥσπερ αὖ πά
ναντίον ποιεῖν ἀμείνους τῶν καλῶν ὁμιλία. Φθ
γὰρ ἤθη χρηστὰ ὁμιλίαι κακαί (63)· ὥσ
καὶ σώζουσι βελτιοῦσαι τῶν ἀγαθῶν αἱ συνουσ
λόγοις μὲν ἡ λογικὴ τῆς ψυχῆς δύναμις τῶν
B ἐπισυμβαινόντων ὧδέ πως καὶ τῇδε φέρεται
δὲ πάλιν οἰκεία καὶ λογικῆς οὐσίας ἀρετῇ, κ
ὡς ἀληθῶς καὶ θεοειδῆ τὴν δύναμιν ἐπιδεί
ὅτι [a] πρὸς πάντα τὰ ἐκτὸς ἀντέχουσα, καὶ τ
ἐλευθέρῳ φρονήματι ὑπερνικῶσα, πρὸς οὐδὲν
κείας ἀρετῆς ὑφιεμένη, φιλοσοφεῖν παρεσκε
Ὅσα γε μὴν (64) ὀλιγωρεῖ, ὑπὸ τῶν χειρόνων
ριστα διατίθεται, ὥσπερ οὖν καὶ βελτιοῦται
θεν τυγχάνουσα ἐπιμελείας. Τί χρὴ λέγειν
τοις, ὡς καὶ φοραὶ καὶ ἀφορίαι τοιῶνδε ψυ
σωμάτων, κατά τινα περίπτωσιν οἰκείως τῇ
τὸς διοικήσει συντελούμεναι, εὖ τε καὶ ὀρθῶ
σαι τῷ παντὶ, πλείστην ὅσην τοῖς κατὰ μέρος
καὶ τοῖς ἐφ' ἡμῖν παντοίας κινήσεως περιουσία
γάσαντο; Πᾶσι δὲ καθόλου τοῖς οὖσι, τοῖς
C ἡμᾶς γινομένοις, καὶ παρὰ τὴν ἡμετέραν αἰτ
τοῖς ἔξωθεν κατὰ συμβεβηκὸς ἐπιοῦσι, τοῖς
κῶς ἐνεργουμένοις, μία παναλκὴς καὶ παντο
ἐπιστατεῖ ἡ διὰ πάντων ἐπιπορευομένη τοῦ Θε
νοια, ἣ καὶ τὰ πλεῖστα θειοτέροις ἡμῖν τε ἀ
οἰκονομεῖ λόγοις, εὐηνίως τὸ πᾶν διακυβ
πολλά τε καὶ τῶν κατὰ φύσιν ἐπὶ τὸ προσῆκ
καιροῖς μετασκευάζουσα, συνεργοῦσά τε κ
πράττουσα τοῖς ἐφ' ἡμῖν, καὶ τοῖς ἐκτὸς πάλ
βαίνουσι τὴν δέουσαν τάξιν ἀπονέμουσα. Τού
τρία τοῦτον διῃρημένων τὸν τρόπον, εἴς τ
ἡμῖν, καὶ τὰ κατὰ φύσιν γινόμενα, τά
συμβεβηκὸς, πάντων τε ἐφ' ἕνα λόγον τὸν
βουλῆς ἀνακεφαλαιουμένων· οὐδαμοῦ μὲν ὁ
D μαρμένης χώραν ἕξει λόγος. Γένοιτο δ' ἂν ἡμῖ
μένη καὶ ἡ παρὰ τοῖς πολλοῖς ἀποῤῥυμένη
κίας πηγὴ, ἐν οὐδενὶ μὲν χώραν ἔχουσα τῶν κ
σιν, οὔτ' ἐν σώμασιν, οὔτ' ἐν οὐσίαις πνευμ
πολλοῦ δεῖ (65) ἐν τοῖς κατὰ συμβεβηκὸς ἔξω
γινομένοις· εὑρεθείη δ' ἂν ἐν μόνῃ τῇ τῆς
αὐτοπροαιρέτῳ κινήσει καὶ ἐν ταύτῃ οὐχ ὅτ
φύσιν βαδίζουσα τὴν εὐθεῖαν ὁδεύει, ἀλλ' ὅτε
σιλικῆς ἐκστᾶσα οἰκείᾳ γνώμῃ τὴν παρὰ φύσ

[30] I Cor. xv, 33.

[a] *Ισ.* ὅτε.

(63) *Ὁμιλίαι κακαί.* Hoc Menandri versiculo, τὰς συνουσίας, proprie, καὶ τὰς συμπεριφοράς Apostolus intelligit. Recte tamen vulgat. interpr., *colloquia;* fiunt enim διὰ λόγων potissimum, αἱ πρὸς ἀλλήλους ὁμιλίαι: nec alio fere telo gravius teneræ adhuc et illibatæ mentes, quam procaci oratione vulnerantur. Qua de re infra pluribus, ubi
tone, de habendo fabularum carminumque d

(64) *Ὅσα γε μήν.* Si locus integer est,
suit, pro καθ' ὅσα vel καθ' ὅσον, id est *qualen*

(65) *Πολλοῦ δεῖ.* Ita reposuimus ex alt. m
cum ante δὴ perperam legeretur.

κεται, αὐτὴ ἑαυτῆς καθεστῶσα κυρία. Ἐπειδὰν τοῦτο γέρας ἐξαίρετον παρὰ Θεοῦ λαβοῦσα, ἐλευθέρα καὶ αὐτοκράτωρ τυγχάνει, τῆς οἰκείας ὁρμῆς τὸ κριτήριον εἰς ἑαυτὴν ἀναδεδειγμένη (66)· νόμος δὲ θεῖος αὐτῇ συνεζευγμένος κατὰ φύσιν λαμπτῆρος καὶ φωστῆρος δίκην ἐπιφωνεῖ ἔνδοθεν ὑπηχῶν αὐτῇ καὶ λέγων· Ὁδῷ βασιλικῇ πορεύσῃ, οὐκ ἐκκλινεῖς δεξιὰ, οὐδὲ ἀριστερά· βασιλικὴν τὴν κατὰ τὸν ὀρθὸν λόγον πορείαν εἶναι διδάσκων. Τοῦτον γὰρ ἁπάσῃ ψυχῇ φυσικὸν νόμον βοηθὸν αὐτῇ καὶ σύμμαχον ἐπὶ τῶν πρακτέων ὁ τῶν ὅλων Δημιουργὸς ὑπεστήσατο· διὰ μὲν τοῦ νόμου, τὴν εὐθεῖαν αὐτῇ παραδείξας ὁδὸν, διὰ δὲ τῆς αὐτῇ δεδωρημένης αὐτεξουσίου ἐλευθερίας τὴν τῶν κρειττόνων αἵρεσιν ἐπαίνου καὶ ἀποδοχῆς ἀξίαν ἀποφήνας, γερῶν τε καὶ μειζόνων ἐπάθλων, τῶν ἐπὶ τοῖς κατορθουμένοις, ὅτι μὴ βεβιασμένως, γνώμῃ δὲ αὐτεξουσίῳ κατώρθου, παρὸν καὶ τὴν ἐναντίαν ἑλέσθαι· ὡς ἔμπαλιν τὴν τὰ χείριστα ἑλομένην ψόγου καὶ τιμωρίας εἶναι ἀξίαν, ἅτε οἰκείᾳ κινήσει τοῦ μὲν κατὰ φύσιν νόμου παραμελήσασαν, κακίας δὲ ἀρχὴν καὶ πηγὴν ἀπογεννήσασαν, φαύλως τε ἑαυτῇ κεχρημένην, οὐκ ἔτι τινὸς ἔξωθεν ἀνάγκης, ἀλλ' ἐξ ἐλευθέρας γνώμης τε καὶ κρίσεως. Αἰτία δὴ τοῦ ἑλομένου, Θεὸς ἀναίτιος. Οὔτε γὰρ φύσιν φαύλην ὁ Θεὸς εἰργάσατο, οὐδέ γε ψυχῆς οὐσίαν. Ἀγαθῷ γὰρ οὐδὲν πλὴν ἀγαθὰ δημιουργεῖν θέμις. Ἀγαθὸν δὲ πᾶν ὅ τι κατὰ φύσιν· ψυχῇ δὲ πάσῃ λογικῇ κατὰ φύσιν πάρεστι τὸ αὐτεξούσιον ἀγαθὸν, καὶ τοῦτο ἐπ' ἀγαθῶν αἱρέσει γεγενημένον. Φαύλως δὲ ὅτε πράττει, οὐ τὴν φύσιν αἰτιατέον· οὐ γὰρ κατὰ φύσιν, παρὰ φύσιν δὲ αὐτῇ γίνεται τὸ φαῦλον, προαιρέσεως ὂν, ἀλλ' οὐχὶ φύσεως ἔργον. Ὧ γὰρ παρῆν δύναμις τῆς τἀγαθοῦ αἱρέσεως, ὅτε μὴ τοῦτο εἵλετο, ἑκὼν δὲ τὸ κρεῖττον ἀπεστράφη, τοῦ χείρονος μεταποιηθεὶς, τίς ἂν τούτῳ τόπος ἀποφυγῆς λείποιτο τῆς οἰκείας αἰτίῳ καταστάντι νόσου, τοῦ τε συμφύτου νόμου, σωτῆρος οἷα καὶ ἰατροῦ παραμελήσαντι; Ὁ δὴ τούτων ἁπάντων μηδένα λόγον ποιούμενος, ἀνάγκης τε καὶ ἄστρων φορᾶς ἀναρτῶν τὰ πάντα, τῆς τε τῶν πλημμελουμένων ἀνθρώποις ἀτοπίας, μὴ ἐξ ἡμῶν εἶναι φάσκων τὰ αἴτια, ἀλλ' ἐκ τῆς τὰ πάντα κινούσης δυνάμεως, πῶς οὐκ ἀνόσιον καὶ δυσσεβῆ λογισμὸν εἰσφέροι ἄν; Εἴτε γὰρ αὐτόματον καὶ ἀπρονόητον θείη τὴν τοῦ παντὸς φορὰν, ἐλέγχοιτ' ἂν ὡς αὐτόθεν ἄθεος, πρὸς τῷ καὶ ἀβλεπτεῖν περὶ τὴν πάνσοφον ἁρμονίαν καὶ τὴν τῶν ὅλων διάταξιν, εὖ καὶ ἐν κόσμῳ τὴν δι' αἰῶνος κίνησιν ἀνακυκλουμένην· εἴτε Θεοῦ πρόνοιαν ἄγειν καὶ φέρειν, ἐπιστατεῖν τε πᾶσι, καὶ πανσόφῳ λόγῳ διοικεῖν ὁμολογήσει, οὐδ' οὕτω τοῦ δυσσεβοῦς ἐκπέφευγε τὴν ἀτοπίαν [a]· ἐπειδὴ τῶν ἐν ἀνθρώποις ἁμαρτανομένων τοὺς μὲν πλημμελοῦντας ἀπολύει, ὡς μηδὲν τῶν ἀτόπων ἐξ οἰκείας γνώμης διαπεπραγμένους, ἀνάγει δὲ τὴν αἰτίαν τῶν κακῶν ἐπὶ τὴν καθόλου πρόνοιαν, ἀνάγκην αὐτὴν καὶ εἱμαρμένην ἀποκαλῶν, καὶ πάσης τῆς ἐν ἀνθρώποις αἰσχρουργίας καὶ ἀῤῥητοποιίας, ὠμότητός τε καὶ μιαιφονίας αἰτίαν εἶναι λέγων. Καὶ

men cum singulis partibus, tum iis quoque rebus quæ facultatis ac potestatis nostræ sunt, incredibilem sæpe affert mutationis æstum. Cæterum cunctis omnino rebus, seu consilio fiant impulsuque nostro, seu fortuito aliunde contingant, seu denique naturalem habeant ortus sui rationem, summa una præpotensque Dei providentia moderatur, quæ cum omnia permeet, tum plurima divinioribus quibusdam rationibus, captumque nostrum fugientibus administrat, cumque suis veluti habenis obsecundans hoc universum ac flexibile habeat, tum res etiam plerasque naturales ad varias temporum occasiones fingit ac mutat, itaque potestati arbitrioque nostro subditas auxilio promovet suo, ut iis, quæ extrinsecus eveniunt, suum quoque locum et consentaneum ordinem attribuat. Cum ergo tria hæc rerum genera statuantur, ut aliæ nostra ex voluntate pendeant, aliæ prout natura postulat, aliæ denique fortuito eveniant, eademque simul ad unam divini consilii rationem universæ revocentur; locus plane nullus fato relinquatur necesse est. Quin etiam fontem jam illum improbitatis noverimus, a plerisque omnibus ignoratum, qui cum nec in corporum, nec in spiritalium substantiarum natura, multo minus in iis, quæ extrinsecus accidunt, positus sit; reliquum est, ut in libero tantum animi sensu **250** motuque reperiatur : nec tamen, dum naturam secutus, rectam insistit viam, sed tum duntaxat, cum a regio deflectens itinere, suopte arbitratu, uti juris ille sui suæque potestatis est, in alienam a natura semitam deerrat. Enimvero, cum eximium hoc a Deo et singulare munus acceperit, ut libertatem ac summum in se ipsam imperium obtineret; motuum quidem suorum rationes habet suo ex arbitrio judicioque pendentes : sed tamen divina lex cum eodem, naturali quadam societate, lampadis instar facisque conjuncta, inclamat subinde ac monet interius, uti regia incedat via, nec ad sinistram aut dexteram ullatenus declinet, viam hanc regiam, congruentem et consentaneam rectæ rationi viam esse docens. Quippe naturalem hancce legem, qua suis in actionibus uteretur, animæ cuilibet tanquam auxiliatricem, universi molitor impressit : atque ita, quemadmodum hujus vi legis, rectam ipsi viam commonstravit, sic plena illa, quam eidem concessit, integraque libertate perficit, uti rerum meliorum delectus non laude tantum et approbatione, sed amplioribus etiam, ubi res præclare cessisset, præmiis dignus esset; quod citra vim ullam, pro arbitratu consilioque suo recte agere statuisset, cum tamen contrarium optare potuisset : contraque deteriorum electioni vituperatio suppliciumque deberetur, quod in eam suopte nutu spreta naturæ lege ferretur, ac sese perperam abusa, nulla extrinsecus necessitate cogente, sed libero

[a] Ισ. αἰτίαν.

(66) Ἀναδεδειγμένη. Ita omnes. Sensus tamen postulare videtur, ἀναδεδεγμένη, hoc est, θεόθεν παραλαβοῦσα.

plane sensu atque judicio, improbitatis ipsa caput fontemque aperiret. Tota ergo culpa deligentis est, nulla Dei. Neque enim pravam Deus, aut naturam, aut animi substantiam procreavit. Nam bonus ipse cum sit, ullius eum rei, nisi bona quoque fuerit, auctorem esse nefas est. Bonum id omne porro est, quidquid a natura est : cuilibet autem animo ratione prædito libertatis et arbitrii bonum a natura inest, nec alium ad finem, quam ad boni electionem inditum. Neque vero, prava cum sequitur, naturæ assignandum id est; cum ipsi pravum non a natura, sed præter naturam contingat, utpote quod voluntatis opus sit, non naturæ. Cui enim optandi boni vis et facultas insit, is si minime optaverit, si repudiatis sponte melioribus, deteriora sectatus fuerit, quem ipse tandem reliquum habeat effugiendi locum, qui et intestinum sibi morbum crearit, et innatam sibi legem, perinde ac servatorem quemdam medicumque neglexerit? Quisquis ergo, nulla horum omnium habita ratione, ex necessitate potius ac siderum conversione cuncta suspendit, quique eorum, quæ ab hominibus peccantur, pravitatem, **251** non jam nobis, sed vi cuidam ac potestati, qua moventur omnia, tribuendam esse docet; quis non flagitiosam ab eo impiamque sententiam invehi arbitretur? Nam sive casu ac temere hoc universum moveri statuet, præterquam quod in exquisitissimo

A τίς ἂν εἴη τούτου δυσσεβὴς ἄλλος (67), τὸν
Θεὸν, αὐτὸν δὴ τὸν ποιητὴν καὶ δημιουργὸν
παντὸς εἰσάγων, ἐπάναγκες ἐκβιαζόμενον τ
οὐκ ἐθέλοντα ἀσεβεῖν, τοῦτο πράττειν, καὶ ἄ
κατ' ἀνάγκην, καὶ εἰς ἑαυτὸν βλάσφημον·
ὃν αὐτὸς τὴν φύσιν ἄῤῥενα συνεστήσατο,
παρὰ φύσιν τὰ θηλειῶν, οὐ κατὰ προαίρεσ
ηναγκασμένον δὲ πρὸς αὐτοῦ· καὶ ἄλλον ἀ
γίνεσθαι, μὴ παρὰ τὴν οἰκείαν γνώμην, ὑπ'
δὲ ἐλαυνόμενον τοῦ Θεοῦ; ὡς μηδ' εὐλόγως
φεσθαι τοῖς πλημμελοῦσιν· ἀλλ' ἤτοι μηδὲ
ματα ταῦτ' εἶναι ἡγεῖσθαι, ἢ τῶν κακῶν
ποιητὴν εἶναι τὸν Θεὸν ἀποφαίνεσθαι. Εἴτε γ
τοῖς πᾶσιν ἐπιπαρὼν, καὶ τὰ πάντα ὁρῶν,
των ἀκούων, ταῦτα πράττειν ἀναγκάζοι, εἴτ
B παντὸς φορὰν, καὶ τὴν τοιάνδε τῶν ἄστρω
αὐτὸς τούτων ποιητικὴν καὶ ἀναγκαστικὴν
σατο· ὁ τὸ τοιόνδε συστήσας ὄργανον, καὶ
θηρωμένων παγίδα μηχανησάμενος, εἴη ἂ
καὶ τῶν ἁλισκομένων αἴτιος. Εἴτ' οὖν αὐτὸς
τὸν, εἴτ' οὖν πάλιν αὐτὸς διά τινος ἄλλης πρ
μεμηχανημένης ἀνάγκης, τοὺς οὐκ ἐθέλοντ
τοῖς κακοῖς περιβάλλοι, αὐτὸς ἂν εἴη, καὶ ο
ὁ πάντων κακῶν ποιητικός· καὶ οὐκ ἔτ' ἂ
ἡμαρτηκὼς λέγοιτ' ἂν ὁ ἄνθρωπος, ἀλλ'
ποιητὴς Θεός. Καὶ τίς ἂν τούτου γένοιτ' ἂ
λόγων ἀσεβέστατος;

illo concentu, ac rerum universarum ordine, qui motum ipse suum ex omni ævo summa cu
bilitate convertit, omnino cæcutiet; divinam hoc ipso naturam plane sustulerit. Sive divin
dentia flecti regique orbem, eamque non cunctis modo præesse rebus, sed ipsas quoque sapi
consilio moderari fatebitur : ne sic quidem impietatis crimen effugerit, cum et ab iis sceleri
inter homines vulgo committuntur, auctores ipsos, quasi nihil ab iis suapte voluntate peccetu
nes ac liberos esse velit; et malorum causam in communem illam universalemque Provident
ferat, necessitatis eam fatique nomine, obscenitatis omnis atque flagitii, quod ab hominibus
tur, crudelitatis idem ac parricidii fontem esse defendens. Cujus vero major impietas ess
quam ejus, qui rerum omnium præpotentem Deum, ipsum, inquam, universi conditorem et arc
inducat, alteri quidem impietatem aversanti, ut impius, atque in se ipsum, omni religione
contumeliosus sit, necessitatem afferentem; alterum, quem ipse natura marem procrearit,
liebria præter naturam, non voluntarie, sed illata vi, subeunda cogentem : alterum denique
minum cædes, invitum licet, divinitus impellentem? Ex eo quippe consequens omnino fuerit,
illos, qui ejusmodi sese maleficiis obstrinxerint, accusare merito possit; sed potius, ut vel
jam peccatorum in loco habeantur, vel Deus ipse malorum omnium auctor censeatur. Nam si
sens ipse rebus intersit omnibus, omnia videat, audiat omnia, simulque ad ea scelera mort
gat : sive conversionem universi, astrorumque motum ipsemet ejusmodi constituerit, cui tot
ciorum necessitas debeatur : qui tale conflaverit instrumentum, et capiendis induendisque
bus laqueum machinatus sit, is profecto cur iidem irretiantur, causa sit, necesse est. Itaque
sese Deus, seu alia quavis, quam molitus ipse fuerit, necessitate, his malis invitos constring
ipse plane, alius nemo, cunctorum malorum architectus habeatur : nec jam sceleratus ho
sed ejus procreator dicatur Deus. **252** Quo quidem orationis genere quodnam aliud impium m
queat?

Maneat igitur, qui fatum invexerit, ab eo Deum continuo Deique providentiam funditus exterminari : perinde, ut qui Deum rebus præficit universis, omnem is una tollit fati rationem. Enimvero, aut Deus et fatum idem erunt, aut alterum ab altero distinguetur. Jam ut idem sint, fieri nullo modo po-

C Ὁ δὴ οὖν εἱμαρμένην εἰσάγων ἀντικ
καὶ Θεοῦ πρόνοιαν ἐξωθεῖ· ὥσπερ ὁ τὸν
ιστὰς τοῖς πᾶσιν ἀνέλοι ἂν τὸν περὶ εἱ
λόγον. Ἢ γὰρ ταὐτὸν ἂν εἴη ὁ Θεὸς κα
μένη, ἢ θάτερον διεστὼς ἑτέρου Ταὐτὸν μὲ
ἂν γένοιτο. Εἰ γὰρ τὴν εἱμαρμένην εἱρμόν τι

(67) *Δυσσεβὴς ἄλλος*, etc. Omnino legendum videtur, δυσσεβέστερος ἄλλος, τοῦ τῶν ὅλων Θεόν, etc. In fine autem membri, εἰσάγοντος, ctionem in vertendo secutus sum.

εἶναί φασιν, ἀπ' αἰῶνος ἀπαραβάτως καὶ ἀμετακινήτως ἐκ τῆς τῶν οὐρανίων ἄστρων φορᾶς καθήκοντα, πῶς οὐ πρότερα ἂν εἴη τῆς εἱμαρμένης τὰ σωματικὰ στοιχεῖα, ἐξ ὧν καὶ τὰ οὐράνια συνέστηκεν, ὧν τὴν εἱμαρμένην συμβεβηκός τι σύμπτωμα λέγοι ἄν τις εἰκότως; Καὶ πῶς ἂν ταὐτὸν εἴη τὸ συμβεβηκὸς τοῖς στοιχείοις τῷ ἐπὶ πάντων Θεῷ; εἰ δὴ τὰ στοιχεῖα ἄψυχα καὶ ἄλογα κατὰ τὴν οἰκείαν ἐπιθεωρεῖται φύσιν, ὁ δὲ Θεὸς ἔξω σωμάτων αὐτοζωὴ καὶ σοφία τυγχάνει ὤν, τῆς ἐξ αὐτοῦ δημιουργίας τοῖς τε κατὰ μέρος στοιχείοις καὶ τῇ τῶν ὅλων διακοσμήσει τὴν ἀπόλαυσιν δωρούμενος. Οὐ ταὐτὸν ἄρα Θεὸς καὶ εἱμαρμένη. Εἰ δὲ δὴ ἕτερον, πότερον κρεῖττον; Ἀλλ' οὐδὲν τοῦ Θεοῦ κάλλιον, οὐδέ τι δυναμικώτερον. Οὐκοῦν κρατήσει καὶ περιέσται τοῦ χείρονος, ἢ συγχωρῶν κακοποιῷ τυγχανούσῃ τῇ εἱμαρμένῃ, αὐτὸς ἂν ἐφέλκοιτο τὴν αἰτίαν, ὅς, δυνατὸς ὢν ἐπισχεῖν τὴν κακοποιὸν ἀνάγκην, οὐκ ἐποίησε τοῦτο, ἀνῆκε δὲ ἄφετον ἐπὶ λύμῃ καὶ διαφθορᾷ τῶν ἁπάντων, μᾶλλον δὲ αὐτὸς τοῦτο εἰργάσατο, εἰ δὴ πάντων καὶ αὐτῆς εἱμαρμένης ποιητὴς καὶ δημιουργὸς εἰσάγοιτο. Εἰ δ' οὐδεὶς αὐτῷ λόγος τῆς τοῦ παντὸς διατάξεως, ἀθέων αὖθις ἀνακύψειε φωνή, πρὸς ἣν τὰς ἀκοὰς ἀποκλειστέον, τῆς ἐνθέου προνοίας καὶ δυνάμεως ἐναργῶς ἀποφαινούσης ἑαυτὴν ἔκ τε τῶν καθόλου πανσόφων καὶ τεχνικῶν ἀποτελεσμάτων, ἔκ τε τῶν καθ' ἡμᾶς ἀναμφιλόγως τὴν ἐλευθέραν καὶ αὐτεξούσιον τῆς λογικῆς ψυχῆς δύναμιν παραδεικνυμένων· καθ' ἥν, καίτοι μυρίων ἔξωθεν ἐμποδὼν τῇ τε τοῦ σώματος φύσει ταῖς τε κατὰ προαίρεσιν ἐφ' ἡμῖν ὁρμαῖς, κατά τι συμβεβηκὸς προσπιπτόντων, ὅμως πρὸς ἅπαντα τῆς κατὰ ψυχὴν ἀρετῆς τὸ ἐλεύθερον ἀντέχει, ἄμαχον καὶ ἀήττητον τὸ ἐφ' ἡμῖν τῶν καλῶν τὴν αἵρεσιν ἐπιδεικνύμενον. Τοῦτο δὲ μάλιστα καὶ ὁ παρὼν καιρὸς τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εὐαγγελικῆς διδασκαλίας ἔργοις αὐτοῖς παρεστήσατο. Ὅτι γὰρ ταῦτα μὴ ψόφοι καὶ κενὰ ῥήματα, πάρεστί σοι τὸν τῶν θεοσεβῶν ἀγῶνα ἐπιβλέψαι, καὶ συνιδεῖν τοὺς προαιρέσει αὐθεκουσίῳ τοὺς πόνους τῶν ὑπὲρ εὐσεβείας ἄθλων ἀναδεδεγμένους· οὓς καθ' ὅλης τῆς ἀνθρώπων οἰκουμένης μυρία πλήθη Ἑλλήνων τε καὶ βαρβάρων ἐνεδέξατο, πάσας μὲν προθύμως τὰς κατὰ τοῦ σώματος ὑπομείναντα αἰκίας, πᾶν δὲ βασάνων εἶδος φαιδρῷ τῷ προσώπῳ διελθόντα, καὶ τέλος πολυτρόποις σχήμασι τὴν ἀπὸ τοῦ σώματος λύσιν τῆς ψυχῆς ἀσπαστῶς καταδεξάμενα. Καὶ μὴν οὐδεὶς ἐνταῦθα λόγος ἐπιτρέψειε τὴν εἱμαρμένην αἰτιᾶσθαι. Ποῦ γάρ σοι ἐκ μακροῦ αἰῶνος τοιούσδε ἀθλητὰς εὐσεβείας ἤνεγκεν ἡ τῶν ἄστρων φορά; Ἢ πότε ὁ τῶν ἀνθρώπων βίος, πρὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εἰς πάντας ἀνθρώπους καταβληθείσης διδασκαλίας, τοιόνδε προβέβληται καθ' ὅλης τῆς ἀνθρώπων οἰκουμένης ἀγῶνα; Ποῦ δὲ τοιωνδὶ λόγων διδασκάλιον, δεισιδαίμονος μὲν πλάνης ἀναιρετικόν, ἑνὸς δὲ τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ γνώσεως διδακτικόν, ἅπασιν ἀνθρώποις, Ἕλλησί τε καὶ βαρβάροις, ὁ πᾶς αἰὼν ἤνεγκε; Τίς δὲ ἐξ αἰῶνος τῶν πάλαι ἀοιδίμων σοφῶν, βάρβαρος ἢ Ἕλλην, τοιᾶσδέ ποτε ἠξιώθη εἱμαρμένης, ὡς εἰς τὸν σύμπαντα κόσμον διαφανῆ καταστῆσαι τὸν ὑπ' αὐτοῦ προβληθέντα λόγον, γνω-

A test. Nam si fatum seriem quamdam esse volunt, nexumque causarum, certo atque constanter ex cœlestium astrorum conversione pendentem, quis non priora fato ipso elementa esse intelligat, ex quibus cœlestia corpora conflata sint, quorum sane fortuitum quemdam casum esse fatum, quivis opinor merito dixerit? Quod autem elementis fortuitum est, idem illud ac præpotentem universi Deum esse, quis putet? Elementa quippe, natura sua, cum anima tum ratione carent; at Deus et ab omni corporis concretione sejunctus, et vita per sese quædam ac sapientia est, idemque non singulis tantum elementis, sed totius etiam universitatis pulchritudini, vis in procreando suæ copiam facit. Non idem ergo sunt fatum atque Deus. Sin autem diversum B aliquid a Deo fatum est, utrum melius quidpiam? At Deo, nec melius quidquam, nec potentius est. Aut igitur vincet ille superabitque, quod humilius est, aut si fato malorum architecto cesserit, culpam ipse totam sustinebit, qui cum artificem mali necessitatem inhibere posset, non fecerit tamen, sed eam potius in omnium pestem atque perniciem libere grassari permiserit, seu verius id ipsemet fecerit, siquidem is et rerum omnium, et ipsius quoque fati auctor ac molitor habeatur. Nam si de universi administratione, Deo susque deque; vox denuo impiorum exsistat, cui tamen occludendæ aures illico sunt; cum sese divina vis ac Providentia clare spectandam exhibeat, et universe operibus C admirabili plane consilio solertiaque perfectis, et iis proprie, quæ nobis conjuncta cum sint, tum liberam suoque gaudentem jure animi ratione præditi facultatem evidenter ostendunt. Qua quidem fieri solet, ut infinita licet extrinsecus, aut naturæ corporis, aut susceptis ultro motibus impedimenta fortuito sese objiciant, omnibus tamen libera virtus animi constanter obsistat, voluntariam boni electionem, nostræ cujusdam potestatis esse, quæ vinci expugnarique non possit, ostendens. **253** Atque id profecto, vel hoc ipsum evangelicæ Servatoris nostri doctrinæ tempus re ipsa maxime comprobavit. Quippe, ne tu ista forte verborum inanem sonitum existimes, uno aspectu sanctissimorum martyrum dimicationem, eorumque seriem intueri potes, qui D suopte arbitrio susceptorum pro pietate certaminum labores maximos subiere: quos quidem innumerabilis toto passim orbe, tam barbarorum quam Græcorum multitudo sustinuit; quæ cum alacriter omnes corporis cruciatus tolerasset, ac genera tormentorum omnia hilari vultu exhausisset, tum variam denique, ac specie formaque multiplicem animi corporisque dissolutionem perlibenter excepit. Quo quidem in genere, fato causam assignare ratio nulla patiatur. Nam ubi tandem, ut ex longissima memoria repetas, ejusmodi pietatis athletas siderum conversio protulit? Ecquando priusquam cunctas late nationes Servatoris nostri doctrina pervasisset, ejusmodi vita hominum universa toto passim orbe certamen exhibuit? Ecquando disciplina-

ram ejusmodi scholam ullam, quæ cum superstitiosum errorem convelleret, tum unius præpotentis Dei cognitionem doceret, universis hominibus, Græcisque pariter ac barbaris, superius retro ævum aperuit? Ecquis porro clarissimorum olim ex omni ætatum memoria sapientum, seu barbarus ille, seu Græcus fuerit, ejusmodi unquam fatum sortitus est, ut profectæ abs sese doctrinæ lucem ad extremos usque orbis universi fines propagaret, Deique apud eos, qui sacris initiati suis essent, nomen sibi et opinionem compararet? Quod si tot ac tanta nullo unquam tempore, vel fieri quisquam vidit, vel facta audivit; eorum ergo causa nexus ille causarum necessi asque non fuit. Quod enim eamdem jam olim, eadem recurrente siderum conversione, ortus plerisque fatique rationem invideret, prorsus erat nihil. Sed quo tamen fato, Servator noster Deus post adventum suum orbe toto consecratus est; quos Græci pridem ac barbari deos habuerant, sublati sunt? nec aliter quam novi Numinis doctrina sublati? Quodnam porro fatum, cunctos homines Deum rerum esse molitorem omnium docuit, fatum esse nullum profiteri coegit? Qui fieri potuit, ut ex hominum ore simul et cogitatione fatum fati vi tolleretur? Quid eorum multitudo tanta, qui genera certaminum omnia, pro **254** Christianæ pietatis doctrinæque defensione, cum superioribus retro sæculis subiere, tum ætate quoque nostra subeunt? Uno videlicet omnes eodemque fato nati sunt, quod et illos eidem instituto doctrinæque mancipārit, et eamdem ab illis sententiam ac voluntatem expresserit; illos denique non ad amplectendam solum eamdem vitæ morumque rationem, sed etiam ad eosdem omnino cruciatus religionis propugnandæ gratia sustinendos impulerit. Ecquæ tandem, si recta modo sit, ratio ferat, uti juvenes simul atque senes, nullamque adeo non ætatem, mares item pariter ac feminas, tot barbarorum genera, servos æque ac liberos, eruditos simul et ab omni doctrina imparatos, non in aliquo terrarum angulo, non certis quibusdam sub astris sideribusque natos, sed orbe passim universo, coactos esse dicas recentem quemdam ritum patriis omnibus anteferre, mortem præpotentis unius Dei causa libenter sustinere, rectissimis de animorum immortalitate dogmatis informari, et philosophiam expressam operibus, non verbis adumbratam profiteri? Vel cæcus profecto videat disciplinæ hæc et institutionis esse, non ullius necessitatis, adeoque manifesta voluntatis jure utentis suo, liberæque facultatis argumenta. Possem equidem sexcentis aliis hancce quæstionem rationibus illustrare, plerisque tamen hoc loco prætermissis, hactenus allatis contentus ero. Quod superest, juvat nonnulla tibi, utpote propria, illis sapientibus philosophis legenda contemplandaque relinquere, ut intelligas, quantum nun tuis oraculorum cantoribus homo non sapientia tantum, sed etiam integritate præstiterit, qui cum gia vaticinia mendacii et vanitatis argueret, tum ipsum quoque Pythium ob ea, quæ de fato

A σθέντα τε μέχρι καὶ τῶν ἐσχατιῶν, καὶ Θε
παρὰ τοῖς αὐτῷ καθωσιωμένοις κτήσασθα
ταῦτα ἐξ αἰῶνος οὔτ' ἦν, οὔτε γέγονεν, οὔτ
ἤκουσται· οὐκ ἦν ἄρα εἱρμὸς αἰτιῶν καὶ ἀ
τούτων αἴτιον. Πάλαι γὰρ ἂν διὰ τῆς αὐτῆς
κλήσεως καὶ περιφορᾶς τῶν ἄστρων οὐδεὶς ἤ
καὶ ἄλλους τῆς αὐτῆς τυχεῖν γενέσεώς τε κα
μένης. Ἐκ ποίας δὲ ἄρα εἱμαρμένης ὁ μὲν
Σωτὴρ Θεὸς ἐπιφανεὶς καθ' ὅλης τῆς οἰκουμέ
γόρευται· οἱ δὲ πάλαι νενομισμένοι παρά τε
καὶ βαρβάροις θεοὶ καθῄρηνται; καὶ οὐκ ἄλ
θῄρηνται ἢ διὰ τῆς τοῦ νέου Θεοῦ διδασκαλία
δ' αὐτῶν [a] εἱμαρμένη Θεὸν δημιουργὸν ἁπάν
σιν ἀνθρώποις κατήγγειλεν, εἱμαρμένην δὲ
φάναι ἐξηνάγκασε; Καὶ πῶς ἡ εἱμαρμένη
B ἑαυτὴν λέγειν τε καὶ φρονεῖν ἐβιάσατο; Τί
τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εὐσεβοῦς ἕνεκα διδασκαλ
τοίους ἄθλους ἔκπαλαι ἠγωνισμένοι, καὶ εἰσέ
διαθλοῦντες; μιᾶς ἄρα καὶ τῆς αὐτῆς ἔτυχον
ὡς ὑφ' ἑνὶ λόγῳ καὶ διδασκαλίᾳ δουλωθῆναι,
γνώμην καὶ προαίρεσιν ἐνδείξασθαι, καὶ ψυχ
τὴν μίαν, ἕνα τε καὶ τὸν αὐτὸν ἀναδέξασθαι
λόγον ἀγαπῆσαι τὸν αὐτὸν, τάς τε αὐτὰς ἀγα
ὑπομεῖναι [b] πάσας δι' ἔνστασιν εὐσεβείας;
ἂν ὀρθὸς τοῦτο συγχωρήσειε λόγος, νέους κατ
καὶ πρεσβύτας, καὶ πᾶν μέτρον ἡλικίας, ἀρ
καὶ θηλειῶν γένη, φύσεις τε βαρβάρων ἀνδρῶ
τῶν ὁμοῦ καὶ ἐλευθερίων, λογίων τε καὶ παι
μετόχων, οὐκ ἐν γωνίᾳ γῆς, οὐδ' ὑπὸ τοῖσδε γε
τοῖς ἄστροις, καθ' ὅλης δὲ τῆς ἀνθρώπων οἰκ
C εἱμαρμένης ἀνάγκῃ φάναι βεβιασμένους, τὸν
τῶν πατρῴων ἁπάντων προτιμῆσαι λόγον,
ὑπὲρ εὐσεβείας ἑνὸς τοῦ ἐπὶ πάντων Θεοῦ
ἀγαπητικῶς ἑλέσθαι, τά τε περὶ ψυχῆς ἀθαν
μάλα δόγματα παιδεύεσθαι, καὶ φιλοσοφίαν οὐ
λόγοις, τὴν δὲ δι' ἔργων προτιμῆσαι; Ταῦτα
εἴη τὰ καὶ τυφλῷ δῆλα, ὡς οὐδεμιᾶς ἀνάγκης
σεώς τε [c] καὶ διδασκαλίας οἰκεῖα τυγχάνει, α
σίου γνώμης καὶ προαιρέσεως ἐλευθέρας ἐναρ
χάνοντα παραδείγματα. Γένοιτο δ' ἂν καὶ ἄ
προβλήματος παραστατικὰ μυρία· ὧν τὰ πολ
εἰς, αὐτὸς μὲν τοῖς εἰρημένοις ἀρκεσθήσομαι
τὸ σὸν ἀνάγνωσμα τῶν σοφῶν σου φιλοσόφων
λείψω σκοπεῖν, ὡς ἂν μάθοις ὅσον ἄρα τῶν χ
D δῶν σου θεῶν σοφώτερος ἦν καὶ βελτίων ἀν
ὁ τοὺς θαυμασίους χρησμοὺς ψευδεῖς ἀπελέγχ
τὸν Πύθιον αὐτὸν, ἐφ' οἷς ἔχρησε περὶ εἱμα
ἐπιῤῥαπίζων. Ἄκουε δ' οὖν αὖθις τοῦ τὴν τῶν
φορὰν τὸ οἰκεῖον ἐπονομάσαντος σύγγραμμα
μάλα νεανικῷ φρονήματι τὸν πλάνον τῶν πολλ
αὐτοῦ γε τοῦ Ἀπόλλωνος ἐπανορθοῦται, δι' ἀ
φει τάδε κατὰ λέξιν.

[a] *Ισ.* αὖθις. [b] *Ισ. deest* βασάνους. [c] *Ισ.* δέ.

responsa vellicaret. Audi ergo, quemadmodum philosophus ille, qui suum ipse opus, *Maleficorum impetum* inscripsit, quamque acriter ac strenue, cum vulgi, tum ipsius quoque Apollinis fabulas ineptiasque castiget. Sic enim ad verbum scribit.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Ὅπως καὶ αὐτῶν Ἑλλήνων οἱ φιλόσοφοι τὰς τῶν θεῶν αὐτῶν περὶ εἱμαρμένης δόξας ὀρθοτέροις ἀπήλεγξαν λογισμοῖς, ἀπὸ τῶν Οἰνομάου.

« Σὲ οὖν ἐν Δελφοῖς καθῆσθαι μὴ δυνάμενον, μηδ' εἰ βούλοιο σιωπᾷν. Ὁ δ' Ἀπόλλων ἄρα ὁ τοῦ Διὸς υἱὸς νυνὶ βούλεται, οὐχ ὅτι βούλεται, ἀλλ' ὅτι ὑπ' ἀνάγκης εἰς τὸ βουληθῆναι τέτακται. Δοκῶ δέ μοι τὰ λοιπὰ πάντα παρεὶς, ἐπειδὴ εἰς τοῦτον τὸν λόγον, οὐκ οἶδ' ὅπως, ὑπήχθην, οἰκεῖόν τι καὶ ἀξιοζήτητον ζητήσειν πρᾶγμα. Ἀπόλωλε γὰρ, τό γ' ἐπὶ τοῖς σοφοῖς, ἐκ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, ἀπόλωλεν, εἴτε οἴακά τις αὐτὸ, εἴτε ἕρμα, εἴτε κρηπῖδα ὀνομάζει, τῆς ἡμετέρας ζωῆς ἡ ἐξουσία· ἣν ἡμεῖς μὲν αὐτοκράτορα τῶν ἀναγκαιοτάτων τιθέμεθα· Δημόκριτος δέ (68) γε, εἰ μή τι ἠπάτημαι, καὶ Χρύσιππος, ὁ μὲν δοῦλον, ὁ δὲ ἡμίδουλον ἐπινοεῖ τὸ κάλλιστον τῶν ἀνθρωπίνων ἐπιδεῖξαι [a]. Ἀλλὰ τούτων μὲν λόγος τοσοῦτον, ὅσον ἄν τις ἀξιώσειεν ἄνθρωπος ὢν ἀνθρωπίνοις [b]. Εἰ δ' ἤδη καὶ τὸ θεῖον ἡμῶν καταστρατεύεται, παπαί! οἷα πεισόμεθα. Ἀλλ' οὐκ εἰκὸς, οὐδὲ δίκαιον, ἀπὸ γοῦν τούτων τεκμαιρομένοις ἡμῖν.

A 255 CAPUT VII.

Quemadmodum ipsi quoque Græcorum philosophi, deorum ipsorum de fato sententias sanioribus argumentis confutarint, ex Œnomai scriptis.

« Te igitur Delphis considere, ac ne si velis quidem, silere tamen posse. Nunc enimvero vult aliquid Apollo Jovis filius, non quod ita velit, sed quod uti velit, necessitate adigatur. Placet vero, cæteris omnibus prætermissis, quando semel, nescio quo pacto hanc in orationem incidi, quæstionem cum hujus loci propriam, tum scitu dignissimam excutere. Sublata nimirum funditus, quantum est in nostris sapientibus, ex humana vita, est sublata, inquam, facultas illa, quam ejusdem vitæ seu columen mavis, seu denique fundamentum appelles licet : nos summæ quoque necessitatis dominam pronuntiamus. Democritus certe quidem, et B Chrysippus, nisi memoria fallit, justam alter esse, alter dimidiam, humanæ naturæ dotis unius omnium longe pulcherrimæ, servitutem, certis abs sese rationibus confectum arbitrantur. Verum istorum eatenus sane ratio valeat, quatenus humanis tantum homines utentur armis. Sin autem nos ipsum quoque numen oppugnabit, quinam, dii boni! calamitatis nostræ modus est futurus? At id neque consentaneum profecto, neque verum fuerit, si ex iis quæ sequuntur, conjecturæ aliquid capere liceat.

Ἐχθρὲ περικτιόνεσσι (69), *φίλ' ἀθανάτοισι θεοῖσιν,*
Εἴσω τὸν προβόλαιον ἔχων (70) *πεφυλαγμένος ἧσο.*

Finitimas exose plagas, charissime divis,
Hastam intus cohibens, tectusque sedere memento.

Τί γὰρ, φησὶν ὁ Ἀργεῖος, εἰ βουλοίμην ἔξεστί μοι, καὶ δύναμαι, εἴ μοι δόξαι, ἧσθαι καὶ πεφυλάχθαι; Ἔξεστιν, εἴποις ἄν, καὶ δύνασαι· ἢ πῶς ἄν σοι τοῦτ' ἐγὼ προσέταττον;

Quid enim, dicat Argivus, licetne, si voluero? sedere possum, et cavere, si libeat? C Tu vero, licere omnino ac posse respondebis : alioqui hoc te imperaturum nunquam fuisse :

[a] γρ. ἀποδεῖξαι. [b] γρ. ἀνθρώπους.

(68) *Δημόκριτος δέ.* Huc pertinent illa Tullii, ex fragm. *De fato : Hinc Democritus*, inquit, *auctor atomorum, accipere maluit necessitate omnia fieri, quam a corporibus individuis naturales motus avellere.* Idem, pluribus interjectis, de utroque sic loquitur : *Ac mihi quidem videtur*, inquit, *cum duæ sententiæ fuissent veterum philosophorum : una eorum qui censerent omnia ita fato fieri, ut id fatum vim necessitatis afferret, in qua sententia Democritus, Heraclitus, Empedocles, Aristoteles fuit; altera eorum quibus viderentur, sine ullo fato, esse animorum motus voluntarii : Chrysippus, tanquam arbiter honorarius, medium se ferre voluisse. Sed applicat se ad eos potius, qui necessitate motus animos liberatos voluit. Dum autem verbis utitur suis, delabitur in eas difficultates, ut necessitatem fati confirmet invitus.* Hoc in Ciceronis loco, viri docti, Victorium I *Variar.* 17, auctorem secuti, malunt *medium ferire*, quam *medium se ferre*, quo modo a Platone, dictum, μέσον τέμνειν. Sed vereor, ut hoc loquendi genus vel ipsa Latinitas ferat, nedum ut disertissimi hominis oratio. Viam secare, ὁδὸν ταμεῖν, poetis, etiam Virgilio, placuit. *Viam*, aut *medium ferire*, hoc sensu, quis orator, quis poeta dixit? Ciceroni quidem *medium tenere* tam familiare est, quam quod maxime. Et *medium se ferre* κυριώτατον est. In quo tamen, si mutandum esset aliquid, *sedere* potius quam *ferire* reponerem. Nam et arbitrii sedere est.

(69) *Ἐχθρὲ περικτιόνεσσι.* Herodot. I, VII, D p. 491, tertium huic oraculo versum addit,

Καὶ κεφαλὴν πεφύλαξο· κάρη δὲ τὸ σῶμα σαώσει.

Græciæ Xerxes imminebat; infestos Argivi Lacedæmonios patiebantur : Delphicum oraculum consulunt, quid facto sit opus : quiescere jubet oraculum. Ἐχθρός, igitur, περικτιόνεσσιν Argivus, hoc est Lacedæmoniis, qui paulo ante sex Argivorum millia ceciderant.

(70) *Εἴσω τὸν προβόλαιον ἔχων.* Interpres Herodoti, *interius tutamen habens*. Malui, *hastam intus cohibens*, ut etiam Camerarius intellexit, et irruentem, si forte, hostem, quasi feram aliquam, pressa intentaque hasta, venatoris instar exspectans. Nam προβόλαιος, opinor, non absimilis προβολίῳ. Sequitur πεφυλαγμένος ἧσο· Valla, *impune maneto*. Πεφυλαγμένως ἔχειν vigilantiæ ac sollicitudinis est, non impunitatis. Quod extremo versu, de tegendo capite admonet, Argos, credo, primariam urbem ac metropolim intelligit.

Chironis magni soboles germana, Cariste,

Desere Peliacum montem, EubϾque tumentis
Alta subi : sacram hic fatum est tibi ponere sedem.
Ergo age, rumpe moras.

Ain' tu serio? Aliquid, o Apollo, vere hominis **256** in potestate est? licet mihi pro arbitrio velle Pelium relinquere? Atqui ex multis sapientibus audieram, si mihi fatum esset, in EubϾ promontorium venire, et sacrum ibi domicilium excitare, me prorsus et venturum, et excitaturum esse, seu dixeris, seu non, imo velim, nolim. Sin autem id me quoque velle oporteat, quod abs me necessitas uti vel invitus velim, extorqueat : tu fide nimirum, Apollo, dignior es. Tibi ergo me dicto audientem esse præstat.

I, Pariosque mone, Telesicles, numine nostro,

Insula in Aeria sublimem a sedibus urbem
Condere te jussum.

Faciam vero (dicet fortasse protervior quispiam, aut quisquis suggillare te volet), ut jubeas nihil : id enim fatum mihi est. Cæterum Aeria illa insula Thasus est, in quam auctore Archilocho filio meo Parii commeabunt ; hæc enim insula prius Aeria vocabatur. Tu autem ut in ulciscendo gravis et acerbus es, nunquam, opinor, hominem tam ingratum atque audacem feras : qui nisi eum rei admonere voluisses, nec id unquam ipse nuntiasset, nec Archilochus ejusdem filius Pariorum coloniam eo deduxisset, nec Parii Thasum habuissent. Equidem, istucne dicas, nec tamen, quod dicis, intelligas, nescio : sed tamen quoniam et longiorem sermonem otium nostrum patitur, nec is alienus est futurus ; dic, amabo (satis enim forte pauca de multis attigisse fuerit) : Num aliquid ego tuque sumus? Sumus, inquies. Hoc autem qui scimus? aut quo nobis argumento nos id scire persuasimus? Non fateris, alio nullo perinde hoc effici, ac sensu quodam perceptioneque nostra? Jam animantes quoque nos esse, quemadmodum nobis consistit? quemadmodum ex animantibus, ut mihi quidem loquendum videtur, homines ; ex hominibus circulatorem alterum, alterum circulatoris exagitatorem : ut vero loqueris, deum alterum, alterum hominem? itemque vatem alterum, alterum sycophantam? Et habeas id tu quidem per me licet, victus fuero. A nobis vero hanc impræsentiarum disputationem haberi, qua tandem ratione cognoscimus? Quid ais? Numquid præclare de nostra percipiendi vi, ex

A *Χείρωνος* (71) *φίλε τέκνον ἀγακλυτοῦ*
[σι
Πήλιον ἐκπρολιπὼν, Εὐβοίας ἄκρον ἱκέσθ
Ἔνθ' ἱερὰν χώραν κτίζειν σοι θέσφατόν ἐ
Ἀλλ' ἴθι, μηκέτι μέλλε.

Ἦ γὰρ ὡς ἀληθῶς ἐπ' ἀνθρώπῳ τί ἐστιν, ὥ λον; καὶ βουληθῆναι Πήλιον ἐκπρολιπεῖν κύ ἐγώ; Καὶ μὴν ἤκουον παρὰ πολλῶν σοφῶν μοι πέπρωται Εὐβοίας ἄκρον ἱκέσθαι, καὶ ἱε ραν κτίζειν, καὶ ἵξομαι καὶ κτιῶ, εἴτε λέγ μὴ, καὶ εἴτε βουλοίμην, εἴτε μή. Εἰ δέ μ βουληθῆναι, ὅ τι μοι ἀνάγκη ἐστὶ, καὶ εἰ μ μην, βουληθῆναι· ἀλλὰ σὺ, ὦ Ἄπολλον, πις δικαιότερος. Ἔοικα δή σοι μᾶλλον προσέξει

B
Ἄγγειλον Παρίοις (73), *Τελεσίκλεες, ὥ*

Νήσῳ ἐν Ἠερίῃ κτίζειν εὐδείελον ἄστυ.

Ἀγγελῶ νὴ Δία, (φήσει τάχα που τὶς τετυ ἤ σε ἐλέγχων,) κἂν μὴ κελεύσῃς· πέπρωται ἔστι Θάσος μὲν ἡ Ἠερία νῆσος· ἥξουσι δ' ἐ Πάριοι, Ἀρχιλόχου τοῦ ἐμοῦ υἱοῦ φράσαντ νῆσος αὕτη πρὶν Ἠερία ἐκαλεῖτο. Σὺ οὖν, δ ἐπεξελθεῖν, οὐκ ἀνέξῃ, οἶμαι, αὐτοῦ, οὕτως δ ρίστου καὶ θρασέος, ὅς, εἰ μὴ σὺ μηνῦσαι αὐ λήθης, οὐκ ἄν ποτε ἤγγειλεν, οὐδ' ἂν Ἀρ υἱὸς αὐτοῦ Παρίους ἐξενάγησεν, οὐδ' ἂν οἱ Π σον ᾤκησαν. Οὐκ οἶδ' οὖν εἰ σὺ λέγεις μὲν τ οἶσθα δὲ, ἃ λέγεις. Ἀλλ' ἐπεὶ σχολὴν ἄγειν C καὶ μακρὰν διαλέγεσθαι, ὁ δὲ λόγος οὐ π ἐκεῖνό μοι λέγε (ἴσως καὶ ὀλίγα ἐκ πολλῶ Ἆρά γέ τί ἐσμεν ἐγώ τε καὶ σύ; φαίης ἄν. ὁπόθεν ἴσμεν; τὸ [a] πότ' ἄρα τοῦτο εἰδέναι ἐκ ἢ οὐκ ἄλλο ἱκανὸν οὕτως, ὡς ἡ συναίσθησ ἀντίληψις ἡμῶν αὐτῶν; Τί δ' ὅτι ζῷά ἐσμ ποτ' ἄρα ἐξεύρομεν; πῶς δ' ὅτι καὶ ζώων, ὡ ἐγὼ εἴποιμι, ἄνθρωποι· καὶ ἀνθρώπων ὁ μὲ δὲ γόητος ἀπελεγκτής· ὡς δ' ἂν σοι [b], ὁ μὲ πος, ὁ δὲ θεὸς, καὶ ὁ μὲν μάντις, ὁ δὲ συκ Καὶ ἔστω γε σοὶ οὕτως ἔχων [c], ἐάνπερ ἔγ Πῶς δ' ὅτι διαλεγόμεθα ἐν τῷ παρόντι ἐγν Τί φῇς; Ἆρ' οὐκ ὀρθῶς ἐκρίναμεν τὴν ἡμ ἀντίληψιν, τῷ πάντων ἐγγυτάτῳ πράγματ Δηλονότι. Οὐ γὰρ ἦν ἄλλο αὐτοῦ οὔτε ἀνώτε D πρεσβύτερον, οὔτε πιστότερον. Ἐπεὶ εἰ μ ἕξει, μήτε ἄρα ὥς σέ τις εἰς Δελφοὺς παρ λοιπὸν, ὄνομα Ἀλκμαίων, ἀπεκτονὼς τὴν καὶ οἴκοθεν ἐλαυνόμενος, καὶ οἴκαδε ἐπιθυ

[a] γρ. τῷ. [b] ἴσ. σύ. [c] γρ. ἔχον.

(71) *Χείρωνος*. Hoc oraculum alibi nondum occurrit. Lectorum abutuntur otio, qui Herodotum et Platonem citant, apud quos de illo μηδὲ γρύ.

(72) *Κάριστε*. Stephanus Κάρυστον scribit, ab eoque Carystum in Eubœa conditum fuisse tradit, quam Theodoridas Chironiam appellat, haud dubie, quod Chironis filius Carystus esset.

(73) *Ἄγγειλον Παρίοις*. Idem oraculum profert Stephanus, v. *Θάσσος*, ubi et de antiquo insulæ nomine, *Aeria* : Ὅτι δὲ καὶ Ἀερία ἡ Θάσος, inquit, δῆλον ἐκ τοῦ χρησμοῦ, τοῦ δοθέντος τῷ τοῦ Ἀρχιλόχου. Adde, πατρί. Alioqui filium perperan ret. Porro Herodotus, lib. II, et pluribu Thasum urbem, a Phœnicibus Europam tibus conditam, atque a Thaso, expediti videtur, principe dictam esse tradit. Quon tur a Pariis, duce Archilocho, uti etiam a hon. lib. X legimus, condita fuit? Forte tores ejus Parii, non primi conditores fue de aliis plerisque urbibus dici potest, qu instauratio, vel amplificatio notior quam

γὰρ οἶδεν, οὔτ' εἰ ἔστι τι αὐτὸς τοπαράπαν, οὔτε εἰ οἴκοθεν ἐλαύνεται, οὔτ' εἰ οἴκαδε ἐπιθυμεῖ. Ἀλλ' εἰ καὶ μαίνεται ὁ Ἀλκμαίων, καὶ ὑπονοεῖ τὰ μὴ ὄντα, ὅτι Πύθιος οὐ μαίνεται· μηδὲ λέγε οὕτως·

A hoc ipso potissimum, quod in manibus est, negotio statuimus? Omnino. Nec enim aliud eo vel superius, vel antiquius, vel fide dignius esse queat. Secus enim, desinat in posterum Alcmæon te nescio quis, interfecta matre, domo pulsus, ejusque tamen cupidus, Delphis convenire. **257** Quippe, nec utrum aliquid ipse omnino sit, nec utrum domo pellatur, nec utrum ejusdem cupidus sit, intelligit. At enim furat Alcmæon licet, quæque nulla sunt, animo sibi fingat; non furit quidem Pythius. Imo cave tu quoque id ei occinas,

Νόστον δίζηαι πατρίην ἐς γαῖαν ἱκέσθαι
Ἀμφὶ Ἀρκαδίη.

Tu reditum in patriam votis flagrantibus urges,
Versus Arcadiam.

Οὐδὲ γὰρ οἶσθά πως εἴ σέ τις ἐρωτᾷ ἀμφὶ Ἀρκαδίης, οὐδ' εἰ σὺ εἶ ὁ ἐρωτώμενος, καὶ λέγειν ἔχων περὶ ὧν τις ἐρωτᾷ. Μηδὲ Χρύσιππος ἄρα ὁ τὴν ἡμιδουλείαν εἰσάγων, ὅ τι ποτέ (74) ἐστιν αὐτὸ τοῦτο, ἀπαντάτω εἰς τὴν στοὰν, μηδ' οἰέσθω ἀπαντήσεσθαι τοὺς βλεννοὺς ἐκείνους, ὡς αὐτὸν ἀκουσομένους τὸν Οὖτιν· B μηδὲ διατεινέσθω περὶ μηδενὸς καταστὰς, πρὸς μὲν Ἀρκεσίλαον παρόντα, πρὸς δὲ Ἐπίκουρον οὐ παρόντα· τί γάρ ἐστιν ὁ Ἀρκεσίλαος, τί δὲ ὁ Ἐπίκουρος, ἢ τί ἡ στοὰ, ἢ τί οἱ νέοι, ἢ τίς ὁ Οὖτις, οὔτ' οἶδεν, οὔτε οἷός εἰδέναι· πολὺ γὰρ πρότερον οὐδ' εἰ αὐτός τί ἐστιν οἶδεν. Ἀλλ' οὐκ ἀνέξεσθε οὔτε ὑμεῖς, οὔτε ὁ Δημόκριτος, εἰ λέγοι τις ταῦτα· οὐ γὰρ εἶναι πιστότερον μέτρον οὗ λέγω· οὐδ' εἰ δοκεῖ καὶ ἄλλα τινὰ εἶναι, τούτῳ γοῦν παρισωθείη· ἢ παρισωθείη μὲν ἂν, ὑπερβάλλοι δὲ οὐκ ἄν. Οὐκοῦν φήσειεν ἄν τις, ὦ Δημόκριτε, καὶ σὺ, ὦ Χρύσιππε, καὶ σὺ, ὦ μάντι, ἐπειδὴ ἀγανακτεῖτε εἴ τις ἐθελήσαι παρελέσθαι τὴν ὑμῶν αὐτῶν ἀντίληψιν· οὐ γὰρ ἔτι τὰς πολλὰς ἐκείνας βίβλους εἶναι· φέρε καὶ ἡμεῖς ἀνταγανακτήσωμεν. C Τί δή ποτε; ἔνθα μὲν ἂν ὑμῖν δοκῇ, ἔσται τοῦτο καὶ πιστότατον καὶ πρεσβύτατον· ἔνθα δ' ἂν μὴ δοκῇ, καταδυναστεῦσαί (75) τι λεληθὸς αὐτοῦ εἱμαρμένη πεπρωμένη, διαφορὰν ἑκάστῳ ὑμῶν ἔχουσα, τῷ μὲν ἐκ θεοῦ, τῷ δὲ ἐκ τῆς τῶν μικρῶν ἐκείνων σωμάτων τῶν φερομένων κάτω, καὶ ἀναπαλλομένων ἄνω, καὶ περιπλεκομένων, καὶ διαλυομένων, καὶ διισταμένων, καὶ παρατιθεμένων ἐξ ἀνάγκης; Ἰδοὺ γὰρ ᾧ τρόπῳ ἡμῶν αὐτῶν ἀντειλήμμεθα, τούτῳ καὶ τῶν ἐν ἡμῖν αὐθαιρέτων καὶ βιαίων. Οὐ λέληθε δὲ ἡμᾶς ὅσον τὸ μεταξὺ τοῦ βαδίζειν καὶ τοῦ ἄγεσθαι, οὐδὲ ὅσον τοῦ αἱρεῖσθαι καὶ τοῦ ἀναγκάζεσθαι. Ὧν δὲ ἕνεκα ταῦτα προσήνεγκα τῷ λόγῳ; ὅτι σε ἐκπέφευγεν, ὦ μάντι, ὧν κύριοί ἐσμεν ἡμεῖς, καὶ ὁ τὰ πάντα εἰδὼς, ταῦτά γε οὐκ ἂν εἰδείης, ὧν τὰ πείσματα ἀνῆπται ἐκ τῆς D ἡμετέρας βουλήσεως. Αὕτη δέ γε ἐφαίνετο οὐκ ὀλίγων οὖσα πραγμάτων ἀρχή· ὂν δὲ ἡ ἀρχὴ, ἥτις ἦν τῶν μετὰ ταῦτα αἰτία, ἐκπέφευγεν, ἤπού γε τὰ μετὰ τὴν ἀρχὴν εἰδείη ἂν οὗτος. Ἀναίσχυντος δηλαδὴ [a] ὁ Λαΐῳ προμαντευόμενος, ὅτι αὐτὸν ἀποκτενεῖ ὁ φύς. Ἤμελλε γάρ που ὁ φὺς κύριος ἔσεσθαι τῆς ἑαυτοῦ βουλήσεως· καὶ οὔτε τις Ἀπόλλων, οὔτε τις αὐτοῦ ὑπέρτερος ἐξικνεῖσθαι ἱκανὸς, οὐδὲ μιᾷ δυνάμει, ὧν οὐκ ἔστιν οὔτε ὕπαρξις, οὔτε γενέσεως ἀνάγκη.

Nam ne ipse quidem intelligis, tene quisquam de Arcadia consulat, is ne porro sis, qui consulitur, habeasne, quod eam in rem, qua de alius consulit, respondeas. Desinat etiam Chrysippus, is qui dimidiatam invehit servitutem, cum id ipsum prorsus B ignoret, in Porticum ventitare, nec eodem blennos illos bardosque venturos putet, Neminis audiendi causa: nec jam fixo gradu, aut præsente cum Arcesila, vel cum Epicuro absente luctetur: quando is, quid aut Arcesilas, aut Epicurus, imo quid aut Porticus, quid adolescentes, quid Nemo ipse sit, nec intelligit, nec intelligere omnino potest; nam quod multo prius est, sitne ipsemet aliquid, ne hoc quidem novit. At orationem istam neque vos scilicet, neque Democritus ferat: quod alia certior, ea quam protuli, hujus æstimandæ rei ratio nulla esse possit; aut si aliæ præterea sint, cum illa tamen æquari nequeant; aut si etiam æquari possint, eam certe quidem superare non possint. Jam vero, dicat aliquis, o Democrite, tuque o Chrysippe, tuque, adeo bone vates, si quis communem illum vobis sensum ac notionem eripere conaretur, indignaremini, nec enim id jam esset, ingentem istam nescio quam librorum supellectilem eripere: indignemur igitur etiam nos. Quid enim? ubi vobis ita visum erit, certissimum hoc videlicet idemque antiquissimum argumentum erit; ubi autem secus existimabitis, tum eo potentius erit occultum nescio quid, fatalis, inquam, illa necessitas, quade ne vobis quidem inter vos ipsos convenit; cum alius eam ex divino Numine, alius ex minimis illis corpusculis pendere velit, quæ modo deorsum ferantur, modo contra vibrentur sursum, atque ejusmodi sint, ut inter sese paulo ante commissa, paulo post dirimantur; ac vicissim disjuncta prius cum essent, necessario postmodum conjungantur? Etenim quo nos ipsi modo sentimus atque cognoscimus, eodem plane de rebus iis, quæ aut volentibus nobis aut invitis eveniunt, statuimus. Neque nos profecto latet, quantum inter eum qui sponte incedat, et eum qui agatur, quantum inter eum qui optet ac deligat, et eum qui cogatur, intersit. Quorsum autem hæc oratio pertinet? **258** Fugit te nimirum, bone vates, quænam arbitrii nostri potestatisque

See Vig. ii. 7, f. 2

[a] γρ. δή.

(74) *Ὅ τι ποτέ*. Addendum videtur, οὐκ εἰδώς, aut aliquid simile; alioqui pendebit sententia.

(75) ***Καταδυναστεῦσαι***. Alterius ms. lectio καταδυναστεύσει, opportune supplet quidquid hoc loco mutilum videri posset. Theodoretus vero, lib. VI *De curand. Græc. affect.*, ubi disputationis hujus particulam inserit, in præsenti legit, ἐκεῖ καταδυναστεύει.

sint, tuque ille, qui cuncta nosti, ne illa quidem nosti, quæ nostra ex voluntate sunt quibusdam quasi funibus catenisque suspensa. Atqui rerum illam caput ac principium esse constat, sane non paucarum : quem autem eorum, quæ postea consequantur, principium et causa lateat, is videlicet, quæ ex eodem fonte oriuntur, intelligat. Impudens ergo fuit, quisquis Laio prædixit, eum a filio interfectum iri. Dominus enim voluntatis suæ filius iste futurus erat; nec ullus aut Apollo, aut Apolline superior, res eas vi ulla rimari scrutarique potest, quæ nec sint ipsæ, nec ullam ortus sui necessitatem habeant. Nam illud quidem omnium maxime ridiculum est, quod iidem et aliquid in hominum esse potestate, et seriem tamen nexumque causarum esse

A Ἐκεῖνο γὰρ δὴ τὸ καταγελαστότατον ἁπάν μίγμα, καὶ ἡ σύνοδος, τοῦ καὶ ἐπὶ τοῖς ἀνθρ εἶναι, καὶ εἱρμὸν οὐδὲν ἧττον εἶναι. Προσεοικ αὐτὸν, ὡς λέγουσιν οἱ σοφώτεροι, τῷ Εὐ λόγῳ. Τεχνῶσαι μὲν γὰρ ἐθελῆσαι τὸν Λάϊον εἶναι τὸν Λάϊον, καὶ τούτῳ[a] ἐκπεφευγέναι τὴ λωνίαν ὄψιν· τεχνώσαντι δ' αὐτῷ ἐπεῖναι ἄφυκτον ὑπὸ τοῦ φύντος αὐτὸν ἀποθανεῖν. Οἱ τὴν ἐπὶ τῷ μέλλοντι ἀνάγκην παρέχειν τῷ μά τοῦ γενησομένου προαίσθησιν. Ἦν δέ που κα τῆς ἰδίας βουλήσεως κύριος, ὥσπερ ὁ φύσας ἐκεῖνος τοῦ τεχνῶσαι καὶ μὴ, οὕτως οὗτος τ κτεῖναι καὶ μή. Τοιαῦτα δὲ ὑμῶν τὰ μαν πάντα· καὶ ὁ Εὐριπίδειος (76) Ἀπόλλων τοῦ ἦν ὃ ἔλεγεν, τό·

defendant. Quippe hunc enim, ut eorum sapientissimi dictitant, cum Euripidis narratione co
Nam ut Laius prolem suscipere vellet, id quidem in Laii potestate situm fuisse, quod tamen
non viderit : si vero susciperet, tum ejus, qui nasceretur, manibus ipsum inexorabili necessit
iturum :, itaque vatem ex futuri necessitate, ejus præsentiendi vim ac facultatem hausisse. At
minus sane filius voluntatis suæ dominus, quam pater, erat : adeoque tam integra parentis
raque cædes, quam filii procreatio parenti fuit. Atque hujusmodi sunt divinationes vestræ
Nec melioris notæ fuit, quod hunc in modum Euripideus Apollo respondit,

Tua omnis alto sanguine natabit domus.

B *Καὶ πᾶς σὸς οἶκος βήσεται δι' αἵματος.*

Quippe oculos sibi videlicet filius suis ipse manibus effossurus erat, partim maternarum nuptiarum, partim ejus quam sibi ænigmatis solutione peperisset tyrannidis indignitate stimulatus : deinde mutuæ liberorum ejusdem cædes, ob alterius regno pulsi exsilium, alterius regnandi cupiditatem, simulque ob exsulis nuptias Argis contractas, septemque ducum ridiculorum classem ac dimicationem, consecuturæ. Enimvero, cum in varia imperia, diversasque provincias disjuncti ac divisi essent, qui tandem vel ea nosse potuisti, vel series illa nexusque causarum eadem inter sese colligare? Nam si Œdipus sui quoque juris cum esset, regnum occupare noluisset; aut si voluisset quidem C ac simul occupasset, idem tamen Jocastam uxorem non optasset; aut si ea insuper uxore ducta, nequaquam tamen ægritudinis molestiæque vi actus in furorem atque insaniam fuisset; quomodo reliqua deinceps consecuta essent? quomodo

Ὅτι πήρωσις μὲν ἔσται αὐτοχειρία τοῦ φύ γάμῳ μητρὸς, καὶ τυραννίδι ἣν παρέλαβεν ἐ γματος λύσει· παίδων δὲ ἀλληλοκτόνοι σφα φυγῇ μὲν ἐκ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἑτέρου, τοῦ δὲ πλεονεξίᾳ καὶ γάμῳ τοῦ φυγάδος ἐν Ἄργει, κ στρατηγῶν ἑπτὰ καταγελάστων, καὶ συμβο ἐπὶ πολλὰς ἀρχὰς καὶ ἐξουσίας διαιρουμένω ἂν ᾖ σοι ἐξεπίστασθαι, ἢ ὁ εἱρμὸς συνδεῖν δύν γὰρ αὖ (77) κύριος ὢν μὴ ἐβουλήθη τυραννεῖ πους· ἢ τοῦτο βουληθεὶς καὶ πράξας, γαμ Ἰοκάστην οὐ προείλετο· ἢ γήμας μὴ ἐτετύφω ἦν δύσθυμος καὶ δυσάρεστος, πῶς ἂν τὰ καθ' ἐπράχθη; πῶς δ' ἂν τῶν ὀφθαλμῶν ἥψατο; π τοῖς παισὶν ἐπηράσατο τὴν Εὐριπίδου καὶ ἀράν; τά τε ἑξῆς τούτων τίνα ἂν τρόπον ἐγεγ προτέρων αἰτιῶν γιγνομένων; ἢ σὺ τί περὶ τ λόντων λέγειν ἠδύνασο; Πάλιν δ' αὖ, εἰ συμβ παῖδες ἅμα ἐβασίλευον· ἢ εἰ συνθέμενοι παρ έμενον ἐπὶ τοῖς συγκειμένοις· ἢ εἰ ὁ ἀπελαθ

[a] Ισ. τοῦτο.

(76) *Καὶ ὁ Εὐριπίδειος*. Trajecta nonnihil oratio; simplicior futura, si diceret, καὶ τοῦτ' ἐκεῖνο ἦν, ὃ ἔλεγεν ὁ Εὐριπίδειος Ἀπόλλων. Sed isthæc amant Attici, ac sæpe cum aliquo perspicuitatis periculo. Cujusmodi sunt apud Aristidem maxime quamplurima, quæ in errorem aliquando solertissimos interpretes induxerunt. Tale est, φέρε εἰπεῖν, illud ex *Panathenaico* : Ἔπειτα, εἰ μὲν μὴ, πολλῶν καὶ καλῶν, καὶ μεγάλων ὄντων οὐμενοῦν οὔτε ἀπαριθμῆσαι ῥᾳδίων, οὔτε μετρῆσαι δυνατῶν, τῶν εἰς τοσοῦτον τὴν πόλιν ἠρκότων, ἕν τι καὶ τοῦτο, τὸ τῶν λόγων ἦν ἀγαθὸν, οὐκ ἂν ἴσως ἥρμοττε παρακινδυνεύειν, ἀλλ' ἐᾷν ὅπως ποτ' εἶχε τὰ τῆς δόξης αὐτῇ. Hæc Canterus ita reddit : *Deinde, si nec magna, nec multa essent, facileque sub numerum et mensuram caderent ea, quæ tantum decus attulerunt civitati; in iisque numerarentur etiam orationes, non esset quod audacius periclitaremur, aut urbis* D *laudes tractaremus*. Quæ vereor, ne plane ctoris menti contraria. Offensionis causa, quod ille cum πολλῶν ὄντων contexuit, existimo, ad ἕν τι quod sequitur, referri d Ita, quod negandum esset, affirmatur; qu mandum negatur. Equidem ita malim : *De quidem in multis, iisque præclaris, et ing quæque nec facile numerari, nec pro dignita mari possint, quæque urbem ad eam ampli provexerunt; hoc etiam eloquentiæ bonum censeretur : absurdum fortassis esset, temer minis hujus aleam subire, satiusque foret, ipsius laudem pertinent, cuicuimodi sint, relinquere.*

(77) *Εἰ γὰρ αὖ*. Quid si εἰ γὰρ αὐτοῦ? enim κύριος, non sui magis, quam alteri tentem ad dominum significat.

μὴ εἰς Ἄργος, ἀλλ' εἰς Λιβύην, ἢ Περραιβαίους ἀπελθεῖν· ἢ εἰσελθὼν ἐπὶ τὸ Ἄργος, ἔγνω ταριχοπωλεῖν, καὶ μὴ πλουσίαν λαβεῖν γυναῖκα, ἀλλὰ χερνῆτίν τινα, ἢ κάπηλιν· ἢ εἰ ὁ Ἄδραστος μὴ ἔδωκε τὴν θυγατέρα αὐτῷ· ἢ εἰ ὁ μὲν ἔδωκεν, ὁ δ' οὐκ ἐπεθύμησε (78) τῆς οἴκαδε ὁδοῦ· ἢ εἰ ἐπιθυμήσας ἐκράτησεν ἑαυτοῦ· ἢ εἰ μὴ προσέσχεν αὐτῷ δεομένῳ συμμαχίας ὁ Ἄδραστος· ἢ εἰ τῷ Ἀδράστῳ μήτε ὁ Ἀμφιάραος, μήτε ὁ Τυδεὺς, μηδὲ τῶν ἄλλων ταξιάρχων ἕκαστος ἠκολούθουν· ἢ εἰ οἱ μὲν συνηκολούθουν, ὁ δὲ ἐλθὼν οὐκ ἐμάχετο τῷ ἀδελφῷ, ἀλλ' ἢ συμβὰς ἐβασίλευσεν ἅμα αὐτῷ, ἢ μὴ βουλομένῳ ἀνεχώρησε, πεισθεὶς Εὐριπίδῃ λέγοντι·

A aut oculos sibi eruisset, aut illas Euripidis tuasque diras suis ipse liberis imprecatus fuisset? cætera **259** denique, ubi priores deessent causæ, qua tandem ratione fieri potuissent? quid tu ipse, quod de futuro pronuntiares, habuisses? Præterea, si Œdipi liberis, aut simul conjunctis animis regnare, aut inito de mutua vicissim in regnum successione pacto, stare placuisset : itemque si pulsus alter, non jam Argos, sed vel in Libyam, vel ad Perrhæbæos migrare statuisset; aut si Argos appulsus, salsamentarium agere decrevisset, adeoque non locupletem aliquam et opulentam uxorem, sed pauperculam quamdam, et victum manuum labore quæritantem, vel addictam cauponariæ ducere voluisset : aut si filiam Adrastus suam ei negasset, aut si dedisset ille quidem, alius tamen vel patriæ desiderium abjecisset, vel eo commotus licet, se ipsum animumque vicisset : aut si vel auxilium implorantem Adrastus repulisset, vel Adrasto se comitem ac socium, neque Amphiaraus, neque Tydeus, neque ducum aliorum quisquam adjungere voluisset : aut si eorum societate impetrata, reversus in patriam, manus cum fratre non conseruisset, sed potius vel facta pace in regni cum eo societatem venisset, vel eidem repugnanti ultro cessisset, Euripidi obsecutus hunc in modum præcipienti :

Ἀσύνετος δ' ἦλθες καὶ σὺ, πορθήσων πάτραν·

B *Vesanus etiam patriæ oppressor venis;*

ἢ εἰ οὗτος μὲν μὴ, ὁ δ' ἕτερος, τῶν Εὐριπιδείων ἀκούσας σοφιστευμάτων ἐκείνων τῶν ἄλλων·

aut si non ille quidem, sed frater potius regno se abdicasset, aliis hisce ejusdem poetæ præstigiis fascinatus,

Εἶθ' ἥλιος μὲν νύξ τε δουλεύειν βροτοῖς,
Σὺ δ' οὐκ ἀνέξῃ δωμάτων ἔχειν ἴσον;

Hominibus ergo solque noxque serviant,
Parem ipse quemquam ferre non possis domi.

Πῶς ἂν συστάντες ἐμάχοντο, καὶ Λαΐου πᾶν δῶμα ἔδη δι' αἵματος; Ἀλλὰ μὴν, φήσεις, γέγονε ταῦτα. Γέγονεν. Ἀλλὰ σὺ ποίᾳ ὁδῷ εἰσῆλθες εἰς τὴν τούτων εἴδησιν; Ἢ οὐχ ὁρᾷς, ὡς πυκνὰ διακέκοφε τὸ ὅλων δρᾶμα ἡ ἐν ἡμῖν τοῖς [a] τὸ δρᾶμα συμπληροῦσα δύναμις; Οὕτω δὴ καὶ ἣν βούλει ὑπόθεσιν λαβὼν, διατεμῶ τὸν εἱρμὸν ὑμῶν, ἀποφανῶ τε ἀδύνατον ὄντα. Ἀλλὰ σὺ τὰ τῆς ὑποθέσεως ἔσχατα εἰδέναι λέγεις· ἡ δὲ ὑπόθεσις ἐκ διακοπῆς εἱρμοῦ δυνάμεως ὅλη συντέτακται. Ἢ ὃ λέγω οὐ συνιεῖς [b]; Ἀλλὰ καθ' ἑκάστην ὑπόθεσιν, ὦ μάντι, τὰ ζῶα, ἢ ὀλίγας πολλάκις ἀρχὰς ποιούμενα (79), ἢ πολλὰς ἐν αὐτῇ. Αἱ δὲ ἀρχαὶ ἀεὶ, τὰ μέχρις αὐτῶν διακόψασαι, αὐτὰ ἄλλα (80) προάγουσι πράγματα· τὰ δ' ἐπὶ τοσοῦτον προχωρεῖν δύναται, ἐφ' ὅσον ἐὰν μὴ (81) ἄλλη ποθὲν ἐπιστᾶσα ἀρχὴ, τὰ μετ' αὐτὴν μὴ τοῖς ἔμπροσθεν ἀκολουθεῖν, ἀλλ' ἑαυτῇ κελεύσῃ. Εἴη δ' ἂν ἀρχὴ, καὶ ὄνος, καὶ κύων, καὶ ψύλλα· οὐ γὰρ παραιρήσει οὐδὲ τῆς ψύλλης, μὰ τὸν Ἀπόλλω, τὴν ἐξουσίαν· ἀλλ' ὁρμήσει τινὰ ἰδίαν ὁρμὴν ἡ ψύλλα, ἣ, καὶ τοῖς ἀνθρωπίνοις πράγμασιν ἐνίοτε συμπλακεῖσα, ἀρχὴν ἑαυτὴν παρέξεταί τινος ὁδοῦ. Σὺ δὲ χρώμενος οὐκ αἴσθῃ τῷ γένει τούτῳ.

Quomodo tandem aut prælium inter se ambo commisissent, aut sanguine obruta Laii domus universa periisset? Verumtamen hæc, inquis, omnia reipsa contigere. Omnino. Sed quæro nunc, qua tu ad rerum istarum præsensionem aspirare via potueris. Non vides quam sæpe totam fabulam interceperit ea, quæ vere fabulam in nobis potestas implet? Ego vero, quodcunque tu argumentum delegeris, eadem C facilitate nexum hunc vestrum incidam, nec ullo modo stare posse convincam. Dices argumenti novissima explorata tibi ac perspecta esse : atqui ex hujus quoque nexus interrupta vi argumentum illud universum aptum est. An forte, quid dicam, non intelligis? Exsistunt nimirum, bone vates, ab ipsis animantibus in quovis argumento initia quædam, pauciora nonnunquam, interdumque plura. Ubi autem ea rerum ad sese pertinentium connexionem ac seriem interciderint, ipsarum quoque rationes naturamque mutant. Eædem porro eatenus duntaxat progredi poterunt, dum principium aliud aliunde nullum ingruet, quod secum, non autem cum superioribus sequentia cohærere jubeat. **260** Fingamus ergo aliquod ejusmodi principium esse asinum, canem, pulicem; neque enim, per Apollinem, suam vel pulici facultatem et instinctum eripias : suo ipse quoque ac proprio feretur impetu, adeoque rebus nonnunquam humanis implicitus, cujusdam sese viæ ducem principiumque constituet. Tu autem hoc ibs te quoque animalium genere consuli non intelligis.

[a] *Ισ.* αὐτοῖς. [b] *Ισ.* συνίῃς.

(78) *Ὁ δ' οὐκ ἐπεθύμ.* De Polynice ista dicuntur, non de Œdipo, qui nescio quo pacto in versionem irrepserit.

(79) *Ποιούμενα.* Subauditur ἐστίν, aut al. simile.

(80) *Αὐτὰ ἄλλα.* Legebatur, opinor in alt. ms., αὐταὶ ἄλλα, sed postremum elementum abrasum est. Utrumque, meo judicio rectum; sed tamen αὐτά magis probatur.

(81) *Ἐὰν μή.* Malim, ἂν μή.

O Locre, Herculeam ferro Trichina ruisti :
Juppiter ipse graves ultra pro crimine pœnas

A *Τριχῖν' ἐξεῖλες* (82) *πόλιν Ἡρακλῆος θεῖο*
Ὦ Λοκρέ· σοὶ δὲ Ζεὺς ἄλλας [a] *δῶκ' ἤδ' ἔτι*

Quid ais? Non decretum id fati a vobis erat, uti everteretur? num hujus auctores excidii fuimus, ac non potius vestra illa necessitas? Injuriosus es, o Apollo, nec verum est pœnas abs te nobis, qui nihil peccavimus, irrogari. Nam vester quidem ille Jupiter (illa, inquam, necessitatis vestræ necessitas), quorsum in nos, ac non potius, quando pœnas libet exigere, in se ipsum animadvertat, qui ejusmodi esse necessitatem ostenderit? Quorsum vero nobis minatur? quorsum ipsi, quasi ea res potestatis nostræ fuerit, fame contabescimus? Cæterum ejusdem civitatis aliquid aut a nobis instaurabitur, aut non : utrum autem eveniat, in fatis jam est. Desine ergo, Jupiter famis architecte, gravius irasci. Est enim id, quod ut esset, fatum fuit, atque id tuus iste nexus perficere jussus est : nos vero, si cum eo committamur, nulli sumus. Tu quoque, Apollo, frustra vaticinari desine. Erit enim id profecto, quod futurum est, ut maxime tacueris. Nos autem, Jupiter, tuque Apollo, quid agamus, qui nullo modo impositæ a vobis non tam legis, quam necessitat simus? Quid nobis cum vestris illis pœnis ac furiis, quas ipsi profecto, ob ea, quibus per stricti sumus, ferre merito ac sustinere debeatis?

Τί φῄς; οὐ γὰρ ἐπέπρωτο ὑφ' ὑμῶν ἐξαιρεθ
τήν; καὶ τί αἴτιοι ἡμεῖς, ἀλλ' οὐχ ἡ ὑμετέρα
Οὐ δίκαια ποιεῖς, ὦ Ἄπολλον, οὐδ' ὀρθῶς
τοῖς οὐδὲν ἀδικοῦσιν ἡμῖν. Ὁ δὲ Ζεὺς οὗτος
ὑμετέρας ἀνάγκης ἀνάγκη, τί ἡμᾶς τίννυτ
οὐκ (εἴπερ ἄρα) ἑαυτὸν, ὅτι τοιαύτην κατέδει
τὴν ἀνάγκην; Τί δὲ καὶ ἀπειλεῖ ἡμῖν; ἢ τί ἡ
ὄντες τούτου κύριοι, λιμώττομεν; Ἀλλὰ καὶ
ἀνοικισθήσεται πρὸς ἡμῶν, ἢ οὔ· ὁπότερον
τοῦτο πέπρωται. Λῆξον δὴ, ὦ Ζεῦ λιμοποιὲ,
μοῦ· ἔστι γὰρ ὃ πέπρωται, καὶ τοῦτο π
κται ποιεῖν ὁ σὸς εἱρμός· ἡμεῖς δὲ πρὸς τοῦτ
B ἐσμεν. Παῦσαι δὲ καὶ σὺ, ὦ Ἄπολλον, μάταια
δῶν· ἔσται γὰρ, ὃ δὴ ἔσται, κἂν σὺ σιωπᾷς.
δὲ, ὦ Ζεῦ καὶ Ἄπολλον, τί πάθωμεν, οὐδὲν
τιοι τῆς ὑμετέρας νομοθετήσεως, τουτέστιν
θετήσεως; Τί δ' ἡμῖν καὶ ταῖς ὑμετέραις ἄ
αὐτοὶ ἔχειν δίκαιοί ἐστε, ὑπὲρ ὧν ἡμεῖς ἠνα
μεν;

Ne vos, Oetæi, cæco mens improba motu
Abripiat.

Οἰταῖοι, μὴ σπεύδετ' ἀτασθαλίῃσι νόοιο.

Atqui non festinamus, Apollo, sed agimur; nec amentia, sed necessitate vestra. Jam vero, Lycurgum, Apollo, quid est, quamobrem ita prædices, qui non sponte sua, vel inductione animi probus erat, sed plane invitus? si tamen probus quisquam invitus esse potest. Perinde omnino agitis, ac si quis elegantes ac formosos laudaret præmiisque afficeret, turpes vituperaret ac puniret. Merito quippe vobis improbi objiciant, virtutem sibi per vos minime colere licuisse, imo vobis cogentibus sese improbos fuisse. Probos vero, si nimium sibi placuerint, nemo ferat : imo non jure succlamet nemo : Audi **261** sis, Chrysippe, tuque, o Cleanthes, vosque circuli ejusdem cæteri (vobis enim probitatem attribuitis); equidem virtutem laudo, vos tamen etiam virtute præditos non laudo. Quin Epicurum illum, quem tu, Chrysippe, adeo vehementer insectaris, si rem tuis ex decretis definio, ab omni crimine liberum pronuntiem. Quid enim ageret, qui non sponte sua vel ad vitæ mollitiem, vel ad improbitatem adhæresceret, quo tu eum nomine c soles?

Ἀλλ' οὐ σπεύδομεν, ὦ Ἄπολλον, ἀλλ' ἐλα
οὐδὲ ἀτασθαλίαις, ἀλλὰ τῇ ὑμετέρᾳ ἀνάγκῃ.
C Λυκοῦργον ἐκεῖνον πῶς, ὦ Ἄπολλον, ἐπαινεῖ
ἦν ἀγαθὸς, οὔτε ἑκὼν, οὔθ' ἑλόμενος, ἀλλὰ ἄ
περ που καὶ γίνεταί τις ἀγαθὸς ἄκων. Ἔ
νῦν ποιεῖτε, ὡς εἴ τις τοὺς μὲν καλοὺς τὰ
ἐπαινοίη καὶ γεραίροι, τοὺς δὲ αἰσχροὺς ψ
κολάζοι. Δίκαια γὰρ εἴποιεν ἂν πρὸς ὑμᾶς
ροὶ, ὅτι, Οὐκ ἐπετρέψατε ἡμῖν, ὦ θεοὶ, ἀγαθ
σθαι· οὐ μόνον δὲ, ἀλλὰ καὶ ἐβιάσασθε εἶν
ρούς· οἵ τε ἀγαθοὶ, εἰ ἐξηγκωνισμένοι περ
οὐκ ἐπιτρέψει τις αὐτοῖς, ἀλλὰ φήσει· Ὦ Χ
τε καὶ Κλέανθες, καὶ ὅσοι τούτου τοῦ χοροῦ
γὰρ πεποίησθε εἶναι ἀγαθοί·) ἐγὼ μὲν
ἐπαινῶ, ὑμᾶς δὲ τοὺς ἐναρέτους οὐκ ἐπαιν
καὶ τὸν Ἐπίκουρον, ὃν σὺ πολλὰ, ὦ Χρύσιπ
D σφήμησας, ἐγὼ τό γε ἐπὶ σοὶ ἀφίημι τῶν ἐ
των. Τί γὰρ πάθῃ, ὃς οὐχ ἑκὼν ἦν μαλακ
ἄδικος, ὥσπερ πολλάκις αὐτὸν ἐλοιδόρησας;

In placidos hominum inclinant pia numina mores,
Horum etiam cultu, et sacro lætantur honore.

Εὐτάκτων θνητῶν βιοτῇ θεοὶ ἵλαοί εἰσιν,
Εὐσεβέων θ' ἁγίας θυσίας τιμάς τε δέχοι

Mihi quidem plane persuadeo, nunquam vos ita locuturos esse, nisi homines ad ea quæ sequuntur, non vi ulla, sed voluntate sua duci crederetis. Quæ porro voluntatis nostræ sint, nemo unquam, neque

Δοκεῖτε δέ μοι οὐκ ἂν ταῦτα λέγειν, μὴ π
νοι, ὅτι οὐκ ἄκοντες, ἀλλὰ βουλόμενοι χωρο
ἃ χωροῦσιν. Ἃ δ' ἂν βουληθῶσιν, οὔτε θεὸς,
θρωπος (83) σοφιστὴς, οὕτω προεληλεγμένω

[a] γρ. ἄττας. [b] Ισ. ἤ τι.

(82) *Τριχῖν' ἐξεῖλες*. Vide supra.

(83) *Οὔτε ἄνθρωπος*, etc. Voces aliquot prætermissas ita supple, *neque homo, ut etiam sophista fuerit, his jam ita demonstratis, necessitati*, etc. Nisi malumus, οὕτω προεληλεγμένος, aut λεγμένων, ut ad deum et hominem refera ad res ipsas. Utrumlibet optetur, ἔλλειψ est, eaque non infrequens.

και λέγειν, ὅτι ὑποτέτακται. Ἢ λόγους μὲν οὐκέτι πρὸς αὐτὸν ποιησόμεθα, σκῦτος δέ τι τῶν εὐτόνων λαβόντες, ὡς ἐπ' ἀνάγωγον παῖδα τὰς πλευρὰς εὖ μάλα καταξανοῦμεν αὐτοῦ. » Τοσαῦτα πρὸς τὸν χρησμῳδὸν ὁ Οἰνόμαος ἀπετείνατο. Σὺ δ' ἀλλ' εἰ μὴ τῷ τοιῷδε χαίρεις, λαβὼν ἀνάγνωθι τὰ ἐκ τῶν ἄλλων φιλοσόφων περὶ εἱμαρμένης, οὐ μόνον τῶν προπαρατεθέντων χρησμῶν ἀνατρεπτικὰ, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων καθόλου περὶ τοῦ δόγματος ἐπινοουμένων. Ἐπειδὴ γὰρ μὴ μόνον ἀμαθεῖς καὶ ἰδιῶται, ἤδη δὲ καὶ ἐπὶ παιδείᾳ, καὶ φιλοσοφίᾳ μέγα φρονήσαντες πλείους κατεσύρησαν ὁμόσε τῷ δόγματι, ἡγοῦμαι δεῖν ἀναγκαίως τὰς αὐτῶν φιλοσόφων πρὸς σφᾶς αὐτοὺς ἀντιῤῥήσεις ἐκθέσθαι, εἰς ἀκριβῆ τοῦ προβλήματος διάσκεψιν. Πρῶτα δὴ οὖν σοι παραναγνώσομαι ἀπὸ τοῦ Διογενιανοῦ τὰ περὶ εἱμαρμένης, ὧδέ πως τῷ Χρυσίππῳ ἀντειρημένα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Ἔτι περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τῶν Διογενιανοῦ τοῦ Περιπατητικοῦ, πρὸς Χρύσιππον, ἅμα μὲν βουλόμενον σώζειν τὴν παρ' ἡμᾶς αἰτίαν, ἅμα δὲ πάντα καθειμάρθαι λέγοντα· καὶ ὅτι οὐδὲ τὰ παρ' Ὁμήρῳ περὶ τῆς εἱμαρμένης λεγόμενα συνῆκεν.

« Ἄξιον δὲ ἐπὶ τούτοις ἅπασι παραθέσθαι καὶ τὰ δοκοῦντα Χρυσίππῳ τῷ Στωϊκῷ περὶ τοῦ λόγου τοῦδε. Οὗτος γὰρ ἐν τῷ πρώτῳ *Περὶ εἱμαρμένης* βιβλίῳ, βουλόμενος δεικνύναι τὸ δὴ πάνθ' ὑπὸ τῆς ἀνάγκης τῆς εἱμαρμένης κατειλῆφθαι, μαρτυρίοις ἄλλοις τε τισὶ χρῆται, καὶ τοῖς οὑτωσὶ παρ' Ὁμήρῳ ποιητῇ λεγομένοις·

. . . . Ἀλλ' ἐμὲ μὲν κὴρ (84)
Ἀμφέχανε στυγερὴ, ἥπερ λάχε γεινόμενόν περ.

Καί·

. . . Ὕστερον (85) *αὖτε τὰ πείσεται, ὅσσα οἱ Αἶσα*
Γεινομένῳ ἐπένησε λίνῳ, ὅτε μιν τέκε μήτηρ.

Καί·

Μοῖραν δ' οὔτινά φημι πεφυγμένον ἔμμεναι ἀνδρῶν (86).

Οὐ θεωρῶν, ὅτι τὰ ἀλλαχοῦ πάλιν παρὰ τῷ ποιητῇ λεγόμενα τούτοις ἄντικρυς ἠναντίωται· οἷς καὶ αὐτὸς ἐν τῷ δευτέρῳ βιβλίῳ χρῆται, βουλόμενος συνιστᾷν τὸ καὶ παρ' ἡμᾶς πολλὰ γίνεσθαι· οἷον τό·

Αὐτοὶ γὰρ (87) *σφετέρῃσιν ἀτασθαλίῃσιν ὄλοντο.*

Καὶ τὸ,

Ὢ πόποι (88), *οἷον δή νυ θεοὺς βροτοὶ αἰτιόωνται!*
Ἐξ ἡμέων γάρ φασι κάκ' ἔμμεναι, οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ
Σφῇσιν ἀτασθαλίῃσιν ὑπὲρ μόρον ἄλγε' ἔχουσι.

A Deus, neque homo necessitati assignare audeat. Aut si quis tamen erit ejusmodi, non jam verbis cum eo contendamus, sed arrepta (ut in contumaces pueros fieri solet), duriore scutica, plagis ei latera egregie concidamus. » Atque illa sunt, quibus in bonum vatem Œnomaus invehitur. Qui si tibi satis non est, perlege quæ a cæteris philosophis de fato dicuntur, quæque non producta modo superius oracula, sed etiam quidquid usquam huic dogmati statuendo excogitari solet, funditus evertunt. Nam cum non rudes solum et imperiti, sed etiam qui doctrinarum ac sapientiæ studio maxime gloriantur, hac simul opinione trahi jam soleant, mutuas philosophorum ipsorum pugnas, quo propositæ quæstionis veritas accurate dispiciatur, oculis subjicere B necessarium arbitror. Primum igitur, ex Diogeniani operibus, quæ ab eo contra Chrysippum de fato disputantur, recitabo. Ita habent.

CAPUT VIII.

De eodem ex Diogeniano Peripatetico adversus Chrysippum, qui simul et causam nobis rerum vindicare conabatur, et fato tamen omnia fieri contendebat: quodque non ceperit quæ ab Homero de fato dicuntur.

262 « Verum operæ pretium fuerit, inquit, superioribus omnibus Chrysippi quoque hominis Stoici hoc loco sententiam adjungere. Ille enim primo libro *De fato*, cum necessitatis omnia fatique legibus teneri probare vellet, cum aliis quibusdam, C tum sequentibus Homeri poetæ testimoniis usus est:

. . . . . Me fatum absorbuit atrox
Quod me vitales nascentem eduxit in auras.

Itemque:

. . . . . Exin cuncta feret, quæ neverit olim
Parca sibi, matris cum primum exiret ab alvo.

Et rursus:

Nemo hominum sese fato subduxerit unquam.

Quo in genere non vidit, alia pleraque apud eumdem poetam exstare loca, quæ cum istis omnino pugnent. Quibus tamen, sequente libro, ad probandam in plurimis voluntatis nostræ vim ac potestatem, ipsemet abutitur. Cujusmodi illud est:

D *Illos quippe animi pravus male perdidit error.*

Itemque quod sequitur:

Proh quanta in superos mortales crimina fingunt!
Nos illi causasque vocant, fontesque malorum:
Cum mentis vitio, sibi præter fata dolores
Sponte creent.

(84) *Ἀλλ' ἐμὲ μὲν κήρ*. Homer. *Ἰλιαδ.* Ψ', v. 19.

(85) *Ὕστερον*. *Iliad.* Υ', 28.

(86) *Iliad.* Ζ', v. 488.

(87) *Αὐτοὶ γάρ*. *Iliad.* Δ', 409. Sed pro αὐτοὶ γάρ, legitur, κεῖνοι δέ. At *Odyss.* Α', 7, αὐτῶν γάρ.

(88) *Ὢ πόποι*. *Odyss.* Α', 32, ubi Eustathius, cum Diogeniano præclare consentiens, ex malis, quæ vitam hominum infestam habeant, alia divinæ voluntati (quam fati nomine intelligit) citra ullam eorum culpam attribuit, alia hominum ipsorum vel socordia, vel improbitate, non tamen præter divinæ Providentiæ consilium evenire docet. Observat idem præterea, τῶν παλαιῶν ἀκριβεστέρους, ὑπέρμορον quam ὑπὲρ μόρον legere maluisse. Quod autem addit ὑπέρμορον, vel ὑπὲρ μόρον, explicari etiam posse, ὑπὲρ τὸ καθῆκον, quod μόρος interdum ἀντὶ τοῦ καθήκοντος, usurpetur: ut alibi forte locum id habeat, hunc tamen sensum hoc loco poetæ verba non ferunt. Illud enim ὑπέρμορον intexuit, ut culpam in deos immerito conferri ostenderet.

His enim profecto atque similibus, non omnia fato fieri docetur. Imo ne hoc quidem videre potuit, Homerum dogmati suo, nequaquam superioribus illis versibus suffragari. Nec enim is omnia, sed aliqua tantum fato assignanda esse ponit. Nam illud quidem:

. . . . *Me fatum absorbuit atrox,*
Quod me vitales nascentem eduxit in auras,

mortem solum, non omnia fato contingere significat: recte id quidem, omni enim animanti, ex quo nascitur, continuo mori fatum est. Quod sequitur:

Exin cuncta feret, quæ neverit olim **263**
Parca sibi, matris cum primum exiret ab alvo,

eumdem plane sensum habet. Nec enim quæcunque deinceps futura essent, ea fato futura pronuntiat omnia, sed eorum nonnulla duntaxat necessitati tribuit. Nam illa vocis hujus, *quæcunque*, distinctio, quid tandem aliud, nisi hoc ipsum, indicat? Nobis porro, uti non omnia, sic pleraque vi necessitatis ingruere certum est. Illud etiam:

Nemo hominum sese fato subduxerit unquam,

optime dictum est. Quis enim ea quæ animantibus omnibus necessario eveniunt, declinare possit? Tantum igitur abest, ut Homerus Chrysippo rerum omnium rationes in fato collocanti suffragetur, ut etiam cum eo pugnet; cum ille multa sæpe ac diserte juris arbitriique nostri fecerit, nusquam vero necessitati omnia conceptis verbis assignarit. Cæterum poetæ fortassis, qui non jam rerum nobis earumque naturæ veritatem pollicetur, sed multiplices ac varias hominum perturbationes, morumque ac sententiarum rationes congerit, pugnantia sæpe loqui liceat: philosophum quidem neque pugnantia loqui, neque poetarum in eum finem testimoniis abuti deceat. » Et nonnullis interjectis: « Aliud, inquit, fato rebus in omnibus statuendo, potens in primis ac solidum argumentum esse Chrysippus arbitratur, ipsam nominum ejusmodi rationem. Nam πεπρωμένην quidem, perinde ac πεπερασμένην quamdam, hoc est, omni ex parte cumulatam perfectamque administrationem, appellatam esse vult: εἱμαρμένην vero quasi εἰρομένην, hoc est, omni ex divina voluntate, aut alia quavis ex causa nexam atque aptam. Quin etiam Μοίρας (Parcas) ex eo dictas opinatur, quod unicuique nostrum una earum aliqua μεμέρισται, attributa sit. Imo nec aliunde τὸ χρεών appellatum esse, quam quod fato ipso debeatur. Jam Parcarum numerum, tribus illis temporibus, quibus omnia volvuntur ac perficiuntur, accommodat. Et Lachesin quidem ita nominatam esse, quod suam cuique sortem λαγχάνῃ, attribuat: Atropon vero, κατὰ τὸ ἄτρεπτον, quod ea sors nec mutari nec declinari possit: Clotho denique, παρὰ τὸ

A Ταῦτα γὰρ καὶ τὰ τοιαῦτα τῷ πάντα γίνεσ
εἱμαρμένην ἠναντίωται. Οὐ μὴν οὐδ' ἐκεῖνο
ἠδυνήθη, τὸ μηδαμῶς τὸν Ὅμηρον μηδ' ἐν
τοῖς ἔπεσι συμμαρτυρεῖν αὐτῷ τῷ δόγματι.
τὸ πάντα γίνεσθαι καθ' εἱμαρμένην, ἀλλὰ μ
τινα κατ' ἐκείνην συμβαίνειν ἐξ αὐτῶν ὑπ
εὑρεθήσεται. Τὸ γάρ·

. . . . . *Ἀλλ' ἐμὲ μὲν κὴρ*
Ἀμφέχανε στυγερὴ, ἥτις λάχε γεινόμενο

οὐχ ὅτι πάντα κατὰ τὴν κῆρα συμβαίνειν λέγ
ἀλλ' αὐτὸ τὸ τεθνήξεσθαι. Καὶ γὰρ, ὡς ἀληθῶ
γεννητῷ ζώῳ θανεῖν καθείμαρται. Ἀλλὰ μὴν

. . . . *Ὕστερον αὖτε τὰ πείσεται, ὅσσα*
Γεινομένῳ ἐπένησε λίνῳ, ὅτε μιν τέκε μή

B τὸ αὐτὸ βούλεται. Οὐ γὰρ, ὅτι πάντα αὐτῷ
μαρμένην τὰ μετὰ ταῦτα συμβήσεται, λέγει,
κατ' ἀνάγκην αὐτῷ τινα συμβήσεται. Ἡ γ
ὅσσα, διαστολὴ, τί ποτε ἕτερον ἢ τοῦτο σ
Πολλὰ δὲ κατ' ἀνάγκην ἡμῖν, εἰ καὶ μὴ πάντ
κειται. Καὶ τό·

Μοῖραν δ' οὔτινά φημι πεφυγμένον ἔμμε
[

ἄριστα εἴρηται. Τίς γὰρ ἂν δύναιτο τὰ κατ'
παντὶ ζώῳ συγκυροῦντα διαφυγεῖν; Ὥστ' οἱ
σύμψηφον ἂν ἔχοι τὸν Ὅμηρον Χρύσιππο
πάντα καθ' εἱμαρμένην γίνεσθαι νομίζειν,
ἐναντιούμενον, εἴ γε ἐκεῖνος μὲν, ὅτι πολλ
C παρ' ἡμᾶς, σαφῶς καὶ πολλάκις εἴρηκε, τὸ δ'
ἀνάγκην πάντα συμβαίνει, οὐδαμοῦ ῥητῶς
εὑρεθείη. Καὶ τῷ ποιητῇ μὲν, ἅτε οὐ τὴν
ἡμῖν τῆς τῶν ὄντων φύσεως ὑπισχνουμένῳ,
μιγμένῳ πάθη τε καὶ ἤθη, καὶ δόξας παντ
θρώπων, ἁρμόττον ἂν εἴη καὶ τὰ ἐναντία λέγ
λάκις· φιλοσόφῳ δὲ οὐδὲ τὰ ἐναντία λέγει
ποιητῇ δι' αὐτὸ τοῦτο χρῆσθαι μάρτυρι. » Κ
ἕτερά φησι· « Τεκμήριον δὲ ἄλλο ἰσχυρὸν
Χρύσιππος οἴεται τῆς ἐν ἅπασιν εἱμαρμέν
θέσιν τῶν τοιούτων ὀνομάτων. Τήν τε γὰρ
μένην (89) πεπερασμένην τινά φησιν εἶναι
τετελεσμένην διοίκησιν, τήν τε εἱμαρμένην ε
τινὰ, εἴτε ἐκ Θεοῦ βουλήσεως, εἴτε ἐξ ἧς δή
D τίας. Ἀλλὰ καὶ τὰς Μοίρας ὠνομάσθαι ἀπὸ
μερίσθαι καὶ κατανενεμῆσθαί τινα ἡμῶν
Οὕτω δὲ καὶ τὸ χρεὼν εἰρῆσθαι, τὸ ἐπιβάλ
καθῆκον κατὰ τὴν εἱμαρμένην. Τόν τε ἀριθ
Μοιρῶν τοὺς τρεῖς ὑποβάλλει χρόνους, ἐν οἷς
ται τὰ πάντα, καὶ δι' ὧν ἐπιτελεῖται· καὶ
μὲν κεκλῆσθαι παρὰ τὸ λαγχάνειν ἑκάστῳ
πρωμένον· Ἄτροπον δὲ κατὰ τὸ ἄτρεπ
ἀμετάβατον τοῦ μερισμοῦ· Κλωθὼ δὲ παρὰ
κεκλῶσθαι καὶ συνείρεσθαι τὰ πάντα, κ
αὐτῶν τεταγμένην τινὰ εἶναι διέξοδον.
γὰρ καὶ τὰ τούτοις παραπλήσια φλυαρῶν
δεικνύναι τὴν ἐν ἅπασιν ἀνάγκην νομίζει.

(89) *Πεπρωμένην*. Theodoret., vi *De Græcor. affection.*, locum hunc, præterito Diogeniani totidem pene verbis conceptum habet.

ν ἔπεισιν, εἰ τοιαῦτα λέγων οὐκ ᾐσθάνετο
ιολογίας τῆς ἑαυτοῦ. Ἔστω γὰρ ταύταις
αις κεχρημένους τοὺς ἀνθρώπους, καθ' οὓς
μολογεῖ, τὰ ὀνόματα τεθεῖσθαι τὰ ἐκκεί-
άζοντας τὰ πάντα κατειληφέναι εἱμαρμέ-
ἀμεταθέτους εἶναι τὰς ἐξ αἰῶνος προκατει-
(90) ἐν πᾶσι τοῖς οὖσί τε καὶ γινομένοις
ί οὖν ἀκολουθεῖς, ὦ Χρύσιππε, πάσαις ταῖς
ώπων δόξαις; καὶ οὐδεμία σοι περὶ οὐδενὸς
διεψευσμένη; Ἀλλὰ πάντες τῆς ἀληθείας
ρητικοί; Πῶς οὖν οὐδένα φῂς ἄνθρωπον,
αίνεσθαί σοι δοκεῖ κατ' ἴσον Ὀρέστῃ τε καὶ
νι, πλὴν τοῦ σοφοῦ; ἕνα δὲ ἢ δύο μόνους
ὸς γεγονέναι, τοὺς δὲ ἄλλους δι' ἀφροσύνην
ῖς προειρημένοις μεμηνέναι; Πῶς δὲ ἀνα-
αὐτῶν τὰς δόξας ἐκείνας ὡς διημαρτημέ-
τὰς περὶ πλούτου, καὶ δόξης, καὶ τυραν-
ιάλου τε ἡδονῆς, ἅπερ ἀγαθὰ νενομίκασιν
ι; Πῶς δὲ τοὺς κειμένους νόμους ἡμαρτη-
άπαντας, καὶ τὰς πολιτείας; ἢ διὰ τί πλῆ-
των βιβλίων συνέγραψας, εἰ περὶ μηδενὸς
νθρωποι δόξας διημαρτημένας; Οὐ γάρ,
ταὐτά σοι δοξάζωσιν, ὀρθῶς φρονεῖν αὐτοὺς
ὅταν δὲ διάφορα, μαίνεσθαι. Πρῶτον μὲν
σὺ φῂς σοφὸν εἶναι σεαυτόν, μήτιγε ἡμεῖς,
ριον ποιώμεθα τοῦ καλῶς ποτε (91) ἐκεί-
ν, τῷ μὴ τῇ σῇ δόξῃ συνδραμεῖν· ἔπειτ' εἰ
ἦν ἀληθές, τί λέγειν ἐχρῆν μαίνεσθαι πάν-
ς, καὶ οὐχί, καθὸ μὲν ἐφαίνοντο ταὐτά σοι
ς, κατὰ τοῦτο αὐτοὺς ἐπαινεῖν, ὡς ὀρθοῦ
ιλημμένους· καθὸ δὲ διεφώνουν, ἁμαρτά-
ις ὑπολαμβάνειν; Μαρτύριον μέντοι τῆς
ἱκανὸν ἡγεῖσθαι τὸ δοκοῦν ἐκείνοις· οὐδὲ οὕ-
φύσει (92), καὶ μὴ μαίνεσθαι, καθάπερ σὺ
πολύ γε ἀφεστηκέναι σοφίας πᾶς ἄν τις
ιις. Γελοίως οὖν καὶ σὺ χρήσῃ μάρτυσι
ὰ τῆς θέσεως τῶν ὀνομάτων, οὓς οὐδὲν ἂν
σύνεσιν σεαυτοῦ φήσαις διαφέρειν· εἰ μὴ
ἐξ ἀρχῆς θεμένους ταῦτα τὰ ὀνόματα σο-
ι συμβέβηκεν, ὅπερ οὐδαμῶς δεῖξαι δυνήσῃ.
ρ δεδόσθω σοι τοῦθ' οὕτως ἔχειν, καὶ τὰ ὀνό-
να τίθεσθαι, ὡς σὺ βούλει, τὰς σημασίας
αὶ μὴ κατὰ δόξας ψευδεῖς τὸ τοιοῦτον γεγο-
ῦ τοίνυν δι' αὐτῶν σημαίνεται τὰ πάντα
ὶς καθ' εἱμαρμένην εἶναι, καὶ μὴ (εἰ ἄρα)
ια ὧν ἐστιν εἱμαρμένη; Ὅ τε γὰρ τῶν
ριθμὸς, καὶ τὰ ὀνόματα αὐτῶν, καὶ ὁ τῆς
ἄτρακτος, καὶ τὸ ἐπειλημμένον αὐτῷ νῆμα,
κλωσμα τούτου, καὶ ὅσα τοιαῦτα ἄλλα λέ-

A συγκεχλῶσθαι, quod uno veluti communique stamine ducta connexaque omnia sint, et unum aliquem proprium ac singularem cursum et exitum habeant. Atque his similibusque nugis, eam se fati necessitatem, quæ rebus omnibus dominetur, confecisse putat. Mihi vero plane mirari **264** subit, quemadmodum ipse, dum ista diceret, quam inania quamque frivola diceret, non senserit. Esto enim, demus eos tum, quos in eruendis notationibus illis sequitur, hominum sensus et cogitationes fuisse, cum ejusmodi nominibus uterentur, quod fato teneri omnia, et immutabiles ex omni ævo rerum earum, quæque sunt, quæque fiunt, positas ante ac definitas esse causas putarent. Quorsum ergo, Chrysippe, omnes tibi hominum opiniones probantur? cur falsa ullo in
B genere videtur nulla? Num verum arbitraris non pervidere neminem? Cur ergo, præter unum sapientem, mortalium neminem non perinde ut Orestem aut Alcmæonem furere existimas? sapientem vero non nisi unum aut alterum exstitisse, reliquos omnes, non minore quam ambos illos insania teneri ac laborare vis? Deinde, quemadmodum opiniones illas tanquam falsas evertis, quas de opibus, de gloria, de imperio, deque omni voluptatis genere imbiberunt, quas res in bonis plerique ducunt? quorsum leges omnes, omniaque rerumpublicarum genera perperam instituta esse defendis? aut si nulla in re secus homines illi sentiebant, quorsum tot volumina conscripsisti? Neque enim, opinor, sapere tum demum eos dixerimus, cum ad opinionem sese tuam
C adjunxerint, ubi autem ab ea discesserint, furere. Primum enim, sapientem ne tu quidem ipsum te pronuntias, nedum pronuntiemus ipsi, ut ex eo recte illos interdum sentire judicemus, quod sese aliquando ad tuam sententiam aggregent. Deinde, ut id quoque verum sit, quid necesse fuit insanos pariter ac simpliciter omnes appellare? quin tu eos potius, quatenus in eadem, qua tu, sententia versabantur, laudabas tanquam recti ac veri aliquid secutos: quatenus vero ab ea discrepabant, erroris eos ac stultitiæ, si ita videbatur, arguebas? Testimonium quidem veritatis idoneum et exploratum id habere, quod ita sentirent, id vero si non insanire, quod tu de illis existimas, saltem ab omni sapientia
D prorsus alienum esse nemo non jure fateatur. Ridiculus ergo es, dum testes eos ab ejusmodi nominum impositione laudas, quibus tamen nihil unquam judicio saltem prudentiaque concedas: nisi vero, qui ab initio genus hoc nominum rebus istis indidere,

οκατειλημμένας, etc. An, ut alter ex mss.,
εϐλημένας? Elige, dum reponas ex cod.
ο *αἰτίοις*. Προκαταϐάλλεσθαι τὴν αἰτίαν,
οτίθεσθαι, *προϋποστῆναι*, *προϋπάρχειν*· at
αμϐάνεσθαι, est *προδιορίζεσθαι*, præcipi ac
: utrumque Stoicorum dogma, prius ta-
loco malim. Causas illas Tullius antecentegressas, præpositas, antepositas nomi-
προηγούμεναι, aut προκαταϐεϐλημέναι.
ῦ *καλῶς ποτε*. Aut καλῶς mutandum in
it sequenti membro negatio μή expun-
rumlibet fiat, τῷ quod negationem illam

præcedit, mendosum est, ejusque loco reponendum τό, cum altero manuscr.

(92) *Οὐδ' οὕτως ἐχρῆν φύσει*. Mendum hic agnoscere facile est; tollere difficile. Nec membranæ hilum juvant. Una Montacut. pro φύσει legit φησί, hoc ni fallor, vitium auget. Quid si rescribatur, οὐδὲ vel οὐκ ἔχειν τοῦτο φύσιν, καὶ εἰ μὴ μαίνεσθαι, etc. Notum est, φύσιν οὐκ ἔχειν, ἀντὶ τοῦ *ἄτοπον εἶναι*, καὶ *ἀπεοικός*. Ita Demosthen. *Olynth.* II, Ἀλλ' οὔτ' εὔλογον, οὔτ' ἔχον ἐστὶ φύσιν τοῦτό γε. Herodot. lib. II, Ἕνα ὄντα (de Hercule loquitur), πῶς φύσιν ἔχει πολλὰς μυριάδας φονεῦσαι;

sapientes iidem casu aliquo fuerint; id quod tu nunquam ostenderis. Verum detur etiam hoc, quamque defendis, ea nominibus **265** illis significatio tribuatur, nec errore opinionis ullo factum istud fuerit. Quomodo tamen omnia prorsus fato fieri significant, ac non potius (si qua nominum istorum vis est) ea tantummodo quæ fati lege teneantur? Nam et Parcarum numerus, ipsarumque nomina, et Clothonis fusus, et glomeratum in eo filum, ductique ex eo staminis necessitas, et quæcunque adduntur præterea, certum forte quemdam atque ex omni æternitate aptum causarum inter se nexum iis in rebus ostendant, quæ necessario vel ita fiant, vel aliter habere non possint. Cujusmodi ut esse plerasque fateamur; quæcunque tamen ejus conditionis non sunt, iis homines partim moderatores auctoresque deos attribuerunt, partim nos ipsos, partim naturam, atque fortunam causas earum proprias esse voluerunt. Ac fortunæ quidem ut instabilem volubilemque motum, perpetua mutatione conjunctum ostenderent, eamque rerum inconstantiam simulacro quodam adumbrarent, insidentem globo fortunam expressere. Quid si ne ista quidem apud homines fixa omnino rataque videntur esse? ut enim causas interdum principiaque conturbent, quæque vel fato, vel casu fiunt, ea divino Numine fieri arbitrentur; quæ vero arbitrii nostri viribus efficiuntur, eadem fato assignanda puteut: quin principia tamen omnia rebus ipsis inesse opinentur, nemo non videt. Quare ne communis illa quidem hominum existimatio, vel ejusmodi nominum impositio Chrysippi sententiæ suffragatur. » Quibus deinceps ita subdit: « Ac primo quidem, inquit, *De fati necessitate* libro, id genus demonstrationibus utitur: secundo autem absurda illa diluere conatur, quæ ex ea opinione, quæ omnia necessitate constringit, consequentia videantur, quæ nos quoque sub disputationis hujus initium posuimus: exempli causa tolli funditus eum, qui e nobis ipsis exsistit, impetum, seu vituperet quispiam, seu laudet, seu cohortetur, seu quid aliud eorum fiat, quorum causa esse consuevimus. Itaque libro secundo, multa quidem nobis auctoribus fieri, atque id perspicuum esse, ultro fatetur: eadem tamen communi

A γεται ἐν ἐκείνοις, ἐνδείκνυται τὸ ἀπαράβα
ἐξ αἰῶνος καθῆκον τῶν αἰτιῶν, ὅσα οὕτω
ηνάγκασται γενέσθαι, καὶ ὅσα ἄλλως ἔχειν
ται. Πολλὰ δ' ἂν εἴη τὰ τοιαῦτα· ὅσα δὲ οὐχ
νεται, τούτων τισὶ μὲν οἱ ἄνθρωποι θεοὺς δ
καὶ δημιουργοὺς ἐπεφήμισαν· τινῶν δὲ ἡμᾶς
αἰτίους ὑπέλαβον· ἄλλων δὲ αὖ πάλιν τὴν φύ
λων τὴν τύχην· ἧς τὸ εὐμετάβολον καὶ ἄστα
νῦν μὲν οὕτω, νῦν δὲ οὕτως ἔχον ἐνδεῖξασ
λόμενοι, εἰδωλοποιήσαντες τὸ ποιὸν τοῦτο σύ
τῶν πραγμάτων, ἐπὶ σφαίρας βεβηκυῖαν τὴ
ἔδειξαν. Ἢ οὐχὶ δὲ δεδόξασται παρὰ τοῖς ἀν
καὶ ταῦτα; Καὶ γὰρ ἀεί ποτε (93) συνταράτ
αἴτια, καὶ ὅσα μὲν καθ' εἱμαρμένην, ἢ κατ
γίνεται, ταῦτα ἐκ θείας δυνάμεως γίνεσθαι
B σιν· ὅσα δὲ παρ' ἡμᾶς, ταῦτα καθ' εἱμαρμένη
ὅτι γε πάντα τὰ αἴτια ταῦτα ἐν τοῖς οὖσι [a] δ
σι, παντί που δῆλον. Ὥστε οὐδὲ τὰς τῶν ἀν
ὑπολήψεις, οὐδὲ τὰς θέσεις τῶν τοιούτων ὀ
συμμαρτυρεῖν τῇ Χρυσίππου δόξῃ συμβ
Τούτοις ἑξῆς ἐπιλέγει· « Ἐν μὲν οὖν τῷ
Περὶ εἱμαρμένης βιβλίῳ, τοιαύταις τισὶν ἀ
σιν κέχρηται· ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ λύειν πειρ
ἀκολουθεῖν δοκοῦντα ἄτοπα τῷ λόγῳ πάντα κ
κάσθαι λέγοντι, ἅπερ καὶ ἡμεῖς κατ' ἀρχὰς
μεν· οἷον τὸ ἀναιρεῖσθαι δι' αὐτοῦ τὴν ἐξ ἡμ
τῶν προθυμίαν περὶ ψόγους τε καὶ ἐπαίνο
προτροπὰς, καὶ πάνθ' ὅσα παρὰ τὴν ἡμετέ
τίαν γινόμενα φαίνεται. Φησὶν οὖν ἐν τῷ
C βιβλίῳ τὸ μὲν ἐξ ἡμῶν πολλὰ γίνεσθαι δῆλο
οὐδὲ δὲ ἧττον συγκαθειμάρθαι (94) καὶ ταῦτα
ὅλων διοικήσει· κέχρηταί τε παραδείγμασι τ
τισί. Τὸ γὰρ μὴ ἀπολεῖσθαι, φησὶ, θοιμάτι
ἁπλῶς καθείμαρτο, ἀλλὰ μετὰ τοῦ φυλάττεσ
τὸ ἐκ τῶν πολεμίων σωθήσεσθαι τόνδε τιν
τοῦ (95) φεύγειν αὐτὸν τοὺς πολεμίους· καὶ
σθαι παῖδας, μετὰ τοῦ βούλεσθαι κοινωνεῖν
Ὥσπερ γὰρ, φησὶν, εἰ [b], λέγοντός τινος Ἡγ
τὸν πύκτην ἐξελεύσεσθαι τοῦ ἀγῶνος πάντω
κτον, ἀτόπως ἄν τις ἠξίου καθιέντα τὰς χεῖ
Ἡγήσαρχον (96) μάχεσθαι, ἐπεὶ ἄπληκτο
ἀπελθεῖν καθείμαρτο, τοῦ τὴν ἀπόφασιν ποιησ
διὰ τὴν περιττοτέραν τἀνθρώπου πρὸς τὸ μ
τεσθαι φυλακὴν, τοῦτο εἰπόντος· οὕτω καὶ
D

[a] *Ἴσ. add.* εἶναι. [b] *Ἴσ. del.* εἰ.

(93) Ἀεί ποτε. Omnino εἴ ποτε sensus postulat; sequitur enim ἀλλ' ὅτι γε, etc. quod minus possit cum ἀεί, convenire.

(94) *Συγκαθειμάρθαι*, etc. Sophisticam hanc, et ματαιολόγον Chrysippi rationem diserte Tullius explicat lib. *De fato*, ubi hæc inter cætera: *Hæc ratio*, inquit (ἀργός ille λόγος, ut Chrysippus vocabat; sed erat vere ad Proteum hunc constringendum, μάλα ἐνεργός τις, καὶ ἐνεργητικός), *a Chrysippo reprehenditur. Quædam enim sunt*, inquit, *in rebus simplicia, quædam copulata. Simplex est: « Morietur eo die Socrates. » Huic, sive quid fecerit, sive non fecerit, finitus est moriendi dies. At si ita fatum sit: « Nascetur Œdipus Laio » non poterit dici, sive fuerit Laius cum muliere, sive non fuerit; copulata enim res est, et confatalis, sic enim appellat* (hoc ipsum est quod hic Diogenianus ait *συγκαθειμάρθαι*). Pergit: *Si esset dictum: « Lu Olympiis Milo, » et referret aliquis* (*hoc e* ἀνθυποφορὰν συλλογίζοιτο), *« Ergo sive habu versarium, sive non habuerit, luctabitur, » « est enim copulatum*, luctabitur, *quia sine ad nulla luctatio est. Omnes igitur istius generis nes eodem modo refelluntur: « Sive tu ad medicum, sive non adhibueris, convalesces, » sum; tam enim est fatale, medicum adhiber convalescere. Hæc, ut dixi, confatalia ille a*

(95) *Μετὰ τοῦ*. Ita recte ms. Altera editi peram, μετὰ τό.

(96) *Ἡγήσαρχον*. Pugilis hujus inter Pausanias honorifice meminit, *Ἠλιακ*. Β'. T sem illum facit, Hæmostrati filium, quem te publicis quatuor certaminibus nobiles insig palmas retulisse.

ρει. Πολλὰ γὰρ δύνασθαι ª γενέσθαι χωρὶς
ἡμᾶς βούλεσθαι, καὶ ἐκτενεστάτην γε περὶ
θυμίαν τε καὶ σπουδὴν ἐκφέρεσθαι, ἐπειδὴ
του, φησὶν, αὐτὰ γενέσθαι καθείμαρτο. Πά-
ἐνταῦθα θαυμάσειέ τις τἀνθρώπου τὸ ἀθεώ-
ρητον ἀνεπιλόγιστον, καὶ τῶν ἐναργειῶν (97),
τῶν ἰδίων λόγων ἀνακολουθίας. Οἶμαι γὰρ,
ὥσπερ τὸ καλούμενον γλυκὺ, τῷ καλουμένῳ
συμβέβηκεν ἐναντιώτατον εἶναι, τῷ τε λευκῷ
, καὶ τῷ ψυχρῷ τὸ θερμόν· οὑτωσὶ δὲ καὶ τὸ
ς τῷ καθ' εἱμαρμένην· εἴ γε καθ' εἱμαρμέ-
κεῖνα καλεῖν προείληφεν, ὅσα καὶ ἑκόντων
ἀκόντων πάντως γίνεται· παρ' ἡμᾶς δὲ
οῦ σπουδάζειν ἡμᾶς καὶ ἐνεργεῖν ἐπὶ τέλος
ἢ παρὰ τὸ ἀμελεῖν καὶ ῥᾳθυμεῖν οὐκ ἐπιτε-
Ἐὰν τοίνυν ἐκ τοῦ σπουδάζειν ἐμὲ θοιμάτιον
ν ἐκεῖνο σώζηται, καὶ ἐκ τοῦ βούλεσθαι τῇ
πλησιάζειν τὰ τέκνα γίνηται, καὶ ἐκ τοῦ βού-
φεύγειν τοὺς πολεμίους τὸ μὴ ἀποθνήσκειν
ν, καὶ ἐκ τοῦ διαμάχεσθαι πρὸς τὸν ἀντα-
ἀνδρείως, φυλάττεσθαί τε αὐτοῦ τὰς τῶν
πιβολὰς, τὸ ἄπληκτον ἐκ τοῦ ἀγῶνος ἀπαλ-
ι· πῶς τὸ καθ' εἱμαρμένην ἐνταῦθα σωθή-
ἰ μὲν γὰρ κατ' ἐκείνην ταῦτα συμβαίνει,
ς οὐκ ἂν λέγοιτο συμβαίνειν· εἰ δὲ παρ'
κ ἂν κατ' ἐκείνην δηλαδὴ, διὰ τὸ μὴ δύνα-
δραμεῖν ταῦτα ἀλλήλοις. Ἀλλὰ παρ' ἡμᾶς
ι, φησὶ, περιειλημμένου μέντοι τοῦ παρ'
ὸ τῆς εἱμαρμένης. Καὶ πῶς, εἴποιμ' ἂν, πε-
μένου; εἴ γε καὶ τὸ φυλάττειν θοιμάτιον, καὶ
φυλάττειν, ἀπὸ τῆς ἐξουσίας ἐγίνετο τῆς
τῳ γὰρ καὶ τοῦ σώζεσθαι τοῦτο δηλονότι
ν εἴην ἐγώ. Καὶ ἐξ αὐτῆς δὲ τῆς διαστολῆς,
ται Χρύσιππος, δῆλον γίνεται ἀπολελύσθαι
ρμένης τὴν παρ' ἡμᾶς αἰτίαν. Καθείμαρται
σί, σωθῆναι θοιμάτιον, εἰ φυλάττοις τοῦτο·
ας ἔσεσθαι, εἰ καὶ σὺ βουληθείης· ἄλλως δὲ,
σθαί τι τούτων. Ἐπὶ δὲ τῶν ὑπὸ τῆς εἱ-
ς προκατειλημμένων οὐκ ἄν ποτε ὑποτιμή-
ύταις χρησαίμεθα. Οὐκοῦν ᵇ φαμεν τεθνήξε-
τα ἄνθρωπον, εἰ τόδε τι γένοιτο· μὴ τεθνή-
, εἰ μὴ γένοιτο· ἀλλ' ἁπλῶς τεθνήξεσθαι,
ῦν πρὸς τὸ μὴ ἀποθνήσκειν καθόλου γίνοιτο.
λγηδόνος ἔσεσθαι δεκτικὸν ἄνθρωπόν τινα,
πράσσοι· ἀλλὰ πάντ' ἄνθρωπον ἀλγηδόνος
τικὸν, ἐάν τε βούληται, ἐάν τε μή. Καὶ ὅσα
ωσὶ, καὶ μὴ ἄλλως, ἔχειν καθείμαρται.
αὶ ᶜ τὸ γενέσθαι τόδε τι ἀναγκαῖόν ἐστιν, εἰ
ήμεν ἡμεῖς, ἄλλως δὲ, οὐχί· φανερὸν, ὅτι τὸ
ληθῆναί τι καὶ μὴ βουληθῆναι ὑπ' οὐδεμιᾶς
αἰτίας προκατείχετο, ἀλλ' ἦν αὐτεξούσιον. Εἰ
ἀκατανάγκαστον ἦν, καὶ τὸ γενέσθαι τόδε τι,
ς ἀπ' αἰῶνος οὐ προκατείχετο· εἰ μή τι καὶ
βούλεσθαι φυλάττειν θοιμάτιον, ἢ μὴ βούλε-

A fato ex universi administratione apta esse nexaque contendit. Atque is hoc in genere, hujusmodi quibusdam exemplis utitur. Nam ut quis vestem non amittat, inquit, **266** simpliciter in fato non est, sed ea demum conditione, si diligenter eam conservet: sic, ut unus aliquis ex hostium manibus liberetur, si modo ab iis sibi caveat: sic, ut quis liberos suscipiat, si versari tamen cum uxore voluerit. Quemadmodum enim, inquit, absurde faceret qui Hegesarchum pugilem, quod eum prorsus illæsum e certamine discessurum audiisset, demissis abjectisque manibus pugnare vellet, quandoquidem fatum ab omni eum plaga securum præstaret: cum is, cujus ea vox esset, id tantum ob insignem atque singularem hominis in declinandis ictibus cautionem, futurum dixisset. B Ita cæteris in rebus eodem plane modo philosophandum esse. Quippe, multa plane, nisi et ea velimus, et in eadem acerrima simul contentione ac vehementissimo studio incumbamus, fieri nullo modo posse, utpote quæ fatum sit cum ea tantum conditione fieri. Hic vero quis non iterum inconsultam et ineptam hominis philosophiam, vel ob novitatem probationum vel ob argumentorum discidium jure miretur? Equidem sic existimo, nihilo magis rebus iis, quæ fato fiunt, cum iis, quæ nostra ex voluntate pendent, quam dulci cum acerbo, vel nigro cum albo, vel calido cum frigido convenire. Nam ut ea fato assignari vulgata notione solent, quæ velimus nolimusve fiant; sic C potestatis ea nostræ censentur, quæ vel studio laboreque nostro perducantur ad finem, vel negligentia nostra imperfecta remaneant. Si ergo vestem, quod diligens in ea conservanda fuerim, non amisi: si abs me liberi suscipiuntur, quod rem habere cum uxore voluerim: si quod mihi ab hostibus caverim, eorum manibus non interii: si quod fortiter ac strenue cum adversario certaverim, ejusque petitiones omnes diligenti cautione eluserim, eodem certamine sine plaga defunctus sum: qui locus in his rebus fato relinquitur? Enimvero si fato hæc omnia contingunt, eadem vi nostra contigisse nemo jure dixerit: sin autem vi nostra, fatum profecto simul excludatur, quod nullum inter sese duo ista commercium habere possint. Imo, inquit, vi simul voD luntatis nostræ fient, quod ea vis facultasque nostra ipso quoque fato clausa teneatur. Ain, tu? teneatur! Qui fieri possit? nam si vestem et conservare, et non conservare, libertatis arbitriique mei est: certe ut eadem conservetur, **267** in mea quoque potestate situm est. Sed enim manifeste vel ex ipsa Chrysippi distinctione sequitur, antecedentem in nobis causam ab omni fato liberam ac solutam esse. Quippe, vestem enim, inquit, conservari fatum est, si eam servaveris;

μὴ δύν. ᵇ γρ. οὔκουν. ᶜ Ἴσ. εἰ.

Καὶ τῶν ἐναργειῶν. Vereor, ut istæ vel pi, vel Diogeniani ἐνάργειαι sint admodum ς. Mihi quidem subobscuræ sunt. Existimavi novas hominis rationes sic appellari, quas ipse perspicuas crederet, tanquam ex quotidiano rerum et exemplorum usu experientiaque depromptas.

suscipi abs te liberos, si volueris: secus, neutrum A fieri. At in iis, quæ fati necessitas occupasset, conditionibus istis nunquam uteremur. Nec enim moriturum quemlibet hominem dicimus, si quid factum erit; non moriturum, si factum non erit: sed plane ac simpliciter moriturum, quidquid demum ad mortem devitandam factum erit. Nec certum aliquem, si hoc illudve fecerit, ab omni dolore immunem futurum; at simpliciter, hominem quemlibet, velit nolit, dolori esse obnoxium. Atque ita de cæteris omnibus, quæ hoc modo, non aliter, habere sese fatum est. Quare si aliquid fieri necesse est, modo id velimus; secus autem, minime: liquet omnino, ut illud ipsum aut vellemus aut nollemus, causam aliam antecedentem fuisse nullam; sed utrumque prorsus in nostra potestate situm. Quod si nulla id necessitate constricti ut certi etiam aliquid fiat, antegressam ex æternitate causam nullam esse constat: nisi forte vestem conservare aut voluerimus aut noluerimus, hoc ipsum fato quodam, et causæ alicujus secus antegressæ necessitate factum dicatur. Atqui, funditus hoc modo facultatis et arbitrii nost tolleretur: nec jam in me vestis aut conservandæ, aut amittendæ causa antecederet: adeoque u vel ea perdita, reprehensione merito carerem (alia enim extrinsecus jacturæ causa præfuisse eadem conservata; laude nulla dignus essem, quod per me conservata non fuisset. Tu vero, pe si hæc omnia defendere una posses, ita oratione contendisti. » Hæc Diogenianus. Jam vero s ribus illis Alexandrum Aphrodiseum adjungamus, qui et ipse libris iis, quos *De fato* edidit, l modum sententiam istam confutavit.

σθαι, παρά τινα εἱμαρμένην, καὶ κατα αἰτίο θεν ἀναγκαίαν ἐγίνετο. Ἀλλ' οὕτω τέλεον ἡμᾶς ἐξουσιαστικὴ δύναμις ἀναιρεῖται, καὶ σώζοιτο ἂν θοἰμάτιον παρὰ τὴν αἰτίαν τὴν ἀπολλύοιτο· διὸ καὶ εἴην ἂν ἐγὼ καὶ ἀπολ τούτου, κατὰ λόγον ἂν ἐπιτίμητος [a] (ἄλλη γὰρ τις ἀπώλλυεν αἰτία,), καὶ σωζομένου πάλιν ἐπαινούμενος, ὅτι μηδὲ τοῦτο εἰργαζόμην ἐγὼ ὡς σῶσαι πάντα δυνάμενος, οὕτως ἀνετείνου γῳ. » Ταῦτα μὲν ὁ προδηλωθεὶς ἀνήρ. Συνῆ τούτοις καὶ τὰ ἀπὸ τῶν Ἀλεξάνδρου τοῦ σιέως, ἀνδρὸς εὖ μάλα διαφανοῦς ἐν τοῖς κατ σοφίαν λόγοις, ὃς καὶ αὐτὸς ἐν τοῖς *Περὶ εἱμα* τοιαῖσδ' ἐχρήσατο φωναῖς εἰς ἀνασκευὴν τοῦ τος.

268 CAPUT IX.

De eodem, ex Alexandri Aphrodisei scriptis.

« Eorum, inquit, omnium, quæ fiunt, principia in quatuor, ut divinus Aristoteles docuit, causarum genera dividuntur. Principiorum enim alia vim efficiendi, alia materiæ rationem habent. His accedit causa formalis, ac præter illas tres, quartum quoque principium, finis, inquam, cujus gratia fit, quod efficitur, numerari debet. Ac tot quidem principiorum discrimina recte statuuntur. Quidquid enim rei cujuscunque principium est, idem ad causarum istarum aliquam pertinere reperies. Nam, ut quæ fiunt, tot causis non indigeant omnia; quæ tamen pluribus indigent, ea nunquam assignatum numerum superant. Verum illustrior futura est earum C diversitatis ratio, si in certo quodam eorum, quæ fiunt, exemplo cernetur. Exsistat ergo a nobis in statua, principiorum allata distinctio. Statuæ igitur efficiens principium artifex ipse est, quem propterea statuarium appellamus: ejusdem materia, æs, quod arti subjicitur, aut lapis, aut aliud ejusmodi aliquid, quod artis ex præceptionibus conformetur: nam id quoque statuæ exsistendi principium est. Accedit utrique forma, quæ ab artifice subjectam in materiam inducitur, quæque pariter statuæ principium est. Quare vel discum jacientis, vel jaculantis in morem, si formam spectes, vel alia qualibet peculiari singularique figura simulacrum expressum est. Nec ista solum conflandæ statuæ principia sunt; nulli siquidem eorum, hoc in genere, D finis ille cedit, cujus gratia elaboratur; cujusmodi vel cujusdam honor, vel erga Deum religio est. Hæc

B ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Ἔτι περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τῶν Ἀλεξάνδρ Ἀφροδισιέως.

« Διαιρεῖται δὲ τὰ τῶν γινομένων αἴτια πους αἰτιῶν τέσσαρας, καθὼς ὁ θεῖος Ἀρισ δέδειχε. Τῶν γὰρ αἰτίων τὰ μὲν ἔστι ποιητ ὕλης ἐπέχοντα λόγον. Ἔστι δέ τις ἐν αὐτοῖ κατὰ εἶδος αἰτία· παρὰ δὲ τὰς τρεῖς ταύτας ἔστιν ἐν αὐτοῖς αἴτιον καὶ τέλος, οὗ χάριν μενον γίνεται. Καὶ τοσαῦται μὲν αἱ τῶν αἰτ φοραί. Ὅ τι γὰρ ἂν αἴτιον ᾖ τινος, ὑπό τι τῶν αἰτιῶν γε εὑρεθήσεται. Καὶ γὰρ εἰ μὴ π γινόμενα τοσούτων αἰτιῶν δεῖται, ἀλλὰ τά γ στων δεόμενα οὐχ ὑπερβαίνει τὸν εἰρημένον ἀ Γνωριμωτέρα δ' ἂν αὐτῶν ἡ διαφορὰ γένοιτο παραδείγματός τινος τῶν γινομένων ὁραθείη. δὴ ἐπ' ἀνδριάντος ἡμῖν ἡ τῶν αἰτίων δειχ διαίρεσις. Τοῦ δὲ ἀνδριάντος ὡς μὲν ποιητικὸν ὁ ποιήσας τεχνίτης, ὃν ἀνδριαντοποιὸν καλοῦμ δὲ ὕλη ὁ ὑποκείμενος χαλκὸς, ἢ λίθος, ἢ ὅ τι τὸ ὑπὸ τοῦ τεχνίτου σχηματιζόμενον κατὰ τὴν αἴτιον γὰρ καὶ τοῦτο τοῦ γεγονέναι τε καὶ εἶ ἀνδριάντα. Ἔστι δὲ καὶ τὸ εἶδος, τὸ ἐν τῷ μένῳ τούτῳ γενόμενον ὑπὸ τοῦ τεχνίτου, κ τοῦ ἀνδριάντος αἴτιον. Διὸ εἶδός ἐστι δισκεύον, τίζον, ἢ ἐπ' ἄλλου τινὸς ὡρισμένου σχήματ μόνον δὲ ταῦτα τῆς τοῦ ἀνδριάντος γενέσεως ἀλλ' ἔστιν οὐδενὸς τῶν αἰτίων τῆς γενέσεως δεύτερον τὸ τέλος, οὗ χάριν γέγονε, τουτέστιν τινος, ἢ εἰς Θεὸν εὐσέβειά τις. Ἄνευ γὰρ τῆς της αἰτίας οὐδ' ἂν τὴν ἀρχὴν ὁ ἀνδριὰς γέγονε των τοίνυν τοσούτων τῶν αἰτίων, καὶ τὴν π ληλα διαφορὰν ἐχόντων γνώριμον, τὴν εἱμα

[a] Ισ. ἀνεπιτίμητος. [b] Ισ. ἄλλοτε.

ἐν τοῖς ποιητικοῖς αἰτίοις δικαίως ἂν καταριθμοῖμεν, ἀναλογίαν σώζουσαν πρὸς τὰ γινόμενα κατ' αὐτὴν τῇ τοῦ ἀνδριάντος δημιουργῷ τέχνῃ. Τούτου δὲ οὕτως ἔχοντος, ἀκόλουθον ἂν εἴη περὶ τῶν ποιητικῶν αἰτίων ποιήσασθαι τὸν λόγον· οὕτω γὰρ ἔσται γνώριμον εἴτε πάντων τῶν γινομένων χρὴ τὴν εἱμαρμένην αἰτιᾶσθαι, εἴτε δὴ καὶ ἄλλοις τισὶ παρὰ τήνδε συγχωρεῖν, ὡς οὖσι ποιητικοῖς τινων αἰτίοις. Ἁπάντων δὴ τῶν γινομένων Ἀριστοτέλης ποιούμενος τὴν διαίρεσιν, τὰ μὲν αὐτῶν τινος χάριν γίνεσθαι λέγει, σκοπόν τινα καὶ τέλος τῶν γινομένων προκείμενον ἔχοντος τοῦ ποιοῦντος αὐτά· τὰ δὲ οὐδενὸς, ὅσα οὐ κατὰ πρόθεσίν τινα τοῦ ποιοῦντος γίνεται, οὐδ' ἐπὶ τέλος ὡρισμένον ἔχει τὴν ἀναφοράν· τοιαῦτα, οἷόν [a] ἐστι καρφῶν τέ τινων διακρατήσεις, καὶ περιστροφαὶ, καὶ τριχῶν ἐπαφαί τε καὶ ἐκτάσεις, καὶ ὅσα τούτοις ὁμοίως γίνεται. Ὅτι μὲν γὰρ γίνεται καὶ αὐτὰ, γνώριμον· οὐ μὴν ἔχει τὴν κατὰ τὸ τέλος καὶ τὴν οὗ χάριν αἰτίαν. Τὰ μὲν οὖν οὕτω γινόμενα, ἀσκόπως καὶ ἁπλῶς γινόμενα, οὐδεμίαν εὔλογον ἔχει διαίρεσιν· τῶν δὲ ἐπί τι τὴν ἀναφορὰν ἐχόντων, καί τινος γινομένων χάριν, τὰ μὲν κατὰ φύσιν, τὰ δὲ κατὰ λόγον γίνεται. Τά τε γὰρ φύσιν αἰτίαν ἔχοντα τῆς γενέσεως κατά τινας ἀριθμοὺς καὶ τάξιν ὡρισμένην πρόεισιν ἐπί τι τέλος, ἐν ᾧ γινόμενα τοῦ γίνεσθαι παύονται, εἰ μή τι αὐτοῖς ἐνστὰν ἐμποδὼν γίνοιτο τῇ κατὰ φύσιν αὐτῶν ἐπὶ τὸ προκείμενον ὁδῷ. Ἀλλὰ καὶ τὰ κατὰ λόγον γινόμενα ἔχει τι τέλος. Οὐδὲν γὰρ ὡς ἔτυχε τῶν κατὰ λόγον γινομένων γίνεται, ἀλλ' ἐπί τινα σκοπὸν ἡ ἀναφορὰ πᾶσιν αὐτοῖς. Ἔστι δὲ κατὰ λόγον γινόμενα, ὅσα ὑπὸ τῶν ποιούντων αὐτὰ γίνεται, λογιζομένων δὲ περὶ αὐτῶν, καὶ συντιθέντων, καθ' ὃν ἂν τρόπον γένοιτο, οὕτω γίνεται· τά τε κατὰ τὰς τέχνας γινόμενα πάντα, καὶ κατὰ προαίρεσιν· ἃ διαφέρει τῶν γινομένων φύσει, τῷ τὰ μὲν φύσει γινόμενα ἐν αὐτοῖς ἔχειν τὴν ἀρχήν τε καὶ τὰς αἰτίας τῆς τοιαύτης γενέσεως (τοιοῦτον γὰρ ἡ φύσις)· καὶ γίνεσθαι μὲν κατὰ τάξιν τινὰ, οὐ μὴν τῆς ποιούσης αὐτὰ φύσεως ὁμοίως ταῖς τέχναις λογισμῷ περὶ αὐτῶν χρωμένης· τὰ δὲ γινόμενα κατὰ τέχνην τε καὶ προαίρεσιν, ἔξωθεν ἔχει τὴν ἀρχὴν τῆς κινήσεως, καὶ τὴν αἰτίαν τὴν ποιοῦσαν· ἀλλ' οὐκ ἐν αὐτοῖς καὶ τῆς γενέσεως αὐτῶν ὁ τοῦ ποιοῦντος ἡγεῖται περὶ αὐτῶν λογισμός. Τρίτον δέ ἐστιν ἐν τοῖς ἕνεκά του γινομένοις καὶ τὰ ἀπὸ τύχης τε καὶ τοῦ αὐτομάτου γίνεσθαι πεπιστευμένα· ταύτῃ τῶν προηγουμένως ἕνεκά του γινομένων διαφέροντα, ᾗ ἐπ' ἐκείνων μὲν τὰ πρὸ τοῦ τέλους, τοῦ τέλους χάριν γίνεται· ἐπὶ δὲ τούτων τὰ μὲν γινόμενα πρὸ τοῦ τέλους ἄλλου χάριν γίνεται, ἀπαντᾷ δὲ αὐτοῖς ἄλλου χάριν γινομένοις, ὡς τέλος, τὸ αὐτομάτως τε καὶ ἀπὸ τύχης γίνεσθαι λεγόμενον. Τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων, καὶ πάντων τῶν γινομένων εἰς τούτους τοὺς τρόπους, νενεμημένων, ἀκόλουθον ἐπὶ τούτοις ἰδεῖν, ἐν τίνι τῶν ποιητικῶν αἰτίων χρὴ τιθέναι τὴν εἱμαρμένην. Ἆρά γε ἐν τοῖς οὐδενὸς γινομένοις χάριν; ἢ τοῦτο μὲν παντάπασιν ἄλογον; ἀεὶ γὰρ ἐπὶ τέλους τινὸς τῷ τῆς εἱμαρμένης ὀνόματι χρώμεθα, καθ' εἱμαρμένην τε αὐτὸ λέγοντες νε-

[a] Ισ. οὖν.

A enim causa si deesset, ne affecta quidem et inchoata statua fuisset. Tot ergo cum sint principiorum genera, quorum discrimen nemini non perspicuum est, fatum inter efficientia jure censebimus, cum in rebus iis, quæ fato fiunt, cum arte statuarii proportione comparetur. Hoc autem cum ita se habeat, consentaneum fuerit de principiis efficientibus disputationem instituere. Sic enim facilius intelligetur, omniumne, quæ fiunt, assignanda fato causa sit, an aliis **269** præterea nonnullis concedendum, ut efficientia rerum quarumdam principia censeantur. Aristoteles igitur, cum omnium, quæ fiunt, partitionem institueret, nonnulla quidem alicujus rei gratia fieri docuit, cum ipsorum artifici scopus operis quidam est finisque propositus: B alia vero nullius, cujusmodi sunt, quæcunque auctor nullo consilio fecerit, nullumque proinde certum ad finem propriumque retulerit. Exempli causa paleas modo retinere, modo versare; capillos vel attrectare vel extendere, quæque sunt generis ejusdem. Nam ista quoque fieri perspicuum est, finem tamen ea, causamve, cujus gratia fiant, nullam habent. Verum hoc rerum genus, quod inconsiderate ac temere fiat, causæ nibil est, cur de statuenda peculiari ejus nota et ratione laboremus. Quæ vero ad certi quidpiam referuntur, et alicujus gratia fiunt, horum alia naturæ ductu fiunt, alia rationis. Nam et quæ naturalem ortus sui causam habent, ea certis quibusdam numeris, statoque ac C definito ordine singularem ad finem perveniunt, quem ubi assecuta sunt, tum demum fieri desinunt; nisi quid iis occurrat, quod naturalem ipsorum ad id, quod sibi propositum est, cursum impediat. Similiter quæ ratione fiunt, aliquem ad finem spectant. Nihil enim, quod ratione fiat, temere fieri potest. Quidquid ejusmodi est, scopum ad aliquem referatur necesse est. Jam ea ratione fieri dicuntur, quæ suis ab auctoribus, quemadmodum quidque fieri debeat, accurate secum matureque cogitantibus, efficiuntur. Atque hujusmodi sunt, cum ea, quæ artis præceptionibus, tum quæ voluntate consilioque fiunt. Cæterum hæc inter et ea quæ naturam sequuntur, hoc interest; quod illa principium in se ipsis ortus sui causasque pro- D prias habeant (talis enim ex sese natura est); cumque certo quodam ordine fieri soleant, eorum tamen effectrix natura, non jam ratiocinatione, ut fit in artibus, in iisdem efficiendis utatur: at quæ vel arte vel consilio fiunt, iis nec in se ipsis, sed extrinsecus et motus principium, et causa efficiens antecedat, et eorum effectioni auctoris deliberatio præeat. Jam rerum istarum, quæ alicujus gratia fiunt, tertium quoddam genus ex iis constituit, quæ casu ac temere fieri creduntur: hoc tamen **270** ab illis discrimine, quæ, non nisi causis, ob quas fiant, antegressis, exsistunt, quod in illis quæ finem antecedunt, ea quoque finis gratia fiant: in istis, quæ finem antegrediuntur, ea cum alterius

causa fiant, tum iisdem vero dum ita fiunt, sic tanquam finis quidam id occurrat, quod temere casuque fieri dicitur. Quibus hunc in modum constitutis, atque omnibus, quæ fiunt, hos in ordines ac genera distributis, sequitur deinceps, uti quam ad principiorum efficientium classem revocari fatum debeat videamus. Utrum igitur ad eorum, quæ nullius rei causa fiunt? an potius id plane absurdum videatur, cum et fati nomine ad finem aliquem designandum constanter uti soleamus, et finem ipsum fato contigisse dicamus? Itaque superest, ut in iis fatum numeretur, quæ alicujus gratia fiunt. » Hæc totidem verbis Alexander, quibus explicatis, confirmat deinde pluribus fatum aliud esse nihil, quam quæ natura fiunt, quod in iis, quæ provisione nostra consilioque perficimus, nusquam ea, quæ fati propria est, necessitas appareat. Addit præterea, eorum quamplurima, quæ naturam sequuntur, obicibus quibusdam inhiberi, quæ præter naturam vocari soleant, quemadmodum in iis quæ arte fiunt, præter artem pleraque dicuntur. Quod si semel præter naturam fieri nonnulla dabitur, detur etiam præter fatum eadem fieri necesse est, si quidquid naturæ tribuitur, illud ipsum est, quod fato fieri dicitur. « Et corpus quidem videmus, inquit, quod hoc illove modo a natura sese habeat, morbis etiam atque morti pro naturali temperatione obnoxium fieri. Quanquam ne id quidem in omnibus ex æquo, vel necessario locum habet: quod ejusmodi habitus partim cura et studio, partim mutatione victus, partim medicorum præceptionibus, partim denique divino consilio superari queat. Idem etiam in animo usu venire solet, ut præter singularem naturæ vim et conditionem, variæ singulorum agendi vivendique rationes, partim exercitatione atque doctrina, partim sapientioribus consiliis meliores fiant. Itaque cum de Socrate philosopho Zopyrus Physiognomon aliena quædam et plurimum a Socratis instituto vitæque genere discrepantia conjecisset, eaque de causa, risu ab iis qui cum Socrate erant, exceptus esset, negavit Socrates Zopyrum falli; talem enim sese naturæ
271 vi futurum esse, nisi philosophiæ studiis naturæ vitia superasset. » Atque hujusmodi ea sunt, quæ naturam sequuntur, quæque nihil ab iis, quæ fato fiunt, differre contendit. Quæ vero casu fieri dicuntur, de iis ita statuit: ut si, cum quid alterius rei gratia fieret, minus id ipsi, cujus gratia fiebat, occurrerit, sed aliud quidpiam, quod eventurum initio nemo cogitaret. Sic ab eo inventum casu thesaurum esse pronuntiat, qui, cum alio prorsus quam inveniendi thesauri animo fodere cœpisset, in thesaurum inciderit. Similiter casu receptam ab eo pecuniam, qui cum alia mente in forum venisset, incidens in debitorem, qui præsentem haberet pecuniam, ab eo, quod sibi deberetur, acceperit. Quin et casu salvum a quibusdam equum illum dici consuevisse, cui cum aut pabuli spe, aut alterius cujuslibet rei appetitu, cum ex eorum, a qui-

A γονέναι· διὸ ἐν τοῖς ἕνεκά του γινομένοις
τιθέναι τὴν εἱμαρμένην.» Ταῦτα αὐτοῖς
προδηλωθεὶς ἀνὴρ διελὼν, διὰ πλειόνων
ἵστησιν οὐδ' ἄλλο τι εἶναι τὴν εἱμαρμένην
φύσιν γινόμενα· μὴ γὰρ ἐν τοῖς κατὰ λογι
τερον, καὶ κατὰ τέχνην ἐπιτελουμένοις, τ
μαρμένης ἀνάγκην ἐπιθεωρεῖσθαι. Φησὶ δὲ
φύσιν πλεῖστα ἐμποδίζεσθαι συμβαίνειν, δ
λεῖσθαι παρὰ φύσιν, ὥσπερ καὶ ἐν τοῖς
τέχνην τὰ παρὰ τὴν τέχνην λέγεσθαι. Ε
παρὰ τὸ κατὰ φύσιν γίνεταί τινα, γένοι
παρὰ τὴν εἱμαρμένην, εἴπερ τὰ κατὰ φύσ
ἐστι τὰ καθ' εἱμαρμένην. « Ὁρῶμεν γοῦ
ὅτι καὶ τὸ σῶμα, τῷ τοιόνδε ἢ τοιόνδε
φύσιν, ἐν νόσοις καὶ φθοραῖς ἀκολούθως
B καταστάσει γίνεται. Οὐ μὴν ὁμοίως ἐπὶ πά
ἐξ ἀνάγκης· ἱκαναὶ γὰρ ἐκκροῦσαι πολλ
τοιάνδε ἕξιν ἐπιμέλειαι, καὶ βίων ὑπαλλ
προστάξεις ἰατρῶν, καὶ συμβουλίαι θεῶν.
τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ἐπὶ τῆς ψυχῆς εὕρ
παρὰ τὴν φυσικὴν κατασκευὴν διαφόρους
προαιρέσεις καὶ πράξεις καὶ βίους, ἐξ
καὶ ἀπὸ μαθημάτων, καὶ ἀπὸ λόγων κρειττ
τιουμένων. Εἰπόντος γοῦν ποτε τοῦ Φυσιο
περὶ τοῦ Σωκράτους τοῦ φιλοσόφου ἄτοπά
πλεῖστον ἀφεστῶτα τῆς προαιρέσεως α
κατὰ τὸν βίον, καὶ ἐπὶ τούτοις ὑπὸ τῶν
κράτην καταγελωμένου, οὐδὲν εἶπεν ὁ
ἐσφάλθαι τὸν Ζώπυρον· ἦν γὰρ ἂν τοιοῦτος,
C τῇ φύσει, εἰ μὴ διὰ τὴν ἐκ φιλοσοφίας ἄσκη
νων τῆς φύσεως ἐγένετο.» Καὶ τοιαῦτα μὲν
φύσιν, ἃ καὶ μηδέν φησι διαφέρειν τῶν κα
μένην· τὰ δὲ ἀπὸ τύχης τοιαῦτα, ὅταν ἄλ
χάριν γενομένῳ τινὶ μὴ τοῦτο ἀπαντήσῃ,
ἐγένετο, ἄλλο δέ τι ὅπερ τὴν ἀρχὴν οὐδὲ
Θησαυρόν τε γάρ φησιν ἀπὸ τύχης εὑρηκέ
ὅταν ἄλλου χάριν ὀρύσσων, ἀλλὰ μὴ τοῦ
εὑρεῖν, θησαυρῷ περιπέσῃ. Καὶ τὸ ἀργύριο
χης κεκομίσθαι τινὰ λέγουσιν, ὅταν εἰς τὴ
προελθὼν ἄλλου τινὸς χάριν, ἀργύριον ἔχο
πεσὼν τῷ χρεώστῃ τὸ ὀφειλόμενον λήψαι
ἵππος δὲ αὐτομάτως τισὶ λέγεται σεσῶσθ
τροφῆς μὲν ἐλπίδι, ἢ ἄλλου τινὸς χάριν,
τοὺς κατέχοντας αὐτὸν, ἀπαντήσῃ δὲ αὐτοῦ
D καὶ τῷ δρόμῳ τὸ τοῖς δεσπόταις περιπεσεῖν
τως ἐχόντων, οὐδὲ ταῦτα ἂν εἴη καθ' εἱμ
Καὶ ἄδηλα δέ ἐστί τινα αἴτια ἀνθρωπίνῳ λο
κατά τινας ἀντιπαθείας γίνεσθαι πεπίστευται
μένης τῆς αἰτίας, δι' ἣν γίνεται· ὁποῖα
τινα ποιεῖν προείληπται, οὐδεμίαν εὔλογον
νὴν αἰτίαν τοῦ ταῦτα ποιεῖν ἔχοντα, ἔτι δὲ
καὶ τοιαῦταί τινες μαγγανεῖαι. Τούτων γὰ
γεῖται μὲν ὑπὸ πάντων ἄδηλος εἶναι ἡ αἰτία
ἀναιτιολόγητα λέγουσιν αὐτά· πολλὰ δ' εἶν
ταῦτα, καὶ ἐνδεχομένως, καὶ ὁπότερα [a] ἔτυχε
ἃ οὐδὲ ταῦτ' ἂν εἴη καθ' εἱμαρμένην. Λέγει
δεχομένως γίνεσθαι ταῦτα, ἐφ' ὧν καὶ τὸ
σθαι χώραν ἔχει, ὡς καὶ αὐτὸ τὸ ὁπότερα ἐπ
μενον, ποιεῖ γνώριμον. Οἷον τὸ κινῆσαί τι τῶ

[a] Ισ. ὁποτέρᾳ.

μερῶν, καὶ τὴν τυχοῦσαν τοῦ τραχήλου περιστροφὴν, A καὶ τὴν τοῦ δακτύλου ἔκτασιν, καὶ τὸ ἐπᾶραι τὰ βλέφαρα, καὶ τὸν καθεζόμενον στῆσαι, καὶ τὸν κινούμενον ἠρεμῆσαι, καὶ τὸν λαλοῦντα σιγῆσαι, καὶ ἐπὶ μυρίων εὕροι τις ἂν δύναμίν τινα ἐνυπάρχουσαν τῶν ἐναντίων δεκτικὴν, ἃ οὐκ ἂν γένοιτο ἐξ εἱμαρμένης· τὰ γὰρ ἐξ αὐτῆς οὐ δέχεται τοῦ ἐν ᾧ ἐστι τὸ ἐναντίον. Ἀλλὰ καὶ τὸ βουλεύεσθαι τὸν ἄνθρωπον οὐκ εἰς μάτην αὐτῷ ὑπάρχει· ἦν δ' ἂν εἰς μάτην βουλευτικὸς, εἰ ἐξ ἀνάγκης ἔπραττε τὰ πραττόμενα. Ἀλλ' ἐναργῶς φαίνεται τῶν ἄλλων ζώων ὁ ἄνθρωπος μόνος τοῦτο παρὰ τῆς φύσεως ἔχων πλέον, τὸ μὴ ὁμοίως ἐκείνοις ταῖς φαντασίαις ἕπεσθαι, ἀλλ' ἔχειν τῶν προσπιπτόντων κριτὴν τὸν λόγον· ᾧ χρώμενος, εἰ μὲν ἐξεταζόμενα τὰ φαντασθέντα, οἷα τὴν ἀρχὴν ἐφάνη, καὶ ἔστι, συγκατατίθεται τῇ φαντασίᾳ, καὶ οὕτω μέτεισιν αὐτά· εἰ δὲ ἀλλοῖα φαίνεται, οὐκ ἔτι ἔμεινεν B ἐπὶ τῆς προλήψεως, ἐλέγξαντος αὐτὰ τοῦ λόγου, διὰ τὸ συμβουλεύσασθαι περὶ αὐτῶν. Βουλευόμεθα γοῦν περὶ μόνων, ὧν δυνάμεθα πράττειν· εἰ δέ ποτε μὴ βουλευσάμενοι πράττοιμεν, πολλάκις μετανοοῦμεν, καὶ μεμφόμεθα ἑαυτοῖς τῆς ἀβουλίας. Ἀλλὰ κἂν ἄλλους ἴδωμεν ἀβούλως πράττοντας, ἐγκαλοῦμεν ὡς ἁμαρτήσαντας, ἀξιοῦμέν τε συμβούλοις τοῖσδε χρῆσθαι, ὡς ἐφ' ἡμῖν ὄντων τῶν τοιούτων. Ὅτι δὲ ψευδὴς ἦν αὐτῶν ὁ περὶ εἱμαρμένης λόγος, ἱκανὸν μαρτύριον τὸ μηδ' αὐτοὺς τοὺς προστάτας αὐτοῦ δύνασθαι πείθεσθαι τοῖς ὑπ' αὐτῶν λεγομένοις. Καὶ γὰρ καὶ προτρέπειν καὶ διδάσκειν ἐπαγγέλλονται, καὶ μανθάνειν, καὶ παιδεύεσθαι συμβουλεύουσιν, ἐπιτιμῶσί τε C καὶ ἐπιπλήττουσι τοῖς οὐ τὰ προσήκοντα δρῶσιν, ὡς κατὰ προαίρεσιν ἰδίαν ἁμαρτάνουσιν. Ἀλλὰ καὶ συγγράμματα πλεῖστα καταλείπουσι, δι' ὧν ἀξιοῦσι παιδεύεσθαι τοὺς νέους. Ἐπαύσαντο δ' ἂν τῆς ἐν τοῖς λόγοις φιλοτιμίας εἰ προσέσχον, ὅτι καὶ συγγνώμης ἀξιοῦσι τοὺς ἀκουσίως ἁμαρτάνοντας, τοὺς δὲ ἑκουσίως πλημμελοῦντας κολάσεως ἀξίους εἶναί φασιν, ὡς ἐπ' αὐτοῖς δηλονότι τοῦ τε ἁμαρτάνειν καὶ τοῦ μὴ κειμένου. Ὥστε καὶ κατ' αὐτοὺς ἀναιρεῖσθαι τὴν ἐξ εἱμαρμένης ἀνάγκην, συνίστασθαι δὲ κατὰ φύσιν ἡμῖν ὑπάρχειν τὸ αὐτεξούσιον· μετὰ τοῦ πλεῖστα εἶναι καὶ τὰ μὴ ἐφ' ἡμῖν, ὥσπερ τὰ κατὰ φύσιν, καὶ τὰ ἐκ τύχης, ἕτερα ὄντα καὶ αὐτὰ παρὰ τὸν τῆς εἱμαρμένης λόγον, καθὼς προδέδεικται. Τούτων ἡμῖν ἀπὸ πλείστων ἐπιτετμημένων, τῷ πολὺν εἶναι τὸν περὶ τοῦ αὐτεξουσίου λό- D γον ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς δόγμασιν· ᾧ καὶ τῶν φιλοσόφων συνέδραμον αἱ παρατεθεῖσαι φωναὶ, τοῖς μὲν καθ' ἡμᾶς θείοις γράμμασιν ἐπιμαρτυροῦσαι, τὰς δὲ περὶ εἱμαρμένης, οὐ μόνον τῶν πολλῶν ἀνθρώπων, ἀλλὰ καὶ τῶν χρησμῳδῶν τῶν θαυμαστῶν θεῶν τὰς δόξας ψευδεῖς οὔσας ἀπελέγχουσαι· καὶ τῶν μὲν πρὸς τοὺς γενναίους χρησμοὺς κυνικώτερον ἀποτεθέντων, τῶν δὲ πρὸς τοὺς θαυμαστοὺς φιλοσόφους παρὰ τῶν αὐτοῖς γνωρίμων ἀντειρημένων· ὥρα καὶ τῶν ἐξ ἀστρολογίας πρὸς τοὺς Χαλδαΐζοντας τῶν τὴν κατάτεχνον ταύτην γοητείαν ὡς ἐν μέρει μαθήματος ἐπαγγελλομένων τοὺς λόγους ἐπισκέψασθαι· παραθήσομαι δέ σοι καὶ τῶνδε τὰς ἀποδείξεις ἐξ ἀνδρὸς Σύρου μὲν τὸ γένος, ἐπ' ἄκρον δὲ τῆς Χαλδαϊκῆς ἐπι-

A bus tenebatur, manibus aufugisset, in fuga ipsa cursuque contingeret, ut in suos ipse dominos incideret. Quare nemo ista fato jure tribuerit. Porro certa rerum quarumdam principia sunt humanæ rationi prorsus obscura, quæ quod earum causa ignoretur, antipathia quadam evenire creduntur. Cujusmodi ea sunt quæ amuletis quibusdam fieri inveterata opinio est, cum idonea similisque vero causa vis illorum effectricis assignari nulla possit. Tales quoque sunt cantiones, cæteræque id genus præstigiæ. Nam istorum omnium ignotas esse causas nemo non fatetur, eademque propterea ἀναιτιολόγητα, hoc est, ejusmodi quorum explicari causa non possit, vulgo dicuntur. Ad hæc pleraque statuit utramque in partem promiscue contingentia, B quæ, prout res tulerit, eveniant, quæ fati quoque necessitati subducenda putat omnia. Ea porro in utramque partem contingentia vocantur, quæ tam non fieri possunt, quam fieri, quemadmodum ex eo, quod additur, prout res tulerit, intelligitur. Exempli causa partem corporis aliquam movere, cervices temere huc illucve convertere, digitum extendere, tollere supercilia, stare cum ante sederes, aut cum prius movereris, quiescere, aut tacere, cum ante loquereris: aliaque sexcenta: quibus in omnibus cum vim quamdam agnoscas contrariis suscipiendis idoneam, tum vero fati nullam invenias; quod quæ fato fiunt, id suscipere, in quo simul etiam contrario locus est, nullo modo possint. Jam C vero deliberandi certe consulendique facultate præditus homo frustra non est, esselque tamen, si quidquid agit, ageret necessitate. Enimvero **272** uni hoc, quod oculis ipsis tenetur, homini præ cæteris animantibus eximium ac singulare natura donavit, uti non quomodo illis usu venit, oblatas sensibus impulsiones consequatur, sed in iis, quæ subinde contingunt, rationis judicium adhibere possit. Quo dum ipse utitur, si quæ sensu et cogitatione percepit, eadem excussa diligentius, cujusmodi visa erant, ejusmodi re ipsa esse comperiat, in phantasiæ judicio acquiescit, eaque persequitur. Sin eadem aliter se habere intelligat, non hæret in præcepta cogitatione diutius, quod eorum falsitatem ratio adhibita consultatione deprehenderit. Atqui D de rebus tantum iis, quæ fieri a nobis possunt, consultationem instituimus; quas si quando neglecta deliberatione fecerimus, pœnitentia sæpe ducti temeritatis ipsi nos ac stultitiæ accusamus. Imo, si alios quoque nullo ad res agendas consilio accedere videamus, eos, quasi peccarint, reprehendere solemus, hosque aut illos consulere volumus, quippe qui res illas nostra in potestate sitas esse sentiamus. Cæterum quam vana sit eorum de fato sententia, vel ex eo manifeste quivis intelligat, quod ne ipsi quidem ejus assertores decretis placitisque suis obtemperare possint. Nam et hortatores se doctoresque profitentur, aliisque auctores sunt, ut disciplina erudiri sese informarique patiantur, adeoque graviter eos ac vehementer increpant, qui officio

functi suo non fuerint, utique quod sua ipsi sponte ac voluntate peccaverint. Quid quod volumina relinquunt ipsi plurima, quibus juniores institui velint? quam illi profecto docendi ambitionem omitterent, si et veniam iis, qui inviti atque i tes offendunt, abs sese dari, et qui consulto peccant, eos pœna dignos pronuntiari cogitar iis peccare vel non peccare integrum fuisset. Quare et fati necessitatem evertunt ipsi quoque, arbitrii potestatem nobis a natura inesse confirmant : quemadmodum sane pleraque jui non sunt, ut quæ vel natura vel casu fiunt, sed quæ nihilo verius assignari fato possint, ut suj argumentis demonstratum est. Atque his a nobis magna ex multitudine in epitomen ideo c quod plurima nostris in litteris de arbitrii nostri facultate habeantur (quibus producta ph rum testimonia consentiunt, dum et sacrarum ad paginarum, quibus utimur, auctoritatem et istas de fato non tralatitias vulgi tantum, sed egregiorum etiam fatidicorumque numinu nes falsi coarguunt), **273** totaque vi disputationis partim in præclara oracula vehementius que collata, partim adversus eximios philosophos, non aliis, quam eorum ipsorum, quos us norunt, sententiis verbisque contexta. Juvat eorum deinceps, quos astrologos nominant, adve Chaldæorum sectatores, qui sic artis nefariæ præstigias, tanquam doctrinæ partem aliqu tentur, rationes expendere. Quas quidem ex homine Syro, qui summam Chaldaicæ doctr fectionem et absolutionem adeptus erat, hoc loco proferemus. Bardesanes is fuit, quem in s ad disciplinæ socios scripsit, *Dialogis*, hunc in modum philosophari memorant.

A στήμης ἐληλακότος. Βαρδισάνης ὄνομα τῷ ἐν τοῖς πρὸς τοὺς ἑταίρους *Διαλόγοις* τάδε μονεύεται φάναι.

CAPUT X.

Ex mathematicis etiam disciplinis, fati vanitatem coargui posse. Ex Bardesanis scriptis.

« Naturæ legibus, inquit, generatur homo, alitur, crescit, generat, comedit, bibit, dormit, senescit, moritur : atque id omni non homini tantum, sed etiam experti rationis animanti commune est. Verum animantes cæteræ, quod præter sensum nihil habeant, quodque totæ maris ac feminæ congressione generentur, naturæ quoque in omnibus propemodum impetu rapiuntur. Leo carne vescitur; idem, si lædis, ulciscitur : itaque leones omnes et carne vescuntur, et ulciscuntur, si lædis. Oves herba vescuntur, carnes ne attingunt quidem, nec, si læseris, ulciscuntur : ac toti ovium generi instinctus iste communis est. Scorpius et terram comedit, et illos etiam, a quibus nihil ipse læsus fuerit, venenato stimulo vulnerat; qua improbitate genus omne scorpiorum laborat. Formica id a natura habet, ut hiemem imminere præsentiat, eoque totam æstatem assiduo labore terens, alimenta reponat sibi : quod ab omnibus formicis fieri videmus. Apis cum in elaborando melle versari, tum etiam eodem ali solet : quare id studium omnibus in apibus cernitur. Possem equidem alia pleraque animantium genera producere, quæ quod peculiaris naturæ vim et impetum deserere nequeant, eo ipso nobis plurimum admirabilitatis habere viderentur. Sed futurum id satis existimavi, si vulgarium et quotidianorum exemplo docerem, animantes quidem cæteras, prout

B

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'.

Ὡς καὶ ἀπὸ τῆς μαθηματικῆς θεωρίας ὁ μαρμένης ἐλέγχεται λόγος, ἐκ τῶν ... νου (98).

« Κατὰ φύσιν ὁ ἄνθρωπος γεννᾶται, ἀκμάζει, γεννᾷ, ἐσθίει, πίνει, κοιμᾶται, γι θνήσκει· καὶ τοῦτο παντὸς ἀνθρώπου, κα ἀλόγου ζώου. Καὶ τὰ μὲν ἄλλα ζῶα ψυχικὰ διόλου κατὰ συμπλοκὴν γεγενημένα, διόλ κατὰ φύσιν φέρεται. Λέων σαρκοφαγεῖ, κα ται, εἴ τι ἀδικηθῇ· καὶ διὰ τοῦτο πάντες ο σαρκοφαγοῦσι καὶ ἀμύνονται. Καὶ ἀμνάδες γοῦσι, καὶ κρεῶν οὐχ ἅπτονται, καὶ ἀδικοῦ ἀμύνονται· καὶ ὁ αὐτὸς τρόπος πάσης ἀμνάδ πίος γῆν ἐσθίει, καὶ τοὺς μὴ ἀδικήσαντας ἀδ C τρῳ ἰοβόλῳ πλήσσων. Καὶ ἡ αὐτὴ κακία σκορπίων. Μύρμηξ κατὰ φύσιν οἶδε χειμῶνο σίαν, καὶ δι᾽ ὅλης θερείας κάμνων ἀποτίθετ τροφάς· καὶ ὁμοίως πάντες μύρμηκες ἐρ Μέλισσα μέλι γεωργεῖ, ἐξ οὗ καὶ τρέφετο αὐτὴ γεωργία πάσαις μελίσσαις. Καὶ ἦν πα ἐκθέσθαι ἡμῖν τῶν ζώων, ἅτινα, τῆς φύσεω νάμενα ἐκστῆναι, πολὺν θαυμασμὸν παρασ ἐδύνατο· ἀλλ᾽ αὐτάρκη ἡγησάμην ἐκ τῶν πα νων τὴν ἀπόδειξιν ποιήσασθαι, ὅτι τὰ μὲν ὁ κατὰ τὴν κοινότητα, καὶ τὴν διαφοράν, κατ δοθεῖσαν ἑκάστῳ, ἐξ ἀνάγκης ἡδέως φέρετ θρωποι δὲ, μόνοι τὸ ἐξαίρετον ἔχοντες, τὸν καὶ τὸν ἐκ τούτου προφερόμενον λόγον, κατὰ κοινότητα ἕπονται τῇ φύσει (ὡς προεῖπον), τὸ ἐξαίρετον οὐ κατὰ φύσιν πολιτεύονται. U

D

(98) *Ἐκ τῶν Βαρδισάνου*. Alter ex mss., Βαρδησάνου, per η, quæ communior scriptura est. S. Epiphanius hæresi XXXVI, quæ alias LVI, Βαρδησιάνην vocat, ejusque sectatores Βαρδησιανιστάς. Notior is est quam ut luce indigeat. Fragmentum hic habes elegantissimi et accuratissimi operis, quod adversus Abidam astrologum, vir Syriaca Græcaque lingua disertissimus elaboravit, ut scribit Epiphanius. Librum inscripserat Antonino, ut Euseb. noster *Histor.* lib. IV, c. ult, auctor est. Antoninum porro, non Pium, sed Verum intellige, ut monet Epiphanius. Eumdem Hieronymus lib. *De scriptor. ecclesiast.*, vir masculæ dictionis judex acerrin prædicat modo, sed etiam miratur. At cum hemens adeo fuerit fati oppugnator, quema apud B. Augustinum, hæresi XXXV, irreps scio, hunc ad Valentini errores, *addidisse ut fato ascriberet conversationes hominu* manuscripti codd. clausulam istam exp Huic porro Bardesanis disputationi gemina quam in simili causa bene longam Cæsari tuit, tomo I *Bibliothecæ Patrum*, novæ edit. Lat. p. 610, dialogo II, responsione ad qu

μία βρῶσις ἡ τῶν ἁπάντων· ἄλλοι μὲν κατὰ τοὺς A λέοντας τρέφονται, ἄλλοι δὲ κατὰ τὰς ἀμνάδας· οὐχ ἓν [a] ἔχοντες σχῆμα φορημάτων, οὐκ ἔθος ἕν, οὐχ εἷς νόμος πολιτείας ἐν αὐτοῖς, οὐ μία κίνησις ἐπιθυμίας τῶν πραγμάτων· ἀλλ' ἕκαστος τῶν ἀνθρώπων κατὰ τὴν ἰδίαν θέλησιν αἱρεῖται ἑαυτῷ βίον, τὸν πλησίον μὴ μιμούμενος, πλὴν ἐν οἷς βούλεται. Τὸ γὰρ ἐλεύθερον αὐτοῦ οὐχ ὑπόκειται δουλείᾳ· καὶ εἴ ποτε ἑκὼν δουλεύσει, καὶ τοῦτο τῆς ἐλευθερίας αὐτοῦ ἐστι, τὸ δύνασθαι δουλεύειν ἑκόντα. Πόσοι τῶν ἀνθρώπων, καὶ μάλιστα τῶν Ἀλαναίων (99), ὡς τὰ ἄγρια ζῶα, κρεοβοροῦσιν ἄρτου μὴ γευόμενα, καὶ οὐ διὰ τὸ μὴ ἔχειν, ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ θέλειν; Ἄλλοι κρεῶν οὐ γεύονται, ὡς τὰ ἥμερα ζῶα· ἄλλοι ἰχθυοφαγοῦσι μόνον· ἕτεροι δὲ ἰχθύων οὐ γεύονται, οὐδ' ἂν λιμώσσωσιν. B Οἱ μὲν ὑδροποτοῦσιν, οἱ δὲ οἰνοποτοῦσιν, οἱ δὲ σίκερα πίνουσι. Καὶ ἁπλῶς πολλὴ διαφορὰ βρωμάτων καὶ πομάτων ἐν τῇ ἀνθρωπότητι, μέχρι καὶ ἐν τῇ τῶν λαχάνων καὶ ὀπωρῶν βρώσει διαφερόμενοι. Ἀλλὰ καὶ οἱ μὲν, ὡς σκορπίοι, καὶ ὡς ἀσπίδες, μὴ ἀδικηθέντες ἀδικοῦσιν· οἱ δὲ, ὡς τὰ ἄλογα ζῶα, ἀδικούμενοι ἀμύνονται· ἕτεροι δὲ, ὡς λύκοι, ἁρπάζουσι, καὶ, ὡς γαλαῖ, κλέπτουσιν· ἄλλοι δὲ, ὡς ἀμνάδες καὶ μηκάδες, ὑπὸ τῶν ὁμοιοπαθῶν ἐλαύνονται, καὶ τοὺς ἀδικοῦντας οὐκ ἀδικοῦσι. Καὶ οἱ μὲν λέγονται ἀγαθοὶ, οἱ δὲ κακοὶ, οἱ δὲ δίκαιοι. Ὅθεν ἔστι νοεῖν μὴ πάντως κατὰ φύσιν ἄγεσθαι τὸν ἄνθρωπον (ποίαν γὰρ αὐτοῦ ἐροῦμεν φύσιν;) ἀλλὰ πῆ μὲν φέρεται κατὰ φύσιν, πῆ δὲ κατὰ προαίρεσιν. Διὸ τὸν ἔπαινον, καὶ τὸν ψόγον, καὶ τὴν καταδίκην ἔχει ἐν τοῖς C κατὰ προαίρεσιν· ἐν δὲ τοῖς κατὰ φύσιν ἔχει τὴν ἀνεγκλησίαν οὐ κατὰ ἔλεος, ἀλλὰ κατὰ λόγον.» Καὶ ἑξῆς φησι· «Νόμους ἔθεντο διαφόρους οἱ ἄνθρωποι ἐν ἑκάστῃ χώρᾳ, τινὰς γεγραμμένους, τινὰς δὲ ἀγράφους, ἐξ ὧν διηγήσομαι, ὡς οἶδα, καὶ ὧν μέμνημαι, ἀρξάμενος ἐκ τῆς τοῦ κόσμου ἀρχῆς. Νόμος ἐστὶ παρὰ Σήραις (1) μηδένα φονεύειν, μήτε πορνεύειν, μήτε κλέπτειν, μήτε ξόανα προσκυνεῖν. Καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ μεγίστῃ χώρᾳ οὐ ναόν ἐστιν ἰδεῖν, οὐ γυναῖκα πορνικὴν, οὐ μοιχαλίδα ὀνομαζομένην, οὐ κλέπτην ἑλκόμενον ἐπὶ δίκην, οὐκ ἀνδροφόνον, οὐ πεφονευμένον. Οὐδενὸς γὰρ τὸ αὐτεξούσιον ἠνάγκασεν ὁ τοῦ πυριλαμπέος Ἄρεος ἀστὴρ μεσουρανῶν ἄνδρα σιδήρῳ ἀνελεῖν· οὐ Κύπρις σὺν Ἄρει τυχοῦσα, ἀλλοτρίᾳ γυναικὶ μιγῆναί τινα παρ' ἐκείνοις πάντως πάσῃ ἡμέρᾳ D μεσουρανοῦντος τοῦ Ἄρεος, καὶ πάσῃ ὥρᾳ καὶ ἡμέρᾳ γεννωμένων τῶν Σηρῶν. Παρὰ Ἰνδοῖς καὶ Βάκτροις εἰσὶ χιλιάδες πολλαὶ τῶν λεγομένων Βραχμάνων (2), οἵτινες κατὰ παράδοσιν τῶν προγόνων καὶ

A eas vel inter se communione conjunxit, vel dissimilitudine natura distinxit, ejus ductum necessario
274 quidem, sed tamen jucunde sequi: homines vero, qui proprium aliquid soli ac singulare, hoc est mentem, quæque proficiscitur ex mente, rationem habeant, ut in iis, quæ ad communionem pertinent, eamdem naturam sequantur, quemadmodum jam ante dixi; in iis tamen, quæ peculiari ex jure ac facultate pendent, ad communem illam naturam minus adhærescunt. Nec enim eodem omnes utuntur cibo, cum alii leonum, ovium alii ritu vescantur: non cultus idem omnibus, non mos, non vitæ lex et ratio placet, non earumdem omnes rerum cupiditate ducuntur: suo quisque vivit arbitrio, nec vicinum quisquam, nisi quatenus visum fuerit, B æmulatur. Est enim ea libertate præditus, quæ servitutem pati non possit. Quod si volens aliquando libensque serviat, hoc ipsum libertatis ejus est, quod servire libere possit. Quam multi homines, Alanæorum præsertim ex genere, crudis ferarum more carnibus vescuntur, panem ne attingunt quidem, non penuria, sed voluntate? Alii perinde ac cicures animantes carnibus abstinent. Alii solis utuntur piscibus, quos alii, ut maxime fames urgeat, gustare non possunt. Alii aquam, vinum alii, alii siceram bibunt. Denique magna est in hominum genere cibi potusque diversitas, quam in olerum etiam ac pomorum usu videre licet. Nonnulli præterea, quomodo scorpii aspidesque solent, nulla C injuria lacessiti lædunt, illatas alii brutarum animantium ritu persequuntur injurias. Sunt qui rapacitate lupos, feles et catos furacitate imitentur: sunt contra, qui tanquam oves aut capreæ a similibus impune vexentur, acceptasque injurias patienter ferant. Itaque alii boni, improbi alii, alii justi vocantur. Atque hinc nemo non intelligit, hominem rebus in omnibus natura minime ferri (quam enim aut cujusmodi propriam ejus naturam esse dicemus?), sed partim natura, partim voluntate. In iis ergo, quæ voluntatis sunt, modo laude, modo vituperio, modo pœna dignus est; at in iis, quæ naturæ vitio fiunt, omni reprehensione carere debet; atque id judicium non misericordia, sed ratio dictat.» Hæc ille, quibus idem, quæ sequuntur, adjun- D git. «Varias, inquit, leges singulis in regionibus, partim scriptas, partim non scriptas homines tulerunt, e quibus eas, quæ notæ mihi sunt, quæque in memoriam ab orbis conditu subeunt, hoc loco proferam. Apud Seras lex est, qua cædes,

[a] *Ισ. del.* ἓν.

(99) *Ἀλαναίων*. De Alanæis nihil legi. Simile vero est non alios esse quam Alanos, quorum Josephus, Lucianus, alii plerique meminerunt.

(1) *Παρὰ Σήραις*. An Seræ a Seribus alii? Seres quidem a Cæsario nominantur: Σῆρες, inquit, οἱ τὸ ἄκρον τῆς Χέρσου οἰκοῦντες, νόμον ἔχοντες τὸ πατρῷον ἔθος, μὴ ἑταιρίζεσθαι, μηδὲ συλᾷν, μὴ μοιχᾶσθαι, μὴ ξοάνοις προσκυνεῖν, ἢ ποτνιᾶσθαι δαίμοσι, μηδ' ὅλως ἐν αὐτοῖς ὑπάρχειν εἴδωλον, ἢ ἑταίραν, ἢ μοιχαλίδα, οὐ συλώτην, οὐ φονέα, οὐ λωποδύτην, etc. Eusebianis prorsus affinia. Eosdem S. Epiphanius, pag. 1091, ubi etiam de diversis diversarum gentium ritibus, Σηρούς appellat.

(2) *Βραχμάνων*. Cæsarius Βραγμανούς vocat; sed τὸ χ, credo, in γ, succisa tibiæ parte, decurtatum est: Νόμος, inquit, παρὰ Βακτριανοῖς, ἤτοι Βραγμανοῖς (atqui latius Bactriani patent, nec alterum pro altero promiscue sumitur), ἢ ἐκ προγόνων παιδεία (lege, ἡ ἐκ προγόν. παιδεία) μὴ μεθύειν (interpres legit, μὴ θύειν), μηδὲ ἀψύχων ἀπογεύεσθαι (novum plane genus ἀποχῆς, et Pythagoreæ illi ἀντικειμένης. Lege cum nostro, μηδ' ἐμψύχων)· οὐκ

scortatio, furtum, et simulacrorum cultus omnis prohibetur. **275** Quare in amplissima regione non templum videas, non meretricem, non adulteram, non furem in jus raptum, non homicidam, non occisum. Nullius adhuc liberæ voluntati, flammivomi stella Martis, medio licet in cœlo volvatur, hominis ferro necandi necessitatem imposuit. Neminem apud eos congressa cum Marte Venus ad uxoris alienæ congressionem impulit; tametsi nullo non die Mars ille medium in cœlum evadat, nulla non hora quotidie nascantur Seres. Apud Indos et Bactros, multa sunt eorum millia, quos Brachmanas vocant. Ii tam majorum, quam legum traditione, ab omni cæde cultuque simulacrorum abstinent, animantium nihil gustant, sicci nunquam et sobrii non sunt, quod vino, siceraque parcant, dumque uni Deo vacant, nullius unquam sceleris communione polluuntur. Cæteri autem Indi cædibus interea, stupris, ebrietati, colendisque simulacris dediti sunt, ac fato cunctis propemodum in rebus obsequuntur. Imo vero eodem in Indiæ climate, genus quoddam reperitur Indorum, qui allatos casu peregrinos ubi ceperint, eosdem postmodum hostiarum more jugulatos devorent. Ita, nec istos ab hac vel

A νόμων, οὔτε φονεύουσιν, οὔτε ξόανα σέβοντα
ἐμψύχου γεύονται, οὐ μεθύσκονταί ποτε, οἴν
σίκερος μὴ γευόμενοι, οὐ κακίᾳ τινὶ κοινωνοῦσ
ἔχοντες τῷ Θεῷ· τῶν ἄλλων Ἰνδῶν φονευόντ
ἑταιρευόντων, καὶ μεθυσκομένων, καὶ σεβ
ξόανα, καὶ πάντα σχεδὸν καθ' εἱμαρμένη
μένων. Ἔστι δὲ ἐν τῷ αὐτῷ κλίματι τῆς
φυλή τις Ἰνδῶν (3), οἵτινες τοὺς ἐμπίπ
ξένους ἀγρεύοντες, καὶ τούτους θύοντες ἐσθίου
οὔτε οἱ ἀγαθοποιοὶ τῶν ἄστρων κεκωλύκασι τ
μὴ μιαιφονεῖν, καὶ μὴ ἀθεμιτογαμεῖν, οὔτε οἱ
ποιοὶ ἠνάγκασαν τοὺς Βραχμᾶνας κακουργεῖν
Πέρσαις (4) νόμος ἦν γαμεῖν τὰς θυγατέρας,
μητέρας. Καὶ οὐ μόνον ἐν τῇ χώρᾳ ἐκείνῃ,
ἐκείνῳ τῷ κλίματι, τούτους τοὺς ἀνοσίους γά
B Πέρσαι ἐποίησαν, ἀλλὰ καὶ ὅσοι αὐτῶν τῆς Π
ἐξεδήμησαν, οἵτινες καλοῦνται Μαγουσαῖοι (5
αὐτὴν ἀθεμιστίαν διαπράττονται, παραδιδόντ
αὐτοὺς νόμους, καὶ τὰ ἔθη τοῖς τέκνοις κατὰ
χὴν, ἐξ ὧν εἰσι μέχρι νῦν πολλοὶ ἐν Μηδίᾳ, καὶ
γύπτῳ, καὶ ἐν Φρυγίᾳ, καὶ ἐν Γαλατίᾳ. Καὶ οὐ
Κύπρις, ἐν ὁρίοις καὶ οἴκοις Κρόνου, σὺν Κρό
ὁμαρτοῦντος τοῦ Ἄρεος, ἐν ταῖς τῶν πάντων
σιν εὑρίσκετο. Παρὰ Γήλοις (6) νόμος ἐστὶ τὰς

οἴνου ἁπλοῦ ἢ νόθου μετέχειν (causæ nihil erat quamobrem interpres hic hæreret. Vinum ἁπλοῦν, hoc loco, γνήσιον, ex vite ἄκρατον· at νόθον, factitium, et quasi adulterinum, aut spurium), Θεὸν τὸν ἐμὸν δεδοικότας. Καίτοι τῶν παρακειμένων αὐτοῖς Ἰνδῶν, μιαιφονούντων, καὶ οἰνοφλυγούντων, καὶ μονιῶν ἀγρίων ἢ συῶν δίκην θηλυμανούντων, καὶ τῷ πάθει κραδαινομένων. De Brachmanis eorumque moribus et institutis, accurate Strabo lib. xv. Inter cætera eos ait διατρίβειν ἐν ἄλσει, λιτῶς ζῶντας, ἐν στιβάσι καὶ δοραῖς, ἀπεχομένους ἐμψύχων, καὶ ἀφροδισίων, ἀκροωμένους λόγων σπουδαίων. Hic ἀνταγωνισταί Indi quidam alii, Pramnæ nomine, de quibus ibid. Strabo. Epiphanius pag. 1091, num. 10, philosophiæ sectas apud Indos LXXII numerat, interque cæteras, Brachmanorum et Pseudobrachmanorum.

(3) *Φυλή τις Ἰνδῶν*. Idem Cæsarius : Ἐν δὲ τοῖς ἑσπερίοις κλίμασιν, ἐνδοτέρω τῶν ἐκεῖσε Ἰνδῶν, ξενοβόροι τινὲς ὑπάρχοντες, τοὺς ἐπήλυδας ἀναιροῦντες ἐσθίουσι, καὶ οὐδεὶς τῶν ἀγαθοποιῶν ἀστέρων τῆς μιαιφονίας αὐτοὺς ἀπωσθῆναι ἴσχυσε μέχρι τήμερον. De priscorum Indorum moribus plura vide apud Herodot. lib. III; Diodor. Sicul., lib. II; Arrian. *Expedit. Alexand.*, lib. VI, et *De reb. Indicis* lib. singulari; Strabon. lib. xv, qui omnium copiosissime hoc in argumento versati sunt. De hac tamen in vorandis hospitibus immanitate, nihil. Imo, quod ἄντικρυς cum illa pugnat, de illorum φιλοξενίᾳ sic Diodorus pag. 126 : Εἰσὶ δὲ παρ' Ἰνδοῖς, καὶ ἐπὶ τοὺς ξένους ἄρχοντες τεταγμένοι, καὶ φροντίζοντες, ὅπως μηδεὶς ξένος ἀδικῆται· τοῖς δ' ἀῤῥωστοῦσι ξένων ἰατροὺς εἰσάγουσι, καὶ τὴν ἄλλην ἐπιμέλειαν ποιοῦνται, καὶ τελευτήσαντα θάπτουσιν. Ἔτι δὲ τὰ καταλειφθέντα τοῦ ξένου χρήματα τοῖς προσήκουσιν ἀποδιδόασιν. Verum Cæsarius ξενοβόρους illos ἑσπέρια κλίματα tenuisse signanter habet. Dirius etiam illud est, quod scribit Herodot. lib. III, Indos, Callatias dictos, defunctorum parentum corporibus saginari. Locus insignis est, ex quo quam suæ quibusque leges placeant, nemo non intelligat : Δαρεῖος, inquit, καλέσας Ἑλλήνων τοὺς παρεόντας, εἴρετο ἐπὶ πόσῳ ἂν χρήματι βούλοιντο τοὺς πατέρας ἀποθνήσκοντας κατασιτέεσθαι. Οἱ δὲ ἐπ' οὐδενὶ ἔφασαν ἔρδειν ἂν τοῦτο. Δαρεῖος δὲ μετὰ ταῦτα, καλέσας

Ἰνδῶν τοὺς καλεομένους Καλλατίας, οἳ τοὺς
κατεσθίουσι, εἴρετο παρεόντων τῶν Ἑλλήνω
τίνι χρήματι δέξαιντ' ἂν, τελευτέοντας τοὺς π
καταχαίειν πυρί· οἱ δὲ ἀμβώσαντες μέγα, εὐ
μιν ἐκέλευον. Tum concludit, Οὕτω μὲν νῦν
νενόμισται· καὶ ὀρθῶς μοι δοκέει Πίνδαρος π
C νόμον πάντων βασιλέα φήσας εἶναι.

(4) *Παρὰ Πέρσαις*. Has Persarum ἀῤῥητο
plurimorum scriptorum auctoritate damnat I
nius in erudito *De Persis* commentario. The
lib. IX *De Græcor. affectionibus*, pag. 128, Za
impiarum legum auctorem facit, quem Pl
fallor, Zarasdam alicubi nominat. Cæsariu
cit. Chaldæis et Babyloniis idem scelus u
μητρογαμεῖν, ἀδελφοφθορεῖν, καὶ ταῖς σφῶν
ἐπιμαίνεσθαι. Theophilus *ad Autolycum* lib
Epicurum et Stoicos ejusdem flagitii reos
Ἐπίκουρος δὲ καὶ αὐτὸς, inquit, σὺν τῷ ἀθ
διδάσκειν, συμβουλεύει καὶ μητράσι καὶ ἀδ
συμμίγνυσθαι, καὶ πέρα τῶν νόμων τῶν τοῦ
λυόντων. Subdit aliquid de Solonis legib
paulo post : Πρὸς τί οὖν Ἐπίκουρος, καὶ οἱ Σ
δογματίζουσιν, ἀδελφοκοιτίας, καὶ ἀῤῥενοβασίο
τελεῖσθαι; ἐξ ὧν διδασκαλιῶν μεστὰς βιβλι
ἐποίησαν. Similia doctissime Tiraquellus
D persequitur, ad leg. 7 connubial.; carptim
ad *Genial. dier.* lib. I, cap. 2 et 24. De Æ
vide supra, pag. 48; de Persis, pag. 11, et
279

(5) *Μαγουσαῖοι*. Idem repetit pag. 278,
serte Magusæos illos Persas fuisse docet. E
nius pag. 1094, num. 12, inter Persicarum
rum ἀρχηγοὺς eosdem numerat; et num. 13,
diato cæterorum idolorum cultu, solem t
lunam ignemque venerari scribit. Cave con
cum Magusæis, seu Magusanis, Petrææ ac
Arabiæ populis, nisi forte hi etiam ab illis
minati sunt : nam hic vides, Magusæos Pers
riis se populis ac gentibus insevisse.

(6) *Παρὰ Γήλοις*. Cæsarius, loco citato,
sanem κατὰ πόδας sequitur, nisi quod Γήλα
Γήλους, vocat : Θάτερος, inquit, παρὰ Γήλαις
γυναῖκας γεωργεῖν, καὶ οἰκοδομεῖν, καὶ τὰ
πράττειν, ἀλλὰ καὶ κοινωνεῖν οἷς ἂν βούλωντ
ἐπηλύδων. Οὐ μυρίζονται δὲ, οὐδὲ φυκίοις τ

κας γεωργεῖν, καὶ οἰκοδομεῖν, καὶ πάντα τὰ ἐργατικὰ πράσσειν, καὶ κοινωνεῖν οἷς ἂν βούλωνται· καὶ μὴ ἐγκαλεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν, μήτε καλεῖσθαί τινα μοιχαλίδα, τῷ πάσας ἐργατικὰς εἶναι, καὶ πᾶσι κοινωνεῖν, μάλιστα δὲ τοῖς ξένοις. Καὶ οὔτε μυρίζονται Γήλισσαι γυναῖκες, οὐχ ἱμάτια βαπτὰ φοροῦσιν, ἀνυπόδητοι δέ εἰσι πᾶσαι· καίτοι τῶν Γήλων ἀνδρῶν κοσμουμένων ἐν φορήμασι μαλακοῖς καὶ ἐν διαφόροις χρώμασι, καὶ χρυσοφορούντων, καὶ μυριζομένων· καὶ οὐ κατά τινα ἄλλην μαλακίαν, εἰσὶ γὰρ ἀνδρεῖοι, καὶ πολεμικώτατοι, καὶ κυνηγετικώτατοι. Καὶ οὐ πᾶσαι αἱ τῶν Γήλων γυναῖκες ἔλαχον ἐν Αἰγοκέρωτι, ἢ ἐν Ὑδροχόῳ, κακοδαιμονοῦσαν τὴν Κύπριν· οὔθ' οἱ ἄνδρες αὐτῶν πάντες ἔχουσιν ἐν Κριῷ σὺν Ἄρει τὴν Παφίην, ἔνθα τοὺς ἀνδρείους καὶ σπατάλους οἱ Χαλδαΐζοντες λέγουσι. Παρὰ Βάκτροις (7) αἱ γυναῖκες παντὶ κόσμῳ διαφέροντι, καὶ παντὶ μύρῳ χρῶνται, ὑπηρετούμεναι ὑπὸ παιδίσκων, καὶ νεανίσκων μᾶλλον, ἢ οἱ ἄνδρες· προερχόμεναι μετὰ πολλῆς φαντασίας ἔφιπποι, κοσμοῦσαι πολλῷ χρυσῷ καὶ λίθοις βαρυτίμοις τοὺς ἵππους. Καὶ οὐ σωφρονοῦσιν, ἀλλ' ἀδιαφόρως κοινωνοῦσι τοῖς δούλοις καὶ τοῖς ξένοις· ἄδειαν ἔχουσαι τοιαύτην, καὶ ὑπὸ τῶν ἀνδρῶν μὴ ἐγκαλούμεναι, σχεδὸν κυριεύουσιν αὐτῶν. Καὶ οὐ πάντως ἐν πάσῃ γενέσει τῶν ἐν Βακτρίᾳ γυναικῶν μεσουρανεῖ μετὰ Διὸς καὶ Ἄρεος ἐν ἰδίοις ὅροις ἡ φιλόγελως Ἀφροδίτη. Ἐν δὲ τῇ Ἀραβίᾳ (8) καὶ τῇ Ὀσροηνῇ οὐ μόνον αἱ μοιχαλίδες φονεύονται, ἀλλὰ καὶ αἱ ὑποπτευόμεναι οὐκ ἀφίενται ἀτιμώρητοι. Παρὰ Πάρθοις (9) καὶ Ἀρμενίοις οἱ φονεῖς ἀναιροῦνται, ποτὲ μὲν ὑπὸ τῶν δικαστῶν, ποτὲ δὲ ὑπὸ τῶν συγγενῶν τῶν φονευομένων. Καὶ ἐάν τις φονεύσῃ γυναῖκα αὐτοῦ, ἢ ἀδελφὸν ἄτεκνον, ἢ ἀδελφὴν ἄγαμον, ἢ υἱὸν, ἢ θυγατέρα, οὐκ ἐγκαλεῖται ὑπό τινος νόμου τοιούτου ὑπάρχοντος ἐν ταῖς χώραις ἐκείναις· παρ' Ἕλλησι δὲ καὶ Ῥωμαίοις μείζονι τιμωρίᾳ ὑποβάλλονται οἱ τῶν οἰκείων καὶ συγγενῶν φονευταί. Ἐν Ἄτροις ὁ κλέπτων τι ὀβολοῦ ἄξιον λιθάζεται· παρὰ Βάκτροις ὀλίγα κλέπτων ἐμπτύεται· παρὰ Ῥωμαίοις πληγαῖς αἰκίζεται· τοιοῦτοι γὰρ οἱ νόμοι. Ἀπὸ Εὐφράτου ποταμοῦ, καὶ μέχρι τοῦ Ὠκεανοῦ, ὡς ἐπὶ ἀνατολὰς, ὁ λοιδορούμενος ὡς φονεὺς, ἢ ὡς κλέπτης, οὐ

cædium immanitate, vel indignitate nuptiarum benefica sidera revocare, nec ad scelus Brachmanas adigere malefica potuerunt. Apud Persas lex erat, qua non filias tantum aut sorores, sed ipsas quoque matres secum matrimonio jungere licebat. Nec in ea regione tantum, cove duntaxat in climate, incestas illas Persæ nuptias contrahebant; sed etiam quotquot eorum e Perside alio commigrarunt, quos Magusæos vocant, iisdem flagitiis obstricti manent, posterisque suis hæreditario quasi jure leges et consuetudines easdem relinquunt. Atque hujus nationis plurimi etiamnum, in Media, Ægypto, Phrygia, Galatia reperiuntur. Neque tamen Venerem, opinor, quisquam dixerit, in omnium ac singulorum ortu, sic in finibus ædibusque Saturni constitisse, ut Mars cum eodem Saturno comitaretur. Apud Gelos cautum lege est, uti mulieres terram colant, domos ædificent, ac reliquis hujusmodi operibus vacent, imo quibuscum ipsæ voluerint, impune consuescant. Ita, nec reprehendi a viris, nec adulteræ vocari solent, quod omnes pariter et in similium artium occupatione versentur, et cum omnibus promiscue, ac præsertim cum peregrinis conjungantur. Præterea nec unguentorum Gelissis mulieribus, nec tinctarum vestium usus est: imo nudis quoque pedibus incedunt
276 omnes; cum interea viri non mollia tantum ac delicata, sed etiam et colore distincta multiplici, et auro collucentia vestimenta ferre, atque unguentis perfundi consueverint. Quod ipsi tamen pro sua quadam insitaque animorum ignavia non utique faciant, cum et fortissimi sint, et bellorum venationisque peritissimi. Nec feminæ apud illos, aut in Capricorno, aut in Aquario infaustam omnes Venerem infestamque sortitæ sunt: nec rursus viri omnes eamdem in Ariete cum Marte conjunctam habent, quo utriusque situ, fortes simul ac delicatos nasci Chaldæorum sectatores autumant. Apud Bactros, mulieres omni cultus ac mundi elegantia, omnique unguentorum genere uti solent, adeoque pluribus, quam viri, ancillarum ac puerorum obsequiis officiisque coli. Prodeunt in equis, quos multo auro gemmisque pretiosissimis phaleratos habent,

πληθεύονται, etc. Οἱ δὲ ἄνδρες στιβάζονται ἐσθῆτι μαλακῇ, καὶ ἀνθοβάφῳ περιβολῇ, et cætera. De stellarum in eorum ortu concurrentium diversitate. Epiphanius loco jam laudato, num. 10, Γηλούς nominat, itidem ut Bardesanes et Ptolemæus; sed hoc iis singulare tribuit, ut apud ipsos οἱ τὰ φαῦλα δρῶντες, πρὸς τῶν νόμων αὐτῶν ἐπαινοῦνται. Gelas Plinius lib. VI, cap. 16, inter alios Hyrcani maris accolas numerat, quos Græci Cadusios appellarint. Gelas tamen a Cadusiis Strabo distinguit lib. XI; ambos tamen ad Hyrcani seu Caspii maris orientalem, et Tauri montis septentrionalem plagam constituit. Theophanes, qui Pompeii castra secutus erat, apud eumdem Strabonem, eodemque libro, Amazonas inter et Albanos collocat Γήλας καὶ Λήγας, quos Zonaras tomo II, minus, ut opinor, recte, Γέλλας καὶ Λίγυας nominat. Denique Cedrenus pag. 127, Cæsarii locum συντόμως afferens, Γηλαίους, non, ut est apud Ortelium, *Gellæos*; multo minus, ut est apud interpretem, *Agelæos*, vocat. Itaque Γῆλοι, vel, ut alii Γηλοὶ, Γῆλαι, Γέλλαι, Γελαῖοι, apud diversos auctores prorsus iidem, licet Γέλλαι et Γελαῖοι corruptum nomen videatur. Feminæ autem Γήλισσαι dicebantur. At Γελῷοι, de quibus supra pag. 233, qui Γελαῖοι sæpius, et aliquando Γελλαῖοι, Latinis *Gelani* et *Gelenses*, interdumque *Gellenses*, in Sicilia sunt. Nam Γελώους frustra Stephanus repudiat. Γελῶνοι denique in Sarmatia, partim Europæa, partim Asiatica.

(7) *Παρὰ Βάκτροις*. Cæsarius loco cit. de Bactrianis mulieribus nihil; at Susianis eadem attribuit: Ἐν δὲ Σούσοις, inquit, τῆς Βαβυλῶνος, αἱ γυναῖκες παντὶ μύρῳ διαφέροντι, καὶ κόσμῳ χρῶνται, ὑπηρετούμεναι, καὶ φαιδρῶς προϊοῦσαι, σὺν βλωσυρίᾳ, καὶ διαχύσει πολλῇ.

(8) *Ἐν δὲ τῇ Ἀραβίᾳ*. Lege Tiraquellum, ad leg. illam 7 connub. hæc et similia pluribus exsequentem.

(9) *Παρὰ Πάρθοις*. Cruentæ hujus et impiæ consuetudinis mentionem alibi non reperio. Multa de Parthorum moribus in historicis commentariis Strabo scripserat, ut lib. *Geograph.* II, significat.

ingenti specie atque pompa : eædem usque adeo intemperantia laborant, ut cum servis etiam atque peregrinis promiscue consuescant : nec ullam propterea virorum offensionem aut reprehensionem extimescunt, utpote quibus ipsæ prope dominentur. Neque tamen, opinor, in Bactrianarum omnium mulierum ortu, Venus illa jocorum ac deliciarum amans, cœlo in medio, ac suis in finibus, cum Jove simul ac Marte congreditur. In Arabia et Osroene, cum adulterii crimen in mulieribus capitale est, tum ipsa quoque suspicio pœnam habet. In Parthia simul et Armenia, vulgares quidem homicidæ nonnunquam a judicibus, interdum a cæsorum propinquis morte puniuntur. Si quis vero aut uxorem, aut fratrem liberis orbum, aut sororem innuptam, aut filium, aut filiam occiderit, accusat nemo : hoc enim ut liceat certa populorum istorum lege cautum est : cum apud Græcos et Romanos acerbiores adversus propinquorum et affinium interfectores pœnæ constitutæ sint. Apud Atros, qui vel obolare quidpiam furatus erit, lapidatur; apud Bactros levioris furti reus conspuitur, apud Romanos verberatur. Ejusmodi quippe leges ab iis sancitæ sunt. Ab Euphrate fluvio ad Oceanum usque versus Orientem, quibus vel homicidii vel furti crimen impingitur, non graviter admodum ac moleste ferunt : at quibus mascula Venus objicitur, ii voluntaria sæpe morte turpitudinis suspicionem ulciscuntur : cum apud Græcos, amores suos habere, ne sapientibus quidem ipsis probro detur. In eodem Oriente, quibus oblatum stuprum fuerit, ii, comperta re, a fratribus, aut parentibus, aut cognatis non occiduntur modo, sed **277** etiam sepulcri honore spoliantur. Apud Gallos autem adolescentes publice ac secure nubunt, nec turpe facinus, cui patriæ legis patrocinetur auctoritas, arbitrantur. Neque tamen fieri profecto potest, ut quotquot in Galliis eo sese flagitio tam projecta cum impudentia contaminant, ii suo in ortu Vesperum omnes, in Saturni ædibus Martisque finibus cum Mercurio Occidentem sortiti sint. In Britannia plures viri uxorem unicam; in Parthia virum unicum plures uxores habent; quæ tamen caste omnes vivunt, eique, quod ita lege sancitum est, obtemperant. Amazones contra nullum apud se virum patiuntur, sed brutarum animantium ritu, semel quotannis circa vernum æquinoctium, patriis egressæ finibus, rem cum finitimis habent, qui tempus illud solemnis cujusdam festi loco ducunt. Revertuntur postmodum concepto

a Ισ. ἐφ'ἡμερινῆς.

A πάνυ ἀγανακτεῖ· ὁ δὲ ὡς ἀρσενοκοίτης λοιδο[ρ]
ἑαυτὸν ἐκδικεῖ μέχρι καὶ φόνου· παρ' Ἕλλη[σι]
οἱ σοφοὶ ἐρωμένους ἔχοντες οὐ ψέγονται. Ἐ[ν]
τῇ Ἀνατολῇ ὑβριζόμενοι, ἐὰν γνωσθῶσιν, ὑπ[ὸ]
φῶν, ἢ πατέρων, καὶ συγγενῶν φονεύονται,
φῆς προδήλου οὐκ ἀξιοῦνται. Παρὰ δὲ Γάλλοι[ς]
γαμοῦνται μετὰ παῤῥησίας, οὐ ψόγον τοῦτο
νοι διὰ τὸν παρ' αὐτοῖς νόμον. Καὶ οὐ δυνα[τὸν]
πάντας τοὺς ἐν Γαλλίᾳ, οὕτως ἀθέως ὑβριζ[ομένους]
λαχεῖν ἐν ταῖς γενέσεσι Φωσφόρον μεθ' Ἑ[ρμοῦ]
οἴκοις Κρόνου καὶ ὁρίοις Ἄρεος δύνοντας. Ἐ[ν Βρε]
τανίᾳ πολλοὶ ἄνδρες μίαν γυναῖκα ἔχουσιν· ἐ[ν]
Παρθίᾳ πολλαὶ γυναῖκες ἕνα ἄνδρα, καὶ πᾶ[σαι]
φρονοῦσι πειθόμεναι αὐτῷ κατὰ τὸν νόμο[ν]
Ἀμαζόνες πᾶσαι ἄνδρας οὐκ ἔχουσιν, ἀλλ'
B ἄλογα ζῶα, ἅπαξ τοῦ ἔτους περὶ τὴν ἐαρινὴ[ν]
ρίαν, ὑπερβαίνουσαι τοὺς ἰδίους ὅρους, κοι[νωνοῦσι]
τοῖς πλησιοχώροις ἑορτήν τινα ταύτην ἡγοῦ[νται]
Ἐξ ὧν συλλαμβάνουσαι ὑποστρέφουσι, καὶ ἀπο[τίκτουσιν]
ἐν ἑνὶ καιρῷ ἀποκυΐσκουσι κατὰ τὸν τῆς φύσ[εως]
μον· καὶ τοὺς μὲν γεννωμένους ἄῤῥενας ῥί[πτουσι]
τὰς δὲ θηλείας ἀνατρέφουσι. Πολεμικαί τέ ε[ἰσι]
γυμνασίων προνοούμεναι. Ἑρμῆς μετὰ Ἀφ[ροδίτης]
ἐν οἴκοις Ἑρμοῦ ποιεῖ πλάστας, καὶ ζωγράφο[υς]
τραπεζίτας· ἐν οἴκοις δὲ Ἀφροδίτης μυρεψοὺς
νασκοὺς, καὶ ὑποκριτὰς ποιημάτων. Καὶ πα[ρὰ Ταϊ]
νοῖς (10), καὶ Σαρακηνοῖς, καὶ ἐν τῇ ἀνωτέρ[ᾳ Λιβύῃ]
καὶ παρὰ Μαύροις, καὶ παρὰ τοῖς παρὰ τὸ στό[μα]
Ὠκεανοῦ Νομάσι, καὶ ἐν τῇ ἐξωτέρᾳ Γερμαν[ίᾳ]
C ἐν τῇ ἀνωτέρᾳ Σαρματίᾳ, καὶ ἐν τῇ Σκυθίᾳ,
πᾶσι τοῖς ἐξ ἀρκτικῶν μερῶν τοῦ Πόντου ἔθνε[σι]
ὅλῃ τῇ Ἀλανίᾳ, καὶ Ἀλβανίᾳ, καὶ Ὠτηνῇ, κα[ὶ]
νίᾳ, καὶ ἐν Χρυσῇ οὐκ ἔστιν ἰδεῖν οὐ τραπεζί[την]
πλάστην, οὐ ζωγράφον, οὐκ ἀρχιτέκτονα, οὐ
τρην, οὐ φωνασκὸν, οὐχ ὑποκριτὴν ποιημάτω[ν]
ἐστέρηται ὁ τῆς τοῦ Ἑρμοῦ καὶ τῆς Ἀφροδίτη[ς]
γείας τρόπος ἐν ὅλῳ τῷ κύκλῳ τούτῳ τῆς οἰ[κουμέ]
νης. Οἱ Μῆδοι πάντες τοῖς μετὰ σπουδῆς τρεφο[μένοις]
κυσὶ τοὺς νεκροὺς ἔτι ἐμπνέοντας παραβάλλου[σι]
οὐ πάντες σὺν τῇ Μήνῃ τὸν Ἄρεα ἐφημερινῆς
σεως ἐν Καρκίνῳ ὑπὸ γῆν ἔχουσιν. Ἰνδοὶ το[ὺς νε]
κροὺς καίουσι, μεθ' ὧν συγκαίουσιν ἑκούσας τ[ὰς γυ]
ναῖκας· καὶ οὐ δήπου πᾶσαι αἱ καιόμεναι ζῶσ[αι Ἰν]
δῶν γυναῖκες ἔχουσιν ὑπὸ γῆν ἐπὶ νυκτερινῆς
D σεως σὺν Ἄρει τὸν Ἥλιον ἐν Λέοντι, ὁρίοις
Γερμανῶν οἱ πλεῖστοι ἀγχονιμαίῳ μόρῳ
θνήσκουσι, καὶ οὐ πάντως τὸ πλῆθος τῶν Γερ[μανῶν]
τὴν σελήνην καὶ τὴν ὥραν μεσολαβουμένας ὑπὸ
νου καὶ Ἄρεος ἔχει. Παντὶ ἔθνει, καὶ πάσῃ
καὶ παντὶ τόπῳ (11) τῆς γενέσεως γεννῶνται ἄ[νθρωποι]

(10) Παρὰ Ταϊνοῖς, etc. Hac de re ita Cæsarius : Παρὰ δὲ Ἠλείοις, καὶ Σαρακηνοῖς καὶ τοῖς ἐν τῇ ἀνωτέρᾳ Λιβύῃ, καὶ Μαύροις, κατὰ τοὺς ᾐόνας καὶ ὄχθας τοῦ Ὠκεανοῦ ποταμοῦ οἰκοῦσι, καὶ ἐν τῇ ἐξωτέρᾳ Γερμανίᾳ, καὶ ἐν τῇ ἀνωτέρᾳ Σαρματίᾳ, καὶ ἐν Σκυθίᾳ, καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ἐξωτικοῖς μέρεσι, τοῦ Πόντου ἔθνεσιν, οὐχ οἷόν τε εὑρεῖν κολλυβιστὴν, ἢ πλάστην, ἢ ζωγράφον, οὐκ ἀρχιτέκτονα, οὐ φωνασκὸν, οὐχ ὑποκριτὴν ποιημάτων, ὡς παρ' ἡμῖν. Hic Ταϊνῶν mentio nulla, sed eorum in locum suffecti sunt Ἠλεῖοι. De prioribus ita Stephanus, Ταΐνοι (sic enim scribit) ἔθνος ἀπὸ τῶν Σαρακηνῶν, μεσημβρίαν, ὡς Οὐλπιανὸς ἐν Ἀραβικοῖς, κα[ὶ Ου]ράνιος ἐν Ἀραβικῶν δευτέρῳ. Nec satis noti, Eleos Cæsarius nominat. Forte τοὺς ἀπὸ τῆς [Ἠλι]δος intelligit, quam Stephanus, πρὸς τῇ Αἰγ[ύπτῳ] Ὀλυμπίᾳ urbem esse ait

(11) Παντὶ τόπῳ. Longe malim τρόπῳ, præ[sertim cum] enim παντὶ ἔθνει, quod etiam fere locum inc[...] Deinde quis ita loquatur, παντὶ τόπῳ γεν[...] γεννῶνται ἄνθρωποι.

πα· κρατεῖ δὲ ἐν ἑκάστῃ μοίρᾳ τῶν ἀνθρώπων νόμος καὶ ἔθος, διὰ τὸ αὐτεξούσιον τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ οὐκ ἀναγκάζει ἡ γένεσις τοὺς Σῆρας μὴ θέλοντας φονεύειν, ἢ τοὺς Βραχμᾶνας κρεοφαγεῖν, ἢ τοὺς Πέρσας ἀθεμίτως μὴ γαμεῖν, ἢ τοὺς Ἰνδοὺς μὴ καίεσθαι, ἢ τοὺς Μήδους μὴ ἐσθίεσθαι ὑπὸ κυνῶν, ἢ τοὺς Πάρθους μὴ πολυγαμεῖν, ἢ τὰς ἐν τῇ Μεσοποταμίᾳ γυναῖκας μὴ σωφρονεῖν, ἢ τοὺς Ἕλληνας μὴ γυμνάζεσθαι γυμνοῖς τοῖς σώμασιν, ἢ τοὺς Ῥωμαίους μὴ κρατεῖν, ἢ τοὺς Γάλλους μὴ γαμεῖσθαι, ἢ τὰ ἄλλα βάρβαρα ἔθνη. ταῖς ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων λεγομέναις Μούσαις κοινωνεῖν. Ἀλλ', ὡς προεῖπον, ἕκαστον ἔθνος, καὶ ἕκαστος τῶν ἀνθρώπων χρῆται τῇ ἑαυτοῦ ἐλευθερίᾳ, ὡς βούλεται καὶ ὅτε βούλεται, καὶ δουλεύει τῇ γενέσει καὶ τῇ φύσει, δι' ἣν περίκειται σάρκα, πῆ μὲν ὡς βούλεται, πῆ δὲ ὡς μὴ βούλεται. Πανταχῇ γὰρ καὶ ἐν παντὶ ἔθνει εἰσὶ πλούσιοι καὶ πένητες, καὶ ἄρχοντες καὶ ἀρχόμενοι, καὶ ἐῤῥωμένοι καὶ νοσοῦντες, ἕκαστος κατὰ τοὺς τῆς γενέσεως αὐτοῦ κλήρους. Ταῦτα, ὦ Βαρδισάνη, ἄκρως ἡμᾶς πέπεικε, φημὶ αὐτῷ. Οἱ δὲ ἀστρονόμοι φασὶ τὴν γῆν ταύτην μεμερίσθαι εἰς ἑπτὰ κλίματα, καὶ ἄρχειν ἑκάστου κλίματος ἕνα τῶν ἑπτὰ ἀστέρων· καὶ τοὺς διαφόρους νόμους μὴ τοὺς ἀνθρώπους τεθεικέναι ἑαυτοῖς, ἀλλ' ἑκάστου ἄρχοντος πλεονάζειν τὸ θέλημα ἐν τῇ ἰδίᾳ χώρᾳ, ὃν νόμον νενομίκασιν οἱ κρατούμενοι. Ἀπεκρίνατο (12) οὐκ· ἀληθὴς ἡ ἀπόκρισις αὕτη, ὦ Φίλιππε. Εἰ γὰρ καὶ διῄρηται ἡ οἰκουμένη εἰς μέρη ἑπτὰ, ἀλλ' οὖν γε ἐν μιᾷ μερίδι εὑρίσκομεν πολλὰς διαφορὰς νόμων. Οὐδὲ γὰρ ἑπτὰ νόμοι εἰσὶ κατὰ τοὺς ἑπτὰ ἀστέρας, οὐδὲ δώδεκα κατὰ τὰ ζώδια, οὐδὲ τριακονταὲξ, κατὰ τοὺς δεκανοὺς (13), ἀλλὰ μυρίοι. Μνημονεύειν τε ὀφείλετε ὧν προεῖπον, ὅτι καὶ ἐν ἑνὶ κλίματι, καὶ ἐν μιᾷ χώρᾳ τῶν Ἰνδῶν εἰσιν ἀνθρωποφάγοι Ἰνδοὶ, καί εἰσιν οἱ ἐμψύχων ἀπεχόμενοι· καὶ ὅτι οἱ Μαγουσαῖοι οὐκ ἐν Περσίδι μόνῃ τὰς θυγατέρας γαμοῦσιν, ἀλλὰ καὶ ἐν παντὶ ἔθνει, ὅπου ἂν οἰκήσωσι, τοὺς τῶν προγόνων φυλάσσοντες νόμους, καὶ τῶν μυστηρίων αὐτῶν τὰς τελετάς. Ἀλλὰ καὶ πολλὰ βάρβαρα ἔθνη κατελέξαμεν, τά τε ὄντα ἐν μεσημβρίᾳ, καὶ δύσει, καὶ ἀνατολῇ καὶ ἄρκτῳ, τουτέστιν ἐν διαφόροις κλίμασι, μὴ μετέχοντα Ἑρμαϊκῆς ἐπιστήμης. Πόσοι, νομίζετε, σοφοὶ ἄνδρες παρήγαγον τοὺς κακῶς κειμένους νόμους; πόσοι δὲ νόμοι ὑπὸ τῆς ἀπορίας κατελύθησαν; πόσοι βασιλεῖς, κρατήσαντες ἐθνῶν, παρήγαγον τοὺς πρὸ αὐτῶν νόμους, καὶ ἔθεντο τοὺς ἰδίους; καὶ οὐδεὶς τῶν ἀστέρων ἀπώλεσε τὸ ἴδιον κλίμα. Χθὲς οἱ Ῥωμαῖοι, τῆς Ἀραβίας κρατήσαντες, τοὺς τῶν βαρβάρων νόμους ἤλλαξαν. Ἕπεται γὰρ τὸ αὐτεξούσιον τῷ αὐτεξουσίῳ. Τὸ δὲ δυνάμενον πεῖσαι καὶ τοὺς ἀπίστους ἐκθήσομαι ὑμῖν. Ἰουδαῖοι πάντες οἱ διὰ Μωσέως δεξάμενοι νόμον, τοὺς γεννωμένους ἄῤῥενας παῖδας ἐν τῇ ὀγδόῃ ἡμέρᾳ αἱμάσσουσι περιτέμνοντες, οὐκ ἀστέ-

A fetu, eodemque necessario tempore, prout lex naturæ fert, simul omnes pariunt : sed projectis maribus, solas suscipiunt aluntque feminas. Sunt autem bellicosæ omnes, et in omni exercitationis genere præcipuo studio curaque versantur. Jam Mercurium ferunt suis in ædibus cum Venere congredientem fictores, pictores, nummularios; at in Veneris ædibus, unguentarios, phonascos, histriones efficere. Atqui apud Tainos et Saracenos, ac tam in superiore Libya, quam apud Mauros, nec non apud Nomadas illos, qui Oceani ostium accolunt, simulque tam in exteriore Germania, quam in Sarmatia superiore, Scythia quoque, ac cæteris omnibus, quæ ad septentrionales Ponti partes habitant gentibus; insuper tota passim Alania, Albania, Otene, B Saunia, et aurea Chersoneso, neque nummularium ullum videas, neque fictorem, neque pictorem, neque architectum, neque geometram, neque phonascum, neque histrionem : sed ambitu illo terrarum universo, vis ista Mercurii Venerisque nulla est. Medi omnes canibus, quos ingenti alunt studio, adhuc spirantia moribundorum corpora objiciunt; neque tamen omnes lunam atque Martem in Cancro, diurni ortus præsides sub terram habuere. Indi et mortuorum cadavera, et illorum uxores ultro sese offerentes comburunt : neque tamen, quotquot apud illos vivæ mulieres comburuntur, Solem omnes Leonis in ædibus, Martisque finibus, sub terram cum eodem Marte conjunctum, ortu nocturno sortitæ sunt. C Germani plerique, fractis laqueo cervicibus **278** moriuntur : nec tamen Germanorum utique multitudo tanta, lunam horamque nascendi a Saturno Marteque interceptam habere potuit. Enimvero quotidie, omnique nascendi genere, apud omnes populos, nascuntur homines; vincunt ubique tamen hominum ipsorum leges, mores, liberumque voluntatis arbitrium. Itaque nec Seres ad homicidia, nec Brachmanes ad esum carnium, nec Persæ ad incestis nuptiis abstinendum, nec Indi ad rogum fugiendum, nec Medi ad canum dentes evitandos, nec Parthi ad uxorum multitudine abstinendum, nec Mesopotamiæ mulieres ad intemperantiam, nec Græci ad repudiandas nudorum corporum exercitationes, nec Romani ad imperium abjiciendum, D nec Galli ad fugiendum muliebrium nuptiarum turpitudinem, nec reliquæ nationes barbaræ, ad Musarum (quas Græci vocant) consuetudinem, ortus sui conditione, invitæ nolentesque coguntur. Sed quemadmodum ante diximus, singulæ nationes, hominesque singuli, sua ipsi libertate, ubi quotiesque libuerit, utuntur : tametsi partim nascendi conditioni, partim naturæ quisque suæ, quæ suo quemque corpore induit, libens nonnunquam atque volens, interdum nolens et invitus obtemperet. Quippe ubi-

(12) *Ἀπεκρίνατο*. Aliena, creao, vox. Quid enim est, ἀπόκρισις ἀπεκρίνατο; ea si aberit, clarus integerque locus.

(13) *Κατὰ τοὺς δεκανούς*. Utique. Duodecim enim in zodiaco signa : signi cujusque partes a genethliacis triginta constitutæ : ac tres in decurias tributæ, quarum principes, decani, Romanæ ex militiæ usu nominati; omnes proinde triginta sex.

que terrarum, atque apud omnes omnino populos, divites pariter et inopes, principes, principibusque subditi, valentes, morbisque vexati reperiuntur, prout ortus cujusque sors et ratio tulerit. Hæc, inquam, o Bardesane, hujus mihi sententiæ veritatem abunde persuadent. At enim astronomi Terram aiunt in septem climata divisam esse, quibus singulis singuli planetæ præsint : ita diversas illas ab hominibus positas et constitutas leges non fuisse, sed principiis cujusque sideris voluntatem sua in regione dominari, quam loco legis habuerint, qui ejus imperio ac ditione teneantur. Verum id, Philippe, falso respondetur. Nam ut demus orbem terrarum septem in partes distributum esse; magnum vel una tantum in parte legum discrimen agnoscimus. Nec enim uti planetæ septem, septem quoque leges; nec pro signorum zodiaci numero duodecim; nec, quot ipsi decanos ponunt, sex tantum et triginta, sed prorsus infinitæ numerantur. Quippe, meminisse vos eorum quæ supra diximus, oportebit : Eodem in climate, unoque Indiarum in tractu, Indos alios esse, qui carnibus vescantur humanis, alios, qui ab omni rerum animatarum esu abstineant : Magusæos non in
279 Perside tantum filias uxores ducere, sed etiam ubicunque degant, acceptas a majoribus leges, eosdemque mysteriorum ritus ac cæremonias retinentes. Multas quoque recensuimus barbaras nationes, ad meridiem, occasum, orientem, septentrionem incolentes, hoc est in varia climata dissipatas, apud quas nullum exstet Mercurianæ artis doctrinæque vestigium. Jam vero, quam multos exstitisse viros sapientes putatis, qui leges perperam constitutas immutarint? Imo quam multæ leges, vel consilii, vel rerum inopia conciderunt? quam multi reges, debellatis victisque nationibus novas ipsi propriasque leges, antiquatis prioribus, imposuerunt? Neque tamen suo climate planetarum ullus excidit. Romani subacta nudiustertius Arabia, barbarorum leges sustulerunt. Imperium enim rerum potestas omnium licentiaque consequitur. Sed juvat illud afferre, quod vel incredulis fidem faciat. Judæi omnes qui a Moyse legem acceperunt, infantes masculos ante octavum ab ortu diem circumcisione cruentant. Qua quidem in re nec sideris præsentiam illius exspectant, nec certi climatis vim ac jura declinant, nec alterius regionis legibus agi se patiuntur. Itaque seu in Syria, seu in Gallia, seu in Italia, seu in Græcia, seu in Parthia, verbo ubicunque versentur, morem eumdem retinent. Id autem nascendi conditionem profecto non sequitur, cum una Judæi passim omnes eademque teneri non possint. Iidem, ubicunque degant, septimo quoque die ab omni prorsus opere vacant omnes ; adeoque ne iter quidem suscipiunt, aut igni utuntur. Ita Judæus nemo

A ρος παρουσίαν ἀναμένοντες, οὐ κλίματος
ἐκτρεπόμενοι (14), οὐχ ὑπὸ νόμου ἀλλοτρία
ἀγόμενοι· ἀλλ' εἴτε ἐν Συρίᾳ τυγχάνουσιν,
Γαλλίᾳ, εἴτε ἐν Ἰταλίᾳ, εἴτε ἐν Ἑλλάδι, ἢ
θίᾳ, ἢ ὅπου ἂν ὦσι, τοῦτο ποιοῦσιν. Ὅπερ
κατὰ γένεσιν· οὐ γὰρ δύνανται πάντες Ἰουδ
γένεσιν ἔχειν. Ἀλλὰ καὶ δι' ἡμερῶν ἑπτὰ
ὅπου ἂν ὦσιν, ἀργοῦσιν ἐκ παντὸς ἔργου·
ὁδεύουσιν, οὔτε πυρὶ χρῶνται. Οὔτε ἀναγκάζ
νεσις Ἰουδαῖον, οὐ κτίσαι οἶκον, οὐ καταλῦ
ἐργάσασθαι, οὐ πωλῆσαι, οὐκ ἀγοράσαι ταῖς
τοῦ Σαββάτου, καίτοι ἐν τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ γε
Ἰουδαίων καὶ γεννωμένων, καὶ νοσούντων,
θνησκόντων· ταῦτα γὰρ οὐκ ἔτι ἐστὶ τοῦ αὐτε
Ἐν τῇ Συρίᾳ καὶ ἐν τῇ Ὀσροηνῇ ἀπεκόπτον
B λοὶ τῇ Ῥέᾳ· καὶ ἐν τούτῳ μιᾷ ῥοπῇ ὁ βασιλε
γαρος ἐκέλευσε τῶν ἀποκοπτομένων τὰ αἰδ
κόπτεσθαι καὶ τὰς χεῖρας· καὶ ἔκτοτε οὐδεὶς
ψατο ἐν τῇ Ὀσροηνῇ. Τί δὲ ἐροῦμεν περὶ τ
Χριστιανῶν αἱρέσεως, ἧς ἡμεῖς οἱ δοξασταὶ
ὄντες καὶ ἐν διαφόροις ἀνέστημεν κλίμασιν, ἐ
ἔθνει καὶ κλίματι, οἵτινες πολλοὶ ὄντες, ἑνὶ
κεκλήμεθα; Καὶ οὔτε οἱ ἐν Παρθίᾳ Χριστιαν
γαμοῦσι, Πάρθοι ὑπάρχοντες, οὐδ' οἱ ἐν Μηδ
παραβάλλουσι τοὺς νεκρούς· οὐχ οἱ ἐν Περ
μοῦσι τὰς θυγατέρας αὐτῶν, Πέρσαι ὄντες· ο
Βάκτροις καὶ Γάλλοις φθείρουσι τοὺς γάμο
οἱ ἐν Αἰγύπτῳ θρησκεύουσι τὸν Ἆπιν, ἢ τὸ
ἢ τὸν τράγον, ἢ αἴλουρον. Ἀλλ' ὅπου εἰσίν, ο
τῶν κακῶς κειμένων νόμων καὶ ἐθῶν νικῶντ
C ἡ (15) ὑπὸ τῶν ἀρχῶν πρυτανευομένη γένεσις
ἀναγκάζει τοῖς ἀπειρημένοις κακοῖς ὑπὸ τοῦ δ
λου αὐτῶν χρῆσθαι. Νόσῳ δὲ, καὶ πενίᾳ, καὶ
καὶ ταῖς νομιζομέναις ἀτιμίαις ὑπόκεινται.
γὰρ ὁ ἐλεύθερος ἡμῶν ἄνθρωπος δουλεύειν οὐ
κάζεται, κἂν ἀναγκασθῇ, ἀνθίσταται τοῖς ἀ
ζουσιν· οὕτως οὐδὲ ὁ φαινόμενος ἡμῶν δοῦλος
πος τῆς ὑποταγῆς ἐκφεύγειν ῥᾳδίως δύναται.
πάντα ἐδυνάμεθα, ἡμεῖς ἂν ἦμεν τὸ πᾶν, ὥς
μηδὲν ἐδυνάμεθα, ἄλλων ἦμεν, ὡς προεῖπον, δ
καὶ οὐχ ἑαυτῶν. Θεοῦ δ' ἐπινεύσαντος πάντα
καὶ ἀνεμπόδιστα· τῇ γὰρ ἐκείνου βουλήσει οὐ
τιστῆναι δύναται· καὶ γὰρ τὰ δοκοῦντα ἀνθίστ
αὐτοῦ χρηστοῦ ὄντος, καὶ συγχωροῦντος ἑκάσ
σει ἔχειν τὴν ἰδιότητα καὶ τὸ αὐτεξούσιον τοῦ θε
D τος, ἀνθίσταται. » Τοσαῦτα καὶ ὁ Σύρος. Ἑνὸς
μνησθεὶς, περιγράψω τὸν λόγον. Ἐπειδὰν γ
μὲν ἀπὸ τῶν ἔξωθεν γραμμάτων αὐτάρκως π
θειται, λείπει δὲ τὰ ἀπὸ τῶν ἱερῶν γραμμάτω
δὴ καὶ μάλιστα ἡμῖν δεῖ εἰς τὴν τῆς *Εὐαγγε
ἀποδείξεως Προπαρασκευὴν*, εὖ ἂν ἔχοι κα
ἐποπτεῦσαι, ὡς ἂν κατὰ μηδὲν ὁ λόγος ἐλλείπ
εἰς τὸ πρόβλημα θεωρουμένων. Ὅθεν δὴ καὶ τ
σαφῆ καταστήσω. Οὐ μὴν οἷός τ' ἂν εἴης γ
ἐπαΐειν τῶν ἱερῶν λογίων, τὰ πολλὰ συνεσκιασ

(14) *Ἐκτρεπόμενοι*. Malebam ἐντρεπόμενοι, sed libri omnes reclamabant. Montac. suggerit ἐντρεπόμενοι. etc., *veriti, religiose observantes*. Nec tamen ἐκτρεπόμενοι sensu caret : quasi dicat, Judæos etiam eo sub climate degentes, quod ab ill cumcidendi more alienum sit, ipsum tamen stanter ac perpetuo retinere.

(15) *Οὐχ ἡ*. Melius οὐδ' ἡ.

γμένων· διόπερ ἐγώ σοι τὸν ἑρμηνέα τοῦ-
παραστήσομαι. Σὺ δ' εἰ μὴ τοῖς κρείττοσι βα-
ν [b], οἶσθά που τὸν ἄνδρα, Χριστοῦ μὲν θιάσοις
δεῦρο χορεύοντα δι' ὧν ἀπολέλοιπε πόνων· οὐ
δὲ τοῖς ἐκτὸς ἀγνῶτα, δι' ἣν ἐπιδέδεικται καὶ
ὰ τῶνδε μαθήματα φιλοτιμίαν. Σκέψαι δ' οὖν
καὶ ὁποῖα ἐν τοῖς *εἰς τὴν Γένεσιν ἐξηγητι-*
θαυμάσιος Ὠριγένης περὶ τῆς προκειμένης
ως διείληφε, καὶ ὅπως ἐφώδευσε τὸν περὶ εἱ-
νης λόγον.

A Sabbati diebus ad domum vel ædificandam, vel demoliendam, ad laborandum, vendendum, emendum, ortus necessitate adigitur : cum tamen eo ipso die passim generent atque nascantur, ægrotent passim morianturque Judæi : quod ista nequaquam ex libertate pendeant. In Syria quondam et Osroene plerosque Opis in honorem abscindi moris erat : verum cum repente jussisset rex Abgarus, ut quibus abscissa verenda essent, iis etiam manus abscinderentur, nemo se deinceps tota Osroene ab-

Quid porro de Christianorum instituto dicemus, cujus nos sectatores et plurimi et diversis in partibus exstitimus, qui tamen in omni cum genere tum climate uno omnes eodemque nomine ati sumus? **280** Enimvero nec in Parthia Christiani, Parthi licet, pluribus utuntur uxoribus, Media defunctorum corpora canibus objiciunt, nec in Perside, Persæ licet, filias uxores du-nec apud Bactros aut Gallos nuptiarum honestatem et jura contaminant; nec in Ægypto Apin, , hircum felemve colunt. Ita, ubicunque degant, nec legum morumque sceleratorum improbi-ncuntur, nec ad flagitium ullum, præceptoris sui legibus interdictum, nascendi conditionis seipum astrorum imperio nutuque descriptæ vi adiguntur; idem tamen, morbis, egestati, cala-s et contumeliis, ut vulgo appellantur, obnoxii sunt. Quemadmodum enim homo ille noster, iberum esse volumus, aut in servitutem non cogitur, aut si urgetur interdum, vim afferentibus , ita noster hic homo, qui sub aspectum cadit, servus ipse cum sit, obsequendi necesssitatem acile declinare potest. Quippe, si nostræ cuncta potestatis essent, nihil non essemus; quem-um si positum ac situm in nobis esset nihil, aliorum, ut ante dixi, administri essemus, non ju-tri. At annuente Deo, fieri cuncta possunt, impediri nihil. Ejus enim voluntati res obsistere nulla cum ea quæ nonnunquam videntur obsistere, id eatenus modo faciant, quatenus suam ipse cuilibet prærogativam integramque voluntatis libertatem pro sua benignitate concessit. » hactenus Syrus ille. Ego vero, postquam unius adhuc testimonium produxero, huic disputa-tem imponam. Quandoquidem enim abunde profanis adhuc e litteris hausimus, solaque divina-ctoritas superest, quæ certe quidem ad hanc præsertim *Evangelicæ demonstrationis Præparatio-*sideratur, æquum sane opportunumque fuerit, in eas quoque diligenter intueri, nihil ut om-sideretur, quod ad susceptæ quæstionis disceptationem pertineat. Itaque ex illis etiam hujus ritatis argumenta producere statui. Sed quoniam sacrorum oraculorum, si nude ponerentur, mentemque capere non posses, quod fere umbris quibusdam involuta preferantur, eorum in-m adducam in medium. Tu vero, nisi forte sublimioribus illis mentibus invides, hominem pro-ti, qui ut hic adhuc inter Christi cœtus, operum, quæ sui tanquam vicaria reliquit, usu et one versatur, ita nec hominibus a nostris etiam ritibus alienis, propter summam, qua in eo-oque disciplinas incubuit, contentionem, ignotus est. Vide igitur, quemadmodum quibusque Origenes **281** vir ille singularis hac tota de re suis *in Genesin Commentariis* statuat, istamque disputationem qua ratione pertractet.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

ἀπὸ τῆς τῶν θείων Γραφῶν ἐξηγήσεώς ε καὶ μαρτυρίας, ἐκ τῶν Ὠριγένους.

ρὶ τοῦ εἰς σημεῖα γεγονέναι τοὺς φωστῆρας,
ους ἡλίου καὶ σελήνης, καὶ τῶν ἄστρων τυγ-
ς, τῶν σφόδρα ἀναγκαιοτάτων ἐστὶ διαλαβεῖν·
ν ἐθνῶν τῶν τῆς Χριστοῦ πίστεως ἀλλοτρίων
μένων εἰς τὸν περὶ τῆς εἱμαρμένης τόπον, τῇ
λουμένων πλανωμένων ἀστέρων ἐπιλογῇ (16)
οὺς ἐν τῷ ζωδιακῷ πάντων αὐτοῖς νομιζομέ-
μβαίνειν τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τῶν περὶ ἕκα-
θρώπων, τάχα δὲ καὶ ἀλόγων ζώων· ἀλλὰ γὰρ
λλῶν τῶν πεπιστευκέναι ὑπολαμβανομένων
ωμένων, μὴ ἄρα ἠνάγκασται τὰ ἀνθρώπων
τα, καὶ ἀμήχανον ἄλλως γενέσθαι, ἢ ὡς οἱ

CAPUT XI.

Divinarum quoque Scripturarum auctoritate ac testimonio fati vim omnem refutari. Ex Origene.

B « Quod hic habetur, inquit, luminaria, quæ sane alia non sunt, quam sol, luna cæteraque sidera, tanquam signa quædam esse constituta, id vero ut diligenter explicetur, in primis necessarium est. Nec enim gentes illæ modo, quæ a Christi fide alienæ sunt, ad eum, qui de fato instituitur, locum offendunt, quod quæ in terris eveniunt omnia, quæque singulos ad homines, imo quæ ad brutas quoque fortassis animantes pertinent, ea stellarum, quas errantes vocant, cum iis, quæ ad zodiacum adhærescunt, sideribus complexione quadam et comparatione fieri arbitrentur : sed eorum etiam

r. τούτων. [b] Ἴσ. βασκαίνεις.

(16) Ἐπιλογῇ. Verti, perinde ac si legeretur ἐπιπλοκῇ, quæ vox habetur infra, pag. 283, παρὰ ἰτων πρὸς ἀλλήλους ἐπιπλοκήν.

permulti, qui Christianæ fidei sectatores ac professores habentur, anguntur animis, ne humanæ res adeo necessitate teneantur, ut aliter, quam varius astrorum situs et collocatio jubeat, fieri non possint. Qua quidem ex opinione consequens illud est, ut funditus voluntatis nostræ vis facultasque tollatur, simulque proinde laus omnis ac vituperatio, rerumque vel approbatione dignarum vel reprehensione, discrimen. Hæc porro sublata si semel erunt, evanescat pariter necesse est, quidquid de judicii divini æquitate jactatur, concidant vel intentatæ sceleratis pœnarum ac suppliciorum minæ, vel promissa melioris sanctiorisque vitæ professoribus gloriæ ac felicitatis præmia ; nihil enim istorum deinceps cum ratione fiet. Imo, si quis cætera, quæ ex ejusdem sententiæ vi efficiuntur, spectare volet, non inanis profecto solum, ac supervacanea fides nostra futura sit, sed ne ipse quidem adventus Christi, totaque illa seu legis, seu prophetarum œconomia, et apostolorum in excitandis constabiliendisque Christi Dei Ecclesiis, suscepta contentio, vel nihilum profecerit. Nisi tamen, ipsius etiam Christi non modo nascendi rationem, sed quidquid præterea vel egerit, vel tulerit, eam in conversionis astrorum necessitatem projecta hominum istorum temeritas illigabit : perinde videlicet, quasi is ab sideribus vim illam rerum admirabilium, non a Deo cunctorumque Parente acceperit. Cujus ex **282** orationis impietate illud sequitur, ut quotquot divinam fidem amplectunctur, ad illam siderum omnes impulsione rapiantur. Ego vero quæsierim ex iis perlibenter, quid tandem secutus hac in mundi molitione Deus fuerit, ut ex ea virorum, qui in eo degunt, multitudine, alii nulla sua culpa muliebris veneris turpitudinem paterentur ; alii ferino plane ritu, quod tales ipsos efficeret universi hunc in modum a Deo constituti impetus atque conversio, teterrimis sese dirissimisque sceleribus, ut homicidiis ac piraticis prædationibus dederent ? Quanquam quid attinet hanc a nobis, de rebus iis quæ vel hominibus eveniunt, vel ab iisdem peccantur, quæque prorsus infinitæ sunt, disputationem institui, quos præsertim dogmatis istius assertores egregii, dum ab omni culpa liberant, malorum quæque scelerate fiunt omnium Deo causam assignant ? Quorum si nonnulli, ut Dei causam tueri videantur, bonum quemdam alterum esse dicent, eumque rerum istarum fontem esse ac principium negabunt, quod uni duntaxat rerum creatarum molitori similia tribuenda velint ; primum, ne sic quidem, quod ipsi volunt, justus ut ille sit, efficient. Quomodo enim quem tot malorum parentem fatentur ipsi quoque, justum eumdem esse jure meritoque defendant ? Deinde quid sentiant ipsi de se, quærendum ex illis est. Utrum sese astrorum conversione obligatos esse, an liberos, atque ejusmodi, apud quos

A ἀστέρες κατὰ τοὺς διαφόρους σχηματισμοὺς
λουσιν. Ἕπεται δὲ τοῖς ταῦτα δογματίζουσι
τὸ ἐφ' ἡμῖν ἀναιρεῖν· διόπερ καὶ ἔπαινον κ
καὶ πράξεις ἀποδεκτὰς, πάλιν τε αὖ ψεκτάς
εἰ οὕτως ἔχει, τὰ τῆς κεκηρυγμένης τοῦ Θ
σεως οἴχεται, καὶ ἀπειλαὶ πρὸς τοὺς ἡμαρ
ὡς κολασθησομένους· τιμαί τε αὖ πρὸς τ
κρείττοσιν ἑαυτοὺς ἐπιδεδωκότας, καὶ μα
τος [a]· οὐδὲν γὰρ ἔτι τούτων εὐλόγως ἔσται
νον, καὶ εἰ τὰ ἀκόλουθά τις ἑαυτῷ, ἐφ' οἷς
ζει, βλέποι, καὶ ἡ πίστις ἔσται ματαία, ἥ τε
ἐπιδημία οὐδὲν ἀνύουσα, καὶ πᾶσα ἡ διὰ νό
προφητῶν οἰκονομία, κάματοί τε ἀποστόλ
τοῦ συστῆσαι τὰς διὰ Χριστοῦ τοῦ Θεοῦ Ἐκ
εἰ μὴ ἄρα καὶ Χριστὸς κατὰ τοὺς οὕτω τολ
B ὑπὸ τὴν ἀνάγκην τῆς τῶν ἄστρων κινήσεως
νεσιν ἀνειληφέναι γενόμενος, πάντα πεποιηκ
πάθοι, οὐ τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς τῶν ὅλων α
παραδόξους δυνάμεις δωρησαμένου. ἀλλὰ τῶ
ρων. Οἷς ἀθέοις καὶ ἀσεβέσι τυγχάνουσι λόγ
λουθεῖ καὶ τὸ τοὺς πιστεύοντας ὑπὸ τῶν
ἀγομένους πιστεύειν εἰς Θεὸν λέγεσθαι. Πυ
δ' ἂν αὐτῶν, τί ὁ Θεὸς βουλόμενος τοιοῦτον ἐ
σμον, ἵν' οἱ μὲν ἐν αὐτῷ ἄνδρες ὄντες τὰ γ
πάσχωσιν, οὐδαμῶς ἑαυτοῖς αἴτιοι τῆς ἀσελγ
γενημένοι· ἕτεροι δὲ, ἀγρίων ζώων κατάστασ
φότες, τῷ τὴν φορὰν τοῦ παντὸς τοιούτους
πεποιηκέναι, διὰ τὸ τὸν Θεὸν οὕτω κεκοσμη
πᾶν, ἐπιδιδόασιν αὐτοὺς ὠμοτάτοις καὶ σφόδρ
C θρώποις πράγμασιν, ἀνδροφονίαις καὶ πειρ
Καὶ τί δεῖ λέγειν ἡμᾶς περὶ τῶν συμβαινό
ἀνθρώποις, καὶ ἁμαρτανομένων ὑπ' αὐτῶν
ὅσων τυγχανόντων, οὕστινας οἱ τῶν γενναίω
ἱστάμενοι τούτων λόγων ἀπολύοντες παντὸς ἐ
τος, τῷ Θεῷ προσγράφουσι πάντων τῶν κα
ψευκτῶς [b] πραττομένων τὴν αἰτίαν ; Ἐὰν δέ τι
αὐτῶν, ὡς ἀπολογούμενοι περὶ Θεοῦ, ἕτερον μ
λέγωσι τὸν ἀγαθὸν, οὐδενὸς τούτων ἔχοντα τὴν
τῷ δὲ Δημιουργῷ πάντων τὰ τοιαῦτα προσ
πρῶτον μὲν, οὐδ' ὡς βούλονται, δυνήσονται
κνύναι, ὅτι ἐστὶ δίκαιος· πῶς γὰρ ὁ τοσούτων
κατ' αὐτοὺς πατὴρ εὐλόγως χρηματίζοι δίκαι
τερον δὲ, περὶ αὐτῶν τί ποτε φήσουσιν, ἐξετ
Πότερον ὑπόκεινται τῇ φορᾷ τῶν ἀστέρων,
D θέρωνται, καὶ ἐν τῷ βίῳ τυγχάνοντες, οὐδὲν ἐ
μενον εἰς ἑαυτοὺς ἔχουσιν ἐκεῖθεν ; Εἰ μὲν γ
σουσιν ὑποκεῖσθαι τοῖς ἄστροις, δῆλον, ὅτι τ
τὸ νοῆσαι αὐτοῖς τοῦτο ἐχαρίσατο, καὶ ὁ Δημ
ὑποβεβληκὼς ἔσται διὰ τῆς τοῦ παντὸς κινήσ
λόγον τὸν περὶ τοῦ ἀνωτέρω ἀναπεπλασμένο
ὅπερ οὐ βούλονται· εἰ δὲ ἀποκρινοῦνται, ὅτι ἔ
νόμων τυγχάνουσι τοῦ Δημιουργοῦ τῶν κατ
ἀστέρας, ἵνα μὴ ἀπόφασις ᾖ τὸ λεγόμενον ὑπ'
ἀναπόδεικτος, πειραθήτωσαν ἡμᾶς προσάγειν
καστικώτερον, διαφορὰν παριστάντες νοῦ τιν
κειμένου γενέσει καὶ εἱμαρμένῃ καὶ ἑτέρου ἀ

[a] γρ., μακαριότητες. [b] Ἴσ. ψεκτῶς.

(17) *Ἐὰν δέ τινες.* Εἰς τοὺς Μανιχαίους αἰνίττεται, qui mundum hunc non boni, sed mali D
esse jactabant.

ιρου. Δῆλον γάρ ἐστι τοὺς τοιούτους (18), A
ἀπαιτηθέντες διδόναι αὐτοῖς, οὐδαμῶς δυ-
Πρὸς δὲ τοῖς εἰρημένοις καὶ εὐχαὶ παρέλ-
ῃν παραλαμβανόμεναι. Εἰ γὰρ κατηνάγκα-
τινὰ γενέσθαι, καὶ οἱ ἀστέρες ποιοῦσιν, οὐ-
ρὰ τὴν τούτων πρὸς ἀλλήλους ἐπιπλοκὴν
νέσθαι, Θεὸν ἀλογίστως ἀξιοῦμεν τάδε τινὰ
ρασθαι. Καὶ τί ἐπὶ πλεῖον μηκύνειν λόγον
τάντα τὸ ἀσεβὲς τοῦ καθημαξευμένου ἀβα-
παρὰ τοῖς πολλοῖς περὶ εἱμαρμένης τόπου;
γὰρ εἰς ὑπογραφὴν καὶ τὰ εἰρημένα. Πόθεν
ντες τὸ, « Ἔστωσαν εἰς σημεῖα οἱ φωστῆ-
ταῦτα ἐληλύθαμεν, ἑαυτοὺς ὑπομνήσω-
νθάνοντες περί τινων ἀληθῆ, ἤτοι αὐτόπται
μάτων γενόμενοι, ἀποφαίνονται τάδε τινὰ
πάθος καὶ τὴν ἐνέργειαν τῶν πεπονθότων B
άντων θεασάμενοι, ἢ ἀπαγγελλόντων τῶν
ιτίων τοῖς γεγενημένοις ἀκούσαντες, τάδε
σκουσιν (19) (ὑπεξῃρήσθω δὲ νῦν τοῦ λό-
ασθαι τοὺς δεδρακότας ἢ πεπονθότας, δι-
ς ἃ δεδράκασιν, ἢ πεπόνθασιν, ἐνάγειν εἰς
ν πεπραγμένων τὸν μὴ παρατετυχηκότα).
διδασκόμενος ὑπὸ τοῦ μηδαμῶς αἰτίου τῶν
τὸ τάδε τινὰ τοῖσδε γεγονέναι, ἢ συμβή-
η διακρίνων (20), ὅτι οὐ πάντως ὁ διδάσκων
ὡς γενομένου ἢ ἐσομένου, αἴτιός ἐστι τοῦ
ι τοιόνδε τι τυγχάνειν· οἰήσεται τὸν παρα-
περὶ τοῦ τάδε τινὰ γεγονέναι, ἢ τάδε τινὰ
πεποιηκέναι, ἢ ποιήσειν τὰ περὶ ὧν διδά-
εται δὲ δηλονότι ἐσφαλμένως. Ὡς εἴ τις, C
ροφητικῇ βίβλῳ προδηλούσῃ τὰ περὶ Ἰού-
οδότην, νομίσαι μαθὼν τὸ ἐσόμενον, ὁρῶν
ελούμενον, τὴν βίβλον αἰτίαν εἶναι τόδε τι
ὕστερον, ἐπεὶ ἀπὸ τῆς βίβλου μεμάθηκε
ῦ Ἰούδα πραχθησόμενα ὕστερον· ἢ πάλιν
ίλον ὑπολάβοι εἶναι αἰτίαν, ἀλλὰ τὸν πρῶ-
ντα αὐτὴν, ἢ τὸν ἐνεργήσαντα, φέρε εἰπεῖν
Ὥσπερ δὲ ἐπὶ τῶν περὶ τοῦ Ἰούδα προφη-
αὗται αἱ λέξεις ἐξεταζόμεναι ἐμφαίνουσι
ποιητὴν μὴ γεγονέναι τῆς τοῦ Ἰούδα προ-
λὰ μόνον δεδηλωκέναι προεγνωκότα τὰ ἀπὸ
κακίας πραχθησόμενα παρὰ τὴν αὐτοῦ
τως εἴ τις ἐμβαθύναι τῷ λόγῳ τοῦ προει-
πάντα τὸν Θεὸν, καὶ τοῖς ἐν οἷς οἷον ἐνετύ-
ἑαυτοῦ προγνώσεως τοὺς λόγους, κατανοή- D
ι οὔτε ὁ προγνοὺς πάντως αἴτιος τῶν προ-
ων, οὔτε τὰ τοὺς τύπους τῶν λόγων τῆς προ-
τοῦ προεγνωκότος δεξάμενα. Ὅτι μὲν οὖν
ῶν ἐσομένων πρὸ πολλοῦ οἶδεν ὁ Θεὸς γενη-
καὶ χωρὶς μὲν Γραφῆς αὐτόθεν ἐκ τῆς ἐν-
περὶ Θεοῦ δῆλον τῷ συνιέντι ἀξίωμα δυνά-

A hac in vita, nihil omnino motus ille possit? Obligatos si fatebuntur, hunc illis profecto astra quoque sensum impresserint: adeoque novam de superiore suo fictitioque Deo mentem, hujus conversione mundi, suus ille, quod ipsi negant, architectus injecerit. Sin autem ejus se minime, quas astra volvunt, legibus teneri respondebunt, id ne ab iis temere negari videantur, majori utique vi suffragium illi nostrum extorquere debent, certo discrimine duo inter mentium genera constituto, quarum aliæ ortus fatique necessitatem subire cogantur, aliæ defugiant. Hac enim se quæstione profecto nunquam explicabunt. Ad hæc preces ac vota nuncupare, supervacaneum plane fit. Nam si hæc illave fieri necesse est, hancque astra necessitatem afferunt, **283** nec B aliter quam eorum mutua complexio jubeat, fieri quidquam potest, hoc aut illud abs Deo impetrare sine ratione contendimus. Sed quorsum pluribus communis hujus de fato loci, quem inconsiderate vulgus adhuc hominum trivit, impietatem persequimur? Eam quippe superiori oratione informasse sat est. Jam vero, cum locum illum expenderemus, « Sint in signa luminaria, » quemadmodum in eam disputationem delapsi fuerimus, nobis in memoriam revocemus. Qui vel aliqua de re veri ex aliis quidpiam intelligunt, vel ipsimet rei gestæ oculati testes fuerunt, ii profecto rem aperire sincere integreque possunt: quippe qui, vel quod passus alter fuerit, vel quod idem perfecerit, aut oculis ipsi suis usurparint, aut aliorum qui tamen rei causam de- C derint nullam, commemoratione acceperint. (Illud enim sane omittamus, fieri posse, ut qui aliquid vel passi fuerint, vel fecerint, eos etiam, qui præsentes non interfuerint, narratione ipsi sua totius in rei cognitionem adducant.) Si quis ergo, postquam certi aliquid aut evenisse quibusdam, aut eventurum esse, ab illo qui ejus causa non sit, auditione acceperit, non cogitet apud se, quisquis rem quamlibet aut gestam esse, aut gestum iri doceat, non eum continuo ejusdem rei causam esse: is sane, quicunque vel factum aliquid vel futurum esse aperiet, ab eodem aut profectum illud aut profecturum opinabitur, falso tamen opinabitur. Veluti si quis, ubi ex prophetico D volumine, quod Judæ proditoris scelus exitiumque prædiceret, futuram totius rei seriem intellexisset, adeoque cum suis factum ipsum oculis intueretur, idem in volumen facinoris causam omnem culpamque conferret: aut, si minus volumen, eum certe, a quo primum conscriptum illud esset, aut vero Deum ipsum, cujus impulsu ac numine prodiisset,

λον γάρ ἐστι τοὺς τοιούτους. Forte de-
uerit τοὺς τοιούτους. Nisi dicamus, hunc
ım pro nominativo usurpatum, ut in ver-
ıivorum constructione fieri solet; v. g.
nt οἶδα γάρ σε, ὅτι τοῦτο ἐποίησας, et si-
us tamen illud, apud antiquiores et clas-
eor, ut facile reperias.
δε τινὰ γινώσκουσιν. Hæc omnino παρ-

ἕλκειν existimo, cum jam paulo ante præcesserit, ἀποφαίνονται τάδε τινὰ ὑγειῶς· aut si hæc quoque retineri placet, scribendum ante fuerit καὶ τὸ πάθος, etc.

(20) *Διακρίνων*. Γρ., διακρίνοι, quod magis probo: alioqui mox post alterum οἰήσεται, aut δέ tollendum videtur, aut sumendum pro δή, quod hoc loco minus placeret.

ejusdem perfidiæ auctorem esse sentiret. Quemadmodum enim conceptis ac disertis, si ea diligenter expendas, istius de Juda prophetiæ verbis, Deus omni proditionis ejus culpa liberatur; idque unum ex illis auferri potest, Deum quod nulla sui numinis communione, sola hominis improbitate futurum scelus ante cognoverat, prænuntiasse: ita profecto, quisquis et eam in disputationem, qua Deo rerum omnium antegressa cognitio tribuitur, et in ea, quibus suæ cognitionis signa quædam et formas impresserit, subire altius ac **284** penetrare voluerit, intelliget ipse continuo, non illi utique, qui prænoverit, aut iis ipsis rebus, quæ prænotionis ejus formas quasdam notasque susceperint eorum, quæ prænoverit, causam esse tribuendam. Jam vero, quidquid aliquando futurum est, id omne Deum multo ante futurum prænosse, ut Scripturæ abesset auctoritas, vel ipsamet ex Dei notione is profecto demum intelligat, qui probe vim illam et excellentiam divinæ mentis intelligit. Si tamen sacrarum quoque litterarum testimoniis eam in rem opus est, plenæ sunt exemplorum id genus prophetarum voces; ipsaque adeo Susanna rerum ei cognitionem omnium his verbis asseruit: « Deus æterne, qui absconditorum es cognitor, qui nosti omnia, antequam fiant, tu scis, quoniam falsum testimonium tulerunt contra me [31]. » Ac Regum tertio regis ipsius nomen, resque ab eo gestas, multis ante annis, quam lucem aspicerent, hunc in modum clarissime vates divinus expressit: « Constituitque Jeroboam diem solemnem in mense octavo, quintadecima die mensis, in similitudinem solemni-

μεως νοῦ Θεοῦ· εἰ δὲ δεῖ καὶ ἀπὸ τῶν Γραφ
παραστῆσαι, πλήρεις μέν εἰσιν αἱ προφητεί
των παραδειγμάτων· καὶ μετὰ τὴν Σωσάνν
Θεοῦ γινώσκοντος τὰ πάντα πρὶν γενέσεω
οὕτω λέγουσαν· « Ὁ Θεὸς (21) ὁ αἰώνιος, ὁ
πτῶν γνώστης, ὁ εἰδὼς τὰ πάντα πρὶν γενέ
τῶν, σὺ ἐπίστασαι, ὅτι ψευδῆ μου κατεμα
οὗτοι. » Σαφέστατα δὲ ἐν τῇ τρίτῃ τῶν Βασι
ὄνομα βασιλεύοντος [a] καὶ πράξεις ἀνεγράφη
πλειόνων ἐτῶν τοῦ γενέσθαι, προφητευόμενο
« Καὶ ἐποίησεν Ἱεροβοὰμ ἑορτὴν ἐν τῷ μη
δόῳ (22), ἐν τῇ πέμπτῃ καὶ δεκάτῃ ἡμέρᾳ τ
κατὰ τὴν ἑορτὴν (23) τὴν ἐν γῇ Ἰούδα (24).
ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τὸ ἐν Βαιθὴλ (25), ὃ ἐπ
ταῖς δαμάλεσιν (26), αἷς ἐποίησεν. » Εἶτα μ
« Καὶ ἰδοὺ ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ ἐξ Ἰούδα π
ἐν λόγῳ Κυρίου ἐν Βαιθὴλ, καὶ Ἱεροβοὰμ
ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον αὐτοῦ ἐπιθῦσαι. Καὶ
σεν ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον ἐν λόγῳ Κυρίου,
Θυσιαστήριον, θυσιαστήριον, τάδε λέγει Κύρ
υἱὸς τίκτεται τῷ οἴκῳ Δαβὶδ, Ἰωσίας ὄνομ
καὶ θύσει ἐπὶ σὲ τοὺς ἱερεῖς τῶν ὑψηλῶν
θυόντων ἐπὶ σὲ, καὶ ὀστᾶ ἀνθρώπων καύσει
Καὶ ἔδωκεν ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ τέρας, λέγω
τὸ τέρας ὃ ἐλάλησε Κύριος λέγων· Ἰδοὺ τὸ θ
ριον ῥήγνυται, καὶ ἐκχυθήσεται ἡ πιότης ἡ ἐ
Καὶ μετ' ὀλίγα δηλοῦται, ὅτι καὶ τὸ θυσ
ἐῤῥάγη, καὶ ἐξεχύθη ἡ πιότης (27) ἀπὸ τ
στηρίου κατὰ τὸ τέρας, ὃ ἔδωκεν ὁ ἄνθρωπο
Κυρίου. Καὶ ἐν τῷ Ἡσαΐᾳ γενομένῳ πρὸ π
αἰχμαλωσίας τῆς εἰς Βαβυλῶνα, μεθ' ἣν
σίαν ὕστερόν ποτε γίνεται Κῦρος ὁ Περσῶν

[31] Dan. XIII, 4.

[a] *Ισ.* βασιλεύσοντος.

(21) *Ὁ Θεός.* En ut, Origenis etiam ætate, illa Susannæ historia θεόπνευστος habeatur: non minus certe quidem, quam libri consequentes, ex quibus idem Origenes testimonia producit. Nec ullus hic stramineæ novatorum distinctioni locus; dum quos ipsi sacrorum è numero libros expungunt, ex iis si quid a Patribus tanquam e Scriptura proferri videant, Scripturam vocari excipiunt, quæ moribus informandis apta sit, non decretis fidei sanciendis idonea. Ridicule id quidem: hac enim calumnia, nulli non Scripturæ parti fides abrogari queat. Sed tamen, hic etiam ab Origene divinæ scientiæ fides asseritur; quod, opinor, ex decretis illis unum esse, ut duri admodum oris sint, nunquam negabunt.

(22) *Μηνὶ τῷ ὀγδόῳ.* Quem ipse mensem finxerat de corde suo, ut sequenti versu diserte Scriptura loquitur: id est, quem αὐτομάτως, nulloque Judæorum exemplo, per sese instituerat, ut ejus die 15 impiæ consecrationis festum celebratur.

(23) *Κατὰ τὴν ἑορτήν.* Quod tandem festum illud est, cujus exemplum Jeroboamus sequitur? Non placet ἀδιάφορον quoddam intelligi, quod nullam cum ista dedicatione affinitatem habuerit. Addit enim Scriptura, *in similitudinem solemnitatis*, etc. Frustra quoque Encæniorum hic a quibusdam mentio fit, quæ Jeroboamus, tanto illis antiquior, cogitare non potuit. Probabilius alii de Tabernaculorum festo accipiunt, cujus initium ab septimi mensis decimo quinto die ducebatur, Lev. XXIII, 34 et seq. Nec tamen satis video, quam illius similitudinem Jeroboamus expresserit, nisi forte, quod diem octavi mensis decimum quintum
Nam Tabernaculorum celebritas eo Levi
tantum instituitur, *ut discant posteri* (
sunt) *quod in Tabernaculis habitare fece
Israel, cum educerem eos de terra Ægyp*
omnino, altaris dedicationem a Salomon
tam intelligere, quæ octavo die septimi m
choata, ad vicesimum secundum perducta
etiam Tabernaculorum celebritas claudeba
II Reg. VIII, et Paralipom. VII, ubi
Salomone habetur, *fecitque die octavo
eo quod dedicasset altare septem diebus,
nitatem celebrasset diebus septem.*

(24) *Ἐν γῇ Ἰούδα.* Rectius ἐν τῷ
enim ex Hebr. Septuaginta, et Vulgat. *in*

(25) *Θυσιαστήριον τὸ ἐν Βαιθ.* Rep
videtur, ut est apud Septuag., θυσιαστ
ἐποίησεν ἐν Βαιθὴλ, τοῦ θύειν ταῖς δαμάλ
Certe τοῦ θύειν nec omitti potest, nec in p
ἐν sine flagitio mutari. Porro vulgat. inter
ἐποίησεν habet, *similiter fecit*, ut in Hebr.
id est, opinor, ut *fieri solebat in Juda*. Se
vero subintellexerunt in Hebr. אשר, *quod*
passim.

(26) *Ἐν ταῖς δαμάλεσιν.* Ita Septuag
autem in mascul., *vitulis quos*. Vide
pag. 117, ubi de Api Ægyptio, et Israeli
plurib.

(27) *Ἡ πιότης.* Ut Septuag., Vulgat.
cinis; Hebr. דשן, quod cinerem adipemq
ficat.

ας τῇ οἰκοδομῇ τοῦ ναοῦ, γενομένῳ (28) A
ς χρόνους Ἔσδρα, ταῦτα περὶ Κύρου ὀνο-
οφητεύεται· « Οὕτω λέγει Κύριος ὁ Θεὸς τῷ
μου Κύρῳ, οὗ ἐκράτησα τῆς δεξιᾶς αὐτοῦ,
ι ἔμπροσθεν αὐτοῦ ἔθνη, καὶ ἰσχὺν βασιλέων
(29)· ἀνοίξω ἔμπροσθεν αὐτοῦ θύρας, καὶ
συγκλεισθήσονται. Ἐγὼ ἔμπροσθέν σου πο-
, καὶ ὄρη (30) ὁμαλιῶ· θύρας χαλκᾶς συν-
αὶ μοχλοὺς σιδηροῦς συνθλάσω· καὶ δώσω
υροὺς σκοτεινοὺς, ἀποκρύφους, ἀοράτους
ω, ἵνα γνῷς, ὅτι ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς, ὁ κα-
νομά σου, Θεὸς Ἰσραήλ. Ἕνεκεν τοῦ παιδός
ὼβ καὶ Ἰσραὴλ τοῦ ἐκλεκτοῦ μου ἐγὼ κα-
τῷ ὀνόματί σου, καὶ προσδέξομαί σε (31).»
ἀρ καὶ ἐκ τούτων δεδήλωται, ὅτι διὰ τὸν λαὸν,
ἵστησεν, ὁ Κύριος ὁ Θεὸς μὴ γινώσκοντι αὐτῷ B
Ἑβραίους θεοσέβειαν ἐδωρήσατο ἐθνῶν
ἄρξαι. Καὶ ἔστι ταῦτα μαθεῖν καὶ ἀπὸ τῶν
τῶν ἀναγραψάντων τὰ περὶ τὸν προφητευ-
ρον. Ἔτι δὲ καὶ ἐν τῷ Δανιὴλ, Βαβυλωνίων
ντων τότε, τῷ Ναβουχοδονόσορ δείκνυνται αἱ
βασιλεῖαι μετ' αὐτόν. Δείκνυνται δὲ διὰ τῆς
χρυσίου μὲν τῆς Βαβυλωνίων ἀρχῆς ὀνομα-
ἀργυρίου δὲ τῆς Περσῶν, χαλκοῦ δὲ τῆς
ων, σιδήρου δὲ τῆς Ῥωμαίων. Καὶ πάλιν ἐν
προφήτῃ τὰ περὶ Δαρεῖον καὶ Ἀλέξανδρον,
τέσσαρας διαδόχους (32) Ἀλεξάνδρου τοῦ
ων βασιλέως, καὶ Πτολεμαῖον (33) τὸν Αἰγύ-
αντα, τὸν ἐπικαλούμενον Λαγὼν (34), οὕτω
ἐται· « Καὶ ἰδοὺ τράγος αἰγῶν ἤρχετο ἀπὸ C
πρόσωπον πάσης τῆς γῆς· καὶ τῷ τράγῳ
ἀνὰ μέσα τῶν ὀφθαλμῶν. Καὶ ἦλθεν ἕως τοῦ

A tatis, quæ celebratur in Juda. Et ascendit altare, quod fecit in Bethel, ut immolaret vitulis quas fabricatus fuerat [32]. » Et paulo post : « Et ecce vir Dei venit de Juda, in sermone Domini, in Bethel, Jeroboam stante super altare, et thus jaciente. Et exclamavit contra altare in sermone Domini, et ait: Altare, altare, hæc dicit Dominus : Ecce filius nascetur domui David, Josias nomine, et immolabit super te sacerdotes excelsorum, qui nunc in te thura succendunt, et ossa hominum super te incendet. Deditque in illa die signum, dicens : Hoc erit signum, quod locutus est Dominus: Ecce altare scindetur, et effundetur adeps, qui in eo est [33]. » Ac paucis interjectis, altare disruptum, effusumque adipem esse
B narratur, quod signum in sermone Domini propheta dederat. Similiter apud Isaiam, qui multis ante captivitatem Babylonicam annis vixerat, de Cyro Persarum rege, qui tanto captivitatem illam intervallo secutus est, quippe qui instaurando templo (id quod in Esdræ tempus incidit) operam navarit suam ; ita nominatim prænuntiatum habes : « Hæc dicit Dominus christo meo Cyro, cujus apprehendi dexteram, ut subjiciam ante faciem ejus gentes, et fortitudinem Regum perfringam : aperiam coram eo januas, et portæ non claudentur. Ego ante te ibo, et montes
285 complanabo : portas æreas conteram, et vectes ferreos confringam. Et dabo tibi thesauros
C absconditos, occultos, invisibiles aperiam tibi, ut scias quia ego Dominus Deus, qui voco nomen tuum, Deus Israel. Propter servum meum

[32] III Reg. xii, 32. [33] III Reg. xiii, 1.

(28) Γενομένῳ. Legend. videtur γενομένῃ, ut t cum οἰκοδομῇ.

(29) Ἰσχὺν βασιλέων διαῤῥήξω. Vulgat., dorsa ertam, ומתני מלכים אפתח. Quæ utrovis nterpreteris licet, lumbos dorsa regum sol- lumb. reg. retegam. nudabo. Priorem se- tuaginta, per lumbos, robur et fortitudi- tellexere ; posteriorem vulgatus maluit, im vertere hosti, nudare est.

(30) Ὄρη. Vulgat., gloriosos, Hebr. הדורים ; quæ etsi a recentioribus Hebræis pro difficili et ia sumatur, cum tamen sit ex radice הדר, orem et gloriam sonat, dubium non est ime gloriosos significet, quos etiam mon- nine Septuaginta intelligunt.

(31) Καὶ προσδέξομαί σε. Ita iidem Septuag., autem, assimilavi te. Hebr. אכנך. Radix recentioribus Hebræis fides est, significat, re indicare aut appellare, quasi αἰνίττεσθαι. Sed malim Hieronymo credere, qui non nunc vocem reddit, assimilare, præsertim ge sit illustrius, certis tanto ante ac per- characteribus Cyrum informari, quod hic re significat, quam ἀμυδρῶς ὑπομηνύεσθαι. oxime dictum esse, vocavi te nomine tuo : illo est ἐναργέστερον, quam obscure tantum e; quæ μείωσις, vim prioris sententiæ mi- ntum infringeret. Septuaginta quod atti- isse videntur קנה, quod est, emere, possi- n autem כנה.

(32) Τέσσαρας διαδόχους. Hi enim præcipui quatuor, Ptolemæus Lagi filius, qui Ægyptum ; Seleucus Nicator, seu Nicanor, qui Babyloniam, Mediam, ac deinde Syriam ; Antigonus, qui præcipuas Asiæ partes; et Antipater, qui Macedoniam obtinuit : cujus loco alii Philippum, sive Aridæum Alexandri fratrem sufficiunt.

(33) Καὶ Πτολεμαῖον. Non video quamobrem Origenes, post quatuor illos Alexandri successores, Ptolemæi seorsum meminerit, cum unus e quatuor fuerit. Nisi forte, cornu illud robustum et grande, cujus infra mentio, Ptolemæum esse putaverit : in quo longe cum ab interpretum omnium sensu, qui Antiochum Epiphanem, Antiochi Magni filium ac-
D cipiunt, tum ab historica veritate discederet. Tametsi, quod Septuaginta cornu ἰσχυρόν dixerunt, id Hieronymus modicum reddidit, Hebr. secutus, מצעירה, quod vere parvum quid modicumve sonat. Sed cur Septuaginta robustum? Tantum occurrit, litterarum metathesi, ערץ, sæpe idem esse quod roborare : Inde עריץ, hoc est robustus, violentus : et מעריץ robur, ac fere violentum. Porro Antiochus Epiphanes, initio sane modicus, quippe qui Seleuci frater natu minor esset, ac proinde vivo regnanteque fratre delitesceret; at eo sublato, mirum in modum crevit.

(34) Ἐπικαλούμενον Λαγών. Repone Λαγὼ, vel Λαγοῦ. Dictus enim est Ptolemæus, non Lagus, sed Lagi, sup. filius ; tametsi Macedones, ut scribit Pausanias in Atticis (nec enim id ipsemet ἱστορεῖ) Philippi Alexandri patris filium esse dicerent, cujus mater uterum adhuc gestans Lago nupsisset.

Jacob, et Israel electum meum, ego vocabo te nomine tuo, et suscipiam te [34]. » Ex iis enim quivis prorsus intelligat, Cyrum in ejus populi gratiam, quem tot beneficiis affecerat, ut Hebræorum pietatem ac religionem ignoraret, a Deo tamen gentium plurimarum imperium accepisse. Atque id Græcorum etiam, qui res Cyri, quem propheta cecinit, memoriæ prodiderunt, auferre possis. Quin etiam apud Danielem, quo tempore Babylonicum florebat imperium, Nabuchodonosori futurorum deinceps imperiorum oblata species est. Auro quippe Babyloniorum, Persarum argento, Macedonum ære, ferro denique Romanorum significabatur imperium. Ac rursus idem propheta de Dario simul et Alexandro, nec non de quatuor Alexandri Macedonum regis successoribus, ipsoque Ptolemæo, qui Ægypti regnum tenuit, cuique Lagi cognomentum fuit, ejusmodi reliquit oraculum : « Ecce autem hircus caprarum veniebat ab occidente, super faciem totius terræ; et venit usque ad arietem illum cornutum, et hircus habebat cornu inter oculos suos, quem videram stantem ante Ubal, et cucurrit ad eum in impetu fortitudinis suæ. Et vidi eum pervenientem usque ad arietem, et efferatus est in eum, et percussit arietem, et comminuit duo cornua ejus, et non poterat resistere ei, cumque eum misisset in terram, conculcavit : et nemo quibat liberare arietem manu ejus. Hircus autem caprarum magnus factus est nimis : cumque crevisset, fract[um est] cornu ejus magnum : et orta sunt alia cornua subter illud per quatuor ventos cœli. De [ali]tem ex eis egressum est cornu unum forte, et factum est grande valde contra meridiem, [et contra occi]dentem [35]. » Quid hic prophetarum de Christo ipso voces et oracula commemorem? De B[ethlee]mo, ubi natus, de Nazaretho, ubi educatus est; quemadmodum in Ægyptum secesserit, qu[æ mira]cula perfecerit, quomodo **286** Judæ, quem apostolorum in numerum aggregarat, perfidia [...] ditionemque subierit? Quibus ex omnibus certe quidem illustria divinæ prænotionis argum[enta ...] cuntur. Accedit ipsa quoque Servatoris auctoritas, dum ita loquitur : « Cum videritis circumd[atam] exercitibus Hierusalem, tunc scietis, quia appropinquavit desolatio ejus [36]. » His enim [...] quid deinceps futurum esset, hoc est supremum Hierosolymitani excidii finem exitumqu[e] dixit.

A κριοῦ τὰ κέρατα ἔχοντος, οὗ εἶδον ἑστῶτος τοῦ Οὐβὰλ (35), καὶ ἔδραμε πρὸς αὐτὸν ἐνώ[πιον] ἰσχύος αὐτοῦ. Καὶ εἶδον αὐτὸν φθάνοντα [...] κριοῦ, καὶ ἐξηγριώθη πρὸς αὐτὸν, καὶ ἔπα[ισε τὸν] κριὸν, καὶ συνέτριψεν ἀμφότερα τὰ κέρατα [...] καὶ οὐκ ἦν ἰσχὺς τῷ κριῷ στῆναι ἐνώπιον αὐ[τοῦ, καὶ] ἔῤῥιψεν αὐτὸν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ συνεπάτησεν [...] καὶ οὐκ ἦν ὁ ἐξαιρούμενος τὸν κριὸν ἐκ χειρὸ[ς αὐτοῦ]. Καὶ ὁ τράγος τῶν αἰγῶν ἐμεγαλύνθη ἕως [...] καὶ ἐν τῷ ἰσχῦσαι αὐτὸν, συνετρίβη τὸ κέρα[ς] τὸ μέγα· καὶ ἀνέβη ἕτερα κέρατα ὑποκάτω α[ὐτοῦ εἰς] τοὺς τέσσαρας ἀνέμους τοῦ οὐρανοῦ. Καὶ ἐκ [...] ἐξῆλθεν κέρας ἓν ἰσχυρὸν, καὶ ἐμεγαλύνθη π[...] B πρὸς τὸν νότον καὶ τὴν δύσιν (36). » Τί δὲ δε[ῖ] τὰς περὶ Χριστοῦ προφητείας, οἷον τόπον γ[ενέσεως] αὐτοῦ Βηθλεὲμ, καὶ τόπον ἀνατροφῆς αὐτοῦ [...] καὶ εἰς Αἴγυπτον ἀναχώρησιν, καὶ τεράστια, [...] ησε, καὶ τίνα τρόπον ὑπὸ Ἰούδα τοῦ εἰς ἀπ[οστόλους] κεκλημένου προεδόθη; Πάντα γὰρ ταῦτα σημ[...] τῆς τοῦ Θεοῦ προγνώσεως. Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ [...] « Ὅταν, φησὶν, ἴδητε κυκλουμένην ὑπὸ στ[ρατοπέ]δων τὴν Ἱερουσαλὴμ, τότε γνώσεσθε, ὅτι ἤ[γγικεν ἡ] ἐρήμωσις αὐτῆς. » Προεῖπε γὰρ τὸ ὕστερ[ον ...] βεβηκὸς, τὸ τέλος τῆς κατασκαφῆς Ἱερο[υσαλήμ ...]

C « Jam vero, quoniam hanc in Deo prænoscendi vim certis adhuc argumentis ostendimus, juverit deinceps, quemadmodum astra signorum loco instituta sint, explicare. Statuendum igitur in primis est, ejusmodi sideribus assignatum ac definitum

« Ἀποδεδειγμένου τοίνυν ἡμῖν περὶ τοῦ προγ[...] εἶναι τὸν Θεὸν, οὐκ ἀκαίρως, ἵνα διηγησώμεθα [...] ἀστέρες γίνονται εἰς σημεῖα. Νοητέον τοὺς [...] οὕτω τετάχθαι κινεῖσθαι, ἐναντιοφορούντων [...] λουμένων πλανωμένων τοῖς ἀπλανέσιν, ἵνα [...]

[34] Isa. XLV, 1 seqq. [35] Dan. VIII, 5 seqq. [36] Luc. XI, 20.

(35) *Ἐνώπιον τοῦ Οὐβάλ.* Hic et vers. 3 Septuaginta Hebraicam vocem אובל retinuere, qui versu secundo verterant, ἐπὶ τῆς πύλης Οὐλαΐ, quo modo Hieronym. *super portam*, vel, *ante portam Ulai*, qui tamen vers. 3, *paludem* reddere maluit. Ergo utrumque vox illa significabat, *paludem* seu *fluvium*, unde fortassis paludes iis in partibus exsisterent, et portam, qua fluvius recta peteretur. Fluvius hic Ulai (quem nescio cur Græcor. Biblior. Regior. interpres vers. 2 in *atrium* mutaverit), Plinio lib. VI, cap. 27, *Eulæus*, affini sane vocabulo.

(36) *Καὶ τὴν δύσιν.* Septuag. interpr., νότον et δύσιν, inserunt καὶ πρὸς ἀνατολήν. Hieronym. item ex Hebr *post meridiem*, addit, et *contra Orientem*, quod utique addendum hic fuerit. Antiochus enim Epiphanes, Ptolemæum Philometorem, Ægypti regem, adeoque totam Ægyptum, quæ πρὸς τὴν Συρίαν, meridionalis est, pertinaci acerbitate vexa-

vit : tum Orientem versus, in Persidem vici[nasque] Persidi regiones incubuit. Sed loco τοῦ π[ρὸς τὴν δύ]σιν, idem Hieronym., *et contra fortitudin[em]* Hebr. צבי, quæ vox, cum vulgo illustre ali[quid et] votis omnibus expetendum significare dicat[ur], etiam utplurimum Judææ tribuitur. Hier[onymus] εὐδοξίαν illam hoc loco intellexit, quæ si[...] ex fortitudine colligitur, quamque Judæis etiam virtute septis attribuit. Quid si duo [...] D et צבא, non vocis modo, sed etiam signifi[cationis] affinitatem aliquam et communionem, Hie[ronymus] notam habuere? Judæam porro, Antiochus, [...] tissimum est, inusitato furore vastavit, a[...] ipsomet templo, Jovis Olympii signum col[locavit]. Quid Septuaginta secuti sint, cum δύσιν, occidentem verterunt, non satis intelligo. H[ieroso]lyma certe quidem, πρός γε τὴν Συρίαν, o[ccidentalior] talior est.

χηματισμοῦ τῶν ἀστέρων, πάντων τῶν περὶ A
γινομένων, καὶ τῶν καθόλου λαμβάνοντες γι-
ι, οὐχὶ οἱ ἄνθρωποι (πολλῷ γὰρ μεῖζον ἢ
ρωπον τὸ δύνασθαι κατὰ ἀλήθειαν ἐκλαμβά-
τῆς κινήσεως τῶν ἀστέρων τὰ περὶ ἑκάστου
τοῦν ἐνεργούντων ἢ πασχόντων), ἀλλ' αἱ
ἃς ἀναγκαῖον διὰ πολλὰ ταῦτα γινώσκειν,
δύναμιν διὰ τῶν ἑξῆς δείξομεν. Συνέντες δὲ
τοι ἔκ τινων τηρήσεων, ἢ καὶ ἐκ διδασκα-
ἔλων τὴν ἰδίαν τάξιν παραβεβηκότων, καὶ
ῦ γένους ἡμῶν ἐπιτριβῇ διδαξάντων περὶ
τινά, ᾠήθησαν τοὺς ἀφ' ὧν τὰ σημεῖα οἴον-
ἐναι, αἰτίους ὑπάρχειν τούτων, ἃ σημαίνειν
ησί· περὶ ὧν καὶ αὐτῶν, ὡς ἐν ἐπιτομῇ,
καμιν ἐπιμελέστερον εὐθέως διαληψόμεθα.
ται τοίνυν ταῦτα τὰ προβλήματα· Πῶς, προ- B
ὄντος ἐξ αἰῶνος τοῦ Θεοῦ περὶ τῶν ὑφ' ἑκά-
πτεσθαι νομιζομένων, τὸ ἐφ' ἡμῖν σώζεται·
τρόπον οἱ ἀστέρες οὐκ εἰσὶ ποιητικοὶ τῶν ἐν
ς, σημαντικοὶ δὲ μόνον. Καὶ ὅτι ἄνθρωποι
τούτων γνῶσιν ἀκριβῶς ἔχειν οὐ δύνανται,
ἐμεσιν ἀνθρώπων κρείττοσι τὰ σημεῖα ἔκ-
ἰς γὰρ ἡ αἰτία τοῦ τὰ σημεῖα τὸν Θεὸν πε-
ι εἰς γνῶσιν τῶν δυνάμεων, τέταρτον ἐξετα-
Καὶ τοίνυν ἴδωμεν τὸ πρῶτον, ὅπερ εὐλα-
πολλοὶ τῶν Ἑλλήνων, οἰόμενοι κατηναγκά-
πράγματα, καὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν μηδαμῶς σώζε-
ὁ Θεὸς προγινώσκει τὰ μέλλοντα, ἀσεβὲς δό-
μησαν ἀναδέξασθαι μᾶλλον, ἢ προσέσθαι τὸ,
ἐκεῖνοι, ἔνδοξον μὲν περὶ Θεοῦ, ἀναιροῦν δὲ C
ἰν, καὶ διὰ τοῦτο ἔπαινον καὶ ψόγον, καὶ τὸ
ὧν ἀπόδεκτον, τῶν τε κακιῶν ψεκτόν. Καὶ
ἱ ἐξ αἰῶνος ἔγνω ὁ Θεὸς τόνδε τινὰ ἀδική-
τάδε ποιῆσαι ἀδικήματα, ἀψευδὴς δὲ ἡ γνῶ-
ιοῦ, καὶ πάντως ἔσται ἄδικος ποιήσων [a] τάδε
ματα, ὁ τοιοῦτος εἶναι προεωραμένος· καὶ
μὴ ἀδικήσειν αὐτὸν, κατηνάγκασται τὸ [b]
αὐτὸν, καὶ ἀδύνατον ἔσται ἄλλο τι πρᾶξαι
ὅπερ ὁ Θεὸς ἔγνω. Εἰ δὲ ἀδύνατον ἄλλο τι
ὑτὸν, οὐδεὶς δὲ ἀδύνατον μὴ ποιήσας ψεκτός
ην αἰτιώμεθα τοὺς ἀδίκους, ἀπὸ δὲ τοῦ ἀδί-
ῶν ἀδικημάτων ἐπέρχονται καὶ ἐπὶ τὰ ἄλλα
τα. Εἶτα ἐκ τοῦ ἐναντίου καὶ τὰ [c] νομιζό-
ορθώματα· καί φασιν ἀκολουθεῖν τὸ [d] τὸν
μέλλοντα προεγνωκέναι τῷ [e] μὴ δύνασθαι τὰ D
σώζεσθαι. Πρὸς οὓς λεκτέον, ὅτι ἐπιβάλλων
ἀρχῇ τῆς κοσμοποιίας, οὐδενὸς ἀναιτίου [f]
ι, ἐπιπορεύεται τῷ νῷ ἕκαστον τῶν ἐσομέ-
ν, ὅτι, ἐπεὶ τόδε γέγονε, τόδε ἕπεται· ἐὰν
ι τόδε τὸ ἑπόμενον, τόδε ἀκολουθεῖ· οὗ ὑπο-
τόδε ἔσται· καὶ οὕτω μέχρι τέλους τῶν πρα-
πιπορευθεὶς, οἶδεν ἃ ἔσται, οὐ πάντως ἑκά-
γινωσκομένων αἴτιος τοῦ αὐτὸ συμβῆναι
ι. Ὥσπερ γὰρ εἴ τις, ὁρῶν τινα διὰ μὲν
προπετῆ, διὰ δὲ τὴν προπέτειαν ἀλογίστως
τα ὁδοῦ ὀλισθηρᾶς, καὶ καταλάβοι πεσεῖσθαι
τα, οὐχὶ αἴτιος τοῦ ὀλίσθου ἐκείνῳ γίνεται·

A esse motum, ut quæ errantia vulgo dicuntur, viam fixis illis atque constantibus plane contrariam teneant. Id quod eo consilio factum est, ut ex vario astrorum situ, eorum,quæ partim singulis, partim in universum eveniunt, signa quædam hauriant, non jam homines certe quidem (ex illa enim siderum conversione, quidquid aut facturi singuli sint, aut passuri, vere ac certo intelligere, operæ est humanas vires longe multumque superantis), sed naturæ illæ superiores, quas pluribus sane de causis eam in cognitionem venire necesse est, uti deinceps pro captu nostro demonstrabimus. Homines autem, quod nonnulla id genus, vel observationibus quibusdam, vel angelorum, qui cum suos ipsi fines transilierint, tum generis in nostri perniciem ista
B docuerint, informatione didicerint; eorum simul, quorum significationem iis Scriptura tribuit, auctores illos esse putaverunt, a quibus ea se percipere signa credebant. Qua de re summatim quoque paulo post, sed tamen pro nostra facultate diligenter et accurate disputabimus. Atque hæc erunt quæstionis institutæ capita. Qui fieri possit, ut cum ea quæ a quoque fieri censentur omnia, ex omni Deus æternitate prænoverit, sua tamen voluntati nostræ vis potestasque servetur. Quomodo rerum illarum, quæ hominum generi eveniunt, signa quidem sidera sint, causæ vero minime. Quamobrem certam et exquisitam homines earumdem rerum cognitionem habere non possint, sed naturis humana superiori-
C bus proposita signa illa sint. Nam quorsum iisdem ex signis aliquid naturas illas cognitionis haurire voluerit, quarto demum loco quæremus. Ordiamur a primo, in quo dum cautiores esse Græcorum plerique vellent, quodque si Deo futurorum prænotio tribueretur, vim rebus inferri putarent, ac voluntatis nostræ jura violari, nefarium impiumque dogma suscipere temere, **287** quam alterum illud probare maluerunt, quod Deo quidem, ut ipsi loquuntur, gloriæ cederet, verum arbitrii nostri vim et facultatem everteret, simulque proinde omnem cum laude vituperationem, et quidquid aut est complectendum in virtute, aut in vitio reprehendendum. Enimvero, si hunc aut illum Deus injuriosum futurum, si has aut illas injurias illaturum ex æterni-
D tate cognovit, nec falli prænotio divina potest: is profecto, quem ejusmodi fore præviderit, et injuriosus omnino futurus est, et tales injurias illaturus: adeoque fieri nullo modo potest, ut ab illis injuriis abstineat, cum et ad eas inferendas necessitate rapiatur, nec aliud ab eo quidquam fieri possit, quam quod futurum Deus esse cognoverit. Jam si aliud prorsus agere nihil potest, nec quisquam jure vituperatur, quod id non fecerit, quod fieri ab eo non potuit, homines injuriosos frustra calumniamur. Deinde vero ab injuriosis et injuriis ad cætera peccatorum genera gradum faciunt. Tum a contrario, de iis quoque rebus, quæ præclare fieri

[a] καὶ ποιήσ. [b] Ισ. γὰρ τό. [c] Ισ. κἀπί. [d] Ισ. τῷ. [e] Ισ. τό. [f] γρ. ἀναιτίας.

honesteque videantur, simili ratione statuunt : tandemque concludunt, si Deo semel futurorum prænotio concedatur, arbitrii nostri potestatem continuo funditus esse tollendam. Quibus hoc modo respondendum erit : Deus, quod nulla res causam non habeat aliquam, dum sub ipsum orbis moliendi principium, futura sigillatim omnia mente percurrit, videt illico, si factum hoc erit, illud proinde secuturum ; quod ubi exstiterit, tertium ex eo quiddam aptum fore ; hoc item si positum erit, et consequens illud futurum : itaque ad rerum finem omnium cognitione perducta, quidquid futurum est intelligit : nec tamen cujuslibet omnino rei, cur hoc illove modo eveniat, causa dicendus est. Quemadmodum enim, si quem imperitia temerarium ac præcipitem esse videas, eaque temeritate impulsum lubrico sese itineri committere, ut eum labente fallenteque vestigio ruiturum intelligas, ipsi tamen prolapsionis causa non es. Ita plane sentiendum est, Deo, quod cujusmodi quisque sit futurus præviderit, causas etiam quamobrem ejusmodi sit futurus, quæque ab eo vel improbe vel præclare gerenda sint, esse perspecta. Atque, ut libere, quod res est, eloquamur, non Dei modo prænotionem rerum causam non esse (nec enim quem peccaturum Deus esse prævidit, eum dum re ipsa peccat, ad facinus quasi manu deducit), sed etiam, quod a communi sensu remotius quidem, sed verum tamen est, id ipsum quod futurum sit, ejusmodi prænotionis causam esse. Neque **288** enim idcirco fit, quod futurum esse cognoscatur, sed quod futurum sit, idcirco futurum esse cognoscitur. Quo quidem in genere, distinctione opus est. Nam si quod omnino futurum dicitur, id ita quis accipiat, perinde ac si quod prævisum est, evenire necesse sit, hoc vero minime damus. Nec enim, quod prævisa Judæ proditio fuerit, Judam propterea necessario proditorem fuisse concedimus. Enimvero, quibus in prophetarum oraculis futurum Judæ scelus exprimitur, iisdem hominis incessitur carpiturque improbitas, atque omnium in oculis indignitas ejus probrumque traducitur. Qui si ad proditionem vi ac necessitate raperetur, nec reliquis apostolis per eam similis esse posset, omni profecto crimine ac probro vacaret. Vide ergo, num id ipsum disertis hisce Propheta conceptisque verbis aperiat : « Nec sit, qui misereatur pupillis ejus, pro eo quod non est recordatus facere misericordiam. Et persecutus est hominem inopem, et mendicum, et compunctum corde mortificare. Et dilexit male-

A οὕτω νοητέον τὸν Θεὸν, προεωρακότα ὁποῖ ἕκαστος, καὶ τὰς αἰτίας τοῦ τοιοῦτον αὐτὸν καθορᾶν, καὶ ὅτι ἁμαρτήσεται τάδε, ἢ κατ τάδε. Καὶ εἰ χρὴ λέγειν, οὐ τὴν πρόγνωσι τῶν γινομένων (οὐ γὰρ ἐφάπτεται τοῦ προε νου ἁμαρτησομένου ὁ Θεὸς, ὅταν ἁμαρτάνῃ παραδοξότερον μὲν, ἀληθὲς δὲ ἐροῦμεν, τὸ αἴτιον τοῦ τοιάνδε εἶναι τὴν περὶ αὐτοῦ πρ Οὐ γὰρ ἐπεὶ ἔγνωσται, γίνεται, ἀλλ' ἐπεὶ ἔμελλεν, ἔγνωσται. Διαστολῆς δὲ δεῖται. Εἰ τὸ « πάντως ἔσται » οὕτω τις ἑρμηνεύει, ὡς εἶναι γενέσθαι τὸ προεγνωσμένον, οὐ διδόαμ Οὐ γὰρ ἐροῦμεν, ἐπεὶ προέγνωσται Ἰούδαν γενέσθαι, ὅτι πᾶσα ἀνάγκη ἦν Ἰούδαν προδό σθαι. Ἐν γοῦν ταῖς περὶ τοῦ Ἰούδα προ B μέμψεις καὶ κατηγορίαι τοῦ Ἰούδα ἀναγεγρ εἰσὶ, παντὶ τῷ παριστᾶσαι τὸ ψεκτὸν αὐτοῦ. δὲ ψόγος αὐτῷ προσήπτετο, εἰ ἐπάναγκες ἦν, καὶ μὴ ἀνεδέχετο (37) αὐτὸν ὅμοιον τοῖς ἀποστόλοις γενέσθαι. Ὅρα δὲ εἰ μὴ ταῦτα δι' ὧν παραθησόμεθα ῥητῶν οὕτως ἐχόντων γενηθήτω οἰκτίρμων τοῖς ὀρφανοῖς αὐτοῦ, οὐκ ἐμνήσθη ποιῆσαι ἔλεος. Καὶ κατεδίωξεν ἄν πένητα καὶ πτωχὸν, καὶ κατανενυγμένον τῇ τοῦ θανατῶσαι (38)· καὶ ἠγάπησε κατάραν, αὐτῷ· καὶ οὐκ ἠθέλησεν εὐλογίαν, καὶ μακρ ται ἀπ' αὐτοῦ. » Εἰ δέ τις διηγήσεται τὸ « ἔσται » κατὰ τὸ σημαίνειν αὐτὸ, λέγων, ὅτι ἔ τάδε τινὰ, ἐνεδέχετο δὲ καὶ ἑτέρως γενέσθαι, C ἀληθὲς συγχωροῦμεν. Τὸν μὲν γὰρ Θεὸν οὐκ ται ψεύσασθαι, ἐνδέχεται δὲ περὶ τῶν ἐνδε γενέσθαι καὶ μὴ γενέσθαι φρονῆσαι τὸ γενέσθ καὶ μὴ γενέσθαι. Σαφέστερον δὲ τοῦτο ἐροῦ τως· Εἰ ἐνδέχεται Ἰούδαν εἶναι ἀπόστολον Πέτρῳ, ἐνδέχεται τὸν Θεὸν νοῆσαι περὶ τοῦ ὅτι μενεῖ ἀπόστολος ὁμοίως Πέτρῳ. Εἰ ἐνδέχετ δαν προδότην γενέσθαι, ἐνδέχεται τὸν Θεὸν φ περὶ αὐτοῦ, ὅτι προδότης ἔσται. Εἰ δὲ προδότη Ἰούδας, ὁ Θεὸς τῇ προγνώσει αὐτοῦ τῶν προ νων ἐνδεχομένων δύο γεγονότων, τοῦ εἶναι αὐτῷ τὸ ἀληθὲς προγινώσκων, προγνώσεται τ δαν προδότην γενέσθαι· τὸ δὲ περὶ οὗ ἡ γνῶ δέχεται καὶ ἑτέρως γενέσθαι. Καὶ λέγοι ἂν ἡ τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἐνδέχεται μὲν τόνδε τόδε ποιῆσα D καὶ τὸ ἐναντίον. Ἐνδεχομένων δὲ ἀμφοτέρων ὅτι τάδε ποιήσει. Οὐ γὰρ ὥσπερ ὁ Θεὸς εἴποι ἐνδέχεται τόνδε τινὰ τὸν ἄνθρωπον πτῆναι, οὐ σμὸν, φέρε εἰπεῖν, περί τινος διδοὺς ἐρεῖ, ἐνδέχεται τόνδε σωφρονῆσαι. Δύναμις μὲν γὰρ οὐκ ἔστι τοῦ πτῆναι οὐδαμῶς ἐν τῷ ἀνθρώπῳ

(37) Ἀνεδέχετο. Facilis emendatio est, ἐνεδέχετο. Hoc enim verbum iis maxime de rebus usurpatur, quæ utramque in partem ἐξ ἴσου evenire possunt, ut paulo post sæpius.

(38) Τοῦ θανατῶσαι. Supple ἕνεκα. Quod in Vulgata paulo obscurius, *et compunctum corde mortificare*. Itaque post *καρδίᾳ*, et *corde*, adhibenda virgula est : significatur enim, eum hoc animo persecutum esse hominem dolore jam confectum, ut ei vitam criperet.

(39) *Τοῦ εἶναι*. Subobscurus locus. An m distinctio est, et τοῦ εἶναι cum ἐνδεχομέ construendum, ut subintelligas χάριν vel An ita potius ordinanda sententia? Ὁ Θ προγνώσει αὐτοῦ, ἐν αὐτῷ τὸ ἀληθὲς προγι τοῦ εἶναι τῶν προειρημ. ἐνδεχ. δ. γεγον. A que, τοῦ *εἶναι* sumitur, pro τοῦ *ὄντος*, *ἐσομένου πράγματος*. Elige ; postremum malui.

ι τοῦ σωφρονῆσαι καὶ τοῦ ἀκολαστῆσαι.
ρων δυνάμεων ὑπαρχουσῶν, ὁ μὴ προσ-
ς ἐπιτρεπτικοῖς καὶ παιδευτικοῖς ἑαυτὸν
τῇ χειρίστῃ· κρείττονι δὲ ὁ ζητήσας τὸ
ι βιῶσαι βεβουλημένος κατ' αὐτό. Οὐ ζη-
ὲν τἀληθῆ, ἐπεὶ ἐπιῤῥέπει ἐπὶ τὴν ἡδο-
: ἐξετάζει περὶ αὐτῶν, αἱρεθεὶς ὑπὸ τῶν
ιῶν, καὶ λόγου προτρεπτικοῦ. Πάλιν δ' αὖ
εῖται τὴν ἡδονὴν, οὐχὶ οὐ δυνάμενος ἀντι-
τῇ, ἀλλ' οὐκ ἀγωνιζόμενος· ὅδε δὲ κατα-
ῆς, τὸ ἄσχημον ὁρῶν τὸ ἐν αὐτῇ πολλάκις
Ὅτι μέντοι γε ἡ πρόγνωσις τοῦ Θεοῦ οὐκ
ατίθησι τοῖς περὶ ὧν κατείληφε, πρὸς τοῖς
οις καὶ τοῦτο λέξεται, ὅτι πολλαχοῦ τῶν Γρα-
ελεύει τοὺς προφήτας κηρύσσειν μετάνοιαν,
ησάμενος (40) τὸ ἐγνωκέναι, πότερον οἱ
: ἐπιστρέψουσιν, ἢ τοῖς ἁμαρτήμασιν ἑαυ-
οῦσιν. Ὥσπερ ἐν τῷ Ἱερεμίᾳ λέγεται·
ούσονται, καὶ μετανοήσουσιν. » Οὐ γὰρ
Θεὸς, πότερον ἀκούσουσιν ἢ οὔ, φησίν·
σονται, καὶ μετανοήσουσιν· ἀλλ' οἱονεὶ τὸ
τῶν δυνάμεων γενέσθαι δεικνὺς ἐκ τῶν
, ἵνα μὴ, προκατηγγελμένη ἡ πρόγνωσις
ιαπεσεῖν ποιήσῃ τοὺς ἀκούοντας, δόξαν
αριστᾶσα, ὡς οὐκ ὄντος ἐπ' αὐτοῖς τοῦ
, καὶ αὕτη αἰτία γένηται (41) τῶν ἁμαρ-
ἢ πάλιν τοῖς ἐκ τοῦ ἀγνοεῖν τὸ προεγνω-
ὸν δυναμένοις ἐν τῷ ἀγωνίσασθαι, καὶ ἀν-
ρὸς τὴν κακίαν ἐν ἀρετῇ βιῶσαι, αἰτία γέ-
ρόγνωσις ἐκλύσεως, οὐκ ἔτι εὐτόνως ἱστα-
ὰ τῆς ἁμαρτίας, ὡς πάντως ἐσομένου τοῦ
ου. Καὶ οὕτω γὰρ οἷον ἐμπόδιον γένοιτ' ἂν
ις τοῦ ἐσομένου καλοῦ. Πάντα γοῦν χρησί-
τὰ κατὰ τὸν κόσμον οἰκονομῶν, εὐλόγως
ρὸς τὰ μέλλοντα ἐτύφλωσεν. Ἡ γὰρ γνῶ-
ἀνῆκε μὲν ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ ἀθλεῖν κατὰ τῆς
ἔτρεψε δ' ἂν δόξασα κατειλῆφθαι, πρὸς τὸ,
αίσαντας ἡμᾶς τῇ ἁμαρτίᾳ, τάχιον αὐτῇ
; γενέσθαι. Ἅμα δὲ καὶ μαχόμενον (42)
καλὸν καὶ ἀγαθὸν γενέσθαι τινὰ τὸ τὴν
ἐληλυθέναι εἰς τόνδε τινὰ, ὅτι πάντως
ός. Πρὸς οἷς γὰρ ἔχομεν (43), καὶ σφοδρό-

A dictionem, et veniet ei: et noluit benedictionem, et elongabitur ab eo [36]. » Sin autem illud idem quod omnino futurum dicitur, ita quis, prout asseverationis hujus significatio postulat, intelliget, quasi futurum sit illud quidem, cæterum aliter etiam evenire potuisset: id tanquam verum ultro fatemur. Nam ut mentiri Deus fallique non potest, ita quæ fieri æque ac non fieri possunt, eadem ipse futura nosse pariter, aut non futura potest. Verum dilucidius hac de re hunc in modum statuemus. Si Petro similis apostolus Judas esse potest, potest etiam Deus Judam apostolum Petro similem futurum cognoscere. Similiter, si proditor Judas esse potest, potest quoque Deus illum nosse proditorem futurum. Jam si re ipsa proditor Judas erit, Deus B sane, qui utrumque illud fieri posse prænovit, ut rei cujusque veritatem in se ipso prænoscit, ita Judam re ipsa proditorem futurum prænoscet, cum interea quod eum in modum cognoscit, aliter ex sese evenire posset. Itaque non immerito divinæ prænotioni ejusmodi oratio tribuatur: Accidere omnino potest, uti hoc ab isto fiat; nec minus tamen, uti contrarium: ego vero, cum fieri utrumque possit, alterum hoc futurum novi. Neque enim Deus, quemadmodum ut certus hic homo volet, fieri non posse pronuntiat, ita perinde ac si aliqua de re oraculum ederet, hunc aut illum temperantem fieri posse negat. Nam cum nulla prorsus ad volandum facultate instructus **289** homo sit, ejusdem tamen C potestatis est, vel temperanter vel intemperanter vivere. Ita cum utramque facultatem habeat, qui cohortationes et doctrinæ præcepta negligit, deteriori sese permittit; qui vitæ ad veritatis normam exigendæ studio, in ejus indagatione versatur, is ad meliorem sese adjungit. Cæterum, quod alter de vero indagando minus laboret, voluptatis id cupiditate fit; alter vero, quod ejus studio magnopere teneatur, hoc certo quodam proprioque consilio facit, ad quod partim ipsa notione sensuque communi, partim cohortatione adductus est. Præterea voluptatem alter non eo complectitur, quod adversus eam consistere nequeat, sed quod pugnare cum

[36] ...cviii, 12.

(40) ... *προσποιησάμενος*. Gallicus etiam idio-
..., *ne faisant pas semblant*, quod Latinitas
...itur; aliud enim est, *non simulo me au-*
..., *simulo me non audire*, hoc est, *audire*
...*lo*. At Græcis Gallisque perinde est, seu
...r negatio, seu consequatur, tametsi
...is præmitti Græce consueverit. Interdum
...σποιεῖσθαι, ἐλλειπτικῶς usurpatur, ut
...sthen. *Pro coron.*: Ὅρα μὴ τούτων μὲν
... ἐμοὶ δὲ προσποιῇ, subintelligitur, εἶναι.
...sus *Æschinem*, qui a liberalibus doctri-
...tus cum esset, eruditi nomen et famam
... Τοῖς δὲ ἀπολειφθεῖσι μὲν, ὥσπερ σοὶ,
...ένοις δὲ ὑπ' ἀναισθησίας, τὸ τοὺς ἀκούον-
...ποιεῖν, ὅταν λέγωσιν, οὐ τὸ δοκεῖν τοιού-
...περίεστιν.

(41) ...*ία γένηται*, etc. Αἰτία hic occasio est,
...orro αἰτίαν ait, non absolute τοῦ μὴ ἐπι-
...ὰ τῶν ἁμαρτημάτων. Nec enim fieri po-
...od mihi Deus certo futurum aperiat, id
D ipsum propterea non eveniat, quod certo futurum aperuerit. Hæc enim τῶν ἀντιμαχομένων ἐστίν.

(42) *Ἅμα δὲ καὶ μαχόμενον*. Negari non potest, quin hoc duriusculum sit; imo, si absit ὑπερβολή, falsum. Tantum enim abest, ut hæc duo pugnent, ut manifesta potius ἀντιλογία sit, aperiri divinitus, ὅτι πάντως ἔσται ἀγαθός, et tamen illum ipsum οὐκ ἀγαθὸν γενέσθαι. Sed ratio quam subjungit molliorem interpretationem patitur, cum ea tantum futuri cognitione, vim et contentionem animi debilitatum iri significet; quod, τό γε καθόλου, et verissimum est, et sanctorum Patrum ore frequentissimum.

(43) *Πρὸς οἷς γὰρ ἔχομεν*. Integer locus est; tantum dandi casus χρείᾳ, qui sequitur, in rectum mutandus videtur. Per ea vero quæ habemus, intelligit, opinor, τὰ ἡμῖν ἔμφυτα, et semina illa honestatis atque virtutis, quæ nobis cum ratione insita sunt.

ea luctarique nolit : calcat eamdem alter, quod adjunctam ei ut plurimum turpitudinem ferre non possit. Ac nullam prorsus a divina prænotione, rebus iis, quas prævidet, necessitatem imponi, cum superioribus argumentis, tum hoc insuper efficitur, quod in sacris passim litteris prophetæ ad pœnitentiam homines cohortari jubeantur, idque perinde, ac si utrum ii meliorem ad frugem sese recepturi, an suis in sceleribus hæsuri porro ac perstituri sint, ignoraret. Sic apud Jeremiam habetur, « Forsitan audient, et agent pœnitentiam. » Neque enim, quod, audituri sint necne, minus intelligat, idcirco hunc in modum ipse loquitur, « Forsitan audient, et agent pœnitentiam, » sed ut illam quodammodo parem in utramque partem, vim facultatum his verbis ostendat : ne qui jam ante prænotionis ejus certitudinem audierint, ii proinde ac si et ea necessitatem inferret, nec meliorem vitam instituere arbitrii foret sui, animos deinceps ac spem omnem abjiciant, adeoque in peccatum ab illa propemodum impellantur. Deinde vero, ne qui dum prævisum eos bonum lateret, pugna cum improbitate suscepta, vitam ex virtutis norma instituere potuissent, eos talis contra prænotio remissiores ac solutiores efficiat, quod dum plane bonum illud

A τητος καὶ τάσεως πλείονος χρείᾳ πρὸς τὸ καλὸν καὶ ἀγαθὸν γενέσθαι· προκαταληφθεῖσα δὲ ἡ γνῶσις τοῦ πάντως καλὸν καὶ ἀγαθὸν γενέσθαι, ὑπεκλύει τὴν ἄσκησιν. Διόπερ συμφερόντως οὐκ ἴσμεν εἰ ἀγαθοὶ, οὔτε εἰ πονηροὶ ἐσόμεθα. Ἐπεὶ δὲ εἰρήκαμεν, ὅτι ἀπετύφλωσεν ἡμᾶς πρὸς τὰ μέλλοντα ὁ Θεὸς, ζητούμενόν τι ῥητὸν ἀπὸ τῆς Ἐξόδου ὅρα, εἰ δυνάμεθα οὕτω σαφηνίσαι· « Τίς ἐποίησε δύσκωφον, καὶ κωφὸν, καὶ βλέποντα, καὶ τυφλόν; οὐκ ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός; » ἵνα τὸν αὐτὸν καὶ τυφλὸν καὶ βλέποντα πεποιηκὼς ᾖ· βλέποντα μὲν πρὸς τὰ ἐνεστηκότα, τυφλὸν δὲ πρὸς τὰ μέλλοντα. Τὸ γὰρ περὶ τοῦ δυσκώφου, καὶ κωφοῦ, οὐ τοῦ παρόντος καιροῦ διηγήσασθαι. Ὅτι μέντοι γε πολλῶν τῶν ἐφ' ἡμῖν αἴτια πλεῖστα τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν ἐστι, καὶ ἡμεῖς ὁμολογήσαμεν· ὧν μὴ γενο-
B μένων, λέγω δὲ τῶν οὐκ ἐφ' ἡμῖν, οὐκ ἂν τάδε τινὰ τῶν ἐφ' ἡμῖν ἐπράττετο. Πράττει (44) δὲ τάδε τινὰ τῶν ἐφ' ἡμῖν ἀκόλουθα τοῖσδε τοῖς προεγνωσμένοις (45), οὐκ ἐφ' ἡμῖν (46) ἐνδεχομένου τοῦ ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς προεγνωσμένοις, καὶ ἕτερα πρᾶξαι, παρ' ἃ πράττομεν. Εἰ δέ τις ζητεῖ τὸ ἐφ' ἡμῖν ἀπολελυμένον εἶναι τοῦ παντὸς, ὥστε μὴ διὰ τάδε τινὰ συμβεβηκότα ἡμῖν ἡμᾶς αἱρεῖσθαι τάδε, ἐπιλέλησται κόσμου μέρος ὤν, καὶ ἐμπεριεχόμενος ἀνθρώπων κοινωνίᾳ καὶ τοῦ περιέχοντος.

futurum putarent, minori propterea cum peccato animi contentione pugnarent. Sic enim ipsa prænotio futurum quoque bonum impediret. Quamobrem qui orbem universum præcipuo rerum bono moderatur Deus, idem nos sapienter omnino futuris in rebus cæcos esse voluit. Earum enim cognitio, ut nostrum adversus improbitatem impetum constantiamque frangeret, ita dum certa fixaque videretur, longe nos citius atque facilius, omni contentione abjecta, sceleris in dominatum ac potestatem adduceret. Imo pugnarent ista secum, ut idem et probus evaderet, et **290** certo probum se futurum esse prænosset. Nam cum præter ea, quæ nobis indita sunt, magno insuper ad virtutem parandam ac vehementi conatu opus habeamus, tum occupata semel ista virtutis certo futuræ præceptaque cognitio, vim exercitationis omnem debilitat. Ita probine futuri simus an improbi, summo utique nostro bono ignoramus. Sed quoniam divino consilio factum esse diximus, ut rebus in futuris cæcutiamus, videnum inde fortassis huic Exodi quæstioni lucis a nobis aliquid afferri possit, « Quis fecit surdastrum ac surdum, videntem et cæcum? Nonne ego Dominus Deus [38]? » Ut cæcum pariter ac bene oculatum hoc sensu fecisse dicatur, in præsentibus oculatum, cæcum in futuris. Nam surdastri quidem surdique rationem ac discrimen exquirere, hujus loci non est. Quanquam, plurima sane, quæ juris nostri non sunt, multorum etiam quæ nostra in potestate sint, causam interdum esse, fatemur ipsi quoque : ac propterea nisi ea, hoc est, in quæ potestatis ac juris habemus nihil, antecederent, nc hæc quidem aut illa secutura esse, quæ nostra tamen ex libertate pendent. Cæterum ita quidem eorum nonnulla, quæ in nobis sita sunt, alia, quæ potestatis nostræ non sunt, antegressa consequuntur; ut iis etiam antegressis, a nobis præter ea, quæ fiunt, fieri quoque alia possint. Quod si erit quispiam, qui voluntatis nostræ vim ac potestatem adeo nulla cum universo conjunctione teneri volet, ut hoc aut illud, quod certa quædam antecesserint, eligi a nobis interdum optarique neget : is profecto se mundi partem esse oblitus erit, ac sese hominum communione, totiusque circumfusi aeris ambitu contineri.

Ac mihi quidem pro loci hujus ratione modice adhuc, quasique compendio demonstrasse videor, nihil omnino rebus iis quas prænoverit, a divina prænotione necessitati afferri. Deinceps id agamus,

C Μετρίως μὲν οὖν ὡς ἐν ἐπιτομῇ οἶμαι ἀποδεδεῖχθαι, τὸ τὴν πρόγνωσιν τοῦ Θεοῦ μὴ εἶναι κατηναγκαστικὴν τῶν προεγνωσμένων πάντως. Φέρε δὴ, ἀγωνισώμεθα καὶ περὶ τοῦ τοὺς ἀστέρας μηδαμῶς

[38] Exod. IV, 11.

(44) *Πράττει*. Vix dubito quin scripserit Origenes, πράττεται, cum et sensus hoc postulet, et ἀμέσως ante dixerit, ἐπράττετο.

(45) *Τοῖς προεγνωσμένοις*. Quæ vox sequenti versu repetitur. Malui tamen utrobique προγενομένοις, ut habetur in alt. ms. cum modo dictum fuerit, ὧν μὴ γενομένων.

(46) *Οὐκ ἐφ' ἡμῖν*. Expungenda negatio est, alioqui et sententia falsa esset, et ab Origenis mente prorsus aliena : falsa, quia libertatem everteret; aliena, quia libertatem hanc tuetur Origenes.

ιοὺς τῶν ἐν ἀνθρώποις, σημαντικοὺς δὲ A
; δὴ, ὅτι, εἰ ὅδε τις ὁ σχηματισμὸς τῶν
ητικὸς νομίζοιτο τῶνδέ τινων τῶν γινο-
ῶν ἀνθρώπων (47) (ἔστω γὰρ περὶ τού-
ἶσθαι τὸν λόγον), οὐκ ἂν ὁ σήμερον, φέρε
μενος σχηματισμὸς περὶ τόνδε δύνα-
πεποιηκέναι τὰ παρεληλυθότα δι' ἑτε-
Ἰὰν γὰρ τὸ ποιοῦν, πρεσβύτερον τοῦ
. Ὅσον δὲ ἐπὶ τοῖς μαθήμασι τῶν
ἐπαγγελλομένων, πρεσβύτερα τοῦ
ἰ προλέγεσθαι νομίζεται περὶ τοὺς ἀν-
Ἐπαγγέλλονται γάρ, τόνδε τινὰ τρόπον
ἰδόντες τοῦδε τοῦ ἀνθρώπου, καταλαμ-
ἕκαστος τῶν πλανωμένων κατὰ κά-
δε τῆς μοίρας τοῦ ζωδίου, ἢ τῶν ἐν
ν· καὶ ποῖος ἀστὴρ τοῦ ζωδιακοῦ κατὰ B
τοῦ ἐτύγχανεν ὁρίζοντος, ποῖός τε κατὰ
καὶ τίς κατὰ τοῦ μεσουρανήματος, καὶ
ἀντιμεσουρανήματος. Καὶ ἐπὰν θῶσι
ς, οὓς νομίζουσι ἑαυτοῖς ἐσχηματικέναι,
ιρὸν τῆς τοῦ δεῖνος γενέσεως ἐσχημα-
τωσί, τῷ χρόνῳ τῆς ἀποτάξεως ᵃ τοῦ
τοῦσιν, οὐ μόνον τὰ μέλλοντα ἐξετάζου-
λ τὰ παρεληλυθότα, καὶ τὰ πρὸ τῆς γε-
τῆς σπορᾶς τοῦ περὶ οὗ λόγος γεγενημέ-
ιτρὸς, ποταπὸς ὢν τυγχάνει, πλούσιος ἢ
ιηρος τὸ σῶμα ἢ σεσινωμένος, τὸ ἦθος
είρων, ἀκτήμων ἢ πολυκτήμων, τήνδε
ἢ τήνδε ἔχων· τὰ δ' αὐτὰ καὶ περὶ τῆς
περὶ πρεσβυτέρων ἀδελφῶν, ἐὰν τύχω-
Ἔστω δὲ ἡμᾶς ἐπὶ τοῦ παρόντος προσ- C
ὸς καταλαμβάνειν τὰ ἐν τῷ τόπῳ ἀληθῆ,
αὐτοῦ ὕστερον δείξομεν, ὅτι οὐχ οὕτως
μεθα τοίνυν τῶν ὑπολαμβανόντων κατ-
ὑπὸ τῶν ἄστρων τὰ τῶν ἀνθρώπων πρά-
α τρόπον ὁ σήμερον σχηματισμὸς ὁ
ται πεποιηκέναι τὰ πρεσβύτερα. Εἰ γὰρ
ανον, καθ' ὃ δὴ ὅτι (49) εὑρίσκεται τὸ
πρεσβυτέρων τοῦ χρόνου ἀληθὲς, σαφὲς τὸ
οιηκέναι τοὺς ἀστέρας οὑτωσὶ κινουμέ-
ινῷ τὰ παρεληλυθότα καὶ γενόμενα, πρὸ
ζειν αὐτούς. Εἰ δὲ τοῦτο τάχα ὁ προσιέ-
εύειν αὐτοὺς, ἐπιστήσας (51) τοῖς περὶ
των λεγομένοις, ἐρεῖ ἀληθεύειν αὐτοὺς οὐ
ὺς ἀστέρας, ἀλλὰ τῷ σημαίνειν μόνον. D
φάσκῃ τὰ μὲν παρεληλυθότα μὴ ποιεῖν
ς, ἀλλὰ ἄλλους μὲν σχηματισμοὺς τοὺς
γνώσεως αἰτίους γεγονέναι· τὸν δὲ νῦν
ν σεσημαγκέναι μόνον, τὰ μέντοι μέλ-
ἔξεως.

A ut ne stellas quidem ipsas rerum humanarum ullo modo causas, sed earum tantum signa quædam esse ostendamus. Primum igitur id plane constat, ut certum quemdam stellarum situm, certarum quoque rerum, quæ ad hominem pertineant, causam esse demus (nam de hoc inpræsentiarum institutа quæstio sit), qui tamen hodierna die, verbi gratia, certo cuidam homini earum situs exstiterit, eumdem rerum earum causam esse nullo modo potuisse, quæ in alio quopiam, aliisve pluribus jam ante contigerint. Quidquid enim aliud efficit, eo quod efficitur prius esse debet. Atqui eorum præceptis, qui artem istam profitentur, id quoque fieri posse vulgo putant, ut quæ tali
291 situ priora sunt, de hominibus prædicantur.
B Quippe sibi enim hoc isti sumunt, ut ubi semel horam unius alicujus hominis singularem certo quodam modo deprehenderint, exploratum ipsi continuo habeant, ecquem ad perpendiculum siderum errantium quodlibet situm in hac illave signi parte, partisque minutis obtineret; simulque quodnam zodiaci astrum in orientali horizonte, quodnam in occidentali versaretur, quænam item medium utriusque hemisphærii cœlum adversa positione occuparent. Atque ubi stellas eas, quarum sibi animo figuram videntur et collationem informasse, hoc illove situ sub alicujus ortum fuisse posuerunt; tum ii vero ex illo ipso tempore, quo editus in lucem is est, cujus fatum rimantur, non futura modo, sed etiam præterita, quæque ejusdem et ortum et satum
C antecesserint, conjiciunt: qualem ipse patrem habeat; divitem an tenuem, integri corporis, an mutili; bonis an malis moribus; amplane an angusta re familiari; hoc an illud complexum vitæ genus: similiaque tam de matre, quam de fratribus, si qui sint, natu majoribus inquirunt. Nos vero, ut demus interim (quod ipsum tamen falsi postea coarguemus), exquisite ab iis totam illam situs astrorum loeique rationem teneri posse, quæramus ex iis tamen, qui rebus humanis vim a sideribus afferri putant, qui tandem hodiernus iste situs rerum tempore superiorum causa esse possit. Nam id si fieri nullo modo potest, profecto etiam, dum iis de rebus veri quidpiam invenitur, plane consequens est, ut
D præsens hic astrorum in cœlo motus, quæ jam ante contigerunt, quam ejusmodi situm obtinerent, efficere non potuerit. Sin aliquis forte erit, qui ad veritatem iis hoc in genere concedendum, rerum futurarum præsensionibus adducatur; fatendum ipsi

τῶν ἀνθρώπων. Rescribendum existi- τὸν ἄνθρωπον, vel τοὺς ἀνθρώπους, ut ὅνδε.

ἕτερον. Hic quoque alter. ms. secutus περὶ ἑτέρους legitur, qui sensus longe or est. Nec enim de pluribus hic sche- ţit, sed de uno tantum, quem plurium orum eventuum causam esse negat, ut ous manifeste constat.

ὃ δὴ ὅτι. Pro καθ' ὅ τι δή, quod forte m est, clarius certe foret.

(50) *Σαφὲς τὸ μή*. Ita distinguendum fuit τὸ σαφὲς ab ἀληθές, quod præcedit, alioqui ἀσαφέστατος locus hic fuisset.

(51) *Ἐπιστήσας*. Reponendum existimo ἐπιστήσαι, alioqui non solum τὸ *εἰ δέ*, quod periodi est initium, ἀναπόδοτον futurum est; sed etiam τὸ *ἐρεῖ*, quod sequitur, ad genethliacum defensorem, non ad oppugnatorem Origenem pertinebit; cum tamen Origenes non hanc ipsi per sese orationem attribuat, sed eam potius ex illius opinione secuturam velit.

tamen, verum ab illis eo prænuntiari tantum, quod illud astra futurum significent, non quod efficiant. Quod si alius præterita non jam a sideribus effici concedet, sed cognitionis eorum causa in priores alias positiones figurasque translata, solam hodierno situi significationem relinquet : sic tamen, ut præsenti siderum subortum certi hujus hominis collocationi, certam futurorum prænotionem deberi velit : afferat ille porro discriminis rationem, quamobrem alia tanquam effecta vi siderum, alia tanquam ab iis modo significata, vere cognosci posse defendat. Quod illi discrimen cum assignare nullum **292** possint, nobiscum deinceps ingenue, nihil eorum quæ ad homines pertineant, a sideribus effici fateantur; sed tantum, uti jam ante diximus, utcunque significari. Quod perinde omnino fuerit, ac si quis non jam ex iisdem sideribus, sed per aliquam prophetiam, ex ipsamet Dei mente res aut præteritas aut futuras intelligeret. Quemadmodum enim superius ostensum a nobis est, quod Deus, quæ a quoque profectura sint, omnia prænoverit, id nihil prorsus voluntatis nostræ potestati officere : ita nec eidem, quæ rerum signa Deus esse voluit, incommodant. Sed voluminis alicujus instar, futurum prophetica dictione complexi, universo quoque cœlo, qui Dei liber quidam est, contineri futura possunt. Itaque hunc in modum intelligi potest, quod in Josephi precatione a Jacobo dicitur, « Legi in tabulis cœli quæcunque accident vobis, et filiis vestris. » Quin etiam illud, « complicabitur cœlum quasi liber [39], » eo fortassis pertinet, ut impressas ipsi rerum futurarum significationes perfectum quasique completum iri demonstret, quemadmodum ipso rerum exitu completa vulgo prophetarum dicuntur oracula. Atque ita signorum ut vice fungerentur, constituta divinitus astra fuerint, juxta illud, « Sint in signa. » Quanquam Jeremias, uti et nobis nos ipse reddat, eoque metu liberet, quem ea nobis afferre possent, quæ ab astris vel significari, vel proficisci quandoque videantur, ita monet, « A signis cœli nolite metuere [40]. » Jam vero, aliud præterea videamus argumentum, quod sideribus efficiendi nullam, sed aliquam tantum, si vel ipsa tamen dari potest, significandi vim relinquat. Docebunt enimvero infiniti rerum ortus, quæ uni duntaxat homini eventura sint (id quod tamen ex hypothesi dictum esse velim, perinde ac si eorum in cognitionem homines venire posse concedamus). Quod enim hic aut ille certi quidpiam subiturus sit, puta jugulandus a latronibus, in quos inciderit ; hoc isti quidem partim ex singulari ejus ortu, partim ex fratrum, si plures nosceret, singulorum natalitiis haberi posse defendunt. Fratris enim cædem latronum manu futuram, singulorum, nec non parentis utriusque, imo conjugis etiam, liberorum, famulorum, ac necessariorum, adeoque

A λοντα δηλοῦσθαι ἀπὸ τοῦ ἐνεστηκότος σχημ
τῆς τοῦ δεῖνος γενέσεως· παραστησάτω (52)
φορὰν τοῦ ἀπὸ τῶν ἀστέρων δύνασθαι δεῖ
τάδε μὲν νενόηται ἀληθῆ ὡς ἀπὸ ποιούντων,
ὡς ἀπὸ σημαινόντων μόνον. Μὴ ἔχοντες δὲ
τὴν διαφορὰν, εὐγνωμόνως συγκαταθήσονται,
τῶν κατὰ τοὺς ἀνθρώπους ἀπὸ τῶν ἀστέρων γί
ἀλλ' ὡς προειρήκαμεν, εἰ ἄρα, σημαίνεσθαι· ὡ
καὶ ἀπὸ τῶν ἀστέρων τις ἐλάμβανε τὰ πα
θότα καὶ τὰ μέλλοντα, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ νοῦ το
διά τινος λόγου προφητικοῦ. Ὥσπερ γὰρ προ
ξαμεν, ὅτι οὐδὲν λυπεῖ τὸν περὶ τοῦ ἐφ' ἡμῖ
τὸ τὸν Θεὸν εἰδέναι τὰ πραχθησόμενα ἑκάστῳ,
οὐδὲ τὰ σημεῖα, ἃ ἔταξεν ὁ Θεὸς εἰς τὸ σημ
ἐμποδίζειν (53) τὸ ἐφ' ἡμῖν· ἀλλὰ παραπλησί
B βλίῳ περιέχοντι τὰ μέλλοντα προφητικῶς ὁ
ρανὸς δύναται, οἱονεὶ βίβλος ὢν Θεοῦ, περιέ
μέλλοντα. Διόπερ ἐν τῇ προσευχῇ τοῦ Ἰωσὴ
ται οὕτω νοεῖσθαι τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ
« Ἀνέγνω γὰρ ἐν ταῖς πλαξὶ τοῦ οὐρανοῦ, ὅσ
βήσεται ὑμῖν καὶ τοῖς υἱοῖς ὑμῶν. » Τάχα δὲ
« Εἰλιγήσεται (53*) ὁ οὐρανὸς ὡς βιβλίον, » τοὺς
τοὺς περιεχομένους, σημαντικοὺς τῶν ἐσομένω
ἀπαρτισθησομένους, καὶ ἵν' οὕτως εἴπω, πληρ
μένους, ὥσπερ λέγονται αἱ προφητεῖαι πεπλη
τῷ ἐκβεβηκέναι. Καὶ οὕτως ἔσται εἰς σημ
ἄστρα γεγονότα, κατὰ τὴν λέγουσαν φωνὴν, «
σαν εἰς σημεῖα. » Ὁ δὲ Ἱερεμίας, ἐπιστρέφω
πρὸς ἑαυτοὺς, καὶ περιαιρῶν φόβον τὸν ἐπὶ τ
μιζομένοις σημαίνεσθαι, τάχα δὲ καὶ ὑπολαμ
C νοις ἐκεῖθεν ἔρχεσθαι, φησίν· « Ἀπὸ τῶν σ
τοῦ οὐρανοῦ μὴ φοβεῖσθε. » Ἴδωμεν καὶ δεύτερ
χείρημα, πῶς οὐ δύνανται οἱ ἀστέρες εἶναι ποι
ἀλλ', εἰ ἄρα, σημαντικοί. Ἀπὸ τῶν πλείστ
ὅσων γενέσεων ἔστι λαβεῖν τὰ περὶ ἑνὸς ἀνθ
(τοῦτο δὲ καθ' ὑπόθεσιν λέγομεν, συγχωροῦ
ἐπιστήμην αὐτῶν ἀναλαμβάνεσθαι ὑπ' ἀνθ
δύνασθαι·) φέρε γὰρ εἰπεῖν, περὶ τοῦ τόνδε πε
τόδε, καὶ τεθνήξεσθαι περιπεσόντα λῃσταῖς κα
ρεθέντα, φησὶ δύνασθαι λαμβάνειν ἀπό τε τῆ
αὐτοῦ γενέσεως, κἂν τύχῃ ἔχων ἀδελφοὺς πλ
ἀπὸ τῆς ἑκάστου αὐτῶν. Περιέχειν γὰρ οἴοντ
ἑκάστου γένεσιν ἀδελφὸν ὑπὸ λῃστῶν τεθνηξ
ὁμοίως καὶ τὴν τοῦ πατρὸς, καὶ τὴν τῆς μητρὸς
D τῆς γαμετῆς, καὶ τῶν υἱῶν αὐτοῦ, καὶ τῶν οἰκετ
τῶν φιλτάτων· τάχα δὲ καὶ αὐτῶν τῶν ἀναιρούντ
οὖν δυνατὸν τὸν τοσαύταις γενέσεσιν, ἵνα αὐτοῖ
συγχωρηθῇ, ἐμπεριεχόμενον γίνεσθαι ὑπὸ το
ματισμοῦ τῶν ἀστέρων, τῆσδε μᾶλλον τῆς γεν
τῶνδε; Ἀπίθανον γὰρ καὶ τὸ φάσκειν τὸν
τισμὸν τὸν ἐν τῇ ἰδίᾳ τοῦδέ τινος γενέσει ταῦ
ποιηκέναι, τὸν δὲ ἐν τῇ τῶνδε γενέσει μὴ πε
ναι, ἀλλὰ σεσημαγκέναι μόνον. Ἠλίθιον γὰ
πεῖν, ὅτι ἡ πάντων γένεσις περιεῖχε καθ' ἓ
ποιητικὸν [a] τοῦ τόνδε ἀναιρεθῆναι· ὥστε ἐν γε

[a] Ισ. τὸ ποιητ. [39] Isa. XXXIV, 4. [40] Jer. X, 2.

(52) *Παραστησάτω*. Quam argumentum hoc urgeat, non sentio. Responderet enim genethliacus, totum hoc discrimen ex diversa præteriti ac futuri conditione petendum esse.

(53) *Ἐμποδίζειν*. Malim ἐμποδίζει. Nec e
ante demonstravit, nisi forte κατ' ἀκολουθίαν
(53*) *Εἰλιγήσεται*. Vulg. ἐλιγήσεται. EDIT.

σιν λέγω, πεντήκοντα περιέχεσθαι τὸ A
ἀναιρεθῆναι. Οὐκ οἶδα δ' ὅπως δυνήσονται
ὸν μὲν ἐν Ἰουδαίᾳ σχεδὸν πάντων τοιόνδε
ηματισμὸν ἐπὶ τῆς γενέσεως, ὡς ὀκταή-
ς λαμβάνειν περιτομὴν, ἀκρωτηριαζομέ-
ἑλκομένους (54), καὶ φλεγμονῇ περιπεσο-
τραύμασι, καὶ ἅμα τῇ εἰς τὸν βίον εἰσ-
δεομένους· τῶν δὲ ἐν Ἰσμαηλίταις τοῖς
Ἀραβίαν, τοιόνδε, ὡς πάντας περιτέμνε-
ισδεκαετεῖς· τοῦτο γὰρ ἱστόρηται περὶ αὐ-
ἄλιν τῶνδέ τινων τῶν ἐν Αἰθίοψι τοῖσδε
τῶν γονάτων περιαιρεῖσθαι, καὶ τῶν
τοὺς ἑτέρους τῶν μαστῶν. Πῶς γὰρ
ἔστιν οἱ ἀστέρες τοῖσδε τοῖς ἔθνεσιν; Οἴ-
ποστῆσαι μὲν (55) οὐδὲ μέχρι τοῦ στῆσαι
τι ἀληθὲς εἰπεῖν περὶ αὐτῶν. Τοσούτων B
ων ὁδῶν προγνωστικῶν, οὐκ οἶδ' ὅπως
οἱ ἄνθρωποι ἐπὶ τὸ τὴν μὲν οἰωνιστικὴν
τικὴν μὴ λέγειν περιέχειν τὸ ποιοῦν αἴ-
σημαίνειν μόνον, καὶ τὴν ἀστεροσκοπι-
ιχ ἔτι δὲ τὴν γενεθλιαλογικήν. Εἰ γὰρ ἐπι-
(ἵνα καὶ χαρισώμεθα τὸ γινώσκεσθαι),
καὶ ὅθεν ὅθεν ἡ γνῶσις λαμβάνεται, τί μᾶλ-
ν ἀστέρων ἢ ἀπὸ τῶν οἰωνῶν ἔσται τὰ γι-
ι μᾶλλον [a] ἀπὸ τῶν οἰωνῶν ἢ ἀπὸ τῶν
τῶν θυομένων, ἢ ἀπὸ τῶν διαττόντων

A interfectorum ipsorum fortassis ortu inclusam teneri putant. Quemadmodum **293** ergo fieri potest, ut qui tot aliorum (demus enim hoc interim) natalitiis involvitur, idem astrorum huic potius generationi quam cæteris præsidentium positioni addicatur? Incredibile enim est, positionem, quæ singulari unius cujusdam ortui præfuerit, hujusmodi exitus causam fuisse: quæ cæterorum in natalitiis exstiterit, non fuisse, sed ejus modo significationem aliquam dedisse. Nec minus insulsum fuerit, omnibus ac singulis plurium istorum natalitiis hominis unius cædis causam includere: quasi generationibus ex hypothesi quinquaginta, certi unius hominis occisio comprehensa teneretur. Jam intelligere profecto non possum, qui tandem Judæos omnes ea nasci astro- B rum positione defendent, ut octavo die circumcidi cunctos oporteat, itaque summa cute truncari, torqueri, ardenti tumore inflammari, lacerari vulneribus, postremo vix natos medicorum arte ac manibus indigere. Ismaelitas contra eos, qui Arabiam tenent, eo situ in lucem edi, ut omnes circa annum decimum tertium circumcidi necesse sit. Id enim hoc de hominum genere commemorant. Præterea qui fiat, ut certis quibusdam apud nonnullos Æthiopiæ populos genuum patellæ, Amazonibus mammarum altera resecetur. Quomodo enim similia certis duntaxat in gentibus, siderum vis efficiat? ...e existimo, veri nihil hoc in genere, in quo vel leviter hærere liceat, excogitari a nobis ...se. Cæterum, cum tam multæ prænoscendi artes circumferantur, non video, quamobrem ...imum homines impegerint, ut augurali et haruspicinæ efficiendi vim negarent, significandi ...ederent, idem tamen de ea, quæ in stellarum et natalitiorum consideratione versatur, non ...am si cognosci futura possunt (hoc enim in præsentia demus) idemque cognitionis illorum ...isque principium; cur in stellas potius quam in aves, eorum quæ fiunt causa, conferatur? ...us eadem potius, quam aut victimarum extis, aut discurrentibus ignibus assignetur?

μὲν οὖν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀρκέσει εἰς C
τοῦ ποιητικοὺς εἶναι τοὺς ἀστέρας τῶν
ν. Ὅπερ δὲ συγκεχωρήκαμεν (οὐ γὰρ
λόγον), ὡς τῶν ἀνθρώπων δυναμένων κα-
ν τοὺς οὐρανίους σχηματισμοὺς, καὶ τὰ
ὧν ἐστι σημεῖα, τοῦτο φέρε νῦν ἐξετά-
ληθές ἐστι. Φασὶ τοίνυν οἱ περὶ ταῦτα δει-
ύλοντα τὰ κατὰ τὴν γενεθλιαλογικὴν ἀλη-
λαμβάνειν, εἰδέναι οὐ μόνον τὸ κατὰ πό-
εκατημορίου ἐστὶν ὁ καλούμενος ἀστὴρ,
κατὰ ποίας μοίρας τοῦ δωδεκατημορίου, καὶ
ἑξηκοστοῦ. Οἱ δὲ ἀκριβέστεροι, καὶ κατὰ
στοῦ τοῦ ἑξηκοστοῦ, καὶ τοῦτό φασι δεῖν
ἑκάστου τῶν πλανωμένων, ἐξετάζοντα
τὴν πρὸς τοὺς ἀπλανεῖς. Πάλιν αὖ ἐπὶ τοῦ
ὁρίζοντος δεήσει, φασὶν, ἰδεῖν οὐ μόνον τὸ D
όριον ποῖον ἦν ἐπ' αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τὴν
τὸ ἑξηκοστὸν τῆς μοίρας, τὸ πρῶτον ἢ
ἑξηκοστόν. Πῶς τοίνυν, τῆς ὥρας πλα-

« Hactenus quidem a nobis, quantum hic locus postulabat, confutata illa sententia est, quæ rerum humanarum effectionem a sideribus pendere statuebat. Quod autem paulo ante, cum nihil susceptæ disputationi officeret, ultro concessimus, cœlestes illas positiones, signa, quorumque signa illa sint omnia, facultatis humanæ viribus intelligi **294** posse: id verumne sit, nunc demum exquiramus. Primum igitur artis hujus magistri docent, qui ad veram ac perfectam rerum genethliacarum cognitionem aspiret, tenendum huic esse non modo quanam in parte duodecima, sed etiam quanam in illius duodecimæ particula, imo ecqua tandem in sexagesima versetur astrum. Addunt vero, qui rem expendunt accuratius, quanam in illius sexagesimæ sexagesima. D Quod idem ipsi errantium in siderum quolibet faciendum esse præcipiunt, mutuam singulorum cum iis, quæ fixa vocant, comparationem ac respectum vestigando. Deinde in ipso quoque orientali hori-

[a] τί μᾶλ. [b] ἴσ. ποίου.

...κομένους. Ἑλκουμένους, opinor, vera ..., quam etiam e manuscript. alter repræ...us enim ex circumcisione sequebatur. ...ιστῆσαι μέν. Hæc duo verba libenter ...n, quæ profecto sensum, absque illis optime cohærentem, interturbant.

(56) *Καὶ τὴν ἀστεροσκοπ.* Manifesta trajectio est. Legendum ergo, οὐκ ἔτι δὲ τὴν ἀστεροσκοπικὴν, καὶ τὴν γενεθλιαλογ. Hic enim eadem est, ἀστεροσκοπικὴ, et γενεθλιαλογική.

zonte, non videndum esse modo, quænam duodecima pars in eum subeat, sed etiam quænam illius duodecimæ particula, quæque hujus sexagesima, primane an secunda. Quemadmodum ergo fieri possit, ut cum hora, si latius rem æstimes, duodecimæ partis dimidium complectatur, sexagesimam is teneat, qui horarum divisionis analogiam non teneat? Exempli gratia, nosse qui poterit, certum hunc hominem, hora quarta, parte horæ dimidia, quarta, octava, decima sexta, secunda et trigesima natum esse? Nam propter horæ, non integræ modo, sed etiam definitæ hujus certæque particulæ ignorationem, plurimum sæpe volunt, in ea quæ significantur, varietatis incidere. Et in geminis quidem, ut alterius ortus ab altero, momento sæpe uno punctoque temporis dirimatur, multæ tamen occurrunt tam casuum quam rerum negotiorumque varietates, partim, ut ipsi aiunt, quod stellarum diversus in utroque respectus fuerit, partim quod minus certam illam, quæ in horizontem subiret, partis signi duodecimæ particulam ii tenuerint, qui exploratam sese horam habuisse putaverant. Nam hoc quidem, pars ne horæ tricesima, ortus utriusque intervallum exstiterit, statuere nemo potest. Verum id quoque per nos habeant, ut exquisite horam tenere possint. Exstat sane quoddam ejusmodi theorema, quo zodiacum circulum, perinde ut errantia sidera, ab occasu in ortum ita ferri demonstrant, ut centesimo quoque anno motum hunc suum pars ejus quælibet una conficiat. Qui motus longioris progressu temporis, in signa duodecim varietatis plurimum inferat: cum signum aliud sit quod mente concipitur, aliud quod quasi sensu informatur: sic tamen ut ex eo tantum quod mente concipitur, quodque vix ac ne vix quidem teneri **295** certo potest, rei veritas habeatur. Quanquam id etiam a nobis detur, ut aut signum illud quod mente concipitur, certo teneri queat, aut ex eo saltem quod sensu informatur, verum intelligi. Astrorum certe quidem illorum quæ in situm ejusmodi figuramque concurrunt, quam ipsi contemperationem appellant, exquisite abs sese defendi non posse fatebuntur. Contingit enim sæpissime ut vel infestioris hujus astri vis, quod emersit, alterius felicioris aspectu magis minusve retundatur: vel ut id ipsum quo minus eveniat, proprius quidam ac singularis alterius, quod deterius aliud significet, situs impediat. Ac mihi sane ita persuadeo, quisquis in locorum istorum disquisitione versabitur, pronuntiaturum eum utique, perspectam exploratamque mortalium nemini eorum rationem esse, sed ei duntaxat vim signifi-

A τεῖ λόγῳ ἥμισυ δωδεκατημορίου περιεχούσ
ταί τις λαβεῖν τὸ ἑξηκοστὸν, μὴ ἔχων τὴν
τῆς διαιρέσεως τῶν ὡρῶν, ὥστε, φέρε εἰπ
ναι, ὅτι γεγέννηται ὁ δεῖνα ὥρᾳ τετάρτῃ, κ
ὥρας, καὶ τετάρτῳ, ὀγδόῳ, καὶ ἑκκαιδεκ
δυοτριακοστῷ; Παραπολὺ γάρ φασι παραλλ
σημαινόμενα, παρὰ τὴν ἀγνωσίαν, οὐ ª
ὥρας, ἀλλὰ καὶ τοῦ ποστημορίου αὐτῆς.
τοῖς διδύμοις γεννωμένοις πολλάκις τὸ με
ἀκαριαῖον ὥρας ἐστὶ, καὶ πολλαὶ παραλλα
συμβαινόντων καὶ τῶν πραττομένων ἐπ' αὐτ
τῶσιν, ὥς φασιν ἐκεῖνοι, παρὰ τὴν αἰτίαν
σεως τῶν ἀστέρων, καὶ τὸ μόριον τοῦ δωδ
ρίου τὸ παρὰ τὸν ὁρίζοντα, οὐ καταλαμβ
ὑπὸ τῶν νομιζομένων τὴν ὥραν τετηρηκέν
B γὰρ δύναται λέγειν, ὅτι τὸ μεταξὺ τοῦδε
σεως πρὸς τὴν τοῦδέ ἐστιν ὥρας τριακοστ
ἔστω συγκεχωρημένον αὐτοῖς τόδε, κατὰ τὸ
τὴν ὥραν. Φέρεται δὴ θεώρημα, ἀποδεικνύσ
διακὸν κύκλον ὁμοίως τοῖς πλανωμένοις φέρ
δυσμῶν ἐπὶ ἀνατολὰς δι' ἑκατὸν ἐτῶν μοῖ
καὶ τοῦτο τῷ πολλῷ χρόνῳ ἐναλλάττειν
τῶν δωδεκατημορίων· ἑτέρου μὲν τυγχάνο
νοητοῦ δωδεκατημορίου, ἑτέρου δὲ τοῦ ὡσ
φιώματος (57)· ἀλλ' ἐκ τοῦ νοητοῦ ζῳδίου,
πάνυ τι δυνατὸν καταλαμβάνεσθαι. Ἔστ
τοῦτο συγκεχωρημένον, τὸ καταλαμβάνεσθα
τὸν δωδεκατημόριον, ἢ δύνασθαι ἐκ τοῦ
δωδεκατημορίου λαμβάνεσθαι τὸ ἀληθές.
C γε σύγκρασιν παρ' αὐτοῖς καλουμένην τῶν
τοῖς σχηματισμοῖς τυγχανόντων, καὶ αὐτοὶ
σουσιν, οὐχ οἷοί τε σῶσαι κατὰ πᾶν, ἀμαυ
τοῦ δηλουμένου· φέρε εἰπεῖν, χείρονος ἀπὸ τ
διὰ τὸ ἐπιβλέπεσθαι αὐτὸν ὑπὸ τοῦδε τοῦ κρ
καὶ ἐπὶ τοσόνδε, ἢ τοσόνδε ἀμαυρουμένου.
πάλιν τῆς ἀμαυρώσεως τῆς τοῦ χείρονος ὑπ
βλέψεως τῆς τοῦ κρείττονος ἐμποδιζομένης
ἕτερον οὑτωσὶ ἐσχηματίσθαι, χειρόνων ὄντ
τικόν. Καὶ οἶμαι ἐπιστήσαντά τινα τοῖς τόπ
γνῶναι τὴν περὶ τούτων κατάληψιν, οὐδαμῶ
ποις ἐκκειμένην, ἀλλ', εἰ ἄρα, μέχρι τοῦ ση
μόνον φθάνουσαν. Εἰ δέ τις ἐν πείρᾳ γεγέν
πραγμάτων, μᾶλλον εἴσεται τὸ ἐν τῷ στο
ἀποπτωτικὸν τῶν λεγόντων, καὶ αὐτῶν συγ
D γων, ἧπερ νομιζόμενον (59) ἐπιτευκτικόν. Κα
γοῦν, ὡς οὐ δυναμένων τούτων εὑρίσκεσθαι
θρώπων, φησὶ πρὸς τὴν θυγατέρα τῶν Χ
τῶν ταῦτα μάλιστα παρὰ πάντας ἐπαγγελ
« Στήτωσαν δὴ, καὶ σωσάτωσάν σε οἱ ἀ
τοῦ οὐρανοῦ· ἀναγγειλάτωσάν σοι τί μέλλε
ἔρχεσθαι. » Διὰ γὰρ τούτων διδασκόμεθα μὴ

ª *Ισ. add.* μόνον.

(57) *Μορφώματος*. Post hanc vocem membrum alterum deesse credo, quod ita concipi possit, οὐ μὴν λαμβανομένου τ' ἀληθοῦς ἐκ τοῦ μορφώματος. Sensus enim id exigit, et manifeste probant, quæ sequuntur. Vox, μορφώματος repetita, librariorum, ut sæpe fit, oculis imposuit, ut posteriorem prioris loco acciperent.

(58) *Χείρονος ἀπὸ τοῦδε*. Melius, ni fallor, abesset ἀπό, ut χείρονος τοῦδε (nempe ἀστέ
præeunte particip. δηλουμένου construatur.
tem, quod minus probo, retinebitur ἀπό,
χείρονος apponenda virgula fuerit, ut ἀ
cum ἀμαυρουμένου conjungatur.

(59) *Ἧπερ νομιζομ*. Lege ἧπερ τὸ νομιζ
νομ.

A τοὺς πάνυ περὶ ταῦτα φιλομαθεῖς προδηλοῦν, ἃ βεβούληται Κύριος ἑκάστῳ ἔθνει ἐπαγαγεῖν.» Τοσαῦτα καὶ ὁ δηλωθεὶς ἀνήρ. Ἀλλὰ γὰρ ὁ πᾶς ἡμῖν οὗτος εἰς δύο τὰ μέγιστα συναιρεῖται λόγος, εἴς τε τὸ μὴ θεοὺς εἶναι τοὺς κατὰ πόλιν χρᾷν νενομισμένους, καὶ εἰς τὸ μηδὲ ἀγαθοὺς δαίμονας· τοὐναντίον δὲ γόητάς τινας, καὶ πλάνους, καὶ ἀπατεῶνας τυγχάνειν ἐπ' ὀλέθρῳ καὶ διαστροφῇ τῆς ἀληθοῦς εὐσεβείας, τὴν εἰς ἀνθρώπους πλάνην, τήν τε ἄλλην, καὶ δὴ καὶ τὴν περὶ εἱμαρμένης προβεβλημένους· ἀφ' ἧς, μηδενὸς τῶν ἐξ αἰῶνος, πλὴν Ἰησοῦ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν τὸ πᾶν τῶν ἀνθρώπων γένος λελυτρωμένου, εἰκότως ἡμῖν ἐν ἀρχαῖς τῆς *Εὐαγγελικῆς Προπαρασκευῆς*, τὰ παρόντα πάντα διὰ σπουδῆς γέγονεν, ὡς ἂν ἔργῳ μάθοιμεν, ἐκ τίνων προγόνων φύντες, καὶ οἵᾳ τὸ πρὶν ἀπάτῃ B συνεχομένων, ἐξ ὁπόσης τε καὶ πηλίκης ἀνανεύσαντες, αὐτοί τε ἡμεῖς καὶ ὁ σύμπας τῶν ἀνθρώπων βίος ἀβλεψίας τε καὶ ἀθεότητος, τὴν ἴασιν τῆς μακρᾶς καὶ πολυχρονίου δαιμονικῆς ἐνεργείας διὰ μόνης τῆς τοῦ [a] σωτηρίου εὐαγγελικῆς εὑράμεθα διδασκαλίας.

candi aliquam ad summum concedi posse. Qui autem res ipsas experientia ipse sua probaverit, agnoscet ille profecto, id hominum genus in suis illis, quas aut voce aut scripto concipiunt, præsensionibus longe sæpius aberrare, quam quod sibi fingunt verum attingere. Quamobrem Isaias, quod ea certo ab hominibus nullo modo teneri possint, Chaldæorum filiam, qui hanc divinandi artem sibi præ omnibus sumebant, hunc in modum compellat, *stent vero, ac salvent te astrologi cœli; annuntient tibi quod super te venturum est.* Quibus nos sane docuit, ne ab iilis quidem ipsis, qui res istas summo et acerrimo studio persequuntur, quid quoque populo facere Dominus statuerit, prænuntiari posse. » Hactenus Origenes. Atque universa hæc nostra disputatio ad summa duo capita revocari potest : alterum, deos nequaquam eos fuisse, qui per urbes passim oracula fundere videbantur; alterum, ne bonos quidem genios exstitisse; contra vero præstigiatores quosdam, circulatores atque impostores, qui in exitium pestemque veræ pietatis cum alios passim omnes, tum hunc in primis de fati necessitate errorem in hominum genus invexerint. Quo, præter Jesum Servatorem nostrum, cum illud ex omni memoria liberarit nemo, jure sane tractanda hæc omnia sub *Evangelicæ Præparationis* initium suscepimus : **296** ut re ipsa discamus, quibus tandem nati majoribus quamque gravi errore laborantibus quantæque simul ipsi et jam immanis cum vecordiæ tum impietatis ex tenebris, cum genere hominum universo, caput attollere; ac tam late patenti, tamque diuturnæ dæmonum fraudi vexationique remedium, salutaris unius evangelicæ doctrinæ beneficio invenire potuerimus.

[a] *Ισ. del.* τοῦ.

ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΒΔΟΜΟΝ.

—

PRÆPARATIONIS EVANGELICÆ LIBER SEPTIMUS.

—

ΤΑΔΕ ΠΕΡΙΕΧΕΙ ΤΟ ΕΒΔΟΜΟΝ ΒΙΒΛΙΟΝ. C

297 *SEPTIMI LIBRI CAPITA.*

8. *Maturo judicio, sanaque ratione susceptam a nobis earum historiam fuisse. Hic autem cursim eorum vita perstringitur, quos ante diluvium, ac deinceps, ad Mosem usque Deus præcipuo amore complexus est.*

298 9. *Hebræorum doctrinæ placita.*

10. *De generali Providentia et universi molitione.*

11. *Quid Hebræi de Deo principe rerum omnium causa senserint.*

12. *Hebræorum de secundo principio theologia.*

13. *Philonis de secundo principio sententia.*

14. *Aristobuli verba in eamdem sententiam.*

15. *De creaturarum ratione præditarum productione.*

16. *De contrariis adversariisque virtutibus.*

17. *De natura hominis.*

18. *Philonis de animo sententia.*

19. *Materiam ortu non carere.*

20. *De eodem ex Origenis in Genesin commentario.*

21. *Ex Philone de eodem argumento.*

22. *Materiam nec ortu carere, nec malorum causam esse.*

A η'. *Ὡς εὐλόγῳ κρίσει, καὶ σώφρονι λογισ*
περὶ τῶνδε ἱστορίαν παρεδεξάμεθα· κ
δρομὴ τῶν κατὰ τοὺς δηλουμένους βίω
τε πρὸ τοῦ κατακλυσμοῦ θεοφιλῶν ἀ
καὶ τῶν μετὰ ταῦτα μέχρι τῆς Μωσέως
διαρκεσάντων.

θ'. *Περὶ τῶν παρ' Ἑβραίοις δογματικῶν*
μάτων.

ι'. *Περὶ τῆς καθόλου προνοίας, καὶ περὶ τ*
στάσεως, καὶ δημιουργίας τοῦ κόσμου.

ια'. *Ἑβραίων δόξα περὶ τοῦ Θεοῦ, τοῦ*
πρώτου τῶν ὅλων αἰτίου.

ιβ'. *Περὶ τῆς τοῦ δευτέρου αἰτίου θεολογί*

ιγ'. *Φίλωνος περὶ τοῦ δευτέρου αἰτίου.*

ιδ'. *Ἀριστοβούλου περὶ τοῦ αὐτοῦ.*

ιε'. *Περὶ τῆς τῶν λογικῶν συστάσεως.*

ιϛ'. *Περὶ ἀντικειμένων δυνάμεων.*

ιζ'. *Περὶ τῆς ἀνθρώπου φύσεως.*

ιη'. *Φίλωνος περὶ ψυχῆς.*

B ιθ'. *Περὶ τοῦ μὴ ἀγέννητον εἶναι τὴν ὕλην*

κ'. *Περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τῶν Ὠριγένους ε*
Γένεσιν.

κα'. *Φίλωνος περὶ τοῦ αὐτοῦ.*

κβ'. *Ὅτι μὴ ἀγέννητος ἡ ὕλη, μηδὲ κακῶν*

CAPUT I.

Vetustissimorum Hebræorum instituta; jureque nos sacras eorum litteras patriis monimentis prætulisse.

Sequitur ut Hebræorum deinceps, quam omnibus patriis ritibus potiorem habuimus philosophiæ religionisque formam, vitæque simul rationes et instituta persequamur. Nam cum id a nobis adhuc effectum sit, ut non inconsiderate ac temere, sed maturo castigatoque judicio, vanam illam ac spuriam omnium tam Græcorum quam barbarorum theologiam, relictam a nobis ac repudiatam fuisse constaret: solvenda modo nobis altera quæstio est, ratioque reddenda, quæ nos ad suscipiendam ac probandam Hebraicarum litterarum doctrinam impulerit. Ac nobis quidem crimini probroque dandum non esse, quod a barbaris utilitatis aliquid mutuemur, opportuniori majorique otio demonstrabimus, dum quidquid usquam apud Græcos, imo apud celeberrimos **299** etiam illorum philosophos non modo haustarum e philosophia disciplinarum, sed etiam quidquid e re communis hominum societatis, ac rerumpublicarum usu fuerit, id omne barbarorum ex disciplinis ac legibus corrogat consarcinatum esse ostendemus. Jam vero, nullum prorsus apud ullam gentem ejusmodi unquam viri bonum potuisse, cujusmodi ad nos profectum ab Hebræis est, quivis opinor ex sequentibus inte

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Τὰ περὶ τοῦ τῶν ἀνέκαθεν Ἑβραίων βίου·
εὐλόγως τὰς ἐνθέους αὐτῶν Γραφὰς τ
τρίων λόγων προετιμήσαμεν.

Ἑβραίων πέρι λοιπὸν, καὶ τῆς κατ' αὐτοὺ
σοφίας τε καὶ εὐσεβείας, ἣν τῶν πατρίων ἀ
προτετιμήκαμεν, τὸν τοῦ βίου τρόπον. ὑπ
καιρός. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἀλόγῳ, κεκριμένῳ
σώφρονι λογισμῷ τῆς διεψευσμένης ὁμοῦ
Ἑλλήνων τε καὶ βαρβάρων θεολογίας τὴν ἀ
πεποιημένοι συνέστημεν, ὥρα λοιπὸν τὴν δ
C ἐπιλύσασθαι, τὴν αἰτίαν ἀποδιδόντας τῆς τῶν
κῶν λόγων μεταποιήσεως. Τὸ μὲν οὖν μὴ
τινὰ μέμψιν ἡμῖν τὴν ἀπὸ βαρβάρων τοῦ συ
τος μετάληψιν ἐπὶ τῆς δεούσης σχολῆς παρ
μεν, πάντα τοῖς Ἕλλησι, καὶ αὐτοῖς γε τοῖς
νοις αὐτῶν φιλοσόφοις τὰ φιλόσοφα· μαθήμα
τὰ ἄλλως κοινὰ, καὶ ταῖς πολιτικαῖς λυσιτ
χρείαις, παρὰ βαρβάρων ἐσκευωρῆσθαι ἐπιδε
τὸ δὲ μηδέν πω μηδ' ὅλως παρά τισιν εὑρῆσ
ἐθνῶν, οἷον τὸ παρ' Ἑβραίων ἀγαθὸν ἡμῖν
ρισμένον, ὧδε ἂν γένοιτο πρόδηλον.

CAPUT II.

Summa reliquarum gentium theologiæ capita, quamque gravium malorum humanæ societati causa illa fuerit.

Nam cæteri quidem populi, jam usque a societatis humanæ primordiis, ad consequentia deinceps tempora, dum propterea quod de anima sua constituti haberent nihil, ad solos corporis sensus adhærescerent, ac præter ea quæ cernuntur oculis, aliud omnino nihil esse cogitarent, honesti proinde atque utilis, imo solius boni loco voluptatem corporis habuerunt; adeoque unam illam, perinde ac si præter ipsam aliud nihil, neque boni, neque jucundi ac suavis reperiretur, eademque sola per sese ad beate vivendum satis esset, studio et amore dignam rati, deorum quasi maximam conse-

D

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ἀνακεφαλαίωσις τῆς παρὰ τοῖς ἄλλοις
θεολογίας, καὶ οἵων κακῶν αἰτία συνεῦ
βίῳ.

Οἱ μὲν δὴ λοιπὸν πάντες ἄνθρωποι, ἄνωθεν ἐ
της τοῦ βίου συστάσεως, καὶ εἰς τὸν μετέπειτ
νον, μόνῃ τῇ τῶν σωμάτων προσανασχόντες αἰ
τῷ μηδὲν περὶ τῆς ἐν αὐτοῖς ψυχῆς διειληφένα
τε οὐδὲν τῶν ὁρωμένων ἐν τοῖς οὖσιν ὑπάρχει
σάμενοι, τὸ καλὸν, καὶ συμφέρον, καὶ μόνον
τὴν τῶν σωμάτων ἀνέθηκαν ἡδονήν· μόνην τε·
ὡς τὸ μόνον οὖσαν ἀγαθὸν, καὶ προσηνὲς, κ
πρὸς ἀπόλαυσίν τε εὐδαίμονος βίου αὐτάρκη
σπούδαστον ὑποθέμενοι, θεῶν μεγίστην ἡγήσ
καὶ τεθειάκασιν· οὐδὲ τῆς ζωῆς αὐτῆς, εἰ μ
ἔχοι τῆς τῶν σωμάτων ἡδονῆς, ἐφιέμενοι, καὶ

ἦν, διὰ δὲ τὸ ἡδέως ζῆν ἀσπαζόμενοι, τοῦτο A
; ἰδίοις εὐξάμενοι παισὶν, ὡς μόνον ἀγαθὸν
. Ἔνθεν οἱ μὲν, τὰ χορηγὰ τῆς ἐνσάρκου
ων εἶναι καὶ σελήνην, καὶ ἀστέρας ὑποτο-
ς, καί πως καὶ πρὸς τὴν ὄψιν τοῦ φωτὸς κα-
ντες, πρώτους θεοὺς ἀνηγόρευσαν, μόνους
τῶν ὅλων εἶναι ἀποφηνάμενοι· οἱ δὲ, τοὺς ἀπὸ
ποὺς, τήν τε ὑγρὰν καὶ ξηρὰν καὶ θερμὴν
τά τε λοιπὰ τοῦ κόσμου μέρη, δι' ὧν αὐτοῖς
ατα τρεφόμενά τε καὶ πιαινόμενα, τὴν ἔνσαρ-
ὶ ζωήν τε καὶ ἡδονὴν ἐθηρᾶτο, θεῶν πάλιν
ρίᾳ τετιμήκασιν· οἱ δὲ, πολὺ πρότερον (60)
γυμνῇ καὶ ἀκαλύπτῳ κεφαλῇ τὰ σφέτερα
ιὶ τὴν δέσποιναν αὐτῶν ἡδονὴν, ἔρωτα, καὶ
ιὶ Ἀφροδίτην, καὶ αὐτῶν τῶν θεῶν κρατεῖν
, ἀπεθέωσαν· οἱ δὲ τοὺς τῶν ἡδέων χορηγοὺς B
ρετὰς αὐτοῖς γενομένους ἄνδρας τυράννους
ὶ δυνάστας, δι' ἃς ἔτυχον ἐξ αὐτῶν εὐπα-
ντάς τε ἔτι καὶ μετὰ τελευτὴν ἐθεοποίησαν·
χθηρῶν πνευμάτων καὶ δαιμόνων γενόμενοι
γνια, ἔτι μειζόνως τὸ παθητικὸν αὐτῶν μέ-
υχῆς συνηύξησαν, τὰ ἡδέα καὶ παρὰ τού-
ῆς νενομισμένης αὐτῶν θεραπείας ἐκπορί-
ὶ δὲ, μηδενὸς τούτων ἀνασχόμενοι, τὸ ἄθεον,
ρεῖττον τῆς τοιᾶσδε θεολογίας, εἰσηγήσαντο·
τούτων ἁπάντων ἀναιδέστεροι, τὸν φιλόσο-
ρισευδαίμονα βίον οὐδ' (60*) ἄλλον εἶναι ἢ τὸν
φήναντο, τέλος τῶν ἀγαθῶν τὴν ἡδονὴν ὁρι-
Ταύτῃ δ' οὖν τὸ πάντων ἀνθρώπων γένος,
ποίνῃ πικρᾷ καὶ χαλεπωτάτῃ ἡδονῇ θεῷ, C
: αἰσχρῷ καὶ ἀκολάστῳ δαίμονι καταδεδου-
(61), παντοίαις ἐνεφύρετο ταλαιπωρίαις.
ἀρ θήλειαι αὐτῶν, » κατὰ τὸν ἱερὸν Ἀπό-
μετήλλαξαν τὴν φυσικὴν χρῆσιν τῆς θη-
τὴν παρὰ φύσιν. Ὁμοίως δὲ καὶ οἱ ἄρσενες,
ὴν φυσικὴν χρῆσιν τῆς θηλείας, ἐξεκαύθη-
ὀρέξει αὐτῶν εἰς ἀλλήλους, ἄρσενες ἄρσεσι
μοσύνην κατεργαζόμενοι, καὶ τὴν ἀντιμι-
ἔδει, τῆς πλάνης αὐτῶν ἐν ἑαυτοῖς ἀπολαμ-
» Ταύτῃ καὶ Ἕλληνες καὶ βάρβαροι, σοφοὶ
ῶται, χαμαί τε καὶ ἐπὶ γαστέρα πεσόντες,
ῇ ἡδονῇ προσεκύνησαν· πρηνεῖς τε σφᾶς
πετῶν δίκην καταβαλόντες, ἄμαχον καὶ
τον θεὸν ταύτην ἡγήσαντό τε καὶ ἔστερξαν·
ις καὶ ὕμνοις, ἔν τε ταῖς πανδήμοις θέαις, D
ς αἰσχρᾶς καὶ ἀκολάστου ἡδονῆς τὰ ὄργια
σέμνους τελετὰς μυούμενοί τε καὶ τελοῦν-
εἰ καί τι ἄλλο, καὶ τόδε καλῶς παρ' ἡμῖν
:· ἀρχὴ γὰρ πορνείας ἐπίνοια εἰδώλων. Καὶ
ρὶ τῆς τῶν ἄλλων ἐθνῶν θεολογίας τοσαύ-
ει, ὡς ἐν βραχεῖ φάναι, τὴν πολυτροπίαν·
ἀρχῆς τῆς ἀκαθάρτου, καὶ μιαρᾶς ἡδονῆς
, ὕδρας καὶ πολυαυχένου καὶ πολυκεφάλου
ις πολλὰς καὶ ποικίλας διαιρέσεις τε καὶ

ι, 26.

λὺ πρότερον. Omnino legendum videtur πρότερον, hæc enim turpium numinum siderum frugumque θεοποιΐα posterior on semel Eusebius ipse tradidit.

A crarunt. Ita ne vitam quidem ipsam, nisi adjunctam haberet corporis voluptatem, sibi expetendam putabant, adeoque vitæ munus, non jam ut viverent, sed ut suaviter viverent, complexi, ejusdem illi, perinde ut solius boni, copiam, liberis quoque suis precabantur. Itaque alii solem, lunam, ac reliqua sidera vitæ corporeæ fontes esse suspicati, simulque ad lucis aspectum admiratione perculsi, principes hosce deos ita prædicarunt, ut eosdem rerum auctores omnium esse statuerent. Alii natis ex terra frugibus, nec non humidæ siccæque pariter, callidæque naturæ, ac cæteris universi partibus, quibus nutrita saginataque ipsorum corpora, corpoream simul vitam et voluptatem venarentur, deorum nomen decusque tribuerunt. Alii multis B ante sæculis, nuda perfrictaque fronte, suas ipsi cupiditates, earumque dominam voluptatem, amorem, cupidinem, venerem, quibus ipsos quoque deos cedere jactabant, divinitate donarunt. Alii
300 tyrannos quosdam ac principes, a quibus profectum ac repertum aliquid ad vitæ delicias fuerat, cum vivos adhuc et spirantes, tum etiam morte perfunctos, deorum in numero collocarunt, acceptorum beneficiorum suavitate permoti. Alii, pravorum spirituum ac dæmonum ludus et fabula, eo vehementius partis illius animæ suæ, quæ perturbationum et cupiditatum sedes est, vim ac potestatem auxerunt, quo novam sibi voluptatem ab iis copiam, solemni certisque ritibus constituta eorum veneratione comparabant. C Alii, omnibus istis valere jussis, aliquid sese rati universa hac theologia moliri præstantius, divinitatem omnem funditus sustulerunt. Alii denique castigatam illam terque beatam vitam, non aliam esse quam voluptatem defendentes, summum eam bonorum finem, omnium impudentissimi posuerunt. Atque hunc in modum, genus hominum universum, tanquam acerbissimæ cuidam teterrimæque dominæ, voluptati deæ, vel turpissimo potius ac flagitiosissimo dæmoni mancipatum, in omnia calamitatum genera demersum est. « Nam feminæ eorum, » ut divinus olim Apostolus querebatur, « immutaverunt naturalem usum feminæ, in eum usum qui est contra naturam. Similiter autem et masculi, relicto naturali usu feminæ, D exarserunt in desideriis suis in invicem, masculi in masculos turpitudinem operantes, et mercedem quam oportuit, erroris sui, in semetipsis recipientes [61]. » Ita Græci pariter ac barbari, sapientes et idiotæ, deorsum omnes atque in suum ipsi ventrem prolapsi, voluptatem quasi deum adorarunt, ac serpentium in morem pronos sese dejicientes, non in ea modo, tanquam in ejusmodi numine, cujus vim declinare nemo posset, acquieverunt, sed etiam carminibus passim hymnisque suis, tam in deo-

(60*) Οὐδ' pro οὐχ, ut sæpe alias. Edit.

(61) Καταδεδουλωμένους. Rescribe καταδεδουλωμένων. Quo enim accusativus hic referatur?

rum festis quam in publicis omnibus spectaculis, turpis unius ac flagitiosæ voluptatis orgia, indignaque mysteria, cum initiando, tum sacris operando celebrarunt. Quare jure profecto, si quidquam aliud, totum hoc apud nos obscœnitatis genus sublatum est. Libidinis enim initium, idolorum excogitatio est. Cæterorum ergo populorum, ut paucis absolvam, theologiæ tam varia fuit multiplexque ratio: cum enim uno tantum impuræ tetræque voluptatis principio niteretur, plurima tamen ac varia, hydræ cujusdam cervicibus capitibusque scatentis in morem, sectarum divortia ac discrimina peperit. Ita cum tanto tamque fœdo errore rent, mirum profecto non est, si homines voluptatis deæ, ac scelerati dæmonis addicti obsequic rum subinde **301** malorum cumulo premerentur, dum et insanis mulierum amoribus, et ı veneris obscœnitate, et incestis matrum filiarumque nuptiis vitam permiscerent universam, ac belluarum naturam sceleris magnitudine superarent. Atque hujusmodi vetustarum gentium et adulterinam earum theologiam fuisse, ipsismet Græcorum non historicorum modo, sed eti losophorum, quæ superioribus libris congesta sunt, testimoniis abunde probavimus.

A τομὰς ἐξεγηνεγμένα. Ἐπειδὴ τοίνυν τοσαύτη προβεβλημένοι τὴν πλάνην, εἰκότα δὴ αὐτοῖ θεῷ, κακῷ δαίμονι, χρωμένοις, ἐπὶ κακ συνηγείρετο, γυναιμανίαις, καὶ ἀῤῥένων φθο τρογαμίαις τε, καὶ θυγατρομιξίαις, τὸν πάν φυρομένοις βίον, καὶ τὴν ἄγριον καὶ θηριώ ὑπερβολῇ φαυλότητος νενικηκόσι. Τοιοῦτος ὁ τρόπος τῶν παλαιῶν ἐθνῶν, καὶ τῆς διεψε αὐτῶν θεολογίας, διὰ τῶν συνηγμένων ἡμῖν κῶν λογογράφων τε καὶ φιλοσόφων ἐν τοῖς ἔρ ἀποδέδεικται.

CAPUT III.

Quinam Hebræorum mores fuerint, quidve de universi auctore ac molitore senserint.

Jam vero, quandoquidem priscorum hominum vitam exploratam habes: quemadmodum soli ex omnibus Hebræi, contrariam tanta in multitudine viam inierint, animo deinceps et cogitatione intuere. Etenim principes illi, solique universo hominum ex genere, cum a primis retro societatis humanæ cunabulis, mentem in homine digna contemplatione defixissent, atque ad naturales universi rationes pie sancteque rimandas contulissent; prima quidem corporum elementa, terram, aquam, aerem, ignem, ex quibus hunc orbem constare sentiebant; solem pariter, lunam, ac sidera, non deos, sed Dei opera esse philosophati sunt. Probe enim ipsi, corporeæ substantiæ propriam hanc esse naturam intelligebant, ut quemadmodum fluxa illa, atque interitui obnoxia est, ita ratione simul et animo careat. Deinde cum fieri non posse cogitarent, ut vel mundi hujus universi tam apte sapienterque conformata species, quæque tanta spirantium animalium, et ratione partim præditorum, partim carentium multitudine abundaret, fortuitæ ac tumultuariæ causæ assignaretur: vel rerum animatarum inanimus, ratione præditarum rationis expers auctor et opifex statueretur: sed potius intelligerent, cum neque repente ac per sese domus unquam ulla ex lignis et lapidibus coalescat, nec vestis absque textoris industria perficiatur, nec civitates aut respublicæ absque legum et principum, neque naves absque gubernatorum moderatione consistant, nec minimum quidem artis instrumentum sine artificis exsistat manu, neque navis unquam ulla felicem ad portum appellat, sapientis magistri gubernatione **302** spoliata: multo sane minus hanc elementorum, ex quibus orbis iste conflatus est, expertem animi rationisque naturam, si summa illa ı divini sapientia secludatur, suapte vi nativaque facultate vitam simul et rationem obtinere. E quam, aliaque similia, cum Hebrææ pietatis ac religionis parentes cogitarent, Deum illum

B

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Παράθεσις τοῦ τῶν Ἑβραίων τρόπου, κ ἐδόξαζον περὶ τοῦ ποιητοῦ καὶ δημ τῶν ὅλων.

Εἰ δὴ οὖν συνῶπταί σοι ὁ τῶν παλαιῶν βίο δὴ λοιπὸν τῇ διανοίᾳ μόνους παῖδας Ἑβραίω σούτοις τὴν ἐναντίαν ἀπιόντας. Οἵδε γὰρ πρῶ μόνοι πάντων ἀνθρώπων, ἄνωθεν ἐκ πρώτης καταβολῆς λογικῇ θεωρίᾳ τὴν διάνοιαν ἀναθέ τῇ περὶ τοῦ παντὸς φυσιολογίᾳ εὐσεβῶς ἐπι τες, πρῶτα μὲν τὰ τῶν σωμάτων στοιχεῖα, γῆ ἀέρα, πῦρ, ἐξ ὧν τόδε τὸ πᾶν συνεστὼς κ θανον, ἥλιόν τε καὶ σελήνην, καὶ ἀστέρας, ο ἔργα δὲ εἶναι Θεοῦ διελογίσαντο· τὴν φύσιν ματικῆς οὐσίας οὐ μόνον ἄλογον, ἀλλὰ καὶ C εἶναι, καθ' ὅσον ῥοώδης καὶ φθαρτὴ οὖσα τ συννοήσαντες· κἄπειτα λογισάμενοι, ὡς οὐχ τὴν τοῦ σύμπαντος κόσμου διάταξιν, εὖ καὶ ἡρμοσμένην, ἔμπλεών τε ζώων ἐμψύχων, λο καὶ ἀλόγων ὑπάρχουσαν, αὐτόματον ἐπιγρ τὴν αἰτίαν· οὐδέ γε τῶν ἐμψύχων τὴν ποιητι χὴν ἄψυχον ὑπολαμβάνειν, οὐδ' ἄλογον τὴν γικῶν δημιουργόν. Ἐπεὶ δὲ μηδὲ ξύλων κα αὐτόματός ποτ' ἂν οἰκοδομία συσταίη, οὐδὲ ὑφάντου δίχα συντελεσθείη, οὐδὲ πόλεις καὶ π νόμων ἐκτὸς καὶ ἀρχοντικῆς διατάξεως, οὐ κυβερνήτου ναῦς, οὐδὲ τὸ σμικρότατον τέ γανον ὑποσταίη ἂν μὴ διὰ τεχνίτου, οὐδ' ποτὲ ναῦς λιμένος τύχοι μὴ οὐχὶ σὺν ἀγαθῷ νήτῃ· οὐδ' ἡ τῶν καθόλου στοιχείων ἄρα φύ D χος οὖσα καὶ ἄλογος, τῷ καθ' ἑαυτὴν λόγῳ, ἀνωτάτω τοῦ Θεοῦ σοφίας, λόγου ποτὲ καὶ ζ θέξεται. Ταῦτα δὴ καὶ τὰ τοιαῦτα διανοηθ τῆς Ἑβραίων εὐσεβείας πατέρες ἐκ μεγέθ καλλονῆς [a] ἐκτισμένων, νῷ κεκαθαρμένῳ κα διαυγέσιν ὄμμασι τὸν πάντων δημιουργὸν Θ βάσθησαν.

[a] Ισ. add. τῶν.

quem purgata mente, atque illuminatis animi oculis, in tanta rerum creatarum magnitu-
dine agnoscebant, justa sunt veneratione prosecuti.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'. A

ὅσουν περὶ ἀθανασίας ψυχῆς, καὶ περὶ τῆς τῶν σωμάτων οὐσίας.

μέρος οὐ μικρὸν τοῦ παντὸς σφᾶς αὐτοὺς
σθόμενοι, τὸ μέντοι * αὐτῶν τίμιον εἶναι
τοῦτο δὲ καὶ τὸν ἀληθῆ ἄνθρωπον, τὸν
νενοημένον· τὸ δὲ τούτου χώραν περιβό-
τοῦτο δὲ εἶναι τὸ σῶμα. Καὶ δὴ τοῦτον
τὸν τρόπον, τὴν πᾶσαν περὶ τῆς τοῦ ἔνδον
ζωῆς φροντίδα καὶ σπουδὴν εἰσηνέγκαντο.
αρὰ τῷ πάντων δημιουργῷ Θεῷ προσφι-
γισάμενοι, ὅς που τὴν ἀνθρώπων φύσιν
ἁπάντων κρατεῖν, οὐ ῥώμῃ σώματος, ὡς
ς ἐδωρήσατο (τὰ μὲν γὰρ τῶν ὄντων εἶ-
οἷα λίθους καὶ ξύλα· τὰ δὲ ζωτικῆς δυνά-
α, οἷα τὰ ἀπὸ γῆς βλαστήματα· τὰ δὲ αἱ-
ρμῆς τε φανταστικῆς μεμοιραμένα, οἷα
ογα· πάντα δὲ ταῦτα ἑνὶ τῷ τῶν ἀνθρώ-
ρὸς ὑπηρεσίαν δουλοῦσθαι, οὐ ῥώμῃ σώ-
σχύϊ κατηναγκασμένα, λογισμῷ δὲ καὶ
ῃ, ᾗ τὸ κατὰ πάντων τῶν ἐπὶ γῆς ἀρχι-
βασιλικὸν γέρας, ἄνωθεν παρὰ τοῦ τῶν
συγκεχωρῆσθαι κατειλήφασιν)· ἔνθεν ὁρ-
ὁμα μὲν καὶ τὰ σωμάτων ἡδέα οὐδέν τι
ἄλλων ἐπὶ γῆς θρεμμάτων προτιμᾷν δι-
τὸ δ' ἐν αὐτοῖς ἄρχον, ὡς ἂν τοῦ πάντων
είον, καὶ τῆς ψυχῆς τὸ λογικόν τε καὶ
ν τε καὶ ἐπιστημονικόν, ὡς ἂν τοῦ ἐπὶ
ῦ τὴν ὁμοίωσιν φέρον, μόνον διὰ σπουδῆς
μηδ' ἄλλο τι ἐνθυμηθέντες ἀγαθὸν εἶναι
ἀγαθῶν χορηγοῦ Θεοῦ, τέλος ἁπάσης εὐ-
ην αὐτοῦ γνῶσιν τε καὶ φιλίαν εἶναι ἀπ-
τι καὶ αὐτῆς ζωῆς, καὶ ψυχῆς, καὶ σώμα-
ν τούτοις ἀναγκαίων μόνος αὐτὸς ἀν-
ιτίαν. Τούτῳ δὴ οὖν σφᾶς ὅλους αὐτῷ σώ-
υχῇ φέροντες, ἀνατεθείκασι, τὸν πάντα
ἐπ' αὐτὸν ἀναρτησάμενοι, καὶ μόνῳ προσ-
ῳ δὲ μηδενὶ τῶν ὁρωμένων ἀξιώσαντες.
λόθεοι ὁμοῦ καὶ θεοφιλεῖς ἀναφανέντες,
τινες ὄντες (62) καὶ ἱερεῖς τοῦ ὑψίστου
νθησαν, ἢ καὶ « γένος ἱερὸν (63) καὶ βα-
άτευμά τε Θεοῦ, καὶ ἔθνος ἅγιον » προσ-
ι ἠξιώθησαν, σπέρμα τῆς ἀληθοῦς ταύ-
ας καὶ τοῖς ὀψιγόνοις αὐτῶν ἀπολελοιπό-
ν λογισμῷ σοι δοκοῦμεν τούσδε τῶν Ἑλ-
ποτετιμηκέναι, καὶ μᾶλλον τῶν Φοινίκων
πτίων θεῶν, τῶν τε περὶ τοὺς θεοὺς δυσφη-
μάτων, τὰς παρ' Ἑβραίοις περὶ εὐσεβῶν
γήσεις ἀποδέξασθαι;

CAPUT IV.

Quid iidem partim de animæ immortalitate, partim de corporis natura senserint.

Deinde vero, cum iidem sese quoque partem esse universi non exiguam sentirent, e duabus sui partibus alteram (quem verum ipsi, quique non nisi animo cognosci possit, hominem appellabant) in pretio habendam putaverunt: alteram, nempe corpus, quoddam quasi septum esse, quo inclusus ille teneatur. Atque hoc discrimine constituto, in componenda hominis interioris vita, curam illi deinceps omnem studiumque posuere. Quod ipsi cum Deo rerum omnium architecto vehementer probari cognoscerent, a quo id muneris homo acceperat, ut iis quæ terrarum ambitu continentur, omnibus, B non robore corporis, sed animi facultate imperaret. (Nam e rebus, inanimas alias esse, ut lapides atque ligna; vim aliis inesse vitalem, ut omnibus terræ germinibus: alias sentiendi facultate præditas, oblata extrinsecus impulsione commoveri, ut animantes ratione privatas: atque hæc omnia generis hominum unius obsequio, necessitate quadam mancipari, quam non robur viresque corporis, sed ratio atque animi virtus afferat: cui proinde regium quoddam in terrena omnia ditionis et imperii jus, ab rerum universarum auctore cœlitus concessum esse perviderunt.) Hac illi cogitatione adducti, corpus corporumque delicias, loco non alio, quam cæterarum terræ pecudum genus, habendas esse C censuerunt: quam vero sui partem imperio donatam agnoscebant, utpote cognatione aliqua summo rerum omnium imperatori conjunctam, ipsamque animi ratione intelligentiaque præditam, imo divinam quamdam, ac doctrinæ sedem simul parentemque facultatem, quod summi **303** Numinis expressam ferret imaginem, omni unam diligentia studioque coluerunt. Deinde, quod præter bonorum omnium fontem auctoremque Deum, aliud prorsus intelligerent boni esse nihil, quodque unus ipse aptas ex sese vitæ, animi, corporis, quæque illis necessaria sunt, causas omnium et rationes haberet, felicitatis universæ finem, ejus in unius partim cognitione, partim amore posuerunt. Ita cum vitam instituerent, ex una ejus vo- D luntate nutuque suspensam, eique soli, rerum præterea quæ videntur nulli, adjungendos sese addicendosque statuerent, eidem sese totos corpore simul atque animo consecrarunt. Atque ita cum et Deum maxime diligerent, et vicissim ab eo dili-

summi Numinis cultores vere ac sacerdotes effecti sunt, imo, « genus electum ac regale, erdotium, et gens sancta [¹¹], » merito sunt nuncupati, veræ hujus pietatis semine suos etiam nepotesque transfuso. Num ergo tibi jam id a nobis consilii cum ratione susceptum vi-

ıı, 9.

' τι.

ες. Alter ex manuscr., ὄντως, recte.
ος ἱερόν. Idem manuscr., γένος ἐκλεκτόν, ut in Græc. et Vulgat. Bibl.

detur, uti et Græcis Hebræos anteferremus, quæque ab illis de sanctorum virorum pietate prod Phœniciis Ægyptiisque numinibus, quæque de illis jactantur ignominiosis indignisque fab tiora duceremus?

CAPUT V.

A

Eosdem suo in Deum amore consecutos esse, uti Numinis aspectu et oraculis fruerentur, quod utrumque sacris litteris consignatum est.

Sed vide tu porro, quo tandem eos charissimæ Deo virtutis aspirasse commemorent. Nempe divinum illud Numen, cum genus hoc hominum tam propter cæteram vitæ pietatem atque disciplinam, quam ob singularem erga se religionem complecteretur, diviniorum eis deinceps oraculorum, suique pariter et angelorum præsentiæ aspectusque copiam facere statuit, dum partim naturæ mortalis inopiam, res agendas insinuando sublevaret, partim dogmatum iis ac præceptorum, quæ Deum plane decerent, cognitionem aperiret. Ita non jam argumentis aut conjecturis quibusdam, sed ipsiusmet veritatis luce collustratam mentem habebant, divinoque afflati Numine, cum res futuras, perinde ac præsentes, intuebantur ipsi, tum quidquid universim eventurum esset, humano generi **304** divinitus prædicebant. Hæc illa sunt, quæ celeberrimis Deoque plane dignissimis oraculis de singulari Hebræorum virtute continentur, quæque Græcis fabulis patriisque nugis ipsi prætulimus: cum istis flagitia de diis turpissima jactarentur, illi vero ho Deo charissimorum historias ac monimenta proponerent summa cum pietate conjuncta.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Ὅπως, φιλόθεοι γεγονότες, τῶν ἀναγράπτ φανειῶν καὶ χρησμῶν ἠξιώθησαν.

Θέα δ' οὖν ἔτι εἰς ὅσον θεοφιλοῦς ἀρετῆς π φασι τοὺς δηλουμένους. Ἀποδεξάμενον τὸ Θ τε ἄλλης τοῦ βίου εὐσεβείας καὶ φιλοσοφίας περὶ αὐτὸ θεραπείας τοὺς ἄνδρας, ἤδη καὶ Θε χρησμῶν θεοφανειῶν τε αὐτοὺς καὶ ἀγγελικῶ σιῶν ἠξίου, τὰ ἐνδέοντα τῇ θνητῇ φύσει τ πρακτέων ὑποθήκαις ἐπιδιορθούμενον, δογμ καὶ μαθημάτων αὐτοῖς θεοπρεπῶν τὴν γνῶσ καλύπτον· ὡς μηκέτι συλλογισμοῖς, μηδὲ εἰ ἐκλάμψει δὲ αὐτῆς ἀληθείας φωτίζεσθαι τὰς αὐτῶν, ὥστε ἤδη θεοφορουμένους τὴν τῶν με
B ἔσεσθαι, ὡς παρόντων, ἐπιθεωρεῖν κατάλη τὰ καθόλου συμβησόμενα τῷ τῶν ἀνθρώπω θεσπίζειν. Τοιαῦτα τῆς Ἑβραίων ἀρετῆς λυύμνητα, καὶ ὡς ἀληθῶς θεοφιλῆ περιέχει ἃ τῶν Ἑλληνικῶν καὶ πατρίων μύθων τε κα προτετιμήκαμεν· οἱ μέν γε περὶ θεῶν τὰ αἰσ περιεῖχον, οἱ δὲ περὶ θεοφιλῶν ἀνδρῶν τὰς διδασκαλίας.

CAPUT VI.

Eosdem, ante natum Mosem, nec dum Judaicis religionibus informatos pietatis laude floruisse.

Ac longe quidem antequam aut natus Moses esset, aut natio Judæorum exsisteret, jam usque a longissimi temporis memoria, Judæorum ipsorum majores rerum istarum cognitione floruerunt. Nam hoc etiam enucleasse ac statuisse juverit, cum nullum exstaret adhuc Judaismi vestigium, Hebræus quidem illos, qui a nobis laudantur, jam tum nomine simul ac moribus fuisse, qui tamen Judæi nec essent, nec vocarentur. Itaque vel hinc utrorumque discrimen intelligas, quod Judæi quidem a Juda, cujus ex tribu regnum Judæorum multis post annis constitutum est, nomen acceperint; Hebræi autem ab Hebero, cujus nepos Abrahamus fuit. Ac Judæis antiquiores Hebræos fuisse divinis quoque litteris edocemur. Nam quod ad ipsum religionis cultum attinet, Mosem primum Judæorum legislatorem exstitisse, a quo partim sabbati diem acceperint singulari quadam observantia, ad usurpandam ejus diei, quo verborum divinorum quies ac cessatio fuerat, memoriam, partim animantium, quibus aut vescerentur aut abstinerent, distinctionem, partim solemnia quædam annuaque festa, certos-

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ϛ'.

Ὡς ἐκτὸς ἦσαν Ἰουδαϊσμοῦ, πρόσθεν ἢ γενέσθαι, ἐπ' εὐσεβείᾳ διαλάμψαντες

C Ταῦτα δὲ πάλαι πρότερον, πρὶν ἢ καὶ Μω τὸ Ἰουδαίων γένος ὑποστῆναι, ἐξ ἔτι μακροῦ παρὰ τοῖς Ἰουδαίων προπάτορσιν ἐγνωρίζε γὰρ οὖν καὶ τοῦτο διαρθρῶσαι καλὸν, ὡς ὁ σμὸς οὐχ ἦν πω τότε, ἀλλ' Ἑβραῖοι μὲν οἱ μενοι ὁμοῦ τῇ προσηγορίᾳ καὶ τὸν τρόπον [a] ὑτ Ἰουδαῖοι δὲ οὔτ' ἦσάν πω, οὔτ' ἐχρημάτιζον. Ἐ δὲ καὶ Ἰουδαίων τὸ διάφορον γνοίης ἂν ὧδ μὲν προσηγορίαν οἱ μὲν ἀπὸ τοῦ Ἰούδα, ἐξ φυλῆς τὸ Ἰουδαίων μακροῖς ὕστερον χρόνοις βα συνέστη· οἱ δὲ ἀπὸ τοῦ Ἔβερ, προπάτωρ Ἀβραὰμ οὗτος ἦν, ἐπεγράφοντο. Προτερεῖν τ δαίων Ἑβραίους διδάσκουσιν οἱ ἱεροὶ λόγοι. τῆς εὐσεβείας τρόπον, Ἰουδαίοις μὲν πρῶτον ξασθαι τῆς νομοθεσίας Μωσέα, σαββάτου τιν
D ραδόντα ἡμέραν, καὶ ταύτης πλείστην ὅσην φ εἰς ὑπόμνησιν σχολῆς τῶν ἱερῶν λόγων, βρωτ καὶ οὐ βρωτέων ζώων διαστολὴν, ἑορτάς τε ἐτ καί τινας σωμάτων καθαρμοὺς, ἄλλης τε μακρ περιόδου κατά τινα σύμβολα θειότερον ἐπιτε νης. Ἑβραῖοι δὲ, πρεσβύτεροι Μωσέως γε τοῖς χρόνοις, πάσης τῆς διὰ Μωσέως νομοθεσί

[a] Ἴσ. τῷ τρόπῳ.

(64) Ἄλλης τε μακρᾶς. Non videbam quo genitivus iste pertineret. Itaque verti perinde ac si legeretur, ἄλλας τε μακρὰς περιόδους, et ἐπιτελουμένας, pro ἐπιτελουμένης, quæ vera mihi lecti est.

ἐπήκοοι ὄντες, ἐλεύθερον καὶ ἀνειμένον (65) εὐσεβείας κατώρθουν τρόπον, βίῳ μὲν τῷ κατὰ τὴν φύσιν κεκοσμημένοι, ὡς μηδὲν νόμων δεῖσθαι τῶν ἀρξάντων αὐτῶν δι' ἄκραν ψυχῆς ἀπάθειαν, γνῶσιν δὲ ἀληθῆ τῶν περὶ Θεοῦ δογμάτων ἀνειληφέναι (66). Ἀλλὰ γὰρ τῶνδε τοῦτον εἰρημένων τὸν τρόπον, ὥρα καὶ διὰ τῶν ἐγγράφων ἐλθεῖν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Ὡς αὐτὸς ὁ Μωσῆς Ἑβραίων τῶν πρὸ τῆς ἡλικίας αὐτοῦ τῇ οἰκείᾳ καταβέβληται γραφῇ τοὺς βίους.

Ὁ τοίνυν μέγας θεολόγος Μωσῆς, Ἑβραῖος ὢν ἐξ Ἑβραίων, εἰ καί τις ἄλλος, εὖ τε τὰ πάτρια ἐξεπιστάμενος, ὡς ἐν προοιμίοις τῶν ἱερῶν νόμων τοὺς τῶν προπατόρων Ἑβραίων βίους μνήμαις ἀνεξαλείπτοις παραδέδωκεν, ὧν τε ἀγαθῶν οὗτοι παρὰ Θεοῦ ἠξιοῦντο, καὶ αὖ πάλιν ἄλλων ἀθέων τε καὶ ἀσεβῶν τρόπους τε καὶ τιμωρίας, ἀναγκαῖον ἡγησάμενος ὑπάρξειν τοῦτο τοῖς μέλλουσιν τοὺς αὐτοῦ νόμους παιδεύεσθαι μάθημα, εἴς τε ἀποφυγὴν τῆς τῶν φαύλων ὁμοιοτροπίας, καὶ εἰς προτροπὴν τοῦ τῶν εὐσεβῶν βίου. Χρῆν δὲ καὶ ἄλλως μὴ ἀγνοεῖν, ὅτι δὴ φθάσαντες, καὶ πρὸ τῶν ἐγγράφων αὐτοῦ νόμων, πλείους ἤδη τῶν προπατόρων ὀρθοῖς λογισμοῖς θεοσεβείας ἀρετῇ κατεκοσμήθησαν· οἳ καὶ φίλοι Θεοῦ, καὶ προφῆται χρηματίσαντες, αἰωνίας ἔτυχον παρ' αὐτῷ μνήμης, ὧν μηδὲ ἀλλοτρίους τὸ γένος εἶναι τούτους, οἷς τοὺς νόμους διετάττετο. Διὸ καὶ μᾶλλον χρῆναι αὐτούς, ἀπογόνους θεοφιλῶν καὶ δικαίων ἀνδρῶν φύντας, τῆς τῶν προπατόρων εὐσεβείας ζηλωτὰς ἀναδειχθῆναι, σπεῦσαί τε τῶν ἴσων τοῖς γεννήσασι παρὰ Θεοῦ τυχεῖν· ἀλλὰ μὴ ἀποναρκῆσαι, μηδ' ἀποκνῆσαι ὡς ἐπ' ἀδυνάτοις, τῆς τῶν ἀγαθῶν ἐλπίδος ἑαυτοὺς ἀπογνόντας· δυνατὰ γὰρ εἶναι, καὶ τοῖς οἰκείοις αὐτῶν προπάτορσιν ἐντελῶς κατωρθωμένα· ὧν καὶ τὰς εἰκόνας τοῖς τὰ θεῖα παιδευομένοις παρεδίδου, τοὺς βίους καταλέγων τῶν παλαιῶν, καὶ τὴν ἰδιάζουσαν ἑνὸς ἑκάστου ἀρετήν, ὥσπερ ἐν εἰκόσι γραφῆς διατυπούμενος.

que corporis lustrandi purgandique ritus, et ingentem reliquarum cæremoniarum multitudinem, quæ divinioribus quibusdam symbolis ac figuris inclusæ, atque in orbem celebrandæ recurrerent: cum Hebræi, qui longo ante Mosem tempore claruerunt, ferendæ per eum legis ignari, expeditam quamdam ac liberam pietatis viam tenerent, moribus quidem ja naturæ ductum sequentibus præditi, nihil ut legum moderatione propter summam animi ab omni perturbatione vacui æquitatem indigerent; eorum vero notitiam, quæ de Deo sentire oporteret, veram consecuti. Sed istis hunc **305** in modum præmissis, operæ pretium fuerit ad Scripturarum ipsarum fontes accedere.

CAPUT VII.

Hebræorum, qui ante se floruerant, vitas ab ipso Mose proprio ac singulari opere conscriptas fuisse.

Moses igitur, eximius ille theologus, atque ex Hebræis Hebræus ipse procreatus, cum patriæ gentis historiam, accurate, si quisquam alius, teneret, priscorum Hebræorum vitas, quæ sacris legibus cujusdam quasi proœmii loco viam munirent, posterorum memoriæ commendare voluit, nulla unquam oblivione delendas. Iis porro, non ea tantum quæ divinitus acceperant beneficia, verum et nonnullorum præterea, qui omnem cum Divinitate pietatis sensum abjecerant, mores simul ac pœnas intexuit; ratus iis, qui legibus suis instituendi essent, genus id cognitionis apprime necessarium futurum, ut eos et ab improborum imitatione deterreret, et ad consectanda proborum exempla stimularet. Tanti etiam erat, uti eos non lateret, majorum quidem suorum quamplurimos antequam abs sese leges scripto latæ essent, rectæ unius rationis manum secutos, ad summam religionis ac divini cultus laudem pervenisse, qui quod et divini Numinis amicitia, et prophetiæ munere præstitissent, immortali apud se memoria viverent. Quibus autem leges ipse præscriberet, eos cum antiquioribus illis esse generis ac sanguinis communione conjunctos: eoque verum esse, ut qui hominum Deo charissimorum ac virtutis amantissimorum nepotes essent, iidem majorum quoque suorum pietatis æmulos se atque imitatores exhiberent, atque in beneficiorum ac præmiorum, patribus a Deo concessorum partem ac societatem venire omni ope studioque contenderent; non au-

(65) *Ἐλεύθερον καὶ ἀνειμένον.* Liberum hic et solutum vitæ genus, πρὸς καλοῦ ληπτέον ἐστί, quod absque ulla vi, aut legum necessitate, virtutem ac pietatem coleret, nec graviori tot cæremoniarum onere premeretur. Ita fere Thucydides usurpavit lib. II, ubi Pericles ἐν τῷ ἐπιταφίῳ λόγῳ liberiorem Atheniensium vivendi rationem, duriori et legum vinculis astrictæ Lacedæmoniorum disciplinæ anteponens, καὶ ἐν ταῖς παιδείαις, οἱ μὲν (Λακεδαιμόνιοι) ἐπιπόνῳ ἀσκήσει, εὐθὺς νέοι ὄντες, τὸ ἀνδρεῖον μετέρχονται· ἡμεῖς δὲ, ἀνειμένως διαιτώμενοι οὐδὲν ἧσσον ἐπὶ τοὺς ἰσοπάλους κινδύνους χωροῦμεν. Imo τὴν ῥᾳθυμίαν paulo post, meliori ac laudabiliori significatione posuit. Καίτοι, εἰ ῥᾳθυμίᾳ μᾶλλον, inquit, ἢ πόνων μελέτῃ, καὶ μὴ μετὰ νόμων τοπλεῖον, ἢ τρόπων ἀνδρείας ἐθέλοιμεν κινδυνεύειν. Id est: *Quod si ex faciliori potius vitæ genere, quam assiduo laborum usu, nec legum necessitate potius quam generosa indolis virtute ducti, ad subeunda pericula venire statuimus*, ubi ῥᾳθυμίαν sic πόνων μελέτῃ opposuit, ut eamdem tamen cum τρόπων ἀνδρείᾳ conjungeret. Quo etiam pertinet illius vel moris, vel consilii fructus, qui sequitur: Περιγίγνεται ἡμῖν, τοῖς τε μέλλουσιν ἀλγεινοῖς μὴ προκάμνειν, καὶ ἐς αὐτὰ ἐλθοῦσι, μὴ ἀτολμοτέρους τῶν ἀεὶ μοχθούντων φαίνεσθαι. *Hoc inde consequimur, ut nec futurarum ærumnarum ante tempus asperitate frangamur, nec tamen postquam in eas ventum est, illis ipsis qui perpetua in contentione versantur, meticulosiores nos aut segniores ostendamus.*

(66) *Ἀνειληφέναι.* Reponendum videtur ἀνειληφότες. Respondet enim hoc membrum priori illi, βίῳ μὲν, τῷ κατὰ τὴν φύσιν κεκοσμημένοι.

tem similium bonorum, perinde ac si obtineri ab iis nulla ratione possent, desperatione fi debilitate torpescerent: quippe quæ nec supra vim eorum et facultatem omnem essent, et ipsi lorum patribus feliciter evenissent. Quorum imagines iis propterea, qui divinis institutis im atque initiandi essent objiciendas putavit; eoque consilio priscorum vitas conscribendas sel quasi picta in tabula singularem ac propriam cujusque virtutem suis coloribus adumbravit.

306 CAPUT VIII.

Maturo judicio sanaque ratione susceptam a nobis eorum historiam fuisse. Hic autem cursim eorum vita perstringitur, quos ante diluvium ac deinceps ad Mosem usque, Deus præcipuo amore complexus est.

Neque vero abs re fuerit eorum historiam breviter hoc loco percurrere. Primum igitur ante diluvium quemadmodum ex Mosis ejusdem monimentis intelligimus (nec enim aliunde, opinor, quam ex propriis eorum quoque fontibus res Hebræorum hauriendæ sunt, cum Ægyptiacas ab Ægyptiis, et a Phœnicibus Phœnicias petierimus, Græcasque similiter ab iis qui nominis apud Græcos celebritate floruerunt, adeoque a philosophis, non autem ab iis qui in philosophia hospites ac peregrini essent, quæ ad philosophiæ rationes ac decreta pertinebant. Quos tu vero justius de medicinæ præceptis, quam artis illius peritos consulas? Eodem plane jure statuo, res Hebræorum non aliis quam Hebræorum ex litteris esse repetendas): multis ergo, quemadmodum illorum docet historia, longo ante diluvium tempore, jam usque a prima hominum origine, perque longam deinceps consequentium ætatum seriem, cum præcipuo Deus amore complexus est, tum laus integritatis summa commendavit. Atque illum in primis qui « speravit invocare nomen Domini Dei (67). » Quo loquendi genere Scriptura declarat, alium ab eo neminem præter ipsummet rerum molitorem omnium et universi Dominum simul atque Deum, sibi rebusque suis tutelarem, quasi patronum esse delectum: quippe, qui omnino persuasum id haberet, non universum modo vi effectricis illius potestatis bene ac sapienter esse constitutum, sed etiam perinde ut ingentem aliquam rempublicam ejusdem imperio ac ditione contineri, ac partes illius omnes ipsius tanquam summi Patrisfamilias, imo tanquam veri legitimique Domini, Regis, ac Dei voluntate arbitrioque gubernari. Quas ille de Deo princeps eique charissimus Domini Deique notiones et appellationes animo cum informasset, idem simul facultatis omnis, ac nominis opumque omnium loco, vel potius præ
307 cujusvis boni copia, « speravit invocare nomen Domini Dei, » cum eum sibi cunctorum animi simul et corporis bonorum thesaurum comparasset. Quam ob causam primum eum quoque verum hominem audiisse Hebræi prodiderunt. Enos sane quidem, hoc est *verus homo*, appellatus fuit, congruente admodum aptaque nominis ratione. In eum enim solum veri hominis appellationem convenire statuebant, qui Dei notitiam sensumque pietatis

(67) Enos. Cf. Gen. IV, ult.

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Ὡς εὐλόγῳ κρίσει καὶ σώφρονι λογισμῷ τ
τῶνδε ἱστορίαν παρεδεξάμεθα· καὶ ἐκ
τῶν κατὰ τοὺς δηλουμένους βίων, τῶν
τοῦ κατακλυσμοῦ θεοφιλῶν ἀνδρῶν κ
μετὰ ταῦτα μέχρι τῆς Μωσέως γενεᾶς
κεσάντων.

Καὶ τούτων δὲ οὐδὲν ἐμποδὼν μὴ οὐχὶ διὰ β
ἐπιδραμεῖν τὴν ἱστορίαν. Πρὸ μὲν οὖν τοῦ
κλυσμοῦ, ὥσπερ ἡ αὐτοῦ Μωσέως περιέχει
δεῖ δέ που, ὡς οἶμαι, μὴ ἄλλοθεν ἢ πάλιν οἴκ
Ἑβραίων πάτρια διασκοπῆσαι, ἐπεὶ καὶ τὰ Αἰ
παρ' Αἰγυπτίων, καὶ τὰ Φοινίκων παρὰ τῶν
ἐμανθάνομεν, ὡς αὖ πάλιν τὰ Ἑλλήνων παρὰ
τούτοις διαφανῶν, τά τε φιλοσόφων παρὰ τῶ
σόφων, ἀλλ' οὐ παρὰ τῶν ἀπείρων φιλοσοφί
B θεν δὲ ἄλλοθεν προσήκοι ἂν καὶ τὰ ἰατρικῆς ἢ
τῶν ἐπιστημόνων πυνθάνεσθαι; Οὕτω δὴ κ
ἀκόλουθον ἡγοῦμαι δεῖν καὶ τὰ Ἑβραίων ἐκ τ
Ἑβραίοις λογίων, ἀλλὰ μὴ ἄλλοθέν ποθεν ἀ
σθαι. Ὥσπερ οὖν ὁ παρὰ τούτοις κατέχει
ἄνωθεν πρὸ τοῦ κατακλυσμοῦ, ἐκ πρώτης ἀν
γενέσεως, καὶ εἰς τὰς ἑξῆς διαδοχὰς, θεοφιλεῖ
ἄνδρες γεγόνασι, καὶ δίκαιοι πλείους, ὧν ὁ μ
πισεν ἐπικαλεῖσθαι τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ
Τοῦτο δὲ δηλοῖ τὸ μηδένα πλὴν τῶν ἁπάντων
μιουργὸν δεσπότην ὁμοῦ καὶ Θεὸν τῶν ὅλων
ψασθαι. Πεπεῖσθαι γὰρ αὐτὸν οὐ μόνον ποιητ
νάμει εὖ καὶ ἐν κόσμῳ τὸ πᾶν διατεθεικένα
καὶ δεσπότου δίκην, ὡς ἂν μεγάλης πόλεως, τ
C παντος κυριεύειν, οἰκονομεῖν τε καὶ οἰκοδε
ὁμοῦ καὶ Κύριον ὄντα καὶ βασιλέα, καὶ Θεόν·
ὡς Κυρίου καὶ Θεοῦ ἔννοιάν τε καὶ προσ
πρῶτος ὁ δηλούμενος θεοφιλὴς ἐν νῷ βαλ
ἀντὶ πάσης ὑπάρξεως, καὶ προσηγορίας, καὶ
σίας, μᾶλλον δὲ ἀντὶ παντὸς ἀγαθοῦ « ἤλπισ
καλεῖσθαι τὸ ὄνομα Κυρίου τοῦ Θεοῦ, » τοῦτο
θησαυρὸν ἀγαθῶν ψυχῆς τε ὁμοῦ καὶ σώματο
ρισμένος. Παρὸ καὶ πρῶτος ἀληθὴς ἄνθρωπ
ματίσαι παρ' Ἑβραίοις ἀναγέγραπται. Κέκλ
οὖν Ἐνὼς, ὅπερ ἐστὶν ἀληθὴς ἄνθρωπος, εὐ
προσωνυμίᾳ. Οὐδὲ γὰρ ἄλλον φασὶν ἀληθῆ πρ
ἡγεῖσθαι καὶ ὀνομάζειν ἄνθρωπον ἢ τὸν Θε
σεως καὶ εὐσεβείας ἐπήβολον, τὸν ἀληθῶς γν
ὁμοῦ καὶ εὐσεβῆ. Ὅτι δὴ τοὺς μὴ τοιούτους,
D μάτων κατ' οὐδὲν ἀλόγων διαφέροντας, οἷα ἐ
στέρα καὶ ἡδονὴν πρηνεῖς καταβεβλημένους,
μᾶλλον ἢ ἀνθρώπους ἡ Ἑβραίων ἀποκαλε
σκει γραφὴ, κυριολεκτεῖν εἰθισμένη τὰς π
ρίας. Παρὸ τοὺς τοιούσδε τοτὲ μὲν λύκους καὶ
τοτὲ δὲ σύας φορυτῷ χρωμένους καὶ χαίροντ
πάλιν ἑρπετὰ, καὶ ὄφεις, τοῖς τῆς κακίας π
ποις ἐμφερῶς εἴδεσι, προσαγορεύειν εἴωθεν. Ε

ὸν κοινὸν καὶ πολὺν ἄνθρωπον, καὶ τὸ γένος A
ρώων διασημῆναι, πάλιν οἰκείᾳ καὶ προσφυεῖ
τῇ προσηγορίᾳ, τὸν πάντα ἄνθρωπον τῇ τοῦ
ἐπωνυμίᾳ σημαίνειν· ὅτι δὴ τοῦτο τῷ προ-
καὶ πάντων ἀνθρώπων προπάτορι, κύριον εἶ-
προσφυὲς ὄνομα, τὸν γηγενῆ δηλοῦν, κατὰ
Ἑλλάδα φωνὴν μετάληψιν, ὑποφαίνει. Ὁ γέ
ὡς πρῶτος θεοφιλῶν παρ' Ἑβραίοις ἱστόρη-
ει πρῶτος « Ἤλπισεν ἐπικαλεῖσθαι τὸ ὄνομα
τοῦ Θεοῦ, » τὸ κατὰ ψυχὴν παριστὰς λογικὸν
νωστικόν, καὶ τῆς περὶ τὸ θεῖον εὐσεβείας
ωνικόν· ὧν τὸ μὲν πρῶτον θεογνωσίας ἀλη-
ὸ δὲ δεύτερον τῆς εἰς τὸν ἐπιγνωσθέντα Θεὸν
γένοιτ' ἂν ἀποδεικτικόν. Τὸ γὰρ μὴ παραμέ-
ηδ' ἐν δευτέρῳ τίθεσθαι τὰ τῆς θείας ἐπιγνώ-
ει δὲ καὶ διὰ παντὸς ἐλπίζειν ἐπικαλεῖσθαι τὸ B
Κυρίου τοῦ Θεοῦ, τὸ μὲν ὡς οἰκετῶν δεσπότου,
ίλεω καὶ ἀγαθοῦ Πατρὸς, τοῦτ' ἂν εἴη τὸ
τρισμακάριον τέλος. Τοιόσδε μὲν οὖν ὁ παρ'
ις εἴσῆκται πρῶτος, καὶ ἀληθὴς ἄνθρωπος,
ηγενὴς ἐπίκλην Ἀδὰμ, δι' ἐντολῆς Θεοῦ πα-
τῆς τῶν κρειττόνων ἀποπεσὼν λήξεως· ἀλλ'
ὢν πρώτιστος, ὃς « Ἤλπισεν ἐπικαλεῖσθαι τὸ
Κυρίου τοῦ Θεοῦ. » Κρίναντες δὴ καὶ αὐτοὶ λο-
σώφρονι, τὸ τοιόνδε ζηλοῦν ἠγαπήσαμεν, καὶ
μεθα, ὡς λυσιτελῆ καὶ ὠφελιμωτάτην ἡμῖν
λόγου διήγησιν, εὐχὴν θέμενοι κατ' ἴσα τῇ
θέντος εἰκόνι τὸ ὄνομα τοῦ τῶν ἁπάντων
ιοῦ τε καὶ Δεσπότου μετὰ βεβαίας καὶ ἀγα-
δος ἐπικαλεῖσθαι. Ἀλλὰ γὰρ μετὰ τὸν εἰρη-
ῦλος « εὐηρέστησε τῷ Κυρίῳ, καὶ οὐχ εὑρί- C
ὡς φησι Μωϋσῆς, « διότι μετέθηκεν αὐτὸν ὁ
» ἄκραν ἀρετῆς τελείωσιν. Δυσεύρετος γὰρ
ρὸς ἀληθῶς. Οὗτος δ' ἂν εἴη ὁ ἐν τῷ Θεῷ τέ-
τῆς τῶν πολλῶν διατριβῆς μετατεθειμένος.
μὴ τοιοῦτος, ἀγορὰς, καὶ δικαστήρια, καπη-
καὶ ἐμπορίας, καὶ τὸν πολὺν ὄχλον μετα-
ωθούμενός τε καὶ ὠθῶν, μέσος ἐν αὐτῷ
υθῷ καταπίνεται. Ὁ δ' ὑπὸ Θεοῦ ληφθεὶς,
τῇδε ἐκεῖσε μετατεθειμένος, ἀφανὴς μὲν καὶ
ς ἀνθρώποις, Θεῷ δὲ φίλος γεγονὼς, ὑπὸ
ηται· τοῦτον Ἐνὼχ Ἑβραίοις ὀνομάζειν φί-
ιν δὲ Θεοῦ σημαίνοι ἂν τοὔνομα. Καὶ ταύ-
τρ οὖν ὡς ἀγαθῆς εἰκόνος τὸν βίον ζηλοῦν,
ι εἶναι ἡγησάμεθα. Τρίτος μετὰ τούτους D
λος ἄνθρωπος δίκαιος πεφηνὼς, ὁ Νῶε, ἐν
αὐτοῦ μεμαρτύρηται. Τεκμήρια δὲ καὶ τῆς
καιοσύνης εἴη ἂν τάδε. Πολὺς αὐχμὸς καὶ
λέκτου κακίας τὸ πάντων ἀνθρώπων κατει-
ος· οἵ τε πάντων ἀνὰ στόμα θρυλλούμενοι
τὰς εἰς δεῦρο βοωμένας θεομαχίας ἀθέοις
θέσιν ἐγχειρήμασιν ἀπειργάζοντο· ἤδη δὲ
ς τούτων γενέσεως αἴτιοι, εἴτε τινὸς κρείτ-
ρας, ἢ κατὰ θνητῶν φύσιν, ὑπάρξαντες, εἶθ'
κατεσκευασμένοι, τοῖς ἐν ἀνθρώποις περιέρ-
κακίας ἀπάρξαντες, γοητείας καὶ τῆς ἄλλης
ου μαγγανείας ἐπιτεχνήματα λέγονται πα-

A consecutus esset, adeoque vera tum cognoscendi facultate, tum etiam religione præditus, alium præterea neminem. Nam qui ejusmodi non sunt, quique in ventrem ac voluptatem proni et abjecti, nihil a brutis animantibus differunt: eos vero belluas potius quam homines appellandos Hebræorum docent litteræ, quæ suo quamque rem ac proprio nomine appellare solent. Itaque genus hoc hominum, modo lupos et canes, modo sues quisquiliis, inhiantes, modo serpentes etiam et angues, pro varia et multiplici geminorum affiniumque vitiorum ratione, vocare consueverant. Quemadmodum, si quando vel hominem in universum, vel genus ipsum hominum designare opus est, proprio similiter et innato, hoc est Adami, nomine omnes ex B æquo significant. Quippe id enim nominis, quod si Græce reddatur, natum ex terra sonat, primo illi cunctorum hominum parenti proprium atque a natura ipsa inditum fuisse docent. Enos igitur omnium principem Hebræorum historia divino ab amore commendat, quod cum primus « speravit invocare nomen Domini Dei, » in parte animi ratione prædita non modo vere cognoscendi, sed etiam quæ Deum unum intuetur religionis hauriendæ ac percipiendæ vim exeruerit. Quorum alterum veræ Dei notitiæ, alterum spei, quæ in Deo rite cognito acquiescat, certum ac perspicuum argumentum est. Nunquam enim quæ divinam ad cognitionem pertinent, aut negligere penitus, aut ulla re posteriora ducere, sed potius in Domini Dei, modo tan- C quam servorum domini, modo tanquam optimi suavissimique parentis implorando nomine, spem omnem habere perpetuoque defixam, id vero ter beatus mortalium omnium finis jure ac merito habeatur. Ejusmodi ergo primum esse verumque hominem Hebræi statuerunt, non alterum illum e terra natum, quem Adamum vocant, qui divina lege violata, eximiorum ac cœlestium bonorum possessione exciderat; sed eum potius, qui divino ante alios omnes amore succensus, **308** « Domini Dei nomen invocare speraverat. » Eumdem itaque nobis imitandum sano integroque judicio statuentes ipsi quoque; rei hujus historiam, ut apprime nobis utilem, omni studio complexi, hoc simul in D votis habuimus, ut tanti viri exemplo, summi rerum omnium Opificis Dominique nomen, constanti quadam egregiaque spe implorare possimus. Jam vero secundum Enos, alius quidam « placuit Domino, et non inventus est, » ut idem Moyses commemorat [43], « quia transtulit eum Deus » ob summam virtutis ejus perfectionem. Plane enim, qui vere sapiat, ægre admodum aliquem reperias. Ejusmodi autem is demum est, qui sua cum Deo perfectione conjunctus, ex hominum sese usu consortioque subduxerit. Quisquis enim aliud consilium secutus, in fora, tribunalia, cauponas, nundinas, atque in hominum vulgus sese dat, is dum in turba huc il-

v, 24.

lucque jactatur, alto improbitatis gurgite totus hauritur. At qui divina quasi manu subductus, et a fluxis caducisque rebus ad cœlestium amorem traductus est; ut ab hominibus videri ac reperiri non possit, a Deo tamen, cujus in amicitiam transcriptus est, invenitur. Eum porro virum Enoch appellare Hebræi solent, quæ vox divinam sonat gratiam. Nos autem hujus quoque vitam, ut excellentem virtutis imaginem consectandam nobis æmulandamque putavimus. Exstitit deinde tertius, quem « in sua generatione » æquitatem coluisse Scriptura testatur. Fuit is Noemus, cujus integritati sequens argumentum egregie suffragatur. Altus quidam sceleris infandi squalor et caligo, hominum genus occuparat universum: Gigantes omnium ore jactati, impio sacrilegoque ausu, ea quæ huc usque nemo non loquitur, cum Deo bella susceperant: jam illorum etiam parentes, seu conditionis cujusdam mortalium natura superioris erant, seu quacunque tandem ratione sati, curiosæ artis semina inter homines jecerant, atque omne præstigiarum maleficiorumque genus in eorum societatem invexerant. Ita quidquid ubique hominum erat, cum eadem a Deo sententia damnandum esset, jamque idem pariter omnibus unoque momento exitium immineret: unus ille cum suis, quode loquimur, « justus in generatione sua repertus est. » Cunctis ergo, quæ terrarum ambitu continebantur diluvio haustis, ipsaque adeo terra immani aquarum eluvione purgata, vir ille Deo charissimus **309** cum liberis simul et uxoribus, novum plane novo hominum generi excitando animandoque semen, ejusdem munere beneficioque servatus est. Dignus et ipse profecto, quem ut vivum ac spirans virtutis et religionis exemplar, posteri omnes æmulentur. Atque hi ante diluvii tempora floruerunt. Exstitere alii postea, pietate nobiles ipsi quoque, quorum memoria sacris etiam paginis conservata manet. Quos inter sacerdos quidam summi Numinis creatus est, quem *justum regem* Hebræo nomine appellarunt. Cæterum apud illos omnes, de corporea circumcisione verbum omnino nullum, nullum earum, quibus Judæos Moyses instituit, legum vestigium. Quare Judæos illos nuncupare, verum utique non fuerit; Græcos autem multo minus, qui non Græcorum aut cæterorum populorum more, deorum multitudinem invexerint. Hebræos vero justius appellaveris, sive ab Hebero nomen ducas, sive potius a vocis illius significatione. Hebræos enim, quasi *transeuntes*, interpretari possis: qui a terrarum commercio, ad præpotentis Dei contemplationem transierint. Ejusmodi enim eos fuisse testatur historia, qui unius a natura inditæ rationis, legumque scripto nullo comprehensarum ductu, et rectam virtutis viam feliciter tenuerunt, et omnes prætergressi corporis voluptates, ad vitam singulari cum sapientia, tum religione cultuque di-

A ραδοῦναι τῷ βίῳ· ὥστε πᾶν τὸ ἀνθρώπει
μιᾶς ὑπὸ ψῆφον γενέσθαι παρὰ Θεῷ δίκης.
πάντων ἑνὶ νεύματι διαφθείρεσθαι μελλόντω
εἷς οὗτος ὁ νῦν ἡμῖν δηλούμενος « δίκαιος ἐν
νεᾷ αὐτοῦ σὺν καὶ τοῖς οἰκείοις εὕρηται. »
δῆτα τῶν ἐπὶ γῆς κατακλυσμῷ διολλυμένων,
γῆς αὐτῆς ὑδάτων ἀθρόᾳ πλημμύρᾳ τῶν π
κακῶν ἀποκαθαιρομένης, ὁ θεοφιλὴς σὺν πα
καὶ γυναιξὶ τῷ μετὰ ταῦτα βίῳ ζώπυρον σπέ
ραδοξότατον πρὸς τοῦ Θεοῦ τετήρηται. Γένο
καὶ οὗτος ἀρχέτυπος εἰκὼν, ζῶσα καὶ ἔμψυχ
ἐξ αὐτοῦ γεγενημένοις ὑπόδειγμα τρόπου θ
παρεσχημένος. Καὶ οἱ μὲν πρὸ τοῦ κατα
τοιοίδε· οἱ δὲ μετὰ τοῦτον ἐπ' εὐσεβείᾳ δι
ἄλλοι πάλιν, ὧν τὴν μνήμην τὰ ἱερὰ διασώζε
B Τούτων τις ἱερεὺς ἀνείρηται τοῦ ὑψίστου Θε
σιλεὺς δίκαιος τῇ Ἑβραίων προσηγορίᾳ χρη
Τούτοις δὴ πᾶσιν οὐδὲ εἷς σώματος περιτομῆ
ἦν, ἀλλ' οὐδὲ τῶν Μωϋσέως Ἰουδαϊκῶν παρα
των. Διόπερ αὐτοὺς οὐδὲ Ἰουδαίους φάναι
οὐδέ γε Ἕλληνας, ὅτι μηδὲ πλείους θεοὺς
Ἕλλησιν ἢ τοῖς λοιποῖς ἔθνεσιν ἡγοῦντο. Ἑβ
ἂν κυριώτερον ἐπικληθεῖεν, ἤτοι παρὰ τὸν Ἕ
καὶ μᾶλλον παρὰ τὴν ἑρμηνείαν τῆς προσ
Περατικοὶ γάρ τινες ἑρμηνεύονται, τὴν ἀπὸ τ
ἐπὶ τὴν τοῦ τῶν ὅλων Θεοῦ διάβασίν τε καὶ
στειλάμενοι. Φυσικοῖς γάρ τοι λογισμοῖς, κα
ἀγράφοις, τὴν ὀρθὴν τῆς ἀρετῆς διευθύναν
ρείαν καὶ πέραν τῶν σαρκὸς ἡδονῶν, ἐπὶ τὸ
C σοφον καὶ θεοσεβῆ βίον διαβεβηκότες ἀναγρά
Ἐν δὴ τούτοις ἡμῖν ἅπασι καὶ ὁ βοώμενος το
τὸς ἔθνους γενάρχης Ἀβραὰμ καταριθμεῖ
μαρτυρεῖ τὰ λόγια δικαιοσύνην, οὐ τὴν ἐκ νόμ
λιν Μωϋσέως, ὅτι μηδὲ ἦν πω τότε· μετὰ γ
Ἀβραὰμ ἑβδόμῃ γενεᾷ Μωϋσῆς ἀναπέφην
ἀλλὰ καὶ οὗτος δίκαιος καὶ εὐσεβὴς εἶναί τις
ται, εἰ καί τις ἄλλος ἀνείρηται, τοῖς ἄνωθεν δ
μένοις παραπλησίως. Λέγει δ' οὖν ἡ Γραφή
ἐπίστευσεν Ἀβραὰμ τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐ
δικαιοσύνην. » Πατέρα δὴ πολλῶν ἐθνῶν ὁ θεῖο
σμὸς τοῦτον ἔσεσθαι προαγορεύει, διαῤῥήδην
λογηθήσεσθαι ἐν αὐτῷ φησι « πάντα τὰ ἔθ
γῆς, καὶ πάσας τὰς φυλάς· » ἄντικρυς τὰ νῦ
ἡμᾶς συντελούμενα θεσπίζων. Ἀλλ' ὅ γε Ἀ
D ἐκεῖνος μετὰ τὴν ἐν δικαιοσύνῃ τελείωσιν οὐ ἐ
Μωϋσέως νόμου, διὰ δὲ πίστεως κατωρθωμένη[a]
τῷ, μετά γε τὰς ἀναγράπτους θυσίας [b], ἐπ
γήρᾳ μέλλων παῖδα γνήσιον τεκεῖν, πρῶτος ἀπ
κατὰ χρησμὸν τὸ σῶμα περιτέμνεται, τοῦτο κ
ἐξ αὐτοῦ γεννωμένοις ἐπιτελεῖν παραδοὺς, εἰ
ἐμφανῆ σημείωσιν τῆς τῶν ἐξ αὐτοῦ παίδων
πληθείας, εἴτε καὶ ὡς ἔχοιεν οἱ παῖδες πάτριον
ρισμα, ἤτοι βιοῦντες κατὰ τὸν τῶν προγόνων
ἢ τῆς ἐκείνων ἀρετῆς ἀπολειπόμενοι· εἴτε κα
ρας οἱασδηποτοῦν αἰτίας, ἃς οὐ νῦν σχολὴ πολ
γμονεῖν. Τοιόσδε μὲν οὖν καὶ οὗτος εἰς μίμησ
κείμενος· μετὰ δ' αὐτὸν Ἰσαὰκ τῆς πατρῴα

[a] *Ισ.* κατωρθωμένην. [b] γρ., θεοφανείας.

ις τε καὶ θεοφιλίας διάδοχος ἀναδείκνυται,
πάντων τοῦτον κάλλιστόν τε καὶ τρισμακά-
πατρὸς διαδεδεγμένος. Μιᾷ τοῦτον γαμετῇ
ισι συνελθόντα λόγια, μιᾷ χρήσασθαι παιδο-
θ' ἣν διδύμου γονῆς ἀποδειχθεὶς πατὴρ, εἰς
κγράψασθαι τὴν πρὸς τὴν γαμετὴν ὁμιλίαν
σωφροσύνης λέγεται. Ἐνταῦθά σοι καὶ
καὶ Ἰσραὴλ, εἰσήχθω· διώνυμός τις γε-
ὴρ παρὰ τὴν τῶν οἰκείων ἀρετῶν διαλάμ-
ροκοπήν. Ὅτε μὲν οὖν, ἐγγυμναζόμενος τοῖς
ῖς ἤθεσί τε καὶ βίοις, τῶν ὑπὲρ εὐσεβείας
επειρᾶτο, Ἰακὼβ αὐτῷ ὄνομα ἦν, *ἀσκητὴν*
ητὴν ἡ προσηγορία καλεῖ (67), ἐπὶ τὴν
μεταληφθεῖσα φωνήν. Ὅτε δὲ λοιπὸν τὰ νι-
κατὰ τῶν ἀντιπάλων λαβὼν στέφεται, ἤδη τε
θεωρίαν ἀγαθῶν ἀπολαύει, τηνικαῦτα αὐτῷ
μα μεταβάλλει ὁ χρηματίζων Θεὸς, ὁμοῦ καὶ
αὐτὸν ἀξιῶν, καὶ τῶν θειοτέρων γερῶν τε
τὰς ἀμοιβὰς διὰ τῆς προσηγορίας δωρού-
γει δ' οὖν πρὸς αὐτὸν ὁ χρησμός· « Οὐκ ἔτι
ι τὸ ὄνομά σου Ἰακὼβ, ἀλλ' Ἰσραὴλ ἔσται
ου, ὅτι ἐνίσχυσας μετὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ μετὰ
δυνατός· » τὸν ὁρατικὸν ἄνδρα καὶ θεωρητι-
σραὴλ ὑποφαίνοντος· ἐπεὶ καὶ τοὔνομα με-
σημαίνει ἄνθρωπον ὁρῶντα Θεόν. Τοιόσδε
ὶ οὗτος, ἐξ οὗ τὸ δωδεκάφυλον τοῦ Ἰου-
ους ὑπέστη γένος. Μυρία δ' ἂν λεχθείη
βίου τῶν ἀνδρῶν, καὶ τῆς φιλοσόφου χαρ-
αὐτῶν καὶ ἀσκήσεως· τὰ μὲν πρὸς λέξιν
α, τὰ δὲ καὶ δι' ὑπονοιῶν ἀλληγορούμενα.
ίρηται μὲν καὶ ἄλλοις, ἀτὰρ καὶ ἡμῖν ἐν
ματευσάμεθα περὶ τῆς τῶν παλαιῶν ἀν-
πολυπαιδίας. Τοιοίδε μὲν οὖν καὶ οὗτοι.
παρ' αὐτοῖς καὶ ἄλλον εἰπεῖν, Ἰὼβ ὄνομα
ὃν τὰ ἱερὰ μαρτυρεῖ λόγια γεγονέναι ἄν-
μεμπτον, ἀληθινὸν, δίκαιον, θεοσεβῆ, ἀπε-
πὸ παντὸς πονηροῦ πράγματος. Οὗτός γε
προσήκων τῷ Ἰουδαίων γένει, ἐπὶ πᾶσι
εὐσεβείας κατορθώμασι μεμαρτύρηται. Οἱ
ὁ Ἰακὼβ παῖδες, τὴν πάτριον θεογνωσίαν
σέβειαν ἠγαπηκότες, τὴν τῶν ἀνέκαθεν
φήμην ἐπὶ μέγα δόξης προῆγον, ὥστε ἤδη
Αἰγύπτου τὴν ἀρχὴν ἀνάψασθαι. Ὁ γάρ
τοῖς σωφροσύνης προαναστεφθεὶς Ἑβρα-
παιτα τὴν Αἰγυπτίων ὑποδεξάμενος ἡγεμο-
θεοφιλῆ τῶν Ἑβραίων διέδειξε τρόπον. Ὃν
ζηλοῦν δι' εὐχῆς πεποιήμεθα, δοῦλον αὐτὸν
ἐπιβουλῆς γεγενημένον, καὶ δοῦλον Αἰ-
νδρός. Τὰ μὲν γὰρ ἄλλα ὅσα εἰς ὡραιότητα
σώματος καὶ εὐμορφίαν ηὐτύχητο, παρ-
καὶ τὰ λόγια κάλλους αὐτὸν ὥρᾳ πάντων
ἀναγράφει· τὰ δὲ περὶ ψυχῆς πῇ ἄν τις
ι, κατ' ἀξίαν τῆς τοῦ ἀνδρὸς ἀρετῆς τὸν
ελθεῖν προῃρημένος; Φύσει μὲν αὐτῷ παρ-
ς τὸ ἐλευθέριον γνώρισμα, τοῦ τε τρόπου

A vino præstantem transvolarunt. Atque hoc in numero, Abrahamus etiam ille, quem generis principem universi prædicant, jure a nobis meritoque censeatur. Hujus enim justitia divinorum quoque oraculorum testimonio commendatur : non quam a Moysis lege acceperit, certe quidem cum adhuc nulla tum esset : nam ætate post Abrahamum septima natus est Moyses. Et tanta ejus profecto, si cujusquam alterius, integritas atque religio, eadem qua superiorum illorum prædicatione celebratur. De illo enim hunc in modum Scriptura loquitur : « Et credidit Abraham Deo, et reputatum est illi ad justitiam [44]. » Eumdem porro gentium plurimarum parentem futurum, ac nominatim « gentes omnes terræ, omnesque tribus in eo benedicendas esse, » B divina oracula prædixerunt : quæ sane prædictio, quæ temporibus nostris evenire cernimus, palam et aperte denotabat. Abrahamus igitur ille, post eam justitiæ maturitatem atque perfectionem, ad quam ipsum non lex Moysis, sed illustris fides constansque perduxerat, post eos, quibus sacræ litteræ suffragantur, Numinis divini conspectus, legitimum sub extremam senectutem filium suscepturus, cum omnium sese primus, **310** uti jussus divina voce fuerat, circumcidit, tum idem posteris ipse suis faciendum præcepit; sive ut hoc velut illustriore signo, propagandorum ex eo nepotum multitudo constaret, sive ut paternum characterem liberi retinerent, idque adeo, seu majorum illi suorum vestigiis insisterent, seu ab eorumdem virtute C deflecterent ; sive denique aliæ quædam hujus instituti causæ rationesque subessent, in quas diligentius et curiosius inquirere, modo non vacat. Cæterum ejusmodi etiam ille fuit, quem nos æmulari summopere deceat. Secundum illum Isaacus laudatur, ejus quæ parentem ornaverat divinæ cum notitiæ, tum etiam charitatis hæres, quam ipse unam omnium longe pulcherrimam ac felicissimam ejus hæreditatem sortitus est. Eumdem et uxorem duntaxat unam duxisse, et semel tantum liberis operam dedisse monimenta divina testantur : qua unica vice, gemina prole suscepta, mutuam cum uxore consuetudinem circumscripsisse fertur, exemplo continentiæ singulari. Consequatur D Jacobus, quem et Israelem vocarunt : quod utrumque nomen, ab insigni quadam est eximiaque virtutum accessione consecutus. Is enim, dum adhuc in civili quodam et actuoso vitæ genere, assiduos pietatis causa labores subiret, Jacobus dicebatur ; quæ vox, si Græce reddatur, *asceten athletamque* sonat. Idem relatis semel de hostibus victoriæ tropæis, coronatus, ubi contemplationis opibus frui cœpit, tum vero aliud ei nomen auctor ipse Deus imposuit, eumque partim conspectu suo frui voluit, partim divinioribus quibusdam præmiis et honori-

xv, 6.

λεῖ. Alt. e manuscr., δηλοῖ, quod omnino

ρὶ *τῆς τῶν παλαιῶν ἀνδ*. Liber hic de numerosa priscorum hominum sobole, cum aliis plerisque intercidit, nec ulla ejus est apud S. Hieronymum, Photium, aut Suidam mentio.

bus, eodem nomine repræsentatis cumulavit. Ejusmodi enim ad illum exstat oraculum : « Non amplius vocabitur nomen tuum Jacob, sed Israel erit nomen tuum, quoniam invaluisti cum Deo, et cum hominibus potens [48]. » Quo Israelis nomine vir contemplationi deditus indicatur, utpote quod si Græce verteris, *hominem, a quo Deus videatur*, significet. Talis igitur ille etiam fuit, a quo Judæorum genus duodecim comprehensum tribubus propagatum est. Quorum de vitæ rationibus, vereque philosophis digna tolerantia et exercitatione, infinita commemorari possent, quæ partim nude ac simpliciter intelligi, partim ex occultioribus allegoriarum sensis erui debeant. De quibus cum ab aliis, tum a nobis quoque disputatum in iis est quæ de numerosa priscorum hominum sobole,
311 conscripsimus. At de illis hactenus. Præter quos tamen, alium etiam laudare merito liceat, Jobum nomine, quem et omni reprehensione caruisse, et veritatis, justitiæ, pietatis amantem ac studiosum fuisse, et ab omni contagione sceleris procul abfuisse, divina testantur oracula, cum in illis omnibus religionis officiis ac laudibus, nulla cum Judæis sanguinis ac generis communione teneretur. Jam vero Jacobi liberi paternam divini Numinis cognitionem, ejusdemque cultum summa voluntate studioque complexi, priscorum Hebræorum famam et gloriam admodum illustrarunt; ut ex illorum auctoritate paulo post imperium Ægypti penderet universum. Josephus enim jam continentiæ præmiis insignitus, suscepto postmodum Ægypti principatu, summam Hebræorum suorum eximiamque virtutem in omnium oculis ac luce collocavit. Quare ad ejus quoque imitationem omni studio nobis aspirandum esse duximus, tametsi prius in servitutem, et hominis Ægyptii servitutem, fratrum insidiis et artibus abductus fuisset. Nam adolescentis quidem quam eximia species, quanta vis corporis et pulchritudo fuerit, facile prætermitto, licet oris eum ac formæ totius elegantia cæteris omnibus præstitisse historia divina testetur. Animi vero dotes atque ornamenta quis tandem pro dignitate commemoret, si cum tantæ virtutis excellentia æquare conetur magnitudinem laudationis? Et quidem constans fama est, ipsum a natura liberalem quamdam speciem habuisse, ac nescio quid nobilitatis in moribus, quod ex ipso quoque vultu efflloresceret. At vero ejusmodi pietatis insignibus effulgebat, ut summa continentiæ, æquitatis, prudentiæ, fortitudinis laude clarissimus cum esset, idem tamen præcipua quadam præpotentis Dei notitia cultuque præstaret, cujus utriusque semina, jam ab ipsis inde cunabulis, infantis in animo parentes jecisse ferunt. Ergo adolescentis amore domini uxor exardescens, cum eum primo juventutis flore conspicuum, in lascivam flagitiosamque consuetudinem pellicere conaretur, verborumque primo blan-

[48] Gen. XXXV, 10.

A τὸ εὐγενὲς ἐπανθοῦν τῷ προσώπῳ· τοῖς δὲ ε
διαπρέπουσι κόσμοις διαφερόντως ἐξήσκη
σωφροσύνῃ καὶ δικαιοσύνῃ, φρονήσει τε καὶ
τὴν ψυχὴν ἐκλάμπειν πολὺ πρότερον ἐν ἐ
καὶ εὐσεβείᾳ τοῦ τῶν ἁπάντων Θεοῦ, ἣν ο
σαντες ἐκ σπαργάνων λέγονται αὐτοῦ τῇ ψυ
βεβληκέναι. Ἐπιμανείσῃ δ' οὖν αὐτῷ τῇ τοῦ
του γαμετῇ, εἰς ἀκολάστους τε καὶ ἐρωτικὰς
ἅτε νέον τὸ σῶμα κατασύρειν πειρωμένῃ, κα
μὲν λόγοις ἀπατᾷν αὐτὸν ἐπιχειρούσῃ, εἶτα
σίαις ἀντιβολούσῃ, καὶ τέλος βιαιότερον χεῖρ
γειν τολμώσῃ, ἀναιδέσι τε ἤδη καὶ ἀναισχύν
ριπλοκαῖς χρωμένῃ, τῆς τῶν πατέρων εὐσε
δασκαλίας ὁ ἥρως τὴν μνήμην ἀναπεμπα
καὶ τὸν θεοσεβῆ καὶ ἀληθῶς Ἑβραῖον ἔργοις
B λόγοις ἀποδείξας, τὸ μὲν αἰσχρὸν καὶ ἀκόλα
ναιον διασείεται, κραταιοτέρᾳ τῇ χειρὶ παρ
ὥσπερ δέ τινος δεινοῦ καὶ λελυττηκότος θηρ
δρὰς, φυγῇ τὴν σωτηρίαν πορίζεται. Κἄπειτ
πρὸς ἑαυτὸν σώφρονι λογισμῷ τοιάδε ἐπιλ
καί φησιν· « Εἰ ὁ Κύριός μου δι' ἐμὲ οὐδὲν
τῶν ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ, καὶ πάντα ὅσα ἐστὶν ἐ
δέδωκεν εἰς τὰς χεῖράς μου, καὶ πῶς ποιήσ
νηρὸν ῥῆμα τὸ μέγα τοῦτο, καὶ ἁμαρτήσομαι
τοῦ Θεοῦ; » Ἐφ' οἷς οἷα νικηφόρον τοῖς ἀρετ
θείοις ἀναστέψας αὐτὸν ὁ τῶν ὅλων Θεὸς, τ
τῶν δεσποτῶν αὐτοῦ, καὶ αὐτῆς Αἰγύπτου β
τε καὶ ἡγεμονίαν παραδίδωσι. Πλὴν ἀλλὰ καὶ ε
βραῖος ἐξ Ἑβραίων, οὐχὶ δὲ Ἰουδαῖος, ὅτι μηδ
C τὰ Ἰουδαίων, ἐν τοῖς μάλιστα θεοφιλέσι καὶ τρ
ρίοις ἀνείληπται. Μετὰ δὲ τοὺς εἰρημένους Ἑ
ἐπειδὴ εἰς πολυανθρωπίαν ἐπεδίδου τὸ τῶν ἀ
γένος, ἤδη τε καὶ τὸ Ἰουδαίων ἐξ αὐτῶν ἔθν
στῶς, ἐπλεόναζέ τε ὁσημέραι καὶ ἐπλήθυνε,
τῆς εὐσεβοῦς ἀγωγῆς τῶν πρόπαλαι θεοφιλῶν
τόρων κατὰ σμικρὸν αὐτοῖς ἐξησθένει, καὶ
βλύνετο· τὰ δὲ τῆς παρ' Αἰγυπτίοις διατριβῆς
τον τῆς τῶν δηλουμένων κατίσχυε πληθύος,
μὲν πατρίου ἀρετῆς εἰς λήθην ἐλθεῖν· τῇ δὲ π
γυπτίοις ὁμοιοτροπίᾳ τοὺς βίους περιενεχθῆ
κατὰ μηδὲν Αἰγυπτίων τὸν τρόπον διαφέρειν
Ἐνταῦθα δῆτα αὐτοῖς τοιοῖσδε ἀποτελεσθεῖσιν
προπατόρων Θεὸς ἡγεμόνα καὶ νομοθέτην ἐκ
Μωϋσέα, τὰς διὰ χρησμῶν τῶν πρὸς τοὺς πρ
D αὐτῶν πιστούμενος ἐπαγγελίας. Κἄπειτα δι
τὰ ἀνάγραπτα θαύματα, καὶ τὰς παραδόξους
μείας ἐπιτελέσας, τὸν ἁρμόδιον τοῖς τῶν ἀκ
νιων ἤθεσι προβάλλεται νόμον. Οὐχ οἵοις τε γο
δι' ἀβελτηρίαν τρόπου τὴν πάτριον ζηλοῦν ἐ
οἷα δὴ τὰς ψυχὰς ἐμπαθεῖς καὶ νενοσηλευμένο
κατάλληλον παρελάμβανον πολιτείαν, τὰ μὲν
νῶς ἐκ τοῦ προδήλου διαταττομένου Μωϋσέως
δι' ὑπονοιῶν αἰνιττομένου, σύμβολά τε καὶ
ἀλλ' οὐ γυμνὴν ἀλήθειαν φυλάττειν αὐτοῖς κα
πειν ὑποθεμένου. Καὶ δὴ τὸ Ἰουδαίων πολ
ἐντεῦθέν ποθεν ἀπὸ Μωϋσέως ἀρξάμενον, μέ
τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ πα

ταῖς τῶν οἰκείων προφητῶν ἀκολούθως φωναῖς διαρκεῖ. Ὅτι δὴ καὶ τοῦτο Μωϋσέως ἦν αὐτοῦ καὶ τῶν μετέπειτα προφητῶν θέσπισμα, μὴ πρότερον ἐκλιπεῖν τὰ Μωϋσέως νόμιμά τε καὶ διατάγματα, ἢ τὰ τοῦ Χριστοῦ φανῆναι, τὰ τῆς Καινῆς δηλαδὴ Διαθήκης, τῆς διὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν πᾶσι τοῖς ἔθνεσι κατηγγελμένης· ἃ καὶ ὧδε τέλους ἔτυχεν, ᾗ καὶ ἀναπεφώνηται. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὸν τῶν πρὸ Μωϋσέως Ἑβραίων βίον ἐν ὀλίγῳ διεληλύθαμεν, καὶ τόν γε τῆς κατ' αὐτοὺς εὐσεβείας χαρακτῆρα παρεστήσαμεν, ὥρα καὶ τὸν δογματικὸν αὐτῶν τρόπον, ἀπό τε τῆς Μωϋσέως γραφῆς καὶ τῶν μετ' αὐτὸν προφητῶν ἐπισκέψασθαι.

A ditiis attentatum, mox precibus etiam et obsecrationibus urgeret, ad extremum ne violentas quidem manus eidem injicere et obscenis eum impudicisque complexibus premere vereretur: clarissimus heros doctrinæ parentum sanctissimæ recordatus, ac sese divini cultorem Numinis, verumque Hebræum, non re ipsa minus quam oratione professus, turpem ac libidinosam mulierculam robustiore dextera victor excussit, ac **312** perinde ut si ex horrendæ furentisque bestiæ dentibus sese proriperet, saluti suæ fuga consuluit. Tum idem secum ipse rem matura cogitatione reputans: « Si dominus meus propter me nihil novit eorum quæ sunt in domo ejus, et omnia quæ ibi sunt tradidit in manus meas, quomodo malum hoc grande faciam, et peccabo in conspectu Dei [46]? » Quamobrem Deus eum præpotens tanquam illustri victoria nobilem, dignis virtute præmiis honestavit, dominorumque suorum, imo totius etiam Ægypti principem moderatoremque constituit. Atque is Hebræus similiter atque ex Hebræis satus erat, non Judæus; nec enim Judæorum adhuc gens ulla coaluerat: idem tamen in virorum uti Deo charissimorum, ita longe felicissimorum classe numeroque censetur. Deinde vero, longa per eosdem Hebræos posterorum serie propagata, cum jam ex iis conflata Judæorum natio, multa in dies sobole glisceret, factum est nescio quo pacto, ut cum prima illa, quam a Deo charissimis majoribus acceperant, pietatis ac religionis institutio debilitata paulatim obtusaque hebesceret: tum vero tantum apud eos Ægyptiorum societas communioque posset, ut patriæ virtutis evanescente memoria, sic Ægyptiorum mores ac ritus induerent, nihil ut inter utriusque populi vitæ genus discriminis esse videretur. Quo in rerum articulo, patrum ille suorum Deus Moysen ad eos legislatorem mittit, iisque promissionibus fidem re ipsa conciliat, quibus eorum sese majoribus, divinis etiam oraculis obstrinxerat. Tum iis, quæ scripta leguntur, miraculis, atque inusitatis ante prodigiis ipsius manu perpetratis, congruentem audientium moribus legem promulgat. Cum enim ob insignem morum asperitatem, patrum suorum virtutem æmulari non posset, iis utpote morbis animorum laborantibus consentaneam instituti vitæque rationem ita præscripsit, ut de nonnullis clare perspicueque statueret, alia ænigmaticis quibusdam sensis involvens, notas duntaxat umbrasque rerum, non apertam nudamque veritatem, consectandas iis observandasque proponeret. Atque hanc Judaicæ reip. formam, quæ a Moyse delineata primum et informata fuerat, ad Servatoris usque nostri Jesu Christi adventum florere ac vigere oportebat, uti futurum suis ipsimet Judæorum prophetæ oraculis cecinerant. Nam partim ab ipso Moyse, partim a sequentibus **313** prophetis jam olim prædictum fuit, non ante sancitas a Moyse leges antiquatum iri, quam eas Christus Novi Testamenti tabulas conderet, quas nunc demum ejusdem Servatoris nostri munere, gentibus passim omnibus resignatas atque explicatas adeoque prædictorum illorum veritatem ipso rerum exitu comprobatam videmus. Sed quoniam de Hebræorum illorum, qui ante Moysem claruerunt, vitæ ratione pauca libavimus, suoque religionem ipsorum charactere expressam consignatamque produximus; consequens est uti jam eorum doctrinæ capita, tum Moysis ejusdem, tum posteriorum ex prophetarum scriptis deprompta contemplemur.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Περὶ τῶν παρ' Ἑβραίοις δογματικῶν θεωρημάτων.

B Πρῶτος δ' οὖν ἁπάντων αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ θαυμάσιος θεολόγος τε καὶ νομοθέτης, πολιτείαν εὐσεβείᾳ προσήκουσαν διὰ τῆς οἰκείας γραφῆς τῷ Ἰουδαίων ἔθνει προκαταβαλλόμενος, οὐ τοῖς κοινοῖς καὶ πεπατημένοις ᾠήθη δεῖν χρήσασθαι προοιμίοις τῶν λόγων· προλαβὼν δὲ πάντα νόμον πρακτικὸν (69) τῶν ποιητέων, καὶ τῶν οὐ ποιητέων ἀπαγορευτικὸν, τάς τε δημοτελεῖς καὶ πολιτικὰς περὶ τῶν πρὸς ἀλλήλους συμβολαίων διατάξεις, ἀπὸ τῆς πατρίου θεολογίας δεῖν ᾤετο τῆς θεολογίας ἄρξασθαι, καὶ (70) τὴν καταρχὴν ποιήσασθαι τῆς διδασκαλίας, οὐδὲ ἑτέραν μάθησιν οἰκείαν νόμοις (71)

CAPUT IX.

Hebræorum doctrinæ placita.

Omnium ergo princeps admirabilis ille theologus atque legislator, reip. formam cum religione conjunctam stylo ipse suo Judaicæ genti delineans, non jam vulgaribus illis atque contritis utendum sibi exordiis putavit: sed cum ante jam animo legem universam, qua partim agenda juberentur, partim vetarentur non agenda, publicasque simul ac civiles mutuo inter sese contrahendi rationes ac regulas descripsisset; ex propria majorum suorum theologia doctrinæ suæ ducendum initium intellexit: quod aliud nullum disciplinæ genus legum

[46] Gen. XXXIX, 8.

(69) *Πρακτικόν*. Alterius manuscr. lectionem secutus sum; habet enim προστακτικόν, cui sequens ἀπαγορευτικόν recte opponitur.

(70) *Τῆς θεολογίας ἄρξασθαι, καί*. Hæc a librario quodam perperam inserta sunt, quæ manuscriptorum alter expungit.

(71) *Οἰκείαν νόμοις*. Mendosa hæc sunt, atque in οἰκείων νόμων, ut videtur, mutanda.

suarum pietati consentaneum agnosceret, præter eam theologiæ rationem, quæ jam inde a primis illis gentis suæ parentibus ad sua usque tempora permanasset. Itaque a Deo ipso patriam priscorum Hebræorum theologiam secutus, auspicatur : non jam Ægyptiorum, aut Phœnicum, aut reliquarum nationum more, quæ promiscuam in multitudinem venerandum illud Dei nomen abjicerent et alios quidem aspectabiles, hoc est infixa cœlo sidera, alios aspectum fugientes deos inveherent, partim ex hominibus illis, qui jam ante vixissent, partim etiam eos dæmones, qui terras aut aerem oberrarent, uti superius in earum opinionum confutatione ostendimus. At vero ab ipsomet rerum omnium auctore, ac tam earum, quæ videri non possunt, quam earum, quæ sensibus usurpantur molitore Deo totius orationis initium faciens, verum illum hujus universitatis legislatorem ac moderatorem esse docet, summumque **314** totius orbis, perinde atque unius cujusdam magnæ civitatis regem constituit. Enimvero ita homines ipso statim principio instituit, ut ipsum non earum modo legi eosdem paulo post informaturus erat, sed illarum etiam, quibus natura universa pareret, esse ac Dominum intelligerent. Regem enim ipsum mundi totius ac legislatorem esse confirma

A εὐσεβείᾳ προσήκουσαν ἡγησάμενος ἢ τὴν προπατόρων εἰς αὐτὸν ἥκουσαν θεολογίαν τοίνυν ἀπὸ Θεοῦ κατὰ τὰ πάτρια τῆς τῶν Ἑβραίων θεολογίας· οὐχὶ φίλον (72) Αἰγ Φοίνιξιν ἦν, ἢ τοῖς λοιποῖς ἔθνεσιν εἰς πλ βάλλουσι τὴν σεβάσμιον προσηγορίαν, θει μένους μὲν τοὺς κατ' οὐρανὸν φωστῆρας ἀφανεῖς δὲ καὶ ἀοράτους τοὺς ἐξ ἀνθρώπι μένους, ἢ καὶ τοὺς χθονίους καὶ ἀερίου κατὰ τὰ πρόσθεν ἡμῖν ἀπεληλεγμένα. Ἀλ τοῦ πάντων αἰτίου, ἀοράτων τε καὶ ὁρατῶ γοῦ τὴν καταρχὴν τοῦ παντὸς λόγου πεπο μοθέτην τοῦτον εἶναι διδάσκει τῆς τοῦ στάσεως, ὥσπερ μιᾶς τινος μεγαλοπόλεως βασιλέα καταστήσας. Παιδεύει τοιγαροῦν B τοῦτον ἡγεῖσθαι μὴ μόνον τῶν πρὸς αὐτ ὕστερον διαταχθησομένων ἀνθρώποις νόμω εἶναι καὶ κύριον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐν τῇ φύσει Βασιλέα γὰρ αὐτὸν καὶ νομοθέτην τοῦ σύμ σμου παριστᾷ.

CAPUT X.

De generali Providentia, et universi molitione.

Videlicet, nutu ejus atque potestate suam rebus omnibus essentiam naturamque constare : ejusdemque legibus ac terminis, apte atque ordine, temporum cursus vicesque describi. Ac primum quidem ex omnibus cœlum voce legeque divina, firmitatem suam obtinuisse, gravemque terrarum molem, præter naturæ suæ conditionem, leviorum elementorum in medio mirum in modum suspensam ac libratam constitisse, voce legeque divina, mutuam alternamque noctis ac diei conversionem fieri, voce legeque divina solem ipsum, lunam, reliquorumque siderum chorum eleganti concinnoque motu orbem suum conficere. Lege summi Regis conversionum mutationes, temporum discrimina, annorum circulos, annuasque tempestates, cum admirabili totius universi consensu harmoniaque compleri. Divina lege, hiemem veri, atque hoc consequentium tempestatum vicibus cedere : eadem, altos ac profundos Oceani vortices hibernis æstibus atque eluvionibus exundantes, suorum sese marium finibus, quos transilire non audent, includere; eadem, terrarum siccam aridamque naturam, defluentibus imbribus, ac nivibus modice allabentibus irrigatam, influita plantarum et animantium genera producere. Uno verbo, naturam illam, communem rerum parentem omnium, Dei præpotentis Numini servientem, divinis ejus legibus consiliisque parere. Nec enim profecto casu ac temere, nec fortuito ac rationis experte motu, tantum hunc et tam

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'.

Περὶ τῆς καθόλου προνοίας, καὶ περὶ τ σεως,,καὶ δημιουργίας τοῦ κόσμου.

Νεύματι μὲν γὰρ αὐτοῦ καὶ δυνάμει ἁπάντων οὐσίωσιν γεγονέναι, νόμοις δὲ πάλιν αὐτοῦ, ὁδῷ καὶ τάξει τὸν σύμπαντα νᾶσθαι αἰῶνα. Λόγῳ μὲν γὰρ καὶ νόμῳ Θε C ἁπάντων οὐρανὸν ἐστερεῶσθαι, καὶ γῆς στερέμνιον παρὰ τὴν οἰκείαν φύσιν λεπτο τῶν στοιχείων παρὰ φύσιν * ἐπαιωρεῖσθαι καὶ νόμῳ θείῳ νυκτὸς καὶ ἡμέρας τὸν ἀμο κυκλεῖσθαι δρόμον· λόγῳ Θεοῦ καὶ νόμῳ ἥλιον καὶ σελήνην, καὶ τὴν τῶν λοιπῶν ἀ ρείαν, ἐν πρέποντι κόσμῳ τὴν προσήκουσι πορείαν· νόμῳ δὲ τοῦ παμβασιλέως τροπῶ καὶ μεταβολὰς καιρῶν, ἐνιαυτοῦ τε κύκλοι ἐτησίους ὥρας τῇ παναρμονίῳ τοῦ παντὶ ροῦσθαι συμφωνίᾳ· νόμῳ Θεοῦ χειμῶνα ρεῖν ἔαρι, τοῦτο δὲ ταῖς ἄγχιστα τῶν ὡρῶ καὶ θαλάττης δὲ βυθοὺς, ταῖς χειμαδίοις π D ἐπικυματίζοντας, νόμῳ θείῳ τοῖς οἰκείοι κλεῖσθαι πελάγεσι, ὡς μηδὲ τοὺς ὅρους τῶ μων ὑπερβαίνειν τολμᾶν· καὶ τὴν ξηρὰν βρίοις νάμασι καὶ νιφετοῖς νόμῳ θείῳ πά τρως ἐπιχορηγουμένοις, ἀρδομένην τὴν γένη φυτῶν τε καὶ ζώων ἀναδιδόναι· ἐνί τι παμμήτορα τῶν ὅλων φύσιν, προστάγματ δουλωμένην, νόμοις θείοις ὑπείκειν καὶ τ ἡγεμόνος Θεοῦ βουλῇ. Μὴ γὰρ εἰκῇ, μηδ μηδ' αὐτομάτῳ καὶ ἀλόγῳ φορᾷ συνεστά λικοῦτον διάκοσμον, μηδ' ἀναιτίου φύσεως χάνειν τὸ μέγα τοῦτο καὶ περικαλλὲς τεχ

* γρ., θαυμασίως.

(72) *Οὐχὶ φίλον*, etc. Locum hunc ita concipit alter manuscr., οὐχ ἧπερ Αἰγυπτίοις φίλον ἦν, ἀλλ' οὐδὲ Φοίνιξιν, ἢ τοῖς λοιποῖς ἔθνεσι παραπλησίως, εἰς πλῆθ., etc. Rectius. Saltem pro οὐχί ponend. οὐχ ἧ.

ἀλλ' εἶναι μὲν ποίημα τοῦ πανσόφου τῶν ὅλων ἀρχιτέκτονος, τοῦ δὲ αὐτοῦ λόγοις καὶ νόμοις ἱεροῖς διακυβερνᾶσθαι. Ἔνθεν ἀρξάμενος ὁ προφήτης, καὶ πρὸ τῆς ἀνθρώπων νομοθεσίας τοὺς περὶ τῆς τῶν ὅλων φύσεως προστάξας νόμους, πρώτιστα πάντων προσέχειν τῷ παμβασιλεῖ Θεῷ καὶ [a] ἀποῤῥαθυμεῖν αὐτοῦ τῶν νόμων παρεκελεύσατο· ὅτι δὴ καὶ αὐτὸς ἥλιος, οὐρανός τε καὶ κόσμος, γῆ τε καὶ τὰ ἐπὶ γῆς ἅπαντα, ὅσα τε ἔργα φύσεως εἶναι νενόμισται, ἐντολαῖς αὐτοῦ καὶ διατάξεσιν, ἱεροῖς τε νόμοις καὶ λόγοις δουλεύει. Διὸ καὶ μᾶλλον χρῆναι τὸ ἀνθρώπειον γένος, οὐ σμικρὸν μέρος τυγχάνον τοῦ παντὸς, κατὰ τὸ ἀκόλουθον τοῖς θείοις προσανέχειν διατάγμασι, μηδ' ἐλαττοῦσθαι τῶν κατὰ μέρος στοιχείων. Γῆ μὲν γὰρ ἐν ἀρχῇ νομοθετῆσαι τὸν φήσαντα· « Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου, σπεῖρον σπέρμα κατὰ γένος, καὶ ξύλον κάρπιμον ποιοῦν καρπόν· » τὴν δὲ, ἅμα λόγῳ τὸ εὐπειθὲς ἐπιδεικνυμένην τῷ νόμῳ, οὔπω καὶ εἰς δεῦρο τῆς θείας παραμελῆσαι διατάξεως. Οὕτω δὲ καὶ τὴν ὑγρὰν οὐσίαν, φήσαντος τοῦ Θεοῦ· « Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἑρπετὰ ψυχῶν ζωσῶν, καὶ πετεινὰ πετόμενα κατὰ τὸ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ, » ἅμα λόγῳ τοὔργον ἀποδοῦναι, ὁρᾶσθαί τε εἰσέτι δεῦρο τῷ νόμῳ παρέχουσαν τὸ πειθήνιον. Εἰ δὲ δὴ καὶ ἥλιος, καὶ σελήνη, καὶ ἀστέρες, τοῦ θείου νόμου καὶ αὐτοῖς διωρισμένου, τοὺς οἰκείους ἀποδιδόναι δρόμους, εἶναί τε καὶ εἰς σημεῖα, καὶ εἰς καιροὺς, καὶ εἰς ἡμέρας, καὶ εἰς ἐνιαυτοὺς, οὐ παραμελοῦσι τῆς νομοθεσίας· τίς ἂν ἔτι σοι λείποιτο συγγνώμης ἀποφυγὴ, τῶν θείων καταλιγωροῦντι νόμων; Ταῦτα προπαιδεύσας ὁ θαυμάσιος, ἡμᾶς τε εἷλε, καὶ τῆς οἰκείας θεογνωσίας τε καὶ εὐσεβείας εἰκότως ζηλωτὰς κατεστήσατο, ὅτι μηδὲν τούτοις ὅμοιον παρὰ τοῖς τῶν προδηλωθέντων ἐθνῶν θεολόγοις εὑρεῖν δεδυνήμεθα. Μετὰ δὲ τὴν πρώτην θεολογίαν μέτεισιν ἐπὶ τὸ δεύτερον δόγμα φυσικὸν ὁμοῦ καὶ φιλόσοφον. Μετὰ γοῦν τὴν περὶ Θεοῦ γνῶσιν, τήν τε περὶ ὅλων διακόσμησιν, τάξει πρόεισιν ἐπὶ τὸ καὶ τῇ φύσει δεύτερον. Τοῦτο δ' ἦν τὸ περὶ φύσεως ἀνθρώπου, ὅτι δὴ μετὰ Θεοῦ γνῶσιν ἀναγκαῖον γνῶναί τινα ἑαυτόν. Διόπερ ἑξῆς παιδεύει, τί ἄνθρωπος, καὶ τί τὸ προάγον αὐτὸν εἰς γνῶσιν καὶ εὐσέβειαν Θεοῦ, τίς τε ἡ κατὰ τὸ προηγούμενον ἀνθρώπου ζωή. Διελόμενος δῆτα τὸν περὶ ψυχῆς καὶ σώματος λόγον, ἐν ψυχῇ μὲν ὁρίζεται τὸν ἀληθῆ ἄνθρωπον, νοερᾶς οὐσίας, καὶ ἀσωμάτου, καὶ λογικῆς μέτοχον, ὡς ἂν κατ' εἰκόνα Θεοῦ δεδημιουργημένον· σῶμα δὲ γεῶδες εἶναι περίβλημα ψυχῆς· τρίτον δὲ τούτοις προστίθησι, πνοὴν ζωῆς ἑνωτικήν τινα, καὶ τοῦ ἀπὸ γῆς ληφθέντος τῷ κατ' εἰκόνα Θεοῦ πεποιημένῳ, συναπτικὴν δύναμιν. Καὶ τὴν πρώτην γε τοῦ δηλουμένου ἀνδρὸς διατριβὴν ἐν τρισμακαρίῳ Θεοῦ παραδείσῳ ἀθανάτων καὶ αἰωνίων ἀγαθῶν ἔμπλεῳ γεγονέναι ἱστορεῖ. Νόμῳ δὲ Θεοῦ καὶ τοῦτον ὁμοίως τοῖς ἄλλοις ἐν ἀρχαῖς τοῦ παντὸς ὑποβληθέντα, δι' ἀπροσεξίαν, καὶ τῆς θείας ἐντολῆς παράβασιν τῆς τριποθήτου στερηθῆναι ζωῆς. Ταῦτά τοι ὁ Μωϋσῆς ἐν προοιμίοις τῶν ἱερῶν νόμων φιλοσοφεῖ, μονονουχὶ

[47] Gen. I, 11. [48] ibid. 28.

[a] ἴσ. μή.

A singularem ornatum exstitisse, nec cæcæ ulli inconsultæque naturæ hanc tam ingentis tamque perfecti operis speciem esse tribuendam : illud quidem, ut ex summi rerum omnium architecti manibus prodiisse, **315** ita sacris ejusdem consiliis ac legibus gubernari. Ergo inde auspicatus propheta, ac priusquam hominibus legem ferret, sancitis de universi natura legibus, mentes ipse nostras ad summi regis voluntatem adhærescere, ac penitus in ejusdem præceptis acquiescere voluit : eoque verius, quo sol ipse quoque, cœlum, mundus, terra, quæque terræ sinu continentur omnia, et quotquot naturæ opera censeri solent, ejusdem mandatis sacrisque legibus atque decretis obtemperant. Æquius enim esse profecto, uti humanum proinde genus, pars utique uni-
B versi non exigua, divinis etiam edictis obsequatur, nec sese hoc in genere a singulis elementis vinci patiatur. Quippe legem initio terræ impositam ab eo fuisse, qui dixerit : « Germinet terra herbam virentem, et facientem semen secundum genus suum, et lignum pomiferum faciens fructum [47]; » eam vero, simul atque vox illa exiisset, impositæ legi obsecutam, nunquam deinceps a divino præcepto ad hæc usque tempora discessisse. Humidum similiter elementum, hanc ad Dei vocem « Producant aquæ reptilia animæ viventis, et volatilia volantia circa firmamentum cœli [48], » re ipsa continuo paruisse, atque in eadem obedientia hucusque persistere. Præterea si sol, atque luna, cæteraque sidera, ei quo-
C que legi, qua suos ipsa cursus conficere, signa rerum futurarum exhibere, tempora, dies, annosque distinguere jubentur, constanter obtemperant : quinam tibi porro divinas leges violanti receptus ad veniam superesse possit? Hæc nos profecto viri singularis in docendo rudimenta ceperunt, ac suæ nos cum Dei notitiæ, tum etiam pietatis et religionis æmulatores effecerunt : quod apud cæterorum, de quibus ante diximus, populorum theologos simile nihil usquam occurreret. Idem porro, jactis ejusmodi theologiæ fundamentis, ad alterum deinceps doctrinæ caput, illudque cum natura simul philosophiaque conjunctum progreditur. Nam Dei semel cognitione, atque universi fabrica et moderatione constituta, ad id quod natura secundum est,
D ordine sane delabitur. Ea vero natura hominis est, quod secundum illam Dei notitiam, se ipsum utique nosse homo debeat. Itaque docet ille continuo, quid homo sit, quibus ipse momentis ad notitiam cultumque divinum adducatur, quemadmodum pro partis sui præcipuæ conditione vitam instituere debeat. Quippe animi enim corporisque discrimine constituto, animo tenus verum **316** illum hominem, qui spiritalem, incorpoream, et ratione præditam naturam sortitus est, definiendum putavit ; quod is potissimum divinæ ad imaginis exemplar expressus et conformatus esset. Corpus autem, aliud nihil, quam animi terrestre quoddam indu-

mentum ac domicilium esse statuit. Tum utrique tertium quid, vitalem, inquam, spiritum adjunxit, hoc est vim singularem ac propriam, quæ partem ex terra concretam, cum altera divinam ad similitudinem procreata nativo quodam vinculo sociaret. Cæterum primam eidem homini sedem in horto Dei felicissimo, et immortalibus ac sempiternis opibus abundante positam et collocatam esse commemorat; ipsum vero, cum eadem ipso statim initio, qua reliqua prorsus omnia, divini Numinis lege teneretur, sua ipsius vesania, violatoque tanti regis imperio, tam expetendæ vitæ fructu infeliciter excidisse. Atque illa sunt quæ persapienter a Moyse in ipsa legum sanctissimarum fronte ponuntur, quibus nobis prope denuntiat, uti ne propriam nativamque dignitatem, impressamque nobis divini Numinis similitudinem turpiter negligamus, cum illa quoque animi nobis immortalitatem conciliarit. Nefas enim esse profecto, regis imaginem aboleri : ac principem quidem veramque Dei præpotentis imaginem Verbum ejus esse, quod ipsa per sese sapientia, vita, lux, et veritas est, et quidquid omnino pulchri bonique cogitari possit : at imaginis hujus imaginem humanæ menti convenire, quæ propterea divinam ad similitudinem expressa omnium confessione prædicatur. Quibus ille notionibus eos ante omnia informandos putavit, quos sacris legibus instituere cupiebat : uti, dum quid in sese concretum ex terra, inque terram denuo dissolvendum esset, quid item excellentius Deoque simile meminissent, cogitarent ipsi quoque, quemadmodum utraque parte uti oporteret, adeoque statuerent, nullo sibi vel injuriæ vel impietatis genere, adversus hominem illum, qui divinam præferret imaginem, esse peccandum, nulla eum obscenorum, nulla sceleratorum facinorum contagione fœdandum : sed potius ardendum sibi esse perpetuo ter illius beatæ sedis vitæque desiderio, tantæque dignitatis recuperandæ studio, votoque stimulatis, ad eamdem omni rursus contentione properandum : imo agendum sibi esse profecto, uti se jam ab hujus vitæ carceribus, ad alterius metam attingendam compararent : cum profanis et impuris ad ea sacraria nullus alioqui pateat aditus, unde generis humani princeps ob neglectum **317** summi Numinis mandatum excidisset. Deinde vero divinus rerum sacrarum interpres, alterum summi quoque ponderis ac momenti dogma subjungit, dum id apud omnes certum esse vult, suum homini cuilibet affixum hærere pravum dæmonem, invidum illum atque honestatis omnis inimicum, postremo ejusmodi, qui jam usque ab initio hominum saluti insidias struxerit. Draconem illum ac serpentem nominat, eumdemque atrum amantemque tenebrarum, veneno simul et improbitate scatentem describit : addens insuper, quod divinam illam nobis vitam invideat, hoc illum etiamnum agere molirique constanter, ut eos omnes, qui divinæ sese adjungunt voluntati, supplantet atque dejiciat. Et quoniam ipsius dolis ac fraudibus, generis quoque nostri principes divinioris illius sortis communionem amiserint, eam nobis in rem vigilandum esse perpetuo, ne malis versuti hostis artibus præstigiisque capiamur. Verum quid hæc occupamus ipsi, cum ea jam a nobis ipsismet divinæ Scripturæ verbis illustrari explicarique præstet? Rursus ergo novum a summo Numine principium ducamus, ejusque opem et auxilium Servatoris nostri nomine imploremus.

προκηρύττων μὴ παραμελεῖν τῆς οἰκείας ἀξίας, καὶ ἧς ἐτύχομεν πρὸς τὸ Θεῖον ἀφομοιώσεως, ἐξ ἧς ἡμῖν καὶ τὸ ἀθάνατον τῆς ψυχῆς προσκεκληρῶσθαι. Μὴ γὰρ δὴ θεμιτὸν εἶναι βασιλέως ἀφανίζεσθαι εἰκόνα· εἶναι δὲ ἀρχέτυπον καὶ ἀληθῆ τοῦ Θεοῦ τῶν ὅλων εἰκόνα, τὸν αὐτοῦ Λόγον, αὐτοσοφίαν τυγχάνοντα, καὶ αὐτοζωὴν, καὶ φῶς, καὶ ἀλήθειαν, καὶ εἴ τι καλὸν καὶ ἀγαθόν τις ἐπινοήσειεν· εἰκόνα δὲ εἰκόνος, τὸν ἀνθρώπειον νοῦν, παρ' ὃ καὶ κατ' εἰκόνα Θεοῦ γεγονέναι ἀνωμολόγηται. Ἀναγκαῖα δὲ ταῦτα εἶναι φησι προπαιδεύεσθαι τοὺς μέλλοντας ἱεροῖς προσανέχειν νόμοις, μνημονεύειν τε, τί τὸ ἀπὸ γῆς ληφθὲν αὐτοῖς, καὶ εἰς γῆν αὖθις ἀναλυθησόμενον, καὶ τί τὸ ἐν ἡμῖν κρεῖττον καὶ Θεῷ ἐμφερὲς, ὅπως τε χρῆν ἑκατέρῳ τῶν εἰρημένων προσφέρεσθαι, μηδὲ ἐνυβρίζειν καὶ ἀσεβεῖν εἰς τὸν κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπον, μηδέ γε αὐτὸν ῥυπαίνειν αἰσχραῖς καὶ παρανόμοις πράξεσι, φέρειν δὲ διαπαντὸς τῆς πρώτης καὶ τρισμακαρίας ἐκείνης διατριβῆς τε καὶ ζωῆς τὸν πόθον, καὶ σπεύδειν παλινδρομεῖν, εὐχὴν ποιουμένους τῆς πρώτης καὶ τρισμακαρίου ζωῆς τε καὶ ἀξίας τυχεῖν· ἀλλὰ καὶ παρασκευάζεσθαι ἐνθένδε ἤδη ἐπὶ τὴν ἐκεῖσε ἀποδημίαν, ὅτι μηδὲ ἄλλως δυνατὸν βεβήλοις, καὶ μὴ κεκαθαρμένοις, τῶν ἱερῶν ἐκείνων ἐπιβαίνειν, ὧν καὶ ὁ πρῶτος δι' ἀπροσεξίαν, θείας καταφρονήσας ἐντολῆς, ἀποπέπτωκεν. Ἐπὶ τούτοις ὁ ἱεροφάντης προστίθησιν ἄλλο συνεκτικώτατον δόγμα, μὴ ἀμφιγνοεῖν διδάσκων, ὅτι δὴ πάρεστί τις ἑκάστῳ πονηρὸς δαίμων ἔφεδρος, βάσκανος καὶ μισόκαλος, καὶ τῆς ἀνθρώπων ἀρχῆθεν ἐπίβουλος σωτηρίας. Δράκοντα δὲ τοῦτον καὶ ὄφιν ὀνομάζει, μέλανά τε καὶ σκότους οἰκεῖον, ἰοῦ τε καὶ κακίας πλήρη· ὃν καί φησι φθόνῳ τῆς ἡμετέρας ἐνθέου ζωῆς ὑποσκελίζειν εἰσέτι καὶ νῦν, καὶ ὑποσύρειν ἕκαστον τῶν τῷ Θεῷ προσανεχόντων πειρᾶσθαι· τούτου δ' ἀπάτῃ καὶ τοὺς προπάτορας ἡμῶν τοῦ γένους τῆς θειοτέρας λήξεως ἐκπεσεῖν. Διὸ καὶ χρῆναι διαπαντὸς ἐγρηγορέναι πρὸς τὰς τοῦ δηλωθέντος κακοτέχνους ῥᾳδιουργίας. Καὶ τί χρὴ ταῦτα προσλαμβάνειν (73), δέον ἤδη ποτὲ καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν ἐγγράφων ἕκαστα διελθεῖν τῶν διηγορευμένων; Ἀρξώμεθα δὴ πρῶτον ἀπὸ Θεοῦ, βοηθὸν αὐτὸν ἐν πρώτοις διὰ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν ἐπικαλεσάμενοι.

(73) *Προσλαμβάνειν*. Rectius, opinor, fuerit προλαμβάνειν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

ν δόξα περὶ Θεοῦ, τοῦ πρώτου τῶν ὅλων αἰτίου.

A ἐν δὴ τῆς θεολογίας ἀρχὴν, ἀπὸ τῆς τῶν ὅλων
ς τε καὶ δημιουργικῆς δυνάμεως ἀρχόμενος
ὗτοὺς λόγος, παρίστησιν οὐ συλλογισμοῖς,
νολογίαις, δογματικώτερον δὲ καὶ διδασκα-
ν, ἐπιθεάζων τῷ ἁγίῳ Πνεύματι· ὑφ' οὗ
μενος, ὧδέ πως ὁ Μωϋσῆς ἀπήρξατο τῆς
:« Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ
» Εἶτά φησιν· « Εἶπεν ὁ Θεὸς, Γενηθήτω
. ἐγένετο φῶς. » Καὶ πάλιν· « Εἶπεν ὁ Θεὸς,
α στερέωμα, καὶ ἐγένετο. » Καὶ πάλιν·
ὁ Θεὸς, Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου,
σπέρμα κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοιότητα, καὶ
B ρπιμον ποιοῦν καρπὸν, οὗ τὸ σπέρμα αὐτοῦ
, κατὰ γένος ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἐγένετο. »
ς· « Εἶπεν ὁ Θεὸς, Γενηθήτωσαν φωστῆρες
ρεώματι τοῦ οὐρανοῦ, ὥστε φαίνειν ἐπὶ τῆς
ἔστωσαν εἰς σημεῖα, καὶ εἰς ἡμέρας, καὶ εἰς
. καὶ ἐγένετο. » Καὶ πάλιν· « Εἶπεν ὁ Θεὸς,
ἔτω τὰ ὕδατα ἑρπετὰ ψυχῶν ζωσῶν κατὰ γέ-
πάντα τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ κατὰ γένος,
το. » Καὶ πάλιν· « Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ τετρά-
ι ἑρπετὰ, καὶ θηρία τῆς γῆς κατὰ γένος, καὶ
» Ἐν δὴ τούτοις φάσκουσα ἡ Γραφὴ, « Εἶπεν
τὸ θεῖον νεῦμα καὶ τὸ ὡδί πως γενέσθαι τὰ
ηθῆναι τὸν Θεὸν παρίστησιν, οὐ μὴν δὲ φωνῇ
λαβαῖς φάναι αὐτὸν ἐπινοεῖν ἀναγκαῖον. Ἀλλὰ
C α λόγον ἀνακεφαλαιούμενος, « Αὕτη, » φησὶ,
ς γενέσεως οὐρανοῦ καὶ γῆς, ᾗ ἡμέρᾳ ἐποί-
ὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, καὶ πάντα τὰ
. » Τοιαύτη μὲν ἡ καθ' Ἑβραίους θεολογία,
ῦ δημιουργικῷ τὰ πάντα συνεστάναι παιδεύ-
πειτα δὲ οὐχ ὧδε ἔρημον ὡς ὀρφανὸν ὑπὸ
αταλειφθέντα τὸν σύμπαντα κόσμον ὑπὸ τοῦ
μένου διδάσκει, ἀλλ' εἰς τὸ ἀεὶ ὑπὸ τῆς τοῦ
νοίας αὐτὸν διοικεῖσθαι, ὡς μὴ μόνον δη-
εἶναι τῶν ὅλων καὶ ποιητὴν τὸν Θεὸν, ἀλλὰ
ρα, καὶ διοικητὴν, καὶ βασιλέα, καὶ ἡγε-
ίῳ αὐτῷ, καὶ σελήνῃ, καὶ ἄστροις, καὶ τῷ
ι οὐρανῷ τε καὶ κόσμῳ δι' αἰῶνος ἐπιστά-
μεγάλῳ τε ὀφθαλμῷ καὶ ἐνθέῳ δυνάμει πάντ'
ι, καὶ τοῖς πᾶσιν οὐρανίοις τε καὶ ἐπιγείοις
D τα, καὶ τὰ πάντα ἐν κόσμῳ διατάττοντά τε
οῦντα. Ὥσπερ οὖν ἀμέλει καὶ οἱ μετὰ ταῦτα
ι, ἀκόλουθα καὶ αὐτοὶ θειάζοντες, τοτὲ μὲν
ν ἐξ αὐτοῦ τοῦ θείου λέγοντες προσώπου·
γίζων ἐγώ εἰμι, λέγει Κύριος, καὶ οὐχὶ Θεὸς
ν. Εἰ ποιήσει τι ἄνθρωπος ἐν κρυφαίοις, κἀγὼ
μαι αὐτό; Οὐχὶ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ
λέγει Κύριος. » Τοτὲ δὲ ὧδέ πη θεολογοῦν-
ς ἐμέτρησε τῇ χειρὶ τὸ ὕδωρ, καὶ τὸν οὐρα-
αμῇ καὶ πᾶσαν τὴν γῆν δρακί; Τίς ἔστησε
αθμῷ, καὶ τὰς νάπας ζυγῷ; Τίς ἔγνω νοῦν
αὶ τίς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο; » Καὶ πά-
) στήσας ὡς καμάραν τὸν οὐρανὸν, καὶ δια-

CAPUT XI.

Quid Hebræi de Deo, principe rerum omnium causa, senserint.

Sublimis hujus theologiæ primordia non aliunde quam ex ipsa vi rerum omnium effectrice, Hebræorum doctrina repetit, eaque non argutis et artificiose concinnatis probationum conclusionibus, sed plane docentis in morem, utpote divino afflata Spiritu commemorat. Quo quidem actus commotusque Moyses, theologiæ suæ mysteria hunc in modum auspicatur: « In principio creavit Deus cœlum et terram [49]; » tum ita progreditur: « Dixit Deus, Fiat lux, et facta est lux; » itemque: « Fiat firmamentum, et factum est; » ac rursus: « Germinet terra herbam virentem, facientem semen secundum genus ac similitudinem suam, et lignum pomiferum faciens fructum, cujus semen in ipso sit, secundum genus suum super terram: et factum est. Dixit præterea Deus: Fiant luminaria in firmamento cœli, ut luceant super terram, et sint in signa et tempora, et dies, et annos: et factum est. Addiditque Deus: Producant **318** aquæ reptilia animarum viventium secundum genus suum, et omnia volatilia cœli secundum genus suum, et factum est; » iterumque: « Producat terra quadrupedes, et reptilia, et bestias terræ secundum genus suum: et factum est [50]. » Quibus omnibus commemorandis, dum hanc Scriptura formulam adhibet, « Dixit Deus, » aliud nihil, præter quam ad ipsum voluntatis divinæ nutum, hoc illove modo res omnes exstitisse ac perfectas esse significat, adeoque necesse non est, uti vocem ullam, ullasve syllabas cogitemus. Idem porro vates, orationis universæ summam colligens, ita concludit: « Hic liber, inquit, generationis cœli et terræ, in die, qua fecit cœlum et terram, et omnia, quæ in eis sunt [51]. » Hujusmodi ergo est Hebræorum theologia, quæ verbi divini effectrice vi sata esse ac procreata docet universa. Deinde vero, non jam auctore sui ac molitore Deo, sic tanquam orphanum a parente relictum esse mundum, sed ejusdem providentia perpetuo constanterque regi, ut non modo rerum architectus ac molitor omnium ipse fuerit, sed earum quoque servator atque moderator, rex item ac princeps esse velit: idemque cum soli, lunæ, sideribus, cœloque passim et orbi continentur universo præsit, tum magno ipsemet oculo divinoque Numine cuncta lustrans ac pervidens, rebusque omnibus seu quæ cœlo, seu quæ terra continentur, omnino præsens, suo quæque ordine sapienter apteque constituat atque dispenset. Atque id secuti deinceps prophetæ, prioribus illis consentanea divino Spiritu canentes ipsi quoque, testatum reliquerunt; seu cum divinam personam sustinentes, hunc in modum exclamarent: « Deus appropinquans ego sum, dicit Dominus, et non Deus de longe. Si faciet aliquid homo in occultis, et ego nesciam illud? Nunquid non cœlum et

. I, 1. [50] ibid. 3 seqq. [51] Gen. II, 4.

terram ego impleo? dicit Dominus[53]. » Seu cum hoc ipsi modo de Deo philosophantur : « Quis mensus est manu aquam, et cœlum palmo, et omnem terram pugillo? Quis libravit montes in pondere, et colles in statera? Quis cognovit mentem Domini, et quis consiliarius ejus fuit[53]? » Itemque : « Qui statuit quasi cameram cœlum, et extendit quasi tabernaculum ad habitandum[54]. » Et rursus : « Levate in excelsum oculos vestros, et videte, quis perfecit hæc omnia. » Et deinceps : « Dominus Deus, qui fecit cœlum, et stabilivit ipsum : qui firmavit terram, et quæ in ea sunt : dans flatum populo, qui est super eam, et spiritum calcantibus eam : ego Dominus Deus. » Et deinceps : « Extendi cœlum solus, et firmavi terram : **319** ego Dominus Deus : nullus est præter me[55]. » Et iterum : « Sic dicetis ipsis : Dii, qui cœlum et terram non fecerunt, pereant a facie terræ, et de sub cœlo. Dominus, qui fecit terram in fortitudine sua, correxit orbem terræ in sapientia sua, et in prudentia sua extendit cœlum, et elevavit nubes ab extremo terræ : fulgura in pluviam fecit, et eduxit ventos de thesauris suis. Stultus factus est omnis homo a scientia[56]. » Et rursus : « Quo ibo a spiritu tuo, a facie tua ubi occultabor? Si ascendero in cœlum, tu illic es : si me stravero in inferno, ades : si sumpsero pennas meas diluculo, et habitavero in extremis maris : etenim illuc manus tua deducet me[57]. » Atque hæc cæteraque his affinia, eorum sunt theologorum, qui cum essent ipsi quoque Moysem tempore consecuti, de Deo similiter antiquissimis illis Patribus gemina cecinerunt. Jam vero illorum deinceps, qui ante Moysem vixerunt, et Deo clarissimorum, et beatissimorum virorum, quique eodem Hebræorum ex genere fuerunt, adeoque principis omnium Abrahami, quem universæ Judæorum nationis parentem celebrant, voces audi : « Dixit autem Abraham ad regem Sodomorum : Extendam manum meam ad Deum altissimum, qui creavit cœlum et terram[58]. » Imo ante Abraham Melchisedec Dei altissimi sacerdos introducitur, qui conceptis verbis sic Abrahamo benedicit : « Benedictus Abraham Deo excelso, qui tradidit hostes tuos in manus tuas : et benedictus Deus, qui creavit cœlum et terram[59]. » Porro eumdem Abrahamum sacris in litteris habemus, cum uno e servis hoc modo colloquentem : « Pone manum tuam subter femur meum, et adjurabo te per Dominum Deum cœli, et Deum terræ[60]. » Et paulo post : « Dominus Deus cœli, et terræ, qui accepit me de domo patris mei, et de terra, in qua natus sum[61]. » Quibus omnibus illud etiam adjungi potest, quod ex Deo, qui sibi apparuerat, Moyses audivit. Quærenti enim ipsi, quemadmodum esset de Deo sentiendum, oraculum ita respondit : « Ego sum qui sum : sic dices filiis Israel : Qui est, misit me ad vos[62]. » Ac de infinitis pauca ista Hebræorum ex theologia petita sufficiant.

A τείνας ὡς σκηνὴν κατοικεῖν. » Καὶ αὖθι(ς· « Ἀνα)βλέψατε εἰς τὸ ὕψος τοὺς ὀφθαλμοὺς (ὑμῶν, καὶ) ἴδετε, τίς κατέδειξε ταῦτα πάντα. » Καὶ ἑ(ξῆς· « Κύ)ριος ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν, καὶ π(ήξας αὐτόν)· ὁ στερεώσας τὴν γῆν καὶ τὰ ἐν αὐτῇ, (καὶ διδοὺς) πνοὴν τῷ λαῷ τῷ ἐπ' αὐτῆς, καὶ πνεῦμα (τοῖς πατοῦ)σιν αὐτὴν, ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός. » Καὶ ἑξῆς· (« Ἐξέτεινα) τὸν οὐρανὸν μόνος, καὶ ἐστερέωσα τὴν γῆν (· ἐγὼ Κύ)ριος ὁ Θεός· οὐκ ἔστι πλὴν ἐμοῦ. » Καὶ π(άλιν· « Οὕ)τως ἐρεῖτε αὐτοῖς· Θεοὶ, οἳ τὸν οὐρανὸν κ(αὶ τὴν γῆν) οὐκ ἐποίησαν, ἀπολέσθωσαν ἀπὸ προσώπο(υ τῆς γῆς,) καὶ ὑποκάτωθεν τοῦ οὐρανοῦ. Κύριος ὁ π(οιήσας τὴν) γῆν ἐν τῇ ἰσχύϊ αὐτοῦ ἀνώρθωσε τὴν οἰκ(ουμένην ἐν) τῇ σοφίᾳ αὐτοῦ, καὶ ἐν τῇ φρονήσει αὐτ(οῦ ἐξέτεινε) τὸν οὐρανὸν, καὶ ἀνήγαγε νεφέλας ἐξ ἐσχάτ(ου τῆς γῆς·)
B ἀστραπὰς εἰς ὑετὸν ἐποίησε, καὶ ἐξήγαγε (ἀνέμους) ἐκ θησαυρῶν αὐτοῦ. Ἐμωράνθη πᾶς ἄνθ(ρωπος ἀπὸ) γνώσεως. » Καὶ πάλιν· « Ποῦ πορευθῶ ἀπὸ (τοῦ πνεύ)ματός σου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου πο(ῦ φύγω;) Ἐὰν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανὸν, σὺ ἐκεῖ εἶ· ἐ(ὰν καταβῶ) εἰς τὸν ᾅδην, πάρει· εἰ ἀναλάβοιμι τὰς πτέ(ρυγάς μου) κατ' ὄρθρον, καὶ κατασκηνώσαιμι εἰς τὰ ἔ(σχατα τῆς) θαλάσσης· καὶ γὰρ ἐκεῖ ἡ χείρ σου ὁδηγ(ήσει με.) » Ἀλλὰ ταῦτα μὲν καὶ τὰ τούτοις ὅμοια τῶν μ(ετὰ Μωϋ)σέα θεολόγων, τῶν δὴ καὶ αὐτῶν Ἑβραίω(ν ὑπάρχο)ντων, συνῳδὰ τοῖς παλαιτάτοις προπάτορσι (ἀναπεφώ)νηται· τῶν δέ γε πρὸ Μωϋσέως θεοφιλῶν κ(αὶ μακα)ρίων ἀνδρῶν, τῶν δὴ καὶ πρώτων Ἑβρα(ίων, αὐτοῦ) τε πρώτου πάντων Ἀβραὰμ, ὃς καὶ προπ(άτωρ τοῦ)
C παντὸς Ἰουδαίων ἔθνους ἀνείρηται, ἄκουε. (« Εἶπε δὲ) Ἀβραὰμ πρὸς βασιλέα Σοδόμων· Ἐκτενῶ (τὴν χεῖρά) μου πρὸς τὸν Θεὸν τὸν ὕψιστον, ὃς ἔκτισε (τὸν οὐρα)νὸν καὶ τὴν γῆν. » Καὶ πρό γε τοῦ Ἀβραὰ(μ εἰσάγε)ται ὁ Μελχισεδὲκ ἱερεὺς τοῦ Θεοῦ τοῦ ὑψί(στου, τὸν) Ἀβραὰμ εὐλογῶν τούτοις τοῖς ῥήμασιν· « (Εὐλογη)μένος Ἀβραὰμ τῷ Θεῷ τῷ ὑψίστῳ, ὃς παρέ(δωκε τοὺς) ἐχθρούς σου ὑποχειρίους σοι· καὶ εὐλογητὸ(ς ὁ Θεὸς,) ὃς ἔκτισε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. » Ἔτι (δὲ αὐ)τοῖς ὁ λόγος τὸν Ἀβραὰμ εἰσάγει τῷ οἰκέ(τῃ αὐτοῦ) προσδιαλεγόμενον· « Θὲς τὴν χεῖρά σου ὑπ(ὸ τὸν μη)ρόν μου, καὶ ἐξορκιῶ σε Κύριον τὸν Θεὸν (τοῦ οὐρα)νοῦ, καὶ τὸν Θεὸν τῆς γῆς. » Καὶ ἐπιλέγει· (« Κύριος) ὁ Θεὸς τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ὁ Θεὸς τῆς γῆς, ὃς (ἔλαβέ με) ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρός μου, καὶ ἐκ τῆς (γῆς ἧς)
D ἐγεννήθην. » Ἐπὶ πᾶσι τούτοις ἐν τῇ π(ρὸς τὸν) Μωϋσέα θεοφανείᾳ, πυθομένῳ τῷ Μωϋσῇ, (πῶς χρὴ) τὸν Θεὸν ἡγεῖσθαι, φησὶν ὁ χρησμός· « Ἐ(γώ εἰμι ὁ) ὤν· οὕτως ἐρεῖς τοῖς υἱοῖς Ἰσραήλ· Ὁ ὢν ἀ(πέσταλ)κέ με πρὸς ὑμᾶς. » Ταῦτα μὲν οὖν ἀπὸ μυρίων (ἐκ τῆς) Ἑβραίων θεολογίας ἐκκείσθω. Ἆρ' οὖν ἄξιο(ν ὑγιεῖ) κρίσει παραβάλλειν αὐτοὺς τὰς τῶν σοφῶν (ἑλλήνων) θεολογίας, τῶν μὲν μηδ' ὅλως εἶναι Θεὸν ἀπ(οφαινό)ντων, τῶν δὲ τοὺς ἀστέρας εἶναι φασκόντων, μύδρους τυγχάνειν διαπύρους, ἥλων καὶ πε(ριόδων δί)κην ἐμπεπηγότας τῷ οὐρανῷ· τῶν δὲ πῦρ (τε)χνικὸν ὁδῷ βαδίζον· καὶ τῶν μὲν μὴ προν(οίᾳ) διοικεῖσθαι τὸν κόσμον, φύσει δέ τινι ἀλόγῳ

[52] Jer. XXIII, 4; Isa. XL, 12. [53] Isa. XL, 22, 26. [54] Isa. XLII, 5. [55] Isa. XLIV, 24. [56] Jer (x, 11-14). [57] Psal. CXXXVIII, 7. [58] Gen. XIV, 22. [59] ibid. 19. [60] Gen. XXIV, 3. [61] ibid. 7. [62] Exod. III, 14.

ἀντα μόνα ὑπὸ Θεοῦ διοικεῖσθαι, οὐ μὴν
γῆς· καὶ πάλιν, ἀγέννητον εἶναι τὸν κό-
ἐῆθ' ὅλως ὑπὸ Θεοῦ γενέσθαι, αὐτομάτως
υχικῶς ὑφεστάναι· τῶν δὲ, ἐξ ἀτόμων καὶ
ιάτων ἀψύχων τινῶν, καὶ ἀλόγων τὴν τοῦ
τασιν γεγονέναι. Ἀλλὰ τὰ μὲν ἐκ τῶν παρ'
ιογίων περὶ τοῦ τῶν ὅλων Θεοῦ ὡς ἐν βρα-
α· συνιδεῖν δὲ ἕπεται καὶ τὰ μετὰ τὸν τῶν
περὶ τῆς τῶν γεννητῶν ἀρχῆς Ἑβραίοις
μένα.

A Quisquamne vero cum illis egregias eruditorum Græcorum de Deo disputationes conferendas putet? quorum alii divinitatem funditus omnem sustulerunt; alii stellis eamdem tribuerunt, quas ipsi tamen globos quosdam igneos et candentes esse volebant, **320** in cœlo clavorum aut laminarum in morem alte penitusque defixos: alii denique artificiosum ignem, et certo quodam ordine sese commoventem Dei loco statuerunt. Alii præterea nullo Dei consilio mundum gubernari, sed temerario ...turæ impetu ferri docebant: alii, cum in cœlestibus modo rebus divinæ Providentiæ du...cerent, terrestribus omnem adimebant. Rursus, ortu caruisse mundum vel a Deo conditum ... negabant: cum alii sua sponte et casu quodam exstitisse illum et coaluisse vellent; alii ...dividuis quibusdam, tenuissimisque corpusculis, iisdemque anima simul et ratione caren...ersi molem conflatam esse defenderent. At de rerum omnium præpotente Deo, hæc a ...ebræorum oraculis delibata, modo satis. Consequens deinceps erit, ut quemadmodum, orbis ...stituto, de rerum illi creatarum principio philosophati sint, videamus.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'. B

ῆς τοῦ δευτέρου αἰτίου θεολογίας.

ἦ ὁ Μιλήσιος ἀρχὴν τῶν ἁπάντων τὸ ὕδωρ
ἤνατο, Ἀναξιμένης δὲ τὸν ἀέρα, Ἡρά-
τῦρ, Πυθαγόρας ἀριθμοὺς, Ἐπίκουρος ἅμα
σώματα ἄτομα, Ἐμπεδοκλῆς τὰ τέσσαρα
Ἴδωμεν τοιγαροῦν καὶ τὰ παρ' Ἑβραίοις
ὰ τὴν ἄναρχον καὶ ἀγένητον τοῦ Θεοῦ τῶν
ν, ἄμικτον οὖσαν καὶ ἐπέκεινα πάσης κα-
δευτέραν οὐσίαν (74) καὶ θείαν δύναμιν,
γεννητῶν ἁπάντων, πρώτην τε ὑποστᾶσαν,
ώτου αἰτίου γεγενημένην εἰσάγουσι, Λόγον,
, καὶ Θεοῦ δύναμιν αὐτὴν προσαγορεύον-
δὲ πρῶτος διδάσκει λέγων Ἰώβ· « Ἡ δὲ
ν εὑρέθη; ποῖος δὲ τόπος ἐστὶν τῆς ἐπι-
C οὐκ οἶδε βροτὸς ὁδὸν αὐτῆς, οὐδὲ μὴν εὑ-
νθρώποις· ἀκηκόαμεν δὲ αὐτῆς τὸ κλέος.
συνέστησεν αὐτῆς τὴν ὁδὸν, αὐτὸς δὲ οἶδε
ὐτῆς. » Καὶ ὁ Δαβὶδ δέ που ἐν ψαλμῳδίαις
ισειπὼν τὴν σοφίαν ὀνόματί φησι· « Τῷ
ου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, » τὸν τῶν
ημιουργικὸν Λόγον Θεοῦ τοῦτον ἐνευφημή-
ἴσαν. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ὁ τούτου παῖς Σο-
πη ἐξ αὐτῆς προσωποποιεῖ τῆς σοφίας λέ-
γὼ ἡ σοφία κατεσκήνωσα βουλὴν καὶ γνῶ-
νοιαν ἐγὼ ἐπεκαλεσάμην. Δι' ἐμοῦ βασι-
ύουσι, καὶ οἱ δυνάσται γράφουσι δικαιοσύ-
πάλιν· « Κύριος ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐ-
α αὐτοῦ. Πρὸ τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέ με·
D ρὸ τοῦ τὴν γῆν ποιῆσαι, πρὸ τοῦ τὰς ἀβύσ-
θαι, πρὸ τοῦ ὄρη ἑδρασθῆναι, πρὸ δὲ πάν-
ν γεννᾷ με. Ἡνίκα ἡτοίμαζε τὸν οὐρανὸν,
ην αὐτῷ, καὶ ὡς ἀσφαλεῖς ἐτίθει πηγὰς
οὐρανὸν, ἤμην σὺν αὐτῷ ἁρμόζουσα. Ἐγὼ
οσέχαιρε καθ' ἡμέραν· ηὐφραινόμην δὲ ἐνώ-
ἐν παντὶ καιρῷ, ὅτε ηὐφραίνετο τὴν οἰ-

CAPUT XII.

Hebræorum de secundo principio theologia.

Thales quidem ille Milesius, rerum universarum principium aquam esse defendebat, aerem Anaximenes, Heraclitus ignem, numeros Pythagoras, Epicurus cum Democrito corpuscula quædam individua, Empedocles quatuor elementa. Nos hac de re Hebræorum quoque litteras consulamus. Illi ergo, secundum principem illam, et principio simul ortuque carentem præpotentis Dei naturam, quæque ut ab omni permistione sejuncta est, sic omni comprehensione major, naturam alteram constituunt, vimque divinam, quæ cum eorum omnium, quæ gignuntur, principium sit, tum ante cæteras omnes exstiterit, ab eodemque primo principio genita fuerit, quam ipsi Verbum, Sapientiam, Deique virtutem appellare solent. Atque hoc in primis Jobus docuit, dum ita locutus est: « Unde autem sapientia inventa est? aut quis locus est scientiæ? Nescit homo viam ejus, neque inventa est inter homines: audivimus autem gloriam ipsius. Dominus constituit viam ejus, ipse autem novit locum ejus [63]. » Itemque David in Psalmis, aliud huic sapientiæ nomen attribuens: « Verbo, inquit, Domini cœli firmati sunt [64]; » quibus ipse Verbum illud divinum hujus universi molitorem celebravit. Quin etiam filius ejus Salomon, ejusdem ex sapientiæ persona, hunc **321** in modum loquitur: « Ego sapientia habito in consilio et scientia, et intelligentiam ego vocavi. Per me reges regnant, et potentes decernunt justitiam [65]. » Et rursus. « Dominus creavit me initium viarum suarum ad opera sua. Ante ævum fundavit me: In principio, antequam terram faceret, antequam essent abyssi: antequam montes fixi constitissent: ante omnes colles generavit me. Quando præparabat cœlum, aderam ipsi: quando certos

...xxviii, 20. [64] Psal. xxxii, 6. [65] Prov. viii, 12.

...ις.

...ντέραν οὐσίαν. Eusebius hic ἀντικρὺς ...ει. Tametsi ejus orationem Trapezuntius ...σθαι, et adhibito quasi studio mollire videatur. Sed notus satis Eusebius; ac præsertim ante Nicænum concilium, ante quod hæc ab eo scripta fuisse non dubito.

ponebat fontes, qui sub cœlo sunt, eram cum eo cuncta componens. Ego eram, qua delectabatur quotidie : lætabar autem coram ipso omni tempore, quando delectabatur orbem terræ perficiens. [66] » Hæc Salomon in Proverbiis. Quæ sequuntur, ex ejusdem quoque persona referuntur. « Quid sit autem sapientia, et quemadmodum facta sit, referam, et non abscondam a vobis sacramenta, sed ab initio nativitatis investigabo [67]. » Quibus deinde subjungit : « Est enim hæc spiritus intelligens, sanctus, unigenitus, multiplex, subtilis, mobilis, disertus, incoinquinatus, omnipotens, omnia spectans, ac per omnes pervadens spiritus intelligentes, puros, subtilissimos. Omnibus enim mobilibus mobilior est Sapientia : permeat autem ac pervadit omnia, propter suam munditiam. Vapor enim est Dei virtutis, et emanatio gloriæ omnipotentis sincera. Et ideo nihil inquinatum in eam incurrit. Candor enim est lucis æternæ, et speculum sine macula Dei efficacitatis, et imago bonitatis ejus [68]. Attingit autem a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviter [69]. » Jam divinum hocce Verbum, a Patre hominum in salutem missum, variis omnino modis Scriptura divina repræsentat. Et Abrahamo quidem atque Moysi, cæterisque prophetis Deo charissimis, non sese modo videndum exhibuisse, verum etiam et docuisse multa, et futura prænuntiasse testatur, quoties Deum ac Dominum aut apparuisse prophetis, aut cum iis collocutum esse commemorat. Idem vero, sic tanquam laborantium servatorem, et medicum animorum a majore altero missum [1], hominum omnium in cognitionem venisse, ita prædicat. « Misit Verbum suum, et sanavit eos, et eripuit eos de interitionibus eorum. [70] » Itemque alibi : « Velociter currit verbum ejus [71]. » Quo factum est, ut evangelica quoque doctrina propheticam illam instaurans, patriamque sententiam, idem theologiæ genus hunc in modum illustrarit : « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud **322** Deum, et Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum : omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil, quod factum est. In ipso vita erat, et vita erat lux hominum [72]. » Itaque sane jure Moyses ille sapientissimus, eodem afflatus spiritu cum esset, ipso statim ejus quam describit mundi molitionis initio, Deum asseverat in eodem illo principio cœlum terramque fecisse : quo cum etiam, veluti cum suo ipsius ac primogenito Verbo de hominis procreatione colloquentem Deum inducit, his verbis, « Dixitque Deus : Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram [73]. » Quod ipsum adumbravit Psalmista, ubi de primo principio loquens, « Ipse dixit, inquit, et facta sunt : ipse mandavit, et creata sunt [74]. » Quo profecto loquendi genere, edictum illud mandatumque significat, quo primum principium cum secundo, veluti

A χουμένην συντελέσας. » Ταῦτα Σολομὼν
μίαις. Καὶ ταῦτα δέ πη ἐξ αὐτοῦ λέγεται
ώπου · « Τί δέ ἐστιν σοφία, καὶ πῶς ἐγένε
γελῶ, καὶ οὐκ ἀποκρύψω ὑμῖν μυστήρια
ἀρχῆς γενέσεως ἐξιχνιάσω · » οἷς ἑξῆς
« Ἔστι γὰρ αὕτη πνεῦμα νοερὸν, ἅγιον,
πολυμερὲς, λεπτὸν, εὐκίνητον, τρανὸν, ἀ
παντοδύναμον, παντεπίσκοπον, καὶ διὰ πά
ροῦν πνευμάτων, νοερῶν, καθαρῶν, λεπτοτ
σης γὰρ κινήσεως κινητικωτέρα σοφία · διή
χωρεῖ διὰ πάντων διὰ τὴν καθαρότητα. Ἀ
ἐστι τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως, καὶ ἀπόρροι
παντοκράτορος δόξης εἰλικρινής. Διὸ οὐδὲν
σμένον εἰς αὐτὴν παρεμπίπτει. Ἀπαύγα
ἐστι φωτὸς ἀϊδίου καὶ ἔσοπτρον ἀκηλίδωτον
B Θεοῦ ἐνεργείας, καὶ εἰκὼν τῆς ἀγαθότητος αὐ
τείνει δὲ ἀπὸ πέρατος ἐπὶ πέρας εὐρώστως,
κεῖ τὰ πάντα χρηστῶς. » Καὶ δὴ τόνδε τ
Λόγον διαφόρως ἡ θεία Γραφὴ πρὸς τοῦ Πα
τῇ τῶν ἀνθρώπων σωτηρίᾳ πεπεμμένον εἰσ
τὸν δ' οὖν καὶ τῷ Ἀβραὰμ, Μωϋσῇ τε καὶ
λοις θεοφιλέσι προφήταις φῆναι ἑαυτὸν, καὶ
τὰ πολλὰ παιδεῦσαί τε καὶ θεσπίσαι τὰ
ἱστορεῖ, ὁπηνίκα Θεὸν καὶ Κύριον ὦφθαί τ
λόγους τῶν προφητῶν ἐλθεῖν μνημονεύει. Τ
πᾶσιν εἰς γνῶσιν ἐλθεῖν ἀνθρώποις, οἷα ν
σωτῆρα, καὶ ψυχῶν ἰατρὸν πρὸς τοῦ μείζ
εσταλμένον, ὧδέ πη θεσπίζει · « Ἀπέστειλε
αὐτοῦ, καὶ ἰάσατο αὐτοὺς, καὶ ἐῤῥύσατο ἐ
C τῶν διαφθορῶν αὐτῶν. » Καὶ πάλιν ἄλλοτ
« Ἕως τάχους δραμεῖται ὁ Λόγος αὐτοῦ.
καὶ ἡ εὐαγγελικὴ διδασκαλία, τὸ προφητικὸ
τριον ἀνανεουμένη δόγμα, ταύτῃ πη διασ
θεολογίαν · « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ
πρὸς τὸν Θεὸν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Οὗ
ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν · πάντα δι' αὐτοῦ ἐγέ
χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲν, ὃ γέγονεν. Ἐν ἐ
ἦν, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων. »
δῆτα τῷ αὐτῷ πνεύματι καὶ Μωϋσῆς ὁ π
ἀρχόμενος τῆς κατ' αὐτὸν κοσμογονίας, ἐν
ἀποδοθείσῃ ἀρχῇ πεποιηκέναι τὸν Θεὸν τὸν οὐ
τὴν γῆν φησιν · αὐτῷ τε εἰσάγει, ὡς ἂν οἰ
πρωτογόνῳ αὐτοῦ Λόγῳ, κοινολογούμενον ἐπ
ἀνθρώπου δημιουργίας τὸν Θεὸν, ἐν οἷς
D « Καὶ εἶπεν ὁ Θεός · Ποιήσωμεν ἄνθρωπον
κόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν. » Τοῦτο
Ψαλμῳδὸς ᾐνίττετο, ὁπηνίκα περὶ τοῦ πρώτ
διεξιὼν, « Αὐτὸς, φησὶν, εἶπε, καὶ ἐγεν
αὐτὸς ἐνετείλατο, καὶ ἐκτίσθησαν, » ἄντικρυ
πρώτου πρὸς τὸ δεύτερον αἴτιον, ὡς ἂν Πατ
Υἱὸν, διάταξίν τε καὶ παρακέλευσιν ὑφισ
Παντὶ γὰρ δήπουθεν δῆλον, ὡς πᾶς ὁ λέγων
λέγει, καὶ ὁ ἐντελλόμενος ἑτέρῳ παρ' ἑαυτὸν
ται. Διαῤῥήδην δ' αὖ ὁ Μωϋσῆς, ἄμφω δυοῖν
νεύων Κυρίων, Πατρὸς δηλαδὴ καὶ Υἱοῦ, ὧδ
τῆς κατὰ τῶν ἀσεβῶν τιμωρίας ἱστορεῖ, λέγω

[66] Prov. VIII, 22-30. [67] Sap. VI, 24. [68] Sap. VII, 22-26. [69] Sap. VIII, 1. [70] Psal. CVI, 20. CXLVII, 4. [72] Joan. I, 1. [73] Gen. I, 26. [74] Psal. XXXII, 9.

[1] Locus hic caute legendus.

ῥιος παρὰ Κυρίου ἐπὶ Σόδομα καὶ Γόμοῤῥα A
πῦρ. » Οἷς συμφώνως καὶ ὁ Δαβὶδ ψάλλων
: Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ
ῶ, ἕως ἂν θῶ τοὺς ἐχθρούς σου ὑποπόδιον
ν σου. » Καὶ προϊὼν, τὴν κρύφιον καὶ τοῖς
ῤῥητον αὐτοῦ γενεσιουργίαν ᾐνίξατο, φά-
Ἐκ γαστρὸς πρὸ Ἑωσφόρου ἐγέννησά σε. »
ἢ σοφίζεσθαί με ταῦτα νομίσῃς, ἑρμηνέα σοι
Γραφῇ διανοίας Ἑβραῖον ἄνδρα παραστήσω,
πατρόθεν ἀκριβοῦντα, καὶ παρὰ διδασκά-
γμα μεμαθηκότα, εἰ δὴ σοι τοιοῦτος ὁ Φίλων.
ον οὖν καὶ τοῦδε, ὅπως τὰς θείας ἑρμηνεύει

Pater cum Filio agere voluerit. Nemo enim omnium est, qui non intelligat, quisquis aliquid loquatur, eum cum altero loqui: quisquis item quid præcipiat, id ipsum alteri ab sese distincto præcipere. At perspicue omnino, duorum nominatim Dominorum, Patris, inquam, et Filii, Moyses idem alibi meminit, cum impiorum supplicium commemorans, « Pluit, inquit, Dominus a Domino super Sodomam et Gomorrham, sulphur et ignem[75]. » Quibus consentanea David accinens: « Dixit Dominus, inquit[76], Domino meo, Sede a dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. » Tum progressus ulterius, et reconditam illam ac nullis
a verbis explicandam generationis illius rationem subindicans[77], « Ex utero, inquit, ante
n genui te. » Verum, ne argutari me putes, Hebræum tibi hominem producam, harum littera-
a resignantem, qui cum res suæ gentis a majoribus acceptas accurate ac diligenter expen-
hujusce dogmatis rationem ex doctoribus ipsis intellexit, si tamen ita de Philone persuasum
udi ergo, quemadmodum ipse similia divinæ Scripturæ loca accipiat.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'. B

ίλωνος περὶ τοῦ δευτέρου αἰτίου.

:ἱ (75) ὡς περὶ ἑτέρου Θεοῦ φησι τὸ, Ἐν εἰ-
ῖ ἐποίησα τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' οὐχὶ τῇ ἑαυ-
γκάλως καὶ σοφῶς τουτὶ κεχρησμῴδηται.
ὰρ οὐδὲν ἀπεικονισθῆναι πρὸς τὸν ἀνωτάτω
ἐρα τῶν ὅλων ἐδύνατο, ἀλλὰ πρὸς τὸν δεύτε-
(76), ὅς ἐστιν ἐκείνου Λόγος. Ἔδει γὰρ τὸν
ν ἀνθρώπου ψυχῇ τύπον ὑπὸ θείου Λόγου χα-
ι, ἐπειδὴ ὁ πρὸ τοῦ Λόγου Θεὸς κρείσσων
πᾶσα λογικὴ φύσις· τῷ δὲ ὑπὲρ τὸν Λόγον
ιτίστῃ καί τινι ἐξαιρέτῳ καθεστῶτι ἰδέᾳ οὐ-
; ἦν γεννητὸν ἐξομοιοῦσθαι. » Ταῦτα ἐκ τοῦ
μοι κείσθω τῶν Φίλωνος *Ζητημάτων καὶ*
. Ὁ δ' αὐτὸς ἐν τῷ *Περὶ γεωργίας* προτέρῳ C
Θεοῦ τὸν πρωτόγονον αὐτοῦ Λόγον τοῦτον
τὸν τρόπον· « Ταῦτα δὴ πάντα ὁ ποιμὴν καὶ
Θεὸς ἄγει κατὰ δίκην, νόμον προστησάμε-
ρθὸν αὐτοῦ Λόγον, καὶ πρωτόγονον Υἱὸν, ὃς
ιέλειαν τῆς ἱερᾶς ταύτης ἀγέλης οἷά τις με-
ασιλέως ὕπαρχος διαδέξεται. » Καὶ ἐν τῷ
(77) δὲ πάλιν ὁ αὐτὸς τάδε γράφει πρὸς λέ-
ὰς δυστροπίας (78) οὖν εἴ τις ἀποδιδράσκειν
; τὰς ἐν τοῖς διαπορηθεῖσι, λεγέτω μετὰ παῤ-

CAPUT XIII.

Philonis de secundo principio sententia.

« Cur, inquit, perinde ac si de alio Deo loqueretur, ad imaginem Dei factum ab sese hominem esse ait, non autem ad suam? Id vero præclare omnino atque **323** sapienter divino celebratur oraculo. Prorsus enim mortale nihil erat, quod summi illius ac rerum universarum Parentis imagine consignari posset; erat tamen quod secundi Dei, hoc est ejusdem Verbi, posset. Oportebat enim, hominis animo characterem illum rationis a divina Ratione informari, cum et Deus ille Verbo seu Ratione prior, naturam omnem ratione præditam infinito superet intervallo: nec fas omnino quidquam esset, quod ortum habuisset, ad Numinis illius et Verbo superioris, et in optimæ planeque singularis naturæ gradu constituti similitudinem aspirare. » Hæc breviter ex primo Philonis *Quæstionum solutionumque* libro. Jam idem, priore *De agricultura*, Dei Verbum ejus quoque primogenitum Filium nominat, his verbis: « Hæc, inquit, omnia pastor ille rexque Deus summa cum æquitate moderatur, quod iis suum ipsius Verbum, quo rectius nihil est, ac primogenitum Filium præfecerit, qui sacri

ι. XIX, 14. [76] Psal. CIX, 1. [77] ibid. 4.

ιά τι. Hæc Eusebius pag. seq. sumpta esse
ι *Quæstionum et Solutionum*. S. Hieronym.
numerat *Quæst. et Solut. in Exodum*, qui
tant. Euseb. autem *Histor.* II ante horum
: librorum mentionem, *Quæstionum et Solu-*
meminit, quas in *Genesin* et *Exodum* scri-
Τοῦτο δὲ, inquit, κατὰ μέρος διαστολὰς κε-
ι, τῶν ἐν ταῖς Γραφαῖς ζητουμένων, ἐπιστά-
καὶ διαλύσεις πεποιημένος· ἐν οἷς καὶ αὐτοῖς,
ίλως τῶν ἐν γενέσει, καὶ τῶν ἐν ἐξαγωγῇ ζη-
ν καὶ λύσεων, τέθειται τὴν ἐπιγραφήν.
εύτερον Θεόν. Hic vere Philo πλατωνίζει,
ιis philosophi verbis inferius patebit.
Τῷ δευτέρῳ. Ergo tunc duo isti Philonis li-
ὶ *Γεωργίας* inscripti erant; nunc tamen po-
Περὶ φυτουργίας inscribitur: idque satis
onis mente, qui librum hunc sic orditur:
ν τῷ πρώτῳ βιβλίῳ, τὰ περὶ γεωργικῆς
γενικῶς, ὅσα καιρὸς ἦν εἴπομεν· ἐν δὲ τούτῳ

περὶ τῆς κατ' εἶδος ἀμπελουργικῆς, ὡς ἂν οἷόν τε ᾖ, ἀποδώσομεν.

(78) *Τὰς δυστροπίας*. Exstat hic locus p. 168 B Philonis excusi Græco-Lat., paulo post initium, D ubi pro δυστροπίας legitur, ut in manusc., δυσωπίας. Quæ si vera lectio est, τὰς ἐν τοῖς διαπορηθεῖσι δυσωπίας, *pudendas difficultates* appellat, quæ hujusmodi quæstiones consequuntur. Itaque nostra in versione, pro *dubitationem*, legendum est, *has dubitationes*. Δυστροπία morum potius quam loci alicujus asperitatem sonat. Fortassis tamen, difficiliores etiam angustias significare possit, in quibus ægre convertere te aut commovere possis. Præcipua questio ibi a Philone proposita, hæc est, τίς ἐστι κόσμῳ βάσις, ἐφ' ἧς ὥσπερ ἀνδριὰς ἐρήρεισται. Quam quæstionem ab iis sine pudore ac probro tractari posse negat, qui basim illam ὑλῶδές τι καὶ σωματῶδες esse arbitrentur.

hujus gregis curam, non secus ac summi imperatoris legatus susciperet.» In posteriore vero, sic ad verbum : «Quisquis, inquit, eo se liberum pudore volet, qui dubitationem vulgo consequitur, is libere palamque pronuntiet, nihil eorum quæ in materiam immersa sint, ad sustinendam orbis molem satis habere virium; at sempiternum illud æterni Dei Verbum, longe potentissimum ac firmissimum esse columen universi. Hoc enim illud est, cujus arbitrio dum a mediis ad extrema, simulque a summis ad media pertinet, constitutus ac perpetuus naturæ cursus peragitur. Partes enim omnes inter sese consociat atque constringit, quod illud Pater, a quo genitum est, firmissimum quoddam totius universi vinculum esse voluerit. Mirum ergo nihil est, si neque terrarum moles, aquarum tanta vi, sinus earum interiores permeante, nunquam dissolvetur, nec ab aere exstinguetur ignis, nec aer contra igne conflagrabit, cum divinum illud Verbum, quod sese muta inter elementa, quasi vocale quoddam medium constituit; ut tanquam in musica suis instructa digestaque notis, suavis totius universi concentus exsisteret, contrariorum minas amica quadam conjunctione das moderandasque susceperit.» Hæc Philo. Aristobulus quoque, alius item eruditus Heb scriptor, qui Ptolemæorum imperio floruit, eamdem sententiam genti defendit vindicatq Ptolemæo ipsi divinarum interpretationem litterarum inscribens, ubi hæc inter cætera.

A ρησίας, ὅτι οὐδὲν τῶν ἐνύλων κραταιὸν ὡ τὸν κόσμον ἀχθοφορεῖν ἰσχύσαι. Λόγος δ' (79) Θεοῦ τοῦ αἰωνίου τὸ ὀχυρώτατον καὶ βεβ ἔρεισμα τῶν ὅλων ἐστίν. Οὗτος ἀπὸ τῶν μέ τὰ πέρατα, καὶ ἀπὸ τῶν ἄκρων ἐπὶ τὰ μέσα δολιχεύει τὸν φύσεως ἀήττητον δρόμον, συν μέρη πάντα καὶ συσφίγγων. Δεσμὸν γὰρ αὐ ῥητον (80) τοῦ παντὸς ὁ γεννήσας ἐποίει Πα κότως οὖν οὐδὲ γῆ πᾶσα διαλυθήσεται πρὸς ὕδατος, ὅπερ αὐτῆς οἱ κόλποι κεχωρήκασιν, ἀέρος σβεσθήσεται πῦρ, οὐδ' ἔμπαλιν ὑπὸ πυ ἀναφλεχθήσεται, τοῦ θείου Λόγου μεθόριον τι αὐτὸν φωνῆεν (81) στοιχείων ἀφώνων· ἵνα ὥσπερ ἐπὶ τῆς ἐγγράμμου μουσικῆς (82) συ τὰς τῶν ἐναντίων ἀπειλὰς πειθοῖ τῇ συνόδῳ

B οντός τε καὶ διαιτῶντος.» Ταῦτα ὁ Φίλων. Κ στόβουλος δὲ, ἄλλος Ἑβραίων σοφὸς ἀνὴρ, τῶν Πτολεμαίων ἀκμάσας ἡγεμονίαν, κυροῖ ὡς πάτριον, αὐτῷ Πτολεμαίῳ τὴν τῶν ἱερῶ προσφωνῶν ἑρμηνείαν, ἐν ᾗ τάδε φησί.

324 CAPUT XIV.

Aristobuli verba in eamdem sententiam.

«Quanquam, inquit, in Sapientiam transferri hoc quoque possit, cum ex ea lux universa prodierit. Itaque ex Peripateticorum schola nonnulli, facis eam instar esse voluerunt, quod qui ejus ductum constanter secuti erunt, ii toto vitæ suæ tempore ab omni perturbatione vacui sint futuri. Verum id clarius simul ac melius Salomon e majoribus nostris unus expressit, cum eam cœli terræque molitione priorem esse diceret; quod ipsum tamen cum illo Peripateticorum dicto convenit.» Atque hunc in modum ipsi quoque Hebræi de Verbo divino philosophati sunt. Quis autem non agnoscat, hoc loquendi genus divinam majestatem in primis decere, quo intelligenti ac sapientissimo illius Numini, vel, ut melius dicam, ipsimet ejus Sapientiæ atque Rationi potius, quam inanimis quibusdam et ratione carentibus elementis, universi principium molitioque tribuatur? At de rerum principio ex Hebræorum sensu doc satis. Jam quid ipsi præterea de creaturarum ratione præditarum, secundum prima illa mundi n initia, productione senserint deinceps videamus.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

Ἀριστοβούλου περὶ τοῦ αὐτοῦ.

« Μεταφέροιτο δ' ἂν τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ τῆς τὸ γὰρ πᾶν φῶς ἐστιν ἐξ αὐτῆς. Διὸ καί τινι

C κασι τῶν ἐκ τῆς αἱρέσεως ὄντες ἐκ τοῦ Πε λαμπτῆρος αὐτὴν ἔχειν τάξιν, ἀκολουθοῦντες τὴν ᵃ συνεχῶς, ἀτάραχοι καταστήσονται δι' βίου. Σαφέστερον δὲ καὶ κάλλιον τῶν ἡμετέρ γόνων τις εἶπε Σολομὼν, πρὸ οὐρανοῦ καὶ γῆ ὑπάρχειν· τὸ δὲ σύμφωνόν ἐστι τῷ προειρη Ταῦτα μὲν οὖν καὶ τὰ τοιαῦτα περὶ τοῦδε κα Ἑβραίων πεφιλοσοφήκασιν. Ἆρ' οὖν οὐχ οὕτ εἴη ἂν ὁ θεοπρεπέστατος, δυνάμει Θεοῦ λο πανσόφῳ, μᾶλλον δὲ αὐτῇ σοφίᾳ καὶ αὐτῷ Θε τὴν ἀρχὴν ἀνατιθεὶς τῆς τοῦ παντὸς συστά τοῖς ἀψύχοις καὶ ἀλόγοις στοιχείοις; Ἀλλὰ αὖτα παρ' Ἑβραίοις καὶ τὰ περὶ τῆς τῶν ἀ χῆς. Σκεψώμεθα δὲ καὶ ἃ περὶ τῆς τῶν λογι στάσεως, τῶν μετὰ τὴν πρώτην ἀρχὴν, ἐκδιδ

CAPUT XV.

De creaturarum ratione præditarum productione.

Ergo post illam, cujus nec principium nec ortus ullus est, Dei præpotentis essentiam, principium

D

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'.

Περὶ τῆς τῶν λογικῶν συστάσεως

Μετὰ τὴν ἄναρχον καὶ ἀγέννητον τοῦ Θεοῦ σιλέως οὐσίαν, τὴν οὐχ ἄλλοθεν ἢ ἐκ τοῦ Πα

ᵃ αὐτῇ.

(79) *Λόγος δέ*. Excus. leg. νόμος δέ. Dubium esse non potest quin Eusebius noster *Λόγος* potius quam *νόμος* legerit, cum hoc de Verbo divino testimonium proferat. Et sane, cum paulo post Deum ejus Patrem appellet, commodius id de Verbo quam de lege accipias. Imo quod addit, esse quasi μεθόριόν τι φωνῆεν στοιχείων ἀφώνων, multo melius in Verbum, quod vocale quid sonat, quam in legem, κωφότερόν τι χρῆμα, conveniat.

(80) *Ἄρρητον*. Philo, ἄρρηκτον, longe

(81) *Φωνῆεν*. Philo, καθάπερ φωνήεντα, gnificantius videtur.

(82) *Ἐγγράμμου μουσικῆς*. Hinc excus rigas licet, ubi perperam legitur ἐγγρ μούσης.

ν ἀρχὴν, πρωτότοκόν τε οὖσαν καὶ συνερ-
ῦ Πατρὸς βουλῆς, πρὸς αὐτόν τε ἀπεικο-
μάσκουσι. Ταύτην δὲ τῶν μετὰ ταῦτα γε-
ντων πρωτεύειν, παρ' ὃ καὶ εἰκόνα Θεοῦ
. Θεοῦ δύναμιν, καὶ Θεοῦ σοφίαν, καὶ Θεοῦ
μὴν καὶ ἀρχιστράτηγον δυνάμεως Κυρίου,
ς βουλῆς ἄγγελον ἀποκαλεῖν εἰώθασι. Τὰς
ὸε τὴν ἀρχὴν νοερὰς καὶ λογικὰς δυνά-
ιὰς εἶναι ἀνθρώπου φύσει, τοῦ τε πλήθους
τε κατ' εἶδος διαφορᾶς, πλὴν ὅσον ἐπιβάλ-
ν τοῖς παραδείγμασιν ἐκ τῆς τῶν ὁρωμέ-
ίας, ἡλίου, καὶ σελήνης, καὶ ἄστρων, καὶ
ὐρανοῦ, ἔνδον ὑφ' ἑαυτῷ τὰ σύμπαντα πε-
; « Ἄλλη γὰρ δόξα ἡλίου, καὶ ἄλλη δόξα
καὶ ἄλλη δόξα ἀστέρων, » φησὶ ὁ θεῖος
. « Ἀστέρα γὰρ ἀστέρος διαφέρειν ἐν δόξῃ. »
τοιγαροῦν καὶ τὸν ἐν ἀσωμάτοις καὶ νοε-
ς κόσμον χρὴ νοεῖν, τὰ πάντα μὲν ἀθρόως
ης τῆς ἀνεκφράστου καὶ ἀπειρομεγέθους
οῦ Θεοῦ τῶν ὅλων, δευτερούσης (83) δὲ
Πατέρα τῆς δημιουργικῆς ὁμοῦ καὶ φωτι-
μεως τοῦ θείου Λόγου· διὸ καὶ φῶς ἀλη-
δικαιοσύνης ἥλιον Ἑβραίοις φίλον αὐτὸν
τρίτης δὲ ἤδη μετὰ τὴν δευτέραν οὐσίαν
λήνης καθισταμένης τοῦ ἁγίου Πνεύματος·
ἐν τῇ πρώτῃ καὶ βασιλικῇ τῆς τῶν ὅλων
, καὶ τιμῇ καταλέγουσιν, εἰς ἀρχὴν τῶν
ι γενητῶν· λέγω δὲ τῶν ὑποβεβηκότων,
ρ' αὐτοῦ χορηγίας ἐπιδεομένων, καὶ αὐτοῦ
ῶν ὅλων ποιητοῦ κατατεταγμένου. Ἀλλὰ
τρίτην ἐπέχον τὴν τάξιν, τοῖς ὑποβεβη-
αὐτῷ κρειττόνων δυνάμεων ἐπιχορηγεῖ,
ὶ καὶ ἀντιλαμβάνει παρ' ἑτέρου (84) του,
οῦ Λόγου, τοῦ δὴ καὶ ἀνωτέρω καὶ κρείτ-
ὴ δευτερεύειν ἔφαμεν τῆς ἀνωτάτω καὶ
φύσεως Θεοῦ τοῦ παμβασιλέως. Παρ' οὗ
ς ἐπιχορηγούμενος ὁ Θεὸς Λόγος, καὶ ὥσ-
του πηγῆς θεότητα ἀναβλαστανούσης ἀρυ-
ς πᾶσιν ὁμοῦ καὶ δὴ καὶ αὐτῷ τῷ ἁγίῳ
μᾶλλον ἁπάντων αὐτῷ προσεχεῖ καὶ ἐγγυ-
ταῖς τε μετὰ τοῦτο νοεραῖς καὶ θείαις δυ-
ρόως καὶ ἀνεπιφθόνως τῶν τοῦ οἰκείου φω-
ρυγῶν μεταδίδωσι. Τὴν δὲ τῶν ὅλων ἀγέ-
ν, ἀγαθῶν ἁπάντων οὖσαν πηγὴν, θεότη-
ζωῆς ὁμοῦ, καὶ φωτὸς, καὶ πάσης ἀρετῆς
πρώτην γε οὖσαν τῶν πρώτων καὶ ἀρχῶν
λον δὲ καὶ ἀρχῆς καὶ πρώτου, καὶ πάσης
ὶ καταληπτῆς ἐπινοίας ἐπέκεινα, τὰ μὲν
περ ἐν ἀῤῥήτοις δυνάμεσι περιείληφε τῷ
νήματι κοινωνεῖν μόνῳ, ὡς ἂν μόνως οἴῳ
καὶ ἀποδέχεσθαι τὴν τοῖς ἄλλοις οὐκ ἐφι-
ωρητὴν τοῦ Πατρὸς τῶν ἀγαθῶν ἀφθονίαν·
ι τοῖς κατὰ μέρος ἀξίοις διὰ τῆς τοῦ δευ-
ονίας τε καὶ μεσιτείας κατὰ τὸ ἑκάστῳ

illud statuunt, quod non aliunde quam ex ipso Patre genitum, adeoque primogenitum sit, quodque paterni consilii ac voluntatis adjutor, integram atque perfectam ipsius imaginem referat. Hoc porro longe multumque rebus quæ satæ postea sunt, omnibus antecellere: quamobrem illud modo Dei imaginem, modo Dei potentiam, modo Dei sapientiam, modo Dei Verbum, imo et summum Domini exercitus imperatorem, et magni consilii angelum appellare solent. Jam, quæ principium illud consequantur spiritales intelligentesque naturas, vel ob earum multitudinem, vel ob formæ varium multiplexque discrimen, humanam orationem assequi non posse, nisi quantum exemplis quibusdam **325** augurari et conjicere licet, ex eorum, quæ videntur, hoc est solis, lunæ, siderum ipsiusque cœli, quod ambitu suo cuncta complectitur, analogia et comparatione depromptis. « Alia enim est claritas solis, alia lunæ, alia stellarum, » inquit divinus Apostolus[78]; « stella enim a stella differt in gloria. » Nobis igitur simili utcunque modo de incorporearum illarum intelligentiumque naturarum ordine sentiendum: ut vis illa quidem immensa Dei præpotentis, omnique oratione major, confertim ac simul universa comprehendat: tum Patrem consequatur Verbi divini potentia [1] quæ reliqua pariter et moliatur et illustret, quam ob causam lux vera, et justitiæ Sol ab Hebræis nominari consueverit. Deinde post secundam illam naturam, lunæ quasi loco, sancti Spiritus natura succedat, quem ipsi quoque in principe illa regiaque hujus universitatis principii dignitate graduque constituunt, quod illum etiam rerum earum, quæ natæ postea sunt, hoc est quæ inferiorem in ordinem classemque conjectæ, ipsius ope ac benignitate indigeant, principium summus rerum architectus omnium esse voluerit. Porro sic ille tertium locum obtinens, diviniorum, quibus abundat, facultatum atque virtutum rebus humilioribus copiam facit, ut ipse vicissim ab altero quodam, hoc est a Deo Verbo, suas opes accipiat, quem paulo ante secundum a summa illa Dei præpotentis, ortuque carente natura posuimus. Is enim Patris liberalitate dives, ex eoque tanquam ex jugi perennique fonte, unde scaturiat divinitas, hauriens, cum universis pariter ipsoque adeo Spiritu sancto, qui omnium maxime secum proximeque conjunctus est, cæterisque deinceps intelligentibus divinisque virtutibus, luminis sui radios affatim prolixeque communicat. Enim vero, principium illud universi, ortu carens, fontemque bonorum omnium, divinitatis, vitæque simul ac luminis, et omnis omnino virtutis auctorem primorum omnium primum, principiorumque principium, vel potius

xv, 41.

lege.

τερούσης, etc. His plane gemina Plato erius, p. 541, quibus duplex impietas , in Filium altera, altera in Spiritum S.

(84) *Παρ' ἑτέρου.* Sequentia τοῦ, ἢ παρὰ Θεοῦ Λόγου, et mendosa sunt, et ascititia, ideoque expungenda.

omnem principii, primique rationem, et quidquid seu verbis explicari, seu cogitatione comprehendi queat, infinite prætergressum, ea quidem omnia, quæ immenso virtutum suarum ac facultatum sinu complectitur, cum primo tantum fetu communicare, quod is solus eam, quæ reliquorum omnium vim captumque superat, paternorum bonorum abundantiam, capere ac sustinere possit. At vero naturis aliis singularibus, pro sua **326** cujusque dignitate, proque eo ac ferre singulæ possunt, singulares etiam distinctasque particulas, secundi principii tanquam interpretis ac sequestris opera dividere; sic tamen, ut quæ numeris omnibus absoluta, summaque sanctitate prædita sunt, eo tantum illi, qui tertius ab ipso numeratur, quique sequentium item naturarum dux et principium est, filii sui paternorum bonorum dispensatoris manibus largiatur. Ita cuncti Hebræorum theologi, secundum præpotentis Dei, rerumque omnium moderatoris Numen, ac primogenitam illius Sapientiam, tertiam hanc sanctamque virtutem, quem sanctum illi Spiritum nominant, quique divinitus afflatos olim prophetas collustrabat, Deum esse confitentur. Jam post cœlum illud, solem, atque lunam, stellas inter dignitas et gloriæ discrimina statuunt. Et quamvis certum astrorum numerum assequi mortalis natura non possit: Deo tamen summo rerum omnium Domino militiæ cœli universæ multitudinem, et propriam cujusque sideris appellationem perspectam esse et cognitam Hebræorum testantur oracula, eoque de Deo sic loquuntur, «Qui numerat multitudinem stellarum, et omnibus iis nomina vocat [79].» Sic plane, secundum prima illa principia, eorum deinceps, quæ in illa naturarum incorporearum multitudine cogitantur, astrorum, quæque spiritalis luminis virtute, et quadam naturæ communione præstant, ingens quædam est, nostraque intelligendi vi major differentia, innumerabiles item nationes, ac genera sunt: quæ tamen omnium molitor conditorque Deus, numerata atque explorata habeat universa. Quare ut perfectam integramque singulorum cognitionem uni Deo convenire theologorum aliquis indicaret, «Millia millium, inquit, ministrabant ei, et decies millies centena millia assistebant ei [80].» Dum enim ipse unum aliquem numerum assignat, rationes singulorum omnes comprehensas Deum habere significat; dum vero his multitudinem verbis adumbrat, nullo a nobis eam certo numero definiri posse demonstrat. Nam quæ infinita sunt, ea quodam loquendi modo, qui excessum illum sonet, millia vulgo dicimus. Alius item propheta, cum de ipsarum natura dissereret, universum auctorem, uti theologum decet, ita compellat, «Domine, inquit, Deus meus, quam magnificatus es vehementer, confessionem et magnificentiam induisti, amictus lumine sicut vestimento: qui extendis cœlum sicut pellem, qui facis

[79] Psal. CXLVI, 4. [80] Dan. VII, 10.

A ἐφικτὸν ἐμπαρέχειν· ὧν τὰ τέλεια καὶ ἄκ
τῷ τρίτῳ μὲν ἀφ' ἑαυτοῦ, ἄρχοντι δὲ καὶ
τῶν μετέπειτα, διὰ τοῦ Υἱοῦ τὰ περὶ τοῦ Πα
χομιζομένῳ, δεδωρῆσθαι. Ἔνθεν οἱ πάντες
θεολόγοι, μετὰ τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν, καὶ
πρωτότοκον αὐτοῦ σοφίαν, τὴν τρίτην καὶ ἁ
νάμιν, ἅγιον Πνεῦμα προσειπόντες, ἀποθε
ὑφ' οὗ καὶ ἐφωτίζοντο θεοφορούμενοι. Ἐξῆ
ρανῷ, καὶ ἡλίῳ, καὶ σελήνῃ, ἀστέρα φασὶν
διαφέρειν ἐν δόξῃ. Θνητῇ μὲν οὖν φύσει
ἀριθμὸν ἄστρων δυνατὸν εὑρεῖν, πλὴν ἀλλὰ
βασιλέα Θεὸν τὰ Ἑβραίων φασὶ λόγια, καὶ
οὐρανὸν στρατιᾶς τὰ πλήθη καὶ τὰς προσηγ
ἀγνοεῖν· διὸ παρ' αὐτοῖς λέγεσθαι· « Ὁ
πλήθη ἄστρων, καὶ πᾶσιν αὐτοῖς ὀνόματα
B Οὕτω δὴ μετὰ τὰ πρῶτα τῶν ἐν ἀσωμάτοις
ἐπινοουμένων ἄστρων, φωτὸς νοεροῦ δυνάμε
οὐσίᾳ διαπρεπόντων, πολλή τις καὶ ἡμῖν ἀπ
διαφορὰ τυγχάνει, ἀναρίθμητά τε φῦλα καὶ γ
οὐ καὶ τῷ τῶν ὅλων ποιητῇ. Διὸ καὶ τὸ κα
αὐτῶν μόνῳ τῷ Θεῷ παριστάς τις θεολόγω
« Μύριαι μυριάδες ἐλειτούργουν αὐτῷ, καὶ
λιάδες παρειστήκεισαν ἔμπροσθεν αὐτοῦ· »
τοῦ ἀριθμοῦ δηλῶν τὸ τῷ Θεῷ καταληπτὸν
διὰ δὲ τοῦ ποσοῦ τὸ ἡμῖν ἄπειρον· παρ' ὃ κα
μεν ὀνομάζειν καθ' ὑπερβολῆς ἔμφασιν τὰ
ἄπειρα μυρία. Ἄλλος δέ τις προφήτης,
οὐσίας αὐτῶν διεξιὼν, ὧδέ πως τὸν ποιητὴν
των θεολογεῖ, φάσκων· « Κύριε ὁ Θεός μου,
C γαλύνθης σφόδρα, ἐξομολόγησιν καὶ μεγαλο
ἐνεδύσω, ἀναβαλλόμενος φῶς ὡς ἱμάτιον,
τὸν οὐρανὸν ὡσεὶ δέῤῥιν· ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέ
τοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτο
φλόγα. » Μή τοι νομίσῃς τοῦ παρ' ἡμῖν θνη
γεώδους πυρὸς οὐσίας μετέχειν τὰ δηλούμεν
γε τῶν ἐξ ἀλόγου φύσεως ἀέρος πνει
ἀλλ' οἷόν περ καὶ αὐτὸν ὀνομάζουσι τὸν
ἀσώματον μὲν, καὶ ἄϋλον, καὶ αὐτόνουν, μ
ὑπὲρ νοῦν, καὶ πάντα λόγον ὄντα τὴν φύσιν
χώτερον δὲ καὶ πνεῦμα, καὶ πῦρ, καὶ φῶς,
λαις τισὶ προσηγορίαις θνηταῖς ἀκοαῖς κατ
ὀνομαζόμενον, ἀγγέλους δῆτα καὶ ἀρχαγγέλ
πνεύματα, καὶ θείας δυνάμεις, καὶ στρατιὰ
νίους, ἀρχάς τε καὶ ἐξουσίας, καὶ θρόνους,
D ότητας, ὡς ἂν μυρίους ἐπὶ μυρίοις ἀστέρας
φωστῆρας, τὰς νοερὰς καὶ λογικὰς οὐσίας οἱ
γοι προσειπόντες, ἄρχειν ἁπάντων καὶ ἐπιστ
τῆς δικαιοσύνης φασὶν ἥλιον, καὶ τὸ τούτου
ἅγιον Πνεῦμα. Τὰ δὲ πάντα ἀθρόως αὐτῷ
ἁγίῳ Πνεύματι, νοερά τε ζῶα καὶ λογικά;
τοῖς κατ' οὐρανὸν φαινομένοις, οὐρανόν τε αὐ
ὅσα ἔνδον οὗτος ἐν αὐτῷ περιλαβὼν ἔχει,
ἐπὶ πάντων Θεῷ τῷ διὰ πάντων καὶ ἐν πᾶσι
σιλεῖ, καὶ πανηγεμόνι, καὶ αἰτίῳ τῶν ὅλων,
δημιουργῷ πάντων, ποιητῇ τε καὶ φροντισ
σωτῆρι, τὸν πρέποντα ὕμνον καὶ τὴν προσ
θεολογίαν, ἡ θεία καὶ προφητικὴ Γραφὴ νέμ

ὕεται, φάσκουσα· « Αἰνεῖτε τὸν Θεὸν ἐκ τῶν ν, αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν τοῖς ὑψίστοις. Αἰνεῖτε αὐ- ντες ἄγγελοι αὐτοῦ, αἰνεῖτε αὐτὸν, πᾶσαι αἱ ς αὐτοῦ. Αἰνεῖτε αὐτὸν, ἥλιος καὶ σελήνη, αἰ- ὐτὸν, πάντα τὰ ἄστρα καὶ τὸ φῶς. Αἰνεῖτε αὐ- οὐρανοὶ τῶν οὐρανῶν, καὶ τὰ ὕδατα τὰ ὑπερ- ν οὐρανῶν αἰνεσάτωσαν τὸ ὄνομα Κυρίου. τὸς εἶπε, καὶ ἐγεννήθησαν· αὐτὸς ἐνετείλατο, ίσθησαν. Ἔστησεν αὐτὰ εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· πρόσταγμα ἔθετο, καὶ ελεύσεται. » Τοιαῦτα καὶ τὰ παρὰ τῶν Ἑβραί- ατα, ἃ τῆς Ἑλλήνων πολυθέου καὶ δαιμονικῆς προτετιμήκαμεν, θείας μὲν δυνάμεις ὑπηρε- οῦ παμβασιλέως Θεοῦ, καὶ λειτουργικὰς εἰ- αι κατὰ τὸ προσῆκον τιμῶντες, μόνον δὲ Θεὸν ὄντες, καὶ μόνον ἐκεῖνον σέβοντες, ὃν καὶ αὐ- B νὸς, καὶ τὰ κατ' οὐρανὸν ἅπαντα, τά τε ἐπέ- ρανοῦ σέβειν καὶ ὑμνεῖν καὶ θεολογεῖν ἐδί- τι καὶ αὐτὸς ὁ Μονογενὴς τοῦ Θεοῦ καὶ Πρω- τῶν ὅλων, ἡ πάντων ἀρχὴ, τὸν αὐτοῦ Πα- νον ἡγεῖσθαι Θεὸν ἀληθῆ, καὶ μόνον σέβειν ρακελεύεται.

A angelos tuos spiritus, et ministros tuos flammam ignis [81]. » Neque tamen existimes, naturas illas ex mortali hoc et terreno igne, aut ex ventis aeria et rationis experte substantia præditis esse conflatas. Sed quomodo Deum ipsum nuncupare **327** solent, qui cum incorporeus, et ab omni secretus materia sit, ac mens per sese totus, imo vero mentem omnem atque rationem naturæ perfectione transiliat, metaphoricis tamen spiritus, ignis, lucis, atque aliis ejusmodi mortales in aures cadentibus nominibus appellatur. Ita plane angelos, archangelos, spiritus, divinas virtutes, cœlestes exercitus, principatus, thronos, dominationes, perinde atque infinita quædam seseque consequentia stellarum ac luminum genera, spiritales ac rationis compotes naturas, cum sacræ litteræ nominant, B tum vero cunctis justitiæ solem, ejusdemque geminum et consortem sanctum illum Spiritum præesse atque imperare docent. Postremo simul universa cohortatur, ut cum eodem Filio sanctoque Spiritu, spiritales quoque et rationis præditæ animantes, quæcumque pariter in cœlo visuntur, ipsumque adeo cœlum, quæque ambitu suo comprehensa nia, præpotenti uni Deo, summoque rerum omnium regi ac principi, cunctorumque principio, molitori, architecto, moderatori ac servatori universorum, convenientem hymnum, et prom- ra ex theologia carmen conjunctis vocibus modulentur, his verbis : « Laudate Deum de cœlis, eum in excelsis. Laudate eum, omnes angeli ejus; laudate eum, omnes virtutes ejus. Lau- n, sol et luna, laudate eum, omnes stellæ et lumen. Laudate eum, cœli cœlorum; et aquæ, per cœlos sunt, laudent nomen Domini. Quia ipse dixit, et facta sunt; ipse mandavit, et ant. Statuit ea in æternum, et in sæculum sæculi : præceptum posuit, et non præteribit [82]. » s etiam Hebræorum dogmata suscepimus, eaque Græcorum errore, qui deorum multitudinem bus auctoribus invexerat, potiora duximus. Quippe, cum divinas quasdam ac Dei præpotentis administrasque virtutes agnoscamus, ac suum iis justumque honorem tribuamus; tum vero llum fatemur unum, unumque veneramur, quem ipsum quoque cœlum, quæque vel cœlo con- , vel supra cœlum versantur, omnia, venerari, celebrare, Deum prædicare, testarique didicerunt: quoque Dei Unigenitus idem, et omnium Primogenitus, rerumque principium universarum, uti uum et solum verum esse Deum agnoscamus, et solum colamus, sua nos oratione cohortetur.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙϚʹ.

Περὶ ἀντικειμένων (85) *δυνάμεων.*

αι καὶ περὶ τῆς ἐναντίας δυνάμεως, τίνα Ἑβραίων λόγια παραδίδωσιν, ἐπισκέψασθαι. οὖν θείας δυνάμεις, νεύματι τοῦ Πατρὸς τῷ ι ἐφεστώσας κόσμῳ, « τά τε λειτουργικὰ α εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα διὰ τοὺς μέλ- ληρονομεῖν βασιλείαν, » τούς τε ἱεροὺς ἀγ- οῦ Θεοῦ καὶ ἀρχαγγέλους, πᾶσάν τε τὴν διά- ν ἀγαθῶν νοερὰν οὐσίαν, φωτεινὴν οὖσαν, ων ὑπηρέτιν τῶν εἰς ἀνθρώπους ἐκ Θεοῦ ων ἀγαθῶν, τὸν παμβασιλέα πάντων δορυ- ιόν· κἄπειτα τῶν κατ' οὐρανὸν δίκην ἄστρων, ι τῆς δικαιοσύνης, καὶ τὸ σύζυγον αὐτῷ καὶ ῦμα περιπολεῖν, τῆς τε τούτων χορηγίας ς ἀπολαύειν, διὸ καὶ φωστῆρσι τοῖς κατ' οὐ- D ίστως παραβάλλεσθαι. Τὴν δὲ ἐκ τούτων πα- ιμένην, καὶ τῆς τῶν κρειττόνων χορείας δι' αυλότητα στερομένην, σκότος τε ἀντὶ φω- ξαμένην, ἔμπαλιν ἢ τὰ πρῶτα, ταῖς ἁρμοτ-

C 328 CAPUT XVI.

De contrariis adversariisque virtutibus.

Jam vero sequitur, ut, quæ de virtute contraria Hebræorum litteræ prodiderunt, cujusmodi sint, videamus. Quemadmodum igitur divinas illas virtutes, quæ summi Patris numine orbi universo præsident, adeoque « administratorios illos spiritus, in ministerium missos, propter eos qui hæreditatem capient salutis [83], » itemque sacros Dei angelos atque archangelos, cunctam denique proborum administram spiritalemque naturam, quæ collucens ipsa per sese, operam quoque suam eorum omnium, quæ divinitus in homines derivantur, bonorum divisioni accommodat : primum quidem præpotentis rerum omnium imperatoris latera prætorianorum D militum in morem cingere, tum perinde ac cœlestia quædam sidera, justitiæ solem, ejusque consortem sanctum Spiritum ambire, suam ab utroque lucem haurire, ac proinde cum illis cœli facibus jure ac merito conferri docent. Sic alterum illud virtutum

l. CIII 2. [82] Psal. CXLVIII, 1. [83] Hebr. I, 14.

(85) Περὶ ἀντικειμένων. Vide locum persimilem, *Demonst. evang.* lib. IV, c. 9.

genus, quod transversum actum, a meliorum consortio sua sese culpa et improbitate distraxit, prioremque lucem cum tenebris commutavit, prioribus quidem contrariis, sed tamen cum nequitia morum apprime congruentibus nominibus appellant. Et eum quidem, qui primus omnium lapsus cum esset, reliquos postmodum in eamdem secum a melioribus defectionem traxerat, quod ab illa divinorum pietate in terras omnino corruisset, ac partim ejus veneni, quo scelus impietasque scatet, auctor ipse sibi ac molitor fuisset, partim vecordia sese ac tenebris voluntarius lucis desertor involvisset, modo draconem atque serpentem, atrum illum ac repentem humi, lethalisque veneni parentem, modo sævam immanemque feram, adeoque leonem sanguine humano pastum, modo reptilium etiam omnium regulum nominare solent. Cæterum non aliam ejus tam funesti lapsus divina monimenta causam habent, quam furorem quemdam animi, mentisque vesaniam, dum ejusdem et casus gravitatem, et insaniæ magnitudinem ita prosequuntur : « Quomodo cecidit de cœlo Lucifer, qui mane oriebatur? Allisus est in terram, qui mittebat ad omnes gentes. Tu autem dicebas in corde tuo, In cœlum conscendam, super astra cœli exaltabo solium meum, **329** similis ero Altissimo [84]. » Et rursus, « Hæc dicit Dominus, Pro eo quod exaltatum est cor tuum, et dixisti, Deus ego sum, in domicilio Dei habitavi. » Itemque : « Tu signaculum similitudinis, et corona pulchritudinis, in deliciis paradisi Dei natus es, omnem lapidem pretiosum indutus es; » et reliqua. Tum : « In monte sancto Dei natus es, in medio lapidum ignecrum natus es. Tu integer in diebus tuis, ex die, quo tu creatus es, donec inventæ sunt iniquitates in te, exaltatum est cor tuum, ob pulchritudinem tuam, corrupta est scientia tua cum pulchritudine; propter multitudinem peccatorum tuorum, in terram projeci te. » Qua ex oratione plane intelligimus, eum, de quo sermonem instituimus, cum divinioribus illis virtutibus antea societate conjunctum, postea communione fructuque meliorum, sua ipsius arrogantia atque in Deum rebellione funditus excidisse. Præterea sub isto innumerabilis quædam aliorum et infinita natio est, similium criminum rea, quæ propter impietatem sorte piorum exclusa, splendidum illud divinumque domicilium, eamque, qua in regia fruebatur, dignitatem ac felicem angelicorum cœtuum societatem, cum Tartaro sceleratis omnibus admodum conveniente loco, æquissima Dei præpotentis sententia judicioque commutavit : quem locum divinæ litteræ abyssum ac tenebras appellare solent, non qualia tamen utraque apud nos appellatione denotantur, sed ejusmodi, quæ divinum oraculum hac nominum similitudine repræsentat. Quo ex numero pars quæpiam exigua, quæ pietatis athletis materia segesque virtutis esset, circa terras, lunaque inferio-

A τούσαις τῇ τοῦ τρόπου μοχθηρίᾳ προσηγορ
μάζει. Τὸν γοῦν κατάρξαντα τῆς πτώσεως,
καὶ ἑτέροις τῆς τῶν κρειττόνων ἀποστασίας γ
αἴτιον, ὡς ἂν διόλου χαμαὶ τῆς τῶν θειοτέρω
βείας ἐκπεπτωκότα, καὶ κακίας μὲν ἰοῦ, κα
βείας αὐτὸν αὐτῷ δημιουργὸν ὑποστάντα, σκ
καὶ ἀλογίας ποιητὴν ἐκ τῆς τοῦ φωτὸς αὐθ
ἀναχωρήσεως γεγονότα, δράκοντα καὶ ὄφιν,
τε καὶ ἑρπυστικὸν, ἰοῦ θανατηφόρου γεννητικ
τε ἄγριον, καὶ ἀνθρωποβόρον λέοντα, καὶ π
ἐν ἑρπετοῖς βασιλίσκον ἀποκαλεῖν εἴωθεν. Ἡ
δ' αὐτῷ φασιν οἱ θεῖοι λόγοι γεγονέναι τῆς
σεως μανίαν φρενῶν καὶ διανοίας ἔκστα
πως ὁμοῦ τὴν πτῶσιν αὐτοῦ καὶ τὴν φρενο
διηγούμενοι· « Πῶς ἐξέπεσεν ἐκ τοῦ οὐ
B Ἑωσφόρος, ὁ πρωῒ ἀνατέλλων; Συνετρίβη ε
ἀποστέλλων πρὸς πάντα τὰ ἔθνη. Σὺ δὲ εἶπ
διανοίᾳ σου· Εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβήσομαι, ἐπ
ἄστρων τοῦ οὐρανοῦ θήσω τὸν θρόνον μου,
ὅμοιος τῷ Ὑψίστῳ. » Καὶ πάλιν· « Τάδε λ
ριος· Ἀνθ' ὧν ὑψώθη ἡ καρδία σου, καὶ εἶπ
εἰμι ἐγὼ, κατοικίαν Θεοῦ κατῴκησα. » Κα
« Σὺ ἀποσφράγισμα ὁμοιώσεως, καὶ στέφανος
ἐν τῇ τρυφῇ τοῦ παραδείσου τοῦ Θεοῦ ἐγ
πάντα λίθον χρηστὸν ἐνδέδεσαι, » καὶ τὰ ἑ
ἐπιλέγει· « Ἐν ὄρει ἁγίῳ Θεοῦ ἐγεννήθης,
λίθων πυρίνων ἐγεννήθης, ἄμωμος σὺ ἐν τα
ραις σου, ἀφ' ἧς ἡμέρας σὺ ἐκτίσθης, ἕως εὑ
ἀδικήματα ἐν σοὶ, ὑψώθη ἡ καρδία σου, ἐπὶ
C λει σου, διεφθάρη ἡ ἐπιστήμη σου μετὰ τοῦ
διὰ πλῆθος ἁμαρτιῶν σου, ἐπὶ τὴν γῆν ἔῤῥ
Διὰ δὴ τούτων ἄντικρυς τὴν μετὰ τῶν θειοτ
νάμεων προτέραν τοῦ δηλουμένου διατριβὴν,
ἀπὸ τῶν κρειττόνων δι' οἰκείαν μεγαλαυχίαν,
μαχίαν ἀπόπτωσιν μεμαθήκαμεν. Μυρίον
ἄλλο γένος ὑπὸ τούτῳ, τοῖς παραπλησίοις
πλημμελήμασιν, ὃ τῆς δυσσεβείας χάριν,
εὐσεβῶν ἀποπεσὸν λήξεως, ἀντὶ τῆς πάλαι φα
καὶ θειοτέρας περιβολῆς, τῆς τε ἐν τοῖς β
τιμῆς καὶ τῆς ἐν μακαρίοις καὶ ἀγγελικοῖς
διατριβῆς, τὸν ἐφαρμόζοντα τοῖς δυσσεβέσ
κρίσει δικαίᾳ, καὶ ἀποφάσει τοῦ μεγάλου Θε
ταρον οἰκεῖν, ὃν ἄβυσσον οἱ θεῖοι λόγοι
ρεύουσι, καὶ σκότος οὐ τὸ παρ' ἡμῖν, τὸ δ'
D θείων λογίων δηλούμενον, ἀντικατηλλάξατο.
χύ τι καὶ μικρὸν ἀπόσπασμα, γυμνασίου χά
εὐσεβείας ἀθλητῶν ἀμφὶ γῆν καὶ τὸν ὑπὸ
ἀέρα, καταλειφθὲν, τῆς ἐν ἀνθρώποις πολυθε
νης κατ' οὐδὲν ἀθεότητος διαφερούσης συναί
γονε. Τέθειται δὲ καὶ τούτοις ἡ θεία Γραφὴ π
τὰς προσηγορίας, γυμνότερον μὲν, ὅτε πνεύμ
νηρὰ καὶ δαίμονας, ἀρχάς τε καὶ ἐξουσίας,
σμοκράτορας, καὶ πνευματικὰ πονηρίας ἐπο
συμβολικῶς δὲ, ὅτε τὸν θεοφιλῆ παρορμᾷ μ
δίττεσθαι τὸ τῶν πολεμίων δαιμόνων στῖφος
φησιν· « Ἐπ' ἀσπίδα καὶ βασιλίσκον ἐπιβήσῃ
ταπατήσεις λέοντα καὶ δράκοντα. » Δεῖγμα δ

[84] Isa. xiv.

εχθρίας τὸ θέλειν σφᾶς αὐτοὺς θεοὺς ἀναγο-
α, καὶ τὰς ἐπὶ Θεῷ τιμὰς εἰς ἑαυτοὺς ὑφαρ-
μαντείαις τε πειρᾶσθαι καὶ χρησμοῖς ὥσπερ
λγήτροις καὶ προβολίοις (86) τοὺς εὐχερεῖς δε-
, καὶ τῆς μὲν ἐπὶ τὸν τῶν ὅλων Θεὸν ἀνανεύ-
σεως ἀπ..ν, κατασύρειν ᵃ ἐπὶ τὸν πανώλεθρον τῆς
ῦς καὶ ἀθέου δεισιδαιμονίας βυθόν· διὸ προ-
ν φεύγειν αὐτῶν τὰς ἀπάτας μόνοις Ἑβραίοις
ἐξ αἰῶνος ἐσπουδάζετο, διαῤῥήδην παιδευόυ-
πάντες οἱ θεοὶ τῶν ἐθνῶν δαιμόνια. Νυνὶ δὲ,
φάναι, διὰ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν εὐαγγε-
δασκαλίας πάντα τὰ πανταχόθεν τῆς οἰκουμέ-
η, δεσμῶν δαιμονικῶν ἀπηλλαγμένα, τὸν Θεὸν
, ὃν δὴ καὶ μόνον ὑπάρχειν Σωτῆρα καὶ βα-
καὶ Θεὸν τῶν ὅλων μεμαθήκαμεν.

A rem aeris regionem a Deo relicta, fœdum illum simul, qui genus hominum occupavit, quique nihil a negatæ Divinitatis impietate differt, de multitudine deorum errorem fabricavit. Ac suis istos quoque divina Scriptura propriisque nominibus expressos voluit, cum eos modo clarius improbos spiritus ac dæmones, itemque principatus ac potestates, mundique principes, ac spiritalia nequitiæ appellavit: modo ut hominibus Deo caris omnem hostilium dæmonum timorem eximeret, symbolicis quibusdam notis adumbravit, veluti dum ita loquitur, « Super aspidem et basiliscum ambulabis, et conculcabis leonem et draconem [85]. » Cæterum quam divini Numinis odio flagrent, ex eo quivis intelligat, quod et deorum ipsi nomen affectent, et proprium Dei furtim sibi vindicare moliantur, dum eam in rem divinationum ac responsorum **330** illecebris ac rudiores inescare, atque a Dei præpotentis cogitatione divulsos, in exitialem impietatis, funditus tollentis superstitionis voraginem deturbare conantur. Itaque nefarias eorum , soli quidem ex omni hominum memoria effuso quasi cursu Hebræi fugiebant, dum palam et eos gentium universos dæmonia esse contestarentur. Nunc vero, quæ Dei gratia est, evange rvatoris nostri doctrinæ beneficio, populi omnes toto orbe sparsi, dæmonum soluti vinculis, udibus hymnisque concelebrant, quem unum quoque Servatorem ac regem, ac totius universitatis m esse didicimus.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'

Περὶ τῆς τἀνθρώπου φύσεως.

B

αὖθα πάλιν ἡ μὲν τῶν Φοινίκων καὶ Αἰγυπτίων
α αὐτόματον εἰσῆγε τῶν ἐπὶ γῆς ἁπάντων τε
ὶ ἀνθρώπων τὴν γένεσιν, μίαν καὶ τὴν αὐ-
ῶς φύσιν συντυχικῶς ἀπὸ γῆς προελθεῖν
ουσα, κατ' οὐδέν τε τὴν ἄλογον διαφέρειν τῆς
ψυχῆς τε καὶ οὐσίας ὑποτιθεμένη· ταῦτα
λουν αἱ προπαρατεθεῖσαι τῶν παρ' αὐτοῖς
ρέων λέξεις· παῖδες δὲ πάλιν Ἑβραίων εἰκό-
ν προτετίμηνται, τὰ περὶ τῆς πρώτης ἀν-
συστάσεως παγκάλως, καὶ σοφῶς, καὶ ἀλη-
ληφότες. Ὅτι δὴ τῶν ἐν ἡμῖν τὸ μέν τι φασὶ
ναι καὶ ἀθάνατον, ἄσαρκόν τε τὴν φύσιν καὶ
ον· τοῦτο δὲ καὶ τὸν ἀληθῆ τυγχάνειν ἄνθρω-
τ' εἰκόνα Θεοῦ καὶ ὁμοίωσιν γεγενημένον·
αὐτὸν ἔργον Θεοῦ, ἀλλ' οὐ τύχης, οὐδ' αὐτο-
ύσεως, αὐτοῦ δὲ τοῦ τῶν ὅλων αἰτίου, κρίσει
ουλημένου μηδὲ τὰ κατὰ γῆν νοερᾶς καὶ λο-
σίας ἀμοιρεῖν, ὅπως διὰ πάντων αὐτῷ οὐρα-
καὶ αἰθερίων, τῶν τε ἐπὶ γῆς λογικῶν, καὶ
οῦ θειότητος ἀντιληπτικῶν ὁ προσήκων ὕμνος
ποιτο. Οὕτω δ' οὖν περιέχει τὰ Ἑβραίων λό-
αὶ εἶπεν ὁ Θεός· Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ'
μετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν· καὶ ἐποίησεν ὁ
ἄνθρωπον· κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐ-
αὶ πάλιν· « Καὶ ἔλαβεν ὁ Θεὸς χοῦν ἀπὸ τῆς

CAPUT XVII.

De natura hominis.

Jam vero, quod humanam ad naturam attinet, Phœnicum et Ægyptiorum de animantium generatione doctrina, hominum perinde ac cæterorum omnium ortum casu contigisse tradit, dum unius simul ejusdemque naturæ omnes ex terra fortuito prodiisse, nullumque omnino præditos inter expertesque rationis animos atque naturas discrimen esse ponit. Quam eorum sententiam disertis et conceptis suorum ante scriptorum verbis repræsentavimus. Verum hic Hebræorum quoque sensum atque mentem jure profecto sequi maluimus, qui egregie cum primis, sapienter ac vere primam illam hominum molitionem explicarunt. C Nam ex partibus hominis duabus, alteram divinam, immortalem, et ab omni corporea concretione sejunctam, naturam esse docent: eam porro verum esse hominem, ad imaginem ac similitudinem Dei fictum atque factum, qui divini Numinis opus fuerit, non fortunæ, nec repentino casus impetu, sed ipsiusmet rerum universarum auctoris voluntate exstiterit, cum divino plane consilio, ne terras quidem spiritali et rationis compote natura carere voluisset, ut omnes simul tam cœlestes ætheriæque naturæ, quam in terris degentes illæ quidem, sed tamen ut in rationis, sic in aliquam etiam ejus divinitatis communionem vo-

ᵃ add. δέ. [85] Psal. xc, 13.

(86) ...λγήτροις καὶ προβολίοις. Ergo θέλγητρον ...λιον idem hoc loco. Certe dæmoni periculosum est voluptate venabulum. Ita etiam ...dus, et accipiendus videtur locus ille De... l. I. iv, c. 9, ubi de Lucifero sic loquitur Δεινὰ δὲ κατὰ τῶν ἐθνῶν ἁπάντων ἀπειλή-...τερα ληπτοὺς τοῖς προβουλίοις ἀνθρώπους Id est: *At is populis omnibus tam gravia in...us cum esset, alia tamen ratione, venabulis* D *suis homines captu faciles esse cognovit.* Ubi θάτερα pro θατέρᾳ usurpavit, et προβολίοις legendum, non autem προβουλίοις. Cujusmodi autem προβόλια ista fuerint, sic explicat, Ἔσεις δῆτα τῆς ἀπὸ τῶν χρειττόνων στάσεως τὰς πόλεις, καὶ τοῖς ἡδονῆς δελέασιν, ἐπὶ πᾶν εἶδος φαυλότητος τὰς τῶν πολλῶν κατέσπα ψυχάς, etc., quæ fusius ibid. persequitur. Ita θέλγητρον, δέλεαρ, προβόλιον, eod. sensu.

catæ, dignum ei conjunctis vocibus hymnum celebrarent. Atque ita divinæ litteræ loquuntur: « Dixit quoque Deus, Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram. Et fecit Deus hominem: ad imaginem Dei fecit eum [86]. » Et rursus, « Accepitque **331** Deus pulverem terræ, et formavit hominem, et inspiravit in faciem ejus sp vitæ, et factus est homo in animam viventem [87]. » Quæ quidem Hebræus quoque Philo dum hæc superius laudatis verba subjungit.

A γῆς, καὶ ἔπλασε τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐνεφύση πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς, καὶ ἐγένετο ὁ εἰς ψυχὴν ζῶσαν.» Καὶ ταῦτα δὲ πάλιν ὁ Ἑ μηνεύει Φίλων, ταῖς ἐκτεθείσαις αὐτοῦ φων τάδε ἐπιλέγων.

CAPUT XVIII.

Philonis de animo sententia.

« Cæteri quidem, inquit ille, mentem nostram ætheriæ naturæ particulam appellantes, hominem cum æthere cognatione junctum esse voluerunt. At magnus ille Moses animi ratione præditi speciem non jam cæterarum creaturarum ulli similem fecit, B sed potius divini, sensumque fugientis spiritus probum quemdam esse nummum asseruit, Dei sigillo informatum atque signatum, cujus non character alius, quam sempiterna ratio sit. «Inspiravit enim, inquit, Deus in faciem ejus spiraculum vitæ, et factus est homo in animam viventem. » Itaque necesse fuit, qui spiritum illum exciperet, ejus qui inspiraret, similitudinem referre; ac propterea non ad ullius creaturæ, sed Dei unius imaginem factus homo dicitur. Ita, cum animus hominis ad primum illud auctoris sui rationis exemplar conformatus et expressus esset, ejus etiam corpus erectum esse, vultumque suum in cœlum, quæ pars est universi purissima, conversum habere oportuit.» Hæc Philo. C Atque hominem sane divina Scriptura, non cæterorum animantium more satum esse, jure meritoque pronuntiat. Reliquas enim omnes partim ex terra, Dei præpotentis jussu prodiisse, partim ejusdem Numine ex elemento humidiori evolasse; at ex omnibus, quæ in terra versantur, animantibus, unum longe Deo charissimum, nos, inquam, ipsos, ad imaginem ac similitudinem Dei procreatos animoque præditos fuisse: quocirca principem in eo quamdam agnosci regiamque naturam, atque in terris esse unum, qui ratiocinandi, fabricandi, judicandi, leges ferendi, artes doctrinasque percipiendi vim habeat. Solum enim illum animam, quæ spiritalis sit intelligensque natura, sortitum esse, cujus in consortium ex terrestribus aliis animanti- D bus nulla omnino venerit. Quare cæteras, operarum quarumdam et famulorum instar, homini præsto esse; hunc vero tanquam **332** dominum atque ducem, easdem industria domare atque subigere, ut corporis longe viribus superiores, sic ob intelligentis naturæ privationem inferiores. Illum ergo ad imaginem ac similitudinem Dei, ab eo ipso, singulari quodam et proprio dignitatis excellentiæque genere procreatum esse, divina testantur oracula. Eam ob rem ipsum et cogitatione Dei notiones informare, et sapientiæ, justitiæ, reliquarumque virtutum rationes vimque percipere: solis item, lunæ siderumque cursus, dierumque simul ac tempesta-

[86] Gen. I, 26, 27. [87] Gen. II, 7.

[a] γρ., ἐμπνέοντα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'.

Φίλωνος περὶ ψυχῆς.

« Ἀλλ' οἱ μὲν ἄλλοι, τῆς αἰθερίου φύσεως τ ρον νοῦν μοῖραν εἰπόντες εἶναι, συγγένεια θρώπου πρὸς αἰθέρα συνῆψαν· ὁ δὲ μέγας Μ δενὶ τῶν γεγονότων τῆς λογικῆς ψυχῆς ὡμοίωσεν, ἀλλ' εἶπεν αὐτὴν τοῦ θείου καὶ Πνεύματος ἐκείνου δόκιμον εἶναι νόμισμα, σ καὶ τυπωθὲν σφραγῖδι Θεοῦ, ἧς ὁ χαρακτὴ ἀΐδιος Λόγος. « Ἐνέπνευσε γὰρ, φησὶν, ὁ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς, καὶ ἐγένετ πος εἰς ψυχὴν ζῶσαν.» Ὥστε ἀνάγκη πρὸ πέμποντα [a] τὸν δεχόμενον ἀπεικονίζεσθαι· δ γεται κατ' εἰκόνα Θεοῦ τὸν ἄνθρωπον γεν μὴν κατ' εἰκόνα τινὸς τῶν γεγονότων. Ἀ οὖν ἦν τῆς ἀνθρώπου ψυχῆς, κατὰ τὸν ἀρχέ αἰτίου λόγον ἀπεικονισθείσης, καὶ τὸ σῶμα ἀ πρὸς τὴν καθαρωτάτην τοῦ παντὸς μοῖραν, τὰς ὄψεις ἀνατεῖναι.» Ταῦτα μὲν οὗτος. Εἰκό καὶ ἡ θεία Γραφὴ οὐχ ὡς τὰ λοιπὰ ζῶα γεγο ἄνθρωπόν φησι· τὰ μὲν γὰρ ἀπὸ γῆς προ κελεύσματι τοῦ παμβασιλέως Θεοῦ· τὰ ὑγρᾶς οὐσίας ἀναπτῆναι πάλιν αὐτοῦ νεύμα δὲ τῶν ἐπὶ γῆς ζώων τὸ θεοφιλέστατον, ἡμᾶ κατ' εἰκόνα Θεοῦ καὶ καθ' ὁμοίωσιν τὴν ψυχ νέναι, πρὸς ὃ καὶ ὁρᾶσθαι ἀρχικὸν καὶ βασιλ φύσιν, μόνον τε τῶν ἐπὶ γῆς εἶναι λογικὸν, μιουργικὸν, καὶ κριτικὸν, καὶ νομοθετικὸν, καὶ ἐπιστημῶν καταληπτικόν. Εἶναι γὰρ μ ἐν ἀνθρώπῳ ψυχὴν, νοερὰν καὶ λογικὴν σ μὴ μετεῖναι τοῖς ἄλλοις ἐπὶ γῆς ζώοις. Δι θητεύειν, καὶ χώραν οἰκετῶν παρέχειν ἀνθρ δὲ, οἷα δεσπότην καὶ ἡγεμόνα, δουλοῦσθαι· τάττειν τὰ ῥώμῃ μὲν σώματος πολὺ κρείττον δὲ τῇ κατὰ τὴν νοερὰν οὐσίαν στερήσει. Το οὖν κατ' εἰκόνα φασὶ Θεοῦ καὶ καθ' ὁμοίωσιν τοῦ τοῦ Θεοῦ μετά τινος διαφερούσης ὑπερο στῆναι. Διὸ καὶ Θεοῦ ἐννοίας εἰς φαντασί σοφίας τε καὶ δικαιοσύνης, καὶ πάσης ἀρετῆ ψεις ποιεῖσθαι, δρόμους τε ἡλίου καὶ σελ ἄστρων, ἡμερῶν τε καὶ ὡρῶν κύκλους ἀπαρι δυνατῶς ἔχειν, τῆς πρὸς τὰ ἄνω συγγενείας θνητῶν μόνος ἄνθρωπος ἐπιδείκνυται. Τὸ περιπεπλασμένον ἔξωθεν ἑτερογενὲς μὲν τὴν οὐσίαν καὶ γηγενὲς, εἶναι δὲ καὶ αὐτὸ Θε ἀπὸ γῆς ληφθὲν, καὶ εἰς τὴν αὐτὴν ὑποστρ καὶ χρῆναι τούτου μὲν ὅσα καὶ ἀλόγου θ τὸν δεσπότην ἠχθεσμένου φροντίζειν, ἄγειν αὐτὸ, καὶ τρέφειν οἷα δοῦλον, πρὸς ἄνθρωπ

ιν εὖ προσηνωμένον, τὸν δ' εἴσω δεσπότην, ὑγενῆ καὶ Θεοῦ συγγενῆ φύσιν, ἐλευθερίοις τιμᾷν, ἅτε καὶ πρὸς τοῦ πάντων αἰτίου τεων. Λέγει δ' οὖν τὰ λόγια, ὡς ἄρα τὴν πρώρώπου φύσιν δυνάμεσι θείαις καὶ ὁμοιώσει σμήσας ὁ παμβασιλεὺς, ἁρμόδιον οἷς ἐδωρήιν πρώτην ἀπεκλήρωσε διατριβὴν τοῦ βίου, ἐν παραδείσῳ, χορείαις συγκαταλέξας θείαις. μὲν τάδε ἐν ἀρχαῖς οἷα πανάγαθον αὐτῷ δεκι Πατέρα· τὸν δ' αὐθεκουσίῳ αἱρέσει τῶν ιων ἀποπεσεῖν, καὶ τὸν θνητὸν χῶρον ἀντικατθαι θείας ἐντολῆς ὀλιγωρίᾳ. Διὸ καὶ μάλιστα ιν εὐσεβείας ἐν πρώτοις ἀντιποιεῖσθαι, καὶ ως πλημμεληθὲν δευτέροις αἰσίοις ἐπιδιορ-, σπεύδειν τε ἐπὶ τὴν τῶν οἰκείων ἀναδρομὴν ἀποκατάστασιν. Εἶναι γὰρ τέλος ἀνθρώπου **B** οὐχ ὧδε ἐπὶ γῆς, εἰς φθορὰν καταστρέφον ύλειαν, ἀλλ' ἐκεῖθεν, ὅθεν καὶ ὁ πρῶτος ιε. Διὸ χρῆναι τὸ καθαρὸν αὖθις, καὶ θεοείκεκτήσασθαι τῆς ἐν ἡμῖν νοερᾶς οὐσίας, ἐφ' ἣν ητέον ἀνιέναι παντὶ σθένει πᾶσιν ἀνθρώποις ις καὶ ἀρετῆς ἐπιμελουμένοις. Τοιαῦτα καὶ τὰ θρώπου φύσεως Ἑβραίοις πεφιλοσοφημένα πρὶν ἢ καὶ εἰς ἀνθρώπους παρελθεῖν Ἕλληχθιζοί τινες καὶ κομιδῇ νέοι ἀπὸ γῆς ἀνακύτά τε βαρβάρων ὑποσυλᾷν διανοηθέντες, καὶ ι' Ἑβραίοις οὐκ ἀπέσχοντο, ὡς προϊὼν ὁ λόικα μάλα ἐπιδείξει. Ἀλλ' ἐπεὶ τῶν Ἑβραϊμάτων ἴδιον ἦν τὸ ἕνα τῶν ἁπάντων ποιητὴν ιαι τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν, αὐτῆς τε τῆς ὑπο; τοῖς σώμασιν οὐσίας, ἣν ὕλην προσαγορεύ- **C** λληνες· τοῦτο ᵃ δὲ μυρίοι βαρβάρων ὁμοῦ καὶ ιν ἐξεναντίας ἔστησαν· οἱ μὲν, κακίας πηγὴν ι εἶναι ἀποφηνάμενοι, ἀγέννητόν τε ὑπάρχειν· | μὲν οἰκείᾳ φύσει ἄποιον καὶ ἀσχημάτιστον, οῦ δυνάμει, τὸν κόσμον αὐταῖς ποιότησι προσι· δεικτέον ὡς πολὺ κρεῖττον ἡ Ἑβραίων όξα, μετ' ἀποδείξεως λογικῆς παρισταμένη λήματι, καὶ τῶν ἐναντίων λόγων λογισμοῖς ποσκευαζομένη λόγον. Θήσω δὲ φωνὰς τῶν ιν τὸ δόγμα διηκριβωκότων, καὶ πρώτου γε υ (87), ὃς ἐν τῷ πρώτῳ τῶν πρὸς Σαβέλλιον εγυμνασμένων τάδε περὶ τοῦ προκειμένου

A tum conversiones numerando consequi posse; quæ omnia ex innata, quam ex cunctis mortalibus unus homo præ se fert, cum rebus illis superioribus affinitate oriantur. At vero, quod eidem affictum exterius ac circumfusum est, alterius esse generis illud quidem, ac terrestri ex mole conflatum; idem tamen Dei simpliciter opus esse; quod uti ex terra satum est, ita denuo in terram dissolvatur. Itaque homini perinde ac suum aliquod ratione carens et onerarium jumentum domino, curandum illud esse, tractandumque humaniter, atque in servi morem alendum, ad humanæ vitæ obsequium docilis et parati. At dominum illum interiorem, utpote ingenuam nobilemque naturam, cumque Deo ipso cognatione conjunctam, liberalibus etiam et ingenuis moribus **B** exornandum, cum ornatus ab ipsomet etiam rerum omnium molitore fuerit. Addunt enimvero sacræ litteræ, summum illum ac præpotentem regem, ubi principem hominis naturam divinis facultatibus ac divina similitudine decorasset, ei quoque postmodum in cœtuum divinorum societatem allecto, suis muneribus donisque congruentem, in bonis omnibus circumfluente paradiso, primam vitæ sedem attribuisse. At hominem, qui vim ab eo tantam opum, tanquam ab optimo parente, ipso statim initio acceperat, et sua sponte divinioris illius conditionis sorte excidisse et ob violatum divinæ legis imperium, in mortale domicilium amandatum ac relegatum fuisse. Quocirca verum omnino esse, uti præcipuam quamdam pietati operam demus, quod a **C** nobis ante peccatum est, felicioribus vitæ consequentis auspiciis emendemus, postremo ad recuperandam opum olim nostrarum possessionem omni studio et contentione rapiamur. Nam suum humanæ naturæ finem, non jam hic, in terris, hoc est in interitu ac morte positum, sed eo potius in statu gradduque fixum esse, unde generis humani princeps exciderit. Ita conandum id esse agendumque nobis, ut pristinum illum naturæ nostræ spiritali nitorem, ac divinæ similitudinis ornamenta reddamus, adeoque constantem hanc atque perpetuam eorum esse omnium curam oportere, qui aliquo pietatis et virtutis studio teneantur.

333 Hæc igitur illa sunt quæ de natura hominis ia retro memoria Hebræi docuerunt, cum nullum adhuc Græcorum genus exstaret: qui cum nudiustertius e terra caput extulerint, et suas barbaris opes suffurari statuerunt, nec probræorum bonis pepercerunt, ut paulo post hujus in disputationis progressu ostendemus. Nunc ioniam Hebræorum doctrinæ proprium hoc fuit præcipuumque caput, uti Deum præpotentem, ierarum omnium rerum, tum ejus etiam, quæ corporibus subest, naturæ, quamque materiam ucant, artificem unum ac molitorem esse statuerunt: idem contra barbarorum simul et Græafinita vis oppugnavit: cum alii et improbitatis omnis fontem esse materiam, et ortu carere ent: alii suapte quidem natura omni eam qualitate figuraque nudatam esse, divini tamen Nu-

ᵃ, τούτῳ.

ιονυσίου. Alexandrinum intelligit, Sabelo personarum in SS. Triade distinctio nellebatur, oppugnatorem acerrimum. Qui mio quodam susceptæ causæ studio in am Arianorum hæresim nonnihil inclinasse am videretur, egregium in primis defensotus est B. Athanasium, ejusdem postea se- **D** dis episcopum. Vide illustriss. card. Baron. anno Christi 263. Porro Sabellius, alterum hoc de materia somnium ab Hermogene acceperat. Plures adversus Sabellium istum libros a Dionysio elaboratos esse, non tantum unum, ut non nemo credidit, vel hoc Eusebii loco manifeste, convincitur.

minis potestate novum præterea cum suis qualitatibus ornatum induisse vellent : demons quoque nobis erit, longe saniorem Hebræorum hoc in genere mentem ac sententiam fuisse, qu positam quæstionem logica plane demonstratione disceptet, justisque rationibus omnia dissen argumenta convellat. Hanc in rem ipsissima eorum, qui ante nos accurate hac in disputation sunt, verba producam, atque in primis Dionysii, qui in primo librorum eorum, quos in S elucubravit, hunc in modum de re tota philosophatur.

CAPUT XIX.

Materiam ortu non carere.

« Impietatis etiam illud est, inquit, quod plerique materiam, cujus ortum nullum esse velint, divinæ potestati digerendam ornandamque subjiciant, dum eam natura sua patientem atque tractabilem, impressas divinitus mutationes facile subire tradunt. Enimvero doceant isti qui fieri potuerit, ut in Deum atque materiam similitudo pariter ac dissimilitudo caderet. Nam alium quemdam utroque potentiorem cogitare tum oporteret, quod tamen de Deo vel suspicari, nefas. Nam et ipsum ortu carere, quod in utroque simile dicitur, et alterum illud, quod præter utrumque cogitatur, quomodo tandem in iis locum habuit? Si enim illud ipsum quod ortu caret, Deus est, ipsaque, ut ita dicam, ortus negatio, divina essentia est; non jam idem ipsum, quod ortu caret, materia fuerit, cum Deus et materia unum idemque non **334** sint. Sin autem utrumque dixerint, id quidem esse proprie quod est, materiam videlicet atque Deum, ortus tamen negationem ambobus convenire: manifeste sequitur, aliud quidpiam præter utrumque ponendum, quod antiquius ac superius utroque sit. Jam quominus per sese ambo simul esse possint, imo quominus e duobus alterum, hoc est materia, esse per sese queat, vel ipsa rationis et conditionis utriusque diversitas prorsus impediat. Alioqui causam illi sane afferant, quamobrem cum ortu ambo careant, Deus quidem nec pati quidquam nec mutari, nec moveri possit, idemque simul efficiendi vim habeat; materia vero contraria subeat omnia, quippe quæ pati mutarique possit, inconstans, et multiplici configurationi obnoxia. Jam qui tandem inter sese ambo tam apte convenerunt? Utrum sese Deus ad materiæ naturam accommodans, sic eam demum elaboravit? At ineptum fuerit cogitare, Deum, uti homines vulgo solent, aut ex auro conflare, aut lapides vel cædere, vel collocare, aut pro cæterarum artium varietate, quibus diversa materiæ genera figurari conformarique possunt, opus quodcunque moliri. Sin materiam, prout ipse voluit, ejusque sapientia postulabat, finxisse eamque variis ac multiplicibus artis molitionisque suæ formis consignasse, bene ominata certe veraque hæc oratio fuerit, atque ejusmodi, quæ præterea Deum, qui totius universi vita et fundamentum est, ortus omnis expertem esse confirmet. Nam cum illa ortus negatione, p insuper existendi rationem conjungit. Cæterum multa quidem adversus id hominum genus d sent, verum alterius loci hæc disputatio fuerit. Si tamen isti cum scelestissimis tot deorum fab bus conferantur, minus impie loqui censebuntur. » Hactenus Dionysius. Verba nunc Origenis ac

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘʹ.

Περὶ τοῦ μὴ ἀγέννητον εἶναι τὴν ὕλ

« Οὐδ' ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ὅσιοι, οἱ τὴν ὕλην νητον ὑποχείριον εἰς διακόσμησιν διδόντες παθητὴν γὰρ αὐτὴν καὶ τρεπτὴν ὑπάρχουσα ταῖς θεοποιήτοις ἀλλοιώσεσι. Καὶ πόθεν γὰ χει καὶ τῷ Θεῷ καὶ τῇ ὕλῃ τό τε ὅμοιον κ ὅμοιον, διασαφήτωσαν. Ἑκατέρου γὰρ δεῖ νοῆσαι κρείττονα, ὃ μηδὲ θεμιτὸν ἐννοῆσαι Θεοῦ. Τό τε γὰρ ἀγέννητον, ὅμοιον ἐν ἀμ λεγόμενον, καὶ ἕτερον νοούμενον παρ' ἑκάτε θεν ἐν αὐτοῖς ἐγένετο; Εἰ μὲν γὰρ αὐτὸ ἀ ἐστιν ὁ Θεὸς, καὶ οὐσία ἐστὶν αὐτοῦ, ὡς ἂν ε ἡ ἀγεννησία, οὐκ ἂν ἀγέννητον εἴη ἡ ὕλη· οὐ

B τόν ἐστιν ἡ ὕλη καὶ ὁ Θεός· εἰ δὲ ἑκάτερον μὶ ὅπερ ἐστὶν ἡ ὕλη καὶ ὁ Θεὸς, πρόσεστι δὲ ροις τὸ ἀγέννητον, δῆλον, ὡς ἕτερόν ἐστιν ἑ καὶ ἀμφοτέρων πρεσβύτερόν τε καὶ ἀνωτέρ τρεπτικὴ δὲ παντελῶς, καὶ τοῦ ταῦτα συνυ μᾶλλον δὲ τοῦτο ἕτερον αὐτῶν τὴν ὕλην ἐφ ὑπάρχειν, καὶ ἡ τῆς ἐναντίας ἕξεως διαφορὰ τωσαν γὰρ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ἀμφοτέρων ὄντ νήτων, ὁ μὲν Θεὸς ἀπαθὴς, ἄτρεπτος, ἀκίνη γαστικὸς, ἡ δὲ τὰ ἐναντία, παθητὴ, τρεπτὴ τος, μεταποιουμένη. Καὶ πῶς ἥρμοσαν καὶ μον; Πότερον κατὰ τὴν τῆς ὕλης φύσιν ἐξο ἑαυτὸν ἐτεχνίτευσεν αὐτὴν ὁ Θεός; Ἀλλὰ ἄτοπον, ὁμοίως ἀνθρώποις χρυσοχοεῖν καὶ γεῖν, καὶ κατὰ τὰς ἄλλας τέχνας, ὅσας αἱ ὕ

C φοῦσθαι καὶ τυποῦσθαι δύνανται, χειροκμη Θεόν. Εἰ δὲ οἵαν αὐτὸς ἐβούλετο κατὰ τὴν ἑα φίαν ἐποίησε τὴν ὕλην, τὸ πολύμορφον κα ποίκιλον τῆς δημιουργίας ἑαυτοῦ σχῆμα κα ἐνσφραγιζόμενος αὐτῇ, καὶ εὔφημος καὶ ἀλ τος ὁ λόγος, καὶ προσέτι καὶ τὴν ὑπόστασιν τ τὸν Θεὸν ἀγέννητον εἶναι κρατύνει. Τῷ γ ἀγέννητον, ἅμα καὶ τόπος εἶναι προσῆψε. Π οὖν καὶ πρὸς τούτους ὁ λόγος, ἀλλ' οὐ νῦν ἡ κειται. Συγκρίσει δὲ τῇ πρὸς τοὺς ἀθεωτά λυθέους εὐφημότεροι οὗτοι. » Ταῦτα μὲν οὖν τῶν Διονυσίου. Καὶ τῶν Ὠριγένους δὲ ἀκου

CAPUT XX.

De eodem, ex Origenis in Genesin Commentariis.

« Si quispiam, inquit, eo in errore versabitur,

D

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κʹ.

Περὶ τοῦ αὐτοῦ ἀπὸ τῶν Ὠριγένους Γένεσιν.

« Εἰ δέ τινι προσκόπτει διὰ τοὺς ἀνθ

μὴ δύνασθαι παραδέξασθαι τὸν Θεὸν χωρὶς A
ἡτου ὑποκειμένης κατασκευάζειν τὰ ὄντα,
ἀνδριαντοποιὸς χωρὶς χαλκοῦ τὸ ἴδιον
ἦσαι δύναται, μηδὲ τέκτων χωρὶς ξύ-
οἰκοδόμος χωρὶς λίθων· ζητητέον πρὸς
ερὶ δυνάμεως Θεοῦ, εἰ, θελήσας ὑπο-
τι βούλεται ὁ Θεὸς, τῆς θελήσεως αὐτοῦ
ρουμένης οὐδὲ ἀτονούσης, δύναται ὑπο-
βούλεται. Ὧ γὰρ λόγῳ τὰς ποιότητας (κατὰ
οὺς Πρόνοιαν εἰσάγοντας τῷ ἰδίῳ λόγῳ,) οὐχ
βούλεται, εἰς διακόσμησιν τοῦ παντὸς ὑφ-
ἀφάτῳ αὐτοῦ δυνάμει καὶ σοφίᾳ, τούτῳ τῷ
τὴν οὐσίαν ὅσης χρῄζει, ἱκανή ἐστιν αὐτοῦ
ς ποιῆσαι γενέσθαι. Ἀπορήσομεν (88) γὰρ
οὐ βουλομένους ταῦθ' οὕτως ἔχειν, εἰ μὴ
αὐτοῖς εὐτυχηκέναι τὸν Θεὸν, ἀγέννητον B
ὴν οὐσίαν, ἥν, εἰ μὴ τὸ ἀγέννητον αὐτῷ
κὸς ἦν, οὐδὲν ἔργον δυνατὸς ἦν ποιῆσαι,
εν οὐ δημιουργὸς, οὐ Πατὴρ, οὐκ εὐεργέτης,
ὸς, οὐκ ἄλλο τι τῶν εὐλόγως λεγομένων περὶ
εν δὲ καὶ τὸ μετρεῖν τῆς ὑποκειμένης οὐ-
οσόνδε, ὡς διαρκέσαι τῇ τηλικούτου κόσμου
ι; Οἱονεὶ γὰρ Πρόνοιά τις πρεσβυτέρα Θεοῦ
ς τὴν ὕλην ἔσται ὑποβεβληκυῖα τῷ Θεῷ,
ένη τὴν τέχνην τὴν ἐνυπάρχουσαν αὐτῷ μὴ
σαι, οὐκ οὔσης οὐσίας, ᾗ ὁμιλῆσαι δυνάμε-
κόσμησε τὸ τηλικοῦτον κόσμου κάλλος. Πό-
ι δεκτικὴ γεγένηται πάσης ἧς βούλεται ὁ
ότητος, μὴ αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ἑαυτῷ τοσαύτην
ύτην ποιήσαντος, ὁποίαν ἔχειν ἐβούλετο; C
θεσιν γοῦν ἀποδεξάμενοι τὸ ἀγέννητον εἶναι
, ταῦτα ἐροῦμεν πρὸς τοὺς τοῦτο βουλομέ-
εἰ, Προνοίας οὐχ ὑποβαλλούσης τὴν οὐσίαν
οιαύτη γεγένηται, εἰ Πρόνοια ἦν ὑφεστῶσα,
ον πεποιήκει τοῦ αὐτομάτου; Καὶ εἰ αὐτὸς,
ὕλης, ἐβούλετο κατασκευάσαι αὐτὴν, τί ἂν
οφία, καὶ ἡ θειότης αὐτοῦ πεποιήκει, τοῦ
ήτου ὑποστάντος; Εἰ γὰρ εὑρίσκεται ταὐτὸν
ν ἂν ὑπὸ τῆς Προνοίας, ὅπερ καὶ χωρὶς προ-
ίστη, διὰ τί οὐχὶ καὶ ἐπὶ τοῦ κόσμου ἀθετή-
ν δημιουργὸν καὶ τὸν τεχνίτην; Ὥσπερ γὰρ
πὶ τοῦ κόσμου εἰπεῖν οὕτω τεχνικῶς κατ-
μένου τὸ χωρὶς τεχνίτου σοφοῦ τὸν αὐτοτοιοῦ-
έναι, οὕτω καὶ τὸ τὴν ὕλην τοσαύτην καὶ
, καὶ οὕτως εἰκτικὴν τῷ τεχνίτῃ Λόγῳ Θεοῦ D
ἶναι ἀγεννήτως ἐπίσης ἐστὶν ἄλογον. Πρὸς
τοὺς παραβάλλοντας, ὅτι οὐδεὶς δημιουργὸς
ης ποιεῖ, λεκτέον ὅτι ἀνομοίως παραβάλλουσι.
γὰρ παντὶ τεχνίτῃ ὑποβάλλει τὴν ὕλην, ἀπὸ
τέχνης, ἢ ἀνθρωπίνης ἢ θείας ἐρχομένην.
ἐν οὖν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀρκέσει πρὸς τοὺς,
γεσθαι, « Ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκατα-
ς, » οἰομένους ἀγέννητον εἶναι τὴν σωματι-
ν. » Τοσαῦτα καὶ οὗτος. Καὶ ὁ Ἑβραῖος δὲ Φί-
ῷ *Περὶ τῆς Προνοίας* (89), ταῦτα περὶ τῆς
ισι.

A ut de artificum nostrorum more cogitans, dandum esse neget, Deum res universas moliri posse, nisi materiam quamdam ortu carentem præ manibus habuerit, cum neque statuarius absque ære, nec faber lignarius sine lignis, nec architectus sine lapidibus, **335** susceptum opus elaborare possit: de potestate Dei quærendum ex illo est, utrum Deus ubi quidquid ipsi placuerit, moliri statuerit, nulla difficultate vim ejus voluntatis inhibente, quod visum sibi fuerit, perficere possit. Qua enim ratione qualitates illas (id quod ex eorum omnium qui Providentiam esse defendunt, oratione sententiaque conjunctum est) quæ nullædum erant, ad universi ornatum, pro infinita potestate sapientiaque producit: eadem omnino, naturam quamlibet, si qua B forte indigeat, procreare continuo voluntas ejus per sese poterit. Nam quærenius ex iis qui rem hoc modo se habere negaverint, numquid ex eorum opinione consequens sit, belle admodum id ac fortunate Deo cessisse. quod in naturam illam ortus expertem inciderit, quam nisi eo ipso, quod ortu careret, nactus esset, nihil unquam efficere potuisset, adeoque perpetuo, molitoris, parentis, benigni, boni, ac cæteris omnibus, quæ magna cum ratione Deo tribuuntur, nominibus spoliatus, perstitisset. Deinde qui fieri potuit, ut vim materiæ tantam, sic tanquam ad pondus accurate justeque ad mensam invenerit, quæ ad hujus proprie non majoris minorisve mundi molitionem satis esset? Invehenda C quippe nescio quæ, Deo tamen antiquior, Providentia necessario fuerit, quæ materiam ei subjecerit, dum id ea provideret in posterum, ne quas in sese Deus haberet artis suæ notiones, irritæ cederent, si non ejus naturæ copia fieret, cujus opera tam excellentem et eximiam universi speciem efficeret. Unde porro id habuit, ut omnis ejus qualitatis capax esset, quam eidem imprimere Deus voluisset, nisi qualem eam habere ipse vellet, talem ante sibi tantamque molitus erit? Jam ut nonnullis daremus ortu carere materiam, iis tamen qui sic opinantur, hunc in modum instare possemus: Si quantumvis naturam illam Deo providentia nulla subjecerit, ejusmodi tamen ea per sese fuit: eamdem si Providentia suopte consilio procreasset, ec- D quid amplius ipsa, quam quod fortuito casuque factum videmus, effecisset? Quid Deus ipse materiam, quæ nulla tum esset, fingere molirique statuisset? ecquid tandem ejus cum sapientia, tum divinitas excellentius, quam quod ex ortu carente materia exstitit, molitus esset? Nam si ex Providentia idem omnino profecturum erat, quod sine Providentia factum est, quidni ex ipso quoque mundo auctorem omnem artificemque tollamus? Quemadmodum enim absurdum fuerit, mundum hunc dicere tam eleganter, apteque constructum, absque sapientis artificis manu talem exstitisse, ita vim

(88) Ἀπορήσομεν. Ingeniosæ sunt ac solidæ rationes istæ.

(89) Περὶ τῆς Προνοίας. Non exstat opus illud Philonis *De Providentia*. Cæterum ex hoc fragmento auferri potest, Philonem Platonis ex mente sensisse, rudem et indigestam a Deo materiæ molem

materiæ 336 tantam, ejusque conditionis et naturæ, adeoque artificis Numinis rationi tem, sine ortus sui principio per se ipsam exstitisse, non minus ineptum videri debet. Cætera artificum nostrorum comparationem obtendunt, quorum nemo sine materia quidquam ‹ currendum, nullam eorum hoc in genere similitudinem esse. Materiam enim artifici cuili dentia subjicit, quæ a principe quadam, seu humana illa, seu divina sit, arte oriatur. Atqu præsentiarum adversus eos satis erunt, qui quod ita scriptum videant, ‹ Terra autem era lis, et vacua, › naturam et corpoream ortus omnis expertem esse opinantur. › Huc usque Cui Philonem Hebræum subjiciam, in suo *De Providentia* libro, his verbis de materia disputan

CAPUT XXI.

Ex Philone de eodem argumento.

‹ Jam, inquit, moles hujus naturæ tanta, ortumne aliquem habuerit, statuendum nobis est. Deus ergo, cum de mundi hujus molitione cogitaret, tantum certo providit materiæ, nihil ut ad eam deesset omnino vel omnino superesset. Absurdum enim plane foret, artificum nostrorum vulgus, in singula, quæ præ manibus habeant, opera, eaque præsertim quæ majoris pretii futura sint, materiæ quantum satis fuerit, ad pondus exigere: qui numeros mensurasque rerum, justasque singulorum inter se proportionis æqualitatisque rationes invenit, eum nihil de materiæ vi necessaria cogitasse. Dicam igitur hoc libere, nec pauciore, nec copiosiore materia, ad hujus mundi procreationem opus fuisse. Alioqui nunquam is usque adeo perfectus exstitisset, nec in omnibus ac singulis partibus tam integre solideque compactus, nisi ex integra perfectaque natura constitisset. Prudentis enim ac periti artificis est, antequam in opus incumbat, materiæ quantum opus fuerit præ oculis habere. Et homo quidem, ut cæteris etiam cognitione præstet, qui tamen vix unquam ab eo penitus errore qui ad mortales cognatione quadam adhærescit, liber esse potest, suis in operibus, a justa materiæ vi aberrarit forte nonnunquam, ut eum vel pauciori aliquid addere, vel ex ampliori detrahere nonnihil oporteat. At vero Deus, fons, inquam, ille cognitionis omnis atque scientiæ, amplius quidquam minusve, quam par esset, adhibere non potuit, cum omnibus mensurarum ponderumque rationibus utatur, accurata prorsus ac perfecta mediocritate temperatis. 337 Qui vero secus nugari voluerit, nobis ille videlicet omnia continuo cæterorum artificum objiciet opera, quorum molitio, nonnulla materiæ vel

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ'.

Φίλωνος περὶ τοῦ αὐτοῦ.

‹ Περὶ δὲ τοῦ ποσοῦ τῆς οὐσίας, εἰ δή · τως, ἐκεῖνο λεκτέον. Ἐστοχάσατο πρὸ κόσμου γένεσιν ὁ Θεὸς αὐταρκεστάτης ὕλι ἐνδέοι, μήθ' ὑπερβάλλοι. Καὶ γὰρ ἄτοπον ἦ κατὰ μέρος τεχνίταις [b], ὁπότε τι δημιουρ μάλιστα τῶν πολυτελῶν, τὸ ἐν ὕλαις σταθμήσασθαι· τὸν δ' ἀριθμοὺς καὶ μέτρα, τούτοις ἰσότητας ἀνευρηκότα μὴ φροντίσα νοῦ. Λέξω δὴ μετὰ παῤῥησίας, ὅτι οὔτ' οὔτε πλείονος οὐσίας ἔδει τῷ κόσμῳ πρὸς κα Ἐπεὶ οὐκ ἂν ἐγεγένητο τέλειος, οὐδ' ἐν πᾶ ρεσιν ὁλόκληρος, εὖ δεδημιουργημένος, [c] ἐ B οὐσίας ἀποτετέλεσται. Πανσόφου γὰρ τὴν τέ πρὶν ἄρξασθαί τινος κατασκευῆς, τὴν ἱ ὕλην. Ἄνθρωπος μὲν οὖν, κἂν εἰ τῶν ἐπιστήμην διαφέροι, μὴ δυνάμενος κατὰ τ ἐκφυγεῖν τὴν συγγενῆ τῶν θνητῶν πλάν τῷτο ἂν ἴσως περὶ τὴν ποσότητα τῆς ὕλ τεχνιτεύοι· τοτὲ μὲν, ὡς ἔλαττον προστιθ τοτὲ δὲ, ὡς περιττῆς ἀφαιρεῖν· ὁ δὲ, πη ἐπιστημῶν, ἐνδέον ἢ περιττεῦον οὐδὲν ἔμελλ λεσθαι, μέτροις ἅτε χρώμενος εἰς ἀκρίβε φυῶς πεπονημένοις ἅπασιν ἐπαινετοῖς (9 βουλόμενος ἄλλως ὑθλεῖν οὐκ ἂν φθάνοι κα των ἔργα τῶν τεχνιτῶν αἴτια τιθέμενος ἄμεινον τῆς κατασκευῆς ἐπιλαχόντα προσθ ἢ μειώσει τῶν ἐν ὕλαις. Ἀλλὰ γὰρ σοφισ C ἔργον εὑρεσιλογεῖν, σοφίας δὲ ἕκαστα διερ ἐν τῇ φύσει. › Καὶ τὰ μὲν τοῦ Φίλωνος τοῦ τὸν τρόπον. Μαξίμῳ δὲ (93) τῆς Χριστοῦ οὐκ ἀσήμῳ ἀνδρὶ καὶ λόγος οἰκεῖος συγγέ *Περὶ τῆς ὕλης*, ἐξ οὗ μοι δοκῶ μέτρια παραθήσεσθαι, ἐς ἀκριβῆ τοῦ προβλήμα χον.

accessione, vel detractione melius vulgo feliciusque cedit. Sed nimirum argutias sophista qu piens in rimanda rerum naturalium veritate versatur. › Ita Philo. Cæterum, quoniam Maxi fessor Christianæ religionis non obscurus, librum quoque singularem ac proprium *De*

[a] *Ισ.* τούς. [b] *Ισ.* τεχνίτας. [c] *Ισ. add.* εἰ μή.

ante omnia creatam esse, ex qua deinde præclaram illam quam cernimus rerum varietatem ac speciem eduxerit.

(90) *Ἔλαττον προστιθέναι.* Sensus postulat ἐλάττονι προστιθ. ut opponatur sequenti membro, ὡς περιττῆς ἀφαιρεῖν.

(91) *Ἅπασιν ἐπαινετοῖς.* Utramque vocem, aut saltem ἐπαινετοῖς libenter expunxerim.

(92) *Αἴτια τιθέμενος.* Vix dubito quin reponendum sit, ἀντιτιθέμενος, vel ἀντία τιθέμενος, quod paulo ποιητικώτερον est. Sed Philo, quemadmodum

D

et Xenophon, poetas interdum amat. P οὐκ ἂν φθάνοι, etc., hunc quoque sensum set, *ut artificum omnium objiciat opera, quam efficiet*. In eo tamen hæreo, quam quod is, meo quidem judicio, cum se ἀλλὰ γὰρ σοφιστείας, etc., elegantius or cohæreat.

(93) *Μαξίμῳ δέ.* Nondum satis definio Maximus fuerit. Erat quidem Maximus I morum antistes, æqualis Eusebii; sed v hunc vere maximum Arianæ impietatis

juvat ex eo nonnulla proferre quæ ad exquisitam propositæ quæstionis disceptationem con

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ'.

ἀγέννητος ἡ ὕλη, μηδὲ κακῶν αἰτία.

μὲν ἀδύνατον ὑπάρχειν ἀγέννητα δύο ἅμα, γνοεῖν νομίζω, εἰ καὶ τὰ μάλιστα δοκεῖς τοῦτο προστεθεικέναι τῷ λόγῳ, τὸ πάντως ς τὸ ἕτερον δεῖν λέγειν, ἢ ὅτι κεχώρισται ὕλης ὁ Θεὸς, ἢ αὖ πάλιν ὅτι ἀμέριστος αὐ-ιναι. Εἰ μὲν οὖν ἡνῶσθαί τις αὐτὸν εἰπεῖν τὸ ἀγέννητον λέξει· ἑκάτερον γὰρ τούτων αι τοῦ πλησίον· ἀλλήλων δὲ μέρη τυγχά-κ ἔσται ἀγέννητα δύο. Ὡς οὐδὲ διάφορα κερματιζόμενα εἰς πολλὰ γεννητὰ, ἀλλ' ς ἀπαιτεῖ, ἕν τι γεννητὸν, τὸν ἄνθρωπον, ; πρὸς τοῦ Θεοῦ γεγονέναι φαμέν· οὕτως εἰ μὴ κεχώρισται τῆς ὕλης ὁ Θεὸς, ἓν τὸ εἶναι λέγειν. Εἰ δὲ κεχωρίσθαι φήσει τις, ναί τι τὸ ἀνὰ μέσον ἀμφοτέρων, ὅπερ καὶ μὸν αὐτῶν δείκνυσιν. Ἀδύνατον γὰρ ἐν ἐξετάζεσθαί τι ἀπό τινος, οὐκ ὄντος ἑτέρου ιάστασις ἑκατέρου γίνεται· ὅπερ οὐ μέχρι ταται καὶ μόνου, ἀλλὰ καὶ πλείστων ὅσων. ιπὶ τῶν δύο ἀγεννήτων εἴπομεν λόγον, τοῦ-γκης ὁμοίως προχωρεῖν, εἰ τὰ ἀγέννητα α. Καὶ γὰρ ἐπὶ τούτων ἐροίμην ἂν, εἰ κε-ἀλλήλων, ἢ αὖ πάλιν ἕκαστον ἥνωται τῷ Εἰ μὲν γὰρ ἡνῶσθαί τις εἴποι, τὸν αὐτὸν ῷ πρώτῳ λόγον· εἰ δ' αὖ πάλιν κεχωρίσθαι, αι τὴν ἐξ ἀνάγκης τοῦ χωρίζοντος ὑπόστα-δὲ ἄρα τις καὶ τρίτον εἶναι λέξει λόγον, ὡς ι περὶ τῶν ἀγεννήτων λέγεσθαι, τουτέστι ωρίσθαι τῆς ὕλης τὸν Θεὸν, μήτ' αὖ πάλιν ει ἡνῶσθαι, εἶναι δὲ καθάπερ ἐν τόπῳ τῇ εὸν, ἢ καὶ τὴν ὕλην ἐν τῷ Θεῷ, τὸ συν-έτω, ὅτι, ἐὰν τόπον τοῦ Θεοῦ τὴν ὕλην εἴ-; ἀνάγκης αὐτὸν καὶ χωρητικὸν (95) λέγειν ρὸς τῆς ὕλης περιγραφόμενον. Ἀλλὰ μὴν ς αὐτὸν τῇ ὕλῃ ἀτάκτως φέρεσθαι, μὴ τε μηδὲ μένειν αὐτὸν ἐφ' ἑαυτοῦ ἀνάγκη, ἐστιν, ἄλλοτ' ἄλλως φερομένου. Πρὸς δὲ αὶ ἐν χείροσι γεγονέναι τὸν Θεὸν εἰπεῖν Εἰ γὰρ ἦν ποτε ἄκοσμος ἡ ὕλη, ἐκόσμησε δὲ τὸ κρεῖττον τρέψαι προαιρούμενος, ἦν ποτε οσμήτοις ἦν ὁ Θεός. Δικαίως δ' ἂν καὶ τοῦ-ν τὸν λόγον, πότερον ἐπλήρου τὴν ὕλην ὁ μέρει τινὶ τῆς ὕλης ἦν. Εἰ μὲν οὖν ἐν μέ-ς ὕλης εἰπεῖν τις ἐθέλοι τὸν Θεὸν, πλεῖστον τερον τῆς ὕλης λέγει· εἰ δὲ (96) μέρος αὐ-εχώρησεν αὐτόν. Εἰ δ' ἐν πάσῃ εἶναι λέγοι ὡς ταύτην ἐδημιούργει φραστέον. Ἀνάγκη τολήν τινα τοῦ Θεοῦ λέγειν, ἧς γενομένης, τι ἐκεῖνο, ἀφ' οὗ ὑπεχώρησεν, ἢ καὶ ἑαυτὸν δημιουργεῖν, οὐκ ἔχοντα ὑποχωρήσεως τό-

A

CAPUT XXII.

Materiam nec ortu carere, nec malorum causam esse.

« Equidem, inquit ille, duo simul, quæ ortu careant, esse non posse, quin mecum intelligas, non dubito; licet hoc ponere insuper atque addere videaris, e duobus necessarium alterutrum esse, ut vel segregatus a materia Deus, vel cum eadem omnino conjunctus esse dicatur. Qui ergo tam conjunctum esse volet, is unum duntaxat aliquid statuet, quod ortu careat; tunc enim alterius alterum pars utique foret, quæ vero mutuam inter sese partis rationem habent, eadem, quæ ortu careant, duo simul esse non possunt. Nam quemadmodum hominem sic a Deo procreatum esse dicimus, ut is non jam diversæ partes, atque in plura genita distractæ,
B
verum, ut ipsa ratio postulat, res una quidem genita sit, variis tamen ex partibus constituta, sic necesse plane est, si Deum a materia sejunctum esse negas, unum duntaxat aliquid, quod genitum non sit, agnoscere. Sin ab eadem secretum esse voles, medium necessario quiddam inter utrumque statuendum erit, quo utriusque dissidium ostendatur. Nec enim unius ab altero divortium constitui dignoscive potest, nisi tertium aliquid suberit, ex quo divortium illud æstimetur. Atque hæc ratio non tantum vel in hoc, vel in uno quopiam, sed etiam in pluribus locum habet. Quod enim de duobus ortu carentibus dictum est, id similiter valere necesse erit, si tria ponentur ortu carentia. Nam de
C
illis eodem modo quæram, utrum disjuncta illa sint, an singula inter sese conjuncta. Si conjuncta quis esse defendet, idem ego contra, quod paulo ante argumentum opponam. Sin distincta fatebitur nunquam illius quarti necessitatem effugiet, quod hoc dissidii genus efficiat. **338** Quod si tertium quiddam existimet, de illis ortu carentibus commode satis responderi posse, Deum videlicet nec penitus a materia secretum nec tamen partis in morem cum eadem esse conjunctum; sed vel materia Deum, vel materiam ipsam Deo, sic tanquam loco proprio contineri : ex hac opinione consequens illud omnino fuerit, ut, si Dei locum materiam esse dicamus, eumdem necessario et capi ab aliquo, et materia ipsa circumscribi
D
posse fateamur. Quin etiam illum necesse erit, perinde ut materiam, perturbate ferri; nec eumdem in se ipso manere semper immotumque consistere, cum illud, in quo erit, huc illucque perpetuo rapiatur. Ad hæc, locum in deterioribus Deum ipsum habuisse concedendum erit. Nam si rudis olim et incondita materia fuit, eamque Deus in elegantiorem et ornatiorem speciem conformare statuit, fuit

Arianus intelligat : tametsi hunc, quis-Maximum, ut supra Dionysium Alexan-atis frigide appellarit. Cæterum, Dialogus æc de materia disputatio, ut legenti patet. *ὅτι κεχώρισται.* Prima hæc argumenta,

nonnisi adversus eos qui corporeum Deum fingerent, momenti quidquam habere possunt.

(95) *Χωρητικόν.* Malim χωρητόν cum altero manusc.

(96) *Λέγει· εἰ δέ.* Post λέγει minor adhibenda distinctio, et δέ mutandum in γε, vel δή.

profecto, cum Deus in rudi et incondita mole versaretur. Præterea hunc etiam in modum urgere liceat, utrum Deus materiam impleret universam, an in aliqua duntaxat ejus parte collocatus esset. Nam si in parte solum fuisse volent, mirum quam angustiorem illi nobis materia Deum faciunt, cum pars ejus aliqua Deum integrum contineret. Sin totam ab eo materiam occupatam esse dicent, dicant ipsi quoque, quemadmodum eam elaborare Deus ac perpolire potuerit. Siquidem aut sese Deum collegisse necesse erit, itaque partem eam conformasse, ex qua secesserat; aut, quod loci, in quem secederet, nihil omnino superesset, cum materia se ipsum una conformasse. Jam vero, si materiam in Deo esse respondeant, quærendum similiter fuerit, utrum sic in eo statuatur, ut a seipso quasi disjunctus ille distractusque sit, quomodo sic in aere tot animantium genera versantur, ut idem ad ea capienda, quæ in ipso fiunt, aliquam partium suarum divisionem patiatur : an potius, tanquam in loco, hoc est, ut aqua in terra collocatur. Si quemadmodum in aere, Deum jam habemus, qui in partes distrahi secarique possit. Sin ut aqua in terra est, materia vero perturbata atque indigesta erat, adeoque mala gremio suo continebat : superest omnino, ut ipsum quoque Deum, et rerum imperfectarum et malorum sedem ac locum esse dicamus. Quod mihi quidem cum minus religiose dici, tum abs te periculosius responderi videretur. Quippe materiam enim esse vis, ne malorum auctorem Deum esse fatearis : idem tamen, ut hoc ipsum effugias, malorum eum receptaculum agnoscere cogeris. Et sane si ex rerum genitarum ortu atque natura in eam te mentem adductum esse **339** diceres, ut ortu carere materiam putares, ita rem habere non posse, pluribus equidem rationibus ostenderem. Nunc quoniam malorum procreationem hanc tibi suspicionem movisse ais, singularem propterea de illis disputationem instituendam putavi. Nam ubi semel intellectum erit, quemadmodum existant mala, ac simul qui Deum materia usum esse dicat, ei quoque Deum malorum auctorem habendum esse constiterit, tum una suspicionem istam funditus sublatum iri existimo. Tu ergo materiam ab omni qualitate vacuam, ex qua Deus mundum hunc procrearit, cum eo simul esse contendis. Ita mihi quidem videtur. Ergo si ab omni qualitate vacua materia fuit, et procreatus a Deo

A πον. Εἰ δὲ τὴν ὕλην εν τῷ Θεῷ εἶναί τις λέξοι
ἐξετάζειν δεῖ, πότερον ὡς διισταμένου αὐ
ἑαυτοῦ, καὶ ὥσπερ ἐν ἀέρι ζώων ὑπάρχει γε
ρουμένου καὶ μεριζομένου αὐτοῦ εἰς ὑποδοχ
γινομένων αὐτῷ (97), ἢ ὡς ἐν τόπῳ, τουτέσ
περ ἐν γῇ ὕδωρ. Εἰ μὲν γὰρ εἴποιμεν, ὡς
μεριστὸν ἀνάγκη τὸν Θεὸν εἰπεῖν· εἰ δ' ὡ
γῇ τὸ ὕδωρ, ἦν δὲ ἄτακτος ἡ ὕλη καὶ ἀκό
πρὸς δὴ τούτοις ἔχουσα καὶ κακά, τὸν Θεὸ
ἀνάγκη τόπον εἶναι τῶν ἀκοσμήτων καὶ τῶν
Ὅπερ οὐκ εὔφημον εἶναί μοι δοκεῖ, ἐπισ
μᾶλλον. Ὕλην γὰρ εἶναι θέλεις (98), ἵνα
κακῶν ποιητὴν εἴπῃς τὸν Θεόν, καὶ τοῦτο
προαιρούμενος, δοχεῖον αὐτὸν τῶν κακῶν ε
γεις. Εἰ μὲν οὖν τὴν ὕλην ἐκ τῶν ὑποστάντω
B τῶν ὑπονοεῖν ἀγέννητον ὑπάρχειν ἔλεγες, π
περὶ αὐτῆς ἐποιησάμην λόγον, εἰς ἀπόδειξιν
ἀδύνατον ὑπάρχειν αὐτήν· ἐπεὶ δὲ τὴν τῶν κα
νεσιν αἰτίαν ἔφησθα εἶναι τῆς τοιαύτης ὑπον
τοῦτ' ἐπὶ τὴν ἐξέτασιν τούτων ἔχεσθαί (99) μ
Φανεροῦ γὰρ γενομένου τοῦ λόγου, καθ' ὃν
ἐστὶ τὰ κακά, καὶ ὅτι οὐχ οἷόν τε ἐστὶν ἀναί
κακῶν εἰπεῖν τὸν Θεόν, ἐκ τοῦ ὕλην αὐτὸν ἱ
ναι, τὴν τοιαύτην ὑπόνοιαν ἀναιρεῖσθαί μοι
Φῄς τοίνυν ἄποιον ὕλην συνυπάρχειν τῷ Θεῷ
τήνδε τοῦ κόσμου γένεσιν ἐδημιούργησεν. Ο
δοκεῖ. Οὐκοῦν εἰ ἄποιος ἐτύγχανεν ἡ ὕλη, γ
κόσμος πρὸς τοῦ Θεοῦ, ἐν δὲ τῷ κόσμῳ αἱ πο
τῶν ποιοτήτων ποιότης (1) γέγονεν ὁ Θεός.
C ἔχει. Ἐπεὶ δέ σου καὶ λέγοντος ἔμπροσθεν ἤκ
ἀδύνατον ἐξ οὐκ ὄντων γίνεσθαί τι, πρὸς τὴν
σιν ἀπόκριναι τὴν ἐμήν. Δοκεῖς μοι τὰς τοῦ
ποιότητας μὴ ἐξ ὑποκειμένων ποιοτήτων γι
δοκεῖν, ἕτερον δέ τι παρὰ τὰς οὐσίας ὑπάρ
τάς. Οὕτως ἔχει. Εἰ μὲν οὖν μὴ ἐξ ὑποκειμένω
τήτων τὰς ποιότητας ἐδημιούργησεν ὁ Θεὸ
ἐκ τῶν οὐσιῶν, τῷ μηδὲ οὐσίας αὐτὰς εἶναι
ὄντων αὐτὰς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ γεγονέναι εἰπεῖν ἀνα
Ὅθεν περιττῶς ἐδόκεις μοι λέγειν· συλλελόγι
οὐκ ἀδύνατον (2) εἶναι δοξάζειν ἐξ οὐκ ὄντων
ναί τι πρὸς τοῦ Θεοῦ. Ἀλλ' ὁ μὲν (3) περὶ
λόγος ὧδε ἐχέτω. Καὶ γὰρ παρ' ἡμῖν (4) θεω
ἀνθρώπους ἐξ οὐκ ὄντων ποιοῦντάς τινα, εἰ
μάλιστα δοκοῦσι ποιεῖν ἔν τινι, οἷον ἐπὶ τῶ
D τεκτόνων τὸ παράδειγμα λάβωμεν. Καὶ γὰρ
ποιοῦσι πόλεις οὐκ ἐκ πόλεων, καὶ ναοὺς ὁμο
ἐκ ναῶν. Εἰ δ' ὅτι τούτοις οὐσίαι ὑπόκεινται,
ὄντων αὐτοὺς ταῦτα ποιεῖν, σφάλλῃ τῷ λόγῳ· ε

(97) *Γενομένων αὐτῷ*. L. γινομένων ἐν αὐτῷ.

(98) *Ὕλην γὰρ εἶναι θέλεις*. Disputationis hujus cardo postulat, ut ἀγέννητον inseratur; eamque vocem proxime consequentia desiderant.

(99) *Ἔχεσθαι*. Corrigend. ex alter. manusc. ἔρχεσθαι, quam lection. etiam Montac. repræsentat.

(1) *Ποιότητες τῶν ποιοτήτων ποιότης*. Lege et distingue, ποιότητες, τῶν ποιοτήτων ποιητής, cum alt. manusc.

(2) *Συλλελόγισται ὡς οὐκ ἀδύν*. κ. τ. λ. Corrupta ista sunt, nec saniora illa manuscr., συλλελόγισται ὡς οὐκ ἀδύνατον ἐξ οὐκ ὄντων δημιουργὸν τὸν Θεόν, ἀδύνατον εἶναι δοξάζ., etc. Facile tamen emendari possunt, si legeris, ὡς συλλελόγισται ἀδύνατ δοξάζ., etc.

(3) *Ἀλλ' ὁ μέν*. Concessio non est, se transitio.

(4) *Καὶ γὰρ παρ' ἡμῖν*. Subtiliora sunt solidiora, quæ sequuntur. Nec enim ὅλως mundum ex alio mundo, sed ex materia volebant; et satis, opinor, vidissent, art singulares ac proprias, non jam ex nihilo nasci, sed acri studio, continenti usu, impi bore, ac similium artium imitatione paulati tari ac perfici.

στὶν ἡ ποιοῦσα τὴν πόλιν, ἢ αὖ τοὺς ναοὺς, A ἢ τὴν οὐσίαν τέχνη· ἡ δὲ τέχνη οὐκ ἐξ ὑποκει- ὡς ἐν ταῖς οὐσίαις τέχνης γίνεται, ἀλλ' ἐξ ; ἐν αὐταῖς γίνεται. Ἀπαντήσειν δέ μοι δο- ο τῷ λόγῳ, ὅτι ὁ τεχνίτης ἐξ ἧς ἔχει τέχνης οὐσίᾳ τέχνην ποιεῖ. Πρὸς δὲ τοῦτο λέγεσθαι χειν μοι δοκεῖ, ὅτι οὐδὲ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐκ κειμένης τέχνης γίνεται. Οὐ γὰρ ἔνεστιν ἑαυτῆς οὖσαν δοῦναι τὴν τέχνην· τῶν γὰρ ὄντων ἐστὶ, καὶ τῶν τότε τὸ εἶναι λαμβα- πόταν ἐν οὐσίᾳ γίνωνται. Ὁ μὲν γὰρ ἄν- αὶ χωρὶς τῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἔσται· ἡ δ' οὐκ μὴ πρότερον ἄνθρωπος ᾖ. Ὅθεν τὰς τέχνας των εἰς ἀνθρώπους πεφυκέναι γίνεσθαι λέ- καῖον. Εἰ τοίνυν τοῦτο οὕτως ἔχον ἐπ' ἀν- δείξαμεν, πῶς οὐχὶ προσῆκε τὸν Θεὸν μὴ B ότητας ἐξ οὐκ ὄντων φάναι δύνασθαι ποιεῖν, οὐσίας; Τὸ γὰρ δυνατὸν φανῆναι γίνεσθαί : ὄντων, τὸ καὶ τὰς οὐσίας οὕτως ἔχειν

A mundus est, et qualitates in mundo sunt, istarum profecto qualitatum auctor Deus est. Utique. Quoniam igitur ex te ipso paulo ante audiebam, ex nihilo fieri nihil omnino posse, hoc tu mihi respondeas velim. Existimas, ni fallor, mundi qualitates neque subjectis ex qualitatibus factas esse, et tamen a naturis esse distinctas omnino. Si ergo qualitates a Deo, neque subjectis ex qualitatibus, neque etiam ex naturis productæ sint, quod naturæ non sint, eas ex nihilo certe quidem productas esse necesse est. Quare, frustra, opinor, tuis id argumentis effectum esse dicebas, nihil ut omnino Deus ex nihilo efficere potuisse crederetur. Quanquam hunc etiam in modum hac ipsa de re disputare licet. Ab hominibus interdum videmus, ex eo, quod nusquam est, nonnulla fieri, ut in alio quopiam B susceptum opus efficere maxime videantur. Nam, ut in architectis exemplum statuamus, urbes illi quidem, non tamen ex urbibus; templa quoque, non ex templis ædificant. Si enim quod substantiæ quædam tæ sint, illos idcirco ex iis quæ ante jam essent, ista moliri existimes, tuum te fallit argu- Nec enim ejusmodi substantia, vel urbem, vel templum, efficit, sed ea tantum ars quæ circa m versatur. Ars ista porro, non jam ex simili quodam artis genere, quod iis substantiis inexistit, sed ex nulla prorsus antegressa in illis arte perficitur. At enim occurres, artificem um qua præditus arte est, artem in substantiæ geminam efficere. Atqui ne in ipso quidem x antegressa quadam arte ars illa perficitur. Nec enim fas est artem quæ per se ipsa sit, tuere, cum accidentium adeoque rerum illarum ex genere sit, quæ tum primum alterius esse incipiunt, cum in substantia producuntur. **340** Etenim, ut architectura nulla sit, en erit; eadem, si non prius homo fuerit, esse nulla poterit. Ita concludendum necessario est, artium esse naturam, ut in hominibus ex eo quod nusquam est, oriantur. Quod si verum in s esse ostendimus, quisquamne porro negare audeat, ex nihilo vel qualitates, vel ipsas quoantias a Deo fieri posse? Nam quæ ratio fieri omnino quidquam ex nihilo posse demonstrat, substantiis quoque valere debet.

δὲ πόθος ἐστί σοι περὶ τῆς τῶν κα- C κεως ζητεῖν, ἐπὶ τὸν τούτων ἐλεύσομαι λό- του βραχέα πυθέσθαι βούλομαι. Τὰ κακὰ ὐσίαι σοι δοκοῦσιν εἶναι ἢ ποιότητες οὐσιῶν; : οὐσιῶν εὖ ἔχειν λέγειν μοι δοκεῖ. Ἡ δὲ ς ἦν καὶ ἀσχημάτιστος, οὕτω προλαβὼν (5)) λόγῳ. Οὐκοῦν εἰ τὰ κακὰ ποιότητες ὑπάρ- σιῶν, ἡ δὲ ὕλη ἄποιος ἦν, τῶν δὲ ποιοτήτων ἴπας τὸν Θεὸν εἶναι, ἔσται καὶ τῶν κακῶν ς ὁ Θεός. Ὅτε τοίνυν οὐδ' οὕτως ἀναίτιον ὢν εἰπεῖν δυνατὸν τὸν Θεὸν, ὕλην αὐτῷ ιν περιττὸν εἶναί μοι δοκεῖ. Εἰ δέ τι πρὸς ειν ἔχεις, ἄρχου τοῦ λόγου. Εἰ μὲν ἐκ φι- ἡμῖν ἡ ζήτησις ἐγίνετο, οὐκ ἂν δεύτερον κακῶν ἠξίουν ὁρίζεσθαι· ἐπεὶ δὲ φιλίας λον, καὶ τῆς πρὸς τὸν πλησίον ὠφελείας D ιν ποιούμεθα τῶν λόγων, ἄνωθεν περὶ ίζεσθαι ἀξιῶ συγχωρεῖν. Τὴν μὲν προαίρε- ιὴν ἐκ πολλοῦ σοι φανερὰν εἶναι δοκῶ, καὶ ς λόγοις σπουδὴν, ὅτι οὐ πιθανῶς εἰπὼν σῆσαι θέλω, ἀλλὰ δειχθῆναι τὴν ἀλήθειαν δοῦς ἐξετάσεως. Καὶ σὲ δὲ οὕτω διακεῖσθαι ίσταμαι. Ὅθεν οἵῳ τρόπῳ χρώμενος νομί- θαι τὸ ἀληθὲς εὑρεῖν, τούτῳ χρῆσαι μηδὲν

C Sed quoniam de malorum procreatione aliquid audire gestis, in eam deinceps disputationem ingrediar. Ac primum pauca ex te sciscitari libet. Utrum ergo mala substantias, an substantiarum qualitates esse putas? Substantiarum qualitates, inquis. Atqui materia ut qualitate, sic figura omni spoliata erat; hoc enim jam ante posito, institutam disputationem persecutus sum. Igitur, si et substantiarum qualitates mala sunt, et materia qualitate omni carebat, Deum porro qualitatum auctorem esse confessus es; erit idem malorum etiam architectus. Itaque Deo materiam adjungere supervacaneum est, cum ne sic quidem malorum procreatione solutum et immunem Deum habere possis. Tu, si quid habes quod huic argumento respondeas, incipe vero. Et quidem D si contentionis et pugnæ studio, hæc a nobis suscepta disputatio foret, malorum rationem in quæstionem iterum vocari non paterer. Sed quoniam amicitia potius, et proximi utilitas in hujusmodi nos sermonem adduxit, age, hanc de integro quæstionem disceptare liceat. Equidem sensum tibi meum, quidve hac in disputatione sequar, notum abunde tibi et exploratum esse non dubito: hoc me nimirum agere, non ut verisimilibus argumentis falsum

τω *προλαβών*. Clarius esset, οὕτω γὰρ προλαβ. Cæterum hoc argumentum firmius est.

extorqueam, sed ut accurata disquisitione illustratum et confirmatum verum habeamus. Nec alio te animo esse prorsus intelligo. Qua te ergo ratione verum assequi posse arbitraris, ea tibi libere atque ingenue utendum statue. Nam dum eo, quod melius est, abuteris, rem utique non tibi modo, sed etiam mihi, quem ignorantia liberabis, perutilem feceris. Nunc igitur substantias quasdam, opinor, mala esse voles, quod ea, præterquam in substantiis, nusquam omnino videantur. Ergo, bone vir, cum substantias mala esse putes, sequitur profecto, ut excutienda nobis substantiæ natura sit. An tu substantiam corporeæ molis coagmentationem aliquam esse arbitraris? **341** Arbitror vero. Ista porro corporea moles num ita exsistit ipsa per sese, nullius ut opem omnino desideret, ac eo præsente tum esse incipiat? Prorsus. Quid? Num tibi mala in actione quadam videntur esse posita? Videntur sane. Actiones autem num esse tunc primum incipiunt, cum is qui agit præsens adfuerit? Utique. Sin qui aget, nullus erit, ne id quidem, quod ipse agat, esse poterit? Non poterit. Ergo si et substantia corporeæ molis coagmentatio quædam est, nec ullius præsentiam requirit, in quo sata existendi vim accipiat: contra vero mala alterius cujusdam actiones sunt, actiones istæ porro alicujus præsentiam postulant, in quo dum fiunt, tum exsistere primum incipiunt, restat profecto ut substantia mala esse non possint. Quod si verum est, itemque si malum cædes est, ac proinde alicujus actio; cædes igitur substantia esse non potest. Jam si quæ agendi vim habent, ea substantias esse vis, fateor id quidem: homo enim cædis alicujus auctor, quatenus homo est, substantia quædam est: quæ tamen cædes ab eo fit, ea non substantia, sed substantiæ opus est. Cæterum hominem aliquando malum, ob cædem ab illo patratam; aliquando bonum propter beneficium ab eodem profectum appellamus: quæ nomina propter ea quæ substantiæ contigerint, ad ipsam adhærescunt illa quidem, substantia tamen ipsa non sunt. Nec enim aut cædes aut adulterium, aut aliud quodcunque malum, substantia est. Sed quemadmodum a grammatica grammaticum, rethorem a rhetorica, a medicina medicum nominamus, cum tamen neque medicina, neque rhetorica, neque grammatica substantia sit: sed tantum ex iis quæ sibi eveniunt, hanc nominum, quorum ipsa nullum est, varietatem sortiatur. Sic ab iis quæ vulgo mala censentur, substantiæ nomen imponi statuo, quorum tamen ipsa nullum est. Perinde autem philosophari debes, ut alium aliquem hominibus malorum auctorem animo et cogitatione fingas, eumque similiter, quatenus in ipsis male agendi principium et causa quædam est, ob illa ipsa, quæ agit, malum esse. Nam malus utique dicitur ipse

A δυσωπούμενος. Οὐ γὰρ σεαυτὸν ὠφελήσ
χρησάμενος τῷ κρείττονι, ἀλλὰ πάντως :
ὧν ἀγνοῶ. Σαφῶς παραστῆναί (6) μοι δοκ
κακὰ οὐσίας ὑπάρχειν τινάς· οὐδὲ γὰρ ἐκ
αὐτὰ ὄντα βλέπω. Ἐπεὶ τοίνυν, ὦ οὗτος, κ
οὐσίας εἶναι λέγεις, ἀνάγκη τὸν τῆς οὐσίας ἐξ
γον. Δοκεῖ σοι τὴν οὐσίαν σωματικήν τινα σ
ναι; Δοκεῖ. Ἡ δὲ σωματικὴ σύστασις αὐτὴ
ὑπάρχει οὐ δεομένη τινὸς, οὗ γενομένου τὸ
ψεται; Οὕτως ἔχει. Δοκεῖ δέ σοι τὰ κακὰ
εἶναί τινος; Οὕτω μοι φαίνεται. Αἱ δὲ ἐνέρ
τὸ εἶναι λαμβάνουσιν, ὁπότ' ἂν ὁ ἐνεργ
Οὕτως ἔχει. Οὐκ ὄντος δὲ τοῦ ἐνεργοῦντος
ἐνεργεῖ ἔσται ποτέ; Οὐκ ἔσται. Οὐκοῦν
σωματική τις ἐστὶ σύστασις, αὕτη δὲ οὐ δε
B ἐν ᾧ γενομένη τὸ εἶναι λήψεται· τὰ δὲ κακ
ὑπάρχουσί τινος, αἱ δὲ ἐνέργειαι δέονταί τ
γενόμεναι τὸ εἶναι λαμβάνουσιν· οὐκ ἔσον
τὰ κακά (7). Εἰ δὲ οὐσίαι τὰ κακὰ, κακὸν
ἐνέργεια ὑπάρχει τινὸς, οὐκ ἔστιν ἄρα οὐσί
Εἰ δὲ τὰ ἐνεργοῦντα οὐσίαν εἶναι θέλεις
κἀγώ. Οἷον ἄνθρωπος ὁ φονεὺς, καθ' ὃν
ἄνθρωπός ἐστιν, ὑπάρχει οὐσία· ὁ δὲ, ὃν
νος, οὐκ ἔστιν οὐσία, ἀλλ' ἔργον τῆς οὐσίας
δὲ τὸν ἄνθρωπον ποτὲ μὲν κακὸν, διὰ τὸ
ποτὲ δ' αὖ πάλιν, διὰ τὸ εὐεργετεῖν, ἀ
προσπλέκεται ταῦτα τὰ ὀνόματα τῇ οὐσ
συμβεβηκότων αὐτῇ, ἅτινα οὐκ ἔστιν αὐτη.
φόνος ἐστὶν ἡ οὐσία, οὔτ' αὖ πάλιν ἡ μοιχε
τῶν ὁμοίων κακῶν· ἀλλ' ὥσπερ ἀπὸ τῆς
C κῆς ὁ γραμματικὸς λέγεται, καὶ ἀπὸ τῆς
ὁ ῥήτωρ, καὶ ἀπὸ τῆς ἰατρικῆς ὁ ἰατρὸς,
οὔτ' ἰατρικῆς οὔσης, οὔτε μὴν ῥητορικῆς,
ματικῆς, ἀλλ' ἀπὸ τῶν συμβεβηκότων αὐτῇ
ηγορίαν λαμβανούσης, ἀφ' ὧν οὕτως ὀν
δοκεῖ, οὐδ' ὁπότερον αὐτῶν οὖσα· ὁμοίως
ται καὶ ἀπὸ τῶν δοκούντων εἶναι κακῶν
ὄνομα προσλαμβάνειν, οὐδ' ὁπότερον οὖσ
Καὶ μοὶ ὁμοίως ἐπινόησον, εἴ τινα ἕτερον ἀ
ἐν τῷ νῷ τῶν κακῶν τοῖς ἀνθρώποις αἴτιον
κεῖνος, καθὸ ἐν τούτοις ἐνεργεῖ καὶ ὑποβά
τὰ κακὰ, ἐστὶ καὶ αὐτὸς κακὸς ἐξ ὧν ποιεῖ.
γὰρ κἀκεῖνος κακὸς εἶναι λέγεται, ὅτι τ
ἐστι ποιητής· ἃ δέ τις ποιεῖ, οὐκ ἔστιν αἱ
D αἱ ἐνέργειαι αὐτοῦ, ἀφ' ὧν τὴν προσηγορία
κὸς λέγεσθαι λαμβάνει. Εἰ γὰρ αὐτὸν ὑπάρ
μεν, ἃ ποιεῖ, ποιεῖ δὲ φόνους καὶ μοιχείας
πὰς, καὶ ὅσα τούτοις ὅμοια, αὐτός ἐστι ταῦ
ταῦτ' ἔστιν αὐτὸς, ταῦτα δ' ὅτε γίνεται τὴν
ἔχει, οὐ γινόμενα δὲ καὶ τοῦ εἶναι παύεται
δὲ ταῦτα πρὸς ἀνθρώπων· ἔσονται τούτων
θρωποι ποιηταὶ, καὶ τοῦ εἶναι καὶ τοῦ μη
αἴτιοι. Εἰ δὲ ταῦτα ἐνεργείας αὐτοῦ φῇς, ἐξ
τὸ κακὸς εἶναι ἔχει, οὐκ ἐξ ὧν ἐστιν ἡ οὐσί
δὲ εἴπομεν λέγεσθαι ἀπὸ τῶν συμβεβηκότω

(6) *Παραστῆναι.* Usitatius fuerit παραστῆσαι.
(7) *Εἰ δὲ οὐσίαι τὰ κακά*, etc. Mendosa hæc sunt; quæ facile sic emendes, Εἰ δὲ μὴ οὐσίαι τὰ κακὰ, κακὸν δὲ ὁ φόνος, etc.
(8) *Ἔσονται τούτων.* Ἀσυλλόγιστος videtur ista conclusio. Referendum enim potius fuisset
quoque naturam, pro tanta rerum is
actionum mutatione mutari, quæ sui
dissimilis, esse toties et inciperet et desin

..α οὐκ ἔστιν ἡ οὐσία, ὡς ἀπὸ τῆς ἰατρικῆς
Εἰ δὲ ἐξ ὧν ἐνεργεῖ, ἀρχὴν τοῦ εἶναι λαμβά-
..το κἀκεῖνος εἶναι κακὸς, ἤρξατο δὲ καὶ ταυτὶ
. Εἰ δὲ οὕτως ἔχει, οὐκ ἔσται ἀνάρχως κακὸς,
..νητα τὰ κακὰ, τῷ γεννητὰ πρὸς αὐτοῦ εἶναι
..ὸν μὲν πρὸς τὸν ἕτερον, ὦ φίλε, λόγον ἱκα-
..πεποιῆσθαι δοκεῖς· ἐξ ὧν γὰρ προὔλαβες τῷ
: τούτων συνάγειν ἔδοξας καλῶς. Ὡς ἀληθῶς
ἄποιος ἐτύγχανεν ἡ ὕλη, τῶν δὲ ποιοτήτων
..ὸς ὑπάρχει ὁ Θεὸς, ποιότητες δὲ τὰ κακὰ,
..ὧν ἐστι ποιητὴς ὁ Θεός. Οὗτος μὲν οὖν ὁ
..ὸς ἐκεῖνον εἰρήσθω καλῶς· ἐμοὶ δὲ ψεῦδος
..ν ὕλην ἄποιον εἶναι λέγειν. Οὐδὲ γὰρ ἔνεστιν
..ερὶ ἡστινοσοῦν αἰτίας· ὡς ἔστιν ἄποιος· καὶ
..ὸ ἄποιον εἶναι λέγει, τὴν ποιότητα αὐτῆς μη-
..οία ἐστὶ ἡ ὕλη διαγραφόμενος, ὅπερ ἐστὶν
..ς εἶδος. Ὅθεν εἴ σοι φίλον ἐστὶν, ἄνωθεν
..ὸς ἐμὲ τοῦ λόγου. Ἐμοὶ γὰρ ἡ ὕλη ἀνάρχως
..ς ἔχειν δοκεῖ· οὕτω γὰρ καὶ τὰ κακὰ ἐκ τῆς
..ς αὐτῆς εἶναι λέγω, ἵνα τῶν κακῶν ὁ μὲν
αἴτιος ᾖ, τούτων δὲ ἁπάντων ἡ ὕλη αἰτία.
..προθυμίαν τὴν σὴν ἀποδέχομαι, ὦ φίλε, καὶ
ἐν τοῖς λόγοις σπουδὴν ἐπαινῶ. Προσῆκε γὰρ
..ὡς ἕκαστον τῶν φιλομαθῶν μὴ ἁπλῶς, καὶ
..ε συγκατατίθεσθαι τοῖς λεγομένοις, ἀλλ'
..ποιεῖσθαι τὴν ἐξέτασιν τῶν λόγων. Οὐδὲ γὰρ
..ζητῶν, παράλογον ὁρισάμενος ἀφορμὴν (9),
: τῷ προσδιαλεγομένῳ συνάγειν ὡς ἐθέλει,
..ὶ τὸν ἀκροατὴν πείσει· ἀλλ' εἴ τι (10) δοκεῖ
εἶναι λέγεσθαι καλῶς, τοῦτο λέξει· παρ' ὧν
..τερον ἔσται· ἢ γὰρ πρὸς ὃ κινεῖσθαι δοκεῖ
..τέλεον ὠφεληθήσεται, ἢ τὸν προσδιαλεγόμε-
..ξει οὐ τἀληθῆ λέγοντα. Οὐ δοκεῖς δέ μοι δεόν-
..κέναι τὴν ὕλην ἄνωθεν ποιότητας ἔχειν. Εἰ
..θ' οὕτως ἔχει, τίνος ἔσται ποιητὴς ὁ Θεός;
..οὐσίας ἐροῦμεν, προεῖναι ταύτας φαμέν·
..άλιν ποιότητας, καὶ ταύτας ὑπάρχειν. Οὐκ-
..ας τε οὔσης καὶ ποιοτήτων, περιττὸν εἶναί
..ὶ δημιουργὸν λέγειν τὸν Θεόν. Ἵνα δὲ καὶ μὴ
..ιάζειν τινὰ δόξω λόγον, ἀπόκριναι νῦν ἐρω-
.., τίνι τρόπῳ δημιουργὸν εἶναι φῂς τὸν Θεόν;
ὅτι τὰς οὐσίας ἔτρεψεν εἰς τὸ μηκέθ' ὑπάρ-
..ίνας, αἵπερ ἦσάν ποτε, ἀλλ' ἑτέρας παρ' αὐ-
..σθαι, ἢ ὅτι τὰς μὲν οὐσίας ἐφύλαξεν ἐκείνας,
..σαν πρὸ τούτου (11), τὰς δὲ ποιότητας ἔτρε-
..ῶν; Οὔ τι μοι δοκεῖ ἀλλαγήν (12) τινα οὐ-
..ονέναι· καὶ γὰρ ἄτοπον τοῦτο λέγειν μοι φαί-
..ροπὴν (13) δέ τινα τῶν ποιοτήτων γεγονέναι
..θ' ἃς δημιουργὸν εἶναι λέγω τὸν Θεόν. Καὶ
..ὶ τύχοι λέγειν ἐκ λίθων οἰκίαν γεγονέναι, ἐφ'
..τιν εἰπεῖν, ὡς οὐκ ἔτι λίθοι μένουσι τῇ οὐ-
..α γενόμενοι οἱ λίθοι· τῇ γὰρ ποιότητι τῆς
. οὐσίας.

A quoque, quod malorum auctor ipse sit; quæ porro quis agit, ea non jam ipse, sed ipsius tantum actiones quædam sunt, unde mali nomen haurit. **342** Enimvero si quæ a quoque fiunt, eadem ipsum esse diceremus, cum cædes, adulteria, furta aliaque id genus scelera ab aliquo patrarentur, hæc omnia simul unus idemque foret. Ejusmodi porro si erit: cum isthæc omnia tum existant modo cum fiunt, ac simul esse desinant, cum fieri desinunt, fiant autem ab hominibus: homines certe quidem, ut eorum artifices, sic et quamobrem illa modo sint, modo non sint, causæ ipsimet erunt. Quod si ejusdem actiones, ista esse concedis; ex iis tantum, quæ fecerit, non ex iis quibus substantia constat, is habet, ut malus sit. Mali enim appellationem, ex B iis quæ substantiæ contingunt, quæque substantia ipsa non sunt, petendum esse diximus, quemadmodum a medicina medicum nominamus. Nunc vero, si pro rerum quæ ab eo fiunt, conditione, cuicuimodi esse primum incipiat: idem quoque manus esse cœpit, ipsaque adeo mala simul esse cœperunt. Id quod si verum est, neque manus malitiæ suæ principio, neque mala ipsa ortu carebunt, cum ab illo profecta esse dicantur. Præclare tu quidem et abunde superioris opinionis errorem, o amice, tam luculenta disputatione confutasti: ex iis enim, quæ ante posueras, egregie confecta res est. Enimvero, si qualitate omni spoliata materia erat: proindeque si et qualitatum auctor Deus est, et qualitates istæ mala sunt, Deum plane malorum auctorem esse C consequitur. Quare quod priorem illam sententiam attinet, ab ea sum tua hac ratione deductus. Esto. Nunc autem falsum illud mihi videtur, materiam qualitatibus vacuam fuisse. Nam substantia nulla qualitate omni carere dici potest: cum eo ipso, quo materiam quis omni qualitate spoliatam esse diceret, propriam ejus qualitatem indicaret, dum, qualis materia sit, explicaret, quod ipsum utique singularis quædam ratio qualitatis est. Deinceps ergo, nisi molestum est, hanc mihi rursus a capite disputationem arcesse. Jam enim materiam qualitatibus ex omni æternitate præditam, malaque simul omnia ex quodam ejus defluxu nata esse defendo, ne Deo causa malorum assignetur, quæ solam in D materiam conferenda sit. Mihi vero tuus hic animus, o amice, admodum probatur; placet hoc in concertationis genere tam studiosa contentio. Atque idem profecto eorum omnium, qui se discendi cupidos profitentur, consilium esse oporteret, ut non simpliciter ac temere, quidquid ab aliis dicitur, arriperent, sed rationum vim atque pondus suis accurate ac diligenter momentis æstimarent. **343** Nec

(9) Παράλογον ὁρισάμενος ἀφορμήν. Hic ἀφορ..o eo sumi arbitror, quod medium vulgo ..ominant, ejusque tam in majori quam in collocationem: παράλογον autem ἀφορμήν, cam et ἀπατητικήν argumentandi rationem, s velut ἀφορμῇ quadam, ad facilius alterum ..em inducendum abutatur. Quales ἀφορμάς ..i captare videbantur.

(10) Ἀλλ' εἴ τι. Ante ἀλλά minori tantum distinctione opus est; pro εἴ τι vero, malim εἰ ὅ τι.

(11) Πρὸ τούτου. Virgulam puncti loco suffice.

(12) Δοκεῖ ἀλλαγήν. Post δοκεῖ tollenda distinctio est. Ἀλλαγήν autem rescripsimus, pro ἀλλὰ γῆν, quod manifeste vitiosum erat.

(13) Τροπήν. Male τρόπον ante legebatur.

enim, si qui cum altero disserit, concinnatum abs A sese fallax aliquod et captiosum argumenti genus, sua illi ex mente sensuque concludendum obtrudet, auditori propterea, quod volet, hac arte persuaserit : sed aliquid tum demum is egerit, si quod abs se cum ratione dici posse videbitur, id in medium proferet. Nam tum e duobus alterum consequetur. Aut enim qui audiet, quo impelli sese ferrique senserit, in eo tandem magno cum suo fructu acquiescet, aut adversarium ipse suum erroris falsique convincet. Ergo, ut ad rem veniam, equidem sic existimo, minus abs te vere qualitatibus ab omni ævo materiam instrui. Hoc enim si verum est, cujus tandem rei Deum auctorem habebimus ? Substantiarum ? At eas jam prius exstitisse dicimus. Qualitatum ? At illas quoque jam ante fuisse agnoscimus. B Cum igitur et substantia per sese jam, et qualitates existant, quamobrem Deum conditorem appellemus, superest profecto nihil. Verum ne arguti quidpiam ipse moliri velle videar, dic ipsemet, obsecro, qua tu ratione conditorem Deum esse putes. An quod substantiarum naturam immutarit, ut quam nactæ prius fuerant exuentes, novam ipsæ quamdam et alienam induerent ? An potius, quod substantiis in propria naturæ suæ ratione conservatis, earum tamen qualitates mutarit ? Ego vero nullam in substantiis mutationem contigisse arbitror. Absurdum enim id utique fuerit. Qualitates ergo mutatas fuisse aio, quod mutationis genus conditoris Deo nomen indiderit. Quemadmodum enim C si domum aliquam e lapidibus factam esse dicamus, non tamen continuo verum sit, lapides, exuta priore substantia, eam in domum esse conversos : quippe certo quodam ex compositionis genere domum exstitisse contendo, priori lapidum qualitate mutata. Sic videtur mihi Deus, integra manente substantia, quamdam ipsius qualitatum mutationem effecisse, ex qua mundus iste hoc habeat, ut a Deo conditus esse dicatur. Audio. Cum igitur peculiarem quamdam ejusmodi qualitatum rationem a Deo profectam esse statuas, pauca mihi tantum abs te responderi velim. Dic, amabo. Num tu similiter qualitates istas substantiarum mala quædam esse opinaris? Omnino. Utrum igitur qualitates illæ jam inde ab omni ævo materiæ inerant, an existendi D principium aliquod habuere? Inerant vero citra ullum ortus sui principium. Quid ? Num tu aliquam a Deo mutationem qualitatum istarum effectam esse contendis ? Plane. Utrum eam in melius, an vero in deterius factam arbitraris ? In melius certe quidem. **344** Si ergo qualitates materiæ mala sunt, eædemque cum melioribus a Deo commutatæ fuerunt, unde mala profluxerint, quærendum necessario est. Aut enim qualitates istæ prioris naturæ conditionem non exuerunt : aut si, cum prius malæ non essent, illa tamen divinitus facta mutatione,

A συνθέσεως τὴν οἰκίαν γεγονέναι φημὶ, τραπ
λονότι τῆς προτέρας τῶν λίθων ποιότητος ·
δοκεῖ καὶ τὸν Θεὸν, ὑπομενούσης τῆς οὐσίας
τινα τῶν ποιοτήτων αὐτῆς πεποιηκέναι, κα
τοῦδε τοῦ κόσμου γένεσιν πρὸς τοῦ Θεοῦ
λέγω. Ἐπεὶ τοίνυν τροπήν τινα τῶν ποιοτή
τοῦ Θεοῦ γεγονέναι φῆς, ἀπόκριναί μοι βρ
θέσθαι προαιρουμένῳ. Λέγε δὴ, εἰ ὁμοίως
δοκεῖ τὰ κακὰ ποιότητας εἶναι τῶν οὐσιῶν
Ἄνωθεν δὲ ἦσαν αἱ ποιότητες αὗται ἐν τῇ ὕλ
χὴν ἔσχον τοῦ εἶναι; Συνεῖναί φημι ἀγενν
ὕλῃ ταυτασὶ τὰς ποιότητας. Οὐχὶ δὲ τὴν
τροπήν τινα τῶν ποιοτήτων πεποιηκέναι
φημι. Πότερον οὖν εἰς τὸ κρεῖττον ἢ εἰς τὸ
Εἰς τὸ κρεῖττον λέγειν μοι δοκεῖ. Οὐκοῦν ε
B τες τῆς ὕλης τὰ κακὰ, τὰς δὲ ποιότητας αὐτῆ
κρεῖττον ἔτρεψε ὁ Κύριος, πόθεν τὰ κακὰ
ἀνάγκη. Ἢ γὰρ ἔμειναν αἱ ποιότητες ὁποῖαί
τῇ φύσει, ἢ εἰ μὲν πρότερον οὐκ ἦσαν κακαὶ
τοῦ τραπῆναι πρὸς τοῦ Θεοῦ τὰς πρώτας
περὶ τὴν ὕλην γεγονέναι ποιότητας φῂς, αἴτι
τῶν κακῶν ὁ Θεὸς, τρέψας τὰς οὐκ οὔσας π
κακὰς εἰς τὸ εἶναι κακάς. Ἢ τὰς μὲν κακὰς
τας, εἰς τὸ κρεῖττον οὐ δοκεῖ σοι τρέψαι τὸν
δὲ λοιπὰς καὶ μόνας, ὅσαι ἀδιάφοροι ἐτύγχ
διακοσμήσεως ἕνεκα, πρὸς τοῦ Θεοῦ τετράφθα
Οὕτως ἄνωθεν ἔσχον ἐγώ. Πῶς τοίνυν αὐτὸν
φαύλων ποιότητας, ὡς εἶχον, καταλελοιπέναι
Πότερον δυνάμενον μὲν κἀκείνας ἀνελεῖν, ο
C θέντα δὲ, ἢ τὸ δύνασθαι μὴ ἔχοντα; Εἰ μὲν γ
μενον λέξεις, οὐ βουληθέντα δὲ αὐτὸν, αἴτιο
εἰπεῖν ἀνάγκη, ὅτι, δυνάμενος ποιῆσαι μὴ εἶ
συνεχώρησεν αὐτὰ μένειν ὡς ἦν, καὶ μάλιστ
μιουργεῖν τὴν ὕλην ἤρξατο. Εἰ γὰρ μηδ' ὅλ
αὐτῷ τῆς ὕλης, οὐκ ἂν αἴτιος ἦν ὧν συνεχ
νειν. Ἐπεὶ δὲ μέρος μέν τι αὐτῆς ἐδημιούργ
δέ τι οὕτως εἴα, δυνάμενος κἀκεῖνα τρέπει
κρεῖττον, αἰτίαν ὀφλισκάνειν ἄξιος εἶναί μ
καταλιπὼν μέρος ὕλης εἶναι πονηρὸν ἐπ' ὀλ
ἐδημιούργησε μέρους. Ἀλλὰ μὴν καὶ τὰ μέγι
τοῦτο τὸ μέρος ἠδικῆσθαί μοι δοκεῖ, τοῦθ' ὅ
εσκεύασε τῆς ὕλης μέρος ἀντιλαμβανόμεν
τῶν κακῶν. Εἰ γάρ τις ἐξετάζοι ἐπ' ἀκριβὲς
γματα, χαλεπώτερον νῦν εὑρήσει τὴν ὕλην π
D τῆς προτέρας ἀκοσμίας. Πρὶν γὰρ αὐτὴν
ναι, τὸ μηδὲ αἰσθέσθαι τῶν κακῶν παρῆν α
δὲ ἕκαστον τῶν μερῶν αὐτῆς αἴσθησιν λαμβ
κακῶν. Καί μοι ἐπ' ἀνθρώπου τὸ παράδειγ
Πρὶν γὰρ εἰκονισθῇ καὶ ζῶον γένηται τῇ τοῦ
γοῦ τέχνῃ, τὸ μεθ' ἑνὸς (14) ἀντιλαμβάνε
κακῶν παρὰ τῆς φύσεως εἶχεν · ἀφ' οὗ δὲ
Θεοῦ ἄνθρωπος γίνεται καὶ τὴν αἴσθησιν τοῦ
λάζοντος κακοῦ προσλαμβάνει · καὶ τοῦθ' ὅ
εὐεργεσία (15) τῆς ὕλης, πρὸς τοῦ Θεοῦ
λέγεις, εὑρίσκεται μᾶλλον ἐπὶ τῷ χείρονι π
μενον αὐτῇ. Εἰ δ' ἐκ τοῦ μὴ δύνασθαι τὸν

(14) *Μεθ' ἑνός*. Legendum videtur μήθ' ἑνός, vel unico verbo μηθενός.

(15) *Ἐστὶν εὐεργεσία*. Sensus postulat
εργεσίᾳ, maxime cum sequatur, ἐπὶ χείρον

κακὰ τὸ μὴ πεπαῦσθαι λέγεις, ἀδύνατον τὸν A
σεις ὑπάρχειν. Τὸ δὲ ἀδύνατον ἤτοι τῷ φύσει
παρχειν αὐτὸν ἔσται, ἢ τῷ νικᾶσθαι τῷ φόβῳ
μένων πρός τινος κρείττονος. Εἰ μὲν οὖν τὸν
ει ἀσθενῆ ὄντα τολμήσεις εἰπεῖν, περὶ τῆς
ς αὐτῆς κινδυνεύειν μοι δοκεῖς· εἰ δὲ τῷ νι-
φόβῳ πρὸς τοῦ μείζονος, μείζονα ἔσται τοῦ
κακὰ, νικῶντα τῆς προαιρέσεως αὐτοῦ τὴν
ὅπερ ἄτοπον εἶναί μοι λέγειν περὶ Θεοῦ δο-
τί γὰρ οὐχὶ μᾶλλον ταῦτ' ἔσονται θεοὶ, νικᾷν
λόγον σὸν δυνάμενοι (16) τὸν Θεὸν, εἴπερ
ἰνό φαμεν, ὃ τὴν ἁπάντων ἐξουσίαν ἔχει;
δέ σου καὶ περὶ τῆς ὕλης αὐτῆς πυθέσθαι
. Καί μοι φέρων λέγε, πότερον ἁπλῆ τις ἦν
σύνθετος; ἡ γὰρ διαφορὰ τῶν γεγονότων εἰς
με περιίστησιν ἐξέτασιν τοῦδε τοῦ λόγου. B
πλῆ τις ἐτύγχανεν ἡ ὕλη καὶ μονοειδής·
δὲ ὁ κόσμος (17), καὶ ἐκ διαφόρων οὐσιῶν
άσεων τὴν σύστασιν ἔχει; Τὸν γὰρ (18) σύν-
ῶν τινων μίξιν μηνύει. Εἰ δ' αὖ πάλιν τὴν
ετον λέγειν ἐθέλοις, πάντως ἐξ ἁπλῶν τινων
θαι φήσεις. Εἰ δὲ ἐξ ἁπλῶν συνετέθη, ἦν
' ἑαυτὰ (19) τὰ ἁπλᾶ, ὧν συντεθέντων, γέ-
η, ἐξ οὗπερ καὶ γεννητὴ οὖσα δείκνυται. Εἰ
τος ἡ ὕλη, τὰ δὲ σύνθετα ἐξ ἁπλῶν τὴν σύ-
ει, ἦν ποτε καιρὸς, ὅτε ὕλη οὐκ ἦν, τουτέστι
πλᾶ συνελθεῖν. Εἰ δὲ ἦν ποτε καιρὸς, ὅτε
ν, οὐκ ἦν δέ ποτε καιρὸς, ὅτε τὸ ἀγέννητον
ὐκ ἔσται ἀγέννητος ἡ ὕλη. Τὸ δ' ἐντεῦθεν
λὰ τὰ ἀγέννητα. Εἰ γὰρ ἦν ἀγέννητος ὁ
τὰ ἁπλᾶ, ἐξ ὧν ἡ ὕλη συνετέθη, οὐκ ἔσται C
τὰ ἀγέννητα. Δοκεῖ δέ σοι μηδὲν τῶν ὄντων
τῷ ἀντικεῖσθαι; Δοκεῖ. Ἀντίκειται δὲ τῷ
δωρ; Ἀντικεῖσθαί μοι φαίνεται. Ὁμοίως
φωτὶ τὸ σκότος, καὶ τῷ ψυχρῷ τὸ θερμὸν,
ούτοις καὶ τῷ ξηρῷ τὸ ὑγρόν; Οὕτως ἔχειν
Οὐκοῦν (20) εἰ μηδὲν τῶν ὄντων αὐτὸ ἑαυτῷ
, οὐκ ἔσονται ὕλη μία. οὐδὲ μὴν ἐξ ὕλης
οιον δέ τινα τούτῳ λόγον πάλιν πυθέσθαι
αι. Δοκεῖ σοι τὰ μέρη μὴ ἀναιρετικὰ τυγ-
ήλων; Δοκεῖ. Εἶναι δὲ τῆς ὕλης μέρη τό τε
ωρ, ὡσαύτως δὲ καὶ τὰ λοιπά; Οὕτως ἔχει.
κεῖ σοι ἀνατρεπτικὸν μὲν εἶναι τοῦ πυρὸς
οῦ δὲ σκότους τὸ φῶς, καὶ τἄλλα ὅσα τού-
λήσια; Δοκεῖ. Οὐκοῦν εἰ τὰ μέρη οὐκ ἔστιν
αιρετικὰ, οὐκ ἔσται ἀλλήλων μέρη. Εἰ δὲ D
λλήλων μέρη, οὐκ ἔσονται ὕλης μιᾶς. Ἀλλὰ
ὐτὰ ἔσονται ὕλη τῷ μηδέν τι τῶν ὄντων
ῦ ἀναιρετικὸν ὑπάρχειν, κατὰ τὸν τοῦ ἀντι-
ίγον. Οὐδὲ γάρ ἐστι τὶ αὐτῷ ἀντικείμενον·
τικείμενα, ἑτέροις ἀντικεῖσθαι πέφυκεν·
ὸν αὐτὸ ἑαυτῷ οὐκ ἀντίκειται, πρὸς δὲ τὸ
είμενον λέγεται· καὶ τὸ φῶς ὁμοίως ἑαυ-
κεῖσθαι δείκνυται, πρὸς δὲ τὸ σκότος οὕτως

A quæ priorem naturam expulerit, ejusmodi, quas nunc habet, inustas materiæ qualitates esse arbitraris: malorum profecto causa Deus erit, qui, quæ malæ per sese non erant, eas in malas commutarit. At forte ne malas quidem qualitates Deus in meliores convertit, sed reliquas tantum, hoc est eas, quibus nihil esset cum bonis malisve commune, ut major ex ea mutatione ornatus existeret. Ita quidem jam inde ab initio sentiebam. Quomodo igitur quæ malæ per sese erant, eas sine ulla mutatione relictas ab eo fuisse ais? An quod illas ut tollere similiter ac delere potuisset, noluerit tamen, an potius, quod id perficere nullo modo potuerit? Si potuisse concedis, negas voluisse: illarum causam in Deum conferas necesse est, qui cum eas in- B nata malitia liberare posset, suam tamen iis conditionem relinquere maluerit, quo potissimum tempore materiam elaborandam conformandamque susciperet. Nam si materiam susque deque habuisset, non jam qualitatum earum, quas integras manere sinebat, causa diceretur. Nunc vero, cum ejusdem materiæ partem expoliret, partem indigestam ac rudem, uti erat, relinqueret: qui quod malorum supererat, melius efficere potuisset, is mihi quidem culpæ alicujus affinis videtur fuisse, dum in altera materiæ parte nativam etiam tum malitiam in ejus quam elaboraret, exitium hærere pateretur. Et quidem gravis prorsus hoc in genere, huic, quam elaboravit, materiæ parti, eo nomine facta videtur injuria, quod tantam malorum vim sub- C ire ac sustinere cogatur. Quisquis enim accurate rem æstimare volet, is longe deteriorem hoc tempore, quam impolita dum esset, materiæ conditionem esse reperiet. Nam antequam varias digereretur in partes, nullum ea malorum suorum habebat sensum, quo nunc partes ejus singulæ vehementer laborant. Atque ut ab homine sumatur exemplum, priusquam animal opificis arte conformatum esset, a natura hoc habebat, nihil ut omnino mali pateretur. Ex quo autem a Deo procreatus homo est, mali etiam imminentis sensu afficitur. Ita, quod tu divini erga materiam Numinis beneficium interpretaris, hoc ipsi jam in deterius cessisse reperies.
345 Jam vero, si quod mala Deus tollere non potuerit, eadem perstitisse voles, Deum ergo impo- D tentem facis. Impotens autem si erit, aut propter nativam imbecillitatem erit, aut quod servilem in modum, potentioris alicujus terrore superetur. Natura imbecillum, citra manifestum salutis periculum, affirmare audebis nunquam. Sin majoris formidine victum esse dices, mala Deo simul antepones, quæ vim ejus impetumque voluntatis impediant. Quod sane de natura divina prædicari non nisi absurde potest. Quidni enim mala ipsa potius

-άμενοι. Præstat omnino δυνάμενα, ut
ι ταῦτα, non ad Θεόν.
θετος δὲ ὁ κόσμος. Mutila ista sunt.
sic expleas, πῶς δὴ σύνθετός ἐστιν ὁ
, etc.
γάρ. Rescribe τὸ γάρ.

(19) *Ἦν ποτε καθ' ἑαυτά*. Negari facile posset, quod hic assumitur.

(20) *Οὐκοῦν*. Et hæc consequentia oppido quam infirma. Tota enim hæc ἀντιμάχησις, est κατ' εἶδος, non καθ' ὕλην.

deorum loco habeantur, si et Deum, ut ais, superare possunt, et Deum illud esse demum agnoscimus, quod summam habeat rerum omnium potestatem? Sed juvat præterea, nonnulla ex te de materia quærere. Dic igitur, amabo te, simplicemne materiam an compositam fuisse putes? Nam rerum tanta diversitas ad hujus me disceptationem quæstionis adducit. Si enim simplex, uniusque duntaxat formæ ac figuræ materia fuit, quomodo tan-

A ἔχων φαίνεται· καὶ ἄλλα γοῦν ὁμοίως πλεῖσ Εἰ τοίνυν καὶ ὕλη μία τις ἦν, οὐκ ἂν αὐτῇ αἰ ἔκειτο. Οὕτω δὲ τῶν ἀντικειμένων ἐχόντων εἶναι τὴν ὕλην δείκνυται. » Τοσαῦτα καὶ ὁ π θεὶς συγγραφεύς. Αὐτάρκη δὲ περιγραφὴν εἰ τοῦ λόγου, ἐπὶ τὸν ὄγδοον τῆς *Εὐαγγελικῆς* *ρασκευῆς* μεταβάντες, τὰ λείποντα τῷ πρα σκέμματι, σύμμαχον ἐπικαλεσάμενοι τὸν Θεὸ πληρώσομεν.

dem compositus ex ea mundus, ex tanta substantiarum ac temperationum varietate consistit? enim compositum dicitur, id sane plurium simplicium mixtionem involvit. Sin eamdem com fuisse vis, ex simplicibus igitur composita fuit. Quod si verum est, fuerant jam olim simpli per sese, quorum ex compositione materia conflata est. Hinc porro genitam esse materiam e Nam si composita materia est, composita vero ex simplicibus coagmentata sunt, tempus illu fuit, quo nulladum materia esset, hoc est antequam ea simplicium inter sese conjunctio fieret. Q tempus ejusmodi aliquod fuit, quo materia necdum esset, nullum autem unquam fuit, q ortu principioque carens, nondum existeret ortu, materia caruisse non poterit. Cæterum plura ceps ortu carentia statuemus. Si enim et Deus, et simplicia ista, ex quibus concreta materia e carebunt, non jam duo tantum ortu carentia censebuntur. Postremo, num tu rem plane quæ secum ipsa pugnet, esse concedis? Nullam. Cum igne vero num aqua pugnat? Pugnat si militer et luci tenebræ, et frigido calidum, et sicco humidum adversatur? Utique. Igitur si re secum ipsa pugnat, sequitur omnino, nec unicam esse materiam, nec unica tantum ex materia u constare. **346** Cui persimile ac geminum illud est, quod sequitur. Quid enim, annon parte alias exitium ac pestem creare confiteris? Equidem. Materiæ vero partes, ignem, aquam, et r esse concedis? Et libenter. Ignem porro aqua, lux tenebras, atque ejusmodi cætera, non tolle mutuo ac perimere videntur? Plane. Si ergo partes nullæ mutuum sibi exitium afferunt, nec mu ista partium rationem obtinere, nec proinde unius tantum materiæ, aut vero materia prorsus es terunt, cum res nulla interitum sibi pestemque creet, uti contrariis contraria solent. Ne idem contrarium est ipsi sibi, contraria siquidem aliis duntaxat contraria sunt, quemadmodu album albo, sed nigro tantum; nec luci, sed tenebris contraria lux est, similiterque de aliis que philosophari potes. Quare, si materia quoque una quædam et simplex esset, nunquam sec pugnaret. Ex qua tandem propria contrariorum ratione concluditur, locum omnino isti materi lum superesse. » Et Maximus quidem hactenus. Nos vero cum sua huic volumini justaque tudo sit, quæ deinceps affecta disputatio desiderat, octavo, qui sequitur, *Præparationis Evange* bro, favente divino Numine, repræsentabimus.

ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΟΓΔΟΟΝ.

—

PRÆPARATIONIS EVANGELICÆ LIBER OCTAVUS

—

347 *OCTAVI LIBRI CAPITA.*

B *ΤΑΔΕ ΠΕΡΙΕΧΕΙ ΤΟ ΟΓΔΟΟΝ ΒΙΒΛ*

κου, Περὶ τοῦ κατὰ Μωσέα πολιτεύμα-
ζάρου ἀρχιερέως ὑποτύπωσις τῆς ἐν τοῖς νόμοις ἀλληγορουμένης διανοίας, ἐν Ἀρισταίου.
τοβούλου, Περὶ τῶν ὀνομαζομένων ὡς ποῦ μελῶν.
νος, περὶ τῆς κατὰ τὸν βίον ἀρετῆς τῶν Ἰουδαίοις τὸ παλαιὸν φιλοσοφούντων.
περὶ τῶν αὐτῶν.
νος, περὶ Θεοῦ, καὶ περὶ τοῦ γεννητὸν ὄν κόσμον.
τοῦ, περὶ τοῦ προνοίᾳ Θεοῦ διοικεῖσθαι τὸν κόσμον.

A 8. *Ex Josepho, de Mosaicæ reipublicæ forma.*
9. *Eleazarus pontifex allegorici sensus divinis legibus inclusi notionem informavit. Ex Aristæi scriptis.*
10. *Aristobuli, de membris quæ voce tenus Deo tribuuntur.*
11. *De veterum apud Hebræos philosophorum vita summa cum virtute conjuncta.*
12. *Iterum de iisdem.*
13. *Ex Philone, de Deo, quodque mundus ortum habuerit.*
348 14. *Ex eodem, divinæ providentiæ consilio mundum gubernari.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

ν, καὶ περὶ τοῦ κατὰ Μωσέα θεοσεβοῦς πολιτεύματος.

ιους τῶν παλαιῶν Ἑβραίων, τῶν δὴ καὶ τὴν ίαν ἐπαληθευσάντων θεοφιλῶν ἀνδρῶν, πρό- B ωσέα φανῆναι πάσης ἀρετῆς βραβείοις ἀνα- ν, τά τε θεοσεβῆ δόγματά τε καὶ παιδεύ- προσέτι τὰς παναληθεῖς καὶ εὐσεβεῖς αὐ- γίας, ὧν εἰς ἔρωτα καὶ πόθον ἐλθεῖν ὡμολο- διελθὼν ἐν τῷ πρὸ τούτου, μέτειμι νῦν τῇ τάξει χρώμενος ἐπὶ τὴν κατὰ Μωσέα , δεύτερον ἐπέχουσαν εὐσεβείας μετὰ τὸν κεῖνον βαθμὸν, τὸν δὴ καὶ μόνῳ τῷ Ἰουδαίων ομοθετημένον. Ὡς γὰρ μόνοις Ἰουδαίοις, καὶ τοῖς κατὰ τὴν οἰκουμένην ἔθνεσιν, ἣν ὰ διὰ Μωσέως, οὐδὲ δυνατὰ πᾶσιν ἀνθρώ- δὲ τοῖς πόῤῥω που τῆς Ἰουδαίας γῆς οἰ- λησί τε καὶ βαρβάροις, φυλάττεσθαι, κατὰ ν καιρὸν ἀποδείξομεν. Νυνὶ δὲ καὶ τούτου, C οῦ κατὰ Μωσέα βίου τὸν τρόπον, οὐκ ἐμαῖς ὐτῶν δὲ μόνων πάλιν τῶν παρὰ τοῖς ἀν- ὶ τῇ πατρίων δεδοκιμασμένοις παιδεύσει, μαι· καὶ γάρ μοι προσήκειν ἡγοῦμαι ταύτῃ, ἠρξάμην, διὰ τῶν οἰκείων ἑκάστῳ τὰς τῶν ν μαρτυρίας παρέχειν. Ὥσπερ οὖν Φοίνι- Αἰγυπτίους, καὶ Ἕλληνας τῶν παρὰ σφίσιν κατὰ τὴν οἰκείαν χώραν μάρτυρας ἀνεκα- αύτῃ μοι καὶ τούσδε ὁ παρὼν καιρὸς δοκεῖ ς εἰσποιεῖσθαι, ἀλλὰ μὴ ἡμᾶς αὐτοὺς τὰ μίζεσθαι κατασχεδιάζειν. Πρὶν δ' ἐπὶ τοῦτ' πως εἰς Ἕλληνας τὰ παρ' αὐτοῖς παρῆλθε ὶ τίς ὁ τρόπος συνέστη τῆς τῶν πεπιστευμέ- ς θείων Γραφῶν ἑρμηνείας, δι' ὅσων τε καὶ νδρῶν, καὶ δι' ὁπόσης βασιλικῆς σπουδῆς, D ν Ἑλλάδα γλῶσσαν μεταβολῆς ἔτυχε, τῶν ν ἡγοῦμαι εἰς φανερὸν θέσθαι τοῖς ἐντυγχά- ὐκ ἀσυμβούλου μοι γενησομένης καὶ τῆς θέσεως εἰς τὴν τῆς *Εὐαγγελικῆς Προπα-* ς ἀπόδειξιν. Ἐπειδὴ γὰρ ὅσον οὔπω τὰ τῆς ρος ἡμῶν βιωφελοῦς κηρύξεως ἔμελλεν ἐπὶ αίων ἀρχῆς εἰς πάντας ἐκλάμπειν ἀνθρώ- ς τε οὐχ ὁ τυχὼν ᾔρει τὰς περὶ αὐτοῦ προ- ὸν τε βίον τῶν πάλαι θεοφιλῶν Ἑβραίων, ς εὐσεβοῦς διδασκαλίας αὐτῶν μαθήματα, ρ αὐτῶν φωνῇ ἐξ αἰῶνος μακροῦ κεκαλυμ- ποτὲ εἰς πάντα τὰ ἔθνη, οἷς τὰ τῆς θεο- μελλε προξενεῖσθαι, παρελθεῖν· Θεὸς αὐτὸς ὧν ἀγαθῶν αἴτιος, προλαβὼν τὸ μέλλον ὡς

CAPUT I.

Procemium, ac de piis Mosaicæ reipublicæ institutis.

Priscorum Hebræorum vitam, qui antequam Moyses ullus esset, vere Deo charissimorum nomen et laudem, virtutum sibi omnium ornamentis et insignibus defenderunt, simulque religiosas ac pias, summaque cum veritate conjunctas eorum doctrinæ ac theologiæ rationes, quarum nos amore desiderioque captos fassi ultro sumus, libro superiore complexi, suo deinceps ordine ad Mosaicæ reipublicæ instituta progredimur. Ea quippe secundum a primo illo pietatis gradum tenuere, in quo soli tum Judæo populo consistendum erat. Nam solis tum Judæis, non reliquis totius orbis gentibus, aptas illas Mosis et congruas fuisse leges, nec hominum genus universum, Græcos, inquam, omnes et barbaros, qui procul a Judæa semoti essent, iisdem servandis pares esse potuisse, suo tempore ostendemus. Cæterum Mosaicæ quoque hujus disciplinæ ritus, non jam meis ipse verbis, sed ipsismet, quomodo adhuc feci, eorum duntaxat, qui præcipua quadam apud Judæos patrii moris cognitione floruerunt, vocibus repræsentabo : eamdem mihi viam insistendum ratus, quam suis ac propriis in cujusque rei fidem testimoniis producendis atque laudandis institui. Quemadmodum igitur ex Phœnicibus, Ægyptiis, atque Græcis, qui nominis inter eos celebritate præstarent, suo loco testes appellavi : sic Judæos etiam homines suscepta nunc disputatio jure suo postulare videtur, non autem ut ipsimet exteri populi mores leviter ac negligenter adumbremus. Sed antequam eo progredior, facturum me necessarium operæ pretium existimo, si qua via eorum ad Græcos oracula commearint, simul quænam creditarum ipsis divinarum litterarum interpretationis concinnandæ ratio, quot præterea et cujusmodi hominum industria, quantoque regum studio, Græcis illa vocibus mandata fuerit, **349** operis nostri lectoribus aperiam : cum præsertim haud inutilis mihi ad certum *Evangelicæ Præparationis* argumentum, rerum istarum enucleatio futura videatur.... Nam cum felix illud tempus instaret, quo salutaris hujus Servatoris nostri doctrinæ lux, sub Romanis imperatoribus, in cunctos sese homines longe lateque diffunderet : adeoque præcipua tum quædam ratio postularet, ut quæ de ipso exstarent oracula, nec non Hebræorum illorum

vita, ac religiosæ disciplinæ leges, quos longe Deus ipse charissimos habuisset, cum tot eæ sæculorum intervallo patrii sermonis integumentis clausæ latuissent, cæteris tandem aliquando nationibus, quæ postmodum in cognitionis divinæ communionem vocandæ erant, omnibus paterent: Deus ille, tantorum bonorum auctor, divinæ scientiæ vi futurum intuitus, singulari egit providentia, ut quæ de venturo paulo post generis humani Servatore, eodemque sanctioris erga unum præpotentem Deum religionis omnibus sub sole gentibus doctore futuro, prædicta jam olim essent, ea demum accurata explicatione patefacta, et publicis in bibliothecis collocata cunctorum in lucem venirent, immissa hac Ptolemæo regi mente divinitus: nimirum ut quædam quasi penus esset, unde illa postmodum in populorum omnium usum fructumque promererentur. Enimvero quorum aliter nulla nobis unquam a Judæis, suorum nobis oraculorum cognitionem invidentibus, copia fieret, eorum divino consilio provisam interpretationem accepimus, atque ab illis ipsis, qui plurimum apud eos cum prudentia, tum gentilitiarum quoque litterarum scientia præstabant, elaboratam. Atque hæc testatur Aristæus, eruditus in primis, tum etiam is qui rebus Ptolemæi secundi, cognomento Philadelphi, tempor interfuit. Eo enim regnante, imo id agente præterea studiose, sacra Judæorum monimenta Græce t sunt, et Alexandrinis in bibliothecis reposita. Sed illum ipsum audire præstiterit, rem verbis totide in modum enarrantem.

A ἂν Θεὸς τῇ προγνώσει, τὰς περὶ τοῦ πάντων πων οὐκ εἰς μακρὸν ἀναφανησομένου Σωτῆρο σχάλου τε εὐσεβείας ἑνὸς τοῦ ἐπὶ πάντων Θε τοῖς ὑφ' ἥλιον ἔθνεσι καταστησομένου, προ ἀποκαλυφθῆναι τοῖς πᾶσιν, εἰς φῶς τε ἐλθεῖν, ἐ θὲς μεταβληθείσας, δημοσίαις τε βιβλιοθήκα τεθείσας, διοικεῖται, βασιλεῖ Πτολεμαίῳ τοῖ ξαι κατὰ νοῦν ἐμβαλὼν, εἰς προπαρασκευὴν, ὡ τῆς τῶν ἐθνῶν ἁπάντων ὅσον οὔπω μελλο αὐτῶν ἔσεσθαι μεταλήψεως. Ὧν γὰρ οὐκ ἂν ἐτύχομεν παρὰ Ἰουδαίων, ἀποκρυψάντων ἂν αὐτοῖς λόγια διὰ τὸν πρὸς ἡμᾶς φθόνον· ἐκ τῆς θεόθεν οἰκονομηθείσης ἑρμηνείας ἠξι πρὸς τῶν παρ' αὐτοῖς ἐπί τε συνέσει καὶ τῇ παιδείᾳ δεδοκιμασμένων ἀνδρῶν μεταβλη
B Γράφει δὲ ταῦτα Ἀρισταῖος, ἀνὴρ λόγιος μὲν οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ παρατυχὼν τοῖς πραχθεῖσι κ δεύτερον Πτολεμαῖον, τὸν ἐπικληθέντα Φιλ καθ' ὃν τὰ τῆς ἑρμηνείας τῶν Ἰουδαϊκῶν Γρα σπουδῆς τοῦ βασιλέως γενόμενα, τῶν κατὰ τὴ ξάνδρειαν βιβλιοθηκῶν ἠξιώθη. Ἐπακοῦσαι ὁ καιρὸς, τόνδε πρὸς λέξιν ἱστοροῦντος τὸν τ

350 CAPUT II.

Ex Aristæo de Judaicarum Scripturarum interpretatione.

« Demetrius Phalereus, inquit, regiæ bibliothecæ præfectus, ad libros ex orbe terrarum universo congerendos, magna vi pecuniarum a rege accepta, coemi alios, alios exscribi vertique curavit, ut quantum in se erat, ejus faceret voluntati satis. Ac nobis aliquando præsentibus, quærenti ex eo regi, quam multa jam librorum millia corrogasset, amplius ducenta respondens, addidit continuo, daturum se operam, ut brevi post tempore quingentorum millium numerus impleretur. Cæterum audire se, Judæorum quoque monimenta, quæ describerentur, ac regiam bibliothecam augerent, esse dignissima. Cui rex, Quid ergo, inquit, moræ esse potest, quo minus id abs te fiat? quidquid enim opus eam in rem habes, id abunde tibi jussu meo suppetit. Ille autem, Interpretatione, inquit, opus præterea est. Suum enim ac proprium characterem Judæi, quemadmodum Ægyptii peculiarem litterarum figuram ac situm, habent, uti propriam quoque loquendi rationem. Et nonnulli quidem eos Syriace loqui opinantur; errant illi tamen; alio enim utun-

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ἀρισταίου περὶ τῆς ἑρμηνείας τῶν παρὰ δαίοις Γραφῶν.

C « Κατασταθεὶς (21) ἐπὶ τῆς τοῦ βασιλέως θήκης Δημήτριος ὁ Φαληρεὺς, ἐχρηματίσθη διάφορα (22), πρὸς τὸ συναγαγεῖν ἅπαντα τ τὴν οἰκουμένην βιβλία, καὶ ποιούμενος ἀγορ καὶ μεταγραφὰς, ἐπὶ τέλος ἤγαγεν ὅσον ἐφ' ἑαυ τοῦ βασιλέως πρόθεσιν. Παρόντων οὖν ἡμῶν, θεὶς πόσαι τινὲς μυριάδες τυγχάνουσι βιβλίων, Ὑπὲρ τὰς εἴκοσι (23), βασιλεῦ. Σπουδάσω δ' χῳ χρόνῳ πρὸς τὸ πληρωθῆναι πεντήκοντα δας τὰ λοιπά. Προσήγγελται δέ μοι καὶ τὰ τῶ δαίων νόμιμα μεταγραφῆς ἄξια καὶ τῆς πα βιβλιοθήκης εἶναι. Τί τὸ κωλύον οὖν, εἶπεν, τοῦτο ποιῆσαι; πάντα γὰρ ἀποτέτακταί σοι τ τὴν χρείαν. Ὁ δὲ Δημήτριος εἶπεν· Ἑρμηνεία
D δεῖται. Χαρακτῆρσι γὰρ ἰδίοις κατὰ τὴν Ἰ χρῶνται, καθάπερ Αἰγύπτιοι τῇ τῶν γραμμά σει, καθὸ καὶ φωνὴν ἰδίαν ἔχουσιν. Ὑπολαμβ δὲ Συριακῇ χρῆσθαι· τὸ δ' οὐκ ἔστιν, ἀλλ' τρόπος. Μεταλαβὼν δὲ ἕκαστα ὁ βασιλεὺς, εἶ φῆναι (24) πρὸς τὸν ἀρχιερέα τῶν Ἰουδαίων τὰ προειρημένα τελείωσιν λάβῃ.» Καὶ μεθ' ἕτε

(21) *Κατασταθείς*. Aristæus excusus leg. καταταχθεὶς· perinde est.

(22) *Πολλὰ διάφορα*. Hesychius, τὸ διάφορον explicat, non tantum ἀμφίλεκτον, sed etiam ἀνάλωμα διάφορον, quæ vera hoc loco est hujus verbi significatio.

(23) *Ὑπὲρ τὰς εἴκοσι*. Josephus *Antiquit. Judaic.* lib. XII. cap. 2, περὶ εἴκοσι. At S. Epiphanius, lib. *De mensur. et ponderib.*, num. 9, longe parcior, Ἤδη μέν, inquit, εἰσὶ μυριάδες πέντε βιβλίων, καὶ τετρακισχίλιαι ὀκτακόσιαι, πλεῖον ἢ ἔλασσ Aristææ, cum Josepho et Eusebio hærendum

(24) *Εἶπε γραφῆναι*. Josephus tantum Sed vult opinor Aristæas, hoc Demetrio ma esse, uti regis nomine ad summum pontifice beret. Infra pag. 551, ἐκέλευσε γραφῆναι.

(25) *Μεθ' ἕτερα*. Quæ nimirum Arist Judæis a Ptolemæo servitute liberatis inst Quibus conficiendis septem duntaxat dies h ut iidem Aristæas et Josephus habent.

ι. « Ὡς δὲ κατεπράχθη ταῦτα, τὸν Δημήτριον A ἐκδοῦναι περὶ τῆς τῶν Ἰουδαϊκῶν βι- γραφῆς (26-27). Πάντα γὰρ διὰ προσταγμά- μεγάλης ἀκριβείας (28) τοῖς βασιλεῦσι τού- κεῖτο, καὶ οὐδὲν ἀπεριμερίμνως (29), οὐδὲ ὅπερ καὶ τὸ τῆς ἐκδόσεως, καὶ τὰ τῶν ἐπι- ἀντίγραφα κατακεχώριχα, καὶ τὸ τῶν ἀπ- ων πλῆθος (30), καὶ τὴν ἑκάστου κατασκευὴν, γαλομερείᾳ (31) καὶ τέχνῃ διαφέρειν ἕκαστον Τῆς δὲ ἐκδόσεώς ἐστιν ἀντίγραφον τόδε. »

tur dialecti genere. Quæ cum rex audiisset, Demetrium jussit ad summum Judæorum pontificem scribere, uti res ea sedulo ac mature curaretur. » Quibus, post alia quædam, hæc subjungit: « Quibus perfectis, inquit, rex Demetrium jussit, de curanda Judaicorum librorum descriptione libellum sibi offerre. Cuncta enim ab iis regibus, et propriis quibusdam mandatis, et præcipua cum diligentia fieri consueverant, negligenter ac temere nihil. Quamobrem et libelli hujus, et epistolarum exemplaria mus ipsi quoque, ac seorsim reddidimus, nec non missorum etiam donariorum copiam, cum singulorum apparatu, quippe quorum amplitudo esset artificiumque singulare. Ergo libelli ir ita habet. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

λὴ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως πρὸς Πτο- B λεμαῖον τῶν Αἰγυπτίων βασιλέα.

ιλεῖ μεγάλῳ παρὰ Δημητρίου. Προστάξαν- , βασιλεῦ, περὶ τῶν ἀπολειφθέντων (32) εἰς πλήρωσιν τῆς βιβλιοθήκης βιβλίων (33), συναχθῇ, καὶ τὰ διαπεπτωκότα (34) τύχη σηκούσης ἐπισκευῆς, πεποιημένος οὐ παρέρ- ν ἐν τούτοις ἐπιμέλειαν, προσαναφέρω σοι. οῦ νόμου τῶν Ἰουδαίων βιβλία σὺν ἑτέροις τισὶν ἀπολείπει· τυγχάνει γὰρ Ἑβραϊκοῖς σι καὶ φωνῇ λεγόμενα. Ἀμελέστερον δὲ, καὶ ὑπάρχει, σεσήμανται, καθὼς ὑπὸ τῶν εἰδό- σαναφέρεται· προνοίας γὰρ βασιλικῆς οὐ τε- Δέον δὲ ἔτι καὶ ταῦθ' ὑπάρχειν παρὰ σοὶ δι- μένα, διὰ τὸ καὶ φιλοσοφωτέραν εἶναι καὶ ἀκέ- C ν νομοθεσίαν ταύτην, ὡς ἂν οὖσαν θείαν. Διὸ γεγόνασιν (35) οἵ τε συγγραφεῖς καὶ ποιηταὶ, ὢν ἱστορικῶν πλῆθος, τῆς ἐπιμνήσεως τῶν μένων βιβλίων, καὶ τῶν κατ' αὐτὰ πεπολι- ν ἀνδρῶν, διὰ τὸ ἁγνήν τινα καὶ σεμνὴν ν ἐν αὐτοῖς θεωρίαν, ὥς φησιν Ἑκαταῖος ὁ της. Ἐὰν οὖν φαίνηται, βασιλεῦ, γραφήσε- ς τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις ἀρχιερέα, ἀποστεῖλαι λιστα καλῶς βεβιωκότας, καὶ πρεσβυτέρους ἐμπείρους τῶν κατὰ τὸν νόμον ἑαυτῶν, ἀφ' ; φυλῆς ἕξ, ὅπως, τὸ σύμφωνον ἐκ τῶν πλειό- τάσαντες, καὶ λαβόντες τὸ κατὰ τὴν ἑρμη- ριβὲς, ἀξίως καὶ τῶν πραγμάτων καὶ τῆς σῆς σεως, θῶμεν εὐσήμως. Εὐτύχει διαπαντός. »

351 CAPUT III.

Epistola Demetrii Phalerei ad Ptolemæum Ægypti regem.

« Regi magno Demetrius. Quod mihi dederas in mandatis, o rex, ut qui ad bibliothecæ complementum deessent, ii per me libri conquirerentur, et quæcunque negligentius excidissent, ea studiose ac sedulo sarcirentur: id abs me summa cum diligentia curatum ad te perscribo. Desiderantur tamen, cum paucis aliis, Judaicæ legis volumina, quod Hebraicis ea litteris ac vocibus continentur. Exstat earum quidem, sed negligentius, atque ut ex peritis audio, perperam expressa significatio; nec mirum, regiæ enim curæ opus illud non fuit. Ea vero, ut non minus quam cætera, ad amussim exacta penes te habeas, vel hoc nomine plurimum interest, quod altioris cujusdam sapientiæ, ac sincerissimæ integritatis plena lex ea sit, utpote lata divinitus. Quare tam oratores, quam poetæ, et quotquot historiam conscripsere, ab ejusmodi librorum, adeoque hominum illorum commemoratione, qui ex eorum præceptis vitam instituere, longissime abfuerunt, quod iis casta quædam et augusta sensus et intelligentiæ ratio contineatur, quemadmodum Hecatæus Abderita testatur. Quod igitur, o rex, te approbante fiat, cum summo Hierosolymorum pontifice per litteras agendum erit, uti viros morum integritate præstantes, ætate maturos, et eorum, quæ patriam ad legem pertinent, omnium cognitione præditos, sex tribubus e singulis ad te mittat: ut

I) Ἀναγραφῆς. Excus., ἀντιγραφῆς.
Ἀκριβείας. Excus., ἀσφαλείας.
Ἀπεριμερίμνως. Excus., ἀπεῤῥιμμένως.
Τῶν ἀπεσταλμένων πλῆθος. Donaria intel- erosolymam a rege missa, de quibus infe- e Josephus locum supplevit: Καὶ τὸ πλῆθος σταλμένων ἀναθημάτων, καὶ τὸ ἐφ' ἑκάστου υασθὲν, ὡς ἀκριβεστάτην εἶναι τὴν τοῦ τε- τοῖς ὁρῶσι μεγαλουργίαν, καὶ διὰ τὴν τῶν υασμάτων ἐξοχὴν, τὸν ἑκάστου δημιουργὸν θέως γνώριμον.
Μεγαλομερείᾳ. Excus., μεγαλομοιρίᾳ. Sed hærere malim, nam et Hesychius μεγαλο- xponit, μεγάλως.
Ἀπολειφθέντων. Excus., ἀπολιπόντων. Jo- π λειπόντων, quod rectius videtur.
Βιβλίων. Joseph., συγγραμμάτων.
Τὰ διαπεπτωκότα, Joseph., περὶ τῶν διαπε- D πτωκότων, ὅπως τῆς δεούσης ἐπιμελείας τύχῃ. Elige. Tantum vereor, ne apud Josephum idem bis dicatur, cum apud Aristæam et Eusebium τὰ διαπεπτωκότα significare videantur partes aliquas quæ ad comparatorum voluminum integritatem deessent, quomodocunque tandem excidissent. Unde sequitur, τύχη τῆς προσηκούσης ἐπισκευῆς, quibus verbis juberi existimo, ut ἐλλείμματα ista studiose ac diligenter expleantur. Sed Josephus in sequentibus Aristææ verba sæpe mutat, tametsi a sententia vix recedat.

(35) Πόῤῥω γεγόνασιν, etc. Mirum quantum Latinus Aristæas, qui exstat tomo VII *Biblioth. Patrum*, a Græco discedit. Habet enim, frequentem apud historicos et poetas horum voluminum esse mentionem. Josephus cum Aristæa Eusebioque consentit.

quem in sensum plures convenisse, diligenti examine constiterit, eum seligamus, et accuratam eorum librorum interpretationem, prout res ipsa et voluntatis tuæ ratio postulat, honesto et illustri in loco reponamus. Vale, ac rebus in omnibus fortuna secunda utere. » Quibus acceptis a Demetrio litteris, Ptolemæus cum ad Eleazarum eam in rem scribi, tum etiam de captivis ad sese libertate donatis mentionem fieri jussit. Idem crateribus, phialis, mensæ, vasisque libaminum perficiendis, auri pondo talenta quinquaginta, argenti septuaginta, vimque lapidum non exiguam attribuit. Ærarii denique præfectos voluit, et operis eorum, quæ mallent omnium optionem relinquere, et in sacrificiorum, **352** aliarumque rerum expensas, ad cen tuniæ talenta numerari. Quorum tibi operum molitionem exponemus, si prius epistolarum exempla recitaverimus. Ac regis quidem epistola hunc in modum se habet.

A Τῆς δὲ ἐκδόσεως ταύτης γενομένης, ἐκέλευ
λεὺς γραφῆναι πρὸς τὸν Ἐλεάζαρον περὶ τούτ
ναντας καὶ τὴν γενομένην ἀπολύτρωσιν τῶν
των. Ἔδωκε δὲ καὶ εἰς κατασκευὴν κρατήρων
λῶν, καὶ τραπέζης, καὶ σπονδείων, χρυσίου
τάλαντα πεντήκοντα, καὶ ἀργυρίου τάλαντ
κοντα, καὶ λίθων ἱκανόν τι πλῆθος. Ἐκέλευ
χρηματοφύλακας τοῖς τεχνίταις ὧν ἂν πρ
τὴν ἐκλογὴν διδόναι, καὶ νομίσματος εἰς θυ
τὰ ἄλλα πρὸς τάλαντα ἑκατόν. Δηλώσομεν δ
τῆς κατασκευῆς, ὡς ἂν τὰ τῶν ἐπιστολῶν ἀ
διέλθωμεν. Ἦν δὲ ἡ τοῦ βασιλέως ἐπιστολ
πον ἔχουσα τοῦτον.

CAPUT IV.

Epistola Ptolemæi regis ad Eleazarum summum Hierosolymorum pontificem.

« Ptolemæus rex Eleazaro summo pontifici salutem. Quoniam ita casu factum erat, ut plurimi Judæorum, quos Persæ, quo tempore rerum potiebantur, Hierosolymis captivos abduxerant, partim nostris in regionibus constituti essent, partim in Ægyptum una cum parente nostro commigrassent; eorumque permultos ipse, cum in numerum ordinemque militum amplioribus stipendiis ascripserat, tum etiam quorum sibi fides probata jam fuisset, eorum aliquot in arcibus eum in finem exstructis, ad Ægyptiorum terrorem præsidia collocasset. Nos suscepto regno, majori etiam cum reliquos omnes, tum cives in primis tuos humanitate complexi, captivos supra centum millia in libertatem asseruimus, justo dominis pretio persoluto, et si quid forte multitudinis impetu secus actum esset, emendato. Qua in re, præcipuæ cujusdam nostræ pietatis, et gratæ adversus Deum præpotentem voluntatis monimentum exstare voluimus, qui regnum adhuc nostrum cum alta pace tranquillissimum, tum maxima per universum orbem gloria celeberrimum conservavit. Ad hæc non tantum ætate florentibus suum in exercitu locum assignavimus, sed etiam quotquot explorata perspectaque fides eo dignos honore reddiderat, in comitatum aulamque nostram allegimus. Cæterum pro nostro erga te, Judæ-

B

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Ἐπιστολὴ βασιλέως Πτολεμαίου πρὸς ρον ἀρχιερέα Ἱεροσολύμων.

« Βασιλεὺς Πτολεμαῖος (36) ἀρχιερεῖ
χαίρειν καὶ ἐῤῥῶσθαι. Ἐπεὶ συμβαίνει πλεί
Ἰουδαίων εἰς τὴν ἡμετέραν χώραν κατῳκίσ
γενηθέντας ἀναρπάστους (38) ἐκ τῶν Ἱερ
ὑπὸ Περσῶν (39), καθ' ὃν ἐπεκράτουν χρόν
καὶ συνεληλυθέναι τῷ πατρὶ ἡμῶν εἰς τ
πτον αἰχμαλώτους (40)· ἀφ' ὧν καὶ πλείον
στρατιωτικὸν σύνταγμα κατεχώρισεν ἐπὶ με
σθοφορίαις· ὁμοίως δὲ καὶ τοὺς προόντας κ
στοὺς, φρούρια κτίσας, ἀπέδωκεν αὐτοῖς,
τῶν Αἰγυπτίων ἔθνος φόβον ἔχῃ (41) διὰ τού
C ἡμεῖς δὲ, παραλαβόντες τὴν βασιλείαν, φιλ
τερον ἀπαντῶμεν τοῖς πᾶσι, πολὺ δὲ μᾶλ
σοῖς πολίταις· ὑπὲρ δέκα μυριάδας αἰχμαλώτ
θερώκαμεν, ἀποδόντες τοῖς κρατοῦσι τὴν κα
ἀργυρικὴν τιμὴν, διορθούμενοι καὶ εἴ τι κακ
χθη διὰ τὰς τῶν ὄχλων ὁρμὰς, διειληφότες
τοῦτο πράσσειν, καὶ τῷ μεγίστῳ Θεῷ χαριστ
θέντες, ὃς ἡμῖν τὴν βασιλείαν ἐν εἰρήνῃ καὶ
κρατίστῃ παρ' ὅλην τὴν οἰκουμένην διατετ
εἴς τε τὸ στράτευμα τοὺς ἀκμαιοτάτους ταῖς
τετάχαμεν, τοὺς δὲ δυναμένους καὶ περὶ ἡμ
καὶ τοὺς περὶ τὴν αὐλὴν πίστεως ἀξίους ἐ
κατέστησα. Βουλομένων δὲ ἡμῶν καὶ σοὶ χαρ
καὶ πᾶσι τοῖς κατὰ τὴν οἰκουμένην Ἰουδαί
τοῖς μετέπειτα, προῃρήμεθα τὸν νόμον ὑμῶν

D

(36) *Βασιλεὺς Πτολεμ.*, etc. Et hanc epistolam Josephus suis, non Aristææ verbis repræsentat.

(37) *Κατῳκίσθαι.* Eo nimirum, vel opinione sua, vel ipsius victoris voluntate, vel dominorum venditione delatos.

(38) *Ἀναρπάστους.* Excus. Aristæas, ἀναστάτους.

(39) *Ὑπὸ Περσῶν.* In edicto quo apud Aristæam et Josephum libertas Judæis a Ptolemæo conceditur, de Persis μηδὲ χρύ [f. γρῦ]. Nunc tamen ad Judæum scribens, paternæ invidiæ partem aliquam in Persas deonerat, quodque vere poterat, etiam prudenter adjungit.

(40) *Συνεληλυθέναι ... αἰχμαλώτους.* Molle id quidem, sed Josephus longe adhuc mollius, et patris in gratiam ὑποκοριστικώτερον, τοὺς αἰχμαλωτι-
σθέντας ὑπὸ Περσῶν, ὁ ἐμὸς πατὴρ ἐτίμησε.

(41) *Φόβον ἔχῃ.* Consentit Joseph., ἵνα το
πτίοις ὦσι φοβεροί. Excus. tamen Aristææ
posita negatione, φόβον μὴ ἔχῃ, contrarium
sensum efficit, parum meo judicio probabile
qui tandem Ægyptios omni Judæorum m
rabat, dum eos in locis opere situque munit
et tanto numero collocaret? Credibilius
Ptolemæum Lagidem, qui ab Alexandri o
mus Ægyptum occupabat, quod a Macedon
bus satis fortasse paratus non esset, Ægyp
quid nascente regno turbarum excitarent,
dæorum metu cohibere voluisse. Utut sit
obrem id apud Judæum pontificem negaret
nihil erat; cur affirmaret, sane plurimum.

νει γράμμασιν Ἑλληνικοῖς ἐκ τῶν παρ' ὑμῖν A
ῶν λεγομένων γραμμάτων, ἵν' ὑπάρχῃ καὶ
ɪρ' ἡμῖν ἐν βιβλιοθήκῃ σὺν τοῖς ἄλλοις βασι-
ιδλίοις. Καλῶς οὖν ποιήσεις, καὶ τῆς ἡμετέ-
ιδῆς ἀξίως, ἐπιλέξας ἄνδρας καλῶς βεβιωκό-
σδυτέρους, ἐμπειρίαν ἔχοντας τοῦ νόμου, καὶ
; ἑρμηνεῦσαι, ἀφ' ἑκάστης φυλῆς ἕξ, ὅπως
πλειόνων τὸ σύμφωνον εὑρεθῇ, διὰ τὸ περὶ
ν εἶναι τὴν σκέψιν. Οἰόμεθα γὰρ, ἐπιτελεσθέν-
ου, μεγάλην ἀποίσεσθαι δόξαν. Ἀπεστάλκα-
ɪρὶ τούτων Ἀνδρέαν τῶν ἀρχισωματοφυλά-
) καὶ Ἀρισταῖον, τιμωμένους παρ' ἡμῖν,
ένους σοι, καὶ κομίζοντας ἀπαρχὰς εἰς τὸ
ɪθημάτων, καὶ εἰς θυσίας καὶ τὰ ἄλλα, ἀργυ-
αντα ἑκατόν. Γράφε καὶ σὺ πρὸς ἡμᾶς περὶ
ύλῃ· κεχαρισμένος γὰρ ἔσῃ, καὶ φιλίας ἄξιόν B
ις· ὡς ἐπιτελεσθησομένων τὴν ταχίστην περὶ
ρῇ. Ἔῤῥωσο.» Πρὸς ταῦτα ἀντέγραψεν ἐνδεχο-
43) ὁ Ἐλεάζαρος οὕτως.

A osque simul omnes, tum qui toto nunc orbe diffusi
vivunt, tum qui deinceps futuri sunt, animo ac
studio, curandum id nobis agendumque statuimus,
uti lex vestra, ex ea, quam Hebraicam appellatis,
Græcam in linguam convertatur, ut illa cum cæteris
voluminibus regiis nostra in bibliotheca collocetur.
Rem ergo cum tibi honestam, tum benevolentia mea
dignam feceris, si viros contestatæ probitatis, ætatisque
maturæ, legisque simul peritos, atque ad eam
interpretandam idoneos, sex tribubus e singulis delectos
ad me miseris, ut quoniam de rebus gravioribus
agitur, certiorem hoc in genere consensionem
ex plurium concursu habeamus. 353
Atque id, si bene feliciterque cesserit, non vulgari
nobis gloriæ futurum arbitramur. Eum in finem
B ad te misimus Andream, unum ex præsidiariorum
militum præfectis, et Aristæum, ambo summæ apud
nos auctoritatis, qui tecum ea de re colloquantur,
et donariorum nostrorum primitias, cum talentis
centum in sacrificia ac reliqua id genus expendendis, in templum perferant. Tu vicissim, qua
de re libuerit, ad nos scribas velim. Rem enim et mihi pergratam, et amicitia nostra dignam
et quidquid postularis, id ut quamprimum fiat, operam dabimus. Vale.» Ad hæc Eleazarus, ut
, in eum qui sequitur modum rescripsit.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

ιλὴ *Ἐλεαζάρου ἀρχιερέως πρὸς Πτολεμαῖον βασιλέα.*

εάζαρος ἀρχιερεὺς βασιλεῖ Πτολεμαίῳ, φίλῳ
χαίρειν. Εἰ αὐτός τε ἔῤῥωσαι καὶ ἡ βασίλισ-
ινόη, ἡ ἀδελφὴ, καὶ τὰ τέκνα, καλῶς ἂν
ιι ὡς βουλόμεθα· καὶ αὐτοὶ δὲ ὑγιαίνομεν. C
ς τὴν παρὰ σοῦ ἐπιστολὴν, μεγάλως ἐχάρη-
τὴν προαίρεσίν σου, καὶ τὴν καλλίστην βου-
συναγαγόντες τὸ πᾶν πλῆθος, παρανέγνωμεν
ντοῖς, ἵν' εἰδῶσιν, ἣν ἔχεις πρὸς τὸν Θεὸν
σέβειαν. Ἀπεδείξαμεν δὲ καὶ τὰς φιάλας, ἃς
ιας χρυσᾶς εἴκοσι, καὶ ἀργυρᾶς τριάκοντα,
ς πέντε, καὶ τράπεζαν εἰς ἀνάθεσιν, καὶ εἰς
γὴν θυσιῶν, καὶ εἰς ἐπισκευὰς, ὧν προσδέη-
ρὸν, ἀργυρίου τάλαντα ἑκατὸν, ἅπερ ἐκόμι-
ρέας τῶν τετιμημένων παρὰ σοὶ, καὶ Ἀρι-
ἄνδρες καλοὶ καὶ ἀγαθοὶ, καὶ παιδείᾳ διαφέ-
καὶ τῆς σῆς ἀγωγῆς καὶ δικαιοσύνης ἄξιοι
ντα. Οἳ καὶ μετέδωκαν ἡμῖν τὰ παρὰ σοῦ,
καὶ παρ' ἡμῶν ἀκηκόασιν ἁρμόζοντα τοῖς D
γμασι. Πάντα γὰρ ὅσα σοι συμφέρει, καὶ εἰ
ισιν ἐστὶν (44-45), ὑπακουσόμεθα. Τοῦτο γὰρ
αὶ ἀγαπήσεώς ἐστι σημεῖον. Μεγάλα γὰρ καὶ
στα τοὺς πολίτας ἡμῶν κατὰ πολλοὺς τρόπους
ηκας· εὐθέως οὖν προσηγάγομεν ὑπὲρ σοῦ
καὶ τῆς ἀδελφῆς (46) καὶ τῶν τέκνων, καὶ
ων· καὶ ηὔξατο πᾶν τὸ πλῆθος, ἵνα σοι γένη-
ὡς προαιρῇ διὰ παντὸς, καὶ διασώζῃ σοι τὴν
ν ἐν εἰρήνῃ μετὰ δόξης ὁ κυριεύων ἁπάντων

CAPUT V.

Epistola Eleazari summi sacerdotis ad Ptolemæum regem.

« Eleazarus summus pontifex Ptolemæo regi, vero
ac sincero amico, salutem. Si vales tu, reginaque
Arsinoe, soror, liberique valent, bene est, atque ex
C voto nostro: nos quidem valemus. Acceptis litteris
tuis, magnam ex tua voluntate consilioque sanctissimo
lætitiam cepimus, convocataque multitudine universa,
palam eas recitavimus, ut omnes tuæ adversus
Deum nostrum pietatis sensum intelligerent.
Phialas etiam abs te missas protulimus, aureas viginti,
ac triginta argenteas, crateres item quinque,
mensam consecratis muneribus excipiendis addictam,
et sacrificiis faciendis, ac cæteris omnibus,
quæ opus templo fuerint, comparandis argenti talenta
centum, quæ Andreas unus ex familiæ tuæ
clarissimis, et Aristæus, viri honestissimi atque integerrimi,
summæque eruditionis, tuaque simul cum
disciplina, tum æquitate rebus in omnibus dignissimi
attulerunt. Ii tua quoque mandata nobis ex-
D posuerunt, rebusque tuis aptum a nobis et commodum
responsum tulerunt. Quidquid enim e dignitate
usuque tuo fuerit, in eo, ut minus etiam cum
natura nostra sensuque conjunctum sit, morem
geremus. Hoc enim amicitiæ et charitatis argumentum
est. Et sane magna in primis, nullaque unquam
oblivione delenda omnis generis beneficia nostros
in cives contulisti. Quare hostias confestim, et
tua, et sororis, liberorum, amicorumque causa im-

ῶν *ἀρχισωματοφυλάκων*. Excus. Arist. et
, τὸν ἀρχισωματοφύλακα. Quæ lectio homi-
itati favet, cui tantum accedat necesse est,
n detrahitur ex sociis.
Ἐνδεχομένως. Vocem explicat Josephus ὡς
λιστα φιλοτίμως.

(44-45) *Καὶ εἰ παρὰ φύσιν ἐστὶν*. Et Joseph.,
κἂν ᾖ παρὰ φύσιν, id est, ut minus id cum ingenio,
sensu, moribus nostris congrueret, cujusmodi
etiam est sacrorum librorum communicatio.
(46) *Τῆς ἀδελφῆς*, etc. Montac, καὶ τῆς βασιλίσσης,
καὶ ἀδελφῆς Ἀρσινόης.

molavimus : et votis ac precibus Deo præpotenti nuncupatis, universus ab eo populus flagitabat, 354 uti omnia tibi feliciter atque ex animo cederent, ac perennem regno tuo pacem gloriamque concederet. Cæterum, ut commode tutoque succedat sacræ legis interpretatio, sex tribubus e singulis, in omnium conspectu delegimus, viros probos ac seniores, quos ad te una cum lege misimus. Æquum igitur fuerit, rex æquissime, hanc abs te sacrorum librorum interpretationem sedulo curari, uti ad nos illi continuo salvi et incolumes remittantur. Vale. » Hæc Aristæus. Quibus ille deinceps pluribus tamen de suscepto opere interjectis, secundum illam divinarum litterarum interpretationem, verbis totidem, quæ sequuntur, attexit : «Perlectis, inquit, voluminibus illis, stantes erectique sacerdotes, unaque seniores, non interpretes modo, sed etiam hujus reip. administratione perfuncti, cum populi moderatoribus, una voce omnes : Quandoquidem, aiunt, rite ac religiose perfecta, atque in omnibus ad amussim exacta interpretatio est, ut integra puraque servetur, nihilque prorsus artis irrepat, omni cura studioque providendum. Quam vocem, fausta cunctorum acclamatione consecuta diris more suo eum devoveri jussere, qui vel addendo, vel transferendo, vel detrahendo, universi operis quidquam adulteraret : atque id jure quidem ac merito, uti sacer ille fons limpidis ac jugibus aquis perpetuo scaturiret. Quibus omnibus regi nuntiatis, magnam ipse quoque voluptatem animo cepit, quod suum illud consilium felicem exitum habuisse videretur. Atque illi cuncta etiam recitata sunt, ex quibus legislatoris mentem summopere admiratus, Qui factum est, inquit, o Demetri, ut tot tantisque rebus gestis, earum tamen nemo vel historicus vel poeta meminerit? Cui Demetrius, Quod augustior, inquit, a Deoque ipso lata lex ea sit. Ac nonnulli quidem ejusmodi aliquid moliri ausi, percussique divinitus susceptum opus abruperunt. Enim vero se ex Theopompo quodam audiisse dicebat, quod ex lege nonnulla, Græce jam reddita, audaciori quodam orationis genere vulgare statuisset, mentis eum perturbatione dies amplius triginta laborasse. Cujus morbi causam, quoties intermitteret, cum multis a Deo precibus in-

A Θεός. Καὶ ὅπως γένηται συμφερόντως,
ἀσφαλείας ἡ τοῦ ἁγίου νόμου μεταγραφὴ
πάντων, ἐπελεξάμην ἄνδρας καλοὺς κα
πρεσβυτέρους, ἀφ' ἑκάστης φυλῆς ἕξ, οἱ
εστάλκαμεν ἔχοντας τὸν νόμον. Καλῶς οὖ
βασιλεῦ δίκαιε, προστάξας ὡς ἂν ἡ μετα
νηται τῶν βιβλίων, ἵνα πάλιν ἀποκαταστα
ἡμᾶς ἀσφαλῶς οἱ ἄνδρες. Ἔρρωσο. » Τὸ
πολλὰ διὰ μέσου περὶ τῆς προτεθείσης εἰπ
τείας, μετὰ τὴν Γραφῶν ἑρμηνείαν ἐπιφ
ῥήμασι· « Καθὼς δ' ἀνεγνώσθη ταῦτα
στάντες οἱ ἱερεῖς καὶ τῶν ἑρμηνέων οἱ π
καὶ τῶν ἀπὸ τοῦ πολιτεύματος, οἵ τε ἡγ
πλήθους, εἶπον· Ἐπεὶ καλῶς καὶ ὁσίως
ται, καὶ κατὰ πᾶν ἀκριβῶς καλῶς ἔχον
B διαμένῃ ταῦθ' οὕτως ἔχοντα, καὶ μὴ γέν
μία διασκευή. Πάντων δὲ ἐπιφωνησάντων
μένοις, ἐκέλευσαν ἐπαρᾶσθαι, καθὼς ἔθο
τοῖς, εἴ τις διασκευάσει προστιθεὶς, ἢ με
τὸ σύνολον τῶν γεγραμμένων, ἢ ποιούμεν
σιν· καλῶς τοῦτο πράσσοντες, ἵνα διὰ πα
μένοντα φυλάσσηται. Προσφωνηθέντων δὲ
τῷ βασιλεῖ, μεγάλως ἐχάρη· τὴν γὰρ π
εἶχεν ἀσφαλῶς ἔδοξε τετελειῶσθαι. Παραν
αὐτῷ καὶ πάντα, καὶ λίαν ἐξεθαύμασε τὴ
θέτου διάνοιαν, καὶ πρὸς τὸν Δημήτριον
τηλικούτων πραγμάτων συντετελεσμένω
ἐπεβάλετο τῶν ἱστορικῶν, οὐδὲ ποιητῶν
ναι; Ἐκεῖνος δὲ ἔφη· Διὰ τὸ σεμνὴν εἶν
C θεσίαν, καὶ διὰ Θεοῦ γεγονέναι, καὶ τῶν ἐ
νων τινὲς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πληγέντες, τῆς ἐ
έστησαν. Καὶ γὰρ ἔφησεν ἀκηκοέναι Θεο
ὅτι μέλλων τινὰ τῶν προηρμηνευμένων (47
στερον ἐκ τοῦ νόμου προσιστορεῖν, ταρ
τῆς διανοίας πλεῖον ἡμερῶν τριάκοντα. Κ
αἴτησιν (48) ἐξιλάσκεσθαι τὸν Θεὸν, σαφὲ
νέσθαι, τίνος χάριν τὸ συμβαῖνόν ἐστι. Δι
μαθόντος (49), ὅτι τὰ θεῖα βούλεται περιε
εἰς κοινοὺς ἀνθρώπους ἐκφέρειν, ἀποσχ
οὕτως ἀποκαταστῆναι. Καὶ παρὰ Θεοδέ
τῶν τραγῳδιῶν ποιητοῦ μετέλαβον ἐγώ·
φέρειν μέλλοντός τι τῶν ἀναγεγραμμένω
δλῳ πρός τι δρᾶμα τὰς ὄψεις ἀπεγλαυκώ
λαβὼν ὑπόνοιαν, ὅτι διὰ ταῦτ' αὐτῷ γέγο
D σάμενος τὸν Θεὸν, ἐν πολλαῖς ἡμέραις ἀ

(47) *Προηρμηνευμένων*. Utriusque historiæ meminit Josephus, nec tamen addit, ullam divinæ legis interpretationem, Septuaginta seniorum opera priorem exstitisse.

(48) *Τὴν αἴτησιν*. Dubium non est quin reponendum ex Aristæa sit, τὴν ἄνεσιν. Joseph. multitudinis num., παρὰ τὰς ἀνέσεις.

(49) *Μαθόντος*. Corrigend. ex Aristæa, tam excuso quam manuscr., σημανθέντος, et lin. ultima post ἀποσχόμενον delenda conjunctio δέ. Legi etiam posset μαθεῖν pro μαθόντος, servato δέ post ἀποσχόμ. vel eod. sublato, μαθόντα.

(50) *Ἀπεγλαυκώθη*. Vera lectio, ex qua corrigendus excus. Aristæas, apud quem mendosissime legitur ἀπεγλυκλώθη. Recte etiam Josephus, τὰς ὄψεις γλαυκωθείς. Notum est γλαύκωμ χωσιν oculi vitium esse, quo humor pup linus, cæsio præter naturam colore s ἀμαυροῦται, vel ἀποξηραίνεται. Plinius coma passim vocat. Hinc facetum illud I in Plauti *Milite* :

Et nos facetis fabricis, et doctis dolis,
Glaucomam ob oculos objiciemus, eum
Faciemus, ut quod viderit, non viderit

Ubi Plautus *glaucomam* pro *glaucoma* *schemam* in *Amphitryone*, pro *schema*,

Huc processi sic cum servili schema.

Ita *Syrmam*, *diadematn*, *dogmam* Lat dixere. Priscianus lib. vi.

ὸν δὲ ὁ βασιλεὺς, καθὼς προεῖπον (51), περὶ τὰ περὶ τοῦ Δημητρίου, προσκυνήσας ἐκέλευσε ποιεῖσθαι τῶν βιβλίων ἐπιμέλειαν, καὶ συν- ἁγνῶς. » Ταῦθ' ἡμῖν ἐκ τῆς τοῦ δηλωθέν- τετμήσθω γραφῆς. Φέρε δὴ καὶ τὸ πολίτευμα Μωσέα νομοθεσίας ἐκ τῶν παρὰ τοῖς ἀν- φανῶν θεασώμεθα. Πρῶτα δὲ θήσω Φίλωνος τῆς ἀπ' Αἰγύπτου πορείας τῶν Ἰουδαίων, ἣν αι Μωσέως ἡγουμένου, ἀπὸ τοῦ πρώτου ματος, ὧν ἐπέγραψεν Ὑποθετικῶς (52)· ὑπὲρ Ἰουδαίων, ὡς πρὸς κατηγόρους αὐτῶν, ος λόγον, ταῦτά φησιν.

A telligere studuisset, hanc demum in somnis unam didicisse, quod divina mysteria rimari curiosius, ac profanis hominibus enuntiare voluisset. 355 Ita mutato abjectoque consilio pristinæ sanitati restitutum fuisse. Quin etiam Theodectem sibi quemdam tragœdiarum scriptorem narrare solitum, quod aliquid ex iis quæ sacris voluminibus continentur, in fabulæ argumentum detorquere conaretur, sese in oculorum glaucoma incidisse, quo non nisi post multos dies, ubi morbi fontem suspicione attigisset, Numenque sibi conciliasset, liberari potuerit. Itaque rex, his omnibus, uti supra dixi, ex Demetrio in- summa interpretationem veneratione complexus, sacros proinde libros summa cum diligen- s integrosque conservari jussit. » Atque hæc ab Aristæo sumpta, et in epitomen contracta . Nunc vero ipsam Mosaicæ reip. legisque formam, in eorum, qui apud Hebræos summopere it, scriptis expressam contemplemur. Initium a Philone ducemus, quæque de Judæorum ex migratione Moyse duce suscepta commemorat, ex primo librorum eorum, quos *Hypotheti-* ipsit, repetemus, ubi Judæorum, adversus illorum accusatores defensionem instituens, hunc in loquitur.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ϛʹ.

B

ος περὶ τῆς ἀπ' Αἰγύπτου πορείας τῶν Ἰουδαίων.

μὲν παλαιὸν αὐτοῖς πρόγονον ἀπὸ Χαλδαίων ν δὲ λαὸν ἀναστῆναι τοῦτον ἐξ Αἰγύπτου μετ- ν ἀπὸ Συρίας τὸ πάλαι, μυριάσι τε ἀμυ- λήθοντα, καὶ τῆς γῆς οὐκ οὔσης ἱκανῆς, πρὸς 5) καὶ νεότητι φρονημάτων ἐντεθραμμένον , καὶ ἅμα τοῦ Θεοῦ διὰ φασμάτων καὶ ὀνει- ρόδον αὐτοῖς δηλοῦντος, καὶ οὐδενὸς ἧττον εἰς κατὰ δαίμονα ἐμπεσόντας τῆς πατρίου καὶ γῆς· ὅθεν δὴ καὶ τὸν πρόγονον ἐκεῖνον αὐ- ελθεῖν (54) εἰς Αἴγυπτον, εἴτε τῷ Θεῷ δὴ τε προνοίᾳ τινὶ πάντων εὐδαιμονῆσαι μάλι- ἀπ' ἐκείνου μέχρις εἰς τὸ παρὸν τό τε ἔθνος C αὶ γεγενῆσθαι καὶ διαμένειν, κἀπὶ τοσοῦτον λεῖν εἰς πολυανδρίαν. » Καὶ μετὰ βραχέα φη- ἀνήρ γε μὴν αὐτοῖς ἡγεῖτο τῆς τε ἐξόδου καὶ ίας, εἰς οὐδὲν τῶν πολλῶν, εἰ βούλει, διάφο-

CAPUT VI.

Ex Philone de Judæorum ex Ægypto profectione.

« Enimvero, antiquissimum generis parentem sui ex Chaldæis oriundum esse, hunc vero populum ex Ægypto, in quam ex Syria jam olim commigraverat profectum, partim quod eum infinita multitudine auctum terra illa non caperet, partim quod is exaggeratam animi vim et magnitudinem ab educatione ipsa haustam foveret, partim quod Deus ipse non modo tam visis, quam somniis, eos ad emigrandum invitaret, sed etiam (quo stimulo non vehementior alius fuit) ardens illis antiquæ patriæ desiderium injecisset: ex qua nimirum ille generis sui princeps, cum in Ægyptum commeasset, sive quod ita Deo videretur, sive occulta quadam Providentiæ vi, cæteros omnes adeo sortis felicitate superasset; ut ab illo tempore in hodiernum usque diem, constantissime propagata gens illa sit, et fe-

(51) *Καθὼς προεῖπον*. Prior editio, καθὼς προ- ὶ τούτων τὰ περὶ τοῦ Δημητρίου προσκυνή- bus nihil corruptius. Aristeas excus., προ- περὶ τῶν τοῦ Δημητρίου προσκυνήσας, quæ ora sunt. Montacut. pro περὶ τοῦ Δημ. leg. ῦ Δημ. Emendatior locus erit, si leges, ροεῖπον, τούτων (vel ταῦτα) περὶ τοῦ Δημη- ροσκυνήσας, vel καὶ προσκυνήσας. Nam Jo- la scribit: Παραλαβὼν δὲ ταῦτα ὁ βασιλεὺς, ῦ Δημητρίου, καθὼς προείρηται, προσκυνή- ἐς, ubi ταῦτα et αὐτοῖς de libris ipsis. Gele- ell git. Non improbo. Melius tamen fortasse s Demetrii accipias, quibus auditis, Ptole- uncta quadam, ut fit, admiratione perculsus, undo similis, aut in genua procubuerit, aut aid egerit: nam continuo sequitur τῶν βι- um alioqui potius τὰ βιβλία pro ταῦτα di- buisset, ac deinde αὐτῶν pro τῶν βιβλίων ere. Philo quoque lib. II *De vita Moysis*, de Græcam hanc divinæ legis interpretationem, , vel, ut appellat, Chaldæo fonti simillimam miratione venerarentur, Καθάπερ ἀδελφὰς, μᾶλλον δὲ, ὡς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν, ἔν τε τοῖς σι, καὶ τοῖς ὀνόμασι, τεθήπασι, καὶ προσκυ- ὰχ ἑρμηνεῖς ἐκείνους, ἀλλ' ἱεροφάντας, καὶ D προφήτας προσαγορεύοντες. Idem ante, de Judæorum annuo solemnique jejunio, τίς δὲ τὴν λεγομένην νηστείαν οὐ τέθηπε, καὶ προσκυνεῖ;

(52) *Ὑποθετικῶς*. Malim ὑποθετικῶν, ex altero ms. Regio. Nec tamen satis constat, quod operis genus illud fuerit, quæ *Ὑποθετικά* Philo inscripserit. Quod si ex præsenti fragmento conjecturam ducere liceat, id ei placuisse nomen videtur, quod hoc in opere, καθ' ὑπόθεσιν, utplurimum disputaret, ac frequenter dilemmate proposito, alterutrius partis optionem daret; sic tamen, ut ex utraque, postmodum καθ' ὑπόθεσιν ingeniose tractata, suam in rem argumenta duceret.

(53) *Πρὸς δ' ἔτι*, etc. Hanc alter. manuscr. lectionem editæ prætulimus, in qua, pro ἐντεθραμμένον, legebatur καὶ τεθραμμένον, ubi νεότητα, meo judicio, sic acceperit, ut animosa fere omnia νεανικά dici solent. Quanquam, ut verum fatear, νεότης ista, mihi quidem nova nimium est. Quid si ergo legeretur, πρὸς δ', ἐν τῇ νεότητι φρονηματίαν, καὶ τεθραμμένον μεγάλως, nam cogitationum ac sensuum novitatem intelligi, vix est ut credam.

(54) *Μετελθεῖν*. Forte μετ' ἐλθεῖν, vel potius μετὰ τὸ ἐλθεῖν.

cunditate sobolis admirabili pullularit.» Tum paucis interjectis, « Ac virum quidem, inquit ille, profectionis simul itinerisque ducem habuere, nihil admodum, si ita vis, hominum vulgo excellentiorem. Nam eum præstigiarum quoque, ac veteratoriæ orationis insimulabant. Demus id vero, sed præstigias accipe, **356** versutiamque laudabilem, qua populum universum, siti, fame, viarum ignoratione, ac rerum omnium penuria laborantem, perinde ut in summa cunctorum bonorum abundantia et suppeditato ab interjectis nationibus commeatu, salvum et incolumem præstitit; verum etiam illum ut a mutuis animorum dissidiis liberum habuit, ita sibi rebus in omnibus obsequentem. Atque id non ad breve aliquod exiguumque tempus, sed tandiu certe quidem, quandiu in simili voluntatum concordia, ut affatim cuncta suppeterent, manere ac persistere ne familia quidem una potuisset. Ita neque sitis, neque fames, non lues corporum, non imminentium periculorum metus, non casuum ignoratio futurorum, adversus præstigiatorem illum, tantam populi multitudinem, et illius fraudibus dolisque circumventam, et passim aliquando pereuntem concitavit. Qualem obsecro te, hominis hujus tantam sive artem, sive orationis vim, sive sapientiam fuisse dicemus, quæ tot ac tam varias discriminum monstrorumque formas præsensque omnibus exitium sæpe minitantes una superaret? Oportuit videlicet, aut eorum, quibus imperabat, ingenia, non jam imperita rerum esse, ductuque difficilia; sed cum ad obtemperandum ex sese prompta, tum vero ne futuri quidem improvida, aut, licet insigni morum improbitate forent, Deum tamen hoc ipsis naturæ vitium asperitatemque lenire, et præsentis simul futurique rationes providentiæ suæ consilio moderari. Utrum autem dederis, id profecto erit ejusmodi, quod ad præcipuam quamdam universorum laudem atque dignitatem pertinere videatur. Et profectionis quidem hæc ratio fuit. Jam ubi terram illam attigissent, quemadmodum suarum ibi rerum domicilia collocarint, eamque regionem tenuerint, sacræ quidem eorum litteræ loquuntur: malo tamen hoc loco, non tam rei gestæ historiam, quam ratiocinando, quod verisimile fuerit, persequi. Utrum enim eos mavis, hominum adhuc valentes numero, tametsi perpetuis fractos debilitatosque laboribus, auctis tamen confirmatisque viribus, ea loca postmodum armis occupasse, Syrosque simul ac Phœnices suis in penatibus focisque patriis dimicantes subegisse? An imbelles potius et ignavi cum essent, adeoque paucissimi, et a rebus omnibus bello gerendo necessariis imparati, aliis tamen et aliquem erga se venerationis sensum injecisse, et a volentibus ultroque cedentibus regionem accepisse: tum eosdem paulo post ædificasse templum, ac cætera quæ ad pietatem religionemque spectarent, constituisse? **357** Nam id quidem argumento est, quam

A ρος· οὕτω καὶ ἐλοιδόρουν γόητα καὶ κέρκωπ[α]
Καλῆς μέντοι γοητείας καὶ πανουργίας, ἐξ ἧ[ς]
λαὸν ἅπαντα ἐν ἀνυδρίᾳ καὶ λιμῷ, καὶ τ[ῇ]
ἀγνοίᾳ, καὶ ἀπορίᾳ τῶν συμπάντων, οὐ μόνο[ν]
παντελὲς διεσώσατο, καὶ ὥσπερ ἐν εὐθηνίᾳ π
παραπομπῇ τῶν μεταξὺ κειμένων ἐθνῶν, ἀ[λλὰ]
πρὸς ἀλλήλους ἀστασιάστους αὐτοὺς, καὶ πρὸ[ς]
μάλιστα εὐπειθεῖς (55) διεφύλαξε. Καὶ ταῦ[τα]
ὀλίγον δήπου χρόνον, ἀλλ' ὅσον οὐδ' οἰκίαν ἐν
σύνῃ συμμεῖναι μετὰ πάσης εὐθηνίας εἰκό[ς]
Καὶ οὐ δίψος, οὐ λιμὸς, οὐ φθορὰ σωμάτω[ν]
φόβος περὶ τῶν μελλόντων, οὐχ ἄγνοια τῶν
σομένων, ἐπὶ τὸν γόητα ἐκεῖνον ἐπῇρε τοὺς
τωμένους καὶ περιφθειρομένους λαούς. Κα[ὶ]
B βούλει, φῶμεν ἐκείνῳ τινὰ εἶναι τοσαύτην τ[έχνην]
δεινότητα λόγων, ἢ σύνεσιν, ὡς τῶν τοσού[των]
τοιούτων ἀτόπων, καὶ πρὸς ὄλεθρον ἅπαντας [ἀγόντων]
ἐπικρατεῖν; Ἢ γὰρ τὰς φύσεις τῶν ὑπ' αὐτὸν
πων οὐκ ἀμαθῶς οὐδὲ δυσκόλως, ἀλλ' εὐπει[θῶς]
τοῦ μέλλοντος οὐκ ἀπρονοήτως ἔχειν· ἢ τοὔτ[ο]
ὡς μάλιστα κακοὺς εἶναι, τὸν δὲ Θεὸν τὰς δυ[σ]
αὐτῶν πραΰνειν, καὶ τοῦ παρόντος, καὶ τοῦ
τος ὥσπερ ἐπιστατεῖν. Ὅπερ γάρ σοι μάλιστ[α]
τούτων ἀληθὲς εἶναι δόξῃ, πρὸς ἐπαίνου κα[ὶ]
καὶ ζήλου περὶ αὐτῶν συμπάντων ἰσχύειν φ[…]
Καὶ τὰ μὲν τῆς ἐξόδου δὴ ταῦτα. Ἐπειδὴ δὲ
γῆν ταύτην ἦλθον, ὅπως μέν ποτε ἄρα ἱδρ[…]
καὶ τὴν χώραν ἔσχον, ἐν ταῖς ἱεραῖς ἀναγραφ[αῖς]
λοῦσιν· οὐ μὴν ἔγωγε δικαιῶ μᾶλλον καθ' ἱσ[τορίαν]
C ἢ κατά τινα λογισμὸν περὶ αὐτῶν τὰ εἰκότα [διελ]
θεῖν. Πότερον γάρ ποτε βούλει, τῷ πλήθει τῶν
των ἔτι περιόντας, καίπερ εἰς τέλος κεκακω[μένους]
ὅμως δὲ διισχύοντας, καὶ τὰ ὅπλα ἐν χερσὶν ἔ[χοντας]
εἶτα κατὰ κράτος ἑλεῖν τὴν χώραν, Σύρους [τε]
καὶ Φοίνικας ἐν αὐτῇ τῇ ἐκείνων γῇ μαχομέν[ους]
κῶντας· ἢ τοὺς μὲν, ἀπολέμους καὶ ἀν[άνδρους]
εἶναι, καὶ παντελῶς ὀλίγους ὑποθώμεθα, καὶ τ[ὰ εἰς]
πόλεμον παρασκευῶν ἀπόρους, αἰδέσεως δὲ
παρὰ τούτοις, καὶ τὴν γῆν λαβεῖν παρ' ἐκ[όντων]
ἔπειτα δ' εὐθὺς οὐκ εἰς μακρὸν τόν τε νεὼν [οἰ]
κοδομῆσαι, καὶ τἄλλα εἰς εὐσέβειαν καὶ ἀγ[…]
καταστήσασθαι; Δηλοῖ γὰρ, ὡς ἔοικε, ταῦτ[α]
θεοφιλεστάτους αὐτοὺς ἀνωμολογῆσθαι καὶ πα[ρὰ]
ἐχθροῖς· ἐχθροὶ γὰρ ἦσαν ἐξ ἀνάγκης, ὧν ἐ[πὶ τὴν]
D γῆν ἐξαίφνης ἦλθον ὡς ἀφαιρησόμενοι. Παρὰ
δ' οὖν αἰδέσεως καὶ τιμῆς τυγχάνοντες, κα[ὶ]
ὑπερβάλλειν εὐτυχίᾳ τοὺς ἄλλους φαίνονται; […]
τὰ δεύτερα ἐφεξῆς, ἢ τὰ τρίτα πρὸς τούτοις
μεν; Πότερον τὸ τῆς εὐνομίας καὶ εὐπειθ[είας]
τῶν, ἢ τῆς ὁσιότητος καὶ δικαιοσύνης καὶ εὐσ[εβείας]
Ἀλλὰ τὸν μὲν ἄνδρα ἐκεῖνον, ὅστις ποτὲ ἦν,
νόμους αὐτοῖς θεὶς, οὕτω σφόδρα ἐθαύμασα[…]
τι δήποτε ἔδοξεν ἐκείνῳ, καὶ αὐτοῖς. Εἴτε ο[ἰκείως λο]
γισμένος αὐτὸς, εἴτε ἀκούων παρὰ δαίμονος [ἢ]
τοῦτο ἅπαν εἰς τὸν Θεὸν ἀνάγειν, καὶ πλειόνω[ν]
διεληλυθότων, * τὸ μὲν ἀκριβὲς, οὐκ ἔχω λέγειν

* γρ., ἢ τό.

(55) Εὐπειθεῖς. Ita correximus, cum ante legeretur εὐπειθεῖν, cujus lectionis in alt. [...] non obscurum adhuc vestigium supererat.

ὧν ἢ δισχίλια ἔτη, μὴ [a] ῥῆμά γε αὐτοὺς [b] ν ὑπ' αὐτοῦ γεγραμμένων κινῆσαι, ἀλλὰ ακις αὐτοὺς ἀποθανεῖν ὑπομεῖναι θᾶττον, ἢ ου νόμοις καὶ ἔθεσιν ἐναντία πεισθῆναι.» ων, ἐπιτέμνεται τὴν ἐκ τῶν Μωσέως νόμων ιμένην τῷ Ἰουδαίων ἔθνει πολιτείαν, γράς-

A certam vel apud hostes divini erga se amoris opinionem excitassent: hostes enim eos necessitas ipsa faciebat, quorum ipsi patriam invadere molirentur. Ab illis ergo si observantiæ tantum et honoris auferre potuerunt, quis non eosdem felicitate reliquis omnibus præstitisse fateatur? Jam quid secundum postea, quid tertium commemorem? An em instituti obedientiæque constantiam? An vero sanctimoniæ decus, et illibatum æquitatis ne florem? Quippe virum illum, quisquis demum is fuerit, usque adeo suspexere, ut quidvisum est, probarint universi; atque ita, sive hanc reip. formam suo ipse sensu arbiescripserit, sive divinitus illam acceperit, eam certe non alteri, quam Deo acceptam tulerint, norum spatio (certum equidem numerum definire non possum, sed tamen amplius bis mille) quidem unam, in iis quæ scripta reliquit, immutarint: milliesque potius emori, quam legibus e moribusque malint.» Hæc ille. Quibus summa legum earum capita subjungit, quibus leis rempublicam Moyses informarat: his verbis.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

ου, περὶ τῆς κατὰ Μωσέα θεοσεβοῦς πολιτείας.

τί τούτων ἢ τούτοις προσόμοιον παρ' ἐκείπρᾶον εἶναι δοκεῖ [c] καὶ τιθασσὸν, καὶ δικῶν , καὶ σκήψεις, καὶ ἀναβολὰς, καὶ τιμήπάλιν ὑποτιμήσεις ἔχον (56); Οὐδὲν, ἀλλὰ ιᾶ καὶ δῆλα. Ἐὰν παιδεραστῇς, ἐὰν μοιν βιάσῃ παῖδα (ἄῤῥενα μὲν μηδὲ λέγε), ἤλειαν· ὁμοίως ἐὰν σαυτὸν καταπορνεύῃς, ιρ' ἡλικίαν αἰσχρόν τι πάθῃς, ἢ δοκῇς, ἢ ἄνατος ἡ ζημία. Ἐὰν εἰς δοῦλον σῶμα, ἐὰν ερον ὑβρίζῃς, ἐὰν δεσμοῖς συνέχῃς, ἐὰν ωλῇς, ἐὰν βέβηλα, ἐὰν ἱερὰ παρακλέπτῃς, ς, οὐκ ἔργῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐὰν ῥήματι τῷ C ἰς μὲν Θεὸν αὐτὸν (ἵλεως ἡμῖν ὁ Θεὸς, καὶ περὶ τούτων ἐννοίας γένοιτο, οὐδὲ ἄξιον λ' εἰς πατέρα ἢ μητέρα, ἢ εὐεργέτην σαυτος ὁμοίως, καὶ οὗτος οὐ κοινὸς, οὐδ' ὁ τυδεῖ καταλευσθῆναι τὸν εἰπόντα μόνον, ὡς οὐ σεβείας πράξαντα. Ἄλλα δ' αὖ πάλιν, ὁποῖά εἶχας ἀνδράσι δουλεύειν, πρὸς ὕβρεως μὲν μηδέ.

B

CAPUT VII.

De religiosa Mosaicæ reipublicæ forma. Ex eodem.

« Num quid istorum, inquit, aut saltem iis affine, locum apud eos habet, quod speciem mansuetudinis ac facilitatis aliquam habere videatur: litium intentiones, tergiversationes, comperendinationes, mulctæ, mulctarumque a reis quæsitæ diminutiones? Nihil plane: at simplicia certaque omnia. Si puerorum amoribus, si adulterio peccaveris: si puellæ (marem enim hoc in genere ne appelles quidem) stuprum obtuleris: si tuam ipse pudicitiam prodideris: si præter ætatem turpe quid aut perpessus eris, aut statueris, aut molitus fueris; scelus morte luito. Si aut servo, aut libero injuriam feceris, si aut habueris in vinculis, aut abductum vendideris: si profani sacrive quidpiam furto sustuleris: si non opere modo, sed verbo tenus impie feceris, non in Deum quidem (absit enim, ut vel hoc nobis verbum excidat, propitiusque nobis Deus ille sit, **358** quibus in mentem vel ipsa hoc de crimine cogitatio subierit), sed in patrem aut

[b] γρ., αὐτό. [c] γρ., δοκοῦν.

ποτιμήσεις ἔχον. Solemnis ea est, quam ius, in re forensi maxime, vocis hujus o. Nec aliud in eadem fuit ὑποτιμᾶσθαι, m, aut rei amicos graviorem pœnam det cum leviore aliqua permutare. Secus sum est erudito Xenophontis interpreti, illum ex *Apolog. pro Socrate*, Κελευόμεμᾶσθαι, οὔτε ἑαυτὸν ὑπετιμήσατο, οὔτε ους εἴασεν· ἀλλὰ καὶ ἔλεγεν, ὅτι τὸ ὑποτιμᾶλογοῦντος εἴη ἀδικεῖν, ita reddit: *Jussus exsolvere, neque de suo eam solvit, neque facere passus est; imo etiam dicebat, mulonem ejus esse hominis, qui se injuste fei videretur.* Atqui, jam capitali pœna non a mulcta, damnatus erat Socrates: nec θαι solventium est, sed æstimantium. d ex illo Socratis facto, Xenophon perntelligi voluit, quam nullo producendæ terio teneretur? Sensus igitur est, Socrate damnatum, quod reis omnibus licebat, sibi pœnam, φέρε εἰπεῖν, exsilium, carcepecuniariam multam irrogare, vel id ut os fieret, pati noluisse. Apud Platonem, in *Apologia*, τὸ ἀντιτιμᾶσθαι cum Demoal. eod. sensu accipit: Τιμᾶται δ' οὖν ρ θανάτου· ἐγὼ δὲ δὴ τίνος ὑμῖν ἀντιτιμήσομαι; imo sæpius deinde τί τιμᾶσθαι. Hinc etiam factum videtur, ut ὑποτιμᾶσθαι dicerentur, qui muneris impositi gravitatem, aut valetudinis, aut senectutis, aut simili quadam excusatione detrectarent, quasi muneris istius vicem, proprium hoc et singulare incommodum sufficerent. Quare apud Hesychium ὑποτίμησις explicatur, πρόφασις. Nec suspe- D ctus cuiquam esse debet ille Plutarchi locus in *Camillo*: Συνορῶν δὲ (ὁ Κάμιλλος) τὴν ἀνάγκην, καὶ τὸν κίνδυνον, οὔτε ὑποτίμησιν εἰπὼν, ὡς πρότερον, οὔτε προφάσει χρησάμενος, ἀλλ' αὐτόθεν ὑποστὰς τὴν στρατηγίαν, etc. Quinta Camillo dictatura deferebatur, homini jam prope octogenario; grave quidem onus, quod tamen in summo reip. periculo, nulla is, ut tertiam et quartam, excusatione defugit. Itaque ὑποτίμησιν εἰπεῖν, et προφάσει χρήσασθαι, admodum gemina. Quod optime vidit Amiotus. At Latinus interpres ita vertit, *nihil jam mulcta, ut ante, deterritus*: minus, opinor, ex Plutarchi mente præsertim, ut alia mittam, cum similem magistratum Camillus multæ metu defugisse non legatur: sed tantum ætatem, valetudinem, et alia id genus excusasse, quod erat proprie ὑποτίμησιν εἰπεῖν. Nec dubium est quin infra p. 365, pro τῆς ἀγνοίας ἐπιτίμησιν, legend. sit, τῆς ἀγνοίας ὑποτίμησιν, eodem plane sensu.

matrem, aut eum, qui beneficiis te sibi obstrinxerit: morte similiter luito, eaque non communi quidem ac vulgari: sed quisquis vel lingua tantum hoc in genere deliquerit, lapidandus is est, quasi nihil ei qui impie quid fecerit, improbitate concedat. Alias præterea leges id genus habent, cujusmodi eæ sunt quæ sequuntur: Uxores viris non ullam ad contumeliam, sed quoties obedientiæ ratio postulabit, rebus in omnibus obtemperanto. Parentes imperium in liberos habento, quo tamen ad eorum saluti præcipua cura studioque consulendum utuntor. Suarum quisque facultatum dominus esto, nisi si eas Deo, vel dicatas utcunque, vel omnino sacras esse voluerit. Nam si vel ore tenus sponsionem ejusmodi aliquam nuncuparit, nihil eorum deinceps attingere poterit, sed omnibus ei continuo interdicium erit. Apage vero, quidquam ex iis quæ numinibus consecrata forent, aut ex donariis alienis rapere: nam res etiam cujusque proprias, ut jam dixi, vel unum, quod imprudenti Domino exciderit, verbum consecrabit. Ita, cujus ea vox fuerit, cunctis ille spoliandus erit: imo, si eam mutata sententia, revocare conabitur, vita quoque spoliandus. Atque eadem cæterorum præterea, in quos potestatem quis habeat, ratio est. Si vir uxoris suæ alimenta Deo sacra esse voluerit, alimentis ei suis abstinendum. Si de filio pater, si princeps de subditis, simile quiddam statuerit, fixum idem habendum ac ratum. Porro votorum ejusmodi solutio, si de perfectissima et maxima loquimur, sacerdotis, qui ea sibi probari neget, propria est: eum enim suum quasi vicarium Deus esse voluit, qui ea vel suscipere, vel repudiare summo jure posset. Altera vero est ab iis, penes quos præcipuus semper manet rei dominatus, fas quoddam et facultas profecta, qua quis placatum sibi propitiumque Numen esse pronuntiet. Ita consecrationes illas ratas habendi, nulla subest necessitas. Alia insuper infinita sunt, quæ partim sine scripto, moribus tantum et consuetudine, partim scriptis etiam legibus continentur. Ac posterioris etiam generis sunt, quæ sequuntur. Quæ quis moleste graviterque ferret, ea ipse ne facito. Quæ non deposuerit, ea ne tollito. Nihil penitus quantulumcunque sit, ex alterius vel horto, vel torculari, vel area, vel acervo furtim subtrahito. Ne cuiquam petenti ignem invideto. Fluentium aquarum usu neminem excludito. Pauperibus et corpore mutilis stipem mendicantibus Dei causa pie subvenito. Mortuum neminem sepe-

οὐδεμιᾶς, πρὸς εὐπείθειαν δ' ἐν ἅπασι.. Γον
δων ἄρχειν ἐπὶ σωτηρίᾳ καὶ πολυωρίᾳ. Τῶν
κτημάτων ἕνα ἕκαστον κύριον εἶναι, μὴ Θεόν
φημίσαντα αὐτοῖς, μηδ' ὡς τῷ Θεῷ ταῦτ
σιν (57). Εἰ δὲ λόγῳ μόνον ὑποσχέσθαι πρ
ψαῦσαι καὶ θίγειν αὐτῶν οὐκ ἔστιν, ἀλλ' εὐθ
των ἀποκεκλεῖσθαι. Μή μοι τὰ τῶν θεῶν (58
ζειν, μηδ' ἀποσυλᾷν ἑτέρων ἀναθημάτων (5
καὶ τῶν οἰκείων, ὥσπερ ἔφην, προσπεσόν τι
θὸν αὐτὸν ῥῆμα, ἐπαναθήσει. Εἰπόντα δὲ,
στέρεσθαι· μεταγινώσκοντι δὲ ἡ ἐπανορθου
λελεγμένα, καὶ τὴν ψυχὴν προσαφαιρεῖσθαι.
τῶν ἄλλων, ὧν κυριεύει, ὁ αὐτὸς λόγος. Ἐὰ
μίσῃ τροφὴν γυναικὸς ἀνὴρ, ἱερὰν εἶναι, τρ
ἔχειν. Ἐὰν πατὴρ υἱῷ (60), ἐὰν ἄρχων τῷ
ταυτόν. Καὶ ἔκλυσις δὲ ἐπιφημισθέντων, ἡ
λειοτάτη καὶ μεγίστη, τοῦ ἱερέως ἀποφήσαν
γὰρ τοῦ Θεοῦ κύριος οὗτος.δέξασθαι· καὶ μ
την δὲ ἡ παρὰ τῶν μᾶλλον ἀεὶ κυρίων ὁσία
Θεὸν ἀποφαίνειν· ὡς μηδὲ ἐπ' ἀνάγκαις τὴν
δέχεσθαι. Μυρία δὲ ἄλλα ἐπὶ τούτοις, ὅσα
ἀγράφων ἐθῶν καὶ νομίμων, κἂν τοῖς νομί
τοῖς (61). Ἅ τις παθεῖν ἐχθαίρει, μὴ ποιεῖ
Ἃ μὴ κατέθηκεν, μηδ' ἀναιρεῖσθαι, μηδ'
σιᾶς, μηδ' ἐκ ληνοῦ, μηδ' ἐξ ἅλωνος· μὴ
ὑφαιρεῖσθαι μέγα ἢ μικρὸν ἁπλῶς μηθέν. Μ
δεηθέντι φθονεῖν. Μὴ νάματα ὑδάτων ἀπ
ἀλλὰ καὶ πτωχοῖς καὶ πηροῖς τροφὴν ἐρανίζο
τὸν Θεὸν εὐαγῶς ἀνέχειν (62). Μὴ ταφῆς νεκ
ἐξείργειν, ἀλλὰ καὶ γῆς αὐτοῖς ὅσον γε εἰς τ
προσεπιβάλλειν· μὴ θήκας, μὴ μνήματα ὅλ
χομένων κινεῖν. Μὴ δεσμὰ, μὴ κακὸν μηδ
τῷ ἐν ἀνάγκαις προσεπιφέρειν. Μὴ γονὴν
ἐκτέμνοντας, μὴ γυναικῶν ἀτοκίοις, καὶ ἄλ
χαναῖς ἀμβλοῦν. Μὴ ζώοις ἔμπαλιν ἢ κατέδε
οὖν ὁ Θεὸς, εἴτε τις καὶ νομοθέτης, προσφ
Μὴ σπέρμα ἀφανίζειν· μὴ γέννημα δουλοῦν.
γὸν ἄδικον ἀνθυποβάλλειν, μὴ χοίνικα ἄμει
νόμισμα ἄδικον. Μὴ φίλων ἀπόῤῥητα ἐν ἔχθ
νειν. Ποῖ δὴ πρὸς τοῦ Θεοῦ ἡμῖν τὰ Βουζύγια
Ἄλλα δὲ πρὸς τούτοις ὅρα. Μὴ παίδων διοικ
νέας, μηδ' ἂν αἰχμαλώτους ἔχῃς· μὴ γυναῖκα
κἂν νομίμως ἐωνημένος ᾖς δεσπότης. Ἥπου
τερα καὶ μείζω ταῦτα· ἄλλα δὲ μικρὰ κα
χόντα. Μὴ νεοττίαν φησὶ κατοικίδιον ἐρημ
ζώων ἱκεσίαν, οἷα ἔσθ' ὅτε προσφευγόντων
Μὴ εἴ τι τῶν τοιούτων ἧττόν ἐστιν. Οὐδεν
ταῦτά γε εἴποις ἄν. Ἀλλ' ὅ γε ἐπ' αὐτοῖ
ἐστὶ μέγας, καὶ πάσης ἐπιμελείας αἴτιος
προῤῥήσεις μεγάλαι, καὶ ἀραὶ κατά τε ἑ

(57) *Μηδ' ὡς τῷ Θ. τ. ἀ.* Ὡς mutandum videtur in ὅς, quasi, liceret, ἢ καὶ ἀνέντα ταῦτα τῷ Θεῷ.

(58) *Τῶν θεῶν*. Quid si τοῦ Θεοῦ? Nam quorsum hic profanorum deorum meminisse? nisi tamen *Dii* pro *Deus*, ut Hebræi אלהים, quod vix credo.

(59) *Ἑτέρων ἀναθημάτων*. Hic genitivus cum sequente οἰκείων, Attice, ut notandum est, pro accusandi casu.

(60) *Υἱῷ*. Legendum videtur υἱοῦ, et paulo post, ὑπηκόου, non ὑπηκόῳ, quemadmodum ante scribitur, γυναικός, non γυναικί. Nam hic quoq
κοινοῦ, subaudiendum putem, ἐπιφημίσῃ

(61) *Κἂν τοῖς νομίμοις αὐτοῖς*. Maliin
verbis novæ periodi principium ducere,
totus hic locus nonnihil decurtatus videtur.

(62) *Ἀνέχειν*. Hic ἀνέχειν est ἀπέχειν, qu
ante erat, ἀπέχεσθαι.

(63) *Νεκρῶν*. Lege νεκρούς, vel si νέκ
manuscr., αὐτοῖς quod sequitur mutandum i

ὸς ἐπόπτης τῶν τοιούτων, καὶ τιμωρὸς ῦ. » Καὶ μετὰ βραχέα φησίν· « Ὅλην δὲ ἡμέχαι, μᾶλλον δὲ οὐδὲ μίαν, ἀλλὰ πολλὰς, καὶ ὐκ εὐθὺς ἐφεξῆς ἀλλήλαις, ἀλλ' ἐκ διαλειμ- (καὶ τούτων δὲ παρ' ἑπτὰ, κρατοῦντος, ὡς ;, αἰεὶ τοῦ παρὰ τὰς βεβήλους ἔθους), μήθ' ραθῆναι τῶν προστεταγμένων, οὐ θαυμάρ' οὐ (64) πρὸς ἀσκήσεως μόνον αὐτοῖς τοῦτο ας ἐστὶν, ὡς ἐξ ἴσου καὶ δρᾶν τι ποιοῦν- καὶ ἀνέχειν ἰσχύειν ἀπὸ τῶν ἔργων, εἰ ῆτα. Ἀλλὰ καὶ « πρὸς ἔργου μεγάλου καὶ οῦ τινος ᾠήθη δεῖν ὁ νομοθέτης. αὐτοὺς μήτ') μόνον ἱκανοὺς εἶναι δρᾶν ὡσαύτως, ἀλλ' ῶν πατρίων νόμων καὶ ἐθῶν ἐμπείρως ἔχειν. οίησε ταῖς ἑβδόμαις ταύταις ἡμέραις; Αὐταυτὸν ἠξίου συνάγεσθαι, καὶ καθεζομένους ήλων, σὺν αἰδοῖ καὶ κόσμῳ τῶν νόμων ι, τοῦ μηδένα ἀγνοῆσαι χάριν. Καὶ δῆτα ται μὲν ἀεὶ, καὶ συνεδρεύουσι μετ' ἀλλήλων· λλοὶ σιωπῇ, πλὴν εἴ τι προσεπιφημίσαι τοῖς κομένοις νομίζεται· τῶν ἱερέων δέ τις ὁ παῶν γερόντων εἷς ἀναγινώσκει τοὺς ἱεροὺς νόοῖς, καὶ καθ' ἕκαστον ἐξηγεῖται μέχρι σχες ὀψίας· κἀκ τοῦδε ἀπολύονται, τῶν τε νόἱερῶν ἐμπείρως ἔχοντες καὶ πολὺ δὴ πρὸς ἐπιδεδωκότες. Ἆρά σοι οὐ δοκεῖ ταῦτα σπουδάσματος μᾶλλον ἀναγκαῖα αὐτοῖς; ν οὐκ ἐπὶ θεσμῳδοὺς ἔρχονται περὶ τῶν ν, καὶ μὴ διερωτῶντες, οὐδὲ καθ' ἑαυτοὺς ας τῶν νόμων ῥᾳδιουργοῦσιν· ἀλλ' ὅντινα νεῖς. καὶ περὶ τῶν πατρίων διαπυνθάνῃ, ς ἔχει καὶ ῥᾳδίως εἰπεῖν, καὶ ἀνὴρ γυναικὶ, πατὴρ, καὶ δούλοις δεσπότης ἱκανὸς εἶναι ς νόμους παραδιδόναι. Καὶ μὴν περὶ τοῦ τοῦ ἑβδόμου ῥᾴδιον ὡσαύτως λέγειν, οὐ μὴν ως. Οὐ γὰρ αὐτοὶ τῶν ἔργων ἀφεστᾶσιν, ῖς ἑβδόμαις ἐκείναις ἡμέραις· ἀλλὰ τὴν γῆν ᾶσιν εἰς τὰ μέλλοντα αὖθις εὐθηνίας χάριν. διαφέρειν, αὐτὴν ἀνάπαυλαν λαβοῦσαν, εἶτα ντα γεωργεῖσθαι, καὶ μὴ τῇ συνεχείᾳ τῆς κατεξάνθαι. Ταυτὸν δὲ καὶ περὶ τὰ σώματα υμβαῖνον εἰς ῥώμην· οὐ γὰρ δὴ πρὸς ὑγείαν λείμματα, καί τινας ἀναπαύλας ἀπὸ τῶν ὺς ἰατροὺς προστάττοντας (67)· τὸ γὰρ συνὁμοιοειδὲς ἀεὶ, μάλιστα δὲ ἐπ' ἔργων, βλάα. Σημεῖον δέ· Τὴν γὰρ γῆν αὐτὴν εἴ τις κτο αὐτοῖς ἐξεργάσασθαι πολὺ μᾶλλον 68) τὸ ἕβδομον ἔτος τουτὶ, καὶ τῶν καρπῶν υμπαραχωρήσειν ὅλων, οὐκ ἂν οὐδαμῶς ὐ γὰρ αὐτοὶ τῶν πόνων ἀνέχειν οἴονται δεῖν ίτοι κἂν εἰ τοῦτ' ἐποίουν, οὐδὲν ἂν θαυ), ἀλλὰ τὴν χώραν αὐτοῖς ἄνεσίν τινα καὶ , εἰς ἀρχὴν ἑτέραν τῆς αὖθις ἐπιμελείας ἂν ἴδοις.

A liri prohibeto, sed ei potius, religionis saltem causa, **359** terram injicito. Defunctorum loculos aut sepulcra, ne leviter quidem commoveto. Neque nexum, neque mali quidquam aliud hominis ad egestatem ac necessitatem adjungito. Ne virilis seminis jam decisi vim, aut mulierum abortionibus, aut aliis artibus obtundito. Animantibus aliter, quam aut Deus, aut legislator ipse præscripserit, ne utitor. Semen ne disperdito. Partum servituti ne mancipato. Ne lancem iniquam, ne modium justo minorem, aut nummum adulterinum subjicito. Ne amicorum arcana privatis impulsus inimicitiis prodito. Buzygia autem illa, quo per Deum nobis tandem abiere? Sed attende porro, quæ attexi- mus. Ne parentes a liberis, ut mancipia tua sint, B neve uxorem a conjuge, ut eorum legitimo pretio persoluto dominus sis, tecto sejungito. Atque hæc graviora plane sunt ac majora. Sunt et minora quædam atque humiliora. Cujusmodi sunt: Domesticum nidum pullis ne spoliato. Nullius animantis, quæ ad te confugerit, obsecrationem rejicito. Et si quid hoc in genere levius est. Minuta hæc tibi forte ac nihili facienda videantur. At de iis sancita lex et magna est, et omni cura studioque servatur: magnæ item denuntiationes, imprecationes magnæ, quas pestis ultima consequatur: magnus denique rerum illarum inspector Deus, et criminum ubique vindex. » Idemque paucis interjectis: « Quid? hoc non admiratione dignum C existimas, integro sæpe die, imo non uno duntaxat aliquo, sed pluribus, iisque non aliis alios continenter, sed ex intervallo consequentibus; et ejusmodi quidem intervallo, quod in septimum quemque desinat; profanorum licet dierum consuetudine, vim, ut fit, maximam obtinente, nullum tamen omnino præceptum violari? An id forte probandæ tantum et exercendæ continentiæ causa institutum fuit, ut non minus functiones suas intermittere, si quando opus esset, quam aliquid agere possent? Cave credas. Sed hoc in magni cujusdam et eximii operis loco ponendum legislator putavit, ut non cæteris modo rebus, tam intermittendis, quam gerendis idonei, sed etiam ut patriarum legum et consuetudinum gnari peritique forent. Quid igitur D septimis illis diebus instituit? Eos nimirum eumdem in locum una convenire voluit, ut silentio summaque cum modestia considentes, legum recitationi aures accommodent, itaque nihil ipsos omnino fugiat. Atque hunc illi conveniendi simul considendique morem, **360** sic perpetuo retinent, ut multitudo quidem universa sileat, nisi cum ea, quæ leguntur, faustis ac lætis acclamationibus prosequitur: e sacerdotibus autem vel senioribus ali-

ι *del.* καί.

ρ' *οὐ*. Legend. videtur ἆρ' οὖν.

κοῦντας. Rescribe πονοῦντας cum alt.).

ῆτ' ἄλλα. Rectius legeris μή τ' ἄλλα, vel μή sumendum erit.

οστάττοντας. Subintelligend. ἀπὸ κοινοῦ

(68) *Μᾶλλον πρόσθεν*. Leg. μᾶλλον τοῦ, vel τῶν πρόσθεν, vel μᾶλλον ἢ τὰ πρόσθεν. Quod autem sequitur, πάντων post καρπῶν, omnino superfluum videtur.

quis, sacras leges palam recitans, omnes sigillatim exponat, donec alta jam vespera discedant universi, tum divinorum mandatorum instructi cognitione, tum etiam admodum pietate aucti. Nunquid hoc quovis studii genere magis tibi necessarium videtur? Enimvero causæ nihil est, quamobrem istos legum enarratores de rebus agendis consulant, quorum ut responsis careant, nihil tamen, vel apud se unquam, earum ignoratione perperam molientur. Quemcunque enim ipsorum appellaveris, ac de patriis institutis percontatus eris, cum respondere per sese commode ac facile poterit, tum ejusmodi sane videbitur, qui seu vir uxorem, seu liberos pater, seu famulos dominus, legum notione informare queat. Jam septimi quoque anni facilis et expedita ratio est, tametsi forte dissimilis. Nec enim eo, quemadmodum septimo illo die, ab omni opere vacant, sed terram in consequentem annum otiosam, uberioris proventus exspectatione, jacere patiuntur. Multum enim ad soli feracitatem interesse sentiunt, ut secundum hoc quietis intervallum, sequente deinceps anno coli denuo incipiat, non autem ut assidua et continenti aratione laceretur. Quod ipsum ad corporum etiam

A καὶ γεωργίας, λαβεῖν. Ἐπεὶ, τί ἐκώλυε π
Θεοῦ ἐπὶ τοῦ παραθέντος [a] ἔτους αὐτὴν προσ
καὶ παρὰ τῶν ἐργαζομένων τὸν ἐκείνων [b] φ
ἔτους ἐκλέγειν; ἀλλ', ὥσπερ ἔφην, κατ' οὐδ
πον, οὐδὲ (69) τῶν τοιούτων, προνοίᾳ, μοὶ δοκεῖ,
ρας, ἐκδέχονται. Τῆς δὲ φιλανθρωπίας αὐ
τοῦτο μέγα, ὡς ἀληθῶς, σημεῖον· Ἐπεὶ γ
τῶν ἔργων ἐκείνου τοῦ ἔτους ἀνέχουσι, τοὺς
νους καρποὺς οὐκ οἴονται δεῖν συλλέγειν, οὐδ
θεσθαι, μὴ ἐκ τῶν οἰκείων πόνων περιόντας
ἀλλ', ἅτε τοῦ Θεοῦ παρεσχηκότος αὐτοῖς,
ἐπ' αὐτομάτου τῆς γῆς, τοὺς βουλομένους
νους τῶν τε ὁδοιπόρων καὶ τῶν ἄλλων ἀξιο
ἀδείας χρῆσθαι. Καὶ περὶ μὲν τούτων ἅλι
γὰρ ταῖς ἑβδόμαις ἤδη τὸν νόμον αὐτοῖς
B ταῦτα (70) οὐκ ἂν ἐμὲ ἀπαιτήσαις, ἴσως πολ
λάκις καὶ ἰατρῶν, καὶ φυσιολόγων, καὶ φι
ἀκηκοότι [c] περὶ τοῦ ἑβδόμου πρότερον, ἣν δ
μιν ἔχει πρός τε τὴν τῶν συμπάντων, καὶ
τὴν ἀνθρωπείαν φύσιν. Οὗτος ὁ τῆς ἑβδόμης
Τοσαῦτα μὲν ὁ Φίλων· ὅμοια δ' αὐτῷ καὶ
ἱστορεῖ ἐν δευτέρῳ συγγράμματι, ὧν πεποίητ
τῆς των Ἰουδαίων ἀρχαιότητος, τοῦτον γρ
αὐτὸς τὸν τρόπον.

firmitatem et robur valere cognoscimus, cum eas intermissiones, et a quotidianis functioni
cationes, non tantum valetudinis causa medici præcipiant : quod assiduitas omnis ac perp
militudo, ac præsertim operum, detrimenti aliquid afferre consueverit. Atque ut ipsorum ho
nere consilium argumento certiore constet : exsistat forte non nemo, qui anno septimo,
illis ipsis agris multo quam ante diligentius colendis operam, et messe tamen integra sese
surum polliceatur : hanc illi conditionem nunquam acceperint, quippe qui a laboribus soli vac
lint (quod tamen, si facerent, mirum nemini jure videretur), sed ipsum quoque solum in
induciarum quietisque partem vocandum existiment, ut novum deinceps culturæ laborem
faciliusque patiatur. Nam si ea causa non suberat, quidni, per Deum immortalem, solum
superiore anno locarent, atque ab operis totum illum consequentis fructum et proventum acc
361 Nimirum, pro ea solum, ut ante dixi, qua terram ipsam prosequuntur, cura ac studi
horum, ut mihi quidem videtur, ullo modo probare possunt. Ac præcipuum quoddam illud es
sequitur, eorum humanitatis documentum. Quoniam enim septimo illo anno vacaverint,
sese fruges exstiterint, eas sibi, quod nullo suo labore provenerint, nec metendas ipsi, nec re
das arbitrantur : sed divinæ benignitati voluntarium hunc terræ partum assignantes, quemvis
viator ille, seu quilibet alius fuerit, pro arbitrio vel inopia secure uti libenter omnino patiuntu
his modo satis. Nam quod ista lex in septimum quemque diem potissimum imperarit, h
causam, opinor, ex me non requiras, qui forte jam a pluribus vel medicis, vel physiologis, vel
sophis sæpenumero audieris, quantus numerus iste septenarius cum in cæterorum omnium,
hominis quoque naturam vires obtineat. Hæc igitur Sabbati ratio fuit. » Atque hactenus Philo.
sunt, quæ libro *De Judæorum antiquitate* secundo Josephus his verbis commemorat.

CAPUT VIII.

Ex Josepho de Mosaicæ reipublicæ forma.

« Jam vero, inquit ille, qui tandem ex omnibus et perfectissimam legum rationem instituerit, et

C

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Ἰωσήπου (71) *περὶ τοῦ κατὰ Μωσέα*
ματος.

« Τίς δ' ἦν ὁ μάλιστα κατορθώσας τοὺς
καὶ τῆς δικαιοτάτης (72) περὶ τοῦ Θεοῦ πίστ

[a] γρ., παρελθόντος. [b] ἴσ. ἐκείνου. [c] γρ., ἀκηκοώς.

(69) *Οὐδέ*. Leg. οὐδὲν cum alt. manuscr.

(70) *Στῆσαι, ταῦτα*. Conjungo sic, στῆσαι ταῦτα. Est autem brevis et Attica oratio : pro ἐφ' ὅτῳ γὰρ ἂν τ. ἑ. ἤ. ὁ νόμος αὐτοῖς στῆσαι ταῦτα.

(71) *Ἰωσήπου*. Locus hic Josephi exstat lib. II *contra Apionem*, pag. 1071 edit. Græco-Lat.

(72) *Καὶ τῆς δικαιοτάτης*, etc. Excus. Joseph., καὶ τίς ὁ δικαιότατα περὶ τῆς τοῦ Θ. Interpres, obscurius, *Qui justissime de Dei fide cognoverint*. Ἐπι-
τυγχάνειν τινός, vel περί τινος, est *conjecti
qui, rem tangere*, quod etiam ἐπιτυγχάνειν
dicitur : Gallice, *rencontrer*. Plutarch. in
ubi de ostento quodam explicando loquitur
λυε δ' οὐδὲν, καὶ τὸν φυσικὸν ἐπιτυγχάνειν,
μάντιν· τοῦ μὲν τὴν αἰτίαν, τοῦ δὲ τὸ τέλ
ἐκλαμβάνοντος. Fieri autem poterat, uti et
et vates rem attingerent (Gallice *rencontras*
altero rei causam, altero finem assignat

ρεστιν ἐξ αὐτῶν κατανοεῖν τῶν νόμων ἀν-
ιόντας· ἤδη γὰρ περὶ τούτων λεκτέον.
ιροι μὲν αἱ κατὰ μέρος τῶν ἐθῶν καὶ τῶν
ὰ τοῖς ἅπασιν ἀνθρώποις διαφοραὶ, κεφα-
ι ἐπίοι τις (73). Οἱ μὲν γὰρ μοναρχίαις, οἱ
ρων δυναστείαις, ἄλλοι δὲ τοῖς πλήθεσιν
τὴν ἐξουσίαν τῶν πολιτευμάτων. Ὁ δ'
ομοθέτης εἰς μὲν τούτους (74) οὐδ' ὁτιοῦν
ς δ' ἄν τις εἴποι βιασάμενος τὸν λόγον,
ἀπέδειξε (75) τὸ πολίτευμα, Θεῷ τὴν ἀρ-
ι κράτος ἀναθεὶς, καὶ πείσας εἰς ἐκεῖνον
φορᾷν, ὡς αἴτιον μὲν ἁπάντων ὄντα τῶν
κινεῖται (76), πᾶσιν ἀνθρώποις ὑπάρχει,
τυχον αὐτοὶ δεηθέντες ἐν ἀμηχάνοις· λα-
ν ἐκείνου γνώμην οὐκ ἐνὸν, οὔτε τι τῶν
ων οὐδὲν, οὐδ' ὧν ἄν τις παρ' αὐτῷ δια-
λλ' αὐτὸν (77) ἀπέφηνε καὶ ἀγέννητον, καὶ
ἀΐδιον χρόνον ἀναλλοίωτον, πάσης ἰδέας
λλει διαφέροντα, καὶ δυνάμει μὲν ἡμῖν
ὁποῖος δὲ κατ' οὐσίαν ἐστὶν, ἄγνωστον.
ι Θεοῦ φρονεῖν οἱ σοφώτατοι (78) παρ' Ἕλ-
μὲν ἐδιδάχθησαν, ἐκείνου τὰς ἀρχὰς πα-
ἐῶ νῦν λέγειν· ὅτι δέ ἐστι καλὰ καὶ πρέ-
οῦ Θεοῦ φύσει καὶ μεγαλειότητι, σφόδρα
ηκασι. Καὶ γὰρ Πυθαγόρας, καὶ Ἀναξαγό-
Πλάτων, οἵ τε μετ' ἐκεῖνον (79) ἀπὸ τῆς
λόσοφοι, καὶ μικροῦ δεῖν ἅπαντες οὕτω φαί-
ρὶ τῆς τοῦ Θεοῦ φύσεως πεφρονηκότες.
ἐν πρὸς ὀλίγους (80) φιλοσοφοῦντες, εἰς
ις κατειλημμένα τὴν ἀλήθειαν τοῦ δόγμα-
κεῖν οὐκ ἐτόλμησαν· ὁ δ' ἡμέτερος νομο-
δὴ τὰ ἔργα παρέχων τοῖς νόμοις σύμφωνα,
οὺς καθ' ἑαυτὸν ἔπεισεν, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἐξ
ι γενησομένοις τὴν περὶ τοῦ Θεοῦ πίστιν
ἀμετακίνητον. Αἴτιον δ' (81), ὅτι καὶ τῷ
ς νομοθεσίας πρὸς τὸ χρήσιμον πάντων
γκεν. Οὐ γὰρ μέρος ἀρετῆς ἐποίησε τὴν
ἀλλὰ ταύτης μέρη τε ἄλλα (82), καὶ συν-

A æquissimam de Deo notionem atque sententiam animo informarit, vel ex mutua legum ipsarum contentione quivis intelligat. Tempus enim est, ut ad eas veniamus. Enimvero, ut infinita quædam, si expendere singula volueris, morum atque legum toto passim hominum genere, discrimina sint, eas tamen omnes in summa hæc capita facile colligas. Alii quippe uni tantum, paucis quibusdam alii, alii denique populo summam reipublicæ potestatem commiserunt. At legislator noster, hisce neglectis omnibus, theocraticam (liceat enim hac voce, tametsi paulo duriore uti) reip. formam instituit: atque ita, summo principatu divino Numini attributo, id egit maxime, ut in eo cunctorum oculi ac mentes acquiescerent, tanquam in eo, qui et bonorum
B omnium, seu quæ universe hominum generi eveniunt, seu quæ privatim singuli, difficilioribus suis temporibus, votis ac precibus impetrant, auctor et causa sit: atque ejusmodi, cujus cognitionem nullum omnino factum, cogitatio nulla fugere ac latere possit. **362** Eum præterea cum ortu carere, tum nullam tota æternitate mutationem subire, omnis quoque mortalis formæ dignitatem pulchritudine superare, postremo ut sua nobis potestate notum, sic natura et essentia prorsus ignotum esse profitetur. Mitto sane Græcorum sapientissimos hujus de Deo sententiæ magistrum illum ac ducem habuisse: quam præclara quidem illa quamque Dei cum natura et majestate conjuncta foret, gravis-
C sime testatum ipsi quoque reliquerunt. Pythagoras enim, Anaxagoras, Plato, quique Platonem excepere Stoici philosophi, ac cæteri prope omnes, in hujus de natura divina sententiæ communionem societatemque venerunt. At enimvero, cum isti fere non nisi cum paucis philosopharentur, et dogmatis hujus veritatem in vulgus aliis jam opinionibus occupatum efferre metuerent: tum noster hic legislator, qui suarum ad legum æquitatem operum

μβάνειν est νοεῖν, ὑπολαμβάνειν, δέχεσθαι,
σθαι, *interpretari*.
φαλαιωδῶς ἂν ἐπίοι τις. Desunt hæc
ph., quæ tamen necessaria videntur, si
mittatur, οὕτω δὲ ταύτας κεφ. etc.
τους. Joseph., τούτων. Elige.
έδειξε. Rectius omnino quam, ut in
itur, ἀπεῖπε. Cæterum interpres Josephi,
membrum, vereor ut satis apte reddide-
si *quis hoc dicendo, mensuram transcendat
tam rempub. declaravit*. Cætera conferes,
mihi quidem tanti non est, aliena repre-

εῖται, etc. Totus hic locus apud Joseph.
itur: Κοινῇ τε πᾶσιν ἀνθρώποις παρέ-
ἰδίᾳ. Καὶ οὐ μόνον τοῦτο· ἀλλὰ καὶ ὧν
εν, εἰς ἐκεῖνον ἀνάγει τὴν ἀπαγόρευσιν.
τὸ δοκεῖν ἐδίδαξαν μὲν εἶναι Θεὸν μονάρ-
αὐτὸν δὲ θεῶν τινας μυθολογίας ἀνεπλά-
εἶναι αὐτοὶ δεηθέντες ἀμηχανίᾳ, λαθεῖν
υ γνώμην ἠδυνήθησαν, ἀλλ' οὔτε τῶν
ων οὐθὲν, οὐθ' ὅς ἄν τις παρ' ἑαυτῷ δια-
ε partim corrupta, partim loco trajecta
m ab interprete omissa sunt, qui Euse-
dicem, vel Eusebiano similem secutus

videtur. Lectio sane nostra brevior et melior: tantum pro κινεῖται reponas licet κοινῇ τε· ac forte post ἀνθρώποις, interponas ἰδίᾳ τε ἑκάστοις, quæ tamen abesse possunt, ac sequenti ex membro intelligi.

D (77) *Ἀλλ' αὐτόν*, etc. Hæc apud Joseph. ita leges, Ἕνα γοῦν αὐτὸν ἀπέφηνεν ὁ ἡμέτερος νόμος εὐπρόσιτον (f. ἀπρόσιτον) ἀγένητον, ἀΐδιον, ἄχρονον, ἀναλλοίωτον, quæ meliora simul ac pleniora judico.

(78) *Σοφώτατοι*. Excus. Josephus hic quædam infercit, sed vitiosa omnino et ἀπροσδιόνυσα, quæque ab interprete aut lecta non sunt, aut neglecta sunt.

(79) *Ἐκεῖνον*. Joseph., ἐκείνους.

(80) *Πρὸς ὀλίγους*, etc. Josephus ita locum integrum, πρὸς ὀλίγον φιλοσοφοῦντες, εἰς πλῆθος, δόξαις προκατειλημμένον, ἀληθ., etc. Eusebianis hæreo: malim tamen προκατειλημμένα quam κατειλημμένα.

(81) *Αἴτιον δέ*. Atticismi hujus ignoratio, Josephi interpretem θαυμαστὸν ὅσον παρήγαγεν.

(82) *Μέρη τε ἄλλα*, etc. Lege, ut apud Joseph.: τὰ μέρη τ' ἄλλα συνεῖδε, καὶ κατέστησε.

consensionem adjungeret; non eos modo, qui sua A ætate viverent, in eam secum mentem adduxit, verum etiam nepotibus ac posteris illorum omnibus, firmam hanc atque constantem de divino Numine fidem inseruit. Quod autem in ea legum suarum informatione fructum etiam fuerit longe quam cæteri majorem secutus, eo maxime factum est, quod non religionem virtutis partem aliquam fecerit, sed religionis potius alia partes esse quasdam, et viderit, et vero statuerit : justitiam, temperantiam, patientiam, ac mutuam civium inter se rebus in omnibus conjunctionem. Quippe, actionum enim, studiorum, ac sermonum omnium rationes ex una divini Numinis religione suspensas habere nos oportet : cum nihil penitus aut non expensum, aut non definitum constitutumque reliquerit. Nam cum B duæ omnino sint cujusvis disciplinæ, ac morum instituendorum viæ; quarum altera præceptis, altera conformatione vitæ continetur : cæteri quidem legislatores dissidentium opinionum varietate distracti, atque alterutram suo quisque sensu viam secuti, alteram omisere. Ita enim Lacedæmonii simul et Cretenses, moribus ipsis docebant, non præceptis : Athenienses autem Græcique propemodum universi, quid agendum esset, quidve fugiendum, legibus edicebant, suos tamen ad utrumque rebus ipsis consuefacere negligebant. At legislator hic noster præcipuo quodam studio ambo ista conjunxit, dum neque mutam vitæ morumque conformationem reliquit, neque **363** legis præcepta ope- C rum societate carere permisit : sed jam inde ab ipsomet alimenti genere, et domestica singulorum victus ratione auspicatus, ne minutissimum quidem aliquid eorum, qui uterentur, potestatis et arbitrii facere voluit. Imo, quibus abstinendum cibis, quibus item vesci liceat, quinam in victus communionem ac societatem vocandi, quam in operibus contentionem adhibere, quem in otio tenere modum oporteat, certis quasi legis finibus regulisque descripsit : uti sub ejus tanquam parentis cujusdam aut dominæ imperio nutuque viventes, nihil omnino vel malitia, vel ignoratione peccemus. Ita, ne ignorationem illam, velut aliquam deprecandæ pœnæ speciem relinqueret, longe pulcherrimum nobis maximeque necessarium disciplinæ genus, legem D ipsam esse voluit, nec satis id futurum putavit, ut semel, iterum, aut sæpius eam audiissemus, nisi

A εἶδεν αὐτὰ, καὶ κατέστησε· λέγω δὲ τὴν δικ
νην, τὴν σωφροσύνην, τὴν καρτερίαν, τὴν τῶν
τῶν πρὸς ἀλλήλους ἐν ἅπασι συμφωνίαν. Ἅ
γὰρ αἱ πράξεις, καὶ διατριβαὶ, καὶ λόγοι πάν
τὴν πρὸς Θεὸν ἡμῶν (83) εὐσέβειαν ἀναφέ
οὐδὲν γὰρ τούτων ἀνεξέταστον οὐδ' ἀόριστον ἀ
πεν. Δύο μὲν γάρ εἰσιν ἁπάσης παιδείας τ
καὶ τῆς περὶ τὰ ἤθη κατασκευῆς· ὧν ὁ μὲν λό
δασκαλικὸς (84), ὁ δὲ διὰ τῆς ἀσκήσεως τῶν
Οἱ μὲν οὖν ἄλλοι νομοθέται ταῖς γνώμαις διέσ
καὶ τὸν ἕτερον αὐτῶν, ὃν ἔδοξεν ἑκάστοις ἑλ
τὸν ἕτερον παρέλιπον· οἷον Λακεδαιμόνιοι μ
Κρῆτες ἔθεσιν ἐπαίδευον, οὐ λόγοις· Ἀθην
καὶ σχεδὸν οἱ πάντες Ἕλληνες, ἃ χρὴ πράτ
μὴ, προσέταττον διὰ τῶν νόμων, τοῦ δὲ πρὸ
B διὰ τῶν ἔργων ἐθίζειν ὠλιγώρουν· ὁ δ' ἡμέτερ
μοθέτης ἄμφω ταῦτα συνήρμοσε κατὰ πολλ
μέλειαν· οὔτε γὰρ κωφὴν (85) ἀπέλιπε τὴ
ἠθῶν ἄσκησιν, οὔτε τὸν ἐκ τοῦ νόμου λόγον ἀπ
εἴασεν· ἀλλ' εὐθὺς ἀπὸ τῆς πρώτης ἀρξάμενο
φῆς, καὶ τῆς κατὰ τῶν οἴκων ἑκάστων διαίτης
οὐδὲ τῶν βραχυτάτων αὐτεξούσιον ἐπὶ ταῖς
σεσι τῶν χρησομένων κατέλιπεν· ἀλλὰ καὶ π
τίων ὅσων ἀπέχεσθαι χρὴ, καὶ τίνα προσφέ
καὶ περὶ τῶν κοινωνησάντων (86) τῆς διαίτης,
τε συντονίας (87), καὶ τοὔμπαλιν ἀναπαύσεω
ἔθηκεν αὐτὸς καὶ κανόνα τὸν νόμον· ἵν' ὥσπε
πατρὶ καὶ δεσπότῃ τούτῳ ζῶντες, μήτε βουλ
μηθὲν, μήθ' ὑπ' ἀγνοίας ἁμαρτάνωμεν. Οὐ
C τὴν ὑπὸ γῆς ἀγνοίας ἐπιτίμησιν κατέλιπεν (8
λὰ καὶ κάλλιστον καὶ ἀναγκαιότατον ἀπέδειξ
δευμα τὸν νόμον, οὐκ εἰσάπαξ (89) ἀκροα
νοις (90), οὐδὲ δὶς ἢ πολλάκις· ἀλλ' ἑκάστης ἑ
δος τῶν ἄλλων ἔργων ἀφεμένους, ἐπὶ τὴν ἀκ
ἐκέλευσε τοῦ νόμου συλλέγεσθαι, καὶ τοῦτον ἀ
ἐκμανθάνειν· ὃ δὴ πάντες ἐοίκασιν οἱ νομοθέτ
ραλιπεῖν. Καὶ τοσοῦτον οἱ πλεῖστοι τῶν ἀνθ
ἀπέχουσι τοῦ κατὰ τοὺς οἰκείους νόμους ζῆν,
σχεδὸν αὐτοὺς οὐδ' ἴσασι· ἀλλ' ὅταν ἐξαμ
νωσι (91), τότε παρ' ἄλλων μανθάνουσιν, ὅτι τ
μον παραβεβήκασιν. Οἵ τε τὰς μεγίστας καὶ κ
τάτας παρ' αὐτοῖς ἀρχὰς διοικοῦντες ὁμολογοῦ
ἄγνοιαν· ἐπιστάτας γὰρ παρακαθίστανται τῆς τῶ
γμάτων οἰκονομίας, τοὺς ἐμπειρίαν ἔχειν τῶν
D ὑπισχνουμένους. Ἡμῶν δ' ὀντινοῦν (92) τις ἢ
τοὺς νόμους ῥᾷον ἄν τις εἴποι πάντας ἢ τοὔν
ἑαυτοῦ. Τοιγαροῦν ἀπὸ τῆς πρώτης εὐθὺς αἰσθ

(83) *Ἡμῶν*, etc. Joseph., ἡμῖν εὐσέβειαν ἔχουσι τὴν ἀναφοράν, paulo melius, quam lectionem alter etiam ex manuscr. Euseb. repræsentat.

(84) *Λόγῳ διδασκαλικός*. Rectius quam ut ap. Joseph., λόγος διδάσκαλος, ἕτερος δὲ ὁ διὰ πάσης ἀσκ.

(85) *Οὔτε γὰρ κωφὴν*, etc. Josephi interpres λίαν ista παρήκουσεν.

(86) *Κοινωνησάντων*. Joseph., κοινωνησόντων, rectius.

(87) *Συντονίας*. Joseph., εὐτονίας περὶ τὰς τέχνας.

(88) *Τὴν ὑπὸ γ. ἀγ. ἐπιτίμ. κατέλ.* Joseph., τὴν ἀπ' ἀγνοίας ἐπιτίμησιν ἠνέσχετο καταλιπεῖν. Recte ἀπό, tametsi ὑπό retineri possit; et γῆς apu seb. aut expungendum est, aut mutand. in τ pro ἐπιτίμησιν ex manuscr. utrobique leg ὑποτίμησιν. De qua voce, jam p. 356 pluscu dimus. Vox ἐπιτίμησις, Josephi interpretem f

(89) *Οὐκ εἰσάπαξ*. Malim οὐδ' εἰσάπαξ.

(90) *Ἀκροασαμένοις*. Rectius cum Jo ἀκροασαμένους.

(91) *Ἐξαμαρτάνωσι*. Joseph., ἐξαμάρτωσι lius.

(92) *Ὀντινοῦν*. Josephus ita legit, εἴ τις τοὺς νόμους, ῥᾷον ἂν εἴποι πάντα, ἢ, etc. E quam apud nostrum, apud quem ἔλοιτο sal ἔροιτο mutandum est, et posterius τις abrade

ιμανθάνοντες, ἔχομεν ἐν ταῖς ψυχαῖς ὥσπερ γμένους. Καὶ σπάνιος μὲν ὁ παραβαίνων, δ' ἡ τῆς κολάσεως παραίτησις. Τοῦτο πρῶτον τὴν θαυμαστὴν ὁμόνοιαν ἡμῖν ἐμπε-Τὸ γὰρ μίαν μὲν ἔχειν καὶ τὴν αὐτὴν δόξαν ι, τῷ βίῳ δὲ καὶ τοῖς ἔθνεσι (93) μηδὲν ἀλ-ιφέρειν, καλλίστην ἐν ἤθεσιν ἀνθρώπων ν ἀποτελεῖ. Παρ' ἡμῖν γὰρ μόνοις οὔτε περὶ ως ἀκούσεται τοὺς (94) ἀλλήλοις ὑπεναν-ία πολλὰ παρ' ἑτέροις (οὐχ ὑπὸ τῶν τυ-ὲρ μόνον τὸ κατὰ τὸ προσπεσὸν ἑκάστῳ λέ-ος, ἀλλὰ κἂν παρά τισι τῶν φιλοσόφων ἀπο-ι, τῶν μὲν τὴν ὅλην τοῦ Θεοῦ φύσιν ἀναι-λόγοις ἐπικεχειρηκότων, ἄλλων δὲ τὴν ὑπὲρ ν αὐτὸν πρόνοιαν ἀφαιρουμένων)· οὐδ' ἐν τοῖς ασι τῶν βίων ὄψεται διαφοράν, ἀλλὰ κοινὰ πάντων παρ' ἡμῖν, εἷς δ' ὁ λόγος ὁ τῷ νόμῳ ν περὶ Θεοῦ, πάντα λέγων ἐκεῖνον ἐφορᾷν. περὶ τῶν κατὰ τὸν βίον ἐπιτηδευμάτων, ὅτι τὰ ἄλλα τέλος ἔχειν τὴν εὐσέβειαν, καὶ ἀκούσειεν ἄν τις, καὶ τῶν οἰκετῶν. Ὅθεν προσφερόμενον ἡμῖν ὑπό τινων ἔγκλημα, καινῶν εὑρετὰς ἔργων ἢ λόγων ἄνδρας πα-ἐντεῦθεν συμβέβηκεν. Οἱ μὲν γὰρ ἄλλοι τὸ ἐν πατρίων ἐμμένειν καλὸν εἶναι νομίζουσι, άλιστα τολμῶσι ταῦτα παραβαίνειν σοφίας μαρτυροῦσιν· ἡμεῖς δὲ τοὐναντίον μίαν εἶ-όνησιν, καὶ ἀρετὴν ὑπειλήφαμεν, τὸ μη-ναντίον μήτε πρᾶξαι, μήτε διανοηθῆναι γῆς νομοθετηθεῖσιν (95)· ὅπερ εἰκότως ἂν ριον τοῦ κάλλιστα τὸν νόμον τεθῆναι. Τὰ ῦτον ἔχοντα τὸν τρόπον αἱ πεῖραι δεόμε-ορθώσεως ἐλέγχουσιν· ἡμῖν δὲ τοῖς πει-ἀρχῆς τεθῆναι τὸν νόμον κατὰ Θεοῦ βού-' εὐσεβὲς ἦν ἔτι τοῦτο μὴ φυλάττειν. Τί γὰρ ἂν μετακινήσειεν (97), ἢ τί κάλλιον ἐξεῦ-παρ' ἑτέρων ὡς ἄμεινον μετήνεγκεν; Ἆρά ιν κατάστασιν τοῦ πολιτεύματος; Καὶ τίς ν ἢ δικαιοτέρα γένηται τῆς τὸν Θεὸν μὲν ῶν ὅλων ἡγεῖσθαι (98) πεποιημένης, τοῖς κοινῇ μὲν τὰ μέγιστα διοικεῖν ἐπιτρεπού-ὲ πάντων ἀρχιερεῖ πάλιν πεπιστευκυίας λων ἱερέων ἡγεμονίαν; οἷς οὐ (99) πλού-τισιν ἄλλαις προὔχουσι πλεονεξίαις, τὸ θὺς νομοθετῆσαι ἐπὶ τὴν τιμὴν ἔταξεν· ῶν μετ' αὐτοῦ πειθοῖ τε καὶ σωφροσύνῃ διέφερον, τούτοις τὴν περὶ τὸν Θεὸν θερα-είρησε. Τοῦτο δ' ἦν (1) καὶ τοῦ νόμου καὶ ἐπιτηδευμάτων ἀκριβὴς ἐπιμέλεια· καὶ

A hebdomadis quoque singulis, ab alio quolibet opere feriatos omnes, ad illam, dum recitaretur, audiendam, animoque penitus informandam convenire juberet. Id quod ab reliquis omnibus legislatoribus prætermissum videmus. Quare, plerique mortalium a vita suarum ex legum præceptis instituenda tantum absunt, ut in summa fere illarum ignoratione versentur, atque ubi peccaverint, eas tum demum abs se violatas, ex aliis intelligant. Quam ignorantiam summi quoque ac principes eorum magistratus confitentur, dum eos rerum administrationi præesse potissimum, ac sibi assidere volunt, qui præcipuam quamdam legum peritiam præ se ferant. At ex nostris, quemcunque de legum nostrarum capitibus interroges, universas facilius quam suum ipse B nomen edisseret, quippe quas jam usque ab ea, qua primum aliquid sentire cœpimus, ætate, haustas, mentibus deinceps inustas quodammodo impressasque teneamus. Ita et rari admodum sunt, qui eas violent, et qui violarit, nulla prorsus ei deprecandæ pœnæ ratio superest. Atque hic admirabilis inter nos animorum consensionis fons est præcipuus. Nam et idem omnes de Deo sentire, et nullo vitæ morumque dissidio laborare, id vero pulcherrimam ac jucundissimam hominibus animorum studiorumque conjunctionem afferre solet. Enimvero soli omnino sumus, apud quos neque discrepantes unquam de Deo sententias audies, quod apud alios frequentissimum est (nec enim vulgaris tantum ac C plebeius quilibet, prout peculiaris animi sensus impulerit, de Deo loquitur : **364** sed hoc temeritatis vitium ad nonnullos etiam philosophos permanavit, quorum alii omnem Dei naturam funditus exterminare conati sunt, alii eumdem omni hominum cura providentiaque spoliarunt); nec ullum in vitæ rationibus dissidium videbis. Imo vero, cum summa quædam apud nos omnium est operum functionumque communio, tum vox similiter eadem, et cum ipsa lege consentiens, quæ omnia divini oculi sapientia regi profitetur. Quin etiam, quod ad vitæ instituta spectat, ex ipsis quoque mulierculis ac mancipiis intelliges, nihil non ex cæteris ad unum religionis finem esse referendum. Atque hinc profectum illud est, quod a nonnullis probro D nobis et crimini vertitur, neminem ex nobis ullum aut novæ orationis, aut operis novi auctorem prodiisse. Nam cæteri quidem, in nulla patriarum consuetudinum acquiescere, præclarum quiddam ac laude dignum arbitrantur, eosque potissimum, qui

(93) *Ἔθνεσι*. Mendosa vox. Reponend. ἔθεσι, ut Joseph. et in manuscr.
(94) *Ἀκούσεται τούς*. Legend. ἀκούσεταί τις, ut Joseph.
(95) *Νομοθετηθεῖσιν*. Recte, nam apud Joseph. legitur, νομοθετήσασιν.
(96) *Δεόμεναι*. Joseph., δεόμενα. Elige.
(97) *Μετακινήσειεν*. Manusc., μετεκίνησεν, ut et μετήνεγκεν, quæ sequuntur. At Joseph. et μετακινήσειεν retinent, et ἐξεύροι legunt : μετήνεγκεν autem Joseph., ἐξενέγκοι, Mont., quod melius est.

(98) *Ἡγεῖσθαι*. Delet hanc vocem Josephus, et recte.
(99) *Οἷς οὐ*, etc. Locum hunc integrum Joseph. ita legit, οὓς οὐ κατὰ πλοῦτον, οὐδὲ τ. ἄ. προὔχοντας αὐτομάτοις πλεονεξ. πρῶτον εὐθὺς ὁ νομοθέτης ἐπὶ τ. τ. ἔ., quam lectionem etiam Montac. repræsentat, eamque nos secuti sumus. Non displicet tamen πλούτῳ, pro κατὰ πλοῦτον, cum sequatur οὐδέ τισιν.
(1) *Τοῦτο δ' ἦν*. Joseph., τούτοις δ' ἦν, quod facilius videtur.

aliquid earum labefactare conantur, a singulari prudentiæ vi solertiaque commendant. Nos contra, unam hanc et prudentiam, et virtutem esse statuimus, nihil omnino quod cum legibus ante sancitis quoquo modo pugnet, aut invehere, aut moliri. Quod sane argumento certissimo est, optime conditam hanc fuisse legem. Quæ enim secus instituta sunt, ea vero correctione indigere, experientia comprobatur. At nos, qui hanc primum legem ex divinæ voluntatis arbitrio latam fuisse credimus, eam deinceps violare sine impietate non possumus. Et vero, quid tandem aut ex ea mutare quis possit, aut excogitare melius, aut ab aliis convenientius mutuari? Num forte genus ipsum reipub. totum immutabit? At quodnam, obsecro, possit eo vel melius vel æquius institui, quod Deum quidem rerum universarum moderatorem constituat, sacerdotes vero ita publicæ maximorum negotiorum administrationi præficiat, ut illis ipsis sacerdotibus summum omnium pontificem præesse velit? Adde quod eosdem ab ipso jam initio legislator, non pro census magnitudine, aut aliarum ejusmodi rerum, quam fortuna pepererit, copia, in tanto honoris gradu collocari voluerit; sed iis duntaxat, qui secum aliis partim orationis vi, partim etiam æquitate morum anteirent, divini cultus religiones ritusque commiserit. Id quod sane ad accuratam et legis ipsius, et reliquorum institutorum conservationem, maxime pertinebat: cum et summi omnium quæsitores, et controversiarum judices, et damnatorum punitores constituti sacerdotes essent. **385** Quodnam igitur imperii genus hoc sanctius esse queat? aut qui Deo cultus convenientior exhiberi? Ubi non multitudo tantum universa ad pietatem studiosissime informetur, sed etiam et insignis quædam a sacerdotibus in rerum administratione diligentia exigatur, et solemnem sacri alicujus festi religionem tota reipub. ratio imitetur? Nam quæ cæteri paucis aliquot diebus mysteria, ut appellant, statasque cæremonias custodire non possunt, ea nos perpetuo cum suavissime, tum etiam constantissime retinemus. Quænam vero, et cujusmodi nostra illa vel edicta sunt, vel interdicta? Simplicia prorsus et illustria. Princeps quidem et caput omnium illud est, quod ita de Deo statuit: Deum universa complecti: perfectissimum illum esse atque beatissi-

A γὰρ ἐπόπται πάντων καὶ δικασταὶ τῶν ἀμφισ
μένων, καὶ κολασταὶ τῶν κατεγνωσμένων οἱ
ἐτάχθησαν. Τίς ἂν οὖν ἀρχὴ γένοιτο ταύτης
τέρα; Τίς δὲ τιμὴ Θεῷ μᾶλλον ἁρμόζουσα;
μὲν τοῦ πλήθους κατεσκευασμένου πρὸς τὴ
δειαν, ἐξαίρετον δὲ τὴν ἐπιμέλειαν τῶν ἱερέ
πιστευμένων, ὥσπερ δὲ τελετή ἐστι (2) τῆ
πολιτείας οἰκονομουμένης. Ἃ γὰρ ὀλίγων
ἀριθμὸν ἐπιτηδεύοντες ἄλλο (3) φυλάττειν οὐ
ται, μυστήρια καὶ τελετὰς ἐπονομάζοντες,
μετὰ πολλῆς ἡδονῆς καὶ γνώμης ἀμεταθέτου (
λάττομεν ἡμεῖς διὰ τοῦ παντὸς αἰῶνος. Τίνες
σιν αἱ προῤῥήσεις καὶ προαγορεύσεις (5); Ἀ
καὶ γνώριμοι. Πρώτη δ' ἡγεῖται (6) ἡ περὶ Θ
γουσα· Θεὸς ἔχει τὰ σύμπαντα, παντελὴς κ
B χάριος, αὐτὸς ἑαυτῷ καὶ πᾶσιν αὐτάρκης, ἀρ
μέση, καὶ τέλος πάντων οὗτος· ἔργοις μὲν κα
σιν ἐναργὴς, καὶ παντὸς οὑτινοσοῦν φανερ
μορφὴν δὲ καὶ μέγεθος ἡμῖν ἀφανέστατος. Πᾶ
ὕλη πρὸς εἰκόνα τὴν τούτου, κἂν ᾖ πολυτελὴ
μος· πᾶσα δὲ τέχνη πρὸς μιμήσεως ἐπίνοιαν ἄ
οὐδὲν ὅμοιον οὔτ' ἐπινοοῦμεν, οὔτ' εἰκάζει
ὅσιον. Ἔργα βλέπομεν αὐτοῦ, φῶς, οὐρανὸ
ἥλιον καὶ σελήνην, ὕδατα (7), ζώων γενέσει
πῶν ἀναδόσεις. Ταῦτα ὁ Θεὸς ἐποίησεν οὐ χερ
πόνοις, οὔ τινων ἐργασαμένων (8) ἐπιδεηθεὶ
αὐτοῦ καλὰ θελήσαντος, καλῶς ἦν εὐθὺς γ
τα (9). Τούτῳ δεῖ πάντας ἀκολουθεῖν, καὶ θερα
αὐτὸν ἀσκοῦντας ἀρετήν· τρόπος γὰρ Θεοῦ θερ
οὗτος ὁσιώτατος. Εἷς ναὸς ἑνὸς Θεοῦ, φίλον γ
C παντὶ τὸ ὅμοιον· κοινὸς ἁπάντων (10), κοινο
ἁπάντων. Τοῦτον θεραπεύουσι μὲν διὰ παντὸ
ρεῖς· ἡγεῖται δὲ τούτων ὁ πρῶτος ἀεὶ κατὰ
Οὗτος μετὰ τῶν συνιερέων (11) θύσει τῷ Θε
λάξει τοὺς νόμους, δικάσει περὶ τῶν ἀμφισβη
νων, κολάσει τοὺς ἐλεγχθέντας (12). Ὁ τού
πειθόμενος ὑφέξει δίκην, ὡς εἰς τὸν Θεὸν αὐτὸ
δῶν. Θύσομεν τὰς θυσίας οὐκ εἰς μέθην (13) ἀ
ἀδούλητον γὰρ τῷ Θεῷ τόδε, καὶ πρόφασις ἂν
γένοιτο καὶ πολυτελείας· ἀλλὰ σώφρονας, εὐτά
εὐσταλεῖς (14), ὅπως μάλιστα θύοντες σωφ
Καὶ ἐπὶ ταῖς θυσίαις χρὴ πρῶτον ὑπὲρ τῆς
εὔχεσθαι σωτηρίας, εἶθ' ὑπὲρ ἑαυτῶν. Ἐπὶ γὰ
νωνίᾳ γεγόναμεν, καὶ ταύτην ὁ προτιμῶν τοῦ
D ἑαυτὸν ἰδίου (15), μάλιστα εἴη Θεῷ κεχαρισ
Παράκλησις δὲ πρὸς τὸν Θεὸν ἔστω διὰ τῆς εὐχ

(2) *Τελετή ἐστι*. Joseph., τελευτῆς τινος. Lege τελετῆς τινος cum Montac.

(3) *Ἄλλοι*. Joseph. et Mont., ἀλλόφυλοι.

(4) *Ἀμεταθέτου*. Joseph. et Mont., ἀμεταπείστου.

(5) *Προῤῥήσεις καὶ προαγορεύσεις*. Male apud Joseph. et Mont., προσρήσεις, recte autem ἀπαγορεύσεις; adhibenda interrogatio est, delenda post γνώριμοι.

(6) *Δ' ἡγεῖται*. Joseph., δὴ γίνεται. Retineo ἡγεῖται.

(7) *Ὕδατα*. Joseph., Regius, et Montac., ποταμοὺς καὶ θάλασσαν.

(8) *Ἐργασαμένων*. Joseph. et Reg., συνεργασαμένων, rectius.

(9) *Καλῶς ἦν εὐθὺς γεγονότα*. Joseph. et Montac., καθὼς ἐδουλήθη, εὐθὺς ἐγένοντο.

(10) *Κοινὸς ἁπάντων*. Joseph. et Montac.
ὁ κόσμος quod tamen Josephi interpres omi
recte, ut videtur. De templo loquitur, de
locutus jam erat.

(11) *Οὗτος μετὰ τῶν συνιερέων*. Jose
Mont., οὗτος μὲν πρὸ τῶν ἄλλων ἱερέων. At
μετὰ τῶν ἄλλων ἱερέων.

(12) *Ἐλεγχθέντας*. Joseph. et Mont. add
ἀδίκῳ.

(13) *Οὐκ εἰς μέθ*. Joseph. et Mont., οὐκ εἰ
ρωσιν ἑαυτῶν καὶ μέθην, ἀδούλητα γὰρ Θεῷ
(14) *Εὐσταλεῖς*. Optime. Itaque Josephum
corrigas. apud quem εὐγενεῖς.

(15) *Ἰδίου*. Joseph. et Mont., βίου.

ἦχ ὅπως διδῷ (16) τὰ ἀγαθά· δέδωκε γὰρ A
ἦν, καὶ πᾶσιν εἰς μέσον κατατέθεικεν· ἀλλ'
σθαι δυνώμεθα, καὶ λαβόντες φυλάττωμεν.
ἐπὶ ταῖς θυσίαις διῄρηκεν (17) ὁ νόμος ἀπὸ
ὃ), ἀπὸ λέχους, ἀπὸ κοινωνίας τῆς πρὸς
καὶ πολλῶν ἄλλων, ἃ μακρὸν ἂν εἴη νῦν
Τοιοῦτος μὲν ὁ περὶ Θεοῦ, καὶ τῆς ἐκείνου
ὁ λόγος ἡμῖν ἐστιν· ὁ δ' αὐτὸς ἅμα καὶ νό-
ς δὲ οἱ περὶ γάμον νόμοι (19); Μίξιν μόνην
μος τὴν κατὰ φύσιν τὴν πρὸς γυναῖκα, καὶ
ἰ μέλλοι τέκνων ἕνεκα γενήσεσθαι. Τὴν δὲ
ινα ἀῤῥένων ἐστύγηκε, καὶ θάνατος τὸ ἐπι-
τις ἐπιχειρήσειε. Γαμεῖν δὲ κελεύει, μὴ
σέχοντας, μηδὲ βιαίοις ἁρπαγαῖς, μηδ' αὖ
δι' ἀπάτης πείσαντας· ἀλλὰ μνηστεύειν
δοῦναι κυρίου, καὶ κατὰ συγγένειαν ἐπιτή- B
νὴ χείρων, φησὶν, ἀνδρὸς εἰς ἅπαν-
τοιγαροῦν ὑπακουέτω, μὴ πρὸς ὕβριν, ἀλλ'
αι· Θεὸς γὰρ ἀνδρὶ κράτος ἔδωκε. Ταύτῃ
εἶ τὸν γήμαντα μόνῃ· τὸ δὲ τὴν ἄλλου πει-
ιν. Εἰ δέ τις τοῦτο πράξειεν, οὐδεμία θα-
αίτησις· οὔτε εἰ βιάσαιτο παρθένον ἑτέρῳ
μημένην, οὔτ' εἰ πεῖσαι γεγαμημένην. Τέ-
ιν ἅπαντα προσέταξε. Καὶ γυναιξὶν ἀπεῖπε
οῦν τὸ σπαρὲν, μήτε διαφθείρειν. Ἀλλὰ
, τεκνοκτόνος ἂν εἴη, ψυχὴν ἀφανίζουσα,
ος ἐλαττοῦσα. Τοιγαροῦν οὐδ' εἴ τις ἐπὶ
ρὰν παρέλθοι, καθαρὸς εἶναι τότε προσ-
Καὶ μετὰ τὴν νόμιμον συνουσίαν ἀνδρὸς καὶ
ἀπολούεσθαι· ψυχῆς ἔχειν τοῦτο μερισμὸν C
ν χώραν ὑπέλαβε. Καὶ γὰρ ἐμφυομένη σώ-
καθεῖ, καὶ τούτων αὖ πάλιν θανάτῳ δια-
Διόπερ ἁγνείας ἐπὶ πᾶσι (22) τοῖς τοιού-
ν. Οὐ μὴν οὐδ' ἐπὶ ταῖς τῶν παίδων γενέ-
ρεψεν εὐωχίαν συντελεῖν (23), καὶ προφά-
ιθαι μέθης· ἀλλὰ σώφρονα τὴν ἀρχὴν εὐ-
οφῆς ἔταξε (24), καὶ γράμματα παιδεύειν
ὰ περὶ τοὺς νόμους (25), καὶ τῶν προγό-
ράξεις ἐπίστασθαι· τὰς μὲν ἵνα μιμῶνται,
, συντρεφόμενοι μήτε παραβαίνωσι, μήτε
οίας ἔχωσι. Τῆς εἰς (26) τοὺς τετελευτη-
ινόησεν ὁσίας, οὐ πολυτελείαις ἐνταφίων,
κευαῖς μνημείων ἐπιφανῶν· ἀλλὰ τὰ μὲν
ηδείαν ἔταξε τοῖς οἰκειοτάτοις ἐπιτελεῖν,
ἰς παριοῦσι (27), θαπτομένου τινὸς, καὶ D

mum; sibi ipsi ac cæteris omnibus satis unum esse; principium, medium finemque cunctorum, eumdem ut operibus ac beneficiis conspicuum, imo rerum omnium longe notissimum, ita cum natura, tum etiam magnitudine obscurissimum; materiam omnem, ut genere ipso pretiosissima videatur, vilem tamen et abjectam, si ad ejus imaginem exigatur, futuram; artem similiter omnem, si ad illius imitationem aspiret, inertem jacere; nihil ejus simile nec videri a nobis, nec cogitari posse, imo ne leviter quidem animo informari fas esse. Hujus tamen opera sub aspectum cadere, lumen, cœlum, terram, solem, lunam, aquas, animantium procreationes, fructuumque proventus: hæc autem a Deo, non manibus, non labore ullo, non precaria cujusquam opera, sed uno voluntatis suæ nutu perfecta continuo, proque eo ac statuerat, bonitatem sortita esse. Ad illum omnes adhærescere, unum virtutis exercitio colere oportere, quod ea cultus divini ratio una omnium castissima sit atque sanctissima. Unius Dei templum unum esse, quod simili simile delectetur; adeoque commune cum omnibus, quia Numini omnium communi sacrum. Ac sacerdotum quidem proprias ejus placandi partes esse, iis tamen unum semper aliquem præesse genere principem, qui cum aliis sacerdotibus Deo sacrificet, leges custodiat, si quid erit controversum, arbitrio definiat, peractos denique reos justo supplicio coerceat. Ei quisquis minus paruerit, pœnam huic luendam esse nihilo leviorem, quam si adversus Deum impie fecerit. Cæterum ea sacrificiorum nostrorum lex est, uti ne ipsis ad gulæ et crapulæ turpitudinem abutamur: cum enim horret ista Deus, tum vero et injuriarum et luxus occasionem præberent: modica igitur, honesta et sobria illa sint oportet, ut ii præsertim, qui sacris operam dant, castigatam modestiam præ se ferant. **366** Jam inter sacrificandum in primis quidem pro communi, tum pro sua cuique salute nuncupanda vota sunt. Cum enim ad mutuam societatem nati simus, is profecto Deum sibi maxime conciliet, qui eam vita sua potiorem habuerit. Porro votorum ac precationum summa hæc est, non uti beneficia nobis ipse conferat, confert enim ille per sese, atque omnibus passim ingerit; verum ut ea cum rite accipere, tum

ς *ὅπως διδῷ*, etc. Quis hic Josepho cre-

ρηκεν. Joseph., διείρηκεν. Utrumque pro-
ι.

δους. Rectius multo quam ut apud Jo-
ης, sequitur enim λέχους.

μον νόμοι; Joseph. cum altero manuscr.
ς. Rectius, ut videtur; subintelligendum
ι; et proxime sequitur, μίξιν μόνην οἶδεν

ς *ἅπαντα*. Joseph. et Montac. addunt,
ρία αὐτοῦ ὑπὲρ ἀγαθοποιοῦ γυναικός.

τε προσήκει. Locus hic aperte vitiosus
Joseph. ita concipitur: Καθαρὸς εἶναι οὐ
καὶ μετὰ τὴν νόμιμον συνουσίαν ἀνδ. καὶ
ούσασθαι κελεύει ὁ νόμος· ψυχῆς τε γὰρ
τος ἐγγίνεται μολυσμὸς, ὡς πρὸς ἄλλην
οβαλόντων· quam lectionem Montac. ex

parte repræsentat: ego vero partem maximam secutus sum: malui tamen exteram illam regionem uni animo tribuere, quo de solo postmodum etiam loquitur. Interpres Josephi alia omnia.

(22) *Ἐπὶ πᾶσι*. Vera lectio. Mendose Joseph. et Montac. ἐπίτασιν.

(23) *Εὐωχίαν συντελεῖν*. Joseph. et Montac εὐωχίας συνάγειν. Elige.

(24) *Τῆς τροφῆς ἔταξε*. Desunt hæc apud Josephum; quæ tamen sensus integritas requirit.

(25) *Ἐκέλευσε τὰ περὶ τοὺς νόμους*. Joseph., ἐκέλευσε, περί τε τοὺς νόμους ἀναστρέφεσθαι, quod rectius videtur.

(26) *Τῆς εἰς*. Joseph., τῆς δὲ εἰς, melius.

(27) *Παριοῦσι*. Joseph., περιοῦσι, nempe, τοῖς οἰκείοις. Quod opinor, verius est, tametsi vulgatam lection. retinuerim

accepta diligenter conservare possimus. Ad extremum, cui sacrificium faciendum erit, ei lex certa quædam præscribit lustrationum genera, quibus susceptæ si quæ sint ex funere, lecto, uxoris consuetudine, et aliis plerisque rebus, quas nunc percensere longum esset, labes expientur. Atque hujusmodi nobis et de Deo doctrina, et divini cultus tradita ratio est, quæ legis ipsa quoque vim obtinet. De nuptiis vero quid? Eam tantum consuetudinem, quam cum uxore natura concedit, lex nostra probat, modo tamen ea prolis suscipiendæ causa ineatur. At marium cum maribus congressiones exsecratur, ejusque flagitii reos capitali supplicio damnat. Cæterum in matrimonio contrahendo, neque dotis rationem haberi, neque per vim rapi conjugem, neque dolo malo pellici vult : sed ab eo, qui collocandæ potestatem habeat, postulari ; sic tamen ut propinquitatis etiam et sanguinis ratio habeatur. « Ac mulier quidem, inquit Scriptura, viro per omnia deterior est. » Viro igitur obtemperet, non tamen contumeliæ causa, sed ut alterius imperium ac ductum sequatur : vim enim atque potestatem viro Deus concessit. Unius porro tantum, qua cum matrimonio conjunctus fueris, expetenda consuetudo est ; alterius enim uxorem cogitare nefas. Quod in scelus quisquis inciderit, certum capitis supplicium : quemadmodum si quis aut virgini alteri cupiam desponsæ vim intulerit, aut alii nuptam illexerit. Liberorum quidquid susceptum erit, educari lex jubet. Vetat eadem, ne qua mulier susceptum semen aut ejiciat, aut exstinguat : quæ secus facit eam pro liberorum interfectrice haberi vult, perinde ac si reipsa et fetus vitam oppresserit, et generis sui propagationem inhibuerit. Quisquis ergo ad alienum torum violandum accesserit, is purus et integer manere non potest. Itaque post legitimam quoque viri cum uxore consuetudinem, lex corpus ablui jubet : quod ex ea sordis aliquid ad corpus simul et animum allinatur ; quasi animus in exteram quamdam hoc facto regionem commearet. Quippe animus enim, ubi corporibus implicatur, damni aliquid ac detrimenti subire solet ; quorum concretione, mortis beneficio rursum ipse

A προσελθεῖν καὶ συναποδύρεσθαι (28). Καθαίρ
δὲ καὶ τὸν οἶκον καὶ τοὺς ἐνοικοῦντας ἀπὸ
ἵνα πλεῖστον (30) ἀπέχῃ τοῦ δοκεῖν καθαρὸς ε
φόνον ἐργασάμενος. Γονέων τιμὴν μετὰ τὴ
Θεὸν δευτέραν ἔταξε· καὶ τὸν οὐκ ἀμειβόμε
παρ' αὐτῶν χάριτας, ἀλλ' εἰς ὁτιοῦν ἐλλε
λευσθησόμενον παραδίδωσι. Καὶ παντὸς τοῦ
σβυτέρου τιμὴν ἔχειν τοὺς νέους φησὶν, ἐπ
σβύτατον ὁ Θεός. Κρύπτειν οὐδὲν ἐᾷ πρὸς
οὐ γὰρ εἶναι φιλίαν, τὴν μὴ πάντα πιστεύουσα
συμβῇ τις ἔχθρα, τούτων ἀπόῤῥητα λέγειν (31
λυκε. Δικάζων εἰ δῶρά τις λάβοι, θάνατος ἡ
Περιορῶν ἱκέτην (32), βοηθεῖν ἐνὸν, ὑπεύθυ
μὴ κατέθηκέ τις, οὐκ ἀναιρήσεται· τῶν ἀλ
οὐδενὸς ἅψεται· δανείσας, τόκον οὐ λήψεται.
B καὶ πολλὰ τούτοις ὅμοια τὴν πρὸς ἀλλήλους ἡμ
ἔχει κοινωνίαν. Πῶς δὲ καὶ περὶ τῆς πρὸς ἀ
λους ἐπιεικείας ἐφρόνησεν ὁ νομοθέτης, ἄξιο
Φανεῖται γὰρ ἄριστα πάντων προνοησάμενος
μήτε τὰ οἰκεῖα διαφθείρωμεν, μήτε φθονήσωμ
μετέχειν τῶν ἡμετέρων προαιρουμένοις. Ὅσ
γὰρ ἐὰν θέλωσιν (33) ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς ἡμῖν
ζῆν ὑπελθόντες (34), δέχεται φιλοφρόνως, οὐ
νει μόνον, ἀλλὰ καὶ τῇ προαιρέσει τοῦ βίου
εῖναι τὴν οἰκειότητα· τοὺς δὲ ἐκ παρέργου
τας ἀναμίγνυσθαι τῇ συνηθείᾳ οὐκ ἠθέλησε.
δὲ προείρηκεν, ὧν ἡ μετάδοσίς ἐστιν ἀναγκαῖ
παρέχειν τοῖς δεομένοις πῦρ, ὕδωρ, τροφὴν
φράζειν, ἄταφον μὴ περιορᾷν. Ἐπιεικεῖς (35)
C τὰ πρὸς τοὺς πολεμίους κριθέντας εἶναι· οὐ
τὴν γῆν αὐτῶν πυρπολεῖν, οὐδὲ τέμνειν ἡμε
δρα συγκεχώρηκεν· ἀλλὰ καὶ σκυλεύειν ἐκ
τοὺς ἐν τῇ μάχῃ πεσόντας, καὶ τῶν αἰχμα
προὐνόησεν, ὅπως αὐτῶν ὕβρις ἀπῇ, μάλιστα
ναικῶν. Οὕτως δ' ἡμερότητα (36) καὶ φιλανθ
ἡμᾶς ἐπαίδευσεν, ὡς μηδὲ τῶν ἀλόγων ζώων
ρεῖν· ἀλλὰ μόνην μὲν ἀφῆκε τούτων χρῆσιν
μιμον, πᾶσαν δ' ἑτέραν ἐκώλυσεν. Ἃ δ' ὥσπ
τεύοντα προσφεύγει (37) ταῖς οἰκίαις, ἀπεῖπ
ελεῖν· οὐδὲ νεοττοῖς τοὺς γονέας αὐτῶν ἐπέτρε
εξαίρειν· φείδεσθαι δὲ κἂν τῇ πολεμίᾳ (38)
γαζομένων ζώων, καὶ μὴ φονεύειν. Οὕτω
θεν τὰ πρὸς ἐπιείκειαν περιεσκέψατο, διδασκ

(28) *Προσελθεῖν καὶ συναποδύρεσθαι*. Joseph., συνελθεῖν καὶ συναποδύρασθαι νόμιμον ἐποίησεν, quæ duo postrema νόμ. ἐπ. verbo ἔταξε continentur.

(29) *Καθαίρειν*, etc. Joseph. et Mont., καθαίρεσθαι δὲ κελεύει καὶ τοὺς ἐνοικοῦντας ἀπὸ κήδους, διὰ τὸν μετελθόντα τοῦ βίου.

(30) *Ἵνα πλεῖστον*, etc. Breviora hæc et saniora sunt, quam quæ apud Joseph. et in Montac., si leguntur, ἵνα πλεῖστον ἀπέχῃ τοῦ δοκεῖν αὐτοὺς καθαροὺς εἶναι. Τίς δὲ φόνον ἐργασάμενος, ἢ ἑκὼν, ἢ ἄκων, οὐδὲ τὴν πρὸς τούτοις ἀπεσιώπησεν ἂν ἐκδίκησιν.

(31) *Ἀπόῤῥητα λέγειν*. Hinc emendes Josephum licet, apud quem pessime, τὸ ἀπορεῖν παραλέγειν.

(32) *Περιορῶν ἱκέτην*, etc. Hinc etiam Josepho medicina fiat, apud quem legitur, περιορῶν βοηθεῖν ἐνίοις, ὑπεύθυνος ; quæ tamen, cum explicari non incommode possent, interpres omni sensu spoliavit.

D

(33) *Ἐὰν θέλωσιν*. Legend. ἂν θέλωσιν malis θέλουσι cum Josepho, sine ulla conjun

(34) *Ὑπελθόντες*. Joseph. post ζῆν distin tum legit ὑπελθόντας δέχ. φιλοφ., quod recti stimo.

(35) *Ἐπιεικεῖς*, etc. Joseph., ἐπιεικῆ δὲ πρὸς τοὺς πολεμίους εἶναι κριθέντα. Utrumqu bari potest ; rectius tamen videretur, κρ εἶναι.

(36) *Οὕτως δ' ἡμερ.*, etc. Joseph., Regi nuscr. et Montac. ita plenius, οὕτω δὲ πόῤῥ κ. φ. διδάσκειν ἡμᾶς ἐσπούδασεν.

(37) *Προσφεύγει*. Sic legend., non ut ap seph., προσφύει.

(38) *Κἂν τῇ πολεμίᾳ*. Recte, si modo, accentu legatur. Apud Josephum tamen leg. πολέμια, quod improbandum non est.

προειρημένοις χρησάμενος νόμοις, τοὺς δ' A
τῶν παραβαινόντων τιμωρητικοὺς τάξας,
ἄνευ προφάσεως. Ζημία γὰρ ἐπὶ τοῖς πλεί-
ιν παραβαινόντων ὁ θάνατος· ἂν μοιχεύσῃ
ιάσηται κόρην, ἂν ἄῤῥενι τολμήσῃ πεῖραν
ειν, ἂν ὑπομείνῃ παθεῖν ὁ πειρασθείς. Ἔστι
ἐπὶ δούλοις ὁμοίως ὁ νόμος ἀπαραίτητος.
αὶ περὶ μέτρων, ἥν τις κακουργήσειεν, ἢ
, ἢ περὶ πράσεως ἀδίκου καὶ δόλῳ γενομένης·
ηταί τις ἀλλότριον, κἂν ὃ μὴ κατέθηκεν
, πάντων εἰσὶ κολάσεις, οὐχ οἷαι παρ' ἑτέ-
' ἐπὶ τὸ μεῖζον. Περὶ μὲν γὰρ γονέων ἀδι-
ῆς εἰς τὸν Θεὸν ἀσεβείας, κἂν μέλλῃ τις,
όλλυται. Τοῖς μέντοι γε κατὰ τοὺς νόμους
ράττουσι γέρας ἐστὶν οὐκ ἀργύριον, οὐδὲ
0), οὐ μὴν οὐδὲ κοτίνου στέφανος, ἢ σελί- B
τοιαύτη τις ἀνακήρυξις· ἀλλ' αὐτὸς ἕκα-
ῷ τὸ συνειδὸς ἔχων μαρτυροῦν, πεπίστευκε
νομοθέτου προφητεύσαντος, τοῦ δὲ Θεοῦ
ν ἰσχυρὰν παρεστηκότος [41]), ὅτι τοῖς τοὺς
αφυλάξασιν, κἂν εἰ δέοι θνήσκειν ὑπὲρ αὐ-
ύμως ἀποθανεῖν (42), ἔδωκεν ὁ Θεὸς γενέ-
άλιν, καὶ βίον ἀμείνω λαβεῖν ἐκ περιτρο-
νουν δ' ἂν ἐγὼ νῦν ταῦτα γράφειν, εἰ μὴ
ἔργων ἅπασιν ἦν φανερὸν, ὅτι πολλοὶ καὶ
ἤδη τῶν ἡμετέρων περὶ τοῦ μηδὲ ῥῆμα
αι παρὰ τὸν νόμον, πάντα παθεῖν γενναίως
ο (43). Καίτοι γε εἰ μὴ συμβεβήκει γνώρι-
τὸ ἔθνος ἅπασιν ἀνθρώποις ὑπάρχειν, κἀν
κεῖσθαι τὴν ἐθελούσιον ἡμῶν τοῖς νόμοις C
ν· ἀλλά τις ἢ συγγράψαι (44) λέγων αὐτὸς
ε (45) τοῖς Ἕλλησιν, ἤ που περιτυχεῖν
νωσκομένης γῆς ἔφασκεν ἀνθρώποις, τοιαύ-
ἔχουσι δόξαν οὕτω σεμνὴν περὶ τοῦ Θεοῦ,
δὲ νόμοις πολὺν αἰῶνα βεβαίως ἐμμεμενη-
πάντας ἂν οἶμαι θαυμάσαι διὰ τὰς συν-
' αὐτοῖς μεταβολάς· ἀμέλει τῶν γράψαι τι
ιον (47) εἰς πολιτείαν καὶ νόμους ἐπιχειρη-
ς θαυμαστὰ συνθέντων κατηγοροῦσι, φά-
τοὺς λαβεῖν ἀθανάτους (48) ὑποθέσεις. Καὶ
ἄλλους παραλείπω φιλοσόφους, ὅσοι τι τοιοῦ-

A liberatur : ideoque certa quædam, similibus procurandis, expiationum genera legislator instituit.
367 Jam ne liberorum quidem natalitia lautioribus conviviis celebrari voluit, ne ebrietatis color inde aliquis et species quæreretur : sed eos ab ipso jam ætatis ineuntis exordio cum ad moderatum victum assuescere, tum litteris informari, legisque præcepta simul, et res a majoribus præclare gestas edoceri : ut harum quidem ad imitationem excitentur, illa vero cum ipso lacte combibentes, nec deinceps violare conentur, nec eorum ignorationem excusare possint. Defunctorum etiam justis ita prospexit, ut neque profusis exsequiarum sumptibus, neque magno illustrium sepulcrorum apparatu luxus aleretur : sed quæ funeri curando necessaria
B forent, ea propinquioribus perficienda mandarentur : et quicunque, dum cadaver efferretur, illac iter haberent, ii ad funebrem sese pompam lacrymasque suas adjungerent. Domum præterea totamque familiam lustrari a funere voluit, ut ex eo jure quivis intelligeret, quam ille contaminatus haberetur, qui cædem aliquam fecisset. Liberorum erga parentes observantiam secundum a divino cultu locum tenere jussit : et quisquis mutuam eorum beneficiis gratiam referre quacunque demum in re neglexerit, eum lapidibus obruendum esse statuit. Junioribus suum erga seniores omnes, quia rerum omnium antiquissimus Deus est, honorem imperavit. Amicis occultum mutuo nihil esse patitur,
C quod nulla ea sit amicitia, quæ amicorum fidei omnia sua non credat. Quod si postea suboriantur inimicitiæ, eorum tamen arcana vulgari prohibet. Judex si munera acceperit, capitis supplicio luit. Qui supplicem, cui præsto esse potuisset, neglexerit, reus est. Quod non deposueris, auferre non licet. Alieni quidquam attingere nemo potest; nemo fœnus pro mutuo exigere. His aliisque similibus vinculis mutua inter nos societas continetur. Sed operæ quoque pretium fuerit videre, qua nos adversus ipsos etiam extraneos æquitate ac facilitate noster hic legislator esse voluerit. Quivis enim in-

x decst ap. Joseph.
ινοσός. Joseph. et Montac. sequentia ita
μὴν οὐδὲ ὁ διάλιθος στέφανος· ἀλλὰ τὸ
ν ἅπαντα τὰ γήϊνα, καὶ Θεοῦ ἐγγὺς, τὸ
ι· καὶ γὰρ τοῦ θεοφιλοῦς ἀνδρὸς τοιαύτη ἡ
ς, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἕκαστος, etc. Quæ si
iora nostris, meliora certe non judico. Et
on τὸ φίλον εἶναι absolute, sed τὸ φίλον
αι legendum fuerit. Quod sequitur, καὶ
, minus vel plano vel justo sensu dictum
ec ab interprete quidquam istorum, præ-
ς στέφανος, agnoscitur.
'χυρὰν παρεστηκότος. Joseph., ἐχυρὰν
ότος. Istud παρεσχηκότος usitatius est.
ιοθανεῖν. Lege, cum Josepho et Montac.,
ν.
οσίλιοντο. Joseph., Regius et Montac.,
. Optio est.
λά τις ἢ συγγράψαι. Melius, quam ut
ph. et in Montac., εἰ συγγραφεύς.
εγίνωσκε. Male ante legebatur ἀνεγίνωσκε.
μεμενηκόσι. Ita reposuimus ex Josepho,
editio perperam legeret, ἐμμεμενηκέναι.

Porro locus est apud Demosth. in *Midiana*, huic sensu et cogitatione simillimus, de lege servos contumeliis affici prohibente : Τί οὖν πρὸς θεῶν,
D inquit, εἴ τις εἰς τοὺς βαρβάρους τὸν νόμον τοῦτον, παρ' ὧν τὰ ἀνδράποδα εἰς τοὺς Ἕλληνας κομίζεται; ἐπαινῶν ὑμᾶς, καὶ διεξιὼν περὶ τῆς πόλεως, εἴποι πρὸς αὐτοὺς, ὅτι εἰσί τινες Ἕλληνες, ἄνθρωποι οὕτως ἥμεροι, καὶ φιλάνθρωποι τοὺς τρόπους, ὥστε πολλὰ ὑφ' ὑμῶν ἠδικημένοι, καὶ φύσει τῆς πρὸς ὑμᾶς ἔχθρας αὐτοῖς ὑπαρχούσης πατρικῆς· ὅμως οὐδ' ὅσων ἂν τιμὴν καταθέντες, δούλους κτήσωνται, οὐδὲ τούτους ὑβρίζειν ἀξιοῦσιν· ἀλλὰ νόμον δημοσίᾳ τὸν ταῦτα κωλύσοντα τέθεινται τουτονὶ, καὶ πολλοὺς ἤδη παραβάντας τὸν νόμον τοῦτον, ἐζημιώκασι θανάτῳ· εἰ ταῦτα ἀσκούσαιεν [*l.* ἀκούσαιεν], καὶ συνεῖεν οἱ βάρβαροι, οὐκ ἂν οἴεσθε δημοσίᾳ πάντας ὑμᾶς προξένους αὐτῶν ποιήσασθαι;

(47) *Παραπλήσιον*, etc. Hinc Josephum corrige apud quem hic locus ita concipitur, παρ' Ἕλλησι πολιτείας καὶ νόμους ἐπιχειρησάντων, ὡς θαυμαστῶν καὶ συνετῶν κατηγοροῦσι. Ejus interpres hæsit Eusebio.

(48) Joseph., Ἀδυνάτους.

telliget, omnium optime prospectum ab eo ac provisum id fuisse, uti nec patriorum ipsi rituum integritatem labefactemus, nec eorum tamen communionem rerum nostrarum cupidis invideamus. Quotquot enim legibus nostris vivere optaverint, omnes peramanter excipit, utique non solo genere, sed etiam voluntaria instituti societate communionem istam contineri ratus. Qui vero non nisi obiter ad nos, atque aliud agentes accederent, eos in consuetudinem penitus admitti noluit. Cæterum alia quædam edixit, quorum omnino copiam fieri necesse est : cujusmodi sunt, indigentibus omnibus ignem, aquam, cibumque suppeditare, **368** commonstrare viam, insepultum neminem præterire. Imo suam quoque adversus hostes appellatos æquitatem constare voluit, dum nec illorum agros igne vastari, nec mites arbores succidi permisit. Quin etiam et eos, qui in acie cecidissent, a victoribus spoliari prohibuit, et captivos maximeque mulieres ab omnibus injuriis vindicavit. Ac nos ita quidem ad mansuetudinem et humanitatem repetitis longius præceptis condocefecit, ut ne brutarum quidem animantium curam neglexerit. Nam ubi a legitimo, quem unum concedit, earum usu discesseris, omni alio prorsus interdixit. Si quæ supplicum instar nostras in ædes confugerint, eas interfici vetuit : aut parentes cum pullis e nido tolli, aut animantes illas, quarum opera homines uti solent, etiam in hostili solo mactari noluit. Tantopere benignitati consultum esse omni ex parte cupiebat : partim ferendis iis, quæ adhuc commemoratæ sunt, quæque ad morum informationem pertinent, legibus ; partim aliis quibusdam sanciendis, quibus in superiorum violatores, citra excusationem omnem, pœnæ statuuntur. Pœnam enim capitis plerisque proposuit ; qui adulterium patraverit : qui puellæ vim attulerit : qui vel marem de stupro appellare ausus, vel appellanti sponte obsecutus erit. Exstat etiam de servis lex ejusmodi, quam deprecari nemo queat. De mensuris item atque ponderibus, si quis flagitium hoc in genere

A τον ἐν τοῖς συγγράμμασιν ἐπραγματεύσαντ των δὲ θαυμαζόμενος παρὰ τοῖς Ἕλλησιν, σεμνότητι βίου διενεγκὼν, καὶ δυνάμει λόγων θοῖ πάντας ὑπεράρας τοὺς ἐν φιλοσοφίᾳ γε ὑπὸ τῶν φασκόντων δεινῶν εἶναι τὰ πολιτικὰ δεῖν χλευαζόμενος καὶ κωμῳδούμενος διατε τοι τἀκείνου σκώπτων (49) συχνῶς τις ἂν εὕ καὶ τὰς τῶν πολλῶν ἔγγιον συνηθείας. Αὐτὸς των ὡμολόγηκεν, ὅτι τὴν ἀληθῆ περὶ τοῦ (ξαν εἰς τὴν τῶν ὄχλων ἄνοιαν οὐκ ἦν ἀσφ ενεγκεῖν. Ἀλλὰ τὰ μὲν Πλάτωνος λόγους τι εἶναι κενοὺς νομίζουσι, κατὰ πολλὴν ἐξουσί κεκαλλιγραφημένους. Μάλιστα δὲ τῶν νομοθε κοῦργον τεθαυμάκασι, καὶ τὴν Σπάρτην ὑμνοῦσιν, ὅτι τοῖς ἐκείνου νόμοις ἐπὶ πλεῖ
B εκαρτέρησαν. Οὐκοῦν τοῦτο μὲν ὁμολογείσθω ριον ἀρετῆς εἶναι, τὸ πείθεσθαι τοῖς νόμοις Λακεδαιμονίους θαυμάζοντες, τὸν ἐκείνων χρ τιπαραβαλλέτωσαν τοῖς πλείοσιν ἢ δισχιλίο τῆς ἡμετέρας πολιτείας· καὶ προσέτι λογιζέ ὅτι Λακεδαιμόνιοι μὲν, ὅσον ἐφ' ἑαυτῶν χρόνο τὴν ἐλευθερίαν, ἀκριβῶς ἔδοξαν τοὺς νόμους λάττειν· ἐπεὶ μέντοι περὶ αὐτοὺς ἐγένοντο με τῆς τύχης, μικροῦ δεῖν ἁπάντων ἐξελάθοντο μων· ἡμεῖς δὲ ἐν τύχαις μυρίαις γεγονότες τῶν βασιλευσάντων τῆς Ἀσίας μεταβολὰς, οὐδ τοῖς ἐσχάτοις τῶν δεινῶν τοὺς νόμους προὔδ Ταῦτα μὲν καὶ Ἰώσηπος περὶ τῆς κατὰ Μωσ δαίων πολιτείας. Περὶ δὲ τῆς ἐν τοῖς ὑπ' αὐ
C θεῖσι νόμοις ἐπεσκιασμένης καὶ ἀλληγορικῆς θ πολλὰ ἔχων εἰπεῖν, ἀπαρκεῖν ἡγοῦμαι τὰς Ἐ ρου καὶ Ἀριστοβούλου διηγήσεις, ἀνδρῶν τὸ νος Ἑβραίων ἀνέκαθεν, τὸν δὲ χρόνον κατ Πτολεμαίου χρόνους διαπρεψάντων. Ὧν ὁ Ἐ ρος, καὶ τῷ τῆς ἀρχιερωσύνης ἀξιώματι τετ νος, μικρῷ πρότερον ἡμῖν ἐδηλοῦτο· ὃς δὴ τοῖς βασιλέως ὡς αὐτὸν ἥκουσι πρεσβείας ἕνεκα, τ Ἑβραϊκῶν λόγων ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα μεταβολ τρόπον ὑποτυπούμενος, τῆς ἐν τοῖς ἱεροῖς νόμ ληγορουμένης ἰδέας τοιαύτην πεποίηται λόγ διδασκαλίαν.

commiserit, aut injuste quidpiam doloque malo vendiderit : qui vel ex rebus alienis furatu quid fuerit, vel quod abs se depositum non esset, abstulerit : pœnæ omnium sunt, non quales apud cæteros obtinent, sed quales summa fere severitas postulabat, constitutæ. Nam aut de tum injuria, aut in Deum impietate, qui vel apud se cogitarit, is ad mortem continuo rapitur qui legis ad præcepta rebus in omnibus adhærescunt, propositum iis præmium est, non arg vel aurum, non corona ex oleastro, vel appio, aut aliquod ejusmodi præconium : sed consc quisque suæ testimonio freti, quod et legislator ante prædixit, et Deus certissimæ fidei pignore firmavit, futurum omnino credant, ut qui leges constanter servaverint, iis vero, ut earum causa nunquam oporteat, morte alacriter strenueque perfunctis, et novum deinceps ortum, et vitæ vicis terius longeque melioris fructum Deus ipse largiatur. Quæ profecto scriberem ipse nunquam, nisi cog

(49) *Σκώπτων συχνῶς*, etc. Corruptus hic locus, ex Josepho partem maximam restitui potest, dum ita legit, σκοπῶν, συχνά τις ἂν εὕροι ῥᾴονα ὄντα, καὶ ταῖς τῶν πολλῶν αἴτια συνηθείαις. Tantum pro αἴτια Eusebianum ἔγγιον, vel ἐγγύτερα, sufficiendum erit.

(50) *Λόγους τινὲς*, etc. Longe melius quam ut est in Josepho et Montac., νόμους τινὰς εἶναι καινούς.

D (51) *Ἐξουσίαν*. Ἐξουσίαν hic ἀντὶ τῆς σίας usurpasse videtur Josephus, nisi tame miam hominis hoc in genere παῤῥησίαν a nullis sugillatam esse velit.

(52) *Οὐδέν*. Lege cum Josepho et alt. ma οὐδ' ἕν. Sed quod prox. lin. sequitur, προὔδ anteponendum τῷ, *προάγομεν*, quod idem Jo et Montac. exhibent.

ii omnibus ac perfectum esse intelligerem, hominum plerosque nostrorum, ne vel una sibi contra 369 legem vocula excideret, omnia jam sæpius fortiter pertulisse. Quod si non usque adeo in hominum omnium cognitionem gens nostra venisset, neque singulare voluntatis nostræ studium, quo legibus obsequimur, in eorum oculis ac luce versaretur : si quis exsisteret, qui vel instituta nostra, quæ descripta abs sese diceret, Græcis audientibus recitaret, aut extra noti orbis terminos, in eos se alicubi homines incidisse narraret, qui cum tam graviter ac sublime de Deo sentirent, tum etiam iis legibus plura jam sæcula constantissime viverent : equidem in summa omnes admiratione tum futuros existimo, cum iis simul tam crebrarum apud se conversionum in mentem veniret. Enimvero qui ex illis affine quiddam ac simile de repub. et legibus scribere conati sunt, eos quasi monstra quædam ac prodigia composuissent, et argumenta humanis viribus majora suscepissent, reprehendi ab omnibus et accusari videmus. Alios ego philosophos prætereo, qui in simili disputationis genere versati sunt. Plato certe quidem, is qui propter singularem vitæ morumque gravitatem, et eximiam dicendi ac persuadendi vim, qua philosophorum nationem longe superavit, Græcorum omnium ore ad miraculum usque celebratur : ille, inquam, Plato, eorum, qui aliquid se in rep. gerenda videre arbitrantur, risu prope ac sibilis tanquam in theatro scenaque traducitur : cujus tamen si quis hac de re scripta diligenter evolverit, is molliora pleraque, vulgique consuetudini admodum gemina reperiet. Nam ipse quidem ita profitetur, veram de Deo sententiam multitudinis stultitiæ secure committi non posse. Cæterum ista Platonis instituta sunt, quibus verba tantum inania, et exquisito quodam artificio contexta videantur. At Lycurgum quod attinet, illum omnes in admiratione habent, Spartamque hoc potissimum nomine prædicant, quod ipsius in legibus diutissime acquieverit. Ergo primum hoc habemus, virtutis argumento esse, quod legibus obtemperent. Deinde præcones isti Lacedæmoniorum, exiguum illorum constantiæ tempus cum duobus et amplius reip. nostræ annorum millibus conferant : tum ita secum ipsi reputent Lacedæmonios quamdiu solum antiquam libertatem retinere potuerunt, suarum quoque legum retinentes fuisse : ubi enim fortunæ inclinationes factæ essent, tum earum simul omnem prope memoriam funditus abjecisse : cum interea nos infinitis casibus ob frequentes regum Asiæ mutationes jactati, 370 ne in supremis quidem periculis nostras unquam leges prodidimus. » Hactenus etiam Josephus de Judæorum rep. a Mose instituta. Jam vero, cum multa de adumbrato quodam et allegorico sancitarum ab eo legum sensu commemorare possim, Eleazari tamen et Aristobuli explicatione contentus ero, qui ambo et genus ab Hebræis suum longissime repetunt, et Ptolemæi regis tempore floruerunt. Eleazarus igitur, is quem sacerdotii dignitate præstitisse paulo ante docuimus, legatis ad sese ab rege missis, Hebraicas litteras Græca lingua donandi rationem informans, de allegorica sententia divinarum legum verbis inclusa eam quæ sequitur disputationem instituit.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Ἐλεαζάρου ἀρχιερέως ὑποτύπωσις τῆς ἐν τοῖς ἱεροῖς νόμοις ἀλληγορουμένης διανοίας, ἀπὸ τῶν Ἀρισταίου.

« Ἄξιον δὲ ἐπιμνησθῆναι βραχέων (53) τῶν ὑποδειχθέντων ὑπ' αὐτοῦ πρὸς τὰ δι' ἡμῶν ἐπιζητηθέντα. Νομίζειν γὰρ τοῖς πολλοῖς (54) περιεργίαν ἔχειν τινὰ τῶν ἐν τῇ νομοθεσίᾳ· λέγω δὲ περί τε βρωτῶν καὶ ποτῶν, καὶ τῶν νομιζομένων ἀκαθάρτων εἶναι κνωδάλων. Πυνθανομένων γὰρ ἡμῶν διὰ τί, μιᾶς καταβολῆς οὔσης, τὰ μὲν ἀκάθαρτα νομίζεται πρὸς βρῶσιν, τὰ δὲ καὶ πρὸς τὴν ἁφήν· δεισιδαιμόνως γὰρ τὰ πλεῖστα τὴν νομοθεσίαν ἔχειν· ἐν δὲ τούτοις πάλιν δεισιδαιμόνως (55) πρὸς ταῦτα οὕτως ἐνήρξατο· Θεωρεῖν (56) ἔφη τὰς ἀναστροφὰς καὶ τὰς ὁμιλίας, οἷον ἐνεργάζονται πρᾶγμα· διότι, κακοῖς ὁμιλήσαντες, διαστροφὰς ἐπιλαμβάνουσιν ἄνθρωποι, καὶ ταλαίπωροι διὰ τοῦ ζῆν εἰσιν· ἐὰν δὲ σοφοῖς καὶ φρονίμοις συζῶσιν, ἐξ ἀγνοίας ἐπανορθώσεως εἰς τὸν βίον ἔτυχον. Διαστειλάμενος οὖν τὰ τῆς εὐσεβείας καὶ δι-

CAPUT IX.

Eleazarus pontifex allegorici sensus sacris legibus inclusi notionem informat, ex Aristæi scriptis.

« Atque hic, inquit Aristæus, operæ pretium fuerit, eorum, quæ ad propositas a nobis quæstiones ipse respondit, paucis meminisse : quippe cum minutam nimis quibusdam in rebus legislatoris diligentiam fuisse plerique arbitrentur : cujusmodi sunt, quæ de esculentorum ac poculentorum discrimine, itemque de impurarum animantium conditione statuuntur. Nobis ergo percontantibus, quamobrem, cum una omnium esset eademque molitio, aliis tamen vesci, alia vel attingere, piaculum haberetur : hæc enim superstitiose ut plurimum lege sancita esse, quæ non minus superstitiose a Judæis observentur : ille hunc in modum respondere cœpit : Vides, inquit, ipse, quanta vis sit mutuæ consuetudinis atque societatis : cum et improborum ex commercio, morum corruptelam ejus-

(53) *Ἐπιμνησθῆναι βραχέων.* Malim διὰ βραχέων ἐπιμνησθῆναι.

(54) *Τοῖς πολλοῖς.* Reponendum videtur τοὺς πολλούς.

(55) *Πάλιν δεισιδαιμόνως.* Aristæas, tam manuscriptus quam excusus, πάνυ tantum inserit inter πάλιν et δεισιδαιμόνως, quod lacunam satis non explet. Forte sic legendum et distinguendum fuerit, πάλιν πάνυ δεισιδαιμόνως τοὺς Ἰουδαίους, vel ἀρχομένους διακεῖσθαι, πρὸς ταῦτα οὕτως ἐνήρξατο.

(56) *Θεωρεῖν.* Lege θεωρεῖς cum Aristæa; est enim orationis Eleazari principium.

modi, quæ in totius vitæ pestem redundet, auferre vulgo soleant; et sapientium ac prudentium hominum familiaritas, pulsis ignorantiæ tenebris, longe saniorem instituendæ vitæ rationem edoceat. Quare legislator noster, quæ ad religionem justitiamque pertinebant, ante omnia sigillatim et enucleate constitutis, atque ita, ut non modo criminis genus omne conceptis **371** verbis prohiberet, sed etiam pœnas divinitus a scelerum auctoribus expetitas quasi digito indicaret (primum enim hoc posuit, Deum unum esse, cujus sese rebus in omnibus potestas exerat, cum vis ipsius omnia permeet: nihil eum prorsus latere, quod in terris ab hominibus obscure licet occulteque fiat: imo non ea tantum, quæ reipsa fiant, sed etiam quæ futura sint, ei cognita jam esse atque perspecta): quæ cum ille tam accurrate persequeretur, et in omnium oculis collocaret, simul hoc profecto docuit, nullum omnino scelus, vel animo tantum et cogitatione conceptum, nedum ut reipsa patratum, divini oculi aciem effugere posse: quem in finem, summi Numinis potestatem tota passim lege commonstrat. Inde igitur auspicatus, ostendit continuo, si nos tantum excipias, invectam ab reliquis omnibus deorum esse multitudinem, cum tamen ista colluvie longe potentiores illi ipsi sint, qui divinos eidem honores frustra stolideque tribuant. Nam quæ vel ex lapide, vel ex ligno simulacra conflaverint, imagines illorum esse dictitant, qui aliquid ducendæ vitæ commodum invenerint, quosque suis ipsimet oculis omni sensu carere vident, eos flexo quoque genu venerantur. Et quidem eo potissimum, quod alicujus rei auctores fuerint, ad hanc divinitatis opinionem adduci, prorsus insani capitis est: quippe qui ex iis duntaxat, quæ procreata jam erant, inter sese nonnulla conjunxerint, atque utili aliis aliquid afferre posse ostenderint, at molitionem eorum ne attigerint quidem. Vecordis igitur ac dementis fuerit, huic hominum generi divinitatem affingere. Enimvero superioribus illis longe solertiores hodie quamplurimos, ac rerum cognitione præstantiores invenias, quos ab istis proinde tanquam deos coli oportebit. Atque hi numinum fictores et architecti Græcorum sapientissimi audire volunt. (Quid enim Ægyptiorum dicam, aliorumque similium, qui in feris, serpentibus ac spurcissimis animantibus spe omni collocata, eas divinis honoribus atque sacrificiis non viventes modo, sed etiam mortuas prosequuntur?) His, inquam, omnibus legislator ille noster, uti sapientissimus erat, atque a Deo rerum ad omnium cognitionem factus, diligenter expensis, inexpugnabili quodam vallo et

A καιοσύνης πρῶτον ὁ νομοθέτης ἡμῶν
δάξας ἕκαστα περὶ τούτων οὐκ ἀ
κῶς μόνον, ἀλλ' ἐνδεικτικῶς (57),
βλάβας προδήλους καὶ τὰς ὑπὸ Θεοῦ
ἐπιπομπὰς τοῖς αἰτίοις (προϋπέδειξε γὰρ (
πάντων, ὅτι μόνος ὁ Θεός ἐστι, καὶ διὰ πά
ναμις αὐτοῦ φανερὰ γίνεται, πεπληρωμέ
τόπου τῆς δυναστείας, καὶ οὐθὲν αὐτὸν λα
ἐπὶ γῆς γινομένων ὑπ' ἀνθρώπων κρυ
ὅσα ποιεῖ τις, αὐτῷ φανερὰ καθέστηκε, κα
λοντα γίνεσθαι· ταῦτ' οὖν ἐξεργαζόμενος
καὶ πρόδηλα θεὶς, ἔδειξεν, ὅτι, καὶ ἐὰν ἐ
κακίαν ἐπιτελεῖν, οὐκ ἂν λάθοι, μὴ ὅτι κα
δι' ὅλης τῆς νομοθεσίας τὸ τοῦ Θεοῦ δυνατ
μενος). Ποιησάμενος οὖν τὴν καταρχὴν το
B δείξας, ὅτι πάντες οἱ λοιποὶ παρ' ἡμᾶς
πολλοὺς θεοὺς εἶναι νομίζουσιν, αὐτοὶ δυν
πολλῷ καθεστῶτες ὧν σέβονται ματαίως.
γὰρ ποιήσαντες ἐκ λίθων ἢ ξύλων, εἰκ
εἶναι τῶν ἐξευρόντων τι πρὸς τὸ ζῆν αὐ
μον, οἷς προσκυνοῦσι, παρὰ πόδας ἔχοντες
σθησίαν. Εἴτε γὰρ (59) κατ' ἐκεῖνό τις
τὴν ἐξεύρεσιν, παντελῶς ἀνόητον· τῶν
κτίσει λαβόντες τινὰ, συνέθηκαν, καὶ π
ξαν (60) εὐχρηστοτάτην τὴν κατασκευὴν
ποιήσαντες αὐτοί· διὸ κενὸν καὶ μάταιον τ
ἀποθεοῦν. Καὶ γὰρ ἔτι καὶ νῦν εὑρετικ
πολυμαθέστεροι τῶν ἀνθρώπων τῶν πρὶν
καὶ οὐκ ἂν φθάνοιεν αὐτοὺς προσκυνοῦντ
C μίζουσιν οἱ ταῦτα διαπλάσαντες καὶ μυθ
τῶν Ἑλλήνων οἱ σοφώτατοι καθεστάναι.
γὰρ ἄλλων πολυματαίων τί δεῖ λέγειν, Αἰ
καὶ τῶν παραπλησίων, οἵτινες ἐπὶ θηρ
ἑρπετῶν τὰ πλεῖστα, καὶ ἐπὶ κνωδάλων τ
σιν πεποίηνται, καὶ ταῦτα προσκυνοῦσι,
τούτοις καὶ ζῶσι καὶ τελευτήσασι; Συνθε
γαροῦν (61) ἕκαστα σοφὸς ὢν ὁ νομοθέτης
Θεοῦ κατεσκευασμένος εἰς ἐπίγνωσιν τῶ
περιέφραξεν ἡμᾶς ἀδιακόποις χάραξι κ
τείχεσιν, ὅπως μηδενὶ τῶν ἄλλων ἐθνῶν
μεθα κατὰ μηδὲν, ἁγνοὶ καθεστῶτες κατ
κατὰ ψυχὴν, ἀπολελυμένοι ματαίων δοξῶ
Θεὸν καὶ δυνατὸν σεβόμενοι παρ' ὅλην
κτίσιν. Ὅθεν Αἰγυπτίων οἱ καθηγεμόνες
D κεκυφότες εἰς πολλὰ, καὶ μετεσχηκότες
ἀνθρώπους Θεοῦ προσονομάζουσιν ἡμᾶς
τοῖς οὐ πρόσεστιν, εἰ μή τις σέβεται τὸ
θειαν Θεόν. Ἀλλ' εἰσὶν ἄνθρωποι βρωτῶν,
καὶ σκέπης· ἡ γὰρ πᾶσα διάθεσις αὐτῶν
καταφεύγει. Τοῖς δὲ παρ' ἡμῖν ἐν οὐδενὶ
γισται, περὶ δὲ τῆς τοῦ Θεοῦ δυναστείας
ζῆν ἡ σκέψις αὐτοῖς ἐστιν. Ὅπως οὖν

(57) *Ἐνδεικτικῶς*. Aristæas uterque, ἐνδίκως. Ego nihil muto, nec quidquam deesse arbitror: sequentes enim accusativi ad particip. διδάξας, ἀπὸ κοινοῦ referuntur.

(58) *Προϋπέδειξε γάρ*. Totus hic locus, ad illa usque verba, δυνατὸν ἐνδεικνύμενος, quæ habentur A. ult., parenthesi includendus est.

(59) *Εἴτε γάρ*. Aristæas, εἴ τι γάρ, longe melius. Est autem εἴ τι γὰρ κατ' ἐκεῖνό τις θείη, idem fere quod εἴ τι γὰρ ἐκεῖνό τις εἶναι τίθησι, ve ἐκεῖνο εἶναί τι δόξειεν. Quod autem seq τὴν ἐξεύρεσιν, per ἐπεξήγησιν quamdam videtur.

(60) *Καὶ προσαπέδειξαν*, etc. Aristæ καὶ προσυπέδειξαν εὔχρηστα, τὴν κατασκ οὐ ποιήσαντες αὐτοί. Recte, nisi quod κατασκευήν, paulo rarius videtur.

(61) *Τοιγαροῦν*. Arist., οὖν, melius.

ποι, μηδὲ ὁμιλοῦντες φαύλῳ, διαστροφὰς λαμ-
ι, πάντοθεν ἡμᾶς περιέφραξεν ἁγνείαις, καὶ
ῶν, καὶ ποτῶν, καὶ ἁφῆς, καὶ ἀκοῆς, καὶ
νομικῆς. Τὸ γὰρ καθόλου, πάντα πρὸς τὸν
λόγον ὅμοια καθέστηκεν, ὑπὸ μιᾶς δυνάμεως
όμενα, καὶ καθ' ὃν ἕκαστα (62) ἔχει λόγον
ἐφ' ὧν ἀπεχόμεθα κατὰ τὴν χρῆσιν, καὶ οἷς
εθα. Χάριν δὲ ὑποδείγματος, ἓν ἢ δεύτερον
ἐν σοι σημανῶ. Μὴ γὰρ εἰς τὸν καταπεπτω-
γον εἰσέλθῃς, ὅτι μυῶν καὶ γαλῆς, ἢ τῶν
χάριν περιεργίας ποιούμενος ἐνομοθέτει
ωσῆς, ἀλλὰ πρὸς ἁγνὴν ἐπίσκεψιν, καὶ τρό-
ρτισμὸν, δικαιοσύνης ἕνεκα σεμνῶς πάντα
ται. Τῶν γὰρ πετεινῶν, οἷς χρώμεθα, πάντα
θέστηκε, καὶ διαφέρει καθαριότητι, πυροῖς
ίοις χρώμενα πρὸς τροφὴν, οἷον περιστεραὶ,
, ἀτταγαὶ, πέρδικες, ἔτι δὲ χῆνες, καὶ τὰ
τοιαῦτα. Περὶ ὧν δὲ ἀπηγόρευται πετεινῶν,
ἄγριά τε καὶ σαρκοφάγα, καὶ καταδυναστεύ-
περὶ αὐτὰ δυνάμει τὰ λοιπὰ, καὶ τὴν τροφὴν
τὴν δαπάνησιν τῶν προειρημένων ἡμέρων
κίας. Οὐ μόνον δὲ ταῦτα, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄρ-
ρίφους ἁρπάζουσι, καὶ τοὺς ἀνθρώπους δὲ
, νεκρούς τε καὶ ζῶντας. Παράσημον οὖν
ι τούτων, ἀκάθαρτα προονομάσας, ὅτι δὲ
κατὰ ψυχὴν, οἷς ἡ νομοθεσία διατέτακται,
ῃ συγχρῆσθαι, καὶ μηδένα καταδυναστεύειν
ας ἰσχύϊ τῇ ἑαυτῶν, μηδ' ἀφαιρεῖσθαι μηθ'
κ δικαιοτάτου βίου διακυβερνᾷν· ὡς τὰ τῶν
ένων πετεινῶν ἥμερα ζῶα (64), τὰ φυόμενα
ίων ἐπὶ γῆς δαπανᾷ, καὶ οὐ καταδυναστεύει
ἐπαναίρεσιν οὔτε τῶν ὑποβεβηκότων οὔτε
ενικῶν. Διὰ τούτων οὖν παρέδωκεν ὁ νομο-
μειοῦσθαι τοῖς συνετοῖς, εἶναι δικαίους τε,
ἐπιτελεῖν βίᾳ, μηδὲ, τῇ περὶ αὐτοὺς ἰσχύϊ
ες, ἑτέρους καταδυναστεύειν. Ὅπου γὰρ
θαι καθῆκε τῶν προειρημένων διὰ τὴν περὶ
θεσιν, πῶς οὐ φυλακτέον παντάπασι τοὺς
ις τοῦτο κατακλεισθῆναι (65); Πάντα οὖν
ρηθέντα ἐπὶ τούτων καὶ τῶν κτηνῶν τροπο-
τέθεικε. Τὸ γὰρ διχηλεύειν καὶ διαστέλλειν
γας σημεῖόν ἐστι τοῦ διαστέλλειν ἕκαστα τῶν
ἐπὶ τὸ καλῶς ἔχον. Ἡ γὰρ ἰσχὺς τῶν ὅλων
μετὰ ἐνεργείας ἀπέρεισιν (66) ἐπὶ τοὺς
ι καὶ τὰ σκέλη. Μετὰ διαστολῆς οὖν ἅπαντα
πρὸς δικαιοσύνην ἀναγκάζει, τῷ σημειοῦ-
διὰ τούτων. Ἔτι δὲ καὶ διότι παρὰ πάντας
ς διεστάλμεθα. Οἱ γὰρ πλείονες τῶν λοιπῶν
ολύνουσιν ἐπιμισγόμενοι, συντελοῦντες με-
κίαν· καὶ χῶραι, καὶ πόλεις ὅλαι ἐπὶ τού-
ύνονται· οὐ μόνον γὰρ πρὸς ἄῤῥενας (68)

A ferreis quasi mœnibus septos esse nos munitosque voluit, ne cum aliis gentibus vel minimo rei cujusque commercio jungeremur, sed corpore simul animoque casti, futiliumque opinionum erroribus expediti, unum supra creaturas omnes ac præpotentem Deum coleremus. Itaque nos ipsi quoque 372
principes Ægyptiorum sacerdotes, qui altius in rerum nostrarum arcana penetrarunt, proprio quasi nomine, Dei homines appellarunt. Id quod in alios, qui a veri Numinis cultu alieni sunt, nullo modo convenire potest. Eos enim potius cibi, potus, ac vestimenti homines appellaris, quippe quorum animus in rerum istarum cura totus et cogitatione versetur. Apud nostros autem, qui vitæ tempus universum in una divinæ potestatis contemplatione
B defigunt, cuncta ista jacent. Ergo ne ex ullius improbi usu et familiaritate vitii quidquam et contagionis hauriamus, certis nos ac legitimis esculentorum, poculentorum, tactus, auditus, aspectus, legibus ac religionibus vallatos undique ac munitos esse voluit. Ut enim, si naturæ duntaxat rationem habueris, et similis universe conditionis omnia sint, et una eademque potestate gubernentur: singula tamen, quibus aut abstinemus, aut utimur, alto quodam consilio et ratione nituntur. Atque, ut ex paucis æstimes cætera, unum aut alterum cursim attingam. Cave enim, te humilis adeo subeat indignaque cogitatio, quasi murium, aut mustelarum, aut cæterarum ejusmodi rerum causa valde
C sollicitus, ea Moses instituerit; caste omnia sancteque provisa sunt, atque ut ad morum conformationem integre, sic ad æquitatem stabiliendam graviter matureque sancita. Nam ex avibus quidem vescas tantum eas esse voluit, quæ cum cicures essent ac mansuetæ, tum cæteris longe puriores, non nisi tritico et leguminibus vescerentur; cujusmodi sunt columbæ, turtures, attagenæ, perdices, anseres, ac reliquæ id genus. Contra vero, quarum nobis esu interdictum est, eas immanes esse, carnibusque pasci reperies, nec in alias modo vim ac tyrannidem exercere, sed earum etiam, quas cicures jam ante diximus, laniena injuriose saginari. Quanquam non illas tantum, sed agnos etiam hœdosque rapiunt, hominesque mortuos pariter viven-
D tesque lædunt. Itaque dum impuras illas appellaret, eos simul, quibus leges ferebantur, ipsarum notis ac symbolis admonebat, æquitatem animo fovendam ac retinendam esse, potentia viribusque suis ad opprimendam aliorum libertatem, aut eos ullo rei genere spoliandos nunquam abutendum: sed potius summa cum æquitate vitam instituen-

(62) *Καθ' ὃν ἕκαστα.* Arist. uterque, cum manubus, καθ' ἓν ἕκαστον. Omnino καθ' ἓν vera : ἕκαστα retineri potest. Mallem tamen quam καὶ καθ' ἕν.
(63) *Τί δέ ἐστι.* Arist. uterque, ὅτι δέον ἐστί, mihi lectio visa est.
(64) *Ζῶα.* Vocem hanc irreptitiam existimo, quam noscunt omnes. Certe de avibus tantum agitur.

(65) *Κατακλεισθῆναι.* Aristeas uterque, κατακλασθῆναι, melius.
(66) *Ἀπέρεισιν.* Sic Arist. uterque, quod rectum est; quod autem prius legebatur, ἅπερ εἰσίν, omnino vitiosum.
(67) *Τῷ σημειοῦ.*, etc. Iidem Arist., τὸ σημ., rectius.
(68) *Πρὸς ἄῤῥενας.* Arist., τοὺς ἄῤῥ. Forte ἄῤῥενας πρὸς ἄῤῥενας, vel ἄῤῥεσιν ἄῤῥενας.

dam ac ducendam esse : quemadmodum cicures istæ ac mansuetæ volucres, leguminibus ex terra satis contentæ, nec in minoris turbæ, nec in earum, quæ generis ejusdem naturæque sint, perniciem ullo modo sæviunt. His igitur atque 373 similibus id legislator egit, ut qui aliquid sensus haberent, colendam esse justitiam, nihil per vim unquam moliendum, nec suas opes in tyrannidem vertendas esse intelligerent. Nam si ejusmodi volucres, ob impetum naturæ singularem ac proprium, ne attingi quidem fas putavit ; quis non sibi longe diligentius cavendum esse statuet, ne in earum similitudinem moribus vitaque degeneret ? Quarum ergo nobis ille, non avium modo, sed etiam pecudum usum concessit, eas ad morum informationem omnes revocavit. Nam quod fissam ac bisulcam eorum pecorum ungulam esse vult, id nobis laborandum monet, ut actiones singulas, ad id quod rectum atque honestum est, prudenti adhibito discrimine, referamus. Vis enim corporum universorum, cum opere ipso conjuncta, in humeros sese totam et crura colligit. Ergo figurarum istarum similitudo, nostra omnia diligenti examine ad æquitatem dirigendi quamdam nobis necessitatem imposuit Quanquam eo quoque illa pertinet, quod ingenti a cæteris hominibus intervallo disjuncti simus. Nam plerique omnes infandis ac sceleratis ex congressionibus labem maculamque suscipiunt longe teterrimam ; regionesque passim et urbes integræ similibus flagitiis maxime gloriantur, dum et marium commercia invehunt, et puerperas si nul filiasque suas contaminant. A quibus sane distamus quam longissime. Jam ubi discriminis hujus ratio locum haberet, ibi suum etiam memoriæ signum et characterem impressit. Nam quæcunque animantes cum angula bifida conjunctam habent ruminandi vim, eæ vero, saltem iis qui aliquid intelligunt, memoriæ conditionem manifeste repræsentant : nec enim ruminatio quidquam aliud est, quam aliqua vitæ et consistentis naturæ recordatio, cum ex alimento vita consistat. Itaque nos idem ille sacris litteris ita cohortatur : « Recordando recordaberis Domini Dei, qui fecit in te magna et mirabilia. » Etenim magna certe quidem et illustria, si cum animo ipse tuo reputaveris, hæc

A προσάγουσιν, ἀλλὰ καὶ τεκούσας, ἔτι δὲ κα ρας μολύνουσιν. Ἡμεῖς δὲ ἀπὸ τούτων διε Περὶ ὃν (69) δέ ἐστιν ὁ προειρημένος τῆς τρόπος, περὶ τοῦτον καὶ τὸν τῆς μνήμης ε ρακτήριχε. Πάντα γὰρ ὅσα διχηλεῖ, καὶ μι ἀνάγει, σαφῶς τοῖς νοοῦσιν ἐκτίθεται τὸ τῆς ἡ γὰρ ἀναμηρύκισις οὐδὲν ἕτερον ἀλλ' ἢ καὶ συστάσεως ὑπόμνησίς ἐστι· τὸ γὰρ ζῆν τροφῆς συνεστάναι νομίζει. Διὸ παρακελε τῆς Γραφῆς, λέγων οὕτως· « Μνείᾳ μνησθήσ τοῦ Θεοῦ, τοῦ ποιήσαντος ἐν σοὶ τὰ μεγάλα μαστά. » Κατανοούμενα γὰρ, ἔνδοξα φαίνεται μὲν ἡ τοῦ σώματος σύμπηξις, καὶ ἡ τῆ διοίκησις, καὶ ἡ περὶ ἕκαστον μέρος διαστο δὲ μᾶλλον ἡ τῆς αἰσθήσεως (70) διακόσμησις B ἐνέργημα, καὶ κίνησις ἀόρατος ἥ τε ὀξύτης ἕκαστόν τι πράσσειν, καὶ τεχνῶν εὕρεσις στον (71) περιέχει τρόπον. Διὸ παρακελεύετ ἔχειν, ὡς συντηρεῖται τὰ προειρημένα σι θείᾳ δυνάμει. Πάντα γὰρ τόπον καὶ χρόνον ὡ τὸ διὰ παντὸς μνημονεύειν τοῦ κρατοῦν συντηροῦντας (72) καὶ τὰς ἀρχὰς, καὶ μεσό τελευτάς. Καὶ γὰρ ἐπὶ τῶν βρωτῶν καὶ ποτ ξαμένους (73), εὐθέως τότε συγχρῆσθαι Καὶ μὴν καὶ ἐκ τῶν περιβολαίων παράσημ μνείας δέδωκεν· ὡσαύτως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν π οἰκήσεων διὰ τὸ σκεπάζεσθαι (74), καὶ ἐπὶ λῶν καὶ θυρῶν προστέταχεν ἡμῖν τιθέναι πρὸς τὸ μνείαν εἶναι Θεοῦ· καὶ ἐπὶ τῶν C διαῤῥήδην τὸ σημεῖον κελεύει περιῆφθαι, σα δεικνὺς, ὅτι πᾶσαν ἐνέργειαν μετὰ δικαιοσ τελεῖν δεῖ, μνήμην ἔχοντας τῆς ἑαυτῶν κα ἐπὶ πᾶσι δὲ τὸν περὶ Θεοῦ φόβον (75). Κελε κοιταζομένους, καὶ διανισταμένους, καὶ νους (76) μελετᾷν τὰς τοῦ Θεοῦ κατασκευὰς μόνον, ἀλλὰ καὶ διαλήψει θεωροῦντας τὴν καὶ τὴν ὑπόληψιν ἑαυτῶν, ὅταν εἰς ὕπνον ἴ καὶ τὴν ἔγερσιν, ὡς θεία τίς ἐστι καὶ ἀκατά τούτων μετάθεσις. Δέδεικται δέ σοι καὶ τὸ τῆς λογίας τῆς κατὰ τὴν διαστολὴν καὶ μν ἐξεθέμεθα τὴν διχηλίαν καὶ τὸν μηρυκισμόν εἰκῇ, καὶ κατὰ τὸ ἐμπεσὸν εἰς ψυχὴν νενομ πρὸς δ' ἀλήθειαν καὶ σημείωσιν ὀρθοῦ λόγου. γὰρ ἐπὶ βρωτῶν, καὶ ποτῶν, καὶ τῶν κατὰ τ ἕκαστα, κελεύει μηθὲν εἰκῇ, μήτε πράσσ

(69) *Περὶ ὄν*. Malim περὶ ὅ, et paulo post περὶ τοῦτο, potius quam περὶ τοῦτον.

(70) *Τῆς αἰσθήσεως*. Arist. uterque, cum Reg. manuscr., τῶν αἰσθήσεων, quod magis probatur.

(71) *Ἐπέραστον*. Arist., ἀπέραστον. Unde conjicio, ἀπέρατον vel ἀπέραντον.

(72) *Συντηροῦντας*. Arist. uterque, καὶ συντηροῦντος, optimo, ut videtur, sensu. Non displicet tamen συντηροῦντας, id est *observantes*, quod divinæ Providentiæ consilia, rerum initiis, progressu, exitu observari possint ac debeant, quo facilius perpetua ejus memoria conservetur.

(73) *Καὶ ποτῶν ἀπαρξ.*, etc. Ita omnes, nisi quod Arist. uterque pro συγχρῆσθαι legit συγχωρῆσαι, quod, opinor, vitium non tollit, sed auget. Ego locum reddidi perinde ac si legeretur, καὶ γὰρ D ἐπὶ τῶν καὶ βρωτῶν καὶ ποτῶν, ἀπαρξαμ Θεῷ, τότε συγ., etc.

(74) *Καὶ ἐπὶ τῶν πόλεων καὶ οἰκήσεων σκεπάζεσθαι*. Hæc omnia desunt in utroqu quæ propterea mihi vertenda non putavi, tim cum Deuteronomii c. VI, ita mandat conceptum habeatur : *Et ligabis ea quasi in manu tua, eruntque et movebuntur inte tuos : scribesque ea in limine et ostiis dom* ubi πόλεων nulla mentio.

(75) *Τὸν περὶ Θεοῦ φόβον*. Quid si, τοῦ π φόβου ;

(76) *Καὶ πορευομένους*. Arist. uterque ces negligit, cum tamen in Deuteronomio I *Meditaberis sedens in domo tua, et ambula nere, dormiens atque consurgens.*

μήτε τῇ τοῦ λόγου δυναστείᾳ συγχρωμένους
ἰδικίαν τρέπεσθαι. Καὶ ἐπὶ τῶν κνωδάλων
ι ἔστιν εὑρεῖν. Κακοποιητικὸς γὰρ ὁ τρόπος
γαλῆς, καὶ μυῶν, καὶ τῶν τούτοις ὁμοίων,
ϐρευται. Πάντα γὰρ λυμαίνονται καὶ κακο-
μύες, οὐ μόνον πρὸς τὴν ἑαυτῶν τροφὴν,
ι εἰς τὸ παντελῶς ἄχρηστον γίνεσθαι ἀν-
ὅ τι ἂν δή ποτ' οὖν ἐπιϐάλληται (77) κακο-
ὅ τε τῆς γαλῆς γένος ἰδιάζον ἐστί· χωρὶς
προειρημένου ἔχει λυμαντικὸν κατάστημα.
τῶν ὤτων (78) συλλαμϐάνει· τεκνοποιεῖ δὲ
τι. Καὶ διὰ τοῦτ' οὖν ὁ τοιοῦτος τρόπος τοῖς
ς (79) ἀκάθαρτός ἐστιν. Ὅσα γὰρ δι' ἀκοῆς
(80), ταῦτα τῷ λόγῳ σωματοποιήσαντες,
τέρους ἐνεκύλισαν, ἀκαθαρσίαν τε οὐ τὴν
ἀπετέλεσαν, μιανθέντες αὐτοὶ παντάπασι
σεϐείας μολυσμῷ. Καλῶς δὲ ποιῶν ὁ βασι-
ν (81), τοὺς τοιούτους ἀναιρεῖ, καθὼς μετα-
μεν. Ἐγὼ δὲ εἶπα· Τοὺς ἐμφανιστὰς οἴομαί
· καὶ γὰρ αἰκίαις καὶ θανάτοις ἐπ' ἄλγεσιν
(82) παραϐάλλει συνεχῶς (83)· τούτοις γὰρ
ιοῦσιν εἰς ἀνθρώπων ἀπώλειαν, ἀνόσιον. Ὁ δὲ
ιῶν κελεύει, μήτε λόγῳ μήτε ἔργῳ κακο-
ιδένα. Καὶ περὶ τούτων οὖν, ὅσον ἐπὶ βραχὺ
ι, προσυποδείξαντά σοι, διότι πάντα κε-
ι πρὸς δικαιοσύνην, καὶ οὐδὲν εἰκῇ κατατέ-
ὰ τῆς Γραφῆς οὐδὲ μυθωδῶς· ἀλλ' ἵνα δι'
ζῆν, καὶ ἐν ταῖς πράξεσιν ἀσκῶμεν δικαιο-
ὸς πάντας ἀνθρώπους, μεμνημένοι τοῦ δυ-
ιος Θεοῦ. Περὶ βρωτῶν οὖν καὶ τῶν ἀκα-
ἑρπετῶν καὶ κνωδάλων, ὁ πᾶς λόγος ἀνα-
ὸς δικαιοσύνην, καὶ τὴν τῶν ἀνθρώπων
ροφὴν δικαίαν. Ἐμοὶ μὲν οὖν καλῶς ἐνό-
περὶ ἑκάστων ἀπολελογῆσθαι. Καὶ γὰρ
προσφερομένων ἔλεγε μόσχων, καὶ κριῶν,
κων· ὅτι δεῖ τοὺς ταῦτ' ἐκ βουκολίων καὶ
λαμϐάνοντας ἥμερα κατασκευάζειν, καὶ
ριον, ὅπως οἱ προσφέροντες τὰς θυσίας μη-
ἡφανον ἑαυτοῖς συνιστορῶσι, σημειώσει κε-
τοῦ διατάξαντος. Τῆς γὰρ ἑαυτοῦ ψυχῆς
ς τρόπου τὴν προσφορὰν ποιεῖται ὁ τὴν θυ-
άγων. Καὶ περὶ τούτων οὖν νομίζω κατὰ τῆς
ξια λόγου (85) καθεστάναι διὰ τὴν σεμνότητα
προσυπέδειξα.

A esse intelliges: corporis totius conformationem, dispensationem alimenti, ejusdem partes in omnes ac singulas divisionem æquabilem: tametsi cum elegans sensuum collatio, tum vis illa mentis; ejusdemque motus aspectum fugiens, acris et expedita, quidquid demum occurrerit, agendi solertia, artiumque omnium excogitatio, longe verius immensum aliquid et infinitum complectuntur. Nos igitur ipse cohortatur, uti perpetuo meminerimus, vi ac potestate divina hæc omnia contineri pariter atque conservari. Nullum enim non locum ipse, non tempus constituit, ad eam cuncta complectentis ac moderantis Dei memoriam assidue usurpandam, rerum initia, progressiones, et exitus diligenter observando. **374** Nam in mensa quidem, tum demum cibis B appositis uti jubet, si prius Deo libatum fuerit. In ipsis quoque vestibus expressa quædam et obvia hujus memoriæ signa esse voluit. Nec summis tantum in vestibulis ac januis divinorum præceptorum oracula, quibus Dei memoria foveatur, collocanda: sed ipsis etiam manibus illigatum ejusmodi signum conceptis verbis circumferendum edicit: quo perspicue omnibus ostendat, nullam non esse nobis cum æquitate functionem obeundam, ita quidem, ut cum nostræ ipsorum molitionis recordemur, tum etiam divinum rebus in omnibus timorem conservemus. Quinetiam nos, seu lectum petimus, seu surgimus, seu iter facimus, divina simul opera nobiscum reputare jubet, atque ita, ut non ratione modo, verum C etiam ipso temporis intervallo motum ipsi nostrum sensumque cogitemus, dum nos aut somno dedimus, aut ex eodem evigilamus, uti divina quædam est, quamque mens nostra capere non possit, utriusque rei vicissitudo. Vidisti præterea, distinctionis ac memoriæ quam eximia sit excellensque ratio, cum bisulcæ ungulæ, ruminationisque vim et significationem aperiremus. Neque enim temere, ac prout casu in mentem veniret, sed veritatis adumbrandæ, rectæque rationis insinuandæ gratia, cautum id lege est. Singulis enim, quæ vel ad cibum atque potum, vel ad contactum ipsum pertinerent, jam constitutis, quidquam deinceps vel agere temere, vel audire, vel etiam orationis facultate in

ἐπιϐάλληται. Syntaxis postulat ἐπιϐάλ- D

ὰ γὰρ τῶν ὤτων. De auribus nihil Aristo-
oris partu vetus error est, quem refellens
s, lib. III *De generat. animal.*, c. 6, Καὶ ἡ
uit, καθάπερ καὶ τὰ ἄλλα τετράποδα, τὸν
ιπον ἔχει ἐκείνοις τὰς ὑστέρας· ἐξ ὧν εἰς
πῶς βαδιεῖται τὸ ἔμϐρυον; tum erroris
periens, Ἀλλὰ, inquit, διὰ τὸ τίκτειν
ὴν γαλῆν σμικρὰ, καθάπερ καὶ τὰ ἄλλα τὰ
, περὶ ὧν ὕστερον ἐροῦμεν, τῷ δὲ στόματι
μεταφέρειν τοὺς νεοττοὺς, ταύτην πεποίηκε

ῖς ἀνθρώποις. Aristæas uterque τῶν ἀν-
Utrumque rectum est; hic tamen ob con-
, genitivus significantior videtur; τρόπος
ώποις ἀκάθαρτος, non tam impuros ho-
ores, quam eos qui apud homines impuri
, significat.

(80) *Λαϐόντες*. Ἔλαϐον, opinor, scribere debuit.

(81) *Βασιλεὺς ὑμῶν*. Ita recte Arist. uterque, non ἡμῶν, ut ante legebatur. Ptolemæum intelligit, de quo supra, delatorum nationi perinfensum.

(82) *Ἐπ' ἄλγεσιν αὐτοὺς παραϐάλλει*. Corrige ex Arist., ἐπαλγέσιν αὐτοὺς περιϐάλλει.

(83) *Συνεχῶς*. Arist. addit, ὁ δέ· τούτους γὰρ καὶ λέγω, ἡ γὰρ ἐπαγρύπνησις ἀπώλεια ἀνθρώπων ἀνόσιος. Priora perbene; posteriora sic emendari possunt, ἡ γὰρ ἀγρύπνησις ἐπ' ἀπωλείᾳ ἀνθρώπων, ἀνόσιος.

(84) *Ἐνόμιζε*. Sumit ἐνόμιζε pro ἐδόκει, more mihi quidem adhuc ignoto.

(85) *Κατὰ τῆς ὁμιλ. ἄξια λόγου*. Arist.: Τὰ τῆς ὁμιλίας ἀξιολόγου καθεστάναι· διὸ, τὴν σεμνότητα, καὶ τὴν φυσικὴν διάνοιαν τοῦ νόμου, προῆγμαι, etc. Alt. ex manuscr. Reg., κατὰ τῆς ὁμιλίας (sed in apice *ν* pro *σ* expressum est, ut ὁμιλίαν, non ὁμιλίας legatur) ἄξια καθεστάναι λόγον, διὰ τὴν

aliorum injuriam abuti vetat. Quod idem similiter in prohibitarum animantium natura et conditione reperias. Mustelarum enim et murium, ac cæterarum id genus, quibus haud vesci fas est, maleficum per sese ingenium est. Nam mures quidem, cum nib l non alimenti captandi causa inficiant ac deterant, tum etiam homini deinceps inutile prorsus, quidquid demum arroserint, efficiunt. Mustelarum vero singulare quoddam ac proprium genus est. Nam præter id, quod paulo ante diximus, exitialem habent nativæ constitutionis rationem, cum et semen auribus suscipiant, et ore catulos pariant. Quo fit, ut similis hominum natio impura similiter et obscœna habeatur. Quidquid enim auditione acceperint, ei dum oratione corpus et robur induunt, eadem contagione cæteros involvere, adeoque omnibus ipsis maculis ac sordibus impietatis notatissimi, non vulgarem utique colluviem efficere consueverunt. **375** Quam hominum sectam jure profecto rex ipse vester, ut fama est, funditus exterminare conatur. Hic ego, delatores, inquam, si fallor, intelligis, cum eos perpetuo non tantum verberibus, sed etiam capitalibus iisque admodum gravibus suppliciis insequatur. Ego vero illos ipsos, inquit: scelerate enim hominum in perniciem invigilant. Atqui vel reipsa quemquam, vel etiam verbo violari lex nostra vetat. Et quidem hoc tibi adhuc, quam brevissime fieri potuit, ostendimus, quemadmodum certis ad æquitatem regulis confirmata sint omnia, nihilque omnino vel temere, vel fabulose Scriptura statuerit; sed eum duntaxat in finem, ut, quidquid agamus, justitiæ officiis omne genus hominum toto vitæ nostræ tempore prosequamur, jugem ac perennem Dei præpotentis memoriam retinentes. Enimvero quidquid seu de ciborum delectu, seu de rebus immundis, seu de serpentibus aliisve animantibus præcipitur, eo tantum spectat, ut antiquissimis legibus hominum inter sese societas communioque teneatur. Sane quidem Eleazarus sapienter omnino rationem de singulis reddere videbatur. Nam de vitulis, arietibus, hircis, qui offerendi essent, idem adjungebat, providendum esse diligenter, ut ex armentis et gregibus mansuetissima quæque legerentur, ferumque nihil et immane sacrificaretur: eo nimirum, ut, qui sacrificium offerebant, ii de præcepto divino cogitantes, nullius superbiæ conscientia tenerentur. Qui enim hostiam immolaturus est, is aliquod simul offerendum omnium animi sensuum munus instituit. Quam illius, in mutuo congressu nostro, susceptam his de rebus disputationem commemoratione dignam putavi: ac propterea, ut ardori quoque discendi tuo, mi Philocrates, obsecundarem, augustiorem illam divinæ legis speciem, naturalemque sententiam tibi aperire decrevi. » Hæc sunt, quæ Græcis ad se missis de sensu legum sacrarum allegorico pontifex enucleavit, ut, quemadmodum susceptam earum interpretationem ab sese tractari oporteret, intelligerent. Jam vero tempus est, uti Aristobulum, qui ad domesticam sapientiam Aristotelicæ philosophiæ studium adjunxerat, de membris, quæ Deo passim in Scriptura tribui videantur, disputantem audiamus. Ille autem ipse est, cujus liber Machabæorum secundus sub initium mentionem facit. Is igitur in eo, quem ad Ptolemæum regem scripsit, libello, hunc in modum ea de re disserit.

A τοῦ νόμου, ἣν προῆγμαι διασαφῆσαί σοι, Φιλόκρατες, δι' ἣν ἔχεις φιλομάθειαν. » Ταῦτα μὲν ὁ ἀρχιερεὺς τοῖς ἥκουσιν ὡς αὐτὸν Ἕλλησι περὶ τῆς ἀλληγορουμένης ἐν τοῖς ἱεροῖς νόμοις ἰδέας διεστείλατο, πῶς ἂν μέλλοιεν ταῖς ἐκδοθησομέναις περιτεύξεσθαι τῶν Γραφῶν ἑρμηνείαις· ὁ δὲ Ἀριστόβουλος, καὶ τῆς κατ' Ἀριστοτέλην φιλοσοφίας πρὸς τῇ πατρίῳ μετειληχὼς, ὁποῖα περὶ τῶν ἐν ταῖς ἱεραῖς βίβλοις φερομένων, ὡς περὶ Θεοῦ μελῶν διῆλθεν, ἐπακοῦσαι καιρός. Οὗτος δ' αὐτὸς ἐκεῖνος, οὗ καὶ ἡ δευτέρα τῶν Μακκαβαίων ἐν ἀρχῇ τῆς βίβλου μνημονεύει, ἐν τῷ πρὸς Πτολεμαῖον τὸν βασιλέα συγγράμματι τοῦτον καὶ αὐτὸς διασαφεῖ τὸν τρόπον.

376 CAPUT X.

Aristobuli, de membris, quæ vocetenus Deo tribuuntur.

« Sed quoniam, inquit ille, cum propositis quæstionibus satis a nobis factum esset, succlamasti, o rex, deinceps ipse quoque; quorsum tandem lex ipsa nostra, manus, brachia, vultum, pedes, ambulationem divino Numini attribuat: hanc præterea juverit superioribus disputationem adjungere, quæ cum iis nullo modo pugnet. Quo quidem in genere, hoc te in primis exoratum velim, uti traditiones istas physice accipias, dignamque Dei notionem constanter retineas, ne in fabulosam quamdam hu-

B

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'.

Ἀριστοβούλου περὶ τῶν ὀνομαζομένων ὡς Θεοῦ μελῶν.

« Πλὴν ἱκανῶς εἰρημένων πρὸς τὰ προκείμενα ζητήματα, ἐπεφώνησας καὶ σὺ, βασιλεῦ, διότι σημαίνεται διὰ τοῦ νόμου τοῦ παρ' ἡμῖν, καὶ χεῖρες (86), καὶ βραχίων, καὶ πρόσωπον, καὶ πόδες, καὶ περίπατος ἐπὶ τῆς θείας δυνάμεως· ἃ τεύξεται λόγου καθήκοντος, καὶ οὐκ ἀντιδοξήσει τοῖς προειρημένοις ὑφ' ἡμῶν οὐδέν. Παρακαλέσαι δέ σε βούλομαι πρὸς τὸ φυσικῶς λαμβάνειν (87) τὰς ἐκδοχὰς, καὶ τὴν ἁρμόζουσαν ἔννοιαν περὶ Θεοῦ κρατεῖν, καὶ μὴ ἐκπίπτειν εἰς τὸ μυθῶδες καὶ ἀνθρώπινον κατάστημα. Πολλαχῶς γὰρ

σεμν., etc., ut in nostro. Mihi solum κατὰ τῆς ὁμιλίας in κατὰ τὴν ὁμιλίαν mutandum videtur, hoc modo, καὶ περὶ τούτων, οὖν νομίζω, κατὰ τὴν ὁμιλίαν, ἄξια λόγου καθεστάναι. Sequentia retineri possunt: in iis tamen hæsi Aristææ, apud quem illustrior mihi ac plenior sensus offerebatur.

(86) *Χεῖρες*. Χείρ melius legeretur, nisi ante reponatur σημαίνονται.

(87) *Φυσικῶς λαμβάνειν*. Hic φυσικῶς videtur esse φυσιολογικῶς, vel κατὰ τὴν φυσιολογίαν, hoc est explicationem quamdam naturæ divinæ convenientem.

... λέγειν ὁ νομοθέτης ἡμῶν Μωσῆς, ἐφ' A ... πραγμάτων λόγους ποιούμενος, λέγω δὲ τῶν ... ἐπιφάνειαν, φυσικὰς διαθέσεις ἀπαγγέλλει, ... ἄλλων πραγμάτων κατασκευάς. Οἷς μὲν οὖν ... τὸ καλῶς νοεῖν, θαυμάζουσι τὴν περὶ αὐτὸν ... καὶ τὸ θεῖον Πνεῦμα, καθ' ὃ καὶ προφήτης ... ρυκται. Ὧν εἰσιν οἱ προειρημένοι φιλόσοφοι, ... ἰονες ἕτεροι καὶ ποιηταὶ παρ' αὐτοῦ μεγάλας ... εἰληφότες, καθὸ καὶ θαυμάζονται. Τοῖς δὲ ... χουσι δυνάμεως καὶ συνέσεως, ἀλλὰ τῷ γρα... ...ιον προσκειμένοις, οὐ φαίνεται μεγαλεῖόν τι ...ν. Ἄρξομαι δὲ λαμβάνειν καθ' ἕκαστον ση... ...νον, καθόσον ἂν ὦ δυνατός. Εἰ δὲ μὴ τεύξο... ...ηθοῦς, μηδὲ πείσω, μὴ τῷ νομοθέτῃ προσ... ...ν ἀλογίαν, ἀλλ' ἐμοὶ τῷ μὴ δυναμένῳ διαιρεῖ... ...ἐκείνων[a] νενοημένα. Χεῖρες μὲν οὖν νοοῦνται B ...ς καὶ ἐφ' ἡμῶν κοινότερον. Ὅταν γὰρ δυνά... ...ποστέλλῃς σὺ, βασιλεὺς ὤν, βουλόμενός τι ...σασθαι, λέγομεν, Μεγάλην χεῖρα ἔχει ὁ βασι... ...ρομένων τῶν ἀκουόντων ἐπὶ τὴν δύναμιν ἣν ... Ἐπισημαίνεται δὲ τοῦτο καὶ διὰ τῆς νομοθε... ...ῶν λέγων ὁ Μωσῆς οὕτως· « Ἐν χειρὶ κρα... ...γαγεν ὁ Θεός σε ἐξ Αἰγύπτου. » Καὶ πάλιν· ...τελῶ, φησὶν ὁ Θεὸς, τὴν χεῖρά μου, καὶ ... τοὺς Αἰγυπτίους. » Καὶ ἐπὶ τοῦ τῶν κτηνῶν ... φησὶ τῷ Φαραῷ ὁ Μωσῆς· « Ἰδοὺ χεὶρ Κυ... ...ται ἐν τοῖς κτήνεσί σου, καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ἐν ...ίοις θάνατος μέγας. » Ὥστε αἱ χεῖρες ἐπὶ ...ς νοοῦνται Θεοῦ. Καὶ γὰρ ἔστι νοεῖσθαι τὴν ... ἰσχὺν τῶν ἀνθρώπων καὶ τὰς ἐνεργείας ἐν C ...σὶν εἶναι. Διόπερ καλῶς ὁ νομοθέτης ἐπὶ τὸ ...ν μετενήνοχε, λέγων τὰς συντελείας χεῖρας ...οῦ.

manæque similem corporis speciem delabare. Solet enim Moyses legislator noster, animi sensa multimodis exprimere, dum rerum aliarum, quatenus in sensum cadunt, voces ac nomina mutuatus, naturales quasdam affectiones, magnarumque rerum molitiones commemorat. Et quidem, quorum acrior intelligendi vis est, ii cum sapientiam hominis singularem, tum divinum illum Spiritum, cujus afflatu prophetæ nomen et famam assecutus est, magnopere admirantur. Quorum in numero cum abs me jam commemorati philosophi, tum alii plerique sunt, necnon et poetæ, qui haustis ab eo maximis scribendi argumentis, in hominum admiratione versantur. At quibus facultas et ingenium angustius est, ii dum ad unum Scripturæ corticem adhærescunt, nihil augusti admodum et excellentis ab eo narrari arbitrantur. Singulorum ergo significationem aperire, quantum in me situm erit, aggrediar. Qui si minus aut rem tetigero, aut aliis fidem fecero; maxime velim, uti ne hanc in legislatorem, sed in me duntaxat imperitiæ culpam derives, qui res ab eo sapienter excogitatas nequaquam explicare potuero. Manuum igitur etiam apud nos latius, ut constat, significatio patet. Nam cum tu ipse, o rex, confecturus aliquid, copias mittis, regem tum ingentem manum habere dicimus, quam vocem, qui audiunt, de tuo exercitu omnes accipiunt. Quem in sensum utique Moyses in lege nostra subinde loquitur, ut cum ait, « In manu robusta eduxit te Deus ex Ægypto; » itemque, « Mittam, inquit Deus, manum meam, et percutiam Ægyptios.[88] » Et de jumentorum morte sic Moses Pharaoni, **377** « Ecce manus Domini erit super jumenta tua, et super quæ sunt in agris, interitus magnus.[89] » Itaque manus ad divinæ potestatis vim pertinent, quidem universum quoque robur hominum ac vis agendi tota manibus continetur. Recte igitur legislator hanc vocem ad aliquam majestatis significationem transtulit, cum divinæ potestatis manus appellavit.

...σις δὲ θεία καλῶς ἂν λέγοιτο, κατὰ τὸ μεγα... ... τοῦ κόσμου κατασκευή. Καὶ γὰρ ἐπὶ πάν... ...ὸς, καὶ πάνθ' ὑποτέτακται, καὶ στάσιν εἴλη... ...τε τοὺς ἀνθρώπους καταλαμβάνειν ἀκίνητα ...ντα. Λέγω δὲ τὸ τοιοῦτον, ὡς οὐδέποτε γέγο... ...νὸς γῆ, γῆ δ' οὐρανὸς, οὐδ' ἥλιος σελήνη ...α, οὐδὲ σελήνη πάλιν ἥλιος, οὐδὲ ποταμοὶ ...ι, οὐδὲ θάλασσα ποταμοί. Καὶ πάλιν ἐπὶ τῶν D ...αὐτός ἐστι λόγος. Οὐ γὰρ ἄνθρωπος ἔσται θη... ...ὲ θηρίον ἄνθρωπος. Καὶ ἐπὶ λοιπῶν δὲ ταὐ... ...χει, φυτῶν τε καὶ ἐπὶ τῶν ἄλλων· ἀμετά... ...ὶν ἐστι, τὰς αὐτὰς δ' ἐν αὐτοῖς τροπὰς λαμ... ...ὶ φθοράς. Ἡ στάσις οὖν ἡ θεία κατὰ ταῦτα ...το, πάντων ὑποκειμένων τῷ Θεῷ. Λέγεται δὲ ...ς ἐπὶ τὸ ὄρος θεία γεγονέναι διὰ τῆς Γραφῆς ...ου, καθ' ὃν ἐνομοθέτει καιρὸν, ἵνα πάντες ...σι τὴν ἐνέργειαν τοῦ Θεοῦ· κατάβασις γὰρ ...ῆς ἐστι. Καὶ περὶ τούτων οὖν οὕτως ἄν τις ...ιτο, βουλόμενος συντηρεῖν τὸν περὶ Θεοῦ λό... ...οῦται γὰρ, ὡς τὸ ὄρος ἐκαίετο πολὺ, καθὼς

« Jam quod stare dicatur Deus, id augustiore quodam sensu, de mundi molitione accipi queat. Nam et omnibus Deus ipse præest, et omnia cum Deo subsunt, tum ab eo gradum, in quo consisterent, acceperunt: ut eadem homines propterea loco statuque suo moveri non posse intelligant. Enimvero neque cœlum in terram, nec in cœlum unquam terra mutata est: adeoque nec solis in lunam est, nec lunæ in solem, nec fluviorum in maria, nec maris in fluvios facta conversio. Quod ipsum in animantibus quoque locum habet. Nec enim aut homo bellua, aut bellua homo futura est. Quo etiam modo cum de plantis et arboribus, tum de reliquis omnibus philosophari liceat, quæ cum in alia mutari non possint, tum easdem semper in seipsis mutationis et interitus vicissitudines constantissime patiuntur. Hac ergo sententia, quod divino Numini cuncta obsecundent, stare Deus ipse non immerito dici possit. Idem, quo tempore legem hanc sanciebat, eo tum in montem legis ipsius

[88] ...od. III, 20. [89] Exod. IX, 22
[a] ἐκείνῳ.

verbis descendisse fertur, ut omnibus divinum opus illucescat. Nam descensus quidem manifestus per sese ac perspicuus est : quæ vero cum eodem conjuncta sunt, ea, qui cohærenter et consentanee de Deo loqui voluerit, eumdem in modum explicare debeat. Montem enim, quoniam Deus eo descenderat, passim arsisse, tubarum clangorem insonuisse, ac sine propria naturæ ratione, tantum ignis incendium perstitisse legislator ipse commemorat. Quippe, cum enim multitudo circum universa, quæ (præteritis licet omnibus, qui justam necdum ætatem attigerant) decies centenis millibus haud minor erat, dierum quinque spatio montem undiquaque cinxisset; quacunque prospectus e castris, quibus sese continebant, in orbem patebat, ignem omnes succensum intuebantur. Quare descensus ille ad propriam veramque loci rationem pertinere non potest, cum Deus ubique sit. At vero vim illam ignis, quæ quod omnia conficiat, tantum præ cæteris omnibus admirabilitatis habet, nunquam propria natura spoliatam, et flagrasse vehementius, nec quidquam tamen absumpsisse diceret, nisi ea divini Numinis potestate cieretur. **378** Nam ex iis omnibus quæ toto passim monte pullulabant, facileque admodum comburi potuissent, nihil omnino consumpsit, sed nativa cunctorum viriditas flammis intacta permansit. Quinetiam acutissimus tubarum clangor audiebatur, cum fulgurantis ignis coruscatione conjunctus, cum tamen nec instrumentum id genus ullum, nec ullus ibi tubicen appareret, sed divino quodam artificio cuncta fierent. Ita vel eo præsertim descensum illum plane divinum esse constabat, quod præsentes quotquot intererant, specie tenus singula perciperent, nec ignis, ut jam dictum est, reculam ullam absumeret, nec tubarum clangor aut hominum arte, aut similium instrumentorum opera personaret, sed Deus ipse, rejectis omnibus, suam per sese unus ac proprie majestatem ostenderet. » Hactenus Aristobulus. Nunc vero, quoniam et sacrarum legum mandata, et ipsorum allegoriis inclusum aliquando sensum expressimus, operæ pretium deinceps fuerit illud etiam animadvertere, gentem hanc Judæorum universam duas in partes sectam ac divisam fuisse. Nam multitudinem quidem ritibus illis omnibus, quomodo legum ipsarum verbis concepti erant, obstrictam Moyses teneri jussit. At cæteros, quorum mens esset virtusque constantior, cum eo cortice liberatos esse, tum ad diviniorem aliquam et hominum vulgo superiorem philosophiam assuescere,

A φησιν ὁ νομοθέτης, διὰ τὸ τὸν Θεὸν καταβεβηκέναι, σαλπίγγων τε φωνὰς, καὶ τὸ πῦρ φλεγόμενον ἀνυποστάτως εἶναι. Τοῦ γὰρ παντὸς πλήθους μυριάδων οὐκ ἔλαττον ἑκατὸν (χωρὶς τῶν ἀφηλίκων, ἐκκλησιαζομένων κυκλόθεν τοῦ ὄρους), οὐκ ἔλασσον ἡμερῶν πέντε οὔσης τῆς περιόδου περὶ αὐτὸ, κατὰ πάντα τόπον τῆς ὁράσεως πᾶσιν αὐτοῖς κυκλόθεν, ὡς ἦσαν παρεμβεβληκότες, τὸ πῦρ φλεγόμενον ἐθεωρεῖτο· ὥστε τὴν κατάβασιν μὴ τοπικὴν εἶναι· πανταχοῦ γὰρ ὁ Θεός ἐστιν. Ἀλλὰ τὴν τοῦ πυρὸς δύναμιν παρὰ πάντα θαυμάσιον ὑπάρχουσαν, διὰ τὸ πάντα ἀναλίσκειν, ἔδειξε φλεγομένην (88) ἀνυποστάτως, μηδὲν δὲ ἐξαναλίσκουσαν, εἰ μὴ τὸ παρὰ τοῦ Θεοῦ δυναμικὸν αὐτῇ προσείη. Τῶν γὰρ φυομένων ἐν τῷ ὄρει ἐκείνῳ ἐξαναλισκομένων σφοδρῶς, οὐδὲν ἐξανάλωσεν· ἀλλ'
B ἔμεινεν τῶν ἁπάντων ἡ χλόη πυρὸς ἄθικτος, σαλπίγγων τε φωναὶ σφοδρότερον συνηκούοντο σὺν τῇ τοῦ πυρὸς ἀστραπηδὸν ἐκφάνσει, μὴ προκειμένων ὀργάνων τοιούτων, μηδὲ τοῦ φωνήσαντος, ἀλλὰ θείᾳ κατασκευῇ γινομένων πάντων· ὥστε σαφὲς εἶναι διὰ ταῦτα τὴν κατάβασιν τὴν θείαν γεγονέναι, διὰ τὸ τοὺς συνορῶντας ἐκφαντικῶς ἕκαστα καταλαμβάνειν, μήτε τὸ πῦρ κεκαυκὸς, ὡς προείρηται, μηδὲν, μήτε τὰς σαλπίγγων φωνὰς δι' ἀνθρωπίνης ἐνεργείας, ἢ κατασκευῆς ὀργάνων γίνεσθαι, τὸν δὲ Θεὸν ἄνευ τινὸς δεικνύναι τὴν ἑαυτοῦ διὰ παντὸς μεγαλειότητα. » Ταῦτα ὁ Ἀριστόβουλος. Ἐπεὶ δὲ διεληλύθαμεν τά τε τῶν ἱερῶν νόμων παραγγέλματα τόν τε τρόπον τῆς ἀλληγορουμένης παρ' αὐτοῖς ἰδέας, ἑξῆς ἂν εἴη καὶ τόδε
C ἐπισημήνασθαι, ὡς τὸ πᾶν Ἰουδαίων ἔθνος εἰς δύο τμήματα διῄρηται. Καὶ τὴν μὲν πληθὺν ταῖς τῶν νόμων κατὰ τὴν ῥητὴν διάνοιαν παρηγγελμέναις ὑποθήκαις ὑπῆγε· τὸ δ' ἕτερον τῶν ἐν ἕξει τάγμα, ταύτης μὲν ἠφίει, θειοτέρᾳ δέ τινι καὶ τοὺς πολλοὺς ἐπαναβεβηκυίᾳ φιλοσοφίᾳ προσέχειν ἠξίου, θεωρίᾳ τε τῶν ἐν τοῖς νόμοις κατὰ διάνοιαν σημαινομένων. Ἦν δὲ τοῦτο φιλοσόφων Ἰουδαίων γένος, ὧν τὴν τοῦ βίου ἄσκησιν καὶ τῶν ἔξωθεν κατεπλάγησαν μυρίοι. Τῶν δ' οἰκείων οἱ περιφανέστατοι, καὶ μνήμης ἀλήστου τούτους ἠξίωσαν Ἰώσηπός τε καὶ Φίλων, καὶ ἕτεροι πλείους· ὧν τὰ πολλὰ παρεὶς, δείγματος αὐτὸ * μόνου ἕνεκα τῇ τοῦ Φίλωνος ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀρκεσθήσομαι μαρτυρίᾳ, ἣν περὶ τῶν δηλουμένων κατὰ πολλὰ τῶν οἰκείων ὑπομνημάτων τέθειται. Τούτων δ' ἀπὸ τῆς
D ὑπὲρ Ἰουδαίων *Ἀπολογίας* (89) λαβὼν σύ γε, ἀνάγνωθι ταῦτα.

* Ἴσ. αὐτοῦ.

(88) *Ἔδειξε φλεγομ.* Sensus, credo, postulat, οὐκ ἂν ἔδειξε φλεγομ.

(89) *Ἰουδαίων Ἀπολογίας.* Nondum hujus libri facta mihi copia est Eusebius noster, S. Hieronymus, et Suidas, lib. *Περὶ τῶν Ἰουδαίων*, in operum ejus catalogo mentionem faciunt, qui non alius, opinor, fuerit. Josephus item, *Antiquitat.* lib. XVIII, c. 10, Philonem scribit e tribus unum fuisse, qui ob seditionem Alexandrinam, Judæos inter et Græcos excitatam, pro Judæis ad Caium imperatorem legatione functi sint, imo totius legationis facile principatu. Cum autem Apion graviter in eos invectus esset, Φίλων, inquit, ὁ προεστὼς τῶν Ἰουδαίων τῆς πρεσβείας, ἀνὴρ τὰ πάντα ἔνδοξος, οἷός τε ἦν ἐπ' ἀπολογίᾳ χωρεῖν τῶν κατηγορημένων. Quam ille defensionem, quod eam Caius audire noluisset, scripto fortasse mandaverit, indeque fragmentum hoc noster excerpserit. Cum enim accusationi suæ Apion alia pleraque crimina, ὡς εἰκός, intexuisset, ea quoque Philo contrariis suorum laudibus refellenda putaverit.

altiorem legum sententiam mentis oculo penetrare voluit. Atque hæc fuit Judæorum philo-
satio, cujus vitæ morumque rationes infinitos etiam alienigenas admiratione compleruni.
um suorum clarissimi Josephus et Philo, aliique complures, eosdem memoriæ posteritatis
e suis etiam operibus commendare voluerunt. Ego vero, plerisque omnibus prætermis-
duntaxat in præsentiarum Philonis testimonio, dicis causa, contentus ero, quod suis ille
nimentis inspersit. Primum ergo lege tu mihi, quæ de illis in sua pro Judæis *Defensione*, hunc
a ipse commemorat.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

*κατὰ τὸν βίον ἀρετῆς τῶν παρὰ Ἰου-
οις τὸ παλαιὸν φιλοσοφούντων.*

A

ως δὲ τῶν γνωρίμων ὁ ἡμέτερος νομοθέτης
ρὰ κοινωνίαν, οἳ καλοῦνται μὲν Ἐσσαῖοι,
ὁσιότητα, μοὶ δοκῶ, τῆς προσηγορίας
, οἰκοῦσι δὲ πολλὰς μὲν πόλεις τῆς Ἰου-
λὰς δὲ κώμας, καὶ μεγάλους καὶ πολυαν-
μίλους. Ἔστι δ' αὐτοῖς ἡ προαίρεσις οὐ
ος γὰρ ἐφ' ἑκουσίοις οὐ γράφεται), διὰ δὲ
τῆς καὶ φιλανθρωπίας ἵμερον. Ἐσσαίων
ἢ νήπιος οὐδείς, ἀλλ' οὐδὲ πρωτογένειος ἢ
ἐπεὶ τά γε τούτων ἀβέβαια ἤθη τῷ τῆς
ιλεῖ συννεωτερίζονται· τέλειοι δ' ἄνδρες,
ῆρας ἀποκλίναντες ἤδη, μηκέθ' ὑπὸ τῆς
ος ἐπιῤῥοῆς ἐπικλυζόμενοι, μήθ' ὑπὸ τῶν
ίμενοι, τὴν ἀψευδῆ δὲ καὶ μόνην ὄντως
καρπούμενοι. Μάρτυς δὲ τῆς ἐλευθερίας
ος. Ἴδιον οὐδεὶς οὐδὲ ὑπομένει κτήσασθαι
ν οὐδὲν, οὐκ οἰκίαν, οὐκ ἀνδράποδον, οὐ
ὐ βοσκήματα, οὐχ ὅσα ἄλλα παρασκευαὶ
αι πλούτου. Πάντα δ' εἰς μέσον ἀθρόα κα-
, κοινὴν καρποῦνται τὴν ἁπάντων ὠφέ-
ῦσι δ' ἐν ταὐτῷ, κατὰ θιάσους ἑταιρίας
ια ποιούμενοι, καὶ πάνθ' ὑπὲρ τοῦ κοινω-
αγματευόμενοι διατελοῦσιν. Ἀλλ' ἑτέρων
γματεῖαι, αἷς ἐπαποδύντες ἀόκνως δια-
κρυμὸν, οὐ θάλπος, οὐχ ὅσα ἀέρος νεωτε-
ροφασιζόμενοι· πρὶν δ' ἥλιον ἀνασχεῖν,
ἤθη τρεπόμενοι, δυομένου μόλις ἐπανίασι
οὐχ ἧττον τῶν ἐν τοῖς γυμνικοῖς ἐξεταζο-
σιν. Ὑπολαμβάνουσι γὰρ ἅττ' ἂν ἐπιτη-
ίναι βιωφελέστερα καὶ ἡδίω ψυχῇ καὶ σώ-
υμνάσματα, καὶ πολυχρονιώτερα τῶν ἐν
μὴ συνεφηβῶντα τῇ τοῦ σώματος ἀκμῇ.
αὐτῶν οἱ μὲν γεηπόνοι, τῶν περὶ σπορὰν
αν ἐπιστήμονες, οἱ δ' ἀγελάρχαι, παντο-
μμάτων ἡγεμόνες· ἔνιοι δὲ σμήνη μελιτ-
πεύουσιν· ἄλλοι δὲ δημιουργοὶ τῶν κατὰ
ῶν, ὑπὲρ τοῦ μηδὲν, ὧν αἱ ἀναγκαῖαι
ονται, παθεῖν· οὐδὲν ἀναβαλλόμενοι τῶν
ὸν ἀνυπαίτιον. Ἐκ δὴ τῶν οὕτως διαφε-
στοι τὸν μισθὸν λαβόντες, ἑνὶ διδόασι τῷ
ντι ταμίᾳ· λαβὼν δ' ἐκεῖνος, αὐτίκα τὰ-
ιεῖται, καὶ παρέχει τροφὰς ἀφθόνους, καὶ
ὁ ἀνθρώπινος βίος χρειώδης. Οἱ δ' ὁμο-
ὁμοτράπεζοι καθ' ἑκάστην ἡμέραν εἰσὶ,
ἀσμενίζοντες, ὀλιγοδείας ἐρασταὶ, πολυ-
ψυχῆς καὶ σώματος νόσον, ἐκτρεπόμενοι.
τράπεζα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐσθὴς αὐτοῖς
ινται γὰρ χειμῶνι μὲν στρυφναὶ χλαῖναι,

379 CAPUT XI.

De veterum apud Hebræos philosophorum vita summa cum virtute conjuncta.

« Maximam, inquit, eorum multitudinem, qui in ejus sese disciplinam tradiderunt, legislator noster ad mutuæ societatis communionem informavit, qui Essæorum nomine, παρὰ τὴν ὁσιότητα, ut mihi quidem videtur, hoc est a sanctitate, appellantur. Plurimas illi Judææ civitates, pagosque permultos habitant, ingentesque admodum et copiosas hominum sodalitates instituunt. Sua illis vitæ ratio, non genere constat (nec enim eorum, qui voluntarie conveniunt, genus proprie vocari solet), sed quadam æmulatione virtutis, et humanitatis studio perficitur. B Nullus inter eos aut puer admodum est, aut in prima adhuc vel pubertate, vel etiam adolescentia constitutus: quod similium fere versatiles adhuc flexibilesque mores infirmioris ætatis mutabilitatem imitentur: at viri jam perfecti, quique non nihil in senectam vergentes, ut non amplius aut corporis æstu ac fluctibus hauriuntur, aut perturbationum impetu rapiuntur, ita plane vera illa solaque libertate potiuntur. Ac testis quidem hujus libertatis ipsa vitæ ratio est. Peculiare cujusquam ac proprium nihil est, non domus, non servus, non prædium, non pecus, non aliud quidquam eorum, unde opes ac divitiæ comparantur. At ex promiscua rerum inter sese omnium communione, omnium etiam in singulos fructus atque utilitas redundat. C Eodem in loco domicilium habent suorum hominum cœtu in aliquot sodalitates et contubernia distributo, consiliaque sua omnia in publicum et communem usum assidua opera et studio conferunt. Aliorum tamen alia occupatio est, in quam diligenter et impigre nemo non incumbit, ut non modo neque vim frigoris, neque æstum, neque alias cœli mutationes injuriasque causentur, sed ipsum quoque solis ortum operis sui tractatione antevertant, vixque post occasum sese tandem recipiant. Quo tempore lætitiæ sensum præ se ferunt, nihilo minorem quam qui gymnicis certaminibus exerceri solent. Sic enim intelligunt, longe se cum humanæ vitæ utilioribus, tum animo simul et corpori jucundioribus exercitationibus operam dare, imo etiam, longe diuturnioribus, D quam quæ athletarum propriæ sunt, cum illæ non una cum ipsius corporis flore marcescant. Nam ex iis alii agricolæ sunt, ac sementis faciendæ, et subigendæ terræ periti; 380 alii pascendis gregibus omnis generis operam impendunt suam; aliis apum examina et alvearia curæ sunt; alii quotidianas artes factitant, ut molestiis omnibus, quas afferre ne-

cessitas et inopia solet, expediti vivant, adeoque nullam omnino functionem, si modo culpa vacet, quæ ad tuendam vitam commoda sit, obire detrectant. Jam quidquid singuli ex tanta operum varietate pretii acceperint, id totum communibus suffragiis creato quæstori tradunt in manus. Quod ille continuo in necessariis coemendis expendit, quæque vel ad reliquum humanæ vitæ commeatum opus fuerint, prolixe suppeditat. Atque illi eodem quotidie cibo communique mensa utuntur, et victus similitudine delectati frugalitatem amant, luxum tanquam animi corporisque pestem aversantur. Quanquam non minus apud eos vestium est, quam mensæ communio. Nam hieme hirsutis ac villosis omnes lænis induuntur, æstate vero simplicioribus ac levioribus palliolis; ut facile cuivis integrum sit, quamcunque libuerit accipere, cum et quæcunque unius sunt, ad omnes æque pertineant, et quæ vicissim omnium, unius esse censeantur. Quod si quispiam in morbum inciderit, is communibus curatur impensis, atque omnium studiis officiisque recreatur. Seniores quod attinet, ut liberis ipsi careant, non minus tamen, quam quibus et fecundissima soboles et optima fuerit, in felicissima ac suavissima senectute finem vivendi faciunt: dum eos tam multi præmiis auctos potioribus omni honore prosequuntur, qui ad hoc officii genus voluntate potius certoque consilio, quam ulla naturæ necessitate ducantur. Præterea, quod sane vel unum, vel omnium maxime communionem illam dissipare potuisset, solertissime providentes, ita nuptias repudiare solent, ut integerrimæ continentiæ laudem sibi præcipuam defendant. Ita Essæorum nemo uxorem ducit, quod mulier ejusmodi sit, quæ cum seipsam vehementius amet, ac zelotypia laboret immodica: tum viri quoque mores et facile transversos agat et assiduarum blanditiarum illecebris ac lenociniis emolliat. Nam ubi verbis ad assentationem adulationemque compositis, ac reliquo simulationis artificio, tanquam in scena, oculos semel auresque deliniit, tum vero perinde ac circumventis subditis, ducem ipsum ac principem animum eumdem in errorem inducit. Quæ si liberos quoque susceperit, mox procaciæ confidentiæque plena, quidquid simulate prius ac subdole insinuabat **381** id palam atque audacius loquitur, exutoque pudore omni per vim extorquere conatur. Quæ quidem a societate aliena sunt omnia. Quisquis enim aut uxoris irretitus illecebris, aut cura liberorum, quadam naturæ necessitate, implicatus est, is adversus alios idem qui prius esse non potest, sed plane aliud, hoc est ex libero servus, sensim ac sine sensu efficitur. Atque ejusmodi est illorum vitæ ratio, digna profecto, quam certatim omnes imitentur. Quare non privati modo, sed maximi quoque reges id hominum genus vehementer admirati, ad propriam instituti dignitatem, novum honoribus suis et prolixa commendatione decus addiderunt. » Hæc Philo in *Apologia*. Cujus item, in eo libro, quo probos omnes liberos esse defendit hæc verba sunt.

θέρει δ' ἐξωμίδες εὐτελεῖς, ὡς εὐμαρῶς ἐξεῖναι τῷ βουλομένῳ, ἣν ἂν ἐθελήσοι, λαβεῖν, ἐπειδὴ καὶ τὰ ἑνὸς ἁπάντων, καὶ τὰ πάντων, ἔμπαλιν ἑνὸς ὑπείληπται. Καὶ μὴν εἴ τις αὐτῶν ἀσθενήσειεν, ἐκ τῶν κοινῶν νοσηλεύεται, θεραπευόμενος ταῖς ἁπάντων ἐπιμελείαις καὶ φροντίσιν. Οἱ δὲ δὴ πρεσβύται, κἂν εἰ τύχοιεν ἄτεκνοι, καθάπερ οὐ πολύπαιδες μόνον, ἀλλὰ καὶ σφόδρα εὔπαιδες, ἐν εὐτυχεστάτῳ καὶ λιπαρωτάτῳ γήρᾳ τὸν βίον εἰώθασι καταλύειν, ὑπὸ τοσούτων προνυμίας [a] ἀξιούμενοι καὶ τιμῆς, ἑκουσίῳ γνώμῃ μᾶλλον ἢ φύσεως ἀνάγκῃ θεραπεύειν ἀξιούντων. Ἔτι τοίνυν, ὅπερ ἢ μόνον ἢ μάλιστα τὴν κοινωνίαν ἔμελλε διαλύειν, ὀξυδερκέστερον ἰδόντες, γάμον παρῃτήσαντο μετὰ τοῦ διαφερόντως ἀσκεῖν ἐγκράτειαν. Ἐσσαίων γὰρ οὐδεὶς ἄγεται γυναῖκα, διότι φίλαυτον ἡ γυνὴ καὶ ζηλότυπον οὐ μετρίως, καὶ δεινὸν ἀνδρὸς ἤθη παρασαλεῦσαι, καὶ συνεχέσι γοητείαις ὑπάγεσθαι. Μελετήσασα γὰρ θῶπας λόγους, καὶ τὴν ἄλλην ὑπόκρισιν, ὥσπερ ἐπὶ σκηνῆς, ὄψεις καὶ ἀκοὰς ὅταν δελεάσῃ, διηπατημένων οἷα ὑπηκόων, τὸν ἡγεμόνα νοῦν φενακίζει. Παῖδες δ' εἰ γένοιντο, φρονήματος ὑποπλησθεῖσα καὶ παῤῥησίας, ὅσα κατ' εἰρωνείαν πρότερον ὑπούλως ὑπηνίττετο, ταῦτα ἀπ' εὐτολμοτέρου θράσους ἐκκαλεῖ (90), καὶ ἀναισχυντοῦσα, βιάζεται πράττειν· ὧν ἕκαστον κοινωνίας ἐχθρόν. Ὁ γὰρ ἢ γυναικὸς φίλτροις ἐνδεθεὶς, ἢ τέκνων, ἀνάγκῃ φύσεως, προκηδόμενος, οὐκέτι πρὸς ἄλλους ὁ αὐτός ἐστιν, ἀλλ' ἕτερος γέγονε λεληθὼς ἀντ' ἐλευθέρου δοῦλος. Οὗτος γοῦν ὁ βίος ἐστὶν αὐτῶν περιμάχητος. Ὥστ' οὐχ ἰδιῶται μόνον, ἀλλὰ καὶ μεγάλοι βασιλεῖς, ἀγάμενοι τοὺς ἄνδρας, τεθήπασι, καὶ τὸ σεμνὸν αὐτῶν ἀποδοχαῖς καὶ τιμαῖς ἔτι μᾶλλον σεμνοποιοῦσι. » Ταῦτα μὲν ἀπὸ τοῦ εἰρημένου κείσθω συγγράμματος· ἀπὸ δὲ τοῦ, *Περὶ τοῦ πάντα σπουδαῖον ἐλεύθερον εἶναι*, τὰ οὕτως ἔχοντα παραθήσομαι.

CAPUT XII.

Iterum de iisdem.

« Nec ipsa quoque Palæstinæ Syria hoc integritatis ac virtutis proventu caret, quam Judæorum amplissimæ nationis pars incolit tenetque non exigua.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

Ἔτι περὶ αὐτῶν.

« Ἔστι δὲ καὶ (91) ἡ ἐν Παλαιστίνῃ Συρία (92) καλοκἀγαθίας οὐκ ἄγονος (93), ἣν πολυανθρωποτάτου ἔθνους τῶν Ἰουδαίων οὐκ ὀλίγη μοῖρα νέμεται. Λέ-

[a] *Ἴσ.* προνομίας.

(90) *Ἐκκαλεῖ.* Lege cum alt. manuscr. ἐκλαλεῖ.

(91) *Ἔστι δὲ καί.* Exstat hic locus in excuso Philone Græco-Lat., p. 678. Vide infra p. 404, quæ de Essænis Porphyrius habeat ex Josepho.

(92) *Ἡ ἐν Παλαιστίνῃ Συρία.* Excus., ἡ Παλαιστίνη καὶ Συρία. Alt. e manuscr., ἡ ἐν Παλαιστίνῃ Συρίας. Forte legend., ἡ Παλαιστίνη Συρίας, vel ἡ ἐν Συρίᾳ Παλαιστίνη.

(93) *Ἄγονος.* Excus., ἄμοιρος.

τινες παρ' αὐτοῖς ὄνομα Ἐσσαῖοι, πλῆθος A ραχισχιλίους (κατ' ἐμὴν δόξαν, οὐκ ἀκριβεῖ λέκτου Ἑλληνικῆς), παρώνυμοι ὁσιότητος· ἐν τοῖς μάλιστα θεραπευταὶ Θεοῦ γεγόνασιν, καταθύοντες, ἀλλ' ἱεροπρεπεῖς τὰς ἑαυτῶν κατασκευάζειν ἀξιοῦντες. Οὗτοι τὸ μὲν πρῶ-ηδὸν οἰκοῦσι, τὰς πόλεις ἐκτρεπόμενοι διὰ πολιτευομένων χειροήθεις ἀνομίας (94)· ι τῶν συνόντων, ὡς ἀπὸ ἀέρος φθοροποιοῦ γινομένην προσβολὴν ψυχαῖς ἀνίατον. Ὧν πονοῦντες, οἱ δὲ τέχνας μετιόντες, ὅσαι ιδες εἰρήνης, ἑαυτούς τε καὶ τοὺς πλησιά-ελοῦσιν· οὐκ ἄργυρον καὶ χρυσὸν θησαυ-ῦντες, οὐδ' ἀποτομὰς γῆς μεγάλας κτώμε-θυμίαν προσόδων, ἀλλ' ὅσα πρὸς τὰς ἀναγ-ὶ βίου χρείας ἐκπορίζονται (95). Μόνοι γὰρ B ων σχεδὸν ἀνθρώπων ἀχρήματοι καὶ ἀκτή-ντοι γεγονότες (ἐπιτηδεύσει (96) τὸ πλεῖον εὐτυχίας), πλουσιώτατοι νομίζονται, τὴν ν καὶ εὐκολίαν, ὅπερ ἐστὶν, κρίνοντες πε-βελῶν, ἢ ἀκόντων, ἢ ξιφιδίων, ἢ κράνους, ς, ἢ ἀσπίδος, οὐδένα παρ' αὐτοῖς ἂν εὕροις ν, οὐδὲ συνόλως ὁπλοποιὸν, ἢ μηχανοποιὸν, κατὰ πόλεμον ἐπιτηδεύοντα (97). Ἀλλ' οὐδ' εἰρήνην εὐόλισθα εἰς κακίαν· ἐμπορίας γὰρ, ίας, ἢ ναυκληρίας, οὐδ' ὄναρ ἴσασι, τὰς εἰς ς ἀφορμὰς ἀποδιοπεμπούμενοι. Δοῦλός τε οῖς οὐδὲ εἷς ἐστιν, ἀλλ' ἐλεύθεροι πάντες, γοῦντες ἀλλήλοις, καταγινώσκουσί τε τῶν, οὐ μόνον ὡς ἀδίκων, ἰσότητα (98) λυμαι- C ἀλλὰ καὶ ὡς ἀσεβῶν, θεσμὸν φύσεως ἀναι-ἢ, πάντας ὁμοίως γεννήσασα καὶ θρέψασα ρόπον, ἀδελφοὺς γνησίους, οὐ λεγομένους, ς ὄντως ἀπειργάσατο· ὧν τὴν συγγένειαν ἡ πλεονεξία παρευημερήσασα διέσεισεν (99), ότητος ἀλλοτριότητα, καὶ ἀντὶ φιλίας ἔχθραν ῃ. Φιλοσοφίας τε (1) τὸ μὲν λογικὸν, ὡς καῖον εἰς κτῆσιν ἀρετῆς (2)· τὸ δὲ φυσικὸν, ἢ κατὰ ἀνθρωπίνην φύσιν, μετεωρολέσχαις ταῖς, πλὴν ὅσον αὐτοῦ περὶ ὑπάρξεως Θεοῦ, οῦ παντὸς γενέσεως φιλοσοφεῖται· τὸ ἠθικὸν καπονοῦσιν, ἀλείπταις χρώμενοι τοῖς πα-ίμοις, οὓς ἀμήχανον ἀνθρωπίνην ἐπινοῆσαι υ κατοχῆς ἐνθέου. Τούτους ἀναδιδάσκονται ταρὰ τὸν ἄλλον χρόνον, ἐν δὲ ταῖς ἑβδόμαις D ως. Ἱερὰ γὰρ ἡ ἑβδόμη νενόμισται, καθ' ἣν

A Apud eos genus quoddam hominum est, plus quatuor millia, Essæos vocant, ἀπὸ τῆς ὁσιότητος, hoc est a *sanctitate* (non satis tamen, ut mihi quidem videtur, ad Græci vocabuli rationem accurate), quod præcipua Deum inter omnes religione venerentur, non jam victimas immolando, sed mentes ipsi suas, uti homines sanctimoniæ professores decet, quam studiosissime informando. Ac primum quidem illi vicatim habitantes, sese ab urbibus segregant, ob facilia nimium et quotidiana oppidanorum vitia, cum probe intelligant, ex eorum quibuscum versemur usu, veluti ex corrupto pestiferoque cœlo morbum, ita contagionem insanabilem in animum redundare. Alii colendis agris, alii pacis et otii sociis artibus factitandis occupati, ita cum suæ, B tum eorum etiam, qui ad sese ventitant, utilitati serviunt, ut nec argenti aurique thesauros recondant, nec immensa prædia fructuum ampliorum cupiditate possideant, sed ea modo comparent, quæ tolerandæ vitæ necessitas postulat. Soli enim ex omnibus prope hominibus, sine pecunia, sine possessionibus (quibus tamen eos voluntas sua potius et instituti ratio quam iniquior fortuna spoliavit), habentur locupletissimi, dum in usu rerum modico atque parabili sitam esse, uti est, veræ abundantiæ rationem intelligunt. Non telorum apud eos, non jaculorum, non pugionum aut galearum, non loricarum aut scutorum, denique non armorum 382 cujusvis generis, aut machinæ cujusquam bellicæ fabrum ullum reperias. Imo nec eorum quidquam C moliuntur, quorum, ut pacis amica sint, facilis tamen ad improbitatem lapsus esse queat. Itaque de mercatura, cauponaria, navicularia ne per somnium quidem cogitant, pabula cupiditatis omnia longe longius amandantes. Servus apud eos nemo, liberi omnes: mutuam sibi navant operam: dominatus genus omne damnant, non modo quod injustus, æqualitate tollenda, sed etiam quod impius convellenda naturæ lege videatur. Nos enim ab ea, tanquam a communi parente, procreatos atque educatos omnes, germanos proinde fratres, non verbo tenus, sed reipsa constitutos esse: quam tamen cognationem insidiatrix illa cupiditas, læto rerum successu felicior, alienationem pro necessitudine, pro D benevolentia odium invehendo, distraxit. Philosophiæ partem eam, quæ in disserendi ratione versa-

ειροήθεις ἀνομίας. Novus, opinor, sed ta-ans, planeque σημαντικός vocis χειροήθεις t enim, ut videtur, improbitas χειροήθης, le usu quodam mutuoque consortio, vitæ ι ac moribus adhærescat. Ita quod animan-personæ proprium est, id virtuti vitioque

ἐκπορίζονται. Excus., ἐκπορίζοντες, re-

ἐπιτηδεύσει, etc. Vide num Philonis inter-tem ejus assequatur, dum hæc ita red-opter *vitæ institutum divites habentur ma-ι ob rerum copiam.* An εὐτυχίας ἔνδεια, *re-dantia* est?

τι τῶν κατὰ πόλεμον ἐπιτηδεύοντα. Hinc corrigendus videtur excus., apud quem minus recte legi existimo, ἢ τῶν κατὰ πόλεμον ἐπιτηδεύματα, quod tamen etiam ferri potest.

(98) *Ἰσότητα*. Melius quam, ut in excuso legitur, ἰσιότητα.

(99) *Διέσεισεν*. Vocem hanc in excuso repone; quam tametsi legisse interpres videtur, mutilam tamen edidit hiantemque sententiam.

(1) *Φιλοσοφίας τε*. Amat Thucydides hanc particulam, qua sæpissime in disjunctissimis etiam vel argumentis, vel partibus copulandis uti solet. Excusus tamen leg. φιλοσοφίας δέ.

(2) *Ὡς κτῆσιν ἀρετῆς*. Post ἀρετῆς addit excus. λογοθήρας, et recte.

tur, quasi minus parandæ virtuti necessariam, verborum argutiarumque captatoribus; quæ vero de natura tractat, quasi humanæ naturæ viribus superiorem, ventorum nubiumque sectatoribus relinquunt, nisi quatenus de divina essentia, et universi molitione philosophatur : in eam, quæ mores informat, quam diligenter incumbunt, patriarum legum usi magisterio, quarum intelligentiæ humanum ingenium, nisi divinitus afflatum, par esse non possit. Eas porro, cum aliis quoque temporibus, tum præsertim septimo quoque die doceri solent. Sacrum quippe diem illum habent, quo ab alio quolibet opere feriati, sanctioribus in locis, quas synagogas ipsi vocant, ita conveniunt, ut, descriptis pro ætate ordinibus, juniores seniorum ad pedes consideant, summaque cum honestate ac modestia docentes audiant. Nam dum unus quispiam e sacris aliquid voluminibus recitat, alius quidam e peritissimis, quidquid obscurius fuerit, enucleat: pleraque enim illi figuris et umbris involuta, antiquitatis studio quodam et imitatione tradiderunt. Cæterum pietatis, sanctimoniæ, æquitatis, rei tum familiaris tum publicæ præceptis informantur, eorumque simul, quæ vere seu bona, seu mala, seu denique indifferentia sunt, cognitionem hauriunt, ut expetenda persequantur, fugiantque contraria. Quibus in rebus tribus quasi finibus ac regulis uti solent, amore divino, studio virtutis, et hominum charitate. Ac divinus quidem amor infinitis argumentis comprobatur, quæ partim constans ac perpetua totius vitæ castimonia, partim ab omni jurejurando **383** abstinentia, partim fuga mendacii, partim denique præclara illa de Deo tanquam omnium bonorum fonte malique nullius auctore sententia suppeditat. Iidem virtutis quam studiosi sint, ex divitiarum, gloriæ, voluptatisque contemptu necnon ex temperantia, tolerantia, frugalitate, simplicitate, modestia, demissione, legum observantia, morum vitæque constantia, ac similibus animi dotibus intelligas. Postremo suam erga homines charitatem, benevolentia, æqualitate, quæque orationem omnem superat, omnium inter se rerum communione declarant. De qua sane pauca hoc loco subjungere, non abs re fuerit. Primum ergo nemini propria vel una domus est, quæ non omnium similiter ac promiscue sit. Nam præterquam quod in sodalitates distributi, simul habitant, eadem præterea omnibus etiam aliunde convenientibus ejusdem æmulis instituti patet. Deinde commune omnes ærarium, impensasque communes habent, vestem pariter cibumque communem, dum com-

A τῶν ἄλλων ἀνέχοντες ἔργων, εἰς ἱεροὺς ἀφικ
τόπους, οἳ καλοῦνται συναγωγαὶ, καθ' ἡλικία
ξεσιν ὑπὸ πρεσβυτέροις νέοι καθέζονται, μ
σμου τοῦ προσήκοντος ἔχοντες ἀκροατικῶς.
τις τὰς βίβλους ἀναγινώσκει λαβὼν, ἕτερος
ἐμπειροτάτων ὅσα μὴ γνώριμα παρελθὼν (3)
σκει (4)· τὰ γὰρ πλεῖστα διὰ συμβόλων ἀρχα
ζηλώσει παρ' αὐτοῖς φιλοσοφεῖται. Παιδεύ
εὐσέβειαν, ὁσιότητα, δικαιοσύνην, οἰκονομία
τείαν, καὶ ἐπιστήμην τῶν πρὸς ἀλήθειαν
καὶ κακῶν, καὶ ἀδιαφόρων· αἱρέσεις ὧν
φυγὰς τῶν ἐναντίων· νόμοις καὶ κανόσι (5)
χρώμενοι, τῷ τε φιλοθέῳ καὶ φιλαρέτῳ, καὶ
θρώπῳ. Τοῦ μὲν οὖν φιλοθέου δείγματα μυρία
ἔχει ἡ παρ' ὅλον τὸν βίον συνεχὴς καὶ ἐπ
B ἁγνεία, τὸ ἀνώμοτον, τὸ ἀψευδὲς, τὸ πάν
ἀγαθῶν αἴτιον, κακοῦ δὲ μηδενὸς νομίζειν
Θεῖον· τοῦ δὲ φιλαρέτου τὸ ἀφιλοχρήματον,
δοξον, τὸ ἀφιλήδονον, τὸ ἐγκρατὲς, τὸ καρ
ἔτι δὲ ὀλιγοδέειαν, ἀφέλειαν, εὐκολίαν, τὸ ἀτ
νόμιμον, τὸ εὐσταθὲς, καὶ ὅσα τούτοις ὁμοι
τοῦ δὲ φιλανθρώπου δείγματα, εὔνοια (7), ἰσ
παντὸς λόγου κρείττων κοινωνία, περὶ ἧς οὐ
ρον βραχέα εἰπεῖν. Πρῶτον τοίνυν οὐδενὸς ἐν
τίς ἐστιν ἰδία, ἣν οὐχὶ πάντων εἶναι κοινὸν
βηκε. Πρὸς γὰρ τῷ κατὰ θιάσους συνοικεῖν,
πταται καὶ τοῖς ἑτέρωθεν ἀφικνουμένοις τῶν
λων. Εἶτ' ἐστὶ ταμεῖον ἓν πάντων καὶ δαπάν
κοιναὶ μὲν ἐσθῆτες, κοιναὶ δὲ τροφαὶ, συσσι
C ποιημένων. Τὸ γὰρ ὁμωρόφιον, ἢ ὁμοδίαιτον,
τράπεζον, οὐκ ἄν τις εὕροι παρ' ἑτέροις μᾶλλ
βεβαιούμενον, καὶ μήτε [b] εἰκότως. Ὅσα γὰρ
ἡμέραν ἐργασάμενοι λάβωσιν ἐπὶ μισθῷ,
διαφυλάττουσιν, ἀλλ' εἰς μέσον προτιθέντες
τοῖς ἐθέλουσι χρῆσθαι τὴν ἀπ' αὐτῶν παρασκ
σιν ὠφέλειαν. Οἵ τε νοσοῦντες, οὐχ, ὅτι πορίζ
νατοῦσιν, ἀμελοῦνται, πρὸς τὰς νοσηλείας
κοινῶν ἔχοντες ἐν ἑτοίμῳ, ὡς μετὰ πάσης ἀδ
ἀφθονωτέρων ἀναλίσκειν. Αἰδὼς δ' ἐστὶ πρεσβ
καὶ φροντὶς, οἵα γονέων ὑπὸ γνησίων παίδων
καὶ διανοίαις (8) μυρίαις ἐν ἀφθονίᾳ τῶν γηρο
μένων. Τοιούτους ἡ δίχα περιεργίας Ἑλληνικ
μάτων ἀθλητὰς ἀρετῆς ἀπεργάζεται φιλοσοφί
μνάσματα προτιθεῖσα τὰς ἐπαινετὰς πράξεις,
D ἡ ἀδούλωτος ἐλευθερία βεβαιοῦται. Σημεῖον δ
λῶν κατὰ καιροὺς ἐπαναστάντων τῇ χώρᾳ δυν
καὶ φύσεσι καὶ προαιρέσεσι χρησαμένων δια
σαις. Οἱ μὲν γὰρ, εἰς τὸ ἀτίθασσον ἀγριότητα
ἐκνικῆσαι σπουδάσαντες, οὐδὲν παραλιπόντες
ὠμότητα, τοὺς ὑπηκόους ἀγεληδὸν ἱερεύοντες
ζῶντας ἔτι, μαγείρων τρόπον, κατὰ μέρη κ

[a] Ἴσ. κοινήν. [a] Ἴσ. μάλα.

(3) *Παρελθών*. Quid si διελθών?

(4) *Ἀναδιδάσκει*. Optime, nam excus. perperam, ἀναγινώσκει.

(5) *Νόμοις καὶ καν*. Malim ὅροις καὶ καν., cum excuso.

(6) *Δείγματα μυρία*, etc. Excusus locum hunc ita legit, τὴν παρ' ὅλον τὸν βίον συνεχῆ καὶ ἐπάλληλον ἁγνείαν, etc. Quam lectionem Eusebianæ prætulerim, maxime cum seq. p. 383 legatur ὀλιγο ἀφέλειαν, εὐκολίαν, qui accusativi cum no ἁγνεία convenire non possunt.

(7) *Δείγματα, εὔνοια*, etc. Excus. delet γματα, tum sequentia per accusandi casum εὔνοιαν, ἰσότητα, etc. In quo sibi præclare c

(8) *Διανοίαις*. Quid si διακονίαις?

ώντες, ἄχρι τοῦ τὰς αὐτὰς ὑπομεῖναι συμ- A ἱερὰ τῆς τὰ ἀνθρώπεια ἐφορώσης δίκης, οὐχ ... οἱ δὲ, τὸ παρακεκινημένον καὶ λελυττηκ...τέρας εἶδος κακίας μεθαρμοσάμενοι, πικρίαν ἐπιτηδεύσαντες, ἡσυχῇ διαλαλοῦντες, ἠρε...ς φωνῆς ὑποκρίσει βαρύμηνον ἦθος ὑποκρι...κυνῶν ἰοβόλων τρόπον προσήναντες, ἀνιά...όμενοι κακῶν αἴτιοι, κατὰ πόλεις μνημεῖα ...ῶν ἀσεβείας καὶ μισανθρωπίας ἀπέλιπον, τὰς ...νθότων ἀλήστους συμφοράς· ἀλλὰ γὰρ οὐ...ι τῶν σφόδρα ὠμοθύμων, οὔτε τῶν πάλαι δο...καὶ ὑπούλων, ἴσχυσε τὸν λεχθέντα τῶν Ἐσ... Ὁσίων ὅμιλον αἰτιάσασθαι. Πάντες δ' ἀσθε...τῆς τῶν ἀνδρῶν καλοκἀγαθίας γενόμενοι, καθ...τονόμοις καὶ ἐλευθέροις οὖσιν ἐκ φύσεως, ...θησαν, ᾄδοντες αὐτῶν τὰ συσσίτια, καὶ τὴν B ...όγου κρείττονα κοινωνίαν, ἣ βίου τελείου καὶ ...δαίμονός ἐστι σαφέστατον δεῖγμα. » Τὰ μὲν ...φιλοσόφου παρὰ Ἰουδαίοις ἀσκήσεώς τε καὶ ...; διὰ τῶνδε προκείσθω· τὰ δὲ τοῦ λοιποῦ ...δὴ τῷ πλήθει τοῦ παντὸς ἔθνους οἱ θεῖοι ...ον νόμοι, τέθειται προλαβὼν ὁ λόγος. Τί δῆτα ἐπὶ τούτοις ἢ καὶ τὰ τῆς τῶν νέων θεολο...φωνα ταῖς τῶν προπατόρων εὐσεβείαις πα...θαι, ὡς ἂν καὶ τῆσδε τῆς ὑποθέσεως ἐντε... ὁ λόγος ἀποδεδομένος εἴη; Ἐπεὶ τοίνυν τὰ ...υ Γραφῆς λόγια πρόκειται διὰ τοῦ πρὸ τού...ράμματος, φέρ' οὖν ἐπὶ τοῦ παρόντος τὰ τῆς ...τῶν παρὰ Ἰουδαίοις σοφῶν ἐπαθρήσωμεν, ...άθοιμεν, ὁποῖοί τινες καὶ ἐν τῇ θεολογίᾳ, C ...ερὶ λόγους ἀρετῇ, παῖδες Ἑβραίων γεγόνασι. ...ς τὸν Φίλωνα παριτέον ἀπὸ τοῦ πρώτου τῶν ...ίμων.

munibus utuntur contuberniis. Enimvero, laudatam illam ejusdem tecti, victus, mensæque communionem, alibi nusquam re ipsa tam constanter usurpatam invenias. Nec sane mirum. Quidquid enim singuli diurno ex labore lucri fecerint, id non jam proprium ac sepositum habent, sed in medium conferunt universum, dum operæ suæ fructum ad omnes pervenire volunt. Ergo qui morbo laborant, ut ejus per se sumptibus impares illi sint, non tamen deseruntur, cum in promptu habeant a re communi subsidium, libereque omnino ac secure ex ampliore illa copia promere haurireque possint. Seniores a junioribus, perinde ut parentes a liberis, summa cum reverentia et sollicitudine observantur, milleque adeo manuum pariter ac mentium opera, senectutem in rerum omnium abundantia degunt. Tales apud eos sua illa, Græcorum nominum pompa et ambitione carens, philosophia virtutis athletas efficit, quæ non alia quam rerum laudabilium exercitia proponit, quibus libertas illa servitutis omnis impatiens maxime confirmatur. Quod quidem vel ex eo quivis intelligat, quod variis varii temporibus eam in regionem principes incubuerint, tam instituto quam ingenio dissimiles. Cum enim alii belluarum quoque feritatem immanitate superare conarentur, atque ut nihil prætermitterent, quod summa crudelitas exigeret, non ante subditos modo gregatim immolare modo vivos adhuc et spirantes membratim atque frustatim laniorum in morem concidere desinerent, quam in similes ipsi pœnas, agente illa rerum humanarum moderatrice justitia, incidissent; **384** alii vero quam animo rabiem furoremque conceperant, in alium improbitatis vultum speciemque vertentes, excogitato novæ ...is genere, comiter omnes ac suaviter appellarent, itaque barbaram atrocemque naturam voce dissimulantes, dum instar canum morsu venenato sævientium blandirentur, ejusmodi tamen, ...ibus exitiis passim importatis, miserorum calamitates, quæ nulla unquam oblivione delebuntur, ...in urbibus tanquam perpetua cum impietatis suæ, tum horribilis in humanum genus odii moni...liquissent: nemo tamen vel efferatorum illorum, vel fraudulentorum atque pellacium, huic Es...vel Hosiorum (hoc est sanctorum) sodalitio, crimen ullum vel affingere potuit: sed omnes om...llorum probitate victi, iis tanquam a natura liberis jurisque sui factis usi sunt, eorumque con...singularemque rerum omnium communionem, quod argumentum est integerrimæ ac beatissi...certissimum, suo etiam ore celebrarunt. »

...castigatiore atque sanctiore Judæorum disciplina hactenus. Nam de cætero vitæ genere, quod ...iversæ multitudini divinis legibus imperatur, paulo ante disputavimus. Quid ergo superest, nisi ...orum quoque theologiam cum majorum suorum religionibus consentire doceamus, ut hac etiam ...s absoluta numeris tractatio habeatur? Et quoniam superiore libro divinæ Scripturæ oracula ...ius, age jam, eorum deinceps, qui apud Judæos sapientia præstitere, mentem sensumque videa...quam non in theologia modo, verum etiam in cæteris artibus atque doctrinis Hebræorum no...ionem tenuerint, ex illorum nobis auctoritate constet. Atque in primis eumdem rursus Philo...orum primo, quos de lege conscripsit, hac de re disserentem audiamus.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ'.

Περὶ Θεοῦ, καὶ περὶ τοῦ γεννητὸν εἶναι τὸν κόσμον.

D

CAPUT XIII.

Ex Philone de Deo, quodque mundus ortum habuerit.

... γὰρ τὸν κόσμον (9) μᾶλλον ἢ τὸν κο... θαυμάσαντες, τὸν μὲν ἀγέννητόν τε ...ον ἀπεφήναντο, τοῦ Θεοῦ (10) πολ...

« Mundum, inquit ille, permulti potius quam mundi conditorem admirati, eum ortu carere ac sempiternum esse voluerunt. In quo sane turpem

...ς .. *τὸν κόσμον*, etc. Exstat hic locus apud ...excus., pag. 2 lib. *Περὶ τῆς Μωσέως* ...*ίας*, quem hic Euseb. inscribit, πρῶτον *τὸν Νόμον*. Secundus, opinor, et tertius fuerint, qui sequuntur, *Legis allegoriarum* duo.

(10) *Τοῦ Θεοῦ*, etc. Philo, melius, τοῦ Θεοῦ δὲ κ... ἀ. ἐναγῶς κατεψεύσαντο.

admodum indignumque Deo veternum affinxerunt : A 385 cum longe verius fuisset, hujus quidem tanquam auctoris parentisque vires ac potestatem obstupescere, illum vero nequaquam supra ejus conditionem celebrare. At Moses, qui et summum philosophiæ culmen attigerat, et præcipua naturæ occulta ex divinis responsis cognoverat, id etiam maxime necessarium esse intellexit, ut in rerum natura duo præsertim essent, efficiens alterum, quæ mens est universi purissima atque sincerissima, eademque cum scientia, tum ipso quoque bono atque honesto melior : alterum patiens, quod anima simul atque motu cum per sese careat, tum ab ipsa mente impulsum, mutatum, atque animatum, mundum hunc aspectabilem in perfectissimi operis formam rationemque convertit. Quem pro- B fecto qui ortu caruisse defendunt, ii Providentiam, quæ res una omnium ad retinendam fovendamque religionem utilissima est maximeque necessaria, rescindi abs sese tollique non sentiunt. Rem enim auctori quamque parentique suo curæ esse, vera nos ratio docet : cum et liberorum pater, et operum suorum conservationi artifex studiose prospiciat, et quidquid infestum illis atque perniciosum est, omni contentione depellere, quidquid fructuosum et commodum esse potest, omnibus opibus comparare ac suppeditare conetur. Quod vero natum aliquando non fuerit, ejus sane cura ad illum a quo effectum non sit, pertinet omnino nihil. Tam vero contentione plenum est, quam utilitate vacuum, C omnem ex hoc mundo, tanquam ex aliqua civitate principatum tollere, ubi nullus aut timori, aut moderatori, aut judici, a quo regi administrarique omnia deceat, locus relinquatur. At magnus ille Moses, cum absurdissimum esse statueret, ut idem et sub aspectum caderet, et ortu omni caruisset (quidquid enim sensibus usurpatur, id sive dum oritur, sive dum subinde mutatur, sui nunquam simile manet), ut ei rei, quæ non oculis, sed intelligentia sola cerneretur, æternitatem quasi geminum aliquid et cognatum attribuit; sic ei, quæ sensu perciperetur, proprium quoddam et singulare nomen imposuit. Quoniam igitur hic mundus, ut spe-

λὴν ἀπραξίαν ἀνάγνως καταψευσάμεν ἔμπαλιν, τούτου τὰς δυνάμεις ὡς ποι πατρὸς καταπλαγῆναι· τὸν δὲ μὴ πλέον ἀπ τοῦ μετρίου. Μωσῆς δὲ, καὶ φιλοσοφίας ἐ φθάσας ἀκρότητα, καὶ χρησμοῖς τὰ πολλὰ εκτικώτατα τῶν τῆς φύσεως ἀναδιδαχθεὶ διότι ἀναγκαιότατόν ἐστιν, ἐν τοῖς οὖσι, τὸ δραστήριον, ὃ τῶν ὅλων νοῦς ἐστιν εἰλικρ καὶ ἀκραιφνέστατος, κρείττων ἢ ἐπιστ κρείττων ἢ αὐτὸ τὸ ἀγαθὸν καὶ αὐτὸ τὸ καλ παθητικὸν, ἄψυχον, καὶ ἀκίνητον ἐξ αὐτοῦ δὲ, καὶ μετασχηματισθὲν, καὶ ψυχωθὲν ὑπὸ μετέβαλεν εἰς τὸ τελειότατον ἔργον τόνδε τὸν ὃν οἱ φάσκοντες ἀγένητον, λελήθασι τὸ ὠφ τον καὶ ἀναγκαιότατον τῶν εἰς εὐσέβειαν ὑ μενοι, τὴν Πρόνοιαν. Τοῦ μὲν γὰρ γεγονότ λεῖσθαι τὸν πατέρα καὶ ποιητὴν, αἱρεῖ λόγος. πατὴρ ἐκγόνων, καὶ δημιουργὸς τῶν δημιο των στοχάζεται τῆς διαμονῆς, καὶ ὅσα μὲν μία, μηχανῇ πάσῃ διωθεῖται, ὅσα δὲ ὠφ λυσιτελῆ, πάντα τρόπον ἐκπορίζειν ἐπιπο δὲ τὸ μὴ γεγονὸς οἰκείωσις οὐδεμία τῷ μὴ κότι. Περιμάχητον δὲ δόγμα καὶ ἀνωφελ χίαν ὡς ἐν πόλει κατασκευάζειν, τῷδε τῷ τὸν φόβον (11), ἢ βραβευτὴν ἢ δικαστὴν οὐ ὑφ' οὗ πάντα οἰκονομεῖσθαι καὶ πρυτανεύ μις. Ἀλλ' ὅ γε μέγας Μωσῆς, ἀλλοτριώτ ὁρατοῦ νομίσας εἶναι τὸ ἀγέννητον (πᾶν γὰ σθητὸν, ἐν γενέσει καὶ μεταβολαῖς, οὐδέπο ταὐτὸν ὄν), τῷ μὲν ἀοράτῳ καὶ νοητῷ προ ὡς ἀδελφὸν καὶ συγγενῆ, ἀϊδιότητα, τῷ δ' αἰσ οἰκεῖον ὄνομα ἐπεφήμισεν. Ἐπεὶ οὖν ὁρατὸ αἰσθητὸς δὲ ὁ κόσμος, ἀναγκαίως ἂν εἴη κα τός· ὅθεν οὐκ ἀπὸ σκοποῦ καὶ τὴν γένεσιν ψεν αὐτοῦ, μάλα σεμνῶς θεολογήσας. » Το οὖν περὶ τοῦ γεννητὸν εἶναι τὸν κόσμον. Ὁ ἀνὴρ καὶ περὶ τοῦ προνοίᾳ διοικεῖσθαι (13) τὰ τῷ Περὶ προνοίας, νεανικώτατα διέξεισι, ἀθέων ἀντιθέσεις προτάξας, καὶ πρὸς αὐτ ἀποκρινάμενος. Καὶ τούτων δὲ, εἰ καὶ μα δόξειεν, ἀλλ' ὡς ἀναγκαῖα, τὰ πλεῖστα συ ἐκθήσομαι. Κατασκευάζει δὲ τὸν λόγον τοῦ τρόπον.

ctari sentirique potest, ita necessario sui quoque ortus principium habuit, ipsius etiam ortum cum ratione, summoque digna theologia gravitate conscripsit. » Ac de mundi ortu hactenus Qui rursus in eo, quem *De Providentia* edidit, universum Providentia regi, luculentissima rima disputatione contendit, quæque ab impiis objiciuntur, ita proponit, ut ea deinceps omn futet. Quam ego disputationem, ut longior ea cuipiam videri fortasse possit, quia tamen h necessariam existimo, partem maximam describere statui, paucioribus verbis comprehensam. tur suum sermonem illum instituit.

386 CAPUT XIV. D

Divina Providentia mundum administrari.

« Tune Providentiam, inquit, tanta cum pertur-

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

Τοῦ αὐτοῦ περὶ τοῦ προνοίᾳ Θεοῦ διοικεῖσθαι κόσμον.

« Πρόνοιαν εἶναι λέγεις ἐν τοσαύτῃ τῶν π

(11) *Τὸν φόβον*. Philo, τὸν ἔφορον, *inspectorem ac provisorem*, longe melius.

(12) *Αἰσθητῷ*. Philo add. γένεσιν, optime, quemadmodum νοητῷ ἀϊδιότητα tribuerat.

(13) *Προνοίᾳ διοικεῖσθαι*. Nondum, quod sciam, prodiit in lucem opus illud Philonis *De prov* cujus hic luculentum sane fragmentum ab I subjicitur, tanto carius futurum, quanto l nisi minutiora divinæ hujus Providentiæ cu liaret.

χῇ καὶ συγχυσει; Τί γὰρ τῶν κατὰ τὸν ἀν- A βίον διατέτακται; τί μὲν οὖν οὐκ ἀταγίμει καὶ φθορᾶς; Ἢ μόνος ἀγνοεῖς, ὅτι κακίστοις καὶ πονηροτάτοις ἄφθονα ἐπικω- ἀγαθὰ, πλοῦτος, εὐδοξία, τιμαὶ παρὰ τοῖς ἡγεμονία πάλιν, ὑγεία, εὐαισθησία, κάλ- ;, ἀπόλαυσις ἡδονῶν ἀκώλυτος, διά τε πα- περιουσίαν, καὶ διὰ τὴν εἰρηνικωτάτην εὐμοιρίαν; οἱ δὲ φρονήσεως καὶ ἀρετῆς ρασταί τε καὶ ἀσκηταὶ πάντες εἰσὶν, ὀλί- φάναι, πένητες, ἀφανεῖς, ἄδοξοι, ταπει- α εἰς ἀνασκευὴν καὶ μυρία ἄλλα πλείω πῶν, ἑξῆς ἐπιλύεται τὰς ἀντιθέσεις διὰ Ὁ τύραννος ὁ Θεὸς, ὠμότητα καὶ βίαν, καὶ ἴτης ἀνημέρου ἀρχῆς ἔργα ἐπιτετηδευκὼς, λεὺς, ἥμερον καὶ νόμιμον ἀνημμένος ἡγε- B ατὰ δικαιοσύνης τὸν σύμπαντα οὐρανόν τε ν βραβεύει. Βασιλεῖ δὲ οὐχ ἔστι πρόσρησις ι πατρός. Ὃ γὰρ ἐν ταῖς συγγενείαις πρὸς κεῖς, τοῦτο βασιλεὺς μὲν πρὸς πόλιν, πρὸς ὁ Θεὸς, δύο κάλλιστα φύσεως θεσμοῖς ἀκι- καλύτῳ ἑνώσει ἁρμοσάμενος, τὸ ἡγεμονικὸν ι κηδεμονικοῦ. Καθάπερ οὖν τῶν ἀσώτων περιορῶσιν οἱ τοκέες, ἀλλὰ τῆς ἀτυχίας ιδάνοντες περιέπουσι καὶ τημελοῦσι, νομί- θρῶν ἀσπόνδων ἔργον εἶναι κακοπραγίαις ιν, φίλων δὲ καὶ συγγενῶν ἐπελαφρίζειν ατα. Πολλάκις δὲ καὶ τούτοις μᾶλλον ἢ τοῖς ἐπιδαψιλευόμενοι χαρίζονται, σαφῶς εἰδό- κείνοις μὲν ἄφθονος εἰς εὐπορίαν ἀφορμὴ C ἡ σωφροσύνη, τοῖς δ᾽ ἐλπὶς μία, οἱ γονεῖς, λεῖεν, ἀπορήσουσι καὶ τῶν ἀναγκαίων· τὸν πον καὶ ὁ Θεὸς, λογικῆς συνέσεως πατὴρ ων μὲν τῶν λογικοῦ μεμοιραμένων κήδε- ηθεῖται δὲ καὶ τῶν ὑπαιτίως ζώντων, ἅμα ν εἰς ἐπανόρθωσιν αὐτοῖς διδοὺς, ἅμα δὲ λεων φύσιν αὐτοῦ μὴ ὑπερβαίνων, ἧς ὀπα- καὶ φιλανθρωπία (15) γέγονεν ἐπαξία * τὸν

A batione et confusione rerum esse defendis? Quid enim est in hominum vita rectum atque compositum? imo, quid non perperam ac perverse geritur? An tu solus ignoras sceleratissimos quosque bonis omnibus, divitiis, fama, populique honoribus usque ad lasciviam abundare; quin etiam principatus, florentem valetudinem, vim sensuum acrem et vegetam, corporis dignitatem et robur, impunitam denique omnium licentiam affatim iis suppetere, quas partim commoditatum maximarum copia, partim corporis optima sedatissimaque constitutio conciliat? contra vero, sapientiæ ac virtutis amatores omnes, ut plurimum videas inopes, obscuros, ignobiles, abjectos humilesque permanere? Quæ quidem ille, ac sexcenta id genus alia refutandi B animo et voluntate complexus, tum illa omnia, quæ hoc in genere pugnare videbantur, ita dissolvit. Tyrannus, inquit, Deus profecto non est, qui crudelitate, vi, ac cæteris barbaræ potestatis conditionibus delectetur: sed rex, qui placido justoque principatu gaudens, cœlum orbemque universum omni cum æquitate moderatur. Regi autem non alia magis quam patris appellatio conveniat. Quod enim erga liberos in communione sanguinis et naturæ pater, hoc ipsum uti rex erga rempublicam, ita Deus erga mundum est, qui perennibus ac propriis naturæ legibus duo longe pulcherrima, principatum atque Providentiam, sempiterno fœdere ac societate conjunxit. Ergo, quemadmodum liberos profligatos et nequam parentes non deserunt, C sed eos, commiseratione permoti, lenius ac suavius habent, capitalium inimicorum esse rati, afflictis et jacentibus insultare, amicorum autem et affinium, casus gravitatem allevare; quin etiam iis plerique benignius quam modestis et frugi indulgere solent; quod probe intelligant, his amplum satis ac luculentum in temperantia repositum esse subsidium; illis spem in parentibus unam superesse, qua si

* ἀξία.

(15) ... ἀταξίας. Ita reposuim. ex alt. manusc., ... eram ante legeretur, οὐ κατ᾽ ἀξίας. Ἀρετὴ καὶ φιλανθρωπία. Ἀρετὴν hoc o virtutem reddidimus, ut ei benignitatis ... ordiæ laus non Græce tantum, sed etiam ... bueretur. Qua in significatione Thucydi- D ssimum Philo secutus videtur. Sic enim ι, ubi diram luem, quæ Athenis incubuente describit: Καὶ μάλιστα (supple δι- ο) οἱ ἀρετῆς τι μεταποιούμενοι· αἰσχύνῃ ίουν σφῶν αὐτῶν. Id est, *Maxime vero (in-* *qui virtutis* (hoc est humanitatis ac pie- *ıs ducebantur; eos enim sibi parcere sup-* ldem lib. IV, ubi Brasidas Lacedæmonius, ι ab Atheniensibus abducere dum conatur, lis omnem amittendæ libertatis eximit: *vim*, αὐτοὶ ἂν, inquit, φαινοίμεθα ἐχθίονα χὴν) ἢ ὁ μὴ ὑποδείξας ἀρετὴν, κατακτώ- *ent, Infestius palam* (*imperium*) *nobis ipsi* *ι, quam qui nullam omnino virtutem* (id *m in conservanda vel asserenda Græcorum* *itudium*) *ostenderunt*. Profitebantur enim onii se Græciam ab Atheniensium tyran- are velle, quod ait ἀρετὴν ὑποδεῖξαι. Af- : significatio est qua pro beneficiis vel accipiendis, vel reponendis, apud eumd. Thucydid. usurpatur: ut lib. II, in illo Periclis Ἐνταφίῳ λόγῳ, Καὶ τὰ ἐς ἀρετὴν, inquit, ἠναντιώμεθα τοῖς πολλοῖς. Id est, *Præterea, benignitatem quod attinet, alia longe nostra, quam vulgi hominum ratio fuit*. Sequitur enim, Οὐ γὰρ πάσχοντες εὖ, ἀλλὰ δρῶντες, κτώμεθα τοὺς φίλους. Id est, *Nec enim accipiendis, sed dandis ultro beneficiis, amicos paramus*. Et paulo post, clarius, ubi dantis reponentisque beneficium, discrimen instituit: Ὁ δ᾽ ἀντοφείλων, ἀμβλύτερος· εἰδὼς; οὐκ εἰς χάριν, ἀλλ᾽ ἐς ὀφείλημα τὴν ἀρετὴν ὑποδώσων [*f.* ἀποδώσων Ed.]. Id est: *At referendæ gratiæ debitor, minus alacer est, quod sciat eam se beneficentiam rependere, non cui habendæ gratiæ sint, sed qua contractum ante nomen dissolvat*. Alias, apud eumdem nominis celebritatem gloriamque significat, ut lib. I ubi Corcyræi Atheniensium opem efflagitant, cujus ea sit opportunitas, ἡ φέρουσα ἐς μὲν τοὺς πολλοὺς ἀρετὴν· οἷς δ᾽ ἐπαμυνεῖτε, χάριν· ὑμῖν δ᾽ αὐτοῖς ἰσχύν. Id est, *quæ cum apud homines gloriam conciliet, tum eos etiam, quorum defensionem susceperitis, obstringat beneficio, vobis denique novam potentiam novasque vires adjungat*: ubi tamen præcipue humanitatis et benignitatis opinionem ac famam indicare visus est.

exciderint, rebus illis omnibus necessariis esse carendum : sic omnino Deus, ejus, quæ cum ratione conjuncta est, intelligentiæ parens, cum eos omnes curæ habet, qui ratione præditi sunt, tum improbos etiam perversosque fovet : in quo et illis
387 corrigendi sui tempus facultatemque concedit, et naturæ obsecundat suæ, cui ad præclaram divini hujus mundi administrationem virtus, et in homines benevolentia comitatur. Hanc tu, interim, o anime, tanquam aliquod ipsius deposi[t]tionem accipe, ad eamque simul alteram, quæ sequitur, cum illa congruentem et cohære[n]junge. Absit enimvero, ut a veritatis sensu tantum aberres, ut sceleratum quempiam beatum licet opibus Crœsum, Lynceum oculorum acie, robore Milonem Crotoniatem, specie Ga[nymedem] superet,

Quem Superi rapuere, Jovi qui vina coronet,
Egregiam propter speciem.

Nam qui suum ipse dæmonem, hoc est mentem suam, mille dominorum, amoris, inquam, cupiditatis, voluptatis, metus, mœroris, stultitiæ, petulantiæ, formidinis, injustitiæ tyrannidi subjecerit, is εὐδαίμων (hoc est beatus) nunquam esse queat : tametsi vulgus hominum, ut falso de rebus ac præpostere judicat, geminoque illo morbo, fastu, et inani gloria facile corrumpitur, leviculos animos, ad ea deflectendos esse ac transversos agendos existimet, quorum in cupiditate pars hominum maxima fato quodam miserabili contabescit. Quod si erectis et intentis animi oculis, divinam illam providentiam, quantam humanæ fas est intelligentiæ, circumspicere volueris, tum quidem illustriori ac sinceriori ejus, quod vere bonum est, informata ratione, quas tu res nostras antea mirabaris, eas continuo ridebis omnes. Semper enim meliora dum absunt, quæ in eorum locum deteriora succedunt, habentur in pretio : eadem, ubi exsistere meliora cœperint, dejiciuntur illico, nec nisi secundas tenere possunt. Itaque speciem illam boni honestique divinam obstupescens, prorsus intelliges, eorum per sese nihil, quæ paulo ante commemoravimus, in bonis divino judicio numerari. Quippe illa enim argenti aurique metalla ex terræ parte deterrima oriuntur, quæque ab ea, quam producendis frugibus natura destinavit, sine ulla exceptione superatur. Nam plurimum sane inter alimentum, sine quo vita consistere nequeat, et divitiarum copiam interest. Cujus utriusque una quasi obrussa, eaque certissima, fames est, qua quid vere necessarium atque utile sit, exploratur. Tum enim profecto, quidquid ubique thesaurorum est, nemo non libenter cum exiguo cibo commutaret. At ubi rerum necessariarum abundantia, immenso quodam et in-

A θεῖον περιπολεῖν κόσμον (16). Ἕνα μὲν τοῦτον, ὦ ψυχὴ, δέξαι τέως αὐτοῦ παρακ[αταθήκην], ἕτερον δὲ συνῳδὸν καὶ ἐναρμόνιον αὐτῷ το[ύτῳ]. [Μὴ] τοσοῦτόν ποτε ψευσθείσῃ [a] τῆς ἀληθείας, [ὡς εὐδαί]μονά τινα τῶν φαύλων εἶναι νομίσαι, κἂν [πλουσιώ]τερος μὲν ᾖ Κροίσου, Λυγκέως δ' ὀξυωπέσ[τερος, ἀν]δρειότερος δὲ τοῦ Κροτωνιάτου Μίλωνος, κ[αλλίων δὲ] Γανυμήδους,

Ὃν καὶ ἀνηρείψαντο θεοὶ, Διὶ οἰνοχοεύει[ν]
B Κάλλεος εἵνεκα οἷο.

Τὸν γοῦν ἴδιον δαίμονα, λέγω δὲ τὸν ἑαυ[τοῦ νοῦν], μυρίων ὅσων δεσποτῶν δοῦλον ἀποφήνας, [ἔρωτος b], ἐπιθυμίας, ἡδονῆς, φόβου, λύπης, ἀφροσύν[ης, ἀσε]λασίας, δειλίας, ἀδικίας, οὐκ ἂν εἶναί ποτ[ε] εὐδαίμων, κἂν οἱ πολλοὶ, σφαλλόμενοι κρίσ[εως ...]θοῦς, νομίζωσι, δεκασθέντες ὑπὸ κακοῦ διδ[ύμου, τύ]φου καὶ κενῆς δόξης, δεῖν παρασαλεῦσαι [...]γαγεῖν ἀνερματίστους ψυχὰς, περὶ ἃ κηραί[νει] τὸ πλεῖστον ἀνθρώπων. Εἰ μέντοι, τὸ τῆ[ς ψυχῆς] ὄμμα τείνας, βουληθείης περιαθρῆσαι Θεοῦ [πρόνοιαν], ὡς ἔνεστιν ἀνθρωπίνῳ λογισμῷ, τρανωτέρα[ν τὴν] πρὸς ἀλήθειαν ἀγαθοῦ λαβὼν φαντασίαν, γ[ελάσεις τὰ] παρ' ἡμῖν, ἃ τέως ἐθαύμαζες. Ἀεὶ γὰρ ἀπ[όντων τῶν] κρειττόνων τιμᾶται τὰ χείρονα, τὴν ἐκείνω[ν] C νομοῦντα τάξιν· ἐπιφανέντα [c] δὲ, ὑποστέλλ[εται, δευτε]ρείοις ἄθλων ἀρκούμενα. Καταπλαγεὶς οὖν [τὸ εἶ]δος ἐκεῖνο ἀγαθόν τε καὶ καλὸν, πάντως ἐ[ννοήσεις], ὅτι παρὰ Θεῷ τῶν εἰρημένων πρότερον ο[ὐδὲν] ἑαυτὸ τῆς ἀγαθῆς (17) μοίρας ἠξίωται. Διότ[ι] ἀργύρου μέταλλα καὶ χρυσοῦ γῆς ἐστιν ἡ φ[αυλοτάτη] μοῖρα, τῆς πρὸς καρπῶν ἀνειμένης γένεσιν τῷ παντὶ λειπομένη. Οὐ γὰρ ἔσθ' ὅμοιον τρ[οφὴ, ἧς] ἄνευ ζῆν ἀδύνατον, εὐπορία χρημάτων. Μί[α δὲ] ἐστὶ βάσανος ἐναργεστάτη, λιμὸς, ᾧ τὸ πρὸς [ἀλήθειαν] ἀναγκαῖον καὶ χρήσιμον δοκιμάζεται. Θησαυ[ροὺς] τοὺς πανταχοῦ πάντας ἀντικαταλλάξαιτ' ἄν [...] χείας ποτὲ τροφῆς ἄσμενος. Ὅταν δὲ ἡ τ[ῶν ἀναγ]καίων ἀφθονία, μυρίῳ φθορᾶς (18) ἀκατασχ[έ]D θει ῥυεῖσα, κατὰ πόλεις ἀναχέηται, τοῖς τῆς [...] ἀγαθοῖς ἐντρυφῶντες, ἐπ' αὐτῶν μόνων οὐκ [...] ἵστασθαι, κόρον ὑβριστὴν ἡγεμόνα τοῦ βίου [...]μενοι, ἀργύρου τε καὶ χρυσοῦ κτήσεσιν ἐπαπ[οδύντες] ἅπασι (19), παρ' ὧν ἄν τι κερδανεῖν ἐπελπ[ίζωμεν], κοινώμεθα (20), καθάπερ τυφλοὶ, μηκέτι τῆ[ς ...] βλέποντες ὑπὸ φιλαργυρίας, ὅτι γῆς εἰσιν ὄγ[κοι].

[a] Ἴσ. ψευσθείης [b] Ἴσ. ἔρωτος. [c] γρ., ἐπιφανέντων.

(16) *Κόσμον*. Alt. ex manuscript., οἶκον, rectius, ut videtur, cum de mundo quasi de ipsius Dei familia disputet.

(17) *Ἀγαθῆς*. Malim ἀγαθοῦ, cum alt. manuscr.

(18) *Φθορᾶς*. Alt. e manuscr., φθοραῖς, quod nihilo melius videtur. Alter veram, opinor, lectionem repræsentat, φορᾶς, quam ante jam secutus eram.

(19) *Ἐπαποδύντες, ἅπασι*. Ita distinximus, quæ prius absque ulla distinctione, summa cum perturbatione legebantur.

(20) *Κοινώμεθα*. Humilius verbum hoc quam ut ei cum participio ἐπαποδύντες sa[tis con]veniat. Alt. e manuscr. leg. κονιόμεθα, quo[d ejus]dem metaphoræ verbum est, simulque pr[opriam] significationem includit. Esset ἅπασι κονίεσθ[αι], *rebus iis omnibus, quasi ad pugnandum i[n arenam] accingi, ex quibus lucri aliquid sperabitur.* [Vel] κινούμεθα, *impellimur*, vel κονούμεθα, *urge[mur]*.

ν εἰρήνης (21) συνεχὴς καὶ ἀδιάστατος πό- ... θῆτές γε μὴν προβάτων εἰσὶν, ὡς οἱ ποιη- ... σιν, ἄνθος, κατὰ δὲ τὴν δημιουργὸν τέχνην, ... ἔπαινος. Εἰ δέ τις ἐπὶ δόξῃ μέγα φρονεῖ, ... τῶν φαύλων ἀποδοχὴν ἀσπαζόμενος, ἴστω ... ὅτης φαῦλος ὤν. Τὸ γὰρ ὅμοιον χαίρει τῷ ... χέσθω δὲ, καθαρσίων μεταλαχὼν, ἰαθῆναι ... δι' ὧν αἱ μεγάλαι ψυχῇ νόσοι κατασκή- ... ἀθέτωσαν δὲ καὶ ὅσοι ἐπ' εὐτονίᾳ πεφύσην- ... αυχεῖν, ἀπιδόντες εἰς τὰς τῶν ἡμέρων καὶ ... ζώων ἀμυθήτους ἀγέλας, αἷς ἰσχὺς καὶ ... γεγένηνται. Τῶν γὰρ ἀτοπωτάτων ἐστὶν ἐπὶ ... εταῖς, καὶ ταῦτα παρευημερούμενον ὑπ' ... ρωπον ὄντα, σεμνύνεσθαι. Διὰ τί δ' ἄν τις ἐπὶ σώματος εὐμορφίᾳ ἀγάλλοιτο, ἣν βρα- ... ς ἔσβεσε, πρὶν ἐπὶ μήκιστον ἀνθῆσαι, τὴν αὐτῆς ἀκμὴν ἀμαυρώσας; καὶ ταῦθ', ὁρῶν ... ς περιμάχητα καλλιγράφων ἔργα καὶ πλα- ... ἄλλων τεχνιτῶν, ἔν τε ζωγραφήμασι, καὶ καὶ ὑφασμάτων ποικιλίαις, ἐν Ἑλλάδι καὶ κατὰ πόλιν ἑκάστην εὐδοκιμοῦντα. Τούτων ... ἔφην, οὐδὲν παρὰ Θεῷ τῆς ἀγαθῆς μοί- ... ξίωται. Καὶ τί θαυμάζομεν εἰ μὴ παρὰ Θεῷ; παρὰ ἀνθρώποις τοῖς θεοφιλέσι, παρ' οἷς ... λήθειαν ἀγαθὰ καὶ καλὰ τετίμηται, φύσεως ... ρου λαχοῦσι, μελέτῃ δὲ μετ' ἀσκήσεως τὴν ... κοσμήσασιν, ὧν ἡ ἄνοδος φιλοσοφία δημιουρ- ... δὲ νόθου παιδείας ἐπεμελήθησαν, οὐδὲ ... οὺς ἐμιμήσαντο, τὸ δοῦλον ψυχῆς σῶμα θε- ... ς, οἱ τὴν δέσποιναν ἐπιφάσκοντες ἰᾶσθαι. ... ὲν γὰρ, ἐπειδάν τις εὐτυχὴς νοσήσῃ, κἂν ὁ ... ασιλεὺς, πάνθ' ὑπερβάντες τὰ περίστῳα, ... ῶνας, τὰς γυναικωνίτιδας, γραφὰς, ἄργυ- ... ον, ἄσημον, ἐπίσημον (23), ἐκπωμάτων ἢ ... ων πλῆθος, τὸν ἄλλον τῶν βασιλέων ἀοίδι- ... ον· ἔτι δὲ τὸν οἰκετικὸν ὄχλον, καὶ τὴν φίλων ... ων, ὑπηκόων (24) τῶν ἐν τέλει θεραπείαν τῶν σωματοφυλάκων, ἄχρι τῆς εὐνῆς ἀφικό- ... τῶν περὶ αὐτὸ τὸ σῶμα ἀλογήσαντες, οὐθ' ... λιθοκόλλητοι καὶ ὁλόχρυσοι θαυμάσαντες, ... ἀραχνοῦφεῖς ἢ λίθῳ γεγραφημέναι (25) ... οὐθ' ὅτι ἐσθημάτων ἰδέαι διάφοροι· προσ- ... ς περὶ αὐτὸν χλαίνας ἀπαμφιέσαντες, ἄπτον-

A finito proventu, per oppida passim omnia circumfluere cœperit, his naturæ bonis ad delicias et luxum abusi, haudquaquam in iis solis acquiescere possumus, **388** sed injuriosum quoddam fastidium vitæ quasi nostræ ducem secuti, ad omnem argenti aurique possessionem ardenter imminemus. Unde si qua spes lucri affulserit, tum enimvero cæcorum instar præcipites ferimur, nec jam amplius, ob nimiam pecuniarum cupiditatem, mentis oculo videre possumus, nihil esse nisi terræ pondera, quorum causa perpetuo quodam, ac sine ulla mentione pacis, infinito bello agitamur. Nam vestes sane, aut flos quidam ovium sunt, ut loqui poetæ solent, aut si elaborandi artem spectare mavis, laus una textorum. Gloria vero si quis insolescit,
B improborum commendatione plausuque delectatus, hoc ipso improbum sese esse noverit. Simile enim simili gaudet. Idem porro piacularibus deinceps sacrificiis usus, aurium sanitatem, per quas in animum graves morbi solent incumbere, votis omnibus impetrare conetur. Discant præterea, quicunque firmitate corporis intumescunt, minus cervicem tollere, dum partim in cicures, partim in feras animantes illas intuentur, quæ nativo quodam robore antecellunt. Summæ enim stultitiæ fuerit hominem belluarum, quibus ipse longe multumque concedat, viribus gloriari. Jam quid tandem esse potest, quamobrem vir sapiens sua sibi pulchritudine placeat, quam tempus brevissimum exstinguere soleat, mendaci ejus specie, antequam diutius floruerit,
C obscurata penitus atque deleta? Maxime vero, cum in rebus etiam inanimatis excellentissima pictorum atque fictorum et cæterorum id genus artificum opera videat, atque ejusmodi quæ seu penicillo seu scalpro ducta, seu Phrygionum manu summa cum varietate contexta, in omnibus passim non Græcis modo, sed etiam barbaris urbibus admodum celebrentur. Horum, inquam, nihil divino judicio bonorum in numero collocatur. Divino autem? Imo ne hominum quidem eorum, qui Deo chariores, id quod vere bonum atque honestum est, in pretio habere solent, cum et felicem indolem nacti fuerint, et meditatione simul atque usu naturam ipsam

(21) ... *μὲν εἰρήνης*. Aut deest aliquid, aut ... εἰρήν. legend. videtur.

(22) ... *ἀγαθῆς μοίρ*. Hic etiam ἀγαθοῦ præstiterit ... us pag. 387.

(23) ... *ἄσημον, ἐπίσημον*. Etiamsi ἄσημος et ... χρυσός, proprie *aurum rude signatumque* ... hic tamen latius, ut videtur, pro infecto ... sumuntur. Alias, aurum, argentumve si- ... χρυσός, ἄργυρος ἐν νομίσματι, ὡς νόμισμα. ... autem, ἐν ὕλῃ, ὡς ὕλη, Gallice, *en masse*, ... Factum, ἐν κατασκευῇ, ἐν κατασκευαῖς. ..., *Pomp.*: Ἀναφέρεται εἰς τὸ δημόσιον τα- ... νομίσματι καὶ κατασκευαῖς, ἀργυρίου καὶ ... μύρια τάλαντα, *Referuntur in publicum* ... *argenti et auri tam signati, quam facti* ... *ginti millia*. Philo noster *De legatione ad* ... *bi de* infinitis ejusdem imperatoris opibus: ... καὶ χρυσὸν, τὸν μὲν ὡς ὕλην, τὸν δὲ ὡς ... τὸν δὲ ὡς προβόσχημα, δι' ἐκπωμάτων ... ἑτέρων, ἃ πρὸς ἐπίδειξιν τεχνιτεύεται.

D Obscurum est illud, ὡς προβόσχημα, quæ vox mihi quidem alibi nondum occurrit. An forte, quibus in mensa utebantur, cum pocula, tum fercula intelligit? quæ cum singulari artificio elaborata essent, πρὸς ἐπίδειξιν potius, quam πρὸς χρείαν facta videbantur. An προβόσχημα, invitamentum quoddam et illectamentum oculorum est, quasi hoc poculorum, et aliorum id genus aspectu oculi jucundissime pascerentur.

(24) *Ὑπηκόων*, etc. Manifestum hujus loci vitium est, cui nihil opis afferunt manuscr. Reponi forte possit, ἢ ὑπηκόων τῶν ἐν τέλει, καὶ τῶν σωματοφυλάκων θεραπείαν ἐάσαντες.

(25) *Λίθῳ γεγραφημέναι*. Quid sit λίθῳ γεγραφῆσθαι, non intelligo. Verti perinde ac si non λίθῳ, sed λίνῳ legeretur, quasi stragulorum istorum fundus et lineus fuerit, et eleganti artificio pictus, quanquam ne istuc quidem nimium placet. Facile est, vocem aliam sufficere, ut ἐζωγραφημένα, κατάγραφα, vel simil.

excoluerint, cujus utriusque parens et artifex legitima philosophia est. At qui doctrinæ genus spurium adulterinumque sectantur, ne ipsos quidem medicos animæ famulos corpori curationem adhibentes imitentur, cum tamen sanandos ipsius dominæ morbos susceperint. Illi enim, si ex beatulis quispiam adversa valetudine laboraverit, ut rex ipse maximus fuerit, porticus tamen et ambulationes omnes, omnia virorum mulierumque septa prætergressi; picturis, argento, auroque **389** tam facto quam infecto, poculorum textique operis copia, cæteroque perinsigni regum apparatu neglecto; quin etiam cuncto satellitio, et amicorum pariter, aut sanguine conjunctorum, aut virorum etiam principum, ac præsidiariorum quoque militum comitatu perrupto, ad ipsum usque lectum aspirant; adeoque nulla rerum illarum, quæ adjunctæ corpori sunt, ratione habita, nihilque vel cubilis aurei ac gemmis unionibusque distincti, vel stragulorum aut partim subtilissime aranearum more textorum, partim lineo subtegmine pictorum, vel denique vestium coloris figuræque multiplicis aspectu commoti, detractis etiam aliquando lænis, manus ipsas tractant, pressisque venis, pulsusne ratio salutaris sit, diligenter explorant. Imo reductis nonnunquam interulis, alvusne gravior sit, an inflammatum pectus, an cor præpostero ac perturbato motu subsiliat: tum suam adhibent propriamque morbo curationem. Sic plane philosophos oporteret, qui sese animæ suapte natura reginæ medicos profitentur, contemptis ac despectis omnibus, quæ stolidæ hominum opiniones, cæcorum more confingunt, interius subeundo mentem ipsam attentare, num ea forte motibus iracundiæ inæquali celeritate vibrantibus, ac præter naturam incitatis ageretur: attentare linguam, num asperior, et in maledicta proclivior, num sese profundat intemperantius, custodiæ silentiique prorsus impatiens: attentare ventrem, num insaturabili cupiditate fœdum in modum intumuerit: singulas denique perturbationes, morbos, ægritudinesque singulas, si quibus affecta videatur, solertius attentiusque scrutari, ne quibus restitui salus possit, remedia ignoratione prætereant. Nunc vero rerum exteriorum luce perstricti, quod spiritale lumen ferre non possent, perpetuo quodam errore jactati, nunquam ad reginam usque rationem aspirarunt, sed ubi ægre admodum vestibulum attigissent, quæ pro virtutis foribus occurrerunt, opes, gloriam, sanitatem, ac cætera id genus mirati adorarunt. At enimvero summæ est extremæque dementiæ, uti vel colorum cæcos, vel sonorum modulatorum surdos, sic etiam improbos homines verorum bonorum judices adhibere; cum principe sui parte, hoc est mente, capti sint, cui stultitia

ται χειρῶν, καὶ τὰς φλέβας προσπιεζοῦντες, ἀκριβοῦσι τοὺς παλμοὺς, εἰ σωτήριοι· πολλάκις δὲ καὶ τοὺς χιτῶνας ἀναστείλαντες, εἰ περιπληθὴς ἐσθ' ἡ γαστὴρ ἐξετάζουσιν, εἰ πεπυρωμένος ὁ θώραξ, εἰ ἄτακτα ἡ καρδία πηδᾷ· κἄπειτα τὴν οἰκείαν προσφέρουσι θεραπείαν. Ἔδει δὲ καὶ τοὺς φιλοσόφους, ἰατρικὴν ὁμολογοῦντας ἐπιτηδεύειν τῆς φύσει βασιλίδος ψυχῆς, καταφρονεῖν μὲν ἁπάντων, ὅσα αἱ κεναὶ δόξαι τυφοπλαστοῦσιν (26)· εἴσω δὲ προσιόντας ἅπτεσθαι διανοίας αὐτῆς, εἰ ὑπ' ὀργῆς ἀνισοταχεῖς καὶ παρὰ φύσιν κεκινημένοι παλμοί· ἅπτεσθαι καὶ γλώττης, εἰ τραχεῖα καὶ κακήγορος, εἰ πεπορνευκυῖα καὶ ἀταμίευτος· ἅπτεσθαι καὶ γαστρὸς, εἰ ἀπλήστῳ σχήματι ἐπιθυμίας διῴδηκε· καὶ συνόλως παθῶν καὶ νοσημάτων καὶ ἀῤῥωστημάτων, εἰ κεκρᾶσθαι δοκεῖ, διερευνᾷν ἕκαστον, ἵνα μὴ διαμαρτάνωσι τῶν προσφόρων εἰς τὸ σώζειν. Νυνὶ δὲ ὑπὸ τῆς τῶν ἔξω περιαυγασθέντες λαμπρότητος, ἅτε νοητὸν φῶς ἰδεῖν ἀδυνατοῦντες, πλαζόμενοι διετέλεσαν τὸν αἰῶνα, πρὸς μὲν τὸν βασιλέα λογισμὸν φθάσαι μὴ δυνηθέντες, ἄχρι δὲ τῶν προπυλαίων μόλις ἀφικνούμενοι, καὶ τοὺς ἐπὶ θύραις ἀρετῆς πλοῦτόν τε καὶ δόξαν καὶ ὑγείαν, καὶ τὰ συγγενῆ τεθαυμακότες, προσεκύνουν. Ἀλλὰ γὰρ, ὡς ὑπερβολὴ μανίας χρωμάτων κριταῖς χρῆσθαι τυφλοῖς, ἢ κωφοῖς τῶν κατὰ μουσικὴν φθόγγων· οὕτω καὶ φαύλοις ἀνδράσι τῶν πρὸς ἀλήθειαν ἀγαθῶν· καὶ γὰρ οὗτοι τὸ κυριώτατον τῶν ἐν αὐτοῖς, διάνοιαν πεπήρωνται, ἧς βαθὺ σκότος ἀφροσύνη κατέχεεν. Εἶτα νῦν θαυμάζομεν, εἰ Σωκράτης, καὶ ὁ δεῖνα, ἢ ὁ δεῖνα τῶν σπουδαίων ἐν πενίᾳ διετέλεσαν (27), ἄνθρωποι μηδὲν πώποτε τῶν εἰς πορισμὸν ἐπιτηδεύσαντες, ἀλλὰ μηδ' ὅσα ἢ παρὰ φίλων πολυχρημάτων, ἢ παρὰ βασιλέων δωρεὰς μεγάλας προτεινόντων, παρῆν, λαβεῖν ἀξιώσαντες, ἕνεκα τοῦ μόνον ἀγαθὸν καὶ καλὸν τὴν τῆς ἀρετῆς κτῆσιν ἡγεῖσθαι, περὶ ἣν πονούμενοι, τῶν ἄλλων ἀγαθῶν πάντων ἠλόγουν. Τίς δ' οὐκ ἂν ἀλογήσαι νόθων ἕνεκα προνοίας τῶν γνησίων; Εἰ δὲ σώματος θνητοῦ μεταλαχόντες, καὶ κηρῶν γέμοντες ἀνθρωπίνων, καὶ μετὰ τοσούτου πλήθους ἀδίκων ζῶντες, ὧν οὐδ' ἀριθμὸν εὑρεῖν εὔπορον, ἐπεβουλεύθησαν, τί τὴν φύσιν αἰτιώμεθα, δέον τὴν τῶν ἐπιθεμένων κακίζειν ὠμότητα; Καὶ γὰρ εἰ ἐν ἀέρι γεγένηντο λοιμικῷ, πάντως ὤφειλον νοσῆσαι· καταστάσεως δὲ λοιμικῆς μᾶλλον, ἢ οὐχ' ἧττον, φθοροποιός ἐστιν ἡ κακία. Ὡς δ' ὄντα ὑετοῦ μὲν ὄντος, ἀνάγκη τὸν σοφὸν, εἰ ἐν ὑπαίθρῳ διάγοι, καταβρέχεσθαι· βορέου δὲ ψυχροῦ καταπνέοντος, ῥίγει πιεσθῆναι καὶ ψύχει· θέρους δ' ἀκμάζοντος ἀλεαίνεσθαι· ταῖς γὰρ ἐτησίοις τροπαῖς τὰ σώματα συμπάσχειν νόμος φύσεως· τὸν αὐτὸν τρόπον, τὸν ἐν τοῖς τοιούτοις χωρίοις ἐνοικοῦντα, ἔνθα φόνοι τε λιμοί τε, καὶ ἄλλων ἔθνεα κηρῶν, ἐναλλάττεσθαι τὰς ἀπὸ τῶν τοιούτων τιμὰς ἀναγκαῖον. Ἐπεὶ Πολυκράτει γε (28), ἐφ' οἷς δεινοῖς ἠδίκησε καὶ

(26) *Τυφοπλαστοῦσιν*. Conjiciebam τυφοπλαστοῦσιν, quam vocem in alt. manusc. postea reperi. Certe τυφοπλαστεῖν lexicographi non agnoscunt, tametsi Philonis genium satis hoc verbum redoleat: erit autem, *stolide ambitioseque confingere*.

(27) *Διετέλεσαν*. Alt. e manuscr. διῆγον in margine, quod malim, nam διετέλεσαν participium aut nomen aliquod postularet.

(28) *Ἐπεὶ Πολυκράτει γε*. Historia nota est ex Herodoto, lib. III.

ϕρηγὸς ἀπήντησε χείρων μὲν ἡ τοῦ βίου νία· πρόσθες δ' ὡς ὑπὸ μεγάλου βασι- κολάζετο, καὶ προσηλοῦτο, χρησμὸν ἐκ- ῖδα (30), ἐφῆκα ἐμαυτόν ª, οὐ πρὸ πολλοῦ δέξαντα, ὑπὸ μὲν ἡλίου ἀλείφεσθαι, λού- ὸ Διός. Αἱ γὰρ διὰ συμβόλων αἰνιγματώ- φάσεις, ἀδηλούμεναι τὸ πάλαι, τὴν διὰ ἀριδηλοτάτην ἐλάμβανον πίστιν. Οὐκ ἐπὶ ῖνον, ἀλλὰ παρὰ πάντα τὸν ἐξ ἀρχῆς βίον ρὸ τοῦ σώματος τὴν ψυχὴν κρεμάμενος. ροβούμενος καὶ τρέμων τὸ πλῆθος τῶν ων ἐπτόητο, σαφῶς ἐξεπιστάμενος, ὅτι εὔ- ν οὐδείς, ἐχθροὶ δὲ πάντες δυσπραξίᾳ ἀμεί- δὲ ἀνηνύτου καὶ συνεχοῦς εὐλαβείας μάρτυ- ικελικὰ συγγράψαντες, οἵ φασιν, ὅτι καὶ ατάτην ὕποπτον εἶχε γυναῖκα. Σημεῖον δέ· δωμάτιον εἴσοδον, δι' ἧς φοιτήσειν ἔμελλεν ἐκέλευσε στορεσθῆναι σανίσιν, ἵνα μὴ λάθη ιαρπύσασα· ψόφῳ δὲ καὶ κτύπῳ τῆς ἐπι- μηνύῃ τὴν ἄφιξιν. Εἶτ' οὐκ ἀνείμονα μό- καὶ πᾶσι τοῖς μέρεσι γυμνὴν, ἃ μὴ θέμις ὁρᾶσθαι, παρέρχεσθαι. Πρὸς δὲ τούτοις τὸ κατὰ τὴν ὁδὸν ἐδάφους εἰς τάφρου γεωρ- ς καὶ βάθος διακοπῆναι, κατὰ δέος μή τι λὴν ἀφανῶς ἐπικρύπτηται, ὅπερ ἢ ἅλμα- ις διαβάσεσιν ἔμελλε διελέγχεσθαι. Πόσων ὁ ταῦτα παρατηρῶν καὶ τεχνάζων ἐπὶ γυ- ρὸ τῶν ἄλλων ὤφειλε πιστεύειν, μεστὸς γὰρ ἐῴκει τοῖς δι' ἀπορρῶγος ὄρους, ἐπὶ ὐρανῷ φύσεις ἀριδηλοτέρας κατανοῆσαι, ῦσιν, οἳ μόλις φθάνοντες ἄχρι προνενευ- ος, οὔτ' ἀναχωρεῖν ᵇ ἔτι δύνανται, πρὸς τὸ ὕψος ἀπειρηκότες, οὔτε καταβαίνειν θαρ- ς τὴν ὄψιν τῶν χασμάτων ἰλιγγιῶντες. γὰρ, ὡς θείου πράγματος καὶ περιμαχή- νίδος, οὔτε μένειν, οὔτε ἀποδιδράσκειν αι ὑπελάμβανε· μένοντι μὲν γὰρ ἀλλεπάλ- ι κακὰ ἀμύθητα· βουλομένῳ δ' ἀποδιδρά- ι τοῦ ζῆν ἐπεκρέματο κίνδυνος, ὡπλισμέ- μὴ τοῖς σώμασιν, ἀλλά τοι ταῖς διανοίαις

Δηλοῖ δὲ καὶ τὸ ἔργον, ᾧ πρὸς τὸν μακα- τῶν τυράννων βίον φασὶ χρήσασθαι Διο- ίσας γὰρ αὐτὸν ἐπὶ λαμπροτάτου καὶ πο- υ δείπνου παρασκευήν, ἐκ μηρίνθου πάνυ σέταξεν ἠκονημένον ὑπεραιωρηθῆναι πέ- ὁ δὲ κατακλιθεὶς εἶδεν αἰφνίδιον, οὔτ' ἐξ- θαρρῶν διὰ τὸν τύραννον, οὔτ' ἀπολαῦσαί παρεσκευασμένων διὰ δέος οἷός τε ὤν, ὁ πλουσίων ἀλογήσας ἡδονῶν, ἀνατείνας καὶ τὰς ὄψεις, ἐκαραδόκει τὸν οἰκεῖον νεὶς δ' ὁ Διονύσιος, Ἆρ' ἤδη κατανοεῖς, ιμον καὶ περιμάχητον ἡμῶν βίον; Ἔστι ς, εἰ μὴ βούλοιτό τις ἑαυτὸν φεναχίζειν·

A densissimas tenebras offuderit. Et miramur deinceps, aut Socratem, aut alium quemlibet morum integritatis studiosum **390** continenti penuria laborasse: homines, qui nihil unquam ad vitæ lautitias quærere voluerunt, ac ne illa quidem, quorum sibi vel ab amicis locupletioribus, vel ab ipsis aliquando regibus, magnam ultro vim munerum ingerentibus, copia fieret, accipere voluerunt: cum enim unam illam virtutis possessionem boni honestique nomine dignam esse statuerent, deque una comparanda laborarent, reliquam bonorum turbam valere jusserunt. Et sane, quis non, ut vera germanaque consequatur, spuria facile adulterinaque contempserit? Jam vero, si et mortale corpus sortiti, et humanis casibus involuti cum essent, et in B tanta sceleratorum multitudine viverent, ut facile numerus iniri non posset, nonnullorum insidiis odiisque patuere; quid causæ est, quamobrem cum eorum, a quibus oppressi sunt, crudelitatem accusare oporteat, naturam ipsam injuriose criminemur? Quippe si pestilenti cœlo uterentur, hujus illis plane foret subeunda contagio. Atqui vel magis, vel nihilo certe minus, quam pestifera quædam lues, exitialis improbitas est. Et quemadmodum, imbre decidente perplui, si sub dio versabitur, virum sapientem oportebit, eumdemque vel frigidiore Borea spirante, frigoris vim subire, vel æstate ardentiori æstuare (ut enim annuas mutationes corpora sentiant, lex naturæ quædam est); ita quisquis C in ejusmodi locis habitat, ubi cædes, ubi fames, ubi tot casuum ac miseriarum examina, varias illum ac multiplices earum subinde mulctas subire necesse est. Quippe, Polycrates enim ille, ad ea scelera, quæ cum injuriose, tum impie perpetravit, deteriorem iniquæ fortunæ manum operamque sortitus est: sed adde tu porro, qualem ipse regis maximi jussu pœnam sustinuerit, cum ad stipitem clavis affigebatur, expletoque oraculo, Memini, inquiebat, mihi etiam me paulo ante visum, inungi a sole, a Jove lavari. Denuntiationes enim istæ symbolis, ænigmatum in morem adumbratæ, ut ante hominum intelligentiam fugerant, re ipsa tamen exituque fidem sui fecerunt longe certissimam. Quanquam non sub exitum modo, sed etiam D toto illo, quo imperavit, tempore, clam ipse quidem, vere tamen animo prius, quam corpore, suspensus hæsit. Assiduo enim conjuratorum densa manu irruentium terrore percellebatur, cum probe intelligeret, qui bene sibi vellet neminem, infestos sibi omnes esse, ac nulla unquam sua calamitate placandos. Et vero, quam sibi anxie perpetuoque metueret, ex rerum Sicularum scriptoribus quivis auferre possit, qui vel ipsam ei quoque

ª ..., ἐμαυτόν. ᵇ Ισ. ἄνω χωρεῖν.

...άλου βασιλέως. Gambysem Cyri filium, Persarum regem, intelligit. Sed haud ...ονικὸν σφάλμα Philonis hoc est: nec ...pe, sed ab Orœte, Sardibus præfecto, in crucem actus est. Quem Orœtem Da...ris filius, qui Cambysi Smerdique Mago successerat, ob alias Persarum cædes, sub ipsum regni primordium interfici jussit, ut scribit idem Herodot.

(30) *Οἶδα*, etc. Neque id Polycratis ipsius aut visum fuit, aut somnium; sed ejus filiæ, si Herodoto fides est.

391 observantissimam licet ac suavissimam conjugem suspectam fuisse tradunt. Nam interioris cubiculi vestibulum, quo ipsi aditus ad sese foret, tabulato sterni jussit, ne quando furtim irreperet, sed illius adventus ipso subeuntis sonitu strepituque proderetur. Eam deinde, non modo sine vestibus, sed omnibus etiam, quas a viris videri nefas est partibus nudam intrare voluit. Præterea continens illud, quod viæ objacebat, regii liminis solum in rusticæ fossæ latitudinem altitudinemque deprimi, ne quid moliendis clam insidiis comparatum latere posset, cum aut saltibus, aut longioribus trajiciendi moris facile detegeretur. Quot, obsecro, scatebat ille miseriis, qui adversus uxorem, cui præ cæteris omnibus fidem habere debuisset, tam multa compararet atque moliretur? Iis utique persimilis erat, qui naturas illas, quæ in cœlo versantur, clarius nosse cupientes, per abruptum præcipitemque montem ingressi, ubi vix demum ad prominentem usque cervicem evaserunt, nec ultra progredi, ea, quæ superest, jugi altitudine fracti debilitatique, possunt, nec descendere audent, dum ad tantæ subjectarum labium hiatuumque vastitatis aspectum attoniti obstupescunt. Nam qui semel tyrannidem, perinde ac divinum aliquid, atque omni contentione dignum affectasset, nec in ea se tuto hærere, nec se illi subducere secure posse statuebat: quippe si hæreret, confertas et inexplicabiles in sese quotidie calamitates confluere; sin aufugere conaretur, certissimum vitæ sibi periculum imminere, cum tot suum in caput, si minus corporibus, at animis certe quidem armatos esse intelligeret. Atque id ex ipsomet Dionysii facto satis superque constat, quo ipsum ad eum refellendum, qui felicem tyrannorum vitam esse dictitabat, usum esse ferunt. Hominem cum ad lautum valde opiparumque convivium invitasset, peracutam securim, quæ summis ejus cervicibus immineret, tenuissimo funiculo suspendi jussit. Quam ille, ubi accubuisset, repente suspiciens, cum nec surgere præsente tyranno auderet, nec cibi ullius suavitatem degustare præ nimio timore posset, vim tantam exquisitissimarum deliciarum aspernatus, supina cervice intentoque vultu, momentis singulis interitum exspectabat suum. Hic Dionysius sensum hominis animumque pervidens, Jamne nosti, inquit, vitæ hujus nostræ tam splendidæ tamque expetitæ conditionem? Talis enim profecto illa est, nisi si quis fucum ipse sibi facere voluerit. Abundat opibus illa quidem, bono tamen penitus

A ἐπειδὴ περιέχει παμπληθεῖς μὲν χορηγίας, ἀπόλαυσιν δ' οὐδενὸς χρηστοῦ· φόβους δ' ἐπαλλήλους, καὶ κινδύνους ἀνηκέστους, καὶ νόσον ἑρπηνώδους (31) καὶ φθινώδους χαλεπωτέραν, ἀθεράπευτον ἀεὶ φέρουσαν ὄλεθρον. Οἱ δὲ πολλοὶ τῶν ἀνεξετάστων, ὑπὸ τῆς λαμπρᾶς φανερότητος ἀπατώμενοι, ταὐτὸν πεπόνθασι τοῖς ἀγκιστρευομένοις ὑπὸ τῶν εἰδεχθῶν ἑταιριδίων, ἃ τὴν δυσμορφίαν ἐσθῆτι καὶ χρυσῷ, καὶ ταῖς τῆς ὄψεως ὑπογραφαῖς ἐπισκιάζοντα, γνησίου κάλλους ἀπορίᾳ, νόθον ἐπ' ἐνέδρᾳ τῶν θεωμένων δημιουργεῖ. Τοιαύτης γέμουσι βαρυδαιμονίας οἱ λίαν εὐτυχεῖς, ἧς τὰς ὑπερβολὰς αὐτοὶ δικάσαντες (32) παρ' ἑαυτοῖς οὐ στέγουσιν. Ἀλλ' ὥσπερ οἱ τὰ ἄῤῥητα ὑπ' ἀνάγκης ἐκλαλοῦντες, ἀφιᾶσι τὰς ἐκ πάθους ἀψευδεστάτας φωνάς, ἐπὶ συνουσίᾳ τιμωριῶν καὶ παρουσῶν καὶ B προσδοκωμένων ζῶντες, καθάπερ τῶν θρεμμάτων τὰ πρὸς ἱερουργίαν πιαινόμενα. Καὶ γὰρ ταῦτα τῆς πλείστης ἐπιμελείας ἐπὶ τῷ σφαγῆναι τυγχάνει διὰ πολύχρεων εὐωχίαν. Εἰσὶ δ' οἳ καὶ περὶ χρημάτων ἀσεβῶν οὐκ ἀδήλους, ἀλλὰ φανερὰς ἔδοσαν δίκας, ὧν τὰ πλήθη καταλέγεσθαι περιττὸς πόνος· ἀπόχρη δ' ἓν ἔργον παράδειγμα πάντων ἐστάναι. Λέγεται τοίνυν ὑπὸ τῶν ἀναγεγραφότων τὸν ἱερὸν πόλεμον τὸν ἐν Φωκίδι, νόμου κειμένου, τὸν ἱερόσυλον καταχρημνίζεσθαι, ἢ καταποντοῦσθαι, ἢ καταπίμπρασθαι· τρεῖς συλήσαντας τὸ ἐν Δελφοῖς ἱερὸν, Φιλόμηλον, καὶ Ὀνόμαρχον, καὶ Φάϋλλον, διανείμασθαι τὰς τιμωρίας· τὸν μὲν γὰρ διὰ λόφου τραχέως καὶ λιθώδους ῥαγείσης πέτρας καταχρημνησθῆναί τε καὶ καταλευσθῆναι· C τὸν δὲ, ἀφηνιάσαντος τοῦ κομίζοντος ἵππου, καὶ μέχρι θαλάσσης καταβάντος, ἐπιδραμόντος τοῦ πελάγους, εἰς ἀχανῆ βυθὸν αὐτῷ ζώῳ καταδῦναι· Φάϋλλον δὲ φθινώδει νόσῳ (διττὸς γὰρ ὁ περὶ αὐτοῦ λόγος) συντακῆναι, ἢ ἐν τῷ ἐν Ἄβαις ἱερῷ συνεμπρησθέντα ἀπολέσθαι. Ταῦτα γὰρ φιλονεικότατον λέγειν ἀποβῆναι κατὰ τύχην. Εἰ μὲν γάρ τινες, ἢ ἐν διαφέρουσι καιροῖς, ἢ ἑτέραις ἐκολάσθησαν τιμωρίαις, εἰκὸς ἦν τὸ ἄστατον τῆς τύχης προφασίζεσθαι· πάντων δ' ἀθρόως, καὶ ὑφ' ἕνα καιρὸν, καὶ μὴ ἑτέραις τιμωρίαις, ἀλλὰ ταῖς περιεχομέναις ἐν τοῖς νόμοις κολασθέντων, εὔλογον φάσκειν, ὡς Θεοῦ δικάσαντος ἑλάσαν (33). Εἰ δέ τινες τῶν ὑπολειφθέντων βιαίων, καὶ τοῖς πλήθεσιν ἐπαναστάντων, καὶ διαλυσαμένων οὐ μόνον δήμους ἑτέρους, ἀλλὰ καὶ πατρίδας τὰς ἑαυτῶν, ἀτιμώρητοι διετέλεσαν, θαυμαστὸν οὐδέν. D Πρῶτον μὲν γὰρ οὐχ ὁμοίως ἄνθρωπος δικάζει καὶ Θεός· διότι τὰ μὲν φανερὰ ἡμεῖς ἐρευνῶμεν, ὁ δὲ, ἄχρι μυχῶν ψυχῆς εἰσδυόμενος ἀψοφητὶ, καθάπερ ἐν ἡλίῳ λαμπρὰν διάνοιαν αὐγάζει, ἀπαμπίσχων μὲν τὰ περίαπτα (34), οἷς ἐγκεκάλυπται, γυμνὰ δὲ περιαθρῶν

(31) Ἑρπηνώδους. Corrigendum videtur ἑρπινώδους.

(32)) Δικάσαντες. Idem videtur esse, quod οἰκονομήσαντες. Suæ enim fortunæ artifices et fabri quidam fuere. Huc pertinet Eustathii nota, in illud Homer. Ἰλιάδ. M, ubi Juno suum in Jovem paulo commotior, quod se in rerum et consiliorum suorum partem ac societatem non vocaret:

Αἰεί τι φίλον ἐστὶν, inquit, *ἐμεῦ ἀπὸ νόσφιν* [*ἐόντα*,
Κρυπτάδια φρονέοντα δικαζέμεν.

Δικάζειν λέγει, ait Eustath., τὸ σεμνῶς καὶ βασιλικῶς οἰκονομεῖν, καὶ ἐπικρίνειν. Verti etiam non incommode possit, *sensu judicioque suo æstimarunt*, vel, *suo ipsi sensu ac judicio comprobarunt.*

(33) Ἑλάσαν. Haud dubium quin legendum sit ἑάλωσαν Edit.

(34) *Ἀπαμπίσχων μὲν τὰ περίαπτα*, etc. Hoc ipsum est quod Paulus ad Hebr. cap. IV longe divinius: Ζῶν γὰρ ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐνεργής, καὶ τομώτερος ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν δίστομον, καὶ διικνούμενος ἄχρι μερισμοῦ ψυχῆς τε καὶ πνεύματος, ἁρμῶν τε καὶ μυελῶν, καὶ κριτικὸς ἐνθυμήσεων, καὶ ἐννοιῶν καρδίας. Καὶ οὐκ ἔστι κτίσις ἀφανὴς ἐνώπιον αὐτοῦ· πάντα δὲ γυμνὰ, καὶ τετραχηλισμένα τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ.

μετα, καὶ διαγινώσκων εὐθὺς τά τε παρά- A
δόκιμα. Μηδέποτ' οὖν, τὸ οἰκεῖον δικαστή-
ριον προκρίναντες, ἀψευδέστερον αὐτὸ καὶ
ρον εἶναι φῶμεν· οὐ γὰρ ὅσιον. Ἐν ᾧ μὲν
ι τὰ σφάλλοντα, ἀπατηλαὶ αἰσθήσεις, πάθη
κακιῶν ὁ βαρύτατος ἐπιτειχισμός· ἐν ᾧ δὲ
τῶν ἐπ' ἐξαπάτῃ, δικαιότης δὲ καὶ ἀλήθεια,
ν βραδευόμενον ἐπαινετῶς ἐξορθοῦσθαι πέ-
πειτ', ὦ γενναῖε, μὴ νομίσῃς ἀλυσιτελὲς
(35) εἶναι τυραννίδα. Οὐδὲ γὰρ ἡ κόλασις
ς· ἀλλὰ τιμωρίας διδόναι τοῖς ἀγαθοῖς ἢ
ερον, ἢ οὐκ ἀποδέον· οὗ χάριν ἐν ἅπασι μὲν
ς γραφεῖσι παρείληπται νόμοις· οἱ δὲ γρά-
ὸ πάντων ἐπαινοῦνται. Ὅπερ γὰρ ἐν δήμῳ
τοῦτ' ἐν νόμῳ κόλασις. Ἐπειδὰν οὖν ἔνδεια
πάνις δεινὴ καταλάβῃ τὰς πόλεις ἀρετῆς, B
' ἀφροσύνης ἐπιπολάσῃ, τηνικαῦτα ὁ Θεὸς,
ῦμα χειμάῤῥου, τὴν φορὰν τῆς κακίας ἀπ-
γλιχόμενος, ἵνα καθάρῃ τὸ γένος ἡμῶν,
κράτος δίδωσι τοῖς τὰς φύσεις ἀρχικοῖς.
ρ δίχα ψυχῆς οὐ καθαίρεται κακία. Καὶ ἄν-
ν αἱ πόλεις ἐπ' ἀνδροφόνοις, καὶ προδόταις,
λοις δημίους ἀνατρέφουσιν, οὐ τὴν γνώμην
ιναι τῶν ἀνδρῶν, ἀλλὰ τὸ τῆς ὑπηρεσίας
ἐξετάζουσαι· τὸν αὐτὸν τρόπον (36) καὶ ὁ
ιοπόλεως τοῦδε τοῦ κόσμου κηδεμὼν οἷα δη-
μοὺς ἐφίστησι τοὺς τυράννους ταῖς πόλεσιν,
αἴσθηται βίαν, ἀδικίαν, ἀσέβειαν, τὰ ἄλλα
μμύροντα, ὅπως ἤδη ποτὲ στάντα λωφήσῃ.
ι καὶ τοὺς αἰτίους, ὡς ἐκ δυσκαθάρτου καὶ C
ψυχῆς ὑπηρετήσαντας, ἐφ' ἅπασιν, ὥσπερ
υφαίους. ἀξιοῖ μετέρχεσθαι. Καθάπερ γὰρ ἡ
δύναμις, ὅταν παραβληθεῖσαν ὕλην ἀναλώ-
ταῖον αὐτὴν ἐπινέμεται· τοῦτον τὸν τρόπον
ι τοῖς πλήθεσι δυναστείας εἰληφότες, ὅταν,
ντας τὰς πόλεις, κενὰς ἀνδρῶν ἐργάσωνται,
ἁπάντων τίνοντες δίκας ἐπιδιαφθείρονται.
υμάζομεν εἰ διὰ τυράννων ὁ Θεὸς κακίαν
ιν ἐν πόλεσι, καὶ χώραις, καὶ ἔθνεσιν ἀπο-
ται; πολλάκις γὰρ μὴ χρώμενος ὑπηρέταις
τὸς δι' ἑαυτοῦ τοῦτ' ἐργάζεται, λιμὸν ἐπ-
οιμὸν, ἢ σεισμὸν, καὶ ὅσα ἄλλα θεήλατα, οἷς
γάλαι καὶ πολυάνθρωποι καθ' ἑκάστην ἡμέ-
λυνται, καὶ πολλὴ μοῖρα τῆς οἰκουμένης
ι, διὰ προμήθειαν ἀρετῆς. Ἱκανῶς μὲν οὖν D
παρόντα περὶ τοῦ μή τινα τῶν φαύλων εὐ-
, ὡς οἶμαι, λέλεκται· δι' ὧν μάλιστα παρ-
ο εἶναι Πρόνοιαν. Εἰ δὲ μηδέπω πέπεισαι,
οικουροῦντα ἐνδοιασμὸν εἰπὲ θαῤῥῶν· ἅμ-
ὰρ ἢ τἀληθὲς ἔχει συνδιαπονήσαντες εἰσό-
αὶ μεθ' ἕτερα πάλιν φησίν· « Ἀνέμων καὶ
ιὰς οὐκ ἐπὶ λύμῃ τῶν πλεόντων, ὡς ἐνόμιζες,

A frui nullo potest : **392** sed assiduis continuisque terroribus, inextricabilibus periculis, morbo denique agitatur, qui cancro tabeque omni dirior, perpetuum et insanabile importat exitium. At imperiti plerique ac stolidi, illustri nescio qua specie pompaque decepti, persimiles iis sunt, qui se a putidis meretriculis inescari patiuntur, quæ deformitatem corporis cultu, auro, multisque medicamentis obtegentes, dum nihil habent veræ pulchritudinis, adulterinam ac spuriam irretiendis spectatoribus moliuntur. Eadem homines nimium beati fortunæ laborant iniquitate, cujus ipsi vim et magnitudinem, quam suopte sibi arbitrio sensuque finxerunt, premere taciti ac dissimulare non possunt; sed, quemadmodum arcana pandere nonnulli solent, necessi- B tate compulsi, voces illi quasdam emittunt longe verissimas, atque acerbitate calamitatis extortas : dum in suppliciorum partim præsentium, partim impendentium consortio vivunt, altilium pecudum simillimi, quæ ad sacrificium saginantur. Illis enim ad lanienam curæ plurimum ac sollicitudinis impenditur, quo epulum ex sese lautius præbere possint. Quin etiam pœnas a quibusdam sacrilegiorum suorum palam ac manifeste persolutas fuisse constat. Quorum et hoc loco seriem texere, quia inutilis operæ fuerit, exemplum unum duntaxat omnium instar proferre contentus ero. Igitur sacri Phocensis belli scriptores memoriæ prodiderunt, cum lex sacrilegum aut dari præcipitem, aut in mare de- C mergi, aut igne cremari juberet, tres illos, qui Delphicum templum spoliaverant, Philomelum, Onomarchum, et Phayllum, inter se tria illa suppliciorum genera divisisse. Quippe unum enim illorum, cum per difficilem ac salebrosum montem incederet, disrupto saxo præcipitem actum, ejusque mole obrutum periisse; alterum, equo, cui tum insidebat, habenis excussis, in mare ipsum desiliente, inundantis æstus impetu abreptum, et immenso gurgite una cum ipso quadrupede haustum fuisse; Phayllum denique aut fœda tabe consumptum esse, aut simul cum Abensi templo conflagrasse : duplex enim ejus de morte fama circumfertur. Enim vero, casu ista contigisse, nemo unquam nisi contentiosissimus dixerit. Nam si unus aut alter, si diversis D temporibus, si alia pœnarum genera subiissent, fortunæ mutabilitas et inconstantia prætexi fortasse posset. Nunc vero, cum et simul omnes, et sub idem tempus, nec aliis quam lege sancitis affecti pœnis fuerint, utique fatendum est reos illos divino judicio peractos damnatosque periisse. **393** Quod si ex tyrannis reliquis, nonnulli cum multitudinem oppressissent, nec alios tantum populos,

. . . καιρον. Alt. e manuscr. distinguit ἐπὶ

. . . ν αὐτὸν τρόπον. Eadem e cæteris divinæ ... iæ defensoribus graviter ac vere dispu- ... emina dabit in primis Synesius epist. 57, ... ius concionem dixeris. Pauca hæc accipe : ... μητέον ἔρεσθαι Θεόν; Διὰ τί σὺ μὲν ἀνί-στης ἄνδρας ἐπὶ τοὺς ἡμαρτηκότας σοι τιμωροὺς, ὅταν δὲ ὑπηρετήσωσι τῷ θείῳ βουλήματι, καὶ γένωνται δήμιοι τούτοις, ἐφ' οὓς καταπέμπονται, δέον ἐκτίσαι χάριν τῆς ὑπουργίας, τότε δὴ μάλιστα καὶ κολάζονται; Quibus responsum idem subjicit, homine tum et Christiano et Christianorum episcopo dignissimum.

sed patriam quoque suam in servitutem redegissent, nullas tamen pœnas subiere, nihil profecto mirum. Primum enim, longe aliud hominis est, aliud Dei judicium: cum obvia solum ac manifesta quæque rimari et explorare soleamus, Deus autem in intimas usque animorum latebras atque recessus absque ullo strepitu subiens ac penetrans, mentem ipsam perinde ut in sole conspicuam illustremque pervideat, ac subductis, quibus tegebatur, involucris omnibus, consilia sensusque nudos contempletur, et quidquid fucatum adulterinumque fuerit a probo legitimoque secernat. Caveamus ergo, ne judicium ipsi nostrum, divino illi, tanquam verius ac sapientius anteferre unquam velimus. Nefas enim id prorsus. In nostro quippe fraudis multi sunt errorisque fontes, sensuum fallaciæ, perturbationum insidiæ, objectæ scelerum moles gravissimæ. In divino autem, quod decipiat, omnino nihil: æquitas contra veritasque regnant, quibus expensa constitutaque singula, laudabiliter solent feliciterque succedere. Deinde vero, cavesis, ni homo, inutilem, in tempus saltem aliquod, tyrannidem arbitrere: neque enim punitio supervacaneum quiddam est, sed potius expeti exigique pœnas, aut viris etiam probis utilius est, aut ab iis certe non alienum. Itaque cum id optimis quibusque legibus comprehensum esse, tum ipsos quoque illarum auctores ab omnibus laudari videmus. Enimvero quod tyrannus in populo, hoc ipsum in lege punitio est. Ubi ergo ingens quædam urbes virtutis penuria solitudoque pervadit, ubi exsistit passim abundatque vecordia: tum Deus hanc improbitatis colluviem, non secus ac cursum aliquem impetumque torrentis, derivare cupiens, omnem ut generi nostro labem eximat, homines natura sua imperiosos vi ac potestate armat. Nec enim purgari scelus nisi ab animo acerbiore potest. Et quemadmodum respublicæ adversus homicidas, proditores, et sacrilegos, carnifices alunt, non quod eam vitæ rationem institutumque laudent, sed quod utilem eorum operam esse intelligant; ita summus ille magnæ mundi hujus reipublicæ moderator, tyrannos iis nonnunquam civitatibus, perinde ac tortores publicos præficit, quas vi, injuriis, impietate, ac cæteris criminibus redundare intelligat, ut compressa mali contagio tandem aliquando sopiatur. Tum enimvero illos ipsos pœnarum auctores, quod

A ἢ γεωργούντων, ἀλλ' ἐπ' ὠφελείᾳ τοῦ παντὸς ἡμῶν γένους ὁ Θεὸς ἐργάζεται. Ὕδασι μὲν γὰρ τὴν γῆν καθαίρει, τὸν δ' ὑπὸ σελήνην (37) ἅπαντα χῶρον πνεύμασιν· ἀμφοτέροις δὲ ζῶα καὶ φυτὰ τρέφει, καὶ αὔξει, καὶ τελειοῖ. Εἰ δὲ τοὺς μὴ ἐν καιρῷ πλωτῆρας ἢ γεωπόνους ἔστιν ὅτε βλάπτει, θαυμαστὸν οὐδέν· βραχὺ γὰρ οὗτοι μέρος, ἡ δ' ἐπιμέλεια τοῦ παντὸς ἀνθρώπων γένους. Ὥσπερ οὖν τὸ ἐν τῷ γυμνασίῳ ἄλειμμα τίθεται μὲν ἐπ' ὠφελείᾳ, πολλάκις δ' ὁ γυμνασίαρχος ἕνεκα πολιτικῶν χρειῶν ὥρας τῆς ἐν ἔθει μετέθηκε τὴν τάξιν, δι' ἧς ὑστέρησαν ἔνιοι τῶν ἀλειφομένων· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς, οἷα πόλεως, τοῦ παντὸς ἐπιμελούμενος κόσμου, θέρη χειμαίνοντα, καὶ χειμῶνας ἐαρίζοντας εἴωθε ποιεῖν ἐπὶ τῇ τοῦ παντὸς ὠφελείᾳ, κἂν εἰ ναύκληροί τινες ἢ γῆς ἐργάται μέλλοιεν ταῖς τούτων ἀνωμαλίαις ζημιοῦσθαι. B Τὰς οὖν τῶν στοιχείων εἰς ἄλληλα μεταβολὰς, ἐξ ὧν ὁ κόσμος ἐπάγη καὶ συνέστηκεν, εἰδὼς ἀναγκαιότατον ἔργον, ἀκωλύτους παρέχεται· πάχναι δὲ καὶ χιόνες, καὶ ὅσα ὁμοιότροπα, ἀέρος ἐπακολουθεῖ καταψύξει, καὶ πάλιν προσαράξει καὶ παρατρίψει νεφῶν ἀστραπαί τε καὶ βρονταί. Ὧν οὐδὲν ἴσως κατὰ πρόνοιαν, ἀλλ' ὑετοὶ καὶ πνεύματα, ζωῆς καὶ τροφῆς καὶ αὐξήσεως τοῖς περὶ γῆν αἴτια, ὧν ταῦτα ἐπακολουθήματα. Οἷα, γυμνασιάρχου φιλοτιμίαις πολλάκις ἀνειμένας ποιουμένου δαπάνας, ἀνθ' ὕδατος ἐλαίῳ καταιονώμενοί (38) τινες τῶν ἀπειροκάλων, εἰς τοὔδαφος ῥανίδας ἀποστάζουσιν· ὁ δ' ὀλισθηρότατος αὐτίκα γίνεται πηλός· ἀλλ' οὐκ ἄν τις εὖ φρονῶν εἴποι, τὸν πηλὸν καὶ τὸν ὄλισθον προμηθείᾳ τοῦ γυμνασιάρχου γεγονέναι, C παρηκολουθηκέναι δὲ ἄλλως τῇ ἀφθονίᾳ τῶν χορηγιῶν ταῦτα. Ἶρις δὲ καὶ ἅλως, καὶ ὅσα ὁμοιότροπα, πάλιν ἀκτίνων αὐτῶν ἐγκιρναμένων (39) τοῖς νέφεσιν ἐπακολουθήματα, οὐκ ἔργα φύσεως προηγούμενα, φυσικοῖς δ' ἐπισυμβαίνοντα ἔργοις· οὐ μὴν ἀλλὰ παρέχει τινὰ καὶ ταῦτα χρείαν ἀναγκαίαν τοῖς φρονιμωτέροις· νηνεμίας γὰρ καὶ πνεύματα, εὐδίας τε καὶ χειμῶνας ἀπὸ τούτων τεκμαιρόμενοι προλέγουσι. Τὰς κατὰ πόλιν στοὰς οὐχ ὁρᾷς; τούτων αἱ πλείους πρὸς μεσημβρίαν νενεύκασιν, ὑπὲρ τοῦ τοὺς ἐμπεριπατοῦντας χειμῶνος μὲν ἀλεαίνεσθαι, θέρους δὲ καταπνεῖσθαι. Παρακολουθεῖ δέ τι καὶ ἕτερον, ὃ μὴ τῇ γνώμῃ τοῦ κατεσκευακότος ἐπιγίνεται. Τί δὲ τοῦτ' ἔστιν; αἱ ἀπὸ τῶν ποδῶν ἐκπίπτουσαι σκιαὶ, τῇ ἡμετέρᾳ D πείρᾳ διασημαίνουσι τὰς ὥρας. Καὶ μὲν δὲ τὸ πῦρ φύσεως ἀναγκαιότατον ἔργον· ἐπακολούθημα δὲ τούτου καπνός· ἀλλ' ὅμως παρέχεταί τινα ὠφέλειαν

(37) *Τὸν δ' ὑπὸ σελήνην*, etc. Vide in primis Senecam, *Natural. quæst.* lib. v, cap. 18: *Inter cætera*, inquit, *Providentiæ opera, hoc quoque aliquis ut dignum admiratione suspexerit. Non enim ex una causa ventos, aut invenit, aut per diversa disposuit: sed primum, ut aera non sinerent pigrescere, sed assidua vexatione utilem redderent, vitalemque tracturis.* Et paulo post: *Sed non ideo non sunt ista natura sua bona, si vitio male utentium nocent. Nimirum in hoc Providentia, ac dispositor ille mundi Deus, aera ventis exercendum dedit, et illos ab omni parte, ne quid esset situ squalidum, effudit: non ut classes partem freti occupaturas compleremus milite armato, et hostem in mari, aut post mare inquireremus*, etc. R. P. Granatensis, sanctissimus et eloquentissimus Christianæ vitæ magister, parte I, cap. 7, § 1, suæ *ad Symbol. Isagog.*, scribit, teterrimæ pestilentiæ luem, quæ Lusitaniam perdiu graviterque vexaverat, non ante desiisse, quam vehementior quidam ventus omnem corrupti aeris labem abstulisset.

(38) *Καταιονώμενοι.* Καταιονᾷν usitatius est quam καταιονεῖν.

(39) *Αὐτῶν ἐγκιρναμένων.* Melius quidam alter manuscr., ἐγχρινομένων. Sed illud αὐτῶν, quo spectet, non video. Quid si legatur ἀκτίνων, aut certe τῶν pro αὐτῶν; Ego ἀκτίνων mallem.

ι καὶ αὐτός· ἐν γοῦν ταῖς μεθημεριναῖς ς (40), ἡνίκα τὸ πῦρ ὑπὸ τῶν ἡλιακῶν καμενον αὐγῶν ἐξαμαυροῦται, καπνῷ μηνύεμίαν ἔφοδος. Οἷός γ' οὖν ἐπὶ τῆς ἴριδος, καὶ ἐπὶ τῶν ἐκλείψεων ὁ λόγος. Θείαις γὰρ ἡλίου καὶ σελήνης ἐπακολουθοῦσιν ἐκλείψεις· ύματά εἰσιν ἢ βασιλέων τελευτῆς, ἢ πόλεων ὁ καὶ Πίνδαρος ᾐνίξατο γενομένης ἐκλείψεως, πρόσθεν εἰρημένων. Ὁ δὲ δὴ τοῦ γάλακτος τῆς μὲν αὐτῆς οὐσίας τοῖς ἄλλοις ἄστροις α, δυσαιτιολόγητος δ' εἴπερ ἐστι, μὴ ἀπον οἱ τὰ φύσεως ἐρευνᾷν εἰωθότες. Ὠφεν γὰρ ἡ εὕρεσις, ἥδιστον δὲ καὶ καθ' αὑτὸ ομαθέσιν ἡ ζήτησις. Ὥσπερ οὖν ἥλιος καὶ ρονοίᾳ γεγόνασιν, οὕτω καὶ τὰ ἐν οὐρανῷ ἂν ἡμεῖς, τὰς ἑκάστων φύσεις τε καὶ δυνάλατεῖν ἀδυνατοῦντες, ἡσυχάζωμεν. Σεισμοί μοί, καὶ κεραυνῶν βολαί, καὶ ὅσα τοιαῦτα, μὲν εἶναι θεήλατα, πρὸς δ' ἀλήθειαν οὐχ ὡς γὰρ οὐδενὸς αἴτιος κακοῦ τοπαράπαν, ῶν στοιχείων μεταβολαὶ ταῦτα γεννῶσιν, οὐ ενα ἔργα φύσεως, ἀλλ' ἑπόμενα τοῖς ἀναγκαὶ τοῖς προηγουμένοις ἐπακολουθοῦντα. Εἴ τῶν χαριεστέρων συναπολαύουσι τῆς ἀπὸ λάβης, οὐκ αἰτιατέον τὴν διοίκησιν. Πρῶτον οὐκ, εἴ τινες ἀγαθοὶ παρ' ἡμῖν νομίζονται, ἀλήθειάν εἰσιν, ἐπειδὴ τὰ Θεοῦ κριτήρια ὶ τὸν ἀνθρώπινον νοῦν πάντων ἀκριβέστερα· δὲ τὸ προμηθὲς ἐπὶ τὰ τῶν ἐν κόσμῳ συνντα ἐφορᾷν ἀγαπᾷ· καθάπερ ἐν ταῖς βασιλ στρατηγίαις, ἐπὶ τὰς πόλεις καὶ τὰ στραλα ἐπί τινα τῶν ἠμελημένων καὶ ἀφανῶν προστυχόντα. Λέγουσι δέ τινες, καθάπερ ἐν ννυκτονίαις καὶ τοὺς συγγενεῖς ἀναιρεῖσθαι ἐστι, ὑπὲρ τοῦ μεγέθει τῆς τιμωρίας ἐπιτὰ ἀδικήματα· τὸν αὐτὸν τρόπον κἀν ταῖς ι νόσοις παραπόλλυσθαί τινας τῶν μὴ ὑπαιπόῤῥωθεν οἱ ἄλλοι σωφρονίζωνται· δίχα καῖον εἶναι τοὺς ἐμφερομένους ἀέρι νοσώδει ωσπερ καὶ τοὺς ἐν νηῒ χειμαζομένους κινἐξίσου. Τὰ δ' ἄλκιμα τῶν θηρίων γέγονεν ὑποσιωπητέον, ὡς ἂν εἰ (41) καὶ τῷ δεινῶς ομένῳ προλαβὼν τὴν ἀπολογίαν διέσυσεως ἕνεκα τῆς πρὸς τοὺς πολεμικοὺς Τὰ γὰρ γυμνάσια καὶ αἱ συνεχεῖς θῆραι ῦσι καὶ νευροῦσιν εὖ μάλα τὰ σώμαπρὸ τῶν σωμάτων τὰς ψυχὰς ἐθίζουσιν ξαπιναίας ἐφόδους τῷ καρτερῷ τῆς ῥώμης Τοῖς δὲ τὰς φύσεις εἰρηνικοῖς ἔξεστιν οὐ γχῶν ἐντός, ἀλλὰ καὶ κλεισιάδων θαλαμευοιάζειν ἀνεπιβουλεύτως, ἔχουσιν εἰς ἀπόλαυσιν

A in iis infligendis improbitatem ipsi suam, et propriam animi **394** crudelitatem secuti fuerint, præ cæteris omnibus tanquam sceleris ac nequitiæ principes severe graviterque punit. Quemadmodum enim vis ignis ejusmodi est, quæ objectam depasta materiam, sese tandem ipsa conficiat atque consumat, ita qui sibi auctoritatem in populos imperiumque sumpsere, iis spoliatis, et hominibus exhaustis civitatibus, pœnas ipsi denique luentes universorum, digno insuper tolluntur exitio. Quid mirum autem, si hominum improbitatem in urbibus passim, regionibus, populisque grassantem, tyrannorum manu Deus exterminet, cum ipsemet nulla cujusquam usus opera, id ipsum per sese nonnunquam efficiat, famem, pestilentiam, terræ motus, ac cæteras id B genus calamitates cœlitus immittendo, quibus vis hominum ingens quotidie tollitur, parsque magna terrarum, dum virtuti consultum esse vult, incolis exhauritur? Verum satis, opinor, quantum saltem postulabat hic locus, improbum neminem vere beatum esse ostendimus : quo potissimum argumenti genere Providentiam esse conficitur. Si tamen necdum omnino facta tibi fides est, age, quidquid adhuc hæret scrupuli, fidenter eloquere : ambo enim conjuncta opera studioque, facilius, utra ex parte stet veritas, cognoscemus. » Tum aliquot interjectis : « Vim, inquit, illam impetumque ventorum et imbrium, non jam in nautarum, ut putabas, agricolarumque perniciem, sed in generis hominum universi utilitatem ac fructum Deus excitare solet. C Aquis enim terras, ventis totam illam, quæ infra lunam est, regionem purgat : utroque vero animantes ac plantas alit, auget, ac perficit. Quod autem, qui alieno tempore, sive navigant, sive terram colunt, aliquid inde nonnunquam detrimenti capiant, mirum nihil : pars enim hominum perexigua sunt, cura vero ac providentia generis est universi. Quemadmodum igitur athletis inungendis utilis olei copia in gymnasio est, cum tamen exigentibus aliquando reipublicæ temporibus, certaminis solemne tempus gymnasii moderator immutet, quo fit, ut serius athletæ nonnulli conveniant : sic Deus, mundum hunc totum, perinde ut civitatem aliquam gubernans, æstates interdum hiemi persimiles, verique geminas D hiemes universi commodo invehere consuevit, tametsi nautis colonisve quibusdam infestior ea tempestatum inæqualitas sit futura. Nam mutuas illas quidem elementorum mutationes, ex quibus mundus iste coaluit, etiamque consistit ac viget, quod summam earum necessitatem pervideat, nunquam fieri prohibet : **395** at vero pruinæ, nives, atque id genus reli-

ἐθημεριναῖς *πυρσείαις*. **Φρυκτούς**, seu **ας** intelligit. De quibus adi magnum illum **ris** litteraturæ genium. Justum Lipsium, ***milit. Rom.***, dial. 9, et Lacerdam nostrum **imis *in Virgilium Commentariis***, ad illud II

. . . ***Flammas cum regia puppis extulerat;***
n de Helena,

Flammam media ipsa tenebat.

(41) Ὡς ἂν εἰ, etc. Loci hujus vitium tolli potest, si cum altero manuscr. primum ὡς ἂν expunxeris, vel saltem legeris, εἰ καὶ ὡς ἄν, deinde οἰομένῳ in εἶναι mutaveris. Præterea δεινός pro δεινῶς reponendum videtur. Integer ergo locus sic legi possit, εἰ καὶ (vel εἰ καὶ ὡς ἂν) τῷ δεινὸς εἰπεῖν εἶναι, προλαβών, etc.

qua, cœli refrigerationem, quemadmodum et nubium collisionem attritumque fulgura atque tonitrua consequuntur. (*) Quorum adeo, Providentiæ consilio exsistit fortasse nihil; sed pluviæ solum atque venti, quibus ea, quæ terræ sinu continentur, vivunt, aluntur, et crescunt, quibusque antegressis cætera illa vulgo subsequuntur. Ut enim vero, si qui forte minus elegantes ac politi, cum gymnasii moderator voluptarios, ut sæpe accidit, magnificentiæ studio, sumptus fecerit, unguentis pro aqua perfusi, labentibus guttis subjectum solum irrigarint, unde lutum admodum lubricum oriatur: nemo quidem, si sapiat modo, gymnasiarchæ consilio lutum istud lubricumve contigisse dixerit, sed utrumque casu quodam ex tanta unguentorum copia consequutum fuisse; iris similiter, corona, et cætera id genus, ex radiis sese medias in nubes immiscentibus consequuntur, eoque non principalia quædam naturæ opera sunt, sed potius ad res naturales accedunt. Quanquam et solertioribus ipsa quoque, necessario cuidam usui esse solent, qui ex illorum aspectu, aut sudum fore serenumque cœlum, aut ventos ac tempestates imminere præsentiunt, atque prænuntiant. Num tu porticus illas tota urbe vides? spectant pleræque meridiem, ut inambulantes hieme quidem incalescant, æstate vero, aura vehementiore perflentur. Cæterum aliud quiddam eo ex situ consequitur, quod omnino præter ejus, qui porticum molitus est, animum mentemque contingit. Quid tandem illud? Quod projectæ pedibus umbræ, horas nobis quotidiana quadam experientia denotent. Sic ignis opus est naturæ per necessarium; fumus autem, ut ejus quædam quasi accessio sit, habet tamen interdum commoditatis aliquid ipse quoque: cum enim faces interdiu tolluntur e speculis, solisque radii splendorem ignis exstinguunt, fumo saltem indidem prorumpente hostium adventus indicatur. Porro quod de iride statuimus, idem etiam de solis ac lunæ defectionibus sentiendum est. Quæ quidem ita divinioribus utriusque astri naturis accidunt, ut simul imminentem aut regibus interitum, aut civitatibus pestem denuntient. Id quod etiam Pindarus, cum similis defectio contigisset, laudatis supra carminibus indicavit. Lacteus item circulus, cum ejusdem plane, cujus astra cætera naturæ sit, ut causas habeat explicatu difficiles, absit tamen ut animum hoc in genere despondeant, qui rerum naturalium rationes indagare solent:
396 cum enim causam ejusmodi aliquam invenisse utilissimum est, tum vel eam investigare, hominibus sciendi cupidis, per sese jucundissi-

A ἀφθονωτάτας ἡμέρων ἀγέλας. Ἐπειδὴ σῦς, κ
τες, καὶ ὅσα ὁμοιότροπα, ἐκουσίᾳ φύσει χρ
μακρὰν ἄστεος ἀπελήλαται, τὸ μηδὲν παθε
πάντα τῆς ἀνθρώπων ἐπιβουλῆς. Εἰ δέ τι
ῥᾳθυμίας ἄοπλοι καὶ ἀπαράσκευοι ταῖς κατ
τῶν θηρίων ἀδεῶς ἐνδιαιτῶνται, τῶν συμβα
ἑαυτοὺς, ἀλλὰ μὴ τὴν φύσιν αἰτιάσθωσαν,
φυλάξασθαι παρὸν, ὠλιγώρησαν. Ἤδη γοῦν
ἱπποδρομίαις εἶδόν τινας εἴξαντας ἀλογιστίᾳ,
ἐγκαθέζεσθαι, καὶ σὺν κόσμῳ θεωρεῖν, ἐν
στάντες, ὑπὸ τῆς ῥύμης τῶν τεθρίππων ἀνω
ποσὶ καὶ τροχοῖς κατηλοήθησαν, ἀνοίας τὰ
εὑράμενοι. Περὶ μὲν οὖν τούτων ἀπόχρη τὰ λε
Τῶν δ' ἑρπετῶν τὰ ἰοβόλα γέγονεν οὐ κατὰ π
ἀλλὰ κατ' ἐπακολούθησιν, ὡς καὶ πρότερον
B Ζωογονεῖται γὰρ, ὅταν ἡ ἐνυπάρχουσα ἰκμὰς
βάλῃ πρὸς τὸ θερμότερον. Ἔνια δὲ καὶ σῆψι
χωσεν, ὡς ἕλμινθας μὲν ἡ περὶ τροφὴν,
δ' ἡ ἀπὸ τῶν ἱδρώτων. Ὅσα δ' ἐξ οἰκείας ὕλη
φύσιν σπερματικὴν καὶ προηγουμένην ἔχει
εἰκότως ἐπιγέγραπται Πρόνοιαν. Ἤκουσα
περὶ ἐκείνων διττοὺς λόγους, ὡς ἐπ' ὠφελ
ἀνθρώπου γεγονότων, οὓς οὐκ ἂν ἐπικρυψαίμ
δ' ὁ μὲν ἕτερος τοιόσδε· Πρὸς πολλὰ τῶν
ἔφασάν τινες τὰ ἰοβόλα συνεργεῖν, καὶ τοὺ
οδεύοντας τὴν τέχνην, εἰς ἃ δεῖ καταχρωμέν
τοῖς ἐπιστημόνως, ἀλεξιφαρμάκων εὐπορεῖν,
τῶν μάλιστα ἐπισφαλῶς ἐχόντων ἀπροσδοκή
τηρία. Καὶ μέχρι νῦν ἔστιν ἰδεῖν τοὺς μὴ ῥ
καὶ ἀμελῶς ἰατρεύειν ἐπιχειροῦντας ἐν ταῖς
C σεσι τῶν φαρμάκων καταχρωμένους ἑκάστοις
έργως. Ὁ δ' ἕτερος λόγος οὐκ ἰατρικὸς, ἀλλ
σοφος ἦν, ὡς ἔοικε. Τῷ γὰρ Θεῷ ταῦτ'
ηὐτρεπίσθαι κατὰ τῶν ἁμαρτανόντων κολα
ὡς στρατηγοῖς καὶ ἡγεμόσι βοστρύχους (42)
ρον· οὗ χάριν, ἠρεμοῦντα τὸν ἄλλον χρόνον,
θίζεσθαι πρὸς ἀλκὴν ἐπὶ τοῖς κατακριθεῖσιν
φύσις ἐν τῷ ἀδωροδοκήτῳ δικαστηρίῳ ἑαυτῆ
ἔγνω θάνατον. Τὸ δ' ἐν ταῖς οἰκίαις πεφωλ
μᾶλλόν ἐστι μὲν ψεῦδος· ἔξω γὰρ ἄστεος, ἐ
καὶ ἐρημίαις θεωρεῖται φεύγοντα ὡς δεσπότ
ἄνθρωπον. Οὐ μὴν ἀλλ' εἰ καὶ ἀληθές ἐστιν
τινὰ λόγον. Ἐν γὰρ μυχοῖς σεσώρευται φορυτ
σκυβάλων πλῆθος, οἷς εἰσδύεσθαι φιλεῖ, δίχα
D τὴν κνίσσαν ὁλκικὴν ἔχειν δύναμιν. Εἰ δὲ κα
δόνες ἡμῖν συνδιαιτῶνται, θαυμαστὸν οὐδέν·
τούτων θήρας ἀπεχόμεθα. Σωτηρίας δὲ πόθος
ψυχαῖς οὐ λογικαῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀλόγοις
ται [a]. Τῶν δὲ πρὸς ἀπόλαυσιν οὐδὲν ὁμοδίαιτ
τὰς ἐξ ἡμῶν ἐπιβουλὰς, πλὴν παρ' οἷς ἡ τῶν
των χρῆσις ἀπηγόρευται νόμῳ. Τῆς Συρίας
λάττῃ πόλις ἐστὶν, Ἀσκάλων ὄνομα· γενόμ

[a] *Ισ.* ἐνίδρ.

(42) *Βοστρύχους*. Non video quid supplicii vox ista significet. Uterque manuscript. habet ὕστριχας, optime; ὕστριξ enim, sive ὕσθριξ, sive ὑστριχὶς, ἐξ ὑείων τριχῶν μάστιξ, acutum sane flagelli genus. Aristophanes in *Nubibus*:

. . . *Καὶ πῶς βασανίζω κλίμακι*
Δήσας, κρεμάσας, ὑστριχίδι μαστιγῶν,
Στρεβλῶν ἐπί τε τὰς ῥῖνας ὄξος ἐγχέων,

Alia torturæ genera commemorat Synesius δακτυλήθραν, ποδοστράβην, πιεστήριον, ῥινο ὠτάγραν, χειλοστρόφιον.

(*) Caute legenda sequentia, de operum naturæ primariorum ac secundariorum, ut vocant, discrimine.

καθ' ὃν χρόνον εἰς τὸ πατρῷον ἱερὸν ἐστελλόμενός τε καὶ θύσων, ἀμήχανόν τι πελειάδων ἐπὶ τῶν τριόδων καὶ κατ' οἰκίαν ἑκάστην ην. Πυνθανομένῳ δέ μοι τὴν αἰτίαν ἔφασαν ὃν εἶναι συλλαμβάνειν· ἀπειρῆσθαι γὰρ ἐκ τοῖς οἰκήτορσι τὴν χρῆσιν. Οὕτως ἡμέρωται ὑπ' ἀδείας, ὥστ' οὐ μόνον ὑπωρόφιον, ἀλλὰ ράπεζον ἀεὶ γίνεσθαι, καὶ ταῖς ἐκεχειρίαις ν. Ἐν Αἰγύπτῳ δὲ καὶ θαυμασιώτερον ἰδεῖν γὰρ ἀνθρωποβόρον, καὶ θηρίων ἀργαλεώκόδειλος, γεννώμενος καὶ τρεφόμενος ἐν τῷ ρ Νείλῳ, τῆς ὠφελείας, καίτοι βύθιος ὤν, εται. Παρ' οἷς μὲν γὰρ τιμᾶται, πληθύνει · παρὰ δὲ τοῖς λυμαινομένοις οὐδ' ὄναρ φαίς τῶν πλεόντων ὅπου μὲν καὶ τοὺς πάνυ μηδ' ἄκρον ἐπιτολμᾶν καθιέναι δάκτυλον, ἐπιφοιτῶντας, ὅπου δὲ καὶ τοὺς ἄγαν δειλομένους νήχεσθαι μετὰ παιδιᾶς. Χώρα (43) λώπων (ἐπειδὴ τὸ γένος αὐτῶν ἐστι πλάσμα ἔχα σπορᾶς καὶ γεωπόνων ἀνδρῶν ἥμερος ὐ φύεται, καθάπερ οὐδ' ἐκ τοῦ μὴ ὄντος τι. Τῆς δ' Ἑλλάδος οὐ κατηγορητέον, ὡς αἰ ἀγόνου· πολὺ γὰρ κἂν ταύτῃ τὸ βαθύ- δ' ἡ βάρβαρος διαφέρει ταῖς εὐκαρπίαις, εἰ μὲν τροφαῖς, ἐλαττοῦται δὲ τοῖς τρεφον χάριν αἱ τροφαί. Μόνη γὰρ ἡ Ἑλλὰς ἀψευποογονεῖ, φυτὸν οὐράνιον, καὶ βλάστημα κεδωμένον, λογισμὸν ἀποτίκτουσα οἰκειούπιστήμῃ. Τὸ δ' αἴτιον· λεπτότητι ἀέρος ἡ έφυκεν ἀκονᾶσθαι. Διὸ καὶ Ἡράκλειτος οὐκ ποῦ φησιν· Οὗ γῆ ξηρή, ψυχὴ σοφωτάτη τη. Τεκμηριώσαιτο δ' ἄν τις καὶ ἐκ τοῦ νήφοντας καὶ ὀλιγοδεεῖς συνετωτέρους ὺς δὲ ποτῶν ἀεὶ καὶ σιτίων ἐμπιπλαμένους ρονίμους, ἅτε βαπτιζομένου τοῖς ἐπιοῦσι μοῦ. Διὸ κατὰ τὴν βάρβαρον ἔρνη μὲν ταῖς ς καὶ στελέχη περιμήκιστα, καὶ ζώων φόδρα τὰ γονιμώτατα, νοῦς δ' οὔ, ἢ ἥκιστα · διότι τὸ ὑψωθῆναι ἐξ ἀέρος (44) αὐτοῦ αὶ ὕδατος ἐπάλληλοι καὶ συνεχεῖς ἀναθυατεκράτησαν. Ἰχθύων δὲ καὶ ὀρνίθων καὶ γένη ζώων οὐκ ἔστιν ἐγκλήματα φύσεως ν παρακαλούσης, ἀλλὰ δεινὸς ψόγος τῆς τῶν ἀκρασίας. Ἀναγκαῖον μὲν γὰρ ἦν εἰς ὅλου συμπλήρωσιν, ἵνα γένηται κόσμος ἐν μέρει, φῦναι ζώων ἰδέας ἁπάντων· οὐκ ν δὲ ἐπὶ τὴν τούτων ἀπόλαυσιν ὁρμῆσαι τὸ γγενέστατον χρῆμα τὸν ἄνθρωπον, μεταβα- ἀγριότητα θηρίων. Διὸ καὶ μέχρι νῦν, οἷς κρατείας, ἅπαξ ἁπάντων ἀπέχονται, λαλάχη καὶ καρποῖς δένδρων, προσοψήμασιν, πολαύσει, χρώμενοι· τοῖς δὲ τὴν τῶν εἰθοίνην ἡγουμένοις εἶναι κατὰ φύσιν ἐπέιδάσκαλοι, σωφρονισταί, νομοθέται κατὰ ἷς ἐμέλησε τὴν ἀμετρίαν τῶν ἐπιθυμιῶν ἐπιτρέψασι τὴν χρῆσιν ἀδεᾶ πᾶσι πάν- καὶ ῥόδα, καὶ κρόκος, καὶ ἡ ἄλλη τῶν

A mum. Quemadmodum igitur sol atque luna, sic etiam quidquid in cœlo est, ut a rimandis singulorum naturis ac viribus, assequendi desperatione, abstinendum statuamus, divina Providentia perfectum est. At vero terræ motus, pestilentiæ, fulminum casus, aliaque id genus, immitti divinitus illa quidem, sed minus vere, dicuntur; nullus enim omnino mali causa Deus est; sed ex elementorum mutationibus ita gignuntur, ut præcipua quædam ac primaria naturæ opera non sint, verum ex necessariis atque primariis tantummodo consequantur. Quod si, eorum etiam nonnulli, qui probi videbantur, iis interdum calamitatibus et exitiis involvantur, causæ tamen nihil est, quamobrem divinæ gubernationis ratio accusetur. Primum enim,
B probi continuo re ipsa non sunt, quotquot esse arbitramur, cum humanæ cogitationes atque consilia divinorum judiciorum certitudine longe multumque superentur. Deinde vis illa Providentiæ res mundi partesque præcipuas maxime spectare ac moderari solet, quemadmodum in regnis ipsis ac militaribus imperiis fieri videmus, ut civitatum et exercituum integrorum, non abjecti cujuslibet obscurique capitis salutem regum et imperatorum cura complectatur. Addunt quoque hoc loco nonnulli, sicut in tyrannorum cædibus, propinqui etiam atque cognati legum auctoritate tolluntur, ut cæteri a similibus injuriis atque sceleribus supplicii magnitudine revocentur: sic morborum exitialium contagione innocentes aliquot perire, ut reliqui
C tanto ante his exemplis eruditi moderari sese ac continere discant: ut illud omittam, quamdam iis, qui morbido cœlo involvantur, contrahendi morbi, non secus atque illis, qui navi tempestatibus jactata vehuntur, subeundi æqualiter periculi necessitatem imponi. Jam feroces illæ valentesque bestiæ (nec enim prætereundum illud est, tametsi nostram hanc, qua tu in dicendo facultate es, defensionem occupando traduxeris) hominibus ad bellica certamina exercendis procreatæ sunt. Assidua enim et gymnicorum ludorum et venationum exercitatio, majorem in modum corporis firmitatem ac robur auget, quodque corpore longe potius est, animum ipsum ad repentinas hostium incursio-
D nes invicti pectoris constantia deridendas consuefacit. Nam qui mitioris ingenii sunt, ii cum urbium mœnibus, tum etiam domesticis inclusi septique foribus secure degere possunt, maximis cicurum animantium gregibus ad quotidianum
397 usum abundantes. Quippe, sues enim, leones, ac generis ejusdem cæteras, quæ naturæ libertatem retinent, ne hominum insidiis gravius aliquid subeant, procul ab urbibus submotas videmus. Quarum lustris si qui forte negligentius armis præsidioque nudi sese commiserint, quidquid deinde pati contigerit, sese illi potius quam naturam accusent, qui quod periculum effugere potuissent, incu-

ρα. Legendum videtur, ἐν χώρᾳ δὲ τῶν Κυκλώπων.
ξ ἀέρος. Malim δι' ἀέρος.

ria neglexerint. Prorsus ut in equestri certamine nonnullos aliquando vidi, qui temeritate præcipites, cum sedendum et quiete spectandum esset, in medio consisterent, et impetu quadrigarum impulsi, equorum ungulis, rotisque curruum obtererentur, dignas stultitiæ pœnas luentes. Ac de his quidem hactenus. Nam ex repentium quidem animantium genere, qui veneno feriunt, ii non Providentiæ consilio, sed casu quodam ex rebus aliis, uti jam dictum est, consequente nascuntur. Tum enim animari solent, cum innatus humor vehementius incaluit. Sunt etiam nonnulli, qui ex ipsa corruptione vitam hauriunt, ut lumbrici, qui ex alimenti, pediculi qui ex sudoris vitio oriuntur. Quos vero propria ex materia infusoque semine, principaliter ac proprie natura producit, ii Providentiæ suo jure tribuuntur. B Quanquam de prioribus etiam illis, quasi ad hominis utilitatem procreentur ipsi quoque, duo me quædam audire memini, quæ hoc loco dissimulare non

ἀνθῶν ποικιλία πρὸς ὑγίειαν, οὐ πρὸς ἡδ[illegible] γονεν. Ἄπλετοι γὰρ τούτων αἱ δυνάμεις, αὐτὰς διὰ τῶν ὀσμῶν ὠφελοῦσιν, εὐωδίας ἀναπιμπλᾶσαι, καὶ πολὺ μᾶλλον ἐν ταῖς [illegible] συνθέσεσι τῶν φαρμάκων. Ἔνια γὰρ ἀνα[illegible] τὰς ἑαυτῶν δυνάμεις ἀριδηλοτέρας παρέχει ἅπερ εἰς ζώου γένεσιν ἢ ἄῤῥενος καὶ θήλε[illegible] ἰδίᾳ ἑκατέρου μὴ πεφυκότος ποιεῖν, ἅμ[illegible] συνελθόντα. Ταῦτ' ἀναγκαίως λέλεκται [illegible] λοιπὰ τῶν ὑπὸ σοῦ διαπορηθέντων, ἱκανὴ[illegible] ἐργάσασθαι δυνάμενα τοῖς μὴ φιλονείκως περὶ τοῦ τὸν Θεὸν τῶν ἀνθρωπίνων ἐπιμ[illegible] πραγμάτων.» Ταῦτα μὲν οὖν ἐκ τοῦ δηλωθέν[illegible] ετεμόμην ἀνδρὸς, ὁμοῦ μὲν δεικνὺς, οἷοι κ[illegible] τοὺς νέους γεγόνασιν Ἑβραίων παῖδες, ὁμο[illegible] τὰ τῆς εὐσεβοῦς αὐτῶν περὶ Θεοῦ διαλήψ[illegible] τε τῆς πρὸς τοὺς προπάτορας ὁμοφωνίας καθιστάς· ἤδη δ' ἐντεῦθεν μεταβῆναι και[illegible] ἐπὶ τὰς τῶν ἔξωθεν περὶ τῶν αὐτῶν μαρτυρ[illegible]

placet. Alterum est, a medicis quibusdam commemorari solitum : in pluribus venenatos se[illegible] usui esse, ac peritis hujus artis, si modo illis, ubi opus erit, scienter abutentur, vim præ[illegible] amuletorum maximam suppetere, quibus præter hominum opinionem, integra periculosissime [illegible] tibus valetudo salusque reddatur. Itaque videas etiamnum eos qui medicinam haud oscitanter [illegible] functorie tractant, conficiendis quotidie remediis, ex quolibet genere aliquid, nec obiter id [illegible] admiscere. Alterum ex philosophorum potius, quam ex medicorum fontibus haustum videbatur. quidem comparata divinitus adversum improbos pœnarum instrumenta esse statuebat, que[illegible] dum a ducibus et imperatoribus flagella nonnunquam asperiora, ferrumque ipsum adhiber[illegible] Itaque cum alias quiescere ac mitius agere consueverint, tum novis quasi viribus adversus d[illegible] stimulantur, in quos natura ipsa in illo suo integerrimo castissimoque foro, capitalem sententi[illegible] lerit. Nam in ædibus nostris ut plurimum hoc animantium genus delitescere, falsum omni[illegible] 398 cum illud extra urbes, in campis, ac solitudinibus, quod hominem utique tanquam d[illegible] fugiat, vulgo degere videamus. Quod tamen dum secus interdum contingit, ne tum quidem [illegible] tione caret cum in locis quibusdam profundioribus ingens copia stercoris ac sordium aggeratur, sese immergunt illæ cupidius, præterquam quod ipse quoque nidor propriam illiciendi vim [illegible] Jam hirundines nobiscum versari mirum profecto nihil, cum ab iis insequendis abstineamus, [illegible] que tuendæ cupiditas, non tantum in ratione præditis animantibus, sed etiam in ea caren[illegible] sita sit atque defixa. At quibus uti homines vescique possunt, earum vero nobiscum nulla quod ab insidiis sibi nostris metuant, nisi sicubi lege prohibitus earum usus fuerit. Urbs q[illegible] est Syriæ maritima, Ascalonem vocant, ubi cum aliquando versarer, quo tempore [illegible] in templum precationis et sacrificii causa proficiscebar, vim columbarum infinitam cum viis passim, tum in singulis etiam ædibus videbam. Causam quærenti mihi, eas capere ne[illegible] responderunt, quod jam olim civibus earum usu interdictum esset. Usque adeo genus hoc a[illegible] tis securitate cicuratur, ut non tantum sub eodem tecto, sed etiam in eadem mensa assiduum si[illegible] cessaque pace ad delicias abutatur. Est tamen in Ægypto, quod vehementius admirere. Nam dilus ille hominum devorator, ac bestiarum immanissimus, quod in sanctissimo Nili flumine tur alaturque, sensum aliquem, ut fere sub aquis delitescat, præsentis commoditatis habet. A[illegible] enim ipse colitur, apud eos multus esse solet ; quos autem infestos pateretur, apud illos somnium quidem videtur. Ergo qui Nilum navigant, interdum, ut audacissimi fuerint, ac turm[illegible] confluant, in aquam ne summum quidem immittere digitum audeant : interdum, homines etia[illegible] dissimi ultro prosiliunt natantque ludibundi. Cyclopum in tractu (genus enim id hominum commentum ac fetus quidam est) quod nulla ibi sementis, agricolæ nulli, mitiorum frugum [illegible] omnino nihil, ut neque ex nihilo quidquam gigni potest. Græcia vero accusanda profecto [illegible] tanquam arida nimium et infecunda ; habet enim altioris molliorisque soli plerosque tractus si terræ quædam barbaræ frugum ubertate præstant, ut abundent alimentis, eorum tamen, qui [illegible] quorumque causa tantummodo alimenta proveniunt paucitate laborant. Sola quippe Græcia, loqui velimus, hominum procreatrix est, utpote quæ cœlestem omnino plantam, 399 divi[illegible] germen, et omni ex parte perfectum, hoc est intelligentiam ipsam pariat, cum scientia nativ[illegible] dam cognatione conjunctam. Cujus rei causa hæc est, quod aeris tenuitate mens hominis ac

ut non sine ratione dixerit Heraclitus, ubi solum siccius, ibi solertissimum animum esse ac præstantissimum. Id quod vel ex eo quoque intelligas, quod homines sobrii frugique plus ingenio valeant; qui contra semper ciboque graviores, obtusi hebetesque reddantur, quod intelligentiæ vis ingesta mole obruatur. Ergo, cum in barbaro solo non rami tantum caudicesque maximi, sed etiam rationis expertes animantes longe fecundissimæ, propter alimentorum bonitatem et abundantiam vulgo nascuntur; tum excellens ingenium aut nullum exsistit omnino, aut valde rarum: quod perpetua quædam et continua exhalationum e terra simul et aqua prorumpentium copia per ipsummet sublime ferri soleat. Porro tanta illa piscium, avium, ac terrestrium animalium varietas, naturæ, quasi nos ad voluptatem illiciat, probro esse non debet; sed potius in gravissimam intemperantiæ nostræ reprehensionem cedit. Prorsus enim ad universi perfectionem, ac singularum partium dignitatem necesse erat, uti omnis generis animantia nascerentur; at hominem illum, illum, inquam, affinem sapientiæ conjunctissimum, induta ferarum immanitate, has gulæ delicias tanta cupiditate venari, necesse profecto non erat. Itaque, cum ii quibus temperantia cordi est, iis semel omnibus etiamnum sibi abstinendum statuunt, herbescentibus oleribus, arborumque pomis, obsoniorum loco, vitam suavissime tolerantes: tum vero qui animantium illarum esum naturæ consentaneum esse arbitrantur, adversus eos magistri, censores ac legislatores singulis in urbibus constituti sunt, quorum muneris ac partium est, vim cupiditatum immodicam coercere, nec liberum omnium omnibus usum promiscue concedere. Postremo si rosæ, si crocus, si reliqua florum exsistit varietas, sanitatis utique causa, non voluptatis exsistit. Vires enim infinitas habent, cumque sese odoris, quo universa complent, suavitate fragrantiaque juvant, tum vero in conficiendis maxime remediis. Nonnulla enim sunt, quæ inter sese permista vim suam illustrius certiusque probant, ut ex maris ac feminæ conjunctione intelligitur, cum seorsim efficere nullo modo possint, quod ambo simul efficiunt. Atque hæc sunt, quibus reliquis dubitationibus tuis faciendum satis putavimus: ejusmodi certe quidem, ut iis adductus quisquis **400** minime contentiosus esse voluerit, res humanas divina Providentia regi fateatur. » Hæc ego summatim ex Philone contraxi, quibus ostenderem, non modo quales ex recentiorum testimonio Hebræorum posteri fuerint, sed etiam quam pie de Deo ac religiose senserint, quamque ipsis bene cum majoribus præclareque convenerit. Nunc tempus est ut ad exterorum scriptorum de iisdem testimonia transeamus.

ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΝΝΑΤΟΝ.

PRÆPARATIONIS EVANGELICÆ LIBER NONUS.

ΤΑΔΕ ΠΕΡΙΕΧΕΙ ΤΟ ΕΝΝΑΤΟΝ ΒΙΒΛΙΟΝ. A

401 *LIBRI NONI CAPITA.*

CAPUT I.

Quam multi e Græcis scriptoribus Judaici populi mentionem fecerint.

Quandoquidem certis jam rationibus demonstratum a nobis est, Hebræorum oracula non leviter a nobis ac temere, sed matura et accurata judicii æstimatione suscepta fuisse ac probata: tempus est, ut nunc quoque videamus, ne scriptores quidem Græcorum celeberrimos, rerum Hebræorum imperitos fuisse; sed alios testimonio suo, cum ipsorum vitæ genus institutumque laudavisse, tum historiarum, quæ apud eosdem circumferri solent, veritati suffragatos esse, alios non absimilem etiam theologiæ rationem doctrinamque sectatos. Ac primum quidem id, quod hoc in genere præcipuum est, oculis subjiciam, quam multi e Græcis scriptoribus Judæorum Hebræorumque nominatim, quæque jam olim apud eos viguit philosophiæ, ejusque adeo,

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Ὁπόσοι τῶν παρ' Ἕλλησι λογογράφων τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους μνήμην ἐποιήσαντο.

D Καὶ της των παρ' Ἑβραίοις λογίων ἀποδοχῆς οὐκ ἀσυλλογίστως ἡμῖν, κρίσει δὲ καὶ διανοίᾳ ἐξητασμένῃ γεγενημένης, ἐπειδὴ συνῶπται τὰ τῆς ἀποδείξεως· ὥρα συνιδεῖν, ὡς καὶ αὐτῶν τῶν Ἑλλήνων οἱ μάλιστα διαφανεῖς τῶν καθ' Ἑβραίους οὐκ ἄπειροι γεγόνασι πραγμάτων· ἀλλ' οἱ μὲν καὶ τῷ βίῳ τῶν ἀνδρῶν, ταῖς τε παρ' αὐτοῖς φερομέναις ἱστορικαῖς διηγήσεσιν ἀλήθειαν ἐπεμαρτύρησαν, οἱ δὲ καὶ τῆς δογματικῆς ὁμοίως αὐτοῖς ἐφήψαντο θεολογίας. Πρῶτα δὲ τὰ πρῶτα παραθήσομαι, δεικνὺς ὅσοι τῶν Ἑλληνικῶν συγγραφέων ἐπ' ὀνόματος Ἰουδαίων τε καὶ Ἑβραίων τῆς τε παρ' αὐτοῖς ἐκ παλαιὸν ἀσκουμένης φιλοσοφίας καὶ τῆς ἀνέκαθεν τῶν προπατόρων ἱστορίας ἐμνημόνευσαν. Ἄρξεται δέ μοι ὁ λόγος ἀπὸ τοῦ τῶν ἀνδρῶν βίου, ὡς ἂν μάθοις

..κτὸς σώφρονος λογισμοῦ τὴν τῶν δηλου- ..φιλοσοφίαν τῶν Ἑλλήνων προτετιμήκαμεν. ..ἐν γοῦν τοῖς προεξητασμένοις ἐν τῷ πρὸ ..συγγράμματι καὶ τὰ τῆς ἠθικῆς αὐτοῖς ..θαι συνασκήσεως οὐ μόνον αἱ παρ' αὐτοῖς ..λοι, ἀλλὰ καὶ τῶν παρ' Ἕλλησι φιλοσόφων ..τα διαφανεῖς καὶ καθ' ἡμᾶς βεβοημένοι ..σι. Καὶ δὴ λαβὼν ἀνάγνωθι τὰ Θεοφράστου, ..Πορφυρίῳ γραφεῖσι *Περὶ τῆς τῶν ἐμψύχων* ..κείμενα τοῦτον τὸν τρόπον.

A quæ usque a prisco majorum suorum ævo ducitur, historiæ meminerint. Ordiemur autem ab ipsis populi moribus, ut intelligas prudenti nos sanoque consilio eorum disciplinam Græcorum philosophiæ prætulisse. Testes enimvero sunt non sacræ duntaxat Hebræorum litteræ, sed etiam ii qui et Græcos inter summopere floruerunt, hodieque maxime celebrantur philosophi, consentaneam iis, quæ superiore libro diligenter expendimus, eos vitæ morumque rationem tenere. Age igitur, ea mihi per..e Porphyrius in suos *De rerum animatarum abstinentia* libros hunc in modum ex Theophrasto

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

..του περὶ Ἰουδαίων, ἀπὸ τοῦ α' τῶν ..ρίου Περὶ τῆς τῶν ἐμψύχων ἀποχῆς.

..τοι διότι (45) Σύρων μὲν Ἰουδαῖοι διὰ τὴν ..θυσίαν ἔτι καὶ νῦν, φησὶν ὁ Θεόφραστος, ..σιν (46), εἰ τὸν αὐτὸν ἡμᾶς τρόπον τις ..(47) θύειν, ἀποσταίημεν ἂν τῆς πράξεως. Οὐ ..ὁμενοι (48) τῶν τυθέντων, ὁλοκαυτοῦντες ..νυκτὸς, καὶ κατ' αὐτῶν πολὺ μέλι καὶ οἶνον .., ἀνήλισκον τὴν θυσίαν θᾶττον, ἵνα τοῦ ..) μηδ' ὁ (50) πανόπτης γένοιτο θεατής. Καὶ ..σι, νηστεύοντες τὰς ἀνὰ μέσον τούτων (51) ..κατὰ δὲ πάντα τοῦτον τὸν χρόνον, ἅτε φιλό..γένος ὄντες, περὶ τοῦ θείου μὲν ἀλλήλοις ..τῆς δὲ νυκτὸς τῶν ἄστρων ποιοῦνται τὴν ..βλέποντες εἰς αὐτὰ, καὶ διὰ τῶν εὐχῶν ..ντες. Κατήρξαντο γὰρ οὗτοι πρῶτοι τῶν τε ..ων, καὶ σφῶν αὐτῶν, ἀνάγκῃ καὶ οὐχ ..τοῦτο πράξαντες. »

CAPUT II.

404 *De Judæis ex Theophrasto, quem laudat Porphyrius primo De rerum animatarum abstinentia.*

B «Et sane, inquit, si ex Syris Judæi, qui, quod institutum apud eos jam inde ab initio hoc sacrificii genus fuerit, etiamnum, inquit Theophrastus, animantes immolant, eodem, quo ipsi, ritu sacra facere nos juberent, nunquam eo nos adduci pateremur. Nec enim cæsis victimis ad cibum uti solent, sed integras ac solidas, et multo melle vinoque perfusas noctu flammis absumere, ac totum sacrificium paucis aliquot horis peragere, utique ne oculus ille omnia pervidens indignum facinus aspiciat. Deinde vero, diebus illi singulis, dum ejusmodi sacris operam dant, cum jejunio sese dedunt, tum de divino Numine, uti homines ipso genere philosophos decet, toto illo tempore sermones inter se miscent: noctu autem sidera defixis in cœlum oculis con- C templantur, suas interea preces atque vota Deo ..ites. Hi enim non cæteras tantum animantes, sed etiam semetipsos primi omnium offerre .., necessitate profecto, non cupiditate ducti. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

..ν περὶ τῆς τὸ παλαιὸν διαλαμψάσης παρὰ Ἰουδαίοις φιλοσοφίας.

..τῷ τετάρτῳ δὲ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως ..περὶ τῶν αὐτῶν ἱστορεῖ ὁ Πορφύριος· « Εἰσὶ ..) οἱ Ἐσσαῖοι, Ἰουδαῖοι μὲν τὸ γένος, φιλ..ι καὶ τῶν ἄλλων πλέον. Οὗτοι τὰς μὲν ..κακίαν ἀποστρέφονται· τὴν δὲ ἐγκράτειαν, .. τοῖς πάθεσιν ὑποπίπτειν, ἀρετὴν ὑπολαμ.. Καὶ γάμου μὲν αὐτοῖς ὑπεροψία· τοὺς δ' .. παῖδας ἐκλαμβάνοντες, ἁπαλοὺς ἔτι πρὸς ..ατα, συγγενεῖς ἡγοῦνται, καὶ τοῖς ἤθεσιν ..τυποῦσι· τόν γε γάμον (53) καὶ τὴν ἐξ αὐ-

CAPUT III.

Ex Porphyrio, de prisca et insigni apud Judæos philosophandi ratione.

Jam vero, quæ sequuntur, in quarto laudati operis libro, de iisdem Porphyrius ipse commemorat. «Essæi, inquit ille, gente quidem Judæi sunt, at mutuo sese amore præ cæteris omnibus complectuntur. A voluptatibus abhorrent tanquam a scelere; continentiam et cupiditatum victoriam virtutis loco ducunt. Nuptiis abstinent illi quidem, sed D alienos liberos, dum ad capessendas disciplinas molles adhuc et flexibiles ii sunt, educandos suscipiunt, quos perinde ut propinquos et affines habent,

..*ί τοι διότι*. Habetur hic locus apud Por..eco-Lat. nuper excus. hoc est ann. 1620, ..g. 167; alter editionis Græcæ pag. 27. ..ότι Porphyr. et manuscr. expungunt,

..*οθυτοῦσιν*. Porphyr., ζωοθυτοῦν, utrum.. sed hoc pejus. Nihilo melius ζωοθυτοῦν.. habet alt. manuscr. Legend. ergo puta..θυτοῦντες.

..*κελεύοι*. Porphyr., κελεύοιεν, sine τις ..sit tamen Eusebii lectio retineri, si modo ..habetur super mutetur in ὡς, vel ὥσπερ. ..*γὰρ ἐστιώμεναι*. Ignota et falsa loquitur ..ius.

(49) *Τοῦ δειροῦ*, etc. Vide num Porphyrii interpres, satis ex ejus mente verterit, *ne quis gravitatis mysterii sit spectator.*

(50) *Μηδ' ὁ*. Porphyr., μὴ ὁ, quod malim.

(51) *Τούτων*. Porphyr., τούτου.

(52) *Εἰσὶ τοίνυν*, etc. Porphyrius lib. IV, p. 55, edit. Græcæ, at Græco-Lat. 382. Hæc de Essæis commemorat ex Josepho, *Belli Judaici* lib. II, cap. 7, alias 12, de quibus longe brevius egerat, *Antiquit.* lib. XVIII, cap. 2. Vide supra pag. 379 et seq. ex Philone.

(53) *Τόν γε γάμ*. Porphyr. et Joseph., τὸν μὲν γά., recte.

suisque moribus instituunt. Atque hoc non eo consilio faciunt, quasi matrimonium, quæque ipsius beneficio propagatur, sobolem ac posteritatem exterminatam velint, sed ut procacem mulierum petulantiam effugiant. Divitias aspernantur, admirabili omnium inter sese rerum **405** communione conjuncti, usque adeo, ut neminem, qui alterum opulentia superet, invenire possis. Lex enim apud illos est, ut qui hoc vitæ institutum profiteri velint, suas ii facultates ad communes sodalitatis universæ rationes conferant, atque ita nec in quoquam egestatis humilitas, nec immodica vis opum ac fortunarum appareat : sed potius confusis ac permixtis singulorum inter se rebus, una omnium sit tanquam fratrum eademque possessio. Labis instar oleum habent, quo si unctus forte quispiam invitus fuerit, corpus ei diligenter abstergitur : squalorem enim non secus ac perpetuum candidæ vestis usum honori ducunt. Communibus suffragiis communis procuratores creant, nulloque omnium discrimine, quod cuique opus est, æqualiter suppetit. Non in singulari quadam civitate universi, sed in singulis plurimi domicilium collocant, ac procul advenientibus ejusdem sectæ sociis invicem ac mutuo patent omnia, atque ut quisque primus eos aspexerit, illis obviam continuo perinde ac notis et familiaribus procedunt. Quare dum iter ac profectionem aliquam suscipiunt, nihil secum expensarum causa deferre solent. Imo nec vestem calceosve mutant, donec priora vel discissa omnino fuerint, vel ipsa vetustate detrita : nec emunt inter se, venduntve quidquam, sed alter cum altero suis de rebus, prout opus habet, accommodat, vicissimque ab eo, quod sibi usui sit, accipit : qui tametsi nihil mutuo rependant, eos tamen, a quibuscunque velint, accipere nihil vetat. Jam vero singulari erga Numen pietate ac religione sunt. Nihil enim profani ante

A τοῦ διαδοχὴν οὐκ ἀναιροῦντες, τὰς δὲ τῶ
χῶν (54) ἀσελγείας φυλαττόμενοι· καταφρ
πλούτου, καὶ θαυμάσιον παρ' αὐτοῖς τὸ κο
οὐδ' ἔστιν εὑρεῖν κτήσει τινὰ παρ' αὐτοῖς ὑπ
Νόμος γὰρ τοὺς εἰς τὴν αἵρεσιν εἰσιόντας
τῷ τάγματι τὴν οὐσίαν, ὥστε ἐν ἅπασι μήτ
ταπεινότητα φαίνεσθαι, μήθ' ὑπεροχὴν πλού
δὲ ἑκάστου κτημάτων ἀναμεμιγμένων, μία
ἀδελφοῖς ἅπασιν οὐσίαν εἶναι. Κηλῖδα δὲ ὑ
νουσι τοὔλαιον, κἂν ἀλειφθῇ τις ἄκων, σμ
σῶμα. Τὸ γὰρ αὐχμεῖν ἐν καλῷ τίθενται, λ
νεῖν τε διὰ παντός (55). Χειροτονητοὶ δὲ τῶ
οἱ ἐπιμεληταὶ, καὶ ἀδιαίρετοι πρὸς (56) ἁπ
τὰς χρείας ἕκαστοι. Μία δ' οὐκ ἔστιν αὐτ
ἀλλ' ἐν ἑκάστῃ μετοικοῦσι πολλοὶ, καὶ τοῖς
B ἥκουσιν αἱρετισταῖς (57) ἀναπέπταται τὰ πα
λοις (58), καὶ οἱ πρῶτον ἰδόντες (59) εἰσ
πρὸς συνήθεις (60). Διὸ οὐδὲν ἐπικομιζόμ
ἀποδημοῦσιν ἀναλωμάτων ἕνεκα. Οὔτε δὲ ἐσθ
ὑποδήματα ἀμείβουσι, πρὶν διαῤῥαγῆναι
παντάπασιν, ἢ δαπανηθῆναι τῷ χρόνῳ (6
ἀγοράζουσί (63) τι, οὐδὲ πωλοῦσιν, ἀλλὰ
ζοντι διδοὺς ἕκαστος τὰ παρ' ἑαυτῷ, τὸ πα
νου χρήσιμον ἀντικομίζεται· καὶ χωρὶς τῆ
δόσεως, ἀκωλύτως (64) ἡ μετάληψις αὐτοῖς
ἂν ἐθέλωσι. Πρός γε μὴν τὸ Θεῖον ἰδίως
Πρὶν γὰρ ἀνασχεῖν τὸν ἥλιον, οὐδὲν φθέγγον
βεβήλων, πατρίους δέ τινας εἰς αὐτὸν εὐχ
ὥσπερ ἱκετεύοντες ἀνατεῖλαι. Μετὰ ταῦτα
ἕκαστοι τέχνας ἴσασιν, ὑπὸ τῶν ἐπιμελητῶ
C ται, καὶ μέχρι πέμπτης ὥρας ἐργασάμενοι σ
ἔπειτα πάλιν εἰς ἓν ἀθροίζονται χωρίον, ζ
τε σκεπάσμασιν, οὕτως ἀπολούονται τὸ σῶμα
ὕδασι· καὶ μετὰ ταύτην τὴν ἁγνείαν, εἰς
χημα συνίασιν, ἐν ᾧ μηδενὶ τῶν ἑτεροδόξω
τραπται παρελθεῖν. Αὐτοὶ δὲ καθαροὶ, καθ
ἅγιόν τι τέμενος, παραγίνονται τὸ δειπνητήρι

(54) *Τὰς δὲ τῶν γυν.*, etc. Interp. Porphyr. *Quocirca*, inquit, *ut alienarum feminarum libidines coerceant, excubias agunt*, οὐδὲν πρὸς ἔπος. Addit Joseph. ad vituperii cumulum, καὶ μηδεμίαν τηρεῖν πεπεισμένοι τὴν πρὸς ἕνα πίστιν.

(55) *Λευχειμονεῖν τε διὰ παντός*. Velim interpretem Porphyrii, num auctoris mentem assequatur, videre.

(56) *Καὶ ἀδιαίρετοι πρὸς*, etc. Ita omnes ; sed meo judicio, τὸ εἰς quod sequitur, expungendum est : sicque ἀδιαίρετοι, vel cum ἐπιμεληταὶ præcedenti conjungendum, quasi dicat : Præsides illos aut procuratores singulos, nullo cujusquam discrimine, omnium necessitati prospicere : vel, quod malui, ad ἕκαστοι referendum : est autem ἑκάστους ἀδιαιρέτους εἶναι πρὸς ἁπάντων χρείας, singulis, nullo cujusquam discrimine, quod cuique opus est, æqualiter suppeditari. Consule, si placet, Josephi et Porphyrii interpretes.

(57) *Αἱρετισταῖς*. Joseph. αἱρεταῖς, minus recte. Porphyr. αἱρεσιώταις, quod probari potest. Sed cogitet interpr. quemadmodum ista reddiderit.

(58) *Ἀναπέπταται τὰ παρ' ἀλλήλοις*. Ita etiam Porphyr. At Joseph., ἀναπέπταται τὰ παρ' αὐτοῖς ὁμοίως ὥσπερ ἴδια.

(59) *Καὶ οἱ πρῶτον ἰδόντες*. Joseph. longe aliter, καὶ πρὸς οὓς οὐ πρότερον εἶδον.

(60) *Εἰσίασιν ὡς πρὸς συνήθεις*. Porphyr. ἴσασιν ὥσπερ συνήθεις : quod minus placet. εἰσίασιν ὡς συνηθεστάτους : quæ cum pr
ejus lectione optime conveniunt, ac de adv
de excipientibus dicuntur. Eusebiana le
displicet, si modo εἰσίασιν mutetur in ἐξίασ
perspicuoque sensu.

(61) *Διὸ οὐδὲν ἐπικομιζόμενοι*, etc. Jose
pluribus : Διὸ καὶ ποιοῦνται τὰς ἀποδημίας
οὐδὲν μὲν ὅλως ἐπικομιζόμενοι, διὰ δὲ τοὺς
D ἔνοπλοι· κηδεμὼν δὲ ἐν ἑκάστῃ πόλει του
ἐξαίρετος τῶν ξένων ἀποδείκνυται, ταμιεύων
καὶ τὰ ἐπιτήδεια. Καταστολὴ δὲ καὶ σχῆμ
τος, ὅμοιον τοῖς μετὰ φόβου παιδαγωγουμέν
σίν. Οὔτε δὲ ἐσθῆτας, etc.

(62) *Ἢ δαπανηθῆναι τῷ χρόνῳ*. Interp. *vel tempore sumptum fecerint.*

(63) *Οὐδ' ἀγοράζουσι*, etc. Josephus hæc it
οὐδὲν ἐν ἀλλήλοις οὔτε ἀγοράζουσιν, οὔτε π

(64) *Ἀκωλύτως*. Joseph., Porphyr. et
ἀκώλυτος, recte.

(65) *Εἰς αὐτὸν εὐχάς*. Si Porphyrius hic loqueretur, nihil in nostra versione mutar
quoniam Josephi verba sunt, credibile non
eum suis illis Essenis, tanquam egregiu
pietatis argumentum, laudi tribuere, q
paulo ante ortum preces nuncuparent. Mali
εὐχὰς εἰς τὸν Ἥλιον accipere, non quæ Soli,
in honorem, sed quæ Solis causa nuncupen

των δὲ μεθ' ἡσυχίας, ὁ μὲν σιτοποιὸς ἐν τάξει A
τίθησιν ἄρτους, ὁ δὲ μάγειρος ἓν ἀγγεῖον ἐξ ἑνὸς
ατος ἑκάστῳ· προκατάρχεται δὲ (65*) ὁ ἱερεὺς
ροφῆς ἁγνῆς οὔσης καὶ καθαρᾶς (καὶ γεύσασθαί
πρὶν τῆς εὐχῆς ἀθέμιτον)· ἀριστοποιησάμενος
εὔχεται μᾶλλον, ἀρχόμενοί τε καὶ παυόμενοι
ρουσι τὸν Θεόν. Ἔπειθ' ὡς ἱερὰς καταθέμενοι
σθῆτας, πάλιν ἐπ' ἔργα τρέπονται μέχρι δείλης.
οῦσι δ' ὑποστρέψαντες ὁμοίως, συγκαθεζομέ-
ων ξένων, οἳ τύχοιεν αὐτοῖς παρόντες. Οὔτε δὲ
ἡ ποτε τὸν οἶκον οὔτε θόρυβος μιαίνει· τὰς δὲ
; ἐν τάξει παραχωροῦσιν ἀλλήλοις, καὶ τοῖς
ν ὡς μυστήριόν τι φρικτὸν ἡ τῶν ἔνδον σιωπὴ
αίνεται. Τούτου δὲ αἴτιον ἡ διηνεκὴς νῆψις,
ι μετρεῖσθαι παρ' αὐτοῖς τροφὴν καὶ ποτὸν μέ-
ῥου (66). Τοῖς δὲ ζηλοῦσι τὴν αἵρεσιν οὐκ εὐ- B
πάροδος, ἀλλ' ἐπ' ἐνιαυτὸν ἔξω μένοντι τὴν
ὑποτίθενται δίαιταν, ἀξινάριόν τε καὶ περί-
δόντες, καὶ λευκὴν ἐσθῆτα. Ἐπειδὰν δὲ ἐν
τῷ χρόνῳ πεῖραν ἐγκρατείας δῷ, πρόσεισι μὲν
τῇ διαίτῃ, καὶ καθαρώτερον τῶν πρὸς ἁγνείαν
ν μεταλαμβάνει· παραλαμβάνεται δὲ εἰς τὰς
ώσεις οὐδέπω· μετὰ γὰρ τὴν τῆς καρτερίας
ξιν δυσὶν ἄλλοις ἔτεσι τὸ ἦθος δοκιμάζεται,
ανεὶς ἄξιος, οὕτως εἰς τὸν ὅμιλον ἐγκρίνεται.
ὶ τῆς κοινῆς ἅψασθαι τροφῆς, ὅρκους αὐτοῖς
; φρικώδεις· πρῶτον μὲν εὐσεβήσειν τὸ Θεῖον,
τὰ πρὸς ἀνθρώπους δίκαια φυλάξειν, καὶ μήτε
γνώμην βλάψειν τινὰ, μήτ' ἐξ ἐπιτάγματος,
ιν δ' ἀεὶ τοὺς ἀδίκους, καὶ συναδικεῖσθαι τοῖς C
ς· τὸ πιστὸν πᾶσι μὲν παρέξειν, μάλιστα δὲ
ατοῦσιν· οὐ γὰρ δίχα Θεοῦ περιγίγνεσθαί τινι
ειν. Κἂν αὐτὸς ἄρχῃ, μηδεπώποτε ἐξυβρίσαι
ι ἐξουσίαν, μηδὲ ἐσθῆτι, ἤ τινι πλέονι κόσμῳ
ποτεταγμένους ὑπερλαμπρύνεσθαι. Τὴν ἀλή-
ἀγαπᾷν ἀεὶ, καὶ τοὺς ψευδομένους ἀποβάλλε-
χεῖρας κλοπῆς καὶ ψυχὴν ἀνοσίου κέρδους κα-
φυλάξειν, καὶ μήτε κρύψειν τι τοὺς αἱρετι-
μήθ' ἑτέροις αὐτῶν τι μηνύσειν, κἂν μέχρι
υ τις βιάζηται. Πρὸς δὲ τούτοις ὄμνυσι μηδενὶ
αδοῦναι τῶν δογμάτων ἑτέρως, ἢ ὡς αὐτὸς
ιδεν, ἀφέξεσθαι δὲ λῃστείας, καὶ συντηρήσειν
τά τε τῆς αἱρέσεως αὐτῶν βιβλία, καὶ τὰ τῶν
ν ὀνόματα. Τοιοῦτοι μὲν οἱ ὅρκοι. Οἱ δὲ ἁλόν-
ιὶ ἐκβληθέντες, κακῷ μόρῳ φθείρονται. Τοῖς D
κοις καὶ τοῖς ἔθεσιν ἐνδεδεμένοι, οὐδὲ τῆς
οῖς ἄλλοις τροφῆς δύνανται μεταλαμβάνειν,
γοῦντες δὲ, καὶ λιμῷ διαφθειρόμενοι ἀπόλλυν-
ὸ δὴ πολλοὺς ἐλεήσαντες, ἐν ταῖς ἐσχάταις
ις ἀνέλαβον, ἱκανὴν τιμωρίαν δεδωκέναι νο-
ς ἐπὶ τοῖς ἁμαρτήμασι τὴν μέχρι θανάτου
ν. Τὴν δὲ σκαλίδα διδόασι τοῖς μέλλουσιν αἱ-
ῖς, ἐπεὶ καὶ αὐτοὶ ἄλλως οὐ θακεύουσιν ἢ βό-
ρύξαντες εἰς βάθος ποδιαῖον, περικαλύψαντες
ων, ὡς μὴ ταῖς αὐγαῖς ἐνυβρίζειν τοῦ Θεοῦ.
η δ' ἐστὶν αὐτῶν ἡ λιτότης ἡ περὶ τὴν δίαι-

solis ortum loquuntur, sed patrias quasdam ei preces nuncupant, quasi ut illucescat obsecrando. Tum ad eam, quam quisque novit, artem præsidum sese jussu conferunt, in qua perpetuo et continenti ad quintam horam labore versati, eumdem simul in locum denuo conveniunt, ac lineis præcincti frigida corpus abluunt, moxque ab ea lustratione, proprium in domicilium, quo alterius sectæ nemini pedem inferre licet, una omnes confluunt, atque ab omni labe puri, non aliter in cœnaculo quam in delubro sanctiore versantur. His ergo placide ac quiete sedentibus, panes a pistore, unumque singulis ex eodem cibo ferculum a coquo non sine decore et ordine apponitur. Cibos autem puros licet ac mundos, certis precibus sacerdos ante consecrat (nec ulli nisi præmissa precatione quidquam gustare fas est), idemque confecto prandio cunctis iterum bene precatur, sicque tam sub finem quam sub initium, Deo cultum **406** honoremque persolvunt. Inde, sacris quasi vestibus positis, rursum opus quisque suum ad vesperam usque repetit, quo tempore cœnam eodem, quo prandium, ritu sumunt, considentibus simul hospitibus, si qui forte advenerint. Cæterum nullo unquam ædes aut clamore aut strepitu polluuntur, sed aliis alii modeste atque ordine loquendi locum cedunt, adeoque omnibus, qui foris illuc adveniunt, horrendi instar mysterii eorum, qui domus istius septis continentur, silentium est: cujus sane causa est perpetua continensque frugalitas, qua fit, ut cibum atque potum justæ necessitatis lege metiantur. Porro hujus in sectæ atque instituti societatem venire cupienti non continuo patet ingressus, sed ei foris annum integrum manenti genus idem vitæ præscribunt, ac dolabellam, cingulum, vestemque candidam tradunt. Qui postquam hoc temporis intervallo abstinentiæ temperantiæque suæ documenta dedit, propius quidem ad instituti communionem accedit, ac purioribus aquis una cum cæteris lustrari incipit, necdum tamen ad convictum admittitur. Nam post tolerantiæ probationem, aliis duobus annis mores ejus explorant; quibus exactis, si dignus habeatur, in consortium tandem accipiunt. Priusquam tamen communem cibum attingat, horrendi sese illis jurisjurandi formula obstringit: in primis quidem pium se ac religiosum adversus Numen futurum; deinde illibata humanæ societatis jura servaturum, adeoque nec sponte, nec alterius jussu in cujusquam injuriam adductum iri; sed potius et injuriosos omnes odio habiturum, et illatas probis injurias conjuncta voluntate subiturum. Addit præterea, constantis et integræ cum erga cæteros omnes, tum præsertim erga præsides se fidei fore, quod nulli sine Dei numine imperandi jus obveniat. Quod si forte sibi aliquando deferetur, daturum se operam, ne potestati suæ labem inurat, nec in veste corporisve

Προκατάρχεται. Forte legendum προκατεύχεται, mox ἐπεύχεται πάλιν.
Μέχρι κόρου. Post hæc verba, ante τοῖς δὲ ζηλοῦσι, versus aliquot Josephus intexit, sed quos exscribere tanti non est.

cultu præ aliis, quibus imperabit, eximium quid- quam aut splendidum habiturum. Ad hæc, veritatis amorem ac studium, hominumque mendacium fugam, manus a furto, animum ab iniquo quæstu purum ac sincerum, plana suis apertaque omnia, apud alienos vero altum, quodque ne præsenti quidem necis timori cedat, eorum de rebus silentium pollicetur. Ad extremum fore, uti nec aliter, quam acceperit, cum aliis sectæ suæ dogmata communicet, et ab omni latrocinio caveat, institutique sui libros et angelorum nomina pari diligentia studioque conservet. Hujusmodi ergo est sacramenti formula. Quisquis autem gravioris criminis peractus ab iis, ac propterea ejectus fuerit, eum male perire
407 necesse est. Nam et jurejurando moribusque constrictus, ne aliorum quidem escis uti potest, sed herbis aliquandiu victitando, misere tandem fame contabescit. Quare multos ipsi miseratione commoti, supremam ad necessitatem adductos, receperunt, rati videlicet, graves satis peccatorum suorum pœnas ab iis esse hoc ad mortem usque cruciatu persolutas. Cæterum ligonem suis illi sectatoribus hac de causa tradunt, quod ipsimet non nisi in fovea, quam humi pedis altitudine foderint, considere soleant, idque veste obvoluti, ne Dei splendori ac radiis injuriam faciant. Et quidem tanta ipsorum est in victu frugalitas, atque parcimonia, ut ne septimana quidem integra egerendi sit ulla necessitas! Quam sibi abstinentiæ legem dixere, partim ut ad hymnos Deo concinendos aptiores sint, partim ut faciliori utantur somno. Atque hoc perpetuo vivendi genere, eo to pervenerunt, ut nec equuleo fidibusve torti atque distracti, nec flammis usti, nec cæteris cruciatuum machinis tentati, ut vel legum suarum auctori maledicant, vel in usitatum cibu gant, alterutrum ab sese unquam extorqueri patiantur. Cujus rei singulare Romano be cimen ac documentum dedere. Nunquam enim ipsis exprimi aut erga tortores mollior ac ulla vox, aut oculis lacrymula potuit; sed in mediis tormentorum doloribus subridendo, c ipsos dicteriis salibusque mordebant, animumque suum, tanquam denuo recepturi, placide at lariter emittebant. Quippe, apud ipsos enim constans hæc sententia obtinuit, corpora interitui esse obnoxia, nec solida ex materia perennique. consistere; animos tamen imn vitam agere sempiternam, qui tametsi tenuissimo ac subtilissimo ex æthere, naturæ quodam detracti, corporibus ad tempus illigentur, eorum aliquando tamen vinculis expediti, sic t servitute diuturna liberati, exsultent deinceps ac sublimes ferantur. Hoc igitur ex instituto, tinenti veritatis pietatisque studio, mirum profecto non est, existere plurimos, rerum etiam rum scientia præditos, quippe qui a pueritia cum sacris litteris, tum variis lustrationibus, tarumque dictis assidue ac diligenter informentur : ut raro admodum suis in prædictionibus vero aberrare contingat.» Hæc Porphyrius, ex antiquis, ut facile quivis intelligit, hausta moni de Essæorum partim religione, partim philosophandi ratione, in quarto sui *De rerum anim abstinentia* operis libro testatus est.

A ταν καὶ ἡ ὀλιγότης, ὡς ἐν τῇ ἑβδομάδι μ κενώσεως, ἣν τηρεῖν εἰώθασιν εἰς ὕμνους καὶ εἰς ἀνάπαυσιν. Ἐκ δὲ τῆς ἀσκήσεως τοσαύτην πεποίηνται καρτερίαν, ὡς στρεβ καὶ λογιζόμενοι [a] καὶ καόμενοι, καὶ διὰ πάν οντες τῶν βασανιστηρίων ὀργάνων, ἵν' ἢ βλ σωσι τὸν νομοθέτην, ἢ φάγωσί τι τῶν ἀσυνή δέτερον ὑπομένειν. Διέδειξαν δὲ τοῦτο ἐν Ῥωμαίους πολέμῳ. Ἐπεὶ δ' [b] οὐ κολακεῦ αἰκιζομένους, ἢ δακρῦσαι ὑπομένουσι [c], μ δὲ ἐν ταῖς ἀλγηδόσι, καὶ κατειρωνευόμενοι βασάνους προσφερόντων, εὔθυμοι τὰς ψυχὰς ὡς πάλιν κομιούμενοι. Καὶ γὰρ ἔῤῥωται πα ἥδε ἡ δόξα, φθαρτὰ μὲν εἶναι τὰ σώματα, ὕλην οὐ μόνιμον αὐτῶν, τὰς δὲ ψυχὰς ἀθανά
B διαμένειν· καὶ συμπλέκεσθαι μὲν ἐκ τοῦ λε φοιτώσας αἰθέρος, ῥύμῃ φυσικῇ κατασπ ἐπειδὰν δ' ἀνεθῶσι τῶν κατὰ σάρκα δεσμῶν, μακρᾶς δουλείας ἀπηλλαγμένας, τότε χαίρειν τεώρους φέρεσθαι. Ἀπὸ δὴ τῆς τοιαύτης καὶ τῆς πρὸς ἀλήθειαν, καὶ τὴν εὐσέβειαν ἀ εἰκότως ἐν αὐτοῖς πολλοὶ, οἳ καὶ τὰ μέλλον γινώσκουσιν, ὡσὰν βίβλοις ἱεραῖς, καὶ δ ἁγνείαις, καὶ προφητῶν ἀποφθέγμασιν ἐμπ βούμενοι· σπάνιον δὲ εἰ ἐν ταῖς προαγο ἀστοχοῦσι.» Ταῦτα μὲν ὁ Πορφύριος, ἐκ (67), ὡς εἰκὸς, ἀναγνωσμάτων, τῇ τῶν δηλ ἀνδρῶν εὐσεβείᾳ τε ὁμοῦ καὶ φιλοσοφίᾳ ἐν τάρτῳ συγγράμματι τῶν σπουδασθέντων αὐ
C *τῆς τῶν ἐμψύχων ἀποχῆς*, ἐμαρτύρησεν.

408 CAPUT IV.

Ex Hecatæo, de Judæis.

Hecatæus autem Abderita, vir non modo philo-

D ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Ἑκαταίου (68), *περὶ Ἰουδαίων*.

Ἑκαταῖος δὲ ὁ Ἀβδηρίτης, ἀνὴρ φιλόσοφ

[a] Ἴσ. λογιζ. [b] Ἴσ. ἐπειδή. [c] Ἴσ. ὑπομένοντες.

(67) *Ἐκ παλαιῶν*, etc. Non meminerat Eusebius, cum id scriberet, hæc Porphyrium a Josepho totidem pene verbis accepisse.

(68) *Ἑκαταίου*. De hoc ita Suidas : Ἑκαταῖος Ἀβδηρίτης φιλόσοφος, ὃς ἐπεκλήθη καὶ κριτικὸς γραμματικὸς, οἷα γραμματικὴν ἔχων παρασκευήν. Quæ sequuntur decurtata sunt : Γέγονε δ' ἐπὶ τῶν διαδόχων. Βιβλία αὐτοῦ ταῦτα, περὶ τῆς Ὁμήρου καὶ Ἡσιόδου. Primum tamen illu brum facile suppleri potest hoc modo, γέγον τῶν Ἀλεξάνδρου διαδόχων. Imo et sub Al ipso floruerat. Josephus lib. I *cont.* A pag. 1048, edit. Græco-L : Ἑκαταῖος δὲ ὁ Ἀβ ἀνὴρ φιλόσοφος ἅμα καὶ περὶ τὰς πράξεις ἱ

ἀς πράξεις ἱκανώτατος, ἰδίαν βίβλον ἀνα-
ρὶ Ἰουδαίων ἱστορίᾳ, πλεῖστα περὶ αὐτῶν
ἀφ' ὧν ἐπὶ τοῦ παρόντος ἀρκέσει παρατε-
α· « Ἔστι γὰρ τῶν Ἰουδαίων τὰ πολλὰ
ι κατὰ τὴν χώραν, καὶ κῶμαι· μία δὲ ἡ
μ (69) πόλις ὀχυρὰ, πεντήκοντα (70) μά-
δίων τὴν περίμετρον· ἣν οἰκοῦσι μὲν ἀν-
ρὶ δώδεκα μυριάδες (71), καλοῦσι δ' αὐ-
ὕλυμα. Ἐνταῦθα δέ ἐστι κατὰ μέσον μά-
πόλεως περίβολος λίθινος (72), μῆκος ὡς
ρος, εὖρος δὲ πηχέων ἑκατὸν, ἔχων διπλᾶς
ᾧ βωμός ἐστι τετράγωνος· ἀτμήτων (73)
ἀργῶν λίθων οὕτω συγκείμενος· πλευρὰν
ν εἴκοσι πηχέων, ὕψος δωδεκάπηχυ. Καὶ
ι οἴκημα μέγα οὗ βωμός ἐστι καὶ λυχνίον,
χρυσᾶ, δύο τάλαντα τὴν ὁλκήν· ἐπὶ δὲ τού-
στιν ἀναπόσβεστον καὶ τὰς νύκτας καὶ τὰς
ἄγαλμα δ' οὐκ ἔστιν οὐδ' ἀνάθημα τὸ παρ-
φύτευμα (74) παντελῶς, οὐδὲ οἷον ἀλσῶ-
τοιοῦτον. Διατρίβουσι δ' ἐν αὐτῷ καὶ τὰς
τὰς ἡμέρας ἱερεῖς, ἁγνείας τινὰς ἁγνεύ-
τὸ παράπαν οἶνον οὐ πίνοντες (75) ἐν τῷ
ἔτα εἰπὼν, ὑποβὰς, ὅτι καὶ Ἀλεξάνδρῳ τῷ
νεστρατεύσαντο, καὶ μετὰ ταῦτα τοῖς δια-
οῦ, μεμαρτύρηκεν. Οἷς δ' αὐτὸς παρατυ-
, ὑπ' ἀνδρὸς Ἰουδαίου κατὰ τὴν στρατείαν
, τοῦτο παραθήσομαι. Λέγει δὲ οὕτως·
οῦν ἐπὶ τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν βαδίζον-
ολούθει τις μετὰ τῶν ἄλλων τῶν παρα-
ἡμᾶς ἱππέων Ἰουδαίων, ὄνομα Μοσόμα-
ἄνθρωπος ἱκανὸς (77) κατὰ τὴν ψυχὴν,
καὶ τοξότης ὑπὸ δὴ πάντων ὁμολογούμε-
ν Ἑλλήνων καὶ τῶν βαρβάρων ἄριστος.
ὁ ἄνθρωπος, βαδιζόντων πολλῶν κατὰ
καὶ μάντεώς τινος ὀρνιθευομένου, καὶ
ισχεῖν ἀξιοῦντος, ἠρώτησε διὰ τί προσ-
ιξαντος δὲ τοῦ μάντεως αὐτῷ τὸν ὄρ-
ήσαντος, ἐὰν μὲν αὐτοῦ μένῃ, προσμένειν
πᾶσιν· ἐὰν δὲ ἀναστὰς εἰς τοὔμπροσθεν
ροάγειν· ἐὰν δὲ εἰς τὸ ὄπισθεν, ἀναχωρεῖν

A sophus, sed etiam rebus gerendis aptissimus, Judæorum historiæ singulare ac proprium volumen consecravit, ubi cum de illis multa commemoret, tum hæc in præsentiarum ex eo retulisse sufficiet. « Multæ quidem, apud Judæos, inquit, arces pagique multi tota passim regione sunt: una vero munita in primis civitas, Jerusalem, cujus ambitus non pauciorum quam quinquaginta stadiorum est. Hanc circiter viginti supra centum incolunt hominum millia; Hierosolymam vulgo nominant. Cujus in meditullio septum ædis lapideæ cernitur, quinque fere jugerum longitudinis, latitudinis cubitorum centum. Portæ omnes geminæ sunt. Ibidem altare quadratum ex integrorum et impolitorum lapidum coagmentatione conflatum, cujus
B latera singula viginti cubitorum sunt, altitudo vero duodecim. Præter hoc altare, ingens tabernaculum est, quo et ara et candelabrum continetur, utrumque aureum, ponderis talentorum duum, ubi lumen inexstinctum dies noctesque continenter ardet. Nullum ibi simulacrum, donarium omnino nullum, adeoque nec planta, nec lucus, nec aliud quidquam ejusmodi. Sacerdotes in eo noctu pariter atque interdiu assidui, certis quibusdam expiationibus dant operam; quos in templo vinum gustare nefas. » Tum progressus ulterius, eosdem sub Alexandro ejusque successoribus militasse testatur. Mihi vero, quod in ista expeditione, hominis sese Judæi factum oculis aspexisse commemorat, ipsismet illius verbis referre satis erit. « Per-
C genti, inquit, mihi ad mare Rubrum, cum cæteris equitibus Judæis, quos itineris duces habebamus, unus eorum aliquis comitabatur, Mosomamus nomine, vir cum animi magnitudine ac solertia, tum corporis robore non vulgari, idemque sagittarius omnium tam Græcorum quam Barbarorum confessione peritissimus. Is, cum ad vatis cujusdam auguria captantis vocem, universa eorum, qui tum iter illud agebant, multitudo repente subsisteret, rogat, quorsum id fieret. Ostendit autem augur,

ἀνδρῳ τῷ βασιλεῖ συνακμάσας (id est, *qui dro floruit*, non, ut interpr., *cum Alexan*-
ιs) καὶ Πτολεμαίῳ τῷ Λάγου συγγενό-
παρέργως, ἀλλὰ περὶ αὐτῶν Ἰουδαίων
ς βιβλίον, etc. Tum p. 1049 locum hunc
e totidem repræsentat: nec dubium est,
ius ex Josepho descripserit: ut patet ex
ibus qui paulo post, cap. 9. Hecatæi
rcidunt. Alius fuit Hecatæus Milesius,
etustior, de quo infra, p. 466.
ουσαλήμ. Joseph. hanc vocem non agno-
cte: nam paulo post, nomen Hecatæus

τήκοντα. Timochares infra, pag. 452,
a solum ei tribuit: ibidemque Syriæ
ntum 27. Diverso tempore diversus ampotuit. Quanquam testimonium ab Hecabus et Eusebius, non testimonii reb. in ἀκριβές exigebant.
ἕκα μυριάδες. Centum et viginti homi-
ι, non centum et quinquaginta, ut inter-
ιi vertit.
ίβολος λίθινος. Ad Templum ista pertide, quæ ad Hecatæi et Eupolemi se..-

sum, infra pag. 447 et seq. necessaria videbuntur.

(73) *Ἀτμήτων*, etc. Joseph. οὐχ ἐκ τμητῶν, ἀλλ' ἐκ τῶν ἀργῶν λίθων, rectius ut videtur: nam et Deuteronom. XXVII, 5, habetur: *De lapidibus, quos*
D *ferrum non tetigit, et de saxis informibus, et impolitis;* Josue VIII, 31: *De lapidibus impolitis, quos ferrum non tetigit.* Josephus lib. II: Ἐκ λίθων συμμίκτων, οὐ λελατομημένων ἐκ σιδήρου, et lib. IV: Ἐκ λίθων μὴ κατειργασμένων, ἀλλὰ λογάδην συγκειμένων.

(74) *Οὐδὲ φύτευμα*. Deuteronom. XVI, 21: *Non plantabis lucum, et omnem arborem, juxta altare Domini Dei tui.*

(75) *Οἶνον οὐ πίνοντες*. Levitici X, 9: *Vinum, et omne quod inebriare potest, non bibetis tu, et filii tui, quando intrabitis in Tabernaculum testimonii, ne moriamini*, etc. Ezechiel XLIV, 20: *Et vinum non bibet omnis sacerdos, quando ingressurus est atrium interius.*

(76) *Μοσόμαμος*. Joseph. Μοσόλλαμος, et rursus infr. pag. 409.

(77) *Ἱκανός*, etc. Rectius, opinor, quam ut apud Joseph. ἱκανῶς κατὰ ψυχὴν εὔρωστος.

simulque respondet, si quidem ibi resideret, omnibus **409** etiam ut eo in loco hærerent expedire; sin protinus volando contenderet, porro pergerent ipsi quoque; sin denique retro, retro similiter illi redirent. Judæus nihil contra, sed intento arcu jaculatur, avemque configit. Hic indignante graviter augure, aliisque nonnullis, ipsique una diras imprecantibus: Quid, inquit, miseri, usque adeo furitis? simulque in manus sumpta volucre: Istane potuit, obsecro, quæ vitæ ipsa suæ providere non potuit, sani quidquam de suscepto a nobis itinere prænuntiare? Enimvero si prænosse futurum potuisset, nunquam utique hunc in locum venis Mosomami Judæi sagittis confixa moreretur. » Hactenus Hecatæus.

A αὖθις· σιωπήσας καὶ ἑλκύσας τὸ τόξον, ἔβα τὸν ὄρνιθα πατάξας ἀπέκτεινεν. Ἀγανακτοῦν τοῦ μάντεως καί τινων ἄλλων, καὶ καταρω αὐτῷ· Τί μαίνεσθε, ἔφη, κακοδαίμονες; Εἶ ὄρνιθα λαβὼν εἰς τὰς χεῖρας· Πῶς γὰρ οὗτος τὴν αὑτοῦ σωτηρίαν οὐ προειδὼς, περὶ τῆς ἡμ ἡμῖν πορείας ἄν τι ὑγιὲς ἀνήγγειλεν; Εἰ γὰ νατο προγινώσκειν τὸ μέλλον, εἰς τὸν τόπον οὐκ ἂν ἦλθε, φοβούμενος μὴ τοξεύσας αὐτὸ κτείνῃ Μοσόμαμος ὁ Ἰουδαῖος. » Καὶ ταῦτα Ἑκαταῖος.

CAPUT V.

De iisdem, ex primo Clearchi, de somno.

At Clearchus, peripateticus philosophus, libro primo *De somno*, Aristotelem de Judæis in eum, qui sequitur, modum loquentem inducit: «Longum esset, inquit, narrare quam plurima: sed quidquid hoc in homine admirationis aliquid habere, ac philosophum sapere videbitur, eodem modo persequi nihilominus utile fuerit. Tibi autem, Hyperochida, res plane admirabiles, somniorumque persimiles referri abs me, sat scio, videbuntur. Cui Hyperochides verecunde: Quippe hæc enim, inquit, ipsa causa nobis omnibus audiendi appetitum ciet. Ergo, subjicit Aristoteles: Genus hominis, ut præcipiunt rhetores, in primis aperiamus, ne scilicet non auditi a nobis esse narrationum magistri videantur. Tu vero, uti libuerit, inquit Hyperochides. Ille ergo gente Judæus erat, ex Cœlesyria. Hi porro a Calanis Indiæ populis originem ducunt, qui apud Syros Judæorum nomen a loco accepere. Quæ enim ab iis regio incolitur, Judæam vulgo nominant. Urbis autem ipsorum nomen tortuosum admodum et impeditum est, Hierusalem enim vocatur. Is, cum a plerisque hospitio exciperetur, et a superioribus partibus ad maritima loca descenderet, non sermone tantum, sed etiam animo Græcus erat. **410** Nobis ergo tum in Asia forte degentibus accidit, ut eadem appulsus ad loca, nobiscum aliquandiu, simulque cum aliis

B

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Κλεάρχου περὶ τῶν αὐτῶν, ἀπὸ τοῦ α' τῶν ὕπνων.

Κλέαρχος δὲ (78) ὁ Περιπατητικὸς φιλόσο τῷ πρώτῳ *Περὶ ὕπνου* βιβλίῳ Ἀριστοτέλει τι σόφῳ τοιόνδε τινὰ περὶ Ἰουδαίων ἀνατίθησι ὧδε πρὸς ῥῆμα γράφων· « Ἀλλὰ τὰ μὲν πολλὰ ἂν εἴη λέγειν· ὅσα δὲ ἔχει τῶν ἐκείνου θαυμασ τινα καὶ φιλοσοφίαν, ὁμοίως διελθεῖν οὐ χεῖρο φῶς δ' ἴσθι (79), εἶπεν, Ὑπεροχίδη, θαυμαστ ὀνείροις ἴσα σοι δόξω λέγειν. Καὶ ὁ Ὑπεροχίδη βούμενος· Δι' αὐτὸ γὰρ, ἔφη, τοῦτο καὶ ζη ἀκοῦσαι πάντες. Οὐκοῦν, εἶπεν ὁ Ἀριστοτέλης τὸ τῶν ῥητορικῶν παράγγελμα, γένος αὐτοῦ διέλθωμεν· ἵνα μὴ ἀπειθῶμεν τοῖς τῶν ἀ λιῶν (80) διδασκάλοις. Λέγε, εἶπεν ὁ Ὑπερ

C οὕτως εἰ δοκεῖ (81). Ἐκεῖνος τοίνυν τὸ μὲν γέ Ἰουδαῖος ἐκ τῆς Κοίλης Συρίας. Οὗτοι δ' εἰσὶ γονοι τῶν ἐν Ἰνδοῖς Καλανῶν (82), παρὰ δὲ Ἰουδαίων, τοὔνομα λαβόντων ἀπὸ τοῦ τόπου. γορεύεται γὰρ ὃν κατοικοῦσι τόπον Ἰουδαία τῆς πόλεως αὐτῶν ὄνομα πάνυ σκολιόν ἐστιν· σαλὴμ (83) γὰρ αὐτὴν καλοῦσιν. Οὗτος οὖν ὁ πος ἐπιξενούμενος τοῖς πολλοῖς, κἂν τῶν ἄνω εἰς τοὺς ἐπιθαλαττίους ὑποκαταβαίνων, Ἕλλην οὐ τῇ διαλέκτῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῇ ψυχῇ. Κ διατριβόντων ἡμῶν περὶ τὴν Ἀσίαν, παραβαλ αὐτοὺς τοὺς τόπους ἄνθρωπος ἐντυγχάνει καί τισιν ἑτέροις τῶν σχολαστικῶν, πειρώμεν τῶν τῆς σοφίας. Ὡς δὲ πολλοῖς (84) τῶν ἐν

(78) *Κλέαρχος δέ*. Clearchus hic, non Ponticus, qui dicis tantum causa Platonem audierit, quo de multa Suidas: sed ille, quem ita verbo uno perstringit, Κλέαρχος Σολεὺς ἔγραψε διάφορα, Solensis erat, id est, Solis in Cilicia oriundus, Aristotelis discipulus. Pollux lib. II, cap. 4: Ὀστᾶ ἓξ καὶ εἴκοσι εἶναί φησιν ὁ Σολεὺς Κλέαρχος, εἷς τῶν Ἀριστοτέλους μαθητῶν. Ejus sæpe meminit Athenæus, eique varia tribuit opera, ut *Περὶ γρίφων*, libro VII, itemque *Περὶ παροιμιῶν*, ubi et περιπατητικόν fuisse ait: et lib. IX, *Περὶ σκελετῶν*. Quo ex opere illud fuerit, quod a Polluce laudatur. De somno eumdem scripsisse, præter Eusebium nostrum Josephus auctor est, lib. I *cont. Apionem*, pag. 1047, edit. Græco-L. Κλέαρχος, inquit, ὁ Ἀριστοτέλους ὢν μαθητής, καὶ τῶν ἐκ τοῦ Περιπάτου φιλοσόφων οὐδενὸς δεύτερος, ἐν τῷ πρώτῳ *Περὶ ὕπνου* βιβλίῳ, φησὶν Ἀριστοτέλην τὸν διδάσκαλον αὐτοῦ, περί τινος ἀνδρὸς Ἰουδαίου ταῦτα ἱστορεῖν, αὐτὸν τὸν λόγον Ἀριστοτέλει παρατιθείς. Tum Aristotelis verba subjungit, illa ipsa, quæ describit Eusebius. Meminit et

Clemens Alexandrinus, infr. pag. 410.

D (79) *Σαφῶς δ' ἴσθι*, etc. Joseph. ὡς σαφ σοι εἰπεῖν, Ὑπεροχίδη.

(80) *Ἀπαγγελιῶν*. Joseph. ἐπαγγελιῶν.

(81) *Οὕτως εἰ δοκεῖ*. Joseph. ὅ τί σοι δοκεῖ.

(82) *Καλανῶν*. Joseph. φιλοσόφων. Tum lo ductu orationis, καλοῦνται δὲ, ὥς φασιν, οἱ φοι, παρὰ μὲν Ἰνδοῖς Καλανοὶ, παρὰ δὲ Ἰουδαῖοι, τοὔνομα λαβόντες ἐπὶ τοῦ τόπου.

(83) *Ἱερουσαλήμ*. Joseph. Ἱεροσαλύμην, babilius, quo nonnihil a recta voce deflecti pag. 451 Eupolemus argutam hujus vocis n nem comminiscitur, quasi ἱερὸν Σολομῶνος, lomonici templi nomen in urbem ipsam c vocabulo redundarit.

(84) *Ὡς δὲ πολλοῖς*, etc. Joseph. ὡς δὲ π ἑ. π. συνῳκειοῦντο, quæ longe aliam sententi ciunt: quasi eo libentius sua cum illis con caret, quo plures eruditione præstantes c rent.

ντα, παρεδίδου τι μᾶλλον ὧν εἶχε. » Ταῦτα A
ίαρχος.

quibusdam philosophiæ studiosis versaretur, et eorum in sapientiæ partem ac societatem veniret. Ι eum plurimis doctrina præstantibus familiariter vixerat, plus aliquanto, quam acciperet, a ille communicabat. » Ita Clearchus.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ϛ'.

τος περὶ τῶν μνημονευσάντων τοῦ Ἰου-ίων ἔθνους, ἀπὸ τοῦ α' Στρωματέως.

ι δὲ μνημονεύει καὶ ὁ ἡμέτερος Κλήμης ώτῳ Στρωματεῖ, δι' ὧν ταῦτά φησι· « Κλέαρ-δ' ὁ περιπατητικὸς εἰδέναι (86) φησί τινα ὃς Ἀριστοτέλει συνεγένετο. » Καὶ μεθ' ἕτερα « Νουμᾶς δὲ ὁ Ῥωμαίων βασιλεὺς πυθαγό-ἦν (87), ἐκ δὲ τῶν Μωϋσέως ὠφεληθεὶς, ν ἀνθρωποειδῆ καὶ ζωόμορφον εἰκόνα Θεοῦ ς κτίζειν. Ἐν γοῦν ἑκατὸν καὶ ἑβδομή- B ἰς πρώτοις ἔτεσι, ναοὺς οἰκοδομούμενοι, ὐδὲν οὔτε πλαστὸν, οὔτε μὴν γραπτὸν ἐποιή-ἐπεδείκνυτο γὰρ αὐτοῖς ὁ Νουμᾶς δι' ἀπο-, ὡς οὐκ ἐφάψασθαι τοῦ βελτίστου δυνατὸν μόνῳ δὲ τῷ νῷ. » Ἔτι πρὸς τούτοις ἑξῆς ὑπο-φησί· « Φανερώτατα δὲ Μεγασθένης ὁ συγ-ὁ Σελεύκῳ τῷ Νικάνορι συμβεβιωκὼς, ἐν τῇ ν Ἰνδικῶν ὧδε γράφει· Ἅπαντα μέντοι ύσεως εἰρημένα παρὰ τοῖς ἀρχαίοις λέγεται ἐ τοῖς ἔξω τῆς Ἑλλάδος φιλοσοφοῦσι· τὰ τοῖς Ἰνδοῖς ὑπὸ τῶν Βραχμάνων, τὰ δὲ ἐν ιδ τῶν καλουμένων Ἰουδαίων. » Ἔτι πρὸς Κλήμης Ἀριστοβούλου τοῦ περιπατητικοῦ ηνίου τοῦ πυθαγορείου μνημονεύει, λέγων· ουλος δὲ ἐν τῷ πρώτῳ τῶν *Πρὸς τὸν Φιλομή-* C ὰ λέξιν γράφει· Κατηκολούθηκε δὲ ὁ Πλά-θ' ἡμᾶς νομοθεσίᾳ, καὶ φανερός ἐστι περιερ-ἕκαστα τῶν ἐν αὐτῇ λεγομένων. Διηρμήνευ-Δημητρίου ὑφ' ἑτέρων, πρὸ τῆς Ἀλεξάνδρου ν ἐπικρατήσεως, τά τε κατὰ τὴν ἐξ Αἰγύπτου τῶν Ἑβραίων τῶν ἡμετέρων πολιτῶν, καὶ γονότων ἁπάντων αὐτοῖς ἐπιφάνεια, καὶ τῆς χώρας, καὶ τῆς ὅλης νομοθεσίας ἐπεξή-στε εὔδηλον εἶναι τὸν προειρημένον φιλό-φέναι πολλά, γέγονε γὰρ πολυμαθὴς, καθὼς όρας πολλὰ τῶν παρ' ἡμῖν μετενεγκὼν εἰς ῦ δογματοποιΐαν. Νουμήνιος δὲ ὁ πυθαγο-σοφος ἄντικρυς γράφει· Τί γάρ ἐστι Πλά-ωϋσῆς ἀττικίζων; » Ταῦτα ὁ Κλήμης.

CAPUT VI.

De iis qui Judaicæ gentis meminerunt, ex Clemente, primo Stromate.

Atque istius etiam Clemens noster libro primo *Stromatum* his verbis meminit: « Clearchus peripateticus, inquit, Judæum quemdam, qui cum Aristotele versatus est, abs sese visum esse commemorat. » Idemque pluribus, nonnullis interjectis, « Numa, inquit, Romanorum rex, ut pythagoræus fuerit, hunc saltem Moysis e scriptis fructum cepit, uti Romanos a Dei simulacro vel in hominis, vel in cujusquam animantis speciem fingendo averterit. Adeoque totis saltem primis septuaginta supra centum annis, templa quidem ædificarunt, sed nullam omnino neque fictam, neque pictam imaginem intulerunt. Hoc enim ipsos occulte Numa docuit, non lingua, sed mente sola id, quod optimum est, attingi posse. » Quibus hæc etiam deinceps adjungit: « Megasthenis autem, inquit, historici, qui cum Seleuco Nicanore vixit, libro *De rebus Indicis* tertio, clarissimus hic locus est: Quidquid ab antiquis de natura dictum est, eorum etiam qui extra Græciam philosophantur, ut Brachmanum apud Indos, et Judæorum in Syria, sermone celebratur. » Ac rursus idem Clemens Aristobulum peripateticum et Numenium pythagoræum laudat his verbis: « Aristobulus in primo eorum, quos *ad Philometora* scripsit hunc in modum loquitur: Plato ipse quoque reipub. nostræ leges et instituta sectatus est, a quo partes eorum singulas curiose ac diligenter inspectas et excussas esse constat. Nam ab alio quodam ante Demetrium, adeoque ante Alexandri ac Persarum imperium conversa Græce fuerant, non ea modo, quæ dum 411 ex Ægypto Hebræi cives nostri educerentur, sed etiam quæcunque illis singularem ad famam insignia contigerunt, tum quemadmodum ea regione potiti sint, adeoque Legis universa complexio. Quare nemini dubium esse potest quin multa inde laudatus philosophus excerpserit: plurimarum enim entia floruit, quemadmodum et Pythagoras, qui et ipse permulta nostris e legibus in sectæ epta traduxit. Quod autem Numenium philosophum pythagoricum attinet, ipsissima hæc et: Quid enim aliud Plato est quam Moyses Attica lingua loquens? » Atque ista Clemens.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'. D

ου τοῦ πυθαγορικοῦ φιλοσόφου περὶ αίων, ἀπὸ τοῦ α' τῶν Περὶ τἀγαθοῦ.

τοῦ δὲ τοῦ πυθαγορικοῦ φιλοσόφου, τοῦ λέγω, ἀπὸ τοῦ πρώτου *Περὶ τἀγαθοῦ* θήσομαι· « Εἰς δὲ τοῦτο δεήσει, εἰπόντα καὶ νον ταῖς μαρτυρίαις τοῦ Πλάτωνος, ἀνα-

CAPUT VII.

De Judæis, ex Numenii philosophi pythagoræi libro primo De bono.

Libet autem ex primo ejusdem Numenii *De bono*, hunc præterea locum subjicere: « Qui hanc, inquit, in disputationem ingressus Platonis eam testimoniis obsignarit, eamdem ab ipso quoque su-

έαρχος. Clemens hæc habet pag. 223, ο-Lat.

ἰέναι. Dubium est, eumne sibi visum it, aut utcunque cognitum.

(87) *Πυθαγόρειος μὲν ἦν*. Immanis de Pythagora προχρονισμός, in quo mirum est etiam hæsisse Clementem. De hoc et similibus lib. x commodius.

periorem ad ætatem redeunte, cum ipsius Pythagoræ verbis præceptisque copulari oportebit. Gentes ei præterea celeberrimæ appellandæ erunt, singularumque sacrificia, ritus, instituta, quæ cum platonicis omnino consentiunt, proferenda, quotquot a Brachmanis, Judæis, Magis, Ægyptiis sancita sunt. » Hæc ille.

CAPUT VIII.

De Moyse simul ac Judæis, ex libro ejusdem tertio.

Qui rursus libro tertio Moysis mentionem his verbis facit : « Deinceps vero, inquit, Jannes et Jambres, scribæ rerum sacrarum Ægyptii, quo tempore Ægypti finibus ejecti Judæi sunt, claruere, viri omnium judicio rerum magicarum scientia nemini concedentes. Quippe ambo quidem communi Ægyptiorum consensu delecti sunt, qui Musæo duci Judæorum, cujus apud Deum potentissimæ preces erant, sese opponerent, adeoque gravissimas quasque calamitates a Musæo in Ægyptum invectas omnium in oculis dissolvere ac dissipare potuerunt. » **412** Quibus sane verbis Numenius, cum editorum a Moyse miraculorum, tum divini erga ipsum amoris consignatam fidem ac testatam reliquit.

CAPUT IX.

Ex Chœrilo poeta, de Judæis.

Jam vero Chœrilus etiam, poeta vetustissimus, Judaicæ gentis meminit, ex qua permultos susceptæ a Xerxe rege adversum Græcos expeditionis socios fuisse testatur his verbis :

Trajicit inde hominum genus admirabile visu.
Phœnicum similis grandi sonat ore loquela,

Montibus in Solymis habitant, juxtaque paludem
Immensam : attonsum squallens caput obsidet horror.

Pro galeis, derepta ab equis, durataque fumo

Ora ferunt.

Ac Judæos quidem his ab eo verbis expressos ac designatos esse vel inde constat, quod et Hierosolyma in montibus iis quos Solymos Græci vocant, sita sit, et non longe ab Asphaltite palude absit, quæ, ut poeta loquitur, latissima est, omniumque Syriæ paludum maxima.

CAPUT X.

Apollinis de Hebræis oracula, ex Porphyrio, æquali nostro.

Porphyrius autem, libro primo *De oraculorum philosophia*, suum ipsius deum, Hebrææ gentis, una cum cæteris prudentiæ fama nobilibus clarisque populis, sapientiam testimonio suo laudantem inducit. Apollinis autem responsum illud est, qui ad prius edita de sacrificiis oracula, hæc deinceps adjungit, quibus tanquam omnis divinæ sapientiæ plenis diligentius attendendum esse præcipit.

(88-89) Χοίριλος. Eadem Josephus lib. I *cont. Apionem*, pag. 1047. edit. Græco-L.

A χωρήσασθαι καὶ ξυνδήσασθαι τοῖς λόγοις τι-
ρου· ἐπικαλέσασθαι δὲ τὰ ἔθνη τὰ εὐδοκιμοῦ-
φερόμενον αὐτῶν τὰς τελετὰς, καὶ τὰ δό-
τε ἱδρύσεις συντελουμένας Πλάτωνι ὁμολ-
ὁπόσας Βραχμᾶνες καὶ Ἰουδαῖοι, καὶ Μάγ-
γύπτιοι διέθεντο. » Ταῦτα μὲν οὖν περὶ τ-

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Τοῦ αὐτοῦ περὶ Μωϋσέως ὁμοῦ καὶ περὶ ... ἀπὸ τοῦ γ' τῆς αὐτῆς ὑποθέσεω-

Καὶ ἐν τῇ τρίτῃ δὲ βίβλῳ Μωϋσέω-
τάδε λέγων μνημονεύει· « Τὰ δ' ἑξῆς Ἰ-
Ἰαμβρῆς, Αἰγύπτιοι ἱερογραμματεῖς, ἄνδ-
ἥττους μαγεῦσαι κριθέντες εἶναι, ἐπὶ Ἰου-
B λαυνομένων ἐξ Αἰγύπτου. Μουσαίῳ γοῦν τῷ
ἐξηγησαμένῳ, ἀνδρὶ γενομένῳ Θεῷ εὔξα-
τωτάτῳ, οἱ παραστῆναι ἀξιωθέντες ὑπὸ τ-
τοῦ τῶν Αἰγυπτίων, οὗτοι ἦσαν, τῶν τε
ἃς ὁ Μουσαῖος ἐπῆγε τῇ Αἰγύπτῳ, τὰς νε-
αὐτῶν ἐπιλύεσθαι ὤφθησαν δυνατοί. » Διὰ
ὁ Νουμήνιος καὶ τοῖς ὑπὸ Μωϋσέως ἐπ-
παραδόξοις θαύμασι, καὶ αὐτῷ δὲ ὡς θεο-
μένῳ μαρτυρεῖ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Χοιρίλου ποιητοῦ, περὶ Ἰουδαί-

Τοῦ δὲ Ἰουδαίων ἔθνους καὶ Χοίριλος (88-
γενόμενος ποιητὴς μέμνηται, καὶ ὡς συνεσ-
C τῷ βασιλεῖ Ξέρξῃ ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα. Λέγει

Τῶν δ' ὄπιθεν διέβαινε γένος θαυμαστὸ-
Γλῶσσαν μὲν Φοίνισσαν ἀπὸ στομάτ-

Ὤκουν δ' ἐν Σολύμοις ὄρεσι, πλατέῃ κα-
Αὐχμαλέοι κεφαλὰς, τροχοκουράδες (9-

Ἵππων δαρτὰ πρόσωπ' ἐφόρουν ἐσκλ-

Δῆλον δ' ἐστὶν, ὅτι περὶ Ἰουδαίων αὐτῷ τ-
ται, ἐκ τοῦ καὶ τὰ Ἱεροσόλυμα ἐν τοῖς πα-
Σολύμοις ὀνομαζομένοις ὄρεσι κεῖσθαι, τ-
εἶναι τὴν Ἀσφαλτῖτιν λίμνην, πλατυτάτην ο-
τὸν ποιητὴν, καὶ μείζονα πασῶν τῶν
D λιμνῶν. Ταῦτα μὲν οὖν καὶ οὗτος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'.

Ἐκ τοῦ Πορφυρίου τοῦ καθ' ἡμᾶς, χρη- Ἀπόλλωνος περὶ Ἑβραίων.

Ὁ δὲ Πορφύριος ἐν τῷ πρώτῳ *Τῆς ἐκ λογ-
σοφίας*, αὐτὸν εἰσάγει τὸν ἑαυτοῦ θεὸν τῷ
γένει, μετὰ τῶν ἄλλων τῶν ἐπὶ συνέσει
ἐθνῶν, σοφίαν ἐπιμαρτυροῦντα. Λέγει δὲ ὁ
Ἀπόλλων δι' οὗ ἐκτίθεται χρησμοῦ, τάδε.
νων δὲ ἔτι περὶ τῶν θυσιῶν ἐπάγει, οἷς
δεῖ, ἅτε μεστοῖς οὖσι πάσης θεοσοφίας.

(90) *Τροχοκουράδες*. Joseph. τροχοκουρ-

γὰρ ὁδὸς μακάρων, τρηχεῖά τε πολλὸν,
τοις τὰ πρῶτα διοιγομένη πυλεῶσιν.
τοὶ δὲ ἔασσιν ἀθέσφατοι ἐγγεγαυῖαι,
τοι μερόπων ἐπ' ἀπείρονα πρῆξιν ἔφηναν,
ἰὸν πίνοντες ὕδωρ Νειλώτιδος αἴης·
καὶ Φοίνικες ὁδοὺς μακάρων ἐδάησαν,
ιι, Λυδοί τε, καὶ Ἑβραίων γένος ἀνδρῶν.

ούτοις ἀκόλουθα, οἷς συγγραφεὺς ἐπιλέγει· ατος γὰρ ἡ πρὸς θεοὺς ὁδὸς, αἰπεινή τε καὶ ῆς πολλὰς ἀτραποὺς βάρβαροι μὲν ἐξεῦρον, δὲ ἐπλανήθησαν, οἱ δὲ κρατοῦντες ἤδη καὶ ν. Τὴν δὲ εὕρεσιν Αἰγυπτίοις ὁ θεὸς ἐμαρ- Φοίνιξί τε καὶ Χαλδαίοις· Ἀσσύριοι γὰρ υδοῖς τε καὶ Ἑβραίοις. Ἔτι πρὸς τούτοις ἑρῳ φησὶν ὁ Ἀπόλλων·

Χαλδαῖοι σοφίαν λάχον, ἠδ' ἄρ' Ἑβραῖοι,
ὐθλον ἄνακτα σεβαζόμενοι Θεὸν ἁγνῶς.

ν ἐρωτηθεὶς, τίνι λόγῳ πολλοὺς λέγουσιν , ἔχρησε τάδε·

παντὶ πέλει κόσμου κύκλος, ἀλλὰ σὺν [ἑπτὰ
ν περφόρηται εἰς ἀστερόεντα κέλευθα,
Χαλδαῖοι καὶ ἀριζήλωτοι Ἑβραῖοι
ς ὀνόμηναν, ἐς ἑβδόματον δρόμον ἕρπειν.»

ἐν τῆς Ἰουδαίων τε καὶ Ἑβραίων προση- ῆς τε παρ' αὐτοῖς πάλαι διαπρεπούσης εὐ- ι καὶ φιλοσοφίας, ἐκκείσθω ταῦτα. Περὶ δὲ ίου αὐτῶν ἱστορίας θέα ὁπόσοι συνεφώνησαν. ἐν ταῖς τοῦ παντὸς ἀρχαιολογίαις κατακλυ- ρήσαντος, καὶ ὡς ὁ παρ' Ἑβραίοις ὀνομα- ῶε, ἐν λάρνακι ξύλου πεποιημένῃ μετὰ τῶν διασέσωσται· Βηρωσσὸς ὁ Χαλδαῖος, καὶ ος ὁ Αἰγύπτιος, Νικόλαός τε ὁ Δαμασκηνὸς, συγγραφεῖς, ὅπως τῶν αὐτῶν ἐμνημόνευ- ηπος ἐν τῇ πρώτῃ τῆς *Ἀρχαιολογίας* τοῦ- τίθεται τὸν τρόπον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

Ἰωσήπου Ἀρχαιολογίας, ὁπόσοι τῶν ἔξω- γγραφέων ἐμνήσθησαν τοῦ παρὰ Μωϋ- ταχλυσμοῦ.

δὲ κατακλυσμοῦ τούτου καὶ τῆς λάρνακος ι πάντες οἱ τὰς Βαρβαρικὰς ἱστορίας ἀνα- ες, ὧν ἐστι καὶ Βηρωσσὸς ὁ Χαλδαῖος. Διη- γὰρ τὰ περὶ τὸν κατακλυσμὸν οὕτω που Λέγεται δὲ καὶ τοῦ πλοίου (91) ἐν τῇ Ἀρ- ὸς τῷ ὄρει τῶν Κορδυαίων ἔτι μέρος τι ι κομίζειν τινὰς τῆς ἀσφάλτου ἀφαιροῦντας. δὲ μάλιστα οἱ ἄνθρωποι τῷ κομιζομένῳ ; ἀποτροπιασμούς. Μέμνηται δὲ τούτων καὶ ος (92) ὁ Αἰγύπτιος, ὁ τὴν ἀρχαιολογίαν τὴν ν συγγραψάμενος, καὶ Μνασέας δὲ, καὶ οἱ ίους. Καὶ Νικόλαος δὲ ὁ Δαμασκηνὸς ἐν τῇ

A *Ardua, et innumeris divum est via consita saxis.*
Ac primum e valvis rigido stridentibus ære
413 *Panditur : hinc cæsi ambiguo discrimine calles,*
Quos fructu immenso primi docuere nepotes,
Niliaco undantes potant qui gurgite lymphas :
Plurima quin etiam ad superas via cognita sedes
Phœnici, Assyrio, Lydo, Hebræoque colonis.

Et quæ sequuntur, quibus explicandis auctor ita subdit : « Nam quæ ad deos via ducit, æreis obstructa vinculis, arduaque simul et aspera est, cujus cum barbari calles semitasque plurimas invenerint, Græci tamen partim ab ea prorsus aberrarunt, partim eam cum jam tenerent, etiam depravarunt. Cæterum illius inventionem Ægyptiis, Phœnicibus, Chaldæis (Assyrii enim illi sunt), Lydis, et Hebræis deus assignandam esse testatur. Præterea B in altero quodam oraculo idem Apollo sic fatur :

Chaldæo Hebræoque unis sapientia cessit,
Qui casto æternum venerantur numen honore.

Idemque consultus, quo sensu cœlestes orbes multos esse dicerent, ita respondit :

Unicus in toto curvatur circulus orbe,
At septem zonis astrorum eductus in oras.
Has Chaldæus ait, famaque illustris Hebræus,
Nomine cœlestes, septeno serpere cursu. »

Ac de Judæorum quidem Hebræorumque nomine, deque summa, qua jam olim præstiterunt, pietatis ac philosophiæ laude, modo satis. Nunc vero patriæ ipsorum historiæ veritati quam multi suffragentur, attende. Ac primum, illud, quod in antiquissima C universi orbis historia diluvium Moyses commemorat, a quo is, quem Hebræi Noemum vocant, arcæ ligneæ beneficio cum reliqua familia servatus fuerit, a Beroso Chaldæo, Hieronymo Ægyptio, et Nicolao Damasceno historicis referri, Josephus libro primo *Antiquitatum* hunc in modum prodidit.

414 CAPUT XI.

Ex Josephi Antiquitatibus, quam multi scriptorum gentilium Mosaici diluvii meminerint.

« Hujus, inquit, tum diluvii, tum arcæ meminerunt, quotquot barbarorum historias conscripserunt. Quos inter, Berosus Chaldæus, in ea, quam habet, diluvii narratione ita scribit : Atque hujus D navigii partem etiamnum aliquam in Armenia, circa montem Cordyæorum servari ferunt, ex qua derasi bituminis aliquid, loci ejus indigenæ ad procurandam maxime et averruncandam Numinis iram gestare consueverint. Ejusdem rei mentionem quoque facit Hieronymus Ægyptius, qui priscam Phœnicum historiam conscripsit, itemque Mnaseas, aliique complures. Quibus Nicolaum Damascenum ad-

γεται δὲ καὶ τοῦ πλοίου. Hæc Joseph. ., cap. 4, pag. 10, edit. Græco-L. *ρώνυμος*, etc. Hi ex eodem Joseph. lib. *onem* notissimi; sed Hieronymus, qui n historiam scripsisse hic dicitur, lib. ι *nem* pag. 1050, *Περὶ τῶν διαδόχων* opus memoratur, æqualis Hecatæi, Syriæ præ- ses sub Antigono rege; quem de Judæorum rebus mentionem nullam fecisse queritur. Quod autem legebamus, eum περὶ διαδόχων scripsisse, vereor ne διαδοχῶν legendum sit. Cujus argumenti lib. citat Athenæus lib. vi, pag. 275, Niciæ cujusdam Nicæensis.

de, qui libro nonagesimo sexto hæc habet : Est, inquit, supra Minyadem mons ingens in Armenia, Barin vocant, ad quem plerique cum diluvii tempore confugissent, eos periculum effugisse narrant. Præterea certum quemdam arca vectum, summum ad montis verticem appulisse, ac lignorum ibi reliquias perdiu conservatas fuisse. Is vero non alius utique fuerit, quam qui a Moyse Judæorum legislatore memoratur. » Hæc Josephus.

A ἐνενηκοστῇ καὶ ἕκτῃ βίβλῳ ἱστορεῖ περὶ αὐτῶν, λέγων οὕτως· Ἔστιν ὑπὲρ τὴν Μινυάδα μέγα ὄρος κατὰ τὴν Ἀρμενίαν, Βάρις λεγόμενον, εἰς ὃ πολλοὺς συμφυγόντας ἐπὶ τοῦ κατακλυσμοῦ, λόγος ἔχει περισωθῆναι, καί τινα ἐπὶ λάρνακος ὀχούμενον ἐπὶ τὴν ἀκρώρειαν οἰκεῖλαι, καὶ τὰ λείψανα τῶν ξύλων ἐπιπολὺ σωθῆναι. Γενοίτο δ' ἂν οὗτος, ὅντινα καὶ Μωϋσῆς ἀνέγραψεν, ὁ Ἰουδαίων νομοθέτης. » Ταῦτα μὲν ὁ Ἰώσηπος.

CAPUT XII.

Ex Abydeni scriptis, de diluvio.

Ego vero, ut ex Medorum etiam atque Assyriorum monimentis aliquid habeas, ex Abydeni commentariis locum hunc eadem ipsa de re subjiciam. « Huic, inquit, cum alii plerique, tum etiam Sisithrus in imperio successit, cui cum Saturnus imbrium vim maximam decimo quinto mensis Desii fore prædixisset, et quidquid litteris comprehensum erat, id totum apud Heliopolim Sipparorum occultari seponique jussisset : is Dei mandati obsecutus, continuo navigationem Armenios versus instituit, in qua repentino divinæ prædictionis eventu occupatur. Tertio autem die, quam tempestas remitti cœperat, aves **415** emittit explorandi gratia, sicubi terram undis emersam atque existentem viderent. Quæ cum immensum in pelagus incidissent, nec, quo succederent, omnino quidquam occurreret, ad Sisithrum denuo revolarunt, aliæque postea similiter emissæ. At cum tertio idem fecisset, votique compos evasisset (quippe volucres alis limo plenis redierant) illico, deum numine hominum societati oculisque subducitur; navigium autem ad Armeniam appulsum, amuleta suis e lignis confecta, quæ de collo suspensa gestarent, indigenis suppeditavit. » Hactenus ille.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

Ἀπὸ τῆς Ἀβυδηνοῦ γραφῆς, περὶ τοῦ κατακλυσμοῦ.

Ἐγὼ δέ σοι, τὰ Μηδικὰ καὶ Ἀσσύρια διελθών, ἐκ τῆς Ἀβυδηνοῦ γραφῆς περὶ τῆς αὐτῆς ἱστορίας B τάσδε τοῦ ἀνδρὸς παραθήσομαι τὰς λέξεις· « Μεθ' ὃν (93) ἄλλοι τε ἦρξαν, καὶ Σείσιθρος (94), ᾧ δὴ Κρόνος προσημαίνει μὲν ἔσεσθαι πλῆθος ὄμβρων Δεσίου πέμπτῃ ἐπὶ δέκα, κελεύει δὲ πᾶν ὅ τι γραμμάτων ἦν ἐχόμενον, ἐν Ἡλίου πόλει τῇ ἐν Σιππάροισιν (95) ἀποκρύψαι. Σείσιθρος δὲ ταῦτα ἐπιτελέα ποιήσας, εὐθέως ἐπ' Ἀρμενίους ἀνάπλεε (96), καὶ παραυτίκα μιν (97) κατελάμβανε τὰ ἐκ Θεοῦ. Τρίτῃ δὲ ἡμέρῃ ἔπειτα, ὧν ἐκόπασε (98), μετῄει τῶν ὀρνίθων (99) πείρην ποιεύμενος, εἴ κου γῆν ἴδοιεν (1), τοῦ ὕδατος ἐκδῦσαν. Αἱ δὲ, ἐκδεχομένου σφέας πελάγεος ἀχανέος (2), ἀπορέουσαι ὄκῃ κατορμήσονται, παρὰ τὸν Σείσιθρον ὀπίσω κομίζονται, καὶ ἐπ' αὐτῇσιν ἕτεραι. Ὡς δὲ τῇσι τρίτῃσιν εὐτύχεεν, ἀπίκατο (3) γὰρ δὴ πηλοῦ κατάπλεοι τοὺς ταρσοὺς (4), θεοί μιν ἐξ ἀνC θρώπων ἀφανίζουσιν· τὸ δὲ πλοῖον ἐν Ἀρμενίῃ περίαπτα ξύλων ἀλεξιφάρμακα (5) τοῖσιν ἐπιχωρίοισι παρείχετο. » Ταῦτα μὲν οὗτος.

(93) *Μεθ' ὃν ἄλλοι.* Hunc locum repræsentat B. Cyrillus Alexandrin. contra Julianum Apostatam, lib. I, pag. 5, manuscr. Græci.

(94) *Σείσιθρος.* Cyrill. Ξίσουθρος. De quo idem paulo post. vero simili conjectura : Ξίσουθρον μὲν οὖν ὀνομάζουσι τὸν Νῶε, τάχα που κατὰ φωνὴν Ἀσσυρίων.

(95) *Σιππάροισιν.* Cyrill. unico π, scribit Σιπαροῖσιν. Dormitabat, ut fere semper, vetus interpres (quem Œcolampadium esse aiunt) dum verteret, *in sculpturis*. Tractus, seu regionis nomen est.

(96) *Εὐθέως ἐπ' Ἀρμενίους ἀνάπλεε.* Cyrill. ἰθέως ἐπ' Ἀρμενίης ἀνέπλωσε. Utrumvis elige : utcunque probo.

(97) *Παραυτίκα μιν κ. τ. ἐκ Θ.* Meliora hæc videntur, quam quæ Cyrill. καὶ παρ' αὐτῇ ἰὼν, κατελάμβανε τὰ ἐκ Θεοῦ, quibus tamen suus quoque sensus esse potest.

(98) *Ἔπειτα ὧν ἐκόπασε.* Apud Scaligerum rectius, ut existimo, legitur, ἐπεί τε ὧν ἐκόπ. Ionibus enim τε et ὧν, παρέλκουσαι particulæ, mirifice placent. At Cyrill. habet, ἐπεί τε ὕων ἐκόπασε. Quis enim ὕων; Θεός, opinor : præcessit enim Θεοῦ.

(99) *Μετῄει τῶν ὀρνίθων.* Cyrill. μεθίει, rectius μετίει, quod ionicum est. Hic porro genitivus, Græcorum ex more. Demosthen. *Olynth.* I, λαμβάνειν τῶν ἐν τῇ χώρᾳ, *ex regionis fructibus decerpere.* Et *Olynth.* II, μὴ μόνον πόλεων καὶ τόπων φαίνεσθαι προϊεμένους. Notand. illud Xenophont. orat. de Agesilao, τῶν κατὰ κράτος ἀναλώτων τειχέων, τῇ φιλανθρωπίᾳ ὑπὸ χεῖρα ἐποιεῖτο. At lib. III *Histor.* huic Abydeni loco similius : οἱ δὲ ἔπεμψαν τῶν ἐπὶ τῶν τριάκοντα ἱππευσάντων. Atque hunc idiotismum Galli nostri vehementer amant.

(1) *Εἴ κου γῆν ἴδοιεν.* Optime Cyrillum hinc corrigas, apud quem, εἴ που γῆν ἴδοι.

(2) *Ἀχανέος.* Et istuc malim, quam τὸ ἀφανέος Cyrilli.

D (3) *Ἀπίκατο.* Cyrill. ἀφίκετο, et paulo post κατάπλεως pro κατάπλεοι. Sed Eusebiana lectio melior, et ἰωνικωτέρα : tantum ἀπικέατο, pro ἀπίκατο reponendum.

(4) *Ταρσούς.* Pedes? an alas? utrumque fieri potuit. Œcolampadius fœdissime, qui a luto abiisse, et in Tarsos venisse dicit. Pessime omnino de summo antistite meritus est tenebricosus homo, non Lampadius : nec sine stomacho inquinatissima versio legi potest, quam hoc maxime loco, vel de industria fictam, vel in somnis cusam esse dicas. Dignum erat opus alia manu, qualis esset doctissimi ac disertissimi Borbonii, qui desiderium nostrum acuere maluit, quam explere.

(5) *Ἀλεξιφάρμακα.* Hinc Cyrilli vitium tollas, apud quem legitur, φάρμακα ἦν, καὶ τοῖσιν, etc.

KEΦAΛAION IΓ'. A

.Ἰωσήπου Ἀρχαιολογίας, περὶ τοῦ πλεί-
ημονεῦσαι τῆς τῶν παλαιῶν μακροβίου

ι Μωϋσέως τοὺς πρώτους φύντας ἀνθρώπων
ς γεγονέναι φήσαντος, μάρτυρας καὶ τού-
:ίθεται τοῦ λόγου τοὺς Ἑλλήνων συγγρα-
λέγων ὁ Ἰώσηπος· « Μηδεὶς δὲ (6) πρὸς τὸν
αὶ τὴν βραχύτητα τῶν ἐτῶν ἃ ζῶμεν, συμ-
ι τῶν παλαιῶν, ψευδῆ νομιζέτω τὰ περὶ
εγόμενα, τῷ μηδὲ νῦν τοσοῦτον ἐν τῷ βίῳ
ιν χρόνον τεκμαιρόμενος, μηδ' ἐκείνους
τὸ μῆκος τῆς ζωῆς ἀφῖχθαι. Οἱ μὲν γὰρ
ὄντες, καὶ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ γενόμενοι,
τροφὰς ἐπιτηδειοτέρας πρὸς πλείονα χρό-
(7), εἰκότως ἔζων πλῆθος τοσούτων ἐτῶν· B
ι δι' ἀρετὴν, καὶ δι' εὐχρηστίαν ὧν ἐπε-
ρολογίας καὶ γεωμετρίας, εἰς ἔτη πλείονα
Θεὸν αὐτοῖς παρασχεῖν (8), ἅπερ οὐχ ἦν
αὐτοῖς προειπεῖν μὴ ζήσασιν ἑξακοσίους
διὰ γὰρ τούτων ὁ μέγας ἐνιαυτὸς πλη-
ρτυροῦσι δέ μου τῷ λόγῳ οἱ παρ' Ἕλλησι
ὶ βάρβαροι συγγραψάμενοι τὰς ἀρχαιολο-
γὰρ καὶ Μάνεθος ὁ τὴν τῶν Αἰγυπτιακῶν
ς ἀναγραφὴν, καὶ Βηρωσσὸς ὁ τὰ Χαλδαϊκὰ
ι, καὶ Μόλος (9), καὶ Ἑστιαῖος (10), καὶ
ς ὁ Αἰγύπτιος Ἱερώνυμος, οἵ τε τὰ Φοινι-
ξάμενοι, συμφωνοῦσι τοῖς ὑπ' ἐμοῦ λεγο-
σίοδός τε (11) καὶ Ἑκαταῖος, καὶ Ἑλλά-
Ἀκουσίλαος, καὶ πρὸς τούτοις Ἔφορος, C
ος ἱστοροῦσι τοὺς ἀρχαίους ζήσαντας ἔτη
ι μὲν οὖν τούτων, ὡς ἂν ἑκάστοις ᾖ φίλον,
σκοπείτωσαν. »

CAPUT XIII.

Ex Josephi Antiquitatibus, longioris priscorum vitæ meminisse complures.

Præterea, quod hominum qui principes nati sunt, diuturni ævi fuisse Moyses asseverat, ejus quoque rei testes gentilium scriptores a Josepho laudantur, his verbis: « Nemo, inquit, priscorum hominum vitam, cum nostræ annorumque nostrorum brevitate componens, quæ de ipsis memorantur, falsa esse putet; dum ex longe brevioribus vitæ nostræ spatiis, ne veteres quidem illos tantum vivendo temporum conficere potuisse conjiciet. Nam illi sane, partim quod Deo cariores, ipsaque illius manu sati essent, partim quod cibis vim suam diutius integritatemque retinentibus uterentur, vitam in tot annos propagare commode poterant. Adde verum etiam fuisse, ut partim in virtutis suæ præmium, partim ad accuratiorem ac certiorem cum astrologiæ, tum geometriæ, quas ipsi artes invenerant, usum et experientiam, longiorem eis Deus vitam indulgeret; quippe qui nisi sexcentos minimum annos, quot videlicet Magnus Annus absolvitur, vivendo complevissent, certi nihil unquam iis de rebus posteris tradidissent. Cujus equidem rei testes habeo, quotquot Græcos inter barbarosque rerum antiquarum monimenta reliquere. Nam et Manethus, qui Ægyptiacam, et Berosus, qui Chaldaicam scripsit historiam, et Molus, et Hestiæus, et Hieronymus Ægyptius, quique res Phœnicum prosecuti sunt, uno mihi omnes ore suffragantur. Imo etiam Hesiodus, Hecatæus, Hellanicus, Acusilaus, Ephorus item et Nicolaus veteres mille annos vixisse tradunt. **416** Ac de his quidem, prout libuerit, quivis existimet. »

KEΦAΛAION IΔ'.

Ἀβυδηνοῦ γραφῆς, περὶ τῆς τοῦ πύργου κατασκευῆς.

ωϋσέως περὶ τῆς τοῦ πύργου κατασκευῆς,
μιᾶς γλώττης εἰς πολλὰς συνεχύθησαν

CAPUT XIV.

Ex Abydeno, de turris molitione.

Rursus, quod a Moyse de turris illius molitione, deque consecuta linguæ unius in plurimas divi-

εἰς δέ, etc. Josephum adi, lib. I *Antiq.*, . 11.
ας. Joseph. εἶναι, quod præstat.
Θεὸν αὐτοῖς παρασχεῖν. Ita etiam Jo- m tamen, et σύνταξις ipsa postulat, ὁ ; παρεῖχεν, aut παρέσχεν. Quod sequitur D non est, *assequi*, ut Josephi interpr. ὑφηγεῖσθαι, διδάσκειν, παραδοῦναι τοῖς

ος. Josephus Μῶχος. Suidas quidem rium nomen agnoscit, cujus autem, non phus ipse lib. II *contra Apionem* p. 1061, et 1079; pluribus, non Moli, sed Molonis meminit, a quo perperam de Judæis scriiid fuerit. Sed Mochum inter Phœnicios censet Tatianus infra, pag. 493: Τὰ nquit, οὕτως ἔχει. Γεγόνασι παρ' αὐτοῖς ς, Θεόδοτος, Ὑψικράτης, Μῶχος· τούτων ; εἰς Ἑλληνίδα κατέταξε φωνὴν Ἄσιτος, βίους τῶν φιλόσοφων ἐπ' ἀκριβὲς πραινος. Addere potuit Dium, Hieronymum, honem, vel Sanchoniathonem, quem posed vitiose Σουνιαίθωνα scriptum, cum ι Athenæus conjungit, sub fin. lib. II, ubi Cynulcus, πλὴν εἰ μὴ ἄρα παρὰ τοῖς τὰ Φοινικὰ (recte Casaubon. corrigit Φοινικικά) συγγεγραφόσι, Σουνιαίθωνι, καὶ Μώχῳ τοῖς σοῖς πολίταις. Ulpianum hominem Tyrium alloquitur. Nec a Mocho isto me revocat, quod hic paulo post, τοὺς τα Φοινικικὰ συνταξαμένους, a Molo et cæteris distinguere videatur. Nam in cæteris illis, Hieronymus Ægyptius habetur, quem tamen supra τὴν ἀρχαιολογίαν τὴν Φοινικικὴν συγγράψασθαι dicit. Quid quod οἱ τὰ Φοιν. non οἵ τε legi possit?

(10) Ἑστιαῖος. De hoc certi nihil occurrit: nec eum, quod sciam, Josephus *contra Apionem* inter eos numerat, qui Judæorum meminerint. Eum tamen hic lib. *Antiq.* I, c. 5, iterum appellat. Est apud Athenæum lib. VI, p. 273, Hestiæi cujusdam Pontici vox egregia: Ὁ Ποντικὸς Ἑστιαῖος, inquit, καλῶς ἐκαυχᾶτο, μήτε ἀνατέλλοντα μήτε καταδυόμενόν ποτε τὸν ἥλιον ἑωρακέναι, διὰ τὸ παιδείᾳ παντὶ καιρῷ προσέχειν, ὡς ὁ Νικαεὺς Νικίας ἱστορεῖ ἐν ταῖς *Διαδοχαῖς*.

(11) Ἡσίοδός τε, etc. Qui sequuntur, noti omnes ex iisd. maxime lib. *contra Apionem*: de Hecatæo sup. dictum est.

sione narratur, is quem paulo ante nominavi, rerum Assyriarum scriptor his verbis confirmavit: « Sunt etiam, inquit ille, qui primos homines e terra natos, cum et viribus et corporis mole confiderent, potentiamque Superis ipsis majorem affectarent, immensæ altitudinis turrim, ubi nunc sita Babylon est, molitos esse dicant; quæ cum jam propius abesset a cœlo, ventos ipsos navata diis opera, vastam et immanem eorum in capita substructionem effudisse, cujus ex collapsæ ruderibus ea, quam Babylonem vocant, exstiterit. Homines porro, quorum ad id tempus una eademque lingua fuerat, multiplicem ac discrepantem ex eo vocem emisisse, ac postmodum Saturnum inter ac Titana bellum esse conflatum. » Cæterum locus, in quo turrim excitabant, hodie Babylon nominatur, propter eam, quæ contigit, purioris ante illustriorisque sermonis confusi Hebræis enim *confusio* Babel est.

A διαλέκτους, ἱστορήσαντος· ἐν τῇ λεχθείσῃ πε Ἀσσυρίων γραφῇ ὁ μικρῷ πρόσθεν δηλωθε γραφεὺς τὰ ὅμοια μαρτυρεῖ, λέγων ὧδε· « οἷ (12) λέγουσι τοὺς πρώτους ἐκ γῆς ἀνασχόντ ῥώμῃ τε καὶ μεγέθει χαυνωθέντας, καὶ δὴ θεῶν φρονήσαντας ἀμείνονας εἶναι, πύργων τύρσ ἠλίβατον ἀείρειν, ἵνα νῦν Βαβυλών ἐστιν· ἄσσον εἶναι τοῦ οὐρανοῦ· καὶ τοὺς ἀνέμους, βωθέοντας (15) ἀνατρέψαι περὶ αὐτοῖσι τὸ μηχ τοῦ δῆτα (16) ἐρείπια λέγεσθαι Βαβυλῶνα. Τ ὄντας ὁμογλώσσους ἐκ θεῶν (17) πολύθρα (18) ἐνεῖκασθαι, μετὰ δὲ Κρόνῳ (19) τε καὶ συστῆναι πόλεμον. » Ὁ δὲ τόπος ἐν ᾧ τὸν ᾠκοδόμησαν, νῦν Βαβυλὼν καλεῖται διὰ τὴν σύ τοῦ περὶ τὴν διάλεκτον πρῶτον ἐναργοῦς. Τ γὰρ τὴν *σύγχυσιν* Βαβὲλ καλοῦσι.

B

CAPUT XV.

Multos etiam alios ejusdem meminisse, ex Josephi Antiquitatibus.

Atque hujus etiam turris, et linguarum inter homines divortii hunc in modum Sibylla meminit: « Cum eatenus eadem lingua universi homines uterentur, altissimam turrim ædificare nonnulli cœperunt, qua scilicet in cœlum usque conscenderent. At dii ventis immissis turrim evertere, ac loquelam singulis propriam tribuere, quo factum, ut ea civitas Babylon vocaretur. » Ejus quoque agri, quem Senaar nominant, in Babylonia regione siti mentionem Hestiæus facit his verbis: « Sacerdotibus, qui exitium effugerant, raptis secum Jovis Enyalii sacris, in Senaar Babyloniæ agrum sese primum receperunt; **417** inde vero quaqua terrarum dissipantur, ac prout communem hi aut illi forte linguam sortiti erant, communia quoque domicilia passim collocant, oblatam quique casu regionem occupantes. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'.

Ὡς καὶ ἕτεροι πλείους ἐμνήσθησαν τοῦ ἀπὸ τῆς Ἰωσήπου Ἀρχαιολογίας.

Περὶ δὲ τοῦ πύργου (20) τούτου καὶ τῆς ἀλλο τῶν ἀνθρώπων μέμνηται καὶ Σιβύλλα λέγουσα « Πάντων ὁμοφώνων ὄντων τῶν ἀνθρώπων, ᾠκοδόμησάν τινες ὑψηλότατον, ὡς ἐπὶ τὸν ἀναβησόμενοι δι' αὐτοῦ. Οἱ δὲ θεοὶ ἀνέμους ἐ ψαντες ἀνέτρεψαν τὸν πύργον, καὶ ἰδίαν ἑκάσ νὴν ἔδωκαν, καὶ διὰ τοῦτο Βαβυλῶνα συνέβ θῆναι τὴν πόλιν. » Περὶ δὲ τοῦ πεδίου τοῦ λε Σενaὰρ ἐν τῇ Βαβυλωνίᾳ χώρᾳ μνημονεύει Ἑ λέγων οὕτως· « Τῶν δὲ ἱερέων τοὺς διασωθέν C τοῦ Ἐνυαλίου (21) Διὸς ἱερώματα λαβόντας, ναὰρ τῆς Βαβυλωνίας ἐλθεῖν· σκίδνανται (22 λοιπὸν ἐντεῦθεν ὑπὸ τῆς ὁμογλωσσίας (23), τ οικίας ποιησάμενοι πανταχοῦ, καὶ γῆν ἕκαστ ελάμβανον τὴν ἐντυχοῦσαν. »

(12) *Ἐντὶ δ' οἱ.* Hæc ipsa laudantur a B. Cyrillo Alexandr. lib. I *contra Julian.*, fol. 5 B codic. manuscr., edit. autem Græco-L. p. 9, ubi ex nostro corrigendum ἐν τῇ, ac mutandum in ἐντί, quod Ionicum est, et οἱ ante λέγουσι collocandum.

(13) *Ἐκ γῆς ἀνασχ.* Recte. Itaque reponendum apud Cyrill. ἐκ γῆς, unde plurimum ei lucis.

(14) *Πύργων τύρσιν.* Satis intelligebam πύργον (unde majore vitio πύργων exstiterat) merum esse glossema, quod τύρσιν, Ionicam poeticamque vocem, explicaret. Vestigium ejus in Cyrillo nullum.

(15) *Θεοῖσι βωθέοντας.* Optime: quæ voces in Cyrillo manuscr. mixtim et confuse leguntur, εἰσοσειβωθέοντας, unde Borbonius fecit εἰς θέοντας, vel potius εἰσθέοντας.

(16) *Δῆτα.* Malim cum Cyrillo τοῦ δὴ τά.

(17) *Ἐκ θεῶν.* Duæ voces interpretanti exciderunt; verte si libet, *Deorum consilio, numine, voluntate.*

(18) *Πολύθρα.* Conjeceram πολύθροον, firmat conjecturam Cyrillus.

(19) *Μετὰ δὲ Κρό.*, etc. Hæc apud Cyrillum non habentur: multo minus quæ sequuntur enim Eusebii, non Abydeni.

(20) *Περὶ δὲ τοῦ πύρ.* Josephus loco citat paulo ante locum Abydeni, laudat Cyril Alexandro Polyhistore.

(21) *Τοῦ Ἐνυαλίου.* Male editum erat τῆς At Joseph. Ἐνυελίου, perperam ut videtur. Ἐ quidem Mars fere dicebatur: hoc tamen mentum Baccho non invidit, ut constat ex bio *Saturn.* lib. I, c. 19 initio. Cur invidere D Atque is, si minus Ἐνυάλιος, certe Ἄρειος, reperitur apud Pausaniam, Ἠλιακ. α', pa Τὸν βωμὸν, inquit, εἰσὶν Ἠλείων οἱ ὀνομ Ἀρείου Διός. Λέγουσι δὲ οἱ αὐτοὶ οὗτοι, καὶ νόμαος ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τούτου θύοι τῷ Ἀρ Neutrum in Jove cognomentum doctissimus dus agnoscit.

(22) *Σκίδνανται.* Sequentia caput sextu choant apud Josephum, cujus et verba su Hestiæi.

(23) *Τῆς ὁμογλωσσίας.* Joseph. contra, γλωσσίας, utrumque recto sensu probari po

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙϚ'.

τῶν Ἑβραίων προπάτορος Ἀβραὰμ, ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ.

Μωϋσέως τὴν κατὰ τὸν Ἑβραίων προ- Ἀβραὰμ ἱστορίαν εἰς πλάτος ἐπιθεμένου, ι αὐτῷ καὶ τοὺς ἔξωθεν ἱστορικοὺς ὁ Ἰώ- ται διὰ τούτων· « Μνημονεύει (24) δὲ ἡμῖν ὸς Ἀβραάμου Βηρωσσὸς, οὐκ ὀνομάζων, οὕτως· Μετὰ τὸν κατακλυσμὸν δεκάτῃ γε- Χαλδαίοις τις ἦν δίκαιος ἀνὴρ, καὶ μέγας, ράνια ἔμπειρος. Ἑκαταῖος δὲ καὶ τοῦ μνη- λεῖόν τι πεποίηκε. Βιβλίον γὰρ περὶ αὐτοῦ ενος κατέλιπε. Νικόλαος δὲ ὁ Δαμασκηνὸς ἑρτῃ τῶν *Ἱστοριῶν* λέγει οὕτως· Ἀβραά- λευσε Δαμασκοῦ, ἔπηλυς σὺν στρατῷ ἀφι- τῆς γῆς τῆς ὑπὲρ Βαβυλῶνα Χαλδαίων λε- Μετ' οὐ πολὺν χρόνον ἐξαναστὰς καὶ ἀπὸ ς χώρας, σὺν τῷ σφετέρῳ λαῷ εἰς τὴν τότε ναίαν λεγομένην, νῦν δὲ Ἰουδαίαν μετῴ- οἱ ἀπ' ἐκείνου πληθύσαντες, περὶ ὧν ἐν ῳ διέξειμι τὰ ἱστορούμενα. Τοῦ τε Ἀβραά- αὶ νῦν ἐν τῇ Δαμασκηνῇ τὸ ὄνομα δοξάζε- κώμη ἀπ' αὐτοῦ δείκνυται, Ἀβραάμου οἴ- ομένη. Λιμοῦ δὲ (24*) χρόνοις ὕστερον τὴν Χα- καταλαβόντος, Ἀβραάμης, Αἰγυπτίους εὐ- πυθόμενος, διαίρειν πρὸς αὐτοὺς ἦν πρό- ς τε ἀφθονίας τῆς ἐκείνων μεθέξων, καὶ τῶν κροατὴς ἐσόμενος, ὧν λέγοιεν περὶ θεῶν, κρείσσοσιν εὑρεθεῖσι κατακολουθήσειν, ἢ ήσειν αὐτοὺς ἐπὶ τὸ βέλτιον, αὐτὸς ἀμείνω Εἶθ' ἑξῆς ἐπιλέγει· Καὶ συνὴν Αἰγυπτίων ωτάτοις, τήν τε ἀρετὴν αὐτοῦ, καὶ τὴν ἐπ' ν ἐντεῦθεν ἐπιφανεστέραν συνέβη γενέσθαι. Αἰγυπτίων διαφόροις ἀρεσκομένων ἔθεσι, ρ' ἀλλήλοις ἐκφαυλιζόντων νόμιμα, καὶ διὰ ημενῶς ἐχόντων πρὸς ἀλλήλους, συμβαλὼν άστοις, καὶ διαπτύων τοὺς λόγους, οὓς ἐποι- ρὶ τῶν ἰδίων, κενοὺς καὶ μηδὲν ἀληθὲς πέφαινε. Θαυμασθεὶς οὖν ὑπ' αὐτῶν ἐν ταῖς ς ὡς συνετώτατος, καὶ δεινὸς ἀνὴρ οὐ νοῆ- ν, ἀλλὰ καὶ πεῖσαι λέγων περὶ ὧν ἂν ἐπι- διδάσκειν, τήν τε ἀριθμητικὴν αὐτοῖς χαρί- ὶ τὰ περὶ ἀστρολογίαν παραδίδωσι. Πρὸ γὰρ αάμου παρουσίας, Αἰγύπτιοι τούτων εἶχον Ἐκ Χαλδαίων γὰρ ταῦτ' ἐφοίτησεν εἰς Αἴ- θεν ἦλθε καὶ εἰς τοὺς Ἕλληνας. » Ταῦτα ὁ

CAPUT XVI.

De Hebræorum omnium parente Abrahamo, ex eodem.

A Moysem præterea, in ea quam fuse de Abrahamo Hebræorum parente scribit, historia, consentientes habere gentiles historicos Josephus auctor est. Sic enim loquitur: « Ac Berosus quidem Abrahami parentis nostri, suppresso licet nomine, his tamen verbis meminit : Circa decimam post diluvium ætatem, vir quidam apud Chaldæos vixit, summa cum integritate morum, tum etiam dignitate rerumque cœlestium cognitione præditus. Hecatæus vero non ejus tantum obiter meminit, sed etiam justum de ipso volumen scriptum reliquit. Nicolaus autem Damascenus quarto *Historiarum* libro hunc B in modum loquitur : Abrahames Damasci regnavit, cum ex regione Chaldæorum ultra Babylonem sita cum exercitu profectus, eo commigrasset: inde vero haud longo post tempore, mutatis denuo sedibus, eam, quæ tum Chananæa, nunc autem Judæa nuncupatur, cum suis incoluit, necnon illius posteri numero ac multitudine aucti, quorum de rebus alium mihi sepono dicendi locum. Et vero, illustris etiamnum Abrahamæ nominis tota passim Damascena regione memoria est, ac certus quidam vicus ostenditur, quod Abrahamæ domicilium nominant. Verum, ubi gravis postea fames in Chananæam incubuisset, is quod annonæ copia Ægyptios abundare intelligeret, libenter omnino sese ad eos contulit, partim ut ipsorum ubertate frueretur, C partim ut Ægyptiorum sacerdotum de diis opinionem acciperet: hoc utique consilio, uti si meliora traderent, ea sectaretur; sin autem verius ipse sentiret, eos contra saniorem ad mentem sententiamque traduceret. Ac deinceps ita subjungit: Cum Ægyptiorum, inquit, eruditissimis familiariter uteretur, novum ipse non ad virtutem modo suam, verum etiam ad nominis existimationem decus ac splendorem adjunxit. Nam quod Ægyptii discrepantibus moribus delectati, suos ipsimet aliorum alii ritus verbis elevarent, mutuoque propterea **418** odio tenerentur, ille cum singulis ita seorsim agebat, ut quidquid suis quique de rebus ac placitis disputarent id totum ipse respueret, et ab omni veritate vacuum esse demonstraret. Quo factum D est, ut in quotidianis eum mutuisque congressibus, tanquam sapientissimum, nec singulari tantum vi præditum, sed etiam ad persuadendum aliis, quidquid probandum suscepisset, potenti admirarentur. Itaque arithmeticam eos atque astrologiam prolixe ac liberaliter docuit, his artibus, ante ipsius adventum, Ægyptii hospites omnino ac peregrini fuerant. Quippe a in Ægyptum, indeque ad Græcos utriusque præcepta permanarunt. » Hæc Josephus.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'.

του περὶ Ἀβραὰμ, ἀπὸ τῆς Ἀλεξάνδρου Πολυΐστορος περὶ Ἰουδαίων γραφῆς.

ι δὲ τούτοις καὶ ὁ Πολυΐστωρ Ἀλέξανδρος, ὢν καὶ πολυμαθὴς ἀνὴρ, τοῖς τε μὴ πάρεργ- ὸ παιδείας καρπὸν πεποιημένοις Ἕλλησι

CAPUT XVII.

De Abrahamo, ex Eupolemo, quem laudat Alexander Polyhistor, ubi de Judæis scribit.

Quibus Polyhistor Alexander plane suffragatur, vir summi ingenii multæque eruditionis, idemque Græcis hominibus, qui non leviter ac perfunctorie

...νημονεύει, etc. Hic locus exstat cap. 8, ...iquit., pag. 16.

(24*) *Λιμοῦ δέ.* Hinc novum caput Josephus orditur, suisque, non Nicolai, verbis utitur.

doctrinæ fructum degustarunt, longe notissimus. Is igitur in ea, quam de Judæis texit, historia, res Abrahami sic ad verbum exsequitur: « Eupolemus, inquit, in ea, quam de Judæis Assyriis habet, disputatione, auctor est, primum quidem Babylonem urbem, ac postmodum turrim illam historicorum omnium ore jactatam, ab iis qui diluvium effugissent (Gigantes illi erant) excitatam, eaque deinde summa Numinis potestate disjecta, toto passim orbe distractos ac dissipatos Gigantes fuisse. Idem ætate decima, Camarinæ, quæ Babyloniæ civitas est, quamque Urien nonnulli vocant, Græci Chaldæopolin interpretantur, Abrahamum natum esse tradit, qui cum nobilitate ac sapientia omnibus anteiverit, tum vero astrologiam pariter et Chaldaicam invenerit, et singulari studio pietatis divinam sibi gratiam conciliarit. Hunc porro divino jussu, collocato rerum suarum in Phœnicia domicilio, solis lunæque conversiones ac reliqua id genus omnia Phœnices docuisse, quæ res summe gratiosum eum apud regem effecerit. Postea vero, cum appetitos bello Phœnices Armenii superassent, ipsumque Abrahami nepotem captivum abducerent, Abrahamum servorum **419** manu stipatum auxilium ei tulisse, victores suam in potestatem redegisse, eorumque liberos et uxores belli jure captos abegisse. Verum legatis ad ipsum ab hoste missis, qui captivos pecunia redimerent, victis eum insultare ferocius noluisse, sed militum suorum stipendio contentum, captivos liberaliter reddidisse. Addit insuper eum in sacro urbis Argarizin, hoc est Altissimi Monte susceptum hospitio, dona simul a Melchisedeco Dei sacerdote, qui ibidem regnabat, accepisse. Postmodum urgente fame Abrahamum in Ægyptum cum universa familia secessisse, ibique fixa sede, cum ejus uxore, quam sororem ille suam vocaret, Ægyptiorum regem matrimonium iniisse. Hic vero fusius exsequitur, quemadmodum nec illius congressu frui rex potuerit, et populum ejus universum regiamque adeo familiam gravissima pestis invaserit: tandemque rex, consultis vatibus, ac minime viduam mulierem esse respondentibus, ubi eam

A γνωριμώτατος, ὃς ἐν τῇ περὶ Ἰουδαίων συν
κατὰ τὸν Ἀβραὰμ τοῦτον ἱστορεῖ κατὰ λ
τρόπον· « Εὐπόλεμος (25) δὲ ἐν τῷ περὶ Ἰουδ
Ἀσσυρίας φησὶ, πόλιν Βαβυλῶνα πρῶτον
σθῆναι ὑπὸ τῶν διασωθέντων ἐκ τοῦ κατακ
εἶναι δὲ αὐτοὺς γίγαντας. Οἰκοδομεῖν δὲ τὸν
μενον πύργον. Πεσόντος δὲ τούτου ὑπὸ τῆς
ἐνεργείας, τοὺς γίγαντας διασπαρῆναι καθ'
γῆν. Δεκάτῃ δὲ γενεᾷ, φησὶν, ἐν πόλει τῆς
νίας Καμαρίνῃ, ἣν τινας λέγειν πόλιν Οὐρ
εἶναι δὲ μεθερμηνευομένην Χαλδαίων πόλιν·
καιδεκάτῃ γενέσθαι Ἀβραὰμ γενεᾷ, εὐγεν
σοφίᾳ πάντας ὑπερβεβηκότα, ὃν δὴ καὶ τὴν
λογίαν καὶ Χαλδαϊκὴν εὑρεῖν, ἐπί τε τὴν ε
ὁρμήσαντα, εὐαρεστῆσαι τῷ Θεῷ. Τοῦτον δ
B προστάγματα τοῦ Θεοῦ, εἰς Φοινίκην (27)
κατοικῆσαι, καὶ τροπὰς ἡλίου καὶ σελήνης,
ἄλλα πάντα διδάξαντα τοὺς Φοίνικας, εὐα
τῷ βασιλεῖ αὐτῶν. Ὕστερον δὲ Ἀρμενί
στρατεῦσαι τοῖς Φοίνιξι· νικησάντων δὲ κα
λωτισαμένων τὸν ἀδελφιδοῦν αὐτοῦ, τὸν
μετὰ οἰκετῶν βοηθήσαντα, ἐγκρατῆ γενέσ
αἰχμαλωτισαμένων, καὶ τῶν πολεμίων α
τίσαι τέκνα καὶ γυναῖκας. Πρέσβεων δὲ
νομένων πρὸς αὐτὸν, ὅπως χρήματα λαβὼν
τρώσῃ ταῦτα, μὴ προελέσθαι τοῖς δυστυχοῦσι
βαίνειν, ἀλλὰ τὰς τροφὰς λαβόντα τῶν νε
ἀποδοῦναι τὰ αἰχμάλωτα, ξενισθῆναί τε αὐ
πόλεως ἱερὸν, Ἀργάριζιν (28), ὃ εἶναι μεθερ
C μενον ὄρος Ὑψίστου. Παρὰ δὲ τοῦ Μελχισεδ
ὄντος τοῦ Θεοῦ, καὶ βασιλεύοντος λαβεῖν δῶρ
δὲ γενομένου, τὸν Ἀβραὰμ ἀπαλλαγῆναι ε
πτον πανοικίᾳ, κἀκεῖ κατοικεῖν, τήν τε γυν
τοῦ τὸν βασιλέα τῶν Αἰγυπτίων γῆμαι, φάντ
ἀδελφὴν εἶναι. Περισσότερον δ' ἱστόρησεν,
ἠδύνατο αὐτῇ συγγενέσθαι, καὶ ὅτι συνέβη
σθαι αὐτοῦ τὸν λαὸν καὶ τὸν οἶκον. Μάντεις δ
καλέσαντος, τοῦτο φάναι, μὴ εἶναι χήραν
ναῖκα· τὸν δὲ βασιλέα τῶν Αἰγυπτίων οὕτ
γνῶναι, ὅτι γυνὴ ἦν τοῦ Ἀβραὰμ, καὶ ἀποδο
τὴν τῷ ἀνδρί. Συζήσαντα δὲ τὸν Ἀβραὰμ ἐν
πόλει τοῖς Αἰγυπτίων ἱερεῦσι, πολλὰ μεταδι
τοὺς, καὶ τὴν ἀστρολογίαν, καὶ τὰ λοιπὰ τοῦ

(25) *Εὐπόλεμος*. Hunc infra sæpe loquentem audiemus: quem cum aliis duobus excusans Josephus lib. I *contr. Apion.*: Ὁ μέντοι Φαληρεὺς Δημήτριος, inquit, καὶ Φίλων ὁ πρεσβύτερος, καὶ Εὐπόλεμος, οὐ πολὺ τῆς ἀληθείας διήμαρτον· οἷς συγγινώσκειν ἄξιον· οὐ γὰρ ἐνῆν αὐτοῖς μετὰ πάσης ἀκριβείας τοῖς ἡμετέροις γράμμασι παρακολουθεῖν.

(26) *Οὐρίην*. Forte legendum Οὔρην. Sic enim hanc urbem, *Antiquit.* lib. I, c. 7, Josephus appellat. Ura, locus etiam Plinio, in ea regione, lib. v, c. 24; sub fin. Geneseos II Ur dicta est, quam Septuaginta χώραν τῶν Χαλδαίων vertere maluerunt. אור et Chaldaice אורה, lucem, ignem, vallemque significat. Hinc urbis hujus nomen, vel quod in vallibus sita, vel quod ignis ibi præcipue cultus. Itaque si Οὔρην, sive Οὐρίην, Græce Χαλδαίων πόλιν, interpretatur Eupolemus, fidem non meretur. Sed credibilius, alterum ejus nomen Καμαρίνην, ab eo sic explicari: ut per Chaldæ
D tam populum, quam sacerdotes, seu phil
intelligat, quos Hebræi כמרים, Chaldæi ים
cabant, quibus hæc urbs proprie attrib
ideoque Camarine dicta. Hæc Scaligero co
debetur.

(27) *Εἰς Φοινίκην*, etc. Non est a scri
istis exigendum, ut iis cum sacris litteris
sim conveniat.

(28) *Ἀργαριζίν*. Forte Ἀργαριζίμ, vox e
conflata, הר גרזים mons Garizim, quasi
num, aut divisus: biceps enim a plerisque
Itaque falsum est, quod ait Eupolemu
Ὑψίστου hoc nomine significari licet, quo
præcipue Deum Samaritani coluerint, ut i
Judæi, vere mons Altissimi dici potuerit. (
teronomium, c. II, v. 29, et c. XXVII, v.
sue, c. VIII, v. 33; Judic., c. IX, v. 7.

γήσασθαι, φάμενον Βαβυλωνίους ταῦτα καὶ
ρηκέναι, τὴν δὲ εὕρεσιν αὐτῶν εἰς Ἐνὼχ
ειν, καὶ τοῦτον εὑρηκέναι πρῶτον τὴν
ίαν (29), οὐχ Αἰγυπτίους. Βαβυλωνίους γὰρ
ρῶτον γενέσθαι Βῆλον, ὃν εἶναι Κρόνον· ἐκ
γενέσθαι Βῆλον καὶ Χαναὰν, τοῦτον δὲ τὸν
γεννῆσαι τὸν πατέρα τῶν Φοινίκων. Τούτου
υἱὸν γενέσθαι, ὃν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων λέγε-
βολον, πατέρα δὲ Αἰθιόπων, ἀδελφὸν δὲ τοῦ
ιμ, πατέρα Αἰγυπτίων. Ἕλληνας δὲ λέγειν
αντα εὑρηκέναι ἀστρολογίαν· εἶναι δὲ τὸν
τὸν αὐτὸν καὶ Ἐνώχ. Τοῦ δὲ Ἐνὼχ γενέ-
ν Μαθουσάλαν, ὃν πάντα δι' ἀγγέλων Θεοῦ
καὶ ἡμεῖς οὕτως ἐπιγνῶναι. »

A Abrahami uxorem esse comperisset, viro suo reddiderit. Cæterum, cum apud Heliopolim Abrahamus Ægyptiorum sacerdotum consuetudine plurimum uteretur, multa ipsos, necnon astrologiam, quæque ad eam pertinent omnia, illo docente didicisse tradit, sic tamen eorum inventionem Babyloniis atque Abrahamo ipsi attribuens, ut principem illorum auctorem Enochum fuisse statuat, quippe qui primus omnium astrologiam invenerit, non autem Ægyptii. Enimvero Babylonios dicere solitos, primum exstitisse Belum, qui Saturnus vulgo nominetur, quique Belum alterum cum Chanaane susceperit : hunc vero Chanaanem, Phœnicum parentem genuisse, cujus filius Chumus exstiterit, bolum Græci nominant : eum Mestraimi fratrem, Æthiopumque simul et Ægyptiorum patrem fuisse : tametsi Atlantem Græci astrologiæ inventorem esse velint; sed nimirum Atlantem esse quem Enochum, qui Mathusalamum filium habuerit; huncque ab angelis Dei omnia, quæ tandem ad nos cognitionemque nostram permanarint. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'.

B

ου, περὶ τοῦ αὐτοῦ, ἀπὸ τῆς αὐτῆς γραφῆς τοῦ Πολυΐστορος.

πανος δέ φησιν ἐν τοῖς *Ἰουδαϊκοῖς* τοὺς μὲν
ς ὀνομάζεσθαι Ἑρμιοὺθ (30), ὃ εἶναι μεθ-
ὲν, κατὰ τὴν Ἑλλάδα φωνὴν, *Ἰουδαῖοι*·
δὲ αὐτοὺς Ἑβραίους ἀπὸ Ἀβραάμου. Τοῦ-
σι πανοικίᾳ ἐλθεῖν εἰς Αἴγυπτον πρὸς τὸν
πτίων βασιλέα Φαρεθώνην, καὶ τὴν ἀστρολο-
ὸν διδάξαι· μείναντα δὲ ἔτη ἐκεῖ εἴκοσι, πά-
ὺς κατὰ Συρίαν ἀπαλλαγῆναι τόπους· τῶν δὲ
νελθόντων πολλοὺς ἐν Αἰγυπτίῳ καταμεῖναι
εὐδαιμονίαν τῆς χώρας. Ἐν δὲ ἀδεσπότοις,
Ἀβραὰμ ἀναφέροντα εἰς τοὺς γίγαντας, οἰ-
ἐν τῇ Βαβυλωνίᾳ, διὰ τὴν ἀσέβειαν τούτους δὲ
θεῶν ἀναιρεθῆναι, ὧν ἕνα Βῆλον, ἐκφεύ- C
ν θάνατον, ἐν Βαβυλῶνι κατοικῆσαι, πύργον
κευάσαντα, ἐν αὐτῷ διαιτᾶσθαι, ὃν δὴ ἀπὸ τοῦ
άσαντος Βήλου, Βῆλον ὀνομασθῆναι. Τὸν δὲ
ον, τὴν ἀστρολογικὴν ἐπιστήμην παιδευθέν-
τον μὲν ἐλθεῖν εἰς Φοινίκην, καὶ τοὺς Φοίνι-
ρολογίαν διδάξαι, ὕστερον δὲ εἰς Αἴγυπτον
ἔσθαι. »

420 CAPUT XVIII.

De eodem, ex Artapano, quem citat idem Polyhistor.

« Jam vero Artapanus in *Rerum Judaicarum historia*, Judæos scribit Hermiuth nominari; quæ vox, si Græci loqui velis, *Judæos* sonet; eosdem vero Abrahami ex nomine Hebræos nuncupari. Abrahamum autem in Ægyptum cum universa familia ad Parethonem Ægyptiorum regem sese contulisse, quem cum astrologiæ præceptis instituisset, ac viginti continentes annos ibidem egisset, in Syriam denuo remigrasse, plerisque suorum ob regionis ubertatem in Ægypto residentibus. Quanquam in libris quibusdam, quorum auctores incerti sunt, Abrahamum invenimus ad gigantes venisse. Hos porro cum Babyloniam incolerent, a diis propter impietatem extinctos ac sublatos fuisse, uno tantum Belo superstite, qui exitio subductus Babylonem tenuerit, sedemque sibi in ea turri, quam ipsemet excitaverat, quamque Belum conditoris ex nomine appellarunt, delegerit. Abrahamum autem astrologiam apprime callentem, primum in Phœniciam, ubi Phœnices eadem scientia imbuerit, ac deinde in Ægyptum migrasse. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ'.

ς περὶ τοῦ αὐτοῦ, ὁμοίως ἀπὸ τῆς αὐτῆς γραφῆς.

τὴν συσκευὴν τὴν κατὰ Ἰουδαίων γράψας D
μετὰ τὸν κατακλυσμόν φησιν ἀπὸ τῆς Ἀρμε-
λθεῖν τὸν περιλειφθέντα ἄνθρωπον μετὰ τῶν
τῶν ἰδίων ἐξελαυνόμενον ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων·

CAPUT XIX.

De eodem, ex Melone, ut refert idem auctor.

« At Melo, is qui adversus Judæos opus integrum edidit, virum quemdam, qui cum filiis diluvium effugerat, ab indigenis Armenia pulsum, ædibusque ac possessionibus ejectum suis, intermedia

ὴν *ἀστρολογίαν*. Joseph. *Antiquit.* lib. I, ν τε ἀριθμητικὴν αὐτοῖς χαρίζεται, καὶ τὰ ρονομίαν παραδίδωσι· πρὸ γὰρ τῆς Ἀβραάουσίας εἰς Αἴγυπτον, οἱ Αἰγύπτιοι τούτων αθῶς. Parum sane probabiliter; cum et ejus in Ægypto mora fuerit, et gravissimodo curis, sed etiam periculis occupata. d adjungit Artapanus, Abrahamum annos sisse in Ægypto, luculentum est cumulamendacium.

ρμιούθ. Pro Ἑρμιούδ, ut videtur; nisi etiam ita legendum est. Nam hanc quoque vocem, ex duabus coaluisse dici potest, אדם יוד quasi Syro-Judæus, non, Judæus tantum. At communi Syrorum nomine, profani scriptores, Judæos sæpe designant. Herodot. lib. II, καὶ Σύροισι πεζῇ ὁ Νεκὼς συμβαλὼν ἐν Μαγδόλῳ ἐνίκησε. Atqui ex IV Regum 23 constat Nechao regem Ægypti, Josia interfecto, tributum Judæis indixisse : tametsi locum Mageddo Scriptura vocet, non Magdolum. Infra eamdem vocem iterum de Judæis Artapanus usurpat.

regione peragrata, in desertos Syriæ montes secessisse commemorat. Abrahamum vero post tertiam ætatem natum esse, cujus nomen, *Patris amicum* significet. Eumdem, cum sapientiæ laude præstaret, solitudinem percurrisse ac lustrasse universam : tum duabus ductis uxoribus, altera quidem indigena et affini, Ægyptia vero altera, quæ servitutem ante serviebat; **421** ex Ægyptia liberos duodecim genuisse, qui in Arabiam profecti eam inter se diviserint, locique hominibus principes imperaverint : ex quo factum sit, ut reges Arabum duodecim primis illis cognomines ad nostra usque tempora numerentur. Ex legitima autem uxore filium unicum suscepisse, cujus nomen apud Græcos γέλωτα, hoc est *risum* sonet, quique Abrahamo seniore jam defuncto, liberos ex conjuge indigena duodecim procrearit, quorum postremo Josepho nomen fuit, a quo Moyses tertius numeretur. » Hæc Polyhistor, qui nonnullis interjectis rursus ita subdit : « Paulo post jussum a Deo Abrahamum fuisse ait, ut Isaacum filium ipsi in holocaustum immolaret, eumque continuo adolescente secum in montem educto, succendisse pyram, eique simul Isaacum imposuisse. Verum ipsi, cum jamjam filium jugulaturus esset, ab angelo facinus inhibente arietem ad sacrificium oblatum esse, quem ille subducto pyræ filio immolarit. »

A διανύσαντα δὲ τὴν μεταξὺ χώραν, ἐλθεῖν εἰς τὴν ὀρεινὴν τῆς Συρίας οὖσαν ἔρημον. Μετὰ δὲ τρεῖς γενεὰς Ἀβραὰμ γενέσθαι, ὃν δὴ μεθερμηνεύεσθαι *Πατρὸς φίλον* (31), ὃν δὴ σοφὸν γενόμενον τὴν ἐρημίαν μεταδιώκειν. Λαβόντα δὲ δύο γυναῖκας, τὴν μὲν ἐντοπίαν, συγγενῆ· τὴν δὲ Αἰγυπτίαν, θεράπαιναν· ἐκ μὲν τῆς Αἰγυπτίας γεννῆσαι υἱοὺς ιβʹ (32), οὓς δὴ εἰς Ἀραβίαν ἀπαλλαγέντας διελέσθαι τὴν χώραν, καὶ πρώτους βασιλεῦσαι τῶν ἐγχωρίων· ὅθεν ἕως καθ' ἡμᾶς δώδεκα εἶναι βασιλεῖς Ἀράβων ὁμωνύμους ἐκείνοις. Ἐκ δὲ τῆς γαμετῆς υἱὸν αὐτῷ γενέσθαι ἕνα, ὃν Ἑλληνιστὶ *Γέλωτα* ὀνομασθῆναι. Καὶ τὸν μὲν Ἀβραὰμ γήρᾳ τελευτῆσαι· Γέλωτος δὲ (33) καὶ γυναικὸς ἐγχωρίου υἱοὺς ἕνδεκα γενέσθαι, καὶ δωδέκατον Ἰωσὴφ, καὶ ἀπὸ τοῦδε τρίτον Μωϋσῆν. »
B Τοσαῦτα ὁ Πολυΐστωρ· οἷς μεθ' ἕτερα ἐπιφέρει λέγων· « Μετ' οὐ πολὺν δὲ χρόνον τὸν Θεὸν τῷ Ἀβραὰμ προστάξαι Ἰσαὰκ τὸν υἱὸν ὁλοκαρπῶσαι αὐτῷ. Τὸν δὲ ἀναγαγόντα τὸν παῖδα ἐπὶ τὸ ὄρος, πυρὰν νῆσαι, καὶ ἐπιθεῖναι τὸν Ἰσαάκ· σφάζειν δὲ μέλλοντα, κωλυθῆναι ὑπὸ ἀγγέλου, κριὸν αὐτῷ πρὸς τὴν κάρπωσιν παραστήσαντος· τὸν δὲ Ἀβραὰμ τὸν μὲν παῖδα καθελεῖν ἀπὸ τῆς πυρᾶς, τὸν δὲ κριὸν καρπῶσαι. »

CAPUT XX.

De eodem, ex Philone.

Hoc ipsum Philo libro primo eorum, quibus res ad Hierosolyma pertinentes complexus est, his versibus cecinit :

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κʹ.

Φίλωνος (34), *περὶ τοῦ αὐτοῦ.*

Φησὶ δὲ περὶ τούτου καὶ Φίλων ἐν τῷ πρώτῳ τῶν περὶ τὰ Ἱεροσόλυμα·

Ἔκλυον ἀρχεγόνοισι τὸ μυρίον ὥς ποτε θεσμοῖς
Ἀβραὰμ κλυτοηχὲς ὑπέρτερον ἅμματι δεσμῶν
Παμφαὲς, πλήμμυρε, μεγαυχητοῖσι λογισμοῖς,
Θειοφιλῆ θέλγητρα· λιπόντι γὰρ ἀγλαὸν ἕρκος
Αἰνοφύτων. Ἔκκαυμα βριήπυος αἰνετὸς ἴσχων,
Ἀθάνατον ποίησεν ἑὴν φάτιν, ἐξ ὅτ' ἐκείνου
Ἔγγονος αἰνογόνοιο πολύμνιον ἔλλαχε κῦδος.

Καὶ τὰ ἑξῆς· οἷς μετ' ὀλίγα ἐπιφέρει·

Ἀρτίχειρος θηκτοῖο ξιφηφόρον ἐντύνοντος
Λήμματι, καὶ σφαράγοιο παρακλιδὸν ἀθροισθέντος,
Ἀλλ' ὁ μὲν ἐν χείρεσσι κερασφόρον ὤπασε κριόν.

(31) *Πατρὸς φίλον*. Imo אברם *pater excelsus* est. et litteræ unius accessione, אברהם, pleniore ac sonantiore vocabulo, id est *pater multarum*, supp. gentium, ait B. Hieronym. *Tradit. Hebraic. in Genes.* Videtur ea vox compendio facta, ex trib. seq., אב רם המון, id est Pater excelsus multitudinis, sublata postrema syllaba ון, et ם quod sequitur ר. Et quoniam המון, et multitudinem, et sonitum seu fremitum significat, Philo Judæus, qui alioqui Græce multo, quam Hebraice doctior est, lib. *De gigantib.* sub fin. Πατὴρ ἐκλεκτὸς, inquit, ἠχοῦς ἑρμηνευθεὶς Ἀβραὰμ, ὁ τοῦ σπουδαίου λογισμός· ἐπειλεγμένος τε γὰρ καὶ κεκαθαρμένος, καὶ πατὴρ φωνῆς ᾗ συνηχοῦμεν. Hæc ille, quæ mihi quidem videntur ejusmodi, ut hominis facilius, quam verborum mentem assequare. Eam vero plenius intelliges ex ejusd. lib. *De nominum mutatione*. Quid secutus fuerit Melo, cum Πατρὸς φίλον redderet, etsi tanti non est quærere; conjicere tamen utcunque possis, רחם non רהם eum audiisse : est enim רחם non tantum *misereri*, sed etiam *vehementer diligere*.

(32) *Γεννῆσαι υἱοὺς ιβʹ*. Prorsus Ismaelem cum Abrahamo Patre confudit. Josephus enim *Antiquit.* lib. I, c. 13, auctor est, Ismaelem Ægyptiam uxorem duxisse, ex qua liberos duodecim, quorum et nomina recenset, susceperit. Οὗτοι πᾶσαν, inquit, τὴν ἀπ' Εὐφράτου, καὶ καθήκουσαν πρὸς τὴν Ἐρυθρὰν θάλασσαν κατοικοῦσι, Ναβατινὴν τὴν χώραν ὀνομάσαντες. Εἰσὶ δὲ οὗτοι οἳ τῶν Ἀράβων ἔθνος, D καὶ τὰς φυλὰς ἀπ' αὐτῶν καλοῦσι, διά τε τὴν ἀρετὴν αὐτῶν, καὶ διὰ τὸ Ἀβραάμου ἀξίωμα. Hæc ille. Nec abludunt a Scriptura : Genes. enim c. XVII : *Super Ismael* (inquit Deus ad Abrahamum) *exaudivi te : ecce benedicam ei, et augebo, et multiplicabo eum valde. Duodecim duces generabit, et faciam illum in gentem magnam.* Et cap. XXV, duodecim ejus liberi, tribuum suarum principes numerantur.

(33) *Γέλωτος δέ*. Rursus confundit ac permiscet omnia.

(34) *Φίλωνος*. Is credo est, quem Josephus lib. I *in Apion.* Demetrio et Eupolemo annumerat, ac πρεσβύτερον Φίλωνα vocat : fortassis ut eum a Philone Judæo, et Philone Byblio distinguat, qui ambo juniores. At sequentes vetustioris hujus poetæ versus, mihi quidem tenebræ, καὶ μηδὲν ὑγιές. Nec manuscripti codices hilum juvant. Saltu igitur hæc superare malui, quam in singulis pene verbis offendere.

τοις ἑπόμενα. Ταῦτα μὲν δὴ ἀπὸ τῆς προει- A
τοῦ Πολυΐστορος γραφῆς. Καὶ ὁ Ἰώσηπος
πρώτῃ τῆς *Ἀρχαιολογίας*, τοῦ αὐτοῦ μνη-
ιά τούτων· « Λέγεται δὲ (35), ὡς οὗτος ὁ
6) στρατεύσας ἐπὶ τὴν Λιβύην, κατέσχεν
ι οἱ υἱωνοὶ αὐτοῦ κατοικήσαντες ἐν αὐ-
ἡν ἀπὸ τοῦ ἐκείνου ὀνόματος Ἀφρικὰ (37)
υσαν. Μαρτυρεῖ δέ μου τῷ λόγῳ Ἀλέξανδρος
ωρ, λέγων οὕτως· Κλεόδημος δέ φησιν ὁ
, ὁ καὶ Μαλχᾶς (38), ἱστορῶν τὰ περὶ Ἰου-
ὼς καὶ Μωσῆς ἱστόρηκεν ὁ νομοθέτης αὐ-
ἐκ Χεττούρας Ἀβραάμῳ ἐγένοντο παῖδες
έγει δὲ αὐτῶν καὶ τὰ ὀνόματα, ὀνομάζων
ὲρ, Ἀσοὺρ, Ἀφράν (39). Καὶ ἀπὸ Ἀσοὺρ
Ἀσσυρίαν, ἀπὸ δὲ τῶν δύο, Ἀφρά τε καὶ
λιν τε Ἄφραν, καὶ τὴν χώραν Ἀφρικὰ B
ιαι. Τούτους δὲ Ἡρακλεῖ συστρατεῦσαι ἐπὶ
αὶ Ἀνταῖον· γήμαντα δὲ τὴν Ἀφρὰ θυγα-
ακλέα, γεννῆσαι υἱὸν ἐξ αὐτῆς Διόδωρον.
γενέσθαι Σοφωνᾶν, ἀφ' οὗ τοὺς βαρβάρους
εσθαι. » Τὰ μὲν οὖν περὶ τοῦ Ἀβραάμ, ὡς
τοσαῦτα παρακείσθω.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ'.

Δημητρίου, περὶ τοῦ Ἰακώβ.

μεν δὲ πάλιν ἐπὶ τὸν Πολυΐστορα. « Δημή-
) φησι τὸν Ἰακὼβ γενόμενον ἐτῶν ἑβδομή-
ντε (41), φυγεῖν εἰς Χαῤῥὰν τῆς Μεσοποτα-
ισταλέντα ὑπὸ τῶν γονέων διὰ τὴν πρὸς τὸν
κρυφίαν ἔχθραν Ἠσαῦ, διὰ τὸ εὐλογῆσαι
τέρα, δοκοῦντα εἶναι τὸν Ἠσαῦ, καὶ ὅπως
ῆθεν γυναῖκα. Ἀφορμῆσαι οὖν Ἰακὼβ εἰς C
τῆς Μεσοποταμίας, τὸν μὲν πατέρα καταλι-
αὐτὸν, ἐτῶν ἑκατὸν τριάκοντα ἑπτὰ, αὐτὸν δὲ
ἑβδομήνοντα ἑπτά. Διατρίψαντα οὖν αὐτὸν
ἔτη Λάβαν τοῦ μητρῴου δύο θυγατέρας γῆ-
Λείαν καὶ Ῥαχὴλ, ὄντα ἐτῶν ὀγδοήκοντα
(43)· καὶ γενέσθαι ἐν ἑπτὰ ἔτεσιν ἄλλοις
δία ιβ'· ὀγδόῳ μὲν ἔτει, μηνὶ δεκάτῳ (44),

A **422** Atque hæc ex laudato Polyhistoris opere. Cujusetiam Josephus, libro *Antiquitatum* primo, his verbis mentionem facit: « Afrenem illum, inquit, Libyam, expeditione in eam suscepta, occupasse memorant, quam ejus posteri, collocatis in ea sedibus, illius ex nomine Africam nuncuparint. Cujus ego rei testem Alexandrum Polyhistorem habeo, dum sic loquitur: Cleodemus vates, quem et Malchan plerique vocant, quique rerum Judaicarum scripsit historiam, id ipsum, quod a Moyse Judæorum legislatore narratur, de Abrahamo commemorat, natos ei plures ex Chettura liberos fuisse, e quibus tres etiam nominat, Aferem, Asurem, Afranem. Et ab Asure quidem Assyriam, ab Afere autem atque Afrane cum Afran Urbem, tum Africam univer- B sam nomen accepisse. Hos porro Herculis in Libyam Antæumque moventis socios fuisse, ipsumque Herculem ex Afranis filia, quam uxorem duxerat, Diodorum filium suscepisse, qui Sophonan deinceps genuerit, a quo Barbari Sophæ appellati fuerint. » Verum de Abrahamo quidem breviter hæc nos retulisse sufficiat.

CAPUT XXI.

De Jacobo, ex Demetrio.

Deinceps ad Polyhistorem redeamus. « Demetrius, inquit, auctor est Jacobum annos quinque ac septuaginta natum, Charram Mesopotamiæ civitatem confugisse, idque parentum suorum voluntatem secutum, partim ut occulto sese Esau fratris odio subduceret, paternæ jactura benedictionis, C quam sibi ipse furtim, simulata Esau specie, Jacobus expresserat, concitato, partim ut inde uxorem duceret. Sic igitur eum, relicto Isaaco parente septimum ac trigesimum supra centesimum annum agente, hanc in urbem pervenisse, ubi jam ipse annum septimum ac septuagesimum attigisset. Eumdem post septem annos, quam ibi versatus erat, filias **423** Labani materni avunculi duas,

έγεται δέ, etc. Josephus hæc habet lib. I, cap. 16.

) *Ἀφρήν*. Joseph., ὁ Ὠφρής.

φρικά. Joseph., Ἀφρικάν.

αλχᾶς. Joseph., Μαλχός.

φὲρ, Ἀσοὺρ, Ἀφράν. Joseph., Ἀφερὰν, Ἰαφράν, quæ paulo post cum aliqua etiam e leguntur. De his vera et certa vide, Ge- D , 1 et sequentibus.

ημήτριος. Hoc Demetrii fragmentum, ubinde nutet, multo tamen propius, quam m, ad historiæ veritatem accedit.

Ἑβδομήκοντα πέντε. Imo septuaginta setavo forte jam inchoato. Annorum enim uginta unius, cum Josephum ex Rachele post annos quatuordecim, quibus Labano : si autem ex 91 subduxeris 14, reliquos 77. Sed error irrepsit in numerum: ideo- pro πέντε reponendum.

δύο θυγατέρας γῆμαι. Recte: nam exacto servitutis voluntariæ septennio, uxorem duxit: ac primo quidem Liam, soceri lumniaque victus: Rachelem inde, post sororis nuptiarum celebritatem impenta illud Genesis XXIX, 27. *Imple hebdomadam hujus copulæ*, (tui cum Lia videlicet) *et hanc quoque dabo tibi*. Et versu 29: *Acquievit placito, et hebdomada transacta Rachel duxit uxorem*. Non audiendus ergo Josephus, qui *Antiquit.* lib. I, c. 19, hebdomada illa dierum, in annorum hebdomadam mutata, διελθούσης, inquit, ἄλλης ἑπταετίας, τὴν Ῥαχήλαν παρέλαβεν. Quod si verum esset, quomodo tandem post 7 priores annos, ex 4 simul uxoribus liberos Jacob suscepisset? Eumdem in errorem inductus est B. Chrysostom. homil. 56 *in Genes*. Fons erroris videtur, quod in Hebr. tantum legatur שבע זאת, et apud Septuag. τὰ ἕβδομα ταύτης. Cujus septenarii ambiguitatem ut tolleret Hieronymus, *hebdomadam dierum*, optime reddidit. Illi 7 annos acceperunt, quam iisdem suspicionem auxit, quod sequitur, καὶ δώσω σοι καὶ ταύτην ἀπὸ (Chrysostom. ἀντὶ) τῆς ἐργασίας, ἧς ἐργᾷ, (Chrys. ἐργάσῃ,) παρ' ἐμοὶ ἔτη ἑπτὰ ἕτερα. At horum verborum sensus est, ea lege post septem illos dies, ei se Rachelem uxorem dare, ut, inito jam matrimonio, septem alios serviret annos: non, quod Josephus putavit, postquam alio septennio serviisset, futurum ut eam uxorem duceret.

(43) *Ὀγδοήκοντα τεσσάρων*. Et constat hic numerus septennium integrum primæ servitutis includens. Falso ergo *Chronicum*, anno Jacobi 80 natum esse Rubenum posuit.

(44) *Μηνὶ δεκάτῳ*. Quod de mensibus tam ac-

Liam et Rachelem duxisse, circa annum ætatis quartum et octogesimum, aliorumque septem annorum spatio liberos suscepisse omnino duodecim. Quippe octavi anni mense decimo Rubenum genuisse, noni octavo Symeonem, decimi sexto Levinum, undecimi quarto Judam. Tum vero a Rachele, quod sterilis esset, muliebri adversus sororem invidia flagrante, Zelpham ancillam in Jacobi lectum eodem tempore submissam fuisse, quo etiam Balla Nephthalimum conceperit, anni scilicet undecimi mense quinto, ac duodecimi secundo filium peperisse, quem Gathum Lia nominarit; alterumque deinceps ejusdem anni mense duodecimo, cui Aseris nomen eadem Lia dederit. Rursum vero Liam pro mandragoræ pomis, quæ Rubenus ad Rachelem attulerat, eodemque tempore Zelpham ancillam, hoc est anni duodecimi mense tertio filium concepisse, ejusdemque anni duodecimo genuisse, quem Issacharem nuncuparit. Atque iterum Liam decimi tertii decimo alterum suscepisse nomine Zabulonem; iterumque decimi quarti octavo Danum peperisse. Rachelem vero, quum eodem fere tempore, quo Lia Dinam filiam susceperat, uterum gestare cœpisset, anni decimi quarti mense octavo filium procreasse, quem Josephum appellarit; atque ita liberos omnino duodecim Jacobo, septem annis quibus apud Labanum vixerat, natos fuisse. Tum vero ad patrem licet in terram Chananæam redire cupientem, Labani tamen precibus victum alios sex annos ibidem commoratum esse, itaque Charræ apud Labanum totos et continentes viginti annos egisse. Quibus exactis, patriam repetenti obvium Dei angelum, postquam aliquandiu cum eo luctatus esset, femur ejus qua parte latius est percussisse, Jacobumque simul eo membro torpescentem claudicare cœpisse (quo factum deinceps, ut ex pe-

A Ῥουβήν· καὶ τῷ ἔτει δὲ τῷ ἐννάτῳ, μηνὶ ὀγδόῳ, Συμεών· καὶ τῷ ἔτει δὲ τῷ δεκάτῳ, μηνὶ ἕκτῳ, Λευΐν· τῷ δὲ ἑνδεκάτῳ ἔτει, μηνὶ τετάρτῳ, Ἰούδαν· Ῥαχήλ τε μὴ τίκτουσαν ζηλῶσαι τὴν ἀδελφὴν, καὶ παρακοιμίσαι τῷ Ἰακὼβ τὴν ἑαυτῆς παιδίσκην Ζελφὰν (45), τῷ αὐτῷ χρόνῳ, ᾧ καὶ Βάλλαν συλλαβεῖν τὸν Νεφθαλεὶμ (46), τῷ ἑνδεκάτῳ ἔτει, μηνὶ πέμπτῳ, καὶ τεκεῖν τῷ δωδεκάτῳ ἔτει, δευτέρῳ μηνὶ υἱὸν, ὃν ὑπὸ Λείας Γὰθ ὀνομασθῆναι. Καὶ ἐκ τῆς αὐτῆς, τοῦ αὐτοῦ ἔτους, καὶ μηνὸς δωδεκάτου, ἕτερον τεκεῖν, ὃν καὶ αὐτὸν προσαγορευθῆναι ὑπὸ Λείας Ἀσήρ. Καὶ Λείαν πάλιν ἀντὶ τῶν μήλων τῶν μανδραγόρου, ἃ Ῥουβὴν εἰσενεγκεῖν παρὰ Ῥαχὴλ· συλλαβεῖν (47) καὶ τὴν παιδίσκην Ζελφὰν τῷ αὐτῷ χρόνῳ, τῷ δωδεκάτῳ ἔτει, μηνὶ τρίτῳ, καὶ τεκεῖν τοῦ αὐτοῦ ἔτους,
B μηνὸς δωδεκάτου, υἱὸν, καὶ ὄνομα αὐτῷ θέσθαι Ἰσσάχαρ. Καὶ πάλιν Λείαν τῷ τρισκαιδεκάτῳ ἔτει, μηνὶ δεκάτῳ, υἱὸν ἄλλον τεκεῖν, ᾧ ὄνομα Ζαβουλὼν, καὶ τὴν αὐτὴν τῷ τεσσαρεσκαιδεκάτῳ ἔτει, μηνὶ ὀγδόῳ, τεκεῖν υἱὸν ὄνομα Δάν (48)· ἐν ᾧ καὶ Ῥαχὴλ λαβεῖν ἐν γαστρὶ τῷ αὐτῷ χρόνῳ, ᾧ καὶ Λείαν τεκεῖν θυγατέρα Δείναν, καὶ τεκεῖν τῷ τεσσαρεσκαιδεκάτῳ ἔτει, μηνὶ ὀγδόῳ, υἱὸν, ὃν ὀνομασθῆναι Ἰωσήφ, ὥστε γεγονέναι ἐν τοῖς ἑπτὰ ἔτεσι τοῖς παρὰ Λάβαν δώδεκα παιδία. Θέλοντα δὲ τὸν Ἰακὼβ πρὸς τὸν πατέρα εἰς Χαναὰν ἀπιέναι, ἀξιωθέντα ὑπὸ Λάβαν ἄλλα ἔτη ἓξ μεῖναι, ὥστε τὰ πάντα αὐτὸν μεῖναι ἐν Χαῤῥὰν παρὰ Λάβαν ἔτη εἴκοσι (49). Πορευομένῳ δὲ αὐτῷ εἰς Χαναὰν, ἄγγελον τοῦ Θεοῦ παλεῦσαι, καὶ ἅψασθαι τοῦ
C πλάτους τοῦ μηροῦ τοῦ Ἰακώβ· τὸν δὲ ναρκήσαντα ἐπισκάζειν. Ὅθεν οὐ καθίεσθαι [a] τῶν κτηνῶν τὸ ἐν τοῖς μηροῖς νεῦρον. Καὶ φάναι αὐτῷ τὸν ἄγγελον, ἀπὸ τοῦδε μηκέτι Ἰακὼβ, ἀλλ' Ἰσραὴλ ὀνομασθήσεσθαι. Καὶ ἐλθεῖν αὐτὸν τῆς Χαναὰν γῆς εἰς ἑτέραν Σικίμων, ἔχοντα παιδία Ῥουβὴν ἐτῶν ιβ', μηνῶν δυοῖν· Συμεῶνα ἐτῶν ιβ'(50), μηνῶν τεσσάρων· Λευῒν ἐτῶν ιβ' (51), μηνῶν ἕξ·

[a] Ισ. οὐκ ἐσθίεσθαι.

curate scribit Demetrius, ut novem circiter intervallo Ruben, fratresque nascerentur; quod etiam in cæteris omnibus liberis observavit : fides sit penes auctorem. Minutam hanc diligentiam Scriptura missam fecit.

(45) *Παιδίσκην Ζελφάν*. Nominum facta mutatio est. Bala enim Rachelis ancilla vocabatur, Genes. xxx, 3. Liæ vero, Zelpha; ibid., 9. Hunc item Demetrii locum excutit noster Salianus, *Annal.* tom. I, anno mundi 2283, ac præsertim in schol., et Petavius item noster lib. IX, cap. 19, magni vere operis *De doctrina temporum.*

(46) *Συλλαβεῖν τὸν Νεφθαλείμ*. Veram habes patriarcharum istorum seriem in Genes. cap. XXIX et XXX. Bala quidem Nephthalimum genuit, ut habetur, Genes. xxx, 8. Sed Demetrius bis peccavit : semel, quod Liæ Balam attribuat; iterum quod ei, quam Liæ ancillam fecerat, Nephthalimum hunc dederit.

(47) *Παρὰ Ῥαχήλ· συλλαβεῖν*. Et hic multa peccat Demetrius. Primum indicare videtur Liam concepisse, nec tamen fetum ipsi ullum tribuit : (Græca sane minus hic pura sunt :) deinde Zelpham Liæ reddit, quam ante sustulerat. Tertio Issacharem filium ejus facit, quem ipsamet Lia pepererat, Genes. xxx, 18.

(48) *Τεκεῖν υἱὸν ὄνομα Δάν*. Cave credas. Fuit enim Dan Balæ Rachelis ancillæ primogenitus. Genes. xxx, 6.

(49) *Ἔτη εἴκοσι*. Genes. XXXI, 41 : « Sicque per viginti annos in domo tua servivi tibi, quatuordecim pro filiabus, et sex pro gregibus tuis. » Perperam ergo Josephus *Antiquit.* lib. I, cap. 19, qui Josephi ortu, quem Scriptura decimo quarto anno Racheli natum esse docet, hoc viginti annorum intervallum circumscribat. Statim enim post illa
D verba, χρόνοις δ' ὕστερον καὶ Ῥαχήλῃ γίνεται ὁ Ἰώσηπος υἱός, subjungit : Τοῦτον πάντα τὸν χρόνον, ἔτη δ' ἐστὶν εἴκοσιν, ἐποίμαινε τῷ πενθερῷ, etc. Nisi dicamus his verbis τοῦτον πάντα τὸν χρόνον, hanc quoque sex annorum προσθήκην inclusisse. Videat porro, qui secum ipse consentiat, qui superius non nisi post alterum servitutis septennium, ductam a Jacob Rachelem dixerit. An vero sex tantum annis consequentibus, liberos ex Rachele suscepit? Falsum est. Nam conceptis verbis Scriptura tradit, simul ex ambabus, ambarumque ancillis suscepisse : unde etiam illa duarum sororum æmulatio.

(50) *Συμεῶνα ἐτῶν ιβ'*. Legendum omnino ἐτῶν ια', alioqui duobus mensibus Rubeno primogenito senior esset.

(51) *Λευῒν ἐτῶν ιβ'*. Corrige similiter ἐτῶν ι', alioqui mensibus quatuor fratrem natu maximum antecedet. Quid quod superior μηνολογία per sese id postulat?

ἐτῶν θ', μηνῶν ὀκτώ· Νεφθαλεὶμ ἐτῶν ὀκτώ, A
δέκα· Γὰδ ἐτῶν ὀκτώ, μηνῶν δέκα· Ἀσὴρ ἐτῶν
Ἰσσάχαρ ἐτῶν ὀκτώ· Ζαβουλὼν ἐτῶν ἑπτά,
δυοῖν· Δείναν ἐτῶν ἕξ, μηνῶν τεσσάρων·
ἐτῶν ἕξ, μηνῶν τεσσάρων. Παροικῆσαι δὲ
ι παρὰ Ἐμμὼρ ἔτη δέκα (52), καὶ φθαρῆναι
ραὴλ θυγατέρα Δείναν ὑπὸ Συχὲμ τοῦ Ἐμμὼρ
τῶν οὖσαν δεκαὲξ, μηνῶν τεσσάρων. Ἐξαλ-
ς δὲ τοὺς Ἰσραὴλ υἱοὺς, Συμεῶνα μὲν ὄντα
ἰκοσιενὸς, μηνῶν τεσσάρων, Λευῒν δὲ ἐτῶν
μηνῶν ἕξ, ἀποκτεῖναι τόν τε Ἐμμὼρ, καὶ
τὸν υἱὸν αὐτοῦ, καὶ πάντας τοὺς ἄρσενας, διὰ
ίνας φθοράν. Ἰακὼβ δὲ τότε εἶναι ἐτῶν ἑκατὸν
Ἐλθόντα δὲ οὖν αὐτὸν εἰς Λουζὰ τῆς Βαθὴλ,
τὸν Θεὸν μηκέτι Ἰακὼβ, ἀλλ' Ἰσραὴλ ὀνομά-
Ἐκεῖθεν δὲ ἐλθεῖν εἰς Χαφραθὰ, ἔνθεν παρα- B
ι εἰς Ἐφραθὰ, ἣν εἶναι Βηθλεὲμ, καὶ γεν-
αὐτὸν ἐκεῖ Βενιαμὶν, καὶ τελευτῆσαι Ῥαχὴλ,
ν τὸν Βενιαμὶν, συμβιῶσαι δ' αὐτῇ τὸν Ἰα-
η εἰκοσιτρία. Αὐτόθεν δὲ ἐλθεῖν τὸν Ἰακὼβ
μβρῆ τῆς Χεβρὼν, πρὸς Ἰσαὰκ τὸν πατέρα.
ε τότε Ἰωσὴφ ἐτῶν δεκαεπτὰ, καὶ πραθῆναι
ις Αἴγυπτον, καὶ ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ μεῖναι
ατρία, ὥστ' εἶναι αὐτὸν ἐτῶν τριάκοντα, Ἰα-
ἐτῶν ἑκατὸν δέκα, ἐν ᾧ καὶ τελευτῆσαι τὸν
ἔτει ἐνὶ ἔμπροσθεν, ἐτῶν ὄντα ἑκατὸν ὀγδοή-
Κρίναντα δὲ τῷ βασιλεῖ τὸν Ἰωσὴφ τὰ ἐν-
ἄρξαι Αἰγύπτου ἔτη ἑπτὰ, ἐν οἷς καὶ συνοικῆ-
ενὲθ, Πεντεφρῆ τοῦ Ἡλιουπόλεως ἱερέως θυ-
καὶ γεννῆσαι Μανασσῆν καὶ Ἐφραῒμ, καὶ τοῦ
ἐπιγενέσθαι ἔτη β'. Τὸν δὲ Ἰωσὴφ ἔτη ἐννέα C
ναντα, πρὸς τὸν πατέρα μὴ πέμψαι, διὰ τὸ
ι αὐτόν τε καὶ τοὺς ἀδελφοὺς εἶναι· ἐπονεί-
δὲ Αἰγυπτίοις εἶναι τὸ ποιμαίνειν. Ὅτι
τοῦτο οὐκ ἔπεμψεν, αὐτὸν δεδηλωκέναι.
ων γὰρ αὐτοῦ τῶν συγγενῶν, φάναι αὐτοῖς,
θῶσιν ὑπὸ τοῦ βασιλέως, καὶ ἐρωτῶνται
πράσσονται, λέγειν κτηνοτρόφους αὐτοὺς
ιαπορεῖσθαι δὲ, διὰ τί ποτε ὁ Ἰωσὴφ Βενια-
τοῦ ἀρίστου πενταπλασίονα μερίδα ἔδωκε,
αμένου αὐτοῦ τοσαῦτα καταναλῶσαι κρέα.
οὖν αὐτὸν πεποιηκέναι διὰ τὸ ἐκ τῆς Λείας
τρὶ αὐτοῦ γεγονέναι υἱοὺς ἑπτὰ, ἐκ δὲ
τῆς μητρὸς αὐτοῦ δύο· διὰ τοῦτο τῷ Βενια-
ντα μερίδας παραθεῖναι, καὶ αὐτὸν λαβεῖν D
3)· γενέσθαι οὖν ἑπτὰ, ὅσας καὶ τοὺς ἐκ τῆς
υἱοὺς λαβεῖν. Ὡσαύτως δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ τὰς

cudibus femoris nervum Judæorum attingat nemo). Ab angelo autem futurum audiisse, ut in posterum non Jacobus, seu Israel vocaretur. Itaque in eam terræ Chanaan successisse partem, quæ Sicimis adversa esset, liberorum suorum comitatu stipatum. E quibus Rubenus annos duodecim mensesque duos natus erat, Symeon annos totidem et menses quatuor, Levinus annos duodecim, mensesque sex, Judas annos novem ac menses octo, Nephthalimus
424 annos octo, mensesque decem, Gadus totidem, Aser et Issachar annos octo, Zabulon annos septem mensesque duos, Dina et Josephus annos sex et menses quatuor. Cæterum Israelem annis sibi decem juxta Emmorem domicilium delegisse: cujus filiæ Dinæ annos natæ sedecim mensesque quatuor, cum Sychemus Emmoris filius stuprum obtulisset, Symeonem, qui mensem quartum supra annum vicesimum primum, et Levinum, qui mensem sextum supra annum vicesimum ageret, Israelis filios, sororis injuria graviter commotos, Emmorem ac Sychemum ejus filium, maresque universos impetu facto cæcidisse; quo tempore annorum septem supra centum Jacobus esset. Eum porro, cum Lusam Bathelis urbem venisset, a Deo jussum, relicto Jacobi nomine, Israelem nuncupari cœpisse. Tum Caphratham, indeque Ephratham, quam Bethleemum vocant, petiisse, ubi Rachel, suscepto Benjamino, diem supremum obierit, postquam annos tres ac viginti cum ea Jacobus vixisset: inde rursus Mambren Chebronis oppidum ad Isaacum patrem venisse. At Josephum eo tempore cum esset annorum septemdecim, Ægyptiis venditum, totos tredecim annos in vinculis fuisse, donec ipse quidem tricesimum, Jacobus vero decimum supra centesimum ætatis annum confecisset, Isaaco jam anno superiore, hoc est ætatis octogesimo supra centesimum vita functo. Ac Josephum quidem post felicem regis somniorum explicationem, toti Ægypto annis septem præfuisse, quo tempore Asenethem Pentephræ Heliopoleos sacerdotis filiam conjugem duxerit, atque ex ea Manassem Ephraimumque susceperit. Tum annis duobus fame laborari cœptum. Eumdem vero novem annorum spatio, quibus fortunate admodum vixerit, patrem accersere noluisse, quod tam ipse quam fratres pascendis ovibus operam darent, quæ vitæ ratio apud Ægyptios probro duceretur. Atque hanc ei cur pa-

Ἔτη δέκα. Genes. xxxiii, 17. Jacob ante-
ad Sicimos veniret, eo in loco tentoria figit,
propterea Sochot, id est tabernacula, nomi-
Sed quandiu illic hæserit, Scriptura non
Sunt qui decem fere annos in Sochot tra-
fuisse velint, ut perbrevis apud Sicimitas
ra fuerit. Contra Demetrius Sochot ne me-
nidem, at decem annos ejus apud Hemmorem
ioni tribuit. Sane probabilius videtur, pau-
nino vel annis, vel etiam mensibus, illam in
moram circumscribi, cum Scriptura tantum
i fixa esse tentoria; apud Sicimitas autem
ium esse collocatum. Quod autem Genes.
21, Hemor, cum filio, Jacobi familiam apud
as commendans, viros pacificos esse di-
cat, etc., id tam brevis moræ argumento non est: nam aliquot annis eorum mores et ingenia probari potuerunt. Nec urget illud Tornielli, quod tum primum egressa Dina videatur, quasi recens eo venisset. Nam quod ante vel egressa non fuerit, vel si egressa est, probri nihil subierit: ejus rei, cum aliæ, tum hæc in primis causa esse potuit, quod nondum per ætatis satis id liceret. At ex Demetrio, cum injuriam illam accepit, annorum sedecim fuit, aut circiter. Adde, tum forte oblatam, quæ ante commoda satis non fuerat, ejus flagitii occasionem fuisse.

(53) *Μίαν*. Sensus et ἀκολουθία postulat δύο, alioqui sex tantum, non septem partes habiturus erat.

trem non acciret causam fuisse, ab eo re ipsa declaratum. Fratribus enim suis, cum ad eum aliquando venissent, hoc in mandatis ipsum dedisse, uti, si forte a rege accerserentur, rogati, ecquid vitæ genus profiterentur, equis alendis vacare sese responderent. Benjaminum quod attinet, quæsitum a plerisque, quamobrem Josephus inter prandendum partem ei quintuplo singulis majorem apponi voluerit, cum tot cibis adolescens par esse non posset. **425** Cujus rei hanc ille rationem afferebat, quod Jacobo patri septem ex Lia, ex Rachele vero matre sua, duo tantum liberi nati essent; eoque Benjamino partes quinque, sibi autem duas tribuisse, ut cum septenario Liæ filiorum numero partium numerus æquaretur. Similiter stolas quidem singulis geminas, at Benjamino quinque cum aureis trecentis dedisse, totidemque ad patrem misisse, uti ne qua in re materna familia alteri concederet. Cæterum, ex quo Abrahamus universis a gentibus divina voluntate selectus, in terram Chananæam primum concesserat, ipsum quidem annos viginti quinque, Isaacum vero sexaginta, Jacobum denique triginta supra centum, ibidem egisse, qui omnes annorum quindecim supra ducentos summam efficiant. Atque hoc ipso, qui famis apud Ægyptios tertius erat, cunctam eorum familiam in Ægyptum migrasse, cum Rubenus annos quinque supra quadraginta natus esset, Symeon quatuor et quadraginta, Levinus tres et quadraginta, Judas duos et quadraginta, cum tribus insuper mensibus, Aser quadraginta et menses octo, Nephthalimus unum et quadraginta mensesque septem, Gadus totidem mensesque tres, Zabulon quadraginta, Dina novem ac triginta, Benjaminus octo et viginti. Josephum autem in Ægypto annis novem ac triginta vixisse. Itaque ab

A στολὰς δοῦναι ἑκάστῳ διπλᾶς, τῷ δὲ B
πέντε καὶ τριακοσίους χρυσοῦς, καὶ τῷ π
ἀποστεῖλαι κατὰ ταὐτὰ, ὥστε τὸν οἶκον
τῆς μητρὸς εἶναι ἴσον. Οἰκῆσαι δὲ αὐτοὺς
Χαναὰν, ἀφ' οὗ ἐκλεγῆναι Ἀβραὰμ ἐκ τῶν
καὶ μετελθεῖν εἰς Χαναὰν, Ἀβραὰμ ἐτῶν εἰκοσ
Ἰσαὰκ ἐτῶν ἑξήκοντα, Ἰακὼβ ἐτῶν ἑκατὸν τρ
γίνεσθαι, τὰ πάντα ἔτη ἐν γῇ Χαναὰν σιε' (5
τῷ τρίτῳ ἔτει, λιμοῦ οὔσης ἐν Αἰγύπτῳ, ἐλ
Αἴγυπτον τὸν Ἰακὼβ, ὄντα ἐτῶν ἑκατὸν τρι
Ῥουβὴν ἐτῶν με', Συμεῶνα ἐτῶν μδ', Λευ
μγ', Ἰούδαν ἐτῶν μβ', μηνῶν τριῶν, Ἀση
(55) μ', μηνῶν ὀκτὼ, Νεφθαλεὶμ ἐτῶν μα',
ζ', Γὰδ ἐτῶν μα', μηνῶν γ', Ζαβουλὼν ἐτῶν
ναν ἐτῶν λθ', Βενιαμὶν ἐτῶν κη'. Τὸν δὲ Ἰωσ
B γενέσθαι ἐν Αἰγύπτῳ ἔτη λθ' (56). Εἶναι δὲ
Ἀδὰμ, (57) ἕως τοῦ εἰσελθεῖν εἰς Αἴγυπτον τ
Ἰωσὴφ συγγενεῖς ἔτη γχκδ'· ἀπὸ δὲ τοῦ κατακ
ἕως τῆς Ἰακὼβ παρουσίας εἰς Αἴγυπτον ἔτ
ἀφ' οὗ δὲ ἐκλεγῆναι Ἀβραὰμ ἐκ τῶν ἐθνῶν,
θεῖν ἐκ Χαῤῥὰν εἰς Χαναὰν, ἕως ἂν εἰς Αἴγυπτ
περὶ Ἰακὼβ ἐλθεῖν, ἔτη σιε'. Ἰακὼβ δὲ ἐκ
ῥὰν πρὸς Λάβαν ἐλθεῖν, ἐτῶν ὄντα π' (58
γεννῆσαι Λευΐν· Λευΐν δὲ ἐν Αἰγύπτῳ ἐπιγ
ἔτη ιζ', ἀφ' οὗ ἐκ Χαναὰν αὐτὸν ἐλθεῖν εἰς Αἰ
ὥστε εἶναι αὐτὸν ἐτῶν ξ', καὶ γεννῆσαι Κλάθ
αὐτῷ δὲ ἔτει ᾧ γενέσθαι Κλὰθ (60), τελ
Ἰακὼβ ἐν Αἰγύπτῳ, εὐλογήσαντα τοὺς
υἱοὺς, ὄντα ἐτῶν ρμζ' (61), καταλιπόντα
ἐτῶν νς'. Λευΐν δὲ γενόμενον ἐτῶν ρλζ' τελευ
C Κλὰθ δὲ ὄντα ἐτῶν μ' (61*) γεννῆσαι Ἀβραὰ
ὃν ἐτῶν εἶναι ιδ'· ἐν ᾧ τελευτῆσαι Ἰω
Αἰγύπτῳ ὄντα ρι' ἐτῶν· Κλὰθ δὲ γενόμεν
τὸν λγ' τελευτῆσαι. Ἀβραὰμ λαβεῖν γυναῖ
τοῦ θείου θυγατέρα Ἰωχαβὲτ, καὶ ὄντα
τῶν οε', γεννῆσαι Ἀαρὼν καὶ Μωσῆν. Γ

(54) *Ἐν γῇ Χαναὰν σιε'*. Accurata chronologia. Nam Abrahamus, qui anno ætatis 75 in Chananitidem venerat, centenarius cum esset, Isaacum genuit, ut habetur Genes. XXI, 5. Atqui ab anno 75 ad 100 anni viginti quinque numerantur. Isaacus autem sexagenarius, Jacobum et Esau ex Rebecca suscepit, Genes. XXV, 26, qui anni sexaginta cum prioribus viginti quinque, annos efficiunt octoginta quinque. Postremo Jacobus anno ætatis 130 in Ægyptum descendit, Genes. XLVII, 9. Quibus si addideris priores 85, homadem illam habebis annorum 215.

(55) *Ἀσὴρ ἐτῶν*, etc. Sequens annorum istorum ratio longius a veritate discedit. Primo enim, Dan a Juda proximus fuit, Genes. XXX, 5. Deinde Nephthalimus Danum sequitur, Nephthalimum Gadus, Gadum Aser, quem hic ante Nephthalimum recenset, eodemque tamen juniorem facit. Aserem sequitur Issachar, Issacharem Zabulon, Zabulonem Dina, Dinam Josephus, Josephum Benjaminus.

(56) *Ἐν Αἰγύπτῳ ἔτη λθ'*. Imo nonaginta tres: siquidem anno 17 in Ægyptum abductus, Genes. XXXVII, 2, ibidem anno 110 mortuus est, Genes. L, 22.

(57) *Ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ*, etc. Creato, an mortuo? undecunque numeres, tam incertus est hic numerus, quam annus orbis conditi. In Patris Petavii *Chronologia*, cui plurimum tribuo, annus ille Jacobi in Ægyptum καθόδου, mundi annus est 2237.

Diluvium incidit in anno mundi 1655, quar
mam si detraxeris ex 2237, supererunt 582
inde annus ille adventus in Ægyptum, ex e
chronologiæ principiis, erit annus a diluvio

(58) *Ἐτῶν ὄντα π'*. Circiter, non ἀ
Tum enim, ut etiam ante Demetrius, an
fuit 77.

(59) *Κλάθ*. Caath vocabatur, non Clath.

(60) *Γενέσθαι Κλάθ*. Imo sane multis a
cobi mortem annis: quod tamen certo
D vix potest.

(61) *Ἐτῶν ρμζ'*. Ita Genes. XLVII, 27.

(61*) *Κλὰθ ὄντα ἐτῶν μ'*. Error ex prio
sequens, quo eodem anno et Jacobum mort
Caathum in lucem editum posuit. Error aut
cum inde sequatur natum esse Caathum in
pto, cum tamen frater ejus Merari, natu mi
ante illum in Ægypto natus fuerit, Genes. XI
Multo ergo senior Caathus erat, cum Amr
genuit. Annus tamen ille haud certius, qua
dem Caathi ortus designari potest.

(62) *Ἀβραάμ*. Hebraice עמרם. Demetriu
Ἀβραάμ, sublato μ, et inserto α: nisi tam
pserat Ἀμραάμ. Septuaginta Ἀμβράμ, in
ob euphoniam: vulgaris enim hic error est
in manuscript. codicibus μ et β eodem fer
pingerentur. Sic infra Μωαμῖται, pro Μω
scriptum est.

ν τὸν Ἀβραὰμ ὄντα ἐτῶν στ', καὶ γενό- A ...ραὰμ ἐτῶν ρλς' τελευτῆσαι.» Ταῦτά μοι ...ὸ τῆς Ἀλεξάνδρου τοῦ Πολυΐστορος γρα- ...ς ἐπισυνήφθω καὶ τάδε.

Adamo ad illud usque tempus, quo Josephi cognatio in Ægyptum migravit, annos sexcentos et viginti quatuor supra ter mille numerari: a diluvio usque ad eumdem Jacobi in Ægyptum adventum, trecen-...xaginta supra mille: ex quo autem Abrahamus ex gentium medio segregatus, Charra in ...ananæam venerat, quindecim supra ducentos. Porro Jacobum ad Labanum Charra perve-...iter octogenarium, ibique Levinum genuisse, qui anno decimo septimo quam in Ægyptum ...hoc est ætatis sexagesimo, Clathum procrearit; eoque ipso anno Jacobum in Ægypto, post-...sephi liberis bene precatus esset, annosque quadraginta septem supra centum exegisset, diem ...relicto Josepho annorum sex et quinquaginta. Addit Levinum anno ætatis tricesimo septimo ...atesimum vita excessisse; Clathum vero, annorum quadraginta cum esset, Abrahamum ge-...jus anno decimo quarto, Josephus circa annum ætatis decimum supra centesimum obierit: ...m autem Clathi diem anno illius tricesimo tertio supra centesimum contigisse. **426** Rursus, ...m cum avunculi sui filia, quam Jochabetem vocabant, matrimonium iniisse, ex eaque anno ...e quinto ac septuagesimo Aaronem, tertioque post anno Mosem suscepisse: ac tandem an-...m sex et triginta supra centum ex hac vita migrasse.» Atque hæc omnia ex Alexandri Polyhi-...*...nalibus*. Quibus sequentia ex Theodoto commodum attexemus.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ'. B

...Θεοδότου (63), *περὶ τοῦ αὐτοῦ.*

...Σίκιμά φησι Θεόδοτος ἐν τῷ περὶ Ἰου-...ὸ Σικιμίου τοῦ Ἑρμοῦ λαβεῖν τὴν ὀνομα-...οῦτον γὰρ καὶ κτίσαι τὴν πόλιν, κεῖσθαι ... φησιν ἐν τῇ περὶ Ἰουδαίων οὕτως·

...ην ἀγαθή τε καὶ αἰγινόμος, καὶ ὑδρηλή·
...ν ἔσχεν ὁδὸς δολιχὴ πόλιν εἰσαφικέσθαι
...ν, οὐδέ ποτε δρία λαχνήεντα πονεῦσιν.
...ῆς δὲ μάλ' ἄγχι δύ' οὔρεα (64) *φαίνετ' [ἐρυμνά,*
...ε πλήθοντα καὶ ὕλης. Τῶν δὲ μεσηγύ,
...τὸς τέτμηντ', ἀραιή, αὐλῶπις. Ἐν δ' [ἑτέρωθι
...φῇ Σικίμων καταφαίνεται, ἱερὸν ἄστυ,
...ὑπὸ ῥίζῃ δεδμημένον· ἀμφὶ δὲ τεῖχος
ὑπώρειαν, ὑπὸ δ' ἔδραμεν αἰπύθεν ἕρκος. C

...ν δέ φησιν αὐτὴν ὑπὸ Ἑβραίων κατασχεθῆναι, ...οντος Ἐμμώρ. Τὸν γὰρ Ἐμμὼρ υἱὸν γεννῆ-...ὲμ. Φησὶ δέ·

...ε, ξεῖνε, ποιμενόθι (65) *πόλιν ἤλυθ' Ἰα- [κὼβ*
...Σικίμων· ἐπὶ δ' ἀνδράσι τοῖσιν ἔτησιν (66)
Ἐμὼρ σὺν παιδὶ Συχέμ, μάλ' ἀτηρέε [φῶτε.

...ρὶ Ἰακὼβ καὶ τὴν εἰς Μεσοποταμίαν αὐτοῦ ...αν, καὶ τῶν δυοῖν γυναικῶν γάμον, καὶ τὴν ...νων γένεσιν, καὶ τὴν παρουσίαν τῆς ἐκ ...αμίας ἐπὶ τὰ Σίκιμα·

Ἰακὼβ Συρίην κτηνοτρόφον ἵκτο, καὶ εὐρὺ
...ν Εὐφρήταο λίπεν ποταμοῦ κελάδοντος. D
...γάρ, κἀκεῖθι λιπὼν δριμεῖαν ἐνιπὴν
...συγγνήτοιο. Πρόφρων ὑπέδεκτο δόμονδε
...ὅς γ' οἱ ἔην μὲν ἀνεψιός, ἀλλὰ τότ' οἶος
...ν Συρίης, νειηγενὲς αἷμα λελογχώς.
...μιον κούρης μὲν ὑπέσχετο καὶ κατένευσεν
...της· οὐ μὴν τελέθειν ἐπεμαίετο πάμπαν,

CAPUT XXII.

De eodem, ex Theodoto.

Ille enim eo, quem de Judæis conscripsit, libro, Sicima a Sicimo quodam Mercurii filio, ejus urbis conditore, nomen accepisse auctor est, cujus situm his expressit versibus:

Quippe hæc terra ferax, tenerisque aptissima: ca- [pris,
Irriguique soli: brevis unde excursus in urbem.
At nulli fessos molli lanugine saltus
Hic recreant. Tecti juncto prope vertice montes
Hinc gemini excipiunt, herbasque, nemusque mini- [strant.
Quos inter raro angustus discrimine callis
Rumpit iter. Parte adversa se tollit in auras
Urbs ingens Sicimum, radicem extructa sub imam:
Qua circum lævi consurgunt mœnia saxo,
Atque infra supraque urbem munimine cingunt.

Eamdem ab Hebræis regnante Emmore occupatam fuisse, postmodum affirmat: Emmorem enim Sychemum genuisse. Sic autem cecinit:

Illinc, o hospes, tandem vaga liquit Iacob
Pascua, et immensam Sicimum successit in urbem,
Dum socios Emmor populos, atque Emmore natus
Imperio premeret Sychemus, patri æmula pestis.

Tum Jacobi partim in Mesopotamiam adventum, partim nuptias duabus cum mulieribus initas, partim liberos ex utraque susceptos **427**, partim denique hanc ipsam e Mesopotamiæ finibus Sicimorum in urbem migrationem exsequitur.

At pecorum altricem in Syriam concedit Iacob,
Atque sonante vagos volventem gurgite fluctus
Deserit Euphratem: irati simul aspera fratris
Jurgia declinat. Blando pia tecta nepoti
Pectore Labanus, Syriæ tum, stirpe recenti,
Sceptra tenens, pandit. Cui mox promissa mi- [noris
(Sic male certa fides,) natæ connubia mutat,

...Θεοδότου. Hunc etiam Josephus lib. 1 *Ad-...ion.*, p. 1051, inter eos numerat qui Ju-...i liberalius meminerunt. Josephi verba dabit ...ster pag. 458. Alius hic Theodotus videtur ...tem pag. 493 B, inter Phœnicios scriptores ...mo recenset.

(64) *Δύ' οὔρεα*. Hebal., opinor, et Garisim. Vide supra, pag. 419.

(65) *Ποιμενόθι*. Mendose. Quid si ποίμνηθεν;

(66) *Ἔτησιν*. Forte ἔτεσσιν, quasi dicat, illo tempore. Quid si τοῖς σίνησι? Nam hominum improbitas, p. 428 coarguitur.

Majoremque viro thalami in penetralia furtim
Submittit Liam genitor : sed fraude retecta
(Sensit enim conjux), natuque minore potitus,
Esse utramque dedit solerti prole parentem.
Undenis maribus pulchro spectabilis ore
Additur, et molli præstans in corpore Dina
Exerit ingenium.

A *'Αλλὰ δόλον τολίπευσε*[a], *καὶ εἰς λέχος ἀνέρι πέμπει*
Λείαν, ἥ οἱ ἔην προγενεστέρη· οὐδέ μιν ἔμπης
Ἔλαθεν, ἀλλ' ἐνόησε κακοῤῥαφίην, καὶ ἔδεκτο
Παῖδ' ἑτέρην, ἀμφοῖν δ' ἐμίγη σὺν ὁμαίμοσιν ἦσι.
Τῷ δ' υἱεῖς ἐγένοντο νόῳ πεπνυμένοι αἰνῶς
Ἕνδεκα, καὶ κούρη Δεῖνα περικαλλὲς ἔχουσα
Εἶδος, ἐπίτρεπτον δὲ δέμας, καὶ ἀμύμονα θυμόν.

Ab Euphrate vero Jacobum scribit cum ad Emmorem in Sicima venisset, exceptum ab eo humaniter, agrique parte donatum fuisse; ubi cum agriculturæ operam ipse daret, tum vero undecim filii in pastionem, Dinaque filia cum cæteris mulieribus in lanificium incumberet. Verum, quo die solemnis forte conventus Sicimis ageretur, Dinam tametsi adhuc virginem, in urbem tamen visendi studio penetrasse; ac Sychemum Emmoris filium, ejus simul ac vidisset amore captum, ipsi per vim raptæ ac domum abductæ stuprum cum obtulisset, paulo post una cum patre ad Jacobum venisse, ab eoque filiæ nuptias expetiisse; quas ille cum negaret, priusquam incolæ Sicimorum universi et circumcisionem et ritus Judaicos accepissent : Emmorem futurum
428 spopondisse, uti eos hanc ad conditionem adducere conaretur. Et eos quidem circumcidi omnes oportere, Jacobus ita declarat :

'Από δὲ τοῦ Εὐφράτου φησὶ τὸν Ἰακὼβ ἐλθεῖν εἰς τὰ Σίκιμα πρὸς Ἐμμώρ· τὸν δ' ὑποδέξασθαι αὐτὸν, καὶ μέρος τι τῆς χώρας δοῦναι. Καὶ αὐτὸν μὲν τὸν Ἰακὼβ γεωμορεῖν, τοὺς δὲ υἱοὺς αὐτοῦ ἕνδεκα τὸν ἀριθμὸν ὄντας ποιμαίνειν, τὴν δὲ θυγατέρα Δεῖναν καὶ τὰς γυναῖκας ἐριουργεῖν· καὶ τὴν Δεῖναν παρθένον οὖσαν εἰς τὰ Σίκιμα ἐλθεῖν πανηγύρεως οὔσης, βουλομένην θεάσασθαι τὴν πόλιν· Συχὲμ δὲ τὸν τοῦ Ἐμμὼρ υἱὸν ἰδόντα, ἐρασθῆναι B αὐτῆς, καὶ ἁρπάσαντα ὡς ἑαυτὸν διακομίσαι καὶ φθεῖραι αὐτήν. Αὖθις δὲ σὺν τῷ πατρὶ ἐλθόντα πρὸς τὸν Ἰακὼβ, αἰτεῖν αὐτὴν πρὸς γάμου κοινωνίαν· τὸν δὲ οὐ φάναι δώσειν, πρὶν ἂν ἢ πάντας τοὺς οἰκοῦντας τὰ Σίκιμα περιτεμνομένους Ἰουδαΐσαι· τὸν δὲ Ἐμμὼρ φάναι πείσειν αὐτούς. Φησὶ δὲ περὶ τοῦ δεῖν περιτέμνεσθαι αὐτοὺς ὁ Ἰακώβ·

Hebræam divina vetant oracula gentem,
Externos sponsæ generos in tecta vocare;

Hæc patrius tantum novit commercia sanguis.

Οὐ γὰρ δὴ θεμιτόν γε τόδ' Ἑβραίοισι τέτυκται,
Γαμβροὺς ἄλλοθεν εἰς γενυοὺς (67) ἀγέμεν ποτὶ δῶμα·
'Αλλ' ὅστις γενεᾶς ἐξεύχεται εἶναι ὁμοίης.

Moxque de circumcisione :

Εἶτα ὑποβὰς περὶ τῆς περιτομῆς·

Qui magnum patriis Abrahamum eduxit ab oris,
Cœlitus hunc tota jussit cum stirpe recurvo,
Glande sub extrema, præputia demere ferro.
Paruit, atque Dei verbis immotus inhæsit.

Ὅς ποθ' ἑῆς πάτρης ἐξήγαγε δῖον Ἀβραάμ,
C *Αὐτὸς ἀπ' οὐρανόθεν κέλετ' ἀνέρα παντὶ σὺν οἴκῳ*
Σάρκ' ἀποσυλῆσαι πόσθης ἄπο, καί ῥ' ἐτέλεσσεν.
'Αστεμφὲς δὲ τέτυκται, ἐπεὶ Θεὸς αὐτὸς ἔειπε.

Emmor itaque in civitatem reversus, cum suos ad capessendum circumcisionis ritum hortatus esset, unum ex Jacobi filiis Symeonem, quod sororis injuriam iniquius graviusque ferret, Emmorem ac Sychemum interficere statuisse : communicatoque cum Levino fratre consilio, socium eum comitemque facinoris adhibuisse, cum decem ille gentes Abrahami posteris divino promissas oraculo fuisse jactaret. Sic autem Levinum alloquitur Symeon :

Πορευθέντος οὖν εἰς τὴν πόλιν τοῦ Ἐμμὼρ, καὶ τοὺς ὑποτασσομένους παρακαλοῦντος περιτέμνεσθαι, ἕνα τῶν Ἰακὼβ υἱῶν ὄνομα Συμεῶνα διαγνῶναι τόν τε Ἐμμὼρ καὶ τὸν Συχὲμ ἀνελεῖν, τὴν ὕβριν τῆς ἀδελφῆς μὴ βουληθέντα πολιτικῶς ἐνεγκεῖν· ταῦτα δὲ διαγνόντα Λευῒν τῷ ἀδελφῷ κοινώσασθαι· λαβόντα δ' αὐτὸν συγκάταινον, ἐπὶ τὴν πρᾶξιν παρορμῆσαι, λόγιον προσφερόμενον τὸν Θεὸν ἀνελεῖν φάμενον, τοῖς Ἀβραὰμ ἀπογόνοις δέκα ἔθνη δώσειν. Φησὶ δὲ οὕτως ὁ Συμεὼν πρὸς Λευΐν·

Verba Dei penitus medio sub pectore servo,
Quem denas Abrahæ natis promittere gentes
Commemini.

Εὖ γὰρ ἐγὼ μῦθόν γε πεπυσμένος εἰμὶ Θεοῖο·
Δώσειν γάρ ποτ' ἔφησε δέ κ'[b] *ἔθνεα παισὶν Ἀβραάμ.*

D

Ac Deum quidem, propter Sicimitarum impietatem, hanc iis mentem injecisse, testatur his verbis :

Τὸν δὲ Θεὸν αὐτοῖς τοῦτον τὸν νοῦν ἐμβαλεῖν, διὰ τὸ τοὺς ἐν Σικίμοις ἀσεβεῖς εἶναι. Φησὶ δέ·

Ardenti vindex Sicimos Deus obruit ira,
Quo virtutis amans nemo inviolatus adiret :
Hic ubi nulla æqui tenuit reverentia cives,
Sed tantum infandi sceleris vesana libido.

Βλάπτε Θεὸς Σικίμων οἰκήτορας· οὐ γὰρ ἄατος
Εἰς αὐτοὺς ὅστις κε μόλῃ καλὸς, οὐδὲ μὲν ἐσθλός·
Οὐδὲ δίκας ἐδίκαζον ἀνὰ πόλιν, οὐδὲ θεμιστάς.
Λοίγια δ' ὠρώρει τοῖσιν μεμελημένα ἔργα.

Ergo Levinum ac Symeonem armatos in urbem venisse, obviisque primum cæsis, Emmorem ac Sychemum peremisse, quam ille cædem ita describit :

Τὸν οὖν Λευῒν καὶ τὸν Συμεῶνα εἰς τὴν πόλιν καθωπλισμένους ἐλθεῖν, καὶ πρῶτα μὲν τοὺς ἐντυγχάνοντας ἀναιρεῖν, ἔπειτα δὲ καὶ τὸν Ἐμμὼρ καὶ τὸν Συχὲμ φονεῦσαι. Λέγει δὲ περὶ τῆς ἀναιρέσεως αὐτῶν οὕτως·

Tunc Emori vasto Symeon caput arduus ictu
429 *Amputat, ac lævа truncam suspendere gestit*

Ὡς τότε δὴ Συμεὼν μὲν Ἐμὼρ ὤρουσεν ἐπ' αὐτόν,
Πλῆξέ τε οἱ κεφαλὴν, δειρὴν δ' ἕλεν ἐν χερὶ λαιῇ-

[a] *Ισ.* τολύπευσε. [b] *Ισ.* δέκ'.

(67) *Εἰς γενυούς.* Uterque manuscr. adhuc, ut videtur, corruptius γενυοὺς τεταγμένης ὅτι δῶμα.

...ει σκαίρουσαν, ἐπεὶ πόνος ἄλλος ὀρώ-[ρει.
...καὶ Λευὶν μένος ἄσχετος ἔλαβε χαίτης
...ον γούνων Συχέμ, ἄσπετα μαργήνοντα.
...κληῖδα μέσην· δῦ δὲ ξίφος ὀξὺ
...διὰ στέρνων, λίπε δὲ ψυχὴ δέμας [εὐθύς.

...ς δὲ καὶ τοὺς ἑτέρους ἀδελφοὺς τὴν πρᾶ-...ς ἐπιδοηθῆσαι, καὶ τὴν πόλιν ἐκπορθῆσαι, ...δελφὴν ἀναῤῥυσαμένους, μετὰ τῶν αἰχμα-...τὴν πατρῴαν ἔπαυλιν διακομίσαι.

A *Cervicem; donec, quod pugna atrocior instet,*
Linquat humi singultantem. At violentior ardet
Levinus, frustraque solo pedibusque volutum,
Ausum immane nefas Sychemum, pendentibus [hærens
Crinibus, invadit. Jugulum delatus in altum,
Mox toto gladius subit in præcordia ferro,
Exturbatque animam.

Postmodum vero fratres cæteros, ubi rem inaudiissent, conjunctis viribus civitatem diripuisse, ac sororem cum ipsa captivorum manu paternam in villam transtulisse. Hæc Polyhistor.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ'.

Ἀρταπάνου, περὶ τοῦ Ἰωσήφ.

...καὶ τὰ ἑξῆς περὶ τοῦ Ἰωσὴφ ἐκ τῆς Πολυΐστορος γραφῆς ἐπισυνῆφθαι. « Ἀρτά-...φησιν ἐν τῷ Περὶ Ἰουδαίων τοῦ Ἀβραὰμ γενέσθαι, υἱὸν δὲ Ἰακώβου· συνέσει δὲ ...σει παρὰ τοὺς ἄλλους διενεγκόντα, ὑπὸ ...πιβουλευθῆναι· προειδόμενον δὲ τὴν ἐπι-...δεηθῆναι τῶν ἀστυγειτόνων Ἀράβων εἰς ...τον αὐτὸν διακομίσαι. Τοὺς δὲ τὸ ἐντυγχα-...σῆσαι. Εἶναι γὰρ τοὺς τῶν Ἀράβων βα-...γόνους Ἰσραὴλ, υἱοὺς τοῦ Ἀβραὰμ, Ἰσαὰκ ...ς. Ἐλθόντα δὲ αὐτὸν εἰς τὴν Αἴγυπτον, καὶ ...α τῷ βασιλεῖ, διοικητὴν τῆς ὅλης γενέσθαι ...αι πρότερον ἀτάκτως τῶν Αἰγυπτίων γεω-...ν, διὰ τὸ τὴν χώραν ἀδιαίρετον εἶναι, καὶ τῶν ...ὑπὸ τῶν κρεισσόνων ἀδικουμένων· τοῦτον ...ν τε γῆν διελεῖν, καὶ ὅροις διασημήνασθαι, ...λλὴν χερσευομένην γεωργήσιμον ἀποτελέ-...νας τῶν ἀρουρῶν τοῖς ἱερεῦσιν ἀποκληρῶ-...ον δὲ καὶ μέτρα εὑρεῖν, καὶ μεγάλως αὐτὸν Αἰγυπτίων διὰ ταῦτα ἀγαπηθῆναι. Γῆμαι ...λιουπολίτου ἱερέως Ἀσενὲθ θυγατέρα, ἐξ ἧς ...παῖδας. Μετὰ δὲ ταῦτα παραγενέσθαι πρὸς ...τε πατέρα καὶ τοὺς ἀδελφοὺς κομίζοντας ...παρξιν, καὶ κατοικισθῆναι ἐν τῇ πόλει ...αὶ τοὺς Σύρους πλεονάσαι ἐν τῇ Αἰγύπτῳ. ...φησι καὶ τὸ ἐν Ἀθὼς καὶ τὸ ἐν Ἡλιουπόλει ...ασκευάσαι τοὺς Ἑρμιοὺθ ὀνομαζομένους. ...αῦτα τελευτῆσαι τὸν Ἰωσὴφ, καὶ τὸν βασιλέα ...πτίων. Τὸν οὖν Ἰωσὴφ κρατοῦντα τῆς Αἰγύ-...ἐτῶν ἑπτὰ σῖτον, γενόμενον κατὰ τὴν φορὰν ...παραθέσθαι, καὶ τῆς Αἰγύπτου δεσπότην ...»

CAPUT XXIII.

De Josepho, ex Artapano.

Quibus deinceps Josephi rerum commemorationem adjungit, hunc in modum: « Artapanus autem B in suo de Judæis commentario, Josephum ait Abrahami nepotem, Jacobi filium, cum reliquis fratribus ingenio, sapientiaque præstaret, eorum insidiis appetitum esse; quorum ipse conjuratione prospecta, vicinos Arabas, uti se in Ægyptum abducerent, obsecrarit, ejusque precibus illos annuisse. Arabum enim reges Israelis nepotes, Abrahami filios, et Isaaci fratres esse. Ergo Josephum, paulo post quam Ægyptum attigisset, eo regis studio ac benevolentia exceptum esse, ut præfectus ab eo totius regni constitutus fuerit. Eumdem vero, cum Ægyptii terram eatenus magna perturbatione coluissent, quod neque divisa regio esset, ac tenuioris fortunæ homines a potentioribus iniquius haberentur: agros ante C omnia divisisse, certis passim finibus terminisque descriptos, adeoque magnam soli partem incultam prius atque silyescentem, culturæ opportunam commodamque reddidisse, suosque sacerdotibus agros singulares ac proprios assignasse. Mensuras præterea invenisse, quibus ille officiis Ægyptiorum sibi voluntatem majorem in modum devinxerit. Cæterum, Asenethen, Heliopolitani sacerdotis filiam, uxorem duxisse, ac liberos ex ea suscepisse. Postea vero, **430** patrem cunctosque fratres, multis cum opibus ac facultatibus ad eum venisse, fixisque in urbe Cæsana domiciliis, Syrorum in Ægypto auctam admodum ac propagatam sobolem fuisse. Eosdem insuper tum quod apud Athon, tum quod apud Heliopolim est, templum condidisse, Hermiuthios vulgo D nominatos. Postremo, Josephum, Ægyptiorumque ...iisse. Ac Josephum quidem, cum Ægypto præesset, immensam frumenti vim, quæ toto septen-...nerat, in medium contulisse, ac totius Ægypti dominum fuisse. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΔ'.

Φίλωνος, περὶ τοῦ αὐτοῦ.

...εἶ δὲ ταῖς ἱεραῖς βίβλοις καὶ Φίλων ἐν τῇ ...ρὶ Ἱεροσόλυμα, λέγων οὕτως·

...ος μακαριστὸν ὅλης (68) μέγας ἔκτισεν [ἄκτωρ
..., καὶ πρόσθεν ἀφ' Ἀβραάμοιο καὶ Ἰσὰκ,
...τέκνοιο τόκος Ἰωσὴφ, ὃς ὀνείρων
...ς, σκηπτοῦχος ἐν Αἰγύπτοιο θρόνοισι,
...λαθραῖα χρόνου πλημμυρίδι μοίρης.

...ς. Ταῦτα καὶ περὶ τοῦ Ἰωσήφ.

CAPUT XXIV.

De eodem, ex Philone.

Quin etiam divinis litteris Philonis quoque testimonium suffragatur. Is enim libro decimo quarto de Hierosolymis ita scribit:

Ollis ampla potens ultro dat jugera princeps,
Fecundoque solo locat incorruptus Ioseph,
Abrami Isacique nepos, quemque almus Iacob
Sustulit, obscuræ cui pervia somnia noctis,
Qui solio incumbens Ægyptia regna tuetur,
Ambiguo fati varie jactatus ab æstu.

Et quæ sequuntur. Atque hæc de Josepho.

(68) ...λης. Ita omnes, nullo tamen sensu. Forte ὅλως.

CAPUT XXV.

De Jobo, ex Aristæa.

Nunc autem audi sis, quæ de Jobo idem ipse commemoret. « Aristæas, inquit, in sua de Judæis *Historia*, auctor est Esaum ex Bassara conjuge Jobum in Idumæa filium genuisse, sedemque sibi in Ausitide regione ad ipsum Idumææ et Arabiæ confinium delegisse. Eumdem æquitate præstantem, ac pecore in primis abundantem fuisse : quippe, ovium enim septem, camelorum tria millia, paria boum quingenta, gregalesque asinas totidem numerasse. Copiam agrorum non absimilem. Ac Jobum quidem **431** Jobamum antea nominatum esse. Porro, Deum explorandæ hominis probandæque virtutis gratia, diuturnis eum gravibusque calamitatibus exercuisse. Primum enim asinarum boumque armenta a latronibus per vim abacta esse; tum oves simul atque pastores igne cœlitus immisso conflagrasse; mox et camelos a latronibus similiter abductos, filiosque omnes ædium ruina oppressos fuisse : postremo illum etiam eo ipso die fœdissimo totius corporis ulcere laborasse. Quibus in angustiis positus cum esset, ad eum invisendi causa Eliphan Themanitarum regem, Baldadem Sauchæorum tyrannum, Sopharem Mannæorum regem, et Elium Barachielis filium Zobitem convenisse. Qui cum eum alloquio solarentur, ipsum, tametsi consolatione omni careret, futurum tamen respondisse, uti pietatis suæ laudem hac in tanta malorum acerbitate perpetuam retineret. Deum vero hac ejus integritatis et constantiæ vi majorem in modum | non ipsum tantum morbo liberasse, verum etiam ingentibus deinceps opibus ac fortunis cumulass omnia Polyhistor.

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΕʹ.

Ἀρισταίου, περὶ τοῦ Ἰώϐ.

Ἄκουε δὲ οἷα καὶ περὶ τοῦ Ἰὼϐ ὁ αὐτὸς « Ἀρισταίας δέ φησιν ἐν τῷ *Περὶ Ἰουδα* Ἡσαῦ, γήμαντα Βασσάρας υἱὸν (69) ἐν Ἐδ νῆσαι υἱόν. Κατοικεῖν δὲ τοῦτον ἐν τῇ Αὐσίτι ἐπὶ τοῖς ὅροις τῆς Ἰδουμαίας καὶ Ἀραϐίας. δ' αὐτὸν δίκαιον καὶ πολύκτηνον. Κτήσασ αὐτὸν πρόϐατα μὲν ἑπτακισχίλια, καμήλους ἐ λίας, ζεύγη βοῶν πεντακόσια, ὄνους θηλείας πεντακοσίας. Εἶχε δὲ καὶ γεωργίας ἱκανάς δὲ τὸν Ἰὼϐ πρότερον Ἰωϐὰμ (70) ὀνομάζεσ ράζοντα δ' αὐτὸν τὸν Θεὸν ἐμμεῖναι, μεγ περιϐαλεῖν αὐτὸν ἀτυχίαις. Πρῶτον μὲν γ
B τούς τε ὄνους καὶ βοῦς ὑπὸ λῃστῶν ἀπελαθῆ τὰ πρόϐατα ὑπὸ τοῦ πυρὸς ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταχαῆναι σὺν τοῖς ποιμέσι· μετ' οὐ πολ τὰς καμήλους ὑπὸ λῃστῶν ἀπελαθῆναι· εἶτα αὐτοῦ ἀποθανεῖν, πεσούσης τῆς οἰκίας. Αὐθη αὐτοῦ καὶ τὸ σῶμα ἑλκῶσαι. Φαύλως δὲ αὐ κειμένου, ἐλθεῖν εἰς ἐπίσκεψιν Ἐλίφαν τὸν νιτῶν βασιλέα, καὶ Βαλδὰδ τῶν Σαυχαίων τ καὶ Σωφὰρ τὸν Μανναίων βασιλέα, ἐλθεῖν Ἐλιοῦν τὸν Βαραχιὴλ τὸν Ζωϐίτην. Παρακαλ δὲ, φάναι καὶ χωρὶς παρακλήσεως ἐμμενεῖ ἔν τε τῇ εὐσεϐείᾳ καὶ τοῖς δεινοῖς. Τὸν δὲ Θε σθέντα τὴν εὐψυχίαν αὐτοῦ, τῆς τε νόσου αὐ λῦσαι, καὶ πολλῶν κύριον ὑπάρξεων ποιῆ σαῦτα καὶ περὶ τούτων ὁ Πολυΐστωρ.

CAPUT XXVI.

De Moyse, ex Eupolemo.

Idem quoque plurima de Moyse habet auditu digna. « Moysem, inquit, narrat Eupolemus primum sapientem fuisse, Judæisque primum litteras tradidisse, a quibus eas Phœnices, ut a Phœnicibus Græci, acceperint : eumdemque Judæis leges principem condidisse. »

C

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚϚʹ

Εὐπολέμου, περὶ Μωσέως.

Καὶ περὶ Μωσέως δὲ ὁ αὐτὸς πλεῖστα θεται, ὧν καὶ αὐτῶν ἐπακοῦσαι ἄξιον· « Εὐ δέ φησι τὸν Μωσῆν πρῶτον σοφὸν γενέσθ γράμματα παραδοῦναι τοῖς Ἰουδαίοις πρῶτο δὲ Ἰουδαίων Φοίνικας παραλαϐεῖν, Ἕλληνας Φοινίκων· νόμους τε πρῶτον γράψαι Μωσ Ἰουδαίοις. »

CAPUT XXVII.

De eodem, ex Artapano.

Artapanus autem in suo de Judæis opere scribit, Abrahamo cum Mempsasthenothe filio, ipsoque Ægyptiorum rege, vita functo, Palmanothem alterum ejusdem filium Ægypti imperium capessisse, Judæumque populum durius habuisse. Ab hoc primum Cessam conditam, in eaque delubrum, mox templum apud Heliopolim esse. **432** Ab eodem

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΖʹ.

Ἀρταπάνου, περὶ τοῦ αὐτοῦ.

Ἀρταπάνος δέ φησιν ἐν τῇ περὶ Ἰο Ἀϐραὰμ τελευτήσαντος, καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ
D ψασθενὼθ, ὁμοίως δὲ καὶ τοῦ βασιλέως τῶν πτίων, τὴν δυναστείαν παραλαϐεῖν τὸν υἱ αὐτοῦ Παλμανώθην. Τοῦτον δὲ τοῖς Ἰουδαίοι λως προσφέρεσθαι· καὶ πρῶτον μὲν τὴν οἰκοδομῆσαι, τό τε ἐπ' αὐτῇ ἱερὸν καθιδρύσ

(69) *Βασσάρας υἱόν*, etc. Verti, perinde ac si prius υἱόν abesset, posterius autem in Ἰώϐ mutatum esset. Bassaram Jobabi, quem postea Jobum magno consensu dictum esse volunt, matrem; Septuaginta Bossoram vocarunt, Genes. XXXVI, 13. Gravis est quæstio, perdiuque jactata, quibus ex parentibus aut ubi natus patriarcha Jobus, qua de, ut omittam cæteros, novissime pluribus disputarunt, Salianus et Petavius, ambo nostri : alt ditor. *Annal.* tom. I, ann. mundi 2319; alte clari operis *De doctrina tempor.* lib. IX, c. 2

(70) *Ἰωϐάμ*. Legendum credo Ἰωϐάϐ. Sim τοῦ μ, καὶ τοῦ β, in manuscr. codicibus hunc errorem peperit.

(71) *Τὸν υἱόν*. Vox, *alterum*, in versione psit, expunge.

ἐν Ἡλιουπόλει ναὸν κατασκευάσαι. Τοῦτον καὶ θυγατέρα Μέῤῥιν, ἣν Χενεφρῇ τινι κατ-, τῶν ὑπὲρ Μέμφιν τόπων βασιλεύοντι· γὰρ τότε τῆς Αἰγύπτου βασιλεύειν. Ταύτην ν ὑπάρχουσαν ὑποβαλέσθαι τινὸς τῶν Ἰουδαίων· τοῦτο δὲ Μώϋσον ὀνομάσαι· ὑπὸ δὲ ἦνων αὐτὸν ἀνδρωθέντα Μουσαῖον προσ-ναι. Γενέσθαι δὲ τὸν Μώϋσον τοῦτον Ὀρφέως ν· ἀνδρωθέντα δ' αὐτὸν πολλὰ τοῖς ἀνθρώ-ησια παραδοῦναι. Καὶ γὰρ πλοῖα, καὶ μη-ὰς τὰς λιθοθεσίας, καὶ τὰ Αἰγύπτια ὅπλα, γανα τὰ ὑδρευτικὰ καὶ πολεμικὰ, καὶ τὴν ν ἐξευρεῖν· ἔτι δὲ τὴν πόλιν εἰς λϛ' νομοὺς καὶ ἑκάστῳ τῶν νομῶν ἀποτάξαι τὸν θεὸν θαι, τά τε ἱερὰ γράμματα τοῖς ἱερεῦσιν· καὶ αἰλούρους, καὶ κύνας, καὶ ἴβεις· ἀπο-καὶ τοῖς ἱερεῦσιν ἐξαίρετον χώραν. Ταῦτα ποιῆσαι χάριν τοῦ τὴν μοναρχίαν βεβαίαν ρῇ διαφυλάξαι. Πρότερον γὰρ ἀδιατάκτους ς ὄχλους, ποτὲ μὲν ἐκβάλλειν, ποτὲ δὲ καθ-βασιλεῖς, καὶ πολλάκις μὲν τοὺς αὐτοὺς, ὲ ἄλλους. Διὰ ταῦτα οὖν τὸν Μώϋσον ὑπὸ ν ἀγαπηθῆναι, καὶ ὑπὸ τῶν ἱερέων ἰσοθέου ταξιωθέντα προσαγορευθῆναι Ἑρμῆν διὰ ἱερῶν γραμμάτων ἑρμηνείαν. Τὸν δὲ Χενε-ῶντα τὴν ἀρετὴν τοῦ Μωΰσου, φθονῆσαι ὶ ζητεῖν αὐτὸν ἐπ' εὐλόγῳ αἰτίᾳ τινὶ ἀνελεῖν. ποτε τῶν Αἰθιόπων ἐπιστρατευσαμένων τῇ, τὸν Χενεφρῆν, ὑπολαβόντα εὑρηκέναι και-ὸν, πέμψαι τὸν Μώϋσον ἐπ' αὐτοὺς στρα-τὰ δυνάμεως. Τὸ δὲ τῶν συγγενῶν αὐτῷ πλῆθος, ὑπολαβόντα ῥᾳδίως αὐτὸν διὰ τὴν τιωτῶν ἀσθένειαν ὑπὸ τῶν πολεμίων ἀναι-αι. Τὸν δὲ Μώϋσον ἐλθόντα ἐπὶ τὸν Ἑρμου-ὀνομαζόμενον νομὸν, ἔχοντα περὶ δέκα μυ-ωργῶν, αὐτοῦ καταστρατεῦσαι. Πέμψαι ηγοὺς τοὺς προκαθεδουμένους τῆς χώρας, λεονεκτεῖν ἐπιφανῶς κατὰ τὰς μάχας. Λέ-ρησιν Ἡλιουπολίτας γενέσθαι τὸν πόλεμον τη δέκα. Τοὺς οὖν περὶ τὸν Μώϋσον, διὰ τὸ τῆς στρατιᾶς, πόλιν ἐν τούτῳ κτίσαι, καὶ τὴν ἶβιν ἐν αὐτῷ καθιερῶσαι, ταύτην βλάπτοντα ζῶα τοὺς ἀνθρώπους Προσαγορεῦσαι δὲ αὐτὴν Ἑρμούπολιν. τοὺς Αἰθίοπας, καίπερ ὄντας πολεμίους, τὸν Μώϋσον, ὥστε καὶ τὴν περιτομὴν τῶν παρ' ἐκείνου μαθεῖν· οὐ μόνον δὲ τούτους, τοὺς ἱερεῖς ἅπαντας. Τὸν δὲ Χενεφρῆν, τοῦ πολέμου, λόγῳ μὲν αὐτὸν ἀποδέξασθαι, ιβουλεύειν. Παρελόμενον γοῦν αὐτοῦ τοὺς οὓς μὲν ἐπὶ τὰ ὅρια τῆς Αἰθιοπίας πέμψαι, ῆς χάριν· τοῖς δὲ προστάξαι τὸν ἐν Διὸς ν ἐξ ὀπτῆς πλίνθου κατεσκευασμένον κα-ἕτερον δὲ λίθινον κατασκευάσαι, τὸ πλησίον ομήσαντας. Τάξαι δὲ ἐπὶ τῆς οἰκοδομίας ν Ναχέρωτα. Τὸν δὲ, ἐλθόντα μετὰ Μωΰσου ιν, πυθέσθαι παρ' αὐτοῦ, εἴ τι ἄλλο ἐστὶν ν τοῖς ἀνθρώποις. Τὸν δὲ φάναι γένος τῶν τὸ τὴν γῆν ὑπὸ τούτων ἀροῦσθαι. Τὸν δὲ

A Merrhin filiam susceptam, ac Chenephræ cuidam regioni supra Memphim sitæ imperanti desponsam fuisse: tum enim plures Ægyptum regulos habuisse. Hanc porro, sterilis cum esset, Judææ mulieris infantem supposuisse, quem Moysum ipsa primum, deinde vero Græci, cum ad virilem ætatem pervenisset, Musæum nominarint. Atque hunc Orphei magistrum fuisse memorant, ac permulta humano generi utilissima tradidisse. Illi enim, et navigiorum, et machinarum, quibus adducti sursum lapides inter sese postea coagmententur, et armorum Ægyptiacorum, et instrumentorum partim hauriendæ vel deducendæ aquæ, partim bello necessariorum, ipsiusque adeo philosophiæ inventionem acceptam ferunt. Ad hæc civitatem ab eo in B sex et triginta præfecturas divisam, suosque singulis Numini colendo ritus assignatos, litterasque sacras, puta felium, canum, ibium figuras sacerdotibus cum singulari ac propria regione attributas fuisse. Quæ omnia eo consilio perfecerit, ut summum Chenephræ imperium stabiliret; cum nullo distincta ordine multitudo reges antea modo ejiceret, modo crearet, ac sæpe quidem eosdem, interdum etiam alios. Quibus ipse rebus non modo populorum sibi amorem conciliarit, verum etiam parem superis honorem a sacerdotibus, qui Ἑρμῆν illum, hoc est Mercurium, sive interpretem, ob sacrarum litterarum ἑρμηνείαν, interpretationem, appellarunt, facile impetrarit. At vero Chenephren Moysi virtutibus invidentem, perimendi hominis C colorem aliquem, honestamque speciem quæsivisse. Itaque cum in Ægyptum armati Æthiopes invasissent, commodam sibi facinoris oblatam occasionem esse ratum, Moysum imperatorem adversus eos cum exercitu, ex gentilibus et propinquis ejus maximam partem conflato misisse, quod eum propter militum imbecillitatem ab hoste nullo negotio conficiendum putaret. Moysum autem ad præfecturam quamdam, cui Hermopolitæ nomen, quæque colonorum ad centum millia numerabat, profectum, castra ibi posuisse; legatorum suorum fortissimis ac strenuissimis quibusque præmissis, qui locum ac sedem occuparent. Quod bellum toto decennio gestum esse, ab Heliopolitanis sese acce-D pisse testatur. Porro Moysum, copiarum magnitudine instructum, eodem in loco urbem condidisse, Hermopolim nomine, in qua primum ibim, quod noxias hominibus animantes perimat, consecrarit. **433** Æthiopes autem ipsos, tametsi hostes, tam propenso tamen in Moysum animo fuisse, ut ipsius quoque circumcisionis ab eo ritum acciperent. Id quod a sacerdotibus etiam omnibus præstitum fuerit. Cæterum Chenephren, confecto bello, tametsi benevolentiam ore simularet, clam ei tamen insidiari reipsa perrexisse. Itaque Moysi copias ita distraxisse, ut partim ad Æthiopiæ confinia per causam præsidii ablegaret, partim Diospoleos templum operis lateritii diruere, aliudque, lapidibus ex vicino monte cæsis, lapideum ædificare juberet.

Huic operi Nacherotem quemdam ab eo præfectum esse, qui Memphim una cum Moyso profectus, quæsierit ex eo, numquid præterea humano generi commodum utileque nosset. Cui Moysus, se vero nosse, boves nimirum, quibus in aranda terra uti liceret. At Chenephren, ubi tauro Apis nomen indidisset, ei continuo templum a multitudine poni, eodemque translatas animantes a Moyso prius consecratas sepeliri voluisse, uti rerum ab eo institutarum memoriam una sepeliret. Verum abalienatos a se propterea cum Ægyptiorum animos intelligeret, clam jurejurando amicorum suorum fidem obstrinxisse, uti ne quis Moyso paratas insidias aperiret, simulque futuros cædis auctores designasse. Reclamantibus omnibus, Chanethothen, quem ex omnibus præcipue nominat, acerbius increpasse, qui regis tandem offensione permotus, commodo se tempore facinus obiturum receperit. Ergo cum in eos forte dies Merrhis obitus incidisset, Chenephren transferendi ultra Ægypti fines corporis, ibidemque sepeliendi, Moyso et Chanethothæ potestatem fecisse, cum interfectum iri ab isto Moysum putaret. Verum insidiis a conscio quodam in itinere sibi patefactis, Moysum saluti suæ diligentius cavisse : cui, post sepultam Merrhin, Meroesque nomen fluvio atque urbi ad fluvium ædificatæ impositum (quam quidem Merrhin, indigenæ haud minori quam Isin ipsam religione venerentur), Aaron frater, qui et ipse conjurationem resciverat, auctor fuerit, uti fugam in Arabiam capesseret. Illum ergo consilium fratris secutum, Memphi solvisse, Niloque trajecto in Arabiam appulisse. **434** Chanethothem vero, fuga intellecta, insidias ei tetendisse, quibus exceptum opprimeret; adeoque venienti stricto gladio occurrisse : at Moysum hominem occupasse, nec ejus tantum inhibuisse manum, sed etiam illum educto ense confodisse. E vestigio elapsum in Arabiam, ad Raguelem ejus tum regionis principem adhæsisse, ab eoque filiam in uxorem accepisse. Porro cum in Ægyptios movere Raguelus vehementer optaret, ut Moysum eo deduceret, filiæque simul ac genero imperium assereret : Moysum, quod gentilibus suis metueret, ab ea ipsum mente dimovere conatum esse quidem, sed tamen et Arabibus abstinere, et ex Ægypto prædas agere a Raguelo jussum fuisse. Interea Chenephren elephantiæ morbo mortalium omnium principem obiisse, cum in eum incidisset, quod Judæos, laneæ vestis usu prohibito, sindones jussisset induere, quo facilius in eos hoc a cæteris cultu distinctos sævire posset. At Moysum gentis suæ miserias apud Deum assidue deprecantem, eo demum tempore Numen propitium habuisse, ac repente succensum e terra ignem erupisse ait, qui tametsi locus ab omni ligno aliaque materia igni pascendo apta vacuus esset, ardere tamen non desineret. Quo

A Χενεφρῆν, προσαγορεύσαντα ταῦρον Ἆπιν, κελεῦσαι ἱερὸν αὐτοῦ τοὺς ὄχλους καθιδρύσασθαι, καὶ τὰ ζῶα τὰ καθιερωθέντα ὑπὸ τοῦ Μωϋσου κελεύειν ἐκεῖ φέροντας θάπτειν, κατακρύπτειν θέλων (72) τὰ τοῦ Μωϋσου ἐπινοήματα. Ἀποξενωσάντων δὲ αὐτὸν τῶν Αἰγυπτίων, ὁρκωμοτῆσαι τοὺς φίλους μὴ ἐξαγγεῖλαι τῷ Μωϋσῳ τὴν ἐπισυνισταμένην αὐτῷ ἐπιβουλὴν, καὶ προβαλέσθαι τοὺς ἀναιρήσοντας αὐτόν. Μηδενὸς δ' ὑπακούσαντος, ὀνειδίσαι τὸν Χενεφρῆν Χανεθώθην, τὸν μάλιστα προσαγορευόμενον ὑπ' αὐτοῦ. Τὸν δὲ ὀνειδισθέντα, ὑποσχέσθαι τὴν ἐπίθεσιν, λαβόντα καιρόν. Ὑπὸ δὲ τοῦτον τὸν καιρὸν, τῆς Μέῤῥιδος τελευτησάσης, ὑποσχέσθαι τὸν Χενεφρῆν τῷ τε Μωϋσῳ καὶ τῷ Χανεθώθῃ τὸ σῶμα, ὥστε διακομίσαντας εἰς τοὺς ὑπὲρ Αἴγυπτον τόπους θάψαι, ὑπολαβόντα τὸν B Μώϋσον ὑπὸ τοῦ Χανεθὼθ ἀναιρεθήσεσθαι. Πορευομένων δὲ αὐτῶν, τὴν ἐπιβουλὴν τῷ Μωϋσῳ τῶν συνειδότων ἐξαγγεῖλαί τινα. Τὸν δὲ φυλάσσοντα αὐτὸν τὴν μὲν Μέῤῥιν θάψαι, τὸν δὲ ποταμὸν, καὶ τὴν ἐν ἐκείνῳ πόλιν Μερόην προσαγορεῦσαι. (Τιμᾶσθαι δὲ τὴν Μέῤῥιν ταύτην ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων οὐκ ἔλαττον ἢ τὴν Ἶσιν.) Ἀάρωνα δὲ τὸν τοῦ Μωϋσου ἀδελφὸν, τὰ περὶ τὴν ἐπιβουλὴν ἐπιγνόντα, συμβουλεῦσαι τῷ ἀδελφῷ φυγεῖν εἰς τὴν Ἀραβίαν. Τὸν δὲ πεισθέντα, ἀπὸ Μέμφεως τὸν Νεῖλον διαπλεύσαντα, ἀπαλλάσσεσθαι εἰς τὴν Ἀραβίαν. Τὸν δὲ Χανεθώθην, πυθόμενον τοῦ Μωϋσου τὴν φυγὴν, ἐνεδρεύειν ὡς ἀναιρήσοντα. Ἰδόντα δὲ ἐρχόμενον, σπάσασθαι τὴν μάχαιραν ἐπ' αὐτόν. Τὸν δὲ Μώϋσον, προκαταχήσαντα [a] τήν τε χεῖρα κατασχεῖν αὐτοῦ, καὶ σπασάμενον τὸ ξίφος, C φονεῦσαι τὸν Χανεθώθην. Διεκδρᾶναι δὲ εἰς τὴν Ἀραβίαν, καὶ Ῥαγουήλῳ τῷ τῶν τόπων ἄρχοντι συμβιοῦν, λαβόντα τὴν ἐκείνου θυγατέρα. Τὸν δὲ Ῥαγουῆλον βούλεσθαι στρατεύειν ἐπὶ τοὺς Αἰγυπτίους, κατάγειν βουλόμενον τὸν Μώϋσον, καὶ τὴν δυναστείαν τῇ τε θυγατρὶ καὶ τῷ γαμβρῷ κατασκευάσαι. Τὸν δὲ Μώϋσον ἀποκωλῦσαι, στοχαζόμενον τῶν ὁμοφύλων. Τὸν δὲ Ῥαγουῆλον διακωλύοντα στρατεύειν τοῖς Ἄραψι, προστάξαι λῃστεύειν τὴν Αἴγυπτον. Ὑπὸ δὲ τὸν αὐτὸν χρόνον καὶ Χενεφρῆν πρῶτον ἁπάντων ἀνθρώπων ἐλεφαντιάσαντα μεταλλάξαι. Τούτῳ δὲ τῷ πάθει περιπεσεῖν διὰ τὸ τοὺς Ἰουδαίους προστάξαι σινδόνας ἀμφιέννυσθαι, ἐρεᾶν δ' ἐσθῆτα μὴ ἀμπέχεσθαι, ὅπως ὄντες ἐπίσημοι κολάζωνται ὑπ' αὐτοῦ. Τὸν δὲ Μώϋσον εὔχεσθαι τῷ Θεῷ, ἤδη ποτὲ D τοὺς λαοὺς παῦσαι τῶν κακοπαθειῶν. Ἱλασκομένου δ' αὐτοῦ, αἰφνιδίως, φησὶν, ἐκ τῆς γῆς πῦρ ἀναφθῆναι, καὶ τοῦτο κάεσθαι, μήτε ὕλης μήτε ἄλλης τινὸς ξυλείας οὔσης ἐν τῷ τόπῳ. Τὸν δὲ Μώϋσον, δείσαντα τὸ γένος [b], φεύγειν· φωνὴν δ' αὐτῷ θείαν εἰπεῖν, στρατεύειν ἐπ' Αἴγυπτον, καὶ τοὺς Ἰουδαίους διασώσαντα, εἰς τὴν ἀρχαίαν ἀγαγεῖν πατρίδα. Τὸν δὲ, θαῤῥήσαντα, δύναμιν πολεμίαν ἐπάγειν διαγνῶναι τοῖς Αἰγυπτίοις. Πρῶτον δὲ πρὸς Ἀαρῶνα τὸν ἀδελφὸν ἐλθεῖν. Τὸν δὲ βασιλέα τῶν Αἰγυπτίων, πυθόμενον τὴν τοῦ Μωϋσου παρουσίαν, καλέσαι πρὸς αὐτὸν, καὶ πυνθάνεσθαι ἐφ' ὅτῳ ἥκοι. Τὸν δὲ φάναι,

[a] Ισ. προκατασχήσαντα. [b] Ισ. γεγονός.

(72) Θέλων. Corrige, θέλοντα : postrema enim syllaba, ob sequentis similitudinem abrasa est.

ι αὐτῷ τὸν τῆς οἰκουμένης Δεσπότην ἀπο-
ς Ἰουδαίους. Τὸν δὲ, πυθόμενον, εἰς φυλα-
ν καθεῖρξαι. Νυκτὸς δὲ ἐπιγενομένης τάς
; πάσας αὐτομάτως ἀνοιχθῆναι τοῦ δε-
υ, καὶ τῶν φυλάκων οὓς μὲν τελευτῆσαι,
ὑπὸ τοῦ ὕπνου παρεθῆναι, τά τε ὅπλα
ι. Ἐξελθόντα δὲ τὸν Μώϋσον, ἐπὶ τὰ βασί-
ν· εὑρόντα δὲ ἀνεῳγμένας τὰς θύρας εἰσελ-
ἐνθάδε τῶν φυλάκων παρειμένων τὸν βασι-
ῖραι. Τὸν δὲ, ἐκπλαγέντα ἐπὶ τῷ γεγονότι,
τῷ Μωΰσῳ τὸ τοῦ πέμψαντος αὐτὸν Θεοῦ
μα, διαχλευάσαντα αὐτόν. Τὸν δὲ, προσκύ-
ς τὸ οὖς, εἰπεῖν. Ἀκούσαντα δὲ τὸν βασιλέα,
ωνον· διακρατηθέντα δὲ ὑπὸ τοῦ Μωΰσου,
βιῶσαι. Γράψαντα δὲ τοὔνομα εἰς δέλτον,
γίσασθαι· τῶν δὲ ἱερέων τὸν ἐκφαυλίσαντα
πινακίδι γεγραμμένα, μετὰ σπασμοῦ τὸν
ικάνειν· εἰπεῖν τε τὸν βασιλέα σημεῖόν τι
ισαι. Τὸν δὲ Μώϋσον, ἣν εἶχε ῥάβδον ἐκβα-
ν ποιῆσαι· πτοηθέντων δὲ πάντων, ἐπιλα-
ῆς οὐρᾶς ἀνελέσθαι, καὶ πάλιν ῥάβδον ποιῆ-
θέντα δὲ μικρὸν, τὸν Νεῖλον τῇ ῥάβδῳ πα-
ν δὲ ποταμὸν, πολύχουν γενόμενον, κατα-
ιν τὴν Αἴγυπτον. Ἀπὸ τότε δὲ καὶ τὴν κα-
ύτοῦ γίνεσθαι. Συναγαγὸν δὲ τὸ ὕδωρ ἀπο-
τὰ ποτάμια διαφθεῖραι ζῶα, τούς τε λαοὺς
ψαν φθείρεσθαι. Τὸν δὲ βασιλέα, τούτων
ι τῶν τεράτων, φάναι μετὰ μῆνα τοὺς λαοὺς
, ἐὰν ἀποκαταστήσῃ τὸν ποταμόν. Τὸν δὲ
άλιν τῇ ῥάβδῳ πατάξαντα τὸ ὕδωρ, συ-
ι ῥεῦμα. Τούτου δὲ γενομένου, τὸν βασιλέα
ς τοὺς ὑπὲρ Μέμφιν καλέσαι, καὶ φάναι
ιρήσειν. καὶ τὰ ἱερὰ κατασκάψειν, ἐὰν μὴ
τερατουργήσωσι. Τοὺς δὲ τότε διά τινων
καὶ ἐπαοιδῶν δράκοντα ποιῆσαι, καὶ τὸν
μεταχρῶσαι. Τὸν δὲ βασιλέα φρονηματι-
ὶ τῷ γεγονότι, πάσῃ τιμωρίᾳ καὶ κολάσει
ν τοὺς Ἰουδαίους. Τὸν δὲ Μώϋσον, ταῦτα
λλα τε σημεῖα ποιῆσαι, καὶ πατάξαντα τὴν
ῆν, ζῶόν τι πτηνὸν ἀνεῖναι, ὃ λυμήνασθαι
πτίους, πάντα τε ἐξελκωθῆναι τὰ σώματα.
ρῶν μὴ δυναμένων ἰᾶσθαι τοὺς κάμνοντας,
ν ἀνέσεως τυχεῖν τοὺς Ἰουδαίους. Πάλιν τε
ν βάτραχον διὰ τῆς ῥάβδου ἀνεῖναι, πρὸς
κρίδας, καὶ σκνίπας. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ τοὺς
; τὴν ῥάβδον ἀνατιθέναι εἰς πᾶν ἱερὸν,
καὶ τῇ Ἴσιδι, διὰ τὸ τὴν γῆν εἶναι Ἶσιν,
δὲ τῇ ῥάβδῳ, τὰ τέρατα ἀνεῖναι. Τοῦ δὲ
τι ἀφρονουμένου, τὸν Μώϋσον χάλαζάν τε
ὺς διὰ νυκτὸς ἀποτελέσαι, ὥστε τοὺς τὸν
ύγοντας ἀπὸ τῆς χαλάζης ἀναιρεῖσθαι,
ν χάλαζαν ἐκκλίνοντας ὑπὸ τῶν σεισμῶν
ι. Συμπεσεῖν δὲ τότε τὰς μὲν οἰκίας πά-
ς ναῶν τοὺς πλείστους. Τελευταῖον τοιαύ-
ραῖς περιπεσόντα τὸν βασιλέα, τοὺς Ἰου-
λῦσαι. Τοὺς δὲ χρησαμένους παρὰ τῶν
πολλὰ μὲν ἐκπώματα, οὐκ ὀλίγον δὲ ἱμα-
ην τε παμπληθῆ γάζαν, διαβάντας τοὺς

A prodigio Moysum, cum exterritus fugeret, voce divinitus immissa admonitum esse, ut in Ægyptum expeditione suscepta, Judæos liberaret, ac pristinam in patriam aliquando reduceret. Itaque confirmato animo bellum Ægyptiis inferre statuisse, sic tamen, ut Aaronem fratrem ante omnia conveniret. Cujus adventu nuntiato, Ægyptium regem ex eo, quem ad sese confestim evocaverat, quæsiisse, quorsum illuc venisset : ipsum autem, orbis universi moderatoris jussu ac nomine regi denuntiasse, uti Judæos liberos securosque dimitteret. Quamobrem, cum in carcerem ab eo conjectus esset, noctu portas omnes carceris sponte patuisse, custodesque partim repentino sublatos interitu, partim alto
B somno solutos fractis passim armis jacuisse. Moysum e vestigio sese in regiam, patefactis etiam ultro januis, intulisse, ac præsidiariis militibus profundo quoque somno sepultis, regem excitasse; qui facti novitatem primum quidem obstupuerit, mox tamen, quasi ludos Moysum faceret, Dei a quo 435 missus esset, nomen eum aperire jusserit : quod ubi Moysus in aurem insinuasset, regem illico mutum concidisse, donec ab eodem arreptus sibi ac vitæ redderetur. Et illum quidem indicatum nomen tabellis inscripsisse, quas postmodum obsignarit : quemdam vero sacerdotem, qui scripti nominis majestatem elevaret, repentino spasmo correptum periisse. Præterea, cum rex a Moyso prodigium aliquod expeteret, eum quam manu virgam tenebat,
C in serpentem subito convertisse, omnibusque stupentibus, arrepta cauda priorem ei rursus virgæ formam reddidisse. Paulo post Nilum eadem virga percussum, intumescentibus undis, Ægyptum universam proluisse; ex eoque tempore statis deinceps vicibus in agros sese Nilum effudisse. Mox collectas et stagnantes passim aquas efferbuisse, nec piscibus modo interitum, sed exitialem quoque hominibus sitim attulisse. Itaque regem tot prodigiis territum, sese post mensem Judæos dimissurum spopondisse, si pristinus flumini status a Moyso redderetur : illum aquam denuo virga tetigisse, eodemque momento insolentem ejus impetum constitisse. Hic vero regem, evocatis, qui trans Memphim incole-
D bant, sacerdotibus, necem omnibus interminatum, nisi similia ipsi quoque prodigia ostenderent. Eos, præstigiis et cantionibus quibusdam repente draconis] speciem objecisse, ac fluminis colorem immutasse; quo facto elatiorem ac tumidiorem quam antea regem, omni pœnarum ac suppliciorum genere postmodum Judæos vexasse. Quod ubi Moysus videret, cum alia pleraque ab eo miracula edita esse, tum ex terra, quam virga percusserat, genus quoddam alati animantis exstitisse, quod Ægyptios pessime vexaret, omniumque corporibus fœdum morsibus punctionibusque suis ulcus inureret. Cui morbo cum nullum medici remedium invenirent, Judæos aliquantulum denuo respirasse. Moysum vero, ejusdem virgæ contactu ranas præterea, locu-

stas, ac culices excitasse : quæ quidem in causa fuerint, quamobrem singulis in templis virgam Ægyptii consecrarint, eademque omnino, qua ipsammet Isin, religione coluerint; Isin quippe terram esse rati, quæ virga percussa tot miraculorum formas exclusisset. At furente nihilominus rege, Moysum ad grandinis calamitatem nocturnos terræ motus addidisse, ut qui sese motui subducere conarentur, grandine afflicti contusique perirent : qui autem grandinis impetum declinarent, terræ quassatione interirent. **436** Ac domos quidem universas, fanaque tum plurima corruisse : regem vero tot malis cladibusque fractum, Judæos sero licet, aliquando tamen dimisisse. Qui multis ab Ægyptio cum poculis, tum vestibus corrogatis, aliaque multiplici gaza, trajectis Arabiæ fluminibus, magnoque confecto itinere, ad mare Rubrum tertio demum die pervenerint. Atque a Memphitis quidem ita narrari, Moysum totius regionis scientissimum, observato reciprocantis æstus tempore, sicco mari universam multitudinem transmisisse : ab Heliopolitanis vero secus; quippe regem abeuntes Judæos, quæque ab Ægyptiis mutuo acceperant, secum auferentes, ingenti exercitu cum animantibus consecratis persecutum esse. At Moysum uti mare virga percuteret, divinitus admonitum, aquam virga tetigisse, ac discedentibus illico fluctibus, copias sicco tramite deduxisse. Eamdem porro viam tentantibus, ac fugientium terga prementibus Ægyptiis, cum adversum repente ignem coruscasse, tum ipsum quoque mare patentem semitam refluentibus undis obruisse, itaque partim igni, partim æstu maritimo Ægyptios ad unum omnes periisse. Judæos vero ab imminenti periculo liberatos, per solitudinem annos triginta continenter vagatos esse, ac farina, quam cœlitus iis Deus plueret, panicum figura, candore nivem referente vitam sustentasse. Cæterum idem Moysum statura proceriorem, colore subrufum, promissa jam cæsarie canum, totoque corpore augustiorem fuisse, hæcque omnia circa annum ætatis nonum et octogesimum perfecisse tradit.

A κατὰ τὴν Ἀραβίαν ποταμοὺς, καὶ διαβάντας ἱκανὸν τόπον, ἐπὶ τὴν Ἐρυθρὰν τριταίους ἐλθεῖν θάλασσαν. Καὶ Μεμφίτας μὲν λέγειν, ἔμπειρον ὄντα τὸν Μώϋσον τῆς χώρας, τὴν ἄμπωτιν τηρήσαντα, διὰ ξηρᾶς τῆς θαλάσσης τὸ πλῆθος περαιῶσαι· Ἡλιουπολίτας δὲ λέγειν ἐπικαταδραμεῖν τὸν βασιλέα μετὰ πολλῆς δυνάμεως ἅμα καὶ τοῖς καθιερωμένοις ζώοις, διὰ τὸ τὴν ὕπαρξιν τοὺς Ἰουδαίους τῶν Αἰγυπτίων χρησαμένους διακομίζειν. Τῷ δὲ Μωΰσῳ θείαν φωνὴν γενέσθαι, πατάξαι τὴν θάλασσαν τῇ ῥάβδῳ· τὸν δὲ Μώϋσον, ἀκούσαντα, ἐπιθίγειν τῇ ῥάβδῳ τοῦ ὕδατος, καὶ οὕτω τὸ μὲν νᾶμα διαστῆναι, τὴν δὲ δύναμιν διὰ ξηρᾶς ὁδοῦ πορεύεσθαι. Συνεμβάντων δὲ τῶν Αἰγυπτίων καὶ διωκόντων, φησὶ πῦρ αὐτοῖς ἐκ τῶν ἔμπροσθεν ἐκλάμψαι, τὴν δὲ θάλασσαν πάλιν τὴν ὁδὸν
B ἐπικλῦσαι· τοὺς δὲ Αἰγυπτίους ὑπό τε τοῦ πυρὸς καὶ τῆς πλημμυρίδος πάντας διαφθαρῆναι. Τοὺς δὲ Ἰουδαίους, διαφυγόντας τὸν κίνδυνον, τριάκοντα ἔτη ἐν τῇ ἐρήμῳ διατρῖψαι, βρέχοντος αὐτοῖς τοῦ Θεοῦ κρίμνον, ὅμοιον ἐλύμῳ, χιόνι παραπλήσιον τὴν χρόαν. Γεγονέναι δέ φησι τὸν Μώϋσον μακρὸν, πυῤῥάκην, πολιὸν, κομήτην, ἀξιωματικόν. Ταῦτα δὲ πρᾶξαι περὶ ἔτη ὄντα ὀγδοήκοντα ἐννέα.

CAPUT XXVIII.

De eodem, ex Ezechielo.

Jam vero quemadmodum ipse quoque Moyses a matre paludi expositus, atque a regis filia receptus educatusque fuerit, Ezechielus poeta tragicus fuse persequitur, historia jam usque a Jacobi familiæ in Ægyptum ad Josephum adventu repetita. Is ergo Moysem ipsum hunc in modum loquentem introducit :

437 *Chananæa postquam deserens Jacob sola,*
Deciesque septem corporum cinctus globo,
In Pharia venit regna; numerosam insuper
Sobolem creavit, quæ gravi fato hactenus
Vexata, dirum gentis infandæ jugum
Sævasque dominæ pertulit plagas manus.
Nam cum videret gliscere Hebræum genus,
Caput inde nostrum fraudibus multis petit
Rex Pharao, miseros opere lateritio premens,
Vastasque moles urbium atque turrium
Labore casso tollere in cœlum jubens.
Exin profundo masculum quidquid dies
Natum videret, flumine immersum obrui.
Me vero genitrix, quod mihi lætam haud semel
Narrare memini, mensibus texit tribus.
Deprehensa tandem, qua tumens jacet palus,
Exponit undis plurima insignem nota.
Procul Mariam adstabat observans soror.
Ecce tibi regis nata cum famulis subit,

C

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΗ'.

Ἐζεκιήλου, περὶ τοῦ αὐτοῦ.

Περὶ δὲ τοῦ τὸν Μώϋσον ἐκτεθῆναι ὑπὸ τῆς μητρὸς εἰς τὸ ἕλος, καὶ ὑπὸ τῆς τοῦ βασιλέως θυγατρὸς ἀναιρεθῆναι καὶ τραφῆναι, ἱστορεῖ καὶ Ἐζεκιῆλος ὁ τῶν τραγῳδιῶν ποιητὴς, ἄνωθεν ἀναλαβὼν τὴν ἱστορίαν ἀπὸ τῶν σὺν Ἰακὼβ παραγενομένων εἰς Αἴγυπτον πρὸς Ἰωσήφ. Λέγει δὲ οὕτως, τὸν Μώϋσον παρεισάγων λέγοντα·

Ἀφ' οὗ Ἰακὼβ, γῆν λιπὼν Χαναναίαν
Κατῆλθ' ἐς Αἴγυπτον ἔχων ἑπτάκις δέκα
Ψυχὰς σὺν αὐτῷ, καὶ ἐπεγέννησεν πολὺν
Λαὸν κακῶς πράσσοντα καὶ τεθλιμμένον,
Ἐς ἄχρι τούτων τῶν χρόνων κακούμενον
Κακῶν ὑπ' ἀνδρῶν καὶ δυναστείας χερός.
Ἰδὼν γὰρ ἡμῶν γένναν ἄλις ηὐξημένην,
D *Δόλον καθ' ἡμῶν πολὺν ἐμηχανήσατο*
Βασιλεὺς Φαραὼ, τοὺς μὲν ἐν πλινθεύμασιν,
Οἰκοδομαῖς (73) τε βαρείαις ἀεικίζων βροτοὺς,
Πόλεις τε, πύργους τε, σφῶν ἕκατι δυσμόρων.
Ἔπειτα κηρύσσει μὲν Ἑβραίων γένει,
Τἀρσενικὰ ῥίπτειν ποταμὸν ἐς βαθύῤῥοον.
Ἐνταῦθα μήτηρ ἡ τεκοῦσ' ἔκρυπτέ με
Τρεῖς μῆνας, ὡς ἔφασκεν. Οὐ λαθοῦσα δὲ
Ὑπεξέθηκε, κόσμον ἀμφιθεῖσά μοι,
Παρ' ὄχθην (74) ποταμοῦ, λάσιον, εἰς ἕλος δασύ.
Μαριὰμ δ' ἀδελφή μου κατώπτευεν πέλας·
Κἄπειτα θυγάτηρ βασιλέως ἅβραις ὁμοῦ

(73) *Οἰκοδομαῖς*. Meliuscule stabit hic versus, si legeris, Βαρέαις τε οἰκοδομαῖς.

(74) *Παρ' ὄχθην*. Corrige ex alt. manuscr. παρ' ἄκρα : tum pro λάσιον, repone λάσια

προῖς φαιδρῦναι τὸ ἑὸν δέμας.
να, καὶ λαβοῦσ' ἀνείλετο.
παῖον ὄντα· καὶ λέγει τάδε
φὴ προσδραμοῦσα βασιλίδι·
ἢν σοι τῷ παιδίῳ εὕρω ταχὺ
αίων; Ἡ δὲ ἐπένευσεν κόρῃ.
ἶπε μητρί· καὶ παρῆν ταχὺ
ηρ, καὶ ἔλαβέν μ' ἐς ἀγκάλας.
άτηρ βασιλέως· Τοῦτον, γύναι,
ὼ μισθὸν ἀποδώσω σέθεν.
υσῆν ὠνόμαζε, τοῦ χάριν
εν ποταμίας ἀπ' ᾐόνος.

ρα ἐπιλέγει, καὶ περὶ τούτων ὁ Ἐζε-
αγῳδίᾳ, τὸν Μωϋσῆν παρεισάγων λέ-

ὸς νηπίων παρῆλθέ μοι,
ηρ βασιλίδος πρὸς δώματα,
ύσασα, καὶ λέξασά μοι
ον, καὶ Θεοῦ δωρήματα.
· τὸν παιδὸς εἴχομεν χρόνον,
σιλικαῖσι καὶ παιδεύμασιν
χνεῖθ', ὡς ἀπὸ σπλάγχνων ἐῶν·
ρης κόλπος ἡμερῶν παρῆν,
ων βασιλικῶν· (πρὸς ἔργα γὰρ
γε καὶ τέχνασμα βασιλέως·)
τον ἄνδρας ἐν χειρῶν νόμῳ
ς Ἑβραῖον, τὸν δ' Αἰγύπτιον.
ους, καὶ παρόντα μηδένα,
μὲν ἀδελφὸν, τὸν δ' ἔκτειν' ἐγώ.
μμῳ τοῦτον, ὥστε μὴ εἰσιδεῖν
ἡμᾶς, κἀπογυμνῶσαι φόνον.
· δὲ πάλιν ἰδὼν ἄνδρας δύο,
αὐτῶν (75) συγγενεῖς κακουμένους,
πτεις ἀσθενέστερον σέθεν;
Ἡμῖν τίς σ' ἀπέστειλε κριτὴν,
ν ἐνθαῦθα; Μὴ κτενεῖς σὺ μὲ,
ἐχθὲς ἄνδρα; Καὶ δείσας ἐγὼ
ς ἐγένετο συμφανὲς τόδε;
ασιλεῖ ταῦτ' ἀπήγγειλεν ταχύ;
ραὼ τὴν ἐμὴν ψυχὴν λαβεῖν·
σας, ἐκποδὼν μεθίσταμαι,
νῶμαι γῆν ἐπ' ἀλλοτέρμονα.

τοῦ Ῥαγουὴλ θυγατέρων οὕτως ἐπι-

ύτας ἑπτὰ παρθένους τινάς.

τε αὐτοῦ, τίνος εἴησαν αἱ παρθένοι,
ρα·

γῆ πᾶσα κλήζεται, ξένε·
ὴν φῦλα παντοίων γενῶν,
ρες μέλανες. Ἄρχων δ' ἐστὶ γῆς
ννος, καὶ στρατηλάτης μόνος.
λεως τῆσδε, καὶ κρίνει βροτοὺς
ντ' ἐμοῦ τε καὶ τούτων πατήρ.

ποτισμοῦ τῶν θρεμμάτων διελθὼν,
επφώρας ἐπιβάλλει γάμου, δι' ἀμοι-
ων τόν τε Χοὺμ καὶ τὴν Σεπφώραν

ιπεῖν χρή σε, Σεπφώρα, τάδε
ὴρ με τῷδ' ἔδωκεν εὐνέτιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΘ'.

ητρίου, περὶ τοῦ αὐτοῦ.

περὶ τῆς ἀναιρέσεως τοῦ Αἰγυπτίου,
; τῆς πρὸς τὸν μηνύσαντα τὸν τελευ-

ν. Recte manuscr. δ' αὐτῶν.

A *Lustrare liquido gestiens corpus vado.*
Puerum innatantem cernit, ac tollit manu,
Facileque Hebræum agnoscit. Accurrens simul
Ilis ultro verbis principem affatur soror:
Placetne puero genti Hebrææ statim
Vocem huc nutricem? Placuit. Hæc subito advolans
Casum parenti pandit, et celeri gradu
Jam mater adstat, meque complexu fovet.
Cui nata regis: Hunc mihi puerum educa,
Curæ ac laboris digna te merces manet.
Simul ipsa Moysis nomen imponit mihi,
Quod abs liquenti tulerat incolumem vado.

438 Quibus idem poeta Moysis ipsius quæ sequitur orationem adjungit:

Matura vix me firmat infantem dies,
Mora nulla, mater principis domum refert,
Sed ante patrium sedulo pandit mihi
B *Genus, ac potentis munus eximium Dei.*
Puerile donec tempus ætatis fluit,
Regina, prorsus ac sua si me satum
Fudisset alvo, regium quidquid genus,
Tantæque sobolis cura poscebat, libens
Volensque spondet. Ast ubi plenus mihi
Sinus dierum, regio egressus lare,
(Quo sponte rapior, quo vocat regis dolus)
Duos in homines, pugna quos gravior ciet,
Hebræus alter, alter est Ægyptius,
Incurro. Facti nemo cum testis foret,
Fratrem erepturus, alterum trado neci:
Mox illum arena condo, ne quisquam arbiter
Oculo notatos prodat, ac cædem indicet.
Iterum sequenti video gentiles die,
Quos dirus in se mutuo armabat furor.
Hic ego, Cruenta non parem quorsum manu,
Vesane, pulsas? Ille tum contra ferox,
Quis cognitorem te dedit? quis judicem?
C *Men' ergo perimes, alteri qui jam necem*
Heri obtulisti? Trepidus ad vocem hæreo.
Nota unde cædes? Principi cuncta ocius
Quis gesta narrat? Interim Pharao mihi
Eripere vitam cogitat: sed rem audio,
Diræque celeri me fuga morti eximo.
Nunc ecce terris exsul alienis vagor.

Quibus deinde ista de Raguelis filiabus attexit:

Has ecce coram virgines septem intuor.

Quærenti vero cujus essent illæ virgines, ita Sephora respondet:

Hæc omnis, hospes, terra quam cernis procul,
Libye vocatur, mille quam populi tenent,
Æthiopes atro corpore. Hanc unus tamen
439 *Regit imperator, unus ac bellis præest.*
D *At urbis hujus rector ac judex sedet*
Almus sacerdos, meus, et istarum sator.

Tum de aquatione pecorum locutus, Sephoræ nuptias inserit, Chumumque simul ac Sepphoram mutuo colloquentes introducit:

Sepphora, tamen id hospitem moneas decet,
Huic a parente nuptui jam te datam.

CAPUT XXIX.

De eodem, ex Demetrio

Demetrius autem et hominis Ægyptii cædem, et susceptæ a Moyse cum eo, a quo facti suggillatus

est, altercationis exitum eumdem in modum, quo sacra historia, commemorat. Quippe Moysem cum sese apud Madianitas fuga recepisset, Jothoris filiam uxorem duxisse, nomine Sepphoram; quo ex nomine eam ex Chetturæ nepotibus et Abrahami genere satam esse conjiciat: Abrahamum enim Jexanem ex Chettura suscepisse, ab Jexane vero Dadanem, ab hoc Raguelem, a Raguele Jothorem atque Ababum procreatos fuisse; postremo Jothoris filiam Sepphoram hanc exstitisse, quam secum matrimonio Moyses copularit. Et vero ætatum seriem haud inepte huic suspicioni quadrare. Nam Moysem quidem septimam, Sepphoram vero sextam post Abrahamum numerari. Isaaco enim, ex quo Moyses originem duxerit, jam secum habitante, Abrahamum annos natum quadraginta supra centum Chetturam duxisse, et Isaarum ex ea secundo loco suscepisse, dum Isaacum anno centesimo genuisset, sicque annis circiter duobus et quadraginta serius Isaarum illum esse natum, cujus ex stirpe Sepphora prodiisset. Causæ igitur nihil esse, quamobrem Moyses et Sepphora eodem tempore vivere non potuerint. Cæterum eos Madiam urbem incoluisse, quæ ab uno ex Abrahami liberis nomen acceperit. Liberos enim suos Orientem versus domicilii quærendi causa Abrahamum demisisse, ac propterea Moysi deinceps ad Aserothen exprobratum ab Aarone ac Maria fuisse, quod Æthiopissam mulierem in uxorem duxisset. Hæc ipsa Eze ubi de Judaici populi eductione, persequitur, addito præterea Moysis somnio, quod ab eju explicatur. Sic ergo **440** Moysem cum socero vicissim loquentem inducit·

A τήσαντα, ὁμοίως τῷ τὴν ἱερὰν βίϐλον γράψ ρησε. Φυγεῖν μέντοι γε τὸν Μωϋσῆν εἰς Μα συνοικῆσαι ἐκεῖ τῇ Ἰοθὸρ θυγατρὶ Σεπφώρ ναι, ὅσα στοχάζεσθαι ἀπὸ τῶν ὀνομάτων, τ μένων ἐκ Χεττούρας, τοῦ Ἀϐραὰμ γένους, Ἰεξὰν τοῦ γενομένου Ἀϐραὰμ ἐκ Χεττούρα τοῦ Ἰεξὰν γενέσθαι Δαδάν· ἐκ δὲ Δαδὰν Ῥ ἐκ δὲ Ῥαγουὴλ Ἰοθὸρ καὶ Ἀϐάϐ· ἐκ δὲ το Σεπφώραν, ἣν γῆμαι Μωσῆν. Καὶ τὰς γ συμφωνεῖν. Τὸν γὰρ Μωσῆν εἶναι ἀπὸ Ἀϐ δομον, τὴν δὲ Σεπφώραν ἕκτην. Συνοικοῦν ἤδη τοῦ Ἰσαὰκ, ἀφ' οὗ Μωσῆν εἶναι, γῆμαι τὴν Χεττούραν ὄντα ἐτῶν ρμ', καὶ γεννῆσαι ἐξ αὐτῆς δεύτερον· τὸν δὲ Ἰσαὰκ, ὄντα ἐτῶν γεννῆσαι· ὥστε μβ' ἐτῶν ὕστερον γεγονέναι τὸν
B ἀφ' οὗ τὴν Σεπφώραν γεγενεαλογῆσθαι. Οὐ ἀντιπίπτει τὸν Μωσῆν καὶ τὴν Σεπφώραν κα αὐτοὺς γεγονέναι χρόνους. Κατοικεῖν δ' αὐτ διὰμ πόλιν, ἣν ἀπὸ ἑνὸς τῶν Ἀϐραὰμ παί μασθῆναι. Φησὶ γὰρ τὸν Ἀϐραὰμ τοὺς παῖ ἀνατολὰς ἐπὶ κατοικίαν πέμψαι· διὰ τοῦτ Ἀαρὼν καὶ Μαριὰμ εἰπεῖν ἐν Ἀσηρὼθ, Αἰθιοπίδα γῆμαι γυναῖκα. Λέγει δὲ περὶ τοῦ Ἐζεκιῆλος ἐν τῇ Ἐξαγωγῇ, προσπαρειλη ὄνειρον τὸν ὑπὸ Μωσέως μὲν ἑωραμένον, πενθεροῦ διακεκριμένον. Λέγει δὲ αὐτὸς ὁ δι' ἀμοιϐαίων πρὸς τὸν πενθερὸν οὕτω πως·

Objicitur ingens vertice in summo thronus,
Radiantis altum fornicem attingens poli.
Augustus illum nobili specie insidens
Diadema princeps gestat, ac sceptri arduum
Pondus sinistra sustinens, dextra annuit:
Mora nulla, solio proximus gradum premo.
At ille sponte regio cedens loco,
Ferenda tradit sceptra, et excelsum jubet
Thronum insidere, denique augustum comis
Diadema nectit. At mihi vastum procul
Orbem intuenti, qua patens infra solum,
Cœlumque supra funditur: toto æthere
Vis ecce magna siderum ad pedes ruit.
Hæc ego seorsum numero: procedunt, velut
Distinctus ordo militum. Excutior metu,
Somnumque solvo.

C
Ἐδόκουν ὁρᾷν κατ' ἄκρα που θρόνον μέ
Τίν' εἶναι, μέχρις οὐρανοῦ βεϐηκότα,
Ἐν ᾧ καθῆσθαι φῶτα γενναῖόν τινα,
Διάδημ' ἔχοντα, καὶ μέγα σκῆπτρον χερὶ
Εὐωνύμῳ μάλιστα· δεξιᾷ δέ μοι
Ἔνευσε, κἀγὼ πρόσθεν ἐστάθην θρόνου.
Σκῆπτρον δέ μοι (76) παρέδωκεν, καὶ εἰς
Μέγαν μ' εἶπεν καθῆσθαι. Βασιλικὸν δέ μο
Διάδημα Καὶ αὐτὸς ἐκὼν ἐκ θρόνου χωρί
Ἐγὼ δ' εἰσεῖδον γῆν ἅπασαν ἔγκυκλον,
Καὶ ἔνερθεν γαίας κ' ἐξύπερθεν οὐρανοῦ
Καί μοί τι πλῆθος ἀστέρων πρὸς γούνατ
Ἔπιπτ'. Ἐγὼ δὲ ἐξῆς πάντας ἐξηριθμ
Κἀμοὶ παρῆγεν ὡς παρεμϐολὴ βροτῶν.
Εἶτ' ἐμφοϐηθεὶς ἐξανίσταμαι ἐξ ὕπνου.

Quod generi somnium ita socer interpretatur:

Quam læta Numen, hospes, ostendit tibi!
O vivus oculis hauriam hanc sortem meis!
Eia age: superbum, nate, tu solium eriges,
Ipse imperabis, ipse tu populos reges.
Nam quod videbas, quidquid aut infra soli
Cœlive supra vastus ambiret sinus,
Quod est, videbis, quod fuit, quod post erit.

Ὁ δὲ πενθερὸς αὐτοῦ τὸν ὄνειρον ἐπικρίνει οἱ

Ὦ ξεῖνε (77), καλόν σοι τοῦτ' ἐσήμηνεν Θ
D
Ζῴην δ' ὅταν σοι ταῦτα συμϐαίνῃ ποτέ!
Ἆρα γε μέγαν τίν' ἐξαναστήσεις θρόνον
Καὐτὸς βραϐεύσεις, καὶ καθηγήσῃ βροτῶ
Τὸ δέ σε τεθεᾶσθαι (78) γῆν ὅλην οἰκουμ
Τά θ' ὑπένερθεν καὶ τὰ ὑπὲρ οὐρανὸν (79)
Ὄψει τά τ' ὄντα, τά τε προτοῦ, τά θ' ὕστ

(76) *Σκῆπτρον δέ μοι*, etc. Qui sequuntur versus, in priori editione fœdissime titubantes, in hac nostra labis adhuc aliquid retinentes, partim nonnulla manuscr. ope, partim conjectura sanari ac restitui possunt, lege ergo,

Σκῆπτρον δέ μοι παρέδωκεν, κ' εἰς θρόνον μέγαν
Μ' εἶπεν καθῆσθαι, βασιλικὸν δέ μοι δίδου
Διάδημα, καὐτὸς ἐκ θρόνου χωρίζεται·
Ἐγὼ δ' ἐσεῖδον γῆν ἅπασαν ἔγκυκλον,
Κἄνερθε γαίας, κἀξ ὕπερθεν οὐρανοῦ·
Καί μοί τι πλῆθος ἀστέρων πρὸς γούνατα
Ἔπιπτ'. Ἐγὼ δὲ πάντας ἠριθμησάμην·
Κἀμοὶ παρῆγεν ὡς παρεμϐολὴ βροτῶν·
Εἶτ' ἐμφοϐηθεὶς ἐξανίσταμαι ὕπνου.

(77) *Ξεῖνε*. Manusc. ξένε, recte.
(78) *Σὲ τεθεᾶσθαι*. Malim σ' εἰσθεᾶσθαι posterius habet manuscr.
(79) Forte legi possit, τά τε ὑπένερθεν γ τὰ ὑπὲρ οὐρανόν.

τῆς καιομένης βάτου, καὶ τῆς ἀποστολῆς αὐ- A
πρὸς Φαραὼ, πάλιν παρεισάγει δι' ἀμοιβαίων
ἦν τῷ Θεῷ διαλεγόμενον. Φησὶ δὲ ὁ Μωσῆς·

τί μοι σημεῖον ἐκ βάτου τόδε;
τειὸν τε καὶ βροτοῖς ἄπιστον ὄν;

ν βάτος μὲν καίεται πολλῷ πυρὶ,
ῦ δὲ χλωρὸν πᾶν μένει τὸ βλαστάνον.
; προελθὼν ὄψομαι τεράστιον
τον. Οὐ γὰρ πίστιν ἀνθρώποις φέρει.

ὸς αὐτῷ προσομιλεῖ·

ς, ὦ φέριστε, μὴ προσεγγίσῃς
ρὶν ἢ τῶν σῶν ποδῶν λῦσαι δέσιν.
ρ ἡ γῆ, ὅπου σὺ ἐφέστηκας (80) πέλει·
βάτου σοι θεῖος ἐκλάμπει λόγος.
ον, ὦ παῖ, καὶ λόγων ἄκου' ἐμῶν.
ρ ὄψιν τὴν ἐμὴν ἀμήχανον
γεγῶτα. Τῶν λόγων δ' ἔξεστί σοι B
κούειν, τῶν εἵνεκεν ἐλήλυθα.
ὸς σῶν, ὧν λέγεις, γεννητόρων,
τε καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακώβου τρίτου.
ς δ' ἐκείνων, καὶ ἔτ' ἐμῶν δωρημάτων,
σῶσαι λαὸν Ἑβραίων ἐμὸν,
ωσιν, καὶ πόνον δούλων ἐμῶν.
. καὶ σήμαινε τοῖς ἐμοῖς λόγοις,
μὲν αὐτοῖς πᾶσιν Ἑβραίοις ὁμοῦ,
βασιλεῖ, τὰ ὑπ' ἐμοῦ τεταγμένα,
ὸ λαὸν τὸν ἐμὸν ἐξάγῃς χθονός.

ὰς τινα ἀμοιβαῖα αὐτὸς ὁ Μωσῆς λέγει·

ογος πέφυκα, γλῶσσα δ' ἐστί μοι
τος, ἰσχνόφωνος, ὥστε μὴ λόγους
γενέσθαι βασιλέως ἐναντίον.

ς ταῦτα ὁ Θεὸς αὐτῷ ἀποκρίνεται·

πέμψον σὸν κασίγνητον ταχὺ,
λέξεις τάξ ἐμοῦ λελεγμένα, C
λαλήσει βασιλέως ἐναντίον,
πρὸς ἡμῶν, ὁ δὲ λαβὼν σέθεν πάρα.

τῆς ῥάβδου καὶ τῶν ἄλλων τεράτων οὕτω
αίων εἴρηκε·

ν χεροῖν σὺ τοῦτ' ἔχεις; λέξον ταχύ.
δον τετραπόδων καὶ βροτῶν κολάστριαν.
ν πρὸς οὖδας, καὶ ἀποχώρησον ταχύ·
ν γὰρ ἔσται φοβερὸς, ὥστε θαυμάσαι.
βέβληται. Σὺ δέ μοί ποθ' ἵλεως γενοῦ·
οβερός! ὡς πέλωρος! Οἴκτειρον σύ με·
ιδὼν, μέλη δὲ σώματος τρέμει.
ν φοβηθῇς· χεῖρα δ' ἐκτείνας λαβὲ
, πάλιν δὲ ῥάβδος ἔσσεθ' ἥπερ ἦν.
ς δὲ χεῖρ' εἰς κόλπον, ἐξένεγκέ τε.
τὸ ταχθὲν (81), γέγονεν ὡσπερεὶ χιών·
ς πάλιν δ' εἰς κόλπον, ἔσται δ' ὥσπερ ἦν.

πάγει μετά τινα τὰ μεταξὺ αὐτῷ εἰρημένα, D
Ταῦτα δὲ, φησὶν, οὕτω καὶ Ἐζεκιῆλος ἐν
γωγῇ λέγει, περὶ μὲν τῶν σημείων τὸν Θεὸν
ων λέγοντα οὕτως·

δὲ ῥάβδῳ πάντα ποιήσεις κακά.
ν μὲν αἷμα ποτάμιον ῥυήσεται,
τε πᾶσαι, καὶ ὑδάτων συστήματα.
χων τε πλῆθος, καὶ σκνῖπας ἐμβαλῶ
[χθονί.
α τέφραν οἷον καμιναίαν σπερῶ,
λήσει (82) δὲ ἐν βροτοῖς ἕλκη πικρά.
υια δ' ἥξει, καὶ βροτοὺς Αἰγυπτίων
ὺς κακώσει. Μετὰ δὲ ταῦτ' ἔσται πάλιν
, θανοῦνται δ' οἷς ἔνεστι καρδία
ά. Πικρανῶ δὲ οὐρανόν· χάλαζα νῦν

A Jam de ardente rubo, et quemadmodum ad Pharaonem ablegatus is fuerit, rursus ita Moysem cum Deo loquentem facit :

Hem, quod flagrantis hoc velit signum rubi?
Quid hocce monstri est, quod fidem nunquam impe-
[tret?
Ingens repente flamma corripuit rubum,
Tamen inter ignes totus, ac viridis manet,
Cur ita? Subibo propius, hoc miraculum
Præsens videbo, cui fidem auditus neget.

Tum ei vicissim Deus :

Heu siste, bone vir, propius huc subeas cave,
Moses, priusquam vincla dissolvas pedum.
441 *Hoc quippe gressu quod teris sanctum est solum.*
Divinus aures afflat ex dumo sonus :
Animosus audi, nate, sermones meos :
B *Mortalis oculus frontis aspectum haud ferat,*
Haurire vocem, cujus hic causa steti,
Fas tibi. Tuorum, quos vocas, patrum Deus
Ego sum, Abraham, Isaac et Jacob tertii.
Horum, meæque nunc memor clementiæ,
Huc ipse venio, melior Hebrææ parens
Vindexque gentis : cujus ærumnas graves
Duramque vidi sortis infestæ vicem.
I, perge, Moyses, nomine Hebræus meo
Regemque moneas quidquid hic fieri placet,
Meum ut ipse populum barbaro educas solo.

Cui Moyses hunc in modum respondet :

Ego impeditus ore, cui titubans moram
Nectit loquendo lingua, qui regem alloquar?

Deus autem :

Aarona fratrem mitte, cui verbis meis
C *Mandata pandas singula. Is regem tua*
Vice alloquatur. Ore tu quidem ex meo
Audita referes; ille quæ tuo audiet.

Tum etiam de virga illa, cæterisque prodigiis ita vicissim colloquuntur :

D. *Dic age, quid illud, quod manu inclusum tenes?*
M. *Virga illa pecoris pariter atque hominum arbitra.*
D. *Hanc mihi solo allide : at simul fuge ocyus,*
Quippe ad stuporem vastus existet draco.
M. *Allisa terræ est. Dexter o serves precor :*
Heu quam tremendus! quanta se moles agit!
Obsecro, fer opem : corpus en trepidum horruit.
D. *Nihil est timendum : corripe hunc cauda modo,*
Eritque rursus virga, quæ prius fuit.
442 *Immitte dextram pectori, ac subito extrahe.*
Viden' ut repente canduit ritu nivis?
Immitte rursus, extrahes qualis fuit.

D Tum, quibusdam interjectis, ita subdit : « Hæc eadem, inquit, Ezechielus in sua *Eductione* commemorat. Ac de prodigiis quidem ita Deum loquentem inducit :

Virga hac timendus cuncta perficies mala.
Mutabit altum flumen immundus cruor,
Fontesque liquidos, atque torpentes aquas.
Ranis scatebit, atque culicibus solum.
Similis favillæ pulvis involvet diem,
Lucerumque diris corpus ulceribus fluet.
Caninus etiam ricinus ac rostro minax
Fodicabit artus. Fœda mox passim lues
Bacchata, rigido ferreos corde auferet.
Cœlum addet iras. Grando sulphureis ruet
Permixta flammis, et gravi quassum opprime:

ἐφέστηκας. Legendum videtur ἕστηκας.
ὸ ταχθέν. Omnino reponendum videtur τὸ πραχθέν.

(82) Ἀναβλήσει. Malim ἀναβλύσει cum manuscr.

Rebelle vulgus pondere: afflictas ager
Segetes, trucique verbere obtritum pecus
Videbit. Atris densa nox umbris polum
Terrasque volvet triduo: erumpens humo
Locusta cunctos penitus absumet cibos,
Frugumque late quidquid in campis viret.
Quemcumque primum mater in lucem extulit,
Ferro metetur. Sæva tum populi cadet
Rabies minacis. Pharao nil horum feret,
Nisi quod jacentem maximum natu videns,
Mora nulla, populo liberum egressum dabit.
At tu hac Hebræum voce compella genus:
En primus anni mensis hic vobis erit,
Quo lætus illas cursus in terras patet,
Quas non movenda patribus indulsi fide.
443 *Simul ista manda: Mense quem certum indico,*
Perfecta plenum luna cum pandet jubar,
Nocte antegressa, Pascha supremo sacrum
Faciant Tonanti: victimæ postes cruor
Designet altos, sævus ut justæ angelus
Cædis minister servet aspersos domos.
Hac nocte cunctis assa comedetur caro.
Rex ipse vestram pavidus urgebit fugam.
Qua jam imminente, gratia fretus mea
Ditescet omnis populus: aggestas opes,
Mundum, atque vestes, auri et argenti grave
Ingensque pondus: quidquid exposcit via,
Mulieris ultro mulier in gremium feret,
Ut justa vester præmia accipiat labor.
Exinde propria sede cum steterit gradus,
Ut septem ab illo qui fugam primus dabit,
Jam tunc Hebræus triverit cursu dies,
Totidem quotannis, azymos panes edat,
Deoque supplex, quidquid aut primum pecus
Satum sub auras fundet, aut primum parens
Enixa virgo masculum vitæ dabit,
Quo vulva matris solvitur, sacrum ferat.›

Tunc de ejusdem festi ritibus ita Deum ipsum enucleatius præcepisse scribit:

Cum mensis hujus decima fulgebit dies,
Per Hebræorum sanguine affines domos,
Oviumque lectos et boum fœtus cape:
Serventur illi, festa post decima dies
Dum quarta mundo luceat. Tum vespere
Familia tostas rite consumat dapes,
Quas immolarit. Latera succinctus, pedes
Indutus ambos, ac manu baculum tenens,
Epuletur omnis populus. Hanc etenim tremens
Urgebit ipse Pharao cum reliquis fugam.
Agno immolato, fusus hyssopi cruor
Fascem rigabit, qui domus vestræ sacer
Utrumque limen spargat: ut gladius feram
Procul ab Hebræo transferat mortem lare.
Exin supremo maneat hoc festum Patri.
444 *Septemque solidos absque fermento dies*
Gens tota peragat. Quippe tot finem malis
Hoc mense statuens, pandit egressum Deus.
Eritque vobis temporum hic mensis caput.

Quibus item post alia quædam ista subjungit: ‹Quin etiam Ezechielus, inquit, eo dramate, quod *Eductionem* inscripsit, nuntio sequentem orationem attribuit, quacum Hebræorum conditionem et statum, tum Ægyptiorum una cladem commemorat·

Ut Pharao patriis extulit laribus gradum,
Rigido phalanges ære metuendas agens,
Equitumque turmas, et graves currus trahens,
Tot illa ferro millium facies minax,
Alis simulque ducibus horrorem ciet.
Numerosus agmen conficit medium pedes,
Justum subinde curribus linquens locum.
Eques at utrumque vallat ac cingit latus.

A *Σὺν πυρὶ πεσεῖται, καὶ νεκροὺς θήσει βροτούς·*
Καρποί τ' ὀλοῦνται, τετραπόδων τε σώματα.
Σκότος δὲ θήσω τρεῖς ἐφ' ἡμέρας ὅλας,
Ἀκρίδας τε πέμψω, αἳ πέριξ τὰ βρώματα
Ἅπαντ' ἀναλώσουσι, καὶ καρποῦ χλόην.
Ἐπὶ πᾶσι τούτοις τέκν' ἀποκτενῶ βροτῶν
Πρωτόγονα· παύσω δ' ὕβριν ἀνθρώπων κακῶν.
Φαραὼ δὲ βασιλεὺς πείσετ' οὐδὲν ὧν λέγω,
Πλὴν τέκνον αὐτοῦ πρωτόγονον ἕξει νεκρόν·
Καὶ τότε φοβηθεὶς λαὸν ἐκπέμψει ταχύ.
Πρὸς τοῖσδε λέξεις πᾶσιν Ἑβραίοις ὁμοῦ·
Ὁ μεὶς ὅδ' ὑμῖν πρῶτος ἐνιαυτοῦ πέλει·
Ἐν τῷδ' ἀπάξω λαὸν εἰς ἄλλην χθόνα,
Εἰς ἣν ὑπέστην πατράσιν Ἑβραίων γένους.
Λέξεις δὲ λαῷ παντί· Μηνὸς οὗ λέγω
Διχομηνίᾳ, τὸ Πάσχα θύσαντας Θεῷ
Τῇ πρόσθεν (83) *νυκτὶ, αἵματι ψαῦσαι θύρας,*
Ὅπως παρέλθῃ σῆμα δεινὸς ἄγγελος.
Ὑμεῖς δὲ νυκτὸς ὀπτὰ δαίσεσθε κρέα.
B *Σπουδῇ δὲ βασιλεὺς ἐκβαλεῖ πρόπαντ' ὄχλον·*
Ὅταν δὲ μέλλητ' ἀποτρέχειν, δώσω χάριν
Λαῷ, γυνή τε παρὰ γυναικὸς λήψεται
Σκεύη, κόσμον τε πάντα, ὃν ἄνθρωπος φέρει,
Χρυσοῦν τε καὶ ἀργυροῦν, ἠδὲ στολὰς, ἵνα
Ἀνθ' ὧν ἔπραξαν, μισθὸν ἀποδῶσι βροτοῖς.
Ὅταν δ' ἐς ἴδιον χῶρον εἰσέλθηθ', ὅπως
Ἀφ' ἧσπερ ἠοῦς ἐφύγετ' Αἰγύπτου ἄπο,
Ἑπτὰ διοδοιποροῦντες ἡμερῶν ὁδὸν,
Πάντες τοσαύτας ἡμέρας ἔτος κάτα
Ἄζυμα ἔδεσθε, καὶ Θεῷ λατρεύσετε,
Τά τε πρωτότοκα ζῶα θύοντες Θεῷ,
Ὅσα τ' ἂν τεκῶσι παρθένοι πρώτως τέκνα
Τἄρσενικὰ, διανοίγοντα μήτρας ματέρων.›

C Καὶ πάλιν περὶ τῆς αὐτῆς ταύτης ἑορτῆς φησι, ἐπεξεργαζόμενον ἀκριβέστερον εἰρηκέναι·

Ἀνδρῶν Ἑβραίων τοῦδε τοῦ μηνὸς λαβὲ
Κατὰ συγγενείας πρόβατα, καὶ μόσχους βοῶν
Ἄμωμα, δεκάτῃ· καὶ φυλαχθήτω μέχρι
Τετρὰς ἐπιλάμψει δεκάδι· καὶ πρὸς ἑσπέραν
Θύσαντες, ὀπτὰ πάντα σὺν τοῖς ἔνδοθεν
Οὕτω φάγεσθε ταῦτα· περιεζωσμένοι,
Καὶ κοῖλα ποσσὶν ὑποδεδῆσθε, καὶ χερὶ
Βακτηρίαν ἔχοντες. Ἐν σπουδῇ τε γὰρ
Βασιλεὺς κελεύσει πάντας ἐκβαλεῖν χθονός·
Κεκλήσεται δὲ πᾶς. Καὶ ὅταν θύσητε, δεῖ
Δέσμην λαβόντας χερσὶν ὑσσώπου κόμης,
Εἰς αἷμα βάψαι, καὶ θίγειν σταθμῶν δυοῖν,
Ὅπως παρέλθῃ θάνατος Ἑβραίων ἄπο.
Ταύτην δ' ἑορτὴν Δεσπότῃ τηρήσετε,
Ἑφθ' ἡμέρας ἄζυμα. Καὶ οὐ βρωθήσεται
Ζύμη. Κακῶν γὰρ τῶνδ' ἀπαλλαγὴ ἔσσεται·
Καὶ τοῦδε μηνὸς ἔξοδον διδοῖ Θεός·
D *Ἀρχὴ δὲ μηνῶν καὶ χρόνων οὗτος πέλει.*

Πάλιν μεθ' ἕτερα ἐπιλέγει· ‹Φησὶ δὲ καὶ Ἐζεκιῆλος ἐν τῷ δράματι τῷ ἐπιλεγομένῳ Ἐξαγωγὴ, παρεισάγων ἄγγελον λέγοντα τήν τε τῶν Ἑβραίων διάθεσιν καὶ τὴν Αἰγυπτίων φθορὰν οὕτως·

Ὡς γὰρ σὺν ὄχλῳ τῷδ' ἀφώρμησεν δόμων
Βασιλεὺς Φαραὼ, μυρίων ὅπλων μέτα,
Ἵππου τε πάσης, ἁρμάτων τε τετραόρων,
Καὶ προστάταισι καὶ παραστάταις ὁμοῦ,
Ἦν πᾶσι φρικτὸς ἐκτεταγμένων ὄχλος.
Πεζοὶ μὲν ἐν μέσοισι καὶ φαλαγγικοὶ,
Διεκδρομῆς ἔχοντες ἅρμασιν τόπους·
Ἱππεῖς δ' ἔταξε, τοὺς μὲν ἐξ εὐωνύμων,

(83) *Πρόσθεν*. Legendum πρόσθε.

μὲν δέ τινας Αἰγυπτίου στρατοῦ.
... δ' ἀριθμὸν αὐτῶν ἠρόμην ἐγώ·
... μυριάδες ἑκατὸν εὐάνδρου, λεώς.
... Ἑβραίων ἡμῖν ἤντησεν στρατός,
... παρ' ἀκτὴν πλησίον βεβλημένοι
... ς θαλάσσης ἧσαν ἠθροισμένοι·
... τέκνοισι νηπίοις διδοῦν βοράν,
... καὶ δάμαρσιν, ἔμπονοι κόπῳ·
... τε πολλά, καὶ δόμων ἀποσκευή.
... ἄνοπλοι πάντες εἰς μάχην χερός,
... ἡμᾶς, ἠλάλαξαν ἔνδακρυν
... πρὸς αἰθέρα τ' ἐστάθησαν ἀθρόοι,
... πρῷον. Πολὺς δ' ἦν ἀνδρῶν ὄχλος.
... χάρμα πάντας εἶχεν ἐν μέρει.
... ὑπ' αὐτοὺς θήκαμεν παρεμβολήν.
... μάντις (84) κλήζεται πόλις βροτοῖς.
... Τιτὰν ἥλιος δυσμαῖς προσῆν,
... ομεν, θέλοντες ὄρθριον μάχην,
... ντες λαοῖσι καὶ φρικτοῖς ὅπλοις.
... θείων ἄρχεται τεραστίων
... ν' ἰδέσθαι. Καί τις ἐξαίφνης μέγας
... νεφώδης ἐστάθη πρὸ γῆς μέγας,
... ολῆς ἡμῶν τε καὶ Ἑβραίων μέσος.
... ὁ (85) ἐκείνων ἡγεμὼν Μωσῆς, λαβὼν
... Θεοῦ, τῇ δὴ πρὶν Αἰγύπτῳ κακὰ
... καὶ τέρατ' ἐξεμηχανήσατο·
... Ἐρυθρᾶς νῶτα, καὶ ἔσχισεν μέσον
... θαλάσσης. Οἱ δὲ σύμπαντες σθένει
... ν ὠκεῖς ἁλμυρᾶς δι' ἀτραποῦ.
... ἐπ' αὐτῆς ᾠχόμεσθα συντόμως,
... ος τ' αὐτῶν νυκτὸς εἰσεδύσαμεν
... μοῦντες· ἁρμάτων δ' ἄφνω τροχοὶ
... ἐπέφοντο, δέσμιοι δ' ὥς, ἥρμοσαν.
... ρανοῦ δὲ φέγγος, ὡς πυρός, μέγα
... ς ἡμῖν· ὡς μὲν εἰκάζειν, παρῆν
... ἀρωγὸς ὁ Θεός. Ὡς δ' ἤδη πέραν
... θαλάσσης, κῦμα δ' ἐρροίβδει μέγα
... ς ἡμῶν· καί τις ἠλάλαξ' ἰδών·
... ιν οἴκοι πρόσθεν Ὑψίστου χερός.
... γάρ ἐστ' ἀρωγός, ἡμῖν δ' ἄθλιοις
... ν ἔρδει· καὶ συνεκλύσθη πόρος
... ς θαλάσσης, καὶ στρατὸν διώλεσε.»

... μετ' ὀλίγα· «Ἐκεῖθεν ἦλθον ἡμέρας ... αὐτάς τε ὁ Δημήτριος λέγει, καὶ συμφώ... ἡ ἱερὰ Βίβλος. Μὴ ἔχοντα δὲ ὕδωρ ἐκεῖ ... πικρόν, τοῦ Θεοῦ εἰπόντος, ξύλον τι ἐμ... τὴν πηγήν, καὶ γενέσθαι γλυκὺ τὸ ὕδωρ. ... εἰς Ἐλεὶμ ἐλθεῖν, καὶ εὑρεῖν ἐκεῖ δώδεκα ... ς ὑδάτων, ἑβδομήκοντα δὲ στελέχη φοινί... τούτων καὶ του φανέντος ὀρνέου Ἐξε... τῇ Ἐξαγωγῇ παρεισάγει τινὰ λέγοντα ..., περὶ μὲν τῶν φοινίκων καὶ τῶν δώδεκα ... τως·

... τε Μωσῆ, πρόσχες, οἷον εὕρομεν
... πρὸς αὐτῇ τῇδε εὐαεῖ νάπῃ.
... γάρ, ὥς που καὶ σὺ τυγχάνεις ὁρῶν,
... Τόθεν δὲ φέγγος ἐξέλαμψέ νιν,
... φροσύνης σημεῖον, ὡς στῦλος πυρός.
... θα λειμῶν' εὕρομεν κατάσκιον,
... τε λιβάδας· δαψιλὴς χῶρος βαθύς,
... ἀφύσσων δώδεκ' ἐκ μιᾶς πέτρας.
... η δ' ἐρυμνὰ πολλὰ φοινίκων πέλει
... α, δεκάκις ἑπτά, καὶ ἐπίρρυτος
... ς χλόη θρέμμασιν χορτάσματα.

... ὡς περὶ του φανέντος ὀρνέου διεξέρχεται·
... ν δὲ πρὸς τοῖσδ' εἴδομεν ζῶον ξένον,
... στόν, οἷον οὐδέπω ὥρακέ τις.

A *Quot iste quæro capita numeraret globus,*
Centum illa decies mille censeri audio.
Hebræa jamque castra spectamus procul.
Alii secundum littus Erythræi maris,
Hinc inde varios in globos fusi jacent.
Alii labore et aspera fracti via.
Famem puerulis atque conjugibus levant.
Passim supellex, et vagum late pecus.
Ut nudus acies vidit Hebræus novas,
Ferale subito exclamat, ac cœlo manus
Oculosque tendens, patrium Numen vocat.
Circum tumultu cuncta male sano fremunt.
At vero nostri gaudio ingenti natant.
Beelsephontis qua procul sese objicit,
Adversa castris castra terrorem movent.
Sed quando pronum Phœbus inclinat diem.
Conserere pugnam mane sub primum placet,
Armis et acri militum fretis manu.
At ecce Pharios territat monstris Deus.
B *Ingens columna nubibus densis coit,*
445 *Fixoque Hebræos inter ac nostros pede,*
Sublimis hæret. Ductor hic virgam arripit,
Qua tot gementem mersit Ægyptum malis,
Nostrumque fregit mille portentis genus;
Arripit, et alti verberat dorsum maris.
Discedit ictu pontus, et falsas gradu
Subit incitato populus Isacidum plagas.
At nos fugaces voce sublata sequi,
Mediaque nocte, quam præit Moses viam,
Hanc ultro premere. Gravior at subito rota,
Vinctosque currus pondus insolitum tenet.
Ingens repente fulgor e cœlo micat,
Ardetque flammæ similis. Auxilium Deus,
Deus ipse miseris dexter auxilium tulit.
Isacia ripis steterat adversis phalanx,
Immane Pharios unda jam circum latrat,
Fugiamus eheu, miles exclamat, Deus
Suos potente dextera Hebræos tegit,
C *Ferale nobis ultor exitium creat.*
Dum loquitur, alto clauditur fluctu via,
Totasque Rubrum copias haurit mare.»

Rursumque paulo post «Tridui iter confecere, ut Demetrius commemorat, eique sacræ litteræ suffragantur. Verum loco aquæ dulcis penuria laborante, Moysem Dei jussu lignum quoddam in amariorem fontem immisisse, qui subito aqua suaviore fluere cœperit. Inde cum movissent, ad Elimum pervenisse, ubi duodecim aquæ fontes, cum septuaginta palmarum caudicibus invenerint. Quibus de rebus, ac simul de quadam, quæ sese obtulerat volucre, aliquem Ezechielus eodem dramate inducit cum Moyse colloquentem. Ac de palmis quidem,
D fontibusque duodecim hunc in modum:

Quam lætus illic, molle qua spirans nemus
Vallem coronat, obtulit sese locus,
446 *Attende Moyses; nam vel hinc sedem quoque*
Spectare possis. Inde se primum extulit
Columna flammæ similis, ac signum dedit
Mox viride opaco cernitur pratum solo,
Liquidique latices: quippe luxurians humus
Petra ex eadem fonte duodeno scatet.
Septena decies palma robustis viret
Subnixa truncis, atque fœcundos agens
Sublime ramos tollit: atque undis ferax
Abunde pecori pabulum tellus creat.

Tum de oblata quadam ave:

Occurrit exin aliud animantis genus.
Monstrique simile, nemini visum antea

... λσεφώντις. Disting. Βεελσεφών τις. Exodi XIV, 9.
... κεῖθ' ὁ. Delendum ὁ.

Inusitata mole geminatam fere
Adæquat aquilam : multiplex pennas color
Subinde mutat : purpura pectus rubet.
Miniata rutilant crura : villosam aureo
Profunda vestit pluma cervicem croco.
. . . .
Subflavus exstat oculus; in medio teres
Pupilla cocco similis ardenti micat.
Vocem ore mittit omnium suavissimam.
Atque is volucrum facile se regem probat,
Sic omnis illum trepida subsequitur cohors,
Ipse velut altum taurus attollens caput,
Princeps citato graditur exsultans pede. »

Et paucis interjectis, « Quæsitum a quopiam fuisse ait, qui tandem arma Israelitæ sibi comparassent, qui inermes ex Ægypto prodiissent. Quippe, sese post tridui iter, factumque Deo sacrificium, eamdem relegisse viam memorabant. Intelligi ergo facile potest, qui fluctibus obruti non fuissent, illorum sese armis induisse. »

CAPUT XXX.

447 *De Davide, Salomone, et Hierosolymis, ex Eupolemo.*

« At vero Eupolemus in suo quodam *De Eliæ prophetia* opere, auctor est Moysen annos quadraginta prophetæ munus obiisse, cui Jesus Nave filius successerit, eodem annos triginta perfunctus, vita ad annum decimum supra centesimum propagata. Ab hoc sacrum præterea tabernaculum in Silo fixum esse. Postea Samuelem prophetam exstitisse, ab eoque postmodum Saulem regem Dei jussu creatum fuisse, qui circa annum regni vicesimum primum obierit. Eidem vero Davidem ipsius filium successisse, qui Syros ad Euphratem incolentes, et Commagenem oppidum, cum iis, qui Galadenem tenebant Assyriis ac Phœnicibus debellarit. Eumdem adversus Idumæos, Ammonitas, Moabitas, Ituræos, Nabatæos, et Nabdæos, itemque contra Suronem Tyri Phœniciæque regem movisse, quos ille omnes Judæis in posterum tributa pendere coegerit. At cum Vaphre Ægyptiorum rege fœdus percussisse. Porro cum Deo templum excitare percuperet, vehementius a Deo contendisse, uti sibi eximium statuendo altari locum indicaret : simulque repente oblatum ei angelum fuisse, qui supra locum eum, ubi Hierosolymæ ara posita est consisteret ; a quo tamen ejusmodi templum ædificari prohibitus fuerit, quod sese humano sanguine proluisset, annosque plurimos bellis gerendis occupatus fuisset. Angeli nomen, Dianathanum esse refert, jussumque ab eo Davidem, relicta filio ædificationis moliendæ cura, quæ futuri operis substructio postularet, aurum, argentum, æs, lapides, ligna, tam cypressina quam cedrina, diligenter ante comparare. Ergo Davidem, his auditis, navibusque apud Achana Arabiæ civitatem ædificatis, effodiendi metalli artifices Urphen Rubri maris insulam auri fodinis abundantem misisse, qui auri plurimum in Judæam inde retulerint. Davidem autem, postquam annos quadraginta regnasset, imperium Salomoni filio annos duodecim nato, coram Helio sacerdotum

A *Διπλοῦν γὰρ ἦν τὸ μῆκος αἰετοῦ σχ*
Πτεροῖσι ποικίλοισιν ἠδὲ χρώμασι.
Στῆθος μὲν αὐτοῦ πορφυροῦν ἐφαίνε
Σκέλη δὲ μιλτόχρωτα, καὶ κατ' αὐχέν
Κροκωτίνοις μαλλοῖσιν εὐτρεπίζετο,
Κάρα δὲ κοίτης, ἡμέροις παρεμφερές.
Καὶ μηλίνη μὲν τῇ κόρῃ προσέβλεπε
Κύκλῳ. Κόρη δὲ κόκκος ὡς ἐφαίνετο.
Φωνὴν δὲ πάντων εἶχεν ἐκπρεπεστάτ
Βασιλεὺς δὲ πάντων ὀρνέων ἐφαίνετ
Ὡς ἦν νοῆσαι. Πάντα γὰρ τὰ πτήν' ὁ
Ὄπισθεν αὐτοῦ δειλιῶντ' ἐπέσσυτο,
Αὐτὸς δὲ πρόσθεν, ταῦρος ὣς γαυροῖ
Ἔβαινε κραιπνὸν βῆμα βαστάζων ποὶ

Καὶ μετὰ βραχέα· « Ἐπιζητεῖν δέ τινα Ἰσραηλῖται ὅπλα ἔσχον, ἄνοπλοι ἐξελθόντ σαν γάρ, τριῶν ἡμερῶν ὁδὸν ἐξελθόντες, σιάσαντες, πάλιν ἀνακάμψειν. Φαίνεται οὖ
B καταλκυσθέντας τοῖς ἐκείνων ὅπλοις χρήσα

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Λ'.

Εὐπολέμου, περὶ Δαβὶδ, καὶ Σολομῶ Ἱεροσολύμων.

« Εὐπόλεμος δέ φησιν ἔν τινι *Περὶ τῆ προφητείας* Μωσῆν προφητεῦσαι ἔτη μ'. Εἶ τὸν τοῦ Ναυῆ υἱὸν ἔτη λ'· βιῶσαι δ' αὐτὸ πῆξαί τε τὴν ἱερὰν σκηνὴν ἐν Σηλοῖ. Μετὰ προφήτην γενέσθαι Σαμουήλ. Εἶτα τῇ τοῦ λήσει, ὑπὸ Σαμουὴλ Σαοῦλον βασιλέα αἱρεθ ξαντα δὲ ἔτη κα', τελευτῆσαι. Εἶτα Δαβὶδ τ υἱὸν δυναστεῦσαι, ὃν καταστρέψασθαι Σύ
C παρὰ τὸν Εὐφράτην οἰκοῦντας ποταμὸν, καὶ μαγηνὴν, καὶ τοὺς ἐν Γαλαδηνῇ Ἀσσυρίους νικας. Στρατεῦσαι δ' αὐτὸν καὶ ἐπὶ Ἰδουμα Ἀμμονίτας, καὶ Μωαβίτας, καὶ Ἰτουραίους βαταίους, καὶ Ναβδαίους. Αὖθις δὲ ἐπιστρα Σούρωνα βασιλέα Τύρου καὶ Φοινίκης, οὓς κάσαι φόρους Ἰουδαίοις ὑποτελεῖν· πρός τε τὸν Αἰγυπτίων βασιλέα φιλίαν συνθέσθαι. Β τε τὸν Δαβὶδ οἰκοδομῆσαι ἱερὸν τῷ Θεῷ, ἀ Θεὸν τόπον αὐτῷ δεῖξαι τοῦ θυσιαστηρίου ἄγγελον αὐτῷ ὀφθῆναι, ἑστῶτα ἐπάνω τοῦ τὸν βωμὸν ἱδρῦσθαι ἐν Ἱεροσολύμοις, καὶ αὐτὸν μὴ ἱδρῦσθαι τὸ ἱερὸν, διὰ τὸ αἵματι ἀ πεφῦρθαι, καὶ πολλὰ ἔτη πεπολεμηκέναι. Εἶ τῷ ὄνομα Διαναθάν· προστάξαι τε αὐτῷ τοῦ
D τῷ υἱῷ ἐπιτρέψῃ τὴν οἰκοδομίαν· αὐτὸν δὲ ζειν τὰ πρὸς τὴν κατασκευὴν ἀνήκοντα, χρ γύριον, χαλκὸν, λίθους, ξύλα κυπαρίσσινα δρινα. Ἀκούσαντα δὲ τὸν Δαβὶδ, πλοῖα να σθαι ἐν Ἀχάνοις πόλει τῆς Ἀραβίας, καὶ μεταλλευτὰς εἰς τὴν Οὐρφῆ νῆσον, κειμέ Ἐρυθρᾷ θαλάσσῃ, μέταλλα χρυσικὰ ἔχουσα χρυσίον ἐκεῖθεν μετακομίσαι τοὺς μεταλλ τὴν Ἰουδαίαν. Βασιλεύσαντα δὲ τὸν Δαβ Σολομῶνι τῷ υἱῷ τὴν ἀρχὴν παραδοῦναι, ιβ', ἐνώπιον Ἡλεὶ τοῦ ἀρχιερέως, καὶ φυλάρχων, καὶ παραδοῦναι αὐτῷ τόν τε καὶ ἄργυρον, καὶ χαλκὸν, καὶ λίθον, καὶ ξύ ρίσσινα, καὶ κέδρινα. Καὶ αὐτὸν μὲν τελευτ λομῶνα δὲ βασιλεύειν, καὶ γράψαι πρὸς Οὐ

ν βασιλέα τὴν ὑπογεγραμμένην ἐπιστολήν. »

principe, ac tribunis duodecim, cum auro, argento, ... ldibus, lignisque omnibus cypressinis ac cedrinis tradidisse. **448** Salomonem vero, cum defuncto gnum capessisset, ad Vaphren Ægypti regem eam, quæ sequitur, epistolam scripsisse. »

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΑ'.

ς Σολομὼν Οὐαφρῇ βασιλεῖ Αἰγύπτου, φίλῳ πατρικῷ, χαίρειν.

σκέ με παρειληφότα τὴν βασιλείαν παρὰ ῦ πατρὸς διὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ μεγίστου, καὶ ἐπι-ς μοι οἰκοδομῆσαι ἱερὸν τῷ Θεῷ, ὃς τὸν οὐ-ὶ τὴν γῆν ἔκτισεν· ἅμα δέ σοι γράψαι, ἀπο-μοι τῶν παρὰ σοῦ λαῶν, οἳ παραστήσονταί ρι τοῦ ἐπιτελέσαι πάντα κατὰ τὴν χρείαν, πιτέτακται. »

CAPUT XXXI.

Salomon rex Vaphræ Ægypti regi, amico paterno salutem.

« Noveris me summi Numinis beneficio regnum a Davide patre accepisse, a quo templum Deo cœli terrarumque molitori ædificare jussus fuerim, simulque abs te per litteras petere, uti ad me ex regni tui hominibus fabrisque mittas, qui suam mihi operam navent, donec, uti par est, cuncta, prout jussus ego sum, accurate perfecero. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΒ'.

ς Οὐαφρῆς Σολομῶνι βασιλεῖ μεγάλῳ χαίρειν.

α τῷ ἀναγνῶναι τὴν παρὰ σοῦ ἐπιστολήν, χάρην, καὶ λαμπρὰν ἡμέραν ἤγαγον, ἐγώ τε B μις μου πᾶσα, ἐπὶ τῷ παρειληφέναι σε τὴν ν παρὰ χρηστοῦ ἀνδρὸς, καὶ δεδοκιμασμένου ούτου Θεοῦ. Περὶ δὲ ὧν γράφεις μοι περὶ τῶν ς λαοὺς τοὺς παρ' ἡμῖν, ἀπέσταλκά σοι μυ-κτώ, ὧν καὶ τὰ πλήθη ἐξ ὧν εἰσι, διασεσά-· ἐκ μὲν τοῦ Σεβριθίτου νομοῦ μυρίους, ἐκ δὲ ησίου καὶ Σεβεννήτου δισμυρίους (86), Βου-λεοντοπολίτου, καὶ Βαθριθίτου, ἀνὰ μυρίους. ν δὲ καὶ δέοντα αὐτοῖς καὶ τὰ ἄλλα, ὅπως εὐ-ὶ ἵνα ἀποκατασταθῶσιν εἰς τὴν ἰδίαν, ὡς ἂν χρείας γενομένης (87). »

CAPUT XXXII.

Vaphres rex Salomoni regi magno salutem.

« Litteras tuas simul atque perlegi, cum ingentem animo cepi lætitiam, tum genialem cum universo exercitu populoque meo diem egi, quod a viro optimo, tantoque Numini probatissimo regnum acceperis. Quod autem a nobis homines fabrosque postulas, eorum octoginta millia ad te misi, quorum etiam natale tibi solum indicare juvat. Ex Sebrithide præfectura decem millia, ex Mendesia, et Sebennitide, viginti millia, ex Busiritide Leontopolitide, et Bathrihitide circiter triginta millia numerantur. Superest ut iis quæcunque opus fuerint, abunde suppeditari cures, partim ne quid inter eos turbarum excitetur, partim ut ædificatione perfecta, salvi ad suos incolumesque revertantur. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΓ'.

ς Σολομὼν Σούρωνι τῷ βασιλεῖ Τύρου, ῶνος, καὶ Φοινίκης, φίλῳ πατρικῷ, χαί- C

σκέ με παρειληφότα τὴν βασιλείαν παρὰ ἱ πατρὸς διὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ μεγίστου, ἐπιτε-μοι οἰκοδομῆσαι ἱερὸν τῷ Θεῷ, ὃς τὸν οὐρα-ὴν γῆν ἔκτισεν· ἅμα δὲ καὶ σοὶ γράψαι, ὶ μοι τῶν παρὰ σοῦ λαῶν, οἳ συμπαραστή-ιν, μέχρι τοῦ ἐπιτελέσαι τὴν τοῦ Θεοῦ ὅτι μοι ἐπιτέτακται. Γέγραφα δὲ καὶ εἰς λαίαν, καὶ Σαμαρῖτιν, καὶ Μωαβῖτιν, καὶ ς καὶ Γαλαδῖτιν, χορηγεῖσθαι αὐτοῖς τὰ ι τῆς χώρας κατὰ μῆνα, κόρους σίτου μυ-δὲ κόρος ἐστὶν ἀρταβῶν ἕξ· καὶ οἴνου κό-ους· ὁ δὲ κόρος τοῦ οἴνου ἐστὶ μέτρα δέκα. ιον καὶ τὰ ἄλλα χορηγηθήσεται αὐτοῖς ἐκ D ιας, ἱερεῖα δὲ εἰς κρεωφαγίαν ἐκ τῆς 'Αρα-

CAPUT XXXIII.

Salomon rex Suroni, Tyri, Sidonis, ac Phœniciæ regi, amico paterno, salutem.

« Noveris me summi Numinis beneficio regnum a Davide patre accepisse, a quo templum Deo cœli terrarumque **449** molitori ædificare jussus fuerim, simulque abs te per litteras petere uti ad me ex regni tui hominibus fabrisque mittas, qui suam nobis operam navent, donec divinum illud opus, prout jussus ego sum, accurate perfecero. Cæterum in Galilæam, Samariam, Moabitidem, Amonitidem, et Galaditidem scripsi, uti ex regionibus illis, quæcunque opus fuerint, iis affatim suppetant; nempe in singulos menses, cororum tritici decem millia, qui singuli artabas sex continent; itemque cororum vini decem millia, qui singuli metra decem efficiunt, oleum autem ac cætera ex Judæa, hostias vero, quarum ipsi carnibus vescantur, ex Arabia suppeditari jussi. »

(86) *σμυρίους*. Reponendum opinor ἀνὰ δισ-; hoc est quadraginta millia ex duabus, vi-ta ex singulis, ut paulo post ἀνὰ μυρίους: aginta tantum, non octoginta millium tura est.

(87) *νομένης*. Legendum existimo γενόμενοι. lenismus, ἀπό τινος πράγματος γενέσθαι, ηλλαχέναι τοῦ πράγματος, *negotio per-vel ab eo recentem esse*. Plutarch. *Alexand*, ἀπὸ τῶν ἱερῶν γενομένῳ τῷ βασιλεῖ προσελθόντες, *regem a peracto sacrificio recentem adeuntes*. Ibid., ὁ δὲ 'Αλέξανδρος ἀπὸ τῆς πυρᾶς γενόμενος, καὶ συναγαγὼν πολλοὺς τῶν φίλων· *a busto illo reversus*. Id. in *Themistoc.*, γενόμενος δὲ ἐπὶ τῶν πράξεων ἐκείνων. Interdum ἐλλειπτικῶς, absque verbo: Herodian. lib. VII, περιτυχόντες τῶν ἀπὸ ὑπατείας τινί, *cum in aliquem ex consularibus incidissent*. Sic οἱ ἀπὸ στρατηγείας, πρεσβείας, etc., *imperio; legatione functi.*

CAPUT XXXIV.

Suron Salomoni regi magno salutem.

« Benedictus Deus terræ ac cœli conditor, qui virum optimum ac parentis optimi filium elegerit. Litteras tuas simul atque perlegi, summam animo voluptatem cepi, Deoque gratias egi, quod regnum capessisses. Quod autem a nobis homines operasque poscis, Tyriorum ac Phœnicum octoginta millia ad te misi, atque inter cæteros architectum, patria quidem Tyrium, sed matre Judæa eademque ex Davidis tribu natum: qui tibi quæcunque ex eo quæsieris, quæ cœli hujus ambitu continentur, si modo ad architecturam pertinebunt, ea cum scienter edisseret omnia, tum etiam facile perficiet. Quod superest, partium tuarum erit, ad locorum præfec- B tos scribere, uti huic tantæ hominum multitudini, quæcunque necessaria fuerint, diligenter abundeque provideant. » Salomon igitur, his lectis, paternorum amicorum auxilio fretus, et Tyriorum Sidoniorumque manu stipatus, lustrato monte Libano, quidquid lignorum a parente cæsum olim fuerat, per mare Joppen usque transvexit, indeque pedestri ductu Hierosolymam comportavit. Protinus ad templi Deo voti sese ædificationem accinxit, anno ætatis decimo tertio. Quod in opus dum universa illa diversorum populorum multitudo incumberet, tribus Judæorum duodecim res necessarias centum et sexaginta hominum millibus ita suppeditabant, ut suum singulæ mensem huic curæ ac provisioni assignatum et descriptum haberent. Ergo templi C fundamenta jacta, quod cum sexaginta cubitorum longitudine, totidemque latitudine spatium occuparet, tum vero fundamenta latitudinis ipsa per se decem omnino cubitos obtinebant. **450** Sic enim a Nathan Dei propheta jussus Salomon fuerat. Ac structuram quidem universam ita compingi voluit, ut alterni sese lapidum, et cypressinarum trabium ordines exciperent, quod utrumque corium æneis quibusdam, iisque talenti pondo, securium instar, vinculis astringeretur. Jam stante universi ædificii mole, cedrinis cupressinisque tabulis exteriorem lapidum faciem, ne oculum offenderet, undequaque vestivit; interiorem vero sic inauravit, ut conflatos ex auro lateres cubitorum quinque, clavis argenteis quatuor, talenti pondo, atque uberum in D similitudinem collocatis ad parietes affigeret. Sicque a pavimento ad summum usque tectum ædes tota auro collucebat: ipsiusque adeo laquearis aureum tabulatum, exterius vero culmen æreum totum erat hoc est æreis tegulis fuso ære conflatis instratum. Columnas præterea duas in templo statuit, æreas quidem illas, sed auro purissimo ad digiti unius crassitudinem inductas, a dextris unam, alteram a sinistris; ambas autem ejusmodi, quæ longitudine tectum ipsum attingerent, ambitu cubitos singulæ

A KEΦAΛAION ΛΔ'.

Σούρων Σολομῶνι βασιλεῖ μεγάλῳ χαίρ

« Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς, ὃς τὴν γῆν καὶ τὸν ο ἔκτισεν, ὃς εἵλετο ἄνθρωπον χρηστὸν ἐκ χρησ δρός. Ἅμα τοῦ ἀναγνῶναι τὴν παρὰ σοῦ ἐπι σφόδρα ἐχάρην, καὶ εὐλόγησα τὸν Θεὸν, ἐπὶ ρειληφέναι σε τὴν βασιλείαν. Περὶ δὲ ὧν γράφ περὶ τῶν κατὰ τοὺς λαοὺς τοὺς παρ' ἡμῖν, ἀπέ σοι Τυρίων καὶ Φοινίκων ὀκτακισμυρίους, καὶ τέκτονά σοι ἀπέσταλκα ἄνθρωπον Τύριον, ἐκ Ἰουδαίας, ἐκ τῆς φυλῆς τῆς Δαβὶδ, ὑπὲρ ὧν τὸν ἐρωτήσῃς τῶν ὑπὸ τὸν οὐρανὸν πάντων κα χιτεκτονίαν, ὑφηγήσεταί σοι καὶ ποιήσει. Περὶ δεόντων καὶ ἀποστελλομένων σοι παίδων, B ποιήσεις ἐπιστείλας τοῖς κατὰ τόπον ἐπάρχοις χορηγῆται τὰ δέοντα. » Διελθὼν δὲ Σολομὼν, ἔχω πατρικοὺς φίλους ἐπὶ τὸ ὄρος τοῦ Λιβάνου, με Σιδωνίων καὶ Τυρίων, μετήνεγκε τὰ ξύλα τὰ κομμένα ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ διὰ τῆς θαλάττ Ἰόππην, ἐκεῖθεν δὲ πεζῇ εἰς Ἱεροσόλυμα· καὶ σθαι οἰκοδομεῖν τὸ ἱερὸν τοῦ Θεοῦ, ὄντα ἐτ Ἐργάζεσθαι δὲ τὰ ἔθνη τὰ προειρημένα, καὶ ιβ' τῶν Ἰουδαίων, καὶ παρέχειν (88) ταῖς ἐκκ μυριάσι τὰ δέοντα πάντα κατὰ μῆνα φυλὴν θεμελιῶσαί τε τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ, μῆκος ἓξ (89), πλάτος πηχῶν ξ'· τὸ δὲ πλάτος τῆς μῆς καὶ τῶν θεμελίων πηχῶν ι'. Οὕτω γὰρ προστάξαι Νάθαν τὸν προφήτην τοῦ Θεοῦ. μεῖν δὲ ἐναλλὰξ δόμον λίθινον καὶ ἔνδεσμον κυ C σινον, πελεκίνοις χαλκοῖς ταλαντιαίοις κατα νοντας τοὺς δύο δόμους. Οὕτω δ' αὐτὸν οἰκοδομ ξυλῶσαι ἔξωθεν κεδρίνοις ξύλοις καὶ κυπαρισ ὥστε τὴν λιθίνην οἰκοδομὴν μὴ φαίνεσθαι, χρ τε τὸν ναὸν ἔσωθεν χωννύντα πλινθία χρυσᾶ πήχη, καὶ προστιθέναι προσηλοῦντα ἥλοις ἀρ ταλαντιαίοις τὴν ὁλκὴν, μαστοειδέσι τὸν ῥυθμ σαρσι δὲ τὸν ἀριθμόν. Οὕτω δ' αὐτὸν χρυσῶσ ἐδάφους ἕως τῆς ὀροφῆς, τό τε ὀρόφωμα ποι φατνωμάτων χρυσῶν, τὸ δὲ δῶμα ποιῆσαι χα ἀπὸ κεραμίδων χαλκῶν, χαλκὸν χωνεύσαντ τοῦτον καταχέοντα [b]. Ποιῆσαι δὲ δύο στύλους χα καὶ καταχρυσῶσαι αὐτοὺς χρυσίῳ ἀδόλῳ, δα τὸ πάχος. Εἶναι δὲ τοὺς στύλους τῷ ναῷ ἰσ θεις, τὸ δὲ πλάτος κύκλῳ ἕκαστον κίονα πηχῶν D στῆναι δὲ αὐτοὺς τοῦ οἴκου ὃν μὲν ἐκ δεξιῶν, εὐωνύμων. Ποιῆσαι δὲ καὶ λυχνίας χρυσᾶς, δέ λαντα ἑκάστην ὁλκὴν ἀγούσας, ὑπόδειγμα λ τὴν ὑπὸ Μωσέως ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ μαρτυρί θεῖσαν. Στῆσαι δ' ἐξ ἑκατέρου μέρους τοῦ σηκ μὲν ἐκ δεξιῶν, τὰς δὲ ἐξ εὐωνύμων. Ποιῆσαι δ' καὶ λύχνους χρυσοῦς ο', ὥστε καίεσθαι ἐφ' ἑ λυχνίας ἑπτά. Οἰκοδομῆσαι δὲ καὶ τὰς πύλ ἱεροῦ, καὶ κατακοσμῆσαι χρυσίῳ καὶ ἀργυρί καταστεγάσαι φατνώμασι κεδρίνοις καὶ κυπ νοις. Ποιῆσαι δὲ καὶ κατὰ τὸ πρὸς βοῤῥᾶν μέρ

[a] Ἴσ. τῶν κατά. [b] Ἴσ. καταχέαντα.

(88) *Καὶ παρέχειν*. Καί rectius, opinor, expungitur.

(89) *Πηχῶν ἕξ*. Verti perinde ac si leg πηχῶν ξ'. Consule Josephum *Antiquit.* VIII,

στοὰν, καὶ στύλους αὐτῇ ὑποστῆσαι χαλκοῦς
κατασκευάσαι δὲ καὶ λουτῆρα χαλκοῦν μῆκος
κ', καὶ πλάτος πηχῶν κ'· τὸ δὲ ὕψος πηχῶν ε'.
ι δὲ ἐπ' αὐτῷ στεφάνην πρὸς τὴν βάσιν ἔξω
ρουσαν πῆχυν ἕνα πρὸς τὸ τοὺς ἱερεῖς τούς τε
προσκλύζεσθαι, καὶ τὰς χεῖρας νίπτεσθαι ἐπι-
τας· ποιῆσαι δὲ καὶ τὰς βάσεις τοῦ λουτῆρος
ὰς, χωνευτὰς δώδεκα, καὶ τῷ ὕψει ἀνδρομή-
καὶ στῆσαι ἐξ ὑστέρου μέρους ὑπὸ τὸν λουτῆρα,
ιῶν τοῦ θυσιαστηρίου. Ποιῆσαι δὲ καὶ βάσιν
τῷ ὕψει πηχῶν δυοῖν, κατὰ τὸν λουτῆρα,
εστήκῃ ἐπ' αὐτῆς ὁ βασιλεὺς, ὅταν προσ-
ι, ὅπως ὀπτάνηται τῷ λαῷ τῶν Ἰουδαίων.
μῆσαι δὲ καὶ τὸ θυσιαστήριον, πηχῶν κε' ἐπὶ
κ', τὸ δ' ὕψος πηχῶν ιβ'. Ποιῆσαι δὲ καὶ δα-
υς δύο χαλκοῦς ἁλυσιδωτοὺς, καὶ στῆσαι αὐτοὺς
ηχανημάτων ὑπερεχόντων τῷ ὕψει τὸν ναὸν
κ', καὶ σκιάζειν ἐπάνω παντὸς τοῦ ἱεροῦ· καὶ
ρεμάσαι ἑκάστῃ δικτύϊ κώδωνας χαλκοῦς τα-
ίους τετρακοσίους· καὶ ποιῆσαι ὅλας τὰς δι-
πρὸς τὸ ψοφεῖν τοὺς κώδωνας, καὶ ἀποσοβεῖν
α, ὅπως μὴ καθίζῃ ἐπὶ τοῦ ἱεροῦ, μηδὲ νοσ-
ὶ τοῖς φατνώμασι τῶν πυλῶν καὶ στοῶν, καὶ
τοῖς ἀποπατήμασι τὸ ἱερόν. Περιβαλεῖν δὲ
Ἱεροσόλυμα τὴν πόλιν τείχεσι, καὶ πύργοις,
φροις. Οἰκοδομῆσαι δὲ καὶ βασίλεια ἑαυτῷ.
γορευθῆναι δὲ πρῶτον μὲν τὸ ἀνάκτορον ἱερὸν
ῶνος, ὕστερον δὲ, παρεφθαρμένως τὴν πόλιν
ῦ ἱεροῦ Ἱερουσαλὴμ ὀνομασθῆναι· ὑπὸ δὲ τῶν
ων φερωνύμως Ἱεροσόλυμα λέγεσθαι. Συντε-
α δὲ τὸ ἱερὸν καὶ τὴν πόλιν τειχίσαντα, ἐλ-
ς Σηλὼμ, καὶ θυσίαν τῷ Θεῷ εἰς ὁλοκάρπω-
οσαγαγεῖν, βοῦς χιλίους. Λαβόντα δὲ τὴν σκη-
ὶ τὸ θυσιαστήριον, καὶ τὰ σκεύη, ἃ ἐποίησε
, εἰς Ἱεροσόλυμα ἐνεγκεῖν, καὶ ἐν τῷ οἴκῳ
. Καὶ τὴν κιβωτὸν δὲ καὶ τὸν βωμὸν τὸν χρυ-
καὶ τὴν λυχνίαν, καὶ τὴν τράπεζαν, καὶ τὰ
σκεύη ἐκεῖ κατατίθεσθαι, καθὼς προστάξαι
τὸν προφήτην. Προσαγαγεῖν δὲ τῷ Θεῷ θυσίαν
ν, πρόβατα δισχίλια, μόσχους τρισχιλίους πεν-
ίους. Τὸ δὲ σύμπαν χρυσίον, τὸ εἰς τοὺς δύο
υς καὶ τὸν ναὸν καταχρησθὲν, εἶναι τάλαντα
ίων υξ', εἰς δὲ τοὺς ἥλους καὶ τὴν ἄλλην κατα-
ν ἀργυρίου τάλαντα χίλια διακόσια τριακοντα-
αλκοῦ δὲ εἰς τοὺς κίονας καὶ τὸν λουτῆρα καὶ
τοὰν τάλαντα μύρια ὀκτακισχίλια πεντήκοντα.
έμψαι δὲ τὸν Σολομῶνα καὶ τοὺς Αἰγυπτίους,
ὺς Φοίνικας, ἑκάστους εἰς τὴν ἑαυτῶν, ἑκάστῳ
ῦ σίκλους δόντα δέκα· τὸ δὲ τάλαντον εἶναι σί-
Καὶ τῷ μὲν Αἰγύπτου βασιλεῖ Οὐαφρῇ ἐλαίου
τὰς μυρίους, φοινικοβαλάνων ἀρτάβας χιλίας,
ς δὲ ἀγγεῖα ἑκατὸν, καὶ ἀρώματα πέμψαι· τῷ
ρωνι εἰς Τῦρον πέμψαι τὸν χρυσοῦν κίονα, τὸν
ρῳ ἀνακείμενον ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Διός. Θεόφιλος
ι τὸν περισσεύσαντα χρυσὸν τὸν Σολομῶνα τῷ
βασιλεῖ πέμψαι. Τὸν δὲ, εἰκόνα τῆς θυγατρὸς
λοσώματον κατασκευάσαι, καὶ ἔλυτρον τῷ ἀν-
ι τὸν χρυσοῦν κίονα περιθεῖναι. Ποιῆσαι δέ
ὁ Εὐπόλεμος τὸν Σολομῶνα καὶ ἀσπίδας χρυσᾶς

A decem implerent. Aurea etiam candelabra fieri curavit, pondo singula talentum decem, quæ ad illius, quod in tabernaculo testimonii collocatum a Moyse fuerat, exemplar expressit. Hæc utraque similiter ædis ex parte constituta, ad dexteram alia, alia ad sinistram, additæque aureæ lucernæ septuaginta, ut septem accensas candelabra singula sustinerent. Templi quoque valvas auro argentoque texit, fornicemque desuper cedrinis ac cypressinis ex tabulis sinuavit. Jam ad septentrionalem ædis partem ingentem porticum aperuit, columnis æreis octo et quadraginta suffultam. Labrum item adjunxit æneum, longitudinis quidem ac latitudinis viginti, altitudinis vero quinque duntaxat cubitos habens. Hoc limbus quidam exterius ad cubitum unum emi-
B nens, ac versus basim circumductus ambiebat, quo facilius conscenso labro, sacerdotes pedum manuumque sordes eluerent. Eidem gradus tornatiles fusilesque duodecim, cum justa hominis unius magnitudine adæquati, ad partem illius posteriorem, altaris vero dexteram suppositi. Addita insuper basis ænea, non procul a labro, altitudine cubitos duos obtinens, cui rex oraturus insisteret, quo facilius a circumstante Judæo populo cerneretur.
451 Ad hæc altare erexit, cujus ambitus cubitorum quinque et quadraginta, altitudo vero duodecim tantum esset. Postremo, annulos ex ære geminos catenis implicitos, machinis quibusdam supra templi fastigium viginti cubitis exstantibus impositis, quorum umbra in totum desuper culmen
C incumberet: eque singulis retibus seu catenis ænea tintinnabula, talenti pondo, quadringenta suspendit, quæ catenis commotis impulsa, tinnitu ac strepitu volucres abigerent, ne vel insiderent templo, vel nidos in valvarum aut porticuum tabulatis construerent, ædemque sacram sordibus inquinarent. Porro ipsam quoque Hierosolymæ urbem muris, turribus, fossisque vallavit, augustamque sibi ipsi regiam excitavit. At primum quidem sacra illa ædes, ἱερὸν Σολομῶνος, Salomonis templum, nominata est; deinde vero, urbs ipsa Hierusalem, corrupto vitiatoque templi nomine appellata, quam Græci postea Hierosolymam affini geminoque vocabulo nuncuparunt. Rex autem post templum ædificatum, urbem-
D que munitam, Selomum profectus, Deo mille boum holocaustum obtulit; idemque postmodum, et tabernaculum, et aram, et quidquid sacræ supellectilis comparatum a Mose fuerat, arcam, altare aureum, candelabrum, mensam, et quidquid aliud fuit, Hierosolymam comportatum, sacra in æde prophetæ jussu reposuit, simulque immensum Deo sacrificium fecit, ovibus ad duo ac juvencis ad tria millia et quingenta mactatis. Cæterum vis auri cuncta, in columnas duas, ac templum universum expensa, talentum fuit quadragies sexies; argenti vero in clavos ac reliquum apparatum, ducentorum ac triginta duum supra mille; æris denique, in columnas, labrum et porticum, quinquaginta supra octodecim millia. Porro Ægyptios ac Phœnices, divisis in

singulos decem auri siclis (siclus talentum erat) suam in patriam Salomon remisit. Ad Vaphren Ægypti regem olei metretas ad decem millia, dactylorum Ægyptiacarum artabas mille, mellis vasa centum cum aromatibus; ad Suronem vero columnam auream Tyrum misit, quam ipse Jovis in templo consecravit. **452** Addit Theophilus, quidquid reliquum ex auro fuerat, Tyrio regi a Salomone missum esse: illum vero filiæ simulacrum integrum ex eo conflavisse, ipsumque aurea columna quasi theca et involucro quodam inclusisse. Eupolemus autem aureos præterea clypeos mille a Salomone elaboratos esse tradit, quingentorum singulos aureorum; eumdemque vixisse annos quinquaginta duos, ex quibus totos et continentes quadraginta summa in pace regnaverit. »

A χιλίας, ὧν ἑκάστην πεντακοσίων εἶναι χρυσῶν. Βιῶσαι δὲ αὐτὸν ἔτη πεντήκοντα δύο, ὧν ἐν εἰρήνῃ βασιλεῦσαι ἔτη μ'. »

CAPUT XXXV.

De Hierosolyma, ex Timochare, ut habetur eodem libro de rebus Antiochi.

Timochares in rerum ab Antiocho gestarum historia, Hierosolymæ ambitum quadraginta stadiorum esse docet; eamdemque expugnatu perdifficilem, quippe quæ præruptis undique fossis vallibusque cingatur. Ad hæc, urbem universam aquis perlui, quarum defluxu horti passim omnes irrigentur; ac tametsi totis quadraginta ab urbe stadiis summa aquæ penuria laboretur, inde tamen, riguum denuo solum apparere.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΕ'.

Τιμοχάρους, περὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ, ἀπὸ τῶν περὶ Ἀντιόχου τῆς αὐτῆς γραφῆς.

Τιμοχάρης δέ φησιν ἐν τοῖς περὶ Ἀντιόχου τὰ B Ἱεροσόλυμα τὴν μὲν περίμετρον ἔχειν σταδίους μ'· εἶναι δ' αὐτὴν δυσάλωτον, πάντοθεν ἀποῤῥῶξι περικλειομένην φάραγξιν. Ὅλην δὲ τὴν πόλιν ὕδασι καταῤῥεῖσθαι, ὥστε καὶ τοὺς κήπους ἐκ τῶν ἀποῤῥεόντων ὑδάτων ἐκ τῆς πόλεως ἄρδεσθαι· τὴν δὲ μεταξὺ ἀπὸ τῆς πόλεως ἄχρι τεσσαράκοντα σταδίων ἄνυδρον εἶναι· ἀπὸ δὲ τῶν μ' σταδίων πάλιν κάθυδρον ὑπάρχειν.

CAPUT XXXVI.

De eadem, ex mensore Syriæ.

Præterea is qui Syriam totam mensus est, libro primo sui operis, Hierosolymam in arduo quodam asperoque jugo sitam fuisse tradit, partemque murorum aliquam polito ex lapide, maximam vero ex silice constitisse: itemque urbis ambitum stadia septem ac viginti obtinere: ad extremum eodem ex loco fontem magna aquæ vi scaturientem exsistere.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛϚ'.

Τοῦ τῆς Συρίας σχοινομέτρου, περὶ τῆς αὐτῆς.

Ὁ δὲ τῆς Συρίας σχοινομέτρης γράψας, ἐν τῇ πρώτῃ φησὶ κεῖσθαι Ἱεροσόλυμα ἐπὶ μετεώρου τε καὶ τραχέως τόπου· ᾠκοδομῆσθαι δέ τινα μὲν μέρη τοῦ τείχους, ἀπὸ λίθου ξεστοῦ, τὰ δὲ πλείονα ἀπὸ χάλικος· C καὶ ἔχειν τὴν περίμετρον τὴν πόλιν σταδίων κζ'· ὑπάρχειν δὲ καὶ πηγὴν ἐν τῷ χωρίῳ, ὕδωρ δαψιλὲς ἀναβλύζουσαν.

CAPUT XXXVII.

De aquis ipsis quæ sunt Hierosolymis, ex Philone.

Ejusdem scaturiginis Philo etiam meminit in iis, quos *de Hierosolyma* **453** conscripsit, libris, quam hieme arescere, ac rursum æstate ubertim fluere, libro primo hunc in modum cecinit,

Desuper allabens nova tum miracula vidi.
. . . . . . qua fons uberrimus undas
Egerit, atque sinus implet ductusque profundos,

et quæ sequuntur: quibus de fluxu ejus pleniore subjungit,

Scilicet ex alto decurrens vertice fluxus,
Et pluviis crescens nivibus, sub turribus altis
Volvitur, et sicco languentia pulvere circum
Arva rigans, viridis miracula pandit amictus,

et reliqua. Idemque rursus de summi sacerdotis tum fonte tum aquæ ductu:

Subter humum lymphas multus sublime canalis
Egerit.

Et cætera quæ fusius ille persequitur. Verum ex Alexandro Polyhistore hactenus.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΖ'.

Φίλωνος, περὶ τῶν ἐν Ἱεροσολύμοις ὑδάτων.

Φησὶ δὲ ὁ Φίλων ἐν τοῖς *περὶ Ἱεροσολύμων* κρήνην εἶναι· ταύτην δὲ ἐν μὲν τῷ χειμῶνι ξηραίνεσθαι, ἐν δὲ τῷ θέρει πληροῦσθαι. Λέγει δὲ ἐν τῇ πρώτῃ οὕτως·

Νηχόμενος δ' ἐφύπερθε τὸ θαμβηέστατον ἄλλο
Δέρκηθρον σὺν ἀοιδᾷ, μεγιστούχοιο λοετροῖς
Ῥεύματος ἐμπίπλησι βαθὺν ῥόον ἐξανιείσης·

καὶ τὰ ἑξῆς· οἷς πάλιν ὑποβὰς, περὶ τῆς πλημώσεως ἐπιλέγει·

Ῥεῦμα γὰρ ὑψιφάεννον, ἐν ὑετίοις νιφετοῖσιν
D *Ἱέμενον, πολυγηθὲς, ὀρεινοῖς* (90) *ὑπὲρ πύργοισιν*
Στρωφᾶται, καὶ ξηρὰ πέδῳ κεκονιμένα, κρήνης
Τηλεφαῆ δείκνυσιν ὑπέρτατα θάμβεα λαῶν,

καὶ τὰ τούτοις ἀκόλουθα. Εἶτα πάλιν περὶ τῆς τοῦ ἀρχιερέως κρήνης καὶ τῆς ἀποχετεύσεως διέξεισιν οὕτως·

Αἰπὺ δ' ἄρ' ἐκπτύουσι διὰ χθονὸς ὑδροχόοισι
Σωλῆνες.

Καὶ ὅσα ἄλλα τούτοις ἕπεται. Τοσαῦτα μὲν δὴ τὰ ἀπὸ τῶν Ἀλεξάνδρου τοῦ Πολυΐστορος.

CAPUT XXXVIII.

De iisdem, ex Aristæo.

Aristæus autem, in eo, quem de Judaicæ legis

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΗ'.

Ἀρισταίου, περὶ τῶν αὐτῶν.

Περὶ δὲ τῶν ἐν τῇ Ἱερουσαλὴμ ὑδάτων καὶ ὁ

(90) Ὀρεινοῖς, etc. Forte legendum ὑπαὶ πύργοισιν ὀρεινοῖς.

ἔδος ἐν τῷ γραφέντι αὐτῷ βιβλίῳ περὶ τῆς ἑρ- A
; τοῦ τῶν Ἰουδαίων νόμου ταῦτα ἱστορεῖ· « Ὁ
; ἀποβλέπει πρὸς ἠῶ, τὰ δ' ὀπίσθια αὐτοῦ
ἑσπέραν. Τὸ δὲ πᾶν ἔδαφος λιθόστρωτον καθ-
, καὶ κλίματα πρὸς τοὺς καθήκοντας τόπους
ς τῶν ὑδάτων ἐπιῤῥοῆς ἕνεκεν, ἡ γίνεται διὰ
ῆξιν τῶν ἀπὸ τῶν θυσιῶν αἱμάτων· πολλαὶ
ριάδες κτηνῶν προσάγονται κατὰ τὰς τῶν ἑορ-
ἡμέρας. Ὕδατος δὲ ἀνέκλειπτός ἐστι σύστασις,
καὶ πηγῆς ἔσωθεν πολυῤῥύτου φυσικῶς ἐπιῤ-
;, ἔτι δὲ θαυμασίων καὶ ἀδιηγήτων ὑποδοχέων
ντων ὑπὸ γῆν, καθὼς ἐπέφαινον, πέντε στα-
κλόθεν τῆς κατὰ τὸ ἱερὸν καταβολῆς, καὶ ἐκ
σύριγγας ἀναρίθμους καθ' ἕκαστον μέρος
συναπτόντων τῶν ῥευμάτων. Καὶ ταῦτα
μεμολυβδῶσθαι κατ' ἐδάφους καὶ τῶν τοίχων· B
τούτων κεχύσθαι πολὺ πλῆθος κονιάσεως,
; γεγενημένων ἀπάντων. »

interpretatione conscripsit, de aquis illis Hierosolymitana urbe fluentibus ita narrat: « Templum, inquit, a fronte ortum, occasum a tergo spectat. Solum ejus universum lapide stratum, idemque certis et opportunis in locis declivius, quo facilius aquæ decurrant, quibus ad abstergendum victimarum sanguinem pavimentum prolui necesse est, quod multa pecorum millia diebus festis immolentur. Ac perennis quidem propterea est aquarum ejusmodi vis atque collectio, quod cum ex interioribus soli visceribus, fons quidam uberrimus, ac plurimas sectus in venas, eo loco nativo cursu influat; tum vero mirabiles præterea tubi, omnique oratione majores sub terram elaborati sint, qui, quantum ex visu conjicere licet, quinque stadiorum circa templi molem gyrum efficiant, ex quibus innumerabiles **454** fistulæ ad latera singula producantur, quibus aquæ omnibus ex partibus confluerantur. Atque hæc omnia, partim ad pavimentum, partim ad ipsos quoque parietes, opere rio, infusa desuper vi magna calcis, adhærescere, adeoque singulari et accurata quadam arte e scribit. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΘ'.

ιολέμου, περὶ Ἱερεμίου τοῦ προφήτου.

τούτοις, καὶ τῆς Ἱερεμίου προφητείας τοῦ
ορος μνήμην πεποιημένου, ἡμᾶς ἀποσιωπῆ-
την πάντων ἂν εἴη παραλογώτατον. Κείσθω
καὶ αὐτη· « Εἶτα Ἰωακείμ. Ἐπὶ τούτου προ-
ει Ἱερεμίαν τὸν προφήτην. Τοῦτον, ὑπὸ τοῦ
ποσταλέντα, καταλαβεῖν τοὺς Ἰουδαίους θυ-
ας εἰδώλῳ χρυσῷ, ᾧ εἶναι ὄνομα Βάαλ. Τοῦ- C
ὐτοῖς τὴν μέλλουσαν ἀτυχίαν δηλῶσαι. Τὸν
κεὶμ ζῶντα αὐτὸν ἐπιβαλέσθαι κατακαῦσαι·
φάναι τοῖς ξύλοις τούτοις Βαβυλωνίοις ὀψο-
ν, καὶ σκάψειν τὰς τοῦ Τίγριδος καὶ Εὐφρά-
ρυγας αἰχμαλωτισθέντας. Τὸν δὲ τῶν Βαβυλω-
σιλέα ἀκούσαντα Ναβουχοδονόσορ τὰ ὑπὸ τοῦ
ου προμαντευθέντα, παρακαλέσαι Ἀστιβάρην
δων βασιλέα συστρατεύειν αὐτῷ. Παραλαβόντα
λωνίους καὶ Μήδους, καὶ συναγαγόντα πεζῶν
ωκαίδεκα, ἱππέων δὲ μυριάδας δώδεκα, καὶ
ἅρματα μύρια, πρῶτον μὲν τὴν Σαμαρεῖτιν
ρέψασθαι, καὶ Γαλιλαίαν, καὶ Σκυθόπολιν, καὶ
τῇ Γαλααδίτιδι οἰκοῦντας Ἰουδαίους· αὖθις δὲ
οσόλυμα παραλαβεῖν, καὶ τὸν Ἰουδαίων βασι-
ακεὶμ ζωγρῆσαι. Τὸν δὲ χρυσὸν τὸν ἐν τῷ D
αὶ ἄργυρον, καὶ χαλκὸν ἐκλέξαντα, εἰς Βαβυ-
ποστεῖλαι χωρὶς τῆς κιβωτοῦ καὶ τῶν ἐν αὐτῇ
. Ταύτην δὲ τὸν Ἱερεμίαν κατασχεῖν. »

CAPUT XXXIX.

De Jeremia propheta, ex Eupolemo.

At enim, cum laudatus supra Polyhistor Jeremiæ quoque prophetiæ meminerit, ineptissimum utique foret, hanc a nobis silentio præteriri. Eam igitur hoc etiam loco attexamus. « Tum Joachimum, inquit, regnum capessisse, cujus tempore Jeremias propheta oracula sua ediderit. Quippe, hunc a Deo missum, Judæos, interim dum idolo cuidam aureo, Baalem vocabant, sacrificium facerent, deprehendisse, quibus impendentem calamitatem prædixerit. Ac Joachimum quidem, vivum illum ac spirantem cremare voluisse: at contra denuntiasse prophetam, hoc eos lignorum genere Babyloniis obsonia curaturos, et canales ad derivandas Tigris et Euphratis undas fossuros esse, posteaquam eorum in manus ac potestatem venissent. Itaque Nabucodonosorem Babyloniorum regem, ubi rem, quomodo ab Jeremia prænuntiata fuerat, rescivisset, Astibaren Medorum regem, uti hujus expeditionis socius esse vellet, obsecrasse; conjunctoque Babyloniorum ac Medorum exercitu, qui præter decem curruum millia, peditum octoginta supra centum, equitum vero centum ac viginti millibus constaret, primum quidem, Samariam, Galilæam, Scythopolim, et Judæos Galaatidem incolentes delevisse: mox vero ipsam quoque Hierosolymam, Joachimumque regem cepisse, et quidquid in templo auri, argenti ærisque fuit, detractum Babylonem misisse, præter et inclusas in ea tabulas: hanc enim penes Jeremiam remansisse. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Μ'.

τοῦ (91), *περὶ τῆς Ἰουδαίων αἰχμαλω-
τῆς ὑπὸ Ναβουχοδονόσορ· καὶ περὶ τῶν
λέων τῆς Βαβυλῶνος ἀπὸ τοῦ Ναβοπαλ-
ρου μέχρι πρὸς τὸν Κῦρον· ἀπὸ τῶν Ἰω-
υ.*

τοις ἐπισυνάψαι ἀναγκαῖον καὶ τὰ περὶ τῆς ·

CAPUT XL.

455 *Ex Beroso, quem Josephus laudat, de Judæorum captivitate sub Nabuchodonosore; deque Babylonis regibus, a Nabopallasaro, usque ad Cyrum. Ex Josepho.*

« Iis porro, Judæorum etiam captivitatem atte-

Βηρωσσοῦ. Eximium planeque aureum est hoc Berossi fragmentum, quod Josephus lib. I. *in* ι, pag. 1044 et 1045, conservavit.

xere, quam a Nabuchodonosore passi sunt, operæ pretium fuerit. Is enim motis in rebellem copiis, justa victum acie in potestatem redegit suam, ac regionem passim universam ad imperium suum adjunxit. Sub idem tempus, cum Nabopallasari patris sui, lethali morbo confecti, Babylone, post vicesimum primum regni sui annum, obitus contigisset, Nabuchodonosorus, cum supremum ejus diem paulo post accepisset, rebus Ægypti compositis, cæterisque provinciis et Judæorum, Phœnicum, ac Syrorum, gentium Ægypto vicinarum captivis amicorum suorum fidei commendatis, sese in Babyloniam recepit. » Idem quibusdam interjectis : « Nabuchodonosorus, inquit, jam affecto, quem paulo ante dixi, muro, cum in morbum incidisset, anno regni quadragesimo tertio migravit e vita. Cui cum Evilmaluruchus ejusdem filius successisset, quod summa rerum nefarie ac petulanter abuteretur, anno altero quam regnare cœperat, Neriglisaræ sororis suæ conjugis insidiis occubuit. Post quem, idem ipse Neriglisaras parricida, suscepto imperio, quatuor tantum annos regnavit. Ejus autem filius, Chabaessoarachus nomine, tametsi adhuc puer menses novem regnum tenuisset, tamen quod jam tum exsistentem indolis pravitatem ostenderet, a necessariis suis clam mactatus interiit. Quo sublato, mox Nabonnido cuidam Babylonio ejusdem conjurationis socio, communi insidiatorum consilio delatum imperium est. Hoc regnante, Babylonis mœnia, quæ flumini adjacent, cocto latere ac bitumine splendidius ædificata sunt. Regni vero decimum septimum agente annum, Cyrus **456** ex Perside cum ingenti profectus exercitu, ac reliquum ejus imperium omne populatus, in Babyloniam ipsam invasit. Quam ejus impressionem Nabonnidus cum sensisset, ei cum exercitu occurrendum statuit : verum pugna victus, cum paucissimis fugæ comitibus sese Borsippenorum inclusit oppido. Cyrus autem, Babylone obsessa, cum muros extra urbem longe patentes subrui jussisset, quod difficilior et actuosior ejusdem expugnatio videretur, Borsippum movit, Nabonnidum obsessurus. At is, obsidione occupata, Cyro sese tradidit, qui eum perhumaniter habitum, Babylonia tantum cedere, et in Carmania deinceps versari voluit. Qua in regione, donec supremum obiret diem, Nabonnidus reliquum omne vitæ tempus exegit. Atque hæc narratio consentientem habet cum nostris litteris veritatem. Proditum enim iis est, Nabuchodonosorum anno regni sui decimo octavo templum nostrum funditus evertisse, ejusque excidium totos quinquaginta annos durasse ; anno autem Cyri regni secundo restitui cœptum, Darii tandem decimo partibus omnibus absolutum esse. » Ista Josephus.

A Ἰουδαίων αἰχμαλωσίας τῆς ὑπὸ Ναβουχοδον
τῷ ἀποστάτῃ ἐπιστρατεύσας, καὶ παραταξ
αὐτοῦ τε ἐκυρίευσε, καὶ τὴν χώραν ἐξαῦθις
αὐτοῦ βασιλείαν ἐποιήσατο. Τῷ τε πατρ
συνέβη Ναβοπαλλασάρῳ, κατὰ τοῦτον τὸν κα
ῥωστήσαντι, ἐν τῇ Βαβυλωνίων πόλει μεταλλ
βίον, ἔτη βεβασιλευκότι κα'. Αἰσθόμενος δὲ
πολὺν χρόνον τὴν τοῦ πατρὸς τελευτὴν Ναβο
σορος, καταστήσας τὰ κατὰ τὴν Αἴγυπτον πρ
καὶ τὴν λοιπὴν χώραν, καὶ τοὺς αἰχμαλώτο
δαίων τε καὶ Φοινίκων, καὶ Σύρων τῶν κατὰ
γυπτον ἐθνῶν, συντάξας τισὶ τῶν φίλων, εἰς
βυλωνίαν παρεγένετο. » Καὶ μεθ' ἕτερά φησι· «
χοδονόσορος μὲν οὖν μετὰ τὸ ἄρξασθαι τοῦ π
μένου τείχους, ἐμπεσὼν εἰς ἀῤῥωστίαν, με
B τὸν βίον, βεβασιλευκὼς ἔτη μγ'. Τῆς δὲ βα
κύριος ἐγένετο ὁ υἱὸς αὐτοῦ Εὐιλμαλούρουχος.
προστὰς τῶν πραγμάτων ἀνόμως καὶ ἀσελγῶ
βουλευθεὶς ὑπὸ τοῦ τὴν ἀδελφὴν ἔχοντος αὐτ
ριγλισάρου, ἀνῃρέθη, βασιλεύσας ἔτη β'. Μετ
ἀναιρεθῆναι τοῦτον, διαδεξάμενος τὴν ἀρχὴν
βουλεύσας αὐτῷ Νηριγλισάρης, ἐβασίλευσεν
Τούτου υἱὸς Χαβαεσσοαρᾶχος ἐκυρίευσε μὲν
σιλείας, παῖς ὤν, μῆνας ἐννέα· ἐπιβουλευθεὶς
τὸ πολλὰ ἐκφαίνειν κακοήθη, ὑπὸ τῶν φίλων ἀ
πανίσθη. Ἀπολομένου δὲ τούτου, συνελθόντες
βουλεύσαντες αὐτῷ, κοινῇ τὴν βασιλείαν περι
Ναβοννίδῳ τινὶ τῶν ἐκ Βαβυλῶνος ὄντι ἐκ τῆς
ἐπισυστάσεως. Ἐπὶ τούτου τὰ περὶ ποταμὸ
C τῆς Βαβυλωνίων πόλεως ἐξ ὀπτῆς πλίνθου καὶ
του κατεκοσμήθη. Οὔσης δὲ τῆς βασιλείας α
τῷ ἑπτακαιδεκάτῳ ἔτει, προσεληλυθὼς Κῦρος
Περσίδος μετὰ δυνάμεως πολλῆς, καταστρεψ
τὴν λοιπὴν βασιλείαν ἅπασαν, ὥρμησεν ἐπὶ τ
βυλωνίας· Αἰσθόμενος δὲ Ναβόννιδος τὴν ἔφο
τοῦ, ἀπαντήσας μετὰ τῆς δυνάμεως, καὶ παρ
μενος, ἡσσηθεὶς τῇ μάχῃ, καὶ φυγὼν ὀλι
συνεκλείσθη εἰς τὴν Βορσιππηνῶν πόλιν. Κ
Βαβυλῶνα καταλαβόμενος, καὶ συντάξας τὰ ἔ
πόλεως τείχη κατασκάψαι, διὰ τὸ λίαν αὐτῷ π
τικὴν καὶ δυσάλωτον φανῆναι τὴν πόλιν, ἀνε
ἐπὶ Βόρσιππον, ἐκπολιορκήσων τον Ναβόννιδο
δὲ Ναβοννίδου οὐχ ὑπομείναντος τὴν πολι
ἀλλ' ἐγχειρίσαντος αὐτὸν πρότερον, χρησάμεν
D ρος φιλανθρώπως, καὶ δοὺς οἰκητήριον αὐτῷ
μανίαν, ἐξέπεμψεν ἐκ τῆς Βαβυλωνίας. Ναβ
μὲν οὖν, τὸν λοιπὸν τοῦ χρόνου διαγενόμενος ἐν
τῇ χώρᾳ, κατέστρεψε τὸν βίον. Ταῦτα σύμφων
ταῖς ἡμετέραις βίβλοις τὴν ἀλήθειαν. Γέγραπτ
ἐν αὐταῖς, ὅτι Ναβουχοδονόσορος ὀκτωκαιδεκάτ
αὐτοῦ βασιλείας ἔτει τὸν παρ' ἡμῖν ναὸν ἠρ
καὶ ἦν ἀφανὴς ἐπὶ ἔτη πεντήκοντα· δευτέρῳ
Κύρου βασιλείας ἔτει τῶν θεμελίων ὑποβληθ
δεκάτῳ πάλιν τῆς Δαρείου βασιλείας ἐτελέσθη. »
ὁ Ἰώσηππος.

CAPUT XLI.

De Nabuchodonosore, et condita ab eo Babylone, ex Abydeno.

Ego vero, in ea, quam Abydenus *De Assyriorum*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΑ'.

Ἀπὸ τῆς Ἀβυδηνοῦ γραφῆς περὶ τοῦ Ναβ
δονόσορ.

Εὗρον δὲ καὶ ἐν τῇ Ἀβυδηνοῦ περὶ Ἀσσ

περὶ τοῦ Ναβουχοδονοσορ ταῦτα· « Μεγασθέ- A
δέ φησι, Ναβουχοδρόσορον Ἡρακλέως ἀλκι-
ι γεγονότα, ἐπί τε Λιβύην καὶ Ἰβηρίην στρα-
Ταύτας δὲ χειρωσάμενον, ἀποδασμὸν αὐ-
τὰ δεξιὰ τοῦ Πόντου κατοικίσαι. Μετὰ δὲ,
πρὸς Χαλδαίων, ὡς, ἀναβὰς ἐπὶ τὰ βασιλήϊα,
θείη θεῷ· ὅτε φθῇ (93), φθεγξάμενος δὲ
Οὗτος ἐγὼ Ναβουχοδρόσορος, ὦ Βαβυλώ-
ν μέλλουσαν ὑμῖν προαγγέλλω συμφορὴν,
τε Βῆλος ἐμὸς πρόγονος, ἥ τε βασίλεια
ἀποτρέψαι Μοίρας πεῖσαι ἀσθενοῦσιν.
ἐρσης ἡμίονος, τοῖσιν ὑμετέροισι δαίμοσι
ος συμμάχοισιν· ἐπάξει δὲ δουλοσύνην. Οὗ
τιος ἔσται Μήδης, τὸ Ἀσσύριον αὔχημα.
μιν, πρόσθεν ἢ δοῦναι τοὺς πολιήτας, Χά-
ινα ἢ θάλασσαν εἰσδεξαμένην, ἀϊστῶσαι B
ον· ἤ μιν ἄλλας ὁδοὺς στραφέντα φέρεσθαι
ἐρήμου, ἵνα οὔτε ἄστεα, οὔτε πάτος ἀνθρώ-
ρες δὲ νομὸν ἔχουσι, καὶ ὄρνιθες πλάζονται,
τρῃσι καὶ χαράδρῃσι μοῦνον ἀλώμενον· ἐμέ
εἰς νόον βαλέσθαι ταῦτα, τέλεος ἀμείνονος
. Ὁ μὲν θεσπίσας παραχρῆμα ἠφάνιστο· ὁ
ς Εὐϊλμαλούρουχος ἐβασίλευε. Τὸν δ' ὁ κη-
ποκτείνας Νηριγλισάρης, λεῖπε παῖδα Λα-
σκον. Τούτου δὲ ἀποθανόντος βιαίῳ μόρῳ,
δοχον ἀποδεικνῦσι βασιλέα (94), προσήκοντά
Τῷ δὲ Κῦρος, ἑλὼν Βαβυλῶνα, Καρμανίης
ην δωρέεται. » Καὶ περὶ τοῦ κτίσαι δὲ τὸν Να-
όσορ τὴν Βαβυλῶνα ὁ αὐτὸς ταῦτα γράφει·
ι (95) δὲ πάντα μὲν ἐξ ἀρχῆς ὕδωρ εἶναι, θά- C
αλεομένην· Βῆλον δέ σφεα (96) παῦσαι, χώ-
πῳ ἀπονείμαντα, καὶ Βαβυλῶνα τείχει πε-
· τῷ χρόνῳ δὲ τῷ ἱκνευμένῳ ἀφανισθῆναι.
δὲ αὖθις Ναβουχοδονόσορον τὸ μέχρι τῆς
ίων ἀρχῆς διαμεῖναν ἐὸν χαλκόπυλον. » Καὶ
ρα ἐπιλέγει· « Ναβουχοδονόσορος δὲ διαδεξά-
ν ἀρχὴν, Βαβυλῶνα μὲν ἐτείχισε τριπλῷ
ρ ἐν πεντεκαίδεκα ἡμέρῃσι, τόν τε Ἀρμα-
καμὸν ἐξήγαγεν, ἐόντα κέρας Εὐφρήτεω,
Ἀκράκανον. Ὑπὲρ δὲ τῆς Σιππαρηνῶν πό-
κον ὀρυξάμενος περίμετρον μὲν τεσσαρά-
ρασαγγέων, βάθος δ' ὀργυιέων εἴκοσι, πύ-
στησε, τὰς ἀνοίγοντες ἄρδεσκον τὸ πεδίον· κα-
αὐτὰς Ἐχετογνώμονας. Ἐπετείχισε δὲ καὶ
υθρῆς θαλάσσης τὴν ἐπίκλυσιν, καὶ Τερηδόνα D
πισεν κατὰ τὰς Ἀράβων εἰσβολάς· τά τε βα-
δένδροις ἤσκησε, κρεμαστοὺς παραδείσους
ς. » Καὶ ταῦτα δέ μοι ἀπὸ τῆς δηλωθείσης
γραφῆς, διὰ τὸ φέρεσθαι ἐν τῇ τοῦ Δανιὴλ
ία, ὡς ἄρα Ναβουχοδονόσορ ἐν τῷ ναῷ τῆς
ς αὐτοῦ, τῷ ἐν Βαβυλῶνι, περιπατῶν, μέγα
ς, ἀπηυθαδίσατο εἰπών· « Οὐχ αὕτη ἐστὶ Βα-

A *rebus* scripsit, historia, de Nabuchodonosore hæc præterea reperi : « Megasthenes, inquit, auctor est Nabuchodrosorum Herculi ipsi fortitudine atque animis præstitisse, atque in Libyam et Iberiam impetu facto, utriusque jam domitæ colonias in dextram Ponti plagam deportasse. Quibus peractis, Chaldæi ferunt, eum conscenso palatio divinitus repente afflatum, quod sequitur oraculum effudisse : Ille ego Nabuchodrosorus, o Babylonii, imminentem vobis calamitatem prænuntio, quam Parcis uti averruncent, nec Belus generis nostri auctor, nec regina Beltis persuadere unquam poterunt. Persicus
457 veniet mulus, qui dæmonum vestrorum usus auxilio, durum cervicibus vestris jugum imponet. Atque hujus cladis auctor etiam Medus quidam erit,
B quo ante Assyrii magnopere gloriabantur. O utinam ipse, priusquam cives ita meos proderet, aut Charybdi quadam, aut profundo pelago haustus atque absorptus periret, aut alias abreptus, invias per solitudines erro vagaretur, ubi nullius neque urbis neque hominis vestigium appareat, sed feræ duntaxat libere pascantur volucresque circumvolent, adeoque solus medios inter scopulos ac voragines jactaretur. Mihi quoque, priusquam hæc ei tam nefaria mens injecta sit, feliciorem exitum sortiri liceat. Hæc effatus, hominum ex oculis repente sublatus evanuit. Atque Evilmaluruchum filium, regni quidem habuit successorem : sed eo postmodum a se interempto, Neriglisares sororis ejus vir, filium
C reliquit Labassoarascum. Quo etiam violenta nece sublato, Nabannidochum nulla cum eo affinitate conjunctum, regem creant, cui Cyrus postea Babylone potitus, Carmaniæ principatum ultro concessit. » Idem porro conditam a Nabuchodonosore Babylonem fuisse ita narrat : « Ferunt, inquit, loca hæc omnia jam inde ab initio aquis obruta fuisse marisque nomine appellata : verum * suam singulis regionem Belum assignasse, Babylonemque mœnibus cinxisse, ac deinceps mortalium oculis ereptum esse : postea vero septum illud, valvis distinctum æreis, a Nabuchodonosoro exstructum fuisse, quod ad Macedonum imperium usque steterit. » Ac rursus nonnullis interjectis, « Nabuchodonosorus, inquit, regno potitus, Babylonem intra quindecim
D dierum spatium triplici muro cinxit, atque Armacalen Acracanumque fluvios, ab Euphrate ortos, alio derivavit. Tum Sipparenorum urbis in gratiam paludem fodit, cujus ambitus parasangas quadraginta, altitudo vero ulnas viginti obtineret. Eidem claustra imposuit, Echetognomonas vocant, quibus patefactis agrum illi suum irrigarent. Maris quoque Rubri eluvionem objectis repressit obicibus, ac Te-

Μεγασθένης. Fragmentum Berosiano coninum. Exstat apud Joseph. eodem lib. I *in* ejus aliqua mentio.

Ὅτε φθῇ. Conjiciebam ὅτε δὴ φθεγξάμενος lalo tamen ὅτεῳ δὴ, ut legitur apud Scali-

Ἀποδεικνῦσι βασιλέα. Legendum ἀποδει- βασιλ. non ἀποδεικνῦσι, ut in priori editione.

Nec enim Nabannidochum istum creavit Neriglissaras, qui superstes non erat ; sed Babylonii.

(95) *Λέγεται δέ*. Sequentia unius Eusebii, quod sciam, diligentiæ accepta ferri debent.

(96) *Βῆλον δέ σφεα*. Forte Βῆλον δέ σφεας του κατακλυσμοῦ (aut alterius simil.) παῦσαι, *hanc eluvionem repressisse.*

redonem urbem adversus Arabum irruptiones excitavit, palatiumque suum arboribus consitis (pensiles hortos vocabat), exornavit. » Atque hæc ex Abydeno referre potissimum eo libuit, quod in ipsa Danielis prophetia, Nabuchodonosor, cum in regni sui templo Babylone condito inambularet, has in voces temeritatis et arrogantiæ plenas er gatur [**], « Nonne hæc est Babylon magna, quam ego ædificavi in domum regni, in **458** robo dinis meæ et in gloria decoris mei. Cumque sermo adhuc esset in ore ejus, » ultorem illum tanti fastus exitum subiit. »

A βυλὼν ἡ μεγάλη, ἣν ἐγὼ ᾠκοδόμησα εἰς ο λείας ἐν τῷ κράτει τῆς ἰσχύος μου εἰς τιμ ξης μου; ὅτε ὄντος ἔτι τοῦ λόγου ἐπὶ στό τοῦ, » τὰ τῆς μετελθούσης καταστροφῆς αὐτ Ταῦτα μὲν οὖν ἡμῖν αὐτάρκως περὶ τῶνδε.

CAPUT XLII.

De iis qui Judaicæ gentis meminerunt, ex libro Josephi, De antiquitate Judæorum.

Hæc igitur auctorum illorum testimonia nostram in rem protulisse sufficiat. Superioribus omnibus, Josephi tantum ex *Judaicarum Antiquitatum* historia verba subjungamus, ubi laudatis infinitorum prope scriptorum locis, idque totidem syllabis, ad extremum ita concludit: « Enimvero satis erunt, inquit, ad fidem hujus antiquitatis faciendam, Syrorum, Chaldæorum ac Phœnicum historiæ: quibus tot etiam Græcorum auctoritatem attexuimus, cum addere præterea licuisset Theophilum, Theodorum, Mnaseam, Aristophanem, Hermogenem, Evemerum, Comonem, ac Zopyrionem, aliosque forte quam plurimos; nec enim omnes evolvi libros, qui rerum nostrarum ex professo meminerunt. Et quanquam eorum etiam, quos nominatim citavimus, plerique, quod litteras nostras minime attigerint, a rerum jam inde ab initio gestarum veritate aberrarunt; communi tamen consensu omnes eidem antiquitati suffragati sunt, quod unum hoc loco mihi propositum fuerat. Ex quibus sane Demetrius Phalereus, Philo antiquior, et Eupolemus, a vero propius abfuerunt, quibus etiam si quid peccarunt, veniam hoc nomine dare æquum utique sit, quod librorum nostrorum sensum minus accurate capere et assequi potuerint. » Hactenus Josephus. Cui vero conscriptos ab eo *De Judæorum Antiquitate* libros volutare placuerit, is apud eum alia pleraque testimonia reperiat, summa cum iis, quæ adhuc laudavimus, consensione conjuncta. Quanquam, ingentem ejusmodi testium, tam veterum quam recentiorum copiam, ad manum habe quoque, qui ad eorum, quos ante produximus, auctoritatem, calculum adjungant suum. modum excedere videamur, eos quidem studiosis excutiendos scrutandosque relinquemus, argumentum pertexemus.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΒ'.

Ἰωσήπου, περὶ τῶν μνημονευσάντων δαίων ἔθνους, ἀπὸ τοῦ α' τῆς Ἰουδ χαιότητος.

B Προκείσθω δὲ ἐπὶ πᾶσι καὶ τὰ ἀπὸ τῆς *Ἀρχαιότητος* Ἰωσήπου, ἔνθα μυρίων σι αὐτολεξεὶ παραθεὶς φωνάς, ταῦτα ἐπιλέ κοῦσι δ' ὅμως εἰς τὴν ἀπόδειξιν τῆς ἀρχαι τε Σύρων καὶ Χαλδαίων, καὶ Φοινίκων ἀ πρὸς ἐκείναις τε τοσοῦτοι τῶν Ἑλλήνων φεῖς· ἔτι δὲ πρὸς τοῖς εἰρημένοις Θεόφιλος δοτος, καὶ Μνασέας, καὶ Ἀριστοφάνης, κ γένης, Εὐήμερός τε καὶ Κόμων, καὶ Ζωπ πολλοί τινες τάχα ἄλλοι· οὐ γὰρ ἔγωγε πᾶ χηκα τοῖς βιβλίοις, οὐ παρέργως ἡμῶν με κάσιν. Οἱ πολλοὶ δὲ τῶν εἰρημένων ἀνδρῶν ἀληθείας τῶν ἐξ ἀρχῆς πραγμάτων διήμ μὴ ταῖς ἱεραῖς ἡμῶν βίβλοις ἐνέτυχον· κα C περὶ τῆς ἀρχαιότητος ἅπαντες μεμαρ ὑπὲρ οὗ τανῦν λέγειν προεθέμην. Ὁ μὲ ρεὺς Δημήτριος, καὶ Φίλων ὁ πρεσβύτερο πόλεμος οὐ πολὺ τῆς ἀληθείας διήμαρτον γινώσκειν ἄξιον· οὐ γὰρ ἐνῆν αὐτοῖς μ ἀκριβείας τοῖς ἡμετέροις γράμμασι παρα Ταῦτα καὶ ὁ Ἰώσηπος. Ὅτῳ δὲ φίλον τοῖς *Ἰουδαίων Ἀρχαιότητος* λόγοις ἐντυχεῖν τ πλείστας ἂν εὕροι συμφώνους ταῖς ἐκτεθε τυρίας. Καὶ πολὺς δὲ ἄλλος μαρτύρων ἡ παλαιῶν τε καὶ νέων ἐπιῤῥεῖ, τῶν ὁμοίαι θεῖσι ψῆφον ἐπισφραγιζομένων, ὧν τὰς φ γου προνοούμενοι συμμετρίας, τοῖς φιλομα τε καὶ διερευνᾷν ἀπολείψαντες, ἐπὶ τὴν αὐτοὶ μεταβησόμεθα ἐπαγγελίαν.

[**] Dan. IV, 27.

ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΕΚΑΤΟΝ.

—

PARATIONIS EVANGELICÆ LIBER DECIMUS.

—

ΡΙΕΧΕΙ ΤΟ ΔΕΚΑΤΟΝ ΒΙΒΛΙΟΝ. A

459 *DECIMI LIBRI CAPITA.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

ρβάρων εἰς Ἕλληνας τὰ σεμνὰ τῶν παρῆλθε, καὶ περὶ τῆς Ἑβραίων ς.

λόγοις τὴν καθ' Ἑβραίους φιλοσοφίαν ῆς προτετιμήκαμεν, ὁποίοις τε λογιὰ τοῖς ἀνδράσιν ἱερὰς βίβλους ἀπεδεειληφότες· κἄπειτα καὶ αὐτοὺς τοὺς C ἐγνοῆσαι τοὺς ἄνδρας, μνημονεῦσαι δὲ τὸν βίον καταπλαγῆναι, τῆς τε βασιλεως καὶ τῆς λοιπῆς αὐτῶν ἱστορίας θαι λόγον παραστήσαντες· φέρε ἐπιῶς οὐ μόνον τῶνδε γραφῆς ἠξίωσαν ª ἀλλὰ καὶ τῆς ὁμοίας αὐτοῖς διδασκααθήσεως, ἔν τισι τῶν εἰς βελτίωσιν ψυτων δογμάτων, ζηλωταὶ κατέστησαν. ὰ λοιπὰ τῶν μαθημάτων, ἄλλοθεν ἄλαστῶν Ἑλλήνων, τοὺς βαρβάρους ἐκλέξατο γεωμετρίαν, ἀριθμητικὴν, μουομίαν, ἰατρικὴν, αὐτά τε τὰ πρῶτα κῆς στοιχεῖα, μυρίας τε ἄλλας τεχνικὰς ς ἐπιτηδεύσεις, αὐτίκα μάλα παρα-

460 CAPUT I.

Eximias quasque disciplinas a barbaris ad Græcos traductas esse, ac de antiquitate Hebræorum.

Quibus tandem adducti permotique rationibus philosophiam Hebræorum Græcæ prætulerimus, quove consilio sacras eorum litteras susceperimus, cum a nobis hactenus explicatum fuerit, ostensumque præterea, ne Græcis quidem ignotum genus illud hominum fuisse, quippe qui nominatim eorum meminerint, vitæ rationes mirum in modum prædicarint; postremo cum de regia ipsorum metropoli, tum etiam de rebus cæteris plurimam fecerint mentionem: age videamus quoque deinceps, quemadmodum non suis modo scriptis eorum memoriam celebrare voluerint, sed etiam in plerisque decretis ad animorum conformationem pertinentibus, affinem iis geminamque doctrinam æmulari. Et quidem ut reliquas artes, geometriam, musicam, astronomiam, medicinam, primaque adeo grammatices elementa, rerumque aliarum partim cum artificio conjunctarum, partim humanæ vitæ utilium

ª ποιήσασθαι.

vim infinitam, ex Barbaris eximii nostri præstantesque Græci aliunde alii corrogarint, jamjam abs me demonstrabitur. Præterea, quemadmodum illam de pluribus diis opinionem, mysteriorum sacrorumque ritus, historias, atque fabulosas deorum narrationes, earumque ad naturalem quamdam allegoriam traductiones, et quidquid ex superstitioso errore superest, eosdem a barbaris mutuatos esse, superioribus libris probavimus; cum vetustissimos illos Græcos, semotas regiones laboribus maximis oberrando, ex emendicata doctrinarum, quibus florebant barbari, stipe suam illam theologiam conflasse deprehendimus. Sic quæcunque vel ad unius ac summi rerum omnium moderatoris Dei religionem, vel ad ejus doctrinæ partem, quæ ad animi utilitatem maxime comparata est, quæ quidem præcipua sunt atque potissima totius philosophiæ capita, non aliunde ipsos, quam ex solis Hebræorum fontibus hausisse paulo post ostendemus. **461** Id quod si cui minus probaretur, quod eos in istam opinionum similitudinem inditis a natura notionibus deductos esse defenderet : id ipsum a nobis maxime fuerit, quod ea quæ non Hebræis tantum ab hominibus, theologia prophetiaque clarissimis, ex omni retro memoria tradita sunt, verum a Græcis etiam, si minus omnibus, at nonnullis quidem, iisque tota passim Græcia celeberrimis, adeoque philosophorum ipsorum disputationibus diligenter expensa, æmulari statuerimus. Equidem paucos ejusmodi fuisse intelligo (nam quæ præclara, eadem, ut vulgo fertur, difficilia sunt); at eos tamen qui reliquos inter philosophos primas facile tenuerunt, ut nominis sui claritate cæterorum omnium famam obscurarint. Neque vero mirum videri debet, quod Hebræorum sententias investigari a Græcis, et curiosius explorari potuisse dicamus : cum reliquas ipsi doctrinas ex Ægyptiorum, Chaldæorum, aliarumque gentium barbararum spoliis non modo conflaverint, sed etiamnum ambitiosæ omnes æmulationis rei teneantur, dum alterius alter plagiarius esse non veretur. Imo quemlibet passim videas vicinorum suorum verba simul atque sententias, operaque nonnunquam integra suffuratum, non secus iis ac propriis laboribus gloriari. Neque tu meam hanc esse vocem arbitrere : ista rursus audies Sapientiæ corcula, quemadmodum in scribendo hoc sibi mutuo plagii crimen impingant. Atque id sane, quando semel eo incumbere cœpimus, ante omnia pervidere necesse est, ut exploratiores istorum mores habeamus. Et quoniam Clemens ille noster fuse admodum *Stromate* sexto disputationem istam exsequitur ; hæc tu mihi primum ipsius verba perlege

A στήσω. Ὥσπερ οὖν τὴν πλειόνων θεῶν δόξαν, τά τε μυστήρια καὶ τὰς τελετὰς, καὶ προσέτι τὰς ἱστορίας καὶ τὰς μυθικὰς περὶ θεῶν διηγήσεις, τῶν τε μύθων τὰς ἀλληγορουμένας φυσιολογίας, καὶ τὴν λοιπὴν δεισιδαίμονα πλάνην, παρὰ βαρβάρων εἰλῆφθαι αὐτοῖς, φθάσας ὁ λόγος ἐδήλωσεν· ὁπηνίκα τοὺς παλαιτάτους Ἕλληνας, γῆν πολλὴν πλανηθέντας οὐκ ἀταλαιπώρως μὲν, ἐξ ἐράνου δὲ τῶν παρὰ βαρβάροις μαθημάτων, τὴν οἰκείαν ὑποστήσασθαι θεολογίαν ἐφωράσαμεν. Οὕτως ὅτι τὰ περὶ εὐσεβείας ἑνὸς τοῦ περὶ πάντων Θεοῦ, τά τε περὶ τῶν μάλιστα ζητουμένων εἰς ψυχῆς ὠφέλειαν δογμάτων, ἃ δὴ καὶ συνεκτικώτατα γένοιτ' ἂν τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ λόγων, οὐκ ἄλλοθεν εἶεν ἂν ἢ παρὰ μόνων Ἑβραίων πεπορισμένοι, οὐκ εἰς μακρὰν ἀποδειχθήσεται. Ἢ εἰ μὴ τοῦτο, B συνενεχθῆναι δὲ φαίη τις αὐτοὺς, φυσικαῖς ὑποκινηθέντας ἐννοίαις· καὶ τοῦτο πρὸς ἡμῶν ἂν εἴη, εἰ τὰ μὴ μόνοις Ἑβραίοις ἄνωθεν ἐξ αἰῶνος ὑπὸ θεολόγων προφητῶν ἀνδρῶν παραδεδομένα, ἀλλὰ τά καί τισιν, εἰ καὶ μὴ πᾶσιν, αὐτοῖς δέ γε ὧν μέγα κλέος κατ' Ἑλλάδα, καὶ φιλοσόφων διατριβαῖς ἐξητασμένα, ζηλοῦν προειλόμεθα. Τούτους δ' ἂν εὕροις ἀριθμῷ μὲν ὄντας ληπτοὺς (ὅτι καὶ πάντα χαλεπά φασιν εἶναι τὰ καλὰ), οὐ μὴν ἀλλὰ πρωτείοις τῶν παρ' Ἕλλησι φιλοσόφων τετιμημένους, ὡς διὰ τὴν πολλὴν εὐδοκίμησιν τῇ δόξῃ τοὺς ὁμοίους καλύπτειν. Οὐ χρὴ δὲ θαυμάζειν, εἰ καὶ τὰ παρ' Ἑβραίοις δόγματα δυνατὸν εἶναί φαμεν ἐσκευωρῆσθαι αὐτοῖς, ὅτε μὴ μόνον τὰ λοιπὰ τῶν μαθημάτων, Αἰγυπτίους καὶ Χαλδαίους, τά τε ἄλλα τῶν βαρβάρων ἐθνῶν, συνίσταν- C ται ἀποσυλήσαντες, ἀλλ' εἰσέτι καὶ νῦν ἁλίσκονται τῆς σφῶν αὐτῶν ἐν συγγράμμασι φιλοτιμίας, ἀποστεροῦντες ἀλλήλους. Τὰς γοῦν τῶν πέλας ὁ καθεὶς (97) αὐτῶν λέξεις ὁμοῦ καὶ διανοίας, καὶ ὅλας λόγων συντάξεις ὑποκλέψας, ὡς ἐπ' οἰκείοις πόνοις ἐσεμνύνατο. Μηδὲ τοῦτον δ' ὑπολάβῃς ἐμὸν εἶναι τὸν λόγον· αὐτῶν γὰρ τῶν πανσόφων ἀκούσῃ πάλιν, τῆς ἐν λόγοις κλοπῆς ἀλλήλους ἀπελεγχόντων. Τοῦτο δὲ γε αὐτὸ, ἐπείπερ ἅπαξ ὡρμήθημεν, ἀναγκαῖον πρῶτον ἁπάντων συνιδεῖν, εἰς ἔλεγχον τοῦ τῶν δηλουμένων τρόπου. Ὁ μὲν οὖν ἡμέτερος Κλήμης ἐν ἕκτῳ *Στρωματεῖ* τὴν περὶ τούτου σύστασιν εἰς πλάτος ἀπηύθυνε· τούτου δέ μοι πρώτου λαβὼν ἀνάγνωθι τὰς τοιάσδε φωνάς.

CAPUT II.

Ex Clemente, de Græcorum scriptorum furtis.

« Jam vero, quandoquidem, inquit ille, arcanam illam Græcæ sententiæ vim, ejus quam ex Scripturis hausimus veritatis lumine collustratam

D

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Κλήμεντος, περὶ τῆς τῶν Ἑλληνικῶν συγγραφέων κλοπῆς.

« Παραστήσαντες (98) δὲ τὴν ἔμφασιν τῆς Ἑλληνικῆς ἐπινοίας (99), ἐκ τῆς διὰ τῶν Γραφῶν εἰς ἡμᾶς δεδομένης ἀληθείας περιαυγασθεῖσαν, καθ' ὃ

(97) *Ὁ καθείς.* Omnino reponendum ex manuscr. καθ' εἷς · nam εἷς καθ' εἷς, vel ὁ καθ' εἷς, passim apud recentioris ævi scriptores, maximeque sacris in Litteris, pro ἕκαστος usurpatur, οἱ καθ' ἕνα, αἱ κατὰ μίαν, fere apud veteres.

(98) *Παραστήσαντες δέ*, etc. Leges hunc locum *Strom.* VI non procul ab initio p. 450, licet notetur 446 edit. Græco-L.

(99) *Ἐπινοίας.* Clem. διανοίας.

ενον (1) διήκειν εἰς αὐτοὺς, τὴν κλοπὴν A
ιίας ἐκδεχόμενοι (2), εἰ μὴ ἐπαχθὲς εἰπεῖν,
μεν· φέρε, μάρτυρας τῆς κλοπῆς αὐτοὺς
ὑν παραστήσωμεν τοὺς Ἕλληνας. Οἱ γὰρ
οὕτως ἄντικρυς παρ' ἀλλήλων ὑφαιρούμε-
ῦσι μὲν τὸ κλέπται εἶναι, σφετερίζεσθαι δὲ
ἄκοντες τὴν παρ' ἡμῶν ἀλήθειαν εἰς τοὺς
; λάθρα διαδείκνυνται. Εἰ γὰρ μηδὲ ἑαυτῶν,
ἂν τῶν ἡμετέρων ἀφέξονται. Καὶ τὰ μὲν
σοφίαν σιωπήσομαι δόγματα, αὐτῶν ὁμο-
ἐγγράφως τῶν τὰς αἱρέσεις διανενεμημέ-
ἢ ἀχάριστοι ἐλεγχθεῖεν, παρὰ Σωκράτους
τὰ κυριώτατα τῶν δογμάτων. Ὀλίγοις δὲ
μιλημένων, καὶ παρὰ τοῖς Ἕλλησιν εὐδοκί-
ὧν χρησάμενος μαρτυρίοις, τὸ κλεπτικὸν
εἶδος αὐτῶν, ἀδιαφόροις τοῖς χρόνοις κατα- B
ἐπὶ τὰ ἑξῆς τρέψομαι.» Ταῦθ' ὡς ἐν
φήσας, τοὺς ἐλέγχους ἑξῆς ἐπάγει, παν-
ρημένος ἀποδείξεσι, καὶ πρώτους γε τοὺς
παρὰ τῶν ὁμοίων κεκλοφέναι, διὰ παρα-
ἑκάστου φωνῶν εὐθύνει. Εἶθ' ἑξῆς ἐπι-
α· «Ὡς μηδὲ ἄμοιρον τήν τε φιλοσοφίαν,
ρίαν, ἀλλὰ μηδὲ τὴν ῥητορικὴν τοῦ ὁμοίου
ιρείδωμεν, καὶ τούτων ὀλίγα παραθέσθαι
Εἶτ' ἀκολούθως Ὀρφέως, Ἡρακλείτου,
Πυθαγόρου, Ἡροδότου, Θεοπόμπου, Θου-
ημοσθένους, Αἰσχίνου, Λυσίου, Ἰσοκρά-
ων ἄλλων παρατίθησιν, ὧν περιττὸν ἐμὲ
τὰς φωνὰς, προκειμένης τῆς τἀνδρὸς
ἢ μετὰ τοὺς ἐλέγχους τῶν εἰρημένων
ιν φησίν· «Αἱ μὲν οὖν ἰδέαι τῆς κατὰ διά- C
ηνικῆς κλοπῆς εἰς ὑπόδειγμα ἐναργὲς τῷ
ιμένῳ τοιαίδε οὖσαι, ἅλις ἔστωσαν. Ἤδη
ιανοίας μόνον καὶ τὰς λέξεις ὑφελόμενοι
ράσαντες ἐφωράθησαν, ὡς δειχθήσον-
ὐτοτελῶς δὲ τὰ ἑτέρων ὑφελόμενοι, ὡς
καν· καθάπερ Εὐγράμμων (4) ὁ Κυρη-
ουσαίου τὸ περὶ Θεσπρωτῶν βιβλίον ὁλό-
ῦθις δὲ τούτοις ἐπαγαγὼν πλείστας ἀπο-
λόγου, πάλιν τελευτῶν προστίθησι τάδε·
ει με ὁ βίος (5), εἰ καθ' ἕκαστον ἐπεξιέ-
ιην, τὴν Ἑλληνικὴν διελέγχων φίλαυτον
ὡς σφετερίζονται τὴν εὕρεσιν τῶν παρ'
λίστων δογμάτων, ἣν παρ' ἡμῶν εἰλήφα-
οὐ μόνον ὑφαιρούμενοι τὰ δόγματα πα-
ιβάρων διελέγχονται, ἀλλὰ καὶ προσέτι D
ενοι τὰ παρ' ἡμῖν, ἄνωθεν ἐκ τῆς θείας
ὰ τῶν ἁγίως βεβιωκότων εἰς τὴν ἡμετέ-

A protulimus, eoque sensu deinceps ad illos veritatis ejusdem furtum, si ita loqui fas est, pervenisse ostendimus: age Græcos ipsos in sese plagii testes producamus. Nam qui suis in rebus **462** ab aliis alii palam adeo pleraque suffurantur, ii sane cum sese fures esse confirmant, tum etiam vel inviti profectam a nobis veritatem et vindicare sibi, et cum gentilibus suis, obscure licet, communicare noscuntur. Si enim suis minime parcunt, a nostris ægre abstinebunt. Atque ut philosophiæ decreta sileam, cum sese familiarum duces, ne ingrati videlicet habeantur, præcipuarum opinionum capita a Socrate accepisse fateantur: ubi paucis aliquot eorum testimoniis, qui omnium ore celebrantur, summæque sunt apud Græcos ipsos existimationis, nul- B lo temporum discrimine, suum illud ac proprium furandi genus arguero, tum demum ad ea, quæ ordine consequuntur, meme ipse revocabo.» Hæc ille quasi præfatus, certa deinceps atque omni ex genere furtorum argumenta profert, ducto a poetis initio, quos aliorum poetarum versus atque sententias furatos esse, sua cujusque verba inter sese conferendo, probat. Tum ita prosequitur: «Ne philosophiam, inquit, aut historiam, aut ipsam quoque rhetoricam hac reprehensione carere quis putet, verum utique fuerit, ex iis etiam disciplinis nonnulla proferre.» Hic Orphei, Heracliti, Platonis, Pythagoræ, Herodoti, Theopompi, Thucydidis, Demosthenis, Æschinis, Lysiæ, Isocratis, et infinitorum aliorum loca inter sese committit, quorum C verba subjungere, plane supervacaneum sit, cum ipsorum Clementis scriptorum quivis copiam habeat. Ubi auctoribus illis furti convictis, ista subdit: «Atque hæc furtorum, inquit, si sententiam spectes, apud Græcos varia quasi genera, ei quidem, qui mentis acie solertiaque valeat, evidentis ac manifesti exempli causa satis erunt. Jam vero non solas, ut a nobis ostendetur, sententias vocesque suffurati sunt, aut interpretum more fusius elocuti, sed aliena etiam opera pro suis, quam longa sunt, edidere: ut Eugrammon ille Cyrenæus, qui Musæo detractum volumen *de Thesprotis* integrum nomine vulgavit suo.» Quod ipse posteaquam multis confirmatum ac testatum exemplis reliquit, ad extremum ita concludit: «Vita me deficiat, inquit, si quidquid D illi, dum sese nimium amant, furtive surripuerunt, exponere sigillatim et coarguere voluero: nec non ut pulcherrima quæque dogmata, quæ a nobis primum

... ὁ σημαινόμενον. Græca hic subhorrida tamen opinor, a genio Clementis aliena: hoc tantum sensu, quatenus in profanationum lucis aliquid ex divinorum Librorum redundavit, ad eosdem furtivam aliquam articulam pervenisse.

... ἐκδεχόμενοι. Hanc vocem junge cum ἀπ- adverbialiter enim sumi videtur, pro ἐφ- ...μένως, aut simil.

... δειχθήσονται. Post hæc verba, sequitur ent.: ἀλλὰ γὰρ καὶ τὰ φώρια ἄντικρυς ὁ- ...οντες διελεγχθήσονται· αὐτοτελῶς γὰρ τὰ

... άμμων. Clementi εὐγάμων dicitur, item-

que apud Eusebium nostrum in *Chronico*, ubi eum sub Olympiade LIII constituit. Nam Gregorius Gyrald *Dialogo de poet.* 3, Clementem Eusebiumque laudans, antiquam forte Eusebiani *Chronici* editionem secutus, Eugamnum, corrupto, ut videtur, nomine appellavit. Non ergo fugit hic scriptor hominis oculatissimi diligentiam, ut putavit Scaliger. Is porro non tantum *Thesprotia* scripsit, sed etiam *Telegoniam*, ut habetur in eod. *Chronico*, sicut Homerus *Ulysseam*, *Æneidem* Virgilius, alii alia: nisi pro *Telegoniam*, malis *Theogoniam*, quod in antiqua editione fuerat.

(5) Ἐπιλείψει με ὁ βίος. Exstant sequentia apud Clement. eod. lib. VI, pag. 253.

constituta sumpserunt, pro suis postea venditarint. 463 Nunc vero non satis ipsi barbarorum sententias palam suffurari habuerunt; sed etiam res æmulati nostras, quæ nostri erudiendi causa viri sanctissimi, supra communem hominum opinionem, divina vi tanto ante perfecerant, ea Græcarum fabularum monstris induerunt. Enimvero, quæremus ex iis, verane sint an falsa quæ narrant. Falsa utique nunquam esse dixerint; nec enim sententia sua tantæ se illi stultitiæ damnaverint, ut abs se falsa scribi fateantur. Vera igitur illa esse defendent. Cur ergo, quæ a Moyse prophetisque cæteris edita miracula sunt, fidem illis adhuc omnem superare videantur? Nam præpotens ille Deus, pro ea qua homines universos cura benevolentiaque complectitur, jussis alios, alios comminationibus, prodigiis etiam monstrisque nonnullos, quosdam vero blandis promissionibus ad cogitationem salutis adducit. Græci enimvero, cum diuturniore quondam æstu Græcia passim exhausta squaleret, et longa frugum omnium inedia premeretur, qui superstites adhuc erant, famis, inquiunt, depellendæ causa, Delphos supplices adiere. His, quemadmodum tanto malo defungerentur, consulentibus, viam hanc unam Pythia levandæ calamitatis aperuit, si Æaci precibus uterentur. Quibus ille obsecundans, aliquem in Græciæ montem conscendit ibique puris in cœlum manibus sublatis, communem Deum, uti eum perditæ Græciæ commiseratio caperet, obsecravit. Precibus ille dum instaret, ingens illico tonitru exaudiri, nubibus circum undique obduci cœlum, immensa continuaque vis imbrium vasto impetu regionem universam inundare. Inde beata messis exsistens, Æaci culta sataque precibus, ad lætam maturitatem perducitur. « Nimirum, inquit Scriptura, invocavit Samuel Dominum, deditque Dominus voces et pluviam in die messis [91]. » Vides unum esse Deum, qui per subjectas virtutes « pluit, super justos et injustos? » Et quæ sequuntur. Infinita quippe subjungit Clemens, quibus tanquam certissimis probationibus Græcorum furta manifeste coarguit. Qui si tibi forte suspectus erit, quod perinde ac nos barbarorum philosophiam Græcæ prætulerit ipse quoque omittatur ille quidem, tametsi non suis, sed Græcorum ipsorum vocibus hanc disputationem instruxerit. Quid respondebis porro, si affinia prorsus ac gemina ex suis illis præstantibus egregiisque philosophis audieris. Agesis ergo, et illorum etiam accipe testimonia.

A ραν ἐπιστροφὴν παραδόξως ἐνεργούμενα, Ἑλληνικῇ μυθολογίᾳ (6) τερατευόμενοι. Καὶ δὴ, πευσόμεθα γὰρ αὐτῶν, ἤτοι ἀληθῆ ταῦτά ἐστιν, ἃ ἱστοροῦσιν, ἢ ψευδῆ. Ψευδῆ μὲν οὐκ ἂν φήσαιεν· οὐ γὰρ ἂν καταψηφίσαιντο ἑαυτῶν ἑκόντες τὴν μεγίστην εὐήθειαν, τὸ ψευδῆ συγγράφειν· ἀληθῆ δ' εἶναι ἐξ ἀνάγκης ὁμολογήσαιεν. Καὶ πῶς ἔτι ἄπιστα αὐτοῖς καταφαίνεται τὰ διὰ Μωσέως, καὶ τῶν ἄλλων προφητῶν τεραστίως ἐπιδεδειγμένα; Πάντων γὰρ ἀνθρώπων ὁ παντοκράτωρ κηδόμενος Θεὸς, τοὺς μὲν ἐντολαῖς, τοὺς δ' ἀπειλαῖς, ἔστι δ' οὓς σημείοις τεραστίοις, ἐνίους δὲ ἠπίαις ἐπαγγελίαις ἐπιστρέφει πρὸς σωτηρίαν. Πλὴν ἀλλ' οἱ Ἕλληνες, αὐχμοῦ ποτε τὴν Ἑλλάδα πολυχρονίως φθείροντος, καὶ ἐπεχούσης ἀγονίας καρπῶν, οἱ καταλειφθέντες, φασὶ, διὰ λιμὸν ἱκέται παραγενόμενοι εἰς B Δελφοὺς, ἤροντο τὴν Πυθίαν, πῶς ἂν ἀπαλλαγεῖεν τοῦ δεινοῦ. Μίαν δ' αὐτοῖς ἔχρησεν ἀπαλλαγὴν τῆς συμφορᾶς, εἰ χρήσαιντο τῇ Αἰακοῦ εὐχῇ. Πεισθεὶς οὖν αὐτοῖς Αἰακὸς, ἀνελθὼν ἐπὶ τὸ ὄρος τὸ Ἑλληνικὸν, τὰς καθαρὰς χεῖρας ἐκτείνας εἰς οὐρανὸν, κοινὸν ἐπικαλέσας πατέρα τὸν Θεὸν, ηὔξατο οἰκτεῖραι αὐτὸν τετρυχωμένην τὴν Ἑλλάδα. Ἅμα δὲ εὐχομένου, βροντὴ ἐξαίσιος ὑπεκτύπει, καὶ πᾶς ὁ πέριξ ἀὴρ ἐνεφοῦτο· λάβροι δὲ καὶ συνεχεῖς ὄμβροι, καταῤῥαγέντες, ὅλην ἐπλήρωσαν τὴν χώραν. Ἐντεῦθεν ἄφθονος καὶ πλουσία τελεσφορεῖται εὐκαρπία ταῖς Αἰακοῦ γεωργηθεῖσα εὐχαῖς. « Καὶ ἐπεκαλέσατο, » φησὶ, « Σαμουὴλ τὸν Κύριον, καὶ ἔδωκε Κύριος φωνὰς, καὶ ὑετὸν ἐν ἡμέρᾳ θερισμοῦ. » Ὁρᾷς, C ὅτι ὁ « βρέχων ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους διὰ τῶν ὑποτεταγμένων δυνάμεων; » Καὶ τὰ ἑξῆς. Τούτοις μυρία συνάψας ὁ Κλήμης, κλέπτας γεγονέναι τοὺς Ἕλληνας ἀναμφιλέκτοις ἐλέγχοις κατεφώρασεν. Εἰ δέ σοι μὴ πιστὸς οὗτος, ἅτε τῆς Ἑλληνικῆς καὶ αὐτὸς τὴν βάρβαρον ὁμοίως ἡμῖν προτετιμηκὼς φιλοσοφίαν· καὶ δὴ ἐάσθω, καίπερ οὐκ οἰκείαις φωναῖς, ταῖς δ' αὐτῶν Ἑλλήνων ἀπευθύνας τὸν λόγον. Τί δ' ἂν εἴποις, εἰ τὰ ὅμοια καὶ παρ' αὐτῶν μάθοις τῶν γενναίων σου φιλοσόφων; Δέχου δῆτα καὶ τούτων τὰς μαρτυρίας.

464 CAPUT III.

Græcos fures esse, ex Porphyrii primo, De erudito auditu.

« Athenis, inquit, ad celebrandam Platonis memoriam convivio nos Longinus exceperat, interque complures alios, Nicagoram sophistam, Mæoram, Apollonium grammaticum, Demetrium geometram, Prosenem Peripateticum et Calietem Stoicum invitarat. Quibuscum septimus ipse accumbebat: qui fervente jam convivio, motaque inter alios de ephoro quæstione, Audiamus, inquit, de Ephoro quid turbarum excitetur. Contendebant Caystrius et

D ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Πορφυρίου, περὶ τοῦ κλέπτας εἶναι τοὺς Ἕλληνας, ἀπὸ τοῦ α' τῆς Φιλολογίας ἀκροάσεως.

« Τὰ Πλατώνεια ἑστιῶν ἡμᾶς Λογγῖνος Ἀθήνησι, κέκληκεν ἄλλους τε πολλοὺς, καὶ Νικαγόραν τὸν σοφιστὴν, καὶ Μαιόραν, Ἀπολλώνιόν τε τὸν γραμματικὸν, καὶ Δημήτριον τὸν γεωμέτρην, Προσήνην τε τὸν Περιπατητικὸν, καὶ τὸν Στωϊκὸν Καλιέτην. Μεθ' ὧν ἕβδομος αὐτὸς κατακλιθεὶς, τοῦ δείπνου προκόπτοντος, καί τινος ζητήσεως περὶ Ἐφόρου ἐν τοῖς ἄλλοις γενομένης, Ἀκούσωμεν, ἔφη, τίς ὁ περὶ Ἐφόρου θόρυβος. Ἦσαν δ' οἱ ζητοῦντες Καΰστριός τε καὶ

[91] I Reg. XII, 18.

(6) *Ἑλληνικῇ μυθολογίᾳ*. Melius, ut existimo, quam ap. Clem. Ἑλληνικὴν μυθολογίαν.

ς· ὁ μὲν γὰρ αὐτὸν καὶ Θεοπόμπου προὐτίθει· Ἐφόστριος κλέπτην ἀπεκάλει. Καὶ τί γὰρ Ἐφόρου, ἔφη, ἐκ τῶν Δαϊμάχου, καὶ Καλλισθένους, ...ξιμένους αὐταῖς λέξεσιν, ἔστιν ὅτε, τρισχιλίους μετατιθέντος στίχους; Πρὸς ὃν ὁ γραμ- ; Ἀπολλώνιος ἔφη· Οὐ γὰρ ἔγνως, ὅτι καὶ τὸν ...πον, ὃν σὺ προτιμᾷς, κατείληφε τουτὶ τὸ πάμὲν τῇ ἑνδεκάτῃ τῶν *περὶ Φιλίππου*, ἐκ τοῦ ...τους Ἀρεοπαγητικοῦ μεταγράψαντα αὐτοῖς ...ν ἐκεῖνα, ὅτι τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν κακῶν οὐ... καθ' αὐτὸ παραγίνεται τοῖς ἀνθρώποις, καὶ ... Καίτοι ὑπερφρονεῖ τὸν Ἰσοκράτην, καὶ νε...ὑφ' ἑαυτοῦ λέγει, κατὰ τὸν ἐπὶ Μαυσωλῷ ...ὸν διδάσκαλον. Πραγμάτων δ' ὑφαίρεσιν πε..., μεταθεὶς τὰ ἐπ' ἄλλων ἄλλοις, ἵνα καὶ ψεύ... τοῦτον τὸν τρόπον. Ἄνδρωνος γὰρ ἐν τῷ ... περὶ Πυθαγόρου τοῦ φιλοσόφου τὰ περὶ τὰς ...σεις (7) ἱστορηκότος, εἰπόντος τε, ὡς διψή... ἐν Μεταποντίῳ, καὶ ἔκ τινος φρέατος ἀν..., καὶ πιὼν, προεῖπεν, ὡς εἰς τρίτην ἡμέραν ...σεισμός. Καὶ ἕτερά τινα τούτοις ἐπαγαγὼν, ...· Ταῦτ' οὖν τοῦ Ἄνδρωνος περὶ Πυθαγόρου ...ντος, πάντα ὑφείλετο Θεόπομπος· εἰ μὲν περὶ ...ου λέγων, τάχα ἂν καὶ ἕτεροι ἠπίσταντο περὶ ...αὶ ἔλεγον· Ταῦτα καὶ αὐτὸς ἂν εἶπον (8)· νῦν δὲ ...ὴν δήλην πεποίηκεν ἡ τοῦ ὀνόματος μετάθεσις. ...ν γὰρ πράγμασι κέχρηται τοῖς αὐτοῖς, ἕτε...νομα μετενήνοχε. Φερεκύδην γὰρ τὸν Σύ...οίηκε ταῦτα προλέγοντα. Οὐ μόνον δὲ τούτῳ ...ται ἀποκρύπτει τὴν κλοπὴν, ἀλλὰ καὶ τόπων ...· τό τε γὰρ περὶ τῆς προρρήσεως τοῦ σει... Μεταποντίῳ ὑπ' Ἄνδρωνος ῥηθὲν, ἐν Συρίᾳ ... φησιν ὁ Θεόπομπος· τό τε περὶ τὸ πλοῖον ... Μεγάρων τῆς Σικελίας, ἀπὸ δὲ Σάμου φησὶ ...ναι· καὶ τὴν Συβάρεως ἅλωσιν (9) ἐπὶ τὴν ...ς μετέθεικεν. Ἵνα δέ τι δοκῇ λέγειν περιττοῦ ξένου προτέθεικε τοὔνομα, Περίλαον αὐ...σθαι λέγων. Κἀγὼ, φησὶν ὁ Νικαγόρας, τοῖς ...οῖς ἐντυγχάνων αὐτοῦ τε καὶ τοῦ Ξενοφῶν...ὰ τοῦ Ξενοφῶντος αὐτὸν μετατιθέντα κατεί... τὸ δεινὸν, ὅτι ἐπὶ τὸ χεῖρον. Τὰ γοῦν περὶ ...αβάζου πρὸς Ἀγησίλαον συνόδου, δι' Ἀπολ... τοῦ Κυζικηνοῦ, καὶ τὰς ἀμφοῖν πρὸς ἀλλή...πόνδους διαλέξεις, ἃς ἐν τῇ τετάρτῃ Ξενοφῶν ... πάνυ χαριέντως καὶ πρεπόντως ἀμφοῖν, ...δεκάτην τῶν *Ἑλληνικῶν* μεταθεὶς ὁ Θεό... ἀργά τε καὶ ἀκίνητα πεποίηκε καὶ ἄπρακτα. ...ρ δύναμιν, καὶ διὰ τὴν κλοπὴν ἐξεργασίαν ...ν, καὶ ἐπιδείκνυσθαι σπουδάζων βραδὺς καὶ ... καὶ ἀναβαλλομένῳ ἐοικὼς φαίνεται, καὶ τὸ ... καὶ ἐνεργὸν τὸ Ξενοφῶντος διαφθείρων.

A Maximus. Ephorum quippe ipsi quoque Theopompo Maximus anteponebat, eumdem Caystrius plagiarium vocabat. Quid enim, inquiebat, Ephori singulare ac proprium est, qui ex Daimachi, Callisthenis, et Anaximenis operibus tria nonnunquam ipsa versuum millia totidem verbis in sua transtulerit? Cui Appollonius grammaticus, Enimvero nescis, inquit, Theopompum illum, quem ei præferre gestis, eodem quoque morbo laborare, qui libro *De Philippi rebus* undecimo, ex Isocratis Areopagitica locum illum ad verbum transcripserit. Boni malique nihil per sese hominibus evenire, et quæ sequuntur. Isocratem interea despicit, eoque certamine, quod in Mausoli honorem institutum est, victum abs sese magistrum gloriatur. B Quinetiam res ipsas ille subtraxit, quæ aliorum propriæ sunt, aliis tribuendo, ut hoc etiam modo mendacii teneatur. Cum enim Andro in Tripode res a Pythagora philosopho prædictas collegisset, interque cætera commemorasset, eum aliquando Metaponti sitientem, cum haustam ex quodam puteo aquam bibisset, terræmotum ante diem tertium futurum prædixisse. Hic nonnullis interjectis ita prosequitur: Illam igitur Andronis de Pythagora historiam Theopompus integram furatus est. Qui si eam de Pythagora commemoraret, alii, quibus ea forte nota jam esset, eamdem etiam ab Androne narratam esse dicerent. Nunc vero furtum ipse suum nominis mutatione patefecit. **465** Rem enim eamdem scribens, nomen supposuit alienum. Id videlicet a Pherecyde quodam Syro prædictum fuisse C tradit. Imo non hujus tantum nominis integumento, verum etiam locorum mutatione suum ipse plagium occultare conatur. Quam enim de illo terræ motu prædictionem Metaponti factam esse Andro commemorat, eam in Syria contigisse Theopompus habet. Navigium item illud, non ab Megara urbe Siciliæ, sed ab Samo visum fuisse. Postremo Sybaris expugnationem ad Messanæ cladem transtulit. Quanquam ut eximium aliud dicere videatur, hospitis quoque nomen adjunxit, Perilaum ipsum nuncupari scribens. Ego vero, excepit Nicagoras, in eorum, quæ cum ipse, tum Xenophon de rebus Græcorum memoriæ prodidit lectione versans, eum D etiam e Xenophonte permulta suam in historiam traduxisse deprehendi; quodque gravius esse, deteriora fecisse. Nam illum sane Pharnabazi cum Agesilao congressum, qui Apollophane Cyziceno sequestre habitus est, ac mutuum utriusque in sanciendo fœdere colloquium, quod libro quarto Xenophon eleganter admodum, et pro amborum

...ορρήσεις. Sane Laertius dictum Pythago... tradit, παρὰ τὸ ὡς Πύθιον ἀγορεύειν, ... minor ejus, quam Pythii Apollinis oracu... haberetur. Hinc et magiæ suspectus esse ...di, si placet, Cœlium Rhodigin. lib. x,

...τα *καὶ αὐτὸς ἂν εἶπον*. Malim ταυτὰ καὶ ...ν, ut αὐτός ad Andronem referatur. At ...mem, pro Androne, Theopompus irrepsit.

(9) *Συβάρεως ἅλωσιν*. Lege Strabonem lib. VI, et Diodor. Sicul. lib. XII. Trecenta Sybaritarum millia, a centum Crotoniatarum millibus, duce Milone athleta fortissimo, partim cæsa, partim profligata sunt. Urbs ipsa mox æquata solo: post annos LVIII a Thessalis instaurata: iterumque lustro vix exacto, novis incolis ab antiquis victoribus ejectis semidiruta. Thurium ejus in locum successit.

dignitate conscripsit, in *Græcarum historiarum* undecimum transtulit Theopompus : verum ita quidem, ut omnia sine vi, sine motu, habere prorsus ac jacere videantur. Dum enim is, ut plagium dissimulet, dicendi facultatem ostentare gestit, et elaboratæ dictionis cultum assuere, tardus, cunctabundus, ac procrastinanti similis videtur, adeoque vivam illam ac spirantem Xenophontis efficacitatem edidit. Quibus a Nicagora dictis, Quorsum vero miremur, inquit Apollonius, Ephorum ac Theopompum hoc plagii vitio laborasse, inertes plane ac somnolentos homines, cum ipsum quoque Menandrum lues ista pervaserit? Quem Aristophanes grammaticus, quod eum nimium amaret, in excerptis illis, quibus ipsum cum aliis, unde furatus est, componit, non nisi leviter blandeque perstringit. At vero Latinus sex omnino libris, quos *De scriptis haud Menandri propriis* edidit, furtorum ejus multitudinem patefecit : quemadmodum Philostratus Alexandrinus *De Sophoclis poetæ furtis* justum confecit opus. Imo Cæcilius, quasi magnum aliquid deprehenderit, fabulam Antiphanis, quam *Augurem* inscripserat, a Menandro totam a capite ad calcem in *Superstitiosum* suum transcriptam esse testatur. Et quoniam, inquit, vobis, nescio quo pacto, fures semel prodere visum est, **466** boni etiam Hyperidis nomen ecce defero ; is enim cum *Adversus Diondam*, tum in ea, quam *De Eubuli donationibus* reliquit, ex Demosthene multa quoque furatus est. Enimvero alterutrum sane alterius plagiarium fuisse constat ; sed tamen quod æquales ambo fuerint, vestrum erit, Apolloni, temporis ipsius vestigiis furem indagare. Equidem Hyperidem suspicor : verumtamen, quandiu non certo liquet, Demosthenem utique, si mutuatus ab altero est, vehementer admiror, qui tam apposite ejus orationem corrigere potuerit : Hyperidem contra, si Demosthenis plagiarius est, permoleste fero, qui tam male vim ejus dictionis infregerit. Ac paucis interjectis, Quid attinet, inquit, hoc loco dicere, aut Hellanici *De moribus barbarorum* opus, ex Herodoti Damasique scriptis esse conflatum? aut Herodotum in secundo, ex *Historica* Hecatæi Milesii *narratione* quam plurima verbis totidem exscripsisse? pauca quædam leviter ementitum, cujusmodi sunt, quæ de Phœnice ave, deque fluviatili equo, et crocodilorum venatione commemorat : aut quæ de quæstionibus in ea *de Cylonis hæreditate* disputat Isæus, eadem apud Isocratem in *Trapezitica* reperiri? Imo Demosthenem etiam, in ea, quam *adversus Onetorem unde vi* habuit oratione, eadem prope sententia disserere? aut Dinarchum in primam *adversus Cleomedontem* plagarum abs se postulatum, multa ex Demosthenis *in Cononem* similis injuriæ reum oratione verbis ipsissimis transtulisse? aut illam Hesiodi sententiam,

Haud uxore bona quidquam felicius ulli,

Tetrius haud quidquam prava contingere possit;

A Ταῦτ' εἰπόντος τοῦ Νικαγόρου, ὁ Ἀπολλώνιος, Καὶ τί θαυμάζομεν, ἔφη, εἰ Θεοπόμπου καὶ Ἐφόρου τὸ τῆς κλοπῆς πάθος ἥψατο, ἀργοτέρων ὄντως ἀνδρῶν; Ὅπου γε καὶ Μένανδρος τὸ τῆς ἀῤῥωστίας ταύτης ἐπλήσθη (10), ὃν ἠρέμα μὲν ἤλεγξε, διὰ τὸ ἄγαν αὐτὸν φιλεῖν, Ἀριστοφάνης ὁ γραμματικὸς, ἐν ταῖς παραλλήλοις αὐτοῦ τε καὶ ἀφ' ὧν ἔκλεψεν ἐκλογαῖς· Λατῖνος δὲ ἓξ βιβλίοις, ἃ ἐπέγραψε *Περὶ τῶν οὐκ ἰδίων Μενάνδρου*, τὸ πλῆθος αὐτοῦ τῶν κλοπῶν ἐξέφηνε· καθάπερ ὁ Ἀλεξανδρεὺς Φιλόστρατος *Περὶ τῆς τοῦ Σοφοκλέους κλοπῆς* πραγματείαν κατεβάλετο. Κηκίλιος δὲ, ὥς τι μέγα πεφωρακὼς, ὅλον δρᾶμα ἐξ ἀρχῆς εἰς τέλος Ἀντιφάνους, τὸν *Οἰωνιστὴν*, μεταγράψαι φησὶ τὸν Μένανδρον εἰς τὸν *Δεισιδαίμονα*. Ἐπεὶ δὲ τοὺς κλέπτας ἔδοξεν, οὐκ οἶδ' ὅπως B ὑμῖν, φησὶν, εἰς τὸ μέσον ἀγαγεῖν, μηνύω καὶ τὸν Ὑπερίδην τὸν καλὸν, πολλὰ παρὰ Δημοσθένους κεκλοφότα, ἔν τε τῷ *πρὸς Διώνδαν* λόγῳ, κἀν τῷ *περὶ τῶν Εὐβούλου δωρεῶν*. Καὶ ὅτι μὲν ὁ ἕτερος παρὰ τοῦ ἑτέρου μετέθηκε, πρόδηλον· συγχρονούντων δ' αὐτῶν, ἡμῶν μὲν ἂν εἴη ἔργον, φησὶν, ὦ Ἀπολλώνιε, ἐκ τῶν χρόνων ἀνιχνεῦσαι τὸν κλέπτην. Ἐγὼ δὲ ὑποπτεύω μὲν τὸν ὑφῃρημένον εἶναι τὸν Ὑπερίδην· ἀδήλου δὲ ὄντος ὁπότερος, ἄγαμαι μὲν Δημοσθένην, εἰ λαβὼν παρὰ Ὑπερίδου, πρὸς δέον διώρθωσε· μέμφομαι δὲ τὸν Ὑπερίδην, εἰ, λαβὼν παρὰ Δημοσθένους, πρὸς τὸ χεῖρον διέστρεψε. Καὶ μετὰ βραχέα φησί· Καὶ τί ὑμῖν λέγω, ὡς τὰ *Βαρβαρικὰ νόμιμα* Ἑλλανίκου ἐκ τῶν Ἡροδότου καὶ Δαμάσου συνῆκται; ἢ ὡς C Ἡρόδοτος ἐν τῇ δευτέρᾳ πολλὰ Ἑκαταίου τοῦ Μιλησίου (11) κατὰ λέξιν μετήνεγκεν ἐκ τῆς *Περιηγήσεως*, βραχέα παραποιήσας, τὰ τοῦ φοίνικος ὀρνέου, καὶ περὶ τοῦ ποταμίου ἵππου, καὶ τῆς θήρας τῶν κροκοδείλων; ἢ ὡς τὰ περὶ βασάνων εἰρημένα παρ' Ἰσαίῳ ἐν τῷ *Περὶ τοῦ Κύλωνος κλήρου*, καὶ παρὰ Ἰσοκράτει ἐν τῷ *Τραπεζιτικῷ* κεῖται, καὶ παρὰ Δημοσθένει ἐν τῷ *Κατὰ Ὀνήτορος ἐξούλης*, σχεδὸν διὰ τῶν αὐτῶν εἴρηται; ἢ ὡς Δείναρχος ἐν τῷ πρώτῳ *Κατὰ Κλεομέδοντος αἰκίας* πολλὰ μετενήνοχεν αὐτοῖς ὀνόμασιν, ἐκ τοῦ Δημοσθένους *Μετὰ Κόνωνος αἰκίας*; ἢ ὡς Ἡσιόδου·

D *Οὐ μὲν γάρ τι* (12) *γυναικὸς ἀνὴρ ληΐζετ' ἄμεινον*
Τῆς ἀγαθῆς· τῆς δ' αὖτε κακῆς οὐ ῥίγιον ἄλλο

(10) *Ἐπλήσθη*. Mont. ἐπλήχθη. Melius. Sed forte τὸ præcedens, in τῷ mutandum est.

(11) *Ἑκαταίου τοῦ Μιλησίου*. Scriptoris olim clarissimi, quo tempore Darius Hystaspis filius, Persis imperabat. Herodotus lib. v, p. 343, auctor est, ei rebellioni, qua Milesii a Persis, Aristagora duce defecerunt, unum obstitisse. Ejusdem Strabo pluribus in locis perhonorifice meminit. Mitto Suidam et al.

(12) *Οὐ μὲν γάρ τι*. De muliebri nequitia Clemens Alexandr. *Strom.* vi, pag. 446, ex Orpheo, ὡς οὐ κύντερον ἦν, καὶ ῥίγιον ἄλλο γυναικός. Cui Homer. accinens *Odyss.* Λ, ὡς οὐκ ἀνώτερον [f. οὐ κακώτερον EDIT.] καὶ κύντερον ἄλλο γυναικός.

νοιαν Σιμωνίδης ἐν τῷ ἐνδεκάτῳ μετεν- A
ὼν οὕτως·

ς οὐδὲν χρῆμ' ἀνὴρ ληΐζεται
· ἐσθλῆς, οὐδὲ ῥίγιον κακῆς.

ἐν τῇ Μελανίππῃ δεσμώτιδι·

κακῆς κάκιον οὐδὲν γίνεται
ς· ἐσθλῆς δ' οὐδὲν εἰς ὑπερβολὴν
ἄμεινον· διαφέρουσι δ' αἱ φύσεις.

ιπίδου εἰπόντος·

ς ἐσμεν ἀθλιώτατον φυτόν,

ἐν Ἀλκμαίωνί φησι·

μὲν ἐν βροτοῖσιν ὑμνεῖται λόγος,
ἐν ἐστιν ἀθλιώτερον φυτόν
ς.

μόνον τὴν ἐπιβολὴν ἐκεῖθεν εἴληφεν, ἀλλὰ
ἐξεσιν αὐταῖς συγκέχρηται, καὶ ἠθέλησεν B
ργως παροιμιακὸν μᾶλλον εἶναι, καὶ ὡς
ν λεγομένῳ συγκεχρῆσθαι, ἢ δοκεῖν εἰλη-
α τοῦ γεγεννηκότος. Ὁ δ' Ἀντίμαχος, τὰ
λέπτων, παραδιορθοῖ. Ὁμήρου γὰρ εἰπόν-

; κάρτιστος ἐπιχθονίων γένετ' ἀνδρῶν·

ς λέγει·

θ' ὃς κάρτιστος ἐπιχθονίων ἦν ἀν-
[δρῶν.

ρων ἐπαινεῖ τὴν μετάθεσιν, ὡς δι' αὐτῆς
νου τοῦ στίχου. Τὸ γάρ,

παμειβόμενος προσέφη κρείων Διομή- C
[δης,

ήρου κωμῳδηθέντος ὑπὸ Κρατίνου διὰ
ται ἐν τῷ, τὸν δ' ἀπαμειβόμενος· ὅπερ
ατημένον οὐκ ὤκνησεν Ἀντίμαχος μετα-
ῦ δέ·

) οἷσιν ἄνασσε, πατὴρ δ' ὡς ἤπιος
[ἦεν,

ντος· καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ που λεγομέ-

(15) ἀμφοτέρωθεν ἐκαρτύναντο φά-
[λαγγας,

ος μεταθεὶς ἡμιστίχια, πεποίηκε·

ν ἄνασσον ἐκαρτύναντο φάλαγγας. D

μὴ καὶ αὐτὸς, κλοπῆς ἄλλους αἰτιώμενος,
ῶ, τοὺς πραγματευσαμένους τὰ περὶ τού-
ω. Λυσιμάχου μὲν ἔστι δύο, Περὶ τῆς Ἐφό-
ς· Ἀλκαῖος δὲ ὁ τῶν λοιδόρων ἰάμβων καὶ
των ποιητὴς, παρῴδηκε τὰς Ἐφόρου κλο-
χων. Πολίωνος δὲ Ἐπιστολὴ πρὸς Σωτη-
ρὶ τῆς Κτησίου κλοπῆς· τοῦ δ' αὐτοῦ καὶ
Ἡροδότου κλοπῆς ἐστι βιβλίον· καὶ ἐν
ἐνῳ Ἰχνευταὶ πολλὰ περὶ Θεοπόμπου λέγε-
δου τέ ἐστι Περὶ συνεμπτώσεως πρα-
ξ ἧς τοιαῦτα πολλὰ ἔστι γνῶναι. Καὶ μεθ'

ω. Iliados Γ', 554.
ν. Odyss. B', 234.

A ab Simonide libro undecimo hunc in modum usurpatam,

Uxore melius nil bona quidquam viro,
Mala evenire tetrius possit nihil.

Quem eumdem in sensum Euripides in *Melanippe captiva*,

Mala inveniri femina pejus queat
Nihil, bonaque melius optari nihil.
At iste varium sexus ingenium capit.

Ejusdem Euripidis illud est,

Nos heu! mulieres germen infelix sumus.

Quod Theodectes in *Alcmæone* sic expressit,

Hoc jure passim nemo non hominum canit,
Haud esse germen femina infelicius.

467 Qui quidem sententiæ hujus ansam non ex
B illo tantum Euripidis versu arripuit, sed illam iisdem quoque verbis extulit, nisi quod versute quidem et callide, proverbii genus id facere, eoque tanquam vulgi ore jam trito abuti maluit, quam ab ejus auctore mutuatus videri. Antimachus vero in quibus Homeri plagiarius est, in iis correctorem agit, nam illum Homeri versum,

Ἴδεω θ' ὃς κάρτιστος ἐπιχθονίων γένετ' ἀνδρῶν·
Atque Idæ, reliquos homines qui robore vicit,

vocis unius mutatione sic usurpat Antimachus,

Ἴδεω θ' ὃς κάρτιστος ἐπιχθονίων ἦν ἀνδρῶν.

Quam ejus emendationem Lycophron approbat, quod ea versum fulcire videatur. Nam alterum quidem illum,

C *Τὸν δ' ἀπαμειβόμενος προσέφη κρείων Διομήδης,*
His contra princeps Diomedes vocibus infit,

facile prætereo, cum eo nomine Homerus Cratini comœdia traducatur, quod suum illud, *τὸν δ' ἀπαμειβόμενος*, ad satietatem inculcet. Quod usque adeo contritum licet, suis tamen inserere non erubuit Antimachus. Præterea Homericum illud est:

E populis, patrio quos blandus amore regebat;

itemque alterum hoc,

At postquam hinc atque hinc densam instruxere
[phalangem,

Quo ex utroque sumptis hemistichiis Antimachus versum hunc conflavit:

D *E regni populis densam instruxere phalangem.*

At enimvero, ne dum furti alios insimulo, furti crimen subeam ipse quoque, quinam furta ista patefecerint indicabo. Lysimachi exstant *De furtis Ephori* libri duo. Eadem Alcæus contumeliosorum iamborum epigrammatumque scriptor, faceto carminis genere coarguit. Polionis *Ad Soterindam epistolam de Ctesiæ*, itemque librum *De Herodoti furtis* habemus. In eo similiter, cui titulus est, *Indagatores*, de Theopompo multa leguntur. Exstat etiam Aretadis *De fortuita convenientia* opus aliquod, unde hujusmodi pleraque haurire liceat. Rursum-

(15) *Οἱ δ' ἐπεί*. Passim, ut *Iliad*. Π', 563.

que post alia quædam : Plagiarios, inquit Prosenes, alios prodidistis. At Platonem illum divinum, cujus e nomine festum **468** hunc diem celebramus, eorum scriptis, qui ante se vixerunt, permultis abuti (furem enim talem virum appellare non audeo,) vestrum adhuc nemo deprehendit. Quid tu ais? inquit Callietes. Ille autem : Enimvero non tantum aio, sed etiam verbis reipsa fidem adjungo. Libri quidem eorum, qui ætate Platonem antecesserint, exstant sane perpauci, quorum si copia foret, plura fortassis hujus philosophi furta deprehensa forent. Casu vero mihi occurrere nonnulla. Cum enim Protagoræ librum *De ente* perlegerem, his illum ego rationibus, eos, qui ens duntaxat unum esse volunt, refellere comperi: hoc enim egi, ut quæ ab illo hanc in rem disputantur, ad verbum ediscerem.» Hæc ipse præfatus, multis deinceps dicti sui veritatem demonstrat. Sedenim, cujusmodi Græcorum scriptorum ratio sit, utque ne mutuis quidem aliorum alii reprehensionibus pepercerint, vel ex istis, quæ de infinitis pauca collegi, satis constare existimo. Jam vero, ut via summæ illi utilitati magis magisque sternatur, quæ in Græcos Hebræorum ex litteris redundavit, facturum me necessarium operæ pretium putavi, si omnem illam, quæ tantopere jactatur, doctrinam philosophiamque Græcorum, necnon eorum primarias quasque disciplinas, momentaque artis disserendi graviora, passim eos corrogasse a barbaris universe ostendero : ne quis ipsorum amp[...] religionem atque philosophiam augustis illi[...] bro nobis vertere audeat, quod haustam a barbaris mysteriis potiorem habuerimus.

A ἕτερα, καὶ ὁ Προσήνης· Τοὺς μὲν ἄλλοι
κλέπτας ἐφωράσατε· ὅτι δὲ καὶ αὐτὸς οὑτ
Πλάτων, οὗ τὴν ἐπώνυμον ἑορτὴν σήμερον
ρίζομεν, πολλοῖς καταχρῆται τῶν πρὸ αὐτοῦ
μαι γὰρ τῷ τῆς κλοπῆς ὀνόματι ἐπὶ τοι
σθαι·) οὐκέτι κατειλήφατε. Τί λέγεις; ἔφ
λιέτης. Οὐ λέγω μόνον, φησὶν, ἀλλὰ καὶ τ
τῷ λόγῳ παρέχω. Σπάνια δὲ τὰ τῶν πρὸ
τωνος γεγονότων βιβλία· ἐπεὶ ἴσως πλείου
ἐφώρασε τοῦ φιλοσόφου κλοπάς. Ἐγὼ δ'
κατὰ τύχην ἐμπέπτωκα. Πρωταγόρου γὰρ
τοῦ ὄντος ἀναγινώσκων λόγον, πρὸς τοὺς
εἰσάγοντας τοιαύταις αὐτὸν εὑρίσκω χρώμεν
τήσεσιν· ἐσπούδασα γὰρ αὐταῖς λέξεσι τὰ
μνημονεύειν.» Καὶ ταῦτ' εἰπὼν, διὰ πλειόνω
B τὰς ἀποδείξεις. Ἀλλ' ὁποῖος μὲν τῶν Ἑ
συγγραφέων ὁ τρόπος, ὅτι τε οὐδὲ τοῦ καθ
ἐφείσαντο ἐλέγχου, ἀρκεῖν ἀπὸ μυρίων ἡγ
εἰρημένα. Ἔτι δὲ εἰς προπαρασκευὴν τῆς
Ἑβραϊκῶν λόγων ἐπιῤῥυείσης εἰς Ἕλληνας
εὖ μοι δοκεῖ καὶ ἀναγκαίως καθόλου πᾶσα
ξαι τὴν βοωμένην Ἑλλήνων παιδείαν τε κα
φίαν, τά τε πρῶτα αυτῶν μαθήματα, καὶ
τῆς λογικῆς ἐπιστήμης, ἀπὸ βαρβάρων αὐ
πεφορημένα, ὡς ἂν μηκέθ' ἡμῖν ἐπιμέμφοι
τῶν, ὅτι δὴ τὴν παρὰ τοῖς βαρβάροις εὐσε
καὶ φιλοσοφίαν τῶν παρ' αὐτοῖς σεμνῶν π
καμεν.

CAPUT IV.

Quod non sine causa Hebræorum theologiam Græcorum philosophiæ prætulerimus.

Quod non sine maturo sanoque consilio, posthabita Græcorum philosophia, Hebræorum theologiam complexi fuerimus, vel ex eo satis intelligas, quod e Græcis ne illi quidem ipsi, qui omnium optime philosophiam tractaverunt, et vulgari de diis contritoque sermone amplius aliquid majusque cogitarunt, alia veritati consentanea reperire dogmata potuerint, quam quæ apud Hebræos tanto ante sancita et constituta fuissent. Nam cum alii temere æstu quodam falsarum ac multiplicium opinionum abrepti, tandem in altum ineptæ loquacitatis gurgitem effusi sunt; tum illi sane, paulo sinceriore usi judicio, quibus **469** de rebus veram animo notionem informarunt, in iis quidem nonnullum se Hebraicæ doctrinæ gustum habuisse declarant. Etvero consentaneum utique est, ut qui rerum sibi multarum cognitionem compararunt, moresque populorum atque disciplinas curiosius explorarunt, ii nec illorum, de quibus loquimur,

C

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Ὅτι μὴ ἀλόγως τὴν παρ' Ἑβραίοις θε[...] τῆς Ἑλλήνων φιλοσοφίας προτετιμή[...]

Ὅτι μὴ ἄνευ λόγου σώφρονος, δεύτερα θέ
τῆς Ἑλλήνων φιλοσοφίας, τὴν παρ' Ἑβραίο
γίαν προτετιμήκαμεν, γνοίης ἂν, μαθὼν,
αὐτῶν Ἑλλήνων οἱ δὴ μάλιστα ὀρθότερον
φίας ἀψάμενοι, καί τι πλέον καὶ μεῖζον τῆ
μου περὶ θεῶν ἀκοῆς διανοηθέντες, οὐδ' ἕ
παρὰ τοῖς Ἑβραίοις προκεκυρωμένων ἐφεῦρ
δόγματα. Οἱ μὲν γὰρ ἄλλην ἄλλως (16)
ψευδοδοξίαις ἀπαχθέντες, εἰς βυθὸν ἀδολεσχ
ετράπησαν· οἱ δέ γε ποσῶς ἀγνώμονι (1
σμῷ κεχρημένοι, ἐν οἷς τῆς τἀληθοῦς ἐφήψ
D ταλήψεως, ἐν τούτοις τῆς Ἑβραίων κοινων
νασι διδασκαλίας. Εἰκὸς οὖν πολυμαθεῖς γ
τά τε τῶν ἐθνῶν νόμιμά τε καὶ μαθήματα πε
ρον ἐξητακότας, καὶ τὴν τῶν δηλουμένων μὴ
φιλοσοφίαν, νεωτέρους μὲν τῷ χρόνῳ, ὡς ἐπ
ἁπάντων οὐχ Ἑβραίων μόνον (18), οὐδέ γε
καὶ Αἰγυπτίων, ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν παλαιο
νων φύντας. Οἷς τὰ μὲν ἐκ Φοινίκης Κάδμο

(16) *Ἄλλην ἄλλως*. Malim ἀλληνάλλως, unica voce, id est ὡς ἔτυχεν, ut explicat Suidas.

(17) *Ἀγνώμονι*. Sensus exigit εὐγνώμονι. Quanquam legi etiam possit γνώμονι. Vulgus enim, ἀλληνάλλως, temere ferebatur; philosophi judicio, et ratiocinatione, tanquam regula quadam ac perpendiculo utebantur.

(18) *Ἑβραίων μόνον*, etc. Diogenes La[...] procemio, Τὸ τῆς φιλοσοφίας ἔργον ἔνιοί φ[...] βαρβάρων ἄρξαι· γεγενῆσθαι γὰρ παρὰ μὲν [...] Μάγους, παρὰ δὲ Βαβυλωνίοις ἢ Ἀσσυρ[...] δαίους, καὶ Γυμνοσοφιστὰς παρὰ Ἰνδοῖς [...] Κελτοῖς καὶ Γαλάταις τοὺς καλουμένους Δρ[...] Σεμνοθέους, etc.

ἐδ' ἐξ Αἰγύπτου (19) περὶ θεῶν, ἢ καί ποθεν μυστήρια καὶ τελετὰς, ξοάνων τε ἱδρύσεις, ως, ᾠδάς τε καὶ ἐπῳδὰς, ἤτοι ὁ Θρᾴκιος, ἢ καί τις ἕτερος Ἕλλην, ἢ βάρβαρος, τῆς ἀρχηγοὶ γενόμενοι, συνεστήσαντο· τούτων ἵνας καὶ αὐτοὶ ἂν ὁμολογήσαιεν Ἕλληνες ρους εἰδέναι. Πρῶτον γοῦν ἁπάντων Ὀρφέα, Λίνον, κἄπειτα Μουσαῖον, ἀμφὶ τὰ Τρωϊκὰ υς, ἢ μικρῷ πρόσθεν ἠκμακέναι φασίν. τά γε τούτους πλέον οὐδὲν τῆς Φοινίκων καὶ ν πολυπλανοῦς θεολογίας παρὰ τοῖς Ἕλλη- ιτεύετο. Καὶ δὴ καὶ ἐν τοῖς λοιποῖς ἔθνεσι, σας χώρας τε καὶ πόλεις, ἔν τε ἱεροῖς καὶ ις, αὐτὰ δὴ ταῦτα, καὶ ὅσα τούτοις ὅμοια, ἐττετο. Πολὺς γοῦν παρὰ τοῖς πᾶσιν ὁ περὶ B δηλωθεὶς ἐκράτει λόγος· νεὼς (20) τε περι- παντοίοις ἀγάλμασι καὶ ἀναθήμασι κεκο- ις παρὰ τοῖς πᾶσιν ἐξήσκηντο· ἀτὰρ δὴ καὶ ντοίας ὕλης εἰς πᾶσαν θνητῶν ζώων ἰδέαν ἵνα φιλοκάλως ἐξείργαστο. Καὶ μὴν καὶ πλείστη τις ἦν καὶ ἄφθονος παρὰ πᾶσι ι. Σεμνός γε μήν τις καὶ μέγας θεὸς παρὰ ησι διαφερόντως, τὸ τηνικάδε μάλιστα ἦν, ὁ Πύθιος, καὶ ὁ Κλάριος, καὶ ὁ Δωδω- ι)· εἶτα Ἀμφιάρεως καὶ Ἀμφίλοχος, καὶ ις μυρίος ἄλλος ἐπιῤῥέων χρησμῳδῶν μᾶλ- κητῶν τε καὶ ῥαψῳδῶν ὄχλος. Ὧν μακροῖς ερον χρόνοις εἰς Ἕλληνας παρελθοῦσα φιλο- φὰν τῶν αὐτῇ προσηκόντων παρὰ τοῖς προ- C εὑροῦσα, τὰ μὲν σεμνὰ καὶ παλαιὰ τῆς αὐτῶν θεολογίας, αὐτά τε τὰ θαυμαστὰ ἐ πᾶσι βοώμενα, θεῖά τε καὶ χρηστήρια ριττὰ καὶ ἀνωφελῆ κατελάβετο. Διὸ ταῦτα εύτερον ἀνεβάλλετο, ὡς ἂν οὐδὲν αὐτῇ πρὸς ἀναγκαίων καὶ ἀληθῶν εὕρεσιν λυσιτε- τὰ δὲ ὀθνεῖα λοιπὸν καὶ βάρβαρα, οἷά τις αὶ οἰκείων πτωχεύουσα λόγων τε καὶ μαθη- χρηῆσι διερευνωμένη, τά τε χρήσιμα παν- ιαυτῇ πορίζουσα, συνάγουσά τε, καὶ ἐρανι- τί ποτε παρ' ἑκάστοις εὕροι τῶν ἐθνῶν. Οὐ όνα τὰ τῆς ἀληθοῦς θεολογίας λείποντα κατ- τοῖς Ἕλλησιν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων τε- ιαὶ ἐπιστημῶν τὰς βιωφελεστάτας. Συνομο- ἔ τοι Ἕλληνες αὐτοὶ, μετά γε Ὀρφέα, Λί- ιὶ Μουσαῖον, οἳ δὴ μάλιστα θεολόγων πα- D τε καὶ πρῶτοι κατῆρξαν αὐτοῖς τῆς πολυ- ης, τοὺς ἑπτὰ παρ' αὐτοῖς ἄνδρας ἐπὶ φι- αυμασθῆναι, οὓς δὴ καὶ ἐπονομάσαι Σοφούς. ερον δὲ οἶδε τὸν Περσῶν ἤκμασαν βασιλέα. ἦν ὁ χρόνος ἐν ᾧ τῶν παρ' Ἑβραίοις προ- πάντων ὕστατοι προεφήτευον, τῶν μὲν ὕστερον ἔτεσι πλέον ἢ ἑξακοσίοις, τῆς δὲ ἡλικίας, οὐκ ἔλαττον ἢ χιλίοις καὶ πεν- γενόμενοι. Τοῦτο δέ σοι τὰς τῶν χρόνων ἀνα-

A philosophiæ genus ignorarint: cum omnibus, ut ita dicam, non Hebræis modo, vel Phœnicibus, et Ægyptiis, sed etiam Græcis illis antiquioribus tempore juniores exstiterint. Siquidem illis partim ex Phœnice Cadmus Agenoris filius, partim ex Ægypto, vel undeunde, sua illa deorum mysteria, sacrorumque ritus, signorum collocationes, hymnos, odas, epodasque, seu Thracius Orpheus, seu quivis alii vel Græci vel barbari, erroris duces ac principes fabricarunt: nec enim vetustiores alios sese vel ipsi quoque Græci nosse fateantur. Ac primum quidem Orpheum, Linum inde, tum Musæum, circa Trojana tempora, vel paulo ante floruisse volunt. Atqui nihil sane tum, præter Phœnicum atque Ægyptiorum scatentem erroribus B theologiam, Græcorum respublica noverat. Quam eamdem in omnibus sacrorum mysteriorumque rationem gentes etiam reliquæ in suis quæque regionibus urbibusque retinebant. Quippe illa jam tum apud omnes, de qua superius locuti sumus, de diis opinio passim obtinebat: templa ubique magnifica, omnique signorum ac donariorum genere ad eximiam speciem ornabantur: simulacra cum ex omni materia, tum in quamlibet mortalium animantium formam eleganti artificio fingebantur. Plurima quoque apud omnes oraculorum erat maximaque copia: quique magnus apud Græcos potissimum habitus est augustusque deus, eodem maxime florebat tempore, Pythius, inquam, ille, C Clarius, atque Dodonæus: quem Amphiaraus deinde, Amphilochus, et infinita deinceps alia vatum potius quam poetarum aut rhapsodorum multitudo consecuta est. At vero philosophia cum nonnisi multis post eos sæculis venisset in Græciam, nec quidquam rerum suarum apud eorum majores inveniret, quidquid insuper in patriæ theologiæ mysteriis præclari olim sanctique habebatur, necnon illa, quæ omnium ore jactabantur, egregia divinaque oracula, **470** et plena vanitatis, et ab omni utilitate vacua reipsa deprehendit. Ergo iis secundum in locum rejectis, quod nihil sibi ad rerum necessariarum ac verarum investigationem commoditatis afferre possent, errare deinceps vagarique, et quando nuda per sese erat, ac pro- D priarum facultatum inops, peregrina saltem barbaraque rimari, quæque sibi usui esse possent colligere undique, et quidquid apud quoslibet populos reperiret, sedulo corrogare. Nec enim veram duntaxat theologiam, sed alias etiam artes atque doctrinas humanæ vitæ perutiles, Græcis hominibus deesse cognovit. Et vero Græci fatentur ipsi, nonnisi post Orpheum, Linum ac Musæum, qui videlicet theologorum omnium antiquissimi, ac principes, falsæ hujus de multitudine deorum opinionis,

ıxı τὰ δ' ἐξ Αἰγύπτου clarius et distin- retur, ἢ καί ποθεν ἄλλοθεν, περὶ θεῶν μυ- ic., tametsi Græcorum, etiam disertissimo- cata sæpe ac trajecta oratio est.

ώς. Quid si νεῷ, et lin. sequente, κεκο- pro κεκοσμημένους? Hæc sane lectio cum priori, ἐκράτει λόγος, et sequenti, ξόανα ἐξείργαστο, conveniret.

(21) *Δωδωναῖος*. Præstiterit Διδυμαῖος, ut jam sub operis hujus initium me adnotare memini. Sunt enim hæc Apollinis cognomenta.

fundamenta jecerunt, viros illos omnino septem philosophiæ in Græcia laude claruisse, quos ipsi quoque Sapientes nominarint. Atqui Cyro Persis imperante floruerunt omnes : quo tempore prophetarum apud Hebræos omnium novissimi exstitere, annis post Trojana quidem tempora amplius sexcentis ; post Moysem vero non paucioribus mille ac quingentis, ut facile tibi paulo post ex temporum ratione serieque constabit. Cæterum eo circiter ævo, cum recentiores isti septem Sapientes emersissent, humanioris quidem et castigatioris disciplinæ magistri fuisse perhibentur, sed tamen præter celebres quasdam eruditasque sententias, nihil admodum reliquerunt. At longe serius philosophorum in Græcia vigere nomen ac prædicari cœpit. Horum princeps ille Pythagoras, Pherecydis ante discipulus, a quo philosophiæ nomen inventum est, Samius, ut nonnulli volunt, vel, ut aliis placet, Tuscus erat. Nec desunt qui Syrum eum aut Tyrium fuisse dicant. Utut sit, illum et philosophorum principem, et Græcorum omnium ore celebratum, non Græcum tamen, sed barbarum esse fatendum est. Quinetiam ipsum quoque Pherecydem, cui Pythagoram operam dedisse ferunt, Syrum fuisse memorant. Quanquam non eo tantum doctore Pythagoram usum esse tradunt, sed etiam cum magis apud Persas, cum prophetis apud Ægyptios consuetudinem habuisse; quo quidem tempore partim in Ægyptum, partim Babylonem Hebræos migrasse liquet. **471** Ita noster hic philosophus, quid apud quosque præclarum et eruditum esset, diligenter explorans, Babylonem, Ægyptum Persidemque peragravit, magorum ac sacerdotum disciplinis imbutus. Idem præterea Brachmanas (Indorum philosophi illi sunt) audiisse fertur. Is ergo cum ab aliis astrologiam, geometriam ab aliis, ab aliis arithmeticam et musicam, aliaque ab aliis didicisset, a solis Græcis auferre nihil potuit ; tanta illi tum penuria sapientiæ, ac rerum omnium ignorantia laborabant. Contra peregrinis ipse artibus doctrinisque cumulatus, eruditionis omnis in Græcia fontem aperuit. Ac Pythagoras quidem ejusmodi fuit. Ab eo deinceps primum philosophiæ genus propagatum est, quod ab Italia, ubi plurimum viguerat, Italicum appellarunt. Tum alterum illud secutum est, quod Thales e septem Sapientibus unus instituit, quodque dixerunt Ionicum. Huic successit Eleaticum, quod Xenophanem Colophonium parentem sibi vindicat. Porro Thales ipse quoque, vel Phœnix, ut nonnulli scribunt, vel ut alii, Milesius fuit : idemque cum Ægyptiis etiam prophetis commercium habuisse fertur. Jam Solonem, unum item e septem illis Sapientibus, quemque Atheniensibus leges tulisse fama communis est, Ægyptiis, quo tempore Hebræi rursus Ægyptum incolebant, similiter inhæsisse testis est Plato. Eum quidem in *Timæo*, quasi a barbaro quodam erudiatur, inducit, ubi Ægyptius inter cætera : « O Solon, inquit, Solon, pueri semper

A γραφὰς μικρὸν ὕστερον διιόντι καταφανὶ
Ἐνταῦθά που νέοι τῷ χρόνῳ ἑπτὰ γενόμε
ἐπὶ κατορθώσει μνημονεύονται ἀγωγῆς τῆς
ρας, ὧν πλέον οὐδὲν τῶν βοωμένων ἀποφθ
μνημονεύεται. Ὀψὲ δέ τι, καὶ μᾶλλον τοῖς
ὑποβεβηκότες, οἱ παρ' Ἕλλησι φιλόσοφοι δ
μνημονεύονται. Ὧν Πυθαγόρας πρῶτος
γνώριμος, τὸ φιλοσοφίαν ἀνευρὼν ὄνομα,
τινες, Σάμιος, ὡς δ' ἕτεροί φασι, Τυῤῥηνὸς
δ' αὐτὸν Σύριον ἢ Τύριον εἶναι λέγουσιν·
βάρβαρον, ἀλλ' οὐχ Ἕλληνα γεγονέναι ὁμολ
πρῶτον τῶν φιλοσόφων, ἀνὰ στόμα πάντων
ᾀδόμενον. Καὶ τὸν Φερεκύδην δὲ Σύριον ἀν
σιν, ᾧ μαθητεῦσαι τὸν Πυθαγόραν φασίν.
δὲ τούτῳ συγγενέσθαι ὁ Πυθαγόρας λέγεται
B ψαι δὲ καὶ παρὰ τοῖς Περσῶν μάγοις, καὶ τ
πτίων δὲ προφήταις μαθητεῦσαι, καθ' ὃ
Ἑβραίων οἱ μὲν ἐπ' Αἰγύπτου, οἱ δ' ἐπὶ Βα
φαίνονται τὴν μετοικίαν πεποιημένοι. Ἀλλ
δηλούμενος, τὰ παρ' ἑκάστοις σοφὰ πολυπρα
ἐπῆλθε Βαβυλῶνα καὶ Αἴγυπτον, καὶ Περσ
τε μάγοις καὶ τοῖς ἱερεῦσι μαθητευόμενος.
ναι τε πρὸς τούτοις Βραχμάνων ἱστόρηται·
δέ εἰσιν οὗτοι φιλόσοφοι·) καὶ παρ' ὧν μὲν
γίαν, παρ' ὧν δὲ γεωμετρίαν, ἀριθμητικὴν
ἄλλων καὶ μουσικὴν, καὶ ἄλλα παρ' ἄλλων
μενος, μόνον παρὰ τῶν σοφῶν Ἑλλήνων ἔσχ
πενίᾳ σοφίας καὶ ἀπορίᾳ συνοικούντων. Ἔμ
οὖν τῶν ἔξωθεν αὐτῷ πεπορισμένων, αἴτιος α
C μαθήσεως κατέστη τοῖς Ἕλλησιν. Ὁ μὲν οὖ
γόρας, τοιοῦτος. Πρώτη δ' ἐκ τῆς τούτου δια
κληθεῖσα Ἰταλικὴ συνέστη φιλοσοφία, τῆς ἐπ
ἐκ τῆς κατὰ τὴν Ἰταλίαν διατριβῆς ἀξιωθεῖσ
ἣν ἡ ἀπὸ Θαλοῦ τοῦ τῶν ἑπτὰ Σοφῶν ἑνὸς,
προσαγορευθεῖσα· κἄπειτα ἡ Ἐλεατικὴ, Ξεν
τὸν Κολοφώνιον πατέρα ἐπιγραφομένη. Ἀλλ
Θαλῆς, ὥς τινες ἱστοροῦσι, Φοίνιξ ἦν· ὡς δ
ὑπειλήφασι, Μιλήσιος. Αἰγυπτίων δὲ καὶ οὗτ
ται τοῖς προφήταις συμβεβληκέναι. Σόλωνα
αὐτὸν τῶν ἑπτὰ Σοφῶν, ὃν δὴ καὶ λόγος Ἀθ
νομοθετῆσαι, Αἰγυπτίοις ὁμοίως φησὶν ὁ Πλάτω
εσχηκέναι, ὁπηνίκα πάλιν ᾤκουν Ἑβραῖοι
γυπτον. Εἰσάγει δ' οὖν αὐτὸν ἐν *Τιμαίῳ* πρ
βαρβάρου παιδευόμενον, ἐν οἷς φησιν ὁ Αἰ
D πρὸς αὐτόν· « Ὦ Σόλων, Σόλων, Ἕλληνες ἀ
δές ἐστε, γέρων δὲ Ἑλλήνων οὐδεὶς, οὐδὲ ἔστ
ὑμῖν χρόνῳ πολιὸν μάθημα. » Καὶ οὗτος δὲ
των, τοῖς ἐν Ἰταλίᾳ Πυθαγορείοις σχολάσας,
τῇ παρὰ τούτοις ἠρκέσθη διατριβῇ. Λέγεται δ
ραι εἰς Αἴγυπτον, καὶ τῇ τούτων φιλοσοφίᾳ
ἀναθεῖναι χρόνον. Τοῦτό τοι καὶ αὐτὸς τοῖς βαρ
πολλαχοῦ τῶν ἰδίων λόγων μαρτυρεῖ, εὖ μ
ποιῶν, καὶ τὰ κάλλιστα ἐμπορευθῆναι εἰς φιλο
παρὰ τῶν βαρβάρων εὐγνωμόνως οὐκ ἀπαρ
νος. Ἀκοῦσαι δ' οὖν αὐτοῦ πολλαχοῦ μὲν πά
οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐν *Ἐπιμενίδῃ*, Σύρων ὁμ
Αἰγυπτίων ὧδέ πῃ μνημονεύοντος· « Τοῦ
αἴτιος ὁ πρῶτος ταῦτα κατιδὼν, βάρβαρος ἦ
λαιὸς γὰρ δὴ τόπος ἔτρεφε τοὺς πρώτους ταῦ

ις διὰ τὸ κάλλος τῆς θερινῆς ὥρας, ἣν Αἴ-
τε Συρία θ' ἱκανῶς κέκτηται. Ὅθεν καὶ
σε, καὶ δεῦρο, ἐξηκριδασμένα χρόνῳ μυριετεῖ
ἀπείρῳ. » Καὶ ὑποβὰς ἑξῆς ἐπιλέγει· « Λά-
ἡ ὡς ὅ τί περ ἂν Ἕλληνες βαρβάρων πάρα
κάλλιον τοῦτο εἰς τέλος ἀπεργάζονται. »
Πλάτων. Καὶ Δημόκριτος δὲ ἔτι πρότερον,
υλωνίων λόγους ἠθικοὺς πεποιῆσθαι λέγεται.
σεμνυνόμενος περὶ ἑαυτοῦ φησιν· « Ἐγὼ δὲ
ἐμαυτὸν ἀνθρώπων πλείστην γῆν ἐπλανη-
στορέων τὰ μήκιστα, καὶ ἀέρας τε καὶ γαίας
εἶδον, καὶ λογίων ἀνδρῶν πλείστων ἐπή-
αὶ γραμμέων συνθέσεως μετ' ἀποδείξεως,
με παρήλλαξεν, οὔτε Αἰγυπτίων οἱ καλού-
ρσεπεδονάπται (22-23), οἷς ἐπὶ πᾶσιν ἐπ'
ήκοντα ἐπὶ ξένης ἐγενήθην. » Ἐπῆλθε γὰρ
Βαβυλῶνά τε καὶ τὴν Περσίδα, καὶ Αἴγυ-
ις τε Αἰγυπτίοις καὶ τοῖς ἱερεῦσι μαθη-
ί δὲ εἴ σοι καταλέγοιμι Ἡράκλειτον καὶ
ους Ἑλλήνων, δι' ὧν ἀπελέγχεται ἡ παρ'
πολιτεία τὸν μακρὸν αἰῶνα πτωχεύουσα, καὶ
ντὸς μαθήματος ἀπολειφθεῖσα; Ἱεροῖς μὲν
, ἀγάλμασί τε καὶ ἀφιδρύσεσι, μαντείαις τε
μοῖς, καὶ τῷ πολλῷ τύφῳ τῶν λαοπλάνων
ἐκαλλωπίζετο, σοφίας δὲ ἀληθοῦς καὶ μαθή-
ωφελοῦς εἰς τὸ παντελὲς ἐχήρευεν. Οὐδέ τι
θῶν λόγων εὕρεσιν αὐτοῖς τὰ ἄχρηστα χρη-
υνεβάλλετο· ἀλλ' οὐδ' αὐτὸς ὁ θαυμαστὸς
ις φιλοσοφίαν αὐτοὺς τὸ παράπαν ὠφέλει,
ἄλλος θεῶν αὐτοῖς εἰς ἀναγκαίου τινὸς ἐπι-
συνήργει· ἀλώμενοι δὲ ὧδε κἀκεῖσε, καὶ τὸν
ντα περιτρέχοντες, ἀλλοτρίοις πτίλοις σφᾶς
αλλώπιζον [sic: αἴδρυνον], κατὰ τὸν μῦθον· ὥστε αὐτοῖς ἤδη
ιν φιλοσοφίαν ἐξ ἐράνου συστῆναι. Ἄλλα
ἄλλων ἀποματτόμενοι μαθήματα, γεωμε-
ν παρ' Αἰγυπτίων ἔσχον, ἀστρολογίαν δὲ
λδαίων, καὶ αὖ πάλιν ἕτερα παρ' ἑτέρων·
παρά τισιν ἄλλοις, οἷόν τινες αὐτῶν τὸ παρ'
ἀγαθὸν εὕροντο. Τοῦτο δὲ ἦν ἡ τοῦ τῶν
ῦ γνῶσις, καὶ ἡ τῶν οἰκείων θεῶν κατά-
ν μικρὸν μὲν ὅσον ὁ λόγος προϊὼν ἐπιδείξει.
δὲ ἐπὶ τοῦ παρόντος τοὺς ἐντυγχάνοντας
ισται, ὡς οὐ μόνης ἐστέρηντο τῆς ἀληθοῦς
οἱ παλαιοὶ τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ τῶν
λυσιτελούντων μαθημάτων, καὶ οὐδὲ τού-
, ἀλλὰ καὶ τῶν κοινῶν καὶ πολιτικῶν ἐπι-
ων. Ἡγοῦμαι δέ μοι τήνδε συμβαλεῖσθαι
υσιν εἰς ἀπόδειξιν τοῦ προκειμένου σκοποῦ·
ειται τὸν ἀπολογισμὸν ὑποσχεῖν, τοῦ μὴ
ιᾶς τὴν παρ' Ἑβραίοις θεολογίαν, καὶ τὴν,
οἱ φαῖεν, βάρβαρον τῆς Ἑλληνικῆς προτε-
φιλοσοφίας. Εἰ γοῦν ὀφθεῖεν αὐτοὶ πολὺ
τὰ πάντα παρὰ βαρβάρων ἐσκευωρημένοι,
ηδ' ὅλως παρὰ τῶν οἰκείων θεῶν εἰς φιλο-

A Græci estis, neque senex e vobis quisquam, neque canum apud vos ullum disciplinæ genus. » Quin idem ipse Plato, non contentus ea, quæ sibi cum Pythagoreis in Italia fuerat, consuetudine, in Ægyptum navigasse, ac perdiu in eorum philosophiam incubuisse dicitur. Atque hoc ipse testimonio pluribus operum suorum locis barbaros cohonestat; quo in genere laudabilis, meo quidem judicio, est, dum egregia animi æquitate, pulcherrimis sese ac præstantissimis philosophiæ opibus a barbaris instructum esse confitetur. Sane vero illum audias cum alibi passim, tum etiam in *Epimenide*, hoc fere modo de Syris Ægyptiisque loquentem: «Atque hujus rei auctor, inquit, barbarus is fuit, qui princeps ista perviderat. Hos enim aluit pervetusta B regio, qui propter æstivæ tempestatis amœnitatem, quæ maxime in **472** Ægypto ac Syria est, eorum primi vim atque rationem animo informare potuerunt: unde etiam illa deinceps infinito jam explorata tempore, ac maturitatem assecuta suam, cum ad gentes alias, tum ad nos etiam pervenerunt. »Tum paulo post ita colligit :« Ergo secure concludamus, quæcunque Græci a Barbaris acceperint, ea tandem ipsos facere meliora.» Sic Plato. Quin etiam ante Platonem, Democritum ferunt, Babyloniorum de moribus disputationes edidisse, adeoque hunc in modum ipse alicubi gloriatur: «Plus, inquit, ego terrarum obii, quam ullus æqualium; disjunctissima quæque lustravi, cœli solique genera cognovi quamplurima, eruditos C homines permultos audivi, nec in ducendis committendisque lineis, vel eorum, qui apud Ægytios Arsepedonaptæ nominantur, quisquam me demonstrationum certitudine superabat, quibus in omnibus ad annos octoginta, peregrinus hospesque versatus sum. » Enimvero Babylonem iste quoque, Persidem, Ægyptumque peragravit, Ægyptiisque ac sacerdotibus operam dedit. Quid si Heraclitum cæterosque Græcos tibi commemorem, ex quibus manifeste quivis intelligat, Græcorum rempublicam summa penuria diutissime laborasse, atque omnibus disciplinis vacuam nudamque perstitisse? Sacris videlicet numinum simulacris passim erigendis, vaticinationibus et oraculis, atque ambi- D tiosa illa fallacium ac fraudulentorum dæmonum specie gloriabatur; veræ sapientiæ, omnisque omnino doctrinæ, unde fructus in vitam aliquis redundet, præsidiis carebat. Nec vero quidquam iis ad bene prudenterque sentiendum inanes oraculorum voces conducebant: imo ne egregius quidem ille Pythius, ad philosophiæ, aut alius e diis quisquam, eos ad ullius rei necessariæ parandam copiam juvabat. Sed vario huc atque illuc errore jactati, ac toto vitæ suæ tempore discursantes, ex

'Αρσεπεδονάπται. Arsepedonaptæ qui pront, adhuc quæro. Alter manuscr. legit νάπαι, sed in edit. nostra magis acqui-, opinor, Græca est, non Ægyptiaca, et fortassis, ex tribus, ἄρσις, πέδον, et ἅπτω composita: erant enim isti mathematicorum filii περὶ τῶν γραμμῶν συνθέσεις occupati ut ait ipse Democritus.

alienis sibi plumis, ut est in fabula, cultum atque A ornatum quærebant: adeo quidem, ut ex precaria stipe sua jam illis philosophia constet universa. Nam aliunde alia disciplinarum genera exprimentes, geometriam ab Ægyptiis, a Chaldæis astrologiam, ab aliis alia habuerunt. Nec tamen usquam gentium, ei bono simile quidquam repererunt, cujus apud Hebræos ipsorum nonnullis facta copia est. Summi rerum omnium moderatoris Dei cognitionem, suorumque numinum rejectionem intelligo, quam utramque paulo post susceptæ disputationis progressus ostendet. 473 Nunc enim tantum id agimus, nostri ut lectores intelligant, Græcos illos veteres non vera modo theologia, sed etiam doctrinarum, quibus

σοφίαν ὠφελημένοι, ἀλλὰ καὶ τοῖς θεοῖς αὐ χως ἐπιμεμψάμενοι, καί τινες διὰ ταῦτα μᾶλλον τῆς τῶν θεῶν θεραπείας προτετιμη χρὴ λοιπὸν ἡμᾶς ἐπιμέμφεσθαι, οὐχὶ δὲ ἀπ καὶ ἐπαινεῖν, ὅτι, τὸ κρεῖττον ἀγαπήσαντες δὲ τὸ μόνον ἀληθὲς εὑρόντες καὶ ἀπειληφ ψεύδους ἀνεχωρήσαμεν, οὔτε εἰς ἄθεον λογι σοφοῖς Ἑλλήνων ὁμοίως περιτραπέντες, οὐ τοῖς θαυμαστοῖς παραπλησίως φιλοσόφοις ἀν πλάνην τὴν πολύθεον τῇ γνώσει τοῦ ἐπὶ πάν φύραντες, οὐδέ γε τὸ ψεῦδος ἅμα τῷ ἀληθεῖ τες; Ἀλλὰ μήπω ταῦτα, ἐκεῖνα δέ μοι πρῶτ δι' ὧν Ἕλληνες τὰ πάντα σεσυληκέναι βαρβά μόνα τὰ φιλόσοφα μαθήματα, ἀλλὰ καὶ τὰ καὶ βιωφελεῖς εὑρέσεις, ἀπελέγχονται.

philosophiæ studia promoveri possunt, adeoque illarum ipsarum, quibus reipublicæ status inf cognitione caruisse. Cujus ego rei probationem, ad illud, quod efficiendum mihi deinceps ac strandum proposui, lucis plurimum allaturum esse confido : siquidem ea defensionis nostræ ratio est, uti non inconsulto ac temere, Hebræorum, hoc est, ut ipsi quidem interpretantur, bar hominum, philosophiam Græcæ a nobis antepositam fuisse ostendamus. Nam si Græcos ips licet, omnia tamen a barbaris tanto ante corrogasse, nec solum abs Diis suis nihil ad co dam philosophiam opis accepisse, verum etiam justis eos nominibus insimulasse constiterit obrem nonnulli quoque divinitatem omnem tollere, quam hoc deorum genus colere ma quis deinceps factum reprehendat, ac non potius probet, laudetque nostrum; qui meliori capti, aut potius in parta ejus, quod verum unum est, cognitione acquiescentes, nos vani duxerimus, neque in Divinitatis sublatæ scelus cum istis Græcorum sapientibus præcipites acti cum egregiis philosophis vecordem illam insanamque deorum multitudinem, cum summi ac tentis Dei notitia fœdissime commiscentes, neque falsum omnino cum vero confundentes? Ve postea viderimus : nunc ea tu mihi primum expende, quibus Græci non solas philosophi plinas, sed ipsas etiam vitæ communis tuendæ artes barbaris hominibus furati esse arguantur.

CAPUT V.

Nihil non a barbaris Græcos accepisse.

Cadmum illum certe quidem, qui communes litteras adeoque prima grammatices elementa Græcis informavit, genere Phœnicem fuisse constat, ut easdem litteras veteres nonnulli propterea Phœnicias appellarint. Nec desunt, qui a Syris excogitatas illas fuisse velint. Syri autem illi, Hebræi etiam utique fuerint, qui finitimam Phœniciæ 474 regionem, quæque Phœnicia quondam ipsa quoque, tum Judæa, hodie vero a nostris Palæstina dicitur, incolebant. Et vero proxime sane ad Hebræorum nomina Græcarum litterarum accedit appellatio. Cum enim suum cuique apud Hebræos elemento nomen singulari quadam et propria significatione attributum fuerit, quod apud Græcos locum profecto nullum habet, sequitur omnino, ut minime Græcorum propria esse fateamur. Sunt autem elementa Hebræis omnia duo ac viginti. Primum dicitur alph, *disciplina* Græce reddi possit. Secundum beth, quasi *domus*. Tertium gimel, hoc est *plenitudo*. Quartum delth, quasi *librorum* dicas. Quintum he, id est *ipsa*. Quæ omnia si conjunxeris, sententiam ejusmodi aliquam efficias : Disciplina domus, plenitudo librorum ipsa. Jam sextum ab iis elementum vau nuncupatur, hoc est, *in ipsa*. Septimum zai, hoc est, *vivit*. Octavum heth, quod significat *vivens*. Ex quibus hic sensus colligitur : In ipsa vivit vivens. Nonum, teth, id est *bonum*. Deci-

B

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Ὡς τὰ πάντα παρὰ βαρβάρων Ἕλληνες ὠφε

Πρῶτος τοιγαροῦν ὁ τὰ κοινὰ γράμματα, τὰ πρῶτα τῆς γραμματικῆς στοιχεῖα, Ἑλλ ηγησάμενος Κάδμος, τὸ γένος Φοίνιξ ἦν, ὅθεν νικήϊα τὰ γράμματά τινες τῶν παλαιῶν ἐπ κασιν. Εἰσὶ δὲ οἳ Σύρους γράμματα ἐπινοῆσαι πρώτους. Σύροι δ' ἂν εἶεν καὶ Ἑβραῖοι, τὴν Φοινίκης, καὶ αὐτὴν τὸ μὲν παλαιὸν Φοινίκ ἔπειτα δὲ Ἰουδαίαν, καθ' ἡμᾶς δὲ Παλαιστίνη ζομένην, οἰκοῦντες· ὧν καὶ μάλιστα οὐκ ἀ φαίνεται ἡ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων φωνή στον γοῦν τῶν στοιχείων παρ' αὐτοῖς κατά τ μαντικῆς διανοίας τὴν προσηγορίαν φέρει, ὃ ἔστιν εὑρεῖν παρὰ τοῖς Ἕλλησι· διὸ καὶ μάλ C ὄντα ἴδια Ἑλλήνων ὡμολόγηται. Ἔστι δὲ τ παρ' Ἑβραίοις στοιχεῖα δύο καὶ εἴκοσιν· ὧν πρῶτόν ἐστιν ἄλφ, ὃ μεταληφθὲν εἰς τὴν φωνὴν λέγοιτ' ἂν *μάθησις*· τὸ δὲ δεύτερο μεθερμηνεύεται *οἴκου*· τὸ τρίτον γίμελ, ὃ ἐσ *ρωσις*· τὸ τέταρτον δέλθ, ὃ σημαίνει *δέλτ* πέμπτον ἤ, ὅ ἐστιν *αὕτη*. Ὁμοῦ δὲ τὰ πάντα τίζει τοιαύτην τινὰ διάνοιαν· Μάθησις οἴκο ρωσις δέλτων αὕτη. Εἶτα μετὰ ταῦτά ἐστι σ ἕκτον, λεγόμενον παρ' αὐτοῖς οὐαῦ, ὅ ἐστιν ἐν ἔπειτα ζαΐ, ὅ ἐστι *ζῇ*· μεθ' ὃ ἤθ, ὅ ἐστιν *ὁ ζῶν*· ὅλον· Ἐν αὐτῇ ζῇ ὁ ζῶν. Μετὰ ταῦτα στοιχ νατον, τὸ τήθ, ὅ ἐστι *καλή*· ἔπειτα ἰώθ, ὃ ἑρμη *ἀρχή*· ὁμοῦ τὰ δύο· Καλὴ ἀρχή. Ἐπὶ τούτο

μως· ἔπειτα λάϐδ (24), ὅ ἐστι *μάθε*· τὸ ὅλον, A Βο… Μετὰ ταῦτα τρισκαιδέκατον στοιχεῖόν …μ, ὅ ἐστιν *ἐξ αὐτῶν*· ἔπειτα νοῦν, ὅ ἐστιν εἶτα σάμχ, ὃ ἑρμηνεύεται *βοήθεια*· ἵν' ᾖ τὸ ν· Ἐξ αὐτῶν αἰωνία βοήθεια. Ἐπὶ τούτοις μεταληφθὲν σημαίνει *πηγήν*, ἢ *ὀφθαλμόν*· τὸ φῆ, *στόμα*· εἶθ' ἑξῆς, τὸ σάδη, ὃ *δικαιο*… ἡ διάνοιά ἐστι· Πηγή, ἢ καὶ ὀφθαλμὸς, … δικαιοσύνης. Μετὰ ταῦτα στοιχεῖόν ἐστι …μηνεύεται *κλῆσις*· ἔπειτα ῥῆς, ὅ ἐστι *κε*… μετὰ ταῦτα σὲν, ὅπερ ἐστὶν *ὀδόντες*· ἐπὶ … στοιχεῖον καλεῖται παρ' αὐτοῖς θαῦ, ὃ δη… ἔχοι δ' ἂν ἡ διάνοια· Κλῆσις κεφαλῆς …ων σημεῖα. Καὶ παρὰ μὲν Ἑϐραίοις τοιάδε ἡ τῶν στοιχείων μετάφρασις καὶ ἑρμηνεία, …νοιαν ἀπαρτίζουσα, τῇ τῶν στοιχείων μα… B καὶ ἐπαγγελίᾳ προσήκουσαν· τὸ ὅμοιον δ' …ροις παρ' Ἕλλησιν, ὅθεν, ὡς ἔφην, ὁμολο…χη μὴ ὄντα οἰκεῖα Ἑλλήνων, παραπεποιη… ἄντικρυς ἀπὸ τῆς βαρϐάρου φωνῆς, καὶ ἐξ …λέγχεται τῆς καθ' ἕκαστον στοιχεῖον ἐπωνυ… γὰρ τοῦ ἄλφ τὸ ἄλφα διενήνοχεν; ἢ τοῦ βὴθ ἢ τοῦ γάμμα τὸ γίμελ, ἢ τοῦ δέλθ τὸ δέλτα, …ε, ἢ τοῦ ζαῒ τὸ ζῆτα, ἢ τοῦ τὴθ τὸ θῆτα, καὶ …ς παραπλήσια; ὥστε ἀναμφίλεκτον εἶναι τὸ …ων οἰκείας εἶναι τὰς τοιαύτας φωνάς· … ἄρα, παρ' οἷς καὶ σημαῖνόν τι ἕκαστον αὐτῶν …ται. Παρὰ δὲ τούτοις πρώτοις ἀρξάμενα, προ… τε ἄλλους καὶ δὴ καὶ εἰς Ἕλληνας. Ταῦτα …οι περὶ τῶν πρώτων στοιχείων εἰρήσθω. Τῆς C ἡμῖν ὑποθέσεως ἐφαψάμενος καὶ ὁ Κλήμης, … ἃ φησιν.

mum joth, quod redditur *principium*; quæ duo, *Bonum principium*, efficiunt. Undecimum chaph, hoc est, *verumtamen*. Duodecimum labd, hoc est, *disce*: quod utrumque simul est: Verumtamen disce. Decimum tertium, mem, quod significat, *ex ipsis*. Decimum quartum, nun, id est *æternum*. Decimum quintum samch, quod exponitur *auxilium*, ut sensus hic exsistat: Ex ipsis æternum auxilium. Decimum sextum, ain, quod *fontem* vel *oculum* significat. Decimum septimum, phe, *os*. Decimum octavum sade, hoc est, *justitia*; unde hanc sententiam elicias: Fons, vel oculus, et os justitiæ. Decimum nonum coph, id est *appellatio*. Vicesimum res, quod est *caput*. Vicesimum primum sen, hoc est *dentes*. Vicesimum secundum, idemque postremum, vocatur ab illis thau, quod *signa* interpretari queas: hoc sensu, Appellatio capitis, dentiumque signa. Hujusmodi ergo litterarum apud Hebræos appellatio significationem habet, ex qua quidem integræ orationis exsistit ea sententia, quæ litterarum istarum cognitioni, ac promissioni cuidam belle admodum apteque conveniat. Cui simile apud Græcos nihil unquam reperias, ut eas, quod paulo ante dicebam, fateri necesse sit Græcorum proprias non esse, sed palam ex barbara lingua levi quadam vocis mutatione traductas. Id quod ex Græca singulorum elementorum appellatione quivis intelligat.
475 Quid enim alph ab alpha magnopere differt? quid autem vel betha a beth, vel a gamma gimel, aut delta a delth, aut epsilon ab he, aut a zai zeta, aut theta a theth, cæteraque deinceps? Maneat ergo, voces illas non Græcorum, sed Hebræorum esse, …s sua cuique significatio tribuitur. Ibi vero natæ cum essent, cum ad alios deinde, tum ad ipsos Græcos pervenere. Atque hæc de primis litterarum elementis modo satis. Jam vero Clementem eadem mecum disputatione versantem.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ϛ'.

…ρὶ τοῦ αὐτοῦ, ἀπὸ τῶν Κλήμεντος.

…ρικὴν (25) δὲ Ἆπιν Αἰγύπτιον, μετὰ δὲ Ἀσκληπιὸν αὐξῆσαι τὴν τέχνην ἱστοροῦσιν. … ὁ Λίϐυς πρῶτος ναῦν ἐναυπηγήσατο, καὶ …σσαν ἔπλευσε (26). Καὶ ἀστρολογίαν δὲ πρῶ…νθρώπους ἐξήνεγκαν Αἰγύπτιοι, ὁμοίως δὲ …δαῖοι (27). Εἰσὶ δὲ οἳ Κᾶρας τὴν δι' ἀστέρων …ην ἐπινενοηκέναι λέγουσι. Πτήσεις δὲ ὀρνίθων …αξαν πρῶτοι Φρύγες. Καὶ θυτικὴν ἠκρίϐω- D …σκοι, Ἰταλίας γείτονες. Ἴσαυροι δὲ καὶ … ἐξεπόνησαν τὴν οἰωνιστικήν, ὥσπερ ἀμέλει …ς τὴν δι' ὀνείρων μαντικήν. Τυῤῥηναῖοι …γγα ἐπενόησαν, καὶ Φρύγες αὐλόν· Φρύγες …ην Ὄλυμπός τε καὶ Μαρσύας. Λύχνους τε …καίειν πρῶτοι κατέδειξαν Αἰγύπτιοι, καὶ τὸν

CAPUT VI.

In eamdem sententiam Clementis verba.

« Medicinam autem, inquit ille, primum ab Api quodam Ægyptio inventam, deinde ab Æsculapio auctam esse ferunt. Atlas ille Libycus et navim ædificavit primus, et primus mare navigavit. Ægyptii cum Chaldæis astrologiam in hominum genus principes invexerunt. Nec desunt, qui artem ex sideribus præsentiendi a Caribus excogitatam esse velint. Avium autem volatus primi Phryges observarunt. Aruspicinam Tusci Italiæ finitimi apprime calluerunt. Isauri atque Arabes augurandi scientiam, Thelmissenses divinationem ex somniis haustam coluere. Tyrrheni tubam, Phryges tibiam invenere: Olympus enim et Marsyas ex Phrygia oriundi erant. Lucernas item accendere primi om-

(24) *Λάϐδ*. Leg. λάμδ· τὸ β, vulgari errore, … locum τοῦ μ.

(25) *Ἰατρικήν*. Exstat hic Clementis locus, … t. I, pag. 225, edition. Græco-Lat. Qui locus … vel truncatur ab Eusebio, vel insigni mem… ac periodorum trajectione mutatur. Porro …ret., *Græcar. affect.* lib. I, non procul ab … simili disputationis in genere versatur, sed … Fronto noster ὁ Μακαρίτης dissimulato nomine, locum illum Clementis erudite illustravit. Interim Plinium consule, lib. VII, cap. 56.

(26) *Ἔπλευσε*. Post hoc verbum, quæ sequuntur, præcedunt apud Clementem, pag. 224.

(27) *Χαλδαῖοι*. Hic etiam ab Eusebio nonnulla resecantur.

(28) *Λύχνους τε αὖ*. Hæc item loco mota sunt. Nam apud Clementem pag. 224, statim post Χαλδαῖοι, ante illa, εἰσὶ δὲ οἳ Κᾶρα: leguntur.

nium Ægyptii docuerunt, primi et annum duodecim in menses tribuerunt, et cum mulieribus in templis rem habere vetuerunt, et nemini, qui non sese ab uxoris congressu lustrasset, patere templa voluerunt. Ab iisdem quoque profecta geometria est. Telmis autem et Damnameneus Idæorum Dactyli ferrum in Cypro : Delas alius quidam Idæus, vel ut Hesiodus mavult, Scytha, ferri temperandi artem primi repererunt. Sane quidem Thraces et primi *harpen*, incurvus is gladius est, invenerunt, et primi peltas in equis gestare cœperunt : quarum etiam usum per sese Illyrii habuerunt. Tuscis fingendi artem vulgo acceptam ferunt. Itano; qui Samnites fuit, scutum. Cadmus **476** Phœnicius lapicidinam reperit, aurique metalla sub Pangæum montem deprehendit. Cappadoces, aliud quoddam hominum genus, uti quod nablium vocant, ita quod dichordum, Assyrii principes invenere. Quadriremen Carthaginienses moliti primi sunt, quam Bosporus indigena ædificavit. Medæa illa Colchis, Ætæ filia, inficiendæ comæ artem excogitavit. Noropes (gens est Pæoniæ, Noricos hodie appellamus) conflandi æris, ferrique purgandi rationem primi tenuerunt. Amycus, rex Bebryciorum, cæstus pugilum primus invenit. In musica Lydium concentum Olympus Mysus sedulo ac solerter excoluit : Troglodytæ, quos vocant, sambucæ, quod et ipsum instrumenti musici genus est, auctores fuere. At obliquam fistulam Satyri, trichordum, quamque diatonum harmoniam nuncupant, Agnis; pulsandarum fidium artem Olympi; mixophrygium et mixolydium genus, Marsyæ inventum esse ferunt, quos omnes in Phrygia natos esse constat. At Thamyri cuidam Thraci Doricum tribuitur. Jam a Persis currum, lectum, atque suppedaneum, a Sidoniis vero triremim profectam esse accepimus. Siculi autem Italiæ finitimi cum phormingem, citharæ non absimilem, tum etiam crepitacula primi reperere. Vestem byssinam Semiramide Assyriis imperante inventam fuisse

A ἐνιαυτὸν εἰς ιϐ' μῆνας διεῖλον, καὶ ἐν ἱε
μίγνυσθαι ἐκώλυσαν, μηδὲ εἰς ἱερὰ εἰσι
ναικῶν ἀλούτους ἐνομοθέτησαν. Γεωμε
εὑρεταὶ οἱ αὐτοὶ γεγόνασι. Τέλμις τε κ
νεὺς (29) οἱ τῶν Ἰουδαίων (30) Δάκτυλ
Κύπρῳ σίδηρον εὗρον. Δέλας δὲ ἄλλος '
εὗρε χαλκοῦ κρᾶσιν, ὡς δὲ Ἡσίοδος, Σ
μὴν Θρᾷκες πρῶτοι τὴν καλουμένην ἅ
ἔστι δὲ μάχαιρα καμπύλη· καὶ πρῶτοι
τῶν ἵππων ἐχρήσαντο. Ὁμοίως δὲ καὶ '
καλουμένην πέλτην εὗρον. Ἔτι φασὶ, τ
τὴν πλαστικὴν ἐπινοῆσαι· Ἰτανόν τε, Σα
ῆν, πρῶτον θυρεὸν κατασκευάσαι. Κά
Φοίνιξ λιθοτομίαν ἐξεῦρε, καὶ μέταλλα
περὶ τὸ Πάγγαιον ὄρος ἐπενόησεν. Ἤδη
B ἔθνος Καππαδόκαι[b] πρῶτοι εὗρον τὴν νά
μένην, ὃν τρόπον καὶ τὸ δίχορδον Ἀσσύ
δόνιοι γὰρ πρῶτοι τετρήρη κατεσκεύασ
γησε δ' αὐτὴν Βόσπορος αὐτόχθων (32).
ἡ Αἰήτου, ἡ Κολχὶς, πρώτη τριχῶν ἐπεν
Ἀλλὰ καὶ Νώροπες (ἔθνος δ' ἐστι Παιον
Νωρικοὶ καλοῦνται,) κατειργάσαντο χαλ
δηρον ἐκάθηραν πρῶτοι. Ἄμυκός τε
βασιλεὺς ἱμάντας πυκτικοὺς εὗρε. Περ
κὴν (33) Ὄλυμπος ὁ Μυσὸς τὴν Λύδιον ἁ
λοτέχνησεν· οἵ τε Τρωγλοδύται καλούμ
κην εὗρον, ὄργανον μουσικόν. Φασὶ δὲ κ
γίαν σύριγγα Σάτυρον εὑρεῖν τὸν Φρύγ
δον (34) δὲ ὁμοίως, καὶ τὴν διάτονον ἁρμο
τὸν καὶ αὐτὸν Φρύγα· κρούματα δὲ Ὄλυ
C τὸν Φρύγα· καὶ τὴν μιξοφρύγιον καὶ
Μαρσύαν, τῆς αὐτῆς ὄντα τοῖς προειρημέ
καὶ τὴν Δώριον Θάμυριν ἐπινοῆσαι τὸν
σας τε πρώτους ἁκηκόαμεν ἀπήνην καὶ
ὑποπόδιον ἐργάσασθαι, τούς τε Σιδωνίου
ναῦν κατασκευάσαι. Σικελοί τε οἱ πρὸς
πρῶτοι φόρμιγγα εὗρον, οὐ πολὺ τῆς κ
πομένην, καὶ κρόταλα ἐπενόησαν. Ἐπὶ
μεως βασιλίδος Ἀσσυρίων (35) τὰ βύσ

[a] Cl. Τουσκανούς. [b] Cl. Καππάδοκες.

(29) *Τέλμις τε καὶ Δαμναμενεύς*, etc. Hæc leges apud Clementem pag. 225, post superius illud ἔπλευσε. Verum pro Τέλμις, editum est Κέλμις, et pro Δαμναμενεὺς, Δαμνανεύς. Recte Κέλμις, Δαμνανεὺς vitiose. Auctor ejus carminis, quod *Phoronis* dictum est :

Ἔνθα γόητες
Ἰδαῖοι Φρύγες, ἄνδρες ὀρέστεροι οἰκί' ἔναιον·
Κέλμις, Δαμναμενεύς τε μέγας, καὶ ὑπέρβιος Ἄκμων·
Οἳ πρῶτοι τέχνην πολυμήτιος Ἡφαίστοιο
Εὗρον ἐν οὐρείῃσι νάπαις, ἰόεντα σίδηρον
Ἐς πῦρ τ' ἤνεγκαν, καὶ ἐριπρεπὲς ἔργον ἔδειξαν.

Hæc *Phoronidis* auctor poeta. Sic dictum carmen illud a Phoroneo Argivorum rege. Cave enim Phoronidem poetam fuisse putes, ut Erasmus. Infra pag. 497, ex Clemente Alexand.: Ἀκουσίλαος, Φορωνέα πρῶτον ἀνθρώπων γενέσθαι λέγει· ὅθεν καὶ ὁ τῆς *Φορωνίδος* ποιητὴς, εἶναι αὐτὸν ἔφη πατέρα θνητῶν ἀνθρώπων.

(30) *Ἰουδαίων*. Manifestus error. Recte Clemens cum illo *Phoronidis* auctore, Idæos vocavit.

(31) *Δέλας δὲ ἄλλος Ἰουδαῖος*. Clemens ὁ δὲ ἄλλος Ἰδαῖο,. Vere quidem Ἰδαῖος, sed nomen Δέλας ex nostro Eusebio repetendum. Plinius lib. VII, cap. 56 : Æs conflare et temperare, Aristoteles Lydum Scythem monstrasse, Theophras
Phrygem putat.

(32) *Αὐτόχθων*. Recte ut paulo ante
τόχθονα dixerat. Clemens αὐτοσχέδιον legi
ut videtur.

(33) *Περί τε μουσικὴν*. Juvat Plinii
D lib. VII, cap. 56, ascribere. Musicam, in
phion : fistulam et monaulon Pan Merc
quam tibiam Midas in Phrygia; gem
Marsyas in eadem gente : Lydios modulos
Dorios Thamyras Thrax : Phrygios Mars
citharam Amphion; ut alii, Orpheus :
nus : septem chordis additis Terpander
Simonides addit : nonam Timotheus : c
voce cecinit Thamyras primus : cum
phion; ut alii, Linus : citharœdica carm
suit Terpander : cum tibiis, canere vo
nius Dardanus instituit. Hic Thamyras
tur, quem paulo post Thamyrim vocat
cum Homero.

(34) *Τρίχορδον*, etc. Totum hoc meml
Clementem decrat, post tamen ex nostro a

(35) *Σεμιράμεως βασιλίδος Ἀσσυρ*
emendandus Clemens, apud quem invete
legitur, Σεμιράμεως βασιλέως Αἰγυπτίων.

ἱστοροῦσι. Καὶ πρώτην ἐπιστολὰς συντάξαι A
ἡ, τὴν Περσῶν βασιλεύσασαν, φησὶν Ἑλλάνι-
μμων (36) μὲν οὖν ὁ Μιτυληναῖος, καὶ Θεό-
ὁ Ἐφέσιος (37), Κύδιππός τε ὁ Μαντινεύς,
ντιφάνης καὶ Ἀριστόδημος, καὶ Ἀριστοτέ-
; τούτοις δὲ Φιλοστέφανος, ἀλλὰ καὶ Στράτων
τητικὸς, ἐν τοῖς *Περὶ εὑρημάτων* ταῦτα ἱστό-
Παρεθέμην δὲ αὐτῶν ὀλίγα εἰς σύστασιν
ὶ βαρβάροις εὑρετικῆς καὶ βιωφελοῦς φύ-
ρ' ὧν Ἕλληνες τὰ ἐπιτηδεύματα ὠφέληνται.»
ἥμασι αὐτοῖς ὁ Κλήμης ἐν *Στρωματεῦσι.*
ρημένοις δοκῶ μοι εὖ ἔχειν ἐπισυνάψαι καὶ
ῆς Ἰωσήπου τοῦ Ἑβραίου γραφῆς, ἣν *Περὶ*
αίων ἀρχαιότητος ἐν δυσὶν ἐπραγματεύσατο
περὶ τοῦ νέους γεγονέναι τοὺς Ἕλληνας,
βαρβάρων ὠφελῆσθαι, διάφωνά τε ἑαυτοῖς
αι· συμβαλεῖται γοῦν καὶ ταῦτα εἰς τὴν
μένων ἀκριβῆ καὶ βεβαίαν πίστωσιν. Ἄκουε
ι καὶ οὗτος γράφει πρὸς λέξιν. B

memorant. Atossam Persarum olim reginam, epistolarum conficiendarum auctorem fuisse tradit Hellanicus. Atque hæc omnia Scammon Mitylenæus, Theophrastus Ephesinus, Cydippus Mantinensis, necnon Antiphanes, Aristodemus, et Aristoteles, adeoque Philostephanus, et Strato Peripateticus, in suis *De rerum inventione* libris, memoriæ prodiderunt. Ex quibus pauca ista proferre placuit, quæ vim illam inventricem, vitæque cultricem humanæ, barbarorum ingeniis insidentem, a quibus ipsi quoque Græci artes ac disciplinas hauserunt, certius comprobarent. » Hæc totidem verbis Clemens primo *Stromateon.* Quibus tanti futurum existimo, nonnulla ex eo Josephi Hebræi opere insuper adjungere, quod *De Judæorum antiquitate* libris duobus elaboravit, ubi et juniores fuisse Græcos, et a barbaris accepisse quamplurima, necnon inter sese pugnantia scripsisse demonstrat. Illa quippe **477** ad pleniorem quoque ac firmiorem eorum, quæ adhuc lata sunt, fidem maxime pertinebunt. Audi ergo, quemadmodum ipse præterea loquatur ad verbum.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Ἰωσήπου, περὶ τοῦ αὐτοῦ.

ον οὖν (38) ἐπέρχεταί μοι πάνυ θαυμάζειν
μένους δεῖν περὶ τῶν παλαιοτάτων ἔργων
ροσέχειν τοῖς Ἕλλησι, καὶ παρὰ τούτων
θαι τὴν ἀλήθειαν, ἡμῖν δὲ καὶ τοῖς ἄλλοις
ς ἀπιστεῖν. Πᾶν γὰρ ἐγὼ τοὐναντίον ὁρῶ
ὡς, εἴ γε δεῖ μὴ ταῖς ματαίαις δόξαις ἐπ-
ν, ἀλλ' ἐξ αὐτῶν τὸ δίκαιον τῶν πραγμά-
άνειν. Τὰ μὲν γὰρ παρὰ τοῖς Ἕλλησιν
α, καὶ χθὲς καὶ πρώην, ὡς ἂν εἴποι τις, C
(39) γεγονότα· λέγω δὲ τὰς κτίσεις τῶν
καὶ τὰς ἐπινοίας τῶν τεχνῶν καὶ τὰς τῶν
αγραφάς· πάντων δὲ νεωτάτη σχεδόν ἐστι
οῖς ἡ περὶ τοῦ συγγράφειν τὰς ἱστορίας
ι. Τὰ μέντοι παρ' Αἰγυπτίοις τε καὶ Χαλ-
καὶ Φοίνιξιν, (ἐῶ γὰρ νῦν ἡμᾶς ἐκείνοις
ἴγειν·) αὐτοὶ δήπουθεν ὁμολογοῦσιν ἀρ-
ι καὶ μονιμωτάτην ἔχειν τῆς μνήμης τὴν
ι. Καὶ γὰρ τόπους ἅπαντες οἰκοῦσιν ἥκι-
ὲκ τοῦ περιέχοντος φθοραῖς ὑποκειμένους,
ν ἐποιήσαντο πρόνοιαν τοῦ μηδὲν ἀμνηστον
αὐτοῖς πραττομένων παραλιπεῖν, ἀλλ' ἐν
ἀναγραφαῖς ὑπὸ τῶν σοφωτάτων ἀεὶ καθ-
. Τὸν δὲ περὶ τὴν Ἑλλάδα τόπον μυρίαι
γον φθοραὶ, ἐξαλείφουσαι τὴν μνήμην τῶν D
ι· ἀεὶ δὲ καινοὺς καθιστάμενοι βίους, τοῦ
όμιζον ἄρχειν ἕκαστος τὸν ὑφ' ἑαυτοῦ (40).
που καὶ μόλις ἔγνωσαν φύσιν γραμμάτων.
χαιοτάτην αὐτῶν τὴν χρῆσιν εἶναι θέλον-
Φοινίκων καὶ Κάδμου σεμνύνονται μαθεῖν.

CAPUT VII.

Ex Josepho in eamdem sententiam.

« Primum, inquit ille, vehementer eos mirari subit, qui de rebus antiquissimis, non aliis fidem quam Græcis hominibus habendam esse, nonnisi ab illis verum exspectandum, proinde neque nobis, neque aliis quibuscunque credendum arbitrantur. Equidem hoc in genere secus omnino statuendum intelligo, si modo verum e rebus ipsis haurire potius, quam vanis et insulsis opinionibus inhærere malimus. Enimvero nova certe apud Græcos omnia, et ante unum, ut ita loquar, alterumve diem exstitisse reperias, urbium molitionem, excogitationem artium, legum perscriptionem. Omnium vero novissime ad scribendam historiam sese contulerunt. At vero Ægyptiis, Chaldæis, Phœnicibus (ne cum iis nostrates hoc loco numerem), vetustissimam atque constantissimam rerum suarum manere memoriam Græci fatentur ipsi. Etenim cum regionem incolunt omnium minime infesto cœlo laborantem, tum diligentiam in eo singularem adhibuerunt, uti ne quid e rebus suis oblivione consepultum jaceret, sed potius omnia publicas in tabulas virorum sapientissimorum manibus referrentur. Contra vero tractum illum Græciæ universum, infinitorum morborum subinde depasta lues, rerum gestarum memoriam funditus abolevit, adeoque novo semper instituto vitæ curriculo, suum quique sibi universæ principium et caput esse facile persuaserunt. Iidem sero admodum, vixque tandem litterarum naturam didicere. Nam qui vetustissimum illarum usum

άμμων. Clemens et Suidas Σκάμων. Ita enæus, lib. IV, ubi de Sicinnide, quod salenus erat, disputans, Σκάμων, inquit, ἐν ὶν *εὑρημάτων*. Cujus operis hic mentio sam Scamoni cum aliis plerisque com-

Ἐφέσιος. Clemens, ὁ Ἐρέσσιος. Legend. Sic enim apud Diogen. Laertium legitur; ιus de urbibus, Ἔρεσος, inquit, πόλις ἐν Λέσβῳ, ἐξ ἧς Θεόφραστος Ἀριστοτέλους γνώριμος, καὶ διάδοχος, τὸ ἐθνικὸν Ἐρέσιος, καὶ Ἐρεσιεύς.

(38) *Πρῶτον οὖν.* Josephus hæc habet lib. I *Cont. Apionem*, ipso statim initio, p. 1033, edit. Græco-Lat. Gelen.

(39) *Εὑρήσεις.* Melius, quam ut Joseph., εὕροι.

(40) *Ὑφ' ἑαυτοῦ.* Joseph., ἀφ' ἑαυτοῦ, ἐφ' ἑαυτοῦ.

esse volunt, eas illi sese a Phœnicibus atque a Cadmo accepisse gloriantur. Neque tamen quisquam aut in sacris, aut in publicis usquam monumentis, litterarum ullum ejus temporis exstare vestigium ostenderit, cum de illis ipsis qui Trojanam expeditionem tanto post suscepere, dubitatum perdiu quæsitumque sit, num litteris uterentur. Qua de re verior ea constantiorque sententia 478 jam obtinet, ignoratum ab iis hodiernum illarum usum fuisse. Neque tu scriptum omninc apud Græcos ullum, cujus de fide modo constet, Homerica poesi antiquius invenias. At eum post Trojana tempora natum esse nemo non fatetur : imo ne ab ipso quidem litteris suam illam poesin mandatam esse ferunt, sed posterorum memoria propagatam aliquandiu, variis ex cantilenis collectam demum et contextam fuisse, ac propterea tantum in ea vulgo discrepantiæ reperiri. Ergo qui ex illis ad scribendam historiam animum appulere, Cadmus, inquam, Milesius, et Acusilaus Argivus, ac si qui præterea nominantur, paulum admodum Persicam adversus Græcos expeditionem tempore anteverterunt. Ad hæc qui de rebus cœlestibus atque divinis primi apud eos philosophari cœperunt, ut Pherecydes Syrus, Pythagoras et Thales, illos et Ægyptiorum Chaldæorumque discipulos fuisse, nec nisi pauca scripsisse, ore omnes uno pronuntiant; atque illa Græci cum omnium vetustissima esse arbitrantur, tum vix etiam ab illis scripta fuisse credunt. Quis igitur vano stolidoque fastu Græcos laborare non videat, qui sibi et res antiquas tenere soli, et soli accuratam illarum integramque veritatem tradere videantur? Imo, quis non ex iisdem scriptoribus illud perfacile auferat, perspecti ab iis nihil exploratique conscriptum, sed tantum quatenus assequi conjectura potuerint? Itaque scriptis suis alios passim alii reprehendunt, nec iisdem omnino de rebus longe diversa loqui erubescunt. Ego vero importunus et otiosus utique videar, si quibus id quam ipsi mihi notius est, percensere velim, quam in genealogiæ rationibus multa sint, in quibus Hellanicus ab Acusilao dissideat : quam apud Hesiodum Acusilaus multa castiget : quam sæpe mendacii reum Hellanicum Ephorus, Ephorum Timæus, Timæumque recentiores, denique Herodotum universi peragant. Neque vero aut de rebus Siculis eadem Timæus, quæ Antiochus, Philistus, et Callias, sentire voluit : aut in Atticarum, vel Argolicarum historia, qui genus idem scribendi suscepere, aliorum alii sensum mentemque secuti sunt. Quanquam quid ea persequi attinet, quæ per urbes passim contigere, et angustioribus omnino regionibus continentur, cum in ipsa quoque Persica expeditione, ac rebus in ea gestis, lauda-

A Οὐ μὴν οὐδ' ἀπ' ἐκείνου (41) τοῦ χρόν
ἂν δεῖξαι τὴν σωζομένην ἀναγραφὴν
οὔτ' ἐν δημοσίοις ἀναθήμασιν· ὅπου
τῶν ἐπὶ Τροίας τοσούτοις ὕστερον ἐ
σάντων πολλὴ γέγονεν ἀπορία καὶ ζήτη
μασιν ἐχρῶντο· καὶ τἀληθὲς ἐπικρ
περὶ τοῦ τὴν νῦν οὖσαν τῶν γραμμάτων
νους ἀγνοεῖν. Ὅλως δὲ παρὰ τοῖς
ὁμολογούμενον εὑρίσκεται γράμμα
ποιήσεως πρεσβύτερον· οὗτος δὲ κα
κῶν ὕστερος φαίνεται γενόμενος. Κα
τοῦτον ἐν γράμμασι τὴν αὑτοῦ ποίησι
ἀλλὰ διαμνημονευομένην, διὰ γραμμάτ
ρον συντεθῆναι· καὶ διὰ τοῦτο πο
σχεῖν τὰς διαφωνίας. Οἱ μέντοι τὰς
B χειρήσαντες συγγράφειν παρ' αὐτοῖς,
περὶ Κάδμον τε τὸν Μιλήσιον, καὶ
Ἀκουσίλαον, καὶ μετὰ τούτων εἴ τινε
ται γενέσθαι, βραχὺ τῆς τῶν Περ
Ἑλλάδα διαστρατείας τῷ χρόνῳ πρού
μὴν καὶ τοὺς περὶ τῶν οὐρανίων τε
καὶ θείων πρώτους φιλοσοφήσαντας,
δην τὸν Σύριον, καὶ Πυθαγόραν,
πάντες συμφώνως ὁμολογοῦσιν, Αἰγυπ
δαίων γενομένους μαθητάς, ὀλίγα συ
ταῦτα τοῖς Ἕλλησιν εἶναι δοκεῖ πάντω
καὶ μόλις αὐτὰ πιστεύουσιν ὑπ' ἐκ
φθαι. Πῶς οὖν οὐκ ἔστιν ἄλογον τετ
Ἕλληνας, ὡς μόνους ἐπισταμένους
C τὴν ἀλήθειαν περὶ αὐτῶν ἀκριβῶς παρ
τίς οὐ παρὰ τῶν αὐτῶν συγγραφέων
ὅτι μηδὲν εἰδότες βεβαίως συνέγραφ
ἕκαστοι περὶ τῶν πραγμάτων εἴκαζον
διὰ τῶν βιβλίων ἀλλήλους ἐλέγχουσιν
τατα περὶ τῶν αὐτῶν λέγειν οὐκ ὀκνοῦ
δ' ἂν εἴην ἐγὼ, τοὺς ἐμοῦ μᾶλλον ἐπι
δάσκων, ὅσα μὲν Ἑλλάνικος Ἀκουσι
γενεαλογιῶν διαπεφώνηκεν· ὅσα δὲ δ
Ἡσίοδον Ἀκουσίλαος· ἢ τίνα τρόπον Ἐ
χον ἐν τοῖς πλείστοις ψευδόμενον ἐπιδείκ
δὲ Τίμαιος, καὶ Τίμαιον οἱ μετ' ἐκεῖ
Ἡρόδοτον δὲ πάντες. Ἀλλ' οὐδὲ περὶ
τοῖς περὶ Ἀντίοχον καὶ Φίλιστον, ἢ Κα
συμφωνεῖν ἠξίωσεν· οὐδ' αὖ περὶ τῶν
D Ἀτθίδας συγγεγραφότες, ἢ τὰς περὶ
λικῶν (43) οἱ τὰ περὶ Ἄργος ἱστοροῦ
ἠκολουθήκασι. Καὶ τί δεῖ λέγειν περὶ
λεις, καὶ βραχυτέρων, ὅπου γε περ
κῆς στρατείας καὶ τῶν ἐν αὐτῇ π
δοκιμώτατοι διαπεφωνήκασι; Πολλὰ δ
δίδης ὡς ψευδόμενος ὑπό τινων κατηγ
τοι δοκῶν ἀκριβεστάτην καθ' ἑαυτὸν
γράφειν. Αἰτίαι δὲ τῆς τοιαύτης διαφ
μὲν ἴσως ἂν καὶ ἕτεραι τοῖς βουλο

(41) *Ἀπ' ἐκείνου τ. χ.* Malim ἐπ' ἐκείνου, cum Josepho : negat enim certam illius ævi cognitionem publicis ex monumentis hauriri posse; non autem rerum tempore illo posteriorum.

(42) *Διὰ γραμμάτων.* Josephum secutus sum apud quem legitur, ἐκ τῶν ᾀσμάτων, clio est.

(43) *Ἢ τὰς περὶ τῶν Ἀργολ.* Omi aelendum est, nec apud Joseph. legitu

ν· ἐγὼ δὲ δυσὶ ταῖς ἐκτεθησομέναις αἰτίαις A
την ἰσχὺν ἀναθήσομαι. Καὶ προτέραν γε
υριωτέραν εἶναί μοι δοκοῦσαν. Τὸ γὰρ ἐξ-
ι (44) μὴ σπουδασθῆναι παρὰ τοῖς Ἕλλησι
γίνεσθαι τὰς περὶ τῶν ἑκάστοτε πραττο-
αγραφὰς, τοῦτο μάλιστα δὴ καὶ τὴν πλά-
την ἐξουσίαν τοῦ σπεύδεσθαι τοῖς μετὰ
ληθεῖσι περὶ τῶν παλαιῶν τι γράφειν
. Οὐ γὰρ μόνον παρὰ τοῖς ἄλλοις Ἕλλη-
ήθη τὰ περὶ τὰς ἀναγραφὰς, ἀλλ' οὐδὲ
ἷς Ἀθηναίοις, οὓς αὐτόχθονας εἶναι λέγου-
παιδείας ἐπιμελεῖς, οὐδὲν τοιοῦτον εὑρί-
σκόμενον· ἀλλὰ τῶν δημοσίων γραμμά-
αιοτάτους εἶναί φασι τοὺς ὑπὸ Δράκοντος B
ερὶ τῶν φονικῶν γραφέντας νόμους, ὀλίγῳ
τῆς Πεισιστράτου τυραννίδος ἀνθρώπου
. Περὶ μὲν γὰρ Ἀρκάδων τί χρὴ λέγειν,
ν ἀρχαιότητα; μόλις γὰρ οὗτοι καὶ μετὰ
άμμασιν ἐπαιδεύθησαν. Ἅτε δὴ τοίνυν
προβεβλημένης ἀναγραφῆς, ἣ καὶ τοὺς
ολομένους διδάξειν ἔμελλε, καὶ τοὺς ψευ-
ελέγξειν, ἡ πολλὴ πρὸς ἀλλήλους ἐγέ-
ωνία τοῖς συγγραφεῦσι. Δευτέραν δὲ πρὸς
ετέον ἐκείνην τὴν αἰτίαν. Οἱ γὰρ ἐπὶ τὸ
ρμήσαντες οὐ περὶ τὴν ἀλήθειαν ἐσπού-
αίτοι τοῦτο πρόχειρον αὐτοῖς ἐστιν ἀεὶ τὸ
α· λόγων δὲ δύναμιν ἐπεδείκνυντο· καὶ
να τρόπον ἐν τούτῳ παρευδοκιμῆσαι τοὺς
αλάμβανον, κατὰ τοῦτον ἡρμόζοντο· τινὲς C
τὸ μυθολογεῖν τραπόμενοι, τινὲς δὲ πρὸς
τὰς πόλεις, ἢ τοὺς βασιλέας ἐπαινοῦντες·
ἐπὶ τὸ κατηγορεῖν τῶν πράξεων, ἢ τῶν
ων ἐχώρησαν, εὐδοκιμήσειν ἐν τούτῳ νομί-
Ὅλως δὲ τὸ πάντων ἐναντιώτατον ἱστορίᾳ
ς διατελοῦσι· τῆς μὲν γὰρ ἀληθοῦς ἐστι
ἱστορίας, εἰ περὶ τῶν αὐτῶν ἅπαντες τὰ
λέγοιεν καὶ γράφοιεν· οἱ δὲ, εἰ μὴ τὰ
ψειαν ἑτέροις, οὕτως ἐνομίζοντο αὐτοὶ
πάντων ἀληθέστατοι. » Τοσαῦτα καὶ ὁ
Εἴη δ' ἂν τῶν εἰρημένων ἐπισφράγισμα
ώρου μαρτυρία, ἣν ἀπὸ τοῦ πρώτου τῆς
ης αὐτῷ *Βιβλιοθήκης* παραθήσομαι, οὕτως
ρὸς λέξιν.

tissimorum scriptorum magna sit plerumque dissensio? Prorsus **479** ut ipse quoque Thucydides, licet accuratissimam temporum suorum historiam perscribere videatur, a nonnullis tamen erroris ac vanitatis arguatur. Cujus sane discidii, cum aliæ fortassis plurimæ aliis in illud anquirentibus occurrere possint, tum has præcipue duas summi momenti causas esse intelligo. Atque ut ab ea, quæ mihi potior videtur, incipiam, cum totum illud res eas, quæ ubique fierent, publicas in tabulas referendi studium a Græcis jam usque ab initio neglectum fuisset, id sane cum errori maxime viam aperuit, tum iis etiam omnibus, qui de rebus antiquioribus scribere cogitarent, licentiam obtulit impune mentiendi. Nec enim reliqua duntaxat Græcorum natio hanc tabularum conficiendarum curam jacere permisit: sed ne apud Athenienses quidem, quos tamen et indigenas, et disciplinarum apprime studiosos esse ferunt, quidquam ejusmodi factum reperias: cum e publicis quidem litteris, antiquissimas leges eas fuisse tradant, quas ipsis Draco de cæde tulit, homo qui nonnisi paulo ante Pisistrati tyrannidem lucem aspexerat. Nam Arcadum meminisse quid attinet, qui cum de sua tantopere vetustate glorientur, vix tamen etiam post illa tempora litterarum informari cognitione cœperunt? Ita plane, cum vetustior commentarius nullus exstaret, qui vel docere discendi cupidos, vel mentientes arguere posset, maxima est scriptores inter excitata dissensio. Cui tu causæ alteram hanc adjungas licet. Qui enim ad scribendum sese contulerunt, ii non veritatis utique studio ducebantur, licet hoc profiteri solemne passim omnibus tralatitiumque sit: sed vim orationis unam ostendebant, atque ita quo se quisque genere alios superaturum esse maxime confidebat, in eo elaborabat plurimum. Ergo alii fabulas texere, alii civitatum aut regum benevolentiam et gratiam laudationibus eblandiri cœperunt: nonnulli res ipsas, aut illarum scriptores carpere ac vituperare maluerunt, quod in eo sese facilius excellere posse sperarent. Cæterum isti cum historiæ legibus omnino pugnant. Cum enim eo potissimum argumento historiæ veritas comprobetur, us iisdem eadem omnes pronuntient ac scribant; ita sese demum isti maxime reliquos ritatis opinione superaturos putarunt, si ab reliquis maxime dissiderent. » Hactenus etiam **480** Quorum omnium quoddam quasi sigillum esto Diodori testimonium, quod ex primo ib eo *Bibliothecæ* proferemus. Sic enim ad verbum habet.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

περὶ τοῦ αὐτοῦ, ἀπὸ τῶν Διοδώρου.

D

ν δ' ἡμῖν (45) διευκρινημένων, ῥητέον ὅσοι
Ἕλλησι δεδοξασμένων ἐπὶ συνέσει καὶ
αρέβαλον εἰς Αἴγυπτον ἐν τοῖς ἀρχαίοις
ἵνα τῶν ἐνταῦθα νομίμων καὶ παιδείας με-
. Οἱ γὰρ ἱερεῖς τῶν Αἰγυπτίων ἱστοροῦσιν
αγραφῶν τῶν ἐν ταῖς ἱεραῖς βίβλοις παρα-
ὸς ἑαυτοὺς Ὀρφέα τε καὶ Μουσαῖον, καὶ

CAPUT VIII.

Ex Diodoro in eamdem sententiam.

« Ilis, inquit, a nobis diligenter enucleatis, ostendendum nobis est, quam multi Græcorum non minus prudentia, quam eruditione præstantes, in Ægyptum olim profecti sint, ut ejus populi mores doctrinæque genus cognoscerent. Enimvero sacerdotes Ægyptii sacrorum librorum auctoritate confirmant, ad suos Orpheum aliquando, Musæum,

ξετασθῆναι. Corrigendum ex Josepho est:

(45) *Τούτων δ' ἡμῖν.* Diodori locus est ex lib. *Biblioth.*, pag. 86, edit. Græco-Lat.

Melampodem, ac Dædalum, necnon et Homerum poetam, Lycurgum Spartiatem, Solonem Atheniensem, Platonem philosophum, Pythagoram Samium, Eudoxum mathematicum, Democritum Abderitam, et Œnopidam Chium accessisse. Quorum illi monumenta quædam etiamnum repræsentant, aliorum quidem imagines, aliorum vero, partim loca, partim opera quædam ipsorum cognomentis insignia. Quinetiam ex singulari cujusque ac proprio doctrinæ genere id ipsum manifeste colligunt, dum eos, quidquid tantum ipsis apud Græcos admirationis peperit, id totum ex Ægypto deportasse demonstrant. Quippe, Orpheum enim partem mysticorum sacrorum maximam, quæque de ipsius errore orgia celebrantur, ac totam illam inferorum fabulam ab Ægyptiis derivasse. Nam et Osiridis religiones, illas ipsas esse, quas Baccho attribuit; et Isidis inter Cererisque cultum affinitatem esse permagnam, adeoque solam nominum mutationem interesse. Quod autem et impiorum apud inferos supplicia, et prata piorum amœnissima, et fictitias illas passimque vulgatas mortuorum umbras invexerit, in iis omnibus solemnes in funeribus Ægyptiorum ritus imitatum fuisse. Nam veteri Ægyptiorum instituto, Mercurium illum deducendis animabus præpositum, Apidis corpus, ubi ad certum usque locum perduxerit, tum nescio cui dimidii Cerberi larvam induto tradere solitum. Id Orpheus cum Græcis hominibus indicasset, Homerum deinde secutum vestigia, suis ita versibus inseruisse:

481 *Heroumque animas Cyllenius evocat Hermes;*
Virgam dextra gerit. »

Tum aliis eamdem in rem commemoratis, ita prosequitur: « Melampodem quoque ferunt, statas solemnesque Græcorum in sacris Bacchi cæremonias, cum iis quæ vel de Saturno, vel de commisso cum Titanibus certamine, vel omnino de numinum suorum casibus fabulantur, ex Ægypto transtulisse. At vero Dædalum ejus labyrinthi flexiones imitatum esse, qui a Mendete, ut nonnulli tradunt, vel ut aliis placet, a Mari rege, multis antequam Minos regnaret annis, ædificatus, ad hodiernum usque diem visitur. Quinetiam idem artis ingenium in antiquis Ægyptiorum signis etiamnum apparere, quo Dædali apud Græcos statuæ commendantur: eumdem, quod elegantissimum apud Memphim Vulcani templi vestibulum admirabili artificio construxisset, ligneam in eodem templo statuam suis ipsius manibus elaboratam; imo divinos etiam honores, ob singularem artis excellentiam, qua et magnum sibi nomen confecerat, et nova pleraque excogitaverat,

A Μελάμποδα, καὶ Δαίδαλον, πρὸς δὲ τούτοις τε τὸν ποιητὴν, καὶ Λυκοῦργον τὸν Σπα ἔτι δὲ Σόλωνα τὸν Ἀθηναῖον, καὶ Πλάτ φιλόσοφον. Ἐλθεῖν δὲ καὶ Πυθαγόραν τὸν καὶ τὸν μαθηματικὸν Εὔδοξον, ἔτι δὲ καὶ Δη τὸν Ἀβδηρίτην, καὶ Οἰνοπίδην τὸν Χῖον. δὲ τούτων σημεῖα δεικνύουσι, τῶν μὲν, τῶν δὲ τόπων ἢ κατασκευασμάτων (46) ὁ προσηγορίας. Ἔκ τε τῆς ἑκάστῳ ζηλωθεί δείας ἀποδείξεις φέρουσι, συνιστάντες ἐξ μετενηνοχέναι πάντα, δι' ὧν παρὰ τοῖς ἐθαυμάσθησαν. Ὀρφέα μὲν γὰρ τῶν μυστ λετῶν τὰ πλεῖστα, καὶ τὰ περὶ τὴν ἑαυτοῦ (47) ὀργιαζόμενα, καὶ τὴν τῶν ἐν ᾅδου μυ παρ' Αἰγυπτίων ἀπενέγκασθαι. Τὴν μὲν γὰρ B τελετὴν τῇ Διονύσου τὴν αὐτὴν εἶναι· τὴν δὲ δος τῇ τῆς Δήμητρος ὁμοιωτάτην ὑπάρχειν, μάτων μόνων ἐνηλλαγμένων· τὰς δὲ ἀσεβῶν τιμωρίας, καὶ τοὺς τῶν εὐσεβῶν λειμῶνας, παρὰ τοῖς πολλοῖς εἰδωλοποιίας ἀναπεπλασμέ εισαγαγεῖν, μιμησάμενον τὰ περὶ τὰς ταφὰς Αἴγυπτον. Τὸν μὲν γὰρ ψυχοπομπὸν Ἑρμῆ τὸ παλαιὸν νόμιμον παρ' Αἰγυπτίοις, ἀναγα Ἄπιδος τὸ σῶμα μέχρι τινὸς, παραδιδόναι κειμένῳ τὴν τοῦ Κερβέρου περιτομήν. Τοῦ φέως τοῦτο καταδείξαντος παρὰ τοῖς Ἕλλ Ὅμηρον ἀκολούθως τούτῳ θεῖναι κατὰ τὴν

C *Ἑρμῆς δὲ ψυχὰς Κυλλήνιος ἐξεκαλεῖτο*
Ἀνδρῶν ἡρώων· ἔχε δὲ ῥάβδον μετὰ χερσ

Εἶτα πάλιν προβὰς ἐπιλέγει· « Μελάμποδ φασι μετενεγκεῖν ἐξ Αἰγύπτου τὰ Διονύσῳ μενα τελεῖσθαι παρὰ τοῖς Ἕλλησι, καὶ τὰ νου μυθολογούμενα, καὶ τὰ περὶ τῆς Τιταν καὶ τὸ σύνολον τὴν περὶ τὰ πάθη τῶν θεῶν Τὸν δὲ Δαίδαλον λέγουσιν ἀπομιμήσασθαι λαβυρίνθου πλοκὴν, τοῦ διαμένοντος μὲν μ νῦν καιροῦ, οἰκοδομηθέντος δὲ, ὡς μέν τινέ ὑπὸ Μένδητος· ὡς δ' ἔνιοι λέγουσιν, ὑπὸ Μ βασιλέως, πολλοῖς ἔτεσι πρότερον τῆς Μί λείας· τόν τε ῥυθμὸν τῶν ἀρχαίων κατ' ἀνδριάντων τὸν αὐτὸν εἶναι τοῖς ὑπὸ Δαιδάλ σκευασθεῖσι παρὰ τοῖς Ἕλλησι. Τὸ δὲ D πρόπυλον ἐν Μέμφιδι τοῦ Ἡφαίστου Δαίδαλ τεκτονῆσαι, καὶ θαυμασθέντα, τυχεῖν εἰκόνος κατὰ τὸ προειρημένον ἱερὸν, ταῖς ἰδίαις χερ μιουργημένης· πέρας δὲ διὰ τὴν εὐφυΐαν ἀξ μεγάλης δόξης, καὶ πολλὰ προσεξευρόντα, ἰσοθέων τιμῶν. Κατὰ γὰρ μίαν τῶν πρὸς

(46) *Τόπων ἢ κατασκευασμ.* Interpres Diodori, *desumptas a locis aut operibus appellationes.* Rectius visum est, *partim loca, partim opera quædam, ipsorum cognominis insignia.* Quomodo enim in Ægypto, Græcorum philosophorum appellationes ostenderent, a locis operibusve desumptas? Facile autem, et loca quædam, et opera ipsorum cognomentis insignia ostendere potuerunt: cum ibi et perdiu versati essent, et nonnulla industriæ suæ monumenta reliquissent. Huc autem pertinet illud Strabonis, lib. XVII: Ἐκεῖ οὖν (de Ægypto loquitur)

ἐδείκνυντο οἵ τε τῶν ἱερέων οἶκοι, καὶ Πλ καὶ Εὐδόξου διατριβαί.

(47) *Τὴν ἑαυτοῦ πλάνην.* Mallem τὴν πλάν. Id est, τὴν ὑπ' αὐτοῦ πεποιημένην.

(48) *Μετὰ χερσίν.* Post hæc verba, sequit Diodorum locus, ut in re fabulosa, perinsi eum fontem indicandum, unde Homerus, deinceps poetæ τὰ πρὸς τὴν νεκυίαν hausi deantur.

(49) *Μελάμποδα.* Diodor., pag. 87.

ἔτι καὶ νῦν ἱερὸν εἶναι Δαιδάλου, τιμώ-
ὤν ἐγχωρίων. Τῆς δ' Ὁμήρου παρουσίας
εῖα φέρουσι, καὶ μάλιστα τὴν τῆς Ἑλέ-
νην παρὰ Μενελάῳ Τηλεμάχῳ φαρμα-
λήθην τῶν συμβεβηκότων κακῶν. Τὸ γὰρ
50) φάρμακον, ὃ λαβεῖν φησιν ὁ ποιη-
ένην, ἐκ τῶν Αἰγυπτίων (51) παρὰ τῆς
(52), τῆς Θῶνος γυναικὸς, ἀκριβῶς ἐξ-
ίνεται. Ἔτι γὰρ καὶ νῦν τὰς ἐν ταύτῃ
ῆσθαι τῇ προειρημένῃ δυνάμει λέγουσι,
μόναις ταῖς Διοσπολίτισιν ἐκ παλαιῶν
ῆς καὶ λύπης φάρμακον εὑρῆσθαί φασι·
ις καὶ Διόσπολιν τὴν αὐτὴν ὑπάρχειν·
ροδίτην ὀνομάζεσθαι παρὰ τοῖς ἐγχω-
ν ἐκ παλαιᾶς παραδόσεως· καὶ πεδίον
μενον Χρυσῆς Ἀφροδίτης παρὰ τὴν ὀνο-
Μώμεμφιν (53)· τά τε περὶ τὸν Δία
καν μυθολογούμενα περὶ τῆς συνουσίας
Αἰθιοπίαν ἐκδημίαν, ἐκεῖθεν αὐτὸν μετ-
ατ' ἐνιαυτὸν γὰρ παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις
ῦ Διὸς περαιοῦσθαι τὸν ποταμὸν εἰς τὴν
μεθ' ἡμέρας τινὰς πάλιν ἐπιστρέφειν,
πίας τοῦ θεοῦ παρόντος, τήν τε συν-
θεῶν τούτων, ἐν ταῖς πανηγυρήσεσι τῶν
μιζομένων ἀμφοτέρων εἰς ὄρος ἄνθεσι
τὸ τῶν ἱερέων κατεστεμμένον (54). Καὶ
ἰ, καὶ Πλάτωνα, καὶ Σόλωνα, πολλὰ τῶν
νομίμων εἰς τὰς ἑαυτῶν κατατάξαι νομο-
αγόραν τε τὰ κατὰ τὸν ἱερὸν λόγον, καὶ
ωμετρίαν θεωρήματα, καὶ τὰ περὶ τοὺς
τι δὲ τὴν εἰς πᾶν ζῶον τῆς ψυχῆς μετα-
ν παρ' Αἰγυπτίων. Ὑπολαμβάνουσι δὲ
ιτον παρ' αὐτοῖς ἔτη διατρίψαι πέντε,
δαχθῆναι τῶν κατὰ ἀστρολογίαν· τόν τε
55) ὁμοίως συνδιατρίψαντα τοῖς ἱερεῦσι
γοις, μαθεῖν ἄλλα τε καὶ μάλιστα τὸν
ίου, ὡς λοξὴν μὲν ἔχει τὴν πορείαν, ἐν-
ῖς ἄλλοις ἄστροις τὴν φορὰν ποιεῖται.
ς δὲ καὶ τὸν Εὔδοξον (56) ἀστρολογή-

A consecutum fuisse. Siquidem in una quadam ex iis, quæ Memphi vicinæ sunt, insulis, hodieque Dædali templum exstare maxima Insulanorum religione celebratum. Jam ibidem Homerum quoque versatum esse, cum aliis argumentis efficiunt, tum ex illo pharmaci genere auferunt, quo apud Menelaum Helena omnem Telemacho superiorum malorum abstersit excussitque memoriam. Et sane pharmacum illud poeta, quod nepenthes, quasi ab omni dolore vacuum nominat, quodque Helenam a Polydamna Thonis uxore acceptum, Thebis Ægyptiis asportasse commemorat, admodum exploratum habuisse videtur. Nam illic mulieres etiamnum ea vi ac facultate præditas esse, nec nisi apud Diospolitanas præsens illud iracundiæ dolorisque remedium B jam ab ultimis usque temporibus repertum fuisse tradunt Thebas porro atque Diospolin, unam et eamdem urbem esse. Necnon Venerem ab indigenis, Auream, pervetusto quodam more, nuncupari, adeoque campum aliquem propter Momemphim esse, qui Veneris Aureæ campus appelletur. Præterea quæ de Jovis Junonisque congressu, aut in Æthiopiam profectione fabulatur, indidem ipsum hausisse. Jovis enim ædem quotannis apud Ægyptios per

482 fluvium in Libyam deferri, unde post aliquot dies, quasi reverso ex Æthiopia numine revehatur. Utriusque vero Dei conjunctionem ex eo fingendi occasionem sumpsisse, quod in publicis totius populi festis, in montem quemdam a sacerdotibus omni florum genere consperso ædes utraque deferatur. C Ad hæc Lycurgum, Platonem, ac Solonem, permulta ex Ægyptiorum institutis in legum suarum tabulas retulisse : Pythagoram sacri sermonis arcana, cum geometriæ principiis, numerandi arte, et animorum in quælibet animantium genera migratione, ab Ægyptiis accepisse. Democritum etiam annos apud se quinque versatum, ac pluribus astrologiæ præceptis eruditum fuisse arbitrantur : Œnopidemque similiter ex frequenti sacerdotum consuetudine,

γὰρ νηπενθές. Consule *Odyss.* Δ', Homerus ista copiose.
τῶν *Αἰγυπτίων*. Adde Θηβῶν, ex Dio- aulo post appellantur.
Πολυδάμνης. Diodorus et manuscr., ς. Sed Homerus favet Eusebio :

υγάτηρ ἔχε φάρμακα μητιόεντα,
ὶ Πολύδαμνα πόρεν Θῶνος παράκοιτις
. τ. λ.

stin. Martyr in *Parænet.*, pag. 20 : Τὸ ολόν τε, κακῶν ἐπίληθες ἁπάντων φάρ- ένη λαβοῦσα παρὰ τῆς Θέωνος γυναικὸς εἰς τὴν Σπάρτην ἐκόμισεν.
εμφιν. Diodor. Μέμφιν. Sed vitiose, ium enim, cur adderet ὀνομαζομένην, m jam sæpius ante nominarat? Deinde lemphis, quam ut illam προσθήκην de- remio, nec geographi Momemphin igno- phanus, Μώμεμφις πόλις Αἰγύπτου, μφίτης νόμος. Diodorus ipse, pag. 60, cho, Ἐνίκησε περὶ τὴν πόλιν ὀνομαζο- μφιν. Strabo, lib. XVII, post Gynæcopo- fecturam, Ἐφεξῆς δὲ Μώμεμφις, καὶ νόμος. Aureæ quidem Veneris non meminit, sed tamen Venerem a Momemphitis præcipue cultam esse tradit. At Justin. Martyr., loco jam citato : Καὶ χρυσῆν δὲ Ἀφροδίτην, inquit, ὠνόμασεν ἐκ τῆς ἐν Αἰγύπτῳ ἱστορίας, ἔγνω γὰρ καὶ τέμενος Χρυσῆς Ἀφροδίτης ἐν Αἰγύπτῳ λεγόμενον, καὶ πεδίον Χρυσῆς Ἀφροδίτης ὀνομαζόμενον. Ejusd. urbis D mentio est apud Herodot., lib. II.

(54) *Κατεστεμμένον*. Diodorus κατεστρωμένον, quod malo tametsi alterum non improbem.

(55) *Οἰνοπίδην*. Œnopidem Chium intelligit, de quo Ælianus, *Var. Histor.* lib. X, cap. 7 : Οἰνοπίδης ὁ Χῖος, inquit, ἀστρολόγος, ἀνέθηκεν ἐν Ὀλυμπίοις τὸ χαλκοῦν γραμματεῖον, ἐγγράψας ἐν αὐτῷ τὴν ἀστρολογίαν τῶν ἑνὸς δεόντων ἑξήκοντα ἐτῶν, φήσας τὸν μέγαν ἐνιαυτὸν εἶναι τοῦτον.

(56) *Εὔδοξον*. Æschinis filium, patria Cnidium, Platonis auditorem, atque, ut Tullius, lib. II *De divinat.*, loquitur, in astrologia, judicio doctissimorum hominum, facile principem. Ejus vitam Diogen. Laertius lib. VIII conscripsit. Multi de eo multa, præcipueque Plutarchus variis in locis. Ἔνδοξος, pro Εὔδοξος, ob summam nominis celebritatem cognominatus est. Profectus in Ægyptum, cum Chrysippo Medico, ut Diogenes tradit : at Strabo, lib. XVII : Συναπέδη γὰρ δή, inquit, τῷ

cum alia pleraque, tum solis maxime conversionem didicisse, utque obliquum et flexuosum cursum instituat, ac motu reliquis sideribus contrario rapiatur. Eudoxum quoque post navatam apud se astrologiæ operam, quod multa deinde summæ utilitatis ac fructus cum Græcis hominibus communicasset, laudem sibi maximam peperisse. Postremo quotquot e priscis fictoribus in hominum ore plurimum et existimatione versati sunt, Ægyptum frequentasse omnes, atque inter alios Teraclem, ac Theodorum, ambo Rhœci filios, qui Samiis illud Apollinis Pythii simulacrum perfecerunt. » Huc usque Diodorus. Quam mihi disputationem, superioribus testimoniis abunde illustratam, hoc demum loco terminare libet. Ac desinant isti porro nos temeritatis arguere, quod veræ pietatis studio, Græciæ sapientum philosophorumque doctores, barbaros, inquam, illos, (si barbari tamen Hebræi sunt), consulere voluerimus ipsi quoque. Deinceps quibus ipsi temporibus, Moyses puta, cæterique post eum prophetæ claruerint, excutiendum erit; cum is, qui de viris inter omnes eruditionis ac sapientiæ laude præstantibus sermonem instituat, rem ad suscepti argumenti rationes longe præcipuam facturus videatur, si de illorum antiquitate certi prius aliquid exploratique constituat. Nam ita demum, si quando cum Hebræorum prophetis atque theologis Græci consentient, sine ulla dubitatione intelligas, utros credibile sit aliorum mutuari sententias, antiquioresne juniorum, id est Græcorum Hebræos, barbarosque philosophorum, quorum illi ne vocem quidem audire potuerint : **483** an, quod longe vero similius est, juniores antiquiorum, adeoque Græcos illos, qui tam curiose gentium plurimarum instituta scrutati sunt, ne scripta quidem Hebræorum, quæ Græcam in linguam fuerint tanto ante conversa, latuisse.

A σαντα παρ' αὐτοῖς, καὶ πολλὰ τῶν χρησίμων εἰς τοὺς Ἕλληνας ἐκδόντα, τυχεῖν τῆς ἀξιολόγου δόξης. Πάντων δὲ τῶν παλαιῶν ἀγαλματοποιῶν τοὺς μάλιστα διωνομασμένους διατετριφέναι παρ' αὐτοῖς, Τηρακλέα καὶ Θεόδωρον (57), τοὺς Ῥοίκου μὲν υἱοὺς, κατασκευάσαντας δὲ τοῖς Σαμίοις τὸ τοῦ Ἀπόλλωνος τοῦ Πυθίου ξόανον. » Τοσαῦτα δὲ καὶ Διόδωρος. Ἀλλ' οὗτος μὲν ὁ λόγος, ὧδέ πως ἀποδεδειγμένος, ἐνταῦθά μοι εἰληφέτω τέλος. Οὐ δεῖ δὴ λοιπὸν ἀλογίας ἡμῶν κατηγορεῖν, εἰ δὴ τοὺς τῶν σοφῶν Ἑλλήνων, καὶ αὐτῶν γε τῶν παρ' αὐτοῖς φιλοσόφων διδασκάλους, τοὺς βαρβάρους λέγω, πόθῳ τῆς ἀληθοῦς εὐσεβείας καὶ αὐτοὶ μετήλθομεν, εἴ γε βάρβαροι Ἑβραῖοι· ὧν τοὺς χρόνους, καθ' οὓς ἤκμασαν Μωϋσῆς τε καὶ οἱ μετὰ Μωϋσέα προφῆται, εὖ ἂν ἔχοι διελθεῖν· ἐπεὶ καὶ B τοῦτ' ἂν εἴη ἕν τι τῶν μάλιστα συνεκτικωτάτων τῇ προκειμένῃ πραγματείᾳ, τὸ, μέλλοντας τῶν παρὰ τοῖς ἀνδράσι λογίων ἐφάπτεσθαι, προδιαλαβεῖν περὶ τῆς ἀρχαιότητος αὐτῶν· ἵν', εἰ φανεῖεν τοῖς Ἑβραίων προφήταις τε καὶ θεολόγοις οἱ παρ' Ἕλλησιν ὁμοδοξοῦντες, μηκέτ' ἀμφιβάλοις, τίνας ἦν εἰκὸς τὰ παρὰ τίνων ἀναλέξασθαι· πότερα τοὺς πρεσβυτέρους τὰ τῶν νέων, Ἑβραίους τε τὰ Ἑλλήνων, καὶ βαρβάρους τὰ φιλοσόφων, ὧν οὐδὲ τῆς ὀπῆς εἰκὸς ἐπαΐειν· ἢ, ὅπερ καὶ μᾶλλον εἰκὸς, τοὺς νέους τὰ τῶν πρεσβυτέρων, καὶ τοὺς τὰ πλεῖστα τῶν ἐθνῶν περιειργασμένους Ἕλληνας, καὶ τὰ Ἑβραίων μὴ ἀγνοῆσαι, ἀρχῆθεν ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα φωνὴν μεταβεβλημένα.

C

CAPUT IX.

De Moysis et prophetarum Hebræorum antiquitate.

Ac Moysis quidem et prophetarum eo posteriorum antiquitatem, suis in operibus alii complures diligenter admodum ac studiose comprobatam et contestatam reliquerunt, ex quibus pauca quædam paulo post subjiciam. Sed tamen prius novam ipse viam insistens, cæterisque jam tritæ dissimilem, quæ sequitur rationem ac methodum inire decrevi. Cum Servatoris nostri natalem omnium consensu, in Augusti imperatoris tempora incidisse, Christum vero circa decimum quintum Tiberii Cæsaris annum proseminandi Evangelii initium fecisse constet : si quis ab eodem annorum summam ita colli-

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Περὶ τῆς ἀρχαιότητος Μωϋσέως, καὶ τῶν παρ' Ἑβραίοις προφητῶν.

Μωϋσέως πέρι, καὶ τῆς τῶν μετ' αὐτὸν προφητῶν ἀρχαιότητος, πλεῖστοι μὲν ἄλλοι διὰ σπουδῆς τὴν ἀπόδειξιν ἐν οἰκείοις καταβέβληνται συγγράμμασιν, ἀφ' ὧν αὐτίκα μάλα μικρὰ ἄττα παραθήσομαι· κἀγὼ δὲ, καινοτέραν παρὰ τοὺς εἰρημένους ὁδεύσας, ταύτῃ χρήσομαι τῇ μεθόδῳ. Συντρεχόντων ὁμολογουμένως τῶν χρόνων Αὐγούστου Ῥωμαίων αὐτοκράτορος καὶ τῆς τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν γενέσεως, ἀρχήν τε τῆς εὐαγγελικῆς διδασκαλίας τοῦ Χριστοῦ ποιησαμένου κατὰ D τὸ πεντεκαιδέκατον ἔτος Τιβερίου Καίσαρος, εἴ τις ἀπὸ τούτου συναγαγεῖν ἐθέλοι τὸν τῶν ἐτῶν ἀριθμὸν, προϊὼν ἐπὶ τοὺς ἀνωτέρω χρόνους, τοὺς μέχρι Δα-

Πλάτωνι ὁ Εὔδοξος, δεῦρο (de Ægypto loquitur) καὶ συνδιέτριψαν τοῖς ἱερεῦσιν ἐκεῖνοι ἐνταῦθα τρισκαίδεκα ἔτη, ὡς εἴρηταί τισι. Consule Petavium nostrum, lib. II, cap. 5 et 6, eximii operis *De doctrina temporum*, ubi Scaligeri de Eudoxo, deque ejus octaeteride somnia dissipantur.

(57) *Τηρακλέα καὶ Θεόδωρον.* Diodor., Τηλεκλέα, καὶ Θεόδ., quæ vera lectio est. Sed addenda quæ subdit eo loco historicus, ad illud Apollinis signum pertinentia. Τοῦ ἀγάλματος, inquit, ἐν Σάμῳ μὲν, ὑπὸ Τηλεκλέους ἱστορεῖται τὸ ἥμισυ δημιουργηθῆναι· κατὰ δὲ τὴν Ἔφεσον, ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ Θεοδώρου τὸ ἕτερον μέρος συντελεσθῆναι· συντεθέντα δὲ πρὸς ἄλληλα τὰ μέρη, συμφωνεῖν οὕτως, ὥστε δοκεῖν ὑφ' ἑνὸς τὸ πᾶν σῶμα κατεσκευάσθαι. Τοῦτο δὲ γένος τῆς ἐργασίας, παρὰ μὲν τοῖς Ἕλλησι μηδαμῶς ἐπιτηδεύεσθαι, παρὰ δὲ τοῖς Αἰγυπτίοις μάλιστα συντελεῖσθαι. Hæc Diodorus. At Pausanias Theodorum illum, Teleclis non fratrem, sed filium vocat. Sic enim ille in *Arcadicis*, pag. 248 : Διέχεαν δὲ χαλκὸν πρῶτοι, καὶ ἀγάλματα ἐχωνεύσαντο, Ῥοῖκός τε Φιλαίου, καὶ Θεόδωρος Τηλεκλέους, Σάμιοι. Tum de Theodoro nominatim : Θεοδώρου δὲ ἔργον ἦν καὶ ἐπὶ τοῦ λίθου τῆς σμαράγδου σφραγὶς, ἣν Πολυκράτης ὁ Σάμου τυραννήσας ἐφόρει. Similia scribit in *Phocicis*, extremo lib., nisi quod Rhœci patrem Philæum, non Phiæum, ut in *Arcadicis* nominat : licet interpres Φιλαίου utrobique legerit.

ῦ Περσῶν βασιλέως, καὶ τῆς κατ' αὐτὸν
εως τοῦ ἐν Ἱεροσολύμοις νεὼ, ἢ γέγονε μετὰ
Βαβυλῶνος ἐπάνοδον τοῦ Ἰουδαίων ἔθνους·
ἀπὸ Τιβερίου ἐπὶ τὸ δεύτερον ἔτος Δα-
ἔτη φμη'. Δαρείου μὲν γὰρ τὸ δεύτερον
πρῶτον ἔτος τῆς ξε' Ὀλυμπιάδος καταντᾷ·
δὲ τὸ πεντεκαιδέκατον τῆς Ῥωμαίων βασι-
ετὰ τὸ δ' τῆς σγ' Ὀλυμπιάδος συμπίπτει.
τοίνυν αἱ μεταξὺ Δαρείου τοῦ Πέρσου, καὶ
τοῦ Ῥωμαίων βασιλέως Ὀλυμπιάδες ρλζ',
ουσι χρόνον ἐτῶν φμη', τετραετίας τῇ Ὀλυμ-
γιζομένης. Ἐπεὶ δὲ κατὰ τὸ δεύτερον ἔτος
τὸ ἑβδομηκοστὸν ὑπῆρχε τῆς ἐρημίας τοῦ ἐν
ύμοις νεὼ, καθὼς τὰ τῆς Ἑβραίων ἱστορίας
σι, κἀντεῦθεν πάλιν ἀνατρεχόντων, ἀπὸ μὲν
έρου ἔτους Δαρείου ἐπὶ τὴν πρώτην Ὀλυμ-
η συνάγοιτ' ἂν σνς', Ὀλυμπιάδες ξδ'· το-
' ἂν εὕροις τὰ ἀπὸ τοῦ ὑστάτου ἔτους τῆς
τοῦ δηλωθέντος ἱεροῦ ἐπὶ τὸ ν' ἔτος Ὀζίου
Ἰουδαίων βασιλέως ἀνιὼν, καθ' ὃν προεφή-
Ἠσαΐας καὶ Ὠσηὲ, ὅσοι τε τούτοις γεγόνασι
οι· ὥστ' εἶναι τὴν πρώτην καθ' Ἕλληνας
άδα σύνδρομον τῷ προφήτῃ Ἠσαΐᾳ καὶ τοῖς
συγχρόνοις. Πάλιν δὲ ἀπὸ τῆς πρώτης Ὀλυμ-
ἐπὶ τοὺς ἔμπροσθεν ἀνιὼν χρόνους, μέχρι
ου ἁλώσεως εὑρήσεις ἔτη συγκεφαλαιούμενα
αἱ παρ' Ἕλλησι τῶν χρόνων ἀναγραφαὶ περι-
Καὶ καθ' Ἑβραίους, ἀπὸ πεντηκοστοῦ ἔτους
τοῦ Ἰουδαίων βασιλέως ἀνιὼν ἐπὶ τὸ τρίτον
βδὼν παρ' Ἑβραίοις γενομένου κριτοῦ, τὸν
νάξεις ἀριθμὸν ἐτῶν υη'· ὥστ' εἶναι τὴν
λωσιν κατὰ τοὺς Λαβδὼν τοῦ κριτοῦ χρόνους,
εσι πρότερον ἢ Σαμψὼν ἄρξαι Ἑβραίων, ὃν
ν τοῦ σώματος ἀλκὴν ἀνυπόστατον γενέσθαι
οικότα τῷ βοωμένῳ παρ' Ἕλλησιν Ἡρακλεῖ.
εῦθεν δὲ ἐπὶ τοὺς ἀνωτέρω βαδίζων, ἐν ταὐτῷ
αγὼν ἀριθμὸν ἐτῶν υ', εὕροις ἂν κατὰ μὲν
ς Μωϋσέα, κατὰ δὲ Ἕλληνας Κέκροπα τὸν
Κατώτερα δὲ τῶν Κέκροπος ἱστορεῖται χρό-
παρ' Ἕλλησι θαυμαζόμενα. Γίνεται γὰρ μετὰ
ι ὁ κατὰ Δευκαλίωνα κατακλυσμὸς, καὶ ἡ
θοντος ἐκπύρωσις, Ἐριχθονίου τε γένεσις,
ε ἁρπαγὴ, καὶ Δήμητρος μυστήρια, Ἐλευ-
ρυσις, Τριπτολέμου γεωργία, Εὐρώπης ὑπὸ
αγὴ, Ἀπόλλωνος γένεσις, Κάδμου ἐπὶ Θή-
ουσία, καὶ ἔτι τούτων νεώτεροι Διόνυσος, Μί-
ρσεὺς, Ἀσκληπιὸς, Διόσκουροι, Ἡρακλῆς.
δ' ἁπάντων πρεσβύτερος γεγονὼς συνίσταται
, ὡς ἂν κατὰ Κέκροπα τὴν ἡλικίαν ἀκμάσας.
Μωϋσέως πάλιν ἀνιὼν ἐπὶ τὸ πρῶτον ἔτος
βραὰμ, εὑρήσεις ἔτη φε'· τοσαῦτα δὲ ἀπὸ τοῦ
τος ἔτους τῆς Κέκροπος βασιλείας (58-59),
ωτέρω χρόνον ἀπαριθμούμενος, ἐπὶ Νῖνον
ὸν Ἀσσύριον, ὃν πρῶτόν φασιν ἁπάσης τῆς
πλὴν Ἰνδῶν κεκρατηκέναι· οὗ Νῖνος ἐπώνυ-
ις, ἢ Νινευῒ παρ' Ἑβραίοις ὠνόμασται, καθ' ὃν
στρης ὁ Μάγος Βακτρίων ἐβασίλευσε. Νίνου δὲ

A gere voluerit, ut per superiora retro tempora, ad Darium usque Persarum regem, et instauratum Hierosolymis sub eo templum, id quod post Judaici populi ex Babylone reditum contigit, numerando perveniat; is a Tiberio ad Darii secundum, annos omnino reperiat quingentos et quadraginta octo. Nam Darii quidem secundus in primum olympiadis sexagesimæ quintæ, imperii vero Tiberii decimus quintus in quartum ducentesimæ tertiæ olympiadis incurrit. Quocirca Darium Persam inter, ac Tiberium Romanorum imperatorem, centum ac triginta septem olympiades intercedunt, quæ summam annorum quingentorum et quadraginta octo conficiunt, quadriennio singulis olympiadibus attributo. Et quoniam Darii secundus annus, cum Hierosolymitani

B templi vastitatis septuagesimo congruebat ut ex Hebræorum historia liquet : si gradum etiam inde retro flectas, ab anno Darii secundo ad primam usque Olympiadem anni conflent omnes quinquaginta sex supra ducentos, olympiades vero quatuor et sexaginta : quot plane ab ultimo excisi templi anno, ad Osiæ Judæorum regis quinquagesimum numerantur; quo tempore **484** Isaias, Oseas, aliique amborum æquales prophetæ claruerunt. Ita prima Græcorum olympias cum Isaia et ipsius æqualibus congruit. Rursus qui ad superiora tempora recurrere voluerit, is ab olympiade prima ad captam usque Trojam, annorum summam conficiet octo supra quadringentos, quem numerum chronologici Græcorum commentarii repræsentant. Similiter a-

C pud Hebræos, ab Osiæ Judæorum regis quinquagesimo, si gradum ad Labdonis Hebræi quondam judicis tertium feceris, æqualem annorum quadringentorum et octo numerum colliges. Atque ita sub Labdonis judicis tempora Ilium fuerit, septem annis antequam Samson Hebræis imperaret, quem viribus corporis nihil non superasse, adeoque omnium ore jactato Græcorum Herculi persimilem fuisse tradunt. Quodsi ab illo tempore, annos rursus quadringentos sursum versus numeraveris, Moysem apud Hebræos, apud Græcos Cecropem illum terrigenam reperies : quo quidem recentiora esse, quæcunque Græci tantopere celebrant, nemo non fatetur. Nam post illum, Deucalionis diluvium, Phaethontis in-

D cendium, ortus Erichthonii, Proserpinæ raptus, mysteria Cereris, Eleusiniorum institutio, Triptolemi agricultura, Europæ ab Jove raptus, natalis Apollinis, Cadmi apud Thebanos adventus, atque iis omnibus juniores Bacchus, Minos, Perseus, Æsculapius, Castor, et Pollux, et Hercules exstitere. Quos proinde Moyses, cum Cecropis tempore floruerit, ætate omnes anteivit. Porro si ab eodem Moyse ad primum usque Abrahami vitæ annum recurreris, summam colliges annorum quinque supra quingentos; itemque, totidem ab illo Cecropis regni anno superiora versus tempora numeratis, ad Ninum Assyrium per venies, quem omnium principem tota passim Asia

(58-59) *Βασιλείας*. Addendum ἐπί, vel εἰς, ante τὸν ἀνωτ

si tamen Indos excipias, dominatum esse tradunt. Nomen ab eo Ninus civitas, quam Niniven Hebræi vocant, accepit, ejusdemque temporibus Zoroastres ille magus Bactrianis imperabat. Nini uxor Semiramis eidem successit in regnum : quorum ætate proinde Abrahamum vixisse oportuit. Verum hæc a nobis omnia certis argumentis in *Chronologicis* nostris *canonibus* confecta reperies. Nunc quidem confirmandæ Moysis antiquitati, ad superiora illa, unum hominis longe cum Hebræis, tum etiam nobis inimicissimi, atque infensissimi testimonium libet
485 adjungere : philosophum illum æqualem nostrum intelligo, qui eo in opere, quod nostros in homines vis ejus odii magnitudoque vulgavit, non modo nos, sed Hebræos etiam ipsos, necnon et Moysem, prophetasque post illum cæteros, iisdem contumeliis oneravit. Nam ita demum susceptum a nobis argumentum, ipsa hostium confessione testatum, nihil cuiquam dubitationis relicturum esse confido. Porphyrius igitur libro sui adversum nos operis quarto, hunc in modum, verbis omnino totidem loquitur : « Porro in scribenda, inquit, rerum Judaicarum historia, veritatis amantissimus est Sanchoniatho ille Berytius, quippe qui commentarios cum eorum sive locis sive nominibus maxime congruentes, ab Hierombalo Jevonis dei sacerdote acceperit : qui suam historiam Abelbalo Berytiorum regi nuncupatam, cum illi ipsi, tum iis etiam, quibus in explorando vero consiliariis atque arbitris utebatur, probavit. Quorum sane tempora Trojanis etiam illis antiquiora sunt, parumque admodum a Moysis ætate disjuncta, ut ex Phœniciæ Regum successione cognoscitur. Idem autem Sanchoniatho, qui universam historiam, cum ex publicis urbis, tum e sacris tabulis haustam, summo cum veritatis studio Phœnicia lingua conscripsit, Semiramidis Assyriorum reginæ temporibus floruit. » Hæc Porphyrius. Ex quibus ita nos ratiocinari posse intelligo. Si Sanchoniatho Semiramidis temporibus floruit, Semiramidem vero multo ante Trojana regnasse constat, iisdem quoque vetustior Sanchoniatho fuerit, necesse est. Atqui cum ab aliis sese adhuc antiquioribus commentarios accepisse tradunt, qui etiam ipsi Moysis non æquales, sed vicini tantum fuisse dicuntur. Sequitur ergo tanto saltem intervallo Sanchoniathonem a Mose superari, quanto posterior illis est, quos nonnisi vicinos esse confitentur. Cæterum, quot annis eosdem antegressus Moyses fuerit, quod certo definiri nequeat, omittendum statuo. Quinetiam, ut demus Sanchoniathonis æqualem omnino fuisse Moysem, sic tamen colligere atque rem conficere liceat. Si regnante in Assyria

A γυνὴ, καὶ διάδοχος τῆς βασιλείας, Σεμίραμις·
ναι τὸν Ἀβραὰμ κατὰ τούτους. Ταῦτα μὲν
δεικτικῶς ἐν τοῖς πονηθεῖσιν ἡμῖν *Χρονικοῖς*
οὕτως ἔχοντα συνέστη. Ἐπὶ δὲ τοῦ παρόντ
τοῖς εἰρημένοις μάρτυρι τῆς Μωϋσέως ἀρχ
χρήσομαι τῷ πάντων δυσμενεστάτῳ καὶ πολεμ
Ἑβραίων τε καὶ ἡμῶν, φημὶ δὲ τῷ καθ' ἡμᾶ
σόφῳ, ὃς τὴν καθ' ἡμῶν συσκευὴν ὑπερβολῇ
προβεβλημένος, οὐ μόνους ἡμᾶς, ἀλλὰ καὶ Ἑ
αὐτόν τε Μωϋσέα καὶ τοὺς μετ' αὐτὸν προφή
ἴσαις ὑπηγάγετο δυσφημίαις. Διὰ γὰρ τ
ἐχθρῶν ὁμολογίας ἀναμφηρίστως ἡγοῦμαι τὴ
γελίαν πιστώσασθαι. Γράφει τοίνυν ἐν τῷ
τῆς καθ' ἡμῶν συσκευῆς ὁ Πορφύριος ῥήμασι
τάδε· « Ἱστορεῖ δὲ τὰ περὶ Ἰουδαίων ἀληθ
B ὅτι (60) καὶ τοῖς τόποις καὶ τοῖς ὀνόμασιν αὐ
συμφωνότατα Σαγχωνιάθων ὁ Βηρύτιος, εἰλη
ὑπομνήματα παρὰ Ἱερομβάλου τοῦ ἱερέως θεο
ὃς, Ἀβελβαλῷ (61) τῷ βασιλεῖ Βηρυτίων τὴν
ἀναθεὶς, ὑπ' ἐκείνου καὶ τῶν κατ' αὐτὸν ἐξ
τῆς ἀληθείας παρεδέχθη. Οἱ δὲ τούτων χρ
πρὸ τῶν Τρωϊκῶν πίπτουσι χρόνων, καὶ σχε
Μωϋσέως πλησιάζουσιν, ὡς αἱ τῶν Φοινίκης β
διαδοχαὶ μηνύουσι. Σαγχωνιάθων δὲ, ὁ κατὰ
Φοινίκων διάλεκτον φιλαληθῶς πᾶσαν τὴν
ἱστορίαν ἐκ τῶν κατὰ πόλιν ὑπομνημάτων
ἐν τοῖς ἱεροῖς ἀναγραφῶν συναγαγὼν καὶ συγγ
ἐπὶ Σεμιράμεως γέγονε τῆς Ἀσσυρίων
δος (62). » Ταῦτα ὁ Πορφύριος. Δεῖ δὴ συλλογ
C τὰ προκείμενα ὧδέ πως. Εἴπερ ὁ Σαγχωνιάθ
Σεμιράμεως γέγονεν, ἡ δὲ μακρῷ πρόσθ
Τρωϊκῶν ὁμολογεῖται· εἴη ἂν καὶ ὁ Σαγχ
τῶν Τρωϊκῶν παλαιότερος. Ἀλλ' οὗτος παρ'
πρεσβυτέρων αὐτοῦ τοῖς χρόνοις εἰληφέναι [a]
τὰ ὑπομνήματα· οἱ δὲ, καὶ αὐτοὶ ἀρχαιότερο
αὐτοῦ, σχεδὸν τοῖς Μωϋσέως πλησιάζειν χρό
ρηνται, οὐδὲ αὐτοὶ κατὰ Μωϋσέα γενόμενοι
σχεδὸν τοῖς ἐκείνου χρόνοις πλησιάζοντες· ὡς
τον πρεσβύτερον εἶναι τὸν Μωϋσέα τοῦ Σαγ
θωνος, ὁπόσον ἂν οὗτος λείπηται τῶν αὐτοῦ π
τέρων, οἳ Μωϋσεῖ πλησιάζειν ὡμολογήθησαν.
δὲ ἄρα ἔτεσιν εἰκὸς ἦν Μωϋσέα ὑπεράγειν το
λουμένους, ἄπορον εἰπεῖν· διόπερ τοῦτό μοι
παρήσειν. Δοὺς δὲ κατ' αὐτὸν ἐκεῖνον τὸν Σαγ
D θωνα Μωϋσέα γεγονέναι, καὶ μὴ πρότερον,
ἔλεγχον ἐφοδεύσω. Εἴπερ ἐπὶ Σεμιράμεως τῆ
συρίων βασιλίδος ὁ Σαγχωνιάθων ἐγνωρίζετο,
δὲ καὶ Μωϋσῆς μηδὲν προάγων, κατὰ δὲ τοῦτον
κὼς, γένοιτ' ἂν οὖν καὶ αὐτὸς κατὰ Σεμίραμιν
ὁ μὲν ἡμέτερος λόγος ἐπὶ ταύτης ἐδήλου γενέσ
Ἀβραάμ· ὁ δὲ τοῦ φιλοσόφου παλαιότερον τὸν
σέα συνίστησιν. Ἡ δὲ Σεμίραμις τῶν Τρωϊκῶν

[a] Ἴσ. εἴληφεν.

(60) Ἀληθέστατα, ὅτι. Rectius videtur ὅτι ἀληθέστατα, quemadmodum legit Scaliger : quam lectionem si sequemur, εἰληφώς retinendum erit.

(61) Ἀβελβαλῷ. Apud Scaligerum, Ἀβιβάλῳ. Utrum verius sit, nondum definio : utriusque notatio facilis est, et cum Hebraica dialecto consentiens.

(62) *Τῆς Ἀσσυρίων βασιλίδος.* Apud Sc
rum adduntur pauca hæc : Ἢ πρὸ τῶν Ἰλ
ἢ κατ' αὐτούς γε τοὺς χρόνους γενέσθαι ἀνα
πται· τὰ δὲ τοῦ Σαγχουνιάθωνος, εἰς Ἑλλάδα
σαν ἡρμήνευσε Φίλων ὁ Βύβλιος.

ως ἔτεσι δείκνυται προγενομένη. Καὶ Μω-
ίσεαι τοσούτοις τὰ Τρωϊκὰ προάγων, κατὰ
σοφον. Πρῶτος δὲ βασιλεύει Ἀργείων Ἴνα-
ι τότε Ἀθηναίων οὔτε τὴν πόλιν οὔτε τὴν
ίαν ἐχόντων. Ὁ δὲ πρῶτος Ἀργείων ἡγεῖ-
τὸν πέμπτον μετὰ Σεμίραμιν Ἀσσυρίων
ν' καὶ ρ' ὕστερον ἔτεσιν αὐτῆς τε καὶ Μω-
ῆς οὐδὲν ἐπίσημον γεγονὸς ἱστορεῖται παρ'
Κατὰ τοῦτο δὲ τοῦ χρόνου παρ' Ἑβραίοις
οἱ κριταί. Εἶτ' αὖ πάλιν τῶν ἐτῶν ἄλλοις
ι χρόνοις, ἤδη που πλέον ἢ υ' ἐτῶν ὅλων
υμένων ἀπὸ Σεμιράμεως, πρῶτος Ἀθη-
ιλεύει Κέκροψ ὁ βοώμενος παρ' αὐτοῖς αὐ-
Ἄργους ἡγουμένου Τριόπα, ὃς ἦν ἕβδομος
πρῶτον Ἀργεῖον Ἴναχον· μεταξὺ δὲ τού-
πὶ Ὠγύγου μνημονεύεται κατακλυσμὸς,
ι Ἆπις ἐν Αἰγύπτῳ θεὸς ὠνομάσθη, καὶ
ηρ Ἰνάχου, ἣν Ἶσιν Αἰγύπτιοι μετονομά-
ζουσι, Προμηθεύς τε καὶ Ἄτλας ἐγνωρί-
ὸ δὲ Κέκροπος ἐπὶ τὴν Ἰλίου ἅλωσιν ἄλλα
μικρῷ (63) δέοντα ἔτη υ', ἐν οἷς τὰ ἐν
υμάσια μυθολογεῖται, ὁ ἐπὶ Δευκαλίωνος
ὸς, καὶ ὁ ἐπὶ Φαέθοντος ἐμπρησμὸς, πολ-
λοὺς, φθορῶν γῆς κατὰ τόπους γεγενημέ-
νος δὲ Κέκροψ λέγεται Ζῆνα κεκληκέναι
, μὴ πρότερον οὕτω παρ' ἀνθρώποις ὠνο-
· ἔπειτα βωμὸν παρ' Ἀθηναίοις ἱδρῦσαι
αὶ πάλιν πρῶτος Ἀθηνᾶς ἄγαλμα συστή-
ς οὐδὲ τούτων ἐκ παλαιοῦ ὑπαρχόντων.
οῦτον καὶ οἱ παρ' Ἕλλησι θεοὶ πάντες γε-
ται. Παρ' Ἑβραίοις δὲ ἐν τούτῳ οἱ ἀπὸ γέ-
ὁ ἐβασίλευον, καὶ οἱ μετὰ Μωσέα δι-
ροφῆται· ὥστε τὰ πάντα ἀπὸ Μωσέως ἐπὶ
ἅλωσιν συνάγεσθαι πλεῖον ἢ ἔτη ω', κατὰ
εῖσαν τοῦ φιλοσόφου μαρτυρίαν. Ἔτι δὲ
Τρωϊκῶν νεώτερα τὰ κατὰ Ὅμηρον, καὶ
καὶ τοὺς λοιποὺς μνημονεύεται. Χθὲς δὲ
ν μετὰ τούτους περὶ τὴν πεντηκοστὴν
ι οἱ ἀμφὶ Πυθαγόραν καὶ Δημόκριτον, καὶ
ταῦτα φιλοσόφους ὠνομάσθησαν, ἐγγὺς
τὰ Τρωϊκὰ ἔτεσιν ἑπτακοσίοις. Προτερεῖν
ῆς καὶ οἱ μετ' αὐτὸν Ἑβραίων προφῆται
ι τῶν παρ' Ἕλλησι φιλοσόφων χιλίοις
ις ἔτεσι, κατὰ τὴν τοῦ δηλωθέντος ἀνδρὸς
Καὶ ταῦτα μὲν ἡμεῖς ἐπιτόμως. Σκέψα-
ιρὸς καὶ τὰς τῶν πρὸ ἡμῶν περὶ τῆς αὐ-
σεως ἀποδείξεις. Γεγόνασι δὴ παρ' ἡμῖν
ες, καὶ τῶν ἀπὸ παιδείας οὐδενὸς δεύτεροι,
οις οὐ παρέργως καθωμιληκότες, οἳ καὶ
σαν ὑπόθεσιν ἐπ' ἀκριβὲς διευκρινήσαντες,
Ἑβραίοις συνέστησαν ἀρχαιολογίᾳ, πλουσίᾳ
ῃ κατασκευῇ κεχρημένοι τῆς ἀποδείξεως.
ι Ἐκ τινων ὁμολογουμένων ἱστοριῶν τοὺς
νελογίσαντο· οἱ δὲ παλαιοτέροις ἀνα-
τὴν μαρτυρίαν ἐπιστώσαντο· καὶ οἱ μὲν
;, οἱ δὲ καὶ τοῖς τὰ Φοινίκων, τά τε Χαλ-
Αἰγυπτίων ἀναγράψασι συνεχρήσαντο.

A Semiramide, Sanchoniatho claruit: Moses certe quidem, ut nihil eo vetustior fuerit, **486** sed prorsus æqualis, sub ejusdem tamen Semiramidis imperium vixerit, necesse est. Jam et Abrahamum Semiramidis temporibus vixisse antea probavimus, et Mosem ipsum illa vestustiorem philosophus hic noster fuisse confirmat. Trojana vero tempora Semiramis annis integris octingentis superavit. Ergo totidem illa Moses ex hujus philosophi mente antecesserit. Præterea cum primus apud Argivos Inachus imperaret, necdum Atheniensibus aut civitas aut nomen erat. Ejusdem autem Inachi regnum in quintum a Semiramide Assyriorum regem incidit, annis post illam atque Mosem centum et quinquaginta, quibus nihil apud Græcos memoria dignum
B gestum esse reperitur. Cæterum eodem temporis, apud Hebræos judices imperabant. Annis deinde post Semiramidem amplius quadringentis, primus Athenis regnavit Cecrops, quem Indigenam vocant, Triopa regnante Argis, qui septimus ab Inacho regum Argivorum primo fuit. Quo quidem regum istorum intervallo, Ogygium diluvium contigisse narrant, itemque apud Ægyptios primum Apim deum nominarunt, ac simul Io Inachi filia, quam Isidis nomine colunt Ægyptii, Prometheus atque Atlas celebrari cœperunt. Jam a Cecrope ad captum Ilium, alii prope quadringenti colliguntur anni, quibus illa Græcorum fabulis decantata miracula, Deucalionis, inquam, diluvium et Phaetontis incen-
C dium contigere; cujus utriusque fingendi occasionem, ex multis, uti verisimile est, crebrisque per ea loca terrarum cladibus arripuerint. Jovem autem ab eodem primum Cecrope deum appellatum esse ferunt, cum nequaquam inter homines id antea nominis habuisset: ab eodem postmodum primam Athenis excitatam aram, primumque Minervæ signum conflatum ac positum fuisse, neque enim pervetustum genus illud rerum exstitisse. Itaque post Cecropem tota illa Græcorum numinum genealogia texitur. Apud Hebræos interea, cum Davidis posteri regnabant, tum secuti Mosem prophetæ florebant. Ita si nostrum hunc philosophum audiamus, a Moyse ad captum Ilium anni amplius octingenti numerentur. Porro longe Trojanis illis
D temporibus recentiores, Homerum, Hesiodum ac reliquos fuisse constat. Inde nuperi omnino, **487** Pythagoras, Democritus, cæterique deinceps philosophi, circa olympiadem quinquagesimam, hoc est annis post captum Ilium prope septingentis, emersere. Mosem igitur ac posteriores Mose prophetas, ante omnes Græciæ philosophos annis quingentis supra mille vixisse, ex ejusdem philosophi confessione auferimus. Atque hæc a nobis ita breviter perstricta sunto. Jam tempus est, ut eorum etiam, qui ante nos hac in disputatione versati sunt, argumenta videamus. Homines enimvero apud nos exstitere, non diserti modo, sed etiam nulli erudi

(63) ...ρῷ. Lege μικροῦ.

tione secundi, quique plurimum divinis in litteris operæ studiique posuerunt li rem istam accurate admodum et enucleate persecuti, antiquitatis Hebraicæ fidem magna rationum vi ac singulari varietate fecerunt. Alii quippe certis quibusdam ex historiis et omnium consensu approbatis, temporum seriem ordinemque duxerunt : alii suis ipsi testimoniis firmitatem ac robur ex antiquiorum scriptorum auctoritate quæsierunt. Et alii quidem adhæsere Græcis, alii vero ex rerum etiam Phœniciarum, Chaldæarum et Ægyptiarum historicis argumenta petierunt : at simul universi, Græcis, barbaris, Hebraicisque rebus sub uno collocatis aspectu, omniumque populorum historiis inter se propiusque commissis, quæ apud quosqu tempus gesta fuerint, cum aliis alia diligenter expensa contulerunt. Tum suam quique vi thodum secuti, partes suscepti operis singulas ita digesserunt, ut omnes inter sese consta ac certa demonstratione complexi. Quocirca locum verbis auctorum ipsissimis hac in dispu linquendum putavi, simul ut ne suorum ipsis laborum fructus præripiatur, simul ut sui veritate defensio, non ex unius, sed ex plurium testium ore fidem omni dubitatione maj piat. Ordiamur ab Africano.

A Ὁμοῦ δὲ οἱ πάντες, τὰ Ἑλληνικὰ καὶ τὰ β τε παρ' αὐτοῖς Ἑβραίοις συναγαγόντες, κα πᾶσιν ἱστορίας παραθέντες, θατέρῳ τε συγκρούσαντες, τὰ παρὰ τοῖς πᾶσιν ὑπὸ τ χρόνους πραχθέντα συνεξητάκασιν. Εἶθ' κείαις μεθόδοις τὴν τῶν ἀποδεικνυμένων πεποιημένος, σύμφωνον καὶ ὁμολογουμέν δειξιν εἰσηνέγκαντο. Διὸ καὶ μάλιστα ἡγησάμην δεῖν παραχωρῆσαι φωναῖς τ λόγον, ὅπως ὁμοῦ τῶν οἰκείων μὴ ἀποστε πῶν οἱ τῶν λόγων πατέρες, καὶ διὰ πλε τύρων, ἀλλὰ μὴ δὴ ἑνὸς ὁμοῦ ἡ σύστασις τ ἀναμφίλεκτον λάβοι τὴν ἐπικύρωσιν.

CAPUT X.

Ex Africani Chronographiæ tertio.

« Ante olympiadum seriem, inquit ille, Græcorum in historia certi nihil exploratique reperias, usque adeo perturbata sunt omnia, nec ulla secum ex parte consentiunt, quæ antea contigisse memorantur. At in olympiadibus digerendis accurate **488** multi diligenterque versati sunt, quod non longo intervallo, sed tantum suo cujusque res quadriennio definitas Græci comprehensasque perscripserint. Quamobrem ex fabulosis illis, quæ ad primam usque olympiadem fama cæteris et hominum opinione præstiterint, breviter cursimque libatis, quæ postea contigerint, ea si modo insignia videbuntur, ita cum Græcis Hebræa contexam, ut Græcis obiter duntaxat perstrictis, historici more fusius Hebræa pertexam. In quo ejusmodi futura mea ratio est, ut quoties Hebraicam historiam, quæ cum Græca aliqua tempore conveniat, tractandam suscepero, toties in ea constanter hærens, detractis, ubi res tulerit, adjectisve nonnullis, quinam aut Græcorum, aut Persarum, aut populi cujusvis alterius, ejusdem tempore floruerit, aperiam : sic enim ejus me demum, quod propositum mihi est, compotem futurum existimo. Primum igitur celebratissima illa Hebræorum migratio, cum a Nabuchodonosore Babylonis rege in servitutem abducti sunt, annos tenuit septuaginta, uti futurum Jeremias ante prædixerat. Porro Nabuchodonosoris Berosus quoque Babylonius meminit. Exactis illis septuaginta captivitatis annis, Cyrus Persicum regnum obtinuit, cum olympias ageretur quinquagesima quinta, uti ex Diodori *Bibliotheca*, Thalli et Castoris, nec non Polybii et Phlegontis historiis, auferre licet; aliisque præterea, qui olympiadum seriem texuerunt : omnibus enim in eo tempore definiendo convenit. Cyrus igitur anno imperii sui primo, qui olympiadis quinquagesimæ quintæ pri-

B

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'.

Ἀπὸ τοῦ τρίτου τῶν Ἀφρικανοῦ Χρον

« Μέχρι μὲν Ὀλυμπιάδων οὐδὲν ἀκριβὲς τοῖς Ἕλλησι, πάντων συγκεχυμένων, καὶ αὐτοῖς τῶν προτοῦ συμφωνούντων· αἱ δὲ πολλοῖς, τῷ μὴ ἐκ πλείστου διαστήματος, ετίας δὲ, τὰς ἀναγραφὰς αὐτῶν ποιεῖσθαι τ νας. Οὗ δὴ χάριν τὰς ἐνδοξοτάτας και μυ λεξάμενος ἱστορίας, μέχρι τῆς πρώτης Ὀ ἐπιδραμοῦμαι· τὰς δὲ μετὰ ταῦτα, συζε χρόνον ἑκάστας, εἴ τινες ἐπίσημοι, ταῖς τὰς Ἑβραϊκὰς, ἐξιστορῶν μὲν τὰ Ἑβραϊκ μενος δὲ τῶν Ἑλληνικῶν, ἐφαρμόσω τόν πον· λαβόμενος μιᾶς πράξεως Ἑβραϊκῆς πράξει ὑφ' Ἑλλήνων ἱστορηθείσῃ, καὶ ταύ C νος, ἀφαιρῶν τε καὶ προστιθεὶς, τίς τε Πέρσης, ἢ καὶ ὁστισοῦν τῇ Ἑβραίων συνε ἐπισημειούμενος, ἴσως ἂν τοῦ σκοποῦ Ἑβραίων μὲν οὖν ἡ μετοικία ἐπισημοτάτ λωτισθέντων ὑπὸ Ναβουχοδονόσορ βασιλέω νος, παρέτεινεν ἔτη ο', καθὰ προεφήτευσεν Τοῦ δὴ Ναβουχοδονόσορ μνημονεύει Βηρω βυλώνιος. Μετὰ δὲ τὰ ο' τῆς αἰχμαλωσίας Περσῶν ἐβασίλευεν, ᾧ ἔτει Ὀλυμπιὰς ἤχ ἐκ τῶν *Βιβλιοθηκῶν* Διοδώρου, καὶ τοῦ Κάστορος ἱστοριῶν, ἔτι δὲ Πολυβίου καὶ ἔστιν εὑρεῖν, ἀλλὰ καὶ ἑτέρων, οἷς ἐμέλησε πιάδων· ἅπασι γὰρ συνεφώνησεν ὁ χρό δ' οὖν τῷ πρώτῳ τῆς ἀρχῆς ἔτει, ὅπερ ἦν D δος νε' ἔτος τὸ πρῶτον, διὰ Ζοροβάβελ, κα σοῦς ὁ τοῦ Ἰωσεδὲκ, τὴν πρώτην καὶ μεγ πεμψιν ἐποιήσατο τοῦ λαοῦ, πληρωθείσης μηκονταετίας, ὡς ἐν τῷ Ἔσδρᾳ παρὰ τοῖς ἱστόρηται. Αἱ μὲν οὖν ἱστορίαι συντρέχουσ βασιλείας καὶ αἰχμαλωσίας τέλους· καὶ Ὀλυμπιάδας οὕτως εἰς ἡμᾶς εὑρεθήσεται σαντα· τούτοις γὰρ ἑπόμενοι, καὶ τὰς λο ρίας κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἀλλήλαις ἐφα

ª γρ. συνεχρόνισεν

πρὸ τούτων, ὧδέ πως τῆς Ἀττικῆς χρονο-
ἀριθμουμένης· ἀπὸ Ὠγύγου τοῦ παρ' ἐκεί-
ὀχθονος πιστευθέντος, ἐφ' οὗ γέγονεν ὁ μέ-
ι πρῶτος ἐν τῇ Ἀττικῇ κατακλυσμὸς,
ς Ἀργείων βασιλεύοντος, ὡς Ἀκουσίλαος
μέχρι πρώτης Ὀλυμπιάδος, ὁπόθεν Ἕλληνες
ι τοὺς χρόνους ἐνόμισαν, ἔτη συνάγεται χίλια
ῶς καὶ τοῖς προειρημένοις συμφωνεῖ, καὶ
ς δειχθήσεται. Ταῦτα γὰρ Ἀθηναίων ἱστο-
(64) Ἑλλάνικός τε καὶ Φιλόχορος οἱ τὰς
ς, οἵ τε τὰ *Σύρια* Κάστωρ καὶ Θαλλὸς, καὶ τὰ
Διόδωρος ὁ τὰς *Βιβλιοθήκας*, Ἀλέξανδρός
υἵστωρ, καί τινες τῶν καθ' ἡμᾶς ἀκριβέστε-
ἰσθησαν, καὶ τῶν Ἀττικῶν ἁπάντων. Εἴ τις
οῖς χιλίοις εἴκοσιν ἔτεσιν ἐπίσημος ἱστορία
ι, κατὰ τὸ χρήσιμον ἐκλεγήσεται. » Καὶ μετὰ
ἐπιλέγει· « Φαμὲν τοίνυν ἔκ τε (65) τοῦδε τοῦ
ματος, Ὤγυγον, ὃς τοῦ πρώτου κατακλυσμοῦ
ἐπώνυμος, πολλῶν διαφθαρέντων διασωθεὶς,
ν Αἴγυπτον (66) τοῦ λαοῦ μετὰ Μωσέως
γενῆσθαι, τόνδε τὸν τρόπον. Ἐπὶ πρώτην
άδα τὴν προειρημένην ἀπὸ Ὠγύγου ἔτη
ται (67) ͵αχ'· ἀπὸ δὲ πρώτης Ὀλυμπιάδος
νε' ἔτος πρῶτον, τουτέστιν ἐπὶ Κύρου βασι-
ς πρῶτον, ὅπερ ἦν αἰχμαλωσίας τέλος, ἔτη
ὸ Ὠγύγου τοίνυν ἐπὶ Κῦρον ἔτη ͵ασλζ'. Εἰ δ'
τις ἐπιλογιζόμενος, ἀπὸ τοῦ τέλους τῆς
σίας ͵ασλζ' ἔτη, κατὰ ἀνάλυσιν εὑρίσκεται
ιάστημα ἐπὶ τὸ πρῶτον ἔτος τῆς ἀπὸ Αἰγύ-
ὶ Μωσέως ἐξόδου Ἰσραὴλ, ὅσον ἀπὸ τῆς
τῆς πέμπτης Ὀλυμπιάδος ἐπὶ Ὤγυγον, ὃς
Ἐλευσῖνα. Ὅθεν ἐπισημότερόν ἐστι καταλα-
Ἀττικὴν χρονογραφίαν. » Καὶ μεθ' ἕτερα·
αῦτα μὲν πρὸ Ὠγύγου. Κατὰ δὲ τοὺς τούτου
ἐξῆλθε Μωσῆς ἀπ' Αἰγύπτου. Καὶ ὡς οὐκ
ότε ταῦτα συμβῆναι, δείκνυμεν οὕτως. Ἀπὸ
υ Μωσέως ἐπὶ Κῦρον, ὃς ἐβασίλευσε μετὰ
αλωσίαν, ἔτη ͵ασλζ'. Μωσέως γὰρ ἔτη τὰ
σσαράκοντα· Ἰησοῦ τοῦ μετ' ἐκεῖνον ἡγη-
ἔτη κε'· πρεσβυτέρων ἔτη λ', τῶν μετὰ
ριτῶν· τῶν δὲ ἐν τῇ βίβλῳ τῶν κριτῶν
ένων ἔτη υϛ'· ἱερέων δὲ Ἠλεὶ καὶ Σαμουὴλ
ῶν δὲ ἑξῆς βασιλέων Ἑβραίων ἔτη τετρακό-
ις τὸ τελευταῖον (68) ἔτος ἦν Κύρου βασι-
ς πρῶτον, ὡς προειρήκαμεν. Ἐπὶ δὲ πρώ-
μπιάδος ἀπὸ Μωσέως ἔτη ͵αχ', εἴπερ ἐπὶ
τῆς πέμπτης ἔτος πρῶτον ἔτη ͵ασλζ'. Κἂν τοῖς
ς συνέδραμεν ὁ χρόνος. Μετὰ δὲ Ὤγυγον
ὸ τοῦ κατακλυσμοῦ πολλὴν φθορὰν ἀβασί-

A mus item annus erat, per Zorobabelem, cujus etiam æqualis idem et socius erat Jesus Josedeci filius, expleta jam septuaginta annorum summa, populi Judaici partem aliquam primum dimisit, ut apud Esdram Hebræum historicum legimus. Et quoniam regni Cyri principium cum Judaicæ captivitatis fine, historicorum omnium consensione concurrit, similis etiam in olympiadum annis, cum utriusque, tum cæterorum deinceps convenientia ad nos usque ducitur, quippe qui ab eo veluti cardine progressi, consequentes pariter historias eadem inter sese ratione commissuri contexturique simus. At in superiorum consignandis temporibus, si Atticæ chronographiæ rationem sequi libet, ab Ogyge, quem indidem satum esse credunt, sub quo ingens illud

B primumque diluvium, regnante Argis Phoroneo, Atticam invasisse Acusilaus auctor est, ad primam usque olympiadem, unde Græci accuratam sibi temporum **489** seriem ducendam putaverunt, anni colliguntur viginti supra mille; qui numerus et cum superioribus optime congruit, et ex sequentium declaratione constabit. Hæc enim Hellanicus et Philochorus, qui *res Atticas*, itemque Castor et Thallus, qui *Syriacas* prosecuti sunt, quique gentium omnium historiam in *Bibliothecam* suam inclusit Diodorus, et Alexander Polyhistor memoriæ prodiderunt : quorum etiam, e nostris præterea nonnulli, diligentius quam Attici omnes, accuratiusque meminere. Itaque, si quæ mille ac viginti annorum spatio paulo insignior occurret historia, eam com-

C mode suo loco dabimus. » Idemque paucis interjectis : « Volumus igitur, inquit, scripti etiam hujus auctoritate freti, Ogygem illum, qui quod haustis aquarum vi quamplurimis, salvus et incolumis evaserat, primo diluvio nomen dedit, circa tempus illud, quo populus ex Ægypto cum Mose migravit, exstitisse. Id quod hunc in modum conficimus. Ab Ogyge ad primam olympiadem anni putantur viginti supra mille : ab olympiade prima ad primum quinquagesimæ quintæ annum, qui primus item Cyri regis annus est, idemque captivitatis Judaicæ finis, anni septemdecim supra ducentos : ergo ab Ogyge ad Cyrum usque, anni triginta septem supra mille ac ducentos omnes colliguntur. Jam, qui

D sursum versus ab exitu captivitatis annos retexere voluerit, is triginta septem supra mille ac ducentos revolvendo numerabit, hoc est idem prorsus intervallum ad eum usque annum, quo primum ex Ægypto per Moysem eductus Israel est, quod abs

ῦτα γὰρ Ἀθην. ἱστορ. Malim ταῦτα γὰρ
ι, deleto Ἀθηναίων.
κ τε. Particula τε, aut expungenda est,
d aliud postulat.
γυπτον. Dele hanc vocem, aut repone
του.
ιχθήσεται. Forte δείκνυται.
ς τὸ τελευταῖον. Deest hic aliquid. Quo
ς referatur? Forte ante hunc articulum
Africanus, τῆς δ' αἰχμαλωσίας ἑβδομή-
τε ὁμᾶς illa mille ducentorum ac triginta
nnorum, quos ab Exodo ad Cyrum usque

numerat, ex consequentium annorum collectione non exsistet, nisi hos septuaginta insuper addideris: tametsi ut deesset omnino nihil, duobus et septuaginta opus esset. Nam detractis septuaginta, conflunt modo mille centum et sexaginta quinque, quibus septuaginta si addideris, 1235 habiturus es. Sed, opinor, anni Moysis octogesimi partem adnumerat, et annum captivitatis septuagesimum ultra Cyri primum mensibus aliquot excurrisse putat. Eam enim summam non ex librariorum errore, sed Africani ex mente conflatam esse constat ex sequentibus, ubi sæpius eadem inculcatur.

quinquagesima quinta olympiade ad Ogygem, qui Eleusinem condidit, excurrere dictum est. Atque inde quidem insignius Atticæ chronologiæ principium duci potest. » Iterumque post alia quædam: « Verum de tempore Ogygem antegresso hactenus. Cæterum illius tempore, excessit ab Ægypto Moses, id quod veri quam simile sit, hunc in modum ostendimus. Ab exitu Mosis ad Cyrum, qui post captivitatem regnavit, anni putantur mille ac ducenti cum triginta septem. Mosis enim reliqui ab egressu anni quadraginta sunt: Jesu, qui secundum illum populo deducendo præfuit, quinque ac viginti: seniorum, qui post Jesum judices fuere, triginta: Judicum omnium, qui proprio ipsorum libro continentur, nonaginta supra quadringentos: sacerdotum Eli et Samuel, nonaginta: consequentium regum Hebræorum, nonaginta supra quadringentos, sequuntur captivitatis septuaginta: cujus postremus annus, regni Cyri primus fuit, ut jam ante diximus.

490 Jam a Mose ad olympiadem primam anni fluunt viginti supra mille, cum ab eodem ad quinquagesimæ quintæ annum primum, mille ducenti cum triginta septem numerentur, in quo nobis etiam cum Græcorum temporibus optime convenit. At vero post Ogygem, quod ingens ab illo diluvio consecuta vastitas esset, quæ nunc Attica dicitur, ea sine regibus annos centum et octoginta novem, ad Cecropem usque permansit. Actæum enim illum, qui post Ogygem recensetur, quæque deinceps finguntur nomina, Philochorus ne exstitisse quidem omnino confirmat. » Et rursus. « Ergo ab Ogyge, inquit, ad Cyrum usque tantumdem numeres, quantum ad eumdem a Mose, hoc est annos ducentos et triginta septem supra mille. Et vero Græcorum sane nonnulli Mosem sub eadem tempora vixisse testantur. Nam, Polemo quidem, libro *Græcarum historiarum* primo, conceptis verbis habet, Apidis Phoronei filii tempore, exercitus Ægyptiaci partem sese ab Ægypto subduxisse, atque in Palæstina, quam Syriam vocant, haud procul ab Arabia consedisse: illos nimirum ipsos intelligens, qui Mose duce profecti sunt. Apio vero Posidonii filius, idemque grammaticorum omnium curiosissimus, libro *adversus Judæos*, et *Historiarum* quarto scribit, Inacho Argis regnante, Judæos duce Mose, ab Amosi Ægyptiorum rege defecisse. Cujus etiam defectionis, simulque Amosis, libro secundo Herodotus meminit: imo et ipsorum quoque Judæorum, quos in circumcisorum classem reponit, ac Palæstinæ Assyrios nominat, ducta fortassis ex Abrahamo utriusque causa. Quibus cum omnibus Ptolemæo quoque Mendesio, qui ab ultimis usque temporibus Ægyptiorum ducit historiam, ita convenit, ut inter ipsos nulla fere nisi levissima temporum differentia notari possit. Cæterum, hic observandum etiam est, quidquid paulo rarius ob vetustatem Græci fabulantur, id omne Mose posterius inveniri, diluvia, incendia, Prometheum, Io, Europam, * Proserpinæ raptum, mysteria, legum sanctiones, Bacchi gesta, Perseum, Argonautas, Centauros, Minotaurum, res Trojanas, Herculis

λευτος ἔμεινεν ἡ νῦν Ἀττικὴ μέχρι Κέκροπος ἔτη ρπθ'. Τὸν γὰρ μετὰ Ὤγυγον Ἀκταῖον, ἢ τὰ πλασσόμενα τῶν ὀνομάτων, οὐδὲ γενέσθαι φησὶ Φιλόχορος. » Καὶ αὖθις· « Ἀπὸ Ὠγύγου τοίνυν ἐπὶ Κῦρον, ὁπόσα ἀπὸ Μωσέως ἐπὶ τὸν αὐτὸν χρόνον, ἔτη ͵ασλζ'. Καὶ Ἑλλήνων δέ τινες ἱστοροῦσι κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους γενέσθαι Μωσέα· Πολέμων ἐν τῇ πρώτῃ τῶν *Ἑλληνικῶν ἱστοριῶν* λέγων· Ἐπὶ Ἄπιδος τοῦ Φορωνέως μοῖρα τοῦ Αἰγυπτίων στρατοῦ ἐξέπεσεν Αἰγύπτου, οἳ ἐν τῇ Παλαιστίνῃ καλουμένῃ Συρίᾳ οὐ πόῤῥω Ἀραβίας ᾤκησαν, αὐτοὶ δηλονότι οἱ μετὰ Μωσέως. Ἀπίων δὲ ὁ Ποσειδωνίου, περιεργότατος γραμματικῶν, ἐν τῇ *κατὰ Ἰουδαίων* βίβλῳ καὶ ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν *Ἱστοριῶν* φησι, κατὰ Ἴναχον Ἄργους βασιλέα, Ἀμώσιος Αἰγυπτίων βασιλεύοντος, ἀποστῆναι Ἰουδαίους, ὧν ἡγεῖσθαι Μωσέα. Μέμνηται δὲ καὶ Ἡρόδοτος τῆς ἀποστασίας ταύτης, καὶ Ἀμώσιος ἐν τῇ δευτέρᾳ· τρόπῳ δέ τινι καὶ Ἰουδαίων αὐτῶν, ἐν τοῖς περιτεμνομένοις αὐτοὺς καταριθμῶν, καὶ Ἀσσυρίους τοὺς ἐν τῇ Παλαιστίνῃ ἀποκαλῶν, τάχα δι' Ἀβραάμ. Πτολεμαῖος δὲ ὁ Μενδήσιος, τὰ Αἰγυπτίων ἀνέκαθεν ἱστορῶν, ἅπασι τούτοις συντρέχει· ὥστε οὐδ' ἐπίσημος ἐπὶ πλέον ἡ τῶν χρόνων παραλλαγή. Σημειωτέον δὲ, ὡς ὅ τί ποτε ἐξαίρετον Ἕλλησι δι' ἀρχαιότητα μυθεύεται, μετὰ Μωσέα τοῦθ' εὑρίσκεται, κατακλυσμοί τε καὶ ἐκπυρώσεις, Προμηθεὺς, Ἰὼ, Εὐρώπη, Σπαρτοὶ (69), Κόρης ἁρπαγὴ, μυστήρια, νομοθεσίαι, Διονύσου πράξεις, Περσεὺς, Ἀργοναῦται, Κένταυροι, Μινώταυρος, τὰ περὶ Ἴλιον, ἆθλοι Ἡράκλειοι, Ἡρακλειδῶν κάθοδος, Ἰώνων ἀποικία, καὶ Ὀλυμπιάδες. Ἔδοξε δέ μοι τῆς Ἀττικῆς βασιλείας τὸν προειρημένον ἐκτιθέναι χρόνον, παρατιθέναι μέλλοντι ταῖς Ἑβραϊκαῖς ἱστορίαις τὰς Ἑλληνικάς. Ἐξέσται γὰρ τῷ βουλομένῳ, παρ' ἐμοῦ τὴν ἀρχὴν κομιζομένῳ, λογίζεσθαι τὸν ἀριθμὸν ὁμοίως ἐμοί. Οὐκοῦν τῶν χιλίων καὶ εἴκοσι ἐτῶν, τῶν μέχρι πρώτης Ὀλυμπιάδος ἀπὸ Μωσέως τε καὶ Ὠγύγου ἐκκειμένων, πρώτῳ μὲν ἔτει τὸ Πάσχα, καὶ τῶν Ἑβραίων ἔξοδος ἡ ἐξ Αἰγύπτου, ἐν δὲ τῇ Ἀττικῇ ὁ ἐπὶ Ὠγύγου γίνεται κατακλυσμός· καὶ κατὰ λόγον. Τῶν γὰρ Αἰγυπτίων ὀργῇ Θεοῦ χαλάζαις τε καὶ χειμῶσι μαστιζομένων, εἰκὸς ἦν μέρη τινὰ συμπάσχειν τῆς γῆς, ὅτι τε [a] Ἀθηναίους τῶν αὐτῶν Αἰγυπτίοις ἀπολαύειν εἰκὸς ἦν, ἀποίκους ἐκείνων ὑπονοουμένους, ὥς φασιν ἄλλοι τε καὶ ἐν τῷ *Τρικαρήνῳ* Θεόπομπος. Ὁ δὲ μεταξὺ χρόνος παραλέλειπται, ἐν ᾧ μηδὲν ἐξαίρετον Ἕλλησιν ἱστόρηται. Μετὰ δὲ τέσσαρα καὶ ἐννενήκοντα ἔτη ἦν Προμηθεὺς, ὥς τινες, ὃς πλάσσειν ἀνθρώπους ἐμυθεύετο· σοφὸς γὰρ ὢν, εἰς παιδείαν αὐτοὺς ἀπὸ τῆς ἄγαν ἰδιωτείας μετέπλαττε. » Ταῦτα μὲν οὖν Ἀφρικανός. Μεταβῶμεν δ' ἡμεῖς ἐφ' ἕτερον.

[a] *Ισ.* τούς.

(69) *Σπαρτοί*. Supplendum credo, vel ὀδόντες, vel στρατιῶται, vel aliquid simile. Omnino enim post Europam, de Cadmo Cadmique militibus ex draconis dentibus repente satis locutus videtur.

ma, Heraclidarum reditum, Ionum migrationem, et Olympiadas. Ac mihi quidem Græcas s cum Hebraicis committere statuenti, ea potissimum Attici regni tempora describere visum enim cuivis omnino liceat, qui modo principium ex meis ducere voluerit, eamdem mecum in do numero rationem inire. **491** Illorum igitur mille ac viginti annorum, quos ab Mose et ad primam usque olympiadem fluxisse diximus, anno primo, uti Hebræorum Pascha, et discess- Ægypto, sic Ogygium in Attica diluvium contingit. Et convenienter id quidem. Nam cum ns grandinibus, ac tempestatibus Dei præpotentis ira percelleret, fieri vix poterat, quin si- quasdam terræ partes calamitatis inde aliquid redundaret. Ac præsertim Athenienses Ægy- cladis partem aliquam subire verius erat, quos Ægyptiorum coloniam habitos esse, cum alii, ro Theopompus in *Tricareno* commemorat. Tempus inde medium prætermissum est, quod in a Græcis memoria dignum referatur. Post annos vero quatuor et nonaginta, ut nonnulli tra- romethens exstitit, quem, quod homines ad disciplinæ cultum ab nimia simplicitate solerter in- jue traduxerit, homines propterea finxisse fabulantur. » Hactenus Africanus. Jam vero Tatia- dianus.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

A

ού πρὸς Ἕλληνας Τατιανοῦ, περὶ τοῦ αὐτοῦ.

ι δὲ προσήκειν (70) μοι νομίζω παραστῆσαι ἑραν τὴν ἡμετέραν φιλοσοφίαν τῶν παρ' υ ἐπιτηδευτῶν. Ὅροι δ' ἡμῖν κείσονται Μωσῆς ηρος. Τῷ γὰρ ἑκάτερον αὐτῶν εἶναι παλαί- καὶ τὸν μὲν ποιητῶν καὶ ἱστορικῶν εἶναι ατον, τὸν δὲ πάσης σοφίας βαρβάρου ἀρχη- . ὑφ' ἡμῶν εἰς σύγκρισιν παραλαμβανέσθω- ρήσομεν γὰρ οὐ μόνον τῆς Ἑλλήνων παιδείας ἡμῖν, ἔτι δὲ καὶ τῆς τῶν γραμμάτων εὑρέ- ώτερα· μάρτυράς τε οὐ τοὺς οἴκοι παραλή- βοηθοῖς δὲ μᾶλλον Ἕλλησι καταχρήσομαι. γὰρ ἄγνωμον (71), ὅτι μηδ' ὑφ' ὑμῶν παρά- B τὸ δὲ, ἂν ἀποδεικνύηται, θαυμαστὸν, ὁπότ' ν διὰ τῶν ὑμετέρων ὅπλων ἀντερείδων (72), τους καθ' ὑμῶν τοὺς ἐλέγχους παραλαμβάνω. ρ τῆς Ὁμήρου ποιήσεως, γένους τε αὐτοῦ, νου καθ' ὃν ἤκμασε, προηρεύνησαν πρε- ι μὲν Θεαγένης τε ὁ Ῥηγῖνος κατὰ Καμβύ- νας, καὶ Στησίμβροτος ὁ Θάσιος, καὶ Καλλί- ι Κολοφώνιος, Ἡρόδοτός τε Ἁλικαρνασσεὺς, ύσιος Ὀλύνθιος· μετὰ δὲ ἐκείνους Ἔφορος ος, καὶ Φιλόχορος ὁ Ἀθηναῖος, Μεγακλείδης Χαμαιλέων (73) οἱ περιπατητικοί· ἔπειτα τικοὶ, Ζηνόδοτος, Ἀριστοφάνης, Καλλίμαχος, Ἐρατοσθένης, Ἀρίσταρχος, Ἀπολλόδωρος. δὲ οἱ μὲν περὶ Κράτητα, πρὸ τῆς Ἡρα- καθόδου φασὶν αὐτὸν ἠκμακέναι, μετὰ τὰ C ἐνδοτέρω τῶν ὀγδοήκοντα ἐτῶν· οἱ δὲ περὶ τοσθένην μετὰ ἑκατοστὸν ἔτος τῆς Ἰλίου ;· οἱ δὲ περὶ τὸν Ἀρίσταρχον κατὰ τὴν

CAPUT XI.

Eamdem in rem ex Tatiani adversus Græcos opere.

« Jam, inquit, agendum nobis id videtur, ut nostram quoque philosophiam exquisitis illis Græcorum artibus antiquiorem esse demonstremus. Qua in re Mosem et Homerum summos veluti cardines terminosque statuemus. Cum enim sit uterque vetustissimus, et alter quidem poetas et historicos omnes tempore antecedat, alter vero barbaræ omnis sapientiæ dux princepsque fuerit, juvat etiam amborum contentionem instituere. Enimvero non doctrina modo Græcorum, sed ipsa quoque litterarum inventione res nostras priores esse cognoscemus. Neque tamen domesticos eam in rem testes dabimus, sed Græcorum ipsorum auctoritate abutemur. Nam ut illud minus consultum foret, quod minime vobis probaretur; ita hoc si efficere modo poterimus, singulare prorsus egregiumque futurum est, ut vestris vos armis oppugnando, argumentis extra suspicionem omnem positis urgeamus. Ac de Homeri quidem poesi, genereque simul ac tempore quo floruerit, omnium antiquissimi Rheginus ille Theagenes, qui sub Cambyse vixit, Stesymbrotus Thasius, Callimachus Colophonius, Herodotus Halicarnassensis, et **492** Dionysius Olynthius jam diligenter ante quæsierunt. Quibus eadem in opera successere Ephorus Cumæus, Philochorus Atheniensis, Megaclides et Chameleon peripatetici: tum Zenodotus, Aristophanes, Callimachus, Crates, Eratosthenes, Aristarchus, Apollodorus, grammatici omnes. Quos inter, Crates ipsum ante Heraclidarum reditum, intra annos a Trojanis temporibus octoginta floruisse auctor est. Eratosthenes vero

---

(70) *Νῦν δὲ προσήκειν.* Hic Tatiani locus exstat Bibliothecæ Patrum Græco-Lat., pag. 180.

(71) *Τὸ μὲν γὰρ ἄγνωμον*, etc. Interpres Tatiani arbitror, minus auctoris ex mente reddit, *nobis suspectum, vel merito rejiciendum esse* membra enim sunt ἀντικείμενα, prius illud γνωμον, posterius hoc τὸ δ' ἄν, etc.

(72) *Ὅπλων ἀντερείδων.* Vera lectio, ex qua s emendari possit, apud quem vitiose ὅλων ήτων.

(73) *Μεγακλείδης τε καὶ Χαμαιλέων.* Rectius, t apud Tatianum, Μεγακλείδης τε ὁ Χαμα- posterior enim hæc lectio eidem homini utrumque nomen attribuit, cum tamen duo illi fuerint. Corrigendum tamen videtur Χαμαιλέων, ut habetur in altero manuscr. et legitur apud Clementem Alexandrin. *Strom.* I, pag. 220 A, 1, edition. Græco-Lat.: Τὸ μὲν οὖν *Γνῶθι σαυτόν*, inquit, οἱ μὲν Χίλωνος ὑπειλήφασι, Χαμαιλέων δὲ ἐν τῷ περὶ θεῶν, Θαλοῦ. Et infra eodem libro, pag. 258: Χαμαιλέων τε ὁ Ἡρακλεώτης ἐν τῷ *Περὶ μέθης*. Fuit igitur Heracleotes, qui inter alia, de d.is ac de ebrietate scripsit. Idem nomen legitur apud Athenæum lib. I, p. 21: Χαμαιλέων γοῦν, inquit, πρῶτον αὐτόν φησιν σχηματίσαι τοὺς χορούς, etc., ubi de Æschylo poeta loquitur.

non nisi post annum ab excidio Trojano centesimum. Aristarchus Ionicæ tantum coloniæ temporibus, quæ annis post Trojana illa centum et quadraginta deducta est. Philochorus post eamdem coloniam quadraginta, archonte Athenis Arxippo, annis post eversam Trojam centum et octoginta. Apollodorus annis ab ista colonia centum, quo modo Trojanis eum temporibus juniorem fuisse oporteret, annis quadraginta supra ducentos. Nec desunt, qui paulo ante olympiadas natum illum esse velint, hoc est annis ab expugnata Troja quadringentis. Imo sunt etiam, qui longe recentiorem et Archilochi æqualem eum faciant: Archilochus autem circa olympiadem tertiam ac vicesimam celebratus est, Gygæ Lydi temporibus, annis post Trojana illa quingentis. Ac de Homeri quidem ætate, deque eorum, qui res ipsius memoriæ prodiderunt, contentione atque dissidio, hæc summatim attigisse sufficiat, cum alioqui rem accurate, si liberet, investigare possemus. Nam vel ex eo quivis istorum omnium narrationes vanitatis mendaciique convincat. Qui enim semel in temporum descriptione titubarit, is nunquam historiæ veritatem retinere possit. » Idemque paucis interjectis: « At esto sane, demus, inquit, Homerum non modo non eversione Trojana posteriorem, sed etiam ipsomet belli Trojani tempore vixisse, imo etiam Agamemnonem in illa expeditione secutum, ac si quis ita velit, ipsa litterarum inventione priorem fuisse: Mosem enim certo constabit, non solum permultis annis captum Ilium antecessisse, verum etiam ejusdem conditu, adeoque Troe simul et Dardano longe antiquiorem exstitisse. Quam in rem Chaldæorum, Phœnicum, Ægyptio-

A Ἰωνικὴν ἀποικίαν, ἥ ἐστι μετὰ ἑκατὸν τ
ἔτη τῶν Ἰλιακῶν· Φιλόχορος δὲ μετὰ
ἀποικίαν ἔτεσι μ', ἐπὶ ἄρχοντος Ἀθ
ξίππου, τῶν Ἰλιακῶν ὕστερον ἔτεσιν ἑκ
χοντα· οἱ δὲ περὶ Ἀπολλόδωρον μετὰ
ἀποικίαν ἔτεσιν ἑκατὸν, ὃ γένοιτ' ἂν
Ἰλιακῶν ἔτεσι διακοσίοις τεσσαράκοντα
δὲ πρὸ τῶν Ὀλυμπιάδων (75) ἔφασαν αὐτ
τουτέστι μετὰ τὴν Ἰλίου ἅλωσιν ἔτεσι τ
Ἕτεροι δὲ κάτω τὸν χρόνον ὑπήγαγον, σ
γεγονέναι τὸν Ὅμηρον εἰπόντες· ὁ δ
ἤκμασε περὶ Ὀλυμπιάδα τρίτην καὶ εἰ
Γύγην τὸν Λυδὸν, ὕστερον τῶν Ἰλιακῶ
τακοσίοις. Καὶ περὶ μὲν τῶν χρόνων
μένου ποιητοῦ, λέγω δὲ Ὁμήρου, στά
B τῶν εἰπόντων τὰ περὶ αὐτὸν ἀσυμφων
ἀκριβὲς ἐξετάζειν δυναμένοις (76) αὐτ
ὡς ἐπὶ κεφαλαίῳ εἰρήσθω. Δυνατὸν γὰ
ψευδεῖς ἀποφαίνεσθαι καὶ τὰς περὶ
δόξας. Παρ' οἷς γὰρ ἀσυνάρτητός (78)
χρόνων ἀναγραφὴ, παρὰ τούτοις οἱ
ἱστορίας ἀληθεύειν δύναται. » Καὶ μ
« Πλὴν Ὅμηρος (79) ἔστω μὴ μόνον
Ἰλιακῶν (80), ἀλλὰ κατ' ἐκεῖνον αὐτὸ
γεγονέναι (81) τὸν τοῦ πολέμου καιρὸν, ἔ
περὶ Ἀγαμέμνονα συνεκστρατεῦσαι· κ
τις, καὶ πρὶν τῶν στοιχείων τὴν εὕρεσ
φανήσεται γὰρ ὁ προειρημένος Μωσῆ
τῆς Ἰλιακῆς ἁλώσεως πρεσβύτερος
C ἔτεσι, τῆς δὲ γεγονυίας (82) Ἰλίου κτίσ
Τρωὸς, καὶ Δαρδάνου λίαν ἀρχαιότερος.
δὲ ἕνεκα μάρτυσι χρήσομαι Χαλδαίοι
Αἰγυπτίοις. Καὶ τί με λέγειν δεῖ πλείονα

(74) *Τῶν Ἰλιακῶν ἔτεσι διακοσίοις τεσσαράκοντα.* Tatianus excus., τῶν Ἰλιακῶν διακοσίων πεντήκοντα. Sed Fronto noster, ὁ μακαρίτης, observat, in manuscripto Regio Eusebianam exstare lectionem. Certe διακοσίοις, non διακοσίων, legendum esset.

(75) *Πρὸ τῶν Ὀλυμπιάδων.* Alter manuscr. habet περί non πρό. Unde conjicio legendum esse, περὶ τὰς Ὀλυμπιάδας.

(76) *Τοῖς ἐπ' ἀκριβὲς ἐξετάζειν δυναμένοις.* Interpres Tatiani sic vertit, *aliis diligentius inquisituris relinquo*: at, meo judicio, ista cum sequentibus, ἡμῖν εἰρήσθω, conjungi debent: alioqui nutaret ac penderet oratio.

(77) *Δυνατὸν γάρ*, etc. Alter manuscript. hæc longe brevius, εἰκὸς γὰρ ψευδῆ ἀποφαίνεσθαι αὐτούς, nempe καὶ τὰ πρὸς τὴν ἱστορίαν. Tatianus excus. cum nostro consentit, nisi quod paulo post περὶ τοὺς χρόνους habet, non ut hic, περὶ τοὺς λόγους. Placet tamen Eusebiana lectio, propter sequentia: vult enim, ut patet, in ipsa quoque rerum historia, perfacilem iis lapsum fuisse, qui jam in temporum descriptione titubassent.

(78) *Παρ' οἷς γὰρ ἀσυνάρτητος.* Plane contrarium videtur, τὸ ἀτρέμα συντάττεσθαι, hoc est παντάπασιν ἁρμοζόντως καὶ ἀκριβῶς. Ita Plutarch. in *Themistocle*, singulari, ni fallor, exemplo: Τοῖς *Χρονικοῖς*, inquit, δοκεῖ μᾶλλον Θουκυδίδης συμφέρεσθαι, καίπερ οὐδὲ αὐτοῖς ἀτρέμα συνταττομένοις. Id est: Thucydidi cum *Annalibus* [vel temporum rationibus], convenire magis videtur; tametsi ne ipsi quidem exquisite satis diligenterque confecti sint: vel, tametsi ne ipsi quidem ita confecti sint,

ut in iis nihil omnino titubet ac fluctue
proprie ἀτρέμα sonat. Nam Stephanum
possum, qui *sensim et placide* reddidit
tamen ipse reprehendit) placide factun
quod non tumultuarie, sed otiose
factum sit. Melius Amiot., *encore qu'ell
soient gueres bien faictes*. Petavius noste
De doctrina temporum, aliter accipit, ut
non omnes istis Annalibus *suffragari
ideo, non quiete ac silentio perscriptos
aliis redargui*. Eos tamen ibidem pes
probat.

(79) *Πλὴν Ὅμηρος.* Hæc apud Tat
D ries, tomo illo I Biblioth. Patr., pag. 1

(80) *Μὴ μόνον ὕστερος τῶν Ἰλια*
excus. expungit μὴ μόνον, atque ὕστερο
omnino esset pugnantia loqui, licet ver
ρον, *statim post*. Hic autem apud E
μόνον, ut sæpe μονονοὺ, μονονουχὶ, οὐχ
milia, est *non solum non*: quæ lectio
membrum hoc opponi debet non tam
consequenti, ἀλλὰ κατ' ἐκεῖνον τοῦ πο
(nihil enim admodum novi concederet
lum eo bello non posteriorem fuisse c
sed etiam aliis, quæ subjungit. Malle
quid dissimulem, retenta negatione μὴ
μόνον expungere.

(81) *Γεγονέναι.* Hoc etiam verbum
num reponendum est: quemadmodur
ἐκστρατεῦσαι, quod paulo post hic seq
τῷ συστρατεῦσαι, quod habet Tatianu

(82) *Τῆς δὲ γεγονυίας*, etc. Hinc
Tatianum, apud quem γεγονώς, vitiosc

παγγελλόμενον συντομωτέρας ποιεῖσθαι τὰς A πραγμάτων πρὸς τοὺς ἀκούοντας διηγήσεις. ς ἀνὴρ Βαβυλώνιος, ἱερεὺς τοῦ παρ' αὐτοῖς κατὰ Ἀλέξανδρον γενόμενος, Ἀντιόχῳ τῷ λευκον (83) τρίτῳ τὴν *Χαλδαίων ἱστορίαν* ἐν λίοις κατατάξας, καὶ τὰ περὶ τῶν βασιλέων νος, ἀφηγεῖταί τινος αὐτῶν ὄνομα Ναβου-ρ, τοῦ συστρατεύσαντος ἐπὶ Φοίνικας καὶ ς, ἅτινα διὰ τῶν καθ' ἡμᾶς προφητῶν ἴσμεν μένα, γεγονότα μὲν πολὺ τῆς Μωσέως ἡλι-ώτερον, πρὸ δὲ τῆς Περσῶν ἡγεμονίας ἑτε-σήκοντα. Βηρωσσὸς δέ ἐστιν ἀνὴρ ἱκανώτα-τούτου τεκμήριον Ἰόβας, ὃς περὶ Ἀσσυ-ίων, παρὰ Βηρωσσοῦ φησι μεμαθηκέναι ρίαν. Εἰσὶ δ' αὐτῷ βίβλοι περὶ Ἀσσυρίων τὰ δὲ τοὺς Χαλδαίους τὰ Φοινίκων οὕτως B γόνασι παρ' αὐτοῖς ἄνδρες τρεῖς, Θεόδοτος, της, Μῶχος. Τούτων τὰς βίβλους εἰς Ἑλλη-έταξε φωνὴν Ἄσιτος (84), ὁ καὶ τοὺς βίους σόφων ἐπ' ἀκριβὲς πραγματευσάμενος. Ἐν τῶν προειρημένων ἱστορίαις δηλοῦται κατὰ βασιλέων Εὐρώπης ἁρπαγὴ γεγονέναι, Με-ς εἰς τὴν Φοινίκην ἄφιξις, καὶ τὰ περὶ Εἰ-ίστις, Σολομῶνι τῷ Ἰουδαίων βασιλεῖ πρὸς ὺς τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα, καὶ ξύλων παντο-λην εἰς τὴν τοῦ νεὼ κατασκευὴν ἐδωρήσατο. νδρος δὲ ὁ Περγαμηνὸς περὶ τῶν αὐτῶν τὴν ην ἐποιήσατο. Τοῦ δὲ Εἰράμου ὁ χρόνος τοῖς Ἰλιακοῖς ἐγγίζει· Σολομὼν δὲ ὁ κατ' πολὺ κατώτερός ἐστι τῆς Μωσέως ἡλικίας. ων δ' εἰσὶν ἀκριβεῖς χρόνων ἀναγραφαί. C κατ' αὐτοὺς γραμμάτων ἑρμηνεὺς Πτολε-ὁ βασιλεὺς, ἱερεὺς δὲ Μένδητος. Οὗτος, βασιλέων πράξεις ἐκτιθέμενος, κατὰ Ἄμω-του βασιλέα γεγονέναι Ἰουδαίοις φησὶ τὴν του πορείαν εἰς ἅπερ ἤθελον χωρία (85), ἡγουμένου· λέγει δὲ οὕτως (86)· Ὁ δὲ ἐγένετο κατὰ τὸν Ἴναχον τὸν βασιλέα. τοῦτον, Ἀπίων ὁ γραμματικὸς, ἀνὴρ δοκι-, ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν *Αἰγυπτιακῶν*, (πέντε αὐτῷ γραφαὶ) πολλὰ μὲν καὶ ἄλλα, φησὶ τέσκαψε τὴν Αὔαριν Ἄμωσις, κατὰ τὸν γενόμενος Ἴναχον, ὡς ἐν τοῖς *Χρόνοις* ιν ὁ Μενδήσιος Πτολεμαῖος. Ὁ δὲ ἀπὸ Ἰνά-ος ἄχρι τῆς Ἰλίου ἁλώσεως ἀποπληροῖ γε- D σι. Καὶ τὰ τῆς ἀποδείξεως τοῦτον ἔχει τὸν Γεγόνασιν Ἀργείων βασιλεῖς οἵδε· Ἰνα-ωνεὺς, Ἄπις, Ἀργεῖος, Κρίασος, Φόρβας, , Κροτωπὸς, Σθενέλαος, Δαναὸς, Λυγκεὺς, Προῖτος, Ἀκρίσιος, Περσεὺς, Εὐρυσθεὺς, Θυέστης, Ἀγαμέμνων, οὗ κατὰ τὸ ὀκτω-

rum testimonia proferam. Quid enim plura commemorem, cum eum, qui fidem se facturum esse recipiat paucis omnino rem auditoribus declarare oporteat? **493** Berosus ergo vir Babylonius, idemque Beli, quod ipsorum numen erat, sacerdos, qui Alexandri temporibus vivebat, in ea, quam tribus libris Antiocho post Seleucum tertio, scripsit *Chaldæorum Historia*, ubi regum ipsorum gesta commemorat, Nabuchodonosoris cujusdam meminit, qui adversus Phœnicas et Judæos expeditionem susceperit, quam a prophetis quoque nostris celebratam esse novimus, quæque cum longe post Mosem contigerit, tum vero Persarum imperium annis septuaginta præcesserit. Atqui Berosus ille quidem omni fide dignissimus est, uti vel ex Jobæ testimonio intelligere possumus, qui de Assyriis scribens, illorum sese historiam ex Beroso didicisse profitetur. Duos autem ille de Assyriis conscripsit libros. Phœnices vero quod attinet, tres apud eos viri floruere, Theodotus, Hypsicrates et Mochus, quorum libros Græce vertit Asitus, is qui philosophorum vitam summa diligentia studioque conscripsit. Qui quidem omnes suis in historiis, sub uno aliquo rege, simul et Europæ raptum et Menelai profectionem in Phœniciam, et Irami fœdus ac societatem contigisse tradunt, cum is Salomoni Judæorum regi filia jam matrimonio conjuncta, vim insuper omnis lignorum generis maximam ad templum ædificandum sponte donavit : quarum etiam rerum Menander ille Pergamenus suis memoriam scriptis consignavit. Jam Irami tempora non longe a Trojanis absunt, cum tamen Salomon ejusdem æqualis, multo fuerit Mose posterior. Ægyptiorum denique commentarii, accurate in primis ac diligenter elaborati sunt. Quorum e numero, litterarum suarum interpres Ptolemæus fuit, non rex ille quidem, sed sacerdos Mendetus. Is in *regum Ægyptiorum Historia*, sub Amosi rege, duceque Mose, Judæos quocunque libitum fuisset, ex Ægypto profectos esse testatur. Amosin autem illum Inachi temporibus regnasse constat. Ptolemæum sequitur Apion grammaticus, clarissimi vir nominis, qui libro *Ægyptiacarum Historiarum* quarto, quinque enim eo argumento scripsit, cum alia pleraque, tum hoc in primis docet, ab Amosi eversam Avarim fuisse, eumdemque Argivi Inachi vixisse temporibus, **494** uti Ptolemæus Mendesius suis in *Annalibus* testatum reliquit. Quod si ab Inacho ad captum Ilium temporum seriem ducere volueris, ætates viginti numerabis. Atque hujus demonstrandæ veritatis prompta hæc et explicata ratio est. Argis olim regnarunt, qui

(83) *Μετὰ Σέλευκον*. Ita omnes : Tatianus tamet αὐτόν, quod ad Alexandrum referri de-iochus post Alexandrum tertius, idem esse est, qui tertius post Seleucum. Nam tertius andro fuit, Antiochus nominis primus, co-o Soter, Seleuci filius : at tertius a Se-ntiochus nominis secundus, cognomento ëris filius.

(84) *Ἄσιτος*. Tatianus excus., Χαῖτος. Neutrum alibi reperio.

(85) *Εἰς ἅπερ ἤθελον χωρία*. Tatian., εἰς ἅπερ ἦλθον, quod magis probo.

(86) *Λέγει δὲ οὕτως*. Aut expungenda hæc verba sunt; aut resecta Ptolemæi oratio est, cujus fortassis initium fuerit, quod sequitur, ὁ δὲ Ἄμωσις. Equidem expungi malim : quod enim Moysem sub Amosi constituens, æqualem eum Inacho Tatianus faciat, erroris illius est pridem inveterati, quem primus sustulit Eusebius.

sequuntur : Inachus, Phoroneus, Apis, Argius, Criasus, Phorbas, Triopas, Crotopus, Sthenelaus, Danaus, Lynceus, Abas, Prœtus, Acrisius, Perseus, Eurystheus, Atreus, Thyestes, Agamemnon, cujus anno decimo octavo Troja capta est. Atque hic prudenti et ingenioso lectori diligenter in primis observandum erit, vel ex ipsa Græcorum hominum traditione constare, nullam tum apud illos perscriptam adhuc historiam fuisse. Nam qui litterarum formam ipsis et rationem tradidit Cadmus, non nisi multis post ætatibus pervenit in Bœotiam. Post Inachum vero, Phoronei ductu atque auspiciis, homines ab ferino vagoque vitæ genere ad humaniorem ac liberaliorem cultum vix tandem aliquando traducti sunt. Quare si Mosem Inacho æqualem fuisse habebimus, idem Trojana tempora quadringentis antecesserit, necesse est. Id vero manifeste ex regum non Atticorum modo, sed etiam Macedonicorum, Ptolemaicorum et Antiochenorum successione conficitur. Unde illud etiam colligas, si clarissima quæque Græcorum sub Inachi tempus et scriptis mandari, et in hominum cognitione versari cœpere, id ipsum pariter sub Mosis ætatem contigisse. Nam Phoroneo, qui post Inachum regnavit, supparem Athenienses Ogygem faciunt, sub quo primum diluvium accidit; tum Phorbanti Actæum, a quo Attica Actææ nomen habuerit : Triopæ deinde Prometheum, Epimetheum, Atlantem, geminum Cecropem, et Io. Ad Crotopi ævum et Phaetontis incendium, et Deucalionis diluvium referunt : cum Sthenelao, Amphictyonis regnum, Danai in Peloponnesum adventum, conditam a Dardano Dardaniam, et Europæ ex Phœnicia deportationem in Cretam temporis societate conjungunt. Sub Lynceo, Proserpinæ raptum, Eleusynii delubri ædificationem, agriculturam Triptolemi, Cadmi Thebanam in civitatem adventum, et Minois regnum collocant. Ad Prœtum Eumolpi bellum adversus Athenienses ; ad Acrisium Pelopis trajectionem ex Phrygia, Ionis Athenas adventum, Cecropem alterum juniorem, Perseique res gestas revocant. Postremo regnante Agamemnone captum est Ilium. **495** Ergo ex superioribus, Mosem, heroibus, civitatibus, ac dæmonibus ipsis antiquiorem fuisse, manifesto intelligitur. Verius autem profecto est, homini ætate plurimum antegresso fidem habere, quam Græcis, qui ejus dogmata ut ex ipsomet fonte hauserint, minus tamen veræ scientiæ ductum secuti sunt. Sophistas enim permultos habuere, qui curiositati suæ obsecuti, quæcunque vel a Mose, vel ab similis philosophiæ professoribus acceperant, adulterare omnia conati sunt : primum ut singulare aliquid ac proprium dicere viderentur, deinde ut quæ minus assequerentur, ea commentitiæ dictionis specie involvendo, fabularum instar veritatem ipsam tradu-

A χαιδέκατον ἔτος τῆς βασιλείας Ἴλιον ἑάλω. Κ
τὸν νουνεχῆ συνιέναι μετὰ πάσης ἀκριβείας, ὅτι
τὴν τῶν Ἑλλήνων παράδοσιν οὐδ' ἱστορίας
παρ' αὐτοῖς ἀναγραφή. Κάδμος γὰρ, ὁ τὰ σ
τοῖς προειρημένοις παραδοὺς, μετὰ πολλὰς
τῆς Βοιωτίας ἐπέβη. Μετὰ δὲ Ἴναχον ὑπὸ Φο
μόλις τοῦ θηριώδους βίου καὶ νομάδος περι
γέγονε, μετεκοσμήθησάν τε οἱ ἄνθρωποι.
εἰ κατὰ Ἴναχον πέφηνεν ὁ Μωσῆς γεγονὼς
σβύτερός ἐστι τῶν Ἰλιακῶν ἔτεσι τετρακοσίοις.
δείκνυται δὲ τοῦθ' οὕτως ἔχον ἀπό τε τῆς τῶν Ἀ
βασιλέων διαδοχῆς, Μακεδονικῶν τε καὶ Πτο
κῶν, ἔτι δὲ καὶ Ἀντιοχικῶν. Ὅθεν εἰ κατὰ τὸ
χον (87-88) αἱ διαφανέστατοι πράξεις παρ' Ἑ
ἐγράφησάν τε καὶ γινώσκονται, δῆλον, ὡς κα
B Μωσέα. Κατὰ μὲν γὰρ Φορωνέα τὸν μετ'
μνημονεύεται παρ' Ἀθηναίοις Ὤγυγος, ἐφ' οὗ
κλυσμὸς ὁ πρῶτος· κατὰ δὲ Φόρβαντα Ἀκταῖος,
Ἀκταία ἡ Ἀττική· κατὰ δὲ Τριόπαν Προμηθ
Ἐπιμηθεὺς, καὶ Ἄτλας, καὶ ὁ διφυὴς Κέκροψ
Ἰώ· κατὰ δὲ Κρότωπον ἡ ἐπὶ Φαέθοντος ἐκπύ
καὶ ἡ ἐπὶ Δευκαλίωνος ἐπομβρία· κατὰ δὲ Σθε
ἥ τε τοῦ Ἀμφικτύονος βασιλεία, καὶ ἡ εἰς Πε
νησον Δαναοῦ παρουσία, καὶ ἡ ὑπὸ Δαρδά
Δαρδανίας κτίσις, ἥ τε ἐκ Φοινίκης τῆς Εὐ
εἰς τὴν Κρήτην ἀνακομιδή· κατὰ δὲ Λυγκ
Κόρης ἡ ἁρπαγὴ, καὶ ἡ τοῦ ἐν Ἐλευσῖνι τε
καθίδρυσις, καὶ ἡ Τριπτολέμου γεωργία, καὶ
δμου εἰς Θήβας παρουσία, Μίνωός τε βασιλεία
C δὲ Προῖτον, ὁ Εὐμόλπου πρὸς Ἀθηναίους πό
κατὰ δὲ Ἀκρίσιον, Πέλοπος ἀπὸ Φρυγίας διά
καὶ Ἴωνος εἰς τὰς Ἀθήνας ἄφιξις, καὶ ὁ δε
Κέκροψ, αἵ τε Περσέως πράξεις· κατὰ δὲ τὴν
μέμνονος βασιλείαν Ἴλιον ἑάλω. Οὐκοῦν π
ὁ Μωσῆς ἀπό γε τῶν προειρημένων πρεσβ
ἡρώων, πόλεων, δαιμόνων. Καὶ χρὴ τῷ πρεσβ
κατὰ τὴν ἡλικίαν πιστεύειν μᾶλλον ἤπερ το
πηγῆς ἀρυσαμένοις Ἕλλησιν, οὐ κατ' ἐπίγ
τἀκείνου δόγματα. Πολλοὶ γὰρ οἱ κατ' αὐτο
φισταὶ κεχρημένοι περιεργίᾳ, οἳ ὅσα παρὰ τοῦ
Μωσέα καὶ τῶν ὁμοίως αὐτῷ φιλοσοφούντων
σαν, παραχαράττειν ἐπειράθησαν· πρῶτον μ
τι λέγειν ἴδιον νομισθῶσι, δεύτερον δ' ὅπως
μὴ συνίεσαν, διά τινος ἐπιπλάστου ῥητολογία
D ρακαλύπτοντες, ὡς μυθολογίαν (89) τὴν ἀλ
παραβραβεύσωσι. Περὶ μὲν οὖν τῆς καθ' ἡμ
λιτείας, ἱστορίας τε τῆς κατὰ τοὺς ἡμετέρο
μους, ὅσα τε εἰρήκασιν οἱ παρὰ τοῖς Ἕλλησι
καὶ πόσοι, καὶ τίνες εἰσὶν οἱ μνημονεύσαντ
τῷ πρὸς τοὺς ἀποφηναμένους τὰ περὶ Θεοῦ ἐ
σεται· τὸ δὲ νῦν ἔχον, σπευστέον μετὰ πάσης
βείας σαφηνίζειν, ὡς οὐχ Ὁμήρου μόνον πρεσβ
ἐστιν ὁ Μωσῆς, ἔτι δὲ καὶ τῶν πρὸ αὐτοῦ σ
φέων, Λίνου, Φιλάμμωνος, Θαμύριδος, Ἀμ
Ὀρφέως, Μουσαίου, Δημοδόκου, Φημίου, Σιβ

(87-88) *Κατὰ τὸν Ἴναχον*. Tatian., μετὰ τὸν Ἴναχον, rectius, ut existimo, quia sequitur paulo post, καὶ μετὰ Μωσέα. Tametsi, cum Græcorum historiam ab Inacho fere duci confirmet, utrobique, κατά, non incommode legi possit. Atque hanc nem secuti sumus.

(89) *Ὡς μυθολογίαν*. Tatian., ταῖς μυθολ

δου τοῦ Κρητὸς, ὅστις εἰς τὴν Σπάρτην ἀφ- Ἀρισταίου τοῦ Προκοννησίου, καὶ τοῦ τὰ σπεια συγγράψαντος, Ἀσβόλου τε τοῦ Κεν- καὶ Ἰσάτιδος, Δρύμωνός τε καὶ Εὔκλου τοῦ , καὶ Ὥρου τοῦ Σαμίου, καὶ Προταινίδου * ναίου. Λίνος μὲν γὰρ Ἡρακλέους ἐστὶ δι- ;· ὁ δὲ Ἡρακλῆς μιᾷ τῶν Τρωϊκῶν προγε- πέφηνε γενεᾷ. Τοῦτο δέ ἐστι φανερὸν παιδὸς αὐτοῦ Τληπολέμου, τοῦ στρατεύσαν- Ἴλιον. Ὀρφεὺς δὲ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον γέγονεν· ἄλλως τε καὶ τὰ εἰς αὐτὸν ἐπεισ- φασιν ὑπὸ Ὀνομακρίτου τοῦ Ἀθηναίου θαι, γενομένου κατὰ τὴν τῶν Πεισιστρατι- ἣν περὶ τὴν πεντηκοστὴν Ὀλυμπιάδα. Τοῦ ς Μουσαῖος μαθητής. Ἀμφίων δὲ δυσὶ προ- B ναῖς τῶν Τρωϊκῶν, τοῦ πλείονα (90) πρὸς μαθεῖς συντάττειν ἡμᾶς ἀπείργει. Δημόδοκός ἥμιος κατ' αὐτὸν τὸν Τρωϊκὸν πόλεμον γε- διέτριβον γὰρ ὁ μὲν (91) παρὰ τοῖς μνη- ὁ δὲ (92) παρὰ τοῖς Φαίαξι. Καὶ ὁ Θάμυρις λάμμων οὐ πολὺ τούτων εἰσὶν ἀρχαιότεροι. ν οὖν τῆς καθ' ἕκαστον λόγον πραγματείας, ς ἀναγραφῆς αὐτῶν, ὡς οἶμαι, σφόδρα μετὰ μῖν ἀκριβείας ἀνεγράψαμεν. Ἵνα δὲ καὶ τὸ ὖν ἐνδέον ἀποπληρώσωμεν, ἔτι καὶ περὶ ιζομένων σοφῶν ποιήσωμεν τὴν ἀπόδειξιν. ὲν γὰρ ὁ πάσης προὔχειν νομισθεὶς σοφίας, ς τε καὶ νομοθεσίας, ἐπὶ Λυγκέως τοῦ ναὸν βασιλεύσαντος γέγονεν, ἑνδεκάτῃ γενεᾷ ἔχον· Λυκοῦργος δὲ, πολὺ μετὰ τὴν Ἰλίου C ς ἅλωσιν, πρὸ τῶν Ὀλυμπιάδων ἔτεσιν νομοθετεῖ Λακεδαιμονίοις· Δράκων δὲ περὶ ιάδα τριακοστὴν καὶ ἐννάτην εὑρίσκεται · Σόλων δὲ περὶ μς'· Πυθαγόρας κατὰ τὴν ἣν δευτέραν. Τὰς δὲ Ὀλυμπιάδας ὕστερον κῶν ἔτεσιν ἀπεδείξαμεν γεγονυίας τετρα- ἑπτά. Καὶ δὴ τούτων οὕτως ἀποδεδειγμένων, χέων ἔτι καὶ περὶ τῆς τῶν ἑπτὰ σοφῶν ἀναγράψομεν. Τοῦ γὰρ πρεσβυτάτου τῶν μένων Θάλητος, γενομένου περὶ τὴν πεντη- Ὀλυμπιάδα, καὶ τὰ περὶ τῶν κατ' αὐτὸν ἡμῖν συντόμως εἴρηται. Ταῦθ' ὑμῖν, ἄνδρες ;, ὁ κατὰ βαρβάρους φιλοσοφῶν Τατιανὸς , γεννηθεὶς μὲν ἐν τῇ τῶν Ἀσσυρίων γῇ, D ις δὲ πρῶτον μὲν τὰ ὑμέτερα, δεύτερον δὲ ὖν κηρύττειν ἐπαγγέλλομαι. Γινώσκων δὲ ίς ὁ Θεὸς, καὶ τίς ἡ κατ' αὐτὸν ποίησις, ἑαυτὸν ὑμῖν πρὸς τὴν ἀνάκρισιν τῶν δογμά- ρίστημι, μενούσης μοι τῆς κατὰ Θεὸν πολι- ἐξαρνήτου. » Τοσαῦτα καὶ ὁ Τατιανός. Μετ- καὶ ἐπὶ Κλήμεντα.

A cerent. Verum de reipublicæ nostræ forma, deque legum nostrarum historia, quod Græcorum eruditissimi quique scripserint, quot quive illius meminerint, adversus eos, qui de rebus divinis disputarunt, in medium afferemus. Nunc vero agendum id nobis est, ut, quam diligentissime fieri poterit, ostendamus, non Homero solum antiquiorem fuisse Mosem, verum etiam vetustioribus Homero scriptoribus, Lino, Philammone, Thamyride, Amphione, Orpheo, Musæo, Demodoco, Phemio, Sibylla, Epimenide Cretensi, qui Spartam migravit, Aristæo Proconnesio, *Arimaspiorum* auctore, Asbolo Centauro, Isatide, Drymone, Euclo Cyprio, Oro Samio, et Protænide Atheniensi. Linus enim Herculis magister fuit, Hercules vero Trojana tempora ætate duntaxat una antecessit; ut vel ex eo intelligi potest, quod Tlepolemus Herculis filius Græcorum adversus Trojanos expeditionis socius fuerit. Ejusdem Herculis Orpheus æqualis fuit : tametsi quæ vulgo ipsi tribuuntur, ab Onomacrito Atheniensi, qui sub Pisistratidarum dominatu, circa olympiadem qua dragesimam vixit, conscripta ferant. Orphei porro discipulus Musæus fuit. At Amphion, qui duabus Trojana tempora ætatibus antegressus est, plures a nobis ad priores illos doctrinæ studiosos adjungi non patitur. Jam Demodocus et Phemius sub ipsum Trojani belli tempus exstitere, cum alter apud Procos, apud Phæacas alter versaretur. Quo utroque Thamyris ac Philammon haud multo antiquiores fuere.

496 Ac de singulorum quidem in quolibet genere studiis, deque ipsa temporum ratione vobis, ni fallor, quam accuratissime fieri potuit, disputavimus. Sed tamen ne quid a nobis in præsentia desideretur, pauca de eorum insuper, qui sapientes apud vos habiti sunt, ætate subjungam. Minos igitur, quem omnis cum sapientiæ, tum solertiæ, adeoque legum sanctionis principem fuisse putant, Lynceo, qui Dano successit, regnante florebat, ætate post Inachum undecima. Lycurgus vero, longe post captum Ilium, annis ante olympiades haud amplius centum, Lacedæmonios legibus instituit. Draconem circa olympiadem nonam supra trigesimam fuisse reperies, Solonem vero circa sextam et quadragesimam, Pythagoram denique circa sexagesimam secundam. Olympiades autem annis septem supra quadringentos post Trojana tempora institutas fuisse ostendimus. His certo constitutis, septem quoque sapientum ætatem facile breviterque definiemus. Nam cum vetustissimum eorum Thaletem, circa olympiadem quinquagesimam vixisse constet, simul etiam uno quasi compendio cæterorum, quos ille

. Προναιτίδου.

Τοῦ πλείονα, etc. Verborum perspicua sensus, at obscura sententiæ ratio. Cur enim n, quod res Trojanas duabus ætatibus an- apud studiosos plura dici prohibeat? Alter r. habet πλείονος, ex quo πλείονας conjeci : licat, Amphionem tam antiquum esse ut præterea φιλομαθῆ neminem quæri patiatur.

Ὁ μέν. Phemius videlicet. *Odyss.* P, 262 :

. Ἀνὰ γάρ σφισι βάλλεν' ἀείδειν,
Φήμιος.

Et *Odyss.* X, 330 :

Τερπιάδης δέ τ' ἀοιδὸς ἀλύσκαζε κῆρα μέλαιναν
Φήμιος.

(92) Ὁ δέ. Demodocus, et ipse cantor nobilissimus. De quo *Odyss.* Θ, sæpissime. — Ὁ Θάμυρις. *Iliad.* B, 595 :

. . . . . Ἔνθα τε Μοῦσαι
Ἀντόμεναι, Θάμυριν τὸν Θρήϊκα παῦσαν ἀοιδῆς.

suppares habuit, ætatem colligimus. Hæc vobis ego, viri Græci, Tatianus ille, qui barbarorum phiæ studeo, conscripsi, in Assyria natus ipse quidem, sed tamen primum vestris, tum iis quorum me præconem hodie profiteor, eruditus. Cæterum veri jam Dei cognitione illustratu ab eo creatæ cujusmodi sint intelligens, ad subeundum quoque dogmatum nostrorum exam ptum me vobis paratumque sisto, divini hujus instituti sectatorem nullo me unquam tempo turus. » Hactenus Tatianus. Jam ad Clementem transeamus.

CAPUT XII.

De eadem, ex Clemente, Stromatum primo.

« Est quidem iis de rebus, inquit, a Tatiano in sua *Adversus Græcos oratione* accurate disputatum, disputatum et a Cassiano in primo *Pontificalium*. Sed tamen operis suscepti ratio postulat, ut quæ ab aliis hanc in rem copiose dicta sunt, ea breviter summatimque percurram. Apion igitur grammaticus, is quem *Πλειστονίκην*, [hoc est *sæpissime victorem*,] nominant, *Ægyptiacarum Historiarum* quarto,
497 licet, ut Ægyptius erat, tam infenso erga Hebræos animo fuerit, ut etiam adversum Judæos librum ediderit, Amosis Ægyptiorum quondam regis ac rerum ab eo gestarum mentione facta, testem earum laudat Ptolemæum quemdam Mendesium, cujus hæc verba sunt : Avarin, inquit, eruit Amosis, qui æqualis Inachi Argivi fuit, ut scriptum in *Chronico* Mendesius Ptolemæus reliquit. Hic autem Ptolemæus sacerdos erat, qui regum Ægyptiorum historiam libris tribus integris complexus, Amosi in Ægypto regnante, Judæos Mosem ducem secutus, ex Ægypto migrasse testatur; ex quo intelligitur Mosem Inachi temporibus floruisse. Res autem Argolicas, quæ ducuntur ab Inacho, Græcarum omnium vetustissimas celebrari, Dionysius Halicarnassensis in suo *De temporibus* commentario auctor est. Quibus posteriores esse totis quadraginta ætatibus res Atticas, quæ ab Cecrope illo, quem geminum atque ex terra satum appellant, initium habuere, totidem verbis Tatianus ait : novem autem, Arcadicas, a Pelasgo quem et ipsum ex terra satum esse volunt, repetitas : iisdemque duabus et quinquaginta recentiores esse Phtioticas, quæ ab Deucalione fluunt. Ab Inacho autem ad Trojana usque tempora, ætates duæ ac viginti, aut etiam una plures numerantur, anni vero, ut omnes complectar, quadringenti et amplius. Jam vero, multisne similiter annis res Assyriorum Græcas antecesserint, ex iis quæ scribuntur a Ctesia, cognoscetur. Anno quippe secundo supra quadringentesimum Assyriorum imperii, Beluchi autem octavi principatus secundo ac tricesimo, sub Amosi Ægyptio Inachi Argivi æquali, Mosis ex Ægypto profectio contigit. Porro in Græcia, Phoronei Inacho posterioris tempore, Ogygium diluvium accidit; itemque regnum Sicyonium, quod Ægialeus omnium primus tenuit, tum Europs ac deinde Telchin : simulque Cretis in Creta regnum. Acusilaus enim Phoroneum homi-

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒʹ.

Ἀπὸ τοῦ πρώτου τῶν Κλήμεντος Στρω
περὶ τοῦ αὐτοῦ.

« Εἴρηται μὲν οὖν (93) περὶ τούτων
Τατιανῷ ἐν τῷ *πρὸς τοὺς Ἕλληνας*, εἴρητ
Κασσιανῷ ἐν τῷ πρώτῳ τῶν *Ἐξηγητικῶν*.
δ' ὅμως τὸ ὑπόμνημα καὶ ἡμᾶς ἐπιδραμεῖν
τὸν τόπον εἰρημένα. Ἀπίων τοίνυν ὁ γραμ
ὁ Πλειστονίκης ἐπικληθεὶς, ἐν τῇ δʹ τῶ
πτιακῶν ἱστοριῶν, καίτοι φιλαπεχθημό
Ἑβραίους διακείμενος, ἅτε Αἰγύπτιος τὸ γ
καὶ κατὰ Ἰουδαίων συντάξασθαι βιβλίον,
τοῦ Αἰγυπτίων βασιλέως μεμνημένος καὶ
αὐτὸν πράξεων, μάρτυρα παρατίθεται Πτ
B τὸν Μενδήσιον. Καὶ τὰ τῆς λέξεως αὐτοῦ
Κατέσκαψε δὲ τὴν Ἀούαριν Ἄμωσις,
Ἀργεῖον γενόμενος Ἴναχον, ὡς ἐν τοῖς
ἀνέγραψεν ὁ Μενδήσιος Πτολεμαῖος. Ὁ δ
μαῖος οὗτος ἱερεὺς μὲν ἦν, τὰς δὲ τῶν Α
βασιλέων πράξεις ἐν τρισὶν ὅλαις ἐκθέμενος
κατὰ Ἄμωσίν φησι τὸν Αἰγύπτου βασιλέα,
ἡγουμένου, γεγονέναι Ἰουδαίοις τὴν ἐξ
πορείαν, ἐξ ὧν συνῶπται κατὰ Ἴναχον ἠ
τὸν Μωσέα. Παλαίτερα δὲ τῶν Ἑλληνικῶ
νεύεσθαι τὰ Ἀργολικὰ, τὰ ἀπὸ Ἰνάχου λέγ
σιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς ἐν τοῖς *Χρόνοις*
Τούτων δὲ τεσσαράκοντα μὲν γενεαῖς νεώ
Ἀττικὰ, τὰ ἀπὸ Κέκροπος τοῦ διφυοῦς δὴ κ
χθονος, ὥς φησι κατὰ λέξιν ὁ Τατιανός· ἐν
C Ἀρκαδικὰ τὰ ἀπὸ Πελασγοῦ· λέγεται δὲ
αὐτόχθων. Τούτων δὲ ἄλλων δυοῖν νεώτερα
τικὰ τὰ ἀπὸ Δευκαλίωνος. Εἰς δὲ τὸν χρόνον τ
κῶν ἀπὸ Ἰνάχου γενεαὶ μὲν εἴκοσιν, ἢ μιᾷ
διαριθμοῦνται· ἔτη δὲ, ὡς ἔπος εἰπεῖν, υʹ κα
Εἰ δὲ τὰ Ἀσσυρίων πολλοῖς ἔτεσι πρεσβύ
Ἑλληνικῶν [a] Κτησίας λέγει φανήσεται. Τῷ
καὶ τετρακοσιοστῷ ἔτει τῆς Ἀσσυρίων ἀρχῆ
Βηλούχου τοῦ ὀγδόου δυναστείας τῷ δευτ
τριακοστῷ, ἡ Μωσέως κατὰ Ἄμωσιν τὸν Α
καὶ κατὰ Ἴναχον τὸν Ἀργεῖον ἐξ Αἰγύπτου
Ἦν δὲ κατὰ τὴν Ἑλλάδα κατὰ μὲν Φορω
μετ' Ἴναχον, ὁ ἐπὶ Ὠγύγου κατακλυσμὸς,
Σικυῶνι βασιλεία πρώτου μὲν Αἰγιαλέως,
Εὔρωπος, εἶτα Τελχῖνος, καὶ ἡ Κρητὸς ἐ
D Ἀκουσίλαος γὰρ Φορωνέα πρῶτον ἀνθρώ
νέσθαι λέγει· ὅθεν καὶ ὁ τῆς *Φορωνίδος*
εἶναι αὐτὸν ἔφη πατέρα θνητῶν ἀνθρώπων
θεν ὁ Πλάτων ἐν *Τιμαίῳ*, κατακολουθήσας
λάῳ, γράφει· Καί ποτε προαγαγεῖν βουλη

[a] *add. Cl.* ἀφ' ὧν.

(93) *Εἴρηται μὲν οὖν*. Vide locum apud Clement. Græco-Latin. I *Strom.*, pag. 254 E.

(94) *Βουληθείς*. De Solone loquitur, qui sacerdotes Ægyptios eam in disputationem p conabatur.

περὶ τῶν ἀρχαίων εἰς λόγους, τῶν τῇδε τῇ
5) τὰ ἀρχαιότατα λέγειν ἐπιχειρεῖν (96-97),
φωνέως τε τοῦ πρώτου λεχθέντος, καὶ Νιό-
ι τὰ μετὰ τὸν κατακλυσμόν. Κατὰ δὲ Φόρ-
Ἀκταῖος, ἀφ' οὗ Ἀκταία ἡ Ἀττική· κατὰ
ταν Προμηθεὺς, καὶ Ἄτλας, καὶ Ἐπιμηθεὺς,
φυὴς Κέκροψ, καὶ Ἰώ· κατὰ δὲ Κροτωπὸν
ιέθοντος ἐκπύρωσις, καὶ ἡ ἐπὶ Δευκαλίωνος
α· κατὰ δὲ Σθενέλαον ἥ τε Ἀμφικτύονος
ι, καὶ ἡ εἰς Πελοπόννησον Δαναοῦ παρουσία,
ὑπὸ Δαρδάνου τῆς Δαρδανίας κτίσις, ὃν
φησὶν Ὅμηρος, τέκετο νεφεληγερέτα Ζεύς·
Κρήτης (98) εἰς Φοινίκην ἀνακομιδή· κατὰ
έα, τῆς Κόρης ἡ ἁρπαγή, καὶ ἡ τοῦ ἐν
ς τεμένους καθίδρυσις, καὶ ἡ Τριπτολέμου
, καὶ ἡ Κάδμου εἰς Θήβας παρουσία, Μίνωός
εία· κατὰ δὲ Προῖτον ὁ Εὐμόλπου πρὸς
ιος πόλεμος· κατὰ δὲ Ἀκρίσιον Πέλοπος ἀπὸ
διάβασις, καὶ Ἴωνος εἰς Ἀθήνας ἄφιξις,
ύτερος Κέκροψ, αἵ τε Περσέως καὶ Διονύσου
, Ὀρφεύς τε καὶ Μουσαῖος. Κατὰ δὲ τὸ
δέκατον ἔτος τῆς Ἀγαμέμνονος βασιλείας
ιλιου, Δημοφῶντος τοῦ Θησέως βασιλεύοντος
ι, τῷ πρώτῳ ἔτει, Θαργηλιῶνος μηνὸς
ἐπὶ δέκα, ὥς φησι Διονύσιος ὁ Ἀργεῖος·
ς καὶ Κέρκυλος (99) ἐν τῇ τρίτῃ, μηνὸς
ι ὀγδόῃ φθίνοντος· Ἑλλάνικος δωδεκάτῃ Θαρ-
; καί τινες τῶν τὰ Ἀττικὰ συγγραψαμένων
θίνοντος, βασιλεύοντος τὸ τελευταῖον ἔτος
ως, πληθυούσης σελήνης· *Νὺξ μὲν ἔην*, φη-
ι *μικρὰν Ἰλιάδα* πεποιηκώς,

A num omnium principem exstitisse ait : isque propterea mortalium parens omnium, ab eo poeta, qui *Phoronidem* scripsit, appellatur. Quare Plato ipse in *Timæo* Acusilaum secutus : Cumque id ageret, inquit, ut illos ad sermonem de rebus antiquis suscipiendum adduceret, eorum, quæ apud nos vetustissima haberentur, mentionem injecisse se, cujusmodi sunt, quæ de Phoroneo, quem primum nominant, deque Niobe, nec non de rebus diluvium illud consecutis jactari solent. Præterea Phorbantis tempore Actæus vixit, a quo Attica Actææ nomen invenit : **498** Triopæ deinde Prometheus, Atlas, Epimetheus, geminus Cecrops, et Io suppares fuere. Ad Crotopi ævum, et Phaethontis incendium, et Deucalionis diluvium referunt. Cum Sthenelao, re- B gnum Amphictyonis, Danai in Peloponnesum adventus, condita a Dardano Dardania, quem ab Jove nubicogo primum Homerus ait procreatum fuisse, et Europæ in Cretam deportatio, temporis societate junguntur. Sub Lynceo Proserpinæ raptus, Eleusinii delubri ædificatio, agricultura Triptolemi, Cadmi Thebanam in civitatem adventus, et Minois regnum collocantur. Ad Prœti tempora, Eupolemi bellum adversus Athenienses; ad Acrisium, Pelopis trajectionem ex Phrygia, Ionis Athenas adventum, Cecropem alterum juniorem, Persei Bacchique res gestas, Orpheum denique ac Musæum revocant. Anno regni Agamemnonis decimo octavo captum est Ilium, Demophonte Thesei filio Athenis regnante, C primo ejus anno, die vero Thargelionis mensis duodecimo, ut Dionysius Argivus auctor est; ut autem

Cercylus libro tertio scribunt, Panemi vicesimo secundo : Hellanicus Dionysio subscribens, ino Thargelionis, alii vero nonnulli, qui res Atticas scripserunt, ejusdem vigesimo secundo, um regni sui annum agente Menestheo, sub plenilunium; ex quo illud poetæ, qui *minorem Iliapsit,*

σάτα, λαμπρὰ δ' ἐπέτελλε σελάνα·

Jam nocte in media, pleno sese aurea vultu
Cynthia tollebat :

; Σκιροφοριῶνος τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ. Θησεὺς δὲ,
ους ζηλωτὴς ὤν, πρεσβύτερός ἐστι τῶν Τρωϊ-
γενεᾷ· τοῦ γοῦν Τληπολέμου, ὃς ἦν υἱὸς
ους, Ὅμηρος μέμνηται (1), ἐπὶ Ἴλιον στρα-
ς. Προτερεῖν ἄρα Μωσῆς ἐπιδείκνυται τῆς
ύσου ἀποθεώσεως ἔτη χδ'· εἴγε τῆς Περσέως
; τῷ τριακοστῷ δευτέρῳ ἔτει ἀποθεοῦται, ὡς
πολλόδωρος ἐν τοῖς *Χρονικοῖς*. Ἀπὸ δὲ Διο-
ὶ Ἡρακλέα καὶ τοὺς περὶ Ἰάσονα ἀριστεῖς,
τῇ Ἀργοῖ πλεύσαντας, συνάγεται ἔτη ξγ'.
ιός τε καὶ Διόσκουροι συνέπλεον αὐτοῖς, ὡς
ὁ Ῥόδιος Ἀπολλώνιος ἐν τοῖς *Ἀργοναυτι-*

alii denique eodem Scirophorionis die. Porro Theseus, Herculis æmulus, Trojana illa tempora ætate duntaxat una superavit, cum Tlepolemi ejusdem Herculis filii, tanquam expeditionis in Trojanos susceptæ socii Homerus ipse meminerit. Certum igitur exploratumque manet, Bacchi consecrationem, annis omnibus quatuor supra sexcentis D antegressum Mosem fuisse, cum is, ut Apollodorus in *Chronico* statuit, anno regni Persei secundo supra tricesimum, diis ascriptus fuerit. Ab eodem Baccho ad Herculem ac strenuos illos principes Jasonis in Argonautica expeditione socios,

ῃ *πόλει*. Irreptitias voces expunge, quas
n habet. Tantum post λόγος, distinguendum
. Ait enim Solonem, ut in eam de rebus
disputationem Ægyptios sacerdotes pelli-
Græcanica antiquitate sermonem injecisse.
τῇδε accipiant pro ἐκεῖ, sed perperam.
ntegrum Serranus misere depravavit.
) *Ἐπιχειρεῖν*. Clemens, ἐπιχειρεῖ. Nihil
m est; nam apud Platonem præcessit ἔφη,
τὸ ἐπιχειρεῖν refertur ἀπὸ κοινοῦ.
ἥ τε ἐκ Κρήτης. Hoc fabulæ monstrum
, ut supra pag. 494 ex Tatiano. unde ista

Clemens : ἥ τε ἐκ Φοινίκης, τῆς Εὐρώπης, εἰς τὴν Κρήτην ἀναχομιδή.

(99) *Ἄγις... καὶ Κέρκυλος*. Clemens, Αἰγίας καὶ Δερκύλος. Difficile est statuere, utra lectio vera sit. Posterius nomen quod attinet, plures opinor Δερκύλλους, seu Δερκύλους, quam Κερκύλους, vocatos reperias.

(1) *Ὅμηρος μέμνηται*. *Iliad*. B et E sæpissime Heraclidem appellat *Iliad*. B, v. 554 :

Τληπόλεμος δ' Ἡρακλείδης, ἠΰς τε, μέγας τε,

et *Iliad*. E, 628.

anni tres et sexaginta colliguntur. Quibuscum A Æsculapius ac Tyndaridæ navigarunt, ut testatur Apollonius Rhodius in *Argonauticis*. Ab Herculis Argivo regno, ad ejusdem ac simul Æsculapii consecrationem, anni octo et triginta ab Apollodoro Chronographo numerantur. **499** Inde ad similem Castoris ac Pollucis consecrationem, tres et quinquaginta, quo circiter etiam tempore captum est Ilium. Quod si Hesiodo poetæ fidem habere placet, age hominem audiamus,

κοῖς. Ἀπὸ τῆς Ἡρακλέους ἐν Ἄργει βασιλ[...] τὴν Ἡρακλέους αὐτοῦ καὶ Ἀσκληπιοῦ ἀπ[...] ἔτη συνάγεται λη', μετὰ τὸν χρονογράφον Ἀ[...]δωρον· ἐντεῦθεν δὲ ἐπὶ τὴν Κάστορος καὶ Π[...]κους ἀποθέωσιν ἔτη νγ'· ἐνταῦθά που καὶ [...] κατάληψις. Εἰ δὲ χρὴ πείθεσθαι καὶ Ἡσιόδῳ τ[...]τῇ, ἀκούσωμεν αὐτοῦ·

Juppiter illustrem Maia ex Atlantide natum
Mercurium, terris superum mandata ferentem
Sustulit, ætherii consors quæ facta cubilis.
At Semele genuit proclivem in gaudia Bacchum.

Ζηνὶ δ' ἄρ' Ἀτλαντὶς Μαίη τέκε κύδιμον [...]
Κήρυκ' ἀθανάτων, ἱερὸν λέχος εἰσαναβᾶσ[...]
Καδμείη δ' ἄρα Σεμέλη τέκε φαίδιμον υἱ[...]
Μιχθεῖσ' ἐν φιλότητι, Διώνυσσον πολυγη[...]

Cadmus certe quidem regnante Lynceo Thebas venit, Græcaque reperit elementa. Isidis æqualis Triopas fuit, ætate post Inachum septima: Ionem vero nonnulli eam appellarunt, διὰ τὸ ἱέναι, hoc est quod totum orbem errando circumiret, ita nuncupatam fuisse arbitrantur. Eamdem Ister, libro *De Ægyptiorum colonia*, Promethei filiam vocat, qui Triopæ suppar, totis septem ætatibus Mose posterior fuit. Ex quibus efficitur, Mosem ante illam, quæ a Græcis statuitur, hominum procreationem floruisse. Leo præterea, is qui *Deorum Ægyptiorum historiam* conscripsit, Isin a Græcis hominibus Cererem vocari docet, quæ Lyncei temporibus, ætate post Mosem undecima, vixit. Quin etiam Apis rex Argivorum, ut scribit Aristippus libro *Arcadicarum Historiarum* primo, Memphim condidit, quem eumdem Aristeas Argivus Sarapin nominatum, atque illum ipsum esse testatur, quem colunt Ægyptii. At Nymphodorus Amphipolitanus, libro *De moribus Asiæ* tertio, Apim illum Taurum quemdam fuisse ait, quem post mortem sale maceratum, atque in ejus dæmonis templo, cujus præcipuus apud eos cultus erat, σορῷ, hoc est loculo conditum, Soroapin inde primo, tum Sara[pin no]minarint. Apis autem ab Inacho tertius exstitit. Jam Latona Tityi æqualis erat,

B Κάδμος μὲν ὁ Σεμέλης πατὴρ ἐπὶ Λυγκέως ἐ[ς ...] ἔρχεται, καὶ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων [...] γίνεται. Τριόπας δὲ συγχρονεῖ Ἴσιδι (2), γενεᾷ ἀπὸ Ἰνάχου. Εἰσὶ δὲ οἱ τὴν Ἰώ (3) φασι ἱέναι αὐτὴν διὰ πάσης τῆς γῆς πλανωμένην. δ' Ἴστρος ἐν τῷ *Περὶ τῆς Αἰγυπτίων ἀποικί*[ας ...]μηθέως θυγατέρα φησί. Προμηθεὺς δὲ κατὰ Τ[...] ἑβδόμη γενεᾷ μετὰ Μωσέα· ὥστε καὶ πρὸ τ[ῆς ...] Ἕλληνας ἀνθρωπογονίας ὁ Μωσῆς. Λέων [...] *Περὶ τῶν κατ' Αἴγυπτον θεῶν* πραγματευ[...] τὴν Ἶσιν ὑπὸ Ἑλλήνων Δήμητραν καλεῖσθαί [...] κατὰ Λυγκέα γίνεται ἑνδεκάτῃ ὕστερον γεν[εᾷ Μω]σέως. Ἆπις τε ὁ Ἄργους βασιλεὺς Μέμφιν [...] ὥς φησιν Ἀρίστιππος ἐν πρώτῃ *Ἀρκαδικῶν*· [...] δὲ Ἀριστέας ὁ Ἀργεῖος ἐπονομασθῆναί φησι [...]πιν, καὶ τοῦτον εἶναι, ὃν Αἰγύπτιοι σέβουσι. C [...]δωρος δὲ ὁ Ἀμφιπολίτης ἐν τρίτῳ *Νομίμων* [...] τὸν Ἆπιν (4) τὸν Ταῦρον τελευτήσαντα καὶ τ[...]θέντα εἰς σορὸν ἀποτεθεῖσθαι ἐν τῷ ναῷ τοῦ τ[...]νου δαίμονος, κἀντεῦθεν Σορόαπιν κληθῆναι [...]ραπιν (5) ὕστερον. Ἆπις δὲ τρίτος ἀπὸ Ἰνάχ[ου ...]μὴν ἡ Λητὼ κατὰ Τιτυὸν γίνεται·

Latonam sibi namque Jovis sociavit amicam,

Λητὼ (6) *γὰρ ἥλκησε Διὸς κυδρὴν παρά*[κοιτιν]

idemque vixit cum Tantalo. Jure igitur Bœotius Pindarus cecinit,

Τιτυὸς δὲ συνεχρόνισε Ταντάλῳ. Εἰκότως ἄρα [...]τιος Πίνδαρος γράφει·

Tempore certo natus Apollo est.

Ἐν χρόνῳ δὲ γένετ' Ἀπόλλων.

Nec id profecto mirum videatur, cum ipsemet una cum Hercule operam Admeto mercenarii vice navaverit,

Καὶ οὐδὲν θαυμαστὸν, ὅπου γε καὶ Ἀδμήτῳ θ[...] εὑρίσκεται σὺν καὶ Ἡρακλεῖ

D

.....Magnus sese dum volveret annus.

...... Μέγαν εἰς ἐνιαυτόν.

Sub Cadmi tempora Zethus et Amphion musicæ inventores exstitere. Ac si quis erit, qui Phemonoen Acrisio primam **500** oracula cecinisse dicet, intelligat, post eamdem Phemonoen annis septem ac viginti, Orpheum, Musæum, atque Linum Herculis præceptorem floruisse. Homerus autem et Hesiodus, ut Trojanis temporibus multo juniores fuere, ita longo post utrumque intervallo

Ζῆθος δὲ καὶ Ἀμφίων οἱ μουσικῆς εὑρετ[αὶ ...] τὴν Κάδμου γεγόνασιν ἡλικίαν. Κἂν τις ἡμ[...] Φημονόην πρώτην χρησμῳδῆσαι Ἀκρισίῳ [...] ἴστω, ὅτι μετὰ Φημονόην, ἔτεσιν ὕστερον [...] περὶ Ὀρφέα, καὶ Μουσαῖον, καὶ Λῖνον τὸν [Ἡρα]κλέους διδάσκαλον· Ὅμηρος δὲ καὶ Ἡσίοδος νεώτεροι τῶν Ἰλιακῶν, μεθ' οὓς μακρῷ νεώ[τερος] παρ' Ἕλλησι νομοθέται, Λυκοῦργός τε καὶ Σόλ[ων]

(2) *Ἴσιδι.* Nomen Isidis ex Clemente supplevimus, quod in Eusebio deerat; Isis enim illa est, quam sequente versu Io dictam esse confirmat.

(3) *Εἰσὶ δὲ οἱ τὴν Ἰώ*, etc. Apud Clementem ita legitur, Ἶσιν δὲ, τὴν καὶ Ἰώ φασιν.

(4) *Τὸν Ἆπιν.* Et hanc utramque vocem mente addidimus.

(5) *Καὶ Σάραπιν.* Addit Clemens ante Σ[άραπιν] συνηθείᾳ τινὶ τῶν ἐγχωρίων.

(6) Λητώ. Versus est, *Odyss.* Λ, 579

σοφοὶ, οἵ τε ἀμφὶ τὸν Σύριον Φερεκύδην, Πυ- θαγόραν τὸν μέγαν, κάτω που περὶ τὰς Ὀλυμπιάδας γενομένους, ὡς παρεστήσαμεν. Καὶ θεῶν ἄρα τῶν πλείστων τῶν παρ' Ἕλλησιν, οὐ μόνον τῶν λεγομένων σοφῶν καὶ ποιητῶν, ὁ Μωσῆς ἡμῖν ἀποδέδεικται πρεσβύτερος. » Ταῦτα καὶ ὁ Κλήμης. Ἀλλ' ἐπεὶ πρὸ τῶν ἡμετέρων ἐσπουδάσθη καὶ αὐτοῖς Ἑβραίων παισὶ ἡ προκειμένη πραγματεία, καλῶς ἂν ἔχοι καὶ τὰ τούτων συνιδεῖν. Χρήσομαι δὲ ἀντὶ πάντων ταῖς Ἰωσήπου φωναῖς.

Sibi tamen Flavius Josephus hoc loco instar

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

Ἀπὸ τοῦ πρώτου τῶν Φλαυΐου Ἰωσήπου περὶ τῆς τῶν Ἰουδαίων ἀρχαιότητος.

« Ἄρξομαι δὲ (7) πρῶτον ἀπὸ τῶν παρ' Αἰγυπτίοις γραμμάτων. Αὐτὰ μὲν οὖν οὐχ οἷόν (8) τε παρατίθεσθαι ἐκείνων· Μάνεθως δὲ τὸ γένος Αἰγύπτιος, ἀνὴρ τῆς Ἑλληνικῆς μετεσχηκὼς παιδείας, ὡς δῆλός ἐστιν, γέγραφε γὰρ Ἑλλάδι φωνῇ τὴν πάτριον ἱστορίαν ἔκ τε τῶν ἱερῶν, ὥς φησιν αὐτὸς, μεταφράσας, ὃς καὶ πολλὰ τὸν Ἡρόδοτον ἐλέγχει τῶν Αἰγυπτιακῶν ὑπ' ἀγνοίας ἐψευσμένον· οὗτος δὴ τοίνυν ὁ Μάνεθως ἐν τῇ δευτέρᾳ τῶν Αἰγυπτιακῶν ταῦτα περὶ ἡμῶν γράφει· παραθήσομαι δὲ τὴν λέξιν αὐτοῦ, καθάπερ αὐτὸν ἐκεῖνον παραγαγὼν μάρτυρα. Τοῦ Τίμαιος (9) ὄνομα· ἐπὶ τούτου οὐκ οἶδ' ὅπως ὁ Θεὸς ἀντέπνευσε, καὶ παραδόξως ἐκ τῶν πρὸς ἀνατολὴν μερῶν ἄνθρωποι τὸ γένος ἄσημοι, καταθαῤῥήσαντες, ἐπὶ τὴν χώραν ἐστράτευσαν, καὶ ῥᾳδίως ἀμαχητὶ ταύτην κατὰ κράτος εἷλον. Καὶ ἐπιλέγει μετὰ βραχέα· Ἐκαλεῖτο δὲ (10) τὸ σύμπαν αὐτῶν ἔθνος Ὑκουσσώς (11)· τοῦτο δέ ἐστι βασιλεῖς ποιμένες. Τὸ γὰρ Ὑκ, καθ' ἱερὰν γλῶσσαν, βασιλέα σημαίνει· τὸ δὲ Οὐσσώς, *ποιμήν* ἐστι, καὶ ποιμένες κατὰ τὴν κοινὴν διάλεκτον· καὶ οὕτω συντιθέμενον γίνεται *Ὑκουσσώς*. Τινὲς δὲ λέγουσιν αὐτοὺς Ἄραβας εἶναι· ἐν δ' ἄλλῳ ἀντιγράφῳ οὐ βασιλεῖς σημαίνεσθαι διὰ τῆς Ὑκουσσὼς (12) προσηγορίας, ἀλλὰ τοὐναντίον αἰχμαλώτους δηλοῦσθαι ποιμένας. Τὸ γὰρ Ὑκουσσὼς (13) Αἰγυπτιστὶ, καὶ τὸ Ἀκ δασυνόμενον, αἰχμαλώτους ῥητῶς μηνύει. Καὶ τοῦτο μᾶλλον πιθανώτερόν μοι φαίνεται, καὶ παλαιᾶς ἱστορίας ἐχόμενον. Τούτους δὲ τοὺς προκατωνομασμένους βασιλέας, καὶ τοὺς τῶν ποιμένων (14) καλουμένων, καὶ τοὺς ἐξ αὐτῶν γενομένους κρατῆσαι τῆς Αἰγύπτου φησὶν ἔτη πρὸς τοῖς φ' ια'. Μετὰ ταῦτα δὲ τῶν ἐκ τῆς Θηβαΐδος καὶ τῆς ἄλλης Αἰγύπτου βασιλέων φησὶν ἐπὶ τοὺς ποιμένας ἐπανάστασιν, καὶ

A Græci legislatores, Lycurgus, Solon, septemque sapientes: nec non Pherecydes ille Syrus, magnusque Pythagoras, quos adhuc posterius sub olympiadum initium natos esse jam ostendimus. Ex quibus omnibus Mosem utique, Græcis illis non sapientibus tantum ac poetis, verum etiam plerisque numinibus antiquiorem fuisse constat. » Atque ex Clemente hactenus. Sed quoniam ante nostros homines, hoc in argumenti genere Hæbrei versati sunt, illorum etiam testimonia proferre omnium fuerit.

CAPUT XIII.

Ex Flavii Josephi primo De antiquitate Judæorum.

B « Ego vero, inquit, ab Ægyptiacis litteris initium faciam, quarum ut nulla nobis per sese copia sit, Manethus tamen Ægyptius genere, vir in Græca eruditione versatus, uti ex eo intelligitur, quod Græce patriam historiam scripserit, eam, ut ipse profitetur, e sacris interpretatus libris: qui etiam Herodotum multa propter ignorationem in exponendis rebus Ægyptiacis peccasse demonstrat. Ille igitur *Historiarum Ægyptiarum* secundo, ita de nobis scribit: ejus quippe verba proferre libet, quod ipsum uti testem aliquem producam: Regem, inquit, olim habuimus Timæum nomine: cujus tempore, cum nobis Deus nescio quo pacto esset iratior, ex partibus Orientalibus homines ignobili genere illi quidem, sed tamen audaciæ pleni, re- C pentinum hanc in regionem impetum fecerunt; eamque facile admodum ac sine pugna subegerunt. Tum paucis interjectis: Gens, inquit, eorum universa Hycoussos vocabatur, hoc est reges pastores. Hyc enim in sacra lingua *regem* sonat; Oussos autem communi vocabulo *pastorem pastores*que significat; unde vox composita *Hycoussos*. Sunt tamen qui Arabes illos **501** fuisse velint: adeoque in alio quodam exemplari, nomine illo Hycoussos, non reges, sed potius captivos pastores indicari. Sane quidem Hyc, et Hac, si cum aspiratione scribatur, captivos proprie nominatimque significat. Atque id mihi verosimilius videtur, magisque cum antiqua historia consentaneum. Illos igitur regum olim pastorumque D nomine appellatos, eorumdemque posteros Ægypti dominatum tenuisse Manethus ait, annis circiter undecim supra quingentos. Tum vero su-

(7) *Ἄρξομαι δέ*. Locum hunc leges apud Joseph. lib. I *Contra Apionem*, pag. 1039 edit. Græcolat. Gessenii. Hos autem *contra Apionem* libros περὶ τῆς τῶν Ἰουδαίων ἀρχαιότητος, inscribi, ex hoc titulo 13 conjici possit.

(8) *Οὐχ οἷόν τε παρατ. τἀκείνων*. Optima lectio, qua Josephi editionem corrigas, in qua legitur: οἷόν τε παρ. κἀκείνων· quæ interpres ita reddit, *arbitrantur commendare quæ nostra sunt*. hoc fuit.

(9) *Τίμαιος*. Supplendus et corrigendus hic Josepho, apud quem Manethus ille sic inἐγένετο βασιλεὺς ἡμῖν Τίμαος ὄνομα. In Τίμαιος nihil mutandum putavi quod mihi

de vera illius appellatione non constaret.

(10) *Ἐκαλεῖτο δέ*. Joseph. pag. 1040.

(11) *Τὸ σύμπαν αὐτῶν ἔθνος Ὑκουσσώς*. Joseph. τὸ ἔθνος Ὑκσώς, quam vocem deinde tam constanter retinet, quam Eusebius Ὑκουσσώς. Nec facile sit homini non Ægyptio, veram lectionem divinare.

(12) *Ὑκουσσώς*. Joseph. tantum Ὑκ, sed male, ut ex sequentibus plane constat.

(13) *Ὑκουσσώς*. Hic vicissim repone tantum Ὑκ, ex cod. Josepho.

(14) *Καὶ τοὺς τῶν ποιμ*. Josephus delet καὶ, rectius, ut videtur: nisi malis τοὺς ἐκ τῶν ποιμ, quod eorum ex numero reges crearentur.

sceptam adversus eos ab Thebaidis ac reliquæ Ægypti regibus expeditionem, bellumque grave ac diuturnum inter ipsos conflatum fuisse. Tandem sub rege quodam, cui Misphraguthosis nomen erat, debellatos pastores illos, ac reliqua Ægypto pulsos, unum in locum inclusos esse tradit, cujus ambitus decem jugerum millia contineret. Avaris locus ille dicebatur, quem a pastoribus universum ingenti validoque muro septum ac munitum idem scriptor ait, ut quidquid sibi fortunarum esset ac prædæ, id omne tutum ac securum habere possent. At vero Misphraguthosis filium Thmuthosin nomine, quadringentorum et octoginta millium hominum exercitu muros obsedisse; atque ipsos per vim expugnare conatum illum quidem, sed obsidionis exitu desperato, cum iisdem ea conditione pepigisse, uti Ægypto relicta, quocunque vellent, omnes sine ullo suo detrimento commigrarent. Eos igitur cum universis familiis, atque omni possessione sua, uti per ictum fœdus poterant, haud pauciores ducentis et quadraginta millibus, ab Ægypto per solitudinem in Syriam tetendisse. Quod autem sibi ab Assyriorum principatu metuerent, tum enim Asiam tenebant, in ea, quam hodie Judæam appellamus, regione urbem ædificasse, quæ tot hominum millia caperet, eamdemque Hierosolyma nominasse.» Quibus deinde regum Ægyptiorum successionem tempusque, quo singuli regnarunt, ubi Manethus subjunxit, tum demum ita concludit: «Ergo si tempus ad initam annorum istorum rationem exigemus, constabit omnino, quos pastores ipsi vocabam, majores nostros, annis ante tribus et nonaginta supra trecentos, ubi ex Ægypto migrassent, regionem illam insedisse, quam Danaus Argos venisset, qui tamen ab Argivis pro antiquissimo celebratur. Ita duo **502** nobis eaque sane præcipua, hoc Manethi, quod Ægyptiarum litterarum fidem sequitur, testimonio confecta sunt: alterum, eos in Ægyptum aliunde profectos esse; alterum, indidem ipsos alio commigrasse, quod etiam posterius adeo vetustum esset, ut Trojana tempora annis prope mille antecederet.» Hæc Josephus ex Ægyptiaca historia paulo solutius. Idem ex Phœnicia, productis ipsismet rerum Phœniciarum scriptoribus, manifesto probat, templum Hierosolymitanum ab Salomone rege annis centum ginta tribus, cum octo insuper mensibus, ante conditam a Tyriis Carthaginensem, ædificat Tum progressus ad Chaldæos, ex eorum etiam monimentis Hebræorum antiquitatis testimon

A πόλεμον συῤῥαγῆναι μέγαν καὶ πολυχρ δὲ βασιλέως, ᾧ ὄνομα εἶναι Μισφραγού ἡττωμένους φησὶ τοὺς ποιμένας, καὶ ἐ ἄλλης Αἰγύπτου ἐκπεσεῖν, κατακλεισθῆνα πον ἀρουρῶν ἔχοντα μυρίων τὴν περίμετρ ὄνομα τῷ τόπῳ· τοῦτόν φησιν ὁ Μάνεθ τείχει τε μεγάλῳ καὶ ἰσχυρῷ περιβαλεῖν νας, ὅπως τήν τε κτίσιν ἅπασαν ἔχωσιν ἐν τὴν λείαν τὴν ἑαυτῶν. Τὸν δὲ Μισφραγουθ Θμούθωσιν (16), ἐπιχειρῆσαι μὲν αὐτοὺς χίαν (17) ἑλεῖν κατὰ κράτος, ὀκτὼ καὶ τε μυριάσι στρατοῦ προσεδρεύσαντα τοῖς τε δὲ τὴν πολιορκίαν ἀπέγνω, ποιήσασθαι ἵνα τὴν Αἴγυπτον ἐκλιπόντες, ὅποι βούλον ἀβλαβεῖς ἀπέλθωσι. Τοὺς δὲ ἐπὶ ταῖς ὁμολ B οἰκεσίᾳ μετὰ τῶν κτήσεων, οὐκ ἐλάσσους ὄντας εἴκοσι τεσσάρων, ἀπὸ τῆς Αἰγύπτ μον εἰς Συρίαν διοδοιπορῆσαι. Φοβουμέ Ἀσσυρίων δυναστείαν (τότε γὰρ ἐκείνους κρατεῖν), ἐν τῇ νῦν Ἰουδαίᾳ καλουμένῃ δομησαμένους, τοσαύταις μυριάσιν ἀνθρώ σουσαν, Ἱεροσόλυμα ταύτην ὀνομάσαι. ἑξῆς τὴν διαδοχὴν τῶν κατ' Αἴγυπτον βασ τοῦ χρόνου τῆς ἀρχῆς αὐτῶν ἀπαριθμησά λέγει· «Ταῦτα μὲν (18) ὁ Μάνεθως. Δῆλ ἐκ τῶν εἰρημένων ἐτῶν τοῦ χρόνου συλλογι οἱ καλούμενοι ποιμένες, ἡμέτεροι δὲ πρό καὶ ἐννενήκοντα καὶ τριακοσίοις πρόσθεν τῆς Αἰγύπτου ἀπαλλαγέντες, τὴν χώραν C ᾤκησαν (19), ἢ Δαναὸν εἰς Ἄργος ἀφικέσ τοῦτον ἀρχαιότατον Ἀργεῖοι νομίζουσι. ὁ Μάνεθως ἡμῖν τὰ μέγιστα μεμαρτύρη παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις γραμμάτων· πρῶτ ἑτέρωθεν ἄφιξιν εἰς Αἴγυπτον, ἔπειτα δὲ ἀπαλλαγὴν, οὕτως ἀρχαίαν τοῖς χρόνοις ὡς προτερεῖν αὐτὴν τῶν Ἰλιακῶν ἔτεσι χιλίο τὰ μὲν ἀπὸ τῆς Αἰγυπτιακῆς ἱστορίας τα Ἰωσήπῳ κατὰ πλάτος ἀνιστόρηται· ἀπὸ νίκων μάρτυσι χρησάμενος τοῖς τὰ Φοινικι ψαμένοις, παρίστησι τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις Σολομῶνος τοῦ βασιλέως ᾠκοδομῆσθαι ἔτ ἑκατὸν τεσσαράκοντα καὶ τρισὶ, καὶ μησὶ κτίσαι Τυρίους Καρχηδόνα. Εἶτα μεταβὰ τῆς περὶ Χαλδαίων ἱστορίας τὰς περὶ τῆ ἀρχαιότητος παρατίθεται μαρτυρίας.

CAPUT XIV.

Universa Hebræorum historia recentiorem fuisse Græcorum philosophorum ætatem.

Verum enim, quid porro demonstrationes demonstrationibus cumulare necesse est, cum nemo sit, qui modo veritatis amantior esse velit, quam

D

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

Ὡς ἁπάσης τῆς παρ' Ἑβραίοις ἱστορια τυγχάνουσι τῶν παρ' Ἕλλησι φιλ χρόνοι.

Ἀλλὰ τί δεῖ πλῆθος ταῖς ἀποδείξεσιν ἐπ τοῦ φιλαλήθους, ἀλλὰ μὴ φιλαπεχθήμονο εἰρημένοις ἀρκουμένου, ποικίλην περιέχου

a Jos. Ἄβαριν.

(15) *Μισφραγούθωσις*. Joseph. Ἀλισφραγούθωσις.

(16) *Θμούθωσιν*. Joseph. Θούμωσιν, quem pag. 1 41, Τέθμωσιν appellat.

(17) *Πολιορκίαν*. Repone πολιορκίας, e

(18) *Ταῦτα μὲν*, etc. Adi Joseph. pag.

(19) *Ἀπῴκησαν*. Corrigendum ex Jo ᾤκησαν, nisi malis εἰς τὴν χώραν τ. ἀπῴ

μένου σύστασιν; Προὔκειτο δὲ ἡμῖν τὰ A
καὶ τῶν προφητῶν παλαίτερα τῶν Ἑλλη-
δεῖξαι. Ἐπειδὴ τοίνυν (20) μακρῷ πρόσθεν
ῶν Μωσῆς γεγονὼς ἀποδέδεικται, φέρ'
καὶ τοὺς μετ' αὐτὸν ἅπαντας. Μωσῆς δ' ὅτι
ἀληθῶς Ἑβραίων Ἔβερ τε καὶ Ἀβραάμ,
καὶ τὸ παρώνυμον τοῖς ἀνδράσιν ἐπιτέθειται,
πάντων θεοφιλῶν τε καὶ παλαιῶν ἀνδρῶν ὑστα-
χρόνοις παρεφάνη τῷ βίῳ, δῆλον ἀπὸ τῆς κατ'
ορίας τυγχάνει. Μετὰ Μωσέα τοίνυν προέστη
ίων ἔθνους Ἰησοῦς, ὥς τινες, ἔτεσι λ'. Εἶθ',
ἡ Γραφή, ἐκράτησαν ἀλλόφυλοι ἔτεσιν ὀκτώ·
θονιὴλ ἔτεσι πεντήκοντα· μεθ' ὃν Ἐγλὼμ,
Μωάβ, ἔτη ιη'· μεθ' ὃν Ἀὼδ ἔτη π'· μεθ' ὃν
όφυλοι ἔτη κ'· ἔπειτα Δεβώρα καὶ Βαράκ, ἔτη
α Μαδιηναῖοι ἔτη ζ'· ἔπειτα Γεδεὼν ἔτη μ'· B
χ ἔτη γ'· Θωλὰ κγ'· Ἰαεὶρ κβ'· Ἀμμανῖται
ὲ ἔτη ς'· Ἐσβὼν ἔτη ζ'· Αἰαλὼν ἔτη ι'·
ἔτη η'· ἀλλόφυλοι ἔτη μ'· Σαμψὼν ἔτη κ'·
Ἠλεὶ ἱερεύς, ὡς τὸ Ἑβραϊκόν, ἔτη μ'· περὶ
ει τὴν Ἰλίου καταντᾷν ἅλωσιν· μετὰ Ἠλεὶ
ἡγεῖται τοῦ λαοῦ Σαμουήλ· μεθ' ὃν πρῶτος
σιλεύει Σαοὺλ ἔτεσι μ'· ἔπειτα Δαβίδ, ἔτεσι μ'·
λομὼν ἔτεσι μ'· ὃς καὶ τὸν ἐν Ἱεροσολύμοις
ματο πρῶτος. Μετὰ δὲ Σολομῶνα βασιλεύει
ἔτη ιζ'· Ἀβιὰ ἔτη γ'· Ἄσα ἔτη μα'· Ἰωσαφὰθ
ωρὰμ ἔτη η'· Ὀχοζίας ἔτος α'· Γοθολιὰ ἔτη
ἔτη μ'· Ἀμασίας ἔτη μθ'· Ὀζίας ἔτη νβ'·
προφητεύουσιν Ὠσηὲ, Ἀμώς, Ἡσαΐας,
Μετὰ δὲ Ὀζίαν βασιλεύει Ἰωάθαμ ἔτη ις'· C
Ἄχαζ ἔτη ις'. Κατὰ τοῦτον ἡ πρώτη Ὀλυμ-
η, ἣν ἐνίκα στάδιον Κόροιβος Ἠλεῖος. Δια-
ὰ τὸν Ἄχαζ Ἐζεκίας ἔτεσι κθ'· καθ' ὃν
ς Ῥώμην ἔκτισε, καὶ ἐβασίλευσε. Μετὰ δὲ
βασιλεύει Μανασσῆς ἔτη νε'· ἔπειτα Ἀμὼν
ειτα Ἰωσίας ἔτη λα'· καθ' ὃν προφητεύου-
μίας, Βαρούχ, Ὀλδᾶ, καὶ ἄλλοι προφῆται·
ωάχαζ μῆνας γ'· μεθ' ὃν Ἰωακεὶμ ἔτη ια'·
άντων ὕστατος Σεδεκίας ἔτη ιβ'. Κατὰ τοῦ-
ρχηθείσης τῆς Ἱερουσαλὴμ ὑπὸ Ἀσσυρίων,
ἱεροῦ ἐμπρησμὸν ὑπομείναντος, τὸ πᾶν
ἔθνος ἀπάγεται εἰς Βαβυλῶνα. Προφητεύει
Δανιὴλ καὶ Ἐζεκιήλ. Μετὰ δὲ ἐτῶν ἀρι-
Κῦρος βασιλεύει Περσῶν, ὃς καὶ ἀνῆκε τὴν
ίαν τῶν Ἰουδαίων, ἐπιτρέψας τοῖς θέλουσιν D
λινοστεῖν ἐπὶ τὴν οἰκείαν γῆν, καὶ τὸ ἱερὸν
ν· ὅτε καὶ ἄνεισιν Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ἰωσεδὲκ,
βάβελ ὁ τοῦ Σαλαθιὴλ, καταβάλλονταί τε θεμε-
οφητευόντων ὕστατα πάντων Ἀγγαίου, καὶ
καὶ Μαλαχίου, μεθ' οὓς οὐκέτι προφήτης παρ'
γονε. Κατὰ δὲ Κῦρον Σόλων ὁ Ἀθηναῖος ἐγνω-
ὶ οἱ κληθέντες ἑπτὰ σοφοὶ παρ' Ἕλλησιν, ὧν
ρος οὐδεὶς παρ' αὐτοῖς φιλόσοφος μνημονεύε-
ων δὴ τῶν ἑπτὰ Θαλῆς ὁ Μιλήσιος, φυσικὸς
Ἑλλήνων γεγονὼς, περὶ τροπῶν ἡλίου καὶ
ς, καὶ φωτισμῶν σελήνης, καὶ ἰσημερίας
. Ἐγένετο δ' ὁ ἀνὴρ ἐπισημότατος ἐν τοῖς

A malevolentiæ tenacior, cui non hactenus allata sufficiant, quibus tam varia tamque multiplex suscepti argumenti probatio continetur? Si quidem id agebamus, ut Mosis prophetarumque tempora Græcorum rebus antiquiora esse demonstraremus. Nunc igitur, quoniam eumdem Mosem longe ante Trojanum bellum floruisse ostendimus, age qui post eum secuti sunt, reliquos etiam omnes videamus. Quippe Mosem enim veris illis Hebræorum principibus Hebere atque Abrahamo, qui hoc nominis generi dederunt suo; nec illis tantum, sed etiam aliis omnibus uti Deo charissimis, ita longe vetustissimis, juniorem ac posteriorem fuisse, vel ex ipsamet ejus historia clarissimum est. B Primus ergo post Mosem Judaicæ genti præfuit Jesus, annis ut nonnullis placet, triginta. Deinde, ut Scriptura testatur, eidem alienigenæ octo dominati sunt. Tum Gothoniel annis quinquaginta. Post hunc Eglom rex Moab, annis octodecim. Tum Aod, annis octoginta: post quem iterum alienigenæ annis viginti. Deinde præfuerunt Debora simul et Barac annis quadraginta. **503** Tum Madianitæ annis septem. Postea Gedeon annis quadraginta: Abimelech annis tribus, Thola tribus et viginti, Jair duobus et viginti, Ammanitæ octodecim, Jephthe sex, Esbon septem, Æalon decem, Labdon octo, Alienigenæ quadraginta, Samson viginti; tum Heli sacerdos, ut Hebraicæ litteræ fidem faciunt, annis quadraginta: cujus tem- C pore captum est Ilium. Post Heli sacerdotem, populo Samuel imperavit. Hunc Saul rex omnium primus excepit, regnavitque annis quadraginta. Tum David annis totidem: inde Salomon totidem, qui primus Hierosolymitanum templum exstruxit. Post Salomonem, Roboam annis septemdecim, Abia annis tribus, Asa uno et quadraginta, Josaphat viginti quinque, Joram octo, Ochosias anno duntaxat uno, Gotholia septem, Joas quadraginta, Amasias quadraginta novem, Ozias duos et quinquaginta, cujus tempore Osee, Amos, Isaias et Jonas prophetarunt. Post Oziam regnavit Joatham annis sedecim, tum Achaz totidem. Quo regnante prima olympias celebrata est, in qua cursu vicit Corobus Eleus. Post Achaz regnavit Eze- D chias annis viginti novem: cujus tempore Romulus et Romam condidit, et regnavit. Post Ezechiam Manasses annis quinque et quinquaginta. Deinde Amon annis duobus, Josias uno et triginta, sub quo Jeremias, Baruch, Olda et alii prophetæ floruerunt. Tum Joachaz, mensibus tribus, Joachim annis undecim, et Sedecias omnium postremus duodecim. Sub eo capta Hierusalem ab Assyriis, templum incensum, universa Judæorum natio Babylonem abducta, ubi Daniel et Ezechiel prophetarunt. Post annos inde septuaginta, Cyrus Persis imperavit, Judæosque servitute liberavit, omnibus, quicunque vellent, in patriam re-

Ἐπειδὴ τοίνυν, etc. Clemens Alexandrin. lib. I *Stromat.*, pag. 237, edit. Græco-Lat. eod. in lo versatur.

deundi templique instaurandi potestate facta. Cum etiam Jesus Josedeci, et Zorobabel Salathielis filius reverterunt, novique templi fundamenta posuerunt, quo tempore Aggæus, Zacharias et Malachias omnium novissimi prophetabant, neminem enim post illos Judæi prophetam habuere. Jam Cyro regnante Solon Atheniensis, quosque septem sapientes Græci vocant, floruere, quibus sane vetustior apud eos philosophus nemo celebratur. Ex iis Thales Milesius princeps inter Græcos de rebus naturalibus philosophari cœpit, deque solis conversionibus, **504** lunæque cum defectione, tum illustratione, nec non de æquinoctio disputavit. Quare clarissimus in Græcia semper habitus est. Thaletis auditor fuit Anaximander, Praxiadæ filius, genere Milesius ipse quoque. Is omnium primus stylos ad dignoscendas solis, temporum, tempestatum, et æquinoctii conversiones elaboravit. Huic operam dedit Anaximenes item Milesius Eurystrati filius, quem audivit Anaxagoras Clazomenius, Hegesibuli filius. Is de principiis distincte primus et enucleate disputavit. Neque enim de universi tantum natura, uti priores illi, sed etiam de ipso motus ejus auctore philosophatus est. « Cum enim res omnes, inquit, confusæ simul permistæque ab initio forent, Mens penitus eas permeans, ab illa perturbatione in ordinem elegantiamque vindicavit. » Anaxagoræ discipuli tres fuere, Pericles, Archelaus, et Euripides. Pericles non Atheniensium modo facile princeps fuit, verum etiam æquales suos omnes opibus ac nobilitate superavit. Euripides cum ad poeticam sese contulisset, scenicus a nonnullis philosophus vocatus est. Archelaus denique Lampsaci Anaxagoræ suo in ludo successit. Inde cum Athenas migrasset, easdem ibi docendi partes munusque sustinuit, et quamplurimos Athenienses discipulos, interque cæteros Socratem habuit. Ejusdem Anaxagoræ tempore, Xenophanes et Pythagoras physici claruere. Ac Pythagoræ quidem Theano uxor, ejusque filii, Telauges et Mnesarchus, successerunt. Telaugis auditor Empedocles fuit, cujus ætate Heraclitus ille tenebricosus in hominum ore versari cœpit. Xenophani vero Parmenidem, Parmenidi Melissum, Melisso Zenonem Eleatem successisse ferunt. De quo Zenone illud etiam narratur, cum is conjurationis adversus tyrannum ejus temporis initæ princeps auctorque deprehensus esset, ab eoque uti consilii socios indicaret, torqueretur, tyranni suppliciis tanquam minus ad sese pertinentibus omnino contemptis, præmansam dentibus linguam in eum exspuisse, atque ita mediis in cruciatibus constantissimum obiisse. Ejusdem auditor Leucippus fuit, Leucippi Democritus, Democriti Protagoras, cujus ætate Socrates floruit. Ut enim ante Socratem physicos sparsim nonnullos reperias, omnes tamen cum initium

A Ἕλλησι. Θαλοῦ δὲ γίνεται ἀκουστὴς Ἀναξι[...]
Πραξιάδου μὲν παῖς, γένος δὲ καὶ αὐτὸς [...]
Οὗτος πρῶτος γνώμονας κατεσκεύασε πρὸς δι[...]
τροπῶν τε ἡλίου, καὶ χρόνων, καὶ ὡρῶν, κα[...]
ρίας. Ἀναξιμάνδρου δὲ γνώριμος ἐγένετο Ἀ[...]
νης Εὐρυστράτου, Μιλήσιος· τούτου δὲ Ἀναξ[...]
Ἡγησιβούλου, Κλαζομένιος. Οὗτος δὴ πρῶτ[...]
θρωσε τὸν περὶ ἀρχῶν λόγον. Οὐ γὰρ μόνον [...]
πάντων οὐσίας ἀπεφήνατο, ὡς οἱ πρὸ αὐτοῦ, [...]
περὶ τοῦ κινοῦντος αὐτὴν αἰτίου. « Ἦν γὰρ [...]
χὴν, » φησὶ, « τὰ πράγματα ὁμοῦ πεφυρμέ[...]
δ' εἰσελθὼν, αὐτὰ ἐκ τῆς ἀταξίας εἰς τάξιν [...]
Ἀναξαγόρου δὲ ἐγένοντο γνώριμοι τρεῖς, Περι[...]
χέλαος, Εὐριπίδης. Περικλῆς μὲν οὖν Ἀθηναί[...]
τος ἐγένετο, καὶ πλούτῳ καὶ γένει τῶν καθ' ἑαυ[...]
B περιήνεγκεν [a]· Εὐριπίδης δὲ, ἐπὶ ποιητικὴν [...]
ὑπό τινων σκηνικὸς φιλόσοφος ἐκλήθη· ὁ δὲ [...]
λαος ἐν Λαμψάκῳ διεδέξατο τὴν σχολὴν τοῦ [...]
γόρου. Μεταβὰς δ' εἰς Ἀθήνας ἐκεῖ ἐσχόλα[...]
πολλοὺς ἔσχεν Ἀθηναίων γνωρίμους, ἐν οἷς [...]
κράτην. Κατὰ δὲ τὸν αὐτὸν τῷ Ἀναξαγόρ[...]
ἤκμασαν ἄνδρες φυσικοὶ, Ξενοφάνης τε καὶ [...]
γόρας. Τὸν μὲν οὖν Πυθαγόραν διεδέξατο [...]
γυνὴ, οἵ τε υἱοὶ αὐτοῦ, Τηλαυγὴς καὶ Μνη[...]
Τηλαυγοῦς δὲ Ἐμπεδοκλῆς ἀκουστὴς γίνεται, [...]
Ἡράκλειτος ὁ σκοτεινὸς ἐγνωρίζετο. Τὸν δὲ [...]
νην λέγεται ὁ Παρμενίδης διαδέξασθαι, Πα[...]
δὲ Μέλισσος, Μέλισσον Ζήνων ὁ Ἐλεάτης· [...]
ἐπιβουλὴν κατὰ τοῦ τότε τυράννου συστη[...]
ἁλῶναι, στρεβλούμενον δὲ ὑπὸ τοῦ τυράννο[...]
C τοὺς σὺν αὐτῷ γενομένους ἄνδρας ἀπογράψ[...]
προσποιηθέντα τὰς τοῦ τυράννου τιμωρίας, [...]
σησάμενον τὴν γλῶσσαν προσπτύσαι αὐτῷ, κ[...]
ἐγκαρτερήσαντα ταῖς βασάνοις ἀποθανεῖν. Τ[...]
Λεύκιππος ἀκουστὴς γέγονε, Λευκίππου δ[...]
κριτος, οὗ Πρωταγόρας, καθ' ὃν ἤκμασε Σω[...]
Καὶ ἄλλους δὲ σποράδην ἔστιν εὑρεῖν φυσι[...]
λοσόφους πρὸ Σωκράτους γενομένους· πλὴ[...]
πάντες, ἀπὸ Θαλοῦ ἀρξάμενοι, κατώτερον Κ[...]
Περσῶν βασιλέως φαίνονται ἠκμακότες. Ὁ [...]
μετὰ πλεῖστον τῆς εἰς Βαβυλῶνα αἰχμαλω[...]
Ἰουδαίων ἔθνους δῆλός ἐστι γεγονὼς, διαλε[...]
ἤδη τῶν παρ' Ἑβραίοις προφητῶν, καὶ τ[...]
μητροπόλεως αὐτῶν πεπολιορκημένης· ὥστε [...]
D λογεῖν πολὺ νεώτερα Μωσέως καὶ τῶν με[...]
προφητῶν τὰ τῆς Ἑλλήνων γεγονέναι φι[...]
καὶ μάλιστα τῆς κατὰ Πλάτωνα, ὃς, ἀκο[...]
πρῶτα γενόμενος Σωκράτους, κἄπειτα τοῖς [...]
ρείοις ὁμιλήσας, τοὺς πρὸ αὐτοῦ πάντας λόγ[...]
συνέσει, καὶ τοῖς ἐν φιλοσοφίᾳ δόγμασιν ὑ[...]
τισε. Γέγονε δ' ὁ Πλάτων ἀμφὶ τὰ ὕστατα [...]
σῶν βασιλείας, μικρῷ θᾶττον Ἀλεξάνδρου τ[...]
δόνος, Αὐγούστου δὲ τοῦ Σεβαστοῦ οὐ πρόσθε[...]
Εἰ δὴ σοι τοιγαροῦν ὁ Πλάτων, οἵ τε μ[...]
δειχθεῖεν τὰ σύμφωνα Ἑβραίοις πεφιλοσο[...]
ὥρα σκοπεῖν τὸν χρόνον καθ' ὃν οὗτος γέγον[...]
παρ' Ἑβραίοις θεολόγων τε καὶ προφητῶν

[a] *ms.* διήνεγκεν

(20*) *Ἑαυτῶν*. Lege ἑαυτόν. EDIT.

τῇ πάντων τῶν Ἑλληνικῶν φιλοσόφων ἀντι-
λειν ἡλικίᾳ. Ἀλλὰ γὰρ, τούτων ἀποδειχθέν-
ρῶς, ἐπανελθόντας, τοὺς Ἑλλήνων σοφοὺς
θεάσασθαι τῶν Ἑβραϊκῶν γεγονότας δογμά-
τα μηκέτ' εὐλόγως ἡμῖν ἐπιμέμφεσθαι τοὺς
ας, εἰ δὴ καὶ αὐτοὶ, τὰ ὅμοια τοῖς αὐτῶν
ς ἀγαπήσαντες, τὰ Ἑβραίων λόγια τιμᾷν
εθα.

A ab Thalete ducant, Cyro Persarum rege posteriores fuisse constat. Atqui Cyrum multis post
505 abductos Babylonem Judæos annis vixisse liquet, cum jam et prophetæ apud Hebræos esse desiissent, et sacra ipsorum metropolis expugnata fuisset. Restat igitur, uti et Mose, et recentioribus eo prophetis multo juniorem Græcorum philosophiam esse fatearis, Platonisque præsertim, qui Socratis auditor cum fuisset, indeque Pythagoreis operam dedisset, superiores omnes cum eloquentia, n prudentia, philosophandique genere longo superavit intervallo. Is enim sub extrema regni a tempora floruit, paulo ante Alexandrum Macedonem, ante Augustum vero annis haud multo quadringentis. Si ergo Platonem tibi, quique illum secuti sunt, eadem interdum, quæ Hebræos hilosophatos esse constiterit, tum vero operæ pretium fuerit, quonam tempore vixerit co-leoque illam Hebræorum sive theologorum, sive prophetarum vetustatem, cum Græcorum om-ilosophorum ætate componere. Sedenim quando semel ista sumus demonstratione per-mpus utique jam est, uti ad Græcos illos sapientes Hebraicorum dogmatum æmulos propius s aliquando redeamus : nihil ut deinceps importuni calumniatores, hoc nomine objiciendum que exprobrandum habeant, quod illa Hebræorum decreta, philosophorum suorum placitis ima complecti ipsi quoque ac plurimi facere statuerimus.

ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΕΝΔΕΚΑΤΟΝ.

—

EPARATIONIS EVANGELICÆ LIBER UNDECIMUS.

—

ΠΕΡΙΕΧΕΙ ΤΟ ΕΝΔΕΚΑΤΟΝ ΒΙΒΛΙΟΝ. B

506 *UNDECIMI LIBRI CAPITA.*

24. *De Mosaicis ideis, ex Philone.*
25. *De iisdem, ex Clemente.*
26. *De adversariis naturis, Hebræorum Platonisque doctrina.*
27. *De animæ immortalitate, ex Hebræorum Platonisque doctrina.*
28. *De eadem, ex Porphyrio.*
29. *Quod mundus ortum habuerit.*
30. *De cœli luminibus.*
31. *Omnia Dei opera bona esse.*
32. *De alteratione ac mutatione mundi.*
33. *De resurrectione mortuorum, ex eodem.*
34. *De supremo mundi fine.*
35. *Mortuos quosdam revixisse Plato scribit, cum Hebræis hoc etiam in genere consentiens.*
36. *Ex Plutarcho in re simili.*
37. *Platonem de terra illa, quam cœlestem vocant, Hebræis simillima tradidisse.*
38. *De judicio, quod mortem excipiat, Platonem Hebræis affinia sensisse.*

A *κδ'. Φίλωνος, Περὶ τῶν παρὰ Μωσεῖ ἰδεῶ*
κε'. Κλήμεντος, περὶ τοῦ αὐτοῦ.
κς' Ἑβραίων καὶ Πλάτωνος, Περὶ τῶν ἐ[…] δυνάμεων.
κζ'. Περὶ ψυχῆς ἀθανασίας, Ἑβραίων κ[…] τωνος.
κη'. Πορφυρίου, περὶ τοῦ αὐτοῦ.
κθ'. Περὶ τοῦ γεννητὸν εἶναι τὸν κόσμον
λ'. Περὶ τῶν κατ' οὐρανὸν φωστήρων.
λα'. Ὅτι πάντα καλὰ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ.
λβ'. Περὶ τῆς ἀλλοιώσεως καὶ μεταβολ[…] κόσμου.
λγ'. Περὶ τῆς τῶν τετελευτηκότων ἀναβ[…] ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ.
λδ'. Περὶ συντελείας τοῦ κόσμου.
λε'. Ὡς καὶ νεκροὺς ἐγηγέρθαι ὁ Πλάτων τοῖς Ἑβραίων λόγοις ἱστορεῖ.
λς'. Πλουτάρχου, περὶ τοῦ ὁμοίου.
λζ'. Ὡς καὶ τὰ περὶ τῆς λεγομένης ἐπο[…] γῆς, ὁ Πλάτων ὁμοίως Ἑβραίοις διέξει
B *λη'. Ὡς καὶ τὰ περὶ τῆς μετὰ θάνατον ὁμοίως Ἑβραίοις καὶ Πλάτων ἔσεσθαι*

SUSCEPTI ARGUMENTI PROŒMIUM.

Superior idemque decimus *Præparationis evangelicæ* liber, non jam verbis meis, sed ipsismet gentilium hominum testimoniis planum fecit, quam simile veri sit, Græcos præter unam in dicendo vim et elegantiam, sapientis et eruditi nihil domo protulisse, sed barbaris omnia suffuratos esse : adeoque ne ipsa quidem Hebræorum ignorasse oracula, sed ea potius ex parte saltem attigisse : cum ne in ipsis quidem hominum suorum operibus tanta cum ambitione conscriptis castas ab omni furto integrasque manus conservare potuerint. Nam fures illos omnino fuisse, non mea, uti jam dixi, sed sua C ipsorum voce demonstravi. **508** Præterea, quam ipsi prudentia simul ætateque juvenes sint, quamque longo intervallo ab illa Hebræorum antiquitate disjuncti, eodem libro ex inita temporum inter sese contentione cognovimus. Atque hæ superioris libri partes fuerunt omnino duæ. Jam vero hic quem præ manibus habemus, id agit, ut factam a nobis promissionem, quoddam quasi nomen ac debitum, repræsentet, illamque Græcorum philosophorum, si minus in omnibus, in nonnullis certe quidem placitis atque decretis cum Hebræorum oraculis consensionem aperiat. Verum ut alios prætereat, tanquam minus hoc loco necessarios, omnium coryphæum appellabit, quod instar omnium Platone duntaxat uno, tanquam susceptæ disputationis re- D gula utendum esse videatur, quippe quem, uti reliquos unus omnes eruditionis gloria longe multumque superavit, ita satis omnino per sese nobis, ad hanc quæstionem definiendam et constituendam futurum putemus. Quod sicubi ad illustrandam hominis sententiam opus fuerit, eorum etiam qui ad ipsius philosophiæ rationem adhæsere, testimonia proferam, ipsissimis eorum verbis ad majorem propositi argumenti fidem certitudinemque productis. Cæterum ut is vere pleraque pronuntiarit, illud observari tamen ac retineri velim, non eum [...] omnibus recte, atque uti res postulabat, philosophatum esse. Quod ipsum quoque suo loco de[...] bimus, non utique criminandi hominis animo, sed consilii nostri defendendi causa, qui barbar[...] bis philosophiam Græca potiorem habitam esse fateamur.

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ ΤΗΣ ΥΠΟΘΕΣΕΩΣ.

Ὁ μὲν δὴ τοῦ μετὰ χεῖρας προάγων, τῆ[…] γελικῆς *Προπαρασκευῆς* δέκατος ὢν τόμ[…] ἐμαῖς φωναῖς, ταῖς δ' ἔξωθεν συνίστη μαρτυ[…] μὴ ἀπεικὸς εἶναι τοὺς Ἕλληνας μηδὲν οἰκοθ[…] ἐπενηνεγμένους, εἰ μὴ ὅτι μόνην τὴν ἐν λό[…] νότητά τε καὶ εὐγλωττίαν, τὰ πάντα δὲ παρ[…] ρων ἐσκευωρημένους· μηδὲ τὰ Ἑβραίων […] λόγια, καὶ τούτων δὲ ἐν μέρει καθάψασθαι· […] τῆς τῶν σφετέρων ἐν συγγράμμασι φιλοτι[…] θαρὰς ἐφυλάξαντο κλοπῆς τὰς χεῖρας. Κλέπ[…] αὐτοὺς οὐχ ὁ παρ' ἡμῶν, ὡς ἔφην, λόγος[…] αὐτῶν παρεστήσατο. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ σφόδ[…] ὁμοῦ τῇ φρονήσει [a] καὶ τὴν ἡλικίαν αὐτοὺς, πα[…] στον ὅσον τῆς Ἑβραϊκῆς λειπομένους ἀρχαι[…] ἐν ταυτῷ διὰ τῆς τῶν χρόνων παραθέσεως […] Ταῦτα μὲν οὖν ὁ πρὸ τούτου. Ὁ δέ γε παρ[…] γεται λοιπὸν ἤδη, ὥσπερ τι χρέος, τὴν ἐπηγ[…] ὑπόσχεσιν ἀποδοῦναι, καὶ τὴν ἔν τισιν, εἰ κ[…] πᾶσι, τοῖς δογματικοῖς θεωρήμασι, πρὸς τὰ […] λόγια συμφωνίαν τῶν παρ' Ἕλλησι φιλοσ[…] φᾶναι· ὧν τοὺς περιττοὺς παραιτησάμενος[…] ρυφαῖον ἁπάντων ἀνακαλεῖται, μόνῳ χρῆ[…] πάντων ἡγούμενος γνώμονι χρήσασθαι τοῦ […] ματος Πλάτωνι· ἐπεὶ καὶ οὗτος μόνος ἔοικε, […] τοὺς πάντας ὑπερακοντίσας, αὐτάρκης ἡμῖν […] πρὸς τὴν τοῦ ζητουμένου σύστασιν. Εἰ δὲ […] σαφηνείας ἕνεκα τῆς τοῦ ἀνδρὸς διανοίας, […] τὴν κατ' αὐτὸν ἐζηλωκόσι φιλοσοφίαν μάρτυ[…] σομαι, τὰς αὐτῶν ἐκθησόμενος φωνὰς ἐπὶ […] τοῦ προκειμένου. Τετηρήσθω δέ μοι, τὸ μὴ π[…] τυχῶς εἰρῆσθαι τῷ ἀνδρὶ, εἰ καὶ τὰ πλεῖσ[…] σὺν ἀληθείᾳ ἐκπεφώνηται. Ὃ δὴ καὶ αὐτὸ […] δέοντα καιρὸν παραστήσομεν, οὐκ αὐτοῦ […] ἀπολογίας δὲ ἡμετέρας χάριν, δι' ἣν τὴν […] φιλοσοφίαν τῆς Ἑλληνικῆς ὁμολογοῦμεν […] νικέναι.

[a] *Ισ.* τήν τε φρόνησιν. [b] *γρ.* ἔσεσθαι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

A

ὅτι Πλάτωνα φιλοσοφία τῇ καθ' Ἑβραίους τοῖς ἀναγκαιοτάτοις ἐπηκολούθησεν.

Ἰα διελόντος μέρη τοῦ Πλάτωνος τὸν πάντα σοφίας λόγον, εἰς φυσικὸν, ἠθικὸν, λογικόν· πάλιν τὸν φυσικὸν διελομένου εἴς τε τὴν ἡτῶν θεωρίαν, καὶ τὴν τῶν ἀσωμάτων ων· εὕροις ἂν καὶ παρ' Ἑβραίοις τὸ τριοῦτο τῆς διδασκαλίας εἶδος, ὅτι δὴ καὶ οἷς τὰ ὅμοια, πρόσθεν ἢ Πλάτωνα γενέσθαι, φηται. Πρῶτον δὲ τῶν Πλάτωνος ἀκοῦσαι ἵ' οὕτω καὶ τὰ Ἑβραίων ἐπισκοπῆσαι. Θήσω κόσκοντα Πλάτωνι ἀπὸ τῶν τὰ αὐτοῦ πρεν, ὧν Ἀττικὸς, διαφανὴς ἀνὴρ τῶν Πλατωλοσόφων, ὧδέ πη τὰ δοκοῦντα τῷ ἀνδρὶ διέξεἰς ἵσταται πρὸς τοὺς διὰ τῶν Ἀριστοτέλους B νος ὑπισχνουμένους.

CAPUT I.

Platonis philosophiam, in iis quæ omnium maxime necessaria sunt, cum illa Hebræorum convenire.

Ac primum quidem, cum tres in partes a Platone universa philosophiæ ratio dividatur, in naturam, mores, ac disserendi vim : deinde pars illa rursus, quæ de natura disputat, in eorum, quæ sensibus usurpantur, tractationem et naturarum corporis expertium intelligentiam ab eodem tribuatur : apud Hebræos quoque tripartitum illud doctrinæ genus reperias, quod nimirum antequam Plato nasceretur, affinia prorsus ac gemina disputarint. Ac Platonem quidem ipsum in primis audiamus, **509** ut Hebraica dogmata contemplemur. Nos vero Platonis hoc in genere sententiam, ex eorum qui studiosissime hominis decreta defendunt, eruemus. Ex iis autem Atticus, vir Platonicos inter philosophos clarissimus, hunc in modum mentem ipsius doctrinamque prosequitur, ubi adversus illos qui Aristotelis doctrina Platonis sese philosophiam tueri profitentur.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Περὶ τοῦ τριμεροῦς τῆς κατὰ Πλάτωνα φιλοσοφίας.

ἢ τοίνυν διαιρουμένης τῆς ἐντελοῦς φιλοσοτε τὸν ἠθικὸν καλούμενον τρόπον, καὶ τὸν καὶ ἔτι τὸν λογικόν· καὶ τοῦ μὲν πρώτου άζοντος ἡμῶν ἕκαστον καλὸν καὶ ἀγαθὸν, οἴκους ὅλους εἰς τὸ ἄριστον ἐπανορθοῦντος, ἀ δῆμον σύμπαντα πολιτείᾳ τῇ διαφερούσῃ, ς τοῖς ἀκριβεστάτοις κοσμοῦντος· τοῦ δευρὸς τὴν περὶ τῶν θείων γνῶσιν διήκοντος, C τῶν πρώτων, καὶ τῶν αἰτίων, καὶ τῶν ἐκ τούτων γίνεται, ἃ δὴ περὶ φύσεως ὁ Πλάτων ὠνόμακεν· εἰς δὲ τὴν περὶ τούρων διάκρισίν τε καὶ εὕρεσιν τοῦ τρίτου βανομένου· ὅτι μὲν Πλάτων πρῶτος, καὶ συναγείρας εἰς ἓν πάντα τὰ τῆς φιλοσοφίας ς ἐσκεδασμένα καὶ διερριμμένα, ὥσπερ τὰ έως μέλη, καθάπερ εἶπέ τις, σῶμά[a] τε καὶ ληρον ἀπέφηνε τὴν φιλοσοφίαν, δῆλα παντὶ. Οὔτε γὰρ οἱ περὶ Θαλῆν, καὶ Ἀναξιμένην, αγόραν, καὶ ὅσοι κατὰ ταυτὸν γεγόνασι γνοοῦνται περὶ μόνην τὴν ὑπὲρ τῆς φύσεως ν σκέψιν διατρίψαντες· οὐ μὴν οὐδὲ Πιτὁ Περίανδρος, καὶ Σόλων, καὶ Λυκοῦργος, απλήσιοι τούτοις, λανθάνουσί τινας τὴν D λοσοφίαν εἰς πολιτείαν καταθέντες· Ζήνων ὂν τὸ Ἐλεατικὸν τοῦτο διδασκαλεῖον, καὶ ριμον ἐπὶ τῇ τέχνῃ τῶν λόγων μάλιστα σπουούτοις δὲ ἐπιγενόμενος Πλάτων, ἀνὴρ ἐκ φυτελής, καὶ πολὺ διενεγκὼν, οἷα κατάπεμἀληθῶς, ἐκ θεῶν, ἵν' ὁλόκληρος ὀφθῇ ἡ δι' ἡ) φιλοσοφία, παρῆκέ τε οὐδὲν, καὶ ἕκαστα, μήτε ἐλλείπων πρὸς τὸ ἀναγκαῖον, μήτε πρὸς ον ἐξενεχθείς. Ἐπεὶ τοίνυν πάντων ἔφαμεν τῷ Πλατωνικῷ, καὶ φυσιολογοῦντι, καὶ περὶ οντι, καὶ διαλεγομένῳ, φέρε, καθ' ἕκαστον μεθα. » Ταῦτα μὲν ὁ Ἀττικός. Ἐπιμαρτυι.

CAPUT II.

De tripartita Platonis philosophia, ex Attico.

« Cum igitur, inquit, tres in partes integra perfectaque philosophia dividatur, hoc est in morum, naturæ, disserendique doctrinam; quarum prima illa non singulos modo nostrum bonos ac probos efficiat, verum etiam familias integras ad castissimam vitæ rationem informet, adeoque populum universum excellenti quodam reipublicæ genere, et accuratissimis legibus instituat; secunda vero ad rerum divinarum cognitionem ita pertineat, uti simul et principes illas causasque cæterarum, quæque ex illis fluunt, reliquas omnes contempletur, quam naturæ historiam Plato nuncupavit; tertia denique ad certiorem superioris utriusque discussionem et inventionem assumatur : Platonem exstitisse, qui partes illas omnes philosophiæ dissipatas eatenus atque disjectas, sic tanquam Penthei membra, ut nonnemo dixit, primus idem maximeque complexus, philosophiam in unius cujusdam corporis, atque integri animantis speciem conflaverit, ab omnibus prædicari constat. Nemini quippe dubium est quin Thales, Anaximenes, Anaxagoras, et quotquot præterea sub idem vixere tempus, in sola fuerint naturæ rerum consideratione versati. Pittacus autem, Periander, Solon, Lycurgus, ac cæteri id genus, suam omnem philosophiam in reipublicæ curam ac studium aperte contulerunt. Zeno denique et illa omnis Eleatica schola, quin potissimum in disserendi artem incubuerit, nemo etiam est, qui nesciat. At vero his omnibus Plato succedens, vir a natura **510** partibus omnibus ac numeris absolutus, longeque cæteris antecellens, utpote deorum plane munere donoque missus, per quem integra tandem aliquando philosophia cerneretur, et præteriit omnino nihil, et singula suam ad maturitatem ita perduxit, ut neque necessarii quid-

[a] *δι' αὐτοῦ*. Malim abesse articulum ἡ.

quam desiderari, neque abripi sese ad inania pateretur. Quoniam igitur Platonici philosophi propriam hanc trium illorum conjunctionem esse defendimus, uti de rerum natura disputet, de morum conformatione tractet, ac simul in disserendi facultus sit, age, singula per sese videamus. » Hæc Atticus. Ad quæ Aristoclis Peripatetici te accedit, qui libro septimo eorum quos *De natura* conscripsit, conceptis verbis ita loquitur.

CAPUT III.

De Platonica philosophia, ex Aristocle.

« Plato, inquit ille, germanum perfectumque, si quisquam alius, philosophandi genus habuit. Nam Thaletis sectatores in naturæ disputationibus toti erant : Pythagorei texerunt atque involverunt omnia : Xenophanes ejusque discipuli suis illis argumentorum contentionibus, vertiginis plurimum philosophis attulerunt, opis autem subsidiique nihil : Socrates maxime, ignem, quod aiunt, quodque Plato ipse dictitabat, igni addidit. Nam indole cum esset ingenioque singulari, adeoque de re qualibet quæstionem movere solerter in primis graviterque posset, novas ipse de moribus, deque republica disputationes invexit, imo etiam de ideis agere omnium primus instituit : eumdem vero nullo non excitato controversiæ genere, deque omnibus quærentem adhuc atque dubitantem mors occupavit. Jam alii quas sibi quisque particulas absciderant, in iis hæsere perpetuo : atque ita nonnulli medicinam, disciplinas alii mathematicas, poeticam alii musicamque sectati sunt. Plerique disserendi vi ac facultate capti, quorum alii sese rhetores, dialecticos alii nuncuparunt. Nam qui Socrati successere, cum multiplices admodum ac varii fuere, tum etiam opinionibus maxime contrarii. Nam alii cynicum sordidumque vitæ genus, simplicem, et ab omni perturbationis sensu vacuum animum : voluptates alii contra prædicabant. Hi sese omnia scire jactabant, illi plane nihil. Quidam in media turba atque omnium oculis volvebantur **511**, cum infima plebe assidui : alios adire nemo, nemo alloqui potuisset. At Plato cum unam eamdemque divinarum esse humanarumque rerum scientiam probe intelligeret, eam primus ita digessit, ut partem illius unam explicandæ universi naturæ, alteram rerum humanarum tractationi, conformandæ orationi tertiam postremamque tribueret. Cæterum, nisi divina perspecta prius et cognita habeamus, pervideri a nobis humana non posse statuebat. Quemadmodum enim medici, uti partibus quibusdam medeantur, in totius ante corporis curationem incumbunt, ita prorsus, qui res nostras intueri velit, universi naturam prius ei cognoscendam esse : cum illius pars quædam homo sit, atque ex bonis duobus, quorum alterum ad nos, ad universum alterum pertinet, præcipuum sit universi bonum, quod alterum ejus causa procreetur. Atque hanc Indorum esse rationem Aristoxenus musicus testatur : quippe, unum ex ea natione aliquem Athenis congressum esse cum Socrate, ex eoque sciscitatum, quid agendum sibi re-

ρεῖ δὲ τοῖς αὐτοῖς καὶ ὁ Περιπατητικὸς Ἀ ἐν ἑβδόμῳ συγγράμματι, ὧν *Περὶ φυσιολο* ταξεν, ὧδε λέγων πρὸς ῥῆμα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ἀριστοκλέους, Περὶ τῆς κατὰ Πλάτων φίας.

« Ἐφιλοσόφησε δὲ Πλάτων, εἰ καί τις ἄλλ ποτε, γνησίως καὶ τελείως. Οἱ μὲν γὰρ φυσιολογοῦντες διετέλεσαν· οἱ δὲ περὶ Πυθ εκρύψαντο πάντα· Ξενοφάνης δὲ καὶ οἱ ἀ τοὺς ἐριστικοὺς κινήσαντες λόγους, πολὺ ἔβαλον ἴλιγγον τοῖς φιλοσόφοις, οὐ μὴν ἐ τινα βοήθειαν. Οὐχ ἥκιστα δὲ καὶ Σωκρ δὴ τὸ λεγόμενον, ἐγένετο πῦρ ἐπὶ πυρὶ, αὐτὸς ἔφη Πλάτων. Εὐφυέστατος γὰρ ὢν, ἀπορῆσαι περὶ παντὸς ὁτουοῦν, ἐπεισήνε ἠθικάς καὶ πολιτικὰς σκέψεις, ἔτι δὲ τὴν ἰδεῶν πρῶτος ἐπιχειρήσας ὁρίζεσθαι · πάν ρων λόγον, καὶ περὶ πάντων ζητῶν, ἔφθη τ Ἄλλοι δ' ἀποτεμόμενοι μέρη τινὰ, περὶ ἔτριψαν, οἱ μὲν ἰατρικὴν, οἱ δὲ τὰς μαθημα στήμας· ἔνιοι δὲ περὶ τοὺς ποιητὰς καὶ χήν. Οἱ μέντοι πολλοὶ τὰς τῶν λόγων δυνά μασαν, ὧν οἱ μὲν ῥήτορας, οἱ δὲ διαλεκτικ εἶπον ἑαυτούς. Οἱ μέντοι Σωκράτην διαδεξ πάνυ τινὲς ἐγένοντο παντοῖοι, καὶ ὑπεν γνώμας. Οἱ μὲν γὰρ κυνισμοὺς, καὶ ἀτ ἀπαθείας ὕμνουν· ἄλλοι δ' αὖ πάλιν ἡδον μὲν εἰδέναι πάντα ἐκόμπαζον, οἱ δὲ ἀπλ Ἔτι δ' οἱ μὲν ἐν μέσῳ καὶ ἐν ὄψει πάντ δοῦντο, τοῖς πολλοῖς ἐξομιλοῦντες· ἄλλοι δ' τίον ἀπρόσιτοι καὶ ἀπροσαύδητοι διετέλ Πλάτων μέντοι, κατανοήσας, ὡς εἴη μία θείων καὶ ἀνθρωπίνων ἐπιστήμη, πρῶτος ἔφη τὴν μέν τινα περὶ τῆς τοῦ παντὸς φύ πραγματείαν, τὴν δὲ περὶ τῶν ἀνθρωπίνων τὴν περὶ τοὺς λόγους. Ἠξίου δὲ μὴ δύνασ θρώπινα κατιδεῖν ἡμᾶς, εἰ μὴ τὰ θεῖα ὀφθείη. Καθάπερ γὰρ οἱ ἰατροὶ, μέρη πεύοντες, ἐπιμελοῦνται τῶν ὅλων σωμάτω οὕτω χρῆναι καὶ τὸν μέλλοντα τἀνθάδε κ τὴν τῶν ὅλων φύσιν εἰδέναι πρότερον, μέ ὄντων τὸν ἄνθρωπον· καὶ τἀγαθὸν διττ ἡμέτερον, τὸ δὲ τοῦ παντὸς, κυριώτερον παντός· διὰ γὰρ ἐκείνου[a] καὶ τοῦτο γίνε δ' Ἀριστόξενος ὁ μουσικὸς Ἰνδῶν εἶναι τὸν τον. Ἀθήνησι γὰρ ἐντυχεῖν Σωκράτει τ ἐκείνων ἕνα τινὰ, κἄπειτα αὐτοῦ πυνθά ποιῶν φιλοσοφοίη· τοῦ δὲ εἰπόντος, ὅτι ζ τοῦ ἀνθρωπίνου βίου, καταγελάσαι τὸν γοντα μὴ δύνασθαί τινα τὰ ἀνθρώπινα ἀγνοοῦντά γε τὰ θεῖα. Τοῦτο μὲν οὖν εἰ ἀλ οὐκ ἂν δύναιτό τις διατεινόμενος εἰπεῖν. Δ Πλάτων τήν τε περὶ τῶν ὅλων φιλοσοφία πολιτικὴν, ἔτι δὲ τὴν λογικήν. » Τοιαύτης

[a] *Forte* ἐκεῖνο.

ιτωνα φιλοσοφίας, καιρὸς καὶ τὴν Ἑβραίων
ιθαι, μακρῷ πρόσθεν ἢ Πλάτωνα γενέσθαι
ν πεφιλοσοφηκότων τρόπον. Εὕροις δ' οὖν
αὐτοῖς τήν τε σύμφωνον τὴν τριμέρειαν,
ι, καὶ λογικῶν, καὶ φυσικῶν μαθημάτων,
στήσας τὸν τρόπον.

A rum esset, uti philosopharetur : quo respondente, de humanæ vitæ rationibus quærendum ipsi et cogitandum esse : tum vero risisse Indum, cum negaret humana quemquam pervidere posse, qui divinorum ignoratione laboraret. Id porro verum sit, necne, ut maxime contendat, statuere nemo potest.

lato philosophiam, in eam, quæ de universo disputaret, in civilem, ac disserendi magirtitus est. » Cum igitur ea Platonicæ philosophiæ ratio sit, tempus est ut Hebræorum quoque iiam contemplemur, qui profecto longe antequam Plato nasceretur, persimile philosophani habuerunt. Enimvero tripartitam apud eos, cumque Platonica illa congruentem disciplil ad mores, vel ad vim disserendi, vel ad naturam ipsam pertinentium divisionem reperias, ota hunc in modum cogitare velis.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

τῶν παρ' Ἑβραίοις ἠθικῶν δογμάτων.

ν οὖν ἠθικὰ πρώτιστα πάντων φιλοτίμως
μένα παρ' αὐτοῖς, ἔργοις πολὺ πρότερον τῶν
ίθοις ἂν τὰ κατὰ τοὺς ἄνδρας διασκοπούμε-
ι καὶ τέλος ἀγαθῶν τοῦ τε μακαρίως ζῆν
ρον τὴν εὐσέβειαν, τήν τε διὰ τῆς τῶν
ορθώσεως πρὸς τὸν Θεὸν φιλίαν ἠγάσαντό
τεδίωξαν· ἀλλ' οὐ σωμάτων ἡδονήν, κατ'
ον· οὐδ' αὖ τὴν τριγένειαν τῶν ἀγαθῶν,
στοτέλην, τὰ περὶ σῶμα, καὶ τὰ ἐκτὸς ἐν
τῆς ψυχῆς ἀγαθοῖς ἐκτετιμηκότα· οὐ μὴν
σχάτην ἄγνοιάν τε καὶ ἀμαθίαν ἣν ὀνόματι
ρ τινὲς ἐποχὴν ἀνειρήκασιν· ἀλλ' οὐδ' αὖ τῆς
ν ἀρετήν· πόση γὰρ ἐν ἀνθρώποις αὕτη, καὶ
αυτὴν ἄνευ Θεοῦ πρὸς τὸν ἄλυπον συν-
ι βίον; Δι' ὃν [a] τὰ πάντα τῆς εἰς τὸν
δος, πείσματος ὥσπερ ἀῤῥαγοῦς ἐξάψαν-
θεοφιλῆ μόνον ἀπέφηναν εἶναι μακάριον.
ὁ πάντων ἀγαθῶν ταμίας Θεὸς, ζωῆς ὢν
καὶ αὐτῆς ἀρετῆς πηγή, τῶν περὶ σῶμα
ἐκτὸς ἁπάντων χορηγὸς ὑπάρχων, μόνος ἂν
τὸν μακάριον βίον, τῷ τὴν πρὸς αὐτὸν φι-
τῆς παναληθοῦς εὐσεβείας στειλαμένῳ, αὐ-
Ἔνθεν ὁ πάνσοφος Μωσῆς, πρῶτος ἁπάν-
ῇ παραδοὺς τὸν τῶν πρὸ αὐτοῦ θεοφιλῶν
βίον, τὸν πολιτικὸν ὁμοῦ καὶ πρακτικὸν
σεως ἱστορικῆς ὑποτέθειται τρόπον. Ἧς
ς, ἀπὸ τῶν καθόλου τὴν διδασκαλίαν ἐποιή-
ὸν τῶν ὅλων αἴτιον ὑποστησάμενος, κο-
ι καὶ ἀνθρωπογονίαν ὑπογράψας. Εἶθ' οὕτως
καθόλου ἐπὶ τὰ κατὰ μέρος προελθὼν τῷ
ι διὰ τῆς τῶν παλαιῶν ἀνδρῶν μνήμης εἰς
κείνων ἀρετῆς τε καὶ θεοσεβείας ζῆλον τοὺς
παρορμήσας, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ αὐτὸς αὐ-
ιμων εὐσεβῶν τῶν πρὸς αὐτοῦ συντεθέντων
ς, κατὰ πάντα δῆλος ἂν εἴη τοῦ φιλοθέου
ὰ τῆς τῶν ἠθῶν ἐπιμελείας πρόνοιαν πε-
;. ὥσπερ οὖν καὶ τοῦτο προλαβὼν ὁ λόγος ἐν
θεν φανερὸν κατεστήσατο. Μακρὸν δ' ἂν εἴη
ἑξῆς μετὰ Μωσέα προφήτας, τούς τε τού-
ρεπτικοὺς μὲν ἀρετῆς, ἀποτρεπτικοὺς δὲ
κάσης λόγους, ἐν τῷδε καταβάλλεσθαι. Τί
οῦ σοφωτάτου Σολομῶντος τὰς ἠθικὰς παρα-
ιδασκαλίας; οἷς [b] καὶ οἰκείων λόγων ἀνέθηκε
ια, *Παροιμίας* ἐπονομάσας, ἐπιτόμους γνώ-

ιιδ. [b] ἴσ. αἷς.

CAPUT IV.

De morum apud Hebræos disciplina.

B Ac præ cæteris quidem omnibus, ea quæ morum ad disciplinam pertinent, summo quodam ab illis præcipuoque studio, longeque ante rebus ipsis culta esse quam verbis, si eorum instituta scrutari placet, intelliges. Nam et bonorum ipsi finem, et summum beate vivendi terminum, pietatem, et profectam ex morum integritate **512** cum Deo conjunctionem, tam diligenter persecuti sunt, quam complexi vehementer. Non jam corporis voluptatem, ut Epicurus : non triplex illud Aristotelis bonorum genus, qui corporis fortunæque bona, eodem in loco pretioque, quo animi opes habuit : non summam illam rerum imperitiam et ignorantiam omnium, quam nonnulli honestiore quodam nomine assensionis retentionem appellarunt : non C denique virtutem ipsam animi : nam quantula tandem ipsa inter homines futura esset, aut quid omnino, si Deum seponeres, ad vitam molestia liberandam per sese posset? Quare divina ex fiducia, tanquam ex fune quodam vi nulla rumpendo cuncta suspendentes, eum duntaxat, qui Deo charus esset, beatum esse statuerunt. Deus enimvero, uti bonorum omnium dispensator, auctorque vitæ, nec modo fons virtutis ipsius, verum etiam omnium tam corporis quam fortunæ bonorum largitor est, ita solus ei ad beate vivendum satis omnino fuerit, qui ejus in amicitiam vera sit ac solida pietate susceptus. Quo factum etiam est, uti sapientissimus ille Moses, cum primus omnium, Hebræorum illo- D rum vitam, qui ante sese divinæ hujus amicitiæ participes fuerant, scriptis mandaret, non reipublicæ modo, sed etiam instituendæ vitæ formam, historica narratione complexus sit. Cujus doctrinæ ab universi rationibus initium duxit, rerum omnium auctorem Deum statuens, dum mundi simul et hominis ortum molitionemque delineat. Tum ab universis illis ad singulares oratione delapsus, dum renovanda priscorum illorum memoria lectores auditoresque suos ad ipsorum virtutem ac religionem imitandam exstimulat ; imo dum ipsemet legum sanctissimarum auctorem simul latoremque profitetur, quam studiose illam hominis cum Deo consuetudinem, suscepta morum censura promoverit, aperte omnibus palamque testatur, uti jam su-

perioribus libris ostendimus. At longum sane foret, cum alios deinceps prophetas, qui Mosem secuti sunt, tum singulos ipsorum, quibus vel ad virtutem adhortantur, vel dehortantur a vitiis, orationes hoc in volumen includere. Quid porro, si tibi moralia sapientissimi Salomonis præcepta commemorem, quibus peculiare quoddam familiarium dictorum opus addictum voluit, quæ Proverbia nuncupavit, concisas brevesque sententias apophthegmatum similes, uno quodam argumenti genere complexus? Atque ita Hebræi jam olim, **513** priusquam Græci prima elementa didicissent, cum optimis ipsi moribus instituti sunt, tum in ejusdem etiam disciplinæ communionem, quotquot sese convenirent, prolixe admodum ac liberaliter acceperunt.

A μας ἀποφθέγμασιν ἐοικυίας ὑποθέσει περιλαβὼν μιᾷ. Καὶ τὸν μὲν ἠθικὸν τρόπον ταύτῃ πη παῖδες Ἑβραίων ἐκ παλαιῶν, πρὶν ἢ καὶ τὰ πρῶτα στοιχεῖα μαθεῖν Ἕλληνας, αὐτοί τε ἐπαιδεύοντο, καὶ τοῖς προσιοῦσι τῆς αὐτῆς ἀφθόνως ἐκοινώνουν παιδείας.

CAPUT V.

De Hebræorum philosophia in disserendo posita.

Jam vero partem illam philosophiæ, quæ in disserendi ratione versatur, non contortis sophismatis, et fallacibus conclusiunculis, ut Græci solent, excolendam ipsi tractandamque putaverunt, sed percipiendæ studio veritatis: ad quam ii sane, qui divinam apud illos sapientiam profitebantur, intelligentia diviniori luce collustrata, feliciter aspirarunt. Iidem, uti eorum etiam animos, quos disciplinis suis imbuendos suscipiebant, ad illam capessendam acuerent, sacras iis sententias, plenasque gravitatis et honestatis historias, cum modulatis alternisque carminibus, certa numerorum lege comprehensis, problemata insuper atque ænigmata, nonnullasque eruditas, et allegoriis involutas quæstiones, cum verborum elegantia, et suavi pro linguæ ratione dictionis lepore conjunctas, a teneris unguiculis ingerebant. Imo primariarum etiam disciplinarum deuterotas quosdam habuere (sic enim litterarum suarum interpretes vocare soliti erant), qui res ænigmatis adumbratas, non vulgo quidem ac promiscue omnibus, sed iis tamen, qui ad eorum intelligentiam idonei censerentur, illustriori explicatione aperirent. Id plane secutus sapientissimus apud eos Salomon, inde quoque sui *Proverbiorum* operis initium fecit, hac fere de causa ad hoc scribendi genus adductum se esse testatus, cum disertis conceptisque verbis oportere ait[32], « quemlibet hominem scire sapientiam, et disciplinam, et intelligere verba prudentiæ: suscipere cavillationes sermonum, et intelligere justitiam veram, et judicium dirigere. Ut det, inquit, innocentibus astutiam, et adolescenti sensum, et intelligentiam. Hæc enim audiens sapiens, sapientior erit, et intelligens gubernacula possidebit. Et animadvertet parabolam, et tenebrosum sermonem, verba sapientum, et ænigmata. » Quæ quidem operis hujus promissa ejusmodi cum sint: tum vero singulas eorum, quæ dicta sint, propositiones, earumque **514** solutiones, illam denique disserendi artem, cum hominum illorum sapientia linguaque congruentem, quæ passim in propheticis omnibus ipsorum litteris exsistit, observare quilibet poterit, qui modo libros orationis suæ monimenta complexos otiose volutare ac perlegere voluerit. Præterea, si cui forte honesta cupiditas ipsius quoque linguæ

[32] Prov. I, 1.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Περὶ τῆς παρ' Ἑβραίοις λογικῆς πραγματείας.

B Καὶ τὸν λογικὸν δὲ τρόπον τῆς Ἑβραίων φιλοσοφίας οὐ καθάπερ Ἕλλησι φίλον, δεινότητι σοφισμάτων καὶ λογισμοῖς πρός ἀπάτην τετεχνασμένοις, δεῖν ᾤοντο μετιέναι, καταλήψει δὲ αὐτῆς ἀληθείας, ἣν ὑπὸ θείου φωτὸς τὰς ψυχὰς καταυγασθέντες οἱ παρ' αὐτοῖς θεόσοφοι, εὗρόν τε καὶ ἐφωτίσθησαν. Ἐφ' ἣν ἀκονῶντες τοὺς τὰ οἰκεῖα μαθήματα παιδευομένους, λόγων τε αὐτοῖς ἱερῶν ἀπαγγελίας, ἱστοριῶν τε σεμνῶν διηγήματα, ᾠδῶν τε καὶ ἐπῳδῶν ἐμμέτρους συνθέσεις, καὶ ἔτι προβλήματα καὶ αἰνίγματα, καί τινας σοφὰς καὶ ἀλληγορικὰς θεωρίας μετὰ κάλλους εὐεπείας, καὶ τῆς κατὰ τὴν οἰκείαν γλῶτταν εὐφραδοῦς ἀπαγγελίας, ἐξ ἔτι νηπίας αὐτοῖς παρεδίδοσαν ἡλικίας. Ναὶ μὴν καὶ τῶν πρώτων μαθημάτων δευτερωταί τινες ἦσαν αὐτοῖς· οὕτω δὲ φίλον τοὺς ἐξη- C γητὰς τῶν παρ' αὐτοῖς Γραφῶν ὀνομάζειν· οἳ τὰ δι' αἰνιγμάτων ἐπεσκιασμένα, εἰ καὶ μὴ τοῖς πᾶσι, τοῖς γοῦν πρὸς τὴν τούτων ἀκοὴν ἐπιτηδείοις, δι' ἑρμηνείας καὶ σαφηνείας ἐξέφαινον. Ταύτῃ τοι πάλιν ὁ σοφώτατος παρὰ τοῖσδε Σολομών, ἐνθένδε ποθὲν τὴν καταρχὴν τοῦ τῶν *Παροιμιῶν* ἐποιήσατο συγγράμματος, μονονουχὶ τὴν αἰτίαν αὐτῷ τῆς γραφῆς ταύτην εἶναι διδάξας, δι' ὧν αὐτοῖς ῥήμασι, « δεῖν » ἔφησε « πάντα ἄνδρα γνῶναι σοφίαν καὶ παιδείαν, καὶ νοῆσαι λόγους φρονήσεως, δέξασθαί τε στροφὰς λόγων, νοῆσαί τε δικαιοσύνην ἀληθῆ, καὶ κρῖμα κατευθύνειν· ἵνα δῷ, φησὶν, ἀκάκοις πανουργίαν, παιδί τε νέῳ αἴσθησιν καὶ ἔννοιαν. Τῶνδε γὰρ ἀκούσας σοφὸς, σοφώτερος ἔσται· ὁ δὲ νοήμων κυβέρνησιν κτήσεται, νοήσει τε παραβολὴν, καὶ σκοτεινὸν λόγον, ῥήσεις τε D σοφῶν, καὶ αἰνίγματα. » Καὶ τὰ μὲν τῆς τοῦ δηλωθέντος συγγράμματος ἐπαγγελίας τοιαῦτά τινα ἦν· τὰς δ' ἐν μέρει τῶν λεχθέντων προτάσεις, καὶ τούτων τὰς ἐπιλύσεις, τήν τε λογικὴν πραγματείαν, οἰκείως τῇ τῶν ἀνδρῶν σοφίᾳ τε καὶ φωνῇ διὰ πασῶν τῶν παρ' αὐτοῖς προφητικῶν Γραφῶν φερομένην, ὅτῳ φίλον, τῆς τούτων ἐντεύξεως τὰς βίβλους ἐπὶ σχολῆς μετὰ χεῖρας λαβὼν εἴσεται. Εἰ δέ τις καὶ τῆς γλώττης αὐτῆς φιλοκάλως γένοιτο ἐν πείρᾳ, ἴδοι ἂν οἷς παρὰ βαρβάροις, ἄνδρας λογικωτάτους, οὐδὲν σοφιστῶν οὐδὲ ῥητόρων ἀποδέοντας τῇ οἰκείᾳ γλώττῃ. Εἶεν δ' ἂν αὐτοῖς καὶ ἔμμετροι ποιήσεις, ὡς ἡ μεγάλη Μωσέως ᾠδὴ καὶ τοῦ Δαβὶδ ὁ ριη' ψαλμὸς, τῷ καλουμένῳ παρ' Ἕλλησιν ἡρώῳ μέτρῳ συντεταγμένοι. Φασὶ γοῦν ἑξάμετρα εἶναι ταῦτα, δι' ἑκκαί-

λαβῶν πεποιημένα. Καὶ τὰ λοιπὰ δὲ τὰ τοῖς στιχήρη δι' ἐπῶν λέγεται τριμέτρων τραμέτρων, κατὰ τὴν οἰκείαν αὐτῶν συγκεῖνην. Καὶ τὰ μὲν τῆς λέξεως αὐτοῖς ὧδέ πη συνέσεως ἔχει· τὰ δὲ δὴ τῆς διανοίας οὐδ' ακαλεῖν ᵃ ἀνθρώποις. Θεοῦ γὰρ καὶ αὐτῆς λόγια, δι' αὐτῶν ἐκπεφωνημένα, θεσπίαὶ προῤῥήσεις, μαθήματά τε εὐσεβῆ, καὶ τὰ ων ἐπιγνώσεως δόγματα περιειλήφασι. Τεδ' ἂν λάβοις τῆς παρὰ τοῖς ἀνδράσι λογικῆς ς, ἀπὸ τῆς ὀρθότητος τῆς τῶν ὀνομάτων θέπέρι καὶ ὁ Πλάτων τῇ Ἑβραίων μαρτυρῶν ς ἂν εἴη, καὶ κατ' αὐτό γε τοῦτο σύμφωνος τὰ τοὺς ἄνδρας φιλοσοφίᾳ, ὡς γοῦν ἐκ τούνῶναι ῥᾴδιον.

cognitionem pepererit, agnoscet ille profecto viros, ut in barbara gente, disserendi peritissimos, qui nihil aut sophistis, aut oratoribus, pro linguæ suæ vi ac ratione concedant. Habent illi quoque opera sua versuum numeris comprehensa, cujusmodi est magnum illud Mosis carmen, psalmusque Davidis centesimus decimus octavus, quod utrumque eo versuum, quod heroicum Græci vocant, genere continetur. Quippe hexametris syllabarum sedecim ambo constare dicunt. Reliqua vero carminum apud eos genera, ex trimetris ac tetrametris versibus, pro linguæ suæ proprietate, conflata perhibentur. Et dictionem illi quidem habent, eam disserendi vim ac solertiam includentem. Nam quæ ad sensum ejus sententiamque pertinent, ea cum us conferre sit nefas : cum Dei ac veritatis ipsius oracula verbis illis expressa, responsa item que divina, cum disciplinis ad pietatem informantibus, et præceptis ad cognoscendam reuram spectantibus complectantur. Cæterum quam illi matura disserendi facultate præstent, ex minum apud illos impositione conjicias, quo etiam in genere ad Hebræorum opinionem sufquoque suum adjungit Plato, et cum eorum philosophia palam aperteque consentit, ut ex bus intelligi facile poterit.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ϛ'.

παρ' Ἑβραίοις τῶν ὀνομάτων ὀρθότητος.

του Μωσέως μακρῷ πρόσθεν, ἢ τὸ τῆς φιλοόνομα εἰς Ἕλληνας ἐλθεῖν, διὰ πάσης αὐτοῦ ῆς μυρία περὶ τῆς τῶν ὀνομάτων θέσεως ατευμένου· καὶ τοτὲ μὲν φυσικώτατα τῶν τῷ πάντων τὰς ἐπωνυμίας διατεταγμένου, ῷ Θεῷ τὴν κρίσιν τῆς τῶν εὐσεβῶν ἀνδρῶν ίας ἀναθέντος· φύσει τε, ἀλλ' οὐ θέσει, τὰ ὀνότα τῶν πραγμάτων κεῖσθαι πεπαιδευκότος, ὁ Πλάτων συμφέρεται τοῖς αὐτοῖς, οὐκ ἄλβαρβάρων μνησθεὶς, καὶ παρὰ τοῖσδε φήσας ζεσθαι τὸν τρόπον, τάχα που τοὺς Ἑβραίους ενος, ἐπεὶ μηδὲ παρ' ἑτέροις βαρβάροις ῥᾴτοιάνδε παραφυλάξαι θεωρίαν. Λέγει δ' οὖν όλῳ, καὶ οὐ τοῦτο εἶναι ὄνομα ὃ ἄν τινες οι καλεῖν, καλῶσι, τῆς αὐτῶν φωνῆς μόριον ρόμενοι, ἀλλ' ὀρθότητά τινα τῶν ὀνομάτων αι, καὶ Ἕλλησι καὶ βαρβάροις τὴν αὐτὴν Καὶ προϊὼν ἑξῆς φησιν· « Οὐκοῦν οὕτως ἀξιώ καὶ τὸν ὀνομαθέτην, τόν τε ἐνθάδε καὶ τὸν ροις, ἕως ἂν καὶ τὸ τοῦ ὀνόματος εἶδος ἀποτροσῆκον ἑκάστῳ, ἐν ὁποιαισοῦν συλλαβαῖς ίρω ὀνομαθέτην εἶναι τὸν ἐνθάδε ἢ τὸν ἀπ' ἄλλοθεν (23). » Εἶθ' ἑξῆς πάλιν τὸν ἐπιστήμονα τητος τῶν ὀνομάτων διαλεκτικὸν καὶ ὀνομααι φήσας, οὕτω λέγει· « Τέκτονος μὲν ἄρα τὶν τὸ ποιῆσαι πηδάλιον ἐπιστατοῦντος κυ, εἰ μέλλοι καλὸν εἶναι τὸ πηδάλιον. Φαίνεομαθέτου (24) δέ γε, ὡς ἔοικεν, ὄνομα, ἐπι-

CAPUT VI.

De recta nominum apud Hebræos impositione.

« Mosem illum, qui longe antequam vel ipsum philosophiæ nomen auditum esset in Græcia, de nominum impositione tam sæpe tamque diligenter sua passim historia disputavit, quique partim eorum, qui apud sese erant, omnium, uti singulorum maxime natura postulabat, cognomenta statuit, partim eorum, ubi de viris sanctioribus ageretur, mutationem, divino totam arbitrio judicioque reservavit, cum abs natura potius, quam ex impositione quadam sua rebus singulis constare nomina intelligeret : 515 principem hoc in genere ducemque secutus Plato, eamdem prorsus insistit vitam, nec aliorum, quam barbarorum, mentionem facit, apud quos eam nominis imponendi rationem servari testatur ; Hebræos, opinor, significans, cum apud alios sane barbaros hoc studii solertiæque genus haud facile reperias. Enimvero docet in *Cratylo*, nequaquam id nomen habendum esse, quod ex condicto mutuoque consensu, nonnulli unam aliquam linguæ suæ particulam effundentes indiderint : sed potius quamdam nominum proprietatem rebus ipsis innatam esse, ejusdem omnino tam apud barbaros, quam apud Græcos rationis. » Ac deinceps ita pergit: « Statuas igitur, inquit, necesse est, quicunque vel hic vel inter barbaros nomina rebus imponat, eum, quandiu suum cuique ac proprium nomen imponet, quibuscunque demum syllabis utatur, nihilo deteriorem alterum altero nominum aucto-

ᵃ παραβαλεῖν, ἢ παραλαβεῖν. ᵇ *Forte* ἄλλων.

(23) *Οὐκοῦν οὕτως ἀξιώσεις*. Exstat hic Platonis n *Cratylo*, pag. 260, edition. Græco-Lat. Plato, ὁπουοῦν ἄλλοθι.

(24) *Ὀνομαθέτου*. Plato Νομοθέτου, quemadmo. manuscript. Ficinus tamen vertit, *nominis* r. At νομοθέτου vera lectio est, tametsi spectu, ὀνομαθέτου arridat. Pagina enim præcedente, in eo maxime Plato fuit, ut nomina rebus imponere, sapientis legislatoris esse confirmaret, ab eo loco litteræ F : Ἆρ' οὐχὶ ὁ νόμος δοκεῖ σοι ὁ παραδιδοὺς αὐτά (ὀνόματα); Ἔοικε. Νομοθέτου ἄρα ἔργῳ χρήσεται ὁ διδασκαλικὸς, ὅταν ὀνόματι χρῆται. Δοκεῖ μοι. Νομοθέτης δέ σοι δοκεῖ πᾶς εἶναι ἀνὴρ, ὁ τὴν τέχνην ἔχων; Ὁ τὴν τέχνην, etc. Idem

rem habendum esse. » Tum ubi rursus eum, cui recta nominum ratio cognita sit atque perspecta, dialecticum verumque nominum auctorem appellavit, ita prosequitur : « Fabri quidem lignarii operæ fuerit, gubernatoris jussu clavum moliri, qui aptum modo clavum istum habere volet. Fuerit sane. Ergo legislatoris utique fuerit, ex hominis dialectici præceptis nomen imponere, si modo rite imponendum erit. Sic est. Tibi igitur, o Hermogenes, fatendum, opinor, erit, hanc nominum impositionem, non leve quiddam, ut existimas, nec vulgarium ac plebeiorum hominum opus esse, adeoque vere dictum a Cratylo est, suum a natura rebus inesse nomen, nec artificem nominum quemvis esse posse, sed eum duntaxat, qui et innatum rei cuique nomen pervidere, et illius quasi formam litteris deinde ac syllabis repræsentare possit. » Hæc ille. Tum pluribus interjectis, barbarorum iterum mentionem facit ; deinde vim quoque nominum maximam a barbaris ad Græcos profectam esse, his ipsis verbis ingenue confitetur : « Equidem sic existimo, inquit, Græcos, eosque præsertim qui sub barbarorum potestate vixerunt, pleraque nomina a barbaris accepisse. Quid tum postea ? Nimirum, si quis quam illa recte apteque conveniant, ex Græcæ linguæ, non ex ejus, unde natum quodque fuerit, proprietate quæret, eum utique hæsurum intelligis. Et merito quidem. » Hactenus Plato. At illum sane Moyses antevertit, qui utpote sapientissimus non legislator modo, sed etiam dialecticus, hac de re quid scribat accipe : « Formatis **516** igitur, inquit [93], Deus de limo cunctis animantibus terræ, et universis volatilibus cœli, adduxit ea ad Adam, ut videret, quid vocaret ea : et omne, quod vocavit Adam animæ viventis, ipsum erat nomen ejus. » Cum enim ait, « ipsum erat nomen ejus, » quid aliud quam appellationes, uti natura postulabat, inditas esse significat ? Quippe quod jamjam impositum nomen fuerat, idem multo ante in ipsa natura inclusum fuisse, adeoque suam illam in appellato quoque appellationem antegressam esse declarat, quam deinde vir ille divino Spiritu afflatus, vi quadam superiore imposuit. Quin ipsum etiam Adami nomen, quod Hebraicum per sese est, jure apud Mosem hominis e terra nati cognomentum censeatur, cum apud Hebræos Adam *terra* nuncupetur : ex quo factum sit, ut qui primus e terra natus erat,

[93] Gen. II, 7.

A στάτην ἔχοντος διαλεκτικὸν ἄνδρα, εἰ μέλλοι καλῶς ὄνομα τεθήσεσθαι (25). Ἔστι ταῦτα. Κινδυνεύει ἄρα, ὦ Ἑρμόγενες, εἶναι οὐ φαῦλον, ὡς σὺ οἴει, ἡ τοῦ ὀνόματος θέσις, οὐδὲ φαύλων ἀνδρῶν, οὐδὲ τῶν ἐπιτυχόντων. Καὶ Κράτυλος ἀληθῆ λέγει, λέγων φύσει τὸ (25*) ὀνόματα εἶναι τοῖς πράγμασι, καὶ οὐ πάντα δημιουργὸν ὀνομάτων εἶναι, ἀλλὰ μόνον ἐκεῖνον, τὸν ἀποβλέποντα εἰς τὸ τῇ φύσει ὄνομα ὂν ἑκάστῳ, καὶ δυνάμενον αὐτοῦ τὸ εἶδος τιθέναι εἴς τε τὰ γράμματα καὶ τὰς συλλαβάς. » Τοσαῦτα εἰπὼν, μετὰ πλεῖστα βαρβάρων αὖθις ἀναφέρει τὴν μνήμην, κἄπειτα εἰς Ἕλληνας παρὰ βαρβάρων ἥκειν τὰ πολλὰ τῶν ὀνομάτων διαῤῥήδην ὁμολογεῖ, φάσκων αὐτοῖς ῥήμασιν· « Ἐννοῶ, ὅτι πολλὰ οἱ Ἕλληνες ὀνόματα, ἄλλως τε καὶ οἱ ὑπὸ τοῖς (26) βαρβάροις οἰκοῦντες, παρὰ τῶν
B βαρβάρων εἰλήφασι. Τί οὖν δή (27) ; Εἴ τις ζητοίη, ταῦτα κατὰ τὴν Ἑλληνικὴν φωνὴν ὡς ἐοικότως (28) κεῖται, ἀλλὰ μὴ κατ' ἐκείνην, ἐξ ἧς τὸ ὄνομα τυγχάνει ὂν, οἶσθα, ὅτι ἀποροίη ἄν. Εἰκότως. » Ταῦτα ὁ Πλάτων. Φθάνει γε μὴν αὐτὸν Μωϋσῆς, ὃς, οἷα δὴ σοφὸς νομοθέτης ὢν ὁμοῦ καὶ διαλεκτικὸς, ἐπάκουσον τί φησι· « Καὶ ἔπλασεν ὁ Θεὸς ἐκ τῆς γῆς πάντα τὰ θηρία τοῦ ἀγροῦ, καὶ πάντα τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἤγαγεν αὐτὰ πρὸς τὸν Ἀδὰμ, ἰδεῖν, τί καλέσει αὐτά· καὶ πᾶν ὃ ἂν ἐκάλεσεν αὐτὸ Ἀδὰμ ψυχὴν ζῶσαν, τοῦτο ἦν ὄνομα αὐτοῦ. » Διὰ γὰρ τοῦ φάναι, « τοῦτο ἦν ὄνομα αὐτοῦ, » τί ἄλλο ἢ κατὰ φύσιν τεθεῖσθαι τὰς προσηγορίας παρίστησι; τὸ γὰρ ἐπικληθὲν ἄρτι φησὶ τοῦτο καὶ πάλαι πρότερον ἐν τῇ
C φύσει περιέχεσθαι, εἶναί τε καὶ προϋπάρχειν ἑκάστῳ τῶν ἐπωνομασμένων τοῦτο ὄνομα, ὅπερ ὁ δηλούμενος ἄνθρωπος ἐπιθειάσας δυνάμει κρείττονι τέθειται. Καὶ αὐτὸ δὲ τὸ Ἀδὰμ, Ἑβραίων ὑπάρχον ὄνομα, παρὰ τῷ Μωσεῖ τοῦ γηγενοῦς ἀνθρώπου γένοιτ' ἂν ἐπώνυμον, ὅτι δὴ παρ' Ἑβραίοις Ἀδὰμ ἡ γῆ καλεῖται· παρ' ὃ καὶ ὁ πρῶτος γηγενὴς ἐτύμως Ἀδὰμ ὑπὸ Μωσέως ἀνείρηται. Ἔχοι δ' ἂν καὶ ἄλλην ἡ προσηγορία διάνοιαν, εἰς τὸ ἐρυθρὸν μεταλαμβανομένη, καὶ τὴν τοῦ σώματος παριστῶσα φύσιν. Ἀλλὰ τὸν μὲν γεώδη (29), καὶ γήϊνον, καὶ γηγενῆ, ἢ τὸν σωματικὸν καὶ σάρκινον ἄνθρωπον, τῷ τοῦ Ἀδὰμ ἐπεσημήνατο προσρήματι. Καλοῦσι δὲ καὶ ἄλλως παῖδες Ἑβραίων τὸν ἄνθρωπον, Ἐνὼς ἐπονομάζοντες, ὃν δή φασιν εἶναι τὸν ἐν ἡμῖν λογικὸν, ἕτερον ὄντα τὴν φύ-
D σιν τοῦ γεώδους Ἀδάμ. Διάνοιαν δὲ περιέχει καὶ ὁ Ἐνὼς οἰκείαν, *ἐπιλήσμων* τῇ Ἑλλήνων ἑρμηνευόμενος φωνῇ. Τοιοῦτον δὲ πέφυκεν ὑπάρχειν τὸ ἐν ἡμῖν

ex nostro perspicue satis auferes, infra pag. 520.

(25) Plato, θήσεσθαι.

(25*) *Τό*. Forte τά. EDIT.

(26) *Οἱ ὑπὸ τοῖς*. Articulum οἱ ex Platone addidimus.

(27) *Τί οὖν δή ;* etc. Ita locum distinximus, Platonem secuti, apud quem Τί οὖν δή ; verba sunt Hermogenis : at Socratis, quæ sequuntur.

(28) *Εἰκότως*. Ita rursus distinguendum fuit ; est enim hoc adverbium Hermogenis Socrati assentientis. Tum vero, πῦρ, ὕδωρ, κύνας, et alias ejusmodi voces, Phrygias potius esse quam Græcas, ait Socrates. Idem tamen infra, pag. 274, indicare videtur, primorum nominum rationem, vel ad deos, vel ad barbaros homines revocare velle, speciosum quoddam illius effugium esse, qui rationis hujus reddendæ molestiam deprecetur : Εἰ μὴ ἄρα δὴ, inquit, ὥσπερ οἱ τραγῳδοποιοὶ, ἐπειδάν τι ἀπορῶσιν, ἐπὶ τὰς μηχανὰς καταφεύγουσι, θεοὺς αἴροντες, καὶ ἡμεῖς οὕτως εἰπόντες ἀπαλλαγῶμεν. ὅτι τὰ πρῶτα ὀνόματα οἱ θεοὶ ἔθεσαν. Ἆρα καὶ ἡμῖν κράτιστος οὗτος τῶν λόγων ; ἢ ἐκεῖνος, ὅτι παρὰ βαρβάρων τινῶν αὐτὰ παρειλήφαμεν ; (εἰσὶ δὲ ἡμῶν ἀρχαιότεροι βάρβαροι·) ἢ ὅτι ὑπὸ παλαιότητος ἀδύνατον αὐτὰ ἐπισκέψασθαι ; Αὗται γὰρ ἂν πᾶσαι ἐκδύσεις εἶεν, καὶ μάλα κομψαὶ τῷ μὴ ἐθέλοντι λόγον διδόναι περὶ τῶν πρώτων ὀνομάτων, ὡς ὀρθῶς κεῖται.

(29) *Ἀλλὰ τὸν μὲν γεώδη*, etc. Vide supra p. 507.

ῆς πρὸς τὸ θνητὸν καὶ ἄλογον συμπλοκῆς
ὁ μὲν γὰρ πάντη καθαρὸν, καὶ ἀσώματον,
, καὶ λογικὸν, οὐ μόνον τῶν πρόσθεν γενο-
ν μνήμην, ἀλλὰ καὶ τῶν μελλόντων ἔσεσθαι
ιν δι' ἄκραν ἀρετὴν θεωρίας περιείληφε· τὸ
ξὶ πεπιλημένον, ὀστέοις τε καὶ νεύροις κα-
μένον *, ὄγκον τε μέγαν καὶ βαρὺν ἐπ-
ν τὸ σῶμα, λήθης πολλῆς καὶ ἀμαθείας
ὁ παρ' Ἑβραίοις λόγος, εὐθυβόλῳ κέκληκε
τι, Ἐνὼς ἐπονομάσας, ὅπερ δηλοῖ τὸν ἐπι-
Κεῖται γοῦν παρά τινι προφήτῃ· « Τί ἐστι
, ὅτι μιμνήσκῃ αὐτοῦ; ἢ υἱὸς ἀνθρώπου,
ἔπτῃ αὐτόν; » Ἀνθ' οὗ τὸ Ἑβραϊκὸν ἐπὶ
πρώτης τοῦ ἀνθρώπου κλήσεως τὸ Ἐνὼς
εν· ὡσεὶ ἔλεγε σαφέστερον· Τί οὗτός ἐστιν
ων, ὅτι σὺ, ὦ Θεὲ, μιμνήσκῃ αὐτοῦ, καίπερ
λήσμονος; Τὸ δὲ, « Ἢ υἱὸς ἀνθρώπου, ὅτι
αὐτόν; » « Ἢ υἱὸς Ἀδὰμ » κεῖται παρὰ
μένοις· ὡς εἶναι τὸν αὐτὸν καὶ Ἀδὰμ καὶ
ῦ μὲν σαρκικοῦ διὰ τοῦ Ἀδὰμ, τοῦ δὲ λο-
τοῦ Ἐνὼς παρισταμένου. Καὶ τὰ μὲν
λόγια οὕτω πως διαιρεῖ τὴν ἐτυμολογίαν.
των τὸν ἄνθρωπον τῇ Ἑλλήνων φωνῇ παρὰ
ἶν φησι κεκλῆσθαι, λέγων· « Ὁ δὲ ἄνθρω-
ώρακε, τοῦτο δέ ἐστι ὄπωπε, καὶ ἀναθρεῖ
εται τοῦτο ὃ ὄπωπεν, ἵνα ᾖ ἀναθρῶν ἃ
Πάλιν Ἑβραῖοι τὸν ἄνδρα ἲς καλοῦσι. Παρ-
αὐτοῖς τοὔνομα ἀπὸ τοῦ ἒς, δι' οὗ σημαί-
ῦρ, ἵνα ᾖ παρὰ τὸ θερμὸν καὶ διάπυρον
νδρὸς φύσεως ὁ ἀνὴρ ὠνομασμένος. Ἡ δὲ
περ εἴρηται ἐκ τοῦ ἀνδρὸς εἰλῆφθαι, καὶ τὴν
ν ἐπικοινωνεῖ τῷ ἀνδρί. Ἰσσὰ γὰρ ἡ γυνὴ
ρ' αὐτοῖς, ὥσπερ ἲς ὁ ἀνήρ. Ὁ δὲ Πλάτων
« παρὰ τὴν ἄνω ῥοὴν » ὀνομάζεσθαι λέγει.
γει· « Ἡ δὲ γυνὴ γονή μοι φαίνεται βούλε-
ι. » Πάλιν Μωσῆς τὸν οὐρανὸν ἐτύμως τῇ
γλώσσῃ στερέωμα προσαγορεύει, παρὰ τὸ
ναι, μετὰ τὴν ἀσώματον καὶ νοερὰν οὐσίαν,
κόσμου στερεὸν καὶ αἰσθητὸν σῶμα. Ὁ δὲ
ὁ οὐρανῷ φησιν ὀρθῶς ὄνομα κεῖσθαι, διὰ τὸ
οιεῖν. Πάλιν Ἑβραῖοι τῷ μὲν ἀνωτάτω (29*)
κύριον ὄνομα ἄῤῥητον εἶναι καὶ ἄφθεγκτον,
ουσίᾳ διανοίας ληπτόν· αὐτὸ δὲ τοῦτο καθ' ὃ
ζομεν, Ἐλωῒμ καλοῦσι, παρὰ τὸ ἦλ (30),
τοῦτο δὲ ἑρμηνεύουσι ἰσχὺν, καὶ δύναμιν·
ι τοῦ Θεοῦ τοὔνομα παρ' αὐτοῖς, ἀπὸ τῆς
ν δυνάμεώς τε καὶ ἰσχύος ἐπιλελογισμένον,
ται παντοδύναμος, καὶ πάντα ἰσχύων, ὡς
τα συστησάμενος. Ὁ δὲ Πλάτων Θεὸν καὶ
ρὰ τὸ θέειν, ὅπερ ἐστὶ τρέχειν, τοὺς ἐν
αστῆρας κεκλῆσθαί φησι. Τοιαῦτα δή τινα,
ρ φάναι, τὰ παρ' Ἑβραίοις καὶ παρὰ Πλά-
ὀρθώσεως ὀνομάτων διηκρίβωται. Καὶ τὰς
ποις δὲ προσηγορίας μετά τινος διανοίας
λάτων τεθεῖσθαι· καὶ τόν γε λόγον ἀποδι-

. VIII, 5.
καταπεπαρμένον.
ῷ ἀνωτάτῳ. Sic editi. Forte legendum
ῳ, quod referatur ad ὄνομα. EDIT.
ρὰ τὸ ἦλ. Recte. Est enim איל fortitudo ·
unde nascitur אל quod præter fortitudinem, etiam fortem, Deumque significat.

A is a Mose Adamus vere ac proprie diceretur. Quanquam et alia quoque appellationis hujus ratio esse potest, quasi ex rubro colore ducatur, et corporis naturam repræsentet. Cæterum hominem quidem Hebræi, sed terrenum, atque ex terra fictum natumque, vel ex corpore carneque conflatum Adami nomine significant : at hominem dum proprie appellare volunt, vocem Enos usurpare solent, qua homo ille noster ratione præditus, atque ab terreno Adamo natura sejunctus exprimatur. Hoc etiam Enos singulare habet, ut *immemorem* Græca lingua significet. Enimvero id ei parti nostræ, quæ adjunctam rationem habet, propter ejus cum mortali et rationis experte commercium, usu venit. Nam id sane, quod purum omnino, quod sine corpore, B quod divinum ac ratione præditum est, non præteritorum modo memoriam, sed etiam futurorum cognitionem, ob vim contemplandi summam complectitur. Quod autem carni tanquam luto immersum est, quod ex ossibus nervisque compactum, quod imposito corpore, velut ingenti quadam mole oppressum, id cum Hebræus multa cum oblivione, tum imperitia laborare intelligeret, Enos convenienti admodum, et oblivionem significante nomine appellavit. Et quidem apud aliquem prophetam legimus [24] : « Quid est homo, quod memor es ejus ? aut filius hominis, quoniam visitas eum ? » Quo loco Hebraica lingua pro illa priori hominis appellatione, vocem Enos adhibuit ; quasi clarius diceret : Quid obliviosus iste est, ut ejus, o Deus, C meminisse velis, cum usque adeo sit immemor ? Quod autem subjungitur, **517** « aut filius hominis, quoniam visitas eum ? » Hebræi legunt, « aut filius Adam. » Ita cum unum et eumdem vox utraque significet, corporeus tamen Adami, Enos vero nomine, ratione præditus designatur. Atque hunc in modum Hebraicæ litteræ ambarum vocum etymologiam distinguunt. At vero Plato, ἄνθρωπον, *hominem*, Græca lingua παρὰ τὸ ἀναθρεῖν, a contemplando nominatum esse contendit : « Homo enim, inquit, simul atque vidit aliquid (ὄπωπε Græci dicunt), id ipsum quod viderit, contemplatur ac secum ipse reputat, ut ἄνθρωπος dicatur, quasi ἀναθρῶν ἃ ὄπωπε, *contemplans ea quæ viderit.* » Virum præterea Hebræi vocant *is* ; D quod nomen ab *es*, quod *ignem* significat, derivatur, ut viri nomen ab calida et ignea viri natura inditum fuerit. Mulier vero, uti ex viro sumpta perhibetur, ita in ejus nominis communionem vocata est; *issa* enim ab illis nuncupatur, ut vir *is*. At Plato, cum ἄνδρα, *virum*, παρὰ τὴν ἄνω ῥοήν, hoc est *ab superiore defluxu* dictum esse defendit, tum ita subjungit : « Γυνή autem, *mulier*, quasi γονή, *fetus*, aut *semen* appellata mihi videtur. » Rursus Moses cœlum vere ac proprie firmamentum Hebraica voce nuncupat, quod secun-

dum illam corporis expertem intelligentemque naturam, primum hujus mundi firmum sit corpus sensuque perceptum. At Plato rite οὐρανῷ, *cœlo*, id nominis inditum esse ait, quod τὸ ἄνω ὁρᾷν, hoc est *uti suspiciamus* efficiat. Hebræi nomen summæ illius Dei naturæ proprium, nec ulla voce repræsentari, nec animi cogitatione comprehendi posse cum statuant, quod a nobis Dei nomine exprimitur, id ipsum Eloim dicere consueverunt, ab *el*, ut videtur, quod apud illos *robur potestatemque* significat, ut Dei nomen apud ipsos ab ejus potestate ac robore derivetur, unde illum omnia omnino posse, utpote qui molitus omnia fuerit, intelligimus. At Plato Deum atque deos, Θεὸν καὶ θεούς, nominatos esse mavult, quod illa cœli sidera θέειν, id est, *currere*, videamus. Atque ita Hebræi simul atque Plato; rem enim adumbrasse satis est, de recta nominum impositione statuerunt. Quin etiam ipsas quoque hominum appellationes certo consilio inditas fuisse Plato confirmat, et rationem earum aliquam afferre conatur. Itaque Hectorem nescio quo pacto, quod rex Trojanorum esset, ἀπὸ τοῦ ἔχειν καὶ κρατεῖν, quæ *habere ac imperare* significant, appellatum esse conjicit; Agamemnonem **518** vero, διὰ τὸ ἄγαν μένειν, quod nimium persisteret, atque in iis, quæ adversus Trojanos susceperat, consiliis firmiter admodum et constanter hæreret. Sic Orestem, διὰ τὸ ὀρεινόν, quod montanis, hoc est agrestibus ac ferinis; Atreum, διὰ τὸ ἀτηρόν, quod perniciosis ac pestiferis moribus esset; Pelopem, quod non ea, quæ semota longius, sed ea duntaxat, quæ πέλας, hoc est *propinquiora* essent, videret; Tantalum quasi ταλάντατον, *miserrimum*, ob earum, quibus oppressus est, miseriarum magnitudinem. Ista quidem aliaque sexcenta a Platone dicta reperias, quibus nomina primis illis hominibus non pro arbitrio, sed pro naturæ conditione imposita docere conatur. At enimvero quæ apud Mosen leguntur, ea nunquam aut coacta dixeris, aut arguta illa sophistarum in cudendis voculis arte conficta. Agnosces videlicet, quem Hebræi Cainum vocant, *æmulationem* apud Græcos significare, quo nomine appellatus nefarius homo fuerit, quod adversus fratrem æmulatione invidiaque flagraret; Abelem contra *luctum* sonare, quod parentibus suis luctum attulisset: qui diviniore quodam instinctu consilioque permoti ejusmodi liberis suis nomina indiderint. Quid si Abrahamum proferam? Ille nimirum antea, dum sapientiam Chaldaicam profiteretur, in rerum superiorum disputatione occupatus, atque in siderum, quæque ad cœlum pertinent, omnium contemplatione assiduus, Abram vocabatur, quæ vox Græce sublimem parentem significat. At Deus, cum eumdem a rerum nostrarum consuetudine, ad illustriorum illarum, quæque aspectabiles omnes superant, commercium evehe-

A δόναι πειρᾶται· οὐκ οἶδ' ὅπως τὸν μὲν Ἕκτ[ορα] κλῆσθαι εἰπὼν ἀπὸ τοῦ ἔχειν καὶ κρατεῖν, βασιλέα εἶναι τῶν Τρώων· τὸν δὲ Ἀγαμέμνο[να] τὸ ἄγαν μένειν, καὶ τοῖς δόξασι παρὰ [a] τῶν εὐτόνως καὶ καρτερῶς παραμένειν· τὸν δὲ Ὀ[ρέστην] διὰ τὸ ὀρεινὸν, καὶ ἄγριον, καὶ θηριῶδες τοῦ [...] καὶ τὸν μὲν Ἀτρέα, διὰ τὸ ἀτηρόν τινα γεγο[νέναι] ἦθος· τὸν δὲ Πέλοπα, οἷόν τινα οὐ τὰ πόῤῥω[θεν] μόνα τὰ πέλας καὶ ἐγγὺς ὁρῶντα· τὸν δὲ Τ[άνταλον] ταλάντατόν τινα φησι, διὰ τὰ περὶ αὐτὸν δυ[στυχή]ματα, σημαίνειν. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα μυρί[α] εὕροις ἂν εἰρημένα τῷ Πλάτωνι, φύσει τεθ[έντα] ἀλλ' οὐ θέσει τοῖς πρώτοις τὰ ὀνόματα διδάσκ[ειν ἐῤ]ῥωμένῳ. Ἀλλ' οὐ καὶ τὰ παρὰ Μωσεῖ βεβι[ασμένα] ἂν εἴποις, οὐδέ γε κατά τινα σοφιστικὴν εὐ[ρεσι]

B λογίαν πεποιημένα· μαθὼν, ὡς ὁ μὲν παρ' Ἑ[βραίοις] Κάϊν ζῆλος παρ' Ἕλλησι μεταλαμβάνεται· [ὅ]δ' ἠξιώθη τοῦ προσρήματος ὁ δηλούμενος, ζηλῶσαι τὸν ἀδελφὸν τὸν Ἄβελ. Καὶ ὁ Ἄβελ [ἑρ]μηνεύεται πένθος, τοῦ τοιοῦδε πάθους γεγον[ὼς] αὐτὸς τοῖς γονεῦσιν αἴτιος, οἳ κατά τινα θε[ίαν] προμήθειαν γενομένοις τοῖς παισὶ ταύτας τ[ὰς] τὰς ἐπωνυμίας. Τί δ' εἴ σοι τὸν Ἀβραὰμ (31) φέροιμι; Μετεωρολόγος τις οὗτος, καὶ τ[ῆς] ἄστρων θεωρίας, τῶν τε κατ' οὐρανὸν μαθ[ημάτων] εἰδήμων τὸ πρὶν, ὅτε τῆς Χαλδαϊκῆς μετ[ῆν] σοφίας, γεγονὼς, Ἀβρὰμ ἐκαλεῖτο· τοῦτο δ' [...]νων φωνῇ πατέρα μετέωρον σημαίνει. Ἀλλ[ὰ] γε αὐτὸν, τῶν τῇδε ἐπὶ τὰ ἐπιφανῆ καὶ τῶν

C [...]νων ἐπέκεινα προάγων, εὐθυβόλῳ κέχρηται [...] μίᾳ, « Οὐκέτι, φήσας, κληθήσεται τὸ ὄνο[μά σου] Ἀβρὰμ, ἀλλὰ Ἀβραὰμ ἔσται τὸ ὄνομά σου, [πα]τέρα πολλῶν ἐθνῶν τέθεικά σε. » Τοῦτο δ' ἔχεται διανοίας, μακρὸς ἂν εἴη λόγος. Ἀπα[...] κἂν τούτῳ τὸν Πλάτωνα μάρτυρα τοῦ λόγου [...]σθαι, ὑπὸ θειοτέρας δυνάμεως ἔνια τῶν ὀ[νομάτων] τεθεῖσθαι φάμενον. Λέγει δ' οὖν αὐτοῖς ῥ[ήμασιν] « Ἐσπουδάσθαι γὰρ ἐνταῦθα μάλιστα πρέ[πει τὴν] θέσιν τῶν ὀνομάτων· ἴσως δὲ ἔνια αὐτῶν καὶ ὑ[πὸ θειο]τέρας δυνάμεως ἢ τῆς τῶν ἀνθρώπων ἐγενήθη [...] γέ τοι αὐτὸ διὰ πλειόνων καὶ ἡ παρ' Ἑβραίοις [...]στοῦται Γραφή· πρῶτός τε Μωσῆς ἀπάντων θειοτέρας δυνάμεως τὸν Ἀβραὰμ, καὶ τὸν τούτ[ου] τὸν Ἰσαὰκ, καὶ ἔτι τὸν Ἰσραὴλ ἐπωνομάσ[θαι]

D [δε]δαξε. Γέλως δὲ ὁ Ἰσαὰκ ἑρμηνεύεται, τὸ [...]αρέτου χαρᾶς ἐπαγόμενος σύμβολον, ἣν τοῖς θ[εοφιλέσι] γέρας ἐξαίρετον δώσειν ὁ Θεὸς ἐπήγγελται τούτου παῖς Ἰσραὴλ, ἣν μὲν τὸ πρὶν τὸ τοῦ [Ἰακὼβ] ὄνομα ἐπενηνεγμένος, ἀντὶ δὲ τοῦ Ἰακὼβ ὁ Θε[ὸς] τὸ τοῦ Ἰσραὴλ ὄνομα δωρεῖται, τὸν ἀσκη[τικὸν καὶ] πρακτικὸν ἐπὶ τὸν θεωρητικὸν μεταστη[σας]. Πτερνιστὴς γὰρ ὁ Ἰακὼβ ἑρμηνεύεται, ὡς [...] τῆς ἐναθλῶν ἀγῶνα· Ἰσραὴλ δὲ ὁρῶν Θεὸν, ἂν εἴη ὁ γνωστικὸς καὶ θεωρητικὸς ἐν ἀνθρώ[ποις]. Τί με δεῖ νῦν τοῦ πανσόφου Μωσέως, ἢ τ[ῶν] Ἑβραίοις ἱερῶν λόγων, διὰ μυρίων ἄλλων τ[...]

[a] *Forte* κατά.

(31) Τὸν Ἀβραάμ. Vide quæ obiter supra notavimus, pag. 420, de Abraham nomine.

ῶν οἰκείων ὀνομάτων θέσεως ἐξαπλοῦν, A σχολῆς δεομένων τῶν κατὰ τὸν τόπον; καὶ τῶν πρώτων τῆς γραμματικῆς στοι- νες μὲν οὐκ ἂν ἔχοιεν τὰς ἐτυμολογίας αὐτός γ' ἂν φαίη Πλάτων τὸν λόγον ἢ τὸν ν φωνηέντων, ἢ τῶν συμφώνων· Ἑβραίων παῖδες τοῦ τε ἄλφα τὴν αἰτίαν, ὃ παρ' ται ἄλφ, τοῦτο δὲ σημαίνει μάθησιν· καὶ αρ βὴθ φίλον αὐτοῖς προσαγορεύειν, οὕτω ὀνομάζουσιν· ὥστε δηλοῦν τὴν διάνοιαν· κου· ὡσεὶ σαφέστερον ἐλέγετο· Διδαχὴ ησις οἰκονομίας. Καὶ τὸ γάμμα δὲ παρ' ν κέκληται γῖμελ· οὕτω δὲ τὴν πλήρωσιν . Εἶτ' ἐπειδὴ τὰς δέλτους δὲλθ καλοῦσι, στοιχεῖον οὕτω προσεῖπον, ὁμοῦ διὰ τῶν ων σημαίνοντες, ὅτι ἡ ἔγγραφος μάθησις B στι δέλτων. Ἐπιὼν δέ τις καὶ τὰ λοιπὰ τικῆς στοιχεῖα, μετά τινος αἰτίας καὶ λο- κ ἂν ἕκαστα παρ' αὐτοῖς ὠνομασμένα. τῶν ἑπτὰ φωνηέντων τὴν ἐπὶ τὸ αὐτὸ ιᾶς τινος ἀποῤῥήτου προσηγορίας περι- ἐκφώνησιν, ἣν διὰ τεσσάρων στοιχείων αίων σημειούμενοι, ἐπὶ τῆς ἀνωτάτω τοῦ ως κατατάττουσιν, ἄλεκτόν τι τοῖς πολ- όῤῥητον τοῦτ' εἶναι παῖς παρὰ πατρὸς Καὶ τῶν παρ' Ἕλλησι δὲ σοφῶν, οὐκ οἶδ' τοῦτο μαθὼν ᾐνίξατο, ὧδέ πη δι' ἐπῶν

A ret, peropportunam ejus nominis mutationem instituit, his verbis: « Non amplius vocabitur nomen tuum Abram, sed Abraham erit nomen tuum, quia patrem multarum gentium posui te[89]. » Cujus oraculi vim atque sententiam explicare longum esset. Verum satis hoc etiam loco fuerit hanc ad veritatem Platonis suffragium adjungere, qui diviniore aliqua vi nomina quædam imposita fuisse pronuntiat. Sic enim ad verbum ipse, « Hic enim, inquit, maxime, præcipuum quoddam in nominibus rite imponendis adhibitum studium fuisse decet; imo ex iis etiam nonnulla fortasse, vi quadam nostra hac longe diviniori constituta sunt. » At illud ipsum divinæ litteræ longe sane luculentius uberiusque confirmant, ac Moses ipse præ cæteris, qui divinitus Abrahamum ejusque filium **519** Isaacum, nec non et Israelem appellatos esse testatur. Et *risum* quidem Isaacus significat, ut hoc suo nomine castam illam sanctamque lætitiam repræsentaret, quam amicis suis Deus tanquam singulare munus ac præmium pollicetur. Ejusdem filius Israel, cum antea Jacobi nomen habuisset, abs Deo postea Israelis nomen accepit, ex actuoso et laborioso homine contemplator effectus. Nam Jacobus sane *calce impetentem* sonat, quasi virtutis certamine defungentem; at Israel, *eum qui Deum videt*, significat, cujusmodi mens hominis esse debeat, quæ in cognitione et contemplatione versetur. Sed attinet hoc loco, vel Mosis illius sapientissimi, vel sacrarum apud Hebræos litterarum, in propriis nominibus imponendis maturitatem atque solertiam, sexcentis aliis exemplis um hoc disputationis genus longe majus otium desideret? Enimvero ne primorum quidem, tatim initio, se offerunt, grammatices elementorum, Græci homines notationem afferre in hæreat etiam ipse Plato, si vocalium aut consonantium explicanda ratio atque appellatio o Hebræi eam in promptu habent. Nam alpha quidem, quod alph ipsi vocant, *disciplinam* betha vero, quod beth appellare solent, *domum* sonat: utrumque sententiam hanc efficit, omus: quasi apertius diceretur, doctrina quædam seu disciplina rei domesticæ. Gamma, s quoque tertium elementum est, gimel dicunt, eoque *plenitudinem* quamdam significant. niam δέλτους hoc est *tabulas*, delth nominant; quarto elemento idem etiam nomen indibarum litterarum conjunctione doceant, comprehensam scripto disciplinam, tabularum pleesse. Atque ita deinceps elementa grammaticæ reliqua, nominis quoque sui reperies pro- Hebræos ac singularem habere rationem. Nam et septem quoque vocalium inter sese com- , ejusmodi nomen efficere volunt, quod explicari voce non possit, quodque Hebræi quatuor inclusum summæ Dei potestati exprimendæ attribuunt, sic tamen ut idem proferri vulgo non a serie posteri a majoribus acceperint. Et vero, unus etiam aliquis e Græciæ sapientibus, id de unde hauserit, subobscure his versibus adumbravit

φωνήεντα Θεὸν μέγαν ἄφθιτον αἰνεῖ
τα, τὸν πάντων ἀκάματον πατέρα.
γὼ πάντων χέλυς ἄφθιτος, ἣ τὰ λυ-
[ρῴδη
ἔμην δίνης οὐρανίοιο μέλη.

C **520** *Me septem interitus expers vocalia Numen,*
Cunctorumque Patrem septem elementa vocant.
Idem æterna chelys rerum, quæque ordine jussit
Constantique polum ducere lege modos.

ἐν καὶ τῶν λοιπῶν παρ' Ἑβραίοις στοι- τήσας ἑκάστῳ, τὰ σημαινόμενα. Τοῦτο δὲ ιὰ τῶν πρόσθεν ἡμῖν συνέστη, ὁπηνίκα άρων τὰ πάντα ὠφελῆσθαι τοὺς Ἕλληνας μεν. Πολλὴν δ' ἄν τις καταμάθοι, τὴν λῶτταν πολυπραγμονῶν, ὀνομάτων ὀρθό- τοῖς ἀνδράσι φερομένην· ἐπεὶ καὶ αὐτὸ ; ἔθνους τὸ προσηγορικὸν ὄνομα ἀπὸ τοῦ

Cæterorum item apud Hebræos elementorum significationes, si enucleare singula volueris, omnino reperies: quod ipsum jam a nobis antea præstitum est, cum nihil non Græcos a barbaris accepisse demonstraremus. Postremo qui Hebræorum linguam rimari diligentius scrutarique voluerit, is profecto summam quamdam apud illos nominum proprietatem esse cognoscet. Atque id ipsi vel ex unico

xvii, 5.

gentis universæ nomine constare potest, quod ab Hebere derivatur. *Transeuntem* enim significat, cum et transitum et transeuntem Hebraica lingua, voce unica, Heber appellet. Et ea quidem nominis hujus ratio est, uti ab rerum præsentium vanitate ad divinarum studia sese conferre, nec in eorum, quæ videntur, contemplatione ullo modo acquiescere ac sistere, sed ab iis potius ad semota illa penitusque recondita de universi Conditore ac molitore, theologiæ mysteria transire doceantur. Ita plane primos illos qui sese præpotenti rerum omnium moderatori auctorique Deo consecrarent, et sinceram veramque religionem diligenter excolerent, Hebræos, quasi mente transeuntes ac trajicientes nuncuparunt. Sed quorsum in colligenda nominum apud Hebræos omnium proprietate, maturaque admodum impositione diutius immoremur, cum ad hanc quæstionem integra quædam ac singularis opera requiratur? Cæterum, mihi quidem videor, quomodo saltem informanda re fieri potuit, Hebræorum in disserendo vim atque facultatem, vel paucis iis, quæ abs me commemorata sunt, satis illustrasse : siquidem ea Platonis sententia placet, dum is plebeiorum ac vulgarium hominum esse negat, propria nativaque rerum nomina invenire, sed tantum sapientis legislatoris, et scienter periteque ratiocinantis, qualem profecto cum Mosem ipsum, tum Hebraicorum oraculorum vim esse demonstravi. Quid ergo proximum est, nisi ut quemadmodum ipsi de rerum natura philosophati sint, exquiramus ?

A Ἔβερ τὸ παρώνυμον εἴληφε. Σημαίνει δὲ τοῦτο τὸν διαπερῶντα· ἐπεὶ καὶ διάβασις καὶ διαπερῶν τῇ Ἑβραίων φωνῇ Ἔβερ ὀνομάζεται. Διδάσκει δὲ ὁ λόγος περᾷν καὶ διαβαίνειν ἀπὸ τῶν τῇδε ἐπὶ τὰ θεῖα, μηδαμῶς τε ἐναπομένειν καὶ ἵστασθαι ἐπὶ τῇ θέᾳ τῶν ὁρωμένων· ἀπὸ δὲ τούτων ἐπὶ τὰ ἀφανῆ καὶ ἀόρατα τῆς περὶ τοῦ τῶν ὅλων ποιητοῦ τε καὶ δημιουργοῦ θεολογίας διαβαίνειν. Ταύτῃ τοι τοὺς πρώτους μόνῳ τῷ πανηγεμόνι καὶ αἰτίῳ τῶν ὅλων ἀνακειμένους, εὐσεβείᾳ τε καθαρᾷ καὶ ἀληθεῖ προσανέχοντας, Ἑβραίους ἐφώνουν, περατικούς τινας καὶ διαβεβηκότας τῇ διανοίᾳ τοὺς τοιούτους ἀποκαλοῦντες. Καὶ τί με δεῖ ἐπὶ πλεῖον μηκύνειν, τὰ πάντα συνάγοντα τῆς τῶν Ἑβραίων ὀνομάτων ὀρθότητός τε καὶ ἀκριβείας, τοῦ προβλήματος οἰκείας δεομένου πραγματείας ; Πλὴν, ὡς ἐν τύπῳ φάναι, ἡγοῦμαι καὶ διὰ τῶν λεχθέντων τῆς παρ' Ἑβραίοις λογικῆς διδασκαλίας τὴν ἀπόδειξιν παρεσχηκέναι· εἰ δὴ, κατὰ
B τὸν Πλάτωνα, οὐ φαύλων ἦν ἀνδρῶν οὐδὲ τῶν τυχόντων, ἀλλὰ σοφοῦ καὶ διαλεκτικοῦ τινος νομοθέτου, φύσιν ὀνομάτων οἰκείαν τοῖς πράγμασιν εὑρέσθαι, οἷος ἡμῖν ὁ Μωσῆς καὶ τὰ Ἑβραίων ἀποδέδεικται λόγια. Τί δὴ οὖν μετὰ τὰ λογικὰ ἕπεται, ἢ τὰ φυσικὰ ἐπισκέψασθαι, ὅπως ποτὲ καὶ περὶ ταῦτα εἶχον Ἑβραίων παῖδες ;

521 CAPUT VII.

De naturali Hebræorum philosophia.

Tertiam hanc Hebraicæ philosophiæ partem, quæ naturalis vocatur, quæque ab iisdem quoque, in rerum sola mente perceptarum, et corporis omnis expertium contemplationem, et in earum, quæ sensibus usurpantur, tractationem dividitur, laudatissimi prophetæ cum noverant ipsi per sese, tum, ubi postularet occasio, suis passim oraculis aspergebant : quam illi tamen neque conjecturis quibusdam, aut mortalis cogitationis industria didicerant, neque ullius sese humani præceptoris auctoritate jactabant : sed divinæ cuidam superioris potestatis vi, divinique Spiritus afflatui totam illam cognitionem acceptam ferebant. Quem illi quidem secuti, ut de rebus futuris infinita divinitus prædixerunt, sic etiam et de universi molitione infinita, quo modo natura postulabat, disputarunt, et de animantium ipsarum naturis infinita tractarunt ; quibus et sexcenta de plantis in suis quique prophetiis addiderunt. Et sane Moses, qui lapidum etiam vires apprime calleret, non obiter aut perfunctorie, cum de summi sacerdotis cultu dissereret, in eorum consideratione versatus est. At vero Salomon, si quisquam alius, in hac physiologiæ parte summam omnino laudem est, vel ipso divinæ Scripturæ testimonio, consecutus. Sic enim illa : « Locutus est quoque Salomon, inquit, tria millia parabolas, et fuerunt carmina ejus quinque et mille. Et disputa-

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Περὶ τῆς καθ' Ἑβραίους φυσιολογίας.

C Καὶ τὸ τρίτον δὲ μέρος τῆς καθ' Ἑβραίους φιλοσοφίας (τοῦτο δ' ἦν τὸ φυσικὸν, διαιρούμενον καὶ παρ' αὐτοῖς εἴς τε τὴν τῶν νοητῶν καὶ ἀσωμάτων ἐποπτείαν, καὶ εἰς τὴν τῶν αἰσθητῶν φυσιολογίαν) οἱ κατὰ πάντα τέλειοι προφῆται ᾔδεσάν τε, καὶ τοῖς οἰκείοις, ὅτε δὴ καιρὸς ἐκάλει, κατεμίγνυον λόγοις· οὐ στοχασμοῖς καὶ θνητῆς διανοίας ἐπιτηδεύσει μαθόντες, οὐδ' ἐπὶ διδασκάλοις ἀνδράσι σεμνυνόμενοι, θεοφορήσει δὲ κρείττονος δυνάμεως, καὶ θείου Πνεύματος ἐπινοίᾳ τὴν γνῶσιν ἀνατιθέντες. Ἔνθεν μυρία μὲν αὐτοῖς περὶ τῶν μελλόντων τεθέσπιστο, μυρία δὲ περὶ τῆς τοῦ παντὸς συστάσεως πεφυσιολόγητο· καὶ
D αὖ πάλιν μυρία περὶ ζώων φύσεως διείληπτο· πλεῖστα δὲ ὅσα καὶ περὶ φυτῶν ταῖς οἰκείαις ἑκάστοις προφητείαις κατεβέβλητο. Μωσῆς δὲ, καὶ λίθων δυνάμεις εὖ μάλα ἐξεπιστάμενος, οὐ παρέργως ἐπὶ τῆς τοῦ ἀρχιερέως στολῆς τῇ τούτων κέχρητο θεωρίᾳ· καὶ αὖ πάλιν Σολομὼν, εἰ καί τις ἄλλος, ἐν τῇ τοιαύτῃ διαπρέψαι φυσιολογίᾳ πρὸς τῆς θείας μαρτυρεῖται Γραφῆς, ὧδε περιεχούσης· « Καὶ ἐλάλησε Σολομὼν τρισχιλίας παραβολὰς, καὶ ἦσαν ᾠδαὶ αὐτοῦ πεντακισχίλιαι. Καὶ ἐλάλησε περὶ τῶν ξύλων ἀπὸ τῆς κέδρου τῆς ἐν τῷ Λιβάνῳ καὶ ἕως τῆς ὑσσώπου τῆς ἐκπορευομένης διὰ τοῦ τοίχου. Καὶ ἐλάλησε περὶ τῶν κτηνῶν, καὶ περὶ τῶν πετεινῶν, καὶ περὶ τῶν ἑρπετῶν, καὶ περὶ τῶν ἰχθύων. Καὶ παρεγένοντο πάντες οἱ λαοὶ ἀκοῦσαι τῆς σοφίας Σολομῶντος, καὶ

A ... δῶρα παρὰ πάντων τῶν βασιλέων τῆς γῆς, ... ουσαν τῆς σοφίας αὐτοῦ.» Ἐντεῦθεν ὁρμώμε-... ὁ τὴν πανάρετον σοφίαν εἰς αὐτοῦ πρόσωπον ..., ἔφη· «Αὐτὸς γάρ μοι ἔδωκε τῶν ὄντων ἀψευδῆ, εἰδέναι σύστασιν κόσμου, καὶ ἐνέρ-... τοιχείων, ἀρχὴν καὶ τέλος, καὶ μεσότητα χρό-... πῶν ἀλλαγὰς, καὶ μεταβολὰς καιρῶν, ἐνιαυ-... λους, καὶ ἀστέρων θέσεις, φύσεις ζώων, καὶ θηρίων, πνευμάτων βίας, καὶ διαλογισμοὺς ... ων, καὶ διαφορὰς φυτῶν, καὶ δυνάμεις ῥιζῶν, ... ἐστι κρυπτὰ καὶ ἀφανῆ, ἔγνων. Ἡ γὰρ πάν-... ίτις ἐδίδαξέ με Σοφία.» Πάλιν τε ὁ αὐτὸς Σο-... ὴν ῥευστὴν τῶν σωμάτων οὐσίαν φυσιολογῶν, ... λησιαστῇ φησι· «Ματαιότης ματαιοτήτων, ... τα ματαιότης. Τίς περισσεία τῷ ἀνθρώπῳ ἐν B ... όχθῳ αὐτοῦ, ᾧ μοχθεῖ ὑπὸ τὸν ἥλιον;» Καὶ ...· «Τί τὸ γεγονός; Αὐτὸ τὸ γενησόμενον· καὶ ... πεποιημένον; Αὐτὸ τὸ ποιηθησόμενον· καὶ ... πᾶν πρόσφατον ὑπὸ τὸν ἥλιον.» Ταῦτα γὰρ ... τὰ τοιαῦτα πεφυσιολόγηται περὶ τῆς σω-...; οὐσίας. Εὕροις δ' ἂν καὶ τοὺς ἄλλους ... ς ἐπιὼν σοφοὺς τῆς ὁμοίας οὐκ ἀμοίρους ... ης· φυτῶν γοῦν, ὡς ἔφην ἤδη πρότερον, μυ-... ζώων πέρι, χερσαίων τε καὶ ἐνύδρων, καὶ πτηνῶν φύσεως εἴρηται αὐτοῖς. Ναὶ (31*) μὴν ... τῶν ἐν οὐρανῷ ἀστέρων· ἐπεὶ καὶ Ἄρκτου, ... άδος, Ὠρίωνός τε καὶ Ἀρκτούρου, ὃν Ἀρκτο-... καὶ Βοώτην Ἕλλησι φίλον ὀνομάζειν, μνήμη ἡ τυχοῦσα τοῖς τῶν δηλουμένων ἐμφέρεται ... σιν. Ἀλλὰ καὶ περὶ συστάσεως κόσμου, τά τε C ...; τοῦ παντὸς τροπῆς τε καὶ ἀλλοιώσεως, ψυ-... περιουσίας [a], καὶ λογικῶν ἁπάντων φύσεως ... ς τε, καὶ ἀφανοῦς δημιουργίας, τῆς τε καθ-... νοίας, καὶ τούτων ἔτι πρότερον τὰ περὶ τοῦ τῶν ὅλων αἰτίου, τῆς τε τοῦ δευτέρου θεολο-... ὶ τῶν ἄλλων τῶν διανοίᾳ μόνῃ ληπτῶν, τοὺς ... καὶ τὰς θεωρίας εὖ καὶ ἀκριβῶς περιειλή-... ς μὴ ἂν ἁμαρτάνειν τοὺς μετὰ ταῦτα παρ' ... τὴν τούτων φύσιν ἀνηρευνηκότας πρεσβύ-... α νεωτέρους κατηκολουθηκέναι φάναι. Ταῦτα ... καὶ περὶ τῆς τοῦ παντὸς φυσιολογίας. Διχῇ ... περὶ τούτων διαστειλάμενοι λόγον, τὸν μὲν ... ν αἰσθητῶν, οὐκ εἰς ἄκρον ᾤοντο δεῖν εἰς ἐκφέρειν, οὐδέ γε τὰς αἰτίας τῆς (32) δη-... πλῆθος ἐκδιδάσκειν, πλὴν ὅσον (33) εἰδέναι, D ἢ ἀπηυτομάτισται τὸ πᾶν, μηδ' εἰκῇ καὶ ὡς ἐξ ἀλόγου φορᾶς ὑφέστηκεν· ἄγεται δ' ὑφ' ... εοῦ λόγῳ, καὶ δυνάμει σοφίας ἀῤῥήτου δια-... ται. Περὶ δὲ τῶν νοητῶν, ὅτι μὲν ἔστι, καὶ ... η τε διατάξεως ἔχει, δυνάμεώς τε καὶ δια-... ίρηται μὲν, καὶ ταῖς ἱεραῖς βίβλοις ἐγκατα-..., εἰς ἐξάκουστόν τε τοῖς πᾶσι παραδέδοται, ... εἰδέναι χρῆν τοὺς εὐσεβείας μεταποιουμέ-

A vit super lignis, a cedro, quæ est in Libano, usque ad hyssopum, quæ egreditur de pariete. Et disseruit de jumentis, et volucribus, et reptilibus, et piscibus. Et veniebant de cunctis populis, ad audiendam sapientiam Salomonis, et accipiebat munera ab universis regibus terræ, qui audiebant sapientiam ejus [96]. » Atque hac ipse ratione commotus, dum parentem illam virtutis omnis sapientiam ejus beneficio tribueret, hunc in modum loquebatur: « Ipse enim, inquit, dedit mihi horum, quæ sunt, scientiam veram, ut sciam constitutionem mundi, et virtutes elementorum, initium, et consummationem, et medietatem temporum, vicissitudinum permutationes, et commutationes temporum, anni cursus, et stellarum dispositiones, naturas anima- B lium, et iras bestiarum, vim ventorum, et cogitationes hominum, differentias virgultorum, et virtutes radicum, et quæcunque sunt absconsa, et improvisa didici; **522** omnium enim artifex docuit me Sapientia [97]. » Rursus idem ille Salomon de fluxa corporum natura disputans in Ecclesiaste: « Vanitas, inquit, vanitatum, et omnia vanitas. Quid habet amplius homo de universo labore suo, quo laborat sub sole [98]? » Et paucis interjectis: « Quid est quod fuit? Ipsum quod futurum est. Quid est quod factum est? ipsum quod faciendum est. Nihil est sub sole novum. » Hæc ille, aliaque his similia de corporea natura philosophatus est. Cæteros etiam Hebræorum sapientes si percurrere volueris, eadem C instructos scientia fuisse reperies. Nam de plantis, uti jam ante dixi, deque animantium, sive quæ in terra, sive quæ in aquis degunt, ac de ipsarum etiam volucrum natura plurima docuerunt. Imo de cœli quoque sideribus disputarunt, cum et Ursæ, et Pleiadum, et Orionis, et Arcturi, quem Arctophylacem, quasi Ursæ custodem, et Booten Græci vocare solent, crebra in eorum scriptis mentio habeatur. Quin etiam de orbis molitione, deque universi conversione ac mutatione, de animi excellentia, de omnium ratione præditorum, seu quæ videtur, seu quæ non videtur, naturæ procreatione, de providentia rerum universitatem complexa, atque ante hæc omnia de principe rerum omnium causa, nec non de secundo illarum principio, cæterisque omni- D bus, quæ sola mente percipiuntur, egregias imprimis et accuratas disputationes habuere. Ita profecto, citra omne aberrandi periculum, id pronuntiare liceat, qui e Græcis postea in scrutanda rerum istarum natura versati sunt, eos, utpote juniores, priscorum illorum vestigiis institisse. Atque hæc a nobis de universi apud Hebræos physiologia dicta sufficiant. Cæterum illi, cum duo tractationis hujus capita statuerent, alterum illud, quod res sensibus

[96] ... Reg. IV, 32. [97] Sap. VII, 17. [98] Eccle. I, 9, 10.

[a] ... περὶ οὐσίας. [b] *Forte* πρεσβύταις.

... *Val.* Forte καί. EDIT.

(32) ... ὰς *αἰτίας τῆς*. Facile erat conjicere, sup-... esse aut διατάξεως, aut συστάσεως, aut ... ούτων, aut aliq. simile. Montac. od. suppl. ... ν φύσεως, sed addendum videtur præterea, τό, ante δημῶδες.

(33) *Πλὴν ὅσον*. Idem Montac. cod. suppl. ἦν ἀναγκαῖον. Sed Hellenismus his vocibus facile careat. Solum pro ὅτι τε μή, quæ sequuntur, mallem, ὅτι μηδέ.

objectas complectitur, non subtiliter et enucleate vulgo explicandum, nec singularum naturæ causas plebeiæ multitudini aperiendas putaverunt, nisi quantum necesse erat, ut omnes intelligerent, universum hoc neque per sese, neque casu ac temere, fortuito quodam impetu exstitisse : at summi Moderatoris Dei ratione, et infinitæ Sapientiæ numine gubernari. Res autem illas quod attinet, quæ sola mente capiuntur, cum ejusmodi aliquas ees illarum quoque gradum, vim, atque discrimen non modo sacræ passim litteræ docuerunt, sed e promiscue semper omnibus audire licuit, quantum iis quidem nota esse debuerunt, **523** qui p profitentur, ut castigatioris et honestioris vitæ rationes intelligant. Sed tamen altiorem illum tioremque sensum, quem includunt, iis duntaxat, qui ejus meminisse possent, sub arcanis ve ac sententiarum involucris, quærendum discendumque reliquerunt. Atque hic operæ pretium pauca quædam vel informandæ rei gratia, de hoc etiam altero genere disserere, quamque in Hebræis affinia similiter ac genuina Plato senserit, demonstrare.

A νους, εἰς ἀνάληψιν εὐλαβοῦς καὶ σώφρονος β δὲ βαθὺν καὶ λεληθότα περὶ τούτων λόγον ἐ ῥήτοις ζητεῖν τε καὶ διδάσκεσθαι κατελίμπα οἵοις τε τὰ τοιάδε μνῆσθαι ª. Βραχέα δὲ καὶ τύπῳ φάναι, εὖ ἂν ἔχοι καὶ τῆς τούτων διαλ οπτείας, τόν τε Πλάτωνα κἂν τούτῳ τὰ φιλα νηκότα τοῖς δηλουμένοις παραστῆσαι.

CAPUT VIII.

De rerum spiritalium physiologia.

Enimvero Platonem illum, quem tantopere omnes admirantur, in hac quoque rerum spiritalium et incorporearum doctrina et ratione explicanda, non modo sapientissimum Mosem, verum etiam alios Hebræorum prophetas, secutum esse, vel ex ipsis ejus verbis manifeste constat : sive eam fama et auditione acceperit, cum certum sit, apud Ægyptios tunc temporis illum degisse, cum Hebræi patria secundo pulsi, Persis dominantibus, in Ægypto versarentur : sive per sese propriam rerum naturam rimatus, sive quocunque modo in eam divinitus cognitionem perductus fuerit. « Deus enim, » inquit Apostolus [99], « ipsis manifestavit. Invisibilia enim ipsius, a creatura mundi, per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, ipsa quoque ejus sempiterna virtus atque divinitas, ut sint inexcusabiles. » Tu vero facile hujus rei veritatem ex sequentibus intelligas.

B

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Περὶ τῆς τῶν νοητῶν φυσιολογίας.

Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς τῶν νοητῶν καὶ τῶν παιδεύσεως καὶ θεωρίας τῷ πανσόφῳ Μω τοῖς Ἑβραίων προφήταις Πλάτων ὁ θαυμάσι ηκολουθηκὼς διὰ τῶν οἰκείων φωνῶν ἐστι δῆλ ἐξ ἀκοῆς εἰς αὐτὸν ἡκούσης μαθὼν, ἐπεὶ καὶ ε ται παρ' Αἰγυπτίοις τηνικάδε τὰς διατριβὰς μένος, καθ' ὃν Ἑβραῖοι, τῆς οἰκείας δεύτερον σόντες γῆς, Αἰγυπτίοις ἐπεχωρίαζον, Περσῶ κρατούντων· εἴτε καὶ παρ' ἑαυτοῦ τῇ τῶν π των ἐπιβαλὼν φύσει· εἴτε ὁπωσοῦν ὑπὸ Θεο ἀξιωθεὶς τῆς γνώσεως. « Ὁ Θεὸς γὰρ, » φησὶ τοῖς ἐφανέρωσε. Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ ἀπὸ C κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἥ τοῦ ἀΐδιος δύναμις καὶ θειότης, εἰς τὸ εἶναι ἀναπολογήτους. » Μάθοις δ' ἂν τὸ εἰρημένον ἐ διασκοπούμενος.

CAPUT IX.

De ente, Ex Mosis Platonisque doctrina.

Ejusmodi oraculum Moses sacris in litteris ex persona Dei pronuntiat [1] : « Ego sum qui sum. Sic dices filiis Israel : Qui est, misit ad me vos. » Atque ita Deum unum ex omnibus vere esse, ac genus hoc nominis in eum proprie solum apteque convenire, declarat. Similiter de rerum quæ sensu percipiuntur, quæque corpore præditæ sunt, ortu simul atque interitu Salomon ita loquitur [2] : **524** « Quid est, quod fuit ? ipsum quod futurum est. Nihil sub sole novum. Nec valet quisquam dicere : Ecce hoc recens est : jam enim præcessit in sæculis, quæ fuerunt ante nos. » Iidem nobis consequenter id omne quod est, in duo genera partiuntur, spiritale, sensuque perceptum : et spiritalia quidem corpore libera, sed a natura cum instructa ratione, tum interitus ac mortis expertia esse statuunt ; contra vero sensibus obvia, in fluxu et corruptione, atque in assidua naturæ suæ mutatione versari. At universis unum ad principium caputque revocatis. unum

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Περὶ τοῦ ὄντος, Μωσέως καὶ Πλάτωνος

Μωσέως ἐν ταῖς ἱεροφαντίαις χρησμὸν ἐκ ώπου τοῦ Θεοῦ φήσαντος· « Ἐγώ εἰμι ὁ ὤν. ἐρεῖς τοῖς υἱοῖς Ἰσραήλ· Ὁ ὢν ἀπέσταλκέ μ ὑμᾶς· » παραθεμένου δὲ καὶ τὸν Θεὸν μόνον ἄν ὄντα, καὶ τῇσδε κυρίως καὶ ἁρμοδίως ἠξιωμ κλήσεως ἀποφηναμένου· πάλιν τε αὖ Σολο περὶ τῆς τῶν αἰσθητῶν καὶ σωματικῶν γενέσ D καὶ φθορᾶς ἀνειπόντος· « Τί τὸ γεγονός; αὐτὸ νησόμενον· καὶ οὐκ ἔστι πᾶν πρόσφατον ὑ ἥλιον. Ὃς λαλήσει καὶ ἐρεῖ· Ἴδε, τοῦτο καινόν ἤδη γέγονεν ἐν τοῖς αἰῶσι τοῖς γενομένοις ἔμ προσθεν ἡμῶν· » τούτων δὲ καὶ ἡμῖν ἀκολούθ δύο τὸ πᾶν διαιρούντων, εἴς τε νοητὸν καὶ αἰσ καὶ τὸ μὲν νοητὸν ἀσώματον καὶ λογικὸν τὴν ἄφθαρτόν τε καὶ ἀθάνατον εἶναι ὁριζομένων αἰσθητὸν ἐν ῥύσει καὶ φθορᾷ, μεταβολῇ τε καὶ τῆς οὐσίας ὑπάρχειν· πάντων δ' ἐπὶ μίαν ἀρχὴ κεφαλαιουμένων, ἕν τε εἶναι ἀγένητον, καὶ τὸ καὶ ἀληθῶς ὂν δογματιζόντων, τὸ πάντων ἀσω

[99] Rom. I, 20. [1] Exod. III, 14. [2] Eccle. I, 9, 10.

ª *Forte* μεμνῆσθαι.

ιάτων αἴτιον· θέα τίνα τρόπον οὐ μόνον τὴν
λλὰ καὶ τὰς λέξεις αὐτὰς, καὶ τὰ ῥήματα
ίων γραφῆς παραξέσας ὁ Πλάτων, ἐξοι-
ὸ δόγμα, πλατύτερον ὧδέ πη διασαφῶν·
(34) ἀεὶ, γένεσιν δὲ οὐκ ἔχον; Καὶ τί τὸ
μὲν ἀεὶ (35), ὂν δὲ οὐδέποτε; Τὸ μὲν δὴ,
τὰ λόγου περιληπτὸν, ἀεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ
δὲ, αἰσθήσει ἀλόγῳ δοξαστὸν, γινόμενον
ὠμενον, ὄντως δὲ οὐδέποτε ὄν.» Ἆρ' οὐ
ρηνεν ὁ θαυμάσιος τὸ μὲν παρὰ Μωσεῖ φη-
ι· «Ἐγώ εἰμι ὁ ὢν,» μεταποιήσας δι' αὐ-
ὸ ὂν ἀεὶ, γένεσιν δὲ οὐκ ἔχον;» Καὶ τοῦτό
ερον διασαφήσας (37) ἐν τῷ φάναι, «μηδ'
τὸ ὂν ἢ τὸ οὐ σαρκὸς ὀφθαλμοῖς ὁρώμενον,
αλαμβανόμενον.» Ἐρωτήσας γοῦν, «Τί τὸ
ς ἑαυτῷ ἀποκρίνεται, λέγων· «Τὸ μὲν δὴ
ὰ λόγου περιληπτὸν ὄν.» Τὸ δὲ Σολομώντειον
Τί τὸ γεγονός; Αὐτὸ τὸ γενησόμενον· καὶ
εποιημένον; Αὐτὸ τὸ ποιηθησόμενον·» αὐ-
ν ῥήμασι διερμηνεύσας δῆλος ἂν εἴη, λέ-
μὲν [a], αἰσθήσει ἀλόγῳ δοξαστὸν, γινόμενον
ύμενον, ὄντως δὲ οὐδέποτε ὄν.» Οἷς καὶ
«Τὰ τοιαῦτα (38) γὰρ πάντα μέρη χρόνου,
ἔσται· ἃ δὴ φέροντες λανθάνομεν ἐπὶ τὴν
ίαν, οὐκ ὀρθῶς. Λέγομεν γὰρ δὴ, ὡς *ἦν*,
αὶ *ἔσται*· τῇ δὲ τὸ *ἔστι* μόνον κατὰ τὸν
ον προσήκει. Τὸ δὲ *ἦν*, καὶ τὸ *ἔσται*, περὶ
ὼφ γένεσιν οὖσαν (39) πρέπει λέγεσθαι·
άρ ἐστον. Τὸ δὲ ἀεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ ἔχον
οὔτε πρεσβύτερον οὔτε νεώτερον προσήκει
ὰ χρόνον (40)· οὐδὲ γενέσθαι ποτὲ (41),
ναι νῦν, οὐδ' εἰσαῦθις ἔσεσθαι τὸ παρά-
οὐδ' ὅσα γένεσις τοῖς ἐν αἰσθήσει φερομέ-
ηφεν· ἀλλὰ χρόνου ταῦτα, αἰῶνα μιμουμέ-
ατ' ἀριθμὸν κυκλουμένου, γέγονεν εἴδη.»
(43) τούτοις ἔτι τὰ τοιάδε· «Τὸ δὲ γεγονὸς
νὸς, καὶ τὸ γινόμενον εἶναι γινόμενον· ἔτι
σόμενον εἶναι γενησόμενον (44).» Καὶ ἵνα
ἡμᾶς παρερμηνεύειν ἡγήσηται τὰς τοῦ
φωνὰς, ὑπομνήμασι χρήσομαι, τῶνδε τῶν

A esse duntaxat quod neque ortum habuerit, et proprie solum vereque sit, idemque omnium omnino, seu corpore careant, seu cum eo conjuncta sint, causam atque principium esse decernunt. Jam vide tu mihi, quo pacto ex Hebræorum litteris non sententia modo, sed ipsis etiam vocibus verbisque derasis, hoc sibi Plato dogma vindicet, uberius paulo rem ita declarans: « Quid illud est, quod semper est, nec tamen ortum ullum habet? Quid illud contra, quod semper nascitur, et nunquam est? Prius illud quidem, quod semper atque eodem modo est ab sola intelligentia cum ratione percipitur. Alterum hoc, quod oritur simul et occidit, neque unquam vere est, in ea duntaxat, quam sensus ab omni ratione vacuus efficit, opinione versatur. »
B Quid? Annon illud Mosis oraculum: « Ego sum qui sum, » egregius Plato manifeste repræsentat, dum suis ipsum ita verbis exprimit: « Quid illud est, quod semper est, nec tamen ortum ullum habet? » Quod etiam candidius et apertius illustravit, dum ait, aliud quod sit, esse nihil, nisi quod non corporis oculis videatur, sed mente sola capiatur. Nam ubi quæsivit, quid sit illud, quod est; ita respondet ipse sibi: « Nimirum illud, quod ab sola intelligentia percipitur. » Similiter, alterum hoc Salomonis: «Quid est quod fuit? ipsum quod futurum est. Quid est quod factum est? ipsum quod faciendum est, » verbis pene totidem interpretatur, dum ait: « Id autem, quod oritur simul et occidit, neque
C unquam vere est, in ea duntaxat, quam sensus ab omni ratione vacuus efficit, opinione versatur. » Quibus etiam quæ sequuntur, adjungit: « Quippe, temporis enim, inquit, partes istæ sunt, *erat*, atque, *erit*; quas imprudentes sempiternæ etiam naturæ injuria tribuimus. Vulgo enim ita loquimur, *erat*, *est*, *erit*: cum tamen ei solum, *est*, proprie vereque conveniat. *Erat*, autem, vel, *erit*, de ortu, qui aliquo tempore fiat, pronuntiare decet, quod utraque voce motus aliquis significetur. At quod eodem se modo semper ac citra motum ullum habeat, id pro-

δέ.

τὸ... *ὄν*, etc. Adi Platonem in *Timæo*, edit. Græco-Lat. Ficini, ubi legitur, Τί τὸ
ί.

ν *ἀεί*. Plato delet ἀεί.
ὰ *αὐτὰ ὄν*, Plato sic leg. τὸ δ' οὖν δόξῃ, ήσεως ἀλόγου δοξαστόν, γιγν., etc. (sic οco distinguendum.) Plura quidem verba: men idem. Cæterum longior iste orationis agis Platonis ex genio, infra pag. 526.
υκότερον διασαφήσας. Hoc est ἐναργέ- a etiam infra, τὴν διὰ τοῦ δόγματος διά- Φίλων ὁ Ἑβραῖος λευκότερον ἑρμηνεύων.
ι. λευκοῖς τοῖς ἐλέγχοις ἀπεγύμνωσα. Strabographi versum, apud Athenæum lib. IX, Casaubonus sensum hunc secutus, soandavit. Perperam ante legebatur:
κάρεστιν; Πηγός; οὐχὶ λευκὰς εἰ
σαφέστερόν θ' ὃ βούλει μοι λέγειν;
ille,
κάρεστιν; Πηγός; οὐχὶ λευκὰ σὺ
etc.
l postulabat a coquo, id enim erat πηγὸς coquus vocis hujus insolens, ac dubius, πηγός; inquit, admiranti similis. Tum instans, uti quid velit clarius aperiat, οὐχὶ λευκὰ σὺ ἐρεῖς; etc. Ita λευκά, et σαφέστερον ἐρεῖν, pro eodem sumuntur.

D (38) *Τὰ τοιαῦτα*, etc. Eodem in *Timæo*, p. 529. Sed ibi locus hic ita concipitur: Ταῦτα δὲ πάντα, μέρος χρόνου· καὶ τό τε ἦν, τό τ' ἔσται, χρόνου γεγονότος εἴδη φέροντες λανθάν., etc. Eusebius sensum relinquit integrum, verba decurtavit.

(39) *Γένεσιν οὖσαν*. Plato γένεσιν ἰοῦσαν, quod est cum motu conjunctius.

(40) *Διὰ χρόνον*. Plato, ποτέ.

(41) *Οὐδὲ γενέσθαι ποτέ*. Hæc Plato non habet, quæ tamen libenter cum Eusebio retinuerim.

(42) *Ἔσεσθαι τὸ παράπαν*, etc. Sinceriora hæc videntur, quam ut apud Platonem legitur ἔσεσθαι τὸ παράπαν τε, οὐδὲν ὅσα γένεσις, etc., quæ tamen lectio improbanda non est.

(43) *Καὶ πρὸς τούτοις ἔτι τὰ τοιάδε*. Verba etiam hæc Platonis sunt, non Eusebii, ut videri posset.

(44) *Εἶναι γενησόμενον*. Sensus integritas paucula hæc exigebat, quæ sequuntur in Platone. καὶ τὸ μὴ ὄν, μὴ ὂν εἶναι· ὧν οὐδὲν ἀκριβῶς λέγομεν.

pter ipsum tempus neque vetustius unquam, neque recentius fieri potest : **525** imo neque factum esse aliquando, neque nunc primum exstitisse, neque omnino futurum esse, nec eorum aliud quidquam subire, quæ ipsemet ortus iis, quæ sensuum incer-

A λόγων τὴν διάνοιαν ἐκφαίνουσι. Πλείους μ
τὴν τούτων ἐπιβεβλήκασι θεωρίαν· ἐμοὶ δ
ταν ἀνδρὸς ἐπιφανοῦς Νουμηνίου τοῦ Πυ
παραθέσθαι λέξεις, ἃς ἐν τῷ *Περὶ τἀγαθοῦ*
συγγράμματι ὧδέ πη διέξεισιν.

titudine jactantur, adjunxit : cum ista formæ quædam sint partesque temporis, quod æternitat tetur quidem, sed tamen certa quadam numerorum conversione volvatur. » Quo etiam ista pe « Quod factum sit, id esse factum : quod fiat, id esse quod fit : denique quod futurum sit, ... esse. » Ac ne quis philosophi verba in alienum me sensum torquere criminetur, eos ipsos co rios, quibus illorum sententia declaratur, proferre juvat. Cum autem hoc in interpretandi gen rique versati sint, mihi quidem satis hoc loco fuerit, Numenii Pythagorici, cujus percelebr est, ipsissima quibus secundo *De bono* utitur, verba proferre.

CAPUT X.

Ex libro secundo Numenii pythagorici, De bono.

« Age vero, inquit ille, atque ad illud, quod est, quantum licet, aspiremus : omninoque pronuntiemus quod est, id neque fuisse unquam neque unquam futurum esse, at certo duntaxat præsentique tempore semper esse : quod sane tempus hoc modo præsens, si quis æternitatem dicere voluerit, me auctore quidem id faciat. At vero tempus præteritum, ejusmodi nos existimare decet, quod jam prorsus aufugerit, atque ita evanuerit, ut penitus esse desierit : futurum autem, quod nondum sit, tametsi ut sit aliquando, habere posse dicatur. Minus ergo consentanee fecerit, qui, quod est, id ipsum uno eodemque modo, vel absolute non esse, vel non amplius, vel nondum esse statuerit. Qui enim sic loquatur, is rem, quæ nunquam plane fieri possit, loquatur idem esse simul ac non esse. Quippe, hoc si semel verum esse dabitur, ægre sane admodum aliud quidvis esse poterit, ubi id ipsum, quod est, etiam qua tale est, nullum erit. Quod enim est, id sempiternum est, atque eodem sese modo constanter habet ; non autem vel ita fuit, ut deinde interierit, vel crevit modo, modo decrevit, vel majus nondum aut minus evasit. Præterea nec alio quovis motus genere, nec locotenus unquam movebitur. Fas enim utique non est, uti quod vere est, idem retrorsum vel antrorsum ; sursum aut deorsum ; dextrorsum vel **526** sinistrorsum moveri omnino transferrive possit : ac ne circa sui quidem ipsius medium movebitur : sed hærebit potius, et immotum atque inconcussum per sese semper, eademque ratione consistet. » Idemque nonnullis interjectis, deinceps ita prosequitur : « Atque hæc muniendæ viæ gratia mihi dicta sunto Jam vero simulatione omni posita, nosse me incorporei nomen ingenue profitebor ; cum id nunc quidem pronuntiari jucundius futurum videatur, quam sileri. Et quidem illud ipsum, quo de jampridem quæritur, ei nomen esse contendo. Nec rideat hic quisquam, dum audit proprium incorporei nomen, substantiam atque id quod est, abs me constitui. Nominis quippe hujus eam esse causam intelligat, quod neque ortum habue-

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ.

Ἀπὸ τοῦ δευτέρου Περὶ τἀγαθοῦ, Νουμη Πυθαγορείου.

B « Φέρε οὖν, ὅση δύναμις, ἐγγύτατα πρ
ἀναγώμεθα, καὶ λέγωμεν, Τὸ ὂν οὔτε ποτὲ
ποτὲ μὴ γένηται· ἀλλ' ἔστιν ἀεὶ ἐν χρόνῳ ὡ
τῷ ἐνεστῶτι μόνῳ. Τοῦτον μὲν οὖν τὸν ἐνε
τις ἐθέλει καλεῖν αἰῶνα, κἀγὼ συμβουλεύω
παρελθόντα χρόνον οἴεσθαι χρὴ ἡμᾶς, διαπε
ἤδη διαπεφευγέναι, ἀποδεδρακέναι τε εἰς
μηκέτι· ὅ τε αὖ μέλλων ἐστὶ μὲν οὐδέπω,
λεται δὲ οἷός τε ἔσεσθαι ἥξειν εἰς τὸ εἶ
οὖν (45) εἰκός ἐστιν ἑνί γε τρόπῳ νομίζε
ἤτοι μὴ εἶναι, ἢ μηκέτι, ἢ μηδέπω. Ὡς
γε οὕτως λεγομένου, ἓν γίνεταί τι ἐν τῷ λ
ἀδύνατον, εἶναί τε ὁμοῦ ταυτὸν, καὶ μὴ εἶ
οὕτως ἔχει, σχολῇ γ' ἂν ἄλλο τι εἶναι δύν
ὄντος αὐτοῦ μὴ ὄντος κατὰ αὐτὸ τὸ ὄν. Τὸ
C ἀΐδιόν τε, βέβαιόν τέ ἐστιν, ἀεὶ κατὰ τα
ταυτόν· καὶ οὐδὲ γέγονε μὲν, ἐφθάρη δὲ, οὐ
θύνατο μὲν, ἐμειώθη δέ· οὐδὲ μὴ ἐγένετό π
ἢ ἔλασσον· καὶ μὲν δὴ τά τε ἄλλα, καὶ οὐδ
κινηθήσεται. Οὐδὲ γὰρ θέμις αὐτῷ κινηθῆ
μὲν ὀπίσω, οὐδὲ πρόσω· οὔτε ἄνω ποτὲ, οὐ
οὐδ' εἰς δεξιὰ, οὐδ' εἰς ἀριστερὰ μετατεθήσε
τὸ ὄν· οὔτε περὶ τὸ μέσον ποτὲ ἑαυτοῦ κινη
ἀλλὰ μᾶλλον καὶ ἑστήξεται, καὶ ἀραρός τε
κὸς ἔσται κατὰ ταυτὰ ἔχον ἀεὶ, καὶ ὡσαύτω
ἑξῆς μεθ' ἕτερα ἐπιλέγει· « Τοσαῦτα μὲν
πρὸ ὁδοῦ. Αὐτὸς δ' οὐκέτι σχηματισθήσομ
ἀγνοεῖν φήσω τὸ ὄνομα τοῦ ἀσωμάτου· καὶ
δυνεύει νῦν ἤδη ἴδιον [b] εἶναι εἰπεῖν μᾶλλον,
πεῖν. Καὶ δῆτα λέγω τὸ ὄνομα αὐτῷ εἶναι
D πάλαι ζητούμενον. Ἀλλὰ μὴ γελασάτω τις,
τοῦ ἀσωμάτου εἶναι ὄνομα οὐσίαν καὶ ὄν. Ἡ
τοῦ ὄντος ὀνόματός (46) ἐστι τὸ μὴ γεγονέν
φθαρήσεσθαι, μηδ' ἄλλην μήτε κίνησιν μηδ
δέχεσθαι, μηδὲ (46*) μεταβολὴν κρείττω ἢ φαύ
δὲ ἁπλοῦν καὶ ἀναλλοίωτον, καὶ ἐν ἰδέᾳ τῇ α
μήτε ἐθελούσιον ἐξίστασθαι τῆς ταυτότητο
ὑφ' ἑτέρου προσαναγκάζεσθαι. Ἔφη δὲ κα
των ἐν *Κρατύλῳ* τὰ ὀνόματα ὁμοιώσει τῶν
των εἶναι αὐτὰ ἐπίθετα. Ἔστω οὖν καὶ δεδό
τὸ ὂν τὸ ἀσώματον. » Εἶθ' ὑποκαταβὰς ἐπιλέ

[a] *Ms.*, συμβούλομαι. [b] *Ms.*, ἥδιον.

(45) *Οὐκοῦν*. Legere malui οὔκουν. Negat enim opinor, εἰκός esse, quod sequitur; non affirmat : alioqui pugnantia loqueretur.

(46) *Τοῦ ὄντος ὀνόματος*. Vocem ὄντος expunxerim.

(46*) *Μηδέ*. Forte μήτε. Edit.

ὃν εἶπον (47) ἀσώματον, τοῦτο δὲ εἶναι τὸ νοητόν. A Τὰ μὲν οὖν λεχθέντα, ὅσα μνημονεύειν ἔστι μοι, τοιαῦτα γοῦν ἦν· τὸν δ' ἐπιζητοῦντα λόγον (48) ἐθέλω [illegible]ραμυθήσασθαι, τοσόνδε ὑπειπὼν, ὅτι ταῦτα τοῖς [illegible]ασι τοῦ Πλάτωνος εἰ μὴ συμβαίνει, ἀλλ' ἑτέρου γ[illegible]ρῆν οἴεσθαί τινος ἀνδρὸς μεγάλου, μέγα δυναμέν[illegible] οἵου Πυθαγόρου. Λέγει γοῦν Πλάτων· φέρ' ἀναμ[illegible]θῶ πῶς λέγει· Τί τὸ ὂν ἀεὶ, γένεσιν δὲ οὐκ ἔχον; Κ[illegible] τί τὸ γινόμενον μὲν, ὂν δὲ οὐδέποτε; τὸ μὲν δὴ [illegible]ήσει μετὰ λόγου περιληπτὸν, τὸ δ' αὖ δόξῃ με[illegible] αἰσθήσεως ἀλόγου δοξαστὸν, γινόμενον καὶ ἀπολ[illegible]ενον, ὄντως δὲ οὐδέποτε ὄν. Ἤρετο γὰρ, τί ἐστι [illegible]ὸν, φὰς αὐτὸ ἀγένητον ἀναμφιλέκτως. Γένεσιν [illegible] οὐκ ἔφη εἶναι τῷ ὄντι· ἐτρέπετο γὰρ ἄν· τρεπόμε[illegible] δὲ οὐκ ἦν ἀΐδιον. » Εἶτα ὑποβάς φησιν· « Εἰ μὲ[illegible]η τὸ ὂν πάντως πάντῃ ἀΐδιόν τέ ἐστι καὶ B ἄτρεπτο[illegible] καὶ οὐδαμῶς οὐδαμῇ ἐξιστάμενον ἐξ ἑαυτοῦ, μ[illegible] δὲ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἕστηκε, τοῦτο δ[illegible]υ ἂν εἴη τὸ τῇ νοήσει μετὰ λόγου περιληπτόν. [illegible] δὲ τὸ σῶμα ῥεῖ καὶ φέρεται ὑπὸ τῆς εὐθὺς μεταβολ[illegible], ἀποδιδράσκει καὶ οὐκ ἔστιν. Ὅθεν οὐ πολλὴ μ[illegible]νία μὴ οὐ τοῦτο εἶναι ἀόριστον (49), δόξῃ δὲ μόν[illegible]οξαστὸν, καὶ ὥς φησι Πλάτων (50), γινόμενον κ[illegible]πολλύμενον, ὄντως δὲ οὐδέποτε ὄν. » Ταῦτα μὲν ὁ [illegible]υμήνιος, ὁμοῦ τὰ Πλάτωνος, καὶ πολὺ πρότερον [illegible] Μωσέως ἐπὶ τὸ σαφὲς διερμηνεύων. Εἰκότω[illegible]ῆτα εἰς αὐτὸ ἐκεῖνο τὸ λόγιον περιφέρεται, δι' [illegible]άναι μνημονεύεται· « Τί γάρ ἐστι Πλάτων ἢ Μ[illegible]ς Ἀττικίζων; » Θέα δὲ πρὸς τούτοις, εἰ μὴ τὸν [illegible]όντα νοῦν ἐπὶ πλεῖον καὶ ὁ Πλούταρχος ἐξ- C απλ[illegible] συντρέχοι ἂν ταῖς τε προκειμέναις φωναῖς τῶν φιλ[illegible]ων, καὶ ταῖς αὖθις Ἑβραίων κειμέναις ἐν [illegible]ς θεολογίαις, δι' ὧν τοτὲ μὲν εἰσάγεται λέγων χρηματίζων Θεός· « Διότι ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν, καὶ οὐκ ἠλλοίωμαι· » τοτὲ δ' εἰς αὐτὸν ἀφορῶν ὁ Προφήτης ἀποτείνεται· « Ὅτι δὴ τὰ μὲν ὁρατὰ πάντα τραπείη ἄν ποτε καὶ μεταβληθείη· σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσι. » Σκόπει γοῦν, εἰ μὴ ὡς ἐν προτάσει τοῦ τε παρὰ Μωσεῖ φήσαντος, « Ἐγώ εἰμι ὁ ὤν· » καὶ τοῦ, « Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν, καὶ οὐκ ἠλλοίωμαι· » καὶ τοῦ, « Σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, » δόξαι ἂν ὁ Πλούταρχος ἐν τῷ *Περὶ τοῦ ΕΙ*, τοῦ ἐν Δελφοῖς, τὴν διάνοιαν ὑφερμηνεύειν, τάδε λέγων πρὸς λέξιν.

A rit, neque interiturum sit : imo nec aliud prorsus ullum seu motus, seu mutationis, ejusque vel melioris, vel deterioris genus aliquando subiturum · sed omnino simplex et immutabile, adeoque in eadem semper naturæ suæ ratione persistat, quod ab illa nec suapte sponte, nec aliena vi ac necessitate discedat. Et sane Plato ipsemet in *Cratylo*, nomina ex propria quadam rerum similitudine imposita esse docet. Maneat igitur, et tanquam verum sumatur, incorporeum esse id qúod est. » Quibus paulo post iterum ista subjungit : « Id quod est incorporeum, idemque sola mente perceptum esse dicebant. Atque hæc sunt, quæ tum disputata fuisse memini. Mihi vero, si quis illam Platonis orationem requirat, hunc ipsi laborem allevare ac mollire placet ; si prius B hoc monuero, quæ loco illo disputantur, ea si minus ad Platonis dogmata pertineant, alteri certe cuipiam, sed excellenti viro, summaque philosophandi vi prædito assignanda esse, cujusmodi Pythagoram fuisse dixeris. Sic igitur Plato : nam verborum meminisse conandum est : Quid illud est, inquit, quod semper est ? nec tamen ortum habet ullum ? Quid illud contra, quod oritur, et nunquam est ? Prius illud quidem ab sola intelligentia cum ratione percipitur : alterum hoc, quod oritur simul et occidit, neque unquam vere est, in ea duntaxat, quam sensus ab omni ratione vacuus efficit, opinione versatur. Quærit Plato, quid illud sit, quod est ; id sine dubio carere ortu statuens, quippe ortum in eo, C quod est, locum habere negat : mutaretur enim alioqui : si autem mutaretur, sempiternum id non esset. » Inde aliquantum progressus hæc addit : « Si quod est, id omnino sempiternum et immutabile est, nec ab sese ulla unquam varietate discedit, sed in una semper eademque ratione permanet, illud unum profecto sit oportet, quod intelligentia cum ratione capiatur. Contra vero, si corpus fluit, 527 et repentina quadam mutatione abripitur, evanescit illud quidem, proindeque nullum est. Quare nihil admodum ille desipiat, qui corpus definiri non posse dixerit, sed ejusmodi esse, quod in sola, ut ait Plato, opinione versetur, dum oritur simul, et occidit, neque unquam vere est. » Hæc Numenius, quibus non Platonis modo, sed etiam longe antiquioris Platone Moysis doctrinam illustravit. Itaque merito sane dictum illud hanc in rem celebre circumfertur, « Quid enim aliud Plato est, quam Moyses Attice loquens ? » Sed tamen vide mihi sis, num ejusdem sententiæ vim uberius adhuc Plutarchus aperiens, cum laudata superiorum philosophorum oratione, et Hebræorum simul theologia variis passim in locis explicata consentiat : dum modo ista Deo verba tribuuntur, « Quoniam ego Dominus Deus vester, et non mutor [a], » modo in eumdem Propheta respiciens, ita pronuntiat : « Visibilia omnia transibunt et mutabuntur. Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient [b]. » Vide, inquam, num proposita veluti quæstione, cum ejus qui sic apud Moysem loquebatur, « Ego sum qui sum, » et rursus, « Ego Dominus Deus vester,

[a] Malach. III, 6. [b] Psal. CI, 28.

(47) *Εἶπον*. Numenius ipse? an alii? Posterius hoc malui, quod addiderit, quæ audierat, ea se, quantum meminisse potuit, retulisse.

(48) Legi mallem τὸν λόγον· ipsammet porro Platonis orationem intelligit, ut ex sequentibus manifeste constat.

(49) *Ἀόριστον*. Sensus, ni fallor, postulat ὁριστόν.

(50) *Καὶ ὥς φησι Πλάτ*. Malim ὥς φησι Πλάτων, καὶ γινόμενον, nam illud quoque, δόξῃ μόνῃ δοξαστόν Platonis erat.

et non mutor, » tum etiam alterius, qui Deum ipsum ita compellabat, « Tu autem idem ipse es tem atque sententiam Plutarchus in suo *De syllaba* εἶ (es) quæ Delphico templo inscripta est, lo, interpretari velle videatur, his verbis.

CAPUT XI.

Ex Plutarchi opusculo, de syllaba εἶ *Delphico templo inscripta.*

« Equidem neque numerum, neque ordinem, neque vinculum, neque aliud quodlibet dimidiatæ particulæ genus ea syllaba significari existimo. Est omnino Dei perfectum ex sese integrumque nomen, quod ei, a quo pronuntiatur, una cum voce ipsum continuo potestatis divinæ sensum et cogitationem injiciat. Nam cum ununquemque nostrum, qui eo accedimus, hac veluti Deus salutatione compellat, Nosce te ipsum, quod quidem nihilo minus sonat, quam *Salve* : tum vero nos, resalutandi numinis gratia, respondemus εἶ (es), quasi veram ac propriam, adeoque solam eique soli convenientem hanc a nobis appellationem tribui fateamur. Nos enim **528** vere nullo modo sumus : sed omnis omnino natura mortalis, in quodam interitus ortusque medio constituta, umbram sui duntaxat aliquam, exilemque ac lubricam opinionem ostendit; quam si incumbente in eam animo comprehendere volueris, tum vero, quemadmodum aquam si manu vehementius retinere coneris, dum premis, dum in unum cogis, effluit illa penitusque dilabitur. Sic ratio, dum eorum, quæ varios subinde casus ac mutationes subeunt, illustrem illam, quæ sibi objiciatur, speciem propius insequitur, aberrat ac luditur, quod, partim in id quod oritur, partim in id, quod interit, sic incurrat, nihil ut quod maneat, quodque vere sit, comprehendere omnino possit. Nam ut eumdem fluvium, quod Heraclitus dicere solebat, bis nemo subire potest : ita mortalem naturam eodem in statu hærentem nemo bis attingat, sed repentino mutationis impetu dissipatur illico, rursumque colligitur; vel potius, ne rursum quidem aut postea, sed exsistit simul ac desinit, accedit simul simulque discedit. Ita quæ pars illius nascitur, ea nunquam, ut perfecte sit, assequitur, quod ortus ille neque unquam desinat, neque consistat usquam, sed jam inde ab semine, fetum inchoatum, mox infantem, puerum inde, inde adolescentem, tum juvenem, senem, vetulum, continua mutatione fingit, ac priores ortus ætatesque delet successione novarum. At nos ridicule sane facimus, qui mortem unam timeamus, jam mortui toties, totiesque morientes. Nec enim modo, quod Hera-

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

Πλουτάρχου ἀπὸ τοῦ ἐπιγεγραμμένου σ ματος, Περὶ τοῦ ἐν Δελφοῖς ΕΙ̃.

« Οὔτε οὖν (51) ἀριθμὸν, οὔτε τάξιν, οὔτ
σμον, οὔτε ἄλλο τῶν ἐλλιπῶν μορίων οὐδὲν
γράμμα σημαίνειν· ἀλλ' ἔστιν αὐτοτελὴς τ
προσαγόρευσις καὶ προσφώνησις, ἅμα τῷ
τὸν φθεγγόμενον εἰς ἔννοιαν καθιστᾶσα τῆς
δυνάμεως. Ὁ γὰρ Θεὸς ἕκαστον ἡμῶν τῶν
προσιόντων οἷον ἀσπαζόμενος προσαγορεύε
Γνῶθι σαυτὸν, ὃ τοῦ *Χαῖρε* δὴ οὐδὲν μεῖό
Ἡμεῖς δὲ πάλιν, ἀμειβόμενοι τὸν Θεὸν, Εἶ
ὡς ἀληθῆ καὶ ἀψευδῆ, καὶ μόνην μόνῳ προσ
τὴν τοῦ ΕΙ̃ προσαγόρευσιν ἀποδιδόντες. Ἡ
ὄντως τοῦ εἶναι μέτεστιν οὐδέν· ἀλλὰ θνη
φύσις ἐν μέσῳ φθορᾶς καὶ γενέσεως γενομ
σμα παρέχει καὶ δόκησιν ἀμυδρὰν καὶ ἀβέϐ
τῆς. Ἂν δὲ τὴν διάνοιαν ἀπερείσῃ τις, λαβέσ
λόμενος, ὥσπερ ἡ σφόδρα περίδραξις ὕδατος,
ζειν καὶ εἰς ταυτὸ συνάγειν, διαῤῥέον ἀπόλλυ
ριλαμβανόμενον· οὕτω τῶν παθητῶν καὶ μετ
(52) ἑκάστου τὴν ἄγαν ἐνέργειαν (53) ὁ λόγος
ἀποσφάλλεται, τῇ μὲν εἰς τὸ γινόμενον αὐτο
εἰς τὸ φθειρόμενον, οὐδενὸς λαβέσθαι μένον
ὄντος ὄντως, δυνάμενος. Ποταμῷ γὰρ οὐκ ἔ
βῆναι δὶς τῷ αὐτῷ καθ' Ἡράκλειτον, οὐδὲ
οὐσίας δὶς ἅψασθαι κατὰ ἕξιν, ἀλλ' ὀξύτητι
χει μεταβολῆς σκίδνησι καὶ πάλιν συνάγει (5
λον δὲ οὐδὲ πάλιν, οὐδὲ ὕστερον, ἀλλ' ἅμα συ
καὶ ἀπολείπει, καὶ πρόσεισι καὶ ἄπεισιν. Ὅ
εἰς τὸ εἶναι περαίνει τὸ γινόμενον αὐτῆς, τῷ
ποτε λήγειν μηδ' ἵστασθαι τὴν γένεσιν· ἀ
σπέρματος ἀεὶ μεταβάλλουσαν, ἔμβρυον ἐμποι
παῖδα, μειράκιον ἐφεξῆς, νεανίσκον, ἄνδρα,
την, γέροντα, τὰς πρώτας φθείρουσαν γενέ
ἡλικίας ταῖς ἐπιγινομέναις. Ἀλλ' ἡμεῖς ἕνα
μεθα γελοίως θάνατον, πολλοὺς ἀποτεθνηκό
θνήσκοντες. Οὐ γὰρ μόνον, ὡς Ἡράκλειτος
πυρὸς θάνατος, ἀέρι γένεσις (55), ἀλλ' ἔστι
φέστερον ἐπ' αὐτῶν ἡμῶν. Φθείρεται μὲν ὁ ἀ
γενομένου γέροντος, ἐφθάρη δὲ ὁ νέος εἰς τὸν
ζοντα, καὶ ὁ παῖς εἰς τὸν νέον, εἰς δὲ τὸν π
νήπιον, ὁ δὲ χθὲς εἰς τὸν σήμερον τέθνηκεν,
μερον, εἰς τὸν αὔριον. Μένει δὲ οὐδὲ εἷς, οὐ
εἷς, ἀλλὰ γινόμεθα πολλοὶ, περὶ ἕν τι φάντασ
κοινὸν ἐκμαγεῖον (57) ὕλης περιελαυνομένης,

ᵃ *Forte* τῷ.

(51) *Οὔτε οὖν*, etc. Adi Plutarchum in *Moralib.* pag. 391, sub finem.

(52) *Παθητῶν καὶ μεταβλητῶν*. Rectius, ut videtur, quam apud Plutarch. τῶν παθημάτων μεταβάντων.

(53) *Ἐνέργειαν*. Plutarchum secutus sum, apud quem editum est ἐνάργειαν.

(54) *Σκίδνησι, καὶ πάλιν συνάγει*. Clarius legeretur σκίδναται, καὶ πάλιν συνάγεται.

(55) *Ἀέρι γένεσις*. Librariis Eusebianis exciderunt quæ sequuntur, καὶ ἀέρος θάνατος, ὕδατι γένεσις.

(56) *Ἀλλ' ἔστι*, etc. Plutarch. ἀλλ' ἔτι σ αὐτῶν ἴδοις ἄν. Lege ergo, ἀλλ' ἔτι σαφέστ αὐτῶν ἡμῶν ἴδοις ἄν.

(57) *Κοινὸν ἐκμαγεῖον*. Corpus, aut h ipsum, certa quadam specie figuraque pr κοινὸν ἐκμαγεῖον vocat : materia enim lic duas uno in corpore mutationes efficiat, tamen unum, quasi commune quoddam ex quod adulterare sit nefas, intuetur. De ali hujus acceptione, qua pro conceptaculo s consule Petavium nostrum in Not. ad orati Themistii pag. 517. Vide etiam infra pag. 8

ούσης. Ἐπεὶ πῶς, οἱ αὐτοὶ μένοντες, ἑτέροις μὲν νῦν, ἑτέροις πρότερον, τἀναντία φιλοῦμεν, μισοῦμεν, καὶ θαυμάζομεν, καὶ ψέγομεν, ἄλλοις δὲ λόγοις, ἄλλοις πάθεσιν, οὐκ εἶδος, οὐ μορφὴν, οὐ διάνοιαν ἔτι τὴν αὐτὴν ἔχοντες; Οὔτε γὰρ μεταβολῆς ἕτερα πάσχειν εἰκὸς, οὔτε μεταβάλλων ὁ αὐτὸς ἂν εἴη. Εἰ δὲ ὁ αὐτὸς οὐκ ἔστιν, οὐδ' ἀλλ' ἐκ τοῦ αὐτὸν μεταβάλλειν, γινόμενος ἕτερος ἐξ ἑτέρου· ψεύδεται δὲ ἡ αἴσθησις ἀγνοίᾳ τοῦ ὄντος εἶναι τὸ φαινόμενον. Τί οὖν ὄντως ὄν ἐστι; Τὸ ἀΐδιον, καὶ ἀγένητον, καὶ ἄφθαρτον, ᾧ χρόνος οὐδεὶς μεταβολὴν ἐπάγει· κινητὸν γάρ τι, καὶ κινουμένῃ συμφανταζόμενον (58) ὕλῃ, καὶ ῥέον ἀεὶ, καὶ μὴ στέγον, ὥσπερ ἀγγεῖον φθορᾶς καὶ γενέσεως, ὁ χρόνος· οὗ (59) δὴ τὸ μὲν ἔπειτα, καὶ τὸ πρότερον, καὶ ἔσται λεγόμενον, καὶ τὸ γέγονεν, αὐτόθεν ἐξομολόγησίς ἐστι τοῦ μὴ ὄντος. Τὸ γὰρ ἐν τῷ εἶναι τὸ (60) γεγονὸς, ἢ πεπαυμένον ἤδη τοῦ εἶναι, ὡς ἔστιν, εὔηθες καὶ ἄτοπον. Ἐν ᾧ δὲ μάλιστα τὴν νόησιν ἐπερείδοντες τοῦ χρόνου, τὸ ἐνέστηκε, καὶ τὸ πάρεστι, καὶ τὸ νῦν φθεγγόμεθα, τοῦτο πάλιν ἐκλυόμενος (61) ὁ λόγος ἀπόλλυσιν· ἐκθλίβεται γὰρ (62) εἰς τὸ μέλλον καὶ τὸ παρῳχημένον, ὥσπερ αὐγὴ (63) βουλομένοις ἰδεῖν, ἐξ ἀνάγκης διϊστάμενον. Εἰ δὲ (64) ταυτὰ τῷ μετροῦντι πέπονθεν ἡ μετρουμένη (65) φύσις, οὐδὲ αὐτὴ μόνον (66), οὐδὲν ἔστι, ἀλλὰ γινομένη (67) καὶ φθειρομένη κατὰ τὴν πρὸς τὸν χρόνον συννέμησιν. Ὅθεν οὐδὲν τοιοῦτον (68) ἔστιν ἐπὶ τοῦ ὄντος λέγειν, ὡς ἦν, ἢ ἔσται· ταῦτα γὰρ ἐγκλίσεις τινὲς, καὶ μεταβάσεις, καὶ παραλλάξεις τοῦ μένειν ἐν τῷ εἶναι μὴ πεφυκότος. Ἀλλ' ἔστιν ὁ Θεὸς, εἰ χρὴ (69) φάναι, καὶ ἔστι κατ' οὐδένα χρόνον, ἀλλὰ κατὰ τὸν αἰῶνα τὸν ἀκίνητον, καὶ ἄχρονον, καὶ ἀνέγκλητον ᵃ, καὶ οὗ πρότερον (70) οὐδέν ἐστιν, οὐδὲ ὕστερον, οὐδὲ μέλλον, οὐδὲ ...

A clitus dicebat, ignis interitus, aeris ortus est, et aeris interitus, aquæ vicissim ortus: verum id in nobis etiam ipsis longe illustrius videre est: succedente sene vir exstinguitur, ut vir juvene, juvenis puero, puer infante exstincto succedit: imo he sternus in hodiernum interiit, ut in crastinum interit hodiernus. Manet autem nemo, nemo unus est, sed omnino multi efficimur, dum circa unum aliquod simulacrum exemplarque commune volutatur assidue labiturque materia. Enimvero si iidem manemus, qui tandem alia nobis modo placent, qui aliis ante ducebamur? qui contraria vel amamus aut odimus, vel prædicamus aut damnamus? qui denique aliter atque aliter vel loquimur, vel afficimur, non speciem, non vultum, non mentem B amplius eamdem retinentes? Quippe nec sine mutatione, tanta rerum in quoquam varietas, nec is, qui mutatur, idem esse potest. Idem porro si non est, ne est ipse quidem, sed ex continua sui mutatione alter subinde fit ex altero. Sensus interea, **529** quoniam ejus, quod est, naturam ignorat, quod esse adhuc videtur, id est falso opinatur. Ecquid igitur illud est, quod vere est? Id unum utique quod sempiternum est, quod ortu interituque caret, cui nullum tempus mutationem affert. Est enim omnino tempus mobile quiddam, quodque simul cum mobili materia semper fluens, ac nihil usquam firmitatis habens, sic tanquam vas aliquod interitus ortusque, cogitatur. Cujus C profecto vel appellationes ipsæ *posterius*, *prius*, *erit*, *fuit*, illud non esse palam ac per sese confitentur. Nam quod vel nondum habuit ut sit, vel jam esse desiit, id esse, non nisi stolide absurdeque dicas. Quin etiam illud ipsum, quo maxime temporis cogitationem sustinemus atque fulcimus,

ᵃ ... ἀνέγκλιτον.

... ipsa, primo δεξαμένη, tum ἐκμαγεῖον vo...

(58) *Καὶ κινουμένῃ συμφανταζ.*, etc. Ita repo... ex Plutarcho, cum perperam ante legeretur, ...μένη, φανταζόμενον ὕλη.

(59) *Ἐξ οὗ*. Melius abesset præpos. ἐξ, ut apud ... expungitur.

(60) *Ἐνθένδε*. Id etiam cum Plutarcho malui, ...ἐνθένδε ποτε, quod melius cum ἤδη, quod sequi... ...miitti videretur.

(61) *Ἐκλυόμενος*. Hanc lectionem vulgatæ illi ...tarch. prætulerim, ἄγαν ἐκδυόμενος. Eam... ...tus videtur Latin. interpres, cum reddidit, ...cens *ratio perdit*. At Gallico non satis hic, cum auctore convenit, qui sic vertit: *La ... descouvrant incontinent, le destruit tout ...amp.*

(62) *Ἐκθλίβεται γάρ*. Tempus? an ratio? Poste... ...ui, ob sequentem ex visu comparationem. ...tamen ad tempus retulit, quod etiam ve... satis cum superiori membro cohæreat, in... ...λύοι verterat, *destruit*, hoc est, *perimit*.

(63) *Ὥσπερ αὐγή*, etc. Plutarch. ὥσπερ ἀκμῇ ...ς ἰδεῖν, etc. Quæ fœdissima labes doctis... elegantissimo Amioto imposuit. Sic enim ...me *le voulant veoir necessairement mesparty* id est *quasi duas in partes necessario dis...videre velit*. Latino interpreti de Eusebiana aliquid suboluerat. Et altera lectio, quæ apud eumd. Plutarch. affertur, ἂν γῇ pro ἀκμῇ, licet etiam depravata, nostræ tamen propior est, quam vulgatæ. Tantum, sequente versu, libenter legerim, τὸ ἐξ ἀνάγκ.

(64) *Εἰ δέ*. Sic legendum, non ὁ δέ, ut apud Plutarch.

(65) *Ἡ μετρουμένη*. Hinc etiam fœdum errorem tolle, ἢ μέτρον μέν, qui apud excusum Plutarch. inveteravit, nec tamen eruditis interpretibus imposuit.

D (66) *Οὐδὲ αὐτὴ μόνον*. Mutuam Plutarchus operam commodat, apud quem recte legitur, οὐδὲν αὐτῆς μένον. Nisi malis, οὐδὲ αὐτὴ μένον, quod forte melius cum sequenti membro, ἀλλὰ γινομένη, congrueret.

(67) *Ἀλλὰ γινομένη*. Plutarchus ἀλλὰ, γινόμενα πάντα, καὶ φθειρόμενα, κατ' αὐτὴν, πρὸς τὸν χρόνον συνεμίγη. Placet Eusebius.

(68) *Οὐδὲν τοιοῦτον*. Recte Plutarchus, οὐδ' ὅσιον.

(69) *Εἰ χρή*. Tollit particulam εἰ Plutarchus, et recte.

(70) *Καὶ οὗ πρότερον*. Hæc et sequentia περὶ τοῦ Θεοῦ dicuntur a Plutarcho, non περὶ τοῦ αἰῶνος, ut existimavit Latinus interpres. Amiotus quidem ad Deum retulit, sed vereor, ut satis ex Plutarchi mente reddiderit, *devant lequel rien n'est*, id est *quo prius nihil est*. Atque id in causa est, quamobrem Gallica sequens oratio minus cohærere videatur.

dum vel instans, vel præsens, vel nunc dicimus, A soluta dissipataque ratio confestim amittit: perinde enim in futurum ac præteritum elisa distrahitur, ut in oculorum radiis usu venit, si quis quod sua quadam necessitate disjunctum atque divulsum est, id semel intueri velit. Jam si eadem ipsa, quæ tempori metienti conveniunt, ea, quam metitur, natura subeat, ne ipsa quidem aut manet, aut vere est, sed prout tempori contribuitur, vel nascitur, vel interit. Quare nihil ejusmodi, quod per *erat*, vel *erit*, significetur, de eo quod est, dici queat: cum ista ejusmodi rei, quæ per sese firmiter et constanter esse non potest, inclinationes quædam seu trajectiones deflexionesque sint. At plane loquendum, Deus est, nec tamen ipse tempore ullo est, sed æternitate duntaxat, q omni omnique tempore simul et inclinatione caret: cujus nec prius quidquam est, nec quidq sterius, futurum nihil, nihil præteritum, vetustius nihil, nihilque recentius. Sed qui unus e uno etiam nunc, sempiterni durationem implet: adeoque illud unum est, quod vere per non autem aut fuit, aut futurum est; quemadmodum nec aliquando cœpit. nec unquam d est. Sic igitur idem ipsum venerando, salutare nos, et appellare decet, aut saltem, his verbi *es*, id quod priscorum nonnulli factitabant. Nec enim plura Deus est, uti nostrum quili congeries quædam sumus, ex omni sexcentarum varietatum diversis ex casibus mutatio nascentium genere, et quadam veluti universitate conflata atque permista. Sed unum oport quod est, ac vicissim id esse quod unum est. Nam alterum quid si additur, illud sane tanq quod est, differentia, ad ejus quod nullum est, procreationem declinat. » Hactenus Plutarchu

παρῳχημένον, οὐδὲ πρεσβύτερον, οὐδὲ ν
ἀλλ' εἷς ὤν, ἑνὶ τῷ νῦν τὸ ἀεὶ πεπλήρωκε
νον ἐστὶ τὸ κατ' αὐτὸ (71) ὄντως ὄν, οὐδὲ
οὐδὲ ἐσόμενον, οὐδὲ ἀρξάμενον, οὐδὲ παι
Οὕτως οὖν αὐτὸ δεῖ σεβομένους ἀσπάζεσθαι
αγορεύειν, ἢ καὶ νὴ Δί', ὡς ἔνιοι τῶν παλαιῶ
Οὐ γὰρ πολλὰ τὸ Θεῖόν ἐστιν, ὡς ἡμῶν ἕκ
μυρίων διαφορῶν ἐμπάθεσι [a] γινομένων ἄθροι
τοδαπὸν, καὶ πανηγυρικὸν [b] μεμιγμένον. Ἀ
ναι δεῖ τὸ ὄν, ὥσπερ ὂν τὸ ἕν· ἡ δὲ ἑτερό
φορὰ τοῦ ὄντος, εἰς γένεσιν ἐξίσταται τοῦ
τος. »

CAPUT XII.

Deum verbis explicari non posse.

B Similiter cum Moyses ac prophetæ Hebræorum universi, naturam **530** divinam verbis explicari non posse doceant, ejusque reconditi nominis quamdam veluti notam, singulari, quam ipsimet efferre non possint, elementorum informatione repræsentent, videsis quam belle Plato cum iisdem in magna illa epistola consentiat, dum ita loquitur: « Nec enim, inquit, uti reliqua disciplinarum genera solent, ulla penitus exprimi verborum significatione potest: sed tantum, post longam cum eo vitæ consuetudinem, repente lumen aliquod, sic tanquam exsiliente igne succensum, ubi semel in animum incidit, se ipso deinceps alitur et glisC scit. » Atque hanc etiam luminis similitudinem, alius Hebræorum prophetarum non nemo jam ante occupaverat, his verbis, « Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine [a]. » Itemque a lumine tuo, inquit, videbimus lumen [a]. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

Ὅτι ἄῤῥητον τὸ Θεῖον.

Μωσέως καὶ τῶν παρ' Ἑβραίοις προφη
των ἄῤῥητον εἶναι τὸ Θεῖον διδασκόντων, κα
ῥήτου προσηγορίας τὸ σύμβολον διὰ τῆς πα
ἀνεκφωνήτου σημειώσεως ὑποφαινόντων, τι
ὁ Πλάτων συμφώνως αὐτοῖς ῥήμασιν ἐν τ
ἐπιστολῇ οἷά φησιν ἄκουε· « Ῥητὸν γὰρ
ἐστιν, ὡς ἄλλα μαθήματα, ἀλλ' ἐκ πολλῆς
γινομένης περὶ τὸ πρᾶγμα αὐτὸ, καὶ τοῦ συ
φνης οἷον ἀπὸ πυρὸς πηδήσαντος ἐξαφθὲν
ψυχῇ γενόμενον, αὐτὸ ἑαυτὸ ἤδη τρέφει. »
δὲ τοῦ φωτὸς τὸ παράδειγμα προλαβ
Ἑβραίων προφήτης παρέστησεν εἰπών·
μειώθη ἐφ' ἡμᾶς τὸ φῶς τοῦ προσώπου
ριε· » καὶ ἄλλος πάλιν· « Ἐν τῷ φωτί σου
φῶς. »

CAPUT XIII.

Unum ac solum esse Deum.

Præterea, cum de universi moderatore Deo, unum Moyses Deum illum esse pronuntiet, dum ait [r], « Audi, Israel, Dominus Deus noster, Dominus unus est, » Plato rursus cum eo conveniens, uti cœlum unum, ita Deum unum esse docens in *Timæo*: « Rectene igitur, inquit, cœlum unum esse D antea statuimus, an vero multos, adeoque infinitos posuisse præstabat? Unum utique, si modo suum ad exemplar conformatum illud esse concedimus. Quod enim animantes omnes intelligen-

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

Ὅτι Θεὸς εἷς ἐστι μόνος.

Μωσέως περὶ τοῦ τῶν ὅλων Θεοῦ φησ
Θεὸς εἷς ἐστι μόνος· « Ἄκουε, Ἰσραὴλ,
Θεὸς ἡμῶν, Κύριος εἷς ἐστι· » πάλιν ὁ
τούτῳ συντρέχων, ἕνα Θεὸν εἶναι, ὡς κα
ἕνα διδάσκει, ὧδέ πη λέγων ἐν *Τιμαίῳ*·
οὖν ὀρθῶς ἕνα οὐρανὸν προειρήκαμεν, ἢ π
ἀπείρους λέγειν ἦν ὀρθότερον; Ἕνα, εἴπε
παράδειγμα δεδημιουργημένος ἔσται. Τὸ γ
ἔχον πάντα ὁπόσα νοητὰ ζῶα, μεθ' ἑτέρο
οὐκ ἄν ποτε εἴη. » Δῆλος δέ ἐστιν ἕνα Θεὸ

[a] Psal. IV, 7. [a] Psal. XXXV, 10. [r] Deut. VI, 4

[a] *Pl.* ἐν πάθεσι. [b] *Pl.* πανηγυρικῶς.

(71) *Κατ' αὐτό.* Et hoc rectius, quam ut apud Plutarch. κατὰ τοῦτον.

θως Ἕλλησι, τῇ τῶν πλειόνων εἴωθε χρῆ-
σηγορίᾳ καὶ ἀπὸ τῆς πρὸς Διονύσιον ἐπιστο-
ῇ σύμβολα διδοὺς, τῶν τε διὰ σπουδῆς αὐτῷ
ων ἐπιστολῶν, καὶ τῶν ἄλλως ἀπεῤῥιμμέ-
μὲν μηδὲν ἐχουσῶν σπουδαῖον σημεῖον τὸ
ὄνομα προστάξειν ª ἔφησε, τῶν δὲ πεφρον-
αὐτῷ συντασσομένων τὸ τοῦ Θεοῦ. Λέγει
κατὰ λέξιν· « Περὶ δὲ τοῦ συμβόλου (72)
τὰς ἐπιστολὰς (73), ὅσας τε ἂν ἐπιστέλλω
καὶ ὅσας μὴ, οἶμαι μέν σε μεμνῆσθαι,
ἐννόει, καὶ σφόδρα πρόσεχε τὸν νοῦν· πολ-
οἱ κελεύοντες γράφειν, οὓς οὐ ῥᾴδιον φα-
σθεῖσθαι. Τῆς μὲν οὖν σπουδαίας ἐπιστολῆς
ἄρχει, θεοὶ δὲ τῆς ἧττον. » Διαῤῥήδην δὲ
ὁμολογεῖ ἐκ παλαιῶν τὸ περὶ τοῦ Θεοῦ
μαθηκέναι, λέγων ἐν τοῖς *Νόμοις*· « Ὁ μὲν
(74), ὡς καὶ ὁ παλαιὸς λόγος, ἀρχὴν καὶ
καὶ μέσα τῶν ὄντων ἁπάντων, εὐθεῖαν (75)
κατὰ φύσιν περιπορευόμενος. Τῷ δ' αἰεὶ
Δίκη, τῶν ἀπολειπομένων τοῦ θείου νόμου
ἧς ὁ μὲν εὐδαιμονήσειν μέλλων ἐχόμενος
, ταπεινὸς, κεκοσμημένος· ὁ δέ τις ἐξαρ-
μεγαλαυχίας, ἢ χρήμασι ἐπαιρόμενος, ἢ
καὶ σώματος εὐμορφίᾳ, ἅμα νεότητι καὶ
γεται τὴν ψυχὴν μεθ' ὕβρεως, ὥστε οὔτε
οὔτε τινὸς ἡγεμόνος δεόμενος, ἀλλὰ καὶ ἄλ-
ῶν ἡγεῖσθαι, καταλείπεται ἔρημος Θεοῦ.
θεὶς δὲ, καὶ ἔτι ἄλλους τοιούτους προσλα-
ταράττων πάντα ὁμοῦ ᵇ, καὶ πολλοῖς τισιν
καί τις, μετὰ δὲ χρόνον οὐ πολὺν ὑποσχὼν
οὐ μεμπτὴν τῇ Δίκῃ, ἑαυτόν τε καὶ οἶκον,
ἄρδην ἀνάστατον ἐποίησε. » Ταῦτα ὁ Πλά-
γε τῷ, « Ὁ μὲν δὴ Θεὸς ἀρχὴν καὶ τελευ-
μέσα τῶν ὄντων ἁπάντων ἔχων, » παράθες
Ἑβραίων προφητείας τὸ, « Ἐγὼ Θεὸς πρῶ-
ἐγὼ μετὰ ταῦτα· » τῷ δὲ, « Εὐθεῖαν περαί-
φύσιν ἐπιπορευόμενος, » τὸ, « Εὐθύτητας
πρόσωπον αὐτοῦ. » Καὶ πρὸς τὸ, « Τῷ δ' αἰεὶ
Δίκη τῶν ἀπολειπομένων τοῦ θείου νόμου
σύγκρινον τὸ, « Δίκαιος Κύριος, καὶ δι-
ἠγάπησεν· » καὶ τὸ, « Ἐμοὶ ἐκδίκησις,
ποδώσω, λέγει Κύριος· » καὶ τὸ, « Διότι
Κύριος, καὶ ἀνταποδίδωσι τοῖς περισσῶς
ὑπερηφανίαν· » τῷ δὲ, « Ἧς ὁ εὐδαιμονή-
ων ἐχόμενος ξυνέπεται, ταπεινὸς, κεκοσμη-
μένον ἐστὶ τὸ, « Ὀπίσω Κυρίου τοῦ Θεοῦ
ση· » τῷ δὲ, « Ὁ δ' ἐξαρθεὶς ὑπὸ μεγαλαυ-
λείπεται ἔρημος Θεοῦ, » τὸ, « ὁ Θεὸς ὑπερ-
ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν· »
φρονὴ δὲ ἀσεβῶν, πτῶμα ἐξαίσιον. » Ταῦτα
ἀπὸ μυρίων σμικρὰ περὶ τοῦ ἐπὶ πάντων
δὲ καὶ τὰ περὶ τοῦ δευτέρου αἰτίου οἷα
εἰσίν.

A tia præditas complectatur, id sane nunquam alterum ab altero fuerit. » Eumdem porro, ut vulgari Græcorum more plurium numinum appellatione uti soleat, Deum tamen unum agnoscere, vel ex ea, quam ad Dionysium scribit, epistola quivis intelligat: ubi quas studiose ac serio conscriberet epistolas, ab aliis, quas temere negligenterque profunderet, sua quadam nota secernens; quæ grave nihil ac serium continerent, iis deorum, quæ vero diligenter abs se ac meditato scriberentur, illis Dei sese nomen, proprium veluti characterem impressurum esse declarat. Sic enim ad verbum scribit: « Propriam quod attinet epistolarum notam, seu quas serio, dataque opera, seu quas negligentius scribo, tametsi ejus

B te meminisse existimo, nunc tamen illam cogites velim, ac diligenter attendas. Nos enim permulti ad sibi scribendum invitant, quibus id facile negari non possit. Igitur sic habeto: quam serio scribimus, hanc a Deo auspicamur, a diis vero, quæ minus habet studii. » Et vero se ab antiquioribus sanam de Deo sententiam **531** hausisse conceptis ipse disertisque verbis in *Legibus* confitetur, dum ait: « Deus certe quidem, uti ex priscorum doctrina constat, rerum universarum principia, finem mediumque complexus, recta illa, quomodo natura postulat, obeundo perficit. Eum perpetuo Justitia sequitur, eorum, qui abs divina lege discedunt, ultrix atque vindex: cui quidem affixus

C demisso compositoque animo comitatur, quisquis ad felicitatem aspirat: contra vero qui vel superbia intumescens, vel opum vi copiaque sublatus, vel etiam honorum amplitudine, corporisve specie, cum juventutis flore stultitiaque conjuncta insolescens, animo petulantius exardescit, perinde ut si nec principe, nec moderatore ullo indigeat, sed potius ad cæteris imperandum aptus ipsemet idoneusque sit, is Deo vacuus relinquitur: relictus autem, adhibitis illico geminæ proterviæ sociis, exsultat cuncta miscendo, atque interim aliquid esse permultis videtur, at modico post tempore, dignas ab eo pœnas exigente Justitia, seipsum, domumque simul, cum tota funditus civitate perdit. » Hæc Plato. Jam vero, cum illis,

D « Deus certe quidem, rerum universarum principia, finem, mediumque complexus, » hæc tu ex Hebræorum prophetia compone, « Ego Deus primus, et novissimus ego sum [8]; » itemque cum illo, « Recta perficit, » alterum hoc, « Rectitudines novit vultus ejus [9]. » Deinde cum illis, « Eum perpetuo Justitia sequitur, eorum, qui abs divina lege discedunt, ultrix atque vindex, » ista confer, « Justus Dominus, et justitias dilexit [10]; » itemque hæc

XLI, 4. [9] Psal. x, 8. [10] ibid.

ª προτάξ. ᵇ *Ms. et Pl.* ἅμα.

(72) *Περὶ δὲ τοῦ συμβόλου.* Platonis hæc epidecima tertia, ad Dionysium vero quarta, edit. Ficini. Fuit igitur ex iis Plato, qui cognovissent, non tamen sicut Deum erunt.

(73) *Πρὸς τὰς ἐπιστ.* Plato περὶ τὰς ἐπ., melius.

(74) *Ὁ μὲν δὴ Θεός.* Prompta hæc sunt ex quarto *Legum*, pag. 600 edit. Græco-Lat. Ficini.

(75) *Εὐθεῖαν.* Manuscr. εὐθέα. Sed infra p. 798, hujus edit. Atticus legit εὐθείᾳ.

alia : « Mea est ultio, et ego retribuam, dicit Dominus [11] ; » necnon ista, « Quoniam vi minus, et retribuet facientibus abundanter superbiam [12]. » Præterea cum illis, « Cui qui xus demisso compositoque animo comitatur, quisquis ad felicitatem aspirat, » congruit s sequitur, « Post Dominum Deum tuum ambulabis [13]. » Denique cum illis, « At vero sup tumescens, abs Deo vacuus relinquitur, » hæc compone, « Deus superbis resistit, humil tem dat gratiam [14], » et, « Lætitia impiorum, casus terribilis [15]. » Ac de summo quidem rerum moderatore Deo, hæc de infinitis pauca sufficiant; deinceps cujusmodi sint, quæ secundum cipium pertinent, considera.

CAPUT XIV.

De secundo Hebræorum Platonisque principio.

De primo totius universi principio hæc a nobis pro confessis habeantur. **532** Nunc vero in secundi contemplationem ingredere, quod Dei Verbum, ac Deum ex Deo esse Hebræorum docent oracula, cujusmodi theologia nos etiam imbuti et informati sumus. Moyses certe quidem dominos agnoscit prædicatque duos, dum ait, « Et pluit Dominus a Domino ignem et sulphur, super impiorum civitatem [16], » ubi solito more similem apud Hebræos in ambobus litterarum notam expressit, quæ alia non est quam illa ipsa, quam efferre nequeunt, elementis quatuor informata divini Numinis appellatio. Eidem quoque David accinens, alius et ipse Hebræorum propheta simul et rex, ita loquitur: « Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis [17]: » ubi quemadmodum prioris Domini voce Deum maximum, ita posteriori appellatione alterum ab illo declaravit. Quem enim cogitare fas est, qui ab ingenita divinitate ad ipsius dexteram considendi jus acceperit, præter unum illum, quo de sermo a nobis instituitur? Quem idem ipse propheta, planius adhuc alibi Patris Verbum esse pronuntiat, dum illum universi molitorem esse testatur ac ponit, « Verbo, » inquiens, « Domini cœli firmati sunt [18]. » Quin omnium etiam, ejus ope et curatione indigentium, Servatorem illum esse confirmans, « Misit, inquit, Verbum suum, et sanavit eos [19]. » Similiter ejusdem filius simul atque successor Salomon, appellatione quidem alia, sensu tamen prorsus eodem, pro Verbo Sapientiam nominans, hæc illius ex persona commemorat : « Ego Sapientia habitans in consilio, et cognitionem et intelligentiam invocavi [20]. » Tum paulo post ita prosequitur : « Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua. Ante sæculum fundavit me, in principio antequam terram faceret, antequam montes constitissent. Ante omnes colles gignit me. Quando præparabat cœlum, aderam ipsi [21]. » Ejusdem quoque sunt, quæ sequuntur, « Deus in Sapientia fundavit terram, præparavit cœlos in prudentia; » tum etiam ista, « Omnia occulta et aperta novi : omnium enim artifex docuit me Sapientia [22]. » Quibus sequentia deinceps adjungit, « Quid autem est Sapientia et quomodo genita est? Ego referam et non abscondam a vobis sacramenta, sed ab initio nativitatis investigabo [23]. » Deinde rem illustrans uberius,

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

Περὶ τοῦ δευτέρου αἰτίου, Ἑβραίων καὶ Π.

Τὰ μὲν δὴ περὶ τοῦ πρώτου τῶν ὅλων αἰ
τον ἡμῖν ἀνωμολογήσθω τὸν τρόπον. Ἐπί
καὶ τὰ περὶ τοῦ δευτέρου, ὃν δὴ Θεοῦ Λόγον,
ἐκ Θεοῦ εἶναι τὰ Ἑβραίων παιδεύει λόγια,
καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ θεολογεῖν δεδιδάγμεθα. Ὁ
A Μωσῆς διαῤῥήδην δύο θεολογεῖ Κυρίους
φησι· « Καὶ ἔβρεξε Κύριος παρὰ Κυρίου
θεῖον ἐπὶ τὴν τῶν ἀσεβῶν πόλιν. » Ἔνθα
ἐπὶ τῶν δύο τὴν ὁμοίαν τῶν παρ' Ἑβραίοις
ρων ἐποιήσατο παράθεσιν· αὕτη δέ ἐστι ἡ
τεσσάρων στοιχείων ἀνεκφώνητος παρ' αὐτο
γία. Τούτῳ δὲ καὶ Δαβὶδ, ἄλλος προφήτης
βασιλεὺς Ἑβραίων, συνᾴδων φησίν· « Εἶπεν
τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου· » τὸν
τάτω Θεὸν διὰ τοῦ πρώτου Κυρίου, τὸν
δεύτερον διὰ τῆς δευτέρας ἀποφήνας προσ
Τίνι γὰρ ἄλλῳ θέμις ὑπονοεῖν τὰ δεξιὰ διὰ
νήτου Θεότητος παραχωρεῖσθαι ἢ μόνῳ τῷ
λόγος; ὃν ὁ αὐτὸς προφήτης ἐν ἑτέροις λε
διασαφεῖ Λόγον τοῦ Πατρὸς, δημιουργὸν τ
B ὑφιστάμενος εἶναι τὸν θεολογούμενον, ἐν ο
« Τῷ Λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησα
Σωτῆρα δὲ τὸν αὐτὸν τῶν δεομένων τῆς πα
θεραπείας εἰσάγει, λέγων· « Ἀπέστειλε τ
αὐτοῦ, καὶ ἰάσατο αὐτούς. » Καὶ ὁ τούτο
ἐμοῦ καὶ διάδοχος Σολομὼν, ἑτέρῳ προσρή
αὐτὴν παριστὰς διάνοιαν, ἀντὶ Λόγου Σοφία
τάδε ὡς ἐξ αὐτῆς προσώπου διέξεισιν· « Ἐ
φία κατεσκήνωσα βουλὴν, καὶ γνῶσιν, καὶ
ἐγὼ ἐπεκαλεσάμην. » Εἶθ' ἑξῆς ἐπιλέγει·
ἔκτισέ με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτ
τοῦ αἰῶνος ἐθεμελίωσέ με, ἐν ἀρχῇ πρὸ τοῦ
ποιῆσαι, πρὸ τοῦ ὄρη ἑδρασθῆναι. Πρὸ δὲ πά
βουνῶν γεννᾷ με. Ἡνίκα ἡτοίμαζε τὸν οὐρα
παρήμην αὐτῷ. » Τοῦ δ' αὐτοῦ πάλιν καὶ τ
C « Ὁ Θεὸς ἐν τῇ Σοφίᾳ ἐθεμελίωσε τὴν γῆν,
σεν οὐρανοὺς ἐν φρονήσει. » Ἔτι δὲ τάδε
εἶναι τοῦ αὐτοῦ· « Καὶ ὅσα ἐστὶ κρυπτὰ καὶ
ἔγνων· ἡ γὰρ πάντων τεχνῖτις ἐδίδαξέ με Σοφ
ἐπιλέγει· « Τί δ' ἐστὶ Σοφία, καὶ πῶς ἐγένετ
ἀπαγγελῶ, καὶ οὐκ ἀποκρύψω ὑμῖν μυστή
ἐξ ἀρχῆς γενέσεως ἐξιχνιάσω. » Καὶ ἑξῆς
τὰ τοιάδε· « Ἔστι γὰρ αὕτη πνεῦμα νοερὸν
μονογενὲς, πολυμερὲς, λεπτὸν, εὐκίνητον,
ἀμόλυντον, παντοδύναμον, πανεπίσκοπον,
πάντων χωροῦν πνευμάτων νοερῶν, καθαρῶν
τάτων. Πάσης γὰρ κινήσεως κινητικώτερ

[11] Deut. xxxii, 7. [12] Psal. xxx, 29. [13] Deut. xiii, 4. [14] Jac. iv, 8. [15] Job xx, 5, sec. LXX. [16] Gen. [17] Psal. cix, 1. [18] Psal. xxxii, 6. [19] Psal. cvi, 20. [20] Prov. viii, 12. [21] ibid. 22. [22] ibid. [23] Sap

καὶ χωρεῖ διὰ πάντων διὰ τὴν καθαρότητα. ἀρ ἐστι τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως, καὶ ἀπόῤ-τοῦ Παντοκράτορος δόξης εἰλικρινής. Διὰ δὲν μεμολυσμένον εἰς αὐτὴν παρεμπίπτει. γμα γάρ ἐστι φωτὸς ἀϊδίου, καὶ ἔσοπτρον ον τῆς τοῦ Θεοῦ ἐνεργείας, καὶ εἰκὼν τῆς ος αὐτοῦ. » — « Διατείνει δὲ ἀπὸ πέρατος εἰς ρώστως, καὶ διοικεῖται τὰ πάντα χρηστῶς. » ν ἡ Γραφή. Τὴν δὲ διὰ τοῦ δόγματος διάνοιαν Ἑβραῖος λευκότερον ἑρμηνεύων τόνδε παρί-ι τρόπον.

A « Est enim, inquit, ipsa Spiritus intelligentiæ, sanctus, unigenitus, multiplex, subtilis, mobilis, disertus, incoinquinatus, omnem habens virtutem, omnia prospiciens, omnes permeans spiritus, intelligibiles, puros, tenuissimos : **533** omnibus enim mobilibus mobilior est Sapientia : penetrat autem ac pervadit omnia propter suam munditiam. Vapor est enim virtutis Dei, et emanatio quædam est Omnipotentis gloriæ sincera. Et ideo nihil inquinatum in eam incurrit. Candor est enim lucis æternæ, et speculum sine macula Dei efficacitatis, bonitatis illius [24]. » — « Attingit autem a fine usque ad finem fortiter, et disponit omnia suaviHæc Scriptura. Cujus quidem doctrinæ sensum Philo Hebræus expenens, clarius hunc in illustriusque repræsentat.

B

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕʹ.

Φίλωνος περὶ τοῦ δευτέρου αἰτίου.

« Πρέπει (76) γὰρ τοῖς ἑταιρίαν πρὸς ἐπιστήμην ἐφίεσθαι μὲν τοῦ τὸ ὂν ἰδεῖν· εἰ δὲ μὴ δύ-ν γοῦν εἰκόνα αὐτοῦ τὸν ἱερώτατον Λόγον. » αὐτῷ συγγράμματι καὶ τάδε φησί· « Κἂν μέντοι τυγχάνῃ τις ἀξιόχρεως υἱὸς Θεοῦ κύεσθαι, σπουδαζέτω κοσμεῖσθαι κατὰ τὸν ον αὐτοῦ Λόγον, τὸν ἀγγέλων πρεσβύτατον, ν ἀρχάγγελον πολυώνυμον ὑπάρχοντα. Καὶ ἡ, καὶ ὄνομα Θεοῦ, καὶ Λόγος, καὶ ὁ κατ' εἰ-ρωπος, καὶ ὁ ὁρῶν Ἰσραὴλ, προσαγορεύεται. χθην ὀλίγῳ πρότερον ἐπαινέσαι τὰς ἀρετὰς όντων ὅτι πάντες ἐσμὲν υἱοὶ ἑνὸς ἀνθρώπου. εἰ μήπω ἱκανοὶ Θεοῦ παῖδες νομίζεσθαι γε-ἀλλά τοι τῆς ἀειδοῦς εἰκόνος αὐτοῦ Λόγου τάτου· Θεοῦ γὰρ εἰκὼν Λόγος ὁ πρεσβύτα-αὶ πάλιν ἐπιλέγει· « Ἤκουσα μέντοι καὶ τέως ἑταίρων τινὸς ἀποφθεγξαμένου τοιόνδε Ἰδοὺ ἄνθρωπος ᾧ ὄνομα Ἀνατολή. Καινο-ορησις, ἐάν γε τὸν ἐκ σώματος καὶ ψυχῆς α λέγεσθαι νομίσῃς· ἐὰν δὲ τὸν ἀσώματον είαν ἰδέαν φοροῦντα, ἱκανῶς ὁμολογήσεις, δολώτατον ὄνομα ἐπεφημίσθη τὸ Ἀνατολή. ῦτον μὲν γὰρ πρεσβύτατον Υἱὸν ὁ τῶν ὅλων Πατὴρ, ὃν ἑτέρωθι Πρωτόγονον ὠνόμασε. ννηθεὶς μέντοι, μιμούμενος τὰς τοῦ Πατρὸς ὸς παραδείγματα ἀρχέτυπα τὰ ἐκείνου βλέπων, τὰ εἴδη. » Ταῦτά μοι ἀπὸ τοῦ Ἑβραίου Φί-ταῦθα κείσθω, ληφθέντα ἐκ συγγράμματος, αι ἐπιγραφὴ, *Περὶ τοῦ τὸ χεῖρον αὐτῷ* ν (77) *φιλεῖν ἐπιτίθεσθαι.* Ἤδη δέ μοι καὶ ὰ τῆς τῶν παλαιῶν Ἑβραίων εὐσεβείας παραθεμένῳ ἐν τοῖς τῆς *Εὐαγγελικῆς Προ-*ῆς, καὶ τὰ περὶ τοῦ δευτέρου αἰτίου διει-αὐτάρκως, ἐφ' ἃ καὶ νῦν τοὺς φιλομαθεῖς ω. Τοσούτων οὖν παρ' Ἑβραίοις, καὶ τόνδε ν περὶ τοῦ δευτέρου τῶν ὅλων αἰτίου τεθεο-ν, καιρὸς ἤδη καὶ τοῦ Πλάτωνος ἐν τῷ ιδῃ (78) τάδε λέγοντος ἐπακοῦσαι.

CAPUT XV.

De secundo principio, ex Philone.

« Decet enim, inquit, eos, qui cum scientia societatem inierunt ejus quod est, vivendi desiderio teneri ; aut, si minus id possint, ejus saltem imaginis, hoc est sacratissimi Verbi. » Quod eodem libro, hæc etiam, quæ sequuntur, habet : « Ut quis minus adhuc Filii Dei appellatione dignus fuerit, se ipsum tamen ad primogenitum illius Verbum, qui angelorum antiquissimus, ac veluti archangelus plurimis nominibus insignis est, conformare conetur. Etenim principium, Dei Nomen, Verbum, Homo secundum imaginem, et videns Israel appellatur. Itaque ad celebrandas eorum virtutes paulo ante permotus sum, qui nos omnes C hominis unius filios esse dicunt. Nam ut nondum idonei simus, qui pro Dei liberis habeamur, ejus quidem imaginis sensum omnem superantis, Verbi, inquam, sacratissimi esse possumus. Dei enim imago Verbum hoc antiquissimum est. » Tum ista subjungit : « Quin etiam ab socio Moysis aliquo ejusmodi pronuntiatum esse oraculum audivimus : Ecce homo, cui nomen Oriens [26]. Novum profecto nomen, si aliquem ex corpore animoque conflatum intelligas. Sin autem incorporeum illum ac divinum exemplar ferentem accipias, tum enimvero, convenientissimum hoc ipsi Orientis nomen impositum esse, facile admodum libenterque fateberis. Eum quippe Filium antiquissimum edidit universi Parens, quem etiam alibi Primogenitum appellavit. Is autem ex Deo genitus, D **534** in archetypa illius exemplaria respiciendo formavit. » Hactenus ex illo Hebræi Philonis opere, cujus hic titulus est : *Deterius perfectiori semper infestum esse.* Verum cum jam alibi veterum Hebræorum dogmata pietatem religionemque complexa protulerim, tum vero quæ secundum ad principium pertinent, hoc in *Evangelicæ Præparationis* opere, satis abs me pro instituto quidem meo disputata sunt, ad quæ proinde nunc rei studiosos

. VII, 22. [25] Sap. VIII, 1. [26] Zach. VI, 12.

(76) ...ὐπρεπές. Nondum occurrit hic Philonis ...ostletur quidem Eusebius pagina seq. hæc ...ilonem haberi, eo in lib. cui titulum fece... τοῦ χεῖρον τῷ κρείττονι φιλεῖν ἐπιτίθεσθαι. Qui liber etiamnum exstat, neque tamen hanc ejus orationem repræsentat.

(77) Αὐτῷ κρείτ. Repone τῷ κρείττ.

(78) Ἐν τῷ Ἐπιμενίδῃ. Ita omnes, nec mutare

remittam. Cum igitur ejusmodi apud Hebræos de secunao rerum universarum principio d ratio fuerit, tempus jam est, uti Platonem in *Epimenide* ita disserentem audiamus.

CAPUT XVI.

De secundo principio, ex Platone.

« Et honores, inquit, habeamus, sic tamen, ut non jam annum alteri, alteri mensem, dies aliis tribuamus, aut ullum omnino tempus, quo suam quilibet conversionem absolvat, dum ad mundi, quem Verbum omnium longe divinissimum conformavit, perfectionem ipse concurrit. Quod quidem Verbum, quisquis beatus est, primum admirari, tum ejusdem, quatenus mortali naturæ fas est, cognoscendi amore ac studio teneri solet. » Idem in ea, quam ad Hermiam, Erastum, et Coriscum scribit epistola, dogmatis hujus sententiam prudenter admodum inseruit, his verbis: « Epistolam hanc a vobis tribus, inquit, simul convenientibus legi decet; sin autem, a duobus vicissim unaque conjunctis, idque quam sæpissime fieri poterit. Præterea pactum inter vos legemque ratam fixamque servari, sic ut in æquum bonum juretis: adeoque studio non illiberali, ac studii sorore doctrina mutuo conjuncti, in Deum ipsum rerum omnium sive præsentium, sive futurarum Præsidem, necnon præsidis etiam principiique parentem Dominum juretis, quem quidem, si modo recte philosophabimur, quantum homines beati possunt, clare omnes planeque cognoscemus. » Annon tibi videtur Plato dum hæc ait, Hebræorum dogmatis insistere? Unde enim alioqui in mentem ipsi veniret, Deum alterum ipsomet rerum, quæ procreantur, omnium principio superiorem, imo et universi moderatoris parentem appellare? Unde porro, huic ipsi
535 rerum conditoris parenti Domini nomen imponere? quæ profecto Græcorum nunquam auribus, imo ne animis quidem mortalium ante se quisquam injecerat. Jam si ad certam et e tam vel hujus philosophi sententiæ fidem, vel susceptæ disputationis confirmationem, testi insuper aliis opus est: audi præterea, quæ Plotinus in suo *De tribus substantiis principii* vi*tionem habentibus* opere, hæc in verba persequitur.

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ιϛʹ.

Πλάτωνος περὶ τοῦ δευτέρου αἰτίου.

« Καὶ τιμὰς ἀποδιδῶμεν (79) μὴ τῷ μὲν ἐ τῷ δὲ μῆνα, τοῖς δὲ [a], μήτε τινὰ μοῖραν (8 τωμεν, μήτε τινὰ χρόνον, ἐν ᾧ διεξέρχεται τ πόλον, συναποτελῶν κόσμον, ὃν ἔταξε Λόγο των θειότατος· ὃν ὁ μὲν εὐδαίμων πρῶτον μ μασεν, ἔπειτα δὲ ἔρωτα ἔσχε τοῦ καταμαθεῖ θνητῇ φύσει δυνατά. » Καὶ ἐν ἐπιστολῇ (8 πρὸς Ἑρμείαν, Ἔραστόν τε καὶ Κορίσκον, πεφυλαγμένως τέθειται τὸ δόγμα, ὧδε πρ ἐπιστέλλων· « Ταύτην τὴν ἐπιστολὴν πάντ τρεῖς ὄντας ἀναγνῶναι χρή, μάλιστα μὲν ἅ εἰ δὲ μή, κατὰ δύο κοινῇ (82), κατὰ δύναμιν, τέ ἐστι πλειστάκις· καὶ χρῆσθαι συνθήκῃ, κ

B

κυρίῳ (83), ὅ ἐστι δίκαιον ἐπομνύντας· σπ ἅμα μὴ ἀμούσῳ, καὶ τῇ τῆς σπουδῆς ἀδελφῇ καὶ τὸν τῶν πάντων Θεὸν ἡγεμόνα, τῶν τε ὄν τῶν μελλόντων, τοῦ τε ἡγεμόνος καὶ αἰτίου Κύριον ἐπομνύντας· ὅν, ἐὰν ὀρθῶς φιλοσο εἰσόμεθα πάντες σαφῶς εἰς δύναμιν ἀνθρώ δαιμόνων. » Ἆρά σοι δοκεῖ ταῦτα λέγων ὁ τοῖς Ἑβραίων ἐπηκολουθηκέναι δόγμασιν; ἄλλοθεν ἐπῆλθεν αὐτῷ τοῦ πάντων τῶν γ αἰτίου κρείττονα ἄλλον Θεὸν, τὸν δὴ καὶ Πατ πανηγεμόνος προσειπεῖν; Πόθεν δ' αὐτῷ τὸ ρίου ἐπὶ τοῦ Πατρὸς τοῦ δημιουργοῦ τάξαι μηδενός πω πρὸ αὐτοῦ Ἑλλήνων ἀκοαῖς, ἀλλ εἰς νοῦν ταῦτα καταβεβλημένου; Εἰ δὲ καὶ

C

ἡμῖν πάλιν μαρτυριῶν δεῖ εἰς ἀναμφίλεκτον πα σιν τῆς τε τοῦ φιλοσόφου διανοίας, καὶ τῆς τ κατασκευῆς· ἐπάκουσον οἷα Πλωτῖνος, ἐν ο *τῶν τριῶν ἀρχικῶν ὑποστάσεων* συνέταξε, δ γράφων.

CAPUT XVII.

De secundo principio, ex Plotino.

« Si quis, inquit, aspectabilem hunc mundum admiratur, ejus magnitudinem, speciem, conversionis ordinem sempiternæ, quique in eo versantur,

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖʹ.

Πλωτίνου περὶ τοῦ δευτέρου αἰτίου.

« Κόσμον αἰσθητὸν (84) τόνδε εἴ τις θαυμ τε τὸ μέγεθος, καὶ τὸ κάλλος, καὶ τὴν τάξιν τ ρᾶς τῆς ἀϊδίου βλέπων, καὶ θεοὺς τοὺς ἐν αὐτ

[a] *Forte add.* ἡμέρας.

ribuit. Certum tamen est, Ἐπινομίδι legendum esse, cum nec ullus exstet Platonis dialogus, hoc Epimenidis titulo: et in Epinomide, quæ sequuntur, pluribus a philosopho disputentur, p. 702. Qui etiam locus citatur a B. Cyrillo Alexandrino, lib. VIII *adversus Julianum*, fol. 168, codic. manuscripti; et a B. Theodoreto, *Græcar. affection.* lib. II, pag. 32.

(79) *Καὶ τιμὰς ἀποδιδῶμεν.* Soli videlicet, lunæ, reliquisque sideribus, de quibus ibi, tanquam de veris numinibus, impie loquitur.

(80) *Τοῖς δὲ, μήτε τινὰ μοῖραν.* Post τοῖς δέ, addend. videbatur, ἡμέρας· ut enim soli annos, lunæ menses, ita cæteris, lunæque adeo ipsi, proprios in septimana dies ascribebant, quorum nomina etiam perseverant. Theodoretus legit τῷ δὲ μηνός τινος μοῖραν τάττ.

D

(81) *Καὶ ἐν ἐπιστολῇ.* Sexta est Platon stola, cujus hic clausulam ascribit Eusebius que BB. Clemens Alexandr. *Strom.* v, pag. Cyrillus Alexandr. loco paulo ante laudato.

(82) *Κατὰ δύο κοινῇ*, etc. Plato sic tant git κατὰ δύναμιν ὡς οἷόν τέ ἐστι πλειστ. Illa κατὰ δύο κοινῇ, et vertuntur a Ficino, et nec sunt; nec dubito, quin κατὰ δύναμιν superflu cum sequatur ὡς οἷόν τέ ἐστι.

(83) *Καὶ νόμῳ κυρίῳ.* Ita Plato. Hinc et bium nostrum correximus, et corrigi Cyrillus apud quos, καὶ νόμῳ, καὶ κυρίῳ τούτῳ, sens nullo. Erat et alius error in nostro, κεχρῆσ καὶ χρῆσθαι.

(84) *Κόσμον αἰσθητόν.* Locum hunc in leges, *Ennead.* v, lib. I, cap. 4-8.

μένους, τοὺς δὲ καὶ ἀφανεῖς ὄντας, καὶ δαί- ιαὶ ζῶα, φυτά τε πάντα· ἐπὶ τὸ ἀρχέτυπον ιαὶ τὸ ἀληθινώτερον ἀναβὰς, κἀκεῖ πάντα ητὰ, καὶ παρ' αὐτῶν [a] ἀΐδια ἐν οἰκείᾳ συνέσει , καὶ τοῦτον τὸν ἀκήρατον νοῦν προστάτην, ίαν ἀμήχανον. » Εἶθ' ἑξῆς τούτοις ἐπιφέρει ι Τίς οὖν (85) ὁ τοῦτον γεννήσας; ὁ ἁπλοῦς, ρὸ τοῦ [b] τοιούτου, ὁ αἴτιος τοῦ εἶναι καὶ πο- ι τοῦτον, ὁ τὸν ἀριθμὸν ποιῶν; Ὁ γὰρ ἀρι- κρῶτος· καὶ γὰρ πρὸ τῆς δυάδος τὸ ἕν· δεύ- δυὰς, καὶ παρὰ τοῦ ἑνὸς γενομένη. » Καὶ ιβὰς (85*) ἐπιλέγει· « Πῶς οὖν (86), καὶ τί δεῖ ερὶ ἐκεῖνο (87) μένον; Περίλαμψιν ἐξ αὐτοῦ αὐτοῦ δὲ μένοντος· οἷον ἡλίου (88) τὸ περὶ αμπρὸν φῶς περιθέον, ἐξ αὐτοῦ τε (89) ἀεὶ νον, μένοντος δέ. Καὶ πάντα τὰ ὄντα ἕως ε τῆς αὐτοῦ [c] οὐσίας, ἀναγκαίαν τὴν περὶ ς τὸ ἔξω αὐτῶν, ἐκ τῆς παρούσης δυνάμεως, ιὐτῶν ἐξηρτημένην ὑπόστασιν, εἰκόνα οὖσαν ιτύπων (90), ὧν ἐξέφυ· πῦρ μὲν τὴν παρ' ημότητα, καὶ χιὼν οὐκ εἴσω μόνον τὸ ψυχρὸν Μάλιστα δὲ ὅσα εὐώδη μαρτυρεῖ τούτῳ [d]. ρ ἐστι, πρόεισί τι ἐξ αὐτῶν περὶ αὐτὰ, ὧν ὑποστάντων (91) ὅ τι πλησίον. Καὶ πάντα η τέλεια (92), γεννᾷ· τὸ δὴ (93) αἰεὶ τέλειον ἀΐδιον γεννᾷ· καὶ ἔλαττον δὲ ἑαυτοῦ γεννᾷ. ρὴ (94) περὶ τοῦ τελειοτάτου λέγειν; μηδὲν ι, ἢ τὰ μέγιστα μετ' αὐτό (95). Μέγιστον δὲ ν νοῦς, καὶ δεύτερον. Καὶ γὰρ ὁρᾷ ὁ νοῦς καὶ δεῖται αὐτοῦ μόνου· ἐκεῖνος δὲ τούτου αὶ τὸ γεννώμενον ἀπὸ κρείττονος νοῦ νοῦν)· καὶ κρείττων ἁπάντων νοῦς, ὅτι τἄλλα μετ'). » Τούτοις ἑξῆς ἐπιφέρει λέγων· « Ποθεῖ ν τὸ γεννῆσαν καὶ τὸ γεγεννημένον (99)· καὶ αὐτῷ.

A deos, seu videri oculis, seu non videri possint, genios item, animantes ac genera plantarum omnia considerans: idem ejus ad exemplar longe sane verius cogitatione aspirans, cuncta etiam ibi spiritalia, atque apud ipsum in propria cognitione vitaque sempiterna, simulque mentem illam immutabilem, rerumque moderatricem omnium, et superiorem quavis æstimatione sapientem contempletur. » Deinde quibusdam interjectis ita prosequitur: « Quis igitur illum condidit? quis, inquam, simplex ille, tanta multitudine prior, causa quamobrem ipse et est et multiplex est, ac numerum omnem efficiens? Quippe, numerus enim primus non est, cum binario prius uuum sit, secundusque binarius, atque ab uno procreatus. » Deinde progressus ista subjungit: « Quo igitur modo, quidve nobis circa illud, dum idem perpetuo manet, cogitandum erit? Nempe fulgor aliquis circumfusus, ex ipso quidem, sed eodem persistente manans: cujusmodi solis fuerit clarum hocce lumen, quod circa illum volvitur, ab eoque continue, sed tamen eodem manente producitur. Ita plane quidquid est, quandiu manet, ex propria substantia, necessarium aliquid, quod in sese hæreat, ac semper ex sese pendeat, foras tamen pro sua cujusque præsenti facultate transmittit, quod ejus ipsius unde profectum est, sui tanquam exemplaris imago quædam expressa sit. Et ignis quidem suum extra se calorem effundit: nixque suum frigus non intrinsecus modo inclusum tenet. Verum id potissimum omni odorum genere comprobatur; ex illis enim, quandiu sunt, efflatur circa sese aliquid, quod etiam cum vicinis naturæ suæ vim fructumque communicat. Et **536** quoniam omnia, ubi maturitatem perfectio-

[b] *Pl. add.* πλήθους. [c] *Pl.* αὐτῶν. [d] *Pl.* τοῦτο.

ς *οὖν*. Capite 5 Plotini.

Ἐπιβάς. Forte *ὑποβάς*. Edit.

ῶς *οὖν*. Cap. 6 Plot. circa medium.

ερὶ *ἐκεῖνο*. Τὸ ἕν intellige, quode Plotinus ιαι.

ἴον *ἡλίου*, etc. Hinc Plotinum corrige, m mendosissime legitur, οἷον ἡλίου τὸ περὶ πρὸν, ὥσπερ περὶ θεόν.

ἐξ *αὐτοῦ τε*. Hæc etiam integriora quam Plotin., ἐξ αὐτοῦ ἀεὶ γεννώμενον μένοντος.

χετύπων. Ita Plotinus, et recte: cum apud perperam ἀρχέτυπον legeretur.

πολ. *ὑποστάντων*. Mallem οὗ ἀπολ. ὑπο- præcessit enim πρόεισί τι.

λεια. Ut Plotin.; male enim Euseb. τέλειον.

δή Longe melius quam τὸ δέ, quod Plo- ει.

οὖν χρή. Hæc laudantur etiam a Cyrillo , *adversus Julianum apost.* lib. VIII, f. 169, Græci; et Theodoreto lib. II *Græcar. af-* . 33.

ετ' *αὐτό*. Plot. et Cyrill. μετ' αὐτόν, re- n sequatur ἐκεῖνον, ἐκεῖνος: alioqui τὸ τέ- d antecessit, αὐτό et ἐκεῖνο postularet.

οῦν *εἶναι*. Subaudi χρὴ λέγειν, ἀπὸ κοινοῦ, ino frequentissimum est.

ετ' *αὐτόν*. Quæ apud Plotinum sequuntur, gna visa sunt, quæ attexeret. Et merito sic enim habent: Οἷον καὶ ἡ ψυχὴ, λόγος ἐνέργειά τις, ὥσπερ αὐτὸς ἐκείνου· ἀλλὰ ν, ἀμυδρὸς ὁ λόγος· ὡς γὰρ εἴδωλον νοῦ, ταύτῃ καὶ εἰς νοῦν, βλέπειν δεῖ· νοῦς δὲ ὡσαύτως πρὸς ἐκεῖνον, ἵνα ᾖ, νοῦς ὁρᾷ δὲ αὐτὸν, οὐ χωρισθεὶς, ἀλλ' ὅτι μετ' αὐτὸν καὶ μεταξὺ οὐδὲν, ὡς οὐδὲ ψυχῆς καὶ νοῦ. Quibus ille verbis, cum aliquam SS. Triadis umbram informaret, sed quæ Arianis favere nimium videretur, addidit Cyrillus antidotum, quod facile prætermisit Eusebius. Νοῦν μὲν γὰρ εἶναί φησι, τὸν καθ' ἡμᾶς Θεὸν Λόγον, inquit Cyrillus, ἐπεί τοι καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ Σοφίαν ὀνομάζομεν. Πλὴν οὐκ ἐν μείοσιν, ἢ δευτέροις, κατά τι γοῦν ὅλως, τῆς τοῦ Πατρὸς ὑπεροχῆς καὶ δόξης· οὔτε μὴν, ὡς οὐκ ἔχοντα τὸ αὐ- D τοτελὲς, φαμὲν αὐτὸν τελειοῦσθαι ἐνορῶντα τῷ Πατρὶ, καθὰ δὴ τούτοις δοκεῖ, etc. Iterumque: Ἐκεῖνοι μὲν, ὧδέ τε δοξάζοντες, καὶ εἰς ἀνομοιότητα φύσεων κατασύροντες τὰ παρά γε σφίσι τεθαυμασμένα, ψυχραῖς καὶ μειρακειώδεσιν ἐπαυχοῦσιν ἐννοίαις· ἡμεῖς δὲ παντέλειον εἶναί φαμεν τὸν Πατέρα, ὁμοίως δὲ τὸν Υἱὸν, ὡς ἐκ τελείου τέλειον· καὶ μὴν καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Et Theodoretus: Τὴν Πλάτωνος διάνοιαν, inquit, ἀναπτύσσοντες καὶ ὁ Πλωτῖνος καὶ ὁ Νουμήνιος, τρία φασὶν αὐτὸν εἰρηκέναι ὑπέρχρονα, καὶ ἀΐδια, Τἀγαθὸν, καὶ Νοῦν, καὶ τοῦ παντὸς τὴν Ψυχήν· ὃν μὲν ἡμεῖς Πατέρα καλοῦμεν, Τἀγαθὸν ὀνομάζοντα, Νοῦν δὲ, ὃν ἡμεῖς Υἱὸν, καὶ Λόγον προσαγορεύομεν· τὴν δὲ τὰ πάντα ψύχουσαν, καὶ ζωοποιοῦσαν Δύναμιν, Ψυχὴν καλοῦντα, ἣν Πνεῦμα ἅγιον οἱ θεῖοι προσαγορεύουσι λόγοι.

(98) *Ποθεῖ δέ*. Plotinus cap. 6 extremo: Cyrillus et Theodoretus locis jam citatis.

(99) *Καὶ τὸ γεγεννημένον*. Hæc unus habet Eu-

nemque suam assecuta sunt, aliud generare solent; proinde quod perfectum semper est, idem semper ac sempiternum aliquid generat, et ejusmodi aliquid, quod se ipso minus sit. Ecquid igitur de perfectissimo statuere nos oportet? Ab eo nihil, aut maxima secundum ipsum omnia proficisci. Atqui res post ipsum maxima, eademque secunda, mens est. Ipsum enim mens intuetur, eoque uno indiget; ipse autem mente nihil prorsus. Et sane si quid ab eo, qui mente melior superiorque sit, generatur, id mentem esse necesse est; ea vero rerum optima cæterarum est, quod eam cæteræ omnes consequantur. » Quibus hæc iterum addit: « Porro quisquis generavit, quod generatum abs sese est, studio simul et amore prosequitur, maxime vero si soli ambo genitor genitusque fuerint. Quod si genitus optimus sit, tum genitor cum eo simul ita necessario est, ut hoc tantum, quod alter ab illo sit, ab eodem secernatur. Et quidem genitoris imaginem mentem esse dicimus: id enim jam a nobis explicandum illustrius est. » Jam aliquot rursus interjectis: « Quamobrem, inquit, triplex rerum a Platone gradus ratioque statuitur, dum ait, circa universorum Deum, universa; at secundum,

A τοῦτο ἀγαπᾷ, καὶ μάλιστα ὅταν ὦσι μόνοι, τὸ γεννῆσαν καὶ τὸ γεγεννημένον (1). Ὅταν δὲ καὶ τὸ ἄριστον (2) ᾖ, τὸ γεννῆσαν (3) ἐξ ἀνάγκης σύνεστιν αὐτῷ, ὥστε (4) ἑτερότητι μόνον κεχωρίσθαι. Εἰκόνα δὲ ἐκείνου εἶναι λέγομεν τὸν νοῦν· δεῖ γὰρ σαφέστερον λέγειν. » Καὶ πάλιν τούτοις ἐπιλέγει· « Καὶ διὰ τοῦτο (5) καὶ τὰ Πλάτωνος τριττά· πάντα περὶ τὸν βασιλέα φησί· πρῶτον περὶ τὰ πρῶτα· καὶ δεύτερον περὶ τὰ δεύτερα· καὶ περὶ τὰ τρίτα τρίτον. Λέγει δὲ καὶ τοῦ αἰτίου εἶναι Πατέρα· αἴτιον μὲν τὸν νοῦν λέγων· δημιουργὸς γὰρ ὁ νοῦς αὐτῷ. Τοῦτον δέ φησι τὴν ψυχὴν ποιεῖν ἐν τῷ κρατῆρι ἐκείνῳ. Τοῦ δὲ αἰτίου, νοῦ ὄντος, Πατέρα φησὶ τἀγαθὸν καὶ τὸ ἐπέκεινα νοῦ, καὶ ἐπέκεινα οὐσίας. Πολλαχοῦ δὲ τὸ ὂν καὶ τὸν νοῦν τὴν ἰδέαν λέγει· ὥστε Πλάτωνα εἰδέναι ἐκ μὲν τοῦ B ἀγαθοῦ τὸν νοῦν, ἐκ δὲ τοῦ νοῦ τὴν ψυχήν· καὶ εἶναι τοὺς λόγους τούσδε μὴ καινοὺς, μηδὲ νῦν, ἀλλὰ πάλαι μὲν εἰρῆσθαι μὴ ἀναπεπταμένως· τοὺς δὲ νῦν λόγους ἐξηγητὰς ἐκείνων γεγονέναι, μαρτυρίοις πιστωσαμένους τὰς δόξας ταύτας παλαιὰς εἶναι, τοῖς αὐτοῦ Πλάτωνος (6) γράμμασι. » Ταῦτα μὲν ὁ Πλωτῖνος· ὁ δὲ Νουμήνιος, τὰ Πλάτωνος πρεσβεύων, ἐν τοῖς *Περὶ τἀγαθοῦ* τάδε καὶ αὐτὸς περὶ τοῦ δευτέρου αἰτίου λέγων διερμηνεύει.

circa ea quæ secundo; tertium, circa ea quæ tertio ordine continentur, cuncta versari. Addit autem principii patrem esse, principii nomine mentem intelligens: Platoni quippe artifex mens est; idemque animum a mente in cratere illo procreari docet: cujus principii, hoc est mentis, parens sit bonum illud, quod mentem simul substantiamque prætergreditur. Præterea tam id quod est quam mentem ipsam, ideæ nomine appellare solet: prorsus ut ex bono mentem et ideam, ex mente animum exsistere agnoscat Plato; neque hoc philosophandi genus insolens sit ac nuperum, quod jam olim usurpatum fuerit, licet minus explicate et enucleate traditum: ejusque proinde, quæ nunc instituuntur, disputationes, interpretes modo quædam sint, quæ testimoniis ex Platonis ipsius operibus depromptis, opiniones ejusmodi priscorum hominum fuisse confirment. » Atque hæc Plotinus. Sequatur deinde Numenius, qui Platonis quoque doctrinam digerendam enarrandamque suscipiens, in opere suo *De bono*, totidem verbis de secundo principio hunc in modum philosophatur.

CAPUT XVIII.

De eodem, ex Numenio.

« Quisquis ad Dei tum primi, tum secundi cognitionem aspirabit, inquit, eum singula prius suo quæque loco et ordine eleganter apteque dicere; tum ubi sua cuique sedes ratioque constiterit, apposite **537** de illis et accommodate disputare oportebit; secus vero minime. Alioqui, si quis an-

C

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'.

Νουμηνίου, περὶ τοῦ αὐτοῦ.

« Τὸν μέλλοντα (7) δὲ συνήσειν Θεοῦ πέρι πρώτου καὶ δευτέρου χρὴ πρότερον διελέσθαι ἕκαστα ἐν τάξει καὶ ἐν εὐθημοσύνῃ τινί· κἄπειτα ἐπὰν δοκῇ ἤδη εὖ ἔχειν, τότε καὶ δεῖ ἐπιχειρεῖν εἰπεῖν κοσμίως· ἄλλως δὲ μή. Ἢ τῷ πρωϊαίτερον (8) πρὶν τὰ πρῶτα γενέσθαι ἁπτομένῳ σποδὸς ὁ θησαυρὸς γίνεσθαι λέγεται. Μὴ δὴ

sebius, quæ tamen retinenda existimo: solum τὸ *καί*, libenter expungerem.

(1) *Τοῦτο ἀγαπᾷ, καὶ μ. ὅ. ὦ. μ. τ. γ. κ. τ. γ.* Hæc sumpsimus ex Plotino et Theodoreto, quæ non legebantur in nostro. Eadem Cyrillus agnoscit, nisi quod pro ὅταν ὦσι μόνοι, scribit ὅταν ἓν ὦσι, quod vereor ut Platonicis istis, aut Plotinicis in mentem venerit. Nec quemquam moveat istuc μόνοι, cum τὸ γεννῆσαν, καὶ τὸ γεγεννημένον: Græcorum hic idiotismus est, qui rei significatæ potius quam vocum ipsarum rationem sæpe habent, ut cum μειράκια εὐτυχεῖς dicuntur a Synesio, et al. id genus.

(2) *Τὸ ἄριστον.* Ita omnes, præter Cyrillum, apud quem male τὸ ἀόριστον.

(3) *Τὸ γεννῆσαν.* Omnes præter Theodoretum, qui legit τὸ γεγεννημένον. Ego libenter utrumque conjunxerim, ut legatur, ὅταν δὲ καὶ ἄριστον ᾖ τὸ γεγεννημένον, τὸ γεννῆσαν ἐξ ἀναγ., etc.

(4) *Ὥστε.* Al. omnes ὡς τῇ, quod etiam prætulerim. Porro Cyrillus ista breviter et erudite sic explicat: Τὸ διὰ μέσου κεῖσθαι μηδὲν, κεχωρίσθαι δὲ μόνῃ τῇ ἑτερότητι καὶ οὔτι που τάχα τῇ κατὰ τὴν φύσιν· ἀλλ' ὅτι τὸ γεννῆσαν πρὸς τὸ γεννώμενον, μίαν πως ἔχει διαφορὰν, τὴν τοῦ ὅτι τὸ μὲν γεγέννηκε, D τὸ δὲ γεγέννηται.

(5) *Καὶ διὰ τοῦτο.* Sequentia dabit Plotinus initio cap. 8. Qui locus a nobis in observationibus diligentius expendetur.

(6) *Αὐτοῦ Πλάτ.* Lege αὐτοῦ τοῦ Πλάτ. cum Plotin.

(7) *Τὸν μέλλοντα.* Loci hujus principium a S. Cyrillo laudatur, et excutitur eodem lib. VIII *cont. Julian.*, fol. 169, cod. manuscr.

(8) *Ἢ τῷ πρωϊαίτ.* Hæc, usque ad ταυτόν lin. 3 inclusive, omittuntur a Cyrillo, quæ tamen negligenda non sunt.

ἡμεῖς ταυτόν· Θεὸν δὲ προσκαλεσάμενοι (9), ...μονα γενόμενον τῷ λόγῳ, δεῖξαι θησαυρὸν ...ν, ἀρχώμεθα οὕτως (10). Εὐκτέον μὲν ...σθαι δὲ δεῖ (11). Ὁ Θεὸς, ὁ μὲν πρῶτος ἐν ...ν, ἐστὶν ἁπλοῦς, διὰ τὸ, ἑαυτῷ συγγινόμενος ...μήποτε εἶναι διαιρετός· ὁ Θεὸς μέντοι ὁ ...καὶ τρίτος ἐστὶν εἷς (12)· συμφερόμενος δὲ ...δυάδι οὔσῃ, ἑνοῖ μὲν αὐτήν, σχίζεται δὲ ...ς, ἐπιθυμητικὸν εἶδος ἐχούσης καὶ ῥεούσης. ...μὴ εἶναι πρὸς τῷ νοητῷ, ἦν γὰρ ἂν πρὸς ...διὰ τὸ τὴν ὕλην βλέπειν, ταύτης ἐπιμελού-...περίοπτος ἑαυτοῦ γίνεται. Καὶ ἅπτεται τοῦ ...ὶ καὶ περιέπει, ἀνάγει τε (13) ἔτι εἰς τὸ ...ς ἀπορεξόμενος [a] τῆς ὕλης. » Καὶ μεθ' ἕτερά ...καὶ γὰρ οὔτε δημιουργεῖν ἐστι χρεὼν τὸν πρῶ-...τοῦ δημιουργοῦντος (14) δὲ περὶ Πατρὸς ...ὶ χρὴ εἶναι νομίζεσθαι Πατέρα τὸν πρῶτον ...μὲν οὖν περὶ τοῦ Δημιουργοῦ ζητοῖμεν, ...ς δεῖν τὸν πρότερον ὑπάρξαντα, οὕτως ἂν ...ειν διαφερόντως, οἰκεία [b] ἡ πρόσοδος αὕτη ...ἂν εἴη τοῦ λόγου· εἰ δὲ περὶ τοῦ Δημιουρ-...στιν ὁ λόγος, ζητοῦμεν δὲ περὶ τοῦ πρώτου, ...καί τε τὰ λεχθέντα, καὶ ἔστω μὲν ἐκεῖνα ἄρ-...τειμι δὲ ἑλεῖν τὸν λόγον (15), ἑτέρωθεν θηρά-...ὶ μέντοι τοῦ λόγου τῆς ἁλώσεως διομολογη-...ἡμῖν αὐτοῖς ὁμολογίαν, οὐκ ἀμφισβητήσιμον ...τὸν μὲν πρῶτον Θεὸν ἀργὸν εἶναι ἔργων ...ων καὶ βασιλέα, τὸν δημιουργικὸν δὲ Θεὸν ...ν, δι' οὐρανοῦ ἰόντα. Διὰ δὲ τούτου καὶ ὁ ...μῖν ἐστι, κάτω τοῦ νοῦ πεμπομένου ἐν διεξ-...ι τοῖς κοινωνῆσαι συντεταγμένοις. Βλέπον-...ὸν καὶ ἐπεστραμμένου πρὸς ἡμῶν ἕκαστον ..., συμβαίνει ζῆν τε καὶ βιώσκεσθαι τότε τὰ ...κηδεύοντα (16) τοῦ Θεοῦ τοῖς ἀκροβολισμοῖς· ...φοντος δὲ εἰς τὴν ἑαυτοῦ περιωπὴν τοῦ ...ντα μὲν ἀποσβέννυσθαι, τὸν δὲ νοῦν ζῆν, ...υρόμενον εὐδαίμονος. » Ταῦτα ὁ Νουμήνιος.

...παράθες αὐτοῖς τὰ ἀπὸ τῆς τοῦ Δαβὶδ προ-...πάλαι παρ' Ἑβραίοις τοῦτον ᾀδόμενα τὸν ...« Ὡς ἐμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε! ...ν σοφίᾳ ἐποίησας. Ἐπληρώθη ἡ γῆ τῆς ...σου· πάντα πρὸς σὲ προσδοκῶσι δοῦναι τὴν ...ὐτοῖς εἰς εὔκαιρον. Δόντος σου αὐτοῖς, συλ-...· ἀνοίξαντος δέ σου τὴν χεῖρα, τὰ πάντα ...σεται χρηστότητος. Ἀποστρέψαντος δέ σου

A tequam primum illud factum et constitutum erit, citius aliquid, quam par esset, avidiusque susceperit, suus ei thesaurus cinis futurus est. Ne idem igitur nobis eveniat, studiose caveamus: Deumque proinde obtestati, ut nostræ huic disputationi suimet ipsius canon ac regula esse velit, nobisque cogitationum thesaurum aperire, ita demum ordiamur. Prius enim fundendæ preces, tum ad explicatam rei tractationem accedendum. Primus ille Deus, ut in se ipso est, ita simplex omnino est, quod qui secum ipse totus perpetuoque versatur, divulsus esse nunquam distractusque possit. Ac secundus quidem tertiusque Deus unus est, idem tamen, quod simul cum materia, qui binarius quidam est, circumferatur, ut eam conjungat, ab ea

B tamen, quæ vim aliquam concupiscendi habet, assidueque fluit, dividitur. Quod igitur ad id quod spiritale est, minus adhærescat (alioqui enim ad se ipsum adhæresceret), dum in contemplanda materia diligentius occupatur, se ipsum contemplari non potest. Verum quæ sensibus usurpantur non attingit tractatque modo, sed etiam in proprias ejus quam expetit versatque, materiæ conditiones devolvitur. » Idemque nonnullis interjectis: « Nec enim, inquit, primum illum Deum quidquam moliri fas est, sed potius artificis Dei Patrem ipsum habere nos oportet. Et quidem si de artifice quæstio est, cum illum ante jam exstitisse necessario, atque ita demum excellenti quodam singularique modo agere

C posse dicimus, commodus hic et opportunus orationis ingressus jure videatur. At si, omisso artifice, de primo Deo loqui placet, genus id orationis usurpare religio sit. Quare, quæ dicta sunt, dicta esse nolim: ducendam aliunde mihi disputationem hanc statuam. Ac primum quidem antequam eum in sermonem ingredimur, id apud nos in confesso maneat, quo de prorsus qui audiat, nemo dubitare merito possit, Deum primum et ab opere omni vacare, et regem esse universi: artificem vero Deum, cœlum permeando, cuncta moderari. Et sane commeatus noster atque apparatus omnis, ipsius beneficium est, dum certa progressione, huc mens ad eos omnes transmittitur, quos in ejus communionem vocari pro suo cujusque gradu et conditione

D fas sit. Itaque dum in quemque nostrum conver-

[a] ...ἀπορεξάμενος. [b] *Ms.*, ἐοικυῖα.

(9) *...σκαλεσάμενοι.* Male apud Cyrill. προσκα-...ς.

(10) *...ρχώμεθα οὕτως.* Sic legendum, non ἀρχό-...ὕτως, ut apud eumdem Cyrillum.

(11) *...κτέον μὲν ἤδη, δ. δ. δ.* Sunt hæc ἀνδρὸς ...σβουμένου, quæ tamen Cyrillus præterit.

(12) *...στὶν εἷς.* Cyrill., ἐστὶ ὁ εἷς. Nec plura ...x Numenio, credo quod sequentia minus ...a essent.

(13) *...νάγει τε*, etc. Rectius, opinor, et magis ...ex sensu legeretur, παράγει τε ἔ. ε. τ. ἴ. ...ωρέξατο ὕλης, quam lectionem in versione ...am.

(14) *...αὶ τοῦ δημιουργοῦντος.* Interpolatus hic ..., quem partim ex manuscr., partim etiam ex Cyrillo, qui paucula hæc prioribus subjungit, emendare licet. Sic ergo legendum καὶ τοῦ δημιουργοῦντος δὲ Θεοῦ χρὴ εἶναι, καὶ νομίζεσθαι Πατέρα τ. π. θ.

(15) *Ἑλεῖν τὸν λόγον.* Prorsus, ut Gallice, *prendre son discours.* Nec alia est quæ sequitur, ἅλωσις τοῦ λόγου. Cujusmodi tamen Ἑλληνισμόν apud veteres observare me vix memini. Sequens dictio magis adhuc intricata.

(16) *Κηδεύοντα*, etc. Obsecro, quid istuc est, κηδεύειν Θεοῦ τοῖς ἀκροβολισμοῖς? Reddidi, perinde ac si legeretur κηδευόμενα. Nam ἀκροβολισμοί quidem, significare videntur ἄκρας τῶν ἀκτίνων βολάς. Hæc tamen pag. seq. totidem verbis repetuntur.

sus intuetur Deus, tum enim vero sua corporibus vita, suus vigor inest, quod immissis divinitus radiis foveantur. Sin autem ad sui ipsius contemplationem oculos revocarit, tum res inferiores exstingui subito, mens autem ipsa non vivere modo, sed etiam beate admodum vivere. » Hæc Numenius. Quæ cum iis confer, amabo, quæ jam olim apud Hebræos his verbis David propheta cecinerat [27] : « Quam magnificata sunt opera tua! omnia in **538** sapientia fecisti : impleta est terra creatione tua. Omnia a te exspectant, ut des illis escam in tempore. Dante te illis colligent : aperiente te manum tuam, omnia implebuntur bonitate. Avertente autem te faciem, turbabuntur : auferes spiritum eorum, et deficient, et in pulverem suum revertentur. Emittes Spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terræ. » Quid enim hæc ab illa philosophi mente discrepant, dum ait, Dum in quemque nostrum conversus intuetur Deus, tum enimvero sua corporibus vita, suus vigor inest, quod immissis divinitus radiis foveantur? Sin autem ad sui ipsius contemplationem oculos revocarit, tum res inferiores subito exstinguantur necesse est. Rursus cum ita Christus in salutari Evangelio de seipso loquatur, « Ego sum vitis, Pater meus agricola, vos palmites [28] ; » vide porro cujusmodi sit Numenii de secundo principio theologia. « Quemadmodum, inquit, agricolam inter et eum qui plantat, relatio quædam est, ita plane Deus primus ad artificem Deum refertur. Nam primus quidem, ut omnis animæ semen est, in iis omnibus seminat, quæ ad aliquod sui consortium et communionem vocavit : at vero legislator, quæ jam ab illo proseminata sunt, eadem inserit ipse ac dividit, atque in nostrum quemque transplantat. » Itemque postea, dum hac in explicanda quæstione versatur, *Quemadmodum a primo principio secundum oriatur* ita scribit : « Quæcunque post-

A τὸ πρόσωπον, ταραχθήσονται· ἀντανελεῖς
μα αὐτῶν, καὶ ἐκλείψουσι, καὶ εἰς τὸν χο
ἐπιστρέψουσιν. Ἐξαποστελεῖς τὸ Πνεῦμά
κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινιεῖς τὸ πρόσωπον
Τί γὰρ ταῦτα διαφέροι ἂν τῆς φασκούσης το
φου διανοίας, ὡς ἄρα βλέποντος μὲν καὶ ἐπεστ
πρὸς ἡμῶν ἕκαστον τοῦ Θεοῦ, συμβαίνει ζῆ
βιώσκεσθαι τότε τὰ σώματα κηδεύοντα τοῦ
ἀκροβολισμοῖς· μεταστρέφοντος δὲ εἰς τὴ
περιωπὴν τοῦ Θεοῦ, ταῦτα ἀποσβέννυσθαι
δ' αὖ τοῦ Σωτηρίου λόγου παρ' ἡμῖν φάντος
εἰμι ἡ ἄμπελος, ὁ Πατήρ μου ὁ γεωργὸς,
κλήματα· » ὁ Νουμήνιος ἐπάκουσον οἷα
δευτέρου αἰτίου θεολογεῖ· « Ὥσπερ δὲ πάλ
ἐστὶ γεωργῷ πρὸς τὰ φυτεύοντα (17) ἀναφε
B τὸν αὐτὸν λόγον μάλιστά ἐστιν (18) ὁ πρῶ
πρὸς τὸν Δημιουργόν. Ὁ μέν γε, ὢν σπέρμ
ψυχῆς, σπείρει εἰς τὰ μεταλαγχάνοντα αὐτ
ματα σύμπαντα· ὁ νομοθέτης δὲ φυτεύει κα
μει, καὶ μεταφυτεύει εἰς ἡμᾶς ἑκάστους τὰ
προκαταβεβλημένα. » Καὶ ἑξῆς δὲ πάλιν π
Πῶς ἀπὸ τοῦ πρώτου αἰτίου τὸ δεύτερον
τοιάδε φησίν· « Ὁπόσα δὲ, δοθέντα, μέτεισι
λαμβάνοντα, ἀπελθόντα ἐκ τοῦ δεδωκότος,
θεραπεία, χρήματα, νόμισμα κοῖλον (20), ἐπ
ταυτὶ μὲν οὖν ἐστι θνητὰ καὶ ἀνθρώπινα.
θεῖά (21) ἐστιν, οἷα μεταδοθέντα, ἐνθένδ' ἐκεῖ
νημένα, ἐνθένδε τε οὐκ ἀπελήλυθε, κἀκεῖθι γε
τὸν μὲν ὤνησε, τὸν δ' οὐκ ἔβλαψε, καὶ πρ
τῇ περὶ ὧν ἠπίστατο ἀναμνήσει. Ἔστι δὲ
C καλὸν χρῆμα ἐπιστήμη ἡ καλὴ, ἧς ὤνατο μὲν ὁ
οὐκ ἀπολείπεται δ' αὐτῆς ὁ δεδωκώς. Οἷον
ἐξαφθέντα ἀφ' ἑτέρου λύχνου λύχνον, φῶς ἔ
μὴ τὸ πρότερον ἀφείλετο, ἀλλὰ τῆς ἐν αὐτ
πρὸς τὸ ἐκείνου πῦρ ἐξαφθείσης· τοιοῦτον τὸ
ἐστι τὸ τῆς ἐπιστήμης, ἣ δοθεῖσα, καὶ λη
παραμένει μὲν τῷ δεδωκότι, σύνεστι δὲ τῷ

[27] Psal. CIII, 24. [28] Joan. XV, 5.

(17) *Τὰ φυτεύοντα.* Lege τὸν φυτεύοντα. Ex sequentibus enim manifeste constat, primum Deum cum agricola, secundum vero cum satore conferri.

(18) *Ἐστίν.* Quid si ἔχει? nisi forte hic etiam sic intelligas ἀναφερόμενος.

(19) *Ἐστί.* Legendum videtur οἷα δή ἐστι, vel al. simile.

(20) *Νόμισμα κοῖλον.* Aptius, opinor, ἀργύριον, vel ἄργυρον κοῖλον diceret, quod cælatum argentum Latini vocarunt. Eodem fortassis ex capite Pollux lib. I, c. 1. sect. 15, hæc inter se conjungit, ut admodum affinia, κοιλᾶναι λίθον εἰς Θεοῦ μορφὴν, καὶ διαγλύψαι, καὶ διατυπῶσαι, καὶ διαξέσαι. Excavantur enim quæ cælantur, licet aliæ subinde partes emineant. Aristoteles *Œconom.* lib. II, ubi Didalis Persæ factum commemorat : Προελθὼν, inquit, ἐς αὐτὸ (s. τὸ χωρίον) ἔλαβεν ἐκ τῶν ἐνόντων ἱερῶν, ὅπως ἐνῆν κοῖλος ἄργυρος, ubi omnes κοῖλον ἄργυρον, argentea vasa accipiunt, quod ea fere cava esse soleant. Causæ nihil video, quamobrem ἀργύριον κοῖλον Plutarcho sit argentum cælatum, ἄργυρος κοῖλος Aristoteli non sit. Ita quidquid præcipue, ac veluti, κατὰ τὸ προηγούμενον, altius profundiusque subsidit, etiamsi κατ' ἀκολουθίαν aliunde simul intumescat, id κοῖλον, aut κοιλαινόμενον dicebatur : ut κοίλη θάλαττα, et κοιλαινομένη, subsidens, ac
D dehiscens mare, Polluci, lib. I, c. 19, sect.
κοῖλος ῥέειν fluvius dicebatur, qui vel dep
vel tumidior flueret. Ælianus lib. XV *De a*
c. 27, scribit in Ægypto, τοῦ ποταμοῦ κοῖλο
τος, λοιμὸν γενέσθαι. Quæ Socratis verba s
constat ex *Athenæo* lib. IX, pag. 388, init
tamen λιμός scribitur, non λοιμός. Apage
cœlum, et Olyram, quos etiam Casaubonus
Fluvius aut depressior fluebat, aut tumidior
par esset ; inde regioni fames. Nam si λοι
Æliano retinemus, tumidiorem potius accipe
depressiorem : immodica enim eluvio, æ
præsertim cœlo, facilius pestilentiæ causa e
tuit. Videant obiter ἐτυμολογισταί, num Lat
lum etiam quasi κοῖλον dixerint; id enim
fuerit, quam cavum, unde hoc nomen arcess

(21) *Τὰ δὲ θεῖα.* Affini plane sensu loq
Seneca, epist. 41, cum diceret : *Prope est a t*
tecum est, intus est. Ita dico, Lucili, sacer in
Spiritus sedet, etc. Quemadmodum radii so
tingunt quidem terram, sed ibi sunt, unde mitt
sic animus magnus et sacer, et in hoc demis
propius divina noscemus, conversatur quidem
cum, sed hæret origini suæ : illinc pendet, ill
ctat, ac nititur : nostris tanquam melior intere

Τούτου δὲ τὸ αἴτιον, ὦ ξένε, οὐδέν ἐστιν
ιον· ἀλλ' ὅτι ἕξις τε καὶ οὐσία ἡ ἔχουσα τὴν
ν ἡ αὐτή ἐστι παρὰ τῷ δεδωκότι Θεῷ καὶ
ειληφότι ἐμοὶ καὶ σοί. Διὸ καὶ ὁ Πλάτων
ν ὑπὸ Προμηθέως ἐλθεῖν εἰς ἀνθρώπους
ωτάτου τινὸς πυρὸς ἔφη. » Καὶ πάλιν ὑπο-
φησιν· « Εἰσὶ δ' οὗτοι βίοι ὁ μὲν πρώτου,
τέρου Θεοῦ. Δηλονότι ὁ μὲν πρῶτος Θεὸς
ὼς (22), ὁ δὲ δεύτερος ἔμπαλίν ἐστι κινού-
ὁ μὲν οὖν πρῶτος περὶ τὰ νοητὰ, ὁ δὲ δεύ-
ρὶ τὰ νοητὰ καὶ αἰσθητά. Μὴ θαυμάσῃς
' ἔφην· πολὺ γὰρ ἔτι θαυμαστότερον ἀκού-
γὰρ τῆς προσούσης τῷ δευτέρῳ κινήσεως,
οῦσαν τῷ πρώτῳ στάσιν φημὶ εἶναι κίνησιν
· ἀφ' ἧς ἥ τε τάξις τοῦ κόσμου, καὶ ἡ
διος, καὶ ἡ σωτηρία ἀναχεῖται εἰς τὰ ὅλα. »
τοις καὶ ἐν τῷ ἕκτῳ προστίθησι ταῦτα·
ᾔδει ὁ Πλάτων παρὰ τοῖς ἀνθρώποις τὸν
ιουργὸν γινωσκόμενον μόνον, τὸν μέντοι
οῦν, ὅστις καλεῖται, αὐτὸν παντάπασιν
νον παρ' αὐτοῖς, διὰ τοῦτο οὕτως εἶπεν,
τις οὕτω λέγοι· Ὦ ἄνθρωποι, ὃν τοπάζετε
ν, οὐκ ἔστι πρῶτος, ἀλλὰ ἕτερος πρὸς τού-
, πρεσβύτερος καὶ θειότερος. » Καὶ μεθ'
λέγει· « Κυβερνήτης μέν που ἐν μέσῳ πε-
ρούμενος, ὑπὲρ πηδαλίου ὑψίζυγος, τοῖς
ύνει τὴν ναῦν ἐφεζόμενος· ὄμματα δ' αὐ-
αὶ νοῦς εὐθὺ τοῦ αἰθέρος ξυντέταται πρὸς τὰ
. καὶ ἡ ὁδὸς αὐτῷ ἄνω δι' οὐρανοῦ ἄπεισι,
άτω κατὰ τὴν θάλατταν· οὕτω καὶ ὁ Δη-
, τὴν ὕλην, τοῦ μήτε διακροῦσαι (24) μήτε
ῆναι αὐτὴν, ἁρμονίᾳ ξυνδησάμενος, αὐτὸς
ταύτης ἵδρυται, οἷον ὑπὲρ νεὼς ἐπὶ θα-
ῆς ὕλης (25)· τὴν ἁρμονίαν δὲ ἰθύνει ταῖς
κίζων, βλέπει τε ἀντὶ τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὸν
προσαγόμενον αὐτοῦ τὰ ὄμματα, λαμβάνει
κριτικὸν ἀπὸ τῆς θεωρίας, τὸ δὲ ὁρμητικὸν
φέσεως. » Καὶ ὁ Σωτήριος παρ' ἡμῖν λόγος,
φησὶ, δύναται ὁ Υἱὸς ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ, ἐὰν
ἴπῃ τὸν Πατέρα ποιοῦντα. » Ἀλλὰ γὰρ τοσ-
περὶ τοῦδε ὁ Νουμήνιος. Ὅτι δὲ οὐκ οἰκεῖα,
ιτωνι δοκοῦντα διεσάφει, οὐδὲν ἐπιλέγειν
ιὐτοῦ φωναῖς. Ὁ δέ γε Πλάτων ὅτι μὴ πρῶ-
ι κέχρητο ταῖς ἐπιβολαῖς, φαίνονται δ' αὐτὸν

A quam donata fuerint, sic ad eum, qui accipit, traducuntur, ut ab eo qui dederit, sejungantur, exempli gratia curatio, divitiæ, argentum cælatum, aut signatum, ea mortalia sunt humanaque omnia. At vero divina ejusmodi sunt, quæ cum aliis ita communicantur, ut neque postquam illuc inde commearunt, inde tamen abscesserint; et illuc profecta, sic eum juvent, qui acceperit, ut ei qui dederit, nihil incommodent, imo prosint etiam aliquid, dum eorum, quæ jam ante norat, ipse recordatur. Cujusmodi sane honesta ac liberalis doctrina est, res plane singularis et excellens, quæ cum utilitatis accipienti plurimum afferat, ab eo tamen, qui dederit, non aufertur. Nam quemadmodum lucernam eam vides, quæ accensa ab altera fuerit, lumen illud B retinere, quod priori non abstulerit, sed tantum qua instructa ipsa est materia, alterius igne accensa, acceperit: ita profecto doctrina, ut donetur ab altero, ab altero accipiatur, eadem tamen et in eo qui dederit, postea remanet, et in eo tamen qui acceperit, ipsa versatur. **539** Cujus sane rei causa, mi hospes, humani nihil est; sed quod habitus illa naturæque ratio, cujus ambitu scientia continetur, eadem omnino cum in Deo sit, a quo profecta, tum in me simul ac te, qui accepimus. Itaque Plato sapientiam ad homines, una cum igne clarissimo, a Prometheo delatam esse dicebat. » Idem aliquantum progressus ista subjungit: « Ea sunt, inquit vitæ genera; primi dei alterum, alterum secundi. Primus C quippe Deus unus semper idemque persistit: secundus subinde moveri solet. Ille spiritalibus duntaxat in rebus, hic in iis, tam quæ sensus, quam quæ animus percipit, occupatur. Neque vero tibi mirum id videatur; plus etiam admirabilitatis habet, quod audies. Nam loco motus ejus, in quo secundus versatur, illum ego, qui primi proprius est, statum ac firmitatem quietis, nativum quemdam motum esse defendo, ex quo hanc in rerum universitatem, mundi ordo ac sempiterna constantia, salusque derivetur. » Atque iterum libro sexto: « Cum Plato, inquit, probe intelligeret, solum artificem Deum notum hominibus ac perspectum esse, at primæ illius mentis nomen obscurum penitus ipsis atque ignotum manere: hoc proinde genus oratio-

D

σται *ἑστώς*. Forte scribendum ἐστὶν ἑστ., cundo deo dicitur, ἐστὶ κινούμενος. Nisi futurum illud tempus, ἀμετακίνητον στάσιν voluit, quæ de constantiæ suæ gradu, nullo tempore sit movenda. Atque is Hebræorum s est, apud quos futurum præsentis loco usurpatur, ubi eamdem semper suique sii perpetuitatem significant. Hinc illud 14, *Ego sum qui sum*, ἐγώ εἰμι ὁ ὤν, Hebr. אהיה אשר אהיה. *Ero qui ero*. Et paulo est, *misit me*: ὁ ὤν, Hebr. אהיה, quod sonat, *Erit*, *misit me ad vos*. Clemens in lib. II, *Strom.*, pluribus id agit, uti Deo etuo stet, erecto similiter et constanti rviamus· Οὕτως Ἀβραὰμ, inquit, ἑστὼς ἦν Κυρίου· καὶ τῷ Μωϋσεῖ λέγεται· Σὺ δὲ ῆθι μετ' ἐμοῦ. Quo etiam Simonianorum um consuetudinem revocat, qui suum

illud numen stantes venerarentur: Οἱ δὲ ἀμφὶ τὸν Σίμωνα, inquit, τῷ ἑστῶτι, ὃν σέβουσι, ἐξομοιοῦσθαι τρόπον βούλονται. An forte, ut Platonici, primum hunc deum ἑστῶτα, secundum vero κινούμενον putaverunt?

(23) *Ὄμματα δ' αὐτοῦ*. Quod de secundo illo Numenius falso dicebat, id de Christiani hominis animo, qui cœleste quoddam vitæ genus instituat, usurpari merito possit. Nec aliud spectabat Paulus cum diceret: *Conversatio nostra in cœlis est*, aut cum homines Christianos, *cives sanctorum*, *ac Dei domesticos esse cupiebat*.

(24) *Διακροῦσαι*. Forte, διακροῦσθαι, vel διακρουσθῆναι, ut cum sequenti ἀποπλεχθῆναι conveniat.

(25) *Τῆς ὕλης*. Perspicuum glossema est, cum præcedat ὑπὲρ ταύτης.

nis adhibuit, perinde ut si quis hunc in modum loqueretur. Quam vos mentem homines esse conjicitis, ea quidem prima non est : antiquior altera quædam est atque divinior. » Itemque nonnullis interpositis, « Utique navis gubernator, medio jactatus mari, clavo quidem sublimis insidens, navim gubernaculis regit : at oculos simul atque mentem, recta summum in cœlum intentam defixamque tenet, suaque homini, dum inferius mare trajicit, via

A προειληφότες Ἑβραίων οἱ σοφοί, δέδεικται [...] ἐκτεθειμένων. Εἰκότως δῆτα καὶ τῶν φιλοσό[...] φανὴς γεγονὼς Ἀμέλιος, τῆς Πλάτωνος καὶ α[...] καί τις ἄλλος, ζηλωτὴς φιλοσοφίας, πλὴν ἀλ[...] βαρον ὀνομάσας τὸν Ἑβραίων (26) θεολόγον, μὴ ἐπ' ὀνόματος ἠξίωσε τοῦ εὐαγγελιστοῦ Ἰ[...] μνήμην ποιήσασθαι, ἐπιμαρτυρεῖ δ' οὖν ὁμ[...] αὐτοῦ φωναῖς, αὐτὰ δὴ ταῦτα πρὸς ῥῆμ[...] φων.

superius per cœlum conficitur. Ita noster hic artifex, ne aut materiam ipse disjiciat, aut di[...] ipsa per sese, eam ubi temperatione colligavit, eidem, perinde ut in mari summæ navi, sic ut illam ipsius temperationem ideis quibusdam, quasi gubernaculis, moderetur : cœlique [...]periorem in Deum, suos ipsius oculos in sese convertentem intuitus, ex contemplatione ju[...] vim, ut ex suopte desiderio propensionem et impetum accipiat. » Quibus sane philosophi verb[...] illud est Servatoris nostri [29], « Nihil, inquit, potest Filius facere a semetipso, nisi viderit facientem. » Verum ex Numenio quidem hac de re modo satis. **540** Qua quidem oratione, ut [...]nis vere, non suam ab eo propriamque doctrinam explicari quivis intelligat, necesse nihil est ejus verba quidquam adjungere. A Platone vero non hoc primum doctrinæ genus traditum, se[...] qui apud Hebræos sapientia eminebant, occupatum fuisse, manifestis iam argumentis evicimus etiam Amelius, recentiores inter philosophos clarissimus, idemque Platonicæ philosophiæ stud[...]mus, si quisquam alius, æmulator, ingenue certe quidem, nisi quod Hebræum ipse theologum [...]rum appellat, ut Joannis evangelistæ nomen ponere noluerit, ejus tamen orationem suis ipse testimonioque confirmat, dum hunc in modum scribit.

CAPUT XIX.

De Joannis apud nos evangelistæ theologia, ex Amelio.

« Atque hoc plane Verbum erat, inquit, per quod, sempiternum cum esset, exsistebant omnia, quæ fiebant, quemadmodum Heraclitus loqueretur : quod ipsum videlicet barbarus etiam ille, apud Deum in principii gradu ac dignitate constitutum, imo et Deum simul esse pronuntiat : per quod facta simpliciter omnia sint, in quo quidquid factum est, et vivens, et vita, et aliquid pro sua quodque natura fuerit : idem porro in corpora delabi tradit, et carne indutum, humanam speciem præ se ferre, sic tamen ut suæ interea naturæ majestatem ostendat, adeoque solutum ubi jam fuerit, Dei locum denuo capessere, ac Deum prorsus eumdem esse, qui erat, priusquam in corpus atque in carnem hominemque descenderet. » Hæc ille, quæ profecto non jam subobscure adumbrata, sed palam, nudaque, quod aiunt, fronte, ex illa barbari hominis theologia translata esse nemo non videt. Barbarus autem ille, quem vocat, ecquis porro fuit, nisi Joannes Servatoris nostri evangelista, qui Hebræus ex Hebræis erat? Cujus hæc est ipso statim Evangelii sui exordio theologia : « In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Hoc

[29] Joan. v, 19.

B

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ'.

Ἀμελίου (27) περὶ τῆς Ἰωάννου τοῦ κυ[...] εὐαγγελιστοῦ θεολογίας.

« Καὶ οὗτος ἄρα ἦν ὁ Λόγος, καθ' ὃν αἰεὶ [...] γινόμενα ἐγίνετο, ὡς ἂν καὶ Ἡράκλειτος [...]σειε (28), καὶ νὴ Δί' ὃν ὁ βάρβαρος ἀξιοῖ ἐν [...] ἀρχῆς τάξει τε καὶ ἀξίᾳ (29) καθεστηκότα πρ[...] εἶναι, καὶ Θεὸν εἶναι· δι' οὗ πάνθ' ἁπλῶς γεγε[...] ἐν ᾧ τὸ γενόμενον ζῶν, καὶ ζωὴν, καὶ ὂν πεφ[...] καὶ εἰς τὰ σώματα πίπτειν, καὶ σάρκα ἐνδυσ[...] φαντάζεσθαι ἄνθρωπον, μετὰ καὶ τοῦ τηνικαῦ[...] κνύειν τῆς φύσεως τὸ μεγαλεῖον· ἀμέλει κ[...] λυθέντα πάλιν ἀποθεοῦσθαι, καὶ Θεὸν εἶναι, πρὸ τοῦ εἰς τὸ σῶμα, καὶ τὴν σάρκα, καὶ τὸν [...]πον καταχθῆναι (30). » Ταῦτ' οὐκέτ' ἐπεσκια[...] C ἀλλ' ἄντικρυς ἤδη γυμνῇ τῇ κεφαλῇ μετα[...]σμένα ἐκ τῆς βαρβάρου θεολογίας δῆλα ἂν εἴη. [...]γε βάρβαρος τίς ἦν αὐτῷ, εἰ μὴ τοῦ Σωτῆρ[...] εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης, Ἑβραῖος ὢν ἐξ Ἑ[...] ὅς που ἀρχόμενος τῆς οἰκείας γραφῆς, ὧδέ [...]λογεῖ· « Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος· καὶ ὁ Λόγος [...] τὸν Θεόν· καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Οὗτος ἦν ἐ[...] πρὸς τὸν Θεόν (31). Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, κ[...] αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἕν, ὃ γέγονεν· ἐν αὐτῷ [...] καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων Καὶ [...] σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. Καὶ [...]

(26) *Ἑβραίων*. Rectius Ἑβραῖον, cum alter. manuscripto.

(27) *Ἀμελίου*. Adi Theodoretum lib. II *De Græc. affect.*, pag. 33, et Cyrillum Alexandrin. lib. *in Julianum* VIII, fol. 177, p. 1 cod. Græci manuscr., qui ambo locum hunc Amelii proferunt, nisi quod Cyrillus eum ex Porphyrio potius, sed Amelium suum laudante, quam ex ipsomet Amelio, videtur hausisse.

(28) *Ἀξιώσειε*. Post ἀξιώσειεν, addit Cyrillus εἶναι.

(29) *Καὶ ἀξίᾳ*. Ita reposuimus ex manu[...] D cui similes Theodoretus et Cyrillus, cum pe[...] editum esset ἀταξίᾳ.

(30) *Καταχθῆναι*. Cyrill. κατενεχθῆναι.

(31) *Πρὸς τὸν Θεόν*. Hactenus B. Joanni[...] in priori editione citabantur : nos tamen, q[...] locus exigere videretur, reliqua ex manu[...] addidimus.

A δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς Μονογενοῦς παρὰ » Τοῦ δ' αὐτοῦ πέρι καὶ ἄλλος Ἑβραῖος θεολό- μουσον οἷα διέξεισιν· « Ὅς ἐστι εἰκὼν τοῦ Θεοῦ του, Πρωτότοκος πάσης τῆς κτίσεως, ὅτι ἐν τίσθη πάντα τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ καὶ πάντα δι' αὐτοῦ συνέστηκε, καὶ τὰ πάντα ἐκτίσθη, τά τε ὁρατὰ καὶ τὰ ἀόρατα. » Ἀλλὰ περὶ τῆς τοῦ δευτέρου αἰτίου συστάσεώς τε καὶ ς ὧδε τοῖς Ἑλλήνων σοφοῖς πρὸς τὰ Ἑβραίων ώνηται· μετίωμεν δῆτα καὶ ἐφ' ἕτερον.

erat in principio apud Deum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil, quod factum est. In ipso vita erat, et vita erat lux hominum. Et Verbum caro factum est, et habitavit in nobis. Et vidimus gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre.» **541** Sed audi quid alius quoque theologus de eodem, Hebræus et ipse, pronuntiet: «Qui est, inquit, imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturæ, quoniam in ipso condita sunt universa, in cœlis et in terra: et omnia per ipsum constituta omnia in ipso creata sunt, cum visibilia, tum invisibilia[30].» Ac de secundi quidem principii one, et communicata cum illo essentia hactenus ea, in quibus Græcorum sapientes cum rum doctrina consentiunt. Jam ad alia transeamus.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ'.

Περὶ τῶν τριῶν ἀρχικῶν ὑποστάσεων.

παρ' Ἑβραίοις λογίων μετὰ τὸν περὶ Πατρὸς B ὁ λόγον ἐν τρίτῃ τάξει τὸ ἅγιον Πνεῦμα κατα-, καὶ τήν γε ἁγίαν καὶ μακαρίαν Τριάδα ποτιθεμένων τὸν τρόπον, ὡς ἂν τῆς τρίτης ς πᾶσαν ὑπερβεβηκυίας γενητὴν φύσιν· οὔ- πρώτην μὲν τῶν διὰ τοῦ Υἱοῦ συστασῶν ούσιῶν, τρίτην δὲ ἀπὸ τοῦ πρώτου αἰτίου· ς καὶ ὁ Πλάτων τοιαῦτά τινα ᾐνίξατο διὰ Διονύσιον ἐπιστολῆς, λέγων· « Φραστέον δή ἰνιγμάτων, ἵν' ἄν τι δέλτος, ἢ πόντου, ἢ γῆς, ὓς πάθῃ, ὁ ἀναγνοὺς μὴ γνῷ. Ὧδε γὰρ ἔχει· ὸν πάντων βασιλέα πάντ' ἐστὶ, καὶ ἐκεί- α πάντα, καὶ ἐκεῖνος αἴτιον ἁπάντων καλῶν· δὲ παρὰ τὰ δεύτερα, καὶ τρίτον παρὰ τὰ Ἡ οὖν ἀνθρωπίνη ψυχὴ περὶ αὐτὰ ὀρέγεται οῖα ἄττα ἐστὶ, βλέπουσα εἰς τὰ αὐτῆς συγ- C γαῦτα οἱ τὸν Πλάτωνα διασαφεῖν πειρώμενοι πρῶτον Θεὸν ἀνάγουσιν, ἐπί τε τὸ δεύτερον αὶ τρίτον τὴν τοῦ κόσμου ψυχὴν, Θεὸν τρίτον ν ὁριζόμενοι εἶναι. Οἱ δέ γε θεῖοι λόγοι τὴν ὶ μακαρίαν Τριάδα, Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ εύματος ἐν ἀρχῆς λόγῳ τάττουσι, κατὰ τὰ ένα· ἕπεται τούτοις τὴν τοῦ ἀγαθοῦ ἐξετά- εν.

CAPUT XX.

De tribus substantiis, principii vim habentibus.

Secundum Patrem ac Filium, tertium ordine Spiritum sanctum Hebræa oracula constituunt, sanctamque ac beatam Trinitatem eo se modo habere, pronuntiant, ut abs virtute hac tertia, quidquid genitæ naturæ est superari, eandemque cum spiritalium, quæ per Filium exstitere, naturarum principem, tum ab primo principio tertiam esse velint. Jam videsis, quemadmodum illa ipsa Plato, subobscure licet, in ea quam ad Dionysium scripsit, epistola, his verbis adumbrarit: «Hæc ænigmatice, inquit, aperienda tibi sunt, uti ne, si quid forte mari terrave, epistolæ hujus paginis factum erit, intelligere possit, qui legerit. Sic enim se res habet: Circa universorum regem omnia sunt, ac propter ipsum omnia. Idem bonorum omnium principium est. At circa secundum, ea quæ secundo: circa tertium, ea quæ tertio ordine continentur, cuncta versantur. Quæ quidem hominis animus, in res sibi cognatas intentus, cujusmodi sint, perspecta et explorata habere gestit.» Hæc Platonis verba, qui explicandam philosophi mentem suscepere, ad primum Deum, secundumque principium referunt, nec non ad tertium, quam mundi animam, deumque tertium ipsi quoque appellare solent. At illam beatamque Patris et Filii, et Spiritus sancti trinitatem, principii, ut jam ante dixi- m et rationem habere divinæ litteræ definiunt. Sequitur, ut boni naturam exquiramus.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ'.

Περὶ τῆς τοῦ ἀγαθοῦ οὐσίας.

παρ' Ἑβραίοις θείας Γραφῆς διαφόρως τὴν D θοῦ οὐσίαν, καὶ αὐτὸ τὸ ἀγαθὸν οὐδὲν και ἢ τοῦ Θεοῦ διδασκούσης, δι' ὧν τέ « Ἀγαθὸς Κύριος πᾶσι τοῖς ὑπομένουσιν ψυχῇ, ἣ ἐκζητήσει αὐτόν· » καὶ, « Ἐξομο- τῷ Κυρίῳ, ὅτι ἀγαθὸς, ὅτι εἰς τὸν αἰῶνα τὸ τοῦ· » δι' ὧν τε ὁ Σωτήριος λόγος πρὸς τὸν δε ἐρόμενον ἀπεφήνατο εἰπὼν, « Τί με ἐρω- τοῦ ἀγαθοῦ; Οὐδεὶς ἀγαθὸς εἰ μὴ εἷς ὁ Ἐπάκουσον τοῦ Πλάτωνος, ἅ φησιν ἐν Τι- Λέγωμεν δὴ (32-33) δι' ἥντινα αἰτίαν γένεσιν, ᾶν τόδε ὁ ξυνιστὰς ξυνέστησεν. Ἀγαθὸς ἦν· ' οὐδεὶς περὶ οὐδενὸς οὐδέποτ' ἐγγίγνοιτ'

542 CAPUT XXI.

De natura boni.

Boni naturam, ipsumque adeo bonum, aliud esse nihil, quam Dei naturam atque bonitatem Scriptura Hebræorum divina pluribus testatur modis, ut cum ait[31]: « Bonus Dominus omnibus sustinentibus eum: animæ quæ requiret ipsum, » itemque[31*], « Confitemini Domino, quoniam bonus, quoniam in sæculum misericordia ejus. » Ita Servator ipse noster, ad illum abs quo rogabatur, « Quid me interrogas de bono? » inquit: « Nemo bonus, nisi solus Deus[32]. » Nunc Platonis in *Timæo* sententiam accipe: « Dicamus ergo, quam ob causam, inquit, auctor ille molitorque Deus rebus ortum dare, atque hoc universum condere statuerit. Bonus erat; bonus autem

oss. I, 15. [31] Thren. III, 25. [31*] Psal. CV, 1. [32] Matth. XIX, 17.

) *Λέγωμεν δή*. Paucula hæc leges in *Timæo*, sub initium pag. 527 versionis Ficini.

nulla unquam ullo in genere laborat invidia. Cum igitur ea vacaret, omnia sibi quam simillima esse voluit.» Idem in suis *De repub.* libris: «Nunquid vero, ait, cum sol ipse visus non sit, ab eo tamen, cujus ille causa est, cernitur? Plane, inquit ille. Hunc igitur habeto, inquam, Boni filium abs me vocari, quem Bonum sui similem genuerit: ut quod ipsum in loco spiritali est, cum mente, rebusque mente perceptis comparatum; id sol in loco aspectabili sit, si cum visu ac rebus sub visum cadentibus conferetur.» Et paulo post, «Quod igitur et iis rebus quæ cognoscuntur veritatem tribuit, et cognoscendi vim facultatemque suppeditat, id tu boni ideam esse statuito. Itemque solem, opinor, iis quæ videntur, non id modo tribuere dices, ut videri queant, verum etiam ortum ipsis, incrementa, nutritionemque largiri, cum tamen ortus ipse non sit: qui enim esse possit? Ergo similiter res eas, quæ cognoscuntur, a Bono dices, non ut cognoscantur modo, sed etiam ut sint, adeoque propriam essentiæ suæ rationem ab eodem accipere, tametsi Bonum essentia non sit, sed longe supra essentiam omnem majestate simul ac potestate emineat.» Hæc Plato, quibus clarissime docet, spiritales intelligentesque naturas a Bono (sic autem Deum appellat) non ut cognosci modo possint, verum etiam ut sint, ac propriam essentiæ suæ rationem accipere: Bonum tamen ipsum essentiam non esse, sed essentiam omnem majestate simul ac potestate longe multumque superare. Itaque naturas illas nec ejusdem cum illo essentiæ statuit, nec ortu carere arbitratur, quippe quæ ut essent, ac propriam essentiæ suæ rationem, ab eo quod essentia non est, **543** sed majestate ac potestate essentiam omnem longissime prætergreditur, acceperint: quem propterea jure quidem ac merito solum Hebræa oracula Deum prædicant, cum rebus cæteris omnibus essentiæ fons principiumque sit. Illas autem omnes, quibus neque ut sint, neque sua cujusque essentiæ ratio a seipsis inest, imo ne Boni quidem naturæ communio, absurde prorsus ac stulte deos esse putaveris, cum ipso quoque bono sua per sese natura s| Hoc enimvero uni duntaxat tribuendum est, præterea nemini, soli, inquam, illi Bono, qu state simul ac potestate Plato, longe supra essentiam omnem eminere tam egregie præclareque tiat. Cujus iterum sententiam Numenius in suis *De Bono* libris exponens, hunc in modum philoso|

A ἂν (34) φθόνος. Τούτου δὲ ἐκτὸς ὤν, πάν
λιστα ἐβουλήθη γενέσθαι παραπλήσια ἑαυτῷ
τῇ *Πολιτείᾳ* δὲ ταῦτά φησιν· «Ἆρ' οὖν οὐ
ἥλιος ὄψις μὲν οὐκ ἔστιν, αἴτιος δ' ὢν αὐ
ὑπ' αὐτῆς ταύτης; Οὕτως, ἦ δ' ὅς. Τοῦτον το
ἐγὼ, φάναι με λέγειν τὸν τοῦ Ἀγαθοῦ ἔκγ
Ἀγαθὸν ἐγέννησεν ἀνάλογον ἑαυτῷ, ὅ τί π
τῷ νοητῷ τόπῳ πρός τε νοῦν καὶ τὰ νοούμε
ἐν τῷ ὁρατῷ πρός τε ὄψιν καὶ τὰ ὁρώμενα.»
ἐπιλέγει· «Τοῦτο τοίνυν τὸ τὴν ἀλήθειαν
τοῖς γιγνωσκομένοις, καὶ τὸ γιγνώσκοντι
μιν ἀποδιδοῦν, τὴν τοῦ ἀγαθοῦ ἰδέαν φάθ
Καὶ πάλιν φησί· «Τὸν ἥλιον τοῖς ὁρωμένο
νον, οἶμαι, τὴν τοῦ ὁρᾶσθαι δύναμιν παρέχε
ἀλλὰ καὶ τὴν γένεσιν καὶ αὔξην καὶ τροφ
B νεσιν αὐτὸν ὄντα· πῶς γάρ; Καὶ τοῖς γινω
τοίνυν, μὴ μόνον τὸ γινώσκεσθαι φάναι
Ἀγαθοῦ παρεῖναι, ἀλλὰ καὶ τὸ εἶναί (36) τ
οὐσίαν, ὑπ' ἐκείνου αὐτοῖς προσεῖναι, ο
ὄντος τοῦ Ἀγαθοῦ, ἀλλ' ἐπέκεινα οὐσίας,
καὶ δυνάμει ὑπερέχοντος.» Σαφέστατα διὰ
μόνον τὸ γινώσκεσθαι ταῖς [a] νοηταῖς οὐσίαις
τὸ εἶναί τε καὶ τὴν οὐσίαν ἔχειν παρὰ τοῦ
δηλαδὴ τοῦ Θεοῦ, φησὶν ὁ Πλάτων· τό τε Ἀ
εἶναι οὐσίαν, ἀλλ' ἐπέκεινα τῆς οὐσίας, πρ
δυνάμει ὑπερέχον· ὥστε μὴ ὁμοούσια αὐτὰ
ἀλλὰ μηδὲ ἀγέννητα νομίζειν, ὅτι δὴ κα
καὶ τὴν οὐσίαν εἴληφε παρὰ τοῦ μὴ ὄντ
ἀλλ' ἐπέκεινα οὐσίας πρεσβείᾳ καὶ δυνάμ
ἔχοντος· ὃν δὴ καὶ μόνον εἰκότως Θεὸν τὰ
C ἀναγορεύει λόγια, ὡς ἂν τοῖς πᾶσιν [b] αἴτιον
δὴ οὖν μήτε τὸ εἶναι, μήτε τὴν οὐσίαν πα
ἔχοντα, ἀλλὰ μηδὲ τῆς τἀγαθοῦ φύσεως ὄν
εὔλογον θεοὺς εἶναι ἡγεῖσθαι, οἷς μὴ φύσει
πρόσεστιν. Ἑνὶ γὰρ τοῦτο μόνῳ, καὶ οὐ
ἀναθετέον, τῷ μόνῳ Ἀγαθῷ, ὃ δὴ καὶ ἐπέκει
οὐσίας, πρεσβείᾳ τε καὶ δυνάμει ὑπερέχον θ
ὁ Πλάτων ἀνεφώνησε. Πάλιν δὲ ὁ Νουμήνι
Περὶ τοῦ ἀγαθοῦ, τὴν τοῦ Πλάτωνος διάνοι
νεύων, τοῦτον διέξεισι τὸν τρόπον.

CAPUT XXII.

D

Numenii de Bono verba.

«Corporum, inquit, naturam intelligere possumus, dum partim in aliorum similium conditiones, partim in proprias et insitas obvio cuique notas intuemur. At boni rationem capere, nullo prorsus modo, neque ullius ex rei præsentis aspectu, neque

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ'.

Νουμηνίου περὶ τἀγαθοῦ.

« Τὰ οὖν σώματα λαβεῖν ἡμῖν ἔξεστι, σ
νοις ἔκ τε ὁμοίων, ἀπό τε τῶν ἐν τοῖς παρα
γνωρισμάτων ἐνόντων· τἀγαθὸν δὲ, οὐδενὸς
κειμένου, οὐδ' οὖν ἀπὸ ὁμοίου αἰσθητοῦ ἐστι λ
χανή τις οὐδεμία. Ἀλλὰ δεήσει, οἷον εἴ τις ἐ

[a] *Forte* τάς. [b] *Forte add.* τοῦ εἶναι.

(34) *Ἐγγίγνοιτ' ἄν*. Plato Ficini et Serrani ἐγγίγνεται, quibuscum et manuscr. congruit. Hoc certe magis ex suavitate Platonis.

(35) *Ἆρ' οὖν οὐ καί*. Exstat locus lib. VI *De repub.* pag. 474 Fic.

(36) *Ἀλλὰ καὶ τὸ εἶναι*. Hæc usque ad σίας, ex Platone supplevimus, alioqui illud μὴ μόνον, quod præcesserat. Lib oculos verborum παρεῖναι et προσεῖναι s παρήγαγε.

', ναῦν ἁλιάδα βραχεῖάν τινα τούτων
τρίδων, τῶν μόνων, μίαν, μόνην, ἔρημον,
ις ἐχομένην ὀξυδεδορκὼς, μιᾷ βολῇ κατεῖδε
οὕτω δή τινα ἀπελθόντα πόῤῥω ἀπὸ τῶν
ὁμιλῆσαι τῷ ἀγαθῷ μόνῳ μόνον, ἔνθα
νθρωπος, μήτε τι ζῶον ἕτερον, μηδὲ σῶμα
ὲ σμικρὸν, ἀλλά τις ἄφατος καὶ ἀδιήγητος
ρημία θεσπέσιος, ἔνθα τοῦ ἀγαθοῦ ἤθη,
τε καὶ ἀγλαΐαι, αὐτὸ δὲ ἐν εἰρήνῃ, ἐν εὐ-
ήρεμον, τὸ ἡγεμονικὸν, ἵλεων, ἐποχούμε-
| οὐσίᾳ. Εἰ δέ τις πρὸς τοῖς αἰσθητοῖς λι-
ἀγαθὸν ἐφιπτάμενον φαντάζεται, κἄπειτα
οιτο τῷ ἀγαθῷ ἐντετυχηκέναι, τοῦ παντὸς
. Τῷ γὰρ ὄντι οὐ ῥᾳδίας, θείας δὲ πρὸς
εθόδου· καὶ ἔστι κράτιστον, τῶν αἰσθητῶν
ι, νεανιευσαμένῳ πρὸς τὰ μαθήματα, τοὺς
κασαμένῳ, οὕτως ἐκμελετῆσαι μάθημα· Τί
ν. » Ταῦτα μὲν ἐν τῷ πρώτῳ· ἐν δὲ τῷ
αὐτά φησιν· « Εἰ δ' ἐστὶ μὲν νοητὸν ἡ
ἡ ἰδέα, ταύτης δ' ὡμολογήθη πρεσβύτερον
εἶναι ὁ νοῦς, αὐτὸς οὗτος μόνος εὕρηται ὢν
. Καὶ γὰρ εἰ ὁ μὲν ὁ δημιουργὸς Θεός ἐστι
ἀρχὴ, τὸ ἀγαθὸν οὐσίας ἐστὶν ἀρχή. Ἀνά-
τούτῳ μὲν ὁ δημιουργὸς Θεὸς, ὢν αὐτοῦ
τῇ δὲ οὐσίᾳ ἡ γένεσις, εἰκὼν αὐτῆς οὖσα καὶ
Εἰ γὰρ ὁ δημιουργὸς ὁ τῆς γενέσεώς ἐστιν
του ἔσται καὶ ὁ τῆς οὐσίας δημιουργὸς
ν, σύμφυτον τῇ οὐσίᾳ. Ὁ γὰρ δεύτερος, διτ-
τὸς, ποιεῖ τήν τε ἰδέαν ἑαυτοῦ καὶ τὸν κό-
ιουργὸς ὢν· ἔπειτα θεωρητικὸς ὅλως. Συλ-
ων δ' ἡμῶν ὀνόματα τεττάρων πραγμάτων
στω ταῦτα· Ὁ μὲν πρῶτος Θεὸς, αὐτοάγα-
τούτου μιμητὴς, δημιουργὸς ἀγαθός· ἡ δ'
μὲν ἡ τοῦ πρώτου, ἑτέρα δὲ ἡ τοῦ δευτέρου·
α, ὁ καλὸς κόσμος, κεκαλλωπισμένος μετ-
ὶ καλοῦ. » Καὶ ἐν τῷ ἕκτῳ δὲ ἐπιλέγει·
δὲ αὐτοῦ τὰ μετέχοντα, καὶ ἐν ἄλλῳ μὲν
δὲ μόνῳ τῷ φρονεῖν· ταύτῃ ἄρα καὶ τῆς
μβάσεως ὀνίναιτ' ἂν, ἄλλως δ' οὔ. Καὶ μὲν
νεῖν τοῦτο δεῖν συντετύχηκε (37) μόνῳ τῷ
φ' οὗ οὖν τὰ ἄλλα ἀποχραίνεται καὶ ἀγα-
ν τοῦτο ἐκείνῳ μόνον μόνῳ προσῇ, ἀβελτέ-
η ψυχῆς ἔτι ἀμφιλογεῖν. Εἰ γὰρ ἀγαθός
ύτερος οὐ παρ' ἑαυτοῦ, παρὰ δὲ τοῦ πρώ-
ὃν τε ὑφ' οὗ μετουσίας ἐστὶν οὗτος ἀγαθὸς,
εἶναι, ἄλλως τε, κἂν τύχῃ αὐτοῦ ὡς ἀγα-
αχὼν ὁ δεύτερος; οὕτω τοι ὁ Πλάτων ἐκ
οῦ τῷ ὀξὺ βλέποντι ἀπέδωκε (38) τὸ ἀγα-
τὶν ἕν. » Καὶ πάλιν ἑξῆς φησι· « Ταῦτα δὲ
ντα, ἔθη ª μὲν ὁ Πλάτων, ἄλλῃ καὶ ἄλλῃ
ἰδίᾳ μὲν γὰρ τὸν κυκλικὸν (39) ἐπὶ τοῦ Δη-
ἔτι,

A ex cujusquam omnino, quæ sensibus percipiatur similitudine possumus. Sed necesse fuerit, perinde ut si quis in edita specula considens, cymbam medio in mari perexiguam unam ex piscatoriis illis aliquam, quæ solæ apparere solent, omni comitatu nudam, alternisque fluctibus inclusam, qua valet acie prospiciens, conjectu oculorum uno totam pervideat, ita quemque procul ab omni rerum, quæ sensu capiuntur, usu commercioque sejunctum, cum solo bono solum agere, ubi non homo, non anima, non ullum omnino corpus occurrat, sed vasta quædam omnique oratione major, ac plane divina solitudo: in qua boni mores, consuetudo, deliciæque versantur ipsumque adeo bonum, summa pace, ac placidissima quadam animi tranquillitate
B fruens, princeps idem omnibusque propitium naturæ insidet universæ. Nam qui dum in rebus iis, quæ sensum feriunt, assiduus ac totus est, boni nescio quam velut eo devolantis cogitationem informat, ac deinde illius se familiaritate usum homo delicatus ac voluptuarius existimat, næ is vehementer errat. Nec enim ipsum facili ac ludicra, sed plane divina quadam arte industriaque quærendum est. Quo in genere optimum sane fuerit, omnibus iis, quæ in sensum cadunt, præteritis, in mathematicas disciplinas animose in primis atque ardenter incumbere, atque ubi numerorum discrimina rationesque perviderit tum in hac demum quæstione, Quid unum et cujusmodi sit, assidua meditatione
C versari. » **544** Hæc in primo Numenius; at quæ sequuntur, in quinto: « Jam, inquit, si tam essentia, quam idea spiritale quiddam est, et si utraque antiquiorem, imo et causam utriusque mentem esse confitemur, eam profecto solam bonum esse necesse est. Nam si artifex Deus generationis principium est, bonum ipsum profecto essentiæ principium erit. Enimvero ut artifex ille Deus cum bono, cujus æmulator est, ita cum essentia generatio similitudinis atque affinitatis aliquid habet, quod ejus imago quædam et imitatio sit. Quod si artifex generationis auctor bonus est, essentiæ quidem artifex, ipsummet per sese bonum erit, atque in essentiæ rationem et naturam immersum. Nam secundus sane, duplex ipse cum sit, idemque artifex,
D primum quidem et ideam ipse suam et mundum hunc procreat, deinde vero totus in contemplatione versatur. Quare, ut rerum quatuor nomina colligamus, quatuor hæc esse possint: Deus primus, quod ipsum per sese bonum est; ejusdem imitator artifex bonus; essentia duplex, primi altera, altera secundi, cujus imitatio est pulcher ille mundus,

ν συντετύχηκε. Subobscura videtur hyp-
ο δεῖ vel ἔδει συντετυχηκέναι.

πέδωκε. Vox contrita philosophis, ac viris
ridem observata, hoc est, dialectico præ-
ore aliquid efficere, demonstrare, et si-
uo sensu aliquando τὸν λόγον adjunctum
quando per se solum ponitur. Numenius
njunxit, ἐκ συλλογισμοῦ ἀποδιδόναι.

(39) *Γὰρ τὸν κυκλικόν*. Mallem abesset τὸ γάρ, ut postulat orationis nexus. Cæterum vel addenda vox λόγον, vel certe supplenda: κυκλικόν autem λόγον appellat, opinor vulgatam et philosophorum ore tritam orationem, quæ nihil admodum haberet exquisiti, cujusmodi est quod sequitur, Bonum Boni, adeoque artificis numinis ideam esse.

pulchri communione exornatus. » Idem rursus in sexto : « Cæterum, inquit, quidquid ejus in communionem vocatur, unius tantum in sapientiæ vocatur, quippe quod ita demum ex ipsius boni conjunctione fructum aliquem capere possit, secus autem nullum. Cujus quidem sapientiæ fons nonnisi penes primum illum esse debuit. Siquidem a quo cætera omnia cum perfectionem ipsa suam, tum aliquam boni rationem accipiunt, eine tantum uni

A μιουργοῦ ἐγράψατο ἐν *Τιμαίῳ* εἰπών· « Ἀγαθὸς ἦν· » ἐν δὲ τῇ *Πολιτείᾳ* τὸ Ἀγαθὸν εἶπεν « Ἀγαθοῦ ἰδέαν » ὡς δὴ τοῦ Δημιουργοῦ ἰδέαν οὖσαν τὸ ἀγαθὸν, ὅστις πέφανται ἡμῖν ἀγαθὸς μετουσίᾳ τοῦ πρώτου τε καὶ μόνου. Ὅπως γὰρ ἄνθρωποι μὲν λέγονται τυπωθέντες ὑπὸ τῆς ἀνθρώπου ἰδέας, βόες δ' ὑπὸ τῆς [βοὸς, καὶ ἵπποι ὑπὸ τῆς] ἵππου ἰδέας· οὕτω καὶ εἰκότως, ὁ Δημιουργὸς εἴπερ ἐστὶ μετουσίᾳ τοῦ πρώτου ἀγαθοῦ ἀγαθὸς, ἰδέα ἂν εἴη ὁ πρῶτος νοῦς, ὢν αὐτοαγαθόν. »

hæc perfecti boni dignitas insit, præterea dubitare, stolidi profecto ac vecordis animi fuerit. Si enim secundus non per sese bonus est, sed tantum primi beneficio; qui tandem fieri posset, ut cujus unius communione bonus alter iste sit, is ipsum per sese bonum non esset; maxime vero, cum secundus eo duntaxat qua bonus est perfruatur? Ita sane Plato, si rem acute dispicias, bonum unum esse argumento confecit, » Itemque paulo post : « Hoc philosophiæ genus, alibi quidem aliter informatum Plato ac distinctum reliquit. Nam qui privatim in *Timæo*, vulgarem quamdam artifici Deo rationem descripsit, dum ait, « bonus erat : » idem in *Republica*, bonum « boni ideam » esse pronuntiat, quippe bonum artificis esse definiens, quem nonnisi primi illius soliusque boni communione bonum esse cognovimus. Quemadmodum enim homines hominis, bovisque boves, equi similiter idea conformatos equos dicimus ; ita sane, cum artifex primi boni communione bonus sit, mens ipsa prima, quæ ipsummet per sese bonum sit, idea jure dicatur. »

545 CAPUT XXIII.

De Platonicis ideis.

« Cum igitur, inquit Plato, procreatus ita fuerit (mundus videlicet), sequitur ipsum ad exemplaris alicujus, quod ratione tantum ac mente capiatur, quodque eodem se modo semper habeat, imitationem elaboratum fuisse. Id quod si semel conceditur, mundum etiam hunc alicujus imaginem esse concedatur, necesse est. Nam exemplar quidem illud vim spiritalium animantium universam, uti nos iste mundus, in sese complectitur. » Hæc Plato in *Timæo*. Cujus ego loci sententiam, ex iis, quæ Didymus de Platonis opinionibus conscripsit, in medium proferam. Sic autem ipse loquitur : « Eorum, inquit, quæ pro naturæ suæ ratione, sensibus usurpantur, certa quædam in quoque genere ac definito exemplaria, quas ideas vocabat, Plato constituit, quibus proprie cum scientiæ, tum definitionis ratio conveniat. Etenim præter omnes homines, hominem ; præter equos, equum ; atque in universum præter animantes omnes, animantem quemdam ortu simul interituque carentem animo cogitari. Et quemadmodum unius ejusdemque sigilli expressæ complures formæ virique unius imagines permultæ esse possunt ; ita prorsus ex unaquaque sensu perceptorum corporum idea, vim naturarum ingentem exsistere : verbi causa ex hominum idea, homines universos ; quod ipsum de cæteris omnibus sit pro sua cujusque natura statuendum. Ideam porro sempiternam quamdam essentiam esse vult, quæ rebus singulis causa principiumque sit, ut qualis ipsa est, tales esse possint. Ut igitur peculiares ideæ sensu percepta corpora, sic tanquam arche-

B

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ'.

Περὶ τῶν παρὰ Πλάτωνι ἰδεῶν.

« Οὕτω δὲ γεγενημένος (40) (δηλονότι ὁ κόσμος (41),) πρὸς τὸ λόγῳ καὶ φρονήσει περιληπτὸν, καὶ κατὰ τὰ αὐτὰ ἔχον δεδημιούργηται. Τούτων δὲ ὑπαρχόντων, αὖ πᾶσα ἀνάγκη τόνδε τὸν κόσμον εἰκόνα τινὸς εἶναι (42). Τὰ γὰρ δὴ νοητὰ ζῷα πάντα ἐκεῖνο περιλαβὸν ἔχει ἐν ἑαυτῷ, καθάπερ ὅδ' ὁ κόσμος ἡμᾶς. » Ταῦτα μὲν ὁ Πλάτων ἐν *Τιμαίῳ*. Τὴν δὲ τῶν εἰρημένων διάνοιαν ἐκ τῶν Διδύμῳ (43) περὶ τῶν ἀρεσκόντων Πλάτωνι συντεταγμένων ἐκθήσομαι. Γράφει δὲ οὕτως· « Τῶν κατὰ φύσιν αἰσθητῶν κατὰ γένος ὡρισμένα τινὰ παραδείγματα φάμενος εἶναι τὰς ἰδέας, ὧν τὰς ἐπιστήμας γίνεσθαι καὶ τοὺς ὅρους. Παρὰ πάντας γὰρ ἀνθρώπους ἄνθρωπόν τινα νοεῖσθαι· καὶ C παρὰ πάντας ἵππους ἵππον· καὶ κοινῶς παρὰ τὰ ζῷα ζῷον ἀγένητον καὶ ἄφθαρτον. Ὃν τρόπον δὲ σφραγῖδος μιᾶς ἐκμαγεῖα γίνεσθαι πολλὰ, καὶ συχνὰς εἰκόνας ἑνὸς ἀνδρός· οὕτως ἐκ μιᾶς ἑκάστης ἰδέας αἰσθητῶν σωμάτων φύσεις παμπληθεῖς, τῆς μὲν ἀνθρώπων ἀνθρώπους ἅπαντας, καὶ κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἐπὶ τῶν ἄλλων τῶν κατὰ φύσιν. Εἶναι δὲ τὴν ἰδέαν, ἀΐδιον οὐσίαν αἰτίαν καὶ ἀρχὴν τοῦ ἕκαστον εἶναι τοιοῦτον, οἵα ἐστὶν αὐτή. Καθάπερ οὖν τὰς κατὰ μέρος ὥσπερ ἀρχέτυπον τῶν αἰσθητῶν προηγεῖσθαι σωμάτων, οὕτως τὴν πάσας ἐν ἑαυτῇ περιέχουσαν, καλλίστην καὶ τελειοτάτην οὖσαν, ὑπάρχειν τοῦδε παράδειγμα τοῦ κόσμου. Πρὸς γὰρ ταύτην ἀφομοιωθέντα ὑπὸ τοῦ δημιουργήσαντος αὐτὸν ἀπειργάσθαι D Θεοῦ, κατὰ πρόνοιαν, ἐκ τῆς πάσης οὐσίας. » Ταῦτα καὶ ἀπὸ τοῦ δεδηλωμένου ἀνδρός. Φθάνει γε μὴν καὶ ταῦτα Μωϋσῆς ὁ πάνσοφος, πρὸ τοῦ φαινομένου ἡλίου καὶ ἄστρων, καὶ πρὸ τοῦ ὁρωμένου οὐρανοῦ, ὃ δὴ

(40) *Οὕτω δὲ γεγενημένος*. Hæc fusius a Platone disputantur in *Timæo*, pag. 526 Ficini.

(41) *Δηλονότι ὁ κόσμος*. Hæc parenthesis Eusebii est.

(42) *Τινὸς εἶναι*. Post hæc verba, multa sequuntur in Platone quæ prætermittit Eusebius. Paucula vero quæ subtexuit, .eges ibid. pag. 527.

(43) *Διδύμῳ*. Notus ille est, de quo hæc Suidas, Δίδυμος, inquit, Ἀτήϊος, ἢ Ἄττιος χρηματίσας, φιλόσοφος Ἀκαδημαϊκὸς, πιθανῶν καὶ σοφισμάτων λύσεις ἐν βιβλίοις β', καὶ ἄλλα πολλά.

καλεῖ, πρό τε τῆς καθ' ἡμᾶς ξηρᾶς γῆς, A τῆς παρ' ἡμῖν ἡμέρας, καὶ νυκτὸς, φῶς ἕτε- τὸ τοῦ ἡλίου, ἡμέραν τε (44) καὶ νύκτα, πρὸς τοῦ πανηγεμόνος καὶ αἰτίου τῶν πεποιῆσθαι διδάσκων. Ἀλλὰ καὶ οἱ μετὰ παῖδες Ἑβραίων ἥλιόν τινα εἶναι ἀσώματον ὁρατὸν, οὐδὲ θνητοῖς ὀφθαλμοῖς ὑπαγόμενον ὡς ὁ προφήτης ἐκ προσώπου Θεοῦ λέγων· φοβουμένοις με ἀνατελεῖ ἥλιος δικαιοσύ- αὐτὴν δὲ δικαιοσύνην, οὐχὶ τὴν ποιὰν ἐν , ἀλλὰ τὴν ταύτης ἰδέαν οἶδεν ἄλλος Ἑ- προφήτης, ὁ φήσας περὶ τοῦ Θεοῦ· « Τίς ἐξή- (45) ἀπὸ ἀνατολῶν δικαιοσύνην; ἐκάλεσεν αὐ- πρόσωπον αὐτοῦ, καὶ πορεύσεται δ' ὡσεὶ ἐθνῶν. » Καὶ Λόγον δὲ θεῖον, ἀσώματον, καὶ B ἀρτίως ἡμῖν ὁ κοινὸς ἡμῶν λόγος (46), ἐν ἄνωθεν ἀπὸ τῆς Ἑβραίων παρίστησι Γραφῆς. λόγου καὶ τάδε παρ' αὐτοῖς εἴρηται· « Ὃς (47) ἡμῖν σοφία ἀπὸ Θεοῦ, δικαιοσύνη τε, ἁγιασμὸς, καὶ ἀπολύτρωσις. » Λέγεται καὶ ζωὴ, καὶ σοφία, λέγεται καὶ ἀλήθεια· καὶ πάντα οὐσίαν ὄντα τε καὶ ὑφεστῶτα οἱ Ἑβραίων διδάσκουσιν· (εἰ δὴ (48) Ἑβραῖοι καὶ οἱ τοῦ ἡμῶν ἀπόστολοί τε καὶ μαθηταὶ), ναὶ μὴν ἄλλας ἀσωμάτους δυνάμεις, οὐρανοῦ τε καὶ πάσης τῆς ὑλικῆς καὶ ῥοώδους οὐσίας· εἰκόνας ἐν τοῖς αἰσθητοῖς φασι κατατυπῶσαι*. ἤδη καὶ τοὔνομα τῆς εἰκόνος παρειλήφασι· ἄνθρωπον εἰκόνα διαῤῥήδην νοητοῦ παρα- εἶναι, καὶ πάντα τὸν τῶν ἀνθρώπων βίον C διαπορεύεσθαι » εἰρήκασι. Λέγει δ' οὖν ὁ Μω- ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, κατ' εἰκόνα ἐποίησεν αὐτόν. » Καὶ πάλιν ἄλλος Ἑβραῖος τὰ φιλοσοφῶν, « Μέντοιγε, φησὶν, ἐν εἰκόνι ἄνθρωπος. » Ἤδη δὲ καὶ οἱ τῶν ἱερῶν ἐξηγηταὶ, ἐπάκουσον, ὅπως τὴν ἐν τοῖς Μωϋ- γράμμασι διάνοιαν σαφηνίζουσι. Λέγει δ' οὖν ὁ Φίλων, τὰ πάτρια ἑρμηνεύων, αὐτοῖς ῥή-

A typum aliquod antegrediuntur: ita pulcherrimam illam atque perfectissimam, quæ cæteras omnes sinu suo complectitur, mundi hujus exemplar esse defendit: quod ejus ad imitationem, auctoris sui molitorisque Dei providentia conditus, atque omni ex naturarum genere conflatus exstiterit. » Hactenus ex Didymo. At enimvero totum etiam hoc philosophiæ genus Moses ille sapientissimus occupavit, dum ante solem istum quem cernimus ante astra cætera, et cœlum aspectabile, quod firmamentum vocat, ante nostram hanc sicciorem terram, ante diem nostrum, nostramque noctem, aliam quamdam lucem, ab solis distinctam lumine, atque abs die, nocte, cæterisque omnibus diversam, a summo totius universi moderatore ac molitore Deo factam B esse docet. **546** Quin etiam secuti Mosem Hebræi, solem quemdam esse statuunt, qui corpore careat, nec ab omnibus spectari possit, imo nec sub mortales oculos omnino cadat, ut cum propheta Dei personam sustinens: « Timentibus me, inquit, orietur Sol justitiæ [33]. » Et vero ipsam quoque justitiam non certam hanc atque singularem, cui locus inter homines est, sed ejus ideam agnoscebat alius ille Hebræorum propheta, qui de Deo loquens: « Quis, inquit, suscitavit ab oriente justitiam? vocavit eam ante faciem suam, et procedet quasi in conspectu gentium [34]. » Et divinum quoque Verbum, ortu omni carere, ac nobiscum essentiæ ratione convenire, nostrum hoc commune verbum Hebræo- C rum et litteris jam ante patefecit. Quo de verbo hæc insuper apud illos habentur: « Qui natus est nobis sapientia a Deo, justitia, et sanctificatio, et redemptio [35]. » Quippe vita etiam, et sapientia, et veritas appellatur. Præterea, quæcunque proprio substantiæ more sunt, atque subsistunt, ea quidem omnia Hebræorum monumenta docent (nam in Hebræis ipsi quoque Servatoris nostri apostoli atque discipuli numerantur), simulque vim quamdam naturarum aliarum corporis expertium infinitam; se ipsum, et quidquid in materiam immersæ fluxæque substantiæ est longissime prætergressam. quidem imagines in iis quæ sensu percipiuntur expressas esse volunt, quibus propterea imaginis tribuere vulgo solent. Hominem certe quidem spiritalis exemplaris imaginem con- orbis appellant, et vitam hominum universam « in imagine pertransire » pronuntiant. Quippe [36]: « Et fecit, inquit, Deus hominem, ad imaginem Dei fecit illum. » Hebræus item alius patrio ritu philosophans, Verumtamen, inquit, in imagine pertransit homo [37]. » Sed audi tu

Mal. IV, 2. [34] Isa. XLI, 2. [35] I Cor. I, 30. [36] Gen. I, 27. [37] Psal. XXXVIII, 7

* κατατυποῦσθαι.

(44) *Ἡμέραν τε*. Ἀπὸ κοινοῦ subintellige *παρά*: vult, opinor, diem alium, aliamque noteraque similiter, tanquam distinctas sin- creaturarum ideas: sed illam duntaxat qua de Scriptura loquitur, quasi communem hujus ideam, ante alia omnia divinitus, et προηγουμένως, exstitisse.

(45) *Τίς ἐξήγειρεν*, etc. Locus hic aliter in vulgata Septuag. concipitur, Τίς ἐξ. α. ἀ. δ. ἐ. ἀ. ποδας αὐτοῦ, καὶ πορεύσεται· δώσει ἐναντίον Dubium non est. quin apud Euseb. corrupta sint. Nam et Hebraice legitur לרגלו *ad pedes*: et δ' ὡσεί, pro δώσει, Hebr. יתן, scriptum est. Latin. Vulgat. pro *justitiam*, *justum* reddidit: licet enim צדק, proprie justitiam sonet, recte tamen significationis potius, quam vocis rationem habendam putavit. Justum enim aliquem propheta indicabat, seu Cyrum, seu Abrahamum, seu, quod mavult Hieronymus, Christum ipsum.

(46) *Κοινὸς ἡμ. λόγος*. Ludit in ea voce λόγος, quia vulgaris hic communisque λόγος, id est superior hac de re tractatio, proprium illum singularemque Λόγον, Verbum, inquam, divinum, humanæ naturæ conditione nobis similem esse confirmavit.

(47) *Ἐγεννήθη*. In Vulgat. edit. ἐγενήθη, unico ν ac simplici.

(48) *Εἰ δή*. Ita manuscr ex quo, οἱ δή, alterius editionis vitium, corrigas.

vero, quemadmodum sacrarum legum interpretes Mosaicæ doctrinæ sententiam aperiant. Philo sane Hebræus homo, gentis suæ litteris explicans, totidem verbis ita disserit.

CAPUT XXIV.

De Mosaicis ideis, ex Philone.

« Si quis, inquit ille, planioribus verbis uti volet, is aliud nihil mundum illum mente perceptum, quam Dei mundum hunc re ipsa molientis Verbum esse dicat. **547** Nec enim aliud est urbs mente percepta, quam ipsamet architecti ratio, urbem illam quam animo informavit suo, reipsa condere statuentis. Quæ quidem doctrina Mosis est, non mea. Enimvero, ubi hominis procreationem ipse describit, progressus aliquantum, ad imaginem Dei formatum illum fuisse, diserte confitetur [28]. Quod si pars mundi aliqua imaginis imago est, idem profecto de universa hac specie, toto, inquam, mundo hoc aspectabili statuendum erit, qui quidem imaginis divinæ imitatio est, humana longe major atque perfectior. Ex quo etiam quivis intelligat, archetypum illud primariumque sigillum, quem nos mundum mente perceptum, vocamus, exemplar archetypum ideamque idearum, hoc est ipsummet Dei Verbum esse. Explicat enim ipse quemadmodum in principio fecerit Deus cœlum et terram, ubi principii nomine, non illud sane, ut nonnulli putant, quod ex tempore ducitur intelligit; nec enim ante mundum tempus erat, sed aut cum eo simul aut post eum esse cœpit. Cum enim tempus mundi motus intervallum quoddam sit, nec motus eo quod movetur prior esse queat, sed necessario vel ipso posterior, vel cum eo simul exsistat, tempus etiam utique vel æquale mundi, vel etiam eo recentius esse necesse est; nam antiquius facere velle, cum omni philosophia pugnare est. Quod si hoc loco principium illud non intelligit, quod ex tempore ducitur, par omnino fuerit quod in numero versatur accipere, ut illud, « in principio fecit, » idem significet, ac primum fecit cœlum. Inde aliquot interjectis, Primum ergo, inquit, conditor ille Deus corporis expers cœlum creavit, nec non « terram invisibilem, » aerisque simul ideam et vacui. E quibus alterum illud tenebras appellavit, quod natura sua nigrorem aer adjunctum habeat; alterum hoc abyssum, hoc est sine fundo, quod altissimum quiddam vacuum sit, atque vastissimum. Tum aquæ similiter ac spiritus expertem corporis substantiam : lucis denique septimæ, quæ corpore carens ipsa quoque, mente perceptum solis, ac cæterorum omnium clarissi-

[28] Gen. I, 27.

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΔ'.

Φίλωνος περὶ τῶν παρὰ Μωϋσεῖ ἰδεῶν.

« Εἰ δέ τις (49) ἐθελήσει γυμνότερον [a] χρήσασθαι τοῖς ὀνόμασιν, οὐδὲν ἂν ἕτερον εἴποι τὸν νοητὸν κόσμον ἢ Θεοῦ Λόγον ἤδη κοσμοποιοῦντος. Οὐδὲ γὰρ ἡ νοητὴ πόλις ἕτερόν τι ἐστὶν, ἢ ὁ τοῦ ἀρχιτέκτονος λογισμὸς, ἤδη τὴν νοητὴν πόλιν κτίζειν διανοουμένου. Τὸ δὲ δόγμα τοῦτο Μωσέως ἐστὶν, οὐκ ἐμόν. Τὴν γοῦν ἀνθρώπου γένεσιν ἀναγράφων, ἐν τοῖς ἔπειτα διαῤῥήδην ὁμολογεῖ, ὡς ἄρα κατ' εἰκόνα Θεοῦ διετυπώθη. Εἰ δὲ τὸ μέρος εἰκὼν εἰκόνος, δηλονότι καὶ τὸ ὅλον εἶδος, σύμπας οὗτος ὁ αἰσθητὸς κόσμος, εἰ μείζων (50) τῆς ἀνθρωπίνης ἐστὶ μίμημα θείας εἰκόνος δηλονότι· καὶ ἡ ἀρχέτυπος σφραγὶς ὃν φαμεν νοητὸν εἶναι κόσμον, αὐτὸς ἂν
B εἴη, τὸ παράδειγμα, ἀρχέτυπος ἰδέα τῶν ἰδεῶν, ὁ Θεοῦ Λόγος. Φησὶ δ' ὡς ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· τὴν ἀρχὴν παραλαμβάνων, οὐχ, ὡς οἴονταί τινες, τὴν κατὰ χρόνον· χρόνος γὰρ οὐκ ἦν πρὸ κόσμου, ἀλλ' ἢ σὺν αὐτῷ γέγονεν, ἢ μετ' αὐτόν· ἐπεὶ γὰρ διάστημα τῆς τοῦ κόσμου (51) κινήσεώς ἐστιν ὁ χρόνος, πρότερον δὲ τοῦ κινουμένου κίνησις οὐκ ἂν γένοιτο, ἀλλ' ἢ ἀναγκαῖον αὐτὴν ὕστερον, ἢ ἅμα συνίστασθαι· ἀναγκαῖον ἄρα καὶ τὸν χρόνον ἢ ἰσήλικα κόσμου γεγονέναι, ἢ νεώτερον ἐκείνου· πρεσβύτερον δὲ ἀποφαίνεσθαι τολμᾷν ἀφιλόσοφον (52). Εἰ δ' ἀρχὴ μὴ παραλαμβάνεται τανῦν ἡ κατὰ χρόνον, εἰκὸς ἂν εἴη μηνύεσθαι τὴν κατ' ἀριθμόν, ὡς τὸ « Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν » ἴσον εἶναι
C τῷ, Πρῶτον ἐποίησε τὸν οὐρανόν. Εἶθ' ἑξῆς λέγει· Πρῶτον οὖν (53) ὁ ποιῶν ἐποίει οὐρανὸν ἀσώματον, καὶ « γῆν ἀόρατον, » καὶ ἀέρος ἰδέαν καὶ κενοῦ· ὧν τὸ μὲν ἐπεφήμισε σκότος, ἐπειδὴ μέλας ὁ ἀὴρ τῇ φύσει· τὴν δὲ ἄβυσσον· πολύβυθον γάρ τό γε καινὸν (54) καὶ ἀχανές· εἶθ' ὕδατος ἀσώματον οὐσίαν καὶ πνεύματος· καὶ ἐπὶ πᾶσιν ἑβδόμου φωτὸς, ὃ πάλιν ἀσώματον ἦν, καὶ νοητὸν ἡλίου παράδειγμα, καὶ πάντα (55), ὅσα φωσφόρα ἄστρα κατὰ τὸν οὐρανὸν ἔμελλε συνίστασθαι. Προνομίας δὲ τό τε πνεῦμα καὶ τὸ φῶς ἠξιοῦτο· τὸ μὲν γὰρ ὠνόμασε Θεοῦ (56), ἐπεὶ ζωτικώτατον τὸ πνεῦμα, ζωῆς δὲ Θεὸς αἴτιος· τὸ δὲ φῶς, ὅτι ὑπερβάλλον (57) καλόν. Τοσούτῳ γὰρ τὸ νοητὸν τοῦ ὁρατοῦ λαμπρότερόν τε καὶ αὐγοειδέστερον, ὅσωπερ ἥλιος, οἶμαι, σκότους, καὶ ἡμέρα νυκτὸς,
D καὶ τὰ κριτήρια (58) νοῦς ὁ τῆς ὅλης ψυχῆς ἡγεμὼν, ὀφθαλμῶν (59) σώματος. Τὸ δὲ ἀόρατον (60) καὶ νοη-

[a] *Philo*, γυμνοτέροις.

(49) *Εἰ δέ τις*, etc. Leguntur hæc apud Philonem, lib. *De mundi opificio*, pag. 4.

(50) *Εἰ μείζων*, etc. Locum hunc emendabimus ex Philone, apud quem ita conceptus est, ὃ μεῖζόν ἐστι, τῆς ἀνθρωπίνης, μίμημα θείας εἰκόνος· δῆλον δὲ ὅτι καὶ ἡ ἀρχ., etc.

(51) *Τοῦ κόσμου*. Philo, τοῦ οὐρανοῦ.

(52) *Ἀφιλόσοφον*. Philo add. τῷ ὄντι.

(53) *Πρῶτον οὖν*. Philo post has voc. ante ὁ ποιῶν inserit, παρὰ τοῦ νοητοῦ κόσμου. *Ex mundi mente percepti exemplari*, vel, *ad mundi m. p. exemplar*, non, ut al. *in mundo intelligibili*.

(54) *Καινόν*. Lege κενόν ex Philone.

(55) Philo, πάντων.

(56) Philo, θείου.

(57) *Ὑπερβάλλον*. Philo ὑπερβαλλόντως.

(58) *Τὰ κριτήρια*. Repone τῶν αἰσθητικῶν κριτηρίων, ex Philone.

(59) Philo, καὶ ὀφθαλμοί.

(60) *Τὸ δὲ ἀόρατον*, etc. Philonem Eusebius decurtavit. Sic enim ille, τὸν δὲ ἀόρατον, καὶ νοητὸν θεῖον Λόγον, καὶ Θεοῦ Λόγον, εἰκόνα λέγει Θεοῦ· καὶ

...εῖνο θείου Λόγου γέγονεν εἰκὼν, τοῦ διερ-...νέος τὴν γένεσιν αὐτοῦ· καὶ ἔστιν ὑπερου-...στὴρ, πηγὴ τῶν αἰσθητῶν ἀστέρων, ἣν οὐκ ...ποῦ καλέσειεν ἄν τις παναύγειαν, ἀφ' ἧς ... σελήνη, καὶ οἱ ἄλλοι πλανῆται, καὶ ἀπλα-...νεῖς, καθ' ὅσον ἑκάστῳ δύναμις, τὰ πρέ-...πῃ· τῆς ἀμιγοῦς καὶ καθαρᾶς αὐγῆς ἐκεί-...ρουμένης, οὗ ἂν (61) ἄρξηται τρέπεσθαι ... ἐκ τοῦ νοητοῦ πρὸς αἰσθητὸν μεταβολήν. ...ς γὰρ οὐδὲν τῶν ἐν αἰσθήσει. » Καὶ μετὰ ...λέγει· « Ἐπεὶ δὲ φῶς μὲν ἐγένετο, σκό-...ξέστη καὶ ἀνεχώρησεν (62), ὅροι δ' ἐν τοῖς ...αστήμασιν ἐπάγησαν, ἑσπέρα τε καὶ πρωΐα ...γκαῖον τοῦ χρόνου μέτρον ἀπετελεῖτο εὐθὺς, ...ραν καλῶς ποιῶν ἐκάλεσε· καὶ ἡμέραν οὐχὶ ... ἀλλὰ μίαν, ἣ λέλεκται (63) διὰ τὴν τοῦ νοη-...του μόνωσιν, μοναδικὴν ἔχοντος τὴν φύσιν. ...ὖν ἀσώματος κόσμος ἤδη πέρας εἶχεν, ἱδρυ-...ῷ θείῳ Λόγῳ· ὁ δ' αἰσθητὸς πρὸς παράδειγμα ...τελειογονεῖτο. Καὶ πρῶτον αὐτοῦ τῶν με-...ῶν πάντων ἄριστον, ἐποίει τὸν οὐρανὸν ὁ Δη-..., ὃν ἐτύμως στερέωμα προσηγόρευσεν, ἅτε ...ὸν ὄντα. Τὸ γὰρ σῶμα φύσει στερεὸν, ὅ τι ... τριχῇ διαστατόν. Στεροῦ δὲ καὶ σώματος ...ς ἑτέρα πλὴν τὸ πάντῃ διεστηκός; Εἰκότως ...θεὶς τῷ νοητῷ καὶ ἀσωμάτῳ τὸν αἰσθητὸν ...οειδῆ, τοῦτον στερεὸν ἐκάλεσε. » Ταῦτα ὁ ... Συνᾴδει δὲ αὐτῷ καὶ ὁ Κλήμης, ἐν τῷ ἕκτῳ ...ματεῖ λέγων ὧδε.

...morum siderum, quæ producenda deinde forent, exemplar erat. Jam Spiritus atque lucis eximium aliquid ac præcipuum esse voluit: nam illum, Dei Spiritum nominavit, quod Spiritus vitam, cujus auctor Deus est, maxime foveat; hanc vero, lucem, quod excellenti pulchritudine conspicua sit. Tanto enim utique lux illa quæ mente percipitur, aspectabili hac illustrior ac splendidior est, quanto vel tenebræ solis, vel nox diei, vel sentiendi vis ac facultas, mentis **548** animi totius principis, vel denique corpus oculorum splendore superatur. Porro lux illa, mente sola, non visu percepta, Verbi divini, ortus sui interpretis imaginem expressit, astrum cœlo superius, fonsque siderum aspectabilium, quam luminis universitatem rite ac significanter appelles, unde sol, luna, stellæque cæteræ tam fixæ, quam errantes, pro suis quæque viribus convenientem splendorem hauriunt, dum sensim hebescit purus ille simplexque fulgor, ubi cœperit hac spiritalis in aspectabile conversione mutari. Sincerum quippe nihil est quod in sensus cadit. » Itemque post pauca. « Ubi autem, inquit, lux exstitisset, tenebræque submotæ loco cessissent, terminis etiam medio intervallo fixis atque constitutis, vespera nimirum atque diluculo, prout necessaria temporis mensura postulabat, id perfectum continuo est, quod ipse diem jure nuncupavit; et diem non primum, sed unicum, idque propter spiritalis illius, qui adjunctam a natura unitatem habet ...litudinem. Jamque suam incorporeus ille mundus perfectionem sortitus erat, divino in Verbo ... ejus ad exemplar aspectabilis iste absolveretur. Cujus partem omnium uti optimam, ita ...pom cœlum, artifex elaboravit, quod vere idem ac proprie firmamentum, utpote corpore præ...ppellavit. Corpus quippe natura sua firmum est, idemque trifariam dividi potest. Nam firmi ...et corporis, quænam alia notio est, quam ejus rei, quam omni ex parte dividere possis? Jure ...piritali et corporis experti, aspectabile hoc et corporeum opponens, firmum appellavit. » Atque ... Philo, cui affinia plane ac gemina Clemens *Stromate* sexto hunc in modum persequitur.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΕ'.

Κλήμεντος περὶ τοῦ αὐτοῦ.

...μον τε αὖθις τὸν μὲν νοητὸν οἶδεν ἡ βάρβα-...σοφία, τὸν δὲ αἰσθητόν· τὸν μὲν ἀρχέτυπον, ...εἰκόνα τοῦ καλοῦ (65) παραδείγματος. Καὶ ...ἀνατίθησι μονάδι, ὡς ἂν νοητὸν, τὸν δὲ αἰ-...ἑξάδι. Γάμος γὰρ παρὰ τοῖς Πυθαγορείοις, ...ιμος ἀριθμὸς, ἡ ἑξὰς καλεῖται. Καὶ ἐν μὲν ... συνίστησιν οὐρανὸν ἀόρατον, καὶ γῆν ἁγίαν, ... νοητόν. « Ἐν ἀρχῇ γάρ, φησὶν, ἐποίησεν ...ν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος. » ...φέρει· « Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Γενέσθω φῶς, καὶ ...φῶς. » Ἐν δὲ τῇ κοσμογενείᾳ (66) τῇ αἰσθητῇ, ... οὐρανὸν δημιουργεῖ· τὸ δὲ στερεὸν αἰσθητὸν, ...ρατὴν καὶ φῶς βλεπόμενον. Ἆρ' οὐ δοκεῖ σοι ὁ Πλάτων ζώων ἰδέας ἐν τῷ νοητῷ ἀπολείπειν ...καὶ τὰ εἴδη τὰ αἰσθητά, κατὰ τὰ γένη (67)

CAPUT XXV.

De iisdem, ex Clemente.

« Præterea mundum, inquit, mente alterum, alterum sensu perceptum barbara agnovit philosophia, et illum quidem archetypum, hunc vero præclari exemplaris imaginem. Illum item, quod sola mente capiatur, unitati; hunc, qui in sensum cadit, senario attribuit. Senarium enim Pythagorei, quod secundus is numerus sit, conjugium vocarunt. Et quidem in unitate, cœlum illud quod videri non potest terramque **549** sanctam, et lucem mente perceptam constituit. « In principio enim, inquit, fecit Deus cœlum et terram; terra autem erat invisibilis. » Tum addit, « et dixit Deus, Fiat lux, et facta est lux [30]. » At in ea mundi, quæ sub sensum cadit, procreatione, solidum cœlum molitur; quod autem solidum est, idem quoque sensus movet: terram item

...1. I.

...εἰκόνα, τὸν [lege τὸ] νοητὸν φῶς ἐκεῖνο, ὃ ...γου γέγονεν εἰκὼν, τοῦ διερ. etc.

...hilo, ὅταν.

...hilo, ὑπεχώρησεν.

...hilo, λέγεται.

...Τῷ ἕκτῳ. Legend. τῷ πέμπτῳ. Ibi enim pag. 432, edit. Græco-Lat. locus hic habetur.

(65) *Τοῦ καλοῦ*. Rectius, quam ut apud Clement. καλουμένου.

(66) Cl., κοσμογονίᾳ.

(67) *Κατὰ τὰ γένη*. Vera lectio, non καὶ τὰ γένη, ut est apud Clementem.

ac lucem aspe.tabilem. Num tibi hoc Plato secutus videtur, dum animantium ideis, eo in mundo quem sola mens capit, relictis, formas illas quæ in sensum cadunt, pro spiritalium generum varietate molitur? Enimvero jure sane Moses corpus hoc, quod terrestre tabernaculum a Platone dicitur, e terra fictum; at ratione præditum animum, desuper in faciem a Deo inspiratum fuisse commemorat. Tum enim principem illam animi facultatem constitutam esse dicunt, nec aliud quidquam animi primum in parentem subeuntis ingressum, quam ejusdem per sensus accessionem esse volunt. Atque hanc esse causam, quamobrem ad imaginem et sim factus homo dicatur. Imago quippe Dei est, divinum illud regiumque Verbum, homo patiend aut imaginis imago, humana mens est. » Verum sequentia porro audiamus.

A δημιουργεῖν τὰ νοητά; Εἰκότως ἄρα ἐκ γ
σῶμα διαπλάττεσθαι λέγει Μωσῆς, ὃ γῆϊν
Πλάτων σκῆνος, ψυχὴν δὲ τὴν λογικὴν ἄ
πνευσθῆναι ὑπὸ Θεοῦ εἰς πρόσωπον. Ἐντ
τὸ ἡγεμονικὸν ἱδρῦσθαι λέγουσι, τὴν διὰ τ
τηρίων ἐπεισόδιον [a] τῆς ψυχῆς ἐπὶ τοῦ τ
στου εἴσοδον ἑρμηνεύοντες· διὸ καὶ κατ' ε
καθ' ὁμοίωσιν τὸν ἄνθρωπον γεγονέναι. Ι
γὰρ Θεοῦ Λόγος ὁ θεῖος καὶ βασιλικὸς,
ἀπαθής· εἰκὼν δὲ εἰκόνος ἀνθρώπινος νοῦς.
σωμεν δὲ καὶ τῶν ῥηθησομένων.

CAPUT XXVI.

B

De adversariis naturis, Hebræorum Platonisque doctrina.

Quin etiam Hebræorum doctrinam secutus Plato, non expertes modo corporis benignasque naturas, sed alias etiam hostiles infestasque ponit, *Legum* decimo hunc in modum scribens: « Nunquid animum illum, qui et omnia moderatur, et in omnibus quæ passim moventur, habitat, cœlum etiam ipsum regere necessario fatendum erit? Erit sane. Unum autem, an plures esse statuemus? Plures equidem vestro ipse loco respondeam. Nos vero ne duobus saltem pauciores esse dicamus, beneficum ac benignum alterum, alterum contraria vi et facultate præditum. » Inde longius aliquando progressus : « Cum enim jam inter nos convenerit, cœlum permultis quidem partim bonis plenum esse, partim contrariis, quibuscum tamen genus aliud nullum misceatur : immortalis profecto pugna sit ista necesse est, et cautionem postulat omnino singularem. At vero uti nobis dii simul ac dæmones opitulantur, ita nos quædam vicissim deorum sumus dæmonumque possessio. » Unde ista porro in mentem Platoni venerint, equidem statuere non possum; **550** vere tamen hoc pronuntiare possum, sexcentis antequam Plato nasceretur annis, Hebræos homines id etiam doctrinæ genus esse professos. Sane quidem sacris eorum litteris ita scriptum habetur, « Cum die quadam venissent angeli Dei, ut assisterent coram Deo, adfuit etiam inter eos diabolus, cum circuivisset terram, et perambulasset eam [40]. » Quo loco, diaboli nomine infesta illa natura, Dei vero angelorum, beneficæ aliæ designantur. Quas quidem meliores naturas, spiritus etiam divinos. Deique administros appellant, dum aiunt, « [41] Qui facis angelos tuos spiritus, et ministros tuos flammam

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚϚ.

Ἑβραίων καὶ Πλάτωνος, περὶ τῶν ἐν δυνάμεων.

Ἔτι πρὸς τούτοις ὁ Πλάτων τοῖς Ἑβ
ακολουθήσας λόγοις, οὐ μόνον ἀσωμάτους κ
δυνάμεις, ἀλλὰ καὶ ἐναντίας φησὶν εἶνα
γράφων ἐν τῷ δεκάτῳ τῶν *Νόμων*· « Ψυχή
σαν (68) καὶ ἐνοικοῦσαν τοῖς πάντη κινου
πῶς οὐ καὶ τὸν οὐρανὸν ἀνάγκη διοικεῖν
μήν; μίαν, ἢ πλείους; Πλείους, ἐγὼ ὑπὲρ
κρινοῦμαι. Δυοῖν μέν που ἔλαττον μηδὲν
τῆς τε εὐεργέτιδος καὶ τῆς τἀναντία δυναμ
γάζεσθαι. » Εἶθ' ὑποβάς φησιν· « Ἐπειδὴ
συνεχωρήσαμεν ἡμῖν αὐτοῖς εἶναι μὲν τὸ
C πολλῶν μεστὸν ἀγαθῶν, εἶναι δὲ καὶ τῶν
πλειόνων δὲ τῶν μὴ (71) μάχη δὴ, φαμέν·
ἐσθ' ἡ τοιαύτη, καὶ φυλακῆς θαυμαστῆς
Ξύμμαχοι δὲ ἡμῖν θεοί τε καὶ δαίμονες, ἡ
κτήματα θεῶν καὶ δαιμόνων. » Πόθεν καὶ
Πλάτωνι, ἐγὼ μὲν οὐκ ἂν ἔχοιμι φράζειν
φάναι ἀληθὲς, μυρίοις πρόσθεν ἢ Πλάτων
γενέσθαι, καὶ τοῦθ' Ἑβραίοις ἀνωμολο
δόγμα. Λέγει δ' οὖν ἡ παρ' αὐτοῖς Γραφή·
ὡς ἡ ἡμέρα αὕτη, καὶ ἦλθον οἱ ἄγγελοι τοῦ
ραστῆναι ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὁ διάβολο
μέσῳ αὐτῶν, περιελθὼν τὴν γῆν καὶ ἐμπε
αὐτήν· » διάβολον μὲν τὴν ἐναντίαν δύναμιν
δὲ Θεοῦ τὰς ἀγαθὰς προσειποῦσα. Ταύτας δ
θὰς δυνάμεις καὶ πνεύματα θεῖα, καὶ λ
D Θεοῦ προσαγορεύει ἐν οἷς φησιν· « Ὁ π
ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτου
τοῦ πυρὸς φλόγα. » Ἀλλὰ καὶ τὴν διαμ
ἐναντίων ὧδε παρίστησιν ὁ φήσας· « Οὐκ
ἡ πάλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς
σίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκ
αἰῶνος (72) τούτου, πρὸς τὰ πνευματικὰ

[40] Job. II, 1. [41] Psal. CIII, 4.

[a] *forte* ἐπείσοδον.

(68) *Ψυχὴν διοικοῦσαν*. Plato, *Leg.* x, pag. 669 Ficini.

(69) Pl., ἐν ἅπασι τοῖς πάντη.

(70) *Ἐπειδὴ γάρ*. Ibid. Plato, pag. 673.

(71) *Πλειόνων δὲ τῶν μή*. Ficinus vertit, *et quidem plurium :* quem sensum vulgata lectio ferre non potest, nisi dicamus, post μή, subaudiendum esse ἐναντίων, ut sensus sit, ἐναντία πλείονα εἶναι τῶν μὴ ἐναντίων, hoc est, κακὰ πλείονα τῶν ἀγαθῶν. Sed hæc mera videtur ἀκυρολογία. (τινῶν pro τῶν, rescribi posse; ut vellet cœlo duo tantum esse rerum genera, b malarum, non aliud quidquam ex utro temperatum, quod pugnam illam vel toll vel lenire.

(72) *Τοῦ αἰῶνος*. Hæc vox in Vulg Græcis legitur, quam Latina interpre agnoscit.

τοῖς επουρανίοις. » Ἄντικρυς δ' ἔοικεν ὁ A τὸ Μωσέως λόγιον μεταφράζειν, τὸ φῆσαν· ἐμέριζεν ὁ Ὕψιστος ἔθνη, ὡς διέσπειρεν υἱοὺς ἔστησεν ὅρια ἐθνῶν κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων », » δι' ὧν κτήματα θεῶν καὶ δαιμόνων τὸ ς ἀνθρώπων εἶναι ὡρίσατο.

ignis. » Quin etiam hostilium naturarum pugnam expressit, qui dixit, « Non est nobis colluctatio adversus sanguinem et carnem, sed adversus principes et potestates, adversus mundi rectores tenebrarum hujus sæculi, contra spiritualia nequitiæ in cœlestibus [41]. » Enimvero illud etiam Mosis oraculo interpretatus videtur Plato, quod sic habet : « Quando dividebat Altissimus gentes, quando ... filios Adam, constituit terminos populorum juxta numerum angelorum Dei [42], » cum universum hominum genus, deorum ac dæmonum possessionem esse pronuntiavit

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΖ'.

...χῆς ἀθανασίας, Ἑβραίων καὶ Πλάτωνος.

...τοις περὶ ψυχῆς ἀθανασίας οὐδὲν Μωσέως ὁ διέστηκε τῇ δόξῃ. Ὁ μέν γε πρῶτος ἀθάνατον B καὶ τὴν ἐν ἀνθρώπῳ ψυχὴν ὡρίσατο, εἰκόνα φήσειν αὐτὴν Θεοῦ, μᾶλλον δὲ κατ' εἰκόνα Θεοῦ ... « Εἶπε γάρ, φησίν, ὁ Θεός· Ποιήσωμεν ... κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν ἡμετέραν. Καὶ ἐποίησεν ... τὸν ἄνθρωπον· κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν ... Καὶ ἑξῆς τὸν σύνθετον τῷ λόγῳ διαιρῶν, εἰς ...νόμενον σῶμα καὶ εἰς τὸν κατὰ ψυχὴν νοού...πιλέγει· « Καὶ ἔλαβεν ὁ Θεὸς χοῦν ἀπὸ τῆς ... ἔπλασεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐνεφύ...ς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς, καὶ ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζῶσαν. » Ἀλλὰ ...τὸν φησιν αὐτὸν καὶ βασιλικὸν γενέσθαι τῶν πάντων. Λέγει δ' οὖν· « Καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ...ῆς θαλάσσης, καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρα- C τῶν κτηνῶν πάσης τῆς γῆς. Καὶ ἐποίησεν ὁ ἄνθρωπον· κατ' εἰκόνα Θεοῦ ἐποίησεν αὐ... ...ς δ' ἂν ἄλλως εἰκὼν ἐπινοοῖτο Θεοῦ καὶ ἢ κατὰ τὰς ἐν τῷ Θεῷ δυνάμεις, καὶ τὴν τῆς ...μοιότητα; Μωσεῖ δὲ καὶ ἐν τούτοις ὥσπερ ...ευμένος ὁ Πλάτων, τοιάδ' ἐν τῷ Ἀλκι...δῃ) φησίν· « Ἔχομεν οὖν εἰπεῖν ὅ τι τῆς ψυ... θειότερον ἢ τοῦτο, περὶ ὃ τὸ εἰδέναι τε καὶ ...στιν; Οὐκ ἔχομεν. Τῷ θείῳ ἄρα τοῦτο ἔοι...ς· καί τις εἰς τοῦτο βλέπων, καὶ πᾶν τὸ ...ὸς, Θεόν τε καὶ φρόνησιν, οὕτω καὶ ἑαυτὸν μάλιστα. Φαίνεται (75) γὰρ οὖν, ὅθ' ὥσπερ ... ἐστι σαφέστατα ᵃ τοῦ ἐν τῷ ὀφθαλμῷ ἐν... καὶ καθαρώτερα, καὶ λαμπρότερα· οὕτω καὶ ...ὸ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ψυχῇ βελτίστου καθαρώ- D καὶ λαμπρότερον τυγχάνει ὄν. Ἔοικέ γε, ...ες. Εἰς τὸν Θεὸν ἄρα βλέποντες, ἐκείνῳ ... ἐνόπτρῳ χρῴμεθ' ἄν, καὶ τῶν [ἀνθρωπίνων ...υχῆς ἀρετὴν· καὶ οὕτως ἂν μάλιστα ὁρῷμεν ...ωμεν ἡμᾶς αὐτούς. Ναί. » Ταῦτα μὲν ἐν

CAPUT XXVII.

De animæ immortalitate, ex Hebræorum Platonisque doctrina.

Jam vero de immortalitate animæ gemina quoque Mosis fuit Platonisque sententia. Et ille quidem immortalem esse in homine animi substantiam, prior tum statuit, cum eam Dei imaginem, vel potius divinam ad imaginem factam esse docuit. « Dixit enim Deus, inquit, Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram. Et fecit Deus hominem : ad imaginem Dei fecit illum [43]. » Deinde compositum, in corpus hoc aspectabile, et eum qui animo tenus intelligitur oratione distinguens, addit : « Et accepit Deus pulverem ex terra, et formavit Deus hominem, et inspiravit in faciem ejus spiraculum vitæ, et factus est homo in animam viventem [43]. » 551 Eumdem præterea omnium quæ in terra sunt principem ac regem creatum fuisse tradit, dum ait, « Et præsint piscibus maris, et volatilibus cœli, et bestiis universæ terræ. Et fecit Deus hominem : ad imaginem Dei fecit illum [44]. » Quomodo autem aliter Dei imago ac similitudo intelligatur, quam ex divinarum facultatum imitatione, virtutisque similitudine? Quo etiam in genere Plato, perinde ut si Mosis discipulus fuisset, hæc in *Alcibiade* philosophatur : « Potestne a nobis divinius aliquid in animo statui, quam id, in quo intelligentia sapientiaque versatur? Non potest. Illa igitur animi facultas, divinæ similis utique fuerit : ac proinde qui in eam intuebitur, ac simul quidquid divini est, Deum, inquam, et sapientiam intelliget; is demum se ipsum una perfectissimeque cognoscet. Enimvero liquet, opinor, illud; quemadmodum specula quædam sunt, quæ oculi nostri pupillam perspicuitate, nitore ac splendore superent : ita Deum illo ipso, quod nostro in animo perfectissimum est, puriorem et illustriorem esse. Et merito id quidem, o Socrates. Cum igitur in Deum ipsum intuebimur tum pulcherrimo sane rerum etiam humanarum speculo,

...es. vi, 12. [42] Deut. xxxii, 8. [43*] Gen. i. [43] ibid. [44] ibid.

ᵃ σαφέστερα.

...γγέλων Θεοῦ. Ita Septuaginta : cum cæteri interpretes habeant υἱῶν Ἰσραήλ, *filiorum* ...*el* : ut Hebr.

...ν τῷ Ἀλκιβιάδῃ. Priorem intelligit. Con... *De republ.*, pag. 516, ubi de ead. im...te disserit.

...ίνεται. Hic, apud Platonem maxima di...st. Illud enim φαίνεται Alcibiadi respon...buitur. Inde Socrates alia perrogat, ab ...is diversissima. Nostris tamen hærendum ...uæ cum proximis et superioribus optime

conveniant. Præcessit enim apud Platonem : Ἐννενόηκας οὖν, ὅτι τοῦ ἐμβλέποντος εἰς τὸν ὀφθαλμὸν τὸ πρόσωπον, ἐμφαίνεται ἐν τῇ τοῦ καταντικρὺ ὄψει, ὥσπερ κατόπτρῳ· ὃ δὴ καὶ κορυφὴν καλοῦμεν, εἴδωλον ὂν τοῦ ἐμβλέποντος. (Quo loco vitiose κορυφὴν pro κόρην, editum arbitror.) Et paulo post : Ὀφθαλμὸς ὅρα, εἰ μέλλει ἰδεῖν ἑαυτὸν, εἰς ὀφθαλμὸν αὐτῷ βλεπτέον, καὶ τοῦ ὄμματος εἰς ἐκεῖνον τὸν τόπον, ἐν ᾧ τυγχάνει ὀφθαλμοῦ ἀρετὴ ἐγγιγνομένη, etc., in quibus comparationis hujus ἀπόδοσις.

ad vim animi perspiciendam utemur, atque ita nos ipsos pervidere maxime ac nosse poterimus. Ita prorsus. » Hæc in *Alcibiade*. At in dialogo *De anima* locum hunc uberius fusiusque tractans, sic loquitur : « Placetne, inquit Socrates, duo rerum genera statuamus, aspectabile unum, alterum non aspectabile? Placet, inquit. Et hoc quidem non aspectabile, eodem semper modo se habere; aspectabile autem illud, nunquam? Et hoc quoque placet, inquit. Age jam, inquit ille, an aliquid in nobis præter corpus animumque reperias? Nihil vero, inquit. Utri ergo generi corpus nostrum simile magis cognatumque dixerimus? Nemini vero, inquit, dubium, quin aspectabili. Quid animus autem? Num aspectabile quid est, an potius non aspectabile? Non hominibus certe quidem, o Socrates. Atqui nos sane cum aspectabile aut non aspectabile diceremus, humanæ naturæ respectu utrumque dicebamus : Tu vero aliamne aliquam cogitabas? Equidem humanam quoque solam. Utrum igitur de animo dicebamus, videri eum posse, an contra? Non posse, inquit. Esse igitur aliquid non aspectabile? Esse. Animus ergo rei non aspectabili similior est, quam corpus; hoc vero aspectabili similius? Necesse id prorsus, o Socrates. **552** Num id præterea dicebamus, animum quoties ad aliquid investigandum corporis operam interponit, sive hoc visu fiat, sive auditu, sive alio quocunque sensu (quod enim sensu percipitur, corporis opera utique percipitur), toties ejusdem corporis vi, ad ea, quæ nunquam eodem se modo habent pertrahi, errare simul, perturbari, et quadam vertigine sic quasi ebrium circumferri, quod rerum istarum tractationem attigerit? Omnino. At ubi per sese aliquid ipse contemplatur, tum illuc sane proficiscitur, ubi sese ad naturæ purissimæ, quæ sempiterna, immortalis, et rationis semper ejusdem est, societatem adjungit : adeoque tanquam ipsi cognatus, cum ea versatur assidue, quandiu quidem et apud sese est, et ipsi licet : itaque ab omni errore liberatur, et circa genus illud rerum eodem se modo semper habet, quod in earum sese commercium dederit. Qui quidem animi sensus prudentia nuncupatur. Recte prorsus ac vere loqueris, o Socrates. Tu ergo cum superioribus, tum iis præterea, quæ a nobis etiamnum disputantur, adductus, utri tandem ex illo duplici genere similiorem animum, magisque cognatum arbitraris? Nemo enim opinor, o Socrates, tardissimus licet atque pinguissimus, non hac tua argumentatione convictus agnoscat, in omnibus omnino, naturæ illi similiorem esse animum quæ eodem se modo semper habeat, quam ei quæ secus. Corpus vero quid? Alteri videlicet. Jam mihi quoque istud attende : dum simul animus corpusque versantur, huic servitutem et obsequium im-

A τῷ *Ἀλκιβιάδῃ*. Ἐν δὲ τῷ *Περὶ ψυχῆς* πλατύτερον ἑρμηνεύει τὰ κατὰ τούτους τόπους [a] ὁ αὐτὸς, λέγων οὕτως. « Θῶμεν οὖν (76) βούλει, ἔφη, δύο εἴδη τῶν ὄντων, τὸ μὲν ὁρατὸν, τὸ δὲ ἀειδές; Θῶμεν, ἔφη. Καὶ τὸ μὲν ἀειδὲς ἀεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ ἔχον, τὸ δὲ ὁρατὸν μηδέποτε κατὰ ταυτά; Καὶ ταῦτα, ἔφη, θῶμεν. Φέρε δὴ, ἦ δ' ὅς, ἄλλο δή τι (77) ἡμῶν αὐτῶν τὸ μὲν σῶμά (78) ἐστι, τὸ δὲ ψυχή; Οὐδὲν ἄλλο, ἔφη. Ποτέρῳ οὖν ὁμοιώτερον τῷ εἴδει φαῖμεν ἂν εἶναι καὶ συγγενέστερον τὸ σῶμα; Παντὶ, ἔφη, τοῦτό γε δῆλον, ὅτι τῷ ὁρατῷ. Τί δὲ ἡ ψυχή; ὁρατὸν, ἢ ἀειδές; Οὐχ ὑπὸ ἀνθρώπων γε, ὦ Σώκρατες, ἔφη. Ἀλλὰ μὴν ἡμεῖς γε τὰ ὁρατὰ καὶ τὰ μὴ τῇ τῶν ἀνθρώπων φύσει ἐλέγομεν, ἢ ἄλλῃ τινὶ οἴει; Τῇ τῶν ἀνθρώπων. Τί οὖν περὶ ψυχῆς ἐλέγομεν ὁρατὸν, ἢ ἀόρατον εἶναι; B Οὐχ ὁρατόν. Ἀειδὲς ἄρα; Ναί. Ὁμοιότερον ἄρα ψυχὴ σώματός ἐστι τῷ ἀειδεῖ, τὸ δὲ τῷ ὁρατῷ; Πᾶσα ἀνάγκη, ὦ Σώκρατες. Οὐκοῦν καὶ τόδε ἐλέγομεν, ὅτι ἡ ψυχὴ, ὅταν μὲν τῷ σώματι προσχρῆται εἰς τὸ σκοπεῖν τι, ἢ διὰ τοῦ ὁρᾷν, ἢ διὰ τοῦ ἀκούειν, ἢ δι' ἄλλης τινὸς αἰσθήσεως· (τοῦτο γάρ ἐστι τὸ διὰ τοῦ σώματος, τὸ δι' αἰσθήσεως σκοπεῖν τι·) τότε μὲν ἕλκεται ὑπὸ τοῦ σώματος εἰς τὰ μηδέποτε κατὰ ταυτὰ ἔχοντα· καὶ αὐτὴ πλανᾶται, καὶ ταράττεται, καὶ ἰλιγγιᾷ, ὥσπερ μεθύουσα, ἅτε τοιούτων ἐφαπτομένη; Πάνυ γε. Ὅταν δέ γε αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν σκοπῇ, ἐκεῖσε οἴχεται, εἰς τὸ καθαρόν τε καὶ ἀεὶ ὂν καὶ ἀθάνατον, καὶ ὡσαύτως ἔχον, καὶ ὡς ξυγγενὴς οὖσα αὐτοῦ, ἀεὶ μετ' ἐκείνου τε γίνεται, ὅταν περ αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν γένηται, καὶ ἐξῇ αὐτῇ· καὶ πέπαυταί τε τοῦ πλάνου, καὶ περὶ ἐκεῖνα C ἀεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχει, ἅτε τοιούτων ἐφαπτομένη. Καὶ τοῦτο αὐτῆς τὸ πάθημα φρόνησις κέκληται. Παντάπασιν, ἔφη, καλῶς, καὶ ἀληθῆ λέγεις, ὦ Σώκρατες. Ποτέρῳ οὖν αὖ σοι δοκεῖ τῷ εἴδει καὶ ἐκ τῶν πρόσθεν εἰρημένων, καὶ ἐκ τῶν νῦν λεγομένων, ἡ ψυχὴ ὁμοιότερον εἶναι καὶ συγγενέστερον; Πᾶς ἂν, ἔμοιγε δοκεῖ, ἦ δ' ὅς, συγχωρήσαι, ὦ Σώκρατες, ἐκ ταύτης τῆς μεθόδου καὶ ὁ δυσμαθέστατος, ὅτι ὅλῳ καὶ παντὶ ὁμοιότερόν ἐστιν ἡ ψυχὴ τῷ ἀεὶ ὡσαύτως ἔχοντι μᾶλλον, ἢ τῷ μή. Τί δὲ τὸ σῶμα; Τῷ ἑτέρῳ. Ὅρα δὴ καὶ τῇδε· Ὅτι ἐπειδὰν ἐν τῷ αὐτῷ ὦσι ψυχὴ καὶ σῶμα, τῷ μὲν δουλεύειν καὶ ἄρχεσθαι ἡ φύσις προστάττει, τῇ δὲ ἄρχειν καὶ δεσπόζειν· καὶ κατὰ ταῦτα αὖ, πότερόν σοι ὅμοιον δοκεῖ τῷ θείῳ εἶναι, καὶ πότερον τῷ θνητῷ; D Ἢ οὐ δοκεῖ σοι τὸ μὲν θεῖον ἄρχειν τε καὶ ἡγεμονεύειν πεφυκέναι, τὸ δὲ θνητὸν ἄρχεσθαί τε καὶ δουλεύειν; Ἔμοιγε. Ποτέρῳ οὖν ἡ ψυχὴ ἔοικε; Δηλαδὴ, ὦ Σώκρατες, ὅτι ἡ μὲν ψυχὴ τῷ θείῳ, τὸ δὲ σῶμα τῷ θνητῷ. Σκόπει δὴ, ἔφη, ὦ Κέβης, εἰ ἐκ πάντων τῶν εἰρημένων τάδε ἡμῖν ξυμβαίνει· τῷ μὲν θείῳ, καὶ ἀθανάτῳ, καὶ νοητῷ, καὶ μονοειδεῖ, καὶ ἀδιαλύτῳ, καὶ ἀεὶ ὡσαύτως, καὶ κατὰ τὰ αὐτὰ ἔχοντι ἑαυτὸ, ὁμοιότατον εἶναι ψυχήν· τῷ δὲ ἀνθρωπίνῳ, καὶ θνητῷ, καὶ ἀνοήτῳ, καὶ πολυειδεῖ, καὶ διαλυτῷ, καὶ μηδέποτε κατὰ τὰ αὐτὰ ἔχοντι ἑαυτὸ, ὁμοιότατον

[a] *Forte* τοῦτον τὸν τόπον.

(76) *Θῶμεν οὖν*. Sequentia leges in *Phædone*, pag. 385 Ficini, Serrani autem 79.

(77) *Ἄλλο δή τι*. Plato particul. δὴ non agnoscit.

(78) *Τὸ μὲν σῶμα*. Plato ἢ τὸ μὲν σῶμα.

ὸ σῶμα. Ἔχομέν τι παρὰ ταῦτα ἄλλο λέγειν, A
ἔθης, ὡς οὐχ οὕτως ἔχει; Οὐκ ἔχομεν. Τί οὖν;
ττως ἐχόντων, ἆρ' οὐ σώματι μὲν ταχὺ διαλύ-
σήκει, ψυχῇ δὲ αὖ τοπαράπαν ἀδιαλύτῳ εἶναι,
ι τούτου; Πῶς γὰρ οὔ; — Συννοεῖς οὖν, ἔφη,
ὰν ἀποθάνῃ ὁ ἄνθρωπος, τὸ μὲν ὁρατὸν αὐ-
μα καὶ ἐν ὁρατῷ κείμενον, ὃ δὴ νεκρὸν κα-
ι προσήκει διαλύεσθαι, καὶ διαπίπτειν, καὶ
αι, οὐκ εὐθὺς τούτων οὐδὲν πέπονθεν, ἀλλ'
συχνὸν ἐπιμένει χρόνον· ἐὰν μέν τις καὶ
; ἔχων τὸ σῶμα τελευτήσῃ, καὶ ἐν τῇ αὐτῇ
πάνυ μάλα. Συμπεσὸν γὰρ τὸ σῶμα καὶ
ν, ὥσπερ οἱ ἐν Αἰγύπτῳ ταριχευθέντες, ὀλί-
μένει ἀμήχανον ὅσον χρόνον. Ἔνια δὲ μέρη
τος, καὶ ἐὰν σαπῇ, ὀστᾶ τε καὶ νεῦρα, καὶ
α πάντα, ὅμως, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἀθάνατά B
ὔ; — Ναί. Ἡ δὲ ψυχὴ ἄρα, (τὸ ἀειδὲς, τὸ
ον τόπον ἕτερον οἰχόμενον, γενναῖον, καὶ
καὶ ἀειδῆ, εἰς ᾅδου, ὡς ἀληθῶς, παρὰ τὸν
ὰ φρόνιμον Θεὸν, οἷ, ἐὰν ὁ Θεὸς ἐθέλῃ, αὐ-
τῇ ἐμῇ ψυχῇ ἰτέον·) αὕτη δὲ δὴ ἡμῖν ἡ τοι-
ὶ οὕτω πεφυκυῖα, ἀπαλλαττομένη τοῦ σώ-
θὺς διαπεφύσηται, καὶ ἀπόλωλεν, ὥς φασιν
ἄνθρωποι; Πολλοῦ γε καὶ δεῖ, ὦ φίλε
καὶ Σιμμία. Ἀλλὰ πολλῷ μᾶλλον ὧδε ἔχει·
καθαρὰ ἀπαλλάττηται τοῦ σώματος, μηδὲν
υσα, ἅτε οὐδὲν κοινωνοῦσα αὐτῷ ἐν τῷ βίῳ
ναι, ἀλλὰ φεύγουσα αὐτὸ, καὶ συνηθροι-
ὴ εἰς ἑαυτὴν, ἅτε μελετῶσα (79) ἀεὶ τοῦτο·
οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ ὀρθῶς φιλοσοφοῦσα, καὶ C
θνάναι μελετῶσα ῥᾳδίως· ἢ οὐ τοῦτ' ἂν εἴη
νάτου; — Παντάπασί γε·) οὐκοῦν οὕτω μὲν
ἰς τὸ ὅμοιον αὐτῇ τὸ ἀειδὲς ἀπέρχεται, τὸ
καὶ ἀθάνατον, καὶ φρόνιμον· οἷ ἀφικομένῃ
αὐτῇ εὐδαίμονι εἶναι, πλάνης, καὶ ἀνοίας,
ν, καὶ ἀγρίων ἐρώτων, καὶ τῶν ἄλλων κα-
ἀνθρωπείων ἀπηλλαγμένῃ. Ὥσπερ δὲ λέγε-
τῶν μεμυημένων, ὡς ἀληθῶς τὸν λοιπὸν
τὰ θεῶν διάγουσα· οὕτω φῶμεν, ὦ Κέβης,
— Οὕτως νὴ Δία, ἔφη ὁ Κέβης. Ἂν δέ γε,
μασμένη καὶ ἀκάθαρτος τοῦ σώματος ἀπαλ-
ἅτε σώματι ἀεὶ ξυνοῦσα, καὶ τοῦτο θερα-
καὶ ἐρῶσα, καὶ γοητευομένη ὑπ' αὐτοῦ,
ν ἐπιθυμιῶν καὶ ἡδονῶν, ὥστε μηδὲν ἄλλο
ι ἀληθὲς ἀλλ' ἢ τὸ σωματοειδὲς, οὗ ἄν τις D
αὶ ἴδοι, καὶ πίοι, καὶ φάγοι, καὶ πρὸς τὰ
χρήσαιτο· τὸ δὲ τοῖς ὄμμασι σκοτῶδες, καὶ
τὸν δὲ καὶ φιλοσοφίᾳ αἱρετὸν, τοῦτο δὲ εἰθι-
σὶν τε, καὶ τρέμειν, καὶ φεύγειν· οὕτω δὴ
ει ψυχὴν αὐτὴν καθ' αὑτὴν εἰλικρινῆ ἀπαλ-
Οὐδ' ὁπωστιοῦν, ἔφη. » Ταῦτα ὁ Πλάτων.
ὲ τὴν διάνοιαν ὁ Πορφύριος, ἐν τῷ πρώτῳ τῶν
ὸν *Περὶ ψυχῆς* τοῦτον γράφων τὸν τρόπον.

A perium illi atque dominatum, ab ipsamet natura mandatum esse. Quibus e duobus utrum porro divinæ, utrum mortali naturæ affine arbitraris? Num tibi ut imperare ac moderari, divinum, ita obsequi ac servire, mortale tibi quiddam videtur? Videtur sane. Utrius ergo similis animus est? Enimvero divinæ animum, corpus mortali simile esse liquet, o Socrates. Vide igitur, inquit, o Cebes, num id ex superioribus omnibus consequatur: divinæ, immortali, spiritali, simplici, indissolubili, unoque semper et eodem se modo habenti naturæ, simillimum esse animum: corpus contra, humanæ, mortali, mentis experti, multiplici, solutioni obnoxiæ, nec rationem semper eamdem vultumque retinenti, simillimum. Causæne dicimus aliquid, charissime Cebes, quominus vera ista videantur? Nihil plane. Hæc ergo cum ita sint, nunquid proprium id corporis est, uti brevi solvatur, animi contra, vel ut nunquam penitus dissolvi possit, vel aliud quiddam hujus conditionis affine? **553** Quippe. Jam intelligis ipse mecum, inquit, ubi homo interierit, corpus hoc ejus aspectabile, quod in re similiter aspectabili jacet, quæ a nobis cadaver appellatur, cujus id proprium est, ut solvatur, diffluat, evanescat, ejusmodi tamen continuo subire nihil; sed potius satis multo tempore consistere: adeoque si quis formoso et eleganti corpore decesserit, illam ipsam dignitatem ac speciem admodum retinere. Et vero posteaquam exsiccatum fuerit conditumque corpus, ut qui apud Ægyptios condiri solent, mirum quandiu totum fere integrumque maneat. Quin et partes corporis aliquæ, tametsi jam extabuerit, ossa videlicet, nervi, ac cæteræ id genus omnes, immortales, pene dixerim, supersunt ipsæ tamen, nonne? Sic est. At vero, animus ille noster (qui videri non potest, qui in alteram quamdam similemque sedem commigrans, eamque nobilem simul et castam, atque ab omni conspectu sejunctam apud inferos, ad bonum aliquem haud dubie sapientemque Deum proficiscitur; quo quidem, si Deo placuerit, animo isti meo abeundum jamjam erit); ille, inquam, noster animus, talis cum sit ab natura satus, simul atque liberatus corpore fuerit, evanescet illico, ac funditus, ut vulgus hominum loquitur, interibit? Permultum id quidem abest, mi Cebes, tuque o Simmia. Imo longe profecto verius quod sequitur. Si purus ex corpore discesserit, nihilque secum ex eo trahens, quod nullum unquam hac in vita cum eo prudens volensque commercium habuerit, sed potius illud fugiens, in se ipsum collectus persliterit, quod in eo meditationis genere totus semper esset (quod dum agebat, hoc sane agebat unum, uti recte philosopharetur, facile moriendi rationem secum ipse versaret, quid enim? an hæc tibi mortis meditatio non Ita plane): animus, inquam, hoc statu si discedet, ad illud continuo sese recipiet, quod affsi, spectarique non potest, divinum quiddam utique, immortale simul ac sapiens, quocum t, tum demum felix esse incipit, ab errore, inscitia, terroribus, insanis amoribus, ac re-

μελετῶσα, etc Periodus Platonico more producta, suspensa, impedita.

liqua malorum humanorum contagione liberatus. Atque, ut de initiatis dici vulgo solet, in deorum societate deinceps totus vere ac perpetuus est. Utrum tibi hoc, mi Cebes, genus orationis probatur, an aliud placet? Mihi vero admodum probatur, inquit Cebes, ita me Jupiter amet. **554** At vero, idem, opinor, si contaminatus ex corpore inquinatusque migrabit, quod assiduus cum eo fuerit, quod ipsum coluerit atque amaverit, ejusque simul cupiditatum voluptatumque veneficiis usque adeo fascinatus captusque fuerit, nihil ut aliud rerum putaret, quam quod esset corporeum, quod tactu visuve perciperetur, quod poculentum aut esculentum esset, aut in rebus venereis locum haberet: quidquid autem sic oculis obscurum esset, ut ab iis non videretur quidem, sed mente tamen ac philosophiæ vi caperetur, id totum odisse, formidare ac fugere soleret: an tu eum, qui comparatus ita sit, purum ac sincerum, atque ab omni per sese labe sejunctum ex corpore discessurum arbitraris? Nullo modo, inquit ille. » Hactenus Plato. Cujus sententiam uberius exponens tractansque Porphyrius, in eorum primo, *quos ad Boethum* scribit, ita de animo loquitur.

CAPUT XXVIII.

De eadem, ex Porphyrio.

« Ad immortalitatem animi defendendam, inquit, promptum id firmumque argumentum Platoni visum, quod ex rei similis ratione duceretur. Nam si naturæ divinæ, quæ et immortalis est, nec videri, aut dissipari, solvique potest, sed in ipsa integritate sitam habet et consistentem essentiam, affinis est animus; quidni ejus quoque generis ille sit, quod suum illud exemplar imitetur? Cum enim, ubi summa duo quædam inter sese opponi constat, cujusmodi sunt ratione præditum, et rationis expers, de tertio aliquo dubitatur, utrius in classe numeroque ponendum sit: tum is quoque probari solet demonstrandi modus, quo utri e duobus simile sit ostenditur. Sic enim, tametsi prima hominis ætas rationis et consilii laboret inopia, multique præterea ad ipsam usque senectutem in plurimis imprudentia ac temeritate labantur: quod tamen hominum genus cum ea natura, cujus integra sinceraque ratio est, multarum similitudinum societate conjunctum sit, idem jam inde ab initio rationis compos habitum est. Cum itaque divinus ille deorum cœtus, nihil unquam, ut constat, detrimenti capere possit: terrestre contra genus corruptioni obnoxium esse nemo non videat: in illa profecto dubitatione, qua nonnulli hærent, utrum ad genus animum adjungere debeant, jure Plato investigandam ex similitudine veritatem putavit. **555** Et quoniam ipse cum ea natura quæ dissolvi potest, quæ mente simul ac vita caret, quæque tactu propterea cæterisque sensibus usurpari solita, nascitur pariter et exstinguitur, affinitatis nihil habet: cum ea vero plurimum, quæ divina et immortalis est, quæ non visu, sed mente percipitur, quæ vitæ particeps est cognataque veritati, ac cæteris instructa dotibus, quas in animo philosophus agnoscit: adduci potuit nunquam, ut alias Dei similitudines in eo reperiri concederet, essentiæ conjunctionem et affinitatem negaret, cujus unius causa in cæterorum ornamentorum communionem voca-

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΗ.

Πορφυρίου περὶ τοῦ αὐτοῦ.

« Αὐτίκα λόγον ἰσχυρὸν εἶναι δοκοῦντα τῷ Πλάτωνι εἰς παράστασιν τῆς ψυχῆς ἀθανασίας, τὸν ἐκ τοῦ ὁμοίου. Εἰ γὰρ ὁμοία τῷ θείῳ, καὶ ἀθανάτῳ, καὶ ἀειδεῖ, καὶ ἀσκεδάστῳ, καὶ ἀδιαλύτῳ, καὶ οὐσιωμένῃ, καὶ συνεστῶτι ἐν ἀφθαρσίᾳ· πῶς οὐ τοῦ γένους ἂν εἴη τοῦ κατὰ τὸ παράδειγμα; Ὅταν γὰρ δύο τινῶν ἄκρων ἐναργῶς ἐναντίων, οἷον λογικοῦ τε καὶ ἀλόγου, ἄλλο τι ἀμφισβητῆται, ποίας ἐστὶ μερίδος, εἰς ἣν καὶ ουτος τρόπος ἀποδείξεως, διὰ τοῦ δεῖξαι τίνι τῶν ἀντικειμένων ὅμοιον. Οὕτω γάρ, καίπερ ἐν ἀλογίᾳ κατὰ πρώτην ἡλικίαν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους κατεσχημένου, πολλῶν τε ἄχρι γήρως ἐν τοῖς τῆς ἀλογίας ἁμαρτήμασι πλεοναζόντων, ὅμως διὰ τὸ τῷ καθαρῶς λογικῷ πολλὰς

B

ὁμοιότητας φέρειν, λογικὸν εἶναι τὸ γένος τοῦτο ἐξ ἀρχῆς ἐπιστεύθη. Ὄντος οὖν θείου συστήματος, καὶ ἀκηράτου, καὶ ἀλυμάντου προφανῶς, τοῦ τῶν θεῶν· ὄντος δὲ πάλιν ἐναργῶς τοῦ χθονίου καὶ αὐτοῦ (80), καὶ ἐν διαφθορᾷ κειμένου, ἀμφισβητουμένης δὲ παρά τισι τῆς ψυχῆς, τίνι προκειμένων μέρει προσκεχώρηκεν· ἐκ τῆς ὁμοιότητος ᾠήθη ὁ Πλάτων δεῖν ἀνιχνεύειν τὴν ἀλήθειαν. Καὶ ἐπειδὴ τῷ μὲν θνητῷ τε καὶ λυτῷ, καὶ ἀνοήτῳ, καὶ ζωῆς ἀμετόχῳ καὶ διὰ τοῦτο ἁπτῷ τε καὶ αἰσθητῷ, καὶ γινομένῳ, καὶ ἀπολλυμένῳ οὐδαμῶς ἐοικε· τῷ δὲ θείῳ, καὶ ἀθανάτῳ, καὶ ἀειδεῖ, καὶ νοερῷ, ζωῆς τε καὶ ἀληθείας συγγενεῖ, καὶ ὅσα ἐκεῖνος περὶ αὐτῆς ἀναλογίζεται· ἐδόκει μὴ τὰς μὲν ἄλλας ὁμοιότητας τοῦ Θεοῦ ἐνεῖναι συγχωρεῖν, τὸ δὲ τῆς οὐσίας ἐμφερὲς ἀπ' αὐτῆς ἐθέλειν ἀθετεῖν, δι' ὃ καὶ τούτων αὐτὴν

C

τυχεῖν συμβέβηκεν. Ὥσπερ γὰρ τὰ ἐνεργείαις τῷ Θεῷ ἀνόμοια εὐθὺς καὶ τῇ συστάσει τῆς οὐσίας ἐξήλλακτο, οὕτως ἀκόλουθον εἶναι τὰ τῶν αὐτῶν πως ἐνεργειῶν μέτοχα φθάνειν τὴν ὁμοιότητα τῆς οὐσίας κεκτημένα. Διὰ γὰρ τὴν ποιὰν οὐσίαν, ποιὰς εἶναι καὶ τὰς ἐνεργείας, ὡς ἂν ἀπ' αὐτῆς ῥεούσας, καὶ αὐτῆς οὔσας βλαστήματα. Τούτου τοίνυν τοῦ λόγου τὴν δύναμιν περιαιρῶν (81) ὁ Βοηθὸς, ἐπάκουσον εὐθὺς ἐν ἀρχῇ τοῦ λόγου ὃν πεποίηκε (82), γράφων οὕτως· « Εἰ μὲν ἀθάνατός ἐστιν ἡ ψυχὴ, καὶ παντὸς ὀλέθρου κρείττων τις φύσις, πολλοὺς ἀναμείναντα χρὴ καὶ περιηγήσ-

(80) *Καὶ αὐτοῦ*. Quid si καὶ ἁπτοῦ, vel καὶ λυτοῦ, quæ voces paulo post adhibentur.

(81) *Περιαιρῶν*. Alias περιαιρεῖν, *circumcidere*, aut omnino tollere est; hic ut videtur, περιλαβεῖν seu καταλαβεῖν.

(82) *Ὃν πεποίηκε*. Dubitari non potest, quin desideretur aliquid. Forte subaudiendum ὡς αὐτὸν ἀποδέχεται, vel ὡς διεξέρχεται, aut al. simile. Nisi malis quo alt. manuscript. repræsentat, περιαιρῶν ὁ βοηθὸς, ἐν ἀρχῇ τοῦ λόγου γέγραφεν οὕτως, nec imperativum ἐπάκουσον agnoscit.

ρους ἀποφήνασθαι. Τὸ μέντοι τῶν περὶ ἡμᾶς A ὀ μηδὲν γενέσθαι Θεῷ ψυχῆς, οὐ πολλῆς ἂν ἧς πραγματείας πιστεύσειεν· οὐ μόνον διὰ ῆς καὶ ἄπαυστον τῆς κινήσεως, ἣν ἐν ἡμῖν ι, ἀλλὰ τοῦ καθ' ἑαυτὴν νοῦ. Εἰς ὅπερ ἀπ- ὁ Κροτωνιάτης φυσικὸς (83), εἶπεν ἀθάνατον ἶσαν, καὶ πᾶσαν ἠρεμίαν φύσει φεύγειν, ἡ θεῖα τῶν σωμάτων. Ἀλλὰ καὶ καθάπαξ τὴν ; ψυχῆς, καὶ μάλιστα τὸν ἄρχοντα ἐν ἡμῖν ηλίκα βουλεύματα καὶ ὁρμὰς πολλάκις ὁποίας , τῷ κατανοήσαντι πολλή τις ἂν πρὸς τὸν ιότης ὑποφανείη. » Καὶ ἑξῆς ἐπιλέγει· « Εἰ ὁμοιότατον τῷ θείῳ πάντων χρημάτων ἡ κνυται, τίς ἔτι χρεία τῶν ἄλλων δεῖσθαι λό- ἀπόδειξιν τῆς ἀθανασίας αὐτῆς, προοιμιαζό- αὶ μὴ καὶ τοῦτον ὡς ἕνα μετὰ τῶν πολλῶν B ιοῦντα, ἱκανὸν ὄντα ἐντρέψαι τοὺς εὐγνώμο- οὐκ ἂν τῶν ἐμφερῶν τῷ θείῳ μετέσχεν ἐνερ- ἡ τοι θεία γε οὖσα καὶ αὐτή; Εἰ γὰρ καίπερ ητῷ καὶ λυτῷ, καὶ ἀνοήτῳ, καὶ καθ' ἑαυτὸ αὶ ἀεὶ ἀπολλυμένῳ, καὶ διαῤῥέοντι εἰς τὴν λεῖας μεταβολὴν, κατορωρυγμένη, αὐτό τε ι συνέχει, καὶ τὴν ἑαυτῆς θείαν ἀναδείκνυσιν καίπερ ἐπιπροσθουμένη καὶ ἐμποδιζομένη προκειμένου αὐτῇ πανωλέθρου πλάσματος· ῷ λόγῳ χωρισθείη, ὥσπερ χρυσίον περιπε- ου πηλοῦ, οὐχ αὐτόθεν ἂν τὸ ἑαυτῆς εἶδος ν, ὡς ἐμφερὲς ὂν μόνον τῷ Θεῷ, ἀλλὰ καὶ έτοχον αὐτοῦ εἶναι, καὶ τὰς ἐν ταῖς ἐνερ- ιοιότητας διασῶζον, καὶ ἐν τῷ θνητῷ αὐτῆς C ἐστὶν ὅταν ἐν τῷ θνητῷ καθειρχθῇ), διὰ τοῦτο όμενον, ὅτι φύσεως ἦν τῆς ἀμοίρου φθορᾶς; » καταβὰς φησιν· « Εἰκότως δὲ καὶ θεία φαίνε- τῆς πρὸς τὸν ἀμέριστον ὁμοιώσεως· καὶ θνη- ν προσπελάζει τῇ θνητῇ φύσει, καὶ κάτεισι, σι, καὶ θνητοειδής ἐστι, καὶ τοῖς ἀθανάτοις . Ἄνθρωπος γὰρ καὶ ὁ γαστρίζων ἑαυτὸν, ρέσθαι σπουδάζων, ὡς τὰ κτήνη· ἄνθρωπος σώζειν ἐν πελάγει δι' ἐπιστήμης ἐν κινδύ- ς τε ὢν τὴν ναῦν, καὶ ὁ σώζειν ἐν νόσοις, τὴν μὲν ἀλήθειαν εὑρίσκων, μεθοδεύσας δὲ ς γνώσεως καταλήψεις, πυρίων τε εὑρέσεις σκοπείων τηρήσεις, καὶ μιμήσεις τῶν τοῦ γοῦ ποιημάτων μηχανησάμενος. Ἄνθρωπος νόησεν ἐπὶ γῆς συνόδους τῶν ἑπτὰ μετὰ τῶν D ν δημιουργῆσαι, διὰ μηχανημάτων τὰ ἐν οὐ- μούμενος. Καὶ τί γὰρ οὐχ ἐπενόησεν, ἀπο- τὸν θεῖον καὶ Θεῷ παρισωμένον ἐν ἑαυτῷ ἐφ' ὧν ὀλυμπίου τε καὶ θείου, καὶ οὐδαμῶς τολμήματα διαφαίνων, τοὺς πολλοὺς διὰ φι- τῆς αὐτῶν εἰς τὰ κάτω ῥοπῆς ἰδεῖν αὐτὸν ς τε ὄντας, ἐκ τῶν ἔξωθεν φαινομένων ὁμοίως θνητοειδῆ δοξάζειν αὐτὸν ἀναπέπεικεν· ἑνὸς ιὰ τούτου τρόπου τῆς ἐκ κακίας παραμυθίας, νεανισώσει τῆς ἑαυτῶν ἀθλιότητος διὰ τὰ ἔξω- ὁμενα προσαναπαυομένους, πείθειν ἑαυτοὺς, τὰ ἔξω, καὶ τὰ εἴσω ὅμοιοι πάντες ἄνθρωποι. »

A tus esset. Ut enim quæ Deo agendi vi rituque dissimilia sunt, eadem continuo ab propria illius essentiæ ratione discedunt : ita plane consequens esse, ut quæ res eamdem propemodum, quam ipse, agendi vim ac rationem habent, jam eæ prius essentiæ cum eo similitudinem acceperint. Talis enim essentiæ gratia, tales etiam esse agendi vires, quippe quæ ab ea manent, et quædam ejus quasi germina sint. Cujus argumenti vim cum optime Boethus caperet, audi sis quemadmodum ipso statim suæ disputationis exordio persequatur : « Utrum, inquit, immortalis sit animus, omnique interitu superior, qui rem per sese demonstrare vellet, multis eum sane ac longissimis disputationum flexionibus uti oporteret. At vero, ut ex rebus nostris, Deo simi- B lius nihil esse quam animum, quivis sibi persuadeat, non spissam admodum et actuosam contentionem desideret : non modo quod ipse continuum in nobis perennemque motum efficiat, sed etiam ob ejus qua præditus est mentis excellentiam. Quod quidem physicus etiam ille Crotoniates dum videret, animum illico nostrum, immortalis quod esset, quietem omnem, divinorum more corporum, suapte natura defigere pronuntiavit. Et vero, qui semel animi hujus ideam noverit, ac præsertim quanta mens illa nostri moderatrix agitet versetque consilia, aut cujusmodi sæpissime in nobis impetus efficiat, idem profecto similitudinem ejus cum Deo maximam deprehendet. » Tum aliquot interjectis, C « Nam si animum, inquit, naturæ divinæ omnium longe simillimum esse constiterit, quorsum alias deinceps, quasi præfandi causa, ejus immortalitatis probandæ rationes exquiras, ac non istam potius unam inter plerasque censeas, ejusmodi cum sit, cui non cedere modestiores et æquiores salvo suo pudore non possint, quod nimirum Deo similes agendi vires accepisset nunquam, nisi esset ipse divinus? 556 Nam si mortali corpori, fluxo et sine mente, imo etiam vero ex sese cadaveri, quod exstinguitur assidue, atque in interitus mutationem dilabitur, infossus ille dum est, non illud modo fingit atque conservat, sed naturæ quoque suæ divinitatem ostendit, tametsi exitialis hujus, quod obvium semper habeat, figmenti moles lucem ejus vimque de- D bilitet : quomodo tandem, ubi semel rationem illam suam, velut aurum, ab circumfusi luti contagione secretam ac sejunctam habuerit, suam per sese formam speciemque patefaciet, quæ non affinis tantum Deo sit, verum etiam propter hanc cum eo communionem, et agendi rationem ei persimilem adhuc retineat, et vero, qua sui parte mortalis est, ut sane est, dum mortali corpore inclusus constrictusque manet, eo tantum non dissolvatur, quod ejus naturæ sit, quæ nullam corruptionem interitumque patiatur? » Deinde progressus ulterius, « Idem, inquit, præterea, uti ex sua cum eo qui parte omni caret, similitudine, divinus merito videri potest : lam, ut constat, aperuit, et pro animorum immortalitate studiose acriterque pugnavit.

(83) Κροτωνιάτης φυσικός. Pythagoras, credo. otone potissimum Italicæ philosophiæ scho-

ita, quatenus mortalem ad naturam accedit, mortalis existimari. Descendit idem ac vicissim ascendit, mortalibus simul et immortalibus similis. Etenim homo est, qui farcire ventrem, qui jumenti more abdomen saturare contendat : homo item est, qui medio in mari, arte atque industria naufragii periculis navim eripere, qui alios liberare morbis, qui et verum perspicere, et ejusdem cognoscendi rationem aliis viamque munire, qui et igniarium reperire, et horologium signare, ipsaque adeo summi artificis opera æmulari possit. Quippe homo enim septem illorum siderum concursus et conversiones arte repræsentavit, machinis quibusdam res cœlestes imitatus. Ecquid vero non excogitavit, quo mentem illam suam et divinam, et Deo persimilem ostenderet? Quibus ille rebus cum cœlestem plane, divinumque, nec ullatenus mortalem impetum atque industriam exerceret, vu go tamen, quod uti nimium suam illam in res inferiores inclinationem amat, ita minus eum intueri possit, rebus illis quæ omnium in aspectum cadunt, facile persuasit, ut illum in eadem ipse secum mortalium classe reponeret, præsertim cum inde quoque, hoc tanquam aliquod improbitatis suæ solatium habeat, ut dum in illa quam sibi ex rerum exteriorum specie fingit, suæ cum aliis miseriæ communione acquiescit, cunctos homines tam intrinsecus quam extrinsecus alios aliis similes arbitretur. » Hæc Porphyrius. 557 Quorum omnium doctorem ac magistrum Mosem fuisse constat, qui verbis ante laudatis cum primam illam hominum molitionem exposuit, ea cum Deo similitudine immortalitatis animi fidem fecit. Sed quoniam ejusmodi est in constituendis incorporeæ, sensumque fugientis naturæ rationibus, Mosem inter Platonemque consensio : reliquas deinceps Platonicæ philosophiæ partes videamus, eumdemque Hebræorum in omnibus amantem ac studiosum fuisse ostendamus, nisi sicubi dum plus humano sensui, quam ferebat sacrarum litterarum veritas indulgeret, longius exerravit. Id sane liquet, ubicunque verum feliciter attigit, Mosis eum vestigiis institisse, eumdem, quoties a Mosis ac prophetarum mente, discessit, toties disserendo ac ratiocinando titubasse. Atque id suo a nobis loco demonstrabitur. Interea, quando cum illis in spiritalium naturarum tractatione cohærenter loquentem audivimus; sequitur, ut ad earum quæ sensibus usurpantur physiologiam transeuntes, quam ipsi quoque cum Hebræis hoc in genere conveniat, paucis indicemus.

A Τούτων ἁπάντων διδάσκαλος πέφηνε γεγονὼς ὁ Μωϋσῆς, ὅς, διεξιὼν τὴν πρώτην ἀνθρωπογονίαν κατὰ τὰς προτεθείσας λέξεις, διὰ τῆς πρὸς τὸ Θεῖον ἐξομοιώσεως, τοὺς περὶ ψυχῆς ἀθανασίας λόγους ἐπιστώσατο. Ἀλλ' ἐπειδὴ τὰ περὶ τῆς ἀσωμάτου καὶ ἀφανοῦς οὐσίας σύμφωνα καὶ ὁμόδοξα Μωϋσεῖ καὶ Πλάτωνι συνέστη, ὥρα καὶ τὰ λοιπὰ μέρη τῆς κατὰ Πλάτωνα φιλοσοφίας ἐπιθεωρῆσαι, δεῖξαί τε τὸν ἄνδρα Ἑβραίοις κατὰ πάντα φίλον· ἐκτὸς εἰ μή που παρατραπεὶς, ἀνθρωπινώτερον ἢ κατὰ τὸν ἀληθῆ φάναι τι προήχθη λόγον. Αὐτίκα τῶν εἰρημένων ὅσα μὲν ἐπιτυχῶς λέλεκται τῷ ἀνδρὶ, συντρέχοι ἂν τοῖς Μωϋσεῖ δεδογμένοις· ὅσα δὲ μὴ ἀρέσκοντα Μωϋσεῖ καὶ τοῖς προφήταις ὑπέλαβεν, οὐκ ἂν ἔχοι συνεστῶτα τὸν λόγον. Τοῦτο δ' ἡμῖν ἐν καιρῷ τῷ δέοντι παραστήσεται. B Τέως δ' ἐπεὶ πεφώραται ἐν τῇ περὶ τῶν νοητῶν ἐποπτείᾳ συνῳδὰ καὶ σύμφωνα τὰ τεθειμένα, ὥρα, ἐπελθοῦσιν αὖθις ἐπὶ τὴν τῶν αἰσθητῶν φυσιολογίαν, ἐν βραχέσι τὴν πρὸς τὰ Ἑβραίων ἐπιδραμεῖν τοῦ ἀνδρὸς συμφωνίαν.

CAPUT XXIX.

Quod mundus ortum habuerit.

« Universum hoc a Deo conditum, aliquem ortum habuisse Moses docuit, dum ait ipso statim operis sui vestibulo, « In principio fecit Deus cœlum et terram; » itemque partes ordine singulas executus addit : « Hic liber generationis cœli et terræ, quando exstitit ille dies, quo fecit Deus cœlum et terram. » Audi jam, quam non ab ea sententia Plato deflectat, hunc in modum scribens ipse quoque : « Quidquid fit, id omne vi alicujus principii fieri : prorsus enim evenire non posse, ut quod ortum habet, ortus sui auctorem non habeat. » Quibus ita subdit : « Omne igitur cœlum, sive mundus, sive quovis alio vocabulo gaudet, hoc a nobis nuncupatus sit. De quo id primum consideremus, quod principio est in omni quæstione considerandum : semperne fuerit, nullo generatus ortu; an ortus sit ab aliquo temporis principatu : quandoquidem cernitur, 558 et tangitur, et est undique corporatus.

C

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΘ'.

Περὶ τοῦ γενητὸν εἶναι τὸν κόσμον.

« Μωσέως γενητὸν ἀποφηναμένου τόδε τὸ πᾶν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ γενόμενον· λέγει δ' οὖν ἀρχόμενος τῆς ἑαυτοῦ γραφῆς, « Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. » Καὶ πάλιν μετὰ τὰ κατὰ μέρος ἐπάγει· « Αὕτη ἡ βίβλος γενέσεως οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὅτε ἐγένετο ἡ ἡμέρα, ᾗ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· » ἄκουε τοῦ Πλάτωνος ὡς οὐκ ἐκπίπτει τῆς διανοίας, ὧδέ πη καὶ αὐτὸς γράφων· « Πᾶν τὸ γιγνόμενον (84) ὑπ' αἰτίου τινὸς ἐξ ἀνάγκης γίνεσθαι· πάντῃ γὰρ ἀδύνατον χωρὶς αἰτίου γένεσιν ἔχειν. » Καὶ ἐπιλέγει· « Ὁ δὴ πᾶς οὐρανὸς καὶ κόσμος (85), ἢ καὶ ἄλλο ὅ τι ποτὲ ὀνομαζόμενος μάλιστα D ἂν δέχοιτο, τοῦθ' ἡμῖν ὀνομάσθω. Σκεπτέον οὖν περὶ αὐτοῦ πρῶτον, ὅπερ ὑπόκειται περὶ τοῦ παντὸς ἐν ἀρχῇ δεῖν σκοπεῖν· πότερον ἦν ἀεὶ, γενέσεως ἀρχὴν ἔχων οὐδεμίαν, ἢ γέγονεν ἀπ' ἀρχῆς τινος ἀρξάμενος· ὁρατὸς γὰρ ἁπτός τέ ἐστι καὶ σῶμα ἔχων. Πάντα δὲ τὰ τοιαῦτα, αἰσθητά· τὰ δ' αἰσθητὰ δόξῃ

(84) *Πᾶν τὸ γιγνόμενον.* Platonem consule in *Timæo*, pag. 526 Ficini.

(85) *Καὶ κόσμος.* Rectius Plato et manuscr., ἢ κόσμος.

τὰ (86) καὶ γενητὰ ἐφάνη. Τῷ δ' αὖ γενομέ-
ῳ ὑπ' αἰτίου τινὸς ἀνάγκην εἶναι γενέσθαι.
οὖν ποιητὴν καὶ δημιουργὸν (87) τοῦδε τοῦ
εὑρεῖν τε ἔργον, καὶ εὑρόντα εἰς πάντας
ν λέγειν. » Καὶ αὖθις ἑξῆς φησιν· « Οὕτως
κατὰ λόγον τὸν εἰκότα δεῖ λέγειν τόνδε τὸν
ζῶον ἔμψυχον, ἔννουν γενέσθαι τῇ ἀληθείᾳ
τοῦ Θεοῦ πρόνοιαν. »

A Omnia autem talia sensum movent, sensusque moventia quæ sunt, eadem in opinione considunt: quæ ortum habere gignique diximus; nihil autem gigni posse sine causis. Atque illum quidem quasi parentem hujus universitatis invenire difficile est, et cum jam inveneris, indicare in vulgus nefas. » Et deinceps: « Quam ob causam non est cunctandum profiteri, si modo investigari aliquid conjectura potest, hunc mundum animal esse, idque intelligens, et divina Providentia constitutum. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Λ'.

Περὶ τῶν κατ' οὐρανὸν φωστήρων.

Μωϋσέως καὶ τούτους εἶναι γενητοὺς διδά-
κ' ὧν ἔφησε· « Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· γενηθή-
φωστῆρες ἐν τῷ στερεώματι τοῦ οὐρανοῦ,
ίνειν ἐπὶ τῆς γῆς· καὶ ἔστωσαν εἰς σημεῖα,
καιρούς, καὶ εἰς ἡμέρας, καὶ εἰς ἐνιαυτούς.
ησεν ὁ Θεὸς τοὺς δύο φωστῆρας τοὺς μεγά-
τοὺς ἀστέρας· καὶ ἔθετο αὐτοὺς ἐν τῷ στε-
τοῦ οὐρανοῦ· » ὁμοίως καὶ ὁ Πλάτων, « Ἐξ
ου (88) Θεοῦ καὶ διανοίας, φησὶ, τοιαύ-
ς χρόνου γένεσιν, ἵνα γενηθῇ χρόνος, ἥλιος,
νη, καὶ πέντε ἄλλα ἄστρα ἐπίκλην ἔχοντα
εἰς διορισμὸν καὶ φυλακὴν χρόνου (89)
σώματα δὲ αὐτῶν ποιήσας ὁ Θεὸς, ἔθηκεν
περιφοράς. » Ἐπιτήρει δὲ, εἰ μὴ τὸ, « Ἐξ
» καὶ διανοίας Θεοῦ, » εἰρημένον τῷ Πλά-
μοιον ἂν εἴη τῷ παρ' Ἑβραίοις φάσκοντι·
γῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν, καὶ τῷ
τοῦ στόματος αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις αὐ-
ἀλλὰ καὶ Μωϋσέως εἰπόντος, « Καὶ ἔθετο
ἐν τῷ στερεώματι· » ὁμοίᾳ κέχρηται καὶ ὁ
φωνῇ τῇ, « Ἔθηκεν, » εἰπὼν, « σώματα δὲ
ποιήσας ὁ Θεὸς ἔθηκεν εἰς τὰς περιφοράς. »

CAPUT XXX.

De cœli luminibus.

Moses prætere suum cœli luminibus ortum assignavit his verbis: « Et dixit Deus: Fiant luminaria in firmamento cœli, ut luceant super terram, et
B sint in signa et tempora, et dies, et annos. Fecitque Deus duo luminaria magna, et stellas. Et posuit eas in firmamento cœli [1]. » Quam in sententiam Plato, « Ratione igitur, inquit, et mente divina, ad originem temporis curriculum inventum est solis et lunæ, et aliorum quinque astrorum errantium cognomento, ad temporis numeros distinguendos et conservandos. Corpora autem eorum singulorum cum effecisset Deus, ea ad conversiones collocavit. » Hic tu mihi videsis, num quod Plato dixit, λόγου καὶ διανοίας Θεοῦ (verbo ac mente divina), ei persimile sit, quod ait Moses. λόγῳ « Verbo Domini cœli firmati sunt, » et πνεύματι « Spiritu oris ejus omnis virtus eorum. » Quinetiam cum Moyses dixerit, Καὶ
C ἔθετο, « et posuit ea in firmamento cœli: » Plato simili quoque voce usus, hoc est, ἔθηκεν, corpora, inquit, singulorum cum effecisset Deus, ea ad conversiones collocavit. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΑ'.

Ὅτι πάντα καλὰ τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ.

Ἑβραίων Γραφῆς ἐφ' ἑκάστῳ δημιουργημά-
φωνούσης, « Καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς ὅτι καλόν· »
τῇ πάντων συγκεφαλαιώσει φασκούσης·
δεν ὁ Θεὸς τὰ πάντα, καὶ ἰδοὺ καλὰ λίαν. »
τοῦ Πλάτωνος λέγοντος· « Εἰ μὲν δὴ καλός
ὁ κόσμος, ὅ τε Δημιουργὸς ἀγαθὸς, δῆλον
τὸ ἀΐδιον ἔβλεπε· » καὶ πάλιν· « Ὁ μὲν γὰρ
ς τῶν γεγονότων, ὁ δ' ἄριστος τῶν αἰτίων. »

CAPUT XXXI.

Omnia Dei opera bona esse.

Cum etiam, ut quodque perfectum erat divinum opus, hanc sacræ litteræ **559** clausulam identidem adjecerint, « Et vidit Deus quod bonum esset » itemque ut simul omnia comprehenderent, « Et vidit Deus omnia, et ecce valde bona erant: » Platonem audi sic loquentem, « Atque si bonus est hic mundus, si bonus ejusdem Artifex, profecto speciem æternitatis imitari maluit. » Atque iterum, « Nam
D uti mundus omnium quæ condita sunt optimus est, ita Deus artificum omnium optimus. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΒ'.

ς ἀλλοιώσεως καὶ μεταβολῆς τοῦ κόσμου.

περὶ τούτου πάσης Ἑβραίων Γραφῆς διδα-
τοτὲ μὲν δι' ὧν φησι, « Καὶ ἑλιγήσεται ὁ οὐ-
βιβλίον· » τοτὲ δὲ δι' ὧν ἐπιλέγει, « Καὶ
οὐρανὸς καινὸς, καὶ ἡ γῆ καινὴ, ἃ ἐγὼ ποιῶ
ώπιόν μου, λέγει Κύριος· » καὶ πάλιν ἄλλοτε
ησι, « Παράγει γὰρ τὸ σχῆμα τοῦ κόσμου

CAPUT XXXII.

De alteratione ac mutatione mundi.

Mundi mutationem Scriptura Hebræorum universa testatur, ut cum ait: « Et complicabitur sicut liber cœlum (*Isa.* XXXIV, 4); » itemque: « Et erit cœlum novum, et terra nova, quæ ego faciam manere in conspectu meo, dicit Dominus (*Isa.* LXV, 17). » Et rursum alibi: « Præterit enim figura mundi

Περιληπτά. Plato inter hanc vocem et seserit μετὰ αἰσθήσεως γιγνόμενα.
μιουργόν. Plato, Πατέρα.
ξ οὖν λόγου. Idem Plato, ibid., pag. 529

Ficini.
(89) *Φυλακὴν χρόνου.* Plato et manuscr. Euseb. inserunt ἀριθμῶν.

hujus (*I Cor.* VII, 31). » Quam doctrinam audi quemadmodum Plato commendet in *Timæo* : « Qua ex conjunctione, inquit, cœlum ita aptum est, ut sub aspectum et tactum cadat. Itaque et ob eam causam, et ab iis rebus numero quatuor mundi est corpus effectum, ea constructum proportione, qua dixi : ex quo ipse sese concordi quadam amicitia et charitate complectitur ; atque ita apte cohæret, ut dissolvi nullo modo queat, nisi ab eodem, a quo est colligatus. » Tum pluribus interjectis, « Tempus, inquit, una cum cœlo factum est, ut quæ simul orta sunt, ea simul etiam dissolvantur, si quo modo unquam dissolvenda sunt. » Idem ubi dixisset, « Hæc vos qui deorum satu orti estis attendite : Quorum operum ego parens, effectorque sum, quæ per me facta, non sunt dissoluta me invito, » subdit : « Quanquam omne colligatum, solvi potest. Sed haudquaquam boni est, ratione vinctum velle dissolvere. Sed quoniam orti estis, immortales vos quidem esse et indissolubiles non potestis : neutiquam tamen dissolvemini, nec vos ulla mortis fata periment : consilium enim meum, majus est vinculum ad perpetuitatem vestram, quam illa, quibus estis, tum cum gignebamini, colligati. » Quin etiam hæc habet in *Politico* : « Nam universi hujus modo Deus ipse viam cursumque regit atque versat, modo ipsum dimittit, ubi circuitus justa convenientis sibi curricula temporis impleverint. Idem per sese nonnunquam opposita in partes convertitur, utpote quod animal sit, prudentiamque ab illo sui molitore sub **560** ortus sui principium acceperit. Atque hæc retrogradi motus ratio, ipsi a natura vi quadam necessitatis hanc ob causam insita est. Quam tu causam obsecro ? Nimirum ejusdem naturæ rationes semper easdem retinere, idemque penitus esse, rebus duntaxat divinissimis convenit, quarum in ordine corporis natura non censetur. Illud quidem quod cœlum vulgo mundumque nominamus, plurimis et insignibus a Conditore suo muneribus ornatum est : idem tamen, quod in corporis etiam communionem vocatum sit, omni prorsus mutatione carere non potest. Cæterum et eodem in spatio, quantum ipsi licet, et rationis prorsus ejusdem motum semper unum retinet : ac propterea hoc revolutionis genus sortitum est, quod perexiguam ipsi motus sui commutationem ac varietatem afferret. Enimvero nihil admodum est, quod seipsum perpetuo versare queat, præter illud quod omnium quæ moventur conversionem regit.

A τούτου · » καὶ ὁ Πλάτων ἄκουε ὅπως τὸ δ
ἵστησι τούτων, λέγων ἐν *Τιμαίῳ* · « Ξυνεσ
ρανὸν (90) ὁρατὸν καὶ ἁπτόν · καὶ διὰ τε
δὴ τῶν τοιούτων καὶ τῶν ἀριθμὸν τεττά
κόσμου σῶμα ἐγεννήθη, δι' ἀναλογίας ὁμ
φιλίαν τε ἔσχεν ἐκ τούτων, ὡς εἰς ταυτὸν
ελθὸν, ἄλυτον ὑπὸ τῶν ἄλλων, πλὴν ὑπὸ
σαντος γενέσθαι. » Εἶθ' ἑξῆς φησι · « Χρόνος
μετὰ οὐρανοῦ γέγονεν, ἵνα ἅμα γεννηθέ
καὶ λυθῶσιν, ἄν ποτε λύσις τις αὐτῶν γ
Καὶ πάλιν εἰπὼν (92), « Θεοὶ θεῶν, ὧν
ουργὸς, πατήρ τε ἔργων, ἃ δι' ἐμοῦ γενόμ
ἐμοῦ γε θέλοντος (93) · » ἐπάγει λέγων ἑξῆς
οὖν δὴ δεθὲν πᾶν λυτόν · τό γε μὴν καλῶ
καὶ ἔχον εὖ, λύειν ἐθέλειν, κακοῦ. Διὸ κ
B γεγένησθε, ἀθάνατοι μὲν οὐκ ἐστε, οὐδ'
πάμπαν. Οὔτι μὲν δὴ λυθήσεσθέ γε, οὐδ
θανάτου μοίρας, τῆς ἐμῆς βουλήσεως μ
δεσμοῦ καὶ κυριωτέρου λαχόντες ἐκείνων, ἐ
γνεσθε (94), συνεδεῖσθε. » Καὶ ἐν τῷ *Πο*
τάδε ὁ αὐτός φησι · « Τὸ γὰρ πᾶν (95) τόδ
αὐτὸς ὁ Θεὸς ξυμποδηγεῖ πορευόμενος (96
κυκλεῖ · τοτὲ δ' ἀνῆκεν, ὅταν αἱ περίοδοι
ήκοντος αὐτῷ μέτρον εἰλήφωσιν ἤδη χρ
δὲ πάλιν αὐτόματον εἰς τἀναντία περιάγ
ὂν, καὶ φρόνησιν εἰληφὸς (97) ἐκ τοῦ ξυνα
αὐτὸ καταρχάς. Τοῦτο δὲ αὐτῷ τὸ πάλιν
διὰ τόδε ἐξ ἀνάγκης ἔμφυλον γεγονέναι
Διὰ τὸ ποῖον δή (1) ; — Τὸ μετὰ τὰ αὐτὰ
C τως ἔχειν ἀεὶ, καὶ ταυτὸν εἶναι, τοῖς πάντ
τοις προσήκει μόνοις · σώματος δὲ φύσις (
της τῆς τάξεως. Ὃν δὴ (3) οὐρανὸν καὶ κ
ωνομάκαμεν, πολλῶν μὲν καὶ μακαρίων πα
νήσαντος μετείληφεν · αὐτὰρ οὖν δὴ κεκοι
καὶ σώματος · ὅθεν αὐτῷ μεταβολῆς ἀμοίρῳ
διὰ παντὸς ἀδύνατον. Κατὰ δύναμίν γε μ
λιστα ἐν τῷ αὐτῷ κατὰ τὰ αὐτὰ μίαν φορὰ
διότι τὴν ἀνακύκλησιν (4) εἴληχεν ὅτι σμ
τῆς ἑαυτοῦ κινήσεως παράλλαξιν. Αὐτὸ δὲ ἑ
φειν ἀεὶ σχεδὸν οὐδενὶ δυνατὸν, πλὴν τῷ
μένων αὖ πάντων ἡγουμένῳ. Κινεῖν δὲ τοῦ
μὲν ἄλλως, αὖθις δ' ἐναντίως, οὐ θέμις. Ἐ
δὴ τούτων τὸν κόσμον μήτε αὐτὸν χρὴ φ
φειν ἑαυτὸν ἀεὶ, μήθ' ὅλον ὑπὸ Θεοῦ ε
D διττὰς, καὶ ἐναντίας περιαγωγάς · μήτ' αὖ
θεὼ, φρονοῦντε αὐτοῖς ἐναντία, στρέφε
Ἀλλ' ὅπερ ἄρτι ἐῤῥέθη, καὶ μόνον λοιπὸν
ὑπ' ἄλλης ξυμποδηγεῖσθαι θείας αἰτίας, τὸ
ἐπικτώμενον, καὶ λαμβάνοντα ἀθανασίαν

(90) *Συνεστήσατο οὐρανόν*. Plato, ibid., p. 527.
(91) *Χρόνος δ' οὖν*. Plato, pag. 529.
(92) Plato, pag. 530.
(93) *Ἐμοῦ γε θέλ*. Ita etiam Plato. At manuscr. Euseb. ἐμοῦ γε μὴ θέλ. Quam lectionem secutus est Cicero, cum locum istum verteret.
(94) *Ὅτε ἐγίγνεσθε*. Manuscr., ὅτ' ἐγιγ., recte. Nam et Plato, ὅτ', cum apostrophe.
(95) *Τὸ γὰρ πᾶν*. Plato in *Politico*, pag. 174.
(96) *Πορευόμενος*. Γρ. et Plato, πορευόμενον, quod magis placet.
(97) *Εἰληφός*. Plato, εἰληχός.
(98) *Πάλιν*. Plato melius, ἀνάπαλιν.

(99) *Γεγονέναι*. Plato et manusc. Euse sine interrogatione, quæ vera lectio est.
(1) *Διὰ τὸ ποῖον δή*, etc. Ita rescrip distinximus ex eodem Platone, apud quem τὸ ποῖον δή Socrati, quæ sequuntur, ho eo disputanti tribuuntur.
(2) *Δὲ φύσις*. Ita Plato et manusc. Pri inter utramque vocem, inserebat ἐστί.
(3) *Ὃν δή*. Γρ. et Plato, ὃν δέ. Elige.
(4) *Ἀνακύκλησιν*. Ficinus reddit *ci revolutionem* maluit, quæ vox mutatione gressum involvit, de quo ibi Plato.

παρὰ τοῦ δημιουργοῦ· τοτὲ δ' ὅταν ἀνεθῇ, ῦ (6) αὐτὸν ἰέναι, κατὰ καιρὸν ἀφεθέντα ,ὥστε ἀνάπαλιν πορεύεσθαι πολλὰς περιόδων ;, διὰ τὸ, |μέγιστον ὂν καὶ ἰσοῤῥοπώτατον, ιροτάτου βαῖνον ποδὸς ἰέναι. — Φαίνεται ; καὶ μάλιστα εἰκότως εἰρῆσθαι πάντα ὅσα ες. — Λογισάμενοι (7) δὲ ξυννοήσωμεν τὸ ι τῶν νῦν λεχθέντων, ὃ πάντων ἔφαμεν εἶναι μαστῶν αἴτιον. Ἔστι γὰρ οὖν δὴ τοῦτ' αὐτό. ῖον; — Τὸ τὴν τοῦ παντὸς φορὰν τοτὲ μὲν ν κυκλεῖται φέρεσθαι, τοτὲ δ' ἐπὶ τἀναντία. ῆ; — Ταύτην τὴν μεταβολὴν ἡγεῖσθαι δεῖ ρὶ τὸν οὐρανὸν γινομένων τροπῶν πασῶν γίστην καὶ τελειοτάτην τροπήν. Ἔοικε γοῦν. πας τοίνυν μεταβολὰς χρὴ νομίζειν γίγνε- τε τοῖς ἐντὸς ἡμῖν οἰκοῦσιν αὐτοῦ. — Καὶ B ός. — Μεταβολὰς δέ γε πολλὰς ἢ μεγάλας τοία; ξυμφερομένας ἆρ' οὐκ ἴσμεν τὴν τῶν σιν ὅτι χαλεπῶς ἀνέχεται; Πῶς δ' οὔ; Φθο- ν ἐξ ἀνάγκης τότε μέγισται συμβαίνουσι τῶν ι ζώων, καὶ δὴ καὶ τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος τι περιλείπεται. Περὶ δὲ τούτους, ἄλλα τε α πολλὰ, καὶ θαυμαστὰ, καὶ καινὰ ξυμπί- γιστον δὲ τόδε καὶ ξυνεπόμενον τῇ τοῦ παν- ξει τότε, ὅταν ἡ τῆς νῦν καθεστηκυίας (8) γίγνηται τροπή. » Τούτοις ἅπασιν ὑποβὰς ρὶ τῆς τῶν τετελευτηκότων ἀναβιώσεως, ταῖς Ἑβραίων δόξαις κινούμενος, ταῦτ' ἐπιλέγει. C

A A quo tamen ipso, aliud quid modo hoc, modo contrario motu agitari, fas utique non fuerit. Quibus ex omnibus hoc tandem efficitur, ut neque seipsum perpetuo convertat mundus, neque abs Deo totus duplici eaque contraria conversione moveatur: neque abs diis etiam duobus, qui voluntate ac sensu alter ab altero dissideant, hinc illincque torqueatur. Sed potius, quod jamjam dicebatur, quodque reliquum unum est, ut modo ab alio regatur, eoque diviniore principio, novamque rursus vitam consequatur, ac subinde instauratam a Conditore immortalitatem accipiat: modo vero, cum relictus sibi fuerit, per sese feratur ipse, quippe qui eo tum tine sibi permittatur, ut multa conversionum millia proprio motu retexat, cum et mole corporis maxima, et paribus admodum æqualibusque momentis, et minimo super cardine rapiatur. Habet vero quidquid adhuc abs te dictum est, speciem probabilitatis maximam. Nos igitur ex iis quæ disputata sunt, casum illum, quam admirabilium omnium causam esse diximus, ratiocinando colligamus. Ille siquidem ipse est. Quis ille tandem? Quod nimirum universi motus, nunc eam in partem qua volvitur, nunc in contrariam feratur. Cur autem? Hanc enim mutationem, omnium quæ in cœlo contingunt, maximam haberi par est, atque absolutissimam. Æquum id quidem. Et nos quoque omnes, qui ejus ambitu inclusi continemur, maxi- mutationes subire par est. Nec minus hoc verisimile. Num autem obscurum nobis est, ejusmodi ani- esse naturam, quæ mutationes crebras, easdemque magnas **561** omnisque simul generis incumben- sustineat? Qui tandem obscurum id esse possit? Tum igitur et exitia cæterorum animantium maxima antur necesse est, et hominum ipsorum exiguus admodum numerus relinquatur. Et quidem m alii plerique extraordinarii novique casus eveniunt, tum is omnium longe maximus, ac revo- universi comes, cum statæ huic et quotidianæ conversioni opposita contigerit. » Idem paulo resurrectione mortuorum, similiter Hebræorum ex sensu ista subjungit.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΓ'.

ης τῶν τετελευτηκότων ἀναβιώσεως, ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ.

εσις δὲ (9) τίς τότ' ἦν, ὦ ξένε, ζώων, καὶ τίνα ἐξ ἀλλήλων ἐγεννῶντο; Δῆλον, ὦ Σώκρατες, ἐν (10) ἐξ ἀλλήλων οὐκ ἦν ἐν τῇ τότε φύσει νον· τὸ δὲ γηγενὲς (11) εἶναί ποτε γένος λε- ῦτ' ἦν τὸ κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον, ἐκ γῆς D ναστρεφόμενον. Ἀπεμνημονεύετο δὲ ὑπὸ τῶν ν προγόνων τῶν πρώτων, οἳ τελευτώσῃ (12) α τελευταίᾳ (13) περιφορᾷ τὸν ἑξῆς χρόνον ον, τῇσδε δὲ κατ' ἀρχὰς ἐφύοντο. Τούτων γὰρ ήρυκες ἐγίνονθ' ἡμῖν τῶν λόγων, οἳ νῦν ὑπὸ

CAPUT XXXIII.

De resurrectione mortuorum, ex eodem.

« Tum vero, mi hospes, inquit, animantium ortus qui tandem erat? aut quemadmodum ex aliis alii gignebantur? Enimvero liquet, o Socrates, eo naturæ statu, alia ex aliis genita fuisse nulla; sed tum illud fuisse genus, quod ex terra quondam satum esse perhibetur, ejusdem ex terræ sinu rursus effusum. Quod quidem principes illi majores nostri commemorarunt; qui cum sub conversionis hujus initia sati essent, tempore proxime postremam illam excipiente vixerunt. Quippe huius illos famæ

προτέρα.

ἐπισκευαστήν. Ficinus, *præparatam*. Ego, *instauratam*. In eo enim Plato est, ut mun- i permissum deficere, ac propemodum in- mox diviniore manu gubernatum instaurari et quasi reviviscere doceat. Habet igitur ilitatem, non αὐτόθεν, aut ἔχουσαν ὡσαύτως l ἐπισκευαστήν, quæ subinde quodammodo r.

' ἑαυτοῦ. Rectius, quam ut in Platone,

γισάμενοι δέ. Melius Plato, λογισάμενοι δή.

θεστηκυίας. Ita Plato et γρ. Euseb. recte. m enim legebatur καθεστηκυῖα.

(9) *Γένεσις δέ*. Platonem consule in eodem *Politico*, pag. 175 Ficini.

(10) *Ὅτι τὸ μέν*, etc. Ficinus ita vertit, *quod illis temporibus nihil genus hoc ex sese propagabat*, vereor, ut satis apte.

(11) *Τὸ δὲ γηγενές*, etc. Hæc etiam Ficinus obscurius: *Quod autem dicitur, quandoque genus ortum ex terra fuisse, hoc ea tempestate fuit rursus ex terra conversum*. Quid enim est, rursus ex terra converti?

(12) *Τελευτώσῃ*. Ita recte Plato et manuscr. Editum pessime fuerat τελευτῶσι.

(13) *Τελευταίᾳ*. Plato, προτέρᾳ. Melius et signi-

præcones habuimus, cui fides hodie, temere nimis ac leviter a plerisque detrahitur. Nam quod inde consequens est, hoc in primis cogitare nos oportet. Quod enim puerorum in naturam senes redeant, huic vero cohærens et affine est, ut ex mortuis ac terra consepultis, coalescentes denuo reviviscentesque nonnulli, novam conversionem sequantur, ortu simul ipso contrarium in orbem revoluto : ac proinde, quod hunc in modum ex terra sati necessario prodeant, sic etiam nomine simul et communi hominum sermone appellentur, quotquot ex iis aliam in sortem Deo transcribere non placuit. Hoc quidem ex superioribus omnino sequitur. »|Tum progressus etiam ulterius, de supremo mundi fine, Hebræorum doctrinæ gemina philosophatur, hunc in modum.

πολλῶν οὐκ ὀρθῶς ἀπιστοῦνται. Τὸ γὰρ οἶμαι, χρὴ ξυννοεῖν. Ἐχόμενον μὲν γάρ ἐστ πρεσβύτας ἐπὶ τὴν τοῦ παιδὸς ἰέναι φύσιν, τετελευτηκότων αὖ, κειμένων δ' ἐν γῇ, πάλιν ισταμένους καὶ ἀναβιωσκομένους, ἕπεσθαι ξυναναχυκλουμένης εἰς τἀναντία τῆς γενέσ γηγενεῖς δὲ κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἐξ ἀνάγ μένους, οὕτως ἔχειν τοὔνομα καὶ τὸν λόγ μὴ Θεὸς αὐτῶν εἰς ἄλλην μοῖραν ἐκόμισε μιδὴ μὲν οὖν τοῦτό γε ἕπεται τοῖς ἔμπροσθ αὖ πάλιν ἑξῆς προϊὼν, τὰ ὅμοια τοῖς Ἑβραίων περὶ τῆς τοῦ κόσμου συντελείας τοῦτον διὰ τρόπον.

562 CAPUT XXXIV.

De supremo mundi fine.

« Posteaquam enim istorum omnium tempus exactum esset, cum evenire mutationem oporteret, jamque adeo terrenum genus universum funditus exhaustum esset : quippe quod suas omnes animus quilibet generationes repræsentaverat cum in terram imperata sibi quisque semina profudisset : tum vero universi Moderator, sic tanquam gubernaculi dimisso clavo, sese deinceps ad sui ipsius contemplationem recepit, fatumque rursus insitaque cupiditas mundum versare cœpit. Ergo cæteri quoque dii, summo cum Numine suis quique præfecti regionibus, ubi rem intellexissent, partes continuo curæ suæ creditas reliquerunt. Itaque mundus nova secum ipse conversione concurrens, et contrario principii simul ac finis impetu agitatus, vehementiore sui ipsius concussione, aliam denuo generi animantium omni pestem creavit. Inde, justo aliquo temporis intervallo, ab omni jam tumultu, perturbatione et quassatione recreatus, pace ac tranquillitate succedente, solitum ad cursum illico sese revocavit, suique pariter ac rerum quas ambitu suo continebat omnium administrationem et imperium capessit. » Idemque paucis interjectis : « Quamobrem, inquit, Deus ille, qui eum ab initio tam eleganti ordine digesserat, ut nutantem ipsum fluctuantemque videt, peramanter cavens, ne hac tempestate ac perturbatione dissipatus, immensa quadam dissimilitudinis voragine hauriatur, receptis ejus iterum gubernaculis, ægras luxatasque partes ad institutum abs sese conversionis orbem revocat, atque omni erro gato, suum ipsi ornatum restituit, et immortalem eum deinceps, ac senectutis expertem esse jubet hic rerum finis omnium appellatus est. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΔ'.

Περὶ συντελείας τοῦ κόσμου.

« Ἐπειδὴ (15) γὰρ πάντων τούτων χρόνος θη, καὶ μεταβολὴν ἔδει γενέσθαι, καὶ δὴ καὶ ἤδη πᾶν ἀνήλωτο γένος, πάσας ἑκάστης τ τὰς γενέσεις ἀποδεδοκυίας, καὶ ὅσα ἦν ἑκάστη θέντα (16), τοσαῦτα εἰς γῆν σπέρματα πεσού τότε δὴ τοῦ παντὸς ὁ μὲν κυβερνήτης, οἷα οἴακος ἀφέμενος, εἰς τὴν αὑτοῦ περιωπὴν τὸν δὲ δὴ κόσμον πάλιν ἀνέστρεφεν εἱμαρμέν ξύμφυτος ἐπιθυμία. Πάντες οὖν οἱ κατὰ τοὺς ξυνάρχοντες τῷ μεγίστῳ δαίμονι θεοὶ, γνόντε γιγνόμενον, ἀφίεσαν αὖ τὰ μέρη τοῦ κό αὐτῶν ἐπιμελείας. Ὁ δὲ, μεταστρεφόμενος βάλλων, ἀρχῆς τε καὶ τελευτῆς ἐναντία ὁρμηθεὶς, σεισμὸν πολὺν ἐν ἑαυτῷ ποιῶν, φθορὰν ζώων παντοίων ἀπειργάσατο. Μετὰ δ προελθόντος ἱκανοῦ χρόνου, θορύβου τε καὶ ἤδη παυόμενος, καὶ τῶν σεισμῶν, γαλήνης μενος, εἴς τε τὸν εἰωθότα δρόμον τὸν ἑαυτ κοσμούμενος ᾔει, ἐπιμέλειαν καὶ κράτος ἔχω τῶν ἐν αὐτῷ τε καὶ ἑαυτοῦ. » Καὶ μετὰ βρ φησι· « Διὸ δὴ καὶ τότ' ἤδη Θεὸς ὁ κοσμήσα καθορῶν ἐν ἀπορίαις ὄντα, κηδόμενος ἵνα μὴ σθεὶς, ὑπὸ ταραχῆς διαλυθεὶς, εἰς τὸν τῆς ἀν τος ἄπειρον ὄντα τόπον δύῃ, πάλιν ἔφεδρος αὐ πηδαλίων γενόμενος, τὰ νοσήσαντα καὶ λυθ τῇ κατ' αὐτὸν (18) προτέρᾳ περιόδῳ στρέψας, καὶ ἐπανελθὼν (19) ἀθάνατον αὐτὸν καὶ ἀγήρω γάζεται. Τοῦτο μὲν τέλος πάντων εἴρηται. »

CAPUT XXXV.

Mortuos quosdam revixisse Plato scribit, cum Hebræis hoc etiam in genere consentiens.

« Atqui nullius, inquam, ista vel numeri sint, vel

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΕ'.

Ὡς καὶ νεκροὺς ἐγηγέρθαι ὁ Πλάτων ὁμοί Ἑβραίων λόγοις ἱστορεῖ.

« Ταῦτα τοίνυν (20), ἦν δ' ἐγὼ, οὐδέν ἐστι πλή

ª *Forte del.* τούς.

ficantius. Quæ verba sic Ficinus, *qui statim post primam revolutionem orti sunt*, quo unico membro Græca duo complexus est. Ego utrumque exprimere sum conatus.

(14) Plato, ἐκόσμησε.

(15) *Ἐπειδή.* Plato in eodem *Politico*, pag. 176.

(16) Plato, προσαχθέντα.

(17) *Πεσούσης.* Active sumpsit, pro παλ raro admodum exemplo.

(18) Plato, καθ' αὐτόν.

(19) Plato, ἐπανορθῶν.

(20) *Ταῦτα τοίνυν.* Sequentia leges apud dem Plat. lib. *De republ.* x, pag. 518

ῶς ἐκεῖνα, ἃ τελευτήσαντα ἑκάτερον (21) πε- A ρὶ δ' αὐτὰ ἀκοῦσαι, ἵνα τελέως ἑκάτερος αὐήφῃ τὰ ὑπὸ τοῦ λόγου ὀφειλόμενα ἀκοῦσαι. ἡ, ἔφη, ὡς οὐ πολλὰ, ἀλλ' ἥδιον ἀκούοντι. ἕντοι σοι, ἦν δ' ἐγὼ, Ἀλκίνου γε ἀπόλογον Ἀλκίμου μὲν ἀνδρὸς Ἠρὸς τοῦ Ἀρμενίου νος Παμφύλου· ὅς ποτε ἐν πολέμῳ τελευαιρεθέντων τῶν νεκρῶν δεκαταίων ἤδη διων, ὑγιὴς μὲν ἀνηρέθη· κομισθεὶς δὲ οἴλων θάπτεσθαι δωδεκαταῖος, ἐπὶ τῇ πυρᾷ ἀνεβίω. Ἀναβιοὺς δὲ ἔλεγεν ἃ ἐκεῖ ἴδοι. πειδὴ οὗ • ἐκβῆναι τὴν ψυχὴν, πορεύεσθαι ιῶν, καὶ ἀφικνεῖσθαι σφᾶς εἰς τόπον τινὰ (23), ἐν ᾧ τῆς τε γῆς δύο εἶναι χάσματα λλήλοιν, καὶ τοῦ οὐρανοῦ αὖ ἐν τῷ ἄνω ἄλλα ύ. Δικαστὰς δὲ μεταξὺ τούτων καθῆσθαι· B ἡ διαδικάσειαν, τοὺς μὲν δικαίους κελεύειν ι τὴν εἰς δεξιάν τε καὶ ἄνω διὰ τοῦ οὐραλα περιάψαντας τὰ τῶν δεδικασμένων ἐν εν· τοὺς δὲ ἀδίκους τὴν εἰς ἀριστεράν τε ἔχοντας καὶ τούτους ἐν τῷ ὄπιθεν σημων ὧν ἔπραξαν. Αὐτοῦ (24) δὲ προσελθόν, ὅτι δέοι αὐτὸν ἄγγελον γενέσθαι ἀνθρώἐκεῖ, καὶ διακελεύεσθαι διακούειν τε καὶ άντα τὰ ἐν τῷ τόπῳ. » Ταῦτα ὁ Πλάτων· ὲ τούτοις καὶ ὁ Πλούταρχος ὧδέ πῃ ἐν τῷ ῆς πρώτῳ ἱστορεῖ.

magnitudinis, si cum iis quæ post obitum utrumque manent conferantur. 563 Et ea quidem audire juverit, ut ambo quidquid hac in narratione fructuosum erit, accurate percipiant. Tu vero, inquit, ea commemores licet, non quasi multa sint futura, sed tanquam libenter audituro. Equidem, inquam, tibi non jam Alcini, sed Alcimi, hoc est, fortis viri Eris Armenii filii, genere Pamphyli, apologum narrabo. Is enim in bello cum cecidisset, elatis cæterorum cadaveribus post decimum diem jam corruptis, solus absque vitio reportatus domum est. Ibi sepeliendus cum esset, die ab interitu duodecimo, rogo jam impositus, revixit. Tum vero, quæ visa illic abs se fuerant, ita complexus est. Animum, simul atque migrasset e corpore, cum aliis plerisque progressum, quemdam in locum admirabilem una devenisse. Illic terræ hiatus esse duos, admodumque vicinos, quibus adversi totidem sursum in cœlo respondeant. Illos inter judices considere, qui, re diligenter excussa, probos jubeant dextram illam ac superiorem per cœlum viam inire, notis eorum omnium, quæ judicio illo constiterint, ad pectus ante suspensis: improbos contra, per sinistram alteram et inferiorem amandent, qui criminum suorum notas a tergo deferant ipsi quoque. At eosdem sibi, cum jam se propius stitisset, dixisse, ad homines sibi redeundum esse, et quidquid ibi vidisset iis nuntiandum. Quare se diligenter omnia loci ejus

ire, tum etiam pervidere jussum. » Hæc Plato. Quibus etiam affinia Plutarchus in primo *De* ert hunc in modum.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛϚ'. C

Πλουτάρχου περὶ τοῦ ὁμοίου.

ἰλλῳ (25) δὲ τούτῳ καὶ αὐτοὶ παρῆμεν· ιτέλει καὶ Ἡρακλέωνι διηγησώμεθα. Νοος, ἀβιώτως ἔχειν ἐδόκει τοῖς ἰατροῖς· ἀνδὲ μικρὸν ἔκ τινος οὐ βεβαίου καταφορᾶς, οὐδὲν οὔτ' ἔπραξεν, οὔτ' εἶπε παρακινητι- ι δὲ τεθνάναι, καὶ πάλιν ἀφεῖσθαι, καὶ μὴ αι τὸ παράπαν ὑπὸ τῆς ἀῤῥωστίας ἐκείνης οι.

CAPUT XXXVI.

Ex Plutarcho, in re simili.

« Antyllo quidem huic aderamus, inquit; verum id Sositeli et Heracleoni narremus. Is nuper cum ægrotaret, nullum amplius vitæ vestigium medicis retinere videbatur. At ubi se nonnihil e somno eoque non admodum gravi recepisset, nihil omnino quod insaniam argueret, aut fecit, aut locutus est: id modo confirmavit, mortuum se quidem, sed ta-

κάτερον. Probum videlicet, atque im-

ρὸς τοῦ Ἀρμενίου. Erem istum, Armenii oprioque nomine Zoroastrem dictum esse mens Alexandr., *Stromate* v, p. 436, edit. tinæ. Quem locum noster infra laudat, De hoc ita Macrobius lib. I in *Somn. Sci*p. 1: *Sed ille Platonicus secretorum rela*it. *Er quidam nomine fuit, natione Pam*miles *officio: qui cum vulneribus in prælio* vitam *effudisse visus, duodecimo demum* *cæteros una peremptos, ultimo esset hono*ne: *subito, seu recepta anima, seu retenta,* emensis *inter utramque vitam diebus egerat* , *tanquam publicum professus indicium, hu*eri *nuntiavit*. Ejusdem meminit Valerius lib. I, cap. 8. Sed *Eris*, pro *Eri*, reponen- Vide etiam B. Justinum martyrem in *Pa*- Origenem, *contra Celsum*, lib. II, pag. 72, chum, lib. IX *Symposiac.*, Problem. 5, ubi ; pro Ἀρμένιος, Eris pater dicitur: item Erem, male Ἡράν scriptum reperies. *αιμόνιον*. Ficinus vertit, *dæmonium*: ego, lem, malui. Quæ enim rara, nova, inusitramque partem, ea δαιμόνια vocari solent.

(24) Plato, ἑαυτοῦ.

(25) *Ἀντύλλῳ*. Hunc Plutarchi locum non reperio. Similem tamen reperio in opusculo *De sera nimis vindicta*, pag. 563, de Thespesio quodam Solensi multo recentiore, qui τριταῖος ἤδη περὶ τὰς ταφὰς αὐτὰς ἀνήνεγκεν, ac deinceps, cum πάνυ D ἀκολάστως ante vixisset, ἄπιστόν τινα τοῦ βίου τὴν μεταβολὴν ἐποίησεν. Is Aridæus antea vocabatur, Θεσπέσιος postea vocatus est, quod μοίρᾳ τινὶ θεῶν eum in locum, solo τῷ φρονοῦντι, id est sola mente, aspirasset. Vide, si lubet, cætera, sane quam longa. Qui plura volet de παλιμβίοις istis, adeat Plinium *Histor*. lib. VII, cap. 52; Valer. Maxim. lib. I, cap. 8, de Attilio Aviola consulari, et L. Lamia prætorio. Itemque Fulgosum lib. I, cap. 6, ubi multa id genus exempla commemorat, duoque in primis huic Plutarchi Antyllo plane similia: alterum Curinæ cujusdem Hipponensis, qui, cum mortuus putaretur, excitatus repente, Curinam alterum fabrum ferrarium indicavit, eumque, non se, morti addictum esse narravit; alterum Stephani Romani, cujus loco alter item Stephanus a judice nominatim postulatus, interiit. Similia narrat Phlegon Trallianus *De mirabilibus et longævis*.

men redire jussum esse, adeoque hoc se morbo A nequaquam penitus moriturum. Enimvero, a quibus abductus fuerat, eos domini sui voce graviter reprehensos fuisse. Quippe ad Nicandan missi cum fuissent, ab illis ejus sese loco asportatum. Nicandas autem ille cerdo quidam erat, cæterum ex iis unus, qui palæstram terebant, multisque vulgo familiaris ac notus. **564** Quare adolescentes jocis hominem et dicteriis incessebant, quasi aufugisset, ac missos inde apparitores corrupisset. Ipse autem conturbari palam, ac vehementius commoveri, donec tandem febri oppressus intra diem tertium repente sublatus est. At hic noster vitæ redditus, superstes etiamnum feliciter est, hospitum nobis longe suavissimus. » Hæc eo referre volui, quod Hebræorum litteræ mortuos quosdam revixisse B testentur. Jam vero, quoniam ipsæ quoque terram quamdam solis iis, quos Deus amet, pollicentur; quo spectat illud oraculum: « Mites autem hæreditabunt terram [45]. » Hanc vero cœlestem esse locus ille Pauli declarat: « At illa, quæ sursum est Jerusalem, libera est, quæ est mater nostra [45*]. » Eamdem ex lapidibus pretiosis conflatam esse, allegorico sensu propheta significat, dum ait: « Ecce ego præparabo carbunculum lapidem tuum, et ponam propugnacula tua jaspim, et fundamenta tua sapphirum, et ambitum tuum lapides electos [46]. » Videsis quemadmodum, vel ipsissima, vel affinia, Plato vera sibi videri in Dialogo *De animo* profitetur, ubi Socratem his verbis loquentem in

A 'Αλλὰ καὶ κακῶς ἀκηκοέναι τοὺς ἀγαγόντ ὑπὸ τοῦ κυρίου. Πεμφθέντας γὰρ ἐπὶ Νικα τὸν ἥκειν ἀντ' ἐκείνου κομίζοντας. Ὁ δὲ ἦν σκυτοτόμος, ἄλλως δὲ τῶν ἐν παλαίστραι των, καὶ πολλοῖς συνήθης, καὶ γνώριμος. Οἱ νίσκοι, προσιόντες, ἔσκωπτον αὐτὸν ὡς ἀποδ καὶ διεφθαρκότα τοὺς ἐκεῖθεν ὑπηρέτας. Αὐτ δῆλος ἦν εὐθὺς ὑποθραττόμενος καὶ δυσχερα λος δὲ πυρετοῦ προσπεσόντος, ἐξαίφνης ἀπέ ταῖος. Οὗτος δὲ ἀνεβίω, καὶ περίεστιν εὖ γε πο ξένων ἐπιεικέστατος. » Ταῦτά μοι κείσθω δ ἐν ταῖς Ἑβραίων Γραφαῖς νεκρῶν ἀναβιώσ σθαι. Ἐπεὶ δὲ καὶ γῆν τινα ἐν ἐπαγγελίαι τοῖς θεοφιλέσι δοθήσεσθαι περιέχουσι, κατ σκον λόγιον, « Οἱ δὲ πραεῖς κληρονομήσ B γῆν· » ταύτην δὲ ἐπουράνιον ὑπάρχειν δι φάσκων λόγος, « Ἡ δὲ ἄνω Ἱερουσαλὴμ ἐστὶν, ἥτις ἐστὶ μήτηρ ἡμῶν, » ὅ τε προφ αὐτὴν δὲ ταύτην ἐκ πολυτελῶν καὶ τιμίων ναι λίθων ἐν τρόπῳ ἀλληγορίας αἰνίττετα « Ἰδοὺ ἐγὼ ἑτοιμάζω σοι ἄνθρακα τὸν λίθον θήσω τὰς ἐπάλξεις σου ἴασπιν, καὶ τοὺς (σου σάπφειρον, καὶ τὸν περίβολόν σου λίθο κτούς· » θέα ὡς καὶ ὁ Πλάτων αὐτὰ δὴ ταῦ παραπλήσια, πεπεῖσθαι εἶναι ἀληθῆ ἐν τῷ Ι χῆς ὁμολογεῖ, Σωκράτει ἀνατιθεὶς τὸν λόγο

CAPUT XXXVII.

C

Platonem de terra illa, quam cœlestem vocant, Hebræis simillima tradidisse.

« Atqui, o Simmia, nec artis Glauci videtur, quæ et cujusmodi ea sint exponere, et quam illa ipsa vera sint demonstrare, majus aliquid existimo quam ut eo vis ejusdem artis aspirat. Imo ne ipse quidem fortasse huic orationi par esse queam; nec, ut essem, mihi tamen vitæ satis pro argumenti magnitudine superesse crediderim. Sed tamen nihil vetat, quominus illius terræ speciem, qualem mihi quidem eam esse persuasi, et proprias ipsius regiones informem. Enimvero, inquit Simmias, satis id nobis erit, o Socrates. Primum igitur, inquit ille, si medio in cœlo rotunda illa terra est, eam ne corruat, nec aeris, nec alterius cujuscunque D rei tanquam necessario tibicine indigere statuo: **565** verum ad eam continendam hoc utrumque satis esse, tum quod cœli æquabilis omni ex parte similitudo sit, tum quod ipsa terra paribus undique momentis librata consistat. Res enim æquilibris, cum in similis alicujus corporis medio sita est, nullam in partem aut magis aut minus inclinare potest: sed potius ut sibi semper similis est, ita nusquam omnino nutat. Atque hoc primum, inquit, statuo. Et recte id quidem ait Simmias. Deinde, ingens quiddam esse terram exi-

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΖ'.

Ὡς καὶ τὰ περὶ τῆς λεγομένης ἐπουραν ὁ Πλάτων ὁμοίως Ἑβραίοις διέξεισι

« Ἀλλὰ μέντοι (26), ὦ Σιμμία, οὐχὶ ἡ τέχνη γέ μοι δοκεῖ εἶναι διηγήσασθαι ἅ γ' ἱ μέντοι ἀληθῆ, χαλεπώτερόν μοι φαίνεται ἢ Γλαύκου τέχνην. Καὶ ἅμα μὲν ἐγὼ ἴσως οὐδ τε εἴην· ἅμα δὲ καὶ εἰ ἠπιστάμην, ὁ βίος ὁ ἐμὸς, ὦ Σιμμία, τῷ μήκει τοῦ λόγου οὐκ ἐ Τὴν μέντοι ἰδέαν τῆς γῆς, οἵαν πέπεισμαι (2 καὶ τοὺς τόπους αὐτῆς, οὐδέν με κωλύει Ἀλλ', ἔφη ὁ Σιμμίας, καὶ ταῦτα ἀρκεῖ. Πε τοίνυν, ἢ δ' ὅς, ἐγὼ πρῶτον μὲν, εἰ ἔστιν τῷ οὐρανῷ περιφερὴς οὖσα, μηδὲν αὐτῇ δ ἀέρος πρὸς τὸ μὴ πεσεῖν, μήτε ἄλλης ἀνάγ δεμιᾶς τοιαύτης· ἀλλ' ἱκανὴν γε εἶναι αὐτὴ D τὴν ὁμοιότητα τοῦ οὐρανοῦ αὐτοῦ ἑαυτῷ πά τῆς γῆς τὴν ἰσοῤῥοπίαν· Ἰσόῤῥοπον γὰρ ὁμοίου τινὸς ἐν μέσῳ τεθὲν, οὐχ ἕξει μᾶλ ἧττον οὐδαμόσε κλιθῆναι· ὁμοίως δ' ἔχον, μένει. Πρῶτον μὲν δὴ, ἢ δ' ὅς, τοῦτο πέ Καὶ ὀρθῶς γε, ἔφη ὁ Σιμμίας. Ἔτι τοίνυ πάμμεγά τι εἶναι αὐτὸ, καὶ ἡμᾶς οἰκεῖν, χρις Ἡρακλείων στηλῶν ἀπὸ Φάσιδος, ἐν τινι μορίῳ, ὥσπερ περὶ τέλμα μύρμηκας, τράχους περὶ τὴν θάλατταν οἰκοῦντας, καὶ ἄλλοθι πολλοὺς ἐν πολλοῖς τοιούτοις τόποις

[45] Matth. v, 4. [45*] Gal. iv, 27. [46] Isa. LIV. 12.

(26) Ἀλλὰ μέντοι. Plato in *Phædone*, p. 598 Fici.
(27) Πέπεισμαι. Melius quam πέπυσμαι, ut apud Platonem. Nam paulo post, hoc est versu tertio idem πέπεισμαι repetitur.

ανταχοῦ περὶ τὴν γῆν πολλὰ κοῖλα, καὶ
αι τὰς ἰδέας καὶ τὰ μεγέθη, εἰς ἃ ξυνεῤ-
τε ὕδωρ, καὶ τὴν ὁμίχλην, καὶ τὸν ἀέρα.
γῆν καθαράν τε ἐν καθαρῷ κεῖσθαι τῷ
ὑπέρ ἐστι τὰ ἄστρα, ὃν δὴ αἰθέρα ὀνομά-
λλοὺς τῶν τὰ τοιαῦτα εἰωθότων λέγειν·
θμην εἶναι ταῦτα, καὶ ξυῤῥεῖν ἀεὶ εἰς τὰ
ῆς. Ἡμᾶς οὖν οἰκοῦντας ἐν τοῖς κοίλοις
ναι, καὶ οἴεσθαι ἄνω ἐπὶ τῆς γῆς οἰκεῖν·
τις ἐν μέσῳ τῷ πυθμένι τοῦ πελάγους
τε ἐπὶ τῆς θαλάττης οἰκεῖν, καὶ διὰ τοῦ
τὸν ἥλιον καὶ τὰ ἄλλα ἄστρα, τὴν θάλατ-
ὐρανὸν εἶναι· διὰ δὲ βραδυτῆτά τε καὶ
ηδὲ πώποτε ἐπὶ τὰ ἄκρα τῆς θαλάττης
ος, μηδὲ ἑωρακὼς εἴη, ἐκδὺς καὶ ἀνακύ-
αλάττης εἰς τὸν ἐνθάδε τόπον, ὅσῳ κα-
αὶ καλλίων τυγχάνει ὢν τοῦ παρὰ σφίσι,
κηκοὼς εἴη τοῦτο ἑωρακότος. Ταυτὸ δὴ
μᾶς πεπονθέναι. Οἰκοῦντας γὰρ ἔν τινι
ῆς, οἴεσθαι ἐπάνω αὐτῆς οἰκεῖν, καὶ τὸν
ν καλεῖν, ὡς διὰ τούτου οὐρανοῦ ὄντος τὰ
ὄντα. Τὸ δὲ εἶναι τοῦτον ὑπ' ἀσθενείας
τος, οὐχ οἵους εἶναι ἡμᾶς διεξελθεῖν ἐπ'
α· ἐπεὶ εἴ τις αὐτοῦ ἐπ' ἄκρα ἔλθοι, ἢ
μενος ἀνάπτοιτο, κατιδεῖν δὴ ἀνακύψαντα,
ε οἱ ἐκ τῆς θαλάττης ἰχθύες ἀνακύπτον-
ἐνθάδε, οὕτως ἄν τινα καὶ τὰ ἐκεῖ κατ-
ἡ φύσις ἱκανὴ εἴη ἀνέχεσθαι (28) θεω-
αι ἄν, ὅτι ἐκεῖνός ἐστιν ὁ ἀληθὴς οὐρα-
ἀληθινὸν φῶς, καὶ ἡ ὡς ἀληθῶς γῆ. Ἥδε
, καὶ οἱ λίθοι, καὶ πᾶς ὁ τόπος ὁ ἐνθάδε
ἐστὶ καὶ καταβεβρωμένα, ὥσπερ τὰ ἐν
ὑπὸ τῆς ἅλμης· καὶ οὔτε φύεται ἄξιον λό-
τῇ θαλάττῃ, οὔτε τέλειον, ὡς ἔπος εἰπεῖν,
ήραγγες δὲ καὶ ἄμμος, καὶ πηλὸς ἀμήχα-
ὀροί εἰσιν, ὅπου ἂν καὶ ἡ γῆ ᾖ, καὶ πρὸς
καλὰ (29) κρίνεσθαι οὐδ' ὁπωστιοῦν ἄξια·
τῶν παρ' ἡμῖν πολὺ ἂν ἔτι πλεῖον φα-
ειν. Εἰ γὰρ δὴ καὶ μυθολογεῖν καλὸν,
ι, ὦ Σιμμία, οἷα τυγχάνει τὰ ἐπὶ τῆς
ὐρανῷ ὄντα. Ἀλλὰ μὴν, ἔφη ὁ Σιμμίας,
ἡμεῖς γε τούτου τοῦ μύθου ἡδέως ἂν
Λέγεται τοίνυν, ἔφη, ὦ ἑταῖρε, πρῶτον
αὐτὴ ἡ γῆ αὐτὴ ἰδεῖν, εἴ τις ἄνωθεν αὐ-
σπερ αἱ δωδεκάσκυτοι σφαῖραι, ποικίλη,
ληημμένη· ὧν καὶ τὰ ἐνθάδε εἶναι χρώ-
δείγματα, οἷς δὴ οἱ γραφεῖς καταχρῶν-
πᾶσαν τὴν γῆν ἐκ τοιούτων εἶναι, καὶ
λαμπροτέρων καὶ καθαρωτέρων ἢ τού-
ν γὰρ ἁλουργῆ εἶναι, καὶ θαυμαστὴν τὸ
δὲ χρυσοειδῆ, τὴν δὲ ὅση λευκὴ, γύψου
υκοτέραν, καὶ ἐκ τῶν ἄλλων χρωμάτων
ὡσαύτως, καὶ ἔτι πλειόνων καὶ καλλιό-
ἡμεῖς ἑωράκαμεν. Καὶ γὰρ αὐτὰ ταῦτα
ῆς, ὕδατός τε καὶ ἀέρος ἔμπλεα ὄντα,
εἶδος παρέχεσθαι, στίλβοντα ἐν τῇ τῶν
των ποικιλίᾳ· ὥστε ἕν τι αὐτῆς εἶδος

A stimo, cujus nos exiguam tantum particulam a Phaside ad Columnas Herculis, perinde ut circa paludem formicæ, aut ranæ circa mare, habitemus; locaque similiter id genus alia pleraque, ab aliis passim quam plurimis incolantur. Terram enim concavis ubique partibus, iisque tam magnitudine quam figura diversis abundare, in quas unda, caligo et aer confluxerint: ipsam vero per se puram puro in cœlo sitam esse, quod et astrorum sedes est, et a plerisque omnibus, qui his de rebus tractare solent, æther appellatur. Fæcem hujus quamdam tria ista esse, ac semper in concava terræ altitudines confluere. Nos porro, qui partes illas depressiores incolamus, usque adeo falli, ut in summa nobis terra degere videamur: B perinde ut si quis dum in medio pelagi fundo versaretur, se tamen summo in æquore degere, dumque per mediam aquam cœlum ac reliqua sidera prospiceret, mare cœlum ipsum esse arbitraretur: cum is quod tardior esset atque infirmior, nunquam vel ad summum æquor evasisset, vel emergente ac sublato hanc in regionem capite, quantum ea suam illam nitore ac pulchritudine superet, suis ipse oculis videre, aut ab alio saltem qui vidisset, audire potuisset. Nobis enim idem usu venire. Quippe dum in concava aliqua terræ parte degimus, nobis tamen videri superiores incolere, aerem quoque cœlum a nobis appellari, quasi astra per ipsum, tanquam per verum cœlum decurrerent. Id autem infirmitati cuidam ac tarditati assignandum C esse, quod summum ad aerem evadere nequeamus. Eo enim si quis aspiraret, aut novis instructus alis evolaret, sublato nonnihil capite, perinde ut e mari exsistentes aliquando pisces nostra hæc aspiciunt, ita ipsum res illas cœlestes conspecturum. Quod si ad contemplationem istam natura virium satis haberet, eum intellecturum continuo verum illud cœlum esse, veram lucem, veramque terram. **566** Enimvero terra hæc nostra, lapides isti quos videmus, plagæ istæ omnes corruptæ sunt atque corrosæ, ut marina omnia salsugine exeduntur. Siquidem nec ullius pretii quidquam in mari nascitur, nec fere perfectum quidquam eo continetur: cavernæ ibi tantum, arena, et vasta luti sordiumque congeries, D ubicunque terra cum eo conjuncta est: quæ profecto ejusmodi sunt, ut ne dicis quidem causa cum hac rerum nostrarum specie conferri possint. Res autem illæ cœlestes, longe nostris adhuc excellentiores utique videantur. Nam si fabulæ locus esse debeat, juverit equidem, o Simmia, cujusmodi terra illa cœlo proxima sit audiisse. Nos vero, inquit Simmias, libenter, o Socrates, fabulam istam audiemus. Primum igitur ferunt, mi Simmia, terram illam si quis despiciat, sphærarum nostrarum ex coriis duodecim contextarum persimilem esse, hoc est variam, coloribusque distinctam; quorum speciem aliquam colores isti nostri præ se ferant,

, ἀνασχέσθαι.

(29) Plato, κάλλη.

quibus pictores abutuntur. At vero terram illam ex iis universam, longeque adhuc illustrioribus puriorihusque constare. Enimvero purpuream hic, et pulchritudine admirabili conspicuam, auream illic, alibi gypso ac nive candidiorem, nec non aliis similiter coloribus, qui nostros multum varietate pariter ac nitore superent, intertextam videri. Nam concavas etiam ipsius altitudines, aquæ simul aerisque plenas, speciem ejusmodi coloris aliquam ostendere, quæ vel in tanta reliquorum diversitate refulgeat, itaque unam illius faciem, continuam simul et variam apparere. Talis porro cum ea sit, in eadem sativa quoque, ut arbores, flores fructusque nasci consentaneum est: montes præterea, lapidesque similiter, perfectionem quemque suam cum perspicuitate ac suavioribus coloribus obtinere. Quorum quidem particulæ tantum aliquæ sint lapilli isti, quos tantopere concupiscimus, sardii videlicet, jaspides, smaragdi, aliique id genus. Illic autem nihil non esse hujusmodi, aliaque adhuc longe pulchriora. Cujus rei causam aliam esse nullam, quam quod lapides illi puri autem ut nostri, tabe ac salsugine, aliarumque rerum injuria exesi atque corrupti, quæ fluentes, lapidibus, terræ, ac reliquis tam animantibus, quam plantis vitia morbosque creant. vero terram illam cum his omnibus, tum auro etiam atque argento, ac cæteris, id genu ac decoratam esse. Et quoniam ea sint cum nitore singulari, tum ingenti numero ac ma adeoque terram occupant universam, ejus proinde aspectu frui, verum id propriumque spectaculum jure ac merito haberi posse. »

A ξυνεχὲς, καὶ ποικίλον φαντάζεσθαι. Ἐν
οὔσῃ τοιαύτῃ ἀνάλογον τὰ τοιαῦτα φύεσθαι
καὶ ἄνθη, ἔχοντα τοὺς καρπούς· καὶ αὖ τ
αὔτως, καὶ τοὺς βουνοὺς (30) ἔχειν κατὰ
λόγον τὴν τελειότητα καὶ τὴν διαφάνειαν, κ
ματα καλλίω. Ὧν καὶ τὰ ἐνθάδε λιθίδια ε
τὰ ἀγαπώμενα μόρια, σάρδιά τε καὶ ἰάσ
σμαράγδους, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα. Ἐκε
ὁτιοῦν τοιοῦτον οὐκ εἶναι, καὶ ἔτι τούτων κ
δ' αἴτιον τούτου εἶναι, ὅτι ἐκεῖνοι οἱ λίθο
εἰσι, καὶ οὐ κατεδηδεσμένοι, οὐδὲ διεφθαρ
περ οἱ ἐνθάδε ὑπὸ σηπεδόνος καὶ ἅλμης
δεῦρο ξυνεῤῥυηκότων, ἃ καὶ λίθοις, καὶ γῇ
ἄλλοις ζώοις τε καὶ φυτοῖς αἴσχη τε καὶ ν
ἔχει. Τὴν δὲ γῆν αὐτὴν κεκοσμῆσθαι τούτ
B καὶ ἔτι χρυσῷ τε καὶ ἀργύρῳ καὶ τοῖς ἄλλ
τοιούτοις. Ἐκφανῆ γὰρ αὐτὰ πεφυκέναι
πολλὰ (31) πλήθη καὶ μεγάλα, καὶ πολ
τῆς γῆς ὥστε αὐτὴν δεῖν εἶναι θέαμα ε
θεατῶν. »

CAPUT XXXVIII.

De judicio, quod mortem excipiat, Platonem Hebræis affinia sensisse.

Postremo, cum Hebræorum litteræ, animos posteaquam e corpore migraverunt, divinum tribunal ac judicium excipere denuntient, cum sexcentis aliis, tum hoc etiam loco: « Judicium, inquit, constitutum est, et libri aperti sunt, et Antiquus dierum sedit. Fluvius ignis volvebatur in conspectu ejus: decies millies centena millia ministrabant ei, et millia millium assistebant coram eo [46]. » Audi nunc Platonem, quemadmodum et divini judicii, et ignei fluminis nominatim meminerit, multasque piorum sedes, et impiorum varia supplicia Hebræorum ex sensu doctrinaque describat. Sic enim in dialogo *De animo* loquitur: « Jam tertius, inquit, fluvius amborum erumpit e medio, primumque sub exitum, in vastum quemdam locum influit, multo igne conflagrantem, ubi paludem efficit mari nostro majorem, et aqua simul ac luto effervescentem. Inde turbidus in orbem cœnosusque fertur, terræque circumfusus, cum alio passim, tum ad extremam quoque paludem Acherusiam allabitur: sic tamen ut nullo modo cum ejus aqua misceatur; sed multo sub terram flexu, tandem sese penitiorem in Tartarum exoneret. Atque is est

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΗ'.

Ὡς καὶ τὰ περὶ τῆς μετὰ τὸν θάνατον κρίσ
C *ίως Ἑβραίοις καὶ ὁ Πλάτων ἔσεσθαι πα*

Τῆς παρ' Ἑβραίοις γραφῆς Θεοῦ δικαιων
κρίσιν ψυχῶν (33) μετὰ τὴν ἐνθένδε ἀ
ἔσεσθαι προαγορευούσης, διά τε μυρίων ἄ
δι' ὧν φησι· « Κριτήριον ἐκάθισε, καὶ βίβ
χθησαν, καὶ ὁ Παλαιὸς ἡμερῶν ἐκάθητο.
πυρὸς εἷλκεν ἔμπροσθεν αὐτοῦ· μύριαι
ἐλειτούργουν αὐτῷ, καὶ χίλιαι χιλιάδες πα
σαν ἔμπροσθεν αὐτοῦ· » ἐπάκουσον τοῦ
τῆς θείας κρίσεως καὶ δὴ καὶ τοῦ ποταμοῦ
μεμνημένου, πολλάς τε μονὰς τῶν εὐσεβῶ
ρους τε τῶν δυσσεβῶν τιμωρίας, συμφ
Ἑβραίων ὑπογράφοντος λόγοις. Φησὶ δ' ἐ
Περὶ ψυχῆς τάδε· « Τρίτος δὲ ποταμὸς (3
κατὰ μέσον ἐκβάλλει, καὶ ἐγγὺς τῆς ἐκβο
D πτει εἰς τόπον μέγαν, πυρὶ πολλῷ καιόμ
λίμνην ποιεῖ μείζω τῆς παρ' ἡμῖν θαλάττης
ὕδατος καὶ πηλοῦ. Ἐντεῦθεν δὲ χωρεῖ κ
θολερὸς καὶ πηλώδης, περιελιττόμενος δὲ
ἄλλοσέ τε ἀφικνεῖται, καὶ παρ' ἔσχατα τῆς
σιάδος λίμνης, οὐ συμμιγνύμενος τῷ ὕδα
ελιχθεὶς δὲ πολλάκις ὑπὸ γῆς, ἐμβάλλει
τοῦ Ταρτάρου. Οὗτος δ' ἐστὶν, ὃν ἔτι ἐπο
Πυριφλεγέθοντα, οὗ καὶ οἱ ῥύακες ἀποσπάσ

[46] Dan. VII, 9, 10.

(30) Plato, λίθους.

(31) *Ὧν τὰ πολλά*. Plato, ὄντα πολλὰ πλήθει. longe melius.

(32) *Πολλαχοῦ*. Plato, πανταχοῦ.

(33) *Κρίσιν ψυχῶν*. Vide Trismegistum in *Æsculapio*, cap. 10, non absimilia disputantem.

(34) *Τρίτος δὲ ποταμός*. Adi *Phædonem* Fici. Qui locus citatur etiam a Theodore *De Græcorum affectionibus*, pag. 154 lib Lat.

(35) *Κύκλῳ*. Ita Plato et manuscr. re κύκλο·, ut ante.

φυσῶσιν, ὅπῃ ἂν τύχωσι τῆς γῆς. Τούτου δὲ αὖ κατ-αντικρὺ ὁ τέταρτος ἐκπίπτει εἰς τόπον πρῶτον δεινόν τε καὶ ἄγριον, ὡς λέγεται, χρῶμα δὲ ἔχοντα ὅλον οἷον ὁ κυανὸς, ὃν δὴ ἐπονομάζουσι Στύγιον. Καὶ τὴν λίμνην ποιεῖ ὁ ποταμὸς ἐμβάλλων Στύγα· ὁ δ' ἐμπεσὼν ἐνταῦθα, καὶ δεινὰς δυνάμεις λαβὼν ἐν τῷ ὕδατι, δὺς κατὰ τῆς γῆς, καὶ περιελιττόμενος χωρεῖ ἐναντίος τῷ Πυριφλεγέθοντι, καὶ ἀπαντᾷ ἐν τῇ Ἀχερουσίᾳ λίμνῃ ἐξεναντίας. Καὶ οὐδὲ τὸ τούτου ὕδωρ οὐδενὶ μίγνυται, ἀλλὰ καὶ οὗτος κύκλῳ περιελθὼν, ἐκβάλλει εἰς τὸν Τάρταρον ἐναντίος τῷ Πυριφλεγέθοντι. Ὄνομα δὲ τούτῳ ἐστὶν, ὡς οἱ ποιηταὶ λέγουσι, Κωκυτός. Τούτων δὲ οὕτω πεφυκότων, ἐπειδὰν ἀφίκωνται οἱ τετελευτηκότες εἰς τὸν τόπον, οἷ ὁ Δαίμων ἕκαστον κομίζει, πρῶτον μὲν διεδικάσαντο οἵ τε καλῶς καὶ ὁσίως καὶ δικαίως βιώσαντες, καὶ οἱ μή. Καὶ οἳ μὲν ἂν δόξωσι μέσως βεβιωκέναι, πορευθέντες ἐπὶ τὸν Ἀχέροντα, ἀναβάντες ἃ δὴ καὶ αὐτοῖς ὀχήματά ἐστιν, ἐπὶ τοῦτον (36) ἀφικνοῦνται εἰς τὴν λίμνην. Καὶ ἐκεῖ οἰκοῦσί τε καὶ καθαιρόμενοι, τῶν τε ἀδικημάτων διδόντες δίκας, ἀπολύονται εἴ τίς τι ἠδίκηκε· τῶν τε εὐεργεσιῶν τιμὰς φέρονται, κατὰ τὴν ἀξίαν ἕκαστος· οἳ δ' ἂν δόξωσιν ἀνιάτως ἔχειν διὰ τὰ μεγέθη τῶν ἁμαρτημάτων, ἢ ἱεροσυλίας πολλὰς καὶ μεγάλας, ἢ φόνους ἀδίκους καὶ παρανόμους πολλοὺς ἐξειργασμένοι, ἢ ἄλλα ὅσα τοιαῦτα τυγχάνει ὄντα· τούτους δὲ ἡ προσήκουσα μοῖρα ῥίπτει εἰς τὸν Τάρταρον, ὅθεν οὔποτε ἐκβαίνουσιν· οἳ δ' ἂν ἰάσιμα μὲν, μεγάλα δὲ δόξωσιν ἡμαρτηκέναι ἁμαρτήματα, οἷον πρὸς πατέρα ἢ μητέρα ὑπ' ὀργῆς βιαιόν τι πράξαντες, καὶ μεταμέλον αὐτοῖς τὸν ἄλλον βίον βιῶσιν, ἢ (37) ἀνδροφόνοι, ἢ τοιούτῳ τρόπῳ ἄλλῳ γένωνται· τούτους δ' ἐμπεσεῖν μὲν εἰς τὸν Τάρταρον ἀνάγκη, ἐμπεσόντας δὲ αὐτοὺς, καὶ ἐνιαυτὸν ἐκεῖ γενομένους ἐκβάλλει τὸ κῦμα, τοὺς μὲν ἀνδροφόνους, κατὰ τὸν Κωκυτὸν, τοὺς δὲ πατραλῴας καὶ μητραλῴας κατὰ τὸν Πυριφλεγέθοντα· ἐπειδὰν δὲ φλεγόμενοι γένωνται κατὰ τὴν λίμνην τὴν Ἀχερουσιάδα, ἐνταῦθα βοῶσί τε καὶ καλοῦσιν, οἱ μὲν οὓς ἀπέκτειναν, οἱ δὲ οὓς ὕβρισαν· καλέσαντες δὲ ἱκετεύουσι, καὶ δέονται ἐᾶσαι σφᾶς ἐκβῆναι εἰς τὴν λίμνην, καὶ δέξασθαι. Καὶ ἐὰν μὲν πείσωσιν, ἐκβαίνουσί τε καὶ λήγουσι τῶν κακῶν· εἰ δὲ μὴ, φέρονται αὖθις εἰς τὸν Τάρταρον, κἀκεῖθεν πάλιν εἰς τοὺς ποταμούς· καὶ ταῦτα πάσχοντες οὐ πρότερον παύονται, πρὶν ἂν πείσωσιν οὓς ἠδίκησαν· αὕτη γὰρ ἡ δίκη ὑπὸ τῶν δικαστῶν αὐτοῖς ἐτάχθη. Οἳ δὲ δὴ ἂν δόξωσι διαφερόντως πρὸς τὸ ὁσίως βιῶναι, οὗτοί εἰσιν οἱ τῶνδε μὲν τῶν τόπων τῶν ἐν τῇ γῇ ἐλευθερούμενοί τε καὶ ἀπαλλαττόμενοι, ὥσπερ δεσμωτηρίων, ἄνω δὲ εἰς τὴν καθαρὰν οἴκησιν ἀφικνούμενοι, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς οἰκιζόμενοι. Τούτων δὲ αὐτῶν οἱ φιλοσοφίᾳ ἱκανῶς καθηράμενοι ἄνευ τε καμάτων (38) ζῶσι τοπαράπαν εἰς τὸν ἔπειτα χρόνον, καὶ εἰς οἰκήσεις ἔτι τούτων καλλίους ἀφικνοῦνται, ἃς οὔτε ῥᾴδιον δηλῶσαι, οὔτε ὁ χρόνος

A quem Pyriphlegethontem nominant, cujus particulas ipsi quoque rivi, quaqua terrarum datur, exspirant. Huic adversus item quartus, primum in locum erumpit horribilem, ut aiunt, et squalidum, totumque colore cæruleo persimili tinctum, vulgo Stygium nominant. Is qua sese parte effundit, Stygem quoque paludem efficit, in quam dum prorumpit, novis ejus aquæ viribus majorem in modum intumescens, altam sub terram subit, ubi longo circuitu adversus Phlegethonti volvitur, donec ipsi, altera ex parte, ad Acherusiam paludem occurrat. **568** Idem porro undam quoque suam alii permistam nulli retinens, post multas demum flexiones, sese in Tartarum Pyriphlegethonti similiter adversus exonerat. Ei, si poetis credimus, Cocyto nomen est. B Hoc statu rerum, ut primum eo mortui devenere, quo dæmon quemque rapit, judicium ante omnia subeunt, tum qui bene, sancte justeque vixerunt, tum qui secus. Inde, qui mediam inter utramque vitæ rationem tenuisse videantur, ii Acherontem petentes, conscensis illic suis quique vehiculis, ad paludem usque deferuntur. Ibi degunt aliquandiu, donec prorsus expiati, pœnisque criminum persolutis, quidquid ante peccaverint, absolvuntur: quin etiam beneficiorum quoque suorum præmia, pro sua quique dignitate ferunt. At qui, propter scelerum atrocitatem, locum remedio nullum reliquisse videantur, utpote crebris et immanibus sacrilegiis, aut plurimis cædibus nefarie et contra leges omnes perpetratis, et aliis ejusmodi piaculis obligati: hos C vero digna plane sors in Tartarum, unde nunquam emergant, præcipites agit. Jam quos ea peccasse constiterit, quæ ut curationem admittant, gravia tamen per sese sint; ut si adversus patrem aut matrem indignum quidpiam iracundia stimulante commiserint, eosque reliqua deinceps vita pœnituerit; aut si alis quocunque modo cædis humanæ rei fuerint: eos quidem in Tartarum cadere necesse est, sed tamen exacto anni unius curriculo, eosdem fluctus ejicit, et homicidas quidem cæteros in Cocytum, parricidas autem vel matricidas in Pyriphlegethontem. Ili postquam ad Acherusiam paludem delati fuerint, tum ingenti clamore appellant, sive quos interfecerint, sive quibus injuriam fecerint, D obsecrant deinde atque obtestantur, uti se in eam paludem subire, ibique recipi patiantur. Quod quidem impetrare si possint, tum eo subeunt, malorumque suorum finem accipiunt. Sin minus, in Tartarum indeque rursus in flumina referuntur. Quo supplicii genere non ante liberantur, quam eos quibus injuriosi fuerint, exorarint: hæc enim illis a judicibus constituta pœna est. Postremo, qui excellenti quadam et eximia vitæ sanctimonia præstitisse videantur, ii demum ex terrenis hisce locis, quibusdam **569** quasi carceribus educti atque liberati

(36) Plato, τούτων.
(37) Plato. om. ἢ.
(38) *Καμάτων*. Plato, σωμάτων. Omnino Eusebius καμάτων legit, quemadmodum et Theodoretus, ut constat ex primo versu litteræ D, infra hac pag. ubi eadem vox et repetitur, et cum scripturæ verbis componitur.

ac sursum in purius aliquod domicilium sedemque transcripti, supra terram degunt. Quo etiam ex numero, qui philosophiæ opera expiati omnino purgatique discesserint, ii non modo sine molestiis ævo sempiterno vivunt, sed etiam in domicilia longe adhuc nobiliora perveniunt, quæ nec verbis describere facile sit, nec per tempus commemorare mihi jam liceat. Cæterum videndum nobis est, mi Simmia, ut rebus abs me commemoratis adducti, virtutem ac prudentiam hac in vita consequi omni contentione studeamus. Dignum enim præmium, et magna quædam spes ostenditur. » Hactenus Plato. Tu vero cum his illius : « In domicilia longe adhuc nobiliora perveniunt, quæ nec verbis describere facile sit, nec per tempus mihi jam liceat, » conferas velim nostrum illud : « Quia nec oculus vidit, B nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt, quæ præparavit Deus diligentibus se [67], » itemque cum illis pluribus domiciliis, quod habetur in Evangelio: « Multas apud Patrem » iis qui Deum diligunt, constitutas esse « mansiones [67*]. » Cum iis quæ de Pyriphlegethonte dicta sunt, sempiternum ignem impiis denuntiatum, juxta illud Hebræi prophetæ : « Quis annuntiabit vobis, quod ignis ardeat ? quis annuntiabit vobis locum æternum [68] ? » Et rursus : « Vermis eorum non morietur, et ignis non exstinguetur, et erunt in visionem omni carni [68*]. » Quibus etiam vide quam egregie Plato consentiat, dum, impios in Tartarum detrudendos affirmans, subjungit, « Unde nunquam emergant. » Itemque pios in beatis quibusdam domiciliis victuros pronuntians, addit, C *penitus, ævoque sempiterno.* Quod autem ait, *sine ullis omnino molestiis*, nostro huic geminum est : « Fugit dolor, et tristitia, et gemitus [69]. » Denique, dum Acherontem illum subeuntes, non simpliciter eo devenire statuit, sed conscenso tandem suo quemque vehiculo; quæ tandem ipse vehicula significare vult, nisi corpora, quibus redditi defunctorum animi, simul cum iis, ut docent Hebræorum litteræ crucientur ? Verum enimvero, cum hic quoque liber justam in magnitudinem excreverit, ad duodecimum *Evangelicæ præparationis* volumen transeamus.

A ἱκανὸς ἐν τῷ παρόντι. Ἀλλὰ τούτων δὴ ἕνεκα χρὴ, ὧν διεληλύθαμεν, ὦ Σιμμία, πᾶν ποιεῖν, ὥστε ἀρετῆς καὶ φρονήσεως ἐν τῷ βίῳ μετασχεῖν. Καλὸν γὰρ τὸ ἆθλον, καὶ ἡ ἐλπὶς μεγάλη. » Ταῦτα ὁ Πλάτων. Σὺ δέ γε παραθήσεις τῷ· « Καὶ εἰς οἰκήσεις καλλίους ἀφικνοῦνται, ἃς οὔτε ῥᾴδιον δηλῶσαι, οὔτε χρόνος ἱκανὸς ἐν τῷ παρόντι, » τὸ παρ' ἡμῖν οὕτως ἔχον· « Ὀφθαλμὸς γὰρ οὐκ εἶδε, καὶ οὖς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἡτοίμασεν ὁ θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν· » ταῖς δὲ εἰρημέναις οἰκήσεσι τὸ, « Πολλὰς εἶναι παρὰ τῷ Πατρὶ τοῖς θεοφιλέσι ἐπηγγελμένας· » καὶ τοῖς περὶ τοῦ Πυριφλεγέθοντος λεχθεῖσι τὸ τοῖς ἀσεβέσιν ἠπειλημμένον πῦρ αἰώνιον, κατὰ τὸν πρὸς αὐτοὺς φάσκοντα Ἑβραίων προφήτην· « Τίς ἀναγγελεῖ (39) ὑμῖν, ὅτι πῦρ καίεται; B τίς ἀναγγελεῖ ὑμῖν τὸν τόπον τὸν αἰώνιον; » καὶ πάλιν· « Ὁ σκώληξ αὐτῶν οὐ τελευτήσει, καὶ τὸ πῦρ οὐ σβεσθήσεται, καὶ ἔσονται εἰς ὅρασιν πάσῃ σαρκί. » Τήρει δὲ, ὡς καὶ ὁ Πλάτων συνᾴδων τούτοις, τοὺς ἀσεβεῖς εἰπὼν χωρήσειν εἰς Τάρταρον, ἐπιλέγει, « Ὅθεν οὔποτε ἐκβαίνουσι. » Καὶ αὖ πάλιν τοὺς εὐσεβεῖς ζήσεσθαι εἰπὼν ἐν μακαρίοις, προστίθησι λέγων, « Τοπαράπαν, καὶ εἰς τὸν ἔπειτα χρόνον. » Ἀλλὰ καὶ τὸ, « Ἄνευ καμάτων » εἰρημένον ὑπ' αὐτοῦ, ὅμοιον ἂν εἴη τῷ, « Ἀπέδρα ὀδύνη, καὶ λύπη, καὶ στεναγμός. » Φάσκων δὲ τοὺς ἐπὶ τὸν Ἀχέροντα πορευομένους μὴ ἁπλῶς ἐπὶ τοῦτον ἀφικνεῖσθαι, ἀλλὰ ἀναβαίνοντας πρότερον ἃ δὴ αὐτοῖς ὀχήματά ἐστι, τίνα ποτὲ ἄρα τὰ ὀχήματα βούλεται σημαίνειν, ἢ τὰ σώματα, εἰς ἃ ἀναβᾶσαι αἱ τῶν τετελευτηκότων ψυχαὶ, σὺν αὐτοῖς C τιμωροῦνται, κατὰ τὰ παρ' Ἑβραίοις νενομισμένα; Ἀλλὰ γὰρ ἱκανὴν καὶ τοῦδε τοῦ λόγου περιγραφὴν εἰληφότος, ἐπὶ τὸ δωδέκατον τῆς *Εὐαγγελικῆς προπαρασκευῆς* μεταβήσομαι σύγγραμμα.

ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΩΔΕΚΑΤΟΝ.

PRÆPARATIONIS EVANGELICÆ LIBER DUODECIMUS.

570 ***DUODECIMI LIBRI CAPITA.***

D ***ΤΑΔΕ ΠΕΡΙΕΧΕΙ ΤΟ ΔΩΔΕΚΑΤΟΝ ΒΙΒΛΙΟΝ.***

[67] I Cor. II, 9. [67*] Joan. XIV, 2. [68] Isa. XXXIII, 14. [68*] Isa. LXVI, 24. [69] Isa. XXXV, 10.

(39) *Τίς ἀναγγελεῖ*, etc. Ita Septuaginta. Vulgatus longe dissimilis : *Quis poterit habitare de vobis cum igne devorante? aut quis habitabit ex vobis cum ardoribus sempiternis?* Hebraice, מי יגור, *quis habitabit?* Septuaginta, credo, legerunt מי יגיד, *quis nuntiabit?* In fine versus, pro *ardoribus sempiternis*, Heb. מוקדי עולם, *foci æternitatis*, Septuaginta legisse videntur במקום, id est *locus*.

δεήσει ἐν σχήματι μύθων τὰς πρώτας A
ψυχὰς τοῖς παισὶ παραδιδόναι.
μὴ τοὺς ἐπιβλαβεῖς μύθους τοῖς παισὶ,
ς δὲ τοὺς ὠφελίμους δεήσει κατεπᾴδειν.
μὴ λόγῳ μόνον ἀπεδέχετο τὴν πίστιν ὁ
ων, ἀλλὰ καὶ αὐτῇ διαθέσει τούτοις πι-
ν καὶ πεπεῖσθαι ὡμολόγει, οἷς καὶ ἡμεῖς
ομεν.
μὴ δέοι εἰς πάντας ἐκφέρειν τὰ σεμνὰ τῶν
ηθείας δογμάτων.
ους δεῖν ὁ Πλάτων φησὶ τοὺς ἄρχοντας
σθαι· ὅτι καὶ ἰδιώτας καὶ ἀγραμμάτους,
ν τὸ ἦθος κεκοσμημένοι εἶεν.

δέοι φεύγειν τὰς ἀρχάς.
τοῦ κατὰ Πλάτωνα δικαίου.
τοῦ κατὰ Μωϋσέα παραδείσου.
τοῦ ἀνδρὸς εἰλῆφθαί φασι τὴν γυναῖκα.
τοῦ πρώτου τῶν ἀνθρώπων βίου.
καὶ τοῖς ἀλόγοις ζώοις ὡμιλουν. B

ς περὶ τοῦ κατακλυσμοῦ μέμνηνται.
τὰ τῆς διδασκαλίας ὀρθῶς ἡμῖν ἀπὸ τῶν
ἀρχόμενα καταλήγει εἰς ἀνθρώπινα.
καλὸν ἐξ ἔτι νέας ἡλικίας τοὺς παῖδας
ῆς θεοσεβείας ἔθεσιν ἐγγυμνάζειν.
παιδείαν ἡγεῖσθαι χρὴ μόνην τὴν εἰς
προάγουσαν, οὐχὶ δὲ τὴν εἰς χρημα-
ἤ τινα βιοποριστικὴν ἐπιτήδευσιν.

παραπλησίως Ἑβραίοις καὶ ὁ Πλάτων
θειοτέρων τὰ τῇδε εἶναι ἐδόξαζεν.

χρὴ τοὺς νέους δι' ἐκμαθήσεως ὕμνων
καὶ ᾠδῶν εἰς ἀρετῆς ἀνάληψιν προπα-
ζειν.
ίας χρὴ διανοίας περιέχειν τὰς ᾠδάς.

οὐ πάντων ἐστὶ τὰς ὀρθὰς ᾠδὰς καὶ τὰ C
ύνασθαι ποιεῖν, ἀλλ' ἢ μόνου Θεοῦ, ἢ
νὸς ἀνδρός.
τῶν δοκιμάζειν οἷων τε τὰς κατὰ Θεὸν
μένας ᾠδάς.
καὶ ἐν τοῖς συμποσίοις παραληπτέον
ὰς, ὥσπερ τινὰς νόμους συμποσιακούς.
οὐ πᾶσιν ἐπιτρεπτέον τὴν τοῦ οἴνου

οὐκ ἠγνόει ὁ Πλάτων τὰ ὑπ' αὐτοῦ
ούμενα παρά τισι βαρβάροις πολι-
ιι.
ὁ πόλεμος ἡμῖν ἐστι πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς
ν ἡμῖν πάθη.
ὸ τὸ σῶμα, ἀλλ' ἡ ψυχὴ αἰτία τυγχά-
κακῶς ὑφ' ἡμῶν πραττομένων.
τοῦ καθαρῶς φιλοσοφοῦντος.
άσης τῆς ἐν ἀνθρώποις σοφιστείας.

ήσει ποτὲ τῷ ψεύδει ἀντὶ φαρμάκου D
ἐπ' ὠφελείᾳ τῶν δεομένων τοῦ τοιού-
του.
μὴ μόνον ἄνδρας, ἀλλὰ καὶ γυναῖκας,
γένος ἀνθρώπων προσίεσθαι χρὴ εἰς
ειρημένην παιδείαν.
μὴ χρὴ ἐκ τῶν οὐ κατὰ λόγον παρ'
όντων τὸ πᾶν ἔθνος διαβάλλεσθαι.

ὁ Πλάτων μετέβαλλεν ἐπὶ τὸ Ἑλλη-
ν τὰ ἐν Παροιμίαις λόγια.

πλούτου καὶ πενίας.
γονέων τιμῆς.
τήσεως οἰκετῶν.
μετέβαλλε τὸ, « Μὴ μέταιρε ὅρια αἰώνια,
οἱ πατέρες σου. »
τῷ, « Ἀποδιδοὺς ἁμαρτίας πατέρων
α, ἐπὶ τρίτην καὶ τετάρτην γενεὰν τοῖς
με. »

A 4. *Fabularum specie, puerorum animos, primis præceptionibus informandos esse.*

5. *Fabulas pueris, non perniciosas ullas, sed tantum utiles occinendas esse.*

6. *Fidem a Platone, non solum voce tenus probari: verum etiam eum profiteri, ex animo se rebus iis credere, quibus ipsi credimus*

7. *Graviora veritatis dogmata non omnibus promiscue vulganda esse.*

8. *Quales Plato magistratus ac principes creari velit: nec idiotas ab eo, nullarumque litterarum homines repudiari, si morum integritate modo præstiterint.*

9. *Defugiendos esse magistratus.*

10. *De justo, ex mente Platonis.*

571 11. *De Moysis paradiso.*

12. *Ab utroque doceri, mulierem ex viro sumptum esse.*

13. *De prima hominum vita.*

B 14. *Eosdem cum brutis etiam animantibus versatos esse.*

15. *Quemadmodum ambo diluvii meminerint.*

16. *Quam præclare doctrinæ nostræ rationes a rebus divinis auspicati, in humanas desinamus.*

17. *Quam præclarum sit pueros a prima statim ætate, piis religiosisque moribus assuefacere.*

18. *Eam solum doctrinæ loco habendam, quæ viam ad virtutem muniat, non autem eam, quæ vel augendæ pecuniæ, vel parando victui quoquo modo serviat.*

19. *In ea cum Hebræis sententia Platonem fuisse, ut res inferiores diviniorum imagines esse existimaret.*

20. *Juniores honestis quibusdam hymnis odisque memoriæ commendandis, ad suscipiendos virtutis satus præparandos esse.*

21. *Cujusmodi odarum illarum sententiam esse oporteat.*

C 22. *Non cujusvis esse, laudabiles odas et carmina scribere; sed vel unius Dei, vel divini cujusdam hominis.*

23. *De iis qui divinos illos cantus probare possint.*

24. *Cantus etiam in conviviis, tanquam convivales quasdam leges recipiendos esse.*

25. *Vini bibendi copiam non omnibus promiscue faciendam esse.*

26. *Ne Platonem quidem ipsum ignorasse, quas abs sese leges conderentur, iis barbaros quosdam suis in rebuspublicis vivere.*

27. *Bellum nobiscum esse nobis, et cum nostris cupiditatibus ac perturbationibus gerendum.*

28. *Non in corpus, sed in animum, culpam eorum, quæ a nobis peccantur, esse conferendam.*

29. *De eo qui caste sincereque philosophetur.*

572 30. *De toto illo sophisticæ genere, quod inter homines reperiri solet.*

D 31. *Falso nonnunquam, veluti pharmaco, ad eorum utilitatem, qui hoc loquendi genere opus habeant, utendum esse.*

32. *Non solum viros, sed etiam mulieres, adeoque genus hominum universum, hujus in disciplinæ communionem vocandum esse.*

33. *Eorum causa, qui minus apud nos ex rationis præscripto vivant, genus universum traducendum non esse.*

34. *Quemadmodum Plato quædam ex Proverbiis oracula, Græca dictione purius et elegantius expresserit.*

35. *De opibus et inopia.*

36. *De parentum honore.*

37. *De possessione servorum.*

38. *Quomodo illud Moysis expresserit: « Terminos æternos ne transferas, quos posuerunt patres tui. »*

39. *Locus Platonis huic similis: « Reddens peccata patrum in filios, in tertiam et quartam generationem, iis qui oderunt me. »*

573 CAPUT I.

Hebræos, etiam consentiente Platone, quos instituebant, eos recte, fide quadam disciplinarum, quæ quod imperfectiores adhuc essent, nihil exquireret, informatos voluisse. Ex Legum *primo.*

Duodecimus hic *Præparationis evangelicæ* liber, quæ superiori de Platonis cum Hebræorum doctrina consensione desunt, velut apta quadam et numerosa consonantis lyræ harmonia repræsentabit, initio ex nostræ hujus, quam vulgus hominum criminatur, fidei defensione sumpto. Et Plato quidem primo *De legibus*, nostram in rem percommode, C « Jurene, inquit, an secus, Lacedæmoniorum et Cretensium rempublicam reprehendere quis possit, alia quæstio est. Mihi quidem magis forte, quam utrique vestrum, quæ a plerisque dicuntur, proferre liceat. Vobis enim, ut civilis admodum sit ac moderata legum universa ratio, hæc sane ex optimis una merito censeatur. Utine juniorum quisquam ex legibus sinatur inquirere, quænam bene, quænam secus habeant: sed potius uti una voce omnes, unoque ore cuncta probe, tanquam diis auctoribus instituta esse consentiant: quod si quis aliter loquatur, eum ut audientes nullo modo ferant. Sin autem ex senibus cuipiam in mentem aliquid veniat, is ut vel cum magistratu, vel cum suis D duntaxat æqualibus, nemine juniorum audiente, rem communicet. Optime id quidem, mi hospes. » Verum igitur omnino fuit, Hebræorum Scripturam tanto ante præcipere, uti divinarum litterarum intelligentiam ac disquisitionem fides antecedat, ut dum ait, « Nisi credideritis, non intelligetis [80*]. » Itemque, « Credidi, propter quod locutus sum [80]. » Quo quidem nos etiam consilio, quos novissime rerum in nostrarum communionem admisimus, iis tanquam rudioribus adhuc et inchoatis, animoque propemodum infantibus, divinæ Scripturæ lectionem simplicius ita tradimus, ut eos simul ad fidem iis

[80*] Isa. VII, 9. [80] Psal. CXV, 16.

(40) *Εἰ μὲν τοίνυν.* Plato, I *Leg.*, p. 599 Ficini.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

Ὅτι καὶ κατὰ Πλάτωνα τοῖς εἰσαγομένοι[ς] Ἑβραίων παῖδες ἀπερίεργον τὴν τῶν [...]των πίστιν, διὰ τὸ ἀτελὲς αὐτῶν παρε[...] ἀπὸ τοῦ πρώτου τῶν Νόμων.

Ὁ δωδέκατος ἡμῖν τῆς *Εὐαγγελικῆς [Προπα]ρασκευῆς* ἐνθένδε ποθὲν ἤδη τὰ ἐνδέοντα [...] τέρῳ τῆς Πλάτωνος πρὸς τὰ Ἑβραίων λό[για συμ]φωνίας ὡς ἐν ἁρμονίᾳ συμφώνου λύρας ἀποδώ[σει, τὴν] καταρχὴν ἐξ ἀπολογίας τῆς παρὰ τοῖς πολλοῖ[ς διαβαλλο]μουμένης ἡμῶν πίστεως ληψόμενος. « Εἰ [μὲν τοί]νυν (40) ὀρθῶς ἢ μή τις ἐπιτιμᾷ τῇ τε Λακ[ωνικῇ καὶ] τῇ Κρητικῇ πολιτείᾳ, λόγος ἂν ἕτερος εἴη· τὰ [δὲ λε]γόμενα πρὸς τῶν πολλῶν ἴσως ἐγὼ μᾶλλον [ἂν ἔχοιμι ἢ] ὑμῶν ἀμφοτέρων λέγειν. Ὑμῖν γὰρ εἰ καὶ [μετρίως] κατεσκεύασται τὰ τῶν νόμων, εἷς τῶν καλλ[ίστων ἂν] εἴη νόμων, μὴ ζητεῖν τῶν νέων μηδένα ἐᾶν, [ποῖα κα]λῶς αὐτῶν, ἢ μὴ καλῶς ἔχει, μιᾷ δὲ φω[νῇ καὶ ἐξ] ἑνὸς στόματος πάντας συμφωνεῖν, ὡς πάν[τα καλῶς] κεῖται, θέντων θεῶν· καὶ ἄν τις ἄλλως λέγῃ [μηδαμῇ] ἀνέχεσθαι τὸ παράπαν ἀκούοντας· γέρων δὲ [εἴ τίς τι] ξυννοεῖ τῶν παρ' ὑμῖν, πρὸς ἄρχοντά τε κα[ὶ πρὸς ἡλικιώ]την μηδενὸς ἐναντίον νέου ποιεῖσθαι τοὺς λόγους. Ὀρθότατά γε, ὦ ξένε, κελεύεις. » [Ἀληθῶς] δῆτα καὶ ἡ Ἑβραίων προλαβοῦσα γραφὴ [τῆς τῶν] θείων Γραφῶν συνέσεώς τε καὶ θεωρίας τὴ[ν πίστιν] προτάττει δι' ὧν φησιν· « Ἐὰν δὲ μὴ πιστε[ύσητε, οὐδὲ] μὴ συνῆτε· » καὶ αὖθις· « Ἐπίστευσα, διὸ καὶ [ἐλάλησα.] » Ἔνθεν καὶ παρ' ἡμῖν τοῖς μὲν ἄρτι εἰσαγομ[ένοις καὶ] τὴν ἕξιν ἀτελέσιν, ὡς ἂν τὰς ψυχὰς νηπίοι[ς, ἁπλού]στερον ἡ ἐν ταῖς θείαις Γραφαῖς ἀνάγνωσις [παρα]δίδοται, μετὰ τοῦ δεῖν πιστεύειν ὡς Θεοῦ λ[όγοις τοῖς] ἐμφερομένοις παρακελεύεσθαι· τοῖς δὲ τὴν [ἕξιν προ]βεβηκόσι, καὶ πολιοῖς τὸ φρόνημα, ἐμβαθύ[νειν καὶ] δοκιμάζειν τὸν νοῦν τῶν λεγομένων ἐπιτ[ρέπεται.] Τούτους δὲ παισὶν Ἑβραίων Δευτερωτὰς [φίλον] ὀνομάζειν, ὥσπερ ἑρμηνευτὰς καὶ ἐξηγητ[ὰς] τῆς τῶν Γραφῶν διανοίας.

quæ proponantur, tanquam Dei verbis habendam **574** adhortemur. At quorum jam robustior mentis habitus, et cana quædam intelligentiæ vis fuerit, iis vero penetrare altius, verborumque sententiam explorare concedimus. Atque hos Hebræi Deuterotas, quasi Scripturarum interpretes atque explanatores vocare solebant.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ὅτι μεγίστη τῶν ἀρετῶν καὶ κατὰ Πλάτωνα ἡ πίστις τυγχάνει.

« Οὐκοῦν τὰ μετὰ (41) ταῦτα εἴποιμεν ἂν ἡμεῖς, ὅτι σὺ μὲν ἐπαινεῖς, ὡς ἔοικας, ὦ Τυρταῖε, μάλιστα τοὺς πρὸς τὸν ὀθνεῖόν τε καὶ ἔξωθεν πόλεμον γενομένους ἐπιφανεῖς. Φαίη ταῦτα ἄν που, καὶ ὁμολογοῖ; Τί μήν; Ἡμεῖς δέ γε, ἀγαθῶν ὄντων τούτων, ἔτι φαμὲν ἀμείνους εἶναι καὶ πολὺ τοὺς ἐν τῷ μεγίστῳ πολέμῳ γιγνομένους ἀρίστους διαφανῶς. Ποιητὴν δὲ καὶ ἡμεῖς μάρτυρα ἔχομεν Θέογνιν, πολίτην τῶν ἐν Σικελίᾳ Μεγαρέων, ὅς φησι·

Πιστὸς ἀνὴρ (42) χρυσοῦ τε καὶ ἀργύρου ἀντερύσασθαι
Ἄξιος ἐν χαλεπῇ, Κύρνε, διχοστασίῃ.

Τοῦτον δέ φαμεν ἐν πολέμῳ χαλεπωτέρῳ ἀμείνονα ἐκείνου πάμπολυ γίνεσθαι σχεδὸν, ὅσον ἀμείνων δικαιοσύνη καὶ φρόνησις εἰς ταὐτὸ ἐλθοῦσα μετὰ ἀνδρείας αὐτῆς. Πιστὸς μὲν γὰρ καὶ ὑγιὴς ἐν στάσεσιν οὐκ ἄν ποτε γένοιτο ἄνευ ξυμπάσης ἀρετῆς· διαβάντες δὲ καὶ εὖ μαχόμενοι ἐθέλοντες ἀποθνήσκειν ἐν τῷ πολέμῳ, φράζει Τυρταῖος, τῶν μισθοφόρων εἰσὶ πάμπολλοι, ὧν οἱ πλεῖστοι γίνονται θρασεῖς, καὶ ἄδικοι, καὶ ὑβρισταὶ, καὶ ἀφρονέστατοι σχεδὸν ἁπάντων, ἐκτὸς δή τινων εὖ μάλα ὀλίγων. Ποῖ δὴ τελευτᾷ νῦν ἡμῖν οὗτος ὁ λόγος, καὶ τί φανερὸν ποιῆσαί ποτε βουληθεὶς λέγει ταῦτα; Δηλονότι τόδε, ὡς παντὸς μᾶλλον καὶ ὁ τῇδε ὁ παρὰ Διὸς νομοθέτης, πᾶς τε, οὗ καὶ σμικρὸν ὄφελος, οὐκ ἄλλο ἢ πρὸς τὴν μεγίστην ἀρετὴν μάλιστα βλέπων ἀεὶ θήσει τοὺς νόμους· ἔστι δ', ὥς φησι Θέογνις, αὕτη πιστότης ἐν τοῖς δεινοῖς, ἥν τις δικαιοσύνην ἂν τελείαν ὀνομάσαι. » Καὶ παρ' ἡμῖν ὁ σωτήριος λόγος, ὁμοῦ συζεύξας τῇ πίστει τὴν φρόνησιν, τὸν κατ' ἀμφότερα κεκοσμημένον τοῖς αὐτοῦ λόγοις ἐγκρίνει λέγων, « Τίς ἄρα ἐστὶν ὁ πιστὸς οἰκονόμος καὶ φρόνιμος; » καὶ αὖθις· « Εὖ, δοῦλε ἀγαθὲ καὶ πιστὲ, ἐπὶ ὀλίγα ἧς πιστὸς, ἐπὶ πολλῶν σε καταστήσω. » Σαφῶς γοῦν ἐν τούτοις οὐ τὴν ἄλογον πίστιν ἀποδέχεσθαι παρίστησιν, ἀλλὰ τὴν ταῖς μεγίσταις ἀρεταῖς συνεζευγμένην, εἰ δὴ τοιαῦται φρόνησις καὶ ἀγαθοσύνη.

CAPUT II.

Fidem ab ipso quoque Platone virtutum omnium maximam haberi.

« Nos igitur, inquit Plato, eos abs te deinceps, o Tyrtæe, laudari potissimum celebrarique diximus, qui excellentem quamdam in hostili externoque bello virtutem ostenderint. Id, opinor, ille concesserit. Quidni enim? Nos vero, cum præstantes hos esse fateamur, tum eos qui egregia summæ virtutis maximo in bello documenta dederint, longo adhuc præstantiores esse defendimus. Cujus rei testem poetam habemus ipsi quoque, Theognim illum, Megarensem in Sicilia civem, cujus hoc distichum est :

Cyrne, tibi argento fuerit redimendus et auro,
Cui manet in tristi seditione fides.

Atque hunc in bello graviore, tanto fere altero illo præstantiorem esse dicimus, quanto excellentior æquitas illa fuerit, quæ cum temperantia, prudentia, ipsaque adeo fortitudine conjungetur. Nam qui fidelis ac sanus media in dissensione persistet, is profecto nullam non virtutem habeat necesse est. At vero mercenarii plerique, quod ipsum Tyrtæus cecinit, ubi hostilem in regionem trajecerint, strenue dimicantes libenter in bello moriuntur; quorum tamen permulti audaces, injuriosi, contumeliosi, atque omnium, si paucissimos excipias, amentissimi sunt. Verum, quo tandem spectat genus hoc orationis, aut quid efficere ac demonstrare contendit? Illud nimirum : præ cæteris quidem eum, qui leges hic auctore Jove condiderit, sed tamen quemlibet etiam alium, qui modo prodesse vel utcunque volet, aliud omnino nihil in ferendis legibus, quam virtutem maximam præ oculis habiturum. Est autem hæc virtus, ut Theognis ait, illa durioribus temporibus fidelitas, quam perfectam justitiam merito nominaris. » Quæ cum salutari Evangelio præclare sane conveniunt, ubi Servator quoque noster prudentiam cum fide conjungens, **575** utraque præditum suis ita verbis commendat ac probat : « Quis putas fidelis servus et prudens [50]? » Et rursus : « Euge, serve bone et fidelis, super pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam [51]. » Quibus quidem manifeste declarat, eam sibi demum probari fidem, non quæ præceps ac temeraria, sed quæ virtutibus maximis conjuncta sit, quales utique prudentiæ ac probitatis nomine intelligit.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Ὅτι πιστεύειν δεῖ τοῖς περὶ ψυχῆς λεγομένοις καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς περὶ τῶν τοιούτων λόγοις, ἀπὸ τοῦ ἑνδεκάτου τῶν Νόμων.

« Εἰς τινα γὰρ (43) οὖν μοι καιρὸν φαινόμεθα τοὺς

CAPUT III.

Iis quæ de animo, similibusque dicuntur, fidem habendam esse, ex Legum *undecimo.*

« Mihi quidem opportune videtur, inquit Plato,

[50] Matth. xxiv, 45. [51] ibid. 21.

(41) *Οὐκοῦν τὰ μετά.* Plato, ibid., 567 Ficini.

(42) *Πιστὸς ἀνήρ.* Hæc eadem Theodoretus, l. 1 *De curand. Græcor. affectionib.*, pag. 13, ubi καρύσασθαι legitur, pro ἀντερύσασθαι. Utrumque accl. Porro ibi fides pro fidelitate potius accipitur, quam ea virtute, unde Christianis fidelium nomen impositum. Nec alia mens videtur testimoniorum, quæ paulo post ex Evangelio proferuntur.

(43) *Εἰς τινα γάρ.* Plato, *Leg.* xi, p. 680 Ficini.

superioribus a nobis disputationibus constitutum A id fuisse, defunctorum animos, posteaquam ex corpore migraverint, rerum humanarum curam vi quadam propria suscipere. Id quod rationibus veris illis quidem, sed longioribus probari solet. Verum hoc in genere, cum aliis quæ hac de re non vulgo tantum et passim, sed etiam ex omni memoria celebrantur, habenda fides; tum etiam legislatoribus ita statuentibus, nisi tamen eos amentes omnino fuisse velis. » Hæc Plato. Atqui, Machabæorum etiam in libro, visus Jeremias dicitur, cum vita jam functus esset, orare pro populo [81*], quasi hominum adhuc in terris degentium saluti prospiceret. Quibus Plato fidem adhibendam esse pronuntiat.

ἔμπροσθεν λόγους διεξελθεῖν, ὡς ἄρα αἱ τε- τησάντων ψυχαὶ δύναμίν ἔχουσί τινα τελευ- καὶ τῶν κατ' (44) ἀνθρώπους πραγμάτων ἐπι- ται. Ταῦτα ἀληθεῖς μὲν, μακροὶ δέ εἰσι πε- λόγοι. Πιστεύειν δὲ ταῖς τε ἄλλαις φήμαις χρ- τὰ τοιαῦτα, οὕτω πολλαῖς καὶ σφόδρα παλ- σαις· πιστεύειν δὲ καὶ τοῖς νομοθετοῦσι ταῦ- ἔχειν, ἄνπερ μὴ παντάπασιν ἄφρονες φαί- Καὶ ἐν τῇ βίβλῳ δὲ τῶν Μακκαβαίων λέγει μίας ὁ προφήτης μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ- χόμενος ὁρᾶσθαι ὑπὲρ τοῦ λαοῦ, ὡς φροντί- μενος τῶν ἐπὶ γῆς ἀνθρώπων. Δεῖ δὲ, φη- Πλάτων, τούτοις πιστεύειν.

B

CAPUT IV.

Fabularum specie, puerorum animos primis præceptionibus informandos, ex secundo De republica.

« Orationum porro, inquit idem, genera duo sunt, verum et falsum. Ita est. Et utroque puer sic informandus erit, ut initium a falso ducatur. Quid velis equidem non satis intelligo. Tu vero, inquam, non intelligis fabulas a nobis primum **576** narrari pueris solere: quod sane genus, ut universe loquar, in falso prope versatur, tametsi huic veri etiam aliquid aspersum est. Pueros autem in fabulis prius, quam in gymnasiis exercemus. Sane. » Ita Plato. Similiter Hebræis id moris est, ut hominibus animo adhuc infantibus, divinæ Scripturæ histo- C rias, fabularum quarumdam instar, simplicius nudiusque tradant; iis vero, quibus mentis habitus fuerit exercitatione robustior, altius illud doctrinæque plenum contemplationis genus tractare concedunt, quod illa, quam vocant, deuterosi, striore quadam ignotorum vulgo sensorum explicatione continetur.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Ὅτι δεήσει ἐν σχήματι μύθων τὰς πρώτ- γωγὰς τοῖς παισὶ παραδιδόναι, ἀπὸ το- ρου τῆς Πολιτείας.

« Λόγων δὲ (45) διττὸν εἶδος· τὸ μὲν ἀληθ- ψευδές. — Ναί. — Παιδευτέον δὲ ἐν ἀμ- πρότερον δὲ ἐν τοῖς ψευδέσιν. Οὐ μανθάνω, π- λέγεις. Οὐ μανθάνεις, ἦν δ' ἐγὼ, ὅτι πρῶ- παιδίοις μύθους λέγομεν; Τοῦτο δέ που, ὡς εἰπεῖν, ψεῦδος ἔνι καὶ ἀληθῆ. Πρότερον δὲ πρὸς τὰ παιδία ἢ γυμνασίοις χρώμεθα. Ἔστι Ταῦτα ὁ Πλάτων. Καὶ παρ' Ἑβραίοις δὲ ἐνθέου Γραφῆς ἱστορίας τοῖς νηπίοις τὰς ἁπλούστερον, ὥσπερ τινὰς μύθους, ἔθος ἐστι διδόναι· τοῖς δ' ἐγγεγυμνασμένοις τὴν ἕξιν λόγων βαθυτέρας καὶ δογματικὰς θεωρίας, καλουμένης δευτερώσεως, καὶ σαφηνείας · θανόντων τοὺς πολλοὺς νοημάτων.

CAPUT V.

Fabulas pueris non perniciosas ullas, sed tantum utiles occinendas esse.

« Nosti vero, inquit Plato, maximi momenti esse operis cujusque principium, ac præsertim in juvene quolibet tenero adhuc atque flexibili: tum enim ea maxime, quam impressam cuique volueris, fingitur induiturque forma. Prorsus id quidem. An igitur pueros, omnes promiscue fabulas, et a quocunque fictas audire, simulque animo contrarias D ut plurimum iis opiniones, quas ubi maturiores fuerint, habere illos velimus, temere ac leviter imbibere patiemur? Id vero nullatenus patiemur. Primum ergo nobis, ut video, in illos fabularum artifices diligenter inquirendum erit, ut quas ipsi recte et cum dignitate confinxerint, seligamus ac probemus: quas minus honeste, repudiemus: tum probatæ quæ fuerint, apud nutrices ac parentes efficiendum erit, ut eas pueris subinde narrent, quibus eorum animos multo magis fingant, quam corpora manibus. Quas autem illis nunc occinunt,

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Ὅτι μὴ τοὺς ἐπιβλαβεῖς μύθους τοῖς πα- νους δὲ τοὺς ὠφελίμους δεήσει κατεπ-

« Οὐκοῦν οἶσθ' (46), ὅτι ἀρχὴ παντὸς ἔρ- γιστον, ἄλλως τε δὴ καὶ νέῳ καὶ ἁπαλῷ- μάλιστα γὰρ δὴ τότε πλάττεται καὶ ἐνδύετ- ὃν ἄν τις βούληται ἐνσημήνασθαι ἑκάστῳ. μὲν οὖν. Ἆρ' οὖν ῥᾳδίως οὕτω παρήσομεν τοὺ- χόντας μύθους πλασθέντας ἀκούειν τοὺς παῖ- λαμβάνειν ἐν ταῖς ψυχαῖς ὡς ἐπιτοπολὺ ἐναν- ξας ἐκείναις, ἃς ἐπειδὰν τελειωθῶσιν, ἔχει- μεθα δεῖν αὐτούς; Οὐδ' ὁπωστιοῦν παρήσομεν. μὲν δὴ ἡμῖν, ὡς ἔοικεν, ἐπιστατέον τοῖς μυ- καὶ ὃν μὲν ἂν καλὸν μῦθον ποιήσωσιν, ἐγ- ὃν δ' ἂν μὴ, ἀποκριτέον. Τοὺς δ' ἐγκριθέν- σομεν τὰς τροφάς τε καὶ μητέρας λέγειν τοῖ- καὶ πλάττειν τὰς ψυχὰς αὐτῶν τοῖς μύθ- μᾶλλον ἢ τὰ σώματα ταῖς χερσίν. Ὧν δὲ- γουσι τοὺς πολλοὺς ἐκβλητέον. » Καὶ ταῦτα Πλάτωνος πεφύλακτο παρ' Ἑβραίοις. Οἱ γὰρ Πνεῦμα θεῖον, διακριτικὸν πνευμάτων, ἰδοὺ-

[81*] II Mach. xv, 12, 14.

(44) *Καὶ τῶν κατά.* Plato, ἢ τῶν κατά, rectius. Malim tamen utramque vocem adhiberi ἢ καὶ τῶν κατά.

(45) *Λόγων δέ.* Plato, lib. II *De republ.* edit. Ficini.

(46) *Οὐκοῦν οἶσθ'.* Plato, ibid.

ξ ἁγίου Πνεύματος λεγόμενά τε καὶ γρα- μὴ τοιαῦτα ἀπεδοκίμαζον, ὥσπερ καὶ ψευδοπροφητῶν λόγους. Ἀλλὰ καὶ παῖδας ς ταῖς ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν ὠφελιμω-]σεσιν, ὥσπερ τισὶ μυθολογίαις, γονεῦσί ης ἔθος ἦν κατεπᾴδειν προπαρασκευῆς εἰς ἄνδρας αὐτοῖς ἐσομένοις θεοσεβείας.

A eæ maximam sane partem auferendæ. »Et hoc ante Platonem Hebræis observatum. Apud quos, homines divino afflati Spiritu, cujus est spirituum varietatem discernere, quæ recte ac Spiritus sancti magisterio, tam dicta quam scripta essent, auctoritate sua comprobabant; quæ secus, abjudicabant, quales erant pseudoprophetarum voces. Imo pa[...]m atque nutritii, tenerioribus adhuc pueris, utilissimas divinis e litteris narrationes, [f]abulas quasdam occinere consueverant, quibus ei pietati ac religioni, quam viros deinceps [...]rteret, viam munirent.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ϛ'.

όνῳ λόγῳ ἀπεδέχετο την πίστιν ὁ ἀλλὰ καὶ αὐτῇ διαθέσει τούτοις πι- :ε καὶ πεπεῖσθαι ὡμολόγει, οἷς καὶ ιτεύομεν. Ἀπὸ τοῦ Γοργίου.

577 CAPUT VI.

Fidem a Platone non solum voce tenus probari, verum etiam eum profiteri ex animo se rebus iis credere, quibus nos ipsi credimus. Ex Gorgia.

δὴ (47), φησί, μάλα καλοῦ λόγου, ὃν σὺ μῦθον, ὡς ἐγῷμαι, ἐγὼ δὲ λόγον· ὡς ὄντα σοι λέξω ἃ μέλλω λέγειν. » Καὶ μετ' μὲν δικαίως (48) τὸν βίον διελθόντα καὶ ἐπειδὰν τελευτήσῃ, εἰς μακάρων νήσους ιεῖν ἐν πάσῃ εὐδαιμονίᾳ ἐκτὸς κακῶν· ως καὶ ἀθέως εἰς τὸ τῆς τίσεώς τε καὶ τήριον, ὃ δὴ Τάρταρον καλοῦσιν, ἰέναι. » μετ' ὀλίγα· « Ἔπειτα γυμνοὺς κριτέον ύτων· τεθνεῶτας γὰρ δεῖ κρίνεσθαι· καὶ δεῖ γυμνὸν εἶναι, τεθνεῶτα, αὐτῇ δὲ τῇ τὴν ψυχὴν θεωροῦντα ἐξαίφνης ἀποθα- του, ἔρημον πάντων (49) τῶν συγγενῶν όντα ἐπὶ γῆς πάντα ἐκεῖνον τὸν κόσμον, α ἡ κρίσις ᾖ. » Καὶ ἑξῆς ἐπιφέρει· « Ταῦτά λλίκλεις, ἃ ἐγὼ ἀκηκοὼς πιστεύω ἀληθῆ κ τούτων τῶν λόγων τοιόνδε λογίζομαι ὁ θάνατος τυγχάνει ὤν, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, ἢ δυοῖν πραγμάτοιν διάλυσις, τῆς ψυχῆς ιατος ἀπ' ἀλλήλοιν. Ἐπειδὰν δὲ διαλυθῆ- ττον (50) ἑκάτερον αὐτοῖν ἔχει τὴν ἕξιν ὥσπερ καὶ ὅτε ἔζη ὁ ἄνθρωπος· τό τε τὴν φύσιν τὴν αὐτοῦ, καὶ τὰ θεραπεύ- ὰ παθήματα ἔνδηλα πάντα· οἷον, εἴ τινος σῶμα φύσει ἢ τροφῇ, ἢ ἀμφότερα, ζῶν- του, ἐπειδὰν ἀποθάνῃ, ὁ νεκρὸς μέγας· ις, παχὺς καὶ ἀποθανόντος· καὶ τἄλλα εἰ αὖ ἐπετήδευε κομᾷν, κομήτης τούτου ς· ἢ μαστιγίας εἴ τις ἦν, καὶ ἴχνη εἶχε οὐλὰς ἐν τῷ σώματι, ἢ ὑπὸ μαστίγων, καυμάτων ζῶν, καὶ τεθνεῶτος τὸ σῶμά ταῦτα ἔχον. Ἢ κατεαγότα εἴ του ἦν τετραμμένα ζῶντος, καὶ τεθνεῶτος. Καὶ

B « Accipe jam, inquit Plato, egregiam, quod aiunt, præclaramque narrationem. Tibi, opinor, fabula videbitur, at eam pro narratione habeo: quæ enim commemoraturus tibi sum, ea tanquam vera commemorabo. » Tum paucis interjectis. « Qui juste sancteque vixisset, eum post obitum ad beatorum insulas profectum, in omni felicitate degere, malis omnibus liberatum; qui vero scelerate et impie, hunc in supplicii pœnarumque carcerem, quem Tartarum appellent, descendere. » Itemque paulo post: « Deinde toto illo apparatu nudatos, judicium subire oportebit, utpote quod jam mortui subituri sint. Quin etiam judex ipse nudus sit mortuusque necesse est, qui animum cujusque repentina morte sublati animo ipso pervideat, omni
C propinquorum suorum comitatu, ac tota illa quam in terris ante reliquerit, pompa spoliatus, ut sua judicio integritas æquitasque constet. » Quibus hæc subjungit: « Hæc ego, mi Callicles, quæ auditione accepi, vera esse credo. Quibus positis ita philosophari soleo. Mors, ut mihi quidem videtur, aliud nihil est quam duarum abs sese rerum, hoc est animi corporisque, disjunctio. Postquam pars utraque nihilominus quam dum homo viveret, habitum quæque suum retinet. Et corpus quidem naturæ suæ conditionem, et illustria non adhibiti modo cultus, sed etiam morborum dolorumque vestigia repræsentat. Cujus enim viventis olim ingens, sive naturæ, sive alimenti, sive utriusque vi corpus
D fuerit, ejus quoque jam defuncti umbra ingens futura est, crassiorque, si crassius, itaque de cæteris. Præterea qui comam nutriebat ornabatque studiosius, comata hunc umbra manet. Cui verbe-

ως δή. Plato in *Gorgia*, pag. 312 Ficini. *μὴν δικαίως*. Multa hanc in rem dispu- ato, lib. x *De republ.*, pag. 519 Ficini. *μον πάντων*, etc. Ficinus hæc de reo dicium subeunte accipit, non de judice. quoque mallem, si verba paterentur. autem, si pro καταλείποντα, sive κατα- od habet Plato, legeretur καταλιποῦσαν· μον in ἐρήμου, et καταλιπόντα in κατα- ularetur. Verum quidem est, nudum tone judicem postulari; sed oculis, au- rpore toto nudum, paulo enim ante

præcesserat, καὶ ἅμα καὶ αὐτοὶ ἀμπεχόμενοι δικάζουσι, πρὸ τῆς ψυχῆς τῆς αὐτῶν, ὀφθαλμοὺς καὶ ὦτα, καὶ ὅλον τὸ σῶμα προκεκαλυμμένοι. Quod autem hic ait, propinquorum suorum comitatu nudos esse oportere, meo judicio, reis potius, quam judicibus conveniat. Illa quoque species, et pompa quædam exterior, in reo potius quam in judice metuenda.

(50) *Οὐδὲν ἧττον*. Plato, οὐ πολὺ ἧττον. Et paulo post ἥνπερ pro ὥσπερ, et particulam καὶ de- let, ante τὴν φύσιν.

roni piagarum vibices aut flagellis, aut aliis vulneribus inusti, vivo in corpore residebant, eosdem similiter exstincti umbra præ se fert, si vivo cuipiam vel confracta, vel distorta membra fuerant, id ipsum defunctus ostendit. Atque ut rem verbo absolvam, ut corpore quisque dum viveret, comparatus fuit, ita post obitum vel omnino, vel partem sane maximam, ad tempus saltem aliquod affectus videri solet. **578** Idem ego prorsus, mi Callicles, de animo statuendum existimo. Ubi exutus corpore animus fuerit, quidquid ipsi homo vel insitum a natura, vel a quocunque studii genere impressum habuerat, id totum in illo exsistit etiam tum ac cernitur. Itaque cum illi primum ad judicem pervenerunt, ut ad Rhadamanthum Asiatici, Rhadamanthus sibi quemque sistens, animum diligenter explorat, cujus tandem ille sit ignarus. Et contingit sæpenumero ut vel rege Persarum, vel alio quopiam seu rege, seu principe correpto, hujus animum nulla sui parte sanum videat, sed perjuriorum ac maleficiorum, quæ suum cuique facinus imprimere animo solet, quibusdam quasi verberibus conscissum vibicibusque plenum : prava similiter ob mendacium ac superbiam omnia, rectum nihil, quod sine ullo veritatis sensu educatus fuerit : postremo eumdem animum, quod nimiam in licentiam, luxum, contumeliam ac petulantiam effusus esset, deformitate ac turpitudine insignem animadvertat. Tum enimvero cum ignominia, recta illum amandat in custodiam, ubi dignas pœnas subire cogatur. Jam, cum quispiam, uti par est dat pœnas alteri, eum aut meliorem inde fieri, juvarique decet, aut cæteris exemplo esse, ut pœnarum, quas eum subire videant, formidine meliores fiant. Ergo qui utilitatis suæ causa a diis pariter et hominibus puniuntur, ii sunt qui cum sanabilia peccata commiserint, tum vero fructum aliquem ex dolorum sensu tam hic quam apud inferos capiunt, utpote qui non aliter ac suamet improbitate liberari possint. At vero, qui quod atrocissima quæque perpetrarint, insanabiles propterea fuerint, ex illis demum exempla sumuntur : licet enim ipsimet ut curari nunquam, ita nec juvari ulla ratione possint, plurimum tamen utilitatis hauriunt, qui eos gravissimorum criminum, gravissimas quoque admodumque horribiles pœnas dare conspiciunt, easque sempiternas : prorsus, ut illic apud inferos, illo in carcere, tanquam juge quoddam improbis eodem

A ἑνὶ λόγῳ, οἷος εἶναι παρεσκεύαστο τὸ σῶμα
δηλα ταῦτα καὶ τελευτήσαντος ἦν πάντα, ἢ
ἐπί τινα χρόνον. Ταὐτόν μοι δοκεῖ τοῦτ' ἄρα
τὴν ψυχὴν εἶναι, ὦ Καλλίκλεις. Ἔνδηλα πά
ἐν τῇ ψυχῇ, ἐπειδὰν γυμνωθῇ τοῦ σώματ
τῆς φυσεως καὶ τὰ παθήματα τὰ (51) διὰ τ
δευσιν ἑκάστου πράγματος, ἣν (52) ἔσχεν ἐ
ἄνθρωπος. Ἐπειδὰν οὖν ἀφίκωνται παρὰ
στήν, οἱ μὲν ἐκ τῆς Ἀσίας παρὰ τὸν Ῥα
ὁ Ῥαδάμανθυς, ἐκείνους ἐπιστήσας, θεᾶτα
τὴν ψυχήν, οὐκ εἰδὼς ὅτου ἐστίν. Ἀλλὰ
τοῦ μεγάλου βασιλέως ἐπιλαβόμενος, ἢ ἄλλ
βασιλέως ἢ δυνάστου, κατεῖδεν οὐδὲν ὑγιὲ
ψυχῆς, ἀλλὰ διαμεμαστιγωμένην, καὶ οὐλῶ
ὑπὸ ἐπιορκιῶν καὶ ἀδικίας, ἃ ἑκάστῳ ἡ πρᾶ
B ἐξωμόρξατο εἰς τὴν ψυχήν, καὶ πάντα σκ
ψεύδους καὶ ἀλαζονείας, καὶ οὐδὲν εὐθὺ, δι
ἀληθείας τετράφθαι· καὶ ὑπὸ ἐξουσίας, καὶ
καὶ ὕβρεως, καὶ ἀκρατείας τῶν πράξεων,
τρίας τε καὶ αἰσχρότητος γέμουσαν τὴν ψυ
Ἰδὼν δὲ, ἀτίμως αὐτὴν ἀπέπεμψεν εὐθὺ
ρᾶς, οἷ μέλλει ἐλθοῦσα ἀνατλῆναι τὰ πρ
πάθη. Προσήκει δὲ παντὶ τῷ ἐν τιμωρίᾳ
ἄλλου ὀρθῶς τιμωρουμένῳ, ἢ βελτίονι γίγν
ὀνίνασθαι, ἢ παράδειγμα τοῖς ἄλλοις γίγνε
ἄλλοι ὁρῶντες πάσχοντα ἃ ἂν πάσχῃ, φ
βελτίους γίνωνται. Εἰσὶ δὲ οἱ μὲν ὠφελο
καὶ δίκην διδόντες ὑπὸ θεῶν τε καὶ ἀνθρώπ
οἳ ἂν ἰάσιμα ἁμαρτήματα (53) ἁμάρτωσιν,
C δι' ἀλγηδόνων καὶ ὀδυνῶν γίνεται αὐτοῖς ἡ
καὶ ἐνθάδε, καὶ ἐν ᾅδου· οὐδὲ γὰρ οἷόν τε ἄ
κίας ἀπαλλάττεσθαι. Οἳ δ' ἂν τὰ ἔσχατα ἀ
καὶ διὰ τὰ τοιαῦτα ἀδικήματα ἀνίατοι γέν
τούτων τὰ παραδείγματα γίγνεται (54)·
αὐτοὶ μὲν οὐκέτι ὀνίνανται οὐδὲν, ἅτε ἀνία
ἄλλοι δὲ ὀνίνανται, οἱ τούτους ὁρῶντες διὰ τ
τίας τὰς μεγίστας καὶ ὀδυνηρότατα καὶ φ
πάθη πάσχοντας τὸν ἀεὶ χρόνον, ἀτεχνῶς παρ
ἀνηρτημένους ἐκεῖ ἐν ᾅδου ἐν τῷ δεσμωτ
ἀεὶ τῶν ἀδίκων ἀφικνουμένοις θεάματα καὶ
ματα. Ὧν ἐγώ φημι καὶ Ἀρχέλαον ἔσεσθαι
λέγει Πῶλος, καὶ ἄλλος ὅστις ἂν τοιοῦτος
ᾖ. Οἶμαι δὲ καὶ τοὺς πολλοὺς εἶναι τούτω
γμάτων, τοὺς ἐκ τυράννων, καὶ βασιλέων,
D στῶν καὶ τὰ τῶν πόλεων πραξάντων γεγο
τοι γὰρ διὰ τὴν ἐξουσίαν μέγιστα καὶ ἀ
ἁμαρτήματα ἁμαρτάνουσι. Μαρτυρεῖ δὲ τ
Ὅμηρος· βασιλέας γὰρ καὶ δυνάστας ἐ

(51) Plato, ἃ.
(52) Plato om. ἣν.
(53) *Ἰάσιμα ἁμαρτήματα*. Hausit hinc Synesius, quæ in epist. 40 effundit, quibus Joannem illum parricidii suspectum hortatur, ut voluntaria pœna, futuri supplicii gravitatem ac perpetuitatem redimat. Ἐῶ γὰρ λέγειν, inquit, ὅτι πολλοῖς (ἱματίοις) ὁ ῥύπος οὕτως ἐνέφυ σφόδρα διὰ τοῦ βάθους, ὡς ἀναπάλλακτος εἶναι· καὶ φθάνει διαφθαρέντα, πρὶν εἰς τὴν φύσιν ἐπανελθεῖν, ὅτι τὸ πάθος αὐτοῖς γέγονε φύσις, ἢ διὰ χρόνου πλῆθος, ἢ διὰ μέγεθος. Οὕτω δὲ ἐχούσῃ ψυχῇ, καλῶς ἂν εἶχεν εἶναι φθαρτῇ· νῦν δὲ τὰ μὲν ἁμαρτήματα λόγον ἔχει πρὸς τὰς ἀνεκπλύτους κηλῖδας· ἡ ψυχὴ δὲ οὐκ ἔτι πρὸς θοιμάτι
τὸ πιναρόν τε καὶ οὐκ ἀντέχον· ἀλλ' ἀθάν
τίνει δίκην ἀθάνατον, ὅταν ἁμάρτῃ δευσοπ
ἀναπόνιπτα. Ἀλλ' ἐν ᾧ γάρ τις ἥμαρτε |
διδοὺς, οὐ πάνυ προστετηκὸς ἔχει καὶ προ
πάθος, ἀλλ' ὡς ἂν εἴποι τις, ἀρτιβαφὴς α
τάχιστα πλύνεται, etc.
(54) *Παραδείγματα γίνεται*. Qualis ille
Virgil. in VI succlamabat assidue :

Discite justitiam, moniti, et non temnen

Quibus autem παραδείγματα? Mortuis, q
tone, revicturi denuo.

ὡς ἐν ᾄδου τὸν ἀεὶ χρόνον τιμωρουμένους, A
, καὶ Σίσυφον, καὶ Τιτυόν. Θερσίτην δὲ, καὶ
λος πονηρὸς ἦν ἰδιώτης, οὐδεὶς πεποίηκε
τιμωρίαις συνεχόμενον ὡς ἀνίατον. Οὐ
α, ἐξῆν αὐτῷ· διὸ καὶ εὐδαιμονέστερος ἦν
ν. Ἀλλὰ γὰρ, ὦ Καλλίκλεις, ἐκ τῶν δυνα-
ι καὶ οἱ σφόδρα πονηροὶ γιγνόμενοι ἄνθρω-
μὴν κωλύει καὶ ἐν τούτοις ἀγαθοὺς ἄνδρας
θαι. Καὶ σφόδρα γε ἄξιον ἄγασθαι τῶν γι-
ν χαλεπὸν γὰρ (55), ὦ Καλλίκλεις, καὶ πολ-
ου ἄξιον, ἐν μεγάλῃ ἐξουσίᾳ γενόμενον τοῦ
καίως διαβιῶναι. Ὀλίγοι δὲ γίγνονται οἱ
ἐπεὶ καὶ ἐνθάδε καὶ ἄλλοθι γεγόνασιν,
ἔσονται καὶ ἄλλοι ἀγαθοὶ ταύτην τὴν ἀρε-
δικαίως διαχειρίζειν ἃ ἄν τις ἐπιτρέπῃ·
ὶ πάνυ ἐλλόγιμος γέγονε καὶ εἰς τοὺς ἄλλους B
, Ἀριστείδης ὁ Λυσιμάχου. Οἱ δὲ πολλοὶ, ὦ
κακοὶ γίνονται (56), τῶν δὲ δυναστῶν. Ὅπερ
ν, ἐπειδὰν ὁ Ῥαδάμανθυς ἐκεῖνος τοιοῦτόν
, ἄλλο μὲν περὶ αὐτοῦ οὐκ οἶδεν οὐδὲν, οὐδ'
θ' ὧντινων, ὅτι δὲ πονηρός τις· καὶ τοῦτο
ἀπέπεμψεν εἰς Τάρταρον ἐπισημηνάμενος,
ἰάσιμος, ἐάν τε ἀνίατος δοκῇ εἶναι. Ὁ δὲ,
φικόμενος, τὰ προσήκοντα πάσχει. Ἐνίοτε
εἰσιδὼν ὁσίως βεβιωκυῖαν καὶ μετ' ἀλη-
δρὸς ἰδιώτου ἢ ἄλλου τινὸς ψυχήν· (μάλιστα
γώ φημι, ὦ Καλλίκλεις, φιλοσόφου τὰ αὑτοῦ
ς, καὶ οὐ πολυπραγμονήσαντος ἐν τῷ βίῳ)
ε καὶ εἰς μακάρων νήσους ἀπέπεμψε. Ταῦτα
καὶ Αἰακός. Ἑκάτερος δὲ τούτων ῥάβδον C
ίζει. Ὁ δὲ Μίνως ἐπισκοπῶν κάθηται, μόνος
ὕσεον σκῆπτρον, ὥς φησιν Ὀδυσσεὺς ὁ
ἰδεῖν αὐτὸν,

nullo non tempore subeuntibus spectaculum ac monitum suspensi videantur. Quo quidem e numero, si verum Polus narrat, et Archelaum, et alium quemvis similem ei tyrannum futurum pronuntio. **579** Quin etiam tyrannos ego quamplurimos, reges item ac principes, quique in rerumpublicarum administratione versati sint, ejusmodi exemplo jam nunc esse existimo : quod ii fere, dum sua illa potestate abutuntur, indignissima quæque ac teterrima patrare consueverint. Cujus sane rei Homerus etiam testis est, dum reges illos ac principes Tantalum, Sisyphum, Tityum, qui pœnis apud inferos sempiternis crucientur, sua in poesi repræsentat. Nam Thersitem quidem, aut si quis ex privatis alius improbus fuerit, nemo adhuc tanquam insanabilem gravioribus suppliciis illigavit. Nec enim ipse, opinor, talis esse poterat, tanto quidem iis felicior, quibus id licebat. Quanquam, mi Callicles, ex eo quidem potentiorum numero sceleratissimos esse constat ; sed tamen nihil vetat quominus inter eos probi etiam exsistant aliqui, quos merito sane majorem in modum suscipere debeamus. Res enim perdifficilis est, mi Callicles, et summa laude digna, cum maximam habeas peccandi licentiam, juste vivere. Quales utique pauci quidam subinde exsistunt : nam et hic, et alibi nonnulli jam fuere, et alii posthac, opinor, etiam futuri sunt ea virtute præstantes, quia res fidei suæ commissæ cum æquitate tractantur. Quos inter unus ille clarissimus fuit, atque aliorum etiam Græcorum fama celeberrimus, Aristides, Lysimachi filius. Ut plurimum tamen virorum, optime, potentiores improbi esse solent. Cæterum quod jam ante dixi, Rhadamanthus ubi ejusmodi aliquis suas in manus venerit, nec quisnam ille sit, nec quibus natus parentibus, nec aliud omnino quidquam de ipso novit ; unum hoc quippe novit, improbum illum esse : quod ubi perspexit, in Tartarum amandat illico, simulque significat, utrum sanabilis, an insanabilis esse videatur. Quo ille profectus, justo supplicio cruciatur. Idem alium quemdam animum, qui sancte integreque vixerit, aliquando contemplatus, seu privati, seu alterius cujuscunque fuerit (maxime, mi Callicles, philosophi equidem animum esse confirmo, qui, res suas agens, nihil admodum aliena sese alienis immisceat), laudatum eum vehementer ad beatorum insulas transmittit. Hæc eadem sunt ab Æaco. Qui uterque virgam manu tenens, hoc judicium exercet. At vero Minos summus cognitor, solus aureum sceptrum præferens considet : quomodo Ulysses ille Homericus sese vidisse testatur,

σκῆπτρον ἔχοντα, θεμιστεύοντα νέκυσσιν. D

Aurato in sceptro defunctis ponere jura.

ν οὖν, ὦ Καλλίκλεις, ὑπὸ τούτων τῶν λόγων
αι, καὶ σκοπῶ ὅπως (57) ἀποφανοῦμαι τῷ
ὑγιεστάτην ἔχων τὴν ψυχήν. Χαίρειν οὖν
ς τιμὰς (58) τῶν πολλῶν ἀνθρώπων, τὴν
ἀσκῶν πειράσομαι τῷ ὄντι, ὡς ἂν δύνω-
τιστος ὤν, καὶ ζῆν, καὶ ἐπειδὰν ἀποθνήσκω,
σκειν. Παρακαλῶ δὲ καὶ τοὺς ἄλλους πάντας
ους, καθ' ὅσον δύναμαι· καὶ δὴ καὶ σὲ ἀντι-
ῶ, ἐπὶ τοῦτον τὸν βίον καὶ τὸν ἀγῶνα τοῦ-

Hujus ego narrationis vi atque auctoritate persuasus, o Callicles, video etiam atque etiam, qui tandem animum judici quam integerrimum exhibeam. **580** Quare omnibus vulgi honoribus valere jussis, unius in veritatis tractatione assiduus, id omnino agam, quantum in me erit, uti et optimus vivam, et moriendum cum erit, moriar optimus. Quin alios etiam omnes pro mea facultate hortor, teque adeo majorem in modum obtestor, uti hanc

(55) *Χαλεπὸν γάρ.* Clemens Alexandrin. in *Protreptico*, ubi de imperatore, qui Antinoum Ganymedem consecrari jusserat, οὐ γὰρ κωλύεται ἐπιθυμία, φόβον οὐκ ἔχουσα.

(56) *Κακοὶ γίγνονται.* Apud Platonem, hunc locum conceptum leges, κακοὶ γίγνονται τῶν δυναστῶν. Ὅπερ οὖν ἔλεγον, ἐπειδὰν, etc.

(57) *Σκοπῶ ὅπως*, etc. Vox utique Christiani hominis ore sensuque dignissima, quæque vecordem ac stolidam nonnullorum securitatem et fiduciam jugulat.

(58) Plato addit τάς.

in vitam, atque hoc in certamen incumbas, quod aliis equidem hic subeundis omnibus antepono. Ac mihi tu quidem increpandus jure sis, qui opem ipse tibi ferre tum nullam poteris, cum in forum illud atque judicium, quo de jamjam abs me dictum est, adductus fueris : sed potius ubi te judici illi Æginæ filio steteris, correptus ab eo atque productus, nihilo sane minus quam hic ego soleam, hiabis tu illic, atque æstuabis : eritque fortasse non nemo qui os tibi summa cum ignominia verberet. Verum hæc tu forte sic tanquam aniles quasdam fabulas aspernaris. Equidem ea contemni facile etiam paterer, si nobis diligenter investigantibus, melius ipsis aliquid ac verius occurreret. Nunc autem vides ipse, causæ a vobis tribus, qui tamen Græcos hujus ætatis omnes sapientia superatis, te, inquam, et Polo, et Gorgia nihil afferri posse, quamobrem alia sit ineunda vitæ ratio, quam quæ illic etiam utilis futura videatur : sed in tanta narrationum ac disputationum copia, ut aliæ coargui vulgo refellique soleant, unam hanc tamen firmam semper immotamque consistere : « Cavendum nobis esse potius, ne injuriam faciamus, quam ne patiamur : atque hanc in curam homini, præ cæteris omnibus, incumbendum esse, non jam ut bonus videatur, sed ut bonus reipsa sit, tam privatim, quam publice. » Hactenus Plato. Et ille quidem mortuorum judices Æacum, Minoem ac Rhadamanthum futuros esse pronuntiat : nobis autem Scriptura divina testatur, « Omnes manifestari oportere ante tribunal Dei, ut referat unusquisque propria corporis, prout gessit, sive bonum, sive malum[52]. » Et rursus : « In die, inquit, quo judicabit Deus abscondita hominum, qui reddet unicuique secundum opera ejus : iis quidem, qui secundum patientiam operis ejus, gloriam et honorem, et incorruptionem quærunt, vitam æternam : iis vero, qui ex contentione sunt, et qui non acquiescunt veritati, credunt autem iniquitati, ira et indignatio, tribulatio et angustia in omnem animam hominis operantis malum, Judæi primum, et Græci. Non enim est acceptio[52*]. »

τον, ὃν ἐγώ φημι ἀντὶ πάντων τῶν ἐνθάδε ἀγώνων εἶναι. Καὶ ὀνειδίζω σε (59), ὅτι οὐχ οἷός τε εἶ (60) σαυτῷ βοηθῆσαι, ὅταν ἡ δίκη σοι ᾖ καὶ ἡ κρίσις, ἣν νῦν ἐγὼ ἔλεγον· ἀλλὰ ἐλθὼν παρὰ τὸν δικαστὴν ἐκεῖνον, τὸν τῆς Αἰγίνης υἱὸν, ἐπειδάν σου ἐπιλαβόμενος ἐκεῖνος ἄγῃ, χασμήσῃ καὶ ἰλιγγιάσεις οὐδὲν ἧττον ἢ ἐγὼ ἐνθάδε καὶ σὺ ἐκεῖ, καί σε ἴσως τυπτήσει τις καὶ ἐπὶ κόῤῥης ἀτίμως, καὶ πάντως προπηλακιεῖ. Τάχα δ' οὖν ταυτὶ μῦθός σοι δοκεῖ λέγεσθαι, ὥσπερ ὑπὸ γραὸς, καὶ καταφρονεῖς αὐτῶν. Καὶ οὐδέν γ' ἂν ἦν θαυμαστὸν καταφρονεῖν τούτων, εἴ πη ζητοῦντες εἴχομεν αὐτῶν βελτίω καὶ ἀληθέστερα εὑρεῖν. Νῦν δὲ ὁρᾷς, ὅτι τρεῖς ὄντες ὑμεῖς, οἵπερ σοφώτατοί ἐστε τῶν νῦν Ἑλλήνων, σύ τε καὶ Πῶλος, καὶ Γοργίας, οὐκ ἔχετε ἀποδεῖξαι, ὡς δεῖ ἄλλον τινὰ βίον ζῇν ἢ τοῦτον, ὅσπερ καὶ ἐκεῖσε φαίνεται συμφέρων· ἀλλ' ἐν τοσούτοις λόγοις, τῶν ἄλλων ἐλεγχομένων, μόνος οὗτος ἠρεμεῖ ὁ λόγος, « ὡς εὐλαβητέον ἐστὶ (61) τὸ ἀδικεῖν μᾶλλον ἢ τὸ ἀδικεῖσθαι· καὶ παντὸς μᾶλλον ἀνδρὶ μελετητέον οὐ τὸ δοκεῖν εἶναι ἀγαθὸν, ἀλλὰ τὸ ἀγαθὸν εἶναι καὶ ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ. » Ὁ μὲν δὴ Πλάτων τὸν Αἰακὸν, καὶ τὸν Μίνω, καὶ τὸν Ῥαδάμανθυν ὑπέθετο τῶν τετελευτηκότων δικαστὰς ἔσεσθαι· ὁ δὲ θεῖος Λόγος μαρτύρεται « Πάντας δεῖν παραστήσεσθαι τῷ βήματι τοῦ Θεοῦ, ἵνα κομίσηται ἕκαστος τὰ διὰ τοῦ σώματος πρὸς ἃ ἔπραξεν, εἴτε ἀγαθὸν εἴτε φαῦλον. » Καὶ πάλιν, « Ἐν ἡμέρᾳ, φησὶν, ὅταν κρίνῃ ὁ Θεὸς τὰ κρυπτὰ τῶν ἀνθρώπων, ὃς ἀποδώσει ἑκάστῳ κατὰ τὰ ἔργα αὐτοῦ· τοῖς μὲν καθ' ὑπομονὴν ἔργου αὐτοῦ δόξαν, καὶ τιμὴν, καὶ ἀφθαρσίαν ζητοῦσι ζωὴν αἰώνιον· τοῖς δ' ἐξ ἐριθείας, καὶ ἀπιστοῦσι τῇ ἀληθείᾳ, πειθομένοις δὲ τῇ ἀδικίᾳ, θυμὸς καὶ ὀργὴ, θλίψις καὶ στενοχωρία ἐπὶ πᾶσαν ψυχὴν ἀνθρώπου τοῦ κατεργαζομένου τὸ κακὸν, Ἰουδαίου τε πρῶτον καὶ Ἕλληνος. Οὐ γάρ ἐστι διαστολή. »

[52] II Cor. v, 10. [52*] Rom. ii, 5-11.

(59) *Καὶ ὀνειδίζω σε*, etc. Synesius, epist. 44, Platonico ex genio : Καὶ τίς ἂν γένοιο, τοῦ σώματος ἐξελθὼν, εἴθ' ὑπὸ βιαίας δίκης, εἴτε ἕτερον τρόπον, κἄπειτα αὐτὴν τὴν ψυχὴν αὐτῇ τῇ ψυχῇ θεασάμενος, οὐκ οὔσης ἀρνεῖσθαί σοι γλώττης, ἀλλ' ἐγκεχολαμμένον ἔχων τοὐπίσημον τὸ τῆς πράξεως ; οὐκ ἰλιγγιάσεις, οὐκ ἀπορήσεις, ἕλξῃ σιγῶν καὶ ἐκκείσῃ τῇ δίκῃ, καὶ οὐ κἀγὼ καὶ πᾶς ὃν οὐ προκαθαίρει μετάνοια δημοσιευθεῖσα, etc.

(60) *Οἷός τε εἶ*. Plato, οἷός τε ἔσῃ, quod rectius videtur.

(61) *Εὐλαβητέον ἐστί*. Non auro contra chara est hæc Platonis oratio, quam noluissem ab Eusebio decurtari. Addit enim hæc non minus illustria : Ἐὰν δέ τις κατά τι κακὸς γίγνηται, κολαστέος ἐστί. Καὶ τοῦτο δεύτερον ἀγαθὸν, μετὰ τὸ εἶναι δίκαιον, τὸ γίγνεσθαι, καὶ κολαζόμενον διδόναι δίκην· καὶ πᾶσαν κολακείαν, καὶ τὴν περὶ ἑαυτὸν, καὶ τὴν περὶ τοὺς ἄλλους, καὶ περὶ ὀλίγους, καὶ περὶ πολλοὺς φευκτέον. Ἐμοὶ μὲν οὖν πειθόμενος, ἀκολούθησον ἐνταῦθα, οἷ ἀφικόμενος εὐδαιμονήσεις, καὶ ζῶν, καὶ τελευτήσας· καὶ ἔασόν τινά σου καταφρονῆσαι, ὡς ἀνοήτου, καὶ προπηλακίσαι, ἐὰν βούληται· καὶ ναὶ μὰ Δία, σύ γε θαῤῥῶν πάταξαι τὴν ἄτιμον ταύτην πληγήν· οὐδὲν γὰρ δεινὸν πείσῃ, ἐὰν τῷ ὄντι καλὸς κἀγαθὸς ἀσκῶν ἀρετήν. Hæc Plato, quem secutus, epistola 44, Synesius : Ἀλλ' ἀνδριστέον, ὦ γενναῖε, γενναῖος γὰρ εἴης· καὶ τῶν μὲν ἡδονῶν ὑπεροπτέον, ἃς ἀδικοῦντες ἐπαρισόμεθα, τοὺς δὲ ἀνθρώπους οὐκ αἰσχυντέον· ἀλλὰ τῷ δικαστῇ μὲν ὁμολογητέον τὴν πρᾶξιν, ἐξιλαστέον δὲ τῇ παραυτίκα τίσει, τὰς κάτω ποινάς. Μεγίστου γὰρ ὄντος ἀγαθοῦ, τοῦ μὴ ἁμαρτεῖν, δεύτερον ἀγαθὸν τὸ δικαιωθῆναι· ὅστις δὲ χρόνον πολὺν ἀδικῶν ἀκόλαστος μένει, τοῦτον δεῖ νομίζειν ἀτυχέστατον, οὗ μήτε θεὸς, μήτ' ἄνθρωπος κήδεται. Audi et Senecam epist. 76 (SS. enim Patrum voces hic omitto) : *In illo loco*, inquit, *in quo vir bonus discitur, paucissimi sedent : et hi plerisque videntur nihil boni negotii habere quod agant ; inepti inertes vocantur. Mihi contingat iste derisus. Æquo animo audienda sunt imperitorum convicia, et ad honesta vadenti contemnendus est iste contemptus.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

ἡ εἰς πάντας ἐκφέρειν τὰ σεμνὰ τῶν τῆς ἀληθείας δογμάτων.

ὅ (62) μέντοι, μή ποτε ἐκπέσῃ ταῦτα ως ἀπαιδεύτους· σχεδὸν γὰρ, ὡς ἐμοὶ ἔστι τούτων πρὸς τοὺς πολλοὺς καταγελαστότερα ἀκούσματα, οὐδ' οὖν πρὸς τοὺς εὐφυεῖς θαυμαστότερα καὶ ἐνθουσιαστικώτερα. Πολλάκις δὲ καὶ ἀεὶ ἀκουόμενα, καὶ πολλὰ ἔτη, μόγις, ως, ἐκκαθαίρεται μετὰ πολλῆς πραγματείας. Καὶ παρ' ἡμῖν ὁ σωτήριος λόγος φησί· «Μὴ δῶτε τὸ ἅγιον τοῖς κυσὶ, μηδὲ βάλλητε τοὺς μαργαρίτας ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν χοίρων·» καί· «Ψυχικὸς γὰρ ἄνθρωπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ· μωρία γὰρ αὐτῷ ἐστι.»

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

οἵους εἶναι ὁ Πλάτων φησὶ τοὺς ἄρχοντας ... ὅτι καὶ ἰδιώτας καὶ ἀγραμμάτους, τὸ ἦθος κεκοσμημένοι εἶεν. Ἀπὸ τοῦ ... Νόμων.

Καὶ (63) ἑνὸς ἀνδρὸς ὁπόταν καλοὶ ἐν ... ἐνόντες μηδὲν ποιῶσι πλέον, ἀλλὰ δὴ τοὐναντίον. Ταύτας πάσας ἀμαθίας τὰς ... ἔγωγ' ἂν θείην πόλεώς τε καὶ ἑνὸς πολιτῶν, ἀλλ' οὐ τὰς τῶν δημιουργῶν, καταμανθάνετε, ὦ ξένοι, ὃ λέγω. — Μανθάνομεν, ὦ φίλε, καὶ συγχωροῦμεν ἃ λέγεις. — Τοίνυν οὕτω κείσθω δεδογμένον καὶ λεγόμενον, ὡς ταῦτα ἀμαθαίνουσι τῶν πολιτῶν οὐδὲν ... τέον ἀρχῆς ἐχόμενον καὶ λεγόμενον καὶ ὀνειδιστέον, ἂν καὶ πάνυ λογιστικοί τε ... τὰ κομψὰ, καὶ ὅσα πρὸς τάχος τῆς ψυχῆς, διαπεπονημένοι ἅπαντα· τοὺς δὲ ... χοντας τούτοις, ὡς σοφούς τε προσρητέον, λεγόμενον, μήτε γράμματα μήτε νεῖν καὶ τὰς ἀρχὰς δοτέον ὡς ἔμφροσι. Πῶς ... ἄνευ συμφωνίας γένοιτ' ἂν φρονήσεως καὶ τὸ σμικρότατον εἶδος; Οὐκ ἔστιν· ἀλλ' ἡ ... μεγίστη τῶν ξυμφωνιῶν μεγίστη δικαιότατ' ἂν σοφία· ἧς ὁ μὲν κατὰ λόγον ζῶν ... ὁ δὲ ἀπολειπόμενος οἰκοφθόρος, καὶ περὶ ... σωτὴρ, ἀλλὰ πᾶν τοὐναντίον, ἀμαθαίνων ... ἑκάστοτε φανεῖται.» Ταῦτα μέν μοι ... κείσθω. Ὁ δ' αὐτὸς καὶ ἐν Πολιτικῷ πάνυ τι περὶ τὰ ὀνόματα καὶ τὰς λέξεις ... φησί· «Καλῶς, ὦ Σώκρατες, κἂν

A 581 CAPUT VII.

Graviora veritatis dogmata non omnibus promiscue vulganda esse.

« At enim cave sis, inquit Plato, ne hæc unquam in hominum imperitorum aures incidant: nullum enim fere, ut mihi quidem videtur, sermonis genus est, quod magis vulgus irrideat: uti vicissim nullum est, quod hominibus egregiæ cujusdam indolis, aut suspiciendum vehementius, aut afflatus divini similius videri soleat. Et ejusmodi quidem illa sunt, quæ licet plurium annorum et frequenti prædicatione et auditione assidua celebrentur, vix tamen, quod auro etiam usu venit, diligenti opera studioque purgari possint. » Quam in rem, ita salutaris etiam apud nos doctrina præcipit: « Nolite dare ... canibus, neque mittatis margaritas vestras ante porcos [32]. » Itemque: « Animalis homo non percipit ... quæ sunt Spiritus Dei: stultitia enim est illi [33]. »

B CAPUT VIII.

Quales Plato magistratus ac principes creari velit: nec idiotas ab eo, nullarumque litterarum homines repudiari, si morum integritate modo præstiterint. Ex libro tertio Legum.

« Præsertim, inquit Plato, cum egregiæ istæ hominis unius notationes animo inclusæ nihil admodum juvare possint. Contra vero, genus hoc totum ignorantiæ, cum in rep. universe, tum in civibus quoque singulis, longe pessimum ac perniciosissimum existimo, non autem alterum illud quo laborent artifices: si tamen vos, hospites mei, quod

C abs me dicitur intelligitis. — Nos vero, amice, et probe quidem intelligimus, et libenter comprobamus. — Ergo constitutum id maneat, civibus rerum istarum ignaris, nihil prorsus quod cum magistratus munere conjunctum sit, mandandum esse; imo eos quoque tanquam stultos infamia notari oportere, ut disserendi facultate plurimum valeant, atque in iis omnibus quæ vel aliquid habeant elegantiæ, vel ad acuendam ingenii celeritatem utcunque pertineant, studiose sint diligenterque versati. At vero, qui secus animo comparati fuerint, eos et sapientes appellandos, tametsi, quod vulgo dicunt, neque litteras ipsi, neque nere noverint, et tanquam vere prudentes magistratibus ornandos esse. 582 Nam, quomodo tandem, o amici, vel tenuissima quædam

D exsistat prudentiæ species, ubi nullus consensioni locus? Fieri non potest. Atqui pulcherrima sane omnium, summaque consensio, summa jure optimo sapientia nominetur; qua quidem ut præditus ille

[32] ... VII, 6. [33] I Cor. II, 14.

... σοῦ. Hæc Plato, epist. 2 ad Dionysium, ... vers, quæ laudantur etiam a Theodoreto *De Græcor. affect.*, qui est de fide, ... pluribus hoc ipsum argumentum tra... ... arce graviora mysteria, cum plebeiis ingeniis communicanda sint. Clemens *Strom.* v: Οἱ θεολογήσαντες, inquit, βάρβαροί τε καὶ Ἕλληνες, τὰς μὲν ἀρχὰς τῶν πραγμάτων ..., τὴν δ' ἀλήθειαν αἰνίγμασι καὶ συμβόλοις, ἀλληγορίαις τε ἂν καὶ μεταφοραῖς παραδεδώκασι ... nostra fides Apostolo, ἐν μυστηρίῳ ἀπο... ἵνα, inquit Clemens, ζητητικοὶ ὑπάρχω-μεν, καὶ προσαγρυπνούμενοι ἀεὶ τῇ τῶν σωτηρίων λόγων εὑρέσει. Hinc illa apud philosophos, τῶν ἐξωτερικῶν, quæ popularia magis et obvia, ab ἀκροαματικοῖς et ἐποπτικοῖς, quæ purioribus tantum et acutioribus oculis pateant, accurata distinctio, quam ibid. Clemens pluribus persequitur. Lege si libet Francisc. Patritium, *Disputat. Peripateticar.* tomo I, lib. VI: tuam affatim cupiditatem explebit.

(63) *Καὶ δὴ καί.* Locum hunc Platonis, sexto *Legum* reperire non potui. At lib. VII *De republ.* pluribus ab eo de necessaria magistratibus scientia disputatur.

omnis est, qui ducem vitæ rationem sequatur; ita quisquis etiam caruerit, is et familiæ suæ pestem creabit, nec ullo modo reip. utilis esse poterit, sed

A διαφυλάξῃς τὸ μὴ σπουδάζειν ἐπὶ τοι πλουσιώτερος εἰς τὸ γῆρας ἀναφανῇ σεως. »

potius quod ab hoc cognitionis genere imparatus sit, in plerisque omnibus damno ac erit. » Hæc ipse in *Legibus*. Idemque in *Politico*, ubi parum admodum nos de verbis ac licitos esse jubet: « Recte, inquit, mi Socrates: qui si exquisitam verborum curam defe jores prudentiæ divitias senectuti tuæ comparabis. »

CAPUT IX.

Defugiendos esse magistratus. Ex primo De republica.

Hebraica docet historia primum omnium Movsem populi principatum deprecatum esse, ubi suum illum et oraculorum et consiliorum auctorem ita compellat: « Obsecro, Domine, produc alium qui id possit, quem missurus sis [54]. » Deinde Saulem quoque latebras quæritantem, ne regnum susciperet, ac prophetam Jeremiam munus impositum detrectanti similem facit. Quod magistratus deprecandi consilium, audi quemadmodum Plato tanquam æquum honestumque laudet. « Manifeste igitur, inquit, confectum id est, mi Thrasymache, artem nullam, magistratumque nullum suæ utilitati servire: sed potius, quod jam a nobis tanto ante dictum est, id unum quod subditis commodo esse possit, non comparare modo, sed etiam imperare, ita ut inferioris semper, non autem superioris rationibus consulat. Quapropter hoc etiam, Thrasymache suavissime, jamjam abs me addebatur, neminem sua sponte ac volentem imperare, alienorumque malorum curationem suscipere, sed mercedem flagitare: quod is qui arte bene uti volet, suæ nunquam, si modo artis ductum imperando sequetur, sed inferioris duntaxat, utilitati prospiciet. Ac propterea quos libentius imperare opinor, aut aliquod sive argenti, sive honoris præmium omnino proponendum erit, aut cer dus pœnæ metus, ni capessant imperium. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Ὅτι δέοι φεύγειν τὰς ἀρχάς. Ἀπὸ τ τῆς Πολιτείας.

Τῆς παρ' Ἑβραίοις γραφῆς πρῶτον Μωϋσέα παραιτούμενον τὴν τοῦ λαοῦ πρ ὢν πρὸς τὸν χρηματίζοντα ἔφησε, « Δέι προχείρισαι ἄλλον τὸν δυνάμενον, ὃν ἀπ κἄπειτα τὸν Σαοὺλ κρυπταζόμενον, πρὸς δέξασθαι τὴν βασιλείαν, καὶ τὸν προφήτη ὑποπαραιτούμενον· ὑπάκουσον ὅπως καὶ ἐ

B εὔλογον τῆς παραιτήσεως συνίστησι, λέ « Οὐκοῦν, ὦ Θρασύμαχε (64), τοῦτο ἤδη οὐδεμία τέχνη οὐδὲ ἀρχὴ τὸ αὑτῇ ὠφέλ σκευάζει, ἀλλ', ὅπερ πάλαι ἐλέγομεν, τῷ μένῳ καὶ παρασκευάζει, καὶ ἐπιτάττει, συμφέρον ἐλάττονος ὄντος σκοποῦσα, ἀλλ κρείττονος. Διὰ δὴ ταῦτα ἔγωγε, ὦ φίλε καὶ ἄρτι ἔλεγον μηδένα ἐθέλειν ἑκόντα τὰ ἀλλότρια κακὰ μεταχειρίζεσθαι ἐπα ἀλλὰ μισθὸν αἰτεῖν, ὅτι ὁ μέλλων καλῶ πράξειν, οὐδέποθ' ἑαυτῷ τὸ βέλτιστον πρ τέχνην ἐπιτάττων, ἀλλὰ τῷ ἀρχομένῳ. Ὧ μισθὸν, ὡς ἔοικε, δεῖ ὑπάρχειν τοῖς μέλλ σειν ἄρχειν, ἢ ἀργύριον, ἢ τιμὴν· ἢ ζημ ἄρχωσι. »

583 CAPUT X.

De justo, ex mente Platonis.

C

Hebræorum ex oraculis intelligimus, cum illorum prophetas, tum alios etiam integritate præstantes, indignissimas quasque injurias atque contumelias, nullumque non periculum fortiter pertulisse. Quo in genere, quam Platoni cum ipsis egregie conveniat, ex iis quæ secundo *De republica* scripsit, intelliges. « Nunc igitur, inquit, constituta hac injusti hominis specie, alterum cum eo justum oratione nostra conferamus, virum simplicem ac generosum, quique, ut Æschylus ait, probus esse, non videri velit. Et quidem, removenda nobis ab eo viri boni species omnis est. Nam si justus esse videbitur, eam opinionem honores continuo muneraque sequentur. Ita dubitari merito poterit, utrum æquitatis studio, an munerum atque honorum spe, talem vitæ rationem ineat. Rebus igitur omnibus, præterquam justitia, spoliandus erit, eique contrarius omnino priori illi sensus, successusque tri-

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'.

Περὶ τοῦ κατὰ Πλάτωνα δικαί

Τῶν παρ' Ἑβραίοις λογίων τοὺς παρ' φήτας, καὶ δικαίους ἄνδρας ὕβρεις ἐσχάτ πηλακισμοὺς, πάντα τε κίνδυνον εὐθαρσῶ διδασκόντων, τὰ συνῳδὰ τῆς Πλάτωνος κα του δόξης μάθοις ἂν ἀπὸ τῶνδε αὐτοῦ τῶν ἐν τῷ δευτέρῳ τέθειται τῆς *Πολιτεία* οὖν (65) τοιοῦτον θέντες, τὸν δίκαιον αὖ ἱστῶμεν τῷ λόγῳ, ἄνδρα ἁπλοῦν καὶ γε Αἰσχύλον, οὐ δοκεῖν, ἀλλ' εἶναι ἀγαθὸν Ἀφαιρετέον δὲ τὸ δοκεῖν. Εἰ γὰρ δόξει δί ἔσονται αὐτῷ τιμαὶ καὶ δωρεαὶ, δοκοῦ εἶναι. Ἄδηλον οὖν εἴτε τοῦ δικαίου, εἴτε τε καὶ τιμῶν ἕνεκα τοιοῦτος εἴη. Γυμνω

D των πλὴν δικαιοσύνης, καὶ ποιητέος ἐνα κείμενος τῷ προτέρῳ. Μηδὲν γὰρ ἀδικῶν τῆς μεγίστης ἀδικίας, ἵνα βεβασανισμ δικαιοσύνην, τῷ μὴ τέγγεσθαι ὑπὸ κακο τῶν ἀπ' αὐτῆς γιγνομένων. Ἀλλ' ἴστω ἀ

[54] Exod. IV, 13.

(64) *Οὐκοῦν, ὦ Θρασύμαχε.* Plato, lib. I *De republ.*, pag. 417 Ficini.
(65) *Τὸν δ' οὖν.* Plato, II *De republ.*, pag. 423.

θανάτου, δοκῶν μὲν εἶναι ἄδικος διὰ βίου, ὢν δὲ δίκαιος (66).» Καὶ μετὰ βραχέα ἐπιλέγει· «Λεκτέον οὖν δή, κἂν ἀγροικοτέρως λέγηται, μὴ ἐμὲ οἴου λέγειν, ὦ Σώκρατες, ἀλλὰ τοὺς ἐπαινοῦντας πρὸ δικαιοσύνης ἀδικίαν. Ἐροῦσι δὲ τάδε· Ὅτι οὕτω διακείμενος ὁ δίκαιος μαστιγώσεται, στρεβλώσεται, δεδήσεται, ἐκκοπήσεται τὼ ὀφθαλμώ· τελευτῶν, πάντα κακὰ παθὼν, ἀνασκινδυλευθήσεται, καὶ γνώσεται, ὅτι οὐκ εἶναι δίκαιον, ἀλλὰ δοκεῖν δεῖ ἐθέλειν.» Ταῦτα μὲν ὁ Πλάτων. Ἔργοις δὲ πολὺ πρότερον οἱ παρ' Ἑβραίοις δίκαιοι καὶ προφῆται μνημονεύονται τὰ τοιαῦτα πάντα πεπονθέναι· «οἵ γε, δικαιότατοι ὄντες, ὡς ἀδικώτατοι ἐλιθάσθησαν, ἐπρίσθησαν, ἐν φόνῳ μαχαίρας ἀπέθανον, περιῆλθον ἐν μηλωταῖς, ἐν αἰγείοις δέρμασιν, ὑστερούμενοι, θλιβόμενοι, κακουχούμενοι, ἐν ἐρημίαις πλανώμενοι, καὶ ὄρεσι καὶ σπηλαίοις, καὶ ταῖς ὀπαῖς τῆς γῆς, ὧν οὐκ ἦν ἄξιος ὁ κόσμος.» Καὶ οἱ ἀπόστολοι δὲ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, τὴν ἀνωτάτω δικαιοσύνην τε καὶ εὐσέβειαν μετιόντες, δόξαν δὲ ἀδικίας παρὰ τοῖς πολλοῖς περιφερόμενοι, ὁποῖα ἔπασχον, αὐτῶν πάρεστιν ἐπακούοντων· «Θέατρον ἐγενήθημεν τῷ κόσμῳ, καὶ ἀγγέλοις, καὶ ἀνθρώποις.» Καὶ, «Μέχρι τῆς ἄρτι ὥρας καὶ πεινῶμεν, καὶ διψῶμεν, καὶ γυμνητεύομεν, καὶ κολαφιζόμεθα, καὶ ἀστατοῦμεν. Λοιδορούμενοι εὐλογοῦμεν, διωκόμενοι ἀνεχόμεθα, δυσφημούμενοι παρακαλοῦμεν· ὡς περικαθάρματα τοῦ κόσμου ἐγενήθημεν.» Ἀλλὰ καὶ εἰσέτι δεῦρο οἱ γενναῖοι τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν μάρτυρες, καθ' ὅλης τῆς τῶν ἀνθρώπων οἰκουμένης οὐ τὸ δοκεῖν, ἀλλὰ τὸ εἶναι δίκαιοί τε καὶ εὐσεβεῖς ἀσκοῦντες, ὅσα δὴ κατέλεξεν ὁ Πλάτων, πεπόνθασιν· ἐπεὶ καὶ ἐμαστιγώθησαν, δεσμά τε καὶ στρέβλας ὑπέμειναν, καὶ μὴν καὶ ἐξεκόπησαν τοὺς ὀφθαλμοὺς, καὶ τέλος πάντα τὰ δεινὰ παθόντες, ἀνεσκολοπίσθησαν. Ὧν οὐδένα παρ' Ἕλλησιν ἐπιζητήσας ὅμοιον ἂν εὕροις· ὡς εἰκότως τινὰ φάναι, τὸν φιλόσοφον οὐδὲν ἕτερον ἢ θεσπίσαι διὰ τούτων περὶ τῶν καθ' ἡμῖν διαπρεπόντων ἐν εὐσεβείᾳ καὶ ἀληθεῖ δικαιοσύνῃ.

A buendus. Idem enim et omni careat injustitia, et summæ tamen injustitiæ reus habeatur; ut hoc quasi probatam ac testatam examine justitiam habeat, dum nullo modo vel infamia, vel iis quæ infamiam sequi solent, movebitur, sed inconcussus ad mortem usque persistet, ita quidem, ut quandiu vixerit, et justitiam colat, et injustus esse videatur. » Quibus paulo post ista subjungit: « Dicendum igitur. In quo si quid erit horridius, existimes velim, mi Socrates, id non tam abs me, quam ab iis dici, qui justitiæ injustitiam anteponunt. Futurum quippe dictitabunt, ut justus ille sic animo comparatus, cædatur, torqueatur, vinciatur, excæcetur, mala denique perpessus omnia in crucem agatur, sicque demum agnoscat, id homini expetendum esse, non justus ut sit, sed ut B esse videatur. » Hæc Plato quidem, sed verbis tenus. Quæ apud Hebræos, omnia longe ante cum alii plerique justi, tum etiam prophetæ reipsa pertulisse memorantur: quippe qui justissimi cum essent, tanquam injustissimi, « lapidati sunt, secti sunt, in occisione gladii mortui sunt, circuierunt in melotis et pellibus caprinis, egentes, angustiati, afflicti, in solitudinibus errantes, in montibus et speluncis, et foraminibus terræ, quibus dignus non erat mundus [48]. » Quin et nostri quoque Servatoris apostoli, dum cœlestem illam divinamque justitiam, **584** atque religionem sectantes, improbitatis opinione passim laborarent, quam gravia C sustinuerint, ex hac ipsorum voce constare nobis poterit: « Spectaculum facti sumus mundo, et angelis, et hominibus [49]. » Et, « usque in hanc horam, et esurimus, et sitimus, et nudi sumus, et colaphis cædimur, et instabiles sumus. Maledicimur, et benedicimus; persecutionem patimur, et sustinemus; blasphemamur, et obsecramus; tanquam purgamenta hujus mundi facti sumus [50]. » Et huc usque profecto, strenui illi Servatoris nostri martyres ubique locorum et gentium, dum minime agerent, ut justi ac religiosi non viderentur, sed essent, ea quæ Plato commemorat subierunt. Nam cæsi, vincti, torti, excæcati, gravia denique perpessi omnia, postremo in crucem acti sunt. Quorum neminem apud Græcos similem reperias; hoc ut merito dici queat, philosophum hoc orationis genere aliud egisse nihil, quam ut nostros quondam illos, religionis ac veræ laude clarissimos prædiceret.

D

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

Περὶ τοῦ κατὰ Μωϋσέα παραδείσου.

Ἐπειδὴ Μωϋσέως κατά τινας ἀπορρήτους λόγους ἐν ἀρχῇ τῆς τοῦ κόσμου συστάσεως, Θεοῦ τινα παράδεισον φυτεῦσαι φάντος, κἂν τούτῳ τὸν ἄνθρωπον ἠπατῆσθαι διὰ τῆς γυναικὸς πρὸς τοῦ ὄφεως· ἄντικρυς καὶ ταῦτα τὰ ῥήματα μεταποιήσας ὁ Πλάτων, ἐπάκουσον ὅπως ἐν *Συμποσίῳ* καὶ αὐτὸς ἀλληγορῶν ἀποδίδωσιν. Ἀντὶ μὲν τοῦ παραδείσου τοῦ Θεοῦ, κῆπον τοῦ Διὸς εἰσάγει· ἀντὶ δὲ τοῦ ὄφεως καὶ τῆς πρὸς αὐτοῦ γενομένης ἀπάτης, Πενίαν ἐπιβουλεύουσαν ὑποτίθεται· ἀντὶ δὲ τοῦ πρώτου ἀνδρὸς, ὃν ἡ τοῦ Θεοῦ

CAPUT XI.

De Moysis paradiso.

Sub ipsa conditi mundi cunabula, Dei paradisum aliquem exstitisse, ubi homo a serpente per mulierem in fraudem inductus fuerit, Moyses arcana quadam oratione commemorat. Hujus verba palam tantum et aperte non immutata, audi sis quemadmodum in *Symposio* allegorice Plato expresserit. Quem enim ille Dei paradisum, Jovis hic hortum appellavit; Serpentis ac fraudis per eum concinnatæ loco, insidiantem Paupertatem introduxit: primi hominis vice, quem Dei consilium ac providentia,

[48] Hebr. xi, 37, 38. [49] I Cor. iv, 9. [50] ibid. 11-13.

(66) Ὢν δὲ δίκαιος. Verba hæc, a librariis prætermissa, ex Platone supplevimus.

tanquam filium paulo ante natum produxerat, Porum quemdam Metidos, hoc est *consilii*, filium subjecit : pro eo denique, ut conditi mundi sub cunabula diceret, sub Veneris ortum dicere maluit, ut hoc allegoriæ genere mundi speciem ac pulchritudinem adumbraret. Sic igitur ad verbum ipse loquitur : « Nata Venus cum esset, **585** inquit, convivium dii celebrarunt, quos inter Porus etiam Metidis filius discubuit. Cœnæ sub exitum, Paupertas eo, utpote lautum ad epulum, aliquid emendicatura sese contulerat, hærebatque in vestibulo : cum Porus, nectare ebrius, necdum enim vinum ullum erat, Jovis in hortum ingressus, alto somno corripitur. Hic Paupertas occulte ac per insidias id agens, ut inopiæ sublevandæ causa, prolem ex Poro susciperet, juxta illum accubuit, Amoremque concepit. » Hæc ipse, quibus sane mentem illam Moysis, subobscure licet, expressit.

A μῆτίς τε καὶ πρόνοια υἱὸν ὥσπερ ἀρτιγενῆ προὐβέβλητο, υἱὸν Μήτιδος Πόρον ἀποκαλέσας· ἀντὶ δὲ τοῦ φάναι, Ὁπηνίκα συνίστατο ὅδε ὁ κόσμος, Ὅτε ἐγένετο ἡ Ἀφροδίτη, εἰπὼν, οὕτω τὸν κόσμον ἀλληγορήσας, τοῦ περὶ αὐτὸν κάλλους ἕνεκα. Λέγει δ' οὖν αὐτοῖς ῥήμασιν ὧδε· « Ὅτε ἐγένετο (67) ἡ Ἀφροδίτη, εἱστιῶντο οἱ θεοὶ, οἵ τε ἄλλοι καὶ ὁ τῆς Μήτιδος υἱὸς Πόρος. Ἐπειδὴ δὲ ἐδείπνησαν, προσαιτήσουσα, οἷα δὴ εὐωχίας οὔσης, ἀφίκετο ἡ Πενία, καὶ ἦν περὶ τὰς θύρας. Ὁ οὖν Πόρος μεθυσθεὶς τοῦ νέκταρος, οἶνος γὰρ οὔπω ἦν, εἰς τὸν τοῦ Διὸς κῆπον εἰσελθὼν, βεβαρημένος εὗδεν. Ἡ οὖν Πενία, ἐπιβουλεύουσα διὰ τὴν αὑτῆς ἀπορίαν παιδίον ποιήσασθαι ἐκ τοῦ Πόρου, κατακλίνεταί τε παρ' αὐτῷ, καὶ ἐκύησε τὸν Ἔρωτα. » Τοιαῦτα μὲν δή τινα καὶ B ἐν τούτοις ὁ Πλάτων ἐμφερῶς Μωϋσεῖ ὑπῃνίξατο.

CAPUT XII.

Ab utroque doceri, mulierem ex viro sumptam esse.

Præterea quod ait Moyses, « Adæ vero non erat adjutor similis ejus. Et immisit Deus exstasim in ipsum, et sopivit eum : tulitque unam de costis ejus, et replevit carnem pro ea. Et ædificavit Dominus Deus costam, quam tulerat de Adam, in mulierem [81]. » Id Plato, licet quo sensu dictum fuerit, ignoraret, abs sese tamen auditum fuisse palam ostendit. Quanquam Aristophani, qui, utpote comœdiarum scriptor, res etiam gravissimas deridere consueverat, hunc sermonem tribuit. Sic enim illum in *Convivio* loquentem facit. « Ac primum quidem, inquit, naturam humanam ejusque conditiones nosse vos oportet. Neque enim eadem quæ nunc est, natura olim nostra fuit, sed longe diversa. Primum enim genera hominum fuerunt omnino tria, non duo tantum, uti sunt hoc tempore, mas ac femina : sed tertium insuper erat cum utroque commune ; quod nudo tantum relicto nomine, prorsus evanuit. Tum enim androgynum erat tam forma, quam nomine, ex utroque maris ac feminæ sexu conflatum. » Deinceps more suo cavillatus, hæc addit : « Hunc in modum locutus apud eum Jupiter, bifariam homines secuit, ut qui vel auriculas condiendi animo abscinderet, vel pilis ova divideret. Atque is ut quemque secuerat, huic Apollinem jubebat, vultum cervicisque dimidium, eam in partem qua sectus esset convertere, ut suæ hujus sectionis aspectu, modestior homo fieret. Tum cæteris eum quoque mederi jussit. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

Ὡς ἐκ τοῦ ἀνδρός φασιν εἰλῆφθαι τὴν γυναῖκα.

Πάλιν εἰρηκότος Μωϋσέως, « Τῷ δὲ Ἀδὰμ οὐχ ἦν βοηθὸς ὅμοιος αὐτῷ. Καὶ ἐπέβαλεν ὁ Θεὸς ἔκστασιν ἐπ' αὐτὸν, καὶ ἀφύπνωσε, καὶ ἔλαβε μίαν τῶν πλευρῶν αὐτοῦ, καὶ ἀνεπλήρωσε σάρκα ἀντ' αὐτῆς. Καὶ ᾠκοδόμησε Κύριος ὁ Θεὸς τὴν πλευρὰν, ἣν ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ, εἰς γυναῖκα· » μὴ συνεὶς ὁ Πλάτων ὁποίᾳ εἴρηται διανοίᾳ, δῆλος μὲν ἔστιν οὐκ ἀγνοήσας τὸν λόγον· Ἀριστοφάνει δ' αὐτὸν, οἷα κωμῳδῷ χλευάζειν εἰωθότι καὶ τὰ σεμνὰ τῶν πραγμάτων, ἀνατίθησιν, ἐν *Συμποσίῳ* τάδε λέγοντα αὐτὸν εἰσάγων· « Δεῖ δὲ πρῶτον (68) ὑμᾶς μαθεῖν τὴν C ἀνθρωπίνην φύσιν καὶ τὰ παθήματα αὐτῆς. Ἡ γὰρ πάλαι ἡμῶν φύσις οὐχ ἡ αὐτὴ ἦν ἥπερ νῦν, ἀλλ' ἄλλη (69). Πρῶτον μὲν γὰρ τρία ἦν τὰ γένη τῶν ἀνθρώπων, οὐχ ὥσπερ νῦν δύο, ἄῤῥεν καὶ θῆλυ, ἀλλὰ τρίτον προσῆν, κοινὸν ἀμφοτέρων τούτων, ὧν (70) νῦν ὄνομα λοιπὸν, αὐτὸ δὲ ἠφάνισται. Ἀνδρόγυνον γὰρ τότε μὲν ἦν, καὶ εἶδος, καὶ ὄνομα ἐξ ἀμφοτέρων κοινὸν, τοῦ τε ἄῤῥενος καὶ τοῦ θήλεος. » Εἶθ' ἑξῆς διασύρας τὰ αὐτῷ συνήθη, ἐπιφέρει λέγων· « Ταῦτ' εἰπὼν ὁ παρ' αὐτῷ Ζεὺς, ἔτεμνε τοὺς ἀνθρώπους δίχα, ὥσπερ οἱ τὰ ὦτα (71) τέμνοντες καὶ μέλλοντες ταριχεύειν, ἢ ὥσπερ οἱ τὰ ᾠὰ ταῖς θριξίν. Ὅντινα δὲ τέμοι, τὸν Ἀπόλλωνα ἐκέλευε τό τε πρόσωπον μεταστρέφειν καὶ τὸ τοῦ αὐχένος ἥμισυ D πρὸς τὴν τομὴν (72), ἵνα θεώμενος τὴν αὑτοῦ τμῆσιν, κοσμιώτερος εἴη ὁ ἄνθρωπος· καὶ τὰ ἄλλα ἰᾶσθαι ἐκέλευεν. »

[81] Gen. II, 20-22.

(67) *Ὅτε ἐγένετο.* Plato in *Convivio*, pag. 328. Porro fabulæ hujus explicationem apud Plotinum leges, *Ennead. III*, lib. VI, a capite ad libri finem. Summa est. Venerem τὴν ψυχήν esse docet : Porum, τῶν πάντων λόγον, Jovem βασιλικὸν Νοῦν. Pori ebrietatem λόγον ἀπὸ κρείττονος ἀρχῆς πεσόντα τὰ εἰς ἐλάττονα· Jovis hortum, quod hortus omnis ἀγλάϊσμα sit, καὶ πλούτου ἐγκαλλώπισμα, aliud esse nihil quam τὰ παρὰ τοῦ νοῦ αὐτοῦ εἰς τὴν ψυχὴν ἐλθόντα ἀγλαΐσματα, hoc est, τοὺς λόγους, τοὺς παρ' αὐτοῦ ῥυέντας. Amorem, ipsum animæ desiderium πρὸς τὸ κρεῖττον, ex Poro et Paupertate natum, quia μετέχει μὲν ἐνδείας, ἣ πληροῦσθαι θέλει, οὐκ ἄμοιρον δ' εὐπορίας ἐστὶν, ἣ οὗ ἔχει τὸ ἐλλεῖπον ζητεῖ.

(68) *Δεῖ δὲ πρῶτον.* Plato in eodem *Convivio*, pag. 322 Ficini.

(69) Plato. ἀλλοία.

(70) Plato, οὗ.

(71) *Ὦτα.* Plato, ᾠά, sed linea sequente, habetur ᾠά. Sunt quibus ζῶα, vel νῶτα placeat. Ego nihil mutandum putavi, non quod aures bifariam secari dixerit, sed quod eadem facilitate partem utramque Jupiter diviserit, qua geminæ aures postmodum condiendæ secarentur.

(72) *Τομήν.* Ita Plato, et recte, τιμὴν enim in al. editione perperam legebatur.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

ἰ τοῦ πρώτου τῶν ἀνθρώπων βίου.

ως τὸν πρῶτον τῶν γηγενῶν βίον ὑπογρά- παραδείσῳ Θεοῦ γεγονέναι, Θεόν τε αὐτῶν ἐν ἀχρηματῳ καὶ ἀκτήμονι διαγωγῇ, τε αὐτοῖς καὶ ἀνήροτα πάντα φύεσθαι, τε εἶναι τῆς μετὰ ταῦτα περιβολῆς· ἐπά- ῦ φιλοσόφου μονονουχὶ αὐτὰ δὴ ταῦτα Ἑλλη- ωνῇ διερμηνεύοντος. Λέγει δ' οὖν· « Θεὸς ἔνε- ὐτοὺς, αὐτὸς ἐπιστατῶν, καθάπερ νῦν ἄν- ῷον ὂν ἕτερον θειότερον, ἄλλα γένη φαυλότερα μεύουσι. Νέμοντος δ' ἐκείνου, πολιτεῖαί τε οὐδὲ κτήσεις γυναικῶν καὶ παίδων· (ἐκ γῆς ιώσκοντο πάντες, οὐδὲν μεμνημένοι τῶν ἀλλὰ τὰ μὲν τοιαῦτα ἀπῆν πάντα, καρποὺς υς εἶχον ἀπό τε δρυῶν καὶ πολλῆς (74) ὕλης, B εωργίας φυομένους, ἀλλ' αὐτομάτης ἀνα- τῆς γῆς. Γυμνοὶ δὲ καὶ ἄστρωτοι (75), θυ- ς τὰ πολλὰ ἐνέμοντο. Τὸ γὰρ τῶν ὡρῶν υπον ἐκέκρατο· μαλακὰς δὲ εὐνὰς εἶχον νης ἐκ γῆς πόας ἀφθόνου. — Τὸν δὴ βίον, ὦ , ἀκούεις μὲν τὸν τῶν ἐπὶ Κρόνου· τόνδε δ', ἐπὶ Διὸς εἶναι, τὸν νῦν παρὼν αὐτὸς

A **586** CAPUT XIII.

De prima hominum vita.

Primam hominum vitam in Dei paradiso Moyses ductam esse scribit, ubi eorum curam sine ullo divitiarum opumque commercio Deus ipse gereret, omniaque ipsis absque ulla vel semente, vel agrorum cultura nascerentur, cum interim eo, qui deinde secutus est, amictu nudi essent. Quæ omnia philosophum audi, Græce totidem pene verbis explicantem. « Illos, inquit, pascebat Deus, tum eos per sese regens, quo modo nunc homines, divinioris animantis naturam sortiti, alia quædam inferioris ac deterioris conditionis animalia pascere consueverunt. Quo dum ipse munere fungeretur, nullæ dum respublicæ erant, nec ducebantur uxores, nec liberi suscipiebantur (omnes quippe tum ex terra, superiorum omnium obliti, reviviscebant); verum ista cum abessent omnia, fructuum affatim ex quercubus, aliisque passim arboribus suppetebat, utique, quos sine ullo cultu, ipsa sponte terra profunderet. Nudi præterea, nullisque ut plurimum stragulis sub dio passim degebant; quippe qui et tempestatum clementiori temperatione uterentur, et in tanta vi herbarum ex terræ visceribus exsi-

mollium quoque tororum copiam haberent. — Vitam, mi Socrates, hominum olim sub Saentium audiisti : præsentem vero, qualem sub Jove fuisse ferunt, præsens ipse ac per tete

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

τι καὶ τοῖς ἀλόγοις ζώοις ὡμίλουν.

ωϋσέως ἀναγράψαντος, ὅτι ἦν ὁ ὄφις φρονι- C πάντων τῶν θηρίων, οἷά τε εἶπεν ὁ ὄφις τῇ καὶ ἡ γυνὴ τῷ ὄφει, καὶ τὰς ὁμιλίας τοῦ εμένου· ὁ Πλάτων οἷα γράφει ἐπάκουσον. τοίνυν (76) οἱ τρόφιμοι τοῦ Κρόνου, παρού- ς οὕτω πολλῆς σχολῆς καὶ δυνάμεως, πρὸς ον ἀνθρώποις, ἀλλὰ καὶ θηρίοις διὰ λόγων ξυγγίνεσθαι, κατεχρῶντο τούτοις σύμπασιν σοφίαν, μετά τε θηρίων καὶ μετ' ἀλλήλων ;, καὶ πυνθανόμενοι παρὰ πάσης φύσεως, ; ἰδίαν δύναμιν ἔχουσα ᾔσθετό τι διάφορον εἰς ξυναγυρμὸν φρονήσεως· εὔκριτον, ὅτι τότε μυρίως (77) πρὸς εὐδαιμονίαν διέφε- ἐμπιπλάμενοι σίτων ἄδην καὶ πότων διε- ρὸς ἀλλήλους καὶ τὰ θηρία μύθους, οἷοι δὴ περὶ αὐτῶν λέγονται· καὶ τοῦθ', οὕτως γε D ἐμὴν δόξαν ἀποφήνασθαι, καὶ μάλα εὔκρι- ς δ' οὖν ταῦτα μὲν ἀφῶμεν, ἕως ἂν ἡμῖν ης ἱκανὸς φανῇ, ποτέρως οἱ τότε τὰς ἐπι- ίαν περί τε ἐπιστημῶν καὶ τῆς τῶν λόγων

CAPUT XIV.

Eosdem cum brutis etiam animantibus versatos esse.

Scripsit etiam Moyses, « quod serpens erat callidior cunctis animantibus [82]; » necnon quibus verbis et serpens cum muliere, et mulier cum serpente locuta fuerit, ipsamque adeo serpentis agendi rationem exposuit. Jam audi quid in simili genere Plato scripserit. « Si alumni Saturni, inquit, summo in otio summaque non cum hominibus modo, sed etiam cum bestiis familiari sermone agendi potestate, iis omnibus ad philosophiæ studium utebantur : **587** tam inter sese mutuo, quam cum bestiis ipsis versando, et ab unaquaque natura sciscitando, nunquid diversum ab aliis vi quadam singulari propriaque sentiret, ut hoc pacto suam quamdam a quibusque prudentiæ stipem acciperent : liquet omnino, ætatis illius homines infinitis ad beate vivendum præsidiis nostros superasse. Sin autem abdomini, helluando ac perpotando servientes, fabulas tantum ejusmodi, quas de ipsis vulgo circumferunt, in mutua illa cum inter sese, tum etiam cum bestiis consuetudine tractabant; de hoc quoque, meo quidem judicio, facile admodum

s statuatur. Verum ista quidem missa faciamus, dum nobis idonei cujusdam indicis copia ex quo resciamus, num illius ævi homines, aliqua doctrinæ ac bene scienterque dicendi ducerentur. »

m, 1.

ὸς ἔνεμεν. Plato in *Politico*, pag. 175

ιὸ add. ἄλλης.

ς*τρωτοι*. Ita etiam Plato. Ficinus tamen edi!i.

(76) *Εἰ μὲν τοίνυν*. Idem Plato, ibid. pag. 176.

(77) Plato, μυρίῳ.

(78) *Οὕτως γε κατ'*. Melius, ut videtur, quam apud Platonem, ὥστε κατά.

CAPUT XV.

Quemadmodum ambo diluvii meminerint.

Moyses cum in legum hominibus ferendarum cogitatione versaretur, rerum sibi antiquarum commemorationem, ipso statim exordio necessariam putavit. Primum itaque diluvii, atque hominum qui ab eo exstiterunt, vitæ meminit; tum antiquiorum etiam Hebræorum, seu quos præcipuo Deus amore dilexerat, seu quos improbitas notos insignesque fecerat, mores exposuit, ratus conjunctum iu primis cum iis, quas præ manibus habebat legibus, hoc historiæ genus futurum. Plato similiter, cum animum ad scribendas leges appellit, eamdem ac Moyses viam ipse ac rationem æmulatur. Audi ergo quemadmodum ipso *Legum* suarum principio loquatur. « An igitur, inquit, priscas illas narrationes veras arbitraris? — Quas tandem? — Crebros olim hominum interitus, diluviis, morbis, ac cæteris id genus exstitisse, ex quibus pauci admodum homines evaserint. — Totum id quidem nemini perquam verisimile non videatur. — Age vero, unum illum ex pluribus, quem diluvium importavit, consideremus. — Quid porro a nobis in eo cogitari vis? — Qui tum vastitatem illam effugere potuerint, montanos duntaxat pastores aliquot fuisse, qui summis in cacuminibus, tanquam exigua quædam generis humani semina, relicti servatique constiterint. — Perspicuum id quidem. — Istos porro, tales cum essent, cum ab cæteris artibus imparatos fuisse necesse est, tum ab iis etiam fraudibus et calumniis alienos, quibus sese **588** passim in urbibus, avaritiæ, contentionis, ac reliquorum id genus maleficiorum æstu abrepti, alios alii evertere moliuntur. — Et hoc plane consentaneum. — Ponamus igitur campestres simul ac maritimas urbes eo tempore funditus periisse. — Ponamus. — Proinde, quidquid etiam instrumentorum fuerat, quidquid artis ullius proprium, seu civilis, seu alterius cujuscunque peritiæ, id totum eadem ruina simul ac semel haustum ac sepultum fuisse dicendum est. » Deinde aliquot interjectis : « Maneat igitur, inquit, ita sese per ejusmodi cladem res hominum habuisse; vastam quippe horribilemque solitudinem, vimque fecundissimarum terrarum immensam exstitisse. » Hæc ille similiaque præfatus, hominum eorum deinceps, qui post diluvium vixere, mores persequitur. Inde, Moysis exemplo, qui rerum a diluvio gestarum historiæ sanctiorum olim Hebræorum instituta subjungit; post eorum qui proxime diluvium secuti sunt vitam, res Græcorum, ut Hebræorum Moyses, ad antiquissimam retro memoriam revocare conatur. Quin etiam Trojanorum, primæque Lacedæmoniorum reipublicæ, ac Persarum mentionem facit, eorumque simul, qui apud eos seu bene, seu male vixissent. Atque hac perfunctus historia tum demum suas ipse leges scribere auspicatur, in eo quoque Moysem æmulatus.

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'.

Ὅπως περὶ τοῦ κατακλυσμοῦ μέμνηνται.

Μωϋσῆς, νομοθεσίαν ἀνθρώποις καταβεβλημένος, ἐνόμισεν αὐτῷ δεῖν ἀρχαιολογίας ἐν τοῖς προοιμίοις. Μνημονεύει δὲ τοῦ κατακλυσμοῦ καὶ τοῦ μετ' αὐτὸν βίου τῶν ἀνθρώπων· ἔπειτα παλαιῶν ἀνδρῶν τῶν παρ' Ἑβραίοις θεοφιλῶν, καὶ τῶν δὲ ἄλλως ἐν πλημμελείαις ἐξητασμένων τὴν πολιτείαν ὑφηγεῖται, κατάλληλον οἷς ἐνομοθέτει τὴν περὶ τούτων ἡγησάμενος ἱστορίαν ἔσεσθαι. Καὶ ὁ Πλάτων δὲ ὡσαύτως, παρελθὼν ἐπὶ τὴν τῶν *Νόμων* γραφὴν, τὸν αὐτὸν τῷ Μωϋσῇ ζηλοῖ τρόπον. Ἐν προοιμίοις γοῦν τῶν *Νόμων* ἐπάκουσον ἅ φησιν· « Ἆρ' οὖν (79) οἱ παλαιοὶ λόγοι ὑμῖν ἀλήθειάν τινα ἔχειν δοκοῦσι; — Ποῖοι δή; — Τὸ πολλὰς ἀνθρώπων φθορὰς γεγονέναι κατακλυ- B σμοῖς τε καὶ νόσοις καὶ ἄλλοις πολλοῖς, ἐν οἷς βραχύ τι τῶν ἀνθρώπων λείπεσθαι γένος. — Πάνυ μὲν οὖν πιθανὸν τὸ τοιοῦτον πᾶν παντί. — Φέρε δὴ, νοήσωμεν μίαν τῶν πολλῶν ταύτην, τὴν τῷ κατακλυσμῷ (80) γενομένην. — Τὸ ποῖον δὴ περὶ αὐτῆς διανοηθέντες; — Ὡς οἱ τότε περιφυγόντες τὴν φθορὰν σχεδὸν ὄρειοί τινες ἂν εἶεν νομεῖς, ἐν κορυφαῖς που σμικρὰ ζώπυρα τοῦ τῶν ἀνθρώπων διασεσωσμένα γένους. — Δῆλον. — Καὶ δὴ τοὺς τοιούτους γε ἀνάγκη που τῶν ἄλλων ἀπείρους εἶναι τεχνῶν, καὶ τῶν ἐν τοῖς ἄστεσι πρὸς ἀλλήλους μηχανῶν, εἴς τε πλεονεξίας, καὶ φιλονεικίας, καὶ ὁπόσα ἄλλα κακουργήματα πρὸς ἀλλήλους ἐπινοοῦσιν. — Εἰκὸς γοῦν. — Θῶμεν δὴ τὰς ἐν τοῖς πεδίοις πόλεις, καὶ πρὸς θαλάττῃ κατοικού- C σας, ἄρδην ἐν τῷ τότε χρόνῳ διαφθείρεσθαι. — Θῶμεν. — Οὐκοῦν ὄργανά τε πάντα ἀπόλλυσθαι, καὶ εἴ τι τέχνης ἦν ἐχόμενον σπουδαίως (81) εὑρημένον, ἢ πολιτικῆς, ἢ καὶ σοφίας τινὸς ἑτέρας, πάντα ἔρρειν. — Ταῦτα ἐν τῷ τότε χρόνῳ φήσομεν. » Καὶ μεθ' ἕτερά φησιν· « Οὐκοῦν οὕτω δὴ λέγωμεν ἔχειν τότε, ὅτε ἐγένετο ἡ φθορὰ, τὰ περὶ τοὺς ἀνθρώπους πράγματα, μυρίαν μέν τινα φοβερὰν ἐρημίαν, γῆς δὲ ἀφθόνου πλῆθος πάμπολυ. » Ταῦτα καὶ τοιαῦτα ἕτερα εἰπὼν, ἐπεξέρχεται βίους τῶν μετὰ τὸν κατακλυσμὸν ἀνθρώπων. Εἶθ' ὥσπερ Μωϋσῆς τὴν τῶν πάλαι θεοφιλῶν Ἑβραίων πολιτείαν ἐπισυνάπτει τῇ μετὰ τὸν κατακλυσμὸν ὑφηγήσει, καὶ ὁ Πλάτων ὁμοίως, μετὰ τοὺς βίους τῶν μετὰ τὸν κατακλυσμὸν τὰ Ἑλληνικὰ πειρᾶται ἀρχαιολογεῖν, ὡς ἐκεῖνος τὰ Ἑβραίων. Τῶν D τε ἐπὶ Τροίας μνημονεύει, καὶ τῆς πρώτης ἐν Λακεδαίμονι πολιτείας, Περσῶν τε καὶ τῶν παρὰ τούτοις, εἴτ' ὀρθῶς, εἴτε καὶ μὴ βεβιωκότων. Εἶτα μετὰ τὴν τούτων ἱστορίαν, ἀπάρχεται τῆς τῶν *Νόμων* ἐκθέσεως, κἀν τούτῳ Μωϋσεῖ κατακολουθήσας.

(79) Ἆρ' οὖν. Plato, lib. III *Leg.*, pag. 585 Ficini.

(80) Plato add. ποτέ.

(81) Plato, σπουδαίας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙϚ'

τῆς διδασκαλίας, ὀρθῶς ἡμῖν ἀπὸ τῶν
ἀρχόμενα, καταλήγει εἰς τὰ ἀνθρώπινα.
ου πρώτου τῶν Νόμων *Πλάτωνος.*

ως τὴν πᾶσαν αὐτοῦ νομοθεσίαν, τήν τε κατ'
ιτείαν, εὐσεβείας τοῦ τῶν ὅλων Θεοῦ ἀναρ-
, ἀπό τε τοῦ πάντων δημιουργοῦ τὴν κα-
ῆς νομοθεσίας πεποιημένου· ἔπειτα τῶν
θῶν ἐξέρχεσθαι τὰ ἀνθρώπινα διδάξαντος,
ι ἐπὶ τὸν πάντων ἡγεμόνα Νοῦν, αὐτὸν δὴ
λων Θεὸν ἀναθέντος· θέα ὅπως καὶ ὁ Φιλό-
ς αὐτοῖς βαίνων ἴχνεσιν, ἐπιμέμφεται μὲν
ῶν καὶ Λακεδαιμονίων νομοθέταις, τὸν δ'
ι τῷ Μωϋσεῖ νόμον ἐκδιδάσκει, λέγων οὕτως·
ῦν (82) σε ἔτ' ἂν ἐβουλόμην διελόμενον λέ-
ς τ' ἀκούειν, βούλει σοι φράζω; — Πάνυ
— Ὦ ξένε, ἐχρῆν εἰπεῖν· οἱ Κρητῶν νόμοι
άτην διαφερόντως ἐν πᾶσιν εὐδόκιμοι τοῖς
ἔχουσι γὰρ ὀρθῶς, τοὺς αὐτοῖς χρωμένους
; ἀποτελοῦντες. Ἅπαντα γὰρ τἀγαθὰ πορί-
τὰ δ' ἀγαθά ἐστι, τὰ μὲν ἀνθρώπινα, τὰ δὲ
ηται δὲ ἐκ τῶν θείων θάτερα· καὶ ἐὰν
ι τὰ μείζονα πόλις, κτᾶται καὶ τὰ ἐλάτ-
ὲ μή, στέρεται ἀμφοῖν. Ἔστι δὲ τὰ μὲν
ῶν ἡγεῖται ὑγίεια, κάλλος δὲ δεύτερον, τὸ
ἰσχὺς, εἴς τε δρόμον, καὶ εἰς τὰς ἄλλας πά-
ις τῷ σώματι· τέταρτον δὲ δὴ πλοῦτος, οὐ
λ' ὀξὺ βλέπων, ἄνπερ ἅμ' ἕπηται φρονή-
πρῶτον αὖ τῶν (83) θείων ἡγεμονοῦν ἐστιν
ι) ἡ φρόνησις (85)· δεύτερον δὲ μετὰ νοῦν
υχῆς ἕξις· ἐκ δὲ τούτων μετὰ ἀνδρείας
, τρίτον ἂν εἴη δικαιοσύνη· τέταρτον δὲ
αῦτα δὲ πάντα ἐκείνων ἔμπροσθεν τέτακται
ι δὴ καὶ τῷ νομοθέτῃ τακτέον οὕτω· μετὰ
τὰς ἄλλας προστάξεις τοῖς πολίταις εἰς
ούσας αὐτοῖς εἶναι διακελευστέον. Τούτων
ἀνθρώπινα εἰς τὰ θεῖα, τὰ δὲ θεῖα εἰς τὸν
ῦν σύμπαντα βλέπει (86), περί τε γάμους
ικοινωνουμένους. Μετὰ δὲ ταῦτα ἐν ταῖς
ν γεννήσεσι καὶ τροφαῖς, ὅσοι τε ἄρσενες
λειαι, νέων τε ὄντων καὶ ἐπὶ τὸ πρεσβύ-
ον, μέχρι γήρως τιμῶντα ὀρθῶς ἐπιμελεῖ-
αὶ ἀτιμάζοντα ἐν ἁπάσαις ταῖς τούτων
7)· τάς τε λύπας αὐτῶν καὶ τὰς ἡδονάς,
θυμίας, ξυμπάντων τε ἐρώτων τὰς σπου-
μμένον καὶ παραπεφυλαχότα, ψέγειν τε
, ἐπαινεῖν δι' αὐτῶν τῶν νόμων. » Καὶ
ἰα φησί. « Κατιδὼν δὲ ὁ θεὶς τοὺς νόμους,
ς φύλακας ἐπιστήσει, τοὺς μὲν διὰ φρονή-
δὲ δι' ἀληθοῦς δόξης (88) ἰόντας· ὅπως

CAPUT XVI.

A *Quam præclare doctrinæ nostræ rationes a rebus divinis auspicati, in humanas desinamus. Ex primo* Legum *Platonis.*

Rationem legum ac reipublicæ suæ universam ex summi, Numinis religione suspensam Moyses esse cum vellet, illam ab eodem rerum omnium molitore auspicatus est: deinde quidquid humanorum bonorum est, id omne a divinis proficisci docuit, ipsaque divina ad mentem illam cunctorum moderatricem, hoc est, ad eumdem illum universi Deum revocavit. Hujus vestigiis insistens philosophus, vide quemadmodum, reprehensis Cretensium et Lacedæmoniorum legislatoribus, **589** sancitam illam ab Moyse legem edoceat. « Vin' tu, inquit, dicam ingenue, qua te via et ordine totum hoc disputationis B genus instituentem libenter audiissem? —Maxime id quidem velim. —Ejusmodi ergo, mi hospes, tua esse oratio debuit. Non immerito Cretensium leges a Græcis omnibus summa cum laude celebrantur. Nam hoc ipso recte omnino conditæ sunt, quod iis qui vivunt beatos efficiant, dum bonis eos omnibus cumulant. Quippe cum duo bonorum genera sint, humanorum unum, alterum divinorum, tum vere ex divinis humana pendent. Quare quæ respublica majora susceperit, eadem minora quoque possidebit: sin autem, utrisque careat necesse est. Et minora quidem vocantur illa quorum princeps est sanitas; secundum pulchritudo; tertium vires corporis ad cursum aliosque motus obeundos; quartum C divitiæ, quæ tum demum cæcæ non erunt, sed acutissimo visu præditæ, si modo prudentiæ manum sequentur. Quæ quidem prudentia, divinorum etiam bonorum dux quædam est; quam veluti mentem proxime sequitur constans animi temperantia: ex iis duabus cum fortitudine conjunctis exsistit justitia; quas denique omnes fortitudo excipit. Hæc omnia humanis illis naturæ dignitate præstant. Quocirca is etiam ordo legislatori servandus erit. Deinde vero cives aliis institutis, quæ tamen priora semper illa spectent, informabit; ita quidem ut res humanæ ad divinas, ad mentem principem divinæ omnes referantur. Deinde, mutuis nuptiis inter sese contractis, procreationem educationemque liberorum studiose curabit, et seu mares illi fuerint, seu D feminæ, quidquid ab iis vel adolescentibus, vel jam ætate maturioribus, ad ipsam usque senectutem, in mutua consuetudine recte secusve fiat, alterum honore afficiet, alterum ignominia: simul etiam quid iis aut dolori sit, aut voluptati, quibus vel cupidita-

δὴ οὖν. Plato, lib. I *Leg.*, pag. 567.
τῶν. Ita recte Plato vocem utramque
male conjungebat prior editio.
αθῶν. Plato, ἀγαθόν.
ησις. Glossema videri possit. Plato ta-
odi voces, minus sæpe necessarias, in-
et.
ει. Plato, βλέπειν, quod magis probo.
intur trajecta nonnihil videntur. Itaque
im βλέπειν. Μετὰ δὲ ταῦτα, περὶ τοὺς
. ἐπιχ. ἐν ταῖς τῶν παίδ., etc.
λίαις. Ita hoc membrum a sequentibus

distinguendum: secus non levis est sententiæ futura perturbatio, ut ex Ficini versione constare potest. Nam quæ sequuntur, ita reddit: *Contra vero dolores, voluptates et cupiditates, in omni conversatione vituperet*, etc. Atqui nolebat Plato dolorem omnem aut omnem animi commotionem reprehendi, sed potius quod in quaque rectum laudari, vituperari contra quod vitiosum, ut ex disputationis contextu manifeste patet.

(88) Ἀληθοῦς δόξης. Ficinus, *vera opinione*. Sed quæ tandem vera hæc opinio? Et si qua est, quid eam inter prudentiamque discriminis? Δόξα hic,

tibus, vel amoribus indulgeant solerter explorans A atque observans, suis, ut par est, legibus prava omnia reprehendet, laudabitque contraria. » Hæc Plato, qui paucis interjectis, rursus ita prosequitur. « His legislator studiose provisis, eos omnium custodes ac præfectos deliget, quos partim prudentiæ, partim veræ laudis viam instituisse cognoverit: ut ea mens universa jam apta ex sese atque connexa ejusmodi efficiat, quæ temperantiæ potius atque justitiæ, quam divitiarum aut ambitionis ductum sequantur. **590** En, hospites suavissimi, quemadmodum vos et jam ante voluissem, et nunc etiam omnino velim exponere, ut in iis, quas vocant, Jovis et Pythii Apollinis legibus, quas Minos et Lycurgus condiderunt, hæc omnia locum habeant: simul, ut is modo qui vel arte, vel usu quodam le- B gum peritiam adeptus fuerit, hunc in ipsis quem postulamus ordinem facile deprehendat, quem nos tamen agnoscere nulla ratione possimus. » Hactenus ille. Nec absimile quidem est quod apud nos scriptum habetur, « Quærite primum regnum Dei, et justitiam ejus, et hæc omnia adjicientur vobis [88]. » Quin et ipse quoque Moyses tanto ante ab ea doctrina quæ Deum ipsum prædicaret exorsus, ubi suæ deinceps reipublicæ formam, et quidquid vel ad contractus mutuos, vel ad communis vitæ rationes et instituta pertinebat, ad illud principium apte consentaneeque digessit, tum omnium custodes præfectosque creat, viros et ipsi Deo consecratos, et quemadmodum Scriptura testatur, ut æquitate præstantes, sic ab omni arrogantia prorsus alienos, quosque partim prudentiæ, partim veræ laudis viam instituisse cognoverat.

πάντα ταῦτα ξυνδήσας ὁ νοῦς, ἑπόμενα σωφροσύνῃ καὶ δικαιοσύνῃ ἀποφήνῃ, ἀλλὰ μὴ πλούτῳ μηδὲ φιλοτιμίᾳ. Οὕτως, ὦ ξένοι, ἔγωγε ἤθελον ἂν ὑμᾶς, καὶ ἔτι νῦν βούλομαι διεξελθεῖν, πῶς ἐν τοῖς τοῦ Διὸς λεγομένοις νόμοις, τοῖς τε τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος, οὓς Μίνως τε καὶ Λυκοῦργος ἐθέτην, ἔνεστί τε πάντα ταῦτα, καὶ ὅπῃ (89) τάξιν εἰληφότα (90) διάδηλά ἐστι τῷ περὶ νόμων ἐμπείρῳ, τέχνῃ τε καί τισιν ἔθεσι· τοῖς δὲ ἄλλοις ἡμῖν (91) οὐδαμῶς ἐστι καταφανῆ. » Καὶ παρ' ἡμῖν δὲ εἴρηται· « Ζητεῖτε πρῶτον τὴν βασιλείαν, καὶ δικαιοσύνην (92), καὶ πάντα ταῦτα προστεθήσεται ὑμῖν. » Ἀλλὰ καὶ Μωϋσῆς πάλαι πρότερον, ἀπὸ τῆς περὶ Θεοῦ διδασκαλίας τὴν ἀρχὴν πεποιημένος, ἑξῆς τε ἐφαρμόσας τὴν κατ' αὐτὸν πολιτείαν, καὶ τὰ περὶ συμβολαίων καὶ τὰ περὶ τοῦ κοινοῦ βίου νόμιμα, τοῖς πᾶσιν ἄρχοντας καὶ φύλακας καθίστησι τοὺς τῷ Θεῷ ἱερωμένους, ὡς καὶ τὰ λόγια διδάσκει, ἄνδρας δικαίους, μισοῦντας ὑπερηφανείας, τοὺς μὲν διὰ φρονήσεως, τοὺς δὲ δι' ἀληθοῦς δόξης ἰόντας.

CAPUT XVII.

Quam præclarum sit pueros a prima statim ætate piis religiosisque moribus assuefacere.

C « Equidem, inquit Plato, sic statuo, quacunque re præstare quis olim et excellere voluerit, in hanc ipsi jam inde a pueris incumbendum esse, atque in iis quæ cum illa conjuncta sunt, tum lusitando, tum serio studioseque versandum. Quippe qui vel bonus agricola, vel peritus architectus esse volet, hunc in puerilibus quibusdam ædiculis, illum in colendo agro ludere oportebit, quos proinde qui educandos susceperit, eum sua cuique licet exigua quædam instrumenta, quæ vera illa imitentur, comparare necesse erit. Præterea, quidquid eum in finem ante scire opus est, prius omnino perdiscendum: ut fabro mensuræ amussisque rationes tenendæ, militi nunc ludo equitandum, nunc id genus aliud quid actitandum: prorsus, ut ipso quoque lusus genere, D voluptates eo cupiditatesque puerorum flectere conemur, quo tandem eos tanquam ad finem aspirare

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'.

Ὅτι καλὸν ἐξ ἔτι νέας ἡλικίας τοὺς παῖδας τοῖς τῆς θεοσεβείας ἔθεσιν ἐγγυμνάζειν.

« Λέγω οὖν (93) καί φημι τὸν ὁτιοῦν ἀγαθὸν ἄνδρα μέλλοντα ἔσεσθαι, τοῦτ' αὐτὸ ἐκ παίδων εὐθὺς μελετᾷν, παίζοντά τε καὶ σπουδάζοντα ἐν τοῖς τοῦ πράγματος ἑκάστου προσήκουσιν. Οἷον τὸν μέλλοντα ἀγαθὸν ἔσεσθαι γεωργὸν, ἤ τινα οἰκοδόμον· τὸν μὲν οἰκοδομοῦντά τι τῶν παιδικῶν οἰκοδομημάτων παίζειν χρή· τὸν δ' αὖ γεωργοῦντα· καὶ ὄργανα ἑκατέρῳ σμικρὰ τῶν ἀληθινῶν μιμήματα παρασκευάζειν τὸν τρέφοντα αὐτῶν ἑκάτερον. Καὶ δὴ καὶ τῶν μαθημάτων ὅσα ἀναγκαῖα προμεμαθηκέναι, προμανθάνειν· οἷον τέκτονα μετρεῖν, ἢ σταθμᾶσθαι, καὶ πολεμικὸν ἱππεύειν παίζοντα, ἤ τι τῶν τοιούτων ἄλλο ποιοῦντα (94)· καὶ πειρᾶσθαι διὰ τῶν παιδιῶν ἐκεῖσε τρέπειν τὰς ἡδονὰς καὶ ἐπιθυμίας τῶν παίδων, οἷ ἀφικομένους αὐτοὺς δεῖ τέλος ἔχειν. Κεφάλαιον δὲ παιδείας λέγομεν τὴν ὀρθὴν τροφὴν, ἣ τοῦ παίζοντος τὴν ψυχὴν εἰς ἔρωτα ὅτι μάλιστα ἄξει τούτου, ὃ δεῖ

[88] Matth. VI, 33.

opinor, gloria est, multa enim Plato de laude honestis actionibus tribuenda disputaverat, adeoque proxime ante κατιδών, in eo præcipue versatus erat.

(89) Plato add. τινά.

(90) *Τάξιν εἰληφότα*. Ficin., *et quonam ordine posita pateant illi*, etc. Vereor, ut Platonis ex mente. Hæc enim ex superioribus intelligenda sunt, ubi de ordine, quo statui leges oporteret, disputatum erat: quem ipse ordinem in Cretensium et Lacedæmoniorum legibus aperiri vellet, qui peritis notus ac perspectus haberetur, aliis tamen perobscurus esset.

(91) *Ἄλλοις ἡμῖν*. Prorsus, ut nos vernacule, *à nous autres*. Quem etiam idiotismum apud Demosthenem non semel leges, ut in *Mediana*, τῶν ἴσων οὐ μετεῖχε τοῖς ἄλλοις ἡμῖν. Id. Plato in *Theæteto*, ἡμῖν δὲ τοῖς ἄλλοις, περὶ τῆς σῆς κρίσεως, πότερον οὐκ ἔστι κριταῖς γενέσθαι;

(92) *Τὴν βασιλείαν, καὶ δικαιοσύνην*. Addidisset βασιλ. τοῦ Θεοῦ, καὶ δικ. αὐτοῦ, ut est in Evangelio.

(93) *Λέγω οὖν*. Plato, lib. I *Leg.*, pag. 572 Ficini.

(94) Plato, ποιεῖς.

ἰμενον ἄνδρα αὐτὸν τέλειον εἶναι τῆς τοῦ πρά- A
ἀρετῆς. » Καὶ τοῦτο προλαβὼν Μωϋσῆς, ἐνομο-
εἰρηκώς· « Καὶ ἔσται τὰ ῥήματα ταῦτα ὅσα
ἐλλομαί σοι σήμερον, ἐν τῇ καρδίᾳ σου καὶ ἐν
σου, καὶ προβιβάσεις αὐτὰ τοῖς υἱοῖς σου. »
ἐὶ πράττειν σύνηθες παισὶν Ἑβραίων, ἐξ ἀπα-
λίας τοὺς νέους ἅπαντας τοῖς τῆς θεοσεβείας
ασιν ἀνατρέφουσι. Τοῦτο δὲ καὶ εἰς δεῦρο,
πάτριον ἔθος, παρὰ τῷ Ἰουδαίων ἔθνει σπου-

cupiamus. Caput enim disciplinæ omnis rectam educationem esse defendimus, quæ vel ludentis animum in ejus rei amorem facillime perducet, in qua virum olim summa cum facultate ac laude versari oportebit.» **591** Ita Plato. Quod ipsum jam ante Moyses occupaverat, cum ita conceptis verbis statuerit : « Eruntque verba hæc, quæ ego præcipio tibi hodie, in corde tuo, et in anima tua, et narrabis ea filiis tuis [94]. » Quem sane morem juniores omnes pietatis ac religionis præceptis informant jam olim Hebræi tenuerunt, et hucusque tanquam patrium aliquod institutum Judæa natio diligentia studioque conservat.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'. B

παιδείαν χρὴ μόνην ἡγεῖσθαι τὴν εἰς ἀρετὴν προάγουσαν· οὐχὶ δὲ τὴν εἰς χρηματισμὸν ἢ βιοποριστικὴν ἐπιτήδευσιν.

τοίνυν (95) μηδὲ ὃ λέγομεν εἶναι παιδείαν, ἀό-
ένηται. Νῦν γὰρ ὀνειδίζοντες ἐπαινοῦντές τε
τὰς τροφάς, λέγομεν, ὡς τὸν μὲν πεπαιδευ-
μῶν (96) ὄντα τινά, τὸν δὲ ἀπαίδευτον, ἐνίοτε
τὰς καπηλείας, καὶ ναυκληρίας, καὶ ἄλλων
τούτων μάλιστα (98) πεπαιδευμένων σφόδρα
ων. Οὐ γὰρ ταῦτα ἡγουμένων, ὡς ἔοικεν, εἶναι
(99) ὁ νῦν λόγος ἂν εἴη· τὴν δὲ πρὸς ἀρετὴν
ἐκ παιδείαν, ποιοῦσαν ἐπιθυμητήν τε καὶ
τοῦ πολίτην γενέσθαι τέλεον, ἄρχειν τε καὶ
ἐπιστάμενον μετὰ δίκης. Ταύτην τὴν τροφὴν
ιμενος ὁ λόγος οὗτος, ὡς ἐμοὶ φαίνεται (1),
λοιτ' ἂν μόνην παιδείαν προσαγορεύειν· τὴν
ῥήματα τείνουσαν, ἤ τινα πρὸς ἰσχύν, ἢ καὶ
λην τινὰ σοφίαν ἄνευ νοῦ καὶ δίκης, βάναυσόν
καὶ ἀνελεύθερον, καὶ οὐκ ἀξίαν τοπαράπαν
καλεῖσθαι. Ἡμεῖς δὲ μηδὲν ὀνόματι διαφε-
αὐτοῖς, ἀλλ' ὁ νῦν δὴ λόγος ἡμῖν ὁμολογηθεὶς
ὡς οἵ γε ὀρθῶς πεπαιδευμένοι σχεδὸν ἀγα-
νται. Καὶ δεῖ δὴ τὴν παιδείαν μηδαμοῦ ἀτιμά-
πρῶτον τῶν καλλίστων τοῖς ἀρίστοις ἀνδράσι
γνόμενον· καὶ εἴ ποτε ἐξέρχεται, δυνατὸν δὲ
δύναμιν (2) ἐπανορθοῦσθαι, τοῦτο ἀεὶ δρα-
βίου παντὶ κατὰ δύναμιν. » Καὶ ἐν τῷ δευ-
τῶν *Νόμων* ἐπιλέγει· « Παιδείαν (3) δὴ λέγω
παραγιγνομένην πρῶτον παισὶν ἀρετήν. Ἡδονὴ
φιλία, καὶ λύπη, καὶ μῖσος ἐὰν ὀρθῶς ἐν ψυ-
γίγνωνται, μήπω δυναμένων λόγον λαμβά-
λαβόντων δὲ τὸν λόγον, συμφωνήσωσι τῷ D
ὀρθῶς εἰθίσθαι ὑπὸ τῶν προσηκόντων ἐθῶν,
ἔσθ' ἡ συμφωνία σύμπασα μὲν ἀρετή, τὸ δὲ
ἡδονὰς καὶ λύπας τεθραμμένον (7) αὐτῆς ὀρ-

CAPUT XVIII.

Eam solum doctrinæ loco statuendam, quæ viam ad virtutem muniat; non autem eam, quæ vel augendæ pecuniæ, vel parando victui quoquo modo serviat.

« Cavendum id porro nobis, inquit ibidem Plato, ne disciplinæ nomen infinitum quid manere patiamur. Nunc enim, dum cujusque aut vituperamus educationem, aut laudamus, ita loqui solemus, ut alium disciplina excultum, ejusdem expertem alium esse dicamus, tametsi ex eorum interdum numero sit, qui vel cauponariæ, vel naviculariæ, vel similis alterius artis peritissimi habeantur. Enimvero ita, meo judicio, loqui solemus, quod non artibus illis disciplinæ nomen tribuendum putemus, sed ei duntaxat, quæ cum hominem a pueris ad virtutem erudiat, tum efficiat ipsa quoque ut idem et perfectus olim civis evadere cupiat, et cum æquitate vel imperare vel parere noverit. Hoc educationis genus, C ut mihi quidem persuadeo, communis iste loquendi modus proprie designat, eique tantum uni disciplinæ appellationem attribuit : quæ autem vel parandæ pecuniæ, vel augendis viribus, vel cuilibet alii peritiæ a mentis et æquitatis consortio disjunctæ serviat, plebeiam et illiberalem, adeoque disciplinæ nomine prorsus indignam esse statuit. Verum nos sane nullam iis controversiam nominis hujus causa moveamus : maneat id modo nostra omnium confessione certum, qui recte educati a prima ætate fuerint, eos ut plurimum viros bonos evadere. Quare nullatenus unquam negligenda disciplina fuerit, cum ex omni rerum præstantissimarum numero, prima illa viris optimis præsto sit, operamque navet. Quæ si quando exerraret, sed corrigi tamen emendarique posset, id vero nemini, quandiu viveret, non pro viribus agendum esset. » Idem *Legum* secundo, paucis id ipsum repetens, « Disci-

ut. vi, 6, 7.

(95) *Μὴ τοίνυν*. Plato, ibid., G.
(96) Forte ἡμῖν.
(97) *Ἐνίοτε εἰς*. Mallem ἐνίοτε τῶν εἰς.
(98) *Μάλιστα*, etc. Plato sic, μάλα πεπαιδ. ἀν- σφόδρα, quod magis probo.
(99) *Εἶναι παιδείαν*. Quæ sequuntur apud Eu- usque ad alterum παιδείαν, apud Platonem ida sunt.
(1) *Ὡς ἐμοὶ φαίνεται*. Et hoc rectius videtur apud Platonem, ἐξ ὧν φαίνεται.
(2) *Κατὰ δύναμιν*. Verba superflua, quæque on agnoscit

(3) *Παιδείαν*. Idem Plato lib. II *Legum*, initio, pag. F.
(4) *Λόγον λαμβάνειν*. Id malim quam λόγῳ λαμ., sequitur enim, λαβόντων δὲ τὸν λόγον, quod etiam agnoscitur a Platone.
(5) *Συμφωνήσωσι τῷ λόγῳ*, etc. Ficin., *Rationi consentiant*, *propter superiorem bonorum morum consuetudinem*, quasi esset τῷ ὀρθῶς, vel διὰ τὸ ὀρθῶς. Vide num id Plato velit.
(6) *Αὕτη*. Hinc Platonem corrigas, apud quem male, αὐτῆς θ' ἡ συμφ.
(7) *Τεθραμμένον*. Nescio quo pacto in margine

plinam, inquit, virtutem illam appello, quam pueri omnium primam nanciscuntur. **592** Voluptas autem, amicitia, dolor et odium, si et eorum mentibus, quo tempore necdum uti ratione possunt, uti par est inserentur; et cum ea primum uti cœperint, cum eadem uno veluti consensu, rite convenientibus eos moribus informatos et imbutos fuisse testabuntur, virtus quidem erit integra illa perfectaque consensio; quod autem ex ea in rectam voluptatis dolorisque moderationem derivatum erit, ut simul quæ odio digna sunt, ab initio ad finem usque constanter oderint, amentque contraria; id tu si ab cæterorum complexu ratiocinando sejunges, proprie, mea quidem sententia, disciplinam appellabis. » Hæc Plato. Quem tamen David in Psalmis antevertit, ubi rerum odio vel amore dignarum odium amoremque docet his verbis: « Venite, filii, audite me, timorem Domini docebo vos. Quis est homo, qui vult vitam, diligit dies videre bonos? Prohibe linguam tuam a malo, et labia tua, ne loquantur dolum. Diverte a malo, et fac bonum, inquire pacem, et persequere eam [55]. » Similiterque Salomon: « Audite, inquit, filii, disciplinam patris. | Donum enim bonum tribuam vobis: legem meam ne derelinquatis [56]. » Atque iterum, « Posside sapientiam, posside prudentiam; ne obliviscaris [57]. » Itemque: « Dic sapientiam sororem tuam esse: et prudentiam familiarem tibi redde [58]. » Et, « Vias impiorum ne insistas, nec tibi placeant malorum viæ [58*]. » Hæc aliaque id genus Hebræorum in litteris invenias, quæ ad religionis ac virtutis omnis officia erudiunt, nec adolescentibus modo, sed etiam ætate maturis apprime conveniunt.

A θῶς, ὥστε μισεῖν μὲν ἃ χρὴ μισεῖν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἄχρι τέλους, στέργειν δὲ ἃ χρὴ στέργειν, τοῦτ' αὐτὸ ἀποτεμὼν τῷ λόγῳ, καὶ παιδείαν προσαγορεύων, κατά γε τὴν (8) ἐμὴν ὀρθῶς ἂν προσαγορεύοις. » Ταῦτα ὁ Πλάτων. Προλαβὼν δὲ αὐτὸν ὁ Δαβὶδ ἐν Ψαλμῳδίαις, μισεῖν ἃ δεῖ μισεῖν, καὶ στέργειν διδάσκων ἃ δεῖ στεργεῖν, τάδε φησί· « Δεῦτε, τέκνα, ἀκούσατέ μου, φόβον Κυρίου διδάξω ὑμᾶς. Τίς ἐστιν ἄνθρωπος ὁ θέλων ζωὴν, ἀγαπῶν ἡμέρας ἰδεῖν ἀγαθάς; Παῦσον τὴν γλῶσσάν σου ἀπὸ κακοῦ, καὶ χείλη σου τοῦ μὴ λαλῆσαι δόλον. Ἔκκλινον ἀπὸ κακοῦ, καὶ ποίησον ἀγαθόν· ζήτησον εἰρήνην, καὶ δίωξον αὐτήν. » Καὶ ὁ Σολομῶν ὁμοίως· « Ἀκούσατε, φησὶ, παῖδες, παιδείαν πατρός. Δῶρον γὰρ ἀγαθὸν δωροῦμαι ὑμῖν· τῶν ἐμῶν νόμων μὴ ἐπιλανθάνησθε. » Καὶ
B πάλιν· « Κτῆσαι σοφίαν, κτῆσαι σύνεσιν, μὴ ἐπιλάθῃ. » Καί· « Εἶπον τὴν σοφίαν σὴν ἀδελφὴν εἶναι, τὴν δὲ φρόνησιν γνώριμον περιποίησαι σεαυτῷ. » Καί· « Ὁδοὺς ἀσεβῶν μὴ ἐπέλθῃς, μηδὲ ζηλώσῃς ὁδοὺς παρανόμων. » Μυρία δ' ἂν εὕροις ἄλλα τοιαῦτα ἐν τοῖς Ἑβραίων γράμμασι, παιδευτικὰ πρὸς εὐσεβείας (9) καὶ ἀνάληψιν ἀρετῆς, νέοις ὁμοῦ καὶ τελείοις τὴν ἡλικίαν προσήκοντα.

CAPUT XIX.

In ea cum Hebræis sententia Platonem fuisse, ut res inferiores diviniorum imagines esse existimaret.

His olim verbis Moysem oraculum monuerat: « Vide ut facias omnia secundum exemplar, quod tibi in monte monstratum est [59]. » Quod ipsum illustrans Apostolus: « Qui exemplari et umbræ, inquit, deserviunt cœlestium [60]. » Quibus sane verbis, res illas diviniores, quæ spiritalium gradu et ordine continentur, iis quæ apud **593** Moysem legimus, tanquam symbolis quibusdam ac notis involvi, manifeste docet. Audi vero quam iis affinia Plato geminaque philosophetur, dum in sexto *De republica*, hunc in modum scribit: « Philosophus igitur, inquit ille, ut summa Dei ac pulchritudinis ipsius familiaritate utitur, ita divinitatis ac pulchritudinis, quantum homini fas est, particeps efficitur. Sed calumnia videlicet ubique regnat. — Ita profecto est. — Hunc tu igitur, inquam, si quæ illic contemplatur, ad instituendos hominum mores necessitate quadam revocare, privatimque simul ac publice proponere, nec sese tantum fingere conformareque debuerit; an stultum aliquem temperantiæ, æquitatis, omnisque adeo virtutis ci-

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ'.

C *Ὅτι παραπλησίως Ἑβραίοις καὶ ὁ Πλάτων εἰκόνα θειοτέρων τὰ τῇδε εἶναι ἐδόξαζεν.*

Τοῦ θείου χρησμοῦ φήσαντος Μωϋσῇ, « Ὅρα ποιήσῃς πάντα κατὰ τὸν τύπον τὸν δειχθέντα σοι ἐν τῷ ὄρει· » τοῦ τε ἱεροῦ λόγου σαφέστερον εἰπόντος, « Οἵτινες ὑποδείγματι καὶ σκιᾷ ἐλάτρευον τῶν ἐπουρανίων, » εἰκόνα τε ἄντικρυς τῶν ἐν νοητοῖς θειοτέρων τὰ παρὰ Μωϋσῇ σύμβολα περιέχειν διδάσκοντος· ἐπάκουσον ὅπως καὶ ὁ Πλάτων τὰ ὅμοια διερμηνεύει ἐν ἕκτῳ τῆς *Πολιτείας* ὧδε γράφων· « Θεῷ δὴ (10) καὶ κόσμῳ ὅ γε φιλόσοφος ὁμιλῶν, κόσμιός τε καὶ θεῖος εἰς τὸ δυνατὸν ἀνθρώπῳ γίνεται. Διαβολὴ δὲ ἐν πᾶσι πολλή. — Παντάπασι μὲν οὖν. — Ἂν οὖν τις, εἶπον, αὐτῷ ἀνάγκη γένηται ἃ ἐκεῖ ὁρᾷ, μελετῆσαι εἰς ἀνθρώπων ἤθη, καὶ ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ τιθέναι, καὶ μὴ
D μόνον ἑαυτὸν πλάττειν· ἆρα κακὸν δὴ δημιουργὸν αὐτὸν οἴει γενήσεσθαι σωφροσύνης τε καὶ δικαιοσύνης, καὶ ξυμπάσης τῆς δημοτικῆς ἀρετῆς; — Ἥκιστά γε, ἦ δ' ὅς. Ἀλλ' ἐὰν δὴ αἴσθωνται οἱ πολλοὶ, ὅτι ἀληθῆ περὶ αὐτοῦ λέγομεν, χαλεπανοῦσι δὴ τοῖς φιλοσόφοις, καὶ ἀπιστήσουσιν ἡμῖν λέγουσιν, ὡς οὐκ ἄν ποτε ἄλλως εὐδαιμονήσειε πόλις, εἰ μὴ αὐτὴν διαγράψειαν οἱ τῷ θείῳ παραδείγματι χρώμενοι ζωγράφοι; — Οὐ

[55] Psal. xxxiii, 12, 15. [56] Prov. iv, 1, 2. [57] ibid. 5. [58] Prov. vii, 4. [58*] Eccli xi, 22; Prov. iv, 14.
[59] Exod. xxv, 40. [60] Hebr. viii, 5.

irrepserit, quod ibi notatur, apud Platonem esse τετραμμένον. Apud illum enim, tam in Ficini, quam in Serrani editione, quemadmodum et in omnibus manuscr. habetur τεθραμμένον. Mihi tamen, τετραμμένον aptius videretur; quid enim est τὸ τῆς ἀρετῆς τεθραμμένον περὶ τὰς ἡδονάς.

(8) Plato add. δόξαν.

(9) *Εὐσεβείας*. Legendum εὐσέβειαν, aut certe εὐσεβείας καὶ ἀρετῆς ἀνάληψιν.

(10) *Θεῷ δή*. Plato, vi *De republ.*, pag. 475, 6, ubi legitur, θείῳ δὴ καὶ κοσμίῳ.

ῦσιν, ἦ δ' ὅς, ἐάνπερ αἴσθωνται. Ἀλλὰ δὴ A ις τρόπον τῆς διαγραφῆς; — Λαβόντες, ἦν δ' ερ πίνακα, πόλιν τε καὶ ἤθη ἀνθρώπων, ὰν καθαρὰν ποιήσειαν ἄν, ὃ οὐ πάνυ ῥᾴδιον. οἶσθ' (11) ὅτι τούτῳ ἂν εὐθὺς τῶν ἄλλων εν (12), τῷ μήτε ἰδιώτου, μήτε πόλεως ἐθε- (13) ἅψασθαι, μηδὲ γράφειν νόμους, πρὶν ἢν καθαρὰν, ἢ αὐτοὶ ποιῆσαι. — Καὶ ὀρθῶς — Οὐκοῦν μετὰ ταῦτα οἴει ὑπογράψασθαι ἂν τῆς πολιτείας; — Τί μήν; — Ἔπειτα, οἶμαι, ζόμενοι, πυκνὰ ἂν ἑκατέρωσε ἀποβλέποιεν, τὸ φύσει δίκαιον καὶ καλὸν καὶ σῶφρον, καὶ τοιαῦτα· καὶ πρὸς ἐκεῖνο αὖ, ὃ ἐν τοῖς ἀν- ἐμποιοῖεν, ξυμμιγνύντες τε καὶ κεραννύντες πιτηδευμάτων, τὸ ἀνδρείκελον, ἀπ' ἐκείνου μενοι, ὃ δὴ (14) καὶ Ὅμηρος ἐκάλεσεν ἐν B ύποις ἐγγιγνόμενον θεοειδές τε καὶ θεοεί- Ὀρθῶς, ἔφη. — Καὶ τὸ μὲν ἄν, οἶμαι, ἐξα- τὸ δὲ πάλιν ἐγγράφοιεν, ἕως ἂν ὅτι μάλιστα εια ἤθη, εἰς ὅσον ἐνδέχεται, θεοφιλῆ ποιή-

vilis artificem futurum arbitraris? — Minime vero, inquit. — Et multitudo, inquam, si semel verum a nobis hoc in genere dici cognoverit, ultrane philosophis succensebit, ac fidem nobis detrahet, dum rempublicam aliter felicem futuram negamus, nisi eam pictores illi divinum exemplar intuentes informaverint? — Nunquam hercle, id si modo cognoverit. Sed, quodnam istuc, obsecro, informandi genus intelligis? — Nempe, civitatem, inquam, moresque hominum, quasi tabu'am aliquam in manus sumentes, ab omni primum labe purgabunt. Quod quidem non admodum facile est. Sed hoc nimirum probe nosti, vel hoc maxime reliquis omnibus philosophos anteire, quod neque privatum quemquam, aut rempublicam ullam attingere, nec leges omnino ferre velint, nisi utrumque prius vel purgatum acceperint, vel ipsimet purgaverint. — Et merito sane, inquit. — Postea vero, non tu eos optimam reipublicæ formam descripturos existimas? — Equidem. — Tum vero, dum in opus incumbent, sæpe, opinor, ad utrumque respicient, hoc est modo ad illud, apte natura justum, pulchrum, moderatum est, cæteraque id genus omnia; modo ad hoc alteuod inter homines elaborent, humanum simulacrum ita suis ex studiorum officiorumque raconflando atque temperando, ut illud semper imitentur, quod Homerus ipse quoque insitam mque hominibus divinam speciem et imaginem appellavit. — Præclare, inquit. — Et subinde opinor, deleturi modo, modo informaturi sunt, donec humanos ipsi mores, quam ma- :i potest, Deo caros acceptosque reddiderint. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ'.

τοὺς νέους δι' ἐκμαθήσεως ὕμνων ἐρ- ὠδῶν εἰς ἀρετῆς ἀνάληψιν προπαρα- C ζειν. Ἀπὸ τοῦ δευτέρου τῶν Νόμων.

ί μοι (15) τρίτον ἢ τέταρτον ὁ λόγος εἰς περιφερόμενος ἥκειν, ὡς ἄρα παιδεία μὲν ίδων ὁλκή τε καὶ ἀγωγὴ πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ γον ὀρθὸν εἰρημένον, καὶ τοῖς ἐπιεικεστά- πρεσβυτάτοις δι' ἐμπειρίαν ξυνδεδογμένον, ; ὀρθός ἐστιν. Ἵν' οὖν ἡ ψυχὴ τοῦ παιδὸς μὴ αίρειν καὶ λυπεῖσθαι ἐθίζηται τῷ νόμῳ καὶ τοῦ νόμου τεθειμένοις (16), ἀλλὰ ξυνέπηται τε καὶ λυπουμένη τοῖς αὐτοῖς, οἷσπερ ὁ γέ- ντων ἕνεκα ἃς ᾠδὰς καλοῦμεν (17) (ὄντως αἱ ταῖς ψυχαῖς αὗται νῦν γεγονέναι, πρὸς ην, ἣν λέγομεν συμφωνίαν, ἐσπουδασμέ- διὰ τὸ σπουδὴν μὴ δύνασθαι φέρειν τὰς τῶν ἀς, παιδιαί τε καὶ ᾠδαὶ καλεῖσθαι καὶ πράτ- D καθάπερ τοῖς κάμνουσί τε καὶ ἀσθενῶς ι σώματα, ἐν ἡδέσι τέ τισι σιτίοις καὶ πό-

594 CAPUT XX.

Juniores honestis quibusdam hymnis odisque memoriæ commendandis, ad suscipiendos virtutis satus præparandos esse. Ex secundo Legum.

« Jam mihi tertium aut quartum, inquit idem, eo nobis revoluta videtur oratio, ut disciplinam aliud dicamus esse nihil, quam puerorum educationem ejusmodi, qua ad eam vitæ rationem adducantur, cujus integritas et legis ore commendetur, et hominum tam æquitate præstantium, quam ætate maturorum auctoritate atque experientia comprobetur. Ut ergo pueri animus non aliis de causis, quam quæ legi simul, et iis quæ a lege sancita fuerint, conveniant, aut dolere aut lætari assuescat, adeoque senioris ductum sequatur in omni tristitiæ gaudiique sensu: propterea, quas passim odas vocamus (tametsi enim animos vere cantionum instar nunc quidem afficiant, utpote ad eum de quo loquimur concentum efficiendum elaboratæ; quod tamen juniorum animi serium nihil et actuosum ferre pos-

(11) Ἀλλ' *οὖν οἶσθ'*. Hæc Ficinus cum interroonjungit, minus, opinor, Platonis ex sensu. im est, qui cum id paulo difficilius esse philosophis tamen longe facilius esse con-

(12) *Διενέγκαιεν*. Id malim quam διενεγκεῖν, ud Platonem legitur, cum ὅτι præcesserit. (13) *Ἐθελήσαι ἄν*. Omnino sic legendum ex et manuscr.; vitiosa enim prior editio, εν.

(14) *Ὃ δή*. Ita recte Plato, non τὸ δή, ut in ditione.

(15) *Δοκεῖ μοι*. Plato, lib. II *Leg.*, pag. 578, E.

(16) *Τεθειμένοις*. Plato, πεπεισμένοις, quod eo magis probandum videri possit, quod paulo post sequatur, οἷσπερ ὁ γέρων, quasi unus sit hic senior, ex illis ὑπὸ τοῦ νόμου πεπεισμένοις.

(17) *Ἃς ᾠδὰς καλοῦμεν*. Hiulca pendens, et Attico, maximeque Platonico more intricata simul et trajecta oratio. Nam illud quidem, ἃς ᾠδὰς καλοῦμεν, omnino pendet. Quæ sequuntur, usque ad πράττεσθαι, parenthesi claudenda existimo, ita quidem, ut γεγονέναι, καλεῖσθαι, πράττεσθαι, posita fuerint, pro γένοιντ' ἄν, καλοῖντο, πράττοιντο, vel (quod Platoni, Demostheni, et aliis ἀττικωτέροις familiarissimum est) pro imperativis usurpata. Consule, si placet, Ficini versionem.

sint, lusus sane odæque nominentur ac fiant), ut qui corpore laborantes maleque habentes curandos suscepere, iis salubre alimentum esculentis ac poculentis suavioribus, noxium autem injucundioribus immiscere solent, ut alterum amare, odisse alterum facile assuescant : ita plane bonus legislator eo poetam vel adducet, vel, si minus adducere poterit, adiget, ut honestis ac laudabilibus verbis, mores hominum temperantia, fortitudine, omnique virtutis genere insignium, sive in numeris staticulos, sive in concentu modulatos versus efficiet, rite ac decenter imitetur. » Hæc ille. Ergo jure sane ac merito pueri quoque nostri divinorum prophetarum odas hymnosque de Deo scriptos terere sæpius ac repetere consuescunt.

A μασι τὴν χρηστὴν πειρῶνται τροφὴν προσφέρειν, οἷς μέλει τούτων· τὴν δὲ τῶν πονηρῶν ἐν ἀηδέσιν· ἵνα τὴν μὲν ἀσπάζωνται, τὴν δὲ μισεῖν ὀρθῶς ἐθίζωνται. Ταὐτὸν δὲ καὶ τὸν ποιητικὸν ὁ ὀρθὸς νομοθέτης ἐν τοῖς καλοῖς ῥήμασι καὶ ἐπαινετοῖς πείσει τε, καὶ ἀναγκάσει μὴ πείθων, τὰ τῶν σωφρόνων τε καὶ ἀνδρείων, καὶ πάντως ἀγαθῶν ἀνδρῶν, ἔν τε ῥυθμοῖς σχήματα (18), καὶ ἐν ἁρμονίαις μέλη, ποιοῦντα ὀρθῶς ποιεῖν. » Εἰκότως ἄρα καὶ παρ' ἡμῖν τὰς ὑπὸ τῶν θείων προφητῶν πεποιημένας ᾠδὰς, καὶ τοὺς εἰς Θεὸν ὕμνους μελετᾷν οἱ παῖδες ἐθίζονται.

CAPUT XXI

Cujusmodi odarum illarum sententiam esse oporteat.

« Eam poetæ necessitatem imponitis, inquit Plato, uti virum bonum, vel hoc ipso quo temperantiam et æquitatem colat, felicem **595** beatumque pronuntient, seu procero ac robusto corpore fuerit, seu contra exiguo et infirmo; itemque seu divitiis abundabit, seu non : sin autem Cinyram ipsum opibus Midamque superabit, idem tamen injustus erit, miserum illum esse, atque acerbam vitam ducere. Enimvero (sic enim apud vos poeta loquitur, si recte modo loquitur) ejus ego viri ne meminerim quidem, aut omnino rationem ullam duxerim, qui omnia honestatis et æquitatis officia non obeat atque complectatur. Quod si talis erit, *tum gestat hosti Collato pugnare pede.* An injustus si fuerit, *nec audeat cædes spectare cruentas, nec possit, Threicium Boream celeri prævertere cursu :* nec aliud quidquam eorum quæ bona dicuntur obtineat. Nam quæ vulgus hominum appellare bona solet, hoc iis falso nomen tribuitur. Sanitas quippe omnium fere optima prædicatur : secundo loco pulchritudinem, tertio robur, quarto divitias numerant. Quanquam infinita alia sunt, quæ bona vulgus appellat. Nam acuto visu audituque præditum esse, omnibusque sensuum facultatibus integris ac perfectis uti : summo in dominatu, quidquid animo collibuerit facere, bonum existimatur : postremo felicitatis

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ'.

B *Ὁποίας χρὴ διανοίας περιέχειν τὰς ᾠδάς.*

« Τοὺς ποιητὰς (19-20) ἀναγκάζετε λέγειν, ὡς ὁ μὲν ἀγαθὸς ἀνὴρ, σώφρων ὢν καὶ δίκαιος, εὐδαίμων ἐστὶ καὶ μακάριος, ἐάν τε μέγας καὶ ἰσχυρὸς, ἐάν τε σμικρὸς καὶ ἀσθενὴς ᾖ, καὶ ἐὰν πλουτῇ, καὶ μή· ἐὰν δὲ ἄρα πλουτῇ μὲν Κινύρα τε καὶ Μίδα μᾶλλον, ᾖ δὲ ἄδικος, ἄθλιός τέ ἐστι, καὶ ἀνιαρῶς ζῇ. Καὶ, Οὔτ' ἂν μνησαίμην (φησὶν ὑμῖν ὁ ποιητὴς, εἴπερ ὀρθῶς λέγει), οὔτ' ἐν λόγῳ ἄνδρα τιθείμην, ὃς μὴ πάντα τὰ λεγόμενα καλὰ μετὰ δικαιοσύνης πράττοι καὶ κτῷτο, καὶ δὴ καὶ δηΐων τοιοῦτος ὢν, *ὀρέγοιτο ἐγγύθεν ἱστάμενος*, ἄδικος δὲ ὢν, *μήτε τολμῴη ὁρῶν φόνον αἱματόεντα, μήτε νικῴη θέων Θρηΐκιον Βορέην*, μήτε δὲ ἄλλο αὐτῷ μηδὲν τῶν λεγομένων ἀγαθῶν γίγνοιτό ποτε· τὰ γὰρ ὑπὸ τῶν πολλῶν λεγόμενα C ἀγαθὰ οὐκ ὀρθῶς λέγεται. Λέγεται μὲν γὰρ, ὡς ἄριστον μὲν ὑγιαίνειν, δεύτερον δὲ κάλλος, τρίτον δὲ πλοῦτος (21)· μυρία δὲ ἄλλα ἀγαθὰ λέγεται· καὶ γὰρ ὀξὺ ὁρᾷν καὶ ἀκούειν, καὶ πάντα ὅσα ἔχεται τῶν αἰσθήσεων, εὐαισθήτως ἔχειν· ἔτι δὲ καὶ τὸ ποιεῖν τυραννοῦντα ὅ τι ἂν ἐπιθυμῇ· καὶ τὸ δὴ τέλος ἁπάσης μακαριότητος εἶναι, τὸ πάντα ταῦτα κεκτημένον, ἀθάνατον εἶναι γενόμενον ὅτι τάχιστα. Ὑμεῖς δὲ καὶ ἐγώ που τάδε λέγομεν, ὡς ταῦτά ἐστι ξύμπαντα (22) δικαίοις μὲν καὶ ὁσίοις ἀνδράσιν ἄριστα κτήματα· ἀδίκοις δὲ κάκιστα ξύμπαντα, ἀρξάμενα ἀπὸ τῆς ὑγιείας. Καὶ δὴ καὶ τὸ ὁρᾷν, καὶ τὸ ἀκούειν καὶ

(18) *Ἔν τε ῥυθμοῖς σχήματα*, etc. Ficini. *Tam figuras eorum rhythmis, quam accentus harmoniis.* Σχήματα, seu σχημάτια, hic et alibi passim, certi quidam corporis motus, quos in saltationibus edebant in numerum : Latinis *staticuli* dicebantur. Aristoteles, lib. *De poetica*, Οἱ ὀρχησταὶ διὰ τῶν σχηματιζομένων ῥυθμῶν, μιμοῦνται καὶ ἤθη, καὶ πάθη, καὶ πράξεις. Aristophanes, in *Pace : Ἀλλ' ἔγωγ' οὐ σχηματίζειν βούλομαι.* Id erat λέγειν κατὰ τὴν ὄρχησιν, id est, ipso gestu motuque corporis, aliquid inter saltandum venuste ac decore exprimere, ut loquitur Athenæus lib. XIV. Quid ῥυθμοῦ nomine Plato intelligat, ex toto illo lib. II *De legibus* cognosci potest, maximeque pag. 580, F, dum ita statuit, τῇ δὲ τῆς κινήσεως τάξει, ῥυθμὸς ὄνομα εἴη. Tum de harmonia, τῇ δ' αὖ τῆς φωνῆς, τοῦ τε ὀξέος ἅμα καὶ βαρέος συγκεραννυμένων, ἁρμονίας ὄνομα προσαγορεύοιτο. Et pag. 582, E, ubi voces illæ σχῆμα, μέλος, ῥυθμός, clarius usurpantur : Οὐ γὰρ ἂν, inquit, ἐκεῖναί γε (Musæ)

ἐξαμάρτοιέν ποτε τοσοῦτον, ὥστε ῥήματα ἀνδρῶν D ποιήσασαι, τὸ σχῆμα γυναικῶν καὶ μέλος ἀποδοῦναι· καὶ μέλος ἐλευθέρων αὖ καὶ σχήματα ξυνθεῖσαι, ῥυθμοὺς δούλων καὶ ἀνελευθέρων προσαρμόττειν.

(19-20) *Τοὺς ποιητάς*. Plato, eodem lib. II *De legibus*, pag. 579, A.

(21) *Τρίτον δὲ πλοῦτος*. Platonem secutus sum, apud quem legitur, τρίτον δὲ ἰσχὺς, τέταρτον δὲ πλοῦτος.

(22) *Ὡς ταῦτά ἐστι ξύμπαντα.* Huc pertinent illa Synesii orat. *De Regno*, pag. 8, ubi cum τὰ θυραῖα τῶν ἀγαθῶν, Platonico et Aristotelico more ὀργανικά vocavisset, utpote, ὑπηρετεῖν εἰδότα κακίαις οὐ μεῖον, ἢ ἀρεταῖς, ita prosequitur, ὥσπερ οὖν εὐχῆς ἄξια ἀπεῖναι τοῦ φαύλου τὰ ὄργανα, ὅπως ἀνέργητον ἔχῃ τὴν μοχθηρίαν· οὕτω παρεῖναι τῷ καλῶς χρησομένῳ, οὗ πάντες ἂν, καὶ πόλεις, καὶ ἰδιῶται ὀνίναιντο, ἵνα μὴ ἀχρεία καὶ ἄπρακτος ἀρετῆς φύσις, ἀγνοουμένη μαραίνηται, ἀλλ' εἰς ἀνθρώπων εὐεργεσίας δαπανήσῃ τὴν δύναμιν.

θαι, καὶ τὸ παράπαν ζῆν, μέγιστον μὲν A
ὺν ξύμπαντα χρόνον ἀθάνατον ὄντα καὶ κε-
ν πάντα τὰ λεγόμενα ἀγαθὰ, πλὴν δικαιοσύ-
καὶ ἀρετῆς ἀπάσης· ἔλαττον δὲ, ἐὰν ὡς ὀλίγι-
τοιοῦτος χρόνον ἐπιζῴη. Ταῦτα δὴ λέγειν
ὡς παρ' ὑμῖν ποιητὰς, ἅπερ ἐγὼ, πείσετε καὶ
σετε, ἔτι τούτοις ἑπομένους ῥυθμούς τε καὶ
ς ἀποδόντας, παιδεύειν οὕτω τοὺς νέους ὑμῶν.
ὁρᾶτε (23); Ἐγὼ μὲν γὰρ λέγω σαφῶς, τὰ
ὰ λεγόμενα ἀγαθὰ τοῖς ἀδίκοις εἶναι, τοῖς δὲ
κακά· τὰ δὲ ἀγαθὰ, τοῖς μὲν ἀγαθοῖς ὄντως
τοῖς δὲ κακοῖς κακά. Ὅπερ οὖν ἠρόμην, ἆρα
οῦμεν ἐγώ τε καὶ ὑμεῖς, ἢ πῶς; » Οὐ πόῤῥω
υγχάνει τῶν τοῦ Δαβὶδ Ψαλμῶν, οὓς προλα-
ῳ πνεύματι συνέταξε δι' ᾠδῶν καὶ ὕμνων, τίς
ἀληθῶς μακάριος, τίς δὲ ὁ τούτῳ ἐναντίος, B
ας. Ἐντεῦθεν γοῦν αὐτῷ καὶ κατάρχεται ἡ
ήσαντι · « Μακάριος ἀνὴρ ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν
εβῶν · » καὶ τὰ ὅμοια. Ἃ δὴ μεταβαλὼν ὁ
, **φησὶ** δεῖν τοὺς ποιητὰς λέγειν, ὡς ὁ μὲν
ἀνὴρ, σώφρων ὢν καὶ δίκαιος, εὐδαίμων ἐστι
κάριος · ἐὰν δὲ ἄρα πλουτῇ, ᾖ δὲ ἄδικος,
ἐστιν. Ὃ καὶ αὐτὸ πάλιν ὁ Δαβὶδ ὧδέ πως
διὰ τῶν Ψαλμῶν εἰπών · « Πλοῦτος ἐὰν ῥέῃ,
τίθεσθε καρδίαν · » καὶ πάλιν · « Μὴ φοβοῦ,
ουτήσῃ ἄνθρωπος, ἢ ὅταν πληθυνθῇ ἡ δόξα
υ αὐτοῦ. » Ἐπὶ σχολῆς δ' ἂν εὕροις ἕκαστα
ημένων τῷ φιλοσόφῳ, πρὸς λέξιν κείμενα δι'
ς ἱερᾶς τῶν Ψαλμῶν γραφῆς.

omnis cumulus habetur, ut primum hæc omnia consecutus eris, continuo immortalem evadere. At ejusmodi cum vester, opinor, tum meus quoque sensus est, viris quidem justis ac piis optimam esse rerum istarum omnium possessionem, at improbis longe pessimam, initio ab ipsamet sanitate ducto. Nam videre, audire, sentire, omninoque vivere, ut maximum ei malum fuerit, qui hæc omnia, quæ vulgo bona dicuntur, sempiterno tempore immortalis possideat, a justitia et virtute sejuncta; sic ei longe minus, qui talis cum esset, nonnisi brevissimo tempore vixerit. Hæc utique vestri ut poetæ canant, vel impetrabitis, vel extorquebitis, nec non ut aptum iis et cohærens numerorum concentusque genus adhibeant, quod erudiendis adolescentibus vestris opportunum sit futurum. Utrum enim hoc advertitis?—Equidem id clare pronuntio, quæ mala dicuntur, injustis bona, mala justis esse; quæ bona, bonis vere bona, malis autem mala.—Utrum igitur, in eo quod rogabam, inter nos convenimus, an secus? » Platonica ista non admodum a Psalmis Davidis absunt, quos quidem ipse divino afflatus Numine tanto ante ex cantibus hymnisque contexuit, quisnam vere aut beatus, aut miser esset, exponens. Et quidem suum ipse librum inde auspicatur, dum ait: « Beatus vir, qui non **596** abiit in consilio impiorum [61]; » et similia, quibus nonnihil immutatis, Plato hanc poetis necessitatem imponit, uti virum bonum, vel hoc ipso, quo temperantiam et **am** colat, felicem beatumque pronuntient; improbum autem, ut divitiis circumfluat, miserum **at**. Quod ipsum David in suis quoque Psalmis expressit, his verbis: « Divitiæ si affluant, no- apponere [62]. » Atque iterum, « Ne timeas, cum dives factus fuerit homo, aut cum multiplicata **loria** domus ejus. [63]. » Quin etiam quidquid eo loco dictum a philosopho est, id tu omne sigil- **in** sacro Psalmorum volumine, ad verbum expressum, majore otio reperies.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ'.

C

πάντων ἐστὶ τὰς ὀρθὰς ᾠδὰς καὶ τὰ μέλη σθαι ποιεῖν, ἀλλ' ἢ μόνου Θεοῦ, ἢ θείου · ἀνδρός.

ιοθετικὸν (24) μὲν οὖν καὶ πολιτικὸν ὑπερβαλ- **Ἀλλ'** ἕτερα φαῦλα ἂν εὕροις αὐτόθι · τοῦτο **τὸ** περὶ μουσικὴν ἀληθές τε καὶ ἄξιον ἐν- **ὅτι** δυνατὸν ἄρα ἦν περὶ τῶν τοιούτων νομο- **ι, βεβαίως** θαῤῥοῦντα, μέλη τὰ τὴν ὀρθότητα **παρεχόμενα**. Τοῦτο δὲ Θεοῦ ἢ θείου τινὸς ἀν- **εἴη**. » Εἰκότως ἄρα καὶ παρ' Ἑβραίοις νενο- **ο**, μηδὲ ἄλλους ὕμνους καὶ ᾠδὰς ἐν ταῖς **ιδασκαλίαις** ἀποδέχεσθαι ἢ τὰς ὑπὸ τοῦ θείου D **τος** διὰ τῶν θείων καὶ προφητικῶν ἀνδρῶν **μένας**, τά τε τούτοις κατάλληλα μέλη, τῷ **παρ'** αὐτοῖς ᾀδόμενα τρόπῳ.

CAPUT XXII.

Non cujusvis esse laudabiles odas et carmina scribere, sed vel unius Dei, vel divini cujusdam hominis.

« Imo, quod summi prorsus inquit Plato, cum in legibus ferendis, tum in constituenda republica momenti sit. Nam ut alia quædam apud eos leviuscula reperias; hoc sane quod in musica statuunt, et verum, et observatione dignum est: fieri nimirum potuisse, ut hoc etiam in genere legislator, si constanter auderet modo, concentus eos lege sanciret, qui per sese honestatem naturæ ac probitatem adjungerent. Cæterum id vel Dei, vel divini cujusdam hominis proprium fuerit. » Jure ergo cautum apud Hebræos fuit, ut ne alii divinis in doctrinis hymni cantusque locum haberent, quam quos divinus ipse **s** divinorum ac propheticorum hominum ore fudisset, eoque præterea modulorum genere, **cum** ipsis cohæreret, et solemni apud eos receptoque more caneretur.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ'.

ὧν δοκιμάζειν οἵων τε τὰς κατὰ Θεὸν πεποιημένας ᾠδάς.

γχωρῶ (25) γε τό γε τοσοῦτον καὶ ἐγὼ τοῖς

CAPUT XXIII.

De iis qui divinos illos cantus probare possint.

« Ego vero, inquit Plato, id multitudini conce-

al. I, 1. [62] Psal. LXI, 11. [63] Psal. XLVIII, 17.

(23) *Ἢ γὰρ ὁρᾶτε*. Familiaris, ut in dialogis, **latio**, nec vernaculæ nostræ dissimilis, *Car, ous bien. Mais, voyez-vous bien.*

(24) *Νομοθετικόν*. Plato, eodem lib. II *Leg.*, pag. 577, D.

(25) *Συγχωρῶ*. Id. ibid., pag. 578, C.

dam ipse quoque, musicam voluptate metiri oportere, sic tamen, ut non in plebeiorum hominum voluptate acquiescamus, sed optimam fere musam illam esse statuamus, quæ optimos atque **597** optime institutos, maxime vero quæ unum aliquem virtute doctrinaque præstantem delectabit. Quare virtutem in primis carminum illorum judicibus necessariam esse defendimus, cum ii non prudentia modo, verum etiam constantia præditi esse debeant. Nec enim profecto deceat, ut æquus verusque judex, aut ab ipsomet theatro edoctus, et partim multitudinis strepitu, partim stultitia propria stupefactus judicium ferat; aut dum etiam ipse veritatem agnoscit, ignavia tamen debilitatus ac metu, illo ipso ore, quo paulo ante cum ad judicandum accederet, testes appellavit deos, falsam vanamque sententiam indigne pronuntiet. Nec enim ipse tanquam discipulus, sed tanquam spectatorum, uti par est, magister futurus, illisque adeo, si voluptatem perperam et alieno loco præ se ferent, constanter repugnaturus sedet. » Eodem plane modo, non infimæ quondam apud Hebræos multitudinis erat, aut de iis qui tanquam divino Spiritu afflati producerentur, aut de divinis ipsis carminibus statuere : sed pauci erant, divino Spiritu, cujus propria illa describendi vis est, afflati ipsi quoque quibus etiam unis ea de re statuere, ipsosque adeo prophetarum libros consecrare, cæteros vero tanquam adulterinos ac spurios abjudicare liceret.

πολλοῖς, δεῖν τὴν μουσικὴν ἡδονῇ κρίνεσθαι· μὴ μέντοι τῶν γε ἐπιτυχόντων, ἀλλὰ σχεδὸν ἐκείνην εἶναι Μοῦσαν καλλίστην, ἥτις τοὺς βελτίστους καὶ ἱκανῶς πεπαιδευμένους τέρπει, μάλιστα δὲ ἥτις ἕνα τὸν ἀρετῇ τε καὶ παιδείᾳ διαφέροντα. Διὰ ταῦτα δὲ ἀρετῆς φαμεν δεῖσθαι τοὺς τούτων κριτὰς, ὅτι τῆς τε ἄλλης μετόχους αὐτοὺς εἶναι δεῖ φρονήσεως, καὶ δὴ καὶ τῆς ἀνδρείας. Οὔτε γὰρ παρὰ θατέρου (26) δεῖ τόν γε ἀληθῆ κριτὴν κρίνειν μανθάνοντα, καὶ ἐκπληττόμενον ὑπὸ τοῦ θορύβου τῶν πολλῶν, καὶ τῆς αὐτοῦ ἀπαιδευσίας, οὔτ' αὖ γιγνώσκοντα, δι' ἀνανδρείαν καὶ δειλίαν, ἐκ τοῦ αὐτοῦ στόματος, οὗπερ τοὺς θεοὺς ἐπεκαλέσατο, μέλλων κρίνειν, ἐκ τούτου ψευδόμενον ἀποφαίνεσθαι ῥᾳθύμως τὴν κρίσιν. Οὐ γὰρ μαθητὴς, ἀλλὰ διδάσκαλος, ὅς (27) γε τὸ δίκαιον, θεατῶν μᾶλλον ὁ κριτὴς καθίζει, καὶ ἐναντιωσόμενος τοῖς τὴν ἡδονὴν μὴ προσηκόντως μηδὲ ὀρθῶς ἀποδιδοῦσι θεαταῖς. » Καὶ παρ' Ἑβραίοις τὸ παλαιὸν οὐ τοῦ πλήθους ἦν τὸ κρίνειν τοὺς ἐκ θείου Πνεύματος προφερομένους, καὶ τὰς ἐνθέους ᾠδὰς, ἀλλ' ἦσαν βραχεῖς καὶ σπάνιοι μέτοχοι καὶ αὐτοὶ θείου Πνεύματος διακριτικοῦ τῶν λεγομένων, οἷς καὶ μόνοις ἐξῆν ἐγκρίνειν, καὶ δὴ ἀφιεροῦν τὰς προφητῶν βίβλους, τὰς δὲ τῶν μὴ τοιούτων ἀποδοκιμάζειν.

CAPUT XXIV.

Cantus etiam in conviviis, tanquam convivales quasdam leges, recipiendos esse.

« Cæterum, inquit Plato, quod a nobis suscepta primum disputatio sequebatur, ut opis aliquid ad Bacchi chorum probe instituendum afferret, id hactenus pro facultate nostra disseruimus. Nunc ergo videamus utrum a nobis perfectum id fuerit. Sane conventum ejusmodi necesse quodammodo est, dum compotatio magis semper magisque fervet, turbulentiorem evadere; quod etiam ab initio his in rebus, de quibus nunc agitur, necessitate quadam evenire posuimus. — Necesse id quidem. — Tum vero quisque solito levior indulget sibi, ac lætitia solutus ut liberius effusiusque loquitur, ita neminem interim ex vicinis audit, sed potius idoneus sibi quidam, et sui, et cæterorum omnium moderator videtur. — Quippe. — Nos vero diximus, ubi hæc eveniunt, bibentium animos, posteaquam ignem ferri more conceperint, **598** molliores ac juniores fieri; ut perinde omnino ac dum teneriores adhuc essent, ei qui alios erudire ac fingere possit ac noverit, faciliores sese tum ac tractabiliores præbeant. Fictorem porro statuimus illum ipsum, qui tum bonus etiam nobis legislator erat. Hic convivales quoque leges describet, quibus petulantior ista confidentis et audaculi hominis, qui nullum jam ordinem, nullas silendi ac loquendi, nullas bibendi canendique

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΔ'.

Ὅτι καὶ ἐν τοῖς συμποσίοις παραληπτέον τὰς ᾠδὰς, ὥσπερ τινὰς νόμους συμποτικούς.

« Καὶ ὅπερ (28) ὁ λόγος ἐν ἀρχαῖς ἐβουλήθη, τὴν τῷ τοῦ Διονύσου χορῷ βοήθειαν ἐπιδεῖξαι καλῶς λεγομένην, εἰς δύναμιν εἴρηκε. Σκοπώμεθα δὴ εἰ τοῦθ' οὕτω γέγονε, θορυβώδης μέν που ὁ ξύλλογος ὁ τοιοῦτος ἐξ ἀνάγκης, προϊούσης τῆς πόσεως ἔτι μᾶλλον (29) ἀεὶ (30), ξυμβαίνει γενόμενος, ὅπερ ὑπεθέμεθα κατ' ἀρχὰς ἀναγκαῖον εἶναι γίνεσθαι περὶ τῶν νῦν λεγομένων (31). — Ἀνάγκη. — Πᾶς δέ γε αὐτὸς αὑτοῦ κουφότερος αἴρεται, καὶ γέγηθέ τε καὶ παῤῥησίας ἐμπίμπλαται, καὶ ἀνηκουστίας ἐν τῷ τοιούτῳ τῶν πέλας, ἄρχων δ' ἱκανὸς ἀξιοῖ αὑτοῦ τε καὶ τῶν ἄλλων γεγονέναι. — Τί μήν; — Οὐκοῦν ἔφαμεν ὅταν γίνηται ταῦτα, καθάπερ τινὰ σίδηρον, τὰς ψυχὰς τῶν πινόντων διαπύρους γενομένας, μαλακωτέρας (32) γίνεσθαι καὶ νεωτέρας, ὥστ' εὐαγώγους ξυμβαίνειν τῷ δυναμένῳ τε καὶ ἐπισταμένῳ παιδεύειν τε καὶ πλάττειν, καθάπερ ὅτ' ἦσαν νέαι· τοῦτον δὲ εἶναι τὸν πλάστην τὸν αὐτὸν, ὅνπερ τότε τὸν ἀγαθὸν νομοθέτην· οὗ νόμους εἶναι δεῖ συμποτικοὺς, δυναμένους τὸν εὔελπιν καὶ θαῤῥαλέον ἐκεῖνον γινόμενον, καὶ ἀναισχυντότερον τοῦ δέοντος, καὶ οὐ θέλοντα τάξιν, καὶ τὸ κατὰ μέρος σιγῆς καὶ λόγου, καὶ πόσεως καὶ μούσης ὑπομένειν, ἐθέλειν ποιεῖν πάντα τούτοις τἀναντία· καὶ εἰσιόντι τῷ μὴ καλῷ θάῤῥει τὸν κάλλιστον διαμαχόμενον φόβον εἰσπέμπειν, οἵους τε εἶναι μετὰ

(26) *Θατέρου*. Ita etiam Plato; sed omnino reponendum θεάτρου, ex alt. manuscr.
(27) Plato et ms., ὡς.
(28) *Καὶ ὅπερ*. Ibid., pag. 583, C.

(29) *Ἔτι μᾶλλον*. Præstat ἐπὶ μᾶλλον, ex Plat.
(30) *Ἀεί*. Melius quam εἰ apud Platonem.
(31) Plato, γιγνομένων.
(32) Plato, μαλθακωτέρας.

αἰδῶ τε καὶ αἰσχύνην θεῖον φόβον ὠνομά- A
Ἔστι ταῦτα.—Τούτων δέ γε τῶν νόμων εἶναι
ας καὶ συνδημιουργοὺς αὐτοῖς τοὺς ἀθορύ-
νήφοντας. » Εἰκότως τοιγαροῦν καὶ ἡμῖν
τοῖς συμποσίοις ᾠδὰς καὶ ὕμνους εἰς Θεὸν
ους ᾄδειν παραδέδοται, τοῦ προσήκοντος
ν παρ' ἡμῖν φυλάκων ἐπιμελομένων.

vices ferre possit, impudentia ad contrariæ honestatis et modestiæ officia revocetur : atque ita subeunti paulatim gliscentique protervìæ, adversarius opponatur honestissimus ille metus, idemque cum æquitate conjunctus, quem pudorem ac verecundiam, divinum utique metum, appellavimus. — Sic est. — Harum præterea legum custodes, qui suam ... navarent, quietos homines ac sobrios esse voluimus. » Hæc ille. Jure igitur hic apud nos ... conviviis, odas et hymnos in Dei laudem canendi receptus mos est : quo in genere, honestati ... nostri quoque moderatores invigilant atque prospiciunt.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΕ'.

...σιν ἐπιτρεπτέον τὴν τοῦ οἴνου πόσιν.

...ν τις (33) πόλις, ὡς οὔσης σπουδῆς, τῷ ...τι τῷ νῦν εἰρημένῳ χρήσεται μετὰ νόμων ...ς, ὡς τοῦ σωφρονεῖν (34) εἵνεκα μελέτῃ (35) B ...καὶ τῶν ἄλλων ἡδονῶν μὴ ἀφέξεται ὡσαύ...τὰ τὸν αὐτὸν λόγον, τοῦ κρατεῖν αὐτῶν ...νωμένη, τοῦτον μὲν τὸν τρόπον ἅπασι ...ηστέον· εἰ δ' ὡς παιδιᾷ τε καὶ ἐξέσται τῷ ...ρ, καὶ ὅταν βούληται, καὶ μεθ' ὧν ἂν βού...σιν μετ' ἐπιτηδευμάτων ὡντινωνοῦν ἄλλων· ...θείμην ταύτην τὴν ψῆφον, ὡς δεῖ ποτε μέθῃ ...αύτην τὴν πόλιν ἢ τοῦτον τὸν ἄνδρα, ἀλλ' ...ν τῆς Κρητῶν καὶ Λακεδαιμονίων χρείας ...ην ἂν τῷ Καρχηδονίων νόμῳ, μηδέποτε μη...ρατοπέδου γεύεσθαι τούτου τοῦ πόματος, ...ποσίαις συγγίνεσθαι τοῦτον τὸν χρόνον ...καὶ κατὰ πόλιν, μήτε δοῦλον μήτε δούλην ...μηδέποτε, μηδὲ ἄρχοντας τοῦτον τὸν ἐνιαυ...ἄρχωσι, μηδ' αὖ κυβερνήτας, μηδὲ δικα- C ...γοὺς ὄντας, οἴνου γεύεσθαι τὸ παράπαν· ...ς βουλευσόμενος εἰς βουλὴν ἀξίαν τινὰ λό...γεται· μηδέ γε μεθ' ἡμέραν μηδένα τὸ πα...μὴ σωμασκίας ἢ νόσων ἕνεκα· μηδ' αὖ νύ...ν ἐπινοῇ τις παῖδας ποιεῖσθαι ἀνὴρ ἢ καὶ ...ὶ ἄλλα δὲ πάμπολλα ἄν τις λέγοι, ὡς τοῖς ...αὶ νόμον ἔχουσιν ὀρθὸν οὐ ποτέος οἶνος. ...τὰ τὸν λόγον τοῦτον οὐδ' ἀμπελώνων ἂν ...οι οὐ δή τινι (36) πόλει· τακτὰ δὲ τἄλλα ἂν ...ήματα, καὶ πᾶσα ἡ δίαιτα. » Καὶ Μωϋσῆς ...δὼν μὴ δεῖν τοὺς ἱερέας οἴνου ἀπογεύεσθαι ...τῆς ἱερουργίας καιρὸν νομοθετεῖ φάσκων· ...λησε Κύριος τῷ Ἀαρὼν, λέγων· οἶνον καὶ ...πίεσθαι σὺ καὶ οἱ υἱοί σου μετὰ σοῦ, ἡνίκα ...ρεύησθ' εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου, ἢ D ...νομένων ὑμῶν πρὸς τὸ θυσιαστήριον, καὶ ...ποθάνητε· νόμιμον αἰώνιον εἰς τὰς γενεὰς ... Ὁ δὲ αὐτὸς καὶ τοῖς εὐχὴν εὐχομένοις νο...ίγων· « Ἀνὴρ ἢ γυνὴ, ὃς ἂν μεγάλως εὔ...ἣν, ἀφαγνίσασθαι ἁγνείαν Κυρίῳ, ἀπὸ οἴνου ...α ἁγνισθήσεται· καὶ ὄξος ἐξ οἴνου καὶ ὄξος ...ι οὐ πίεται. » Ἀλλὰ καὶ Σολομὼν τοὺς ἄρ...ι τοὺς δικαστὰς εἴργει τῆς χρήσεως, λέγων· ...βουλῆς πάντα ποίει, μετὰ βουλῆς οἰνοπότει. ...ται θυμώδεις εἰσὶν, οἶνον μὴ πινέτωσαν,

CAPUT XXV.

Vini bibendi copiam non omnibus promiscue faciendam esse.

« Si quæ civitas, inquit Plato, ut in re seria fieri solet, hunc morem, prout legum ordinisque ratio postulabit, usurpare volet, perinde ac si parandæ temperantiæ gratia, exercitatione quadam uteretur : itemque si ab aliis similiter voluptatibus, eodem consilio, non abstinebit, ut earum hac tandem arte victrix esse queat : hoc sane modo rebus iis omnibus per me utatur licet. Sin autem id totum ludus quidam erit, si et volenti cuilibet, et ubi, ac quibuscum ipse voluerit, ita bibere permittetur, ut pro arbitrio aliud simul quodlibet exercitationis genus adjungat ; nunquam equidem auctor fuerim, ut ejusmodi vel reip. vel homini largioribus poculis indulgere liceat. Tum enimvero Carthaginiensium legem multo magis, quam aut Cretensium, aut Lacedæmoniorum consuetudinem probarim, uti nemo unquam in exercitu genus hoc poculenti gustet, sed toto militiæ tempore aquam bibere consuescat : domi vero, ne servus quisquam aut ancilla vinum attingat unquam : ne magistratus toto illo anno, quo rempublicam gerent, ne moderatores aut judices, **599** quandiu judicia exercebunt, neu quisquam de re alicujus momenti sententiam in concilio dicturus ; imo etiam nemini prorsus interdiu, vino uti concesserim, nisi vel exercitatio corporis, vel morbi ratio postulabit ; neque noctu, seu vir, seu mulier fuerit, si operam liberis dare cogitabit. Hæc et alia pleraque afferri possint, quamobrem vino abstinere debeant, qui et maturi judicii et rectæ legis ductum sequantur. Ex quo sane id efficitur, nulla ut civitas multis admodum vineis indigeat : sed potius, ut cum reliquus omnis agrorum cultus, tum etiam ratio victus universa modicis omnino finibus includatur. » Ita Plato. Quem ante jam Moyses occupaverat, cum sacerdotibus, quo tempore sacris operandum erat, vino interdiceret, his verbis : « Dixit quoque Dominus ad Aaron : Vinum et omne quod inebriare potest, non bibetis, tu et filii tui tecum, quando intratis in tabernaculum testimonii, aut cum acceditis ad altare, ne moriamini : legitimum sempiternum in generationes vestras [64]. » Idem viris pariter ac mulieribus vota nuncupantibus, hanc legem dicit : « Vir, sive mulier,

...t. x, 9.

(33) ... μέν τις. Plato, II Leg., 4, 584, D.

(34) ... οῦ σωφρονεῖν. Male apud Platonem, τῷ

(35) Μελέτῃ. Ita reposuimus ex manuscr., licet etiam apud Platonem μελέτης haberetur.

(36) Plato, ᾗ δ' οὖ τινι.

cum magnum illud votum fecerint sese Domino consecrandi, a vino et omni quod inebriare potest abstinebunt; et acetum ex vino, et ex qualibet alia potione, qua inebriari quis potest, non bibetur [65]. »

A ἵνα μὴ πιόντες ἐπιλάθωνται τῆς σοφίας καὶ τῶν πόνων. » Καὶ ὁ Ἀπόστολος δὲ νόσων ἕνεκα ἐπιτρέπει Τιμοθέῳ, λέγων· « Ὀλίγῳ οἴνῳ χρῶ διὰ τὸν στόμαχόν σου καὶ τὰς πυκνάς σου ἀσθενείας.

Salomon quoque principes simul et judices vino abstinere jubet, dum ait : « Omnia cum prudentia fac, et cum prudentia vinum bibe. Proceres iracundi sunt, vinum ii ne bibant, ne bibentes obliviscantur sapientiæ et laborum [66]. » Quin etiam Apostolus Timotheo, morborum causa, vino uti permittens : « Modico, inquit, vino utere, propter stomachum tuum [67], et frequentes tuas infirmitates. »

CAPUT XXVI.

Ne Platonem quidem ipsum ignorasse, quæ abs sese leges conderentur, iis barbaros quosdam suis in rebus publicis vivere.

« Utrum, inquit, viris in philosophia versatissimis instituendæ reipublicæ necessitas, aut ultimis illis antiquissimisque temporibus fuerit, aut hodieque sit apud barbarum aliquem populum, et longissime nostris ab oculis conspectuque semotum, aut etiam futura sit aliquando : hic vero contentiosi admodum esse nolimus, ut genus **600** hoc reipub. et exstitisse jam olim, et etiamnum exsistere, tum certe futurum esse pugnemus cum reipublicæ principatum ipsa sibi Musa vindicarit. Nam quæ fieri per sese possunt, eadem esse posse nunquam negabimus. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚϚ'.

Ὅτι οὐκ ἠγνόει ὁ Πλάτων τὰ ὑπ' αὐτοῦ νομοθετούμενα παρά τισι βαρβάροις πολιτεύεσθαι.

« Εἰ τοίνυν (37) ἄκροις εἰς φιλοσοφίαν πόλεώς τις ἀνάγκη ἐπιμεληθῆναι, ἢ γέγονεν ἐν τῷ ἀπείρῳ τῷ παρεληλυθότι χρόνῳ, ἢ καὶ νῦν ἐστιν ἔν τινι βαρβαρικῷ τόπῳ, πόῤῥω που ἐκτὸς ὄντι τῆς ἡμετέρας ὄψεως, ἢ καὶ ἔπειτα γενήσεται· περὶ τούτου B ἕτοιμοι (38) τῷ λόγῳ διαμάχεσθαι, ὡς γέγονεν ἡ εἰρημένη πολιτεία, καὶ ἔστι, καὶ γενήσεταί γε, ὅταν αὐτὴ ἡ Μοῦσα πόλεως ἐγκρατὴς γένηται. Ἃ γὰρ ἀδύνατον (39) γενέσθαι, οὐδ' ἡμεῖς ἀδύνατα λέγομεν. »

CAPUT XXVII.

Bellum nobiscum esse nobis, et cum nostris cupiditatibus ac perturbationibus gerendum.

« Idem autem, inquit, num etiam de se ipso, tanquam de hoste cogitare debet, an secus? — O hospes Atheniensis (nec enim Atticum te dixerim, quod mihi cognomento ex Dei nomine petito dignior videaris), utique disputationem hanc dum sapienter ad principium ipsum revocas, illustriorem efficis. Ita facilius etiam intelliges, quam recte dictum a nobis paulo ante fuerit, cum publice universis universos, tum sibi privatim ac proprie singulos hostes atque infestos esse. — Quæ tua hæc oratio est, vir maxime? — Hoc in bello, mi hospes, uti se ipsum vincere, victoriarum omnium princeps atque optima est : sic a se ipso vinci, omnium longe turpissimum ac pessimum fuerit. Quippe genus hoc orationis, suum cuique nostrum, ac secum ipso bellum quoddam intestinum esse significat. » Tum aliis plerisque interjectis, ita prosequitur. « Num igitur nostrum quemlibet unum aliquem esse statuimus? — Utique. — Sed ita unum, ut duos apud se consiliarios habeat dissentientes ac stolidos, quibus voluptatis et doloris nomen tribuimus. — Sic est. — Utrique rerum etiam futurarum

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΖ'.

Ὅτι πόλεμος ἡμῖν ἐστι πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ τὰ ἐν ἡμῖν πάθη.

« Αὐτῷ δὲ (40) πρὸς ἑαυτὸν πότερον ὡς πολεμίῳ πρὸς πολέμιον διανοητέον, ἢ πῶς ἔτι λέγομεν; — Ὦ ξένε Ἀθηναῖε, (οὐ γάρ σε Ἀττικὸν ἐθέλοιμ' ἂν προσαγορεύειν· δοκεῖς γάρ μοι τῆς Θεοῦ ἐπωνυμίας C ἄξιος εἶναι μᾶλλον ἐπονομάζεσθαι·) τὸν γὰρ λόγον ἐπ' ἀρχὴν ὀρθῶς ἀναγαγὼν, σαφέστερον ἐποίησας· ὥστε ῥᾷον ἂν εὑρήσεις (41), ὅτι νῦν δὴ ὀρθῶς ὑφ' ἡμῶν ἐῤῥέθη τὸ πολεμίους εἶναι πάντας πᾶσι δημοσίᾳ τε καὶ ἰδίᾳ ἑκάστους αὐτοὺς σφίσιν αὐτοῖς. — Πῶς εἴρηκας, ὦ θαυμάσιε; — Κἀνταῦθα, ὦ ξένε, τὸ νικᾷν αὐτὸν ἑαυτὸν πασῶν νικῶν πρώτη τε καὶ ἀρίστη· τὸ δὲ ἡττᾶσθαι αὐτὸν ὑφ' ἑαυτοῦ πάντων αἴσχιστόν τε ἅμα καὶ κάκιστον. Ταῦτα γὰρ, ὡς πολέμου ἐν ἑκάστοις ἡμῶν ὄντος πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς, σημαίνει. » Καὶ μεθ' ἕτερα τούτοις προστίθησι λέγων· « Οὐκοῦν ἕνα (42) μὲν ἡμῶν ἕκαστον αὐτὸν τιθῶμεν; — Ναί. — Δύο δὲ κεκτημένον ἐν αὐτῷ ξυμβούλω, ἐναντίω τε καὶ ἄφρονε, ὢ προσαγορεύομεν ἡδονὴν καὶ λύπην; — Ἔστι ταῦτα. — Πρὸς δὲ τούτοιν ἀμφοῖν αὖ δόξας μελ- D λόντων, οἷν κοινὸν μὲν ὄνομα ἐλπὶς, ἴδιον δὲ φόβος μὲν, ἡ πρὸ λύπης ἐλπὶς, θάῤῥος δὲ ἡ πρὸ τοῦ ἐναντίου. Ἐπὶ δὲ πᾶσι τούτοις λογισμὸς ὅ τι ποτ' αὐτῶν

[65] Num. VI, 2, 3. [66] Prov. III, 7; XXXI, 4. [67] I Tim. V, 23.

(37) *Εἰ τοίνυν*. Exile hoc fragmentum non reperi, nec tanti est.

(38) *Ἕτοιμοι*. Præmittenda, credo, negatio est, itemque paulo post, ante γέγονεν· vix enim mihi persuaserim, Platonem hoc admodum pugnare voluisse, genus illud reip. jam olim inter barbaros exstitisse : satis est, si negare nollet.

(39) *Ἀδύνατον*. Sensus omnino postulat δυνατόν, eaque mens Eusebii.

(40) *Αὐτῷ δέ*. Plato, lib. I *Leg.*, pag. 565, G. Porro locum hunc insinuabat Themistius, orat. 10, pag. 229, cum ita loqueretur : Καὶ τοῦτο οὖν ἐγὼ Πλάτωνος θαυμάζω, καὶ ἔτι μᾶλλον, ὅταν διδάσκῃ, ὅτι πολέμου καὶ εἰρήνης σπέρματα ἐν ἑκάστῃ ψυχῇ πρῶτόν ἐστι. Καὶ ὅστις οἷός τε πρὸς ἑαυτὸν ἄγειν εἰρήνην, οὗτος οἷός τε καὶ πρὸς τοὺς ἔξωθεν πολέμους (malim πολεμίους, quid enim est ἄγειν εἰρήνην πρὸς τὸν πόλεμον;) ᾧ δὲ ἀδύνατος ἡ πρὸς ἑαυτὸν ἐκεχειρία, σχολῇ ποτ' ἂν οὗτος τὰς πρὸς ἀλλήλους σπονδὰς ἀγαπάσειεν. Εἶναι γάρ τι καὶ ἐν ἑκάστῳ βάρβαρον φῦλον, λίαν αὔθαδες καὶ δυσπειθὲς, τὸν θυμὸν λέγω, καὶ τὰς ἀπλήστους ἐπιθυμίας, ἀντικαθήμενα γένη τῷ λογισμῷ, καθάπερ Ῥωμαῖοι (malim Ῥωμαίοις) Σκύθαι, καὶ Γερμανοί, etc.

(41) Plato, ἀνευρήσεις.

(42) *Οὐκοῦν ἕνα*. Plato, ibid., pag. 573, B, C, D.

ἢ χ-ῖρον, ὅς, γενόμενος δόγμα πόλεως κοι- A
; ἐπωνόμασται. » Καὶ ἑξῆς φησιν· « Τόδε
ὅτι ταῦτα τὰ πάθη ἐν ἡμῖν, οἷον νεῦρα ἢ
τινες ἐνοῦσαι, σπῶσί τε ἡμᾶς καὶ ἀλλήλαις
σιν ἐναντίαι οὖσαι ἐπ' ἐναντίας πράξεις, οὗ
ωρισμένη ἀρετὴ καὶ κακία κεῖται. Μιᾷ γάρ
όγος δεῖν τῶν ἕλξεων ξυνεπόμενον ἀεὶ, καὶ
ἀπολειπόμενον ἐκείνης, ἀνθέλκειν τοῖς ἄλλοις
καστον· ταύτην δ' εἶναι τὴν τοῦ λογισμοῦ
ρυσῆν καὶ ἱερὰν, τῆς πόλεως κοινὸν νόμον
μένην, ἄλλας δὲ σκληρὰς καὶ σιδηρᾶς, τὴν
ἣν ἄνεσιν χρυσῆν οὖσαν· τὰς δὲ ἄλλας παν-
είδεσιν ὁμοίας (44)· δεῖν δὲ τῇ καλλίστῃ ἀγω-
ῇ μου ἀεὶ ξυλλαμβάνειν· ἅτε γὰρ τοῦ λογι-
οῦ μὲν ὄντος, πράου τε καὶ οὐ βιαίου, δεῖ-
ρετῶν αὐτοῦ τὴν ἀγωγὴν, ὅπως ἂν ἐν ἡμῖν B
ὂν γένος νικᾷ τὰ ἄλλα γένη. Καὶ οὕτω δὴ (45)
μάτων ὡς ὄντων ἡμῶν ὁ μῦθος ἀρετῆς σε-
; ἂν εἴη, καὶ τὸ κρείττω ἑαυτοῦ καὶ ἥττω
τον τινὰ φανερὸν ἂν γένοιτο μᾶλλον ὃ νοεῖ·
όλιν καὶ ἰδιώτην, τὸν μὲν λόγον ἀληθῆ λα-
ἑαυτῷ περὶ τῶν ἕλξεων, τούτῳ ἑπόμενον δεῖ
ν δὲ ἢ παρὰ θεῶν τινος ἢ παρ' αὐτοῦ τούτου
αῦτα λόγον παραλαβοῦσαν, νόμον θεμένην,
ὁμιλεῖν καὶ ταῖς ἄλλαις πόλεσιν. Οὕτω κακία
ετὴ σαφέστερον ἡμῖν διηρθρωμένον ἂν εἴη. »
ἡμῖν ὁ θεῖος τὰ ὅμοια διδάσκει λόγος, φά-
Συνήδομαι τῷ νόμῳ τοῦ Θεοῦ κατὰ τὸν ἔσω
ν· βλέπω δὲ ἕτερον νόμον ἐν τοῖς μέλεσί μου
τευόμενον τῷ νόμῳ τοῦ νοός μου· » Καὶ
Μεταξὺ ἀλλήλων τῶν λογισμῶν κατηγορούν- C
αὶ ἀπολογουμένων· » ὅσα τε ἄλλα τούτοις
σια.

opiniones adjunctæ duæ, quæ commune quidem spei nomen sortitæ sunt; sed tamen spes illa quæ dolorem antegreditur, metus: quæ contrariam voluptatem antecedit, fiducia proprie nominatur. His omnibus rationis præest consilium, quo quid ex iis vel melius sit, vel deterius exploratur; quodque ubi commune totius reip. decretum fuerit, tum vero lex appellari solet. » Et paulo post: « Hoc, inquit, intelligimus, perturbationes illas, nervorum in nobis ac funium quorumdam instar esse, a quibus, ut aliis alii contrarii sunt, ita contraria in studia trahimur, ubi virtus et vitium, suis ambo finibus ac regionibus circumscripta versantur. Ratio quippe docet, motui duntaxat alteri sic obsequendum cuique perpetuo, ut nunquam ab eo discedens, oppositis funibus constanter renitatur. Atque hunc sapientis consilii aureum esse sacrumque ductum, quam publicam et communem civitatis legem 601
appellamus: reliquos enim motus, duriores ac ferreos, ductum hunc unum, quod aureus sit, facilem etiam ac suavem esse; cumque cæteri omnes tam varii sint tamque multiplices, hunc vultum semper unum eamdemque formam retinere. Et vero ductum hunc legis tanquam optimum, semper nobis ac studiose promovendum esse. Nam cum illud rationis consilium ita bonum atque honestum sit, ut tamen suavitate ducat, non vi cogat; hunc ipsius ductum administrorum quorumdam opera indigere ut in nobis aureum hocce genus, cæteram illam nationem turbamque domare possit. Atque ita demum virtutis illa, quæ de nobis tanquam miraculi similibus celebratur fabula, explicari facile defendique poterit; tum clarius simul illustriusque constabit,
lo quid illud significet, hominem seipso unum, modo superiorem, modo inferiorem esse: verum usmodi cum privato cuique, tum ipsi quoque reip. cautionem esse necessariam, ut privatus vera a motuum illorum in sese ratione perspecta, vitam illa diligenter instituat; civitas, posteaquam quo numine, vel certe ab eo jam explorata illa sint, eamdem cognitionem hauserit, illam ipsam o haberi jubeat, quam deinceps, et secum ipsa et cum aliis civitatibus agendo sequatur. Atque us atque distinctius vitii virtutisque rationes cognoscemus. » Hactenus Plato. Cui sane quam lleræ nos divinæ docent. Ita enim Apostolus: « Condelector, inquit, legi Dei secundum interioinem: video autem aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meæ [88]. » Itemque: ese invicem cogitationibus accusantibus, aut etiam defendentibus [89]. » Et cætera id genus.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΗ'.

τὸ σῶμα, ἀλλ' ἡ ψυχὴ αἰτία τυγχάνει τῶν κακῶς ὑφ' ἡμῶν πραττομένων. D

νήμεθά (46) γε μὴν ὁμολογήσαντες ἐν τοῖς
ὡς, εἰ ψυχὴ φανείη πρεσβυτέρα τοῦ σώματος
ι τὰ ψυχῆς τῶν τοῦ σώματος ἔσοιτο πρεσβύ-
· Πάνυ μὲν οὖν. —Τρόποι δὲ καὶ ἤθη, καὶ
ς, καὶ λογισμοὶ, καὶ δόξαι ἀληθεῖς, ἐπιμέ-

CAPUT XXVIII.

Non in corpus, sed in animum, culpam eorum quæ a nobis peccantur, esse conferendam.

« Jam vero meminimus, inquit Plato, hoc a nobis superius esse concessum, si corpore antiquiorem animum esse constaret, quidquid etiam animi proprium esset, id omne rebus ad corporis naturam pertinentibus antiquius futurum. — Sane, memini-

[88] ...n. VII, 22-23. [89] Rom. II, 15.

(45) ...ὸ δή. Ita reposuimus ex Platone et ma... ro οὐ δή, quod vitiosum erat.

(44) ...είδεσιν ὁμοίας. Plato post ὁμοίας minorem ...nem adhibet, dum legit, δεῖν τῇ καλλί..., sine δέ. Ego Eusebium sequi malo, vellem ...nte τὰς δὲ ἄλλας aliquid præmii, v. c., μὲν μονοειδῆ εἶναι, ut magis sequentibus ...tur, quas ait παντοδαποῖς εἴδεσιν ὁμοίας, ...modum alias quidem σκληρὰς καὶ σιδηρᾶς, ...υ μαλακὴν καὶ χρυσῆν esse dixerat.

(45) Καὶ οὕτω δή, etc. Vide num Ficini congruat interpretatio: *Et sic fabula, quia mira res, homo esse narratur, virtute servabitur.* Equidem hæc non intelligo. Vult, opinor, philosophus, ea demum ratione, quam præscribit, intellectum iri, quod plerisque fabulosum videatur, homines virtutis studiosos miraculi similes esse: prorsus enim admirabile quiddam est, in homine uno, tantam ac assiduam esse cum vitiis et cupiditatibus rationis virtutisque pugnam, in qua vincat sæpius triumphetque virtus.

(46) *Μεμνήμεθα*. Plato, lib. X *Leg.*, pag. 6...

mus. — Mores igitur, affectiones, voluntates, judicia, veræ opiniones, curæ, recordationes, proceritate, latitudine, mole, viribusque corporis priores sint, necesse est, si animum corpore priorem esse concedimus. — Necesse id quidem. — **602** Ergo, quod indidem sequitur, non id etiam fateri nos oportet, bonorum, simul et malorum honestorum item ac turpium, justorum et injustorum, adeoque contrariorum omnium causam animum esse; siquidem ipsi omnium omnino causam assignandam esse volumus? » Atque hæc ex *Legum* decimo. Quibus Moyses consentanee loquitur, dum illud suis in legibus frequenter inculcat: « Si anima peccaverit, et fecerit iniquitatem, » et cætera quæ ab illo passim eamdem in sententiam afferuntur.

CAPUT XXIX.

De eo qui sincere integreque philosophetur. Ex Theæteto.

Hebrææ litteræ de eo qui serio vereque philosophetur, ita prænuntiant, « Bonum est viro, cum portaverit jugum ab adolescentia sua: sedebit solitarius, et tacebit, quia levavit super se [79]. » Itemque de prophetis Deo charissimis, eos ut summum ad philosophiæ culmen aspirarent, in solitudinibus, montibus ac speluncis versatos esse docet, ubi mentem haberent in unius Dei cogitatione defixam. Audi tu vero, quemadmodum genus illud vitæ Plato divinis quoque laudibus extulerit, ubi de eo qui summam illam philosophandi laudem sequatur, hæc habet: « Dicamus igitur, inquit, uti par est, quando ita tibi videtur, de summis illis philosophandi principibus: (quid enim eos moremur, qui philosophiæ studio perperam abutuntur?) Illi videlicet jam usque ab adolescentia, viam quæ in forum ducat ignorant: ubi vel exerceantur judicia, vel senatus, vel publicum aliud civitatis concilium habeatur, nesciunt: leges ac plebiscita, neque dum promulgantur audiunt, neque perscripta cum fuerint omnino vident. Sodalitiorum ad magistratus creandos, factiones, conventus, cœnæ, comessationes cum tibicinis, horum ipsis quidquam factitare, ne per somnium quidem in mentem venit. Recte ne an secus factum in civitate quid fuerit; num cuipiam a majoribus, seu paterno seu materno ex genere, mali quid obvenerit, magis ipsos latet, quam numerus, quod aiunt, arenarum. Atque hæc ille omnia sic ignorat, ut eadem abs sese ignorari nesciat. Quippe nec enim laudis aucupandæ causa ab earum sese rerum communione segregat: sed revera solum ejus corpus in civitate versatur et habitat; mens vero dum universa ista humiliora existimat, nihilque facit, passim interea volitat (ut cecinit Pindarus), **603** quæ sub terris, quæque supra terras dimetiens, rerumque cœlestium rationes astronomiæ vi enucleans, totamque omnino

A λειαί τε καὶ μνῆμαι, πρότερα μήκους σωμάτων, καὶ πλάτους, καὶ βάθους, καὶ ῥώμης εἴη γεγονότα ἂν, εἴπερ καὶ ψυχὴ σώματος. — Ἀνάγκη. — Ἆρ' οὖν τὸ μετὰ τοῦτο ὁμολογεῖν ἀναγκαῖον, τῶν τε ἀγαθῶν αἰτίαν εἶναι ψυχὴν καὶ τῶν κακῶν, καὶ καλῶν, καὶ αἰσχρῶν, δικαίων τε καὶ ἀδίκων, καὶ πάντων τῶν ἐναντίων, εἴπερ τῶν πάντων γε αὐτὴν θήσομεν αἰτίαν; » Καὶ ταῦτα δὲ ἀπὸ τοῦ δεκάτου τῶν *Νόμων* προκείσθω. Συνᾴδει δὲ αὐτοῖς ὁ Μωϋσῆς πολλάκις ἐν τοῖς νόμοις εἰπὼν, « Καὶ ἐὰν ψυχὴ ἁμάρτῃ καὶ ποιήσῃ πλημμέλημα· » καὶ ὅσα τούτοις ἐμφερῶς εἴρηται παρ' αὐτῷ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΘ'.

B *Περὶ τοῦ καθαρῶς φιλοσοφοῦντος.* Ἀπὸ τοῦ Θεαιτήτου.

Τῆς παρ' Ἑβραίοις γραφῆς περὶ τοῦ σπουδῇ φιλοσοφοῦντος φασκούσης, « Ἀγαθὸν ἀνδρὶ, ὅταν ἄρῃ ζυγὸν ἐκ νεότητος αὐτοῦ· καθήσεται καταμόνας, καὶ σιωπήσεται, ὅτι ἦρεν ἐφ' ἑαυτῷ, » καὶ περὶ τῶν θεοφιλῶν προφητῶν, ὡς ἄρα δι' ἀκρότητα φιλοσοφίας ἐν ἐρημίαις, καὶ ὄρεσι, καὶ σπηλαίοις διῆγον, πρὸς μόνῳ τῷ Θεῷ τὴν διάνοιαν ἔχοντες· ἐπάκουσον τοῦ Πλάτωνος, ὅπως καὶ αὐτὸς τὸν τοιόνδε τοῦ βίου τρόπον ἐκθειάζει, ὧδέ πῃ περὶ τοῦ ἄκρως φιλοσοφοῦντος διεξιών· « Λέγωμεν δὴ (47), ὡς ἔοικεν, ἐπεί σοί γε δοκεῖ, περὶ τῶν κορυφαίων· (τί γὰρ ἄν τις τούς γε φαύλως διατρίβοντας ἐν φιλοσοφίᾳ λέγοι;) οὗτοι δέ που ἐκ νέων πρῶτον μὲν εἰς ἀγορὰν οὐκ ἴσασι τὴν C ὁδὸν, οὐδὲ ὅπου δικαστήριον, ἢ βουλευτήριον, ἤ τι κοινὸν ἄλλο τῆς πόλεως συνέδριον· νόμους δὲ καὶ ψηφίσματα λεγόμενα, ἢ γεγραμμένα οὔθ' ὁρῶσιν, οὔτ' ἀκούουσι. Σπουδαὶ δὲ ἑταιριῶν ἐπ' ἀρχὰς, καὶ σύνοδοι, καὶ δεῖπνα, καὶ σὺν αὐλητρίσι κῶμοι, οὐδὲ ὄναρ πράττειν (48) προσίσταται αὐτοῖς. Εὖ δὲ ἢ κακῶς τι γέγονεν ἐν πόλει, ἤ τί τῳ κακόν ἐστιν ἐκ προγόνων γεγονὸς, ἢ πρὸς ἀνδρῶν, ἢ γυναικῶν, μᾶλλον αὐτὸν (49) λέληθεν, ἢ οἱ τῆς θαλάσσης λεγόμενοι χόες. Καὶ ταῦτα πάντα οὐδ' ὅτι οὐκ οἶδεν, οἶδεν. Οὐδὲ γὰρ αὐτῶν ἀπέχεται τοῦ εὐδοκιμεῖν χάριν· ἀλλὰ τῷ ὄντι τὸ σῶμα μόνον ἐν τῇ πόλει κεῖται αὐτοῦ, καὶ ἐπιδημεῖ· ἡ δὲ διάνοια, ταῦτα πάντα ἡγησαμένη σμικρὰ, καὶ οὐδὲν ἀτιμάσασα, πανταχῇ πέταται, κατὰ Πίνδαρον, τά τε γᾶς ὑπένερθε, καὶ τὰ ἐπίπεδα γεωμετροῦσα, D οὐρανοῦ τε ὕπερ ἀστρονομοῦσα, καὶ πᾶσαν πάντῃ φύσιν ἐρευνωμένη τῶν ὄντων ἑκάστου ὅλου, εἴς τι τῶν ἐγγὺς οὐδὲν ἑαυτὴν συγκαθιεῖσα. — Πῶς τοῦτο λέγεις, ὦ Σώκρατες; — Ὥσπερ καὶ Θαλῆν ἀστρονομοῦντα, ὦ Θεόδωρε, καὶ ἄνω βλέποντα, πεσόντα εἰς φρέαρ Θρᾷττά τις ἐμμελὴς καὶ χαρίεσσα θεραπαινὶς ἀποσκῶψαι λέγεται, ὡς τὰ μὲν ἐν οὐρανῷ προθυμοῖτο εἰδέναι, τὰ δὲ ἔμπροσθεν αὐτοῦ καὶ παρὰ πόδας λανθάνοι αὐτόν. Ταὐτὸν δὲ ἀρκεῖ σκῶμμα ἐπὶ

[79] Thren. III, 27, 28.

(47) *Λέγωμεν δή*, 28. Plato in *Theæteto*, p. 127, E. Qui locus plane insignis et eximius est.

(48) *Οὐδὲ ὄναρ πράττειν*. Subaudi τὰ τοιαῦτα, superiora enim in nominandi casu, Attico more, pendent. Ita etiam vulgo diceremus, *Car les brigues, etc., ils n'y songent pas même.*

(49) *Μᾶλλον αὐτόν*. Pro αὐτούς. Crebra hæc apud Atticos, maximeque Platonem, casuum mutatio; apud Hebræos longe creberrima.

ὅσοι ἐν φιλοσοφίᾳ διάγουσι. Τῷ γὰρ ὄντι τὸν ὁ μὲν πλησίον καὶ ὁ γείτων λέληθεν, οὐ τι πράττει, ἀλλ' ὀλίγου καὶ εἰ ἄνθρωπός τι ἄλλο θρέμμα· τί δέ ποτ' ἐστὶν ἄνθρωπος, ἡ τοιαύτῃ φύσει προσήκει διάφορον τῶν ἄλλων ἢ πάσχειν, ζητεῖ τε, καὶ πράγματα ἔχει μενος. Μανθάνεις γάρ που, ὦ Θεόδωρε, ἤ Ἔγωγε· καὶ ἀληθῆ λέγεις. — Τοιγάρτοι, ὦ ς τε συγγινόμενος ὁ τοιοῦτος ἑκάστῳ, καὶ δηπερ ἀρχόμενος ἔλεγον, ὅταν ἐν δικαστηρίῳ ἤ ἀναγκασθῇ περὶ τῶν παρὰ πόδας καὶ τῶν ἰφοῖς διαλέγεσθαι, γέλωτα παρέχει οὐ μόνον ς, ἀλλὰ καὶ τῷ ἄλλῳ ὄχλῳ, εἰς φρέατά τε καὶ πορίαν ἐμπίπτων ὑπὸ ἀπειρίας· καὶ ἡ ἀσχημοσύνη δεινὴ δόξαν ἀβελτηρίας παρεχομένη. Ἔν γε λοιδορίαις ἴδιον ἔχει οὐδὲν οὐδένα λοιδορεῖν, εἰδὼς κακὸν οὐδὲν οὐδενὸς ἐκ τοῦ μὴ μεμελετηκέναι· ἀπορῶν οὖν γελοῖος φαίνεται· ἔν τε τοῖς ἐπαίνοις καὶ ταῖς τῶν ἄλλων μεγαλαυχίαις, οὐ προσποιητῶς, ὄντι γελῶν ἔνδηλος γιγνόμενος, ληρώδης δοκεῖ ραννόν τε γὰρ ἢ βασιλέα ἐγκωμιαζόμενον, ἕνα ων, οἷον συβώτην, ἢ ποιμένα, ἤ τινα βουκόλον ἀκούειν εὐδαιμονιζόμενον πολὺ βδάλλοντα· δυσκολώτερον δὲ ἐκείνων ζῶον καὶ ἐπιβουλότερον, ποιμαίνειν καὶ βδάλλειν νομίζει αὐτούς. Ἄγροικον δὲ καὶ ον ὑπὸ ἀσχολίας οὐδὲν ἧττον τῶν νομέων τὸν ἀναγκαῖον γίνεσθαι, σηκὸν ἐν ὄρει τὸ τεῖχος ημένον. Γῆς δὲ ὅταν μυρία (51) πλέθρα ἢ ἔτι ούσῃ, ὅστις ἄρα κεκτημένος θαυμαστὰ πλήθη, πάνυ σμικρὰ δοκεῖ ἀκούειν, εἰς ἅπασαν ἦν γῆν βλέπειν. Τὰ δὲ δὴ γένη (52) ὑμνούντων, γενναῖός τις ἑπτὰ πάππους πλουσίους ἔχων ι, παντάπασιν ἀμβλὺ καὶ ἐπὶ σμικρὸν ὁρώνται τὸν ἔπαινον, ὑπὸ ἀπαιδευσίας οὐ δυναμέτὸ πᾶν ἀεὶ βλέπειν, οὐδὲ λογίζεσθαι ὅτι καὶ προγόνων (53) ἑκάστῳ μυριάδες γεγόνασιν ἀναρίθμητοι, ἐν αἷς πλούσιοι καὶ πτωχοὶ, βασιλεῖς καὶ δοῦλοι, βάρβαροί τε καὶ Ἕλληνες πολλάκις γεγόνασιν ὁτῳοῦν· ἀλλ' ἐπὶ πέντε καὶ εἴκοσι ρ προγόνων σεμνυνομένων ἢ καὶ ἀναφερόν- Ἡρακλέα τὸν Ἀμφιτρύωνος, ἄτοπα αὐτῷ

A rerum singularum, quas hujus universi ambitus complectitur naturam sic explorans, ut tamen nullam ad earum quas propiores habet sese abjiciat.— Quo tu sensu hoc ais, o Socrates? — Prorsus, mi Theodore, quo modo Thaletem aliquando, qui dum oculis in cœlum defixis astra contemplaretur, proximum in puteum deciderat, ancilla quædam Thressa, elegans et urbana hoc joco perstrinxit : Qui res cœlestes nosse contenderet, eum quæ proxima pedibus essent, non videre. Quod sane dictum in eos omnes convenire possit, qui philosophiæ studio sese dedunt. Siquidem reipsa, natio hæc hominum, non modo quid proximus ac vicinus agat, verum etiam homone ille sit, an aliud quoddam animantis genus, propemodum ignorat : ea-
B dem tamen quid homo ipse sit, quidve naturam ejusmodi, præter aliarum conditionem vel agere vel pati deceat, cum rimatur studiose, tum in ea cura laboris plurimum ac difficultatis exhaurit. Jamne intelligis, mi Theodore? an non? — Intelligo equidem. Et vera sane loqueris. — Nimirum ergo, qui ejusmodi fuerit, Theodore, is seu privatim cum quocunque versabitur, seu publice, quemadmodum initio dixi, vel in judicio, vel ubi ubi de rebus quas ante pedes atque in oculis habeat, dicere cogetur, non Thressis modo mulierculis, sed etiam reliquæ multitudini risum movebit, cum, ob rerum imperitiam, in puteos atque in omnis dubitationis æstum inciderit. Et quidem grave admodum stuporis genus ineptiarum est, quod afferat opinio-
C nem stultitiæ. Nam ut aliorum conviciis appetitus, quod proprium ipse nihil habeat, quo vicissim alios remordeat (quippe qui nullum cujusquam vitium noverit, procul ab simili cogitatione semotus), ob hæsitantiam ridiculus esse solet : sic in aliorum etiam laudibus, et insolenti rerum suarum jactantia, dum idem non simulate, sed vere palamque ridet, bardus ac delirus videtur. Nam tyrannum aut regem laudari si audiet, pecuarium sibi aliquem, subulcum puta, vel pastorem, vel bubulcum, quod affatim mulgeat, beatum celebrari persuadebit :

Ποιμαίνει. Reponendum ex Platone et . ποιμαίνειν.
ορία. Ita quidem omnes. Legendum tamen , cum sequatur, ἢ ἔτι πλείω, quod absurde ία sequeretur.
ὰ δὲ δὴ γένη. Huc satyra Juvenalis octava

temmata quid faciunt?

item sat. 3 inane hoc in Romanis do- ας αὔχημα castigabat.

... pulmonem rumpere ventis,
... quod Tusco ramum millesime ducas?

Senecam epist. 44 : *Iterum*, inquit, *tu mihi ... facis, et dicis, malignius tecum egisse prius, deinde fortunam : cum possis te exi... ego, et ad felicitatem omnium maximam emer... quid aliud est in philosophia boni, hoc est, ... non inspicit.* Quam hoc nostri Platonis ?
πάππων καὶ προγόνων. Seneca, ibid., au... verbis atque sententiis : *Omnibus nobis, totidem ante nos sunt : nullius non origo ultra memoriam jacet. Plato ait* (utique hoc ipso loco, qui Lipsio πολυμνήμονι non veniebat in mentem) *neminem*
D *regem non ex servis esse oriundum, neminem non servum ex regibus. Omnia ista longa varietas miscuit, et sursum deorsum fortuna versavit. Quis ergo generosus? Ad virtutem bene a natura compositus. Hoc unum est intuendum. Alioqui, si ad vetera revocas, nemo non inde est, ante quod nihil est. A primo mundi ortu, usque in hoc tempus, perduxit nos ex splendidis sordidisque alternata series.* Audi et Juvenalem cum satyrico sale :

Et tamen, ut longe repetas, longeque revolvas
Nomen, ab infami gentem deducis asylo.
Majorum primus, quisquis fuit ille tuorum,
Aut pastor fuit, aut illud quod dicere nolo.

Qui famem tuam expleri hoc cibo voles, Tiraquellum perlege, vivam illam ac spirantem bibliothecam, in opere *De nobilitate*, maximeque cap. 22, num. et seq.

nisi quod abs tyrannis ac regibus difficilius ac magis insidiosum animantis genus, quam ab aliis pasci ac mulgeri existimat. Enimvero philosophum istum, quod rerum usu nullo sit, nihilominus quam pastores ipsos rusticum ac rudem esse necesse est, qui mœnibus in urbe, non secus ac caulis in monte cingatur. **604** Idem si forte decem jugerum millia, vel etiam plura commemorari audierit, perinde ac si eorum possessor vim agrorum immensam possideret; exiguum sibi quiddam audire videbitur, quod orbem terrarum universum animo complecti soleat. Jam qui ad efferendam generis alicujus antiquitatem, avos ab illo septem, eosque locupletes nominari posse dictitant, genus hoc laudis, hominum esse obtusi admodum angustique visus arbitratur, qui stultitiæ suæ vitio rerum universitatem perpetuo circumspicere non possint, nec omnino cogitare, innumerabilem cuique avorum esse majorumque multitudinem, in qua sæpe divitum et inopum, regum et servorum, barbarorum et Græcorum series infinita ducatur. Qui si quinque ac viginti majorum stemmate glorientur, aut suum quoque genus ad Herculem Amphitryonis filium referant, vile nimis ac putidum jactantiæ genus arbitratur. Nam quod alius retro quintus ac vicesimus ab Amphitryone, alius ab eodem quinquagesimus, eo natus uterque loco sit, quem sua cuique fortuna statuerit, risum tenere non potest, cum istos nec secum id cogitare, nec stolidæ mentis ineptias excutere posse animadvertit. Idem vero in his omnibus ab hominum vulgo deridetur, partim quod cæteros arroganter despicere videatur, partim quod in obviis quibusque cæcutiat ac titubet. — Prorsus uti res est loqueris, mi Socrates. — At vero, Theodore, si quem vicissim ex istis sursum philosophus traxerit, eumque angustiori hac quæstione relicta, Qua in re vel ego te, vel tu me ipse læseris, ad plenam illam et integram de justitia et injustitia disputationem accedere, quid per sese utraque sit, quid vel ambæ a cæteris omnibus, vel altera differat ab altera, enucleare jusserit : aut si eumdem ab illo vulgari, Utrum fortunatus rex ille sit, qui magnam auri vim possideat, ad universam regni adeoque totius humanæ felicitatis aut miseriæ contemplationem traduxerit, ut statuat, tum quænam propria sit utriusque ratio, tum quemadmodum utramque vel suspicere vel declinare hominis naturæ conveniat. De his omnibus cum nostro huic tam angustæ mentis, quam acri ac vehementi rabulæ pronuntiandum erit, tum enimvero quamdam veluti talionis legem subibit. Nam e superiore loco pendulus, et inferiora despiciens, insolentia rei vertiginem subito patietur, et partim æstuando, partim

A καταφαίνεται σμικρολογίας (54). Ὅτι καὶ ὁ ἀπ' Ἀμφιτρύωνος εἰς τὸ ἄνω πεντεκαιεικοστὸς τοιοῦτος ἦν, οἵα συνέβαινεν αὐτῷ τύχη, καὶ ὁ πεντηκοστὸς ἀπ' αὐτοῦ, γελᾷ, οὐ δυναμένων λογίζεσθαί τε καὶ χαυνότητα ἀνοήτου ψυχῆς ἀπαλλάττειν. Ἐν ἅπασι δὲ τούτοις ὁ τοιοῦτος ὑπὸ τῶν πολλῶν καταγελᾶται, τὰ μὲν ὑπερηφάνως ἔχων ὡς δοκεῖ, τὰ δ' ἐν ποσὶν ἀγνοῶν τε καὶ ἐν ἑκάστοις ἀπορῶν. — Παντάπασι τὰ γιγνόμενα λέγεις, ὦ Σώκρατες. — Ὅταν δέ γέ τινα αὐτὸς (55), ὦ φίλε, ἑλκύσῃ ἄνω, καὶ ἐθελήσῃ τις αὐτῶν (56) ἐκβῆναι ἐκ τοῦ, Τί ἐγώ σε ἀδικῶ ἢ σὺ ἐμέ, εἰς σκέψιν αὖ δικαιοσύνης τε καὶ ἀδικίας, τί τε ἑκάτερον αὐτοῖν, καὶ τί τῶν πάντων ἢ ἀλλήλων διαφέρετον· ἢ ἐκ τοῦ, Εἰ βασιλεὺς εὐδαίμων κεκτημένος τε αὖ πολὺ χρυσίον, εἰς βασιλείας πέρι καὶ ἀνθρωπίνης B ὅλως εὐδαιμονίας καὶ ἀθλιότητος ἐπίσκεψιν, ποίω τέ τινέ ἐστον, καὶ τίνα τρόπον ἀνθρώπου φύσει προσήκει τὸ μὲν κτήσασθαι αὐτοῖν, τὸ δὲ ἀποφυγεῖν· περὶ πάντων τούτων ὅταν αὖ δέοι λόγον διδόναι τὸν σμικρὸν ἐκεῖνον τὴν ψυχήν, καὶ δριμύν, καὶ δικανικόν, πάλιν αὖ ἀντίστροφα ἀποδίδωσιν· ἰλιγγιῶν τε γὰρ καὶ ἀπὸ ὑψηλοῦ κρεμασθεὶς, καὶ βλέπων μετέωρος ἄνωθεν ὑπὸ ἀληθείας (57) ἀδημονῶν τε, καὶ ἀπορῶν, καὶ βαρβαρίζων, γέλωτα Θράτταις μὲν οὐ παρέχει, οὐδ' ἄλλῳ ἀπαιδεύτῳ οὐδενὶ, οὐ γὰρ αἰσθάνονται· τοῖς δ' ἐναντίως, ἢ ὡς ἀνδραπόδοις τραφεῖσι πᾶσιν. Οὗτος δὴ ἑκατέρου τρόπος, ὦ Θεόδωρε. Ὁ μὲν, τῷ ὄντι ἐν ἐλευθερίᾳ τε καὶ σχολῇ τεθραμμένου, ὃν δὴ φιλόσοφον καλεῖς, ᾧ ἀνεμέσητον εὐήθει δοκεῖν καὶ οὐδενὶ εἶναι, ὅταν εἰς δουλικὰ ἐμπέσῃ διακονήματα, οἷον στρωματόδεσμον μὴ ἐπιστάμενος συσκευάσασθαι, μηδὲ ὄψον C ἡδῦναι, ἢ θῶπας λόγους· ὁ δ' αὖ, τὰ μὲν τοιαῦτα πάντα δυναμένου τορῶς τε καὶ ὀξέως διακονεῖν, ἀναβάλλεσθαι δὲ οὐκ ἐπισταμένου ἐπὶ δεξιὰ ἐλευθέρως, οὐδ' ἁρμονίαν (58) λόγων λαβόντος ὀρθῶς ὑμνῆσαι θεῶν τε καὶ ἀνδρῶν εὐδαιμόνων βίον ἀληθῆ. — Εἰ πάντας, ὦ Σώκρατες, πείθοις ἃ λέγεις ὥσπερ ἐμὲ, πλείων ἂν εἰρήνη καὶ κακὰ ἐλάττω κατ' ἀνθρώπους εἴη. — Ἀλλ' οὔτ' ἀπολέσθαι τὰ κακὰ δυνατὸν, ὦ Θεόδωρε (ὑπεναντίον γάρ τι τῷ ἀγαθῷ ἀεὶ εἶναι ἀνάγκη), οὔτ' ἐν θεοῖς αὐτὰ ἱδρύσθαι. Τὴν δὲ θνητὴν φύσιν καὶ τόνδε τὸν τόπον περιπολεῖ ἐξ ἀνάγκης. Διὸ καὶ πειρᾶσθαι χρὴ ἐνθένδε ἐκεῖσε φεύγειν ὅτι τάχιστα. Φυγὴ δὲ ὁμοίωσις Θεῷ κατὰ τὸ δυνατόν· ὁμοίωσις δὲ D ἐστι δίκαιον καὶ ὅσιον μετὰ φρονήσεως γενέσθαι. Ἀλλὰ γάρ, ὦ ἄριστε, οὐ πάνυ τι ῥᾴδιον πεῖσαι, ὡς ἄρα οὐχ ὧν ἕνεκα οἱ πολλοί φασι δεῖν πονηρίαν μὲν φεύγειν, ἀρετὴν δὲ διώκειν, τούτων χάριν τὸ μὲν ἐπιτηδευτέον, τὸ δ' οὔ, ἵνα δὲ (59) μὴ κακὸς, καὶ ἵνα ἀγαθὸς δοκῇ εἶναι. Ταῦτα μὲν γάρ ἐστιν ὁ λεγόμενος γραῶν ὕθλος, ὡς ἐμοὶ φαίνεται· τὸ δὲ ἀληθὲς ὧδε λέγομεν. Θεὸς οὐδαμῇ οὐδαμῶς ἄδικος, ἀλλ' ὡς οἷόν τε δικαιότατος· καὶ οὐκ ἔστιν αὐτῷ ὁμοιότερον οὐδὲν

(54) *Σμικρολογίας*. Lege τῆς σμικρολ. ex Platone et manuscripto.

(55) *Αὐτός*. Recte, non αὐτόν, ut in Platone. Deinceps enim de philosopho ipso loquitur, qui vicissim hominem ἀφιλόσοφον, καὶ ἀγοραῖόν τινα, traducat, ridendumque proponet.

(56) *Τίς αὐτῶν*. Mallem abes e τὶς, et αὐτῶν in αὐτόν mutari, sensu clarissimo, qui alioqui perobscurus.

(57) *Ἀληθείας*. Reponendum, ex Platone et manuscriptis, ἀπορίας.

(58) *Οὐδ' ἁρμονίαν*. Melius ex Platone, οὐδέ γε ἁρμ.

(59) *Ἵνα δέ*. Lege ἵνα δή, ut apud Platonem.

ἡμῶν αὖ γένηται ὅτι δικαιότατος. Περὶ τοῦ-
τ καὶ ἡ ὡς ἀληθῶς δεινότης ἀνδρὸς, καὶ ἡ
; τε, καὶ ἡ ἀνδρεία. Ἡ μὲν γὰρ τούτου γνῶ-
ία καὶ ἀρετὴ ἀληθινή· ἡ δὲ ἄγνοια, ἀμαθία
α ἐναργής. Αἱ δ' ἄλλαι δεινότητές τε δοκοῦ-
σοφίαι, ἐν μὲν πολιτικαῖς δυναστείαις γιγνό-
φορτικαὶ, ἐν δὲ τέχναις, βάναυσοι. Τῷ οὖν
ι καὶ ἀνόσια λέγοντι ἢ πράττοντι μακρῷ
ει τὸ μὴ συγχωρεῖν (61) δεινῷ ὑπὸ πανουρ-
ει. Ἀγάλλονται γὰρ τῷ ὀνείδει, καὶ οἴονται
ὅτι οὐ λῆροί εἰσι, γῆς ἄλλως ἄχθη, ἀλλ' ἄν-
ς δεῖ ἐν πόλει τοὺς σωθησομένους. Λεκτέον
θὲς, ὅτι τοσούτῳ μᾶλλόν εἰσιν οἷοι οὐκ οἴον-
οὐχὶ οἴονται. Ἀγνοοῦσι γὰρ ζημίαν ἀδικίας,
ἥκιστα ἀγνοεῖν. Οὐ γάρ ἐστιν, ἣν δοκοῦσι,
α καὶ θάνατοι, ὧν ἐνίοτε πάσχουσιν (62) οὐ-
οῦντες, ἀλλὰ ἣν ἀδύνατον ἐκφυγεῖν. — Τίνα
;; — Παραδειγμάτων, ὦ φίλε, ἐν τῷ ὄντι
, τοῦ μὲν θείου εὐδαιμονεστάτου, τοῦ δὲ
θλιωτάτου· οὐχ ὁρῶντες ὅτι οὕτως ἔχει, ὑπὸ
τος τε καὶ τῆς ἐσχάτης ἀνοίας, λανθάνουσι
ὁμοιούμενοι διὰ τὰς ἀδίκους πράξεις, τῷ δὲ
μενοι· οὗ δὴ τίνουσι δίκην, ζῶντες τὸν εἰκότα
μοιοῦνται. Ἂν δὲ εἴπωμεν, ὅτι, ἂν μὴ ἀπαλ-
τῆς δεινότητος, καὶ τελευτήσαντας αὐτοὺς
ἐν ὁ τῶν κακῶν καθαρὸς τόπος οὐ δέξεται,
ὲ τὴν αὐτοῖς ὁμοιότητα διαγωγῆς ἀεὶ ἕξουσι,
κοῖς συνόντες, ταῦτα δὴ καὶ παντάπασιν ὡς
λ πανοῦργοι ἀνοήτων τινῶν ἀκούσονται. —
α δὴ, ὦ Σώκρατες. — Οἶδά τοι, ὦ ἑταῖρε. C
οι τι αὐτοῖς συμβέβηκεν, ὅταν ἰδίᾳ λόγον
ι, καὶ δέξασθαι, περὶ ὧν ψέγουσι, καὶ θε-
ἀνδρικῶς πολὺν χρόνον ὑπομεῖναι, καὶ μὴ
ς φυγεῖν· τότε ἀτόπως, ὦ δαιμόνιε, τελευ-
οὐκ ἀρέσκουσιν αὐτοὶ αὐτοῖς, περὶ ὧν λέ-
ἡ ῥητορικὴ ἐκείνων πως ἀπομαραίνεται,
ίδων μηδὲν δοκεῖν διαφέρειν. »

A hæsitando, partim barbarum nescio quid commurmurando, risum vicissim, non jam Thressis quibusdam, aut bardo cuipiam ac stupido, qui ejusmodi nihil sentire possit; at iis demum qui aliter ac mancipia educati fuerint, omnibus excitabit. Talis est, mi Theodore, hominis utriusque conditio.
605 Altera quidem ejus, qui reipsa in libertate et otio educatus fuerit, quem tu philosophum vocas. Huic enim impune ac sine probro liceat, cum in servile ministerii genus inciderit, simplicem et ineptum videri, adeoque nullum esse, qui exempli causa nec stragula componere, nec cibos obsoniis, nec blanditiis orationem condire noverit. Altera vero ejus est, qui cum strenuam istis omnibus operam eleganter et expedite navare possit, ingenui
B tamen ac liberalis chori vel prolusionem solerter instituere non potest, nedum ut, orationis concentu integre accurateque percepto, veram aut deorum aut beatorum hominum vitam celebrare queat.— Si fidem, o Socrates, ab aliis omnibus perinde ut abs me hoc in genere impetrares, major sane quies, malorumque minus in humana vita versaretur. — Atqui fieri, mi Theodore, non potest, uti mala vel omnino tollantur (cum aliquid semper bono contrarium superesse necesse sit), vel apud deos locum habeant. At circa mortalem naturam, et inferiorem hanc regionem assidue necessarioque vagantur. Quamobrem enitendum præcipue nobis, ut hinc ea celeritate quanta fieri poterit maxima fugiamus.
C Quæ quidem fuga nihil est aliud, quam similitudo cum Deo, quatenus ad eam aspirare licet. Hoc porro similitudinis genus in æquitate, sanctimonia prudentiaque consistit. Sed enim, vir optime, usque adeo facile persuaderi non potest, non eo consilio quod hominum vulgo, cum in vitio fugiendo, tum in persequenda virtute propositum esse solet, incumbendum in alterum esse, ab altero discedendum

c est, ne malus, sed potius ut bonus esse videaris. Hæ quippe sunt, ut mihi quidem videntur, ...as vocant fabulæ. Cæterum, quod omnino verum est, ita statuimus. Deus nullo plane modo ...est, sed vim omnem justitiæ perfectionemque complexus; nec similius ei quidquam esse possit, ...i justissimus etiam inter homines fuerit. Hac una re vis omnis industriaque hominis, inertia ... imbecillitas æstimari debet. Nam ut ejus cognitio vera est cum virtute sapientia; sic ejusdem ..., certissima cum inscitia, tum improbitas est. Cætera quæ vulgo videntur facultatis ac solertiæ ...et in civili administratione gravia sunt ac molesta, et in artium classe illiberalia. Quisquis igitur ...riosus est, resque indignas aut loquitur, aut molitur, ei sane quam optimum fuerit, si nunquam ...concedamus, ut astutia valere dicatur. Gaudent enim hoc probri genere, sibique persuadent, aliud ...ri nihil, quam sese non stipites quosdam esse, aut inutilia terræ pondera, sed homines ejusmodi, ...s esse, qui in repub. maxime retineantur, oporteat. Verum ergo palam et aperte dicendum est, ...s nimirum, quales minime arbitrantur, hoc est magis, quo minus arbitrantur. Veram enim ac ... improbitatis pœnam ignorant, quam minime omnium ignorare debuerant. Nec enim illa, in

...ερὶ τοῦτον, etc. Apud Platonem hæc ita ..., Περὶ τούτου καὶ ἡ ὡς ἀληθῶς δεινότης ἀν... οὐδενία τε, καὶ ἀνανδρία. Quæ lectio mihi ...tia vehementer probatur, in quibus σοφία ...ab ἀμαθίᾳ et κακίᾳ distinguuntur. Mallem ...περὶ τοῦτο quam περὶ τούτου, aut περὶ

...ὸ *μὴ συγχωρεῖν*, etc. Ficinus vertit, *si nihil ...possit, nec artibus malis utamur* [lege *uta-*... philosophus tantum vult, etiamsi talis re ipsa sit, agendum esse tamen, ne talem se haberi sentiat.

(62) *Ὧν ἐνίοτε πάσχουσιν*. Si οὐδέν cum πάσχουσι conjungatur, sensus erit, *cum horum aliquando nihil subeant, qui peccarunt*. Sin vero, cum ἀδικοῦντες, sensus est quem expressimus. At Ficinus, posteriorem hunc secutus, post ἀδικοῦντες legisse videtur, ἐκφεύγουσι δὲ οἱ ἀδικοῦντες, addit enim, *et injusti sæpe devitant*. Cui lectioni admodum faveo.

plagis, ut existimant, aut morte consistit, cum ista sæpenumero subeant illi quoque, qui nihil peccarunt; sed illa demum est, quam effugere improbus nemo possit. — Quam tu pœnam intelligis? — Cum in rerum natura, mi Theodore, exemplaria duo sint, divinum alterum, idemque beatissimum, alterum impium, idemque miserrimum : illi dum ita rem habere non vident, quo stupore sunt atque dementia, alteri se flagitiis ac sceleribus persimiles, alteri dissimillimos fieri non sentiunt. Cujus sane delicti hoc ipso pœnas luunt, quo vitam agunt, ei cujus similes efficiuntur, maxime consentaneam. Quibus si futurum præterea comminemur, nisi ab ista nequitiæ vi discesserint, uti non jam eos post obitum locus ille ab omni sceleratorum contagione semotus excipiat, sed potius ut istic sibi moribusque suis persimilem vitæ rationem perpetuo habeant, hoc est ut cum improbis improbi versari cogantur; id enimvero non secus ac delirantium quorumdam somnium, homines plani ac versipelles exaudient. — Ita prorsus, o Socrates. — Equidem id probe novi, Theodore. Sed tamen hoc iis saltem usu venit, ut si quando privatim, rerum earum quas despicere ac deridere solent, ultro citroque rationes expendere oportuerit, atque hac in disputatione gradum paulo diutius et constantius figere, non turpiter fugere voluerint : tum vero ne sibi quidem ipsis in oratione sua placeant, suaque sibi rhetorica nescio quo pacto contabescat; prorsus, nihil ut a pueris differre videantur. »

CAPUT XXX.

De toto illo sophisticæ genere, quod inter homines reperiri solet.

In nostris quoque libris de toto illo sophisticæ genere, quod hominum animos occupavit, multa dicuntur : « Sapientia enim hujus mundi stultitia est apud Deum. Scriptum est enim : Perdam sapientiam sapientium, et prudentiam prudentium reprobabo. Ubi sapiens? ubi scriba? ubi conquisitor hujus sæculi [1-2]? » Similiter ab iis qui divinam philosophiam profiteri velint, humile abjectumque nihil cogitandum esse his verbis edocemur : « Considerantibus nobis non quæ videntur, sed quæ non videntur : Quæ enim videntur, momentanea sunt; quæ vero non videntur, æterna. » **607** Præterea improbitatem circa terram vitamque mortalem volutari, aliquot Scripturæ divinæ locis admonemur : ut cum ait : « Redimentes tempus, quoniam dies mali sunt [3]; » itemque : « Sufficiat diei malitia sua [4]. » Quin etiam propheta : « Exsecratio, inquit, et furtum, et adulterium, et cædes effusa sunt super terram, et sanguines sanguinibus miscent [5]. » Hinc etiam ad Deum nobis confugiendum esse Moyses edicens : « Post Dominum Deum tuum ambulabis, et ipsi adhærebis [6]. » Imo Deum ipsum nobis imitandum esse docet his verbis : « Sancti eritis, quoniam Dominus Deus vester sanctus est [7]. » Itemque David, cum justum esse Deum intelligeret, nosque ad ejus imitationem cohortaretur : « Justus Dominus, inquiebat, et justitias dilexit [8]. » Idem contemptum divitiarum hoc modo præcipiebat : « Divitiæ si affluant, nolite cor apponere [9]; » et rursus : « Ne timeas cum dives factus fuerit homo, aut cum multiplicata fuerit gloria domus ejus : quoniam, cum mortuus fuerit, non sumet omnia, neque descendet cum eo gloria ejus [10]. » Honores etiam et magistratus humanos nihili admodum æstimandos esse docuit, dum ait : « Nolite confidere in principibus, in filiis hominum, in quibus non est salus. Exibit spiritus ejus, et revertetur in terram suam : In illa die peribunt omnes cogitationes ejus [11]. »

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Λ'.

Περὶ πάσης τῆς ἐν ἀνθρώποις σοφιστείας.

Καὶ παρ' ἡμῖν περὶ πάσης τῆς ἐν ἀνθρώποις σοφιστείας εἴρηται· « Ἡ γὰρ σοφία τοῦ κόσμου τούτου μωρία παρὰ τῷ Θεῷ ἐστι. Γέγραπται γὰρ, Ἀπολῶ τὴν σοφίαν τῶν σοφῶν, καὶ τὴν σύνεσιν τῶν συνετῶν ἀθετήσω. Ποῦ σοφός; ποῦ γραμματεύς; ποῦ συζητητὴς τοῦ αἰῶνος τούτου; » Ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ δεῖν μηδὲν σμικρολόγον φρονεῖν τοὺς κατὰ Θεὸν φιλοσοφοῦντας διδασκόμεθα ἐν οἷς εἴρηται· « Σκοπούντων ἡμῶν οὐ τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα· Τὰ γὰρ βλεπόμενα πρόσκαιρα, τὰ δὲ μὴ βλεπόμενα αἰώνια. » Καὶ περὶ τοῦ τὴν κακίαν περὶ γῆν καὶ τὸν θνητὸν βίον εἰλῆσθαί φησί που ὁ θεῖος Λόγος· « Ἐξ-
B γοραζόμενοι τὸν καιρὸν, ὅτι αἱ ἡμέραι πονηραί εἰσι· » καί· « Ἀρκετὸν τῇ ἡμέρᾳ ἡ κακία αὐτῆς. » Λέγει δὲ καὶ ὁ προφήτης· « Ἀρὰ, καὶ κλοπὴ, καὶ μοιχεία, καὶ φόνος κέχυται ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ αἵματα ἐφ' αἵμασι μίσγουσι. » Περὶ δὲ τοῦ φεύγειν ἐνθένδε παρὰ τὸν Θεόν φησιν ὁ Μωϋσῆς· « Ὀπίσω Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου πορεύσῃ, καὶ πρὸς αὐτὸν κολληθήσῃ. » Ὁ δ' αὐτὸς μιμεῖσθαι τὸν Θεὸν διδάσκει λέγων· « Ἅγιοι ἔσεσθε, ὅτι Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν ἅγιός ἐστι. » Δίκαιον δὲ καὶ ὁ Δαυῒδ τὸν Θεὸν εἰδὼς, ἡμᾶς τε αὐτοὺς μιμητὰς γενέσθαι παρορμῶν φησι· « Δίκαιος Κύριος, καὶ δικαιοσύνας ἠγάπησεν. » Ὁ δ' αὐτὸς πλούτου καταφρονεῖν ἐπαίδευσε, λέγων· « Πλοῦτος ἐὰν ῥέῃ, μὴ προστίθεσθε καρδίαν· » καί· « Μὴ φοβοῦ, ὅταν πλουτίσῃ ἄνθρωπος, ἢ ὅταν πληθυνθῇ ἡ δόξα τοῦ οἴκου
C αὐτοῦ· ὅτι οὐκ ἐν τῷ ἀποθνήσκειν αὐτὸν λήψεται τὰ πάντα, οὐδὲ συγκαταβήσεται αὐτῷ ἡ δόξα αὐτοῦ. » Ἀλλὰ μηδὲ τὰς ἐν ἀνθρώποις ἀρχὰς θαυμάζειν ἐδίδασκεν ἐν τούτοις· « Μὴ πεποίθατε ἐπ' ἄρχοντας, ἐφ' υἱοὺς ἀνθρώπων, οἷς οὐκ ἔστι σωτηρία. Ἐξελεύσεται τὸ πνεῦμα αὐτοῦ, καὶ ἀπελεύσεται εἰς τὴν γῆν αὐτοῦ· Ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ ἀπολοῦνται πάντες οἱ διαλογισμοὶ αὐτοῦ. »

[1-2] I Cor. I, 18-20; Isa. XXIX, 14. [3] Ephes. V, 16. [4] Matth. VI, 34. [5] Ose. IV, 2. [6] Deut. X, 20. [7] Levit. XI, 45. [8] Psal. X, 8. [9] Psal. LXI, 11. [10] Psal. XLVIII, 17, 18. [11] Psal. CXLV, 2-4.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΑ'.

...σει ποτὲ τῷ ψεύδει ἀντὶ φαρμάκου χρῆ... ἐπὶ ὠφελείᾳ τῶν δεομένων τοῦ τοιούτου ...ου.

...μοθέτης (63) δὲ οὔ τι καὶ σμικρὸν ὄφελος, εἰ τοῦτο ἦν οὕτως ἔχων, ὡς καὶ νῦν αὐτὸ ᾑρηχ' ἔχειν, εἴπερ τι καὶ ἄλλο ἐτόλμησεν ἂν ἐπ' ψεύδεσθαι πρὸς τοὺς νέους, ἔστιν ὅ τι (64) ψεῦδος λυσιτελέστερον ἂν ἐψεύσατό ποτε, καὶ ...ον μᾶλλον ποιεῖν μὴ βίᾳ, ἀλλ' ἑκόντας πάν...τα τὰ δίκαια (65); Καλὸν μὲν ἡ ἀλήθεια, ὦ ...ὶ μόνιμον· ἔοικε μὴν οὐ ῥᾴδιον εἶναι πείθειν.» ...' ἂν εὑρήσεις τοιαῦτα καὶ ἐν Ἑβραίων γρα...ς ἂν περὶ Θεοῦ ζηλοῦντος, ἢ ὑπνοῦντος, ἢ ...νου, ἢ τισιν ἄλλοις ἀνθρωποπαθέσιν ἐνεχο...' ὠφελείᾳ τῶν δεομένων τοῦ τοιοῦδε τρόπου ...μένα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΒ'.

...μόνον ἄνδρας, ἀλλὰ καὶ γυναῖκας, καὶ ...ένος ἀνθρώπων προσίεσθαι χρὴ εἰς τὴν ...μένην παιδείαν.

...' οὖν ἡμῖν (66) τά τε (67) ἔμπροσθεν ὁμολο...περὶ τοῦ δεῖν (68) πάντα ἄνδρα, καὶ παῖδα, ...ν, καὶ δοῦλον, θῆλύν τε καὶ ἄῤῥενα, καὶ ὅλῃ ...ὅλην τὴν πόλιν αὐτὴν ἑαυτῇ ἐπᾴδουσαν μὴ ...ἐ ποτε ταῦτα ἃ διεληλύθαμεν, ἀμωσγέπως ...αλλόμενα, καὶ παντὸς (69) παρεχόμενα ποι...σθ' ἀπληστίαν εἶναί τινα τῶν ὕμνων τοῖς ...αὶ ἡδονήν. — Πῶς δ' οὐχ ἂν ὁμολογοῖτ' ἂν ...α οὕτω πράττεσθαι; » Καὶ ἐν τῷ πέμπτῳ ...ολιτείας ὅμοια τούτοις γράφει, τάδε λέγων· ...τι (70) οὖν ὑπ' ἀνθρώπων μελετώμενον, ἐν ...τα ταῦτα (71) τὸ τῶν ἀνδρῶν γένος διαφέ...ει ἢ τὸ τῶν γυναικῶν; Ἢ μακρολογῶμεν, ...φαντικὴν λέγοντες, καὶ τὴν τῶν ποπάνων τε ...άτων θεραπείαν; ἐν οἷς δή τι δοκεῖ τὸ γυ...νος εἶναι, οὗ καὶ καταγελαστότατόν ἐστι ...ἡττώμενον. Ἀληθῆ, ἔφη, λέγεις, ὅτι καὶ ...εῖται ἐν ἅπασιν, ὡς ἔπος εἰπεῖν, τὸ γένος ...ς. Γυναῖκες μέντοι πολλαὶ πολλῶν ἀνδρῶν ...εἰς πολλά· τὸ δὲ ὅλον ἔχει ὡς σὺ λέγεις. ...α ἐστὶν, ὦ φίλε, ἐπιτήδευμα τῶν πόλιν διοι..., γυναικὸς, διότι γυνή, οὐδ' ἀνδρὸς, διότι ...λλ' ὁμοίως διεσπαρμέναι αἱ φύσεις ἐν ἀμφοῖν ...ιν· καὶ πάντων μὲν μετέχει γυνὴ ἐπιτηδευ...ατὰ φύσιν, πάντων δὲ ἀνήρ· ἐπὶ πᾶσι δὲ ...ερον γυνὴ ἀνδρός. — Πάνυ γε. — Ἦ οὖν ...πάντα προστάξομεν, γυναικὶ δὲ οὐδέν; — ...; — Ἀλλ' ἔστι γάρ, οἶμαι, ὡς φήσομεν, καὶ

(63) ...ομοθέτης. Plato, II *Leg.*, pag. 580, C.
(64) *Ἔστιν ὅ τι*, etc. Ita Plato, et recte; qui ...riodum interrogatione claudit.
(65) *...ὰ δίκαια.* Deest verbum, puta πράττειν, ..., ...λέσθαι, προελέσθαι, aut al. simile: nam ...uod præcedit, cum participio δυνάμενον ...tur.
(66) *...ρ' οὖν ἡμῖν.* Plato, II *Leg.*, pag. 580, H. ...non absimilia disputantur a Clemente ...rino, *Strom.* lib. IV, pag. 565, ubi etiam ex ...mente, nulli aut ætati aut conditioni pro-

A

CAPUT XXXI.

Falso nonnunquam, veluti pharmaco, ad eorum utilitatem, qui hoc loquendi genere opus habeant, utendum esse.

« Legislator, inquit Plato, qui nonnihil prodesse voluerit, etiamsi non eo se modo res haberet, quo sese habere jam evic...us, si quid unquam apud juniores utilitatis causa falsi dicere potuit, estne quod utilius unquam potuerit, aut quo facilius efficiat, ut omnes ad omnia æquitatis officia, non vi, sed ultro ac sponte adducantur? Veritas quidem, mi hospes, egregium quid ac stabile est, at eam persuadere, non ita promptum. » His tu affinia Hebræorum in litteris sexcenta reperies, **608** quibus Deum modo æmulari, modo vel sopitum,
B vel iratum, aut aliis quibusdam humanis perturbationibus obnoxium faciunt, dum eorum consulunt rationibus, qui hoc loquendi genere opus habent.

CAPUT XXXII.

Non solum viros, sed etiam mulieres, adeoque genus hominum universum, hujus in disciplinæ communionem vocandum esse.

« An inter nos, inquit Plato, de superioribus illis convenit? — Quænam illa? — Oportere videlicet, uti omnes tam viri quam pueri, tam liberi quam servi, tam feminæ quam mares, totaque adeo respublica toti reipublicæ, quæ præcepimus carminum genera nunquam accinere desinat, semper tamen immutata nonnihil, atque omni subinde varietate temperata, ut hymnorum istorum voluptas nullam
C unquam suis modulatoribus afferat satietatem. — Qui tandem negari posset quin ita fieri oporteat? » His gemina sunt, quæ idem Plato *Reipublicæ* quinto docet his verbis: « Num tu aliquid ipse nosti, quod ab hominibus tractari soleat, in quo non virorum genus muliebri omnibus hisce naturæ dotibus antecellat? An pluribus nobis in texendi, placentas et obsonia conficiendi artificio, ac cæteris id genus recensendis immorandum, in quibus sane feminarum genus esse aliquid videtur, et tamen vinci ridiculum est? — Vera loqueris, inquit. — Nam et in omnibus, ut ita dicam, genus a genere plurimum superatur, et tamen viris plerisque multæ sæpe mulieres pluribus in rebus ante-
D cellunt. Cæterum universe ita res habet uti dicis. Munus igitur, o amice, inter eos qui rempublicam gerunt, nullum est, quod aut mulieris, quatenus mulier, aut viri, quatenus vir est, proprium sit: sed in utroque sexu simili quodammodo prosemi-natæ sunt naturæ dotes, ita ut viri simul ac mu-

hibendus est ad philosophiam aditus.
(67) *Τά τε.* Melius τά γε, ut Plato.
(68) *Περὶ τοῦ δεῖν*, etc. Etiamsi hæc oratio vitii nihil habeat, Platoni tamen hærere malui, apud quem τοῦ πέρι; cum interrogatione legitur, et Cliniæ tribuitur. Sequentia ita concipiuntur, τὸ δεῖν πάντα, etc., quæ ab Atheniensi respondentur.
(69) *Παντός.* Plato, πάντως.
(70) *Οἶσθά τι.* Plato, V *De republ.*, pag. 458, F.
(71) *Ταῦτα.* Mallem ταὐτά.

lieres in eorumdem studiorum communionem vocentur, licet in omnibus mulier viro longe sit infirmior.—Ita prorsus.—Quid igitur? Omniane viris imperabimus, mulieri nihil?—Cur enim?—Ex feminis utique, alias, ut postea dicemus, ad medicinam aptas reperies, alias minime : itemque alias ad musicam a natura comparatas, alias ab eadem per sese abhorrentes. — Enimvero. — Alias præterea cum exercitationibus publicis, tum etiam bello gerendo idoneas, ineptas ad utrumque alias. Idem
609 mihi videtur. — Quid porro sapientia, non eam similiter aliæ studio, aliæ odio prosequuntur? non aliæ rursus ferociores habent spiritus, aliæ humiliores? — Et hoc tibi assentior. — Nonnullæ sunt etiam ad custodiendum aptæ, aliæ non item. Nunquid enim ejusmodi aliquam virorum idoneam custodiæ naturam secrevimus? — Sane secrevimus. — Eadem ergo tam viri quam mulieris ad reipublicæ custodiam natura est, nisi quod infirmior hujus est, illius robustior. — Eadem. — Ergo cum ejusmodi viris, aliquot etiam id genus mulieres seligendæ, ut cum iis civitatem incolan pariterque custodiant, cum et hoc ad muneris genus idoneæ sint, et cum viris naturæ cognati beant. » Ita Plato. Jure igitur ac merito leges quoque nostræ, genus omne tam mulierum quam tam servorum quam liberorum, tam barbarorum quam Græcorum, in divinæ doctrinæ ac ph communionem admittit.

A γυνὴ ἰατρικὴ, ἡ δ' οὔ· καὶ μουσικὴ, ἡ δ φύσει· Τί μήν; Καὶ γυμναστικὴ δὲ ἄρα οὐδ κή (72)· ἡ δὲ ἀπόλεμος, καὶ οὐ φιλογυ — Οἶμαι ἔγωγε. — Τί δὲ, φιλόσοφός τε κα φος; καὶ θυμοειδὴς, ἡ δὲ ἄθυμός ἐστι (73) ταῦτα. — Ἔστιν ἄρα καὶ φυλακικὴ γυνὴ, Ἢ οὐ τοιαύτην καὶ τῶν ἀνδρῶν τῶν φυλακι ἐξελεξάμεθα; — Τοιαύτην μὲν οὖν. — Καὶ ἄρα καὶ ἀνδρὸς ἡ αὐτὴ φύσις εἰς φυλακὴν πλὴν ὅσῳ ἀσθενεστέρα, ἡ δὲ ἰσχυροτέρα Φαίνεται. — Καὶ γυναῖκες ἄρα αἱ τοιαῦται οὕτοις ἀνδράσιν ἐκλεκτέαι συνοικεῖν τε κα λάττειν, ἐπείπερ εἰσὶν ἱκαναὶ καὶ ξυγγενεῖ τὴν φύσιν. » Εἰκότως ἄρα καὶ ὁ παρ' ἡμῖν λ δέχεται πᾶν γένος οὐ μόνον ἀνδρῶν, ἀλλὰ B ναικῶν, οὐδ' ἐλευθέρων καὶ δούλων μόνον, βαρβάρων καὶ Ἑλλήνων, εἰς τὴν κατὰ Θεὸν τε καὶ φιλοσοφίαν.

CAPUT XXXIII.

Eorum causa, qui minus apud nos ex rationis præscripto vivunt, genus universum traducendum non esse.

« Atque hoc in genere ita philosophemur, inquit Plato. Age, Si quis capras alere, adeoque pecoris hoc et possessionis genus, tanquam fructuosum laudaret : alius contra, quod forte capras alicubi, dum sine caprario pascerent, cultis quibusdam agris damnum inferre vidisset, improbaret : semelque gregem universum aut sine pastore, aut cum malis pastoribus intuitus, continuo rem totam vellicaret; eumne propterea sano maturoque judicio quodlibet aliud pecoris genus repudiaturum arbitramur? — Cur autem? » Et paucis interjectis : « Quid porro societatis cujuscunque seu laudatorem, seu vituperatorem, quæ cum per se moderatori parere debeat, tum etiam cum eo conjuncta plurimum affert utilitatis? Si nunquam illam viderit, secum ipsam et cum suo moderatore versari sed potius aut semper omni magistratu carere, aut cum improbis tantum magistratibus consuescere; an istos, amabo, societatum ejusmodi spectatores, recte quidquam aut vituperare posse aut laudare putabimus?—Nam qui? » Hæc ille. Verum ergo similiter non quos fortasse apud nos, aut sine moderatore ac principe, aut cum pravis magistratibus, se gerere constiterit, illico totum hoc scholarum nostrarum genus reprehendere : sed potius e qui recte in iis probeque versentur, moribus, religiosum ac pium reipublicæ institutum admira

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΓ'.

Ὅτι μὴ χρὴ ἐκ τῶν οὐ κατὰ λόγον β βιούντων τὸ πᾶν ἔθνος διαβάλλει

C « Σκεψώμεθα δέ πῃ τῇδε. Φέρε, εἴ τις αἰ φὴν, καὶ τὸ ζῶον, καὶ αὖ τὸ κτῆμα, ὡς ἐσ ἐπαινοῖ, ἄλλος δέ τις, ἑωρακὼς αἶγας χωρὶ νας αἰπόλου, ἐν ἐργασίμοις χωρίοις (74) δρῶσ διαψέγοι· καὶ πᾶν θρέμμα ἄναρχον, ἢ με ἀρχόντων ἰδὼν, οὕτω μέμφοιτο· κατὰ τὸν λόγον ἡγούμεθα ὑγιὲς ἄν ποτε ψέξαι καὶ ὁ Καὶ πῶς; » Καὶ μετ' ὀλίγα· « Τί δὲ ἐπαινέτ κτην κοινωνίας ἡστινοσοῦν, ἧς πέφυκέ τε ι χων, μετ' ἐκείνου τε ὠφέλιμός ἐστιν, ὁ δὲ ρακὼς εἴη ποτὲ ὀρθῶς αὐτὴν ἑαυτῇ κοινωνοῖ ἄρχοντος, ἀεὶ δὲ ἄναρχον, ἢ μετὰ κακῶν ξυνοῦσαν; οἰόμεθα δή ποτε τοὺς τοιούτους τῶν τοιούτων κοινωνιῶν, χρηστῶς τι ψέγειν νεῖσθαι; — Πῶς δ' ἄν; » Οὐ δὴ χρὴ καὶ πα D τινες φαίνοιντο δίχα προστάτου καὶ ἄρχοντος κακῶν ἀρχόντων δρῶντες κακὰ ψέγειν τὸ πᾶν δασκαλεῖον· μᾶλλον δὲ ἀπὸ τῶν ὀρθῶς μετι θεοσεβὲς πολίτευμα θαυμάζειν.

(72) *Οὐδὲ πολεμική*. Legendum καὶ πολεμική. Male item apud Platonem, καὶ γυμναστική, ἣδ' ἄρα οὔ, οὐδὲ πολεμική. Quorsum enim sequens ταυτολογία, ἡ δὲ ἀπόλεμος, καὶ οὐ φιλογυμναστική;
(73) *Ἡ δὲ ἄθυμός ἐστι;* Malim, ut apud Platonem, ἡ δὲ ἄθυμος; Ἔστι καὶ ταῦτα.
(74) *Ἐργασίμοις χωρίοις*. Culta loca intelligit, quæ sæpissime uno verbo ἔργα dicuntur. Xenoph. passim, ut in *Κυνηγετ.*, Τὰ μὲν ὄρη οἷόν ἰχνεύειν, καὶ μεταθεῖν καθαρῶς· τὰ δὲ ἔρ ἕτερα, διὰ τοὺς τριμμούς. Id est, *montes gari et transcurri sine offensione possunt*, trum patiuntur, ob tramites limitesque crebi tra ὀργὰς, ἄδος, id est ἄνετος γῆ, *terra* qualis est saltus.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΔ'.

...έβαλεν ὁ Πλάτων ἐπὶ τῷ Ἑλληνικώτε-ρον τὰ ἐν Παροιμίαις λόγια.

...ς Παροιμίαις Σολομῶντος συντόμως φερο-...· « Μνήμη δικαίων μετ' ἐγκωμίων, ὄνομα ... σβέννυται· » καὶ πάλιν εἰρημένου τοῦ· « Μὴ ...ς ἄνδρα πρὸ τελευτῆς αὐτοῦ· » ἐπάκουσον ... διάνοιαν ἑρμηνεύει λέγων ὁ Πλάτων ἐν τῷ ...ων *Νόμων*· « Τῶν πολιτῶν (75) ὁπόσοι τέλος ... βίου, κατὰ σώματα, ἢ κατὰ ψυχὰς ἐξειρ-...ἔργα καλὰ καὶ ἐπίπονα, καὶ τοῖς νόμοις εὐ-...εγονότες, ἐγκωμίων αὐτοὺς τυγχάνειν πρέ-...ι. — Πῶς δ' οὔ; — Τούς γε μὴν ἔτι ζῶντας ...ς τε καὶ ὕμνοις τιμᾷν οὐκ ἀσφαλὲς, πρὶν ... τις τὸν βίον διαδραμὼν, τέλος ἐπιστήση-... Ταῦτα δὲ πάντα ἡμῖν ἔστω κοινὰ, ἀνδράσι ...γυναιξὶν, ἀγαθοῖς καὶ ἀγαθαῖς διαφανῶς ...ς. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΕ'.

Περὶ πλούτου καὶ πενίας.

...ον δὲ καὶ πενίαν μή μοι δῷς, » τοῦ Σολο-...ήσαντος ἐν Παροιμίαις, ὁ Πλάτων ἐν τρίτῳ ...ς (76) φησίν· « Ἕτερα δὲ, ὡς ἔοικε, τοῖς ...ευρήκαμεν, ἃ παντὶ τρόπῳ φυλακτέον, ὅπως ...αὐτοὺς λήσῃ εἰς τὴν πόλιν παραδύντα. — ...αῦτα; — Πλοῦτός τε, ἦν δ' ἐγὼ, καὶ πενία· ...μὲν τρυφὴν, καὶ ἀργίαν, καὶ νεωτερισμὸν ...ος, τῆς δ' ἀνελευθερίαν, καὶ κακοεργίαν ...νεωτερισμῷ. Κακοεργία δέ ἐστι πᾶσα πρᾶ-...ς. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛϚ'.

Περὶ γονέων τιμῆς.

Μωϋσέως ἐν τοῖς νόμοις φάντος, « Ἕκαστος ...ὐτοῦ καὶ μητέρα φοβείσθω· » καὶ, « Τίμα ...α σου καὶ τὴν μητέρα σου, ἵνα εὖ σοι ᾖ· » ...άτων ὁμοίως Μωϋσῇ τιμᾷν καὶ φοβεῖσθαι ...ησιν ἐν τοῖς *Νόμοις*· « Πᾶς δὲ νοῦν ἔχων ...ται καὶ τιμᾷ γονέων εὐχὰς, εἰδὼς πολλοῖς ...ας ἐπιτελεῖς γενομένας. » Καὶ πάλιν ἐν ...τι· « Πᾶς ἡμῖν αἰδείσθω (78) τὸν ἑαυτοῦ ...ον ἔργῳ τε καὶ λόγῳ. Τὸν δὲ προέχοντα ...ικίας ἔτεσιν ἄῤῥενα ἢ θῆλυν, νομίζων ὡς ...μητέρα διευλαβείσθω. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΖ'.

Περὶ κτήσεως οἰκετῶν.

...ως ἐν τοῖς νόμοις ἀπαγορεύσαντος, Ἑβραίοις ... δουλεύειν, καὶ φήσαντος, « Ἐὰν κτήσῃ ...ραῖον, ἓξ ἔτη δουλεύσει σοι· τῷ δὲ ἑβδόμῳ

A **610** CAPUT XXXIV.

Quemadmodum Plato quædam ex Proverbiis oracula, Græca dictione purius et elegantius expresserit.

In Salomonis Proverbiis ita breviter legitur: « Memoria justorum cum laudibus, nomen vero impiorum exstinguitur [1]. » Itemque: « Ne beatum dixeris virum ante mortem ejus [2]. » Audi vero quemadmodum loci utriusque sententiam Plato *Legum* septimo reddiderit: « E civibus, inquit ille, qui finem vivendi fecerint, eos, si modo corpore vel animo præclare ac strenue se gesserint, legibusque paruerint, laudibus celebrari verum fuerit. — Quidni ante? — At dum adhuc vivunt, hoc eos laudationum et cantuum genere prosequi, minus securum, omninoque priusquam decurso quis toto B vitæ spatio, laudabili eam exitu terminarit. Atque hæc omnia nobis ex æquo tam mulieribus quam feminis, qui modo eximia probitate fuerimus, communia sunto. »

CAPUT XXXV.

De opibus et inopia.

Salomonis in Proverbiis hæc precatio est, « Divitias et paupertatem ne dederis mihi. » Plato autem *Reipublicæ* tertio: « Ergo alia quædam, inquit, ni fallor, reperimus, quæ ne in civitatem furtim unquam et occulte subeant, ab ejus moderatoribus omni provisione cavendum erit.— Quænam illa? — Opes, inquam, et inopia: quod illæ quidem luxum, ignaviam, rerumque novarum molitionem invehant, C hæc vero præter factiones, illiberalitatem simul atque malitiam. Malitiæ autem nomine indignum omne facinus continetur. »

CAPUT XXXVI.

De parentum honore et observantia.

Moysis hoc in suis legibus præceptum est: « Quilibet patrem suum et matrem timeat. » Itemque: Honora patrem tuum et matrem tuam, ut bene tibi sit [3]. » Hoc metus honorisque genus Plato similiter in *Legibus* ita sanxit: « Quicunque mentis compos fuerit, inquit, is parentum suorum preces ac vota metuet, **611** plurimique faciet, quod in multis et sæpius commissa illa et convicta esse noverit. » Rursusque alio libro: « Nemo non apud nos eum a quo ætate superabitur, tam opere quam verbis observato. Qui D autem se annis viginti antecedet, seu vir ille, seu femina fuerit, hunc in patris aut matris loco habens, venerator. »

CAPUT XXXVII.

De possessione servorum.

Vetuit Moyses in legibus, ne Hebræis Hebræi serviant, addiditque, « Si emeris servum Hebræum, sex annos serviet tibi: septimo autem anno dimit-

...x, 7. [2] Eccli. xi, 30. [3] Exod. xx, 12.

(75) ...ν πολιτῶν. Plato, lib. vii *Leg.*, p. 632, A. (76) ...ν γ' *Πολιτείας*. Imo lib. iv *De republ.*,

(77) ...ᾶς δὲ νοῦν ἔχων. *Legum* xi, pag. 682, H, ...ή. Ib. F. hac ipsa de re ita scribit, Οἰδί-...πους, ἀτιμασθεὶς, ἐπεύξατο τοῖς αὐτοῦ τέκνοις, ἃ δὴ καὶ πᾶς ὑμνεῖ τέλεα καὶ ἐπήκοα γενέσθαι παρὰ θεῶν· Ἀμύντορά τε Φοίνικι τῷ ἑαυτοῦ ἐπαρᾶσθαι παιδὶ θυμωθέντα, καὶ Ἱππολύτῳ Θησέα, καὶ ἑτέρους ἄλλοις μυρίους μυρίοις· ὧν γέγονε σαφὲς, ἐπηκόους εἶναι γονεῦσι πρὸς τέκνα θεούς.

(78) *Πᾶς ἡμῖν αἰδείσθω*. Lib. ix *Legum*, p. 662, F.

tes eum liberum [1]. » Quibus gemina Plato in *Republica* præcipiens : « Græcum, inquit, servum Græcus nemo possideat, idque cum cives nostri diligenter observent, tum aliis quoque Græcis idem ut faciant auctores sint.—Prorsus, inquit.—Sic enimvero futurum est, ut multo libentius, dum sibi mutuo parcent, in barbaros arma convertant. »

CAPUT XXXVIII.

Quomodo illud Moysis expresserit, « Terminos æternos ne transferas quos posuerunt patres tui. »

« Nemo, inquit, agri fines moveto, neque civis ullius sui quem vicinum habuerit, neque alterius cujuscunque finitimi, etiam extranei, qui fundum sub extremos agri sui limites possideat; ratus vere id esse, immota, quod aiunt, loco movere. » Tum addit : « Si quis fixos limites transiliens vicini agrum cum suo coluerit, non modo justum ei damnum sarcito, verum etiam ut hominis impudentiæ et illiberalitati medicina fiat, illati detrimenti duplum alterum ei quem læserit, repræsentato. »

CAPUT XXXIX.

Locus Platonis huic similis, « Reddens peccata patrum in filios in tertiam et quartam generationem, iis qui oderunt me. »

« Rem ut verbo complectar, inquit, nec parentis probra, nec pœnæ liberorum quemquam alium consequantor, nisi **612** si quando pater, et avus, et avi pater continenti serie pœnas luere debeant. »

CAPUT XL.

De furibus.

Moysis lex est [2] : « Si quis furatus fuerit vitulum aut ovem, si jugulaverit, aut vendiderit, quinque vitulos reddet pro vitulo, et quatuor oves pro ove. Quod si deprehensum fuerit et repertum in manu ejus furtum, a vitulo et asino usque ad ovem, viventia dupla restituet. » Audi jam, quemadmodum Plato similia statuat : « Si fur, inquit, rem quamlibet seu magnam seu parvam furabitur, lex in omnes una, una judicio pœna statuatur : Primum, quod furto sublatum erit, uti duplum ejus repræsentet, quisquis furti damnatus erit, si modo supra sortem solvere per reliquarum facultatum copiam poterit : sin autem, in vinculis sit, donec aut solverit, aut ab eo a quo furti damnatus est, veniam impetrarit. »

CAPUT XLI.

De fure interfecto.

Præterea, cum ita statuisset Moyses, « Si fur parietem effodiens deprehensus, et plagis acceptis mortuus fuerit, cædes alteri non imputabitur [3]; » Plato deinde affinia sanciens : « Qui nocturnum furem, inquit, in ædes furandi animo subeuntem in-

A ἔτει ἐξαποστελεῖς αὐτὸν ἐλεύθερον· » καὶ ὁ ὁμοίως ἐν *Πολιτείᾳ* φησί· « Μηδὲ Ἕλληνα (δοῦλον κεκτῆσθαι, μήτε αὐτούς· τοῖς τε ἄλλ λησιν οὕτω ξυμβουλεύειν. — Πάνυ μὲν οὖν, Μᾶλλον γ' ἂν οὖν οὕτω πρὸς βαρβάρους· τ ἑαυτῶν δὲ ἀπέχοιντο. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΗ'.

Ὡς μετέβαλε τὸ, « Μὴ μέταιρε ὅρια αἰ ἔθεντο οἱ πατέρες σου. »

« Μὴ κινείτω (80) γῆς ὅρια μηδεὶς, μήτε πολίτου γείτονος, μήτε ὁμοτέρμονος ἐν ἐ κεκτημένου ἄλλῳ ξένῳ γειτόνων, νομίσας ἀκίνητα κινεῖν ἀληθῶς τοῦτ' εἶναι. » Καὶ ἐξῆ « Ὃς δ' ἂν ἐπεργάζηται τὰ τοῦ γείτονος, ὑ B νων τοὺς ὅρους, τὸ μὲν βλάβος ἀποτινέτω· ἀναιδείας ἅμα καὶ ἀνελευθερίας ἕνεκα ἰατρε διπλάσιον τοῦ βλάβους ἄλλο ἐκτισάτω τ φθέντι. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΘ'.

Ὅμοιον τὸ, « Ἀποδιδοὺς ἁμαρτίας πατέ τέκνα ἐπὶ τρίτην καὶ τετάρτην γενε μισοῦσί με. »

« Ἑνὶ δὲ λόγῳ, πατρὸς ὀνείδη καὶ τιμωρί δων μηδενὶ συνέπεσθαι, πλὴν ἐάν τίς τινι καὶ πάππος, καὶ πάππου πατὴρ ἐφεξῆς ὀφλ κην. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Μ'.

Περὶ κλεπτῶν.

C Μωϋσέως νόμου φάντος· « Ἐὰν κλέψῃ μόσχον ἢ πρόβατον, καὶ σφάξῃ αὐτὸ, ἢ ἀπ πέντε μόσχους ἀποτίσει ἀντὶ τοῦ μόσχου, κ σαρα πρόβατα ἀντὶ προβάτου. Ἐὰν δὲ κατ ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ τὸ κλέμμα, ἀπὸ μόσχου ἕως προβάτου, ζῶντα διπλᾶ ἀποτίσει· » ἐπεὶ ὡς καὶ ὁ Πλάτων τούτοις ἕπεται λέγων· « Ἐ δὲ ἐάν τε μέγα, ἐάν τε μικρὸν κλέπτῃ τις, εἷ μος ἐπικείσθω, καὶ μία δίκης τιμωρία σύμπ μὲν γὰρ δὴ κλαπὲν χρεὼν διπλάσιον πρῶτον ἐὰν ὄφλῃ τις τὴν τοιαύτην δίκην, καὶ ἱκαν τὴν ἄλλην οὐσίαν, ἀποτίνειν ὑπὲρ τοῦ κλήμ δὲ μὴ, δεδέσθαι, ἕως ἂν ἐκτίσῃ τὸν κατα μενον (82). »

D

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΑ.

Περὶ κλέπτου ἀναιρουμένου.

Πάλιν Μωϋσέως φάντος, « Ἐὰν δὲ ἐν τῷ δ ματι (83) εὑρεθῇ ὁ κλέπτης, καὶ πληγεὶς ἀπ οὐκ ἔστιν αὐτῷ φόνος· » συνᾴδει κἀν τούτῳ λ Πλάτων· « Νύκτωρ φῶρα εἰς οἰκίαν ἰόντα ἐπὶ χρημάτων ἐὰν ἑλὼν κτείνῃ τις, ἔστω καθαρ

[1] Exod. xxi, 2. [2] Exod. xxii, 1. [3] ibid. 2.

(79) *Μηδὲ Ἕλληνα*. Lib. v *De republ.*, p. 464, D, ubi hæc pluribus. Quæ lex apud Christianos pie sancteque viget.

(80) *Μὴ κινείτω*. Lib. viii *De legib.*, p. 648, D. Διὸς ὁρίου primam hanc legem esse jubet. Mosaica lex Deut. xix, 14, ita habet : *Non assumes et transferes terminos proximi tui, quos fixerunt priores in possessione tua.* Et cap. xxvii : *Maledictus, qui transfert terminos proximi sui; et dicet omnis populus, Amen.*

(81) *Ἐὰν κλέψῃ τις*. Plato, ix *Leg.*, p. 6

(82) *Τὸν καταδικαζόμενον*. Plato, ἢ καὶ καταδικασάμενον. Quam lectionem, ut veram cuti sumus.

(83) *Ἐὰν δὲ ἐν τῷ διωρύγματι*. Plato, ix p. 660, E, ubi de cæde multa.

...ούτην ἀμυνόμενος ἀποκτείνῃ, καθαρὸς

A terfecerit, innocens esto. Similiter qui grassatorem, dum vim vi repellit, occiderit, innocens esto.»

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΒ'.

Περὶ ὑποζυγίου.

...ν δὲ ἄρα (84) ὑποζύγιον ἢ ζῶον ἄλλο τι ...τινά, πλὴν τῶν ὅσα ἐν ἀγῶνι τῶν δημοσίᾳ ...ν ἀθλεύοντά τι τοιοῦτον δράσῃ, ἐπεξίτωσαν ...οσήκοντες τοῦ φόνου τῷ κτείναντι· διαδικα... τῶν ἀγρονόμων, οἷσιν ἂν καὶ ὁπόσοις προσ...προσήκων. Τὸ δὲ ὄφλον ἔξω τῶν ὅρων τῆς ...κτείναντας διορίσαι.» Ταῦτα ὁ Πλάτων. ...ωσῆς προλαβών φησιν· «Ἐὰν δὲ κερατίσῃ ...νδρα ἢ γυναῖκα, καὶ ἀποθάνῃ, λίθοις λιθο...σεται ὁ ταῦρος, καὶ οὐ βρωθήσεται τὰ κρέατα ... δὲ κύριος τοῦ ταύρου ἀθῷος ἔσται.»

CAPUT XLII.

De jumento.

«Si jumentum, inquit Plato, aut aliud animantis genus quempiam interfecerit, nisi tamen ab aliquo ex iis quæ ad publicos solemnesque ludos adhibentur, in ipso certaminis æstu id fieret, cædis reum ab interfecti propinquis peragatur. Qua de causa cognoscant agrorum curatores ii, quibus a propinquo mandatum negotium erit. Ii vero damnatum jumentum, ubi morte multaverint, ex illius regionis finibus ejiciant.» Hæc Plato. Ante quem Moyses ita jam, hoc in genere statuerat, «Si taurus virum aut **613** mulierem cornu percusserit, si percussus B mortuus fuerit; lapidabitur taurus, nec comedentur carnes ejus: dominus vero tauri innocens erit [1].»

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΓ'.

...αὐτοῖς ὁ Πλάτων, οἷς καὶ ἡ παρ' Ἑβραίοις ...γραφή, κέχρηται παραδείγμασιν.

...προφητικῆς γραφῆς λεγούσης· «Υἱὲ ἄν...ἰδοὺ γεγόνασί μοι ὁ οἶκος Ἰσραὴλ ἀναμε...πάντες χαλκῷ καὶ κασσιτέρῳ, καὶ σιδήρῳ, ...ῳ. Ἐν μέσῳ καμίνου ἀργυρίου ἀναμε...σί. Διὰ τοῦτο εἰπέ· Τάδε λέγει Κύριος· ...εγένεσθε πάντες εἰς σύγκρασιν μίαν, διὰ ... εἰσδέξομαι ὑμᾶς, καθὼς εἰσδέχεται ἄργυ... χαλκὸς, καὶ σίδηρος, καὶ μόλυβδος, καὶ κασ...ς μέσον καμίνου, τοῦ ἐμφυσῆσαι εἰς αὐ..., τοῦ χωνευθῆναι.» Καὶ ὁ Πλάτων ὡσαύ...μουσον ἅ φησιν· «Οὐκοῦν ἀκούετε λοιπὸν τοῦ ...ἐσμὲν γὰρ δὴ (85) πάντες οἱ ἐν τῇ πόλει ...ς φήσομεν πρὸς αὐτοὺς μυθολογοῦντες. ...φασιν, ὁ Θεὸς πλάττων, ὅσοι μὲν ἡμῶν ...χειν, χρυσὸν ἐν τῇ γενέσει ξυνέμισγεν αὐ...τιμιώτατοί εἰσιν· ὅσοι δ' ἐπίκουροι, ἄργυ...ον δὲ καὶ χαλκὸν τοῖς γεωργοῖς, καὶ τοῖς ...μιουργοῖς. Ἅτε οὖν ξυγγενεῖς ὄντες ἅπαν...ὲν πολὺ ὁμοίους ἂν ἡμῖν αὐτοῖς γεννῷμεν ...τε ἐκ χρυσοῦ γεννηθείη ἂν ἀργυροῦν, καὶ ...οῦ χρυσοῦν ἔγγονον, καὶ τἄλλα πάντα ἐξ ...ούτως. Τοῖς οὖν ἄρχουσι καὶ πρῶτον καὶ παραγγέλλει ὁ Θεὸς, ὅπως μηδενὸς οὕτω ἀγαθοὶ γένωνται, μηδ' οὕτω σφόδρα φυλά...ιν, ὡς τοὺς ἐγγόνους, ὅ τι αὐτοῖς τούτων ἐν ...ις παραμέμικται. Καὶ ἐὰν σφέτερος ἔγ...ύχαλκος ἢ ὑποσίδηρος γένηται, μηδενὶ ...ελεήσωσιν, ἀλλὰ τὴν τῇ φύσει προσή...μην ἀποδιδόντες, ὡς οὖσιν, ἢ ὡς δημιουρ...γεωργούς. Καὶ ἐὰν αὖ ἐκ τούτων ἢ ὑπό...ὑπάργυρος φυῇ τις, τιμήσαντες ἀνάξουσι εἰς φυλακὴν, τοὺς δ' εἰς ἐπικουρίαν· ὡς ὄντος τότε τὴν πόλιν διαφθαρῆναι, ὅταν σιδηροῦς φύλαξ ἢ ὁ χαλκοῦς διαφυλάξῃ. ...ν τὸν μῦθον ὅπως ἂν πεισθεῖεν, ἔχεις τινά ...»

CAPUT XLIII.

Platonem iisdem, quibus Hebræorum litteræ similitudinibus usum esse.

Prophetæ vox est [2]: «Fili hominis: ecce facti sunt mihi domus Israel, permisti omnes ære, et stanno, et ferro, et plumbo. In medio fornacis argenti permisti sunt. Propterea dic: Hæc dicit Dominus: Pro eo quod facti estis omnes in massam unam, propterea ego suscipiam vos, quemadmodum suscipitur argentum, et æs, et ferrum, et plumbum, et stannum in medio fornacis, ut insuffletur in eos ignis, ipsique conflentur.» Jam audisis quam affinia C loquatur Plato: «Fabulæ igitur, inquit, quod superest auditote. Enimvero quotquot in civitate versamur (sic enim hanc iis fabulam pertexemus), fratres sumus omnes. Verum fictor ille Deus, ut aiunt, qui ex nobis ad imperandum apti essent, aurum iis dum procrearentur admiscuit, ex quo plurimum dignitatis consecuti sunt. Qui vero ad operam aliis navandam idonei forent, his argentum aspersit: agricolis denique ac cæteris opificibus, ferrum atque æs infudit. Ergo cum tanta omnes cognatione conjuncti simus, nobis quidem ut plurimum similes procreamus: sed tamen contingit aliquando, ut ex aureo argenteum, vel ex argenteo aureum, cæteraque vicissim omnia ex aliis alia generentur. Principibus igitur ac magistratibus D primum hoc Deus ac præcipue mandat, uti nihil æque diligenter ac studiose curandum sibi ac providendum existiment, quam ut ex iis metallis quid cuique liberorum nepotumque suorum animo admistum sit, intelligant. Quos porro ex illis aut subæreos, aut subferreos esse cognoverint, iis nihil prorsus indulgeant, sed illos prout naturæ suæ conditio postulabit, in opificum aut agricolarum classem ordinemque transcribant. Similiter, quos vel subaureos, vel subargenteos a natura factos esse deprehenderint, eos pro sua quemque dignitate, ad rempublicam vel gerendam, vel juvandam

[1] ...l. xxi, 28. [2] Ezech. xxii, 18.

(84) ...ἂν δὲ ἄρα. Plato, ibid., C.

(85) ...ἐσμὲν γὰρ δή. Plato, lib. iii *De republ.*, pag. 443, H.

admoveant. Tum enim utique rempublicam interire oportebit, cum ejus administrationem ferreus quispiam æreusve custos susceperit. **614** Num tu vero artem aliquam atque rationem in promptu habes qua hæc iis fabula persuaderi possit? »

CAPUT XLIV.

De iisdem similibus.

Alia quædam apud Hebræos prophetia est, qua populi principes ita compellantur : « O pastores Israel, nunquid pastores semetipsos pascunt? nonne pastores oves suas pascunt? Ecce lac comeditis, et quod crassum est jugulatis, et lanis operimini, oves autem meas non pascitis : quod perierat non quæsiistis, et quod confractum erat non alligastis, et quod erraverat non reduxistis [1]. » Quo etiam illud salutaris Evangelii pertinet, « Bonus pastor animam suam ponit pro ovibus suis : mercenarius autem, et qui non est pastor, cujus non sunt oves propriæ, dimittit eas [2]. » Jam vero Platonem audi, quemadmodum illa ipsa primo *De republica* interpretetur. « Nunc autem, inquit, vides, mi Thrasymache (ut superiora illa denuo repetamus), te, qui verum medicum principio definieris, deinceps tamen veri pastoris esse noluisse, diligenter ac studiose gregem custodire, sed potius eum, quatenus pastor est, sic oves suas pascere, ut non jam qui oves optime habeant, sed epulonis cujusdam convivium instruentis more, qui laute convivas suos excipiat, attente consideret ; vel sane quemadmodum eas, tanquam æruscator aliquis, non tanquam pastor, suo compendio vendat. Arti sane pastorali curæ aliud nihil est, quam ut creditis sibi commissisque gregibus optima quæque ac saluberrima provideat. Nam artem ipsam quod attinet, abunde, ni fallor, rebus per sese omnibus, ut optima illa vereque pastoralis omnino sit, necessariis instructa est. Ita nunc quidem fateri necesse esse arbitrabar, principatum omnem, quatenus principatus est, ejusmodi esse, qui alteri nemini, quam potestati suæ fideique commissis, optima quæque prospiciat, seu publicus ille sit, seu privatus etiam principatus. Tu vero rerumpublicarum principes, si vere modo principes fuerint, principatum ultro gerere arbitraris? »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΔ'.

A *Ἔτι περὶ τῶν ὁμοίων ὑποδειγμάτων.*

Τῆς παρ' Ἑβραίοις προφητείας φασκούσης πρὸς τοὺς προεστῶτας τοῦ πλήθους· « Ὦ ποιμένες Ἰσραὴλ μὴ βόσκουσι ποιμένες ἑαυτούς ; οὐ τὰ πρόβατα βόσκουσιν οἱ ποιμένες ; Ἰδοὺ τὸ γάλα κατεσθίετε, καὶ τὸ παχὺ σφάζετε, καὶ τὰ ἔρια περιβάλλεσθε, καὶ τὰ πρόβατά μου οὐ βόσκετε· καὶ τὸ ἀπολωλὸς οὐκ ἐζητήσατε, καὶ τὸ συντετριμμένον οὐ κατεδήσατε, καὶ τὸ πλανώμενον οὐκ ἐπεστρέψατε· » ἀλλὰ καὶ τοῦ σωτηρίου λόγου φάσκοντος, « Ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς τὴν ψυχὴν ἑαυτοῦ τίθησιν ὑπὲρ τῶν προβάτων· ὁ δὲ μισθωτὸς, καὶ οὐκ ὢν ποιμὴν, οὗ οὐκ ἔστιν ἴδια τὰ πρόβατα, καταλείπει αὐτά· » ἐπάκουσον καὶ τοῦ Πλάτωνος, ἐν τῷ πρώτῳ τῆς *Πολιτείας* ὅπως ποτὲ ταῦτα διερμηνεύει. « Νῦν δὲ ὁρᾷς (86), ὦ Θρασύμαχε (ἔτι B γὰρ τὰ ἔμπροσθεν ἐπισκεψώμεθα), ὅτι τὸν ὡς ἀληθῶς ἰατρὸν (87) τὸ πρῶτον ὁριζόμενος, τὸν ὡς ἀληθῶς ποιμένα οὐκέτι ᾤου δεῖν ὕστερον ἀκριβῶς φυλάξαι· ἀλλὰ ποιμαίνειν (88) οἴει αὐτὸν τὰ πρόβατα, καθόσον ποιμήν ἐστιν, οὐ πρὸς τὸ τῶν προβάτων βέλτιστον βλέποντα, ἀλλ' ὥσπερ δαιτυμόνα τινὰ, καὶ μέλλοντα ἑστιάσασθαι, πρὸς τὴν εὐωχίαν· ἢ αὖ πρὸς τὸ ἀποδόσθαι, ὥσπερ χρηματιστὴν, ἀλλ' οὐ ποιμένα. Τῇ ποιμενικῇ δ' οὐ δήπου ἄλλου του μέλει, ἢ ἐφ' ᾧ τέτακται, ὅπως τούτῳ τὸ βέλτιστον ἐκποριεῖ· ἐπεὶ τά γε αὑτῆς, ὥστ' εἶναι βελτίστη, ἱκανῶς δήπου ἐκπεπόρισται, ἕως γε ἂν μηδὲν ἐνδέῃ τοῦ ποιμενικὴ εἶναι. Οὕτω δὴ ᾤμην ἔγωγε νῦν δὴ ἀναγκαῖον εἶναι ἡμῖν ὁμολογεῖν, πᾶσαν ἀρχὴν, καθόσον ἀρχὴ, μηδενὶ ἄλλῳ τὸ βέλτιστον σκοπεῖσθαι ἢ ἐκείνῳ τῷ ἀρχομένῳ τε καὶ θεραπευομένῳ, ἐν πολιτικῇ καὶ ἰδιωτικῇ ἀρχῇ. Σὺ δὲ τοὺς ἄρχοντας ἐν ταῖς πόλεσι, τοὺς ὡς ἀληθῶς ἄρχοντας, ἑκόντας οἴει ἄρχειν ; »

615 CAPUT XLV.

De iisdem.

Alterius apud Hebræos prophetæ vox est : « Ex timore tuo, Domine, in utero concepimus, et parturivimus, et peperimus spiritum salutis [3]. » Plato autem in *Theæteto* Socratem ita loquentem inducit : « Qui consuetudine mea utuntur, inquit, ii feminis parientibus persimiles sunt. Parturiunt illi siquidem, et noctes atque dies ipsis etiam puerperis vehementius angi solent. Hunc vero partus dolorem artis meæ vi cum excitare ipse, tum etiam levare possum. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΕ'.

Ἔτι περὶ τοῦ αὐτοῦ.

« Τῆς παρ' Ἑβραίοις προφητείας λεγούσης· « Ἐκ C τοῦ φόβου σου, Κύριε, ἐν γαστρὶ ἐλάβομεν, καὶ ὠδινήσαμεν, καὶ ἐτέκομεν πνεῦμα σωτηρίας· » ὁ Πλάτων ἐν *Θεαιτήτῳ* τάδε λέγοντα Σωκράτην ποιεῖ· « Πάσχουσι δὴ οἱ ἐμοὶ συγγινόμενοι ταὐτὸν ταῖς τικτούσαις. Ὠδίνουσι γὰρ, καὶ ἀπορίας ἐμπίπλανται νύκτας τε καὶ ἡμέρας, πολὺ μᾶλλον ἢ ἐκεῖναι. Ταύτην δὴ τὴν ὠδῖνα ἐγείρειν τε καὶ ἀποπαύειν ἡ ἐμὴ τέχνη δύναται. »

[1] Ezech. xxxiv, 2. [2] Joan. x, 11. [3] Isa. xxvi, 18.

(86) *Νῦν δὲ ὁρᾷς*. Primo *De republ.*, p. 417, C.

(87) *Ἰατρόν*. Post hanc vocem deesse aliquid suspicor, id nimirum quod medicum esse definit, v. c., τῶν καμνόντων θεραπευτήν. Ita enim supra, pag. 415, Ὁ τῷ ἀκριβεῖ λόγῳ ἰατρὸς, πότερον χρηματιστής ἐστιν, ἢ τῶν καμνόντων θεραπευτής; Καὶ λέγε τὸν τῷ ὄντι ἰατρὸν ὄντα. Τῶν καμνόντων, ἔφη, θεραπευτής.

(88) *Ποιμαίνειν*. Ms., πιαίνειν, quod valde probo.

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜϚʹ.

Ἔτι περὶ τοῦ αὐτοῦ.

ροφήτου Ἰεζεκιὴλ φήσαντος· « Καὶ ἐγένετο χεὶρ Κυρίου, καὶ εἶδον, καὶ ἰδοὺ πνεῦμα ἤρχετο ἀπὸ Βοῤῥᾶ· » καὶ ἑξῆς εἰπόντος, « Καὶ ἔσῳ, ὡς ὁμοίωμα τεσσάρων ζώων. Καὶ ἡ ιὐτῶν· ὡς ὁμοίωμα ἀνθρώπου ἐπ' αὐτοῖς, καὶ α τέσσαρα τῷ ἑνί. Καὶ ὁμοίωσις τῶν προσώπων, πρόσωπον ἀνθρώπου καὶ πρόσωπον α δεξιῶν τοῖς τέσσαρσι, καὶ πρόσωπον μόσχου ερῶν τοῖς τέσσαρσι. Καὶ πρόσωπον ἀετοῦ σαρσι· » καὶ ὁ Πλάτων ὁμοίως, ἄκουσον, ἅ Νῦν δ', ἔφην (89) αὐτῷ· Διαλεγώμεθα, ιωμολογησάμεθα, τό τε ἀδικεῖν καὶ τὸ δίκαια ι, ἣν ἑκάτερον ἔχει δύναμιν. Πῶς; ἔφη. — πλάσαντες τῆς ψυχῆς λόγῳ, ἵνα εἰδῇ ὁ ἐκεῖνα ἴαν ἔλεγε. — Ποίαν τινά; ἦδ' ὅς. — Τῶν τοιούι, ἦν δ' ἐγὼ, οἷαι μυθολογοῦνται παλαιαὶ γεύσεις, ἥ τε Χιμαίρας, καὶ ἡ Σκύλλης, καὶ υ, καὶ ἄλλαι τινὲς συχναὶ λέγονται συμαι ἰδέαι πολλαὶ εἰς ἓν γενέσθαι. — Λέγονται γὰρ, Πλάττε τοίνυν μίαν μὲν ἰδέαν θηρίου ποικίπολυκεφάλου, ἡμέρων δὲ θηρίων ἔχοντας κεύκλῳ καὶ ἀγρίων, καὶ δυνατοῦ μεταβάλλειν ν ἐξ αὐτοῦ ταῦτα πάντα. — Δεινοῦ πλάστου, ἔργον· ὅμως ἐπειδὴ εὐπλαστότερον κηροῦ τοιούτων ὁ λόγος, πεπλάσθω. — Μίαν δὴ ἄλλην ἰδέαν λέοντος, μίαν δὲ ἀνθρώπου· πολὺ τον ἔστω τὸ πρῶτον, καὶ δεύτερον τὸ δεύ- Ταῦτ', ἔφη, ῥᾴω καὶ πέπλασται. — Σύναπτε τὰ εἰς ἓν, τρία ὄντα, ὥστε πη ξυμπεφυκέναι . — Ξυνῆπται, ἔφη. — Περίπλασον δὲ αὐτοῖς νὸς εἰκόνα, τὴν τοῦ ἀνθρώπου, ὥστε τῷ μὴ ρ τὰ ἐντὸς ὁρᾷν, ἀλλὰ τὸ ἔξω μόνον ἔλυτρον ν ζῶον φαίνεσθαι ἄνθρωπον. — Περιπέπλασται, Λέγωμεν δὴ τῷ λέγοντι, ὡς λυσιτελεῖ τούτῳ τῷ ἀνθρώπῳ, δίκαια δὲ πράττειν οὐ ξυμφέι οὐδὲν ἄλλο φήσει ἢ λυσιτελεῖν αὐτῷ, τὸ ὸν θηρίον εὐωχοῦντι, ποιεῖν ἰσχυρὸν τὸν αὶ τὰ περὶ τὸν λέοντα· τὸν δὲ ἄνθρωπον εῖν, καὶ ποιεῖν ἀσθενῆ, ὥστε ἕλκεσθαι ὅπη ων ὁπότερον ἄγῃ· καὶ μηδὲν ἕτερον ἑτέρῳ ιν, μηδὲ φίλον ποιεῖν, ἀλλ' ἐᾷν αὐτὰ ἐν αὐνεσθαί τε καὶ μαχόμενα ἐσθίειν ἄλληλα. ἅπασι γὰρ, ἔφη, ταῦτ' ἂν λέγοι ὁ τὸ ἀδικεῖν . — Οὐκοῦν αὖ ὁ τὰ δίκαια λέγων λυσιτελεῖν δεῖν ταῦτα πράττειν, καὶ ταῦτα λέγειν, ὅθεν ώπου ὁ ἐντὸς ἄνθρωπος ἔσται ἐγκρατέστατοῦ πολυκεφάλου θρέμματος ἐπιμελήσεται, εωργὸς, τὰ μὲν ἥμερα τρέφων καὶ τιθασὰ δὲ ἄγρια ἀποκωλύων φύεσθαι, ξύμμαχον

CAPUT XLVI.

De iisdem.

Ezechielis prophetæ est quod sequitur : « Et facta est super me manus Domini, et vidi, et ecce ventus turbinis veniebat ab Aquilone [1] : » et paulo post : « Et in medio, quasi similitudo quatuor animalium. Et hic aspectus eorum. Quasi similitudo hominis in eis, et quatuor facies uni. Similitudo autem vultuum eorum, facies hominis, et facies leonis a dextris ipsorum quatuor; facies autem vituli a sinistris ipsorum quatuor. Et facies aquilæ ipsorum quatuor [2]. » Nunc audisis quam similia Plato loquatur. « Jam vero (sic ad ipsum ego) hac de re philosophemur, quandoquidem inter nos convenit, qualem injuste ac juste se gerere vim et ratio- B nem habeat. — Quomodo, inquit, philosophari placet? — Ita nimirum, inquam, ut imaginem animi quamdam oratione fingamus, ut quisquis illa commemorabit, quo de loquatur intelligat. — Quam porro? inquit ille. — Cui ego. Aliquam ejusmodi, quales naturas olim Chimæræ, Scyllæ, Cerberi, aliasque non paucas fuisse fabulantur, quarum multiplices formæ inter sese complexæ, unum in aliquid ortu ipso coalescerent. — Sane, inquit, ejusmodi aliquas exstitisse ferunt. — Age ergo, inquam, finge mihi variæ cujusdam ac multicipitis animantis speciem unam illam quidem, sed tamen ejusmodi, quæ partim cicurum, partim ferarum capitibus in orbem pluribus instructa, eadem non mutare mo- C do, sed etiam producere omnia ex sese possit. — Fictoris, inquit, opus narras oppido quam solertis : sed tamen, quando istis etiam de rebus vel cera ipsa facilior ac mollior ad fingendum oratio est, fingatur illud sane. — Tum, aliam mihi deinceps leonis speciem finge, itemque hominis aliam : ita quidem ut prior ille longe maxima sit, posterior vero magnitudine quoque posterior. — Hæc vero, inquit, etiam faciliora sunt, itaque ficta 616 jam sunt. — Jam unum in aliquid tria ista conflato, quasi sub ortum inter sese coaluerint. — Conflata sunt, inquit. — Iis tu porro extrinsecus communem unius, sed hominis effigiem, circumdato, ut qui, quod interiorem illam speciem pervidere non possit, externum hoc duntaxat involucrum D aspiciet, huic unum aliquod animal, homo, inquam, unus appareat. — Circumdatam puta, inquit. — Nunc ei demum, qui injuste agere huic homini conducere velit, juste idem prodesse neget, aliud eum nihil dicere opponamus, quam id ipsi conducere, uti dum bestiam illam pascit adeo multiplicem, leonem quidem leonisque partes viribus au-

[1] ...ch. I, 4. [2] ibid, 5.

(89) *Νῦν δ' ἔφην.* Plato, lib. IX *De republ.*, ..., B. At in *Phædro*, pag. 344, E, longe ...imi hominisque speciem exhibet. Sic enim ...κε δὴ τῇ ξυμφύτῳ δυνάμει ὑποπτέρου ζεύ- καὶ ἡνιόχου. Et quibusdam interjectis : ...ὸν θνητόν τε καὶ ἀθάνατον ζῶον ἐκλήθη, ...ν εἰπεῖν. Ἡ ψυχὴ πᾶσα παντὸς ἐπιμελεῖται ...χου, πάντα δὲ οὐρανὸν περιπολεῖ, ἄλλοτε ἐν ἄλλοις εἴδεσι γιγνομένη. Tum de perfecta, Τελέα μὲν οὖν οὖσα καὶ ἐπτερωμένη, μετεωροπολεῖ τε, καὶ ἅπαντα τὸν κόσμον διοικεῖ. At de imperfecta, Ἡ δὲ, πτεροῤῥυήσασα φέρεται, ἕως ἂν στερεοῦ τινος ἀντιλάβηται· οὗ κατοικισθεῖσα, σῶμα γήϊνον λαβοῦσα, αὐτὸ αὑτὸ δοκοῦν κινεῖν, διὰ τὴν ἐκείνης δύναμιν, ζῶον τὸ ξύμπαν ἐκλήθη, ψυχὴ καὶ σῶμα παγέν' etc.

geat; hominem vero fame conficiat, tamque imbecillum esse permittat, ut quocunque alterutrum ex illis abduxerit, rapiatur: adeoque nunquam alterum cum altero mutua familiaritate conciliet, sed potius pugnare inter sese perpetuo, mordere invicem ac devorare patiatur. — Prorsus, inquit, hæc dixerit, quisquis injuriam facere, laudi tribuerit. — Ergo, similiter, inquam, æquitatis officia juvare qui dixerit, is simul ea cum verbis, tum rebus etiam ipsis usurpanda esse dixerit, quorum vi homo nostri hujus hominis interior summum teneat principatum, sicque tanquam agricola, animantis illius multicipitis curam suscipiens, quidquid mansuetum erit, alat ipse, et magis magisque cicuret; ferum contra quidquid et immane foret, id ne exsistere quidem nascique patiatur, adhibito etiam naturæ leonis auxilio: atque ita communibus omnium rationibus prospiciens, eaque cum inter sese mutuo, tum secum omnia concilians, novum animantis genus enutriat. Utrique hæc simul omnia dixerit, quisquis æquitatem laudaverit. »

ποιησάμενος τὴν τοῦ λέοντος φύσιν· καὶ κοινῇ πάντων κηδόμενος, φίλα ποιησάμενος ἀλλήλοις τε καὶ αὐτῷ, οὕτω θρέψει. Κομιδῇ γὰρ αὖ λέγει ταῦτα ὁ τὸ δίκαιον ἐπαινῶν. »

CAPUT XLVII.

Platonem duodecim in tribus cives distribui voluisse, Judaici populi exemplum secutum.

Gens Hebræorum universa duodecim in tribus divisa fuerat. Quod exemplum secutus Plato, id ipsum in civium suorum tributione servandum ita sanxit. « Duodecim in partes, inquit, easque, quoad fieri poterit, æquales tota nobis regio tribuatur. Partibus autem singulis sua quæque tribus assignata, quinque viros quotannis, quasi agrorum curatores, tribuumque principes constituat. » Tum ab iis alios præterea, ordinum ductores, habito delectu, creari vult; eosque duodecim, qui belli tempore duces futuri sint, singulos singulis tribubus assignatos.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΖ'.

Ὅτι καὶ Πλάτων εἰς δώδεκα φυλὰς νομοθετεῖ τοὺς πολίτας, κατὰ μίμησιν τοῦ τῶν Ἑβραίων ἔθνους.

Τοῦ παντὸς Ἑβραίων ἔθνους εἰς δώδεκα φυλὰς διεσταλμένου, καὶ ὁ Πλάτων ὁμοίως τοῦτο χρῆναι δεῖν ἐπὶ τῶν αὐτοῦ πολιτῶν φυλάξαι νομοθετεῖ, λέγων ὧδε· « Δώδεκα μὲν (90) ἡμῖν ἡ χώρα πᾶσα εἰς δύναμιν ἴσα μόρια νενεμήσθω (91). Φυλὴ δὲ μία τῷ μορίῳ ἑκάστῳ ἐπικληρωθεῖσα, κατ' ἐνιαυτὸν παρεχέτω πέντε, οἷον ἀγρονόμους τε καὶ φυλάρχους. » Καὶ πάλιν φησὶ, ταξιάρχους αὐτοῖς προβάλλεσθαι μὲν τοὺς αἱρεθέντας στρατηγοὺς δώδεκα, ἑκάστῃ φυλῇ (92) ταξίαρχον.

617 CAPUT XLVIII.

Urbem in loco fluviatili condendam Plato statuit, quem Hierosolymorum regioni persimilem describit.

Regiam Hebræi metropolim eo loco situque jam olim conditam habuerant, ut cum procul abesset a mari, tum in montium jugis ædificata, rerum omnium feracissimo agro uteretur. Huic persimilem eam, quam suis in *Legibus* Plato condidit, esse cupiebat, dum ita scripsit: « Sed potius id quæro, utrum maritima urbs illa, an mediterranea sit futura? — Ea quidem, mi hospes, qua de locuti adhuc sumus, a mari abest, stadiis circiter octoginta. — Portus autem quid? utrum absunt ab ea propius? an omnino nulli sunt? — Imo hercle, mi hospes, portuosa illa est, ut quæ maxime. — Papæ! quam rem commemoras? Quid autem illius ager? rerumne ferax omnium, an aliquarum indigens? — Caret prope

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΗ'.

Ἐν ποταμίῳ τὴν πόλιν κατοικίζειν ὁ Πλάτων νομοθετεῖ τόπῳ· διαγράφει δὲ ἐοικότα τινὰ τῷ ἐν Ἱεροσολύμοις.

Τῆς παρὰ παισὶν Ἑβραίων πάλαι πρότερον συνεστώσης βασιλικῆς μητροπόλεως ἄποθεν μὲν θαλάττης οὔσης, ἐν ὄρεσι δὲ κατῳκισμένης, πάμφορόν τε γῆν κεκτημένης· καὶ ὁ Πλάτων τοιαύτην τινὰ εἶναι δεῖν φησι τὴν πρὸς αὐτοῦ κατοικιζομένην ἐν τοῖς Νόμοις. Λέγει δὲ ὧδε· « Τόδε δὲ περὶ (93) αὐτῆς ἔστω, ὃ βουλόμενος μᾶλλον ἐπερωτῶ, πότερον ἐπιθαλαττίδιος ἔσται τις ἢ χερσαία; — Σχεδὸν, ὦ ξένε, ἀπέχει θαλάττης γε ἡ πόλις, ἧς πέρι τὰ νῦν δὴ λεχθέντα ἡμῖν, εἰς τινας ὀγδοήκοντα σταδίους. — Τί δὲ λιμένες; ἆρ' εἰσὶ κατ' αὐτῆς (94), ἢ τὸ παράπαν ἀλίμενος; — Εὐλίμενος μὲν οὖν αὕτη γε, ὡς δυνατόν ἐστι μάλιστα, ὦ ξένε. — Παπαί! οἷον λέγεις; Τί δὲ περὶ αὐτὴν ἡ χώρα; πότερα πάμφορος, ἢ καί τινων ἐπιδεής; —

(90) *Δώδεκα μέν*. Plato, lib. VI, pag. 617, A. Quod ipsum jam sub libri quinti finem, p. 612, A, de ipsamet urbe ita statuerat, Μετὰ δὲ ταῦτα, μέρη δώδεκα διελέσθαι, θέμενον Ἑστίας πρῶτον, καὶ Διὸς, καὶ Ἀθηνᾶς ἱερὸν, Ἀκρόπολιν ὀνομάζοντα· κύκλον περιβάλλοντα, ἀφ' οὗ τὰ δώδεκα μέρη τέμνειν· ἴσα δὲ δεῖ γίγνεσθαι τὰ δώδεκα μέρη, etc. Eadem olim apud Persas divisio. Xenophon, *Παιδείας*, lib. I, pag. 4, Ἄρχοντες δὲ, inquit, ἐφ' ἑκάστῳ τούτων τῶν μερῶν, εἰσὶ δώδεκα· δώδεκα γὰρ καὶ Περσῶν φυλαὶ διῄρηνται. Imo et apud Ægyptios, post obitum Vulcani sacerdotis, Herodot. lib. II, pag. 166, Ἐλευθερωθέντες Αἰγύπτιοι, μετὰ τὴν Ἱρέα τοῦ Ἡφαίστου βασιλεύσαντα, ἐστήσαντο δυώδεκα βασιλέας, ἐς δυώδεκα μοίρας δασάμενοι Αἴγυπτον πᾶσαν. Sed exemplum Atticæ Platoni propius, quæ jam olim duodecim in partes a Cecrope distributa. Strabo, l. IX ex Philochoro, Φησὶ Φιλόχορος, πορθουμένης τῆς χώρας, ἐκ θαλάττης μὲν ὑπὸ Καρῶν, ἐκ γῆς δὲ ὑπὸ Βοιωτῶν, Κέκροπα πρῶτον εἰς δυωκαίδεκα πόλεις συνοικῆσαι τὸ πλῆθος. Tum singulas nominatim appellat. Eadem Pausanias in *Atticis*, et alii.

(91) *Νενεμήσθω*. Melius quam apud Platonem, νενέμηται, ut paulo post παρεχέτω.

(92) *Φυλῇ*. Ita ex Platone; perperam enim φυλακῇ legebatur; et paulo post, φυλάρχους pro φρουράρχους. Nam de φρουράρχοις ibidem Plato postmodum præcipit.

(93) *Τόδε δὲ περί*. Plato, lib. IV *Leg*., initio.

(94) *Κατ' αὐτῆς*. Plato, κατὰ ταῦτα αὐτῆς. Forte, κατὰ ταὐτὰ αὐτῆς, vel brevius, κατ' αὐτήν;

..ξενὸς ἐπιδεής· — Γείτων δὲ αὐτῇ πόλις ἄρ' A
πλησίον; — Οὐ πάνυ· διὸ καὶ κατοικίζε-
..ιά γάρ τις ἐξοίκησις ἐν τῷ τόπῳ γενομέ-
..ώραν ταύτην ἔρημον ἀπείργασται, χρόνον
..όσον. — Τί δ' αὖ πεδίων τε, καὶ ὀρῶν,
..πῶς μέρος ἑκάστων ἡμῖν εἴληχε; — Προσ-
..ῆς ἄλλης Κρήτης φύσει ὅλῃ. — Τραχυτέραν
..εδινωτέραν ἂν λέγοις; — Πάνυ μὲν οὖν. —
..ἀνίατος ἂν εἴη πρὸς ἀρετῆς κτῆσιν. Εἰ μὲν
..αλαττία τε ἔμελλεν εἶναι καὶ εὐλίμενος, καὶ
..φος, ἀλλ' ἐπιδεὴς πολλῶν, μεγάλου τινὸς
..ρός γε αὐτῇ, καὶ νομοθετῶν θείων τινῶν,
..λά τε ἔμελλεν ἤθη καὶ ποικίλα καὶ φαῦλα
..ύτῃ φύσει γενομένῃ· νῦν δὲ παραμύθιον
..ν ὀγδοήκοντα σταδίων. Ἐγγύτερον μέντοι
..ς κεῖται τῆς θαλάττης σχεδὸν, ὅσον εὐλι- B
..φῆς αὐτὴν εἶναι· ὅμως δὲ ἀγαπητὸν καὶ
..όσοικος γὰρ θάλαττα χώρᾳ, τὸ μὲν παρ'
..ημέραν ἡδὺ, μάλα γε μὴν ὄντως ἁλμυρὸν
..ν. γειτόνημα. Ἐμπορίας γὰρ καὶ χρημα-
..ι καπηλείας ἐμπιπλᾶσα ἑαυτὴν, ἤθη πα-
..α ἄπιστα ταῖς ψυχαῖς ἐντίκτουσα, αὐτὴν
..τὴν τὴν πόλιν ἄπιστον καὶ ἄφιλον ποιεῖ,
..τοὺς ἄλλους ἀνθρώπους ὡσαύτως· παραμύ-
..πρὸς ταῦτα καὶ τὸ πάμφορος εἶναι κέκτη-
..ία δὲ οὖσα, δῆλον, ὡς οὐκ ἂν πολύφορός τ'
..ἄμφορος ἅμα. Τοῦτο γὰρ ἔχουσα, πολλὴν
..ὰν παρεχομένη, νομίσματος ἀργυροῦ καὶ
..λιν ἀντεπίμπλατ' ἄν· οὗ μεῖζον κακὸν, ὡς
..ν, πόλει ἀνθ' ἑνὸς ἓν οὐδὲν ἂν γένοιτο, εἰς C
..καὶ δικαίων ἠθῶν κτῆσιν.» Ἀλλὰ γὰρ
..ἡμῖν καὶ μέχρι τοῦδε ἀποδεδειγμένων, σχε-
..πῶς τὸν τῆς παρ' Ἑβραίοις παιδείας τρό-
..εἰρήκαμεν ἀποδεξάμενος, τὸν Ἑλληνικὸν
..ει, γράφων ἐν τῷ δεκάτῳ τῆς *Πολιτείας*

nulla. — Urbemne aliquam vicinam habet? — Nullam admodum: quo fit, ut eo coloni hodieque deducantur. Incolarum enim, quæ jam olim contigit, iis e sedibus migratio in causa fuit, quamobrem tota illa regio solitudine perdiu laborarit. — Campos vero, montes silvasque quod attinet, qualis ea tandem est? — Qualis fere tota Cretensis ora — Nempe asperiorem illam potius, quam planiorem universe dixeris. — Utique. — Salutis ergo non est ita depositæ, ut virtutis curationem omnem ac possessionem excludat. Nam si maritima simul ac portuosa esset, nec rebus abundaret omnibus, sed pluribus indigeret; magnum profecto servatorem, ac divinos plane legislatores desideraret, quorum industria, quæ situm haberet illum, immanem quamdam alienorum pravorumque rituum colluviem effugeret. Nunc vero nonnihil huic periculo medetur intervallum a mari stadiorum octoginta. Tametsi enim, pro eo quod usque adeo portuosam illam esse ais, aliquanto sit quam par esset, mari propinquior, commoda tamen est vel ea distantiæ ratio. Mare enim cui regioni proximum est, huic suavis quidem sed in diem, reipsa vero salsa profecto nimis et acerba vicinia est.
618 Dum enim illa sese cauponando mercibus ac pecuniis implet, simulque veteratorios infidelesque mores hominum mentibus inserit, efficit continuo, uti neque secum ipsa, neque cum aliis similiter populis ullo amplius fidei ac societatis vinculo conjuncta teneatur. Cui etiam malo medicinam aliquam facit, sua illa rerum omnium fecunditas. Nam pro eo atque asperior est, simul quidem et nihil non ferre, et abunde omnia ferre non potest. Quod utrumque si haberet, ut rerum inde multarum exportatio fieret, ita magna vicissim argenti aurique copia repleretur: quo quidem malo, si maiorum singulorum instituenda contentio est, nullum, ut ..am, urbi gravius, quodque magis honestos ingenuosque mores impediat, esse possit.» Plato. Nos vero, quoniam adhuc quam Hebræis affinia statuerit, satis superque ostendimus deinceps, qui Hebraicæ disciplinæ rationem tantopere probaverit, Græcam idem quem repudiet. Id quod ex his decimi *De repub.* verbis intelliges

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΘ'.

Πλάτων τὰ τῆς Ἑλληνικῆς προπαι-..ὡς ἐπιβλαβῆ τυγχάνοντα, παραι-

..ν πρὸς ὑμᾶς (95) εἰρήσθω (96), (οὐ γὰρ
..εἶτε πρὸς τοὺς τῆς τραγῳδίας ποιητὰς, D
..ἄλλους πάντας τοὺς μιμητικούς)· λώβη
..ι πάντα τὰ τοιαῦτα τῆς τῶν ἀκουόντων (97)
..όσοι μὴ ἔχουσι φάρμακον τὸ εἰδέναι αὐτὰ,
..αι ὄντα. — Πῇ δὲ, ἔφη, διανοούμενος λέγεις;
.., ἦν δ' ἐγὼ, καίτοι φιλία γέ τίς με καὶ αἰδὼς
..ἔχουσα περὶ Ὁμήρου ἀποκωλύει λέγειν.
..» τῶν καλῶν ἁπάντων τούτων τῶν τραγι-
..ῶς διδάσκαλός τε καὶ ἡγεμὼν γενέσθαι·
..ὰρ πρό γε τῆς ἀληθείας τιμητέος ἀνήρ.
..ω ῥητέον. — Πάνυ μὲν οὖν, ἔφη.» Εἶθ' ἑξῆς

CAPUT XLIX.

Quemadmodum Plato primam illam, quæ a Græcis usurpabatur, puerorum institutionem, tanquam perniciosam rejiciat.

«Quod apud vos, inquit Plato, dictum sit (nec enim me coram tragicis aut aliis quibuslibet poetis, qui in imitatione versantur, accusabitis): ejusmodi res, pestis quædam mentis auditorum videtur esse, quibus in promptu remedium illud non sit, ut quales eæ vere sint, intelligant. — Quo tandem animo sic loqueris? — Dicendum, inquam, tametsi amor quidam observantiaque mea, quam adversus Homerum a puero hausi, quominus id dicam, impediat. Videtur enim primus ille istorum omnium egregiorum tragicorum magister et dux fuisse. At nimirum hominem veritate potiorem habere non debemus; sed

(95) .. *μὲν πρὸς ὑμᾶς*. Plato, lib. x *De republ.*,

(96) .. *ῆσθω*. Plato, εἰρῆσθαι.

(97) *Τῆς τῶν ἀκουόντων*. Hæc usque ad αὐτά supplevimus ex Platone, quæ librariorum oculis vocum τοιαῦτα et αὐτά similitudo subduxerat.

potius dicendum in præsentia quod agimus.—Sane, inquit. » Tum quibusdam interjectis : « Ac de cæteris quidem rebus, inquit, nullam vel ab Homero, vel ab alio quovis poeta rationem exigamus : adeoque mittamus quærere, utrum ex iis medicus aliquis fuerit, non medicæ tantum orationis imitator. Ecquos enim ullus unquam poeta, seu vetustior, seu recentior, uti Æsculapius fecit, morbo liberavit? Quos tandem, ut **619** posteros ille suos, medicinæ discipulos reliquit? Similiter de artibus cæteris nullum a nobis verbum fiat. At vero maxima illa et præstantissima quod attinet, quorum tractationem Homerus attingit, bella, inquam, imperiaque militaria, rerumpublicarum administrationes, et præcepta hominibus informandis apta; verum sane fuerit ita fere hominem compellare : Dic sodes, mi Homere, si tertius aliquis a veritate non es, qui virtutis simulacrum fingas (quem antea imitatorem esse diximus), sed potius ab eadem secundus, atque ejusmodi, qui optime noveris, quibus studiis homines aut meliores, aut deteriores tam publice quam privatim fiant : dic nobis, inquam, num quæ respublica melius per te instituta fuerit, uti Lacedæmon per Lycurgum, ac per alios plerosque, complures item aliæ tam majores, quam minores? Te vero, quæ tandem civitas bonum legislatorem appellat, aut merita erga se tua commemorat? Nam Charondam Italia simul atque Sicilia, nos Solonem agnoscimus. Te autem ecquæ celebrabit?—Nulla, opinor, inquit Glauco.—Ac ne ab ipsis quidem Homericis ejusmodi quidquam audias. Num quod vero bellum Homeri temporibus excitatum, eo vel duce, vel auctore feliciter gestum memoratur?—Nullum.—An saltem plurima quædam ejus, tanquam hominis apprime rerum periti, vel in artibus, vel in aliis quibuslibet vitæ officiis, industriæ solertiæque plena inventa celebrantur? cujusmodi sane vel Thaletis Milesii, vel Anacharsis illius Scythæ multa fuisse didicimus.—Affine prorsus nihil.—At si minus publice, privatim quidem ipsum, dum viveret, num qui disciplinæ suæ ducem habuere, qui et ejus consuetudinem adamarint, et posteris ipsi suis Homericum aliquod vitæ genus formamque transmiserint?

ἐπιλέγει· » Τῶν μὲν τοίνυν (98) ἄλλων πέρι μὴ ἀπαιτῶμεν λόγον Ὅμηρον, μηδὲ ἄλλον ὁντιναοῦν τῶν ποιητῶν, ἐρωτῶντες, εἰ ἰατρός τις ἦν αὐτῶν, ἀλλὰ μὴ μιμητὴς ἰατρικῶν λόγων μόνον. Τίνας γὰρ ὑγιεῖς ποιητής τις τῶν παλαιῶν ἢ τῶν νέων λέγεται πεποιηκέναι, ὥσπερ Ἀσκληπιός; ἢ τίνας μαθητὰς ἰατρικῆς κατελίπετο, ὥσπερ ἐκεῖνος τοὺς ἐγγόνους; μηδ' αὖ περὶ τὰς ἄλλας τέχνας αὐτὸν ἐρωτῶμεν ἀλλ' ἐῶμεν. Περὶ δὲ τῶν μεγίστων τε καὶ καλλίστων, ὧν ἐπιχειρεῖ λέγειν Ὅμηρος, πολέμων πέρι καὶ στρατηγιῶν, καὶ διοικήσεων πόλεων, καὶ παιδείας πέρι ἀνθρώπων, δίκαιόν που ἐρωτᾷν αὐτὸν πυνθανομένους· Ὦ φίλε Ὅμηρε, εἴπερ μὴ τρίτος ἀπὸ τῆς ἀληθείας εἶ ἀρετῆς πέρι εἰδώλου δημιουργὸς, ὃν δὴ καὶ μιμητὴν ὡρισάμεθα, ἀλλὰ καὶ δεύτερος, καὶ οἷός τε ἦσθα γινώσκειν ποῖα ἐπιτηδεύματα βελτίους ἢ χείρους ἀνθρώπους ποιεῖ ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ· λέγε ἡμῖν, τίς τῶν πόλεων διὰ σὲ βέλτιον ᾤκησεν, ὥσπερ διὰ Λυκοῦργον Λακεδαίμων, καὶ δι' ἄλλους πολλοὺς πολλαὶ μεγάλαι τε καὶ σμικραί; Σὲ δὲ τίς αἰτιᾶται πόλις ἀγαθὸν νομοθέτην γεγονέναι, καί σφας ὠφεληκέναι; Χαρώνδαν μὲν γὰρ Ἰταλία καὶ Σικελία, καὶ ἡμεῖς Σόλωνα· σὲ δὲ τίς ἕξει τινὰ εἰπεῖν; — Οὐκ οἴομαι, ἔφη ὁ Γλαύκων. — Οὔκουν λέγεταί γε οὐδ' ὑπ' αὐτῶν Ὁμηριδῶν. Ἀλλὰ δὴ τίς πόλεμος ἐπὶ Ὁμήρου ὑπ' ἐκείνου ἄρχοντος ἢ συμβουλεύοντος εὖ πολεμηθεὶς μνημονεύεται; Οὐδείς. — Ἀλλ' οἷα δὴ εἰς τὰ ἔργα σοφοῦ ἀνδρὸς, πολλαὶ ἐπίνοιαι καὶ εὐμήχανοι εἰς τέχνας ἤ τινας ἄλλας πράξεις λέγονται, ὥσπερ αὖ Θάλεώ τε πέρι τοῦ Μιλησίου, καὶ Ἀναχάρσιδος τοῦ Σκύθου; — Οὐδαμῶς τοιοῦτον οὐδέν. — Ἀλλὰ δὴ, εἰ μὴ δημοσίᾳ, ἰδίᾳ τισὶν ἡγεμὼν παιδείας αὐτὸς ζῆν λέγεται Ὅμηρος γενέσθαι, οἳ ἐκεῖνον ἠγάπων ἐπὶ συνουσίᾳ, καὶ τοῖς ὕστερον ὁδόν τινα παρέδοσαν βίου Ὁμηρικήν; ὥσπερ Πυθαγόρας αὐτός τε διαφερόντως ἐπὶ τούτῳ ἠγαπήθη, καὶ οἱ ὕστεροι, ἔτι καὶ νῦν Πυθαγόρειον τρόπον ἐπονομάζοντες τοῦ βίου, διαφανεῖς πη δοκοῦσιν εἶναι ἐν τοῖς ἄλλοις.—Οὐδ' αὖ, ἔφη, τοιοῦτον οὐδὲν λέγεται. Ὁ γὰρ Κρεώφυλος (99), ὦ Σώκρατες, ὁ τοῦ Ὁμήρου ἑταῖρος, τοῦ ὀνόματος ἂν γελοιότερος ἔτι πρὸς παιδείαν φανείη, εἰ τὰ λεγόμενα περὶ Ὁμήρου ἀληθῆ ἐστι. Λέγεται γάρ που, ὡς πολλὴ ἀμέλεια (1) περὶ αὐτὸν ἦν ἐπ' αὐτοῦ ἐκεί-

(98) *Τῶν μὲν τοίνυν*. Plato, pag. 512, F.

(99) *Κρεώφιλος*. Ita etiam Plato. At Eustathius, *Iliad.*, B, pag. 330 extrema, et Suidas, *Κρεώφυλον* scribunt, per *υ*. Suidæ Astyclis filius, patria Chius aut Samius dicitur : Eustathio Samius διωρισμένως. Is Homerum hospitio cum excepisset, ἔλαβε δῶρον· ἐξ αὐτοῦ τὴν ἐπιγραφὴν τοῦ ποιήματος, ὃ καλοῦσιν Οἰχαλίας ἅλωσιν· τουτέστιν, ἔσχεν εἰς ἀντίδοσιν ἐξ Ὁμήρου, τὸ μὴ ἐπιγράψαι τὸ βιβλίον ἑαυτῷ, ἀλλὰ τῷ φίλῳ Κρεωφύλῳ. Alii poematis auctorem Creophylum ipsum agnoscunt, quod tamen Homero propter hospitii necessitudinem inscripserit. Unde Callimachus hanc isti poemati vocem attribuit,

Τοῦ Σαμίου πόνος εἰμὶ, δόμῳ ποτὲ θεῖον Ὅμηρον
Δεξαμένου· Ὁμήρειον δὲ καλεῦμαι
Γράμμα· Κρεωφύλῳ, Ζεῦ φίλε, τοῦτο μέγα.

Trunci versus. Nam secundus, opinor, πεντάμετρος esse debuit, tertius iterum ἑξάμετρος, quartus est integer. Nihil tamen ex sensu detractum. Addit Eustathius nonnullos Creophylum istum Homeri præceptorem appellasse. At Platoni hoc loco non tantum nomine, sed etiam institutione ridiculus est, quod in Homeri præceptorem cadat. Et subobscurum est, quod insinuat, quam ridiculus ipse fuerit, ex iis quæ de Homero traduntur, intelligi; nisi τοῦ γελοίου causam inde sumat, quod ei carmini nomen suum inscribi pateretur, cujus parens Homerus esset.

(1) *Πολλὴ ἀμέλεια*. Incertum est utrum adversus Homerum Creophylus, an Homerus erga Creophylum negligentior fuerit; an denique neglectus a suis Creophylus, etiam dum Homerus viveret. Eamdem in versione ambiguitatem retinuit, contemptum quidem illum in Creophylum cadere, vel eo probabile fit quod ridiculus Platoni dicatur. Nec veri tamen absimile, quin Homero conveniat, quem sui omnes, ut paulo post significat, errare passim et vagari paterentur.

ζη.— Λέγεται γὰρ οὖν, ἦν δ' ἐγώ. Ἀλλ' οἴει, A ... εἰ τῷ ὄντι οἷός τε ἦν παιδεύειν ἀνθρώ- ... βελτίους ἀπεργάζεσθαι Ὅμηρος, ἅτε περὶ ... οὐ μιμεῖσθαι, ἀλλὰ γινώσκειν δυνάμενος, οὐκ πολλοὺς ἑταίρους ἐποιήσατο, καὶ ἐτιμᾶτο, καὶ ... ὑπ' αὐτῶν; Ἀλλὰ Πρωταγόρας (2) μὲν ἄρα ...ίτης, καὶ Πρόδικος ὁ Κεῖος, καὶ ἄλλοι πάμ- ...δύνανται τοῖς ἐφ' ἑαυτῶν παρεστάναι (3) ...γιγνόμενοι, ὡς οὔτε οἰκίαν οὔτε πόλιν τὴν αὐ- ...ῶν (4) οἷοί τε ἔσονται, ἐὰν μὴ σφᾶς αὐτῶν ...δείας ἐπιστατήσωσι, καὶ ἐπὶ ταύτῃ τῇ σοφίᾳ σφόδρα φιλοῦνται, ὥστε μόνον οὐκ ἐπὶ ταῖς κε- ...περιφέρουσιν αὐτοὺς οἱ ἑταῖροι· Ὅμηρον δὲ ...π' ἐκείνου, εἴπερ οἷός τε ἦν πρὸς ἀρετὴν ὀνι- ...θρώπους, ἢ Ἡσίοδον, ῥαψῳδεῖν ἂν περιιόντας ... οὐχὶ μᾶλλον ἂν αὐτῶν ἀντείχοντο ἢ τοῦ B ... καὶ ἠνάγκαζον παρὰ σφίσιν οἴκοι (5) εἶναι; ...ἔπειθον, αὐτοὶ ἂν ἐπαιδαγώγουν, ὅπῃ ᾖεσαν, ...ῶς παιδείας μεταλάβοιεν;— Παντάπασιν, ἔφη, ..., ὦ Σώκρατες, ἀληθῆ λέγειν.—Οὐκοῦν τιθῶ- ... Ὁμήρου ἀρξάμενοι, πάντας τοὺς ποιητι- ...μητὰς εἰδώλων ἀρετῆς εἶναι, καὶ τῶν ἄλλων ... ποιοῦσι, τῆς δ' ἀληθείας οὐχ ἅπτεσθαι· ἀλλ', νῦν δὴ ἐλέγομεν, ὁ ζωγράφος σκυτοτόμον ποιή- ...σοντα εἶναι, αὐτὸς δὲ οὐκ ἐπαΐων περὶ σκυτο- ... καὶ τοῖς μὴ ἐπαΐουσιν, ἐκ τῶν χρωμάτων δὲ ...ημάτων θεωροῦσι. — Πάνυ μὲν οὖν. — Οὕτω ..., καὶ τὸν ποιητικὸν φήσομεν χρώματα ἄττα (6) τῶν τεχνῶν τοῖς ὀνόμασι καὶ ῥήμασιν ἐπι- ...ζειν, αὐτὸν οὐκ ἐπαΐοντα, ἀλλ' ἢ μιμεῖσθαι, C ...έροις τοιούτοις ἐκ τῶν λόγων θεωροῦσι δοκεῖν· περὶ σκυτοτομίας τι λέγῃ ἐν μέτρῳ καὶ καὶ ἁρμονίᾳ, πάνυ εὖ δοκεῖν λέγεσθαι, ἐάν τε ...ρατηγίας, ἐάν τε περὶ ἄλλου ὁτουοῦν. Οὕτω ...ὐτὰ ταῦτα μεγάλην τινὰ κήλησιν ἔχει· ἐπιγυ- ... (7) γε τῶν τῆς μουσικῆς χρωμάτων, τάδε ...τῶν, αὐτὰ ἐφ' ἑαυτῶν λεγόμενα, οἶμαί σε εἰ- ... φαίνεται. Τεθέασαι γὰρ, ἢ οὔ; —Ἔγωγ', Καὶ τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων, εὖ μοι ἔχειν ...αχέα ἄττα τῶν Πλάτωνος διελθεῖν, δι' ὧν λο- ...ον τὸν περὶ Θεοῦ καὶ προνοίας συνίστησι λό- ...ς Ἑβραίων κἂν τούτῳ παριστάμενος δόγμασι. ... θεασώμεθα, ὅπως τὰς δόξας τῶν ἀθέων ... D

quemadmodum Pythagoras, cum ipse per se multorum hoc in genere approbationem habuit plane singularem, tum etiam exstitere deinceps, qui Pythagoream, ut vocant, vitæ rationem hodieque profitentes, inter cæteros eminere videantur.—Ne id quidem. Nam Creophilus quidem, o Socrates, is qui Homeri socius fuisse dicitur, disciplina forte magis, quam nomine ipso ridiculus appareat, si vera modo sint, quæ de Homero circumferunt. Quippe, illum enim, etiam dum viveret, ab suis æqualibus neglectum admodum fuisse narrant. — Narrant sane, inquam. Putasne vero, mi Glauco, Homerum, si vere homines tanquam in eorum cognitione potius quam imitatione versatus, instituere ac meliores efficere potuisset, amicos sibi sodalesque **620** plurimos comparaturum non fuisse, a quibus et observaretur et amaretur? Enimvero cum et Protagoras Abderites, et Prodicus ille Chius, aliique permulti, æqualibus suis quibus familiariter utuntur, persuadere possint, futurum uti nunquam ipsi rem familiarem aut publicam administrare queant nisi eorum studiis et eruditioni præfuerint, ejusque sapientiæ vi tantum sibi tamque vehementem sectatorum suorum amorem concilient, ut tantum non in capite ab iis ferantur : Homerum, obsecro, vel Hesiodum, si operam hominibus ad capessendam virtutem navare possent, ætatis suæ homines carmina sua cantitando, vagari passim et errare paterentur, ac non eos potius auro ipso chariores haberent, ac vel in ædium suarum parte collocarent, vel si minus hoc ab iis impetrarent, tandiu certe illorum, ubicunque degerent, præceptis informarentur, dum satis in eorum disciplina profecissent? — Verissime, o Socrates, id abs te dictum arbitror. — Maneat igitur poetas omnes, Homero ipso agmen ducente, virtutis ac cæterorum, de quibus aliquando scribunt, simulacra tantum imitari, veritatem ipsam nunquam attingere. Videlicet, quemadmodum paulo ante dicebamus, pictor, qui de arte coriaria nihil unquam inaudierit, coriarium tamen sic effingit, ut artis ejusdem imperitis, atque unam colorum ac figurarum speciem intuentibus, coriarius videatur.—Utique.—Eodem plane modo poetam, opinor, dixerimus, hospitem alioqui ac peregrinum in arti... tantum imitari noverit, sic nomina tamen et vocabula singularum coloribus quibusdam ..., ut rem ipsam, qui speciem unam orationis attendunt, videre sibi videantur. Quare sive de ..., sive de imperatoria, sive de qualibet alia re, versu numerose ac modulate cecinerit, egregi... locutus putetur. Tantam natura sua concentus ille suavior demulcendi vim habet. Nam poe...ra, dum per sese, atque illis musicæ nudata coloribus audiuntur, qualia demum videri so-

...ταγόρας. Notissimus hic, vel philosophus, ...ta, ex Diogene, Athenæo, Suida, Platone ...ra, et alibi passim, et al. Diogenes Thu... nominat, quos legibus instituerit : forte ...nis pulsus, eam in Italiæ oram, Pythagoræ ... et disciplina jam celebrem migrasset. Nec ... ignotior, patria, Κεῖος, hoc est *Ceus*, non ... Χῖος, id est *Chius*, ut hanc in editionem, ...modum et in Ficini versionem, irrepsit. ... consule, qui eum Protagoræ discipulum ...adit. Huic Xenophon, *Memorabil.* II, p. 737, opus attribuit de Hercule in bivio, quem hinc inde Virtus et Voluptas allicerent. Quæ civitas ejus aut præceptis, aut legibus usa fuerit, non reperio.

(3) *Παρεστάναι*. Malim παριστάναι, ex Platone.

(4) *Οἰκεῖν*. Plato, διοικεῖν.

(5) *Οἴκοι*. Hanc vocem Plato non agnoscit.

(6) *Ἑκάστῳ*. Plato, ἑκάστων. Neutrum satis mihi probatur; mallem ἑκάστῃ.

(7) *Ἐπιγυμνωθέντα*. Purior ac tersior Platonis lectio est, ἐπεὶ γυμνωθέντα γε τ. τ. μ. χ. τὰ τῶν ποιητῶν, etc.

leant, satis, opinor, intelligis. An tu sic ea aliquando spectasti? — Equidem, inquit ille. » At his ita constitutis placet hic etiam ex Platone pauca quædam attexere, quibus longe sapientius cum de Deo, tum de divina Providentia philosophatur, Hebræorum etiam hoc in genere doctrinam secutus. Ac primum hominum impiorum ac divinitatem funditus exterminantium sententias, quemadmodum exponat, videamus.

621 CAPUT L.

De atheorum opinione. Ex Legum *decimo.*

« Docent, inquit Plato, nonnulli, res omnes seu quæ nunc fiunt, seu quæ factæ jam, seu quæ deinceps futuræ sunt, vel natura, vel arte, vel casu fieri. — Præclare id quidem. — Probabile sane fuerit, eruditos homines recte locutos esse. Nos tamen eorum vestigiis insistentes, quid ii porro senserint, qui eorum ex disciplina profecti sunt, videamus. — Videamus hercle. — Videntur, inquiunt, maxima quæque ac præstantissima, vel natura vel casu; minora vero arte fieri : quæ videlicet majorum ac principum naturæ operum copiam nacta, minima deinceps illa fingat atque moliatur, quæ artificiosa vulgo nominamus. — Cujusmodi est quod ais? — Rem ita clarius accipe. Ignem, aquam, terram et aerem, sic natura simul et casu exsistere volunt, nihil ut eorum ab arte pendeat. Similiter quæ loco post ea secundo recensentur corpora, hoc est rerum terrestrium, solis, lunæ, siderumque omnium, ex quatuor illis, anima licet omnino carentibus, esse conflata : quæ deinde pro suæ quæque vis facultatisque fortuna huc aut illuc ferantur, atque ubi concurrerint, familiarius inter sese conveniant, calida cum frigidis, cum humidis arida, mollia cum duris, itaque de cæteris, quæ rerum contrariarum temperatione, casu quidem, sed tamen necessario commiscentur. Atque hoc penitus modo, et cœlum universum, et quæ cœlo continentur omnia, animantes simul plantasque omnes. cum tempestatibus item omnibus, quæ ex superioribus illis oriantur, exstitisse, non jam vi mentis aut numinis, aut artis alicujus, ut aiunt, verum, uti jam dicebamus, naturæ solum et casus. Artem porro ab illis ipsis deinde procreatam, mortalem ex mortalibus, nonnullos postea lusus peperisse, qui parum admodum veritatis habeant, sed potius simulacra quædam, cum iis tamen affinitate conjuncta videantur; cujusmodi ea sunt quæ a pictura, musica, et aliis ejusdem conditionis artibus proficiscuntur. Quod si nonnullæ interdum artes serium quidpiam maturumque producant, eas demum esse, quæ vim cum natura suam conjungant, quales medicina, agricultura et gymnastica esse possint. Quin etiam illi civilem doctrinam, nonnisi particulam quamdam esse do-

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ν'.

A *Περὶ τῆς τῶν ἀθέων δόξης. Ἀπὸ τοῦ δεκάτου τῶν* Νόμων.

« Λέγουσί πού (8) τινες, ὡς πάντα ἐστὶ τὰ πράγματα γιγνόμενα, καὶ γενόμενα, καὶ γενησόμενα, τὰ μὲν φύσει, τὰ δὲ τέχνῃ, τὰ δὲ διὰ τύχην. — Οὐκοῦν καλῶς. — Εἰκός γέ τοί που σοφοὺς ἄνδρας ὀρθῶς λέγειν. Ἑπόμενοί γε (9) μὴν αὐτοῖς, σκεψώμεθα τοὺς ἐκεῖθεν, τί ποτε καὶ τυγχάνουσι διανοούμενοι. — Πάντως. — Ἔοικε, φασὶ, τὰ μὲν μέγιστα αὐτῶν καὶ κάλλιστα ἀπεργάζεσθαι φύσιν καὶ τύχην, τὰ δὲ σμικρότερα τέχνην· ἣν δὴ παρὰ φύσεως λαμβάνουσαν τὴν τῶν μεγάλων καὶ πρώτων γένεσιν ἔργων πλάττειν καὶ τεκταίνεσθαι πάντα τὰ σμικρότατα, ἃ δὴ τεχνικὰ πάντες προσαγορεύομεν. — Πῶς λέγεις; — Ὧδέ πῃ σαφέστερον ἐρῶ. Πῦρ, καὶ ὕδωρ, καὶ γῆν, καὶ ἀέρα, φύσει πάντα εἶναι καὶ τύχῃ φασὶ, τέχνῃ δὲ οὐδὲν τούτων· καὶ τὰ μετὰ ταῦτα αὖ σώματα, γῆς τε καὶ ἡλίου καὶ σελήνης, ἄστρων τε πέρι, διὰ τούτων γεγονέναι, παντελῶς ὄντων ἀψύχων· τύχῃ δὲ φερόμενα τῇ τῆς δυνάμεως ἕκαστα ἑκάστων, ᾗ συμπέπτωκεν, ἁρμόττοντα οἰκείως πως θερμὰ ψυχροῖς, ἢ ξηρὰ πρὸς ὑγρὰ, καὶ μαλακὰ πρὸς σκληρὰ, καὶ πάντα ὁπόσα τῇ τῶν ἐναντίων κράσει κατὰ τύχην ἐξ ἀνάγκης συνεκράθη. Ταύτῃ καὶ κατὰ ταὐτὰ οὕτω γεγεννηκέναι (10) τόν τε οὐρανὸν ὅλον καὶ πάντα ὁπόσα ἂν κατ' οὐρανὸν, καὶ ζῶα αὖ, καὶ φυτὰ ξύμπαντα, ὡρῶν πασῶν ἐκ τούτων γενομένων, οὐ διὰ νοῦν, φασὶν, οὐδὲ διά τινα θεὸν, οὐδὲ διὰ τέχνην, ἀλλ' ὃ λέγομεν, φύσει καὶ τύχῃ. Τέχνην δὲ ὕστερον ἐκ τούτων ὑστέραν γενομένην, αὐτὴν θνητὴν ἐκ θνητῶν, ὕστερα γεγεννηκέναι παιδιάς (11) τινας, ἀληθείας οὐ σφόδρα μετεχούσας, ἀλλ' εἴδωλ' ἄττα ξυγγενῆ ἑαυτῶν (12), οἷα γραφικὴ γεννᾷ καὶ μουσικὴ καὶ ὅσαι ταύταις εἰσὶ συνέριθοι τέχναι. Αἱ δ' εἴ τι καὶ σπουδαῖον ἄρα γεννῶσι τῶν τεχνῶν, εἶναι ταύτας, ὁπόσαι τῇ φύσει ἐκοίνωσαν τὴν αὐτῶν δύναμιν, οἷον αὖ ἰατρικὴ, καὶ γεωργικὴ, καὶ γυμναστική. Καὶ δὴ καὶ τὴν πολιτικὴν σμικρόν τι μέρος εἶναί φασι, κοινωνοῦν φύσει, τέχνῃ δὲ τὸ πολύ. Οὕτω δὲ καὶ τὴν νομοθεσίαν πᾶσαν οὐ φύσει, τέχνῃ δὲ, ἧς οὐκ ἀληθεῖς εἶναι τὰς θέσεις. — Πῶς λέγεις; — Θεοὺς, ὦ μακάριε, πρῶτον εἶναί φασιν οὗτοι τέχνῃ, οὐ φύσει, ἀλλά τισι νόμοις, καὶ τούτους ἄλλους ἄλλῃ (13), ὅπῃ ἕκαστοι ἑαυτοῖς συνωμολόγησαν νομοθετούμενοι (14). Καὶ δὴ καὶ τὰ καλὰ φύσει μὲν ἄλλα εἶναι, νόμῳ δὲ ἕτερα· τὰ δὲ δὴ δίκαια οὐδ' εἶναι τὸ παράπαν φύσει,

(8) *Λέγουσί που.* Plato, *Leg.* x, pag. 665, H.

(9) *Ἑπόμενοί γε.* Ficinus hæc non satis ex philosophi mente : *Quare sequamur ipsos, inquiramusque quidnam intellexerint.*

(10) *Οὕτω γεγεννηκέναι.* Quid si ὄντως γεγονέναι, ut paulo ante, c. 3, διὰ τούτων γεγονέναι. Nec enim οὕτω cum ταὐτῇ, et κατὰ ταὐτά, sine intolerabili ταὐτολογίᾳ conjungi potest; nec γεγεννηκέναι quo referatur, quidquam habet.

(11) *Παιδιάς.* Plato, παιδείας. Ficinus, *res.* Malui παιδιάς cum Eusebio; mox enim sequitur κατ' ἀνθυποφοράν, et αἱ δ' εἴ τι καὶ σπουδαῖον ἄρα γεννῶσι. Ex aliis igitur παιδιάς τινας exsistere vult, ex aliis σπουδαῖόν τι nasci utcunque concedit.

(12) *Ἑαυτῶν.* Quorum, obsecro? An [illegible]? Ridicula esset ista sententia, imo nulla. Scribendum igitur αὐτῶν, ut referatur ad θνητῶν, aut αὐτῆς ut cum ἀληθείας conjungatur.

(13) *Ἄλλῃ.* Plato, ἄλλοις.

(14) *Νομοθετούμενοι.* Ficinus, pro νομοθετοῦντας

μισθητοῦντας διατελεῖν ἀλλήλοις, καὶ μεταπι- ς ἀεὶ ταῦτα· ἃ δ' ἂν μετάθωνται καὶ ὅταν, τότε κασπα εἶναι, γιγνόμενα τέχνῃ καὶ τοῖς νόμοις, ἢ τινι φύσει. Ταῦτ' ἐστὶν, ὦ φίλοι, ἅπαντα σοφῶν παρὰ νέοις ἀνθρώποις, ἰδιωτῶν (15) ιητῶν, φασκόντων εἶναι τὸ δικαιότατον, ὅ τί κᾷ βιαζόμενος. Ὅθεν ἀσέβειαί τε ἐμπίπτουσιν ους νέοις, ὡς οὐκ ὄντων θεῶν οἵους ὁ νόμος ττει διανοεῖσθαι δεῖν· στάσεις δὲ διὰ ταῦτα, ν πρὸς τὸν κατὰ φύσιν βίον ὀρθὸν, ὅς ἐστι τῇ κρατοῦντα ζῆν τῶν ἄλλων, καὶ μὴ δουλεύοντα κατὰ νόμον. — Οἷον διελήλυθας, ὦ ξένε, λόγον, ν λώβην ἀνθρώπων νέων δημοσίᾳ πόλεσί τε ις οἴκοις! » Καὶ μεθ' ἕτερά φησιν· « Ἀλλὰ ιν, λέγε μοι, Κλεινία, καὶ σύ· κοινωνὸν γὰρ ναι τῶν λόγων· κινδυνεύει γὰρ ὁ λέγων ταῦτα ὕδωρ, καὶ γῆν, καὶ ἀέρα, πρῶτα τῶν πάντων ι εἶναι, καὶ τὴν φύσιν ὀνομάζειν ταῦτα αὐτὰ, ἐκ τούτων ὕστερον. Ἔοικε δὲ οὐ κινδυνεύ- λ' ὄντως σημαίνειν ταῦτα ἡμῖν τῷ λόγῳ. — ν οὖν. — Ἆρ' οὖν πρὸς Διὸς οἷον πηγήν τινα δόξης ἀνευρήκαμεν ἀνθρώπων, ὁπόσοι πώ- ν περὶ φύσεως ἐφήψαντο ζητημάτων; Σκό- να λόγον ἐξετάζων· οὐ γὰρ σμικρόν γε τὸ δια- εἰ φανεῖεν οἱ λόγων ἁπτόμενοι ἀσεβῶν ἄλλοις όντες μηδὲ εὖ τοῖς λόγοις, ἀλλ' ἐξημαρτημέ- μένοι. — Δοκεῖ τοίνυν μοι ταῦτα οὕτως ἔχειν. ς, ἀλλ' ὅπῃ δὴ, πειρῶ φράζειν. — Ἔοικε τοί- εστέρων ἁπτέον εἶναι λόγων. » Καὶ μετὰ βρα- λέγει· « Ψυχὴν, ὦ ἑταῖρε, ἠγνοηκέναι κινδυ- μὲν ὀλίγου ξύμπαντες, οἷόν τε ὂν τυγχάνει, αμιν ἣν ἔχει, τῶν τε ἄλλων αὐτῆς πέρι καὶ γενέσεως ὡς ἐν πρώτοις ἐστὶ, σωμάτων ἔμ- (16) πάντων γενομένη, καὶ μεταβολῆς τε καὶ μετακοσμήσεως ἁπάσης ἄρχει παντὸς μᾶλ- δ' ἔστι ταῦτα οὕτως, ἆρ' οὐκ ἐξ ἀνάγκης τὰ συγγενῆ πρότερα ἂν εἴη γεγονότα τῶν σώματι ντων, οὔσης γε αὐτῆς πρεσβυτέρας ἢ σώμα- Ἀνάγκη. — Δόξα δὴ καὶ ἐπιμέλεια, καὶ νοῦς, η, καὶ νόμος, σκληρῶν, καὶ μαλακῶν, καὶ καὶ κούφων πρότερα ἂν εἴη· καὶ δὴ καὶ τὰ καὶ πρῶτα ἔργα καὶ πράξεις τέχνης ἂν γίγνοι- ι ἐν πρώτοις· τὰ δὲ φύσει καὶ φύσις, ἣν οὐκ ὗτοι (17) ἐπονομάζουσι, τούτου ὕστερα, καὶ ἂν ἐκ τέχνης εἴη καὶ νοῦ. — Πῶς; — Οὐκ φύσιν βούλονται λέγειν γένεσιν τὴν περὶ τὰ εἰ δὲ φανήσεται ψυχὴ πρῶτον, οὐ πῦρ, οὐδὲ ψυχὴ δ' ἐν πρώτοις (18) γεγενημένη, σχεδὸν λέγοιτ' ἂν εἶναι διαφερόντως φύσει (19).

A cent, quæ cum in naturæ, tum in artis multo magis communionem ac societatem vocetur. **622** Sic totam istam leges condendi rationem ab arte potius quam abs natura proficisci, cujus etiam sanctiones atque principia veritate careant. — Quo tu ista sensu? — Deos, vir optime, in primis isti volunt, non jam natura, sed arte, hoc est legibus quibusdam exsistere, adeoque alios aliter se habere, prout inter sese, legibus instituti, magis minusve conveniant. Ex bonis similiter, alia natura, lege alia fieri. Res autem justas, naturæ vi nullas omnino esse; at in iis definiendis homines ab aliis alios perpetuo dissentire, novaque subinde statuere. Quæ vero, et quandocunque sanxerint, ea tum demum valere, non utique natura, sed arte ac legibus constituta. B Hæc omnia, o amici, partim a doctis hominibus, partim ab idiotis et poetis apud juniores celebrantur, quorum vox ea communis est, æquissimum id esse quod per vim extorseris. Quo fit, ut juniores illi cum impietatem imbibant, quod eos tales deos esse non credant, quales ut habeantur legibus sancitum est : tum etiam mutuis propterea dissensionibus laborent, dum ad rectam vitam naturæque consentaneam pertrahere conantur, quæ quidem alia revera non sit, quam ut quomodo verum erit, aliorum dominus vivas, nec aliis ex legis præscripto servias. — O quam tu rem, mi hospes, quamque gravem juniorum pestem, cum in civitatibus publice, tum privatim domi grassantem aperuisti! » — C Et paucis quibusdam interjectis : « Verum, inquit, mi Clinia, hoc rursum mihi responde, tecum enim rationes istæ communicari debent. Nonne qui ita loquatur, is quatuor illa ignem, aquam, terram, aerem, omnium omnino prima statuere, eadem naturam appellare, animamque posterius ex illis ipsis conflare videatur? Quanquam non videtur certe quidem, verum nobis id plane hoc loquendi genere significat. — Ita prorsus. — Nunquid igitur stolidæ hominum eorum opinionis quemdam quasi fontem reperimus, qui rerum naturalium quæstiones unquam attigerint? Ac mihi, quæso, rem totam diligentius considera. Nec enim parum interest, si qui et hanc impietatis doctrinam sectantur ipsi, et aliis ejusdem auctores sese doctoresque profitentur, eos D non recte suis illis argumentis, at perperam abuti, fallique constiterit. — Mihi quidem videtur ita res habere. Et mihi quoque rem probas. Sed age tamen, eamque nobis clarius si potes eloquere. — At insolentiorem mihi disputationem imponis. »

it; vertit enim, *prout singuli secum consen- ege sanxerunt.* Rectius multo de diis ipsis, diversitate diversis, intelligas.

(15) *Ἰδιωτῶν*. Quare Ficinus ἰδιώτας *scriptores* non video.

(16) *Σωμάτων ἔμπροσθεν*. Hoc argumentum, orum immortalitatem concludit, uberius ione persequitur.

(17) *Οὗτοι αὐτοί*, etc. Plato hæc ita legit, ὀρ- νομάζουσιν αὐτὸ τοῦτο, ὕστερα, etc. Quæ ve- rior lectio est. Sane apud Eusebium τούτου ὕστερα, in τούτων ὕστερα mutandum esset.

(18) *Ψυχὴ δ' ἐν πρώτοις*. Platonica redundantia est, quæ in sequentibus etiam cernitur, cum addit ἂν ψυχήν τις ἐπιδείξῃ πρεσβυτέραν οὖσαν σώματος. Tu, si placet, Græca cum Ficini versione compone.

(19) *Διαφερόντως φύσει*, etc. Corrigendus hic ex Platone locus, apud quem ita legitur, διαφερόντως, ὅτι φύσει ταῦτά ἐσθ' οὕτως ἔχοντα, etc.

Iterumque post pauca, « Videntur, inquit, o amice, plerique omnes ignorasse, tum quid anima sit, tum quas ipsa vires habeat, nec in cæteris modo quæ ejus propria sunt, verum etiam in ejusdem ortu hospites ac peregrini fuisse, **623** cum eam et in rerum principum numero, et corporibus omnibus priorem, adeoque præ cæteris causam illis ac fontem mutationis omnis ac diversitatis esse nescierint. Quod quidem si verum est, nonne continuo sequitur, ut quæ ad animæ rationem pertinent, eadem, ut corpore antiquior anima est, sic omnibus quæ corpori tribuuntur, necessario priora habeantur? — Omnino sequitur. — Igitur opinio, cura, mens, ars, atque lex, duris et mollibus, gravibus et levibus priores sint oportet. Imo etiam magna illa primaque opera, similesque actiones, ad artem referentur, quotquot primorum in classe ac numero censebantur. Quæ vero natura fiunt, ipsaque adeo natura (quam quidem isti perperam hoc appellant nomine) posterior illis fuerit, atque ab arte simul ac mente initium aliquod habuerit. — Qui tandem istuc? — Nempe, naturam isti, generationem primis in rebus versantem dici oportere, non recte defendunt. Atqui si animam, aut primam', aut certe cum primis, non ignem vel aerem, natam esse constiterit; simul etiam optime ac præcipuo quodam jure dicatur, illas ipsas naturæ vi consistere; si modo animam corpore antiquiorem esse demonstraris : secus vero, nunquam. — Verissime loqueris. »

Ταῦτ' ἔσθ' οὕτως ἔχοντα, ἂν ψυχήν τις ἐπιδείξῃ πρεσβυτέραν οὖσαν σώματος, ἄλλως δὲ οὐδαμῶς. — Ἀληθέστατα λέγεις.

CAPUT LI.

Quemadmodum Plato de Deo philosophetur.

« Age ergo, inquit Plato, si Deus nobis unquam invocandus fuit, nunc quidem id omnino faciendum. Itaque hanc ad disputationem, quæ tota deorum est, utpote qua illos esse demonstrandum suscipimus, eorum opem omni studio imploremus : simulque arrepto hoc tanquam certo quodam securoque fune, propositum nobis sermonem ineamus. Ac mihi quidem hoc in genere, admodum probatur ea ratio, ut perinde ac si quis me certis quibusdam interrogationibus percunctetur, sic vicissim ei respondeam, hunc in modum. Utrum, mi hospes (roget me quispiam), ita consistunt omnia, ut moveatur nihil; an omnino secus? An potius moventur alia, alia quiescunt? Cui ego, Moventur, inquam, alia, alia quiescunt. — Nunquid igitur certo quodam in loco, vel quiescunt illa, vel moventur? — Plane. — Et alia quidem in una aliqua sede id faciunt, alia in pluribus. Vin' tu, inquam, uno in loco ea moveri, quæ consistentium in medio vim rationemque sortiuntur; quo modo circulorum, quos stare dicimus, **624** conversio volvitur? — Equidem, inquit. » Tum interjectis quibusdam ita subjungit : « Pergamus vero, inquit, eamdemque porro quærendi pariter ac respondendi rationem teneamus. Si orta simul omnia, ut istorum plerique asseverare audent, per sese constitere, quem tandem, ex iis quos ante posuimus, excitatum in illis esse motum oportebit? Eum videlicet, quo quid se ipsum moveat. Nec enim ab alio quopiam ea mutarentur, nisi aliqua prius in iis ipsis mutatio contingeret. Principium igitur illud primumque motuum omnium, qui vel in quiescentibus, vel in iis quæ moventur, excitatur, eum

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΑ'.

Ὡς ὁ Πλάτων τὸν περὶ Θεοῦ κατασκευάζει λόγον.

« Ἄγε δὴ (20) Θεὸν (21) εἴ ποτε παρακλητέον ἡμῖν, νῦν ἔστω τοῦτο οὕτω γενόμενον· ἐπί γε ἀπόδειξιν τὴν αὐτῶν, ὡς εἰσὶ, σπουδῇ πάσῃ παρακεκλήσθω (22). Ἐχόμενοι δὲ (23) ὥς τινος ἀσφαλοῦς πείσματος, ἐπιβαίνωμεν εἰς τὸν νῦν λόγον. Καί μοι ἐλεγχομένῳ περὶ τὰ τοιαῦτα, ἐρωτήσεσι τοιαῖσδε ἀσφαλέστατα ἀποκρίνεσθαι φαίνεται κατὰ τάδε (24)· Ὦ ξένε, ὁπόταν φῇ τις, ἆρα ἕστηκε μὲν πάντα, κινεῖται δὲ οὐδὲν, ἢ τούτῳ πᾶν τοὐναντίον; ἢ τὰ μὲν αὐτῶν κινεῖται, τὰ δὲ μένει; Τὰ μὲν κινεῖταί που, φήσω, τὰ δὲ μένει. — Μῶν οὖν οὐκ ἐν χώρᾳ τινὶ τά τε ἑστῶτα ἕστηκε, καὶ τὰ κινούμενα κινεῖται; — Πῶς γὰρ οὔ; — Καὶ τὰ μέν γε ἐν μιᾷ ἕδρᾳ που τοῦτο ἂν δρῴη, τὰ δὲ ἐν πλείοσι. Τὰ τὴν τῶν ἑστώτων ἐν μέσῳ λαμβάνοντα δύναμιν, λέγεις (φήσομεν) ἐν ἑνὶ κινεῖσθαι, καθάπερ ἡ τῶν ἑστάναι λεγομένων κύκλων στρέφεται περιφορά; — Ναί. » Καὶ ἑξῆς ἐπιλέγει· « Ἔτι καὶ τῇδε (25) εἴπωμεν, καὶ ἀποκρινώμεθα πάλιν ἡμῖν αὐτοῖσιν. Εἰ σταίη πως τὰ πάντα ὁμοῦ γενόμενα, καθάπερ πλεῖστοι τῶν τοιούτων τολμῶσι λέγειν, τίνα ἄρα ἐν αὐτοῖς ἀνάγκη πρώτην κίνησιν γενέσθαι τῶν εἰρημένων; Τὴν αὐτὴν ἑαυτὴν δήπου κινοῦσαν. Ὑπ' ἄλλου (26) γὰρ οὐ μήποτε ἔμπροσθεν μεταπέσῃ, μηδεμιᾶς γ' ἐν αὐτοῖς οὔσης ἔμπροσθεν μεταπτώσεως. Ἀρχὴν ἄρα κινήσεων πασῶν, καὶ πρώτην, ἔν τε ἑστῶσι γενομένην, καὶ ἐν κινουμένοις οὖσαν, τὴν ἑαυτὴν κινοῦσαν, φήσομεν ἀναγκαίως εἶναι πρεσβυτάτην, καὶ κρατίστην μεταβολῶν πασῶν· τὴν δὲ ἀλλοιουμένην ὑφ' ἑτέρου, κινοῦσαν δὲ ἕτερα, δευτέραν. — Ἀληθέστατα λέγεις. — Ὁπότε δὴ τοίνυν ἐνταῦθά ἐσμεν τοῦ λόγου, τόδε ἀποκρινώμεθα. — Τὸ ποῖον; — Ἐὰν ἴδωμέν που ταύτην γενομένην ἐν τῷ γηΐνῳ, ἢ ἐνύδρῳ, ἢ πυροειδεῖ,

(20) Ἄγε δή, etc. Plato, *Legum* x, pag. 667, F.

(21) Θεόν. Forte θεούς, sequitur enim ἐπί γε ἀπόδειξιν τὴν αὐτῶν.

(22) *Παρακεκλήσθω*. Ita, si θεόν legamus; si θεούς, παρακεκλήσθωσαν. Apud Platonem, παρακεκλήσθων.

(23) *Ἐχόμενοι δέ*, etc. Ficinus, *rationemque ingrediamur, rudentibus tutissime tensis*. Judica.

(24) *Φαίνεται κατὰ τάδε*. Hinc emendari Plato possit, apud quem vitiose legitur, φαίνεται. Κἄπειτα δὲ, ὦ ξένε, etc.

(25) *Ἔτι καὶ τῇδε*. Plato, ibid. p. 668, D, unde sumpsimus Ἔτι pro Ἐπεί quod ante legebatur; sequentia καὶ τῇδε retinui, licet apud Platonem habeatur, δὴ καὶ τόδε.

(26) Ἄλλου. Sic Plato, non ἄλλης, ut prior editio.

μένῳ, ἢ καὶ ξυμμιγεῖ, τί ποτε φήσομεν ἐν
τῷ πάθος ἐνεῖναι; — Μῶν ἄρα με ἐρωτᾷς,
ὑπὸ προσεροῦμεν, ὅταν αὐτὸ αὐτὸ κινῇ; —
ν πῶς γὰρ οὔ; — Τί δέ; ὅταν ψυχὴν ἔν τισιν
μῶν ἄλλο (27) ἢ ταὐτὸν τούτῳ ζῆν ὁμολογη-
Οὐκ ἄλλο. — Ἔχε δή, πρὸς Διός· ἆρ' οὐκ ἂν
περὶ ἕκαστον τρία νοεῖν; — Πῶς λέγεις; —
τὴν οὐσίαν, ἓν δὲ τῆς οὐσίας τὸν λόγον, ἓν
μα· καὶ δὴ καὶ ἐρωτήσεις εἶναι περὶ τὸ ὂν
ς. — Πῶς δύο; — Τοτὲ μὲν ἡμῶν ἕκαστον
προτεινόμενον αὐτὸ τὸν λόγον ἀπαιτεῖν, τοτὲ
γον αὐτὸν προτεινόμενον ἐρωτᾷν αὖ τοὔνομα.
τὸ τοιόνδ' αὖ βουλόμεθα νῦν λέγειν; — Τὸ ποῖ-
ἔστι που δίχα διαιρούμενον εἰς ἴσα μέρη (28),
σί τε καὶ ἐν ἀριθμῷ. Τούτῳ δὴ τῷ κατ' ἀρι-
μα μὲν ἄρτιον· λόγος δὲ ἀριθμὸς διαιρούμενος
μέρη δύο. — Ναί. — Τὸ τοιοῦτον φράζω· μῶν
αὐτὸν ἑκατέρως προσαγορεύομεν, ἐάν τε, τὸν λό-
μενοι, τοὔνομα ἀποδιδῶμεν, ἐάν τε τοὔνομα,
ν, ἄρτιον ὀνόματι (29) καὶ λόγῳ, δίχα διαιρού-
ιθμὸν προσαγορεύοντες, ταὐτὸν ὄν; — Παντά-
σοῦν. — Ὧ δὴ ψυχὴ τοὔνομα, τίς τούτου λόγος;
ἄλλον, πλὴν τὸν νῦν δὴ ῥηθέντα, τὴν δυνα-
μένην ἑαυτὴν κινεῖν κίνησιν; Τὸ ἑαυτὸ κινεῖν
ν ἔχειν τὴν αὐτὴν οὐσίαν, ἣν πρὸς τοὔνομα.
πᾶς ψυχὴν προσαγορεύομεν; — Φημί γε. — Εἰ
τοῦτο οὕτως ἔχον, ἆρ' ἔτι ποθοῦμεν μὴ ἱκανῶς
ς ψυχὴν ταὐτὸν ὄν, καὶ τὴν πρώτην κίνησιν,
σιν τῶν τε ὄντων, καὶ γεγονότων, καὶ ἐσομέ-
ἁπάντων αὖ τῶν ἐναντίων τούτοις; ἐπειδή γε
ι μεταβολῆς τε καὶ κινήσεως ἁπάσης αἰτία
— Οὔκ. — Ἀλλὰ ἱκανώτατα δέδεικται ψυχὴ
ντων πρεσβυτάτη, γενομένη τε ἀρχὴ κινήσεως.
ι οὐχ ἡ δι' ἕτερον ἐν ἄλλῳ γινομένη κίνησις,
ἐν αὐτῷ μηδέποτε παρέχουσα κινεῖσθαι μη-
τέρα τε, καὶ ὁπόσων ἀριθμῶν βούλοιτο ἄν τις
ι αὐτὴν πολλοστήν, τοσούτων, σώματος οὖσα
ψύχου μεταβολή; — Ὀρθῶς. — Ὀρθῶς ἄρα,
ως, ἀληθέστατά τε, καὶ τελεώτατα εἰρηκότες
ν ψυχὴν μὲν προτέραν γεγονέναι σώματος,
σῶμα δὲ δεύτερόν τε καὶ ὕστερον ψυχῆς ἀρ-
ἀρχόμενον κατὰ φύσιν; — Ἀληθέστατα μὲν
Μεμνήμεθά γε μὴν ὁμολογήσαντες ἐν τοῖς
, ὡς εἰ ψυχὴ φανείη πρεσβυτέρα σώματος
αὶ τὰ ψυχῆς τῶν τοῦ σώματος ἔσοιτο πρεσβύ-
— Πάνυ μὲν οὖν. — Τρόποι δὲ καὶ ἤθη, καὶ
ις, καὶ λογισμοί, καὶ δόξαι ἀληθεῖς, ἐπιμέ-
καὶ μνῆμαι, πρότερα μήκους σωμάτων καὶ
, καὶ βάθους, καὶ ῥώμης εἴη γεγονότα ἄν, εἴ-
ψυχὴ σώματος. — Ἀνάγκη. — Ἆρ' οὖν τὸ μετὰ
ολογεῖν ἀναγκαῖον, τῶν τε ἀγαθῶν αἰτίαν εἶ-
ην καὶ τῶν κακῶν, καὶ καλῶν καὶ αἰσχρῶν,

A inquam motum, qui per se ipsum exsistit, mutationum omnium ut antiquissimam, ita potissimam ac præstantissimam dicamus necesse est; qui vero extrinsecus inferatur, aliaque moveat, secundo loco numerandam. — Non potuisti verius. — Nunc, quoniam huc usque devenimus, age hoc etiam respondeamus. — Quid tandem? — Si quando motum illum principem, in re aliqua vel terrestri, vel aquatili, vel ignea, seu simplex illa, seu mista fuerit, inesse videamus, quemadmodum affectam illam esse dicemus? — Rogasne, utrum eam quæ se ipsam movebit, vivere statuamus? — Ita, vivere. Quid enim aliud? Animum vero si cuipiam inesse viderimus, num aliud quid ipsum, quam hoc idem, vivere, inquam, dicemus? — Aliud nihil. — Attende per Jovem, so-
B des: annon rebus in singulis tria quidem agnoscis? — Quæ? — Primum, essentiam; alterum, essentiæ rationem; tertium denique, nomen ipsum; duoque præterea de singulis quæri posse. — Quæ duo? — Alterum quidem, dum nomine ipso proposito, rationem quærimus; alterum vero, dum ratione producta, nomen rogamus. Num vero tale quid placet etiam in præsentia dicere? — Quidnam illud? — Est nimirum in cæteris aliquid, tum etiam in numero, quod in partes æquales dividatur duas. Et in numero quidem ejus generis nomen est, par; ratio vero, numerus ipse, qui duas in partes æquales dividatur. — Sic est. — Ego vero simile quid dico. Nunquid rem eamdem utroque modo signifi-
C camus, seu dum ratio quæritur, nomen respondeamus, seu dum nomen, rationem? ita ut, tam nomine, quam ratione, parem unum eumdemque numerum bifariam divisum, appellemus? — Prorsus eamdem. — Ejus autem rei, cui nomen animus, quæ tandem ratio est? **625** Aliamne aliquam habemus quam eam, qua de paulo ante, motum, inquam, illum, qui per se ipsum exsistat? Vin' tu ejus naturæ, quam animi nomine omnes appellamus, propriam hanc rationem esse, quod se ipsam moveat? — Volo, enimvero. — Hoc autem si ita est, num aliquid præterea desideramus, quasi minus effectum adhuc probatumque fuerit, animum idem esse ac primam generationem motumque rerum, non modo quæ sint, verum etiam quæ vel fuerint, vel futuræ
D sint; itemque contrariarum illis omnium, quandoquidem semel eam mutationis ac motus omnis, omnibus causam esse constiterit? — Nihil sane. — Imo animum et rerum antiquissimam omnium, et motus principium esse, satis superque demonstratum est. Nonne igitur impressus alteri aliunde motus, quique nunquam efficiat, ut se ipsum quidquam

(27) Μῶν ἄλλο, etc. Ficinus, *Num ob aliud vivum, quam ob hoc putabimus? Ob hoc ipsum.* [illegible] ἔν τινι, non ἔν τισι, et τούτῳ pro ταύτῃ sumpsit. At Plato nondum id agit, ut corpus vivere ostendat, sed tantum, ut animum per sese vivere doceat. Forte τοῦτο pro τούτῳ reperietur.

(28) Εἰς ἴσα μέρη. Hæc Plato non habet.

(29) Ἄρτιον ὀνόματι, etc. Ficinus legit, ὀνόματι, καὶ λόγῳ δίχα διαιρούμενον, ut ἄρτιον cum solo ὀνόματι, et διαιρούμενον cum λόγῳ conjungatur. Nec displicet ea distinctio. Utramque tamen editionem secutus sum, quod in lectione major quædam, et qualis a Platone postulatur, ὀνόματος et λόγου conjunctio videatur.

Rursumque post pauca, « Videntur, inquit, o amice, plerique omnes ignorasse, tum quid anima sit, tum quas ipsa vires habeat, nec in cæteris modo quæ ejus propria sunt, verum etiam in ejusdem ortu hospites ac peregrini fuisse, **623** cum eam et in rerum principum numero, et corporibus omnibus priorem, adeoque præ cæteris causam illis ac fontem mutationis omnis ac diversitatis esse nescierint. Quod quidem si verum est, nonne continuo sequitur, ut quæ ad animæ rationem pertinent, eadem, ut corpore antiquior anima est, sic omnibus quæ corpori tribuuntur, necessario priora habeantur? — Omnino sequitur. — Igitur opinio, cura, mens, ars, atque lex, duris et mollibus, gravibus et levibus priores sint oportet. Imo etiam magna illa primaque opera, similesque actiones, ad artem referentur, quotquot primorum in classe ac numero censebantur. Quæ vero natura fiunt, ipsaque adeo natura (quam quidem isti perperam hoc appellant nomine) posterior illis fuerit, atque ab arte simul ac mente initium aliquod habuerit. — Qui tandem istuc? — Nempe, naturam isti, generationem primis in rebus versantem dici oportere, non recte defendunt. Atqui si animam, aut primam', aut certe cum primis, non ignem vel aerem, natam esse constiterit; simul etiam optime ac præcipuo quodam jure dicatur, illas ipsas naturæ vi consistere; si modo animam corpore antiquiorem esse demonstraris : secus vero, nunquam. — Verissime loqueris. »

A Ταῦτ' ἔσθ' οὕτως ἔχοντα, ἂν ψυχήν τις ἐπιδείξῃ πρεσβυτέραν οὖσαν σώματος, ἄλλως δὲ οὐδαμῶς. — Ἀληθέστατα λέγεις.

CAPUT LI.

Quemadmodum Plato de Deo philosophetur.

« Age ergo, inquit Plato, si Deus nobis unquam invocandus fuit, nunc quidem id omnino faciendum. Itaque hanc ad disputationem, quæ tota deorum est, utpote qua illos esse demonstrandum suscipimus, eorum opem omni studio imploremus : simulque arrepto hoc tanquam certo quodam securoque fune, propositum nobis sermonem ineamus. Ac mihi quidem hoc in genere, admodum probatur ea ratio, ut perinde ac si quis me certis quibusdam interrogationibus percunctetur, sic vicissim ei respondeam, hunc in modum. Utrum, mi hospes (roget me quispiam), ita consistunt omnia, ut moveatur nihil; an omnino secus? An potius moventur alia, alia quiescunt? Cui ego, Moventur, inquam, alia, alia quiescunt. — Nunquid igitur certo quodam in loco, vel quiescunt illa, vel moventur? — Plane. — Et alia quidem in una aliqua sede id faciunt, alia in pluribus. Vin' tu, inquam, uno in loco ea moveri, quæ consistentium in medio vim rationemque sortiuntur; quo modo circulorum, quos stare dicimus, **624** conversio volvitur? — Equidem, inquit. » Tum interjectis quibusdam ita subjungit : « Pergamus vero, inquit, eamdemque porro quærendi pariter ac respondendi rationem teneamus. Si orta simul omnia, ut istorum plerique asseverare audent, per sese constitere, quem tandem, ex iis quos ante posuimus, excitatum in illis esse motum oportebit? Eum videlicet, quo quid se ipsum moveat. Nec enim ab alio quopiam ea mutarentur, nisi aliqua prius in iis ipsis mutatio contingeret. Principium igitur illud primumque motuum omnium, qui vel in quiescentibus, vel in iis quæ moventur, excitatur, eum

B

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΑ'.

Ὡς ὁ Πλάτων τὸν περὶ Θεοῦ κατασκευάζει λόγον.

« Ἄγε δὴ (20) Θεὸν (21) εἴ ποτε παρακλητέον ἡμῖν, νῦν ἔστω τοῦτο οὕτω γενόμενον· ἐπί γε ἀπόδειξιν τὴν αὐτῶν, ὡς εἰσὶ, σπουδῇ πάσῃ παρακεκλήσθω (22). Ἐχόμενοι δὲ (23) ὥς τινος ἀσφαλοῦς πείσματος, ἐπιβαίνωμεν εἰς τὸν νῦν λόγον. Καί μοι ἐλεγχομένῳ περὶ τὰ τοιαῦτα, ἐρωτήσεσι τοιαῖσδε ἀσφαλέστατα ἀποκρίνεσθαι φαίνεται κατὰ τάδε (24)· Ὦ ξένε, ὁπόταν φῇ τις, ἆρα ἕστηκε μὲν πάντα, κινεῖται δὲ οὐδὲν, ἢ τούτῳ πᾶν τοὐναντίον; ἢ τὰ μὲν αὐτῶν κινεῖται, τὰ δὲ μένει; Τὰ μὲν κινεῖταί που, φήσω, τὰ δὲ μένει. — Μῶν οὖν οὐκ ἐν χώρᾳ τινὶ τά τε ἑστῶτα ἕστηκε, καὶ τὰ κινούμενα κινεῖται; — Πῶς γὰρ οὔ; — Καὶ τὰ μέν γε ἐν μιᾷ ἕδρᾳ που τοῦτο ἂν δρῴη, τὰ δὲ ἐν C πλείοσι. Τὰ τὴν τῶν ἑστώτων ἐν μέσῳ λαμβάνοντα δύναμιν, λέγεις (φήσομεν) ἐν ἑνὶ κινεῖσθαι, καθάπερ ἡ τῶν ἑστάναι λεγομένων κύκλων στρέφεται περιφορά; — Ναί. » Καὶ ἑξῆς ἐπιλέγει· « Ἔτι καὶ τῇδε (25) εἴπωμεν, καὶ ἀποκρινώμεθα πάλιν ἡμῖν αὐτοῖσιν. Εἰ σταίη πως τὰ πάντα ὁμοῦ γενόμενα, καθάπερ πλεῖστοι τῶν τοιούτων τολμῶσι λέγειν, τίνα ἄρα ἐν αὐτοῖς ἀνάγκη πρώτην κίνησιν γενέσθαι τῶν εἰρημένων; Τὴν αὐτὴν ἑαυτὴν δήπου κινοῦσαν. Ὑπ' ἄλλου (26) γὰρ οὐ μήποτε ἔμπροσθεν μεταπέσῃ, μηδεμιᾶς γ' ἐν αὐτοῖς οὔσης ἔμπροσθεν μεταπτώσεως. Ἀρχὴν ἄρα κινήσεων πασῶν, καὶ πρώτην, ἔν τε ἑστῶσι γενομένην, καὶ ἐν κινουμένοις οὖσαν, τὴν ἑαυτὴν κινοῦσαν, φήσομεν ἀναγκαίως εἶναι πρεσβυτάτην, καὶ κρατίστην μεταβολῶν πασῶν· τὴν δὲ ἀλλοιουμένην ὑφ' ἑτέρου, κι-D νοῦσαν δὲ ἕτερα, δευτέραν. — Ἀληθέστατα λέγεις. — Ὁπότε δὴ τοίνυν ἐνταῦθά ἐσμεν τοῦ λόγου, τόδε ἀποκρινώμεθα. — Τὸ ποῖον; — Ἐὰν ἴδωμέν που ταύτην γενομένην ἐν τῷ γηΐνῳ, ἢ ἐνύδρῳ, ἢ πυροειδεῖ,

(20) Ἄγε δή, etc. Plato, *Legum* x, pag. 667, F.
(21) Θεόν. Forte θεούς, sequitur enim ἐπί γε ἀπόδειξιν τὴν αὐτῶν.
(22) *Παρακεκλήσθω*. Ita, si θεόν legamus; si θεούς, παρακεκλήσθωσαν. Apud Platonem, παρακεκλήσθων.
(23) *Ἐχόμενοι δέ*, etc. Ficinus, *rationemque ingrediamur, rudentibus tutissime tensis*. Judica.

(24) *Φαίνεται κατὰ τάδε*. Hinc emendari Plato possit, apud quem vitiose legitur, φαίνεται. Λέγε δὲ, ὦ ξένε, etc.
(25) *Ἔτι καὶ τῇδε*. Plato, ibid. p. 668, D, unde sumpsimus Ἔτι pro Ἐπεί quod ante legebatur; sequentia καὶ τῇδε retinui, licet apud Platonem habeatur, δὴ καὶ τόδε.
(26) *Ἄλλου*. Sic Plato, non ἄλλης, ut prior editio.

μένῳ, ἢ καὶ ξυμμιγεῖ, τί ποτε φήσομεν ἐν τῷ πάθος ἐνεῖναι; — Μῶν ἄρα με ἐρωτᾷς, δτὸ προσεροῦμεν, ὅταν αὐτὸ αὐτὸ κινῇ; — Πῶς γὰρ οὔ; — Τί δέ; ὅταν ψυχὴν ἔν τισιν μῶν ἄλλο (27) ἢ ταὐτὸν τούτῳ ζῆν ὁμολογη- — Οὐκ ἄλλο. — Ἔχε δή, πρὸς Διός· ἆρ' οὐκ ἂν περὶ ἕκαστον τρία νοεῖν; — Πῶς λέγεις; — τὴν οὐσίαν, ἓν δὲ τῆς οὐσίας τὸν λόγον, ἓν ὄνομα· καὶ δὴ καὶ ἐρωτήσεις εἶναι περὶ τὸ ὂν δύο. — Πῶς δύο; — Τοτὲ μὲν ἡμῶν ἕκαστον προτεινόμενον αὐτὸ τὸν λόγον ἀπαιτεῖν, τοτὲ λόγον αὐτὸν προτεινόμενον ἐρωτᾶν αὖ τοὔνομα. τὸ τοιόνδ' αὖ βουλόμεθα νῦν λέγειν; — Τὸ ποῖ- ἔστι που δίχα διαιρούμενον εἰς ἴσα μέρη (28), τά τε καὶ ἐν ἀριθμῷ. Τούτῳ δὴ τῷ κατ' ἀρι- ὄνομα μὲν ἄρτιον· λόγος δὲ ἀριθμὸς διαιρούμενος μέρη δύο. — Ναί. — Τὸ τοιοῦτον φράζω· μῶν αὐτὸν ἑκατέρως προσαγορεύομεν, ἐάν τε, τὸν λό- μενοι, τοὔνομα ἀποδιδῶμεν, ἐάν τε τοὔνομα, ἄρτιον ὀνόματι (29) καὶ λόγῳ, δίχα διαιρού- μενον ἀριθμὸν προσαγορεύοντες, ταὐτὸν ὄν; — Παντά- οὖν. — Ὧ δὴ ψυχὴ τοὔνομα, τίς τούτου λόγος; ἄλλον, πλὴν τὸν νῦν δὴ ῥηθέντα, τὴν δυνα- μένην ἑαυτὴν κινεῖν κίνησιν; Τὸ ἑαυτὸ κινεῖν ἔχειν τὴν αὐτὴν οὐσίαν, ἣν πρὸς τοὔνομα. πες ψυχὴν προσαγορεύομεν; — Φημί γε. — Εἰ τοῦτο οὕτως ἔχον, ἆρ' ἔτι ποθοῦμεν μὴ ἱκανῶς ψυχὴν ταὐτὸν ὄν, καὶ τὴν πρώτην κίνησιν, τῶν τε ὄντων, καὶ γεγονότων, καὶ ἐσομέ- πάντων αὖ τῶν ἐναντίων τούτοις; ἐπειδή γε μεταβολῆς τε καὶ κινήσεως ἁπάσης αἰτία — Οὔκ. — Ἀλλὰ ἱκανώτατα δέδεικται ψυχὴ πάντων πρεσβυτάτη, γενομένη τε ἀρχὴ κινήσεως. οὐχ ἡ δι' ἕτερον ἐν ἄλλῳ γινομένη κίνησις, ἐν αὐτῷ μηδέποτε παρέχουσα κινεῖσθαι μη- δέρα τε, καὶ ὁπόσων ἀριθμῶν βούλοιτο ἄν τις αὐτὴν πολλοστὴν, τοσούτων, σώματος οὖσα ἀψύχου μεταβολή; — Ὀρθῶς. — Ὀρθῶς ἄρα, ἔως, ἀληθέστατά τε, καὶ τελεώτατα εἰρηκότες ἂν ψυχὴν μὲν προτέραν γεγονέναι σώματος, σῶμα δὲ δεύτερόν τε καὶ ὕστερον ψυχῆς ἀρ- χόμενον κατὰ φύσιν; — Ἀληθέστατα μὲν Μεμνήμεθά γε μὴν ὁμολογήσαντες ἐν τοῖς, ὡς εἰ ψυχὴ φανείη πρεσβυτέρα σώματος καὶ τὰ ψυχῆς τῶν τοῦ σώματος ἔσοιτο πρεσβύ- — Πάνυ μὲν οὖν. — Τρόποι δὲ καὶ ἤθη, καὶ ις, καὶ λογισμοὶ, καὶ δόξαι ἀληθεῖς, ἐπιμέ- καὶ μνῆμαι, πρότερα μήκους σωμάτων καὶ, καὶ βάθους, καὶ ῥώμης εἴη γεγονότα ἄν, εἴ- ψυχὴ σώματος. — Ἀνάγκη. — Ἆρ' οὖν τὸ μετὰ ὁμολογεῖν ἀναγκαῖον, τῶν τε ἀγαθῶν αἰτίαν εἶ- ψυχὴν καὶ τῶν κακῶν, καὶ καλῶν καὶ αἰσχρῶν,

A inquam motum, qui per se ipsum exsistit, mutationum omnium ut antiquissimam, ita potissimam ac præstantissimam dicamus necesse est; qui vero extrinsecus inferatur, aliaque moveat, secundo loco numerandam. — Non potuisti verius. — Nunc, quoniam huc usque devenimus, age hoc etiam respondeamus. — Quid tandem? — Si quando motum illum principem, in re aliqua vel terrestri, vel aquatili, vel ignea, seu simplex illa, seu mista fuerit, inesse videamus, quemadmodum affectam illam esse dicemus? — Rogasne, utrum eam quæ se ipsam movebit, vivere statuamus? — Ita, vivere. Quid enim aliud? Animum vero si cuipiam inesse viderimus, num aliud quid ipsum, quam hoc idem, vivere, inquam, dicemus? — Aliud nihil. — Attende per Jovem, so-
B des: annon rebus in singulis tria quidem agnoscis? — Quæ? — Primum, essentiam; alterum, essentiæ rationem; tertium denique, nomen ipsum; duoque præterea de singulis quæri posse. — Quæ duo? — Alterum quidem, dum nomine ipso proposito, rationem quærimus; alterum vero, dum ratione producta, nomen rogamus. Num vero tale quid placet etiam in præsentia dicere? — Quidnam illud? — Est nimirum in cæteris aliquid, tum etiam in numero, quod in partes æquales dividatur duas. Et in numero quidem ejus generis nomen est, par; ratio vero, numerus ipse, qui duas in partes æquales dividatur. — Sic est. — Ego vero simile quid dico. Nunquid rem eamdem utroque modo signifi-
C camus, seu dum ratio quæritur, nomen respondeamus, seu dum nomen, rationem? ita ut, tam nomine, quam ratione, parem unum eumdemque numerum bifariam divisum, appellemus? — Prorsus eamdem. — Ejus autem rei, cui nomen animus, quæ tandem ratio est? **625** Aliamne aliquam habemus quam eam, qua de paulo ante, motum, inquam, illum, qui per se ipsum exsistat? Vin' tu ejus naturæ, quam animi nomine omnes appellamus, propriam hanc rationem esse, quod se ipsam moveat? — Volo, enimvero. — Hoc autem si ita est, num aliquid præterea desideramus, quasi minus effectum adhuc probatumque fuerit, animum idem esse ac primam generationem motumque rerum, non modo quæ sint, verum etiam quæ vel fuerint, vel futuræ
D sint; itemque contrariarum illis omnium, quandoquidem semel eam mutationis ac motus omnis, omnibus causam esse constiterit? — Nihil sane. — Imo animum et rerum antiquissimam omnium, et motus principium esse, satis superque demonstratum est. Nonne igitur impressus alteri aliunde motus, quique nunquam efficiat, ut se ipsum quidquam

(27) Μῶν ἄλλο, etc. Ficinus, *Num ob aliud vivere, quam ob hoc putabimus? Ob hoc ipsum.* rle ἔν τινι, non ἔν τισι, et τούτῳ pro ταύτῃ sumpsit. At Plato nondum id agit, ut corpus vivere ostendat, sed tantum, ut animum per sese vivere doceat. Forte τοῦτο pro τούτῳ legeretur.

(28) Εἰς *ἴσα μέρη*. Hæc Plato non habet.

(29) *Ἄρτιον ὀνόματι*, etc. Ficinus legit, ὀνόματι, καὶ λόγῳ δίχα διαιρούμενον, ut ἄρτιον cum solo ὀνόματι, et διαιρούμενον cum λόγῳ conjungatur. Nec displicet ea distinctio. Utramque tamen editionem secutus sum, quod in lectione major quædam, et qualis a Platone postulatur, ὀνόματος et λόγου conjunctio videatur.

moveat, secundus jure habeatur, atque adeo quotus cuique vel longissime numerando progredienti placuerit, cum inanimi corporis vere mutatio sit?— Jure profecto. —Recte igitur ac proprie, imo verissime perfectissimeque dixerimus, annon, animam corpore priorem esse; corpus vero secundum, atque posterius, animique imperio suapte natura subditum? — Verissime. — Jam vero, hac de re meminimus inter nos supra convenisse, ut si modo animum corpore priorem esse constaret, tum quæ ad animi rationem pertinent, iis quæ corpori tribuuntur, priora censerentur? — Sane meminimus. — Mores igitur, animique sensus, voluntates, cogitationes, veræ opiniones, curæ, recordationes, corporum proceritate, crassitudine, altitudine ac robore priores fuerint oportet, si animum corpore priorem fuisse concedimus.— Utique necesse est.— Hinc porro nunquid necessario sequitur, ut animum, si omnium causam illam esse volumus, bonorum simul et malorum, honestorum ac turpium, justorum et injustorum, adeoque contrariorum omnium causam esse dicamus?— Quis neget? — Nonne igitur necesse est, animum qui rebus omnibus quæ quoquoversum moventur, et moderetur, et in illis insit, ipsum quoque cœlum per sese moderari?— Omnino.—Unumne autem an plures? Plures certe: nam pro vobis respondere juvat. Nec pauciores duobus recte posuerimus, beneficum alterum, alterum maleficum.—Et hoc mihi vehementer probatur.—Hæc igitur cum ita sint: Animus certe quidem universa illa, quæ cœli, terrarum, mariumque complexus ambit, suis ipsa motibus agit ac versat, quorum hæc nomina sunt, **626** velle, considerare, curare, opinari, seu vere, seu falso, lætari, dolere, audere, metuere, odisse, diligere, ac cæteris omnibus, qui vel istorum affines ac gemini sunt, vel primarii fontesque reliquorum, assumptis una posterioribus corporum motibus, in omnibus deinde accretionem aut diminutionem, raritatem aut densitatem, quæque hos comitantur, calores, frigora, gravitates, levitates, durum et molle, album et nigrum, acerbum, dulce, amarum efficiunt, cæteraque prorsus omnia, quibus animus dum utitur, si intellectum, Deus ipse, Deum assumat, cuncta recte ac feliciter moderatur; sin autem cum amentia conjungatur, contraria efficit omnia. Damusne ista hunc in modum se habere, an adhuc num quid aliud statuamus, incerti sumus?— Minime vero.— Utrum igitur animi genus, cœli ac terrarum, imo totius orbis principatum tenere volumus? illudne quod prudentia et virtute præditum est, an quod utraque caret? Num ad hæc ita responderi placet? — Quomodo? -- Ita videlicet. Si universa cœli via atque conversio, eorumque simul omnium quæ cœlo con-

A δικαίων τε καὶ ἀδίκων, καὶ πάντων τῶν ἐναντίων, εἴπερ τῶν πάντων γε αὐτὴν θήσομεν αἰτίαν; — Πῶς γὰρ οὔ; — Ψυχὴν δὴ διοικοῦσαν καὶ ἐνοικοῦσαν ἐν ἅπασι τοῖς πάντῃ κινουμένοις, μῶν οὐ καὶ τὸν οὐρανὸν ἀνάγκη διοικεῖν φάναι; — Τί μήν; — Μίαν ἢ πλείους; Πλείους· ἐγὼ ὑπὲρ σφῶν ἀποκρινοῦμαι. Δυοῖν μέν γέ που ἔλαττον μηδὲν τιθῶμεν, τῆς τε εὐεργέτιδος, καὶ τῆς τἀναντία δυναμένης ἐξεργάζεσθαι. — Σφόδρα ὀρθῶς εἴρηκας. — Εἶεν. Ἄγει μὲν δὴ ψυχὴ πάντα τὰ κατ' οὐρανὸν, καὶ γῆν, καὶ θάλατταν, ταῖς αὐτῆς κινήσεσιν, αἷς ὀνόματά ἐστι, βούλεσθαι, σκοπεῖσθαι, ἐπιμελεῖσθαι, βουλεύεσθαι, δοξάζειν, ὀρθῶς, ἐψευσμένως, χαίρουσαν, λυπουμένην, θαῤῥοῦσαν, φοβουμένην, μισοῦσαν, στέργουσαν, καὶ πάσαις ὅσαι τούτων ξυγγενεῖς ἢ πρωτουργοὶ κινήσεις τὰς δευτε- B ρουργοὺς αὖ παραλαμβάνουσαι κινήσεις σωμάτων, ἄγουσι πάντα εἰς αὔξησιν, καὶ φθίσιν, καὶ διάκρισιν, καὶ σύγκρισιν, καὶ τούτοις ἑπομένας θερμότητας, ψύξεις, βαρύτητας, κουφότητας, σκληρὸν καὶ μαλακὸν, λευκὸν καὶ μέλαν, αὐστηρὸν καὶ γλυκὺ, καὶ πικρὸν, καὶ πᾶσιν οἷς ψυχὴ χρωμένη, νοῦν μὲν προσλαμβάνουσα, αἰεὶ Θεὸν, Θεὸς οὖσα, ὀρθὰ καὶ εὐδαίμονα παιδαγωγεῖ πάντα· ἀνοίᾳ δὲ ξυγγενομένη, πάντα αὖ τἀναντία τούτοις ἀπεργάζεται. Τιθῶμεν ταῦτα οὕτως ἔχειν ἢ ἔτι διστάζομεν, εἰ ἑτέρως πως ἔχει; — Οὐδαμῶς. — Πότερον οὖν δὴ ψυχῆς τὸ γένος ἐγκρατὲς οὐρανοῦ, καὶ γῆς, καὶ πάσης τῆς περιόδου γεγονέναι φῶμεν, τὸ φρόνιμον, καὶ ἀρετῆς πλῆρες, ἢ τὸ μηδέτερα κεκτημένον; Βούλεσθε οὖν πρὸς ταῦτα ὧδε ἀποκρινώμεθα; C — Πῶς; — Εἰ μὲν, ὦ θαυμάσιε, φῶμεν, ἡ ξύμπασα οὐρανοῦ ὁδὸς ἅμα καὶ φορὰ, καὶ τῶν ἐν αὐτῷ ὄντων ἁπάντων, νοῦ κινήσει καὶ περιφορᾷ, καὶ λογισμοῖς ὁμοίαν φύσιν ἔχει, καὶ ξυγγενῶς ἔρχεται, δῆλον ὡς τὴν ἀρίστην ψυχὴν φατέον ἐπιμελεῖσθαι τοῦ κόσμου παντὸς, καὶ ἄγειν αὐτὸν τὴν τοιαύτην ὁδὸν ἐκείνην. — Ὀρθῶς. — Εἰ δὲ μανικῶς τε καὶ ἀτάκτως ἔρχεται, τὴν κακήν. — Καὶ ταῦτ' ὀρθῶς. — Τίνα οὖν δὴ νοῦ κίνησις φύσιν ἔχει, τοῦτ' ἤδη χαλεπὸν, ὦ φίλοι, ἐρώτημα ἀποκρινόμενον εἰπεῖν ἐμφρόνως. Διὸ δὴ καὶ ἐμὲ τῆς ἀποκρίσεως ὑμῖν δίκαιον τανῦν προλαμβάνειν (30). —Εὖ λέγεις.—Μὴ τοίνυν ἐξεναντίας, οἷον εἰς ἥλιον ἀποβλέποντες, νύκτα ἐν μεσημβρίᾳ ἐπαγόμενοι, ποιησώμεθα τὴν ἀπόκρισιν, ὡς νοῦν ποτε θνητοῖς ὄμμασιν ὀψόμενοί τε καὶ γνωσόμενοι ἱκανῶς. Πρὸς δὲ εἰκόνα D τοῦ ἐρωτωμένου βλέποντας, ἀσφαλέστερον ὁρᾷν. — Πῶς λέγεις; — Ἧ προσέοικε κινήσει νοῦς τῶν δέκα ἐκείνων κινήσεων, τὴν εἰκόνα λάβωμεν· ἣν συναναμνησθεὶς ὑμῖν ἐγὼ κοινῇ τὴν ἀπόκρισιν ποιήσομαι. — Κάλλιστα ἂν λέγοις. — Μεμνήμεθα τοίνυν τό γε τοσοῦτον τῶν τότε ἔτι, ὅτι τῶν ἁπάντων (31) τὰ μὲν κινεῖσθαι, τὰ δὲ μένειν ἔθεμεν. — Ναί. — Τῶν δ' αὖ κινουμένων, τὰ μὲν ἐν ἑνὶ τόπῳ κινεῖσθαι, τὰ δ' ἐν πλείοσι φερόμενα. — Ἔστι ταῦτα. —Ταύταιν δὴ ταῖν κινήσεοιν τὴν ἐν ἑνὶ φερομένην (32) ἀεὶ, περί γέ τι

(30) Fic. et ms.; προσλαμβάνειν.

(31) *Τῶν ἁπάντων*. Post ἁπάντων prioris editionis turpe glossema cum Platone sustulimus; legebatur enim, τούτοιν δὴ τοῖν κινήσεσιν.

(32) *Τὴν ἐν ἑνὶ φερομένην*. Ita reposui ex alt. ms., cum et in priori editione et apud Platonem legeretur, τοῖν ἐν ἑνὶ φερομένοιν. Sane quæ sequuntur, αὐτὴν, οἰκειοτάτην, ὁμοίαν, huic emendationi egregie suffragantur.

ἀνάγκη κινεῖσθαι, τῶν ἐντόρνων οὖσαν (33) A τινι κύκλων, εἶναί τε αὐτὴν τῇ τοῦ νοῦ περιόδῳ, ὡς δυνατὸν, οἰκειοτάτην τε καὶ ὁμοίαν. — πῶς; — Τὸ κατὰ ταὐτὰ δήπου, καὶ ὡσαύτως, ἐν αὐτῷ, καὶ περὶ τὰ αὐτὰ, καὶ πρὸς τὰ αὐτὰ, ἕνα λόγον, καὶ τάξιν μίαν, ἄμφω κινεῖσθαι λέγοντες νοῦν, τήν τε ἐν ἑνὶ φερομένην κίνησιν, σφαίρας τορνευτῆς ἀπεικασμένα (34) φοραῖς, οὐκ ἄν ποτε φανεῖμεν φαῦλοι δημιουργοὶ λόγῳ καλῶν εἰκόνων. — Ὀρθότατα λέγεις. — Οὐκοῦν αὖ ἥ γε, ἡ μηδέποτε ὡσαύτως, μηδὲ κατὰ τὰ αὐτὰ, μηδ' ἐν ταὐτῷ, μηδὲ περὶ ταὐτὰ, μηδὲ πρὸς τὰ αὐτὰ, μηδ' ἐν ἑνὶ φερομένη, μηδ' ἐν κόσμῳ, μηδ' ἐν τάξει, μηδ' ἔν τινι λόγῳ κίνησις ἀνοίας ἂν αὖ πάσης εἴη ξυγγενής. — Εἴη γὰρ ἂν ἀληθέστατα. — Τανῦν δὴ χαλεπὸν οὐδὲν ἔτι διαῤῥήδην εἰπεῖν, ὡς, ἐπειδὴ ψυχὴ μέν ἐστιν ἡ περιάγουσα B ἡμῖν πάντα, τὴν δὲ οὐρανοῦ περιφορὰν ἐξ ἀνάγκης περιάγειν φατέον ἐπιμελουμένην καὶ κοσμοῦσαν, ἤτοι τὴν ἀρίστην ψυχὴν, ἢ τὴν ἐναντίαν. — Ὦ ξένε, ἀλλ' ἐκ τῶν νῦν εἰρημένων, οὐδ' ὅσιον ἄλλως ἔχειν, ἢ πᾶσαν ἀρετὴν ἔχουσαν ψυχὴν μίαν, ἢ πλείους περιάγειν αὐτά. — Κάλλιστα, ὦ Κλεινία, ὑπήκουσας τοῖς λόγοις. Τόδε δὲ προσεπάκουσον ἔτι. — Τὸ ποῖον; — Ἥλιον καὶ σελήνην, καὶ τὰ ἄλλα ἄστρα, εἴπερ ψυχὴ περιάγει πάντα, ἆρ' οὐ καὶ ἓν ἕκαστον; — Τί μήν; — Περὶ ἑνὸς δὴ ποιησώμεθα λόγους, οἳ καὶ ἐπὶ πάντα ἡμῖν ἁρμόττοντες ἡμῖν τὰ ἄστρα φανοῦνται. — Τίνος; — Ἡλίου πᾶς ἄνθρωπος σῶμα μὲν ὁρᾷ, ψυχὴν δὲ οὐδείς. Οὐδὲ γὰρ ἄλλου σώματος οὐδενὸς, οὔτε ζῶντος, οὔτε ἀποθανόντος, τῶν ζώων οὐδενός. Ἀλλὰ ἐλπὶς C πολλὴ (35), τὸ παράπαν τὸ γένος ἡμῖν τοῦτο ἀναίσθητον πάσαις ταῖς τοῦ σώματος αἰσθήσεσι περιπεφυκέναι, νοητὸν δὲ μόνον. Νῷ δὴ καὶ νοήματι λάβωμεν αὐτοῦ πέρι τὸ τοιόνδε. — Ποῖον; — Ἥλιον εἰ περιάγει ψυχὴ, τριῶν αὐτὴν ἓν λέγοντες δρᾷν, σχεδὸν οὐχ ἁμαρτησόμεθα. — Τίνων; — Ὡς ἢ ἐνοῦσα ἐντὸς τῷ περιφερεῖ τούτῳ φαινομένῳ σώματι, πάντῃ διακομίζει τὸ τοιοῦτον, καθάπερ ἡμᾶς ἡ παρ' ἡμῖν ψυχὴ πάντῃ περιφέρει· ἤ ποθεν ἔξωθεν σῶμα αὐτῇ πορισαμένη πυρὸς ἤ τινος ἀέρος, ὡς λόγος ἐστί τινων, ὠθεῖ βίᾳ σώματι σῶμα· ἢ τρίτον, αὐτὴ ψιλὴ σώματος οὖσα, ἔχουσα δὲ δυνάμεις ἄλλας τινὰς ὑπερβαλλούσας, ποδηγεῖ. — Ναί. — Τοῦτο μὲν ἀνάγκη, ἕν γέ τι δρῶσαν ψυχὴν πάντα διάγειν (36). » Ταῦτα μὲν οὖν ἐν τῷ δεκάτῳ τῶν *Νόμων* εἴρηται τῷ D Πλάτωνι. Καὶ ἐν τῷ *Φιλήβῳ* δὲ ἐπάκουσον, ὅπως χαρακτηρίζει διάνοιαν. « Πάντες γὰρ (37) συμφωνοῦσιν οἱ σοφοὶ, ὄντως (38) ἑαυτοὺς σεμνύνοντες, ὡς νοῦς ἐστι βασιλεὺς ἡμῖν οὐρανοῦ τε καὶ γῆς· καὶ ἴσως εὖ λέγουσι. Διὰ μακροτέρων δ', εἰ βούλει, τὴν σκέψιν αὐτοῦ τοῦ γένους ποιησώμεθα. — Λέγε ὅπως βούλει,

A tinentur, intellectus motui, conversioni et cogitationibus natura similis est, et affinem ei cursum instituit; sequitur omnino, ut optimum illum animum totius universi curam gerere, atque illud per hanc ipsam viam agere fateamur. — Recte id quidem. — Sin autem furiose ac perturbate volvitur, ut hoc idem malo animo tribuamus. — Et istud quoque recte. — Nunc vero cujus tandem naturæ intellectus motum esse arbitramur? Huic sane quæstioni, o amici, sapienter respondere difficile est. Quare verum fuerit in præsentia, hanc me vobis respondendi curam suscipere. — Probe loqueris. — Caveamus igitur, ne adverso quasi vultu in solem intuentes, ipsaque meridie noctem inducentes, perinde respondeamus, ut si mortalibus oculis intellectus ipse perB videri aliquando posset, penitusque cognosci. Securius itaque fuerit, illum ipsum defixo in ejus imaginem obtutu contemplari. — Quomodo hoc intelligis? — Cujus ex decem illis motibus similior intellectus fuerit, ejus ut imaginem deligamus; quam ubi vobis in memoriam revocaro, tum responsionem omnium causa subjiciam. — Optime loqueris. — Principio, illud saltem meminimus constitutum a nobis fuisse, ex omni rerum multitudine moveri alias, alias quiescere. — Meminimus. — **627** Deinde ex iis quæ moventur, alia uno in loco, in pluribus alia moveri. — Sic est. — His igitur ex motibus, eum qui uno semper in loco versetur, circa medium aliquod, uti circulos torno factos, videmus agitari, C atque ad intellectus conversionem imitatione ac similitudine, quam proxime fieri potest, accedere necesse est. — Clarius istud, quæso. — Nempe, si utrumque, intellectum, inquam, et motum illum, qui uno semper in loco versatur, quo modo sphæram aliquam volvi solitam videmus, una semper eademque ratione, in eodem, circa eadem, atque ad eadem, unoque ordine converti dixerimus; nemini, opinor, præclaras imagines ratiocinando perperam fingere merito videamur. — Optime id quidem. — Ergo alter ille motus, qui nunquam similiter, nec secundum eadem, nec in eodem, nec circa eadem, nec ad eadem, nec uno in loco, nec apto quodam et eleganti ordine, nec certa ratione versatur, summa cum amentia conjunctus haberi debet. — Et hoc D quoque verissimum. — Jam ergo palam profiteri liceat, quandoquidem animus is est, qui versat omnia, ipsam quoque cœli conversionem animi alicujus, seu boni, seu contrarii arbitrio ac moderatione gubernari. — Enimvero, mi hospes, ex iis quæ jamjam dicta sunt, aliud quidquam statuere nefas sit, quam sive unum aliquem animum, sive plures

(33) *Οὖσαν*. Sic omnino legendum, non οὐσῶν, ut et prior editio.

(34) *Ἀπεικασμένα*. Ita recte Plato, non ἀπειργασμένα, quod perperam ante legebatur.

(35) *Ἐλπὶς πολλή*. Non vertit Ficinus. Idem valet ac κινδυνεύει, ἔοικεν, φαίνεται, et cætera id genus Platoni familiaria, cum verisimile quid esse significat.

(36) *Διάγειν*. Mirum est præteritam ab Eusebio sequentem periodum, quæ conceptis verbis animum illum, alium non esse quam Deum, ita concludit: Αὐτοῦ (ἡλίου) δὴ ἄμεινον ταύτην τὴν ψυχὴν, εἴτε ἐν ἅρμασιν ἔχουσα ἡμῖν ἥλιον, ἄγει φῶς τοῖς ἅπασιν, εἴτ' ἔξωθεν, εἴθ' ὅπως, εἴθ' ὅπῃ, Θεὸν ἡγεῖσθαι χρεὼν πάντα ἄνδρα, ἢ πῶς; καὶ, τόν γέ που μὴ ἐπὶ τὸ ἔσχατον ἀφιγμένον ἀνοίας.

(37) *Πάντες γάρ*. Plato, pag. 79 D.

(38) *Ὄντως*. Melius quam ut in Platone, οὕτως.

omni virtutis genere præstantes, corporum illorum conversioni præesse. — Egregie, mi Clinia, disputationis hujus vim cepisti. Sed tamen audisis illud quoque. — Quidnam? — Solem, lunam astraque cætera, si animus universa circumagit, numquid etiam singula? — Quidni enim? — De uno igitur ea dicamus, quæ in reliquam siderum multitudinem convenire possint. — Quo de autem? — Solis corpus nemo non videt, animum videt nemo. — Quid mirum? — Ne ullius quidem alterius animantium corporis, seu viventis adhuc, seu jam mortui. Sed nimirum probabile admodum est, genus illud totum ejusmodi esse, quod omnes corporis sensus ita fugiat, ut tamen intelligentiæ vi capiatur. Mente igitur atque intelligentia, quod a nobis de illo additur, informemus. — Quid illud? — Solem si animus circumagit, e tribus unum ab eo fieri si dixerimus, haud, opinor, aberrabimus.—Quæ tu mihi tria? — Nimirum, aut inclusum **628** rotundo illo, quod cernimus, corpore animum, illud omnem in partem circumferre, uti quoquoversum a nostro ipsi animo circumferimur : aut eumdem induto sibi aliunde, vel igneo, vel aerio corpore, quod nonnulli malunt, corporia vi corpus impellere : aut postremo, ipsum illum, ut corpore omni per sese careat, aliis tamen eximiisque viribus instructum, admirabili quodam modo solem deducere.— Sane. — Ab animo, dum ex iis unum aliquid efficit, versari omnia regique necesse est. » Atque hæc philosophus *Legum* decimo. Audi jam quemadmodum in *Philebo* sententiam ille suam astruat. « Sapientes, inquit, omnes, qui modo jure hoc nomine gloriantur, intellectum cœli terrarumque regem esse consentiunt. Ac forte quidem hoc recte. Nos vero si placet, fusius rem totam uberiusque tractemus.—Tu vero, uti videbitur, o Socrates, nec ullam hoc in genere longitudinem vereare, cum nemini molestus sis futurus. — Præclare. Incipiamus igitur hunc in modum quærere. — Quem, sodes? — Utrum, mi Protarche, res omnes, atque hoc, uti vocamus, universum casus et fortunæ vi temere agi statuimus; an contra, quemadmodum majores nostri voluere, mentis ac sapientiæ cujusdam admirabilis consilio gubernari? - - Absit, o sapientissime Socrates, uti prius illud a nobis dicatur, quod vel ore tenus proferri nefas esse dixerim. At vero menti rerum universarum moderationem assignare, id equidem et mundi hujus aspectu, et solis, lunæ aliorumque siderum, adeoque omni hac conversione dignum existimo, nec aliter unquam hac de re aut loquar aut sentiam.— Vis enimvero, uti hac in rerum moderatione statuenda, quod veteres uno consensu professi sunt, id nostris ipsi verbis comprobemus, nec aliorum sententiam citra periculum afferre contenti, eamdem quam ipsi aleam maledictionemque subeamus, cum argutus ac vehemens quispiam, non eo quo dici-

A μηδὲν μῆκος ὑπολογιζόμενος ἡμῖν, ὦ Σώκρατες, ὡς οὐκ ἀπεχθησόμενος. — Καλῶς εἶπας. Ἀρξώμεθα δέ πως ὧδε ἐπανερωτῶντες. — Πῶς; — Πότερον, ὦ Πρώταρχε, τὰ ξύμπαντα, καὶ τόδε τὸ καλούμενον ὅλον, ἐπιτροπεύειν φῶμεν τὴν τοῦ ἀλόγου καὶ εἰκῇ δύναμιν, καὶ τὰ ὅπη ἔτυχεν; ἢ τἀναντία, καθάπερ οἱ πρόσθεν ἡμῶν ἔλεγον, νοῦν καὶ φρόνησίν τινα θαυμαστὴν συντάττουσαν διακυβερνᾷν; — Οὐδὲν τῶν αὐτῶν, ὦ θαυμάσιε Σώκρατες. Ὃ μὲν γὰρ δὴ σὺ λέγεις, νῦν οὐδ' ὅσιον εἶναί μοι φαίνεται· τὸ δὲ νοῦν πάντα διακοσμεῖν αὐτὰ φάναι, καὶ τῆς ὄψεως τοῦ κόσμου, καὶ ἡλίου, καὶ σελήνης, καὶ ἄστρων, καὶ πάσης τῆς περιφορᾶς ἄξιον, καὶ οὐκ ἄλλως ἔγωγ' ἄν ποτε περὶ αὐτῶν εἴποιμι, οὐδ' ἂν δόξαιμι.—Βούλει δῆτα καὶ ἡμεῖς τοῖς ἔμπροσθεν ὁμολογουμένοις ξυμφήσωμεν, ὡς B ταῦθ' οὕτως ἔχει; καὶ μὴ μόνον (39) οἰώμεθα δεῖν τὰ ἀλλότρια ἄνευ κινδύνων λέγειν, ἀλλὰ καὶ συγκινδυνεύωμεν, καὶ μετέχωμεν τοῦ ψόγου, ὅταν ἀνὴρ δεινὸς φῇ ταῦτα μὴ οὕτως, ἀλλ' ἀτάκτως ἔχειν; — Πῶς γὰρ οὐκ ἂν βουλοίμην; — Ἴθι δή, τὸν ἐπιόντα περὶ τούτων νῦν ἡμῖν λόγον ἄθρει. — Λέγε μόνον. — Τὰ περὶ τὴν τῶν σωμάτων φύσιν ἁπάντων τῶν ζώων, πῦρ, καὶ ὕδωρ, καὶ πνεῦμα καθορῶμέν που, καὶ γῆν, καθάπερ οἱ χειμαζόμενοί φασιν, ἐνόντα ἐν τῇ συστάσει; — Καὶ μάλα. — Χειμαζόμεθα γὰρ ὄντως ὑπὸ ἀπορίας ἐν τοῖς νῦν λόγοις. Φέρε δὴ περὶ ἑκάστου τῶν παρ' ἡμῖν λάβε τὸ τοιόνδε. — Ποῖον; — Ὅτι σμικρόν τι τούτων ἕκαστον παρ' ἡμῖν ἔνεστι, καὶ φαῦλον, καὶ οὐδαμῇ οὐδαμῶς εἰλικρινὲς C ὄν, καὶ τὴν δύναμιν οὐκ ἀξίαν τῆς φύσεως ἔχον. Ἐν ἑνὶ δὲ λαβὼν, περὶ πάντων νόει ταὐτόν· οἷον πῦρ ἔστι μέν που παρ' ἡμῖν, ἔστι δ' ἐν τῷ παντί. — Τί μήν; — Οὐκοῦν σμικρὸν μέν τι τὸ παρ' ἡμῖν, καὶ ἀσθενὲς, καὶ φαῦλον, τὸ δ' ἐν τῷ παντὶ, πλήθει τε θαυμαστὸν καὶ κάλλει, καὶ πάσῃ δυνάμει τῇ περὶ τὸ πῦρ οὔσῃ; — Καὶ μάλα ἀληθὲς ὃ λέγεις. — Τί δέ; τρέφεται καὶ γίνεται ἐκ τούτου, καὶ ἄρχεται τὸ τοῦ παντὸς πῦρ, ὑπὸ τοῦ παρ' ἡμῖν πυρὸς, ἢ τοὐναντίον, ὑπ' ἐκείνου τό τε ἐμὸν, καὶ τὸ σὸν, καὶ τὸ τῶν ἄλλων ζώων, ἅπαντ' ἴσχει ταῦτα; — Τοῦτο μὲν οὐδὲ ἀποκρίσεως ἄξιον ἐρωτᾷς. — Ὀρθῶς. Ταυτὰ γὰρ ἐρεῖς, οἶμαι, περί τε τῆς ἐν τοῖς ζώοις γῆς τῆς ἐνθάδε, καὶ τῆς ἐν τῷ παντί· καὶ τῶν ἄλλων δὴ ὅσων ἠρώτησα ὀλίγον ἔμπροσθεν, οὕτως ἀποκρινῇ. — Τίς γὰρ ἀπο- D κρινόμενος ἄλλως ὑγιαίνων ἄν ποτε φανείη; — Σχεδὸν οὐδ' ὁστισοῦν· ἀλλὰ τὸ (40) μετὰ τοῦτο ἑξῆς ἕπου. Πάντα γὰρ ταῦτα ἡμεῖς τανῦν δὴ λεχθέντα, ἆρ' οὐκ, εἰς ἓν συγκείμενα ἰδόντες, ἐπωνομάσαμεν σῶμα; — Τί μήν; — Ταὐτὸν δὴ λάβε καὶ περὶ τοῦδε, ὃν κόσμον λέγομεν· διὰ τὸν αὐτὸν γὰρ τρόπον ἂν εἴη που σῶμα, σύνθετον ὂν ἐκ τῶν αὐτῶν. — Ὀρθότατα λέγεις. — Πότερον οὖν ἐκ τούτου τοῦ σώματος ὅλου τὸ παρ' ἡμῖν σῶμα, ἢ ἐκ τοῦ παρ' ἡμῖν τοῦτο τρέφεταί τε, καὶ ὅσα νῦν δὴ περὶ αὐτῶν ἐπείπομεν, εἴληφέ τε καὶ ἔχει; — Καὶ τοῦθ' ἕτερον, ὦ Σώκρατες, οὐκ ἄξιον ἐρωτήσεως. — Τί δέ; τόδε ἆρα ἄξιον ἐρωτήσεως; ἢ πῶς ἐρεῖς; — Λέγε τὸ

(39) *Καὶ μὴ μόνον*, etc. Ficinus, *nec modo putemus alia sine periculo proferri non posse*, nullo, ut videtur, sensu, aut plane contrario.

(40) Forte τῷ.

— Τὸ παρ' ἡμῖν σῶμα ἄρ' οὐ ψυχὴν φήσομεν A
— Δῆλον, ὅτι φήσομεν. — Πόθεν, ὦ φίλε Πρώ-
λαβὸν, εἴπερ μὴ τό γε τοῦ παντὸς σῶμα ἔμ-
ὂν ἐτύγχανε, ταὐτά γε ἔχον τούτῳ, καὶ ἔτι
καλλίονα; — Δῆλον, ὡς οὐδαμόθεν ἄλλοθεν, ὦ
τες. — Οὐ γάρ που δοκοῦμέν γε, ὦ Πρώταρχε,
ιρα ἐκεῖνα, πέρας, καὶ ἄπειρον, καὶ κοινὸν,
τῆς αἰτίας γένος ἐν ἅπασι τέταρτον ἐνὸν,
ν μὲν τοῖς παρ' ἡμῖν ψυχήν τε παρέχον, καὶ
κίαν (41) ἐμποιοῦν, καὶ πταίσαντος σώματος
ν, καὶ ἐν ἄλλοις ἄλλα συντιθὲν καὶ ἀκού-
πᾶσαν καὶ παντοίαν σοφίαν ἐπικαλεῖσθαι· τῶν
ὂν τούτων ἐν ὅλῳ τε οὐρανῷ, καὶ κατὰ μεγάλα
καὶ προσέτι καλῶν καὶ εἰλικρινῶν, ἐν τούτοις δὲ
ι μεμηχανῆσθαι τὴν τῶν καλλίστων καὶ τιμιω-
φύσιν. — Ἀλλ' οὐδαμῶς τοῦτό γ' ἂν λόγον ἔχοι. B
ὖν εἰ μὴ τοῦτο, μετ' ἐκείνου τοῦ λόγου ἂν ἑπό-
ιον λέγοιμεν, ὡς ἔστιν, ἃ πολλάκις εἰρήκα-
πειρόν τε ἐν τῷ παντὶ πολὺ, καὶ πέρας ἱκανὸν,
ἐπ' αὐτοῖς αἰτία οὐ φαύλη, κοσμοῦσά τε καὶ
τοῦσα ἐνιαυτούς τε καὶ ὥρας καὶ μῆνας, σοφία
ς λεγομένη δικαιότατα ἄν. — Δικαιότατα δῆτα. —
ἡν καὶ νοῦς ἄνευ ψυχῆς οὐκ ἄν ποτε γενοίσθην.
ρουν. — Οὐκοῦν ἐν μὲν τῇ τοῦ Διὸς ἐρεῖς
λασιλικὴν μὲν ψυχὴν, βασιλικὸν δὲ νοῦν ἐγγί-
διὰ τὴν τῆς αἰτίας δύναμιν· ἐν δὲ ἄλλοις ἄλλα
καθότι φίλον ἑκάστοις, λέγεσθαι.

mus ordine, sed perturbate ac temere ferri cuncta pugnabit. — Quidni enim id velim? Age ergo, ac mihi consequentiam hujus disputationis attende. — Perge tu modo. — Quatuor illa, ex quibus animantium omnium corporum natura consistit, ignem, aquam, spiritum ac terram, num in ipsa eorum concretione utcunque agnoscimus, quomodo videlicet homines loquuntur tempestate jactati? — Sane. — Hoc enim in orationis genere, æstu quodam incertitudinis vere jactamur. **629** Age vero, ac de quolibet eorum quæ nobis insunt, ejusmodi aliquid accipe. — Quid, obsecro? — Exiguam aliquam et despicabilem e singulis particulam inesse nobis, quæ nec ullo modo pura sinceraque sit, nec vim et facultatem habeat natura dignam. Quod ubi de uno aliquo statueris, tum de universis idem intellige. Ignis, exempli causa, utcunque in nobis est, est etiam in universo. — Utique. — Cum igitur, qui in nobis est, is et exiguus admodum, et imbecillus, ac languidus sit, tum vero qui in universo est, is copia simul ac pulchritudine, cunctaque adeo vi, quæ ignis propria est, plane admirabilis. — Verissime loqueris. — Quid vero? Utrum deinceps ignem illum universi, ab eo qui in nobis est, ali, duci regique arbitraris, an potius ab illo tam meum, quam tuum, ac cæterorum animantium ignem hæc omnia suscipere? — Hoc vero ne respon-
uidem dignum existimo. — Et merito sane. Nec aliter, opinor, cum de hac terra, quæ animan-
est, tum de illa quæ in universo, loquare: ac de aliis omnibus, de quibus paulo ante quære-
idem omnino respondeas. — Quis enim, si modo sanus erit, aliud unquam respondeat? —
, nemo. Sed pergamus ad cætera. Nunquid illa quatuor, ubi conflata in unum coaluerint, cor-
pellamus: — Ita. — Idem igitur de eo quem mundum vocamus intellige. Is enim eodem plane
orpus haberi debet, cum ex iisdem conflatus sit. — Rectissime loqueris. — Utrum igitur ab uni-
llo corpore nostrum hoc, an potius a nostro illud et alitur, et cætera quæ jamjam addidimus,
? — Neque hoc alterum, o Socrates, responsione dignum est. — Quid vero tertium hoc? re-
me dignum erit, an secus? — Profer illud sis. — Nostrum hoc corpus animone præditum esse
ur? — Fatebimur utique. — Unde autem illum hauserit, mi Protarche, nisi universi corpus
us fuerit, et iisdem omnino, quibus hoc nostrum, longeque adeo præstantioribus instructum
ibus? — Liquet, o Socrates, unde potuerit, esse nihil. — Enimvero, non arbitramur, o Protar-
iatuor illa, terminum, infinitum, mistum ex utroque, tum vero quartum illud, quod omnibus
ausæ genus, quod nostris et animum infundat, et corporis vel exercendi, vel, si quoquomodo
erit, curandi facultatem tribuat, et in aliis componat alia, alia reparet; summæ cujusdam et
s sapientiæ nomine dignum esse : **630** eadem cum et in toto cœlo, et in majoribus illis par-
ocum habeant, nec specie modo, sed etiam integritate præstent, illa tamen rerum pulcherri-
, ac nobilissimarum natura carere. — Quippe alienum id ab omni ratione fuerit. — Illud ergo si
us, superest, ut rationis hujus vim secuti, melius ita statuamus, esse nimirum, quod jam sæ-
ro diximus, hoc in universo, cum immensum quiddam atque infinitum, tum etiam terminum
enientem, causam insuper aliquam non communem atque vulgarem, quæ annos, tempestates,
que digerat, atque moderetur, sapientiam atque intellectum jure optimo nuncupandam. —
sane. — Sapientia porro atque intellectus ab animo sejungi non possunt. — Nullo modo. —
llas igitur oportet, causæ hujus vi, et Jovis naturam, regium quemdam animum ac regium in-
m possidere, et in aliis præclara quædam alia reperiri, hoc illove nomine, prout sua cujusque ra-
talet, appellanda. » Hactenus Plato.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΒ'.

περὶ τοῦ προνοεῖν τοῦ παντὸς τὸν Θεὸν διέξεισιν ἐν τῷ δεκάτῳ τῶν Νόμων.

« Τὸν δ' ἡγούμενον (42) μὲν θεοὺς εἶναι, μὴ φρον-

CAPUT LII.

Quemadmodum idem ipse Deum universi curam gerere philosophetur. Legum X.

« Jam vero, inquit Plato, alloquendus ille nobis,

Σωμασκίαν. Plato, σῶμα, σκιάν, flagitioso qui Ficino admodum imposuit; vertit enim, *animum corpusque præbet, dum imprimit umbram.*

(42) *Τὸν δ' ἡγούμενον*. Plato *Leg.* x, pag. 670 D.

qui deos esse cum existimet, iis tamen rerum humanarum curam eripiat. Quod tu, vir optime (sic enim ipsum compellemus), deos esse credis, divina quædam affinitas, ad cognatum tibi numen et agnoscendum, et colendum, te, ut videtur, adducit. At vero improborum et injustorum hominum privata publicaque fortuna, quæ cum re ipsa felicitatis habeat nihil, vulgi tamen opinione felicissima prædicatur, adeoque talis et carminibus, et omni sermonum genere perperam celebratur, vehementius te quam cautius ad impietatem abripit. Aut etiam forte, dum nefarios homines ad extremam usque senectutem pervenire vides, liberosque simul ac nepotes summis in honoribus constitutos relinquere, gravius perturbaris. Atque ita, dum vel auditione accipis, vel oculis ipse tuis nonnullos fortasse vides, qui gravissimis obstricti sceleribus, ob illa ipsa ex humili tenuique fortuna ad tyrannidem opesque maximas evehantur : tum enimvero deos quidem, quasi rerum istarum auctores, propter affinitatem cum illis tuam criminari non vis; sed partim cæco abreptus æstu, partim de diis dubitare nescius,
631 eam in mentis ægritudinem devenisti, ut eos quidem esse fateare, cæterum ab iisdem res humanas funditus negligi arbitrere. Quamobrem, ne talis opinio te in graviorem impietatis pestem conjiciat, si quo modo eam, ne longius serpat, amoliri verbis, et quasi averruncare poterimus, sequentem disputationem, cum priore illa, quam adversus eum, qui deos prorsus esse nullos putabat, ipso statim initio pertexuimus, accurate ac studiose conjungamus. Et vos quidem, o Clinia, tuque Megille, adolescentis vicem hic quoque subeuntes, ipsius loco, quemadmodum jam ante fecistis, respondetote. Ego, si quid interdum spissius inciderit, vos trans fluvium, uti adhuc feci, trajiciam. — Recte. Fac modo quod polliceris, nos vicissim quod jubes, quantum in nobis erit, faciemus. — Principio, difficile, opinor, id saltem ostendere non fuerit, diis res parvas non minus curæ esse quam maximas. Audiebam enim atque intereram, cum paulo ante diceretur, eos cum virtute omni præditos esse, tum rerum universarum curam maxime propriam ac peculiarem habere. — Ego vero id etiam admodum exaudivi. — Quod ergo sequitur, conjuncta nunc opera videamus, ecquam iis virtutem maxime tribuamus, cum eos bonos esse confitemur. Age, nonne temperantia, et intelligendi facultate præstare, virtuti assignamus, vitioque contraria ? — Sane, assignamus. — Quid vero? non etiam virtuti fortitudinem, timiditatem vitio? — Prorsus. — Ex iisdem nunquid alia turpia, honesta alia esse dicimus ? — Et necessario. — Præterea, si quæ in iis

A τίζειν δὲ αὐτοὺς τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων, παραμυθητέον. Ὦ ἄριστε δή, φῶμεν, ὅτι μὲν ἡγῇ θεοὺς συγγένειά τις ἴσως σε θεία πρὸς τὸ ξύμφυτον ἄγει τιμᾷν καὶ νομίζειν εἶναι· κακῶν δὲ ἀνθρώπων καὶ ἀδίκων τύχαι ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ, ἀληθείᾳ μὲν οὐκ εὐδαίμονες, δόξαις δὲ εὐδαιμονιζόμεναι σφόδρα, ἀλλ' οὐκ ἐμμελῶς, ἄγουσί σε πρὸς ἀσέβειαν, ἔν τε μούσαις οὐκ ὀρθῶς ὑμνούμεναι ἅμα καὶ ἐν παντοίοις λόγοις. Ἢ καὶ πρὸς τέλος ἴσως ἀνοσίους ἀνθρώπους ὁρῶν ἐλθόντας γηραιούς, παῖδας παίδων καταλιπόντας ἐν τιμαῖς ταῖς μεγίσταις, ταράττῃ τανῦν (43), ὅταν ἐν ἅπασι τούτοις ἰδών, ἢ δι' ἀκοῆς αἰσθόμενος, ἢ καὶ παντάπασιν αὐτὸς αὐτῶν τινι αὐτόπτης προστυχών, πολλῶν ἀσεβημάτων καὶ δεινῶν γενομένων τισί, δι' αὐτὰ ταῦτα ὁρᾷς ἐκ σμικρῶν εἰς τυραννίδας τε καὶ τὰ
B μέγιστα ἀφικομένους, τότε διὰ πάντα τὰ τοιαῦτα δῆλος εἶ μέμφεσθαι μὲν θεοὺς ὡς αἰτίους ὄντας τῶν τοιούτων διὰ ξυγγένειαν οὐκ ἂν ἐθέλων, ἀγόμενος δὲ ὑπό τε ἀλογίας ἅμα καὶ οὐ δυνάμενος δυσχεραίνειν θεούς, εἰς τοῦτο νῦν τὸ πάθος ἐλήλυθας, ὥστ' εἶναι μὲν δοκεῖν αὐτούς, τῶν δ' ἀνθρωπίνων καταφρονεῖν καὶ ἀμελεῖν πραγμάτων. Ἵνα οὖν μὴ ἐπὶ μεῖζον ἔλθῃ σοι πάθος πρὸς ἀσέβειαν τὸ νῦν παρὸν δόγμα, ἀλλ' ἐάν πως οἷον ἀποδιοπομπήσασθαι λόγοις αὐτὸ προσιὸν (44) γενώμεθα δυνατοί, πειρώμεθα, συνάψαντες τὸν ἑξῆς λόγον, ᾧ πρὸς τὸν παράπαν οὐχ ἡγούμενον θεοὺς ἐξ ἀρχῆς διεπερανάμεθα, τούτῳ τανῦν προσχρήσασθαι. Σὺ δ', ὦ Κλεινία τε καὶ Μέγιλλε, ὑπὲρ τοῦ νέου, καθάπερ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ἀποκρινόμενοι
C διαδέχεσθε. Ἐὰν δέ τι δύσκολον ἐγγίγνηται τοῖς λόγοις, ἐγὼ σφῶν, ὥσπερ νῦν δή, δεξάμενος, διαβιβῶ τὸν ποταμόν. — Ὀρθῶς λέγεις, καὶ σὺ οὕτω ταῦτα δρᾶ, ποιήσομέν τε ἡμεῖς εἰς τὸ δυνατόν, ἃ λέγεις. — Ἀλλ' οὐδὲν τάχ' ἂν ἴσως εἴη χαλεπὸν ἐνδείξασθαι τοῦτό γε, ὡς ἐπιμελεῖς σμικρῶν εἰσι θεοὶ οὐχ ἧττον ἢ τῷ μεγέθει διαφερόντων. Ἤκουον γάρ που, καὶ παρῆν τοῖς νῦν δὴ λεγομένοις, ὡς ἀγαθοί γε ὄντες πᾶσαν ἀρετήν, τὴν τῶν πάντων ἐπιμέλειαν οἰκειοτάτην αὐτῶν οὖσαν κέκτηνται. — Καὶ σφόδρα γε ἐπήκουον. — Τὸ μετὰ τοῦτο τοίνυν κοινῇ συνεξετάζωμεν, τίνα λέγοντες ἀρετὴν αὐτῶν, ὁμολογοῦμεν αὐτοὺς ἀγαθοὺς εἶναι. Φέρε, τὸ σωφρονεῖν νοῦν τε κεκτῆσθαι, φαμὲν ἀρετῆς τὰ δὲ ἐναντία, κακίας; — Φαμέν. — Τί δαί; ἀρετῆς μὲν ἀνδρείαν εἶναι, δειλίαν δὲ κακίας; — Πάνυ μὲν
D οὖν. — Καὶ τὰ μὲν αἰσχρὰ τούτων, τὰ δὲ καλὰ φήσομεν; — Ἀνάγκη. — Καὶ τῶν μὲν προσήκειν ἡμῖν, εἴπερ ὁπόσα φλαῦρα, θεοῖς δὲ οὔτε μέγα οὔτε σμικρὸν τῶν τοιούτων μετὸν ἐροῦμεν; — Καὶ ταῦθ' οὕτως ὁμολογοῖ πᾶς ἄν. — Τί δαί; ἀμέλειάν τε, καὶ ἀργίαν, καὶ τρυφήν, εἰς ἀρετὴν ψυχῆς θήσομεν; ἢ πῶς λέγεις; — Καὶ πῶς; — Ἀλλ' εἰς τοὐναντίον; — Ναί. — Τἀναντία ἄρα τούτοις εἰς τοὐναντίον; — Τοὐναντίον. — Τί οὖν; τρυφῶν, καὶ ἀμελής, ἀργός τε, ὃν ὁ

(43) *Ταράττῃ τανῦν*. Hæc apud Platonem ita leges, ταράττῃ τανῦν ἐν ἅπασι τούτοις· ἰδὼν ἢ δι' α. α. η. κ. π. αὐτὸς αὐτόπτης προστυχών, etc. Ego libenter αὐτῶν τινι expunxerim, sequitur enim de pluribus γενομένων τισί. At ὅταν retineo, præsertim cum sequatur τότε. Credo etiam ἰδών abesse posse, nisi sit, εἰδώς, scire autem potest, seu quod viderit, seu quod audierit.

(44) *Προσιόν*. Mallem προϊόν.

(45) κηφῆσι κοθούροισι μάλιστα εἴκελον A
εἶναι, γίγνοιτ' ἂν ὁ τοιοῦτος (46) πᾶσιν
Ὀρθότατά γε εἰπών. — Οὐκοῦν τόν γε Θεὸν
ν ἔχειν ἦθος τοιοῦτον, ὅ γέ τοι αὐτὸς μισεῖ·
τοιοῦτον φθέγγεσθαι πειρωμένῳ οὐκ ἐπιτρε-
· Οὐ μὲν δή· πῶς γὰρ ἄν; — Ὧ δὴ προσ-
ι πράττειν καὶ ἐπιμελεῖσθαι διαφερόντως
δὲ τούτου τοῦ γένους τῶν μὲν μεγάλων
ται, τῶν σμικρῶν δὲ ἀμελεῖ, κατὰ τίνα οὖν
τες τὸν τοιοῦτον λόγον, οὐκ ἂν παντάπασι
ίμεν; Σκοπῶμεν δὲ ὧδε. Ἆρ' οὐ κατὰ δύο εἴδη
ν πράττει ὁ πράττων, εἴτε Θεὸς εἴτε ἄνθρωπος;
ῃ λέγομεν (47); — Ἢ διαφέρον οὐδὲν οἰόμε-
τῷ ὅλῳ, ἀμελουμένων τῶν σμικρῶν, ἢ ῥᾳθυ-
ρυφῇ, εἰ διαφέρει ὁ δὲ ἀμελεῖ· ἢ ἔστιν ἄλλως
ομένη ἀμέλεια; Οὐ γάρ που, ὅταν γε ἀδύνα- B
ν πάντων ἐπιμελεῖσθαι, τότε ἀμέλεια ἔσται
ρῶν ἢ μεγάλων, μὴ ἐπιμελουμένῳ, ὧν ἂν
ιὸς, ἢ φαῦλός τις ὢν ἐλλιπὴς, καὶ μὴ δυνα-
λεῖσθαι γίγνηται. — Πῶς γὰρ ἄν; — Νῦν
τες τρισὶν ἡμῖν οὖσιν ἀποκρινάσθωσαν, οἱ
ν ἀμφότεροι ὁμολογοῦντες εἶναι, παραιτη-
τερος, ὁ δὲ ἀμελεῖς τῶν σμικρῶν. Πρῶτον
; ἀμφότεροί φατε γινώσκειν, καὶ ὁρᾷν, καὶ
πάντα, λαθεῖν δὲ αὐτοὺς οὐδὲν δυνατὸν εἶναι
ων εἰσὶν αἱ αἰσθήσεις τε καὶ ἐπιστῆμαι.
γε λέγετε ἔχειν ταῦτα, ἢ πῶς; — Οὕτως.
ἰ; δύνασθαι πάντα ὁπόσων αὖ δύναμίς ἐστι
ς καὶ ἀθανάτοις; — Πῶς γὰρ οὐ συγχωρήσον-
ταῦτα οὕτως ἔχειν; — Καὶ μὴν ἀγαθούς τε
ους ὡμολογήκαμεν αὐτοὺς εἶναι πέντε ὄντες. C
α γε. — Ἆρ' οὖν οὐ ῥᾳθυμίᾳ μὲν καὶ τρυφῇ
αὐτοὺς ὁμολογεῖν πράττειν ὁτιοῦν τὸ παρά-
τας γε οἵους λέγομεν; Δειλίας γὰρ ἔγγονος
ἐν ἀργία, ῥᾳθυμία δὲ ἀργίας καὶ τρυφῆς.—
ατα λέγεις. — Ἀργίᾳ μὲν δὴ καὶ ῥᾳθυμίᾳ
μελεῖ θεῶν· οὐ γὰρ μέτεστιν αὐτῷ που δει-
Ὀρθότατα λέγεις. — Οὐκοῦν τὸ λοιπὸν,
ελοῦσι τῶν σμικρῶν καὶ ὀλίγων τῶν περὶ τὸ
γινώσκοντες, ὡς τὸ παράπαν οὐδενὸς τῶν
ἐπιμελεῖσθαι δεῖ, δρῷεν ἂν τοῦτο, ἢ τί τὸ
λὴν τοῦ γινώσκειν τοὐναντίον; — Οὐδέν. —
οὖν, ὦ ἄριστε καὶ βέλτιστε, θῶμέν σε λέ-
ς ἀγνοοῦντάς τε, καὶ, δέον ἐπιμελεῖσθαι,
ιν ἀμελοῦντας, ἢ γινώσκοντας ὅτι δεῖ (κα-
φαυλότατοι τῶν ἀνθρώπων λέγονται ποιεῖν, D
λλα εἶναι βελτίω πράττειν, ὧν δὴ πράττουσι),
ἥττας ἡδονῶν ἢ λυπῶν οὐ ποιεῖν; — Πῶς
— Οὐκοῦν δὴ τά γε ἀνθρώπινα πράγματα τῆς
χου μετέχει φύσεως ἅμα, καὶ θεοσεβέστατον
ι πάντων ζώων ἄνθρωπος. — Ἔοικε γοῦν.
γε μὴν κτήματά φαμεν εἶναι πάντα ὁπόσα
ια ἢ νοερὰ, ὧνπερ καὶ τὸν οὐρανὸν ὅλον. —

A vitiosa sunt, ea locum in nobis habere posse, nullum in diis? — Ne istud quidem a quoquam negetur. — Jam, negligentiam, otium atque delicias, utrum animi virtuti tribuimus, an non? Qui enim tribuamus? Num igitur contrario?— Certe.— Quæ sunt igitur iis contraria, contrario assignabimus. — Ita, contrario. — Quid igitur? Quisquis deliciose, negligenter et otiose vivit, nonne is ejusmodi merito a nobis omnibus habeatur, quem fucis inertibus simillimum poeta vocat? — Optime ille quidem. — Ergo nec ii mores Deo tribuendi, quos ipsemet oderit, nec ferendus quisquam, qui ita loqui audeat. — Neutrum sane : qui enim deceat?— Jam cujus sit aliquid efficere simul, et majorem in modum curare, is si ex eo genere majora curabit,
B negliget minora, qua tandem eum laude prosequemur, quin toto cœlo aberremus? Enimvero sic philosophemur. Nonne **632** qui aliquid ejusmodi faciat, is sive Deus fuerit, sive homo, duobus modis hoc fecerit? — Quibus tandem? — Aut, quod illam rerum minorum despicientiam, totius universi nihil interesse putet, aut si cum intersit, negligat tamen quod pigritia deliciisque vincatur : nisi alia tibi quædam occurrit negligentiæ ratio. Nec enim si omnium omnino haberi cura non possit, ei negligentiæ tribuatur, qui rerum vel minorum vel majorum curam non suscipiat, quibus curandis, sive Deus, sive humilior quispiam, propter infirmitatem suam par esse non possit. — Quis enim id jure fecerit? — Nunc igitur nobis tribus duo isti respon-
C deant, qui cum ambo deos esse fateantur, eosdem tamen alter exorari facile, alter res minores negligere contendit. Principio, deos ambo nosse, videre, audire omnia conceditis, ac nihil eorum penitus latere posse, quæ vel sensus, vel scientia percipiat. Utrum in eo convenimus, an non? — Convenimus. — Quid illud? num illos etiam omnia posse, quæ in mortali aut immortali potestate versentur?—Nam quis hoc etiam neget?—Atqui bonos illos esse, adeoque optimos, jam nos quinque concessimus. — Et quidem libentissime. — Fieri ergo non potest, ut quod ejusmodi esse defendimus, ab iis quidquam omnino vel desidia vel mollitie fieri velimus. Nam et apud nos timiditatis fetus otium est, desidia vero atque mollities otii. — Verissime
D hoc tu quidem. — Deorum ergo nullus quidquam præ otio desidiaque negligit, cum timiditas in eum nulla cadat. — Et istud quam optime. — Igitur, si rerum hoc in universo minorum ac tenuiorum curam abjiciunt, reliquum est, id ut faciant, aut quod nihil prorsus eorum sibi curandum esse statuant; aut quid aliud superest, nisi ut contra sentiant? — Nihil. — Utrum igitur, vir optime, deos existimas

) *ποιητής*. Hesiodus, cujus in *Ἔργ.* illud

. . . Ὅς κεν ἀεργὸς
κηφήνεσσι κοθούροις εἴκελος ὀρμήν.
ν *Georg.* :
ım *fucos pecus a præsepibus arcent.*
'οιοῦτος. Ficinus et Serranus vertunt, *odio*

habeatur. Quæ odium significet, vox nulla est; sed Platonica trajectio, quasi diceret τοιοῦτος ἂν γίγνοιτο, ὃν ὁ ποιητής, etc. Articulus autem ὁ cum τοιοῦτος Attice conjunctus est.

(47) *Ποίῳ δὴ λέγομεν*. Rectius, quam apud Platonem Ποίῳ δή; λέγομεν.

ignorantia laborare, quamque ab iis curam suscipi oporteret, ob eamdem ignorantiam abjicere; an, cum ea sibi curanda esse noverint, tamen (quod pessimis hominibus, usu venire dicunt, qui alia quam quæ faciant, factu meliora esse satis intelligant) seu voluptate, seu dolore victos non facere? — Quis tandem hoc illudve dicat? — Et quidem res humanæ cum animata natura præditæ sunt, tum vero animantibus omnibus religione ac divino cultu homo antecellit. — Consentaneum id hercle est. — Quidquid porro animantium, seu mortalium, seu spiritalium est, quorum in numero totum quoque cœlum reponitur, id omne deorum possessionem esse concedimus. **633** — Quidni enim? — Esto igitur, hæc a diis vel exilia vel magna habeantur: utrumvis enim quis dixerit, nunquam ab iis tamen, quorum in possessione sumus, cum iidem et providentissimi et optimi sint, jure negligamur. Verum alterum hoc præterea consideremus. — Quidnam? — Nonne sensus et potentia contrariam a natura habent facilitatis ac difficultatis rationem? — Clarius, obsecro. — Parva nimirum difficilius et videre est, et audire, quam magna: ferre vero, aut tenere, aut curare parva quivis et exilia facilius, quam magna possit. — Longe profecto. — An si medicus aliquis, cum integrum corpus fidei commissum suæ curare non vellet modo, sed etiam posset, majoribus tantum partibus mederetur, minores cæteras negligeret, corpus integrum hac ejus curatione aliquando convalesceret? — Nullo sane modo. — Ne gubernatoribus quidem, imperatoribus, œconomis, aut iis qui in reip. administratione versentur, aut ulli omnino generis ejusdem, si pauca quædam minorave contempserit, plurium aut majorum feliciter cura succedat. Majores quippe lapides sine minoribus firmiter cohærere posse architecti negant. — Et vero qui possent? — Caveamus ergo, ne Deum mortalibus unquam artificibus deteriorem putemus: ut cum illi propria sibi opera, tam minora quam majora, quo præstantiores ii sunt, hoc una eademque arte diligentius ac perfectius elaborent; Deus tamen, qui et sapientissimus ipse sit, et operum suorum curam suscipere velit idem ac possit, minora quibus facilius provideret, quod minora sint, tanquam piger, ac mollis quispiam et laborum magnitudine fractus, omnino despiciat, una in majorum gubernatione defixus. — Hanc de diis opinionem, mi hospes, nulla ex parte unquam probemus. Est enim hæc non impia minus, quam falsa cogitatio. — Num vero tibi jam videmur de deorum negligentia, pro rei magnitudine

A Πῶς γὰρ οὔ; — Ἤδη τοίνυν ἢ σμικρὰ ἢ μεγάλα τις φάτω ταῦτα εἶναι τοῖς θεοῖς· οὐδ' ἑτέρως (48) γὰρ τοῖς κεκτημένοις ἡμᾶς ἀμελεῖν ἂν εἴη προσῆκον, ἐπιμελεστάτοις γε οὖσι καὶ ἀρίστοις. Σκοπῶμεν δὲ δὴ καὶ τόδε ἔτι πρὸς τούτοις. — Τὸ ποῖον; — Περί τε αἰσθήσεως καὶ δυνάμεως· ἆρ' οὐκ ἐναντίως ἀλλήλοιν πρὸς ῥᾳστώνην καὶ χαλεπότητά ἐστον πεφυκότε; — Πῶς λέγεις; — Ὁρᾷν μέν που καὶ ἀκούειν τὰ σμικρὰ χαλεπώτερον ἢ τὰ μεγάλα· φέρειν δὲ αὖ, καὶ κρατεῖν, καὶ ἐπιμελεῖσθαι τῶν σμικρῶν καὶ ὀλίγων, παντὶ ῥᾷον ἢ τῶν ἐναντίων. — Καὶ πολύ γε. — Ἰατρῷ δὴ προστεταγμένον ὅλον τι θεραπεύειν βουλομένῳ καὶ δυναμένῳ, τῶν μὲν μεγάλων ἐπιμελὲς ἔσται (49), τῶν μορίων δὲ καὶ σμικρῶν ἀμελές (50)· εἶθ' (51) ἕξει ποτὲ καλῶς αὐτὸ τὸ πᾶν; — Οὐδαμῶς.
B — Οὐ μὴν οὐδέ γε κυβερνήταις, οὐδὲ στρατηγοῖς, οὐδ' οἰκονόμοις, οὐδ' αὖ τισι πολιτικοῖς, οὐδ' ἄλλῳ τῶν τοιούτων οὐδενὶ χωρὶς τῶν ὀλίγων ἢ σμικρῶν, πολλὰ ἢ μεγάλα· οὐδὲ γὰρ ἄνευ τῶν σμικρῶν τοὺς μεγάλους φασὶν οἱ λιθολόγοι λίθους εὖ κεῖσθαι. — Πῶς γὰρ ἄν; — Μὴ τοίνυν τὸν Θεὸν ἀξιώσωμέν ποτε θνητῶν δημιουργῶν φαυλότερον, οἳ τὰ προσήκοντα αὐτοῖς ἔργα, ὅσωπερ ἂν ἀμείνους ὦσι, τόσῳ ἀκριβέστερα καὶ τελεώτερα μιᾷ τέχνῃ σμικρὰ καὶ μεγάλα ἀπεργάζονται· τὸν δὲ Θεὸν ὄντα τε σοφώτατον, βουλόμενόν τε ἐπιμελεῖσθαι καὶ δυνάμενον, ὧν μὲν ῥᾷον ἐπιμεληθῆναι, σμικρῶν ὄντων, μηδαμῇ ἐπιμελεῖσθαι, καθάπερ ἀργὸν ἢ δειλόν τινα διὰ πόνους ῥᾳθυμοῦντα, τῶν δὲ μεγάλων. — Μηδαμῶς δόξαν τοιαύτην περὶ θεῶν, ὦ ξένε, ἀποδεχώμεθα· οὐδαμῇ γὰρ οὔτε ὅσιον, οὔτ' ἀληθὲς τὸ διανόημα
C διανοοίμεθ' ἄν. — Δοκοῦμεν δέ μοι (52) νῦν ἤδη καὶ μεγάλα μετρίως διειλέχθαι τῷ φιλαιτίῳ τῆς ἀμελείας πέρι θεῶν; — Ναί. — Τῷ γε βιάζεσθαι τοῖς λόγοις ὁμολογεῖν αὐτὸν μὴ λέγειν ὀρθῶς (53). Ἐπῳδῶν γε μὴν προσδεῖσθαί μοι δοκεῖ μύθων ἔτι τινῶν. — Ποίων, ὦ ἀγαθέ; — Πείσωμεν τὸν νεανίαν τοῖς λόγοις (54), ὡς τῷ τοῦ παντὸς ἐπιμελουμένῳ πρὸς τὴν σωτηρίαν καὶ ἀρετὴν τοῦ ὅλου πάντ' ἐστὶ συντεταγμένα, ὧν καὶ τὸ μέρος εἰς δύναμιν ἕκαστον τὸ προσῆκον πάσχει καὶ ποιεῖ. Τούτοις δέ εἰσιν ἄρχοντες προστεταγμένοι ἑκάστοις ἐπὶ τὸ σμικρότατον ἀεὶ πάθης καὶ πράξεως, εἰς μερισμὸν τὸν ἔσχατον τέλος ἀπειργασμένοι· ὧν ἓν καὶ τὸ σὸν, ὦ σχέτλιε, μόριον, εἰς τὸ πᾶν ξυντείνει βλέπον ἀεὶ, καίπερ πάνσμικρον
D ὄν. Σὲ δὲ λέληθε (55) περὶ τοῦτο αὐτὸ, ὡς γένεσις ἕνεκα ἐκείνου γίνεται πᾶσα, ὅπως ᾖ τῷ τοῦ παντὸς βίῳ ὑπάρχουσα εὐδαίμων οὐσία, οὐχ ἕνεκα σοῦ γινομένη, σὺ δ' ἕνεκα ἐκείνου. Πᾶς γὰρ ἰατρὸς καὶ πᾶς ἔντεχνος δημιουργὸς παντὸς μὲν ἕνεκα πάντα ἐργάζεται, πρὸς τὸ κοινῇ ξυντείνων βέλτιστον, μέρος μὴν ἕνεκα ὅλου, καὶ οὐχὶ ὅλον μέρους ἕνεκα ἀπεργάζεται.

(48) Forte οὐδετέρως.
(49) *Ἐπιμελὲς ἔσται*. Plato, ἐπιμελουμένῳ.
(50) *Ἀμελές*. Plato, ἀμελοῦντι.
(51) *Εἶθ'*. Non habet Plato istud εἶθ'.
(52) Forte σοι.
(53) *Μὴ λέγειν ὀρθῶς*. Recte. Nam apud Platonem, ὀρθῶς respondenti Cliniæ perperam tribuitur.
(54) *Τοῖς λόγοις*. Post λόγοις in priori editione addebatur, ὁμολογεῖν αὐτὸν μὴ λέγειν ὀρθῶς· sed hæc Plato non agnoscit, et superioribus ex versibus alienum in locum irrepserant.
(55) *Σὲ δὲ λέληθε*, etc. S. Augustin. lib. I contra *Academic.*, initio: *Etenim fortasse*, inquit, *quæ vulgo fortuna nominatur, occulto quodam ordine regitur, nihilque seu commodi, seu incommodi contingit in parte, quod non conveniat et congruat universo.*

ἀγανακτεῖς, ἀγνοῶν ὅπῃ τὸ περὶ σὲ ἄριστον, A
ντι ξυμβαίνει καὶ σοὶ κατὰ δύναμιν τὴν τῆς
; γενέσεως. Ἐπεὶ δὲ ἀεὶ ψυχὴ συντεταγμένη
α τοτὲ μὲν ἄλλῳ, τοτὲ δ' ἄλλῳ, μεταβάλλει παν-
μεταβολὰς δι' ἑαυτὴν ἢ δι' ἑτέραν ψυχὴν, οὐδὲν
ργον τῷ πεττευτῇ λείπεται πλὴν μετατιθέναι,
ι ἄμεινον γινόμενον ἦθος εἰς βελτίω τόπον, χεῖ-
ὲ εἰς τὸν χείρονα, κατὰ τὸ πρέπον αὐτῶν ἑκα-
ἵνα τῆς προσηκούσης μοίρας λαγχάνῃ. — Πῇ
; — Ἧπερ ἂν ἔχοι λόγον ῥαστώνη ἐπιμελείας
ῶν πάντων, ταύτῃ μοι δοκῶ φράζειν. Εἰ μὲν
ρὸς τὸ ὅλον ἀεὶ βλέπων πλάττοι τις, μετασχη-
ιντὰ πάντα (οἷον ἐκ πυρὸς ὕδωρ ἐμψύχων [56]),
ἢ ξύμπολλα ἐξ ἑνὸς ἢ ἐκ πολλῶν ἓν, πρώτης ἢ
ας, ἢ καὶ τρίτης γενέσεως μετειληφότα, πλή-
ηπερ' ἂν εἴη, τῆς μετατιθεμένης (57) κοσμή-
ῶν δ' ἔστι θαυμαστὴ ῥαστώνη τῷ τοῦ παντὸς B
ουμένῳ. — Πῶς αὖ λέγεις; — Ὧδε. Ἐπειδὴ
εν ἡμῶν ὁ βασιλεὺς ἐμψύχους οὔσας τὰς πρά-
πάσας, καὶ πολλὴν μὲν ἀρετὴν ἐν αὐταῖς οὔ-
ολλὴν δὲ κακίαν· ἀνώλεθρον δὲ ὂν γενόμενον,
ὲκ αἰώνιον, ψυχὴν καὶ σῶμα, καθάπερ οἱ κατὰ
ὄντες θεοί· (γένεσις γὰρ οὐκ ἂν ποτε ἦν ζώων,
μένου τούτοιν θατέρου·) καὶ τὸ μὲν ὠφελεῖν ἀεὶ
ὲς ὂν, ἀγαθὸν ψυχῆς, διενοήθη, τὸ δὲ κακὸν
ειν (58)· ταῦτα πάντα ξυνιδὼν, ἐμηχανήσατο
είμενον ἕκαστον τῶν μερῶν νικῶσαν ἀρετὴν,
ένην δὲ κακίαν ἐν τῷ παντὶ παρέχοι μάλιστ'
ῥᾷστα καὶ ἄριστα. Μεμηχάνηται δὴ πρὸς πᾶν
τὸ ποῖόν τι γιγνόμενον ἀεὶ ποίαν ἕδραν δεῖ
αμβάνον οἰκίζεσθαι καὶ τίνας ποτὲ τόπους· τῆς C
έσεως τοῦ ποίου τινὸς ἀφῆκε ταῖς βουλήσεσιν
ων ἡμῶν τὰς αἰτίας. Ὅπῃ γὰρ ἂν ἐπιθυμῇ, καὶ
τις ὢν τὴν ψυχὴν, ταύτῃ σχεδὸν ἑκάστοτε καὶ
ος γίγνεται ἅπας ἡμῶν, ὡς τοπολύ. — Τὸ γοῦν
— Μεταβάλλει μὲν τοίνυν πάνθ' ὅσα μέτοχά
υχῆς, ἐν αὐτοῖς κεκτημένα τὴν τῆς μεταβολῆς
· μεταβάλλοντα δὲ φέρεται κατὰ τὴν τῆς εἱμαρ-
τάξιν καὶ νόμον· σμικρότερα μὲν τῶν ἠθῶν
άλλοντα, ἐλάττω (59), κατὰ τὸ τῆς χώρας ἐπί-
μεταπορεύεται· πλείω δὲ καὶ ἀδικώτερα, μετα-
α εἰς βάθος, τά τε κάτω λεγόμενα τῶν τόπων,
ἢν τε, καὶ τὰ τούτων ἐχόμενα τῶν ὀνομάτων
ιάζοντες, σφόδρα φοβοῦνται καὶ ὀνειροπολοῦσι
ς, διαλυθέντες τε τῶν σωμάτων. Μείζω δὴ D
(60) κακίας ἢ ἀρετῆς ὁπόταν μεταβάλλῃ, διὰ
τῆς βούλησίν τε καὶ ὁμιλίαν γενομένην ἰσχυ-
ρότεραν μὲν ἀρετῇ θείᾳ προσμίξασα γίγνηται δια-
ως τοιαῦτα διαφέροντα (61), καὶ μετέβαλε

A mediocriter cum homine contentioso disputasse? — Certe. — Saltem ut is perperam se locutum esse fateri cogatur. At nunc eidem quibusdam præterea verisimilibus argumentis, quasi cantionum illecebris opus videtur. — Quibus tandem, bone vir? — Quibus adductus adolescens hoc sibi persuadeat, qui universi curam susceperit, eum ad illius salutem vimque conservandam, ordinata et constituta habere omnia, sic ut partes etiam singulæ, quidquid ad eas pertinet, pro suis viribus patiantur, et agant. Ex vel minutissimis in rebus, quæ sibi aut subeundæ sint, aut præstandæ, suos quæque principes ac præfectos habent, qui finem ad ultimam usque particulam integre accurateque perducant.
634 E quibus una etiam est tua, miselle, parti- B cula, quæ tametsi perpusilla sit, ad universum tamen per sese tendit semper ac respicit. Ignoras tu vero interea, ortus rerum omnes universi causa fieri, ut vitam ejus complexa natura in summa felicitate versetur: qui profecto illius gratia factus es, non illa tui. Siquidem medicus omnis, omnisque peritus artifex, sic totius causa omnia perficit, sic unum illud quod communiter optimum sit intuetur, ut totius causa partem, non totum partis causa moliatur. Tu vero indignaris, quod nescias, id quod in te optimum est, quemadmodum vi quadam communis ortus, universo tibique conveniat. Et quoniam animus cum corpore semper, alio tamen alioque complexus, nullum non mutationis genus subit, cum C sua, tum alterius cujusdam animi causa, sortis nostræ moderatori reliquum hoc unum est, uti mores, si meliores effecti erunt, meliorem, sin autem deteriores, deteriorem in locum pro sua cujusque ratione traducat, ut sedem singula convenientem ac propriam sortiantur. — Clarius ista, sodes. — Equidem ita loquor, quomodo res omnes Deo curæ esse facilius intelligi possit. Etenim, si quis semper ad totum respiciens, ita fingeret ac refingeret omnia (ut si aquam igne animaret), tamen ut neque multa ex uno, neque e multis unum aliquid efficeret, ea sane posteaquam primam, aut secundam, aut tertiam generationem subiissent, ista rerum ordinisque mutatione, infinitum quantum augerentur. Nunc vero, universi moderatori facilitas quædam admi- D rabilis suppetit. — Necdum istud intelligo. — Audi ergo. Novit rex ille noster, actiones omnes animatas esse, easdem cum virtutis habere, tum etiam vitiositatis plurimum: animum item et corpus, ut pestem ex se nullam habeant, carere tamen immor-

(56) *Ἐμψύχων*. Legebatur ἔμψυχον, ut apud ...em, sed adnotat Serranus alibi etiam legi ...ον ex quo ἐμψύχων facere malui; vere enim illa, quæ frigida prius et immota consistebat, ...o igne incalescens et ebulliens, μετασχηματι..., ac propemodum ἐμψύχεται.

(57) *Τῆς μετατιθεμένης*. Usitatius et clarius di...r, μετατιθεμένης τῆς κοσμήσεως.

(58) *Τὸ δὲ κακὸν, βλάπτειν*. Mallem, τὸ δὲ βλά..., κακόν.

(59) *Ἐλάττω*. Forte, ἐλάττω μὲν καὶ δικαιότερα, opponantur quæ paulo post πλείω καὶ ἀδικώ-

τερα.

(60) *Μείζω δὴ ψυχή*. Corruptus hic locus est. Editio Ficini et Serrani habet, μείζων δὲ δὴ ψ. κ. η. α. ο. μεταλάβῃ. Conjiciebam, μείζων δὴ ψ. κακίαν ἢ ἀρετὴν (vel κακίαν ἢ ἀρετὴν) ὁπόταν μεταβάλλῃ.

(61) *Τοιαῦτα διαφέροντα*. Plato, τοιαύτη διαφέροντα. Serranus aliam lectionem affert, τοιαύτη διαφέρεται. Ergo, si τοιαύτη retineatur, et διαφέροντα, vel διαφέρεται rejiciatur, obscuritatis nihil admodum fore arbitror.—Legi posse opinatur Heinichen τοιαύτη, διαφέροντα καὶ μετέβαλε. Edit.

talitate, qua veri legitimique dii perfruantur (alioqui nulla unquam animantium generatio fieret, altero morte sublato); ad extremum, quidquid juvare per sese potest, id omne animi bonum, quidquid nocere solet, malum esse statuit. Quibus omnibus exploratis, molitus hoc demum est, quemadmodum ita partes singulæ constituerentur, uti cum maxime, tum etiam facillime atque optime, certam in universo virtutis victoriam facerent, vitiositate prostrata. Quam in rem universi bono excogitavit, quam quodque sedem pro naturæ suæ conditione, quemque locum aliquando sortiri firmum ac stabilem oporteret. At vero, ut talis quisque talisve fieret, causas omnes nostræ in voluntatis potestate reliquit. Qualis enim **635** cupiditate quisque et animo fuerit, talis fere passim esse solet.—Et consentaneum id quidem. — Quæcunque igitur animo prædita sunt, mutantur omnia, quod in se ipsis causam mutationis habeant. Qua in mutatione, fati præscriptum ac legem sequuntur. Quorum enim animorum tolerabiliores fuerint remissioresque mores, ii dum ea mutatio fit, utpote leviores, in summum regionis solum commeant; quorum autem graviores et injustiores, ii vastam in altitudinem, et depressiora loca detruduntur, quæ qui adhuc vivunt, quique corporibus soluti jam sunt, inferorum, ac similibus aliis nominibus admodum horrere, ac sæpius somniare solent. Ita, cujus animi cum suapte voluntate, tum acri et corroborata consuetudine major aut vitiositas, aut virtus exstiterit, is sub illam mutationem, si divinam ad virtutem adhæserit, ejusque singulariter et eximie similis fuerit, sedem quoque suam alioqui sanctissimam, cum alia quadam adhuc meliore commutat. Qui vero contrariam viam instituerit, vitam quoque deinceps contrariis in locis, et contraria sorte degit. Ea judicii ratio, mi adolescens, qui te a diis negligi arbitraris, a diis qui in Olympo versantur, constituta est: ut qui deterior fuerit, ad deteriorum; qui melior, ad meliorum animorum societatem commigret; et cum in vita, tum quolibet mortis in genere, quibus a similibus similes affici deceat, patiatur atque agat omnia. Hoc judicium neque tu, neque alius quisquam defugisse se, atque ita deos ipsos superasse gloriabitur: quippe quod ejus auctores maxime præ cæteris omnibus sanctum esse voluerint, omninoque propterea vereri oporteat; nec enim illud te unquam præteribit. Nec tam pusillus tenuisque fies, ut ab eo te in abditos terræ sinus latebrasque subducas: nec vero tam sublimis, ut in cœlum evoles. At dignas omnino pœnas daturus ipse es, sive hic maneas, sive trajiciaris ad inferos, sive ad locum aliquem iis adhuc horridiorem deferaris.

τόπον ἅγιον ὅλον, μετακομισθεῖσα εἰς ἀμείνω τινὰ τόπον ἕτερον· ὅταν δὲ τἀναντία ἐπὶ τἀναντία μεθιδρύσατο (62) τὸν αὐτῆς βίον. Αὕτη τοι δίκη ἐστὶ θεῶν, οἳ Ὄλυμπον ἔχουσιν, ὦ παῖ, καὶ νεανίσκε, ἀμελεῖσθαι δοκῶν ὑπὸ θεῶν· κακίω μὲν γινόμενον, πρὸς τὰς κακίους ψυχὰς, ἀμείνω δὲ πρὸς τὰς ἀμείνους πορευόμενον, ἔν τε ζωῇ καὶ ἐν πᾶσι θανάτοις, πάσχειν τε (63) ἃ προσῆκον δρᾷν ἐστι τοῖς προσφυέσι (64) τοὺς προσφερεῖς, καὶ ποιεῖν. Ταύτης τῆς δίκης οὔτε σὺ μήποτε, οὔτ᾽ ἄλλος ἀτυχὴς (65) γενόμενος ἐπεύξεται περιγενέσθαι θεῶν· ἣν πασῶν δίκην δικῶν διαφερόντως ἔταξάν τε οἱ τάξαντες, χρεών τε ἐξευλαβεῖσθαι τὸ παράπαν. Οὐ γὰρ ἀμεληθήσῃ ποτὲ ὑπ᾽ αὐτῆς· οὐχ οὕτω σμικρὸς ὢν δύσῃ κατὰ τὸ τῆς γῆς βάθος, οὐδ᾽ ὑψηλὸς γενόμενος εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναπτήσῃ· τίσεις δὲ σαυτῷ τὴν προσήκουσαν τιμωρίαν εἴτ᾽ ἐνθάδε μένων, εἴτε καὶ ἐν ᾅδου διαπορευθεὶς, εἴτε καὶ τούτων εἰς ἁγιώτερον (66) ἔτι διακομισθεὶς τόπον. Ὁ αὐτὸς δὲ λόγος σοι καὶ περὶ ἐκείνων ἂν εἴη, τῶν οὓς σὺ κατιδὼν ἐκ σμικρῶν μεγάλους γεγονότας, ἀνοσιουργήσαντας, ἤ τι τοιοῦτον πράξαντας, ᾠήθης ἐξ ἀθλίων εὐδαίμονας γεγονέναι, καὶ ὡς ἐν κατόπτροις αὐτῶν ταῖς πράξεσιν ἡγήσω καθεωρακέναι τὴν πάντων ἀμέλειαν θεῶν, οὐκ εἰδὼς αὐτῶν τὴν συντέλειαν, ὅπῃ ποτὲ τῷ παντὶ ξυμβάλλεται. Γινώσκειν δὲ αὐτὴν, ὦ πάντων ἀνδρειότατε, πρὸς οὐδὲν δοκεῖς (66*), ἣν τις μὴ γινώσκων, οὐδ᾽ ἂν τύπον ἴδοι ποτὲ, οὐδὲ λόγον ξυμβάλλεσθαι περὶ βίου δυνατὸς ἂν γένοιτο, εἰς εὐδαιμονίαν τε καὶ δυσδαίμονα τύχην. Ταῦτα εἰ μέν σε πείθει Κλεινίας ὅδε, καὶ ξύμπασα ἡμῶν ἥδε ἡ γερουσία, περὶ θεῶν ὡς οὐκ οἶσθα ὅτι λέγεις, καλῶς ἄν σοι Θεὸς αὐτὸς ξυλλαμβάνοι· εἰ δ᾽ ἐπιδεὴς ἔτι λόγου ἂν εἴης, λεγόντων ἡμῶν πρὸς τὸν τρίτον ἐπάκουε, εἰ νοῦν καὶ ὁπωσοῦν ἔχεις.» Τούτων ὁ νοῦς, εἰ καὶ μὴ τὰ ῥήματα, ἐν τοῖς Ἑβραίων λογίοις προκαταβέβληται, συντομώτατα, καὶ δι᾽ ὀλίγων τῆς διανοίας περιεχομένης. Τό τε γὰρ, «Οὐχ οὕτω σμικρὸς ὢν δύσῃ κατὰ τὸ τῆς γῆς βάθος, οὐδ᾽ ὑψηλὸς γενόμενος εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναπτήσῃ,» ὅμοιον ἂν εἴη τῷ παρὰ τῷ Δαυῒδ, τοῦτον ἔχοντι τὸν τρόπον· «Ποῦ πορευθῶ ἀπὸ πνεύματός σου, καὶ ἀπὸ τοῦ προσώπου σου ποῦ φύγω; Ἐὰν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανὸν, σὺ ἐκεῖ εἶ· ἐὰν καταβῶ εἰς τὸν ᾅδην, πάρει. Εἰ ἀναλάβοιμι πτέρυγας, καὶ κατασκηνώσαιμι εἰς τὰ ἔσχατα τῆς θαλάσσης· καὶ γὰρ ἐκεῖ ἡ χείρ σου ὁδηγήσει με·» ἀλλὰ καὶ τό· «Οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ, καὶ ποίησιν χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα.» Καὶ πάλιν ἐν τῷ Ἡσαΐᾳ τό· «Ἀναβλέψατε εἰς ὕψος τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν, καὶ ἴδετε, τίς κατέδειξε ταῦτα πάντα·» καὶ τό· «Ἐκ μεγέθους καὶ καλλονῆς κτισμάτων ἀναλόγως ὁ Γενεσιουργὸς θεωρεῖται·» καὶ τό· «Τὰ γὰρ ἀόρατα αὐτοῦ, ἀπὸ κτίσεως κόσμου τοῖς ποιήμασι νοούμενα καθορᾶται, ἥ τε ἀΐδιος αὐτοῦ δύναμις καὶ θειότης·» ἀλλὰ καὶ τὸ, «Ἐζήλωσα

(62) *Μεθιδρύσατο*. Melius quam apud Platonem, μεθιδρύσασα, convenit enim cum præcedenti μετέβαλε.

(63) *Πάσχειν τε*. Plato post πάσχειν τε, addit καὶ ποιεῖν, quod hic in periodi finem rejicitur.

(64) *Προσφυέσι*. Plato, προσφερέσι, melius, cum sequatur προσφερεῖς.

(65) *Ἀτυχής*. Ficinus legit, εὐτυχής.

(66) *Ἁγιώτερον*. Plato, ἀγριώτερον, quod magis placet, vel ἀτοπώτερον, ut etiam legi Serranus adnotat.

(66*) Lege Πῶς οὐ δεῖν.

ς, εἰρήνην ἁμαρτωλῶν θεωρῶν· » μετα- μοι δοκεῖ ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος διὰ τοῦ· δὲ λόγος σοι καὶ περὶ ἐκείνων ἂν εἴη, κατιδὼν ἐκ μικρῶν μεγάλους γεγονότας, σαντας, ἤ τι τοιοῦτον πράξαντας, ᾠήθης εὐδαίμονας γεγονέναι. » Καὶ τὰ ἄλλα δὲ, ; ὁμοίως εἴρηται, προὔλαβε τὴν εἰς πλάτος τοῦ Πλάτωνος ἑρμηνείαν ἐν τοῖς Ἑβραίων καστον δ' οὖν αὐτῶν κατὰ μέρος εὕροις ἂν ἐξετάζων τοῖς Ἑβραίων συμφερόμενον Ἑβραίων δὲ εἶναι λόγους, οὐ μόνον τὰ σῆ λόγιά φημι, ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν ἄλλων οία θεοφιλῶν ἀνδρῶν, εἴτε προφητῶν εἴτε λων τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, ὧν ἡ τῶν δογμάτων ..νία, μιᾶς εἰκότως αὐτοὺς καὶ τῆς προση- ὕσειεν.

A Quod ipsum tibi de illis quoque statuendum est, quos tu cum ex parvis magnos evasisse, post grave aliquod vel impietatis, vel alterius sceleris exemplum videres, beatos ex miseris factos putabas; et quorum in maleficiis, tanquam in speculis, quam abs diis omnia negligantur, videre tibi videbare, ignorans videlicet, qui tandem aut qua parte istorum finis et exitus cum universi rationibus cohæreret. Illum porro, vir generosissime, qui tandem sciens volensque negligere potes, qui tamen ejusmodi est, ut qui ab ejus cognitione **636** imparatus sit, nihil unquam vel animo informare possit, nec ullam de humanæ vitæ seu felicitate, seu miseria disputationem instituere. Hoc si tibi Clinias iste de diis, ac senatus hic noster omnis persuadere potuerit, nescire te quid loquare, singulare a Deo ipso B acceperis. Sin longiori adhuc oratione opus habebis, age porro, nosque de tertio illo dis-si quid omnino mentis habes, attende. » Hæc Plato. Quorum sane mens, si minus verba to ante Hebræorum exstabat in litteris, sed brevissime ac paucissimis vocibus comprehensa Nam illud quidem, « Nec tam pusillus fies, ut ab ejus te oculis in abditos terræ sinus la-subducas; nec vero tam sublimis, ut in cœlum evoles, » dicto huic Davidico proximum est: a spiritu tuo? et quo a facie tua fugiam? Si ascendero in cœlum, tu illic es; si descendero in ades. Si sumpsero pennas, et habitavero in extremis maris; etenim illuc manus tua deducet inde hoc ejusdem prophetæ: « Cœli enarrant gloriam Dei, et opera manuum ejus annuntiat um [2]; » itemque illud Isaiæ: « Tollite in altum oculos vestros, et videte, quis ostendit hæc » et hoc: « Ex magnitudine et pulchritudine creaturarum Creator cum proportione specta-hoc: « Invisibilia enim ejus a creatura mundi, per hæc quæ facta sunt, intellecta conspi-sempiterna quoque ejus virtus ac divinitas [5]; » postremo istud: « Zelavi super iniquos, pa-torum videns [6]: » hæc omnia interpretatus videtur Plato dum ait, « Hoc ipsum tibi de illis statuendum est, quos tu cum ex parvis magnos evasisse, post grave aliquod impietatis, vel sceleris exemplum videres, beatos ex miseris factos putabas. » Ac cætera quæ eamdem in sen-icta sunt, in Hebræorum monimentis fusiorem illam Platonis explicationem occuparunt. singula, si accurate ac diligenter expendes, cum Hebræorum doctrina consentire reperies. m autem librorum nomine, non sola Moysis oracula intelligo, sed aliorum etiam qui post sere, hominum Deo charissimorum, seu prophetæ, seu nostri quoque Servatoris apostoli quibus ob summam dogmatum consensionem, una atque eadem appellatio jure tri-

cxxxviii, 7. [2] Psal. xviii, 2. [3] Isa. xl, 26. [4] Sap. xiii, 5. [5] Rom. i, 20. [6] Psal. lxxii, 3.

ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΡΙΣΚΑΙΔΕΚΑΤΟΝ.

—

PRÆPARATIONIS EVANGELICÆ

LIBER DECIMUS TERTIUS.

—

ΠΕΡΙΕΧΕΙ ΤΟ ΤΡΙΣΚΑΙΔΕΚΑΤΟΝ ΒΙΒΛΙΟΝ.

637 *LIBRI DECIMI TERTII CAPITA.*

2. *De eodem.* *Ex* Epinomide.

3. *Ex sec.* De republ. *De eodem : ac præterea Deum malorum auctorem non esse.*

4. *Præter obscenas fabulas, nihil istas de Græcis numinibus narrationes continere; Socratemque, quod iis fidem non haberet, ab Atheniensibus interfectum esse. Ex* Euthyphrone.

5. *Ex Numenii lib.* De Platonis arcanis, *eamdem in rem.*

6. *In vulgi opiniones abeundum non esse, nec ab instituto suo, vel mortis metu discedendum. Ex* Critone.

7. *Reponendam iis non esse, a quibus injuriose tractemur, injuriam. Ex eodem.*

8. *Quæ semel recte statueris, ea ne mortis quidem metu abjicienda esse. Id quod in eos conveniet, qui persecutionum temporibus religionem ejurant.*

9. *Qualis animo sit oportet, qui mortis metu susceptum institutum ejuret.*

638 10. *Mortem veritatis causa non esse fugiendam. Ex* Socratis Apologia.

11. *Quemadmodum eorum mortem, qui vitam gloriose profuderunt, celebrari oporteat. Ex Platone.*

12. *Aristobulum Peripateticum etiam ante nos confessum esse, Hebræis e fontibus suam Græcos hausisse philosophiam.*

13. *Quæ a Græcis recte scripta fuerint, ea cum Hebræorum doctrina consentire, a Clemente præterea ostenditur* Strom. *quinto.*

14. *Non recte de omnibus pronuntiasse Platonem; eoque nos haud absque ratione ab ejus philosophia discessisse, atque Hebræorum oracula complexos esse.*

15. *Non in omnibus Platonis, sed Hebræorum probandam esse de spiritalibus naturis disputationem.*

16. *De animo non recte, ut Hebræos, in omnibus sensisse Platonem.*

17. *Non quemadmodum Platoni visum est, animi naturam duabus ex partibus, quarum altera patiendi necessitate libera, patibilis altera sit, esse conflatam. Ex Severi Platonici disputatione* De animo.

18. *De cœlo, deque collucentibus in eo sideribus, haud recte omnino sensisse Platonem. Ex* Epinomide, Timæo *et* Leg. x. *Quæ Moyses coli omnia vetuit, quemadmodum Hebræus etiam Philo interpretatur.*

19. *Quænam minus recte Plato de mulieribus statuerit.*

20. *Quænam Plato de infando amore in* Phædro *statuerit : quibus contraria sunt a Moyse sancita.*

21. *De legibus Platonis ad cædes pertinentibus, magna illa hominis mente indignis : quibuscum Moysis leges committendæ.*

639 PROŒMIUM.

Cum superioribus libris viderimus, Platonica ut plurimum philosophia, Moysis et sacrorum apud Hebræos oraculorum quamdam quasi Græcam in linguam conversionem contineri : nos deinceps partim quæ huic disputationi desunt adjungemus, partim quæ a superioris memoriæ scriptoribus in similium locorum tractatione dicta sunt, persequemur; ad extremum speciosam illam nonnullorum criminationem diluemus : Ecquid tandem causæ sit, quamobrem si Moysi tam consentanee Plato philosophatus est, Moysis potius quam Platonis

A β'. *Ἔτι ἀπὸ τοῦ λόγου* Ἐπινομίδος, *περὶ τοῦ αὐτοῦ.*

γ'. *Ἔτι ἀπὸ τοῦ δευτέρου τῆς* Πολιτείας, *περὶ τοῦ αὐτοῦ, καὶ περὶ τοῦ μὴ εἶναι τὸν Θεὸν τῶν κακῶν αἴτιον.*

δ'. *Ὅτι πλέον οὐδὲν τῶν αἰσχρῶν μύθων αἱ περὶ τῶν Ἑλληνικῶν θεῶν διηγήσεις περιέχουσιν, αἷς μὴ πειθόμενον Σωκράτην ἔκτειναν Ἀθηναῖοι.* Ἀπὸ Εὐθύφρονος.

ε'. *Νουμηνίου, ἐκ τῶν* παρὰ Πλάτωνι Ἀποῤῥήτων, *περὶ τοῦ αὐτοῦ.*

ϛ'. *Ὅτι μὴ δεῖ ταῖς τῶν πολλῶν προσέχειν δόξαις, μηδὲ τῆς ἰδίας μετατίθεσθαι προαιρέσεως διὰ θανάτου φόβον. Ἀπὸ τοῦ* Κρίτωνος.

ζ'. *Ὅτι μὴ δεῖ ἀμύνεσθαι τοὺς ἀδικεῖν ἡμᾶς παρεσκευασμένους. Ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ.*

η'. *Ὅτι μὴ δεῖ τὰ ἅπαξ ὀρθῶς κριθέντα ἀθετεῖν, μηδ' εἰ θάνατόν τις ἐπάγοι. Ἁρμόσει δὲ πρὸς*
B *τοὺς ἐν καιροῖς διωγμῶν ἐξομνυμένους τὴν εὐσέβειαν.*

θ'. *Ὁποῖός ποτε ἔσται τὴν διάθεσιν ὁ διὰ θανάτου φόβον ἐξομνύμενος τὴν οἰκείαν πρόθεσιν.*

ι'. *Ὅτι μὴ δέοι φεύγειν τὸν ὑπὲρ τῆς ἀληθείας θάνατον. Ἀπὸ τῆς* Σωκράτους Ἀπολογίας.

ια'. *Ὅπως δέοι τιμᾷν τὸν θάνατον τῶν εὐκλεῶς μεταλλαξάντων τὸν βίον· ἐκ τοῦ Πλάτωνος.*

ιβ'. *Ὅπως καὶ ὁ πρὸ ἡμῶν ἐξ Ἑβραίων Ἀριστόβουλος ὁ Περιπατητικὸς ἐκ τῆς παρ' Ἑβραίοις φιλοσοφίας ὁμολογεῖ τοὺς Ἕλληνας ὡρμῆσθαι.*

ιγ'. *Ὡς καὶ Κλήμης ὁμοίως τὰ καλῶς Ἕλλησιν εἰρημένα σύμφωνα τυγχάνειν τοῖς Ἑβραίων παρίστησι δόγμασιν. Ἀπὸ τοῦ ε' Στρωματέως.*

ιδ'. *Ὅτι μὴ πάντα ἐπιτυχῶς εἴρηται τῷ Πλάτωνι· διὸ οὐκ ἀλόγως τὴν κατ' αὐτὸν παρῃτήμεθα φιλοσοφίαν, τὰ δὲ Ἑβραίων ἀποδεχόμεθα*
C *λόγια.*

ιε'. *Ὅτι μὴ καθόλου ὀρθῶς ὁ Πλάτων τὸν περὶ τῶν νοητῶν οὐσιῶν ἐφώδευσε λόγον, ἀλλ' Ἑβραῖοι.*

ιϛ'. *Ὅτι μὴ Ἑβραίοις ὁμοίως κατὰ πάντα ὀρθῶς ἐδόξασε περὶ ψυχῆς ὁ Πλάτων.*

ιζ'. *Ὅτι κατὰ Πλάτωνα μὴ ἐξ ἀπαθοῦς καὶ παθητῆς οὐσίας, ἡ τῆς ψυχῆς συνέστηκε φύσις. Ἀπὸ τῶν Σευήρου τοῦ Πλατωνικοῦ,* Περὶ ψυχῆς.

ιη'. *Περὶ οὐρανοῦ καὶ τῶν ἐν αὐτῷ φωστήρων, ὅτι μὴ καθόλου ὀρθῶς ἐδόξασεν ὁ Πλάτων. Ἀπὸ τῆς* Ἐπινομίδος, *καὶ τοῦ* Τιμαίου, *καὶ τοῦ δεκάτου τῶν* Νόμων. *Ἅπερ Μωϋσῆς σέβειν ἀπαγορεύει, ὡς καὶ ὁ Ἑβραῖος Φίλων ἑρμηνεύει.*

ιθ'. *Ὁποῖα περὶ γυναικῶν οὐκ ὀρθῶς ὁ Πλάτων διετάξατο.*

κ'. *Ὁποῖα περὶ ἔρωτος ἐκθέσμου ὁ αὐτὸς διετάξατο ἐν Φαίδρῳ, οἷς Μωϋσῆς ἀντινομοθετεῖ.*

D κα'. *Περὶ τῶν παρὰ Πλάτωνι φονικῶν νόμων, οὐκ ἀξίων ὄντων τῆς μεγαλονοίας αὐτοῦ, οἷς τοὺς Μωϋσέως ἀντιπαραβλητέον.*

ΠΡΟΟΙΜΙΟΝ.

Ἐπειδὴ πέφηνεν ἐν τοῖς πρὸ τούτου συγγράμμασιν ἡ κατὰ Πλάτωνα φιλοσοφία κατὰ τὰ πλεῖστα, Μωϋσέως καὶ τῶν παρ' Ἑβραίοις ἱερῶν λόγων ἑρμηνείαν ὥσπερ ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα φωνὴν περιέχουσα, ἔρχομαι νῦν ὁμοῦ καὶ τὰ λείποντα προσαποδοῦναι τῷ λόγῳ, καὶ τὰ τοῖς πρὸ ἡμῶν εἰς τοὺς τόπους εἰρημένα διελθεῖν· ὁμοῦ καὶ διαβολῆς εὐλόγου αἰτίαν ἀπολυσόμενος, εἰ δή τις ἡμῖν ἐπικαλῶν φαίη, Τί δήποτ' οὖν, Μωϋσέως καὶ Πλάτωνος τὰ συνῳδὰ πεφιλοσοφηκότων, οὐχὶ τὰ Πλάτωνος, ἀλλὰ τὰ Μωϋσέως μέτιμεν, τοὔμπαλιν δέον, ὅτι δὴ πρὸς τοῖς ἴσοις δό-

προσήκων ἡμῖν γένοιτ' ἂν Ἕλλησιν οὖσιν ὁ ... ιὸς μᾶλλον ἢ ὁ βάρβαρος. Ὀχνῶν δὲ ἀπαν-... πρὸς τοῦτο, αἰδοῖ τῇ πρὸς τὸν φιλόσοφον, τοῦ-... εἰς ὕστερον ἀνατίθεμαι τὸν λόγον· τὰ δέ γε ... μοι λεχθέντα πρῶτα διασκέψομαι. Λαβὼν οὖν ... θι, ὁποίαν ἐπήγετο δόξαν ὁ Πλάτων περὶ τῶν ... ιῶν θεολόγων τε καὶ ποιητῶν, ὅπως τε πά-... ς πατρίους περὶ τῶν θεῶν ὑπολήψεις ἠθέτει, ... ἐν αὐτοῖς ἀτοπίαν διήλεγχεν.

A doctrinam sequamur, cum secus utique factum oporteret, quod præter dogmatum similitudinem, nobiscum etiam, utpote Græcis, Græco magis homini quam barbaro conveniret. Et quoniam ego, qua philosophum hunc observantia prosequor, huic adhuc reprehensioni occurrere vereor, hac tantisper oratione dilata, quæ primum abs me proposita sunt, ea primo loco discutiam. Sume ergo mihi Platonem, ac perlege, qualem ipse demum habuerit ...um theologorum ac poetarum opinionem, et quemadmodum patrias omnes de diis sententias ...it, earumque ineptias coarguerit.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

...ς ὁ Πλάτων τῆς Ἑλληνικῆς θεολογίας ...ήλεγχε τὴν ἀτοπίαν. Ἐκ τοῦ Τιμαίου.

...ρὶ δὲ τῶν ἄλλων (67) δαιμόνων εἰπεῖν τε καὶ ... τὴν γένεσιν μεῖζον ἢ καθ' ἡμᾶς. Πιστευτέον ... εἰρηκόσιν ἔμπροσθεν, ἐκγόνοις μὲν θεῶν οὖ-... ἔφασαν, σαφῶς δέ που τοὺς ἑαυτῶν προγό-... ιδόσιν. Ἀδύνατον οὖν θεῶν παισὶν ἀπιστεῖν, ... ἄνευ εἰκότων καὶ ἀναγκαίων ἀποδείξεων λέ-... ἀλλ' ὡς οἰκεῖα φάσκουσιν ἀπαγγέλλειν, ἑπο-... τῷ νόμῳ πιστευτέον. Οὕτως οὖν κατ' ἐκεί-... ν ἡ γένεσις περὶ τούτων τῶν θεῶν ἐχέτω, ... έσθω. Γῆς τε καὶ Οὐρανοῦ παῖδες Ὠκεανός ... Τηθὺς ἐγενέσθην· τούτων δὲ Φόρκυς, Κρόνος ... Ῥέα, καὶ ὅσοι μετὰ τούτων· ἐκ δὲ Κρόνου ... ας, Ζεὺς, Ἥρα τε, καὶ πάντες ὅσους ἴσμεν ... ς λεγομένους αὐτῶν, ἔτι τε τοὺς τούτων ἄλ-... γόνους. » Διὰ τούτων πιστεύειν τοῖς περὶ ... ίθοις, καὶ αὐτοῖς δὲ τοῖς τῶν μύθων ποιηταῖς, ... ιῶν ἐγγόνοις οὖσι παρακελευσάμενος, πρῶτα ... τοῦ φάναι ἐγγόνους εἶναι τῶν θεῶν τοὺς ποιη-... ιάζειν μοὶ δοκεῖ, ὡς καὶ τῶν θεῶν ἀνθρώ-... γονότων, καὶ τοῖς ἐγγόνοις ὁμοίων τὴν φύ-... βάλλει δ' ἑξῆς ἄντικρυς τοὺς θεολόγους οὓς ... ς ἔφησεν εἶναι θεῶν, δι' ὧν ἐπάγει φάσκων· ... ρ ἄνευ εἰκότων καὶ ἀναγκαίων ἀποδείξεων ... · » δι' ὧν τε προστίθησι τὸ, *ὡς ἔφασαν*. ... δ' ἔοικε λέγων· « Σαφῶς γέ που τοὺς ἑαυ-... γόνους εἰδόσι· » καὶ τὸ, « Ἀδύνατον θεῶν ... πιστεῖν. » Καὶ τὸ παρὰ γνώμην δὲ ταῦτα ... ῶν νόμων ἕνεκα διαῤῥήδην παρίστησιν ὁμο-... , ὅτι δέοι ἑπομένους τῷ νόμῳ πιστεύειν αὐ-... α δὲ ταῦτ' ἐνόει, ἐπάκουσον ὅπως γυμνῇ καὶ ... λύπτῳ φωνῇ τοὺς δὴ θεολόγους ἅπαντας ... ι, κόπτων ἐν *Ἐπινομίδι* τούτοις τοῖς ῥή-...

CAPUT I.

Quemadmodum Plato Græcæ theologiæ ineptias coarguerit. Ex Timæo.

B « Aliorum autem dæmonum, inquit ille, procreationem vel explicare, vel nosse, res est nostra facultate major. Quare hoc in genere, priscis illis testibus adhibenda fides,' qui ut deum, quod ipsi aiunt, nepotes erant, ita majores suos maxime notos habuerunt. Nec fieri omnino potest, ut fides eorum filiis detrahatur, etiamsi nullis demonstrationibus necessariis, ac ne probabilibus quidem argumentis ipsorum testimonia comprobentur : sed necesse plane est, ut iis, quomodo lex imperat, tanquam suarum in rerum commemoratione credamus. Illam ergo deorum procreationem quod attinet, uti poetæ scribunt, ita nos quoque de ea statuamus ac loquamur. **640** Terræ Cœlique liberi, Oceanus et Tethys : horum Phorcyn, Saturnus et Ops, cæterique fratres. Ex Saturno et Ope, C Jupiter, Juno, ac reliqui, quos utriusque fratres appellari scimus, procreati. Atque ita deinceps de tota nepotum serie. » His Plato, dum et deorum fabulis, et earum auctoribus poetis, sic tanquam deorum nepotibus fidem adhibere jubet, primum is mihi, dum poetas deorum nepotes appellat, ridere ac jocari videtur, quasi deos ipsos et homines fuisse, et similem nepotibus suis naturam habuisse velit. Deinde vero, quos deorum nepotes vocarat, eosdem ipse theologos manifeste traducit, his verbis, «Etiamsi nullis demonstrationibus necessariis, ac ne probabilibus quidem argumentis eorum testimonia comprobentur ; » itemque dum addit, « Quod ipsi aiunt. » Quin et ludere plane videtur, D dum ait, « Quippe qui majores suos maxime notos habuere. » Itemque, « Fieri nullo modo posse, ut fides deorum filiis detrahatur. » Cæterum quam id ...usa, præter mentem ipse dixerit, perspicue satis declarat, dum eos qui legem modo sequi vo-... fidem ipsis adhibere oportere fatetur. Atque hanc illius vere sententiam fuisse ; ut faci-... elligas, audisis quemadmodum nuda claraque voce totum hoc theologorum genus reprehen-... enim illos in *Epinomide* vellicat.

...ερὶ δὲ τῶν ἄλλ. Idem locus citatur infra, ... Habetur autem in *Timæo*, pag. 530 F. ... Alexandrin. v *Stromat.*, pag. 429 edit. ...at. eumdem laudat, ex quo id concludit, ...rius Christo sanctisque prophetis, res di-...dentibus fidem haberi. Οὐχ οἶμαι, inquit, ...ρον ὑπὸ Ἑλλήνων προσμαρτυρήσεσθαι, τὸν ... ἡμῶν, καὶ τοὺς εἰς προφητείαν κεχρισμένους, τοὺς μὲν παῖδας Θεοῦ ἀνηγορευμένους, τὸν δὲ Κύριον Υἱὸν ὄντα γνήσιον, ἀληθεῖς εἶναι περὶ τῶν θείων μάρτυρας, διὸ καὶ δεῖν πιστεύειν αὐτοῖς, ἐνθέοις οὖσι, προσέθηκε. Eusebius contra, hæc a Platone εἰρωνικῶς et χλευαστικῶς dicta interpretatur, licet eum infra, pag. 692, serio reprehendat, quod poetis tantum in *Timæo* tribuerit, quibus alibi fidem prope omnem detraheret.

CAPUT II.

De eodem, ex Epinomide.

« Deorum, inquit, atque animantium procreationem, quod majores nostri perperam de illa philosophati sint, melius hic mihi necessario tractandam atque explicandam puto, atque ita ut superior illa, quam adversus impios institui, disputatio relegatur. » At vero quam mature ac prudenter illam veterum theologiam repudiet, idem ipse docet secundo *De republica*, ubi sane verum fuerit diligentius attendere quemadmodum adversus poetas atque theologos, in iis præsertim quæ de Græcis numinibus tradita jam olim fuerant, invehatur. Sunt hæc ejus verba.

641 CAPUT III.

Ex secundo De republica. *De eodem ; ac præterea Deum malorum auctorem non esse.*

« In majoribus fabulis, inquam, minores etiam facile videbimus. Necesse enim est speciem unam aliquam esse, vimque minoribus æque majoribusque communem. Annon ita sentis ? — Equidem, inquit ille, sed quas tu majores dicas, non capio. — Quas Hesiodus, inquam, atque Homerus, cæterique poetæ commemorant. Illi enim falsas hominibus fabulas commenti, et narrabant olim hodieque narrant. — Quas tandem, inquit ille, aut quid in iis reprehendis ? — Cui ego : Quod et primum et omnium maxime reprehendendum est, præsertim ubi quis non recte mentiatur. — Quid illud porro ? — Ubi quis male deorum heroumque naturam oratione repræsentat, perinde ut pictor faceret, qui tabellam ei rei nulla ex parte similem pingeret, quam penicillo exprimendam suscepisset. — Ea vero, inquit, reprehensione dignissima sint ; sed clarius illa, sodes, atque distinctius. — Ego vero : Primum, inquam, maximum illud maximisque de rebus mendacium, qui narravit Hesiodus, quid videlicet actum a cœlo fuerit, quamque vicissim ei pœnam Saturnus reposuerit, perperam omnino confinxit. Jam quæ Saturnus idem aut gesserit, aut a filio pertulerit, ne si vera quidem essent, adeo tamen facile ac temere apud homines aut stultos, aut adolescentes jactanda viderentur, sed principio quidem, omnino tacenda : sin aperiendi necessitas aliqua foret, cum paucissimis, uti maxime arcana

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ἔτι ἀπὸ τοῦ λόγου Ἐπινομίδος, *περὶ* ·
τοῦ.

« Θεογονίαν τοίνυν καὶ ζωογονίαν, ὡς ἔοικα
καῖον πρῶτόν μοι, κακῶς ἀπεικασάντων
προσθεν, βέλτιον ἀπεικάσαι κατὰ τὸν ὕστερ
ἀναλαβόντα ὃν πρὸς ἀσεβεῖς ἐπικεχείρηκα
Ὅτι δ' εὐλόγως τὴν τῶν πρώτων θεολογίαν
τεῖται, διδάσκει ἐν τῷ δευτέρῳ τῆς *Πολιτεί*
τὸν νοῦν ἐπιστῆσαι ἄξιον, ὁπόσα καὶ οἷα
αὐτῶν ποιητῶν τε καὶ θεολόγων τῶν γε ἐκ
παραδεδομένων περὶ τῶν Ἑλληνικῶν θεῶν
ὧδε ῥήμασιν αὐτοῖς φάσκων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

B *Ἔτι ἀπὸ τοῦ δευτέρου τῆς* Πολιτείας,
αὐτοῦ, καὶ περὶ τοῦ μὴ εἶναι τὸν Θεὸν
κῶν αἴτιον.

« Ἐν τοῖς μείζοσιν (68), ἦν δ' ἐγώ, μύθ
μεθα καὶ τοὺς ἐλάττους· δεῖ γὰρ δὴ τὸν α
πον εἶναι, καὶ ταὐτὸν δύνασθαι τούς τε μεί
τοὺς ἐλάττους. Ἢ οὐκ οἴει; — Ἔγωγε, ἔφη·
ἐννοῶ οὐδὲ τοὺς μείζους τίνας λέγεις. — Οὓ
δός τε, εἶπον, καὶ Ὅμηρος ἡμῖν ἐλεγέτην
ἄλλοι ποιηταί· οὗτοι γάρ που, μύθους ψευ
ἀνθρώποις συντιθέντες, ἔλεγόν τε καὶ λέγ
Ποίους δή, ἦ δ' ὅς, καὶ τί αὐτῶν μεμφόμενος λ
Ὅπερ, ἦν δ' ἐγώ, χρὴ πρῶτόν τε καὶ μάλισ
φεσθαι, ἄλλως τε καὶ ἐάν τις μὴ καλῶς ψ
— Τί τοῦτο; — Ὅταν εἰκάζῃ τις κακῶς
C λόγῳ περὶ θεῶν τε καὶ ἡρώων, οἷοί εἰσιν,
γραφεὺς μηδὲν ἐοικότα γράφων, οἷς ἂν ὅμ
ληθῆ γράψαι. — Καὶ γάρ, ἔφη, ὀρθῶς ἔχει
τοιαῦτα μέμφεσθαι· ἀλλὰ πῶς δὴ λέγομεν, καὶ
Πρῶτον μὲν δή, ἦν δ' ἐγώ, τὸ μέγιστον,
τῶν μεγίστων ψεῦδος ὁ εἰπών, οὐ καλῶς
ὡς Οὐρανός τε εἰργάσατο, ἅ φησι δρᾶσαι αὐτὸ
δος, ὅ τε αὖ Κρόνος ὡς ἐτιμωρήσατο αὐτόν.
δὴ Κρόνου ἔργα καὶ πάθη ὑπὸ τοῦ υἱέος
ει ἦν ἀληθῆ, ᾤμην δεῖν ῥᾳδίως οὕτω λέγεσθ
ἄφρονάς τε καὶ νέους· ἀλλὰ μάλιστα μὲν σ
εἰ δ' ἀνάγκη τις ἦν λέγειν, δι' ἀποῤῥήτων
ὡς ὀλιγίστους, θυσαμένους οὐ χοῖρον (69),
μέγα καὶ ἄπορον θῦμα, ὅπως ὅτι ἐλαχίστους
ἀκοῦσαι. — Καὶ γάρ, ἦ δ' ὅς, οὗτοί γε οἱ λόγ
D ποι. — Καὶ οὐ λεκτέοι γε, ἔφην, ὦ Ἀδείμαντ

(68) *Ἐν τοῖς μείζοσιν*. Plato II *De republica*, pag. 429 F.

(69) *Οὐ χοῖρον*. Hujus victimæ præ cæteris meminit, vel quod antiquissima fuerit, maximeque vulgaris, ut ex Varrone aliisque constat : quo pertinet illud Clementis Alexandrini *Strom.* II, pag. 297 : Λέγεταί γ' οὖν τινα τῶν φιλοσοφούντων, ἐτυμολογοῦντα τὸν ὗν, *θῦν* εἶναι φάναι, ὡς εἰς θύσιν καὶ σφαγὴν μόνον ἐπιτήδειον. Itaque Plato eam μεγάλῳ καὶ ἀπόρῳ θύματι opposuerit. Vel potius quod in arcanis Cereris et Bacchi sacris, præcipuum hoc victimæ genus haberetur, quo verba illa spectant, δι' ἀποῤῥήτων ἀκούειν, etc. Aristophani ejusque scholiastæ crebra moris hujus mentio. *Βατραχ.* act. I, 7 :

Ὦ πότνια πολυτίμητε Δήμητρος Κόρη,
Ὡς ἡδύ μοι προσέπνευσε χοιρείων κρεῶν.

Scholiast., Παρόσον, inquit, χοῖροι τῇ Δήμη
τῷ Διονύσῳ ἐθύοντο, ὡς λυμαντικοὶ τῶν θεσ
μάτων. Et in *Acharn.*, act. III, 2, Megarensis
mercator puellas geminas porculorum larvi
bat, quas sub mysteriorum tempus in Att
venderet. His in saccum subeuntibus edice

Χ' ἡ σεῖτε φωνὰν χοιρίων μυστηρικῶν.

Ubi scholiast., Ὅτι ἐν τοῖς μυστηρίοις τῆς Δ
χοῖρος θύεται· ἀνάκειται δὲ τὸ ζῶον τῇ θεῷ·
δὲ τῶν θυομένων (*forte*, θυόντων) ὑπὲρ ἑαυτο
Ibidem quærenti Dicæopoli, Τί δαὶ φέρεις;
det Megarensis :

. . . . *Χοίρους ἐγώνγα μυστικάς.*

Hoc ipsum innuit Tibullus l. I, eleg. 10 :

At nobis ærata Lares depellite tela,
Hostiaque e plena mystica porcus hara.

πόλει. Οὐδὲ λεκτέον νέῳ ἀκούοντι, ὡς ἀδι-
ἔσχατα, οὐδὲν ἂν θαυμαστὸν ποιοῖ, οὐδ' αὖ
ν πατέρα κολάζων παντὶ τρόπῳ, ἀλλὰ δρῴη
θεῶν οἱ πρῶτοί τε καὶ μέγιστοι. Οὐ μὰ τὸν
ἔφη, οὐδὲ αὐτῷ μοι δοκεῖ ἐπιτήδεια εἶναι
— Οὐδέ γε, ἦν δ' ἐγὼ, τὸ παράπαν, ὡς θεοὶ
λεμοῦσί τε, καὶ ἐπιβουλεύουσι, καὶ μάχον-
ε γὰρ ἀληθῆ· εἴ γε δεῖ ἡμῖν τοὺς μέλλοντας
ν φυλάσσειν, αἴσχιστον νομίζειν τὸ ῥᾳδίως
ἀπεχθάνεσθαι· πολλοῦ δεῖ Γιγαντομαχίας
ογητέον αὐτοῖς, καὶ ποικιλτέον, καὶ ἄλλας
πολλὰς καὶ παντοδαπὰς, θεῶν τε καὶ ἡρώων
γενεῖς τε καὶ οἰκείους αὐτῶν. Ἀλλ' εἴ πως
ν πείσειν, ὡς οὐδεὶς πώποτε πολίτης ἕτερος
ήχθετο, οὐδ' ἔστι τοῦτο ὅσιον, τοιαῦτα μᾶλ-
λα πρὸς τὰ παιδία εὐθὺς, καὶ γέρουσι καὶ
καὶ πρεσβυτέροις γιγνομένοις, καὶ τοὺς
ἐγγὺς τούτων ἀναγκαστέον λογοποιεῖν. Ἥρας
ς ὑπὸ υἱέος, καὶ Ἡφαίστου ῥίψεις ὑπὸ πα-
λλοντος τῇ μητρὶ ἀμύνειν τυπτομένῃ, καὶ
ς ὅσας Ὅμηρος πεποίηκεν, οὐ παραδεκτέον
πόλιν, οὔτ' ὑπονοίαις πεποιημένας, οὔτε
νοιῶν. Ὁ γὰρ νέος οὐχ οἷός τε κρίνειν, ὅ τι
καὶ ὅ τι μή· ἀλλ' ἃ ἂν τηλικοῦτος ὢν λάβῃ
ὀξαις, δυσέκνιπτά τε καὶ ἀμετάστατα φιλεῖ
ι. Ὧν δὴ ἴσως ἕνεκα περὶ παντὸς ποιητέον,
ἀκούουσιν, ὅτι κάλλιστα μεμυθολογημένα
τὴν ἀκούειν. — Ἔχει γὰρ, ἔφη, λόγον. Ἀλλ' εἴ
ὶ ταῦτα ἐρωτῴη ἡμᾶς, ἅττα ἐστὶ, καὶ τίνες
τίνας ἂν φαῖμεν; — Καὶ ἐγὼ εἶπον· Ὦ Ἀδεί-
ἐκ ἐσμεν ποιηταὶ ἐγώ τε καὶ σὺ ἐν τῷ πα-
λ' οἰκισταὶ πόλεως. Οἰκισταῖς δὲ τοὺς μὲν
ροσήκει εἰδέναι, ἐν οἷς δεῖ μυθολογεῖν τοὺς
παρ' οὓς ἐὰν ποιῶσιν, οὐκ ἐπιτρεπτέον· οὐ
ς γε ποιητέον μύθους. — Ὀρθῶς, ἔφη· ἀλλ'
οὕτο, οἱ τύποι περὶ θεολογίας τίνες ἂν εἶεν;
ποῦ τινες, ἦν δ' ἐγὼ, οἷος τυγχάνει ὢν ὁ
ι δὴ που ἀποδοτέον, ἐάν τέ τις αὐτὸν ἐν
ῃ, ἐάν τε ἐν μέλεσι, ἐάν τε ἐν τραγῳδίᾳ. —
— Οὐκοῦν ἀγαθὸς ὁ θεὸς τῷ ὄντι τε, καὶ λε-
τω. — Τί μήν; Ἀλλὰ μὴν οὐδέν γε τῶν
βλαβερόν. — Ἦ γάρ; — Οὔ μοι δοκεῖ. — Ἆρ'
ἡ βλαβερὸν βλάπτει; — Οὐδαμῶς. — Ὃ δὲ
ει, κακόν τι ποιεῖ; — Οὐδὲ τοῦτο. — Ὃ δέ
κακὸν ποιεῖ, οὐδ' ἄν τινος εἴη κακοῦ αἴτιον.
ἄρ; — Τί δέ; ὠφέλιμον τὸ ἀγαθόν; — Ναί.
ἄρα εὐπραγίας. Ναί. — Οὐκ ἄρα πάντων
ι τὸ ἀγαθόν· ἀλλὰ τῶν μὲν εὖ ἐχόντων αἴ-
δὲ κακῶν ἀναίτιον. — Παντελῶς γε, ἔφη.
ἦν δ' ἐγὼ, ὁ θεὸς, ἐπεὶ ἀγαθὸς, πάντων
ἴτιος, ὡς οἱ πολλοὶ λέγουσιν· ἀλλ' ὀλίγων
ἀνθρώποις αἴτιος, πολλῶν δὲ ἀναίτιος.
ὶ ἐλάττω τὰ ἀγαθὰ τῶν κακῶν ἡμῖν. Καὶ
ἀγαθῶν οὐδένα ἄλλον αἰτιατέον, τῶν δὲ κα-
ι ἅττα δεῖ ζητεῖν τὰ αἴτια, ἀλλ' οὐ τὸν
ἀληθέστατα, ἔφη, δοκεῖς μοι λέγειν. — Οὐκ
' ἐγὼ, ἀποδεκτέον, οὔτε Ὁμήρου, οὔτε ἄλλου
ταύτην τὴν ἁμαρτίαν περὶ τοὺς θεοὺς ἀνοή-
τάνοντος καὶ λέγοντος·

A solent, communicanda, et quidem auditoribus ejusmodi, qui non porcum, sed eximiam aliquam raramque victimam immolassent, ut quam paucissimi hujus in sermonis communionem venirent. — Enimvero grave, inquit, ac periculosum hoc sermonum genus. — Nec omnino, inquam, o Adimante, nostra in republica audiendum; nec audiente adolescente huic orationi locus esse debet, qui scelestissima quæque admittat, mirum ab eo nihil fieri ne si parentem quidem ipsum, a quo læsus fuerit, omni suppliciorum genere mulctaverit; sed illud duntaxat ipsum, quod primi maximique deorum ante jam fecerint. — Nec mihi per Jovem, inquit, ferenda vox ea videatur. — Neque altera sane hæc inquam: bellare deos, pugnareque cum diis, atque
B iisdem insidiari, cum et hoc ab omni veritate abhorreat, **642** et qui reip. nostræ custodes ac moderatores futuri sunt, eos civili odio facile dissidere, longe turpissimum ducere oporteat: nedum, ut iis fictitia, modisque omnibus variata, sive gigantum bella, sive alia omnis generis, deum simul et heroum, ab affinibus cognatisque dissidia narrari debeant. Contra vero, si quo modo persuadere poterimus, civi civem alteri infensum neminem unquam fuisse, nec id omnino fas esse; hæc atque similia pueris mature a senioribus et aniculis inculcanda erunt, ipsique poetæ cogendi, suas ut fabulas eo referant. At injecta Junoni a filio vincula, dejectum a patre Vulcanum, quod pulsatæ
C matri opem ferre vellet, cæterasque deorum pugnas, quotquot ab Homero confictæ sunt, hac in civitate nunquam audire oportebit, sive arcanum aliquem sensum includant, sive nullum. Nec enim juvenis statuere potest, ubi aliquis ejusmodi sensus lateat, ubi nullus: sed quascunque opiniones ea primum ætate imbiberit, eæ deleri fere postea revellique non possunt. Itaque tanti, opinor, erit, ut quibus primum audiendis fabulis assuescent, ad virtutem eæ, quam rectissime fieri poterit, collineent. — Jure hoc tu quidem, et cum ratione, inquit: at si quis ex nobis quæret, cujusmodi ea, quæve fabulæ esse debeant, quid tandem respondebimus? — Cui ego, Poetæ, inquam, Adimante, in præsentia neque ego, neque tu sumus, sed reipublicæ conditores. Quos, ut formas
D illas et exemplaria nosse oporteat, quæ poetis in fabularum suarum fictionibus proposita esse debeant, et a quibus, si quando deflectent, ferendi non sint, fabulas ipsos quidem fingere non oportet. — Fateor, inquit, sed hoc ipsum tamen, formæ, inquam, illæ, quas ubi de diis loquendum erit, sequi oportebit, quales tandem esse debent? Tales, inquam, ut cujusmodi per sese Deus est, ejusmodi semper, tam heroicis, quam lyricis ac tragicis carminibus repræsentetur. — Decet enimvero. — Deus igitur, quod reapse bonus sit, bonus quoque celebrandus erit. — Erit omnino. — Atqui noxium bonum esse nullum potest: nonne? — Nullum, ut videtur. — Quod autem noxium non est, idne alicuando nocet? — Nunquam certe. — Quod porro

non nocet, an aliquid mali facit? — Ne istud quidem. — Quod autem mali nihil facit, id ne mali quidem ullius causa esse queat. —Nam qui? — Quid vero? an bonum utile quiddam est? — Ita. — Est ergo causa felicitatis alicujus. **643** Est.-Non igitur rerum omnium causa, bonum est, sed eorum duntaxat quæ bene se habent, malorum autem minime. — Prorsus, inquit. — Deus igitur, inquam, cum bonus sit, rerum omnium auctor certe non erit, quod tamen jactari vulgo solet: imo vero, paucarum admodum hominibus auctor erit, plurimarum minime: bonis enim longe paucioribus utimur, quam malis. Et bonorum quidem alteri nemini assignanda causa est, malorum autem aliæ, quam Deus, nobis requirendæ — Verissima loqui te puto. — Sequitur ergo, nec Homerum, nec alium poetam ullum audiendum, qui tam imprudenter in deos temereque peccet, ut dicat,

Dolia bina jacent Magni sub limina Patris:
Mitibus hoc fatis plenum est, at tristibus illud.

Cæterum cui Jupiter ex utroque aliquid affuderit, hunc

Incertum modo læva premunt, modo læta sequuntur.

Cui vero secus, hoc est mera ex altero cuncta dederit.

Hunc dolor assiduus terrarum in sede fatigat.

Nec rursum ferendus qui dixerit, Jovem bonorum et malorum quæstorem nobis ac dispensatorem esse. Præterea si quis, quod jurisjurandi fœderumque religiones Pandarus conturbarit, id Minervæ Jovisque consilio factum esse scribet, nullo modo probabimus: uti nec deorum contentionem atque judicium ad Themidem Jovemque revocari. Similiter quominus illud Æschyli a junioribus audiatur, cavendum erit:

— Deus mortalibus causam serit,
Domum ipse dum vult funditus pessundare.

At si quis funestos illos Niobes, aut Pelopidarum casus, vel Trojanas calamitates, aut aliud quidquam ejusmodi versibus iambicis mandare voluerit, aut permittendum ei non erit, ut abs Deo facta illa esse dicat, aut si Deo tribuentur, ea tum forte ratio excogitanda illis erit, quam ipsimet investigamus; atque ita loquendum, abs Deo bona justaque profecta esse omnia, nec minus iis qui punirentur fructuosa. At vero et miseros fuisse qui

A *Ὡς δοιοὶ* (70) *πίθοι κατακείαται ἐν Διὸς οὔδει,*
Κηρῶν ἔμπλειοι· ὁ μὲν ἐσθλῶν, αὐτὰρ ὁ δειλῶν,

Καὶ ᾧ μὲν ἂν μίξας ὁ Ζεὺς ἀμφοτέρων δῷ.

Ἄλλοτε μέν γε κακῷ ὅ γε κύρεται, ἄλλοτε δ᾽ ἐσθλῷ·

Ὧ δ᾽ ἂν μὴ, ἀλλ᾽ ἄκρατα τὰ ἕτερα,

Τὸν δὲ κακὴ βούβρωστις ἐπὶ χθόνα δῖαν ἐλαύνει.

Οὐδ᾽ ὡς ταμίας ὁ Ζεὺς (71) ἡμῖν ἀγαθῶν τε κακῶν τε τέτυκται. Τὴν δὲ ὅρκων καὶ σπονδῶν σύγχυσιν, ἣν ὁ Πάνδαρος συνέχεεν (72), ἐάν τις φῇ δι᾽ Ἀθηνᾶς τε καὶ Διὸς γεγονέναι, οὐδὲ θεῶν ἔριν τε καὶ κρίσιν διὰ Θέμιδός τε καὶ Διός (73). Οὐδ᾽ αὖ ὡς Αἰσχύλος λέγει, ἐατέον ἀκούειν τοὺς νέους·

B *Ὅτι Θεὸς* (74) *μὲν αἰτίαν φύει βροτοῖς,*
Ὅταν κακῶσαι δῶμα παμπήδην θέλῃ.

Ἀλλ᾽ ἐάν τις ποιῇ, ἐν οἷς ταῦτα τὰ ἰαμβεῖα ἔνεστι, τὰ τῆς Νιόβης πάθη, ἢ τὰ Πελοπιδῶν, ἢ τὰ Τρωϊκὰ, ἤ τι ἄλλο τῶν τοιούτων, ἢ οὐ Θεοῦ ἔργα ἐατέον αὐτὰ λέγειν· ἢ εἰ Θεοῦ, ἐξευρετέον αὐτοῖς σχεδὸν, ὃν νῦν ἡμεῖς λόγον ζητοῦμεν· καὶ λεκτέον, ὡς ὁ μὲν Θεὸς δίκαιά τε καὶ ἀγαθὰ εἰργάζετο, οἱ δὲ ὠνίναντο κολαζόμενοι. Ὡς δ᾽ ἄθλιοι μὲν οἱ δίκην διδόντες, ἦν δὲ ὁ δρῶν ταῦτα Θεὸς, οὐκ ἐατέον λέγειν τὸν ποιητήν. Ἀλλ᾽ εἰ μὲν ὅτι ἐδεήθησαν κολάσεως λέγοιεν (75),

(70) *Ὡς δοιοί. Iliad.* Ω, v. 527. Versus isti sic leguntur:
Δοιοὶ γάρ τε πίθοι κατακείαται ἐν Διὸς οὔδει,
Δώρων οἷα δίδωσι, κακῶν, ἕτερος δὲ ἐάων.
Qui secundus, alius a Platonico est, sed Platonicus longe melior. Sequitur:
Ὧ μέν καμμίξας δώῃ Ζεὺς τερπικέραυνος.
Ἄλλοτε μέν τε κακῷ ὅ γε κύρεται, ἄλλοτε δ᾽ ἐσθλῷ.
Ita etiam Plato. Noster autem, κακῶν, ἐσθλῶν, utrumque rectum est. Concludit:
Ὧ δέ κε τῶν λυγρῶν δώῃ, λωβητὸν ἔθηκε,
Καί ἑ κακὴ βούβρωστις ἐπὶ χθόνα δῖαν ἐλαύνει.
Adi Eustathium hoc loco, ubi monet nonnullos, secundi versus ambiguitate deceptos, tria dolia pro duobus accepisse; ipsumque adeo Pindarum, ἔντε ἄλλοις, καὶ ἐν οἷς λέγει:
Ἓν παρ᾽ ἐσθλὸν πήματα σύνδυο δαίονται βροτοῖς
. . . . *Ἀθάνατοι.*
Quod explicans Eustath., λέγει δὲ, inquit, ἓν μὲν ἑτέρων, τὸ ἐκ τοῦ ἑνὸς πίθου· σύνδυο δὲ, τὰ ἐκ τῶν ἑτέρων δύο πίθων. Atque hinc omnino constat, cum Pindarus integro fere sæculo Platonem antecesserit, secundum illud carmen jam olim ita lectum esse, ut hodieque legitur: Platonem vero τὸ ἀμφίβολον tollere voluisse. Ἔλλειψιν agnoscit Eustathius, ut κακῶν sit, pro εἷς μὲν κακῶν.

(71) *Ταμίας ὁ Ζεύς.* Allusit forte ad illud Homer. *Iliad.* Δ, v. 84:
Ζεὺς, ὅστ᾽ ἀνθρώπων ταμίης πολέμοιο τέτυκται.
C Qui versus *Iliad.* T, 224, reperitur.

(72) *Ὁ Πάνδαρος συνέχεεν.* Consule Homerum *Ἰλιαδ.* Δ, ubi Pandarus Minervæ quidem, sed Jovi obtemperantis consilio atque impulsu, Menelaum vulnerat, ac fœdus jam affectum omnino disturbat. Quo Virgiliani illud *Æneid.* v:
Pindare, qui quondam jussus confundere fœdus,
In medios telum torsisti primus Achivos.

(73) *Θέμιδος καὶ Διός.* Homer. *Ἰλιαδ.* Υ, initio. Adi præterea Quintum Smyrnæum lib. XII, a vers. 198, ubi Themis acerrimam deorum contentionem, absente Jove concitatam, leni ac placida oratione sedat:
Ὡς φάτο· τοὶ δὲ πίθοντο, Διὸς τρομέοντος ὁμοκλὴν,
Ὑσμίνης δ᾽ ἔσχοντο, χόλον δ᾽ ἀπὸ νόσφι βάλοντο
Ἀργαλέον, φιλότητα δὲ ὁμηθέα ποιήσαντο.

(74) *Ὅτι Θεός.* Hic locus in tragœdiis Æschyli, quæ nunc exstant, non occurrit.

(75) *Λέγοιεν.* Pro λέγοι· linea enim præcedente ποιητὴν dixerat. Familiaris Platoni numerorum mutatio.

..., οἱ καλοὶ (76), διδόντες δὲ δίκην ὠφελοῦντο ... Θεοῦ, ἐατέον. Κακῶν δὲ αἴτιον φάναι Θεόν ...σθαι, ἀγαθὸν ὄντα, διαμαχητέον παντὶ μήτε τινὰ ταῦτα λέγειν ἐν τῇ ἑαυτοῦ πόλει, εἰ ...νομήσεσθαι, μήτε τινὰ ἀκούειν, μήτε νεώτερον ...σβύτερον, μήτε ἐν μέτρῳ, μήτ' ἄνευ μέτρου ...ῦντα, ὡς οὔτε ὅσια ἂν λεγόμενα εἰ λέγοιτο, ...μφορα ἡμῖν, οὔτε ξύμφωνα αὐτὰ αὐτοῖς. — ...ός σοί εἰμι, ἔφη, τούτου τοῦ νόμου, κἀμοὶ . — Οὗτος μὲν τοίνυν, ἦν δ' ἐγὼ, εἷς ἂν εἴη τῶν ...ῦ νόμων τε καὶ τύπων, ἐν οἷς δεήσειε τούς τε ...ς λέγειν, καὶ τοὺς ποιοῦντας ποιεῖν. — Μὴ πάν...ων τὸν Θεὸν, ἀλλὰ τῶν ἀγαθῶν. Καὶ μάλιστα, ...έχρη (77). — Τί δὲ δὴ ὁ δεύτερος ὅδε; ἆρα ...ὸν Θεὸν οἴει εἶναι, καὶ οἷον ἐξ ἐπιβουλῆς ...σθαι ἄλλοτε ἐν ἄλλαις ἰδέαις, τοτὲ μὲν αὐτὸν ...ον, καὶ ἀλλάττοντα τὸ αὐτοῦ εἶδος εἰς πολλὰς ...οτὲ δὲ ἡμᾶς ἀπατῶντα καὶ ποιοῦντα περὶ αὐ...τα δοκεῖν· ἢ ἁπλοῦν τε εἶναι, καὶ πάντων ἥκιστα ...ῦ ἰδέας ἐκβαίνειν; — Οὐκ ἔχω, ἔφη, νῦν γε οὕτ...ν. — Τί δὲ τόδε; οὐκ ἀνάγκη, εἴπερ τι ἐξίσταιτο ...ῦ ἰδέας, ἢ αὐτὸ ὑφ' αὐτοῦ μεθίστασθαι, ἢ ὑπ' ... — Ἀνάγκη. — Οὐκοῦν ὑπὸ μὲν ἄλλου τὰ ...έχοντα ἥκιστα ἀλλοιοῦταί τε καὶ κινεῖται, ... ὑπὸ σιτίων τε καὶ ποτῶν καὶ πόνων· καὶ ...ὸν ὑπὸ εἱλήσεών τε, καὶ ἀνέμων, καὶ τῶν ...αθημάτων, οὐ (78) τὸ ὑγιέστατόν τε καὶ ...τον ἥκιστα ἀλλοιοῦται. — Πῶς δ' οὔ; — ... αὐτὴν ἀνδρειοτάτην (79) τε καὶ φρονιμω...στ' ἄν τι πάθος ἔξωθεν ταράξειέ τε, καὶ ...ι; — Ναί. — Καὶ μὴν που καὶ τά γε ξύν...τα, σκεύη τε καὶ οἰκοδομήματα, καὶ ἀμφι...κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον, τὰ εὖ εἰργασμένα καὶ ..., ὑπὸ χρόνου τε καὶ τῶν ἄλλων παθημάτων ἀλλοιοῦται. — Ἔστι ταῦτα. — Πᾶν δὴ τὸ ...ον, ἢ φύσει, ἢ τέχνῃ, ἢ ἀμφοτέροις, ἐλα...μεταβολὴν ὑπ' ἄλλου ἐνδέχεται. — Ἔοικεν. — ...ν ὁ Θεός γε καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ πάντῃ ἄριστα Πῶς δ' οὔ; — Ταύτῃ μὲν δὴ ἥκιστ' ἂν πολ...λὰς ἴσχοι ὁ Θεός. — Ἥκιστα δῆτα. — Ἀλλ' ...ς αὐτὸν μεταβάλλοι ἂν καὶ ἀλλοιοῖ; — Δηλον..., εἴπερ ἀλλοιοῦται. — Πότερον οὖν ἐπὶ τὸ βέλ...καὶ κάλλιον μεταβάλλει ἑαυτὸν, ἢ ἐπὶ τὸ ...ι αἴσχιον αὐτοῦ; — Ἀνάγκη, ἔφη, ἐπὶ τὸ χεῖ...οῦ, εἴπερ ἀλλοιοῦται. Οὐ γάρ που ἐνδεᾶ γε τὸν Θεὸν κάλλους ἢ ἀρετῆς εἶναι. — Ὀρθότατα, ..., λέγεις. Καὶ οὕτως ἔχοντος, δοκεῖ ἄν τις Ἀδείμαντε, ἑκὼν αὑτὸν χείρω ποιεῖν ὁπηοῦν ἀνθρώπων; — Ἀδύνατον, ἔφη. — Ἀδύνατον ..., καὶ Θεὸν ἐθέλειν αὑτὸν ἀλλοιοῦν· ἀλλ' ὡς ...άλλιστος καὶ ἄριστος ὢν εἰς τὸ δυνατὸν ἕκα...ων, μένει ἀεὶ ἁπλῶς ἐν τῇ αὐτοῦ μορφῇ. —

A pœnas eas sustinerent, illas tamen Deum inflixisse, hoc ut poeta canat, ferendum nunquam erit. 644 Quod si homines improbos, utpote miseros, animadversione opus habuisse dicerent, eamque dum subirent, opem sensisse divinam, hactenus id tolerari possit. At Deum, qui per sese bonus sit, causam ulli malorum esse, id vero ne aut a quoquam in sua civitate dicatur, si eam modo recte institutam volet, aut ullus occinentem audiat, omni ratione pugnandum erit, idque seu junior ille, seu senior fuerit, sive stricta, sive soluta oratione dicatur: quod ista nec pie narrari possint, nec ullam nobis utilitatem afferant, nec secum ipsa consentiant. — Ego vero, inquit, legis tecum hujus auctor libenter fuerim, ita mihi placet. — Hæc
B igitur, inquam, ex iis legibus atque formis, quas ubi de Deo loquendum erit, tam oratoribus quam poetis, propositas esse oportebit, una esto, Deum non omnium, sed bonorum duntaxat, causam esse. — Placet, inquit, abunde est. — Hæc autem secunda, quid? An tu veneficum aliquem Deum esse, et tanquam ex insidiis alia repente aliaque forma nobis apparere existimas; ita ut modo per sese talis ipse fiat, crebrisque mutationibus novum subinde vultum ac speciem induat; modo illudens oculis, ut ejusmodi videatur, efficiat? an potius simplicem esse illum, minimeque omnium formam suam exuere? — Modo, inquit, quod tam universe respondeam non habeo. — Quid igitur ad hoc? Si
C quid formæ suæ mutationem subeat, nonne aut ipsum mutari per sese necesse est, aut ab alio? — Necesse id quidem. — Atqui vix ac ne vix quidem ab alio, quæ optime sese habent, mutari moverique solent: quo modo corpus a cibo, potu, laboribus, et quodvis plantæ genus, ab æstu, ventis, aliisque tempestatibus ita mutatur, ut tamen quod in eo genere sanissimum ac valentissimum est, id mutationem illam minime sentiat. — Quis enim hoc neget? — Animus igitur ipse, cum fortissimus idem sit ac prudentissimus, ab externa ulla vi minime perturbari mutarique poterit. — Sane. — Præterea, composita etiam omnia, ut vasa, ædificia, vestimenta, si modo recte confecta sint, partibusque suis omnibus absoluta, minimam similiter vel abs
D tempore vel ab alia quavis injuria mutationem subeunt. — Ita est. — Quidquid igitur vel abs natura, vel ab arte, vel ab utraque suam habet integritatem, id extrinsecæ mutationi minime obnoxium fuerit. — Ita videtur. — Jam vero, Deus profecto, quæque Dei sunt omnia, omni ex parte perfectissima sunt. — Quis neget? — Sequitur ergo Deum multiplices aliunde formas subire non posse. — Om-

...καλοί. Reponend. κακοί ex Platone. Atque ...r infra, pag. 648.
...ἔχρη. Approbantis vox est, quam satis ...mulamur, cum dicimus, *C'est assez*; aut, *très-bien*.
...orte οὐ.

(79) *Ἀνδρειοτάτην*. Plato, οὐ τὴν ἀνδρειοτ. Sed nostra lectio magis placet. Quod si negatio adhiberetur, mallem ante ἥκιστα collocari, quæ significaret nonne? Linea superiori pro χαριέστατον Plato legit ἰσχυρότατον.

nino sequitur. — An vero per sese varias **645** illas sui mutationes et conversiones efficiet? — Efficiet, inquit, si quando mutabitur. — Utrum igitur in melius sese aliquid præstantiusque mutabit, an contra in deterius ac turpius? — In deterius, inquit, necessario, si mutetur. Quippe, nunquam enim Deo pulchritudinis quidquam aut virtutis deesse dixerimus. — Rectissime loqueris, inquam. Sed, cum hoc ita sit, num tibi, o Adimante, Deum quisquam aut hominum, sese ullatenus deteriorem ultro facturus videtur? — Fieri non potest, inquit. — Nec fieri ergo potest, inquam, uti Deus se ipsum mutare velit: sed potius, ut liquet, deorum quivis, cum pro se quam pulcherrimus quisque, atque optimus sit, sui semper omnino similis idemque manet. — Prorsus hoc mihi necessarium videtur. — Desinat ergo, vir optime, poeta quilibet, istuc nobis occinere,

— Peregrino numina cultu,
Omnigenos induta habitus, nostra oppida lustrant.

Nec ullus in posterum de Proteo ac Thetide mendacia ista confingat: nec in tragœdiis, aut alio poematis genere Junonem introducat, quæ sacerdotis in speciem formamque mutata, almis illis Inachi Argivi fluvii liberis stipem corroget. Hæc aliaque id genus sexcenta nemo deinceps mentiatur. Caveant præterea matres, ne hausta semel rerum istarum opinione filiolis terrorem injiciant, dum ejusmodi commenta perperam fabulantur, deos noctu nonnullos oberrare omnigenis hospitibus similes, ne simul injuriose de diis impieque loquantur, simul liberos quoque suos meticulosiores efficiant. — Cavendum id sane, inquit. — Num vero, inquam, dii ut suapte natura mutari non possint, id tamen illusionibus ac præstigiis quibusdam agunt, nobis ut omni formarum genere induti videantur? — Forte an, inquit. — Ego vero, Fierine possit, uti Deus aut verbis, aut re ipsa inanium figurarum objecta specie mentiri velit? — Nescio, inquit. — Nescis tu, inquam, genus hoc mendacii, omnibus, ut ita loquar, diis et hominibus invisum esse? — Clarius istuc obsecro. — Nimirum, inquam, nemo est omnium, qui libenter, et parte sui præcipua, et præcipuis in rebus falli velit, imo qui non genus hoc mendacii præ cæteris omnibus reformidet. — Ne nunc quidem, inquit, satis id capio. — Videlicet, inquam, mirum me aliquid dicere arbitraris. Ego vero **646** tantum hoc dico, ita comparatos omnes esse, ut in rerum notionibus informandis, vel decipi se, vel deceptos aliquando esse, adeoque ignorantia laborare, conceptumque mendacium animo fovere, non tantum permoleste ferant, sed etiam ab eo hac in parte vehementer abhorreant. — Prorsus, inquit. — Atqui, recte, inquam, omnino, quod jamjam abs me dicebatur, hoc est quæ in hominis decepti animo versatur ignorantia, mendacium appelletur; quod enim in verbis est positum, id ejus tantum, quod animum occupat, vitii imitatio quædam est, expressumque posterius simulacrum, non autem purum omnino putumque mendacium. An non ita est? — Ita prorsus. — Quod ergo re ipsa mendacium est, id non dii modo, verum etiam homines exosum habent. — Habent, ut

A Πᾶσα, ἔφη, ἀνάγκη ἔμοιγε δοκεῖ. — Μηδεὶς ἄρα, ἦν δ' ἐγώ, ὦ ἄριστε, λεγέτω ἡμῖν τῶν ποιητῶν,

Ὡς θεοὶ ξείνοισιν (80) *ἐοικότες ἀλλοδαποῖσι,*
Παντοῖοι τελέθοντες, ἐπιστρωφῶσι πόληας·

Μηδὲ Πρωτέως τε καὶ Θέτιδος καταψευδέσθω μηδείς· μηδ' ἐν τραγῳδίαις, μηδ' ἐν τοῖς ἄλλοις B ποιήμασιν εἰσαγέτω Ἥραν ἠλλοιωμένην ὡς ἱέρειαν, ἀγείρουσαν Ἰνάχου Ἀργείου ποταμοῦ παισὶ βιοδώροις· καὶ ἄλλα τοιαῦτα πολλὰ μὴ ἡμῖν ψευδέσθωσαν. Μηδ' αὖ ὑπὸ τούτων ἀναπειθόμεναι αἱ μητέρες τὰ παιδία ἐκδειματούντων, λέγουσαι τοὺς μύθους κακῶς, ὡς ἄρα θεοί τινες περιέρχονται νύκτωρ πολλοῖς ξένοις καὶ παντοδαποῖς ἰνδαλλόμενοι, ἵνα μὴ ἅμα μὲν εἰς θεοὺς βλασφημῶσιν, ἅμα δὲ τοὺς παῖδας ἀπεργάζωνται δειλοτέρους. — Μὴ γάρ, ἔφη. — Ἀλλ' ἄρα, ἦν δ' ἐγώ, αὐτοὶ μὲν οἱ θεοί εἰσιν οἷοι μὴ μεταβάλλειν, ἡμᾶς δὲ ποιοῦσι δοκεῖν σφας παντοδαποὺς φαίνεσθαι, ἐξαπατῶντες καὶ γοητεύοντες; — Ἴσως, ἔφη. Τί δέ; ἦν δ' ἐγώ, ψεύδεσθαι ὁ Θεὸς ἐθέλοι ἄν, — ἢ λόγῳ ἢ ἔργῳ φαντάσματα προτείνων; — Οὐκ οἶδα, ἦδ' ὅς. — Οὐκ οἶσθα, ἦν δ' ἐγώ, ὅτι τό γε ὡς ἀληθῶς ψεῦδος, εἰ οἷόν τε τοῦτ' εἰπεῖν, πάντες θεοί τε καὶ ἄνθρωποι μισοῦσι; — Πῶς, ἔφη, λέγεις; — Οὕτως, ἦν δ' ἐγώ, ὅτι τῷ κυριωτάτῳ ἑαυτῶν ψεύδεσθαι, καὶ περὶ τὰ κυριώτατα οὐδεὶς ἑκὼν ἐθέλει, ἀλλὰ πάντων μάλιστα φοβεῖται ἐκεῖ αὐτὸ κεκτῆσθαι. — Οὐδὲ νῦν πω, ἦ δ' ὅς, μανθάνω. — Οἴει γάρ τί με, ἔφην, σεμνὸν λέγειν· ἐγὼ δὲ λέγω, ὅτι τῇ ψυχῇ περὶ τὰ ὄντα ψεύδεσθαί τε, καὶ ἐψεῦσθαι, καὶ ἀμαθῆ εἶναι, καὶ ἐνταῦθα ἔχειν τε καὶ κεκτῆσθαι τὸ ψεῦδος, πάντες ἥκιστ' ἂν δέξαιντο, καὶ μισοῦσι μάλιστα αὐτὸ ἐν τῷ τοιούτῳ. — Πολύ γ', ἔφη. — Ἀλλὰ μὴν ὀρθότατά γ' ἄν, ὃ νῦν δὴ ἔλεγον, τοῦτο ὡς ἀληθῶς ψεῦδος καλοῖτο, ἡ ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἐψευσμένου ἄγνοια· ἐπεὶ τό γε ἐν τοῖς λόγοις, μίμημά τι τοῦ ἐν τῇ ψυχῇ (81) ἐστι παθήματος, καὶ ὕστερον γεγονὸς εἴδωλον, οὐ πάνυ D ἄκρατον ψεῦδος· ἢ οὐχ οὕτω; — Πάνυ μὲν οὖν. — Τὸ μὲν δὴ τῷ ὄντι ψεῦδος οὐ μόνον ὑπὸ θεῶν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ ἀνθρώπων μισεῖται. — Δοκεῖ μοι. — Τί δὲ δὴ τὸ ἐν τοῖς λόγοις ψεῦδος, πότε, καὶ τί χρήσιμον, ὥστε μὴ ἄξιον εἶναι μίσους; Ἆρ' οὐ πρός τε τοὺς πολεμίους καὶ τῶν καλουμένων φίλων τινάς, ὅταν διὰ μανίαν ἤ τινα ἄνοιαν κακόν τι ἐπιχειρῶσι πράττειν, τότε ἀποτροπῆς ἕνεκα ὡς φάρμακον χρήσιμον γίγνεται; Καὶ ἐν αἷς νῦν δὴ ἐλέγομεν, ταῖς μυθολογίαις, διὰ τὸ μὴ εἰδέναι, ὅπῃ τἀληθὲς ἔχει περὶ τῶν παλαιῶν, ἀφομοιοῦντες τῷ ἀληθεῖ τὸ ψεῦδος, ὅτι μά-

(80) *Ὡς θεοὶ ξείνοισιν.* Homerus *Odyss.* P, v. 486.

(81) *Ἐν τῇ ψυχῇ*, etc. Plato sic, ἡ ἐν τῇ ψυχῇ ἄγνοια, ἡ τοῦ ἐψευσμένου. Mallem τῇ τοῦ ἐψ. Ficinus, *in animo mentientis inscitia.* Imo, qui mentitur, contra mentem ipse suam, ac verum illud, cujus sibi conscius est, loquitur. Est ergo passivum ἐψευσμένος.

ὼ χρήσιμον ποιοῦμεν; — Καὶ μάλα, ἦδ᾽ ὅς, ει. — Κατὰ δὴ τί οὖν δὴ τούτων, τῷ Θεῷ τὸ ρήσιμον; πότερον, διὰ τὸ μὴ εἰδέναι τὰ ἀφομοιῶν ἂν ψεύδοιτο; — Γελοῖον μέντ᾽ ἂν — Ποιητὴς μὲν ἄρα εν Θεῷ ψευδὴς οὐκ ἔνι; ι δοκεῖ. — Ἀλλὰ δεδιὼς τοὺς ἐχθροὺς ἂν — Πολλοῦ γε δεῖ. — Ἀλλὰ δι᾽ οἰκείων μανίαν; — Ἀλλ᾽ οὐδεὶς, ἔφη, τῶν ἀνοήτων μένων, θεοφιλής. Οὐκ ἄρα ἐστὶν, οὗ ἕνεκα εύδοιτο. — Οὐκ ἔστι. — Πάντη ἄρα ἀψευδὲς ιόν τε καὶ τὸ Θεῖον. — Παντάπασι μὲν οὖν, μιδῆ ἄρα ὁ Θεὸς ἁπλοῦν καὶ ἀληθὲς ἐν τ᾽ ἔργῳ Καὶ οὔτε αὐτὸς μεθίσταται, οὔτε ἄλλους οὔτε κατὰ φαντασίας, οὔτε κατὰ λόγους, ὶ σημείων πομπὰς, οὔθ᾽ ὕπαρ οὔτ᾽ ὄναρ. φη, ἔμοιγε καὶ αὐτῷ φαίνεται, σοῦ λέγον- ωρεῖς ἄρα, ἔφη, τοῦτον δεύτερον τύπον ᾧ δεῖ περὶ θεῶν καὶ λέγειν καὶ ποιεῖν, αὐτοὺς γόητας ὄντας τῷ μεταβάλλειν μήθ᾽ ἡμᾶς ψεύδεσι παράγειν ἐν λόγῳ ἢ ἐν Συγχωρῶ. — Πολλὰ ἄρα Ὁμήρου ἐπαινοῦν- τοῦτο οὐκ ἐπαινεσόμεθα, τὴν τοῦ ἐνυπνίου 82) ὑπὸ Διὸς τῷ Ἀγαμέμνονι· Οὐδ᾽ Αἰσχύλου, ἡ Θέτις τὸν Ἀπόλλω ἐν τοῖς αὐτῆς γάμοις

A videtur. — Jam vero quod in verbis inest mendacium, quando tandem, et quod eam utilitatem habet, ut odio dignum haberi non debeat? Nonne cum adversus hostes, tum etiam erga nonnullos eorum quos amicos vocamus, si quando vel acti furore, vel ignorantia lapsi, mali aliquid moliantur, ejus avertendi causa, tanquam amuletum aliquod opportunum est? Quin etiam in illis ipsis, de quibus paulo ante agebamus, fabulis, quod nos rerum antiquarum veritas lateat. Dum ad veri similitudinem mendacium trahimus, nonne tum, ut aliquid ex eo fructus percipi possit, efficimus? — Certe, inquit. — Quonam igitur ex illis nominibus, utile Deo mendacium esse queat? Utrum, quod rerum antiquarum ignoratione laboret, quadam veri simula- B tione mentietur? — Ridiculum, inquit, hoc fuerit. — Mendax igitur in Deo poeta non est. — Mihi quidem non videtur. — An vero hostium metu? Absit. — An propter amicorum aut stultitiam aut furorem? — At stultus, inquit, furiosusque nemo amicus Deo esse potest. Causæ igitur nihil est, quamobrem mentiatur Deus. — Nihil. — Semota ergo ab omni mendacio est numinum deorumque natura. — Omnino, inquit. — Deus igitur quam simplicissimus est, idemque tam re, quam oratione s, nec mutatur ipse, nec alios aut simulata specie, aut verbis, aut signorum ostentis, aut t somniis, in errorem inducit. Restat igitur, ut secundam hanc formam esse concedas, tores et poetæ, cum de diis loquuntur, intueri debeant, eos nec sese tanquam veneficos , nec verbis, aut re ipsa mentiendo, nobis imponere. — Concedo. — Itaque Homerum, ut erisque laudemus, in eo tamen non laudabimus, quod somnium illud Agamemnoni a Jove a confinxerit. 647 Nec Æschylum probabimus, cum Thetidem introducit, Apollinem, em in suis illa nuptiis cantorem habuerat,

τεῖσθαι (83) *τὰς ἐὰς εὐπαιδίας,*
τε ἀπείρους, καὶ μακραίωνος βίου (84),
ντά τ᾽ εἰπὼν, θεοφιλεῖς ἐμὰς τύχας
ἐπευφήμησεν, εὐθυμῶν ἐμέ.
τὸ Φοίβου θεῖον ἀψευδὲς στόμα
ον εἶναι, μαντικῇ βρύον τέχνῃ.
ὑτὸς ὑμνῶν, αὐτὸς ἐν θοίνῃ παρὼν,
τάδ᾽ εἰπὼν, αὐτός ἐστιν ὁ κτανὼν
ῖδα τὸν ἐμόν.

C

Risisse sortem prolis egregiam suæ,
Mihi nam valentes, atque longævos fore
Dum caneret ipse liberos, nil insuper
Non sponte pæon addidit, charam deis
Vocans parentem, meque lætitia efferens,
Equidem subire fraudis ac falsi nihil
Divina vatis ora credideram sacri.
Ille ipse præco noster, ac mensæ comes.
Cuncta illa jactans, filium occidit meum.

; τοιαῦτα λέγῃ περὶ θεῶν, χαλεπανοῦμέν ρὸν οὐ δώσομεν (85), οὐδὲ τοὺς διδασκάλους πὶ παιδείᾳ χρῆσθαι τῶν νέων, εἰ μέλλουσιν φύλακες θεοσεβεῖς τε καὶ θεῖοι γίγνεσθαι, νθρώπῳ ἐπὶ πλεῖστον οἷόν τε. — Παντάπασιν γε τοὺς τύπους τούτους συγχωρῶ καὶ ὡς ι αὐτοῖς χρῴμην. » Ταῦτα μὲν ὁ Πλάτων. ἂν τὴν Ἑβραίων γραφὴν, οὐδαμῶς μὲν μύθους περὶ τοῦ τῶν ὅλων Θεοῦ, ἀλλ᾽ οὐδὲ περὶ αὐτὸν θείων ἀγγέλων, οὐδέ γε περὶ τῶν ἀνδρῶν, ὁμοίως ταῖς Ἑλληνικαῖς μυθολο- λέγουσαν· τὸν δὲ ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος ἐκτεθέντα ι τε ἀγαθὸς ὢν ὁ Θεὸς τυγχάνει, καὶ τὰ

Hæc similiaque de diis a quocunque dicantur, feremus graviter, nec legendi docendique chori potestatem ei faciemus, nec iis præceptores in junioribus informandis abuti patiemur; si modo reip. D nostræ custodes religiosos et, quantum homini licet, divinos habere cupiamus. — Ego vero, inquit, formas illas vehementer probo, iisque tanquam legibus maxime uti velim. » Hactenus Plato. Jam in Hebræorum litteris, nusquam omnino, turpes de universi moderatore Deo, ac ne de divinis quidem ipsius angelis, imo nec de hominibus etiam Deo charis fabulas, Græcis illis similes reperias. At sancitam illam a Platone formam passim invenias

'νυπνίου πομπήν. Homerus *Iliad*. B,

'νδαιτεῖσθαι. Hæc apud Æschylum non d Platonem est ἐνδατεῖσθαι. Hesychio ἐνδανον tantum ἐπιλαμβανομένη, μερίζουσα, ι ἐνδατούμενος, οἱονεὶ κακῶς λέγων σφο- : videtur esse ἐνδαιτεῖσθαι, seu ἐνδατεῖσθαι,

ἐν δαιτῇ κατειρωνεύειν. Sensus quidem id postulat. Ficinus hoc verbum præterit.

(84) *Μακραίωνος βίου*. Hoc malo quam μακραίωνας βίους, ut apud Platonem.

(85) *Χορὸν οὐ δώσομεν*. Neque id vertit Ficinus. Notum est qui tragœdiam docebat, huic legendi quoque docendique chori potestatem fieri solitam.

licet, Non modo bonum esse Deum, sed etiam quæcunque fecerit, in bonitatis suæ communionem vocasse. Sane quidem admirabilis ille Moyses, post operis cujuslibet enarrationem adjungit, « Et vidit Deus quod bonum erat ; » idemque post omnium expositionem, de universis universe ita concludit, « Et vidit Deus omnia quæ fecerat, et erant valde bona. » Præterea, commune Hebræorum dogma hoc est, malorum auctorem Deum non esse. Siquidem nec mortem fecit Deus, nec viventium interitu delectatur. Ut enim essent, omnia creavit, suntque salutares ex sese mundi generationes : « Invidia autem diaboli mors intravit in mundum [a]. » Quamobrem a propheta Deus etiam introducitur, cum eo qui suapte voluntate malus evaserat, hunc in modum expostulans : « Ego autem plantavi te vineam fructiferam, totam veram : quomodo conversa es retro, vinea aliena [b]. » Sicubi autem improbis divinitus evenire mala dicuntur, id accipiendum ita est, ut mala solius communione vocis pœnæ illæ nominentur, quas Deus per sese bonus, ad eorum, quibus immittuntur, non perniciem, sed utilitatem et commodum infligere dicatur : quemadmodum **648** medicus, qui ad laborantium salutem, molestum et grave curationis genus adhiberet, malum iis afferre pateretur. Quare in divinis etiam paginis, ubicunque a Deo mala hominibus immitti dicuntur, usurpanda sunt illa Platonis, abs Deo justa bonaque proficisci omnia, quæque hominibus tristia malaque videri solent, signis quibusdam infligi ; cæterum qui puniantur, fructum ex iis capere : quod non tantum a philosopho, sed etiam a Scriptura confirmatur, dum ait, « Quem enim diligit Dominus, castigat ; flagellat autem omnem filium, quem recipit [c]. » At vero, et miseros fuisse, qui pœnas eas sustinerent, et illas tamen Deum immisisse, hoc ut poeta eaiat, ferendum nunquam erit. Quod si homines improbos, utpote miseros, animadversione opus habuisse dicerent, eamque dum subirent, opem sensisse divinam, hactenus id tolerari possit. Deum autem, qui per sese bonus sit, causam ulli malorum esse, id vero ne unquam dicatur, omni ratione pugnandum erit. Præterea Deum mutari non posse docet Hebræus propheta, ubi sic ejus ex persona loquitur : « Quoniam ego Dominus Deus vester, et non mutor. » Similiter David in sua illa theologia, sic exclamat : « Omnes sicut vestimentum veterascent, et sicut opertorium convolves illos, et mutabuntur. Tu autem idem ipse es, et anni tui non deficient [d]. » Ubi autem Dei Verbum, forma specieque humana indutum, Hebræorum litteræ repræsentant, dicendum enimvero, non quomodo Græcorum fabulæ de Proteo, Thetide ac Junone memorant, aut quales deos illos jamjam audiebamus, noctu multis animantibus, atque omnigenis similes oberrare, divinum hoc Verbum sese hominibus exhibens ab illis introduci : sed potius, quemadmodum Plato ipse

A πρὸς αὐτοῦ γεγονότα πάντα, τοιαῦτα. Ἐφ' [a] ἑκάστῳ δ' οὖν τῶν δημιουργημάτων ὁ θαυμάσιος Μωσῆς ἐπιλέγει· «Καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς, ὅτι καλόν·» ἐπί τε πᾶσι τὸν περὶ πάντων συγκεφαλαιούμενος λόγον φησί· «Καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς πάντα ὅσα ἐποίησε, καὶ ἰδοὺ καλὰ λίαν.» Δόγμα δ' Ἑβραίων ἐστὶ καὶ τὸ μὴ εἶναι τὸν Θεὸν κακῶν αἴτιον· εἰ δὴ ὁ Θεὸς θάνατον οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ τέρπεται ἐπ' ἀπωλείᾳ ζώντων· ἔκτισε γὰρ εἰς τὸ εἶναι τὰ πάντα, καὶ σωτήριοι αἱ γενέσεις τοῦ κόσμου· «Φθόνῳ δὲ διαβόλου θάνατος εἰσῆλθεν εἰς τὸν κόσμον.» Διὸ καὶ παρὰ τῷ προφήτῃ εἰσῆκται λέγων ὁ Θεὸς, πρὸς τὸν ἐξ οἰκείας προαιρέσεως κακὸν γεγενημένον· «Ἐγὼ δὲ ἐφύτευσά σε ἄμπελον καρποφόρον, πᾶσαν ἀληθινήν· πῶς ἐστράφης εἰς τὰ ὀπίσω, ἡ ἄμπελος ἡ ἀλλοτρία;» Εἰ δέ που λέγοιτο B κακὰ τοῖς φαύλοις ἐκ Θεοῦ συμβαίνειν, ὁμωνύμως ἀκουστέον, ὡς τῶν τιμωριῶν οὕτω κεκλημένων, ἃς ἀγαθὸς ὢν ὁ Θεὸς οὐκ ἐπὶ βλάβῃ τῶν τιμωρουμένων, ἐπ' ὠφελείᾳ δὲ καὶ συμφέροντι λέγεται ἐπάγειν· ὥσπερ ἂν καὶ ἰατρὸς ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν καμνόντων κακὰ νομίζοιτο προσφέρειν, τὰς ἀλγεινὰς καὶ πικρὰς θεραπείας. Διὸ καὶ ἐπὶ τῆς θείας γραφῆς, ἔνθα εἴρηται κακὰ ἀνθρώποις ἐπάγεσθαι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, τὰ παρὰ τῷ Πλάτωνι λεκτέον, ὡς «Ὁ μὲν Θεὸς δίκαιά τε καὶ ἀγαθὰ εἰργάζετο, καὶ ὅτι τὰ σκυθρωπὰ, καὶ ἀνθρώποις κακὰ νενομισμένα τοῖς τούτων ἀξίως ἐπῆγεν·» οἱ δὲ ὤνανται κολαζόμενοι, οὐ μόνον κατὰ τὸν φιλόσοφον, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν Ἑβραίων γραφὴν λέγουσαν· «Ὃν γὰρ ἀγαπᾷ Κύριος, παιδεύει· μαστιγοῖ δὲ πάντα υἱὸν, ὃν παραδέχεται.» C Ὡς δ' ἄθλιοι μὲν οἱ δίκην διδόντες, ἦν δ' ὁ δρῶν ταῦτα ὁ Θεὸς, οὐκ ἐατέον λέγειν τὸν ποιητήν· ἀλλ', εἰ μὲν, ὅτι ἐδεήθησαν κολάσεως, λέγοιεν, ὡς ἄθλιοι κακοὶ, διδόντες δὲ δίκην, ὠφελοῦντο ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ἐατέον· κακῶν δὲ αἴτιον φάναι Θεόν τινι γίγνεσθαι, ἀγαθὸν ὄντα, διαμαχητέον παντὶ τρόπῳ.» Ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ μὴ ἀλλοιοῦσθαι τὸν Θεὸν ἡ παρ' Ἑβραίοις προφητεία ὧδέ πη ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ διδάσκει λέγουσα· «Διότι ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ὑμῶν, καὶ οὐκ ἠλλοίωμαι.» Καὶ ἐν ταῖς θεολογίαις δὲ ὁ Δαβὶδ ἀναφωνεῖ λέγων· «Πάντες ὡς ἱμάτιον παλαιωθήσονται, καὶ ὡσεὶ περιβόλαιον ἑλίξεις αὐτοὺς, καὶ ἀλλαγήσονται. Σὺ δὲ ὁ αὐτὸς εἶ, καὶ τὰ ἔτη σου οὐκ ἐκλείψουσιν.» Εἰ δέ πη τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον D εἰσάγουσιν, ἐν εἴδει καὶ σχήματι ἀνθρωπίνῳ παραφαινόμενον, λεκτέον, ὡς οὐ κατὰ τοὺς Ἑλλήνων μύθους ὁμοίως Πρωτεῖ, καὶ Θέτιδι, καὶ Ἥρᾳ, οὐδ' ὡς οἱ θεοὶ οἱ περιερχόμενοι νύκτωρ, πολλοῖς ζώοις καὶ παντοδαποῖς ἰνδαλλόμενοι, καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον ἀνθρώποις πεφηνότα εἰσάγουσιν οἱ Ἑβραίων λόγοι· ἀλλ' ὡς αὐτὸς ὁ Πλάτων δεῖν ποτέ φησιν ἐπὶ φίλων εὐεργεσίᾳ, ὅταν διὰ μανίαν ἤ τινα ἄνοιαν κακόν τι ἐπιχειρῶσι πράττειν, τότε ἀποτροπῆς ἕνεκα ὡς φάρμακον χρήσιμον γενέσθαι τὴν τοῦ Θεοῦ εἰς ἀνθρώπους πάροδον. Ἐπεὶ οὖν τῶν ἐπὶ γῆς ζώων οὐδὲν ἦν θεοφιλέστερον γένος ἀνθρώπου, συγγενές τι καὶ οἰκεῖον τῷ Θεοῦ Λόγῳ, παρ' οὗ καὶ λογικὴν τὴν τῆς ψυχῆς φύσιν ἀπείργαστο· εἰκότως, οἷα φίλου ζώου

[a] Sap. II, 24. [b] Jer. II, 21. [c] Hebr. XII, 6. [d] Psal. CI, 27

ενον τὸν ἐπουράνιον Λόγον, ἥκειν ἐπὶ θεραπείᾳ A παντὸς τοῦ γένους, νόσον καὶ μανίαν ἔκτοπον ἐχόντος, ὡς μήτε τὸν Πατέρα γινώσκειν Θεὸν, τὴν οἰκείαν τῆς νοερᾶς φύσεως οὐσίαν, μήτ' αὖ πρόνοιαν, σώτειραν τῶν ὅλων, εἰς ἀλόγου δὲ σχεδὸν ὅσον παρατροπὴν ἥκοντος· διὸ δὴ τὸν α καὶ ἰατρὸν ἐπιστῆναι λέγουσιν, οὐ μὲν δὴ οἰκείας ἐκστάντα φύσεως, οὐδέ γε ψευσάμενον ὁρῶντας, ἄμφω δὲ ἀληθῆ φυλάξαντα, τό τε ς καὶ τὸ ὁρώμενον. Πῇ μὲν γὰρ ἀληθὴς ἄνθρωπος ἑωρᾶτο, πῇ δὲ Θεοῦ Λόγος ἦν ἀληθὴς, οὐ γοη-, οὐδὲ τοὺς θεωμένους ἐξαπατῶν· ἐπειδὴ τὸ ἀψευδὲς καλῶς ἔχειν ἐδόκει καὶ Πλάτωνι. « Κομιδῇ ὁ Θεὸς Λόγος, ἁπλοῦς ὢν καὶ ἀληθὴς ἔν τε καὶ λόγῳ, οὔτε αὐτὸς μεθίστατο, οὔτε ἄλλους α, οὔτε κατὰ φαντασίας, οὔτε κατὰ λόγους, B κατὰ σημείων πομπὰς, οὔθ' ὕπαρ, οὐδ' ὄναρ. » γὰρ ὅσα τοιαῦτα, οἷα λογικῶν ψυχῶν ἰατρὸς, ίας ἕνεκα τοῦ παντὸς ἀνθρώπων γένους, ἀληλλ' οὐ δοκήσει, δι' οὗ ἀνείληφεν ἀνθρώπου διεπιστεύσατο, τὴν πρὸς τὸν αὐτοῦ πατέρα φιλίαν ὑποστροφὴν (86), διὰ τῆς κατηγγελμένης ὑπ' θεογνωσίας, καὶ ἀληθοῦς εὐσεβείας, πᾶσιν πορούμενος. Καὶ τὰ μὲν ἡμέτερα τοιαῦτα. Τοῖς ως λέγουσι, χαλεπανοῦμέν τε, καὶ χορὸν οὐ ιν, οὐδέ γε τοὺς διδασκάλους ἐάσομεν ἐπὶ παιρῆσθαι τῶν νέων, εἰ μέλλουσιν ἡμῖν οἱ φύλακες θεοσεβεῖς τε καὶ θεῖοι γίγνεσθαι, ὡς καὶ τῷ φιλοπρῶτα ἔχειν ἐδόκει.

A docet, ut opis in amicos aliquid ac beneficii conferatur, si quando vel ob stultitiam mali quidpiam moliantur, tum ejus amoliendi causa, tanquam salutare quoddam amuletum, Dei apud homines adventum contingere. Quoniam igitur ex omnibus, quæ terrarum ambitu continentur, animantibus, homine charius Deo nullum est, qui cum Dei Verbo, cujus manu cum animo ratione præditus creatus est, necessitudine quadam et affinitate conjungitur: merito quidem cœleste Verbum, quod hujus tanquam dilecti animantis curam gereret, ad universi generis curationem venire pronuntiant: quippe quod morbo ac furore tam insano teneretur, ut nec Patrem Deum, **649** nec propriam naturæ suæ spiritalis essentiam, nec ipsius B Dei providentiam, rerum omnium conservatricem agnosceret, sed in brutæ animantis conditionem prope degenerasset: propterea, inquam, Servatorem ac medicum ad homines accessisse testantur, sic tamen, ut neque suam ipse naturam exuerit, neque videntibus errorem ullum obtulerit, sed ambo illa, hoc est tam quod cerni oculis non poterat, quam quod sub aspectum cadebat, vera retinuerit. Idem enim et verus homo cernebatur, et verum simul Dei Verbum erat, quod nullis præstigiis utebatur, nec aspicientibus illudebat: quemadmodum etiam Platoni Numen ab omni mendacio alienum esse debere videbatur. «Itaque Deus Verbum simplex admodum, veraxque cum esset, tam re ipsa, quam ... e, nec per sese mutabatur, nec alios aut simulata specie, aut verbis, aut signorum ostentis, ... is, aut somniis in errorem inducebat.» Quæcunque enim ipsum, tanquam animorum ratione ... orum medicum, ad salutem generi hominum universo afferendam præstare decuit, ea vere, non ... tenus, per eum, quem assumpsit, hominem cuncta perfecit, eaque quam prædicavit Dei cogni... veraque pietate, nobis omnibus cum Patre suo amicitiam, ad eamque redeundi facultatem im... t. Et nostra quidem hujusmodi sunt. Quicunque autem aliter loquentur, feremus sane gra... nec legendi docendique chori potestatem iis faciemus, nec iis præceptores in junioribus infor... s abuti patiemur, siquidem reip. nostræ custodes religiosos atque divinos, uti philosopho ... e placebat, habere cupiamus. C

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

...λέον οὐδὲν τῶν αἰσχρῶν μύθων αἱ περὶ τῶν ...ηνικῶν θεῶν διηγήσεις περιέχουσιν, αἷς πειθόμενον Σωκράτην ἔκτειναν Ἀθηναῖοι. ὁ *τοῦ* Εὐθύφρονος.

...οὶ δὲ (87) οἱ ἄνθρωποι τυγχάνουσι νομίζοντες, ... τῶν θεῶν ἄριστον καὶ δικαιότατον· καὶ τοῦ... ὁμολογοῦσι τὸν αὐτοῦ πατέρα δῆσαι, ὅτι τοὺς ...κατέπινεν, οὐκ ἐν δίκῃ· καὶ ἐκεῖνόν γε αὐτὸν (88) πατέρα ἐκτεμεῖν, δι' ἕτερα τοιαῦτα. Ἐμοὶ δὲ ...αίνουσιν, ὅτι τῷ πατρὶ ἐπεξέρχομαι ἀδικοῦντι. ...τως αὐτοὶ ἑαυτοῖς τὰ ἐναντία λέγουσιν, περί τε ...ῶν, καὶ περὶ ἐμοῦ.—Ἆρά γε ὦ (89), Εὐθύφρον, D

CAPUT IV.

Præter obscenas fabulas, nihil istas de Græcis numinibus narrationes continere, Socratemque, quod iis fidem non haberet, ab Atheniensibus interfectum esse. Ex Euthyphrone.

« Jovem, inquit Plato, deorum optimum atque justissimum homines isti existimant, a quo tamen suum ipsius Patrem, quod filios injuria devoraret, vinctum esse confitentur: qui et ipse rursus ob alia quædam similia, patrem ante suum exsecuerat. **650** Iidem vero mihi succensent, quod Patrem injustitiæ reum in jus vocem. Ita secum ipsi D pugnant, cum de diis, ac de me loquuntur.—Enim-

(86) *Φιλίαν τε καὶ ὑποστροφήν*. Ita Clemens ...drinus *Protrepticon* suum concludit: Εἰ δὲ τὰ φίλων, θεοφιλὴς δὲ ὁ ἄνθρωπος τῷ Θεῷ (f. l. φίλος)· καὶ γὰρ οὖν φίλος, μεσιτεύοντος τοῦ γίνεται δὴ οὖν τὰ πάντα τοῦ ἀνθρώπου, ὅτι ...τα τοῦ Θεοῦ, καὶ κοινὰ ἀμφοῖν τοῖν φίλοιν τὰ τοῦ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπου. Et paulo post de ...um operumque similitudine: Ὧδέ πως ἔχει ...ἑτέρα, τῶν Χριστοῦ ὀπαδῶν· οἷαι μὲν αἱ βουλαὶ, τοῖοι καὶ οἱ λόγοι· ὁποῖοι δὲ οἱ λόγοι, τοιαίδε καὶ αἱ πράξεις· καὶ ὁποῖα τὰ ἔργα, τοιοῦτος ὁ βίος. Χριστὸς ὁ σύμπας ἀνθρώπων βίος, τῶν Χριστὸν ἐγνωκότων.

(87) *Αὐτοὶ δέ*. Plato in *Euthyphrone*, pag. 49. Hic autem loquitur Euthyphro, qui factum ipse suum, deorum maximi exemplo defendebat.

(88) *Αὐτόν*. Melius, αὖ τόν, ut Plato.

(89) *Ἆρα γε*, Socrates loquitur.

vero causa hæc una est, Euthyphro, quæ me reum facit, quod ægre audiam, si quis talia de diis commemoret. Erit propterea, ut videtur, qui peccare me dicat. Et quidem si tu quoque rerum istarum adeo peritus, eadem in opinione versaris, nobis etiam, opinor, id erit necessario concedendum. Quid enim causæ diceremus, cum nihil iis de rebus scire nos, ultro ipsi fateamur? Sed tu, per Jovem illum amicitiæ præsidem, ea vere hunc in modum contigisse putas? — Imo et alia, mi Socrates, longe his mirabiliora, quæ hominum vulgus ignorat. Tune igitur bellum inter deos, illasque graves inimicitias, atque contentiones, aliaque id genus permulta, quæ a poetis occinuntur, locum habere arbitraris? Sane quidem, cum sacra nobis alia boni pictores egregie variarint, tum vero magnis illis Panathenæis peplum quoddam ejusmodi varietatibus plenum, summam in arcem tollitur. Vera hæc esse, mi Euthyphro, num dicemus? — Imo, non ista solum, mi Socrates, sed etiam, quod paulo ante dicebam, alia tibi pleraque, si velis modo, de diis referam, quæ tu, sat scio, cum audies, obstupesces. » Hæc Plato in *Euthyphrone*. Quorum sententiam illustrat Numenius, in eo quem *De Platonicis arcanis* conscripsit, his verbis.

A τοῦτ' ἔστιν οὗ ἕνεκα τὴν γραφὴν φεύγω, ὅτι τὰ τοιαῦτα, ἐπειδάν τις περὶ τῶν θεῶν λέγῃ, δυσχερῶς πως ἀποδέχομαι, δι' ἃ δή, ὡς ἔοικε, φήσει τίς με ἐξαμαρτάνειν. Νῦν οὖν, εἰ καί σοι ταῦτα συνδοκεῖ, τῷ εὖ εἰδότι περὶ τῶν τοιούτων, ἀνάγκη δή, ὡς ἔοικε, καὶ ἡμῖν συγχωρεῖν. Τί γὰρ καὶ φήσομεν, οἵ γε καὶ αὐτοὶ ὁμολογοῦμεν περὶ αὐτῶν μηδὲν εἰδέναι; Ἀλλά μοι εἰπὲ πρὸς Φιλίου, σὺ ὡς ἀληθῶς ἡγῇ ταῦτα οὕτω γεγονέναι; — Καὶ ἔτι τούτων θαυμασιώτερα, ὦ Σώκρατες, ἃ οἱ πολλοὶ οὐκ ἴσασι. Καὶ πόλεμον ἄρα ἡγῇ σὺ εἶναι τῷ ὄντι ἐν τοῖς θεοῖς πρὸς ἀλλήλους, καὶ ἔχθρας γε δεινάς, καὶ μάχας, καὶ ἄλλα τοιαῦτα πολλά, οἷα λέγεταί τε ὑπὸ τῶν ποιητῶν; καὶ ὑπὸ τῶν ἀγαθῶν γραφέων, τά τε ἄλλα ἱερὰ ἡμῖν καταπεποίκιλται, καὶ δὴ καὶ ἐν τοῖς μεγάλοις Παναθηναίοις ὁ πέπλος μεστὸς τῶν τοιούτων ποικιλμάτων ἀνάγεται εἰς τὴν ἀκρόπολιν. Ταῦτα ἀληθῆ εἶναι φῶμεν, ὦ Εὐθύφρον; — Μὴ μόνα γε, ὦ Σώκρατες, ἀλλ', ὅπερ ἄρτι εἶπον, καὶ ἄλλα σοι ἐγὼ πολλά, ἐάνπερ βούλῃ, περὶ τῶν θεῶν διηγήσομαι, ἃ σὺ ἀκούων εὖ οἶδ' ὅτι ἐκπλαγήσῃ » Ταῦτα ὁ Πλάτων ἐν τῷ *Εὐθύφρονι*. Διασαφεῖ δὲ τὴν διάνοιαν ὁ Νουμήνιος, ἐν τῷ *Περὶ τῶν παρὰ Πλάτωνι ἀπορρήτων*, ὧδέ πη λέγων.

CAPUT V.

Ex Numenii libro De Platonis arcanis. *Eamdem in rem.*

C « Si de Atheniensium theologia cum se Plato scripturum esse proposuisset, eam asperius deinde reprehendisset, quod partim mutua numinum dissidia contineret, partim liberos aut congressos cum parentibus, aut ab iis devoratos, partim sceleris utriusque causa, pœnas vel parentibus a liberis, vel fratribus a fratribus impositas, atque id genus alia celebraret: Hæc, inquam, si palam et aperte Plato accusasset, mihi sane causam Atheniensibus aliquam præbuisse videretur, ut in eo, quemadmodum et in Socrate, interficiendo. » **651** At vero, cum is nec vitæ, quam veritatis, retinendæ cupidior esset, et utramque tuto abs sese defendi posse videret, *Euthyphronem* illum hominem, arrogantem ac stolidum, quique de diis perperam, si quisquam alius, D disputaret, Atheniensium vice introduxit: Socratem vero per sese, ac pio illo more genioque proprio, quo passim ille cum omnibus utebatur, coarguentem exhibuit.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Νουμηνίου, ἐκ τῶν Παρὰ Πλάτωνι ἀπορρήτων. *Περὶ τοῦ αὐτοῦ.*

« Εἰ μέν, γράφειν ὑποτεινάμενος ὁ Πλάτων περὶ τῆς θεολογίας τῆς τῶν Ἀθηναίων, εἶτα ἐδυσχέραινεν αὐτῇ, καὶ κατηγόρει, ἐχούσῃ στάσεις μὲν πρὸς ἀλλήλους, τέκνων δὲ τῶν μὲν μίξεις τῶν δὲ ἐδωδάς, τῶν δὲ ἀντὶ τούτων πατράσι τιμωρίας, ἀδελφῶν τε ἀδελφοῖς ὑμνούσῃ, καὶ ἄλλα τοιαῦτα, εἴπερ ὁ Πλάτων ταῦτα λαβὼν εἰς τὸ φανερὸν κατηγόρει, παρασχεῖν ἂν δοκεῖ μοι τοῖς Ἀθηναίοις αἰτίαν πάλιν κακοῖς γενέσθαι ἀποκτεῖνασι καὶ αὐτόν, ὥσπερ τὸν Σωκράτην. » Ἐπεὶ δὲ ζῆν μὲν οὐκ ἂν προείλετο μᾶλλον ἢ ἀληθεύειν, ἑώρα δὲ ζῆν τε καὶ ἀληθεύειν ἀσφαλῶς δυνησόμενος, ἔθηκεν ἐν μὲν τῷ σχήματι τῶν Ἀθηναίων, τὸν *Εὐθύφρονα*, ὄντα ἄνδρα ἀλαζόνα, καὶ κοάλεμον, καὶ εἴτις ἄλλος, θεολογεῖ κακῶς· αὐτὸν δὲ τὸν Σωκράτην ἐπ' αὐτοῦ τε, καὶ ἐν τῷ ἰδίῳ σχηματισμῷ, ἐν ᾧ περὶ εἰωθότος ἤλεγχεν ἑκάστῳ προσομιλῶν

CAPUT VI.

In vulgi opiniones abeundum non esse, nec ab instituto suo vel mortis metu discedendum. Ex Critone.

« O amice Crito (inquit apud Platonem Socrates), tuum hoc studium, si modo cum æquitate conjunctum sit, maximi sane faciendum est; sin minus, quo vehementius est, eo molestius. Videndum ergo nobis, utrum ita sit agendum, necne. Equidem non tantum in præsentia, sed etiam perpetuo ita sum animo comparatus, ut quidquid a meis afferatur, nihil unquam præter eam rationem audiam, quæ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ϛ'.

Ὅτι μὴ δεῖ ταῖς τῶν πολλῶν προσέχειν δόξαις, μηδὲ τῆς ἰδίας μετατίθεσθαι προαιρέσεως, διὰ θανάτου φόβον. Ἀπὸ τοῦ Κρίτωνος.

« Ὦ φίλε Κρίτων (90), ἡ προθυμία σου πολλοῦ ἀξία, εἰ μετά τινος ὀρθότητος εἴη· εἰ δὲ μή, ὅσῳ μείζων, τοσούτῳ χαλεπωτέρα. Σκοπεῖσθαι οὖν χρὴ ἡμᾶς, εἴτε ταῦτα πρακτέον, εἴτε μή. Ὡς ἐγὼ οὐ μόνον νῦν, ἀλλὰ καὶ ἀεὶ τοιοῦτος, οἷος τῶν ἐμῶν μηδενὶ ἄλλῳ πείθεσθαι ἢ τῷ λόγῳ, ὃς ἄν μοι λογιζομένῳ βέλτιστος φαίνηται. Τοὺς δὴ λόγους, οὓς ἐν τῷ ἔμπροσθεν ἔλεγον, οὐ δύναμαι νῦν ἐκβάλλειν ἐπειδή

(90) *Ὦ φίλε Κρίτων*. Plato in *Critone*, p. 371, B.

ἡ τύχη γέγονεν· ἀλλὰ σχεδόν τι ὅμοιοι φαί-
A
μοι, καὶ τοὺς αὐτοὺς πρεσβεύω καὶ τιμῶ, καὶ πρότερον (91)· Ὧν ἐὰν μὴ βελτίω ἔχωμεν ν τῷ παρόντι εὖ ἴσθι, ὅτι οὐ μή σοι συγχω-δ' ἂν πλείω τῶν νῦν παρόντων ἡ τῶν πολ-ναμις, ὥσπερ παῖδας ἡμᾶς μορμολύττηται, τε καὶ θανάτους ἐπιπέμπουσα, καὶ χρημά-ιρέσεις. Πῶς οὖν ἂν μετριώτατα σκοποίμεθα εἰ πρῶτον μὲν τοῦτον τὸν λόγον ἀναλάβοιμεν, λέγεις, τὸν περὶ τῶν δοξῶν, πότερον καλῶς ἑκάστοτε, ἢ οὔ, ὅτι ταῖς μὲν δεῖ τῶν δοξῶν ιν τὸν νοῦν, ταῖς δὲ, οὔ· ἢ πρίν με δεῖν ἀπο-ν, καλῶς ἐλέγετο, νῦν δὲ κατάδηλος ἄρα ἐγέ-ς ἄλλως ἕνεκα λόγου ἐλέγετο, ἦν δὲ παιδιὰ αρία ὡς ἀληθῶς. Ἐπιθυμῶ δ' ἔγωγε ἐπισκέ-ὦ Κρίτων, κοινῇ μετὰ σοῦ εἴ τί μοι ἀλλοιό-
B
ανεῖται, ἐπειδὴ ὧδ' ἔχω, ἢ ὁ αὐτὸς καὶ ἐάσο-ρειν, ἢ πεισόμεθα αὐτῷ. Ἐλέγετο δέ πως, ὡς ἑκάστοτε ὧδε ὑπὸ τῶν οἰομένων τι λέγειν, νῦν δὴ ἐγὼ ἔλεγον, ὅτι τῶν δοξῶν ἃς οἱ ἄν-δοξάζουσι, δέοι τὰς μὲν περὶ πολλοῦ ποιεῖσθαι, ιή. Τοῦτο πρὸς θεῶν, ὦ Κρίτων, οὐ δοκεῖ κα-λέγεσθαι; Σὺ γὰρ, ὅσα γε τἀνθρώπεια, ἐκτὸς μέλλειν ἀποθνήσκειν αὔριον, καὶ οὐκ ἂν σε ούοι ἡ παροῦσα συμφορά. Σκόπει δή. Οὐχ δοκεῖ σοι λέγεσθαι, ὅτι οὐ πάσας χρὴ δόξας ἀνθρώπων τιμᾷν, ἀλλὰ τὰς μὲν, τὰς δ' οὔ; ντων, ἀλλὰ τῶν μὲν, τῶν δ' οὔ; Τί φῄς; ὐχὶ καλῶς λέγεται; — Καλῶς. — Οὐκοῦν τὰς ηστὰς τιμᾷν, τὰς δὲ πονηρὰς μή; — Ναί.
C
ὶ δὲ οὐχ αἱ τῶν φρονίμων πονηραὶ δὲ αἱ τῶν ; — Πῶς δὲ οὔ; Φέρε δὴ, πῶς αὖ τὰ τοι-έγετο; Γυμναζόμενος ἀνὴρ, καὶ τοῦτο πράτ-, πότερον παντὸς ἀνδρὸς ἐπαίνῳ, καὶ ψόγῳ, τὸν νοῦν προσέχει, ἢ ἑνὸς μόνου ἐκείνου, ὃς ὢν ἰατρὸς, ἢ παιδοτρίβης ὤν; — Ἑνὸς μό-ὐκοῦν φοβεῖσθαι χρὴ τοὺς ψόγους, καὶ ἀσπά-οὺς ἐπαίνους τοὺς τοῦ ἑνὸς ἐκείνου (93), ἀλλὰ τῶν πολλῶν. — Δηλαδή. — Ταύτῃ ἄρα πρα-ὄτῳ, καὶ γυμναστέον, καὶ ἐδεστέον γε, καὶ ᾗ ἂν τῷ ἑνὶ δοκῇ τῷ ἐπιστάτῃ, καὶ ἐπαΐοντι ἢ ξύμπασι τοῖς ἄλλοις. — Ἔστι ταῦτα. — πειθήσας δὲ τῷ ἑνὶ καὶ ἀτιμάσας αὐτοῦ τὴν ι τοὺς ἐπαίνους, τιμήσας δὲ τοὺς τῶν πολ-μηδὲν ἐπαϊόντων, ἆρα οὐδὲν κακὸν πείσεται;
D

A
mihi rem attente cogitanti optima videatur. Atqui ne in hac quidem fortuna, qua nunc utor, quæ antehac abs me disputata sunt, repudiare possum; ita fere mihi semper sui similia videntur; adeoque illa ipsa, quæ prius, amplector etiamnum ac sequor. Quibus proinde si melius nihil, hoc statu rerum, quod dicamus, occurrit, nunquam, mihi crede, tibi assentiar; ne si nobis quidem plura, quam adhuc videamus, terriculamenta vis illa populi tanquam pueris objecerit, vincula, mortes, ac bonorum direptiones intentando. Quis igitur a nobis optimus his in rebus æstimandis adhiberi modus poterit? Principio quidem, si tuam illam de opinionibus disputationem repetimus, rectene videlicet, an secus, dictum universe fuerit, in nonnullis
B
opinionibus acquiescendum esse, in aliis minime: an potius, antequam mihi esset moriendi oblata necessitas, recte id ac vere diceretur, nunc autem plane constiterit, tum quidem aliter, sed dicis tantum causa disputatum, reipsa tamen ludum id totum ac nugas fuisse. Ego vero tecum una, mi Crito, attendere nunc et explorare cupio, num alius mihi, postquam hunc in locum fortunamque veni, sermo ille videatur, **652** an prorsus idem: ac proinde utrum eum facessere jubeamus, an eidem pareamus. Tum quidem, opinor, uti jamjam ipse dicebam, id communi quodam eorum, qui aliquid se dicere existimabant, judicio statuebatur; ex iis
C
quæ in hominum opinione versantur, alia plurimi facienda esse, alia secus. Hoc igitur per deos, o Crito, non tibi recte statui videtur? Nam tu, quantum sane humanitus affirmari potest, extra periculum es crastino die moriendi, nec est quod præsens hic te casus transversum agat. Attende ergo. Num tu apte illud ac jure dici arbitraris, nec opiniones hominum omnes esse laudandas, sed aliquas tantum, alias non item: nec omnium etiam hominum, sed aliquorum duntaxat, aliorum secus? Quid ais? Nunquid istud recte dicitur? — Recte. — Laudandas ergo quæ bonæ sunt, quæ pravæ, repudiandas? — Ita. — Bonas autem non eas tu vocas, quæ a prudentibus, malas contra, quæ ab imprudentibus imbibuntur? — Quid enim aliud dicerem? Age nunc, quemadmodum ista porro disputabantur? Qui in gymnasiorum exercitationibus studiose
D

ὥσπερ καὶ πρότερον. Animus philosopho Audi et Senecam, sed jam senem, ac morti iorem, epist. 26: *Ego certe*, inquit, *velut quet experimentum, et ille laturus sentenomnibus annis meis dies venerit ita me ob-alloquor. Nihil est, inquam, adhuc, quod s, aut verbis exhibuimus. Levia sunt ista, ia pignora animi, multisque involuta lenociid profecerim, morti crediturus sum. Non mponor ad illum diem, quo, remotis strofucis, de me judicaturus sum, utrum loquar t sentiam: nunquid simulatio fuerit, et miiidquid contra fortunam jactavi verborum cium. Disputationes et litterata colloquia, et eptis sapientium verba collecta, et eruditus ion ostendunt verum robur animi. Est enim iam timidissimis audax. Quid egeris, tunc apparebit, cum animam ages*. Vide et epistol. 30. Qualis extremo illo actu, reipsa fuerit, disces ex Tacito, lib. *Annal*. xv, nam supremas ejus voces temporum invidit injuria.

(92) *Τοῦτο πράττων*. Malui uno verbo, *studiose*. Idem tamen est, quod Latini a Numa instituti, seriis in rebus, ac præsertim in sacris admonebant: *Hoc age*. Plutarch. in *Numa*: Ὧν ἴχνος τι μέχρι νῦν διασώζοντες, ὅταν ἄρχων πρὸς ὄρνισιν ἢ θυσίαις διατρίβῃ, βοῶσιν ΟΚ ΑΓΕ. σημαίνει δὲ ἡ φωνή, *Τοῦτο πρᾶσσε*. Idem in *Rom. quæstion.*: Ῥωμαῖοι τὸ παλαιὸν ἐν ταῖς ἑορταῖς οὐδὲν ὠχονόμουν, οὐδὲ ἐφρόντιζον, ἀλλ' ἢ περὶ τοὺς θεοὺς ἠσχολοῦντο, καὶ τοῦτο ἔπραττον.

(93) *Τοῦ ἑνὸς ἐκείνου*. Seneca in quadam epist.: *Argumentum pessimi turba est*. Et: *Numeranda non sunt judicia, sed ponderanda*.

versatur, utrum is cujuslibet hominis laude, vituperio et opinione moveri debet, an ejus tantum unius, qui aut medicus sit, aut similium exercitationum moderator? — Sane hujus tantum. — Hujus ergo duntaxat, non autem multitudinis, vel metuere reprehensiones, vel laudibus delectari oportebit. — Utique. — Unius ergo moderatoris potius, ac rerum istarum periti, quam aliorum omnium sensus atque judicium, tam in obeundis exercitationibus, quam in cibi potusque modo sequendum erit. — Sic est. — Bene habet. Quid si autem ejus unius rejecto ductu, et opinione laudibusque neglectis, stultæ multitudinis arbitrium sequatur, nihilne tandem ex eo mali patietur? — Nam qui aliter fiat? — Malum istuc autem cujusmodi est? quove pertinet? aut quam in refractarii partem redundat? — Nimirum in corpus, huic enim perniciem creat. — Recte respondes. Cæterorum igitur, mi Crito, ne singula persequamur, eadem omnium ratio est. Itaque res etiam justas injustasve quod attinet, turpes item aut honestas, bonas aut malas, de quibus instituta nunc a nobis quæstio est, utrum vulgi opinionem sequi ac formidare nos oportet, an unius duntaxat, si quis modo probe intelligens fuerit, quem etiamnum potius, quam reliquos omnes vereri ac metuere debeamus? Eumdem contra si minus audiemus, damnum ei parti ac detrimentum allaturi simus, quæ ut æquitate floret, sic in justitia contabescit? An totum istuc nihili facis? — Enimvero, Socrates, tecum sentio. — **653** Agedum igitur, si quod in nobis rerum et salubrium ope convalescit, et noxiarum usu deteritur, illud ipsimet ab hominibus imperitis inducti pessundabimus, eone jam profligato vivendum nobis ultra putabimus? Corpus autem illud est; nunquid? — Ita est. — Num ergo nobis, cum ægro ac vitioso corpore, potest esse vita vitalis? — Nullo modo. — At eo videlicet corrupto, vitalis erit, cui ut exitium injustitia, sic æquitas opem ac salutem affert. An corpore vilius habebimus, quidquid demum in nobis illud est, circa quod injustitia justitiaque versantur? — Absit. — Num igitur præstantius? — Multo sane. — Non admodum ergo, vir optime, curandum nobis erit, quid de nobis vulgus loquatur; sed quid ille tantum, qui rerum justarum et injustarum cognitione præstabit; unus, inquam, ille, ipsaque adeo veritas. Quare minus recte primum illud abs te positum est, ubi de rebus justis, honestis ac bonis agatur, earumque contrariis, vulgi opinionem aliquo nobis in numero, habendam esse.» Hactenus Plato. Quam in sententiam illud est salutaris Evangelii, « Gloriam ab hominibus quæritis, et gloriam ab eo solo, qui vere unus est, non quæritis [a]. » Quocirca nos etiam in certaminibus pro religione susceptis, jure profecto non attendimus, quid de nobis multitudo loquatur, sed tantum quid unum illud Dei Verbum postulet; ad quod ubi nos semel considerare adjunximus, tum illud etiam perinde uti prius observare nos oportet, nec unquam omnino dimittere, tametsi nobis quasi pueris terriculamenta vis illa multitudinis objiciat. Quales etiam erant, qui apud Hebræos olim martyrii gloria claruere.

— Πῶς γὰρ οὔ; — Τί δ' ἐστι τὸ κακὸν τοῦτο; καὶ ποῖ τείνει; καὶ εἰς τί τῶν τοῦ ἀπειθοῦντος; — Δηλονότι εἰς τὸ σῶμα, τοῦτο γὰρ διόλλυσι. — Καλῶς λέγεις. Οὐκοῦν καὶ τὰ ἄλλα, ὦ Κρίτων, οὕτως ἵνα μὴ πάντα διίωμεν. Καὶ δὴ καὶ περὶ τῶν δικαίων καὶ ἀδίκων, καὶ αἰσχρῶν, καὶ καλῶν, καὶ ἀγαθῶν, καὶ κακῶν, περὶ ὧν νῦν ἡ βουλὴ ἡμῖν ἐστι, πότερον τῇ τῶν πολλῶν δόξῃ δεῖ ἡμᾶς ἕπεσθαι, καὶ φοβεῖσθαι αὐτὴν, ἢ τῇ τοῦ ἑνὸς, εἴ τίς ἐστιν ἐπαΐων, ὃν δεῖ καὶ αἰσχύνεσθαι καὶ φοβεῖσθαι μᾶλλον ἢ ξύμπαντας τοὺς ἄλλους; Ὧ εἰ μὴ ἀκολουθήσομεν, διαφθεροῦμεν ἐκεῖνο, καὶ λωβησόμεθα, ὃ τῷ μὲν δικαίῳ βέλτιον ἐγίνετο, τῷ δὲ ἀδίκῳ ἀπώλλυτο. Ἢ οὐδέν ἐστι τοῦτο; — Οἶμαι ἔγωγε, ὦ Σώκρατες. — Φέρε δὴ, ἐὰν τὸ ὑπὸ τοῦ ὑγιεινοῦ μὲν βέλτιον γιγνόμενον, ὑπὸ τοῦ νοσώδους δὲ διαφθειρόμενον, διολέσωμεν, πειθόμενοι μὴ τῇ τῶν ἐπαϊόντων δόξῃ, ἆρα βιωτὸν ἡμῖν ἐστι διεφθαρμένου αὐτοῦ; Ἔστι δέ που τοῦτο σῶμα, ἢ οὐχί; — Ναί. — Ἆρ' οὖν βιωτὸν ἡμῖν ἐστι μετὰ μοχθηροῦ καὶ διεφθαρμένου σώματος; — Οὐδαμῶς. — Ἀλλὰ μετ' ἐκείνου (94) ἄρα ἐστὶν ἡμῖν βιωτὸν διεφθαρμένου, ὃ τὸ ἄδικον μὲν λωβᾶται, τὸ δὲ δίκαιον ὀνίνησιν. Ἢ φαυλότερον ἡγούμεθα εἶναι τοῦ σώματος ἐκεῖνο, ὅ τί ποτ' ἐστὶ τῶν ἡμετέρων, περὶ ὃ ἥτε ἀδικία καὶ ἡ δικαιοσύνη ἐστίν; — Οὐδαμῶς. — Ἀλλὰ τιμιώτερον; — Πολύ γε. — Οὐκ ἄρα, ὦ βέλτιστε, πάνυ ἡμῖν οὕτω φροντιστέον, τί ἐροῦσιν οἱ πολλοὶ ἡμᾶς, ἀλλὰ τί ὁ ἐπαΐων περὶ τῶν δικαίων καὶ ἀδίκων, ὁ εἷς, καὶ αὐτὴ ἡ ἀλήθεια. Ὥστε πρῶτον μὲν ταύτῃ οὐκ ὀρθῶς εἰσηγούμενος τῆς τῶν πολλῶν δόξης δεῖν ἡμᾶς φροντίζειν περὶ τῶν δικαίων, καὶ καλῶν, καὶ ἀγαθῶν, καὶ τῶν ἐναντίων. » Καὶ ὁ σωτήριος δὲ Λόγος φησί· « Δόξαν τὴν παρὰ ἀνθρώπων ζητεῖτε, καὶ τὴν δόξαν τὴν παρὰ μόνου τοῦ ἑνὸς, οὐ ζητεῖτε. » Διὸ καὶ ἡμεῖς ἐν τοῖς ὑπὲρ εὐσεβείας ἀγῶσιν ὀρθῶς πράττομεν, οὐ σκοποῦντες τί ἡμᾶς οἱ πολλοὶ ἐροῦσιν, ἀλλὰ τί βούλεται εἷς ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος ἐν ἅπαξ κρίσει ἑλομένους, προσήκει ὁμοίως καὶ τότε, ὥσπερ αὖ καὶ πρότερον, τιμᾶν, καὶ μὴ μετατίθεσθαι, μηδ' ἂν ἡ τῶν πολλῶν δύναμις, ὥσπερ παῖδας ἡμᾶς μορμολύτηται. Τοιοῦτοι δὲ ἦσαν καὶ οἱ πάλαι παρ' Ἑβραίοις ἐν μαρτυρίῳ διαλάμψαντες.

[a] Joan. v, 44.

(94) *Ἀλλὰ μετ' ἐκείνου*. Animum accipe. Id enim vult Socrates, si ægro corpore injucunda vita est, corrupto animo, qui solus justitiæ capax et injustitiæ, longe graviorem eam videri debere.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

ὅ δεῖ ἀμύνεσθαι τοὺς ἀδικεῖν ἡμᾶς παρεσκευασμένους. Ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ.

δενὶ τρόπῳ (95) φαμὲν ἑκόντας ἀδικητέον τινὶ μὲν ἀδικητέον τρόπῳ, τινὶ δ' οὔ; Ἢ οὐδαγε ἀδικεῖν οὔτε καλὸν οὔτε ἀγαθὸν, ὡς πολλάκις αὶ ἐν τῷ ἔμπροσθεν χρόνῳ ὡμολογήθη, ὅπερ τι ἐλέγετο; Ἢ πᾶσαι ἡμῖν ἐκεῖναι αἱ πρόσθεν ιαι, ἐν ταῖσδε ταῖς ὀλίγαις ἡμέραις ἐκκεχυμέ· καὶ πάλαι, ὦ Κρίτων, ἄρα τηλικοίδε γέρονδρες, πρὸς ἀλλήλους σπουδῇ διαλεγόμενοι, εν ἡμᾶς αὐτοὺς παίδων οὐδὲν διαφέροντες; τὸς μᾶλλον οὕτως ἔχει, ὥσπερ τότε ἐλέγετο ἴτε φασὶν οἱ πολλοὶ, εἴτε μή· καὶ εἴτε δεῖ τι τῶνδε χαλεπώτερα πάσχειν, εἴτε καὶ πρᾳόB τερως τό γε ἀδικεῖν τῷ ἀδικοῦντι, καὶ κακὸν σχρὸν τυγχάνειν ὂν παντὶ τρόπῳ φαμὲν, ἢ οὔ; ἐν. — Οὐδαμῶς ἄρα δεῖ ἀδικεῖν; — Οὐ δῆτα. ὲ ἀδικούμενον ἄρα ἀνταδικεῖν, ὡς οἱ πολλοὶ, ἐπειδή γε οὐδαμῶς δεῖ ἀδικεῖν; — Οὐ φαί- — Τί δὲ δή; κακουργεῖν δεῖ, ὦ Κρίτων, ἢ οὔ; δεῖ δή που, ὦ Σώκρατες. — Τί δὲ ἀντικαἐν κακῶς πάσχοντα, ὡς οἱ πολλοί φασι, δί- ἢ οὐ δίκαιον; — Οὐδαμῶς· τὸ γάρ που κακὸν ἀνθρώπους τοῦ ἀδικεῖν οὐδὲν διαφέρει. — Καλῶς — Οὔτε ἄρα ἀνταδικεῖν δεῖ, οὔτε κακῶς ποιεῖν ἀνθρώπων, οὐδ' ἂν ὁτιοῦν πάσχῃ τις ὑπ' αὐἀλλ' ὅρα, ὦ Κρίτων ταῦτα καθομολογῶν, ὅπως ὰ δόξαν ὁμολογῇς. Οἶδα γὰρ ὅτι ὀλίγοις τισὶ καὶ δοκεῖ καὶ δόξει. Οἷς οὖν οὕτω δέδοκται, καὶ C τούτοις οὐκ ἔστι κοινὴ βουλή· ἀλλ' ἀνάγκη ; ἀλλήλων καταφρονεῖν, ὁρῶντας τὰ ἀλλήλων ματα. Σκόπει δὴ οὖν καὶ σὺ εὖ μάλα, πότερον ιῖς καὶ συνδοκεῖ σοι, καὶ ἀρχώμεθα ἐντεῦθεν μενοι, ὡς οὐδέποτε ὀρθῶς ἔχοντος οὔτε τοῦ , οὔτε τοῦ ἀνταδικεῖν, οὔτε τοῦ κακῶς πάἀμύνεσθαι ἀντιδρῶντα κακῶς· ἢ ἀφίστασαι, κοινωνεῖς τῆς ἀρχῆς. Ἐμοὶ μὲν γὰρ καὶ πάλαι καὶ νῦν ἔτι δοκεῖ. Καί σοι δὲ εἴ πῃ ἄλλῃ ιι, λέγε, καὶ δίδασκε· εἰ δ' ἐμμένεις τοῖς ν, τὸ μετὰ τοῦτο ἄκουε. — Ἀλλ' ἐμμένω τε δοκεῖ μοι. Ἀλλὰ λέγε. — Λέγω δὴ αὖ τὸ μετὰ μᾶλλον δὲ ἐρωτῶ, πότερον ἃ ἄν τις ὁμολογήσῃ ια ὄντα, ποιητέον, ἢ ἐξαπατητέον; — Ποιη-

D Τούτοις παράθες τὸ, « Μηδενὶ κακὸν ἀντὶ ἀποδιδόντες, » καὶ τὸ, « Εὐλογεῖτε τοὺς καταως ὑμᾶς· Προσεύχεσθε ὑπὲρ τῶν ἐπηρεακαὶ διωκόντων ὑμᾶς, ἵνα γένησθε υἱοὶ τοῦ ; ὑμῶν, τοῦ ἐν τοῖς οὐρανοῖς, ὅστις τὸν ὐτοῦ ἀνατέλλει ἐπὶ πονηροὺς καὶ ἀγαθοὺς, ἔχει ἐπὶ δικαίους καὶ ἀδίκους. » Καὶ ἔτι οιδορούμενοι εὐλογοῦμεν, διωκόμενοι ἀνεχόδυσφημούμενοι παρακαλοῦμεν, » ἐν τοῖς παρ' ροῖς φερόμενα γράμμασι. Καὶ ὁ προφήτης δὲ Ἑβραίοις φησίν· « Εἰ ἀνταπέδωκα τοῖς ἀνταοί μοι κακά· » Καὶ πάλιν· « Μετὰ τῶν μιν τὴν εἰρήνην ἤμην εἰρηνικός. »

ωm. xii, 17.

Οὐδενὶ τρόπῳ. Plato, in eodem *Critone*, pag. 372 F.

CAPUT VII.

Reponendam iis non esse, a quibus injuriose tractemur, injuriam. Ex eodem.

A « Utrum, inquit Plato, injuriam sponte ullo unquam modo faciendam negamus, an aliquo fieri posse, aliquo non posse statuimus? Num, inquam, injuriam facere nullatenus honestum ac bonum est, quemadmodum inter nos antea sæpe convenit, ut etiam paulo ante dicebatur? **654** An vero quidquid a nobis antea constitutum erat, id omne paucis hisce diebus effudimus; nosque, mi Crito, ea jam ætate senes, dum inter nos studiose disceptamus, tandiu latuit, quam nihil a pueris differremus? An potius ita plane se res habet etiamnum, uti a nobis eo tempore disputabatur, sive suffragetur multitudo, sive non? adeoque seu nos istis etiam graviora maneant, seu leviora, injuriam tamen auctori suo malam prorsus esse turpemque defendimus, an non? — Hercle defendimus. — Itaque nullo modo facienda injuria est. — Nullo. — Igitur ne reponenda quidem inferenti, ut aliud vulgus opinetur, quandoquidem facienda nunquam est. — Et hoc consequens est. — Quid autem detrimentum afferre, mi Crito, decetne, an non? — Non sane, mi Socrates. — Rependere vero quod acceperis, æquumne porro, an secus? — Nullo modo: quippe detrimentum enim qui afferat, is ab injuriam inferente nihil differat. — Recte omnino. — Itaque nec reponenda vicissim injuria est, nec ulli prorsus incommodandum, quidquid ab aliis passi fuerimus. Sed vide sis, mi Crito, ne dum istuc fateris, præter opinionem ipse tuam fateare. Paucis enim id probatur sat scio, paucisque deinceps probabitur. Qui autem hoc in genere dissident, iis una consilii ratio communis esse non potest, sed dum aliorum alii studia considerant, eos sese mutuo despicere necesse est. Vide ergo tu quoque diligenter, num id æque tibi probetur ac mihi, indeque ambo communiter consiliorum nostrorum auspicia capere debeamus, verum esse nunquam aut facere injuriam, aut reponere, eique vicissim a quo male habitus fueris damni aliquid rependere: an contra discedas a nobis, neque nobiscum hoc in principio convenias. Nam mihi quidem, uti jam olim, ita etiam nunc id ipsum videtur. Tu si pristinam opinionem abjecisti, dic, et mutationis rationem expone: sin priorem illam retines, audi quod sequitur. — Ego vero et priorem illam retineo, et tibi prorsus assentior. Sed, amabo, prosequere. — Prosequor igitur, vel potius quæro, num quod æquum esse alteri confessus eris, faciendum id sit, an fraude omittendum? — Faciendum utique. » Hæc Plato. Quibuscum illud conferas tu velim: « Nulli malum pro malo reddentes [a]. » Nec non alterum illud: « Benedicite iis qui vos exsecrantur: orate pro calumniantibus et persequentibus vos, ut sitis filii Patris vestri qui in cœlis est, **655** qui solem suum oriri facit super malos et bonos, et pluit super ju-

stos et injustos [7]. » Præterea illud Apostoli, « Maledicimur, et benedicimus : persecutionem patimur, et sustinemus : blasphemamur, et obsecramus [8], » quæ sacris nostrorum litteris continentur. Quibus etiam accinit Hebræus propheta, dum ait ; « Si reddidi retribuentibus mihi mala [9]. » Atque iterum : « Cum his qui oderunt pacem, eram pacificus. [10] »

CAPUT VIII.

Quæ semel recte statueris, ea ne mortis quidem metu abjicienda esse. Id quod in eos conveniet, qui persecutionum temporibus religionem ejurant.

« Tum enimvero magnifice prædicabas, (ita leges ad Socratem) ne mortem quidem ipsam iniquo te animo laturum esse, quam etiam exsilio potiorem tibi esse dicebas. Nunc autem, nec ejus tu orationis testimonium vereris, nostraque auctoritate ita non moveris, eam ut etiam infringere ac pessundare moliaris. Id agis porro, quod servus nequissimus ageret, dum etiam adversus pacta illa atque conditiones, quibus te in rep. versaturum nobis recepisti, fugam cogitas. Nobis igitur primum illud responde, verene a nobis dicatur, an falso, te in rep. nostro ex præscripto, non verbis tenus, sed reipsa victurum recepisse? Quid nobis ad hæc respondendum, mi Crito? num ingenue confitendum? — Necesse id quidem, o Socrates. — Quid igitur, inquient, aliud facis, quam pacta illa conventa, quæ nobiscum pepigisti, violas? idque, cum nulla vel necessitate, vel fraude impulsus ea probaveris, nec angustum aliquod tempus ad deliberandum habueris, sed annos totos septuaginta, quibus sane, si minus tibi placeremus, nec justæ conditiones viderentur, abire potuisti. Verumtamen, neque Lacedæmonem aut Cretam, quarum tu leges passim et instituta commendas, nec aliam ullam, seu Græcam, seu barbaram civitatem huic prætulisti. Quin etiam ex ea rarius, quam ipsimet claudi, cæci, aliique id genus mutili homines, pedem] extulisti. **656-658** Adeo tu præ cæteris Atheniensibus hac in civitate, atque in nobis ipsis acquievisti. Cui enim civitas sine legibus ulla placeat? Nunc tamen quæ ipsemet pepigisti, repudias; at servabis ea profecto, si nos audias, o Socrates. »

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Ὅτι μὴ δεῖ τὰ ἅπαξ ὀρθῶς κριθέντα ἀθετεῖν, μηδ' εἰ θάνατόν τις ἐπάγοι. Ἁρμόσει δὲ πρὸς τοὺς ἐν καιροῖς διωγμῶν ἐξομνυμένους τὴν εὐσέβειαν.

« Σὺ δὲ τότε (96) μὲν ἐκαλλωπίζου, ὡς οὐκ ἀγανακτῶν, εἰ δέοι τεθνάναι σε, ἀλλὰ ᾑροῦ, ὡς ἔφησθα, πρὸ τῆς φυγῆς θάνατον· νῦν δὲ οὔτε ἐκείνους τοὺς λόγους αἰσχύνῃ, οὔτε ἡμῶν τῶν νόμων ἐντρέπῃ, ἐπιχειρῶν ἡμᾶς διαφθεῖραι· πράττεις τε ὅπερ ἂν δοῦλος ὁ φαυλότατος πράξειεν, ἀποδιδράσκειν ἐπιχειρῶν παρὰ τὰς συνθήκας τε καὶ ὁμολογίας, καθ' ἃς ἡμῖν συνέθου πολιτεύσεσθαι. Πρῶτον οὖν ἡμῖν τοῦτ' αὐτὸ ἀπόκριναι, εἰ ἀληθῆ λέγομεν, φάσκοντές σε ὡμολογηκέναι πολιτεύσεσθαι καθ' ἡμᾶς ἔργῳ, ἀλλ' οὐ λόγῳ, ἢ οὐκ ἀληθῆ; Τί φῶμεν πρὸς ταῦτα, ὦ Κρί- B των; ἄλλο τι, ἢ ὁμολογῶμεν; — Ἀνάγκη, ὦ Σώκρατες. — Ἀλλὰ τί οὖν (97) ἂν φαῖεν; ἢ συνθήκας πρὸς ἡμᾶς αὐτοὺς καὶ ὁμολογίας παραβαίνεις, οὐχ ὑπὸ ἀνάγκης ὁμολογήσας, οὐδὲ ἀπατηθεὶς, οὐδὲ ἐν ὀλίγῳ χρόνῳ ἀναγκασθεὶς βουλεύσασθαι, ἀλλ' ἐν ἔτεσιν ἑβδομήκοντα, ἐν οἷς ἐξῆν σοι ἀπιέναι, εἰ μὴ ἠρέσκομεν ἡμεῖς, μηδὲ δίκαιαι ἐφαίνοντό σοι αἱ ὁμολογίαι εἶναι. Σύ τε οὔτε Λακεδαίμονα προῃροῦ, οὔτε Κρήτην, ἃς δὴ ἑκάστοτε φῂς εὐνομεῖσθαι, οὔτε ἄλλην οὐδεμίαν τῶν Ἑλληνίδων πόλεων, οὐδὲ τῶν βαρβαρικῶν· ἀλλὰ ἐλάττω ἐξ αὐτῆς ἀπεδήμησας ἢ οἱ χωλοί τε καὶ τυφλοὶ, καὶ οἱ ἄλλοι ἀνάπηροι. Οὕτω σοι διαφερόντως τῶν ἄλλων Ἀθηναίων ἤρεσκεν ἡ πόλις τε καὶ ἡμεῖς, οἱ νόμοι δηλονότι. Τίνι γὰρ ἂν πόλις ἀρέσκοι ἄνευ νόμων; Νῦν δὲ δὴ οὐκ ἐμμένεις (98) τοῖς ὡμολογημένοις· ἐμμένοις δὲ, ἐὰν ἡμῖν C γε πείθῃ, ὦ Σώκρατες. »

CAPUT IX.

Qualis animo sit oportet, qui mortis metu susceptum institutum ejuret.

« Etenim (pergunt eædem leges) quem legum ipsarum corruptorem esse constiterit, is facile admodum et juventutis et hominum imperitorum corruptor habeatur. Utrum ergo bene moratas civitates, et virorum honestissimorum consuetudinem declinabis? an vitam porro, dum id ages, tibi retinendam putabis? an cum iis potius versabere, nec sermones illos, quibus hic Socrates, pridem assuevisti, cum iis serere erubesces; virtutem, justitiam, leges, quæque legum ex præscripto fiant, maximo

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Ὁποῖός ποτ' ἔσται τὴν διάθεσιν ὁ διὰ θανάτου φόβον ἐξομνύμενος τὴν οἰκείαν πρόθεσιν.

« Ὅστις γὰρ νόμων (99) διαφθορεύς ἐστι, σφόδρα που δόξειεν ἂν νέων τε καὶ ἀνοήτων ἀνθρώπων διαφθορεὺς εἶναι. Πότερον οὖν ἂν φεύξῃ τάς τε εὐνομουμένας πόλεις, καὶ τῶν ἀνδρῶν τοὺς κοσμιωτάτους, καὶ τοῦτο ποιοῦντι, ἆρα ἄξιόν σοι ζῆν ἔσται; ἢ D πλησιάσεις τούτοις, καὶ ἀναισχυντήσεις, διαλεγόμενος τίνας λόγους, ὦ Σώκρατες, οἵουσπερ ἐνθάδε, ὡς ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ δικαιοσύνη πλείστου ἄξιον τοῖς ἀνθρώποις, καὶ τὰ νόμιμα καὶ οἱ νόμοι; Καὶ οὐκ οἴει ἄσχημον φανεῖσθαι τὸ τοῦ Σωκράτους πρᾶγμα; Οἴε-

[7] Matth. v, 44, 45. [8] I Cor. iv, 12, 13. [9] Psal. vii, 5. [10] Psal. cxix, 7.

(96) *Σὺ δὲ τότε.* Plato in *Critone*, pag. 374 A.

(97) *Ἀλλὰ τί οὖν.* Plato, ἄλλο οὖν (φαῖεν) ἢ. Legendum arbitror, ἄλλοτι οὖν (φαῖεν) ἢ, phrasi ac sensu Platoni familiarissimis.

(98) *Οὐκ ἐμμένεις.* Locus hic in priori editione misere truncatus fuerat; legebatur enim, οὐκ ἐμμένοις τοῖς ὡμολ. ἐὰν ἡμῖν, etc., contrario plane sensu. Integrum hic dedimus ex Platone.

(99) *Ὅστις γὰρ νόμων.* Plato ibid., p. 374 D.

χρή. Ἀλλ' ἐκ μὲν τούτων τῶν τόπων ἀπα- A
;εις δὲ εἰς Θετταλίαν, παρὰ τοὺς ξένους τοὺς
ς. Ἐκεῖ γὰρ δὴ πλείστη ἀταξία καὶ ἀκολα-
ι. Ἴσως ἂν ἡδέως σου ἀκούοιεν, ὡς γελοίως
δεσμωτηρίου ἀπεδίδρασκες, σκευήν τέ τινα
ενος ἢ διφθέραν λαβὼν, ἢ ἄλλα οἷα δὴ εἰώθα-
ευάζεσθαι οἱ ἀποδιδράσκοντες, καὶ τὸ σχῆμα
οῦ μεταλλάξας. Ὅτι δὲ γέρων ἀνὴρ, μικροῦ
τῷ βίῳ λοιποῦ ὄντος, ὡς τὸ εἰκὸς, ἐτόλμησας
ἰσχρως ἐπιθυμεῖν ζῆν, νόμους τοὺς μεγίστους
ς· οὐδεὶς ὃς ἐρεῖ (1); Ἴσως, ἂν μή τινα
;· εἰ δὲ μή. ἀκούσῃ, ὦ Σώκρατες, πολλὰ καὶ
αυτοῦ. Ὑπερχόμενος δὴ βιώσῃ πάντας ἀν-
;, καὶ δουλεύων· τί ποιῶν; ἢ εὐωχούμενος ἐν
; ὥσπερ ἐπὶ δεῖπνον ἀποδεδημηκὼς εἰς
ν. Λόγοι δὲ ἐκεῖνοι οἱ περὶ δικαιοσύνης καὶ τῆς B
ρετῆς ποῦ ἡμῖν ἔσονται; Ἀλλὰ δὴ τῶν παίδων
ύλει ζῆν, ἵνα αὐτοὺς ἐκθρέψῃς καὶ παιδεύσῃς;
ἰς Θετταλίαν αὐτοὺς ἀγαγὼν, θρέψεις τε καὶ
εις, ξένους ποιήσας, ἵνα καὶ τοῦτό σου ἀπολαύ-
| τοῦτο μὲν οὔ· αὐτοῦ δὲ τρεφόμενοι, σοῦ ζῶντος,
θρέψονται καὶ παιδεύσονται, μὴ συνόντος σου
οἱ γὰρ ἐπιτήδειοι οἱ σοὶ ἐπιμελήσονται αὐτῶν.
δὲ, ἐὰν μὲν εἰς Θετταλίαν ἀποδημήσῃς, ἐπι-
ται· ἐὰν δὲ εἰς ᾅδου ἀποδημήσῃς, οὐχὶ ἐπιμε-
ι; Εἴπερ γέ τι ὄφελος αὐτῶν ἐστι, τῶν σοι
ων ἐπιτηδείων εἶναι, οἴεσθαί γε χρή. Ἀλλ', ὦ
ς, πειθόμενος ἡμῖν τοῖς σοῖς τροφεῦσι, μήτε
περὶ πλείονος ποιοῦ, μήτε τὸ ζῆν, μήτε ἄλλο
ρὸ τοῦ δικαίου· ἵνα εἰς ᾅδου ἐλθὼν, ἔχῃς C
άντα ἀπολογήσασθαι τοῖς ἐκεῖ ἄρχουσιν. Οὔτε
ἐδε σοι φαίνεται ταῦτα πράττοντι ἄμεινον εἶ-
δικαιότερον, οὐδὲ ἄλλῳ τῶν σῶν οὐδενὶ, οὔτε
φικομένῳ ἄμεινον ἔσται. Ἀλλὰ νῦν μὲν ἠδι-
ἄπει (ἐὰν ἀπίῃς), οὐχ ὑφ' ἡμῶν τῶν νόμων,
ἀνθρώπων· ἐὰν δὲ ἐξέλθῃς οὕτως αἰσχρῶς,
σας τε καὶ ἀντικακουργήσας, τὰς σαυτοῦ
ς τε καὶ συνθήκας τὰς πρὸς ἡμᾶς παραβὰς,
ἐργαζόμενος τούτους, οὓς ἥκιστα ἔδει, σαυ-
αὶ τοὺς φίλους, καὶ πατρίδα, καὶ ἡμᾶς· ἡμεῖς
αλεπανοῦμεν ζῶντι, καὶ ἐκεῖ οἱ ἡμέτεροι
οἱ ἐν ᾅδου νόμοι, οὐκ εὐμενῶς σε ὑποδέξον-
τες ὅτι καὶ ἡμᾶς ἐπεχείρησας ἀπολέσαι, τὸ
ς. »

A apud homines in pretio esse debere? Nec turpe Socratis factum visum iri existimas? At existimandum sane. Verum, iis tu relictis locis videlicet, Thessaliam cogitas, Critonis hospites aditurus. Illis enim effusa quædam licentiæ vis est, ac petulantiæ copia. Et fortassis ex te libenter audient, quam ridicule aufugeris ex carcere, habitu nescio quo, aut pelle quadam involutus, aut alio quolibet ejusmodi, quod induere homines fugitivi solent, vultum insuper speciemque tuam mentitus. Quid porro? vetulum hominem, cui, ut simile veri est, parum admodum vitæ superesset, gravissimis legibus violatis, tam sordide ac putide vivendi cupiditate captum fuisse; nemo erit qui objiciat? Nemo forte, si nemini molestus unquam eris. Sin autem; pleraque, B Socrates, ac te prorsus indigna auditurus es. Itaque nulli non obnoxius, ac servi more addictus vives. Nam quid ages præterea? Num in Thessalia convivia celebrabis? perinde nimirum, ut si cum Thessaliam peteres, epulas sequerere. At egregiæ illæ de justitia, deque omni virtutis genere disputationes, quo tandem avolarint? Enimvero liberorum tu causa vivendi cupidus es, ut illos educare atque instituere possis. Eos igitur in Thessaliam abductos educabis et institues, ubi hospites etiam ac peregrinos feceris, uti hoc quoque tibi acceptum referant? **659** An id quidem minime facturus es; sed tamen, cum hic educabuntur, atque instituentur, melius id te superstite, absente licet, futurum arbitraris, quod necessarii tui curam eorum gesturi C sint? Quid? Si in Thessaliam migraveris, curam illorum gerent; si migraveris ad inferos, nullam gerent? Gerent profecto, si quid in iis vere, quid tuos se necessarios esse dictitant, opis est ac præsidii constitutum. Quanquam, agesis, o Socrates, nosque nutrices tuas audi, neque liberos, neque vitam, neque aliud quidquam ei, quod justum est, antepone: ut cum ad inferos ventum erit, iis in omnibus causam judicibus illis tuam probare possis. Nam id sane liquet, hæc ut feceris, neque tecum propterea melius, neque cum tuorum ullo, melius hic aut æquius sanctiusve actum iri: ac ne illic quidem felicius. Quin tu igitur decedis, si tamen decedendum est, non a nobis quidem, sed ab
us injuriose tractatus? Nam si adeo turpiter aufugeris, injurias cum injuriis, cum male-
ileficia compensando, pacta nobiscum inita violando, malum iis etiam, quibus minime opor-
i, amicis, patriæ, ac nobis ipsis creando: cum ipsæ tibi graviter adhuc vivo succensebimus,
sorores etiam nostræ, hoc est inferorum leges, eo te asperius excipient, quo te illum esse
nt, qui nos, quantum in te fuit, exstinguere sis ac profligare conatus. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'.

D

δέοι φεύγειν τὸν ὑπὲρ ἀληθείας θάνατον.
Ἀπὸ τῆς Σωκράτους Ἀπολογίας.

; δ' (2) ἂν οὖν εἴποι τις· Εἶτ' οὐκ αἰσχύνῃ, ὦ
ς, τοιοῦτον ἐπιτήδευμα ἐπιτηδεύσας, ἐξ οὗ
ις νυνὶ ἀποθανεῖν; Ἐγὼ δὲ τούτῳ δίκαιον
ἀντείποιμι, ὅτι οὐ καλῶς λέγεις, ὦ ἄνθρωπε,
ἰν κίνδυνον ὑπολογίζεσθαι τοῦ ζῆν, ἢ τεθνά-

CAPUT X.

Mortem veritatis causa non esse fugiendam. Ex Socratis Apologia.

« Verum, inquit, ita forte quis objiciat, Quid non ergo te pudet, o Socrates, vitæ institutum ejusmodi secutum esse, quo tibi hoc mortis periculum creares? Cui ego jure sic reponam, Erras, mi homo, si apud eum, qui aliquo in numero sit,

δεὶς ὃς ἐρεῖ. Ita recte scribit distinguitque Plato; male in priori editione, **οὐδείς σε ἐρεῖ Ἴσως.**
τως δέ. Plato in *Apolog. Socrat.*, p. 565 D

vitæ mortisve periculum tanti esse putes; nec illud potius unum ab eo cogitari, justene an injuste rebus in omnibus sese gerat, virique boni, an improbi facta persequatur. Enimvero, si quid tua hæc efficit oratio, nequam fuerint necesse est heroes illi omnes, qui apud Trojam obiere, ipseque **660** adeo Thetidis filius, qui præ turpitudinis et ignominiæ metu, ita periculum omne contempsit, ut cum eum cædem Hectoris anhelantem, Dea mater hoc fere modo revocare conaretur. Si Hectoris cæde, fili mi, Patrocli necem ulciscare, periturus es ipse quoque,

Nam te certa manet, inquit, *mors Hectore cæso:* Ipse his auditis, calcatoque mortis omni discrimine, quod vitam ipsam cum ignavia conjunctam, suorumque mortis inultæ probrum longe vehementius formidaret, ita responderit, *Protinus o peream!* sed pœnis ab infesto homine repetitis, ne hic diutius classem ad meam ridiculus sessitem, *telluris inutile pondus*. Hunc tu hominem de morte ac periculo sollicitum fuisse arbitraris? Quippe, ita enim plane se res habet, Athenienses: quo quisque in loco vel seipsum constituerit, optimum id esse ratus, vel constitutus a magistratu fuerit, in eo sic manendum ipsi, ac periculum omne subeundum esse statuo, ut præ uno turpitudinis metu, nec mortem, nec aliud quidquam vel nauci faciat. Equidem facinus indignum admitterem, Athenienses, si quem mihi locum imperatores illi vestri, quibus me parere voluistis, sive apud Potidæam, sive apud Amphipolim, sive apud Delium, sive ubiubi assignarant, in eo cum hærerem, ut quivis alius mortisque subirem pericula; tum vero nunc, cum ita de me, quemadmodum jam mihi pridem persuasi, Deus ipse statuerit, ut me philosophi vitam vivere, nec me ipsum modo, verum etiam alios tentare probareque voluerit, mortis aut alterius cujuscunque rei metu, gradum hunc meum stationemque desererem: Indignum, inquam, flagitium esset, tumque adeo me juste quis omnino, quasi deos esse nullos putarem, impietatis arcesseret; quippe qui nec oraculo parerem, et mortem extimescerem, et sapiens viderer ipse mihi, cum non essem. Mortem enim timere, Athenienses, aliud nihil est, quam sapientem videri, qui non sit. Nempe, videri hoc tibi scire est, quod nescias. Nam mors ipsa quidem, num quasi bonorum omnium maximum homini eveniat, nemo novit: et vulgo tamen eam extimescunt, quasi malorum eam esse maximum optime nossent. Quis autem fœdissimum illud inscitiæ genus esse neget, cum ea scire quis sibi videtur, quæ nesciat. Equidem, Athenienses, hac in parte fortassis ab hominibus plerisque dissideo: **661** et si qua in re mihi quoquam sapientior viderer, in hac sane viderer, quod uti res illæ inferorum cujusmodi sint, non satis intelligo, ita nec eas me satis intelligere sentiam. At vero et injuriam facere, et ei quem superiorem agnoscas, sive Deus ille fuerit, sive homo, non parere, hoc et

A ναι ἄνδρα, ὅτου τι καὶ σμικρὸν ὄφελός ἐστιν· ἀλλ' οὐκ ἐκεῖνο μόνον σκοπεῖν, ὅταν πράττῃ, πότερον δίκαια ἢ ἄδικα πράττει· καὶ ἀνδρὸς ἀγαθοῦ ἔργα, ἢ κακοῦ. Φαῦλοι γὰρ ἂν, τῷ γε σῷ λόγῳ εἶεν, τῶν ἡμιθέων ὅσοι ἐν Τροίᾳ τετελευτήκασιν, οἵ τε ἄλλοι καὶ ὁ τῆς Θέτιδος υἱὸς, ὃς τοσοῦτον τοῦ κινδύνου κατεφρόνησε, παρὰ τὸ αἰσχρόν τι ὑπομεῖναι, ὥστε, ἐπειδὴ εἶπεν ἡ μήτηρ αὐτῷ προθυμουμένῳ Ἕκτορα ἀποκτεῖναι, θεὸς οὖσα, οὑτωσί πως, ὡς ἐγῷμαι, Ὦ παῖ, εἰ τιμωρήσεις Πατρόκλῳ τῷ ἑταίρῳ τὸν φόνον, καὶ Ἕκτορα ἀποκτενεῖς, αὐτὸς ἀποθανῇ·

Αὐτίκα γάρ τοι, φησὶ, μεθ' Ἕκτορα πότμος ἑτοῖμος·
Ὁ δὲ τοῦτο ἀκούσας, τοῦ μὲν θανάτου καὶ τοῦ κινδύνου ὠλιγώρησε, πολὺ δὲ μᾶλλον δείσας τὸ ζῇν κακὸς ὢν, καὶ B τοῖς φίλοις μὴ τιμωρεῖν, *αὐτίκα*, φησί· *τεθναίην* δίκην ἐπιθεὶς τῷ ἀδικοῦντι, ἵνα μὴ ἐνθάδε μένω καταγέλαστος παρὰ νηυσὶ κορωνίσιν, *ἄχθος ἀρούρης*. Μὴ αὐτὸν οἴει φροντίσαι θανάτου καὶ κινδύνου; Οὕτω γὰρ ἔχει, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, τῇ ἀληθείᾳ· οὗ ἄν τις αὑτὸν τάξῃ, ἡγησάμενος βέλτιστον εἶναι, ἢ ὑπὸ ἄρχοντος ταχθῇ, ἐνταῦθα δεῖ, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, μένοντα κινδυνεύειν, μηδὲν ὑπολογιζόμενον, μήτε θάνατον, μήτε ἄλλο μηδὲν, πρὸ τοῦ αἰσχροῦ. Ἐγὼ οὖν δεινὰ ἂν εἴην εἰργασμένος, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, εἰ ὅτε μέν με οἱ ἄρχοντες ἔταττον, οὓς ὑμεῖς εἵλεσθε ἄρχειν μου, καὶ ἐν Ποτιδαίᾳ, καὶ ἐν Ἀμφιπόλει, καὶ ἐπὶ Δηλίῳ, καὶ ἄλλοθί που, οὗ ἐκεῖνοι ἔταττον, ἔμενον ὥσπερ καὶ ἄλλος τις, καὶ ἐκινδύνευον ἀποθανεῖν· τοῦ δὲ Θεοῦ τάττοντος, C ὡς ἐγὼ ᾠήθην τε καὶ ὑπέλαβον, φιλοσοφοῦντά με δεῖν ζῇν, καὶ ἐξετάζοντα ἐμαυτὸν, καὶ τοὺς ἄλλους· ἐνταῦθα δὲ, φοβηθεὶς, ἢ θάνατον ἢ ἄλλο ὁτιοῦν πρᾶγμα, λίποιμι τὴν τάξιν; Δεινὸν μέντ' ἂν εἴη, καὶ ὡς ἀληθῶς τότ' ἄν με δικαίως εἰσάγοι τις εἰς δικαστήριον, ὅτι οὐ νομίζω θεοὺς εἶναι, ἀπειθῶν τῇ μαντείᾳ, καὶ δεδιὼς θάνατον, καὶ οἰόμενος σοφὸς εἶναι, οὐκ ὤν. Τὸ γάρ τοι θάνατον δεδιέναι, ὦ ἄνδρες, οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ δοκεῖν σοφὸν εἶναι, μὴ ὄντα. Δοκεῖν γὰρ εἰδέναι ἐστὶν, ἃ οὐκ οἶδεν. Οἶδε μὲν γὰρ οὐδεὶς τὸν θάνατον, οὐδ' εἰ τυγχάνει τῷ ἀνθρώπῳ, πάντων μέγιστον ὂν τῶν ἀγαθῶν· δεδίασι δὲ ὡς οὐκ εἰδότες, ὅτι μέγιστον τῶν κακῶν ἐστι. Καίτοι πῶς οὐκ ἀμαθία ἐστὶν αὕτη ἡ ἐπονείδιστος, ἡ τοῦ οἴεσθαι εἰδέναι ἃ οὐκ οἶδεν; Ἐγὼ δ', ὦ ἄνδρες, τούτῳ καὶ ἐνταῦθα διαφέρω τῶν D πολλῶν ἴσως ἀνθρώπων· καὶ εἰ δή τῳ σοφώτερός του φαίην εἶναι, τούτῳ ἂν, ὅτι οὐκ εἰδὼς ἱκανῶς περὶ τῶν ἐν ᾅδου, οὕτω καὶ οἴομαι οὐκ εἰδέναι. Τὸ δὲ ἀδικεῖν, καὶ τὸ ἀπειθεῖν τῷ βελτίονι, καὶ Θεῷ, καὶ ἀνθρώπῳ, ὅτι κακὸν καὶ αἰσχρόν ἐστιν, οἶδα. Πρὸ οὖν τῶν κακῶν, ὧν οἶδα ὅτι κακά ἐστιν, ἃ μὴ οἶδα, εἰ καὶ ἀγαθὰ ὄντα τυγχάνει, οὐδέποτε φοβήσομαι, οὐδὲ φεύξομαι. Ὥστε, οὐδ' εἴ με νῦν ὑμεῖς ἀφίετε, Ἀνύτῳ ἀπιστήσαντες· (ὃς ἔφη, ἢ τὴν ἀρχὴν οὐ δεῖν ἐμὲ δεῦρο εἰσελθεῖν, ἢ ἐπειδὴ εἰσῆλθον, οὐχ οἷόν τε εἶναι τὸ μὴ οὐκ ἀποκτεῖναί με, λέγων πρὸς ὑμᾶς, ὡς, εἰ διαφευξοίμην, ἤδη ἂν ὑμῶν οἱ υἱεῖς, ἐπιτηδεύοντες ἃ Σωκράτης διδάσκει, πάντες παντάπασι διαφθαρήσονται) εἴ μοι πρὸς ταῦτα εἴποιτε, Ὦ Σώκρατες, νῦν Ἀνύτῳ οὐ πεισόμεθα, ἀλλ' ἀφίεμέν σε, ἐπὶ τούτῳ μέντοι, ἐφ'

ἔτι ἐν ταύτῃ τῇ ζητήσει διατρίβειν, μηδὲ
ἐὰν δὲ ἁλῷς ἔτι τοῦτο πράττων, ἀποθανῇ.
ὅπερ εἶπον, ἐπὶ τούτοις ἀφίοιτε· εἴποιμι
: Ἐγὼ ὑμᾶς, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, ἀσπά-
καὶ φιλῶ, πείσομαι δὲ μᾶλλον τῷ Θεῷ ἢ
ἕωσπερ ἂν ἐμπνέω, καὶ οἷός τε ὦ, οὐ μὴ
φιλοσοφῶν, καὶ ὑμῖν παρακελευόμενός τε,
ύμενος, ὅτῳ ἂν ἀεὶ ἐντυγχάνω ὑμῶν, λέ-
ερ εἴωθα. » Καὶ μετὰ βραχέα (4) ἐπιλέγει·
μεν δὴ καὶ τῇδε, ὡς πολλὴ ἐλπίς (5) ἐστιν
τὸ εἶναι. Δυοῖν γὰρ θάτερόν ἐστι τὸ τεθνά-
οἷον μηδέν τι εἶναι, μηδὲ αἴσθησιν μηδε-
ῶς ἔχειν τὸν τεθνεῶτα· ἢ κατὰ τὰ λεγό-
βολή τις τυγχάνει οὖσα, καὶ μετοίκησις
τοῦ τόπου τοῦ ἐνθένδε εἰς ἄλλον τόπον. Καὶ
δεμία αἴσθησίς ἐστιν, ἀλλ' οἷον ὕπνος, ἐπει-
θεύδων μηδὲ ὄναρ μηδὲν ὁρᾷ, θαυμάσιον
εἴη ὁ θάνατος. Ἐγὼ γὰρ ἂν οἶμαι, εἴ τινα
ν δέοι ταύτην τὴν νύκτα, ἐν ᾗ οὕτω κατ-
στε μηδὲν ὄναρ ἰδεῖν, καὶ τὰς ἄλλας νύκτας
ρας τὰς τοῦ βίου τοῦ ἑαυτοῦ ἀντιπαραθέντα
νυκτὶ, εἰ δέοι σκεψάμενον εἰπεῖν, ὁπόσας
αἱ ἥδιον ἡμέρας καὶ νύκτας ταύτης τῆς
ίωκεν ἐν τῷ ἑαυτοῦ βίῳ, οἶμαι ἂν οὐχ ἰδιώ-
ἀλλὰ τὸν μέγαν βασιλέα (6), εὐαριθμήτους
αὐτὸν ταύτας πρὸς τὰς ἄλλας ἡμέρας τε καὶ
οὖν τοιοῦτον ὁ θάνατός ἐστι, κέρδος ἔγωγε
γὰρ οὐδὲν πλεῖον ὁ πᾶς χρόνος φαίνεται
ἶναι ἢ μία νύξ. Εἰ δ' αὖ οἷον ἀποδημῆσαί
νατος ἐνθένδε εἰς ἄλλον τόπον, καὶ ἀληθῆ
όμενα, ὡς ἄρα ἐκεῖ εἰσιν ἅπαντες οἱ τεθ-
μεῖζον ἀγαθὸν τούτου εἴη ἄν, ὦ ἄνδρες δι-
γάρ τις, ἀφικόμενος εἰς ᾅδου, ἀπαλλαγεὶς
ν φασκόντων δικαστῶν εἶναι, εὑρήσει τοὺς
δικαστάς, οἵπερ καὶ λέγονται ἐκεῖ δικά-
ς τε, καὶ Ῥαδάμανθυς, καὶ Αἰακὸς, καὶ
ος, καὶ ἄλλοι ὅσοι τῶν ἡμιθέων δίκαιοι ἐγέ-
ῷ ἑαυτῶν βίῳ, ἆρα φαύλη ἂν εἴη ἡ ἀποδη-
ῷ Ὀρφεῖ ξυγγενέσθαι καὶ Μουσαίῳ, καὶ
καὶ Ὁμήρῳ, ἐπὶ πόσῳ ἄν τις δέξαιτ' ἂν
ὼ μὲν γὰρ καὶ πολλάκις ἐθέλω τεθνάναι,
τά ἐστιν ἀληθῆ. Ἐπεὶ ἔμοιγε καὶ αὐτῷ
ἂν εἴη ἡ διατριβὴ αὐτόθι, ὁπότε ἐντύχοιμι
, καὶ Αἴαντι τῷ Τελαμῶνος, καὶ εἴ τις ἄλ-
αλαιῶν διὰ κρίσιν ἄδικον τέθνηκεν (1)· ἀν-
λοντι τὰ ἐμαυτοῦ πάθη, πρὸς τὰ ἐκείνων,
, οὐκ ἂν ἀηδὲς εἴη. Καὶ δὴ καὶ τὸ μέγι-
ἐκεῖ ἐξετάζοντα καὶ ἐρευνῶντα, ὥσπερ τοὺς
διάγειν, τίς αὐτῶν σοφός ἐστι, καὶ τίς οἴε-
τι δ' οὔ. » Καὶ παρ' ἡμῖν, « Πειθαρχεῖν δεῖ
ον ἢ ἀνθρώποις, » εἴρηται· καὶ, « Μὴ φο-
τῶν ἀποκτεινόντων τὸ σῶμα, τὴν δὲ ψυχὴν

te γε
μετὰ βραχέα. Imo satis multa; sequentia
entur pag. 368.
πολλὴ ἐλπίς. Cicero *Tuscul.* I, sect. 97,
ne convertit quidem, sed tamen sæpe So-
inus κατὰ πόδας sequitur. Quantum licuit,
minis in dicendo voces atque sententias
nostræ intexuimus.

A malum et turpe esse profecto novi. Nunquam igitur ea quæ bona sint necne dubito, metuam fugiamque vehementius, quam ea mala, quæ vere mala esse novi. Quamobrem, ne si me quidem nunc absolveretis (illa Anyti oratione rejecta, cum negaret aut me in jus omnino vocandum fuisse, aut quoniam vocatus sum, fas jam esse vobis, me non morte damnare : quippe qui futurum diceret, ut, si absolutus essem, vestri deinceps liberi, e Socratis disciplina viventes, omnes omnino corrumperentur), si me, inquam, hac ejus audita oratione, hunc in modum compellaretis : Nunc quidem, Socrates, misso interim Anyto, te absolvimus, sed ea lege, ut totum istuc in posterum inquirendi ac B philosophandi genus omittas; nam si te adhuc id actitare constiterit, moriere. Hac si me, uti jam dicebam, conditione absolutum velletis, contra sic responderem. Vos equidem, Athenienses, complector ac diligo, sed tamen Deo potius quam hominibus obtemperabo, nec dum spirare quidem, eique rei vacare potero, philosophari desinam, vosque cohortari, et in quemcunque vestrum incidero, eum more meo libere ac fidenter admonere. » Tum paucis aliquot interjectis, « Quam magna porro spes, inquit, tenere nos debeat, boni aliquid hoc ipsum esse, ita quoque ratiocinemur. Necesse est enim mori sit alterum de duobus, ut aut in nihilum mortuus intereat, ac sensus omnino mors omnes auferat; aut in alium quemdam locum, ut vulgo C dictitant, ex his locis morte migretur. Quamobrem sive sensus exstinguitur, morsque ei somno similis est, qui nonnunquam etiam sine visis somniorum, placatissimam quietem affert, dii boni, quid lucri est emori? Equidem sic existimo, si cui tanquam eximia seponenda nox illa fuerit, quam sine molestia somniorum ulla traduxerit, licet cum ea dies vitæ noctesque universas conferendo, quam multas toto illo spatio jucundius ac suavius egerit, aperiat, has, ab eo quidem, ut rex potentissimus fuerit, nedum ut privatus quispiam, præ aliarum multitudine, facile admodum numeratum iri. 662
Itaque si mors ejusmodi aliquid est, mortem in lucro pono : cum ei nocti similis futura sit perpetuitas omnis consequentis temporis. Sin aliqua velD uti migratio est in alias quasdam oras, veraque sunt ea quæ dicuntur, qui e vita excesserunt, illas universos incolere : quid jam eo beatius est, judices, te cum ab iis, qui se judicum numero haberi volunt, evaseris, ad eos devenire, qui vere judices appellentur, Minoem, Rhadamanthum, Æacum, Triptolemum, convenireque heroes illos, qui juste et cum fide vixerint? Hæc peregrinatio vilisne vo-

(6) *Τὸν μέγαν βασιλέα.* Persarum regem, Græcorum more, fortassis intelligit; malui tamen de quocunque accipere, ut latius pateret Socratis oratio; quam hoc loco, minus, ut mihi videtur, fideliter expressit Ficinus, ut facile deprehendet qui cum singulis singula contulerit.

(7) Forte add. Καί.

bis et contemnenda videri potest? Ut vero colloqui cum Orpheo, Musæo, Hesiodo, Homero liceat, quanti tandem æstimatis? Equidem sæpe mori vellem, ut ea quæ dico mihi liceret invenire. Quanta porro delectatione afficerer, cum Palamedem, cum Ajacem olim illum Telamonis filium, cum veteres alios judicio iniquorum circumventos atque damnatos convenirem? Quidni enim jucundum mihi foret, meam cum eorum casibus fortunam componere? Illud vero, quanti fieri debeat, eos etiam qui illic versentur, perinde ut qui hac in vita degunt, tentare scrutarique posse; quis ex omnibus vere sapiat, quis tantum opinione tenus? » Hæc ille. Quibus nostra hæc gemina, « Obedire oportet Deo magis, quam hominibus [10]. Nolite timere eos, qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere [11]. Scire etiam, quod si terrestris domus nostra hujus habitationis dissolvatur, ædificationem ex Deo habemus, domum non manu factam, æternam in cœlis. Et peregrinantes a corpore, versamur cum Domino [12]; » qui etiam omnibus, qui in eum speraverint, suavem in Abrahæ, Isaaci et Jacobi sinu quietem, atque in cæterorum prophetarum justorumque consortio, qui Hebræos inter Deo chari fuerint, sempiternæ vitæ felicitatem pollicetur.

A οὐ δυναμένων ἀποκτεῖναι. Εἰδέναι τε, ὅτι, ἐὰν ἡ ἐπίγειος ἡμῶν οἰκία τοῦ σκήνους καταλυθῇ, οἰκοδομὴν ἐκ Θεοῦ ἔχομεν, οἰκίαν ἀχειροποίητον, αἰώνιον ἐν τοῖς οὐρανοῖς· ὅτι τε ἐκδημοῦντες ἀπὸ τοῦ σώματος, ἐνδημοῦμεν τῷ Κυρίῳ· » ὃς καὶ πᾶσι τοῖς εἰς αὐτὸν ἠλπικόσιν ἐπήγγελται, εἰς κόλπους Ἀβραὰμ, καὶ Ἰσαὰκ, καὶ Ἰακὼβ ἀναπαύσεσθαι, μετά τε τῶν ἄλλων παρ' Ἑβραίοις θεοφιλῶν προφητῶν τε, καὶ δικαίων, ἐν μακαρίᾳ ζωῇ τὸν μακρὸν αἰῶνα διάξειν.

CAPUT XI.

Quemadmodum eorum mortem, qui vitam gloriose profuderint, celebrari oporteat. Ex Platone.

663 Jam vero, inquit Plato, qui post egregia virtutis exempla, honestam in bello mortem occubuerint, nunquid eos in primis ex aureo illo genere fuisse dicemus? — Maxime vero. — Num etiam Hesiodum audiemus, dum ex eo genere qui vivendi finem fecerint, de illis ita pronuntiat,

Sunt alii heroes casti, terrasque frequentant,
Atque ultro mala depellunt, hominesque tuentur?

— Sane audiemus. — Consulto itaque Numine, quonam heroes illos ac semideos ritu, quove discrimine consecrari oporteat, religiose omnino quidquid responderit, observabimus. — Enimvero faciendum id erit. — Tum illos deinceps tanquam heroas venerabimur, eorumque sepulcra sanctiore cultu prosequemur. Eadem porro statuimus, ubi quis post vitam cum excellentis probitatis opinione traductam, supremum aut senio, aut alio quovis modo diem obierit. » Hæc Plato. Quæ quidem in hominum Deo charissimorum obitus egregie conveniunt, quos veræ pietatis milites jure appellaris. Nam et eorum sepulcra celebrare, et preces ibi votaque nuncupare, et beatas illorum animas venerari consuevimus, idque a nobis merito fieri statuimus. Atque ex Platonis operibus hæc a nobis selecta sunt : plura studiosus quilibet, nec apud ipsum modo, sed etiam fortassis apud alios, cum nostræ doctrinæ rationibus convenientia reperiat. Et quoniam hoc ipsum argumentum ante nos alii quoque nonnulli occuparunt, operæ pretium vide-

B

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ.

Ὅπως δέοι τιμᾷν τὸν θάνατον τῶν εὐκλεῶς μεταλλαξάντων τὸν βίον. Ἐκ τοῦ Πλάτωνος.

« Τῶν δὲ δὴ (8) ἀποθανόντων ἐπὶ στρατείας, ὃς ἂν εὐδοκιμήσας τελευτήσῃ, ἆρ' οὐ πρῶτον μὲν φήσομεν τοῦ χρυσοῦ γένους εἶναι; Πᾶν γε μάλιστα. Ἀλλ' οὐ πεισόμεθα Ἡσιόδῳ, ἐπειδάν τινες τοῦ τοιούτου γένους τελευτήσωσιν, ὡς ἄρα,

Οἱ μὲν, δαίμονες ἁγνοὶ ἐπιχθόνιοι τελέθουσιν,
Ἐσθλοὶ, ἀλεξίκακοι, φύλακες μερόπων ἀνθρώπων;

Πεισόμεθα μὲν οὖν. Διαπυθόμενοι ἄρα τοῦ Θεοῦ, πῶς χρὴ τοὺς δαιμονίους τε καὶ θείους τιθέναι, καὶ τίνι διαφόρῳ, οὕτω καὶ ταύτῃ θήσομεν, ᾗ ἂν ἐξηγῆται.
C Τί δ' οὐ μέλλομεν; Καὶ τὸν λοιπὸν δὴ χρόνον, ὡς δαίμονας γεγονότας, οὕτω θεραπεύσομέν τε, καὶ προσκυνήσομεν αὐτῶν τὰς θήκας. Τὰ αὐτὰ δὲ ταῦτα νομιοῦμεν, ὅταν τὶς γήρᾳ ἤ τινι ἄλλῳ τρόπῳ τελευτήσῃ τῶν ὅσοι ἂν διαφερόντως ἐν τῷ βίῳ ἀγαθοὶ κριθῶσι. » Καὶ ταῦτα δὲ ἁρμόζει ἐπὶ τῇ τῶν θεοφιλῶν τελευτῇ, οὓς στρατιώτας τῆς ἀληθοῦς εὐσεβείας οὐκ ἂν ἁμάρτοις εἰπὼν, παραλαμβάνεσθαι. Ὅθεν καὶ ἐπὶ τὰς θήκας αὐτῶν ἔθος ἡμῖν παριέναι, καὶ τὰς εὐχὰς παρὰ ταύταις ποιεῖσθαι, τιμᾷν τε τὰς μακαρίας αὐτῶν ψυχὰς, ὡς εὐλόγως καὶ τούτων ὑφ' ἡμῶν γιγνομένων. Ἀλλὰ γὰρ ἡμεῖς μὲν ταῦτα ἐκ τῶν Πλάτωνος ἀνελεξάμεθα· φιλόκαλος δέ τις ἄλλος καὶ τούτων ἔτι πλείω ἂν εὕροι παρὰ τῷ αὐτῷ, σύμφωνα τοῖς ἡμετέροις δόγμασι, τάχα δὲ καὶ παρ' ἑτέροις.
D Ἐπεὶ δὲ τῆς αὐτῆς ἡμῖν ὑποθέσεως προλαβόντες ἐφήψαντο καὶ ἄλλοι, εὖ μοι δοκεῖ ἐπισκέψασθαι δεῖν καὶ τὰ τούτοις πεπονημένα. Παραθήσω δὲ πρῶτον

[10] Act. v, 29. [11] Matth. x, 28. [12] II Cor. v, 1.

(8) *Τῶν δὲ δή.* Plato lib. v *De republ.*, pag. 464, B, C. Quibus similia *Menexeno* toto, sapienter et copiose persequitur, pag. 402 et seq.

βούλου (9), τοῦ ἐξ Ἑβραίων φιλοσόφου, τὰς γούσας φωνάς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

καὶ πρὸ ἡμῶν Ἀριστόβουλος ὁ Περιπαδὸς ἐκ τῆς παρ' Ἑβραίοις φιλοσοφίας ὁρεῖ τοὺς Ἕλληνας ὡρμῆσθαι. Ἐκ τῶν τοβούλου βασιλεῖ Πτολεμαίῳ προσπεφωνων.

ερὸν, ὅτι κατηκολούθησεν ὁ Πλάτων τῇ καθ' μοθεσίᾳ, καὶ φανερός ἐστι περιειργασμένος τῶν ἐν αὐτῇ. Διηρμήνευται γὰρ (10) πρὸ Δητοῦ Φαληρέως, δι' ἑτέρων, πρὸ τῆς Ἀλεκαὶ Περσῶν ἐπικρατήσεως, τά τε κατὰ τὴν ἦν τὴν ἐξ Αἰγύπτου τῶν Ἑβραίων, ἡμετέρων τῶν, καὶ ἡ τῶν γεγονότων ἁπάντων αὐτοῖς ια, καὶ κράτησις τῆς χώρας, καὶ τῆς ὅλης ίας ἐπεξήγησις· ὡς εὔδηλον εἶναι τὸν προειφιλόσοφον εἰληφέναι πολλά. Γέγονε γὰρ πος, καθὼς καὶ Πυθαγόρας, πολλὰ τῶν παρ' τενέγκας εἰς τὴν ἑαυτοῦ δογματοποιίαν κατε. Ἡ δ' ὅλη ἑρμηνεία τῶν διὰ τοῦ νόμου πάντοῦ προσαγορευθέντος Φιλαδέλφου βασιλέως, προγόνου, προσενεγκάμενον μείζονα φιλοτιημητρίου τοῦ Φαληρέως πραγματευσαμένου τούτων.» Εἶτα μεταξύ τινα εἰπὼν, ἐπιφέων· «Δεῖ γὰρ λαμβάνειν τὴν θείαν φωνὴν, οὐ ἦγον, ἀλλ' ἔργων κατασκευὰς, καθὼς καὶ διὰ ιοθεσίας ἡμῖν ὅλην τὴν γένεσιν τοῦ κόσμου ἥγους εἴρηκεν ὁ Μωϋσῆς. Συνεχῶς γάρ φησιν στου· «Καὶ εἶπεν ὁ Θεὸς, καὶ ἐγένετο.» δέ μοι, περιειργασμένοι πάντα, κατηκολουτούτῳ Πυθαγόρας τε καὶ Σωκράτης, καὶ λέγοντες ἀκούειν φωνῆς Θεοῦ, τὴν κατατῶν ὅλων συνθεωροῦντες, ἀκριβῶς ὑπὸ Θεοῦ αν, καὶ συνεχομένην ἀδιαλείπτως. Ἔτι δὲ καὶ ἐν ποιήμασι τῶν κατὰ τὸν ἱερὸν λόγον αὐτῷ ων οὕτως ἐκτίθεται περὶ τοῦ διακρατεῖσθαι ιάμει τὰ πάντα, καὶ γενητὰ ὑπάρχειν, καὶ ἐπὶ εἶναι τὸν Θεόν. Λέγει δ' οὕτως·

A tur, huc etiam ex eorum scriptis aliqua transferre. Primus esto Aristobulus, Hebræus philosophus, cujus verba hæc sunt ipsissima.

CAPUT XII.

Aristobulum Peripateticum etiam ante nos confessum esse, Hebræis e fontibus suam Græcos hausisse philosophiam. Ex opere illo quod Ptolemæo regi Aristobulus inscripsit.

« Satis constat, inquit, legum nostrarum instituta secutum esse Platonem, **664** et singula earum capita diligenter ac studiose perlegisse. Nam etiam ante Demetrium illum Phalereum, adeoque ante Alexandri ac Persarum imperium, ea jam omnia Græce ab aliis conversa fuerant, quibus cum illa Hebræorum popularium nostrorum ex Ægypto migratio, B tum eorum series, quæ cœlitus ipsis evenere, promissæ regionis occupatio, et universæ legis expositio continetur : nemini ut dubium esse possit, quin suos in libros laudatus inde philosophus pleraque derivarit. Fuit enim is lectionis plurimæ, quemadmodum et Pythagoras, qui e nostris selecta quoque permulta suis illis decretis inseruit. Post, regis Ptolemæi cognomento Philadelphi, avi tui, tempore, qui omnes hoc in genere studio et magnificentia superavit, integram eorum, quæ nostras ad leges pertinebant, omnium interpretationem, præcipua Demetrii Phalerei totum negotium moderantis opera, elaborarunt.» Tum quibusdam interjectis, ita prosequitur : « Divinam quippe vocem accipere nos sic oportet, non ut sermonem aliquem C conceptis inclusum expressumque verbis, sed ut operum ipsorum molitionem, quo plane sensu creationem mundi universam legislator ille Moyses Dei vocem appellavit. Nam de singulis operibus ita pronuntiat : « Dixitque Deus, et factum est. » Id quod ego, Pythagoram, Socratem ac Platonem, cum nostra omnia curiose rimati essent, omnino secutos existimo, cum sese Dei vocem exaudire dicerent, in illa universi molitionis, quæ integraque persisteret, contemplatione defixos.

curate a Deo perfecta, sui semper similis am Orpheus, in iis carminibus quæ ad sacri sermonis formam rationemque conscripsit, divina a contineri, eademque ortum habuisse, et cunctis Deum præesse, hunc in modum cecinit :

ομαι (11) οἷς θέμις ἐστὶ, θύρας δ' ἐπίθεσθε, βέβηλοι,
τες δικαίων θεσμοὺς, θείοιο τεθέντος
νόμου. Σὺ δ' ἄκουε, φαεσφόρου ἔγγονε Μήνης,
ε· ἐξερέω γὰρ ἀληθέα. Μηδέ σε τὰ πρὶν
ήθεσσι φανέντα, φίλης αἰῶνος ἀμέρσῃ.
λόγον θεῖον βλέψας, τούτῳ προσέδρευε,
ν κραδίης νοερὸν κύτος. Εὖ δ' ἐπίβαινε
ιτοῦ, μοῦνον δ' ἐσόρα κόσμοιο Τυπωτήν

D *Fas quibus est narrabo : fores claudunto, profani,*
Queis sanctæ leges odio, quas omnibus auctor
Ipse tulit posuitque Deus. Tu vero, micantis
O Lunæ Musæe nepos, hæc auribus hauri.
Namque ego vera canam. Tibi ne modo pristinus error
Æternæ invideat felicia sæcula vitæ.
Sed fixa potius divina oracula mente
Excipiens, casto penitus sub pectore condas.
Ergo age, carpe viam, solum, interituque carentem

(9) Ἀριστοβούλου. Hunc etiam supra laudavit, 4 et 376.

(10) *Διηρμήνευται γάρ*. Vide supra, pag. 351, 10.

(11) *Φθέγξομαι*, etc. Consule Justinum Marty-*Parænet.*, pag. 12, ubi Orphei loco hæc lit : Ὀρφεὺς γ' οὖν, ὁ τῆς πολυθεότητος ὡς ἂν εἴποι τις, πρῶτος διδάσκαλος γεγονώς, οἷα πρὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ Μουσαῖον, καὶ τοὺς λοιποὺς γνησίους ἀκροατὰς, ὕστερον περὶ ἑνὸς καὶ μόνου Θεοῦ κηρύττει λέγων, ἀναγκαῖον ὑπομνῆσαι ὑμᾶς. Adi et Clement. Alexandrin. *Strom.* V, pag. 443, nisi malis apud nostrum legere, infra pag. 685, ubi carptim ex eodem Orpheo nonnulla delibat Aristobulus plenissime.

665 *Suspiciens genitorem orbis. Quem talibus* [*ecce* A
Prisca virum nobis olim monimenta loquuntur.

Unus, et ex sese Deus est, idem omnia condit,

Ac mundi late partes se fundit in omnes.
Mortales fugit ille oculos, animoque videtur.

Fonsque boni cum sit, nulli mala sævior unquam
Ipse creat, licet hunc vitali gratia passu,
Cumque odio, bellumque, luesque, dolorque sequan- [*tur.*
Hunc alius præter nemo est. Quem cernere terris
Si prius exstantem poteris, facile omnia cernes.

Per me, si qua ejus sese vestigia forsan
Obtulerint, molesve manus, tu, nate, videbis.
Namque ipsum per se haud video, quod densa tuen- [*tem*
Impediat nubes, ac dena volumina tardent. B
Unus eum imperio mortalia fata regentem,
Nosse aliquis potuit, Chaldæo a sanguine cretus:

Norat enim, qua magnus iter sol flectat in orbem,
Æquatosque habilis circumque immunia terræ
Pondera, sed proprio gyros convertat in axe;
Et volucres effusus equos per cærula mundi
Verset agens, aurasque obeat, pelagusque profun- [*dum,*
Et vivos rutili succendat luminis ignes.

Ille igitur magni supra laquearia cœli

Immotus, solioque micat sublimis in aureo.
Olli planta humiles subter premit ardua terras,
Oceani extremos attingit dextera fines:
Cujus inexhaustum quassi ab radicibus imis
Ferre negant robur nutanti vertice montes. C
666 *Ergo ut siderea nunquam discedat ab arce,*
Cuncta tamen nostris præsens molitur in oris,
Principium in sese, ac medium, finemque coer- [*cens.*
Hæc prisci retulere viri, terraque creatus
Mortalis docuit, divino abs Numine postquam
Hauserat, ac gemino tulerat viventia saxo.

Ἀθάνατον. Παλαιὸς δὲ λόγος περὶ τ

Εἷς ἐστ' αὐτοτελὴς (12), αὐτοῦ δ' ὕπο (1 [*τε*

Ἐν δ' αὐτοῖς αὐτὸς περινίσσεται (14)·

Εἰσορᾷ ψυχῶν θνητῶν (15), νῷ δ' εἰ
Αὐτὸς δ' ἐξ ἀγαθῶν (16) θνητοῖς κακὸν

Ἀνθρώποις· αὐτῷ δὲ χάρις καὶ μῖσος
Καὶ πόλεμος, καὶ λοιμὸς, ἰδ' ἄλγεα δα
Οὐδέ τις ἐσθ' ἕτερος. Σὺ δέ κεν (17) [*ἐσο*
Αἴ κεν ἴδῃς αὐτὸν πρὶν δή ποτε δεῦρ' ἐ
Τέκνον ἐμὸν, δείξω σοι, ὁπηνίκα δέρκ

Ἴχνια, καὶ χεῖρα στιβαρὴν κρατεροῖο Θε
Αὐτὸν δ' οὐχ ὁρόω· περὶ γὰρ νέφος [*κε*
Λοιπὸν ἐμοί (19)· στᾶσιν δὲ δέκα πτυχ

Οὐ γάρ κέν τις ἴδοι θνητῶν μερόπων κ
Εἰ μὴ μουνογενής (20) τις ἀποῤῥὼξ φύ

Χαλδαίων. Ἴδρις γὰρ ἔην ἄστροιο πορεί
Καὶ σφαίρης κίνημ' ἀμφὶ χθόνα ὡς π
Κυκλοτερές γ' ἐν ἴσῳ, κατὰ δὲ σφέτε

Πνεύματα δ' ἡνιοχεῖ, περί τ' ἠέρα,

Νάματος (21)· ἐκφαίνει δὲ πυρὸς σέλ

Αὐτὸς δὴ μέγαν (22) αὖθις ἐπ' οὐρανὸν

Χρυσέῳ εἰνὶ θρόνῳ· γαίη δ' ὑπὸ ποσσὶ

Χεῖρα δὲ δεξιτερὴν ἐπὶ τέρμασιν Ὠκεα
Ἐκτέτακεν (24)· ὀρέων δὲ τρέμει βάσις ἔνδ
Οὐδὲ φέρειν δύναται κρατερὸν μένος [*π*
Αὐτὸς ἐπουράνιος, καὶ ἐπὶ χθονὶ πάντα
Ἀρχὴν αὐτὸς ἔχων, καὶ μέσσον (25), [*Δ*
Ὡς λόγος ἀρχαίων, ὡς ὑλογενὴς διέταξ
Ἐκ θεόθεν γνώμαισι λαβὼν κατὰ δίπ

(12) *Αὐτοτελής*. Justinus, αὐτογενής.

(13) *Αὐτοῦ δ' ὕπο*, etc. Justinus et Clemens, αὐτοῦ δ' ἔκγονα πάντα τέτυκται. Addit Clemens, legi etiam πέφυκεν.

(14) *Περινίσσεται*. Justin., περιγίγνεται.

(15) *Ψυχῶν θνητῶν*, etc. Justin., θνητῶν· αὐτὸς δέ γε πάντας ὁρᾶται. Certe apud Eusebium, aut ψυχῶν pro ἀνθρώπων sumitur, aut scribuntur pugnantia; sequitur enim, νῷ δ' εἰσοράαται. Nisi hæc Orpheo subtilitas placuit, ut animo Deum videri negaret, mente concederet.

(16) *Αὐτὸς δ' ἐξ ἀγαθῶν*, etc. Clemens infra pag. 687:

Αὐτὸς δ' ἐξ ἀγαθοῖο κακὸν θνητοῖσι φυτεύει,
Καὶ πόλεμον κρυόεντα.

Justinus autem:

Οὗτος δ' ἐξ ἀγαθοῖο κακὸν θνητοῖσι δίδωσι,
Καὶ πόλεμον κρυόεντα, καὶ ἄλγεα δακρυόεντα.

Quorum versuum alia longe mens videtur. Eusebianorum sensus est, Deum ex bonorum suorum thesauris mala proprie dicta non immittere, tametsi bellum et aliæ id genus calamitates, quæ malorum pœnæ, non mala sint, ab eodem inferantur. Apud Justinum et Clementem, ἐξ ἀγαθοῦ, vel est μετὰ τἀγαθόν, vel ἐξ ἀγαθῆς διαθέσεως, ut ἀπὸ τοῦ βελτίστου, seu τοῦ κρατίστου, *optima fide, optimoque consilio*. Dionys. Halicarnass. lib. I: Αἰσθόμενος οὐχ ἀπὸ τοῦ βελτίστου ταῦτα πράττοντα τὸν ἀδελφόν. Id est, *Ubi sensisset hæc a fratre animo non optimo fieri*. Et lib. VII: Ὁ δὲ ἀγαθὸς, καὶ ἀπὸ τοῦ κρατίστου πρὸς τὰ κοινὰ προϊών. *At vir bonus, optimoque animo ad rempublicam accedens*. Interdum ἀ[…] τοῦ βελτίστου. Idem lib. III: Τοῖς δὲ ἀπὸ τ[…] βελτίστου κρίνουσι τὸ συμβεβηκός. *At iis, q[…] casu bono ac sincero animo judicabant.*

(17) *Σὺ δέ κεν*, etc. Justin., χωρὶς μεγ[…] λῆος. Quæ sequuntur omittit usque ad, οὐχ ὁρόω.

(18) *Ἐστήρικται*. Justin. et Clemens a[…]
Πᾶσιν γὰρ (malim *δὲ*) *θνητοῖς θνηταὶ* [*σὶν ἐν δ*

Sequiturque apud Justinum:

Ἀσθενέες δ' ἰδέειν Δία τὸν πάντων μ

D Apud Clementem vero:

Μικροί, ἐπεὶ σάρκες τε καὶ ὀστέα ἐμπ

(19) *Λοιπὸν ἐμοί*, etc. Hæc et sequenti[…] ad αὐτὸς δὴ μέγαν, Justinus non repræse[…] autem forte legendum λοιπὸν ἐμ' ἱστᾶσιν.

(20) *Εἰ μὴ μουνογενής*. Clemens infra,

(21) *Νάματος*, etc. Hic versus a Cleme[…] titur.

(22) *Αὐτὸς δὴ μέγαν*. Justinus:

Οὗτος γὰρ χάλκειον ἐς οὐρανὸν ἐστή

(23) *Γαίη δ' ὑπὸ ποσσί*. Justin., γαῖ[…] ποσσί. Juxta illud Isaiæ: *Terra autem […] pedum meorum.*

(24) *Ἐκτέτακεν*. Justin., Πάντοθεν ἐκ[…] περὶ γὰρ (*mallem δὲ*) τρέμει οὔρεα μακρά, […] ταμοί, πολιῆς τε βάθος χαροποῖο θαλάσσης non habet.

(25) *Καὶ μέσσον*. Rectius Clemens infr[…] ἅμα, καὶ μέσον.

οὐ θεμιτὸν δὲ (26) λέγειν· τρομέω δέ γεγυῖα
. Ἐξ ὑπάτου κραίνει περὶ πάντ' ἐνὶ τάξει,
ον· σὺ δὲ τοῖσι νόοισι πελάζεο, γλώσσην
ἐπικρατέων· στέρνοισι δὲ ἔνθεο φήμην.

ατος δὲ περὶ τῶν αὐτῶν φησιν οὕτως·

ς ἀρχώμεσθα, τὸν οὐδέποτ' ἄνδρες ἐῶμεν
ν· μεσταὶ δὲ Θεοῦ πᾶσαι μὲν ἀγυιαί,
δ' ἀνθρώπων ἀγοραί, μεστὴ δὲ θάλασσα,
ένες, πάντη δὲ Θεοῦ κεχρήμεθα πάντες.
καὶ γένος ἐσμέν· ὁ δ' ἤπιος ἀνθρώποισι
μαίνει, λαοὺς δ' ἐπὶ ἔργον ἀγείρει,
ων βιότοιο. Λέγει δ' ὅτε βῶλος ἀρίστη,
καὶ μακέλησι· λέγει δ' ὅτε δεξιαὶ ὧραι,
ὑγρῶσαι (27), καὶ σπέρματα πάντα βα-
[λέσθαι.

μαι δεδεῖχθαι, ὅτι διὰ πάντων ἐστὶν ἡ δύνα- Θεοῦ. Καθὼς δὲ δὴ (28) σεσημάγκαμεν περι- B ς τὸν διὰ τῶν ποιημάτων Δία καὶ Ζῆνα· τὸ γὰρ ας αὐτῶν ἐπὶ Θεὸν ἀναπέμπεται· διόπερ οὕ- εἴρηται. Οὐκ ἀπεοικότως οὖν τοῖς ἐπιζητου- σνηνέγμεθα ταῦτα. Πᾶσι γὰρ τοῖς φιλοσόφοις ται, ὅτι δεῖ περὶ Θεοῦ διαλήψεις ὁσίας ἔχειν, παρακελεύεται καλῶς ἡ καθ' ἡμᾶς αἵρεσις. οῦ νόμου κατασκευὴ πᾶσα τοῦ καθ' ἡμᾶς σεβείας τέτακται, καὶ δικαιοσύνης, καὶ ἐγκρα- ὶ τῶν λοιπῶν ἀγαθῶν τῶν κατὰ ἀλήθειαν. » ξῆς μεθ' ἕτερα ἐπιλέγει· « Ἐχομένως δ' ἐστὶν ὸς τὸν ὅλον κόσμον κατεσκεύακε, καὶ δέδω- ἀνάπαυσιν ἡμῖν, διὰ τὸ κακόπαθον εἶναι πᾶσι ην, ἑβδόμην ἡμέραν, ἣ δὴ καὶ πρώτη φυσι- έγοιτο φωτὸς γένεσις, ἐν ᾧ τὰ πάντα συν- . Μεταφέροιτο δ' ἂν τὸ αὐτὸ καὶ ἐπὶ τῆς C Τὸ γὰρ πᾶν φῶς ἐστιν ἐξ αὐτῆς. Καί τινες εἰρή- ν ἐκ τῆς αἱρέσεως ὄντες τῆς ἐκ τοῦ Περι- λαμπτῆρος αὐτὴν ἔχειν τάξιν· ἀκολουθοῦντες συνεχῶς, ἀτάραχοι καταστήσονται δι' ὅλου . Σαφέστερον δὲ καὶ κάλλιον τῶν ἡμετέρων ν τις εἶπε Σολομὼν αὐτὴν πρὸ οὐρανοῦ καὶ ρχειν. Τὸ δὴ σύμφωνόν ἐστι τῷ προειρημένῳ. σαφούμενον διὰ τῆς νομοθεσίας, ἀποπεπαυ- ν Θεὸν ἐν αὐτῇ, τοῦτο, οὐχ ὥς τινες ὑπολαμ- μηκέτι ποιεῖν τι τὸν Θεὸν καθέστηκεν, ἀλλ' καταπεπαυκέναι τὴν τάξιν αὐτῶν, οὕτω τε α τὸν χρόνον τεταχέναι. Σημαίνει γάρ, ὡς έραις ἐποίησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, καὶ α ἐν αὐτοῖς, ἵνα τοὺς χρόνους δηλώσῃ, καὶ ιν προείπῃ τί τίνος προτερεῖ. Τάξας γάρ, D ὑτὰ συνέχει, καὶ οὐ μεταποιεῖ. Διασεσάφηκε αὐτὴν ἔννομον ἕνεκεν σημείου τοῦ περὶ ἡμᾶς λόγου καθεστῶτος, ἐν ᾧ γνῶσιν ἔχομεν ἀν- ν καὶ θείων πραγμάτων. Δι' ἑβδομάδων δὲ ὁ κόσμος κυκλεῖται τῶν ζωογονουμένων καὶ μένων ἁπάντων. Τῷ δὲ Σάββατον αὐτὴν ρεύεσθαι, διερμηνεύεται *ἀνάπαυσις* οὖσα. δὲ καὶ Ὅμηρος καὶ Ἡσίοδος, μετειληφότες ἡμετέρων βιβλίων, ἱερὰν εἶναι. Ἡσίοδος μὲν

A *Illa secus vulgare nefas: membrisque solutis,*
Mecum animo volvens trepido, quippe ordine cuncta
Desuper ipse regit. Tu mentem advertito, fili,
Frenatæque potens linguæ, rem pectore serva.

Quibus etiam hunc in modum Aratus accinit:

Ab Jove principium, nullo qui tempore nobis
Prætereundus erit: cujus late omnia numen
Compita, et omne forum, pontique profunda tumentis,
Atque omnes portus implet, nemoque potenti
Auxilio caruisse queat. Genus omnis ab illo
Quippe trahit: qui blanda homines pietate fovendo,
Læta ollis dat signa manu, populosque frequentes
Ultro operi accingit, vitæ dulcedine captos.
Ille bobus glebæ ingenium duroque ligoni
Utilis ante docet, necnon quo sidere tutum,
Et plantas scrobibus, semenque abscondere terra.

Hæc illi, quibus vim divinam omnia permeare, B clare, opinor, satis ac perspicue significant. Nam Jovem illum quidem, poetarum versibus celebratum, pure, uti decet, ac restricte accepimus, quod mens eorum ac sententia Deum spectet unum atque designet. Quæ nos causa ratioque permovit, nobis ut hanc in disputationem, istuc orationis ac testimoniorum genus inferre merito posse videremur. In eo quippe philosophi omnes conveniunt, ut castas de Deo sanctasque notiones animo informandas esse præcipiant. Id quod præclare in primis instituti nostri vis ratioque docet. **667** Imo ad religionis, justitiæ, temperantiæ ac cæterorum id genus verorum bonorum possessionem et officia, lex apud nos tota revocatur. » Quibus idem post interjecta nonnulla subjungit: « Tum C illud sane consentaneum, inquit, ut qui hoc universum procrearat Deus, idem, quod ærumnis pluribus omnium vita conflictetur, diem nobis septimum ad requietem ultro concesserit. Quem sane diem, si naturam spectaveris, primum quemdam lucis ortum, in qua cernantur universa, jure appellaris. Quod ipsum ad sapientiam quoque transferri possit, cum ex sapientia lux omnis oriatur. Ac nonnulli quidem Peripatetici, splendoris ei rationem vimque tribuere, quem qui constanter ac perpetuo secuti fuerint, vitam illi totam sine ulla perturbatione traducent. Eamdem vero Salomon, e majoribus nostris unus, cœlo terraque priorem exstitisse, non clarius modo, sed etiam melius statuit. Id quod admodum etiam cum superiore illo D consentiat. Cæterum quod in eadem habetur lege, eo die acquievisse Deum, id non, quomodo a plerisque, accipiendum est, quasi deinceps nihil omnino Deus efficiat; sed quod rerum omnium gradus et ordines absolverit, qui sui semper similes cum omni sæculorum perpetuitate propagentur. Sex enim dierum spatio, cœlum terramque ab eo, quæque utriusque ambitu continentur, creata esse omnia significat, ut suum cujusque tempus et ordinem, quo aliud quodque antecedit, aperiat. Quæ suo semel constituta loco, servat deinde semper, nobis diem ac solemnem esse voluit quo rationi

ratione commutat. Quem eumdem fixum

lem., σε.
lem. et ms., γυρῶσαι.

(28) Ms., δεῖ

illius septenariæ quoddam quasi signum tolleretur, per quem in rerum humanarum divi notitiam devenimus. Hebdomadarum enim orbe, ipsa quoque tam animantium, quam p omnium, universitas volvitur. Illum autem Sabbatum, hoc est *requietem* appellamus. Quem etiam atque Homerus, cum id nostris hausissent ex litteris, sacrum esse palam cecinerunt. quidem his versibus:

Lunæ prima dies, tum quarta et septima sacra est.

Itemque :

Septima jamque dies, læti lux candida solis.

Homerus autem sequentibus :

Septima sacra dies reserato illuxerat orbi.

668 Atque iterum :

Septima lux aderat, qua cuncta exacta fuere.

Et :

Septima ubi orta dies, Acherontis liquimus undas.

Quo quidem versu id significat, illa vero septenaria ratione, quæ animæ oblivionem vitiumque consequitur, repudiatis quæ ante placuerant, veritatis, uti jam dictum est, cognitionem haurimus. Quibus hæc Lini affinia sunt :

Septima jamque dies, qua cuncta exacta, rubebat.

Itemque :

Omine læta dies est septima, septima rerum
Ortus, et eximias inter perfecta coruscat.

Et,

Omnia sidereo septena videntur in orbe,
Motibus et propriis certos volvuntur in annos. »

Hæc Aristobulus. Quo eodem in genere, quæ Clementis nostri sententia fuerit, ex sequentibus intelliges.

A *Πρῶτον ἔνη, τετράς τε καὶ ἑβδόμη, ἱερὴ*
Καὶ πάλιν λέγει·
Ἑβδομάτη δ' αὖθις, λαμπρὸν φάος ἠελίο
Ὅμηρος δὲ οὕτω λέγει·
Ἑβδομάτη δ' ἤπειτα κατήλυθεν, ἱερὸν ἦ
Καὶ πάλιν
Ἕβδομον ἦμαρ ἔην, καὶ τῷ τετέλεστο ἅπ
Καί·
Ἑβδομάτῃ δὴ οἱ λίπομεν ῥόον ἐξ Ἀχέρο
Τοῦτο δὴ σημαίνων, ὡς ἀπὸ τῆς κατὰ ψυχ καὶ κακίας, ἐν τῷ κατ' ἀλήθειαν ἑβδόμῳ λ ταλιμπάνεται τὰ προειρημένα, καὶ γνῶσιν λαμβάνομεν, καθὼς προείρηται. Λῖνος οὕτως·
Ἑβδομάτῃ δή οἱ τετελεσμένα πάντα τέτ
B Καὶ πάλιν·
Ἑβδόμη εἰν ἀγαθοῖς, καὶ ἑβδόμη ἐστὶ γ
Ἑβδόμη ἐν πρώτοισι, καὶ ἑβδόμη ἐστὶ τε
Καί·
Ἑπτὰ δὲ πάντα τέτυκται ἐν οὐρανῷ ἀστ
Ἐν κύκλοισι φανέντ' ἐπιτελλομένοις ἐνιαυ

Τὰ μὲν Ἀριστοβούλου τοιαῦτα. Ὁποῖα δὲ μεντι περὶ τῆς αὐτῆς εἴρηται ὑποθέσεως, γ διὰ τούτων.

CAPUT XIII.

Quæ a Græcis recte scripta fuerint, ea cum Hebræorum doctrina consentire, a Clemente præterea ostenditur, Stromate *quinto.*

« Verum quæ sequuntur, inquit, pertexamus, quæque Græci barbara ex philosophia suffurati sint, in medium proferamus. Ac primum quidem Stoici Deum ipsum, perinde ut animum, corpore ac spiritu suapte natura constare definiunt. Quod utrumque in Scripturis expressum reperies. Nec enim mihi nunc sensus earum cogites allegoricos, cujusmodi ab erudita illa et sapienti veritate traduntur, si forte, ut a peritis in luctatione fieri solet, aliud ostendant, aliud reipsa exhibeant. At Deum illi naturam omnem permeare volunt, quem nos effectorem solum, et **669** quidem verbo effectorem esse dicimus. Quibus illud *Sapientiæ* imposuit : « Pervadit autem ac subit per omnia propter suam munditiam [1], » cum id de illa, quam Deus omnium principem creavit, Sapientia dictum esse non intelligerent. Esto, inquiunt : sed tamen philosophi, nec Stoici tantum, aut Plato, atque Pythagoras, sed etiam Aristoteles Peripateticus, materiam inter

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

Ὡς καὶ Κλήμης ὁμοίως τὰ καλῶς Ἑλλη μένα σύμφωνα τυγχάνειν τοῖς Ἑβραίω στησι δόγμασιν. Ἀπὸ τοῦ πέμπτου Σ τέως Κλήμεντος.

« Τὰ δ' ἑξῆς (29) προσαποδοτέον, καὶ τὴ C βαρβάρου φιλοσοφίας Ἑλληνικὴν κλοπὴν σαφ ἤδη παραστατέον. Φασὶ γὰρ σῶμα εἶναι τὸν Στωϊκοὶ, καὶ πνεῦμα κατ' οὐσίαν, ὥσπερ ἀμ τὴν ψυχήν. Πάντα ταῦτα ἄντικρυς εὑρήσεις Γραφαῖς. Μὴ γάρ μοι τὰς ἀλληγορίας αὐτῶ σῃς ταυῦν, ὡς ἡ γνωστικὴ παραδίδωσιν· ἀλλ ἄλλο τι δεικνύουσι, καθάπερ οἱ σοφοὶ παλαισ ἄλλο μηνύουσιν. Ἀλλ' οἱ μὲν διήκειν διὰ πά οὐσίας τὸν Θεόν φασιν· ἡμεῖς δὲ ποιητὴν μόν καλοῦμεν, καὶ λόγῳ ποιητήν. Παρήγαγε δ' τὸ ἐν τῇ *Σοφίᾳ* εἰρημένον· « Διήκει δὲ κα διὰ πάντων διὰ τὴν καθαρότητα· » ἐπεὶ ἤχαν λέγεσθαι ταῦτα ἐπὶ τῆς Σοφίας τῆς πρ στου τῷ Θεῷ. Ναί, φασίν· ἀλλὰ ὕλην ὑπ D οἱ φιλόσοφοι ἐν ταῖς ἀρχαῖς, οἵ τε Στωϊκοὶ, κ των, καὶ Πυθαγόρας, ἀλλὰ καὶ Ἀριστοτέλης πατητικὸς, οὐχὶ δὲ μίαν ἀρχήν. Ἴστωσαν καλουμένην ὕλην, ἄποιον καὶ ἀσχημάτιστον

[1] Sap. VII, 24.

(29) *Τὰ δ' ἑξῆς.* Clemens Alexandrinus, *Strom.* v, pag. 431, A, edit. Græco-Lat., at Latinæ 594.

(30) *Καθάπερ οἱ σοφοὶ παλαισταί.* Clementis interpres hæc παρακοῦσαι videtur; vertit enim, *si nec sapientes luctatores, aliud eas ostendere significant.*

Atqui similitudo petitur a palæstritis, qu ipso motu corporis, oculorumve conjectu, ferunt, aliud reipsa cogitant. Vulgo dicimu *des feintes.*

ιὸς αὐτῶν, τὸ μὴ τόδε (31), ἢ μὴ ὄν, πρὸς ...τωνος εἰρῆσθαι, καὶ μή τι· μυστικώτατα. ...ὰρ τὴν ὄντως οὖσαν ἀρχὴν εἰδὼς, ἐν τῷ Τι-...αίοις φησὶ λέξεσι· « Νῦν δὴ οὖν τό γε παρ' ...δε ἐχέτω· τὴν μὲν περὶ ἁπάντων, εἴτε ἀρχὴν ...χὰς, εἴτε ὅπη δοκεῖ τούτων πέρι, τανῦν οὐ ...δι' ἄλλο μὲν οὐδὲν, διὰ δὲ τὸ χαλεπὸν εἶναι ...ν παρόντα τρόπον τῆς διεξόδου δηλῶσαι τὰ ...α. » Ἄλλως τε ἡ λέξις ἡ προφητικὴ ἐκείνη· ... γῆ ἦν ἀόρατος, καὶ ἀκατασκεύαστος, » ... αὐτοῖς ὑλικῆς οὐσίας παρέσχηται· Ναὶ μὴν ...ρῳ μὲν ἡ τοῦ αὐτομάτου παρείσδυσις, οὐ ...ουθήσαντι τῷ ῥητῷ, γέγονεν ἐντεῦθεν, « Μα-...ματαιοτήτων, τὰ πάντα ματαιότης· » Ἀρι-... δὲ μέχρι σελήνης ἐπῆλθε καταγαγεῖν τὴν ...ν, ἐκ τοῦδε τοῦ ψαλμοῦ· « Κύριε, ἐν τῷ οὐρανῷ ... σου, καὶ ἡ ἀλήθειά σου ἕως τῶν νεφελῶν. » ... γὰρ ἀπεκαλύπτετο ἡ τῶν προφητικῶν δηλω-...τηρίων πρὸ τῆς τοῦ Κυρίου παρουσίας. Τάς ...μετὰ θάνατον κολάσεις, καὶ τὴν διὰ πυρὸς ...ν, ἀπὸ τῆς βαρβάρου φιλοσοφίας ἥ τε ποιη-...ικὴ μοῦσα, ἀλλὰ καὶ ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία ... Πλάτων γοῦν ἐν τῷ τελευταίῳ τῆς *Πολι-τείας* φησὶ ταῖς λέξεσιν· « Ἐνταῦθα δὴ (32) ...γριοι διάπυροι ἰδεῖν, παρεστῶτες, καὶ κατα-...ντες τὸ φθέγμα (33), τοὺς μὲν ἰδίᾳ παρα-... ἦγον· τὸν δὲ Ἀριδαῖον (34) καὶ τοὺς ἄλ-...ποδίσαντες, χεῖράς τε καὶ πόδας, καὶ κεφα-...βαλόντες (35), καὶ ἐκδείραντες, εἷλκον παρὰ ... ἐκτὸς ἐπ' ἀσπαλάθων κάμπτοντες (36). » ... γὰρ ἄνδρες (37) οἱ διάπυροι, ἀγγέλους αὐτῷ ...ι δηλοῦν, οἳ παραλαβόντες τοὺς ἀδίκους ...ιν. « Ὁ ποιῶν, φησὶ, τοὺς ἀγγέλους αὐ-...ύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς πῦρ φλέγον. » ... δὲ τούτοις, τὴν ψυχὴν εἶναι ἀθάνατον. Τὸ ...ιζόμενον, ἢ παιδευόμενον, ἐν αἰσθήσει ὄν, ζῇ, ...χειν βούληται (38). Τί δέ; Οὐχὶ οἶδεν ὁ Πλάτων ...ρὸς ποταμοὺς, καὶ τῆς γῆς τὸ βάθος, τὴν ...ν βαρβάρων γέενναν καλουμένην, Τάρταρον ...ῶς (39) ὀνομάζων, Κωκυτόν τε καὶ Ἀχέ-...αὶ Πυριφλεγέθοντα, καὶ τὰ τοιαῦτά τινα εἰς ...ευσιν σωφρονίζοντα παρεισάγων κολαστήρια; ...ικρῶν δὲ, κατὰ τὴν Γραφὴν, καὶ ἐλαχίστων

principia numerant, non principium unum statuunt. Atqui sciant isti velim, materiam illam, quam omni et qualitate et figura carere dicunt, a Platone quoque non certum quid, sive id quod non est, appellatam esse, adeoque non aliquid : quod quidem mysticum valde ac reconditum censeri debet. Nam qui verum illud unum principium agnosceret, in *Timæo* hæc habet ipsissima. « Nostra vero, inquit, ejusmodi ratio est. De universi seu principio seu principiis, quidve de iis sentiamus, in præsentia dicere omittendum, nec alia de causa, quam quod difficile sit, ea quam sequimur disputandi via, quæ nobis hoc in genere videantur, exponere. » Cæterum, propheticum illud : « Terra autem erat invisibilis et indigesta [1], » fingendæ hujus materiæ occasionem iis dedit. Et Epicurus sane, ut casu ac fortuito omnia fieri diceret, in animum induxit, quod illius dicti vim non caperet : « Vanitas vanitatum, omnia vanitas [2]; » quemadmodum Aristoteles, ut lunari orbe Providentiam definiret, ex illo psalmo hausit : « Domine, in cœlo misericordia tua, et veritas tua usque ad nubes [3]. » Neque enim ante Domini adventum propheticorum adhuc mysteriorum aperiebatur sententia. Jam luenda quoque post obitum supplicia, et illos ignium cruciatus, cum poetæ passim omnes, tum Græci etiam philosophi a barbara philosophia compilarunt. Plato quidem in ultimo *De republica* disertis conceptisque verbis : « Tum enimvero, inquit, feri homines, et aspectu ignei, audito mugitu, præsto aderant, aliisque seorsum abductis, Aridæum ac cæteros, manibus simul ac pedibus cervicibusque constrictis, humi afflictos, et cute detracta, foris secus viam per medias raptabant aspalathos. » Nam isti quidem homines ignei, angelos apud eum significant, qui arreptos sceleratos puniunt : juxta illud : « Qui facit angelos suos spiritus, et ministros ignem **670** urentem [4]. » Ex quibus immortalem animum esse consequitur. Quod enim aut punitur, aut eruditur, id cum sensu præditum sit, vivat necesse est, etiamsi pati dicatur. Quid porro? Numquid etiam Plato, et ignis fluvios, et illam terræ altitudinem agnovit, quæ a barbaris gehenna dicitur, quem ipse Tartarum poetice nominavit;

[1] ...en. I, 1. [2] Eccles. I, 2. [3] Psal. XXXV, 6. [4] Psal. CIII, 4.

(31) ...ὸ *μὴ τόδε*, etc. Hæc apud Clementem ita ... reperies, καὶ τολμηρότερον ἤδη μὴ ὂν πρὸς ...ρῆσθαι, καὶ μή τι μυστικώτατα μίαν τὴν ...ῆς. Quibus similia leguntur in ms. Eusebii. ...men in nostra lectione mutandum censeo, ...m cum ex illis καὶ μή τι μυστικ. satis comprimi sententia nequeat.

(32) *Ἐνταῦθα δή*. Plato libro X *De republica*, ... D.

(33) *Τὸ φθέγμα*. Hervetus reddit, *sermonem in-...s*. Φθέγμα hic φθόγγος est, et μύκημα ..., quem immanis hiatus ediderat. Præcessit ...id Platonem οὓς (homines teterrimos) οἰομέ-...ἀναβήσεσθαι, οὐκ ἐδέχετο τὸ στόμιον, ἀλλ' ἐμυ-...ότε τις τῶν οὕτως ἀνιάτως ἐχόντων εἰς πονη-...ίαν ἢ ἱκανῶς δεδωκὼς δίκην, ἐπιχειροῖ ἀνιέναι.

(34) *...ριδαῖον*. Ita Justin. Martyr in *Parænet.*, ... Clem., Ἀρίδαιον, at Plato, Ἀρδιαῖον.

(35) *...αταβαλόντες*. Clemens, καταλαβόντες.

(36) *Κάμπτοντες*. Justin., γνάμπτοντες. Plato κνάμπτοντες, eodem sensu. Clemens et ms. κνάμπτοντες. Quod postremum si probatur, dicendum est eos non utcunque carptos et laceratos esse, verum etiam ad majorem doloris sensum aspalathis impositos. Ego alterum prætulerim.

(37) *Οἱ μὲν γὰρ ἄνδρες*. Justinus, inde resurrectionis etiam dogma colligens : Ἐνταῦθά, inquit, μοι δοκεῖ ὁ Πλάτων, οὐ μόνον τὸν περὶ κρίσεως, παρὰ τῶν προφητῶν μεμαθηκέναι λόγον, ἀλλὰ καὶ τὸν περὶ τῆς ἀπιστουμένης παρ' Ἕλλησιν ἀναστάσεως· τὸ γὰρ μετὰ σώματος κρίνεσθαι τὴν ψυχὴν φῆσαι, οὐδὲν ἕτερον δηλοῖ, ἢ ὅτι τῷ περὶ τῆς ἀναστάσεως ἐπίστευσε λόγῳ. Οὐ γὰρ δή που τὴν ψυχὴν, κεφαλὴν, καὶ χεῖρας, καὶ πόδας, καὶ δέρμα, ἔχειν φήσουσιν.

(38) Clem., λέγηται.

(39) *Ποιητικῶς*. Clementem corrige, apud quem male, προφητικῶς.

Cocytum præterea, Acherontem, *Pyriphlegethontem, et similia pœnarum loca generaque, quibus hominum mores castigentur, invexit. Idem, quos ex Scriptura habemus parvulorum ac minimorum angelos, qui Deum ipsum videant, et diligentem illam vigilemque curam, quæ a præsidibus ac tutelaribus angelis in nos derivatur, aperiens, ita scribere non dubitat : « Ubi autem, inquit, suum quæque vitæ genus, prout cuique sors obtigerat, animæ omnes delegerint, tum easdem Lachesim convenire ; hanc una cum singulis, quem ipsimet dæmonem optaverint, eum vitæ custodem futurum emittere, cujus etiam opera, quæ statuerint omnia, perficiantur. » Quod ipsum fortasse, attributum illud Socrati dæmonium innuebat. Præterea, quem a Moyse acceperant, mundi ortum philosophi tradidere. Quos inter Plato diserte : « Semperne fuerit, inquit, nullo generatus ortu, an ortus sit sub aliquo temporis principatu, quandoquidem cernitur, et tangitur, et est undique corporatus. » Itemque cum ait : « Atque illum quidem effectorem ac parentem hujus universitatis, invenire difficile ; non modo generatum esse mundum ostendit, sed etiam ab ipso Deo generatum esse declarat, quippe quem ab illo uno satum, atque ex nihilo creatum esse velit. » In qua de mundi ortu opinione Stoici quoque versantur. Diabolum præterea, quem in barbara philosophia toties appellari audis, dæmonum principem, maleficum animum Plato vocat *Legum* decimo his verbis : « Numquid necesse est, animum, qui rebus omnibus quæ quoquoversum moventur, et moderetur, et insit, ipsum quoque cœlum per sese moderari ? — Omnino. — Unumne autem, an plures ? — Plures certe, nam pro vobis respondere juvat. Nec pauciores duobus recte posuerimus, beneficum alterum, alterum maleficum. » Idem in *Phædro* hæc habet : « Alia quoque mala sunt, at plerisque dæmon aliquis præsentem voluptatem admiscuit. » Quin et *Legum* decimo, apostolicum illud plane repræsentat : « Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, sed adversus principes et potestates, contra spiritualia eorum qui in cœlis versantur [1], » dum ita scribit : **671** « Cum enim jam inter nos ita convenerit, ut cœlum multis bonis, eorumque contrariis, et his quidem pluribus refertum esse, fateremur, immortalis profecto pugna hæc sit oportet, et incredibili quadam cautione indigeat. » Similiter mundum agnoscit barbara philosophia duplicem, alterum intelligentia, alterum sensu perceptum : e quibus archetypus ille sit, hic vero præclari exemplaris imago. Ac priorem qui-

A τοὺς ἀγγέλους, τοὺς ὁρῶντας τὸν Θεὸν, πρὸς δὲ καὶ τὴν εἰς ἡμᾶς δι' ἀγγέλων τῶν ἐφεστώτων ἥκουσαν ἐπισκοπὴν ἐμφαίνων, οὐκ ὀκνεῖ γράφειν· « Ἐπειδὴ δ' οὖν (40) πάσας τὰς ψυχὰς τοὺς βίους ᾑρῆσθαι, ὥσπερ ἔλαχον, ἐν τάξει προσιέναι (41) εἰς τὴν Λάχεσιν· ἐκείνην δὲ ἑκάστῳ, ὃν εἵλετο δαίμονα, τοῦτον φύλακα τοῦ βίου συμπέμπειν, καὶ ἀποπληρωτὴν τῶν αἱρεθέντων. » Τάχα δὲ καὶ τῷ Σωκράτει τὸ δαιμόνιον τοιοῦτόν τι ᾐνίσσετο. Ναὶ μὴν, γεννητὸν εἶναι τὸν κόσμον ἐκ Μωϋσέως παραλαβόντες, ἐδογμάτισαν οἱ φιλόσοφοι. Καὶ ὅ γε Πλάτων ἄντικρυς εἴρηκε· « Πότερον ἦν ἀρχὴν ἔχων γενέσεως οὐδεμίαν, ἢ γέγονεν ἀπ' ἀρχῆς τινος ἀρξάμενος ; ὁρατός τε γὰρ (42), ἁπτός τε, καὶ σῶμα ἔχει. » Αὖθίς τε ὁπόταν εἴπῃ· « Τὸν μὲν οὖν ποιητὴν καὶ πατέρα τοῦδε τοῦ παν- B τὸς εὑρεῖν τε ἔργον, » οὐ μόνον γεννητὸν ἔδειξε τὸν κόσμον, ἀλλὰ καὶ ἐξ αὐτοῦ γεγονέναι σημαίνει, ὡς ἂν ἐκ μόνου γενομένου (43), καὶ ἐκ μὴ ὄντος ὑποστάντος. Γεννητὸν δὲ καὶ οἱ Στωϊκοὶ τίθενται τὸν κόσμον. Τόν τε ὑπὸ τῆς βαρβάρου φιλοσοφίας θρυλλούμενον διάβολον, τὸν τῶν δαιμόνων ἄρχοντα, κακοεργὸν εἶναι ψυχὴν ἐν τῷ δεκάτῳ τῶν *Νόμων* ὁ Πλάτων λέγει ταῖσδε ταῖς λέξεσι· « Ψυχὴν διοικοῦσαν, καὶ ἐνοικοῦσαν τοῖς πάντῃ κινουμένοις, μῶν οὐ καὶ τὸν οὐρανὸν διοικεῖν ἀνάγκη φάναι ; — Τί μήν ; — Μίαν, ἢ πλείους ; — Πλείους, ἐγὼ ὑπὲρ σφῶν ἀποκρινοῦμαι. Δυοῖν μέν που ἔλαττον μηδὲν τιθῶμεν, τῆς τε εὐεργέτιδος, καὶ τῆς τἀναντία δυναμένης ἐξεργάζεσθαι. » Ὁμοίως δὲ κἀν τῷ *Φαίδρῳ* τάδε γράφει· « Ἔστι μὲν δὴ καὶ ἄλλα κακὰ, ἀλλά τις δαίμων ἔμιξε C τοῖς πλείστοις ἐν τῷ παραυτίκα ἡδονήν. » Ἀλλὰ κἀν τῷ δεκάτῳ τῶν *Νόμων* ἄντικρυς τὸ ἀποστολικὸν δείκνυσιν ἐκεῖνο· « Οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἡ πάλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰ πνευματικὰ τῶν ἐν οὐρανοῖς (44), » ὧδέ πως γράφων· « Ἐπειδὴ γὰρ συνεχωρήσαμεν ἡμῖν αὐτοῖς εἶναι μὲν τὸν οὐρανὸν πολλῶν μεστὸν ἀγαθῶν, εἶναι δὲ καὶ τῶν ἐναντίων, πλειόνων δὲ τῶν μή· μάχη δὴ, φαμὲν, ἀθάνατός ἐστιν ἡ τοιαύτη, καὶ φυλακῆς θαυμαστῆς δεομένη. » Κόσμον τε αὖθις τὸν μὲν νοητὸν οἶδεν ἡ βάρβαρος φιλοσοφία, τὸν δὲ αἰσθητόν· καὶ τὸν μὲν ἀρχέτυπον, τὸν δὲ εἰκόνα τοῦ καλοῦ παραδείγματος· καὶ τὸν μὲν ἀνατίθησι μονάδι, ὡς ἂν νοητὸν, τὸν δὲ αἰσθητὸν ἑξάδι· γάμος γὰρ παρὰ τοῖς Πυθαγορείοις, ὡς ἂν γόνιμος D ἀριθμὸς, ἡ ἑξὰς καλεῖται. Καὶ ἐν μὲν τῇ μονάδι συνίστησιν οὐρανὸν ἀόρατον, καὶ γῆν ἁγίαν, καὶ φῶς νοητόν· « Ἐν ἀρχῇ γὰρ, φησὶν, ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος. » Εἶτ' ἐπιφέρει· « Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Γενέσθω φῶς, καὶ ἐγένετο φῶς. » Ἐν δὲ τῇ κοσμογονίᾳ τῇ αἰσθητῇ στερεὸν οὐρανὸν ἐδημιούργει (τὸ δὲ στερεὸν αἰσθη-

[1] Eph. VI, 12.

(40) *Ἐπειδὴ δ' οὖν*. Plato lib. X *De republica*, pag. 521, D, ista pluribus.

(41) *Προσιέναι*. Mendose apud Clement. προεῖναι.

(42) *Ὁρατός τε γάρ*, etc. Plato, ὁρατὸς γὰρ, ἁπτός τέ ἐστι, καὶ σῶμα ἔχων. At Clemens, ὁρατός τε γὰρ ὢν, ἁπτός ἐστιν· ἁπτός τε ὢν, καὶ σῶμα ἔχει.

(43) *Ὡς ἂν ἐκ μόνου γενομ.* Sensus quidem sine aliorum verborum accessione constat; plenius tamen apud Clement. post σημαίνει legitur, καθάπερ υἱὸν, πατέρα δὲ αὐτοῦ κεκλῆσθαι, ὡς ἂν ἐκ μόνου γεν.

(44) *Τῶν ἐν οὐρανοῖς*. Vulgo sic legitur, τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις.

ν τε ὁρατὴν, καὶ φῶς βλεπόμενον. Ἄρ' οὐ δο- A
:ντεῦθεν ὁ Πλάτων ζώων ἰδέας ἐν τῷ νοητῷ
ιν κόσμῳ, καὶ τὰ εἴδη τὰ αἰσθητὰ κατὰ τὰ
5) δημιουργεῖν τὰ νοητά; Εἰκότως ἄρα ἐκ
ὸ σῶμα διαπλάττεσθαι λέγει Μωϋσῆς, ὃ γηΐ-
ν ὁ Πλάτων σκῆνος· ψυχὴν δὲ τὴν λογικὴν
ι ἐμπνευσθῆναι » ὑπὸ Θεοῦ « εἰς πρόσωπον. »
ι γὰρ τὸ ἡγεμονικὸν ἱδρύσθαι λέγουσι, τὴν
αἰσθητηρίων ἐπεισόδιον τῆς ψυχῆς ἐπὶ τοῦ
άστου εἴσοδον ἑρμηνεύοντες. Διὸ καὶ « κατ'
αὶ καθ' ὁμοίωσιν Θεοῦ τὸν ἄνθρωπον γεγο-
Εἰκὼν μὲν γὰρ Θεοῦ λόγος ὁ θεῖος καὶ βασι-
νθρωπος ἀπαθής· εἰκὼν δ' εἰκόνος ἀνθρω-
ῦς. Ἑτέρῳ δ' εἰ βούλει παραλαβεῖν ὀνόματι
οίωσιν, εὕροις ἂν παρὰ τῷ Μωϋσῇ ἀκολουθίαν
ένην θείαν. Φησὶ γάρ· « Ὀπίσω Κυρίου B
ῦ ὑμῶν πορεύεσθε, καὶ τὰς ἐντολὰς αὐτοῦ
ε. » Ἀκόλουθοι δ', οἶμαι, καὶ θεραπευταὶ
ντες οἱ ἐνάρετοι. Ἐντεῦθεν δ' οἱ μὲν Στωϊκοὶ,
τῆς φιλοσοφίας τὸ ἀκολούθως τῇ φύσει ζῆν
ιν· ὁ Πλάτων δὲ ὁμοίωσιν Θεῷ, ὡς ἐν τῷ δευ-
ρεστήσαμεν *Στρωματεῖ*. Ζήνων τε ὁ Στωϊκὸς,
λάτωνος λαβὼν, ὁ δὲ ἀπὸ τῆς βαρβάρου φιλο-
τοὺς ἀγαθοὺς πάντας ἀλλήλων εἶναι φίλους
ησὶ γὰρ ἐν τῷ *Φαίδρῳ* (46) Σωκράτης· « Ὡς
ιρται κακὸν κακῷ φίλον εἶναι, οὐδ' ἀγαθὸν
ὴ φίλον. » Ὅπερ κἀν τῷ *Λύσιδι* (47) ἀπέ-
ανῶς, ὡς ἐν ἀδικίᾳ καὶ πονηρίᾳ οὐκ ἄν ποτε
φιλία. Καὶ ὁ Ἀθηναῖος ξένος (48) ὁμοίως
ιάξιν εἶναι φίλην καὶ ἀκόλουθον Θεῷ, καὶ ἕνα C
ουσαν ἀρχαῖον, ὅταν τὸ μὲν ὅμοιον τῷ ὁμοίῳ
ὄντι φίλον ᾖ, τὰ δὲ ἄμετρα οὔτε τοῖς ἀμέ-
ιτε ἐμμέτροις· ὁ δὲ Θεὸς ἡμῖν πάντων χρη-
έτρον ἂν εἴη. Εἶτα ὑποβὰς ἐπάγει Πλάτων·
ιρ δὴ ἀγαθὸς ἀγαθῷ ὅμοιος· κατὰ τοῦτο δὲ
οικὼς, ἀγαθῷ τε παντὶ φίλος ὑπάρχει καὶ
Ἐνταῦθα γενόμενος, κἀκείνου ἀνεμνήσθην·
ι γὰρ τοῦ *Τιμαίου* λέγει, τῷ κατανοουμένῳ
οοῦν ἐξομοιῶσαι δεῖν, κατὰ τὴν ἀρχαίαν φύ-
ώσαντα δὲ τέλος ἔχειν τοῦ προτεθέντος ἀν-
ὑπὸ θεῶν ἀρίστου βίου πρός τε τὸν παρόντα
ἔπειτα χρόνον. Καὶ μετὰ βραχέα (49) ἐπιλέ-
Ἀδελφοὺς δ' εἶναι ἡμᾶς, ὡς ἂν τοῦ ἑνὸς Θεοῦ
αὶ ἑνὸς διδασκάλου, φαίνεταί που καὶ Πλά-
ὡς ὧδέ πως· « Ἐστὲ μὲν γὰρ πάντες οἱ ἐν D
ἀδελφοὶ, ὥς φήσομεν πρὸς αὐτοὺς μυθολο-
Ἀλλ' ὁ Θεὸς πλάττων, ὅσοι μὲν ὑμῶν ἱκα-
ν, χρυσὸν ἐν τῇ γενέσει συνέμιξεν αὐτοῖς,
ὑτατοί εἰσιν· ὅσοι δὲ ἐπίκουροι, ἄργυρον·
δὲ καὶ χαλκὸν τοῖς γεωργοῖς καὶ τοῖς ἄλ-
ιουργοῖς. Ὅθεν ἀνάγκη, φησὶ, γεγονέναι,

dem illum, quod mente percipiatur, unitati, hunc vero qui sensus movet, senario attribuit. Nam et apud Pythagoreos, senarius tanquam genitalis numerus, conjugium vocatur. Ergo in unitate cœlum illud, quod in oculos non cadit, terramque sanctam, et lucem mente perceptam constituit: « In principio enim, inquit, fecit Deus cœlum et terram: terra autem erat invisibilis [1]. » Quibus deinde subjungit: « Et dixit Deus: Fiat lux, et facta est lux [2]. » At in ea mundi procreatione, quam sensus attingit, solidum cœlum condidit (quidquid autem est solidum, idem quoque sensus movet), terramque simul ac lucem, quæ oculis cernerentur. Num tibi hoc Plato secutus videtur, dum animantium ideis in eo mundo, quem sola mens capit, relictis, formas illas, quæ in sensum cadunt, pro spiritualium generum varietate molitur? Jure ergo Moyses concretum ex terra corpus esse docet, quod terrenum a Platone tabernaculum vocatur: animum ratione præditum cœlitus a Deo « in faciem inspiratum [3]. » Hic enim principis illius facultatis sedem esse volunt, adventitium illum animi primum in parentem per sensus ingressum interpretati. Quocirca hominem etiam, « ad imaginem et similitudinem Dei factum esse [4]. » Imago enim Dei, ratio divina et regia, homo non patibilis: humanæ autem imaginis imago, mens. Quam similitudinem si alio vocabulo expressam cupis, divinam quamdam assectationem a Moyse appellatam reperies; ait enim: « Post Dominum Deum vestrum ambulate, et manda'a ejus custodite [5]. » Assectatores autem, opinor, cultoresque Dei sunt, quicunque virtute præstant. Atque hinc Stoici philosophiæ finem esse dixerunt, congruenter naturæ convenienterque vivere, Plato vero ipsammet cum Deo similitudinem, ut *Stromate* secundo jam ostendimus. Quin et Zeno Platonem, et barbaram philosophiam secutus Plato, bonos omnes inter sese amicos esse dixerunt. Socrates enim in *Phædro* nefas esse ait, ut vel malo malus amicus **672** sit, aut bonus bono non amicus. Quod ipsum in *Lyside* fuse admodum ostendit, ubi amicitiam cum injustitia et improbitate coli nullo modo posse, confirmat. Similiter hospes ille Atheniensis rem Deo perjucundam esse docet, eique congruentem, cujus una quædam sit ac pervetusta ratio; ut simili quidem, si modo erit modicum, simile amicum sit; immodica vero nec inter sese, nec modicis amica esse possint; Deus ipse denique rerum nobis omnium mensura statuatur. Quibus hæc deinceps Plato subjungit: « Bonus enim omnis bono

ι, 1,2. [2] Ibid., 3. [3] Gen. ii, 7. [4] Gen. i, 20. [5] Deut. iv, 2.

κατὰ τὰ γένη. Recte. Apud Clementem au- ... καί pro κατά, quod etiam imposuit in- ... Certe Plato non δημιουργεῖ τὰ νοητά, sed ... τά, ad exemplar τῶν νοητῶν elaborata si-

ἐν τῷ Φαίδρῳ. Pag. 348.

Λύσιδι. Vera lectio et Platonica. Itaque cor- ... Clemens, apud quem mendose legitur, Λυσία. Fuit quippe Lysias rhetor alius a Plâtonico Lyside. Locus autem exstat apud Platonem, p. 110 et seq.

(48) Ἀθηναῖος ξένος. Plato l. iv *Leg.*, p. 601 A.

(49) Μετὰ βραχέα. Imo sat multa, quæ hic prætermittit Eusebius, cujus verba ista sunt, καὶ μετὰ βραχέα. Sequentia vero, ἀδελφοὺς δέ, etc., sunt Clementis, pag. 434 edit. Græco-Lat.

similis est; qua re uti ad Deum etiam accedit, ita A non boni tantum omnis, sed ipsius quoque Dei amicus est. » Qui mihi locus alterum illum sub *Timæi* finem in memoriam revocat, ubi docet hoc cuivis agendum esse, ut intelligentiæ, vim rei perceptæ, quatenus pristinæ naturæ ratio postulet, similem efficiat: quod ubi perfecerit, tum eum vitæ optimæ hominibus a diis propositæ, finem obtinere, qui non præsens modo tempus, sed etiam futurum complectatur. » Hæc Clemens. Qui paucis interjectis addit quæ sequuntur: « Quin etiam fratres esse nos, tanquam unius Dei filios, ac discipulos præceptoris unius, Plato satis declarare visus est, hunc in modum: « Quotquot, inquit, in civitate versamini (sic enim hanc iis fabulam pertexemus), fratres estis omnes. Verum fictor ille Deus, qui ex vobis ad im- B perandum apti essent, aurum iis dum procrearentur, admiscuit, ex quo plurimum dignitatis consecuti sunt. Qui vero ad operam aliis navandam idonei forent, his argentum aspersit: agricolis denique ac cæteris opificibus ferrum atque æs infudit. » Ex quo id necessario consequens esse ait, ut alii quæ ad cognitionem pertinent, quæ sunt opinionis alii complectantur ac diligant. Forte enim naturam illam eximiam et cognitionis avidam præsentit: nisi potius triplici hoc naturarum discrimine, tria rerumpublicarum genera, ut nonnulli opinantur, informat: ut Judæorum quidem argenteam, Græcorum tertiam, Christianorum, quibus aurum illud plane regium, sanctus, inquam, Spiritus infusus C est, auream appellarit. Sane quidem Christianorum ipse vitam his in *Theæteto* verbis expressit: « Dicamus igitur, inquit, de summis illis philosophandi principibus: quid enim eos moremur, qui philosophiæ studio perperam abutuntur? Viam ill quæ in forum ducat ignorant: ubi vel exerceantur judicia, vel senatus, vel publicum aliud civitatis concilium habeatur, nesciunt: leges ac plebiscita, neque dum promulgantur, audiunt; **673** neque perscripta cum fuerint, omnino vident: sodalitiorum ad magistratus creandos factiones, conventus, et comessationes cum tibicinis; horum ipsis quidquam factitare, ne per somnium quidem in mentem venit. Rectene, an secus factum in civitate quid fuerit: num cuipiam mali a majoribus aliquid obvenerit, magis ipsos latet, quam numerus, quod aiunt, arenarum. Atque hæc ille omnia sic ignorat, ut eadem abs sese ignorari nesciat: sed revera solum ejus corpus in civitate versatur et habitat; ipse quidem interea, ut cecinit Pindarus, supra terram evolat, rerumque cœlestium rationes astronomiæ vi enucleat, naturamque adeo totam penitus investigat. » Jam vero cum hoc Domini dicto; « Sit sermo vester, est, est; non, non [1], » alterum illud conferri possit: « At mihi nec falsum concedere, nec verum perimere ullo modo fas est. » Et cum interdicto nobis jurejurando, congruit illud decimi *Legum*: « In omni re laus et juramentum abesto. » Et Pythagoras quidem, Socrates, atque Plato, qui Dei se vocem exaudire confirmant, dum fabricam hujus universi, quam divina manus et perfecte elaboravit, et conservat perpetuo, contemplantur; illud omnino Moysis audiere: « Dixit, et factum est [2], » quo Dei vocem opus ipsum esse declarat. Dum autem in illa hominis ex pulvere molitione versantur, terrenum passim philosophi corpus appellant: Homerus vero id etiam imprecationis loco ponere non dubitat;

A ἀσπάζεσθαί τε καὶ φιλεῖν τούτους μὲν ταῦτα ἐφ' οἷς γνῶσις, ἐκείνους δὲ ἐφ' οἷς ἡ δόξα. » Ἴσως γὰρ τὴν ἐκλεκτὴν ταύτην φύσιν γνώσεως ἐφιεμένην μαντεύεται· εἰ μή τις (50) τρεῖς τινας ὑποτιθέμενος φύσεις, τρεῖς πολιτείας, ὡς ὑπέλαβόν τινες, διαγράφει· καὶ Ἰουδαίων μὲν ἀργυρᾶν, Ἑλλήνων δὲ τὴν τρίτην, Χριστιανῶν δὲ (51), οἷς ὁ χρυσὸς ὁ βασιλικὸς ἐγκαταμέμικται, τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Τόν τε Χριστιανῶν βίον ἐμφαίνων, κατὰ λέξιν γράφει ἐν τῷ *Θεαιτήτῳ*· « Λέγωμεν δὴ (52) περὶ τῶν κορυφαίων· τί γὰρ ἄν τις τούς γε φαύλως διατρίβοντας ἐν φιλοσοφίᾳ λέγοι; Οὗτοι δέ που οὔτε εἰς ἀγορὰν ἴσασι τὴν ὁδὸν, οὔτε ὅπου δικαστήριον, ἢ βουλευτήριον, ἤ τι κοινὸν ἄλλο τῆς πόλεως συνέδριον· νόμους δὲ καὶ ψηφίσματα λεγόμενα, ἢ γεγραμμένα, οὔτε ὁρῶσιν οὔτε ἀκούουσι· B σπουδαὶ δὲ ἑταιριῶν, καὶ σύνοδοι ἐπ' ἀρχὰς, καὶ σὺν αὐλητρίσι κῶμοι, οὐδὲ ὄναρ πράττειν προΐσταται αὐτοῖς. Εὖ δὲ ἢ κακῶς τί γέγονεν ἐν πόλει, ἤ τί τῳ κακόν ἐστι γεγονὸς ἐκ προγόνων, μᾶλλον αὐτοὺς λέληθεν ἢ οἱ τῆς θαλάσσης λεγόμενοι χόες. Καὶ ταῦτα οὐθ' ὅτι οὐκ οἶδεν, οἶδεν· ἀλλὰ τῷ ὄντι τὸ σῶμα μόνον ἐν τῇ πόλει κεῖται αὐτοῦ καὶ ἐπιδημεῖ, αὐτὸς δὲ πέταται, κατὰ Πίνδαρον, γῆς ὑπένερθεν, οὐρανοῦ τε ὕπερ ἀστρονομῶν, καὶ πᾶσαν πάντη φύσιν ἐρευνώμενος. » Πάλιν αὖ τῷ τοῦ Κυρίου ῥητῷ, τῷ· « Ἔστω ὑμῶν τὸ, ναί, ναί, καὶ τὸ, οὔ, οὔ, » ἐκεῖνα ἀπεικαστέον· « Ἀλλά μοι ψεῦδος συγχωρῆσαι, καὶ ἀλήθειαν ἀφανίσαι οὐδαμῶς θέμις. » Τῇ τε περὶ τοῦ ὀμόσαι ἀπαγορεύσει συνᾴδει ἥδε ἡ ἐν τῷ δεκάτῳ τῶν *Νόμων* λέξις· « Ἔπαινός τε, ὅρκος τε (53) περὶ παντὸς C ἀπέστω. » Καὶ τὸ σύνολον Πυθαγόρας, Σωκράτης καὶ Πλάτων, λέγοντες ἀκούειν φωνῆς Θεοῦ, τὴν κατασκευὴν τῶν ὅλων θεωροῦντες, ἀκριβῶς ὑπὸ Θεοῦ γεγονυῖαν, καὶ συνεχομένην ἀδιαλείπτως, ἀκηκόασι τοῦ Μωϋσέως λέγοντος· « Εἶπε, καὶ ἐγένετο, » τὸν λόγον τοῦ Θεοῦ ἔργον εἶναι διαγράφοντος. Ἐπί τε τῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐκ χοὸς διαπλάσεως ἱστάμενοι, γήϊνον μὲν οἱ φιλόσοφοι παρ' ἕκαστα τὸ σῶμα ἀναγορεύουσιν· Ὅμηρος δὲ οὐκ ὀκνεῖ ἐν κατάρας μέρει τίθεσθαι τό

[1] Matth. v, 37. [2] Gen. i, 6, 7, passim.

(50) Clem., τι.
(51) Forte add. την χρυσῆν.
(52) *Λέγωμεν δή*. Locum hunc integrum supra leges, pag. 602.
(53) *Ἔπαινός τε, ὅρκος τε*. De juramento pluribus disputat lib. xii *Leg.*, p. 689.

Ἀλλ' ὑμεῖς μὲν (54) *πάντες ὕδωρ καὶ γαῖα γέ-* A
[*νοισθε.*

Καθάπερ Ἡσαΐας· « Καὶ καταπατήσατε αὐτοὺς, » λέγων, « ὡς πηλόν. » Καλλίμαχος δὲ διαῤῥήδην γράφει·

Ἦν κεῖνος (55) *οὑνιαυτὸς, ᾧ ποτε πτηνὸν,*
Καὶ τοὺν θαλάσσῃ, καὶ τὸ τετράπουν, οὕτως
Ἐφθέγγεθ', ὡς ὁ πηλὸς ὁ Προμηθέως (56).

Πάλιν τε ὁ αὐτός·

. . . *Εἴ σε,* ἔφη, *Προμηθεὺς*
Ἔπλασε, καὶ πηλοῦ μὴ ἐξ (57) *ἑτέρου γέγονας.*

Ἡσίοδος δὲ ἐπὶ τῆς Πανδώρας λέγει·

Ἥφαιστον δὲ κέλευσε περικλυτὸν, ὅττι τάχιστα
Γαῖαν ὕδει φύρειν, ἐν δ' ἀνθρώπου θέμεν αὐδὴν,
Καὶ νόον.

Πῦρ μὲν οὖν τεχνικὸν, ὁδῷ βαδίζον εἰς γένεσιν, τὴν φύσιν ὁρίζονται οἱ Στωϊκοί· πῦρ δὲ καὶ φῶς ἀλληγορεῖται ὁ Θεὸς, ἢ ὁ Λόγος αὐτοῦ πρὸς τῆς Γραφῆς. Τί δέ; οὐχὶ καὶ Ὅμηρος, παραφράζων τὸν χωρισμὸν τοῦ ὕδατος ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ τὴν ἀποκάλυψιν τὴν ἐμφανῆ τῆς ξηρᾶς, ἐπὶ τῆς Τηθύος καὶ τοῦ Ὠκεανοῦ λέγει·

Ἤδη γὰρ δηρὸν (58) *χρόνον ἀλλήλων ἀπέχονται*
Εὐνῆς καὶ φιλότητος;

Πάλιν, τὸ δυνατὸν ἐν πᾶσι προσάπτουσι καὶ οἱ παρ' Ἕλλησι λογιώτατοι τῷ Θεῷ· ὁ μὲν Ἐπίχαρμος, (Πυθαγόρειος δὲ ἦν), λέγων·

Οὐδὲν ἐκφεύγει τὸ θεῖον· τοῦτο γινώσκειν σε δεῖ·
Αὐτός ἐστ' ἁμῶν ἐπόπτης· ἀδυνατεῖ δ' οὐδὲν Θεός.

Ὁ μελοποιὸς δέ·

Θεῷ δυνατὸν (59) *ἐκ μελαίνας*
Νυκτὸς ἀμίαντον ὄρσαι φάος,
Κελαινεφεῖ δὲ σκότει
Καλύψαι καθαρὸν ἁμέρας σέλας.

Ὁ μόνος, ἡμέρας ἐνεστώσης, νύκτα ποιῆσαι δυνάμενος, φησὶ, Θεὸς οὗτός ἐστιν. « Ἔν τε τοῖς *Φαινομένοις* ἐπιγραφομένοις ὁ Ἄρατος,

Ἐκ Διὸς ἀρχώμεθα, εἰπὼν, *τὸν οὐδέποτ' ἄνδρες*
[*ἐῶμεν*
Ἄῤῥητον· μεσταὶ δὲ Διὸς πᾶσαι μὲν ἀγυιαὶ,
Πᾶσαι δ' ἀνθρώπων ἀγοραὶ, μεστὴ δὲ θάλασσα,
Καὶ λιμένες. Πάντη δὲ Διὸς κεχρήμεθα πάντες·

ἐπιφέρει

Τοῦ γὰρ καὶ γένος ἐσμὲν (οἷον δημιουργίᾳ)· *ὁ*
[*δ' ἤπιος ἀνθρώποισι* D
Δεξιὰ σημαίνει·
Αὐτὸς γὰρ τά γε σήματ' ἐν οὐρανῷ ἐστήριξεν,
Ἄστρα διακρίνας· ἐσκέψατο δ' εἰς ἐνιαυτὸν
Ἀστέρας, οἵ κε μάλιστα τετυγμένα σημαίνοιεν
Ἀνδράσιν ὡράων, ὄφρ' ἔμπεδα πάντα φύηται.
Καί μιν ἀεὶ πρῶτόν τε καὶ ὕστατον ἱλάσκονται·

[1] Isa. x, 6.

At vos in terram cuncti redeatis et undam.

Quemadmodum Isaias dum ait: « Et conculcate ipsos quasi lutum [1]. » Et Callimachus diserte:

Erat annus ille, quo volantium cœtus,
Et qui sub undis, atque quadrupes, vocem
Sic proferebat, ut lutum Promethei.

Idemque rursus:

. . . *Si te ipse Prometheus*
Finxit, et ex alio non dedit esse luto.

Hesiodus autem de Pandora:

Vulcanumque jubet terram perfundere lympha
Protinus, atque hominis cum voce infundere mentem.

B Jam artificiosum ignem, qui certa ratione **674** ac via feratur in generationem, Stoici naturam esse definiunt: ignis autem ac lucis nomine, Deum aut ejus Verbum allegorice Scriptura significat. Quid autem? non ipsemet Homerus, aquam abs terra separatam, planeque retectam aridam paraphrasi quadam explicat, dum ait de Tethyos Oceanique dissidio:

Namque ambos dudum tristis discordia lecto
Complexuque arcet?

Deo præterea summam rebus in omnibus potestatem Græcorum eruditissimi tribuunt. Epicharmus quidem (Pythagoreus autem is fuit) his versibus:

Nil potest Deum latere: fac ut id mente imbibas:
Ille nos per se intuetur: nec nihil solus potest.

C Lyricus vero, sic:

Deus potis est ex profunda
Nocte revocare purum diem:
Nigris dein tenebris
Diei nitidum condere hoc jubar.

Qui solus, inquit, illucescente die, noctem efficere potest, Deus is est. Et Aratus in *Phænomenis*, hæc habet,

Ab Jove principium, nullo qui tempore nobis
Prætereundus erit. Cujus late omnia numen
Compita, et omne forum, Pontique profunda tumentis,
Atque omnes portus implet: nemoque potenti
Auxilio caruisse queat.

Et rationem subjungit,

. . . *genus omnis ab illo* (creatione
[videlicet),
Quippe trahit,
. . . *qui blanda homines pietate fovendo,*
Læta ollis dat signa manu, populosque frequentes
Ultro operi accingit: certo namque ordine cœlum
Sideribus sparsit variis, annique coronam
Texuit, apta suis ut munera quæque notarent
Temporibus, lætoque genus sobolescere fetu

(54) *Ἀλλ' ὑμεῖς μέν. Iliad.* H, vers. 99. Menelaus paulo commotior ita Græcos alloquitur, τοὺς μὴ ἑτοίμως δεξαμένους τὴν τοῦ Ἕκτορος περὶ τῆς μονομαχίας πρόσκλησιν, ut legimus apud Justin. Martyr. in *Parænet.*, pag. 23. Quod Eustathius sic explicat, Ἀντὶ τοῦ, νεκρωθείητε, inquit, καὶ τοῦ μὲν ζωογόνου πνευματώδους θερμοῦ, στερηθείητε, γένοισθε δὲ ὕδωρ καὶ γῆ, ἃ δὴ ἐναπομένει τοῖς νεκροῖς σώμασι.

(55) *Ἦν κεῖνος.* Ita versus istos ex Clemente distinximus ac restituimus.

(56) *Προμηθέως.* Legendum Προμηθῆος, ut versus constet.

(57) Forte μὴ 'ξ.

(58) *Ἤδη γὰρ δηρόν.* Homerus *Iliad.* Ξ, v. 206.

(59) *Θεῷ δυνατόν.* Pindari fragmenta locum hunc repræsentant.

Quodque darent. Huic primæ omnes, huic ultimæ semper
Vota ferunt. Salve, o Genitor, quem suspicit orbis,

A *Χαῖρε, Πάτερ, μέγα θαῦμα, μέγ' ἀνθρώποισιν ὄνειαρ.*
Atque boni auctorem sentit.

Et ante Aratum Homerus, in clypeo illo quem Vulcanus elaborarat, mundi procreationem e Moysis exemplari describens, ait :

Καὶ πρὸ τούτου δὲ Ὅμηρος, ἐπὶ τῆς Ἡφαιστοτεύκτου ἀσπίδος, κοσμοποιῶν κατὰ Μωϋσέα·

675 *Fecerat hic terras, cælumque, salumque profundum,*
Astraque purpurea cælum quæ luce coronant.

Ἐν μὲν γαῖαν ἔτευξ', ἐν δ' οὐρανὸν, ἐν δὲ θάλασσαν, φησὶν,
Ἐν δὲ τὰ τείρεα πάντα, τά τ' οὐρανὸς ἐστεφάνωται.

Qui enim et poetarum, et oratorum vocibus Jupiter celebratur, is omnino Deum significat. Jam Democritus, ut id quoque dicam, paucos admodum homines lucem intueri ait, « qui manus ad eum tollant, quem nos Græci aerem nunc vocamus. Quippe fatur omnia Jupiter, omnia novit, dat idem aufertque omnia, omniumque rex est. » At Bœotius Pindarus, altiore quodam mysterio, Pythagoreus enim is erat,

Ὁ γὰρ διὰ τῶν ποιημάτων καὶ τῶν καταλογάδην συγγραμμάτων ᾀδόμενος Ζεὺς, τὴν ἔννοιαν ἐπὶ τὸν Θεὸν ἀναφέρει. Ἤδη δὲ, ὡς εἰπεῖν, ὑπ' αὐγὰς ὁ Δημόκριτος εἶναί τινας ὀλίγους γράφει τῶν ἀνθρώπων, « οἳ δὴ ἀνατείναντες τὰς χεῖρας ἐνταῦθα, οὗ B νῦν ἠέρα καλέομεν οἱ Ἕλληνες. Πάντα Ζεὺς μυθεῖται, καὶ πάντα οὗτος οἶδε, καὶ διδοῖ, καὶ ἀφαιρεῖται, καὶ βασιλεὺς οὗτος τῶν πάντων. » Μυστικώτερον δὲ ὁ μὲν Βοιώτιος Πίνδαρος, ἅτε Πυθαγόριος ὢν,

Virum, inquit, unum est ac deum genus.
Matre spiritum ambo hausimus ab una.

Ἓν ἀνδρῶν (60), *ἓν θεῶν γένος,*
Ἐκ μιᾶς δὲ ματρὸς πνέομεν ἄμφω.

Matris nomine materiam intelligit, unumque præterea horum molitorem omnium constituit, quem ipse parentem ἀριστοτέχναν, hoc est, optimum ac sapientissimum artificem nominat, qui pro sua quemque dignitate, ad ipsam quoque divinitatem provehat. Platonem enim prætereo, qui palam ac perspicue, in ea quam ad Erastum et Coriscum scribit epistola, Patrem ac Filium, nescio quo pacto, ex Hebraicis litteris palam ac manifeste aperit, ubi sic eos hortatur : « Dum juratis, inquit, non illiberali, ac studii sorore doctrina mutuo conjuncti, per Deum ipsum rerum omnium sive præsentium, sive futurarum præsidem, necnon præsidis etiam principiisque parentem Dominum juretis, quem quidem, si modo recte philosophabimini, cognoscetis. » Idem ea quam in *Timæo* habet concione, artificem illum Patrem appellat, his verbis : « Vos qui deorum satu orti estis, attendite, quorum operum ego parens effectorque sum. » Quare cum idem ita loquitur, circa universorum Regem omnia sunt, ac propter ipsum omnia : idem bonorum omnium principium est. At circa secundum ea quæ secundo, circa tertium ea quæ tertio ordine continetur, cuncta versantur : equidem ista nonnisi de sancta Triade accipio, et tertii quidem nomine Spiritum sanctum, secundi vero, Filium intelligo, per quem ex Patris voluntate facta sunt omnia. Præterea *Reipublicæ* decimo : Eris cujusdam Armenii filii meminit, genere Pamphyli, qui quidem est Zoroastres. Certe Zoroastres ipse ita de se scribit : « Hæc, inquit, scriptis mandavit Zoroastres, Armenii filius, Pamphylus genere : Cum in bello cecidissem, apud inferos abs diis hæc didici. » Hunc ergo Zoroastrem Plato, die ab

Τῆς ὕλης, παραδίδωσι· καὶ ἕνα τὸν τούτων δημιουργὸν τὸν ἀριστοτέχναν (61) πατέρα λέγει, τὸν καὶ τὰς προκοπὰς κατ' ἀξίαν εἰς θειότητα παρεσχημένον. Σιωπῶ γὰρ Πλάτωνα, ἃ ἄντικρυς οὗτος ἐν τῇ πρὸς Ἔραστον καὶ Κορίσκον ἐπιστολῇ φαίνεται Πατέρα καὶ Υἱὸν οὐκ οἶδ' ὅπως ἐκ τῶν Ἑβραϊκῶν φωνῶν ἐκφαίνων· παρακελευόμενος κατὰ λέξιν· « Ἐπομνύντας σπουδῇ τε ἅμα μὴ ἀμούσῳ, καὶ τῇ τῆς σπουδῆς C ἀδελφῇ παιδείᾳ, τὸν πάντων Θεὸν αἴτιον, καὶ τοῦ ἡγεμόνος καὶ αἰτίου Πατέρα Κύριον ἐπομνύντας, ὃν, ἐὰν ὀρθῶς φιλοσοφῆτε, εἴσεσθε. » Ἥ τε ἐν *Τιμαίῳ* δημηγορία, Πατέρα λέγει τὸν δημιουργὸν, λέγουσα ὧδέ πως· « Θεοὶ θεῶν, ὧν ἐγὼ Πατὴρ δημιουργός τε ἔργων. » Ὥστε καὶ ἐπὰν εἴπῃ, περὶ τὸν πάντων Βασιλέα πάντα ἐστὶ, κἀκείνου ἕνεκα τὰ πάντα, κἀκεῖνο αἴτιον τῶν καλῶν· δεύτερον δὲ πέρι τὰ δεύτερα, καὶ τρίτον πέρι τὰ τρίτα· οὐκ ἄλλως ἔγωγε ἐξακούω ἢ τὴν ἁγίαν Τριάδα μηνύεσθαι. Τρίτον μὲν γὰρ εἶναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα, τὸν δὲ Υἱὸν δεύτερον, δι' οὗ πάντα ἐγένετο κατὰ βούλησιν τοῦ Πατρός. Ὁ δὲ αὐτὸς ἐν τῷ δεκάτῳ τῆς *Πολιτείας*· Ἠρὸς τοῦ Ἀρμενίου, τὸ γένος Παμφύλου μέμνηται, ὅς ἐστι Ζωρόαστρις. Αὐτὸς γοῦν ὁ Ζωρόαστρις γράφει· « Τάδε συν- D έγραψε Ζωρόαστρις ὁ Ἀρμενίου, τὸ γένος Πάμφυλος, ἐν πολέμῳ τελευτήσας, ὅσα ἐν ᾅδῃ γενόμενος ἐδάην παρὰ θεῶν. » Τὸν δὴ Ζωρόαστριν τοῦτον ὁ Πλάτων, δωδεκαταῖον ἐπὶ τῇ πυρᾷ κείμενον, ἀναβιῶναι λέγει. Τάχα μὲν οὐ τὴν ἀνάστασιν, ἀλλ' ἐκεῖνα αἰνίσσεται, ὡς διὰ τῶν δώδεκα ζωδίων ἡ ὁδὸς ταῖς ψυχαῖς γίνεται εἰς τὴν ἀνάληψιν. Αὐτὸς δὲ καὶ εἰς τὴν γένεσίν φησι τὴν αὐτὴν γίνεσθαι κάθοδον. Ταῦτα ὑποληπτέον καὶ τὰ τοῦ Ἡρακλέος ἆθλα λέγεσθαι ιβ', μεθ' ἃ τῆς ἀπαλλαγῆς παντὸς τοῦ κόσμου τοῦδε τυγχάνει ἡ ψυχή.

(60) *Ἓν ἀνδρῶν*. Theodor. Canterus lib. II *Variar. lection.*, cap. 11, hos Pindari versus illustrat.

(61) *Ἀριστοτέχναν πατέρα*. Canterus ibid. Plutarchi loca profert, ubi ex Pindaro id nominis Deo tribuitur. Pindari versus idem ex Dionis Chrysostomi *Olympico*, hunc in modum refert :

Δωδωναῖε μεγασθενὲς,
Ἀριστότεχνα πάτερ.

Licet ibi nominatim Pindarus non appelletur.

Οὐ παραπέμπομαι καὶ τὸν Ἐμπεδοκλέα. Ὁ φυσικὸς οὗτος τῆς τῶν πάντων ἀναλήψεως μέμνηται, ὡς ἐσομένης ποτὲ εἰς τὴν τοῦ πυρὸς οὐσίαν μεταβολῆς. Σαφέστατα δ' Ἡράκλειτος ὁ Ἐφέσιος ταύτης ἐστὶ τῆς δόξης, τὸν μέν τινα κόσμον ἀΐδιον εἶναι δοκιμάσας, τὸν δέ τινα φθειρόμενον, τὸν κατὰ τὴν διακόσμησιν, εἰδὼς οὐχ ἕτερον ὄντα ἐκείνου πως ἔχοντος. Ἀλλ' ὅτι μὲν ἀΐδιον τὸν ἐξ ἁπάσης τῆς οὐσίας ἀϊδίως ποιὸν κόσμον, ἤδη φανερὸν ποιεῖ, λέγων οὕτω· « Κόσμον τὸν αὐτὸν πάντων οὔτε τις θεῶν οὔτε ἀνθρώπων ἐποίησεν, ἀλλ' ἦν ἀεὶ, καὶ ἔστι, καὶ ἔσται, πῦρ ἀείζωον, ἁπτόμενον μέτρῳ (62), καὶ ἀποσβεννύμενον μέτρῳ. » Ὅτι δὲ καὶ γεννητὸν, καὶ φθαρτὸν αὐτὸν εἶναι ἐδογμάτιζε, μηνύει τὰ ἐπιφερόμενα· « Πυρὸς τροπαὶ, πρῶτον θάλασσα, θαλάσσης δὲ τὸ μὲν ἥμισυ γῆ, τὸ δὲ ἥμισυ πρηστήρ. » Δυνάμει γὰρ λέγει, ὅτι τὸ πῦρ ὑπὸ τοῦ διοικοῦντος Λόγου καὶ Θεοῦ τὰ σύμπαντα δι' ἀέρος τρέπεται εἰς ὑγρὸν, τὸ ὡς σπέρμα τῆς διακοσμήσεως, ὃ καλεῖ θάλασσαν· ἐκ δὲ τούτου αὖθις γίνεται οὐρανὸς καὶ γῆ, καὶ τὰ ἐμπεριεχόμενα. Ὅπως δὲ πάλιν ἀναλαμβάνεται καὶ ἐκπυροῦται, σαφῶς διὰ τούτων δηλοῖ· « Θάλασσα διαχέεται, καὶ μετρέεται εἰς τὸν αὐτὸν λόγον, ὁκοῖος πρόσθεν ἦν ἢ γενέσθαι (63). » Ὁμοίως καὶ περὶ τῶν ἄλλων στοιχείων τὰ αὐτά. Παραπλήσια τούτῳ καὶ οἱ ἐλλογιμώτατοι τῶν Στωϊκῶν δογματίζουσι, περί τε ἐκπυρώσεως διαλαμβάνοντες, καὶ κόσμου διοικήσεως, καὶ τοῦ ἰδίως ποιοῦ κόσμου τε καὶ ἀνθρώπου, καὶ τῆς τῶν ἡμετέρων ψυχῶν ἐπιδιαμονῆς. Πάλιν τε αὖ ὁ Πλάτων ἐν μὲν τῷ ἑβδόμῳ τῆς *Πολιτείας*, τὴν ἐνταῦθα ἡμέραν νυκτερινὴν ἡμέραν κέκληκε, διὰ τοὺς κοσμοκράτορας, οἶμαι, τοῦ σκότους τούτου· ὕπνον δὲ καὶ θάνατον τὴν εἰς σῶμα ὁδὸν τῆς ψυχῆς, κατὰ ταὐτὰ τῷ Ἡρακλείτῳ. Καὶ μή τι τοῦτο ἐπὶ τοῦ Σωτῆρος προεθέσπιζε τὸ Πνεῦμα, διὰ τοῦ Δαβὶδ λέγον· « Ἐγὼ ἐκοιμήθην, καὶ ὕπνωσα· ἐξηγέρθην, ὅτι Κύριος ἀντιλήψεταί μου· » οὐ γὰρ τὴν ἀνάστασιν μόνον τοῦ Σωτῆρος Χριστοῦ ἐξ ὕπνου ἔγερσιν, ἀλλὰ καὶ τὴν εἰς σάρκα κάθοδον τοῦ Κυρίου, ὕπνον ἀλληγορεῖ. Αὐτίκα ὁ αὐτὸς Σωτὴρ παρεγγυᾷ, Γρηγορεῖτε· οἷον, Μελετᾶτε ζῆν, καὶ χωρίζειν τὴν ψυχὴν τοῦ σώματος πειρᾶσθε. Τήν τε Κυριακὴν ἡμέραν ἐν τῷ δεκάτῳ τῆς *Πολιτείας* ὁ Πλάτων διὰ τούτων καταμαντεύεται· « Ἐπειδὴ δὲ τοῖς (64) ἐν τῷ λειμῶνι ἑκάστοις ἑπτὰ ἡμέραι γένοιντο, ἀναστάντας ἐντεῦθεν δεῖ τῇ ὀγδόῃ πορεύεσθαι, καὶ ἀφικνεῖσθαι τεταρταίους. » Λειμῶνα μὲν οὖν ἀκουστέον τὴν ἀπλανῆ σφαῖραν, ὡς ἥμερον χωρίον, καὶ προσηνὲς, καὶ τῶν ὁσίων χῶρον· ἑπτὰ δὲ ἡμέρας, ἑκάστην κίνησιν τῶν ἑπτὰ, καὶ πᾶσαν τὴν ἐργαστικὴν τέχνην, εἰς τέλος ἀναπαύσεως σπεύδουσαν. Ἡ δὲ μετὰ τοὺς πλανωμένους πορεία ἐπὶ τὸν οὐρανὸν ἄγει, τουτέστι τὴν ὀγδόην κίνησίν τε καὶ ἡμέραν. Τεταρταίους δὲ τὰς ψυχὰς ἀπιέναι λέγει, δηλῶν τὴν διὰ τῶν τεσσάρων στοιχείων πορείαν. Ἀλλὰ καὶ τὴν ἑβδό-

A interitu duodecimo, jam rogo impositum revixisse memorat. **676** Quibus forte non resurrectionem, sed alterum illud subobscure significat, animos, cum recipiuntur in cœlum, per signa zodiaci duodecim viam inire, per quæ similiter eosdem ait, cum hic generatio fit, descendere solitos. Nec aliter accipiendum est, duodecim Herculem certamina confecisse, quibus exhaustis, ab universi hujus mundi angustiis animus liberetur. Nec mihi prætereundus Empedocles. Physicus enim ille sic rerum omnium instaurationis meminit, ut ignis in naturam cuncta olim mutatum iri pronuntiet. Qua in eadem opinione Heraclitus Ephesius manifeste versatur. Is enim mundum unum quemdam sempiternum esse statuit, caducum alterum ac pereuntem agnoscit, B at externa specie tenus, quique alius non sit a priore, certa quadam et propria ratione spectato. Nam quod sempiternum illum agnosceret, qui ex universa rerum natura constans, sibi perpetuo similis maneat, diserte profitetur his verbis : « Mundum eumdem, inquit, rerum universitatem complexum, deorum hominumve nemo condidit ; sed fuit idem, est, eritque semper, ignis quidam perpetuo vivens, quique vicissim et accenditur modice, et modice restinguitur. » Quod autem illum ipsum et genitum, et corruptioni obnoxium esse tradiderit, ex sequentibus intelligas : « Sunt enim, inquit, ignis conversiones istæ, ut primum ex igni fiat mare, tum pars maris dimidia in terram, dimidia C in vaporem igneum abeat. » Nam quod eas conversiones potestate fieri vult, ab eo cujus vi cuncta reguntur Verbo atque Deo, ignem per aerem in humidum converti significat, quod ab eo mare vocatur, exterioris hujus ornatus quoddam quasi semen, ex quo deinde cœlum ac terra, quæque amborum sinu continentur, exsistant. Quemadmodum vero idem sibi reddatur, ac rursus ignescat, plane aperit, dum ita subjungit : « Mare, inquit, eodem prorsus modo, eodemque mensionis genere diffunditur, quo priusquam terra fieret. » Quod ipsum de aliis similiter elementis intellige. Huic affinia docentur a Stoicorum eruditissimis, cum ab iis, de conflagratione, de gubernatione mundi, de eo, qui talis proprie sit, mundo et homine, deque animorum nostrorum permansione disputatur. Rursus D Plato ipse, *Reipublicæ* septimo, nostrum hunc diem, nocturnum, ob mundi principes, opinor, tenebrarum harum ; somnum vero atque mortem, animi descensum in corpus vocavit, Heraclitum secutus. Annon id Spiritus de Servatore nostro Davidis ore prædixit, his verbis : **677** « Ego dormivi, et soporatus sum ; exsurrexi, quoniam Dominus suscipiet me [1]. » Nec enim solam Christi Servatoris resurre-

[1] Psal. III, 6.

(62) Ἀπτόμενον μέτρῳ, etc. Hinc Clementem emendes licet, apud quem vitiose admodum legitur, ἀπτόμενον μέτρα, καὶ ἀποσβεννύμενον μέτρα, quæ simili vitio reddidit interpr. *mensuras accendens, et exstinguens mensuras.*

(63) Clem. add. γῆ.

(64) *Ἐπειδὴ δὲ τοῖς.* Plato, lib. x *De repub.* pag. 519 E.

ctionem, a somno excitationem, sed etiam Domini in carnem descensum allegorice somnum appellat. Atque adeo Servator ipse nos ut vigilemus admonet, hoc est, ut de vita recte instituenda serio cogitemus, animumque nostrum a corporis complexu abstrahere conemur. Porro diem etiam Dominicum, *Reipub.* decimo, his verbis vaticinatur Plato, « Postquam eo in prato singuli dies septem constiterint, octavo demum inde proficisci oportet, eoque quatridui itinere pervenire. » Equidem pratum illud, sphæram stabilem et immotam accipio, qui locus est suavis admodum et placidus, sanctorumque sedes : at illo dierum septenario, singulos septem planetarum motus, atque omnem efficiendi artem intelligo, quæ ad requietis finem contendit ac properat. Quod autem post errantes illos orbes iter suscipitur, recta perducit in cœlum, is enim octavus est motus atque dies. Denique animos quatriduo proficisci dum ait, iter illud, quod per quatuor elementa conficitur, declarat. Septimum quoque diem sacrum esse, non Hebræi modo, verum etiam Græci agnoscunt, cujus conversione animantium omnium atque plantarum universitas continetur. Quode Hesiodus ita cecinit,

A μην ἱερὰν οὐ μόνον οἱ Ἑβραῖοι, ἀλλὰ καὶ οἱ Ἕλληνες ἴσασι, καθ' ἣν ὁ πᾶς κόσμος κυκλεῖται τῶν ζωογονουμένων καὶ φυομένων ἁπάντων. Ἡσίοδος μὲν οὖν οὕτω περὶ αὐτῆς λέγει·

Lunæ prima dies, tum quarta et septima, sacra est.
Idemque :
Septima jamque dies, læti lux candida solis.
Et Homerus :
Septima sacra dies reserato illuxerat orbi.
Et:
Septima sacra fuit.
Et rursus :
Septima lux aderat, qua cuncta exacta fuere.
Atque iterum :
Septima ubi orta dies, Acherontis liquimus undas.
Quibus accinit Callimachus poeta,
Septima jamque dies, qua cuncta exacta, rubebat.
Itemque,
Omine læta dies est septima, septima rerum.
678 Et :
Ortus, et eximias inter perfecta coruscat.
Et:
Omnia sidereo septena videntur in orbe,
Motibus et propriis certos volvuntur in annos.

Πρῶτον ἔνη, τετράς τε καὶ ἑβδόμὴ, ἱερὸν ἦμαρ.
Καὶ πάλιν·
B *Ἑβδομάτη δ' αὖθις λαμπρὸν φάος ἠελίοιο.*
Καὶ Ὅμηρος·
Ἑβδομάτη δ' ἤπειτα κατήλυθεν, ἱερὸν ἦμαρ.
Καί·
Ἑβδόμη ἦν ἱερή.
Καὶ πάλιν·
Ἕβδομον ἦμαρ ἔην, καὶ τῷ τετέλεστο ἅπαντα.
Καὶ αὖθις·
Ἑβδομάτη δή οἱ λίπομεν ῥόον ἐξ Ἀχέροντος.
Ναὶ μὴν καὶ Καλλίμαχος (65) ὁ ποιητὴς γράφει·
Ἑβδομάτη δὲ ἔην, καὶ οἱ ἐτέτυκτο ἅπαντα
Καὶ πάλιν·
Ἑβδόμη εἰν ἀγαθοῖς, καὶ ἑβδόμη ἐστὶ γενέθλη.
Καί·
Ἑβδόμη ἐν πρώτοισι, καὶ ἑβδόμη ἐστὶ τελεία.
C Καί·
Ἑπτὰ δὲ πάντα τέτυκτο ἐν οὐρανῷ ἀστερόεντι,
Ἐν κύκλοισι φανέντ' ἐπιτελλομένοις ἐνιαυτοῖς.

Quam diem, uti sanctiorem, ipsæ quoque Solonis elegiæ mirum in modum prædicant. Quid præterea? Nonne sacris litteris congruenter, ubi hæc improborum vox est : « Tollamus justum a nobis, quoniam molestus nobis est[1]; » Plato salutarem Christi dispensationem tantum non prænuntians, ita loquitur secundo *De republica* : « Justo, inquit, illi, qui sic animo comparatus erit, verbera imponentur, injicientur vincula, oculi eruentur. Idem postremo hæc omnia perpessus, agetur in crucem. » Socraticus etiam Antisthenes illam prophetæ vocem : « Cui me assimilavistis? dicit Dominus[2], » paraphrasi quadam explicans, Deum nemini similem esse ait,

Ἀλλὰ καὶ αἱ Σόλωνος *Ἐλεγεῖαι* (66) σφόδρα τὴν ἑβδομάδα ἐκθειάζουσι. Τὰ δὲ οὐχὶ παραπλήσια τῇ λεγούσῃ Γραφῇ; « Ἄρωμεν ἀφ' ἡμῶν τὸν δίκαιον, ὅτι δύσχρηστος ἡμῖν ἐστιν. » Ὁ Πλάτων, μονονουχὶ προφητεύων τὴν σωτήριον οἰκονομίαν, ἐν τῷ δευτέρῳ τῆς *Πολιτείας* οὕτω φησίν· « Οὕτω δὲ διακείμενος δίκαιος, μαστιγώσεται, δεδήσεται, ἐκκοπήσεται τὼ ὀφθαλμὼ, τελευτῶν πάντα κακὰ παθὼν, ἀνασκινδυλευθήσεται. » Ὅ τε Σωκρατικὸς Ἀντισθένης, παραφράζων τὴν προφητικὴν ἐκείνην γραφήν· « Τίνι με ὡμοιώσατε; λέγει Κύριος, » Θεὸν οὐδενὶ ἐοικέναι φησί· διόπερ αὐτὸν οὐδεὶς ἐκμαθεῖν ἐξ εἰκόνος δύναται. Τὰ δὲ ὅμοια καὶ D Ξενοφῶν (67) ὁ Ἀθηναῖος κατὰ λέξιν λέγει· « Ὁ γοῦν

[1] Sap. II, 12. [2] Isa. XL, 25.

(65) *Καλλίμαχος*. Supra, Lino tribuebatur hic versus.

(66) *Σόλωνος* Ἐλεγεῖαι. Adi eumdem Clementem lib. VI, pag. 494, ubi, septenarii numeri mysteria uberius persequens, de Solone sic loquitur : Τάς τε τῶν ἡλιακῶν μεταβολὰς, κατὰ ἑβδομάδα γίγνεσθαι, Σόλωνος αἱ Ἐλεγεῖαι δηλοῦσιν, ὧδέ πως :
Παῖς μὲν ἄνηβος ἐὼν ἔτι νήπιος, ἕρκος ὀδόντων
Φύσας, ἐκβάλλει πρῶτον ἐν ἕπτ' ἔτεσιν·
Τοὺς δ' ἑτέρους, ὅτε δὴ τελέσῃ θεὸς ἕπτ' ἐνιαυτούς,
Ἥβης ἐκφαίνει σπέρματα γινομένης, etc.

(67) *Ξενοφῶν*. Hæc totidem verbis apud Xenophontem non reperio. Est tamen *Memorabil.* IV, pag. 802, locus huic admodum affinis : Ὁ τὸν ὅλον κόσμον, inquit, συντάττων τε, καὶ συνέχων . . . οὗτος τὰ μέγιστα μὲν πράττων ὁρᾶται, τόδε δὲ οἰκονομῶν, ἀόρατος ἡμῖν ἐστιν. Ἐννόει δὲ, ὅτι καὶ ὁ πᾶσι φανερὸς δοκῶν εἶναι ἥλιος, οὐκ ἐπιτρέπει τοῖς ἀνθρώποις ἑαυτὸν ἀκριβῶς ὁρᾷν· ἀλλ' ἐάν τις αὐτὸν ἀναιδῶς ἐγχειρῇ θεᾶσθαι, τὴν ὄψιν ἀφαιρεῖται. Tum de fulmine, ventis, animo, quæ per sese videri cum nequeant, admirabiles tamen effectus virium suarum indices ac testes relinquunt.

680 inquit Amphion Antiopæ. Sophocles vero A plane ac diserte :

Ejus parenti namque nupsit Juppiter,
Non flavus auro, non olor pluma nitens,
Qualis puellæ junctus est Pleuroniæ,
Matremque fecit: ast homo plane integer.

Quibus deinceps hæc attexit :

Notis volucrem postibus gressum intulit
Adulter.

Tum adhuc apertius impotentem fabulosi Jovis libidinem exponens, ita prosequitur:

Non dextra lympham, non cibum lingua attigit :
At pectus acri saucius morsu, torum
Init, atque Veneri nocte se tota dedit.

Verum ista theatrorum insaniæ reserventur. Heraclitus quidem perspicue homines ait, seu prius, B seu postquam audierint, in commodæ rationis semper ignoratione versari. Et lyricus Melanippides ita cecinit :

Audi me, o Pater, stupor mortalium,
Qui semper viventem animum regis.

Et magnus ille Parmenides, ut ait Plato in *Sophista*, de Deo hunc in modum scribit:

Nec satus est unquam, nec morti obnoxius ulli ;
Integer, unigena, inconcussus, nescius ortus.

Imo etiam Hesiodus :

Te regem ac dominum immortalis turba fatetur,
Non alius tecum imperio contendere possit.

Quin et ipsa quoque tragœdia, ab idolorum cultu C abducens, in cœlum oculos tollere nos docet. Sophocles enim, ut refert Hecatæus historicus, in eo quem *De Abramo et Ægyptiis* conscripsit libro, hæc palam vociferatur e scena,

Unus profecto est, unus hic tantum Deus,
Qui cœlum et amplas condidit terræ plagas,
Cærulea ponti terga, et infrenes notos.
At nos miselli, pectore errantes vago,
Calamitatum finximus solatia,
Formas deorum saxeas aut æreas,
Aurove ductas fusili, aut eburneas.
His dum immolamus, dum statо augustos die
681 *Reddimus honores, esse nos remur pios.*

Quo eodem ex loco Euripides,

Vides sublime fusum immoderatum æthera,
Qui tenero terram circumjectu amplectitur ?
Hunc summum habeto divum, hunc perhibeto Jovem. D

Idem in dramate quem *Pirithoum* inscribit :

Te, qui te ipso es, quique ætherio
Rerum omne genus turbine versas :
Quem clara dies, quem turbida nox,

A Ἀμφίων λέγει τῇ Ἀντιόπῃ. Ὁ Σοφοκλῆς δὲ εὐθαῤῥημόνως γράφει·

Τὴν τοῦδε γάρ τοι Ζεὺς ἔγημε μητέρα,
Οὐ χρυσόμορφος, οὐδ' ἐπημφιεσμένος
Πτίλον κύκνειον, ὡς κόρην Πλευρωνίαν
Ὑπημβρύωσεν, ἀλλ' ὁλοσχερὴς ἀνήρ.

Εἶτα ὑπελθὼν καὶ δὴ ἐπήγαγε·

Ταχὺς δὲ βαθμοῖς μοιχικοῖς ἐπεστάθη (75)
Ὁ μοιχός.

Ἐφ' οἷς ἔτι φανερώτερον τὴν ἀκρασίαν τοῦ μυθοποιουμένου Διὸς ὧδέ πως ἐκδιηγεῖται·

Ὁ δ' οὔτε δαιτὸς, οὔτε χέρνιβος θιγὼν,
Πρὸς λέκτρον ᾔει καρδίαν ὠδαγμένος,
Ὅλην δ' ἐκείνην εὐφρόνην ἐθόρνυτο (76).

Ταυτὶ μὲν οὖν παρείσθω ταῖς τῶν θεάτρων ἀνοίαις.
B Ἄντικρυς δὲ ὁ μὲν Ἡράκλειτος· « Τοῦ λόγου τοῦ δέοντος ἀεὶ, φησὶν, ἀξύνετοι γίγνονται ἄνθρωποι, καὶ πρόσθεν ἢ ἀκοῦσαι, καὶ ἀκούσαντες τὸ πρῶτον. » Ὁ μελοποιὸς δὲ Μελανιππίδης ᾄδων φησί·

Κλῦθί μοι, ὦ Πάτερ, θαῦμα βροτῶν,
Τᾶς ἀειζώου ψυχᾶς μεδέων.

Παρμενίδης τε ὁ μέγας, ὥς φησιν ἐν *Σοφιστῇ* Πλάτων, ὧδέ πως περὶ τοῦ Θείου γράφει

Πολλὰ μάλ' ὡς ἀγέννητον ἐὸν καὶ ἀνώλεθρον, ἐστὶ
Μοῦνον, μουνογενές δὲ, καὶ ἀτρεμὲς, ἠδ' ἀγένητον.

Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἡσίοδος·

Αὐτὸς γὰρ πάντων, φησὶ, *βασιλεὺς καὶ κοίρανός ἐστιν*
Ἀθανάτων, σέο δ' οὔ τις ἐρήρισται κράτος ἄλλος.

C Ναὶ μὴν καὶ ἡ τραγῳδία, ἀπὸ τῶν εἰδώλων ἀποσπῶσα, εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβλέπειν διδάσκει. Ὁ μὲν γὰρ Σοφοκλῆς, ὥς φησιν Ἑκαταῖος, ὁ τὰς ἱστορίας συνταξάμενος, ἐν τῷ *Κατὰ Ἄβραμον καὶ τοὺς Αἰγυπτίους*, ἄντικρυς ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἐκβοᾷ·

Εἷς ταῖς (77) *ἀληθείαισιν, εἷς ἐστι Θεὸς,*
Ὃς οὐρανόν τέτευχε καὶ γαῖαν μακρὴν,
Πόντου τε χαροπὸν οἶδμα, καὶ ἀνέμων βίας.
Θνητοὶ δὲ πολλοὶ καρδίαν (78) *πλανώμενοι,*
Ἱδρυσάμεσθα πημάτων παραψυχὴν,
Θεῶν ἀγάλματ' ἐκ λίθων ἢ χαλκέων (79),
Ἢ χρυσοτεύκτων, ἢ ἐλεφαντίνων τύπους.
Θυσίας τε τούτοις, καὶ καλὰς πανηγύρεις
Στέφοντες (80), *οὕτως εὐσεβεῖν νομίζομεν.*

Εὐριπίδης δὲ ἐπὶ τῆς αὐτῆς σκηνῆς τραγῳδῶν,

Ὁρᾷς, φησὶ, *τὸν ὑψοῦ τόνδ' ἄπειρον αἰθέρα,*
Καὶ γῆν πέριξ ἔχονθ' ὑγραῖς ἐν ἀγκάλαις ;
D *Τοῦτον νόμιζε Ζῆνα, τόνδ' ἡγοῦ Θεόν.*

Ἔν τε τῷ *Πειρίθῳ* δράματι ὁ αὐτὸς καὶ τάδε τραγῳδεῖ·

Σὲ, τὸν αὐτοφυῆ, σὲ, τὸν αἰθερίῳ
Ῥόμβῳ (81) *πάντων φύσιν ἐμπλέξανθ',*
Ὃν πέρι μὲν φῶς, πέρι δ' ὀρφναία

(75) *Μοιχικοῖς ἐπεστάθη*. Clemens, νυμφικοῖς ἐπεσχάλη.

(76) *Ἐθόρνυτο*. Clemens, ἐθρύπτετο, honestiore vocabulo.

(77) *Εἷς ταῖς*. Idem locus habetur apud Justin. Martyr. in *Parænetico*, pag. 13, fine; apud Clementem in *Protrept.*, p. 56 edit. Græco-Lat.; apud Theodoretum lib. VII *De cur. Græc. affect.*, p. 109.

(78) *Πολλοὶ καρδίαν*. Clemens in *Protrept.* et Theodoret., πουλυκερδίᾳ, quod mendosum est. Lege πολλὸν καρδίαν, ut est apud eumdem Clement. hoc v *Stromat.*

(79) *Ἐκ λίθων, ἢ χαλκέων*. Justinus, λίθων τε καὶ ξύλων. Elige; sed emenda Clementem in *Protrept.*, ubi mendosissime legitur, ἐκ λιθίνων, ἢ ξύλων, ἢ χαλκέων.

(80) *Στέφοντες*. Justinus, τεύχοντες. Clemens in *Protrept.*, νέμοντες. Perinde est.

(81) *Ῥόμβῳ*. Vera lectio. Clemens enim mendose, ὄμβρῳ.

Νὺξ αἰολόχρως, ἄκριτός τ' ἄστρων
Ὄχλος ἐνδελεχῶς ἀμφιχορεύει.

Ἐνταῦθα γὰρ τὸν μὲν αὐτοφυῆ, τὸν δημιουργὸν νοῦν εἴρηκε· τὰ δ' ἑξῆς ἐπὶ τοῦ κόσμου τάσσεται, ἐν ᾧ καὶ αἱ ἐναντιότητες φωτός τε καὶ σκότους. Ὅ τε Εὐφορίωνος (82) Αἰσχύλος, ἐπὶ τοῦ Θεοῦ σεμνῶς σφόδρα φησί·

Ζεύς ἐστιν αἰθήρ, Ζεὺς δὲ γῆ, Ζεὺς δ' οὐρανός,
Ζεύς τοι τὰ πάντα, χὤτι τῶνδ' ὑπέρτερον.

Οἶδα ἐγὼ καὶ Πλάτωνα προσμαρτυροῦντα Ἡρακλείτῳ γράφοντι· « Ἓν τὸ σοφὸν, μοῦνον λέγεσθαι οὐκ ἐθέλει, καὶ ἐθέλει Ζηνὸς ὄνομα· » καὶ πάλιν· « Νόμος καὶ βουλῇ πείθεσθαι ἑνός. » Κἂν τὸ ῥητὸν ἐκεῖνο ἀναγαγεῖν ἐθέλῃς· « Ὁ ἔχων ὦτα ἀκούειν, ἀκουέτω, » εὕροις ἂν ὧδε ἐμφαινόμενον πρὸς τοῦ B Ἐφεσίου· « Ἀξύνετοι ἀκούσαντες κωφοῖσιν ἐοίκασι· φάτις αὐτοῖσι μαρτυρεῖ παρεόντας ἀπεῖναι. » Ἀλλ' ἄντικρυς μίαν ἀρχὴν καὶ παρ' Ἑλλήνων ἀκοῦσαι ποθεῖς, Τίμαιος ὁ Λοκρὸς ἐν τῷ *Φυσικῷ* συγγράμματι, κατὰ λέξιν ὧδέ μοι μαρτυρήσει· « Μία ἀρχὰ (83) πάντων ἐστὶν ἀγέννητος· εἰ γὰρ ἐγένετο, οὐκ ἂν ἦν ἔτι ἀρχὰ, ἀλλ' ἐκείνα, ἐξ ἧς ἁ ἀρχὰ ἐγένετο. » Ἐῤῥύει γὰρ ἐκεῖθεν ἡ δόξα ἡ ἀληθινή· « Ἄκουε, φησὶν, Ἰσραὴλ, Κύριος ὁ Θεός σου εἷς ἐστι, καὶ αὐτῷ μόνῳ λατρεύσεις. »

A *Et multicolor; quemque astrorum*
Vis, non uno lumine fulgens,
Circum assiduo volvitur orbe.

Hic enim ex sese ortum, artificem intellectum vocavit. Quæ sequuntur, ad mundum pertinent, in quo lucis etiam est tenebrarumque conflictus. Similiter Æschylus Euphorionis filius, ita de Deo, sane quam graviter:

Æther, solumque est, atque cœlum Juppiter,
Cuncta simul idem est, majus et si quid super.

Platonem quoque novi sentire cum Heraclito, hunc in modum scribente: « Quod unum sapiens est, solum tamen dici non vult, idemque Jovis nomen amat; » atque iterum: « Lex est, inquit, hujus unius parere consilio. » Quod si altiore sensu dictum illud accipere volueris: « Qui habet aures audiendi, audiat [1], » sic ab Ephesio illustratum invenies: « Qui quod audiunt, intelligentia non assequuntur, surdis illi similes sunt: in quos tritum illud conveniat, præsentes abesse. » Num vero Græcorum etiam ex ore principium unum audire gestis? Testem dabo Timæum Locrum, qui libro *De natura* sic ad verbum loquitur: Unum omnium principium est, quod ortu caret; nam si aliunde ortum esset, principium jam non esset, sed illud potius, unde ortum haberet. Quæ opinio, sane vera, ex dicto illo profecta est: « Audi, inquit, Israel, Dominus Deus tuus unus est, eique soli servies [2]. »

Οὗτος ἰδοὺ πάντεσσι σαφής, ἀπλάνητος, ὑπάρχει,

ὥς φησιν ἡ Σιβύλλα. Ξενοκράτης τε ὁ Καρχηδόνιος, C τὸν μὲν ὕπατον Δία, τὸν δὲ νέατον καλῶν, ἔμφασιν Πατρὸς ἀπολείπει καὶ Υἱοῦ. Καὶ τὸ παραδοξότατον, γινώσκειν (84) φαίνεται τὸ Θεῖον ὁ ἀνθρωποπαθεῖς εἰσάγων τοὺς θεούς· ὃν οὐδ' οὕτως αἰδεῖται Ἐπίκουρος. Φησὶ γάρ·

Omnibus ecce patet, nulloque errore vagatur,

ut Sibylla cecinit. Xenocrates etiam Carthaginiensis, qui summum Jovem unum appellat, infimum alterum, Patris nonnullam dat ac Filii significationem. Quodque præter omnem opinionem est, Homerus **682** ipse Numen agnoscere videtur, qui deos introducit humano more sensuque commotos, quem tamen ne sic quidem reveretur Epicurus. Est enim Homeri quod sequitur:

Τίπτε με (85), Πηλέος υἱὲ, ποσὶν ταχέεσσι διώκεις,
Αὐτὸς θνητὸς ἐὼν θεὸν ἄμβροτον; οὐδέ νύ πώ με
Ἔγνως, ὡς θεός εἰμι.

Οὐχ ἁλωτὸν γὰρ εἶναι θνητῷ, οὐδὲ καταληπτὸν τὸ Θεῖον, οὔτε ποσὶν, οὔτε χερσὶν, οὔτε ὀφθαλμοῖς, οὔθ' ὅλως τῷ σώματι, δεδήλωκε. « Τίνι ὡμοιώσατε Κύριον; ἢ τίνι ὁμοιώματι ὡμοιώσατε αὐτόν; » φησὶν ἡ D Γραφή. « Μὴ εἰκόνα ἐποίησε τέκτων, ἢ χρυσοχόος, χωνεύσας χρυσίον, περιεχρύσωσεν αὐτόν; » καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. Ὅ τε κωμικὸς Ἐπίχαρμος σαφῶς περὶ τοῦ Λόγου ἐν τῇ *Πολιτείᾳ* λέγει ὧδέ πως·

Quid me immortalem porro, mortalis Achilles,
Præcipiti cursu insequeris? mea numina nondum
Scilicet agnosti.

Quo quidem Numen ejusmodi esse declarat, quod nec pedibus, nec manibus, nec oculis, nec toto corpore, mortalis quisquam assequi capereque possit. « Cui similem fecistis Dominum? aut cui imagini assimilavistis eum? » inquit Scriptura [3]. « Numquid sculptile conflavit faber, aut aurifex auro fuso inauravit eum? » et quæ sequuntur. Et Epicharmus comicus in *Republica*, sic de Logo perspicue:

[1] Matth. XI, 15. [2] Deut. VI, 4. [3] Isa. IV, 18.

(82) *Εὐφορίωνος*. Recte. Fuit enim, ut constat, Euphorionis filius Æschylus. Tolle ergo mendum ex Clemente, apud quem leges, ὅ τε Εὐφορίων, ὅ τε Αἰσχύλος.

(83) *Μία ἀρχά*. Plato in *Phædro*, pag. 344, eod. genio: Ἀρχὴ δὲ, inquit, ἀγένητον. Ἐξ ἀρχῆς γὰρ ἀνάγκη πᾶν τὸ γιγνόμενον γίγνεσθαι, αὐτὴν δὲ μηδ' ἐξ ἑνός. Εἰ γὰρ ἔκ του ἀρχὴ γίγνοιτο, οὐκ ἂν ἐξ ἀρχῆς γίγνοιτο. Forte, οὐκ ἂν ἀρχὴ γίγνοιτο, ut *Timæus* hic, οὐκ ἂν ἦν ἔτι ἀρχά. Atque ita Tullius reddidit, *Tuscul.* II: *Nec enim esset id principium, quod gignebatur aliunde.* Vulgata tamen lectio defendi potest. Ἐπειδὴ δὲ ἀγένητόν ἐστι, καὶ ἀδιάφθορον αὐτὸ ἀνάγκη εἶναι, etc.

(84) *Γινώσκειν*. Clemens Ὅμηρος γινώσκειν.

(85) *Τίπτε με*. *Iliad.* X, v 9. Apollo insequentem Achillem compellat.

Humana vita ratione ac numero prorsus indiget;
Numero ac ratione vivimus; ambo nos fovent.

Tum ita diserte :

Ratio mortales regit, moresque servat.

Deinde :

Si est in homine ratiocinatio, est et divina ratio.
Ratio homini innata est, ad casus vitæ varios.
Ratio divina artes cuique moderatur suas :
Omnibus per se aperit, quid magis cuique conferat.
Haud enim artem ullam homo reperit, Deus hanc unus parit.
Ratio nimirum hominis, ratione ex divina sata est.

Porro cum Isaiæ voce hæc Spiritus inclamet : « Quo mibi multitudinem victimarum vestrarum? dicit Dominus : plenus sum holocaustis; adipem agnorum, et sanguinem taurorum nolo [1]. » Idemque subjungat paulo post : « Lavamini, mundi estote, auferte nequitias ex animabus vestris [2]. » Tum in eamdem sententiam Menander comicus totidem verbis ita scribit:

Si quis, quod hædi vel bovis, mi Pamphile,
683 *Cruentet aras sanguine, aut aliud deis*
Quodcunque mactet ; sive quod docta manus
Laborat arte, purpura ardenti micans,
Aurove textum pallium, aut candens ebur,
Viridem aut smaragdum, muta qua moles sinit,
Animantes mutans, offerat ; Numen sibi
Credat secundum : mentis hic nimium levis,
Heu! graviter errat. Commodis sit moribus
Homo, necesse est : virginis casto innocens
Parcat pudori, parcat alieno toro ;
Furti atque cædis inscias servet manus.
Cave ergo vel acum ne appetas, mi Pamphile;
Te quippe nusquam non videt præsens Deus.

« Deus vicinus ego sum, et non Deus de longe. Num faciet aliquid homo in absconditis, et ego non videbo eum? » inquit Deus per Jeremiam [3]. Atque iterum Menander illud Scripturæ, « Sacrificate sacrificium justitiæ, et sperate in Domino [4], » paraphrasi quadam exponens, sic ait,

. . . Neve acum, o suavissime,
Aliena quæ sit, appetas : etenim Deo
Injusta nulla, justa quæ modo sunt placent
Feliciorem ducere hunc vitam sinat,
Qui nocte terram, qui die assiduo colit.
Deo sacrifices, æqui ad extremum tenax ;
Ut veste munda splendidus, sic pectore.
At cum tonabit, siste, nec pavido gradu
Fugam capesse, quandiu nil conscius
Ipse tibi fueris : te Deus præsens videt.

A *Ὁ βίος ἀνθρώποις λογισμοῦ καὶ ἀριθμοῦ δεῖται πάνυ.*
Ζῶμεν δ' ἐν ἀριθμῷ καὶ λογισμῷ· ταῦτα γὰρ σώζει βροτούς.

Εἶτα διαῤῥήδην ἐπιφέρει·

Ὁ λόγος ἀνθρώπους κυβερνᾷ, κατὰ πρόσωπον (86), καὶ σώζει ὤν
Ἔστιν ἀνθρώπων (87) λογισμὸς, ἔστι καὶ θεῖος λόγος
Ὁ λόγος ἀνθρώπῳ πέφυκε περὶ βίου καταστροφάς (88).
Ὁ δέ γε τὰς τέχνας ἅπασι συνέπεται θεῖος λόγος,
Διδάσκων αὐτὸς αὐτοὺς, ὅ τι ποιεῖν δεῖ συμφέρον.
Οὐ γὰρ ἄνθρωπος τέχναν τιν' εὗρεν, ὁ δὲ Θεὸς ταύτην φέρει.
Ὁ δέ γε τοῦ ἀνθρώπου λόγος πέφυκεν ἀπό γε θείου λόγου.

Καὶ μὴν διὰ τοῦ Ἠσαΐου Πνεύματος κεκραγότος·
B « Τί μοι πλῆθος τῶν θυσιῶν ὑμῶν; λέγει Κύριος· πλήρης εἰμὶ ὁλοκαυτωμάτων, καὶ στέαρ ἀρνῶν, καὶ αἷμα ταύρων οὐ βούλομαι. » Καὶ μετ' ὀλίγα ἐπαγαγόντος· « Λούσασθε, καθαροὶ γένεσθε, ἀφέλετε τὰς πονηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν ὑμῶν· » Καὶ ἐπὶ τούτοις Μένανδρος ὁ κωμικὸς (89) αὐταῖς γράφει ταῖς λέξεσιν·

Εἴ τις δὲ θυσίαν προσφέρων, ὦ Πάμφιλε,
Ταύρων τι πλῆθος, ἢ ἐρίφων (90), ἢ, νὴ Δία,
Ἑτέρων τοιούτων, ἢ κατασκευάσματα,
Χρυσᾶς ποιήσας χλαμύδας, ἤτοι πορφυρᾶς,
Ἢ δι' ἐλέφαντος ἢ σμαράγδου ζώδια (91),
Εὔνουν νομίζει τὸν Θεὸν καθεστάναι·
Πεπλάνητ' ἐκεῖνος, καὶ φρένας κούφας ἔχει.
Δεῖ γὰρ τὸν ἄνδρα χρήσιμον πεφυκέναι,
Μὴ παρθένους φθείροντα καὶ μοιχώμενον,
C *Κλέπτοντα καὶ σφάττοντα χρημάτων χάριν.*
Μηδὲ βελόνης ἔναμμ' ἐπιθυμῇς (92), Πάμφιλε,
Ὁ γὰρ Θεὸς βλέπει σε πλησίον παρών.

« Θεὸς ἐγγίζων ἐγώ εἰμι, καὶ οὐχὶ Θεὸς πόῤῥωθεν. Ποιήσει τι ἄνθρωπος ἐν κρυφαίοις, καὶ οὐκ ὄψομαι αὐτόν; » διὰ Ἱερεμίου φησί. Καὶ πάλιν ὁ Μένανδρος, παραφράζων τὴν Γραφὴν ἐκείνην· « Θύσατε θυσίαν δικαιοσύνης, καὶ ἐλπίσατε ἐπὶ Κύριον, » ὧδέ πως γράφει·

. . . . Μηδὲ βελόνης (93),
Ὦ φίλτατ', ἐπιθύμησον ἀλλοτρίας ποτέ.
Ὁ γὰρ Θεός γ' ἔργοις δικαίοις ἥδεται,
Καὶ οὐκ ἀδίκοις· πονοῦντα δὲ ἐᾷ τὸν ἴδιον
Βίον ὑψῶσαι, τὴν γῆν ἀροῦντα νύκτα καὶ
Τὴν ἡμέραν. Θεῷ δὲ θύε διὰ τέλους
D *Δίκαιος ὢν, καὶ λαμπρὸς, ὡς ταῖς χλαμύσι,*
Τῇ καρδίᾳ. Βροντῆς ἐὰν ἀκούσῃς, μὴ φύγῃς,
Μηδὲν συνειδὼς αὐτὸς σαυτῷ, δέσποτα.
Ὁ γὰρ Θεὸς βλέπει σε, πλησίον παρών.

[1] Isa. I, 11. [2] ibid. 16. [3] Jerem. XXIII, 23. [4] Psal. IV, 6.

(86) *Κατὰ πρόσωπον*, etc. Reponendum ex Clemente, κατὰ τρόπον σώζει. Εἶτα. Nisi malis καὶ σώζει κατὰ τρόπ., aut, quod secutus sum, καὶ σώζει τρόπον. Si tamen retineatur κατά, vox τρόπον modum potius quam mores significabit.

(87) *Ἔστιν ἀνθρώπων*. Et hic Clementem sequor; scribit enim, εἰ ἔστιν ἀνθρώπῳ λογ.

(88) *Καταστροφάς*. Vera, ut opinor, lectio, ex qua vicissim Clementem corrigas, apud quem vitiose, καὶ τὰς τροφάς.

(89) *Μένανδρος ὁ κωμικός*. Justinus lib. *De monarchia*, sequentes versus Philemoni tribuit.

(90) *Ἢ ἐρίφων*. Clemens, ἢ ῥίφων. Omissus est apex ante ρ, cum scribendum fuerit ἢ 'ρίφων.

(91) *Ζώδια*. Operarum vitio, in versione legitur *animantes imitans*. Corrige, *animante mutans*.

(92) *Ἔναμμ' ἐπιθ.* Ita ex Clemente malui, quam ut legebatur, ἓν ἅμμα ἐπιθυμήσῃς, tametsi ἓν ἅμμ' ἐπιθυμῇς retineri possit.

(93) *Μηδὲ βελόνης*. Aliter atque aliter apud Clementem hi versus et incipiunt et desinunt. Sed neque hic, neque illic sua singulis ratio satis constat, nec facile constitui potest.

« Ἔτι σου λαλοῦντος, » φησὶν ἡ Γραφή, « ἐρῶ, ἰδοὺ A πάρειμι. » Δίφιλος πάλιν ὁ κωμικὸς τοιαῦτά τινα περὶ τῆς κρίσεως διαλέγεται·

Οἴει σὺ (94) τοὺς θανόντας, ὦ Νικήρατε (95),
Τρυφῆς ἁπάσης μεταλαβόντας ἐν βίῳ,
Πεφευγέναι τὸ θεῖον, ὡς λεληθότας;
Ἔστι δίκης ὀφθαλμὸς, ὃς τὰ πάνθ' ὁρᾷ.
Καὶ γὰρ καθ' ᾅδην δύο τρίβους νομίζομεν,
Μίαν δικαίων (96), ἑτέραν δ' ἀσεβῶν εἶν' ὁδόν.
Τῷ πάντ' (97) ἀπελθὼν, κλέπτ', ἀποστέρει, κύκα·
Καὶ εἰ τοὺς δύο καλύψει ἡ γῆ, φασὶ, χρόνῳ.
Μηδὲν πλανηθῇς, ἔσται κἀν ᾅδου κρίσις,
Ἥνπερ ποιήσει ὁ Θεὸς ὁ πάντων δεσπότης,
Οὗ τοὔνομα φοβερὸν, οὐδ' ἂν ὀνομάσαιμ' ἐγώ.
Ὃς τοῖς ἁμαρτάνουσι πρὸς μῆκος βίον
Δίδωσιν. Εἴ τις δὲ θνητῶν οἴεται, τοὐφημέραν
Καιρόν τι πράσσων, τοὺς θεοὺς λεληθέναι,
Δοκεῖ πονηρὰ, καὶ δοκῶν ἁλίσκεται,
Ὅταν σχολὴν ἄγουσα τυγχάνῃ δίκη. B
Ὁρᾶθ' ὅσοι δοκεῖτε οὐκ εἶναι Θεόν.
Ἔστι γὰρ, ἔστιν. Εἰ δέ τις πράττει κακῶς,
Κακὸς πεφυκὼς, τὸν χρόνον κερδαινέτω.
Χρόνῳ γὰρ οὗτος ὕστερον δώσει δίκην.

Συνᾴδει δὲ τούτοις καὶ ἡ τραγῳδία διὰ τῶνδε,

Ἔσται γὰρ, ἔσται κεῖνος αἰῶνος χρόνος,
Ὅταν πυρὸς γέμοντα θησαυρὸν σχάσῃ
Χρυσωπὸς αἰθήρ· ἡ δὲ βοσκηθεῖσα φλὸξ
Ἅπαντα τὰ ἐπίγεια καὶ μετάρσια,
Φλέξει μανεῖσα.

Καὶ μετ' ὀλίγα αὖθις ἐπιφέρει,

. . . . Ἐπὰν δὲ ἐκλίπῃ τὸ πᾶν,
Φροῦδος μὲν ἔσται κυμάτων ἅπας βυθὸς,
Δῆ δὲ ἐράνων (98) ἔρημος, οὐδὲ ἄρ' ἔτι
Πτερωτὰ φῦλα βλαστήσει πυρουμένη,
Κἄπειτα σώσει (99) πάνθ' ἃ πρόσθ' ἀπώλεσε.

Τὰ ὅμοια τούτοις κἀν τοῖς *Ὀρφικοῖς* εὑρήσομεν, ὧδέ C πως γεγραμμένα·

Πάντα γὰρ κρύψας, αὖθις φάος ἐς πολυγηθὲς,
Ἐξ ἱερᾶς κραδίας ἀνενέγκατο, μέρμερα ῥέζων.

Ἢν δὲ ὁσίως καὶ δικαίως διαβιώσωμεν, μακάριοι μὲν ἐνταῦθα, μακαριώτεροι δὲ μετὰ τὴν ἐνθένδε ἀπαλλαγὴν, οὐ χρόνῳ τινὶ τὴν εὐδαιμονίαν ἔχοντες, ἀλλ' ἐν αἰῶνι ἀναπαύσεσθαι δυνάμενοι,

Ἀθανάτοις ἄλλοισιν ὁμέστιοι, αὐτοτράπεζοι
Ἐόντες. ἀνδρείων (1) Ἀχαιῶν ἀπόκληροι ἀτηρεῖς,

ἡ φιλόσοφος Ἐμπεδοκλέους λέγει ποιητική. Οὐχ οὕτω τις μέγας ἔσται καὶ καθ' Ἕλληνας, ὡς ὑπερέχειν τὴν δίκην, οὐδὲ σμικρὸς, ὡς λαθεῖν. Ὁ δ' αὐτὸς Ὀρφεὺς καὶ ταῦτα λέγει· D

Εἰς δὲ Λόγον θεῖον βλέψας, τούτῳ προσέδρευε,
Ἰθύνων κραδίης νοερὸν κύτος, εὖ δ' ἐπίβαινε

A « Adhuc te loquente, » inquit Scriptura, « dicam, Ecce adsum. » Præterea Diphilus Comicus hæc habet de judicio .

Putasne vero mortuos, Nicerate,
Queis omnis omnem fluxit in luxum dies,
Potuisse latebris fugere captatis Deum?
Est oculus ille, est, cuncta qui justus videt.
Duæ, ut statuimus, inferos secant viæ,
Patet una castis, altera scelestos manet.
684 *Quamvis profundo semper inclusum sinu*
Utrumque terra teneat. I, rapias licet,
Furere, spolies, misceas. Erres, cave :
Est est sub alto Dite judicium super,
Cui magnus orbis Dominus ac Rector præest,
Cujus vel ipsum nomen effari horreo,
Quique diuturnam sontibus vitam trahit.
Quod si quis omni scelera molitus die,
Superos latere credit, is novum scelus
B *Sibi persuadet, justa quod lento manus*
Pendere soleat otio. At quisquis Deum
Non esse fingis, prospice infelix tibi.
Deus ille, Deus est. Si quis interea nocens
Impune peccet, habeat in lucro moram.
Namque ipse meritas postea pœnas luet.

Quibus hunc in modum accinit tragœdia,

Erit ille quondam sævus ac tristis dies,
Cum rutilus alto conditos ignes sinu
Effundet æther : cum rapax flamma hauriet
Ima atque summa, nec modum capiet furor.

Et paucis interjectis,

. . . ast ubi superstes nihil;
Marium profundi gurgites nulli tum erunt,
Labefactum ab imis sedibus vacuo solum
Gremio jacebit, haud enim vastis procul
Flammis perustum, summa pennatos greges
C *Mittet sub astra : sed tamen quidquid prius*
Fuerit ademptum, recipit ac proprium tenet.

Affinia reperiemus in *Orphicis* quæ sequuntur,

Quos prius abdiderat, lætas in luminis auras
Sollicitus sacro cunctos ex corde refudit.

Qui si caste integreque vixerimus, beati quidem hic erimus; at post discessum ex hac vita longe beatiores, nec ullo tempore circumscribetur nostra hæc felicitas, sed quiete fruemur sempiterna,

Cum superis lare conjuncti, mensaque per ævum,
685 *Casibus haud hominum, sævoque dolore subacti,*

ut cecinit Empedoclis philosophica poesis. Adeoque vel ex Græcorum ipsorum mente futurus est nemo, vel tantus, ut judicii vim superet, vel tam pusillus, ut lateat. Quin et Orpheus idem hæc habet,

D *Divino in Verbo defixis totus inhære*
Luminibus, mentisque memor lustrare recessus,

(94) *Οἴει σύ.* Laudat etiam hunc locum Justin. lib. *De monarchia*, et Theodoret. lib. VI *De cur. Græc. affect.*, pag. 88.

(95) *Ὦ Νικήρατε.* Justin., ὦ Νικόστρατε.

(96) *Μίαν δικαίων*, etc. Sequentes versus aliter etiam apud nostrum, apud Clementem aliter ordinantur : sed utrobique sæpe claudicant, gravius tamen apud Clementem. Nam apud Justinum locus admodum decurtatus est.

(97) *Τῷ παντί.* Clemens ordinem hunc mutat nam post ὅρον legit Καὶ εἰ τοὺς δύο καλύψει ἡ γῆ, Tum sic :

Φύσει τῷ παντὶ χρόνῳ· ἅρπαζ' ἀπελθὼν,
Κλέπτ' ἀποστέρει, κύκα, μηδὲν πλανηθῇς,
Ἔστι κἀν ᾅδου κρίσις.

Qui ordo mihi quidem magis placuit, sed versus pessime depravati sunt. Malim ergo legere, post ὅρον, hoc modo :

Κ' εἰ τοὺς δύο καλύψει ἡ γῆ, φασὶ, χρόνῳ.
Τῷ πάντ'· ἀπελθὼν κλέπτ', ἀποστέρει, κύκα.
Μηδὲν πλανηθῇς, ἔστι κἀν ᾅδου κρίσις.

(98) *Δῆ δὲ ἐράνων.* Clemens, γῆ δ' ἑδράνων ἔρ. οὐδὲ γάρ τ' ἔτι, recte.

(99) *Κἄπειτα σώσει.* Quæ huic etiam versui deerant, ex Clemente supplevimus, ante legebatur : Κἄπειτα τὰ πρόσθεν ἀπώλεσε, nullo sensu.

(1) *Ἐόντες, ἀνδρείων.* Quid si legas, Ἀνδρείων ὄντες (vel etiam ἐόντες) ἀχέων ἀπόκληροι, ἀτηρεῖς;

Intactum per iter constanti incedere gressu,
Æternumque unum cœli modo cernere regem,
Perge alacris.

Mox visu Deum attingi non posse confirmans, uni alicui genere Chaldæo notum illum fuisse testatur, sive Abrahamum dicat, sive filium ejus aliquem, his versibus,

Ast aliquis tantum Chaldæo a sanguine cretus
Norat enim qua magnus iter sol flectat in orbem,
Æquatosque habilis, circumque immania terræ
Pondera, sed proprio gyros convertat in axe :
Et volucres effusus equos per cærula mundi
Verset agens, aurasque obeat, pelagusque profun-
[dum.

Tum quasi dictum illud, «Cœlum mihi thronus est, terra autem scabellum pedum meorum [1],» paraphrasi quadam explicaret, ista subjungit,

Ille igitur magni supra laquearia cœli
Immotus, solioque micat sublimis in aureo.
Olli planta humiles subter premit ardua terras :
Oceani extremos attingit dextera fines.
Cujus inexhaustum quasi ab radicibus imis
Ferre negant robur nutanti vertice montes.
Atque ut siderea nunquam discedat ab arce,
Cuncta tamen nostris præsens molitur in oris,
Principium in sese, ac medium, finemque coercens.
686 *Illa secus memorare nefas, membrisque so-*
[luis,
Mecum animo volvens trepido. Nam desuper ipse
Cuncta regit.

Et quæ sequuntur. His enim prophetica illa omnia declaravit, « Qui si aperuerit cœlum, tremor corripiet; et a conspectu tuo montes colliquescent, sicut a facie ignis liquescit cera. » Itemque hæc Isaiæ, « Quis mensus est cœlum palmo, et universam terram pugillo [2]? » Rursus cum ita cecinit,

Ætheris, o, Ditisque potens, pelagique, solique,
Qui solidum tonitru quatis alti limen Olympi,
Quemque Lares horrent, metuit quem turba deo-
[rum,
Et cui Parca, licet mansuescere nescia servit.
Matris summe Parens, cujus furor omnia jactat,
Quique cies ventos, et nubibus omnia condis,
Flammantique procul vastum aera turbine sulcas.
Astra tuo certos volvunt sub Numine motus.
Longo indefessi solium stant agmine circum
Aligeri, quorum mortalia credita curæ.
Vere tuo nitidis se floribus arva coronant ;
Et tua sævit hiems, gelidis sub nubibus acta,
Et tibi debetur Bromii vindemia fetus.

Tum diserte omnipotentem Deum sequentibus dictis appellat,

Immunem interitu, solis quem dicere fas est
Cœlitibus.
Maxime tu divum, fato comitatus adesto,
Ingens, terribilis, cuncto discrimine major,
Quem mors nulla domet, quemque ardens æthra co-
[ronat.

687 Qui sane dum Matris eum Patrem nominat, cum rerum ortum ex nihilo significat, tum iis forte qui proseminationes illas invehunt, conjugis etiam

A *Ἀτραπιτοῦ, μοῦνον δ' ἐσόρα κόσμοιο ἄνακτα,*
Ἀθάνατον.

Αὖθίς τε περὶ τοῦ Θεοῦ, ἀόρατον αὐτὸν λέγων, μόνον γνωσθῆναι ἑνί τινί φησι τὸ γένος Χαλδαίῳ, εἴτε τὸν Ἀβραὰμ λέγων τοῦτον, εἴτε καὶ τὸν υἱὸν τὸν αὐτοῦ, διὰ τούτων·

Ει μη μονογενής τις ἀποῤῥὼξ φύλου ἄνωθεν
Χαλδαίων· ἴδρις γὰρ ἔην ἄστροιο πορείης,
Καὶ σφαίρης κίνημ' ἀμφὶ χθόνα, ὡς περιτέλλει,
Κυκλοτερές γ' ἐν ἴσῳ, κατὰ δὲ σφέτερον κνώ-
[δακα·
Πνεύματα δ' ἡνιοχεῖ, περί τ' ἠέρα καὶ περὶ χεῦμα.

Εἶτα οἷον παραφράζων τὸ, « Ὁ οὐρανός μοι θρόνος, ἡ δὲ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου, » ἐπιφέρει

B *Αὐτὸς δ' αὖ μέγαν αὖθις ἐπ' οὐρανὸν ἐστήρι-*
[κται,
Χρυσείῳ ἐνὶ θρόνῳ· γαίη δὲ ὑπὸ ποσσὶ βέβηκε.
Χεῖρα δὲ δεξιτερὴν περὶ τέρμασιν Ὠκεανοῖο
Ἐκτέτακεν· ὀρέων δὲ τρέμει βάσις ἔνδοθι θυμῷ,
Οὔτε φέρειν δύναται κρατερὸν μένος· ἔστι δὲ
[πάντη
Αὐτὸς ἐπουράνιος, καὶ ἐπὶ χθονὶ πάντα τελευτᾷ,
Ἀρχὴν αὐτὸς ἔχων ἅμα, καὶ μέσον, ἠδὲ τε-
[λευτήν.
Ἀλλ' οὐ (2) μὲν θεμιτόν σε λέγειν· τρομέω δέ γε γυῖα
Ἐν νόῳ. Ἐξ ὑπάτου κραίνει.

Καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. Διὰ γὰρ τούτων δεδήλωκε πάντα ἐκεῖνα τὰ προφητικά· « Ὃς ἐὰν ἀνοίξῃ τὸν οὐρανὸν, τρόμος λήψεται· καὶ ἀπὸ σοῦ ὄρη τακήσεται, ὡς ἀπὸ προσώπου πυρὸς τήκεται κηρός. » Καὶ τὰ διὰ
C Ἡσαΐου· « Τίς ἐμέτρησε τὸν οὐρανὸν σπιθαμῇ, καὶ πᾶσαν τὴν γῆν δρακί; » Πάλιν ὅταν εἴπῃ·

Αἰθέρος ἠδ' ᾅδου, πόντου, γαίης τε τύραννε,
Ὃς βρονταῖς σείεις βριαρὸν δόμον Οὐλύμποιο,
Δαίμονες ὃν φρίσσουσι, θεῶν δὲ δέδοικεν ὅμιλος,
Ὦ μοῖραι πείθονται, ἀμείλικτοί περ ἐοῦσαι·
Ἄφθιτε μητροπάτωρ, ου θυμῷ πάντα δονεῖται,
Ὃς κινεῖς ἀνέμους, νεφέλῃσί τε πάντα καλύπτεις,
Πρηστῆρσι σχίζων πλατὺν αἰθέρα. Σὴ μὲν ἐν
[ἄστροις
Τάξις, ἀναλλάκτοισιν ἐφημοσύναισι τρέχουσα·
Σῷ δὲ θρόνῳ πυρόεντι παρεστᾶσιν πολύμοχθοι
Ἄγγελοι, οἷσι μέμηλε βροτοῖς ὡς πάντα τελεῖται.
Σὸν μὲν ἔαρ λάμπει νέον ἄνθεσι πορφυρέοισι·
Σὸς χειμὼν, ψυχραῖσιν ἐπερχόμενος νεφέλαισιν,
Ἅς ποτε (3) βακχευτὰς Βρόμιος διένειμεν ὀπώ-
[ρας.

D Εἶτα ἐπιφέρει, ῥητῶς παντοκράτορα ὀναμάζων τὸν Θεόν·

Ἄφθιτον, ἀθάνατον, ῥητὸν μόνον ἀθανάτοισιν.
Ἐλθὲ, μέγιστε θεῶν πάντων, κρατερῇ σὺν ἀνάγκῃ,
Φρικτὸς, ἀήττητος, μέγας, ἄφθιτος, ὃν στέφει
[αἰθήρ.

Διὰ μὲν οὖν τοῦ μητροπάτωρ, οὐ μόνον τὴν ἐκ μὴ ὄντων γένεσιν ἐμήνυσεν, ἐνδέδωκε δὲ ἀφορμὰς τοῖς τὰς προβολὰς εἰσάγουσι τάχα καὶ σύζυγον νοῆσαι·

[1] Isa. LXVI, 1. [2] Isa. XL, 12.

(2) Clem., ἄλλως οὐ θεμ.

(3) Ἅς ποτε. Libentissime subscribo Frontoni nostro, τῷ μακαρίτῃ, qui Σάς ποτε legendum optime conjicit, ut ante habes, σὸν ἔαρ, σὸς χειμών. Simul etiam βακχευτής pro βακχευτάς legi possit.

τοῦ Θεοῦ. Παραφράζει δὲ ἐκείνας τὰς προφητικὰς γραφὰς, τήν τε διὰ Ὡσηέ (4)· « Ἰδοὺ ἐγὼ στερεῶν βροντὴν, καὶ κτίζων πνεῦμα, οὗ αἱ χεῖρες τὴν στρατιὰν τοῦ οὐρανοῦ ἐθεμελίωσαν. » Καὶ τὴν διὰ Μωϋσέως, « Ἴδετε, ἴδετε, ὅτι ἐγώ εἰμι, καὶ οὐκ ἔστι Θεὸς ἕτερος πλὴν ἐμοῦ. Ἐγὼ ἀποκτενῶ, καὶ ζῆν ποιήσω· πατάξω, κἀγὼ ἰάσομαι. Καὶ οὐκ ἔστιν ὃς ἐξελεῖται ἐκ τῶν χειρῶν μου. »

Αὐτὸς δ' ἐξ ἀγαθοῖο κακὸν θνητοῖσι φυτεύει,
Καὶ πόλεμον κρυόεντα.

Κατὰ τὸν Ὀρφέα. Τοιαῦτα καὶ Πάριος Ἀρχίλοχος λέγει·

Ὦ Ζεῦ, σὸν μὲν οὐρανοῦ κράτος, σὺ δ' ἔργα
Ἐπ' ἀνθρώπους ῥέζς, λεωργὰ τε καὶ ἀθέμιστα.

B Πάλιν ἡμῖν ᾀσάτω ὁ Θρᾴκιος Ὀρφεύς·

Χεῖρα δὲ δεξιτερὴν ἐπὶ τέρματος Ὠκεανοῖο
Πάντοθεν ἐκτέτακεν· γαίη δ' ὑπὸ ποσσὶ βέβηκε.

Ταῦτα ἐμφανῶς ἐκεῖθεν εἴληπται· « Κύριος σώσει πόλεις κατοικουμένας, καὶ τὴν οἰκουμένην ὅλην καταλήψεται τῇ χειρὶ ὡς νοσσιάν (5). Κύριος ὁ ποιήσας τὴν γῆν ἐν τῇ ἰσχύϊ αὐτοῦ, » ὥς φησιν Ἱερεμίας, « καὶ ἀνορθώσας τὴν οἰκουμένην ἐν τῇ σοφίᾳ αὐτοῦ. » Ἔτι πρὸς τοῖσδε Φωκυλίδης μὲν τοὺς ἀγγέλους δαίμονας καλῶν, τοὺς μὲν εἶναι ἀγαθοὺς αὐτῶν, τοὺς δὲ φαύλους, διὰ τούτων παρίστησιν, ἐπεὶ καὶ ἡμεῖς ἀποστάτας τινὰς παρειλήφαμεν·

Ἀλλ' ἄρα δαίμονές εἰσιν ἐπ' ἀνδράσιν ἄλλοθεν [ἄλλοι,
Οἱ μὲν ἐπερχομένου (6) κακὸν ἀνέρος ἐκλύσασθαι.

C Καλῶς οὖν καὶ Φιλήμων ὁ κωμικὸς, τὴν εἰδωλολατρείαν ἐκκόπτει διὰ τούτων

Οὐκ ἔστιν ἡμῖν οὐδεμία τύχη θεὸς,
Οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ ταυτόματον ὃ γίγνεται
Ὡς ἔτυχεν ἑκάστῳ, προσαγορεύεται τύχη.

Σοφοκλῆς δὲ ὁ τραγῳδοποιός·

Οὐδὲ θεοῖς, λέγει, αὐθαίρετα πάντα πέλονται,
Νόσφι Διός· κεῖνος γὰρ ἔχει τέλος ἠδὲ καὶ ἀρχήν.

Ὅ τε Ὀρφεύς·

Ἓν κράτος, εἷς δαίμων γένετο, μέγας Οὐρανὸς [αἴθων,
Ἓν δὲ τὰ πάντα τέτυκται, ἐν ᾧ τάδε πάντα κυ- [κλεῖται,
Πῦρ, καὶ ὕδωρ, καὶ γαῖα.

D Καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. Πίνδαρος δὲ ὁ μελοποιὸς, οἷον ἐκβακχεύεται ἄντικρυς εἰπών·

Τί Θεός; Ὅ τι τὸ πᾶν·

καὶ πάλιν·

Θεὸς ὁ πάντα τεύχων βροτοῖς.

ἐπὰν δὲ εἴπῃ·

Τί ἔλπεαι σοφίαν ὀλίγον τι ἀνὴρ ὑπὲρ ἀνδρὸς [ἔχων;
Τὰ θεῶν βουλεύματα ἐρευνᾶσαι βροτέᾳ φύσει [δύσκολον.
Θνατᾶς δ' ἀπὸ ματρὸς ἔφυ.

Ἐκεῖθεν ἔσπακε τὴν διάνοιαν· « Τίς ἔγνω νοῦν Κυ-

Deo tribuendæ occasionem dedit. Cæterum illas quoque prophetarum voces illustrat; Osee, dum ait, « Ecce ego firmans tonitru, et creans spiritum, cujus manus exercitum cœli fundaverunt [a], » et Moysis, per quem ita Deus, « Videte, videte, quoniam ego sum, et non est Deus alius præter me. Ego interficiam, et vivere faciam : percutiam, et ego sanabo. Et non est qui auferat de manibus meis [b]. »

A lætis solet hic duras submittere rebus,
Ac tristes belli furias,

Ut canebat Orpheus. Quam in rem Parius etiam Archilochus ita scribit,

Cœli quidem imperium tuum est : at vero inde
Acerba in homines atque infanda mittis.

At rursus Thracium Orpheum audiamus,

Oceani extremos complectitur undique fines
Dextera, subjectasque premit planta ardua terras.

Quæ quidem ex illis manifeste hausit, « Dominus servabit civitates, quæ habitantur, et orbem universum comprehendet manu, quasi nidum. Dominus qui fecit terram in fortitudine sua, » ut inquit Jeremias, « et erexit orbem in sapientia sua [c]. » His Phocylidem adjungas licet, qui angelos dæmonum appellans nomine, bonos ex illis alios, alios vero malos ita distinguit, siquidem nos quoque rebelles nonnullos accepimus,

Dæmonibus genus in nostrum non una potestas
Namque aliis jus est venientem avertere pestem.

Jure ergo idololatriam Philemon comicus ita rescindit,

Fortuna non est ulla quæ fertur Dea,
Non est. At homini quidquid, ut casus tulit,
Acciderit ultro cuique, fortunam vocant.

Et tragicus Sophocles,

688 *Nec Superis, inquit, pro votis omnia cedunt,*
Excepto Jove, principium finemque tenente

Et Orpheus,

Vis una est, numenque unum, cœli ignea moles,
Cuncta suo quæ nata sinu convertit in orbem,
Ignem, undas, terram.

Et quæ sequuntur. Lyricus item Pindarus quodam quasi Bacchico furore correptus ita diserte loquitur,

Quid Deus? Universum.

Et rursus,

Deus omnia procreans mortalibus.

Dum autem hæc ait,

Quid exiguam tibi sapientiam ab homine homo pol- [liceris?
Deum consilia rimari mortali naturæ difficile est.
Est enim mortali matre sata.

Ex illo Isaiæ loco sententiam hanc derivavit, « Quis

[a] Amos. IV, 13. [b] Deut. XXXII, 39. [c] cap. X, vers. 12.

(4) Διὰ Ὡσηέ. Μνημονικὸν ἁμάρτημα est. Locus enim habetur Amos IV, 13.

(5) Clem., νεοσσιάν.

(6) Forte ἐπερχόμενον.

novit sensum Domini? aut quis consiliarius ejus *?» Quibus etiam Hesiodus hunc in modum accinit,

Haud ullus vivit mortali e semine vates,
Qui Jovis ægiferi sensum cognoscere possit.

Quem pariter secutus in *Elegiis* Solon jure ita scribit,

Omni homini prorsus mens est ignota deorum.

Mulierem præterea Moyses, cum ob neglectum Dei præceptum, summis in doloribus parituram esse prædixisset, ita consentanee poeta quidam non ignobilis cecinit,

. . . seu lux aurea noctem,
Seu lucem nox atra premat, dolor additus illis
Usque aderit : Superique graves immittere curas
Assidue pergent.

Homerus item cum ait,

Auratasque Patris librabat dextera lances,

Dei æquitatem significat. Quem eumdem Menander comicus bonum esse declarans ita loquitur,

689 *Ut quisque primum natus in lucem venit,*
Moderator illi genius assistit bonus,
Vitamque format. Nam cave malum putes,
Bonæque vitæ noxium.

Tum subjungit, ἅπαντα bonum esse Deum, seu Deum omnem bonum appellet, seu, quod vero propius est, rebus in omnibus bonum esse Deum affirmet. Rursum tragicus Æschylus, cum Dei nobis potestatem declarat, altissimum eum appellare nil veretur his versibus,

Secerne cunctis Numen a mortalibus,
Huic simile corpus ne putes ullum cave.
Ignota res est. Nunc velut flamma emicat,
Aditumque prohibet : unda mox, caligo mox,
Mox et tremendæ similis apparet feræ,
Vento, atque nubi, fulguri, tonitrui,
Imbrique similis; pontus huic, fontes, petræ,
Atque orbe toto quidquid undarum coit,
Obsequitur. Illum montium horrescunt juga,
Tremitque tellus, et sinus vasti maris,
Dum Dominus acri cuncta visu despicit,
Immensa quippe est illa majestas Dei.

Nunquid illud tibi videtur illustrare, «*A facie Domini tremit terra?*» Quin et ipsemet Apollo, divinandi tam peritus, suopte testimonio Dei gloriæ serviens, fateri cogitur, Minervam, quo tempore impetum in Græciam Medi faciebant, vota Jovi fecisse pro Attica. Ejusmodi autem responsum illud est,

Jam magnum placare Jovem, Jove nata, Minerva,
Haud precibus votisque potest :
Pluribus at Superum templis incendia mittet,
Qui nunc fortassis magno terrore subacti,
Expresso sudore fluunt.

A ρίου; ἢ τίς σύμβουλος αὐτοῦ; » Ἀλλὰ καὶ Ἡσίοδος, δι' ὧν γράφει, συνᾴδει τοῖς προειρημένοις·

Μάντις δ' οὐδείς ἐστιν ἐπιχθονίων ἀνθρώπων,
Ὅστις ἂν εἰδείη Ζηνὸς νόον αἰγιόχοιο.

Εἰκότως ἄρα Σόλων ὁ Ἀθηναῖος ἐν ταῖς *Ἐλεγείαις* καὶ αὐτὸς κατακολουθήσας Ἡσιόδῳ,

Πάμπαν δ' ἀθανάτων ἀφανὴς νόος ἀνθρώποισι,

γράφει. Πάλιν τοῦ Μωϋσέως εἰς μόχθους καὶ μόχθους (7) διὰ τὴν παράβασιν τέξεσθαι τὴν γυναῖκα προφητεύσαντος, ποιητής τις οὐκ ἄσημος γράφει·

...... οὐδέ ποτ' ἦμαρ
Παύσονται καμάτου καὶ ὀϊζύος, οὐδέ τι νύκτωρ
Στεινόμενοι· χαλεπὰς δὲ θεοὶ δώσουσι μερίμνας

B Ἔτι Ὅμηρος μὲν εἰπὼν,

Αὐτὸς δὲ χρύσεια Πατὴρ ἐτίταινε τάλαντα,

δίκαιον τὸν Θεὸν μηνύει. Μένανδρος δὲ ὁ κωμικὸς ἀγαθὸν ἑρμηνεύων τὸν Θεόν φησιν·

Ἅπαντι δαίμων ἀνδρὶ συμπαρίσταται
Εὐθὺς γενομένῳ, μυσταγωγὸς τοῦ βίου,
Ἀγαθός· κακὸν γὰρ δαίμον' οὐ νομιστέον
Εἶναι, βίον βλάπτοντα χρηστόν.

Εἶτα ἐπιφέρει· Ἅπαντα δ' ἀγαθὸν εἶναι τὸν Θεόν· ἤτοι πάντα Θεὸν ἀγαθὸν λέγων, ἢ, ὅπερ μᾶλλον, ἐν πᾶσι τὸν Θεὸν ἀγαθὸν εἶναι. Πάλιν αὖ Αἰσχύλος μὲν ὁ τραγῳδὸς, τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ παρατιθέμενος, οὐκ ὀκνεῖ καὶ ὕψιστον αὐτὸν προσαγορεύειν διὰ τούτων·

C *Χώριζε θνητῶν τὸν Θεὸν, καὶ μὴ δόκει*
Ὅμοιον σαυτῷ (8) σάρκινον καθεστάναι.
Οὐκ οἶσθα γ' αὐτόν. Ποτὲ μὲν ὡς πῦρ φαίνεται,
Ἄπλατος (9) ὁρμῇ, ποτὲ δ' ὕδωρ, ποτὲ γνόφος,
Καὶ θηρσὶν αὐτὸς γίνεται παρεμφερὴς,
Ἀνέμῳ, νεφέλῃ τε, κἀστραπῇ, βροντῇ, βροχῇ·
Ὑπηρετεῖ δ' αὐτῷ θάλασσα, καὶ πέτραι,
Καὶ πᾶσα πηγὴ, καὶ ὕδατος συστήματα.
Τρέμει δ' ὄρη, καὶ γαῖα, καὶ πελώριος
Βυθὸς θαλάσσης, καὶ ὀρέων ὕψος, ἐπὶ (10)
Μέγα ἐπὰν ἐπιβλέψῃ γοργὸν ὄμμα
Δεσπότου· (11) πάντα, δυνατὴ γὰρ δόξα ὑψίστου [*Θεοῦ.*

Ἆρ' οὐ δοκεῖ σοι ἐκεῖνο παραφράζειν, τὸ, «Ἀπὸ προσώπου Κυρίου τρέμει ἡ γῆ;» Ἐπὶ τούτοις ὁ μαντικώτατος Ἀπόλλων, μαρτυρῶν τῇ δόξῃ τοῦ Θεοῦ, λέγειν ἀναγκάζεται περὶ τῆς Ἀθηνᾶς, ἡνίκα ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα ἐστράτευον οἱ Μῆδοι, ὡς ἐδεῖτό τε D καὶ ἱκέτευε τὸν Δία περὶ τῆς Ἀττικῆς. Ἔχει δὲ ὧδε ὁ χρησμός·

Οὐ δύναται (12) Παλλὰς Δί' Ὀλύμπιον ἐξιλάσα- [*σθαι,*
Λισσομένη πολλοῖσι λόγοις, καὶ μήτιδι πυκνῇ
Πολλοὺς δ' ἀθανάτων νηοὺς μαλερῷ πυρὶ δώσει,
Οἵ που νῦν ἱδρῶτι ῥεύμενοι ἑστήκασι,
Δείματι παλλόμενοι.

* Isa. xl, 13.

(7) Clem., πόνους.

(8) *Σαυτῷ*. Lege αὐτῷ, ex Clemente.

(9) *Ἄπλατος*. Quid si ἄπληστος; Quid si ἀπέλαστος, quasi ἀπρόσιτος;

(10) *Ἐπί*. Rectius ex Clemente versum hunc clauserit μέγα quam ἐπί. Tum sequens ex Justino in lib. *De monarchia* hoc modo restituendus :

Ὅταν ἐπιβλέψῃ γοργὸν ὄμμα δεσπότου.

(11) *Δεσπότου*. Et hunc eodem ex Justino sic corrige :

Πάντα δύναται γὰρ, δόξα δ' ὑψίστου Θεοῦ.

Mallem tamen :

Πάντα δύναται γὰρ δόξα ὑψίστου Θεοῦ.

(12) *Οὐ δύναται*. Oraculum hoc pluribus supra leges apud nostrum, lib. v, pag 216.

A Καὶ τὰ ἐπὶ τούτοις. Θεαρίδας δὲ ἐν τῷ περὶ φύσεως γράφει· « Ἀ ἀρχὰ τῶν ὄντων, ἀρχὰ μὲν ὄντως ἀληθινά, μία. » Κεῖνα γὰρ ἐν ἀρχᾷ τέ ἐστιν ἓν καὶ μόνον.

Οὐδέ τίς ἐσθ' ἕτερος χωρὶς μεγάλου βασιλῆος,

Ὀρφεύς λέγει. Ὦ πειθόμενος ὁ κωμικὸς Δίφιλος γενικώτατον ὄντα πάντων φησὶ πατέρα,

. ... τοῦτον διὰ τέλους τίμα, μόνον
Ἀγαθῶν τοσούτων εὑρετὴν καὶ κτίστορα.

Εἰκότως τοίνυν ὁ Πλάτων (13) ἐθίζει τὰς βελτίστας φύσεις, ἀφικνεῖσθαι πρὸς τὸ μάθημα, ὃ ἐν τῷ πρόσθεν ἔφαμεν εἶναι μέγιστον, ἰδεῖν τἀγαθὸν, καὶ ἀναβῆναι ἐκείνην τὴν ἀνάβασιν. Τοῦτο δὴ, ὡς ἔοικεν, οὐκ ὀστράκου ἂν εἴη περιστροφὴ, ἀλλὰ ψυχῆς περιαγωγὴ, ἐκ νυκτερινῆς τινος ἡμέρας εἰς ἀληθινὴν τοῦ ὄντος οὖσαν ἐπάνοδον· ἣν δὴ φιλοσοφίαν ἀληθῆ φήσομεν εἶναι. Καὶ τοὺς ταύτης μετασχόντας τοῦ χρυσοῦ γένους (14) κρίνει· « Ἐστὲ μὲν δὴ πάντες ἀδελφοὶ, » λέγων. Οἱ δὲ τοῦ χρυσοῦ γένους ἀκριβέστατα, καὶ πάντη εἰς τοῦ Πατρὸς ἄρα καὶ ποιητοῦ ξυμπάντων, ἐμφύτως καὶ ἀδιδάκτως ἀντιλαμβάνεται πάντα πρὸς πάντων, τὰ μὲν ἄψυχα συμπαθοῦντα (15), τῶν δὲ ζώων, τῶν ἐμψύχων, τὰ μὲν ἤδη ἀθάνατα, τὰ δὲ καθ' ἡμέραν ἐργαζόμενα (16). Τῶν δέ τοι θνητῶν, τὰ μὲν ἐν φόβῳ, καὶ διὰ τῆς μητρὸς αὐτῶν ἔτι μετὰ γαστρὸς ὀχούμενα· τὰ δὲ αὐτεξουσίῳ λογισμῷ. Καὶ τῶν ἀνθρώπων (17) πάντες Ἕλληνές τε καὶ βάρβαροι. Γένος δ' οὐδὲν οὐδαμοῦ τῶν γεωργούντων, οὔτε νομάδων (18), ἀλλ' οὐδὲ τῶν πολιτικῶν, δύναται ζῆν, μὴ προκατειλημμένον τῇ τοῦ κρείττονος πίστει. Διὸ πᾶν ἔθνος ἑῷον (19), πᾶν δὲ ἑσπερίων ἀπτόμενον ἠόνων, βόρειόν τε, καὶ τὰ πρὸς τῷ νότῳ πάντα, μίαν ἔχει καὶ τὴν αὐτὴν πρόληψιν περὶ τοῦ καταστησαμένου τὴν ἡγεμονίαν, εἴ γε καὶ τὰ καθολικώτατα τῶν εὐεργετημάτων (20) αὐτοῦ διαπεφοίτηκεν ἐπίσης πάντα. Πολὺ δὲ πλέον οἱ παρ' Ἕλλησι πολυπράγμονες φιλόσοφοι, ἐκ τῆς βαρβάρων ὁρμώμενοι φιλοσοφίας, τῷ ἀοράτῳ, καὶ μόνῳ, καὶ δυνατωτάτῳ, καὶ τεχνικωτάτῳ, καὶ τῶν ἄλλων καλλίστων αἰτιωτάτῳ, τὴν προνομίαν (21) ἔδωκαν, τὰ ἀκόλουθα τούτοις, εἰ μὴ κατηχηθεῖεν πρὸς ἡμῶν, οὐκ ἐπιστάμενοι, ἀλλ' οὐδ' αὐτὸν ὅπως

690 Et quæ sequuntur. Thearidas autem in suo *De natura* opere, hoc modo scribit, « Universitatis hujus principium, principium utique verum unum est. » Illud enim ex æternitate unum est atque solum.

Haud alius quisquam est supremi a numine regis,

inquit Orpheus. Quem secutus Diphilus comicus, communem illum, inquit, omnium parentem,

.....pia tu mente perpetuo colas,
E cujus una tot bona exsistunt manu.

Jure ergo Plato præstantissima quæque ingenia ad capessendum illud disciplinæ genus assuefacit, quod jam ante maximum esse diximus, hoc est ad percipiendam boni cognitionem, eoque tandem ascendendo B perveniendum. Quod quidem non jam, opinor, testam convertere fuerit, sed animum ita circumducere, ut ex nocturno quodam die, vere ad illud quod est, hac sua conversione redeat, quam sane veram philosophiam esse dicemus. Cujus ille qui compotes fuerint, aureo genere satos esse pronuntiat, dum ait : Fratres quidem universi estis, etc. Qui autem ex aureo illo genere sunt, iidem accuratissime de rebus omnibus judicare possunt. Parentis igitur ac rerum omnium effectoris sensum ex omnibus aliquem omnia, nativa quadam vi, ac citra ullius disciplinæ adjumentum hauriunt. Et quidem inanimata cum viventibus affectionum communione junguntur, ex animantibus autem vita præditis alia jam immortalia C sunt, in diem alia etiamnum laborant. At ex mortalibus, alia in metu constituta, maternis adhuc visceribus inclusa gestantur : alia jam sui juris, suo se consilio arbitrioque regunt. Jam hominum genus universum in Græcos barbarosque dividitur. Quorum e numero, nulla prorsus usquam aut agricolarum aut pastorum, ac ne eorum quidem, qui in civitate degunt, natio est, quæ vitam, absque eo quod ejus mentem naturæ superioris fides occuparit, ducere tuerique possit. Itaque populi omnes, sive Orientem colant, sive littora Occidentis ultima teneant, sive ad Septentrionem, sive ad meridiem habitent, unam et eamdem ejus, a quo institutum hoc imperium est, anticipationem

D

(13) *Ὁ Πλάτων.* Vide locum lib. VII *De repub.*, pag. 482 D : Ἡμέτερον δὴ ἔργον (ἦν δ' ἐγὼ) τῶν οἰκιστῶν τάς τε βελτίστας φύσεις ἀναγκάσαι ἀφικέσθαι πρὸς τὸ μάθημα, ὃ ἐν τῷ ἔμπροσθεν ἔφαμεν εἶναι μέγιστον ἰδεῖν τε τὸ ἀγαθὸν, καὶ ἀναβῆναι ἐκείνην τὴν ἀνάβασιν· καὶ ἐπειδὰν ἀναβάντες ἱκανῶς ἴδωσι, μὴ ἐπιτρέπειν αὐτοῖς, ὃ νῦν ἐπιτρέπεται.

(14) *Χρυσοῦ γένους.* Clemens locum hunc ita legit, χρυσοῦ γένους κρίνειν ἀκριβέστατα, καὶ πάντη. Τοῦ Πατρὸς ἄρα καὶ ποιητοῦ, etc. Recte. Si tamen asteriscum nostrum explere velis, non incommode legeris, καὶ πάντη εἰσὶν ἱκανοί. Quod etiam Sylburgio in mentem venit.

(15) *Συμπαθοῦντα.* Recte Clemens συμπαθοῦντα τῷ ζώῳ, vel τοῖς ζώοις. Tum addit, τῶν δ' ἐμψύχων, omisso τῶν δὲ ζώων, quod quidem facile abesse possit.

(16) *Τὰ δὲ καθ' ἡμέραν ἐργ.* Clemens, ἀθάνατα, καθ' ἡμέρ. ἐργ. sine τὰ δέ, nec incommodo sensu; fortassis enim solem, lunam aliaque sidera intelligat : tum alterum divisionis suæ membrum, hoc est, τὰ θνητά, quæ ἀθανάτοις opposita, in alia duo genera partiatur.

(17) *Καὶ τῶν ἀνθρώπων.* Hervetus, brevius et obscurius, quam par esset, ita vertit, *ut ex hominibus omnes Græci et barbari.*

(18) *Νομάδων.* Pascuales homines, aut etiam nomadas intelligere potest. Elige.

(19) *Ἑῷον.* Clemens, ἑῴων, πᾶν δὲ ἑσπερίων ἀπτόμενον, ἢ βόρειόν τε, etc.

(20) *Εὐεργετημάτων.* Clemens et ms Euseb., ἐνεργημάτων, utrumque rectum; posterius tamen secutus sum et magis probo.

(21) *Προνομίαν.* Clemens, πρόνοιαν. Placuit Eusebius.

habent: cum loca pariter et æqualiter omnia, generales quæque vis illius effectricis actiones complexæ sint. Sed tamen curiosi illi e Græcis philosophi, barbarorum permoti philosophia, multo magis illi, qui nec oculis cernitur, et solus idem ac præpotens, et sapientissimus artifex est, summusque rerum pulcherrimarum auctor, præcipuum jus eximiumque tribuerunt: nec tamen quæ sint ex istis consequentia, nisi a nobis doceantur, **691** pervidere, ac ne modum quidem illum nosse possunt, quem ad Deum cognoscendum natura ipsa præscribit; sed tantum, uti jam sæpe diximus, periphrasi quadam alioqui vera cum circumscribunt.» Hactenus Clemens. Jam vero, quandoquidem pluribus adhuc Platonicæ philosophiæ rationem, permultis in rebus cum Hebræorum litteris convenire ostendimus (quo nomine hominem sane laudamus vehementer, cum ob suam illam in perspiciendo vero solertiam, tum ob liberalem et ingenuam animi cæteris in rebus æquitatem), nunc ad ea tandem veniendum nobis est, in quibus cum similiter probare non possimus, quamque vulgo barbaram habere solent, ipsius doctrina potiorem philosophiam habeamus.

A νοεῖσθαι πέφυκε τὸν Θεὸν, μόνον δὲ, ὡς ἤδη πολλάκις εἰρήκαμεν κατὰ περίφρασιν (22) ἀληθῆ.» Τοσαῦτα καὶ ὁ Κλήμης. Ἀλλ' ἐπειδὴ διὰ μακροτέρων ἡμῖν ἡ κατὰ Πλάτωνα παρέστη φιλοσοφία, συνῳδὸς οὖσα κατὰ πλεῖστα τοῖς Ἑβραίων δόγμασιν· (ἐφ' οἷς καὶ ἀγάμεθα τὸν ἄνδρα τῆς τε συνέσεως καὶ τῆς ἄλλης τοῦ ἀληθοῦς εὐγνωμοσύνης·) ὥρα ἐπιθεωρῆσαι τίνα ταῦτ' εἶναί φαμεν, ἐφ' ὧν οὐκέθ' ὁμοίως περὶ αὐτὸν διακείμεθα, τὴν δὲ νενομισμένην βάρβαρον, τῆς κατ' αὐτὸν προτιμῶμεν φιλοσοφίας.

CAPUT XIV.

Non recte de omnibus pronuntiasse Platonem, eoque nos haud absque ratione ab ejus philosophia discessisse, atque Hebræorum oracula complexos esse.

Hebræorum oracula, quibus prædicta quædam responsaque divina continentur, quæque vim sane humana diviniorem ostendunt, eoque auctorem sibi Deum ipsum vindicant, cum suas illa significationes, et prædictione futurorum, et ipso rerum exitu vaticinationibus respondente confirmatas habeant, jure quidem ab omni falso sensu aliena dicuntur. Enimvero, «Divina eloquia, casta, et argentum igne examinatum, probatum terræ, purgatum septuplum,» appellantur. At non ejusmodi Platonis illa sunt, nec alterius cujuscunque hominum ex sapientium numero, qui mortalis sensus oculis, et vanis quibusdam ac futilibus conjecturis, ut somniantes utique, non ut vigilantes solent, rerum naturam cogitatione dum informant, naturæ veritati falsitatis plurimum admiscuere, nullum ut apud eos doctrinæ caput ab omni errore purum et immune reperire possis. Ac ne longius abeas, si privati hujus amoris ac domestici remittere nonnihil voles, ipsamque per sese lucem vi rationis intueri: agnosces ipse profecto, illum etiam admirabilem philosophum, qui solus e Græcis omnibus veritatis limen ac vestibulum attigit, fluxa pereuntique materia, et simulacris vilium operarum manibus humanam in speciem figuratis, **692** deorum nomen polluere, ac post sublimem illam magnifi-

B

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

Ὅτι μὴ πάντα ἐπιτυχῶς εἴρηται τῷ Πλάτωνι, διὸ οὐκ ἀλόγως τὴν κατ' αὐτὸν παρῃτήμεθα φιλοσοφίαν, τὰ δὲ Ἑβραίων ἀποδεχόμεθα λόγια.

Τὰ Ἑβραίων λόγια, θεοπρόπια καὶ χρησμοὺς θείας (23) ἢ κατὰ ἄνθρωπον δυνάμεως περιέχοντα, Θεόν τε αὐθέντην ἐπιγραφόμενα, καὶ πιστούμενά γε τὴν ἐπαγγελίαν διὰ τῆς τῶν μελλόντων προῤῥήσεως διά τε τῶν συμφώνων τοῖς θεσπίσμασιν ἀποτελεσμάτων, πάσης λέγεται διεψευσμένης διανοίας ἐκτὸς τυγχάνειν. «Τὰ» γοῦν «θεῖα λόγια ἁγνὰ, καὶ ἀργύριον πεπυρωμένον, δοκίμιον τῇ γῇ, κεκαθαρμένον ἑπταπλασίως,» ἀνείρηται. Ἀλλ' οὐ καὶ τὰ Πλάτωνος τοιαῦτα, οὐδὲ μὴν ἑτέρου τούτων ἐν ἀνθρώποις σοφῶν, οἳ θνητῆς διαC νοίας ὄμμασιν, ἐπικήροις τε στοχασμοῖς καὶ εἰκασίαις, ὄναρ ὥσπερ, ἀλλ' οὐχ ὕπαρ, τῆς τῶν ὄντων φύσεως ἐπὶ φαντασίαν ἐλθόντες, πολὺ τὸ κρᾶμα τοῦ ψεύδους τῷ τῆς φύσεως ἀληθεῖ συνεπηνέγκαντο, ὡς μὴ ἀνευρεῖν ἀπάτης καθαρὸν ἐν αὐτοῖς μάθημα. Αὐτίκα γοῦν, βραχύ τι τῆς φιλαυτίας εἰ ἐθελήσαις ὑφεῖναι, καὶ φῶς αὐτὸ δυνάμει λογικῆς οὐσίας ἐπιθεωρῆσαι, γνοίης ἂν τὸν θαυμάσιον φιλόσοφον αὐτὸν ἐκεῖνον, τὸν δὴ μόνον πάντων Ἑλλήνων ἀληθείας προθύρων ψαύσαντα, ὕλῃ φθαρτῇ, καὶ ξοάνοις βαναύσων χερσὶν εἰς ἀνδρείκελον σχῆμα κατεσκευασμένοις, τὴν τῶν θεῶν προσηγορίαν καταισχύνοντα, καὶ μετὰ τὸ μέγα τῆς μεγαλοφωνίας ὕψος, δι' ἧς τὸν Πατέρα καὶ δημιουργὸν εἰδέναι τοῦδε τοῦ παντὸς διετείνατο, ἄνωθέν ποθεν ἐξ ὑπερκοσμίων ἀψίδων εἰς τὸν κατωD τάτω βυθὸν τῆς θεομισοῦς εἰδωλολατρείας τῷ δήμῳ

(22) *Κατὰ περίφρασιν*. Clemens, κατὰ περίφασιν, quasi Deus ipsos mediocri quadam illustratione circumfundat. Malo tamen περίφρασιν. Ita enim *Stromate* I, pag. 231 A; ubi apostolicum illud Actor. XVII: *Quem ergo ignorantes colitis*, etc., ex professo tractans: Ἐξ ὧν, inquit, δῆλον, ὅτι καὶ ποιητικοῖς χρώμενος παραδείγμασιν, ἐκ τῶν Ἀράτου *Φαινομένων*, δοκιμάζει τὰ παρ' Ἕλλησι καλῶς εἰρημένα, καὶ διὰ τοῦ ἀγνώστου Θεοῦ τιμᾶσθαι μὲν κατὰ περίφρασιν πρὸς τῶν Ἑλλήνων, τὸν δημιουργὸν Θεὸν ἠνέξατο· κατ' ἐπίγνωσιν δὲ, δεῖν δι' Υἱοῦ παραλαβεῖν τε καὶ μαθεῖν. Ubi περίφρασιν τοῦ δημιουργοῦ Θεοῦ, ait esse τὸν ἄγνωστον Θεόν, et huic περιφράσει opponit ἐπίγνωσιν, hoc est veram ac propriam cognitionem. Et paulo post adhuc illustrius οὗτοι οὖν οἱ ἀνοιγόμενοι τυφλῶν ὀφθαλμοί (ab apostolis videlicet) ἡ δι' Υἱοῦ ἐπίγνωσίς ἐστι, τοῦ Πατρὸς, ἡ τῆς περιφράσεως τῆς Ἑλληνικῆς κατάληψις. Ille enim Græcorum etiam poetarum et philosophorum circumlocutiones, ante Christi adventum, plane comprehendi non poterant.

(23) Forte θειοτέρας.

τῶν Ἀθηναίων συνωθούμενον· ὡς μὴ διατρέπεσθαι, A τὸν Σωκράτην καταβῆναι φάντα εἰς Πειραιᾶ προσευξόμενον τῇ θεῷ, καὶ τὴν βάρβαρον ἑορτὴν τοὺς πολίτας τότε πρῶτον ἐπιτελοῦντας θεασόμενον, καὶ τὸν ἀλεκτρυόνα τῷ Ἀσκληπιῷ θῦσαι ὁμολογοῦντα προστάξαι, τόν τε πάτριον Ἑλλήνων ἐξηγητὴν, τὸν ἐγκαθήμενον ἐν Δελφοῖς δαίμονα θειάζοντα. Διὸ καὶ εἰκότως τῆς ἀφιλοσόφου πληθύος τὴν αἰτίαν τῆς δεισιδαίμονος πλάνης ἐπιγράψαιτο ἄν. Ἀνάλαβε γοῦν σμικρὸν ἄνωθεν τὸν λόγον, καὶ θέα οἷά σοι ὁ πάνσοφος, μετὰ τὰς ἀσωμάτους καὶ ἀφθάρτους ἰδέας, καὶ μετὰ Θεὸν πρῶτον, καὶ δεύτερον αἴτιον, καὶ μετὰ νοερὰς καὶ ἀθανάτους οὐσίας, περὶ τῆς πανδήμου δόξης, ἐνομοθέτει, λέγων· « Περὶ δὲ τῶν ἄλλων δαιμόνων εἰπεῖν, καὶ γνῶναι τὴν γένεσιν, μεῖζον ἢ καθ' ἡμᾶς. B Πιστευτέον δὲ τοῖς εἰρηκόσιν ἔμπροσθεν, ἐκγόνοις μὲν θεῶν οὖσιν, ὡς ἔφασαν, σαφῶς δέ που τοὺς ἑαυτῶν προγόνους εἰδόσιν. Ἀδύνατον οὖν θεῶν παισὶν ἀπιστεῖν, καίπερ ἄνευ εἰκότων καὶ ἀναγκαίων ἀποδείξεων λέγουσιν· ἀλλ' ὡς οἰκεῖα φάσκουσιν ἀπαγγέλλειν, ἑπομένους τῷ νόμῳ πιστευτέον. Οὕτως οὖν κατ' ἐκείνους ἡμῖν ἡ γένεσις περὶ τούτων τῶν θεῶν ἐχέτω, καὶ λεγέσθω· Γῆς τε, καὶ Οὐρανοῦ παῖδες Ὠκεανός τε καὶ Τηθὺς ἐγενέσθην· τούτων δὲ Φόρκυς, Κρόνος τε, καὶ Ῥέα, καὶ ὅσοι μετὰ τούτων· ἐκ δὲ Κρόνου καὶ Ῥέας, Ζεὺς, Ἥρα τε, καὶ πάντες, ὅσους ἴσμεν πάντας ἀδελφοὺς λεγομένους αὐτῶν, ἔτι τε τοὺς τούτων ἄλλους ἐκγόνους. » Διὰ δὴ ταῦτα ἀπολειπτέος ἡμῖν ὁ φιλόσοφος, οὐ κατὰ φιλόσοφον, οὐδ' αὐτὸς αὑτῷ συμφώνως, τὰς μυθικὰς τῶν ποιητῶν C γενεαλογίας καθυποκρινάμενος. Αὐτοῦ μὲν γὰρ ἄκουσαι φάντος ἐν *Πολιτείᾳ* τάδε· « Ἐν τοῖς μείζοσιν, ἦν δ' ἐγὼ, μύθοις ὀψόμεθα καὶ τοὺς ἐλάττους. Δεῖ γὰρ δὴ τὸν αὐτὸν τύπον εἶναι, καὶ ταυτὸν δύνασθαι τούς τε μείζους καὶ τοὺς ἐλάττους. Ἢ οὐκ οἴει; — Ἔγωγε, ἔφη· ἀλλ' οὐκ ἐννοῶ. οὐδὲ τοὺς μείζους τίνας λέγεις. — Οὓς Ἡσίοδός τε καὶ Ὅμηρος, εἶπον, ἡμῖν ἐλεγέτην, καὶ οἱ ἄλλοι ποιηταί. Οὗτοι γάρ που, μύθους ψευδεῖς τοῖς ἀνθρώποις συντιθέντες, ἔλεγόν τε καὶ λέγουσι· τὰ μικρῷ πρόσθεν τεθειμένα. » Πάλιν τε αὐτοῦ ἦν καὶ τὰ δι' ὧν ἔφησεν· « Ἐξαλείψομεν ἄρα, ἦν δ' ἐγὼ, ἀπὸ τοῦδε τοῦ ἔπους ἀρξάμενοι, πάντα τὰ τοιαῦτα·

camque vocem, qua se hujus universi parentem ac molitorem nosse affirmaverat, sic tanquam ex fornicibus illis nostro hoc orbe superioribus deturbatum, in altissima Deo exosæ idololatriæ voragine, cum Atheniensi populo volutari. Sic quidem, ut eum scribere non puduerit, Socratem, cum ut ipse votum deæ nuncuparet, tum ut barbaro illi festo, quod a civibus tum primum celebrabatur, præsens interesset, in Piræum descendisse : nec erubescat, aut eumdem ut Æsculapio gallus immolaretur jussisse, confiteri, aut dæmonem illum Delphis insidentem, quasi patrium quemdam Græcorum interpretem, deum appellare. Quamobrem in eum jure, superstitiosi erroris, qui stolidam agebat multitudinem, culpa conferatur. Ac mihi tu paulo superius orationem arcesse, ac videsis, quæ tandem et cujusmodi sint, quæ post incorporeas illas, atque interitus omnis expertes ideas, post Dei primi, secundique principii mentionem, post spiritales immortalesque naturas, de populari hac et publica opinione, suis etiam legibus sancita voluerit. « Aliorum autem dæmonum, inquit ille, procreationem vel explicare, vel nosse, res est nostra facultate major. Quare hoc in genere, priscis illis testibus adhibenda fides, qui ut Deum, quod ipsi aiunt, nepotes erant, ita majores suos maxime notos habuerunt. Nec fieri omnino potest, ut fides eorum filiis detrahatur, etiamsi nullis demonstrationibus necessariis, ac ne probabilibus quidem argumentis ipsorum testimonia comprobentur; sed necesse plane est, ut iis, quomodo lex imperat, tanquam suarum in rerum commemoratione credamus. Illorum ergo deorum procreationem quod attinet, uti poetæ scribunt, ita nos quoque de ea statuamus ac loquamur. Terræ Cœlique liberi Oceanus et Tethys, horum Phorcyn, Saturnus, et Ops, cæterique fratres. Ex Saturno et Ope Jupiter, Juno, ac reliqui, quos utriusque fratres appellari scimus, procreati. Atque ita deinceps de tota nepotum serie. » Eapropter sane hic nobis philosophus relinquendus fuit, qui nec uti philosophum decuit, nec secum ipse consentiens, fabulosas in diis poetarum genealogias propagationesque simularit. Nam audisis quemadmodum idem loquatur in *Republica*, « In majoribus, inquit, fabulis minores etiam facile videbimus. Necesse enim est, speciem unam aliquam esse, vimque minoribus æque majoribusque communem. Annon ita sentis? — Equidem, inquit ille : sed 693 quas tu majores dicas, non capio. — Quas Hesiodus, inquam, atque Homerus, cæterique poetæ commemorant. Illi enim falsas hominibus fabulas commenti, et narrabant olim hodieque narrant. Ea videlicet, quæ paulo ante retulimus. » Rursus ejusdem et alia illa sunt. « Hæc igitur omnia deleamus, inquam, ab isto versu inchoantes,

Βουλοίμην (24) *κ' ἐπάρουρος ἐὼν θητευέμεν ἄλλῳ.* » D

Malim equidem cuivis alii servire colonus. »

Καὶ τὰ ἑξῆς· δι' ὧν τε ἐπιλέγει : « Πάλιν δὴ Ὁμήρου δεησόμεθα καὶ τῶν ἄλλων ποιητῶν, μὴ ποιεῖν Ἀχιλλέα θεᾶς παῖδα,

Ἄλλοτ' (25) *ἐπὶ πλευρὰς κατακείμενον, ἄλλοτε δ' αὖτε*
Ὕπτιον »

Et quæ sequuntur. Tum hæc præterea quæ subjungit : « Iterum ab Homero, inquit, cæterisque poetis flagitabimus, uti ne Achillem dea satum fingant,

Nunc in utramque latus, nunc et jacuisse supinum. »

(24) *Βουλοίμην*. Homerus *Odyss.* Λ, v. 488. Achilles apud inferos loquitur.

(25) *Ἄλλοτ'*. *Iliad* Ω, v. 10.

Et cætera. Quibus ita subdit, « Aut Jovem, inquit, dormientibus cæteris, tam diis, quam hominibus, quæ solus vigilans secum ipse statuerat, eorum facile omnium vi quadam libidinis impotenti memoriam excussisse; itaque Junonis aspectu perculsum esse, ut ne domum quidem repetere, sed in eodem ipso loco, humi, ut alaudæ solent, voluptati servire voluerit; cum eam se cupiditatis vim sentire diceret, quam ne tum quidem esset expertus, cum inter sese primum convenerant, charorum obliti parentum : nec vincula Marti ac Veneri a Vulcano injecta, nec aliud quidquam id genus. » Quæ cum ipse dixisset, quid tandem sibi vult, quod poetas deorum liberos subinde vocat, fierique negat posse, quin fides iis habeatur, cum ipsemet has ab illis absque ulla vel necessaria, vel probabili demonstratione, confictas deorum fabulas esse testetur? Quid autem inconsiderata illa fides, quam etiam legum metu septam ac munitam esse voluit? Qui verum præterea, deorum principes Cœlum ac Terram esse, tum eorum deinde sobolem, Oceanum, Tethyn, Saturnum, Opem, Jovem, cæterosque deinceps omnes, Junonem, et quotquot Homerus atque Hesiodus, istorum liberos, fratres ac nepotes fabulantur, cum illa ipsa commenta funditus his verbis sustulerit. « Cui ego, inquit, quod et primum, et omnium maxime reprehendendum est, præsertim ubi quis non recte mentiatur. » — Quid illud porro? — Ubi quis male deorum heroumque naturam oratione repræsentat, perinde ut pictor faceret, qui tabellam ei rei nulla ex parte similem **694** pingeret, quam penicillo exprimendam suscepisset. Itemque, primum, inquam, maximum illud, maximisque de rebus mendacium, qui narravit Hesiodus, quid videlicet actum a Cœlo fuerit, quamque vicissim ei pœnam Saturnus reposuerit, perperam omnino confinxit. » Et quæ sequuntur. Qui tandem amabo, quos hic vanos ac mendaces appellat, iidem ipsi poetæ deorum nepotes habeantur? Jure nimirum ac merito relinquendus iste nobis, qui mortis metu populum Atheniensem histrionum more demulcebat : observandus contra Moyses, et amplectenda Hebræorum oracula, quæ sincera prorsus, unaque adeo, veraque, et ab omni errore vacua pietate antecellunt. Jam aliud hoc intuere.

A Καὶ τὰ τούτοις ἑπόμενα. Οἷς ἐπάγει· « Ἢ Δία, καθευδόντων τῶν ἄλλων θεῶν τε καὶ ἀνθρώπων, ὡς μόνος ἐγρηγορὼς ἃ ἐβουλεύσατο, τούτων πάντων ῥᾳδίως ἐπιλαθόμενον, διὰ τὴν τῶν ἀφροδισίων ἐπιθυμίαν· καὶ οὕτως ἐκπλαγέντα ἰδόντα τὴν Ἥραν, ὥστε μηδ᾽ εἰς τὸ δωμάτιον ἐθέλειν ἐλθεῖν, ἀλλ᾽ αὐτοῦ βουλόμενον χαμαὶ συγγίνεσθαι κορύδου δίκην· καὶ λέγοντα, ὡς οὕτως ὑπὸ ἐπιθυμίας ἔχεται, ὡς οὐδὲ ὅτε πρῶτον ἐφοίτων πρὸς ἀλλήλους, φίλους λήθοντε τοκῆας· οὐδὲ Ἄρεως τε (26) καὶ Ἀφροδίτης ὑπὸ Ἡφαίστου δεσμόν· οὐδ᾽ ἕτερα τοιαῦτα. » Ὧν τοῦτον τὸν τρόπον εἰρημένων, τί δῆτα βούλεται αὐτῷ ἡ μετὰ ταῦτα φωνὴ, τοὺς μὲν ποιητὰς θεῶν παῖδας ὀνομάζουσα, καὶ τό τε (27) ἀπιστεῖν αὐτοῖς ἀδύνατον εἶναι φήσασα, καίπερ ἄνευ εἰκότων καὶ ἀναγκαίων αὐτοὺς ἀποδείξεων τοὺς περὶ B θεῶν μύθους πάλαι (28) μαρτυραμένη; Τί δὲ ἡ ἄλογος ἐθέλει πίστις, δέει τῆς ἀπὸ τῶν νόμων τιμωρίας προβεβλημένη; Πῶς δὲ θεῶν οὐρανὸς καὶ γῆ πρῶτοι, ἔπειτα τούτων ἔγγονοι, Ὠκεανὸς, καὶ Τηθὺς, Κρόνος τε, καὶ Ῥέα, καὶ Ζεὺς, μετὰ τούτους ἅπαντας, Ἥρα τε, καὶ πάντες οἱ πρὸς Ὁμήρου καὶ Ἡσιόδου μυθευόμενοι παῖδες καὶ ἀδελφοὶ, καὶ ἔγγονοι τούτων, ὁπότε ταῦτα αὐτὰ ἀνῄρει λέγων· « Ὅπερ, ἦν δ᾽ ἐγὼ, χρὴ πρῶτον καὶ μάλιστα μέμφεσθαι, ἄλλως τε καὶ ἐάν τις μὴ καλῶς ψεύδηται. — Τί τοῦτο; — Ὅταν εἰκάζῃ τις κακῶς τῷ λόγῳ περὶ θεῶν τε καὶ ἡρώων, οἷοί εἰσιν, ὥσπερ γραφεὺς μηδὲν ἐοικότα γράφων οἷς ἂν ὅμοια βουληθῇ γράψαι· » καὶ πάλιν· « Πρῶτον μὲν, ἦν δ᾽ ἐγὼ, τὸ μέγιστον ψεῦδος, ὁ εἰπὼν, οὐ καλῶς C ἐψεύσατο, ὡς Οὐρανός τε εἰργάσατο, ἅ φησι δρᾶσαι αὐτὸν Ἡσίοδος, ὅ τε αὖ Κρόνος ὡς ἐτιμωρήσατο αὐτόν· » καὶ τὰ τούτοις ἑξῆς· « Πῶς οἱ νῦν ψευδεῖς καὶ οὐκ ἀληθεῖς ποιηταὶ πάλιν οἱ αὐτοὶ θεῶν ἔγγονοι λέγοιντ᾽ ἄν; » Ἀλλὰ γὰρ τούτων δὴ χάριν ἀπολειπτέος μὲν ἡμῖν οὗτος, δέει θανάτου τὸν Ἀθηναίων δῆμον καθυποκρινάμενος· τιμητέος δὲ Μωϋσῆς, τά τε Ἑβραίων λόγια καθαρᾶς ἐξεχόμενα διόλου τῆς μόνης ἀληθοῦς καὶ ἀπλανοῦς εὐσεβείας. Θέα δὴ καὶ ἄλλο.

CAPUT XV.

Non in omnibus Platonis, sed Hebræorum, probandam esse de spiritalibus naturis disputationem.

Naturas, inter rationis participes, medias, ortus sui principium habuisse Hebræi docent. Easdem in varios spiritalium substantiarum ordines distributas, spiritus, virtutes, Dei administros, angelos atque archangelos nominant. Quo ex numero, qui suapte culpa ceciderunt, dæmonum ex iis genus, vimque omnem hominibus inimicam infestamque ducunt. Quocirca nec eos deorum in loco haberi patiuntur, qui non ex sese modo insitum naturæ suæ ac proprium honestum bonumque non ha-

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ΄.

D *Ὅτι μὴ καθόλου ὀρθῶς ὁ Πλάτων τὸν περὶ τῶν νοητῶν οὐσιῶν ἐφώδευσε λόγον, ἀλλ᾽ Ἑβραῖοι.*

Ἑβραῖοι τὴν μέσην τῶν λογικῶν φύσιν γεννητὴν, ἀλλ᾽ οὐκ ἀγέννητον εἶναί φασι. Ταύτην δὲ εἰς νοερὰς οὐσίας διαιροῦντες τῷ λόγῳ, πνεύματα, καὶ δυνάμεις, καὶ Θεοῦ λειτουργοὺς, ἀγγέλους τε καὶ ἀρχαγγέλους ἐπονομάζουσιν. Ἐκ δὲ τῆς τούτων ἀποπτώσεως καὶ παρατροπῆς τὸ δαιμόνων γένος, καὶ πᾶν τὸ τῆς ἐναντίας καὶ μοχθηρᾶς ἐνεργείας εἶδος εἰσάγουσι. Διόπερ οὐδὲ θεοὺς ἐπιτρέπουσιν ἡγεῖσθαι τοὺς μὴ τὸ καλὸν καὶ ἀγαθὸν ἀχώριστον φύσεως ἐπαγομένους, ἀλλὰ καὶ τὸ εἶναι οὐ παρ᾽ ἑαυτῶν, παρὰ δὲ τοῦ πάντων αἰτίου

(26) Ἀρεώς τε, etc. Ita hunc locum ex Platone restituimus, cum ante personam legeretur : Ἀρεώς τε καὶ Ἡφαίστου ὑπὸ Ἀφροδίτης δεσμὸν, δι᾽ ἕτερα τοιαῦτα.

(27) Forte del. τε.

(28) Forte ποιῆσαι.

A ϛγμένους· τό τε εὖ εἶναι καὶ τὴν ἀρετὴν, αὐτό θάνατον, οὔτε τῷ ἐπὶ πάντων Θεῷ ὁμοίως, οὔτε ὰ πάντα συνέστη ἐπιφερομένους. Ὁ δέ γε Πλά- ωμάτους μὲν καὶ νοητὰς οὐσίας τὰς λογικὰς ὁμοίως Ἑβραίοις ὑφίστησι, διαπίπτει δὲ τῆς θίας· πρῶτον μὲν ἀγεννήτους εἶναι φάσκων αὐ- ισπερ καὶ πᾶσαν ψυχήν· ἔπειτ' ἐξ ἀποῤῥοίας ὶ πρώτου αἰτίου συστῆναι λέγων· οὐδὲ γὰρ ἐκ ὄντος αὐτὰς γεγονέναι διδόναι βούλεται. Διὸ ιόνων θεῶν ὑποτίθεται εἶναι γένος, ἀποῤῥοίας αὶ προβολὰς τοῦ πρώτου καὶ τοῦ δευτέρου αἰτίου ῳ ὑφιστάμενος· εἶναί τε ἀγαθὰς τὴν φύσιν, ὶς τε οἵας τε τῆς οἰκείας ἐκστῆναι ἀρετῆς, ἔν- ούς καὶ θεοὺς εἶναι δοξάζει. Τούτων δὲ ἕτερον ὸ δαιμόνων φῦλον ἡγεῖται, φαυλότητος ὂν καὶ ίας, καὶ τῆς ἐπὶ τὸ χεῖρον τροπῆς δεκτικόν· B ; μὲν ἀγαθοὺς, τοὺς δὲ φαύλους εἶναί τε καὶ εσθαι. Ταῦτα δὲ παρὰ τὰ Ἑβραίοις δοκοῦντα, ὑποθέμενος τὸν τρόπον, οὐκ ἀποδίδωσιν, ὁπό- ιστῆναι φάναι εἰκὸς τοὺς δαίμονας. Ἐκ μὲν γὰρ ἀσωμάτων (29) ὕλης οὐδεὶς ἂν νοῦν ἔχων εἴποι· γὰρ αὕτη· λογικὰ δ' οὐκ ἄν ποτε ἐξ ἀλόγου ;, λογικοὶ δὲ οἱ δαίμονες. Εἰ δ' ἐκ τῆς τῶν κρειτ- ἀποῤῥοίας οὗτοι, καὶ πῶς οὐ θεοὶ καὶ αὐτοὶ τοῖς ;κόσιν ἐξ ἴσου; πῶς δ', ἀγαθῆς οὔσης πηγῆς, οὐχ ιαὶ τὰ παρ' αὐτῆς; κακίας δ' ἐν τοῖς δευτέροις ἡ πόθεν ἐξέφυ, τῆς ῥίζης ἄνωθεν ἐξ ἀγαθῶν ; πῶς δ' ἂν γένοιτο πικρὸν ἀπὸ τοῦ γλυκέος; Εἰ κότους παντὸς καὶ πικρίας πάσης χαλεπώτερον μοχθηρῶν δαιμόνων γένος, πῶς ἐξ ἀποῤῥοίας C ἂν τῆς τῶν κρειττόνων φύσεως; εἰ δ' ἐκ τῆσδε ' ἂν ἐτράπη τῆς οἰκείας ἕξεως. Εἰ δ' ἠλλοίωται, τὴν ἀρχὴν ἀπαθὲς τὴν φύσιν. Εἰ δ' οὐ τοιάδε ', καὶ πῶς θεοὶ εἶεν, οἳ δὴ φαύλης οἷοί τέ εἰσι ιν μοίρας; Ἀλλ' εἰ μήτε τῆς τῶν κρειττόνων ίας, μηδ' αὖ τῆς τῶν σωμάτων ὕλης εἶεν, ὥρα ήτους λέγειν, καὶ πρὸς τῇ ἀγεννήτῳ ὕλῃ τῶν ων, τρίτον στῖφος λογικῶν ἀγεννήτων ἀντιπαρα- τῷ Θεῷ· οὐκέτι τε τὸν Θεὸν πάντων εἶναι ποιη- ι δημιουργὸν τῶν ὅλων ἀποδιδόναι· ἢ τοῦθ' ὁμο- τας, καὶ τὰ μὴ ὄντα ποιεῖν αὐτὸν τοῖς Ἑβραίων νως ὁμολογεῖν λόγοις. Τίνα δὲ οἵδε περὶ τῶν- δάσκουσι; τὴν μέσην τῶν λογικῶν φύσιν, οὔτ' τῶν σωμάτων ὕλης, οὔτ' ἐξ ἀποῤῥοίας τῆς ἀγεν- καὶ ἀεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἐχούσης D ὑποστῆναί φασι· μὴ οὖσαν δὲ πρότερον, δυνά- ιστηρίῳ τοῦ πάντων αἰτίου γεγονέναι. Ταύτῃ θεοὺς εἶναι, μηδὲ κυρίως τῆσδε τῆς προσηγο- ιῶσθαι, ὅτι μηδὲ τὴν φύσιν ἰσοῦται τῷ πεποιη- ηδ' ἀχώριστον ὁμοίως τῷ Θεῷ, τὸ ἀγαθὸν ἐφελ- τό τε τῷ καλῷ ἐναντίον ἔστιν ὅτε καὶ δέξοιτ' ωρὶς τῆς περὶ τὸ κρεῖττον σχολῆς, ἣν αὐτὸς ; αὐτῷ κατείργασται, τῆς οἰκείας ὁρμῆς τε καὶ ; πεφυκὼς κύριος. Ταῦτα καὶ περὶ τάδε. Με- ι δὲ καὶ ἐφ' ἕτερα.

A beant, verum etiam ne sint ipsi quidem per sese, sed a rerum universarum conditore, ut essent, acceperint : qui denique, ut bene sint, ut virtute, ut immortalitate gaudeant, ne dotibus quidem fruantur illis, quomodo aut præpotens rerum omnium Deus, aut Verbum illud, cujus vi omnia exstitere. At Plato, licet cum Hebræis naturas quasdam ratione præditas, incorporeas ac spiritales esse statuat, haud tamen consentanee loquitur, dum easdem, primo quemadmodum et animam omnem, nullo ortu generatas, deinde quadam ex primi principii fluxione satas esse docet. Neque enim illas prorsus e nihilo exstitisse concedit. Itaque plurium deorum nationem constituit, quos omnes primi secundique principii fluxiones quasdam ac B proseminationes esse vult, quæ quod suapte 695 natura bonæ sint, nec ullo unquam modo propria virtute spoliari queant, ab eo propterea dii judicantur Ab his diversam dæmonum turbam esse putat, quæ improbitatem ac scelus admittere, atque in deterius mutari possit : ex quibus proinde boni quidam, improbi alii sint ac vocentur. Quæ cum ipse, præter Hebræorum mentem ac sensum, ita statuit, unde tandem cum aliqua veri specie dæmones exstitisse dicamus, non explicat. Nam ex corporearum quidem rerum materia nemo sanus dixerit; est enim illa rationis expers : quod autem ratione præditum est, id ex eo quod ratione careat gigni non potest, ratione autem præditi dæmones C sunt. Sin autem superiorum naturarum propagatione sati illi sunt, quidni æque ac parentes, dii sunt ipsi quoque? qui fit ut ex bono fonte rivi dissimiles oriantur? unde in posterioribus germen illud improbitatis emergit, qui radicem habent, a tanta primi usque principii integritate propagatam? quo denique modo ex dulcibus amara nascuntur? Enimvero, si tenebris omnibus, si omni acerbitate gravius est improborum dæmonum genus, quis illud ex meliorum ac diviniorum natura fluxisse dicat? ex quo sane si fluxisset, nunquam ex proprio et naturali statu excidisset. Quod si tantum mutationis subire potuit, non igitur principio naturam habuit, ab omni patiendi necessitate liberam. Cujusmodi si dæmones isti non erant, D qui porro dii esse possint, qui sceleratorum in classem abire potuerunt? Jam vero, si neque melioribus illis ac superioribus ex naturis, neque corporum ex materia ortum habuere, superest omnino, ut vel eos nunquam genitos esse dicamus, atque ita præter illam corporum materiam, quam ortu carere volunt, tertiam hanc naturarum, quæ ratione præditæ, ortu similiter careant, nationem, cum Deo componamus, Deumque proinde rerum prorsus omnium conditorem esse, ac molitorem negemus : vel si universorum parentem imus, eorum etiam quæ nulla sunt, ut Hebræorum litteræ prædicant, auctorem illum esse ur. Quænam vero illa sunt, quæ ab ipsis de naturarum istarum conditione traduntur? Eas

(29) Ἀσωμάτων. Malo σωμάτων ex ms.
Τοιάδε. Forte, τοιοίδε. Nam de dæmonibus loquitur.

medio quodam, inter rationis participes, ordine comprehensas, neque corporum ex materia, neque ulla cujusquam ortu carentis ac semper eodem sese modo habentis naturæ fluxione satas esse docent; at nullæ antea cum essent, summi rerum auctoris omnium effectrice vi procreatas. Quare nec deos illas esse, nec ea proprie appellatione dignatas, quod neque sint effectori suo natura pares, nec perinde uti Deus, proprium habeant sempiternumque bonum, imo **696** ejusdem boni contrarium subire aliquando possint, dum negligentius melioris utuntur consuetudine, quam sibi profecto inseverit, quisquis suorum ipse motuum, suique sensus arbiter ex sese ac Dominus fuerit. Atque ista quidem hactenus. Jam transeamus ad alia.

CAPUT XVI.

De animo, non recte ut Hebræos, in omnibus sensisse Platonem.

Animum Plato, Hebræos secutus, immortalem illum quidem, ac Deo similem esse statuit: verum ab iis postea discedens, essentiam ejus interdum compositam esse vult, quasi partem alteram habeat, ex individua suique semper simili causa delibatam, alteram ex dividua corporum natura decerptam. Enimvero sic ipse verbis totidem in *Timæo*. « At ille, inquit, animum, corpore, tam ortu quam virtute priorem, sic tanquam dominum servo imperaturum, ex duobus istis atque hac ratione conflavit. Duæ naturæ cum sint, individua una, quæ semper eadem est, altera dividua, quæ in corporibus locum habet, tertium ex utraque naturæ genus, ambarum in medio temperavit, sic ut aliquid ex ea, quæ semper eadem, aliquid item ex illa, quæ altera subinde atque altera est, includeret, sicque tertium hoc individuam inter, ac dividuam corporum naturam, æqualiter medium constituit. Quæ tria cum in manus sumpsisset, in unam omnia speciem formamque commiscuit, ejus, quod alterum atque alterum est, natura, tametsi ad commiscendum perdifficili, vi tamen hanc in societatem communionemque pertracta » Hæc ille, ex quibus intelligas, quam probabiliter partem illam perturbationibus obnoxiam. cum animi ratione conjunxerit. At vero de animi essentia nonnunquam ita statuit, nonnunquam deterius ei quoddam, atque absurdius commentum affingit, dum divinam illam cœlestemque naturam, illam et corporis expertem, et præditam ratione, illam Deo similem, ac summa cœli culmina virtutis magnitudine superantem, e locis altissimis ac supra mundum eminentibus, in asinos, lupos, formicas, apes descendere confirmat, idque a nobis, ut absque demonstratione ulla credamus, oratione contendit. Nam in dialogo *De animo* hæc habet: « Ac tandiu vagantur, inquit, donec ejus

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ιϛ'.

A *Ὅτι μὴ κατὰ πάντα ὀρθῶς ἐδόξασε περὶ ψυχῆς* (31) *ὁ Πλάτων, ὁμοίως Ἑβραίοις.*

Ἑβραίοις ὁμοίως τὴν ψυχὴν ἀθάνατον ὑποθέμενος, καὶ τῷ Θεῷ ὁμοίαν αὐτὴν εἰπὼν, οὐκέτ' ἀκολούθως αὐτοῖς, ποτὲ μὲν αὐτῆς τὴν οὐσίαν σύνθετον εἶναί φησιν, ὡς ἂν μέρος μέν τι ἐπαγομένης τῆς ἀμερίστου, καὶ ἀεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ ἐχούσης αἰτίας, μέρος δὲ καὶ τῆς περὶ τὰ σώματα μεριστῆς φύσεως. Λέγει δ' οὖν αὐτοῖς ῥήμασιν ἐν *Τιμαίῳ*· « Ὁ δὲ καὶ γενέσει (32) καὶ ἀρετῇ προτέραν καὶ πρεσβυτέραν ψυχὴν σώματος, ὡς δεσπότην καὶ ἄρξουσαν ἀρξομένου συνεστήσατο ἐκ τῶνδε καὶ τοιῷδε τρόπῳ τῆς ἀμερίστου (33), καὶ ἀεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ ἐχούσης οὐσίας, καὶ τῆς αὖ περὶ τὰ σώματα γινομένης μεριστῆς, τρίτον ἐξ ἀμφοῖν ἐν μέσῳ συνεκεράσατο οὐσίας εἶδος· τῆς τε ταὐτοῦ φύσεως αὖ πέρι, καὶ τῆς τοῦ ἑτέρου, καὶ κατὰ τὰ αὐτὰ συνέστησεν ἐν μέσῳ τοῦ τε ἀμεροῦς αὐτῶν, καὶ τοῦ κατὰ τὰ σώματα μεριστοῦ. Καὶ τρία λαβὼν αὐτὰ ὄντα, συνεκεράσατο εἰς μίαν πάντα ἰδέαν, τὴν θατέρου φύσιν, δύσμικτον οὖσαν, εἰς ταὐτὸ ξυναρμόττων βίᾳ. » Ἔνθεν εἰκότως B αὐτῷ καὶ τὸ παθητικὸν μέρος τῷ λόγῳ τῆς οὐσίας αὐτῇ συνῆπται. Ἀλλὰ τοτὲ μὲν ὧδε περὶ ψυχῆς οὐσίας διείληφε, τοτὲ δὲ ἄλλο τι χεῖρον περιτίθησιν αὐτῇ τὸ ἀτόπημα, τὴν θείαν ἐκείνην καὶ οὐράνιον, τὴν ἀσώματον, καὶ λογικὴν, τὴν Θεῷ ὁμοίαν, καὶ δι' ἀρετῆς μέγεθος τὰς οὐρανίους ὑπερπαίουσαν ἀψῖδας, ἄνωθέν ποθεν ἐκ τῶν ὑπερκοσμίων ἐπὶ ὄνους, καὶ λύκους, καὶ μύρμηκας, καὶ μελίττας κατιέναι φάσκων, καὶ τούτῳ πιστεύειν ἡμᾶς παρακαλῶν τῷ λόγῳ ἄνευ τινὸς ἀποδείξεως. Λέγει δ' οὖν ἐν μὲν τῷ *Περὶ ψυχῆς* τάδε· « Καὶ μέχρι γε (34) τούτου πλανῶνται, ἕως ἂν τῇ τοῦ σωματοειδοῦς τοῦ ξυνεπακολουθοῦντος ἐπιθυμίᾳ πάλιν ἐνδεθῶσιν εἰς σῶμα. Ἐνδοῦνται δὲ, ὥσπερ εἰκὸς, εἰς τὰ τοιαῦτα ἤθη, ὁποῖα ἄττ' ἂν καὶ μεμελετηκυῖαι τύχωσιν ἐν τῷ βίῳ. — Τὰ ποῖα δὴ C ταῦτα λέγεις, ὦ Σώκρατες; — Οἷον, τοὺς μὲν τὰς γαστριμαργίας τε, καὶ ὕβρεις, καὶ φιλοποσίας (35) μεμελετηκότας, καὶ μὴ διευλαβημένους, εἰς τὰ τῶν

(31) *Περὶ ψυχῆς*. In hac de animis disputatione, a principibus etiam philosophis graviter erratum esse, cum alii, tum in primis B. Chrysostomus ostendit *homil.* 1 *in Joannem*: Δογμάτων δὲ ἕνεκεν τῶν περὶ ψυχῆς, inquit, οὐδὲ ὑπερβολὴν τινὰ κατέλιπον αἰσχύνης λοιπόν. Et: Καθάπερ τῶν τάφων τοὺς ἔξωθεν κεκονιαμένους, ἂν ἀπαμφιάσῃς, ἰχῶρος καὶ δυσωδίας, καὶ διεφθορότων ὄψει γέμοντας ὀστῶν· οὕτω καὶ τὰ τοῦ φιλοσόφου (Platonis) δόγματα, ἂν τῆς κατὰ τὴν λέξιν ἀπογυμνώσῃς ὥρας, πολλῆς ὄψει τῆς βδελυγμίας πεπληρωμένα, καὶ μάλιστα ὅταν περὶ ψυχῆς φιλοσοφῇ, ἀμέτρως τιμῶν τε αὐτὴν, καὶ βλασφημῶν.

(32) *Ὁ δὲ καὶ γενέσει*. Locus est ex *Timæo*, pag. 528 D, quem Tullius lib. *De universo*, sect. 49, convertit; quia tamen minus interdum philosophi verbis hærere videbatur, nostro ipsi sensu ea utcunque reddere maluimus. Adi et Plutarch. in opusculo integro *Περὶ τῆς ἐν Τιμαίῳ ψυχογονίας*, ubi Platonis sententiam enucleat, liberisque suis aperit, a quibus ea de re consultus fuerat.

(33) *Τῆς ἀμερίστου*. Plutarchus loco cit., τῆς ἀμεροῦς. Porro philosophus ibi præcipue de mundi anima disputat, quæ cum ἀναλογίᾳ in cæteras animas refunduntur.

(34) *Καὶ μέχρι γε*. Plato in *Phædone*, pag. 380 D.

(35) Plato, φιλοτησίας.

γένη καὶ τῶν τοιούτων θηρίων εἰκὸς ἐνδύεσθαι· οἴει; — Πάνυ μὲν οὖν εἰκὸς λέγεις. — Τοὺς ἀδικίας, καὶ τυραννίδας, καὶ ἁρπαγὰς προτε-ἰκας, εἰς τὰ τῶν λύκων τε, καὶ ἱεράκων, καὶ ν γένη· ἢ ποῖ ἂν ἄλλοσε φαῖμεν τὰς τοιαύτας ἰέ- Ἀμέλει, ἔφη ὁ Κέβης, εἰς τὰ τοιαῦτα.—Οὐκοῦν, , δηλαδὴ καὶ τἄλλα, ᾗ ἂν ἑκάστη ἴοι, κατὰ τὰς ὁμοιότητας τῆς μελέτης.—Δῆλον δή, ἔφη· πῶς — Οὐκοῦν εὐδαιμονέστατοι, ἔφη, καὶ τούτων ιαὶ εἰς βέλτιστον τόπον ἰόντες, οἱ τὴν δημοτι-ιαὶ πολιτικὴν ἀρετὴν ἐπιτετηδευκότες, ἣν δὴ π σωφροσύνην τε καὶ δικαιοσύνην, ἐξ ἔθους τε ιλέτης γεγονυῖαν, ἄνευ φιλοσοφίας τε καὶ νοῦ; δὴ οὗτοι εὐδαιμονέστατοι; — Ὅτι τούτους εἰκός εἰς τοιοῦτον πάλιν ἀφικνεῖσθαι πολιτικὸν καὶ ν γένος, ἧπου μελιττῶν, ἢ σφηκῶν, ἢ μυρμή-| καὶ εἰς ταυτόν γε πάλιν τὸ ἀνθρώπινον γένος.» ν τῷ *Φαίδρῳ* δὲ ἐπάκουσον ὁποῖα διέξεισιν· μὲν γὰρ τὸ αὐτὸ (36) ὅθεν ἥκει ψυχὴ ἑκάστη, ικνεῖται ἐτῶν μυρίων (37)· οὐ γὰρ πτεροῦται σσούτου χρόνου, πλὴν ἡ τοῦ φιλοσοφήσαντος ;, ἢ παιδεραστήσαντος μετὰ φιλοσοφίας. Αὗται τῃ περιόδῳ τῇ χιλιετεῖ, ἐὰν ἕλωνται τρὶς ἐφε-ν βίον τοῦτον, οὕτω πτερωθεῖσαι τρισχιλιοστῷ πέρχονται, αἱ δὲ ἄλλαι, ὅταν τὸν πρῶτον βίον ήσωσι, κρίσεως ἔτυχον. Κριθεῖσαι δὲ, αἱ μὲν, ὑπὸ γῆς δικαιωτήρια ἐλθοῦσαι, δίκην τίνουσιν· εἰς τοῦ οὐρανοῦ τινα τόπον ὑπὸ τῆς δίκης ρθεῖσαι, διάγουσιν ἀξίως οὗ ἐν ἀνθρώπου εἴδει ιν βίου. Τῷ δὲ χιλιοστῷ, ἀμφότεραι ἀφικνού-ἐπὶ κλήρωσίν τε καὶ αἵρεσιν τοῦ δευτέρου βίου, ται ὃν ἂν ἐθέλῃ ἑκάστη. Ἔνθα δὴ καὶ εἰς θηρίου νθρωπίνη ψυχὴ ἀφικνεῖται, καὶ ἐκ θηρίου, ὅς ἄνθρωπος ἦν, πάλιν εἰς ἄνθρωπον.» Καὶ ταῦτα *Φαίδρῳ*. Ἐν δὲ τῇ *Πολιτείᾳ* τοιάδε γράφον-τουε· « Ἰδεῖν μὲν γὰρ (38) ἔφη ψυχὴν, τήν ποτε ως γενομένην, κύκνου βίον αἱρουμένην, μίσει υναικείου γένους, διὰ τὸν ὑπ' ἐκείνων θάνατον, θέλουσαν ἐν γυναικὶ γεννηθεῖσαν γενέσθαι. δὲ τὴν Θαμύρου ἀηδόνος ἑλομένην· ἰδεῖν δὲ καὶ ν εἰς ἀνθρωπίνου βίου αἵρεσιν μεταβάλλοντα, λα ζῶα μουσικὰ ὡσαύτως, ὡς τὸ εἰκός. Τὴν οῦσαν ψυχὴν ἑλέσθαι λέοντος βίον, εἶναι δὲ τὴν ος τοῦ Τελαμωνίου (39), φεύγουσαν ἄνθρωπον θαι, μεμνημένην τῆς τῶν ὅπλων κρίσεως. Τὴν τούτῳ τοῦ Ἀγαμέμνονος, ἔχθρὰν καὶ ταύτην θρωπίνου γένους διὰ τὰ πάθη, ἀετοῦ διαλλάξαι Ἐν μέσοις δὲ λαχοῦσαν τὴν Ἀταλάντης ψυχὴν, οῦσαν μεγάλας τιμὰς ἀθλητοῦ ἀνδρὸς, οὐ δύνα-παρελθεῖν, ἀλλὰ λαβεῖν. Μετὰ δὲ ταύτην ἰδεῖν πειοῦ (40) τοῦ Πανοπέως εἰς τεχνικῆς γυναικὸς

A **697** quam circumferant corporeæ labis cupiditate, corpori rursus illigentur. Moribus porro, uti par est, cum iis convenientibus illigari solent, quibus dum viverent, utebantur. — Quos tu mores loqueris, o Socrates? — Exempli causa, qui se in flagitia, in ventris gulæque voluptates sic effuderint, nullam ut pudoris sui rationem haberent, eos ego simile veri arbitror, asinorum postea similiumque ferarum vultus ac formas induere. Tibi vero num idem videtur? — Admodum tu quidem verisimilia loqueris. — Quibus autem injuriæ, tyrannides, alienarumque fortunarum direptiones placuerint, eos in luporum, aut accipitrum, atque milvorum genus transcribi. Quo enim alio eos commigrare diximus? — Prorsus, inquit Cebes, hoc in genus B animantium jure commigrent.—Ergo, inquit ille, de cæteris eodem modo philosophandum, prout eorum ad similitudinem, suis quæque studiis abrepta fuerit. — Sane, inquit: quis enim id neget? — Tum ille, Nunquid vero ex iis longe felicissimi sunt, et optimum in locum delati, qui popularem civilemque virtutem, quam temperantiam justitiamque vocant nullo philosophiæ mentisque præsidio, usu tantum et exercitatione partam complexi fuerint? — Qui tu felicissimos hosce vocas? — Quod eos verum sit, in civile rursus aliquod atque mansuetum, ut apum, ut vesparum, ut formicarum, aut etiam in hominum simile denuo genus remigrare. » Hæc ille, quibus adjungas licet, quæ sequuntur ex *Phædro*. « Eum in statum, inquit, animus, ex quo quisque profe- C ctus sit, non nisi decem annorum millium intervallo revertitur: nec enim ante hanc temporis conversionem alis instruitur, si tamen eorum qui caste integreque philosophati sint, ac pueros ex philosophiæ præscripto amaverint, animos excipias. Ili enim tertio demum millenario circuitu, si ter hoc vitæ genus constanter optaverint, anno denique termillesimo, alis instructi evolant. At cæteri, posteaquam prioris vitæ finem fecerunt, tum judicium subeunt, acceptaque sententia, partim in subterranea suppliciorum loca delati, pœnas luunt; partim judicii facilitate sublevati, in aliquem cœli locum evehuntur, ubi pro ejus, quam humana specie duxerunt, vitæ dignitate versentur. Utrique porro sub annum D conditionis hujus millesimum, ad instituendam secundæ vitæ sortitionem atque electionem profecti, quæ cuique placuerit, eligunt. Hic et in bestiæ vitam humanus traducitur animus, et ex bestia, qui homo quondam fuerat, in hominem denuo revolvitur. » Hactenus in *Phædro*. Quem eumdem in *Republica* sic loquentem audi. **698** « Animum, inquit,

---

Εἰς μὲν γὰρ τὸ αὐτό. *In Phædro*, p. 345 F.

Ἐτῶν μυρίων. Legendum existimo πρὸ ἐτῶν ν, vel εἰ μὴ δι' ἐτ. μυρ. vel aliquid simile: i negaret quod affirmare videatur.

Ἰδεῖν μὲν γάρ. Lib. x *De repub*. sub finem, 21.

Αἴαντος τοῦ Τελαμωνίου. Lege Plutarchum mposiac. 9, problem. 5: Διὰ τί Πλάτων εἰκο-φη ψυχὴν τοῦ Αἴαντος ἐπὶ τὸν κλῆρον ἐλθεῖν, rtim facetas et ridiculas, partim serias quæ-stionis hujus solutiones comminiscitur: sed inanes omnes. Ut tamen in re ficta, non absimilis veri, quam Marcus Grammaticus afferebat; in Homeri νεκυίᾳ, si Elpenoris ac Tiresiæ animas subduxeris, quorum alter adhuc insepultus esset, alter singulari prærogativa uteretur; Ajacis animam ordine vicesimam Ulyssis in conspectum venisse.

(40) *Ἐπειοῦ*. Fuit is equi Trojani architectus; de quo Virgil. II *Æneid.*:

. . . *Et ipse doli fabricator Epeus.*

illum, qui Orphei quondam fuerat, vidisse se referebat, cum oloris vitam eligeret, quod mulierum odio, quarum ipse manibus interfectus erat, mulieris satu generari nollet. Thamyri quoque animum vidisse, qui Philomelæ vitam optaret, imo et olorem quemdam, qui homo rursus fieri mallet, cum aliis canoris animantibus, quæ vitæ similis, ut par erat, desiderio tenebantur. Ajacis Telamonii animo leonis vitam placuisse, quod illius de Achillis armis judicii memor, homo esse nollet. Secutum inde Agamemnonis animum, qui propter superioris vitæ molestias, humani generis pertæsus ipse quoque vitam aquilæ capesseret. Atalantæ animum in media sortientium turba, summos athletæ honores cum vidisset, tenere se non potuisse, quin hoc vitæ genus arriperet. Tum Epei Panopeensis animum, in feminæ manuum artificio præstantis naturam immigrasse. At procul extremos inter ridiculi Thersitæ animum vidisse, qui simiæ formam indueret: Ulyssis vero, cum ei sortis fortuna postremus omnium locus obtigisset, ad eligendum accessisse: hunc vitæ prioris ærumnas memoria repetentem, omni jam ambitione deposita, privati ac soluti hominis vitam passim oberrando perdiu quæsiisse, tandemque jacentem alicubi, atque a cæteris neglectam ægre admodum reperisse, quam ubi vidisset, affirmasse continuo, si vel ante omnes sibi sors addixisset, idem se omnino facturum, ac sic eam libenter elegisse. Ex aliis item bestiis, vel in homines, vel in sese mutuo commigrare solitos: sic quidem, ut injusti in agrestes, in cicures justi transirent atque ita omni omnes mistionis genere permisceri. » Hæc Plato cum de animo disputat, satis ostendit ad Ægyptiorum se doctrinam adhærescere. Neque enim Hebræorum illa fuit, neque est conjuncta cum vero. Quam tamen causæ nihil est, quamobrem hoc loco refellamus, cum nullis ad eam confirmandam argumentis incubuerit. Unum hoc animadvertere juverit, pugnare secum illum atque confligere, qui cum impiorum animos ante docuerit, simul atque migraverint e corpore, atque has terrarum plagas deseruerint, pœnas apud inferos criminum suorum dare sempiternas; eosdem contra deinde scribat, novum hic vitæ genus suo quemque arbitrio diligere. Eos enim corporearum, quam adhuc retineant, formarum cupiditate, corpus induere asserit, ita quidem, ut qui lasciviæ ventrique servierint, aut asinorum, aut brutarum aliarum, **699** sed tamen quas ipsimet optaverint, non quas pœnæ loco judex imperarit, formas suscipiant: injusti similiter atque rapaces, lupi deinde milvique fiant, sed in ea corpora sponte commigrando: tum Orphei animo, cygni; Thamyri, Philomelæ; Thersitæ simii vitam placuisse. Quonam igitur ea, quæ de animorum suis e corporibus migrationem excipiente judicio, in dialogo *De animo* tradit his verbis? « Ut primum, inquit, eo mortui devenere, quo

ἰοῦσαν φύσιν. Πόῤῥω δὲ ἐν ὑστάτοις, ἰδεῖν τὴν τοῦ γελωτοποιοῦ Θερσίτου, πίθηκον ἐνδυομένην. Κατὰ τύχην δὲ, τὴν Ὀδυσσέως λαχοῦσαν πασῶν ὑστάτην, αἱρησομένην ἰέναι· μνήμῃ δὲ τῶν προτέρων πόνων, φιλοτιμίας λελωφηκυῖαν, ζητεῖν, περιιοῦσαν χρόνον πολὺν, βίον ἀνδρὸς ἰδιώτου καὶ ἀπράγμονος, καὶ μόγις εὑρεῖν κείμενόν που, καὶ παρημελημένον ὑπὸ τῶν ἄλλων, καὶ εἰπεῖν ἰδοῦσαν, ὅτι ταὐτ' ἂν ἔπραξε καὶ πρώτη λαχοῦσα· καὶ ἀσμένην ἑλέσθαι. Καὶ ἐκ τῶν ἄλλων δὲ θηρίων ὡσαύτως εἰς ἀνθρώπους ἰέναι, καὶ εἰς ἄλληλα· τὰ μὲν ἄδικα εἰς τὰ ἄγρια, τὰ δὲ δίκαια εἰς τὰ ἥμερα μεταβαλόντα, καὶ πάσας μίξεις μίγνυσθαι. » Τοσαῦτα περὶ ψυχῆς ὁ Πλάτων εἰπὼν, δῆλός ἐστιν αἰγυπτιάζων τῷ δόγματι. Οὐ γὰρ Ἑβραίων ὁ λόγος, ὅτι μηδὲ ἀληθείᾳ φίλος. Τοῦτο δ' οὐ καιρὸς ἀπελέγχειν, ὅτι μηδ' αὐτὸς δι' ἀποδείξεων ἐνεχείρησε τῷ προβλήματι. Τοσοῦτον δ' εὐλόγως τις ἂν ἐπισημήναιτο, ὡς οὐχ ἦν σύμφωνα, τὸν αὐτὸν λέγειν, ἅμα τῇ τελευτῇ τὰς ψυχὰς τῶν ἀσεβῶν, ἐνθένδε ἀπαλλαττομένας, δίκας εἰς ᾅδου ὧν ἔδρασαν διδόναι, κἀκεῖσε τιμωρεῖσθαι εἰς ἄπειρον· καὶ πάλιν φάσκειν, αὐτὰς τοὺς ἐνταῦθα βίους κατὰ γνώμην οἰκείαν αἱρεῖσθαι. Ἐνδύεσθαι γὰρ αὐτὰς εἰς σῶμά φησιν ἐπιθυμίᾳ τοῦ σωματοειδοῦς· καὶ τὰς μὲν ὕβρει καὶ γαστριμαργίᾳ ἐντραφείσας ὄνους γίνεσθαι, θηρίων τε ἄλλων ὑποδύνειν σώματα, κατὰ γνώμην, ἀλλ' οὐ κατὰ δίκην ταῦτα αἱρουμένας· τοὺς δὲ ἀδίκους καὶ ἅρπαγας, λύκους καὶ ἰκτῖνας γίγνεσθαι, ἐθέλοντας ἐπὶ τοῦτ' ἐλθόντας. Εἶτα Ὀρφέως μὲν ψυχὴν κύκνον εἶναι θελῆσαι· Θαμύρου δὲ, ἀηδόνος· Θερσίτην δὲ πιθήκου βίον ἑλέσθαι. Ποῦ δ' ἂν οὖν εἴη τὰ τῆς μετὰ τὴν ἐνθένδε ἀπαλλαγὴν κρίσεως, ἣν ἐν μὲν τῷ *Περὶ ψυχῆς* ὑπογράφων φησὶν, « Ὡς ἐπειδὰν ἀφίκωνται οἱ τετελευτηκότες εἰς τὸν τόπον, οἷ ὁ δαίμων ἕκαστον κομίζει, οἳ μὲν ἂν δόξωσι μέσως βεβιωκέναι, πορευθέντες ἐπὶ τὸν Ἀχέροντα, ἀναβάντες ἃ δὴ αὐτοῖς ὀχήματά ἐστιν, ἐπὶ τούτων ἀφικνοῦνται εἰς τὴν λίμνην, καὶ ἐκεῖ οἰκοῦσί τε, καὶ καθαιρόμενοι, τῶν τε ἀδικημάτων διδόντες δίκας, ἀπολύονται, εἴ τίς τι ἠδίκησε, τῶν τε εὐεργεσιῶν τιμὰς φέρονται κατὰ τὴν ἀξίαν ἕκαστος· οἳ δ' ἂν δόξωσιν ἀνιάτως ἔχειν διὰ τὰ μεγέθη τῶν ἁμαρτημάτων, ἢ ἱεροσυλίας πολλὰς καὶ μεγάλας, ἢ φόνους ἀδίκους καὶ παρανόμους πολλοὺς ἐξειργασμένοι, ἢ ἄλλα ὅσα τοιαῦτα τυγχάνει ὄντα· τούτους δὲ ἡ προσήκουσα μοῖρα ῥίπτει εἰς τὸν Τάρταρον, ὅθεν οὔ ποτ' ἐκβαίνουσι. » Καὶ τὰ μὲν περὶ τῶν ἀσεβῶν ὧδέ πῃ διῆλθε· περὶ δὲ τῶν εὐσεβῶν, ἐπάκουσον ὥς φησι· « Τούτων δὲ αὐτῶν οἱ φιλοσοφίᾳ ἱκανῶς καθηράμενοι, ἄνευ τε καμάτων ζῶσι τὸ παράπαν εἰς τὸν ἔπειτα χρόνον, καὶ εἰς οἰκήσεις ἔτι τούτων καλλίους ἀφικνοῦνται, ἃς οὔτε ῥᾴδιον δηλῶσαι, οὔτε ὁ χρόνος ἱκανὸς ἐν τῷ παρόντι. » Καὶ ἐν τῷ *Γοργίᾳ* δὲ πρόσχες τί καί φησι, « Τὸν μὲν δικαίως (41) τὸν βίον διελθόντα καὶ ὁσίως, ἐπειδὰν τελευτήσῃ, εἰς μακάρων νήσους ἀπιόντα, οἰκεῖν ἐν πάσῃ εὐδαιμονίᾳ, ἐκτὸς κακῶν· τὸν δὲ ἀδίκως καὶ ἀθέως, εἰς τὸ τῆς τίσεώς τε καὶ δίκης δεσμωτή-

(41) *Τὸν μὲν δικαίως*. Plato in *Gorgia*, p. 312, sub dialogi finem.

ριον, ὃ δὴ Τάρταρον καλοῦσιν, ἰέναι. Οἳ δ' ἂν τὰ ἔσχατα ἀδικήσωσι, καὶ διὰ τὰ τοιαῦτα ἀδικήματα ἀνίατοι γένωνται, ἐκ τούτων τὰ παραδείγματα γίγνεται. Καὶ οὗτοι αὐτοὶ μὲν οὐκέτι ὀνίνανται, ἅτε ἀνίατοι ὄντες· ἄλλοι δὲ ὀνίνανται (42), οἱ τούτους ὁρῶντες, διὰ τὰς ἁμαρτίας τὰς μεγίστας, καὶ ὀδυνηρότατα καὶ φοβερώτατα πάθη πάσχοντας τὸν ἀεὶ χρόνον, ἀτεχνῶς παραδείγματα ἀνηρτημένους ἐκεῖ ἐν ᾅδου ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ, τοῖς ἀεὶ τῶν ἀδίκων ἀφικνουμένοις θεάματα καὶ νουθετήματα. » Ταῦτα πῶς ἂν δύναιτο συνᾴδειν τοῖς περὶ ἀμοιβῆς σωμάτων, ἃ τὴν ψυχὴν μετιοῦσαν αἱρεῖσθαι φάσκουσι, λόγοις; Πῶς γὰρ ἂν ἡ αὐτὴ τιμωρίας, καὶ δεσμωτήρια, καὶ τοσαύτην δίκην εἰς τὸν ἀεὶ χρόνον, μετὰ τὴν ἐνθένδε τελευτὴν, ὑφέξει, καὶ πάλιν οἷά τις ἀνειμένη, καὶ δεσμῶν ἐλευθέρα, βίους ἂν ἕλοιθ' οὓς ἂν ἐθέλῃ; Εἰ δὲ τὰ καθ' ἡδονὴν μέλλοι πάλιν αἱρεῖσθαι, καὶ ποῦ τὸ τῆς τίσεώς τε καὶ δίκης δεσμωτήριον; μυρία δ' ἂν καὶ ἄλλα τις ἐπὶ σχολῆς ἐπιλάβοιτ' ἂν τοῦ λόγου, ὧν οὐ καιρὸς τὴν διάνοιαν μηκύνειν. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ὀλίσθημα τῆς τοῦ Πλάτωνος περὶ τῶνδε δόξης, ταύτῃ πῃ πέφανται· τὸ δ' ἕτερον τῆς τοῦ δόγματος διασκευῆς, δι' οὗ τὸ μέν τι θεῖον καὶ λογικὸν εἶναι τῆς ψυχῆς, τὸ δέ τι μέρος αὐτῆς ἄλογον καὶ παθητικὸν τυγχάνειν ὡρίσατο, καὶ πρὸς τῶν αὐτοῦ γνωρίμων κατέγνωσται, ὡς μαθεῖν ἔνεστιν ἀπὸ τῶν τοιῶνδε λόγων.

A dæmon quemque rapit, qui mediam vitæ rationem tenuisse videantur, ii Acherontem petentes, conscensis ibi suis quique vehiculis ad paludem usque deferuntur. Ibi degunt aliquandiu, donec prorsus expiati, pœnisque criminum persolutis, quidquid ante peccaverint, absolvuntur : quin etiam beneficiorum quoque suorum præmia, pro sua quique dignitate ferunt. At qui propter scelerum atrocitatem, locum remedio nullum reliquisse videantur, utpote crebris et immanibus sacrilegiis, aut plurimis cædibus nefarie et contra leges omnes perpetratis, et aliis ejusmodi piaculis obligati : hos vero digna plane sors in Tartarum, unde nunquam emergant, præcipites agit. » Ac de impiis quidem hæc habet. De piis vero quid subjungat, audi : B « Quo etiam ex numero, qui philosophiæ opera expiati omnino purgatique discesserint, ii non modo sine ullis prorsus molestiis ævo sempiterno vivunt, sed etiam in domicilia longe adhuc nobiliora perveniunt, quæ nec verbis describere facile sit, nec per tempus commemorare mihi jam liceat. » Quibus addas licet quæ scribit in *Gorgia* : « Qui juste vitam sancteque traduxerit, eum statim ab obitu, in beatorum insulas proficisci, ubi ævum deinceps, sine mali cujusquam molestia, cum omni felicitate ducat. Qui autem injuste et impie vixerit, eum in cruciatus ac supplicii carcerem, quem Tartarum vocant, detrudi. Postremo qui teterrima quæque perpetrarint, ac propterea insanabiles fuerint, ex iis demum exempla statuuntur. Nam ut nihil amplius juventur ipsi, quod nullius medicinæ vi sanari queant, alii certe juvantur, dum eos maximas, omnique acerbitate ac diritate teterrimas scelerum suorum pœnas in omnem consequentis temporis perpetuitatem sustinere vident : prorsus ut in illo inferorum ergastulo suspensa quædam exempla sint, quorum aspectu quotquot eodem improbi assidue deveniunt, officii commoneantur sui. » **700** Hæc, amabo, qui tandem cum aliis illis convenire possint, quibus de permutatione corporum ita disputant, eorum ut electionem animorum potestatis et arbitris totam esse velint? Quomodo enim cruciatus idem et carceres, tantamque pœnarum atrocitatem, posteaquam hinc excesserit, perpetuo sustineat, et simul tanquam solutus vinculisque liber, quod sibi magis collibuerit, vitæ genus optet. Qui si delicias rursus ac voluptates secuturus sit, quo mihi tum illud supplicii ac pœnarum ergastulum? Hæc aliaque sexcenta adversus hanc philosophandi rationem otiose quivis objecerit, quæ pluribus persequi hoc loco non vacat. Itaque primus hic in eo genere Platonis error ac lapsus esto. Alius vero, qui hujus in dogmatis enucleatione versatur, quo partem animi alteram divinam, ac ratione præditam, alteram et expertem rationis, et perturbationibus obnoxiam esse statuit, vel Platonicorum ipsorum est oratione damnatus, ut ex sequentibus constare potest.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'.

Ὅτι κατὰ Πλάτωνα μὴ ἐξ (43) ἀπαθοῦς καὶ παθητῆς οὐσίας ἡ τῆς ψυχῆς συνέστηκε φύσις. Ἀπὸ τῶν Σεβήρου τοῦ Πλατωνικοῦ Περὶ ψυχῆς.

« Περὶ δὲ τῆς κατὰ Πλάτωνα ψυχῆς, ἣν φησιν ἐξ ἀπαθοῦς καὶ παθητῆς οὐσίας συστῆναι ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ὡς ἐκ λευκοῦ καὶ μέλανος τῶν μέσων τι χρωμάτων, ἐκεῖνα ἔχομεν εἰπεῖν· Ὅτι ἀνάγκη, χρόνῳ διαστάσεως αὐτῶν γιγνομένης, ἀφανισθῆναι αὐτὴν, ὡς τὴν τοῦ μέσου χρώματος σύστασιν, ἐπὶ τὰ οἰκεῖα ἑκάστου

CAPUT XVII.

C *Non, quemadmodum Platoni visum est, animi naturam duabus ex partibus, quarum altera patiendi necessitate libera, patibilis altera sit, esse conflatam. Ex Severi Platonici disputatione* De animo.

« Jam vero, inquit Severus, de animo illo, quem a Deo nobis duplici ex parte, altera patiendi necessitatem excludente, altera subeunte conflatum, quasi medium quemdam ex albo nigroque colorem obtrudit Plato, hæc in præsentia quæ dicamus, occurrunt. Partium illarum progressu temporis illa-

(42) *Ἄλλοι δὲ ὀνίνανται*. Qui? aut quomodo? Defuncti nimirum, sed levioribus criminibus obnoxii, qui postquam denuo revixerunt, tantorum cruciatuum memores, castius et sanctius novam hanc vitam instituent, ne iterum mortui quorum scelera imitati essent, eorum etiam pœnas sustinere cogerentur.

(43) Forte μὴ, κατὰ Πλ. ἐξ.

A ἐξ ὧν συνέστη, ἐν χρόνῳ φύσει χωριζομένου. Εἰ δὲ τοῦτο, φθαρτὴν ἀποφανοῦμεν, ἀλλ' οὐκ ἀθάνατον τὴν ψυχήν. Εἰ γὰρ τοῦτο ὁμολογεῖται, μηδὲν τῶν ἐν τῇ φύσει ὄντων ἄνευ τοῦ ἐναντίου εἶναι, τά τε ἐν τῷ κόσμῳ ἐκ τῆς τῶν ἐναντίων φύσεως ὑπὸ Θεοῦ κεκοσμῆσθαι, φιλίαν αὐτοῖς καὶ κοινωνίαν ἐμποιήσαντος αὐτοῦ, οἷον τῷ ξηρῷ πρὸς τὸ ὑγρὸν, καὶ τῷ θερμῷ πρὸς τὸ ψυχρὸν, τῷ τε βαρεῖ πρὸς τὸ κοῦφον, λευκῷ τε πρὸς τὸ μέλαν, γλυκεῖ τε πρὸς τὸ πικρὸν, σκληρῷ τε πρὸς τὸ μαλακὸν (44), καὶ πᾶσι τοῖς τοιούτοις μίαν ἄλλην πάντων κοινωνίαν, τῇ τε ἀπαθεῖ οὐσίᾳ πρὸς τὴν παθητήν· τὰ δὲ κραθέντα καὶ μιχθέντα χωρισμὸν τὸν ἀπ' ἀλλήλων ἐν χρόνῳ φύσει ἐπιδέχεται· ἡ δὲ ψυχὴ ἐξ ἀπαθοῦς καὶ παθητῆς οὐσίας γεγονέναι ὑποκείσεται· ἀνάγκη, ὡς τὸ μέσον χρῶμα, οὕτω καὶ B ταύτην ἐν χρόνῳ φύσει ἀφανισθῆναι, τῶν ἐν τῇ συστάσει αὐτῆς ἐναντίων ἐπὶ τὴν οἰκείαν φύσιν ἐπειγομένων. Ἢ γὰρ οὐχ ὁρῶμεν καὶ τὸ φύσει βαρὺ, κἂν ὑφ' ἡμῶν ἢ τινος ἔξωθεν φυσικῆς προσγενομένης αὐτῷ κουφότητος ἄνω φέρηται, ὡς αὐτὸ ὁμοίως ἐπὶ τὴν οἰκείαν φύσιν κάτω βιάζεται; Ὁμοίως δὲ καὶ τὸ φύσει κοῦφον, κατὰ τὰς ὁμοίας ἔξωθεν αἰτίας κάτω φερόμενον, ὡς αὐτὸ ὁμοίως ἐπὶ τὰ ἄνω βιάζεται; Τὰ γὰρ ἐκ δύο τινῶν ἀλλήλοις ἐναντίων εἰς ταυτὸν συναχθέντα ἀδύνατον ἐν τῷ αὐτῷ ἀεὶ εἶναι, μὴ τρίτου τινὸς τῆς τῶν ὄντων οὐσίας ἀεὶ ἐνόντος αὐτοῖς. Ἀλλὰ γὰρ οὐκ ἔστι ψυχὴ τρίτον τι πρᾶγμα ἐκ δύο ἐναντίων ἀλλήλοις σύνθετον, ἁπλοῦν δὲ καὶ τῇ αὐτοῦ φύσει ἀπαθὲς καὶ ἀσώματον. Ὅθεν Πλάτων, καὶ οἱ C μετ' αὐτοῦ, ἀθάνατον αὐτὴν ἔφασαν εἶναι. Ἐπειδὴ δὲ τὸν ἄνθρωπον ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος κοινός ἐστι πάντων λόγος γεγονέναι, τὰ δ' ἐν ἡμῖν ἄνευ σώματος ἑκουσίως καὶ ἀκουσίως γιγνόμενα πάθη τῆς ψυχῆς εἶναι λέγεται, οἱ μὲν πολλοὶ, τούτῳ τεκμαιρόμενοι τῷ (45) παθητὴν εἶναι τὴν οὐσίαν αὐτῆς, θνητὴν αὐτὴν εἶναι λέγουσι, καὶ σωματοειδῆ, ἀλλ' οὐκ ἀσώματον· ὁ δὲ Πλάτων, τῷ φύσει αὐτῆς ἀπαθεῖ προσηναγκάσθη τὴν παθητὴν οὐσίαν προσυφᾶναι. Ὅτι δὲ μὴ ἑτέρως ἔχει, ἐξ ὧν ἑκάτεροι εἰρήκασι, Πλάτων τε καὶ οἱ ἄλλοι, πειρασόμεθα τῷ λόγῳ, τὰς ἐν ἡμῖν ἐνεργούσας δυνάμεις παραθέντες, προσβιβάσαι. »

Ταῦτά μοι ἀπὸ τῶν Σεβήρου τοῦ Πλατωνικοῦ περὶ ψυχῆς προκείσθω. Σκέψαι δὲ πρὸς τοῖς εἰρημένοις καὶ τόδε, περὶ τῆς οὐρανοῦ καὶ τῶν ἐν αὐτῷ φωστήρων ἀρχῆς. D

bente dissidio, interire animum oportebit, quemadmodum illam coloris medii temperationem, cum illi ex quibus ante coaluit, suapte natura paulatim, in suum quisque genus propriumque solvuntur, perire necesse est. Id quod si semel probabitur, morti certe obnoxium, non immortalem animum esse ponemus. Etenim si pro confesso habeatur, hac in rerum natura, quod contrario careat, prorsus esse nihil, quæque mundi ambitu continentur omnia, ex adversis pugnantibusque naturis Dei manu temperata esse, qui mutuam illis amicitiam et communionem injecerit, ut sicco et humido, calido et frigido, gravi et levi, albo et nigro, dulci et acerbo, duro et molli, naturæ denique patiendi experti, et naturæ ad patiendum aptæ, eaque id genus omnia una quadam **701** alia rerum omnium communione devinxerit; præterea si quæ mutuo temperata sunt, atque inter sese permista, mutuum quoque temporis progressione divortium pro naturæ suæ conditione suscipiunt; animum profecto, si partium illarum in eo concretionem ponimus, perinde uti colorem aliquem medium, naturæ suæ vitio tandem interire necesse erit: contrariis illis ex quibus ipse constabit, ad proprium naturæ suæ statum per sese properantibus. Quid enim? Annon id videmus, quod suapte natura grave sit, licet a nobis, aut alia quavis extrinsecus indita naturali levitate, sursum agatur, ut tamen deorsum naturæ suæ vi ac pondere rapiatur? Similiter, quod suapte natura leve sit, licet extrinsecus simili quadam impellente causa, deorsum feratur, ut tamen suis quoque viribus sursum enitatur? Etenim quæ duobus ex contrariis unum in aliquid simul coierint, fieri non potest, ut eodem se modo semper habeant, nisi e rerum natura tertium aliquid cum iisdem perpetuo conjungatur. Sed animus tertium quid profecto non est, duobus ex contrariis pugnantibusque compositum, sed potius unum aliquid simplex, naturaque sua ab omni et patiendi necessitate, et corporis mole liberum: ut eum propterea Plato Platonisque sectatores, immortalem esse statuerint. At quoniam et hominem ex animo corporeque constare, vox est omnium una communis, et quæ citra corporis commercium, in nobis volentibus nolentibus commotiones exsistunt, animo assignantur universæ, naturam ejus patiendo obnoxiam esse conjicientes inde plerique, mortalem illum atque corporeum, non corporis expertem esse contendunt. Plato autem ad illam ejus partem, quæ suapte natura omnem patiendi necessitatem excluderet, alteram hanc ex sese patientem adjungere coactus est. Quod autem hæc illorum utrinque nec alia ratio fuerit, ex iis quæ cum a Platone, tum etiam ab aliis disputantur, ostendere, ac simul effectrices illas, quæ nobis insitæ sunt, facultates promere ac proferre conabimur. » Hactenus Severi Platonici verba. Jam de cœli, deque collucentium ιoi siderum principio, quid Plato senserit videamus.

(44) *Τὸ μαλακόν*. Post hæc verba, duarum sententiarum trajectionem contigisse puto; proindeque sic legendum, « τὸ μαλακὸν, τῇ τε ἀπαθεῖ οὐσίᾳ πρὸς τὴν παθητὴν, καὶ πᾶσι τοῖς τοιούτοις μίαν ἄλλην πάντων κοινωνίαν· τὰ δὲ κραθέντα, etc. Quam conjecturam in versione secutus sum.

(45) Forte τό, vel dele.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'.

A

Περὶ οὐρανοῦ, καὶ τῶν ἐν αὐτῷ φωστήρων, ὅτι μὴ καθόλου ὀρθῶς ἐδόξασεν ὁ Πλάτων. Ἀπὸ τῆς Ἐπινομίδος, *καὶ* Τιμαίου, *καὶ τοῦ δεκάτου τῶν* Νόμων, *ἅπερ Μωϋσῆς σέβειν ἀπαγορεύει, ὡς καὶ ὁ Ἑβραῖος Φίλων ἑρμηνεύει.*

Συμφώνως Ἑβραίοις καὶ τὸν περὶ οὐρανοῦ, καὶ τῶν ἐν αὐτῷ φαινομένων (46) ἀποδοὺς λόγον, καθ' ὃν γεννητὰ εἶναι, πρὸς τοῦ τῶν ὅλων αἰτίου πεποιημένα, μετέχειν τε τῆς σωματικῆς καὶ φθαρτῆς οὐσίας συνίστη· οὐκέθ' ὁμοίως Ἑβραίοις σέβειν αὐτὰ νομοθετεῖ, καὶ θεοὺς ἡγεῖσθαι, ὧδε φάσκων ἐν *Ἐπινομίδι*· « Τίνα δὴ καὶ σεμνύνων (47) ποτὲ λέγω θεὸν, ὦ Μέγιλλε καὶ Κλεινία; Σχεδὸν οὐρανὸν, ὃν καὶ δικαιότατον, ὡς ξύμπαντες ἄλλοι δαίμονες ἅμα καὶ θεοὶ, τιμᾷν τε καὶ εὔχεσθαι διαφερόντως αὐτῷ· τὸ δὲ καὶ τῶν ἄλλων αἴτιον ἀγαθῶν πάντων ἡμῖν αὐτὸν γεγονέναι πάντες ἂν ὁμολογοῖμεν. » Εἶθ' ὑποβὰς ἐν τῷ αὐτῷ προστίθησι ταῦτα· « Θεοὺς δὲ δὴ (48) τοὺς ὁρατοὺς, μεγίστους καὶ τιμιωτάτους, καὶ ὀξύτατον ὁρῶντας πάντη, τοὺς πρώτους, τὴν τῶν ἄστρων φύσιν λεκτέον, καὶ ὅσα μετὰ τούτων αἰσθανόμεθα γεγονότα. Μετὰ δὲ τούτους, καὶ ὑπὸ τούτοις ἑξῆς δαίμονας· ἀέριον δὲ γένος (49), ἔχον ἕδραν τρίτην καὶ μέσην, τῆς ἑρμηνείας αἴτιον, εὐχαῖς τιμᾷν μάλα χρεὼν χάριν τῆς εὐφήμου διαπορείας. » Διὰ τούτων θεοὺς εἰπὼν εἶναι τοὺς δηλωθέντας, περὶ τῆς πρώτης αὐτῶν συστάσεως φυσιολογῶν ἐν *Τιμαίῳ*, τοιάδε διεξέρχεται· « Ὅ τι πῦρ (50-51) πρὸς τὸν ἀέρα, τοῦτο ἀὴρ (52) πρὸς ὕδωρ· καὶ ὅ τι ἀὴρ πρὸς ὕδωρ, τοῦτο ὕδωρ πρὸς τὴν γῆν, ξυνέδησε, καὶ ξυνεστήσατο οὐρανὸν ὁρατὸν καὶ ἁπτόν. Καὶ διὰ ταῦτα ἔκ τε δὴ τούτων τοιούτων, καὶ τὸν ἀριθμὸν τεττάρων, τὸ τοῦ κόσμου σῶμα ἐγενήθη δι' ἀναλογίας ὁμολογῆσαν, φιλίαν τε ἔσχεν ἐκ τούτων, ὥστ', εἰς ταὐτὸν αὐτῷ ξυνελθὸν, ἄλυτον ὑπὸ τῶν ἄλλων πλὴν ὑπὸ τοῦ ξυνδήσαντος γενέσθαι. » Εἶθ' ἐπιλέγει· « Ψυχὴν δ' (53) εἰς τὸ μέσον αὐτοῦ θεὶς, διὰ παντός τε ἔτεινε, καὶ ἔτι ἔξωθεν τὸ σῶμα αὐτῇ περιεκάλυψε (54), καὶ

B

C

702 CAPUT XVIII.

De cœlo, deque collucentibus in eo sideribus, haud recte omnino sensisse Platonem. Ex Epinomide, Tim·o *et* Legum *decimo. Quæ Moyses coli omnia vetuit, quemadmodum Hebræus etiam Philo interpretatur.*

De cœlo, deque collucentibus in eo sideribus, ita quidem Hebræorum ex mente Plato philosophatur, uti et ortum aliquem habuisse, et a rerum omnium conditore perfecta esse, et corporea interituique obnoxia natura constare doceat. Idem tamen eorum postea, relicto ductu, cultum iis ac divinitatem legibus decernit sancitque suis, dum in *Epinomide* hunc in modum loquitur: « Ecquem vero, inquit, vobis, Megille, tuque o Clinia, tantopere Deum commendo? Cœlum, opinor, quod quidem verum fuerit cum cæteris dæmonibus simul atque diis colere summisque precibus obsecrare. Nam ipsum quoque bonorum nobis aliorum omnium causam fuisse, merito fateamur. » Inde plusculis interjectis, hæc ibidem subjungit: « Nam deos quidem illos, qui sub aspectum cadunt, maximos et maxima veneratione dignos, cunctaque passim acutissime pervidentes, astra, inquam, illa, quæque cum iis exstitisse agnoscimus omnia, deorum omnium principes habere nos oportet. Tum secundum eos, ac sub iis dæmones colere. At genus illud aerium, quod tertiam obtinet mediamque sedem, quodque superos inter et homines interpretis munere fungitur, precationibus demereri cum primis necesse est, felicem ut nobis suam hanc operam esse velint. » Hæc ibi, quibus manifeste divinitatem ipsis attribuit. Idem vero de prima eorum molitione sic philosophatur in *Timæo:* « Sic elementis, inquit, inter sese aptis atque connexis, ut qua proportione ignis cum aere, eadem aer cum aqua, et qua vicissim aer cum aqua, eadem aqua similiter cum terra congrueret; mundum hunc ita devinxit atque firmavit, ut spectari simul tangique posset. Ac propterea, cum ex illis et natura sua talibus,

(46) *Φαινομένων*. Mallem cum altero ms. φωστήρων. Porro non illa tantum a Platone traduntur, sed etiam animata esse astra, qui alius error est.

(47) *Τίνα δὴ καὶ σεμ.* In *Epinomide*, p. 699 B.

(48) *Θεοὺς δὲ δὴ* Ibid., pag. 702 C.

(49) *Ἀέριον δὲ γένος*. Ficinus hæc cum præcedente δαίμονας ita conjungit, ut per appositionem, δαίμονας ἀέριον γένος, dici existimet: ad quem et Serranus accedit, qui superiora mire turbat. Plato ubique genus hoc aerium ad superiorum dæmonum turba sejungit.

(50-51) *Ὅ τι πῦρ*. In *Timæo*, pag. 527 F; sed pauca ex superioribus, ad truncæ orationis intelligentiam, repetenda. Sic enim ille, Νῦν δὲ... οὕτω δὴ πυρός τε καὶ γῆς, ὕδωρ, ἀέρα τε, ὁ Θεὸς ἐν μέσῳ θεὶς, καὶ πρὸς ἄλληλα, καθόσον ἦν δυνατὸν, ἀνὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἀπεργασάμενος ὅ τι πῦρ πρὸς ἀέρα, etc.

(52) *Τοῦτο ἀήρ*. Plato, ἀέρα, quod rectum est; refertur enim ad præcedens ἀπεργασάμενος. Hæc apud Tull. conversa leges in *Timæo*, sect. 13.

(53) *Ψυχὴν δέ*. Ibid., p. 528 C. Tull., sect. 18.

(54) *Ἔξωθεν τὸ σῶμα α. π.* Plato, ἔξω, etc. Tullius, *Deinde eum circumdedit corpore, et restituit extrinsecus.* Mihi quidem adversus hoc nomen vel hiscere, religio sit: mens tamen philosophi videbatur, animum illum, non tantum omnibus mundi partibus interfusum esse, verum etiam toti ejus corpori circumdatum atque circumfusum. Id quod ex sequentibus auferri queat. Postquam enim animum hunc arbitrio suo temperavit; tum p. 529 A de illius in universo situ et collocatione sic disputat: Ἐπεὶ δὲ, inquit, κατὰ νοῦν τῷ ξυνιστάντι, πᾶσα D ἡ τῆς ψυχῆς ξύστασις ἐγεγένητο, μετὰ τοῦτο, τῶν τὸ σωματοειδὲς ἐντὸς αὐτῆς ἐτεκταίνετο, καὶ μέσον μέσῳ ξυνάγων προσήρμοττεν. Hactenus Virgilianum illud,

Spiritus intus alit, totamque infusa per artus
Mens agitat molem, et magno se corpore miscet.

Quid deinde? Audi: Ἡ δὲ (ψυχὴ) ἐκ μέσου πρὸς τὸν ἔσχατον οὐρανὸν διεκπλακεῖσα, κύκλῳ τε αὐτὸν περικαλύψασα, αὐτή τε ἐν αὑτῇ στρεφομένη, θείαν ἀρχὴν ἤρξατο ἀπαύστου καὶ ἔμφρονος βίου, πρὸς τὸν ξύμπαντα χρόνον. Quam postremam periodum Tullius ita vertit, *Sic animus a medio profectus* (διεκπλακεῖσα, quasi traductus, atque transmissus) *extremitatem cœli a suprema regione, rotundo ambitu circumjecit, seseque ipse versans, divinæ, sempiternæ sapientisque vitæ induxit exordium.* Ergo illud κύκλῳ περικαλύψασα reddit *rotundo ambitu circumjecit.* Si removebitur Ciceronis auctoritas, [illegible]

et numero quatuor, hujus mundi corpus secum apte consentiens effectum est: tum ea sese amicitia proinde complectitur, ut in unum per sese coalescens, ab alio, quam ab eo, cujus manu colligatum est, dissolvi nunquam possit. » 703 Quibus hæc post nonnulla subjungit: « Animum autem ejus in medio collocatum, ita per universum effudit, ut ipsum quoque corpus extrinsecus eo circumfuderit: adeoque mundum hunc, orbem unum aliquem, quique in orbem converterentur, eumdemque solum ac sine cujusquam alterius consortio esse voluit. » Atque iterum inferius: « Hoc igitur, inquit, divinæ providentiæ consilio, uti tempus exsisteret, sol, luna, ac cætera quinque sidera, quæ vulgo errantia nominantur, procreata sunt, quorum motu numerorum temporis et exstare ratio, et observari posset. Horum corpora singulorum molitus Deus, iis manibus servire jussit, quos alterius conversio efficeret. » Et paulo post: « Hæc, inquit, corpora animatis vinculis colligata, animantia evasere, atque imperati sibi rationes cognovere. » Idem vero *Legum* decimo universe de omni animo sic loquitur: « Quidquid animo præditum est, inquit, id omne, quod mutationis in sese causam habeat, mutetur necesse est. Quo in mutationis genere, singula fati ordinem ac legem sequuntur. Ita, quæ suis in moribus minora tantum aliqua mutaverint, ea minus depressa per summum duntaxat regionis solum incedunt; quæ plura gravioraque peccaverint, profundo gurgite hauriuntur. » Si ergo quidquid animo præditum est, idem est mutationi obnoxium, cujus in sese causam includat; cœlum autem, sol, atque luna, ut Plato ipse statuit, animo prædita sunt; eadem quoque sunt mutationi obnoxia, cujus in sese causam includant, si quid efficit ejus ratiocinatio. Quod si ita est, quomodo rursus æternitatem in illis, ac proinde divinitatem agnoscit, cum ex caduco mortalique corpore concreta dissolvi aliquando possint? Nam in *Timæo* quidem hæc ipse: « Quoniam igitur, inquit, dii omnes, tam qui palam volvuntur in cœlo, quam qui videndos sese nobis pro voluntate præbent, ortum habuere, sic eos universi hujus conditor alloquitur: Hæc vos, qui deorum satu orti estis, attendite. Quorum operum ego parens effectorque sum, quæ

A κύκλῳ δὴ (55) κύκλον στρεφόμενον, οὐρανὸν μόνον ἕνα ἔρημον κατέστησε. » Καὶ πάλιν ὑποβὰς ἐπιφέρει λέγων· « Ἐξ οὖν λόγου (56) καὶ διανοίας Θεοῦ τοιαύτης πρὸς χρόνου γένεσιν, ἵνα γενηθῇ χρόνος, ἥλιος, καὶ σελήνη, καὶ πέντε ἄλλα ἄστρα, ἐπίκλην ἔχοντα πλάνητες, εἰς διορισμὸν καὶ φυλακὴν ἀριθμῶν χρόνου γέγονε· σώματα δὲ αὐτῶν ἑκάστων ποιήσας ὁ Θεὸς, ἔθηκεν εἰς τὰς περιφορὰς, ἃς ἡ θατέρου περίοδος ᾔει. » Καὶ ἐπιλέγει· « Δεσμοῖς τε ἐμψύχοις σώματα δεθέντα ζῶα ἐγενήθη, τό τε προσταχθὲν ἔμαθε. » Καὶ ἐν τῷ δεκάτῳ *τῶν Νόμων* καθόλου περὶ πάσης ψυχῆς ἀποφαίνεται, λέγων ὧδε· « Μεταβάλλει μέντοιγε (57) πάνθ' ὅσα μέτοχά ἐστι ψυχῆς, ἐν ἑαυτοῖς κεκτημένα τὴν τῆς μεταβολῆς αἰτίαν. Μεταβαλόντα δὲ φέρεται (58) κατὰ τὴν τῆς εἱμαρ-
B μένης τάξιν καὶ νόμον· μικρότερα μὲν τῶν ἠθῶν μεταβαλόντα, ἐλάττω κατὰ τὸ τῆς χώρας ἐπίπεδον μεταπορεύεται· πλείω δὲ καὶ ἀδικώτερα. μεταπεσόντα εἰς βάθος. » Εἰ δὴ οὖν μεταβάλλει (59) πάνθ' ὅσα μέτοχά ἐστι ψυχῆς, ἐν ἑαυτοῖς κεκτημένα τὴν τῆς μεταβολῆς αἰτίαν, οὐρανὸς δὲ καὶ ἥλιος καὶ σελήνη μέτοχά ἐστι ψυχῆς, κατ' αὐτὸν τὸν Πλάτωνα· καὶ ταῦτα ἄρα μεταβάλλοι ἂν, ἐν ἑαυτοῖς κεκτημένα τὴν τῆς μεταβολῆς αἰτίαν, κατὰ τὸν αὐτοῦ λόγον. Πῶς οὖν πάλιν ἀϊδίους αὐτοὺς εἶναι, καὶ διὰ τοῦτο θεούς φησι, καίπερ ἐν σώματι φθαρτῷ ὄντας, καὶ λυθῆναι οἵους τε; Λέγει δ' οὖν πάλιν ἐν *Τιμαίῳ*· « Ἐπεὶ δ' οὖν πάντες ὅσοι τε περιπολοῦσι φανερῶς καὶ ὅσοι φαίνονται, καθόσον ἂν ἐθέλωσι θεοὶ, γένεσιν
C ἔσχον, λέγει πρὸς αὐτοὺς ὁ τόδε τὸ πᾶν γεννήσας τάδε· Θεοὶ θεῶν, ὧν ἐγὼ δημιουργὸς πατήρ τε ἔργων, ἄλυτα ἐμοῦ μὴ θέλοντος, τὸ μὲν οὖν δὴ δεθὲν πᾶν λυτόν. Τό γε μὴν καλῶς ἁρμοσθὲν καὶ ἔχον εὖ λύειν ἐθέλειν κακοῦ. Δι' ἃ καὶ ἐπείπερ γεγένησθε, ἀθάνατοι μὲν οὖν οὐκ ἐστε, οὐδ' ἄλυτοι τὸ πάμπαν· οὔτι μέν τοι λυθήσεσθέ γε, οὐδὲ τεύξεσθε θανάτου μοίρας, τῆς ἐμῆς βουλήσεως μείζονος ἔτι δεσμοῦ καὶ κυριωτέρου λαχόντες ἐκείνων, οἷς ὅτε ἐγίγνεσθε, ξυνεδεῖσθε. » Ταῦτα ὁ Πλάτων. Εἰκότως δῆτα Μωϋσῆς, καὶ τὰ Ἑβραίων λόγια, σέβειν μὲν ἀπαγορεύει ταῦτα, καὶ θεοὺς ἡγεῖσθαι, ἄνω δὲ πρὸς τὸν παμβασιλέα Θεὸν ἀνάγοντα, αὐτὸν δὴ τὸν ἡλίου, καὶ σελήνης, καὶ ἄστρων, ὅλου τε οὐρανοῦ καὶ κόσμου δημιουργὸν, τὸν δὴ τὰ πάντα θείῳ λόγῳ συνδήσαντά τε,
D καὶ συναρμοσάμενον, μόνον ἡγεῖσθαι Θεὸν, καὶ μόνῳ

mihi philosophus videtur, *animum se ipso extremum illud cœlum in orbem*, id enim est, κύκλῳ, *undique circumdedisse*: atque ita longe facilius quod adjungit intelligas, *animum semetipsum in sese versare*. Sane Timæus ille Locrus, in suo *De natura* opusculo, quod Platonici *Timæi* quoddam quasi semen dici queat, ita clarissime, τὰν δὲ τῷ κόσμῳ ψυχὰν, μεσόθεν ἐξάψας, ἐπήγαγεν ἔξω, περικαλύψας αὐτὸ ὅλον αὐτᾷ, κρᾶμα αὐτὰν κερασάμενος, ἔκ τε τᾶς ἀμερίστω μορφᾶς, καὶ τᾶς μεριστᾶς οὐσίας.

(55) *Καὶ κύκλῳ δή*, etc. Tullius, *cœloque solivago, et volubili, et in orbem incitato complexus est*. Acrioris esset ac fidentioris ingenii, hæc et alia pleraque, ac philosophi verba κριτικότερον expendere. Tantum moneo, leviter mutandum videri quod apud Tullium sequitur, *quod secum ipsum propter virtutem facile esse posset, nec desideraret alterum, satis sibi ipse natus et familiaris*. Scribendum enim est, *notum et familiare*, nam de cœlo loquitur.

(56) *Ἐξ οὖν λόγου*. Plato ibid., 529 F. Tullius, sect. 26.

(57) *Μεταβάλλει μέντοι γε*. Idem, lib. x *Leg.*, pag. 672 C, D

(58) *Μεταβαλόντα δὲ φέρεται*. Plato, μεταβάλλοντα δὲ φαίνεται. Elige.

(59) *Εἰ δὴ οὖν μεταβάλλει*. Videntur hæc ad simile usque periodi principium c 3 perperam inculcata. Atque hæc insulsa repetitio librariorum oscitantiæ tribuenda est, qui cum in hac periodo exscribenda, ad illas voces pervenissent, μεταβολῆς αἰτίαν, quæ jam ex Platone præcesserant, periodum integram denuo ad finem usque pertexuerunt, cum sequi debuisset ex Eusebio, οὐρανὸς δέ, etc., quæ habentur c. 10.

τὴν σεβάσμιον ἀπονέμειν νομοθετεῖ τιμὴν, λέγων· « Μὴ ἰδὼν τὸν ἥλιον, καὶ τὴν σελήνην, καὶ πάντας τοὺς ἀστέρας, καὶ πάντα τὸν κόσμον τοῦ οὐρανοῦ, πλανηθεὶς προσκυνήσῃς αὐτοῖς. » Ἑρμηνεύει δὲ ταῦτα διασαφῶν εἰς πλάτος ὁ τὰ Ἑβραίων πεπαιδευμένος Φίλων, ὧδέ πῃ λέγων πρὸς λέξιν· « Τινὲς ἥλιον (60), καὶ σελήνην, καὶ τοὺς ἄλλους ἀστέρας ὑπέλαβον εἶναι θεοὺς αὐτοκράτορας, οἷς τὰς τῶν γιγνομένων ἁπάντων αἰτίας ἀνέθεσαν. Μωϋσῇ δ' ὁ κόσμος ἔδοξεν εἶναι καὶ γεννητὸς, καὶ πόλις ἡ μεγίστη, ἄρχοντας ἔχουσα καὶ ὑπηκόους· ἄρχοντας μὲν, τοὺς ἐν οὐρανῷ πάντας, οἷον πλάνητας καὶ ἀπλανεῖς ἀστέρας· ὑπηκόους δὲ τὰς μετὰ σελήνην ἐν ἀέρι, καὶ περιγείους φύσεις. Τοὺς δὲ λεχθέντας ἄρχοντας οὐκ αὐτεξουσίους, ἀλλ' ἑνὸς τοῦ πάντων Πατρὸς ὑπάρχους· οὗ μιμουμένους τὴν ἐπιστασίαν, κατορθοῦν πρυτανεύοντας κατὰ δίκην καὶ νόμον ἕκαστον τῶν γεγονότων. Τοὺς δὲ μὴ βλέποντας τὸν ἐπιβεβηκότα ἡνίοχον τοῖς ὑπεζευγμένοις, ὡς αὐτουργοῖς, τῶν ἐν τῷ κόσμῳ γινομένων ἀνάψαι τὰς αἰτίας. Ὧν τὴν ἄγνοιαν ὁ ἱερώτατος νομοθέτης εἰς ἐπιστήμην μεθαρμόζεται, λέγων ὧδε· « Μὴ ἰδὼν τὸν ἥλιον, καὶ τὴν σελήνην, καὶ τοὺς ἀστέρας, καὶ πάντα τὸν κόσμον τοῦ οὐρανοῦ, πλανηθεὶς προσκυνήσῃς αὐτοῖς. » Εὐθυβόλως πάνυ καὶ καλῶς πλάνην εἶπε τὴν τῶν εἰρημένων ὡς θεῶν ἀποδοχήν. Οἱ γὰρ ἰδόντες, ἡλίου μὲν προσόδοις καὶ ἀναχωρήσεσι τὰς ἐτησίους ὥρας συνισταμένας, ἐν αἷς αἱ ζώων, καὶ φυτῶν, καὶ καρπῶν γενέσεις ὡρισμέναις χρόνων περιόδοις τελεσφοροῦνται· σελήνην δ' ὑπηρέτιν καὶ διάδοχον ἡλίου, νύκτωρ τὴν ἐπιμέλειαν καὶ προστασίαν ἀνειληφυῖαν, ὧν μεθ' ἡμέραν ἥλιος, καὶ τοὺς ἄλλους ἀστέρας κατὰ τὴν πρὸς τἀπίγεια συμπάθειαν, μυρία τῶν ἐπὶ διαμονῇ τοῦ παντὸς ἐνεργοῦντάς τε καὶ δρῶντας, πλάνην ἐπλανήθησαν ἀνήνυτον, μόνους εἶναι τούτους θεοὺς ὑποτοπήσαντες. Εἰ δ' ἐσπούδασαν διὰ τῆς ἀπλανοῦς βαδίζειν ὁδοῦ, κἂν εὐθὺς ἔγνωσαν, ὅτι καθάπερ αἴσθησις ὑποδιάκονος νοῦ γέγονε, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οἱ αἰσθητοὶ πάντες ὑπηρέται τοῦ νοητοῦ συνέστησαν. » Καὶ ἐπάγει λέγων· « Ὧθ' ὑπερβάντες τῷ λογισμῷ πᾶσαν τὴν ὁρατὴν οὐσίαν, ἐπὶ τὴν τοῦ ἀειδοῦς, καὶ ἀοράτου, καὶ μόνῃ διανοίᾳ καταληπτοῦ τιμὴν ἴωμεν, ὃς οὐ μόνον Θεός ἐστι νοητῶν τε καὶ αἰσθητῶν, ἀλλὰ καὶ ἁπάντων δημιουργός. Ἐὰν δέ τις τὴν τοῦ ἀϊδίου καὶ ποιητοῦ θεραπείαν ἄλλῳ προσνέμῃ νεωτέρῳ καὶ γεννητῷ, φρενοβλαβὴς ἀναγεγράφθω, καὶ ἔνοχος ἀσεβείᾳ τῇ μεγίστῃ. » Ταῦτα τῆς Ἑβραίων εὐσεβείας, τὰ ὡς ἀληθῶς ἀκήρατά τε καὶ θεῖα μαθήματα, πρὸ τῆς τετυφωμένης φιλοσοφίας

A per me facta, non sunt dissoluta me invito : quanquam omne colligatum solvi potest. Sed haudquaquam boni est, ratione vinctum velle dissolvere. Sed quoniam orti estis, immortales vos quidem esse, et indissolubiles non potestis : **704** neutiquam tamen dissolvemini, nec vos ulla mortis fata periment. Consilium enim meum in jus est vinculum ad perpetuitatem vestram, quam illa, quibus estis, tum cum gignebamini, colligati. » Hactenus ille. Jure ergo Moyses Hebræorumque oracula prohibent, quominus cultum iis ac divinitatem tribuamus : contraque jubent, uti sursum animis ad rerum omnium moderatorem Deum ipsum, inquam, solis, atque lunæ, siderumque reliquorum, imo cœli mundique totius effectorem sublatis,
B unum illum, cujus verbo apta ex sese nexaque sunt omnia, et Deum habeamus, et augusto illo cultu prosequamur. Nam ita quidem Moyses præcipit : « Ne videns solem, et lunam, et omnes stellas, et omnem ornatum cœli, errore deceptus adores ea [1]. » Quod ejus interdictum uberius explanans Philo, rerum Hebræarum scientissimus, hunc in modum loquitur : « Sunt qui solem atque lunam astraque cætera, præpotentes ex sese deos esse rati, causas ipsi eorum quæ fiunt omnium assignarunt. At vero Moyses et genitum esse mundum, et instar magnæ cujusdam reipublicæ, suos quoque principes ac subditos habere statuit. Et stellas quidem tam errantes, quam orbibus suis affixas, quæ
C omnes in cœlo versantur, principum loco munereque fungi ; luna vero inferiores naturas, sive aerem teneant, sive propius cum terra cohæreant, subditorum in classe graduque consistere. Verumtamen principes illos, non potestatis omnino jurisque sui, sed unius cunctorum parentis quosdam quasi præfectos esse, cujus dum regendi consilium ac rationes imitantur, quidquid exsistit nasciturque rerum, id omne feliciter ex æquitatis legisque præscripto moderari. At vero, qui sessorem illum frenos habenasque regentem non viderent, eos jugalibus istis, quasi per sese res efficerent, omnium quæ hoc in orbe fierent, causas tribuisse. Quorum stultitiam nova ut scientia sanctissimus legislator emendet : « Ne tu, inquit, videns solem, et lunam,
D et stellas, et omnem ornatum cœli, errore deceptus adores ea. » Præclare omnino rem tetigit, dum eorum, quibus nova hæc numina probarentur, consilium errorem appellavit. Nam qui dum viderent, aut solis accessu recessuque annuas illas tempesta-

[1] Deut. IV, 19.

(60) *Τινὲς ἥλιον*. Locum hunc Philonis exstare non credo. Exstant alii duo in lib. *De mundi opificio*, quorum posteriorem indicamus in observationibus ad p. 286, priorem hic dabimus ex Philone, pag. 7, ubi rationem afferens quamobrem post terræ germina, stellas Deus effecerit : Προλαβὼν γὰρ περὶ τῶν οὔπω γεγονότων ἀνθρώπων, οἷοι τὰς γνώμας ἔσονται, στοχασταὶ τῶν εἰκότων καὶ πιθανῶν, ἐν οἷς τὸ πολὺ τὸ εὔλογον, ἀλλ' οὐχὶ τῆς ἀκραιφνοῦς ἀληθείας· καὶ ὅτι πιστεύσουσι τοῖς φαινομένοις μᾶλλον ἢ Θεῷ, σοφιστείαν πρὸ σοφίας θαυμάσαντες· κατιδόντες τε αὖθις τὰς ἡλίου καὶ σελήνης περιόδους, δι' ὧν θέρη, χειμῶνες, ἔαρος, μετοπώρου τροπαί· τῶν ἐκ γῆς ἀνὰ πᾶν ἔτος φυομένων καὶ γινομένων ἁπάντων αἰτίας ὑπολήψονται, τὰς τῶν κατ' οὐρανὸν ἀστέρων περιπολήσεις· ἵνα μηδενὶ γεννητῷ τὰς πρώτας ἀνατιθέναι τινὲς τολμῶσιν αἰτίας, ἢ διὰ θράσος ἀναίσχυντον, ἢ δι' ἀμαθίαν ὑπερβάλλουσαν· ἀναδραμέτωσαν, φησὶ, ταῖς διανοίαις ἐπὶ τὴν πρώτην τῶν ὅλων γένεσιν, ὅτι πρὸ ἡλίου, καὶ σελήνης, παντοῖα μὲν φυτὰ, παντοίους δὲ καρποὺς ἤνεγκεν ἡ γῆ, etc., quæ satis cum hoc loco supra B, 12, conveniunt.

tes exsistere, quibus animantium, plantarum, fructuumque ortus, maturitatem suam certis ac descriptis temporum conversionibus assequantur: aut lunam solis administram atque vicariam, quibus ipse præsit interdiu, curam eorum noctu moderationemque suscipere; 705 tum cætera quoque sidera pro suo quodam adversus res terrenas sensu, infinita quæ ad universi conservationem pertineant, indita sibi vi efficere; eum in errorem sane immensum devenere, hos ut solos deos esse statuerent. Qui si rectam viam studiosius instituissent, facile profecto agnovissent, quemadmodum mentis administer suapte natura sensus est, ita quidquid in sensum cadit, ejus quod sola mente percipitur, administrum esse constitutum. » Quibus ita subdit: « Quamobrem, inquit, naturam omnem aspectabilem cogitatione prætervecti, ad ejus, qui, quod omni forma careat, nec visu attingatur, sola intelligentia percipi potest, honorem aspiremus: quippe qui Deus sit, non eorum modo, quæ vel mente, vel sensu capiuntur, sed omnium omnino procreator. Quisquis autem sempiterni illius ac rerum effectoris cultum recentiori cuipiam genitoque tribuerit, is et insanus, et summæ reus impietatis habeatur. » Nos igitur hæc religionis apud Hebræos præcepta, immortalia prorsus ac divina, stolidæ ac vecordi philosophiæ prætulimus. Nam quid me attinet ista persequi diutius, ac cæteros Platonis errores aperire, cum ex paucis illis conjecturam facile de iis etiam, quæ tacitus prætereo, facere quisque possit? Id quod nemo tamen abs me calumniandi animo dictum esse putet, cum majorem in modum hominem suspiciam ipse quoque. Sic est, equidem illum nobis Græcorum omnium amicissimum existimo, et tanquam eum, qui si minus eadem prorsus quæ nos omnia, affinia certe admodum cognataque tradiderit, observo. Sed tamen ubi cum Mose ac cæteris Hebræorum prophetis committitur, quam iis intelligentiæ vi cesserit, aperio. Quanquam si quis eum arguendum ex professo susciperet posset is profecto alia sexcenta reprehendere, cujusmodi sunt egregia illa plenaque prudentiæ, quæ vel de mulieribus in *Republica* statuit, vel de infando amore in *Phædro* tam speciose philosophatur. Ex quibus si quid etiam audire placet, legesis quæ ab eo totidem verbis disputantur.

A τετιμήκαμεν. Τί με δεῖ μηκύνειν, καὶ τἄλλα τοῦ Πλάτωνος εἰς φῶς ἀγαγεῖν, ἐκ τῶνδε. παρὸν καὶ τὰ ἐμοὶ νῦν σεσιγημένα τεκμαίρεσθαι; οὐ μὴν διαβολῆς ἕνεκα ταῦτα φάναι προήχθην, ἐπεὶ καὶ σφόδρα ἔγωγε ἄγαμαι τὸν ἄνδρα. Ναὶ, πάντων μᾶλλον Ἑλλήνων φίλον ἡγοῦμαι, καὶ τιμῶ, τὰ ἐμοὶ φίλα καὶ συγγενῆ, εἰ καὶ μὴ τὰ ἴσα διόλου, πεφρονηκότα· Μωσέως δ' ἐν παραθέσει, καὶ τῶν παρ' Ἑβραίοις προφητῶν, τὸ ἐλλιπὲς ἐπιδεικνὺς αὐτοῦ τῆς διανοίας. Καίτοι παρῆν τῷ καταμέμφεσθαι παρεσκευασμένῳ, μυρί' ἄττα καταιτιᾶσθαι, οἷα τὰ σεμνὰ καὶ σοφὰ αὐτῷ περὶ γυναικῶν ἐν *Πολιτείᾳ* διατεταγμένα, ἢ οἷα τὰ περὶ ἔρωτος ἐκθέσμου σεμνολογούμενα ἐν *Φαίδρῳ*. Σὺ δ', εἰ καὶ τούτων ἐπακοῦσαι ποθεῖς, ἀνάγνωθι, τάσδε αὐτοῦ λαβὼν τὰς φωνάς

B

CAPUT XIX.

Quænam minus recte Plato, tam in Legibus *quam in* Republica, *de mulieribus statuerit: quæ Hebræorum doctrina non probat.*

706 « Multa fortassis, inquam, ex iis quæ a nobis hic dicuntur, quod alium nunc morem habeamus, ridicula videbuntur, si fient uti præcipimus. — Plane, inquit. — Ego vero: Quid tandem ex iis maxime tibi ridiculum videtur? Illud, opinor, quod mulieres velimus nudas cum viris in palæstra exerceri, nec juniores modo, sed ipsas quoque seniores; uti viros jam senes in gymnasiis videmus, rugosos licet, atque aspectu injucundos, studiose tamen hac in exercitatione versari. » Tum pluribus interjectis, hæc subdit, « Qui vir, inquit, mulieres nudas riserit: hanc in exercitationem honesti causa incumbentes, quasi qui risu captando, solertiæ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ'.

Ὁποῖα περὶ γυναικῶν οὐκ ὀρθῶς ὁ Πλάτων διετάξατο, ἐν τοῖς Νόμοις *καὶ ἐν* Πολιτείᾳ· *οἷς Ἑβραίων οὐκ ἐπινεύει λόγος*

« Ἴσως δὴ (61), εἶπον, παρὰ τὸ εἰωθὸς, γελοῖα ἂν φαίνοιτο πολλὰ περὶ τὰ νῦν δὴ λεγόμενα, εἰ πράξεται ᾗ λέγεται. — Καὶ μάλα, ἔφη. — Τί δ', ἦν δ' ἐγὼ, γελοιότατον αὐτῶν ὁρᾷς; Ἢ δηλαδὴ ὅτι γυμνὰς τὰς γυναῖκας ἐν ταῖς παλαίστραις γυμναζομένας μετὰ τῶν ἀνδρῶν, οὐ μόνον τὰς νέας, ἀλλ' ἤδη καὶ πρεσβυτέρας, ὥσπερ τοὺς γέροντας ἐν τοῖς γυμνασίοις, ὅταν ῥυσοὶ καὶ μὴ ἡδεῖς τὴν ὄψιν, ὅμως φιλογυμναστῶσι (62). » Καὶ ἐπιλέγει ἑξῆς· « Ὁ δὲ γελῶν ἀνὴρ ἐπὶ γυμναῖς ταῖς γυναιξὶ, τοῦ βελτίστου ἕνεκα γυμναζομέναις, ἅτε δὴ (63) τοῦ γελοίου σοφίας δρέπων καρπὸν, οὐδὲ οἶδεν, ὡς ἔοικεν, ἐφ' ᾧ γελᾷ. » Φησὶ δὲ ἐν ἑβδόμῳ τῶν *Νόμων*, ὡς ἄρα δεήσει τοὺς

(61) *Ἴσως δή*. Plato, lib. v *De repub.*, p. 457 C ista pluribus. Eadem citantur ac refelluntur a Theodoreto, lib. IX *De cur. Græcor. affect.*, pag. 129 et 130. Ὁ δὲ ταῦτα νομοθετῶν, inquit, οὐδὲ τῶν τῆς Κανδαύλου γυναικὸς λόγων ἐμνήσθη· ἐκείνη γάρ τοι, τοῦ ἀνδρὸς γυμνόν οἱ δεῖξαι τὸ σῶμα κελεύσαντος, μάλα ἔφη σωφρόνως, ὅτι ἀποδυομένη τὸν χιτῶνα, ξυναποδύεται καὶ τὴν αἰδῶ ἡ γυνή. Τοιγαροῦν ὁ φιλόσοφος τὰς νυμφευομένας γυμνοῖ τῆς αἰδοῦς, καὶ ἀναίδειαν ἐκδιδάσκει. Fœdissimi hujus instituti, sicut aliorum plurimorum, auctores habuit Lacedæmonios; ut videre est apud Thucydid. lib. I, Plutarch. in *Lycurgo* et *Apophthegmat.* Cui flagitio frustra speciem aliquam et colorem quærit.

(62) *Φιλογυμνασθῶσι*. Malui φιλογυμναστῶσι cum Platone et ms.

(63) *Ἅτε δή*. Plato, ἀτελῆ.

ς καὶ τὰς παῖδας ὀρχεῖσθαι δηλαδὴ καὶ γυμνά- ι μανθάνειν· καὶ τοῖς μὲν παισὶν ὀρχησταί, δὲ ὀρχηστρίδες ἂν εἶεν, πρὸς τὸ διαπονεῖν οὐκ τηδειότερον. Τίθησι δ' ἐν αὐτῷ καὶ τάδε· « Ἡ που (64) παρ' ἡμῖν κόρη καὶ δέσποινα, εὐφραν- τῇ τῆς χορείας παιδείᾳ, οὐκ ᾠήθη δεῖν κεναῖς ν ἀθύρειν, πανοπλίᾳ δὲ παντελεῖ κοσμηθεῖσα, τὴν ὄρχησιν διαπεραίνειν. Ἃ δὴ πάντως μιμεῖ- πρέπον ἂν εἴη κόρους τε ἅμα καὶ κόρας. » Καὶ ιεῖν δὲ γυναιξὶν ὧδέ πη νομοθετεῖ· « Ἐν δὲ ις (65) πᾶσι δεῖ (66) διδασκάλους ἑκάστων πε- ένους μισθοῖς, οἰκοῦντας (67) ξένους, διδάσκειν ἐντα ὅσα πρὸς τὸν πόλεμόν ἐστι μαθήματα φοιτῶντας, ὅσα τε πρὸς μουσικήν· οὐχ ὃν μὲν ἂν ὴρ βούληται φοιτῶντα, ὃν δ' ἂν μὴ, ἐῶντα τῆς ίας (68)· ἀλλὰ, τὸ λεγόμενον, πάντα ἄνδρα καὶ , κατὰ τὸ δυνατὸν, ὡς τῆς πόλεως μᾶλλον ἢ εννητόρων ὄντας, παιδευτέον ἐξ ἀνάγκης. Ταῦτα καὶ περὶ θηλειῶν ὁ μὲν ἐμὸς νόμος ἂν εἴποι ι, ὅσαπερ καὶ περὶ τῶν ἀῤῥένων, ἴσα καὶ τὰς ις ἀσκεῖν δεῖν. Καὶ οὐδὲν φοβηθεὶς εἴποιμ' ἂν ν τὸν λόγον οὔτε ἱππικῆς, οὔτε γυμναστικῆς, ὡς σι μὲν πρέπον ἂν εἴη, γυναιξὶ δὲ οὐκ ἂν πρέ- Καὶ πάλιν ἑξῆς ὑποβάς φησι· « Γυμνάσια τιθῶ- 69) καὶ τὰ περὶ τὸν πόλεμον πάντα τοῖς σώμασι νήματα, τοξικῆς τε καὶ πάσης ῥίψεως, καὶ πελ- κῆς, καὶ ἁπάσης ὁπλομαχίας, καὶ διεξόδων τα- ν (70), καὶ ἁπάσης πορείας, στρατοπέδων, καὶ οπεδεύσεων, καὶ ὅσα εἰς ἱππικὴν μαθήματα ξυν- . Πάντων γὰρ τούτων διδασκάλους τε εἶναι δεῖ ις, ἀρνυμένους μισθὸν παρὰ τῆς πόλεως, καὶ ν μαθητὰς τοὺς ἐν τῇ πόλει παῖδάς τε καὶ ς, καὶ κόρας, καὶ γυναῖκας πάντων τούτων ήμονας· κόρας μὲν οὔσας ἔτι, πᾶσαν τὴν ἐν ; ὄρχησιν καὶ μάχην μεμελετηκυίας· γυναῖκας όδων, καὶ τάξεων, καὶ θέσεως, καὶ ἀναιρέσεως

A fructum aliquem capiat, is profecto, quid rideat non intelligit. » Hæc ille quinto *De republica*. Idem autem *Legum* septimo, saltandi artem, ac reliquas exercitationes, tam puellis, quam pueris condiscendas esse statuit: adeoque ut magistros pueris, sic puellis suas quoque saltandi magistras esse debere, quo id elegantius facere concinniusque possint. Atque ibidem conceptis verbis hæc habet: « Nostra illa quoque puella simul ac domina, saltatorio hoc ludicro delectata, non jam vacuis sibi manibus puerili more ludendum putavit, sed armis omnibus instructæ perficiendam saltationem putavit. Quæ quidem pueros puellasque nostras imitari omnino decet. » Et vero mulieribus etiam bellandum esse hunc in modum præcipit: « Quibus in omnibus B gymnasiis, inquit, suos in quoquo genere præceptores mercede conductos, nec tamen peregrinos, versari debere, qui omnibus ad militiam et musicam pertinentibus convenientes eo discipulos instituant: sic quidem, non ut quem pater voluerit, is duntaxat ludum frequentet, quem vero noluerit, is studia valere jubeat: sed viri, quod aiunt, puerique omnes, quantum sane fieri poterit, quippe qui reipublicæ potius, quam suorum quique parentum sint, necessario instituantur. Porro eadem omnino de feminis, quæ de maribus lex ista mea statuit, ut perinde ab utrisque exercitationes illæ obeantur. Neque id profecto aut de equestri, aut de gymnastica dicere verear; quasi viros modo, non autem C mulieres utraque deceat. » Et quibusdam interjectis: « Gymnasiorum, inquit, nomine bellicas etiam omnes corporis exercitationes includimus, sagittandi artem, jaculandi genus omne, peltasticam, armatam omnem concertationem, compositas et instructas flexiones, eruptiones, omnemque militarium itinerum, castrorum, et castrametandi ra-

(64) *Ἡ δὲ αὖ που*. Plato, lib. VII *Leg.*, pag. 630 G. vam autem, ut constat, intelligit.

(65) *Ἐν δὲ τούτοις*. Eodem lib. VII *Legum*, 634 B.

(66) *Δεῖ*. Additum hoc verbum ab Eusebio est, quam sensus integritatem.

(67) *Οἰκοῦντας*. Conjiciebam οὐκ ὄντας, quam nem postea deprehendi, a Serrano in ms. am fuisse. Et vera est, ut opinor, ne peregritus, quod tantopere cavendum putabat, suam npublicam inveheret. Idem etiam Lacedæmone m.

(68) *Τῆς παιδείας*. Plato communius, τὰς παι-

(69) *Γυμνάσια τιθῶμεν*. Plato ibid., pag. 637 G.

(70) *Διεξόδων τακτικῶν*. Ficinus, *acierum ordines*. Probare vix possum. Διέξοδος, etiam in re ri, aliquando profectionem ipsam, atque ρείαν absolute significat, adeoque militarem expeditionem. Dionys. Halicarnass. lib. I ., pag. 16, πείσαντες τοὺς Ἀβοριγῖνας, συν- αί σφισι τῆς διεξόδου, στρατεύουσιν ἐπὶ τοὺς ικούς. Diodor. Sicul. lib. II, pag. 136, ubi de Arabiæ tractibus, καθάπερ οἱ ἐν τοῖς πελά- πρὸς τὰς ἀπὸ τῶν Ἄρκτων σημασίας τὴν ον ποιοῦνται. Quo fere sensu loca etiam diffi- τὴν διέξοδον ἐπίπονον habere dicuntur. Alias, n quoddam ac peculiare τῆς πορείας genus, vel κατὰ διεκτροπήν, vel κατὰ περιτροπήν, vel κατὰ εἰσβολήν, aut ἐκβολήν. Quemadmodum enim ipsi viarum itinerumque flexus et exitus διέξοδοι vocabantur, ut apud Xiphilinum in *Vitellio*, τὰς διεξόδους τῶν στενωπῶν ἀκριβῶς εἰδότες, et apud Dionys. Halicarnass. l. V, ῥᾷον οἱ φεύγοντες ἐσώζοντο, etc., ἢ διώκοντες κατελάμβανον, δι' ἀπειρίαν τῶν διεξόδων, sic flexiones etiam militum διέξοδοι sunt. Idem Xi- D philin. in *Severo*, de Pertinacis funere, οἵ τε ἱππεῖς, καὶ οἱ πεζοὶ, περὶ τὴν πυρὰν, πολιτικάς τε ἅμα καὶ ποιητικὰς διεξόδους διελίττοντες, διεξῆλθον. Ubi πολιτικαὶ διέξοδοι, civiles, opinor, ac sedatiores flexiones significant, quales etiam ex Platone nostro proferuntur. Πολεμικαί vero, seu στρατιωτικαί (utrovis enim modo legendum potius existimo quam ποιητικαί) ex militiæ præceptis legibusque perfectas, nisi ποιητικάς, *artificiosas*, reddere libet. Alias impetum aliquem vox ista sonat, ut cum Suidas illud Davidis, διεξόδους ὑδάτων κατέδυσαν οἱ ὀφθαλμοί μου, explicat, κρουνηδὸν ἐφέροντο τὰ δάκρυα. Is autem impetus fit κατ' εἰσβολὴν ἅμα καὶ πάλιν ὑποστροφήν, ut ὁ διέκπλους in re nautica. Thucydides, lib. I, διέκπλοι δ' οὐκ ἦσαν, ἀλλὰ θυμῷ, καὶ ῥώμῃ τοπλέον ἐναυμάχουν, ἢ ἐπιστήμῃ, ubi scholiast. διέκπλουν ποιεῖν explicat, τὸ ἐμβαλεῖν, καὶ πάλιν ὑποστρέψαι, καὶ αὖθις ἐμβαλεῖν. Idem, l. II, διέκπλοι τε οὐκ εἰσιν, οὐδὲ ἀναστροφαὶ, ἅπερ νεῶν ἄμεινον πλεουσῶν ἔργα ἐστίν. Hic ego διεξόδους τακτικάς huc

tionem, tum quæ artis equestris propria sunt 707 omnia. Istorum enim omnium publicos oportet esse magistros, quibus sit a republica constituta merces: eorumque discipulos, quotquot in civitate degent, tam viros, quam pueros, tam mulieres, quam puellas, eorumdem omnium peritos esse: hoc tamen discrimine, ut puellæ saltationis et concertationis armatæ genus omne condiscant; mulieres in eruptionibus faciendis, instruenda acie, armisque tum ponendis, tum sumendis versatæ sint.» At ne cum Platonicis quidem istis Hebræorum doctrina consentit, imo conceptis pugnat disertisque verbis: quippe quæ felicem bellorum successum, ne virorum quidem, nedum ut mulierum viribus tribuat, sed ad Deum potius ac divinum ejus auxilium omnia referat. Sic enim loquitur: «Nisi Dominus ædificaverit domum, in vanum laboraverunt qui ædificant eam. Nisi Dominus custo-

A ὅπλων (71) ἡμμένας.» Ἀλλ' οὐδὲ τούτοις ὁ Ἑβραίων ἐπινεύσειε λόγος, ἀντιφθέγξεται δὲ τἀναντία, μηδ' ἐπ' ἀνδρῶν ῥώμαις, μὴ ὅτι γε γυναικῶν, τὴν ἐν πολέμοις ἀνατιθεὶς κατόρθωσιν, πάντα δὲ εἰς Θεὸν ἀνάγων, καὶ τὴν παρὰ τοῦδε συμμαχίαν. Λέγει δ' οὖν· «Ἐὰν μὴ Κύριος οἰκοδομήσῃ οἶκον, εἰς μάτην ἐκοπίασαν οἱ οἰκοδομοῦντες αὐτόν. Ἐὰν μὴ Κύριος φυλάξῃ πόλιν, εἰς μάτην ἠγρύπνησεν ὁ φυλάσσων.» Ὁ δέ γε θαυμαστὸς φιλόσοφος, θέα ὡς καὶ εἰς τὸν γυμνικὸν εἰσάγει τὰς γυναῖκας ἀγῶνα, ὧδέ πῃ λέγων· «Γυναιξὶ δὲ (72), κόραις μὲν ἀνήβοις, γυμναῖς, στάδιον, καὶ δίαυλον, καὶ ἔφιππον, καὶ δολιχὸν (73), ἐν αὐτῷ τῷ δρόμῳ ἁμιλλωμέναις· ταῖς δὲ τριακαιδεκαέτεσι μέχρι γάμου μενούσης κοινωνίας (74), μὴ μακρότερον εἴκοσιν ἐτῶν, μηδ' ἔλαττον ὀκτωκαίδεκα· B πρεπούσῃ δὲ στολῇ ταύταις ἐσταλμέναις καταβατέον ἐπὶ τὴν ἅμιλλαν τούτων τῶν δρόμων. Καὶ τὰ μὲν περὶ δρόμους ἀνδράσι τε καὶ γυναιξὶ ταῦτ' ἔστω. Τὰ δὲ

utroque sensu intellexi, quod peculiare quoddam exercitationis bellicæ genus Plato significet, non autem profectiones ipsas, aut expeditiones militares: præsertim, cum indicata illa τῶν διεξόδων specie, τὸ καθόλου adjungat, καὶ ἁπάσης πορείας, quod in gymnasiis illis omnia exercitationum militarium genera obiri vellet. Quæ τῆς διεξόδου acceptio, ac præsertim, pro illo erumpendi, vel irrumpendi conatu et impetu, clarius etiam intelligitur ex verbis infra pag. 707 sequentibus, ubi mulieres inter cætera vult, τῶν διεξόδων ἅπτεσθαι, quod Ficinus vertit, *castra movere*, qui tamen paulo ante διεξόδους, *acierum ordinationes* reddiderat. Atqui hac in lege ferenda, id se Plato sequi profitetur; C non, ut mulieres exercitum ducant, sed ut, si quando res ferat, urbi præsidio esse, hostesque propulsare possint: quocum egregie ista vel irrumpendi vel erumpendi significatio convenit.

(71) *Θέσεως, καὶ ἀναιρέσεως ὅπλων*. Θέσις illa propositioque armorum non est, meo quidem judicio, vere et proprie dicta ἀπόθεσις, quid enim bellicæ exercitationis in ea vel fingi possit? Et tamen hoc in exercitationum genere Platonis mens orationeque versantur. Deinde quis unquam Græce dixerit, θέσεως ὅπλων ἅπτεσθαι, id est *abjiciendis armis studere?* Erit igitur ista θέσις, cum armato militi consistendum est, nec invadendus, sed exspectandus hostis, militari tamen ordine studiose diligenterque servato. Hinc illud, τίθεσθαι τὰ ὅπλα, quod eo mihi uberius explicandum videtur, quo hac de phrasi apud lexicographos vix certi quidquam reperias. Vulgo quidem sumi video pro ὅπλα κατατίθεσθαι, vel ἀποτίθεσθαι, Gallice, *mettre bas les armes*. Mihi D nondum locus occurrit in quo ita proprie sumi credam, nisi qui armati consistunt, nec tamen re ipsa pugnant, ii proprie arma dicantur abjicere. Quatuor præcipue modis usurpari reperio, quorum tres postremi communi quodam ex fonte manant. Primus est, pro τάττειν, vel τάττεσθαι, id est *aciem instruere*, vel *instrui*, non tam ad certamen ineundum quam vel πρὸς ἐπίδειξιν, Gallice, *pour faire montre* (Plutarch. in *Pomp.*, ἐξοπλίζειν, καὶ διακοσμεῖν τὴν δύναμιν), vel ad securitatem, dum v. c. bellicum habetur consilium, aut urgente hoste milites imperator alloquitur. Xenoph. *Expedit.* l. VII, pag. 395: Εἰ δὲ τούτων ἐπιθυμεῖσθε, θέσθε τὰ ὅπλα ἐν τάξει, ὡς τάχιστα. Id est, *Hæc si expetitis, jamjam armati ordine consistite*, ubi Xenophon imperator vagum et inordinatum militem alloquitur. Et paulo post, τοὺς ἄλλους (ἡγεμόνας) ἐκέλευσε ταῦτα παρεγγυᾶν, καὶ τίθεσθαι τὰ ὅπλα. Id est, *Alios (duces) jussit eadem ad suos cohortatione uti, ac milites* *ordinare*. Qui sensus clare constat ex sequentibus. Subjungit enim de militibus, οἱ δὲ ὑφ' ἑαυτῶν ταττόμενοι, etc. Tum infert, ἐπεὶ δὲ ἔκειτο τὰ ὅπλα, id est, *postquam ordinata acies et quieta constitit*. Sic Thucydid. lib. II: Ἀνεῖπεν ὁ κῆρυξ, εἴ τις βούλεται, κατὰ τὰ πάτρια τῶν πάντων Βοιωτῶν, ξυμμαχεῖν, τίθεσθαι παρ' αὐτοὺς τὰ ὅπλα. *Edixit præco, qui ex patriis Bæotorum omnium institutis, in belli societatem venire vellent, ii ut secum in armis consisterent:* Gallice, *qu'ils se rangeassent avec eux en armes*. Non, ut interpres, *apud ipsos arma ponerent*. Melius scholiast., σὺν αὐτοῖς ὁπλίζεσθαι. Et lib. VIII, pag. 620, καὶ θέμενοι τὰ ὅπλα, ἐξεκκλησίασαν. Id est, *armis instructi et ordine collocati, concionem habuerunt*. Imminebat enim hostis.—Secundus est, pro καταστρατοπεδεύεσθαι. Qui usus, inter cæteros, Dionys. Halicarnass. perfamiliaris est, ut lib. V, pag. 311, θέμενοι δὲ (Sabini) πλησίον αὐτῶν τὰ ὅπλα, id est, *juxta eos castrametati*, et alias. — Tertius, præcedenti affinis, pro *castra munire* potius quam *metari*: Gallice, *se fortifier*. Idem Dionys. lib. VIII, pag. 546: Ὀλίγον στῖφος, εἰς ὄρους κορυφήν τινα ἀναδραμὸν, καὶ θέμενον ἐνταῦθα τὰ ὅπλα, τὴν ἐπιοῦσαν νύκτα διέμενε, id est, *Exigua manus, conscenso montis jugo, et castris eo in loco munitis, sequentem ibi noctem exegit*. Thucydid. lib. II, de Thebanis qui Platæam invaserant, θέμενοι δὲ εἰς τὴν ἀγορὰν τὰ ὅπλα. Quis ibi vertat, arma abjicere, cum hostilem urbem invaderent? Scholiastes explicat περιτίθεσθαι, *arma induere*: sed armati jam erant. Idem lib. VIII, pag. 620, εὐθὺς ἐχώρουν ἐς τὸ ἄστυ, καὶ ἔθεντο αὐτοῦ τὰ ὅπλα, ubi male scholiastes, ἀπέθεντο.—Quartus, cum secundo tertioque conjunctior, ἀντὶ τοῦ *πολιορκεῖν*, Gallice, *planter son camp*. Thucydid. lib. VIII, pag. 573, πρὸς αὐτὴν τὴν πόλιν τὰ ὅπλα τίθενται. Herodot. lib. I, ubi de Pisistrato ab exsilio redeunte, atque Athenas invadente, οἱ ἀμφὶ Πεισίστρατον ἀπικνέονται ἐπὶ Παλληνίδος Ἀθηναίης ἱερὸν, καὶ ἀντία ἔθεντο τὰ ὅπλα. Quæ postrema interpretes sic vertit, *Altrinsecus arma posuerunt*, clarius omnino, *castris positis obsidere cœperunt*. Sæpe apud Thucydid. maxime, τὸ καθέζεσθαι, gemino plane sensu positum reperias.

(72) *Γυναιξὶ δέ*. Lib. VIII *Leg.*, pag. 644 F.

(73) *Δίαυλον... δολιχόν*. Adi, si placet, doctiss. Fabrum in *Agonistic.* hæc solita ubertate tractantem.

(74) *Μενούσης κοινωνίας*. Rectius omnino, quam ut apud Platon. μὲν οὔσαις, aut μενούσαις, ut in ms.

κατ' ἰσχὺν, ἀντὶ μὲν πάλης καὶ τῶν τοιούτων, τὰ νῦν ὅσα βαρέα, τὴν ἐν τοῖς ὅπλοις μάχην (75), ἕνα τε πρὸς ἕνα διαμαχομένους, καὶ δύο πρὸς δύο.» Καὶ ἑξῆς εἰπών· «Ταὐτὸν δὴ καὶ τοὺς περὶ ὁπλομαχίαν ἄκρους παρακαλοῦντας χρὴ τούτους νομοθετεῖν κελεύειν·» ἐπιφέρει λέγων· «Τὰ αὐτὰ δὲ καὶ περὶ τῶν θηλειῶν ἔστω νομοθετούμενα, τῶν μέχρι γάμων.» Εἶτα πάλιν τούτοις ἑξῆς συνάψας τοὺς περὶ πελταστικῆς, καὶ παγκρατίου, καὶ τόξου, λίθων τε ἐκ χειρὸς βολῆς καὶ διὰ σφενδόνης νόμους, ἵππων τε περὶ ἀγῶνος, πάλιν κἀνταῦθα περὶ τῶν θηλειῶν ἐπάγει λέγων· «Θηλείας δὲ περὶ τούτων, νόμοις μὲν καὶ ἐπιτάξεσιν οὐκ ἄξια βιάζεσθαι, τῆς κοινωνίας· ἐὰν δὲ ἐξ αὐτῶν τῶν ἔμπροσθεν παιδευμάτων εἰς ἔθος ἰόντων ἡ φύσις ἐνδέχηται, καὶ μὴ δυσχεραίνῃ, παῖδας ἢ παρθένους κοινωνεῖν ἐᾷν, καὶ μὴ ψέγειν.» Τοσαῦτα τοῦ Πλάτωνος τὰ περὶ γυναικῶν. Τοῦ δ' αὐτοῦ καὶ ὁ θαυμάσιος ὅδε τυγχάνει νόμος· «Ἐάν τις παῖδας (76) θηλείας καταλείπῃ, δι' ἀδελφῶν τε καὶ ἀδελφιδῶν ἐπανιὼν (77), ἔμπροσθεν μὲν τῶν ἀῤῥένων, ὕστερον δὲ θηλειῶν ἐνὶ γένει· τὴν δὲ τοῦ τῶν γάμων χρόνου συμμετρίαν τε καὶ ἀμετρίαν δικαστὴς σκοπῶν κρινέτω, γυμνοὺς μὲν τοὺς ἄῤῥενας, γυμνὰς δὲ ὀμφαλοῦ μέχρι θεώμενος τὰς θηλείας.» Ἀλλὰ καὶ ἐν ταῖς ἑορταῖς δεῖν αὐτάς φησι γυμνὰς χορεύειν ἐν ἕκτῳ τῶν *Νόμων*, λέγων οὕτω· «Τῆς οὖν τοιαύτης (78) σπουδῆς ἕνεκα χρὴ καὶ τὰς παιδιὰς ποιεῖσθαι χορεύοντάς τε καὶ χορευούσας, κούρους τε καὶ κόρας, καὶ ἅμα δὴ θεωροῦντάς τε καὶ θεωρουμένους, μετὰ λόγου τε καὶ ἡλικίας τινὸς ἐχούσης ἐοικυίας προφάσεις, γυμνοὺς καὶ γυμνὰς, μέχρι περ αἰδοῦς σώφρονος ἑκάστων.» Πρὸς τούτοις ἅπασιν ἐπάκουσον καὶ τῶνδε τῶν ἐν *Πολιτείᾳ* περὶ τοῦ κοινὰς εἶναι τὰς γυναῖκας νόμου· «Τούτῳ, ἦν δ' ἐγὼ (79), ἕπεται νόμος καὶ τοῖς ἔμπροσθεν τοῖς ἄλλοις, ὡς ἐγῷμαι, ὅδε. — Τίς; — Τὰς γυναῖκας ταύτας τῶν ἀνδρῶν τούτων πάντων πάσας εἶναι κοινὰς, ἰδίᾳ δὲ μηδενὶ μηδεμίαν συνοικεῖν· καὶ τοὺς παῖδας αὖ κοινοὺς, καὶ μήτε γονέα ἔκγονον εἰδέναι τὸν αὐτοῦ, μήτε παῖδα γονέα.» Καὶ ἑξῆς ἐπιλέγει· «Εἰκὸς, ἔφη. — Σὺ μὲν τοίνυν, ἦν δ' ἐγὼ, ὁ νομοθέτης, αὐτοῖς ὥσπερ τοὺς ἄνδρας, οὕτω καὶ τὰς γυναῖκας ἐκλέξας, παραδώσεις καθόσον οἷόν τε ὁμοφυεῖς· οἱ δὲ ἅτε οἰκίας τε καὶ ξυσσίτια κοινὰ ἔχοντες, ἰδίᾳ δὲ οὐδενὸς οὐδὲν τοιοῦτον κεκτημένου, ὁμοῦ δὴ ἔσονται· ὁμοῦ δὲ ἀναμεμιγμένων, καὶ ἐν γυμνασίοις, καὶ ἐν τῇ ἄλλῃ τροφῇ, ὑπ' ἀνάγκης, οἶμαι, τῆς ἐμφύτου, ἄξονται πρὸς τὴν ἀλλήλων μίξιν. Ἢ οὐκ ἀναγκαῖά σοι δοκῶ λέγειν; — Οὐ γεωμετρικαῖς γε, ἦ δ' ὅς, ἀλλ' ἐρωτικαῖς ἀνάγκαις, αἳ κινδυνεύουσιν ἐκείνων δριμύτεραι εἶναι, πρὸς τὸ πείθειν τε καὶ ἕλκειν τὸν πολὺν λεών.» Ἀλλὰ τούτων μὲν ἴσως τις ἑτέρως διηγήσεται τὴν τοῦ λόγου διάνοιαν,

A dierit civitatem, frustra vigilavit, qui custodit eam [1].» At videsis porro, quemadmodum egregius philosophus mulieres gymnicis quoque certaminibus immiscеat. «Mulieres, inquit, quod attinet, puellis adhuc impuberibus, iisque nudis, stadii, vel simplicis, vel geminati curriculum, equestre similiter, integrum denique illud ac justum assignabimus, atque ita ut de cursus inter se celeritate contendant: quæ vero annum attigerint decimum tertium, eas donec nupserint, sic in harum exercitationum societate retinebimus, ut iis nec ultra vicesimum obligentur, nec solvantur ante decimum octavum. Eæ porro honesto succinctæ cultu in ea curriculorum certamina descendant. Atque id de virorum ac feminarum cursu constitutum esto. At virium firmitatis augendæ causa, B luctæ loco ac cæterorum ejusmodi, quibus nunc molestioribus ac difficilioribus utimur, armatæ pugnæ speciem proponemus, singulosque cum singulis, aut cum geminis geminos committemus.» Tum statim post hæc verba: «Idem ipsum armati hujus certaminis præsides, ut lege sancitum velint, adhortari oportebit. Eadem, inquit, de puellis, quandiu innuptæ manent, sanciuntur.» Rursus, ubi superioribus illis, novas de peltastica, de pancratio, de sagittandi arte, de lapidibus seu manu, seu funda jaciendis, postremo de equorum certamine leges addidit, de feminis etiam ita concludit: «Feminæ quidem, ut in certaminum istorum societatem veniant, legibus aut edictis cogendæ non erunt: C si tamen superioris disciplinæ rationibus jam in mores usu receptis, aliena tum ab iis natura non erit, pueri simul ac puellæ sinantur in eorum tractatione versari, factumque reprehendat nemo.» Hæc Plato de mulieribus. **708** Cujus etiam lex illa est, sane quam egregia: «Si quis filias reliquerit, uti similiter ea cognationis in fratrum et consobrinorum serie ratio habeatur, uti eodem in genere, ex marium ipsis primo, qui si nulli erunt, tum demum ex feminarum stirpe viri sumantur. Ætate vero, quam ad nuptias vel pari sint, vel impari, judex ita statuat, ut mares quidem omnino nudos, feminas autem umbilico tenus inspiciat. Atque idem sexto *De legibus*, nudas etiam illas diebus festis choreas agere jubet, dum D ait: «Hoc mutuæ notitiæ studium juvabitur, si pueri simul ac puellæ ludos et choreas celebrabunt, ac sese mutuo nudatis corporibus aspicient, sic tamen ut modus aliquis teneatur, eaque sit ætas, quæ probabiles ejus rei causas habeat, adeoque semper honesto singulorum pudori consulatur.» His adde omnibus legem illam, qua *Reipublicæ* quinto, communes feminas esse jubet, his verbis: «Proxi-

[1] Psal. CXXVI, 1.

(75) *Τὴν ἐν τ. ὅπλοις μάχην*. Subintelligendum ἀπὸ κοινοῦ, θήσομεν, quod paulo ante præcessit.

(76) *Ἐάν τις παῖδας*. Plato, lib. II *Leg.*, p. 680 A. Sed locus, in suo fonte satis obscurus, obscurior ab Eusebio factus est, paucorum verborum decurtatione. Lege ergo cum Plat., ὡσαύτως δὲ καὶ τὸ γένος ἀεὶ πορευέσθω κατ' ἀγχιστείαν, ἐάν τις παῖδας, etc. Loquitur autem de viris quibuscum feminæ illæ matrimonio conjungendæ sint.

(77) *Ἐπανιών*. Repone ἐπανιόν ex Platone; τὸ γένος scilicet.

(78) *Τῆς οὖν τοιαύτης*. Idem VI *Leg.*, p. 621 G.

(79) *Τούτῳ, ἦν δ' ἐγώ*. Idem lib. V *De repub.*, pag. 159.

mam hanc, inquam, aliasque superiores, lex opinor ista consequitur.—Quæ tandem?—Uti mulieres istæ omnes cum viris illis omnibus communes sint, nullaque cum ullo privatim ac proprie consuescat: similiter, uti communes sint liberi omnes, nec sui vel fetus a parentibus, vel parentes a fetibus agnoscantur. » Quibus ita subdit: « Verisimile id quidem, inquit. — Tu igitur, inquam, o noster legislator, mulierum perinde ac virorum delectu habito, iis quam maxime fieri poterit, ingenio similes assignabis. Ii porro domos contuberniaque communia dum habebunt, nec privatim ullus simile quidquam possidebit, una profecto erunt: dumque simul tam in gymnasiis, quam in cæteris vitæ officiis versabuntur, ad mutuam, opinor, consuetudinem innata quadam necessitate ducentur. Num vero tibi necessaria dicere videor? — Sane, inquit, verum non geometrica necessitate, sed amatoria, quæ quidem, ad pelliciendam vim populi maximam, acrior esse vulgo quam illa, potentiorque solet. » Hæc ille. Sed erit fortasse non nemo, qui philosophi mentem aliter accipiet, eamque quam vulgo putant, negabit esse. Nec enim promiscue communes feminas omnes esse velle, quasi libidinis ac flagitii liberam cuivis potestatem faciat: sed tantum magistratus suopte arbitrio suam cuique viro assignare posse. Sic enim perinde communes illas fore, ut publicæ pecuniæ communes vocari possunt, quæ in quos oportuerit a quæstoribus dividantur. Demus hoc vero. Quid tandem es dicturus, cum audies, illum etiam, ne concepti utero fetus in lucem **709** edantur, interdicere? Atqui sunt hæc ejus verba: « Statuimus, inquit, uti mulieres a vicesimo anno ad quadragesimum, reipublicæ liberos pariant: viri autem simul atque ex summo illo ac levissimo ætatis flore excesserint, ad annum deinceps quintum et quinquagesimum, procreandis reipublicæ liberis operam dent. » Quibus hæc subjungit: « At ubi tam viri, quam mulieres justam illam generandi ætatem præterierint: viris exinde liberum esto, cujuscunque voluerint consuetudinem expetere. » Additque præterea: « Cavendum illud etiam diligenter, principio ne ullus ea ætate fetus, si qui forte exstiterit, in lucem edatur: deinde, si quæ pariendi necessitas fuerit, ut exponatur continuo, quod nullum huic partus generi alimentum debeatur. » Ac de mulierum rationibus hactenus Plato. Jam quid de infando amore censuerit, videamus.

A μὴ τὸ νομιζόμενον φὰς ὑποβάλλειν. Μὴ γὰρ ἀδιαστόλως εἰπεῖν, πάσας εἶναι κοινὰς τὰς γυναῖκας, ὡς καὶ τοῖς τυχοῦσιν ἀκολασταίνειν ἐξεῖναι, ἀλλ' ἐπὶ τῇ τῶν ἀρχόντων ἐξουσίᾳ κεῖσθαι τὴν πρὸς τοὺς ἄνδρας διανέμησιν αὐτῶν. Οὕτω γὰρ εἶναι κοινὰς, ὡς ἂν καὶ τὰ δημόσια χρήματα φαίη τις εἶναι κοινὰ, οἷς προσήκει διανεμόμενα πρὸς τῶν ἐπιτετραμμένων. Καὶ δὴ ταῦθ' οὕτως ἐχέτω. Τί δ' ἂν εἴποις μαθὼν, ὡς καὶ μὴ ἐκφέρειν εἰς φῶς τὰ κυούμενα προστάττει; λέγων ὧδε· « Γυναικὶ μὲν (80), ἦν δ' ἐγὼ, ἀρξαμένῃ ἀπὸ εἰκοσαέτιδος, μέχρι τεσσαρακονταέτιδος τίκτειν τῇ πόλει· ἀνδρὶ δὲ, ἐπειδὰν τὴν ὀξυτάτην δρόμον (81) ἀκμὴν παρῇ, τὸ ἀπὸ τούτου γεννᾷν τῇ πόλει μέχρι πέντε καὶ πεντηκονταέτους· » οἷς ἐπιλέγει· « Ὅταν δὲ δὴ, οἶμαι, αἵ τε γυναῖκες, καὶ οἱ ἄνδρες τοῦ γεννᾷν ἐκβῶσι τὴν ἡλικίαν, ἀφήσομέν που ἐλευθέρους αὐτοὺς συγγίνεσθαι ᾗ ἂν ἐθέλωσι. » Καὶ ἐπιλέγει· « Διακελευσάμενοι προθυμεῖσθαι μάλιστα μὲν μὴ εἰς φῶς ἐκφέρειν κύημα μηδὲν, ἐὰν γένηται· ἐὰν δέ τις (82) βιάσηται, οὕτω ἐκτιθέναι, ὡς οὐκ οὔσης τροφῆς τῷ τοιούτῳ. » Καὶ τὰ μὲν περὶ γυναικῶν ἀγωγῆς τοιαῦτα. Τὰ δὲ περὶ ἔρωτος ἐκθέσμου ἐπάκουσον οἷα τυγχάνει.

CAPUT XX.

Quænam Plato de infando amore in Phædro *statuerit: quibus contraria sunt a Mose sancita.*

« Qui si diutius, inquit, id factitare perget, si accedet propius, si tam in gymnasiis, quam in reliqua consuetudine illum continget: tum enimvero fluxionis illius fons, quem cupidinem Jupiter Ganymedis amore correptus appellavit, dum vi quadam vehementiore amatorem inundat, partim in eum penitus illabitur, partim eo jam pleno effluit ac redundat extra. Atque ut spiritus quidam, aut echo ex levibus solidisque corporibus assiliens, unde primum exstitit, eo refertur denuo: sic illa pulchritudinis fluxio, in pulchrum iterum per oculos relabitur, quæ postquam in animum, qua solet via subierit, tum vero quidquid alis permeat, huic etiam adjungit alas, rigatque continuo, novisque subinde pennis pullulare gestit, ac simili amore amati animum implet. Amat igitur ille, nec tamen

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ.

Ὁποῖα περὶ ἔρωτος ἐκθέσμου αὐτὸς διετάξατο ἐν Φαίδρῳ, οἷς ὁ Μωσῆς ἀντινομοθετεῖ.

C « Ὅταν δὲ χρονίζῃ (83) τοῦτο δρῶν, καὶ πλησιάζῃ μετὰ τοῦ ἅπτεσθαι, ἔν τε γυμνασίοις καὶ ἐν ταῖς ἄλλαις ὁμιλίαις, τότε δὴ ἡ τοῦ ῥεύματος ἐκείνου πηγὴ, ὃν ἵμερον Ζεὺς Γανυμήδους ἐρῶν ὠνόμασε, πολλὴ φερομένη πρὸς τὸν ἐραστὴν, ἡ μὲν εἰς αὐτὸν ἔδυ, ἡ δ' ἀπομεστουμένου, ἔξω ἀποῤῥεῖ· καὶ οἷον πνεῦμα, ἤ τις ἠχὼ, ἀπὸ λείων τε καὶ στερεῶν ἀλλομένη (84), πάλιν ὅθεν ὡρμήθη φέρεται· οὕτω τὸ τοῦ κάλλους ῥεῦμα, πάλιν εἰς τὸν καλὸν διὰ τῶν ὀμμάτων ἰὸν, ᾗ πέφυκεν ἐπὶ τὴν ψυχὴν ἰέναι ἀφικόμενον, καὶ ἀναπτεροῦσαν τὰς διόδους τῶν πτερῶν, ἄρδει τε καὶ ὥρμησε πτεροφυεῖν, καὶ τὴν τοῦ ἐρωμένου αὖ ψυχὴν ἔρωτος ἐνέπλησεν. Ἐρᾷ μὲν οὖν, ὅτου δὲ ἀπορεῖ, καὶ οὔθ' ὅ τι πέπονθεν, οἶδεν, οὐδ' ἔχει φράσαι· ἀλλ' οἷον ἀπ' ἄλλου ὀφθαλμίας ἀπολελαυκὼς, πρόφασιν εἰπεῖν οὐκ ἔχει. » Καὶ ἐπιλέγει ἑξῆς·

(80) *Γυναικὶ μέν*. Plato ibid., pag. 460.
(81) Al. δρόμου.
(82) Al. τι.

(83) *Ὅταν δὲ χρον*. Idem in *Phædro*, p. 348 D
(84) *Ἀλλομένη*. Longe melius quam ἀλωμένη ut apud Platonem.

« Ἐπιθυμεῖ δὲ ἐκείνῳ παραπλησίως μὲν ἀσθενεστέρως δὲ, ὁρᾷν, ἅπτεσθαι, φιλεῖν, συγκατακεῖσθαι· καὶ δὴ, οἷον εἰκὸς, ποιεῖ τὸ μετὰ τοῦτο ταχὺ ταῦτα. » Ἐν οὖν τῇ συγκοιμήσει, τοῦ μὲν ἐραστοῦ ὁ ἀκόλαστος ἵππος ἔχει ὅ τι λέγοι πρὸς τὸν ἡνίοχον, καὶ ἀξιοῖ ἀντὶ πολλῶν πόνων σμικρὰ ἀπολαῦσαι· ὁ δὲ τῶν παιδικῶν ἔχει μὲν οὐδὲν εἰπεῖν, σπαργῶν δὲ καὶ ἀπορῶν περιβάλλει τὸν ἐραστὴν, καὶ φιλεῖ, ὡς σφόδρα εὔνουν ἀσπαζόμενος. Ὅταν τε συγκατακέωνται, οἷός ἐστι μὴ ἀπαρνηθῆναι, τὸ αὐτοῦ μέρος, χαρίσασθαι τῷ ἐρῶντι, εἰ δεηθείη τυγχάνειν. Ἐὰν μὲν δὴ οὖν εἰς τεταγμένην δίαιταν καὶ φιλοσοφίαν νικήσῃ τὰ βελτίω τῆς διανοίας, μακάριον καὶ ὁμονοητικὸν τὸν ἐνθάδε βίον διάγουσιν, ἐγκρατεῖς ἑαυτῶν καὶ κόσμιοι ὄντες. » Εἶτα μεθ' ἕτερα ἐπιλέγει· « Ἐὰν δὲ διαίτῃ φορτικωτέρᾳ τε καὶ ἀφιλοσόφῳ, φιλοτίμῳ δὲ χρήσωνται, τάχ' ἄν που ἐν μέθαις, ἢ τινι ἄλλῃ ἀμελείᾳ, τὼ ἀκολάστω αὐτοῖν ὑποζυγίω, λαβόντε τὰς ψυχὰς ἀφρούρους, συναγαγόντε εἰς ταὐτὸ, τὴν ὑπὸ τῶν πολλῶν μακαριστὴν αἵρεσιν εἱλέσθην καὶ διεπραξάσθην· καὶ διαπραξαμένω, τὸ λοιπὸν ἤδη χρῶνται μὲν αὐτῇ, σπάνια δὲ, ἅτε οὐ πάσῃ δεδογμένα τῇ διανοίᾳ πράττοντες. Φίλω μὲν οὖν καὶ τούτω, ἧττον δὲ ἐκείνων, ἀλλήλοιν διά τε τοῦ ἔρωτος καὶ ἔξω γενομένω διάγουσι, πίστεις τὰς μεγίστας ἡγουμένω ἀλλήλοιν δεδωκέναι τε καὶ δεδέχθαι, ἃς οὐ θεμιτὸν εἶναι λύσαντας εἰς ἔχθραν ποτὲ ἐλθεῖν. Ἐν δὲ τῇ τελευτῇ, ἄπτεροι μὲν, ὡρμηκότες δὲ πτεροῦσθαι, ἐκβαίνουσι τοῦ σώματος. Ὥστε οὐ σμικρὸν ἆθλον τῆς ἐρωτικῆς μανίας φέρονται. Εἰς γὰρ σκότον καὶ τὴν ὑπὸ γῆν πορείαν, οὐ νόμος ἐστὶν ἔτι ἐλθεῖν τοῖς κατηργμένοις ἤδη τῆς ὑπουρανίου πορείας, ἀλλὰ φανὸν βίον διαγαγόντας, εὐδαιμονεῖν μετ' ἀλλήλων πορευομένους, καὶ ὁμοπτέρους ἔρωτος χάριν. Ταῦτα τοσαῦτα, ὦ παῖ, καὶ οὕτω θεῖά σοι δωρήσεται ἡ παρ' ἐραστοῦ φιλία. » Τοιαῦτα μὲν τὰ Πλάτωνος· ἀλλ' οὐ τὰ Μωσέως, ὃς διαῤῥήδην τούτοις ἐναντία νομοθετεῖ, μεγάλῃ τῇ φωνῇ τὴν κατὰ παιδεραστῶν προσήκουσαν προσφερόμενος δίκην. Φησὶ γοῦν· « Ὃς ἂν κοιμηθῇ μετὰ ἄρσενος κοίτην γυναικὸς, βδέλυγμα ἐποίησαν ἀμφότεροι· θανάτῳ θανατούσθωσαν, ἔνοχοί εἰσι. » Καί· « Ἐπικατάρατος πᾶς ὁ κοιμώμενος μετὰ ἄρσενος κοίτην γυναικός. » Τί δεῖ τανῦν ἀπελέγχειν, ὡς παρεὶς ὁ σοφώτατος τὸν παιδεραστὴν, οὐδὲ γὰρ ἐν τοῖς *Νόμοις* ἠξίωσε κατὰ παιδεραστῶν θανάτου δίκην ὁρίσασθαι. προστάττει θανάτῳ ζημιοῦν οἰκετῶν τὸν μὴ καταμηνύσαντα θησαυρὸν ὑφ' ἑτέρου τινὸς εὑρημένον; Ἐπάκουσον δὲ καὶ τῶνδε, ἵνα μή με συκοφαντεῖν ὑπολάβοις.

A aut quid amet, aut quo sensu moveatur, vel nosse, vel explicare potest: sed perinde ac si ex alieno aspectu lippitudinem contraxisset, causam ejus, quam afferat nullam habet. » Iterumque post pauca : « Concupiscit, inquit, minus vehementer id quidem; sed tamen affectu persimili, videre, contingere, osculari, jacenti adhærescere. Quæ quidem omnia, cum primum licuerit, uti facile quivis intelligit, reipsa perficit. Igitur ejusdem in lecti communione, intemperantior amatoris **710** equus habet quod ab auriga petat aliquid, hoc est ut tot sibi laborum brevem aliquem fructum capere liceat. Amati vero equus, quod dicat habet nihil : tantum commotus ipse quoque, nec satis sui compos, amatorem illum tanquam sui studiosissimum amplectitur B atque osculatur. Ac dum simul jacent, ita quidem comparatus est, nihil ut amatori, quantum in se erit, negaturus videatur, quod ab illo contenderit. Quod si vicerit mens illa melior, quæ ad modestioris et cum philosophia congruentis vitæ rationes invitat; tum vero beatam hic atque unanimem vitam agunt, sui potentes, planeque moderati. » Itemque paucis admodum interjectis : « Sin contra, inquit, alterum illud iniquioris vitæ genus, tam abhorrens a philosophia, quam ambitiosum placuerit; continuo jugales eorum indomiti, dum vel temulentia, vel alia quavis mollitie laborabunt, dissolutos animos planeque neglectos occupantes, et ejusdem in sensus communionem pertrahentes, illum C vivendi morem, qui plerisque felix videtur, eligent ac sequentur: eumque deinceps retinebunt illi quidem, sed rarius tamen usurpabunt, quod cum mens tota non probabit. Et quidem, ut minus quam superiores illi, tamen et in illo amoris æstu, et cum ab eo interquiescunt, amici esse pergunt ipsi quoque, rati maxima se fidei religione ultro citroque obligatos esse, qua violata ullas unquam inimicitias exercere sit nefas. Porro cum intereunt, sic discedunt ex corpore, ut licet alis necdum omnino instructi sint, iis tamen vestiri jam cœperint. Quare fructum amatoriæ hujus insaniæ non exiguum capiunt. Nec enim illos deinceps in tenebras, aut in subterranea quædam loca venire lex ulla patitur, qui viam cœlo propiorem insistere jam cœperunt : D sed potius una profecti, claram illustremque vitam in summa felicitate degunt, ac propter mutuum amorem, similibus etiam alis induuntur. Hæc tu, fili, tanta tamque divina ex amatoris tui amicitia consequere. » Hæc Plato. At Mosis longe alia mens est, quippe qui legem iis plane contrariam ferat, dum adversus puerorum amatores æquissimam hanc disertis verbis sententiam pronuntiat : « Qui dormierit cum mare concubitu muliebri, abominationem fecerunt ambo : morte moriantur [1], ejus enim rei sunt. » Itemque, « Exsecrabilis est omnis qui dormit cum mare concubitu muliebri. » Quid jam **711** attinet illud homini persapienti objicere, missis prædiconibus, nec enim suis in *Legibus* mortis eos supplicio dignos putavit, in servum illum capitis ab eo ferri sententiam, qui repertum ab alio thesaurum non indicarit? Ac ne me calumniari suspicere, audisis hæc ejus verba.

[1] Levit. xx, 13.

CAPUT XXI.

De legibus Platonis ad cædes pertinentibus, magna illa hominis mente indignis, quibuscum Moysis leges committendæ.

« Quidquid autem, inquit, tam de pecuniis, quam de illo, qui eas loco moverit, Deus respondebit, id obtemperans oraculo respublica perficito. Liber, si rem indicarit, virtutis; si tacuerit, improbitatis opinionem auferto. Servus si factum aperuerit, respublica liberum esse illum decernito, servi pretium hero repræsentato: si non aperuerit, morte mulctator. » Atque hic morte damnatur, non qui rem prohibitam loco moverit, sed qui nomen furis non detulerit. At idem, impune herum ferre vult, qui servum iratus occiderit. « Qui servum, inquit, suum occiderit, absolvitor: qui alienum et iratus, duplum ejus hero pretium persolvito. » Huic alias adde leges, quas de cæde tulit. «Qui suapte manu hominem liberum interfecerit, si facinus iracundiæ fuerit, non consilii, cum cætera, quæ homicidæ iracundia nulla commoto deberentur, sustineto; tum necessario, frangendæ iracundiæ causa, biennium exsulato. » Cui et aliam hanc deinde subjungit: « At qui non iratus modo, sed etiam ex insidiis liberum occiderit, cum easdem, quas superior ille pœnas luito, tum vero ut biennium alter, sic ipse triennium exsulato; diuturnius enim supplicium major iracundia postulat. » Tum de illo qui secundum homicidium patraverit, ita statuit: « Quod si
712 horum alteruter in patriam restitutus, eodem se rursus crimine, iracundia victus obligarit, perpetuum exsulato. » Itemque paulo post: « Si forte, quod raro admodum eveniet, pater aut mater filium aut filiam, ejusdem iracundiæ vi, aut verberibus, aut alia quavis acerbitate occiderit, cum iisdem quibus cæteri sacris expiantor, tum etiam triennium exsulanto. Qui postquam redierint, uxor a viro, vir ab uxore sejungitor, nec ullos amplius ex sese mutuo liberos suscipiunto. » Addit præterea: « Si vir uxorem, aut virum uxor ira necaverit, sacris iisdem piacularibus procurantor, et in exsilio triennium exigunto. Cum autem redierint, nec in sacrorum, nec in mensæ communionem amplius cum liberis veniunto. Si fratrem vel sororem, frater aut soror ira necaverit, expiandi ritum, exsiliique tempus quod attinet, quæ jam de parentibus ac liberis statuimus, eadem illorum aut fratrum aut parentum causa sanciuntor, quos aut fratribus aut liberis orbaverit. Eidem communibus cum ipsis vel laribus vel sacris uti nefas esto. Frater si fratrem, coorta in seditione pugna, aliove simili modo, dum vim inferentem vi repellit, occiderit, perinde ac si hostem occidisset, absolvitor. Idemque judicium esto de cive qui civem, de peregrino qui peregrinum similiter occiderit. Imo, si vel ci-

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ'.

Περὶ τῶν παρὰ Πλάτωνι φονικῶν νόμων, οὐκ ἀξίων ὄντων τῆς μεγαλονοίας αὐτοῦ, οἷς τοὺς Μωϋσέως ἀντιπαραβλητέον.

« Ὅτι δ' ἂν (85) ὁ Θεὸς, φησὶν, ἀναιρῇ περί τε τῶν κτημάτων, καὶ τοῦ κινήσαντος, τοῦθ' ἡ πόλις ὑπηρετοῦσα ταῖς μαντείαις δράτω τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἐὰν μὲν ἐλεύθερος ὁ μηνύσας ᾖ, δόξαν ἀρετῆς κεκτήσθω, μὴ μηνύων δὲ, κακίας. Δοῦλος δὲ ἐὰν ᾖ, ὁ μηνύσας μὲν ἐλεύθερος ὑπὸ τῆς πόλεως ὀρθῶς γίγνοιτ' ἂν, ἀποδιδούσης τῷ δεσπότῃ τὴν τιμήν· μὴ μηνύων δὲ, θανάτῳ ζημιούσθω. » Κἀνταῦθα μὲν ἐζημίωται θανάτῳ οὐχ ὁ παρακινήσας τι τῶν ἀπειρημένων, ἀλλ' ὁ ἑτέρου πλημμελήσαντος μὴ καταμηνύσας. Καὶ ἄλλως δὲ καθαρὸν ἀποφαίνει δεσπότην, εἰ τὸν ἴδιον δοῦλον θυμῷ φονεύσειε. Λέγει δ' οὖν· « Δοῦλον δὲ (86) κτείνας ἑαυτοῦ μὲν, καθηράσθω· ἐὰν δὲ ἀλλότριον θυμῷ, διπλῇ τὸ βλάβος ἐκτισάτω τῷ κεκτημένῳ. » Καὶ τοῦτο δὲ ἐπάκουσον αὐτοῦ τῶν νόμων, οὓς περὶ φονέων διετάξατο· « Ἂν ἄρα τις αὐτόχειρ μὲν κτείνῃ ἐλεύθερον, τὸ δὲ πεπραγμένον ἀπροβουλεύτως ὀργῇ τινι γένηται πραχθὲν, τὰ μὲν ἄλλα, καθάπερ ἄνευ θυμοῦ κτείναντι προσῆκε τῷ πάσχειν, πασχέτω· δύο δ' ἐξ ἀνάγκης ἔτη φευγέτω, κολάζων τὸ αὑτοῦ θυμόν. » Καὶ τούτῳ προστίθησιν ἑξῆς ἕτερον τοιόνδε νόμον· « Ὁ δὲ θυμῷ μὲν, μετ' ἐπιβουλῆς δὲ κτείνας, τὰ μὲν ἄλλα κατὰ τὸν ἔμπροσθεν αὖ, τρία δὲ ἔτη, καθάπερ ἕτερος ἔφευγε τὰ δύο, φευγέτω, μεγέθει θυμοῦ πλείω τιμωρηθεὶς χρόνον. » Εἶθ' ἑξῆς περὶ τοῦ δεύτερον φονεύσαντος τοιάδε νομοθετεῖ· « Ἐὰν δὲ αὖθίς ποτε κατελθὼν, ὁπότερος αὐτοῖν, ἡττηθεὶς ὀργῇ πράξῃ ταὐτὸν τοῦτο, φυγὼν μηκέτι κατέλθῃ. » Καὶ πάλιν ἑξῆς φησιν· « Ἐὰν δὲ, ὃ γίγνεται (87) μὲν, ὀλιγάκις δὲ, διὰ θυμὸν πατὴρ ἢ μήτηρ υἱὸν ἢ θυγατέρα πληγαῖς, ἤ τινι τρόπῳ βιαίῳ κτείνῃ, καθάρσεις μὲν τὰς αὐτὰς τοῖς ἄλλοις καθαίρεσθαι, καὶ ἐνιαυτοὺς τρεῖς ἀπενιαυτεῖν. Κατελθόντων δὲ τῶν κτεινάντων, ἀπαλλάττεσθαι γυναῖκά τε ἀπὸ ἀνδρὸς, καὶ τὸν ἄνδρα ἀπὸ γυναικὸς, καὶ μή ποτ' ἔτι κοινῇ παιδοποιήσασθαι. » Καὶ τούτοις ἐπιφέρει· « Γυναῖκα δὲ γαμετὴν ἐὰν ἀνὴρ δι' ὀργὴν κτείνῃ τινὰ, ἢ γυνή τις ἑαυτῆς ἄνδρα ταὐτὸν τοῦτο ὡσαύτως ἐργάσηται, καθαίρεσθαι τοὺς αὐτοὺς καθαρμοὺς, τριέτεις δὲ ἀπενιαυτήσεις διατελεῖν. Κατελθὼν δὲ ὁ τοιοῦτό τι δράσας, τοῖς αὐτοῦ παισὶν ἱερῶν μὴ κοινωνείτω, μηδὲ ὁμοτράπεζος γιγνέσθω ποτέ. Καὶ ἐὰν ἀδελφὸς (88) ἀδελφὸν, ἢ ἀδελφὴν ἀδελφὴ θυμῷ κτείνῃ, τὰ μὲν τῶν καθαρμῶν καὶ ἀπενιαυτήσεων, καθάπερ εἴρηται τοῖς γονεῦσι καὶ τοῖς ἐγγόνοις, εἰρήσθω δεῖν γίγνεσθαι καὶ τούτοις, ὧν ἀδελφούς τε ἀδελφῶν, καὶ γονέας ἐστέρηκε παίδων· τούτοις δὲ συνέστιος αὐτοῖς αὐτὸς μηδέποτε γιγνέσθω, μηδὲ κοινωνὸς ἱερῶν. Ἀδελφὸς (89) δὲ ἐὰν ἀδελφὸν κτείνῃ ἐν στάσεσι, μάχης γενομένης, ἤ τινι τοιούτῳ τρόπῳ ἀμυνόμενος ἄρχοντα χειρῶν πρότερον, καθάπερ πολέμιον ἀποκτείνας, ἔστω καθαρός. Καὶ ἐὰν πολίτης

(85) *Ὅ τι δ' ἄν*. Plato lib. XI *Leg.* initio.

(86) *Δοῦλον δέ*. Idem lib. IX *Leg.*, pag. 657 G. Quæ jam pluribus pag. 656 G statuerat.

(87) *Ἐὰν δὲ, ὃ γίγνεται*. Idem ibid., pag. 658 A.

(88) *Ἐὰν ἀδελφός*. Plato enucleatius, καὶ ἂν ἀδελφὸς ἀδελφὸν, ἢ ἀδελφήν· ἢ ἀδελφὴ ἀδελφὸν, ἢ ἀδελφὴν θυμῷ κτείνῃ.

(89) *Ἀδελφός*. Idem ibid., pag. 658 D.

πολίτην, ὡσαύτως, ἢ ξένος ξένον. Ἐὰν δὲ ἀστὸν ξένος, ἢ ξένον ἀστὸς ἀμυνόμενος κτείνῃ, κατὰ τὰ αὐτὰ ἔστω τοῦ καθαρὸς εἶναι. Καὶ ἐὰν δοῦλος δοῦλον, ὡσαύτως. Ἐὰν δὲ αὖ δοῦλος ἐλεύθερον ἀμυνόμενος ἀποκτείνῃ, καθάπερ ὁ κτείνας πατέρα, τοῖς αὐτοῖς ἔνοχος ἔστω νόμοις. Ὃς ἂν ἐκ προνοίας (90) τε καὶ ἀδίκως ὄντιναοῦν τῶν ἐμφυλίων αὐτόχειρ κτείνῃ, πρῶτον μὲν τῶν νομίμων εἰργέσθω, μήτε ἀγορὰν, μήτε ἱερὰ, μήτε λιμένας, μήτε ἄλλον τινὰ σύλλογον μηδένα μιαίνων· ἐάν τέ τις ἀπαγορεύῃ τῷ δράσαντι ταῦτα ἀνθρώπων, καὶ ἐὰν μή· ὁ γὰρ νόμος ἀπαγορεύει (91). Ὁ δὲ μὴ ἐπεξιὼν, δέον, ἢ μὴ προαγορεύων, εἰργέσθω (92) τῶν ἐντὸς ἀνεψιότητος· τὸ δὲ δεύτερον, ὑπόδικος τῷ θέλοντι τιμωρεῖν ὑπὲρ τοῦ τελευτήσαντος γιγνέσθω. Γυνὴ δὲ ἄνδρα ἑαυτῆς ἐξ ἐπιβουλῆς τοῦ ἀποκτεῖναι τρώσασα, ἢ ἀνὴρ τὴν ἑαυτῆς γυναῖκα, φευγέτω ἀειφυγίαν.» Τοιοῦτοι μὲν οἱ τοῦ φιλοσόφου νόμοι. Εἰ δὲ χρὴ καὶ τοὺς Μωσέως τούτοις ἀντιπαραβαλεῖν, ἐπάκουσον οἷα περὶ τῶν φονικῶν διατάττεται. « Ἐὰν πατάξῃ τίς τινα, καὶ ἀποθάνῃ, θανάτῳ θανατούσθω. Εἰ δὲ οὐχ ἑκὼν, ἀλλ' ὁ Θεὸς παρέδωκεν εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ, δώσω σοι τόπον οὗ φεύξεται ἐκεῖ ὁ φονεύσας. Ἐὰν δὲ ἐπίθηταί τις τῷ πλησίον αὐτοῦ, ἀποκτεῖναι αὐτὸν δόλῳ, καὶ καταφύγῃ, ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου μου λήψῃ αὐτὸν θανατῶσαι. Ὃς τύπτει πατέρα αὐτοῦ, ἢ μητέρα αὐτοῦ, θανάτῳ θανατούσθω. Ἐὰν δὲ λοιδορῶνται δύο ἄνδρες, καὶ πατάξῃ τις τὸν πλησίον αὐτοῦ λίθῳ ἢ πυγμῇ, καὶ μὴ ἀποθάνῃ, κατακλιθῇ δὲ ἐπὶ τὴν κοίτην, ἐὰν ἐξαναστὰς ὁ ἄνθρωπος περιπατήσῃ ἔξω ἐπὶ ῥάβδου αὐτοῦ, ἀθῷος ἔστω ὁ πατάξας· πλὴν τῆς ἀργίας αὐτοῦ ἀποτίσει, καὶ τὰ ἰατρεῖα. Ἐὰν δὲ πατάξῃ τις τὸν παῖδα αὐτοῦ, ἢ τὴν παιδίσκην αὐτοῦ ῥάβδῳ, καὶ ἀποθάνῃ ὑπὸ τὰς χεῖρας αὐτοῦ, δίκῃ ἐκδικηθήσεται. Ἐὰν δὲ πατάξῃ τις τὸν ὀφθαλμὸν τοῦ οἰκέτου, ἢ τὸν ὀφθαλμὸν τῆς θεραπαίνης αὐτοῦ, καὶ ἐκτυφλώσῃ αὐτὸν, ἐλευθέρους ἐξαποστελεῖ αὐτοὺς, ἀντὶ τοῦ ὀφθαλμοῦ αὐτῶν. » Τοιαῦτα δὴ καὶ τὰ Μωσέως. Αὖθις δὲ ὁ Πλάτων τινὰ τρόπον, καὶ δι' ὁποῖα πληγαῖς ἀπαραιτήτοις αἰκίζεσθαι τὸν οἰκέτην προστάττει, ἐπάκουσον. « Ὅταν τὴν γενναίαν (93) νῦν λεγομένην σταφυλὴν, ἢ τὰ γενναῖα σῦκα ἐπονομαζόμενα ὀπωρίζειν βούληται, ἐὰν μὲν ἐκ τῶν οἰκείων λαμβάνῃ, ὅπως ἂν ἐθέλῃ καὶ ὁπόταν βούληται, καρπούσθω· ἐὰν δὲ ἐξ ἄλλων μὴ πείσας, ἑπομένως τῷ λόγῳ (94), τῷ μὴ κινεῖν ὅτι μὴ κατέθετο, ἐκεῖνος ἀεὶ ζημιούσθω. Ἐὰν δὲ δοῦλος, μὴ πείσας τὸν δεσπότην τῶν χωρίων, ἅπτηταί του τῶν τοιούτων, κατὰ ῥᾶγα βοτρύων καὶ σῦκον συκῆς, ἰσαρίθμους πληγὰς τούτοις μαστιγούσθω. » Τοιαῦτα μὲν τὰ κατὰ τῶνδε, οὐκ ἄξια τῆς Πλάτωνος μεγαλονοίας. Ὡς δὲ σεμνὰ καὶ φιλάνθρωπα

A vem peregrinus, vel peregrinum civis, vel servus servum, vim vi repellendo necaverit, eodem jure absolvitor. Qui vero servus liberum, vim licet vi repellens, occiderit, iisdem quibus parricida legibus tenetor. Qui popularium suorum quemlibet, prudens et injuste manu sua necaverit; principio communi civium jure privator, uti ne forum, templa, portus, aut alium quemlibet conventum polluat; idque seu quis homicidæ aditu interdicat, seu nemo: lex enim per sese interdicit. Qui autem eum non persequetur, cum tamen id deberet, neque hoc ei denuntiabit, cognatione sua ipsemet excluditor: deinde, quisquis interfectum ulcisci volet, ei reum illum agere fas esto. Si aut virum uxor, aut vir uxorem, interficiendi animo, vulnera-

B rit, perpetuum exsulato. » Ejusmodi sunt philosophi leges. **713** Quibuscum si Mosaicas conferre velis, audi tu porro, quid de cædibus illæ statuerint. « Si percusserit quis alterum, isque mortuus fuerit, morte moriatur. Si autem non volens, sed Deus tradiderit in manus ejus, constituam tibi locum, in quem fugere debeat qui occiderit. Si quis autem insidiatus fuerit proximo suo, ut interficiat ipsum dolo, et confugerit, ab altari meo rapies ipsum, ut morte afficias. Qui verberarit patrem suum, aut matrem suam, morte moriatur. Si rixati fuerint duo viri, et percusserit alter proximum suum, lapide vel pugno, et ille mortuus non fuerit, sed jacuerit in lectulo; si surrexerit, et ambulaverit foris super baculum suum; innocens esto qui

C percusserit: ita tamen ut cessationis suæ dispendia, et impensas in medicos restituat. Si quis percusserit servum suum, vel ancillam suam virga, et mortui fuerint in manibus ejus, criminis reus erit. Si autem percusserit quispiam oculum servi sui, aut oculum ancillæ suæ, et luscos eos fecerit, dimittet eos liberos, pro oculo quem ipsis eruit [1]. » Atque ejusmodi sunt quæ a Mose præscribuntur. Audi præterea, quemadmodum servos, et quas ob causas, absque ulla veniæ spe verberibus conscindi Plato velit. « Qui aut uvas, inquit, quæ vulgo generosæ dicuntur, aut ficus illas, quibus idem nomen, colligere voluerit, si ex suis modo sumet, uti et quando libuerit capito. Sin ex alienis, invito

D domino, collegerit, ex ejus legis præscripto, quæ movere loco vetat quidquid ibi non deposuerit, mulctam sustineto. Quod si servus ejusmodi quid, invito prædiorum domino, attigerit, quot acinos ficusve sustulerit, totidem plagas accipito. » Hæc ipse, ab illa mentis suæ magnitudine sane quam

[1] Exod. xxi, 12-26.

(90) *Ὃς ἂν ἐκ προν.* Ante legebatur οἷς ἂν ἐκ προν., sed nullo sensu. Certe apud Platonem, post ἔστω νόμοις, isthuc οἷς aut ὃς non sequitur: sed pag. 659 A ὃς ἂν ἐκ προν., ut in ms. quod novæ legis initium est.

(91) *Ὁ γὰρ νόμος ἀπαγορεύει.* Plato addit, quod ἐμφατικώτερον est, καὶ ἀπαγορεύων ὑπὲρ πάσης τῆς πόλεως ἀεὶ φαίνεταί τε καὶ φανεῖται.

(92) *Ἢ μὴ προαγορεύων, εἰργέσθω.* Plato longe aliter, ἢ μὴ προαγορεύων εἴργεσθαι τῶν ἐντὸς ἀνεψιότητος, πρὸς ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν προσήκων τῷ τελευτήσαντι· πρῶτον μὲν τὸ μίασμα εἰς αὐτὸν, καὶ τὴν τῶν θεῶν ἔχθραν δέχοιτο, ὡς ἡ τοῦ νόμου ἀρὰ τὴν φήμην προτρέπεται· τὸ δὲ δεύτερον, etc.; quæ ita decurtavit Eusebius, ut sensum quoque perverterit.

(93) *Ὅταν τὴν γενναίαν.* Idem lib. viii *Leg.*, pag. 649 B, ubi legitur, ὃς δ' ἂν τ. γ.

(94) *Τῷ λόγῳ.* Melius τῷ νόμῳ, ut apud Platonem.

aliena. Quo in genere, quam liberalem se Moses humanumque præbuerit, ejus ex verbis quæ sequuntur, intelliges: « Si ingressus fueris vineam proximi tui, comede uvas, donec anima tua impleatur; in vas tamen nullam immittes [1]. » Itemque: « Si intraveris in segetem proximi tui, collige spicas manibus tuis, falcem autem non mittes in messem proximi tui [2]. » Et rursus: « Si messueris messem tuam in agro tuo, et oblitus manipulum reliqueris in eo, non reverteris ut tollas illum: sed pauperi, et advenæ, et orphano relinquetur, ut benedicat tibi Dominus Deus tuus, in omni opere manuum tuarum. **714** Si autem olivas collegeris, non reverteris ut excutias quas a tergo reliqueris, sed permittentur advenæ, et pupillo, et viduæ [3]. » Hactenus Moses. Et Plato quoque permulta habet, quæ reprehensione careant. Nos ex iis honestissima et optima quæque amplectimur, cætera procul jubemus facessere. Sed quoniam ista jam fusius persecuti sumus, causamque attulimus quamobrem Platonis philosophiam sectari noluerimus, jam tempus est, susceptam a nobis disputationem pertexere, ac cæteras Græcæ philosophiæ sectas explorare.

A τὰ παρὰ Μωσῇ, μάθοις ἂν ἐπακούσας ὧδέ πη λέγοντος· « Ἐὰν δὲ εἰσέλθῃς ἀμπελῶνα τοῦ πλησίον, φαγῇ σταφυλὴν, ὅσον ψυχήν σου ἐμπλησθῆναι, εἰς τ' ἄγγος οὐκ ἐμβαλεῖς· » καὶ πάλιν· « Ἐὰν εἰσέλθῃς εἰς ἀμητὸν τοῦ πλησίον σου, καὶ συλλέξῃς στάχυς ἐν ταῖς χερσί σου, καὶ δρέπανον οὐ μὴ ἐπιβάλλῃς ἐπὶ τὸν ἀμητὸν τοῦ πλησίον σου· » καὶ αὖθις· « Ἐὰν ἀμήσῃς ἀμητόν σου ἐν τῷ ἀγρῷ σου, καὶ ἐπιλάθῃ δράγμα ἐν τῷ ἀγρῷ σου, οὐκ ἐπαναστραφήσῃ λαβεῖν αὐτό. Τῷ πτωχῷ, καὶ τῷ προσηλύτῳ, καὶ τῷ ὀρφανῷ, καὶ τῇ χήρᾳ ἔσται, ἵνα εὐλογήσῃ σε Κύριος ὁ Θεός σου ἐν παντὶ ἔργῳ τῶν χειρῶν σου. Ἐὰν δὲ ἐλαιολογήσῃς, οὐκ ἐπαναστρέψεις καλαμήσασθαι τὰ ὀπίσω σου· τῷ προσηλύτῳ, καὶ τῷ ὀρφανῷ, καὶ τῇ χήρᾳ ἔσται. » Καὶ ταῦτα μὲν τὰ παρὰ Μωσῇ. Δῆλα δὲ τὰ Πλάτωνος, ἐν οἷς μυ- B ρία εὕροις ἂν ἀνεπίληπτα, ὧν δὴ μάλιστα τῶν παρ' αὐτῷ τὰ σεμνὰ καὶ κράτιστα ἀποδεχόμενοι, τοῖς μὴ τοιούτοις μακρὰ χαίρειν φαμέν. Ἀλλὰ γὰρ τούτων ὧδε διεξωδευμένων, ἀποδοθείσης τε αἰτίας, δι' ἣν οὐ κατὰ Πλάτωνα φιλοσοφεῖν ἐγνώκαμεν, ὥρα καὶ τὰ τῆς λοιπῆς ὑποσχέσεως εἰς πέρας ἀγαγεῖν, καὶ τάς γε ἄλλας αἱρέσεις τῆς Ἑλληνικῆς ἐπιθεωρῆσαι φιλοσοφίας.

[1] Deut. XXIII, 24. [2] ibid. 25. [3] Deut. XXIV, 19.

ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΕΣΣΑΡΕΣΚΑΙΔΕΚΑΤΟΝ.

PRÆPARATIONIS EVANGELICÆ

LIBER DECIMUS QUARTUS.

715 *LIBRI DECIMI QUARTI CAPITA.*

1. *Proœmium, quo libri argumentum explicatur.*
2. *De mutua dissensione pugnaque philosophorum.*
3. *De Hebræorum dogmatum consensione.*
4. *Quemadmodum superiores philosophos Plato redarguat. Ex Thæteto.*
5. *De prima Platonicæ doctrinæ successione. Ex Numenio Pythagorico.*
6. *De Arcesila, qui secundam Academiam instituit. Ex eodem.*
7. *De Lacyde Arcesilæ successore, ex eodem.*
8. *De Carneade, qui tertiam Academiam instituit. Ex eodem.*
9. *De Philone, Clitomachi ejus successore, qui Carneadem exceperat. Ex eodem.*
10. *Multas apud Græcos philosophos conjecturas esse, verborum pugnas, erroresque permultos. Ex Porphyrii ad Nectabonem epistola, etc.*

C *ΤΑΔΕ ΠΕΡΙΕΧΕΙ ΤΟ ΤΕΣΣΑΡΕΣΚΑΙΔΕΚΑΤΟΝ ΒΙΒΛΙΟΝ.*

α'. *Προοίμιον, περὶ τῆς ὑποθέσεως.*
β'. *Περὶ τῆς τῶν φιλοσόφων πρὸς ἀλλήλους διαφωνίας τε καὶ μάχης.*
γ'. *Περὶ τῆς τῶν καθ' Ἑβραίους συμφωνίας.*
δ'. *Ὅπως ὁ Πλάτων τοὺς πρὸ αὐτοῦ διαβέβληκεν. Ἀπὸ τοῦ Θεαιτήτου.*
ε'. *Περὶ τῆς πρώτης κατὰ Πλάτωνα διαδοχῆς. Ἐκ τοῦ Νουμηνίου τοῦ Πυθαγορικοῦ.*
ϛ'. *Περὶ Ἀρκεσιλάου, τοῦ τὴν δευτέραν Ἀκαδημίαν ὑποστησαμένου. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.*
ζ'. *Περὶ Λακύδου τοῦ τὸν Ἀρκεσίλαον διαδεξαμένου. Ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ.*
η'. *Περὶ Καρνεάδου τοῦ τὴν τρίτην Ἀκαδημίαν ὑποστησαμένου. Ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ.*
θ'. *Περὶ Φίλωνος τοῦ διαδεξαμένου Κλειτόμαχον, τὸν διαδεξάμενον Καρνεάδην. Ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ.*
ι'. *Ὅτι στοχασμοὶ, καὶ λογομαχίαι, καὶ πολλὴ πλάνη τυγχάνει παρὰ τοῖς Ἑλλήνων φιλοσό-* D *φοις. Ἀπὸ τῆς πρὸς Νεκτεναβῶ Πορφυρίου ἐπιστολῆς, καὶ λοιπῶν.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Προοίμιον περὶ τῆς ὑποθέσεως.

ὲν εἰπεῖν τε καὶ ἀκοῦσαι ἦν ἀμφὶ τῆς κατὰ φιλοσοφίας, τῆς τε τούτου πρὸς τὰ Ἑβραίων φωνίας, δι' ἣν τὸν ἄνδρα καταπεπλήγμεθα, λιν τῆς πρὸς τοὺς αὐτοὺς διαφωνίας, δι' ἣν ς αὐτὸν εὖ φρονῶν ἀποδέξαιτο, διελθὼν ἐν οὕτου, μέτειμι νῦν ἐπὶ τὰς λοιπὰς αἱρέσεις Ἕλλησιν ἐπὶ φιλοσοφίᾳ βοηθέντων. Καὶ ἱ πάλιν τὸν ἐκ τῆς ἀληθείας ὄλισθον οὐκ ὲ παρ' ἐμαυτοῦ, διὰ δὲ τῆς αὐτῶν πάλιν νικῶν φωνῶν μαρτυρίας, σκοπεῖν τοῖς ἐν- ιι πρὸ ὀφθαλμῶν θήσω· οὐ μὲν δή τισι τῶν D τεχθόμενος, ὧν γε καὶ μέγα θαῦμ' ἔχειν ὅταν δὴ τοῖς ἄλλοις, οἷά περ ἀνθρώποις, ω τοὺς ἄνδρας. Ἐπὰν δὲ τοῖς Ἑβραίων τε καὶ προφήταις, Θεῷ τε τῷ διὰ τούτων ντων προῤῥήσεις, καὶ θαυμάτων ἐπιδείξεις ιῳ, ἀτὰρ δὴ καὶ μαθημάτων εὐσεβῶν, δογ- ληθῶν διδασκαλίαν καταβεβλημένῳ· οὐκέτ' δεῖν εὐλόγως ἐπιμέμψασθαι, εἰ Θεὸν πρὸ , καὶ ἀλήθειαν αὐτὴν πρὸ θνητῶν λογισμῶν χασμῶν τιμώμεθα. Τοῦτο δέ μοι πᾶν (95) ιούσης *Προπαρασκευῆς* δείξειν πεφιλοτί- ος, εἰς ἀπόκρισιν ὁμοῦ καὶ ἀπολογίαν τῶν ένων, τί δὴ ἄρα καλὸν ἢ σεμνὸν ἰδόντες ἐν

(95) ιι πᾶν. Lege μοὶ πᾶς.

717 CAPUT I.

Proœmium, quo libri argumentum explicatur.

Platonicæ philosophiæ rationes, quatenus eas vel explicari vel audiri operæ pretium fuit; ejusque vel cum Hebræorum oraculis consensionem, cujus causa hominem vehementer admiramur, vel dissidium ab iisdem, in quo prudens eum nemo sequatur, superiore libro persecutus; ad reliquas eorum sectas jam venio, qui apud Græcos philosophiæ laude claruerunt. Qui tamen a veritate quam exciderint, non verbis ipse meis, sed, quod adhuc feci, conceptis Græcorum ipsorum testimoniis, in legentium oculis aspectuque deligam. Nec eorum ulli propterea infensum me quisquam existimet, quos me omnes admodum suspicere fateor, quandiu illos cum cæteris, hoc est cum hominibus homines comparo. At ubi cum Hebræorum theologis atque prophetis, Deoque ipso conferuntur, qui per eos et futura prædixit, et tanta perfecit miracula, imo qui et sanctissimarum religionum ritus, et veritatis doctrinam instituit: equidem sic intelligo, probro nobis amplius vertere posse neminem, quod Deum hominibus, ac veritatem ipsam, mortalibus quibusdam cogitationibus atque conjecturis potiorem habeamus. Atque id unum ut ostenderem, toto præsentis hujus *Præparationis*

opere sum conatus, nobis ut in promptu esset, quod illis responderi excusarique posset, qui a nobis vulgo quærunt, quid tam præclarum et eximium barbarorum in litteris viderimus, ut eas patriæ nobilique Græcorum philosophiæ anteponendas esse statueremus. Verum id re ipsa jamjam demonstrare pergamus.

A τοῖς βαρβάρων γράμμασι, τῆς πατρῴας καὶ εὐγενοῦς φιλοσοφίας, τῆς Ἑλλήνων λέγω, προκρίνειν αὐτὰ διανενοήμεθα. Ἀλλὰ γὰρ ἤδη δι' ἔργων ἡ ἀπόδειξις ἡμῖν χωρείτω.

CAPUT II.

De mutua dissensione pugnaque philosophorum.

Ac mihi quidem ante omnia vel a primis Græcæ philosophiæ **718** cunabulis auspicandum videtur, quærendumque studiosius, qui tandem philosophi, quos physicos vocamus, ante Platonem exstiterint, et cujusmodi profecta ab iis disciplina principes habuerit. Deinde ad Platonis successores veniemus, et quinam fuerint ipsi quoque, quamque verbis inter se illi sententiisque pugnaverint, videbimus. Tum cæterarum quoque sectarum dissidia, et discrepantium opinionum factiones intuebimur; in quibus egregios sane pugiles, mutuis sese plagis et ictibus acriter generoseque tundentes, sic tanquam in scena spectatoribus contemplandos objiciam. Enimvero Platonem in primis videbimus superiores philosophos irridentem, tum vicissim Platonis sectatores atque successores aliis vapulantes: rursus quemadmodum et Platonis studiosi præclara illa Aristotelicæ mentis sensa redarguant; et qui Aristotele principe ac Peripatetici nomine gloriantur, quæ a contrariæ factionis defensoribus afferuntur, nulla esse demonstrent. Quin etiam acres illas ac subtiles Stoicorum argutias illudi ab cæteris ac derideri videbis, adeoque omnes undique, cum vicino quemque suo, pulvere conspersos pugnam strenue luctamque conserere: quasi manibus jamjam, atque lingua, seu calamo potius et atramento, mutuum in sese bellum instruerent, atque alios alii, quibusdam quasi disputationum jaculis, atque omni armorum genere vulnerarent. Habebit stadium quoque nostrum hoc in gymnico certamine, præter superiores, omni veritate nudos athletas illos, qui contra universam eorum, quos dogmaticos vocamus, philosophorum turbam arma sumpsere; Pyrrhonios, qui nihil omnino, Aristippæos, qui solum doloris sensum percipi posse dicebant; et Metrodori, ac Protagoræ sectatores, qui unis tantum corporis sensibus fidem habendam esse voluerunt. Quibuscum altera ex parte instructam Parmenidis et Xenophanis discipulorum, qui sensuum vim omnem funditus sustulerunt, aciem committemus. Imo ne ipsos quidem voluptatis propugnatores prætermittemus, sed eorum potius antesignanum Epicurum ad cæteros aggregabimus. Cæterum quolibet in quæstionis genere, suis ipsi abs me telis armisque refutabuntur: **719** quique Physicorum cognomentum habent, horum simul omnium et in doctrina dissensio, et inanis studii frivolaque contentio proferetur. Atque id abs me fiet, non ullo sane aut Græci nominis, aut liberalis eruditionis odio, a quo absum longissime, sed

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Περὶ τῆς τῶν φιλοσόφων πρὸς ἀλλήλους διαφωνίας τε καὶ μάχης.

Ἡγοῦμαι δὲ δεῖν πρώτιστα πάντων, ἄνωθεν ἀπὸ τῆς πρώτης καταβολῆς τῶν παρ' Ἕλλησι φιλοσόφων ἀπάρξασθαι, καὶ τοὺς πρόσθεν ἢ Πλάτωνα γενέσθαι, φυσικοὺς ἐπικληθέντας, φιλοσόφους καταμαθεῖν, τίνες ποτὲ γεγόνασι, καὶ ὁποίων ἔτυχεν ἡ κατ' αὐτοὺς φιλοσοφία προστατῶν τοῦ λόγου. Εἶτ' ἐπὶ τὴν τοῦ B Πλάτωνος παρελθεῖν διαδοχὴν, καὶ τίνες ποτ' ἦσαν καὶ οἵδε, τάς τε πρὸς ἀλλήλους λογομαχίας αὐτῶν ἐπισκέψασθαι· ἐπιθεωρῆσαι δὲ καὶ τῶν ἄλλων αἱρέσεων τὰς διαστάσεις, τῶν τε δοξῶν τὰς ἀντικαταστάσεις, ἐν αἷς πυκτεύοντας τοὺς γενναίους, καὶ φιλοτίμως διαπληκτιζομένους, ὥσπερ ἐπὶ σκηνῆς τοῖς θεαταῖς παραδείξω. Αὐτίκα γοῦν μάλα θεασώμεθα, ὅπως μὲν ὁ Πλάτων τοὺς πρὸ αὐτοῦ πρώτους ἔσκωπτεν, ὅπως δὲ τοὺς Πλάτωνος οἰκείους τε καὶ διαδόχους ἄλλοι· καὶ αὖ πάλιν ὅπως οἱ Πλάτωνος ἑταῖροι, τὰ σοφὰ τῆς Ἀριστοτέλους πολυνοίας ἀπήλεγχον· ὅπως θ' οἱ τὸν Ἀριστοτέλην καὶ τὸν Περίπατον αὐχοῦντες, τὰ δοκοῦντα τοῖς τὴν ἐναντίαν πρεσβεύουσι τὸ μηδὲν ὄντα παρίστων. Καὶ τὰ δεινὰ δὲ καὶ ἀκριβῆ τῆς τῶν Στωϊκῶν λεπτολογίας ὑφ' ἑτέρων αὖ πάλιν C ὄψει καταγελώμενα, πάντας τε πανταχόθεν κατὰ τῶν πέλας κονιομένους, καὶ μάχην καὶ πάλην ἀνδρικώτατα συνισταμένους, ὡς διὰ χειρῶν ἤδη καὶ γλώττης, ἢ μᾶλλον διὰ καλάμου καὶ μέλανος, τὸν κατὰ ἀλλήλων αὐτοὺς πόλεμον ἐπιτειχίζεσθαι, μονονουχὶ βάλλοντας καὶ βαλλομένους τοῖς διὰ λόγων δόρασί τε καὶ πανοπλίαις. Περιέξει δ' ἡμῖν τὸ στάδιον ἐν τῷ γυμνικῷ τῷδε ἀγῶνι, γυμνοὺς ἀληθείας ἁπάσης, πρὸς τοῖς δηλωθεῖσι καὶ τοὺς πᾶσιν ὁμοῦ τοῖς δογματικοῖς φιλοσόφοις ἐξεναντίας ἀραμένους τὰ ὅπλα, τοὺς ἀμφὶ Πύῤῥωνα λέγω, μηδὲν εἶναι καταληπτὸν ἐν ἀνθρώποις ἀποφηναμένους· καὶ τούς τε κατ' Ἀρίστιππον, μόνα λέγοντας τὰ πάθη εἶναι καταληπτά· καὶ αὖ πάλιν τοὺς κατὰ Μητρόδωρον καὶ Πρωταγόραν, μόναις D δεῖν φάσκοντας ταῖς τοῦ σώματος αἰσθήσεσι πιστεύειν. Ἔμπαλιν δὲ τούτοις συναποδύσομεν τοὺς ἀμφὶ Ξενοφάνην καὶ Παρμενίδην, τὴν ἐναντίαν παραταξαμένους, καὶ τὰς αἰσθήσεις ἀνελόντας. Οὐ παρήσομεν δὲ οὐδὲ τοὺς τῆς ἡδονῆς προμάχους, ἀλλὰ καὶ τούτων τὸν ἀριστέα Ἐπίκουρον σὺν τοῖς εἰρημένοις καταλέξομεν. Πρὸς ἅπαντα δὲ ὁμοῦ τοῖς σφετέροις αὐτῶν βέλεσι τὸν κατ' αὐτῶν ἀντιθήσομεν ἔλεγχον. Καὶ τῶν ἐπίκλην δὲ Φυσικῶν ἁπάντων ὁμοῦ, τῶν τε δογμάτων τὰς διαφωνίας, καὶ τῆς σπουδῆς τὴν ἀχρηστομάθειαν εἰς φανερὸν οἴσω· οὔ τί που μισέλλην, οὐδὲ μισολόγος τις ὤν, πολλοῦ δέω, διαβολῆς δ' αἰτίαν ἀπολυόμενος, ὅτι δὴ τῆς Ἑλληνικῆς ἥκιστα σοφίας μεταποιηθέντες, τὰ Ἑβραίων λόγια προτετιμήκαμεν.

tantum nullas ut ei calumniæ locus relinquatur, quasi Græca in sapientia parum admodum studiose versati, Hebræorum ei litteras doctrinamque prætulerimus.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

A

Περὶ τῆς τῶν καθ' Ἑβραίους συμφωνίας.

Οἱ μέν γε Ἑβραῖοι ἄνωθεν ἐξ αἰῶνος μακροῦ, καὶ αὐτῆς, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἀπὸ πρώτης ἀνθρωπογονίας, τὴν ἀληθῆ καὶ εὐσεβῆ φιλοσοφίαν ἀνηρευνηκότες, ἀκήρατον καὶ ἐπὶ τοὺς μετέπειτα ταύτην διατετηρήκασι, παῖς παρὰ πατρὸς θησαυρὸν λόγων ἀληθείας ὑποδεξάμενοί τε καὶ φυλάξαντες, ὡς μήτ' ἐπιθεῖναι, μήτ' ἀφελεῖν τινα τοῖς ἅπαξ κεκριμένοις τολμῆσαι. Οὔτ' οὖν ὁ πάνσοφος Μωσῆς, πάντων μὲν Ἑλλήνων πρεσβύτατος ἀποφανθεὶς διὰ τῶν ἔμπροσθεν, πάντων δὲ ὕστατος τὴν ἡλικίαν τῶν πρὶν Ἑβραίων γεγονὼς, κινῆσαί τι καὶ μεταθεῖναι τῶν τοῖς προπάτορσι δοξάντων τῆς δογματικῆς περὶ θεολογίας διανενόηται· πλὴν ὅσον τοῖς ὑπ' αὐτὸν ἀνθρώποις, ἀγωγῆς βίου καταλλήλου τρόπον, καί τινος μέσης πολιτείας νομο- B θεσίαν καταβαλέσθαι. Οὔθ' οἱ μετὰ τόνδε προφῆται, μυρίαις ὅσαις ὕστερον ἐτῶν περιόδοις ἐκλάμψαντες, διάφωνόν τι ῥῆμα πρός τέ σφας αὐτοὺς, ἢ πρὸς τὰ Μωσῇ καὶ τοῖς πάλαι θεοφιλέσι νομισθέντα, προέσθαι τῇ φωνῇ τετολμήκασιν. Ἀλλ' οὐδὲ τὸ καθ' ἡμᾶς διδασκαλεῖον, ἐκεῖθέν ποθεν ὁρμώμενον, καὶ δι' ἐνθέου δυνάμεως ὁμοῦ πᾶσαν Ἑλλάδα τε καὶ τὴν βάρβαρον ἐμπλῆσαν, διάφωνόν τι τοῖς πρόσθεν ἐμπεριείληφεν· εἰ μή τις φαίη, ὅτι μὴ μόνον τοῖς δόγμασι τῆς θεολογίας, ἀλλὰ καὶ τῷ τρόπῳ τοῦ βίου, τὴν αὐτὴν ἀγωγὴν τοῖς πρὸ Μωσέως θεοφιλέσιν Ἑβραίοις παραδίδωσι. Καὶ τὰ μὲν ἡμέτερα τοιαῦτα, μιᾷ τε φωνῇ, ὑπὸ τῶν πρώτων, καὶ μέσων, καὶ τῶν ὑστάτων μεμαρτυρημένα, τῆς ἀληθοῦς εὐσεβείας ὁμοῦ καὶ φιλο- C σοφίας τὸ βέβαιον ἁπάσαις ψήφοις ἐπισφραγίζεται, πληροῖ τε τὴν σύμπασαν οἰκουμένην, ὁσημέραι νεάζοντα καὶ ἀνθοῦντα, ὡς ἄρτι πρώτην ἀκμὴν καταβεβλημένα· καὶ οὔτε νόμων διατάξεις, οὔτ' ἐχθρῶν ἐπιβουλαὶ, οὔτε πολεμίων πολλάκις ἀκονηθέντα ξίφη, κρείττονα τῆς ὧν μετήλθομεν λόγων ἀρετῆς, τὴν δύναμιν ἐπιδέδεικται. Τὰ δὲ τῆς Ἑλλήνων φιλοσοφίας ἐπὶ βραχέσι σαλεύσαντα, τίνα ποτὲ τὴν ἰσχὺν ἐπεδείξατο, νυνὶ θεασώμεθα· πρώτους ἁπάντων εἰς τὸν ἀγῶνα καθιέντες τοὺς φυσικοὺς ἐπικληθέντας. Οἳ δὴ, πρόσθεν ἢ Πλάτωνα διαλάμψαι, λεγόμενοι, ὅπως πρὸς ἀλλήλους ἐστασίασαν, παρ' αὐτοῦ μαθεῖν ἔστι τοῦ Πλάτωνος· ὃς δὴ τῶν ἀμφὶ Πρωταγόραν, Ἡράκλειτόν τε καὶ Ἐμπεδοκλέα, τὴν πρὸς Παρμενίδην, καὶ τοὺς ἀμφ' αὐτὸν διαμάχην ἐξελέγχει. D Ὁ μὲν γὰρ Δημοκρίτου γεγονὼς ἑταῖρος ὁ Πρωταγόρας, ἄθεον ἐκτήσατο δόξαν. Λέγεται γοῦν τοιᾷδε κεχρῆσθαι εἰσβολῇ ἐν τῷ *Περὶ θεῶν* συγγράμματι· « Περὶ μὲν θεῶν οὐκ οἶδα οὔθ' ὡς εἰσιν, οὔθ' ὡς οὐκ εἰσιν, οὔθ' ὁποῖοί τινες ἰδέαν. » Ὁ δὲ Δημόκριτος, ἀρχὰς τῶν ὅλων ἔφη εἶναι τὸ κενὸν καὶ τὸ πλῆρες· τὸ πλῆρες ὂν λέγων καὶ στερεὸν, τὸ δὲ κενὸν μὴ ὄν. Διὸ καί φησι μηδὲν μᾶλλον τὸ ὂν τοῦ μὴ ὄντος εἶναι· ὅτι τε ἐξ ἀϊδίου τὰ ὄντα ἐν τῷ κενῷ συνεχῶς καὶ ὀξέως κινεῖται. Ὁ δὲ Ἡράκλειτος ἀρχὴν τῶν πάντων ἔφη εἶναι τὸ πῦρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα γίνεται, καὶ εἰς ὃ ἀναλύεται. Ἀμοιβὴν γὰρ εἶναι τὰ πάντα, χρόνον τε ὡρίσθαι τῆς

CAPUT III.

De summa Hebræorum dogmatum consensione.

Veram Hebræi plenamque pietate philosophiam, ab ultima usque memoria, peneque a primo, ut ita dicam, hominum ortu, diligenter penitusque rimati, eamdem ad posteros sanam et integram transmisere: atque ita quidem hanc veritatis doctrinam a parentibus liberi, quemdam quasi thesaurum longa successione acceptum conservarunt, ut quæ decreta semel et constituta fuerant, iis nec addere quidquam ausi sint, nec quidquam detrahere. Sane quidem Moses ille sapientissimus, idemque uti Græcis omnibus, quod ex superioribus plane constat, antiquior, ita Hebræorum, qui ante ipsum plurimi vixerunt, ætate postremus, ex iis quæ a vetustissimis patribus de dogmaticæ theologiæ rationibus sancita erant, movere nihil aut mutare statuit: tantum popularibus ipse suis, quibus imperabat, conveniens ac proprium quoddam vitæ genus, et moderatæ reipublicæ formam legibus temperavit. Hunc secuti prophetæ, qui tanto post eum intervallo claruere, ne minimam quidem voculam mittere sunt ausi, quæ vel a se ipsis, vel ab iis quæ Mosi cæterisque Deo charis hominibus placuerant, leviter dissideret. Neque Christiana profecto doctrina, quæ iisdem hausta ex fontibus, vi prorsus divina Græcos simul omnes barbarosque pervasit, quidquam habet cum superiorum illorum dictis legibusque pugnans: nisi potius dicendum illud sit, eamdem penitus, quam illi Mose antiquiores Hebræi, Deoque gratissimi tenuere, nec decretis modo theologiæ, sed etiam institutis eamdem ac moribus, vitæ ab ea formam rationemque præscribi. Quæ quidem ejusmodi est, ut una tam primorum, quam mediorum, ac novissimorum sententia voceque testata, veræ pietatis et philosophiæ certitudinem ac firmitatem habeat, suffragiis omnibus consignatam. Atque illa sic orbem **720** universum implet, ut perinde ac si paulo ante sata primum, atque in lucem educta esset, adolescat in dies, et efflorescat magis atque magis. Nec vim ejus atque constantiam legum sanctiones, inimicorum insidiæ, hostium gladii, quorum in nos aciem tam sæpe acuebant, frangere unquam ac debilitare potuerunt. Nunc vero Græcorum philosophia, tanquam in brevibus quibusdam fluctuans et agitata, quod tandem robur ostenderit, videamus. Ac physicos illos, sic enim dicti sunt, ante alios omnes hanc in arenam producamus. Qui quidem, ut Platone priores exstitere, ita quam secum ipsi mutuo pugnaverint, ex eodem Platone discemus: qui Protagoræ, Heracliti et Empedoclis, cum Parmenide ejusque sectatoribus contentionem redarguit. Nam Protagoras quidem, is qui Democriti sodalis fuit, athei opinione laboravit; cujus hic, in suo *De diis* opere, primus est illam in disputationem ingressus: « Diine sint, an non, inquit,

quave forma illi sint, equidem nescio. » Democritus autem principia rerum universarum duo statuebat, inane ac plenum; ac plenum quidem, aliquid esse dicebat ac solidum, inane vero prorsus esse nullum. Itaque nihilo magis, quod aliquid est, quam quod nullum est, esse ait; quod ex omni æternitate, quæ aliquid sunt, in eo quod inane est, perpetuo celerrimeque moverentur. Heraclitus vero cunctorum principium ignem esse voluit, ex quo nimirum omnia fiant, et in quem omnia resolvantur. Quippe vicissitudinem quamdam esse omnia, certumque tempus constitutum esse, quo et in ignem resolvantur universa, et rursus ex igne universa generentur. Cæterum isti omnia moveri defendebant. At vero Parmenides, Eleates genere, unum quid universum esse docuit, idemque ortu simul ac motu carens, figuraque sphæricum. Is sectatorem Melissum habuit, in eadem prorsus opinione versatum. De his omnibus quemadmodum in *Theæteto* Plato loquatur, audi.

τῶν πάντων εἰς τὸ πῦρ ἀναλύσεως, καὶ τῆς ἐκ τούτου γενέσεως. Οἵδε μὲν οὖν πάντα κινεῖσθαι ἔφασαν. Ὁ δὲ Παρμενίδης, τὸ γένος Ἐλεάτης ὤν, ἓν μὲν εἶναι τὸ πᾶν, ἀγέννητον δὲ καὶ ἀκίνητον, καὶ κατὰ σχῆμα σφαιροειδὲς ὑπάρχειν ἐδογμάτιζε. Παρμενίδου δὲ Μέλισσος ἑταῖρος γέγονε, τὰ αὐτὰ τῷ Παρμενίδῃ δοξάζων. Τούτων δὴ οὖν πέρι ὁποῖα ὁ Πλάτων ἐν τῷ *Θεαιτήτῳ* διέξεισιν, ἄκουε.

CAPUT IV.

Quemadmodum superiores philosophos Plato redarguat. Ex Theæteto.

« At vero, inquit Socrates, dum aguntur, dum moventur, dum inter sese **721-723** commiscentur, fiunt universa. Quæ proinde cum esse dicimus, hac voce perperam abutimur. Nihil enim unquam est, sed fit perpetuo. Cæterum illud manet, sapientes deinceps omnes, si Parmenidem excipias, in eo convenisse, Protagoram, Heraclitum, Empedoclem, ac poeseos utriusque principes, comœdiæ quidem Epicharmum, Homerum vero tragœdiæ. Homeri certe illud est,

Oceanum fontem rerum, Tethynque parentem.

Quo, fluxionis ac motus universa fetus esse significat. Num vero idem tibi videtur? — Videtur sane. — Ecquis igitur deinceps risum effugiat, qui tanto cum exercitu, ipsoque Homero duce pugnare velit? » Inde longius disputando progressus, hæc habet: « Accedendum ergo propius est, inquit, ut jubebat suscepta Protagoræ defensio, pulsandoque diligentius explorandum, utrum agitata hæc natura sanum aliquem sonum an vitiosum edat. De illa certe, nec vulgaris est, nec a paucis excitata contentio. — Multum hercle abest ut vulgaris ea sit, quæ viget tota passim Ionia plurimum. Heracliti enim sectatores hanc sententiam acriter admodum strenueque docent. — Tanto, mi Theodore, videndum ab initio magis, quemadmodum hæc ab iis disputentur. — Omnino, inquit. Opinor enim, Socrates, aut Heracliticos illos, aut, quemadmodum tute vocas, Homericos, atque illis etiam vetustiores intelligis. Nam cum iis certe, qui circa Ephesum habitant, ac sibi rerum istarum scientiam præcipue vindicant, nihilo magis quam

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'.

Ὅπως ὁ Πλάτων τοὺς πρὸ αὐτοῦ διαβέβληκεν. *Ἀπὸ τοῦ* Θεαιτήτου.

« Ἐκ δὲ δὴ φορᾶς (96) τε καὶ κινήσεως, καὶ κράσεως πρὸς ἄλληλα, γίνεται πάντα, ἃ δή φαμεν εἶναι, οὐκ ὀρθῶς προσαγορεύοντες. Ἔστι μὲν γὰρ οὐδέποτε οὐδὲν, ἀεὶ δὲ γίνεται. Καὶ περὶ τούτου πάντες ἑξῆς οἱ σοφοὶ, πλὴν Παρμενίδου, ξυμφερέσθων, Πρωταγόρας τε καὶ Ἡράκλειτος, καὶ Ἐμπεδοκλῆς, καὶ τῶν ποιητῶν οἱ ἄκροι τῆς ποιήσεως ἑκατέρας· κωμῳδίας μὲν Ἐπίχαρμος, τραγῳδίας δὲ Ὅμηρος· εἰπὼν γὰρ,

Ὠκεανόν τε θεῶν γένεσιν, καὶ μητέρα Τηθύν.

Πάντα εἴρηκεν ἔγγονα ῥοῆς τε καὶ κινήσεως. Ἢ οὐ δοκεῖ τοῦτο λέγειν; — Ἔμοι γε. — Τίς οὖν ἂν ἔτι πρός γε τοσοῦτον στρατόπεδον καὶ στρατηγὸν Ὅμηρον δύναιτο ἀμφισβητήσας μὴ καταγέλαστος γενέσθαι; » Εἶθ' ἑξῆς προϊὼν τῷ λόγῳ, ἐπιφέρει λέγων· « Προσιτέον οὖν (97) ἐγγυτέρω, ὡς ὁ ὑπὲρ Πρωταγόρου λόγος ἐπέταττε, καὶ σκεπτέον τὴν φερομένην ταύτην οὐσίαν διακρούοντα, εἴτε ὑγιὲς (98), εἴτε σαθρὸν φθέγγεται. Μάχη δ' οὖν περὶ αὐτῆς οὐ φαύλη, οὐδ' ὀλίγοις γέγονε. — Πολλοῦ καὶ δεῖ φαύλη εἶναι, ἀλλὰ περὶ μὲν τὴν Ἰωνίαν καὶ ἐπιδίδωσι πάμπολυ. Οἱ γὰρ τοῦ Ἡρακλείτου ἑταῖροι χορηγοῦσι τούτου τοῦ λόγου (99) μάλα ἐῤῥωμένως. — Τῷ τοι, ὦ φίλε Θεόδωρε, μᾶλλον σκεπτέον καὶ ἐξ ἀρχῆς, ὥσπερ αὐτοὶ ὑποτείνονται. — Παντάπασι μὲν οὖν. Καὶ γὰρ, ὦ Σώκρατες, περὶ τούτων τῶν Ἡρακλειτείων, ἢ ὥσπερ σὺ λέγεις, Ὁμηρείων τε, καὶ ἔτι παλαιοτέρων, αὐτοῖς μὲν τοῖς περὶ τὴν Ἔφεσον, ὅσοι προσποιοῦνται ἔμπειροι εἶναι, οὐδὲν μᾶλλον οἷόν τε (1) διαλεχθῆναι, ἢ τοῖς οἰστρῶσιν. Ἀτεχνῶς γὰρ κατὰ τὰ συγγράμματα (2) φέρονται· τὸ δὲ ἐπιμεῖναι ἐπὶ λόγῳ καὶ

(96) *Ἐκ δὲ δὴ φορᾶς*. Plato in *Theæteto*, pag. 118 F.

(97) *Προσιτέον οὖν*. Id. *ibid*.

(98) *Εἴτε ὑγιές*. Ita Platonis ex genio Persius, satyra 3:

..... *Sonat vitium percussa, maligne*
Respondet viridi non cocta fidelia limo.

Et satyra 5:

..... *Pulsa, dignoscere cautus*
Quid solidum crepet.

(99) *Χορηγοῦσι τούτου τοῦ λόγου*. Χορηγεῖν isthuc, opinor, metaphoricum est, ἀντὶ τοῦ *διδάσκειν*. Communius esset παραδοῦναι, ut Latinis, *tradere*; sed hominum hoc in doctrinæ genere liberalitatem et ἀφθονίαν indicare voluit. Est autem τοῦ λόγου Atticum, ut jam ante monui.

(1) *Οὐδὲν μᾶλλον οἷόν τε*. Vera lectio ex Platone restituta, cum ante mendosissime legeretur οὐδὲν γὰρ μᾶλλον οἴονται.

(2) *Κατὰ τὰ συγγρ*. Plato, καὶ τὰ συγγρ. Eusebio hærendum putavi.

ἐρωτήματι, καὶ ἡσύχως ἐν μέρει ἀποκρίνασθαί τε A καὶ ἐρέσθαι, ἧττον αὐτοῖς ἔνι ἢ τὸ μηδέν· μᾶλλον δὲ ὑπερβάλλει τὸ οὐδ' οὐδὲν πρὸς τὸ μηδὲ σμικρὸν (3) ἐνεῖναι τοῖς ἀνδράσιν ἡσυχίας· ἀλλ' ἄν τινά τι ἔρῃ, ὥσπερ ἐκ φαρέτρας ῥηματίσκια αἰνιγματώδη ἀνασπῶντες ἀποτοξεύουσι· καὶ ἂν τούτου ζητῇς λόγον λαβεῖν, τί εἴρηκεν, ἑτέρῳ πεπλήξῃ καινῶς μετωνομασμένῳ· περανεῖς δὲ οὐδέποτε οὐδὲν πρὸς οὐδένα αὐτῶν· οὐδέ γε ἐκεῖνοι αὐτοὶ πρὸς ἀλλήλους, ἀλλ' εὖ πάνυ φυλάττουσι τὸ μηδὲν βέβαιον ἐᾷν εἶναι, μήτ' ἐν λόγῳ, μήτ' ἐν ταῖς αὐτῶν ψυχαῖς, ἡγούμενοι, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, αὐτὸ στάσιμον εἶναι. Τούτῳ δὲ πάνυ πολεμοῦσι, καὶ καθ' ὅσον δύνανται, πανταχόθεν ἐκβάλλουσιν. — Ἴσως, ὦ Θεόδωρε, τοὺς ἄνδρας μαχομένους ἑώρακας, εἰρηνεύουσι δὲ οὐ συγγέγονας· οὐ γάρ σοι ἑταῖροί εἰσιν. Ἀλλ', οἶμαι, τὰ τοιαῦτα τοῖς μαθηταῖς ἐπὶ B σχολῆς φράζουσιν, οὓς ἂν βούλωνται ὁμοίους αὐτοῖς ποιῆσαι. — Ποίοις μαθηταῖς, ὦ δαιμόνιε; Οὐδὲ γίγνεται τῶν τοιούτων ἕτερος ἑτέρου μαθητής, ἀλλ' αὐτόματοι ἀναφύονται, ὁπόθεν ἂν τύχῃ, ἕκαστος αὐτῶν ἐνθουσιάσας, καὶ τὸν ἕτερον ὁ ἕτερος οὐδὲν ἡγεῖται εἰδέναι. Παρὰ μὲν οὖν τούτων, ὅπερ ᾖα ἐρῶν, οὐκ ἄν ποτε λάβοις λόγον, οὔτε ἑκόντων, οὔτε ἀκόντων· αὐτοὺς δὲ δεῖ παραλαβόντας ὥσπερ πρόβλημα ἐπισκοπεῖσθαι. — Καὶ μετρίως γε λέγεις. Τὸ δὲ δὴ πρόβλημα ἄλλο τι παρειλήφαμεν, ἢ παρὰ μὲν τῶν ἀρχαίων μετὰ ποιήσεως ἐπικρυπτομένων τοὺς πολλούς, ὡς ἡ γένεσις τῶν πάντων, Ὠκεανός τε καὶ Τηθύς, ῥεῦμα τυγχάνει, καὶ οὐδὲν ἕστηκε· παρὰ δὲ τῶν ὑστέρων, ἅτε σοφωτέρων, ἀναφανδὸν ἀποδεικνυ- C μένων, ἵνα καὶ οἱ σκυτοτόμοι αὐτῶν τὴν σοφίαν μάθωσιν ἀκούσαντες, καὶ παύσωνται ἠλιθίως οἰόμενοι τὰ μὲν ἑστάναι, τὰ δὲ κινεῖσθαι τῶν ὄντων· μαθόντες δέ, ὅτι πάντα κινεῖται, τιμῶσιν αὐτούς; Ὀλίγου δὲ ἐπελαθόμην, ὦ Θεόδωρε, ὅτι ἄλλοι αὖ τἀναντία τούτοις ἀπεφήναντο.

Οἷον ἀκίνητον τελέθει τῷ πάντ' ὄνομ' εἶναι,

D Καὶ ἄλλα ὅσα Μέλισσοί τε καὶ Παρμενίδαι ἐναντιούμενοι πᾶσι τούτοις διισχυρίζονται, ὡς ἕν τε πάντα ἐστί, καὶ ἕστηκεν αὐτὸ ἐν ἑαυτῷ, οὐκ ἔχον χώραν ἐν ᾗ κινεῖται. Τούτοις οὖν, ὦ ἑταῖρε, πᾶσι τί χρησόμεθα; Κατὰ σμικρὸν γὰρ προϊόντες, λελήθαμεν ἀμφοτέρων εἰς τὸ μέσον πεπτωκότες. Καὶ ἐὰν μή πῃ (4) ἀμυνόμενοι διαφύγωμεν, δίκην δώσομεν, ὥσπερ οἱ ἐν ταῖς παλαίστραις διὰ γραμμῆς παίζοντες, ὅταν ὑπ' ἀμφοτέρων ληφθέντες ἕλκωνται εἰς τἀναντία. » Ταῦτα μὲν ἐν *Θεαιτήτῳ*. Μεταβὰς ἑξῆς ἐπὶ τὸν *Σοφιστήν*, αὖθις περὶ τῶν πρὸ αὐτοῦ γενομένων φυσικῶν φιλοσόφων τοιάδε φησίν· « Εὐκόλως μοι (5) δοκεῖ Παρμε-

A cum insanis ac furiosis colloquare. Prorsus enim illi, eo quem suis in scriptis tantopere ostendunt, impetu rapiuntur. Nec aliud quidquam est, quod parum adeo possint, quam suis in sermonibus et quæstionibus sustinere nonnihil sese, ac pacate modo interrogare, modo respondere vicissim : imo vel isthuc ipsum, quod dicimus, aliud quidquam esse nihil, nimium quiddam est, quam ut satis, ne tantillum quidem genus hoc hominum moderationis habere significet. Enimvero si quid ex iis quæras, illico tanquam ex pharetra, voculas jaculari ænigmatum persimiles : ac si vel unius rationem exigas, quæ dicti vim ac sensum aperiat, alia te rursus petere, quam novum pariter metonymiæ genus obscuret. Ita nihil unquam aut tute apud istos efficias, aut ipsimet inter se : siquidem id B omni cavent studio, ne firmi quidquam vel in disputatione, vel suis ipsorum in mentibus, hærere patiantur; rati, opinor, hoc ipsum esse firmitatis atque constantiæ. Quare illud assiduo persequuntur bello, et undique **724** quantum in ipsis est, exterminant.— Tu vero fortasse, mi Theodore, homines tantum vidisti dum pugnarent, dum in pace degunt, convenisti nunquam. Nec mirum, familiares quippe tibi non sunt. At suis, opinor, discipulis, ista explicant otiose, quos sui similes efficere velint. — Quos tu mihi discipulos, vir egregie? Ne alii quidem aliorum discipuli isti sunt, sed oriuntur exsistuntque per sese, undecunque tandem fu- C rore concitati prorumpant, nec sentire quidquam alter alterum existimat. Cum igitur ab iis, ut ante dixi, nec volentibus, nec invitis rationem exprimere nullam possimus, restat, hanc ut rem ipsimet in manus sumamus, et quasi problema quoddam diligenter excutiamus. — Modice tu quidem ac civiliter. Sed quod tandem aliud accepimus problema, quam cum ab antiquioribus illis, qui poeticis involucris hominum vulgus latere voluerunt, Oceanum ac Tethyn rerum omnium fontes ac parentes, in perpetua fluxione versari, proindeque nihil consistere : tum etiam a recentioribus, sed qui tanquam sapientiores aperiunt sese, indicantque palam, ut ipsi quoque cerdones eorum sapientiam vel audiendo intelligant, desinantque tandem simpliciter nimis ac pueriliter opinari, e rebus stare alias, alias moveri; atque ipsos adeo magis observent, cum ex iis cuncta moveri didicerint? At excidit mihi propemodum, Theodore, alios etiam contraria istis omnia statuisse. Cujusmodi est illud,

Totius rerum ac proprium est, immobile nomen.

Atque alia id genus, quæ Melissi ac Parmenidæ adversus illos omnes summa contentione defendunt : cuncta nimirum unum esse, quod in semetipso consistat : nec locum habeat ullum in quo moveatur. His omnibus igitur, mi Theodore, quid faciamus? Sensim enim provecti ulterius, in factionis utriusque medium imprudentes incidimus. Et ni quaqua perrumpentes effugerimus, dabimus profecto temeritatis nostræ pœnas, ut illis usu venit, qui descriptam ad lineam in palæstra ludunt, cum ab utraque parte intercepti hinc atque hinc distracti rapiuntur. » Hactenus in *Theæteto*.

(3) *Μηδὲ σμικρόν*. Isthuc μηδέ inseruimus ex Platone.

(4) *Μή πῃ*. Ita legendum ex Platone, non μή τη.

(5) *Εὐκόλως μοι*. Idem in *Sophista*, pag. 158 C.

Jam in *Sophista* de iisdem physicis, qui ante se docuerant, hunc in modum loquitur: « Leviter admodum, inquit, Parmenides hac mihi disputatione perfunctus videtur, cæterique omnes, quotquot unquam hoc in philosophandi genus incubuere, ut de eorum quæ sunt et numero, et ratione pronuntiarent. Perinde nimirum id agunt, ac si pueris fabulam narrarent. **725** Alius enim ea quæ sunt, tria constituit, atque ejusmodi, e quibus aliqua duo, interdum quidem secum ipsa pugnent, interdum vero reconciliata gratia, initoque matrimonio fœtus suscipiant, quibus deinde alimenta suppeditent. Alius duo tantum assignans, humidum et siccum, vel calidum et frigidum, eadem consociat atque diffundit. Apud nos autem Eleatica natio universa, quæ jam inde a Xenophane, eoque vetustioribus duxit initium, quæ vulgo cuncta dicimus, ea non nisi unum aliquid esse fabulatur. His successere Ionicæ quædam Siculæque musæ, quibus securius visum est sic opinionem utramque conjungere, ut id quod est, idem et multa et unum esse dicerent, odioque simul et amicitia contineri. Semper enim dissidendo consentit, ut canunt robustiores musæ. Nam remissiores quidem, sententiam illam, quæ semper hæc eodem modo habere defendebat, ita mollierunt, ut eædem vicissim hoc universum, modo unum aliquid esse dicerent, quod amore Venus colligaret, modo discordia nescio qua fieri, ut idem, et multa quædam esset, et secum ipsum hostis more confligeret. Hæc omnia, seu vere quis eorum, seu falso dixerit, grave ac flagitiosum esset, tantis in rebus viros insignes priscosque redarguere. » Tum paucis quibusdam interjectis: « Necdum, inquit, illos omnes recensuimus, qui tam de eo quod non est, quam de eo quod est, accuratius disputarunt. Verumtamen satis ista sunto. Nunc eos porro videamus, qui alia omnia censuerunt, ut id quod est, nihilo promptius eo quod non est, ad explicandum esse, omnium ex sententiis auferamus. Quippe adeundi nobis sunt isti quoque. Atqui hæc ipsa de essentiæ ratione controversia, quamdam inter illos etiam videtur gigantium pugnam excitasse. — Qui tandem? — Nimirum alii, dum petras et quercus reipsa manibus apprehendunt, cuncta e cœlo atque ex eo quod videri non potest, detrahunt in terras. Hæc enim omnia dum contingunt, id unum esse confirmant, quod appulsum tactumque præbet, atque id ipsum et corpus et essentiam esse definiunt. Ac si quis aliud quidlibet corpore destitutum, esse tamen dixerit, id vero sic aspernantur atque repudiant, ut ne audire quidem velint. — Acre omnino ac vehemens hominum genus designas: nam in eorum complures ego quo-

A νίδης ἡμῖν διειλέχθαι, καὶ πᾶς ὅστις ἡμῖν πώποτε ἐπὶ κρίσιν ὥρμησε τοῦ τὰ ὄντα διορίσασθαι, πόσα τε καὶ ποιά ἐστι. Μῦθόν τινα ἕκαστος φαίνεταί μοι διηγεῖσθαι, παισὶν ὡς οὖσιν ἡμῖν. Ὁ μὲν, ὡς τρία τὰ ὄντα, πολεμεῖ δὲ ἀλλήλοις ἐνίοτε αὐτῶν ἄττα πῃ, τοτὲ δὲ καὶ φίλα γιγνόμενα, γάμους τε καὶ τόκους, καὶ τροφὰς τῶν ἐγγόνων παρέχεται. Δύο δὲ ἕτερος εἰπὼν, ὑγρὸν καὶ ξηρὸν, ἢ θερμὸν καὶ ψυχρὸν, συνοικίζει τε αὐτὰ καὶ ἐκδίδωσι. Τὸ δὲ παρ' ἡμῖν Ἐλεατικὸν ἔθνος ἅπαν, ἀπὸ Ξενοφάνους τε καὶ ἔτι πρόσθεν ἀρξάμενον, ὡς ἑνὸς ὄντος τῶν πάντων καλουμένων, οὕτω διεξέρχεται τοῖς μύθοις. Ἰάδες δὲ καὶ Σικελικαί τινες (6) ὕστερον Μοῦσαι ξυνενόησαν, ὅτι συμπλέκειν ἀσφαλέστερον ἀμφότερα καὶ λέγειν, ὡς τὸ ὂν πολλά τε καὶ ἕν ἐστιν, ἔχθρᾳ δὲ καὶ φιλίᾳ συνέχε-
B ται. Διαφερόμενον γὰρ ἀεὶ ξυμφέρεται, φασὶν αἱ συντονώτεραι τῶν Μουσῶν· αἱ δὲ μαλακώτεραι τὸ μὲν ἀεὶ (7) ταῦτα οὕτως ἔχειν ἐχάλασαν· ἐν μέρει δὲ τοτὲ μὲν ἓν εἶναί φασι τὸ πᾶν καὶ φίλον ὑπ' Ἀφροδίτης· τοτὲ δὲ πολλὰ, καὶ πολέμιον αὐτὸ αὐτῷ διὰ νεῖκός τι. Ταῦτα δὲ πάντα εἰ μὲν ἀληθῶς τις ἢ μὴ τούτων εἴρηκε, χαλεπὸν καὶ πλημμελὲς οὕτω μεγάλα κλεινοῖς καὶ παλαιοῖς ἀνδράσιν ἐπιτιμᾷν. » Καὶ μετὰ βραχέα ἐπιλέγει· « Τοὺς μὲν τοίνυν διακριβολογουμένους ὄντος τε πέρι καὶ μὴ πάντας μὲν οὐ διεληλύθαμεν· ὅμως δ' ἱκανῶς ἐχέτω· τοὺς δὲ ἄλλως λέγοντας αὖ θεατέον, ἵν' ἐκ πάντων ἴδωμεν, ὅτι τὸ ὂν τοῦ μὴ ὄντος οὐδὲν εὐπορώτερον εἰπεῖν ὅ τι ποτέ ἐστιν. Οὐκοῦν πορεύεσθαι χρὴ καὶ ἐπὶ τούτοις. Καὶ
C μὴν ἔοικέ γε ἐν αὐτοῖς οἷον γιγαντομαχία τις εἶναι διὰ τὴν ἀμφισβήτησιν περὶ τῆς οὐσίας πρὸς ἀλλήλους. — Πῶς; — Οἱ μὲν εἰς γῆν ἐξ οὐρανοῦ καὶ τοῦ ἀοράτου πάντα ἕλκουσι, ταῖς χερσὶν ἀτεχνῶς πέτρας καὶ δρῦς περιλαμβάνοντες. Τῶν γὰρ τοιούτων ἐφαπτόμενοι πάντων, διισχυρίζονται τοῦτο εἶναι μόνον ὃ παρέχει προσβολὴν καὶ ἐπαφήν τινα, ταὐτὸν σῶμα καὶ οὐσίαν ὁριζόμενοι· τῶν δὲ ἄλλων εἴ τις φήσει μὴ σῶμα ἔχον εἶναι, καταφρονοῦντες τὸ παράπαν, καὶ οὐδὲν ἐθέλοντες ἄλλο ἀκούειν. — Ἦ δεινοὺς εἴρηκας ἄνδρας. Ἤδη γὰρ καὶ ἐγὼ τούτων πλέον συχνοῖς προσέτυχον. — Τοιγαροῦν οἱ πρὸς αὐτοὺς ἀμφισβητοῦντες μάλα εὐλαβῶς ἄνωθεν ἐξ ἀοράτου ποθὲν ἀμύνονται, νοητὰ ἄττα καὶ ἀσώματα εἴδη βιαζόμενοι τὴν ἀληθινὴν οὐσίαν εἶναι. Τὰ δὲ ἐκείνων σώματα,
D καὶ τὴν λεγομένην ὑπὸ τούτων ἀλήθειαν, κατὰ σμικρὰ διαθραύοντες ἐν τοῖς λόγοις, γένεσιν ἀντὶ οὐσίας φερομένην τινὰ προσαγορεύουσιν. Ἐν μέσῳ δὲ περὶ ταῦτα ἄπλητος ἀμφοτέρων μάχη τις, ὦ Θεαίτητε, ἀεὶ ξυνέστηκεν. — Ἀληθῆ. » Διὰ δὴ τοσούτων τοὺς πρὸ αὐτοῦ φυσικοὺς φιλοσόφους διαβέβληκεν ὁ Πλάτων. Ὁποίαν δὲ αὐτὸς περὶ τῶν ἐζητημένων ἐπήγετο δόξαν, ἐν τοῖς πρὸ τούτου διειλήφαμεν, ὅτε συμφωνεῖν αὐτὸν τοῖς Ἑβραίων δόγμασι, καὶ τῇ Μωσέως συντρέχειν περὶ τοῦ ὄντος διδασκαλίᾳ παριστῶμεν.

(6) *Σικελι καίτινες*. Empedoclem Agrigentinum intelligit, τὸν ποιητικοφιλόσοφον, qui quatuor elementis φιλίαν τε, ut Diogenes loquitur, ᾗ συγκρίνεται, καὶ νεῖκος, ᾧ διακρίνεται, adjungebat.

(7) *Τὸ μὲν ἀεί*. Ficinus, *semper hæc ita solvunt suspenduntque*. Pauci, credo, id satis intelligunt. Platonis mens videtur, sententiam illam quæ ἀεὶ τὸ πᾶν οὕτως ἔχειν defendebat, utpote συντονωτέραν, a Siculis istis χαλασθῆναι, laxatam nonnihil ac mollitam esse.

Καὶ τοὺς αὐτοῦ δὲ τοῦ Πλάτωνος διαδόχους φέρε τῷ A λόγῳ θεωρήσωμεν. Πλάτωνά φασιν, ἐν Ἀκαδημίᾳ συστησάμενον τὴν διατριβὴν, πρῶτον Ἀκαδημαϊκὸν κληθῆναι, καὶ τὴν ὀνομασθεῖσαν Ἀκαδημαϊκὴν φιλοσοφίαν συστήσασθαι. Μετὰ δὲ Πλάτωνα Σπεύσιππον τὸν ἐξ ἀδελφῆς Πλάτωνος, τῆς Πώτωνος· εἶτα Ξενοκράτην· ἔπειτα Πολέμωνα τὴν διατριβὴν ὑποδέξασθαι. Τούτους δὲ ἀφ' Ἑστίας ἀρξαμένους εὐθὺς, τὰ Πλατωνικά φασι παραλύειν, στρεβλοῦντας τὰ τῷ διδασκάλῳ φανέντα ξένων εἰσαγωγαῖς δογμάτων. Ὥστε σοι μὴ εἰς μακρὸν ἐλπίζειν τὴν τῶν θαυμαστῶν ἐκείνων διαλόγων ἰσχὺν ἀποσβῆναι, ἅμα τε τῇ τοῦ ἀνδρὸς τελευτῇ, καὶ τὴν τῶν δογμάτων διαδοχὴν συναποτελευτῆσαι· μάχης ἐντεῦθεν καὶ στάσεως ἀπὸ τῶνδε ἀρξαμένης, οὔ ποτε καὶ εἰς δεῦρο διαλειπούσης τοὺς τὰ αὐτῷ φίλα ζηλοῦν ἀσπαζομένους, οὐδένας μὲν ὄντας, πλὴν εἰ μὴ εἷς που ἢ δεύτερος ἐν ὅλῳ τῷ βίῳ, ἢ καί τινες ἄλλοι κομιδῇ βραχεῖς τὸν ἀριθμόν· οὐδ' αὐτοὶ πάμπαν ἀλλότριοι ἐπιπλάστου σοφιστείας· ἐπεὶ καὶ οἱ πρόσθεν τὸν Πλάτωνα διαδεξάμενοι τοιοίδε τινὲς διαβέβληνται. Πολέμωνα γάρ φασι διαδέ- B ξασθαι Ἀρκεσίλαον, ὃν δὴ κατέχει λόγος ἀφέμενον τὴν Πλάτωνος δογμάτων, ξένην τινὰ, καὶ, ὥς φασι, δευτέραν συστήσασθαι Ἀκαδημίαν. Φάναι γὰρ περὶ ἁπάντων ἐπέχειν δεῖν· εἶναι γὰρ πάντα ἀκατάληπτα, καὶ τοὺς εἰς ἑκάτερα λόγους ἰσοκρατεῖς ἀλλήλοις, καὶ τὰς αἰσθήσεις δὲ ἀπίστους εἶναι, καὶ πάντα λόγον. Ἐπῄνει γοῦν Ἡσιόδου τουτὶ τὸ ἀπόφθεγμα·

Κρύψαντες γὰρ ἔχουσι θεοὶ νόον ἀνθρώποισιν.

Ἐπειρᾶτο δὲ καὶ παράδοξά τινα ἀνακαινίζειν. Μετὰ C δὲ τὸν Ἀρκεσίλαον τοὺς ἀμφὶ Καρνεάδην καὶ Κλειτόμαχον, τῆς τῶν προτέρων δόξης ἀποτραπέντας, τρίτης Ἀκαδημίας αἰτίους γενέσθαι φασίν. Ἔνιοι δὲ καὶ τετάρτην προστιθέασι, τὴν τῶν περὶ τὸν Φίλωνα καὶ Χαρμίδαν. Τινὲς δὲ καὶ πέμπτην καταλέγουσι, τὴν τῶν περὶ τὸν Ἀντίοχον. Τοιαύτη μέν τις ἡ αὐτοῦ Πλάτωνος ὑπῆρξε διαδοχή. Ὁποῖοι δὲ γεγόνασιν οἵδε τὸν τρόπον, λαβὼν ἀνάγνωθι τὰς ὧδε ἐχούσας Νουμηνίου τοῦ Πυθαγορείου φωνὰς, ἃς τέθειται ἐν τῷ πρώτῳ ὧν ἐπέγραψε *Περὶ τῆς τῶν Ἀκαδημαϊκῶν πρὸς Πλάτωνα διαστάσεως*.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Περὶ τῆς κατὰ Πλάτωνα πρώτης διαδοχῆς. Ἐκ τῶν Νουμηνίου τοῦ Πυθαγορικοῦ.

« Ἐπὶ μὲν τοίνυν Σπεύσιππον τὸν Πλάτωνος μὲν ἀδελφιδοῦν, Ξενοκράτην δὲ τὸν διάδοχον τοῦ Σπευσίπ-

que jam incidi. — Horum porro adversarii, e superioribus quibusdam locis oculosque fugientibus considerate admodum repugnant, ac spiritales quasdam et corporis expertes formas veram ac propriam essentiæ rationem habere, argumentis urgent. Illorum autem corpora, quamque nominant ipsi veritatem suis in disputationibus minutatim concidentes, non essentiam, at generationem quamdam vocitant perpetuo motu agitatam : **726** ex quo proinde his de rebus inter utrosque assidua quædam exsistit et infinita contentio. — Sic est. » Hæc Plato, quibus philosophos, qui de physicis ante se tractaverant, mordet ac vellicat. Quibus de rebus ipsemet quemadmodum senserit, superioribus libris jam declaravimus, cum eum in ejus quod est tradenda explicandaque ratione, cum Hebræorum adeoque Moysis doctrina consentire ostendimus. Deinceps igitur ad ejusdem Platonis successores veniamus. Platonem ferunt, cum ad suas disputationes Academiam delegisset, omnium principem academicum esse dictum, atque illud philosophiæ genus, quod etiam Academicum nominant, instituisse. Platoni Speusippum, ejus ex sorore Potonis filia nepotem, Speusippo Xenocratem successisse. Tum eodem in loco docendi munus a Polemone susceptum. Quos quidem aiunt, ab ipso quasi Lare exorsos, Platonicam doctrinam evertere, dum quæ præceptori suo placuerunt, peregrinorum dogmatum novitate depravant. Prorsus ut metuendum sit, ne admirabilium dialogorum vis illa singularis brevi exstinguatur, unaque cum hominis interitu ipsa quoque doctrinæ successio funditus intereat. Hæc enim pugna atque dissensio ab istis jam inde cœpta, qui se Platonis sectatores profitentur, huc usque omnes exercere non desinit. Quanquam tales profecto nulli jam sunt, si toto hoc temporis spatio unum fortassis alterumve, certe paucos admodnm excipias. Qui tamen ne ipsi quidem fuere ab omni peregrina et sophistica specie alieni : cum illi etiam, qui omnium primi Platonem exceperant, labem hanc et maculam effugere non potuerint. Nam Polemoni Arcesilam successisse aiunt, quem fama est relicta Platonis doctrina, peregrinam quamdam, atque, ut vocant, secundam Academiam instituisse. Hujus enim proprium id fuisse, ut diceret rebus in omnibus retinendam assensionem esse ; quod certo percipi nihil posset, quod æque probabilis esset in partem utramque disputatio, quod denique tam rationum omnium, quam sensuum fides laboraret. Quare laudabat illud Hesiodi,

Ignaras hominum suspendunt numina mentes.

Idem et nonnulla præter communem hominum opinionem innovare conabatur. Post Arcesilam, Carneades et Clitomachus exstitisse dicuntur, qui, rejecta superiorum opinione, tertiam Academiam fundaverint. Quibus et quartam addunt nonnulli, quæ Philonem et Charmidam principes habeat. **727** Imo et ab aliis quintam numerari audio, quæ parentem agnoscat Antiochum. Et Platonis quidem ejusmodi successores fuere. Quorum si mores et instituta nosse cupis, Numenium Pythagoreum consule, qui primo ex iis, quos *De Academicorum a Platone divortio* conscripsit, hæc ad verbum habet.

CAPUT V.

De prima Platonicæ doctrinæ successione. Ex Numenio Pythagorico.

« Speusippum, inquit, Plato nepotem habuit ex sorore : successit huic Xenocrates, quem in scho-

læ magisterio Polemo secutus est. Ab his Platonicæ doctrinæ ratio propagata, sui fere similis : cum hæc saltem assensionis decantata retentio, et quidquid huic affine est, nondum exsisteret. Iidem tamen, si cætera cogitemus, iis partim infractis, partim depravatis, primam illam successionem minime retinuerunt : sed inde statim incipientes, cum initio tum deinceps, diversas in factiones abiere, sive prudentes id fecerint, sive imprudentes, sive alia qualibet impulsi causa. Abfuit tamen, opinor, omnis ambitiosa contentio. Equidem Xenocratis causa secus dicere nihil velim, sed tamen Platonis causa dicendum est. Dolet enim profecto mihi, eos omnia molitos non esse, ut plenam sibi atque integram in omnibus cum Platone consensionem defenderent. Et ea quidem Plato dignus erat, qui magno illo Pythagora ut melior non fuerit, non fuit tamen fortasse deterior : quem discipuli quod secuti omnes ac venerati fuerint, id etiam egere potissimum, ut summo apud omnes in pretio habeatur. Hoc ipsum Epicurei, perperam illi quidem, sed tamen cum intelligerent, nulla unquam in re ab Epicuro dissidere visi sunt, sed potius eadem omnino se cum sapiente suo sentire professi, jure propterea id nominis habuere. Quin etiam, qui longissimo deinceps intervallo consecuti Epicurei sunt, ii nec abs sese mutuo, nec ab eodem Epicureo tantillum, quod quidem meminisse attineat, discessere. Imo sceleris apud eos, vel potius impietatis ille damnetur, qui novi quidpiam invexerit.
728 Quare nemo prorsus id audeat. Sed eorum dogmata ob constantem illam omnium inter se perpetuamque concordiam, in altissima quadam et tranquillissima pace versantur. Ita hæc Epicuri secta veræ cuidam reipublicæ persimilis est, quam ab omni seditione remotissimam, mens quædam una communis, unaque sententia moderetur. Quam illi disciplinam et antea secuti sunt multi perlibenter, et sequuntur etiamnum, atque adeo, ut simillimum veri est, in posterum sequentur. At Stoicos inter factiones exstitere, quæ ab ipsis eorum commissæ principibus, ad nos usque propagatæ sunt. Ac sese illi mutuo graviter admodum et acerbe redarguunt, dum alii suum adhuc institutum retinent, alii jam ab eo desciverunt. Et factiosorum quidem istorum principes eorum similes sunt, qui paucorum imperium acrius vehementius-

A που, Πολέμωνα δὲ τὸν ἐκδεξάμενον τὴν σχολὴν παρὰ Ξενοκράτους, ἀεὶ τὸ ἦθος διετείνετο τῶν δογμάτων σχεδόν τι ταὐτὸν ἕνεκά γε τῆς μήπω ἐποχῆς ταυτησὶ τῆς πολυθρυλλήτου τε, καὶ εἰ δή τινων τοιούτων ἄλλων. Ἐπεὶ εἴς γε τὰ ἄλλα πολλαχῇ (8) παραλύοντες, τὰ δὲ στρεβλοῦντες, οὐκ ἐνέμειναν τῇ πρώτῃ διαδοχῇ· ἀρξάμενοι δὲ ἀπ' ἐκείνου, καὶ θᾶττον καὶ βράδιον διίσταντο προαιρέσει ἢ ἀγνοίᾳ, τὰ δὲ δή τινι αἰτίᾳ ἄλλῃ, οὐκ ἂν φιλοτίμῳ ἴσως. Καὶ οὐ μὲν βούλομαί τι φλαῦρον εἰπεῖν διὰ Ξενοκράτην, μᾶλλον μὴν ὑπὲρ Πλάτωνος ἐθέλω. Καὶ γάρ με δάκνει, ὅτι μὴ πᾶν ἔπαθόν τε καὶ ἔδρων, σώζοντες τῷ Πλάτωνι κατὰ πάντα πάντῃ πᾶσαν ὁμοδοξίαν Καίτοι ἄξιος ἦν αὐτοῖς ὁ Πλάτων, οὐκ ἀμείνων μὲν Πυθαγόρου τοῦ μεγάλου, οὐ μέντοι ἴσως οὐδὲ φλαυρότερος ἐκείνου· ᾧ συνακο-
B λουθοῦντες σεφθέντες τε οἱ γνώριμοι, ἐγένοντο πολυτιμητίζεσθαι αἰτιώτατοι τὸν Πυθαγόραν. Τοῦτο δὲ οἱ Ἐπικούρειοι οὐκ ὤφελον μὲν, μαθόντες δ' οὖν, ἐν οὐδενὶ μὲν ὤφθησαν Ἐπικούρῳ ἐναντία θέμενοι οὐδαμῶς, ὁμολογήσαντες δὲ εἶναι σοφῷ συνδεδογμένοι, καὶ αὐτοὶ διὰ τοῦτο ἀπέλαυσαν τῆς προσρήσεως εἰκότως. Ὑπῆρξέ τε ἐκ τούτου ἐπὶ πλεῖστον τοῖς μετέπειτα Ἐπικουρείοις μηδ' αὐτοῖς εἰπεῖν πω ἐναντίον, οὔτε ἀλλήλοις, οὔτε Ἐπικούρῳ μηδὲν εἰς μηδὲν, ὅτου καὶ μνησθῆναι ἄξιον. Ἀλλ' ἔστιν αὐτοῖς παρανόμημα, μᾶλλον δὲ ἀσέβημα, καὶ κατέγνωσται τὸ καινοτομηθέν. Καὶ διὰ τοῦτο οὐδεὶς οὐδὲ τολμᾷ. Κατὰ πολλὴν δὲ εἰρήνην αὐτοῖς ἠρεμεῖ τὰ δόγματα ὑπὸ τῆς ἐν ἀλλήλοις αἰεί ποτε συμφωνίας. Ἔοικέ τε ἡ Ἐπικούρου διατριβὴ πολιτείᾳ τινὶ ἀληθεῖ ἀστασιαστο-
C τάτῃ, κοινὸν ἕνα νοῦν, μίαν γνώμην ἐχούσῃ. Ἀφ' ἧς ἦσαν, καί εἰσι, καὶ, ὡς ἔοικεν, ἔσονται φιλακόλουθοι. Τὰ δὲ τῶν Στωϊκῶν ἐστασίασται, ἀρξάμενα ἀπὸ τῶν ἀρχόντων, καὶ μηδέπω τελευτῶντα καὶ νῦν. Ἐλέγχουσι δὲ ἀγαπώντως (9) ὑπὸ δυσμενοῦς ἐλέγχου, οἱ μέν τινες αὐτῶν ἐμμεμενηκότες ἔτι, οἱ δ' ἤδη μεταθέμενοι. Εἴξασιν (10) οὖν οἱ πρῶτοι ὀλιγαρχικωτέροις, οἳ δὴ διαστάντες ὑπῆρξαν εἰς τοὺς μετέπειτα πολλῆς μὲν τοῖς προτέροις, πολλῆς δὲ τῆς ἀλλήλοις ἐπιτιμήσεως αἴτιοι, εἰσέτι ἑτέρων ἕτεροι Στωϊκώτεροι· καὶ μᾶλλον ὅσοι πλεῖον ἐπὶ τὸ τεχνικὸν ὤφθησαν μικρολόγοι. Αὐτοὶ γὰρ οὗτοι τοὺς ἑτέρους ὑπερβαλλόμενοι τῇ τε πολυπραγμοσύνῃ, τοῖς τε σκαριφηθμοῖς (11) ἐπετίμων θᾶττον. Πολὺ μέντοι τούτων
D πρότερον ταὐτὰ ἔπαθον οἱ ἀπὸ Σωκράτους, ἀφελκύσαντες διαφόρους τοὺς λόγους· ἰδίᾳ μὲν Ἀρίστιππος, ἰδίᾳ δὲ Ἀντισθένης· καὶ ἀλλαχοῦ ἰδίᾳ οἱ Μεγαρικοὶ

(8) Forte add. τὰ μέν.

(9) *Ἀγαπώντως*. Subobscure dicta hæc sunt. Ego mentem hominis potius quam verba secutus sum. An forte ἀγαπώντως, hoc loco, σφοδρῶς καὶ συντείνως ? quod quæ diligimus, ea fere semper vehementer defendamus. An ἀλλήλους pro ἀγαπώντως reponendum ? Certe Numenius hic parum ubique tersus.

(10) *Εἴξασιν*. Omnino vel ἐοίκασι reponendum est, vel εἴξασι pro ἐοίκασι positum, raro, ni fallor, exemplo, saltem apud solutæ orationis auctores.

(11) *Σκαριφηθμοῖς*. Ms., σκαρφηθμοῖς, adhuc vitiosius. Credo legendum σκαριφισμοῖς, hoc est λεπτολογίαις et contortulis argutiis, quibus carptim aliquid perstringatur potius, et quasi velliceiur, quam diligentius enucleetur. Aristophanes ἐν *Βατράχ*. act. IV :

Τὸ δ' ἐπὶ σεμνοῖσι λόγοις,
Καὶ σκαριφισμοῖσι λήρων
Διατριβὴν ἀργὸν ποιεῖσθαι,
Παραφρονοῦντος ἀνδρός.

Σκαριφήματα quoque dicebantur : imo, ut κωμικώτερον Aristophani σκαλαθυρμάτια, in *Nubibus*, p. 164 :

Ὅστις σκαλαθυρμάτια ἄττα μικρὰ μανθάνων.

Scholiastes explicat, σκαλεύματα σμικρὰ, καὶ λεπτὰ παντάπασι νοήματα, καὶ σκαριφήματα. Subdit autem, ἐκ τούτου δὲ διαβάλλει Σωκράτην, ὡς εὐτελῆ εἰσιν, ἃ διδάσκει, καὶ οὐδενὸς ἄξια λόγου.

τε καὶ Ἐρετρικοὶ, ἢ εἴ τινες ἄλλοι μετὰ τούτων. Αἴτιον δὲ, ὅτι τρεῖς θεοὺς τιθεμένου Σωκράτους, καὶ φιλοσοφοῦντος αὐτοῖς ἐν τοῖς προσήκουσιν ἑκάστῳ ῥυθμοῖς, οἱ διακούσαντες τοῦτο μὲν ἠγνόουν, ᾤοντο δὲ λέγειν πάντα αὐτὸν εἰκῆ, καὶ ἀπὸ τῆς νικώσης αἰεὶ προστυχῶς ἄλλοτε ἄλλης τύχης, ὅπως πνέοι. Ὁ δὲ Πλάτων, Πυθαγορίσας (ᾔδει δὲ τὸν Σωκράτην μηδαμόθεν ἢ ἐκεῖθεν διὰ (12) τὰ αὐτὰ τοιαῦτα εἰπεῖν τε καὶ γνόντα εἰρηκέναι), ὧδε οὖν καὶ αὐτὸς συνεδήσατο τὰ πράγματα, οὔτε εἰωθότως, οὔτε δὲ εἰς τὸ φανερόν· διαγαγὼν δὲ ἕκαστα ὅπῃ ἐνόμιζεν, ἐπικρυψάμενος ἐν μέσῳ τοῦ δῆλα εἶναι καὶ μὴ δῆλα, ἀσφαλῶς μὲν ἐγράψατο, αὐτὸς δὲ αἰτίαν παρέσχε τῆς μετ' αὐτὸν στάσεώς τε ἅμα καὶ διολκῆς τῶν δογμάτων, οὐ φθόνῳ μὲν, οὐδέ γε δυσνοίᾳ. Ἀλλ' οὐ βούλομαι, ἐπὶ ἀνδράσι πρεσβυτέροις εἰπεῖν ῥήματα οὐκ ἐναίσιμα. Τοῦτο δὲ χρὴ μαθόντας ἡμᾶς, ἐπενεγκεῖν ἐκεῖσε μᾶλλον τὴν γνώμην, καὶ ὥσπερ ἐξ ἀρχῆς προὐθέμεθα, χωρίζειν αὐτὸν Ἀριστοτέλους καὶ Ζήνωνος, οὕτω καὶ νῦν τῆς Ἀκαδημίας, ἐὰν ὁ Θεὸς ἀντιλάβηται, χωρίζοντες, ἐάσομεν αὐτὸν ἐφ' ἑαυτοῦ νῦν εἶναι Πυθαγόρειον. Ὡς νῦν μανικώτερον ἢ Πενθεῖ τινι προσῆκε, διελκόμενος πάσχει μὲν κατὰ μέλη, ὅλως δ' ἐξ ὅλου ἑαυτοῦ μετατίθεταί τε καὶ ἀντιμετατίθεται οὐδαμῶς. Ὡς οὖν ἀνὴρ μεσεύων Πυθαγόρου καὶ Σωκράτους, τοῦ μὲν τὸ σεμνὸν ὑπαγαγὼν μέχρι τοῦ φιλανθρώπου, τοῦ δὲ τὸ κομψὸν τοῦτο καὶ παιγνιῆμον ἀναγαγὼν ἀπὸ τῆς εἰρωνείας (13) εἰς ἀξίωμα καὶ ὄγκον, καὶ αὐτὸ τοῦτο κεράσας Σωκράτει Πυθαγόραν, τοῦ μὲν δημοτικώτερος, τοῦ δὲ σεμνότερος ὤφθη. Ἀλλ' οὐ γάρ τι ταῦτα διαιτήσων ἦλθον, μὴ περὶ τούτων οὔσης νῦν μοι τῆς ζητήσεως. Ἃ δὲ προὐδέδοκτο, καὶ εἶμι ἐκεῖσε, ἢ δὴ φροῦδος ἀναδραμεῖν (14) δοκῶ μοι, μὴ καί που ἀποκρουσθῶμεν τῆς ὁδοῦ τῆς φερούσης. Πολέμωνος δὲ ἐγένοντο γνώριμοι Ἀρκεσίλαος καὶ Ζήνων· πάλιν γὰρ αὐτῶν μνησθήσομαι ἐπὶ τέλει. Ζήνωνα μὲν οὖν μέμνημαι εἰπὼν, Ξενοκράτει, εἶτα δὲ Πολέμωνι φοιτῆσαι, αὖθις δὲ παρὰ Κράτητι κυνίσαι. Νυνὶ δὲ αὐτῷ λελογίσθω, ὅτι καὶ Στίλπωνός τε μετέσχε, καὶ τῶν λόγων τῶν Ἡρακλειτείων. Ἐπεὶ γὰρ συμφοιτῶντες παρὰ Πολέμωνι ἐφιλοτιμήθησαν ἀλλήλοις, συμπαρέλαβον εἰς τὴν πρὸς ἀλλήλους μάχην, ὁ μὲν Ἡράκλειτον, καὶ Στίλπωνα, ἅμα καὶ Κράτητα, ὧν ὑπὸ μὲν Στίλπωνος ἐγένετο μαχητής, ὑπὸ δὲ Ἡρακλείτου αὐστηρὸς, κυνικὸς δὲ ὑπὸ Κράτητος· ὁ δ' Ἀρκεσίλαος Θεόφραστον ἴσχει, καὶ Κράντορα τὸν Πλατωνικὸν, καὶ Διόδωρον, εἶτα Πύῤῥωνα· ὧν ὑπὸ μὲν Κράντορος πιθανουργικὸς, ὑπὸ Διοδώρου δὲ σοφιστὴς, ὑπὸ δὲ Πύῤῥωνος ἐγένετο παντοδαπὸς, καὶ ἴτης, καὶ οὐδέν. Ὃ καὶ ἐλέγετο περὶ αὐτοῦ ᾀδόμενόν τι ἔπος παράγωγον (15) καὶ ὑβριστικόν·

que defendunt, suoque illo divortio in causa fuere, quamobrem posteri et majores suos, et sese mutuo intemperantius reprehendant; cum aliis adhuc alii stoicæ disciplinæ tenaciores essent. Quo in genere molestiores fuere, qui argutius ac subtilius quoddam artificium aucupari videbantur. Hi enim, ut curiositate cæteros ac vellicandi acumine superabant, sic paratiores erant ad reprehendendum. Quod ipsum tamen multo ante ipsos, factitatum ab iis est, qui e Socratis disputationibus contrarias eruerunt pugnantesque rationes: ubi seorsim Aristippus, seorsim Antisthenes, aliique similiter, ut Megarenses et Eretrii, ac si qui præterea cum istis numerandi sunt. Cujus divortii causa hæc fuit, quod cum Socrates deos tres poneret, atque apud eos suis cujusque propriisque numeris philosopharetur, qui eum audiebant, cum illud minus caperent, tum vero temere, ac pro diverso fortunæ, alius alias superantis afflatu, omnia ab eo dici existimarent. At Plato, ut inhærebat Pythagoræ, sic optime noverat Socratem, nec aliunde, quam ex Pythagoreo illo fonte hausta illa dicere solitum, et prudentem ac scientem ea locutum fuisse. Quocirca rem totam ita convolvit ipse quoque, ut nec usitato more, nec perspicue loqueretur. At digestis pro arbitrio singulis, eaque obscuritate aspersa, ut partim intelligerentur, partim ignota remanerent, summa cautione scripsit ille quidem, sed tamen hujus quæ post eum secuta est dissensionis, dogmatumque suorum diversas in partes sensusque divortii causam præbuit; non invidia certe quidem aut malevolentia. Enimvero nihil de antiquioribus illis, quod minus læti ominis sit, dicere statui. At nos hoc semel cognito sententiam eo potius nostram conferre oportebit; atque ut nobis ab initio propositum fuit, eum ab Aristotele ac Zenone sejungere, sic eumdem ab ipsa quoque Academia, **729** si consilium Deus probabit, segregantes, per sese Pythagoreum esse patiemur. Quippe majori nunc certe furoris æstu, quam si Pentheus quidam esset, hinc indeque distractus, suis in membris patitur ille quidem, at nunquam ita sibi totus aufertur ipsi, ut alius omnino videatur. Sed potius, quasi Pythagoram inter Socratemque medius, dum illius gravitatem ad humanitatem inclinat et flectit, hujus urbanitatem et sales a risu ac dissimulatione ad dignitatem aliquam severitatemque traducit, adeoque cum Socrate jungit miscetque Pythagoram, comitate alterum, alterum gravitate vincit. At enimvero nequaquam id agimus hoc tempore, alia nobis præ manibus quæstio est. Revocamus ergo nos ad locum pensumque nostrum, atque ut a recto cursu ne longius aberremus, ex eo quod alio nos abripuit diverticulo, redimus in viam. Discipulos habuit Polemo Arcesilam atque Zenonem (rursus enim tandem eorum meminero). Quippe dicere me jam me-

(12) Forte del. διά.

(13) *Τῆς εἰρωνείας*. Tullius, IV *Academic.*, sect. 15: *Cum aliud diceret atque sentiret* (Socrates), *libenter uti solitus est ea dissimulatione, quam Græci* εἰρωνείαν *vocant.*

(14) *Φροῦδος ἀναδραμεῖν*. Hoc est, opinor, λάθρα, tamque celeriter, ut oculos fallere possint, ut solent qui φροῦδοι γίνονται.

(15) *Παράγωγον*. Ex illo versiculo ἐπαρῳδήθη·
Πρόσθε λέων, ὄπιθεν δὲ δράκων, μέσση τε χίμαιρα.

mini, Zenonem Xenocratis primum, deinde Polemonis auditorem fuisse, tum a Cratete Cynicam hausisse disciplinam. Nunc de eodem præterea sic habeto, illum et Stilponem et Heraclitum etiam audiisse. Cum enim Polemoni operam ambo darent, quod mutua quadam æmulatione ferrentur, pugnæ socios et adjutores optaverunt, Heraclitum, Stilponem et Cratetem, Zeno qui Stilponis consuetudine pugnax; Heracliti, austerus; Cratetis, Cynicus evasit. Arcesilas vero Theophrastum, Crantorem Platonicum, Diodorum, ac deinde Pyrrhonem: et a Crantore quidem ad persuadendum callidus, a Diodoro autem Sophista, denique a Pyrrhone cum omnem in partem versatilis ac temerarius, tum etiam nullus esse didicit. In quem propterea cani solitum aiunt hunc versiculum, ex alio quodam contumeliæ causa expressum,

Fronte Plato, pedibus Pyrrho, medio Diodorus.

Quem etiam a Timone scriptum est, a Menedemo acrimonia quadam instructum et armatum fuisse. Sic enim ille de Arcesila,

Ille ruens, medio Menedemi in pectore plumbum,

Pyrrhonisve altas glandes feret, aut Diodorum,

730 itaque spinosis Diodori hominis dialectici argutiis, ancipites illas ac dubias Pyrrhonis cogitationes intricans, nugaci et ineptæ loquacitati aliquod tamen ex vi et facultate Platonica ornamentum quærebat: homo ejusmodi, affirmans simul idem, idemque negans, hinc, illinc, utrinque, vel undique potius subito se temereque versans ac revocans, incerti ambiguique sensus, veterator, præceps, atque, ut ipsemet, adeo ingenuus est, confitetur, nihil omnino sciens: postmodum tamen nescio quo pacto scientibus similis: sic umbratili quadam orationis specie omnis homo subinde apparuit. »

CAPUT VI.

De Arcesila, qui secundam Academiam instituit. Ex eodem.

« Nihilominus, inquit, ignotus erat Arcesilas, quam ambiguum esset, utros inter Homericus ille Diomedes versaretur, Trojanos, an Achivos. Is enim nec idem unquam ut diceret impetrare abs sese poterat, nec id omnino solertis ingenii putabat esse. Ergo sophista dicebatur acer ac vehemens, quique minus hac in arte versatos jugularet. Nam quemadmodum Empusæ illæ solent, in disputationum suarum præstigiis, studio dataque opera componebat dabatque sese, ludificabatur, nihil nec sciebat ipse, nec scire alios patiebatur: terrorem omnibus ac perturbationem injiciebat: argutiarumque sibi ac veteratoriæ dictionis primas ita defendebat, hoc ut probro jucundissime frueretur, eoque se nomine mirum in modum circumspiceret, quod quid turpe quidve honestum, quid bonum quidve malum esset, ignoraret: sed potius, ubi quod primum in men-

A *Πρόσθε Πλάτων, ὄπιθεν Πύῤῥων, μέσσος Διόδωρος.*

Τίμων δὲ καὶ ὑπὸ Μενεδήμου τὸ ἐριστικόν φησι λαβόντα ἐξαρτυθῆναι, εἴπερ γε δή φησι περὶ αὐτοῦ·

Τῇ μὲν ἔχων Μενεδήμου (16) *ὑπὸ στέρνοισι μόλυβδον,*

Θεύσεται (16*), *ἢ Πύῤῥωνα* (17) *τὸ πάγκρεας, ἢ Διόδωρον.*

Ταῖς οὖν Διοδώρου διαλεκτικοῦ ὄντος, λεπτολογίαις τοὺς λογισμοὺς τοὺς Πύῤῥωνος καὶ τὸ σκεπτικὸν καταπλέξας, διεκόσμησε λόγου δεινότητι τῇ Πλάτωνος φλήναφόν τινα κατεστωμυλμένον· καὶ ἔλεγε, καὶ ἀντέλεγε, καὶ μετεκυλινδεῖτο κἀκεῖθεν, κἀντεῦθεν, ἑκατέρωθεν, ὁπόθεν τύχοι, παλινάγρετος, καὶ δύσκρι-
B τος, καὶ παλίμβολός τε ἅμα, καὶ παρακεκινδυνευμένος, οὐδέν τε εἰδὼς, ὡς αὐτὸς ἔφη, γενναῖος ὤν· εἶτά πως ἐξέβαινεν ὅμοιος τοῖς εἰδόσιν, ὑπὸ σκιαγραφίας τῶν λόγων παντοδαπὸς πεφαντασμένος. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ϛʹ.

Περὶ Ἀρκεσιλάου τοῦ τὴν δευτέραν Ἀκαδημίαν ὑποστησαμένου. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ.

« Τοῦ τε Ὁμηρικοῦ Τυδείδου (18) ὁποτέροις μετείη ἀγνοουμένου, οὔτε εἰ Τρωσὶν ὁμιλέοι, οὔτε εἰ καὶ Ἀχαιοῖς, οὐδὲν ἧττον Ἀρκεσίλαος ἠγνοεῖτο. Τὸ γὰρ ἕνα τε λόγον καὶ ταὐτόν ποτ' εἰπεῖν οὐκ ἐνῆν ἐν αὐτῷ, οὐδέ γε ἠξίου ἀνδρὸς εἶναί πω τὸ τοιοῦτο δεξιοῦ οὐδαμῶς. Ὠνομάζετο οὖν δεινὸς σοφιστὴς, τῶν
C ἀγυμνάστων σφαγεύς. Ὥσπερ γὰρ αἱ Ἔμπουσαι, ἐν τοῖς φάσμασι τοῖς τῶν λόγων ὑπὸ παρασκευῆς τε καὶ μελέτης ἐφήρμοττεν, ἐγοήτευεν, οὐδὲν εἶχεν εἰδέναι οὔτε αὐτὸς, οὔτε τοὺς ἄλλους ἐᾷν· ἐδειμάτου δὲ καὶ κατεθορύβει, καὶ σοφισμάτων γε καὶ λόγων κλοπῆς φερόμενος τὰ πρῶτα, κατέχαιρε τῷ ὀνείδει, καὶ ἠμβρύνετο θαυμαστῶς, ὅτι μήτε τι αἰσχρὸν ἢ καλὸν, μήτε ἀγαθὸν, μήτε αὖ κακόν ἐστί τι, ᾔδει· ἀλλ' ὁπότερον εἰς τὰς ψυχὰς πέσοι, τοῦτο εἰπὼν, αὖθις μεταβαλὼν, ἀνέτρεπεν ἂν πλεοναχῶς ἢ δι' ὅσων κατεσκευάκει. Ἦν οὖν ὕδραν τέμνων ἑαυτὸν, καὶ

(16) *Μενεδήμου*. Perperam apud Diogenem l. IV de Arcesila, habetur Μενέδημος. Hæc enim de Arcesila, non de Menedemo dicuntur.

(16*) *Θεύσεται*. Hinc etiam Diogenes corrigendus, apud quem male, θήσεται.

(17) *Ἢ Πύῤῥωνα*. Nihil muto. Dixit enim ἔχων Πύῤῥωνα, ἢ Διόδωρον, uti Μενεδήμου μόλυβδον. Mavult tamen Casaubonus εἰς Πύῤῥωνα, quemadmodum apud Diogenem sequitur, Νήξομαι εἰς Πύῤῥωνα, καὶ εἰς κολιὸν Διόδωρον. Meo judicio, εἰς Πύῤῥωνα, non est πρὸς Πύῤῥ. aut κατὰ Πύῤῥωνος, sed potius δίκην Πύῤῥωνος καὶ Διοδώρου, cum utrumque potius æmularetur, quam in alterutrum aut utrumque ferretur. In nostris autem versibus, quorsum, ut
D δίκην Πύῤῥωνος aut Διοδώρου curreret, Menedemi plumbum pectore circumferret, non video.

(18) *Ὁμηρικοῦ Τυδείδου*. Nobis Homeri v. 85 *Iliad*. E:

Τυδείδην δ' οὐκ ἂν γνοίης, ποτέροισι μετείη,
Ἠὲ μετὰ Τρίεσσι ὁμιλέοι, ἢ μετ' Ἀχαιοῖς.

τεμνόμενος ὑφ' ἑαυτοῦ, ἀμφότερα ἀλλήλων (19) A δυσκρίτως, καὶ τοῦ δέοντος ἀσκέπτως. Πλὴν τοῖς ἀκούουσιν ἤρκεσεν (20), ὁμοῦ τῇ ἀκροάσει εὐπρόσωπον ὄντα θεωμένοις· ἦν οὖν ἀκουόμενος καὶ βλεπόμενος ἥδιστος, ἐπεί τοι προσειθίσθησαν ἀποδέχεσθαι αὐτοῦ τοὺς λόγους ἰόντας ἀπὸ καλοῦ προσώπου τε καὶ στόματος οὐκ ἄνευ τῆς ἐν τοῖς ὄμμασι φιλοφροσύνης. Δεῖ δὲ ταῦτα ἀκοῦσαι μὴ ἁπλῶς, ἀλλ' ἔσχεν ὧδε ἐξ ἀρχῆς. Συμβαλὼν γὰρ ἐν παισὶ Θεοφράστῳ, ἀνδρὶ πράῳ καὶ οὐκ ἀφυεῖ τὰ ἐρωτικὰ, διὰ τὸ καλὸς εἶναι, ἔτι ὢν ὡραῖος, τυχὼν ἐραστοῦ Κράντορος τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ, προσεχώρησε μὲν τούτῳ, οἷα δὲ τὴν φύσιν οὐκ ἀφυής, τρεχούσῃ χρησάμενος αὐτῇ, ῥᾳδίᾳ, θερμουργῷ ὑπὸ φιλονεικίας, μετασχὼν μὲν Διοδώρου εἰς τὰ πεπανουργημένα πιθάνια (21) ταῦτα τὰ κομψὰ, ὡμιληκὼς δὲ Πύῤῥωνι (ὁ δὲ Πύῤῥων ἐκ Δημοκρίτου ὥρμητο B ὁπόθεν γέ ποθεν·) οὗτος μὲν δὴ ἔνθεν καταρτυθεὶς, πλὴν τῆς προσρήσεως, ἐνέμεινε Πύῤῥωνι, ὡς τῇ πάντων ἀναιρέσει. Μνασέας γοῦν, καὶ Φιλόμηλος, καὶ Τίμων οἱ σκεπτικοὶ, σκεπτικὸν αὐτὸν προσονομάζουσιν, ὥσπερ καὶ αὐτοὶ ἦσαν, ἀναιροῦντα καὶ αὐτὸν τὸ ἀληθὲς, καὶ τὸ ψεῦδος, καὶ τὸ πιθανόν. Λεχθεὶς οὖν ἀναίτια (22) τῶν Πυῤῥωνείων Πυῤῥώνειος, αἰδοῖ τοῦ ἐραστοῦ ὑπέμεινε λέγεσθαι Ἀκαδημαϊκὸς ἔτι. Ἦν μὲν τοίνυν Πυῤῥώνειος, πλὴν τοῦ ὀνόματος· Ἀκαδημαϊκὸς δ' οὐκ ἦν, πλὴν τοῦ λέγεσθαι. Οὐ γὰρ πείθομαι, τοῦ Κνιδίου Διοκλέους φάσκοντος ἐν ταῖς ἐπιγραφομέναις *Διατριβαῖς*, Ἀρκεσίλαον φόβῳ τῶν Θεοδωρείων τε καὶ Βίωνος τοῦ σοφιστοῦ, ἐπεισιόντων τοῖς φιλοσοφοῦσι, καὶ οὐδὲν ὀκνούντων ἀπὸ παντὸς ἐλέγχειν, αὐτὸν ἐξευλαβηθέντα, ἵνα μὴ πράγματα C ἔχῃ, μηδέν γε δόγμα ὑπειπεῖν φαινόμενον· ὥσπερ γὰρ τὸ μέλαν τὰς σηπίας, προβαλέσθαι πρὸ ἑαυτοῦ τὴν ἐποχήν. Τοῦτ' οὖν ἐγὼ οὐ πείθομαι. Οἱ δ' οὖν ἔνθεν ἀφορμηθέντες, ὅ τε Ἀρκεσίλαος, καὶ Ζήνων, ὑπὸ τῶν τοιούτων ἀρωγῶν, ἀμφοτέροις συμπολεμούντων λόγων, τῆς μὲν ἀρχῆς ὅθεν ἐκ Πολέμωνος ὡρμήθησαν, ἐπιλανθάνονται, διαστάντες δέ γε, καὶ σφέας αὐτοὺς ἀρτύναντες·

tem venerat effutiisset, tum repente mutatus, id ipsum pluribus quam ante stabilierat, everteret. Se ipsum igitur ille quasi hydram secabat, et secabatur a se ipso, dum sic in utramque partem loqueretur, ut nec quid sibi vellet intelligerent, nec ullam ipse decori rationem haberet. Tenebat ille tamen auditores, dum in loquente summam oris dignitatem videbant. Fuit enim auditu simul aspectuque jucundissimus, adeoque libentissime hominis orationem excipiebant, præstanti ex vultu et ore manantem, nec absque nativa quadam suavitate oculorum. Quam ille speciem non subito præ se tulit, sed a primis statim annis induerat. **731** Cum Theophrasto enim a pueritia versatus, homine comi, nec a rebus amatoriis alieno, eleganti forma, et commoda adhuc ætate cum esset, Crantorem Academicum amatorem nactus, ejus consuetudine usus est ille quidem : cæterum ut erat a natura non ineptus, ea per sese ultro jam currente, facili, et contentionis æstu incitata usus, abs Diodoro quidem veteratorium illud, idemque plausibile ac venustum didicit orationis genus ; maxime tamen Pyrrhoni (hunc utcunque Democritus inchoarat) operam dedit : atque hac instructus conformatusque disciplina, in Pyrrhone, si appellationem excipias, tanquam in omnium eversione acquievit. Mnaseas quidem, Philomelus et Timo, Sceptici philosophi, Scepticum illum vocant sui persimilem, qui perinde ut ipsi veritatem, mendacium, ac verisimilitudinem omnem tolleret. Ergo quem Pyrrhonicum Pyrrhonici jure dixissent, is pro sua in amatorem observantia, Academicum se vocari adhuc passus est. Ita qui Pyrrhonicus, excepto nomine, totus erat, idem Academici præter nomen habebat nihil. Neque enim Cnidium illum Dioclem audio, qui in suis, ut eas inscripsit, *Diatribis*, Arcesilam docet, Theodoreorum ac Bionis sophistæ metu, qui, philosophis infesti, nullam non eos coarguendi occasionem arriperent, ita sibi, ne quid ab iis molestiæ pateretur, cavisse, ut nec certi quidquam statueret ; nam ut sepias effuso atramento, sic illum sese objecta hac assensionis retentione tegere ac tueri. Verum hoc, ut dixi, minus credo. Cæterum ambo illi Arcesilas et Zeno hinc semel exorti, et suorum quisque sociorum disputationibus tanquam armis opibusque freti, adeoque Polemonis scholam obliti sunt pugnæ suæ tirocinium fuisse,

Σὺν δ' ἔβαλον (23) *ῥινοὺς, σὺν δ' ἔγχεα, καὶ μένε' ἀνδρῶν* D
Χαλκεοθωρήκων· ἀτὰρ ἀσπίδες ὀμφαλόεσσαι
Ἔπληντ' ἀλλήλῃσι, πολὺς δ' ὀρυμαγδὸς ὀρώρει·
Ἀσπὶς ἄρ' ἀσπίδ' ἔρειδε, κόρυς κόρυν, ἀνέρα δ' ἀνὴρ
Ἐδνοπάλιζεν.
Ἔνθα δ' ἅμ' οἰμωγή τε καὶ εὐχωλὴ πέλεν ἀνδρῶν,
Ὀλλύντων καὶ ὀλλυμένων.

Scutaque jam scutis, hastasque et robora ferreæ
Committunt acies, clypeisque sonantibus icti
Densantur clypei : vastus fragor undique surgit.
Umbonem umbo premit, galeam galea, atque virum vir.

Hic vero crebri gemitus ac vota sequuntur,
Dum perimunt, pereuntque simul.

Τῶν Στωϊκῶν· οἱ Ἀκαδημαϊκοὶ γὰρ οὐκ ἐβάλλοντο ὑπ' αὐτῶν, ἀγνοούμενοι ᾗ ἦσαν ἁλῶναι δυνατώτεροι. Ἡλίσκοντο δὲ, τῆς βάσεως αὐτοῖς σεισθείσης, εἰ Πύῤῥων.

732 Stoicos intellige ; Academicos enim illi non petebant, quod qua parte capi facilius vincique possent, ignorarent. Atqui tum demum vincerentur, si

(19) *Ἀλλήλων*. Ἀλληλίζων, opinor, scripserat.
(20) *Ἤρκεσεν*. Quid si ἤρεσκεν?
(21) *Πιθάνια*. Mallem πιθανά vel πιθήνια.
(22) *Ἀναίτια*, etc. Forte, ἂν δικαίως ὑπὸ τῶν
(23) *Σὺν δ' ἔβαλον*. *Iliad*. Δ, v. 447, et *Iliad*. Γ, v. 131, ubi non legitur Ἐδνοπάλιζεν.

suum illis excuteretur fundamentum, hoc est si neque principium suum retinerent, nec pugnandi ansam vel occasionem haberent. Ac principium quidem illud convelli poterat, si quis eos adversus Platonis mentem philosophari ostenderet : pugnandi vero ansa tum iis reliqua nulla foret, si vel unum aliquid decreto illi suo detraheretur, quod de phantasiæ comprehensione pronuntiat. Verum hujus aperiendæ rei tempus non est; alius erit de ea dicendi locus, in quo mihi diligentius versandum esse decrevi. Palam igitur ambo dissident illi quidem, sed tamen Arcesilas unus Zenonem petit. Habet enim Zenonis pugna speciosum quiddam et grave, nec multum sane Cephisodori rhetoris dimicationi præstat. Hic enim cum Isocratem præceptorem suum ab Aristotele vexari animadverteret, in Aristotelica doctrina plane hospes ac peregrinus quod esset, idemque magnam esse Platonicæ famam ac celebritatem videret, Aristotelem cum Platone sentire ratus, bellum gerebat cum Aristotele, Platonem ipsum feriebat, reprehensionemque suam ab ideis arcessitam, ad alia denique perducebat, quæ nihilo caperet ipse magis, sed tantum quæ reapse de illis statuebantur, ex verbis ac vocibus æstimaret. Cæterum omissa cum eo pugna quem bello appetierat, pugnabat eum eo cui bellum inferre nolebat. Zenonem quod attinet, is, ubi similiter Arcesilam reliquerat, si ne Platoni quidem ipsi bellum intulisset, egregie meo judicio philosophatus esset, pacis hujus causa certe quidem. Sin autem, nec ea fortassis ignorans quæ docebat Arcesilas, et Platonicæ contra doctrinæ rudis, ut ex iis, quæ Platoni ascri-

A μήτε ἀρχὴν ἔχοιεν, μήτε μάχεσθαι ἀφορμήν. Ἡ μὲν δὴ ἀρχὴ ἦν (24) τὸ μὴ Πλατωνικὰ λέγοντας αὐτοὺς ἐλέγξαι· τὸ δὲ μηδ' ἔχειν τινὰ ἀφορμὴν, ἣν εἶπον (25) μόνον ἕν τι μετέστρεψαν ἀπὸ τοῦ ὅρου τοῦ περὶ τῆς καταληπτικῆς φαντασίας ἀφελόντες. Ὅπερ νῦν μὲν οὐκ ἔστι μηνύειν μοι ἐν καιρῷ· μνησθήσομαι δ' αὐτοῦ αὖθις, ἐπὰν κατὰ τοῦτο μάλιστα γενέσθαι μέλλω. Διαστάντες δ' οὖν εἰς τὸ φανερὸν, ἔβαλλον ἀλλήλους οὐχ οἱ δύο, ἀλλ' ὁ Ἀρκεσίλαος τὸν Ζήνωνα. Ὁ γὰρ Ζήνων εἶχε δή τι τῇ μάχῃ σεμνὸν καὶ βαρὺ, καὶ Κηφισοδώρου τοῦ ῥήτορος οὐκ ἄμεινον· ὅς δὴ ὁ Κηφισόδωρος, ἐπειδὴ ὑπ' Ἀριστοτέλους βαλλόμενον ἑαυτῷ τὸν διδάσκαλον Ἰσοκράτην ἑώρα, αὐτοῦ μὲν Ἀριστοτέλους ἦν ἀμαθὴς καὶ ἄπειρος, ὑπὸ δὲ τοῦ καθορᾷν ἔνδοξα τὰ Πλάτωνος ὑπάρχοντα, οἰηθεὶς κατὰ Πλά- B τωνα τὸν Ἀριστοτέλην φιλοσοφεῖν, ἐπολέμει μὲν Ἀριστοτέλει, ἔβαλλε δὲ Πλάτωνα, καὶ κατηγόρει ἀρξάμενος ἀπὸ τῶν ἰδεῶν, τελευτῶν εἰς τὰ ἄλλα, ἃ οὐδ' αὐτὸς ᾔδει, ἀλλὰ τὰ νομιζόμενα ἀμφ' αὐτῶν ἢ λέγεται ὑπονοῶν. Πλὴν οὗτος μὲν ὁ Κηφισόδωρος, ᾧ ἐπολέμει μὴ μαχόμενος, ἐμάχετο ᾧ μὴ πολεμεῖν ἐβούλετο. Ὁ μέντοι Ζήνων καὶ αὐτὸς, ἐπειδὴ τοῦ Ἀρκεσιλάου μεθίετο, εἰ μὲν μηδὲ Πλάτωνι ἐπολέμει, ἐφιλοσόφει δήπου ἐμοὶ κριτῇ πλείστου ἀξίως ἕνεκά γε τῆς εἰρημένης (26) ταύτης. Εἰ δ' οὐκ ἀγνοῶν μὲν ἴσως τὰ Ἀρκεσιλάου, τὰ μέντοι Πλάτωνος ἀγνοῶν, ὡς ἐξ ὧν αὐτῷ ἀνέγραψεν ἐλέγχεται, ὅτι ἐποίησεν (27) ἐναντία καὐτὸς, μήτε ὃν ᾔδει πλήττων, ὅν τε οὐκ ἐχρῆν, ἀτιμότατα καὶ αἴσχιστα περιυβρικὼς, καὶ ταῦτα πολὺ κάκιον ἢ προσήκει κυνί. Πλὴν διέδειξέ C γε μὴν μεγαλοφροσύνῃ ἀποσχόμενος τοῦ Ἀρκεσιλάου. Ἤτοι γὰρ ἀγνοίᾳ τῶν ἐκείνου, ἢ δέει τῶν Στωϊκῶν,

(24) *Ἡ μὲν δὴ ἀρχὴ ἦν*. Non satis, opinor, cum Numenii mente verba consentiunt. Verbis enim tenus Stoicis ἀρχὴν tribuit, vel eam certe quidem ostendit, quam adversus Academicos objicere debuissent; et tamen paulo ante de Academicis cum diceret, εἰ μήτε ἀρχὴν ἔχοιεν, suum quoddam illos principium habuisse declarabat, quod a Stoicis convellendum fuisset.

(25) *Ἣν εἶπον*. Locus, ut patet, corruptus est. Forte legi possit, ἀφορμὴν, ἣν, εἴπου μόνου, etc., ut paulo ante legitur ἀρχὴ ἦν. Sensus tamen obscurus perplexusque manet, quod minus ἐναργῶς, quæ Academicorum erant, a Stoicorum factione et oratione secernat. Et quidem si de Stoicorum decreto membrum hoc sumimus, velle Numenius id D videtur, Arcesilam et profectos ab illo Academicos, ea quam avide arripiebant, pugnandi ansa cerituros fuisse, si Zeno aliquid de suo illo decreto remittere voluisset, quo tam absolute comprehendendi vim phantasiæ tribuebat : de quo pagina sequenti. Sin, quod mihi certe probabilius est, de Academicorum decreto dictum id fuerit, hoc, opinor, significat, hominibus nihil omnino percipi et comprehendi posse καθόλου ὁριζομένοις, unum duntaxat aliquid auferendum ac detrahendum fuisse, quod vel ipsi perceptum satis et comprehensum fateri cogerentur. Quid autem illud? Non declarat Numenius. Facile tamen intelligitur, id ipsum videlicet, *percipi nihil comprehendique posse*. Audi Tullium lib. IV *Academic.*, sect. 18 : *Ex hoc*, inquit, *illud est natum, quod postulabat Hortensius, ut id ipsum saltem perceptum a sapiente diceretis, nihil posse percipi*. Et vero, licet Carneades ne id quidem exceptum esse pateretur, *Antiochus tamen, ad istum locum* (verba Tullii sunt) *pressius videbatur accedere. Quoniam enim id haberent Academici decretum, nihil posse percipi, non debere eos in suo decreto, sicut in cæteris rebus fluctuare, præsertim cum in eo summa consisteret*, etc. ; quæ Tullius ita concludit : *Hoc igitur modo potius erat ab his postulandum, ut hoc unum saltem*, PERCIPI NIHIL POSSE, *perceptum esse dicerent*. Porro, totam illam Stoicorum de phantasia, seu visu, et comprehensione doctrinam, accurate idem Cicero ac diligenter exponit lib. I *Academic.*, sect. 39-41). Sed alius ille locus ex IV ejusdem operis, sect. 18, qui huc etiam maxime pertinet, sic legendus videtur : *Cum enim ita negaret* (Philo, qui Zenonis definitionem respuebat) *quidquam esse quod comprehendi posset* (id enim volumus esse ἀκατάληπτον), *si illud esset, sicut Zeno definiret, tale visum* (jam enim hoc pro φαντασία verbum satis hesterno sermone trivimus), *visum igitur impressum effictumque ex eo, unde esset, quale esse non posset ex eo, unde non esset*. (Id nos a Zenone definitum rectissime dicimus. Qui enim potest quidquam comprehendi, ut plane confidas id perceptum cognitumque esse, quod est tale quale vel falsum esse possit?) *Hoc cum infirmat tollitque Philo*, etc. Lambini emendatio a mente Ciceronis admodum videtur aliena. Nos particulam unicam *ut* expungimus post *non posset;* illa vero, *id nos a Zenone*, usque ad *esse possit*, parenthesi includimus. Hæc tamen Platonico potius quam Tulliano more intricata videri possint.

(26) *Εἰρημένης*. Lege cum ms., εἰρήνης.

(27) *Ὅτι ἐποίησεν*. Pendet sententia. Legendum videtur οὕτως ἐποίησεν.

πολέμοιο μέγα στόμα πευκεδανοῖο ἀπετρέψατο A ἄλλῃ εἰς Πλάτωνα. Ἀλλὰ καὶ περὶ μὲν τῶν Ζήνωνι εἰς Πλάτωνα κακῶς τε καὶ αἰδημόνως οὐδαμῶς νεωτερισθέντων εἰρήσεταί μοι. αὖθίς ποτε, ἐὰν φιλοσοφίας σχολὴν ἀγάγω. Μή ποτε (28) μέντοι ἀγάγοιμι σχολήν ποτε τοσαύτην, τούτων γοῦν ἕνεκεν, εἰ μὴ ὑπὸ παιδιᾶς. Τὸν δ' οὖν Ζήνωνα ὁ Ἀρκεσίλαος ἀντίτεχνον καὶ ἀξιόνικον ὑπάρχοντα θεωρῶν, τοὺς παρ' ἐκείνου ἀποφερομένους λόγους καθῄρει, καὶ οὐδὲν ὤκνει. Περὶ μὲν οὖν τῶν ἄλλων ἃ ἐμεμάχητο ἐκείνῳ, οὔτ' ἴσως εἰπεῖν ἔχω, εἴ τε καὶ εἶχον, οὐδὲν ἔδει νῦν αὐτῶν μνησθῆναι· τὸ δὲ δόγμα τοῦτο αὐτοῦ πρώτου εὑρομένου, καὶ τὸ ὄνομα βλέπων εὐδοκιμοῦν ἐν ταῖς Ἀθήναις, τὴν καταληπτικὴν φαντασίαν, πάσῃ μηχανῇ ἐχρῆτο ἐπ' αὐτήν. Ὁ δ' ἐν τῷ ἀσθενεστέρῳ ὢν (29), ἡσυχίαν ἄγων, οὐ δυνάμενος ἀδικεῖσθαι, B Ἀρκεσιλάῳ μὲν ἀφίετο, πολλὰ ἂν εἰπεῖν ἔχων, ἀλλ' οὐκ ἤθελε, τάχα δὲ μᾶλλον ἄλλως· πρὸς δὲ τὸν οὐκέτι ἐν ζῶσιν ὄντα Πλάτωνα ἐσκιαμάχει, καὶ τὴν ἀπὸ ἁμάξης πομπείαν πᾶσαν κατεθορύβει, λέγων, ὡς οὔτ' ἂν τοῦ Πλάτωνος ἀμυνομένου, ὑπερδικεῖν τε αὐτοῦ ἄλλῳ οὐδενὶ μέλον· εἴτε μελήσειεν Ἀρκεσιλάῳ, αὐτός γε κερδανεῖν ᾤετο ἀποτρεψάμενος ἀφ' ἑαυτοῦ τὸν Ἀρκεσίλαον. Τοῦτο δὲ ᾔδε καὶ Ἀγαθοκλέα τὸν Συρακούσιον ποιήσαντα τὸ σόφισμα ἐπὶ τοὺς Καρχηδονίους. Οἱ Στωϊκοὶ δὲ ὑπήκουον ἐκπεπληγμένοι· Ἡ μοῦσα γὰρ αὐτοῖς οὐδὲ τότε ἦν φιλολόγος, οὐδ' ἐργάτις χαρίτων, ὑφ' ὧν ὁ Ἀρκεσίλαος, τὰ μὲν περικρούων, τὰ δὲ ὑποτέμνων, ἄλλα δ' ὑποσκελίζων, κατεγλωττίζετο αὐτούς, καὶ πιθανὸς ἦν. Τοιγαροῦν C πρὸς οὓς μὲν ἀντέλεγεν, ἡττωμένων, ἐν οἷς δὲ λέγων ἦν, καταπεπληγμένων, δεδειγμένον πως τοῖς τότε ἀνθρώποις ὑπῆρχε, μηδὲν εἶναι μήτ' οὖν ἔπος, μήτε πάθος, μήτε ἔργον ἓν βραχὺ, μηδὲ ἄχρηστον τοὐναντίον ὀφθῆναί ποτ' ἄν, εἴ τι μὴ Ἀρκεσιλάῳ δοκεῖ τῷ Πιταναίῳ (30). Τῷ δ' ἄρα οὐδὲν ἐδόκει, οὐδ' ἀπεφαίνετο οὐδὲν μᾶλλον, ἢ ῥηματίσκια ταῦτ' εἶναι καὶ φόβους.

bit, facile deprehenditur, hoc belli genus suscepit, secus profecto quam par erat fecit ipse quoque, dum nec hominem sibi notum vulneravit, et quem minime decuerat, eum indignissime ac turpissime, adeoque longe fœdius, quem vel cani conveniret, contumeliis violavit. Cæterum magnitudine quadam animi abstinere se ab Arcesila declaravit. Nam seu quod hominis sensum ignoraret, seu quod Stoicos vereretur, *Trucis ora ingentia belli* alio, hoc est in Platonem, vertit. Sed enim de iis, quæ perperam ac sine ullo verecundiæ sensu Platonem Zeno molitus est tum agam uberius, cum a **733** philosophia vacavero : quanquam absit omnino, tantum unquam ab ea vacem, hoc ut argumenti genus aliter quam joco tractandum suscipiam. Nunc ut redeam ad Arcesilam, is Zenonem et artis contrariæ professorem, et sua dignum victoria cum videret, hominis disputationes convellebat, sui plane securus. Ac cætera quidem omnia, de quibus cum eo contendebat, nec fortasse possim, nec ut possim, nunc certe complecti oporteat. At decretum illud, cujus ipse princeps auctor erat, quodque celebri tum nomine Athenis jactari videbat, illam inquam comprehendendi vim, quam phantasiæ tribuebat Zeno, machinis sibi omnibus petendam et concutiendam putavit. Alter interea adversus infirmiorem, quasi nihil ab eo lædi posset, movebat nihil : idem tamen misso Arcesila, in quem multa dicere potuisset (seu hominem urgere nollet, seu quid aliud sequeretur), cum Platone ipso, qui vivere jam desierat, sic tanquam in umbra pugnabat. Et vero nihil non conviciorum in eum, quasi e plaustro, promiscue tumultuarieque jactavit, nimirum quod nec reponere Plato jam posset, nec alium quemquam ejus causa laboraturum putaret; aut si forte laboraret Arcesilas, in lucro tamen poneret, sic a suis eum cervicibus esse depulsum. Quo quidem artificii genere Agathoclem Syracusium adversus Carthaginienses usum esse notat. Atque hæc Stoici cum stupore audiebant. Erat enim adhuc infans eorum musa, nec illarum facetiarum artifex, quibus Arcesilas Zenonis argumenta partim explodens, partim succidens, partim supplantans, sic eos linguæ vi obruebat, ut fidem etiam aliis faceret. Ita, cum et ii quibuscum oratione pugnabat, victi atque prostrati, et ii quorum in corona dicebat, perculsi attonitique manerent : quasi pro comperto erat ejusdem ætatis hominibus, nec vocem, nec malum, nec opus ullum vel minimum, quidquam esse, nec inane frivolumque contra visum iri quidquam, nisi quod Arcesilæ Pitanæo tale videretur. Et porro nihil plane videbatur, nec aliud quidquam omnino magis, quam hæc voculas tantum aliquas, et terrores esse declarabat.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'. D

Ὁποῖος τῶν δηλουμένων ὁ βίος. Περὶ Λακύδου τοῦ τὸν Ἀρκεσίλαον διαδεξαμένου. Ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ.

« Περὶ δὲ Λακύδου (31) βούλομαί τι διηγήσασθαι ἡδύ. Ἦν μὲν δὴ Λακύδης ὑπογλισχρότερος, καί τινα

734 CAPUT VII.

Cujusmodi superiorum illorum vita fuerit. Ac de Lacyde quodam Arcesilæ successore Ex eodem.

« Jam vero, de Lacyde, inquit, facetum quiddam ac lepidum narrare statui. Erat is paulo sordidior,

(28) Forte del. ποτέ.

(29) *Ἐν τῷ ἀσθενεστέρῳ ὤν*. Expungendum arbitror participium ὤν, ut Arcesilam ἀσθενέστερον vocet.

(30) *Πιταναίῳ*. Diogenes Laertius lib. IV : Ἀρκεσίλαος, inquit, Σεύθου, ἢ Σκύθου, Πιταναῖος, τῆς Αἰολίδος. Ibid. Ἦν μὲν οὖν αὐτῷ καὶ ἐν Πιτάνῃ περιουσία, ἀφ' ἧς ἀπέστειλεν αὐτῷ Πυλάδης ὁ ἀδελφός.

(31) *Περὶ δὲ Λακύδου*. Eadem commemorat Diogenes lib. IV, sed longe siccius atque frigidius. Subobscura videtur narratio, quæ tamen diligentius attendenti satis perspicuam habet explicatamque rationem.

atque ejusmodi qui œconomicus ille vulgo notissimus jure diceretur. Aperiebat idem penum, idemque claudebat; promebat ipse quibus uti vellet, cæteraque id genus omnia per sese factitabat : non frugalitatis ac temperantiæ studio, non coactus inopia, non penuria servorum laborans, qui aliquot saltem aleret, sed causam pro arbitrio quisque conjiciat. Ego lepidum illud commemorabo quod promisi. Cum igitur suam ipse sibi penum curaret, nec secum ejus clavim circumferre vellet, eam uti cellam clauserat, cava quadam in arcula deponebat. Tum aditu obsignato, annulum per seræ foramen demissum intra cellam evolvebat : ut ea rursus cum liberet clavi reserata, obvium annulum tollere, atque ita locum denuo cum obserare, tum etiam obsignare posset, annulumque simul per eamdem seram rursus immittere. At famuli, detecto heri artificio, postquam is aut inambulatum, aut alio quovis ierat, cella facile reserata, ubi prout collibuerat, alia vel edendo vel potando hausissent, alia secum ipsi asportassent, eadem vicissim factitantes, cellam primo claudebant, tum obsignabant, intro denique annulum non sine maximo in philosophum risu, per seræ foramen immittebant. At Lacydes cum cellæ vasa, quæ plena reliquerat, vacua reperiret, anceps ac dubius animi diu pependit : tandemque percipi comprehendique nihil, ab Arcesila doceri cum audiisset, id ipsum esse credidit, quod in sua sibi penu usu veniebat. His ille auspiciis apud Arcesilam philosophari cœpit, nihil se vel perspicui, vel sani, nec videre unquam, nec audire. Cumque aliquando e suis unum privatim ac familiariter seduxisset, hanc ei assensionis retentionem graviter, ut videbatur, ac vehementer confirmare cœpit. Enimvero, inquiebat, hoc tibi citra dubitationem ullam pronuntiare possum, quod exemplo ipse meo, non alterius cujusquam experientia didicerim. **735** Tum ab initio totum illum penus suæ casum exponebat. Quid igitur, inquiebat, huic argumento responderet Zeno, unde mihi certo ac tam aperte constitit, percipi nihil comprehendique posse? Nam qui posteaquam manibus ipse meis cellam idem clausi, idem obsignavi, idem annulum intromisi, reversus inde, cellaque reserata, intus annulum modo, non item cætera reperiam, non jure obsecro fidem omnem rebus detraham? Nec enim profecto ausim dicere, quemquam intro

A τρόπον ὁ λεγόμενος Οἰκονομικὸς (32), οὗτος ὁ εὐδοκιμῶν παρὰ τοῖς πολλοῖς. Αὐτὸς μὲν ἀνοιγνὺς τὸ ταμιεῖον, αὐτὸς δ' ἀποκλείων. Καὶ προῃρεῖτο δὲ ὧν ἐδεῖτο, καὶ ἄλλα τοιαῦτα ἐποίει πάντα δι' αὐτουργίας, οὔτι που αὐτάρκειαν ἐπαινῶν, οὐδ' ἄλλως πενίᾳ χρώμενος, οὐδ' ἀπορίᾳ δούλων, ᾧ γε ὑπῆρχον δοῦλοι ὁπόσοι γοῦν· τὴν δὲ αἰτίαν ἔξεστιν εἰκάζειν. Ἐγὼ δὲ ὃ ὑπεσχόμην τὸ ἡδὺ, διηγήσομαι. Ταμιεύων γὰρ αὐτὸς ἑαυτῷ, τὴν μὲν κλεῖδα περιφέρειν ἐφ' ἑαυτοῦ οὐκ ᾤετο δεῖν· ἀποκλείσας δὲ, κατετίθει μὲν ταύτην εἴς τι κοῖλον γραμματεῖον. Σημηνάμενος δὲ δακτυλίῳ, τὸν μὲν δακτύλιον (33) κατεκύλιε διὰ τοῦ κλείθρου, ἔσω εἰς τὸν οἶκον μεθιεὶς, ὥσθ' ὕστερον, ἐπειδὴ πάλιν ἐλθὼν ἀνοίξειε τῇ κλειδὶ, δυνησόμενος, ἀνελὼν τὸν δακτύλιον, αὖθις μὲν ἀποκλείειν, εἶτα δὲ σημαίνεσθαι, B εἶτα δ' ἀναβάλλειν ὀπίσω πάλιν ἔσω τὸν δακτύλιον διὰ τοῦ κλείθρου. Τοῦτο οὖν τὸ σοφὸν οἱ δοῦλοι κατανοήσαντες, ἐπειδὴ προΐοι Λακύδης εἰς περίπατον, ἢ ὅποι ἄλλοσε, καὶ αὐτοὶ ἀνοίξαντες ἂν, κἄπειτα ὥς σφισιν ἦν θυμὸς, τὰ μὲν φαγόντες, τὰ δ' ἐμπιόντες, ἄλλα δὲ ἀράμενοι, ἐκ περιόδου ταῦτα ἐποίουν, ἀπέκλειον μὲν, ἐσημαίνοντο δὲ, καὶ τὸν δακτύλιον, πολλά γε αὐτοῦ καταγελάσαντες, εἰς τὸν οἶκον διὰ τοῦ κλείθρου ἠφίεσαν. Ὁ Λακύδης οὖν, πλήρη μὲν καταλιπὼν, κενὰ δὲ εὑρισκόμενος τὰ σκεύη, ἀπορῶν τῷ γιγνομένῳ, ἐπειδὴ ἤκουε φιλοσοφεῖσθαι παρὰ τῷ Ἀρκεσιλάῳ τὴν ἀκαταληψίαν, ᾤετο τοῦτο ἐκεῖνο αὐτῷ συμβαίνειν περὶ τὸ ταμιεῖον. Ἀρξάμενός τε ἔνθεν, ἐφιλοσόφει παρὰ τῷ Ἀρκεσιλάῳ, μηδὲν μήτε ὁρᾷν, μήτε ἀκούειν ἐναργὲς, ἢ ὑγιές. C Καί ποτε ἐπισπασάμενος τῶν προσομιλούντων αὐτῷ τινα εἰς τὴν οἰκείαν, ἰσχυρίζετο πρὸς αὐτὸν ὑπερφυῶς, ὡς ἐδόκει, τὴν ἐποχὴν, καὶ ἔφη· Τοῦτο μὲν ἀναμφίλεκτον ἐγώ σοι ἔχω φράσαι, αὐτὸς ἀπ' ἐμαυτοῦ μαθὼν, οὐκ ἄλλου πειραθείς. Κἄπειτα ἀρξάμενος περιηγεῖτο τὴν ὅλην τοῦ ταμιείου συμβᾶσαν αὐτῷ πάθην. Τί οὖν ἂν, εἶπεν, ἔτι Ζήνων λέγοι πρὸς οὕτως ὁμολογουμένην διὰ πάντων φανεράν μοι ἐν τοῖς τοιοῖσδε ἀκαταληψίαν; Ὃς γὰρ ἀπέκλεισα μὲν ταῖς ἐμαυτοῦ χερσὶν, αὐτὸς δὲ ἐσημηνάμην, αὐτὸς δὲ ἀφῆκα μὲν εἴσω τὸν δακτύλιον· αὖθις δ' ἐλθὼν ἀνοίξας, τὸν μὲν δακτύλιον ὁρῶ ἔνδον, οὐ μέντοι καὶ τὰ ἄλλα, πῶς οὐ δικαίως ἀπιστούντως τοῖς πράγμασιν ἕξω; Οὐ γὰρ τολμήσω εἰπεῖν ἔγωγε, ἐλθόντα τινὰ κλέψαι ταῦτα ὑπάρχοντος D ἔνδον τοῦ δακτυλίου. Καὶ ὃς (34) ἀκούων, ἦν γὰρ ὑβριστὴς, ἐκδεξάμενος τὸ πᾶν ὡς ἔσχεν ἀκοῦσαι, μόλις καὶ πρότερον ἑαυτοῦ κρατῶν, ἀπέῤῥηξε γέλωτα

(32) *Οικονομικος*. Significare videtur, aliquem eo tempore notissimum fuisse, quem ἀπὸ τῆς ἀκριβεστέρας οἰκονομίας, οἰκονομικόν vulgo nominarent. Laertius de Lacyde nostro, τοῦτόν φασι καὶ περὶ οἰκονομίαν γλυκύτατα ἐσχηκέναι. Interpres γλυκύτατα, *felicissime*, reddidit. Quid si *lepidissime?*

(33) *Δακτύλιον*. Ne illum aut clavim amitteret, hanc in occulta quadam arcula deponebat, illum per seræ foramen intra cellam ipsam evolvebat. Servi, reperta clavi, sigillum revellebant, tum reserata janua, jacentem intro annulum colligebant; inde ubi genio liberaliter indulsissent, clauso ostio simile priori sigillum imprimebant, et annulo per eamdem seram immisso, clavim sua in arcula reponebant. Porro, cui suus toties annulus imposuerat, idem, ut scribit Plutarch. opusc. *De adulator. et amici discrim.*, Cephisocratem amicum in judicio periclitantem, subducto judicum oculis, ipsius annulo liberavit. Τοῦ κατηγόρου, inquit, τὸν δακτύλιον αἰτήσαντος, ὁ μὲν (reus) ἡσυχῇ παρακαθῆκεν· αἰσθόμενος δὲ ὁ Λακύδης ἐπέβη τῷ ποδὶ, καὶ ἐπέκρυψεν· ἦν δὲ ὁ ἔλεγχος ἐν ἐκείνῳ. Μετὰ δὲ τὴν ἀπόφευξιν, τοῦ Κηφισοκράτους δεξιουμένου τοὺς δικαστὰς, εἷς τις, ὡς ἔοικεν, ἑωρακὼς τὸ γενόμενον, ἐκέλευσε Λακύδῃ χάριν ἔχειν· καὶ τὸ πρᾶγμα διηγήσατο, Λακύδου πρὸς μηδένα φράσαντος.

(34) Forte ὁ.

καὶ μάλιστα πλατὺν, γελῶν τε ἔτι καὶ καγχάζων διήλεγχεν ἅμα αὐτοῦ τὴν κενοδοξίαν. Ὥστε ἔκτοτε Λακύδης, ἀρξάμενος, οὐκέτι μὲν τὸν δακτύλιον ἔσω ἐνέβαλλεν, οὐκέτι δὲ τοῦ ταμιείου ἐχρῆτο ἀκαταληψίᾳ, ἀλλὰ κατελάμβανε τὰ ἀφειμένα (35), καὶ μάτην (36) ἐπεφιλοσοφήκει. Οὐ μέντοι, ἀλλὰ οἵ γε παῖδες φόρτακες (37) ἦσαν, καὶ οὐ θάτερα ληπτοί· οἷοι δὲ οὗτοι οἱ κωμῳδικοί τε καὶ Γέται, καὶ Δακοὶ (38), κἀκ τῆς Δακικῆς λαλεῖν στωμυλήθρας (39) κατεγλωττισμένοι, εἴτε τινὸς Στωϊκοῦ τὰ σοφίσματα ἀκούσαντες, εἴτε καὶ ἄλλως ἐκμαθόντες, εὐθὺ τοῦ τολμήματος ᾔεσαν, καὶ παρελύοντο αὐτοῦ τὴν σφραγῖδα· καὶ τοτὲ μὲν ἑτέραν ἀντ' ἐκείνης ὑπετίθεσαν· τοτὲ δὲ οὐδὲ ἄλλην, διὰ τὸ οἴεσθαι, καὶ ἐκείνῳ γε ἀκατάληπτα ἔσεσθαι, καὶ οὕτω, καὶ οὐκ (40) ἄλλως. Ὁ δὲ, εἰσελθὼν ἐσκοπεῖτο· ἀσήμαντον δὲ τὸ γραμματεῖον (41) θεωρῶν, ἢ σεσημασμένον μὲν, σφραγῖδι δ' ἄλλῃ, ἠγανάκτει. Τῶν δὲ σεσημάνθαι λεγόντων, αὐτοῖς γοῦν τὴν σφραγῖδα ὁρᾶσθαι τὴν αὐτοῦ, ἠκριβολογεῖτο ἂν (42), καὶ ἀπεδείκνυε. Τῶν δ' ἡττωμένων τῇ ἀποδείξει, καὶ φαμένων εἰ μή τι ἔπεστιν ἡ σφραγὶς, αὐτὸν ἴσως ἐπιλελῆσθαι καὶ μὴ σημήνασθαι· ναὶ μὴν αὐτός τε ἔφη σημηνάμενος μνημονεύειν, καὶ ἀπεδείκνυε, καὶ περιῄει τῷ λόγῳ, καὶ ἐδεινολογεῖτο πρὸς αὐτοὺς, οἰόμενος παίζεσθαι, καὶ προσώμνυεν. Οἱ δ' ὑπολαβόντες τὰς προσβολὰς ἐκείνου, αὐτοί γε ᾤοντο ὑπ' αὐτοῦ παίζεσθαι· ἐπεὶ σοφῷ γε ὄντι δεδόχθαι τῷ Λακύδῃ εἶναι ἀδοξάστῳ, ὥστε καὶ ἀμνημονεύτῳ· μνήμην γὰρ εἶναι δόξαν· ἔναγχος γοῦν τοῦ χρόνου ἔφασαν ἀκοῦσαι ταῦτα

subeuntem ea suffurari, cum intus annulum offendam meum. Hic auditor ille, unus enim erat ex furibus, ubi rem totam ut poterat narrantis ex ore audiisset, qui ægre admodum eatenus sese tenuerat, ingentem subito erupit in risum, cui dum indulget intemperantius, stolidam simul hominis opinionem coarguit. Itaque Lacydes in posterum nec annulum transmisit in cellam, nec suæ penus exemplo percipiendi vim amplius negavit, sed quæ adhuc negligentius habuerat, omnino comprehendit. Adeo suam novo in philosophiæ genere operam luserat. Sed nimirum servos habebat oris in risu durioris, quique neutram in partem facile caperentur: quales utique isti comœdiarum servuli sunt, Getæ atque Daci. Ergo hi lingua ut erant ad Dacicam illam jocandi ridendique procacitatem erudita ac procusa, sive Stoici cujusdam argutias audiissent, sive aliunde hoc didicissent, recta facinus aggressi, impressum ab eo sigillum ita revellebant, ut interdum alterum quoddam ejus in locum sufficerent, sæpe nullum; quod utrumvis factum esset, perinde rem ab eo nunquam perceptum iri existimarent. At ille domum ingressus, locumque diligenter inspiciens, si aut resignatum aut secus obsignatum videret, servis enimvero graviter succensebat. Quibus sigillum integrum esse defendentibus, contra ille disputabat accurate, ac demonstratione rem conficiebat. Qua victi servi, cum exciperent, si non exstaret sigillum, ab eo fortassis oblivione quadam

(35) *Κατελάμβανε τὰ ἀφειμένα*. Id est, opinor, re ipsa percepit, ac certo intellexit, quam multa negligenter habita profligasset.

(36) *Καὶ μάτην*. Quid si, καὶ ὅ τι μάτην?

(37) *Φόρτακες*. Hic novo satis exemplo, φόρτακες dicti videntur, οἱ φορτικοὶ, τουτέστι φορτικῶς χλευαστικοί, quod ex sequentibus facile intelligitur. Φόρτος Atticis *risus* est, sed immodicus, ac molestus. Aristophan. in *Pluto*: Ἔπειτα, καὶ τὸν φόρτον ἐκφύγοιμεν ἄν. Idem in *Pace*, ubi eum laudans, qui scurriles istos et illiberales risus ex comœdia sustulisset:

Ταῦτ' ἀφελὼν κακὰ, καὶ φόρτον, καὶ βωμολο-
[χεύματ' ἀγεννῆ,
Ἐποίησε τέχνην μεγάλην ἡμῖν.

Hinc et Hesychio τὰ φορτικά dicuntur γελοῖα, et ὑπεροψίας σκώμματα. Aristophan. *Vespis*:

Ἀλλ' ἔστιν ἡμῖν λογίδιον, γνώμην ἔχον, ὑμῶν
[μὲν αὐτῶν οὐχὶ δεξιώτερον,
Κωμῳδίας δὲ φορτικῆς σοφώτερον.

Ubi meo judicio, κωμῳδία φορτικὴ non est vel οἰκτρὰ, ἐν ᾗ φορτικά τινα εἰσάγουσιν, ut scholiastes exponit; nec, ut apud Stephan. alii, *insulsa et inepta*; sed potius, *scurrilis nimium, et in risus effusa petulantiores*; narratio enim quam subjungit, faceta est illa quidem, sed liberalis tamen ac civilis.

(38) *Γέται καὶ Δακοί*. Δάκοι sæpius quam Δακοί reperias. Stephanus *De urbibus*, in voce *Δακία*, sic habet: Οἱ Δάκοι, οὓς καλοῦμεν Δάους. Γέτας γὰρ τοὺς πρὸς τὸν Πόντον κεκλημένους, καὶ τὴν ἕω· Δάους δὲ, τοὺς πρὸς τἀναντία, πρὸς Γερμανίαν, καὶ τὰς τοῦ Ἴστρου πηγάς. Καὶ παρ' Ἀττικοῖς δὲ, τὰ τῶν οἰκετῶν ὀνόματα, Δᾶοι, καὶ Γέται. Strabo lib. VII hoc ipsum plenius: Δάκους δὲ . . . οὓς οἶμαι Δάους καλεῖσθαι τὸ παλαιόν· ἀφ' οὗ καὶ παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς ἐπεπόλασε τὰ τῶν οἰκετῶν ὀνόματα, Γέται, καὶ Δᾶοι. Atque id probabilius judicat, quam Davos illos a Scythis, οὓς καλοῦσι Δάας, ortos esse. Getarum et Davorum ex Terentii quoque fabulis nota dicacitas atque στωμυλία.

(39) *Λαλεῖν στωμυλήθρας*. Τὸ λαλεῖν minus hic necessarium videtur. Στωμυλήθρα vero, pro στωμυλία et βωμολοχία, veterum comicorum vox erat. Athenæo lib. VII, στωμυλῆθραι δαιταλεῖς, id est, *loquaces et dicaces convivæ*; sed, opinor, legendum στωμύληθροι, ut apud Suidam, στωμύληθρος pro στωμύλεθρος. Apud eumdem grammaticum legitur ῥομβοστωμυλήθρα, tum sequitur: Εὐβουλίδης φησὶν, ἐριστικὸς κερατίνας ἐρωτῶν, καὶ ψευδαλαζόσι λόγοις, τοὺς ῥήτορας κυλίων, ἀπῆλθ' ἔχων Δημοσθένους τὴν ῥομβοστωμυλήθραν. Qui locus intelligi debet ex Diogene Laertio, lib. II, ubi Euclidis vitam pertexens, inter ejus successores Eubulidem nominat, de quo hæc inter alia, περὶ τούτου φησί τις τῶν κωμικῶν·

Ὁ ὑβριστικὸς δ' Εὐβουλίδης, κερατίνας ἐρωτῶν,
Καὶ ψευδέσ' ἀλαζόσι λόγοις τοὺς ῥήτορας κυλίων,
Ἀπῆλθ' ἔχων Δημοσθένους τὴν ῥωβοστωμυλή-
[θραν.

Itaque apud Suidam legendum videtur, Οὑριστικὸς, (φησί τις τῶν κωμικῶν) Εὐβουλίδης, etc. Versus enim illi non Eubulidis sunt, sed adversus Eubulidem. Utrum legas οὑβριστικός, an οὑριστικός, vix refert: fuit enim is, et ὑβριστικός, ut ex Diogene, loco citato, et Aristocle apud Euseb. nostrum infra, pag. 791, manifeste constat: fuit etiam ἐριστικός, ut pote Euclidis τῶν ἐριστικῶν principis discipulus atque successor. Sequitur κερατίνας ἐρωτῶν· supple ἐρωτήσεις, quod graviter ac sæpius utrinque ferirent. At ψευδαλαζόσι, quod habet Suidas, rectius videtur quam ψευδέσι ἀλαζόσι. Denique ῥομβοστωμυλήθρα, sive ῥωβοστωμυλήθρα, ficta vox est. Utrum legas elige; ῥωβο, duæ primæ, ut videtur, syllabæ sunt verborum ῥώω, et βοάω.

(40) Forte del. οὐκ.

(41) Forte ταμιεῖον.

(42) Forte del. ἄν.

obsignatum locum non fuisse. Imo, inquiebat, cum obsignare me oppido memini, simulque rem longa oratione demonstrabat, ac sese illudi sentiens, interposito etiam jurejurando, vehementius exaggerabat. Quos hominis impetus ita excipiebant, ut cum etiam jocari secum ac ludere sibi persuaderent, ex quo sapienti Lacydi visum esset, nihil sibi nec opinionis relinquere, nec memoriæ : memoriam quippe opinionem quamdam esse; **736** id, se quidem audientibus, ab eo nuper quibusdam ex amicis confirmatum fuisse. Has ille petitiones cum ita refutaret, ut alia quam Academici soleant omnia reponeret, servi Stoicum aliquem adeuntes, quid sibi dicendum foret ex eo discebant : atque inde orsi, argutias argutiis eludere, artique artem opponendo vere Academicos se fures probare : ac tum ipse quidem incessere Stoicos, servi contra ejus reprehensiones neganda comprehensione omni dissolvere, atque id, ut par erat, non sine risu ac salibus. Ibi ergo disputationes omnium, argumenta, verborumque pugnæ : cum nihil interea relinqueretur, non vas, non quidquam eorum quæ recondebantur in vasis, non aliud quidlibet, quod domesticam ad supellectilem pertineret. Ergo Lacydes æstuare, qui nihil omnino subsidii in dogmatis sui defensione reperiret : mox reputans ipse secum, ni furtum deprehenderet, cuncta sibi deinceps pessum itura, tandem inops consilii vicinos inclamare, appellare deos : sæpe hei mihi, pro facinus indignum, per deos deasque omnes ingeminare, ac cætera id genus argumenta, quæ homini gravioribus in querelis, ubi fidem non impetrat, sine arte natura suppeditat. Quæ quidem omnia magno clamore deplorata, magnam utique probabilitatis speciem ostendebant. Postremo hac in contentione pugnaque domestica, Stoicum apud servos agebat ille quidem : at cum ipsi Academica dogmata strenue constanterque defenderent, ne quid ultra molestiæ pateretur, domi deinceps hærebat perpetuo, ac pro cellæ suæ foribus assidebat. Verum ubi nihil agit, secum ipse cogitans, quo sua sibi versutia recideret : tandem animi sensum palam ac sine fuco aperiens, nimirum, inquit, famuli, aliter hæc in schola disputamus, aliter vivimus. » Ac de Lacyde quidem hactenus. Hujus auditores fuere permulti, quos inter Aristippus Cyrenæus excelluit. Omnibus tamen ex discipulis Evander post eum scholæ præfuit, ac cæteri eumdem postea consecuti. Quibus omnibus succedens hoc in docendi munere Carneades, tertiam conflavit Academiam. Et eadem qua Arcesilas orationis forma utebatur ipse quidem, cum et illum in utramque partem disputandi morem teneret, et quæ ab aliis dicerentur omnia refelleret : cæterum una erat assensionis retentio, in qua ab illo dissideret. Quippe fieri non posse dicebat, ut qui homo esset, is reous in omnibus assensum inhiberet : aliud porro incertum esse, aliud comprehendi non posse ; et comprehensionem quidem omnia fugere, non omnia tamen incerta esse. **737** Fuit is etiam stoicæ doctrinæ non ignarus, qua vehementius acriusque petenda, famæ sibi plurimum nominisque confecit, dum in id potius quod vulgo verisimile videbatur, quam in verum ipsum collinearet. Quare Stoicis etiam molestiæ plurimum facessebat. De hoc idem qui supra Numenius habet, quæ sequuntur.

A αὐτοῦ πρὸς τοὺς φίλους. Τοῦ δ' ἀναστρέφοντος αὐτοῖς τὰς ἐπιχειρήσεις, καὶ λέγοντος οὐκ Ἀκαδημαϊκά, αὐτοὶ, φοιτῶντες εἰς Στωϊκῶν τινος, τὰ λεκτέα ἑαυτοῖς ἀνεμάνθανον· κἀκεῖθεν ἀρξάμενοι ἀντεσοφίστευον, καὶ ἦσαν ἀντίτεχνοι κλέπται Ἀκαδημαϊκοί. Ὁ δὲ Στωϊκοῖς ἐνεκάλει· οἱ παῖδες δὲ τὰ ἐγκλήματα παρέλυον αὐτῷ ὑπὸ ἀκαταληψίας, οὐκ ἄνευ τωθασμῶν τινων. Διατριβαὶ οὖν ἦσαν πάντων ἐκεῖ, καὶ λόγοι, καὶ ἀντιλογίαι· καὶ ἓν οὐδὲν ἐν τῷ μέσῳ κατελείπετο, οὐκ ἀγγεῖον, οὐ τῶν ἐν ἀγγείῳ τιθεμένων, οὐχ ὅσα εἰς οἰκίας κατασκευὴν ἀλλ' ἔτι συντελῆ. Καὶ ὁ Λακύδης τέως μὲν ἠπόρει, μή τι λυσιτελοῦσαν ἑαυτῷ θεωρῶν τὴν ἑαυτοῦ δόγματος βοήθειαν, εἶτα μὴ ἐξελέγξαι (43) πάντα ἀνατρέψαι τε ἑαυτῷ δοκῶν, πεσὼν εἰς τἀμήχανον, τοὺς γείτονας ἐκεκράγει, καὶ τοὺς θεούς· καὶ B ἰοὺ ἰοὺ, καὶ φεῦ φεῦ, καὶ νὴ τοὺς θεοὺς, καὶ νὴ τὰς θεάς, ἄλλαι τε ὅσαι ἐν ἀπιστίαις δεινολογουμένων εἰσὶν ἄτεχνοι πίστεις, ταῦτα πάντα ἐλέγετο βοῇ καὶ ἀξιοπιστίᾳ. Τελευτῶν δὲ, ἐπεὶ μάχην εἶχεν ἀντιλεγομένην ἐπὶ τῆς οἰκίας, αὐτὸς μὲν ἂν δήπουθεν ἐστωϊκεύετο πρὸς τοὺς παῖδας· τῶν παίδων δὲ τὰ Ἀκαδημαϊκὰ ἰσχυριζομένων, ἵνα μηκέτι πράγματα ἔχοι, οἰκουρὸς ἦν φίλος τοῦ ταμιείου προκαθήμενος. Οὐδὲν δὲ εἰς οὐδὲν ὠφελῶν, ὑπειδόμενος οἷ τὸ σοφὸν αὐτῷ ἔρχεται, ἀπεκαλύψατο. Ἄλλως, ἔφη, ταῦτα, ὦ παῖδες, ἐν ταῖς διατριβαῖς λέγεται ἡμῖν, ἄλλως δὲ ζῶμεν. » Ταῦτα μὲν καὶ περὶ τοῦ Λακύδου. Τούτου δὲ γίνονται ἀκουσταὶ πολλοὶ, ὧν εἷς ἦν διαφανὴς ὁ Κυρηναῖος Ἀρίστιππος. Ἐκ πάντων δ' αὐτοῦ τῶν γνωρίμων, τὴν σχολὴν αὐτοῦ διεδέξατο Εὔανδρος καὶ οἱ μετὰ C τοῦτον. Μεθ' οὓς Καρνεάδης ὑποδεξάμενος τὴν διατριβὴν, τρίτην συνεστήσατο Ἀκαδημίαν. Λόγων μὲν οὖν ἀγωγῇ ἐχρήσατο, ᾗ καὶ ὁ Ἀρκεσίλαος· καὶ γὰρ αὐτὸς ἐπετήδευε τὴν εἰς ἑκάτερα ἐπιχείρησιν, καὶ πάντα ἀνεσκεύαζε τὰ ὑπὸ τῶν ἄλλων λεγόμενα· μόνῳ δ' ἐν τῷ περὶ τῆς ἐποχῆς λόγῳ πρὸς αὐτὸν διέστη. φὰς ἀδύνατον εἶναι ἄνθρωπον ὄντα περὶ ἁπάντων ἐπέχειν· διαφορὰν δὲ εἶναι ἀδήλου καὶ ἀκαταλήπτου, καὶ πάντα μὲν εἶναι ἀκατάληπτα, οὐ πάντα δὲ ἄδηλα. Μετεῖχε δὲ οὗτος καὶ τῶν Στωϊκῶν λόγων, πρὸς οὓς καὶ ἐριστικῶς ἱστάμενος, ἐπὶ πλέον ηὐξήθη, τοῦ φαινομένου τοῖς πολλοῖς πιθανοῦ, ἀλλ' οὐ τῆς ἀληθείας στοχαζόμενος. Ὅθεν καὶ πολλὴν παρέσχε τοῖς Στωϊκοῖς ἀηδίαν. Γράφει δ' οὖν καὶ ὁ Νουμήνιος D περὶ αὐτοῦ ταῦτα.

(43) *Εἶτα μὴ ἐξελέγξαι.* Ms., εἴτε μὴ ἐξελέγχοι πάντα ἀνατρέψεσθαι, etc. Ex quibus vera, opinor, lectio conjici possit : Εἶτα ἂν μὴ ἐξελέγχοις (vel εἶτα μὴ ἐξελέγξας) πάντα ἀνατρέψεσθαι ἑαυτῷ δοκῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Περὶ Καρνεάδου τοῦ τὴν τρίτην Ἀκαδημίαν ὑποστησαμένου. Ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ.

« Καρνεάδης δὲ ἐκδεξάμενος παρήγησιν, οὗ χρεὼν (44) φυλάξαι ὅσα ἀκίνητα καὶ ὅσα κεκινημένα ἦν, τούτου μὲν ἠμέλει· εἰς δ' Ἀρκεσίλαον, εἴτ' οὖν ἀμείνω, εἴτε καὶ φαυλότερα ἦν, ἐπανενεγκὼν, διὰ μακροῦ τὴν μάχην ἀνενέαζε. » Καὶ ἑξῆς ἐπιλέγει· « Ἦγε δ' οὖν καὶ οὗτος, καὶ ἀπέφερεν (45), ἀντιλογίας τε καὶ στροφὰς λεπτολόγους συνέφερε τῇ μάχῃ ποικίλλων, ἐξαρνητικός τε καὶ καταφαντικός τε ἦν, κἀμφοτέρωθεν ἀντιλογικός. Εἴ τέ (46) που ἔδει τι καὶ θαῦμα ἐχόντων λόγων, ἐξηγείρετο λάβρος, οἷον ποταμὸς ῥοώδης, σφοδρῶς ῥέων (47), πάντα καταπιμπλὰς τὰ τῇδε καὶ τὰ ἐκεῖθι, καὶ εἰσέπιπτε, καὶ συνέσυρε τοὺς ἀκούοντας διὰ θορύβου. Τοιγαροῦν ἀπάγων τοὺς ἄλλους, αὐτὸς ἔμενεν ἀνεξαπάτητος· ὃ μὴ προσῆν τῷ Ἀρκεσιλάῳ. Ἐκεῖνος γὰρ, περιεχόμενος τῇ φαρμάξει τοὺς συγκορυβαντιῶντας, ἔλαθεν ἑαυτὸν πρῶτον ἐξηπατηκὼς μὴ ᾐσθῆσθαι, πεπεῖσθαι δ' ἀληθῆ εἶναι, ἃ λέγει διὰ τῆς ἁπαξαπάντων ἀναιρέσεως χρημάτων. Κακὸν δὲ ἦν ἂν κακῷ ἐπανακείμενον, ὁ Καρνεάδης τῷ Ἀρκεσιλάῳ· μὴ χαλάσας τι σμικρὸν, ὑφ' οὗ οὐκ ἄπρακτοι ἔμελλον ἔσεσθαι, κατὰ τὰς ἀπὸ τοῦ πιθανοῦ λεγομένας αὐτῷ θετικάς τε καὶ ἀρνητικὰς φαντασίας, τοῦ εἶναι τόδε τι ζῶον, ἢ μὴ ζῶον εἶναι. » Τοῦτο οὖν ὑπανεὶς, ὥσπερ οἱ ἀναχάζοντες θῆρες, βιαιότερον, καὶ μᾶλλον ἑαυτοὺς ἱεῖσιν εἰς τὰς αἰχμὰς, καὐτὸς ἐνδοὺς, δυνατώτερον ἐπῆλθεν. Ἐπεί τε (48) ὑποσταίη τε καὶ εὖ ἔχοι, τηνικαῦτα ἤδη καὶ οὐ προδέδοκτο, ἑκὼν ἠμέλει καὶ ἐμέμνητο (49). Τὸ γὰρ ἀληθές τε καὶ τὸ ψεῦδος ἐν τοῖς πράγμασιν ἐνεῖναι συγχωρῶν, ὥσπερ ξυνεργαζόμενος τῆς ζητήσεως τρόπῳ, παλαιστοῦ δεινοῦ λαβὴν δοὺς, περιεγίγνετο ἔνθεν. Κατὰ γὰρ τὴν τοῦ πιθανοῦ ῥοπὴν ἑκάτερον παρασχὼν, οὐδέτερον εἶπε βεβαίως καταλαμβάνεσθαι. Ἦν γοῦν λῃστὴς καὶ γόης σοφώτερος. Παραλαβὼν γὰρ ἀληθεῖ μὲν ὅμοιον ψεῦδος, καταληπτικῇ δὲ φαντασίᾳ καταληπτὸν ὅμοιον, καὶ ἀγαγὼν εἰς τὰς ἴσας, οὐκ εἴασεν οὔτε τὸ ἀληθὲς εἶναι, οὔτε τὸ ψεῦδος, ἢ οὐ μᾶλλον τὸ ἕτερον τοῦ ἑτέρου, ἢ μᾶλλον ἀπὸ τοῦ πιθανοῦ. Ἦν οὖν ὀνείρατα ἀντὶ ὀνειράτων, διὰ τὸ ὁμοίας φαντασίας ἀληθέσιν εἶναι τὰς ψευδεῖς, ὡς ἀπὸ ᾠοῦ κηρίνου πρὸς τὸ ἀληθινὸν ᾠόν. Συνέβαινεν οὖν τὰ κακὰ, καὶ πλείω. Καὶ μέντοι λέγων ὁ Καρνεάδης ἐψυχαγώγει καὶ ἠνδραποδίζετο. Ἦν δὲ κλέπτων μὲν ἀφανὴς, φαινόμενος δὲ λῃστὴς, αἱρῶν καὶ δόλῳ καὶ βίᾳ τοὺς καὶ πάνυ σφόδρα παρεσκευασμένους. Πᾶσα γοῦν Καρνεάδου διάνοια ἐνίκα, καὶ οὐδεμία ἡτισοῦν ἄλλως· ἐπεὶ καὶ οἷς προσεπολέμει, ἦσαν εἰπεῖν ἀδυνατώτεροι. Ἀντίπατρος γοῦν ὁ κατ' αὐτὸν γενόμενος, ἔμελλε μὲν ἀγωνιᾷν τι γράφειν· πρὸς δ' οὖν τοὺς ἀπὸ Καρνεάδου καθ' ἡμέραν ἀποφερομένους λόγους οὔποτε

CAPUT VIII.

De Carneade, qui tertiam Academiam instituit. Ex eodem.

A « Carneades, inquit, docendi postea munere partibusque susceptis, cum aspernatus, cujus omnia, seu quæ adhuc integra immotaque consisterent, seu quæ ab aliis sollicitata jam essent, retinere debuerat; cunctisque ad Arcesilam, seu meliora, seu deteriora essent, relatis, pugnam ipse longo demum intervallo revocavit. » Inde nonnihil progressus: « Idem igitur, inquit, afferebat, idem auferebat, pugnamque suam contrariis sententiis, et versutis quibusdam ac subtilibus argutiis cum multiplici varietate miscebat, affirmando simul ac negando, et oppositis utrinque rationibus disputando. Quod si

B alto quodam et exaggerato dicendi genere opus esset, tum enimvero vehementi ac rapido cursu ferebatur, ut amnis quidam incitatus et rapax, qui omnia passim inundet et obruat: sic in auditorem incumbebat, eumque secum magno cum fragore strepituque rapiebat. Quippe, cum in fraudem alios et errorem impelleret, tum fallebatur ipse nunquam; id quod locum in Arcesila non habebat. Is enim dum cæteros suis secum maleficiis ac præstigiis, Corybantum more insanientes circumferret, non sentiebat quam sese primum ipse deciperet, dum sibi quoque vera esse quæ diceret, omnia simul ac semel abolendo, persuadebat. Verum Carneadem Arcesilæ, sic tanquam malum malo impo-

C situm jure dixeris, qui ne tantillum quidem unquam remitteret, nisi quo effecturum se videbat, ut auditores postea quo se verterent non haberent: id quod eo visorum, ut appellabat, genere consequebatur, quæ probabili ratione certum ac singulare quiddam, animal esse, vel confirmandi, vel negandi vim haberent. Ergo postquam aliquid ejusmodi utcunque dederat, quemadmodum feræ aliquantum cedentes, in spicula tanto postmodum vehementius irruunt: sic ille ubi nonnihil indulserat, eo deinde potentius ingruebat. Idem ubi firmior jam erat solidiorque disputatio, tum illud ipsum, quod sibi ante visum esset, cujusque mentionem jam fecisset, ultro negligebat. **738** Nam qui verum ac falsum in rebus inesse concederet, perinde

D ac si ad propriam sese quæstionis rationem accommodaret, quam ipsemet periti luctatoris more ansam dederat, ea postmodum ipsa vincebat. Dum enim utrumque pro verisimilitudinis utrinque nutantis ratione concedebat, neutrum simul firmiter comprehendi posse dicebat. Fur ergo præstigiatorque fuit Arcesila solertior. Ita enimvero falsum aliquod, quodque percipiebatur phantasiæ percipienti simile adjungebat, ut paria geminaque ambo

(44) *Οὗ χρεών.* Οὗ. Cujus tandem? Platonis, opinor. In hoc quippe multus ante Numenius fuerat.

(45) *Ἀπέφερεν.* Quid si ἔφερεν? Est enim, ut pueris notum, ἄγειν καὶ φέρειν, sursum deorsumque miscere.

(46) Forte εἰ δέ.

(47) *Σφοδρῶς ῥέων.* Hæc glossemati simillima, cum præcedat ῥοώδης.

(48) Forte δέ.

(49) *Καὶ ἐμέμνητο.* Legendum καὶ οὐκ ἐμέμν., vel, quod quidem malim, οὐ προδέδοκτο, καὶ ἐμέμνητο, ἑκὼν ἠμέλει.

cum ostenderet, simul nec vero locum ullum, nec falso relinqueret, aut neutrum altero potius verum esse falsumve pateretur, aut si alterutrum potius, id tamen non nisi probabilitate tenus ejusmodi videretur. Somniis ergo somnia succedebant, dum veris etiam visis falsa similia putabantur, quomodo si ovi cerei visum cum vero ovo componatur. Incommoda hæc igitur aliaque plura contingebant. At enimvero Carneades interea, dicendi facultate auditorem permulcebat idem, idemque captivum trahebat : et fur occulte, manifeste prædo, vel fraude vel aperta vi paratissimum etiam quemque capiebat. Omnis quippe Carneadis vincebat opinio, alia cujuslibet nulla prorsus, cum adversarios omnes longe dicendo inferiores haberet. Antipater certe, illius æqualis, scripto duntaxat aliquid meditabatur, atque id admodum timide. Nam ad eas disputationes, quas a Carneade haberi quotidie audiebat, nunquam in lucem ac publicum prodiit, non in schola, non in deambulatione vel hilum a quoquam, ut aiunt, mussare unquam auditus est. Scripta solum quædam eminus intentabat, et angulos latebrasque captans, libros tantum posteris relinquebat, verum ejusmodi, qui ne nunc quidem, tum vero multo minus Carneadem illum, qui tantus ac tam admirabilis ejus ævi hominibus videbatur, sustinere possent. Et tamen ille ipse, qui Stoicos vellicandi studio palam cuncta miscebat, clam sodales inter suos eadem omnia fatebatur, vereque ac

A ἐδημοσίευσεν, οὐχ ἐν ταῖς διατριβαῖς, οὐχ ἐν τοῖς περιπάτοις, οὐδὲ εἶπεν, οὐδὲ ἐφθέγξατο, οὐδ' ἤκουσέ τις αὐτοῦ, φασὶν, οὐδὲ γρῦ· ἀντιγραφὰς δὲ ἐπανετείνετο, καὶ γωνίαν λαβὼν, βιβλία κατέλιπε γράψας τοῖς ὕστερον, οὔτε νῦν δυνάμενα, καὶ τότε ἀδυνατώτερα πρὸς οὕτως ἄνδρα ὑπέρμεγαν φανέντα, καὶ καταδόξαντα εἶναι τοῖς τότε ἀνθρώποις τὸν Καρνεάδην. Ὅμως δὲ, καίτοι καὐτὸς ὑπὸ Στωϊκῆς φιλονεικίας εἰς τὸ φανερὸν κυκῶν, πρός γε τοὺς ἑαυτοῦ ἑταίρους δι' ἀποῤῥήτων ὡμολόγει τε καὶ ἠλήθευε, καὶ ἀπεφαίνετο, ἃ κἂν ἄλλος τῶν ἐπιτυχόντων. » Εἶτα ἑξῆς φησι· « Καρνεάδου δὲ γίνεται γνώριμος Μέντωρ μὲν ὁ πρῶτος, οὐ μὴν διάδοχος. Ἀλλ' ἔτι ζῶν Καρνεάδης ἐπὶ παλλακῇ μοιχὸν εὑρὼν, οὐχ ὑπὸ πιθανῆς φαντασίας, οὐδ' ὡς μὴ κατειληφὼς, ὡς δὲ μάλιστα πιστεύων B τῇ ὄψει, καὶ καταλαβὼν, παρῃτήσατο τῆς διατριβῆς. Ὁ δὲ ἀποστὰς ἀντεσοφίστευε, καὶ ἀντίτεχνος ἦν, ἐλέγχων αὐτοῦ τὴν ἐν τοῖς λόγοις ἀκαταληψίαν. » Καὶ πάλιν ἐπιφέρει λέγων· « Ὁ δὲ Καρνεάδης, οἷον ἀντεστραμμένα φιλοσοφῶν, τοῖς ψεύμασιν ἐκαλλωπίζετο, καὶ ὑπ' αὐτοῖς τὰ ἀληθῆ ἠφάνιζε. Παραπετάσμασιν οὖν ἐχρῆτο τοῖς ψεύμασι, καὶ ἠλήθευεν ἔνδον λανθάνων καπηλικώτερον. Ἔπασχεν οὖν πάθημα ὀσπρίων, ὧν τὰ μὲν κενὰ ἐπιπολάζει τε τῷ ὕδατι, καὶ ὑπερέχει, τὰ χρηστὰ δὲ αὐτῶν ἐστι κάτω καὶ ἐν ἀφανεῖ. » Ταῦτα καὶ περὶ Καρνεάδου λέγεται. Διάδοχος δ' αὐτοῦ τῆς διατριβῆς καθίσταται Κλειτόμαχος· μεθ' ὃν Φίλων, οὗ πέρι ὁ Νουμήνιος μνημονεύει ταῦτα.

certo pronuntiabat, quæ alius quivis e populo. » Quibus deinde addit : « Mentorem Carneades primum habuit discipulum, non tamen successorem. Quod enim illum adhuc vivens cum pellice sua repererat, non jam viso tantum probabili, aut quasi minus hominem comprehenderet, at suis maxime credens oculis, eumque vere comprehendens, ejus deinceps operam et consuetudinem repudiavit. Qui a doctore propterea deficiens, mutuis cum illo argutiis technisque pugnare, quæque ille incomprehense defendebat, oppugnare cœpit. » **739** Itemque post alia : « Carneades autem, qui contraria vicissim omnia philosopharetur, triumphabat in mendaciis, quibus verum abolebat. Quanquam iis tanquam oppansis quibusdam velis utebatur, cum intro latitans vera callidius ac versutius loqueretur. Ita hoc ipsum philosopho accidebat, quod in leguminibus evenire solet, ex quibus quæ inania sunt et vacua, exsistunt ac summæ aquæ innatant, cum optima quæque lateant, et altiore fundo clausa teneantur. » Hæc de Carneade prodita legimus. Is Clitomachum artis doctrinæque successorem habuit; Philonem Clitomachus, de quo idem Numenius hæc breviter.

CAPUT IX.

De Philone, Clitomachi ejus successore, qui Carneadem exceperat. Ex eodem.

« Philo iste, inquit, principio quidem cum ab accepta scholæ præfectura recens adhuc esset, lætitia vehementiore perculsus, ac referendæ gratiæ percupidus, Clitomachi decreta colere, illustrare magis atque magis, Stoicos autem *radiante lacessere ferro*. At progressu temporis, cum usu quotidiano Academicorum illa retentio paulatim evanesceret, nihil jam suo pristino more sentiebat, sed ipsum in contrariam omnino partem convertebat ipsa casuum et malorum evidentia atque confessio. Ita cum pleraque certo jam planeque perciperet, exsistere tantum videlicet a quibus convinceretur, summopere cupiebat, ne terga ultro vertisse fugisseque videretur. Hujus porro

C

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Περὶ Φίλωνος τοῦ διαδεξαμένου Κλειτόμαχον, τὸν διαδεξάμενον Καρνεάδην. Ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ.

« Ὁ δὲ Φίλων ἄρα οὗτος, ἄρτι μὲν ἐκδεξάμενος τὴν διατριβὴν, ὑπὸ χαρμονῆς ἐξεπέπληκτο, καὶ χάριν ἀποδιδοὺς ἐθεράπευε, καὶ τὰ δεδογμένα τῷ Κλειτομάχῳ ηὖξε, καὶ τοῖς Στωϊκοῖς *ἐκορύσσετο νώροπι χαλκῷ*. Ὡς δὲ προϊόντος μὲν τοῦ χρόνου, ἐξιτήλου δ' ὑπὸ συνηθείας οὔσης αὐτῶν τῆς ἐποχῆς, οὐδὲν μὲν κατὰ τὰ αὐτὰ ἑαυτῷ ἐνόει, ἡ δὲ τῶν παθημάτων αὐτὸν ἀνέστρεφεν ἐνάργειά τε καὶ ὁμολογία. Πολλὴν δῆτ' ἔχων ἤδη τὴν διαίσθησιν, ὑπερεπεθύμει, εὖ οἶσθ' ὅτι, τῶν ἐλεγξόντων τυχεῖν, ἵνα μὴ ἐδόκει μετὰ νῶτα βαλὼν αὐτὸς ἑκὼν φεύγειν. Φίλωνος δὲ γίνεται ἀκουστὴς Ἀντίοχος, ἑτέρας ἄρξας Ἀκαδη- D μίας. Μνησάρχῳ γοῦν τῷ Στωϊκῷ σχολάσας, ἐναντία Φίλωνι τῷ καθηγητῇ ἐφρόνησε, μυρία τε ξένα προσῆψε

τῇ Ἀκαδημίᾳ. » Ταῦτα καὶ παραπλήσια τούτοις μυρία τῆς Πλάτωνος περὶ διαδοχῆς μνημονεύεται. Ὥρα δ' οὖν, ἄνωθεν τὸν λόγον ἀναλαβόντας, τῶν Φυσικῶν φιλοσόφων τὰς ψευδοδοξίας ὁμοῦ καὶ ἀντιδοξίας ἐπισκέψασθαι· οἵ τὴν πολλὴν γῆν πλανηθέντες, καὶ τὴν τοῦ ἀληθοῦς εὕρεσιν περὶ πλείστου πεποιημένοι, ταῖς τε τῶν παλαιῶν ἁπάντων δόξαις καθωμιληκότες, καὶ τἀκριβὲς τῆς παρὰ πᾶσι Φοίνιξί τε καὶ Αἰγυπτίοις, αὐτοῖς τε Ἕλλησι πολὺ πρότερον θεολογίας ἐξηκριβωκότες, τίνα τῶν πόνων τὸν καρπὸν εὕροντο, παρ' αὐτῶν ἄξιον ἀκοῦσαι, ὡς ἂν μάθοιμεν εἴ τι θεοπρεπὲς εἰς αὐτοὺς παρὰ τῶν πρεσβυτέρων κατῆλθεν. Ἐκράτει μὲν γὰρ πρότερον ἐκ παλαιοῦ αἰῶνος παρὰ τοῖς ἔθνεσιν ἡ πολύθεος δεισιδαιμονία, νεῴ τε καὶ μυστήρια ἱερὰ τῶν θεῶν κατὰ πόλεις καὶ χώρας συνήθως παρὰ πᾶσιν ἐφυλάττοντο. Οὐ δὴ οὖν οὐδὲ φιλοσοφίας ἀνθρωπίνης ἦν χρεία, εἰ δὴ τὰ τῆς θεοσοφίας προειλήφει· οὐδ' ἦν τις ἀνάγκη καινοτομεῖν τοὺς σοφούς, εἰ δὴ τὰ τῶν προγόνων αὐτοῖς εὖ ἔχοντα ἦν· ἀλλ' οὐδὲ στασιάζειν καὶ διαφέρεσθαι τοὺς γενναίους φιλοσόφους, εἰ δὴ σύμφωνος καὶ ἀληθὴς ἡ πάτριος αὐτοῖς περὶ θεῶν δόξα τυγχάνειν δεδοκίμαστο. Τί δὲ ἔδει πολεμεῖν ἀλλήλοις, καὶ μάχεσθαι, ἢ τὴν μακρὰν ὁδὸν ἄνω καὶ κάτω περιτρέχειν, πλανᾶσθαί τε καὶ τὰ βαρβάρων ὑποσυλᾷν, οἴκοι δέον μένοντας παρὰ θεῶν ἐκμανθάνειν, εἰ δή τινες ἦσαν θεοί, ἢ παρὰ τῶν θεολόγων ἀνδρῶν, τοὺς ἀληθεῖς καὶ ἀδιαπτώτους περὶ τῶν ἐπιζητουμένων ἐν φιλοσοφίᾳ λόγους, περὶ ὧν μυρία ὅσα μοχθήσαντες διηνέχθησαν, μακρῷ τῆς τἀληθοῦς εὑρέσεως ἀφυστερήσαντες; Τί δὲ καὶ περὶ θεῶν νεώτερα χρῆν ἐπιζητεῖν τολμᾷν, ἢ στασιάζειν καὶ διαπυκτεύειν ἀλλήλοις, εἰ δὴ ἀσφαλὴς καὶ βεβαία θεῶν εὕρεσις, καὶ γνῶσις εὐσεβείας ἀληθὴς ἐν τελεταῖς καὶ μυστηρίοις, τῇ τε ἄλλῃ τῶν παλαιτάτων περιείχετο θεολογίᾳ, αὐτὴν ἐκείνην παρὸν ἀκίνητον καὶ ὁμολογουμένην συμφώνως περιέπειν; Ἀλλὰ γάρ, εἰ φανεῖεν οὗτοι μηδὲν ἀληθὲς περὶ Θεοῦ παρὰ τῶν προτέρων μεμαθηκότες, οἰκείαις δ' ἐπινοίαις τῇ περὶ φύσεως ἐπιβεβληκότες ἐξετάσει, καὶ στοχασμοῖς μᾶλλον ἢ καταλήψει κεχρημένοι· τί χρὴ λοιπὸν μὴ οὐχὶ συνομολογεῖν τὴν παλαιὰν τῶν ἐθνῶν θεολογίαν μηδὲν πλέον τῆς ἀποδοθείσης ἐν τοῖς πρὸ τούτου συγγράμμασιν ἱστορίας ἐπέχειν; Ὅτι μὲν οὖν ἐξ ἀνθρωπίνων στοχασμῶν, καὶ πολλῆς λογομαχίας, καὶ πλάνης, ἀλλ' οὐκ ἔκ τινος ἀκριβοῦς καταλήψεως, ἡ παρὰ τοῖς Ἕλλησιν ὑπέστη φιλοσοφία, ἐκ τῆς πρὸς Νεκτεναβὼ τὸν Αἰγύπτιον ἐπιστολῆς τοῦ Πορφυρίου μάθοις ἄν, αὐτὸ δὴ τοῦτο ἀκούσας ὁμολογοῦντος ἐν τούτοις.

A Philonis auditor fuit Antiochus, novæ postea fundator Academiæ : qui Mnesarcho Stoico operam cum dedisset, et a magistro Philone dissensit, et aliena peregrinaque sexcenta Academiæ attexuit. » Hæc aliaque id genus infinita de Platonis successione traduntur. Nunc igitur altius oratione repetita, physicorum istorum partim falsas, partim contrarias pugnantesque sententias diligentius excutere juverit : cumque tantum ipsi terrarum obierint, tanto arserint investigandi veri studio, tanta in expendendis veterum omnium opinionibus assiduitate versati sint, denique tanto ante recondita quæque omnium vel Phœnicum, vel Ægyptiorum, **740** vel Græcorum ipsorum theologiæ mysteria tam accurate perviderint; verum utique fuerit, B quem tandem laborum suorum fructum consecuti sint, ex illis ipsis audire, ut intelligamus, ecquid divina illa natura dignum ab antiquioribus acceperint. Enimvero ab ultima jam usque memoria, superstitiosus ille apud gentes plurium deorum cultus vigebat, templaque passim et sacra numinum mysteria, tam in urbibus, quam in regionibus omnibus longo jam usu celebrabantur. Itaque humana tum philosophia opus nil dum erat, ubi divina sapientia locum occuparat : nec sapientes illos novi quidquam moliri necesse fuit, si majorum institutis sua apud se integritas honestasque constaret : imo nec præclaris philosophis tot factiones ac dissensiones excitandæ, si patria de diis opinio et secum C ipsa consentiens, et vera judicaretur. Nam quid eos attinebat, aut sic inter se confligere, aut tam longa sursum ac deorsum itinera conficere, vagarique passim, et suas barbaris opes suffurari, cum domi potius quiescentes, vel abs diis, si qui forte dii essent, vel a theologis veras eorum, quæ in philosophia disquiruntur, rationes haurire debuissent, de quibus ipsi post infinitos labores ab aliis dissidendo, ab ipsa veritatis investigatione procul aberrarunt? Quid porro necesse erat, nova de diis quædam comminisci, aut inter sese pugilum more confligtari, si modo secura firmaque de diis existimatio, veraque religionis cognitio, priscorum hominum sacris illis ritibus atque mysteriis, cæterisque theologiæ suæ rationibus continebatur : cum illa ipsa nulla D sui mutata parte, communi posterorum consensu ac professione retineri posset? Sin autem id constat, recentiores istos veri de Deo nihil ab antiquioribus illis didicisse, ac suopte quemque ingenio sic in naturæ investigationem incubuisse, ut conjecturis potius quam ulla comprehensione niterentur : quis non ingenue confitendum esse videat, nihil omnino præter ea, quæ superioribus libris indicavimus, gentium theologia contineri? Ac postremum quidem illud, quam ex accurata nulla comprehensione, sed quibusdam tantum ex conjecturis, magnoque verborum conflictu multis cum erroribus conjuncto Græcorum philosophia exstiterit, facile vel ex quadam Porphyrii ad Nectenabonem Ægyptium epistola intelligas, in qua id ipsum totidem verbis audies confitentem.

741 CAPUT X.

Multas apud Græcos philosophos conjecturas esse, verborum pugnas, erroresque permultos; ex Porphyrii ad Nectenabonem Ægyptium epistola, non ex iis, quæ De animo *ad Boethum rescripsit, eoque ex libro quem* De hausta ex oraculorum responsis philosophia *edidit.*

« Hoc in meæ, inquit, erga te benevolentiæ officio, a diis ipsis bonisque dæmonibus, atque his affinibus quibusdam cognatisque philosophiæ partibus incipiam, de quibus a Græcis quoque philosophis permulta dicta sunt; verum ejusmodi, quæ partem sane maximam, fidei faciendæ principia non aliunde, quam ex sola conjectura ducerent. » Tum interjectis aliis ita progreditur: « Apud nos, inquit, verborum conflictus ingens, quippe qui humana tantum existimatione de bono statuamus. Cæterum qui ad assequendam illam cum superiori natura conjunctionem incumbunt, ii profecto hanc si partem investigationis prætermiserint, frustra tantum in sapientiæ studio laboris operæque consumunt. » Idem in iis, quæ *De animo* ad Boethum rescripsit, id ipsum conceptis fatetur verbis; dum ait, « Immortalem esse animum, illa intelligendi et commentandi vis absque ulla dubitatione convincit. Verumtamen quidquid rationum a philosophis hoc ad demonstrandum affertur, id totum propter eam, quam in omnibus repugnandi solertiam arguti et contentiosi homines repererunt, perfacile ad refellendum videtur. » Quid enim tota in philosophia sit, quod ab aliter sentientibus impugnari nequeat, cum in iis etiam, quæ perspicua ex sese videbantur, assensionem omnem retinere horum nonnulli maluerint? Postremo, in eo quoque libro, quem *De hausta ex oraculorum responsis philosophia* conscripsit, aberrasse Græcos diserte omnino confitetur, suum etiam Deum hanc in rem testatus, qui suis hoc ipsum oraculis responderit, barbarisque potius quam Græcis hominibus, veritatis inventæ laudem testimonio suo defenderit, eoque ferendo barbaros ipsos nominatim appellarit. Statim enim post oraculi expositionem ita concludit: « Audivisti quantum laboris exhaustum sit, ut corporis tantum causa piaculare quis sacrificium faceret, **742** non quod animi salutem invenisset? Quippe, vincta enim ære, ardua et salebrosa via est, qua ad deos itur, cujus barbari quidem complures semitas repererunt, Græci vero ab ea penitus aberrarunt. Quam si qui forte jam tenebant, eamdem ipsimet corruperunt. At ejus inventæ laudem Ægyptiis, Phœnicibus et Chaldæis (hos enim Assyrios vocat), Lydiis etiam et Hebræis suopte Deus testimonio vindicavit. » Hæc Græcus iste philosophus, vel ipse potius quem colebat Deus. Quis ergo deinceps nobis jure succenseat, quod aberrantes Græcos reliquerimus, ut Hebræos, a quibus comprehensam esse veritatem ipso deorum testimonio constiterit, sequeremur? Nam quid tandem a philosophis doctum iri nos exspectemus? aut quam ab iis deinde opem utilitatemque speremus, si quæ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ι'.

Ὅτι στοχασμοὶ, καὶ λογομαχίαι, καὶ πολλὴ πλάνη τυγχάνει παρὰ τοῖς Ἑλλήνων φιλοσόφοις. Ἀπὸ τῆς πρὸς Νεκτεναβῶ τὸν Αἰγύπτιον ἐπιστολῆς Πορφυρίου, καὶ ἀφ' ὧν ἀντέγραψε Βοηθῷ Περὶ ψυχῆς, *καὶ ἀπὸ τῆς* Περὶ τῆς ἐκ λογίων φιλοσοφίας.

« Ἄρξομαι δὲ τῆς πρὸς σὲ φιλίας ἀπὸ θεῶν καὶ δαιμόνων ἀγαθῶν, τῶν τε τούτοις συγγενῶν φιλοσοφημάτων, περὶ ὧν εἴρηται μὲν πλεῖστα. καὶ παρὰ τοῖς Ἑλλήνων φιλοσόφοις, εἴρηται δὲ ἐκ στοχασμοῦ τὸ πλέον τὰς ἀρχὰς ἔχον τῆς πίστεως. » Καὶ ὑποβὰς ἑξῆς ἐπιφέρει, λέγων· « Παρὰ μὲν γὰρ ἡμῖν λογομαχία τίς ἐστι πολλὴ, ἅτε ἐξ ἀνθρωπίνων λογισμῶν τοῦ ἀγαθοῦ εἰκαζομένου. Οἷς δὲ μεμηχάνηται ἡ πρὸς τὸ κρεῖττον συνουσία, εἰ παρεῖται τὸ μέρος τοῦτο εἰς ἐξέτασιν, μάτην αὐτοῖς ἡ σοφία ἐξήσκηται. » Ἀλλὰ καὶ ἐν οἷς ἀντέγραψε Βοηθῷ *Περὶ ψυχῆς*, ὁ αὐτὸς ὧδε γράφων ὁμολογεῖ πρὸς λέξιν· « Ὡς τὰ μὲν τῶν ἐννοιῶν, καὶ τὰ τῆς ἱστορίας ἀναμφιλέκτως συνίστησι τὴν ψυχὴν εἶναι ἀθάνατον· οἱ δὲ εἰς ἀπόδειξιν παρὰ τῶν φιλοσόφων κομισθέντες λόγοι δοκοῦσιν εἶναι εὐανάτρεπτοι διὰ τὴν ἐν πᾶσιν εὑρεσιλογίαν τῶν ἐριστικῶν. Τίς γὰρ λόγος τῶν ἐν φιλοσοφίᾳ οὐκ ἀμφισβητήσιμος τοῖς ἑτεροδόξοις, ὅπου καὶ περὶ τῶν δοκούντων ἐναργῶν ἐπέχειν αὐτῶν τισιν ἐδόκει; » Καὶ ἐν οἷς δὲ ἐπέγραψε *Περὶ τῆς ἐκ λογίων φιλοσοφίας*, διαῤῥήδην ὁμολογεῖ τοὺς Ἕλληνας πεπλανῆσθαι, ἐπιμαρτυρόμενος τὸν ἑαυτοῦ Θεὸν, ὡς τοῦτο καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος διὰ χρησμῶν ἐξειπόντος, καὶ βαρβάροις μᾶλλον ἢ Ἕλλησι τὴν εὕρεσιν τῆς ἀληθείας ἐπιμαρτυρήσαντος, καὶ δὴ καὶ Ἑβραίων μνημονεύσαντος ἐν τοῖς μαρτυρηθεῖσι. Μετὰ γοῦν τὴν τοῦ χρησμοῦ παράθεσιν, ἑξῆς τούτοις κέχρηται τοῖς ἐπιλόγοις. « Ἀκήκοας πόσος πόνος, ἵν' ὑπὲρ σώματός τις τὰ καθάρσια θύσῃ, οὐχ ὅτι τῆς ψυχῆς τὴν σωτηρίαν ἐξεύρῃ; Χαλκόδετος γὰρ ἡ πρὸς θεοὺς ὁδὸς, αἰπεινή τε καὶ τραχεῖα, ἧς πολλὰς ἀτραποὺς βάρβαροι μὲν ἐξεῦρον, Ἕλληνες δὲ ἐπλανήθησαν· οἱ δὲ κρατοῦντες ἤδη καὶ διέφθειραν. Τὴν δὲ εὕρεσιν Αἰγυπτίοις ὁ Θεὸς ἐμαρτύρησε, Φοίνιξί τε καὶ Χαλδαίοις (Ἀσσύριοι γὰρ οὗτοι)· Λυδοῖς τε καὶ Ἑβραίοις. » Ταῦτα ὁ φιλόσοφος, μᾶλλον δὲ ὁ αὐτοῦ Θεός. Ἆρ' οὖν ἄξιον μετὰ ταῦθ' ἡμῖν ἐπιμέμψασθαι, ὅτι δὴ τοὺς πεπλανημένους Ἕλληνας καταλείψαντες, τὰ Ἑβραίων εἱλόμεθα, τῶν ἐπ' ἀληθείας καταλήψει μεμαρτυρημένων; Τί δὲ χρὴ παρὰ φιλοσόφων μαθήσεσθαι προσδοκᾷν; ἢ ποία ἐλπὶς τῆς ἐξ αὐτῶν ὠφελείας, εἰ δὴ τὰ λεγόμενα παρ' αὐτοῖς ἐκ στοχασμῶν καὶ εἰκασμῶν τὸ πλέον τὰς ἀρχὰς ἔχοντα τῆς πίστεως τυγχάνει; Λογομαχίας δὲ τίς ὁ καρπὸς, εἰ δὴ πάντες οἱ τῶν φιλοσόφων λόγοι εὐανάτρεπτοι καθεστήκασι, διὰ τὴν ἐν πᾶσιν εὑρεσιλογίαν; Ταῦτα γὰρ οὐ παρ' ἡμῶν ἀρτίως, ἀλλὰ παρ' αὐτῶν εἰρημένα ἠκούετο. Διόπερ εὖ μοι δοκοῦμεν καὶ μετὰ κρίσεως ἐξητασμένης, οὐχὶ δ' ἀλόγως, ὡς ἂν τοιούτων, καταπεφρονηκέναι. Τὰ δὲ παρ' Ἑβραίοις ἠγαπηκέναι, οὐχ ὅτι πρὸς τοῦ δαίμονος μεμαρτύρηται, ἀλλ' ὅτι τῆς ἐνθέου ἀρετῆς τε καὶ δυνάμεως

μέτοχα ὄντα ἀποδείκνυται. Ἵνα δ' οὖν καὶ αὐτοῖς ἔργοις τὰς τῶν θαυμαστῶν φιλοσόφων λογομαχίας μάθοις, τάς τε περὶ ἀρχῶν, καὶ περὶ θεῶν, καὶ τῆς τοῦ παντὸς συστάσεως διαφωνίας, μικρὸν μὲν ὕστερον ἐκθήσομαί σοι τὰς αὐτῶν φωνάς. Πρῶτον δ' ἐπειδὴ περιφέρουσιν ἄνω καὶ κάτω θρυλλοῦντες τὰ μαθήματα, δεῖν ἐξ ἅπαντος φάσκοντες τοὺς μέλλοντας ἐν πείρᾳ τῆς τοῦ ἀληθοῦς καταλήψεως γίγνεσθαι, μετελθεῖν ἀστρονομίαν, ἀριθμητικὴν, γεωμετρίαν, μουσικὴν, αὐτὰ δὴ τὰ παρὰ βαρβάρων εἰς αὐτοὺς ἥκειν ἀποδειχθέντα (τούτων γὰρ ἄνευ μὴ δύνασθαι λόγιον ἄνδρα καὶ φιλόσοφον ἀποτελεσθῆναι, ἀλλ' οὐδὲ τῆς τῶν ὄντων ἀληθείας ψαῦσαι, μὴ τούτων ἐν ψυχῇ τῆς γνώσεως προτυπωθείσης)· εἶτ' ἐπανατεινάμενοι τῇ μαθήσει τῶν εἰρημένων, ἐπ' αὐτοῦ μονονουχὶ τοῦ αἰθέρος βαίνειν μετέωροι ἀρθέντες οἴονται, ὡς δὴ τὸν Θεὸν αὐτὸν ἐν τοῖς ἀριθμοῖς περιφέροντες· ἡμᾶς τε, ὅτι μὴ τὰ ὅμοια ζηλοῦμεν, βοσκημάτων κατ' οὐδὲν διαφέρειν ἡγοῦνται· ταύτῃ δέ φασι μηδὲ Θεὸν, μηδέ τι τῶν σεμνῶν ἡμᾶς δύνασθαι εἰδέναι φέρε, τοῦτο πρῶτον οὐκ ὀρθῶς ἔχον ἀπευθύνωμεν, τὸν ἀληθῆ λόγον ἀντὶ φωτὸς αὐτοῖς παραβάλλοντες. Ὁ δὲ, μυρίους μὲν Ἕλληνας, μυρία δὲ καὶ βαρβάρων γένη, τοὺς μὲν σὺν τοῖς εἰρημένοις μαθήμασιν οὔτε Θεὸν, οὔτε σώφρονα βίον, οὔθ' ὅλως τι τῶν βελτίστων καὶ συμφερόντων ἐπιγνόντας ἀποδείξει· τοὺς δὲ τῶν μαθημάτων ἐκτὸς πάντων εὐσεβεστάτους καὶ φιλοσοφωτάτους γεγονέναι. Ὁ γοῦν παρὰ πᾶσιν αὐτοῖς ᾀδόμενος Σωκράτης, ὅπως ποτὲ ἐδόξαζε περὶ τῶνδε, μάθοις ἂν Ξενοφῶντι πιστεύσας, ἐν *Ἀπομνημονεύμασιν* ὧδέ πη ἱστοροῦντι.

ab iis dicuntur, partem ea maximam fidei faciendæ principia non aliunde, quam ex conjecturarum quadam probabilitate ducant? Fructus porro verbosæ contentionis quinam ostenditur, si quidquid a philosophis rationum affertur, id totum propter argutam quamdam in omnibus repugnandi solertiam, perfacile sit ad refellendum? Hæc enim paulo ante non a nobis, sed ab illis ipsis dici audiebantur. Quæ quidem ejusmodi cum sint, ea profecto non temere, sed maturo admodum prudentique judicio, neglexisse, Hebræis autem hæsisse merito videamur: non quod abs dæmone testimonium habuerint, sed quod in iis divina plane vis ac potestas eluceat. Atque ut verbosas illas egregiorum philosophorum pugnas, deque principiis, de diis, et universi constitutione dissensiones reapse perspicias, eorum tibi paulo post ipsissima verba subjiciam. Primum tamen, quoniam mathematica illa sua tantopere jactare solent, prorsusque necessarium esse dictitant, ut quisquis comprehendendi veri studio tenebitur, astronomiam, arithmeticam, geometriam, musicam, illa nimirum ipsa, quæ ad eos a barbaris profecta esse jam ostendimus, persequatur (his enim qui carebit, doctum perfectumque philosophum esse neminem, imo rerum veritatem ne primoribus quidem labris degustare posse, nisi qui harum ante rerum animo cognitionem impresserit): deinde hanc suarum artium peritiam magnificentius ostentantes, æthere sese medio sublimes propemodum incedere, numerisque suis ipsum quoque Deum circumferre arbitrantur: nos vero qui similium disciplinarum amore non flagremus, nihil a pecudibus abesse existimant, Deique propterea nunquam, nunquam rei paulo gravioris notitiam percepturos esse pronuntiant: **743** age, hoc ipsum quam pravum sit atque distortum, vera luminis loco ratione proposita, sic tanquam ad libellam ac regulam exigamus. Erit ea quidem ejusmodi, quæ Græcos innumerabiles, infinitosque barbaros complexa; alios tametsi ab his artibus doctrinisque paratos, nec Deum unquam, nec honestæ vitæ rationes, nec omnino præclarum et utile quidquam percepisse; alios, ut ab omnium disciplinarum præsidio destituti essent, religiosissimos tamen ac sapientissimos exstitisse demonstret. Enimvero, quænam hoc in genere Socratis illius, qui ab istis omnibus tantopere celebratur, sententia fuerit, e Xenophonte intelliges, si modo ei suis in *Memorabilibus* hæc scribenti fidem adhibebis.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

Περὶ γεωμετρίας, καὶ ἀστρονομίας, καὶ λογισμῶν. Ἀπὸ τῶν Ἀπομνημονευμάτων *Ξενοφῶντος.*

« Ἐδίδασκε δὲ (50), καὶ μέχρις ὅτου δέοι ἔμπειρον εἶναι ἑκάστου πράγματος τὸν ὀρθῶς πεπαιδευμένον. Αὐτίκα γεωμετρίαν μέχρι μὲν τούτου ἔφη δεῖν μανθάνειν, ἕως ἱκανός τις γένοιτο, εἴ ποτε δεήσειε, γῆν μέτρῳ ὀρθῶς ἢ παραλαβεῖν, ἢ παραδοῦναι, ἢ διανεῖμαι, ἢ ἔργον ἀποδεῖξαι. Οὕτω δὲ τοῦτο ῥᾴδιον μαθεῖν εἶναι, ὥστε τὸν προσέχοντα τὸν νοῦν τῇ μετρήσει, ἅμα τήν τε γῆν ὁπόση ἐστὶν εἰδέναι, καὶ ὡς μετρεῖται ἐπιστάμενον ἀπιέναι. Τὸ δὲ μέχρι τῶν δυσξυνέτων

CAPUT XI.

De geometria, astronomia et computo, e Xenophontis Memorabilibus.

« Docebat, inquit ille, præterea, quatenus cujusque rei peritum esse hominem bene institutum oporteret. Principio geometriæ dandam eatenus operam esse dicebat, ut si quando res posceret, dimensam rite terram vel accipere ab alio, vel alii tradere, vel eam dividere, vel opus aliquod designare posset. Id porro tam esse ad discendum facile, ut qui dimensionem attendere voluerit, idem simul et quanta sit terræ magnitudo assequi possit;

(50) *Ἐδίδασκε δέ*. Xenophon *Memorabil.* lib. IV, pag. 814 B. Quatenus earum doctrinarum studiis eruditos esse oporteat reipub. principes, pluribus a Platone lib. *De repub.* disputatur. Λογιστικῆς summam cognitionem esse jubet geometriæ secundo loco dari operam, quatenus πρὸς τὰς στρατοπεδεύσεις, καὶ καταλήψεις χωρίων, καὶ συναγωγὰς, καὶ ἐκτάσεις στρατιᾶς, καὶ ὅσα δὴ ἄλλα σχηματίζουσι τὰ στρατόπεδα, conferre potest. De astronomia quid statuat, subobscurum est, nisi quod ἄντικρυς parum admodum περὶ τὰ ἐν τῷ οὐρανῷ curiosos esse vult; atque in illis cœlestium orbium ac siderum conversionibus, umbram potius aut similitudinem veritatis, quam ipsammet veritatem agnoscit.

et quænam ejus metiendæ ratio breviter admodum expediteque cognoscere. At ejusdem in geometriæ studio, ad illas usque descriptiones intellectu difficiliores quemquam progredi, Socrati non placebat. Cui enim bono futuræ illæ essent, videre se, tametsi ne illarum quidem imperitus esset, negabat. Enimvero, ad exhauriendam hominis vitam cum satis illas esse, tum aliarum interim et plurium et utiliorum doctrinarum studia impedire. Astronomiam similiter eatenus complecti solum jubebat, ut noctis, mensis annique tempora cognosceres, atque hujus cognitionis ope, si quando vel iter, vel navigatio suscipienda esset, vel agendæ forent excubiæ, vel in aliud quidlibet, quod noctis, mensis annique spatio fieri solet, incumbendum, signis ad ea omnia suis quæque temporibus obeunda, certioribus uterere. Atqui hæc nihilo difficilius tam ex nocturnis venatoribus, quam ex navium gubernatoribus, et aliis quamplurimis **744** resciri posse, a quibus eorum peritiam suæ cujusque partes officiumque deposcat. At eamdem artem eo usque persequi, dum ea quæ non eodem motu circumferantur, stellasque simul errantes et vagas distinguere noveris, adeoque in earum abs terra intervallis, conversionibus, causisque rimandis ætatem viresque consumere; id vero graviter imprimis ac serio prohibebat, quod nullum hujus etiam operæ pretium videret, tametsi ne in istis quidem rebus hospes ipse ac peregrinus esset. Addebat, conficiendæ hominis vitæ illas quoque satis futuras, quæ interim a pluribus utilioribusque studiis avocarent. Postremo quibus cœlestia quæque numen rationibus moderetur, investigari nolebat, quod cum eo ab hominibus aspirari non posse, tum minus cum diis probari existimaret, qui quæ prompta notaque esse noluissent, inquireret. Nec minus illi, quem ea vehementius cura distineret, insaniæ periculum imminere dicebat, quam Anaxagoræ, qui explicatas abs se deorum machinas tantopere gloriabatur. Quippe, dum ignem atque solem idem esse diceret, nesciebat utique, ignem homines videre perfacile, solem tamen adversum intueri non posse: qui in sole apricantur, eos colorem inde nigriorem contrahere, qui ex igne non sequatur: eorum quæ nascantur e terra, sine solis splendore augeri crescereque nihil, nihil contra non ignis ardore languescere. Idem præterea solem ignitum lapidem esse cum diceret, non videbat, lapidem in ignem conjectum nec fulgere, nec diu resistere; solem ex omni ævo suum illum splendorem, quo cuncta superat, constantem perennemque retinere. Suis etiam auctor erat, ut in computandi arte discenda, perinde ut in aliis inanem ac supervacaneam operam caverent. Id quod in primis ab eo servabatur, qui commentationes ac disputationes suas omnes, quas cum discipulis habebat suis, unius utilitatis finibus includebat. » Hactenus Xenophon in *Memorabilibus*. Idem epistola quadam ad Æschinem scripta, de Platone, deque iis qui suam in explicanda universi natura physiologiam venditabant, hæc habet.

A διαγραμμάτων γεωμετρίαν μανθάνειν ἀπεδοκίμαζεν· ὅ τι μὲν γὰρ ὠφελοίη ταῦτα, οὐκ ἔφη ὁρᾷν· καί τοι οὐκ ἄπειρός γε αὐτῶν ἦν. Ἔφη δὲ ἱκανὰ αὐτὰ εἶναι ἀνθρώπου βίον κατατρίβειν, καὶ ἄλλων πολλῶν τε καὶ ὠφελίμων μαθημάτων ἀποκωλύειν. Ἐκέλευε δὲ καὶ ἀστρονομίας ἐμπείρους γίγνεσθαι, καὶ ταύτης μέντοι μέχρι τοῦ νυκτός τε ὥραν, καὶ μηνὸς, καὶ ἐνιαυτοῦ δύνασθαι γινώσκειν, ἕνεκα τοῦ, πορείας τε καὶ πλοῦ, καὶ φυλακῆς, καὶ ὅσα ἄλλα ἢ νυκτὸς, ἢ μηνὸς, ἢ ἐνιαυτοῦ πράττεται, πρὸς ταῦτ' ἔχειν τεκμηρίοις χρῆσθαι, τὰς ὥρας τῶν εἰρημένων διαγινώσκοντα. Καὶ ταῦτα δὲ ῥᾴδιον μαθεῖν παρά τε νυκτοθηρῶν, καὶ κυβερνητῶν, καὶ ἄλλων πολλῶν, οἷς ἐπιμελὲς ταῦτα εἰδέναι. Τὸ δὲ μέχρι τούτου ἀστρονομίαν μανθάνειν, μέχρι τοῦ καὶ τὰ μὴ ἐν τῇ αὐτῇ περιφορᾷ ὄντα, καὶ B τοὺς πλανήτας καὶ ἀσταθμήτους ἀστέρας γνῶναι, καὶ τὰς ἀποστάσεις αὐτῶν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ τὰς περιόδους, καὶ τὰς αἰτίας αὐτῶν ζητοῦντα κατατρίβεσθαι, ἰσχυρῶς ἀπέτρεπεν. Ὠφέλειαν μὲν γὰρ οὐδεμίαν οὐδ' ἐν τούτοις ἔφη ὁρᾷν, καίτοι οὐδὲ τούτων γε ἀνήκοος ἦν. Ἔφη δὲ καὶ ταῦτα ἱκανὰ εἶναι κατατρίβειν ἀνθρώπου βίον, καὶ πολλῶν καὶ ὠφελίμων ἀποκωλύειν. Ὅλως δὲ τῶν οὐρανίων ᾗ ἕκαστα ὁ θεὸς μηχανᾶται, φροντιστὴν γίγνεσθαι ἀπέτρεπεν· οὔτε γὰρ εὑρετὰ ἀνθρώποις αὐτὰ ἐνόμιζεν εἶναι, οὔτε χαρίζεσθαι θεοῖς ἂν ἡγεῖτο τὸν ζητοῦντα, ἃ ἐκεῖνοι σαφηνίσαι οὐκ ἐβουλήθησαν. Κινδυνεῦσαι δ' ἂν ἔφη, καὶ παραφρονῆσαι τὸν ταῦτα μεριμνῶντα, οὐδὲν ἧττον, ἢ Ἀναξαγόρας παρεφρόνησεν, ὁ μέγιστον φρονήσας ἐπὶ τῷ τὰς τῶν θεῶν μηχανὰς ἐξηγεῖσθαι. Ἐκεῖνος C γὰρ λέγων μὲν τὸ αὐτὸ εἶναι πῦρ τε καὶ ἥλιον, ἠγνόει ὅτι τὸ μὲν πῦρ οἱ ἄνθρωποι ῥᾳδίως καθορῶσιν, εἰς δὲ τὸν ἥλιον οὐ δύνανται ἀντιβλέπειν. Καὶ ὑπὸ μὲν τοῦ ἡλίου καταλαμπόμενοι, τὰ χρώματα μελάντερα ἔχουσιν, ὑπὸ δὲ τοῦ πυρὸς, οὔ. Ἠγνόει δὲ καὶ ὅτι τῶν ἐκ τῆς γῆς φυομένων, ἄνευ μὲν ἡλίου αὐγῆς οὐδὲν δύναται καλῶς αὔξεσθαι, ὑπὸ δὲ τοῦ πυρὸς θερμαινόμενα πάντα ἀπόλλυται. Φάσκων δὲ τὸν ἥλιον λίθον διάπυρον εἶναι, καὶ τοῦτο ἠγνόει, ὅτι λίθος μὲν, ἐν πυρὶ ὢν, οὔτε λάμπει, οὔτε πολὺν χρόνον ἀντέχει· ὁ δὲ ἥλιος πάντα τὸν χρόνον, πάντων λαμπρότατος ὢν, διαμένει. Ἐκέλευε δὲ καὶ λογισμοὺς μανθάνειν· καὶ τούτων δὲ ὁμοίως τοῖς ἄλλοις ἐκέλευε φυλάττεσθαι τὴν μάταιον πραγματείαν. Μέχρι δὲ τοῦ D ὠφελίμου πάντα καὶ αὐτὸς συνεσκόπει, καὶ συνδιεξῄει τοῖς συνοῦσι. » Ταῦτα Ξενοφῶν ἐν *Ἀπομνημονεύμασιν*. Ἐν ἐπιστολῇ δὲ ὁ αὐτὸς τῇ πρὸς Αἰσχίνην περὶ Πλάτωνος καὶ τῶν αὐχούντων τὴν τοῦ παντὸς φυσιολογίαν τοιαῦτα γράφει.

—

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

Περὶ τῶν φυσιολογεῖν αὐχούντων. Ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ ἐν ἐπιστολῇ πρὸς Αἰσχίνην.

« Ὅτι μὲν γὰρ (51) τὰ θεῖα ὑπὲρ ἡμᾶς, παντὶ δῆλον· ἀπόχρη δὲ τῷ κρείττονι τῆς δυνάμεως (52) αὐτοὺς σέβειν· οἷοι δέ εἰσιν, οὔτε εὑρεῖν ῥᾴδιον, οὔτε ζητεῖν θεμιτόν. Οὐδὲ γὰρ δεσποτῶν φύσιν, ἢ πρᾶξιν, δούλοις εἰδέναι (53) πλέον ὑπηρεσίας προσήκει. Καὶ τὸ μέγιστον, ὅσῳ χρὴ ἄγασθαι τἀνθρώπινα διαπονουμένων, τοσῷδε (54) τοῖς δόξης ἐκ πολλῶν ἀκαίρων καὶ κενῶν γλιχομένοις ἄχθος φέρει. Πότε γὰρ, ὦ Αἰσχίνη, Σωκράτους ἀκήκοέ τις οὐρανίων πέρι λέγοντος, ἢ γραμμὰς εἰς ἐπανόρθωσιν παραινοῦντος μανθάνειν; Μουσικὴν μὲν γὰρ ἴσμεν αὐτὸν μέχρι ὤτων συνιέντα. Διετέλει δὲ ἑκάστοτε αὐτοῖς λέγων, B τί καλὸν, καὶ τί ἀνδρία, δικαιοσύνη τε καὶ ἄλλαι ἀρεταί· ἀνθρώπινα γὰρ αὐτὰ ἀγαθὰ ἐκάλει· τὰ δ' ἄλλα ἢ ἀδύνατον ἀνθρώποις ἁλῶναι ἔφασκεν, ἢ μύθων εἶναι συγγενῆ, μετ' ὀφρύος σοφιστῶν παίγνια διεξιόντων. Καὶ οὐκ ἔλεγε μὲν ταῦτα, οὐχὶ δὲ ἔπραττε. Γράφειν δὲ τὰ πραχθέντα εἰδότι σοι, καίπερ οὐκ ἀηδὲς ἐσόμενον, χρόνον ἔχει, ἀνέγραψά τε ἄλλοθι. Παυσάσθωσαν οὖν ἐλεγχόμενοι, ἢ πρὸς τὸ εἰκὸς ἴτωσαν, οἷς Σωκράτης οὐκ ἤρεσεν, ᾧ ζῶντι μὲν ὁ θεὸς σοφίαν ἐμαρτύρησεν, οἱ δὲ κτείναντες τῆς μετανοίας ἀποκάθαρσιν οὐχ εὗρον. Τὸ δὲ καλὸν ἄρα, Αἰγύπτου ἠράσθησαν, καὶ τῆς Πυθαγόρα τερατώδους σοφίας· ὧν τὸ περιττὸν (55) καὶ μὴ μόνιμον ἐπὶ Σωκράτην ἤλεγξεν ἔρως τυραννίδος, καὶ ἀντὶ διαίτης λιτῆς Σικελιῶτις γαστρὸς ἀμέτρου τράπεζα (56). » Ταῦτα C Ξενοφῶν, τὸν Πλάτωνα αἰνιττόμενος. Ὁ δέ γε Πλάτων ἐν *Πολιτείᾳ*, περὶ γυμναστικῆς καὶ μουσικῆς τάδ' ἱστορεῖ φάναι τὸν Σωκράτην.

745 CAPUT XII.

De iis qui rerum se naturam explicare gloriabantur. Ex ejusdem ad Æschinem epistola.

« Captum, inquit, nostrum a rebus divinis superari nemo non videt. Satis autem nobis fuerit, eas quanta possumus maxima pietate venerari: cujusmodi vero sint, nec assequi facile est, nec fas investigare. Nec enim servis licet herorum aut ingenium, aut rationes tenere, nisi quatenus ad obsequium necesse sit. Quodque maximum est, quo majorem ii laudem merentur, qui rerum humanarum tractationem suscipiunt, eo gravius in alios pondus incumbit, qui ex alienis inutilibusque permultis gloriam aucupantur. Quis enim, mi Æschines, Socratem unquam audivit, aut cœlestibus de rebus disputantem, aut corrigendis moribus linearum figuras discere suadentem? Nam musicæ quidem, aurium tenus peritum illum fuisse constat. At vero inter suos perpetuo, de honesto, fortitudine, justitia, cæterisque virtutibus disserebat. Enimvero bona hæc proprie humana vocabat; cætera vel ab hominibus capi non posse, vel proxima fabulis esse dicebat, cujusmodi a sophistis ridicula pleraque cum supercilio tractari solerent. Nec aliter faciebat ipse quam loquebatur. Verum res ab eo gestas ad te, cui notæ satis illæ sunt, perscribi, ut injucundum tibi non esset, tamen et longioris id temporis fuerit, et jam ipsas alibi perscripsimus. Convicti ergo isti vel acquiescant penitus, vel æquitatis in partes aliquando concedant, quibus Socrates ille non placet cui vivo sapientiæ testimonium deus ipse dedit, cujus necis auctores nullam pœnitendo sceleris expiandi rationem invenire potuerunt. Illud vero præclarum, quod Ægyptum isti, et prodigiosam Pythagoræ sapientiam adamarunt: quorum sane quam inanis et inconstans erga Socratem voluntas fuerit, amor ille tyrannidis, et, pro tenui frugalique victu, Sicula mensa immoderato abdomini serviens, manifeste palamque convincit. » Hæc Xenophon, Platonem subobscure significans. At ipsemet Plato in *Republica* quæ sequuntur de gymnasticæ ac musicæ artibus ab Socrate dicta commemorat.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

Περὶ γυμναστικῆς καὶ μουσικῆς. Ἀπὸ τοῦ Πλάτωνος ἐν Πολιτείᾳ.

« Τί ἂν οὖν εἴη (57), ὦ Γλαύκων, μάθημα, ψυχῆς ὁλκὸν ἀπὸ τοῦ γιγνομένου ἐπὶ τὸ ὄν; Τόδε δ' ἐννοῶ λέγων ἅμα. Οὐκ ἀθλητὰς μέντοι πολέμου ἔφαμεν D τούτους ἀναγκαῖον εἶναι νέους ὄντας; — Ἔφαμεν

746 CAPUT XIII.

***De gymnasticæ ac musicæ artibus. Ex Platone* in Republica.**

« Ecquod tandem, inquit, disciplinæ genus, mi Glauco, animum ab iis, quæ fiunt ad id quod est traducere ac transferre possit? Mihi quidem illud, dum loquor, in mentem venit. Nunquid nostros

(51) *Ὅτι μὲν γάρ.* Idem Xenophon, pag. 1000 B.

(52) *Τῷ κρείττονι τῆς δυνάμεως*, etc. Xenophontis interpres hæc ita mutat, τὸ κρεῖττον τῆς δυνάμεως αὐτὰ σέβειν. Metuit nimirum τὸ σολοικοφανές. Præcessit enim τὰ θεῖα, tum sequitur αὐτούς. Quidni ergo similiter οἷοι, quod sequitur, mutabat in οἷα? Meo judicio, sollicitandum nihil est. Atticis enim, Xenophonti præsertim et Platoni, familiarissimum, casus, genera modosque mutare, ubi potissimum significationis potius quam vocum rationem habendam existimant. Quid autem sunt τὰ θεῖα, nisi θεοί? Quod etiam τῷ κρείττονι, seu τὸ κρεῖττον τῆς δυνάμεως, ita vertit, *majorem ob potestatem*, vereor ut Xenophontis ex mente sit: alioqui dixisset, opinor, ἐπὶ τῷ κρείττονι, vel διὰ τὸ κρεῖττον.

(53) *Δούλοις εἰδέναι*, etc. Xenopnon, δούλους δεῖ εἰδέναι, οἷς οὐδὲν πλέον τῆς ὑπηρεσίας προσήκει, quæ oratio plenior est.

(54) *Τοσῷδε*, etc. Vitiosum est quod apud Xenophont. in margine adnotatur, τόσον τόδε τοῖς.

(55) *Ὧν τὸ περιττ.* Ita Xenophon. Male in priori editione, ὡς τὸ περιττ.

(56) *Σικελιῶτις . . . τράπεζα.* Plato ipse, qui tacite hic a Xenophonte mordetur, lib. III *De repub.* Socratem habet Adimanto sic loquentem: Συρακουσίαν δὲ, ὦ φίλε, τράπεζαν, καὶ Σικελικὴν ποικιλίαν ὄψων, ὡς ἔοικας, οὐκ αἰνεῖς, εἴπερ σοι ταῦτα δοκεῖ ὀρθῶς ἔχειν.

(57) *Τί ἂν οὖν εἴη.* Plato lib. VII *De repub.*, pag. 483 C Ficini Serrani autem 521 D.

quænam ejus metiendæ ratio breviter admodum A
pediteque cognoscere. At ejusdem in geometriæ
udio, ad illas usque descriptiones intellectu diffi-
iliores quemquam progredi, Socrati non placebat.
Cui enim bono futuræ illæ essent, videre se, tam-
etsi ne illarum quidem imperitus esset, negabat.
Enimvero, ad exhauriendam hominis vitam cum
satis illas esse, tum aliarum interim et plurium et
utiliorum doctrinarum studia impedire. Astrono-
miam similiter eatenus complecti solum jubebat, ut
noctis, mensis annique tempora cognosceres, at-
que hujus cognitionis ope, si quando vel iter, vel
navigatio suscipienda esset, vel agendæ forent ex-
cubiæ, vel in aliud quidlibet, quod noctis, mensis
annique spatio fieri solet, incumbendum, signis ad
ea omnia suis quæque temporibus obeunda, cer
tioribus uterere. Atqui hæc nihilo difficilius tam e
nocturnis venatoribus, quam ex navium gube-
rnatoribus, et aliis quamplurimis 744 res-
posse, a quibus eorum peritiam suæ cujusque p-
tes officiumque deposcat. At eamdem artem
usque persequi, dum ea quæ non eodem motu c
cumferantur, stellasque simul errantes et va
distinguere noveris, adeoque in earum abs te
intervallis, conversionibus, causisque rimandis
tatem viresque consumere; id vero graviter im
mis ac serio prohibebat, quod nullum hujus et
operæ pretium videret, tametsi ne in istis quid
rebus hospes ipse ac peregrinus esset. Addeba
conficiendæ hominis vitæ illas quoque satis futuras.
quæ interim a pluribus utilioribusque studiis avo-
carent. Postremo quibus cœlestia quæque numen
rationibus moderetur, investigari nolebat, quod
cum eo ab hominibus aspirari non posse, tum mi-
nus cum diis probari existimaret, qui quæ prompta
notaque esse noluissent, inquireret. Nec minus illi,
quem ea vehementius cura distineret, insaniæ pe-
riculum imminere dicebat, quam Anaxagoræ, qui
explicatas abs se deorum machinas tantopere glo-
riabatur. Quippe, dum ignem atque solem idem
esse diceret, nesciebat utique, ignem homines vi-
dere perfacile, solem tamen adversum intueri non
posse: qui in sole apricantur, eos colorem inde
nigriorem contrahere, qui ex igne non sequatur: D
eorum quæ nascantur e terra, sine solis splendore
augeri crescereque nihil, nihil contra non ignis ar-
dore languescere. Idem præterea solem ignitum
lapidem esse cum diceret, non videbat, lapidem in
ignem conjectum nec fulgere, nec diu resistere;
solem ex omni ævo suum illum splendorem, quo cuncta
Suis etiam auctor erat, ut in computandi arte discenda, pr
operam caverent. Id quod in primis ab eo servabatur, qu
omnes, quas cum discipulis habebat suis, unius utilitatis
in *Memorabilibus*. Idem epistola quadam ad Æschinem scr
explicanda universi natura physiologiam venditabant, hæc hab

διαγραμ
ὅ τι μὲ
οὐκ ἄ
ἀνθρ
ὠφελ
ἀπ
μ
δ

illos reipublicæ custodes, in bellica exercitatione jam usque ab adolescentia necessario versatos esse debere jam diximus? — Diximus utique. — Ergo præter illud, habeat hoc etiam necesse est disciplina quam quærimus. — Quid tandem? — Uti ne bellicosis hominibus inutilis ea sit. Necesse id vero, inquit, si modo fieri potest. Atqui gymnasticæ ac musicæ artibus illos ante jam erudiimus. — Sic est, inquit. — Gymnastica porro circa id quod oritur quodque interit tota versatur, corporum enim incremento ac diminutioni præest. — Certe. — Non est igitur ea disciplina, quam quærimus. — Minime vero. — An forte musica illa sit, quade superius locuti sumus? At illa, inquit, si meministi, usum habet gymnasticæ in dissimili genere simillimum: utpote quæ moribus tantum reipublicæ custodes informet, atque ut in concentu fieri solet, aptam quamdam cohærentiam, ac persimilem numeris compositionem suppeditet, non veram propriamque scientiam; atque in ipso dicendi genere alia quædam habeat moribus illis affinia, verasque narrationes a fabulosis distinguat. Cæterum habet ea nihil, cujus nos cognitio ad aliquid perducat ejusmodi, quod nunc abs te quæritur. — Me vero, inquam, admodum opportune mones: prorsus enim simile nihil habet.—Sed quid igitur, optime Glauco, tale esse possit? nam artes quidem omnes sordidæ nobis et illiberales visæ sunt. — Ac merito quidem. » Tum, pluribus interjectis, ita prosequitur: « Dabimus operam, inquit, ne qui a nobis educantur, aliquid ab iis hoc in genere perfectum minus maturumque doceantur; quodque non eo semper, quo tendere omnes debeant, referatur, uti jamjam de astronomia dicebamus. Ignoras tu vero, simile quid aliud in harmonia homines istos agere? Quippe dum illos vocum sonorumque concentus, qui auribus percipiuntur, inter sese metiendo componunt, inutilibus in rebus, quemadmodum et astronomi, studium operamque ponunt. Ita per deos, inquit; ac ridiculi plane sunt, dum frequentamenta nescio quæ **747** nominant, admotisque auribus vocem quasi propius aucupantes: alii se in medio sonum aliquem exaudire, ac minimum illud, cujus in metiendo usus esse debeat, intervallum esse dictitant; alii vero dubitant, quasi a vocibus illis jam similis quidam sonus exsistat. In quo utrique menti aures anteponunt. Tu vero, inquam, alios illos admodum utiles arbitraris qui fides perpetuo vexant, distendunt, claviculisque contorquent? Verum ne longius hæc nos imago detineat, dum plectro pulsatæ fides aut affirmant, aut negant,

A γάρ. — Δεῖ ἄρα καὶ τοῦτο (58) προσέχειν τὸ μάθημα, ὃ ζητοῦμεν, πρὸς ἐκείνῳ. — Τὸ ποῖον; — Μὴ ἄχρηστον πολεμικοῖς ἀνδράσιν εἶναι. Δεῖ μέντοι, ἔφη, εἴπερ οἷόν τε. Γυμναστικῇ πῃ καὶ μουσικῇ ἔν γε τῷ πρόσθεν ἐπαιδεύοντο ἡμῖν. — Ἦν ταῦτα, ἔφη. — Καὶ Γυμναστικὴ μέν που περὶ γιγνόμενον καὶ ἀπολλύμενον τετεύτακε· σώματος γὰρ αὔξης καὶ φθίσεως ἐπιστατεῖ. — Φαίνεται. — Τοῦτο μὲν δὴ οὐκ ἂν εἴη ὃ ζητοῦμεν μάθημα. — Οὐ γάρ. — Ἀλλ' ἄρα μουσικὴ, ὅσην τὸ πρότερον διήλθομεν; Ἀλλ' ἦν ἐκείνη γ', ἔφη, ἀντίστροφος τῆς γυμναστικῆς (59), εἰ μέμνησαι, ἔθεσι (60) παιδεύουσα τοὺς φύλακας, κατά τε ἁρμονίαν εὐαρμοστίαν τινὰ, οὐκ ἐπιστήμην παραδιδοῦσα, καὶ κατὰ ῥυθμὸν εὐρυθμίαν, ἔν τε τοῖς λόγοις ἕτερα τούτων ἀδελφὰ ἔθη ἄττα ἔχουσα, καὶ ὅσοι μυθώδεις B τῶν λόγων, καὶ ὅσοι ἀληθινώτεροι ἦσαν. Μάθημα δὲ πρὸς τοιοῦτόν τι ἄγον, οἷον σὺ νῦν ζητεῖς, οὐδὲν ἦν ἐν αὐτῇ. — Ἀκριβέστατα, ἦν δ' ἐγὼ, ἀναμιμνήσκεις με. Τῷ γὰρ ὄντι τοιοῦτον οὐδὲν εἶχεν. — Ἀλλ', ὦ δαιμόνιε Γλαύκων, τί ἂν εἴη τοιοῦτον; αἵ τε γὰρ τέχναι βάναυσοί που ἅπασαι ἔδοξαν εἶναι. — Πῶς δ' οὔ; » Εἶθ' ἑξῆς προϊὼν ἐπιλέγει· « Μήποτ' αὐτῶν τι ἀτελὲς ἐπιχειρῶσιν ἡμῖν μανθάνειν, οὓς θρέψομεν, καὶ οὐκ ἐξῆκον ἐκεῖσε ἀεὶ, οἷ πάντας δεῖ ἀνήκειν, οἷον ἄρτι περὶ τῆς ἀστρονομίας ἐλέγομεν. Ἢ οὐκ οἶσθ', ὅτι καὶ περὶ ἁρμονίας ἕτερον τοιοῦτον ποιοῦσι; τὰς γὰρ ἀκουομένας αὖ συμφωνίας καὶ φθόγγους ἀλλήλοις ἀναμετροῦντες, ἀνήνυτα ὥσπερ οἱ ἀστρονόμοι ποιοῦσι. Νὴ τοὺς θεοὺς, ἔφη, καὶ γελοίως γε πυκνώματ' ἄττα (61) ὀνομάζοντες, καὶ παραβάλλοντες τὰ ὦτα, C οἷον ἐκ γειτόνων φωνὴν θηρευόμενοι· οἱ μέν φασιν ἔτι κατακούειν ἐν μέσῳ τινὰ ἠχὴν, καὶ σμικρότατον εἶναι τοῦτο διάστημα, ᾧ μετρητέον· οἱ δ' ἀμφισβητοῦντες, ὡς ὅμοιον ἤδη φθεγγομένων· ἀμφότεροι ὦτα τοῦ νοῦ προστησάμενοι. Σὺ μὲν, ἦν δ' ἐγὼ, τοὺς χρηστοὺς λέγεις τοὺς ταῖς χορδαῖς πράγματα παρέχοντας, καὶ βασανίζοντας ἐπὶ τῶν κολλόπων, καὶ στρεβλοῦντας. Ἵνα δὲ μὴ μακροτέρα ἡ εἰκὼν γίγνηται, πλήκτρῳ τε πληγῶν γιγνομένων, καὶ κατηγορίας πέρι, καὶ ἐξαρνήσεως, καὶ ἀλαζονείας χορδῶν, παύομαι τῆς εἰκόνος, καὶ οὔ φημι τούτους λέγειν, ἀλλ' ἐκείνους, οὓς ἔφαμεν νῦν δὴ περὶ ἁρμονίας εἰρῆσθαι (62). Ταὐτὸν γὰρ ποιοῦσι τοῖς ἐν τῇ ἀστρονομίᾳ. Τοὺς γὰρ ἐν ταύταις ταῖς συμφωνίαις ταῖς D ἀκουομέναις ἀριθμοὺς ζητοῦσιν, ἀλλ' οὐκ εἰς προβλήματα ἀνίασιν ἐπισκοπεῖν, τίνες ξύμφωνοι ἀριθμοὶ, καὶ τίνες οὔ, καὶ διὰ τί ἑκάτεροι. » Ἀλλὰ γὰρ καὶ ταῦθ' ἡμῖν πρὸ ὁδοῦ κείσθω, ἀπολογουμένοις ὅτι μὴ δίχα διανοίας ὀρθῆς, καὶ τῆς τῶν τοιῶνδε ἀχρηστομαθείας ὠλιγωρήσαμεν. Σκεψώμεθα δῆτα λοιπὸν ἤδη ἄνωθεν ἀρξάμενοι, τὰς τῶν εἰρημένων Φυσικῶν φι-

(58) *Δεῖ ἄρα καὶ τοῦτο*, etc. Ficinus, non ita, ut videtur, auctoris ex sensu vertit, *oportet ergo hanc præterea superiori addere disciplinam, quam quærimus.* Προσέχειν, non est προστιθέναι.

(59) *Ἀντίστροφος τῆς γυμναστικῆς*. Sororem vocat lib. III *De repub*, ubi de musica ex professo disputat: Ἀρ' οὖν, inquit, ἡ βελτίστη γυμναστικὴ ἀδελφή τις ἂν εἴη τῆς ἁπλῆς μουσικῆς;

(60) *Ἔθεσι*. Quantum valeat musica πρὸς τὰ ἤθη, eod. lib. III pluribus, ubi gymnasticam corporis, musicam animi propriam esse docet.

(61) *Πυκνώματ' ἄττα*. Gellius lib. I, cap. 11: *Quid enim foret ea re ineptius? si, ut planipedi saltanti, ita Graccho concionanti, numeros et modos, et frequentamenta varia tibicen incineret?* Numeros ῥυθμούς, modos μέλη, frequentamenta πυκνώματα dixit.

(62) Ms., αἱρῆσεσθαι.

λοσόφων δογματικὰς πρὸς ἀλλήλους ἀντιδοξίας. Γράφει δὴ ἀθρόως ἁπάντων, τῶν Πλατωνικῶν ὁμοῦ, καὶ Πυθαγορείων, τῶν τε ἔτι πρεσβυτέρων Φυσικῶν φιλοσόφων ἐπικεκλημένων, καὶ αὖ πάλιν τῶν νεωτέρων Περιπατητικῶν τε καὶ Στωϊκῶν, καὶ Ἐπικουρείων τὰς δόξας συναγαγὼν ὁ Πλούταρχος, ἐν οἷς ἐπέγραψε *Περὶ τῶν ἀρεσκόντων τοῖς φιλοσόφοις φυσικῶν δογμάτων*. Ἐξ ὧν παραθήσομαι ταῦτα.

A aut superbius refragantur, mittam eam modo: tantum dicam non jam istos, sed alios illos potius, de quibus paulo ante loquebamur, musicæ præceptores deligendos esse. Nam isti quidem id ipsum quod astronomi faciunt, dum ita concentus ejus qui aure percipitur numeros attendunt, ut nunquam ad veras illas quæstiones veniant: quinam e numeris inter se conveniant, quive secus; et quamobrem utrique tales habeantur. » Hactenus Plato. Atque hæc a nobis etiam præmissa sunto, ex quibus accusatores nostri intelligant, non sine maturo consilio nos inania rerum ejusmodi studia neglexisse. Jam vero pugnantia illa philosophorum quos Physicos vocant, decreta altius repetendo spectemus. Complectitur sane Plutarchus philosophorum simul omnium tam Platonicorum, quam Pythagoreorum, necnon antiquiorum etiam illorum, qui Physici dicti sunt, unaque recentiorum, tam Peripateticorum, quam Stoicorum, et Epicureorum sententias, eo libro quem *De philosophorum decretis ad res physicas pertinentibus* conscripsit. Ego hæc tantum dabo.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔʹ.

Δόξαι φιλοσόφων περὶ ἀρχῶν. Ἀπὸ τῶν Πλουτάρχου ἐν τῷ Περὶ τῶν ἀρεσκόντων τοῖς φιλοσόφοις φυσικῶν δογμάτων.

« Θαλῆς ὁ Μιλήσιος (63), εἷς τῶν ἑπτὰ Σοφῶν, ἀρχὴν τῶν ὄντων ἀπεφήνατο εἶναι τὸ ὕδωρ. Δοκεῖ δὲ ὁ ἀνὴρ οὗτος ἄρξαι τῆς φιλοσοφίας, καὶ ἀπ' αὐτοῦ ἡ Ἰωνικὴ αἵρεσις προσηγορεύθη. Ἐγένοντο γὰρ πλεῖσται διαδοχαί. Φιλοσοφήσας δὲ ἐν Αἰγύπτῳ, πρεσβύτερος ἦλθεν εἰς Μίλητον. Ἐξ ὕδατος δέ φησι πάντα εἶναι, καὶ εἰς ὕδωρ πάντα ἀναλύεσθαι. Στοχάζεται δὲ ἐκ τούτου πρῶτον, ὅτι πάντων ζώων ἡ γονὴ ἀρχή ἐστιν, ὑγρὰ οὖσα· οὕτως εἰκὸς καὶ τὰ πάντα ἐξ ὑγροῦ τὴν ἀρχὴν ἔχειν. Δεύτερον, ὅτι πάντα τὰ φυτὰ ὑγρῷ τρέφεταί τε καὶ καρποφορεῖ· ἀμοιροῦντα δὲ ξηραίνεται. C Τρίτον δὲ, ὅτι καὶ αὐτὸ τὸ πῦρ τὸ τοῦ ἡλίου καὶ τὸ τῶν ἄστρων ταῖς τῶν ὑδάτων ἀναθυμιάσεσι τρέφεται, καὶ αὐτὸς ὁ κόσμος. Διὰ τοῦτο καὶ Ὅμηρος ταύτην τὴν γένεσιν ὑποτίθεται περὶ τοῦ ὕδατος·

Ὠκεανὸν (64), *ὅσπερ γένεσις πάντεσσι τέτυκται.*

Ταῦτα μὲν ὁ Θαλῆς. Ἀναξίμανδρος δὲ ὁ Μιλήσιός φησι τῶν ὄντων τὴν ἀρχὴν εἶναι τὸ ἄπειρον. Ἐκ γὰρ τούτου πάντα γίνεσθαι, καὶ εἰς τοῦτο πάντα φθείρεσθαι. Διὸ καὶ γεννᾶσθαι ἀπείρους κόσμους, καὶ πάλιν φθείρεσθαι εἰς τὸ, ἐξ οὗ γίνεται. Λέγει δ' οὖν, διότι τὸ ἄπειρόν ἐστιν, ἵνα μηδὲν ἐλλείπῃ καὶ ἡ γένεσις (65) ἡ ὑφισταμένη. Ἁμαρτάνει δὲ καὶ οὗτος, D μὴ λέγων, τί ἐστι τὸ ἄπειρον, πότερον ἀήρ ἐστιν, ἢ ὕδωρ, ἢ γῆ, ἢ ἄλλα τινὰ σώματα. Ἁμαρτάνει οὖν τὴν μὲν ὕλην ἀποφαινόμενος, τὸ δὲ ποιοῦν αἴτιον ἀναιρῶν. Τὸ γὰρ ἄπειρον οὐδὲν ἄλλο ἢ ὕλη ἐστίν· οὐ δύναται δὲ ἡ ὕλη εἶναι ἐνεργείᾳ (66), ἐὰν μὴ τὸ ποιοῦν ὑπόθηται (67). Ἀναξιμένης δὲ ὁ Μιλήσιος ἀρχὴν τῶν ὄντων τὸν ἀέρα ἀπεφήνατο· ἐκ γὰρ τούτου

B

CAPUT XIV.

Philosophorum de principiis sententiæ. Ex Plutarchi libro, quem De philosophorum decretis ad res physicas pertinentibus *conscripsit.*

« Thales Milesius, inquit, septem Sapientum unus, rerum principium aquam esse pronuntiavit. Is et philosophiæ initium, et Ionicæ sectæ 748 nomen dedisse videtur, a quo plures deinceps successiones propagatæ sunt. Idem post navatam in Ægypto philosophiæ operam, Miletum rediit jam senior. Porro, ut ex aqua nata esse omnia, et in aquam omnia dissolvi statuat, his conjecturis adducitur. Primum, semen animantium omnium principium, humidum est: probabile igitur est ex humore omnia principium ducere. Deinde, humore stirpes aluntur omnes: ex eo fecunditatem hauriunt; eo si careant, exarescunt. Tertio, ipse quoque solis ac reliquorum astrorum ignis, mundusque adeo totus aquarum exhalationibus alitur. Itaque Homerus etiam hos rerum ortus aquæ proprios esse ponit, hoc versu,

Oceanum cunctis præbentem exordia rebus.

Hæc Thales. Anaximander itidem Milesius, rerum principium esse vult infinitum. Quippe cum inde nasci omnia, tum eodem omnia redire, dum intereunt. Quare mundos infinitos generari vicissim, ac vicissim in illud intereundo dissolvi, ex quo primum exstiterint. Enimvero infinitum esse propterea docet, ne quid unquam deficiat, ac rerum ortus aliquid semper habeat quo nitatur. Sed hoc peccat ille, quod infinitum quid sit non aperiat; utrum aer, an aqua, vel terra, vel alia quædam corpora. Peccat præterea, dum materiam ita ponit, ut causam tollat efficientem. Nam infinitum quidem aliud nihil quam materia est; materia vero, nisi causa efficiens adfuerit, re ipsa et actu esse non

(63) *Θαλῆς ὁ Μιλήσιος*. Plutarch. *De placitis philosoph.*, pag. 875 D.

(64) *Ὠκεανόν*. Homer. *Iliad.* Ξ, 246.

(65) *Καὶ ἡ γένεσις*. Plutarch. non habet illud καί, sed ista conjungit, ἵνα μηδὲν ἐλλείπῃ ἡ γένεσις, etc. Melius. Καί tamen retineri optime potest, modo sequatur ᾖ, pro ἡ, quod mihi magis probaretur.

(66) *Ἐνεργείᾳ*. Hoc malo quam ἐνέργεια, ut est apud Plutarchum, ubi Latinus interpres hæc verba, οὐ δύναται δὲ ἡ ὕλη εἶναι ἐνέργεια vertit *materia rem creare nullam potest*. Plutarchi mens nunquam ista fuit.

(67) *Ὑπόθηται*. Plutarch., ὑποχέηται. Utrumque defendi potest; ὑπόθηται tamen magis placet.

potest. Anaximenes indidem Mileto, aerem ejusmodi principium esse docuit: ex eo enim cuncta nasci, in eumque vicissim cuncta dissolvi. Nam animus, inquit, noster, exempli causa, aer est, nosque fovet ac tuetur; cunctumque adeo mundum spiritus aerque complectitur. Est autem spiritus eadem aerisque significatio. At peccat etiam hic, dum ex simplici et formæ unius aere ac spiritu, ipsas etiam animantes constare vult. Nec enim fieri potest, ut materia una rerum principium sit; accedat necesse est causa efficiens. Argentum, exempli gratia, ut exsistat poculum, satis per sese non est, nisi faber argentarius effector accesserit: idemque de ære, lignis, cæteraque materia statuendum. Heraclitus et Hippasus Metapontinus, hunc igni principatum attribuunt. Nam ex igne oriri omnia, et in ignem omnia desinere confirmant.
749 Quippe dum exstinguitur, partes inde mundi omnes exsistere. Primum enim quod in eo crassissimum est, compressum et collectum in sese, terram fieri; deinde terram, cum ignis vi solvitur, in aquam effluere: quod autem exspirat, abire in aerem: rursus vero mundum corporaque omnia in conflagratione, ignis ardore consumenda. Ignis igitur et principium est, quod ex eo prodeant omnia, et finis, quod in eumdem omnia dissolvantur. Democritus, quem Epicurus longo deinceps intervallo secutus est, rerum principia statuebat corpora quædam individua, quæ ratione caperentur, vacui haberent nihil, sine ortu, sine interitu, sempiterna, quæ nec frangi, nec multis e partibus conformari, nec omnino mutari, sed mente sola videri possent. Eadem tamen in inani, ac per inane ferri, quod ipsum et infinitum sit, et infinita ejusmodi corpuscula complectatur. In iis tria hæc inesse, figuram, magnitudinem, et pondus, ex quibus priora illa duo, magnitudinem et figuram Democritus posuerat; tertium, id est pondus, Epicurus adjecit. Corpora enim quæ moventur, inquit, suum quæque pondus impellat necesse est, alioqui nunquam moverentur. Atomorum porro figuras certo numero comprehensas, non infinitas esse; nec enim aut hamorum, aut tridentium, aut annulorum similes esse; cum eæ figuræ frangi facile, atomi, nec frangi, nec detrimenti genus ullum subire possint. Figuras igitur proprias habere, quas ratio percipiat. Et vero atomum appellari, non quod

A τὰ πάντα γίνεσθαι, καὶ εἰς αὐτὸν πάλιν ἀναλύεσθαι. Οἷον ἡ ψυχὴ, φησὶν, ἡ ἡμετέρα, ἀὴρ ἐστι (68)· συγκρατεῖ γὰρ ἡμᾶς· καὶ ὅλον δὲ τὸν κόσμον πνεῦμα καὶ ἀὴρ ἐμπεριέχει. Λέγεται δὲ συνωνύμως ἀὴρ καὶ πνεῦμα. Ἁμαρτάνει δὲ καὶ οὗτος, ἐξ ἁπλοῦ καὶ μονοειδοῦς ἀέρος καὶ πνεύματος δοκῶν συνιστάναι τὰ ζῶα. Ἀδύνατον γὰρ ἀρχὴν μίαν τὴν ὕλην τῶν ὄντων ὑποστῆναι (69)· ἀλλὰ καὶ τὸ ποιοῦν αἴτιον χρὴ τιθέναι. Οἷον οὐκ ἄργυρος ἀρκεῖ πρὸς τὸ ἔκπωμα γενέσθαι, ἐὰν μὴ τὸ ποιοῦν ᾖ, τοῦτ' ἔστιν ὁ ἀργυροκόπος· ὁμοίως καὶ ἐπὶ τοῦ χαλκοῦ, καὶ ξύλων, καὶ τῆς ἄλλης ὕλης. Ἡράκλειτος (70) καὶ Ἵππασος ὁ Μεταποντῖνος, ἀρχὴν τῶν πάντων τὸ πῦρ. Ἐκ τοῦ πυρὸς γὰρ τὰ πάντα γίνεσθαι καὶ εἰς πῦρ πάντα τελευτᾷν λέγουσι· τούτου δὲ κατασβεννυμένου, κοσμοποιεῖσθαι
B τὰ πάντα. Πρῶτον μὲν γὰρ τὸ παχυμερέστατον αὐτοῦ εἰς αὐτὸ συστελλόμενον γῆ γίγνεται (71)· ἔπειτα ἀναχαλωμένην τὴν γῆν ὑπὸ τοῦ πυρὸς φύσει, ὕδωρ ἀποτελεῖσθαι· ἀναθυμιώμενον δὲ ἀέρα γίνεσθαι. Πάλιν δὲ τὸν κόσμον καὶ πάντα τὰ σώματα ὑπὸ πυρὸς ἀναλοῦσθαι (72) ἐν τῇ ἐκπυρώσει. Ἀρχὴ οὖν τὸ πῦρ, ὅτι ἐκ τούτου τὰ πάντα· τέλος δὲ, ὅτι εἰς τοῦτο ἀναλύεται τὰ πάντα. Δημόκριτος (73), ᾧ μετὰ πλεῖστον Ἐπίκουρος ἠκολούθησεν, ἀρχὰς τῶν ὄντων σώματα ἄτομα, λόγῳ δὲ θεωρητὰ, ἀμέτοχα κενοῦ, ἀγέννητα, ἀΐδια, ἄφθαρτα, οὐδὲ θραυσθῆναι δυνάμενα, οὔτε διαπλασμὸν ἐκ τῶν μερῶν λαβεῖν, οὔτε ἀλλοιωθῆναι, εἶναι δ' αὐτὰ λόγῳ θεωρητά. Ταῦτα μέντοι κινεῖσθαι ἐν τῷ κενῷ, καὶ διὰ τοῦ κενοῦ· εἶναι δὲ καὶ αὐτὸ τὸ κενὸν
C ἄπειρον, καὶ τὰ σώματα ἄπειρα. Συμβεβηκέναι δὲ τοῖς σώμασι τρία ταῦτα, σχήματα, μέγεθος, βάρος· ἀλλ' ὁ μὲν Δημόκριτος ἔλεγε δύο, μέγεθος, καὶ σχῆμα· ὁ δὲ Ἐπίκουρος τούτοις καὶ τρίτον, βάρος, προσέθηκεν. Ἀνάγκη γὰρ, φησὶ, κινεῖσθαι τὰ σώματα τῇ τοῦ βάρους πληγῇ, ἐπεὶ οὐ κινηθήσεται. Εἶναι δὲ τὰ σχήματα αὐτῶν ἀτόμων περιληπτὰ οὐκ ἄπειρα· μὴ γὰρ εἶναι μήτε ἀγκιστροειδεῖς, μήτε τριαινοειδεῖς, μήτε κρικοειδεῖς· ταῦτα γὰρ τὰ σχήματά ἐστιν εὔθραυστα, αἱ δὲ ἄτομοι ἀπαθεῖς, ἄθραυστοι· ἴδια δὲ ἔχειν σχήματα, λόγῳ θεωρητά. Καὶ εἴρηται ἄτομος, οὐχ ὅτι ἐστὶν ἐλαχίστη, ἀλλ' ὅτι οὐ δύναται τμηθῆναι, ἀπαθὴς οὖσα καὶ ἀμέτοχος κενοῦ· ὥστε ἐὰν εἴπῃ (74) ἄτομον, ἄθραυστον, λέγει ἀπαθῆ (75), ἀμέτ-
D οχον κενοῦ. Ὅτι δέ ἐστιν ἄτομος, σαφές· καὶ γάρ ἐστι στοιχεῖα, καὶ ζῶα κενὰ, καὶ ἡ μονάς. Ἐμπεδοκλῆς Μέτωνος, Ἀκραγαντῖνος, τέτταρα μὲν στοιχεῖα,

(68) *Ἀὴρ ἐστι*, etc. Plutarch., ἀὴρ οὖσα συγκρατεῖ ἡμᾶς, καὶ ὅλον τὸν κόσμ.

(69) *Τῶν ὄντων ὑποστῆναι*. Plutarch., τῶν ὄντων, ἐξ ἧς πάντα, ὑποστῆναι, quod significantius videtur.

(70) *Ἡράκλειτος*. Præterit Eusebius, Anaxagoram, Archelaum et Pythagoram; quid secutus, non video, nisi quod paulo post, pag. 750, Anaxagoræ sententiam pluribus ex Platone traditurus esset; at de Archelao et Pythagora nihil.

(71) *Γῆ γίγνεται*. Facilis erat conjectura, reponendum γῆν γίγνεσθαι, quam lectionem Plutarchus repræsentat.

(72) *Ἀναλοῦσθαι*. Quid si ἀναλύεσθαι?

(73) *Δημόκριτος*. Apud Plutarchum ita leges: Ἐπίκουρος Νεοκλέους, Ἀθηναῖος, κατὰ Δημόκριτον φιλοσοφήσας, ἔφη τὰς ἀρχὰς τῶν ὄντων, σώματα λόγῳ θεωρητά, etc. Porro certum est Epicurum longe Democrito juniorem fuisse: quot tamen annis post eum natus fuerit, eo incertum manet, quod minus constans reperiatur chronologorum de Democriti ortu interituque sententia. Adi Petavium nostrum tomo II *De doctrina temporum* in Paralipomenis, pag. 862, 863.

(74) Forte add. τις.

(75) *Λέγει ἀπαθῆ*. Melius Plutarch., λέγει, καὶ ἀπαθῆ.

πῦρ, ἀέρα, ὕδωρ, γῆν, δύο δὲ ἀρχικὰς δυνάμεις, φιλίαν τε καὶ νεῖκος, ὧν ἡ μέν ἐστιν ἑνωτικὴ, τὸ δὲ διαιρετικόν. Φησὶ δὲ οὕτως·

A minimum quiddam sit, sed quod secari, utpote nec patibilis, nec ullo modo vacua, non possit. Ita qui atomum dicat, rem ab eo dici, quæ nec frangi queat, nec perpessionis quidquam aut inanis subire. Esse vero atomos vel ex eo liquere, quod elementa perpetua, quod inanes animantes, et unitatem esse constet. Empedocles Metonis filius, Agrigentinus, elementa quatuor, ignem, aerem, aquam et terram, principia duo, amicitiam et contentionem assignat, et amicitiam quidem uniendi, contentionem dirimendi vim habere docet, his versibus,

Τέσσαρα τῶν πάντων ῥιζώματα πρῶτον ἄκουε·
Ζεὺς αἰθὴρ. Ἥρη τε φερέσβιος, ἠδ' Ἀϊδωνεὺς,
Νῆστίς θ', ἣ δακρύοις τέγγει κρούνωμα βρότειον.

Rerum radices in primis quatuor audi.
Jupiter ætherius, vitalis Juno, profundi
Pluto pater, Nestis lacrymas mortalibus ultro
Infundens scatebris.

Δία μὲν γὰρ λέγει τὴν ζέσιν καὶ τὸν αἰθέρα, Ἥραν δὲ φερέσβιον τὸν ἀέρα, τὴν γῆν τὸν Ἀϊδωνέα, Νῆστιν δὲ καὶ κρούνωμα βρότειον, οἱονεὶ τὸ σπέρμα καὶ τὸ ὕδωρ.» Τοσαύτη μὲν ἡ τῶν πρώτων Φυσικῶν φιλοσόφων διαφωνία· τοιαύτη δὲ αὐτῶν καὶ ἡ περὶ B ἀρχῶν δόξα, οὐ Θεὸν, οὐ ποιητὴν, οὐ δημιουργὸν, οὐδέ τι τῶν ὅλων αἴτιον, οὐδὲ μὴν θεοὺς, οὐδ' ἀσωμάτους δυνάμεις, οὐ νοερὰς φύσεις, οὐ λογικὰς οὐσίας, οὐδ' ὅλως τι τῶν ἐκτὸς αἰσθήσεων ἐν ταῖς ἀρχαῖς ὑποθεμένων. Μόνος δ' οὖν πρῶτος Ἑλλήνων Ἀναξαγόρας μνημονεύεται ἐν τοῖς περὶ ἀρχῶν λόγοις νοῦν τῶν πάντων αἴτιον ἀποφήνασθαι. Φασὶ γοῦν, ὡς ἄρα οὗτος μάλιστα παρὰ τοὺς πρὸ αὐτοῦ ἐθαύμασε φυσιολογίαν· μηλόβοτόν (76) γέ τοι τὴν ἑαυτοῦ χώραν δι' αὐτὴν εἴασε, τόν τε περὶ ἀρχῶν λόγον πρῶτος Ἑλλήνων διήρθρωσεν. Οὐ γὰρ μόνον περὶ τῆς πάντων οὐσίας ἀπεφήνατο, ὡς οἱ πρὸ αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ κινοῦντος αὐτὴν αἰτίου. Ἦν γὰρ ἐν ἀρχῇ (77), φησὶν, ὁμοῦ τὰ πράγματα πεφυρμένα· Νοῦς δὲ, εἰσελθὼν, αὐτὰ ἐκ τῆς ἀταξίας εἰς τάξιν ἤγαγε. C Θαυμάσαι δ' ἔστιν, ὡς οὗτος πρῶτος παρ' Ἕλλησι τοῦτον θεολογήσας τὸν τρόπον, δόξας Ἀθηναίοις ἄθεος εἶναι, ὅτι μὴ τὸν ἥλιον ἐθεολόγει, τὸν δὲ ἡλίου ποιητὴν, μικροῦ δεῖν καταλευσθεὶς ἔθανε. Λέγεται δὲ μηδὲ οὗτος σῶον φυλάξαι τὸ δόγμα. Ἐπιστῆσαι μὲν γὰρ νοῦν τοῖς πᾶσι, οὐκέτι δὲ κατὰ νοῦν καὶ λογισμὸν τὴν περὶ τῶν ὄντων ἀποδοῦναι φυσιολογίαν. Ἐπάκουσον δ' οὖν, οἷα ὁ Σωκράτης ἐν τῷ Πλάτωνος *Περὶ ψυχῆς* αἰτιᾶται τὸν ἄνδρα ἐν τούτοις.

750 Quippe Jovis nomine ardorem atque ætherem, Junonis vitalis aerem, Plutonis terram, Nestis denique scatebræque mortalis semen et aquam significat. » Ea primorum Physicorum dissensio fuit, ea de principiis opinio, qui non Deum, non effectorem, non molitorem ullum, non aliquem universitatis auctorem, imo, ne deos quidem, nec incorporeas, spiritales rationisque participes naturas, denique nihil omnino quod sensuum fines captumque superet, in principiis numerarunt. Sane Græcorum omnium principem Anaxagoram, in suis de principiis disputationibus, mentem rerum universarum causam posuisse ferunt. Et vero superiores omnes quantum is physiologiæ studio superarit, vel ex eo intelligi quod agros ipse suos magnitudine pastionis uberrimos ejus amore reliquerit, Græcorumque primus de principiis enucleate disputarit. Nec enim tantum de natura rerum omnium, ut superiores illi, sed etiam de causa quæ illam moveat pronuntiavit. Erant enim, inquit ille, initio cuncta permista. Mens autem, ea permeans, in ordinem ex illa perturbatione digessit. In quo sane permirum illud est, qui princeps apud Græcos eam theologiæ rationem intulerat, eum Atheniensibus, quod non jam solem, at solis ipsius effectorem Deum statueret, atheum esse visum, ac propterea parum abfuisse quin ab iis lapidibus necaretur. Verumtamen ne ipse quidem sanum illud suum dogma retinuisse fertur. Mentem enim cunctis ita præfecisse, ut tamen de rerum natura ex mentis rationisque regula minime disputaret. Enimvero audisis, quænam ipsi hoc in genere, in dialogo Platonis *De animo*, a Socrate vitio tribuantur.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'.

D *Περὶ τῆς Ἀναξαγόρου δόξης. Ἀπὸ τῶν Σωκράτους ἐν τῷ Πλάτωνος* Περὶ ψυχῆς.

« Ἀλλ' ἀκούσας (78) μέν ποτε ἐκ βιβλίου τινὸς, ὡς ἔφη, Ἀναξαγόρου, ἀναγινώσκοντος, καὶ λέγοντος, ὡς ἄρα νοῦς ἐστιν ὁ διακοσμῶν τε καὶ πάντων αἴτιος, ταύτῃ δὴ τῇ αἰτίᾳ ἥσθην τε, καὶ ἔδοξέ μοι τρόπον τινὰ εὖ ἔχειν τὸ, τὸν νοῦν εἶναι πάντων αἴτιον, καὶ

CAPUT XV.

De opinione Anaxagoræ, Ex Socratis disputatione apud Platonem in dialogo De animo.

« At vero, inquit ille, cum aliquem aliquando ex libro quodam, quem Anaxagoræ esse dicebat, legentem audiissem, mentem omnium effectricem regere ac moderari omnia, equidem hoc in causæ genere summa cum voluptate acquievi, quod ex

(76) *Μηλόβοτον.* Plato in *Hippia majore*: Τοὐναντίον γὰρ Ἀναξαγόρᾳ φασὶ συμβῆναι, ἢ ὑμῖν· καταλειφθέντων γὰρ αὐτῷ πολλῶν χρημάτων, καταμελῆσαι, καὶ ἀπολέσαι πάντα. Diogenes Laertius: Οὗτος εὐγενείᾳ, καὶ πλούτῳ διαφέρων ἦν, ἀλλὰ καὶ μεγαλοφροσύνῃ, ὅς γε τὰ πατρῷα παρεχώρησε τοῖς οἰκείοις· Αἰτιαθεὶς γὰρ ὑπ' αὐτῶν, ὡς ἀμελῶν· Τί οὖν, ἔφη, οὐχ ὑμεῖς ἐπιμελεῖσθε; Urbanum illud, καὶ σοφόν· hoc quod sequitur, κρεῖττον ἢ κατὰ φιλόσοφον. Objicienti enim, Οὐδέν σοι μέλει τῆς πατρίδος; « Εὐφήμει, ἔφη, ἐμοὶ γὰρ καὶ σφόδρα μέλει τῆς πατρίδος, » δείξας τὸν οὐρανόν. Digna vox meliore lingua, meliore sensu.

(77) *Ἦν γὰρ ἐν ἀρχῇ.* Plutarchus supra, p. 876 D, hæc paulo aliter: Ἄρχεται δὲ οὕτως, inquit: Ὁμοῦ πάντα χρήματα ἦν, νοῦς δὲ αὐτὰ διῇρε, καὶ διεκόσμησε· χρήματα λέγων, τὰ πράγματα. Consule Diogenem.

(78) *Ἀλλ' ἀκούσας.* Platonis locus est in *Phædone*, pag. 393 C Ficini.

eo, **751** si verum modo esset, futurum putarem, uti moderatrix illa mens cuncta disponeret, ac prout optimum singulis esset futurum, suo quæque loco et ordine collocaret. Enimvero si causam nosse quis velit, quamobrem hoc eove modo singula vel nascantur, vel intereant, vel omnino sint: de singulis etiam illi statuendum esse, quo quæque modo vel futura sint optime, vel optime subitura quidlibet atque factura. Quare, aliud homini aut de se ipso, aut de cæteris omnibus pervidendum esse nihil, quam quid præstantissimum sit atque optimum: simul tamen ei, quod deterrimum quoque sit, necessario cognoscendum esse, quod eadem scientia in utroque versetur. Hæc mecum ipse reputans, eum me aliquando præceptorem, qui mihi plane in causa rerum assignanda satisfaceret, Anaxagoram nactum esse, jucundissime cogitabam. Ex eo quippe intellecturum me primum esse, utrum plana sit an rotunda terra; tum hoc ubi statuisset, futurum, ut causam ac necessitatis vim explicaret, quodque optimum esset dicendo complexus, terræ quoque, talis ut esset, optimum esse ostenderet. Ita, si quidem eam in medio sitam esse diceret, quamobrem hic ei situs optimus esset, exponeret. Quæ si ex illo perspicue discerem, sic animo plane comparatus eram, nullum ut præterea causæ genus aliud esse statuerem. Similiter ex eodem me postea de sole, luna, cæterisque sideribus quæsiturum esse decreveram, qua velocitatis inter se, qua conversionum proportione moverentur, cæteraque id genus, quæ optima cuique vel efficiendi ratio, vel subeundi esset. Nec enim unquam in animum induxissem, cum mentem illa regere ac moderari dixisset, aliam deinde causam assignaturum eum esse, quam ut quo se modo haberent, eo se quam optime habere confirmaret. Quin ubi et causam singulis propriam, et quod optimum cuique foret, æqualiter statuisset, tum vero quidnam simul omnibus conduceret, universe definiturum. Quam ego spem ut ne maximo quidem pretio permutassem, ita libros illos vehementi quodam arreptos studio, quam celerrime poteram evolvebam, ut quid optimum esset, quidve deterrimum, quam citissime cognoscerem. Hac ego spe tam egregia, mi Cebes, incitatus atque ardens ferebar. At vero, dum legendo progredior, hominem video mente nusquam uti, ornatusque rerum causas afferre nullas, sed tantum ad quædam aeris, vel ætheris, vel aquarum, similiaque genera, tanquam ad originem absurde omnia revocare. In quo perinde mihi facere visus est, **752** ac si quis Socratem quidquid agat, mente agere cum diceret, idem quæ agerem causas exponens singulorum, ita dictitaret:

A ἡγησάμην, εἰ τοῦτο οὕτως ἔχει, τόν γε νοῦν κοσμοῦντα πάντα κοσμεῖν, καὶ ἕκαστον τιθέναι (79) ὅπη ἂν βέλτιστα ἔχῃ. Εἰ οὖν τις βούλοιτο τὴν αἰτίαν εὑρεῖν περὶ ἑκάστου, ὅπη ἢ γίνεται, ἢ ἀπόλλυται, ἢ ἔστι, τοῦτο δεῖν περὶ αὐτοῦ εὑρεῖν, ὅπη βέλτιστόν ἐστιν αὐτὸν ἢ εἶναι, ἢ ἄλλο ὁτιοῦν πάσχειν, ἢ ποιεῖν. Ἐκ δὴ τοῦ λόγου τούτου οὐδὲν ἄλλο σκοπεῖν προσήκειν ἀνθρώπῳ καὶ περὶ αὐτοῦ, καὶ περὶ τῶν ἄλλων, ἀλλ' ἢ τὸ ἄριστον καὶ τὸ βέλτιστον. Ἀναγκαῖον δὴ εἶναι τὸν αὐτὸν τοῦτον καὶ τὸ χεῖρον εἰδέναι· τὴν αὐτὴν γὰρ εἶναι ἐπιστήμην περὶ αὐτῶν. Ταῦτα δὴ λογιζόμενος, ἄσμενος εὑρηκέναι ᾤμην διδάσκαλον τῆς αἰτίας πέρι τῶν ὄντων κατὰ νοῦν ἐμαυτῷ, τὸν Ἀναξαγόραν· καί μοι φράσειν πρῶτον μὲν πότερον ἡ γῆ πλατεῖά ἐστιν, ἢ στρογγύλη· ἐπειδὴ δὲ φράσειεν, B ἐπεκδιηγήσεσθαι τὴν αἰτίαν καὶ τὴν ἀνάγκην, λέγοντα τὸ ἄμεινον, καὶ ὅτι αὐτὴν ἄμεινον ἦν τοιαύτην εἶναι. Καὶ εἰ ἐν μέσῳ φαίη εἶναι αὐτὴν, ἐπεκδιηγήσεσθαι, ὡς ἄμεινον ἦν αὐτὴν ἐν μέσῳ εἶναι. Καὶ εἴ μοι ταῦτα ἀποφαίνοιτο, παρεσκευάσμην ὡς οὐκέτι ὑποθησόμενος αἰτίας ἄλλο εἶδος. Καὶ δὴ καὶ περὶ ἡλίου παρεσκευάσμην ὡσαύτως πευσόμενος, καὶ σελήνης, καὶ τῶν ἄλλων ἄστρων, τάχους τε πέρι πρὸς ἄλληλα, καὶ τροπῶν, καὶ τῶν ἄλλων παθημάτων, πῇ ποτε ταῦτ' ἄμεινόν ἐστιν ἕκαστον καὶ ποιεῖν, καὶ πάσχειν ἃ πάσχει· Οὐ γὰρ ἄν ποτ' αὐτὸν ᾤμην, φάσκοντά γε ὑπὸ νοῦ αὐτὰ κεκοσμῆσθαι, ἄλλην τινὰ αὐτοῖς αἰτίαν ἐπενεγκεῖν, ἢ ὅτι βέλτιστον αὐτὰ οὕτως ἔχειν ἐστὶν, ὡς ἔχει. Ἑκάστῳ οὖν αὐτῶν ἀποδιδόντα τὴν αἰτίαν, C καὶ κοινῇ πᾶσι τὸ ἑκάστῳ βέλτιστον, ᾤμην καὶ τὸ κοινὸν πᾶσιν ἐπιδιηγήσεσθαι ἀγαθόν. Καὶ οὐδ' ἂν ἀπεδόμην πολλοῦ τὰς ἐλπίδας· ἀλλὰ πάνυ σπουδῇ λαβὼν τὰς βίβλους, ὡς τάχιστα οἷός τ' ἦν ἀνεγίνωσκον, ἵν' ὡς τάχιστα εἰδείην τὸ βέλτιστον καὶ τὸ χεῖρον. Ἀπὸ δὴ θαυμαστῆς, ὦ ἑταῖρε, ἐλπίδος ᾠχόμην φερόμενος. Ἐπεὶ δὲ προϊὼν (80), καὶ ἀναγινώσκων, ὁρῶ ἄνδρα τῷ μὲν νῷ οὐδὲν χρώμενον, οὐδέ τινας αἰτίας ἐπαιτιώμενον εἰς τὸ διακοσμεῖν τὰ πράγματα, ἀέρας δὲ, καὶ αἰθέρας, καὶ ὕδατα αἰτιώμενον, καὶ ἄλλα πολλὰ καὶ ἄτοπα. Καί μοι ἔδοξεν ὁμοιότατον πεπονθέναι, ὥσπερ ἂν εἴ τις λέγων, ὅτι Σωκράτης πάντα ὅσα πράττει, νῷ πράττει, κἄπειτα ἐπιχειρήσας λέγειν τὰς αἰτίας ἑκάστων ὧν πράττω, λέγοι πρῶτον μὲν ὅτι ἐνθάδε διὰ ταῦτα νῦν κάθημαι, ὅτι D σύγκειταί μου τὸ σῶμα ἐξ ὀστῶν καὶ νεύρων· καὶ τὰ μὲν ὀστᾶ ἐστι στερεὰ, καὶ διαφυὰς ἔχει χωρὶς ἀπ' ἀλλήλων· τὰ δὲ νεῦρα, οἷα ἐπιτείνεσθαι καὶ ἀνίεσθαι, περιαμπέχοντα τὰ ὀστᾶ μετὰ τῶν σαρκῶν τε καὶ δέρματος, ὃ συνέχει αὐτά. Αἰωρουμένων οὖν τῶν ὀστῶν ἐν ταῖς αὐτῶν ξυμβολαῖς, χαλῶντα καὶ συντείνοντα τὰ νεῦρα, κάμπτεσθαί που ποιεῖ οἷόν τε εἶναι ἐμὲ τὰ νῦν τὰ μέλη· καὶ διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν συγκαμφθεὶς ἐνθάδε κάθημαι. Καὶ αὖ περὶ τοῦ δια-

(79) *Τιθέναι*. Ita malui ex Platone, quam τιθέντα, ut in priori edit.

(80) *Ἐπεὶ δὲ προϊών*. Plato uterque. Ἐπειδή. Sed præstat ἐπεί, quod hic pro ἀλλά, vel ἔπειτα usurpatur. Quomodo a Plutarcho præcipue sumitur, ut jam Stephanus in notis observavit, Sic et apud Herodot. l. II, pag. 14: Ἐπεὶ οὖν τοὺς νεανίας ἀποπεμπομένους, ἰέναι τὰ πρῶτα μὲν διὰ τῆς οἰκεομένης. Id est, *Inde* vel *tum igitur dimissos adolescentes, primum quidem cultam regionem peragrasse*, ubi oratio, quemadmodum et hic, nisi ἐπεί eo modo sumeretur, esset prorsus ἀναπόδοτος.

A λέγεσθαι ὑμῖν ἑτέρας τοιάσδε αἰτίας λέγοι, φωνάς τε, καὶ ἀέρας, καὶ ἀκοὰς, καὶ ἄλλα ἄττα μυρία τοιαῦτα αἰτιώμενος, ἀμελήσας τὰς ὡς ἀληθῶς αἰτίας λέγειν· ὅτι, ἐπειδὴ Ἀθηναίοις ἔδοξε, βέλτιον εἶναι ἐμοῦ καταψηφίσασθαι, διὰ ταῦτα δὴ καὶ ἐμοὶ βέλτιον αὖ δέδοκται ἐνθάδε καθῆσθαι, καὶ δικαιότερον παραμένοντα ὑπέχειν τὴν δίκην, ἣν ἂν κελεύσωσιν. Ἐπεὶ νὴ τὸν κύνα, ὡς ἐγῷμαι, πάλαι ἂν ταῦτα τὰ νεῦρα καὶ τὰ ὀστᾶ ἢ περὶ Μέγαρα ἢ περὶ Βοιωτοὺς ἦν, ὑπὸ δόξης φερόμενα τοῦ βελτίστου, εἰ μὴ δικαιότερον ᾤμην καὶ κάλλιον εἶναι, πρὸ τοῦ φεύγειν τε καὶ ἀποδιδράσκειν, ὑπέχειν τῇ πόλει δίκην ἥν τιν' ἂν τάττῃ. Ἀλλ' αἴτια μὲν τὰ τοιαῦτα καλεῖν λίαν ἄτοπον. Εἰ δέ τις λέγοι, ὅτι ἄνευ τοῦ τὰ τοιαῦτα ἔχειν, καὶ ὀστᾶ, καὶ νεῦρα, καὶ ὅσα ἄλλα ἔχω, οὐκ ἂν οἷός τε ἦν
B ποιεῖν τὰ δόξαντά μοι, ἀληθῆ ἂν λέγοι· ὡς μέντοι διὰ ταῦτα ποιῶ ἃ ποιῶ, καὶ ταῦθ' ἃ νῷ πράττω, ἀλλ' οὐ τῇ τοῦ βελτίστου αἱρέσει, πολλὴ ἂν καὶ μακρὰ ῥᾳθυμία εἴη τοῦ λόγου. » Εἶτα ἐπιλέγει· « Διὸ δὴ καὶ ὁ μέν τις δίνην περιτιθεὶς (81) τῇ γῇ, ὑπὸ τοῦ οὐρανοῦ μένειν δὴ ποιεῖ τὴν γῆν· ὁ δὲ ὥσπερ καρδόπῳ πλατείᾳ βάθρον τὸν ἀέρα (82) ὑπερείδει· τὴν δὲ τοῦ ὡς οἷόν τε βέλτιστα αὐτὰ τεθῆναι δύναμιν, οὕτω νῦν κεῖσθαι, ταύτην οὔτε ζητοῦσιν, οὔτε τινὰ οἴονται δαιμονίαν ἰσχὺν ἔχειν· ἀλλὰ ἡγοῦνται τούτου ἄν ποτε Ἄτλαντα ἰσχυρότερον, καὶ ἀθανατώτερον, καὶ μᾶλλον ἅπαντα συνέχοντα ἐξευρεῖν· καὶ ὡς ἀληθῶς, τὸ ἀγαθὸν καὶ δέον ξυνδεῖν καὶ συνέχειν οὐδὲν οἴονται. » Τοσαῦτ' ὁ Σωκράτης περὶ τῆς Ἀναξαγόρου
C δόξης. Ἦν δὲ Ἀναξαγόρου μὲν διάδοχος, τῆς τε διατριβῆς ὁμοῦ καὶ τῆς δόξης, Ἀρχέλαος. Ἀρχελάου δὲ ἀκουστὴς γεγονέναι λέγεται Σωκράτης. Πλὴν ἀλλὰ Φυσικοὶ καὶ ἄλλοι, Ξενοφάνης, καὶ Πυθαγόρας, συνακμάσαντες Ἀναξαγόρᾳ, περὶ ἀφθαρσίας Θεοῦ καὶ ψυχῆς ἀθανασίας ἐφιλοσόφησαν. Ἐκ τούτων δὲ καὶ μετὰ τούτους αἱ τῆς Ἑλλήνων φιλοσοφίας ὑπέστησαν αἱρέσεις· τῶν μὲν τοῖσδε, τῶν δὲ ἑτέροις ἐξηκολουθηκότων, τινῶν δὲ καὶ ἰδίας δόξας ἐπινενοηκότων. Πάλιν δ' οὖν ὁ Πλούταρχος τὰς περὶ θεῶν ὑπολήψεις τῶν αὐτῶν τοῦτον γράφει τὸν τρόπον.

primum hic me propterea sedere, quod corpus habeam ex ossibus nervisque compactum, et ossa quidem solida sint, ac certis discriminibus intervallisque distincta, nervi autem, qui et contendantur facile, et facile remittantur, cum ipsa carne simul et cute, quæ illa præcipue continet, ossa undique complectantur. Nam dum suis in commissuris attolluntur ossa, nervi, quorum et laxare proprium est et contendere, membra ut inflectere nunc et curvare possim efficiunt, eaque de causa incurvus hic sedeo. Tum quod vobiscum etiam colloquar, id vocibus, aeri, auditioni, ac cæteris id genus sexcentis, quasi causis attribuat, veris interim quæ sequuntur omissis: nimirum, quando Atheniensibus uti me damnarent præstare visum est, mihi quoque hic ut sederem, quodque supplicium imperarent, eodem in loco subirem, præstare ac justius esse, visum. Enimvero dudum per canem, opinor, hi nervi atque hæc ossa, vel Megaris, vel in Bœotia, quo illa optimi opinio detulisset, versarentur, nisi quam respublica pœnam imposuerit, sustinere, multo quam servilem in modum aufugere, justius putarem atque honestius futurum. Enimvero similes proferre causas, perabsurdum fuerit. Nam si quis objiciet, nisi ossibus, nervis, partibusque cæteris instructus essem, fieri abs me quæ velim nullo modo posse, vere hoc dicat ille quidem, idem tamen, si propter illa ipsa fieri volet, quæ abs me fiunt, atque ita me demum mente agere, non optimi delectu quodam et studio, negligens admodum ac supina futura est hæc ejus oratio. » Et paucis interjectis: « Itaque alius, inquit, terram dum aeris agitatione circumfudit, vi tamen cœli firmam et immotam contineri putat: alius quadam veluti latiore mactra, fundamentum ejus aerem fulcire mavult. At vero quanam ista vi, quam optime fieri potuit, sese nunc habeant, suo quæque loco situque collocata, nec illi quærunt, nec omnino dei cujusquam ea numine contineri arbitrantur: sed potius Atlantem nescio quem et firmiorem viribus, et immortalitate potentiorem, qui tenacius universa devinciat, excogitant; atque ita boni prorsus honestique nihil, quo apta illa nexaque teneantur, agnoscunt. » Hæc Socrates de Anaxagoræ sententia. **753** Fuit autem Anaxagoræ tam scholæ quam opinionis successor Archelaus, quem Socrates audiisse fertur. Cæterum alii quoque Physici, Xenophanes et Pythagoras, qui cum Anaxagora florebant, de Dei simul incorruptione et animi immortalitate philosophati sunt. A quibus postea variæ sunt philosophorum sectæ opinionesque profectæ, cum alios alii sequerentur, nonnulli privatas etiam excogitarent ac proprias. Itaque Plutarchus eorum de diis opiniones his verbis iterum commemorat.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙϚ'

D

Δόξαι φιλοσόφων περὶ θεῶν. Ἀπὸ τοῦ Πλουτάρχου.

« Ἔνιοι τῶν φιλοσόφων (83), καθάπερ Διαγόρας ὁ Μιλήσιος, καὶ Θεόδωρος ὁ Κυρηναῖος, καὶ Εὐήμερος

CAPUT XVI.

Philosophorum de diis opiniones. Ex Plutarcho.

« Fuerunt, inquit, e philosophis nonnulli, ut Diagoras Milesius, Theodorus Cyrenæus et Evemerus

(81) *Δίνην περιτιθείς*, etc. Ficinus, *vertiginem circumponentes terræ sub cœlo.* Serranus autem, *dum quemdam aquarum gurgitem terræ circumponunt sub cœlo.* Existimavi perpetuam aeris agitationem intelligi, et ὑπὸ τοῦ οὐρανοῦ non cum superiore membro conjungendum, sed novi membri principium statuendum esse.

(82) *Βάθρον τὸν ἀέρα.* Ficinus legit βάθρῳ τῷ ἀέρι, vertit enim, *aere velut base.* Mihi nihil mutandum videtur.

(83) *Ἔνιοι τῶν φιλ.* Plutarch. *De placit. philosophor.*, cap. 7, pag. 880. Ex quo Eusebius, κατ' ἐπιτομήν.

Tegeates, qui deos funditus omnes sustulerunt. Evemerum sane Callimachus Cyrenæus in suis *Iambis* subobscure significat. Tragicus autem Euripides, ut sensum plane suum Areopagi metu aperire non auderet, hoc modo tamen indicavit. Quippe Sisyphum introducit, opinionis hujus vindicem, cui suffragatur ipse quoque; tum Anaxagoram contra laudat, quem omnium primum recte de Deo sensisse testatur, his verbis: « Anaxagoras, inquit, principio corpora stetisse docet, quæ divina mens postea digesserit, rerumque omnium ortus effecerit. At Plato prima illa corpora non jam stetisse vult, sed confuse potius ac perturbate agitata fuisse; Deumque propterea, qui optime nosset quam sit ordo confusione præstantior, suis quæque locis magno cum ornatu collocasse. Quibus ita subdit, Eodem, inquit, ambo errore laborarunt, quod rerum humanarum curam Deo tribuerent, earumque causa mundum ab eo conditum et ornatum esse statuerent. Nam beatum illud animal omnis corruptionis expers omni bonorum genere plenum, nec ullius omnino mali capax, quodque totum in sua unius felicitate et immortalite conservanda tuendaque versatur, rerum humanarum sollicitudine vacat. Alioqui miser utique Deus esset, qui operæ cujusdam fabrique more, comportandis oneribus, orbique moliendo admodum insudaret. **754** Præterea, Deus ille quem vocant, vel toto illo priori ævo, cum immota essent corpora, nondum erat: vel cum eadem perturbate moverentur, aut dormiebat ipse, aut vigilabat, aut negandum utrumque. Enimvero nec primum illud probari potest, cum æternus Deus sit; nec secundum. Si enim æterno Deus somno teneretur, mortuus esset necesse est; somnus enim æternus mors est. At somnus in Deum nullo modo cadit: ipsa enim Dei immortalitas ab eo quod morti proximum est longissime distat. Qui si potius vigilabat, aut re ad suam felicitatem aliqua indigebat, aut eamdem habebat numeris omnibus absolutam. Si prius illud concedetur, beatus ergo Deus non erat; cui enim ad felicitatem aliquid desit, beatum profecto non est: posterius vere nemo dicat; nunquam enim, si nulla re indigeret, novarum in rerum molitionem incumberet. Jam vero si Deus est, ejusque providentia res humanæ gubernantur, quomodo tandem vile indignumque caput secunda, præclarum et insigne adversa fortuna utitur? Nam et Agamemnon ille,

A ὁ Τεγεάτης, καθόλου φασὶ μὴ εἶναι θεούς. Τὸν δὲ Εὐήμερον καὶ Καλλίμαχος ὁ Κυρηναῖος αἰνίττεται ἐν τοῖς *Ἰάμβοις*. Καὶ Εὐριπίδης ὁ τραγῳδιοποιὸς, ἀποκαλύψασθαι μὲν οὐκ ἠθέλησε, δεδοικὼς τὸν Ἄρειον πάγον, ἐνέφηνε δὲ τοῦτον τὸν τρόπον. Τὸν γὰρ Σίσυφον εἰσήγαγε προστάτην ταύτης τῆς δόξης, καὶ συνηγόρησεν αὐτοῦ τῇ γνώμῃ. » Ἐπὶ τούτοις (84) πάλιν τὸν Ἀναξαγόραν εἰσάγει, πρῶτον φάσκων αὐτὸν ὀρθῶς φρονῆσαι περὶ Θεοῦ. Λέγει δὲ οὕτως· « Ὁ δὲ Ἀναξαγόρας, φησὶν, ὡς εἱστήκει κατ' ἀρχὰς τὰ σώματα, νοῦς δὲ αὐτὰ διεκόσμησε Θεοῦ, καὶ τὰς γενέσεις τῶν ὅλων ἐποίησεν. Ὁ δὲ Πλάτων οὐχ ἑστηκότα ὑπέθετο τὰ πρῶτα σώματα, ἀτάκτως δὲ κινούμενα· διό φησιν· Ὁ Θεὸς ἐπιστήσας, ὡς τάξις ἀταξίας ἐστὶ βελτίων, διεκόσμησεν αὐτά. » Οἷς ἐπιλέγει· « Κοινῶς οὖν (85) B ἁμαρτάνουσιν ἀμφότεροι, ὅτι τὸν Θεὸν ἐποίησαν ἐπιστρεφόμενον τῶν ἀνθρωπίνων, καὶ τούτων χάριν τὸν κόσμον κατασκευάζοντα. Τὸ γὰρ μακάριον καὶ ἄφθαρτον ζῶον, συμπεπληρωμένον τε πᾶσι (86) τοῖς ἀγαθοῖς, καὶ κακοῦ παντὸς ἄδεκτον, ὅλον ὂν περὶ τὴν συνοχὴν τῆς ἰδίας εὐδαιμονίας τε καὶ ἀφθαρσίας, ἀνεπιστρεφές ἐστι τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων. Κακοδαίμων δ' ἂν εἴη, ἐργάτου δίκην καὶ τέκτονος ἀχθοφορῶν, καὶ μεριμνῶν εἰς τὴν τοῦ κόσμου κατασκευήν. Καὶ πάλιν· Ὁ Θεὸς ὃν λέγουσιν, ἤτοι τὸν ἔμπροσθεν αἰῶνα οὐκ ἦν, ὅτε ἦν ἀκίνητα τὰ σώματα, ἢ ὅτε ἀτάκτως ἐκινεῖτο, ἢ ἐκοιμᾶτο, ἢ ἐγρηγόρει, ἢ οὐδέτερον τούτων. Οὔτε τὸ πρῶτόν ἐστι δέξασθαι· ὁ γὰρ Θεὸς αἰώνιος· οὔτε τὸ δεύτερον· εἰ γὰρ ἐκοιμᾶτο ἐξ αἰῶνος ὁ Θεὸς, ἐτεθνήκει· αἰώνιος γὰρ ὕπνος C θάνατός ἐστιν. Ἀλλά γε ἄδεκτος ὕπνου ὁ Θεός· τὸ γὰρ ἀθάνατον τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸ ἐγγὺς θανάτου, πολὺ κεχώρισται (87). Εἰ δὲ ἦν ὁ Θεὸς ἐγρηγορὼς, ἤτοι ἐνέλιπεν εἰς εὐδαιμονίαν, ἢ πεπλήρωτο ἐν μακαριότητι (88). Καὶ οὔτε κατὰ τὸ πρῶτόν ἐστι μακάριος ὁ Θεός· τὸ γὰρ ἐλλεῖπον εἰς εὐδαιμονίαν οὐ μακάριον· οὔτε κατὰ τὸ δεύτερον· μηδὲν γὰρ ἐλλείπων (89) κεναῖς ἔμελλεν ἐπιχειρεῖν πράξεσι. Πῶς δὲ, εἴπερ ὁ Θεὸς ἔστι καὶ τῇ τούτου φροντίδι τὰ κατὰ ἄνθρωπον οἰκονομεῖται, τὸ μὲν κίβδηλον εὐτυχεῖ, τὸ δὲ ἀστεῖον ἐναντίον πάσχει; Ἀγαμέμνων τε γὰρ,

Rex idem excellens, idemque acerrimus armis,

D *Ἀμφότερον, βασιλεύς τ' ἀγαθὸς, κρατερός τ' αἰχμητής,*

adulteri et adulteræ fraudibus occubuit: et ipsius gentilis Hercules, postquam ea quæ vitam hominum infestam habebant, partem maximam sustu-

ὑπὸ μοιχοῦ καὶ μοιχαλίδος ἡττηθεὶς ἐδολοφονήθη· καὶ ὁ τούτου δὲ συγγενὴς Ἡρακλῆς, πολλὰ τῶν ἐπιλυμαινομένων τὸν ἀνθρώπινον βίον καθάρας, ὑπὸ

(84) *Ἐπὶ τούτοις*. Hæc usque ad λέγει δὲ οὕτως Eusebii verba sunt.

(85) *Κοινῶς οὖν*. Imo tu solus, Plutarche, gnaviter impius es, qui Deo rerum humanarum curam eripias, et divinæ mentis ac felicitatis magnitudinem infinitam, angustis et iniquis ingenii tui finibus metiare.

(86) *Συμπεπληρωμένον τε πᾶσι*. Nota, pro πάντων ἀγαθῶν, quæ et alibi reperias.

(87) *Θανάτου πολὺ κεχ*. Vocem ὕπνου, quæ post θανάτου sequebatur, cum Plutarcho sustulimus. Merum glossema fuit, quo nescio quis explicare voluit τὸ ἐγγὺς θανάτου. Itaque ascripsit ὕπνος (non ὕπνου) qui vere morti simillimus.

(88) *Πεπλήρωτο ἐν μακαριότητι*. Rectius, quam ut apud Plutarchum, πεπληρώκει μακαριότητα.

(89) *Μηδὲν γὰρ ἐλλείπων*. Imo certe, quod optime Plato vidit, id omnino summæ ejus et infinitæ bonitati debebatur. Cæterum in priori editione perperam legebatur, μηδὲν γὰρ ἐλλεῖπον.

.νείρας φαρμακευθεὶς ἐδολοφονήθη. Θαλῆς νοῦν κόσμου Θεόν· Ἀναξίμανδρος τοὺς ἀστέρας οὐρα-; θεούς· Δημόκριτος Θεὸν ἐν πυρὶ σφαιροειδῆ τοῦ κόσμου ψυχήν· Πυθαγόρας τῶν ἀρχῶν τὴν μονάδα Θεόν· καὶ τὸ ἀγαθόν, ἥτις ἐστὶν ἡ τοῦ φύσις, αὐτὸς ὁ νοῦς· τὴν δ' ἀόριστον δυάδα, καὶ ονα, καὶ τὸ κακὸν, περὶ ἣν ἐστι τὸ ὑλικὸν πλῆ-ἐστὶ καὶ ὁρατὸς ὁ κόσμος.» Μετὰ δὲ τούτους (90) κ τῷ χρόνῳ πῶς ἐδόξαζον, ἄκουε. «Σωκράτης καὶ ων ἓν τὸ μονοφυὲς καὶ αὐτοφυὲς, τὸ μοναδικὸν, τως ὂν ἀγαθόν· πάντα δὲ ταῦτα τῶν ὀνομάτων ὸν νοῦν σπεύδει. Νοῦς οὖν ὁ Θεὸς χωριστὸν εἶδος, ἔστι τὸ ἀμιγὲς πάσης ὕλης, καὶ μηδενὶ παθητῷ πλεγμένον. Ἀριστοτέλης τὸν μὲν ἀνωτάτω εἶδος χωριστὸν, ἐπιβεβηκότα τῇ σφαίρᾳ τοῦ ὅς, ἥτις ἐστὶν αἰθέριον σῶμα τὸ πέμπτον ὑπ' ἱ καλούμενον. Διῃρημένου δὲ τούτου κατὰ σφαί-τῇ μὲν φύσει συναφεῖς, τῷ λόγῳ δὲ κεχωρισμέ-ἑκάστην οἴεται τῶν σφαιρῶν ζῶον εἶναι, σύνθε-κ σώματος καὶ ψυχῆς, ὧν τὸ μὲν σῶμά ἐστιν ιον, κινούμενον κυκλοφορικῶς, ἡ ψυχὴ δὲ λόγος τος, αἴτιος τῆς κινήσεως κατ' ἐνέργειαν. Οἱ οἱ κοινότερον Θεὸν ἀποφαίνονται πῦρ τεχνικὸν, αδίζον ἐπὶ γένεσιν κόσμου, περιειληφότος πάν-ούς σπερματικοὺς λόγους, καθ' οὓς ἕκαστα καθ' ιμένην γίνεται. Καὶ πνεῦμα μὲν διῆκον δι' ὅλου όσμου, τὰς δὲ προσηγορίας μεταλαμβάνον, διὰ λης (91), δι' ἧς κεχώρηκε, παραλλάξεις. Θεὸν ι τὸν κόσμον, καὶ τοὺς ἀστέρας, καὶ τὴν γῆν, ἀνωτάτω πάντων νοῦν ἐν αἰθέρι. Ἐπίκουρος ωποειδεῖς μὲν πάντας τοὺς θεούς, λόγῳ δὲ πάν-τωρητοὺς διὰ τὴν λεπτομέρειαν τῆς τῶν εἰδώ-ρύσεως. Ὁ δ' αὐτὸς ἄλλας τέσσαρας φύσεις, γένος ἀφθάρτους τάσδε, τὰ ἄτομα, τὸ κενὸν, τὸ ον, τὰς ὁμοιομερείας (92) καὶ τὰ στοιχεῖα.» ται μὲν δὴ τῶν Φυσικῶν φιλοσόφων καὶ αἱ περὶ διαστάσεις τε καὶ δυσφημίαι, ὧν πρώτους ὁ συνίστησι τοὺς ἀμφὶ τὸν Πυθαγόραν τε καὶ αγόραν, Πλάτωνά τε καὶ Σωκράτη, νοῦν καὶ ἐπιστῆσαι τῷ κόσμῳ. Οὗτοι δὴ κομιδῇ παῖδες ρόνοις ἀποδείκνυνται γενόμενοι, καθ' οὓς χρό-αὐτα ἱστόρηται, τῆς Ἑβραίων ἀρχαιολογίας (93). ν ἄρα παλαιοτάτη παρὰ πᾶσιν Ἕλλησι καὶ (94), πρόπαλαι τὴν πολύθεον δεισιδαιμονίαν παρὰ νιξὶ καὶ Αἰγυπτίοις εἰσηγησαμένοις ἡ τοῦ τῶν ἑοῦ γνῶσις, ἣν πρῶτος Ἑλλήνων Ἀναξαγόρας, ἀμφ' αὐτὸν ἐξήνεγκαν. Καὶ μὴν τὰ τῆς πολυ-εισιδαιμονίας πάντων ἐθνῶν ἐκράτει· ἀλλ' ἦν, κεν, οὐ τὴν ἀληθῆ περιέχοντα θεολογίαν, ἀλλ' ύπτιοι καὶ Φοίνικες πρῶτοι πάντων συστήσα-μαρτυρήθησαν. Αὕτη δὲ ἦν θεοὺς μὲν οὐδαμῶς, ινας θείας δυνάμεις, ἄνδρας δὲ ἤδη πάλαι ἐν ς κειμένους θεολογοῦσα, ὡς ὁ τῆς ἀληθείας

A lisset, Dejaniræ veneficio ac fraude sublatus est. Thales mundi mentem Deum esse voluit: Anaximander sidera cœlestes deos constituit: Democritus Deum in igne collocat, rotundum quemdam mundi animum: Pythagoras ex principiis unitatem Deum vocavit et bonum, quod propria unius natura, ipsaque adeo mens est: infinitum autem binarium, dæmonem, malumque dixit, ad quem et materiæ copia, et mundus hic quem videmus revocetur.» Post hos qui secuti sunt ætate juniores attende quid senserint. «Socrates et Plato unum aliquid statuunt, uniusque naturæ, quod ex sese ortum sit, idemque singulare, ac vere bonum: quæ omnis appellationum varietas unam ad mentem spectat ac tendit. Mens igitur Deus erit, semota B quædam forma, hoc est ab omni tam materiæ concretione quam patientis cujusvis societate disjuncta. Aristoteli placuit summum quidem illum Deum, semotam ac singularem esse formam, qui universi hujus sphæram insideat, corpus, inquam, illud ætherium, quod ab eodem quintum vocatur. **755** Et quidem universo plures in sphæras distincto, quæ suapte natura contiguæ, rationis unius vi separentur, earum quamlibet animal esse putat ex corpore animoque conflatum: ita quidem, ut corpus ætherium esse, atque in orbem moveri, animum, rationem immobilem, ac re ipsa motus efficientem esse velit. Stoici partem fere maximam, artificiosum illum ignem Deum esse pronun-C tiant, qui certo quodam ordine ad mundi hujus procreationem feratur, qui suo ipse gremio cuncta rationum earum, ex quibus singula fato nascuntur, semina comprehendat. Adjungunt igni spiritum, qui mundum universum ita permeet, ut pro multiplici materiæ quam pervadit mutatione, multiplicem quoque nominum diversitatem accipiat. Postremo, divinitatem illi mundo, sideribus ac terræ sic attribuunt, ut mentem omnium altissimam in æthere constituant. Epicurus humana quidem specie deos figurabat omnes, eosdem tamen, quod suapte natura simulacrorum haberent exiles nimium tenuesque partes, rationis unius oculis cerni posse putabat. Alias præterea quatuor naturas addebat, quarum genus interire non D posset, atomos, vacuum, infinitum, et partium similitudines, quas etiam elementa nuncupabat.» Hæ sunt de Deo philosophorum illorum, quos Physicos vocabant, tam impiæ, quam diversæ pugnantesque sententiæ. Quorum omnium principes, Pythagoram, Anaxagoram, Platonem et Socratem ex illo Plutarchi testimonio constat, mentem atque Deum mundo præfecisse. Atqui hos omnes pueros admodum fuisse reperiemus, si eorum ætatem cum

Μετὰ δὲ τούτους. Eusebius loquitur usque ιυε.

Διὰ τὰς ὕλης, etc. Hinc Plutarchum emenet, apud quem minus recte, δι' ὅλης τῆς ὕλης, κεχωρήκει, παραλλάξαι.

Ὁμοιομερείας. Verbo dixit, quod Plutarch., ητας· αὗται δὲ λέγονται ὁμοιομέρειαι.

(93) *Τῆς Ἑβραίων ἀρχαιολογίας*. Supple ἕνεκα. Id est, ὅσα γε πρὸς τὴν Ἑβρ. ἀρχαιολογίαν.

(94) *Ἕλλησι, καί*, etc. Manifesta hic trajectio est. Lege ergo, Ἕλλησι, παρά τε Φοίνιξι, καὶ Αἰγυπτίοις, καὶ τοῖς πρόπαλαι τὴν πολυθ. δεισιδαιμ. εἰσηγησαμένοις, ἡ τοῦ, etc. Imo ante τῆς πρόπαλαι, libenter τὸ καί expunxerim.

illa Hebræorum antiquitate conferamus. Ita non Dei sane fuit vel apud Græcos omnes, vel apud Phœnices et Ægyptios, aut si qui alii priscam illam de numinum multitudine superstitionem invexerunt, pervetusta cognitio, quam e Græcis primi Anaxagoras et Anaxagoræ suppares intulerunt. Enimvero gentes quidem omnes superstitiosus ille de pluribus diis error invaserat: ejusmodi tamen prorsus is erat, qui non veram ac propriam, sed eam modo, quam primum ab Ægyptiis atque Phœnicibus conflatam esse tot supra testimoniis ostendimus, theologiam contineret. Ea porro nec ullos omnino deos, nec divinas virtutes ullas, sed homines tantum pridem consepultos loquebatur, ut ipsa veritatis oracula tanto ante prodiderunt. Age ergo, totam hanc disputationem denuo repetamus. Et quoniam e Physicis illis philosophis, **756** ad sensus alii cuncta revocabant : alii ut Xenophanes Colophonius, et Parmenides Eleates, alia defendentes omnia, sensus tollebant, eorumque vi comprehendi nihil, atque uni propterea rationi fidem habendam esse dicebant : istorum nunc reprehensionem videamus.

πάλαι ἀπέδειξε λόγος. Φέρ' οὖν, πάλιν ἀναλάβωμεν τὸν λόγον. Ἐπειδὴ τῶν Φυσικῶν φιλοσόφων οἱ μὲν πάντα κατέβαλλον ἐπὶ τὰς αἰσθήσεις, οἱ δ' αὖ πάλιν τούτοις ἀνθεῖλκον, ὡς οἱ περὶ τὸν Ξενοφάνην τὸν Κολοφώνιον, καὶ Παρμενίδην τὸν Ἐλεάτην, οἳ δὴ τὰς αἰσθήσεις ἀνῄρουν, μηδὲν εἶναι φάσκοντες καταληπτὸν τῶν ἐν αἰσθήσει, διὸ μόνῳ δεῖν πιστεύειν τῷ λόγῳ· τὰ πρὸς αὐτοὺς ἀντειρημένα διασκεψώμεθα.

CAPUT XVII.

Adversus Xenophanem et Parmenidem, qui sensus tollerent; ex libro octavo Aristoclis De philosophia.

« Longe alia, inquit, aliorum vox et oratio est. Sensus enim visaque omnia funditus repudianda, rationi uni fidem habendam opinantur. Ac primum quidem Xenophanes, Parmenides, Zeno et Melissus, in ea sunt doctrina versati, quam Stilpo deinde ac Megarenses philosophi defendere. Hi quidquid esset, unum duntaxat esse; quod ab eo diversum esset, id non esse: generari nihil: nihil corrumpi, moveri omnino nihil statuebant. Adversus istos alius erit pluribus philosophandi locus : nunc tamen, locum hunc quod attinet, ita ratiocinamur. Partem nostri divinissimam esse rationem fatemur ipsi quoque: sed tamen sensu præterea, quemadmodum et corpore, indigemus. Et vero sensum etiam ad promendum verum suapte natura comparatum esse, hoc argumento manifeste conficitur. Qui sentit, idem quin aliquid patiatur, fieri nullo modo potest. At qui patitur, hoc ipsum quod patitur, cognoscat necesse est. Sensus igitur cognitio quædam est. Jam si sentire pati aliquid est, et quidquid patitur, ab aliquo patitur, consequens omnino est, quod efficit, ab eo quod patitur esse diversum. Habemus ergo primum id esse, quod diversum vocatur, cujusmodi sunt color atque sonus; deinde quidquid est, non esse quid unum. Adde ne immobile quidem illud esse, cum ipsa sentiendi ratio motus quidam sit. Quare nemo est, qui non sensus, quo modo natura postulat, habere velit: credo quod omnes sanis potius, quam ullo vitio laborantibus fidem habeant. Et merito sane vehemens quidam illorum amor nobis altius insidet: nec tam insanus quisquam reperiatur, qui ut bonis omnibus aliis fruatur, sensus vel unius jacturam facere velit. **757** Qui autem eos criminantur, illos utique hanc semel in opinionem adductos, qua sensus inutiles existimant, id ipsum de sensibus, quod apud Homerum Pandarus de arcu suo dicebat, usurpare oporteret,

Infensus mihi continuo caput auferat hostis,
Ni fractam hanc manibus pharetram, quando illa per armos
Pondus iners pendet, mediis injecero flammis:

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'.

Πρὸς τοὺς περὶ Ξενοφάνην καὶ Παρμενίδην, τὰς αἰσθήσεις ἀναιροῦντας. Ἀπὸ τοῦ ὀγδόου τῶν Περὶ φιλοσοφίας Ἀριστοκλέους.

« Ἄλλοι δ' ἐγένοντο τούτοις τὴν ἐναντίαν φωνὴν ἀφιέντες· οἴονται γὰρ δεῖν, τὰς μὲν αἰσθήσεις καὶ τὰς φαντασίας καταβάλλειν, αὐτῷ δὲ μόνον τῷ λόγῳ πιστεύειν. Τοιαῦτα γάρ τινα πρότερον μὲν Ξενοφάνης, καὶ Παρμενίδης, καὶ Ζήνων, καὶ Μέλισσος ἔλεγον, ὕστερον δ' οἱ περὶ Στίλπωνα καὶ τοὺς Μεγαρικούς. Ὅθεν ἠξίουν οὗτοί γε τὸ ὂν ἓν εἶναι, καὶ τὸ μὴ ὂν ἕτερον εἶναι (95), μηδὲ γεννᾶσθαί τι, μηδὲ φθείρεσθαι, μηδὲ κινεῖσθαι τὸ παράπαν. Τὸν μὲν οὖν πλείω πρὸς τούτους λόγον ἐσόμεθα φιλοσοφοῦντες· νυνὶ μέντοι πρὸς τοῦτο λεκτέον. Εἴποιμεν γὰρ ἄν, ὡς ὁ μὲν λόγος ἡμῶν εἴη τὸ θειότατον· οὐ μὴν ἀλλὰ δεῖ γε καὶ τῆς αἰσθήσεως, ὥσπερ γε δὴ καὶ σώματος. Ὅτι δὲ καὶ ἡ αἴσθησις ἀληθεύειν πέφυκε, δῆλον. Οὐ γὰρ οἷόν τε τὸν αἰσθανόμενον μὴ οὐχὶ πάσχειν τι· πάσχων δὲ τὸ πάθος ἂν εἰδείη. Γνῶσις οὖν τίς ἐστι καὶ ἡ αἴσθησις. Ἀλλὰ μὴν εἰ τὸ αἰσθάνεσθαι πάσχειν τί ἐστιν, ἅπαν δὲ τὸ πάσχον ὑπό του πάσχει, πάντως ἂν ἕτερον εἴη τὸ ποιοῦν καὶ τὸ πάσχον. Ὥστε πρῶτον εἴη ἂν τὸ λεγόμενον ἕτερον· οἷον τὸ χρῶμα καὶ ὁ ψόφος· ἔπειτα δὲ ἓν τὸ ὂν οὐκ ἔσται· καὶ μὴν οὐδὲ ἀκίνητον· ἡ γὰρ αἴσθησίς ἐστι κίνησις. Ταύτῃ βούλεται πᾶς τις κατὰ φύσιν ἔχειν τὰς αἰσθήσεις, ἅτε δὴ πιστεύων, οἶμαι, ταῖς ὑγιαινούσαις μᾶλλον ἢ ταῖς νοσούσαις. Εἰκότως ἄρα καὶ δεινός τις ἔρως αὐτῶν ἡμῖν ἐντέτηκεν. Οὐδείς γέ τοι μὴ μεμηνὼς ἕλοιτ' ἄν ποτε μίαν αἴσθησιν ἀποβαλεῖν, ὅπως αὐτῷ πάντα τὰ ἄλλα ἀγαθὰ γένοιτο. Τοὺς δὲ διαβάλλοντας αὐτὰς ἐχρῆν, πεπεισμένους γε, ὅτι μάτην ἔχοιεν αὐτάς, εἰπόντας ἅπερ ὁ Πάνδαρος λέγει παρὰ τῷ Ὁμήρῳ περὶ τῶν ἑαυτοῦ τόξων·

Αὐτίκ' ἔπειτ' (96) *ἀπ' ἐμεῖο κάρη τάμοι ἀλλότριος φώς,*
Εἰ μὴ ἐγὼ τάδε τόξα φαεινῷ ἐν πυρὶ θείην,
Χερσὶ διακλάσσας, ἀνεμώλια γάρ μοι ὀπηδεῖ·

(95) *Καὶ τὸ μὴ ὂν ἕτερον εἶναι.* Repone cum altero ms., καὶ τὸ ἕτερον μὴ εἶναι.

(96) *Αὐτίκ' ἔπειτ'. Iliad.* E, v. 214.

τὸ μετὰ τοῦτο διαλυμήνασθαι πάσας τὰς αἰσθήσεις ἑαυτῶν. Οὕτω γὰρ ἄν τις ἐπίστευεν αὐτοῖς ἔργῳ διδάσκουσιν, ὡς εἰς οὐδὲν αὐτῶν δέοιντο. Νυνὶ δὲ τοῦτο ἀτοπώτατόν ἐστι. Ἀχρήστους γὰρ ἀποφαίνοντες αὐτὰς τῷ λόγῳ, τοῖς ἔργοις τὰ μάλιστα χρώμενοι διατελοῦσιν αὐταῖς. Ὁ γέ τοι Μέλισσος ἐθέλων ἐπιδεικνύναι, ὅτι τῶν φαινομένων καὶ ἐν ὄψει, τούτων οὐδὲν εἴη τῷ ὄντι, διὰ τῶν φαινομένων ἀποδεικνύειν (97) αὐτῶν. Φησὶ γοῦν· Εἰ γάρ ἐστι γῆ, καὶ ὕδωρ, καὶ ἀὴρ, καὶ πῦρ, καὶ σίδηρος, καὶ χρυσός· καὶ τὸ μὲν ζῶν, τὸ δὲ τεθνηκὸς, καὶ μέλαν, καὶ λευκὸν, καὶ τὰ ἄλλα πάντα ὅσα φασὶν εἶναι ἄνθρωποι ἀληθῶς, ἢ καὶ ἡμεῖς ὀρθῶς ὁρῶμεν καὶ ἀκούομεν· εἶναι ἐχρῆν καὶ τὸ ὂν τοιοῦτον, οἷον πρῶτον ἔδοξεν ἡμῖν εἶναι, καὶ μὴ μεταπίπτειν, μηδὲ γίνεσθαι ἕτερον, ἀλλ' εἶναι ὅμοιον, οἷόν πέρ ἐστιν ἕκαστον. Νῦν δὲ ἔφαμεν ὀρθῶς ὁρᾷν, καὶ ἀκούειν, καὶ συνιέναι· δοκεῖ δὲ ἡμῖν τὸ θερμὸν καὶ ψυχρὸν γίνεσθαι, καὶ τὸ ψυχρὸν θερμὸν, καὶ τὸ σκληρὸν μαλακὸν, καὶ τὸ μαλακὸν σκληρόν. Ταῦτα δὲ καὶ ἄλλα πολλὰ τοιαῦτα λέγοντος αὐτοῦ, καὶ μάλα εἰκότως ἐπύθετό τις ἂν, Ἆρ' οὖν ὅτι ὃ νῦν θερμόν ἐστι, κἄπειτα τοῦτο γίνεται ψυχρὸν, οὐκ αἰσθόμενος ἔγνως; Ὁμοίως δὲ καὶ περὶ τῶν ἄλλων. Ὅπερ γὰρ ἔφην, εὑρεθείη ἂν οὐδὲν, ἀλλ' ἢ τὰς αἰσθήσεις ἀναιρῶν καὶ ἐλέγχων, διὰ τὸ μάλιστα πιστεύειν αὐταῖς. Ἀλλὰ γὰρ οἱ μὲν τοιοῦτοι λόγοι σχεδὸν ἱκανὰς ἤδη δεδώκασιν εὐθύνας· ἐξίτηλοί γέ τοι γεγόνασιν, ὡς εἰ μηδὲ ἠλέχθησαν (98) τὸ παράπαν. Ἤδη μέντοι θαῤῥοῦντες, λέγωμεν ὀρθῶς φιλοσοφεῖν τοὺς καὶ τὰς αἰσθήσεις καὶ τὸν λόγον ἐπὶ τὴν γνῶσιν τὴν τῶν πραγμάτων παραλαμβάνοντας.» Τοιοίδε μὲν οὖν οἱ ἀμφὶ τὸν Ξενοφάνην, ὃς δὴ λέγεται συνακμάσαι τοῖς ἀμφὶ Πυθαγόραν καὶ Ἀναξαγόραν. Ξενοφάνους δὲ ἀκουστὴς γέγονε Παρμενίδης· τούτου Μέλισσος, οὗ Ζήνων, οὗ Λεύκιππος, οὗ Δημόκριτος, οὗ Πρωταγόρας, καὶ Νεσσᾶς· τοῦ δὲ Νεσσᾶ Μητρόδωρος, οὗ Διογένης, οὗ Ἀνάξαρχος. Ἀναξάρχου δὲ γνώριμος γέγονε Πύῤῥων, ἀφ' οὗ ἡ τῶν Σκεπτικῶν ἐπικληθέντων διατριβὴ συνέστη οὓς καὶ αὐτοὺς μηδὲν εἶναι τὸ παράπαν, μήτε γ' ἐν αἰσθήσει μήτ' ἐν λόγῳ καταληπτὸν ὁριζομένους, ἐπέχοντας δ' ἐν πᾶσιν, ὅπως ἀπήλεγχον οἱ ἀντιδοξάζοντες, μαθεῖν πάρεστιν ἀπὸ τοῦ δηλωθέντος συγγράμματος, ὧδέ πη πρὸς λέξιν ἔχοντος.

A simulque sensus omnes suos exstinguere: tum enim demum fides ipsis haberetur, cum iis sibi nihil opus esse re ipsa comprobarent. Nunc vero absurdissime faciunt, qui cum eos inutiles oretenus esse dictitent, iisdem tamen reipsa constantissime abutantur. Enimvero Melissus, eorum quæ apparent, quæque ob oculos posita sunt, nihil re vera esse probare dum vult, ex illis ipsis quæ apparent argumenta ducit. Quippe, si enim terra, inquit, si aqua et aer, si ignis, ferrum, aurum; si vivens aliquid, aliud mortuum, si nigrum atque album, si alia sunt omnia, quæ ab hominibus vere esse dicuntur: postremo si videmus ipsi audimusque recte; illud etiam profecto quod est tale semper manere debeat, quale primo nobis est visum, nec mutari subinde atque alterum fieri, sed B potius idem constanter esse quidlibet quod semel est. Atqui recte cum videre nos, tum audire etiam et intelligere dicimus; et tamen frigidum id nobis quod calidum erat fieri videtur, calidumque vicissim quod erat frigidum, similiterque durum in molle, et molle rursus in durum mutari. Hæc igitur aliaque id genus quamplurima cum a Melisso dicantur, jure profecto quæsierit ex eo quispiam, num hoc ipsum, quod modo calidum est, frigidum id post modum fieri, sentiendo cognoverit. Nam cæterorum omnium eadem plane ratio est. Ita constabit omnino quam vere dictum abs me fuerit, eo tantum a Melisso tolli carpique sensus, quod C fidem sensibus maximam habeat. Sed enim abunde opinor castigatum a nobis est totum hoc ratiocinandi genus, imo perinde jam exolevit, ac si nunquam penitus usurpatum fuisset. Hoc ergo nunc secure dicamus, recte illos philosophari, qui rerum in cognitione haurienda, sensus etiam cum ratione conjungunt.» Hactenus ille. Tales igitur Xenophanis sectatores fuere, quem Pythagoræ et Anaxagoræ temporibus floruisse aiunt. **758** Nam Xenophanis quidem auditor fuit Parmenides: hunc vero Melissus audivit, Melissumque Zeno: Zenoni Leucippus, Leucippo Democritus, Democrito Protagoras atque Nessas operam dedere. Jam Metrodorum Nessas, Diogenem Metrodorus, Anaxarchum Diogenes, Pyrrhonem Anaxarchus discipulum habuit. Scepticorum Pyrrho sectam instituit; quos itidem, quod nihil omnino vel sensu, vel ratione comprehendi posse statuerent, assensionemque propterea rebus in omnibus inhiberent, quemadmodum contrariæ sententiæ vindices arguerint, ex eodem Aristoclis opere cognosci potest. Sic enim ad verbum ipse loquitur (98*).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'.

D

Πρὸς τοὺς κατὰ Πύῤῥωνα Σκεπτικοὺς, ἤτοι ἐφεκτικοὺς ἐπικληθέντας, μηδὲν καταληπτὸν εἶναι ἀποφηναμένους. Ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ.

« Ἀναγκαίως (99) δ' ἔχει πρὸ παντὸς διασκέψασθαι περὶ τῆς ἡμῶν αὐτῶν γνώσεως. Εἰ γὰρ αὖ μηδὲν πεφύκαμεν γνωρίζειν, οὐδὲν ἔτι δεῖ περὶ τῶν ἄλλων σκοπεῖν. Ἐγένοντο μὲν οὖν καὶ τῶν πάλαι τινὲς, οἱ

CAPUT XVIII.

Adversus eorum philosophorum sectam, qui quod Pyrrhonem secuti nihil comprehendi posse statuerint, Sceptici, et assensum inhibentes vocati sunt. Ex eodem Aristocle.

« Necesse est, inquit ille, cognitionis nostræ rationem ante omnia videamus. Nam si cognoscendi vim a natura nullam accepimus, omittamus licet de aliis quærere. Nonnullorum certe olim vox ea fuit,

(97) Forte ἀποδεικνύει.
(98) Forte ἐλέχθησαν.
(98*) Hic desinit Trapezuntii versio.

(99) *Ἀναγκαίως.* Subtilis ac solida est tota hæc ab Aristocle contra Scepticos suscepta disputatio.

quos refellit Aristoteles. Et Pyrrho quidem Eleus opinionis hujus defensor erat acer in primis ac vehemens, nihil tamen scriptum reliquit. At Timo, ejus discipulus, tria ei spectanda docet, qui ad felicitatem aspirat : primum, cujusmodi rerum natura sit : deinde, quem in iis modum tenere debeamus : postremo, quid iis eventurum sit, qui hoc fecerint. Res ergo quod attinet, promiscuas ipsi omnium habendas esse tradit, ac nutantes dubiasque rationes : proinde nec in sensibus, nec in opinionibus verum aut falsum inesse posse : ex quo demum id sequatur, fidem iis haberi nullam oportere, agendumque nobis propterea, nihil ut opinemur, nullam inclinemus in partem, inconcussi denique semper immotique maneamus : atque ita, quidquid propositum nobis fuerit, id non potius esse, quam non esse, aut esse idem et non esse dicamus, imo ne non esse quidem. Cæterum qui hunc in modum comparati fuerint, id consecuturos illos esse confirmat, primum ut asseverent nihil, deinde nulla ut unquam perturbatione moveantur, cui utrique voluptatem Ænesidemus adjungit. **759** Hæc a Timone summatim. Videamus an recte dicta. Cum igitur isti promiscuas rerum omnium rationes esse velint, proindeque aut ulli hærendum, aut opinandum quidquam esse negent : ex iis utique merito quærat aliquis, errentne qui discriminis aliquid inter eas constituant, an non? Si enim errant, utique non recte sentiunt. Ita nonnullos esse dicant ipsi quoque necesse est, qui falso de rebus opinentur, se porro unos esse, qui vere pronuntient : ex quo profecto sequitur veri aliquid falsique reperiri. Quod si non erramus, quotquot res ab aliis alias vulgo distinguimus, quænam illos intemperiæ tenent, qui nos tam vehementer incessant, cum eosdem errare necesse sit, dum nullum ab iis non discrimen excludunt? Verum esto, demus tamen illis nulla res prorsus omnes diversitate secerni : ab hominum vulgo nihil ergo differunt ipsi quoque. Sapientiam igitur isti quam nobis tandem ostendunt? aut cur omnes Timonis ore proscinduntur, Pyrrho celebratur unus? Præterea, si nihil in rebus discriminis est, ne differre quidem aut non differre, opinari aut non opinari discriminis quidquam subibunt. Cur enim sint potius ista quoque, quam non sint? vel, ut Timon ipse loqui solet, cur ita? cur non? Imo, quorsum tandem vel ipsum *cur?* omnem enim quæstionem funditus proinde tollendam esse constat. Desinant igitur molestiam nobis ultra facessere. Nam insaniunt illi profecto, dum suæ ipsorum artis obliti, nos opinari quidquam jubent simul atque vetant, iidemque pronuntiant aliquid de rebus, qui tamen nihil pronuntiandum esse statuunt. Nolunt te nimirum sentire cum ullo, sibi tamen omnes fidem habere volunt : dumque se nihil scire profitentur, omnes tamen, quasi res apprime norint, passim reprehendunt. At incerta omnia esse qui dicant, hos e duobus alterum, aut silere necesse est, aut aliquid pronuntiare. Si

A ἀφέντες τήνδε τὴν φωνήν, οἷς ἀντείρηκεν ὁ Ἀριστοτέλης. Ἴσχυσε μέντοι τοιαῦτα λέγων καὶ Πύῤῥων ὁ Ἠλεῖος· ἀλλ' αὐτὸς μὲν οὐδὲν ἐν γραφῇ καταλέλοιπεν. Ὁ δέ γε μαθητὴς αὐτοῦ Τίμων φησὶ, δεῖν τὸν μέλλοντα εὐδαιμονήσειν εἰς τρία ταῦτα βλέπειν· πρῶτον μὲν, ὁποῖα πέφυκε τὰ πράγματα· δεύτερον δὲ, τίνα χρὴ τρόπον ἡμᾶς πρὸς αὐτὰ διακεῖσθαι· τελευταῖον δὲ, τί περιέσται τοῖς οὕτως ἔχουσι. Τὰ μὲν οὖν πράγματά φησιν αὐτὸν ἀποφαίνειν ἐπίσης ἀδιάφορα, καὶ ἀστάθμητα, καὶ ἀνέγκριτα· διὰ τοῦτο μήτε τὰς αἰσθήσεις ἡμῶν μήτε τὰς δόξας ἀληθεύειν ἢ ψεύδεσθαι. Διὰ τοῦτο οὖν μηδὲ πιστεύειν αὐταῖς δεῖν, ἀλλ' ἀδοξάστους, καὶ ἀκλινεῖς, καὶ ἀκραδάντους εἶναι, περὶ ἑνὸς ἑκάστου λέγοντας, ὅτι οὐ μᾶλλόν ἐστιν, ἢ οὐκ ἔστιν, ἢ καὶ ἔστι, καὶ οὐκ ἔστιν, οὔτ' οὐκ ἔστιν. Τοῖς μέντοι διακειμένοις οὕτω B περιέσεσθαι Τίμων φησὶ πρῶτον μὲν ἀφασίαν, ἔπειτα δ' ἀταραξίαν, Αἰνησίδημος δὲ ἡδονήν. Τὰ μὲν οὖν κεφάλαια τῶν λεγομένων ἐστὶ ταῦτα. Σκεψώμεθα δ' εἰ ὀρθῶς λέγουσιν. Ἐπεὶ τοίνυν ἐπίσης ἀδιάφορα πάντα φασὶν εἶναι, καὶ διὰ τοῦτο κελεύουσι μηδενὶ προστίθεσθαι, μηδὲ δοξάζειν, εἰκότως ἂν, οἶμαι, πύθοιτό τις αὐτῶν· Ἆρά γε διαμαρτάνουσιν οἱ διαφέρειν αὐτὰ νομίζοντες, ἢ οὔ; Πάντως γὰρ, εἰ μὲν ἁμαρτάνουσιν, οὐκ ὀρθῶς ὑπολαμβάνοιεν ἄν. Ὥστε ἀνάγκη λέγειν αὐτοῖς εἶναί τινας τοὺς τὰ ψευδῆ περὶ τῶν ὄντων δοξάζοντας· αὐτοὶ τοίνυν εἶεν ἂν οἱ τἀληθῆ λέγοντες· οὕτω δὲ εἴη ἂν ἀληθές τι καὶ ψεῦδος. Εἰ δ' οὐχ ἁμαρτάνομεν οἱ πολλοὶ, τὰ ὄντα διαφέρειν οἰόμενοι, τί παθόντες ἐπιπλήττουσιν ἡμῖν; αὐτοὶ γὰρ ἁμαρτάνοιεν ἂν, ἀξιοῦντες μὴ διαφέρειν αὐτά. Καὶ μὴν εἰ C καὶ δῷημεν αὐτοῖς ἐπίσης ἀδιάφορα πάντα εἶναι, δῆλον, ὡς οὐκ ἂν διαφέροιεν οὐδ' αὐτοὶ τῶν πολλῶν. Τίς οὖν εἴη ἂν αὐτῶν ἡ σοφία; καὶ διὰ τί Τίμων τοῖς μὲν ἄλλοις λοιδορεῖται πᾶσι, Πύῤῥωνα δ' ὑμνεῖ μόνον; Ἔτι γε μὴν, εἰ ἐπίσης ἐστὶν ἀδιάφορα πάντα, καὶ διὰ τοῦτο χρὴ μηδὲν δοξάζειν, οὐκ ἂν οὐδὲ ταῦτα διαφέροι· λέγω δὲ τὸ διαφέρειν, ἢ μὴ διαφέρειν, καὶ τὸ δοξάζειν, ἢ μὴ δοξάζειν. Τί γὰρ μᾶλλον ταῦτά ἐστιν, ἢ οὐκ ἔστιν; ἢ, ὥς φησι Τίμων, διὰ τί ναὶ, καὶ διὰ τί οὔ; καὶ αὐτὸ τὸ διὰ τί; φανερὸν οὖν, ὡς ἀναιρεῖται τὸ ζητεῖν. Ὥστε παυσάσθωσαν ἐνοχλοῦντες. Ἐπεὶ νῦν γε μεμήνασι, πόῤῥω τέχνης ἅμα μὲν ἡμῖν διακελευόμενοι μὴ δοξάζειν, ἅμα δὲ κελεύοντες αὐτὸ τοῦτο ποιεῖν· καὶ λέγοντες, ὡς περὶ οὐδενὸς ἀποφαί- D νεσθαι δέοι, κἄπειτα ἀποφαινόμενοι. Καὶ ἀξιοῦσι μὲν μηδενὶ συγκατατίθεσθαι, πείθεσθαι δ' αὐτοῖς κελεύουσιν· εἶτα λέγοντες μηδὲν εἰδέναι, πάντας ἐλέγχουσιν, ὡς εὖ εἰδότες. Ἀνάγκη τε τοὺς φάσκοντας, ὡς ἄδηλα πάντα εἴη, δυεῖν θάτερον, ἢ σιωπᾷν, ἢ ἀποφαίνεσθαί τι καὶ λέγειν. Εἰ μὲν οὖν ἡσυχίαν ἄγοιεν, δῆλον, ὅτι πρός γε τοὺς τοιούτους οὐδεὶς ἂν εἴη λόγος· εἰ δ' ἀποφαίνοιντο, πάντη τε καὶ πάντως ἢ εἶναί τι φαῖεν ἂν, ἢ μὴ εἶναι, καθάπερ ἀμέλει νυνὶ φασιν, ὡς εἴη πάντα ἄγνωστα καὶ νομιστὰ πᾶσι, γνωστὸν δ' οὐδέν που. Ὁ τοίνυν ἀξιῶν ἢ τι δηλοῖ πρᾶγμα, καὶ ἔνεστιν αὐτὸ συνεῖναι λεγόμενον, ἢ οὐκ ἔνεστιν. Ἀλλ' εἰ μὲν οὐ δηλοῖ, καθάπαξ οὐδεὶς οὐδ' οὕτω πρὸς τὸν τοιοῦτον ἂν εἴη λόγος· εἰ δὲ σημαίνοι, πάντως ἢ ἄπειρα λέγοι ἂν, ἢ πεπερασμένα. Καὶ εἰ μὲν

ἄπειρα, οὐδ' ὅλως ἂν εἴη λόγος πρὸς αὐτόν· ἀπείρου γὰρ γνῶσις οὐκ ἔστι· πεπερασμένων δὲ ὄντων τῶν δηλουμένων, ἢ ἑνὸς ὁτουοῦν, ὁ τοῦτο λέγων, ὁρίζει τι καὶ κρίνει. Πῶς οὖν ἄγνωστα καὶ ἀνεπίκριτα πάντα εἴη ἄν; Εἰ δὲ φαίη ταῦτα καὶ εἶναι καὶ μὴ εἶναι, πρῶτον μὲν ἔσται ταὐτὸ καὶ ἀληθὲς καὶ ψεῦδος· ἔπειτα δὲ ἐρεῖ τι καὶ οὐκ ἐρεῖ, καὶ λόγῳ χρώμενος, ἀναιρήσει λόγον. Ἔτι δὲ ὁμολογῶν ψεύδεσθαι, πιστεύειν ἑαυτῷ φησι δεῖν. Ἄξιον δὲ ζητῆσαι, πόθεν καὶ μαθόντες, ἄδηλα πάντα φασὶν εἶναι. Δεῖ γὰρ εἰδέναι πρότερον αὐτούς, τί δήποτ' ἐστὶ τὸ δῆλον· οὕτω γοῦν ἂν ἔχοιεν λέγειν, ὡς οὐκ εἴη τὰ πράγματα τοιαῦτα. Πρῶτον γὰρ εἰδέναι χρὴ τὴν κατάφασιν, εἶτα τὴν ἀπόφασιν. Εἰ δὲ ἀγνοοῦσιν ὁποῖόν ἐστι τὸ δῆλον, οὐκ ἂν εἰδεῖεν οὐδὲ τί τὸ ἄδηλον. Ὁπόταν γε μὴν Αἰνησίδημος ἐν τῇ ὑποτυπώσει τοὺς ἐννέα διεξίῃ τρόπους (κατὰ τοσούτους γὰρ ἀποφαίνειν ἄδηλα τὰ πράγματα πεπείραται)· πότερον αὐτὸν φῶμεν εἰδότα λέγειν αὐτούς, ἢ ἀγνοοῦντα; Φησὶ γάρ, ὅτι τὰ ζῶα διαφέρει, καὶ ἡμεῖς αὐτοί, καὶ αἱ πόλεις, καὶ οἱ βίοι, καὶ τὰ ἔθη, καὶ οἱ νόμοι. Καὶ τὰς αἰσθήσεις δέ φησιν ἡμῶν ἀσθενεῖς εἶναι, καὶ πολλὰ τὰ ἔξωθεν λυμαινόμενα τὴν γνῶσιν, ἀποστήματα, καὶ μεγέθη, καὶ κινήσεις· ἔτι δὲ τὸ μὴ ὁμοίως διακεῖσθαι νέους καὶ πρεσβυτέρους, καὶ ἐγρηγορότας καὶ κοιμωμένους, καὶ ὑγιαίνοντας καὶ νοσοῦντας· οὐδενός τε ἡμᾶς ἁπλοῦ καὶ ἀκραιφνοῦς ἀντιλαμβάνεσθαι. Πάντα γὰρ εἶναι συγκεχυμένα, καὶ πρός τι λεγόμενα. Ταῦτα δέ, φημί, καὶ τὰ τοιαῦτα κομψολογοῦντα αὐτόν, ἡδέως ἄν τις εἴρετο· Πότερον εὖ εἰδὼς λέγοι, διότι τὰ πράγματα τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον, ἢ ἀγνοῶν; Εἰ μὲν γὰρ οὐκ ᾔδει, πῶς ἂν ἡμεῖς αὐτῷ πιστεύοιμεν; εἰ δ' ἐγίνωσκε (1), κομιδῇ τις ἦν ἠλίθιος, ἅμα μὲν ἄδηλα πάντα ἀποφαινόμενος, ἅμα δὲ τοσαῦτα λέγων εἰδέναι. Καὶ μὴν ὁπότε γε τὰ τοιαῦτα διεξίοιεν, οὐδὲν ἀλλ' ἢ ἐπαγωγήν τινα λέγουσι, δεικνύντες ὁποῖ' ἄττα εἴη τὰ φαινόμενα καὶ τὰ καθ' ἕκαστα. Τὸ δὲ τοιοῦτο καὶ ἔστι καὶ λέγεται πίστις. Εἰ μὲν οὖν αὐτῇ συγκατατίθενται, δῆλον ὅτι δοξάζουσιν· εἰ δ' οὐ πιστεύουσιν, οὐδ' ἂν ἡμεῖς προσέχοιμεν αὐτοῖς. Ὅ γε μὴν Τίμων ἐν τῷ *Πύθωνι* διηγεῖται μακρόν τινα κατατείνας λόγον, ὡς ἐντύχοι τῷ Πύῤῥωνι βαδίζοντι Πυθοῖδε, παρὰ τὸ ἱερὸν τοῦ Ἀμφιαράου, καὶ τίνα διαλεχθεῖεν ἀλλήλοις. Ἆρ' οὐκ εὐλόγως ἄν τις αὐτῷ ταῦτα συγγράφοντι παραστὰς εἴποι, Τί, ὦ πονηρέ, ἐνοχλεῖς σεαυτῷ ταῦτα συγγράφων, καὶ ἃ μὴ οἶσθα διηγούμενος; Τί γὰρ μᾶλλον ἐνέτυχες αὐτῷ καὶ διηλέχθης, ἢ οὐ διηλέχθης; Αὐτός τε ἐκεῖνος ὁ θαυμαστὸς Πύῤῥων, ἆρά γε ᾔδει τὸ διὰ τί βαδίζοι Πύθια θεασόμενος: ἢ καθάπερ οἱ μεμηνότες, ἐπλανᾶτο κατὰ τὴν ὁδόν; Ἡνίκα δὲ ἤρξατο κατηγορεῖν τῶν ἀνθρώπων καὶ τῆς ἀγνοίας αὐτῶν, ἆρά γε φῶμεν αὐτὸν ἀληθῆ λέγειν, ἢ μή; Ἆρά γε καὶ τὸν Τίμωνα παθεῖν τι, καὶ συγκαταθέσθαι τοῖς λόγοις, ἢ μὴ προσέχειν; Εἰ μὲν γὰρ οὐκ ἐπείσθη, πῶς ἀντὶ χορευτοῦ φιλόσοφος (2) ἐγένετο, καὶ τὸν Πύῤῥωνα διε-

A
quiescent, nulla cum iis futura disputatio est: sin dicent aliquid: vel esse quiddam, vel non esse omnino dicturi sunt: quemadmodum utique obscura esse cunctis universa nunc dicunt, atque in sola opinione posita, notum esse nihil. Porro qui sumit aliquid, aut rem illam sic aperit, ut intelligi dum explicatur ea possit, aut obscuram potius et ignotam relinquit. Si non aperiet, ne tum quidem ulla cum eo futura disputatio est. **760** Sin explicabit aliquid, prorsus aut infinita dicet, aut suis quibusdam finibus circumscripta. Quod si infinita, rursus omnem secum agendi facultatem eripiet, quod infiniti cognitio nulla esse possit. At si finita quædam, aut etiam unum aliquid aperiet; qui hoc faciat, definiat idem aliquid, judicetque necesse est.
B
Quinam igitur obscura omnia et promiscua esse possint? Jam vero, si eadem esse simul ac non esse dicet: primum quidem verum simul idem ac falsum erit: deinde aliquid ipse dicet, dicetque nihil, atque ita orationem, oratione dum utetur, exstinguet. Præterea, qui se falsum dicere fateatur, idem sibi fidem haberi vult. Jam vero, quæri etiam ex illis poterit, unde tandem incerta esse universa didicerint? Prius enim quid illud sit quod certum vocatur, nosse debent; tumque demum, ejusmodi non esse omnia statuere poterunt: affirmationis quippe notitia negationis cognitionem antecedit. Qui si minus quid certum sit noverint, ne incertum quidem illi quid sit nosse poterunt. Enimvero cum Ænesidemus in sua illa, quam informabat hypoty-
C
posi, novem omnino modos exponeret (totidem enim quam incerta sint omnia declarare conabatur), utrum eosdem norat ipse qui diceret, an ignorabat? Nam is quidem in animantibus, imo etiam et in nobis ipsis, urbibus, institutis, moribus ac legibus discrimen agnoscit: idem vero et infirmos ait sensus esse nostros, et plurima quæ cognitioni extrinsecus officiant impedimenta commemorat, intervalla, magnitudines, motus, juvenum atque senum, vigilantium et dormientium, valentium et ægrotantium dissimiles aliosque sensus; rerum dum eas percipimus, quod permistæ sint omnes, et cum aliquo semper ad aliud quid ordine proferantur, sincerum nunquam simplicemque vultum. Hæc, inquam, ille cæteraque id genus dum magnifice lo-
D
quitur, quærat ex eo jure quispiam, sitne hæc hominis varias illas rerum conditiones probe scientis, an potius ignorantis oratio? Si enim illas ignorat, qui tandem ipsi fidem habebimus? Sin eas probe norit, næ stolidus admodum est, qui cum obscura esse omnia statuat, tam multa se tamen scire confirmet. Utique dum talia oratione percensent, inductionem aliquam modo texunt, et cujusmodi quæque sint quæ appareant, sigillatim ostendunt: quod quidem orationis genus est vocaturque fides. Hanc igitur illi si sequuntur, eosdem proinde opinari nemo non videt: si vero non credunt, ne ipsi

(1) *Εἰ δ' ἐγίνωσκε.* B. Augustinus lib. *De religione*, quærenti veritatem, *Saltem*, inquit, *scis te dubitare an sit aliquid veri, et hoc ipsum est veritas.*

(2) *Ἀντὶ χορευτοῦ φιλόσοφος.* Diogenes Laertius lib. IX ex Simone quodam Apollonide, Timonem hunc significat, a saltatione jam abstinere co

quidem illos audiemus. **761** Jam vero quod in *Pythone* longam adeo Timon ipse narrationem instituit, quemadmodum in Pyrrhonem circa templum Amphiarai, dum Pythiam peteret, inciderit, et quosnam cum eo sermones miscuerit : quis non ea scribentem his verbis jure conveniat? Quid ipse tibi, homo nequam, molestus es, dum ista scribis, eaque commemoras, quæ tu nescis? Cur enim in eum incidisti, aut cur sermones cum eo miscuisti potius, quam non miscuisti? Pyrrho autem ille tuus tam excellens, tamque divinus, satisne quorsum ad Pythia spectanda pergeret ipse norat? an vero, quod furiosi solent, in via temere vagabatur? Idem vero cum et homines et hominum ignorantiam accusare cœpit, num ille nobis verum dicere videatur, an non? Quid Timon? an ejus est oratione commotus? fidem illi habuit, an negavit? Si negavit, qui tandem evasit e saltatore philosophus? aut cur

A τέλεσε θαυμάζων; εἰ δὲ συγκατέθετο τοῖς λεγομένοις, ἄτοπος ἂν εἴη τις, αὐτὸς μὲν φιλοσοφῶν, ἡμᾶς δὲ κωλύων. Ἁπλῶς δὲ, θαυμάσαι τις ἂν, οἱ Τίμωνος σίλλοι (2*), καὶ αἱ κατὰ πάντων ἀνθρώπων βλασφημίαι, καὶ αἱ κακαὶ στοιχειώσεις Αἰνησιδήμου, καὶ πᾶς ὁ τοιοῦτος ὄχλος τῶν λόγων τί δήποτε βούλεται αὐτοῖς. Εἰ μὲν γὰρ οἰόμενοι κρείττους ἡμᾶς ἀπεργάσεσθαι, ταῦτα γεγράφασι, καὶ διὰ τοῦτο πάντας οἴονται δεῖν ἐλέγχειν, ὅπως παυσώμεθα φλυαροῦντες, βούλονται δηλονότι τὴν ἀλήθειαν ἡμᾶς εἰδέναι, καὶ ὑπολαβεῖν, ὅτι τοιαῦτα εἴη τὰ πράγματα, καθάπερ ἀξιοῖ Πύῤῥων. Ὥστε εἰ πεισθείημεν αὐτοῖς, ἐκ χειρόνων βελτίους ἂν γενοίμεθα, κρίναντες τὰ συμφορώτερα, καὶ τοὺς ἄμεινον λέγοντας ἀποδεξάμενοι. Πῶς οὖν ἐπίσης ἀδιάφορα τὰ πράγματα, καὶ ἀνεπίκριτα δύναιτ' ἂν B εἶναι; καὶ πῶς ἀσυγκατάθετοι καὶ ἀδόξαστοι γενοίμεθ' ἄν; Εἰ δ' οὐδὲν ὄφελός ἐστι τῶν λόγων, τί ἡμῖν ἐνοχλοῦσιν; ἢ διὰ τί Τίμων φησίν·

Pyrrhonem tam vehementer postea constanterque suspexit? Qui si ejus verbis fidem habuit, inepte profecto facit, qui nos, dum philosophatur, philosophari vetet. Atque, ut universe loquamur, quid sannæ illæ Timonis omnes, et irrogatæ generi hominum universo contumeliæ : quid perniciosa Ænesidemi rudimenta, quid verborum tota illa congeries sibi velit, mirum jure cuipiam videatur. Si enim id hoc in scribendi genere sequebantur, uti nos meliores efficerent, eoque sibi carpendos omnes et incessendos putarunt, ut nugas tandem agere desinamus; id agunt, videlicet ut perspectam habeamus veritatem, atque ita sese res, quomodo statuebat Pyrrho, habere credamus. Itaque si eorum in sententiam adducemur, dum et melius de rebus ipsi judicabimus, et saniora loquentes audiemus, ex deterioribus profecto meliores efficiemur. Quod si ita est, qui tandem promiscuæ adeo rerum omnium esse queant implicitæque rationes, aut ipsi nos hærere nemini, ac nihil existimare qui possimus? At vero si disputationis suæ fructus est nullus, quid molesti porro nobis esse pergunt? aut quorsum versus iste Timonis,

Cum Pyrrhone hominum possit contendere nemo?

Nec enim causæ quidquam fuerit, quamobrem Pyrrhonem suum miremur potius, quam aut Corybum illum aut Melitidem, qui tamen stultitiæ principes haberi solent. Jam nec prætereundum illud quidem leviter est quod sequitur. Quem enim, obsecro, aut civem illum, aut judicem, cujusmodi vel consiliarium, vel amicum, vel denique hominem habituri sumus? aut quid ille flagitii non audebit, qui honestum vere nihil aut turpe, qui justum esse nihil aut injustum opinabitur? Apage enim, qui aut legum sententiam genus hoc hominum dixerit, aut pœnarum acerbitatem extimescere? Quomodo enim in eos metus iste cadat, qui ab omni se

C *Οὐκ ἂν δὴ Πύῤῥωνί γ' ἐρίσειεν βροτὸς ἄλλος;*

Οὐ γὰρ μᾶλλον Πύῤῥωνα θαυμάσαι τις ἂν ἢ τὸν Κόρυβον ἐκεῖνον, ἢ τὸν Μελιτίδην, οἳ δὴ δοκοῦσι μωρίᾳ διενεγκεῖν. Ἐνθυμεῖσθαι μέντοι χρὴ καὶ ταῦτα. Ὁποῖος γὰρ ἂν γένοιτο πολίτης, ἢ δικαστὴς, ἢ σύμβουλος, ἢ φίλος, ἢ ἁπλῶς εἰπεῖν ἄνθρωπος, ὅ γε τοιοῦτος; ἢ τί τῶν κακῶν οὐ τολμήσειεν ἂν, ὁ μηδὲν ὡς ἀληθῶς οἰόμενος εἶναι κακὸν, ἢ αἰσχρὸν, ἢ δίκαιον, ἢ ἄδικον; Οὐδὲ γὰρ ἐκεῖνο φαίη τις ἂν, ὅτι τοὺς νόμους δεδοίκασι κριτὰς, καὶ τὰς τιμωρίας οἱ τοιοῦτοι. Πῶς γὰρ οἵ γε ἀπαθεῖς καὶ ἀτάραχοι, καθάπερ αὐτοί φασιν, ὄντες; Ὅ γέ τοι Τίμων ταῦτα καὶ λέγει περὶ τοῦ Πύῤῥωνος,

perturbatione vacuos prædicant? Nam de Pyrrhone quidem canit ista Timon,

Unum illum novi quem nulla superbia tollat,
762 *Non funda atque infanda doment, quibus [omnis ubique*
Succumbit populus, vario dum turbidus æstu,
Atque animi dubius, cæcaque cupidine præceps
Huc illuc rapitur.

D *Ἀλλ' οἷον τὸν ἄτυφον ἐγὼ ἴδον ἠδ' ἀδάμαστον*
Πᾶσιν ὅσοις δαμνᾶται, ἅμ' ἀῤῥήτοις τε φατοῖς τε,
Λαῶν ἔθνεα κοῦφα, βαρυνόμεν' ἔνθα καὶ ἔνθα,
Ἐκ παθέων, δόξης τε, καὶ εἰκαίης νομοθήκης.

pisse, antequam in Pyrrhonem incidisset. Σίμων Ἀπολλωνίδης, inquit, φησὶ τὸν Τίμωνα εἶναι πατρὸς μὲν Τιμάρχου, Φλιάσιον δὲ τὸ γένος. Νέον δὲ καταλειφθέντα χορεύειν, ἔπειτα καταγνόντα, ἀποδημῆσαι εἰς Μέγαρα πρὸς Στίλπωνα, etc. Εἶτα (id est, contractis jam nuptiis), πρὸς Πύῤῥωνα εἰς Ἦλιν ἀποδημῆσαι μετὰ γυναικός, etc. Vide infra, pag. 763.

(2*) *Σίλλοι*. Vide eumdem locum pag. 763. Diogenes lib. IX auctor est, Simonem etiam illum Apollonidem, qui de Timone loquebatur, *Sillorum* opus scripsisse, quod Tiberio Cæsari dedicarit, in quod Diogenes ipse commentarios edidisset. Tum de Timonis operibus, Τῶν δὲ *Σίλλων*, inquit, τρία ἐστὶν (βιβλία), ἐν οἷς, ὡσὰν Σκεπτικὸς ὢν, πάντας λοιδορεῖ, καὶ σιλλαίνει τοὺς Δογματικοὺς, ἐν παρῳδίας εἴδει. Ὧν τὸ μὲν πρῶτον, αὐτοδιήγητον ἔχει τὴν ἑρμηνείαν, τὸ δὲ δεύτερον καὶ τρίτον, ἐν διαλόγου σχήματι. Operis initium hoc fuisse tradit,

Ἔσπετε νῦν μοι ὅσοι πολυπράγμονές ἐστε σοφισταί.

Ὁπόταν μέντοι φῶσι τὸ σοφὸν δὴ τοῦτο, ὅτι δέοι κατακολουθοῦντα φύσει καὶ τοῖς ἔθεσι ζῆν, μηδενὶ μέντοι συγκατατίθεσθαι, πάνυ τινές εἰσιν εὐήθεις. Εἰ γὰρ μηδενὶ ἄλλῳ, τούτῳ γοῦν αὐτῷ δέοι ἂν συγκαταθέσθαι, καὶ ὑπολαβεῖν οὕτως ἔχειν αὐτό. Τί δὲ μᾶλλον τῇ φύσει καὶ τοῖς ἔθεσι δεῖ κατακολουθεῖν, ἢ οὐ δεῖ, μὴ εἰδότας γε δὴ μηδὲν, μηδὲ ἔχοντάς τι ὅτῳ κρινοῦμεν; Ἐκεῖνο μὲν γὰρ καὶ παντάπασίν ἐστιν ἠλίθιον, ἐπειδὰν λέγωσιν, ὅτι καθάπερ τὰ καθαρτικὰ φάρμακα συνεκκρίνει μετὰ τῶν περιττωμάτων καὶ ἑαυτὰ, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ ὁ πάντα ἀξιῶν εἶναι λόγος ἄδηλα μετὰ τῶν ἄλλων ἀναιρεῖ καὶ ἑαυτόν. Εἰ γὰρ αὐτὸς αὐτὸν ἐλέγχοι, ληροῖεν ἂν οἱ χρώμενοι τούτῳ, βέλτιον οὖν ἡσυχίαν ἄγειν αὐτοὺς, καὶ μηδὲ τὸ στόμα διαίρειν. Ἀλλὰ μὴν οὐδ' ὅμοιον ἔχει τι τὸ καθαρτικὸν φάρμακον, καὶ ὁ τούτων λόγος. Τὸ μὲν γὰρ φάρμακον ἐκκρίνεται. κἂν τοῖς σώμασιν οὐχ ὑπομένει· τὸν μέντοι λόγον ἐν ταῖς ψυχαῖς ὑπάρχειν δεῖ τὸν αὐτὸν ὄντα, καὶ πιστευόμενον αἰεί. Μόνος γὰρ οὗτος εἴη ἂν, ὁ ποιῶν ἀσυγκαταθέτους. Ὅτι δ' οὐχ οἴονται τὸν ἄνθρωπον ἀδόξαστον εἶναι, καὶ ὧδ' καταμάθοι τις ἄν. Ἀδύνατον γὰρ τὸν αἰσθανόμενον μὴ αἰσθάνεσθαι. Τὸ δ' αἰσθάνεσθαι, γνωρίζειν τι ἦν. Ὅτι δὲ καὶ πιστεύει τῇ αἰσθήσει, πᾶσι φανερόν. Ἀκριβέστερον γὰρ θέλων ἰδεῖν, ἀπέψησε τὼ ὀφθαλμὼ, καὶ προσῆλθεν ἐγγύτερον, καὶ ἐπιλλίσατο. Καὶ μὴν ἡδόμενοί γε καὶ πονοῦντες ἴσμεν. Οὐδὲ γὰρ οἷόν τε τὸν καιόμενον ἢ τεμνόμενον ἀγνοεῖν. Τὰς δὲ δὴ μνήμας καὶ ἀναμνήσεις τίς οὐκ ἂν φαίη μεθ' ὑπολήψεως γίγνεσθαι; Περὶ μὲν γὰρ τῶν κοινῶν ἐννοιῶν, ὅτι τὸ τοιοῦτον ἄνθρωπός ἐστιν, ἔτι δὲ περὶ τῶν ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν, τί λέγοι τις ἄν; οὐδὲν γὰρ ἦν τούτων, εἰ μὴ πεφύκειμεν ὑπολαμβάνειν. Ἀλλ' ἔγωγε ἐῶ τἄλλα. Τοῖς μέντοι λεγομένοις ὑπὸ τούτων ἐάν τε πιστεύωμεν, ἐάν τε ἀπιστῶμεν, ἀναγκαίως ἔχει δοξάζειν πάντῃ τε καὶ πάντως. Ὅτι μὲν οὖν ἀμήχανόν ἐστι φιλοσοφεῖν τὸν τρόπον τοῦτον, φανερόν· ὅτι δὲ καὶ παρὰ φύσιν, καὶ παρὰ τοὺς νόμους, ὧδε κατίδοιμεν ἄν. Εἰ μὲν γὰρ τῷ ὄντι τὰ πράγματα τοιαῦτα εἴη, τί λοιπὸν ἀλλ' ἢ καθάπερ ἐν ὕπνῳ ζῆν ἡμᾶς εἰκῇ καὶ ἐμπλήκτως; ὥστε φλυαροῖεν ἂν οἱ νομοθέται, καὶ στρατηγοὶ, καὶ οἱ παιδεύοντες. Ἀλλ' ἔμοιγε δοκοῦσιν οἱ μὲν ἄλλοι πάντες ἄνθρωποι ζῆν κατὰ φύσιν, μόνοι μέντοι τετυφῶσθαι, μᾶλλον δὲ μεμηνέναι μανίαν ἐῤῥωμένην οἱ ταῦτα ληροῦντες. Οὐχ ἥκιστα μέντοι τοῦτο καταμάθοι τις ἂν κἀκεῖθεν. Ἀντίγονος γὰρ ὁ Καρύστιος κατὰ τοὺς αὐτοὺς γενόμενος χρόνους, καὶ ἀναγράψας αὐτῶν τὸν βίον, φησὶ τὸν Πύῤῥωνα διωκόμενον ὑπὸ κυνὸς, ἀναφυγεῖν ἐπί τι δένδρον· σκωπτόμενον δ' ὑπὸ τῶν παρόντων, εἰπεῖν, ὡς χαλεπὸν εἴη τὸν ἄνθρωπον ἐκδῦναι. Φιλίστης δὲ τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ θυούσης, ἔπειτα τῶν φίλων τινὸς ὑποσχομένου τὰ πρὸς τὴν θυσίαν, καὶ μὴ παρασχομένου. Τοῦ μέντοι Πύῤῥωνος πριαμένου, καὶ ἀγανακτοῦντος, ἐπειδήπερ ὁ φίλος ἔλεγεν, ὡς οὐ ποιήσαιτο σύμφωνα τοῖς λόγοις, οὐδ' ἄξια τῆς ἀπαθείας· εἰπεῖν αὐτόν· Ἐν γοῦν γυναικὶ οὐ δεῖ τὴν ἀπόδειξιν αὐτῆς ποιεῖσθαι. Καίτοι δικαίως ἂν εἶπεν ὁ φίλος, ὅτι ματαία καὶ ἐν γυναικὶ, καὶ κυνὶ, καὶ πᾶσιν. Εἰ δή σοι

A Præterea dum egregium illud sapiensque dictum pronuntiant, in vita instituenda naturæ consuetudinisque ductum sequi oportere, simulque nulla penitus in re hærendum esse docent, faciunt ineptissime. Nam ut fides cæteris omnibus detrahatur, huic saltem habenda necessario sit, planeque statuendum ita rem habere. Sed enim cur naturæ consuetudinisque ductum sequi potius nos oporteat, quam ab eo discedere, qui nec sciamus omnino quidquam, nec cujus vi judicium ferri possit quidquam habeamus? Quod enim addunt, extremæ cujusdam stultitiæ est : quemadmodum pharmaca, in quibus purgandi vis est, sese cum excrementis ipsis pariter ac simul excernunt; ita quæ ratio incerta esse omnia conficiat, eam se quoque perinde B ut reliqua funditus convellere. Nam si refutat ipsa sese, insulse faciat ea qui utetur. Quiescant igitur isti, ac ne hiscant quidem. Tametsi nec pharmaco illi quo purgamur istorum ratio simile quidquam habet. Nam ita pharmacum excernitur, ut in corpore minime resideat : hæc ratio et eadem hæreat in mente semper, et fidem a nobis perpetuam impetret, necesse est, quod ea nos sola ne cuiquam assentiamur efficiat. Porro quam ne isti quidem opinandi vim homini eripiant, vel ex eo intelligas. Qui sentit, idem ut ne sentiat fieri nullo modo potest : sentire autem cognoscere est. At eos sensui fidem habere nemo non videt. Nam ut certius aliquid intueri possint, cum purgare oculos, tum C etiam accedere propius, ac subinde nictando intueri solent. Quid quod nostrum ipsi tam lætitiæ quam doloris sensum novimus? Nec enim fieri possit, ut sese uri quis aut secari nesciat. Memoriam similiter ac recordationem quis non existimatione conjunctam esse dixerit? Quid de communi omnium sensu, qui ejusmodi hominem esse clamat; quid de artibus doctrinisque dicetur? Istorum quippe nihil haberemus, nisi a natura existimandi vim haberemus. At mitto cætera, dum hoc unum maneat, fidem ut iis sive habeamus, sive negemus, opinandi facultatem necessario nobis esse relinquendam. Hactenus igitur nullam ejusmodi philosophandi rationem esse posse ostendimus. Quam eadem rationi ac legibus adversetur, hinc accipe. D Nam si vere ita res habeant, quid aliud superest, nisi ut sic, tanquam in somno, temere stolideque vivamus? Nugentur enimvero legislatores; duces præceptoresque nugentur. Equidem alios omnes ex naturæ præscripto vitam instituere sentio; rationem hanc philosophorum unam quæ tam absurda loquatur, delirare, aut potius vehementer furere statuo. Quod ipsum ex sequenti Pyrrhonis facto maxime intelliges. Antigonus **763** enim Carystius, qui sub eadem vivebat tempora, quique illorum vitam conscripsit, Pyrrhonem commemorat, ut sese insequenti cani eriperet, quamdam ad arborem confugisse : qua de causa cum ab iis qui aderant, rideretur, ægre admodum hominem exui respondisse. Præterea, cum Philista ejus soror sacrificium

adornaret, quemdam ex amicis, qui res ad illud necessarias pollicitus fuerat, promissis non stetisse. Pyrrhonem igitur eos sumptus facere coactum, graviter id acerbeque cum ferret, ex suo illo amico audiisse, parum se omnino suorum ex decretorum præscripto facere, atque ab omni perturbatione vacuum ostendere. Tum enimvero Pyrrhonem homini reposuisse, hujus rei fidem in mulierculæ causa fieri non debere. Cui sane amicus ille suus merito responderet, in muliere, in cane, in reliquis omnibus inane totum hoc disputandi genus futurum. Quod si nonnullum tibi operæ pretium ex hac oratione futurum videtur, haud abs re fuerit, tum quos habuerit iste sectatores, tum quos æmulatus ipse fuerit, cognoscere. Fuit igitur Pyrrho cujusdam Anaxarchi discipulus : ac primum quidem picturæ operam dedit, at successu parum læto : postmodum vero in Democriti libros cum incidisset, nihil aut in iis boni reperit, aut ipse conscripsit, sed deos tantum hominesque omnes contumeliis ac probris oneravit. Idem postea cum hoc fastus genere laboraret, ac sese tamen ab omni fastu vacuum diceret, scripto reliquit nihil. Is discipulum habuit Timonem Phliasium, qui cum antea saltatorem ageret in scenis, ubi deinde hominem audiisset, mordaces et aculeatos versus edidit, quibus totam superiorum philosophorum nationem proscindebat. Fuit enim is *Sillorum* auctor, quorum e numero sunt qui sequuntur,

Vos genus infelix, nostræque infamia vitæ,

Nec nisi venter iners, dubio ex certamine ficti.

Et,

Quippe isti sensis pleni mendacibus utres.

At cum jam isti perinde ab omnibus neglecti jacerent, ut si fuissent ipsi nunquam, exstitit nudiustertius Alexandriæ Ægypti Ænesidemus quidam, qui antiquum illud nugarum genus revocare conaretur. Atque hi fere sunt communi opinione principes, qui hanc philosophandi viam instituere. Et quidem hujus vel sectæ, vel disciplinæ, vel quocunque alio nomine hanc appellare libeat, qui laudator esse velit, neminem futurum satis constat. Ego vero, ne philosophiam quidem eam vocarim, cum ipsa philosophandi principia funditus convellat. » Hæc igitur adversus philosophos Pyrrhonis sectatores dicta sunto. Quibus affinia sane ac gemina esse possint, quibus ii redarguantur, qui ex Aristippi Cyrenæi sententia, præter id quod patiendo subeatur, comprehendi nihil posse docuerunt. Socratis autem sodalis Aristippus fuit, qui Cyrenaicam sectam instituit, ex qua quidem Epicurus finis illius sui constituendi **764** ansam arripuit. Erat enim Aristippus mollis admodum ac voluptatis amans, qui tametsi nihil unquam ipse palam de fine disseruit, virtute tamen, ut loquuntur, beatitudinis fundamentum in voluptatibus positum esse docuit. Nam cum de voluptate perpetuo loqueretur, hanc suis auditoribus suspicionem movit, ut in vitæ deliciis collocatum ab eo finem putarent. Is Synallum quemdam ejusque filiam, Areten nomine, discipulos habuit. Ea filium suscepit Aristippum, qui ab eadem ad philosophiæ studia pellectus, matris discipulus vulgo dicebatur. Hic aperte docuit, finem esse cum vo-

(3) Forte ειεν. — Quid si legatur οἶον, ut sensus sit, *ventres tantum*? Edit.

A τῶν λόγων τούτων ἐστὶν ὄφελος, ὀρθῶς γ' ἔχει μαθεῖν, καὶ τίνες οἱ ζηλώσαντες αὐτὸν ἐγένοντο, καὶ τίνας ἐζήλωσεν αὐτός. Ὁ μὲν οὖν Πύῤῥων Ἀναξάρχου τινὸς ἐγένετο μαθητὴς, ὃς τὸ μὲν πρῶτον ἦν ζωγράφος, οὐδ' οὕτως εὐτυχὴς, ἔπειτα τοῖς Δημοκρίτου βιβλίοις ἐντυχὼν, χρηστὸν μὲν οὐδὲν οὔτε εὗρεν, οὔτε ἔγραψε, κακῶς δὲ πάντας εἶπε καὶ θεοὺς καὶ ἀνθρώπους. Αὐτὸς δ' ὕστερον τοῦτον τὸν τῦφον περιβαλλόμενος, καὶ καλῶν ἄτυφον ἑαυτὸν, οὐδὲν ἐν γραφῇ κατέλιπεν. Ἐγένετο δὲ μαθητὴς αὐτοῦ Τίμων Φλιάσιος, ὃς τὸ μὲν πρῶτον ἐχόρευεν ἐν τοῖς θεάτροις· ἔπειτα δ' ἐντυχὼν αὐτῷ, συνέγραψεν ἀργαλέας παρῳδίας καὶ βωμολόχους, ἐν αἷς βεβλασφήμηκε πάντας τοὺς πώποτε φιλοσοφήσαντας. Οὗτος γὰρ ἦν ὁ τοὺς B *Σίλλους* γράψας, καὶ λέγων·

Σχέτλιοι ἄνθρωποι, κάκ' ἐλέγχεα, γαστέρες οἶον (3),
Τοίων ἔκ τ' ἐρίδων, ἔκ τε στοναχῶν (4) *πέπλασθε.*

Καὶ,

Ἄνθρωποι κενεῆς οἰήσιος ἔμπλεοι ἀσκοί.

Μηδενὸς δ' ἐπιστραφέντος αὐτῶν, ὡς εἰ μηδὲ ἐγένοντο τὸ παράπαν, ἐχθὲς καὶ πρώην ἐν Ἀλεξανδρείᾳ τῇ κατ' Αἴγυπτον Αἰνησίδημός τις ἀναζωπυρεῖν ἤρξατο τὸν ὕθλον τοῦτον. Καὶ σχεδὸν οἱ μὲν κράτιστοι δοκοῦντες εἶναι τῶν τὴν ὁδὸν βεβαδικότων ταύτην C εἰσὶν οὗτοι. Ὅτι μὲν οὖν τὴν τοιαύτην εἴ τε αἵρεσιν, εἴ τε ἀγωγὴν λόγων, εἴ τε ὅπη καὶ ὅπως ἐθέλῃ τις καλεῖν αὐτὴν, οὐδεὶς ἂν εὖ φρονῶν ὀρθὴν εἶναι φαίη, δῆλον. Ἐγὼ μὲν οὐδὲ φιλοσοφίαν οἴομαι δεῖν ὀνομάζειν αὐτὴν, ἀναιροῦσάν γε δὴ τὰς τοῦ φιλοσοφεῖν ἀρχάς. » Ταῦτα μὲν οὖν πρὸς τοὺς κατὰ Πύῤῥωνα φιλοσοφεῖν νομιζομένους. Συγγενῆ δ' αὐτοῖς εἴη ἂν καὶ τὰ ἀντιλεγόμενα πρὸς τοὺς κατὰ Ἀρίστιππον τὸν Κυρηναῖον, μόνα λέγοντας εἶναι τὰ πάθη καταληπτά. Σωκράτους δ' ἑταῖρος ὁ Ἀρίστιππος ἦν, ὁ τὴν καλουμένην Κυρηναϊκὴν συστησάμενος αἵρεσιν, ἀφ' ἧς τὰς ἀφορμὰς Ἐπίκουρος πρὸς τὴν τοῦ τέλους ἔκθεσιν εἴληφεν. Ἦν δ' ὁ Ἀρίστιππος ὑγρὸς πάνυ τὸν βίον καὶ φιλήδονος· ἀλλ' οὐδὲν μὲν οὗτος ἐν τῷ φανερῷ περὶ τέλους διελέξατο· δυνάμει δὲ τῆς εὐδαι- D μονίας τὴν ὑπόστασιν ἔλεγεν ἐν ἡδοναῖς κεῖσθαι. Ἀεὶ γὰρ λόγους περὶ ἡδονῆς ποιούμενος, εἰς ὑποψίαν ἦγε τοὺς προσιόντας αὐτῷ τοῦ λέγειν τέλος εἶναι τὸ ἡδέως ζῆν. Τούτου γέγονεν ἀκουστὴς Σύναλλος, καὶ ἡ θυγάτηρ αὐτοῦ Ἀρήτη. Ἥτις, γεννήσασα παῖδα, ὠνόμασεν Ἀρίστιππον, ὃς, ὑπαχθεὶς ὑπ' αὐτῆς εἰς λόγους φιλοσοφίας, μητροδίδακτος ἐκλήθη· ὃς καὶ σαφῶς ὡρίσατο τέλος εἶναι τὸ ἡδέως ζῆν, ἡδονὴν ἐντάττων τὴν κατὰ κίνησιν. Τρεῖς γὰρ ἔφη καταστάσεις εἶναι περὶ τὴν ἡμετέραν σύγκρασιν· μίαν μὲν,

(4) Forte στοχασμῶν.

καθ' ἣν ἀλγοῦμεν, ἐοικυῖαν τῷ κατὰ θάλασσαν χειμῶνι· ἑτέραν δὲ, καθ' ἣν ἡδόμεθα, τῷ λείῳ κύματι ἀφομοιούμενον· εἶναι γὰρ λείαν κίνησιν τὴν ἡδονὴν, οὐρίῳ παραβαλλομένην ἀνέμῳ, τὴν δὲ τρίτην μέσην εἶναι κατάστασιν, καθ' ἣν οὔτε ἀλγοῦμεν, οὔτε ἡδόμεθα, γαλήνῃ παραπλησίαν οὖσαν. Τούτων δὴ καὶ ἔφασκε τῶν παθῶν μόνων ἡμᾶς τὴν αἴσθησιν ἔχειν. Πρὸς οὓς ἀντιλέλεκται ταῦτα.

A luptate vivere, voluptatem eam intelligens, quæ in aliqua commotione versetur. Tria quippe temperationis nostræ genera statuebat : unum quo doleamus, ei quæ in mari excitatur tempestati persimile; alterum quo lætemur, et æquato fluctui similes simus : æquatam enim commotionem esse voluptatem, secundi venti simillimam. Tertium denique medium genus, quo nec doleamus ipsi, nec lætemur, malaciæ ac tranquillitati propius. Horum ille duntaxat motuum aliquem a nobis sensum haberi docuit At sequentibus refelli possit.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ'.

Πρὸς τοὺς κατ' Ἀρίστιππον φιλοσόφους, μόνα λέγοντας τὰ πάθη εἶναι καταληπτὰ, τὰ δὲ λοιπὰ ἀκατάληπτα. Ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ.

« Ἑξῆς δ' ἂν εἶεν οἱ λέγοντες μόνα τὰ πάθη καταληπτά. Τοῦτο δ' εἶπον ἔνιοι τῶν ἐκ τῆς Κυρήνης. Οὗτοι δ' ἠξίουν, ὥσπερ ὑπὸ κάρου πιεζόμενοί τινες, οὐδὲν εἶναι τὸ παράπαν, εἰ μή τις παραστὰς αὐτοὺς παίοι καὶ κεντῴη. Καιόμενοι γὰρ ἔλεγον καὶ τεμνόμενοι γνωρίζειν, ὅτι πάσχοιέν τι, πότερον δὲ τὸ καῖον εἴη πῦρ, ἢ τὸ τέμνον σίδηρος, οὐκ ἔχειν εἰπεῖν. Τοὺς δὲ ταῦτα λέγοντας εὐθὺς ἔροιτό τις ἂν, εἰ δὴ τοῦτο γοῦν ἴσασιν αὐτοὶ, διό τι πάσχουσί τι καὶ αἰσθάνονται. Μὴ εἰδότες μὲν γὰρ, οὐδ' εἰπεῖν δυνηθεῖεν ἂν, ὅτι μόνον ἴσασι τὸ πάθος· εἰ δ' αὖ γνωρίζουσιν, οὐκ ἂν εἴη μόνα τὰ πάθη καταληπτά. Τὸ γὰρ, *Ἐγὼ καίομαι*, λόγος ἦν, καὶ οὐ πάθος. Ἀλλὰ μὴν ἀνάγκη γε τρία ταῦτα συνυφίστασθαι, τό τε πάθος αὐτὸ, καὶ τὸ ποιοῦν, καὶ τὸ πάσχον. Ὁ τοίνυν ἀντιλαμβανόμενος τοῦ πάθους πάντως αἰσθάνοιτ' ἄν. Οὐ γὰρ δὴ, ὅτι μὲν, εἰ τύχοι, θερμαίνεται γνωριεῖ, πότερον δ' αὐτὸς ἢ ὁ γείτων, ἀγνοήσει· καὶ νῦν ἢ πέρυσι· καὶ Ἀθήνησιν ἢ ἐν Αἰγύπτῳ· καὶ ζῶν ἢ τεθνεώς· ἔτι δὲ ἄνθρωπος ὢν ἢ λίθος. Οὐκοῦν εἴσεται καὶ ὑφ' οὗ πάσχει. Καὶ γὰρ ἀλλήλους γνωρίζουσι, καὶ ὁδοὺς, καὶ πόλεις, καὶ τὴν τροφήν. Οἱ δ' αὖ τεχνῖται τὰ ἐργαλεῖα τὰ αὑτῶν οἴδασι. Καὶ οἱ ἰατροὶ καὶ ναυτικοὶ σημειοῦνται τὰ μέλλοντα. Καὶ τῶν θηρίων οἱ κύνες εὑρίσκουσι τοὺς στίβους. Ἔτι γε μὴν ὁ πάσχων τι πάντως ἢ ὡς οἰκείου τινὸς, ἢ ὡς ἀλλοτρίου πάθους ἀντιλαμβάνεται. Πόθεν οὖν ἕξει λέγειν, ὅτι τοῦτο μέν ἐστιν ἡδονὴ, τοῦτο δὲ πόνος; ἢ ὅτι γευόμενος, ἢ ὁρῶν, ἢ ἀκούων, πάσχοι τι; καὶ τῇ μὲν γλώσσῃ γευόμενος, τοῖς δ' ὄμμασιν ὁρῶν, τοῖς δ' ὠσὶν ἀκούων; Ἢ πῶς ἴσασιν, ὅτι τοδὶ μὲν αἱρεῖσθαι χρῆν, τοδὶ δὲ φεύγειν; Εἰ δὲ μηδὲν τούτων γνοῖεν, οὐχ ἕξουσιν ὁρμὴν, οὐδ' ὄρεξιν· οὕτω δ' οὐδ' ἂν ζῶα εἶεν. Γελοῖοι γάρ εἰσιν, ὁπότε λέγοιεν, ὅτι ταῦτα μὲν αὐτοῖς συμβέβηκεν, οὐ μὴν ἴσασί γε πῶς καὶ τίνα τρόπον. Οὗτοι γὰρ οὐδ' εἰ ἄνθρωποι πεφύκασιν, οὐδ' εἰ ζῶσιν, ἔχοιεν ἂν εἰπεῖν· οὐκοῦν οὐδ' εἰ λέγουσί τι, καὶ ἀποφαίνονται. Πρὸς δὴ τοὺς τοιούτους τίς ἂν εἴη λόγος; θαυμάσαι μέν τις ἂν, εἰ ἀγνοοῦσι πότερον ἐπὶ τῆς γῆς εἰσιν, ἢ ἐν τῷ οὐρανῷ· πολλῷ δὲ θαυμασιώτερον, εἰ οὐκ οἴδασι, καὶ ταῦτα, φάσκοντες φιλοσοφεῖν, ἆρά γε τὰ τέτταρα πλείονά ἐστιν ἢ τὰ τρία· καὶ τὸ ἓν καὶ τὰ δύο πόσα ἐστίν. Οὐδὲ γὰρ ὁπόσους ἔχουσιν ἐπὶ τῶν χειρῶν δακτύλους οὗτοί γε δύνανται εἰπεῖν, οὐδὲ πότερον ἕκαστος αὐτῶν εἷς ἐστιν ἢ πλείους. Ὥστε οὐδὲ

CAPUT XIX.

Adversus Aristippi sectatores, qui ea modo quæ patimur, comprehendi posse statuerunt, prætersa nihil. Ex eodem.

B « Deinceps, inquit, eos videamus, qui ea modo quæ patimur, comprehendi posse defendunt. Ea in hæresi fuere Cyrenæi quidam. Ii sic tanquam alto quodam sopore depressi, nihil penitus esse dicebant, nisi si quis propius subiens illos verberaret ac foderet. Quippe, dum urerentur ac secarentur, pati se aliquid, hoc vero se nosse; utrum ignis esset quod ureret, aut ferrum quod secaret, sibi non liquere. Ex hoc hominum genere quæramus in primis, num id saltem probe norint, pati se ac sentire aliquid. Hoc illi si nesciunt, perperam utique dicunt, quod patiantur sibi notum esse. Sin autem hoc intelligunt, non ea modo quæ patimur comprehendi possunt. Nam isthuc quidem, *Uror*, loquentis est, non patientis. Prætcrea simul hæc tria ponantur necesse est, malum quod quis patitur, quod C illud affert, quod illud ipsum patitur. Enimvero qui malum subeat, is plane sentiat oportet. Nec enim profecto, uri se, si forte uretur intelliget; idem tamen, ipsene an vicinus uratur, ignorabit : adeoque nunc, an superiore anno; Athenis an in Ægypto; vivensne an mortuus; homone an lapis. Quare simul etiam noverit, a quo patiatur. Illi enimvero cum sese mutuo, tum vias etiam, urbes cibosque norunt. Sua quoque artifici nota instrumenta sunt. Medici ac rei nauticæ periti futura præsentiunt. **765** Imo, e bestiis etiam, vias certis pressas vestigiis canes reperiunt. Porro, qui aliquid patitur, is quasi proprium aliquid, aut tanquam alienum id subeat necesse est. Quinam ergo D dixerit, voluptatem alteram, alterum laborem esse? quinam aut gustu, aut visu, aut auditu aliquid sese pati? quinam gustare se lingua, videre oculis, auribus exaudire? Aut, qui tandem optandum alterum, alterum fugiendum esse cognoscunt? Quorum si nihil ipsi norunt, ne impetum quidem ullum aut appetitum habent, ac proinde nec animantia sunt. Nam ridicule profecto loquuntur, dum aiunt, ea quidem sibi evenire, qui tamen aut quemadmodum eveniant, se nescire. Qui enim ejusmodi sunt, ii nec utrum homines sint, nec utrum vivant, affirmare possint, adeoque nec utrum aliquid loquantur ac statuant. Cum hoc igitur hominum genere, commercii quid omnino esse possit? Et quidem mirum jure videatur, eos in cœlone, an in terra versentur, ignorare :

at longe mirabilius est, cum philosophari se defendant, non intelligere tamen, sintne quatuor plura quam tria : unum atque duo quot sint. Nam quot in manibus digitos habeant, aut sitne horum quilibet unus an plures, definire certe non possunt. Ita ne nomen quidem ipsi suum noverint, nec patriam, nec Aristippum : nec ullosne ament, an oderint, an concupiscant : rideant, an lacrymentur; adeoque sitne jucundum hoc, molestum illud, pronuntiare non possint. Constat igitur ipsos, utrum etiam aliquid hoc tempore loquamur, ignorare : atque ita hos inter et culices atque muscas, interest omnino nihil, tametsi quæ naturæ saltem conveniant suæ, culices muscæque norunt. » Verum hæc, ex infinitis quæ urgeri possint, adversus istos dicta sufficiant. Sequitur, ut eorum etiam, qui contrariam insistunt viam, atque in omnibus fidem sensibus habendam esse defendunt, sententiam exploremus. Horum e numero sunt Metrodorus Chius, et Protagoras Abderita. Et Metrodorus quidem, ut aiunt, Democriti auditor fuit, ac principia duo, plenum et vacuum posuit : e quibus alterum illud esse, alterum non esse dicebat. Is de natura scripturus cum esset, hoc orationis est usus ingressu : « Nemo nostrum quidquam novit; ne hoc ipsum quidem utrum aliquid noverimus, necne. » Quo ex ejus ingressu pessimam deinde recentior ille Pyrrho dubitandi ansam arripuit. **766** At progressus idem ulterius, id esse omnia statuit, quod quisque intelligat. Protagoram quod attinet, atheum illum dictum esse tradunt. Sane his ille verbis suam *De diis* disputationem auspicatur, « Sintne dii, necne, aut quam ii speciem habeant, nescio; multa sunt enim, quæ me, quominus trium horum quidlibet noverim, impediant. » Hujus Athenienses exsilio jam damnati libros publice medio in foro combusserunt. Sed quoniam solis isti sensibus credendum esse dixerunt, quibus refellantur argumentis videamus.

A τοὔνομα τὸ ἴδιον εἰδεῖν ἄν, οὐδὲ τὴν πατρίδα, καὶ τὸν Ἀρίστιππον. Οὐκοῦν οὐδὲ τίνας φιλοῦσιν ἢ μισοῦσιν, οὐδὲ τίνων ἐπιθυμοῦσιν· οὐδ' εἰ γελάσαιεν ἢ δακρύσαιεν, ἕξουσιν εἰπεῖν, οὐδ' ὅτι τὸ μὲν εἴη γελοῖον, τὸ δὲ λυπηρόν. Δῆλον οὖν ὡς οὐδὲ τί νυνὶ λέγομεν ἡμεῖς, συνίασιν. Οὐδὲν οὖν οἵ γε τοιοῦτοι διαφέροιεν ἂν ἐμπίδων ἢ μυιῶν· καίτοι κἀκεῖνα γνωρίζει τὰ κατὰ φύσιν.» Πρὸς δὴ τοὺς οὕτω διακειμένους, εἰ καὶ μυρία λέγειν ἔνεστιν, ἀλλ' ἀρκεῖ γε καὶ ταῦτα. Ἕπεται τούτοις οὖν, συνεξετάσαι καὶ τοὺς τὴν ἐναντίαν βαδίζοντας, καὶ πάντα χρῆναι πιστεύειν ταῖς τοῦ σώματος αἰσθήσεσιν ὁρισαμένους, ὧν εἶναι Μητρόδωρον τὸν Χῖον, καὶ Πρωταγόραν τὸν Ἀβδηρίτην. Τὸν μὲν οὖν Μητρόδωρον Δημοκρίτου ἔφασαν ἀκηκοέναι· ἀρχὰς δὲ ἀποφήνασθαι τὸ πλῆρες καὶ τὸ κενόν· ὧν τὸ B μὲν ὄν, τὸ δὲ μὴ ὂν εἶναι. Γράφων γέ τοι περὶ φύσεως, εἰσβολῇ ἐχρήσατο τοιαύτῃ· « Οὐδεὶς ἡμῶν οὐδὲν οἶδεν, οὐδ' αὐτὸ τοῦτο πότερον οἴδαμεν, ἢ οὐκ οἴδαμεν. » Ἥτις εἰσβολὴ κακὰς ἔδωκεν ἀφορμὰς τῷ μετὰ ταῦτα γενομένῳ Πύῤῥωνι. Προβὰς δέ φησιν, ὅτι πάντα ἐστὶν, ὃ ἄν τις νοήσαι. Τὸν δὲ Πρωταγόραν λόγος ἔχει κεκλῆσθαι ἄθεον. Γράφων γέ τοι καὶ αὐτὸς *Περὶ θεῶν*, εἰσβολῇ τοιᾷδε ἐχρήσατο· « Περὶ μὲν οὖν θεῶν οὐκ οἶδα, οὔθ' ὡς εἰσιν, οὔθ' ὁποῖοί τινες ἰδέαν. Πολλὰ γάρ ἐστι τὰ κωλύοντά με ἕκαστον τούτων εἰδέναι. » Τοῦτον Ἀθηναῖοι φυγῇ ζημιώσαντες, τὰς βίβλους αὐτοῦ δημοσίᾳ ἐν μέσῃ τῇ ἀγορᾷ κατέκαυσαν. Ἐπεὶ οὖν οἵδε μόναις δεῖν ἔφασαν ταῖς αἰσθήσεσι πιστεύειν, τὰς πρὸς αὐτοὺς ἀντιῤῥήσεις θεασώμεθα.

CAPUT XX.

Adversus Metrodorum, et Protagoram, qui solis sensibus credendum esse dicebant. Ex eodem.

« Fuere, inquit, nonnulli præterea, qui sensibus tantum atque visis fidem adhibendam esse dicerent. Nec desunt, qui simile quid ab Homero insinuatum esse velint, cum Oceanum rerum omnium principium vocavit, quod res in perpetuo quodam fluxu versentur. Hoc ipsum Metrodorus Chius asseverat; planeque ac diserte Protagoras Abderita. Hominem enim rerum omnium mensuram esse vult; ut earum quæ sunt, quemadmodum illæ sint, ita earum quæ non sunt, quemadmodum ipsæ non sint. Cujusmodi enim quidlibet appareat, ejusmodi etiam illud esse. De cæteris, affirmari a nobis certo nihil posse. Quibus merito eadem ob-

C

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ'.

Πρὸς τοὺς περὶ Μητρόδωρον καὶ Πρωταγόραν μόναις δεῖν πιστεύειν ταῖς αἰσθήσεσι λέγοντας. Ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ.

« Γεγόνασι δέ τινες, οἱ ἀξιοῦντες τῇ αἰσθήσει καὶ ταῖς φαντασίαις μόναις δεῖν πιστεύειν. Ἔνιοι δέ φασι καὶ τὸν Ὅμηρον αἰνίττεσθαι τὸ τοιοῦτο, πάντων ἀποφαίνοντα τὸν Ὠκεανὸν ἀρχὴν, ὡς ἐν ῥύσει τῶν πραγμάτων ὄντων. Καὶ μὴν καὶ Μητρόδωρος ὁ Χῖος τὸ αὐτὸ τοῦτο λέγει. Οὐ μὴν ἀλλ' ἄντικρύς γε Πρωταγόρας ὁ Ἀβδηρίτης. Οὗτος γὰρ ἔφη μέτρον εἶναι πάντων χρημάτων τὸν ἄνθρωπον· τῶν μὲν ὄντων, ὡς ἔστι· τῶν δ' οὐκ ὄντων, ὡς οὐκ ἔστιν. Ὁποῖα γὰρ ἑκάστῳ φαίνεται τὰ πράγματα, τοιαῦτα καὶ εἶναι. Περὶ δὲ τῶν ἄλλων μηδὲν ἡμᾶς δύνασθαι διισχυρίσα- D σθαι. Πρὸς δὲ τούτους εἴποι τις ἄν, ἃ καὶ ὁ Πλάτων (5) ἐν *Θεαιτήτῳ*. Πρῶτον μὲν, τί δήποτε τοιού-

(5) *Ὁ Πλάτων*. Locus exstat in *Theæteto*, p. 118 Ficini, D, ubi postquam a Protagora hominem rerum omnium mensuram constitui docuit, ita prosequitur: Οὐκοῦν οὕτω πως λέγει (Protagoras), Ὡς οἷα μὲν ἕκαστα ἐμοὶ φαίνεται, τοιαῦτα μέν ἐστιν ἐμοί· οἷα δὲ σοὶ, τοιαῦτα αὖ σοί. Ἄνθρωπος δὲ σύ τε, κἀγώ. Tum hominem ita refellit, Ἆρ' οὐκ ἐνίοτε πνέοντος ἀνέμου τοῦ αὐτοῦ, ὁ μὲν ἡμῶν ῥιγοῖ, ὁ δὲ οὔ; καὶ ὁ μὲν, ἠρέμα, ὁ δὲ, σφόδρα; Καὶ μάλα. Πότερον οὖν τότε αὐτὸ ἐφ' ἑαυτῷ τὸ πνεῦμα, ψυχρὸν, ἢ οὐ ψυχρὸν, φήσομεν; ἢ πεισόμεθα τῷ Πρωταγόρᾳ, ὅτι τῷ μὲν ῥιγοῦντι ψυχρὸν, τῷ δὲ μὴ, οὔ; etc. At pluribus interjectis, ita miserum σκώπτει, ut illud de se cogitare videatur.

Quid faciam? sed sum petulanti splene cachinno.

των γε δὴ τῶν πραγμάτων ὄντων, ἠξίωσαν εἶναι μέτρον τῆς ἀληθείας τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' οὐ συνῆκαν τὸ κεφάλαιον; Ἔπειτα δὲ πῶς ἔλεγον εἶναι σοφοὺς ἑαυτούς, εἰ δὴ πᾶς τις (6) αὐτὸς ἑαυτῷ μέτρον ἐστὶ τῆς ἀληθείας; ἢ πῶς ἐλέγχουσι τοὺς ἄλλους, εἴπερ ἑκάστῳ τὸ φαινόμενον ἀληθές ἐστιν; ἀγνοοῦμέν τέ τινα, καίτοι πολλάκις αἰσθανόμενοι, καθάπερ ἐπειδὰν τῶν βαρβάρων ἀκούωμεν; Ὅ γε μὴν θεασάμενος (7) ὁτιοῦν, εἶτα μεμνημένος, οἶδε μὲν, αἰσθάνεται δ' οὐκέτι. Καὶ εἰ θατέρῳ (8) μὲν ὀφθαλμῷ μύσαι, θατέρῳ δ' ὁρῴη, δῆλον ὅτι ταὐτὸ εἴσεται, καὶ οὐκ εἴσεται. Πρὸς δὲ τούτοις, εἰ τὸ φαινόμενον (9) ἑκάστῳ καὶ ἀληθές ἐστιν, ἡμῖν δὲ οὐ φαίνεται τὰ ὑπ' ἐκείνων λεγόμενα ἀληθῆ, καὶ τὸ μὴ εἶναι πάντων πραγμάτων μέτρον τὸν ἄνθρωπον ἀληθὲς ἂν εἴη. Καὶ μὴν οἵ γε τεχνῖται τῶν ἀτέχνων διαφέρουσι, καὶ οἱ ἔμπειροι τῶν B ἀπείρων· καὶ διὰ τοῦτο μᾶλλον προορᾷ τὸ μέλλον ἔσεσθαι κυβερνήτης, καὶ ἰατρὸς, καὶ στρατηγός. Ἁπλῶς τε ἀναιροῦσιν οὗτοί γε τὸ μᾶλλον, καὶ τὸ ἧττον, καὶ τὸ ἐξ ἀνάγκης, καὶ τὸ ἐνδεχόμενον, καὶ τὸ κατὰ φύσιν, καὶ τὸ παρὰ φύσιν οὕτω δ' ἂν εἴη ταὐτὸ καὶ ὂν καὶ οὐκ ὄν. Οὐδὲν γὰρ κωλύει ταὐτὸ, τοῖς μὲν εἶναι φαίνεσθαι, τοῖς δὲ μὴ εἶναι. Καὶ ταὐτὸ ἂν εἴη ἄνθρωπος καὶ ξύλον. Ἔσθ' ὅτε γὰρ φαίνεται ταὐτὸ, τῷδε μὲν ἄνθρωπος, τῷδε δὲ ξύλον. Ἅπας τε λόγος ἀληθὴς ἂν εἴη· διὰ τοῦτο δὲ καὶ ψευδής. Καὶ οἱ βουλευόμενοι, καὶ δικάζοντες οὐκ ἂν ἔχοιεν οὐδὲν ποιεῖν. Καὶ τὸ δεινότατον, ἔσονται οἱ αὐτοὶ σπουδαῖοι καὶ μοχθηροί· καὶ ταὐτὸ κακία καὶ ἀρετή. Πολλὰ δὲ τοιαῦτα καὶ ἄλλα τις ἂν ἔχοι λέγειν. Ἀλλὰ γὰρ οὐδὲν C δεῖ πλειόνων λόγων πρὸς τοὺς μὴ οἰομένους ἔχειν

A jicias, quæ a Platone in *Theæteto* disputantur. Primum, si res ita se habeant, quomodo tandem hominem veritatis mensuram esse voluerunt, quod hoc in genere caput est non viderunt? Deinde, qui se ipsos sapientes vocarunt, si quilibet sibi ipsi veritatis mensura est? quorsum alios reprehendunt, si quod cuique apparet, id continuo verum est? quomodo nonnulla, etiam ubi sæpius ea sensu percipimus, adhuc tamen ignoramus, ut cum barbaros loquentes audimus? Præterea, qui ejus rei, quam ante spectavit, postea recordatur, cognoscit illam profecto, nec amplius tamen sentit. Qui si ex oculis alterum clauserit, altero aspiciat, idem simul noverit ignoretque necesse est. 767 Ad hæc, si quod cuique videtur, id etiam verum B est, nobisque vera non videntur, quæ ab illis dicuntur, verum simul erit hominem rerum omnium non esse mensuram. Jam qui vel in artis, vel in alterius cujuscunque rei tractatione versati sunt, ejusdem imperitis cognitione præstant: eamque ob causam gubernator, medicus et imperator, quid futurum sit clarius multo certiusque prospiciunt. Et isti vero quidquid in quoque genere aut magis, aut minus est, necessarii pariter et contingentis, naturalis ac præter naturam evenientis discrimen omnino tollunt. Ita, quod est, quodque non est, unum idemque fuerit. Nihil enim vetat, quominus idem esse alteri, alteri non esse videatur. Ergo idem erunt homo, atque lignum: idem quippe alteri nonnunquam homo, alteri lignum videtur. C Vera quoque omnis oratio futura est, eoque falsa

Τὴν ἀρχὴν τοῦ λόγου τεθαύμακα, inquit, ὅτι οὐκ εἶπεν ἀρχόμενος τῆς ἀληθείας, ὅτι πάντων χρημάτων μέτρον ἐστὶν ὗς, ἢ κυνοκέφαλος, ἤ τι ἄλλο ἀτοπώτερον τῶν ἐχόντων αἴσθησιν. Ἵνα μεγαλοπρεπῶς, καὶ πάνυ καταφρονητικῶς ἤρξατο [*f.* ἄρξαιτο] ἡμῖν λέγειν, ἐνδεικνύμενος ὅτι ἡμεῖς μὲν αὐτὸν, ὥσπερ θεὸν, ἐθαυμάζομεν ἐπὶ σοφίᾳ, ὁ δ' ἄρα ἐτύγχανεν ὢν εἰς φρόνησιν οὐδὲν βελτίων βατράχου γυρίνου, μὴ ὅτι ἄλλου του ἀνθρώπων.

(6) *Εἰ δὴ πᾶς τις*, etc. Plato ibid. hæc pluribus: Εἰ γὰρ δὴ ἑκάστῳ ἀληθὲς ἔσται, ὃ ἂν δι' αἰσθήσεως δοξάζῃ, καὶ μήτε τὸ ἄλλου πάθος ἄλλος βέλτιον διακρίνῃ, μήτε τὴν δόξαν κυριώτερος ἔσται ἐπισκέψασθαι ἕτερος τὴν ἑτέρου, ὀρθὴ, ἢ ψευδής. Ἀλλ' αὐτὸς τὰ αὑτοῦ ἕκαστος μόνον δοξάσει, ταῦτα δὲ πάντα ὀρθὰ καὶ ἀληθῆ. Τί δήποτε, Πρωταγόρας μὲν σοφὸς, ὥστε καὶ ἄλλων διδάσκαλος ἀξιοῦσθαι δικαίως μετὰ μεγάλων μισθῶν· ἡμεῖς δὲ ἀμαθέστεροί τε, καὶ φοιτητέον D ἡμῖν ἦν παρ' ἐκεῖνον, μέτρῳ ὄντι αὐτῷ ἑκάστῳ τῆς αὑτοῦ σοφίας; etc.

(7) *Ὅ γε μὴν θεασάμ.* Et hoc argumentum solemni ubertate Plato persequitur, Ἆρα δυνατὸν, inquit, ὅτου τις ἐπιστήμων γένοιτό ποτε, ἔτι ἔχοντα μνήμην αὐτοῦ τούτου, καὶ σωζόμενον, τότε ὅτε μέμνηται· μὴ ἐπίστασθαι αὐτὸ τοῦτο, ὃ μέμνηται; Μακρολογῶ δὲ, ὡς ἔοικε, βουλόμενος ἐρέσθαι, εἰ μαθών τίς τι, μεμνημένος, μὴ οἶδε; Καὶ πῶς, ὦ Σώκρατες; τέρας γὰρ ἂν εἴη ὃ λέγεις. Et paulo post, pressius: Ὁ δέ γε ὁρῶν, καὶ ἐπιστήμων γεγονὼς οὗ ἑώρα, ἐὰν μύσῃ, μέμνηται μὲν, οὐχ ὁρᾷ δὲ αὐτό· ἦ γάρ; Ναί. Τὸ δέ γε, οὐχ ὁρᾷ, οὐκ ἐπίσταται, ἐστὶν, εἴπερ καὶ τὸ ὁρᾷ, ἐπίσταται. Tum concludens, Συμβαίνει ἄρα, οὗ τις ἐπιστήμων ἐγένετο ἔτι μεμνημένον αὐτὸν, μὴ ἐπίστασθαι, ἐπειδὴ οὐχ ὁρᾷ, ὃ τέρας ἔφαμεν ἂν εἶναι, εἰ γίγνοιτο. Τῶν ἀδυνάτων δή τι συμβαίνειν φαίνεται, ἐάν τις ἐπιστήμην καὶ αἴσθησιν ταὐτὸν φῇ εἶναι.

(8) *Καὶ εἰ θατέρῳ.* Plato ibid. fusius. Cum enim hoc δεινότατον, ut ipse vocat, ἐρώτημα proposuisset, Ἆρα, οἷόν τε τὸν αὐτὸν, εἰδότα τι, τοῦτο ὃ οἶδε, μὴ εἰδέναι; id vero ἀδύνατον esse negat, εἰ τὸ ὁρᾷν γε ἐπίστασθαι θήσεις. Τί γὰρ χρήσῃ ἀφύκτῳ ἐρωτήματι, ὅταν ἐρωτᾷ ἀνέκπληκτος ἀνὴρ, καταλαβὼν τῇ χειρὶ, σοῦ τὸν ἕτερον ὀφθαλμὸν, εἰ ὁρᾷς τὸ ἱμάτιον τῷ κατειλημμένῳ. Respondentique Theæteto, οὔ φήσω τούτῳ γε, τῷ μέντοι ἑτέρῳ, ille contra instat, Οὐκοῦν ὁρᾷς τε, καὶ οὐχ ὁρᾷς ἅμα ταὐτόν; Annuenti Theæteto, refert, οὐδὲν ἐγὼ, φήσει (legendum videtur, οὐδ' ἐγὼ, φημὶ), τοῦτο, οὔτε τάττω, οὔτε ἠρόμην τὸ ὅπως. Quasi dicat, ego id ut fateare, non jubeo, neque id quomodo fieri posset, ex te quærebam. Quid ergo? Quod sequitur, ἀλλ' εἰ, ὃ ἐπίστασαι, τοῦτο καὶ οὐκ ἐπίστασαι. Νῦν δὲ, ὃ οὐχ ὁρᾷς, ὁρῶν φαίνῃ (sponte enim id fateris), ὡμολογηκὼς δὲ τυγχάνεις, τὸ ὁρᾷν, ἐπίστασθαι, καὶ τὸ μὴ ὁρᾷν, μὴ ἐπίστασθαι. Ἐξ οὖν τούτων λογίζου τί σοι συμβαίνει; Id nimirum quod Theætetus ultro concedens. Ἀλλὰ λογίζομαι, inquit, ὅτι τἀναντία οἷς ὑπεθέμην, hoc est, fieri posse, ut idem simul et sciret aliquid, et nesciret. Mihi tamen usque adeo solidum hoc argumentum non videtur. Qui enim altero duntaxat oculo aliquid videt, vere illud videt, nec simul, ut alterum claudat, non videt.

(9) *Εἰ τὸ φαινόμενον.* Et hoc Platonicum est. Sic enim ibid. ille: Ἔπειτά γε τοῦτο ἔχει κομψότατον. Ἐκεῖνος μὲν περὶ τῆς αὑτοῦ οἰήσεως, τὴν τῶν ἀντιδοξαζόντων οἴησιν, ᾗ ἐκεῖνον ἡγοῦνται ψεύδεσθαι, συγχωρῇ που ἀληθῆ εἶναι, ὁμολογῶν τὰ ὄντα δοξάζειν ἅπαντας. Οὐκοῦν τὴν αὑτοῦ ἂν ψευδῆ συγχωροῖ, εἰ τὴν τῶν ἡγουμένων αὐτὸν ψεύδεσθαι, ὁμολογεῖ ἀληθῆ εἶναι.

etiam omnis futura. Similiter qui aliqua de re aut deliberant, aut judices sedent, quod agant habebunt nihil. Quodque longe gravissimum est, iidem probi simul erunt et improbi, idem vitium ac virtus erit. Cujusmodi pleraque alia proferri queant: sed pluribus adversum istos rationibus uti supervacaneum sit, qui se nec mentis nec rationis quidquam habere arbitrantur. » Hæc ille, quibus deinceps quæ sequuntur, adjungit: « Et quoniam, inquit, nonnulli sunt etiamnum, qui omnem sensum ac visum omne verum esse velint; de his etiam pauca dicamus. Vereri enim videntur, ne forte, si sensum aliquem falsum esse dixerint, certam proinde nullam ac fide dignam in judicando regulam habituri sint: nec interea vident, hoc plane sequi, ut opiniones omnes veras esse defendant, cum earum in plerisque judicium sequi soleamus: neque tamen veras alias, alias contra falsas pronuntiare desinunt. Deinde qui attentius cogitare volet, is aliud ex iis nihil, quibus tanquam judicii regulis utimur, omne omnino falsum ac semper excludere comperiet: verbi causa lancem, tornum, cæteraque id genus. Quodlibet enim dum certo se modo habet, sanum est: dum secus, pravum: eo dum sic uteris, verum est; dum aliter, falsum. Quod si sensus omnis verus esset, tantum inter eos discriminis esse non deberet. Atqui cominus certe alii sunt, eminus alii: ægrotantium ac valentium, peritorum et imperitorum, prudentium stultorumque dissimiles. Nam furiosorum certe quidem, aut eorum qui perperam aliquid vident audiuntve sensus, veros appellare, longe ineptissimum fuerit. **768** Quippe simplex nimium is esset, qui secus videntem aut videre diceret, aut non videre. Quivis enim respondeat, videre illum quidem, at perperam. Dum autem addunt sensum a ratione dissidentem nihil addere, auferre nihil, quæ maxime obvia sunt, ea se non videre palam ostendunt. Nam in remo, quem in aqua cernimus, in picturis, aliisque sexcentis, sensus ipse nos fallit. Itaque hoc rerum in genere, non mentem, sed visum ipsi nostrum arguere consuevimus. Et vero quæ cogitationem omnem veram esse pronuntiat, ea secum ipsa pugnat oratio. Nostram enim certe quidem, quæ non ejusmodi quamlibet esse arbitratur, falsam penitus esse concludit. Sequitur itaque, ut visum omne verum simul ac falsum esse defendant. Cæterum quod ejusmodi res esse velint, cujusmodi nobis videntur, toto cœlo errant; contra enim, cujusmodi suapte natura sunt, ejusmodi videri solent: nec in causa sumus quamobrem ita se habeant, sed ab iis potius certo quodam modo afficimur. Ridiculi enimvero simus, si dum, uti pictores fictoresque solent, catulos aut chimæras cogitamus, ea velimus esse continuo, animoque proinde rationem informemus, qua eadem suis absoluta numeris habeamus.» Atque ex his omnino constat, quam male philosophentur, qui omnem sensum ac visum omne verum esse docent. Nec desiit tamen Epicurus, ex Aristippi doctrina occasionem arripiens, ex voluptate omnia sensuque suspendere, dum et ea modo quæ patimur, comprehendi posse, et finem bonorum voluptatem esse

νοῦν καὶ λόγον. » Εἶθ' ἑξῆς ἐπιλέγει· « Ἐπεὶ δ' ἔτι νῦν εἰσί τινες, οἱ πᾶσαν αἴσθησιν καὶ πᾶσαν φαντασίαν ἀληθῆ λέγοντες εἶναι, μικρὰ καὶ περὶ τούτων εἴπωμεν. Ἐοίκασι γὰρ οὗτοί γε δεδοικέναι, μήποτε, εἰ ψευδεῖς εἴποιεν αἰσθήσεις εἶναί τινας, οὐκ ἂν σχοῖεν τὸ κριτήριον καὶ τὸν κανόνα βέβαιον, οὐδ' ἐχέγγυον. Οὐχ ὁρῶσι δὲ, ὡς οὐκ ἂν φθάνοιεν οὕτω γε, καὶ τὰς δόξας ἁπάσας ἀληθεῖς ἀποφαίνοντες· πολλὰ γὰρ δὴ καὶ ταύταις πεφύκαμεν κρίνειν· καὶ οὐδὲν ἧττον ἀξιοῦσιν αὐτῶν τὰς μὲν ἀληθεῖς εἶναι, τὰς δὲ ψευδεῖς· Ἔπειτα δὲ σκοπῶν ἴδοι τις ἂν, οὐδὲ τῶν ἄλλων κριτηρίων αἰεὶ καὶ διὰ παντὸς ἀψευδὲς οὐδέν· οἷον λέγω ζυγὸν, ἢ τόρνον, ἤ τι τῶν τοιούτων· ἀλλ' ἕκαστον αὐτῶν, ὡδὶ μὲν ἔχον, ὑγιές ἐστιν, ὡδὶ δὲ, μοχθηρόν· καὶ τουτονὶ μὲν χρωμένων τὸν τρόπον, ἀληθεύει, τουτονὶ δὲ, ψεύδεται. Καὶ μὴν εἴ γε πᾶσα αἴσθησις ἀληθὴς ἦν, οὐκ ἔδει τοσοῦτον διαφέρειν αὐτάς. Ἄλλαι γάρ εἰσιν ἐγγύθεν καὶ πόῤῥωθεν, καὶ νοσούντων καὶ ἐῤῥωμένων, καὶ τεχνιτῶν καὶ ἀτέχνων, καὶ φρονίμων καὶ ἀφρόνων. Τὰς δὲ δὴ τῶν μεμηνότων παντάπασιν ἂν εἴη ἄτοπον λέγειν ἀληθεῖς εἶναι, καὶ τὰς τῶν παρορώντων καὶ παρακουόντων. Εὔηθες γὰρ ἂν ἦν τὸ λεγόμενον, ὡς ὁ παρορῶν ἤτοι ὁρᾷ ἢ οὐχ ὁρᾷ. Φαίη γὰρ ἄν τις, ὅτι ὁρᾷ μὲν, ἀλλ' οὐκ ὀρθῶς. Ὁπόταν μέντοι φῶσιν, ὡς ἡ μὲν αἴσθησις, οὖσα ἄλογος, οὐδὲν προστίθησιν, οὐδ' ἀφαιρεῖ, φαίνονται τἀμποδὼν οὐχ ὁρῶντες. Ἐπὶ γὰρ τοῦ ἐρετμοῦ τοῦ ἐν τῷ ὕδατι, κἀπὶ τῶν γραφῶν, καὶ μυρίων ἄλλων, ἡ αἴσθησίς ἐστιν ἡ ἀπατῶσα. Διὸ καὶ μεμφόμεθα πάντες ἐπὶ τῶν τοιούτων οὐ τὸν νοῦν ἡμῶν, ἀλλὰ τὴν φαντασίαν. Ἐλέγχει γὰρ ὁ λόγος αὐτὸς ἑαυτὸν, ἀξιῶν ἅπασαν ἀληθῆ φαντασίαν εἶναι. Τὴν γὰρ ἡμετέραν, δι' ἣν οὐκ οἰόμεθα πᾶσαν εἶναι τοιαύτην, ψευδῆ πάντως ἀποφαίνει. Συμβαίνει τοίνυν αὐτοῖς ἅπασαν φαντασίαν ἀληθῆ καὶ ψευδῆ λέγειν εἶναι. Καθόλου δὲ ἁμαρτάνουσιν, ἀξιοῦντες, ὁποῖα ἂν ἡμῖν φαίνηται τὰ πράγματα, τοιαῦτα καὶ εἶναι. Τοὐναντίον γὰρ, ὁποῖα πέφυκε, τοιαῦτα φαίνεται, καὶ οὐχ ἡμεῖς αὐτὰ ποιοῦμεν οὕτως ἔχειν, ἀλλ' ὑπ' ἐκείνων αὐτοὶ διατιθέμεθά πως. Ἐπεὶ καὶ γελοῖον εἴη ἂν, εἰ διανοηθείημεν ἡμεῖς, ὥσπερ οἱ ζωγράφοι καὶ πλάσται, σκύλακας ἢ χιμαίρας, ἀξιοῦν εὐθὺς εἶναι ταῦτα, καὶ διὰ τοῦτο φαντάζεσθαι, καθάπερ εὐτρεπῆ παρέσται. » Διότι μὲν οὖν οὐκ ὀρθῶς λέγουσιν οἱ φάσκοντες εἶναι πᾶσαν αἴσθησιν, καὶ πᾶσαν φαντασίαν ἀληθῆ, δῆλον ἐκ τούτων. Ἀλλὰ γὰρ καὶ τούτων οὕτως ἐχόντων, αὖθις οἱ περὶ τὸν Ἐπίκουρον, ἐκ τῆς Ἀριστίππου διαδοχῆς ὁρμώμενοι, πάντα ἡδονῆς ἐξῆπτον καὶ αἰσθήσεως, μόνα τὰ πάθη καταληπτὰ, καὶ τέλος ἀγαθῶν τὴν ἡδονὴν εἶναι ὁριζόμενοι. Λέγεται δὲ ὁ Ἐπίκουρος ὑπὸ μὲν τινων μηδενὸς ἀκηκοέναι, ἐντυχεῖν δὲ τοῖς τῶν παλαιῶν συγγράμμασιν, ὑπό τινων δ' ὅτι ἤκουε Ξενοκράτους, ὕστερον δὲ καὶ Ναυσιφάνους τοῦ Πύῤῥωνος γενομένου γνωρίμου. Τίνα δὴ οὖν καὶ τὰ πρὸς αὐτὸν ἀντειρημένα τυγχάνει θεασώμεθα.

statueret. Hunc nonnulli volunt præceptorem habuisse neminem, sed in antiquorum scriptorum lectione versatum esse. Alii Xenocratis primum, inde Nausiphanis, qui Pyrrhonis discipulus fuerat, auditorem fuisse tradunt. Nunc ergo quibus iste quoque rationibus urgeatur attendamus.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ'.

Πρὸς τοὺς κατ' Ἐπίκουρον, ἡδονὴν τέλος ὁριζομένους. Ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ.

« Ἐπειδή ἐστι γνῶσις διττὴ, ἡ μὲν τῶν ἔξω πραγμάτων, ἡ δὲ τῶν ἡμῖν αἱρετῶν καὶ φευκτῶν· ἔνιοί φασι τῆς αἱρέσεως καὶ φυγῆς ἀρχὴν καὶ κριτήριον ἔχειν ἡμᾶς τὴν ἡδονὴν καὶ τὸν πόνον. Ἔτι γέ τοι καὶ νῦν τοιαῦτα λέγουσιν οἱ περὶ τὸν Ἐπίκουρον. Ἀναγκαίως οὖν ἔχει καὶ περὶ τούτου σκέψασθαι. Τοσούτου τοίνυν ἔγωγε δέω λέγειν, ἀρχὴν εἶναι καὶ κανόνα τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν κακῶν τὸ πάθος, ὥστε μοι δοκεῖ τοῦτό γε αὐτὸ κριτηρίου δεῖσθαι. Διότι μὲν γάρ ἐστιν, ἑαυτὸ δείκνυσιν· ὁποῖον δ' ἐστὶν, ἑτέρου δεῖ τοῦ κρίνοντος. Εἰ μὲν γὰρ οἰκεῖον ἢ ἀλλότριον, ἡ αἴσθησις λέγει· πότερον δ' αἱρετὸν ἢ φευκτὸν, ὁ λόγος. Αὐτοί γέ τοί φασιν οὐ πᾶσαν ἡδονὴν ἀσπάζεσθαι, καὶ πάντα B πόνον ἐκτρέπεσθαι. Τοῦτο δὲ συμβέβηκε καὶ μάλα εἰκότως. Τὰ μὲν γὰρ κριτήρια καὶ ἑαυτὰ δείκνυσι, καὶ τὰ κρινόμενα· τὸ μέντοι πάθος ἑαυτὸ μόνον. Ὅτι δ' οὕτως ἔχει μαρτυροῦσιν αὐτοί. Καίπερ γὰρ ἀξιοῦντες ἅπασαν ἡδονὴν ἀγαθὸν εἶναι, καὶ πᾶσαν ἀλγηδόνα κακὸν, ὅμως οὐκ ἀεί φασι δεῖν τὴν μὲν αἱρεῖσθαι, τὴν δὲ φεύγειν· μετρεῖσθαι γὰρ αὐτὰ τῷ ποσῷ, εἰ καὶ οὐ τῷ ποιῷ. Δῆλον οὖν, ὡς τό γε ποσὸν οὐδὲν ἀλλ' ἢ ὁ λόγος κρίνει. Τὸ γὰρ, Ἄμεινόν ἐστιν ὑπομεῖναι τούσδε τινὰς τοὺς πόνους, ὅπως ἡσθείημεν ἡδονὰς μείζους· καὶ τὸ, Συμφέρει τῶνδέ τινων ἀπέχεσθαι τῶν ἡδονῶν, ἵνα μὴ ἀλγῶμεν ἀλγηδόνας χαλεπωτέρας, καὶ πάντα τὰ τοιαῦτα, λόγος ὁ κρίνων ἐστίν. Τὸ δ' ὅλον, αἱ μὲν αἰσθήσεις καὶ αἱ φαντασίαι C καθαπερεὶ κάτοπτρα καὶ εἰκόνες ἐοίκασι τῶν πραγμάτων εἶναι· τὰ μέντοι πάθη, καὶ αἱ ἡδοναὶ, καὶ οἱ πόνοι, τροπαὶ καὶ ἀλλοιώσεις ἡμῶν αὐτῶν. Ταύτῃ δὲ, αἰσθανόμενοι μὲν καὶ φαντασιούμενοι, πρὸς τὰ ἔξω βλέπομεν· ἡδόμενοι δὲ καὶ ἀλγοῦντες, ἐπιστρέφομεν ἐπὶ μόνους ἑαυτούς. Τὰς μὲν γὰρ αἰσθήσεις ἡμῶν τὰ ἔξω ποιεῖ· καὶ ὁποῖα ἂν ᾖ ἐκεῖνα, τοιαύτας ἀπεργάζεται καὶ τὰς φαντασίας· τοιαῦτα (10) δὲ πάθη ποιά ἄττα γίνεται δι' ἡμᾶς, καὶ ὡς ἂν ἡμεῖς ἔχωμεν. Διὰ (11) ταῦτα, ποτὲ μὲν ἡδέα, ποτὲ δ' ἀηδῆ φαίνεται, καὶ ἔσθ' ὅτε μὲν μᾶλλον, ἔσθ' ὅτε δὲ ἧττον. Ὧν οὕτως ἐχόντων, εὑρήσομεν, εἰ ἐθέλοιμεν σκοπεῖν, ἄριστα τὰς τῆς γνώσεως ἀρχὰς ὑποτιθεμένους, ὁπόσοι καὶ τὰς αἰσθήσεις καὶ τὸν νοῦν παραλαμβάνουσιν. Ἔοικε δ' ἡ μὲν αἴσθησις ταῖς ἄρ- D κυσι καὶ τοῖς δικτύοις, καὶ τοῖς ἄλλοις τοῖς τοιούτοις θηράτροις· ὁ δὲ νοῦς καὶ ὁ λόγος τοῖς κυσὶ τοῖς στιβεύουσι καὶ μεταθέουσιν. Αὐτῶν μὲν τοιούτων, ἄμεινον φιλοσοφεῖν οἴεσθαι χρὴ τοὺς μήτε ταῖς αἰσθήσεσιν, ὡς ἔτυχε, χρωμένους, μήτε τὰ πάθη παραλαμβάνοντας ἐπὶ τὴν τἀληθοῦς διάγνωσιν. Ἦ δεινόν γ' ἂν εἴη, πεφυκότας ἀνθρώπους, ἡδοναῖς καὶ πόνοις ἀλόγοις ἐπιτρέπειν ἑαυτοὺς, ἀφέντας τὸν θειότατον κριτὴν νοῦν » Ταῦτα ἀπὸ τῶν Ἀριστοκλέους.

(10) Forte τά.

A CAPUT XXI.

Adversus Epicureos, qui voluptatem finem esse volunt. Ex eodem.

« Quoniam, inquit ille, duplex cognitionis genus est, alterum quo exteriora percipimus, alterum quo expetenda nobis ac fugienda sentimus, exstitere nonnulli qui **769** electionis fugæque principium ac regulam in nobis, voluptatem esse laboremque statuerent. Quod ipsum Epicurei hodieque docent. Quare necessarium fuerit, hac etiam nos in quæstione versari. Equidem, tantum abest, ut bonorum malorumve principium ac regulam affectionem esse dicam, ut illam ipsam altera quadam judicii regula indigere existimem. Nam quod ea sit, ostendit ipsa per sese: cujusmodi sit, qui judicet B alium requirit. Enimvero domesticane illa sit, an aliena, sensus pronuntiat; utrum expetenda sit, an fugienda, ratio statuit. Sane quidem isti, nec omnem se complecti voluptatem, nec laborem omnem fugere dictitant. Neque id sine magna ratione fieri solet. Judicandi enim instrumenta, cum ostendunt ipsa sese, tum ea simul de quibus judicatur, aperiunt: affectio se solam indicat. Cui veritati vel isti quoque suffragantur. Nam ut omnem voluptatem bonum, dolorem omnem malum esse velint; alteram tamen semper expetendam, fugiendum semper alterum esse negant, dum utrumque, si minus qualitate, quantitate quidem metiendum existimant. Hujus vero quantitatis judicem alium constat esse non posse, præter rationem. Hæc C enim, quæ ab illis vulgo jactantur, Præstare certos quosdam eosdem labores interdum subire, ut acriores inde voluptates sentiamus: Certis nonnunquam voluptatibus abstinendum, ne gravioribus postea doloribus urgeamur, cæteraque id genus omnia, rationis unius judicio decernuntur. Atque, ut universe loquamur, sensus atque visa quædam quasi rerum specula et imagines videntur: affectiones autem, voluptates et labores, nostrum ipsorum mutationes. Itaque, dum sensu aliquid aut cogitatione informamus, exteriora respicimus: dum voluptatem percipimus aut dolorem, in nos tantum ipsos convertimur. Res enim extrinsecus oblatæ visa nostra efficiunt, quarum illa sunt proinde similia. At vero affectiones vultum ex nobis D speciemque sumunt: quo fit ut jucundæ modo, modo injucundæ, idque magis minusve videantur. Quod cum ita sit, eos utique, si boni ratiocinatores esse volumus, optime de cognoscendi principiis statuere reperiemus, qui mentis ac sensuum vim operamque conjungunt. Et quidem sensus plagis et retibus, ac cæteris id genus venatorum instrumentis, mens autem et ratio indagantibus et insequentibus canibus similes sunt. **770** Maneat

(11) Forte διό.

igitur, eos melius philosophari, qui nec temere sensibus abutantur, nec ad veri perspicientiam atque judicium perturbationes adhibeant. Prorsus enim indignum fuerit, hominem, relicto mentis diviniore judicio, voluptatibus sese ac laboribus ab omni ratione vacuis permittere. » Atque hactenus ex Aristocle.

CAPUT XXII.

Iterum adversus eos, qui voluptatem bonum esse definiunt. Ex Philebo *Platonis.*

« Horum igitur, inquit, trium quodlibet cum voluptate ac mente sigillatim conferamus. Videndum quippe nobis est, utrius porro unumquodqne affine magis et cognatum esse statuamus. Pulchritudinem, opinor, veritatem ac mediocritatem intelligis. — Sic est. Tu vero, mi Protarche, veritatem primum accipe, diuque ac diligenter in hæc tria, mentem, veritatem atque voluptatem intuitus, respondesis ipse tibi, sitne voluptas, an mens, veritati propinquior. — Quid vero tempore hic opus est? Nam meo quidem judicio plurimum interest. Voluptas enim omnium superbissima est; ac de venereis, quæ omnium habentur acerrimæ, vulgo circumfertur, quod in iis perjurium admiseris, veniam facile a Superis impetrare: quod illæ, non secus ac pusiones quidam, omni prorsus mente careant. At vero mens, aut idem ipsum quod veritas, aut ei sane omnium longe simillima est, atque verissima. — Age ergo, et mediocritatem similiter considera; plusne hujus voluptas habeat, an prudentia? — Expedita quoque admodum quæstionis hujus ratio est. Nam ut voluptate ac delectatione immoderatius nihil est, ita mente nihil scientiaque moderatius. — Et hoc præclare. Quid autem de tertio? Magisne pulchritudinem participat mens quam voluptas, ita ut pulchrior voluptate tibi mens esse videatur. aut vice versa? — Atqui nemo unquam, Socrates, aut vigilans, aut somnians, prudentiam atque mentem vel minimum turpitudinis aut habuisse, aut habere, aut habituram esse vidit, aut cogitavit. **771** —Recte.—At vero si quem aliquando voluptatibus, ac fere maximis, indulgentem videamus, quod eas palam aut risus, aut turpitudo maxima comitetur, ipsimet erubescimus; ac propterea, ne quod earum vestigium appareat, nocturnis fere tenebris occultanda hæc atque involvenda mandamus, quasi lucis oculum reformident. — Hoc igitur, ut video, mi Protarche, omnino prædicaturus es, et absentibus nuntiorum opera, et voce coram præsentibus, Voluptatem nec primam possessionem esse, nec secundam; at hoc primæ nomine, quæ ad modum pertinent, comprehendi, ut mediocre, opportunum,

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ'.

Ἔτι πρὸς τοὺς τὴν ἡδονὴν τὸ ἀγαθὸν εἶναι ὁριζομένους. Ἀπὸ τοῦ Φιλήβου *Πλάτωνος.*

« Καθ' ἓν ἕκαστον (12) τοίνυν τῶν τριῶν πρὸς τὴν ἡδονὴν καὶ τὸν νοῦν κρίνωμεν. Δεῖ γὰρ ἰδεῖν ποτέρῳ μᾶλλον ξυγγενὲς ἕκαστον αὐτῶν ἀπονεμοῦμεν. Κάλλους, καὶ ἀληθείας, καὶ μετριότητος πέρι λέγεις. — Ναί. Πρῶτον δέ γε ἀληθείας λαβοῦ, ὦ Πρώταρχε· καὶ λαβόμενος, βλέψας εἰς τρία, νοῦν, καὶ ἀλήθειαν, καὶ ἡδονὴν, πολὺν ἐπισχὼν χρόνον, ἀπόκριναι σαυτῷ, πότερον ἡδονὴ ξυγγενέστερον, ἢ νοῦς, ἀληθείᾳ. — Τί δὲ χρόνου δεῖ; Πολὺ γὰρ, οἶμαι, διαφέρετον. Ἡδονὴ μὲν γὰρ ἁπάντων τὸ ἀλαζονέστατον· ὡς δὲ λόγος, καὶ ἐν ταῖς ἡδοναῖς ταῖς περὶ τὰ ἀφροδίσια, αἳ δὴ μέγισται δοκοῦσιν εἶναι, καὶ τὸ ἐπιορκεῖν συγB γνώμην εἴληφε παρὰ θεῶν· ὡς καθάπερ παίδων, τῶν ἡδομένων, νοῦν οὐδὲ τὸν ὀλιγοστὸν κεκτημένων. Νοῦς δὲ ἤτοι ταὐτὸν καὶ ἀλήθειά γέ ἐστιν, ἢ πάντων ὁμοιότατόν τε καὶ ἀληθέστατον. — Οὐκοῦν τὸ μετὰ τοῦτο τὴν μετριότητα ὡσαύτως σκέψῃ· πότερον ἡδονὴ φρονήσεως (13), ἢ φρόνησις ἡδονῆς πλείω κέκτηται; — Εὐσκεπτόν γε καὶ ταύτην σκέψιν προβέβληκας. Οἶμαι γὰρ ἡδονῆς μὲν καὶ περιχαρείας οὐδὲν τῶν ὄντων πεφυκὸς ἀμετρότερον εὑρεῖν ἄν τινα, νοῦ δὲ καὶ ἐπιστήμης ἐμμετρότερον οὐδ' ἂν ἕν ποτε. — Καλῶς εἴρηκας. Ὅμως δ' ἔτι λέγε τὸ τρίτον. Νοῦς ἡμῖν κάλλους μετείληφε πλέον ἢ τὸ τῆς ἡδονῆς γένος, ὥστε εἶναι καλλίω νοῦν ἡδονῆς, ἢ τοὐναντίον; — Ἆρ' οὖν φρόνησιν μὲν καὶ νοῦν, ὦ Σώκρατες, οὐδεὶς πώποτε οὔθ' ὕπαρ οὔτ' ὄναρ αἰσχρὸν οὔτε εἶδεν οὔτε ἐπενόησεν C οὐδαμοῦ οὐδαμῶς, οὔτε γιγνόμενον (14), οὔτε ὄντα, οὔτε ἐσόμενον; — Ὀρθῶς. — Ἡδονάς δέ γε δήπου, καὶ ταύτας σχεδὸν τὰς μεγίστας, ὅταν ἴδωμεν ἡδόμενον ὁντινοῦν, ἢ τὸ γελοῖον ἐπ' αὐταῖς, ἢ τὸ παράπαν αἴσχιστον ἑπόμενον ὁρῶντες, αὐτοί τε αἰσχυνόμεθα, καὶ ἀφανίζοντες κρύπτομεν ὅτι μάλιστα, νυκτὶ πάντα τὰ τοιαῦτα δόντες, ὡς φῶς οὐδὲν (15) ὁρᾷν αὐτά. — Πάντῃ δὴ φήσεις, ὦ Πρώταρχε, ὑπό τε ἀγγέλων πέμπων καὶ παροῦσι φράζων, Ἡδονὴ κτῆμα οὐκ ἔστι πρῶτον, οὐδ' αὖ δεύτερον, ἀλλὰ πρῶτον μέν πῃ περὶ μέτρον, καὶ τὸ μέτριον, καὶ τὸ καίριον, καὶ πάνθ' ὁπόσα χρὴ τοιαῦτα νομίζειν τὴν ἀΐδιον εἰρῆσθαι φύσιν. — Φαίνεται γοῦν ἐκ τῶν νῦν λεγομένων. — Δεύτερον μὲν περὶ τὸ σύμμετρον, καὶ καλὸν, καὶ τὸ τέλειον, καὶ τὸ ἱκανὸν, καὶ πάνθ' ὁπόσα τῆς γενέσεως D ταύτης αὖ ἐστι. — Ἔοικε γοῦν. — Τὸ τοίνυν τρίτον,

(12) *Καθ' ἓν ἕκαστον*. Extremo dialogo, pag. 94, D, 4 Ficini, at Serrani t. II, p. 65, initio. Primum hoc membrum Ficinus ita vertit, *Secundum quodlibet igitur horum trium, de voluptate et sapientia judicemus.* Aliud, opinor, Plato vult, hoc est, tria illa, pulchritudinem, veritatem, mediocritatem, cum voluptate ac mente seorsim conferenda esse, ut ex illa contentione intelligi possit, utri ea mentine similiora sint, an voluptati.

(13) *Πότερον ἡδονὴ φρονήσεως*. Dubium non est quin corrupta hæc sint. Quærebatur enim utra esset mediocritati similior, mens an voluptas; non autem, utrum plus in voluptate prudentiæ, an contra voluptatis in prudentia. Itaque sic reponendum videtur, πότερον ἡδονὴ μετριότητος, ἢ φρόνησις (vel νοῦς) πλείω κέκτηται. Unde sequitur τῆς ἡδονῆς οὐδὲν ἀμετρότερον, νοῦ δὲ οὐδὲν ἐμμετρότερον.

(14) *Γιγνόμενον*. Legendum puto, γενόμενον, sequitur enim οὔτε ὄντα, οὔτε ἐσόμενον.

(15) *Φῶς οὐδέν*. Plato, φῶς οὐ δέον. Utrumque rectum; Eusebio tamen hæreo.

ὡς ἡ ἐμὴ μαντεία, νοῦν καὶ φρόνησιν τιθεὶς, οὐκ ἂν μέγα τι τῆς ἀληθείας παρεξέλθοις. — Ἴσως. — Ἆρ' οὖν οὐ τέταρτα (16), ἃ τῆς ψυχῆς αὐτῆς ἔθεμεν, ἐπιστήμας τε, καὶ τέχνας, καὶ δόξας ὀρθὰς λεχθείσας, ταῦτ' εἶναι τὰ πρὸς τοῖς τρισὶ τέταρτα; εἴπερ τοῦ ἀγαθοῦ ἐστι μᾶλλον. ἢ τῆς ἡδονῆς (17) ξυγγενῆ.—Τάχ' ἄν. — Πέμπτας τοίνυν ἃς ἡδονὰς ἔθεμεν ἀλύπους ὁρισάμενοι, καθαρὰς ἐπονομάσαντες τῆς ψυχῆς αὐτῆς ἐπιστήμας, ταῖς δὲ αἰσθήσεσιν ἑπομένας.—Ἴσως. —

Ἕκτῃ δ' ἐν γενεᾷ, φησὶν Ὀρφεὺς, *καταπαύσατε κόσμον ἀοιδῆς.*

Ἀτὰρ κινδυνεύει καὶ ὁ ἡμέτερος λόγος ἐν ἕκτῃ καταπεπαυμένος εἶναι κρίσει. Τὸ δὲ μετὰ ταῦθ' ἡμῖν οὐδὲν λοιπὸν, πλὴν ὥσπερ κεφαλὴν ἀποδοῦναι τοῖς εἰρημένοις. — Οὐκοῦν χρή. — Ἴθι δὴ τὸ τρίτον τῷ Σωτῆρι. τὸν αὐτὸν διαμαρτυράμενοι, λόγον ἐπεξέλθωμεν.—Ποῖον δή;—Φίληβος τἀγαθὸν ἔθετο ἡμῖν ἡδονὴν εἶναι πᾶσαν καὶ παντελῆ. — Τὸ τρίτον, ὦ Σώκρατες, ὡς ἔοικας, ἔλεγες ἀρτίως τὸν ἐξ ἀρχῆς ἐπαναλαβεῖν δεῖν λόγον. — Ναί. Τὸ δέ γε μετὰ τοῦτο ἀκούωμεν. Ἐγὼ γὰρ δὴ κατιδὼν ἅπερ νῦν διελήλυθα, καὶ δυσχεράνας τὸν Φιλήβου λόγον οὐ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἄλλων πολλάκις μυρίων, εἶπον, ὡς ἡδονῆς γε νοῦς ἂν εἴη μακρῷ βέλτιόν τε καὶ ἄμεινον τῷ τῶν ἀνθρώπων βίῳ. — Ἦν ταῦτα. — Ὑποπτεύων δέ γε καὶ ἄλλα εἶναι πολλὰ, εἶπον, ὡς, εἰ φανείη τί που C τοῖν ἀμφοῖν βέλτιον, ἐπὶ τῶν δευτερείων στερήσει (18), νῷ πρὸς ἡδονὴν ξυνδιαμαχοίμην, ἡδονὴ δὲ καὶ δευτερείων στερήσοιτο. — Εἶπες γὰρ οὖν. — Καὶ μετὰ ταῦτά γε, πάντων ἱκανώτατα, τούτοιν οὐδέτερον ἱκανὸν ἀνεφάνη. — Ἀληθέστατα. — Οὐκοῦν παντάπασιν ἐν τούτῳ τῷ λόγῳ καὶ νοῦς ἀπήλλακτο καὶ ἡδονὴ, μηδὲ τἀγαθὸν αὐτὸ μηδέτερον αὐτοῖν εἶναι, στερομένων αὐταρκείας, καὶ τῆς τοῦ ἱκανοῦ καὶ τελείου δυνάμεως. — Ὀρθότατα. — Φανέντος δέ γε ἄλλου τινὸς κρείττονος τούτοιν ἑκατέρου, μυρίῳ γ' αὖ νοῦς ἡδονῆς οἰκειότερον καὶ προσφυέστερον πέφανται νῦν τῇ τοῦ νικῶντος ἰδέᾳ. — Πῶς γὰρ οὔ; — Οὐκοῦν πέμπτον κατὰ τὴν κρίσιν, ὡς νῦν ὁ λόγος ἀπεφήνατο, γίγνοιτ' ἂν ἡ τῆς ἡδονῆς δύναμις. — Ἔοικεν. — Πρῶτον δέ γε οὔ (19)· κἂν οἱ πάντες βόες τε καὶ ἵπποι, D καὶ τὰ ἄλλα ξύμπαντα θηρία φῶσι, τῷ τὸ χαίρειν διώκειν, οἷς πιστεύοντες ὥσπερ μάντεις ὄρνισιν, οἱ πολλοὶ κρίνουσι τὰς ἡδονὰς εἰς τὸ ζῆν ἡμῖν εὖ κρατίστας εἶναι, καὶ τοὺς θηρίων ἔρωτας οἴονται κυρίους εἶναι μάρτυρας μᾶλλον ἢ τοὺς τῶν ἐν μούσῃ φιλοσόφῳ μεμαντευμένων ἑκάστοτε λόγων. — Ἀληθέστατα, ὦ Σώκρατες, εἰρῆσθαί σοι νῦν ἤδη φαμὲν ἅπαντες. » Ταῦτα ὁ Πλάτων. Ἐγὼ δέ σοι καὶ Διονυσίου, τῆς

ætera que omnia, quæ naturam existimanda sunt habere sempiternam. — Id quidem ex supra dictis sequitur. — Deinde ad secundam revocanda, quæ in proportione versantur, ut pulchrum, perfectum, idoneum, et quæcunque hujus sunt generis.—Utique. — Tertiam denique, ut quidem conjicio, si mentem prudentiamque posueris, haud a vero procul aberrabis. — Et hoc verisimile. — Tribus autem illis num merito quartum addatur genus, ex iis quæ animo proprie tribuimus, doctrinis, artibus, et opinionibus quæ rectæ dicuntur? si quidem ista quoque bono conjunctiora sunt, quam voluptas. — Fortassis et istuc. — Quintum inde locum voluptatibus illis dabimus, quas ab omni molestia vacuas, imo et puras animi cognitiones esse statuimus illas quidem, sed tamen ortas ex sensibus. — Fortean. —

At genere in sexto, inquit Orpheus, *gratum concludite carmen.*

Equidem hoc in sexto judicio, nostra quoque disputatio non male fortassis concludatur. Ita reliquum id modo sit, ut suam ei coronidem imponamus. — Imponamus vero. — Age igitur, ac Servatori nostro, eumdem rursus obtestati, sermonem hunc nostrum tertio jam instauratum pertexamus. — Ecquem vero? — Philebus scilicet genus omne voluptatis bonum esse statuebat. — At jamjam, Socratis disputationem hanc, tertio, ni fallor, a capite repetendam esse dicebas. — Ita est. Quod autem sequitur attendamus. Equidem ea cum viderem, quæ modo persequebar; ac propterea non Philebi modo, sed infinitorum etiam aliorum vocem permoleste ferrem: humanæ vitæ, mentem voluptate longe meliorem ac potiorem esse defendi. — Sic est. — Deinde cum alia quoque permulta esse conjicerem: addidi, si quid fortassis utroque melius occurreret, me pro mente rursus contra voluptatem pugnaturum ut, hac ejecta, secundus menti locus tribueretur. — **772** Hoc etiam addidisti. — Præterea, quam neutra satis per sese foret, satis admodum probavimus. — Verissima loqueris. — Ita per hanc disputationem effectum est, ut neque mentem neque voluptatem ipsum per sese bonum esse statueremus, quod ex sese neutra sufficeret, neutra perfecti ac numeris omnibus absoluti vim et facultatem haberet. — Optime. — Porro cum tertium nobis aliud occurrisset hac utraque præstantius, tum vero infinitis gradibus, mentem victoris illius formæ propinquiorem et conjunctiorem esse perspeximus, quam voluptatem. — Nam qui aliter fieri potuisset? — Maneat igitur, voluptatis vim, eo judicio, quod paulo ante exercuimus, quinto in gradu consistere. — Per me licet. — At in primo nunquam: tametsi omnis contra boum, equorum, ac cæterarum omnium ferarum multitudo vociferetur, quod delectationem unam persequatur, quibus plerique fidem, non secus ac volu-

(16) *Τέταρτα.* Ita reposuimus ex Platone, barbaramque vocem τέταπε dispunximus.

(17) *Ἢ τῆς ἡδονῆς.* Tollenda videtur disjunctiva ἤ. Quæritur enim utrum illa cum bono conjunctiora sint, quam voluptas, non autem, sintne cum bono magis quam cum voluptate conjuncta.

(18) *Ἐπὶ τῶν δευτερείων στερήσει.* Rectius ex Platone legeretur, ὑπὲρ τῶν δευτερείων, νῷ πρὸς ἡδ., etc.

(19) *Πρῶτον δέ γε οὔ*, etc. Recte. Nam apud Platonem pessime, πρῶτον δέ γε οὐκ ἂν οἱ πάντες, etc.

cribus augures, dum habent, voluptates nobis ad bene vivendum potissimas esse pronuntiant, ejusque rei certiores esse testes ferarum ipsarum, quam eorum quæ passim erudita musa fundit oraculorum amores opinantur. — Nos vero Socrates, hæc abs te omnia verissime dicta esse fatemur universi.» Hactenus Plato. Nunc juvat etiam ex Dionysii episcopi, hominis christianam philosophiam professi opere quod *De natura* conscripsit, pauca quædam e multis, quæ adversus Epicurum disputat, subjungere. Tu verba ejus ipsissima perlege.

A κατὰ Χριστὸν φιλοσοφίας ἐπισκόπου ἀνδρὸς, ἀπὸ τῶν *Περὶ φύσεως* βραχέα τῶν πρὸς Ἐπίκουρον ἀντειρημένων παραθήσομαι. Σὺ δὲ λαβὼν ἀνάγνωθι τὰς οὕτως ἐχούσας αὐτοῦ φωνάς.

CAPUT XXIII.

Adversus Epicureos, qui Providentiam tollebant, et individuis corporibus universa tribuebant. Ex Dionysii Alexandrini episcopi libris De natura.

« Utrum, inquit, unum est, atque aptum ex sese universum, uti nobis Græcorumque sapientissimis Platoni et Pythagoræ, Stoicis, et Heraclito videtur: an duo, quemadmodum forte non nemo cogitarit: an multa potius adeoque infinita? ut aliis quibusdam placuit, qui pluribus mentis erroribus, ac variis appellationum formis, universi naturam distrahere ac lacerare conati, infinitum illud esse, ortu carere, nec ullo providentiæ consilio regi voluerunt. **773** Hi enim atomos, incorrupta quædam exiguaque corpuscula, numeroque infinita nominantes, unaque spatium aliquod vacuum, nec ullis finibus circumscriptum invehentes, atomos illas dictitant, hoc in vacuo temere dum feruntur, dum casu, propter impetus perturbationem, aliæ cum aliis concurrunt, ac propter multiplicem figuram inter sese commiscentur, cum apprehendere mutuo sese, tum hunc quoque mundum, quæque ipso continentur omnia; imo vero mundos etiam infinitos efficere. Hac in sententia Epicurus Democritusque versati sunt: hoc uno discrimine, quod Epicurus minimas omnes atomos, quasque propterea sensus non attingeret, Democritus nonnullas saltem maximas esse vellet. Cæterum individuas illas et dici et esse, propter indissolubilem earum firmitatem, uterque docet. Sunt tamen, qui atomorum nomine corpora quædam intelligunt, quæ partibus careant ipsi quidem, sint tamen universi partes, ex quibus, individuæ cum sint, conflata primum omnia, in easdem quoque dissolvantur. Harum, prout partibus carent, nominis auctorem faciunt Diodorum: eas enim ὄγκους, hoc est *moles*, seu pondera Heraclides vocabat, unde etiam Asclepiades medicus nomen invenit.» Hæc præfatus multis deinceps hoc dogma confutat, interque cætera, verbis quæ sequuntur.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ'.

Πρὸς τοὺς κατ' Ἐπίκουρον Πρόνοιαν μὲν ἀρνουμένους, ἀτόμοις δὲ σώμασιν ἀνατιθέντας τὸ πᾶν. Ἀπὸ τῶν Περὶ φύσεως *Διονυσίου* (20) *τοῦ ἐπισκόπου Ἀλεξανδρείας.*

« Πότερον ἕν ἐστι συναφὲς τὸ πᾶν, ὡς ἡμῖν τε καὶ τοῖς σοφωτάτοις Ἑλλήνων Πλάτωνι καὶ Πυθαγόρᾳ, καὶ τοῖς ἀπὸ τῆς Στοᾶς καὶ Ἡρακλείτῳ φαίνεται, ἢ B δύο, ὡς ἴσως τις ὑπέλαβεν, ἢ καὶ πολλὰ καὶ ἄπειρα; ὥς τισιν ἄλλοις ἔδοξεν, οἳ πολλαῖς τῆς διανοίας παραφοραῖς, καὶ ποικίλαις προφοραῖς ὀνομάτων τὴν τῶν ὅλων ἐπεχείρησαν κατακερματίζειν οὐσίαν, ἄπειρόν τε, καὶ ἀγέννητον, καὶ ἀπρονόητον ὑποτίθενται. Οἱ μὲν γὰρ, ἀτόμους προσειπόντες ἄφθαρτά τινα καὶ σμικρότατα σώματα, πλῆθος ἀνάριθμα, καί τι χωρίον κενὸν, μέγεθος ἀπεριόριστον προβαλόμενοι, ταύτας δή φασι τὰς ἀτόμους, ὡς ἔτυχεν ἐν τῷ κενῷ φερομένας, αὐτομάτως τε συμπιπτούσας ἀλλήλαις διὰ ῥύμην ἄτακτον, καὶ συμπλεκομένας διὰ τὸ πολύσχημον, ἀλλήλων ἐπιλαμβάνεσθαι, καὶ οὕτω τόν τε κόσμον καὶ τὰ ἐν αὐτῷ, μᾶλλον δὲ κόσμους ἀπείρους ἀποτελεῖν. Ταύτης δὲ τῆς δόξης Ἐπίκουρος γεγόνασι καὶ Δημόκριτος. Τοσοῦτον δὲ διεφώνησαν, ὅσον ὁ C μὲν ἐλαχίστας πάσας, καὶ διὰ τοῦτο ἀνεπαισθήτους, ὁ δὲ Δημόκριτος καὶ μεγίστας εἶναί τινας ἀτόμους ὑπέλαβεν. Ἀτόμους δὲ εἶναί φασιν ἀμφότεροι, καὶ λέγεσθαι διὰ τὴν ἄλυτον στεῤῥότητα. Οἱ δὲ, τὰς ἀτόμους μὲν ὀνομάσαντες, ἀμερῆ φασιν εἶναι σώματα, τοῦ παντὸς μέρη, ἐξ ὧν ἀδιαιρέτων ὄντων συντίθεται τὰ πάντα, καὶ εἰς ἃ διαλύεται. Καὶ τούτων φασὶ τῶν ἀμερῶν ὀνοματοποιὸν Διόδωρον γεγονέναι· ὄνομα δὲ, φασὶν, αὐτοῖς ἄλλο Ἡρακλείδης θέμενος, ἐκάλεσεν ὄγκους, παρ' οὗ καὶ Ἀσκληπιάδης ὁ ἰατρὸς ἐκληρονόμησε τὸ ὄνομα.» Ταῦτ' εἰπὼν, ἑξῆς ἀνασκευάζει τὸ δόγμα διὰ πολλῶν, ἀτὰρ καὶ διὰ τούτων.

CAPUT XXIV.

Rerum inter homines vulgarium exemplis, Epicureorum dogma refellitur. Ex eodem.

« Qui tandem homines istos feramus, dum opera sapientiæ plena, eoque ipso bona, casu facta esse dicunt? quæ et singula seorsim, et simul universa, ei cujus omnia jussu exstiterant, bona sint visa. « Vidit enim, inquit, Deus cuncta quæ fecerat: et ecce bona valde [1]. » Quanquam ne pusilla quidem alioqui, præter alia pleraque sapientissimi viri monimenta, careremus.

D

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΔ'.

Ἀπὸ τῶν ἐν ἀνθρώποις ὑποδειγμάτων. Ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ.

« Πῶς αὐτῶν ἀνασχώμεθα, τυχηρὰ λεγόντων εἶναι συμπτώματα τὰ σοφὰ, καὶ διὰ τοῦτο τὰ καλὰ δημιουργήματα; ὧν ἕκαστόν τε καθ' ἑαυτὸ γενόμενον, ὤφθη τῷ προστάξαντι γενέσθαι καλὸν, καὶ συλλήβδην ὁμοίως ἅπαντα. « Εἶδε γὰρ, φησὶν, ὁ Θεὸς, τὰ πάντα ὅσα ἐποίησε· καὶ ἰδοὺ καλὰ λίαν. » Ἀλλ' οὐδὲ

[1] Gen. I, 31.

(20) *Διονυσίου*. Pulcherrimum hoc S. Patris fragmentum, quod ad libri hujus XIV finem perducitur, Eusebianæ diligentiæ beneficium est, quo

ἀπὸ τῶν μικρῶν (21) τῶν συνήθων, καὶ παρὰ πόδας νουθετούντων παραδειγμάτων, ἐξ ὧν δύνανται μανθάνειν, ὅτι χρειῶδες μὲν καὶ πρὸς ὠφέλειαν ἔργον οὐδὲν ἀνεπιτηδεύτως, οὐδὲ συμβατικῶς ἀπεργάζεται, ἀλλὰ χειρουργούμενον τίθεται· ὅταν δὲ εἰς ἄχρηστον μεταπίπτῃ καὶ ὡς ἂν τύχῃ διασκίδναται, ἅτε μηκέτι μεταχειριζομένης, μηδὲ διατασσούσης αὐτὸ τῆς σοφίας, ᾗ τοῦ συνεστάναι τοῦτο ἔμελλεν. Ἱμάτιόν τε γὰρ οὐ χωρὶς ἱστουργοῦ, συνισταμένων τῶν στημόνων, οὐδὲ τῆς κρόκης αὐτομάτως παρεμπλεκομένης, ἀνυφαίνεται. Εἰ δὲ κατατριβείη, τὰ λακισθέντα διαῤῥιπτεῖται ῥάκη. Οἰκία τε ἀνοικοδομεῖται καὶ πόλις, οὐ τοὺς μέν τινας δεχομένη θεμελίοις αὐτομολοῦντας λίθους, τοὺς δὲ ἀναπηδῶντας εἰς τὰς ἐπιβολὰς, ἀλλὰ κατὰ χώραν ὁ τοιχοδόμος τοὺς εὐθέτους ἐπιφέρει. Καταῤῥιφθείσης δὲ, ὡς ἂν παρείχη, κατενεχθεὶς ἕκαστος ἀπεσφάλη. Καὶ κατασκευαζομένης νεὼς, οὐχ ἡ μέν τις ὑπέβαλλεν ἑαυτὴν τρόπις, ὁ δὲ κατὰ μέσην ἑαυτὸν ἱστὸς ὤρθωσε, καὶ τῶν ἄλλων ἕκαστον ξύλων, ἣν ἔτυχεν ἐξ ἑαυτοῦ θέσιν κατέλαβεν· οὐδὲ τὰ λεγόμενα ἑκατὸν τῆς ἁμάξης ξύλα, καθ' ὃν εὗρε κενὸν τόπον ἕκαστον συνεπάγη. Ἀλλ' ὁ τέκτων ἑκατέρας συνεκόμισε καίριον (22). Εἰ δὲ διαλυθείη ἡ ναῦς ἐνθαλασσεύουσα, ἢ φερομένη κατὰ γῆν ἅμαξα, ὅπῃ τύχῃ τὰ ξύλα, τὰ μὲν ὑπὸ τῶν κυμάτων, τὰ δὲ ὑπὸ τῆς συντόνου ῥύμης διασπείρεται. Οὕτως ἂν ἁρμόζοι λέγειν αὐτοῖς, καὶ τὰς ἀτόμους, ἀργὰς μενούσας, καὶ ἀχειροποιήτους, καὶ ἀχρήστους, εἰκῇ φέρεσθαι. Ὁράτωσαν γὰρ (23) τὰς ἀθεάτους ἐκεῖνοι, καὶ τὰς ἀνοήτους νοείτωσαν, οὐχ ὁμοίως ἐκείνῳ, ὃς φανερωθὲν ἑαυτῷ τοῦτο ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πρὸς αὐτὸν ὁμολογεῖ· « Τὸ ἀκατέργαστόν (24) σου εἴδοσαν οἱ ὀφθαλμοί μου. » Ὅταν δὲ καὶ ἅ φασιν ἐξ ἀτόμων ὑφάσματα γίνεσθαι τὰ εὐήτρια, ταῦθ' ὑπ' αὐτῶν ἀσόφως καὶ ἀναισθήτως αὐτουργεῖσθαι λέγωσι, τίς ἀνέξεται τὰς ἀτόμους ἀκούων ἀῤῥύθμους, ὧν καὶ ὁ ἀράχνης ἐστὶ σοφώτερος, χειροτεχνῶν ἐξ ἑαυτοῦ; »

illa cogitant vulgarium exempla rerum, quorum ipsi monitu doceri possint, quidquid ejusmodi est, ut fructus aliquid et utilitatis afferat, id non temere ac sine studio fieri, **774** sed potius solerti manuum opera suum ac proprium in usum elaborari: at idem simul atque fructuosum et commodum esse desinit, solvi continuo, et confuse admodum ac perturbate dissipari, utpote quod ea non amplius sapientia, cujus ipsum ante cura conservabat, tractetur ac regatur. Ita vestimentum, nec stamine, absque textoris manu, se ipso consistere, nec subtegmine se ipsum ultro eidem implicante pertexitur: cujus tamen, ubi disrumpitur, lacera hinc inde frusta disjici videas. Ita cum domus aut urbs ædificatur, non lapides excipit, alios in fundamenta sponte subsidentes, alios superius in structuræ corium ultro subvolantes: sed architectus in suum quosque locum delatos apte concinneque disponit. At postquam subruta est, ubiubi casus tulerit, singuli disjecti passim temereque jacent. Ita dum navis compingitur, non se ipsam carina submittit, non malus in medio rectum sese tollit, non ligna cætera situm ex sese fortuitum accipiunt: nec centum illa, quæ vulgo in plaustro ligna numerantur, quem vacuum quæque locum repererint, in eo sponte coagmentantur. Faber lignarius suis apta quæque locis in utrumque comportat. Quod si aut navis medio jactata mari, aut plaustrum in terra dum agitur, dissolvatur, utriusque ligna vel fluctibus, vel incitato impetu dissipantur. Ita plane dicendum iis fuerit, suas illas atomos, quod otiosæ, quod nulla manu perpolitæ, quod inutiles maneant, temere circumferri. Spectent enimvero, quæ spectari, cogitent quæ cogitari non possunt, nec jam ut ille, qui hoc abs Deo sibi patefactum Deo ipsi confitetur, his verbis: « Imperfectum tuum viderunt oculi mei [1]. » Nunc vero, pulcherrima illa et

[1] Ps. CXXXVIII, 16.

(21) *Ἀλλ' οὐδὲ ἀπὸ τῶν μικρῶν*. Deesse aliquid videtur: pendent enim ista, nec verbo ullo fulciuntur. Quid si ἐξ ὧν, quod sequitur linea sequenti tolleretur? Quid si post παραδειγμάτων, adderetur φιλοσοφοῦσιν, aut aliquid simile? Quid si, quod magis placet, νουθετούντων mutaretur in νουθετοῦνται?

(22) *Ἑκατέρας συνεκόμισε καίριον*. Hæc mutila sunt. Legi queat, εἰς τὸν ἑκατέρας, etc.; ἑκατέρας autem, νεὼς scilicet et ἁμάξης.

(23) *Ὁράτωσαν γάρ*, etc. Neque hæc satis casta. Quæ enim illæ sunt ἀθέατοι, quas videre, quæ porro ἀνόητοι, quas cogitare jubet? An forte subintelligit φύσεις; Esto. Qui deinde sententiarum istarum nexus est futurus? Alter quidem ex mss. pro ἀθεάτους ἀθέτους habet: unde sensus hic elici possit, ut eos jubeat incompositas illas et ἀνοήτους, hoc est stolidas atomos diligentius expendere, non segnius et obiter intueri (quod abs sese factum David olim fatebatur, in sui ipsius adhuc imperfecti cogitatione informanda), quo facilius intelligant, ex tanta illarum perturbatione, ordinatum politumque nihil exsistere potuisse.

(24) *Τὸ ἀκατέργαστον*. Locus mihi quidem perobscurus. Primum tamen, pro εἴδοσαν, legendum ἴδον, vel εἶδον, ut apud Chrysostomum et alios, atque in omnibus Græcorum Bibliorum editionibus. Deinde, relictam illam a cæteris omnibus lectionem secutus est, ἀκατέργαστόν σου, et ὀφθαλμοί μου. Illa enim φανερωθὲν ἑαυτῷ, significant, non Dei, sed Davidis oculos id vidisse: hoc, opinor, sensu, τὸ ἀκατέργαστόν σου, id est, *Quod ex tuis operibus imperfectum adhuc et impolitum videbatur, oculi tandem mei perviderunt*, ubi videlicet majori abs te luce perfusi, caligare desierunt. Hæc ad aperiendam utcunque Dionysii sententiam. Cæterum communis eademque certior lectio est, τὸ ἀκατέργαστόν μου, εἶδον (vel ἴδον) οἱ ὀφθαλμοί σου. Ut Hebr. ראו עיניך גלמי. Id est, *me, cum adhuc materno in utero ἀμόρφωτος et inchoatus embryo clausus teneret, oculi tui clarissime perviderunt*: id enim est, גלם. Quæ Chrysostomus, Symmachi explicationem secutus, cum sequentibus ita pertexit: Ἀμόρφωτόν με, τουτέστι, μηδένα λαβόντα τύπον, ἔτι πλαττόμενον, ἔτι ὑφαινόμενον· καὶ οὕτω με ἴδον σαφῶς, ὡς ἐκεῖνον τὸν πεπληρωμένον, καὶ οὐδεμιᾶς ἡμέρας ἔτι δεόμενον, πρὸς τὴν ἀπάρτισιν. Et paulo post, ὁμοίως ἐκείνοις με εἶδες, τοῖς πλασσομένοις, ἐν ταῖς ἡμέραις αὐτῶν, ἡμέραις, αἷς οὐκ ἐνδεῖ οὐδεμία ἡμέρα.

elegantissima, quæ suis ex atomis contexta esse dicunt, dum ab iisdem sine consilio ac sine sensu perfecta esse addunt, quis tandem eos ferat, indigestas ac rudes atomos obtrudentes, quos araneus sapientia longe superet, cum suum illud opus a suapte industria conficiat? »

CAPUT XXV.

Idem ex universi molitione conficitur. Ex eodem.

« Quis æquis porro auribus audiat, ingentem hanc domum, ex cœlo terraque constantem, qui propter maximam illam et multiplicem, quæ huic insidet, sapientiæ vim, mundus vocatur, ab atomis quæ nullo **775** ferantur ordine, ordinem atque ornatum omnem accepisse, ac perturbationem ipsam in mundum esse mutatam? Quis statos illos motus atque conversiones, ex inconstanti quodam impetu proficisci? Quis absolutam rerum cœlestium harmoniam, ex inconditis et inconcinnis instrumentis temperari? Quomodo autem, una cum omnium essentia sit incorruptibilisque natura, solo, ut aiunt, magnitudinum figurarumque discrimine corporum tamen, alia quædam, ut ipsi vocant, divina sunt, fatis superiora, et sempiterna, vel ævi saltem, ut nonnemo loqui maluit, longioris: eaque partim visu percipiuntur, ut sol, luna, stellæ, terra et aqua; partim sensum fugiunt, ut dii, dæmones et animi? Hæc enim esse, ut maxime velint, negare non possunt. Alia diuturnæ admodum vitæ, sive animantium, sive plantarum ex genere; animantium, ut aves inter, quod ipsi dictitant, aquilæ, corvi atque phœnices: e terrestribus cervi, elephantes ac dracones; e piscibus, quæ cete dicuntur: plantarum vero, ut palmæ, quercus et perseæ. Quarum etiam nonnullæ perpetuam retinent viriditatem, cujusmodi quatuordecim a quopiam numerantur: aliæ certo florent tempore, certo quoque frondibus exuuntur. Alia denique, ac multo sane plurima, sive nascantur e terra, sive gignantur, iniquissimis fati vitæque brevissimæ angustiis includuntur: e quibus homo etiam ipse est, ut alicubi divina de illo Scriptura loquitur, dum ait, « Mortalis autem, natus de muliere, brevi vivens tempore [1]. » Diversos, opinor, atomorum nexus, tantæ hujus in persistendo differentiæ causas esse respondebunt. Alia enim videlicet, pressius ab iis arctiusque constringi, quæ proinde uti densiora, sic ad dissolvendum longe difficillima sint: alia vero, quod laxiori ac solutiori atomorum colligatione devincta sint, atque id etiam cum aliquo discrimine, celerius propterea vel tardius ab earum ornatu complexuque removeri. Postremo ex certis quibusdam alia, certoque modo figuratis, alia ex aliis ac sese aliter habentibus esse commista. Sed, quis ille porro diversarum quasi tribuum judex, alias cogit, dissipat alias? quis eas sic inter se committit, ut inde modo sol, modo luna oriatur? quis denique singularum stellarum naturis, quæ quibusque propria sunt nativaque con-

[1] Job xiv, 1.

(25) Ἤ τὸν μέγαν. Hæc cum superioribus contexi debent.

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΕ'.

Ἀπὸ τῆς τοῦ παντὸς συστάσεως. Ἀπὸ του αὐτοῦ.

« Ἢ τὸν μέγαν (25) τοῦτον οἶκον τὸν ἐξ οὐρανοῦ καὶ γῆς συνεστῶτα, καὶ διὰ τὸ μέγεθος καὶ πλῆθος τῆς ἐπιφερομένης αὐτῷ σοφίας καλούμενον κόσμον, ὑπὸ τῶν σὺν οὐδενὶ κόσμῳ φερομένων ἀτόμων κεκοσμῆσθαι, καὶ γεγονέναι κόσμον ἀκοσμίαν; Πῶς δὲ κινήσεις καὶ ὁδοὺς εὐτάκτους ἐξ ἀτάκτου προσάγεσθαι φορᾶς; Πῶς δὲ τὴν παναρμόνιον τῶν οὐρανίων χορείαν ἐξ ἀμούσων καὶ ἀναρμόστων συνᾴδειν ὀργάνων; Τίνα δὲ τρόπον, μιᾶς οὔσης καὶ τῆς αὐτῆς ἁπασῶν οὐσίας, καὶ τῆς αὐτῆς ἀφθάρτου φύσεως, πλὴν τῶν μεγέθων, ὥς φασι, καὶ τῶν σχημάτων, τὰ μέν ἐστι θεῖα, καὶ ἀκήρατα, καὶ αἰώνια, ὡς αὐτοὶ
B φήσαιεν ἄν, σώματα, ἢ μακραίωνά γε κατὰ τὸν οὕτως ὀνομάσαντα, φαινόμενά τε καὶ ἀφανῆ· φαινόμενα μὲν, ἥλιος, καὶ σελήνη, καὶ ἀστέρες, γῆ τε, καὶ ὕδωρ· ἀφανῆ δὲ θεοί τε καὶ δαίμονες, καὶ ψυχαί; Ταῦτα γὰρ οὐδὲ θέλοντες ὑπάρχειν ἀρνήσασθαι δύνανται. Τὰ δὲ μακροβιώτατα ζῶά τε καὶ φυτά· ζῶα μὲν ἔν τε ὄρνισιν, ὥς φασιν, ἀετοὶ, κόρακές τε καὶ φοίνικες· ἔν τε χερσαίοις ἔλαφοί τε, καὶ ἐλέφαντες, καὶ δράκοντες· ἐν δὲ τοῖς ἐνύδροις τὰ κήτη. Δένδρα δὲ φοίνικες, καὶ δρύες, καὶ περσέαι· καὶ τῶν γε δένδρων τὰ μέν ἐστιν ἀειθαλῆ, ἃ καὶ καταριθμήσας τις εἶπεν εἶναι τεσσαρακαίδεκα· τὰ δὲ πρὸς καιρὸν ἀνθεῖ, καὶ φυλλοῤῥοεῖ· τὰ δὲ πλεῖστα τῶν τε φυομένων καὶ γεννωμένων ἐστὶν ὠκύμορα καὶ βραχυτελῆ, ὧν ἐστι καὶ ὁ ἄνθρωπος, ὡς εἶπέ τις ἁγία περὶ αὐτοῦ γραφή·
C « Βροτὸς δὲ γεννητὸς γυναικὸς, ὀλιγόβιος. » Ἀλλὰ τοὺς συνδέσμους φήσουσι τῶν ἀτόμων διαλλάττοντας, αἰτίους γίνεσθαι τῆς περὶ τὴν διαμονὴν διαφθορᾶς (26). Τὰ μὲν γὰρ ὑπ' αὐτῶν πεπυκνῶσθαι καὶ κατεσφίγχθαι λέγεται, ὡς ταῦτα παντελῶς δυσαπάλλακτα γεγονέναι πιλήματα· τὰ δὲ μανωτέραν καὶ χαλῶσαν τὴν συνάφειαν τῶν ἀτόμων ἐπ' ἔλαττον ἢ πλέον ἐσχηκέναι, ὡς ἢ θᾶττον ἢ μετὰ πολὺ τῆς κοσμήσεως αὐτῶν ἀφίστασθαι. Καὶ τὰ μὲν ἐκ τοιῶνδε καὶ ὧδέ πως ἐσχηματισμένων, τὰ δὲ ἐξ ἑτέρων ἑτεροίως διακειμένων συμμεμίχθαι. Τίς οὖν ὁ φιλοκρίνων (27), συναγείρων τε, καὶ ἀναχέων, καὶ τάσδε μὲν οὕτω συντάττων εἰς ἥλιον, τὰς δὲ ὡδὶ, ἵνα ἡ σελήνη γένηται, καὶ ἕκαστα συμφέρων κατὰ τὴν οἰκειότητα πρὸς ἑκάστου
D φύσιν ἀστέρος; οὔτε γὰρ αἱ ἡλιακαὶ καὶ τοσαίδε, καὶ τοιαίδε, καὶ ὧδέ πως ἑνωθεῖσαι, πρὸς ἐργασίαν σελήνης ἂν καταβεβήκεσαν, οὔτ' ἂν αἱ τῶν σεληνιακῶν ἀτόμων πλεκτάναι γεγόνεσάν ποτε ἥλιος· ἀλλ' οὐδὲ Ἀρκτοῦρος, εἰ καὶ λαμπρός ἐστι, τὰς ἑωσφόρου μεγαλοφρονήσαιτό ποτε ἂν ἀτόμους ἔχειν, οὐδὲ τὰς Ὠρίωνος αἱ Πλειάδες. Καλῶς γὰρ ὁ Παῦλος διέστειλεν, εἰπών· « Ἄλλη δόξα ἡλίου, καὶ ἄλλη δόξα σελήνης, καὶ ἄλλη δόξα ἀστέρων. Ἀστὴρ γὰρ ἀστέ-

(26) Forte διαφορᾶς.
(27) Forte φυλοκρίνων.

ρος διαφέρει ἐν δόξῃ. » Καὶ εἰ μὲν ἀνεπαίσθητος A αὐτῶν ὡς ἀψύχων ἡ σύμπηξις ἐγένετο, ἐπιστήμονος αὐταῖς ἔδει δημιουργοῦ· εἰ δὲ ἀπροαίρετος καὶ κατ' ἀνάγκην, ὡς ἀλόγων, ἡ σύνερξις, σοφός τις αὐτὰς ἀγελάρχης συνελαύνων ἐπεστάτησεν· εἰ δὲ ἑκουσίως ἐθελουργῆσαι συγκέκλεινται, θαυμάσιός τις αὐτῶν ἀρχιτέκτων ἐργοδοτῶν προηγήσατο· ἢ καθάπερ εὔτακτος στρατηγὸς οὐ συγκεχωρημένην (28) εἴασε τὴν στρατιὰν, καὶ πάντα ἀναμὶξ, ἀλλ' ἐν μέρει μὲν τὴν ἵππον, ἰδίᾳ δὲ τοὺς ὁπλίτας, τούς τε ἀκοντιστὰς καθ' ἑαυτοὺς, καὶ χωρὶς τοὺς τοξότας, καὶ τοὺς σφενδονίτας, ἔνθα ἐχρῆν διετάξατο, ἵνα ἀλλήλοις οἱ ὁμόσκευοι συμμαχοῖεν. Εἰ δὲ τοῦτο χλεύην οἴονται τὸ παράδειγμα διὰ τὸ μεγάλων σωμάτων με πρὸς τὰ ἐλάχιστα ποιεῖσθαι σύγκρισιν, ἐπὶ τὰ σμικρότατα μεταβησόμεθα. » Εἶτα τούτοις ἑξῆς ἐπιλέγει. « Εἰ δὲ μήτε λέξις, μήτε ἐκλογὴ, B μήτε τάξις αὐταῖς ἄρχοντος ἐπικέοιτο, αὐταὶ δὲ ἐφ' ἑαυτῶν αὐτὰς ἐκ τῆς πολλῆς κατὰ ῥύσιν τύρβης διευθύνουσαι, καὶ τὸν πολὺν τῶν συμπτώσεων διεκπερῶσαι κυδοιμὸν, αἱ ὅμοιαι πρὸς τὰς ὁμοίας οὐχ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, κατὰ τὸν ποιητὴν, ἄγοιντο, συντρέχοιεν δὲ καὶ συναγελάζοιντο, γνωρίζουσαι τὰς συγγενεῖς· θαυμαστή γε τῶν ἀτόμων ἡ δημοκρατία, δεξιουμένων τε ἀλλήλας τῶν φίλων καὶ περιπλεκομένων, εἰς μίαν τε κατασκηνοῦν συνοικίαν ἐπειγομένων· καὶ τῶν μὲν ἀποτετορνευμένων αὐτομάτως εἰς ἥλιον φωστῆρα μέγαν, ἵνα ποιήσωσι τὴν ἡμέραν· τῶν δὲ εἰς πολλὰς ἴσως πυραμίδας ἀστέρων ἀναπεφλεγμένων, ἵνα καὶ ὅλον στεφανώσωσι τὸν οὐρανόν· τῶν δὲ, περιτεταγμένων ἵνα αὐτὸν εἰκῇ στερεώσωσι καὶ καμαρώσωσι C τὸν αἰθέρα εἰς τὴν τῶν φωστήρων ἐπιβάθραν, ἐπιλέξωνταί τε ἑαυταῖς αἱ συνομολογίαι τῶν χυδαίων ἀτόμων μονὰς, καὶ διακληρώσωνται τὸν οὐρανὸν εἰς οἴκους ἑαυταῖς καὶ σταθμούς. » Εἶτα μεθ' ἕτερά φησιν· « Ἀλλ' οὐδὲ τὰ φανερὰ ὁρῶσιν αὐτοὶ οἱ ἀπρονόητοι, πολλοῦ γε δέουσι συνορᾷν καὶ τὰ ἀφανῆ. Ἐοίκασι γὰρ μηδὲ ἀνατολὰς ὑποπτεύειν τεταγμένας, καὶ δύσεις, μήτε τῶν ἄλλων, μήτε τὰς ἐκπρεπεστάτας ἡλίου· μηδὲ χρῆσθαι ταῖς δι' αὐτῶν δεδωρημέναις ἀνθρώποις ἐπικουρίαις, ἀναπτομένῃ μὲν εἰς ἐργασίαν ἡμέρᾳ, ἐπηλυγαζούσῃ δὲ νυκτὶ πρὸς ἀνάπαυλαν. « Ἐξελεύσεται γὰρ ἄνθρωπος, φησὶν, ἐπὶ τὸ ἔργον αὐτοῦ, καὶ ἐπὶ τὴν ἐργασίαν αὐτοῦ ἕως ἑσπέρας. » Ἀλλ' οὐδὲ τὴν ἑτέραν ἐπισκοποῦσιν ἀνακύκλησιν αὐτοῦ, καθ' ἣν ὡρισμένας ὥρας, καὶ καιροὺς εὐκαί- D ρους, καὶ τροπὰς ἀπαρατρέπτους ἀποτελεῖ, ὑπὸ τῶν ἐξ ὧν ἐστιν ἀτόμων ὁδηγούμενος. Ἀλλὰ κἂν μὴ θέλωσιν οἱ δείλαιοι, ὡς δ' οὖν πιστεύουσιν οἱ δίκαιοι, μέγας Κύριος ὁ ποιήσας αὐτὸν, καὶ ἐν λόγοις αὐτοῦ κατέσπευσε πορείαν. Ἄτομοι γὰρ ὑμῖν χειμῶνα φέρουσιν, ὦ τυφλοὶ, καὶ ὑετοὺς, ἵνα ἡ γῆ τροφὰς ὑμῖν τε καὶ πᾶσι τοῖς ἐπ' αὐτοῖς ζώοις ἀνῇ· θέρος τε ἐπάγουσιν, ἵνα καὶ τοὺς ἀπὸ δένδρων εἰς τρυφὴν καρποὺς λάβητε. Καὶ διὰ τί μὴ ταῖς ἀτόμοις προσκυνεῖτε καὶ θύετε ταῖς ἐπικάρποις; Ἀχάριστοί γε, μηδὲ ἀπαρχὰς αὐταῖς ὀλίγας τῶν πολλῶν δωρεῶν, ἃς παρ' αὐτῶν ἔχετε, ἀφιεροῦντες. » Καὶ μετὰ βραχέα φησίν·

A tribuit? Nec enim profecto, aut solares illæ tot atque tales, eoque conjunctæ modo, ad lunæ procreationem concurrerent, aut lunarium atomorum nexus solem unquam efficerent. **776** Ita nec Arcturus, tametsi perillustris, ex auroræ, nec Orionis ex atomis conflatas se Pleiades unquam glorientur. Præclare enim Paulus ita distinxit, « Alia, inquit, claritas solis, et alia claritas lunæ, et alia claritas stellarum; stella enim a stella differt in gloria [1]. » Profecto, si earum tanquam inanimatarum coagmentatio sensu omni caruit, industrio ac perito artifice opus habuere: si tanquam rationis expertium, vacua consilii, necessitatem est secuta conjunctio, sapientis omnino pastoris manu locum in unum compelli debuere: si denique suapte sponte B voluntarium ad opus convenere, admirabilis plane architectus, operumque præses, suum cuique munus pensumque descripsit: aut quemadmodum ordinis amans imperator, non perturbatum reliquit exercitum, non permisceri omnia passus est, at loco suo equitem, peditemque suo disposuit, jaculatores item seorsim, seorsimque sagittarios, atque ubi par erat fundibularios collocavit, ut similis armaturæ milites simul etiam omnes dimicarent. Qui si ridiculum hoc exempli genus esse dicent, quod magnorum corporum cum minimis contentionem instituam, ad minima veniemus. » Hæc ille. Quibus deinde quæ sequuntur adjungit: « Quod si ducis, inquit, neque nomen, neque delectus, neque col- C locatio in earum sese moderationem ingessit: at ipsæmet suopte arbitrio, ex multa sese continui fluxus turba colligentes, magnoque variarum commissionum tumultu declinato, similes cum similibus ita convenerint, ut tamen non divini Numinis ductum, quemadmodum poeta fingit, secutæ sint; sed potius, cum sese affines mutuo cognatæque nossent, in unum quasi gregem confluxerint: næ admirabilis hæc atomorum democratia est; ubi amicæ amicas excipiant, atque complectantur, itaque unum in domicilium convolent universæ. Tum certæ quædam ultro, in solem, magnum illud sidus, quodam quasi torno rotundentur, ut diem efficiant: aliæ, quo cœlum integrum coronent, in plurimas fortassis ardentium stellarum py- D ramides figurentur: aliæ, in orbem digestæ, firmitatis aliquid ætheri afferant, eoque testudinis in morem concamerato, subeuntibus cœli luminibus, quosdam quasi gradus præstruant: adeoque vulgarium atomorum factiones domicilia sibi deligant ac cœlum ipsum proprias in domos atque stationes inter sese partiantur. » Rursus, aliis quibusdam interjectis, **777** « Imo, inquit, ne obvia quidem vident homines improvidi, tantum abest ut occulta provideant. Utique ratos illos atque constantes ortus obitusque siderum, non cæterorum modo, verum etiam solis omnium nobilissimos, ne suspicando quidem videntur attingere: nec iis uti commoditatibus, quas ho-

[1] I Cor. xv, 41.

(28) Forte συγκεχυμένην.

A minum generi suppeditant, aut collucente ad obeundum opus die, aut nocte quietis capiendæ causa terras opacante. « Exibit enim homo, inquit, ad opus suum, et operationem suam usque ad vesperum [1]. » Nec vero alteram ejus circuitionem attendunt, qua distinctas tempestates opportunaque tempora, nec usquam detortas conversiones efficiat, earum videlicet, ex quibus ipse consistit, atomorum ductum secutus. At enimvero, velint nolint homines reapse miseri, quomodo tamen sibi persuadent æquissimi: magnus ille Dominus, qui solem creavit, verborum quoque suorum vi ejusdem cursum incitavit. Atomi quippe, hiemem vobis, o cæci, ac pluvias afferunt, ut alimenta vobis ac cæteris animantibus terra producat. Earumdem æstas beneficium est, ut arborum etiam ad delicias fructus colB ligatis. Quidni porro atomis frugum præsidibus solemni cultu sacra facitis? Homines ingrati, qui tot donorum, quæ ab iis accipitis, ne primitias quidem pauculas consecretis. » Iterumque post pauca: « Multiplex autem, inquit, illa stellarum natio, quam erraticæ ac semper huc illucque disjectæ atomi conflaverunt, sedes ipsa sibi, coloniæ cujusdam aut sodalitatis more, communi ex pacto, distribuit, nullius aut conditoris, aut familiæ præsidis auctoritatem secuta. Atque ita deinceps, mutua cum finitimis, religiose altaque cum pace, omnes viciniæ jura custodiunt, nec eos unquam fines, quos ab initio accepere, transiliunt, prorsus ac si regiarum quarumdam atomorum legibus regerentur. At non imC perant illæ profecto. Qui enim imperent, quæ nullæ sunt? Audite vero divinorum oraculorum vocem: « In judicio Domini opera ejus. Ab initio, et a creatione ipsorum, distinxit partes illorum. Ornavit in æternum opera sua, et principia eorum in generationes eorum [2]. » Additque paulo post: « Aut quæ unquam acies, inquit, tam composito agmine campum transmisit, præcurrente nemine, nemine decerrante, nemine aut impedimentum offerente cæteris, aut cæteros minus consequente: quam æquatis semper ordinibus, et pressis veluti clypeis, perpetuus ille, nec usquam aut interruptus, aut perturbatus, aut obice ullo retardatus astrorum exercitus progreditur? **778** Atqui transversis quibusdam inclinationibus ac nutibus, obscuræ nonnunquam eorum mutationes fiunt. Esto. Semper tamen et justum observant tempus, et loca illa, unde singula oriuntur, prospiciunt, qui hoc in studii genere occupantur. Dicant ergo nobis atomorum sectores egregii, qui et dividunt individua, et dissita sejunctaque consociant, et infinita mente definiunt; unde tandem circularis ille rerum cœlestium conjunctusque cursus atque conversio: cum non una quædam atomorum strues sic tanquam funda temere circumrotetur; sed chorus ille tantus composito æqualique gressu procedat, et in orbem una volvatur: aut quo pacto fiat, ut tam multi ejusdem viæ socii, a nemine ordinati, nullo prædi-ti consilio, sibique mutuo ignoti omnes, tanta simul concordia susceptum iter conficiant? Merito enim propheta, hoc tanquam ex iis unum quæ nec fieri nec ostendi queant, protulit ut duo simul peregrini concurrant, dum ait, « Convenientne duo in idem diversorium, si non se mutuo noverint? » Hæc ille. Qui sexcenta alia persecutus, susceptum deinceps argumentum pluribus confirmat, partim ex singulis universi elementis, partim ex omnis generis animantium, quæ complectuntur, multitudine: partim ex ipsa quoque hominis natura depromptis. E quibus ubi pauca quædam superioribus addidero, tum demum huic libro finem imponam.

« Ὁ δὲ πολυεθνὴς καὶ πολυμιγὴς δῆμος τῶν ἀστέρων οὓς αἱ πολυπλανεῖς καὶ ἀεὶ διαῤῥιπτούμεναι συνέστησαν ἄτομοι, χώρας ἑαυτοῖς κατὰ συνθήκας ἀπεδάσαντο, ὥσπερ ἀποικίαν ἢ συνοικίαν ἀνελόμενοι, μηδενὸς οἰκιστοῦ μηδὲ οἰκοδεσπότου προεστηκότος· καὶ τὰς πρὸς τοὺς πλησιοχώρους γειτνιάσεις, ἐνωμότως καὶ μετ' εἰρήνης φυλάττουσιν, οὐχ ὑπερβαίνοντες οὓς καὶ εἰλήφασιν ἐξ ἀρχῆς ὅρους, ὥσπερ ὑπὸ τῶν βασιλίδων ἀτόμων νομοθετούμενοι. Ἀλλ' οὐκ ἄρχουσιν ἐκεῖναι· πῶς γὰρ αἱ μηδ' οὖσαι; Ἀλλὰ θείων λογίων ἐπακούσατε· « Ἐν κρίσει Κυρίου τὰ ἔργα αὐτοῦ. Ἀπ' ἀρχῆς καὶ ἀπὸ ποιήσεως αὐτῶν, διέστειλε μερίδας αὐτῶν, ἐκόσμησεν εἰς αἰῶνα τὰ ἔργα αὐτοῦ, καὶ τὰς ἀρχὰς αὐτῶν εἰς γενεὰς αὐτῶν. » Καὶ μετὰ βραχέα φησίν· « Ἢ τίς οὕτως εὐτάκτως πεδιάδα γῆν διώδευσε φάλαγξ, οὐ προθέοντος οὐδενὸς, οὐκ ἐκτρεπομένου, οὐκ ἐμποδιστατοῦντος (29), οὐκ ἀπολειπομένου τῶν συμπαρατεταγμένων· ὡς ἰσόστοιχοι καὶ συνασπιδοῦντες ἀεὶ προΐασιν, ὁ συνεχής τε καὶ ἀδιάστατος, ἀόχλητός τε καὶ ἀνεμπόδιστος τῶν ἄστρων στρατός; Ἀλλ' ἐγκλίσεσι καὶ ταῖς εἰς πλάγιον νεύσεσι, γίνονταί τινες αὐτῶν ἄδηλοι τροπαί. Καὶ μὴν ἀεὶ καιροφυλακοῦσι καὶ προορῶνται τὰς χώρας, ὅθεν ἕκαστος ἀνίησιν, οἱ τούτοις προσεσχηκότες. Εἰπάτωσαν οὖν ἡμῖν οἱ τῶν ἀτόμων τομεῖς, καὶ τῶν ἀμερῶν μερισταὶ, καὶ τῶν ἀσυνθέτων συναγωγεῖς, καὶ τὰ ἄπειρα περινοοῦντες, πόθεν ἡ κυκλοφορικὴ τῶν οὐρανίων συνοδία καὶ περιοδία, οὐχ ἑνὸς παραλόγως ἀτόμων πήγματος οὕτω σφενδονισθέντος, ἀλλὰ τοσούτου κυκλικοῦ χοροῦ κατὰ ῥυθμὸν ἴσα βαίνοντος καὶ συμπεριδινουμένου· πόθεν ἀδιάτακτοι, καὶ ἀπροαίρετοι, καὶ ἀγνῶτες ἀλλήλων συνέμποροι παμπληθεῖς συνανεστράφησαν. Καλῶς τε ὁ προφήτης ἐν τοῖς ἀδυνάτοις καὶ ἀνενδείκτοις ἔταξε, ξένους κἂν δύο συνδραμεῖν· « Εἰσπορεύσονται, φησὶ, δύο ἐπὶ τὸ αὐτὸ κατάλυμα, ἐὰν μὴ γνωρίσωσιν ἑαυτούς; » Ταῦτ' εἰπὼν, μυρία τε ἄλλα τούτοις ἐπαγαγὼν, ἑξῆς κατασκευάζει διὰ πλειόνων τὸ πρόβλημα, ἀπό τε τῶν κατὰ μέρος στοιχείων τοῦ παντὸς, ἀπό τε τῶν ἐν τούτοις παντοδαπῶν ζώων, καὶ δὴ καὶ ἀπὸ τῆς τἀνθρώπου φύσεως. Ἐξ ὧν ἔτι βραχέα τοῖς εἰρημένοις προσθεὶς, καταπαύσω τὸν παρόντα λόγον.

[1] Psal. CIII, 23. [2] Eccli. XVI, 26.

(29) Forte ἐμποδιστατοῦντος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚϚ'.

Ἀπὸ τῆς ἀνθρώπου φύσεως. Ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ.

« Καὶ οὔτε ἑαυτοὺς οὔτε τὰ περὶ ἑαυτοὺς ὁρῶσιν. Εἰ γάρ τις τῶν ἀρχηγετῶν τοῦ τῆς ἀσεβείας ταύτης δόγματος, ἑαυτὸν ὅστις ἐστὶ καὶ ὅθεν, ἀνελογίζετο, ἐφρόνησεν ἂν ὥσπερ συνῃσθημένος ἑαυτοῦ, καὶ εἶπεν οὐ πρὸς τὰς ἀτόμους, ἀλλὰ πρὸς τὸν Πατέρα καὶ Ποιητὴν ἑαυτοῦ· « Αἱ χεῖρές σου ἔπλασάν με, καὶ ἐποίησάν με. » Καὶ προσεπεξεργάσατο ἂν ἐκεῖνος τὸν θαυμάσιον τῆς ποιήσεως ἑαυτοῦ τρόπον· « Ἢ οὐχ ὥσπερ γάλα με ἤμελξας, ἐτύρωσας δέ με ἴσα τυρῷ; Δέρμα καὶ κρέας με ἐνέδυσας, ὀστέοις δὲ καὶ νεύροις μὲ ἔνειρας. Ζωὴν δὲ καὶ ἔλεος ἔθου παρ' ἐμοὶ, ἡ δὲ ἐπισκοπή σου ἐφύλαξέ μου τὸ πνεῦμα. » Πόσας γὰρ ἀτόμους ὁ Ἐπικούρου πατὴρ, καὶ ποταπὰς ἐξ ἑαυτοῦ προέχεεν, ὅτ' ἀπεσπέρμαινεν Ἐπίκουρον; Καὶ πῶς εἰς τὴν μητρῴαν αὐτοῦ κατακλεισθεῖσαι γαστέρα, συνεπάγησαν, ἐσχηματίσθησαν, ἐμορφώθησαν, ἐκινήθησαν, ηὐξύνθησαν; Καὶ πολλὰς ἡ βραχεῖα ῥανὶς τὰς Ἐπικούρου ἀτόμους προσκαλεσαμένη, τὰς μὲν ἐπημφίεσεν αὐτῶν δέρμα καὶ σάρκα γενομένας, ταῖς δὲ ὀστωθείσαις ἠνώρθωται, ταῖς δὲ συνεδέθη νευρορραφουμένη; τά τε ἄλλα πολλὰ μέλη, καὶ σπλάγχνα, καὶ ἔγκατα, καὶ αἰσθητήρια, τὰ μὲν ἔνδοθεν, τὰ δὲ θύραθεν ἐφήρμοσε, δι' ὧν ἐζωογονήθη τὸ σῶμα; ὧν οὐδὲν ἀργὸν οὐδὲ ἀχρεῖον προσετέθη· ἐπεὶ μηδὲ τὰ φαυλότατα, μήτε τρίχες, μήτε ὄνυχες· πάντα δὲ, τὰ μὲν πρὸς τὸ τῆς συστάσεως ὄφελος, τὰ δὲ πρὸς τὸ κάλλος τῆς ὄψεως συντελεῖ. Οὐ γὰρ τῆς χρείας μόνης. ἀλλὰ καὶ τῆς ὥρας ἐπιμελὴς ἡ Πρόνοια. Ἔρυμα μὲν γὰρ καὶ σκέπασμα πάσης τῆς κεφαλῆς ἡ κόμη· εὐπρέπεια δὲ ὁ πώγων τῷ φιλοσόφῳ. Τήν τε τοῦ ὅλου σώματος τοῦ ἀνθρωπείου φύσιν ἐκ τῶν μερῶν ἀναγκαίων πάντων ἥρμοσε, καὶ τοῖς μέλεσι πᾶσι τήν τε πρὸς ἄλληλα κοινωνίαν περιέβαλε, καὶ τὴν παρὰ τοῦ ὅλου χορηγίαν ἐπεμέτρησεν. Ὧν τὰ μὲν ὁλοσχερῆ, καὶ τοῖς ἰδιώταις ἐκ τῆς πείρας, ἣν ἔχει δύναμιν, πρόδηλα· κεφαλῆς ἡγεμονία, καὶ περὶ τὸν ἐγκέφαλον, ὥσπερ ἄρχοντα ἐν ἀκροπόλει τῶν αἰσθήσεων ἡ δορυφορία· προσιοῦσαι (30) μὲν ὄψεις, ἀναγγέλλουσαι δὲ ἀκοαὶ, ἐδωδὴ ὥσπερ φορολογοῦσα, ὄσφρησις καθάπερ ἀνιχνεύουσα καὶ διερευνωμένη, καὶ ἁφὴ πᾶν διατάττουσα τὸ ὑπήκοον. (Κεφαλαιωδῶς γὰρ νῦν ὀλίγα τῶν τῆς πανσόφου Προνοίας ἔργων ἐπιδραμούμεθα, μετ' ὀλίγον ἀκριβέστερον, τοῦ Θεοῦ διδόντος, ἐπεξεργασόμενοι, ὅταν πρὸς τὸν δοκοῦντα λογιώτερον ἀποτεινώμεθα.) Χειρῶν διακονία, δι' ὧν ἐργασίαι τε παντοῖαι, καὶ πολυμήχανοι τελοῦνται τέχναι, ταῖς κατὰ μέρος δυνάμεσιν εἰς μίαν συνεργίαν διηρθρωμένων, ὤμων τε ἀχθοφορίαι, καὶ κατοχαὶ δακτύλων, ἀγκώνων τε καμπαὶ, πρός τε τὸ σῶμα εἴσω στρεφόμεναι, καὶ πρὸς τὸ ἐκτὸς ἀπονεύουσαι, ἵνα ἐφέλκεσθαί τε καὶ ἀπωθεῖσθαι δύνωνται· ποδῶν ὑπηρεσία, δι' ὧν πᾶσα ἡμῖν ὑποπέπτωκεν ἡ περίγειος κτίσις, βάσιμος ἡ γῆ, πλωτὴ ἡ θάλασσα, περάσιμοι οἱ ποταμοὶ, καὶ πάντων πρὸς πάντα ἐπιμιξία. Γαστὴρ ταμεῖον τροφῶν πᾶσι τοῖς συντεταγμένοις

[1] Psal. cxviii, 73. [2] Job x, 10-12.

(30) Forte προϊὸς.

A

CAPUT XXVI.

Idem ex hominis natura concluditur. Ex eodem.

« Ac ne se quidem ipsos, inquit, nec quæ naturæ suæ propria sunt, isti vident. Si quis enim ex illis impiæ doctrinæ principibus, qui tandem, aut unde sit, cum animo reputaret suo, is profecto vel ut in suimet sensum adductus, saperet illico, atque hac voce, non jam atomos, sed Patrem ipse Creatoremque suum appellaret, « Manus tuæ formaverunt me, et fecerunt me [1]. » Et quemadmodum alter ille, admirabilem molitionis suæ rationem pertexeret, « Nonne sicut lac mulsisti me, et sicut caseum me coagulasti? Pelle et carne vestisti me, ossibus et nervis compegisti me. Vitam et misericordiam tribuisti mihi, et visitatio tua custodivit B spiritum meum [2]. » Quot enim, amabo, et cujusmodi atomos Epicuri pater ex se profudit, cum Epicurum proseminaret? **779** Quomodo in matris ejus alvum inclusæ coaluerunt, figuram ac formam acceperunt, commotæ sunt, auctæ sunt? Quomodo ros ille perexiguus, plurimas Epicuri atomos cum advocasset, alias in cutem carnemque mutatas convestivit, aliis in ossa conversis erectior ac solidior constitit, aliis nervorum complexu illigatus est? Quo denique modo vim tantam membrorum aliorum, viscerum, intestinorum, sensus instrumentorum, intrinsecus extrinsecusve conflavit, quæ vivum ac spirans corpus efficeret? Nam ex illis quidem omnibus otiosum nihil est, nihil inutile, non pili, non ungues, non cætera quæ abjectissima videri possint: C omnia vel ad constituendam ejus integritatem, vel ad speciem dignitatemque conducunt. Nec enim usui duntaxat uni Providentia, sed etiam pulchritudini ac formæ prospicit. Itaque totius capitis propugnaculum quoddam ac tegumentum coma est: barba philosophi decus et ornamentum. Illa igitur integri corporis humani naturam ex partibus necessariis omnibus coagmentavit, membrisque omnibus cum mutuam inter se communionem indidit, tum ex totius etiam opibus prolixe admodum ac liberaliter admensa est. Et membra quidem potissima quam vim et facultatem habeant, usu et experientia ipsi etiam idiotæ norunt: capitis principatus, circa cerebrum tanquam imperatorem, sensuum in acro- D poli excubiæ atque præsidia, progredientes oculi, aures nuntios perferentes, gustatus velut commeatum annonamque convehens, olfactus indagans quodammodo atque vestigans, tactus subdita omnia digerens et ordinans. (Nunc enim ex sapientissimæ Providentiæ operibus summatim pauca tantum aliqua percurrimus, iidem paulo post, cum adversus illum, cujus major est eruditionis opinio, disputabimus, uberius, Deo duce, ac plenius omnia persequemur.) Manuum ergo deinceps ministerium, quæ omnis generis functiones obeunt, artesque moliuntur singularis ingenii, propriis quibusque facultatibus ad unam functionum societatem instructæ: humeri

gestandis oneribus idonei, digitorum prehensiones, A flexiones cubitorum, quæ uti res vel attrahere possint vel depellere, intrinsecus extrinsecusque versantur : pedum obsequium, per quos creata circa terram omnia nobis obsecundant, **780** quibus terræ peragrantur, navigantur maria, fluvii trajiciuntur, omnium commercia cum omnibus ineuntur. Venter ciborum ærarium, membris omnibus suo quibusque loco et ordine collocatis, justam per sese annonam distribuens, et quidquid superfluum est, ejiciens. Ac cætera, quorum vi humanæ firmitatis et conservationis ratio continetur. Ilorum usus in stultis æque sapientibusque similis est, cognitio dissimilis. Alii quippe quam animo divinitatem informarint, ad eam, ut quæ rerum omnium scientissima sit, atque in se ipsos beneficentissima, totam referunt B hujus œconomiæ rationem, quod eam superioris cujusdam prorsusque divinæ cum sapientiæ tum potestatis opus existiment : alii contra, insulse admodum, fortunæ et casui administrationem summa dignissimam admiratione defendunt. At vero efficaciorem adhuc rerum istarum considerationem, et partium interiorum rationem, medici quidem altius diligentiusque rimati, ac vehementius admirati, divinitatem naturæ tribuerunt : nos eam postea, jejune fortassis et exiliter, at pro facultate nostra persequemur. Nunc ut universe hoc summatimque dicamus, Ecquis, obsecro, totum hoc tabernaculum fabricatus est, sublime, altum, erectum, elegans, ad sensum, motum, actionem, et omne quidem actionis genus tam egregie comparatum? Ista vide- C licet atomorum multitudo rationis expers. At illæ, ut maxime conveniant, ne luteam quidem imaginem formare, aut lapideum simulacrum perpolire, aut argenteum vel aureum idolum conflare possint : quorum omnium proprias manuum artes, fingendis aptas corporibus, hominum excogitavit industria. Quorum igitur sine sapientia vel adumbrari species informarique non possit, horum vera ipsa exemplaria, qui tandem exsistere per sese temereque potuerunt? Jam animum ipsum, mentem, atque rationem philosophus unde habet? Eane ab inanimis, et mentis ac rationis expertibus atomis emendicavit, quæ sibi aliquam singulæ notionem dogmaque proprium infuderint? et quemadmodum Pandoram a diis Hesiodus fabulatur, sic ab atomis absoluta hominis sapientia fuerit? Ita poesin deinceps omnem, omnemque musicam, astronomiam, geometriam, cæterasque doctrinas, deorum inventa Græci atque instituta vocare desinant : solæ omnium peritæ ac sapientes atomi **781** musæ celebrentur. Nam illa quidem ex atomis Epicuri theogonia, ex infinitis etiam mundis exsulavit, in infinitam perturbationis vastitatem ejecta. »

A μέλεσιν ἐξ ἑαυτῆς ἐν μέτρῳ τὸ σιτηρέσιον διανέμουσα, καὶ τὸ περιττεῦον ἐκτιθεμένη. Καὶ τὰ ἄλλα δι' ὅσων ἐμφανῶς ἡ διοίκησις τῆς ἀνθρωπείου μεμηχάνηται διανομῆς (31). Ὧν ὁμοίως τοῖς ἄφροσιν ἔχοντες οἱ σοφοὶ τὴν κρίσιν (32), οὐκ ἴσχουσι τὴν γνῶσιν. Οἱ μὲν γὰρ εἰς ἣν ἂν οἰηθῶσιν ἀθεότητα (33), τὴν ἐπιστημονικωτάτην περὶ πάντων, καὶ τὴν εἰς ἑαυτοὺς εὐεργετικωτάτην ἀναφέρουσιν οἰκονομίαν, κρείττονος καὶ θείας ὄντως φρονήσειώς τε καὶ δυνάμεως ἔργον αὐτὴν εἶναι πιστούμενοι· οἱ δὲ συντυχίᾳ καὶ συμπτώσει τῶν ἀτόμων ἀσκόπως τὴν θαυμασιωτάτην καλλιεργίαν ἀνατιθέασι. Τὴν δὲ ἐνεργεστέραν ἔτι τούτων ἐπίσκεψιν, καὶ τὴν τῶν ἐνδοσθίων διάθεσιν, ἰατροὶ μὲν, ἀκριβῶς διερευνησάμενοι καὶ καταπλαγέντες, ἐξεθείασαν τὴν φύσιν· ἡμεῖς δὲ ὕστερον, B ὡς ἂν οἷοί τε γενώμεθα, κἂν ἐπιπολῆς (34), ἀναθεωρήσομεν. Καθόλου δὲ καὶ συλλήβδην ὅλον τοῦτο τὸ σκῆνος τίς τοιοῦτον ἐσκηνοποίησεν, ὑψηλὸν, ὄρθιον, εὔρυθμον, εὐαίσθητον, εὐκίνητον, εὐεργὸν, παντουργόν; Ἡ τῶν ἀτόμων ἄλογος, φασὶ, πληθύς. Ἀλλ' οὐδ' ἂν εἰκόνα, πηλίνην ἐκεῖναι συνελθοῦσαι πλάσαιεν οὐδ' ἀνδριάντα λίθινον ξέσαιεν, οὐδ' ἂν εἴδωλον ἀργυροῦν ἢ χρυσοῦν χωνεύσασαι προσαγάγοιεν. Ἀλλὰ τέχναι καὶ χειρουργίαι τούτων ὑπ' ἀνθρώπων εὕρηνται σωματουργῶν. Ὧν δὲ ἀπεικασίαι καὶ σκιαγραφίαι δίχα σοφίας οὐκ ἂν γένοιντο, πῶς τὰ ἀληθῆ καὶ πρωτότυπα τούτων αὐτομάτως συμβέβηκε; Ψυχὴ δὲ, καὶ νοῦς καὶ λόγος, πόθεν ἐγγέγονε τῷ φιλοσόφῳ; Ἢ παρὰ τῶν ἀψύχων καὶ ἀνοήτων καὶ ἀλογίστων ἀτόμων ταῦτ' ἠρανίσατο, κἀκείνων αὐτῷ τι ἑκάστη νόημα καὶ C δόγμα ἐνέπνευσεν; καὶ ὥσπερ ὁ Ἡσιόδου μῦθος τὴν Πανδώραν φησὶν ὑπὸ τῶν θεῶν, οὕτως ἡ σοφία τἀνδρὸς ὑπὸ τῶν ἀτόμων συνετελέσθη; Καὶ ποίησιν δὲ πᾶσαν, καὶ πᾶσαν μουσικὴν, ἀστρονομίαν τε, καὶ γεωμετρίαν, καὶ τὰς ἄλλας ἐπιστήμας, οὐκέτι θεῶν εὑρήματα καὶ παιδεύματα φήσουσιν Ἕλληνες εἶναι· μόναι δὲ γεγόνασιν ἐμπειρικαὶ καὶ σοφαὶ πάντων αἱ ἄτομοι Μοῦσαι. Ἡ γὰρ ἐκ τῶν ἀτόμων Ἐπικούρου Θεογονία, τῶν μὲν ἀπείρων κόσμων ἔξορός ἐστιν, εἰς δὲ τὴν ἄπειρον ἀκοσμίαν πεφυγάδευται.

CAPUT XXVII.

Operum suorum molitionem Deo laboriosam ac molestam non esse. Ex eodem.

« Moliri aliquid, administrare, benefacere, providere, aliaque similia, inertibus quidem ac stultis, debilibus ac nequam molesta forte sint, quorum se numero, dum talia de diis sentit, Epicurus ad-

D

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΖ'.

Ὅτι οὐκ ἐπίπονον τῷ Θεῷ τὸ ἐργάζεσθαι. Ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ.

« Ἐργάζεσθαι δέ γε, καὶ διοικεῖν, καὶ εὐεργετεῖν τε, καὶ προκήδεσθαι, καὶ τὰ τοιαῦτα, τοῖς μὲν ἀργοῖς, καὶ ἄφροσι, καὶ ἀσθενέσι, καὶ κακούργοις ἴσως ἐπαχθῆ, οἷς ἐγκατέλεξεν ἑαυτὸν Ἐπίκουρος, τοιαῦτα φρονή-

(31) Ms., διαμονῆς.
(32) Ms., χρῆσιν.
(33) Forte θεότητα.
(34) *Ἐπιπολῆς*. Eum mihi sensum expressisse videor, qui ex verbis illis exprimi poterat; sed tamen illa duo, id est, ὡς ἂν οἷοί τε γενώμεθα, et ἐπιπολῆς, minus conjuncta esse posse arbitror. Mallem igitur ἐπὶ πολλοῖς, supp. ῥήμασι, seu λόγοις. Particula κἂν vel abesse potest, vel si retinetur, emphasin habet cum asseveratione conjunctam, ut sæpe alias.

σας περὶ τῶν θεῶν· τοῖς δὲ σπουδαίοις, καὶ δυνατοῖς, καὶ συνετοῖς, καὶ σώφροσιν, οἵους εἶναι χρὴ τοὺς φιλοσόφους, (πόσῳ γε μᾶλλον τοὺς θεούς;) οὐχ ὅπως ἀηδῆ ταῦτα καὶ προσάντη, ἀλλὰ καὶ τερπνότατα, καὶ πάντων μᾶλλον ἀσπαστότατα· οἷς τὸ ἀμελὲς, καὶ τὸ μέλλειν τι πράττειν τῶν χρηστῶν, ὄνειδος, ὡς ἐκείνους τε ποιητὴς νουθετεῖ συμβουλεύων,

Μηδ' ἀναβάλλεσθαι (35) *εἰς αὔριον.*

Καὶ προσεπαπειλῶν,

Αἰεὶ δ' ἀμβολιεργὸς ἀνὴρ ἄτῃσι παλαίει·

Ἡμᾶς τε σεμνότερον παιδεύει προφήτης, θεοπρεπῆ μὲν ὄντως ἔργα τὰ κατ' ἀρετὴν ὑπάρχειν λέγων, τὸν δὲ ὀλιγωροῦντα τούτων ἐξάγιστον. « Ἐπικατάρατος γὰρ ὁ ποιῶν τὰ ἔργα Κυρίου ἀμελῶς. » Εἶτα καὶ τοῖς μὲν ἀμαθέσιν ἡστινοσοῦν τέχνης καὶ ἀτελεστέροις, διὰ τὸ τῆς πείρας ἀληθὲς καὶ τὸ τῶν ἔργων ἀτριβὲς, κάματος ἐγγίνεται ταῖς ἐπιχειρήσεσιν· οἱ δὲ προκόπτοντες, καὶ μᾶλλον ἔτι οἱ τέλειοι, ῥᾳδίως ἃ μετίασι κατορθοῦντες γάννυνται, καὶ μᾶλλον ἂν ἕλοιντο τὰ εἰωθότα πράττοντες ἀνύειν καὶ τελεσιουργεῖν, ἢ πάντα σφίσιν ὑπάρξαι τὰ ἐν ἀνθρώποις ἀγαθά. Δημόκριτος γοῦν αὐτὸς, ὥς φασιν, ἔλεγε βούλεσθαι μᾶλλον μίαν εὑρεῖν αἰτιολογίαν, ἢ τὴν Περσῶν οἱ βασιλείαν γενέσθαι· καὶ ταῦτα, μάτην καὶ ἀναιτίως αἰτιολογῶν, ὡς ἂν ἀπὸ κενῆς ἀρχῆς, καὶ ὑποθέσεως πλανωμένης ὁρμώμενος, καὶ τὴν ῥίζαν, καὶ τὴν κοινὴν ἀνάγκην τῆς τῶν ὄντων φύσεως οὐχ ὁρῶν, σοφίαν δὲ μεγίστην ἡγούμενος τὴν τῶν ἀσόφως καὶ ἠλιθίως συμβαινόντων κατανόησιν, καὶ τὴν τύχην, τῶν μὲν καθόλου καὶ τῶν θείων δέσποιναν ἐφιστὰς καὶ βασιλίδα, καὶ πάντα γενέσθαι κατ' αὐτὴν ἀποφαινόμενος, τοῦ δὲ τῶν ἀνθρώπων αὐτὴν ἀποκηρύττων βίου, καὶ τοὺς πρεσβεύοντας αὐτὴν ἐλέγχων ἀγνώμονας. Τῶν γοῦν ὑποθηκῶν ἀρχόμενος λέγει· « Ἄνθρωποι τύχης εἴδωλον ἐπλάσαντο, πρόφασιν ἰδίης ἀνοίης (φύσει γὰρ γνώμη (36) τύχῃ μάχεται), καὶ τὴν ἐχθίστην τῇ φρονήσει ταύτην αὐτὴν ἔφασαν κρατεῖν· μᾶλλον δὲ καὶ ταύτην ἄρδην ἀναιροῦντες καὶ ἀφανίζοντες, ἐκείνην ἀντικαθιστᾶσιν αὐτῆς· οὐ γὰρ εὐτυχῆ τὴν φρόνησιν, ἀλλ' ἐμφρονεστάτην ὑμνοῦσι τὴν τύχην (36*). » Οἱ μὲν οὖν τῶν βιωφελῶν ἔργων ἐπιστάται ταῖς πρὸς τὸ ὁμόφυλον ἐπικουρίαις ἀγάλλονται, ἐπαίνου τε ὀρέγονται καὶ κλέους ἐφ' οἷς αὐτῶν προκάμνουσιν, οἱ μὲν τρέφοντες, οἱ δὲ κυβερνῶντες, οἱ δ' ἰώμενοι, οἱ δὲ πολιτευόμενοι· οἱ δέ γε φιλόσοφοι καὶ σφόδρα παιδεύειν ἐπιχειροῦντες ἀνθρώπους φρυάττονται. Ἠ τολμήσουσιν Ἐπίκουρος ἢ Δημόκριτος εἰπεῖν, ὡς ἀσχάλλουσι φιλοσοφοῦντες; Ἀλλ' οὐδὲ θυμηδίαν ταύτης ἂν ἑτέραν προθεῖντο· καὶ γὰρ εἰ τὸ ἀγαθὸν ἡδονὴν εἶναι φρονοῦσιν, ἀλλ' αἰδεσθήσονταί γε μὴ λέγειν ἡδὺ ὂν (37) αὐτοῖς εἶναι τὸ φιλοσοφεῖν· τοὺς δὲ θεοὺς, περὶ ὧν οἱ μὲν ποιηταὶ παρ' αὐτοῖς ᾄδουσι « δοτῆρας

jungit. At vero studiosis, valentibus, industriis, atque solertibus, cujusmodi philosophos (quanto magis deos?) esse oporteat, non modo non injucunda hæc atque aspera, verum etiam jucundissima sunt, omniumque suavissima : quibus negligentia rerumque bonarum procrastinatio dedecori vertitur ; ad quos illud commonentis poetæ consilium pertinet :

... *Crasne exspectato.*

Cui mox comminationem hanc adjungit,

Cunctator damnis semper luctatur acerbis.

At nos gravius instituit propheta, dum et actiones cum virtute conjunctas Deo vere dignas esse pronuntiat, et nefarium illum, a quo negligantur, appellat, « Maledictus enim, qui facit opera Domini negligenter. » Deinde ut in quavis arte rudes et inchoati, propter experientiæ novitatem, atque operum insolentiam, dum ad rem sese primum accingunt, molestiam patiuntur : ita qui aliquid profecere, multoque magis qui perfecti jam sunt, ii quæ susceperint dum facile feliciterque conficiunt, exsultant animis, ac solemnium operum absolutionem, bonis hominum omnibus anteponunt. Et vero Democritus ipse, causam unam aliquam, ut ferunt, invenire, quam sibi Persarum imperium obvenire maluisset : atque id homo qui causas frustra causisque sublatis inquireret, cum inane principium, ac plenam erroris hypothesin secutus, atque in radice communique naturæ rerum necessitate cæcutiens, eorum quæ imprudenter stolideque contingerent notitiam, summæ sapientiæ genus putaret, **782** fortunamque rerum universalium atque divinarum dominam reginamque constituens, cæteraque omnia ejus arbitrio fieri pronuntians, eamdem tamen ab humanæ vitæ commercio procul ablegaret, quique illam colerent, insulsos esse convinceret. Sane quidem ipsomet institutionum suarum exordio, sic loquitur : « Homines, inquit, dum stultitiæ suæ velum quærerent, vanum Fortunæ simulacrum finxerunt (pugnat enim suapte natura cum fortuna consilium), inimicissimamque prudentiæ dominari voluerunt ; tametsi potius hac etiam exterminata funditusque sublata, ejus in locum alteram illam sufficiunt ; nec enim fortunatam isti prudentiam, sed prudentissimam canunt celebrantque fortunam. » Porro utilium vitæ operum moderatores omnes, navanda suis opera maxime delectantur, laudemque simul et gloriam cum laboribus suis pro communi salute susceptis compensari volunt : alii quidem alendo, regendo alii, alii medendo, alii rempublicam gerendo : ipsique adeo philosophi suo illo instituendorum hominum conatu ac studio majorem in mo-

(35) *Μηδ' ἀναβάλλεσθαι.* Hesiodi verba sunt, in *Ἔργ.*, v. 408 :

Μηδ' ἀναβάλλεσθαι εἰς αὔριον, εἴς τ' ἔννηφιν

Qui sequitur, Αἰεὶ δ' ἀμβολιεργός, etc. ibid. 411.

(36) *Φύσει γὰρ γνώμη.* Præclare Tullius *pro Marcello*, sect. 7 : *Nunquam temeritas cum sapientia commiscetur, nec ad consilium casus admittitur.*

(36*) *Τὴν τύχην.* Hactenus verba Democriti quæ sequuntur, Dionysii sunt.

(37) Forte ἥδιον.

dum efferuntur. Audebuntne vero Epicurus et Democritus dicere, molestum sibi atque invisum esse philosophandi munus? Imo non aliam profecto huic animi voluptatem anteponant. Etsi enim bonum voluptatem omnem esse statuunt, hoc tamen dicere verebuntur, philosophari sibi non esse vulgari voluptate jucundius. Deos porro, quos poetæ quidem « bonorum auctores » prædicant, philosophi vero isti, nullius omnino boni vel auctores esse, vel participes ridendo jactant; deos, inquam, illos, quibus tandem rationibus ut deos esse putent adducuntur; quos nec præsentes videant, nec rerum quidquam molientes (quos secuti saltem videntur, qui solem, lunam ac stellas admirati, Θεοὺς hoc est *deos*, διὰ τὸ θέειν, id est, a currendo vocatos esse dixerunt), nec ullo prorsus in operum aut functionum genere versati credant, ut eos ἐκ τοῦ θεῖναι, hoc est ab efficiendo θεοποιήσωσιν, deos efficiant (propterea quippe omnium effector atque molitor unus vere Deus est), nullo denique vel gubernationis, vel judicii, vel beneficii vinculo cum hominibus teneri velint, ut cultum iis aliquem vel metu, vel honoris causa debeamus? Num Epicurus forte, cum ultra mundum hunc prospiciens, ac cœlestem illum ambitum prætergressus, aut per occultum quoddam posticum, sibique soli **783**
notum egressus, deos in vacuo degentes vidit, ac summam eorum tantis in deliciis felicitatem admiratus, voluptatem inde concupiscit, atque illam quæ in vacuo ducitur vitam æmulatus, omnes continuo tanquam deorum illorum similes futuros, ejus ad felicitatis communionem ac societatem invitat. Quibus ille cœnaculum, non jam cœlum aut Olympum, ut poetæ, sed vacuum instruit, confectam ex atomis apponens ambrosiam, indidemque haustum nectar propinans. Cæterum iis de rebus, quæ nihil ad nos pertineant, mille juramenta sacrasque obtestationes suis passim libris inferciens, per Jovem assidue vel negat aliquid vel affirmat, lectoresque suos, et eos quibuscum ipse disputat, deorum obstringit religione, non quod illos ipse vereatur, aut perjurium ullo modo reformidet; sed inanem hanc atque mendacem, vanamque ac nihil omnino significantem disputationum suarum appendicem effutiens, non aliter ac si excreet aut exspuat, aut convertat vultum, aut manum commoveat. Ejusmodi quippe omnis ista deorum appellatio est, superflua quædam hæc sensus expers studiique simulatio. At illud quidem longe certissimum, cum Athenienses a Socratis interitu metueret, ne qualis erat atheos esse videretur, vacuas iis leviculorum deorum umbras novum circulatorem informasse. Nec enim profecto aut spiritalibus unquam oculis

A ἐάων (38)· » οὗτοι δὲ οἱ φιλόσοφοι μετὰ τωθείας εὐφημοῦσι, θεοὶ πάντων ἀγαθῶν ἀδώρητοι (39) καὶ ἀμέτοχοι· καὶ τίνι τρόπῳ τεκμηριοῦνται θεοὺς εἶναι, μήτε παρόντας καὶ πράττοντάς τι ὁρῶντες, ὡς οἳ, τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην καὶ τοὺς ἀστέρας θαυμάσαντες, διὰ τὸ θέειν ἔφασαν κεκλῆσθαι θεούς· μήτε τινὰ δημιουργίαν αὐτοῖς ἢ κατασκευὴν προσνέμοντες, ἵν' ἐκ τοῦ θεῖναι, τοῦτ' ἔστι ποιῆσαι, θεοποιήσωσιν αὐτούς· (τούτου γὰρ ἕνεκα πρὸς ἀλήθειαν ὁ τῶν ἁπάντων ποιητὴς καὶ δημιουργὸς μόνος ἐστὶ Θεός·) μήτε διοίκησιν, ἢ κρίσιν, ἢ χάριν αὐτῶν τινα πρὸς ἀνθρώπους ἐκτιθέμενοι, ἵνα φόβον ἢ τιμὴν ὀφλήσαντες προσκυνήσωμεν αὐτοῖς; Ἢ τοῦ κόσμου προκύψας Ἐπίκουρος, καὶ τὸν οὐράνιον ὑπερβὰς περίβολον, ἢ διά τινων κρυφίων, ἃς μόνος εἶδεν, ἐξελθὼν
B πυλῶν, οὓς (40) ἐν τῷ κενῷ κατεῖδε θεοὺς, καὶ τὴν πολλὴν αὐτῶν ἐμακάρισε τρυφήν; κἀκεῖθεν ἐπιθυμητὴς γενόμενος τῆς ἡδονῆς, καὶ τῆς ἐν τῷ κενῷ ζηλωτὴς διαίτης, οὕτω πάντας ἐπὶ τοῦ μακαρισμοῦ τούτου μετουσίαν, ἐξομοιωθησομένους ἐκείνοις τοῖς θεοῖς, παρακαλεῖ· συμπόσιον αὐτοῖς μακάριον, οὐχ ὅπερ οἱ ποιηταὶ, τὸν οὐρανὸν ἢ τὸν Ὄλυμπον, ἀλλὰ τὸ κενὸν συγκροτῶν, ἔκ τε τῶν ἀτόμων τὴν ἀμβροσίαν αὐτοῖς παρατιθεὶς, καὶ προπίνων αὐτοῖς ἐξ ἐκείνων τὸ νέκταρ· καὶ δὴ κατ' ἐκείνων τῶν μηδὲν πρὸς ἡμᾶς, ὅρκους τε καὶ ὁρκισμοὺς μυρίους τοῖς ἑαυτοῦ βιβλίοις ἐγγράφει, ὀμνύς τε συνεχῶς μὰ Δία καὶ νὴ Δία, ἐξορκῶν τε τοὺς ἐντυγχάνοντας καὶ πρὸς οὓς διαλέγοιτο, πρὸς τῶν θεῶν, οὔ τί που δεδιὼς αὐτὸς (41), ἢ
C δεδιττόμενος ἐκεῖνος τὴν ἐπιορκίαν, κενὸν δὲ τοῦτο, καὶ ψευδὲς, καὶ ἀργὸν, καὶ ἄσημον ἐπιφθεγγόμενος τοῖς λόγοις αὐτοῦ παράρτημα, οἷον εἰ καὶ χρέμπτοιτο καὶ πτύοι, τό τε πρόσωπον στρέφοι, καὶ τὴν χεῖρα κινοίη. Τοιαύτη γὰρ ἀδιανόητος ἦν ἡ παρ' αὐτῷ καὶ ματαία ὑπόκρισις, ἡ τῶν θεῶν ὀνομασία. Ἀλλὰ τοῦτο μὲν πρόδηλον, ὅτι, μετὰ τὸν Σωκράτους θάνατον καταπτηχὼς Ἀθηναίους, ὡς μὴ δοκοίη τοῦθ' ὅπερ ἦν, ἄθεος εἶναι, κενὰς αὐτοῖς ἀνυποστάτων θεῶν τερατευσάμενος ἐζωγράφησε σκιάς. Οὔτε γὰρ εἰς οὐρανὸν ἀνέβλεψε νοεροῖς ὀφθαλμοῖς, ἵνα τῆς ἐναργοῦς ἄνωθεν φωνῆς ἀκούσῃ, ἧς ὁ προσεκτικὸς θεατὴς κατακούσας ἐμαρτύρησεν, ὅτι « Οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ, ποίησιν δὲ χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα· » οὔτε τῇ διανοίᾳ κατεῖδεν εἰς τοὔδαφος.
D Ἔμαθε γὰρ ἂν, ὅτι « Τοῦ ἐλέους Κυρίου πλήρης ἡ γῆ, καὶ ὅτι τοῦ Κυρίου ἡ γῆ, καὶ τὸ πλήρωμα αὐτῆς. » Καὶ, « Μετὰ ταῦτα γὰρ, » φησὶ, « Κύριος εἰς τὴν γῆν ἐπέβλεψε, καὶ ἐνέπλησεν αὐτὴν τῶν ἀγαθῶν αὐτοῦ. Ψυχὴν (42) παντὸς ζώου ἐκάλυψε τὸ πρόσωπον αὐτῆς. » Εἰ δὲ μὴ σφόδρα τυφλώττουσιν, ἐπισκεψάσθωσαν τὴν παμποίκιλον τῶν ζώων πολυπλήθειαν, τὰ χερσαῖα, τὰ πτηνὰ, τὰ ἔνυδρα, καὶ κατανοησάτωσαν, ὡς ἀληθὴς ἐπὶ τῇ πάντων κρίσει (43) γέγονεν ἡ μαρ-

(38) *Δοτῆρας ἐάων*. Homerus *Odyss*. Θ, v. 325:
Ἔσταν δ' ἐν προθύροις, θεοὶ δωτῆρες ἐάων.
Et v. 335:
Ἑρμεία, Διὸς υἱὲ, διάκτορε, δῶτορ ἐάων.
Et alibi.
(39) Ἀδώρητοι. Id est, *nullorum auctores donorum*; hoc quidem loco, ubi δωτῆρες et ἀδώρητοι opponuntur.
(40) Forte τούς.
(41) Forte αὐτούς.
(42) Forte ψυχῇ.
(43) Forte κτίσει.

τυρία τοῦ Δεσπότου, « Καὶ πάντα κατὰ τὴν αὐτοῦ πρόσταξιν πέφηνε καλά. » Ταῦτά μοι ἀπὸ πλείστων ἐξήνθισται τῶν πρὸς Ἐπίκουρον Διονυσίῳ τῷ καθ' ἡμᾶς ἐπισκόπῳ πεποιημένων. Μετελθεῖν δὲ καιρὸς καὶ πρὸς τοὺς περὶ τὸν Ἀριστοτέλην, καὶ τὴν τῶν Στωϊκῶν φιλοσόφων αἵρεσιν, τά τε λοιπὰ τῆς τῶν θαυμαστῶν (44) φυσιολόγων ἐπιθεωρῆσαι, ὡς ἂν τῆς τούτων ἀναχωρήσεως τὸν ἐξ ἡμῶν ἀπολογισμὸν παράσχωμεν τοῖς φιλεγκλήμοσιν.

A suspexit in cœlum, ut clarissimam illam superioribus e locis vocem exaudiret, qua intentus ille contemplator afflatus cum esset, exclamavit, « Cœli enarrant gloriam Dei, et opera manuum ejus annuntiat firmamentum [1]. » Aut vero solum ipsum mente despexit; hoc enim si fecisset, didicisset utique, quod « misericordia Domini plena est terra [2], » quodque, « Domini est terra, et plenitudo ejus [3], » et illud, « Post hæc enim, » inquit, Dominus in terram respexit, et implevit illam bonis suis. Anima omnis animantis operuit faciem ejus [4]. » Qui si nimia cæcitate non laborant, tantam illam ac tam variam animantium multitudinem contemplentur, terrenarum, volatilium, aquatilium, ac demum intelligant, quam verum hoc in omnium procreatione testimonium fuerit, « Et omnia secundum ejus mandatum exstiterunt bona. » Hæc mihi e pluribus libata sunt atque decerpta, quæ Dionysius episcopus, æqualis noster, adversus Epicurum disputavit. Jam vero tempus est, ut ad Aristotelem transeamus, simulque Stoicorum philosophorum sectam, ac cætera egregiorum Physiologorum genera videamus, ut nostri ab iis quoque dissidii rationem atque defensionem, hominibus reprehendendi cupidis probare conemur.

[1] Psal. XVIII, 8. [2] Psal. XXXII, 5. [3] Psal. XXIII, 1. [4] Eccl. XVI, 30.

(44) *Τῆς τῶν θαυμ.* Subaudi αἱρέσεως, ἀπὸ κοινοῦ.

ΠΡΟΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ ΕΥΑΓΓΕΛΙΚΗΣ

ΒΙΒΛΙΟΝ ΠΕΝΤΕΚΑΙΔΕΚΑΤΟΝ.

—

PRÆPARATIONIS EVANGELICÆ

LIBER DECIMUS QUINTUS.

—

ΤΑΔΕ ΠΕΡΙΕΧΕΙ ΤΟ ΠΕΝΤΕΚΑΙΔΕΚΑΤΟΝ ΒΙΒΛΙΟΝ.

B 785 *LIBRI DECIMI QUINTI CAPITA.*

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Προοίμιον περὶ ἁπάσης τῆς ὑποθέσεως.

A Τὴν πολύθεον (45) τῶν ἐθνῶν ἁπάντων πλάνην ἐν ἀρχαῖς τῆς *Εὐαγγελικῆς Προπαρασκευῆς* ἀπελέγξαι πρὸ πολλοῦ θέμενος ἐπὶ συστάσει καὶ ἀπολογίᾳ τῆς ἐξ αὐτῶν ἀναχωρήσεως, ἣν μετ' εὐλόγου κρίσεως πεποιήμεθα, οὐ μόνον τοὺς μύθους, οὓς δὴ περὶ τῶν οἰκείων θεῶν παῖδες τῶν παρ' αὐτοῖς θεολόγων τε καὶ ποιητῶν κεκωμῳδήκασιν, ἀλλὰ καὶ τούτων τὰς σεμνοπρεπεῖς δὴ καὶ ἀποῤῥήτους φυσιολογίας, ἄνω που εἰς οὐρανὸν καὶ τὰ κόσμου μέρη πρὸς τῆς γενναίας φιλοσοφίας μετενηνεγμένας, πρώτιστα πάντων ἐν τρισὶ τοῖς πρώτοις συγγράμμασι διηρευνησάμην· καίτοι μηδὲν τὸ παράπαν ἐν τούτοις χρῆναι σεμνολογεῖν τῶν θεολόγων αὐτῶν ἀποφηναμένων. Τηρητέον γοῦν, B ὡς ὅτι μάλιστα οἱ πρεσβύτατοι τῶν παρ' αὐτοῖς θεολόγων οὐδέν τι πλέον τῆς ἱστορίας εἰδότες, μόνοις δὲ τοῖς μύθοις προσανέχοντες ἐμαρτυρήθησαν. Ὅθεν εἰκότως ἐν πάσαις πόλεσί τε καὶ κώμαις, κατὰ τὰς τῶν παλαιῶν διηγήσεις, θεῶν τελεταὶ καὶ μυστήρια σύμφωνα τοῖς τῶν προτέρων μυθικοῖς διηγήμασι παραδέδοται· ὡς εἰσέτι καὶ νῦν τῶν θεῶν γάμους καὶ παιδοποιίας, θρήνους τε καὶ μέθας, καὶ τῶν μὲν πλάνας, τῶν δ' ἔρωτας, τῶν δὲ ὀργὰς, τῶν δὲ ἑτέρας παντοίας συμφοράς τε καὶ περιστάσεις, ἀκολούθως τοῖς ὑπὸ τῶν παλαιοτάτων μνημονευομένοις, κατά τε τὰς τελετὰς, ἔν τε τοῖς ὕμνοις, καὶ ταῖς εἰς τοὺς θεοὺς αὐτοὺς πεποιημέναις ᾠδαῖς παραλαμβάνειν. Πλὴν ὅμως ἐκ περιουσίας καὶ τούτων αὐτῶν τὰς τετραγῳδημένας ἐν φυσικαῖς ἀποδόσεσι κομπίας, τάς C τε τῶν σοφιστῶν καὶ φιλοσόφων εὑρεσιλογίας εἰς φανερὸν ἤγαγον. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸν περὶ τῶν βωμένων χρηστηρίων λόγων, τήν τε παρὰ τοῖς πολλοῖς διατεθρυλλημένην περὶ εἱμαρμένης ψευδῆ δόξαν ἐν ἑτέροις τρισὶ τοῖς ἑξῆς μετὰ τὰ πρῶτα συγγράμμασι, λευκοῖς τοῖς ἐλέγχοις ἀπεγύμνωσα, οὐ μόνοις τοῖς οἴκοθεν ἐπιχειρήμασιν, ἀλλὰ καὶ ταῖς αὐτῶν μάλιστα τῶν παρ' Ἕλλησι φιλοσόφων φωναῖς εἰς τὸν κατ' αὐτῶν ἔλεγχον συγκεχρημένος. Μεταβὰς δὲ ἐκεῖθεν ἐπὶ τὰ Ἑβραίων λόγια, τίσι ποτὲ λογισμοῖς τὴν ἐν τούτοις περιεχομένην δογματικὴν θεολογίαν, τήν τε κατὰ τούσδε ἱστορίαν ἅπασαν, καὶ πρὸς αὐτῶν Ἑλλήνων μεμαρτυρημένην (46), ἐν ἰσαρίθμοις αὖ πάλιν λόγων συντάξεσι παρεστησάμην. Εἶθ' ἑξῆς τὸν Ἑλληνικὸν D ἀπελέγξας τρόπον, ὅπως τε πάντα παρὰ βαρβάρων ὠφέληντο, καὶ ὡς οὐδὲν οἴκοθεν σεμνὸν ἐπάγονται μάθημα, καὶ τήν γε τῶν χρόνων ἀντιπαράθεσιν, καθ' οὓς Ἑλλήνων τε οἱ βοώμενοι, Ἑβραίων τε οἱ προφῆται γεγόνασιν, εἰς φῶς ἀγαγών· αὖθις διὰ τῶν μετὰ ταῦτα τριῶν, τὴν τῶν παρ' Ἕλλησιν εὐδοκίμων φιλοσόφων πρὸς τὰς Ἑβραίων δόξας συνδρομὴν ἐπέδειξα, αὐτὰς πάλιν τὰς οἰκείας τῶν ἀνδρῶν φωνὰς μάρτυρας ποιησάμενος. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τοὺς ἑτεροδοξοῦντας ἡμῖν τῶν παρ' Ἕλλησι φιλοσόφων, οὐ πρὸς ἡμᾶς μόνους, ἀλλὰ καὶ πρὸς τοὺς σφῶν οἰκείους διεστῶτας,

788 CAPUT I.

Proœmium, quo totius operis argumentum explicatur.

Cum ingens operæ pretium me facturum putarem, si quam deorum multitudinem communis ille populorum omnium error invexerat, in ipso *Evangelicæ Præparationis* limine coarguerem: quo facilius postea discessus ab illis nostri plenum æquitatis ac sapientiæ consilium probaretur, non eas modo fabulas, quas ipsimet eorum theologi ac poetæ, suis de numinibus, comico prorsus more docuerunt; verum etiam honestiores illas planeque reconditas, quæ ex natura ducuntur, explicandi rationes quasque sursum in cœlum, ac cæteras mundi partes egregiæ philosophiæ vis facultasque traducit, ante omnia primis tribus libris diligenter excussi. Quanquam in iis speciosum hoc totum philosophandi genus repudiandum esse, vel ipsi eorum theologi confitentur. Atque id sane diligenter in primis observandum, quos illi vetustissimos omnium theologos habuerunt, eos præter nudam rerum historiam agnovisse nihil, solis inhæsisse fabulis, pluribus testimoniis constitisse. Quo factum proinde sit, ut in omnibus passim urbibus atque pagis, uti a veteribus concepta fuerant omnia, deorum religiones atque mysteria, jactatis pridem fabulis consentanea traderentur. Imo etiamnum deorum vulgo nuptiæ, liberorum procreationes, luctus, temulentæ perpotationes, aliorum errores, amores aliorum, iræ ac cæteræ omnis generis calamitates et casus, prout ab antiquissimis illis traditum atque præscriptum est, tam in sacris quam in hymnis, ac deorum in honorem editis carminibus, solemni ritu celebrantur. Sed tamen liberalius agere placuit, ac totam illam naturalium etiam accommodationum pompam ac speciem tanta verborum ambitione jactatam et inventas a sophistis atque philosophis enarrationes ob oculos ponere. Deinde quæ ad decantata ipsorum oracula pertinebant, simulque celebratam a plurimis illam quidem, sed tamen vanam fati opinionem, perspicuis aliorum trium librorum argumentis confutatam nudavi: 789 non domesticis modo rationibus, sed etiam ipsissimis Græcorum maxime philosophorum testimoniis eum in finem usus. Tum ad Hebræorum inde litteras ac monimenta progressus, quo tandem consilio et comprehensam ipsis dogmaticam eorum theologiam, et quæ Græcorum etiam hominum vocibus confirmatur universam gentis historiam, complexi fuerimus, totidem quoque libris aperui. Deinceps, cum patefactis Græcorum moribus, eos a barbaris hominibus omnia mutuatos esse, nullumque domo promere gravioris disciplinæ genus, collatis etiam atque commissis eorum, quos maxime Græci prædicare solent, Hebræorumque prophetarum temporibus, ostendissem:

(45) *Τὴν πολύθεον.* Hic incipit Hopperi versio, Trapezuntiana fidelior illa quidem; ejusmodi tamen, post quam, neminem futurum spero, qui supervacaneum abs me susceptum laborem arbitretur.

(46) *Μεμαρτυρημένην.* Deest verb. ἠσπασάμεθα, vel aliud simile.

tribus inde libris sequentibus, Græcanicæ philosophiæ principum cum Hebræorum doctrina consensionem, testibus similiter gentilium suorum vocibus comprobavi. Quin etiam quotquot apud Græcos philosophi diversam a nostra opinionem secuti sint, eos vero non a nobis tantum, sed etiam a suis dissidere, ac discipulorum quoque suorum disputationibus refelli, superiore libro clarissime demonstravi. Quibus ex omnibus mentis nostræ sinceritatem atque integritatem lectores intelligant, ac rerum ipsarum, ut ita loquar, perspicua certaque fide constet, quam non inconsiderate, sed prudenti maturoque judicio, Hebræorum priscam simul veram philosophiam atque pietatem Græcanicæ prætulerimus. Quod ipsum a nobis expressa Græcorum testimoniorum auctoritate confectum est. Hujus porro supremam tractationem, qui decimus quintus suscepti operis liber est, huc usque distulimus, in quo sic ea quæ superioribus ex disputationibus reliqua sunt, pertexemus, ut speciosa illa egregiæ Græcorum philosophiæ mysteria in lucem etiamnum proferamus, quamque nihil solidæ veræque eruditionis habeant, omnium in oculis defigamus. Quo in genere primum ac præcipuum hoc futurum est, ut quivis agnoscat non ulla rerum quas tantopere demirantur ignoratione, sed inanis earum studii contemptu, omnem prope nos illarum curam exuisse, animis ad meliorum usum exercitationemque traductis. Huic igitur ubi Deo duce impressum fuerit veritatis sigillum, extremam *Præparationi* nostræ coronidem imponemus. Unde ad perfectius *Evangelicæ Demonstrationis* argumentum progressi, **790** posterioris hujus disputationis initium, quod ab altero accusationis nostræ capite ducetur, cum prioris illius fine contexam. Nobis autem crimini dabatur, quod cum patriis legibus Hebræorum oracula prætulerimus, minime tamen Judæis simile vitæ genus institutumque teneamus. Cui ego criminationi, favente Deo, post exactum hunc librum respondere conabor. Sic enim demum futurum existimo, ut posteriora cum prioribus uno quasi complexa nexu, unam universe totius operis sententiam efficiant. Jam ut in eo quod agimus, hæreamus; quandoquidem superioribus libris evidenter ostendimus, Platonis philosophiam, modo cum Hebræorum doctrina consentire, modo dissidere ab eadem; imo interdum etiam sua ipsammet decreta refellere: cæterorum præterea philosophorum, quos vulgo Physicos nominant, tum eorum qui Platoni successere, tum etiam Xenophanis, Parmenidis, Pyrrhonis, et eorum qui assensus retentionem invexere, tum aliorum deinceps omnium sententias præcedenti libro vidimus, cum Hebræorum simul Platonisque doctrina, adeoque cum ipsa veritate palam rectaque pugnare, ac sese mutuo suis quasi telis confodere. Jam, inquam, tempus est, ut alium illum Aristotelis Stoicorumque fastum e superiore loco, sic tanquam e scena contemplemur, itaque reliquam superciliosorum hominum physiologiam videamus, quo simul ac semel cum ea, quæ

A ὑπό τε τῶν γνωρίμων ἀνατετραμμένους, ἐν τῷ πρὸ τούτου συγγράμματι κατεφώρασα. Διὰ τούτων ἁπάντων τῆς ἡμετέρας γνώμης τὸ κριτήριον ἀδέκαστον ἐπιδεικνὺς τοῖς ἐντυγχάνουσιν, ἔργοις τε, ὡς ἔπος εἰπεῖν, καὶ αὐτοῖς πράγμασι τὰς ἀποδείξεις τοῦ μὴ ἀσκόπως ἡμᾶς, κεκριμένῳ δὲ καὶ σώφρονι λογισμῷ, πρὸ τῆς Ἑλλήνων τὴν Ἑβραίων ὁμοῦ παλαιὰν καὶ ἀληθῆ φιλοσοφίαν τε καὶ εὐσέβειαν ἐπανῃρῆσθαι, παρασχόμενος. Ὃ καὶ συνέστη διὰ τῆς τῶν Ἑλληνικῶν φωνῶν παραθέσεως. Ἧς εἰσέτι δεῦρο τὸν ὕστατον ἐπέχοντες λόγον, πεντεκαιδέκατον ὄντα τῆς ἐν χερσὶ πραγματείας, τὸ λεῖπον τοῖς διεξωδευμένοις ἀποδώσομεν, τὰ σεμνὰ τῆς γενναίας τῶν Ἑλλήνων φιλοσοφίας ἔτι καὶ νῦν εἰς φῶς ἕλκοντες, πρὸ ὀφθαλμῶν τε τοῖς πᾶσι τὴν ἐν αὐτοῖς ἀχρηστομάθειαν ἀπογυμνοῦν- B τες, καὶ πάντων γε πρότερον παριστῶντες, ὅτι μὴ ἀγνοίᾳ τῶν παρ' αὐτοῖς θαυμαζομένων, ὀλιγωρίᾳ δὲ τῆς ἐν αὐτοῖς ἀνωφελοῦς σχολῆς, ἥκιστα αὐτῶν πεφροντίκαμεν, τῇ τῶν κρειττόνων ἀσκήσει τὰς ἑαυτῶν ἀναθέντες ψυχάς. Τούτου δὴ οὖν σὺν Θεῷ διὰ τῆς ἀληθείας ἡμῖν ἐπισφραγισθέντος, τὰ μὲν τῆς *Προπαρασκευῆς* ἐνταῦθά μοι περιγραφήσεται. Μεταβὰς δὲ ἐπὶ τὴν ἐντελεστέραν ὑπόθεσιν τῆς *Εὐαγγελικῆς Ἀποδείξεως*, ἀπὸ τοῦ λείποντος τῆς καθ' ἡμῶν κατηγορίας σκέμματος τὴν καταρχὴν τῆς δευτέρας ἐπισυνάψω πραγματείας. Ἦν δὲ τοῦτο ἐπιμεμφόμενον ἡμῖν, ὅτι δή, τὰ Ἑβραίων λόγια τῶν πατρίων προτιμήσαντες, οὐ τὸν ὅμοιον τῷ Ἰουδαίων βίον ζηλοῦντες προεθέμεθα. Πρὸς ὃ μετὰ τὴν τοῦ παρόντος λόγου C συμπλήρωσιν, Θεοῦ συνεργοῦντος, ἀπαντῆσαι πειράσομαι. Ταύτῃ γὰρ ἡγοῦμαι τοῖς πρώτοις τὰ δεύτερα, ὥσπερ ὑφ' ἑνὶ δεσμῷ συμπλακέντα, μίαν τὴν καθόλου διάνοιαν τοῦ παντὸς ἀποτελέσειν λόγου. Τό γε μὴν παρόν, ἐπειδὴ πέφηνεν ἐν τοῖς πρὸ τούτου συγγράμμασιν ἡ κατὰ Πλάτωνα φιλοσοφία, τοτὲ μὲν τοῖς Ἑβραίων συμφωνοῦσα λόγοις, τοτὲ δὲ πρὸς αὐτοὺς διεστῶσα, ἐν οἷς ἐλήλεγκται καὶ πρὸς τὰ αὐτῇ ἀρέσκοντα διαφωνοῦσα· τὰ δὲ κατὰ τοὺς ἄλλους τοὺς δὴ φυσικοὺς ἐπικληθέντας φιλοσόφους, τάς τε τῆς Πλάτωνος διαδοχῆς, καὶ τὰ κατὰ Ξενοφάνην τε καὶ Παρμενίδην, καὶ ἔτι Πύῤῥωνα, καὶ τοὺς τὴν ἐποχὴν εἰσηγησαμένους, τούς τε ἄλλους ἑξῆς ἅπαντας, ὧν τὰς δόξας ὁ προλαβὼν ἀπήλεγξε λόγος, τοῖς Ἑβραίων ὁμοῦ καὶ τοῖς Πλάτωνος δόγμασιν, αὐτῇ τε ἀληθείᾳ D ἐξ ἐναντίας ἱστάμενα, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὸν ἔλεγχον τοῖς σφῶν αὐτῶν βέλεσιν ἀπενηνεγμένα. Ὥρα καὶ τὸν ἄλλον τῦφον τῶν ἀπ' Ἀριστοτέλους, τῶν τε Στωϊκῶν φιλοσόφων, ἄνωθεν ὡς ἀπὸ σκηνῆς κατοπτεῦσαι, καὶ τὴν λοιπὴν δὲ πᾶσαν φυσιολογίαν τῶν τὰς ὀφρῦς ἀνατεινομένων συνιδεῖν· ὡς ἂν μάθοιμεν καὶ τὰ παρὰ τοῖσδε σεμνολογούμενα, τά τε πρὸς αὐτοὺς αὖ πάλιν ὑπὸ τῶν οἰκείων ἀντιλελεγμένα. Οὕτω γὰρ καὶ τῆς τούτων ἀναχωρήσεως τὸ παρ' ἡμῖν κεκριμένον εὐλόγου πάσης ἀπολύοιτ' ἂν κατηγορίας· ὅτι δὴ μὴ ἀγνοίᾳ τῶν παρ' αὐτοῖς σεμνῶν, ἐξητασμένῃ δὲ καὶ βεβασανισμένῃ κρίσει, τὴν παρὰ τοῖς νενομισμένοις βαρβάροις ἀλήθειάν τε καὶ εὐσέβειαν τῶν Ἑλληνικῶν ἁπάντων προτετιμήκαμεν. Ἄρξομαι δὲ ἀπὸ τῶν Ἀριστοτέλους. Ἄλλοι μὲν οὖν καὶ τὸν βίον τἀνδρὸς δια-

δεδλήκασι, φιλόσοφοι δὲ καὶ ἄλλως οὐκ ἀφανεῖς τινες A ἦσαν καὶ οὗτοι. Ἐμοὶ δ' οὐ φίλον ἄνδρα οὐδ' αὐταῖς ἀκοαῖς ἀνέχεσθαι κακῶς πρὸς τῶν οἰκείων ἀγορευόμενον. Διόπερ τὰς ὑπὲρ αὐτοῦ μᾶλλον ἐκθήσομαι ἀπολογίας ἀπὸ τῶν Ἀριστοκλέους τοῦ Περιπατητικοῦ, ὃς ἐν τῷ ἑβδόμῳ *Περὶ φιλοσοφίας* τάδε περὶ αὐτοῦ γράφει.

tam speciose graviterque jactant, tum etiam illa, quibus a suis ac domesticis refelluntur, eadem opera cognoscamus. Sic enim futurum etiam est, ut discessus ab illis nostri consilium, omnem justæ accusationis petitionem effugiat : quod non graviorum apud illos dogmatum ignorantia, sed considerato admodum exploratoque judicio, quam apud eos qui barbari dicuntur, veritatem ac pietatem reperimus, Græcanicis omnibus potiorem habuerimus. Atque ut ab Aristotele ordiar, fuere quidem nonnulli, nec obscuri alioquin philosophi, a quibus ipsa quoque hominis vita calumniis proscissa est. At ego ne auditione quidem suorum in eum maledicta sustinere possim. Quamobrem editas potius ab Aristotele Peripatetico defensionis ejus rationes exponam **791** qui libro *De philosophia* septimo ita de illo scribit.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'.

Ἀπὸ τῶν Ἀριστοκλέους τοῦ Περιπατητικοῦ, περὶ Ἀριστοτέλους, καὶ τῶν περὶ αὐτοῦ ἱστορουμένων. Ἀπὸ τοῦ Περὶ φιλοσοφίας ἑβδόμου.

B « Πῶς γὰρ οἷόν τε, καθάπερ φησὶν Ἐπίκουρος ἐν τῇ περὶ τῶν ἐπιτηδευμάτων ἐπιστολῇ, νέον μὲν ὄντα καταφαγεῖν αὐτὸν τὴν πατρῴαν οὐσίαν, ἔπειτα δὲ ἐπὶ τὸ στρατεύεσθαι συνεῶσθαι; κακῶς δὲ πράττοντα ἐν τούτοις, ἐπὶ τὸ φαρμακοπωλεῖν ἐλθεῖν· ἔπειτα ἀναπεπταμένου τοῦ Πλάτωνος Περιπάτου πᾶσι, παραλαβεῖν αὐτόν; Ἢ πῶς ἄν τις ἀποδέξαιτο Τιμαίου τοῦ Ταυρομενίτου, λέγοντος ἐν ταῖς ἱστορίαις, ἀδόξου θύρας αὐτὸν ἰατρείου καὶ τὰς τυχούσας ὀψὲ τῆς ἡλικίας κλεῖσαι; Τίς δ' ἂν πεισθείη τοῖς ὑπ' Ἀριστοξένου τοῦ μουσικοῦ λεγομένοις ἐν τῷ βίῳ τοῦ Πλάτωνος; Ἐν γὰρ τῇ πλάνῃ καὶ τῇ ἀποδημίᾳ φησὶν ἐπανίστασθαι καὶ ἀντοικοδομεῖν αὐτῷ τινας Περίπατον ξένους ὄντας. Οἴονται οὖν ἔνιοι ταῦτα περὶ Ἀριστοτέλους λέγειν αὐτὸν, Ἀριστοξένου διὰ παντὸς C εὐφημοῦντος Ἀριστοτέλην. Καταγέλαστα δ' εἰκότως εἶναι φαίη τις ἂν καὶ τὰ ἀπομνημονεύματα τὰ Ἀλεξίνου τοῦ Ἐριστικοῦ (47). Ποιεῖ γὰρ Ἀλέξανδρον παῖδα διαλεγόμενον τῷ πατρὶ Φιλίππῳ, καὶ διαπτύοντα μὲν τοὺς τοῦ Ἀριστοτέλους λόγους, ἀποδεχόμενον δὲ Νικαγόραν, τὸν Ἑρμῆν ἐπικληθέντα. Καὶ Εὐβουλίδης (48) δὲ προδήλως ἐν τῷ κατ' αὐτοῦ βιβλίῳ ψεύδεται, πρῶτον μὲν ποιήματα ψυχρὰ προσφερόμενος, ὡς γεγραφότων ἄλλων περὶ τοῦ γάμου, καὶ τῆς πρὸς Ἑρμείαν οἰκειότητος αὐτῷ γεγονυίας· ἔπειτα Φιλίππῳ φάσκων αὐτὸν προσκόψαι, καὶ τελευτῶντι Πλάτωνι μὴ παραγενέσθαι, τά τε βιβλία αὐτοῦ διαφθεῖραι. Τὴν μὲν γὰρ Δημοχάρους (49) κατηγορίαν κατὰ τῶν φιλοσόφων τί χρὴ λέγειν; οὐ γὰρ Ἀριστοτέλην μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους κακῶς εἴρηκεν. D Ἔτι γε μὴν αὐτὰς τὰς διαβολὰς σκοπῶν ἄν τις, λη-

CAPUT II.

De Aristotele, ac de iis quæ de illo prodita sunt. Ex Aristoclis Peripatetici libro De philosophia *septimo.*

« Qui tandem fieri potuit, inquit ille, ut quod epistola de vitæ institutis Epicurus scribit, Aristoteles, juvenis adhuc cum esset, patrimonium exhauserit, indeque compulsus ad militiam fuerit? ubi quod res ei minus commode cederet, egerit deinceps pharmacopolam; donec tandem cum pateret omnibus Platonis ambulatio, eam sibi ultro deposceret? Quis Timæum Tauromenitanum audiat, dum suis in historiis illum ait, affecta jam ætate, neglectis obscuri cujusdam medici officinæ claudendis foribus præfuisse? Quis de illo propterea secus existimet, quod Aristoxenus musicus in Platonis vita referat, dum peregrinaretur, abessetque longius, quem vocant Peripatum, adversus eum peregrinos homines excitasse? Hæc enim verba nonnulli de Aristotele accipiunt, cujus tamen nunquam Aristoxenus nisi perhonorifice meminit. Quin etiam ridiculos jure putaveris Alexini Eristici commentarios. Alexandrum enim inducit, puer adhuc cum esset, cum Philippo patre colloquentem, qui Aristotelis doctrinam despueret, Nicagoram cognomento Mercurium vehementer probaret. Nudum item ac perspicuum Eubulidis in suo adversus Aristotelem libro mendacium est, in primis, dum frigida quædam poemata producit, quæ alii de ipsius conjugio et cum Hermia consuetudine scripserint: deinde, cum eumdem ait in Philippi offensionem incurrisse, nec adfuisse morienti Platoni, ejusque libros depravasse. Nam Democharis quidem adversus philosophos criminationem quid moremur, qui non tantum in Aristotelem, sed etiam in alios suam hanc maledictio-

(47) *Ἀλεξίνου τοῦ Ἐριστικοῦ.* Notus hic ex Diogene lib. II in *Euclide*, Eristicorum principe. Τῆς Εὐβουλίδου διαδοχῆς, inquit, Ἀλεξῖνος ἐγένετο, Ἠλεῖος ἀνὴρ, φιλονεικότατος, διὸ καὶ Ἀλεξῖνος ἐπεκλήθη. Lege cum Hesychio Milesio, Ἐλεγξῖνος ἐπεκλήθη.

(48) *Εὐβουλίδης.* Diogenes, ibid., Euclidis successorem Alexini magistrum fuisse tradit. De quo, præter illa, quæ supra pag. 735 obiter adnotavimus, hæc etiam habet, cum Aristocle cohærentia : Ὁ δ' Εὐβουλίδης, inquit, καὶ πρὸς Ἀριστοτέλην διεφέρετο, καὶ πολλὰ αὐτὸν διαβέβληκε.

(49) *Δημοχάρους.* An ille Demochares, Demosthenis ex sorore nepos, de quo Plutarchus in *Decem orationibus?* Ἀνὴρ, inquit, καὶ κατὰ πόλεμον ἀγαθὸς, καὶ κατὰ τοὺς πολιτικοὺς λόγους οὐδενὸς χείρων. At ibi nihil de contumeliosis hominis operibus, de odio in Aristotelem, nihil. Nec Suidas quidquam ea de re suggerit. Tullius in *Bruto*, historicum eum fuisse scribit : *Demochares*, inquit, *Demosthenis nepos, historiam earum rerum quæ erant gestæ sua ætate Athenis, non tam historico quam orationis genere perscripsit.* Idem *Παῤῥησιαστής* ob φορτικωτάτην linguæ παῤῥησίαν, cognomento dictus. Seneca lib. II *De ira*, cap. 23, ubi de Philippi Macedonum regis patientia. *Demochares*, inquit, *ad illum (Parrhesiastes, ob nimiam et procacem linguam appellatus) inter alios Atheniensium legatos venerat. Audita benigne legatione Philippus,* « *Dicite*, inquit, *mihi facere quid possum quod sit Atheniensibus gratum?* » *Excepit Demochares,* « *Te*, inquit, *suspendere.* » Potuit Aristoteli hæc lingua non parcere.

nem effuderit? Quas tamen hominis calumnias qui attendet, eum delirare **792** merito dixerit. Aristotelis enim deprehensas esse adversus Atheniensium urbem epistolas, eumque Stagira suam ipsius patriam Macedonibus prodidisse refert: itemque Olyntho jam eversa, quo in loco præda vendebatur, opulentissimos quosque Olynthiorum Philippo indicasse. Insulsus etiam ac futilis calumniator est Cephisodorus, Isocratis discipulus, qui voluptarium ipsum et catillonem, similibusque nominibus appellavit. At hæc omnia longe dementia superant, quæ a Lycone Pythagoreo, ut se ipse vocat, objecta sunt. Scribit enim Aristotelem idem sacrificii genus quod Cereri ab Atheniensibus fiebat, demortuæ uxori facere solitum, atque illud ipsum oleum postea vendere, in quo calido jam ante lavisset. Quippe dum Chalcidem peteret, ollulas in navi æreas quinque et septuaginta repertas a publicanis fuisse. Atque hi fere principes Aristotelis calumniatores fuere: quorum nonnulli ejus ætate vivebant, alii paulo post: sophistæ omnes, contentiosi, ac rhetores, quorum nomina simul atque libri magis etiam periere quam corpora. Nam qui post illos exstitere, aut qui jam ab iisdem objecta refricant, ii vero mittendi prorsus ac negligendi sunt, illique præsertim qui cum ne superiorum quidem libros attigerint, maledicta per se ipsos temereque finxerunt. Cujusmodi sunt, qui ollas ejus trecentas numerant: nihil enim apud eorum ullum, qui tum vivebant, de philosopho tale reperias, si Lyconem illum excipies, qui tamen, ut jam ante dixi, ollulas tantum quinque ac septuaginta repertas esse commemorat. Porro non ex temporum modo, aut criminatorum ipsorum ratione, falsa illa esse crimina colligas, sed etiam ex eo, quod non idem ab omnibus, sed a singulis proprium ac singulare aliquid objiciatur: cujusmodi si vel unum aliquod verum esset, millies eum, non modo semel, ab iis qui tunc viverent, sublatum oporteret. Liquet igitur, quod aliis plerisque, idipsum Aristoteli contigisse, ut propter regum amicitias, ac summam eruditionis excellentiam, æqualium sophistarum invidia laboraret. At æqui rerum æstimatoris fuerit, non solos hominis calumniatores, sed laudatores etiam et æmulos cogitare: qui sane haud paulo plures ac meliores esse reperientur. Et quidem cætera vanitatem per sese ostendunt suam. **793** Duo modo sunt a nonnullis in eo reprehendi solita, quæ fidem aliquam impetrare videantur : alterum, quod

A ρεῖν αὐτὸν φαίη. Λέγει γὰρ ἐπιστολὰς Ἀριστοτέλους ἁλῶναι κατὰ τῆς πόλεως τῆς Ἀθηναίων, καὶ Στάγειραν (50) τὴν πατρίδα προδοῦναι Μακεδόσιν αὐτόν. Ἔτι δὲ κατασκαφείσης Ὀλύνθου, μηνύειν, ἐπὶ τοῦ λαφυροπωλείου, Φιλίππῳ τοὺς πλουσιωτάτους τῶν Ὀλυνθίων. Ἠλίθια δὲ διαβέβληκεν αὐτὸν καὶ Κηφισόδωρος (51), ὁ Ἰσοκράτους μαθητής, τρυφερὸν καὶ τένθην, καὶ ἄλλα τοιαῦτα λέγων αὐτὸν εἶναι. Πάντα δ' ὑπερπαλαίει μωρίᾳ τὰ ὑπὸ Λύκωνος (52) εἰρημένα, τοῦ λέγοντος εἶναι Πυθαγορικὸν ἑαυτόν. Φησὶ γὰρ θύειν Ἀριστοτέλην θυσίαν τετελευτηκυίᾳ τῇ γυναικὶ τοιαύτην, ὁποίαν Ἀθηναῖοι τῇ Δήμητρι, καὶ ἐν ἐλαίῳ θερμῷ λουόμενον, τοῦτο δὴ πιπράσκειν. Ἡνίκα δὲ εἰς Χαλκίδα ἀπῄει, τοὺς τελώνας εὑρεῖν ἐν τῷ πλοίῳ λοπάδια χαλκᾶ πέντε καὶ ἑβδομήκοντα. Καὶ
B σχεδὸν οἱ μὲν πρῶτοι διαβαλόντες Ἀριστοτέλην τοσοῦτοι γεγόνασιν· ὧν οἱ μὲν κατὰ τοὺς αὐτοὺς ἦσαν χρόνους, οἱ δὲ μικρὸν ὕστερον ἐγένοντο· πάντες δὲ σοφισταὶ, καὶ ἐριστικοὶ, καὶ ῥήτορες, ὧν καὶ τὰ ὀνόματα καὶ τὰ βιβλία τέθνηκε τῶν σωμάτων μᾶλλον. Τοὺς μὲν γὰρ μετὰ ταῦτα γεγονότας, ἢ τὰ ὑπ' ἐκείνων εἰρημένα λέγοντας, παντάπασιν ἐᾷν δεῖ χαίρειν, καὶ μάλιστα τοὺς μηδ' ἐντετυχηκότας τοῖς βιβλίοις αὐτῶν, ἀλλ' αὐτοσχεδιάζοντας· ὁποῖοί εἰσι καὶ οἱ λέγοντες τριακοσίας ἔχειν λοπάδας αὐτόν. Οὐδεὶς γὰρ ἂν εὑρεθείη περὶ αὐτοῦ τοιοῦτον οὐθὲν εἰρηκὼς τῶν τότε ὄντων, ὅτι μὴ Λύκων· οὗτος μέντοι. καθάπερ ἔφην, εἴρηκεν εὑρῆσθαι λοπάδια πέντε καὶ ἑβδομήκοντα. Οὐ μόνον δὲ καὶ ἐκ τῶν χρόνων, καὶ ἐκ τῶν
C διαβεβληκότων τεκμήραιτό τις ἂν, ὅτι ψευδῆ πάντα τὰ εἰρημένα ἐστὶν, ἀλλὰ κἀκ τοῦ μὴ πάντας τὰ αὐτὰ διαβάλλειν, ἀλλ' ἕκαστον ἴδιά τινα λέγειν· ὧνπερ εἰ ἦν ἓν ὁτιοῦν ἀληθὲς, ἐχρῆν δήπου μυριάκις, ἀλλ' οὐχ ἅπαξ αὐτὸν ὑπὸ τῶν τότε ἀπολωλέναι. Φανερὸν οὖν, ὅτι καθάπερ πολλοῖς καὶ ἄλλοις, οὕτω καὶ Ἀριστοτέλει συνέβη, διά τε τὰς πρὸς τοὺς βασιλεῖς φιλίας, καὶ διὰ τὴν ἐν τοῖς λόγοις ὑπεροχὴν, ὑπὸ τῶν τότε σοφιστῶν φθονεῖσθαι. Δεῖ δὲ τοὺς εὖ φρονοῦντας, μὴ εἰς τοὺς διαβάλλοντας ἀποβλέπειν μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἐπαινοῦντας καὶ ζηλοῦντας αὐτόν. Οὐ μικρῷ γὰρ πλείους καὶ βελτίους εὑρεθεῖεν ἂν οὗτοί γε. Τὰ μὲν οὖν ἄλλα προδήλως πέπλασται· δύο δὲ ταῦτα δοκεῖ πιστεύεσθαι, δι' ἃ ψέγουσί τινες αὐτόν· ἓν μὲν ὅτι τὴν Ἑρμείου γήμειε φύσει μὲν ἀδελφὴν, θετὴν δὲ
D θυγατέρα Πυθιάδα, κολακεύων αὐτόν· Θεόκριτος γοῦν ὁ Χῖος ἐποίησεν ἐπίγραμμα τοιοῦτον·

(50) Al. Στάγειρα.

(51) *Κηφισόδωρος*. Athenæus Κηφισόδοτον nominat lib. II, pag. 60 D : Κηφισόδοτος, inquit, ὁ Ἰσοκράτους μαθητὴς, ἐν τοῖς κατ' Ἀριστοτέλους (τέσσαρα δ' ἐστὶ ταῦτα βιβλία), ἐπιτιμᾷ τῷ Φιλοσόφῳ, ὡς οὐ ποιήσαντι λόγον ἄξιον, τὸ παροιμίας ἀθροῖσαι. Quæ postrema verba, mirum quam interpres doctissimus παρακούει, dum vertit, *quod parœmias coacervare, et in libros congerere, operæ pretium esse non duxerit*. Verte : *quod in congerendis proverbiis inanem ac futilem operam posuerit*. Exstabat enim olim, teste Diogene, syntagma proverbiorum ab Aristotele nominatum et digestum. Alterius Cephisodori, plani hominis atque ridiculi, meminit idem Athenæus lib. XIV, pag. 615.

(52) *Λύκωνος*. Diogenes lib. V in *Lycone Peripatetico :* Γεγόνασι δὲ καὶ ἄλλοι Λύκωνες· πρῶτος Πυθαγορικὸς, δεύτερος αὐτὸς οὗτος (quorsum igitur præmisit, καὶ ἄλλοι? dixisset potius τέσσαρες), τρίτος ἐπῶν ποιητὴς, τέταρτος ἐπιγραμμάτων ποιητής. De hoc Pythagorico nihil alibi reperio. De Peripatetico, ejusque profuso luxu, multi multa, in quibus Athenæus lib. XII, pag. 547. Porro, quod hic ἀσεβείας crimen Aristoteli a Lycone objectum dicitur, Diogenes Aristippo tribuit, cujus cum ab Eurymedonte quodam reus agendus esset, eum voluntario aconiti haustu obiisse tradit.

Pythiadem Hermiæ natura sororem. filiam adoptione, uxorem duxerit, hominis gratiam hoc facto eblandiens. Exstat quidem illud Theocriti Chii epigramma :

Ἑρμείου εὐνούχου τε καὶ Εὐβούλου τόδε δού-
[λου (53),
Μνῆμα κενὸν κενόφρων θῆκεν Ἀριστοτέλης·
Ὃς διὰ τὴν ἀκρατῆ γαστρὸς φύσιν εἵλετο ναί-
[ειν (54)
Ἀντ' Ἀκαδημείας, Βορβόρου ἐν προχοαῖς.

A *Eunuchi Hermiæ, Euboli qui servus, inanem*

Hunc tumulum posuit vanus Aristoteles :
Quem pro Academia, voluit qua Borborus undas,

Dirus amor ventris jussit habere larem.

Ἕτερον δὲ, ὅτι ἠχαρίστησε Πλάτωνι. Περὶ μὲν οὖν Ἑρμείου, καὶ τῆς Ἀριστοτέλους πρὸς αὐτὸν φιλίας ἄλλοι τε πολλοὶ συγγεγράφασι, καὶ δὴ καὶ Ἀπελλίκων (55), οὗ τοῖς βιβλίοις ὁ ἐντυχὼν πεπαύσεται βλασφημῶν αὐτούς. Περὶ δὲ τοῦ γάμου τοῦ Πυθιάδος ἀποχρώντως αὐτὸς ἐν ταῖς πρὸς Ἀντίπατρον ἐπιστολαῖς ἀπολελόγηται. Τεθνεῶτος γὰρ Ἑρμείου, διὰ τὴν πρὸς ἐκεῖνον εὔνοιαν ἔγημεν αὐτὴν, ἄλλως μὲν σώφρονα καὶ ἀγαθὴν οὖσαν, ἀτυχοῦσαν μέντοι διὰ τὰς καταλαβούσας συμφορὰς τὸν ἀδελφὸν αὐτῆς. » Εἶθ' ἑξῆς φησι· « Μετὰ δὲ τὴν Πυθιάδος τῆς Ἑρμείου τελευτὴν Ἀριστοτέλης ἔγημεν Ἑπυλλίδα Σταγειρῖτιν, ἐξ ἧς υἱὸς αὐτῷ Νικόμαχος ἐγένετο. Τοῦτον δέ φασιν ὀρφανὸν τραφέντα παρὰ Θεοφράστῳ, καὶ δὴ μειρακίσκον ὄντα ἀποθανεῖν ἐν πολέμῳ. » Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐκ τῆς δηλωθείσης Ἀριστοκλέους ἐγκείσθω γραφῆς. Ἤδη δὲ καὶ τὴν δογματικὴν Ἀριστοτέλους φιλοσοφίαν θεωρῆσαι καιρός.

Alterum, quod ingratus in Platonem fuerit. At Hermiam quod attinet, atque Aristotelis cum eo consuetudinem, cum alii hac de re multi scripsere, tum Apellico potissimum, cujus sane libros qui legerit, eos continuo calumniari desinet. De inito cum Pythiade matrimonio, ipsemet in iis, quas ad Antipatrum scribit epistolis, abunde purgat. Hermia quippe jam vita functo, pro sua in eum benevolentia, uxorem illam accepit, modestam sane ac probam alioqui feminam, sed quæ iniquiori tum fortuna propter infestos fratris sui casus uteretur. » B Hæc Aristocles, quibus ista subdit : « Post ejusdem Pythiadis Hermiæ filiæ obitum, Herpyllidem Aristoteles duxit, patria Stagiritidem, ex qua Nichomachum filium suscepit. Orphanum hunc a Theophrasto educatum aiunt, atque admodum adolescentem in bello periisse. » Verum ex illo Aristoclis opere hactenus. Jam vero tempus est, ut ad ipsammet Aristotelicæ philosophiæ decreta veniamus.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Περὶ τῶν κατὰ Ἀριστοτέλην δογμάτων, διενεχθέντα Ἑβραίοις καὶ Πλάτωνι, περὶ τέλους ἀγαθοῦ.

Μωϋσέως καὶ τῶν παρ' Ἑβραίοις προφητῶν, τέλος εἶναι τοῦ μακαρίως ζῆν τὴν τοῦ τῶν ὅλων Θεοῦ γνῶσίν τε καὶ φιλίαν, δι' εὐσεβείας συντελουμένην, ὑποθεμένων, εὐσέβειάν τε εἶναι ἀληθῆ διδαξάντων τὴν διὰ πάσης ἀρετῆς τῷ Θεῷ εὐαρέστησιν· ταύτην γὰρ εἶναι τῶν ἀγαθῶν αἰτίαν· ἐπὶ μόνῳ γὰρ τῷ Θεῷ τὰ πάντα κεῖσθαι, καὶ παρ' αὐτοῦ τὰ πάντα τοῖς θεοφιλέσι χορηγεῖσθαι· τοῦ τε Πλάτωνος τὰ συνῳδὰ τούτοις ὁριζομένου, καὶ τέλος εὐδαιμονίας τὴν ἀρετὴν ἀποφαινομένου· τὴν ἑτέραν ὁδεύσας ὁ Ἀριστοτέλης, οὐκ ἄλλως εὐδαίμονά τινά φησιν ἔσεσθαι, ἢ καὶ διὰ τῆς τοῦ σώματος εὐπαθείας, καὶ τῆς τῶν ἐκτὸς περιουσίας, ὧν ἄνευ μηδὲ τὴν ἀρετὴν ὠφελεῖν. Πρὸς ὃν ὅπως ἐνέστησαν, διεψευσμένην αὐτοῦ τὴν ὑπόληψιν ἀπελέγχοντες οἱ Πλάτωνος γνώριμοι, πάρεστι μαθεῖν διὰ τούτων.

CAPUT III.

Aristotelis dogmata quæ fuerint. Ac primum quam ab Hebræis et Platone, in constituendo boni fine dissentiat.

C Moyses Hebræique prophetæ beate vivendi finem in præpotentis Dei cognitione et amicitia, quam religio perficiat, constituunt; veram porro religionem illam esse docent, qua Deo virtutum omnium complexione placeamus : hanc enim bonorum causam esse, cum et unius in Dei potestate versentur omnia, et ab eo suis amatoribus omnia suppeditentur. His gemina Plato statuens, beatitudinis finem in virtute ponit. **794** At Aristoteles aliam insistit viam, nec aliter beatum quemquam futurum esse defendit, quam si et bona corporis utatur valetudine, et externis opibus abundabit quibus ipsa si virtus careat, juvet nihil. Eum vero quam acriter petant, quemadmodum hanc ejus opinionem falsi coarguant Platonis discipuli, ex sequentibus intel- D liges.

(53) *Εὐβούλου δούλου*. Eubulus iste Hermiæ dominus fuerat, ut ex Diogene didici, lib. v. in *Aristotele*, ὥς φησι Δημήτριος ὁ Μάγνης, inquit, ὃς καὶ δοῦλον Εὐβούλου φησὶ γενέσθαι τὸν Ἑρμείαν, γένει Βιθυνὸν ὄντα, καὶ τὸν δεσπότην ἀνελόντα. Porro levi mutatione versum hunc idem Diogenes ita legit : Ἑρμείου εὐνούχου, ἠδ' Εὐβούλου, ἅμα δούλου. Quem interpres minus ex Theocriti mente reddidit :

Hermiæ eunuchi, simul Eubulique sepulcrum.

(54) *Εἵλετο ναίειν*, etc. Plutarchus opusculo *De exsilio*, pag. 603 : Ἀριστοτέλην, inquit, λελοιδόρηκε Θεόκριτος ὁ Χῖος, ὅτι τὴν παρὰ Φιλίππῳ καὶ Ἀλεξάνδρῳ δίαιταν ἀγαπήσας·

. . . . . *Εἵλετο ναίειν*
Ἀντ' Ἀκαδημείας, Βορβόρου ἐν προχοαῖς.

Ἔστι γὰρ ποταμὸς περὶ Πέλλην, ὃν Μακεδόνες Βόρβορον καλοῦσι.

(55) *Ἀπελλίκων*. Notissimus Apellicon ille Teius, qui Aristotelis libros abs Nelei posteris coemit, in quibus multa longo situ carieque corrosa dum supplere gestiret, plane corrupit. Adi Strabonem l. xiii, Plutarchum in *Sylla*, Athenæum variis in locis.

CAPUT IV.

Attici Platonici disputatio, adversus Aristotelem, a Moyse et Platone in constituenda finis ratione dissidentem.

« Cum philosophorum, inquit, omnium communi sensu, humanam beatitudinem philosophia polliceatur universa, eademque trifariam pro illa rerum omnium effectrice distributione dividatur : tantum abest, ut hoc in rerum genere Platonicum aliquid Peripateticus iste doceat, ut ex pluribus qui a Platone dissentiunt, longius ab eodem nemo discesserit. Principio, quod omnium uti communissimum est, ita maximum idem, atque princeps, in eo Platonem reliquit, ac beatitudinis fines modumque prætergressus, satis ad eam per sese virtutem futuram negavit. Fugit eum quippe vis potestasque virtutis, eamque fortunæ bonorum opera indigere ad felicitatem consequendam putavit : qua una si quis uteretur, ejus nunquam viribus ad illius possessionem pervenire posset. At hominis opinio cum hoc in genere, tum in aliis, quam ignava sit, errorisque plena, etsi hujus loci demonstrare non est ; hoc quidem certe perspicuum existimo, cum in fine et felicitate constituenda, Platonis et Aristotelis non una sit eademque ratio ; sed ille felicissimum eum, qui justissimus fuerit, prædicare passim et usurpare soleat ; hic contra virtuti felicitatem comitari non sinat, nisi ad eam generis etiam formæque dignitas, ac cæterorum cumulus accesserit :

795 (*Scilicet ad bellum sese quasi virgo ferebat Aureus* :)

quam diversus utriusque finis est, tam diversum utrumque necessario, quæ suum ad finem perducat, philosophiæ genus profiteri. Nam qui viam unam quamdam, quæ ad pusillum aliquid humileque tendat, semper insistit, is ad majora profecto et altiora nunquam aspiret.

Viden' ut hic alto collis assurgat jugo ?
Salebrosus, asper, cujus in summo sedens
Pennas volucris allevat.

Ad excelsum illum montem evadere acris hæc et versipellis bestia nullo modo potest : ut enim eumdem in locum aquilæ pulli vulpesque conveniant ; aut illi disjecto ac dissipato nido, in terram funesta quadam sorte decidant, necesse est ; aut vulpes ipsa, quas profundere suapte natura non solet, præpetibus sese alis induat, quibus ea demum sublata summum ad jugum evolare possit. Quandiu certe utrumque genus suo in loco graduque consistet, nullum terrestribus animantibus cum cœlestibus illis commercium esse poterit. » Hæc ille. Tum aliis quibusdam interjectis, ita prosequitur : « Quæ cum ita sint, cumque Plato juvenum animos divinum ad Numen trahere conetur, itaque simul ad virtutem et honestatem adjungere, ut cæterorum illis omni-

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δʹ.

Ἀττικοῦ Πλατωνικοῦ πρὸς Ἀριστοτέλην, διενεχθέντα Μωϋσῇ καὶ Πλάτωνι, ἐν τῷ περὶ τοῦ τέλους λόγῳ.

« Τῆς γὰρ συμπάσης φιλοσοφίας, κοινῇ γνώμῃ τῶν φιλοσοφησάντων τὴν ἀνθρωπίνην εὐδαιμονίαν ὑπισχνουμένης, τριχῇ δὲ διαιρουμένης, κατὰ τὴν τῶν ὅλων ποιητικὴν διανέμησιν, τοσοῦτον ἀποδέων ἐν τούτοις τοῦ διδάσκειν τι τῶν Πλάτωνος ὁ Περιπατητικὸς (56) ὀφθήσεται, ὥστε, πλειόνων ὄντων οἳ διαφέρονται Πλάτωνι, μάλιστα ἐναντιούμενος αὐτὸς φανεῖται. Καὶ πρῶτόν γε ἀπὸ τοῦ κοινοῦ καὶ μεγίστου καὶ κυριωτάτου τὴν πρὸς Πλάτωνα παραλλαγὴν ἐποιήσατο, μὴ τηρήσας τὸ μέτρον τῆς εὐδαιμονίας, μηδὲ τὴν ἀρετὴν αὐτάρκη πρὸς τοῦτο συγχωρήσας·
B ἀλλ' ἀπολισθὼν τῆς δυνάμεως τῆς κατὰ τὴν ἀρετὴν, καὶ ἡγησάμενος αὐτῇ προσδεῖν τῶν ἐκ τῆς τύχης, ἵνα μετὰ τούτων ἕλῃ τὴν εὐδαιμονίαν· εἰ δ' ἐφ' ἑαυτῆς ληφθείη, ὡς ἀδύνατον καὶ οὐκ ἐφικτὸν τῆς εὐδαιμονίας, μεμψάμενος. Τὸ μὲν οὖν ἀγεννὲς καὶ διημαρτημένον τῆς γνώμης ἐν τούτῳ τε κἂν τοῖς ἄλλοις οὐ τοῦ παρόντος δεικνύναι καιροῦ· ἐκεῖνο δὲ οἶμαι πρόδηλον, ὅτι τοῦ σκοποῦ καὶ εὐδαιμονίας οὐκ ἴσων ὄντων, οὐδὲ τῶν αὐτῶν κατὰ Πλάτωνα καὶ κατὰ Ἀριστοτέλην, ἀλλὰ τοῦ μὲν, βοῶντος ἑκάστοτε, καὶ κηρύττοντος, ὅτι εὐδαιμονέστατος ὁ δικαιότατος, τοῦ δὲ μὴ ἐκτρέποντος ἕπεσθαι τῇ ἀρετῇ τὴν εὐδαιμονίαν, ἂν μὴ καὶ γένος εὐτυχήσῃ, καὶ κάλλος, καὶ ἄλλα,

C *Καὶ γὰρ χρυσὸν ἔχων πόλεμόνδ' ἴεν, ἠΰτε* [*κούρη*

ἀνάγκη κατὰ τὴν διαφορὰν τοῦ τέλους, καὶ τὴν ἐπὶ τοῦτο ἄγουσαν φιλοσοφίαν διάφορον εἶναι. Μιᾷ γὰρ ὁδῷ βαδίζοντα, ἥτις ἄγειν πέφυκεν ἐπὶ τῇ (57) τῶν μικρῶν καὶ ταπεινῶν, οὐκ ἔστιν ἐλθεῖν ἐπὶ τὰ μείζω καὶ ἐν ὕψει κείμενα.

Ὁρᾷς ἵν' ἔστ' ἐκεῖνος ὑψηλὸς πάγος,
Τραχύς τε καὶ παλίγκοτος, ἐν ᾧ κάθηται.
Ὁ ἐνελαφρίζων ἑαυτὸν ὄρνις ;

Ἐπὶ τοῦτον τὸν ὑψηλὸν πάγον τὸ δριμὺ καὶ πανοῦργον ἐκεῖνο θηρίον ἀνελθεῖν ἀδύνατον· ἵνα δὲ εἰς ταὐτὸν ἔλθῃ τοῖς ἀετοῦ γεννήμασιν ἀλώπηξ, ἢ τύχῃ τινὶ (58) δεῖ χρησαμένους ἐκείνους πονηρᾷ καταπεσεῖν
D εἰς γῆν, τῶν οἰκείων αὐτοῖς φθαρέντων· ἢ τὴν φύσασαν αὐτὴν, ἃ μὴ πέφυκε φύειν, λαιψηρὰ κυκλῶσαι πτερὰ ταύτῃ (59), καὶ οὕτως ἀρθεῖσαν ἐκ γῆς ἀνίπτασθαι πρὸς τὸν ὑψηλὸν πάγον. Ἕως δ' ἑκάτερον ἐπὶ τῆς οἰκείας μένῃ τάξεως, οὐκ ἔνι κοινωνία τοῖς γῆς πρὸς τὰ οὐρανοῦ θρέμματα. » Καὶ μεθ' ἕτερα ἐπιλέγει· « Τούτων τοίνυν οὕτως ἐχόντων, καὶ πειρωμένου τοῦ Πλάτωνος ἕλκειν τὰς τῶν νέων ψυχὰς ἄνω που πρὸς τὸ θεῖον, καὶ τοῦτον τὸν τρόπον προσοικειοῦντος μὲν τῇ ἀρετῇ καὶ τῷ καλῷ, τῶν δὲ ἄλλων ἁπάντων ἀναπείθοντος ὑπερφρονεῖν· φράσον ἡμῖν,

(56) Ὁ Περιπατητικός. Ita ms., longe melius quam ὡς Περιπατ.
(57) Forte ἐπί τι.
(58) Ἡ τύχῃ τινί. Hæc lectio debetur uni ms.; nam in priori editione corruptissime legebatur, εἰ μὴ τῷ ἢ τύχῃ τινὶ ἰδίᾳ χρησαμένους.
(59) Forte αὐτῇ.

ὦ Περιπατητικὲ, πῶς ἐκδιδάξεις ταῦτα; Πῶς ὁδηγήσεις ἐπ' αὐτὰ τοὺς φιλοπλάτωνας; Ποῦ σοι τῆς αἱρέσεως τοσοῦτον ὕψος λόγων, ὥστε τὸ τῶν Ἀλωάδων φρόνημα κτήσασθαι, καὶ τὴν εἰς οὐρανὸν ὁδὸν ζητεῖν; ἣν ἐκεῖνοι μὲν ᾤοντο ὀρῶν ἀναθέσει δύνασθαι γίνεσθαι· τὸ δ' ἄρ' ἦν ἀφαιρέσει τῶν ἀνθρωπίνων σπουδασμάτων γινόμενον, ὥς φησι Πλάτων. Τίς οὖν ἡ παρὰ σοὶ πρὸς ταῦτα τοῖς νέοις βοήθεια; καὶ πόθεν τις (60) ὁ τῆς ἀρετῆς συναγωνιστὴς λόγος; ἐκ δὲ ποίων γραμμάτων Ἀριστοτέλους; τίνος τῶν ἀπ' αὐτοῦ; ἐκ ποίων γραφῶν; Δίδωμι γάρ σοι, κἂν ψεύδεσθαι θέλῃς, μόνον τι νεανικόν. Ἀλλὰ γὰρ οὔτ' ἔχεις εἰπεῖν, οὔτ' ἂν ἐπιτρέψαι σοι τῶν ἡγεμόνων τῆς αἱρέσεως οὐδείς. Αἱ γοῦν Ἀριστοτέλους περὶ ταῦτα πραγματεῖαι, *Εὐδήμειοί* τε καὶ *Νικομάχειοι*, καὶ *Μεγάλων Ἠθικῶν* ἐπιγραφόμεναι, μικρόν τι, καὶ ταπεινὸν, καὶ δημώδες περὶ τῆς ἀρετῆς φρονοῦσι, καὶ τοσοῦτον, ὅσον ἂν τις καὶ ἰδιώτης καὶ ἀπαίδευτος, καὶ μειράκιον, καὶ γυνή. Τὸ μὲν γὰρ διάδημα, ὡς εἰπεῖν, καὶ τὸ σκῆπτρον τὸ βασιλικὸν, ὃ παρὰ τοῦ Διὸς ἔχει λαβοῦσα ἀναφαίρετον ἡ ἀρετὴ, ἐπεὶ,

A nium despicientiam et contemptionem injiciat: dic nobis obsecro, bone Peripatetice, quemadmodum hæc ipsa traditurus sis, quam ad illa Platonis amatoribus viam præiturus? Ecquam doctrinæ vim excellentiamque tantam secta tibi tua repositam habet, ut Aloadum illorum sensu fiduciaque plenus viam ad cœlum moliri audeas? Hanc illi montes, montibus imponendo, promptam sibi fore et expeditam putabant: at id enimvero, quemadmodum Plato docuit, sublatis demum humanis cupiditatibus obtinetur. Ad hæc igitur consequenda, quam tu junioribus opem ostendis? unde vel unum aliquod orationis genus, quod virtuti suffragetur? quibus ex Aristotelis operibus? aut cujusquam alterius, qui ejus e schola profectus sit? age, quibus tandem B ex scriptis? Quin tu mentire, si vis, per me licet: tantum generosi ex te aliquid audiamus. At nec omnino quidquam habes ipse quod dicas: nec ut habeas, quisquam tamen ex hujus sectæ principibus id te loqui patiatur. Sane Aristotelis hac de re libri, seu qui *ad Eudemum*, seu qui *ad Nicomachum*, seu qui *Magnorum Moralium* nomine inscribuntur nil nisi pusillum quiddam, humileque prorsus ac vulgare sapiunt, atque ejusmodi, quod homines idiotæ, ac rudes, quod adolescentuli ac mulierculæ **796** cogitare possint. Enimvero quod virtuti diadema, ut ita loquar, regiumque sceptrum abs Jove donatum est, nec auferri a quoquam potest (quippe

. . . . Οὐ παλινάγρετον, ὅττι κεν οὕτως
Τῇ κεφαλῇ ἐπινεύσῃ·

...*Manet irrevocabile, quidquid*
Annuerit capite):

τοῦτο αὐτὴν ἀφαιρεῖσθαι τολμῶσιν. Οὐ γὰρ ἐπιτρέπουσιν αὐτὴν ποιεῖν εὐδαίμονας· ὁμοίαν δὲ αὐτὴν καθιστᾶσι πλούτῳ, καὶ δόξῃ, καὶ γένει, καὶ ὑγιείᾳ, καὶ κάλλει, καὶ ὅσα ἄλλα κοινὰ τῆς κακίας. Ὡς γὰρ τούτων ὁτιοῦν παρὸν χωρὶς ἀρετῆς, οὐκ αὔταρκες εὐδαίμονα τὸν κεκτημένον ἀποφῆναι· καὶ ἡ ἀρετὴ κατὰ ταὐτὰ χωρὶς τούτων οὐχ ἱκανὴ ποιῆσαι τὸν ἔχοντ' αὐτὴν εὐδαίμονα. Πῶς οὖν οὐ καθῄρηται καὶ καταβέβληται τὸ τῆς ἀρετῆς ἀξίωμα; — Ναί· ἀλλὰ πολὺ τῶν ἄλλων ἀγαθῶν ὑπερέχειν τὴν ἀρετὴν λέγουσι. — Τί δὴ τοῦτο; Καὶ γὰρ τὴν ὑγίειαν τοῦ πλούτου· ἀλλά τό γε χωρὶς ἀλλήλων μὴ ἀρκεῖν πρὸς εὐδαιμονίαν πᾶσι κοινόν. Ὁπόταν οὖν τις ἐκ τούτων τῶν δογμάτων καὶ ταύτης τῆς αἱρέσεως διδάξειε τὸν ἐν αὐτῇ τῇ ψυχῇ τὸ πᾶν ἀνθρώπινον ἀγαθὸν ζητοῦντα, εὐδαίμονά φασιν ἐπὶ τροχὸν οὐκ ἀναβαίνειν· οὐδὲ ὁ ταῖς Πριαμικαῖς τύχαις (61) συνεχόμενος δύναιτ' ἂν εὐδαιμονῶν καὶ μακάριος εἶναι. Τὸν δὲ τὴν ἀρετὴν ἔχοντα τοιούτοις τισὶ περιπεσεῖν οὐκ ἀπεικός. Τούτοις δὲ ἕπεται τὸ μήτε ἀκολουθεῖν ἐκ παντὸς τὴν εὐδαιμονίαν τοῖς τὴν ἀρετὴν ἔχουσι, μήτ' εἰ γένοιτο παραμένειν ἀεί.

C eo tamen illam spoliare conantur. Negant enim virtutem per sese beatos homines efficere, eamque divitiis, gloriæ, nobilitati, sanitati, formæ ac cæteris quæ cum improbitate sunt communia, similem esse volunt. Nam ut istorum nihil, quamtumvis adsit, dum virtus abest, possessorem suum felicem reddere per sese potest: ita ne suum quidem virtus, si hæc omnia deerunt, felicitate cumulabit. Hoc ergo quid aliud est, quam virtutis dignitatem abjicere funditus, atque pessumdare? —Esto, inquit. At virtutem longe bonis aliis omnibus anteponunt. Quid tum?—Nam et sanitatem quoque divitiis præstare volunt: cæterum, quod sine mutua quadam opera satis ad beatitudinem esse non possint, id vero cum omnibus omnino commune est. Ita qui D semel hujus doctrinæ sectæque regulas secutus, docuerit, quisquis ipsomet in animo humani boni universitatem quærat, eum ad illam beatitudinis, ut aiunt, rotam aspirare non posse: hic profecto felix nunquam et beatus esse poterit, quem Priami casus exercitum habuerint. Atqui nihil vetat, quominus illi etiam virtutis possessores similem, in calamitatem incidant. Ex quo plane sequitur, nec iis qui virtute præditi sint continuo felicitatem comitari, nec, ut comitetur interdum, perpetuam hanc societatem esse posse.

Φύλλα τὰ μέν τ' ἄνεμος χαμάδις χέει, ἄλλα δέ θ' ὕλη
Τηλεθόωσα φύει·
Ὡς ἀνδρῶν γενεὴ, ἡ μὲν φύει, ἡ δ' ἀπολήγει.

Volvit humi ventus frondes, aliasque subinde
Silva comans aperit:
Altera sic hominum exoritur, simul occidit ætas
Altera.

(60) *Καὶ πόθεν τις*. Forte καὶ πόθεν; καὶ τίς;

(61) *Πριαμικαῖς τύχαις*. Alludit ad illud Aristotelis, lib. I *De moribus*, cap. 11: Εἰ δ' οὕτως, ἄθλιος μὲν οὐδέποτε γένοιτ' ἂν ὁ εὐδαίμων· οὐ μὴν μακάριός γε, εἰ Πριαμικαῖς τύχαις περιπέσῃ.

Exilis adhuc nimium ac timida, mi poeta, tua hæc similitudo est:

Succedunt tempora veris.

At plurimum tamen effluit temporis, cum interea succedit nihil. Si fragilem et caducam humanæ vitæ conditionem accuratius repræsentare vis, ex Aristotelica potius beatitudine similitudinem mutuare. Facilius ea quam frondes ullæ, nascitur atque interit. Non anni conversionem exspectat, non eodem tantum vel anno, vel mense, at eodem die, eademque hora, simul oritur et occidit. Enimvero quæ interimant, cum plurima sunt, tum ex casu pendent omnia : 797 corporis fatales quidam morbi, et ii sane infiniti, paupertas, infamia, cæteraque id genus, quibus vel singulis par nullum in bona illa virtute præsidium est; quæ nec arcere miseriam, nec felicitatem conservare per sese possit. Quisquis igitur hanc imbiberit probaveritque doctrinam, qui tandem, amabo, vel ad mentem Platonis accedet, vel in eadem ut alii constanter acquiescant, efficiet? Nunquam profecto, nunquam, qui e schola ista prodierit, hæc plane Herculea divinaque dogmata suscipiet : robustum et eximium quid esse virtutem : nullo ad felicitatem indigere subsidio : ea spoliari posse nunquam : ut paupertas, morbus, infamia, pix, crux ; ut illa ex tragœdiis in unum confluant omnia; felicem usque tamen ac beatum hominem justum futurum. Quin et ipsa justi, sic tanquam victoris athletæ, nomen vocali hoc et ingenti præconio celebrat. Hunc demum esse felicissimum, qui ex ipsamet justitia fructum colligat felicitatis. Age ergo, bona partiresis quantum voles, eaque distingue trifariam, quadrifariam, multifariam. Prorsus ad rem nihil. Nunquam ac tu via nos ad Platonem adduces. Quid enim juverit, e bonis, quod ais, alia veneranda esse, ut deos; alia laude digna, ut virtutes; alia potestate quadam, ut divitias atque robur; alia, ut curationes, utilitate contineri? Quid porro, cum minutiori ac subtiliori divisione, e bonis alia fines esse dixeris, alia negaveris? Finium ea nomine comprehendens, quorum gratia sunt alia; non fines autem appellans, quæ aliorum in gratiam adhibeantur. Quid item, ubi alia simpliciter bona esse didiceris, alia non omnibus? aut alia quidem animi bona esse, alia corporis, alia extrinsecus evenire? aut etiam alia potentias, alia dispositiones et habitus, alia denique actus esse? Postremo alia fines, alia materias, alia instrumenta? Quin, ut noverit quis decem in categorias denario discrimine bonum distribuere : quid tandem omnia hæc Platonis ad mentem dogmata pertinebunt? Profecto, virtutem aut æquivoce, aut quomodocunque libuerit, bonum appelles licet; quandiu satis ei per sese virium negabis,

A Ἔτι σοι τὸ παράδειγμα μικρὸν καὶ ἄτολμον, ὦ ποιητά·

Ἔαρος δ' ἐπιγίνεται ὥρη.

Πολὺς ὁ μεταξὺ χρόνος, καὶ ᾧ μὴ (62) γίνεται. Εἰ θέλεις ἀκριβῶς τὸ ἐπίκηρον καὶ σαθρὸν τῆς ἀνθρωπίνης γενεᾶς ἀπεικάσαι, παράβαλλε τὴν Ἀριστοτέλους εὐδαιμονίαν. Ῥᾷον τῶν φύλλων αὕτη καὶ φύεται καὶ ἀπολείπει, οὐκ ἀναμένουσα περιτελλόμενον τὸν ἐνιαυτὸν, οὐδ' αὐτοετεὶ, οὐδ' αὐτομηνὶ, ἀλλ' αὐτῆς ἡμέρας, αὐτῆς ὥρας καὶ γίνεται καὶ ἀπόλλυται. Πολλὰ τὰ ἀπολλύντα, καὶ πάντα ἐκ τῆς τύχης· καὶ γὰρ αἱ τοῦ σώματος κῆρες, μυρίαι δὲ (63) αὗται, καὶ πενία, καὶ ἀτιμία, καὶ ὅσα τοιαῦτα· καὶ πρὸς οὐδὲν αὐταρκεῖ τὰ τῆς φίλης ἀρετῆς, πρὸς βοήθειαν οὐχ ἱκανά· τὴν μὲν γὰρ κακοδαιμονίαν εἴργειν, τὴν δὲ B εὐδαιμονίαν διασώζειν ἀσθενής. Τούτοις οὖν τις ἐντραφεὶς, καὶ τούτοις ἀρεσκόμενος τοῖς λόγοις, τίνα τρόπον ἢ αὐτὸς συνάσεται τοῖς Πλάτωνος, ἢ ἄλλους πρὸς αὐτὰ ἐπιῤῥώσει ποτέ; Οὐ γάρ ἐστιν ὅπως ἄν τις ἐκ τούτων ὁρμώμενος, παραδέξαιτο τὰ Ἡράκλεια καὶ θεῖα ἐκεῖνα δόγματα· Ὡς ἰσχυρόν τι καὶ πάγκαλον χρῆμα ἀρετὴ, καὶ οὔ ποτε ἐνδέουσα πρὸς εὐδαιμονίαν, οὔτε ποτὲ αὐτὴν ἀφαιρουμένη· ἀλλὰ κἂν πενία, κἂν νόσος, κἂν ἀδοξία, κἂν πίττα καὶ σταυρὸς, κἂν τὰ ἐκ τῆς τραγῳδίας ἅμα πάντα ἐπιῤῥυῇ, ἔτι ὁ δίκαιος εὐδαίμων καὶ μακάριος. Ἐπικηρυκεύει γοῦν αὐτῷ (64) τῷ μεγαλοφωνοτάτῳ κήρυκι (65), καθάπερ ἀθλητήν τινα νικηφόρον, τὸν δικαιότατον, ὅτι οὗτός ἐστιν εὐδαιμονέστατος, ὁ ἐξ αὐτῆς τῆς δικαιοσύνης C τὸν καρπὸν τῆς εὐδαιμονίας δρεπόμενος. Διαίρει τοίνυν, εἰ βούλει, καὶ ποίκιλλε τριχῇ, καὶ τετραχῇ, καὶ πολλαχῇ τὰ ἀγαθὰ διαστελλόμενος. Οὐδὲν γὰρ ταῦτα πρὸς τὸ προκείμενον. Οὐ δή ποθ' ἡμᾶς δι' αὐτῶν προσάξεις τῷ Πλάτωνι. Τί γὰρ εἰ τῶν ἀγαθῶν, ὡς φῄς, τὰ μὲν τίμια, καθάπερ οἱ θεοὶ, τὰ δὲ ἐπαινετὰ, ὡς αἱ ἀρεταὶ, τὰ δὲ δυνάμεις, ὡς πλοῦτος καὶ ἰσχὺς, τὰ δὲ ὠφέλιμα, ὡς αἱ θεραπεῖαι; Τί δ', εἰ ταῦτα ἐλάττονι διαιρέσει διαστελλόμενος, λέγοις τῶν ἀγαθῶν τὰ μὲν εἶναι τέλη, τὰ δὲ οὐ τέλη; τέλη μὲν ὀνομάζων, ὧν χάριν τὰ ἄλλα, οὐ τέλη δὲ τὰ τῶν ἄλλων ἕνεκα λαμβανόμενα. Τί δ', εἰ μάθοι τις, ὅτι τὰ μὲν ἁπλῶς ἀγαθὰ, τὰ δὲ οὐ πᾶσιν; ἢ ὅτι τὰ μὲν ψυχῆς ἀγαθὰ, τὰ δὲ, σώματος, τὰ δ' ἐκτός; ἢ πάλιν, ὅτι τὰ μὲν τῶν ἀγαθῶν δυνάμεις, τὰ δὲ διαθέσεις καὶ ἕξεις, D ἄλλα δὲ ἐνέργειαι, τὰ δὲ τέλη, τὰ δὲ ὗλαι, τὰ δὲ ὄργανα; κἂν κατὰ τὰς δέκα κατηγορίας μάθῃ τις δεκαχῇ διανέμειν τἀγαθὸν, τί ταῦτα πρὸς τὴν Πλάτωνος γνώμην τὰ διδάγματα: Ἕως γὰρ ἂν οὐ σὺ μὲν εἴτε ὁμωνύμως, εἴτε ὅπως βούλει, καλῶν ἀγαθὰ τὰ τῆς ἀρετῆς, ἄλλ' ἄττα πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν ὡς ἀναγκαῖα παραλαμβάνῃς, τὸ ἱκανὸν τῆς ἀρετῆς ἀφαιρούμενος· Πλάτων δ' ἐκ περιουσίας περὶ τῶν ἄλλων ζητῇ, τὸ ἔκπλεον εἰς εὐδαιμονίαν ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀρετῆς ἔχων· οὐδὲν ἂν ὑμῖν εἴη κατὰ τοῦτο κοινόν· ἀλλά σοι δεῖ λόγων ἄλλων τῶν τοῦ Πλάτωνος.

(62) Forte ἐν ᾧ μηδέν.
(63) Forte δή.

(64) Forte αὐτή.
(65) Forte κηρύγματι.

alia quædam, uti ad felicitatem necessaria postulabis : **798** Plato contra nonnisi dicis causa de aliis obiterque quærens, satis superque virtutem sibi ad felicitatem esse ducet : nunquam vobis hoc quidem in genere commune quidquam erit : alia quam Plato loquare omnia doceasque necesse est.

Ὡς γὰρ οὐκ ἔστι (66) *λέουσι καὶ ἀνδράσιν ὅρκια πιστὰ,*
Οὐδὲ λύκοι τε καὶ ἄρνες ὁμόφρονα θυμὸν ἔχουσιν.

Οὕτως οὐκ ἔστι Πλάτωνι καὶ Ἀριστοτέλει φιλία περὶ τοῦ κορυφαιοτάτου καὶ κυριωτάτου τῆς εὐδαιμονίας δόγματος. Διαμπερὲς γὰρ εἰ μὴ κακὰ φρονέουσιν ἀλλήλοις, τά γε ὑπεναντία περὶ τῶν εἰς τοῦτο διαφερόντων φαίνονται λέγοντες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε'.

Τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν αὐτὸν, διενεχθέντα Μωϋσῇ καὶ Πλάτωνι ἐν τῷ περὶ Προνοίας λόγῳ.

Πάλιν Μωϋσέως καὶ τῶν παρ' Ἑβραίοις προφητῶν, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ Πλάτωνος τούτοις συμφώνως, τῶν περὶ τῆς τῶν ὅλων Προνοίας λόγον εὐκρινῶς B διατεθειμένων, ὁ Ἀριστοτέλης, μέχρι σελήνης στήσας τὸ Θεῖον, τὰ λοιπὰ τοῦ κόσμου μέρη περιγράφει τῆς τοῦ Θεοῦ διοικήσεως. Ἐφ' οἷς καὶ ἀπελέγχεται πρὸς τοῦ δηλωθέντος (67), ὧδέ πῃ διεξιόντος. « Ὄντος δ' ἔτι μεγίστου καὶ κυριωτάτου τῶν εἰς εὐδαιμονίαν συντελούντων, τοῦ περὶ τῆς Προνοίας πείσματος, ὃ δὴ καὶ μάλιστα τὸν ἀνθρώπινον βίον ὀρθοῖ, εἴ γε μὴ μέλλοιμεν ἀγνοεῖν, πότερον δὴ κατ' ἴχνος ὕπτιον (68), ἢ σκολιαῖς ἀπάταις ἂν βαίνῃ ἐπιχθονίων γένος ἀνδρῶν, ὁ δὴ Πλάτων εἰς Θεὸν καὶ ἐκ Θεοῦ πάντα ἀνάπτει. Φησὶ γὰρ αὐτὸν ἀρχήν τε καὶ μέσα (68*) καὶ τελευτὴν τῶν ὄντων ἁπάντων ἔχοντα, εὐθείᾳ περαίνειν περιπορευόμενον. Καὶ αὖ πάλιν φησὶν αὐτὸν ἀγαθὸν εἶναι, ἀγαθῷ δὲ μηδένα φθόνον ἐγγίνεσθαι περὶ μηδενός. Τούτου δὲ ἐκτὸς ὄντα (69), πάντα ὅτι μάλιστα C ἀγαθὰ ποιεῖν, εἰς τάξιν ἄγοντα ἐκ τῆς ἀταξίας. Πάντων δὲ ἐπιμελούμενον, καὶ πάντα κατὰ δύναμιν κοσμοῦντα, πεφροντικέναι καὶ τῶν ἀνθρώπων. » Καὶ μετὰ βραχέα· « Καὶ ὁ μὲν Πλάτων οὕτως· Ὁ δὲ, τὴν δαιμονίαν ταύτην φύσιν ἐκποδὼν ποιούμενος, καὶ τήν γε εἰσαῦθις ἐλπίδα τῆς ψυχῆς ἀποτέμνων, τήν τε ἐν τῷ παρόντι πρὸς τῶν κρειττόνων (70) εὐλάβειαν ἀφαιρούμενος, τίνα πρὸς Πλάτωνα ἔχει κοινωνίαν; Ἢ πῶς ἂν ἐφ' ἃ βούλεται Πλάτων, παρακαλέσαι, καὶ πιστώσαιτο τὰ εἰρημένα; Πᾶν γὰρ τοὐναντίον, συνεργὸς ἂν οὗτός (71) γε καὶ συναγωνιστὴς τῶν ἐθελόντων ἀδικεῖν φανείη. Πᾶς γάρ τις, ἄνθρωπος ὤν, καὶ ταῖς ἀνθρωπίναις ὀρέξεσι κατεσχημένος, ἂν καταφρονήσῃ τῶν θεῶν, καὶ (72) μηδὲν νομίσῃ πρὸς αὐτὸν, πόῤῥω μὲν αὐτῶν ἀπῳκισμένος ἐν τῷ D ζῆν, ἀποθανὼν δὲ οὐδὲ ἔτι ὢν, ἕτοιμος ἂν ἔλθοι πρὸς τὸ χαρίζεσθαι ταῖς ἐπιθυμίαις. Πίστιν γὰρ λαβεῖν

A *Nulla fides homines inter sævosque leones :*
Nunquam agni atque lupi sensu ducuntur eodem.

Sic in maximo hoc et principe felicitatis dogmate, Platoni cum Aristotele communio nulla esse potest. Prorsus enim, si minus alter de altero male cogitet, in iis saltem quæ ad illud summopere pertinent tota palam disputatione pugnant.

CAPUT V.

Idem Aristotelem a Moyse simul et Platone in quæstione de Providentia dissidentem insectatur.

Moyses prætererea Hebræique prophetæ, quibus etiam Plato suffragatur, Providentiam universa complecti distincte clareque posuerunt. Aristoteles in lunari orbe metam Numini terminumque constituens, partes mundi reliquas ejus curæ gubernationique subduxit. Quam ob causam his ab eodem Attico verbis reprehenditur. « Cum inter ea quæ ad felicitatem conducunt, inquit, maximum etiam illud sit atque potissimum, ut certam de Providentia fiduciam habeamus; quippe quod dirigendis humanæ vitæ rationibus summo sit usui futurum, si nos minime latuerit, rectone ac plano ingressu, an per obliquos errorum flexus terrestrium hominum genus incedat : Plato ad Deum omnia revocat, ex eoque nectit omnia, docet enim illum ita rerum omnium principium, media, finemque complecti, ut recta semper easdem obeundo perficiat. Tradit insuper bonum illum esse, nec bono ulla unquam in re bonum alterum invidere : proinde quæ extra se sint, quam optima illum cuncta efficere, in ordinem ex perturbatione digesta : postremo qui omnium curam gerat, eaque pro summa potestate ornet, humano etiam generi prospicere. » Et paucis interjectis : « Ac Plato quidem, inquit, ita statuit. **799** At vero Aristoteli, dum excellentem illam divinamque naturam abigens, spem simul futuri omnem animo resecat, simul etiam hic omnem erga superos observantiam ac pietatem aufert ; quæ tandem cum Platone communio esse possit? Quomodo Platonis ad mentem sensumque complectendum idem adhortetur, illiusque doctrinam ulla ex parte confirmet? Contra sane, improbis adjutorem se palam ac sceleris administrum profitetur. Homo enim quisquis est, atque humanis cupiditatibus involutus, is si deos semel contempserit, nec eos ad se

(66) *Ὡς γὰρ οὐκ ἔστι.* Homerus *Iliad.* I, v. 262, quibus verbis Hectorem Achilles gravius sane duriusque mordebat.

(67) *Τοῦ δηλωθέντος.* Δηλωθέντος, viri nomen esse proprium existimavit Hopperus.

(68) *Ὕπτιον*, etc. Recte hic emendasse mihi videor, ὕπτιον, cujus pronuntiatio sæpe nonnullorum in ore degenerat in ὕψιον, Latino more, quod antea legebatur. Est hic ὕπτιος, *planus*, *rectus*, *facilis*, *expeditus*, qua significatione opponi τῷ σκολιῷ possit. Itaque paulo post, pro ἀναβαίνει, sensus omnino postulat ἂν βαίνῃ, quod reposui.

(68*) *Ἀρχήν τε καὶ μέσα.* Platonis locum habes sup., pag. 531.

(69) *Τούτου δὲ ἐκτὸς ὄντα.* Mallem, τοῦτον δὲ τὰ ἐκτὸς ὄντα, τὰ δὲ αὐτοῦ ἐκτὸς ὄντα.

(70) Forte τοὺς κρείττονας.

(71) *Οὗτος.* Malim οὕτως, cum altero ms.

(72) Forte κἀκείνους.

quidquam pertinere putaverit, propterea quod et procul ab iis sejunctus hic vivat, nec post mortem ullus sit futurus : utique genio fidenter indulgeat. Nam si homines tantum fallendi erunt, nihil erit omnino, quamobrem eos, cum improbe faciet, latere se posse desperet : imo nec latebram sceleri admodum quærendam putabit, si ex iis qui deprehenderint, tenere ac cohibere nemo poterit. Ita facilis admodum ac proclivis ad improbitatem ei lapsus est, qui de Providentia spem omnem abjecerit. Prorsus enim videlicet, vir bonus ille sit necesse est, qui postquam nobis voluptatem hinc tanquam bonum aliquod porrexerit, Deum inde metum omnem sustulerit; prohibendi tamen sceleris viam sibi adhuc et rationem aliquam repræsentare videatur. Perinde omnino ac si medicus aliquis, postquam ægroto nullam dum adhuc viveret opem attulisset : exstincto demum novis artibus salutem pararet. Persimilis utique Peripatetici nostri ratio est. Nec enim tantum unquam ex voluptatis appetitione, quantum ex divinæ Providentiæ negatione roboris improbitati ac virium accesserit. Quid ergo, dicat aliquis, tu eodem in loco Aristotelem, quo Epicurum habiturus es? Enimvero eodem, hoc quidem in genere. Nam obsecro, nostra quid interest, utrum ex mundo Numen extermines, nobisque cum eo communionis relinquas nihil : an quos eodem mundo deos incluseris, eos ab omni terrarum commercio curaque submoveas? Æqualis videlicet ex utraque doctrina, cum in diis hominum neglectio, tum divini metus in improbis vacuitas consequetur. Nam quod ex iis, dum in cœlo versantur, fructus aliquid nos etiam capiamus : primo, totum hoc nobis cum rebus non ratione tantum, sed etiam vita carentibus commune est; deinde, similem quoque a diis opem hominibus Epicurus ostendit. **800** Quæ enim ex illis optima defluunt, quibus ipsa contigerint, ingentium bonorum causas esse docet. At neutrum profecto ulla in Providentiæ parte reponendum est. Nam si ex Epicuri mente, ut in bonorum suorum conservatione omnem a diis sollicitudinem adhiberi velit, funditus tamen Providentia tollitur; tollatur eadem Aristotelis ex sententia necesse est, tametsi rerum in cœlestium gubernatione ordinis aliquid ornatusque videatur. At nos eam, quæ nostra intersit, Providentiam quærimus, qua sane careat oportet, qui nec dæmones aut heroes, nec animos prorsus ullos sempiternos esse concedat. Et vero, me judice, verecundius fecit Epicurus, qui quod fieri posse desperaret, uti se ab hominum cura, si semel cum iis versarentur, su-

A περὶ τοῦ λαθεῖν ἀδικοῦντα οὐκ ἀδύνατον, ἄν γε ἀνθρώπους δέῃ λανθάνειν· οὐ μὴν (73) ἀναγκαῖον ἐκ παντὸς λαθεῖν ζητεῖν, ὅπου γέ τις τῶν πεφωρακότων κρατεῖν δυνατός (74) ἐστιν. Ὥστε ἕτοιμόν τι χρῆμα πρὸς ἀδικίαν ἡ τῆς Προνοίας ἀπόγνωσις. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ καὶ πάνυ χρηστός ἐστιν (75) ὅστις τὴν ἡδονὴν ἡμῖν προτείνας ὡς ἀγαθὸν, καὶ τὴν ἐκ θεῶν ἄδειαν παρασχόμενος, ἔτι μηχανὴν πρὸς τὸ μὴ ἀδικεῖν πορίζειν οἴεται· ὅμοιόν τι ποιῶν ἰατρῷ, τὴν μὲν ἔτι ζῶντος τοῦ κάμνοντος βοήθειαν παρέντι, μετὰ θάνατον δὲ πλέκειν τινὰς (76) μὲν μηχανὰς πειρωμένῳ πρὸς σωτηρίαν τοῦ τεθνεωτος. Παραπλησίως δὲ τούτῳ καὶ ὁ Περιπατητικός. Οὐ γὰρ οὕτως ἡ περὶ τὴν ἡδονὴν σπουδὴ, ὡς ἡ περὶ τὸ Θεῖον, ὅτι κήδοιτο, ἀπιστία, τὴν ἀδικίαν ἐπιῤῥώννυσι. Τί οὖν, φήσαι τις
B ἄν, ἐν ταὐτῷ θήσεις Ἀριστοτέλην καὶ Ἐπίκουρον; Πάνυ μὲν οὖν, ὥς γε πρὸς τὸ προκείμενον. Τί γὰρ διαφέρει πρὸς ἡμᾶς, ἢ τοῦ κόσμου τὸ Θεῖον ἐξοικίσασθαι, καὶ μηδεμίαν ἡμῖν πρὸς αὐτὸ κοινωνίαν ἀπολιπεῖν, ἢ ἐν κόσμῳ τοὺς θεοὺς καθείρξαντα, τῶν ἐπὶ γῆς πραγμάτων ἀποστῆσαι; Κατ' ἴσον γὰρ ἀμφοτέροις τὸ ἐκ θεῶν ἀμελὲς εἰς τοὺς ἀνθρώπους, καὶ ἴση τοῖς ἀδικοῦσιν ἀπὸ τῶν θεῶν ἄδεια. Τὸ δὲ κινουμένων τῶν (77) κατ' οὐρανὸν καὶ ἡμᾶς τι χρηστὸν ἀπολαύειν· μάλιστα μὲν κοινὸν καὶ ἀλόγων καὶ ἀψύχων· ἤδη δὲ ταύτῃ γε, καὶ κατ' Ἐπίκουρον ὄνησις τοῖς ἀνθρώποις ἀπὸ θεῶν γίνεται. Τὰς γοῦν βελτίονας ἀποῤῥοίας αὐτῶν φασι τοῖς μετασχοῦσι μεγάλων ἀγαθῶν παραιτίας γενέσθαι. Ἀλλ' οὔτε τοῦτον, οὔτε ἐκεῖνον (78)
C δίκαιον ἐν Προνοίας ἀριθμεῖσθαι λόγῳ. Εἴπερ γὰρ καὶ κατ' Ἐπίκουρον τὸ τῆς Προνοίας οἴχεται, καίτοι τῶν θεῶν κατ' αὐτὸν πᾶσαν κηδεμονίαν ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν οἰκείων ἀγαθῶν εἰσφερομένων· οὕτως ἂν οἴχοιτο καὶ κατ' Ἀριστοτέλην τὸ τῆς Προνοίας, εἰ καὶ τὰ κατ' οὐρανὸν ἐν τάξει τινὶ καὶ κόσμῳ διοικεῖται. Πρόνοιαν γὰρ ζητοῦμεν ἡμῖν διαφέρουσαν, ἧς οὐ μέτεστι τῷ μήτε δαίμονας, μήτε ἥρωας, μήτε ὅλως ἐπιδιαμένειν δύνασθαι τὰς ψυχὰς συγκεχωρηκότι. Ἐκεῖνο δέ μοι κριτῇ καὶ αἰσχυντηλότερον ὁ Ἐπίκουρος δοκεῖ πεποιηκέναι. Ὥσπερ γὰρ ἀπογνοὺς δύνασθαι τοὺς θεοὺς ἀποσχέσθαι τῆς ἀνθρώπων κηδεμονίας, εἰς ταὐτὸν ἐλθόντας αὐτοῖς, καθάπερ εἰς ἀλλοδαπὴν ἀπῴκισε, καὶ ἔξω που τοῦ κόσμου καθίδρυσε, τὸ ἀπάνθρωπον αὐτῶν τῇ ἀποστάσει καὶ τῇ
D πρὸς ἅπαν ἀκοινωνησίᾳ (79) παραιτούμενος. Ὁ δὲ περιττὸς ἡμῖν οὗτος τῆς φύσεως εὑρετὴς, καὶ τῶν θείων πραγμάτων ἐπιγνώμων ἀκριβὴς, ὑπ' αὐτὴν τὴν ὄψιν τῶν θεῶν τὰ ἀνθρώπινα πράγματα ὑποθεὶς, εἴασεν ἀτημέλητα καὶ ἀφρόντιστα, φύσει τινὶ καὶ οὐ θείῳ λογισμῷ διοικούμενα. Ὅθεν εἰκότως ἂν καὶ αὐτὸς οὐδ' ἐκεῖνο τὸ ἔγκλημα ἐκφύγοι, ὃ κατ' Ἐπίκου-

(73) Forte add. οὐδ'.
(74) Forte add. οὐκ.
(75) *Χρηστός ἐστιν*. Forte, χρηστός, hoc loco χαρίεις, vulgo, *plaisant*, *gracieux*.
(76) Forte del. τινάς.
(77) *Τὸ δὲ κινουμένων τῶν*, etc. Si κινουμένων placet, lege αὐτῶν pro τῶν. Sed præstat, opinor, cum altero ms. Reg. et Montac. legere, τὸ δ' ἐκείνων μενόντων κατ. ουρανον, etc.
(78) *Οὔτε τοῦτον, οὔτε ἐκεῖνον*. Legendum videtur οὔτε τοῦτο, οὔτε ἐκεῖνο, tametsi vulgata lectio ferri possit.
(79) *Ἅπαν ἀκοινωνησίᾳ*. Ita ex altero ms. reposui, cum perperam ante legeretur, ἅπαντα κοινωνίᾳ, quibus ex verbis contrarius omnino sensus exsistebat.

ρόν (80) τινες μαντεύονται· ὡς ἄρα μὴ κατὰ γνώμην, ἀλλὰ διὰ τὸ πρὸς ἀνθρώπων δέος τοῖς θεοῖς κατένειμεν ἐν τῷ παντὶ χώραν, ὥσπερ ἐν θεάτρῳ θέαν. Τεκμήριον δὲ ποιοῦνται τῆς γνώμης τοῦ ἀνδρὸς, ὅτι αὐτῶν ἀφεῖλε τὴν πρὸς ἡμᾶς ἐνέργειαν, ἐξ ἧς μόνης τὸ εἶναι τοὺς θεοὺς ἔμελλε τὴν δικαίαν πίστιν ἕξειν. Τὸ γὰρ αὐτὸ τοῦτο καὶ Ἀριστοτέλης ποιεῖ. Ἀποστήσας γὰρ (81), καὶ παραδοὺς ὄψει μόνῃ τὴν πίστιν, πράγματι κρίνειν ἀσθενεῖ τὰ ἐκ τοσούτου διαστήματος, τάχ' ἂν αἰδοῖ δοκοίη λέγειν ἐνταῦθα εἶναι θεούς. Οὐ γὰρ ἀπολιπὼν ἔξω τι τοῦ κόσμου, ἀλλ' οὐδὲ τοῖς ἐπὶ γῆς προσαγαγὼν τοὺς θεοὺς, ἀνάγκην ἔσχεν ἤτοι παντάπασιν ἄθεος εἶναι ὁμολογεῖν, ἢ τοῦ δοκεῖν (82) ἀπολιπεῖν θεοὺς δόξαν ἀνασώζειν, ἐνταῦθά που τοὺς θεοὺς ἀποικίσας. Ὁ δὲ τὴν τῶν κρειττόνων ἀκρίβειαν παραιτησάμενος τῇ ἀμιξίᾳ, ἔοικεν εὐσχημόνως ἀπιστεῖν τοῖς θεοῖς. » Ταῦτα ὁ Ἀττικὸς πρὸς Ἀριστοτέλην, χρεοκοποῦντα τὸν περὶ Προνοίας λόγον. Ὁ δ' αὐτὸς ἔτι καὶ ταῦτα τοῖς εἰρημένοις προστίθησι, πρὸς τὸν αὐτὸν ἀποτεινόμενος, μὴ βουλόμενον γεννητὸν εἶναι τὸν κόσμον.

peri abstinerent, eos sic tanquam in peregrinum aliquod solum ablegatos, extra mundum alicubi collocarit; omnem ab iis inhumanitatis suspicionem, hoc eorum dissidio, atque hac ab universo disjunctione depellens. At vero noster hic naturæ summus indagator, rerumque divinarum explorator tam accuratus ac diligens, ubi res humanas in ipso deorum conspectu posuit, easdem ab omni eorum cura et provisione destitutas reliquit, ac suapte quadam natura potius, quam divina ulla ratione consilioque gubernatas. Quare ne criminis quidem illius suspicionem effugiat, quod de Epicuro nonnulli cogitarunt; eum non quod ita sentiret, sed quod hominum de se judicia formidaret, hoc in universo diis, sic tanquam in theatro, locum spectandi aliquem tribuisse. Quem ad hominis sensum hac conjectura ducuntur, quod omnem iis erga nos operationem ademerit, ex qua tamen una, deos esse colligi merito credique debuisset. Hoc enim idem facit Aristoteles. Nam qui simul et deos procul hinc ableget, et uni tamen oculorum sensui fidem relinquat, qui sensus de rebus tam disjunctis ac dissitis judicandi vim habet sane quam exiguam: is, opinor, pudore adductus uno, deos istic collocare videri possit. Quippe cum nec extra mundum quidquam esse velit, et ab omni terrarum commercio deos submoveat, necesse omnino fuit, uti aut se palam atheum fateretur, aut agnitorum abs se deorum opinionem, eos istuc amandando, utcunque retineret. At vero alter ille, qui superos ob suum illud a rebus nostris dissidium, tam diligenti cura liberavit; quam deos esse nullos putet, decore saltem honesteque dissimulat. » **801** Hæc Atticus adversus Aristotelem divinæ Providentiæ vim succidentem. Quibus in eumdem sequentia deinde subjungit, quod mundum ortum esse nollet.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ϛ'.

Τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν αὐτὸν, διενεχθέντα Μωϋσεῖ καὶ Πλάτωνι, καὶ ἐν τῷ μὴ συγχωρεῖν γεννητὸν εἶναι τὸν κόσμον.

Πάλιν Μωϋσέως γεννητὸν εἶναι τὸν κόσμον ὁρισαμένου, ποιητήν τε καὶ δημιουργὸν τοῖς ὅλοις τὸν Θεὸν ἐπιστήσαντος, τοῦ τε Πλάτωνος τὰ ἴσα Μωϋσεῖ φιλοσοφοῦντος· τὴν ἐναντίαν κἀν τούτοις ὁ Ἀριστοτέλης ὁδεύσας ἀπελέγχεται πρὸς τοῦ δηλωθέντος συγγραφέως, ὧδε πρὸς ῥῆμα γράφοντος. « Πρῶτον δὴ (83) περὶ γενέσεως κόσμου σκοπῶν, καὶ τὸ τῆς Προνοίας τὸ μέγα τοῦτο καὶ πολυωφελὲς δόγμα πάντα ζητεῖν ἀναγκαῖον ἡγούμενος· καὶ λογισάμενος, ὅτι τῷ μὴ γενομένῳ, οὔτε τινὸς ποιητοῦ, οὔτε τινὸς κηδεμόνος πρὸς τὸ γενέσθαι καλῶς χρεία, ἵνα μὴ ἀποστερήσῃ τὸν κόσμον τῆς Προνοίας, ἀφεῖλε τὸ ἀγέννητον αὐτοῦ. Παραιτούμεθα δὲ νῦν μὴ ἐμποδὼν ἡμῖν τοὺς ἀπὸ τῆς αὐτῆς ἑστίας εἶναι, οἷς ἀρέσκει καὶ κατὰ Πλάτωνα τὸν κόσμον ἀγέννητον εἶναι. Δίκαιοι γάρ εἰσιν ἡμῖν συγγνώμην νέμειν, εἰ περὶ τῶν

CAPUT VI.

Ejusdem adversus Aristotelem, cum Moyse ac Platone, de mundi quem negabat ortu pugnantem disputatio.

Mundum insuper Moyses cum aliquo generatum ortu posuit, tum parentem ejus molitoremque Deum huic rerum universitati præfecit: quo in genere Moysi quoque affinia Plato philosophatur. Contrariam utrique Aristoteles hac etiam in quæstione viam insistens, ab eodem Attico sic ad verbum scribente revincitur. « Principio, inquit ille, cum in hac de mundi ortu cogitatione Plato versaretur, idemque magnum illud et cum primis fructuosum Providentiæ dogma scrutandum cuivis diligentius putaret; ac simul ita philosopharetur, qui ortus aliquando non sit, eidem ut præclare sit, nullo vel effectore, vel curatore opus esse: continuo, ne mundum Providentia spoliaret, negavit ortum esse nunquam. Hic vero admodum exoratos velim, uti ne molestiam nobis ullam facessant, qui ejusdem ac

(80) *Κατ' Ἐπίκουρον*. Libenter reponerem κατ' Ἐπικούρου. Cæterum hic nonnullorum de Epicuro sensus, a Tullio agnoscitur, lib. I *De natura deorum*, sect. 86: *Quanquam*, inquit, *video, nonnullis videri, Epicurum, ne in offensionem Atheniensium caderet, verbis reliquisse deos, re sustulisse. Itaque in illis selectis ejus brevibusque sententiis, quas appellatis* Κυρίας δόξας, *hæc, ut opinor, prior sententia est: Quod beatum et immortale est, id nec habet, nec exhibet cuiquam negotium. In hac ita exposita sententia, sunt qui existiment, quod inscitia plane loquendi fecerit, fecisse consulto. De homine minime vafro male existimant. Dubium est enim, utrum aliquid dicat iste beatum et immortale; an, si quod sit beatum, id esse immortale.*

(81) *Ἀποστήσας γάρ*. Quid tandem? deos, opinor. Itaque addendum videtur, τοὺς θεούς, ut paulo θεοὺς ἀποικίσας.

(82) Forte del. δοκεῖν.

(83) *Πρῶτον δή*, etc. Vide supra lib. XI, cap. 29 et sequent.

nos familiæ cum sint, mundum tamen ex Platonis quoque sententia generatum esse negant. Verum enim profecto est hanc eos nobis veniam dare, si Platonis doctrinam mentemque quod attinet, iis ipsis fidem habeamus, quæ clara disertaque voce apud nos, hoc est Græcos homines, Græcus homo disputavit. Deus enim, inquit ille, quidquid videri poterat universum complexus, cum id non quiesceret, sed vitioso et incondito motu ageretur, in ordinem ex illa perturbatione digessit, statum hunc ratus omni ex parte altero illo meliorem futurum. Quem ille mundi ortum, quam non aut ænigmatis cujusdam specie, aut illustrandæ tantum rei gratia probaverit, ex verbis illis longe adhuc clarius certiusque constat, quibus rerum, ut vocat, omnium parentem, hanc ipsam in rem post universi molitionem usum esse scribit : Quoniam, inquiebat, orti estis (deos autem alloquebatur), immortales vos quidem esse et indissolubiles non potestis; neutiquam tamen dissolvemini quod voluntatis meæ vinculo colligati sitis. **802** Verum, uti jam dixi, cum iis, qui nos intus domique nostræ alloquuntur, utpote cum amicis, amice quoque ac placide controversiam hanc mitioribus argumentis disceptare liceat. Nam hos etiam Aristoteles eas in partes traduxisse videri jure possit, qui nec dogmatis hujus accusationi repugnare possent, nec ullam tamen, quam falsi damnarent opinionem, Platoni tribuisse convinci vellent. Nunc vero, cum Plato, uti nostris ipsimet auribus docentem audivimus, et mundum idem operum omnium præstantissimum, ab artificum præstantissimo factum esse velit; et eam universitatis molitori vim ac potestatem attribuat, qua et cum qui ante nullus erat mundum effecerit, et jam abs se factum, perpetuo si velit, salvum et incolumem conservabit : atque ita mundus, Platonis ex mente, et ortus idem sit, et tamen ab interitu liberatus; quis tandem ex Peripateticis suo nobis ista calculo suffragioque confirmet? Enimvero commonendus amice nobis est dogmatum istorum defensor, neque ortum si quid erit, id necessario corruptioni obnoxium esse debere, neque si quid vicissim corrumpetur nunquam, id ortum continuo nullum habuisse. Nec enim aut quod interitu careat, id aliam nullam, quam quod etiam ortu careat, perpetuitatis suæ causam habere concedendum est; aut quod semel ortum habuerit, eidem inexorabilis quædam intereundi necessitas imponenda. His ergo stabiliendis quid tandem ex Aristotelis doctrina præsidii mutuemur? ejus, inquam, hominis, qui non jam dicis causa, imo nec per sese hoc in genus disputationis incumbat, sed recta feratur in Platonem, eique quod ortum est pereundi necessitatem afferat;

A δοκούντων Πλάτωνι πιστεύομεν οἷς αὐτὸς Ἕλλην ὢν πρὸς Ἕλληνας ἡμᾶς σαφεῖ τε καὶ τρανῷ τῷ στόματι διείλεκται. Παραλαβὼν γάρ, φησὶν, ὁ Θεὸς παν ὅσον ἦν ὁρατὸν, οὐχ ἡσυχίαν ἄγον, πλημμελῶς δὲ καὶ ἀτάκτως κινούμενον, εἰς τάξιν ἤγαγεν ἐκ τῆς ἀταξίας, ἡγησάμενος τοῦτο ἐκείνου πάντως ἄμεινον. Ἔτι δὲ καὶ μᾶλλον ὅτι μὴ δι' αἰνιγμάτων, μηδ' ἐπὶ τοῦ σαφοῦς χρείᾳ τὴν γένεσιν παρεδέξατο, δηλοῖ δι' ὧν ὁ Πατὴρ αὐτῷ τῶν πάντων διείλεκται περὶ τούτου μετὰ τὴν τῶν ὅλων δημιουργίαν. Ἐπειδὴ γάρ, φησὶ, γεγένησθε (λέγει δὲ πρὸς τοὺς θεοὺς), ἀθάνατοι μὲν οὐκ ἐστε, οὐδ' ἄλυτοι τὸ πάμπαν· οὔτι γε μὴν λυθήσεσθε, τῆς ἐμῆς βουλήσεως τυχόντες. Ἀλλ' ὅπερ ἔφην, πρὸς μὲν τοὺς ἔνδον ἡμῖν φθεγγομένους, ἅτε φίλους ὄντας, φιλίως τε καὶ μεθ' ἡσυχίας πραέσιν B ἐλέγχοις διακριθείημεν ἄν. Ἔοικε γὰρ καὶ τούτους Ἀριστοτέλης μεταθεῖναι, τῇ μὲν κατηγορίᾳ τοῦ δόγματος ἀντισχεῖν ἀδυνατήσαντας, τὸ δὲ ἁλῶναι δόξαν ὡς ψεῦδος οὐ βουληθέντας ἀναθεῖναι Πλάτωνι. Κατὰ δὲ τὴν ἡμετέραν ἀκοὴν, ἀξιοῦντος Πλάτωνος τὸν κόσμον γεγονέναι κάλλιστον ἔργων ὑπὸ τοῦ καλλίστου τῶν δημιουργῶν, καὶ περιθέντος τῷ τοῦ παντὸς ποιητῇ δύναμιν, δι' ἧς οὐκ ὄντα πρότερον ἐποίησε τὸν κόσμον, καὶ ποιήσας, εἰσαεὶ βουλόμενός γε σῶον διαφυλάξει καὶ ταύτῃ δὴ γεννητοῦ καὶ ἀφθάρτου κατ' αὐτὸν ὑποκειμένου τοῦ κόσμου, τίς ἡμῖν τῶν Περιπατητικῶν ταῦτα βεβαιοῖ (84); Δεῖ δὲ παραμυθήσασθαι τὸν συναγωνιστὴν τούτων, ὅτι οὐ πάντως, εἴ τι γέγονεν, ἀνάγκη τοῦτο φθαρῆναι· πάλιν δ' οὐδ' εἴ τι μὴ φθαρήσεται, τοῦτο ἀναγκαῖον ἀγέννητον εἶναι. C Οὔτε γὰρ μίαν αἰτίαν τῷ ἀφθάρτῳ τὴν ἐκ τοῦ ἀγεννήτου συγχωρητέον, οὔτε τῷ γενομένῳ τὴν εἰς ὄλεθρον μεταβολὴν ἀβοήθητον καταλειπτέον. Πόθεν οὖν ἐκ τῶν Ἀριστοτέλους λάβοιμεν ἂν βοήθειαν εἰς ταῦτα, ἀνδρὸς οὐ τηνάλλως, οὐδὲ καθ' αὑτοῦ περαίνοντος τὸν περὶ τούτων λόγον, ἀλλ' ἐξ ὀρθοῦ πρὸς Πλάτωνα ἐναντιουμένου, καὶ τό τε γενόμενον εἰς ἀνάγκην τοῦ ἀπολέσθαι περιιστάντος, τό τε μὴ ἀπολλύμενον (85) ἐκ μόνου τοῦ μὴ γενέσθαι λέγοντος κρατύνεσθαι τὸ (86) ἄφθαρτον, οὐ μὴν ὡς δύναμιν ἀπολείποντος αὐτοῦ περὶ τὸν Θεὸν, ᾗ χρώμενος ἀγαθὸν ἄν τι ποιήσαι; Ὃ γὰρ οὔπω πρότερον γέγονε, τοῦτο, φησὶν, οὐδ' ἂν γένοιτο. Τοσοῦτόν τε ἀποδεῖ τοῦ διὰ τούτων βοηθεῖν τῷ Πλάτωνος λόγῳ, ὥστε ἤδη τινὰς D καὶ τῶν περὶ Πλάτωνα ἐσπουδακότων φοβήσας, οἷς εἶπεν, ἀπέστησε τοῦ δόγματος· οὐ δυνηθέντας συνιδεῖν, ὅτι κατὰ μὲν τὴν αὐτῶν φύσιν τῶν πραγμάτων, ἣν ἄν τις ἄνευ Θεοῦ βουλήσεως καὶ δυνάμεως ἐπινοήσαι, οὔτε τὸ γενόμενον ἄφθαρτον, οὔτε τὸ μὴ φθαρησόμενον (87) γεννητόν· ὅταν δὲ τὴν ἀρίστην τις αἰτίαν ἐπιστήσῃ τὴν ἐκ Θεοῦ, δεῖ, ταύτην ἡγεμόνα τῶν πάντων λαβόντα, μηδὲν αὐτὴν τῶν ἄλλων αἰτίαν ἀποφαίνειν χείρονα. Γελοῖον γάρ, διότι μὲν γέγονέ

(84) *Ταῦτα βεβαιοῖ.* Ante legebatur οὐ ταῦτα βεβαιοῖ, sed uterque ms. recte negationem expungit. Negat enim Atticus, et vere, hoc in dogmate Aristoteli cum Platone convenire. Et quæ sequuntur cap. 1, πόθεν οὖν, etc., huic emendationi clarissime suffragantur.

(85) *Τό τε μὴ ἀπολλύμενον.* Reponendum videtur τοῦ τε μὴ ἀπολλυμένου, vel τῷ τε μὴ ἀπολλυμένῳ, vel si ἀπολλύμενον retinebitur, paulo post neutrum, τό, ante ἄφθαρτον, rectius expungetur.

(86) Forte del. τό.

(87) *Φθαρησόμενον.* Ita correximus ex altero ms.; vitiosum enim erat γενησόμενον, quod ante legebatur, ut patet.

τι, διὰ τοῦτο φθαρῆναι· εἰ δὲ ὁ Θεὸς βούλεται, μὴ φθαρῆναι· καὶ διότι μέν τι ἀγέννητόν ἐστιν, ἔχειν ἰσχὺν τοῦ μὴ φθαρῆναι· τὴν δὲ παρὰ Θεοῦ βούλησιν ἐνδεῖν, πρὸς τὸ ἄφθαρτον τηρῆσαί τι τῶν γενομένων. Καὶ ὁ μὲν οἰκοδόμος ἱκανὸς οὐκ οὖσαν οἰκίαν κατασκευάσασθαι· ἱκανὸς δέ τις καὶ ἀνδριάντα μὴ ὄντα πρότερον ὄντα ποιῆσαι· καὶ ναῦν ἄλλος ἐξ ὕλης ἀργοῦ τεκτηνάμενος παρέσχε τοῖς δεομένοις· καὶ τῶν ἄλλων τεχνιτῶν ἕκαστος, ὅσοι γε τὰς ποιητικὰς μετίασι τέχνας, δύναμιν ταύτην ἔχουσιν, ὥς τι τῶν οὐκ ὄντων ἄγειν εἰς οὐσίαν· ὁ δὲ παμβασιλεὺς καὶ ἀριστοτέχνης, οὐδ' ὅσον ἀνθρωπίνου τεχνίτου δυνάμεως μεθέξει, ἄμοιρος δ' ἡμῖν πάσης ἔσται γενέσεως; Οὐκ, ἐάν γε κατὰ βραχὺ (88) θείας αἰτίας ἐπιλογισμὸν οἷοί τε ὦμεν λαβεῖν. Ἀλλὰ ποιῆσαι μὲν ἱκανὸς καὶ βουληθῆναι τὰ καλά· (ἀγαθὸς γὰρ, ἀγαθῷ δὲ οὐδεὶς φθόνος περὶ οὐδενός·) τηρῆσαι δὲ καὶ διαφυλάξαι τὰ γενόμενα οὐ δυνατός; Καὶ μὴν καὶ οἱ λοιποὶ τεχνῖται πρὸς ἄμφω ἱκανοί. Ὁ γοῦν οἰκοδόμος καὶ ὁ ναυπηγὸς οὐ μόνον καινὰς κατασκευάζονται ναῦς καὶ οἰκίας, ἀλλὰ καὶ ταῖς ὑπὸ χρόνου διαφθειρομέναις ἱκανοὶ βοηθεῖν, ἕτερα τῶν πεπονημένων ἀντικαθιστάντες αὐταῖς. Ὥστε καὶ τῷ Θεῷ πάντως τό γε τοσοῦτον συγχωρητέον. Ὁ γάρ (89) τις ὅλον ποιῆσαι δυνατὸς, τοῦτο πῶς ἂν ἐκ μέρους ἀδύνατος εἴη ποιεῖν; Καὶ γενέσθαι τοίνυν τι δεῖ καινὸν, εἴ γε μέλλοι τις ὅλως (90) ποιητὴς, καὶ τὸ καλὸν ἔργον πρὸς ἅπαν διασώζεσθαι. Τὸ γὰρ εὖ γενόμενον ἐθέλειν λύειν, κακοῦ. Μείζων δὲ ἄλλος εἰς σωτηρίαν τῶν γενομένων δεσμὸς οὐκ ἔστι τῆς τοῦ Θεοῦ βουλήσεως. Ἡ ἀνθρωπίνης μὲν σπουδῆς καὶ βουλήσεως μεταλαβόντα πολλὰ, καὶ ἔθνη, καὶ πόλεις, καὶ ἔργα, μένει χρόνον ἀμήχανον ὅσον γενόμενα, μηκέτ' ὄντος τοῦ θελήσαντος· τὰ δὲ τῆς τοῦ Θεοῦ μετασχόντα γνώμης, καὶ δι' αὐτὸν καὶ ὑπ' αὐτοῦ γενόμενα, ταῦτα δὴ ἄρα παρόντος τοῦ ποιήσαντος οἰχήσεται καὶ οὐ παραμενεῖ; Τίνος αἰτίας βιασαμένης τὴν τοῦ Θεοῦ γνώμην; πότερον τῆς ἐξ αὐτῶν τῶν γενομένων ἀνάγκης; Ἀλλ' αὐτή γε, τῷ προσέσθαι τὸ κοσμηθῆναι, τὴν ἐκ τοῦ Θεοῦ προσωμολόγησεν ἧτταν. Ἀλλ' ἔξωθέν τινος αἰτίας ἀνταγωνιζομένης τῷ Θεῷ; ἀλλ' οὔτ' ἐστὶν, οὔτε ἐν οἷς ἔφθη κρατήσας καὶ κοσμήσας ὁ Θεὸς, ἔτι ἄξιον ἐν τούτοις αὐτὸν ἐλαττοῦν τινος, εἴ γε μὴ παντάπασι λανθάνομεν ἡμᾶς αὐτοὺς περὶ τῆς μεγίστης καὶ θειοτάτης δυνάμεως διαλεγόμενοι. Ἀλλὰ γὰρ εἰς τὸν περὶ τῆς ἀληθείας λόγον ἐοίκαμεν ὑπὸ προθυμίας ἐκφέρεσθαι. Δῆλον μὲν καὶ ὃ προὐθέμεθα, ὡς οὐκ ἂν εἶεν διδάσκαλοι περὶ κόσμου γενέσεως οἱ μηδὲ τὴν ἀρχὴν γένεσιν ἀπολιπόντες αὐτῷ. Καὶ μὴν καὶ περὶ τῆς τῶν σωμάτων πέμπτης οὐσίας, ἣν εἰσηγήσατο Ἀριστοτέλης, ταῦτα παραθετέον.

A quod vero non pereat, id ea solum causa, quod ortum nunquam fuerit, perpetuum manere defendat: postremo ne Deo quidem ipsi boni ullius, si velit, efficiendi vim ac potestatem relinquat? Nam quod prius nullum erat, inquit, id esse postea nullo modo potest. Atque hoc orationis genere a stabilienda Platonis doctrina tantum abest, ut eo potius absterritos ex iis nonnullos, qui studiose Platonem sequebantur, ab eadem sententia dimoverit. At ii scilicet videre non potuerunt; si quidem rerum ipsarum natura per sese, atque a Dei voluntate ac numine sejuncta spectetur, neque quod ortum semel est, id ab interitu liberum futurum, neque vicissim quod interibit nunquam, idem ortum aliquando esse: sin autem præcipua divinæ causæ ratio habea-
B tur, verum esse profecto, ut ea semel omnium dux princepsque constituta, nihilo saltem infirmior quam cæteræ **803** deteriorque censeatur. Etenim ridiculum utique fuerit, quod ortum aliquid sit, propterea id corrumpi; idem si corrumpi Deus voluerit, non corrumpi: similiter, quod aliquid ortu careat, propterea interitus abs se propulsandi vim habere; divinam contra voluntatem minus habere virium, quam ut quidquam eorum, quæ generata sunt, ab interitu liberare possit. An vero domum, quæ nulla erat architectus exstruere poterit, signum alius efficere, quod ante non esset, alius ex rudi materia navim iis quibus opus illa sit, ædificare: postremo quicunque in effectricium artium tractatione
C versantur, aliquid ut sit, quod prius non erat, efficiendi vim habebunt: regem illum universi, artificemque præstantissimum, potestatis ne tantum quidem, quantum mortalem opificem habere concedemus, omnique eum generandi facultate privabimus? Nunquam profecto, si de causa illa divina vel minimum quid animo informare poterimus. Quid igitur? An forte (quoniam ipse bonus est, bonum autem nullius rei copiam invidet) bona efficere cum possit, tum etiam velit; quæ tamen effecta sint, conservare idem tuerique non possit? At cæteri artifices utrumque possunt. Architecti quidem et navium ædificatores, non tantum novas seu domos seu naves moliuntur, sed iis etiam tempore vitiatis, partes alias corruptarum in locum sufficiendo,
D mederi possunt. Quare tantumdem omnino saltem Deo concedendum est. Quod enim totum efficere quis potuerit, quomodo ex parte id ipsum efficere non possit? Itaque, si quis vere ac proprie effector erit, cum ejus novum aliquod opus exstare, tum illud si bonum fuerit, ab eodem adversus omnem injuriam conservari oportebit. Bonum enim jam effectum velle dissolvere, mali utique fuerit. Porro ad ea quæ facta sunt conservanda, non aliud divina voluntate fortius vinculum esse possit. Quid enim? an populi, urbes, operaque quam plurima, cum semel hominum studium ac voluntas accesserit, infinito quodam tempore (ut pridem esse desierit, qui primum ita voluerat), constituta manent: quæ vero Dei orta consilio, quæ propter ipsum, atque ab ipso perfecta sint, ea præsente licet effectore, dilapsa interibunt? Quæ causa tantam vim afferet divinæ

(88) *Κατὰ βραχύ*. Ferri potest. Mallem tamen καὶ βραχύν τινα θείας, etc.

(89) *Ὁ γάρ*. Rectius, ut videtur, ms. ὁ γάρ.

(90) Forte add. εἶναι.

voluntati? An ex rebus ipsis, quæ factæ sint, profecta necessitas? At illa vel hoc ipso, quod fingi eas disponique permisit, victam se a Deo ac superatam confessa est. An Deo causa quædam extrinsecus adversatur? **804** At nec ulla talis est; nec si esset, verum tamen foret, Deum, quibus in rebus etiam ordinandis superior jam fuerit, in his ipsis aliqua demum inferiorem ducere : nisi forte nobis de maximo maximeque divino Numine sermonem esse penitus ignoremus. Sed enim in hanc pro veritate disputationem vehementiore quodam studio videmur esse delati. Planum quidem illud fecimus, quod propositum nobis erat, de mundi conditu doctores illos nunquam futuros, qui ne primum quidem ullum ipsi ortum relinquant. » Cæterum de quinta etiam corporum essentia, quam induxit Aristoteles, quæ sequuntur addenda sunt.

CAPUT VII.

Ejusdem adversus eumdem, quintam corporum essentiam inducentem, quam neque Moyses, neque Plato novit.

« Quæ vulgo dicuntur elementa, quibus ex primis corpora conflata sunt, ea Plato perspectam ipsorum evidentiam, et superiorum philosophorum auctoritatem secutus, quatuor posuit, illa ipsa omnium confessione probata, ignem, terram, aerem et aquam, ex quibus inter sese temperatis atque mutatis, cætera omnia generentur. At vero Aristoteles, cum excellentioris, ut videtur, sapientiæ laudem speraret, si novum aliquod insuper corpus inveheret, notis illis quatuor quintam adjunxit essentiam. In quo splendide prorsus ac magnifice naturam habuit ille quidem : sed videlicet non intellexit, ejus non esse qui se physiologum profitetur, leges condere, sed tantum quæ naturæ propria sunt diligenter explicare. Quare ad ejus demonstrationis vim, quæ primas quatuor esse corporum naturas efficiat, qua sane Platonici opus habent, non modo Peripateticus affert nihil, sed etiam huic pene solus adversatur. Cum enim corpus omne, calidum aut frigidum, humidum aut siccum, molle aut durum, leve aut grave, rarum aut densum esse dicamus; videamusque aliud nullum præter illa quatuor esse posse, quod his e conditionibus aliquam sortiatur (nam si calidum sit, aut ignis erit, aut aer; si frigidum, vel aqua, vel terra : sin autem siccum fuerit, aut ignis, aut terra; si humidum, vel aqua, vel aer : si vero molle sit, aut aer, aut ignis; si durum, vel aqua, vel terra : **805** denique si leve sit atque rarum, aut ignis erit, aut aer : si grave atque densum, aqua vel terra) : nullum item aliud ex cæteris omnibus simplicibus facultatibus, præter illa quatuor, existere posse sentiamus : repugnat unus ille nobis, corpus aliquod his omnibus vacuum esse defendens : corpus, inquam, non grave aut leve, non molle aut durum, non humidum aut siccum; adeoque tantum non dicens, corpus idem idemque non corpus : nam corporis ei nomen reliquit, facultates ex quibus suapte natura conflatur corpus, ademit universas. Aut igitur, quæ docet, nobis persuadendo, simul nos a Platonis sententia revocabit, aut si Platonis doctrinam stabiliet, a decretis avertet suis. Ita Platonis ad mentem explicandam nihil omnino conferre potest. Præterea, quod unam eamdemque corporum omnium materiam esse videamus, ea Plato in sese mutuo converti mutarique voluit : Aristoteles vero omnino inter cætera mate-

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ζ'.

Τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν αὐτὸν, πέμπτην σωμάτων ὑποτιθέμενον οὐσίαν, ἣν οὔτε Μωϋσῆς οὔτε Πλάτων γινώσκει.

« Περὶ γοῦν τῶν καλουμένων στοιχείων, ἐξ ὧν πρώτων σώματα συνέστηκε, Πλάτων μὲν ἑπόμενος τῇ περὶ αὐτὰ ἐναργείᾳ, καθάπερ καὶ οἱ πρὸ αὐτοῦ, τέσσαρά τε ἔφησεν εἶναι ταῦτα ὁμολογούμενα, πῦρ, καὶ γῆν, καὶ ἀέρα, καὶ ὕδωρ, καὶ ἐκ τούτων συγκρινομένων καὶ τρεπομένων τὰ λοιπὰ πάντα γεννᾶσθαι· Ἀριστοτέλης δὲ, ὡς ἔοικεν, ἐλπίσας περιττότερος φανεῖσθαι τῷ φρονεῖν, εἴ τι σῶμα ἐκ περιττοῦ προσθείη, προσκατηρίθμησε τοῖς φαινομένοις τέτταρσι σώμασι τὴν πέμπτην οὐσίαν· πάνυ μὲν λαμπρῶς καὶ φιλοδώρως τῇ φύσει χρησάμενος, μὴ συνιδὼν δὲ,
B ὅτι οὐ νομοθετεῖν δεῖ φυσιολογοῦντα, τὰ δὲ τῆς φύσεως αὐτῆς ἐξιστορεῖν. Εἰς τοίνυν τὴν ἀπόδειξιν τοῦ τέτταρας εἶναι τὰς πρώτας τῶν σωμάτων φύσεις, ἧς δὴ χρεία τοῖς Πλατωνικοῖς, οὐ μόνον οὐκ ἂν συντελοίη τι ὁ Περιπατητικὸς, ἀλλὰ σχεδὸν καὶ μόνος ἐναντιοῖτ' ἄν. Λεγόντων γοῦν ἡμῶν, ὅτι πᾶν σῶμα ἢ θερμὸν ἢ ψυχρὸν, ἢ ὑγρὸν ἢ ξηρὸν, ἢ μαλακὸν ἢ σκληρὸν, ἢ κοῦφον ἢ βαρὺ, ἢ ἀραιὸν ἢ πυκνόν· καὶ εὑρισκόντων, ὅτι οὐκ ἂν ἕτερον εἴη τι τὸ μεθέξον τούτων τινὸς παρὰ τὰ τέσσαρα· (εἰ μὲν γὰρ θερμὸν, ἢ πῦρ, ἢ ἀήρ· εἰ δὲ ψυχρὸν, ὕδωρ, ἢ γῆ· καὶ εἰ μὲν ξηρὸν, πῦρ, ἢ γῆ· εἰ δὲ ὑγρὸν, ὕδωρ, ἢ ἀήρ· καὶ εἰ μὲν μαλακὸν, ἀὴρ, ἢ πῦρ· εἰ δὲ σκληρὸν, ὕδωρ, ἢ γῆ· καὶ κοῦφον μὲν καὶ ἀραιὸν, οἷον, πῦρ καὶ ἀήρ·
C βαρὺ δὲ καὶ πυκνὸν, ὕδωρ καὶ γῆ·) καὶ ἐκ τῶν ἄλλων δὲ ἁπασῶν τῶν ἁπλῶν δυνάμεων κατανοούντων, ὡς οὐκ ἂν εἴη τι παρὰ ταῦτα σῶμα ἕτερον· οὗτος ἀνθίσταται μόνος, φάσκων δύνασθαι σῶμα εἶναι τούτων ἄμοιρον· σῶμα δὲ μήτε βαρὺ, μήτε κοῦφον, μήτε μαλακὸν, μήτε σκληρὸν, μήτε ὑγρὸν, ἀλλὰ μήτε ξηρόν· μονονουχὶ λέγων σῶμα οὐ σῶμα. Τὸ μὲν γὰρ ὄνομα καταλέλοιπεν αὐτῷ, τὰς δὲ δυνάμεις, δι' ὧν σῶμα πέφυκε γίνεσθαι, πάσας ἀφῄρηκεν. Ἢ τοίνυν ἡμᾶς ἅπερ αὐτὸς λέγει πείθων, ἀφαιρήσεται τῆς Πλάτωνος γνώμης· ἢ τὰ Πλάτωνος βεβαιούμενος, τῶν αὐτῷ δοκούντων ἀποστήσεται. Ὥστε οὐδαμῇ χρήσιμος πρὸς τὰ τοῦ Πλάτωνος. Ἔτι ὁ μὲν Πλάτων πάντα τὰ σώματα, ἅτε ἐπὶ μιᾶς ὁμοίας ὕλης θεωρούμενα, βούλεται τρέπεσθαι καὶ μεταβάλλειν εἰς ἄλληλα· ὁ δὲ
D ἐπὶ μὲν τῶν ἄλλων οὐσίαν ἀπαθῆ τε, καὶ ἄφθαρτον, καὶ ἄτρεπτον πάντως ἀξιοῖ, ἵνα δὴ μὴ εὐκαταφρονήτου τινὸς πράγματος γεννητὴς εἶναι δοκῇ· περιττὸν μὲν καὶ ἴδιον παντάπασι λέγων οὐδὲν, τὰ δὲ ὑπὸ Πλάτωνος ἐπ' ἄλλων ἑωραμένα καλῶς, μεταφέρων ἐπὶ τὰ μὴ προσήκοντα. Καθάπερ τινὲς τῶν ὕστερον

γενομένων ἀνδριαντοποιῶν. Ἐκεῖνοι γὰρ ἀπομιμησάμενοι τοῦδε τοῦ ἀνδρὸς κεφαλὴν, ἄλλου δὲ τὸ στέρνον, ἑτέρου δὲ τὴν ζώνην, εἰς ταὐτὸ συνθέντες ἐνίοτε μὴ προσήκοντα πράγματα ἀλλήλοις, ἔπεισαν αὐτοὺς ὥς τι πεποιηκότες ἴδιον· καὶ ὄντως τὸ μὲν ὅλον, ὃ δή τις ἂν ἀσυμμέτρως ἔχειν αἰτιάσαιτο, ἐστὶν αὐτῶν, τὰ δ' ἐν αὐτῷ συνηρανισμένα καί τι καλὸν ἔχοντα οὐκ αὐτῶν. Ὡσαύτως δὲ καὶ Ἀριστοτέλης, ἀκούων Πλάτωνος, ὅτι ἐστί τις οὐσία νοητὴ καθ' αὑτὴν, ἀσώματός τε, καὶ ἀχρώματος, καὶ ἀναφὴς, οὔτε γινομένη, οὔτε φθειρομένη, οὔτε τρεπομένη, οὔτε μεταβαλλομένη, ἀεὶ δὲ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχουσα· πάλιν δ' αὖ περὶ τῶν κατ' οὐρανὸν ἀκούων, ὡς ὄντα (91) θεῖα καὶ ἄφθαρτα καὶ ἀπαθῆ ἐστι σώματα, συνέθηκε, καὶ συνεκόλλησεν ἐξ ἀμφοῖν πράγματα μὴ συνᾴδοντα. Παρ' ὧν μὲν γὰρ τὸ εἶναι σῶμα, παρ' ὧν δὲ τὸ ἀπαθὲς εἶναι λαβὼν, σῶμα ἀπαθὲς ἐτεχνήνατο. Ἐπὶ μὲν οὖν τῶν ἀνδριάντων, εἰ καὶ μὴ καλὸν τὸ ἐκ τῶν διαφερόντων, οὔτι γε ἀδύνατον γενέσθαι. Διδάσκει οὖν τὰ τοιαῦτα καὶ Ὅμηρος·

A riam censuit impatibilem, incorruptibilem et incommutabilem, videlicet, ne contemnendi dogmatis inventor haberetur. In quo tamen eximium afferat ac singulare nihil, ea modo quæ præclare aliis in rebus Plato animadverterat, transfert ad alienas. Id quod nonnullis e recentioribus statuariis usu venit. Illi enim hominis unius caput, alterius pectus, alterius cingulum imitati, partesque alias cum aliis minus sæpe cohærentes inter sese complexi, hoc sibi tanquam proprium aliquod gratulantur opus. Et vero totum illud, quod jure velut inconcinnum et inconditum reprehenditur, ipsorum est; quibus ex partibus est, collata quasi stipe conflatum, eæ, cum elegantes per sese ac politæ sint, ad illos nihil pertinent. Sic Aristoteles, cum ex Platone audiret B essentiam aliquam esse, quæ suapte natura spiritalis, incorporea, coloris expers, tactumque fugiens, nec oriatur, nec intereat unquam, aut mutetur, sed eodem semper in statu permaneat : simulque cœlestibus de rebus audiret, divina quædam esse animantia, quæ nec plane corrumpi, nec infesti quidquam subire possent; utroque ex genere conjunxit et conglutinavit ea, quæ inter se minime convenirent. Cum enim ab aliis corpus esse aliquod, ab aliis non patibile quid esse sumeret, corpus ipse non patibile fabricatus est. Et in statuis quidem, ut pulchrum id elegansque non sit, dissimilibus tamen ex partibus fieri aliquid potest, ut ipsemet Homerus cecinit :

Ὄμματα γὰρ, φησὶ, *καὶ κεφαλὴν, ἴκελος Διὶ τερπικεραύνῳ,*
Ἄρεϊ δὲ ζώνην, στέρνον δὲ Ποσειδάωνι.

806 *Ille oculosque caputque Jovis, qui fulmine gaudet,*
Cingula Mavortis, Neptuni pectora gessit.

Τὸ δὲ σῶμα ἀπαθὲς οὐκ ἄν ποτε γένοιτο. Παθητῇ γὰρ καὶ τρεπτῇ συνδεδεμένον φύσει ἀνάγκην ἔχει συμπαθεῖν, ᾧ συνέζευκται. Εἰ δέ τι ἀπαθὲς εἴη, τοῦτο ἀφειμένον καὶ ἐλεύθερον ἀπὸ τοῦ πάσχοντος εἶναι δεῖ· ὥστε χωρὶς ἂν εἴη τῆς ὕλης, ἧς κεχωρισμένον, ἀσώματον ἀναγκαίως ὁμολογοῖτ' ἄν. Ἔτι καὶ τούτοις πρόσχωμεν τὸν νοῦν, ἐν ὅσοις ἄλλοις διαφέρεσθαι τῷ Πλάτωνι τὸν Ἀριστοτέλην παρίστησιν.

At corpus non patibile nullum esse potest. Quod enim cum patibili mutabilique natura consociatum C est, id cum suo illo consorte patiatur necesse est. Quod vero patibile non sit, id a patibili sejunctum ac liberum oportet esse, propterea que secretum a materia, cujus expers si fuerit, corporis idem expers necessario fuerit. » Hactenus ille. Sed alia porro videamus, in quibus idem ipse Aristotelem a Platone dissentire demonstrat.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Η'.

Τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν αὐτὸν, καὶ ἐν τοῖς κατ' οὐρανὸν θεωρήμασι διενεχθέντα τῷ Πλάτωνι, ἅτινα Μωϋσῆς οὐ πολυπραγμονεῖ.

« Ἔπειτα τούτοις ἑπόμενα πολλὰ, ἐν οἷς διαφέρονται. Ὁ μὲν γάρ φησι τὰ κατ' οὐρανὸν τὴν πλείστην ἰδέαν ἐκ πυρὸς ἔχειν (92)· ὁ δὲ μηδαμῇ (93) μετεῖναι τοῖς οὐρανίοις πυρός. Καὶ ὁ μέν φησιν ἀνάψαι τὸν Θεὸν φῶς ἐν τῇ δευτέρᾳ (94) πρὸς γῆν περιόδῳ, ἵν'

CAPUT VIII.

Ejusdem adversus eumdem, a Platone rerum in cœlestium tractatione dissidentem; quæ parum admodum curavit Moyses.

« Sequuntur, inquit, alia deinde, in quibus ambo dissident, sane quamplurima. Cœlestium quippe rerum speciem maxime Plato facit ex igne; Aristoteles ullum prorsus illis esse negat cum igne com- D mercium. Ille Deum ait ad secundum supra terram

(91) Forte ὡς οὖν τά.

(92) *Ἐκ πυρὸς ἔχειν*. Plato in *Timæo*, pag. 530 C, quatuor animantium ideas constituit : primam, οὐράνιον θεῶν γένος· secundam πτηνὸν καὶ ἀεροπόρον· tertiam ἔνυδρον εἶδος· quartam πεζὸν καὶ χερσαῖον. Tum de prima τοῦ μὲν οὖν θείου τὴν πλείστην ἰδέαν ἐκ πυρὸς ἀπειργάζετο, ὅπως ὅτι λαμπρότατον, ἰδεῖν τε κάλλιστον εἴη. Addunt Proclus et Alcinous. Platonem sentire, ex elementorum flore, ac veluti deliciis, excellentissimum illud corpus esse conflatum; sic tamen ut hac in temperatione principem ignis locum obtineret. Vide infra, pag. 838, 839. Plerique SS. Patrum, non Græcorum modo, sed etiam Latinorum, in eadem opinione versati sunt : in primis Basilius homil. 3 *in Hexaemer.*; Theodoret. quæst. XI *in Genesin*; Ambrosius lib. II *in Hexaemer.*, cap. 3; Augustinus passim, ut lib. II *De Genesi ad litter.*, cap. 3, ubi ex communi quadam sententia, quam in dubium nullo modo vocat, sic loquitur : *Itaque super aerem purus ignis esse dicitur cœlum, unde etiam sidera, atque luminaria facta conjectant, illius videlicet igneæ lucis in eas formas, quas in cœlo cernimus, conglobata dispositaque natura.*

(93) *Ὁ δὲ μηδαμῇ*. Non tantum in libro *De cœlo*, ubi pluribus cœlum ostendit, longe alia quam τὰ ὑπὸ σελήνην, natura constare : nominatimque lib. I, cap. 2, sub. fin., et lib. II, cap. 7; sed etiam lib. III *Meteor.*, cap. 3. Pererius noster lib. II *in Genes.*, quæst. 10, hanc Aristotelis sententiam erudite defendit.

(94) *Ἐν τῇ δευτέρᾳ*. Plato in eod. *Timæo*, p. 529 et 530 A.

ambitum lumen accendisse, ut cœlum passim omne quam maxime collustraret, atque id de sole pronuntiat. Hic, quod et solem ignem esse nolit, et lumen aut puriorem ignem, aut aliquid ab igne profectum esse intelligat, lumen ideo circa solem accensum esse non probat. Ille forma tenus immortalitatem cœlestibus cunctis attribuens, decessiones in iis accessionesque mutuas proportione quadam evenire docet. Quam ab eo philosophandi rationem expressit necessitas : ut decessiones quidem poneret, quod abs sole radii et calores per effluentiam exsiliant; accessiones vero, quod æqualis ejus magnitudo semper appareat. Nec enim æqualem visum iri statuebat, nisi aliquid, ejus quod profundebat in locum acciperet. Aristoteles vero, in eadem semper illas substantia permanere vult, nec iis aut decedere quidquam, aut omnino accedere. Præterea ad communem illum motum, quo suis in orbibus illigata sidera moveantur, tam fixa quam errantia,
807 suum quibusque Plato ac proprium alterum adjungit : qui etiam uti et præstantissimus idem sit, et cum illorum corporum natura conjunctissimus, aliunde habet. Globosa enim illa cum sint, jure volubili quodam et in orbem incitato motu singula moveantur. At Aristoteles hunc illis quoque motum eripit, quo tanquam animata cieantur; eum relinquit modo, qui ab aliis ambientibus et continentibus, tanquam inanimis inferatur. Addit insuper, quod moveri nobis stellæ videantur, id infirmioris et quasi trepidantis oculi vitio fieri, nec ita se rem habere. Perinde ac si Plato visi hujus occasione talem sibi motum persuaderet, ac non potius rationis momentum vimque sequeretur, quæ necessarium doceret esse, ut quælibet animans cum sit,

A ὅτι μάλιστα εἰς ἅπαντα φαίνοιτο (95) τὸν οὐρανόν. περὶ ἡλίου τὸ τοιοῦτον ἀποφαινόμενος· ὁ δὲ, ἅτε οὐκ ἐθέλων πῦρ εἶναι τὸν ἥλιον, τὸ δὲ φῶς εἰδὼς πῦρ καθαρὸν, ἤ τι πυρὸς ὂν, οὐκ ἐπιτρέπει φῶς περὶ αὐτὸν ἀνῆφθαι. Ἔτι ὁ μὲν, κατ' εἶδος ἀφθαρσίαν ἀπονέμων τοῖς κατ' οὐρανὸν ἅπασιν, ἀποχωρήσεις (96) τινὰς αὐτῶν καὶ προσχωρήσεις συμμέτρους φησὶ γίνεσθαι. Ἀναγκάζουσι δὲ αὐτὸν λέγειν ταῦτα, τὰς μὲν ἀποκρίσεις (97), αἵ τε ἀκτῖνες τοῦ ἡλίου καὶ θερμότητες κατὰ ἀπόῤῥυσιν αὐτοῦ γινόμεναι· τὰς δὲ προσκρίσεις, ἡ ἴση τοῦ μεγέθους αὐτοῦ φάσις. Οὐ γὰρ ἂν ἤθελεν ἴσα φαίνεσθαι, μηδὲν ἀνθ' ὧν ἀφίησι λαμβάνοντα. Ὁ δὲ Ἀριστοτέλης πάντη μένειν ἐπὶ τῆς αὐτῆς οὐσίας αὐτὰ βούλεται, μήτε τινὸς αὐτοῖς ἀποχωροῦντος, μήτε προσιόντος. Ἔτι ὁ μὲν, πρὸς τῇ κοινῇ
B κινήσει τῶν ἄστρων, καθ' ἣν ἐν ταῖς σφαίραις ἐνδεδεμένοι κινοῦνται πάντες οἱ ἀστέρες, οἵ τε ἀπλανεῖς καὶ οἱ πλανώμενοι, καὶ ἑτέραν αὐτοῖς κίνησιν (98) ἀποδίδωσιν· ἣν δὴ καὶ ἄλλως καλλίστην εἶναι συμβέβηκε, καὶ προσήκουσαν αὐτῶν τῇ φύσει τοῦ σώματος· σφαιρικοὶ γὰρ ὄντες, εἰκότως σφαιρικὴν ἄν τινα κίνησιν ἕκαστος κινοῖτο περιδινούμενος· ὁ δὲ καὶ ταύτης (99) ἀφαιρεῖται τῆς κινήσεως αὐτοὺς, ἣν ὡς ἔμψυχοι κινοῦνται· μόνην δὲ ἀπολείπει τὴν ὑπ' ἄλλων τῶν περιεχόντων ὥσπερ ἀψύχοις συμβαίνουσαν. Καὶ δὴ καί φησι τὴν γινομένην φαντασίαν ἡμῖν ἀπὸ τῶν ἀστέρων ὡς κινουμένων πάθος εἶναι τῆς ἡμετέρας ὄψεως (1) ἀδυνατούσης, καὶ ὡσπερεὶ σειομένης, ἀλήθειαν δὲ οὐκ εἶναι· ὥσπερ Πλάτωνος ἀπὸ ταύτης τῆς φαντασίας τὴν ὑπὲρ τῆς κινήσεως πίστιν λαμβάνον-
C τος, ἀλλ' οὐκ ἀπὸ τοῦ λόγου, τοῦ διδάσκοντος, ὅτι ἀνάγκη τούτων ἕκαστον, ζῶον ὄντα, καὶ ψυχὴν ἔχοντα καὶ σῶμα, κινεῖσθαι τὴν ἰδίαν κίνησιν (πᾶν γὰρ σῶμα, ᾧ μὲν ἔξωθεν τὸ κινεῖσθαι, ἄψυχον· ᾧ δὲ

(95) Plato, φαίνοι.

(96) *Ἀποχωρήσεις*, etc. Plato ibid. 530 E : Χορείας δὲ τούτων αὐτῶν, καὶ παραβολὰς ἀλλήλων, καὶ περὶ τὰς τῶν κύκλων πρὸς ἑαυτοὺς ἐπαναχλήσεις καὶ προσχωρήσεις, etc., ubi forte præpositio *περὶ* expungenda est. Tullius hæc ita reddit : ***Flexiones autem deorum, et inter ipsos deos concursiones, quæque in orbibus eorum conversiones, antecessionesque eveniant***, etc. Ergo nec τὸ *περὶ* agnoscit ; et προχωρήσεις legit, non προσχωρήσεις.

(97) *Ἀποκρίσεις*, etc. Voces ἀποκρίσεις et προσκρίσεις, aut in superiores illas ἀποχωρήσεις et προσχωρήσεις mutandæ sunt, aut idem plane significant : aliam enim hic Plato nullam vel ἀπόκρισιν novit quam ἀποχώρησιν, vel πρόσκρισιν, quam προσχώρησιν. Et Atticus ipse paulo post, Aristotelicam sententiam asserens, Platonicæ contrariam, μήτε τινὸς αὐτοῖς ἀποχωροῦντος, ait, μήτε προσιόντος, cum dicere potuisset, ἀποκρινομένου et προσκρινομένου.

(98) *Ἑτέραν...κίνησιν*. Plotinus *Ennead*. II, lib. II, c. 1, extremo : Καὶ Πλάτων δὲ, inquit, τοῖς ἄστροις, οὐ μόνον τὴν μετὰ τοῦ ὅλου σφαιρικὴν κίνησιν, ἀλλὰ καὶ ἑκάστῳ δίδωσι τὴν περὶ τὸ κέντρον αὐτῶν· ἕκαστον γὰρ, οὗ ἐστι περιειληφὸς τὸν θεὸν ἀγάλλεται, οὐ λογισμῷ, ἀλλὰ φυσικαῖς ἀνάγκαις.

(99) *Ὁ δὲ, καὶ ταύτης*. Aristoteles lib. II *De cœlo*, cap. 1, extremo : Ἀλλὰ μὴν, οὔτε ὑπὸ ψυχῆς εὔλογον, ἀναγκαζούσης μένειν ἀΐδιον· οὐδὲ γὰρ, τῆς ψυχῆς οἷόν τ' εἶναι τοιαύτην ζωὴν, ἄλυπον, καὶ μακαρίαν. Ἀνάγκη γὰρ, καὶ τὴν κίνησιν, μετὰ βίας οὖσαν (εἴπερ κινεῖ, φέρεσθαι πεφυκότος τοῦ πρώτου σώματος ἄλλως, καὶ κινεῖ συνεχῶς), ἄσχολον εἶναι, καὶ πάσης ἀπηλλαγμένην ῥαστώνης ἔμφρονος· εἴ γε μηδ' ὥσπερ τῇ ψυχῇ τῇ τῶν θνητῶν ζώων, ἐστὶν ἀνάπαυσις, ἡ περὶ τὸν ὕπνον γινομένη τοῦ σώματος ἄνεσις· ἀλλ' ἀναγκαῖον Ἰξίονός τινος μοῖραν κατέχειν αὐτὴν, ἀΐδιον καὶ ἄτρυτον. Id est, ***Neque vero id ipsum animo, qui sempiternum illud manere cogat, jure tribuatur. Nec enim fieri profecto potest, ut animus iste vitam, quæ quidem ejusmodi sit, dolore vacuam habeat ac beatam. Necesse enim etiam est, ut motus, qui per vim fiat (si quidem, primo corpore ut aliter feratur, a natura ipsa comparato, movet illud tamen, assidueque movet) quiete omni careat, omnique prudenti otio vacuus sit : cum ne illa quidem, quæ mortalium animantium animæ conceditur, cessatione, hoc est corporis in somno relaxatione perfruatur : sed potius Ixionis cujusdam æterni et inviolabilis fati necessitate teneatur.***

(1) *Πάθος εἶναι τῆς ἡμετ. ὄψεως*. Aristoteles lib. II *De cœlo*, cap. 8 : Ἡ γὰρ ὄψις ἀποτεινομένη μακρὰν, ἑλίσσεται διὰ τὴν ἀσθένειαν· ὅπερ αἴτιον ἴσως καὶ τοῦ στίλβειν φαίνεσθαι τοὺς ἀστέρας τοὺς ἐνδεδεμένους, τοὺς δὲ πλάνητας μὴ στίλβειν. Οἱ μὲν γὰρ πλάνητες ἐγγύς εἰσιν· ὥστ' ἐγκρατὴς οὖσα πρὸς αὐτοὺς ἀφικνεῖται ἡ ὄψις. Πρὸς δὲ τοὺς μένοντας, κραδαίνεται διὰ τὸ μῆκος, ἀποτεινομένη πόῤῥω λίαν· ὁ δὲ τρόμος αὐτῆς, ποιεῖ τοῦ ἄστρου δοκεῖν εἶναι τὴν κίνησιν· οὐθὲν γὰρ διαφέρει, κινεῖν τὴν ὄψιν, ἢ τὸ ὁρώμενον.

ἔνδοθεν καὶ ἐξ ἑαυτοῦ, ἔμψυχον)· κινούμενον δὲ, ἅτε θεῖον ὄντα, τὴν καλλίστην κινεῖσθαι κίνησιν· καλλίστης δ' οὔσης τῆς ἐν κύκλῳ κινήσεως, ταύτῃ αὐτὸν κινεῖσθαι. Ἡ δὲ αἴσθησις τὰ μὲν ἐκ τοῦ λόγου μαρτυροῖτο ἂν ὡς ἀληθεύουσα, οὐ μὴν αὕτη παρέσχε τὴν πίστιν τῆς κινήσεως. Περὶ δὲ τῆς τοῦ παντὸς κινήσεως, ὡς μὲν οὐκ ἐν κύκλῳ τινὶ γίνεται, νικώμενος ὑπὸ τῆς ἐναργείας, οὐκ ἔσχεν ἀντειπεῖν Πλάτωνι· παρεῖχε δὲ κἀνταῦθα διαφορὰν αὐτῷ τὸ καλὸν τοῦτο εὕρημα τοῦ σώματος. Ὁ μὲν γὰρ Πλάτων (2), ἅτε ὄντων τεσσάρων σωμάτων, καὶ πάντων φύσει κινουμένων ἁπλῆν καὶ εὐθεῖαν κίνησιν, πυρὸς μὲν ἐπὶ τὸ ἐκτὸς, γῆς δ' ἐπὶ τὸ μέσον, τῶν δὲ ἄλλων ἐπὶ τὰ μεταξὺ, τὴν ἐν κύκλῳ κίνησιν ἀπέδωκε τῇ ψυχῇ· ὁ δ', ᾗπερ ἄλλῳ (3) σώματι ἄλλην, οὕτω δὲ καὶ τὴν ἐν κύκλῳ, καθάπερ σωματικήν τινα, τῷ πέμπτῳ προσένειμε σώματι, πάντ' εὐκόλως αὐτὸν ἐξαπατήσας. Τοῖς μὲν γὰρ ἐπ' εὐθείας κινουμένοις αἱ βαρύτητες καὶ κουφότητες τὴν ἀρχὴν τῆς κινήσεως παρείχοντο· τὸ δὲ πέμπτον σῶμα, μήτε βάρους μετέχον, μήτε κουφότητος, ἀκινησίας μᾶλλον (4), ἀλλὰ οὐ (5) τῆς ἐν κύκλῳ κινήσεως αἰτίαν ἔχει. Εἰ γὰρ τοῖς ἐπ' εὐθείας (6) κινουμένοις οὐ τὸ σχῆμα τὴν αἰτίαν ἔχει τῆς κινήσεως, ἀλλ' ἡ ῥοπή· σῶμα ὅμοιον ἐν μέσῳ τεθὲν ὁμοίου τινὸς, οὐχ ἕξει τῆς ἐπί τι κλίσεως αἰτίαν, εἴτ' ἐπὶ δεξιὰ ἴωσι, πρὸς ἠῶ τ' ἠέλιόν τε, εἴτε ἐπ' ἀριστερὰ, εἴτε πρόσω, εἴτ' ὀπίσω. Ἔτι τοῖς μὲν ἄλλοις σώμασιν, ἐξωσθεῖσι τῶν οἰκείων τόπων, παρέχει τὸ κινεῖσθαι πάλιν ἀφ' αὐτῶν ἡ πρὸς τούτους ἀναφορά· τῷ πέμπτῳ δὲ ἐκείνῳ (7), μηδέποτε ἐκβαίνοντι τῶν αὐτοῦ τόπων, μένειν ἂν προσήκοι. Καὶ περὶ τῶν ἄλλων δὲ σωμάτων, ὑπεξαιρουμένου τοῦ πέμπτου, φαίνεται φιλονεικῶν Ἀριστοτέλης, μὴ τὰ αὐτὰ λέγειν Πλάτωνι. Ζητήσαντος γὰρ Πλάτωνος (8) εἰ ἔστι φύσει βαρὺ σῶμα, ἢ κοῦφον· καὶ ἐπειδὴ ταῦτα κατὰ τὴν πρὸς τὸ ἄνω καὶ κάτω σχέσιν ἐφαίνετο λέγεσθαι, σκεψαμένου εἴτε ἐστί τι κάτω φύσει καὶ ἄνω, εἴτε μή· καὶ ἀποδείξαντος ἀκριβῶς, ὅτι κατὰ μὲν τὰς τῶν σωμάτων πρὸς τοὺς τόπους οἰκειότη-

animoque simul et corpore prædita, suo quodam motu proinde moveatur (corpus enim id omne, quod movetur extrinsecus, inanimum est; quod vero intrinsecus ac seipso, animatum). Eadem porro, si movetur, divina cum sit, nobilissimo quoque cieatur motu, qui cum alius non sit, quam hic in orbem volubilis, hunc etiam omnino sortiatur. Sensus autem, verum hac in parte renuntians, ut illam rationis vocem testimonio confirmet suo; motionis tamen illius fidem per sese non facit. At universi motum quod attinet, evidentia rei convictus Aristoteles, cum adversus Platonem in orbem eum fieri negare non posset, ex præclaro tamen novi corporis invento dissidii occasionem arripuit. Plato enim, qui corpora tantum quatuor agnosceret, quæ suapte natura simplici rectoque motu cierentur, ita ut ignis extra, in medium terra ferretur, cætera inter utrumque motus suos continerent: animo volubilitatem attribuerat. Aristoteles vero, uti motum aliis corporibus alium, ita quinto corpori volubilem, quasi corporeum aliquem assignavit. In quo pueriliter omnino hallucinatus est. Nam quæ recto cientur motu, ea motionis suæ principium gravitatem quæque suam aut levitatem habent; at quintum illud corpus, cum et gravitatis sit et levitatis expers, quietis habet in se potius, quam motus in orbem incitati principium. Si enim quæ recto feruntur motu, in iis non jam figura, sed proprium cujusque momentum, genus illud efficit motionis: profecto corpus sui simile, similis alterius in medio collocatum, partem in ullam inclinationis causam non habebit, **808** qua vel in dextram, auroram versus atque solem, vel in sinistram, vel antrorsum, vel retrorsum ferantur. Præterea cæteris quidem corporibus, quæ suis expulsa locis fuerint, reditus in eadem justam alterius per sese motus occasionem præbeat. Quinto autem illi, quod e suis nunquam regionibus exeat, satius utique foret conquiescere. Porro de cæteris etiam corporibus, quinto

(2) *Ὁ μὲν γὰρ Πλάτων*. Cicero *Tuscul.* I, sect. 4, ex parte locum hunc eleganter illustrat.

(3) *Ὁ δ' ᾗπερ ἄλλῳ*. Aristoteles lib. I *De cœlo*, cap. 2, toto, ubi ex propria circularis motus ratione, quinti corporis, cui naturalis motus ille sit, necessitatem ostendit.

(4) *Ἀκινησίας μᾶλλον*. Imo, quod gravitatis sit ac levitatis expers, inde tantum sequitur, uti ex sese nec sursum feratur, nec deorsum. Porro, cum idem cœlum et globosa figura sit, et tamen non per sese, at ὑπὸ τοῦ παρισταμένου εἴδους, moveatur, omnino fatendum est, et circularem ei motum, et quietem ipsam, ex propriis naturæ principiis convenire: motus convenit, quod eum τῶν ὑπὸ σελήνην generatio desideret: convenit etiam quies, cum illa generatio perpetua esse non debeat. Alia est Aristotelis ratiocinatio, sed quæ minus cum fidei principiis cohæreat.

(5) *Ἀλλ' οὐ*. Pro ἢ, qui quidem idiotismus Thucydidis, inter alios, maxime proprius est.

(6) *Εἰ γὰρ τοῖς ἐπ' εὐθ.*, etc. Locus hic magnam patitur lectionum varietatem. Alter e ms. Regiis, post *αἰτίαν* ἔχει, expungit εἰ γάρ, tum ita prosequitur, τῆς ἐπ' εὐθείας κινουμένης τὸ σχῆμα (sine οὐ) τ. α. ε. τ. κ. α. η. ρ. σῶμα οὐ μόνον ἐν μέσῳ, etc., cujus lectionis vitium per sese patet. Alter post, ἐν κύκλῳ κινήσεως, ita pergit: Τῆς ἐπ' εὐθείας κινουμένης τὸ σχῆμα τὴν αἰτίαν ἔχον τ. κ. α. η. ρ. σῶμα οὐ μόνον ἐν μέσῳ τ. ο. τ. ο. ε. πῇ κλιθῇ, ἀλλ' ἐν κύκλῳ περιτεθὲν, ὁποίαν εἴτ' ἐπὶ δεξιά, etc., ubi vix quidquam ὑγιές. Montacut. denique hoc modo legit: κινήσεως τοῖς ἐπ' εὐθείας κινουμένοις τὸ σχῆμα, etc., tum pro ὅμοιον habet etiam οὐ μόνον· et post ἕξει, πῇ κλιθῇ, ἀλλ' ἐν κύκλῳ περιτεθὲν ὁποίῳ τινὶ, οὐχ ἕξει τῆς ἐπί τι κλισ. Ego vulgatam lectionem omnibus antepono: tantum moneo illud, ὅμοιον ἐν μέσῳ τεθὲν ὁμοίου τινός, dictum videri de globoso sideris corpore, quod globoso item cœlo includitur: nisi malis pro ὁμοίου τινός, reponere ὁμοίῳ τινί. Quod sequitur, εἴτ' ἐπὶ δεξιὰ ἴωσι, castius videretur, si abesset ἴωσι, nisi ad sidus et cœlum referri placet. Porro facile Attico respondeas, in motu circulari, τὴν κλίσιν proprie locum non habere.

(7) *Τῷ πέμπτῳ δὲ ἐκείνῳ*. At licet proprium quemdam locum non quærat cœlum, dum movetur, φύσει tamen, non vi ulla movetur, quod eum cœli motum universi ratio et incolumitas exigat.

(8) *Ζητήσαντος γὰρ Πλάτωνος*. In *Timæo*, pag. 540 A Ficini.

illo jam exemplo, id palam agit Aristoteles, ne eadem quæ Plato dicat. Cum enim Plato quæsiisset, num suapte natura, aut grave corpus esset aut leve : tum, quod utraque denominatio ex quodam sursum versus aut deorsum respectu ducta videretur, essetne aliquid natura sua deorsum ac sursum, an secus, expendisset : adeoque demonstrasset accurate, pro corporum ipsorum cum suis quibusque locis cohærentia, deorsum id in singulis vocari, ad quod ipsa tendant; sursum contra, peregrinum et alienum illud unde revertantur; itaque pro ejusmodi respectu grave simul ac leve partitus esset : cumque ostendisset præterea, nec medium, nec circumstans spatium, aut sursum in illis, aut deorsum vocari posse : Aristoteles, ut sententias Platonis omnes quovis modo abjicere statuit, hic B etiam adversatur, quodque ad medium tendat, grave, quod ad circumstans spatinm feratur, leve appellare cogit; adeoque locum illum qui in medio est, deorsum, qui vero circa, sursum esse docet. » Hæc Atticus. At de mundo mundique partibus, ac rerum cœlestium natura, quantum ambo dissideant, hactenus. Et illorum quidem tota hæc disputatio est. Nam Moyses et Hebræorum oracula, nihil admodum ista curavere : nec immerito : cum eorum studiosos nihil ad vitæ emendationem inde juvari posse judicarint.

A τας (9) τὸ (10) κάτω λέγοιτο ἑκάστοις ἐφ' ὃ φέροιντο· ἄνω δὲ ἑκάστοις τὸ ἀλλότριον, ἀφ' οὗ ἀναχωροῖεν, καὶ κατὰ τὴν αὐτὴν σχέσιν, καὶ τὸ βαρὺ, καὶ τὸ κοῦφον διανείμαντος· καὶ πρὸς τούτῳ ἀποδείξαντος, ὅτι μήτε τὸ μέσον (11), μήτε τὸ πέριξ αὐτῶν, εὔλογον ἄνω ἢ κάτω λέγεσθαι· ὁ δὲ ἀντιτίθησι (12), πανταχόθεν καταβάλλειν δεῖν ἡγούμενος τὰ ἐκείνου· καὶ τὸ μὲν ἐπὶ τὸ μέσον φερόμενον βαρὺ λέγειν βιάζεται, τὸ δὲ ἐπὶ τὸ πέριξ κοῦφον· καὶ τὸν μὲν τόπον τὸν ἐν μέσῳ κάτω φησὶ, τὸν δὲ πέριξ ἄνω. Ἀλλὰ περὶ μὲν κόσμου, καὶ ἐξ ὧν οὗτος, καὶ τῶν κατ' οὐρανὸν, τοσοῦτον ἀλλήλων ἀφεστήκατον. Ταῦτα μὲν οὖν οἶδε. Μωϋσῆς δὲ καὶ τὰ Ἑβραίων λόγια τούτων οὐδὲν πολυπραγμονεῖ· καὶ εἰκότως· ὅτι μηδὲ πρὸς βίου κατόρθωσιν τοῖς περὶ ταῦτα ἀσχολουμένοις λυσιτελεῖν ἐνομίσθη.

CAPUT IX.

Ejusdem adversus eumdem, cum Platone simul Hebræorumque doctrina, in quæstione de animorum immortalitate pugnantem.

« Jam, inquit, de animo quid attinet dicere? Constat enim id certe, non apud eos modo qui philosophiæ dant operam, sed etiam apud idiotas ferme omnes, immortalem animum a Platone constitui, disputationes ab illo eam in rem
809 institui quamplurimas, omnique rationum genere probatam hanc et confirmatam immortalitatem relinqui. Et vero cum in defendendo Platone, tum præsertim hoc in ejus dogmate propugnando, sectatorum ejus permagna fuit vehemensque contentio. Quippe hoc prope unum est, quo ejus instituti vis omnis et ratio maxime continetur. Nam et

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Θ'.

Τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν αὐτὸν, καὶ ἐν τοῖς περὶ ἀθανασίας ψυχῆς διενεχθέντα τῷ Πλάτωνι καὶ τοῖς Ἑβραίων λόγοις.

« Ὑπὲρ δὲ τῆς ψυχῆς τί καὶ λέγοιμεν ἄν; Δῆλα γὰρ ταῦτα οὐ μόνον τοῖς φιλοσοφοῦσιν, ἀλλὰ δὴ σχεδὸν καὶ τοῖς ἰδιώταις ἅπασιν· ὅτι Πλάτων μὲν ἀθάνατον τὴν ψυχὴν ἀπολείπει, καὶ πολλοὺς ὑπὲρ C τούτου λόγους ποιεῖται, ποικίλως καὶ παντοίως ἀποδεικνὺς, ὅτι ἐστὶν ἀθάνατος ἡ ψυχή. Πολλὴ δὲ καὶ τοῖς ἐσπουδακόσι περὶ τὰ Πλάτωνος ἡ φιλοτιμία γέγονε, συναγωνιζομένοις τῷ τε δόγματι καὶ τῷ Πλάτωνι. Σχεδὸν γὰρ τὸ συνέχον τὴν πᾶσαν αἵρεσιν τἀνδρὸς τοῦτ' ἔστιν. Ἥ τε γὰρ τῶν ἠθικῶν δογμάτων ὑπόθεσις ἐπηκολούθησε τῇ τῆς ψυχῆς ἀθανασίᾳ, τὸ μέγα καὶ λαμπρὸν καὶ νεανικὸν τῆς ἀρετῆς διὰ τὸ

(9) *Κατὰ... τὰς τῶν σωμάτων... οἰκειότητας.* Prorsus ita Plato philosophatur; ait enim, pag. 540 D ult. : Τόδε γε μὴν ἓν τε διανοητέον περὶ πάντων αὐτῶν· ὡς ἡ μὲν πρὸς τὸ ξυγγενὲς ὁδὸς ἑκάστοις οὖσα, βαρὺ μὲν τὸ φερόμενον ποιεῖ· τὸν δὲ τόπον, εἰς ὃν τὸ τοιοῦτον φέρεται, κάτω· τὰ δὲ τούτοις ἔχοντα ὡς ἑτέρως, θάτερα. Ita ex mente Platonis, cum ignis in proprium sibi locum evolat, deorsum fertur; idem cum terram versus per vim excutitur ac dejicitur, D sursum abripi dicendus est.

(10) Forte add. μέν.

(11) *Μήτε τὸ μέσον*, etc. Plato ibid. B, Ὁ μὲν γὰρ μέσος ἐν αὐτῷ (κόσμῳ) τόπος, οὔτε κάτω πεφυκὼς, οὔτε ἄνω, λέγεσθαι δίκαιος· ἀλλ' αὐτὸ, ἐν μέσῳ· ὁ δὲ πέριξ, οὔτε δὴ μέσος, οὔτ' ἔχων διάφορον αὐτοῦ μέρος ἕτερον, θατέρου μᾶλλον πρὸς τὸ μέσον, ἤ τι τῶν καταντικρύ. Suppl. : ἀπὸ κοινοῦ, λέγεσθαι δίκαιος.

(12) *Ὁ δὲ ἀντιτίθησιν.* Aristoteles l. IV *De cælo*, hæc ad finem usque persequitur, ac præsertim c. 1, text. 4, Platonis de gravi levique doctrinam reprehendens, Τὰ μὲν γὰρ, inquit, ἀεὶ πέφυκεν ἀπὸ τοῦ μέσου φέρεσθαι, τὰ δὲ ἀεὶ πρὸς τὸ μέσον· τούτων δὲ τὸ μὲν ἀπὸ τοῦ μέσου φερόμενον, ἄνω λέγω φέρεσθαι, κάτω δὲ, τὸ πρὸς μέσον. Ἄτοπον γὰρ (Platonem insimulat) τὸ μὴ νομίζειν εἶναί τι ἐν τῷ οὐρανῷ, τὸ μὲν ἄνω, τὸ δὲ κάτω, καθάπερ τινὲς ἀξιοῦσιν. Οὐ γὰρ εἶναι τὸ μὲν ἄνω, τὸ δὲ κάτω φασὶν, εἴπερ πάντη ὁμοιός ἐστιν καὶ πανταχόθεν ἀντίπους ἔσται πορευόμενος ἕκαστος αὐτὸς αὐτῷ. Ἡμεῖς δὲ τὸ τοῦ παντὸς ἔσχατον, ἄνω λέγομεν, ὃ καὶ κατὰ τὴν θέσιν ἐστὶν ἄνω, καὶ τῇ φύσει πρῶτον. Ἐπεὶ δέ ἐστί τι τοῦ οὐρανοῦ ἔσχατον, καὶ μέσον, δῆλον ὅτι ἔσται καὶ ἄνω, καὶ κάτω. Hæc ille. Ubi obiter observandum, quod ait, ἐν τῷ οὐρανῷ esse τὸ μὲν ἄνω, τὸ δὲ κάτω, id non ita de cœlo ipso accipiendum videri, quasi partes in eo superiores inferioresque distinguat : sed potius, quod ἄνω dicitur, id ex cœlesti regione petendum esse; quod autem κάτω, ad eam pertinere quæ infra cœlum ad medium subsideat. Itemque quod addit, εἶναί τι οὐρανοῦ ἔσχατον καὶ μέσον, non partem in cœlo extremam aliam, aliam vero mediam indicare : sed ita explicandum esse, ut habita ratione cœli, aliquid in universo extremum statuatur, hoc est cœlum ipsum, aut concava ejus superficies, quod paulo ante τὸ τοῦ παντὸς ἔσχατον clarius dixerat : aliquid item medium, hoc est terra, circa quam idem cœlum perpetua conversione volvatur. Sic enim ipse concludit, Ἁπλῶς μὲν οὖν κοῦφον λέγομεν, τὸ ἄνω φερόμενον, καὶ πρὸς τὸ ἔσχατον· βαρὺ δὲ, τὸ ἁπλῶς κάτω, καὶ πρὸς τὸ μέσον. Quæ sunt verissima. Plutarch. *De oraculor. defect.*, p. 424 D, parum feliciter horum in refutatione versatur.

τῆς ψυχῆς θεῖον σῶσαι δυνηθείσης· τά τε τῆς φύσεως πράγματα πάντα, κατὰ τὴν τῆς ψυχῆς διοίκησιν, ἔσχε τὸ καλῶς διοικεῖσθαι δύνασθαι. Ψυχὴ γὰρ πᾶσα, φησὶ, παντὸς ἐπιμελεῖται τοῦ ἀψύχου· πάντα δὲ οὐρανὸν περιπολεῖ ἄλλοτ' ἐν ἄλλοις εἴδεσι γινομένη. Ἀλλὰ μὴν καὶ τὰ τῆς ἐπιστήμης, καὶ τῆς σοφίας, καὶ εἰς τὴν ἀθανασίαν τῆς ψυχῆς ἀνῆπται τῷ Πλάτωνι. Πᾶσαι γὰρ αἱ μαθήσεις ἀναμνήσεις (13)· καὶ οὐκ ἄλλως οἴεται δύνασθαι σώζεσθαι καὶ ζήτησιν καὶ μάθησιν, ἐξ ὧν ἐπιστήμη γίνεται. Εἰ δὲ μὴ ἔστιν ἡ ψυχὴ ἀθάνατος, οὐδὲ ἀνάμνησις· εἰ δὲ μὴ τοῦτο, οὐδὲ μάθησις. Πάντων οὖν τοῦ Πλάτωνος δογμάτων ἀτεχνῶς ἐξηρτημένων, καὶ ἐγκρεμαμένων τῆς κατὰ τὴν ψυχὴν θειότητός τε καὶ ἀθανασίας, ὁ μὴ συγχωρῶν τοῦτο, τὴν πᾶσαν ἀνατρέπει φιλοσοφίαν Πλάτωνος. Τίς οὖν ἐστιν ὁ πρῶτος ἐγχειρήσας ἀντιτάξασθαι ἀποδείξεσι, καὶ τὴν ψυχὴν ἀφελέσθαι τῆς ἀθανασίας καὶ τῆς ἄλλης πάσης δυνάμεως; Τίς δ' ἕτερος ἢ ὁ Ἀριστοτέλης; Τῶν μὲν γὰρ ἄλλων οἱ μὲν ἐπιδιαμένειν συνεχώρησαν· οἱ δ', εἰ μὴ καὶ τοῦτο, δύναμίν γε ἐν τῷ σώματι καὶ κίνησίν τινα, καὶ ἔργα καὶ πράξεις ἀπένειμαν τῇ ψυχῇ· ὁ δὲ, ὅσῳπερ Πλάτων ἀπεσέμνυνε τὸ τῆς ψυχῆς πρᾶγμα, ἀρχὴν γενέσεως, καὶ Θεοῦ παίδευμα, καὶ τῶν ἁπάντων προστάτιν ἀποφηνάμενος, τὸ σῶμα δὲ (14) ἐφιλονείκησε καθελεῖν καὶ ἀτιμάσαι καὶ μικροῦ δεῖν μηδὲν ἀποφῆναι τὴν ψυχήν. Οὔτε γὰρ πνεῦμα (15), οὔτε πῦρ, οὔτε ὅλως σῶμα, ἀλλ' οὐδὲ ἀσώματον, οἷον εἶναί τε ἐφ' ἑαυτοῦ καὶ κινεῖσθαι· ἀλλ' οὐδ' ὅσον ἐπὶ τοῦ σώματος· ἀκίνητον, καὶ ὡς εἰπεῖν, ἄψυχον. Οἷον γὰρ τόδε ἐτόλμησεν, ἢ καὶ ἀπηναγκάσθη, ὡς καὶ τὰς πρωτουργοὺς κινήσεις (16) ἀφελέσθαι τῆς ψυχῆς, τὸ βουλεύσασθαι, τὸ διανοηθῆναι, τὸ προσδοκῆσαι, τὸ μνημονεῦσαι, τὸ λογίσασθαι! Οὐ γὰρ ψυχῆς ταῦτά ἐστι τὰ κινήματα, ὁ τῆς φύσεώς φησι γραμματεύς. Πάνυ γοῦν οὗτός ἐστι πιστὸς, ὡς συνῆκέ τι περὶ τῶν ἐκτὸς, ὁ τῆς αὑτοῦ ψυχῆς τοσοῦτον διημαρτηκὼς, ὡς μηδ' ὅτι διανοεῖται παρακολουθεῖν. Οὐ γὰρ ἡ ψυχὴ, φησὶν, ἀλλ' ὁ ἄνθρωπός ἐστιν ὁ τούτων ἕκαστον ἐνεργῶν· ἡ ψυχὴ δὲ ἀκίνητος. Τούτῳ τοιγαροῦν ἑπόμενος Δικαίαρχος (17), καὶ κατ'

A seges illa complexioque moralium præceptionum, animi est immortalitatem secuta, quod excellentiam dignitatemque suam, adeoque generosum illum ardorem impetumque suum tueri ac retinere virtus, propter hanc animi divinitatem posset : et naturæ res omnes pro animorum administratione præclare ordinantur. Animus enim omnis, inquit, omnis inanimati curam suscipit : idemque cœlum omne versat ac regit, speciem in aliis aliam atque aliam inducens. Quin etiam quidquid scientiæ ac sapientiæ proprium est, id totum cum animi immortalitate Plato connexuit. Omnis enim doctrinæ perceptio recordatio quædam est : nec aliter inquisitionis ac disciplinæ, qua ex utraque scientia nascitur, rationem defendi posse arbitratur. Atqui si non est animus immortalis, recordatio quoque nulla est ; quam B si sustuleris, disciplinam proinde nullam relinquis. Cum igitur dogmata Platonis universa ex animi divinitate et immortalitate apta vere ac suspensa sint, qui hanc utramque repudiet, is philosophiam Platonis omnem funditus evertat necesse est. Quis ergo primus omnium Platonicis demonstrationibus repugnare aggressus est, atque animum immortalitate simul ac facultate omni spoliare ? Quis autem alius præter Aristotelem ? Nam ex aliis quidem, partim eum aliquandiu permanere concedunt, partim, si minus hoc probant, vim certe aliquam et motionem in corpore cum propriis quibusdam functionibus animo relinquunt. Aristoteles autem, quo magnificentius animum Plato celebraverat, cum il- C lum et ortus principium, Deique institutionem appellaret, hoc egit contra vehementius, ut eumdem abjiceret ac dedecoraret, imo vero nihil propemodum esse ostenderet. Enimvero neque spiritum illum esse, neque ignem, neque omnino corpus, imo nec etiam incorporeum, sic quidem ut ipse sit ac moveatur ex sese : quod ipsum nec ei concedit, ut est in corpore : prorsus ut immobilis ille sit, atque ut ita dicam, inanimus. Cujusmodi enim illud est, ut primarios etiam in agendo motus animo vel au-

(13) *Μαθήσεις ἀναμνήσεις*. Vide Platonem in *Phædone*, pag. 382 et seq , pro hujus erroris defensione longius quam par esset acriusque pugnantem.

(14) *Τὸ σῶμα δέ*. Hæc si retines, sententiam funditus omnem evertis, ut mediocriter attendenti patet. At τοσούτῳ, vel τόσῳ δή, et sensum implet, et superiori ὅσῳπερ optime respondet.

(15) *Οὔτε γὰρ πνεῦμα*, etc. Lege Aristotelem, lib. I *De anima*, cap. 2 et seq. ad libri calcem.

(16) *Πρωτουργοὺς κινήσεις*. Plato lib. X *De legib.*, Ἄγει μὲν δὴ ψυχὴ πάντα τὰ κατ' οὐρανὸν, καὶ γῆν, καὶ θάλατταν, ταῖς αὑτῆς κινήσεσιν, αἷς ὀνόματά ἐστι, βούλεσθαι, σκοπεῖσθαι, ἐπιμελεῖσθαι, βουλεύεσθαι, δοξάζειν, ὀρθῶς, ἐψευσμένως, χαίρουσαν, λυπουμένην, θαῤῥοῦσαν, φοβουμένην, μισοῦσαν, στέργουσαν· καὶ πάσαις, ὅσαι τούτων ξυγγενεῖς, ἢ πρωτουργοὶ κινήσεις, τὰς δευτερουργοὺς αὖ παραλαμβάνουσαι κινήσεις σωμάτων, ἄγουσι πάντα εἰς αὔξησιν, καὶ φθίσιν, καὶ διάκρισιν, καὶ σύγκρισιν, etc. Aristoteles autem lib. I *De anima*, cap. 5, vel 4, ut in aliis editionibus functiones istas toti potius homini, quam animo uni tribuendas existimat, Τὸ δὲ λέγειν, inquit, ὀργίζεσθαι τὴν ψυχὴν, ὅμοιον κἂν εἴ τις λέγοι, τὴν ψυχὴν ὑφαίνειν, ἢ οἰκοδομεῖν. Βέλτιον γὰρ ἴσως, μὴ λέγειν τὴν ψυχὴν ἐλεεῖν, ἢ μανθάνειν, D ἢ διανοεῖσθαι, ἀλλὰ τὸν ἄνθρωπον τῇ ψυχῇ. Quæ doctrina vera est, nec, opinor, a Platone ipso negata, quemadmodum alias idem Aristoteles vere animum seu mentem intelligere pronuntiat, ut lib. III *De anima*, cap. 5, Ὁ ἄρα καλούμενος τῆς ψυχῆς νοῦς· λέγω δὲ νοῦν, ᾧ διανοεῖται καὶ ὑπολαμβάνει ἡ ψυχή.

(17) *Δικαίαρχος*. Hopperus Aristotelem hic δικαίαρχον, *justitiæ principem*, dici arbitratus est. Dicæarchus iste philosophus erat ex Messana Siciliæ urbe, Ἀριστοτέλους ἀκουστής, ut scribit Suidas. De hoc multa passim Tullius, ut *Tuscul.* I, sect. 21 : *Dicæarchus autem*, inquit, *in eo sermone, quem Corinthi habitum tribus libris exponit, primo libro multos loquentes facit : duobus Pherecratem quemdam Pthiotam senem, quem ait Deucalione ortum, disserentem inducit ; nihil esse omnino animum, et hoc esse totum nomen inane, frustraque animalia et animantes appellari.* Et sect. 77 : *Acerrime autem*, inquit, *deliciæ meæ Dicæarchus contra hanc immortalitatem disseruit. Is enim tres libros scripsit, qui*

deat, vel cogatur adimere, deliberationem, cogitationem, opinationem, recordationem, ratiocinationem! **810** Animi quippe motus isti non sunt, inquit noster hic naturæ scriba. Dignus videlicet, quem externis de rebus aliquid percepisse credamus, qui tantum ab animo ipse suo aberravit, ut ne propriam quidem ejus esse cogitationem assequi potuerit. Nec enim animus, inquit, sed homo potius efficit hæc omnia : animus vero manet immobilis. Itaque hunc secutus postea Dicæarchus, id quod ex «a doctrina consequens erat optime cum videret, totam animi naturam funditus sustulit. Nam constat illud quidem, esse aliquid animum, quod cerni per sese non possit : quo fit, ut saltem propter nullam sensuum operationem, animum esse dare debeamus. At vero delitescentis animi motiones, eo compellere nos videntur, uti aliquid ipsum esse fateamur. Nemo enim fere est qui hæc animi propria non esse intelligat, deliberare, considerare, et quocunque modo cogitare. Nam dum et corpus, et corporis facultates videmus, simulque genus illud functionum corporis esse non posse concludimus; aliud continuo quidpiam, quod per sese deliberet, in nobis esse, atque illud ipsum animum esse concedimus. Unde enim, si non inde, aliquid unquam de animo credidimus? Si quis igitur ista, quibus maxime proditur animus, eidem eripiens, alii cuidam rei tribuerit, is profecto, nec ullum, unde animus esse deprehendatur, vestigium, nec ubi usus animi aliquis esse possit, omnino quidquam relinquet. Quid igitur opis, qui animum immortalem esse defendet, ab eo qui animum ipsum interimat, exspectare possit? aut qui modi ejus, quo per sese illum moveri dicimus, ab iis doctrina ulla speretur, qui nullum prorsus ei motum concedant? Esto, dicat aliquis : at certe mentis immortalitatem quod attinet, Aristoteles cum Platone consentit. Is enim, ut non omnem animum immortalem esse velit, mentem quidem et divinam esse, et corruptionis expertem fatetur. Ergo, quæ mentis hujus essentia sit, quæ natura, unde vel ducat originem, vel hominibus inseratur, quo denique rursus avolet, idem ipse noverit : si tamen eorum omnino quæ de mente disputat, quidquam intelligit, ac non potius orationis obscuritate suam hac in re dubitationem dissimulans, ansam reprehensionis evitat, ac sepiarum more, tenebris sese, quo difficilius capiatur, involvit. Quanquam hic etiam penitus a Platone dissentit. Is enim mentem negat seorsum ab animo posse consistere; Aristoteles contra mentem ab animo sejungit ac separat. **811** Deinde, immortalitatem Plato, quod aliter fieri non posse videat, conjunctæ cum animo menti attribuit, qua solam hanc Aristoteles ab animoque disjunctam frui arbitratur. Postremo, migrare animum ex corpore, quod ita Platoni visum esset, probare non potuit : mentem idem ab animo, quoniam id Plato fieri non posse sentiebat, vel invitam abstraxit. » Hæc Atticus. Quibus libenter quæ sequuntur totidem verbis ex Plotino subjungam.

A ἀκόλουθον ἱκανὸς ὢν θεωρεῖν, ἀνῄρηκε τὴν ὅλην ὑπόστασιν τῆς ψυχῆς. Ὅτι μὲν γὰρ ἀόρατόν τι καὶ ἀφανές ἐστιν ἡ ψυχὴ, δῆλον· ὥστε οὐκ ἂν διά γε τὴν ἀπὸ τῶν αἰσθήσεων ἐνέργειαν δοίημεν εἶναι ψυχήν· αἱ δὲ κινήσεις αὐτῆς ἀφανοῦς οὔσης, ἀναγκάζειν ἡμᾶς δοκοῦσιν εἶναί τι τὴν ψυχὴν ὁμολογεῖν. Ταῦτα γὰρ ἅπας τις συνιέναι δοκεῖ τῆς ψυχῆς ὄντα, τὸ βουλεύεσθαι, καὶ σκοπεῖσθαι, καὶ καθ' ὃν δήποτε τρόπον διανοεῖσθαι. Ὅταν γὰρ ἴδωμεν τὸ σῶμα, καὶ τὰς τούτου δυνάμεις, καὶ ἐνθυμηθῶμεν δὲ τὰς τοιαύτας ἐνεργείας, ὡς οὐ σώματος οὔσας, δίδομεν εἶναί τι ἐν ἡμῖν ἕτερον τὸ βουλευόμενον· τοῦτο δὲ εἶναι τὴν ψυχήν. Ἐπεὶ πόθεν ἀλλαχόθεν ἐπιστεύσαμεν ὑπὲρ ψυχῆς; Ἂν οὖν τις ἐξ ὧν μάλιστα ψυχὴ φαίνεται, ταῦτα ἀφελόμενος ἑτέρῳ τινὶ προσάψῃ πράγματι,
B οὔτε ὅθεν οὖσα ἐμφαίνεται καταλέλοιπεν, οὔτε ὅ τι χρήσιμος ἂν εἶναι δοκοίη. Τίς οὖν ἡ βοήθεια τῷ τὴν ψυχὴν ἀθάνατον εἶναι θέλοντι παρὰ τοῦ τὴν ψυχὴν ἀποκτιννοῦντος; Τίς δὲ ἡ διδασκαλία τοῦ τρόπου τῆς κινήσεως, καθ' ὃν αὐτοκίνητον αὐτήν φαμεν, παρὰ τῶν μηδὲ τὸ παράπαν αὐτῇ κίνησιν νεμόντων; Ναί· ἀλλὰ κατά γε τὴν ἀθανασίαν τοῦ νοῦ φήσαι τις ἂν αὐτὸν κοινωνεῖν Πλάτωνι. Καὶ γὰρ εἰ μὴ πᾶσαν βούλεται τὴν ψυχὴν ἀθάνατον εἶναι, τόν γε νοῦν ὁμολογεῖ θεῖόν τε καὶ ἄφθαρτον εἶναι. Τίς μὲν οὖν τὴν οὐσίαν καὶ τὴν φύσιν ὁ νοῦς, ὅθεν ὢν, καὶ πόθεν ἐπεισκρινόμενος τοῖς ἀνθρώποις, καὶ ποῦ πάλιν ἀπαλλαττόμενος, αὐτὸς ἂν εἰδείη· εἴ γέ τι συνίησιν ὧν λέγει περὶ τοῦ νοῦ, καὶ μὴ τὸ ἄπορον τοῦ πράγματος τῷ ἀσαφεῖ τοῦ λόγου περιστέλλων, ἐξίσταται τὸν
C ἔλεγχον, ὥσπερ αἱ σηπίαι τὸ δυσθήρευτον ἐκ τοῦ σκοτεινοῦ ποριζόμενος. Πάντως δὲ καὶ ἐν τούτοις διαφέρεται Πλάτωνι. Ὁ μὲν γάρ φησι νοῦν ἄνευ ψυχῆς ἀδύνατον εἶναι συνίστασθαι· ὁ δὲ χωρίζει τῆς ψυχῆς τὸν νοῦν. Καὶ τὸ τῆς ἀθανασίας ὁ μὲν μετὰ τῆς ψυχῆς αὐτῷ δίδωσιν, ὡς ἄλλως οὐκ ἐνδεχόμενον· ὁ δέ φησιν αὐτῷ μόνῳ χωριζομένῳ τῆς ψυχῆς τοῦτο περιγίνεσθαι. Καὶ τὴν μὲν ψυχὴν τοῦ σώματος οὐκ ἠξίωσεν ἐκβαίνειν, ὅτι Πλάτωνι τοῦτο ἤρεσε· τὸν δὲ νοῦν ἀποῤῥήγνυσθαι τῆς ψυχῆς ἠνάγκασεν, ὅτι ἀδύνατον ἔγνω Πλάτων τὸ τοιοῦτο. » Ταῦτα μὲν ὁ Ἀττικός. Συνάψω δὲ αὐτοῖς καὶ τὰ Πλωτίνου τόνδ' ἔχοντα
D τὸν τρόπον.

CAPUT X.

Ex secundo Plotini De animorum immortalitate *libro, adversus Aristotelem, qui animum entelechiam esse defendit.*

« Entelechia, inquit, de animo quemadmodum

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'.

Πλωτίνου, ἐκ τοῦ Περὶ ἀθανασίας ψυχῆς *δευτέρου, πρὸς Ἀριστοτέλην ἐντελέχειαν τὴν ψυχὴν φήσαντα εἶναι.*

« Τὸ δὲ τῆς ἐντελεχείας (18) ὧδ' ἄν τις ἐπισκέmentio

Lesbiaci *vocantur, quod Mitylenis sermo habetur, in quibus vult efficere animos esse mortales.* Hujus etiam apud Plutarchum, Athenæum, et alios, crebra

(18) *Τὸ δὲ τῆς ἐντελεχείας.* Locum hunc Plotini exstare non puto. Mihi quidem libri tantum secundi

ψαιτο, πῶς περὶ ψυχῆς λέγεται. Τὴν ψυχήν φασιν A ἐν τῷ συνθέτῳ εἴδους τάξιν ὡς πρὸς ὕλην τὸ σῶμα ἔμψυχον ἔχειν, σώματος δὲ οὐ παντὸς εἶδος, οὐδὲ ᾗ σῶμα, ἀλλὰ φυσικοῦ, ὀργανικοῦ, δυνάμει ζωὴν ἔχοντος. Εἰ μὲν οὖν ᾗ παραβέβληται, ὡμοίωται, ὡς μορφὴ ἀνδριάντος πρὸς χαλκόν· καὶ διαιρουμένου τοῦ σώματος συμμερίζεσθαι (19) τὴν ψυχήν, καὶ ἀποκοπτομένου τινὸς μέρους, μετὰ τοῦ ἀποκοπέντος ψυχῆς μόριον εἶναι, τήν τε ἐν τοῖς ὕπνοις ἀναχώρησιν μὴ γίνεσθαι, εἴπερ δεῖ προσφυᾶ τὴν ἐντελέχειαν, οὗ ἐστιν, εἶναι· τὸ δ' ἀληθὲς, μηδὲ ὕπνον γίνεσθαι. Καὶ μὴν ἐντελεχείας οὔσης, οὐδὲ ἐναντίωσιν λόγου πρὸς ἐπιθυμίας· ἓν δὲ καὶ ταὐτὸν δι' ὅλου πεπονθέναι τὸ πᾶν, οὐ διαφωνοῦν ἑαυτῷ. Αἰσθήσεις δὲ μόνον δυνατὸν ἴσως γίνεσθαι, τὰς δὲ νοήσεις ἀδύνατον. Διὸ καὶ αὐτοὶ ἄλλην ψυχὴν τὸν νοῦν εἰσάγουσιν, ὃν ἀθάνατον B τίθενται. Τὴν οὖν λογιζομένην ψυχὴν ἄλλως ἐντελέχειαν ἢ τοῦτον τὸν τρόπον ἀνάγκη εἶναι, εἰ δεῖ τῷ ὀνόματι τούτῳ χρῆσθαι. Οὐδ' ἡ αἰσθητική, εἴπερ καὶ αὕτη τῶν αἰσθητῶν ἀπόντων τοὺς τύπους ἔχει, αὐτοὺς οὐ μετὰ τοῦ σώματος ἄρα ἕξει· εἰ δὲ μὴ, οὕτως ἐνέσονται ὡς μορφαὶ καὶ εἰκόνες· ἀλλ' ἀδύνατον ἄλλως δέχεσθαι, εἰ οὕτως ἐνεῖεν. Οὐκ ἄρα οὖσ' ἀχώριστος ἐντελέχεια. Καὶ μὴν οὐδὲ τὸ ἐπιθυμοῦν, μὴ σιτίων, μηδὲ ποτῶν, ἀλλ' ἄλλων παρὰ τὰ τοῦ σώματος, οὐδὲ αὐτὸ ἀχώριστος ἐντελέχεια. Λοιπὸν δὲ τὸ φυτικὸν ἂν εἴη, ὃ ἀμφισβήτησιν ἂν δόξειεν ἔχειν, μήποτε τοῦτον τὸν τρόπον ἐντελέχεια ἀχώριστος ᾖ. Ἀλλ' οὐδὲ τοῦτο φαίνεται οὕτως ἔχον. Εἰ γὰρ ἡ ἀρχὴ παντὸς φυτοῦ περὶ τὴν ῥίζαν, καὶ αὐξανομένου τοῦ ἄλλου σώματος C περὶ τὴν ῥίζαν, καὶ κάτω (20) ἐν πολλοῖς τῶν φυτῶν, ἡ ψυχὴ δηλονότι ἀπολιποῦσα τὰ ἄλλα μέρη, εἰς ἕν τι συνεστάλη· οὐκ ἄρα ἦν ἐν τῷ ὅλῳ ὡς ἀχώριστος ἐντελέχεια. Καὶ γὰρ αὖ ἐστι, πρὶν αὐξηθῆναι τὸ φυτὸν, ἐν τῷ ὀλίγῳ ὄγκῳ. Εἰ οὖν καὶ εἰς ὀλίγον ἔρχεται ἐκ μείζονος φυτοῦ, καὶ ἐξ ὀλίγου ἐπὶ πᾶν, τί κωλύει καὶ ὅλως χωρίζεσθαι; Πῶς δ' ἂν, καὶ ἀμερὴς οὖσα, μεριστοῦ τοῦ σώματος ἐντελέχεια γένοιτο μεριστή; Ἥ τε αὐτὴ ψυχὴ ἐξ ἄλλου ζώου ἄλλο γίνεται· πῶς οὖν ἡ τοῦ προτέρου τοῦ ἐφεξῆς ἂν γένοιτο, εἰ ἦν ἐντελέχεια ἑνός; Φαίνεται δὲ τοῦτο ἐκ τῶν μεταβαλλόντων ζώων εἰς ἄλλα ζῶα. Οὐκ ἄρα τῷ εἶδος εἶναί τινος, τὸ εἶναι ἔχει· ἀλλ' ἔστιν οὐσία, οὐ παρὰ τὸ ἐν σώματι ἱδρύσθαι, τὸ εἶναι λαμβάνουσα, ἀλλ' οὖσα πρὶν καὶ τοῦδε γενέσθαι· οἷον ζώου (21); οὐ τὸ D σῶμα τὴν ψυχὴν γεννήσει. Τίς οὖν οὐσία αὐτῆς; Εἰ δὲ (22) μήτε σῶμα, μήτε πάθος σώματος, πρᾶξις δὲ καὶ ποίησις, καὶ πολλὰ καὶ ἐν αὐτῇ, καὶ ἐξ αὐτῆς· οὐσία παρὰ τὰ σώματα οὖσα, ποία τίς ἐστιν; Ἢ

A usurpetur, sic habeto. Animum aiunt, cum animato corpore, veluti cum materia comparatum, in composito formæ rationem habere. Corpus autem accipiunt, non quodlibet, aut quatenus corpus ipsum est, sed naturale, organicum, et potestate vivens. Si ejus ergo similis est, quocum ipse confertur, eoque se modo habet, quo statuæ forma cum ære comparata, sequitur omnino, ubi corpus dividitur, animi simul divisionem fieri; ac resecta parte corporis, cum ea pariter animi partem esse aliquam: adeoque nec in somnis secessionem ipsius ullam contingere: cum entelechiam illam cum eo cujus propria est, ab ortu complexam esse oporteat: imo vero somnum reipsa nullum exsistere concluditur. Deinde si entelechiæ ratio probabitur, nulla B jam rationis cum cupiditatibus luctatio relinquetur, sed uno prorsus eodemque sensu totum ipsum afficietur, ne a semetipso dissideat. Præterea, sensus fortasse tantum, non item intelligentiæ functiones obiri poterunt. Quocirca, alium insuper animum, hoc est mentem, introducunt, quam immortalem esse confirmant. Alius ergo modus, quam qui ab istis explicatur, necessario afferendus erit, quo animus ratiocinandi facultate præditus, entelechia dicatur, si hoc vocabulum retineri placet. Quin etiam anima illa, quæ sentiendi principium est, quæque rerum sensibus perceptarum easdem, licet absentium, formas conservat ipsa quoque, eas sine corpore conservare non poterit. Hoc autem si dabitur, eæ proinde figurarum imaginumque more in C anima residebunt: atqui si hoc inessent modo, non aliter utique recipi ab ea possent. Ut ergo sit entelechia, non ejusmodi tamen est, quæ separari non possit. **812** Ex quo etiam efficitur, ut vel ipsa, non jam esculentorum ac poculentorum, sed eorum etiam quæ sunt extra corpus, appetentia, id genus entelechia esse non possit. Ea superest anima, quæ crescendi vim tribuit, qua de fortassis jure dubitetur, num hæc ipsi entelechiæ ratio convenire possit. Verum, ne illi quidem. Nam si plantæ omnis principium in radice versatur, parteque duntaxat inferiori, quæ a radice propius absit, ut multis in plantis evenire solet, crescente, anima relictis cæteris unam in aliquam sese collegit; talis ergo tota in planta non erat, qualis entelechia, D quæ separari non possit. Adde hanc animam in planta, priusquam augeatur, mole jam tum perexigua contineri. Si ergo et majori ex planta, in angustum aliquid contrahitur, et angustiori ex spatio, totum in corpus diffunditur; quid vetat, quominus

Ennead. IV principium occurrit, ubi verbo uno entelechiam perstringit. Nam de animæ immortalitate, non duos, sed unum duntaxat librum ab eo scriptum esse reperio, qui septimus est ejusdem *Ennead.* IV. In quo tamen de entelechia μηδὲ γρύ. Porro vitrea sunt hæc Plotini argumenta, quibus Aristotelicam entelechiam oppugnat.

(19) Forte add. δεῖ.

(20) *Καὶ κάτω.* Alt. ms. legit καὶ τὰ κάτω, quod mihi magis probatur; velim tamen post κάτω virgulam adhiberi, et particulam ὡς ante ἐν πολλοῖς inseri, hoc modo, τὰ κάτω, ὡς ἐν πολλοῖς.

(21) *Γενέσθαι, οἷον ζώου*, etc. Totum hunc locum sic distinguendum, ac legendum existimo, γενέσθαι, οἷον ζώου, οὐ τὸ σῶμα τὴν ψυχὴν ἂν γεννήσῃ, eo sensu quem expressi.

(22) *Εἰ δέ.* Vel δέ pro γάρ usurpatum, vel in γάρ mutandum videtur.

eadem omnino separetur? Jam, quemodo tandem, quæ partibus careat, corporis ejus, quod divisionem subire potest, eidem obnoxia divisioni entelechia esse queat? Atque eadem anima, aliud fit animal ex alio. Quemadmodum igitur, quæ prioris fuerat, alterius anima esse potest, si unius entelechia est? Hoc autem ex iis animantibus, quarum in alias mutatio fit, manifeste convincitur. Essentiam igitur in eo positam anima non habet, quod alicujus forma sit · sed ipsamet substantia est, quæ non ex eo, quod in corpore collocata sit, ut esset accepit; sed jam tum erat, priusquam certi hujus anima fieret, quatenus animalis, cujus corpus animam illam generaret. At quænam igitur illius essentia est? Nam si neque corpus est, neque corporis affectio, et tamen functiones, actiones, multaque id genus et insunt in ea, et ab ea proficiscuntur: cum illa proinde extra corporum ordinem substantia quædam sit, cujusmodi tandem est? Num vero satis per sese liquet, quid vere ac proprie substantiam esse dicamus? Generatio quippe, non substantia, corporeum omne vocari debet, cum generetur, intereatque modo, nec vere sit unquam, sed ejus quod est nonnulla communione servetur, quatenus particeps ejus est. » Hæc Plotinus. Quæ hoc loco persecuti, nihil abs re fecerimus, si ex Porphyrio, quæ ad Boethum *De animo* scribit, deinceps attexemus.

δῆλον ὅτι ἣν (23) φαμεν ὄντως οὐσίαν εἶναι; Τὸ μὲν γὰρ γένεσις, ἀλλ' οὐκ οὐσία, πᾶν τὸ σωματικὸν εἶναι λέγοιτ' ἂν, γινόμενον καὶ ἀπολλύμενον, ὄντως δὲ οὐδέποτε ὄν, μεταλήψει δὲ τοῦ ὄντος σωζόμενον, καθόσον ἂν αὐτοῦ μεταλαμβάνοι.» Ἐπειδὴ δὲ καὶ τὰ Πλωτίνου διήλθομεν, συνιδεῖν οὐκ ἄτοπον καὶ τὰ Πορφυρίῳ ἐν τοῖς πρὸς Βόηθον *Περὶ ψυχῆς* εἰρημένα.

CAPUT XI.

De eodem, ex Porphyrii ad Boethum opere
De animo.

« Jam, inquit, adversus eum, qui entelechiam animum vocat, itaque immobilem esse vult, ut tamen alia moveat; **813** disputandum in primis, unde afflatus ille animantis, cum ipse quidem eorum quæ videt, quæque loquitur, nihil intelligit, et tamen animus non id quod adest, quodque præsens est, sed quod futurum intuetur, et pro illius ratione ac natura commovetur. Deinde in ipsa constitutione animantis, unde tandem ejusdem animi consilia, disquisitiones, voluntates, quæ profecto momenta quædam animi sunt, non corporis. » Quibus deinceps ita subjungit: « Animum autem vel gravitati, vel corporeis quibusdam et immobilibus, uniusque formæ qualitatibus similem facere, pro quibus aut movetur quod iis subjectum est, aut tale quid efficitur; hominis esset, aut sponte aut præter voluntatem ab animi dignitate prorsus aberrantis, nec videntis ullo modo, animi præsentia vivum fieri corpus animantis, ut ignis præsentia, vicina in aqua per seipsam frigida, calor excitatur, et aer qui absque solis lumine obscurus maneat, ejusdem ortu collustratur. Atqui nec aquæ calor, ignis calor est, aut ipsemet ignis; nec aeris lux, ingenitum soli lumen. Ita corporis animatio, quæ cum gravitate quadam et corporea qualitate confertur, animus ille non est, qui collocatus in corpore, vitalem ei quemdam suapte vi spiritum infundit. » Idemque postea: « Quæ de animo dicuntur ab aliis, ea nos certe quidem pudore suffundunt. Quem enim definitionis ejus non pudeat, per quam animus corporis naturalis et organici entelechia constituitur? Cui non ejus indignitatis plena videatur oratio, qui eo vel spiritum, vel spiritalem ignem contineri doceat, qui circumstantis aeris

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΑ'.

Πορφυρίου περὶ τοῦ αὐτοῦ, ἀπὸ τῶν πρὸς Βόηθον
Περὶ ψυχῆς.

« Πρὸς δὲ τὴν ἐντελέχειαν (24) τὴν ψυχὴν εἰπόντα, καὶ ἀκίνητον παντελῶς οὖσαν κινεῖν ὑπειληφότα, ῥητέον πόθεν οἱ ἐνθουσιασμοὶ τοῦ ζώου, μηδὲν μὲν ξυνιέντος ὧν ὁρᾷ τε καὶ λέγει, τῆς δὲ ψυχῆς καὶ τὸ μέλλον καὶ μὴ ἐνεστὼς βλεπούσης, καὶ κατὰ ταὐτὸ κινουμένης. Πόθεν δὲ καὶ ἐπὶ τῆς τοῦ ζώου συστάσεως, αἱ τῆς τοῦ ζώου ψυχῆς βουλαί τε, καὶ σκέψεις, καὶ θελήσεις ῥοπαὶ οὖσαι τῆς ψυχῆς, καὶ οὐ τοῦ σώματος. » Εἶθ' ἑξῆς ἐπιλέγει· « Τὸ δὲ βαρύτητι ἀπεικάζειν τὴν ψυχὴν, ἢ ποιότησι μονοειδέσι καὶ ἀκινήτοις σωματικαῖς, καθ' ἃς ἢ κινεῖται, ἢ ποιόν ἐστι τὸ ὑποκείμενον, ἐκπεπτωκότος ἦν τέλεον ἢ ἑκόντος ἢ ἄκοντος τῆς ψυχικῆς ἀξίας· καὶ οὐδαμῶς καθεωρακότος, ὡς παρουσίᾳ μὲν τῆς ψυχῆς ζωτικὸν γέγονε τὸ τοῦ ζώου σῶμα, ὡς πυρὸς παρουσίᾳ θερμὸν τὸ παρακείμενον ὕδωρ, ψυχρὸν ὂν καθ' ἑαυτό· καὶ ἡλίου ἀνατολῇ πεφώτισταί γε ὁ ἀὴρ, σκοτεινὸς ὢν ἄνευ τῆς τούτου ἐκλάμψεως. Ἀλλ' οὔτε ἡ θερμότης τοῦ ὕδατος ἡ θερμότης ἦν τοῦ πυρὸς, οὔτε τὸ πῦρ, οὔτε τὸ ἀέριον φῶς τὸ σύμφυτον τῷ ἡλίῳ φῶς. Ὡσαύτως οὐδὲ ἡ τοῦ σώματος ἐμψυχία, ἥτις ἔοικε τῇ βαρύτητι καὶ τῇ περὶ σῶμα ποιότητι, ἡ ψυχὴ ἡ ἐν τῷ σώματι καταταχθεῖσα, δι' ἣν καὶ πνοῆς τινος ζωτικῆς μετέσχε τὸ σῶμα. » Εἶθ' ἑξῆς μεθ' ἕτερα ἐπιλέγει· « Τὰ μὲν οὖν ἄλλα ὅσα περὶ αὐτῆς εἰρήκασιν ἄλλοι, αἰσχύνην ἡμῖν φέρει. Πῶς γὰρ οὐκ αἰσχρὸς ὁ ἐντελέχειαν τιθεὶς τὴν ψυχὴν λόγος; σώματος φυσικοῦ ὀργανικοῦ; Πῶς δὲ οὐκ αἰσχύνης γέμων ὁ πνεῦμά πως ἔχειν αὐτὴν ἀποδιδοὺς, ἢ πῦρ νοερὸν, τῇ περιψύξει καὶ οἷον βαφῇ τοῦ ἀέρος ἀναφθὲν, ἢ στομωθέν; ὅ τε ἀτόμων ἄθροισμα θεὶς, ἢ ὅλως ἀπὸ σώματος αὐτὴν γεννᾶσθαι ἀποφαινόμενος; » Ὃν δὴ λόγον ἐν νόμοις ἀσεβῶν ἀσεβῆ εἶναι ἀπεφήνατο. Αἰσχύνης οὖν πάντες οὗτοι πλήρεις λόγοι. Ἐπὶ δὲ τῷ

(23) *Ὅτι ἥν*. Reponendum arbitror, ὅ τι ἦν. Apud philosophos enim, τὸ τί ἦν εἶναι, frequentissimum est, ἀντὶ τῆς οὐσίας, καὶ τῆς φύσεως.

(24) *Πρὸς δὲ τὴν ἐντελ.* Porphyriana hæc Plotinianis robustiora non sunt.

λέγοντι αὐτοκίνητον οὐσίαν οὐκ ἄν τις, φησὶν, αἰσχυνθείη.

A refrigeratione, et asperso quasi humore, vel succendatur, vel etiam roboretur? Quis de eo non idem sentiat, qui aut ex atomorum conjunctione conflatum, aut omnino ex corpore procreatum animum arbitretur? » Quam sane doctrinam ipsemet in legibus, et impiorum hominum, et impiam esse declaravit. Flagitiosa igitur et indigna est ejusmodi omnis oratio. At qui animum, naturam per sese mobilem esse statuerit, hujus, inquit, neminem jure pudeat.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΒ'.

Πρὸς τὸν αὐτὸν, διενεχθέντα τῷ Πλάτωνι καὶ ἐν τῷ περὶ τῆς καθόλου ψυχῆς λόγῳ. Ἀπὸ τῶν αὐτῶν (25).

« Ἔτι τοῦ Πλάτωνος λέγοντος τὴν ψυχὴν διακοσμεῖν τὰ πάντα, διήκουσαν διὰ πάντων, καὶ ταύτην, ἀφ' ἧς καὶ οἱ λοιποὶ διοικεῖσθαι συγχωροῖεν ἂν ἕκαστα, καὶ μηδὲν ἄλλο εἶναι τὴν φύσιν ἢ ψυχὴν, καὶ δηλονότι ψυχὴν οὐκ ἄλογον, καὶ ἐκ τούτων συνάγοντος, ὅτι πάντα κατὰ πρόνοιαν γίνεται, εἴ γε καὶ B κατὰ φύσιν· πρὸς οὐδὲν τούτων ἡμῖν Ἀριστοτέλης ὁμολογεῖ. Οὐ γὰρ εἶναι τὴν φύσιν ψυχὴν, καὶ τὰ περὶ γῆν ὑπὸ μιᾶς φύσεως διοικεῖσθαι. Εἶναι γὰρ ἐφ' ἑκάστῳ τῶν πραγμάτων ἄλλας καὶ τὰς (26) αἰτίας. Τῶν μὲν γὰρ οὐρανίων ἀεὶ κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἐχόντων, αἰτίαν τὴν εἱμαρμένην ὑποτίθησι· τῶν δὲ ὑπὸ σελήνην τὴν φύσιν· τῶν δὲ ἀνθρωπίνων, φρόνησιν καὶ πρόνοιαν, καὶ ψυχήν· τὸ μὲν γλαφυρὸν ἐν ταῖς τοιαύταις διαιρέσεσι παρεχόμενος, τὸ δὲ ἀναγκαῖον οὐ συνορῶν. Εἰ γὰρ μὴ μία εἴη δύναμις ἔμψυχος, διήκουσα διὰ τοῦ παντὸς, καὶ πάντα συνδοῦσα καὶ συνέχουσα, οὔτ' ἂν εὐλόγως τὸ πᾶν οὔτε καλῶς διοικούμενον εἶναι δύναιτο. Τῆς δ' αὐτῆς ἦν ἄρ' ἀβλεψίας, καὶ πόλιν ἐλπίσαι ποτὲ καλῶς χωρὶς C ἑνώσεως διαγενέσθαι, καὶ τὸ πᾶν τόδε ἡγήσασθαι πάγκαλον τῷ λόγῳ διαφυλάξειν· οἷόν περ φαίνεται, μὴ συνδήσαντα καὶ συναρμόσαντα ἑνός τινος ὁμοίου κοινωνίᾳ. Καὶ τοιοῦτον μέν τι πρᾶγμα τὸ διοικοῦν ἕκαστα εἶναί φησιν, οἷον ἀρχὴν εἶναι κινήσεως· τοῦτο δὲ εἶναι ψυχὴν ὁμολογεῖν οὐ βούλεται· καίτοι καὶ τοῦ Πλάτωνος αὐτοῦ δεικνύντος, ὅτι τοῖς κινουμένοις ἅπασιν ἀρχὴ καὶ πηγὴ τῆς κινήσεως ἡ ψυχή. Καὶ ὃ μὲν ἂν ἔργον εἴη ψυχῆς λογικῆς καὶ φρονίμου, τὸ μηδὲν μάτην ποιεῖν, τοῦτο ἀνατίθησι τῇ φύσει, τοῦ δὲ ὀνόματος αὐτῇ τῆς ψυχῆς οὐ μεταδίδωσιν· ὥσπερ ἐκ τῶν ὀνομάτων, ἀλλ' οὐκ ἐκ τῶν δυνάμεων, τῶν πραγμάτων λαμβανομένων.

CAPUT XII.

Adversus eumdem, in illa etiam de universi animo disputatione a Platone dissidentem. Ex Attico.

814 « Præterea, cum Plato, inquit, animum cuncta permeantem rebus omnibus ornatum afferre dicat, atque ejusmodi esse, quem sua vi singula moderari ac regere cæteri quoque libenter concedant, naturam porro, aliud esse nihil quam animum, eumque certe non rationis expertem: indeque concludat, omnia quæ naturæ vis efficiat, Providentiæ consilio fieri: nihil eorum est, in quo nobiscum Aristoteli conveniat. Is enim et naturam animum esse, et unius tantum naturæ vi, quæ ad terram pertinent, gubernari negat. Causas enim alias atque alias rerum esse singularum. Ac cœlestium quidem, utpote quæ similes usque sui, et eodem semper in statu permaneant, causam vult esse fatum; earum vero quæ luna inferiores sunt, naturam; humanarum denique, prudentiam, Providentiam, et animum. Quo in rerum causarumque discrimine statuendo, venustatem aliquam secutus est, quod necessitatis erat non vidit. Nam si vis una quædam animata non esset, quæ universa pervadens, colligaret eadem atque contineret, nunquam hujus in universi dispositione tantum vel sapientiæ vel pulchritudinis cerneretur. Et ejusdem profecto cæcitatis est, uti civitatem aliquam egregie sine conjunctione habituram sperare, ita huic universo, eximiam illam ac singularem quam cernimus partium omnium speciem, defendere te ratiocinando posse arbitrari, nisi ea similis alicujus communione consocies atque devincias. Cæterum, quod res singulas moderetur, id quidem motus principium esse ait, idem tamen animum esse fateri non vult, tametsi rebus in omnibus quæ moventur, principium fontemque motus animum esse Plato demonstrarit. Quod autem animi ratione præditi atque sapientis proprium sit, nihil ut agat frustra, id naturæ totum attribuit, ei tamen animi nomen non tribuit: quasi ex nominibus, non autem ex facultatibus rerum initia viresque sumantur. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΓ'.

Πρὸς τὸν αὐτὸν διαπαίξαντα καὶ τὰς παρὰ τῷ Πλάτωνι ἰδέας, ἃς οὐκ ἀγνοεῖν καὶ οἱ Ἑβραίων ἤδη πρότερον συνεστήσαντο λόγοι. Ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ.

D « Τὸ δὲ κεφάλαιον (27) καὶ τὸ κῦρος τῆς Πλάτωνος αἱρέσεως, ἡ περὶ τῶν νοητῶν διάταξις, ἠτίμασται

CAPUT XIII.

Adversus eumdem Platonicas ideas illudentem, quas ne ipsis quidem Hebræis ignotas fuisse, superioribus eorum testimoniis jam vidimus. Ex eodem.

815 « Postremo, quod caput est, inquit, ac Platonicæ philosophiæ cardo, rerum sola mente per-

(25) *Ἀπὸ τῶν αὐτῶν*. Legendum ἀπὸ τῶν Ἀττικοῦ. Sequentes enim disputationes Attici sunt, ut ex stylo et tota disserendi ratione manifeste constat.

(26) Forte add. ἄλλας.

(27) *Τὸ δὲ κεφάλαιον*, etc. Ita Socrates ipse apud Lucianum, dialog. qui *Βίων πρᾶσις* inscribitur. Quærebat ex eo mercator, τῆς δὲ σοφίας, τί σοι τὸ κεφάλαιον; respondet Socrates, Αἱ ἰδέαι, καὶ τὰ τῶν ὄντων παραδείγματα. Ὁπόσα γὰρ δὴ ὁρᾷς, τὴν γῆν, τἀπὶ γῆς, τὸν οὐρανὸν, τὴν θάλατταν· ἁπάντων τούτων εἰκόνες ἀφανεῖς ἑστᾶσιν ἔξω τῶν ὅλων. Cui Mercat., Ποῦ δὲ ἑστᾶσιν; ille autem, Οὐδαμῶς (cor.: οὐδαμοῦ), εἰ γάρ που εἶεν, οὐκ ἂν εἶεν, etc. In quibus et ridiculus est more suo Lucianus, et ridiculum Socratem facit.

ceptarum doctrina, quantum in Aristotele fuit, illusa, conculcata, probrisque omnibus jactata est. Cum enim intelligere non posset, res maximas atque divinas, quæ longe cæteris antecellant, simili aliqua facultate ad sui cognitionem indigere, minuta quadam sua et humili subtilitate confisus (quæ ut terrestrium in rerum naturam penetrare posset, earumque veritatem perspicere, purissimam tamen illam ac sincerissimam propriæ veritatis lucem intueri non poterat), adeoque se ipso, quodam quasi rerum illarum captu suo longe superiorum canone arbitroque usus, peculiares illas, cujusmodi Plato agnoverat, naturas valere jussit, illaque omnium altissima, nugas insulsasque cantilenas, et circulatorum fabulas appellare ausus est. Quippe summum illud atque ultimum est Platonicorum dogmatum, quod in spiritali hac et sempiterna idearum natura versatur. Ubi proinde supremus animo labor certamenque proponitur. Nam qui ad illam aspirare eaque frui potuerit, is beatus omnino; cui eamdem intueri ac pervidere non licuerit, omni felicitate vacuus spoliatusque relinquitur. Itaque hoc ubique Plato et omni ratione contendit, ut harum naturarum vim potestatemque demonstret. Negat enim aut ullius omnino rei causam commode reddi posse, nisi quæ harum communione nitatur, aut veri ullius haberi notitiam, nisi quæ ad easdem revocetur. Imo nec rationis ullum iis in omnibus pilum esse defendit, qui non earum substantiam fateantur. Et vero qui Platonicæ doctrinæ auctoritatem ac pondus addere statuerunt, hac præsertim in disputatione multi esse solent. Quod quidem necessario faciunt, nec enim Platonicum amplius quidquam tueri possunt, nisi eis primarias illas principesque naturas Platonis in gratiam concesseris. Hæc enim illa sunt, quibus cæteris omnibus maxime antecellit: Deum enim ipse cum universorum parentem ac molitorem, adeoque dominum et moderatorem agnosceret: cum idem ex nostris hisce operibus intelligeret, artificem id ante quod effecturus sit animo comprehensum tenere, ac tum demum quam illius speciem cogitando informarit, eam ipsis in rebus similitudine quadam exprimere: divinas similiter notiones, quæ rebus antiquiores, et eorum quæ fiunt exempla sint, easdemque incorporeæ ac mente sola perceptæ, similesque sui semper, et eodem in statu permanentes; denique cum præcipua quadam ratione primum exsistentes, **816** tum cæteris deinde causæ quamobrem eo modo sint, quo singula sunt, pro sua cujusque cum principibus illis similitudine: notiones, inquam, illas nec videri facile, nec oratione satis explicari posse cum animadverteret; is quan-

A καὶ προπεπηλάκισται, καὶ παντοίως, τό γε ἐξὸν (28) ἐπ' Ἀριστοτέλει, περιύβρισται. Οὐ γὰρ δυνάμενος ἐννοῆσαι, ὅτι τὰ μεγάλα καὶ θεῖα καὶ περιττὰ τῶν πραγμάτων παραπλησίου τινὸς δυνάμεως εἰς ἐπίγνωσιν δεῖται· τῇ δ' αὐτοῦ λεπτῇ καὶ ταπεινῇ δριμύτητι πιστεύων, ἥτις διαδῦναι μὲν τῶν ἐπὶ γῆς πραγμάτων, καὶ τὴν ἐν τούτοις ἀλήθειαν ἰδεῖν ἐδύνατο, τῆς δ' ὄντως ἀληθείας ἐποπτεῦσαι τὸ πανεύδιον οὐχ οἵα τε ἦν αὐτῷ· κανόνι θ' αὐτῷ καὶ κριτῇ τῶν ὑπὲρ αὐτὸν χρησάμενος, ἀπέγνω τινὰς εἶναι ἰδίας φύσεις (29), οἵας Πλάτων ἔγνω, λήρους τε καὶ τερετίσματα (30) καὶ φλυαρίας ἐτόλμησεν εἰπεῖν τὰ τῶν ὄντων ἀνώτατα. Τὸ μὲν οὖν ἄκρον τε καὶ ἔσχατον τῶν Πλάτωνος φιλοσοφημάτων ἐστὶ τὸ περὶ τὴν νοητὴν ταύτην καὶ ἀΐδιον οὐσίαν τὴν τῶν ἰδεῶν. Ἔνθα B δὴ πόνος τε καὶ ἀγὼν ἔσχατος τῇ ψυχῇ πρόκειται. Ὁ μὲν γὰρ μετασχὼν καὶ ἐφικόμενος αὐτῆς πάντως εὐδαίμων· ὁ δὲ ἀπολειφθεὶς καὶ ἀδυνατήσας θεωρὸς γενέσθαι πάντως ἄμοιρος εὐδαιμονίας καταλείπεται. Καὶ διὰ τοῦτο Πλάτων τε πανταχῇ διαγωνίζεται, δεικνὺς τὴν ἰσχὺν τούτων τῶν φύσεων. Οὔτε γὰρ αἰτίαν ὡντινωνοῦν ἀποδοῦναί φησιν οἷόν τε εἶναι καλῶς, ἂν μὴ τούτων μεθέξει, οὔτε γνῶσίν τινος ἀληθοῦς, ἂν μὴ τῇ πρὸς ταῦτα (31) ἀναφορᾷ· ἀλλ' οὐδὲ λόγου μετέσεσθαί τισιν, εἰ μὴ τὴν τούτων οὐσίαν ὁμολογήσειαν. Οἵ τ' αὖ τὰ τοῦ Πλάτωνος συνιστάναι ἐγνωκότες τὸν πλεῖστον ἀγῶνα τῶν λόγων ἐν τούτῳ τίθενται· πάνυ ἀναγκαίως. Οὐδὲν γὰρ ἔτι τὸ Πλατωνικὸν ἀπολείπεται, εἰ μὴ τὰς πρώτας καὶ ἀρχικωτάτας C φύσεις ταύτας συγχωρήσεταί τις αὐτοῖς ὑπὲρ Πλάτωνος. Ταῦτα γάρ ἐστιν, οἷς μάλιστα τῶν ἄλλων ὑπερέχει. Νοήσας γὰρ Θεὸν αὐτὸς ὡς τῶν ἁπάντων πατέρα καὶ δημιουργὸν, καὶ δεσπότην, καὶ κηδεμόνα· καὶ γνωρίζων ἐκ τῶν ἔργων τὸν τεχνίτην πρότερον νοῆσαι τοῦτο ὃ μέλλει δημιουργήσειν, εἶθ' οὕτω τῷ νοηθέντι κατόπιν (32), ἐπὶ τῶν πραγμάτων προσάγειν τὴν ὁμοιότητα· ταὐτὸν δὴ τὰ τοῦ Θεοῦ νοήματα πρεσβύτερα τῶν πραγμάτων, τὰ τῶν γενομένων παραδείγματα, ἀσώματα, καὶ νοητὰ, κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ ὡσαύτως ἔχοντα ἀεὶ, καὶ μάλιστα μὲν πρώτως αὐτὰ ὄντα, παραίτια δὲ καὶ τοῖς ἄλλοις τοῦ εἶναι τοιαῦτα ἕκαστα οἷά πέρ ἐστι, κατὰ τὴν πρὸς αὐτὰ ὁμοιότητα, συνιδὼν ὁ Πλάτων ὄντα οὐ ῥᾷστα ὀφθῆναι, οὐ μὴν οὐδὲ λόγῳ σοφῶς δηλωθῆναι δυνάμενα· αὐτὸς ὡς οἷόν D τε ἦν ὑπὲρ αὐτῶν εἰπεῖν, καὶ φρονῆσαι, καὶ παρασκευάσαι τοὺς μέλλοντας ἐπακολουθήσειν, πραγματευσάμενος ταῦτα, καὶ τὴν σύμπασαν αὐτοῦ φιλοσοφίαν εἰς τοῦτο συνταξάμενος, περὶ ταῦτά φησι καὶ τὴν τούτων νόησιν τὴν σοφίαν εἶναι καὶ τὴν ἐπιστήμην, δι' ἧς τὸ ἀνθρώπινον τέλος καὶ ἡ μακαριστὴ βιοτὴ παραγίνεται.» Τοσαῦτα ὁ Ἀττικός. Παρῆν δὲ καὶ τούτων ἔτι πλείω ἐκ τῆς δηλωθείσης παραθέσθαι τοῦ ἀνδρὸς γραφῆς· πλὴν ἀλλὰ τοῖς ἐκτεθεῖσιν ἀρκε-

(28) Forte ὄν.
(29) *Ἰδίας φύσεις*. Quid si ἀϊδίους φύσεις?
(30) *Τερετίσματα*. Alludit ad locum illum Aristotelis, ex *Analyticor. posterior*. lib. I, cap. 22, Τὰ γὰρ εἴδη χαιρέτω· τερετίσματα γάρ ἐστι. Καὶ εἰ ἔστι τι, οὐδὲν πρὸς τὸν λόγον ἐστίν· οὐ γὰρ ἀποδείξεις περὶ τῶν τοιούτων εἰσίν. Errant qui τερετίσματα *terriculamenta* vertunt, quasi essent τερατεύματα. Notum est τερετίσματα esse fractos solutosque cantus, et metaphorice, μωρολογίας τε καὶ λήρους.
(31) Forte ταύτας.
(32) *Νοηθέντι κατόπιν*. Novo more dictum videtur, pro τοῦ νοηθέντος ἄντικρυς.

σθέντες, μεταβησόμεθα καὶ ἐπὶ τὴν τῶν Στωϊκῶν αἵρεσιν. Σωκράτους τοίνυν ἀκουστὴς ἐγένετο Ἀντισθένης, Ἡρακλεωτικός τις ἀνὴρ τὸ φρόνημα, ὅς ἔφη τοῦ ἥδεσθαι τὸ μαίνεσθαι κρεῖττον εἶναι. Διὸ καὶ παρῄνει τοῖς γνωρίμοις μηδέποτε χάριν ἡδονῆς δάκτυλον ἐκτείνειν. Τούτου δὲ ἀκουστὴς γέγονε Διογένης ὁ Κύων, ὅς, καὶ αὐτὸς θηριωδέστατα φρονεῖν δόξας, πολλοὺς ἐπηγάγετο. Τοῦτον Κράτης διεδέξατο· Κράτητος δὲ ἐγένετο Ζήνων ὁ Κιττιεὺς, ὁ τῆς Στωϊκῶν φιλοσόφων αἱρέσεως καταστὰς ἀρχηγός. Ζήνωνα δὲ Κλεάνθης διεδέξατο, Κλεάνθην δὲ Χρύσιππος· τοῦτον δὲ Ζήνων ἕτερος, καὶ οἱ καθεξῆς. Λέγονται δ' οὗτοι πάντες διαφερόντως καὶ βίου στεῤῥοῦ καὶ διαλεκτικῆς ἐπιμεληθῆναι. Τά γέ τοι τῆς κατ' αὐτοὺς φιλοσοφίας δόγματα ὧδέ πως ἔχει.

A tum vel dicendo vel cogitando mens humana consequi, ac cæteris qui ad eam postea cognitionem aspiraturi essent, commonstrare viam poterat, ipsarum in tractationem incumbens, et cunctas eo revocans philosophiæ suæ rationes, in iis demum earumque notitia sapientiam ac scientiam positas esse defendit; quæ nos in humani finis et beatæ vitæ possessionem immittant. » Hactenus Atticus. Quo quidem illius ex opere, plura superioribus addere poteramus: nunc tamen ea protulisse contenti, Stoicorum deinceps ad sectam disciplinamque transeamus. Socrates igitur Antisthenem quemdam, virum sensu animisque tenus Heracleoticum, auditorem habuit, qui cum lætitiæ furorem anteponeret, tum discipulis quoque suis auctor erat, uti voluptatis causa ne digitum quidem tollerent. Huic Diogenes Cynicus operam dedit, qui ferino plane ritu philosophari statuens ipse quoque, adjunxit sibi quamplurimos. Successit ei Crates, qui discipulum habuit Zenonem Citium, Stoicæ philosophiæ principem. Hujus successor fuit Cleanthes, Cleanthis Chrysippus, Chrysippi alter Zeno, cæterique deinceps. Qui quidem omnes et vitæ constantiam, et disserendi artem singulari studio coluisse dicuntur. Horum ergo decreta philosophica ex sequentibus fere intelliges.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΔ'.

Περὶ τῆς τῶν Στωϊκῶν φιλοσοφίας· ὅπως τε ὁ Ζήνων τὸν περὶ ἀρχῶν ἀπεδίδου λόγον. Ἀπὸ τοῦ ἑβδόμου Περὶ φιλοσοφίας Ἀριστοκλέους.

« Στοιχεῖον εἶναί φασι τῶν ὄντων τὸ πῦρ, καθάπερ Ἡράκλειτος· τούτου δ' ἀρχὰς ὕλην καὶ Θεὸν, ὡς Πλάτων. Ἀλλ' οὗτοι ἄμφω σώματά φασιν εἶναι, καὶ τὸ ποιοῦν, καὶ τὸ πάσχον, ἐκείνου πρῶτον ποιοῦν αἴτιον ἀσώματον εἶναι λέγοντες· ἔπειτα δὲ καὶ κατά τινας εἱμαρμένους καὶ ὡρισμένους χρόνους ἐκπυροῦσθαι τὸν σύμπαντα κόσμον, εἶτ' αὖθις πάλιν διακοσμεῖσθαι· τὸ μέντοι πρῶτον πῦρ εἶναι καθαπερεί τι σπέρμα, τῶν ἁπάντων ἔχον τοὺς λόγους, καὶ τὰς αἰτίας τῶν γεγονότων, καὶ τῶν γινομένων, καὶ τῶν ἐσομένων· τὴν δὲ τούτων ἐπιπλοκὴν καὶ ἀκολουθίαν, καὶ εἱμαρμένην, καὶ ἐπιστήμην, καὶ ἀλήθειαν, καὶ νόμον εἶναι τῶν ὄντων ἀδιάδραστόν τινα καὶ ἄφυκτον. Ταύτῃ δὲ πάντως διοικεῖσθαι τὰ κατὰ τὸν κόσμον ὑπέρευ, καθάπερ ἐν τῇ εὐνομωτάτῃ τινὶ πολιτείᾳ.

B

CAPUT XIV.

De Stoicorum philosophia: et quemadmodum Zeno de principiorum ratione statuerit. Ex Aristoclis De philosophia *septimo.*

« Rerum, inquit, elementum, uti Heraclitus, ignem esse volunt; ejus vero principia, materiam atque Deum, ut Plato. Verum hoc discrimine, quod Stoici ambo illa, tam efficiens quam patiens, corpora esse dicant; Plato contra primum illum effectorem, incorporeum auctorem esse statuat. Deinde certis quibusdam fatoque constitutis temporibus, **817** mundum universum conflagrare docent, indeque suam denuo speciem ornatumque recipere. Ac primum quidem illum ignem, quasi semen aliquod esse, quod rerum omnium rationes, ac præteritorum simul, C præsentium, futurorumque causas contineat. Quarum complexio quædam et consequentia, eorum quæ sunt omnium fatum, scientia, veritas, et lex ejusmodi sit, quæ nullo pacto effugi aut declinari queat. Sic porro quæ in mundo sunt universa, quam optime gubernari, tanquam in republica æquissimis legibus constituta.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΕ'.

Ὁποίαν δόξαν ἐπάγονται οἱ Στωϊκοὶ περὶ Θεοῦ, καὶ περὶ συστάσεως τοῦ παντός. Ἀπὸ τῆς Ἐπιτομῆς Ἀρείου Διδύμου (33).

« Ὅλον δὲ τὸν κόσμον σὺν τοῖς ἑαυτοῦ μέρεσι προσαγορεύουσι Θεόν. Τοῦτον δὲ ἕνα μόνον εἶναί φασι καὶ πεπερασμένον, καὶ ζῶον, καὶ ἀΐδιον, καὶ Θεόν. Ἐν γὰρ τούτῳ πάντα περιέχεσθαι τὰ σώματα, κενὸν δὲ μηδὲν ὑπάρχειν ἐν αὐτῷ. Τὸ γὰρ ἐκ πάσης τῆς οὐσίας ποιὸν προσαγορεύεσθαι τὸ κατὰ τὴν διακόσμησιν τὴν τοιαύτην καὶ διάταξιν ἔχον. Διὸ κατὰ

CAPUT XV.

Quam de Deo Stoici, deque hujus universi molitione sententiam introducunt. Ex Arii Didymi Epitoma.

« Mundum, inquit, universum, cum partibus ejus singulis, Deum appellant. Hunc quippe unum duntaxat esse aiunt, absolutum, animantem, sempiternum, ac Deum: illo enim corpora omnia con- D tineri, et vacuum in eo superesse nihil. Enimvero quod ex omni substantia conflatum sit, id ipsum tale quid nominari, quatenus ornatum ejusmodi

(33) *Ἀρείου Διδύμου.* Plures Didymos novimus: qui Arius diceretur, mihi quidem ignotus est: et tamen constanter apud Eusebium sic vocatur Suspicor non Ἀρείου, sed Ἀτηΐου, vel Ἀττίου legendum esse. Suidas, Δίδυμος, inquit, Ἀτήϊος, ἢ Ἄττιος χρηματίσας, φιλόσοφος Ἀκαδημαϊκὸς, πιθανῶν καὶ σοφισμάτων λύσεις ἐν βιβλίοις β', καὶ ἄλλα πολλά.

aliquem partimque dispositionem complectitur. Itaque si prioris illius ratio habeatur, sempiternum ipsi mundum esse aiunt : sin ornatus iste spectatur, genitum, ac pro infinitarum, seu quæ jam præterierint, seu quæ futuræ postea sint, periodorum conversione mutabilem. Atque ita, quod ex omni substantia tale quid exsistit, mundum esse sempiternum ac Deum ; at mundum appellari, machinam hanc e cœlo, aere, terra, mari, ac propriis singulorum naturis constitutam. Mundum præterea, deorum simul et hominum, imo et omnium omnino, quæ ipsorum causa facta sint, domicilium vocari. Quemadmodum enim civitatis notio quædam et ratio duplex est, altera quatenus domicilium aliquid, altera quatenus multitudinem ex incolarum et civium societate conflatam significat : ita mundus quædam quasi civitas est, ex diis hominibusque constans, sic quidem ut principatum dii teneant, homines eorum imperio subditi teneantur. Cæterum mutuam eorum inter se conjunctionem esse, quam illa, quæ naturæ lex quædam est, communio rationis efficiat. Alia prorsus omnia propter eosdem facta esse. Quibus consentanee ponendum illud est, hominum curam gerere universi moderatorem Deum, quippe qui prolixa benignitate præditus, hominum amans, **818** justusque sit, et virtutum omnium complexione perfectus. Quocirca mundus quoque Ζεύς, hoc est Jupiter, vocatur, quod nobis τοῦ ζῆν, hoc est vivendi sit auctor. Eumdem, prout εἰρομένῳ λόγῳ, id est connexa quadam ratione, quam prætergredi ac violare nihil possit, ex omni æternitate cuncta moderatur, Εἱμαρμένην, hoc est Fatum, insuper appellari : Ἀδράστειαν vero, quasi dicas vim quamdam indeclinabilem, quod ipsum nihil effugiat : Providentiam denique, quod singula, prout cujusque usus exigit, proinde administret. Ducem porro principemque mundi, solem Cleanthes esse voluit, quod et siderum esset omnium maximus, et cunctarum ad rerum administrationem operæ plurimum et commoditatis afferret, cum et diem et annum, cæterasque tempestates efficeret. Alii ejusdem sectæ philosophi, terram mundi principatum habere maluerunt. Chrysippus eum purissimo ac defæcatissimo ætheri tribuit, quippe qui et omnium sit maxime mobilis, et totam mundi conversionem circumagat. » Hactenus ex Arii Didymi *Epitoma*. Jam adversus eorumdem Stoicorum de Deo sententiam pauca hæc afferre satis erit, quæ Porphyrius in iis, quæ ad Boethum *De animo* rescripsit, totidem verbis opposuit.

A μὲν τὴν προτέραν ἀπόδοσιν ἀΐδιον τὸν κόσμον εἶναί φασι, κατὰ δὲ τὴν διακόσμησιν γεννητὸν καὶ μεταβλητὸν, κατὰ περιόδους ἀπείρους γεγονυίας τε καὶ ἐσομένας. Καὶ τὸ μὲν ἐκ τῆς πάσης οὐσίας ποιὸν κόσμον ἀΐδιον εἶναι καὶ Θεόν· λέγεσθαι δὲ κόσμον σύστημα ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἀέρος, καὶ γῆς, καὶ θαλάττης, καὶ τῶν ἐν αὐτοῖς φύσεων· λέγεσθαι δὲ κόσμον, καὶ τὸ οἰκητήριον θεῶν καὶ ἀνθρώπων, καὶ τῶν ἕνεκα τούτων γενομένων. Ὃν γὰρ τρόπον πόλις λέγεται διχῶς, τό τε οἰκητήριον καὶ τὸ ἐκ τῶν ἐνοικούντων σὺν τοῖς πολίταις σύστημα· οὕτω καὶ ὁ κόσμος οἱονεὶ πόλις ἐστὶν ἐκ θεῶν καὶ ἀνθρώπων συνεστῶσα, τῶν μὲν θεῶν τὴν ἡγεμονίαν ἐχόντων, τῶν δὲ ἀνθρώπων ὑποτεταγμένων. Κοινωνίαν δ' ὑπάρχειν πρὸς ἀλλήλους, διὰ τὸ λόγου μετέχειν, ὅς ἐστι B φύσει νόμος· τὰ δ' ἄλλα πάντα γεγονέναι τούτων ἕνεκα. Οἷς ἀκολούθως νομιστέον προνοεῖν τῶν ἀνθρώπων τὸν τὰ ὅλα διοικοῦντα Θεὸν, εὐεργετικὸν ὄντα, καὶ χρηστὸν, καὶ φιλάνθρωπον, δίκαιόν τε, καὶ πάσας ἔχοντα τὰς ἀρετάς. Διὸ δὴ καὶ Ζεὺς λέγεται ὁ κόσμος, ἐπειδὴ τοῦ ζῆν αἴτιος ἡμῖν ἐστι. Καθόσον δὲ εἱρομένῳ λόγῳ πάντα διοικεῖ ἀπαραβάτως ἐξ ἀϊδίου, προσονομάζεσθαι Εἱμαρμένην· Ἀδράστειαν δὲ, ὅτι οὐδέν ἐστιν αὐτὸν ἀποδιδράσκειν· Πρόνοιαν δ', ὅτι πρὸς τὸ χρήσιμον οἰκονομεῖ ἕκαστα. Ἡγεμονικὸν δὲ τοῦ κόσμου Κλεάνθει μὲν ἤρεσε τὸν ἥλιον εἶναι, διὰ τὸ μέγιστον τῶν ἄστρων ὑπάρχειν, καὶ πλεῖστα συμβάλλεσθαι πρὸς τὴν τῶν ὅλων διοίκησιν, ἡμέραν καὶ ἐνιαυτὸν ποιοῦντα, καὶ τὰς ἄλλας ὥρας. Τισὶ δὲ τῶν C ἀπὸ τῆς αἱρέσεως ἔδοξε γῆν τὸ ἡγεμονικὸν εἶναι τοῦ κόσμου. Χρυσίππῳ δὲ τὸν αἰθέρα τὸν καθαρώτατον καὶ εἰλικρινέστατον, ἅτε πάντων εὐκινητότατον ὄντα, καὶ τὴν ὅλην περιάγοντα τοῦ κόσμου φοράν. » Ταῦτα μὲν ἡμῖν ἀπὸ τῆς *Ἐπιτομῆς* Ἀρείου Διδύμου προκείσθω. Πρὸς δὲ τὴν περὶ Θεοῦ τῶν Στωϊκῶν δόξαν ἀπαρκεῖ παραθέσθαι τὰς Πορφυρίου λέξεις ἐν τοῖς πρὸς Βόηθον ἀντιγραφεῖσιν αὐτῷ *Περὶ ψυχῆς*, τοιοῦτον ἐχούσας τὸν τρόπον·

CAPUT XVI.

Contra Stoicorum de Deo sententiam. Ex Porphyrii ad Boethum opere De animo.

« Deum, inquit, spiritalem quemdam ignem sic appellant, nihil ut eumdem sempiternum facere vereantur, imo etiam ejusmodi, qui omnia depascatur et perimat, quasi nostri hujus ac vulgaris ignis simillimus sit. Adeoque Aristoteli repugnare non dubitant, qui hoc abs sese impetrari non patitur, ut æthereum regionem simili ex igne constituat. Ex quibus si forte quæsieris, qui possit ignis ejusmodi tandiu permanere, diversum quidem illum esse negant, sed talem ei naturam dum tribuunt,

D

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙϚ'.

Πορφυρίου πρὸς τὴν τῶν Στωϊκῶν περὶ Θεοῦ δόξαν. Ἀπὸ τῶν πρὸς Βόηθον Περὶ ψυχῆς.

« Τὸν δὲ Θεὸν οὐκ ὀκνοῦσι, πῦρ νοερὸν εἰπόντες, ἀΐδιον καταλιπεῖν, καὶ φθείρειν μὲν πάντα λέγειν καὶ ἐπινέμεσθαι, ὡς τοιοῦτον ὂν πῦρ, οἷον τὸ ἡμῖν συνεγνωσμένον· ἀντιλέγειν τε (34) τῷ Ἀριστοτέλει, παραιτουμένῳ τὸν αἰθέρα ἐκ πυρὸς λέγειν τοιούτου. Ἀπαιτούμενοι δὲ, πῶς τὸ τοιοῦτον ἐπιδιαμένει πῦρ, ἀλλοῖον μὲν πῦρ οὐ λέγουσιν εἶναι, τοιοῦτον δ' εἰπόντες, πιστεύειν αὐτοῖς ἀξιώσαντες εἴπουσι, τῇ ἀλόγῳ πίστει ταύτῃ ἐπισυνάπτουσιν, ὅτι καὶ ἀΐδιόν ἐστι πῦρ, ἐκ μέρους καὶ τὸ αἰθέριον σβέννυσθαι καὶ ἀν-

(34) Forte δέ.

ἅπτεσθαι τιθέντες. Ἀλλὰ τὴν τούτων πρὸς μὲν ταῦτα A ἀβλεψίαν, πρὸς δὲ τὰ τῶν παλαιῶν ῥᾳθυμίαν τε καὶ καταφρόνησιν, τί ἄν τις ἐπιὼν ἐπὶ πλέον μηκύνῃ;

nudæ orationi fidem haberi volunt; nisi quod insuper tam absurdæ opinioni hoc addunt, ut sempiternum ignem illum esse defendant, cum tamen ætherium exstingui partim, partim accendi velint. Sed eorum aut stuporem, aut veterum hac in disputatione contemptum pluribus exaggerare quid attinet?

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΖ'.

Ὅτι οὐκ ἂν εἴη σῶμα τὸ ὄν, κατὰ τοὺς Στωϊκούς. Ἀπὸ τοῦ πρώτου Περὶ τἀγαθοῦ *Νουμηνίου.*

« Ἀλλὰ τί δή ἐστι τὸ ὄν; ἆρα ταυτὶ τὰ στοιχεῖα τὰ τέτταρα, ἡ γῆ, καὶ τὸ πῦρ, καὶ αἱ ἄλλαι δύο μεταξὺ φύσεις; Ἆρα οὖν δὴ τὰ ὄντα ταῦτά ἐστιν ἤτοι ξυλλήβδην, ἢ καθ' ἕν γέ τι αὐτῶν; Καὶ πῶς, ἅ γέ ἐστι καὶ γεννητὰ καὶ παλινάγρετα, εἴ γέ ἐστιν ὁρᾷν αὐτὰ ἐξ ἀλλήλων γινόμενα, καὶ ἀπαλλασσόμενα, καὶ μήτε στοιχεῖα ὑπάρχοντα, μήτε συλλαβάς; Σῶμα μὲν ταυτὶ B οὕτως οὐκ ἂν εἴη τὸ ὄν. Ἀλλ' ἄρα ταυτὶ μὲν οὔ, ἡ δ' ὕλη δύναται εἶναι ὄν. Ἀλλὰ καὶ ταύτην παντὸς μᾶλλον ἀδύνατον, ἀῤῥωστίᾳ τοῦ μένειν. Ποταμὸς γὰρ ἡ ὕλη ῥοώδης καὶ ὀξύῤῥοπος, βάθος, καὶ πλάτος, καὶ μῆκος ἀόριστος, καὶ ἀνήνυτος. » Καὶ μετὰ βραχέα ἐπιλέγει· « Ὥστε καλῶς ὁ λόγος εἴρηκε, φάς, εἰ ἔστιν ἄπειρος ἡ ὕλη, ἀόριστον εἶναι αὐτήν· εἰ δὲ ἀόριστος, ἄλογον· εἰ δὲ ἄλογος, ἄγνωστον. Ἄγνωστον δέ γε οὖσαν αὐτὴν ἀναγκαῖον εἶναι ἄτακτον· ὡς τεταγμένα γνωσθῆναι πάνυ δήπουθεν ἂν εἴη ῥᾴδιον· τὸ δὲ ἄτακτον οὐχ ἕστηκεν· ὅ τι δὲ μὴ ἕστηκε, οὐκ ἂν εἴη ὄν. Τοῦτο δὲ ἦν ὅπερ ἡμῖν αὐτοῖς ὡμολογησάμεθα ἐν τοῖς ἔμπροσθεν, ταυτὶ πάντα συνενεχθῆναι τῷ ὄντι ἀθέμιστον εἶναι. Δοξάτω, μάλιστα μὲν πᾶσιν, εἰ δὲ μή, ἀλλ' ἐμοί. Οὐκοῦν φημι τὴν ὕλην οὔτε αὐ- C τήν, οὔτε τὰ σώματα εἶναι ὄν. Τί οὖν δή; εἰ ἔχομεν παρὰ ταῦτα ἄλλο τι ἐν τῇ φύσει τῇ τῶν ὅλων; Ναί· τοῦτο οὐδὲν εἰπεῖν ποικίλον, εἰ τόδε πρῶτον μὲν ἐν ἡμῖν αὐτοῖς ἅμα πειραθείημεν διαλεγόμενοι. Ἐπεὶ δὲ τὰ σώματά ἐστι φύσει τεθνηκότα, καὶ νεκρά, καὶ πεφορημένα, καὶ οὐδ' ἐν ταὐτῷ μένοντα, ἆρ' οὐχὶ τοῦ καθέξοντος αὐτοῖς δεῖ; Παντὸς μᾶλλον. Εἰ μὴ τύχοι δὲ τούτου, ἆρα μείνειεν ἄν; Παντὸς ἧττον. Τί οὖν ἐστι τὸ κατασχῆσον; Εἰ μὲν δὴ καὶ τοῦτο εἴη σῶμα, Διὸς Σωτῆρος δοκεῖ ἂν ἐμοὶ δεηθῆναι αὐτὸ παραλυόμενον καὶ σκιδνάμενον. Εἰ μέντοι χρὴ αὐτὸ ἀπηλλάχθαι τῆς τῶν σωμάτων πάθης, ἵνα κἀκείνοις κεχυμένοις τὴν φθορὰν ἀμύνειν δύνηται, καὶ κατέχῃ, ἐμοὶ μὲν οὐ δοκεῖ ἄλλο τι εἶναι ἢ μόνον γε τὸ ἀσώματον· αὕτη γὰρ δὴ φύσεων πασῶν μόνη ἕστηκε, D καὶ ἔστιν ἀραρυῖα, καὶ οὐδὲν σωματική. Οὔτε γοῦν γίνεται, οὔτε αὔξεται, οὔτε κίνησιν κινεῖται ἄλλην οὐδεμίαν, καὶ διὰ ταῦτα καλῶς δίκαιον ἐφάνη πρεσβεῦσαι τὸ ἀσώματον.

819 CAPUT XVII.

Id quod vere est, corpus non esse, ut Stoici opinantur. Ex Numenii primo De bono.

« Verumtamen, inquit ille, quidnam igitur vere esse dicemus? Num hæc elementa quatuor, terram, ignem, mediasque duas inter utrumque naturas? Utrum ergo illa sunt, universa simul, an seorsim ac per sese singula? Qui tandem alterutrum dici possit, cum et genita illa sint, et exstincta rursus oriantur? passim enim ea videmus cum fieri ex sese mutuo, tum ita prorsus interire, ut nec elementa maneant, nec elementorum ulla complexio. Itaque corpus illud quod vere sit, in elementis reperiri non potest. Esto, elementis hoc minime conveniat, materiæ certe quidem optime conveniet. Atqui ab eo longissime abest materia, quod infirmior ea sit, quam ut constanter permanere queat. Est enim fluvius quidam vehemens et incitatus, cujus neque fundus, neque latitudo, neque longitudo certis ullis finibus comprehendi possit. » Tum paucis quibusdam interjectis: « Quamobrem, inquit, præclare dictum illud est, materiam si sit immensa, definiri proinde non posse; quod si verum est, eamdem rationis expertem esse; si denique rationis expers, cognitionem omnem fugere. Quod si cognosci non possit, confusam illam ac perturbatam esse necesse est, cum ordinata omnia sint ad cognoscendum longe facillima. Quod vero perturbatum est, id permanere profecto non potest; quod autem non permaneat, id utique vere non fuerit. Atque id ipsum est, quo de jam inter nos ante convenit, hæc omnia non posse cum ejus quod vere sit ratione consistere. Id quod maxime quidem omnibus placere velim; sin minus, placeat certe mihi. Materiam igitur, aut corpus ullum vere esse nego. De illis ergo quid dicimus? Num aliud quid præter ista nobis in tota rerum natura superest? Superest vero: neque id explicare difficilis admodum operæ fuerit, si modo primum illud in nobis ipsis pervidere mutua ratiocinatione conabimur. Et quoniam corpora vitæ nihil per sese habent, atque huc illucque jactantur, nec eodem semper loco vultuque persistunt, nonne aliquo proinde, cujus vi contineantur, opus habent? Maxime id quidem. Id vero si nancisci non potuerint, num manebunt illa per sese? Minime vero. Quid igitur illud erit, quod ipsa contineat? Enimvero si corpus id etiam fuerit, equidem, cum suapte natura dissolvatur atque dissipetur, 820 Jove quodam Servatore opus ei futurum existimo. Quod si ab omni corporum vitio liberum illud esse oporteat, ut eadem, ubi concepta jam sunt, vindicare ab interitu, et continere possit, mihi sane, præter id unum quod expers corporis sit, ejusmodi esse nihil videtur. Ex omnibus quippe naturis una hæc est, quæ cum ipsa consistat, tum etiam firma sit ac solida, nec corporei quidquam omnino simile habeat. Nec enim generatur illa, nec crescit, nec alio motu cietur ullo. Ac propterea æquum in primis et consentaneum merito visum est, hanc rei corporis experti prærogativam tribuere.

CAPUT XVIII.

Stoici de universi conflagratione quid sentiant.

« Placet, inquit, sectæ hujus antiquissimis atque primariis, post maximos quosdam conversionum circuitus, in aerem primo mutari universa, tum in ignem ætherium postremo dissolvi. » Quibus deinde subjungit : « Ex his porro manifeste liquet, eam rerum confusionem, non ad earum substantiam Chrysippum retulisse ; hoc enim prorsus fieri non potest : sed eam duntaxat, quæ pro aliqua mutatione sumatur. Corruptionis enim vocabulum, ubi de solita mundi post longissimas conversiones corruptione loquuntur, haud proprie quidem accipiunt, qui rerum in ignem omnium dissolutionem fieri tradunt, quam ipsi conflagrationem appellant ; sed ejus quæ in natura contingit mutationis loco, vocem illam corruptionis usurpant. Volunt enim Stoici, rerum naturam omnium in ignem tanquam in semen aliquod mutari, ex quo rursum qualis ante fuerat, perfectus ipsarum ornatus exsistat. Atque hoc dogma sectæ hujus et principes et vetustissimi comprobarunt, Zeno, Cleanthes et Chrysippus. Nam Chrysippi quidem discipulum, et successorem in schola Zenonem, in illa de conflagratione mundi quæstione, assensionem retinuisse aiunt.

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΗ'.

Ὅπως οἱ Στωϊκοὶ περὶ τῆς τοῦ παντὸς ἐκπυρώσεως δοξάζουσιν.

« Ἀρέσκει δὲ τοῖς πρεσβυτάτοις τῶν ἀπὸ τῆς αἱρέσεως ταύτης, ἐξαεροῦσθαι πάντα κατὰ περιόδους τινὰς τὰς μεγίστας, εἰς πῦρ αἰθερῶδες ἀναλυομένων πάντων. » Καὶ ἑξῆς ἐπάγει· « Ἐκ τούτων δὲ δῆλον, ὅτι Χρύσιππος ἐπὶ τῆς οὐσίας οὐ ταύτην παρείληφε τὴν σύγχυσιν· ἀδύνατον γάρ· ἀλλὰ τὴν ἀντὶ τῆς μεταβολῆς λεγομένην. Οὐ γὰρ ἐπὶ τῆς τοῦ κόσμου κατὰ περιόδους τὰς μεγίστας γινομένης φθορᾶς κυρίως παραλαμβάνουσι τὴν φθορὰν, οἱ τὴν εἰς πῦρ ἀνάλυσιν τῶν ὅλων δογματίζοντες, ἣν δὴ καλοῦσιν ἐκπύρωσιν· ἀλλ' ἀντὶ τῆς κατὰ φύσιν μεταβολῆς χρῶνται τῇ προσηγορίᾳ τῆς φθορᾶς. B Ἀρέσκει γὰρ τοῖς Στωϊκοῖς φιλοσόφοις τὴν ὅλην οὐσίαν εἰς πῦρ μεταβάλλειν, οἷον εἰς σπέρμα, καὶ πάλιν ἐκ τούτου αὐτὴν ἀποτελεῖσθαι τὴν διακόσμησιν, οἷα τὸ πρότερον ἦν. Καὶ τοῦτο τὸ δόγμα τῶν ἀπὸ τῆς αἱρέσεως οἱ πρῶτοι καὶ πρεσβύτατοι προσήκαντο, Ζήνων τε, καὶ Κλεάνθης, καὶ Χρύσιππος. Τὸν μὲν γὰρ τούτου μαθητὴν, καὶ διάδοχον τῆς σχολῆς Ζήνωνά φασιν ἐπισχεῖν περὶ τῆς ἐκπυρώσεως τῶν ὅλων.

CAPUT XIX.

Quemadmodum Stoici de iterato universi ortu philosophentur.

« Posteaquam, inquit, eo usque progressa est ratio communis, communisque natura nova magnitudine, ac novis incrementis aucta, res demum exsiccavit, **821** atque in sese recepit universas ; in plena constituitur integraque substantia, quippe quæ ad principem illam, ut appellatur, rationem, atque ad resurrectionem illam magni effectricem anni redierit : quo quidem anno, ex ea sola in eamdem rursus instauratio fieri consuevit. Ad eum porro statum revocata, eodem prorsus ordine, quo jam ante mundum similiter ornare cœperat, eamdem iterum, quo modo ratio postulat, rerum dispositionem atque administrationem instituit, ejusmodi conversionibus ex omni æternitate ac sine ulla cessatione redeuntibus. Quippe, principii sui causam nec habere simul universa possunt, nec universorum ipse moderator. Nam iis quæ fiunt, cum substantiam quamdam subesse necesse est, quæ suapte natura mutationes omnes excipiat, tum id præterea, quod aliquid ex ea perficiat. Cujusmodi enim apud nos effectricem naturam aliquam videmus, ejusmodi necessario quidpiam, sed ortus expers, in ipso quoque mundo ponendum est : cum talis

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΘ'.

Ὅπως δοξάζουσιν οἱ Στωϊκοὶ περὶ τῆς παλιγγενεσίας τῶν ὅλων.

« Ἐπὶ τοσοῦτο δὲ προελθὼν ὁ κοινὸς λόγος, καὶ κοινὴ φύσις μείζων καὶ πλείων γενομένη, τέλος ἀναξηράνασα (35) πάντα, καὶ εἰς ἑαυτὴν ἀναλαβοῦσα, ἐν τῇ πάσῃ οὐσίᾳ γίνεται, ἐπανελθοῦσα εἰς τὸν πρῶτον ῥηθέντα λόγον, καὶ εἰς τὴν ἀνάστασιν ἐκείνην τὴν ποιοῦσαν ἐνιαυτὸν τὸν μέγιστον, καθ' ὃν ἀπ' αὐτῆς μόνης εἰς αὐτὴν πάλιν γίνεται ἡ ἀποκατάστασις (36). Ἐπανελθοῦσα δὲ, διὰ τάξιν, ἀφ' οἵας διακοσμεῖν ὡσαύτως ἤρξατο, κατὰ λόγον πάλιν τὴν αὐτὴν διεξαγωγὴν ποιεῖται, τῶν τοιούτων περιόδων ἐξ ἀϊδίου γινομένων ἀκαταπαύστως. Οὔτε γὰρ τῆς ἀρχῆς αἰτίαν καὶ πᾶσιν οἷόν τε γίνεσθαι, οὔτε τοῦ διοικοῦντος αὐτά. Οὐσίαν τε γὰρ τοῖς γινομένοις ὑφεστάναι δεῖ, πεφυκυῖαν ἀναδέχεσθαι τὰς μεταβολὰς πάσας, καὶ τὸ δημιουργῆσον ἐξ αὐτῆς. Οἷα γὰρ ἐφ' ἡμῶν τίς ἐστι φύσις δημιουργοῦσα, τοιούτου τινὸς κατ' ἀνάγκην D ὄντος καὶ ἐν τῷ κόσμῳ ἀγεννήτου· γενέσεως γὰρ ἀρχὴν οὐχ οἷόν τε εἶναι ἐπὶ τῆς φύσεως ταύτης. Ὃν τρόπον δ' ἀγέννητός ἐστι, καὶ ἀναιρεθῆναι ἀδύνατόν ἐστιν αὐτὴν, οὔτε αὐτῆς ἐξ αὐτῆς, οὔτε ἔξωθέν τινος ἀναιρήσοντος αὐτήν. »

(35) *Τέλος ἀναξηράνασα*. Loci hujus lacunam utramque ex Montac. codice supplevimus ; priorem his verbis τέλος ἀναξηράνασα, posteriorem istis, ἐν τῇ πάσῃ οὐσίᾳ.

(36) *Ἡ ἀποκατάστασις*. Nemo est qui hoc Stoicorum dogma fuisse non agnoscat. B. Epiphanius, hæresi v, quem auctorem secutus, nescio, mundi παλιγγενεσίαν tacet, animorum μεταγγισμοὺς καὶ μετενσωματώσεις iisdem attribuit, quæ Pythagoreorum ac Platonicorum fuere. Imo, quod valde mirum est, hæresi VII Peripateticos eodem errore simul involvit.

natura ortus sui principium habere nullum omnino possit. Et quemadmodum ortu ipsa caret, ita nec unquam interire potest, cum nec ipsa per sese perire queat, nec aliud quidquam sit, quod extrinsecus illam exstinguat. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Κ'.

Ὅπως δοξάζουσιν οἱ Στωϊκοὶ περὶ ψυχῆς.

A « Τὸ δὲ σπέρμα φησὶν ὁ Ζήνων εἶναι, ὃ μεθίησιν ἄνθρωπος πνεῦμα μεθ' ὑγροῦ, ψυχῆς μέρος καὶ ἀπόσπασμα, καὶ τοῦ σπέρματος τοῦ τῶν προγόνων κέρασμα, καὶ μίγμα τῶν τῆς ψυχῆς μερῶν συνεληλυθός. Ἔχον γὰρ τοὺς λόγους τῷ ὅλῳ τοὺς αὐτοὺς τοῦτο, ὅταν ἀφεθῇ εἰς τὴν μήτραν, συλληφθὲν ὑπ' ἄλλου πνεύματος, μέρος ψυχῆς τῆς τοῦ θήλεος, καὶ συμφυὲς γενόμενον, κρυφέν τε φύει κινούμενον καὶ ἀναῤῥιπιζόμενον ὑπ' ἐκείνου, προσλαμβάνον ἀεὶ εἰς τὸ ὑγρὸν καὶ αὐξάνον ἐξ ἑαυτοῦ. » Καὶ μετὰ βραχέα ἐπιλέγει· « Περὶ δὲ ψυχῆς Κλεάνθης μὲν, τὰ Ζήνωνος δόγματα παρατιθέμενος πρὸς σύγκρισιν, τὴν πρὸς τοὺς ἄλλους (37) φυσικοὺς, φησὶν, ὅτι Ζήνων ψυχὴν λέγει αἴσθησιν, ἢ ἀναθυμίασιν, καθάπερ Ἡράκλειτος. B Βουλόμενος γὰρ ἐμφανίσαι, ὅτι αἱ ψυχαὶ ἀναθυμιώμεναι νοεραὶ ἀεὶ γίνονται, εἴκασεν αὐτὰς τοῖς ποταμοῖς, λέγων οὕτως· Ποταμοῖσι τοῖσιν αὐτοῖσιν ἐμβαίνουσιν ἕτερα καὶ ἕτερα ὕδατα ἐπιῤῥεῖ· καὶ ψυχαὶ ἀπὸ τῶν ὑγρῶν ἀναθυμιῶνται. Ἀναθυμίασιν μὲν οὖν ὁμοίως τῷ Ἡρακλείτῳ τὴν ψυχὴν ἀποφαίνει Ζήνων. Αἰσθητικὴν δὲ αὐτὴν εἶναι διὰ τοῦτο λέγει, ὅτι τυποῦσθαί γε δύναται τὸ μέγεθος, τὸ μέρος τὸ ἡγούμενον αὐτῆς, ἀπὸ τῶν ὄντων καὶ ὑπαρχόντων (38) διὰ τῶν αἰσθητηρίων, καὶ παραδέχεσθαι τὰς τυπώσεις. Ταῦτα γὰρ ἴδια ψυχῆς ἐστι. » Καὶ μεθ' ἕτερα· « Εἶναι δὲ ψυχὴν ἐν τῷ ὅλῳ φασὶν, ὃ καλοῦσιν αἰθέρα, καὶ ἀέρα κύκλῳ περὶ τὴν γῆν καὶ θάλασσαν, καὶ ἐκ τούτων ἀναθυμιάσεις· τὰς δὲ λοιπὰς ψυχὰς προσπεφυκέναι ταύτῃ, ὅσαι τε ἐν ζώοις εἰσὶ, καὶ ὅσαι ἐν τῷ περιέχοντι· C διαμένειν γὰρ τὰς τῶν ἀποθανόντων ψυχάς. Ἔνιοι δὲ τὴν μὲν τοῦ ὅλου ἀΐδιον, τὰς δὲ λοιπὰς συμμίγνυσθαι ἐπὶ τελευτῇ εἰς ἐκείνην. Ἔχειν δὲ πᾶσαν ψυχὴν ἡγεμονικόν τι ἐν αὐτῇ, ὃ δὴ ζωὴ καὶ αἴσθησίς ἐστι καὶ ὁρμή. » Καὶ ἔτι μετ' ὀλίγα· « Τὴν δὲ ψυχὴν γεννητήν τε καὶ φθαρτὴν λέγουσιν· οὐκ εὐθὺς δὲ τοῦ σώματος ἀπαλλαγεῖσαν φθείρεσθαι, ἀλλ' ἐπιμένειν τινὰς χρόνους καθ' ἑαυτήν· τὴν μὲν τῶν σπουδαίων μέχρι τῆς εἰς πῦρ ἀναλύσεως τῶν πάντων, τὴν δὲ τῶν ἀφρόνων πρὸς ποσούς τινας χρόνους. Τὸ δὲ διαμένειν τὰς ψυχὰς οὕτω λέγουσιν, ὅτι διαμένομεν ἡμεῖς ψυχαὶ γενόμενοι, τοῦ σώματος χωρισθέντος, καὶ εἰς ἐλάττω μεταβαλόντος οὐσίαν τὴν τῆς ψυχῆς. Τὰς δὲ τῶν ἀφρόνων καὶ ἀλόγων ζώων ψυχὰς συναπόλλυσθαι τοῖς σώμασι. » Τοιαῦτα καὶ τὰ τῆς D Στωϊκῆς φιλοσοφίας δόγματα, ἀπὸ τῶν *Ἐπιτομὴν* Ἀρείου Διδύμου (39) συνειλεγμένα. Πρὸς δὲ τὴν περὶ ψυχῆς ἄτοπον τῶν ἀνδρῶν δόξαν ἀπαρκεῖ τὰ παρὰ Λογγίνῳ τῷ καθ' ἡμᾶς συντόμως ἀντειρημένα διὰ τούτων.

CAPUT XX.

Quemadmodum Stoici de animo sentiant.

« Semen, ait Zeno, spiritum, inquam, illum, quem homo emittit cum humore conjunctum, animi particulam esse revulsumque fructum, imo et parentum seminis temperationem aliquam, et concretam ex animi partibus mistionem. Id enim, cum eamdem in se, quam totum ipsum vim et rationem habeat, cum in vulvam immissum fuerit, statim ab alio spiritu comprehensum, muliebris animi pars quædam naturaque cognatum efficitur; dumque ibi absconditum ejus vi commovetur et excitatur, crescit paulatim in fetum, humidi partes subinde novas assumens, ac propriis gliscens incrementis. » Hæc ille. Tum paucis aliquot interjectis: « Cleanthes, inquit, Zenonis de animo dogmata cum aliorum physicorum opinione committens, Zenonem ait, quemadmodum et Heraclitum, animi naturam in sensu aut exhalatione posuisse. Cum enim exhalantes animos spiritales semper effici demonstrare vellet, eos cum fluviis comparabat, his verbis utens: In fluvios, inquiebat, licet iidem usque decurrant, aliæ tamen atque aliæ illabuntur aquæ. Et vero animæ rebus efflantur ex humidis. Ita Zeno, perinde ut Heraclitus, animum exhalationem esse demonstrat. **822** Eamdem propterea sensu percipi posse defendit, quod pars ejus facultasque princeps, rebus iis, quæ per sensuum aditus eo subeunt, consignetur, earumque formas imaginesque suscipiat. Ea quippe animi propria sunt. » Itemque post alia: « Animum autem, inquit, in universo esse aiunt, quem ætherem ipsi aeremque vocant, terra, mari, et erumpentibus ex utroque exhalationibus circumfusam: ad eum vero reliquam animorum multitudinem adhærescere, tam qui animantibus, quam qui ambiente nos aere continentur: defunctorum enim animos etiam post obitum superesse. Nonnullis etiam placet, universi quidem animum sempiternum esse, reliquos vero sub interitum cum eo commisceri. Cæterum principem in omnibus aliquam inesse partem, quæ nihil aliud sit, quam vita, quamque sentiendi vis et appetendi. Iterumque post pauca, animum porro et ortum habere et interitum subire illum quidem, non tamen simul atque corpore solutus est, interire, sed manere per seipsum aliquandiu: ac sapientium quidem animos ad extremam usque rerum in ignem omnium dissolutionem; stultorum vero nonnisi aliquanto temporis intervallo, superesse. Porro quod animos illi permanere docent, id sic intelligunt, ut nos ipsi animorum in naturam transeuntes maneamus, jam

(37) *Σύγκρισιν τὴν κ. τ. ἑ.* Hic etiam ex Montac. codice pauca verba supplevimus, quorum locus in priori editione vacat.

(38) Forte ὑπεχομένων.

(39) *Ἀπὸ τῶν* Ἐπιτομὴν *Ἀρείου Διδύμου.* Ita, quæ deerant, Montac. codex implet. Melius tamen legeretur, ἀπὸ τῶν Ἀρείου (vel potius Ἀττίου, sive Ἀττίου) Διδύμου κατ' ἐπιτομὴν συνειλ.

sejuncto corpore, atque in minorem animi substantiam commutato. Stultorum autem et animalium ratione carentium animos, tandem una cum ipsis corporibus interire. » Atque hujusmodi sunt illa Stoicæ philosophiæ dogmata, ex Ario Didymo breviter summatimque collecta. Verum ad refellendam hominum istorum insulsam de animo sententiam satis utique fuerit pauca hæc ex ætatis nostræ scriptore Longino decerpere.

CAPUT XXI.

Longini contra Stoicorum de animo sententiam disputatio.

« Mihi vero, inquit, ut universe loquar, procul admodum a vera philosophandi ratione abesse illi videntur omnes, qui animum corpus esse docuerunt. Quis enim, obsecro, nisi absurde, quod animi proprium est, elementorum affine ac geminum esse dicat? quis ullam in eo concretionem mistionemve defendat? quales sane multiplices ac variæ
823 infinitorum aliorum corporum formas parere consueverunt, in quibus si minus perpetuo, interdum certe quidem cum elementorum ipsorum causam, tum vero primorum etiam corporum in secundis ac tertiis vim quamdam momentumque videamus. At eorum quæ ad animum pertinent, vestigium in corporibus nullum, nullum usquam indicium reperias, ut ambitiose, quomodo Epicurus olim et Chrysippus omnem omnino lapidem moveas, atque omnem excutias corporis facultatem, unde animi functionum originem ac fontem arcessas. Quid enim tenuissima spiritus illius subtilitas, ad cogitandum nobis aut ratiocinandum conferre possit? Quam vero tantam præ cæteris omnibus atomorum figuræ vim et convertendi facilitatem habent, ut si quando in corporis alterius conformatione misceantur, prudentiam efficiant? Mihi quidem id nullatenus fieri posse persuadeo, ne si Vulcani quidem aut tripodes, aut famulæ cuiquam obveniant, (e quibus illos per sese Homerus ait deorum in cœtum convenire, has vero laboranti hero manum operamque commodare, nec a viventibus ullo dotis aut facultatis genere superari, nedum ut istis ex fortuito concursu ramentis ulla ratione concederent:) adeoque nihilo plus eum quam jacentes in littore lapides, ad eximium aliquid visuque mirabile conficiendum, virtutis ac solertiæ habiturum. Enimvero quis non Zenonem jure Cleanthemque indignetur, tam contumeliose de animo philosophatos esse, atque in id ambo con-

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΑ'.

Λογγίνου πρὸς τὴν τῶν Στωϊκῶν περὶ ψυχῆς δόξαν ἀντίῤῥησις.

A « Συνελόντι δ' εἰπεῖν, πόῤῥω μοι δοκοῦσιν ἀφεστηκέναι τοῦ τὰ δέοντα λογίζεσθαι πάντες ἐφεξῆς, ὁπόσοι τὴν ψυχὴν σῶμα ἀπεφήναντο. Πῶς γὰρ ὅλως ἐγχωρεῖ παραπλήσιον εἶναί τινι τῶν στοιχείων τὸ κατ' αὐτὴν θεῖναι; ποῦ δὲ ἐπὶ τὰς κράσεις καὶ μίξεις ἐνενεγκεῖν; αἳ κατὰ πολλοὺς γιγνόμεναι τρόπους, ἄλλων μὲν ἀμυθήτων ἰδέας σωμάτων ἀπογεννᾷν πεφύκασιν, ἐν οἷς εἰ καὶ μὴ συνεχῶς, ἀλλ' οὖν πόῤῥωθεν ἰδεῖν ἔνι τὴν τῶν στοιχείων αἰτίαν, καὶ τὴν πρὸς τὰ δεύτερα καὶ τρίτα τῶν πρώτων ἀφορμήν. Τῶν δὲ περὶ ψυχὴν ἴχνος οὐδὲν, οὐδὲ τεκμήριον ἐν τοῖς σώμασιν εὑρίσκεται· κἂν εἰ φιλοτιμοῖτό τις, ὡς Ἐπίκουρος καὶ Χρύσιππος, ἅπαντα λίθον κινεῖν, καὶ πᾶσαν ἐρευνᾷν δύναμιν σώματος, εἰς γένεσιν τῶν περὶ ψυχῆς πράξεων. Τί γὰρ ἡ τοῦ πνεύματος ἡμῖν λεπτότης πρὸ B ἔργου γένοιτ' ἂν εἰς φαντασίας καὶ λογισμούς; Τί δὲ τῶν ἀτόμων σχήματα τοσαύτην παρὰ τὰ ἄλλα ἔχει δύναμιν καὶ τροπὴν, ὥστε φρόνησιν γεννᾷν, ὅταν εἰς ἑτέρου πλάσιν ἐγκαταμιχθῇ σώματος; Οἶμαι μὲν, ὡς οὐδ' εἰ τῶν Ἡφαίστου τις ἂν τύχοι τριπόδων καὶ θεραπαινῶν, (ὧν φησιν Ὅμηρος (40), τοὺς μὲν αὐτομάτους εἰς τὸν ἀγῶνα χωρεῖν, τὰς δὲ συνεργάζεσθαι τῷ δεσπότῃ, καὶ μηδενὸς οἵων οἱ ζῶντες ἔχουσι πλεονεκτημάτων ἀπολείπεσθαι, μή τί γε δὴ τῶν ἐκ ταὐτομάτου ψηγμάτων·) καὶ αὖ τοῖς ἐπὶ τῶν αἰγιαλῶν προσέοικε λίθοις, εἰς τὸ δύνασθαί τι περιττότερον ποιεῖν πρὸς αἴσθησιν. Ζήνωνι μὲν γὰρ καὶ Κλεάνθει νεμεσήσειέ τις ἂν δικαίως, οὕτω σφόδρα ὑβριστικῶς περὶ αὐτῆς διαλεχθεῖσι, καὶ ταὐτὸν ἄμ-C φω τοῦ στερεοῦ (41) σώματος εἶναι τὴν ψυχὴν ἀναθυμίασιν φήσασι. Τί γὰρ (42), ὦ πρὸς θεῶν, κοινὸν ὅλως ἀναθυμιάσει καὶ ψυχῇ; Ποῦ δὲ ἐγχωρεῖ, νομίσαντας τούτῳ προσεοικέναι τήν θ' ἡμετέραν καὶ τὴν τῶν ἄλλων ζώων οὐσίαν, τοῦτο μὲν φαντασίας καὶ μνήμας οἵους τε εἶναι σώζειν (43) διαρκεῖς, τοῦτο δὲ ὁρμὰς καὶ βουλήσεις τῶν λυσιτελούντων εἰς σύνεσιν πραγμάτων; Ἦ τ' ἄρα καὶ τοὺς θεοὺς, καὶ τὸν διὰ

(40) *Ὧν φησιν Ὅμηρος. Iliad.* Σ, v. 373:

..... *Τρίποδας γὰρ ἐείκοσι πάντας ἔτευχεν,*
Ἑστάμεναι περὶ τοῖχον ἐϋσταθέος μεγάροιο.
Χρύσεα δέ σφ' ὑπὸ κύκλα ἑκάστῳ πυθμένι θῆκεν,
Ὄφρα οἱ αὐτόματοι θεῖον δυσαίατ' (vel *δύσωνται*) [*ἀγῶνα.*

Hic ἀγών non est *certamen*, ut Hopperus vertit, sed vel *cœtus*, vel *cœnaculum*: ut alias sæpe, pro loco in quem multi conveniunt, aut pro ipsa vel hominum, vel aliarum quoque rerum multitudine sumitur. De ancillis istis idem Homer. ibid., vers. 417, ubi de Vulcano,

..... *Ὑπὸ δ' ἀμφίπολοι ῥώοντο ἄνακτι,*
Χρύσειαι, ζωῇσι νεήνισιν ἐοικυῖαι·
Τῇς ἐν μὲν νόος ἐστὶ μετὰ φρεσὶν, ἐν δὲ καὶ αὐδὴ,
Καὶ σθένος· ἀθανάτων δὲ θεῶν ἄπο ἔργα ἴσασι·
Αἱ μὲν ὕπαιθα ἄνακτος ἐποίπνυον.

Adi Eustathium, de Vulcanianarum ancillarum monstro disputantem.

(41) *Ἄμφω τοῦ στερεοῦ.* Suppleta hæc sunt ex Mont. cod. Malim tamen ἀμφοῖν quam ἄμφω.

(42) *Φήσασι. Τί γὰρ, ὦ.* Et hæc Montac. codici accepta fero, quemadmodum et quæ sequuntur, καὶ ψυχῇ, ποῦ δέ.

(43) *Σώζειν.* Hoc est, *tueri*, *defendere*, quod barbari *salvare* dicunt. Gallice, τὸ *sauver* eodem sensu D accipitur. Plutarchus ἀνασώζειν dixit, *Alexandro*, pag. 686 A. Εἰκότως οὖν, inquit, ἔνιοι τὸν μῦθον ἀνασώζοντες πρὸς τὴν ἀλήθειαν· *fabulam ad veritatem revocantes*, vel, *fabulam veritate ipsa defendentes.* Alias, ἀνασώζεσθαι εἰς ἑαυτόν, id est, *pristinam formam recuperare.* Lucianus in *Asino*, Ἐλπίδας ἔχειν πάντως ποτὲ ἐμπεσεῖσθαι εἰς τὰ ῥόδα κἀκ τούτων εἰς ἐμαυτὸν ἀνασωθήσεσθαι.

πάντων παρήκοντα, ὁμοίως ἐπιγείων τε καὶ οὐρανίων, εἰς ἀναθυμίασιν καὶ καπνὸν, καὶ τοιαύτην φλυαρίαν καταθήσομεν; καὶ οὐδὲ τοὺς ποιητὰς αἰσχυνούμεθα, οἳ καίπερ ἀκριβῆ σύνεσιν τῶν θεῶν οὐκ ἔχοντες, ὅμως τὰ μὲν ἐκ τῆς κοινῆς ἐπινοίας τῶν ἀνθρώπων, τὰ δὲ ἐξ ἐπινοίας τῶν μουσῶν, ἣ κινεῖν αὐτοὺς ἐπὶ ταῦτα πέφυκε, σεμνότερα εἰρήκασι περὶ αὐτῶν, καὶ οὐκ ἀναθυμιάσεις, οὐδ' ἀέρας, οὐδὲ πνεύματα, καὶ λήρους. » Ταῦτά σοι καὶ ὁ Λογγῖνος. Ἐπάκουσον δὲ καὶ Πλωτίνου τὰ τοιάδε πρὸς τοὺς αὐτοὺς ἀποτεινομένου.

sensisse, ut solidi corporis exhalationem animum esse defenderent? Qui vero, cum ejus rei similem tam nostram, quam cæterorum animantium naturam fecerint, tueri simul poterunt, aut cogitationes recordationesque diuturnas, aut eorum, quæ rerum ad notitiam conducant, appetitus atque voluntates? Nunquid etiam deos, atque illum ipsum qui terrena pariter ac cœlestia cuncta pervadit, exhalationis, fumi, ac cæterorum id genus deliriorum in loco numeroque habebimus? nec poetarum saltem exempla verebimur, qui tametsi exquisita deorum cognitione carerent, de illis tamen partim communi quodam hominum sensu, partim afflatu musarum, quo ad sua illa carmina impelli solent, honestiora dixere, non jam exhalationes illas, aut aerem, aut spiritum, similesque nugas.» Hæc tibi Longinus. Audi nunc Plotinum adversus eosdem sequentia graviter disputantem.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΒ'.

Πρὸς τοὺς Στωϊκοὺς, ὅτι οὐ δύναται σωματικὴ εἶναι ἡ ψυχή. Ἀπὸ τοῦ Περὶ ψυχῆς *Πλωτίνου.*

« Εἰ δέ ἐστιν (44) ἀθάνατος ἕκαστος ἡμῶν, ἢ φθείρεται πᾶς, ἢ τὰ μὲν αὐτοῦ ἄπεισιν εἰς σκέδασιν καὶ φθορὰν, τὰ δὲ μένει εἰσαεὶ ἅπερ ἐστὶν αὐτὸς (45), ὧδ' ἄν τις μάθοι, κατὰ φύσιν ἐπισκοπούμενος. Ἁπλοῦν μὲν δή τι οὐκ ἂν εἴη ἄνθρωπος, ἀλλ' ἔστιν ἐν αὐτῷ ψυχὴ, ἔχει δὲ καὶ σῶμα· εἴτ' οὖν ὡς ὄργανον ἡμῖν, εἴτε ἕτερον τρόπον προσηρτημένον, ἀλλ' οὖν διῃρῆσθαί γε ταύτῃ ἑκατέρου τὴν φύσιν τε καὶ οὐσίαν καταθετέον (46). Τὸ μὲν δὴ σῶμα, καὶ αὐτὸ συγκείμενον, οὔτε παρὰ τοῦ λόγου δύναται μένειν, ἥ τε αἴσθησις (47) ὁρᾷ λυόμενόν τε καὶ τηκόμενον, καὶ παντοίους ὀλέθρους δεχόμενον· ἑκάστου γε τῶν ἐνόντων πρὸς τὸ αὐτοῦ φερομένου, φθείροντός τε ἄλλου ἕτερον, καὶ μεταβάλλοντος εἰς ἄλλο, καὶ ἀπολλύντος (48) · καὶ μάλιστα ὅταν ψυχὴ ἡ φίλα ποιοῦσα μὴ παρῇ τοῖς ὄγκοις (49). Κἂν μονωθῇ δὲ ἕκαστον γινόμενον, ἓν οὐκ ἔστι, λύσιν δεχόμενα (50) εἴς τε μορφὴν καὶ ὕλην, ἐξ ὧν ἀνάγκη καὶ τὰ ἁπλᾶ τῶν σωμάτων τὰς συστάσεις ἔχειν· καὶ μὴν καὶ μέγεθος ἔχοντα, ἅτε σώματα ὄντα, τεμνόμενά τε καὶ εἰς μικρὰ θραυόμενα, καὶ ταύτῃ φθορὰν ἂν ὑπομένοι. Ὥστε εἰ μὲν μέρος ἡμῶν τοῦτο, οὐ τὸ πᾶν ἀθάνατοι· εἰ δ' ὄργανον, ἔδει γε αὐτὸ (51) εἰς χρόνον τινὰ δοθὲν, τοιοῦτον τὴν φύσιν εἶναι. Τὸ δὲ κυριώτατον, καὶ αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος, εἴη ἂν ἢ (52) κατὰ τὸ εἶδος, ὡς πρὸς ὕλην τὸ σῶμα, ἢ κατὰ τὸ χρώμενον, ὡς πρὸς ὄργανον· ἑκατέρως δὲ ἡ ψυχὴ αὐτός. Τοῦτο οὖν τίνα φύσιν

824 CAPUT XXII.

Adversus eosdem Stoicos, animum corporeum esse non posse. Ex libro Plotini De animo.

«Utrum, inquit ille, nostrum quilibet immortalis sit, an simul totus intereat; an vero potius pars ejus altera dissolvatur ac pereat, altera, quæ quidem ipsemet homo sit, perpetuo maneat: ita demum intelligi ab eo possit, qui rem secundum naturæ principia consideret. Ac primum quidem, simplex aliquid homo certe non est, sed animum idem corpusque habet. Ac sive tanquam instrumentum nobis aliquod, sive alia quavis ratione corpus adhærescit; recte quidem hoc pacto utriusque naturam essentiamque distingui, prorsus fatendum est. Jam vero corpus, cum ipsum etiam compositum sit, nec permanere ratio patitur, et revera dissolvi, contabescere, nullumque non exitii genus subire sensus ipse videt: dum quæ illo continentur, in suum quæque feruntur ac proprium, atque alterum subinde alterum corrumpit, illudque sic mutat in aliud, ut simul interimat: præsertim ubi animus, qui ea inter sese mutuo conciliet, ex illis sese corporibus subduxerit. Et quamvis partes eorum quælibet solæ relinquantur, unum tamen hic nihil est, cum et in formam atque materiam, ex quibus simplicia etiam corpora constare necesse est, singulæ dissolvantur, et vero ut magnitudinem ex propria corporum ratione aliquam habent, secari proinde, ac minimas in particulas confringi possint, atque ita demum funditus inte-

(44) *Εἰ δέ ἐστιν.* Plotini longissima hæc disputatio habetur *Ennead.* IV, lib. VII, initio: cujus integram ex Ficino versionem Hopperus exscripsit. Locus erat apud Eusebium nostrum indignissime deformatus, ac mille scatens erroribus, quorum partem, ut speramus, maximam Plotini opera sustulimus: tametsi non desint, in quibus ex nostro vicissim Plotinum emendare liceat. Porro multa Plotini argumenta, vel concludunt omnino nihil, vel ipsarum quoque brutarum animas spiritales esse concludunt.

(45) *Ἅπερ ἐστὶν αὐτός.* Vera lectio: nec audiendus, meo judicio, Ficinus, qui ἅπερ in ἧπερ mutandum statuit.

(46) *Καταθετέον.* Ita reposuimus ex Plotino, cum ante legeretur, καταθεατέον.

(47) *Ἥ τε αἴσθησις.* Ex Plotino et duplici ms., pro οὔτε.

(48) *Καὶ ἀπολλύντος.* Id ex Plotino supplevimus.

(49) *Μὴ παρῇ τοῖς ὄγκοις.* Hæc etiam ex Plotino addidimus.

(50) *Λύσιν δεχόμενα.* Ita Montac. At Plotinus, δεχόμενον. Utrumque probari potest.

(51) *Αὐτό.* Ita Plotinus, et recte, non αὐτοῖς.

(52) *Εἴη ἂν ἤ*, etc. Locus integer apud Plotinum ita concipitur, Ἄνθρωπος εἴη ἄν· ἢ ὅπερ εἶδος, πρὸς ὕλην, τοῦτο οὗτος πρὸς σῶμα, εἴπερ τοῦτο κατὰ τὸ εἶδος, ὡς πρὸς ὕλην τὸ σῶμα, ἢ κατὰ τὸ χρώμ., etc. Primo, post ἄνθρωπος, adhibenda distinctio est; tollenda post ἄν. Sequentia ex nostro corrigenda sunt, fœdam enim habent vitiosamque redundantiam, quæ Ficino etiam imposuit.

tre. Quare, si pars nostri altera corpus est, toti sane immortales non sumus : sin autem instrumentum duntaxat, cum ad aliquod modo tempus concedatur, ea certe natura esse oportuit. At vero pars illa princeps, homo inquam ipsemet, si cum adjuncto corpore conferatur, aut formæ quasi erga materiam, aut quasi erga instrumentum, utentis artificis rationem obtinebit. Utrovis autem modo spectetur, homo semper ipse futurus est animus. Jam ergo cujusmodi tandem ille naturæ est? Si corpus, dissolvi profecto potest, cum sit corpus omne compositum. Sin veri corporis habet nihil, sed aliam dissimilemque naturam, ejus etiam consideratio aut eadem nobis erit aut alia quadam ratione tractanda. Et quidem principio quærendum est, quas in res corpus illud, cujusmodi sit, quod animum esse volunt, dissolvi oporteat. Nam cum necessario vitam ex sese animus habeat, similiter proinde necesse est, si genus illud corporis qui animus est, seu duorum, seu plurium ex corporum societate conflatum sit, aut conjuncta simul ambo, aut seorsim etiam singula ingenitam sibi vitam habere, aut certe carente altero, alterum duntaxat ea præditum esse, aut utrumque carere. **825** Si ergo alteri solum vita insit, illud ipsum animus erit. At cujusmodi tandem corpus esse potest, quod ex sese vitam habeat? Nam ignis quidem, aer, aqua, terra, animo per sese carent:

A ἔχει; ἢ σῶμα μὲν ὄν, πάντως ἀναλυτέον· σύνθετον γὰρ πᾶν γε σῶμα· εἰ δὲ μὴ σῶμα εἴη, ἀλλὰ φύσεως ἄλλης, κἀκείνην ἢ κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, ἢ κατὰ ἄλλον σκεπτέον. Πρῶτον δὲ σκεπτέον (53), εἰς ὅ τι δεῖ τοῦτο τὸ σῶμα, ὃ λέγουσι ψυχὴν, ἀναλύειν. Ἐπεὶ γὰρ ζωὴ ψυχῇ πάρεστιν ἐξ ἀνάγκης, ἀνάγκη τοῦτο τὸ σῶμα τὴν ψυχὴν, εἰ μὲν ἐκ δύο σωμάτων ἢ πλειόνων εἴη, ἤτοι ἑκάτερον αὐτῶν, ἢ ἕκαστον, ζωὴν σύμφυτον ἔχειν· ἢ τὸ μὲν ἔχειν, τὸ δὲ μή· ἢ μηδέτερον ἔχειν. Εἰ μὲν δὴ ἑνὶ αὐτῶν προσείη τὸ ζῆν, αὐτὸ τοῦτο ἂν εἴη ψυχή. Τί ἂν οὖν εἴη σῶμα, ζωὴν παρ' αὐτοῦ ἔχον; Πῦρ γὰρ, καὶ ἀὴρ, καὶ ὕδωρ, καὶ γῆ, ἄψυχα παρ' αὐτῶν καὶ ὅτῳ πάρεστι τούτων ψυχὴ, τοῦτο ἐπακτῷ κέχρηται τῇ ζωῇ. Ἄλλα δὲ παρὰ ταῦτα σώματα οὐκ ἔστι. Καὶ οἷς δὲ δοκεῖ εἶναι στοιχεῖα, τούτων ἕτερα σώματα (54), οὐ ψυχαὶ ἐλέχθησαν εἶναι, οὐδὲ ζωὴν ἔχοντα. Εἰ δὲ μηδενὸς αὐτῶν ζωὴν ἔχοντος, ἡ σύνοδος πεποίηκε ζωὴν, ἄτοπον. Εἰ δὲ ἕκαστον ζωὴν ἔχει, καὶ ἓν ἀρκεῖ· μᾶλλον δὲ ἀδύνατον B συμφόρησιν σωμάτων ζωὴν ἐργάζεσθαι, καὶ νοῦν γεννᾷν τὰ ἀνόητα. Καὶ δὴ καὶ οὐχ ὁπωσοῦν συγκραθέντα ταῦτα φήσουσι γενέσθαι. Δεῖ ἄρα εἶναι τὸ τάξον, καὶ τὸ τῆς κράσεως αἴτιον· ὥστε τοῦτο τάξιν ἂν ἔχοι ψυχῆς. Οὐ γὰρ ὅτι σύνθετον, ἀλλ' οὐδὲ ἁπλοῦν ἂν εἴη σῶμα ἐν τοῖς οὖσιν ἄνευ ψυχῆς οὔσης ἐν τῷ παντί· εἴπερ λόγος προσελθὼν τῇ ὕλῃ σῶμα ποιεῖ, οὐδαμόθεν δ' ἂν προσέλθοι λόγος ἢ παρὰ ψυχῆς.

et si cui ex illis animus adjungatur, id vita utitur prorsus adventitia. Cæterum præter quatuor illa corpora, nullum est aliud. Et si quibus elementa quædam esse placet, quæ horum dissimilia sint corpora, ea tamen nec animos ipsi vocant, nec vitam ex sese habere volunt. Jam si nullum ex iis vita præditum erit, absurdus omnino sit, qui ex omnium conjunctione vitam effici dixerit. Si vero quodlibet vitam habeat, vel unicum satis erit. Imo vero fieri nullo modo potest, uti concursus ille corporum vitam efficiat, quæque intelligentia careant, ea generent intelligentiam. At illa ipsa non ex temeraria quadam permistione fieri objicient. Quod igitur vi sua mistionem illam ordine modoque perficiat, esse aliquid oportebit : atque illud profecto animi loco habendum erit. Corpus enim non modo compositum, sed ne simplex quidem ullum hac in rerum natura esse possit, nisi animus in universo fuerit cum ratio ad materiam accedens corpus efficiat, nec in eam aliunde ratio quam ab animo profecta subire possit.

« Quod si quis erit, qui aliam insistens viam, ex atomis aut individuis quibusdam inter sese concurrentibus animum effici malit, is vel conjunctione ipsa, et affectionum communione, adeoque commissione mutua facile revincatur: cum ex illis, quæ nec ullam subire affectionem, nec inter sese conjungi possint corporibus, unum aliquid, et iisdem affectionibus obnoxium, cujusmodi certe animus est, fieri nullo modo queat; neque ex iis, quæ partibus careant, aut corpus, aut magnitudo ulla generari. Jam, si quod in simplici corpore materiæ rationem habeat, (quandoquidem inconditum quid et confusum materia est,) vitam ex sese nullam habere fatebuntur illi quidem, sed ta-

C « Εἰ δέ τις μὴ οὕτως, ἀλλὰ ἀτόμους ἢ ἀμερῆ συνελθόντα ψυχὴν ποιεῖν λέγοι, τῇ ἑνώσει καὶ ὁμοιοπαθείᾳ ἐλέγχοιτ' ἂν, καὶ τῇ παραθέσει μὴ δι' ὅλου, οὐ γινομένου ἑνὸς, οὐδὲ συμπαθοῦς ἐξ ἀπαθῶν, καὶ μὴ ἑνοῦσθαι δυναμένων σωμάτων· ψυχὴ δὲ ἑαυτῇ συμπαθής· ἐκ δὲ ἀμερῶν (55) σῶμα οὐδὲ μέγεθος ἂν γένοιτο. Καὶ μὴν εἰ, ἁπλοῦ ὄντος τοῦ σώματος, τὸ μὲν ὅσον ὑλικὸν, παρ' αὐτοῦ ζωὴν ἔχειν οὐ φήσουσιν· (ὕλη γὰρ ἄποιον·) τὸ δὲ κατὰ τὸ εἶδος τεταγμένον ἐπιφέρειν τὴν ζωήν· εἰ μὲν οὐσίαν φήσουσι τὸ εἶδος τοῦτο εἶναι, οὐ τὸ συναμφότερον, θάτερον δὲ τούτων ἔσται ἡ ψυχή· καὶ οὐκ ἔστ' αὖ σῶμα· οὐ γὰρ ἐξ ὕλης καὶ αὐτό· ἢ πάλιν τὸν αὐτὸν τρόπον ἀναλύσομεν. Εἰ δὲ πάθημα τῆς ὕλης, ἀλλ' οὐκ οὐσίαν φήσουσιν εἶναι·

(53) *Πρῶτον δὲ σκεπτέον*. Hæc Plotinus addit, rectissime : alias sensus plane nullus.

(54) *Στοιχεῖα, τούτων ἕτερα σώματα*. Apud Plotinum ita hæc distincta reperies, στοιχεῖα τούτων, ἕτερα σώματα, quod Ficinus secutus est. Mihi neutra distinctio placere potest. Malim ergo sic, στοιχεῖα, τούτων ἕτερα, σώματα, οὐ ψυχαί. Verte igitur, *Et si quibus, præter hæc, alia quædam elementa esse placet, ea tamen nec animos ipsi vocant, sed corpora, nec vitam ex sese habere volunt.*

(55) Forte add. οὐδέ.

A ἀφ' οὗ τὸ πάθημα καὶ ἡ ζωὴ εἰς τὴν ὕλην ἐλήλυθε λεκτέον αὐτοῖς. Οὐ γὰρ δὴ ἡ ὕλη ἑαυτὴν μορφοῖ, οὐδὲ ἑαυτῇ ψυχὴν ἐντίθησι. Δεῖ δὴ ἄρα τι εἶναι τὸ χορηγὸν ζωῆς, εἴτε τῇ ὕλῃ ἡ χορηγία, εἴθ' ὁτῳοῦν τῶν σωμάτων, ἔξω ὄν, καὶ ἐπέκεινα (56) σωματικῆς φύσεως. Ἐπεὶ οὐδ' ἂν εἴη σῶμα οὐδὲν, ψυχικῆς δυνάμεως οὐκ οὔσης. Ῥεῖ γὰρ, καὶ ἐν φορᾷ (57) αὐτοῦ ἡ φύσις, καὶ ἀπόλοιτ' ἂν ὡς τάχιστα, εἰ πάντα σώματα εἴη, κἂν εἰ ὄνομα ἑνὶ αὐτῶν ψυχήν τις τιθοῖτο. Τὰ αὐτὰ γὰρ ἂν πάθοι τοῖς ἄλλοις σώμασιν, ὕλης μιᾶς οὔσης αὐτοῖς. Μᾶλλον δὲ οὐδ' ἂν γένοιτο, ἀλλὰ στήσεται ἐν ὕλῃ τὰ πάντα, μὴ ὄντος τοῦ μορφοῦντος αὐτήν. Τάχα δ' ἂν οὐδ' ἂν ἡ ὕλη τὸ παράπαν εἴη, λυθήσεται δὲ καὶ τόδε τὸ σύμπαν, εἴ τις αὐτῇ (58) πιστεύσειε σώματος συνέρξει, διδοὺς αὐτῷ ψυχῆς τάξιν, μέχρι τῶν ὀνομάτων, ἀέρι καὶ πνεύματι σκε- B δαστοτάτῳ, καὶ τῷ ἑνὶ εἶναι ἔχοντι οὐ παρ' αὐτοῦ. Πῶς γὰρ τεμνομένων τῶν πάντων σωμάτων, ᾧτινιοῦν τις ἀνατιθεὶς τόδε τὸ πᾶν, οὐκ ἀνόητόν τε καὶ φερόμενον εἰκῇ ποιήσει; Τίς γὰρ τάξις ἐν πνεύματι δεομένῳ παρὰ ψυχῆς τάξεως, ἢ λόγος, ἢ νοῦς; Ἀλλὰ ψυχῆς μὲν οὔσης, ὑπουργὰ ταῦτα πάντα αὐτῇ εἰς σύστασιν κόσμου, καὶ ζώου ἑκάστου, ἄλλης παρ' ἄλλου δυνάμεως εἰς τὸ ὅλον συντελούσης· ταύτης δὲ μὴ παρούσης ἐν τοῖς ὅλοις, οὐδὲν ἂν εἴη ταῦτα, οὐχ ὅτι ἐν τάξει.

men quod in eo formæ locum teneat, id vitam afferre dicent: si formam illam pro essentia naturaque ponant, non jam utrumque simul, sed alterum duntaxat animus est futurus, nec id ipsum corporis amplius conditionem retinebit, quippe quod omni materia careat; secus enim, illud eodem iterum modo partiremur. Sin autem, id affectionem materiæ potius, quam essentiam ipsam esse mallent; exponant proinde necesse est, quo ex fonte in materiam illa cum affectio, tum etiam vita derivetur. Nec enim sibi ipsi materia aut formam infundit, aut animum. Auctorem igitur vitæ aliquem esse oportebit, seu materiæ beneficium hoc fiet, seu cuilibet corpori; **826** et vero auctorem ejusmodi, qui et corpore vacuus sit, et corpoream omnem naturam longissime prætergressus. Enimvero si animi nulla vis esset, corpus similiter omne tolleretur. Fluit enim illud, atque in motu tota ejus natura versatur: adeoque si corpora essent omnia, celerrime omnia interirent, tametsi uni cuidam eorum animi nomen imponeretur. Tunc enim eadem omnino, quæ cætera corpora, animus iste pateretur, cum una omnium esset communisque materia. Imo certe, nihil penitus fieret, atque in materia universa consisterent, cum esset nihil, a quo ipsa formam acciperet. Quin etiam materia forte nulla prorsus erit, hocque universum omnino dissolvetur, si quis ipsum corporis alicujus colligationi permiserit, cui nomine tenus animi vim et rationem attribuat aeris verbi causa, et spiritus, qui et facillime dissipari queat, nec ut unum aliquid sit, per sese habeat. Nam cum dividi corpora omnia, secarique possint, quis eorum ulli hoc committat universum, quin idem simul et mente vacuum faciat, et temerario quodam motu agitatum? Quid enim eo in spiritu aut ordinis sit, aut rationis, aut mentis, quem non nisi animi beneficio ordinem habere oporteat? Ac posito semel animo, cuncta hæc administram ipsi continuo navant operam, ut non ipsi tantum mundo, sed etiam animanti sua cuique integritas perfectioque constet, ad commune universi bonum vim aliam alio conferente. Qui animus si ab eodem aberit universo, tantum abest uti suum quæque ordinem habitura sint, ut potius nihil omnino sint futura.

C « Μαρτυροῦσι δὲ καὶ αὐτοὶ ὑπὸ τῆς ἀληθείας ἀγόμενοι, ὡς δεῖ τι πρὸ τῶν σωμάτων εἶναι κρεῖττον αὐτῶν ψυχῆς εἶδος, ἔννουν τὸ πνεῦμα καὶ πῦρ νοερὸν τιθέμενοι, ὥσπερ ἄνευ πυρὸς ἢ πνεύματος οὐ δυναμένης τῆς κρείττονος μοίρας ἐν τοῖς οὖσιν εἶναι, τόπον δὲ ζητούσης εἰς τὸ ἱδρυθῆναι· δέον ζητεῖν ὅπου τὰ σώματα ἱδρύσουσιν, ὡς ἄρα δεῖ ταῦτα ἐν ψυχῆς δυνάμεσιν ἱδρῦσθαι. Εἰ δὲ μηδὲν παρὰ τὸ πνεῦμα, καὶ τὴν ζωὴν, καὶ τὴν ψυχὴν τίθενται, τί τὸ πολυθρύλλητον αὐτοῖς, « πῶς ἔχον, » εἰς ὃ καταφεύγουσιν, ἀναγκαζόμενοι τίθεσθαι ἄλλο παρὰ τὰ σώματα φύσει δραστήριον; Εἰ οὖν οὐ πᾶν μὲν πνεῦμα ψυχὴ, ὅτι μυρία πνεύματα ἄψυχα. τὸ δέ πως ἔχον πνεῦμα φήσουσι· τὸ πῶς ἔχον τοῦτο, καὶ ταύτην τὴν σχέσιν, ἢ τῶν ὄντων τι φήσουσιν, ἢ μηδέν. Ἀλλ' εἰ μὲν μηδὲν, πνεῦμα (59) ἂν εἴη μόνον, τὸ δέ πως ἔχον, ὄνομα· καὶ D οὕτω συμβήσεται αὐτοῖς οὐδὲ ἄλλο οὐδὲν εἶναι λέγειν ἢ τὴν ὕλην· καὶ ψυχὴν, καὶ Θεὸν, καὶ ὄνομα τὰ πάντα (60), ἐκεῖνο δὲ μόνον. Εἰ δὲ τῶν ὄντων ἡ σχέ-

«Et quidem veritate compulsi profitentur ipsi quoque, ante corpora certam quamdam animi speciem, illis omnibus præstantiorem esse debere, dum spiritum illum mente præditum atque ignem intelligentia valentem ponunt; perinde ut si absque vel igne vel spiritu, hac in rerum universitate non posset excellentior illa diviniorque natura consistere, sed locum ubi gradum solide figeret, aliquem ipsa requireret, cum eos potius ubi sua corporibus firmitas esse posset, requirere oporteret, quippe quam alibi nusquam præterquam ipsius in animi viribus obtinere possint. Qui si præter spiritum, aliud nihil et vitam et animum esse dicent, quærendum ex illis est, quid sibi velit suum illud *certo se modo habens*, tam apud eos celebre totiesque jactatum, ad quod unum ipsi confugiunt, aliquid aliud præter corpora, quod effectivum suapte natura sit, proferre compulsi. Enimvero si nec spiritus omnis animus est, cum vis

(56) *Ἐπέκεινα*. Ita ex Plotino, non ἀπέσχον ut ante.

(57) *Ἐν φορᾷ*. Ut Plotin., non οὐ φορά, ut prius.

(58) Forte αὐτό.

(59) *Πνεῦμα*, etc. Duarum vocum metathesi, hoc est, πνεῦμα et ὄνομα, sensu omnis apud Eusebium perturbatus erat: ὄνομα enim initio, πνεῦμα in fine membri legebatur.

(60) *Ὄνομα τὰ πάντα*. Recte; non ὀνόματα πάντα, ut apud Plotinum.

quædam sit inanimorum spirituum infinita, 827 et tamen spiritum id quod certo se modo habeat esse velint; hoc ipsum quidem, *certo se modo habens*, hoc est peculiarem illam habitudinem, aut aliquid esse dicant necesse est, aut omnino nihil. Si nihil, spiritus ergo solus vere est, illud autem certo se modo habens, vacuum et inane nomen. Ex quo proinde sequitur, uti præter materiam aliud nihil esse dicant, atque ita et animum, et Deum, et cætera prorsus omnia nominetenus, spiritum proprie solum exsistere. At si habitudo illa verum aliquid est, et ab eo quod subjicitur, adeoque a materia ipsa diversum, quod cum in materia sit, materiæ tamen expers maneat, propterea quod rursus ex materia compositum minime sit: corpus utique non est, sed ratio, corporique natura dissimilis. Præterea quam animus nullum omnino corpus esse possit, vel inde quivis intelligat: aut enim calidum est aut frigidum, durum aut

A σις, καὶ ἄλλο παρὰ τὸ ὑποκείμενον, καὶ τὴν ὕλην, ἐν ὕλῃ μὲν, ἄϋλον δὲ αὐτὸ, τῷ (61) μὴ πάλιν συγκεῖσθαι ἐξ ὕλης· λόγος ἂν εἴη τις, καὶ οὐ σῶμα, καὶ φύσις ἑτέρα. Ἔτι δὲ καὶ ἐκ τῶνδε (62) οὐχ ἧττον φαίνεται ἀδύνατον ὂν, τὴν ψυχὴν εἶναι σῶμα ὁτιοῦν. Ἢ γὰρ θερμόν ἐστιν ἢ ψυχρὸν, ἢ σκληρὸν ἢ μαλακὸν, ὑγρόν τε ἢ πεπηγὸς, μέλαν τε ἢ λευκὸν, καὶ πάντα ὅσα ποιότητες σωμάτων ἄλλαι ἐν ἄλλοις. Καὶ εἰ μὲν θερμὸν, μόνον θερμανεῖ, ψυχρὸν δὲ μόνον ψύξει, καὶ κοῦφα ποίησει τὸ κοῦφον προσγενόμενον καὶ παρὸν, καὶ βαρυνεῖ τὸ βαρὺ, καὶ μελανεῖ τὸ μέλαν, καὶ τὸ λευκὸν λευκὸν ποιήσει. Οὐ γὰρ πυρὸς τὸ ψύχειν, οὐδὲ τοῦ ψυχροῦ θερμὰ ποιεῖν. Ἀλλ' ἥ γε ψυχὴ καὶ ἐν ἄλλοις ζώοις ἄλλα τε καὶ ἄλλα ποιεῖ, καὶ ἐν τῷ αὐτῷ δὲ τὰ ἐναντία· τὰ μὲν πηγνοῦσα, τὰ δὲ χέουσα, καὶ τὰ
B μὲν πυκνὰ, τὰ δὲ ἀραιὰ, μέλανα, λευκὰ, κοῦφα, βαρέα ποιοῦσα. Καίτοι ἓν ἔδει ποιεῖν, κατὰ τὴν τοῦ σώματος ποιότητά τε τὴν ἄλλην, καὶ χρόαν· νῦν δὲ πολλά.

molle, humidum aut concretum, nigrum aut album, ac cæteris id genus præditum qualitatibus, quæ aliæ passim in aliis esse solent. Jam si calidum erit, tantummodo calefaciet; refrigerabit, si frigidum; si leve, levitatem afferet ubicunque aderit; si grave, gravitatem; nigrore, si nigrum; si candidum, candore similiter afficiet. Nec enim aut ignis est, frigidum, aut frigidi calidum efficere. Atqui animus, cum in diversis animantibus alia atque alia efficiat, tum etiam in uno eodemque contraria: modo enim cogit, modo liquefacit: densum aliquid aliudque rarum, nigrum hoc, illud album, aliud leve, grave aliud efficit: cumque pro diverso corporis colore, aliisque similiter qualitatibus, unum duntaxat aliquid efficere deberet, multa simul operatur.

« Motus vero tam multiplices atque diversos, non aliquem duntaxat unum, qui tandem una cujusvis in corporis motione defendent? Nam si eorum causas, partim electiones, partim antegressas quasdam rationes esse respondebunt; probe id quidem. At corporis unius præsertim ac simplicis nec electio, nec diversæ illæ rationes propriæ sunt quod ejusmodi rationis omnino nihil habeat, nisi quantum ab eo acceperit, a quo vel calidum vel frigidum effectum est. Certo quidem et spatio temporis, et mensuræ modo augere, quo pacto corpori conveniat? augeri enim ipsius est, augendi vim per sese nullam habet, sed tantum quatenus eam cum ipso animus in materiæ suæ mole communicat, cui per se incrementum illud efficienti administram navat operam. Etenim si et corpus esset animus, 828 idemque simul augeret, cum ut aucto vi sua corpori par esse posset, una profecto similis accessione corporis augeri necesse esset. Quod porro ad eam accederet, id aut animus itidem esset, aut corpus inanimum. Si animus, unde vel quomodo aut illabitur, aut additur? Sin animo careat, quomodo aut illum accipiet, aut priori consentiet? quomodo cum eodem et unum quid efficiet, et iisdem in sententiis acquiescet? ac non potius tanquam hospes quidam et peregrinus, quæ prior ille noverat, ignorabit: et quemadmodum in cætera

« Τὰς δὲ δὴ κινήσεις πῶς διαφόρους, ἀλλ' οὐ μίαν, μιᾶς οὔσης παντὸς σώματος κινήσεως; Εἰ δὲ τῶν μὲν
C προαιρέσεις, τῶν δὲ λόγους αἰτιάσονται, ὀρθῶς μὲν τοῦτο· ἀλλ' οὐ σώματος ἡ προαίρεσις, οὐδὲ οἱ λόγοι διάφοροί γε ὄντες ἑνὸς ὄντος καὶ ἁπλοῦ τοῦ σώματος, καὶ οὐ μετὸν αὐτῷ τοιούτου γε λόγου, ἢ ὅσος (63) δέδοται αὐτῷ παρὰ τοῦ ποιήσαντος θερμὸν αὐτὸ ἢ ψυχρὸν εἶναι. Τὸ δὲ καὶ ἐν χρόνῳ (64) αὔξειν, καὶ μέχρι τοσούτου μέτρου, πόθεν ἂν τῷ σώματι αὐτῷ γένοιτο; ᾧ προσήκει μὲν αὔξεσθαι, αὐτῷ δὲ ἀμοίρῳ τοῦ αὔξειν εἶναι, ἢ ὅσον παραληφθείη ἂν ἐν ὕλης ὄγκῳ, ὑπηρετοῦν τῷ δι' αὐτοῦ τὴν αὔξην ἐργαζομένῳ. Καὶ γὰρ εἰ ἡ ψυχὴ σῶμα οὖσα αὔξοι, ἀνάγκη καὶ αὐτὴν αὔξεσθαι, προσθήκῃ δηλονότι ὁμοίου σώματος, εἰ μέλλει εἰς ἴσον ἰέναι τῷ αὐξομένῳ ὑπ' αὐτῆς. Καὶ ἢ ψυχὴ ἔσται τὸ προστιθέμενον, ἢ ἄψυχον σῶμα. Καὶ εἰ μὲν ψυχὴ, πόθεν καὶ πῶς εἰσιούσης, καὶ πῶς
D προστιθεμένης; εἰ δὲ ἄψυχον τὸ προστιθέμενον (65), πῶς τοῦτο ψυχώσεται, καὶ τῷ πρόσθεν ὁμογνωμονήσει, καὶ ἓν ἔσται, καὶ τῶν αὐτῶν δοξῶν τῇ πρώτῃ μεταλήψεται; Ἀλλ' οὐχ ὥσπερ ξένη (66), ψυχὴ αὕτη ἐν ἀγνοίᾳ ἔσται ὧν ἡ ἑτέρα οἶδε· καὶ ὥσπερ ὁ ἄλλος ὄγκος ἡμῶν, τὸ μέν τι ἀποῤῥεύσεται αὐτοῦ, τὸ δέ τι προσελεύσεται, οὐδὲν δὲ ἔσται τὸ αὐτό; Πῶς οὖν ἡμῖν αἱ μνῆμαι; Πῶς δὲ ἡ γνῶσις οἰκείων, οὐδέποτε τῇ αὐτῇ ψυχῇ χρωμένων; Καὶ μὲν εἰ σῶμά ἐστι, φύσις δὲ σώματος μεριζομένου εἰς πλείω, ἕκαστον

(61) *Δὲ αὐτὸ, τῷ*. Id ex Plotino supplevimus; οὖν quod sequebatur, ex eodem expunximus: et sequenti linea, καὶ οὐ, ex eodem addidimus.

(62) *Καὶ ἐκ τῶνδε*. Ante legebatur, καὶ οὔσης ἐκ τῶνδε, nullo sensu.

(63) Forte ὅσον.

(64) Plotin., χρόνοις.

(65) *Τὸ προστιθέμενον*. Ex Plotino additum est; ἐψύχωται vero mutatum in ψυχώσεται.

(66) *Ξένη*. Ita Plotin., non δὲ ἡ.

μὴ τὸ αὐτὸ εἶναι τῶν μερῶν τῷ ὅλῳ· εἰ τοσόνδε μέγεθος ψυχὴ, ὃ ἂν ἔλαττον ᾖ, ψυχὴ οὐκ ἔσται, ὥσπερ πᾶν ποσὸν, ἀφαιρέσει, τοῦ εἶναι τὸ πρόσθεν ἠλλάξατο. Εἰ δέ τι τῶν μέγεθος ἐχόντων, τὸν ὄγκον ἐλαττωθὲν, τῇ ποιότητι ταὐτὸν μένει, ᾗ μὲν σῶμα, ἕτερόν ἐστι, καὶ ᾗ ποσὸν, τῇ δὲ ποιότητι, ἑτέρᾳ τῆς ποσότητος οὔσῃ, τὸ ταὐτὸν ἀποσώζειν δύναται. Τί τοίνυν φήσουσιν οἱ τὴν ψυχὴν σῶμα εἶναι λέγοντες; Πρῶτον μὲν ὑπὲρ ἑκάστου μέρους τῆς ψυχῆς τῆς ἐν τῷ αὐτῷ σώματι, πότερον ἕκαστον ψυχὴ, οἵα ἐστὶ καὶ ἡ ὅλη; καὶ πάλιν τοῦ μέρους τὸ μέρος; Οὐδὲν ἄρα τὸ μέγεθος συνεβάλλετο τῇ οὐσίᾳ αὐτῆς· (καίτοι ἔδει (67) γε, ποσοῦ τινος ὄντος,) καὶ ὅλον πυλλαχῇ, ὅπερ σώματι παρεῖναι ἀδύνατον, ἐν πλείοσι τὸ αὐτὸ ὅλον εἶναι, καὶ τὸ μέρος ὅπερ τὸ ὅλον ὑπάρχειν. Εἰ δὲ ἕκαστον τῶν μερῶν οὐ ψυχὴν φήσουσιν, ἐξ ἀψύχων ψυχὴ αὐτοῖς ὑπάρξει. Καὶ προσέτι, εἰ ψυχῆς ἑκάστης τὸ μέγεθος ὡρισμένον ἔσται ἐφ' ἑκάτερα (68), ἢ ἐπὶ τὸ ἔλαττόν γε, ἢ ἐπὶ τὸ μεῖζον (69), ψυχὴ οὐκ ἔσται. Ὅταν τοίνυν ἐκ συνόδου μιᾶς, καὶ ἑνὸς σπέρματος δίδυμα γένηται γεννήματα, ἢ καὶ ὥσπερ ἐν τοῖς ἄλλοις ζώοις, πλεῖστα, τοῦ σπέρματος εἰς πολλοὺς τόπους μεριζομένου, οὗ δὴ ὅλον ἕκαστόν ἐστι· πῶς οὐ διδάσκει τοῦτο τοὺς βουλομένους μανθάνειν, ὡς ὅπου τὸ μέρος ταὐτόν ἐστι τῷ ὅλῳ, τοῦτο ἐν τῇ αὐτοῦ οὐσίᾳ τὸ ποσὸν εἶναι ὑπερβέβηκεν, ἄποσον δὲ αὐτὸ εἶναι ἐξ ἀνάγκης; Οὕτω γὰρ ἂν μένοι τὸ αὐτὸ, τοῦ ποσοῦ κλεπτομένου (70), ἅτε μὴ μέλον αὐτῷ ποσότητος καὶ ὄγκου, ὡς ἂν τῆς οὐσίας (71) ἑτερόν τι οὔσης. Ἄποσον ἄρα ἡ ψυχὴ καὶ οἱ λόγοι.

A corporis nostri mole usuvenit, pars ipsi alia dilabetur, succedet alia, sicque nihil prorsus unum exsistet? Quomodo autem in nobis vel memoria, vel rerum ad nos pertinentium cognitio futura est, si eodem animo nunquam utemur? Præterea si et corpus ille est, et natura corporis ejusmodi, ut illo plures in partes diviso, nulla idem omnino sit quod totum ipsum atque integrum; itemque si tantæ omnino magnitudinis est, quantæ si non erit, animus quoque non erit; utique quod omni certæ quantitatis rei solet accidere, priorem exsistendi modum quantalibet detractione mutabit. Sin autem aliquid certa magnitudine præditum, ut molis suæ parte aliqua decurtetur, idem tamen qualitate manet: id ipsum ergo et corporis diversas habebit quantique rationes, et tamen idem ut sit, qualitatis unius a quantitate diversæ vi beneficioque retinebit. Quid igitur dicturi sunt, qui animum corpus esse aiunt? Ac primum quidem, utrum animi ejus qui eodem versatur in corpore, pars quælibet animus est, ejusdem omnino cujus integer ac totus ipse rationis, itemque singulæ partis cujusque partes? Nihil ergo ad animi naturam magnitudo pertineret (tametsi quantitate præditus cum sit, pertinere omnino debeat); eaque tota multis esset in locis, quod in corpus nullo modo convenire potest, ut idem in pluribus totum insit; quemadmodum nec in partem ullam, ut idem sit quod totum ipsum. Qui si partem quamlibet animum esse negaverint, animum proinde inanimis ex rebus constare dicent. Porro, si cujusvis animi magnitudo suis utrinque terminis circumscripta erit, profecto ubi major ea minorve fiet, animus tum esse desinet. Cum autem congressu ex uno, unoque ex semine, aut gemini, aut etiam, ut in cæteris animantibus evenire solet, plures creantur fetus, semine tum multa in loca distracto, ubi sane unumquodque totum aliquod est: qui fieri potest, ut ea re non doceantur qui discendi modo cupidi sint, ubi pars eadem ipsa quod totum est, ibi totum illud propriam quanti rationem suapte natura prætergredi, **829** adeoque ab omni prorsus quantitate secretum esse oportere? Sic enim demum idem plane remanere poterit, etiam quantitate subducta, quippe cujus nec quantitatis ratio quidquam nec molis intersit, cum naturam habeat penitus ab utraque diversam. Animus igitur atque antegressæ illæ rationes quantitatis omnis expertes sunto.

« Ὅτι δὲ εἰ σῶμα εἴη ἡ ψυχὴ, οὔτε τὸ αἰσθάνεσθαι, C οὔτε τὸ νοεῖν, οὔτε τὸ ἐπίστασθαι, οὔτε ἀρεταὶ, οὔτε τι τῶν καλῶν ἔσται, ἐκ τῶνδε δῆλον. Εἴ τι μέλλει αἰσθάνεσθαί τινος, ἓν αὐτὸ δεῖ εἶναι, καὶ τῷ αὐτῷ παντὸς ἀντιλαμβάνεσθαι· καὶ εἰ διὰ πολλῶν αἰσθητηρίων πλείω τὰ εἰσιόντα εἴη, ἢ πολλαὶ περὶ ἓν ποιότητες, καὶ δι' ἑνὸς ποικίλον, οἷον πρόσωπον. Οὐ γὰρ ἄλλο μὲν ῥινὸς, ἄλλο δὲ ὀφθαλμοῦ, ἀλλὰ ταὐτὸν ὁμοῦ πάντων. Καὶ εἰ τὸ μὲν δι' ὀμμάτων, τὸ δὲ δι' ἀκοῆς, ἕν τι δεῖ εἶναι εἰς ὃ ἄμφω· ἢ πῶς ἂν εἴποι, ὅτι ἕτερα ταῦτα, μὴ εἰς τὸ αὐτὸ ὁμοῦ τῶν αἰσθημάτων ἐλθόντων; Δεῖ τοίνυν τοῦτο ὥσπερ κέντρον εἶναι, γραμμὰς δὲ συμβαλλούσας ἐκ περιφερείας κύκλου, τὰς πανταχόθεν αἰσθήσεις, πρὸς τοῦτο περαίνειν, καὶ τοιοῦτον τὸ ἀντιλαμβανόμενον εἶναι ἓν ὄντως.

« Jam vero, si corpus animum esse ponetur, nullam amplius aut sentiendi, aut intelligendi vim, nullam scientiam, virtutemque nullam, adeoque nec boni omnino quidquam futurum, ex sequentibus manifeste constabit. Quidquid enim aliud sensu percipiat, illud cum unum aliquid oportet esse, tum eadem quoque vi universa percipere; tametsi aut per multos sensuum aditus complura subeant, aut ejusdem rei qualitates multæ, aut per id quod unum sit, multiplex tamen quiddam et varium, cujusmodi vultus est. Nec enim aliud quid nasum, aliud oculos percipit, sed unum idemque universa. Et si aliud per oculos, per auditum aliud subeat, unicum tamen id esse necesse est, ad quod utraque postremo perveniant. Quomodo enim diversa

(67) *Καίτοι ἔδει*, etc. Prior editio miras huic loco tenebras offuderat.

(68) *Ἐφ' ἑκάτερα.* Plotinus, οὐδ' ἐφ' ἑκάτερα, quod tametsi utcunque defendi possit, particula tamen οὐδέ longe melius abfuerit.

(69) *Ἢ ἐπὶ τὸ μεῖζον.* Ex Plotino supplevimus.

(70) *Κλεπτομένου.* Et hoc furtum ex Plotino restituimus.

(71) *Οὐσίας.* Addi possit ex eod. Plotino. αὐτοῦ.

illa esse pronuntiaret, nisi ad unum et idem omnia sensibus percepta confluerent? Illud nimirum tanquam centrum aliquod sit oportet; quo quidem ex omni parte sensus, quasi lineæ quædam ex toto circuli ambitu coeuntes ita pertineant, ut quod illos excipiat unum revera sit. Nam si divulsum ac distractum erit, ac velut in linea extremum ejus utrumque sensus occupabunt; sane aut in unum idemque rursus, tanquam in medium aliquod ipsi concurrent, aut ferentur aliorsum; itaque alterum alterius duntaxat sensum habebit, perinde ut cum ego alia, tu vicissim alia sensu comprehendis. Quod si unum id fuerit, quod sensu percipitur, cujusmodi vultus est, tum etiam unum in aliquid colligetur, uti re ipsa fieri constat: quæ enim cernimus, ea utramque in pupillam colliguntur, (qui enim aliter per eas maxima quæque cerneremus?) uti multo adhuc magis principem in facultatem illapsa, individuæ quædam notiones efficiuntur. Quæ quidem facultas partibus carebit ipsa quoque: alioqui si magnitudo quædam esset, una cum illa notiones ipsæ dividerentur: atque ita partem duntaxat alius aliam, totum id quod sensibus objicitur, nemo perciperet. At enimvero unum quid totum est; quomodo enim aliter divideretur? Non ita quidem, ut cum æquali æquale congruat, cum vis illa princeps ejus omnis rei, quæ sensu comprehenditur, æqualis non sit. Quot igitur in partes futura est ista divisio? Utrum in totidem, quot numero varias, res sensu percepta et illapsa complectetur? Ergo partium **830** illarum quælibet in animo quoque futura est, ipseque adeo per easdem ejus particulas sentiet. An forte partium istarum particulæ sensu carebunt? Fieri non potest. Quod si pars quælibet nihil non sentire queat, cum infinitas in partes suapte natura dividi magnitudo possit, et infinitos cujusque sensus, circa rem quamlibet sensui obnoxiam versari oportebit, et in principe nostra facultate rei ejusdem imagines esse prorsus infinitas. Ad hæc, si corpus illud est quod sentiat, non aliter sentiendi perficietur actio, quam uti cera impressis annulorum figuris consignatur, aut sanguine vel aere, quæ sensus ipse percipit, informantur. Et quidem si, quod utique consentaneum est, tanquam humidis in corporibus, ut est aqua, perturbabitur, nullaque jam erit memoria. Sin figuræ illæ permanebunt: aut quandiu locus a prioribus occupabitur, informari aliæ nullæ poterunt, atque ita sensuum aliæ tollentur actiones; aut aliis succedentibus, delebuntur priores illæ, sicque memoria nulla relinquetur. Quod si et recordari possumus, et vicissim alia sentire post alia, nec a prioribus impedimenti quidquam objicitur; corpus esse animus nullo modo potest.

A Εἰ δὲ διεστὼς τοῦτο γένοιτο, καὶ οἷον ἐπὶ γραμμῆς ἄμφω τὰ πέρατα αἱ αἰσθήσεις προσλαμβάνοιεν· ἢ συνδραμεῖται εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ πάλιν, οἷον τὸ μέσον, ἢ ἄλλο ἑκάτερον ἑκατέρου αἴσθησιν ἕξει, ὥσπερ ἂν εἰ ἐγὼ μὲν ἄλλων, σὺ δὲ ἄλλων αἴσθοιο. Καὶ εἰ ἓν εἴη τὸ αἴσθημα, οἷον πρόσωπον, εἰς ἓν συναιρεθήσεται, ὅπερ καὶ φαίνεται· συναιρεῖται γὰρ καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς κόραις, (ἢ πῶς ἂν τὰ μέγιστα διὰ ταύταιν ὁρῷτο;) ὥστε, ἔτι μᾶλλον εἰς τὸ ἡγεμονοῦν ἰόντα, οἷον ἀμερῆ νοήματα γίνεσθαι. Καὶ ἔσται ἀμερὲς τοῦτο· ἢ μεγέθει ὄντι τούτῳ συμμερίζοιτο ἄν, ὥστε ἄλλον ἄλλου μέρους (72), καὶ μηδένα ἡμῶν ὅλου τοῦ αἰσθητοῦ τὴν ἀντίληψιν ἴσχειν. Ἀλλὰ γὰρ ἕν ἐστι (73) τὸ πᾶν· πῶς γὰρ ἂν καὶ διαιροῖτο; Οὐ γὰρ δὴ ἴσον τῷ ἴσῳ ἐφαρμόσει, ὅτι οὐκ ἴσον τὸ ἡγεμονοῦν παντὶ αἰ- B σθητῷ. Κατὰ πηλίκα οὖν ἡ διαίρεσις (74); ἢ εἰς τοσαῦτα διαιρεθήσεται, καθόσον ἂν ἀριθμοῦ ἔχῃ (75) εἰς ποικιλίαν τὸ εἰσιὸν αἴσθημα; Καὶ ἕκαστον δὴ ἐκείνων τῶν μερῶν τῆς ψυχῆς ἆρα, καὶ τοῖς μορίοις αὐτοῦ αἰσθήσεται (76). Ἢ ἀναίσθητα (77) τὰ μέρη τῶν μορίων ἔσται; Ἀλλὰ ἀδύνατον. Εἰ δὲ ὁτιοῦν παντὸς αἰσθήσεται, εἰς ἄπειρα διαιρεῖσθαι τοῦ μεγέθους πεφυκότος, ἀπείρους καὶ αἰσθήσεις καθ' ἕκαστον αἰσθητὸν συμβήσεται γίνεσθαι ἑκάστῳ οἷον τοῦ αὐτοῦ ἀπείρους ἐν τῷ ἡγεμονοῦντι ἡμῶν εἰκόνας. Καὶ μὴν σώματος ὄντος τοῦ αἰσθανομένου, οὐκ ἂν ἄλλῳ τρόπῳ γένοιτο τὸ αἰσθάνεσθαι, ἢ οἷον ἐν κηρῷ ἐνσημαίνεσθαι ἀπὸ δακτυλίων σφραγῖδες, εἴτ' οὖν εἰς αἷμα, εἴτ' οὖν εἰς ἀέρα τῶν αἰσθημάτων ἐνσημαινο- C μένων. Εἰ μὲν οὖν ὡς ἐν σώμασιν ὑγροῖς, ὅπερ καὶ εὔλογον, ὥσπερ εἰς ὕδωρ, συγχυθήσεται, καὶ οὐκ ἔσται μνήμη· εἰ δ' ἐμμενοῦσιν οἱ τύποι, ἢ οὐκ ἔστιν ἄλλους ἐνσημαίνεσθαι, ἐκείνων κατεχόντων, ὥστε ἄλλαι αἰσθήσεις οὐκ ἔσονται· ἢ, γινομένων ἄλλων, ἐκεῖνοι οἱ πρότερον ἀπολοῦνται, ὥστε οὐδὲν ἔσται τὸ μνημονεύειν. Εἰ δέ ἐστι τὸ μνημονεύειν, καὶ ἄλλων αἰσθάνεσθαι ἐπ' ἄλλοις, οὐκ ἐμποδιζόντων τῶν πρόσθεν, ἀδύνατον τὴν ψυχὴν σῶμα εἶναι.

« Cæterum id ipsum doloris ex sensu manifeste quivis intelligat. Nam cum digito dolere homo dicitur, dolor quidem hæret in digito, at doloris illius sensum in principe hominis facultate haberi, vel ipsos etiam confessuros esse liquet. Ita, dum alia

D « Ἴδοι δ' ἄν τις καὶ ἐκ τῆς τοῦ ἀλγεῖν αἰσθήσεως τὸ αὐτὸ τοῦτο. Ὅταν δάκτυλον λέγηται ἀλγεῖν ἄνθρωπος, ἡ μὲν ὀδύνη περὶ τὸν δάκτυλον δήπουθεν, ἡ δὲ αἴσθησις τοῦ ἀλγεῖν, δῆλον ὅτι ὁμολογήσουσιν, ὡς περὶ τὸ ἡγεμονοῦν γίνεται. Ἄλλου δὴ ὄντος τοῦ πο-

(72) *Ἄλλον ἄλλου μέρους*. Recte: perperam apud Plotin., ἄλλο ἄλλου μέρος, quæ lectio Ficinum in errorem induxit. Vertit enim: *Itaque pars alia sentiet aliam, nihilque in nobis sentiendam rem totam percipiet.* Ubi etiam pro μηδένα, quod rectum est, legit μηδέν.

(73) *Ἕν ἐστι*. Recte, ut Plotin., non, ut ante, ἔνεστι.

(74) *Ἡ διαίρεσις;* ἤ. Additum ex Plotino.

(75) *Ἀριθμοῦ ἔχῃ*. Et hanc desperato loco medicinam Plotinus fecit, cum ante ἄριστον χῇ legeretur.

(76) *Καὶ τοῖς μορίοις αὐτοῦ αἰσθήσεται*. Corrupte legebatur, καὶ εἰ τῶν μορίων αὐτοῦ αἰσθήσ.

(77) *Ἢ ἀναίσθητα*, etc. Totam hanc sententiam, usque ad alterum αἰσθήσεται, Plotino debemus, quam prius αἰσθήσεται librariorum oculis subduxerat.

νοῦντος μέρους, τοῦ πνεύματος τὸ ἡγεμονοῦν αἰσθάνεται, καὶ ὅλη ψυχὴ τὸ αὐτὸ πάσχει. Πῶς οὖν τοῦτο συμβαίνει; Διαδόσει, φήσουσι, παθόντος μὲν πρώτως τοῦ περὶ τὸν δάκτυλον ψυχικοῦ πνεύματος, μεταδόντος δὲ τῷ ἐφεξῆς, καὶ τούτου ἄλλῳ, ἕως οὗ πρὸς τὸ ἡγεμονοῦν ἀφίκοιτο. Ἀνάγκη τοίνυν εἰ τὸ πρῶτον πόνου ᾔσθετο, ἄλλην τὴν αἴσθησιν τοῦ δευτέρου εἶναι, εἰ κατὰ διάδοσιν ἡ αἴσθησις, καὶ τοῦ τρίτου γε ἄλλην, καὶ πολλὰς αἰσθήσεις καὶ ἀπείρους περὶ ἑνὸς ἀλγήματος γίνεσθαι, καὶ τούτων ἁπασῶν τὸ ὕστερον τὸ ἡγεμονοῦν (78) αἰσθάνεσθαι, καὶ τῆς ἑαυτοῦ παρὰ ταύτας. Τὸ δὲ ἀληθὲς, ἑκάστην ἐκείνων μὴ τοῦ ἐν τῷ δακτύλῳ ἀλγήματος· ἀλλὰ τὴν μὲν ἐφεξῆς (79) τῷ δακτύλῳ, ὅτι ὁ ταρσὸς ἀλγεῖ, τὴν δὲ τρίτην, ὅτι ἄλλο τὸ πρὸς τὸ ἄνωθεν, καὶ πολλὰς εἶναι ἀλγηδόνας· τό τε ἡγεμονοῦν μὴ τοῦ πρὸς τῷ δακτύλῳ ἀλγήματος αἰσθάνεσθαι, ἀλλὰ τοῦ πρὸς αὐτῷ, καὶ τοῦτο γινώσκειν μόνον, τὰ δ' ἄλλα χαίρειν ἐᾶν, μὴ ἐπιστάμενον, ὅτι ἀλγεῖ ὁ δάκτυλος. Εἰ τοίνυν κατὰ διάδοσιν, τὴν αἴσθησιν οὐχ οἷόν τε του τοιούτου γίνεσθαι, μηδὲ σώματος ὄγκου ὄντος, ἄλλου παθόντος, ἄλλου (80) γνῶσιν εἶναι. Παντὸς γὰρ μεγέθους εἰ τὸ μὲν ἄλλο, τὸ δὲ ἄλλο ἐστὶ, δεῖ τοιοῦτον τίθεσθαι τὸ αἰσθανόμενον (81), οἷον πανταχοῦ αὐτὸ ἑαυτῷ τὸ αὐτὸ εἶναι· τοῦτο δὲ ἄλλῳ τινὶ τῶν ὄντων ἢ σώματι ποιεῖν προσήκει.

A quædam pars laborat, sentit interea spiritus vis illa princeps, idemque patitur animus ipse totus. Id ergo quemadmodum evenit? Propagatione quadam, inquient, dum animalis primum digiti spiritus dolet, mox suum hunc dolorem cum sequente, isque deinceps cum alio communicat, donec principem ad facultatem usque pervenerit. Necesse igitur est, si pars illa prima dolorem senserit, uti alius secundæ sensus exsistat, si modo propagatione sensus iste fiet, itemque alius tertiæ, adeoque complures et infiniti quidam ex uno eodemque dolore sensus oriantur, quos deinde omnes princeps consequatur facultas, quæ suum præter illos proprie percipiat. Sic quidem, ut eorum quilibet non illius vere sit doloris, quem digitus sentiat; sed ut digi- B tum proxime consequens, palmæ, tertiusque similiter partis alterius superioris dolorem percipiat, multique re ipsa dolores exsistant; ac vis ipsa princeps non jam ipsiusmet digitum, at suum tantummodo sentiat, **831** aliisque omnibus facessere jussis, unum hunc ita cognoscat, ut ne digitum quidem ipsum dolere sciat. Quare, si propagatione aliqua futurus est, nullus omnino doloris hujus sensus exsistere, cumque corpus moles quædam sit, parte altera patiente, alterius esse cognitio non poterit. Omnis quippe magnitudinis partes aliæ atque aliæ cum sint, ejusmodi oportet esse quod sentitur, ut unum et idem ubique permaneat. Hoc autem ab alio sane, quam a corpore fieri necesse est.

« Ὅτι δὲ οὐδὲ νοεῖν οἷόν τε, εἰ σῶμα ἡ ψυχὴ ὁτιοῦν εἴη, δεικτέον ἐκ τῶνδε. Εἰ γὰρ τὸ αἰσθάνεσθαί ἐστι τὸ σώματι προσχρωμένην τὴν ψυχὴν ἀντιλαμβάνεσθαι τῶν αἰσθητῶν, οὐκ ἂν εἴη καὶ τὸ νοεῖν τὸ διὰ σώματος καταλαμβάνειν, ἢ ταὐτὸν ἔσται τῷ αἰσθάνεσθαι. Εἰ οὖν τὸ νοεῖν ἐστι τὸ ἄνευ σώματος ἀντιλαμβάνεσθαι, πολὺ πρότερον δεῖ μὴ σῶμα αὖ τὸ νοῆσον εἶναι, ἐπεὶ αἰσθητῶν (82) μὲν ἡ αἴσθησις, νοητῶν δὲ ἡ νόησις. Εἰ δὲ μὴ βούλονται, ἀλλ' οὖν ἔσονταί γε καὶ νοητῶν νοήσεις, καὶ ἀμεγέθων ἀντιλήψεις. Πῶς οὖν, μέγεθος ὂν, τὸ μὴ μέγεθος νοήσει, καὶ τῷ μεριστῷ τὸ μὴ μεριστὸν νοήσει; Ἢ μέρει τινὶ ἀμερεῖ αὐτοῦ; Εἰ δὲ τοῦτο, οὐ σῶμα ἔσται τὸ νοῆσον. Οὐ γὰρ δὴ τοῦ ὅλου χρεία πρὸς τὸ θίγειν· ἀρκεῖ γὰρ καὶ ἕν τι. Εἰ μὲν οὖν συγχωρήσονται τὰς πρώτας νοήσεις, ὅπερ ἀληθές ἐστι, εἶναι τῶν πάντη σώματος καθαρωτάτων αὐτὸ ἕκαστον, ἀνάγκη (83) καὶ τὸ νοοῦν (84) σώμα-

« At vero ne ullum quidem, si corpus animum C esse dicamus, intelligentiæ locum relinqui, hujusmodi rationibus perspicue conficitur. Si enim sentire aliud nihil est, quam corpore utentem animum quæ sub sensum cadunt percipere; profecto aut intelligere, non erit corporis opera comprehendere, aut idem ipsum erit quod sentire. Si ergo intelligere est sine corpore aliquid percipere, multo sane prius necesse est, id quod intellecturum sit corpus non esse, quandoquidem uti eorum quæ sentiendo percipiuntur sensus est, sic eorum quæ intelligendo comprehenduntur, intelligentia. Quam discriminis rationem si probare nolunt, spiritalia quidem intelligi, et magnitudine carentia percipi fatebuntur. Quomodo igitur quod magnitudo quædam est, id quod magnitudine careat, et quod dividuum est, rem percipiet individuam? D

(78) *Τὸ ὕστερον τὸ ἡγεμ.*, etc. Ita correximus ex Plotino, cum pessime legeretur, εἴπερ τὸ ἡγεμονοῦν ὁ νοῦς, ἣν αἰσθάνεσθαι.

(79) *Ἀλλὰ τὴν μὲν ἐφεξῆς*. Hæc et sequentia satis impedita, longe magis intricare Ficinus videtur. Confer, si vacat. Porro has quinque lineas, usque ad αἰσθάνεσθαι, Plotino mecum acceptas feres; quas similitudo vocum ἀλγήματος, ἀλγήματος, et ἀλλὰ, ἀλλὰ, nobis inviderat.

(80) *Ἄλλου παθόντος, ἄλλου*. Ita recte Plotin.; in priori editione desunt, παθόντος, ἄλλου.

(81) *Τὸ αἰσθανόμενον*. Non placet active sumi τὸ αἰσθανόμενον, hoc est, *quod sentiat*, præsertim cum sequatur, τοῦτο δὲ ποιεῖν, etc. Minus enim apte dicatur animus efficere, ut idem ipsemet ubique sit: aptissime contra, ut dolor ille, qui sentitur, per quascunque partes subeat atque propagetur, sibi tamen ubique similis permaneat. Atque is est, ni fallor, germanus Plotini sensus.

(82) *Ἐπεὶ αἰσθητ.* In priori editione, ἐπεὶ ἐπὶ αἰσθ., quod non emendassem, si postea secutum esset, ἐπὶ νοητῶν δέ. Male autem apud Plotinum ἔτι εἰ αἰσθ. Dubium non est quin ἔτι εἰ factum sit ex ἐπεί.

(83) *Αὐτὸ ἕκαστον, ἀνάγκη*. Rectius omnino quam, ut apud Plotinum, καθαρωτάτων, αὐτὸ ἑκάστου ἀνάγκη. Marsilius Ficin. αὐτὸ ἑκάστου vertit *scilicet uniuscujusque, ut dici solet, abstracti*, parum, opinor, ex mente Plotini.

(84) *Τὸ νοοῦν*, etc. Hoc etiam loco Plotinum secutus sum. Ante legebatur, τὸν νοῦν σώματος καθαρὸν ὄντα, ἐγγιγνόμενον γινώσκειν. Forte τὸ ἐγγιγνόμενον, pro ἢ γιγνόμενον, legi queat, id est, quod *ipsa in mente imprimitur*.

Utrum sua quadam individua facultate? Hoc si dicetur, corpus id non erit, quod intelliget. Nam uti res attingatur libeturque duntaxat, toto ipso nihil opus est, pars vel una sufficit. Si ergo, quod plane verum est, principes illas notiones singulas per sese, ab omni omnino corpore liberrimas esse concedent, id etiam quod intelligat, ita demum, si corpore liberum aut sit, aut fiat, cognoscere necesse est. Sin autem formarum, quæ ad materiam adhærescunt, notiones illas esse respondebunt, eæ tamen non nisi secretis corporibus, mentisque adeo vi secretis, haberi possunt. Nec enim aut corporis, aut omnino materiæ quidquam patitur, illa fieri solita circuli, trianguli, lineæ punctique secretio : proindeque animum etiam ipsum, qui eam efficiat, a corpore secernere, neque adeo corpus esse oportebit. Enimvero pulchrum, opinor, et justum, ipsaque proinde amborum intelligentia magnitudinis habent nihil. Quare ambo et individua quadam illius vi excipientur, et in illa sine partibus ullis sita remanebunt.

A τος καθαρὸν ὄν, ἢ γιγνόμενον (85), γινώσκειν· εἰ δὲ τῶν ἐν ὕλῃ εἰδῶν τὰς νοήσεις φήσουσιν εἶναι, ἀλλὰ χωριζομένων γε τῶν σωμάτων γίνονται, τοῦ νοῦ χωρίζοντος. Οὐ γὰρ δὴ μετὰ σαρκῶν, ἢ ὅλως ὕλης ὁ χωρισμὸς, κύκλου, καὶ τριγώνου, καὶ γραμμῆς, καὶ σημείου. Δεῖ ἄρα καὶ τὴν ψυχὴν σώματος αὐτὴν ἐν τῷ τοιούτῳ χωρίσαι. Δεῖ ἄρα μηδὲ αὐτὴν σῶμα εἶναι. Ἀμέγεθες (86) δὲ οἶμαι καὶ τὸ καλὸν, καὶ τὸ δίκαιον, καὶ ἡ τούτων ἄρα νόησις. Ὥστε καὶ προσιόντα, τῷ ἀμερεῖ (87) αὐτῆς ὑποδέξεται, καὶ ἐν αὐτῇ ἀμερῆ κείσεται.

« Quid? si corpus animum dixerimus, temperantia, justitia, fortitudo, ac cæteræ, quomodo tandem ejus virtutes esse poterunt? Quippe spiritus videlicet aut sanguinis **832** aliquid virtutes illæ sunt. Nisi forte spiritus molestia quædam, fortitudo sit, temperantia ejusdem commoda temperatio, et vera illa pulchritudo, formosa quædam ac figuris adumbrata species, quam in nonnullis dum videmus, elegantes illos corporeque pulchros vocamus. Ei sane quod umbratilem tantum aliquam, et figura tenus aut fortitudinem aut pulchritudinem habeat, spiritus conditio naturaque conveniat. Temperantia vero quid opus spiritui? Imo certe contra, in complexu tactuque, commoditatem potius aliquam sequetur, sicubi aut calefiat, aut frigus moderate captet, aut mollibus, teneris, ac lævibus adhæreat. Suum vero cuique pro dignitate tribuere, ad ipsum quid attinet? Utrum porro sempiternæ sunt virtutis illæ notione, cæteraque id genus spiritalia, in quibus animus occupatur; an contra nascitur virtus, eademque rursus interibit? At quis eam, aut qua ex re tandem efficiat? Tum enim hæc adhuc quæstio maneat, necesse est. Sempiterna profecto illa esse oportet, semperque manentia, cujusmodi ea sunt, quæ ad geometriam pertinent. Quod si sempiterna sunt, perpetuoque manentia, corpora igitur certe non sunt. Et id præterea, in quo versabuntur, simile quid esse oportebit, adeoque corpus non esse. Nec enim permanet, sed fluit assidue corporis natura quævis.

B « Πῶς δ' ἂν καὶ σώματος ὄντος τῆς ψυχῆς, ἀρεταὶ αὐτῆς σωφροσύνη, δικαιοσύνη (88), ἀνδρεία τε καὶ ἄλλαι; Πνεῦμά τι γὰρ, ἢ αἷμά τι, τὸ σωφρονεῖν εἴη, ἡ δικαιοσύνη, ἡ ἀνδρεία, εἰ μὴ ἄρα ἡ ἀνδρεία τὸ δυσπαθὲς τοῦ πνεύματος εἴη, καὶ ἡ σωφροσύνη ἡ εὐκρασία, τὸ δὲ κάλλος εὐμορφία τις ἐν τύποις, καθ' ἣν λέγομεν, ἰδόντες, ὡραίους καὶ καλοὺς τὰ σώματα. Ἰσχυρῷ μὲν οὖν καὶ καλῷ ἐν τύποις πνεῦμά τι (89) εἶναι προσήκοι ἄν· σωφρονεῖν δὲ τί δεῖ πνεύματι; Ἀλλ' οὖν (90) τοὐναντίον ἐν περιπτύξεσι καὶ ἁφαῖς εὖ παθεῖν, ὅπου ἢ θερμανθήσεται, ἢ συμμέτρως ψύχεος (91) ἱμερεῖ, ἢ μαλακοῖς τισι καὶ ἁπλοῖς (92) καὶ λείοις πελάσει; τὸ δὲ κατ' ἀξίαν νεῖμαι, τί ἂν αὐτῷ μέλοι; Πότερον δὲ ἀϊδίων ὄντων τῶν τῆς ἀρετῆς θεωρημάτων, καὶ τῶν ἄλλων τῶν νοητῶν ἡ ψυχὴ ἐφάπτεται, ἢ γίνεται ἡ ἀρετὴ, καὶ ὀφείλει πάλιν φθείρεσθαι; Ἀλλὰ τίς ὁ ποιῶν, καὶ πόθεν; Οὕτω γὰρ ἂν ἐκεῖνο πάλιν μένοι. Δεῖ ἄρα ἀϊδίων εἶναι, καὶ μενόντων, οἷα καὶ τὰ ἐν γεωμετρίᾳ. Εἰ δὲ ἀϊδίων καὶ μενόντων, οὐ σωμάτων. Καὶ δεῖ ἄρα καὶ ἐν ᾧ ἔσται, τοιοῦτον εἶναι· δεῖ ἄρα μὴ σῶμα εἶναι. Οὐ γὰρ μένει, ἀλλὰ ῥεῖ ἡ σώματος φύσις πᾶσα.

« Quod si dum corporum ipsi functiones vident, quæ calefaciant, refrigerent, propellant, ac deprimant; ibidem animum constituunt, eum velut actuoso quodam in loco defigentes : ignorant illi primum, ipsamet corpora, suis quibusdam incorpo-

D « Εἰ δὲ τὰς τῶν σωμάτων ποιήσεις ὁρῶντες, θερμαινούσας, καὶ ψυχούσας, καὶ ὠθούσας, καὶ βαρυνούσας, ἐνταῦθα τάττουσι τὴν ψυχὴν, οἷον ἐν δραστηρίῳ τόπῳ ἱδρύοντες αὐτήν· πρῶτον μὲν ἀγνοοῦσιν, ὡς καὶ (93) ταῦτα τὰ σώματα δυνάμεσι ταῖς ἐν αὐτοῖς ἀσωμάτοις

(85) Forte τὸ ἐγγιγνόμενον.

(86) *Ἀμέγεθες*. Ex Plotino. Pessime editum erat, μέγεθος.

(87) *Τῷ ἀμερεῖ*. Ex eodem pro τὰ μέρη, quod perspicue vitiosum erat.

(88) *Δικαιοσύνη*. Ab hac voce, quæ sequuntur hic apud Eusebium, ad capitis usque finem, apud Plotinum eo loco non reperies, nec Hopperus illa, nec Ficinus repræsentat. Sunt tamen Plotini ex genio, cum superioribus aptissime connectuntur, eaque Regii mss. et Montac. agnoscunt. Sane quæ apud Plotinum post *δικαιοσύνη* sequuntur, nullo sensu, vel dicuntur, vel desinunt. Ita hoc tam insigne fragmentum Eusebius, cum iis quæ hactenus ex Plotino mutuatus erat, non sine fenore compensabit.

(89) *Πνεῦμά τι*. Mallem πνεύματι.

(90) *Οὖν*. Ex utroque mss. non οὐ, ut ante.

(91) *Ψύχεος*. Ita Regii duo et Montac., non ψύχους. Homericum illud spectare visus est, *Odyss.* K, v. 555 :

Ψύχεος ἱμείρων κατελέξατο, οἰνοβαρείων.

(92) *Ἁπλοῖς*. Imo certe, ἁπαλοῖς, alioqui duplicia, ut plurimum simplicibus molliora.

(93) *Ἀγνοοῦσιν, ὡς καί*. Paucula hæc, sed necessaria, ex Montac. codice supplevimus. Ταῦτα quod sequitur melius abesset.

ταῦτα (94) ἐργάζεται· ἔπειτα ὅτι οὐ ταύτας τὰς δυνάμεις περὶ ψυχὴν (95) εἶναι ἀξιοῦμεν, ἀλλὰ τὸ νοεῖν, αἰσθάνεσθαι, λογίζεσθαι, ἐπιθυμεῖν, ἐπιμελεῖσθαι ἐμφρόνως καὶ καλῶς ἅπαντα, ἄλλην οὐσίαν ζητεῖ. Τὰς οὖν δυνάμεις τῶν ἀσωμάτων μεταβιβάσαντες εἰς τὰ σώματα, οὐδεμίαν ἐκείνοις καταλείπουσιν. Ὅτι δὲ καὶ τὰ σώματα ἀσωμάτοις δυνάμεσι δύναται ἃ δύναται (96), ἐκ τῶνδε δῆλον. Ὁμολογήσουσι γὰρ ἕτερον ποιότητα, καὶ ποσότητα εἶναι, καὶ (97) πᾶν σῶμα ποσὸν εἶναι, καὶ ἔτι οὐ πᾶν σῶμα ποσὸν (98) εἶναι, ὥσπερ τὴν ὕλην. Ταῦτα δὲ ὁμολογοῦντες, τὴν ποιότητα ὁμολογήσουσιν ἕτερον οὖσαν ποσοῦ, ἕτερον σώματος εἶναι. Πῶς γὰρ μὴ ποσὸν οὖσα σῶμα ἔσται, εἴπερ πᾶν σῶμα ποσόν; Καὶ μὴν καὶ ὅπερ ἄνω που ἐλέγετο, εἰ πᾶν σῶμα μεριζόμενον, καὶ ὄγκος πᾶς, ἀφαιρεῖται ὅπερ ἦν· κερματιζομένου δὲ τοῦ σώματος, ἐφ' ἑκάστῳ μέρει ἡ αὐτὴ ὅλη ποιότης μένει· οἷον γλυκύτης ἡ τοῦ μέλιτος οὐδὲν ἔλαττον γλυκύτης ἐστὶν ἐφ' ἑκάστῳ· οὐκ ἂν εἴη σῶμα γλυκύτης· ὁμοίως καὶ αἱ ἄλλαι. Ἔπειτα εἰ σώματα ἦσαν αἱ δυνάμεις, ἀναγκαῖον ἦν τὰς μὲν ἰσχυρὰς τῶν δυνάμεων μεγάλους ὄγκους, τὰς δὲ ὀλίγον δρᾷν δυναμένας, ὄγκους μικροὺς εἶναι. Εἰ δὲ μεγάλων μὲν τῶν ὄγκων μικραὶ, (99) ὀλίγοι δὲ μικρότατοι ὄγκων μεγίστας ἔχουσι τὰς δυνάμεις, ἄλλῳ τινὶ ἢ μεγέθει τὸ ποιεῖν ἀναθετέον· ἀμεγέθει ἄρα. Τὸ δὲ ὕλην μὲν τὴν αὐτὴν εἶναι σῶμα, ὥς φασιν, οὖσαν (1), διάφορα δὲ ποιεῖν ποιότητας προσλαβοῦσαν, πῶς οὐ δῆλον ποιεῖ, τὰ προσγενόμενα λόγους αὐτοὺς καὶ ἀσωμάτους εἶναι; Μηδ', ὅτι, πνεύματος ἢ αἵματος ἀποστάντων, ἀποθνήσκει τὰ ζῶα, λεγόντων. Οὐ γὰρ ἔστιν ἄνευ τούτων εἶναι, οὐδ' ἄνευ πολλῶν ἄλλων, οὐδὲ ἂν ἡ ψυχὴ εἴη. Καὶ μὴν οὔτε πνεῦμα διὰ πάντων, οὔτε αἷμα.

A reis facultatibus hæc omnia perficere : deinde ne hoc quidem a nobis facultatum genus animo tribui, sed potius ita statui, ut intelligere, sentire, ratiocinari, concupiscere, cuncta denique sapienter ac rite moderari, aliam omnino quam corporis essentiam requirant. Isti vero rerum incorporearum facultates ad corpora transtulisse contenti, incorporeis ipsis nullam relinquunt. Cæterum ipsa etiam corpora, incorporeis facultatibus ea posse, quæ possint, ita planum efficio. Fatebuntur utique quantitatem esse a qualitate diversam : quippe corpus enim omne quantitate, nec omne tamen qualitate instructum esse, uti de materia certo constat. Siquidem hoc utrumque dum fatentur, fatentur una qualitatem, cum a quanto, tum etiam a B corpore diversam esse. Quomodo enim quæ quantitate careat, corpus esse possit, cum omne corpus quantitate sit præditum? Præterea, quod supra jam attigimus, si corpus molesque omnis, dum in partes **833** secatur, id desinit esse quod erat; si corpore in minutissima quæque diviso, qualitas eadem singulis in partibus integra perseverat; uti mellis dulcedo, nihilo minus qualibet ejus in parte dulcedo est : certe nec dulcedo illa, nec similes aliæ qualitates corpora fuerint. Deinde, si corpora essent facultates illæ, valentiores utique facultates majori, imbecilliores minori mole præditas esse oporteret. Sin autem, et vastæ molis vires exiguæ sunt, et immensæ, molis perexiguæ ; alteri sane rei quam magnitudini, efficiendi vis tribuenda erit : C illi ergo tantum quæ magnitudine careat. Quid? hoc ipsum quod aiunt, eamdem omnino materiam et corpus esse, et susceptis deinde qualitatibus diversitatem efficere, num clare satis ostendit, quæ ad materiam accesserint, ea principes ipsas rationes et corpore carentes esse? Neque vero nobis objiciant, spiritu sanguineve dilapso, animantes interire. Licet enim sine illis esse non possint, certe nec sine permultis aliis, ut ipsemet adsit animus, esse non possunt. Quanquam nec spiritus ipse, nec sanguis, partes per omnes usquequaque diffusus est.

« Ἔτι δὲ (2), εἰ σῶμα οὖσα ἡ ψυχὴ διῆλθε διὰ παντὸς, κἂν κραθεῖσα εἴη, ὃν τρόπον τοῖς ἄλλοις (3) σώμασιν ἡ κρᾶσις. Εἰ δὲ ἡ τῶν σωμάτων κρᾶσις, οὐδὲν ἐνεργείᾳ εἰσεῖναι (4) τῶν κραθέντων· οὐδ' ἂν ἡ ψυχὴ ἔτι ἐνεργείᾳ ἐνείη τοῖς σώμασιν, ἀλλὰ δυνάμει μόνον, ἀπολέσασα τὸ εἶναι ψυχή. Ὥσπερ εἰ γλυκὺ καὶ πικρὸν κραθείη, τὸ γλυκὺ οὐκ ἔστιν· οὐκ ἄρα ἔχομεν ψυχήν. Τὸ δὲ δὴ σῶμα ὂν σώματι κεκρᾶσθαι, ὅλον δι' ὅλου, ὡς ὅπου ἂν ᾖ θάτερον, εἶναι ἴσον ὄγκον ἀμφοτέρων, καὶ τὸ πᾶν κατεχόντων, καὶ μηδεμίαν αὔξησιν γεγονέναι ἐπεμβληθέντος τοῦ ἑτέρου, οὐδὲν ἀπολείψει ὃ μὴ τέμῃ. Οὐ γὰρ κατὰ μεγάλα μέρη παραλλὰξ ἢ

« Jam vero, si corporeus animus totum corpus undique pervaderet, cum eo proinde permistus esset, quomodo cæteris in corporibus mistio fieri consuevit. Quare, cum ejusmodi corporum mistio sit, ut ex iis quæ commista sunt, nullum reapse permaneat ; ne animus quidem reapse in corpori- D bus, sed virtute tantum inesset, animique naturam et rationem amitteret : quemadmodum si cum acerbo dulce misceretur, dulce amplius non esset : ita nullum jam animum haberemus. Enimvero, si corpus cum corpore, totum cum toto misceatur, ita ut ubicunque alterutrum erit, ibidem amborum toto

(94) *Ἀσωμάτοις ταῦτα*. Et hanc utramque vocem eodem ex Montac. addidimus.

(95) *Περὶ ψυχήν*. Ex eodem additum.

(96) *Ἃ δύναται*. Ex eodem.

(97) Forte καὶ γάρ.

(98) Forte ποιόν.

(99) Forte οἱ.

(1) *Οὖσαν*. Legendum εἶναι.

(2) *Ἔτι δέ*, etc. Ante legebatur ψυχὴ δὲ εἰ σῶμα οὖσα. Montac., ψυχὴ δὲ ἔτι εἴ που. Mihi τὸ ἔτι δέ, probatum est : ψυχή abundare visum, sequitur enim ex eodem Mont., ἡ ψυχὴ διῆλθε, quæ verba deerant in priori editione.

(3) *Τοῖς ἄλλοις*. Additum ex eodem Montac.

(4) *Οὐδὲν ἐνεργείᾳ εἰσεῖναι*. In priori edit. deerant hæc ἐνεργείᾳ εἰσεῖναι. Montac. legebat οὐδὲ ἐνέργεια εἰσεῖναι. Correxi οὐδὲν ἐνεργείᾳ, dandi casu. Verbum εἰσεῖναι retineri potest; mallem tamen ἐνεῖναι, ut paulo post, ἐνείη τοῖς σώμ., non εἰσείη.

illo spatio diffusorum æqualis moles exsistat, nec ullum incrementum ex alterius accessione consequatur: nihil ab eo quod non secet ac dividat, relinquetur. Nec enim in majoribus duntaxat partibus, alterna quadam vicissitudine mistio fit (sic enim adjunctionem potius futuram aient): sed totum alterum permeans, majus licet injectum in minus (quod quidem fieri non potest, ut minus æquale majori fiat); sed permeans tamen, totum ubique secat. Itaque necesse est, si hoc ipsum quovis in puncto fiet, nec medium corpus ullum erit quod non secetur; ut in puncta corpus integrum dividatur, quod fieri nullo modo potest. Sin autem divisionis illius infinita ratio futura est (quodcunque enim corpus acceperis, dividuum semper est), tum vero non virtute duntaxat, sed etiam reapse infinita erunt. Totum ergo corpus totum aliud permeare non potest. Atqui totum animus permeat: corpore ergo caret animus.

A κρᾶσις (οὕτω γάρ φασι παράθεσιν ἔσεσθαι)· διεληλυθὸς δὲ διὰ παντὸς, τὸ ἐπεμβληθὲν ἐπὶ σμικρότερον (ὅπερ ἀδύνατον, τὸ ἔλαττον ἴσον γενέσθαι τῷ μείζονι)· ἀλλ' οὖν διεληλυθὸς, πᾶν τέμνει κατὰ πᾶν. Ἀνάγκη τοίνυν εἰ καθ' ὁτιοῦν σημεῖον, καὶ μὴ μεταξὺ σῶμα ἔσται ὃ μὴ τέτμηται, εἰς σημεῖα τὴν διαίρεσιν οὐ σώματος γεγονέναι, ὅπερ ἀδύνατον. Εἰς δὲ ἄπειρον τῆς τομῆς οὔσης (ὃ γὰρ ἂν λάβῃς σῶμα, διαιρετόν ἐστι), οὐ δυνάμει μόνον, ἐνεργείᾳ δὲ τὰ ἄπειρα ἔσται. Οὐ τοίνυν ὅλον δι' ὅλου χωρεῖν δυνατὸν τὸ σῶμα· ἡ δὲ ψυχὴ δι' ὅλων (5)· ἀσώματος ἄρα.

834 « Quod autem priorem illam ipsius naturam, spiritum proprie ac peculiariter esse dicunt, quæ ψυχρῷ, hoc est frigido in loco posita, atque aciem adepta majorem, ψυχή, hoc est animus, frigoris vi tenuior subtiliorque factus evadat; hoc ipsum quidem absurdum est, cum pleræque animantes et calidis nascantur in locis, et animum habeant hujusmodi refrigeratione carentem. At priorem quoque animi naturam, ex multiplici rerum externarum casu exsistere ac pendere volunt. Illi ergo quod deterius est, id primum faciunt, quo ipso præterea quiddam aliud, minus licet, prius tamen constituunt, quem habitum nominant. Mens autem postremo ab iis loco numeratur, ab animo scilicet ipso profecta. Nam si princeps omnium mens ponitur, secundo in gradu animum, naturam denique in tertio collocare oporteat; itaque semper quod deterius sit, habere posterius, si quidem ejusmodi natum est. Si ergo Deus ipse quoque, pro eo ac mente præditus est, posterior idem ac genitus sit, atque adventitiam mentem ipsam habeat; concludi forte possit, neque animum, neque mentem, neque Deum esse. Nunquam enim quod virtute tantummodo est, nisi prius id fuerit, quod actu sit, actu ipso futurum est. Cujus enim vi exsistat aliquando, si aliud præter ipsum nihil eoque prius fuerit? Sin autem se proferet, producetque per sese (quod ipsum tamen absurdum est), certe dum se ita proferet, aliquid intuebitur, quod non virtute, sed actu erit. Quanquam, id quod virtute est, si habeat idem ut sui semper simile maneat, exsistet actu per sese, atque id erit solam exsistendi potestatem habente præstantius, cum ab illo appetatur. Maneat igitur, prius id esse quod præstantius sit, itemque quod diversam a corpore naturam habeat, quodque actu semper exsistat. Inde enim, mentem et animum, natura priores esse, nec spiritus, aut corporis similem animum esse conficitur. Et quidem ad animum corporeæ naturæ subducendum, ab aliis cum et proferri alia possunt, et prolata jam sunt, tum hæc quoque nostra satis erunt.

B «Τὸ δὲ καὶ φύσει μὲν (6) προτέραν τὸ αὐτὸ πνεῦμα λέγειν· ἐν δὲ ψυχρῷ γενομένην καὶ στομωθεῖσαν, ψυχὴν γίνεσθαι, λεπτοτέραν ἐν ψυχρῷ γενομένην· ὡδί (7) καὶ αὐτὸ ἄτοπον· πολλὰ γὰρ ζῶα ἐν θερμῷ γίνεσθαι, καὶ ψυχὴν ἔχει οὐ ψυχθεῖσαν. Ἀλλ' οὖν φασί γε προτέραν φύσιν ψυχῆς εἶναι κατὰ συντυχίας τὰς ἔξω γινομένην. Συμβαίνει οὖν αὐτοῖς τὸ χεῖρον πρῶτον ποιεῖν, καὶ πρὸ τούτου ἄλλο ἔλαττον, ἣν λέγουσιν ἕξιν. Ὁ δὲ νοῦς ὕστατος, ἀπὸ τῆς ψυχῆς δηλονότι γενόμενος· ἢ εἰ πρὸ πάντων νοῦς, ἐφεξῆς ἔδει ψυχὴν ποιεῖν, εἶτα φύσιν· καὶ αἰεὶ τὸ ὕστερον χεῖρον, εἴπερ πέφυκεν. Εἰ οὖν καὶ ὁ Θεὸς αὐτοῖς κατὰ τὸν νοῦν ὕστερος, καὶ γεννητὸς, καὶ ἐπακτὸν τὸν νοῦν ἔχων, ἐνδέχοιτο ἂν μηδὲ ψυχὴν, μηδὲ νοῦν, μηδὲ Θεὸν εἶναι· εἰ τὸ δυνάμει (8), μὴ ὄντος πρό- C τερον τοῦ ἐνεργείᾳ, καὶ νοῦ, γένοιτο, οὐδὲ ἥξει εἰς ἐνέργειαν· τί γὰρ ἔσται τὸ ἄγον, μὴ ὄντος ἑτέρου παρ' αὐτὸ προτέρου; Εἰ δ' ἑαυτὸ ἄξει εἰς ἐνέργειαν, ὅπερ ἄτοπον, ἀλλὰ βλέπον γε πρός τι ἄξει, ὃ οὐ δυνάμει (9), ἐνεργείᾳ δὲ ἔσται. Καίτοι τὸ ἀεὶ μένειν τὸ αὐτὸ, εἴπερ τὸ δυνάμει ἕξει, καθ' ἑαυτὸ εἰς ἐνέργειαν ἥξει, καὶ τοῦτο κρεῖττον ἔσται τοῦ δυναμένου, οἷον ὀρεκτὸν ὂν ἐκείνου. Πρότερον ἄρα τὸ κρεῖττον (10), καὶ ἑτέραν φύσιν ἔχον σώματος, καὶ ἐνεργείᾳ ὂν ἀεί· πρότερον ἄρα καὶ νοῦς, καὶ ψυχὴ, φύσεως. Οὐκ ἄρα οὕτω ψυχὴ ὡς πνεῦμα, οὐδ' ὡς σῶμα. Ἀλλ' ὅτι μὲν οὐ σῶμα, λέγοιτ' ἂν, καὶ εἴονται καὶ D ἄλλοις ἕτερα, ἱκανὰ δὲ καὶ ταῦτα.

(5) Forte ὅλου.

(6) *Φύσει μέν*. Legendum videtur φύσιν μέν, ut paulo post linea 7.

(7) *Ὡδί*. Mss., ὃ δή, sed τὸ δή longe præstat.

(8) *Εἰ τὸ δυνάμει*, etc. Legendum existimo, εἰ γὰρ τὸ δυνάμει, si γένοιτο, quod sequitur, retineri placet. Sin, quod ego mallem, γένοιτο delebitur, particula γάρ nihil opus erit, nec quidquam deerit ad loci hujus integritatem.

(9) *Ὃ οὐ δυν*. Ita recte Montac. In priori edit. ὃ et οὐ deerant.

(10) *Τὸ κρεῖττον*. Hæc usque ad ὂν ἀεί, debentur eidem Montac.

« Ἐπεὶ δὲ (11) καὶ ἄλλης φύσεως, δεῖ ζητεῖν τίς αὕτη. Ἆρ' οὖν ἕτερον μὲν σώματος, σώματος δέ τι, οἷον ἁρμονία; Τοῦτο γὰρ ἁρμονίαν τῶν ἀμφὶ Πυθαγόραν λεγόντων ἕτερον τρόπον, ᾠήθησαν αὐτὸ τοιοῦτόν τι εἶναι, οἷον καὶ ἡ περὶ χορδὰς ἁρμονία. Ὡς γὰρ ἐνταῦθα ἐντεταμένων τῶν χορδῶν, ἐπιγίνεταί τι οἷον πάθημα ἐπ' αὐταῖς, ὃ λέγεται ἁρμονία· τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ τοῦ ἡμετέρου σώματος, ἐν κράσει ἀνομοίων γινομένων, τὴν ποιὰν κρᾶσιν, ζωήν τε ἐργάζεσθαι, καὶ ψυχὴν οὖσαν τὸ ἐπὶ τῇ κράσει πάθημα. Ὅτι δὲ ἀδύνατον (12), πολλὰ ἤδη πρὸς ταύτην τὴν δόξαν εἴρηται. Καὶ γὰρ ὅτι μὲν πρότερον ἡ ψυχή, ἡ δ' ἁρμονία ὕστερον· καὶ ὡς τὸ μὲν ἄρχει καὶ ἐπιστατεῖ τῷ σώματι, καὶ μάχεται πολλαχῇ, ἁρμονία δὲ οὐκ ἂν οὖσα ταῦτα ποιοῖ· καὶ ὡς τὸ μὲν οὐσία, ἡ δὲ ἁρμονία οὐκ οὐσία· καὶ ὅτι ἡ κρᾶσις τῶν σωμάτων, ἐξ ὧν συνέσταμεν, ἐν λόγῳ οὖσα, ὑγεία ἂν εἴη (13)· καὶ ὅτι καθ' ἕκαστον μέρος ἄλλως κραθὲν, εἴη ἂν ψυχὴ ἑτέρα, ὥστε πολλὰς εἶναι· καὶ τόδε (14) μέγιστον, ὡς ἀνάγκη πρὸ τῆς ψυχῆς ταύτης ἄλλην ψυχὴν εἶναι, τὴν ποιοῦσαν τὴν ἁρμονίαν (15) ταυτήν· οἷον ἐπὶ τῶν ὀργάνων, τὸ μουσικὸν (16), τὸν ἐντιθέντα ταῖς χορδαῖς τὴν ἁρμονίαν, λόγον ἔχοντα παρ' αὐτῷ, καθ' ὃν ἁρμόσει. Οὔτε γὰρ ἐκεῖ αἱ χορδαὶ παρ' αὐτῶν, οὔτ' ἐνταῦθα (17) τὰ σώματα ἑαυτὰ εἰς ἁρμονίαν ἄγειν δυνήσεται. Ὅλως δὲ καὶ οὗτοι ἐξ ἀψύχων ἔμψυχα ποιοῦσι, καὶ ἐξ ἀτάκτων κατὰ συντυχίαν τὰ τεταγμένα τὴν τάξιν (18) καὶ τὴν ὑπόστασιν εἰληφέναι. Τοῦτο δὲ οὔτε ἐν τοῖς κατὰ μέρος, οὔτε ἐν τοῖς ἄλλοις (19) δυνατὸν γενέσθαι. Οὐκ ἄρα ἡ ψυχὴ ἁρμονία. »

A « At quærendum porro, cujusnam alterius naturæ fuerit. Num igitur ita diversus a corpore est, ut tamen aliquid sit, quod eidem corpori maxime conveniat, cujusmodi harmonia est? Cum enim Pythagoras longe aliter hoc de harmoniæ genere disputaret, id isti ejus, quæ in fidibus sit harmoniæ, simile quid esse putaverunt. Ut enim hic, dum fides intenduntur, quædam illis accedit affectio, quam harmoniam vocamus: ita plane, cum inter sese mutuo dissidentia temperantur, **835** certam hanc corporis nostri temperationem, vitam simul et animam efficere, quæ aliud nihil sit, quam illa ex temperatione profecta singularis quædam et peculiaris affectio. Verum adversus hanc opinionem tanquam omni probabilitate carentem, B multa quoque disputata jam sunt. Principio, animam prius esse aliquid, harmoniamque posterius: deinde animum non corpori præesse tantum ac moderari, sed etiam cum eo pugnare sæpe, quod factura nunquam esset, si esset harmonia: tum, animam esse substantiam, qualis harmonia non sit: ad hæc, illam ipsam corporum, ex quibus concreti sumus, rectam justamque temperationem, valetudinis potius integritatem esse: imo, partibus in singulis, diversa quadam ratione temperatis, animam quoque diversam, proindeque plures uno in corpore futuras esse: postremo, quod hoc in genere potissimum est, ante hanc ipsam animam, aliam inesse quamdam oportere, quæ harmoniam illam efficeret; qualem organis præesse musicum hominem videmus, qui harmoniam fidibus immittat, eamque rationem penes sese habeat, qua illam omnem rite moderetur. Nec enim aut fides illic per se ipsas, aut corpora hic eam ad harmoniam se ipsa perducere unquam poterunt. Cæterum, uti hoc universe dicatur, exinanimis isti animata constituunt, atque ex inordinatis ordinata suum hunc ordinem propriamque naturam casu quodam accepisse volunt. Quod tamen nec singulis in partibus, nec ullo in toto evenire potest. Non est igitur animus harmonia. » C

Ταῦτα μὲν ἀπὸ τῶν Πλωτίνου πρὸς τὴν τῶν Στωϊκῶν περὶ ψυχῆς δόξαν σωματικὴν αὐτὴν φασκόντων εἶναι. Ἀλλ' ἐπεὶ αὐτάρκως τά τε πρὸς Ἀριστοτέλην, καὶ τὸν Περίπατον, τά τε πρὸς τὴν Στωϊκῶν αἵρεσιν, ὡς ἐν ἐπιτομῇ παρατέθειμαι· ὥρα πάλιν ἐπανελθόντας, τῶν γενναίων φιλοσόφων ὁμοῦ πάντων τὰς θαυμαστὰς ἐπισκέψασθαι φιλολογίας· ὅτι μάλιστα κοινῶς πάντες Ἕλληνες θεοὺς ὁρατοὺς, ἥλιον, καὶ σελήνην, καὶ τοὺς λοιποὺς ἀστέρας, τά τε ἄλλα μέρη τοῦ κόσμου ἡγήσαντό τε καὶ ἐσέφθησαν· καὶ τάς γε μυθικὰς καὶ ληρώδεις αὐτῶν περὶ τῆς πολυ-

Atque hactenus ex Plotino contra Stoicorum de animo sententiam, qui corporeum illum esse dicerent. Sed quoniam adversus Aristotelem, Peripateticos omnes, Stoicorumque sectam, compendio licet, sat multa protulimus: superest uti ad caput denuo revertentes, egregias illas præstantium philosophorum simul omnium commentationes videamus: cum et Græci plane universi, solem, lunam, D cæteraque sidera, partesque mundi reliquas, quæ visu ipso percipiantur, deorum loco habuerint atque coluerint: et fabulosas eorum ineptasque de

(11) *Ἐπεὶ δέ*. Ambo mss. Regii, Ἐπὶ δὲ ἄλλης φύσεως. Recte. Quod si ἐπεὶ retinebitur, sumetur pro ἔπειτα, ut supra in Platone et Plutarcho me observare memini; tuncque legendum erit, Ἐπεὶ δὲ ἄλλης φύσεως πέρι, δεῖ, etc., nisi tamen in illo gignendi casu, vel χάριν, vel ἕνεκα subaudiri placet.

(12) *Ὅτι δὲ ἀδύνατον*. Eamdem harmoniam refellunt Plato in *Phædone*, 388, 390, 391. Aristoteles lib. I *De anima*, cap. 4. Plotini rationes, si postremam excipias, eædem fere cum Platonicis, sed brevius pressiusque collectæ.

(13) *Ὑγεία ἂν εἴη*. Aristoteles loco citato, Ἁρμόζει δὲ μᾶλλον καθ' ὑγιείας λέγειν ἁρμονίαν, καὶ ὅλως τῶν σωματικῶν ἀρετῶν ἢ κατὰ ψυχῆς.

(14) Forte τὸ δή.

(15) *Τὴν ἁρμονίαν*. Trajecta hæc erant in priori editione. Legebatur enim ταῖς χορδαῖς λόγον ἔχοντα τὴν ἁρμονίαν παρ' αὐτῷ. Longe aptior nexus ille, quem ex Montac. restituimus.

(16) Forte τὸν μ. vel τῶν μουσ.

(17) *Παρ' αὐτῶν, οὔτ' ἐνταῦθα*. Hæc etiam ante hiantia Montac. implevit.

(18) *Τὴν τάξιν*, etc. Brevius ac melius, quam ut in Montac. cod., καὶ τὴν τάξιν οὐκ ἐκ τῆς ψυχῆς, ἀλλ' αὐτὴν ἐκ τῆς αὐτομάτου τάξεως τὴν ὑποστ. εἰληφ.

(19) Forte ὅλοις.

vana numinum multitudine narrationes, speciosis isti explicationibus ad elementa et alia hujus universi membra transtulerunt. Quare factu mihi necessarium videtur, ut ipsorum his etiam de rebus opiniones congeramus, simulque dissidia, et arrogantem hominum vanitatem propius contemplemur. **836** Cæterum ista quoque non aliunde, quam ex illo Plutarchi opere hauriemus, ubi collectas hisce de rebus antiquiorum una recentiorumque sententias hunc in modum exponit.

CAPUT XXIII.

Naturalium philosophorum sententiæ, de sole.

« Solem Anaximander circulum esse vult, qui terræ magnitudinem octo ac viginti partibus superet, instructum orbita rotis curruum persimili, sed cava tamen, ignisque plena; qui quidem aliqua ejus ex parte per angustius osculum, quasi per fistulæ foramen promicet: atque hunc esse solem. Xenophanes, ex collucentibus quibusdam igniculis, qui ex humida exhalatione coeuntes, solem ipsum inflammatis ex nubibus collectum efficiant. Stoici, succensum aliquid ac mente præditum, quod ex mari prorumpat. Plato, ex plurimo igne. Anaxagoras, Democritus et Metrodorus, massam aut lapidem igne succensum. Aristoteles, globum ex quinto corpore. Philolaus Pythagoreus, discum aliquem vitro persimilem, qui repercussum ex igne mundi splendorem excipiens, lucem ad nos per aerem, quoddam quasi colum, inde transmittat: ut igneus ille solis in cœlo fulgor, splendoris ejus similis sit, qui ad nos e speculo reflexione transfunditur. Eum quippe solem, tanquam aliquod simulacri simulacrum, vocamus. Soles ab Empedocle ponuntur duo, quorum alter ille primigenius, ignis quidam sit in altero mundi hemisphærio, quod hactenus splendoris sui reflexioni semper adversum impleverit: alter hic qui nobis appareat, lucis repercussio quædam, in altero hoc hemisphærio, quod aere permistum calorem includente plenum est; quæ repercussio ex terra quæ globosa est, in solem crystallo persimilem incidat, ac simul in orbem alterius ignei motione rapiatur; hoc est, uti brevius expediam, aliud solem esse nihil, quam ejus qui circa terram est, ignis reflexionem. Epicurus denique, terrestrem massam, pumicis aut spongiæ crebris foraminibus similem, ignique succensam. »

θέου πλάνης διηγήσεις, σεμνοτέραις δὴ καὶ φυσικαῖς ἀποδόσεσιν ἐπὶ τὰ στοιχεῖα καὶ τὰ τοῦ παντὸς κόσμου μόρια μετενηνόχασι. Διό μοι ἀναγκαῖον εἶναι δοκεῖ καὶ τὰς περὶ τῶνδε δόξας ὁμοῦ συναγαγεῖν, τάς τε διαστάσεις αὐτῶν, καὶ τοῦ τύφου τὸ μάταιον ἐπιθεωρεῖσθαι. Θήσω δὲ καὶ ταῦτα ἀπὸ τῆς Πλουτάρχου γραφῆς, ἐν ᾗ, τὰς περὶ τούτων ὁμοῦ τῶν τε πρεσβυτέρων καὶ νέων δόξας συναγαγὼν, τοῦτον γράφει τὸν τρόπον.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΓ'.

Δόξαι τῶν φυσικῶν φιλοσόφων, περὶ ἡλίου.

« Ἀναξίμανδρος (20), κύκλον εἶναι ὀκτωκαιεικοσαπλασίονα τῆς γῆς, ἁρματείῳ τροχῷ παραπλήσιον τὴν ἀψῖδα ἔχοντα, κοίλην, πλήρη πυρὸς, ἧς κατά τι μέρος ἐκφαίνειν (21) διὰ στομίου τὸ πῦρ, ὥσπερ διὰ πρηστῆρος αὐλοῦ· καὶ τοῦτ' εἶναι τὸν ἥλιον. Ξενοφάνης, ἐκ πυριδίων τῶν φαινομένων, συναθροιζομένων μὲν ἐκ τῆς ὑγρᾶς ἀναθυμιάσεως, συναθροιζόντων δὲ τὸν ἥλιον ἐκ νεφῶν πεπυρωμένων (22). Οἱ Στωϊκοὶ, ἄναμμα νοερὸν (23) ἐκ θαλάσσης. Πλάτων, ἐκ πλείστου πυρός. Ἀναξαγόρας, Δημόκριτος, Μητρόδωρος, μύδρον ἢ πέτρον διάπυρον. Ἀριστοτέλης, σφαῖραν ἐκ τοῦ πέμπτου σώματος. Φιλόλαος ὁ Πυθαγόρειος, δίσκον (24) ὑαλοειδῆ, δεχόμενον μὲν τοῦ ἐν τῷ κόσμῳ πυρὸς τὴν ἀνταύγειαν, διηθοῦντα δὲ πρὸς ἡμᾶς τὸ φῶς· ὥστε προσεοικέναι ἡλίου (25) τὸ ἐν οὐρανῷ πυρῶδες (26), τῇ ἀπὸ τοῦ ἐνόπτρου κατὰ ἀνάκλασιν διασπειρομένῃ πρὸς ἡμᾶς αὐγῇ. Καὶ γὰρ ταύτην προσαγορεύομεν ἥλιον, οἱονεὶ εἴδωλον εἰδώλου. Ἐμπεδοκλῆς, δύο ἡλίους· τὸν μὲν ἀρχέτυπον πῦρ ἐν τῷ ἑτέρῳ ἡμισφαιρίῳ τοῦ κόσμου, πεπληρωκὸς τὸ ἡμισφαίριον, ἀεὶ καταντικρὺ τῆς ἀνταυγείας αὐτοῦ (27)· τὸν δὲ φαινόμενον ἀνταύγειαν εἶναι ἐν τῷ ἑτέρῳ ἡμισφαιρίῳ τῷ τοῦ ἀέρος (28) τοῦ θερμομιγοῦς πεπληρωμένῳ, ἀπὸ κυκλοτεροῦς τῆς γῆς, κατ' ἀνάκλασιν, ἐγγινομένην εἰς τὸν ἥλιον τὸν κρυσταλλοειδῆ, συμπεριελκομένην δὲ τῇ κινήσει τοῦ πυρίνου. Ὡς δὲ βραχέως εἰρῆσθαι συντεμόντα, ἀνταύγειαν εἶναι τοῦ περὶ τὴν γῆν πυρὸς τὸν ἥλιον. Ἐπίκουρος, γήϊνον πύκνωμα, κισσηροειδὲς, καὶ σπογγοειδὲς ταῖς κατατρήσεσιν (29), ὑπὸ τοῦ πυρὸς ἀνημμένον. »

(20) *Ἀναξίμανδρος*. Plutarchum deinceps ad extremum fere librum loquentem audiemus, in libris *De placit. philosophor.* Primus hic locus exstabat lib. II, cap. 20.

(21) *Ἐκφαίνειν*. Melius quam ἐκφαινούσης, ut apud Plutarch.

(22) *Ἐκ νεφῶν πεπυρωμένων*. Plutarch., ἢ νέφος πεπυρωμένον, quam lectionem interpretes secuti sunt. Utraque defendi non incommode potest.

(23) *Νοερόν*. Hanc vocem Amiotus aut non legit, aut omisit.

(24) *Δίσκον*. Et hanc præterit Amiotus.

(25) *Ἡλίου*. Ita mss. duo, et recte. Prius legebatur ἡλίῳ, quam vocem excusus retinet, ipsique interpretes exprimere conati sunt.

(26) *Πυρῶδες*. Post hanc vocem ita legitur in excuso, τό τε δὴ ἀπ' αὐτοῦ καὶ ἐσοπτροειδὲς, καὶ τρίτον, τὴν ἀπὸ τοῦ ἐσόπτρου κατ' ἀνάκλασιν διασπειρομένην πρὸς ἡμᾶς αὐγήν Quæ admodum intricata sunt, nec satis, ut videtur, apud Gallicum interpretem, expedita. Xylander Eusebio nostro hæsit.

(27) *Τῆς ἀνταυγείας αὐτοῦ*. Excus., τῇ ἀνταυγείᾳ ἑαυτοῦ τεταγμένον. Ego ἀνταυγείας retineo; τὸ τεταγμένον, vel adesse, vel abesse potest. Gallicam interpretationem, ut verum fatear, non satis intelligo.

(28) *Τῷ τοῦ ἀέρος*, etc. Ita emendavimus ex Plutarcho; perperam enim legebatur, τοῦ ἀέρος τοῦ θερμοειδοῦς πεπληρωμένου.

(29) *Κατατρήσεσιν*. Ita excus. et recte, non καταπρήσεσιν

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΔ'.

Περὶ μεγέθους ἡλίου.

« Ἀναξίμανδρος (30), τὸν μὲν ἥλιον ἴσον εἶναι τῇ γῇ, τὸν δὲ κύκλον ἀφ' οὗ (31) τὴν ἐκπνοὴν ἔχει, καὶ ὑφ' οὗ φέρεται, ἑπτακαιεικοσαπλασίονα (32) τῆς γῆς. Ἀναξαγόρας πολλαπλασίονα Πελοποννήσου. Ἡράκλειτος, εὖρος ποδὸς ἀνθρωπείου. Ἐπίκουρος πάλιν φησὶν ἐνδέχεσθαι τὰ προειρημένα πάντα· ἢ τηλικοῦτον, ὑλίκος φαίνεται, ἢ μικρῷ μείζω, ἢ ἐλάττω. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΕ'

Περὶ σχήματος ἡλίου.

« Ἀναξιμένης (33) πλατὺν, ὡς πέταλον, τὸν ἥλιον. Ἡράκλειτος, σκαφοειδῆ, ὑπόκυρτον. Οἱ Στωϊκοὶ, σφαιροειδῆ, ὡς τὸν κόσμον καὶ τὰ ἄστρα. Ἐπίκουρος ἐνδέχεσθαι τὰ προειρημένα πάντα. Τοιοῦτος μὲν αὐτοῖς ὁ μέγας τῶν κατ' οὐρανὸν φαινομένων θεὸς ἥλιος. Μωϋσῆς δὲ, καὶ τὰ Ἑβραίων λόγια οὐδὲν τούτων περιεργάζονται. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚϚ'.

Περὶ σελήνης.

« Ἀναξίμανδρος (34), κύκλον εἶναι ἐννεακαιδεκαπλασίονα τῆς γῆς, ὥσπερ τὸν ἡλίου, πλήρη πυρὸς, ἐκλείπειν δὲ κατὰ τὰς ἐπιστροφὰς τοῦ τροχοῦ. Ὅμοιον δὲ εἶναι ἁρματείῳ τροχῷ, κοίλην ἔχοντι τὴν ἀψῖδα, καὶ πυρὸς πλήρη, καὶ μίαν ἐκπνοήν. Ξενοφάνης, νέφος εἶναι πεπιλημένον. Οἱ Στωϊκοὶ δὲ, μικτὸν ἐκ πυρὸς καὶ ἀέρος. Πλάτων, ἐκ πλείονος τοῦ γεώδους (35). Ἀναξαγόρας, Δημόκριτος, στερέωμα διάπυρον, ἔχον ἐν ἑαυτῷ πεδία, καὶ ὄρη, καὶ φάραγγας. Ἡράκλειτος, γῆν ὁμίχλῃ περιεχομένην. Πυθαγόρας, κατὰ τὸ πυροειδὲς σῶμα σελήνης. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΖ'.

Περὶ μεγέθους σελήνης.

« Οἱ Στωϊκοὶ μείζονα τῆς γῆς ἀποφαίνονται, ὡς καὶ τὸν ἥλιον. Παρμενίδης, ἴσην τῷ ἡλίῳ, καὶ ἀπ' αὐτοῦ φωτίζεσθαι. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΗ'.

Περὶ σχήματος σελήνης.

« Οἱ Στωϊκοὶ, σφαιροειδῆ εἶναι, ὡς τὸν ἥλιον. Ἡράκλειτος, σκαφοειδῆ. Ἐμπεδοκλῆς, δισκοειδῆ. Ἄλλοι, κυλινδροειδῆ. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΚΘ'

Περὶ φωτισμοῦ σελήνης.

« Ἀναξίμανδρος, ἴδιον αὐτὴν ἔχειν φῶς, ἀραιότερον δέ πως. Ἀντιφῶν, ἰδίῳ φέγγει λάμπειν τὴν σελή-

A

837 CAPUT XXIV.

De solis magnitudine.

« Anaximander, æqualem terræ solem esse; at eum circulum, unde respirandi vim et facultatem habeat, eadem septem et viginti partibus esse majorem. Anaxagoras, pluribus eum vicibus Peloponnesum adæquare. Heraclitus, humani pedis latitudine comprehendi. Epicurus itidem, superiora omnia vera esse posse; imo tantum etiam, quantus nobis videtur aut majorem paulo, paulove minorem. »

CAPUT XXV

De solis figura.

« Anaximenes, laminæ cujusdam more latum esse solem. Heraclitus, scaphæ non absimilem, incurvumque nonnihil. Stoici, globosum, qualis et mun-

B dus et astra omnia sint. Epicurus, hæc omnia probabilitate sua non carere. Atque hujusmodi solem, magnum illud eorum, quæ in cœlo videntur omnium numen esse philosophi putaverunt. At Moses Hebræorumque oracula longe sunt ab ista curiosarum opinionum vanitate disjuncti. »

CAPUT XXVI.

De luna.

« Anaximander, circulum eam esse, novemdecim vicibus terræ magnitudinem adæquantem, igne non secus ac eum quem soli tribuit, omnino plenum, cujus defectio luminis ex rotæ conversione oriatur. Quippe illum etiam rotæ currus similem esse, quæ concavam orbitam, igneque plenam habeat, unumque tantummodo spiraculum. Xenophanes, coactam

C esse constipatamque nubem. Stoici, quiddam ex igne aereque mistum. Plato, terreni plurimum habere. Anaxagoras et Democritus, firmum quid ac stabile, ignique succensum, campos ac montes in se vallesque complexum. Heraclitus, terram caligine circumfusam. Pythagoras, ignis ad speciem lunæ corpus accedere. »

838 CAPUT XXVII.

De lunæ magnitudine.

« Stoici, terra majorem illam esse pronuntiant, non secus ac solem. Parmenides, cum soli æqualem esse, tum ab eo quoque lumen accipere. »

CAPUT XXVIII.

De lunæ figura.

« Stoici, globosæ, non minus quam solem, figuræ. Heraclitus scaphæ, disco Empedocles, alii cylindro

D non absimilem. »

CAPUT XXIX.

De illuminatione lunæ.

« Anaximander, suum ei lumen ac proprium esse vult, sed paulo rarius. Antiphon, splendore quoque

(30) Ἀναξίμανδρος. Plutarch. eod. lib. cap. 21.

(31) Ἀφ' οὗ. Amiotus legit ἐφ' οὗ. Nihil muto.

(32) Ἑπτακαιεικοσαπλασίονα. Ita reposui ex Plutarcho; ita legit Amiotus, non ὀκτωκαιεικοσαπλασίονα, ut in priori editione; quod tamen Xylander secutus est. Omnino legendum ἑπταχ.; superiori enim capite statuit Anaximander, solis integrum circulum esse tantum ὀκτωκαιεικοσαπλασίονα τῆς γῆς. Nunc solis corpus ab extremo circulo distinguit, ac terræ prorsus æquale facit.

(33) Ἀναξιμένης. Plutarch. ibid., cap. 22.

(34) Ἀναξίμανδρος. Ibidem, cap. 25.

(35) Τοῦ γεώδους. Excusi, τοῦ πυρώδους, quod Amiotus sequitur: Xylander nostro hæret. Rectius tamen videtur πυρώδους, cum supra pag. 806 Platonem viderimus, cœlestem illam regionem ex igne partem maximam constituere; imo etiam in *Timæo* audierimus astris omnibus πλείστην ἐκ πυρὸς ἰδέαν tribuere. Quod ipsum infra pag. 839 confirmatur.

lunam collucere suo: cujus pars ea, quæ aliquando latet, solis accessu obscuretur; cum ignis valentior imbecilliori tenebras effundere soleat: idque sideribus etiam aliis usu venire. Thales, ejusque sectatores, eamdem a sole potius illuminari. Heraclitus solis eamdem ac lunæ rationem esse: cum enim sidera sint, figura scaphæ similia, dum exhalationes humidas passim recipiunt, ea quam cernimus luce collustrari; et solem quidem clarius, quod puriori feratur in aere, lunam vero, quod in opaciore versetur, obscurius propterea nobis illucescere. »

A νην· τὸ δ' ἀποκρυπτόμενον περὶ αὐτὴν ἀπὸ τῆς προσβολῆς τοῦ ἡλίου ἀμαυροῦσθαι, πεφυκότος τοῦ ἰσχυροτέρου πυρὸς τὸ ἀσθενέστερον ἀμαυροῦν· ὃ δὴ συμβαίνει καὶ περὶ τὰ ἄλλα ἄστρα. Θαλῆς, καὶ οἱ ἀπ' αὐτοῦ, ὑπὸ τοῦ ἡλίου φωτίζεσθαι τὴν σελήνην. Ἡράκλειτος, τὸ αὐτὸ πεπονθέναι τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην· σκαφοειδεῖς γὰρ ὄντας τοῖς σχήμασι τοὺς ἀστέρας, δεχομένους τε τὰ ἀπὸ τῆς ὑγρᾶς ἀναθυμιάσεως, φωτίζεσθαι πρὸς τὴν φαντασίαν· λαμπρότερον μὲν τὸν ἥλιον· ἐν καθαρωτέρῳ γὰρ ἀέρι φέρεσθαι, τὴν δὲ σελήνην ἐν θολερωτέρῳ, διὰ τοῦτο καὶ ἀμαυροτέραν φαίνεσθαι. »

CAPUT XXX.

De siderum errantium stabiliumque natura.

« Thales, terrena quidem esse astra, sed inflammata. Empedocles ignea, eo nimirum ex igne, quem æther olim in sese complexus, sub primam rerum secretionem extriverit. Anaxagoras, circumfusum nobis æthera, **839** cum ignem suapte natura esse, tum vehementi et incitato conversionis impetu avulsos abs terra lapides in stellas commutasse. Diogenes, sidera pumicum ad naturam accedere, ac mundi spiracula esse arbitratur: itemque lapides, qui oculorum aciem fugiant, quique sæpius in terram decidentes exstinguantur, cujusmodi lapidea illa stella fuerit, quæ ad oppidum illud ignea specie decidit quos vulgo Capræ fluvios nominamus. Empedocles, stabilia sidera in cœli crystallo illigata putat, errantia vero soluta esse ac libera. Plato, partem sane maximam ignea, quæ tamen aliorum itidem elementorum particulas, quasi gluten aliquod admittant. Xenophanes, inflammatis ex nubibus eas constituit; quæ cum exstinguantur interdiu, tum vero noctu, quidam quasi carbones, iterum accendantur: ipsa enim oriri modo, modo occidere, aliud esse nihil, quam eadem inflammari subinde, subindeque restingui. Heraclides, unaque Pytagorei, quodlibet sidus integrum esse mundum, qui terram aerem, atque cœlum, infinito quodam in spatio comprehendat. Atque hoc dogma passim Orphicis carminibus celebratur, quæ singulis ex sideribus mundos efficiunt. Epicurus harum sententiarum nullam omnino repudiat, suum illud, fieri posse, constanter retinens. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Λ'.

Τίς ἡ οὐσία τῶν πλανήτων ἄστρων καὶ ἀπλανῶν.

B « Θάλης (36), γεώδη μὲν, ἔμπυρα δὲ τὰ ἄστρα. Ἐμπεδοκλῆς, πύρινα, ἐκ τοῦ πυρώδους, ὅπερ αἰθὴρ ἐν ἑαυτῷ περιέχων ἐξανέθλιψε, κατὰ τὴν πρώτην διάκρισιν. Ἀναξαγόρας τὸν περικείμενον αἰθέρα, πύρινον μὲν εἶναι κατὰ τὴν οὐσίαν, τῇ δ' εὐτονίᾳ τῆς περιδινήσεως ἀνασπάσαντα πέτρας ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ καταφλέξαντα, ταύτας ἠστεριχέναι. Διογένης, κισσηρώδη τὰ ἄστρα, διαπνοὰς δὲ αὐτὰ νομίζει τοῦ κόσμου. Πάλιν δὲ ὁ αὐτὸς, ἀφανεῖς μὲν λίθους, πίπτοντας δὲ πολλάκις ἐπὶ τὴν γῆν σβέννυσθαι, καθάπερ τὸν ἐν Αἰγὸς Ποταμοῖς πυροειδῶς κατενεχθέντα ἀστέρα πέτρινον. Ἐμπεδοκλῆς, τοὺς μὲν ἀπλανεῖς ἀστέρας συνδεδέσθαι τῷ κρυστάλλῳ, τοὺς δὲ πλανήτας ἀνεῖσθαι. Πλάτων, ἐκ μὲν τοῦ πλείστου μέρους πυρίνους, μετέχοντας δὲ καὶ τῶν ἄλλων (37), C κόλλης δίκην. Ξενοφάνης, ἐκ νεφῶν μὲν πεπυρωμένων· σβεννυμένους δὲ καθ' ἑκάστην ἡμέραν, ἀναζωπυρεῖσθαι νύκτωρ, καθάπερ τοὺς ἄνθρακας· τὰς γὰρ ἀνατολὰς, καὶ τὰς δύσεις ἐξάψεις εἶναι καὶ σβέσεις. Ἡρακλείδης δὲ καὶ οἱ Πυθαγόρειοι, ἕκαστον τῶν ἀστέρων κόσμον ὑπάρχειν, γῆν περιέχοντα, ἀέρα τε καὶ αἰθέρα, ἐν τῷ ἀπείρῳ. Ταῦτα τὰ δόγματα ἐν τοῖς Ὀρφικοῖς ἐμφέρεται· κοσμοποιοῦσι γὰρ ἕκαστον τῶν ἀστέρων. Ἐπίκουρος οὐδὲν ἀπογινώσκει τούτων, ἐχόμενος τοῦ ἐνδεχομένου. »

CAPUT XXXI.

De siderum figura.

« Stoici, globosa esse sidera, non secus ac mundum, solem atque lunam. Cleanthes coni figuram iis attribuit. Anaximenes, crystallino in corpore clavorum in modum esse defixa. Nonnulli laminas quasdam igneas, quæ cælata veluti signa videantur. » Ejusmodi sunt, quæ de illis quos aspectabiles isti deos nominant, egregia nobis excogitavit philosophia. Jam quæ de universo quoque pronuntient ejusdem ex Plutarchi verbis intellige.

D

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΑ'.

Περὶ σχήματος ἀστέρων.

« Οἱ Στωϊκοὶ, σφαιρικοὺς τοὺς ἀστέρας, καθάπερ τὸν κόσμον, καὶ ἥλιον, καὶ σελήνην (38). Κλεάνθης, κωνοειδεῖς. Ἀναξιμένης, ἥλων δίκην καταπεπηγμένους τῷ κρυσταλλοειδεῖ. Ἔνιοι δὲ πέταλα πύρινα εἶναι, ὥσπερ ζωγραφήματα. » Τοιαῦτα τῆς θαυμαστῆς φιλοσοφίας τὰ περὶ ὧν φασι φαινομένων θεῶν ἐξευρήματα. Οἷα δὲ καὶ περὶ τοῦ παντὸς διειλήφασιν, ἐκ τῆς αὐτῆς μάνθανε τοῦ Πλουτάρχου φωνῆς.

(36) *Θάλης*. Plutarch. eod. lib., cap. 13.

(37) *Τῶν ἄλλων*. Plutarch. addit, στοιχείων.

(38) *Καὶ σελήνην*. Κλεάνθης κωνοειδεῖς. Hæc addidimus ex Plutarcho.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΒ'.

Πῶς σύνεστιν ὁ κόσμος.

« Ὁ τοίνυν κόσμος (39) περικεκλασμένῳ (40) σχήματι ἐσχημάτισται τὸν τρόπον τοῦτον. Τῶν ἀτόμων σωμάτων ἀπρονόητον καὶ τυχαίαν ἐχόντων τὴν κίνησιν, συνεχῶς τε καὶ τάχιστα κινουμένων, εἰς ταὐτὸ πολλὰ σώματα συνηθροίσθη, καὶ διὰ τοῦτο ποικιλίαν ἔχοντα σχημάτων καὶ μεγεθῶν. Ἀθροιζομένων δὲ ἐν ταὐτῷ τούτων, τὰ μὲν, ὅσα μείζονα ἦν καὶ βαρύτατα πάντων, ὑπεκάθιζεν· ὅσα δὲ μικρὰ καὶ περιφερῆ, καὶ λεῖα, καὶ εὐόλισθα, ταῦτα ἐξεθλίβετο κατὰ τὴν σύνοδον τῶν σωμάτων, εἴς τε τὸ μετέωρον ἀνεφέρετο. Ὡς δ' οὖν ἐξέλιπε μὲν ἡ πληκτικὴ δύναμις μετεωρίζουσα, οὐκέτι δὲ ἦγεν ἡ πληγὴ πρὸς τὸ μετέωρον, ἐκωλύετο δὲ ταῦτα φέρεσθαι κάτω, ἐπιέζετο πρὸς τοὺς τόπους, τοὺς δυναμένους δέξασθαι. Οὗτοι δὲ ἦσαν οἱ πέριξ. Καὶ πρὸς τούτους (41), τὸ πλῆθος τῶν σωμάτων περιεκλᾶτο· περιπλεκόμενα δὲ ἀλλήλοις κατὰ τὴν περίκλασιν τὸν οὐρανὸν ἐγέννησε. Τῆς δ' αὐτῆς ἐχόμεναι φύσεως αἱ ἄτομοι, ποικίλαι οὖσαι, καθὼς εἴρηται, πρὸς τὸ μετέωρον ἐξωθούμεναι, τὴν τῶν ἄστρων φύσιν ἀπετέλουν. Τὸ δὲ πλῆθος τῶν ἀναθυμιωμένων σωμάτων ἐπέπληττε τὸν ἀέρα, καὶ τοῦτον ἐξέθλιβε· πνευματούμενος δὲ οὗτος κατὰ τὴν κίνησιν, καὶ περιλαμβάνων τὰ ἄστρα, συμπεριῆγεν αὐτὰ, καὶ τὴν νῦν περιφορὰν αὐτῶν μετέωρον ἐφύλαττε. Κἄπειτα ἐκ μὲν τῶν ὑποκαθιζόντων ἐγενήθη ἡ γῆ, ἐκ δὲ τῶν μετεωριζομένων ὁ οὐρανὸς, πῦρ, ἀήρ. Πολλῆς δὲ ὕλης ἔτι περιειλημμένης ἐν τῇ γῇ, πυκνουμένης δὲ ταύτης, κατὰ τὰς ἀπὸ τῶν πνευμάτων πληγὰς, καὶ τὰς ἀπὸ τῶν ἀστέρων αὔρας, προσεθλίβετο πᾶς ὁ μικρομερὴς σχηματισμὸς ταύτης, καὶ τὴν ὑγρὰν φύσιν ἐγέννα. Ῥευστικῶς δ' αὕτη διακειμένη, κατεφέρετο πρὸς τοὺς κοίλους τόπους, καὶ δυναμένους χωρῆσαί τε καὶ στέξαι· ἢ καθ' ἑαυτὸ τὸ ὕδωρ ὑποστὰν, ἐκοίλαινε τοὺς ὑποκειμένους τόπους. »

A

CAPUT XXXII.

Qua ratione mundus sit constitutus.

« Hic ergo mundus, circumflexa quam videmus figura, hunc in modum conformatus est. Cum individua corpora temerario quodam ac fortuito motu, eodemque perpetuo simul **840** ac celerrimo agerentur, corpora in unum plurima colere, multiplicemque propterea figurarum et magnitudinum varietatem habuere. Quibus in unum ita confluentibus, quæ maxima omnium erant atque gravissima, subsidebant : quæ minora, rotunda, lævia, dilapsuque facilia, concursu ipso corporum extrita atque protrusa sublime ferebantur. At ubi propellens ea vis et impetus superiorem in locum efferre desiisset, cum ipsa quoque deorsum ferri prohiberentur, vicinis B circum in locis, quibus excipi utcunque poterant vehementius premebantur. Eo quippe, vis ingens corporum circumflexu quodam agebatur; in quo dum alia cum aliis implicata hærerent, cœlum genuerunt. Tum aliæ rursus atomi, eadem quidem natura præditæ, sed tamen, uti jam dictum est, specie formaque dissimiles, itemque sursum versus expulsæ, astrorum naturam perfecerunt. At corporum eorum multitudo, unde aliquid exhalationis efflatur, percussum elisit aerem; qui motu ipso conversus in ventum, ambituque suo astra complexus, ea secum in orbem egit, quamque ipsorum in summa mundi parte conversionem hodieque cernimus, conservavit. Atque ita ex subsidentibus quidem corporibus C terra, ex iis vero, quæ sublime delata sunt, cœlum, ignis, aer exstitere. At cum magnam adhuc materiæ copiam terra contineret, eaque cum ventorum percussione, tum astrorum etiam ipsorum afflatu densior ac spissior effecta esset, quidquid subtilioris ac tenuioris formæ habebat, expressum est, humidamque naturam procreavit. Quæ fluxa cum esset ac liquida, in ea continuo loca ferebatur, quæ concava simul essent, atque ad eam et capiendam et continendam idonea : vel eadem certe per sese consistens, subjecta loca excavavit. »

Τοιαύτη καὶ ἡ θαυμάσιος αὐτῶν κοσμογονία. Συνῆπται δὲ τούτοις ἄλλη τις πλείστη λογομαχία τῶν παντοίων περὶ προτάσεων ἀπορησάντων. Εἰ χρὴ τὸ πᾶν ἓν, ἢ πολλὰ ἡγεῖσθαι· καὶ εἰ ἕνα τὸν κόσμον, ἢ πλείους· καὶ εἴτε ἔμψυχος οὗτος, καὶ προνοίᾳ τυγχάνει Θεοῦ διοικούμενος, εἴτε καὶ τἀναντία· καὶ εἰ ἄφθαρτος, ἢ φθαρτός· καὶ πόθεν τρέφεται· καὶ ἀπὸ ποίου ἤρξατο ὁ Θεὸς κοσμοποιεῖν· περί τε τῆς τάξεως τοῦ κόσμου· καὶ τίς ἡ αἰτία τοῦ αὐτὸν ἐγκλιθῆναι. Περί τε τῆς ἐκτὸς τοῦ κόσμου περιφερείας· καὶ τίνα τὰ δεξιὰ καὶ τὰ ἀριστερὰ τοῦ κόσμου· περί τε οὐρανοῦ· καὶ πρὸς ἅπασι τούτοις, περί τε δαιμόνων καὶ ἡρώων· περί τε ὕλης, καὶ περὶ ἰδεῶν· περὶ τῆς τοῦ παντὸς τάξεως· ἔτι μὴν περὶ τῆς τῶν ἄστρων φορᾶς τε καὶ κινήσεως· καὶ πόθεν φωτίζονται οἱ ἀστέρες· καὶ περὶ τῶν καλουμένων Διοσκούρων· περὶ

Hunc etiam isti nobis egregium mundi ortum somniarunt. Quibus immensa quædam alia verborum pugna contentioque subjungitur, hominum in infinita quæstionum silva fluctuantium. Sitne unum aliquid habendum hoc universum an multiplex. Unicusne sit mundus, an plures. Sitne animatus D hic noster, Deique providentia gubernetur, an contra. Interitune careat, an ei sit obnoxius. Quo idem pabulo nutriatur. Undenam ejus moliendi Deus initium duxerit. De mundi ordine. Quæ causa fuerit, quamobrem inclinatior fieret atque depressior. De mundi exteriore ambitu. Quænam dextræ illius **841** partes sint, quæque sinistræ. De cœlo. De dæmonibus præterea, deque heroibus. De materia simul et ideis. De ipso totius universi ordine. De conversione motuque siderum. Unde lumen stellæ acci-

(39) *Ὁ τοίνυν κόσμος*. Plutarch. ejusdem operis lib. I, cap. 4, ubi Democriti, Epicuri ac cæterorum ἀτομιζόντων opinionem exponit.

(40) *Περικεκλασμένῳ*. Amiotus, *figure ronde*, Xylander, *confracta forma*. Malui *circumflexa*.

(41) *Καὶ πρὸς τούτους*. Hæc, et quæ sequuntur omnia, usque ad εἰ χρὴ τὸ πᾶν, etc., quæ habentur infra, in priori editione defuerunt, quæ partim ex Plutarcho, partim ex Montac. codice, qui nusquam fuit, quam hoc loco, liberalior, supplevimus.

piant. De iis quos vulgo Castores nominamus. De solis ac lunæ defectionibus. De ejusdem lunæ aspectu. Cur terrestri similior appareat. De intervallis, quibus a sole terraque distet. Itemque de annis. At hæc omnia, sexcentis eorum, de quibus loquimur, philosophorum disputationibus agitata, cum in pauca Plutarchus ita contraxerit, ut omnium breviter opiniones dissidiaque complexus sit : rem me non inutilem facturum existimo, si ejusdem verbis illa ipsa repræsentem, ut quam jure ac merito repudiari debeant, planum efficiam. Si enim secum ipsi tanta tamque pertinaci dissensione luctati sunt, aliudque nihil præter contentiones et pugnas in sese mutuo succenderunt, dum suorum quique vicinorum sententias inani verborum ambitione refellerent : quis non mature nos atque prudenter assensionem istis in rebus omnem retinuisse fateatur? Jam ergo prioribus illis, quæ de aliis etiam terræ propinquioribus disputarunt hoc loco, subjungam; uti de terræ figura : de ejusdem situ et inclinatione : itemque de mari : ut intelligas, quam non in superiorum modo ac cœlestium illorum, sed etiam in rerum ad terras pertinentium explicatione præclari philosophi dissenserint. Atque ut sapientium istorum

A ἐκλείψεως ἡλίου καὶ σελήνης· καὶ περὶ ἐμφάσεως αὐτῆς· καὶ διὰ τί γεώδης φαίνεται· περὶ ἀποστημάτων αὐτῆς· ἔτι περὶ ἐνιαυτῶν. Ταῦτα δὲ πάντα διὰ μυρίων τοῖς περὶ ὧν ὁ λόγος κατεσκευασμένα, ἐπειδὴ συνελὼν ὁ Πλούταρχος, ἐν ὀλίγοις συνῆξε τὰς ἁπάντων ἀποφάσεις καὶ τὰς διαφωνίας· ἡγοῦμαι οὐκ ἄχρηστον αὐτὰς παραθεῖναι εἰς τὴν εὔλογον αὐτῶν παραίτησιν. Εἰ γὰρ αὐτοὶ πρὸς σφᾶς αὐτοὺς ἐναντίοι κατὰ διάμετρον ἔστησαν, μάχας τε καὶ πολέμους, πλέον δ' οὐδὲν καθ' ἑαυτῶν ἐξῆψαν, τὰ τῶν πέλας ἕκαστοι φιλοτιμίᾳ λόγων ἀπελέγξαντες· πῶς οὐκ ἂν εἰκότως ἡμῖν ἀσφαλῆ τὴν περὶ τούτων ἐποχὴν γεγονέναι πᾶς ὁστισοῦν ὁμολογήσειε; Προσθήσω δὲ ἑξῆς τοῖς εἰρημένοις, ὅσα καὶ περὶ τῶν προσγειοτέρων ἐπηπόρησαν· περὶ γῆς σχήματος· καὶ περὶ θέ- B σεως καὶ ἐγκλίσεως αὐτῆς· καὶ ἔτι περὶ θαλάσσης· ὡς ἂν εἰδείης, ὅτι μὴ περὶ μόνων τῶν μετεώρων καὶ μεταρσίων οἱ γενναῖοι διέστησαν, ἀλλ' ὅτι καὶ ἐν τοῖς περιγείοις διαπεφωνήκασιν. Ἵνα δὲ τῶν σοφῶν ἔτι μᾶλλον τὴν σοφίαν ἀποθαυμάσῃς, προσθήσω καὶ ὅσα περὶ ψυχῆς, καὶ τοῦ ἐν αὐτῇ ἡγεμονικοῦ διεμαχήσαντο, οὐδέ σφας αὐτοὺς ἐπιγνόντες οἵας εἰσὶ φύσεως. Ἀλλὰ γὰρ ἀνίωμεν ἐπὶ τὰ πρῶτα τῶν εἰρημένων.

sapientiam vehementius admireris, ea quoque proferam, quæ de animo, ac de principe animi facultate, pugna sententiarum acerrima docuerunt, cum ne suæ quidem ipsi naturæ conditionem rationemque cognoscerent. Sed jam ad ea nos, quæ primo sunt loco proposita referamus.

CAPUT XXXIII.

Utrum hoc totum unum sit.

« Stoici unum esse mundum, ejusque nomine cum universum ipsum, tum corpoream quoque naturam comprehendi voluerunt. Empedocles unum quidem esse mundum fatetur, eum tamen universum esse non vult, sed partem ejus tantum exiguam, reliquum vero inanem otiosamque materiam. Plato et mundum, uti sentit, unicum et unum aliquid hoc universum esse, argumentis conjicit omnino tribus; quod nisi omnia contineret, perfectus integerque non foret; quod similis exemplari suo non esset, nisi esset unigena ; postremo, quod omni corruptione liber esse non posset, si extra ipsum aliquid superesset. At Platoni respondere **842** possis; non continuo mundum esse perfectum, ut omnia contineat; perfectum quippe hominem esse, qui tamen non omnia contineat: exemplaria porro multa esse, ut in statuis, ædibus atque picturis usu venit : qui vero perfectus ille sit, cum extra ipsum aliquid in orbem versari queat? denique corruptionis expertem nec esse illum, nec esse posse qui genitus sit. Metrodorus, tam absurdum esse ait, infinito in spatio mundum exstitisse unum, quam ingenti quodam in agro spicam duntaxat unam generari. Vim porro mundorum infinitam esse, vel ex infinita principiorum multitudine manifeste concludi. Nam si finitus

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΓ'

Εἰ ἓν τὸ πᾶν.

C « Οἱ μὲν οὖν ἀπὸ τῆς Στοᾶς (42) ἕνα κόσμον ἀπεφήναντο, ὃν δὴ καὶ τὸ πᾶν ἔφασαν εἶναι, καὶ τὰ σωματικά (43). Ἐμπεδοκλῆς δὲ, κόσμον ἕνα, οὐ μέντοι τὸ πᾶν εἶναι τὸν κόσμον, ἀλλ' ὀλίγον τι τοῦ παντὸς μέρος, τὸ δὲ λοιπὸν ἀργὴν εἶναι τὴν ὕλην. Πλάτων δε τεκμαίρεται τὸ δοκοῦν, ὅτι εἷς ὁ κόσμος, καὶ ἓν τὸ πᾶν, ἐκ τριῶν· ἐκ τοῦ μὴ ἔσεσθαι (44) τέλειον, ἐὰν μὴ πάντα περιέχῃ· ἐκ τοῦ μὴ ἔσεσθαι ὅμοιον τῷ παραδείγματι, ἐὰν μὴ μονογενὴς ᾖ· ἐκ τοῦ μὴ ἔσεσθαι αὐτὸν ἄφθαρτον, ἐάν τι ἐξωτέρω αὐτοῦ ᾖ. Πρὸς δὲ τὸν Πλάτωνα λεκτέον, ὅτι οὐ τέλειος ὁ κόσμος (45), οὐδὲ γὰρ πάντα περιέχει· καὶ γὰρ ὁ ἄνθρωπός ἐστι τέλειος, ἀλλ' οὐ πάντα περιέχει· καὶ πολλὰ παραδείγματά ἐστιν, ὥσπερ ἐπ' ἀνδριάντων, καὶ οἰκιῶν, καὶ ζωγραφιῶν· πῶς δὲ τέλειος, εἴπερ ἔξωθέν τι αὐ- D τοῦ περιδινεῖσθαι δύναται; ἄφθαρτος δὲ οὐκ ἔστι οὐδὲ δύναται εἶναι, γεννητὸς ὤν. Μητρόδωρος δέ φησιν ἄτοπον εἶναι, ἐν μεγάλῳ πεδίῳ ἕνα στάχυν γεννηθῆναι, καὶ ἕνα κόσμον ἐν τῷ ἀπείρῳ. Ὅτι δὲ ἄπειρος κατὰ τὸ πλῆθος, δῆλον ἐκ τοῦ ἄπειρα τὰ αἴτια εἶναι. Εἰ μὲν γὰρ ὁ κόσμος πεπερασμένος, τὰ δὲ αἴτια πάντα ἄπειρα, ἐξ ὧν ὅδε ὁ κόσμος γέγονεν, ἀνάγκη ἀπείρους εἶναι. Ὅπου γὰρ τὰ πάντα γέγονεν αἴτια, ἐκεῖ καὶ ἀποτελέσματα. Αἴτια δὲ ἤτοι αἱ ἄτομοι, ἢ τὰ στοιχεῖα. »

(42) *Οἱ μὲν οὖν ἀπὸ τῆς Στοᾶς*. Plutarch. ejusdem oper. lib. I, cap. 5.

(43) Plutarch. τὸ σωματικόν.

(44) *Ἔσεσθαι*. Ita mss. duo, cum Montac., non εἶναι, ut prius.

(45) *Οὐ τέλειος ὁ κόσμος*, etc. Manifestum loci hujus vitium est; alioqui pugnantia loqueretur. Legi ergo possit, ὅτι τέλειος ὁ κόσμος, εἰ καὶ μὴ πάντα περιέχει, quam lectionem interpretes probaverunt; vel οὐ τέλειος ὁ κόσμος, ἐπεί vel εἰ καὶ πάντα περιέχει. Utrumlibet legatur, idem κατ' ἀντιμετάθεσιν, sensus exsistet.

quidem mundus est, infinita vero quæ hujus ad productionem concurrere principia, infinitos esse mundos necesse est. Ubi enim causæ omnes conveniunt, ibi etiam effecta oportet exsistere : mundi autem causæ aut atomi sunt aut elementa. »

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΔʹ.

Εἰ ἔμψυχος ὁ κόσμος, καὶ προνοίᾳ διοικούμενος.

« Οἱ μὲν ἄλλοι (46) πάντες ἔμψυχον, καὶ προνοίᾳ διοικούμενον· Δημόκριτος δὲ καὶ Ἐπίκουρος, καὶ ὅσοι τὰ ἄτομα εἰσηγοῦνται, καὶ τὸ κενὸν, οὔτ' ἔμψυχον, οὔτε προνοίᾳ διοικεῖσθαι, φύσει δέ τινι ἀλόγῳ. Ἀριστοτέλης, οὔτ' ἔμψυχον ὅλον δι' ὅλων, οὔτε μὴν αἰσθητικὸν, οὔτε λογικὸν, οὔτε νοερὸν, οὔτε προνοίᾳ διοικούμενον. Τὰ μὲν γὰρ οὐράνια τούτων πάντων κοινωνεῖν, σφαίρας γὰρ περιέχειν ἐμψύχους καὶ ζωτικάς· τὰ δὲ περίγεια μηδενὸς αὐτῶν· τῆς εὐταξίας κατὰ συμβεβηκὸς, οὐ προηγουμένως μετέχειν. »

B

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΕʹ.

Εἰ ἄφθαρτος ὁ κόσμος.

« Πυθαγόρας τε καὶ Πλάτων, καὶ οἱ Στωϊκοὶ, γεννητὸν ὑπὸ Θεοῦ τὸν κόσμον· καὶ φθαρτὸν μὲν, ὅσον ἐπὶ τῇ φύσει· αἰσθητὸν γὰρ εἶναι, διότι σωματικόν· οὐ μὴν φθαρησόμενόν γε προνοίᾳ καὶ συνοχῇ Θεοῦ. Ἐπίκουρος φθαρτὸν, ὅτι γεννητὸν, ὡς ζῶον, ὡς φυτόν· Ξενοφάνης ἀγέννητον, καὶ ἀΐδιον, καὶ ἄφθαρτον κόσμον. Ἀριστοτέλης τὸ ὑπὸ τὴν σελήνην τοῦ κόσμου μέρος παθητὸν, ἐν ᾧ καὶ τὰ περίγεια κηραίνεται. »

C

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Λϛʹ.

Πόθεν τρέφεται ὁ κόσμος.

« Ἀριστοτέλης, εἰ τρέφεται ὁ κόσμος, καὶ φθαρήσεται. Ἀλλὰ μὴν οὐδεμιᾶς ἐπιδέεται τροφῆς· διὰ τοῦτο καὶ ἀΐδιος. Πλάτων, αὐτὸν αὑτῷ τὸν κόσμον ἐκ τοῦ φθίνοντος κατὰ μεταβολὴν τὸ τρέφον παρέχεσθαι. Φιλόλαος, διττὴν εἶναι τὴν φθορὰν, τοτὲ μὲν, ἐξ οὐρανοῦ πυρὸς ῥυέντος, τοτὲ δὲ, ἐξ ὕδατος σεληνιακοῦ περιστροφῇ τοῦ ἀέρος ἀποχυθέντος· καὶ τούτων εἶναι τὰς ἀναθυμιάσεις τροφὰς τοῦ κόσμου. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΖʹ.

Ἀπὸ ποίου πρώτου ἤρξατο ὁ Θεὸς κοσμοποιεῖν.

« Οἱ φυσικοὶ ἀπὸ γῆς ἄρξασθαί φασι τὴν γένεσιν τοῦ κόσμου, καθάπερ ἀπὸ κέντρου· ἀρχὴ δὲ σφαίρας, τὸ κέντρον. Πυθαγόρας, ἀπὸ πυρὸς, καὶ τοῦ πέμ- D πτου στοιχείου. Ἐμπεδοκλῆς, τὸν μὲν αἰθέρα πρῶτον διακριθῆναι, δεύτερον δὲ τὸ πῦρ, ἐφ' ᾧ τὴν γῆν, ἐξ ἧς ἄγαν περισφιγγομένης τῇ ῥύμῃ τῆς σφαίρας ἀναβλῦσαι τὸ ὕδωρ. Ἐξ οὗ θυμιασθῆναι τὸν ἀέρα· καὶ γενέσθαι τὸν μὲν οὐρανὸν ἐκ τοῦ αἰθέρος, τὸν δὲ ἥλιον ἐκ τοῦ πυρός· πιληθῆναι δὲ ἐκ τῶν ἄλλων τὰ περίγεια. Πλάτων, ὁρατὸν τὸν κόσμον γεγονέναι πρὸς παράδειγμα τοῦ νοητοῦ κόσμου· τοῦ δὲ ὁρατοῦ προτέραν μὲν τὴν ψυχὴν, μετὰ δὲ ταύτην τὸ σωματοειδὲς,

CAPUT XXXIV.

Utrum animatus sit mundus et Providentia gubernetur.

« Animatum esse mundum ac Providentia gubernari cæterorum omnium sententia est. Democritus, Epicurus ac reliqui atomorum vacuique doctores, utrumque negant, et naturæ cuidam rationis experti ejus administrationem regimenque committunt. Aristoteles nec partibus omnibus universe animatum esse vult; nec universe aut sensu, aut ratione præditum, adeoque nec spiritalem universe ac Providentia gubernatum. Hæc quidem omnia cœlestibus inesse rebus, quæ sphæras habeant animatas ac vitales : terrenas horum prorsus habere nihil, quique in iis ordo reperitur, eum abs solo casu, non ab antegressa ulla ratione proficisci. »

CAPUT XXXV 346.

Utrum mundus interitu careat.

« Pythagoras, Plato et Stoici generatum abs Deo mundum et suapte quidem natura corruptioni obnoxium, propterea quod uti corporeus est, ita sensu quoque percipitur : Dei tamen providentia et conservatione futurum, ut nunquam intereat. Epicurus periturum illum, quia genitus sit, ut animantem, ut plantam. Xenophanes, ortu carere ac sempiternum esse omnisque corruptionis expertem. Aristoteles, partem mundi lunæ subjectam, patibilem esse ubi etiam terrestria quæque fatali quadam sorte moriantur. »

CAPUT XXXVI.

Unde mundus alimentum hauriat.

« Aristoteles, si mundus alitur, inquit, etiam interibit; atqui nullo indiget alimento : est igitur ille sempiternus. Plato, ipsum sibi mundum ex iis partibus quæ mutatione corrumpuntur alimentum comparare. Philolaus, duplex esse corruptionis genus, alterum igne cœlitus decidente, alterum lunari aqua propter aeris conversionem effusa; utriusque autem exhalationes mundi alimentum esse. »

CAPUT XXXVII.

Undenam condendi mundi Deus initium fecerit.

« Physici abs terra, velut a centro, mundi ortum cœpisse volunt, quod centrum globi principium sit. Pythagoras, ab igne et quinto elemento. Empedocles, omnium principem æthera secretum esse, tum ignem, deinde terram, ex qua, dum nimium incitatæ conversionis impetu comprimeretur, aqua proruperit; ex aquæ porro exhalationibus aerem exstitisse, ac cœlum quidem ex æthere, solem ex igne procreatum ; cæteris ex elementis vicina terræ corpora densiori mole pressa constitisse. Plato, aspectabilem hunc mundum ac spiritalis exemplar esse procreatum : aspectabilis vero

(46) *Οἱ μὲν ἄλλοι.* Plutarch. lib. II *De placit.*, cap. 3.

mundi partem omnium primam animum exstitisse, alteram deinde corpoream, ex qua tamen prius illud emerserit, quod ex igne terraque constaret, quod ex aqua et aere, posterius. Pythagoras, solidæ figuræ cum sint omnino quinque, quas etiam mathematicas nominare solent, confectam ex cubo terram esse ait, ignem ex pyramide, ex octaedro aerem, ex icosaedro aquam, universi denique sphæram ex dodecaedro. Quo etiam in genere Plato Pyhagoram æmulatur. »

A τὸ ἐκ πυρὸς μὲν καὶ γῆς πρῶτον, ὕδατος δὲ καὶ ἀέρος δεύτερον. Πυθαγόρας, πέντε σχημάτων ὄντων στερεῶν, ἅπερ καλεῖται καὶ μαθηματικὰ, ἐκ μὲν τοῦ κύβου φησὶ γεγονέναι τὴν γῆν, ἐκ δὲ τῆς πυραμίδος τὸ πῦρ, ἐκ δὲ τοῦ ὀκταέδρου τὸν ἀέρα, ἐκ δὲ τοῦ εἰκοσαέδρου τὸ ὕδωρ, ἐκ δὲ τοῦ δωδεκαέδρου (47) τὴν τοῦ παντὸς σφαῖραν. Πλάτων δὲ (48) καὶ ἐν τούτοις Πυθαγορίζει. »

CAPUT XXXVIII.

De mundi ordine.

« Parmenides quasdam veluti coronas esse ait, inter sese complexas, 844 quarum una rariori ex corpore sit, altera ex densiori contexta; quas inter aliæ sint ex lumine tenebrisque mistæ: quod autem universas contineat, firmitatem muri alicujus simillimam obtinere. Leucippus atque Democritus expansam mundo tunicam membranamque circumdant. Epicurus, ex mundis rariorem alios terminum habere, alios densiorem; tum eorumdem partes alias moveri, alias perpetuo quiescere. Plato primum omnium ignem collocat, æthera deinde, tum aerem, aquam deinceps, postremamque terram; idem tamen æthera cum igne aliquando consociat. Aristoteles primum quoque omnium æthera statuit, quintum quoddam ab eo corpus nominatum, atque ab omni patiendi necessitate sejunctum; huic patibilia subjungit omnia, ignem, aerem, aquam, postremamque terram: ex illis porro, cœlestia quidem in orbem proprie moveri; at inferiora, si levia modo sint, sublime; sin gravia, deorsum ferri. Empedocles, elementis non sua quibusque loca certa semper ac definita consistere: sed aliorum in locum alia subinde mutuoque succedere. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΗ'.

Περὶ τάξεως κόσμου.

« Παρμενίδης, στεφάνας εἶναι περιπεπλεγμένας ἐπ' ἀλλήλαις· τὴν μὲν ἐκ τοῦ ἀραιοῦ, τὴν δὲ ἐκ τοῦ B πυκνοῦ· μικτὰς δὲ ἄλλας ἐκ φωτὸς καὶ σκότους, μεταξὺ τούτων· καὶ τὸ περιέχον δὲ πάσας τοίχου δίκην στερεὸν ὑπάρχον. Λεύκιππος καὶ Δημόκριτος χιτῶνα κύκλῳ καὶ ὑμένα περιτείνουσι τῷ κόσμῳ. Ἐπίκουρος (49), ἐνίων μὲν κόσμων ἀραιὸν τὸ πέρας, ἐνίων δὲ πυκνόν· καὶ τούτων τὰ μέν τινα κινούμενα, τὰ δὲ ἀκίνητα. Πλάτων, πῦρ πρῶτον, εἶτα αἰθέρα, μεθ' ὃν ἀέρα, ἐφ' ᾧ ὕδωρ, τελευταίαν δὲ γῆν. Ἐνίοτε δὲ τὸν αἰθέρα συνάπτει τῷ πυρί. Ἀριστοτέλης, πρῶτον μὲν αἰθέρα ἀπαθῆ, πέμπτον γέ τι σῶμα· μεθ' ὃ παθητὰ, πῦρ, ἀέρα, ὕδωρ, τελευταίαν δὲ γῆν. Τούτων δὲ τοῖς μὲν οὐρανίοις ἀποδεδόσθαι τὴν κυκλικὴν κίνησιν, τῶν δ' ὑπ' ἐκεῖνα τεταγμένων τοῖς μὲν κούφοις τὴν ἄνω, τοῖς δὲ βαρέσι τὴν κάτω. Ἐμπεδοκλῆς, μὴ διὰ παντὸς ἑστῶτας εἶναι, μηδὲ ὡρισμένους C τοὺς τόπους τῶν στοιχείων, ἀλλὰ πάντα πως (50) ἀλλήλων μεταλαμβάνειν. »

CAPUT XXXIX.

Quamobrem inclinatior mundus sit, atque depressior.

« Diogenes et Anaxagoras, creatum jam conflatumque mundum, animantibus etiam ex terra productis, nescio quo pacto versus meridiem sponte sua inclinatum esse: divino fortasse consilio, uti partes ejus frequentari aliæ possent, aliæ non possent, prout vel frigore æstuve nimio laborarent, vel salubri temperatione constarent. Empedocles, aere solis ad vim et impetum subsidente, inclinatos esse polos, ita quidem ut septentrionalis sublime tolleretur, australis vero depressior fieret, quod ipsum proinde toti mundo evenerit. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΛΘ'.

Τίς ἡ αἰτία τοῦ τὸν κόσμον ἐγκλιθῆναι.

« Διογένης, Ἀναξαγόρας, μετὰ τὸ συστῆναι τὸν κόσμον, καὶ τὰ ζῶα ἐκ τῆς γῆς ἐξαγαγεῖν, ἐγκλιθῆναί πως τὸν κόσμον ἐκ τοῦ αὐτομάτου εἰς τὸ μεσημβρινὸν αὐτοῦ μέρος· ἴσως ὑπὸ προνοίας, ἵνα τὰ μὲν ἀοίκητα γένηται, τὰ δὲ οἰκητὰ μέρη τοῦ κόσμου, κατὰ ψῦξιν, καὶ ἐκπύρωσιν, καὶ εὐκρασίαν. Ἐμπεδοκλῆς, τοῦ ἀέρος εἴξαντος τῇ τοῦ ἡλίου ὁρμῇ, ἐγκλιθῆναι τὰς ἄρκτους, καὶ τὰ βόρεια ὑψωθῆναι, D τὰ δὲ νότια ταπεινωθῆναι, καθὸ καὶ τὸν ὅλον κόσμον. »

CAPUT XL.

Utrum inane sit, quod extra mundum est.

« Pythagorei extra mundum inane spatium esse volunt, quo mundus atque unde respiret. Stoici, infinitum et immensum aliquid, in quod mundus

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Μ'.

Περὶ τοῦ ἐκτὸς τοῦ κόσμου, εἰ ἔστι κενόν.

« Οἱ μὲν ἀπὸ τοῦ Πυθαγόρου, ἐκτὸς εἶναι τοῦ κόσμου κενὸν, εἰς ὃ ἀναπνεῖ ὁ κόσμος, καὶ ἐξ οὗ· οἱ δὲ Στωϊκοὶ, εἰς ὃ καὶ τῇ ἐκπυρώσει ἀναλύεται, ἀπει-

(47) *Τὸ ὕδωρ· ἐκ δὲ τοῦ δωδεκαέδρου.* Hæc in priori editione deerant, quæ supplevimus ex Plutarcho.

(48) *Πλάτων δέ.* In *Timæo*, ubi hæc more suo pluribus, quorum physiologiam aliquam ex Plutarcho petere licet, in *Quæstionibus Platonicis*, quæst. 4.

(49) *Ἐπίκουρος, ἐνίων μὲν κόσμων.* Et hæc ex Plutarcho addita.

(50) *Πάντα πως.* Ita Plutarch., et recte, non πάντας τούτους, ut prius legebatur.

ρον (51). Ποσειδώνιος, οὐχ ἄπειρον, ἀλλ' ὅσον αὔταρκες εἰς τὴν διάλυσιν (52), ἐν τῷ πρώτῳ *Περὶ κενοῦ* (53). Ἀριστοτέλης, μηδὲν εἶναι κενόν (54). Πλάτων, μήτ' ἐκτὸς τοῦ κόσμου μηδὲν εἶναι κενὸν, μήτ' ἐντός. »

A ipse conflagratione dissolvatur. Possidonius, non infinitum quiddam, sed ejusmodi tantum, quod ei dissolutioni sufficiat, ut docet libro *De inani* primo. Aristoteles inane quidquam esse negat; et Plato tam extra, quam intra mundum, inane repudiat. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΑ'.

Τίνα δεξιὰ τοῦ κόσμου, καὶ τίνα ἀριστερά.

« Πυθαγόρας, Πλάτων, Ἀριστοτέλης δεξιὰ τοῦ κόσμου (55) τὰ ἀνατολικὰ μέρη, ἀφ' ὧν ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως· ἀριστερὰ δὲ τὰ δυτικά. Ἐμπεδοκλῆς, δεξιὰ μὲν τὰ κατὰ τὸν θερινὸν τροπικὸν, ἀριστερὰ δὲ τὰ κατὰ τὸν χειμερινόν. »

845 CAPUT XLI.

Quæ dextræ mundi partes sint, quæ sinistræ.

« Pythagoras, Plato, Aristoteles, dextram mundi partem orientalem esse, unde motus ejus ducatur initium; sinistram, occidentalem. Empedocles, dextram ad æstivum tropicum, ad hibernum sinistram constituit. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΒ'.

Περὶ οὐρανοῦ, τίς ἡ τούτου οὐσία.

« Ἀναξιμένης, τὴν περιφορὰν (56) τὴν ἔξωθεν (57) γηΐνην εἶναι. Ἐμπεδοκλῆς, στερέμνιον εἶναι τὸν οὐρανὸν, ἐξ ἀέρος συμπαγέντος ὑπὸ τοῦ πυρὸς κρυσταλλοειδῶς, τὸ πυρῶδες καὶ ἀερῶδες ἐν ἑκατέρῳ τῶν ἡμισφαιρίων περιέχοντα. Ἀριστοτέλης, ἐκ πέμπτου σώματος, ἢ ἐκ θερμοῦ καὶ ψυχροῦ (58) μίγματος. »

CAPUT XLII.

De propria cœli natura.

« Anaximenes, exteriorem cœli ambitum terre-
B stris esse naturæ. Empedocles, solidum illud esse, quod in crystalli modum ex aere ignis calore concretum, quidquid ignis et aeris utroque in hemisphærio est comprehendat. Aristoteles, idem ex quinto corpore, vel ex calidi ac frigidi temperatione componit. »

(51) *Ἀναλύεται, ἄπειρον*. Recte, nam in excuso perperam, ἀναλύεται τὸ ἄπειρον, nullo vel pravo sensu. Hæc lectio interpretibus imposuit. Latinus enim ita reddit, *Inane esse* (an inane, τὸ ἄπειρον?) *in quod quidem conflagratione sua mundus dissolutum eat*. Gallicus, *auquel par embrasement se resout l'infini*. Obsecro, an infinitum in vacuum illud et inane spatium ulla conflagratione solvetur? Sane quod de Possidonio sequitur, facilem et expeditam mendæ hujus tollendæ rationem ostendebat.

(52) *Διάλυσιν*. Ita recte Plutarchus, non διάβασιν.

(53) *Ἐν τῷ πρώτῳ* Περὶ κενοῦ. Ad Possidonium ista pertinent, non ad Aristotelem, ut Amiotus putavit.

(54) *Ἀριστοτέλης μηδὲν εἶναι κενόν*. Plutarchus contra, ἔλεγεν εἶναι κενόν. Ita legit, ita vertit Amiotus: Xylander nostrum sequitur. Et merito quidem, si Aristotelis de inani, seu vacuo, sententiam attendamus. Lege quartum *Physicor.*, a cap. 8 ad cap. 14; quam ipse ab inani abhorruerit, intelliges. Sed cur Platonem continuo negat, hoc inane vel intra vel extra mundum posuisse? Credo, quod Aristotelem putaret, illud ex mundo solum tollere, extra mundum admittere: atque ita legendum esset, Ἀριστοτέλης ἐντὸς μηδὲν εἶναι κενόν. Neque hoc divinare est: idem enim Plutarchus, ejusdem operis lib. I, cap. 18, de eodem inani philosophorum opiniones exponens, ita de Aristotele nominatim, Ἀριστοτέλης τοσοῦτον εἶναι τὸ κενὸν ἐκτὸς τοῦ κόσμου, ὥστε ἀναπνεῖν τὸν οὐρανόν. Verum, ut fatear, parum hoc in genere ἀκριβής, imo et sibi constans fuisse Plutarchus videtur. Primum enim hic Pythagoreis tribuit, quod illo lib. I, cap. 18, affingit Aristoteli. Deinde ubi tandem Aristoteles, aut cœlum respirare docuit; aut, quod ibidem sequitur, πύρινον, *igneum* esse tradidit? Imo, quoties in libris *De cœlo* igneum pernegavit? At ne extra mundum quidem inane collocavit: imo negavit ullum esse. Libro enim I *De cœlo*, cap. 9, nullum extra cœlum corpus esse posse defendit: inane autem Aristotelicum, idemque proprie dictum, corpus est, seu locus corporeus corpore vacuus, ejusmodi tamen, qui corpore impleri suapte natura possit. Quin et paulo post diserte, ἅμα δὲ δῆλον, inquit, ὅτι οὐδὲ τόπος, οὐδὲ κενὸν, οὐδὲ χρόνος ἐστὶν ἔξω τοῦ οὐρανοῦ, quod subinde totidem pene verbis repetit. Mirum sane est hæc a Plutarcho vel lecta non esse, vel esse neglecta. Quanquam illa Plutarchi opuscula, non auctoris, sed librariorum scatent erroribus; parumque omnino sibi consuluit, qui propterea vel illos Aristotelis libros in νοθείας, vel philosophum ipsum in ἀντιλογίας suspicionem vocavit. Platonem vero quod attinet, is in *Timæo*, pag. 538, non
C obscure vacuum omne repudians, ἡ τοῦ παντὸς περίοδος, inquit, ἐπειδὴ συμπεριέλαβε τὰ γένη, κυκλοτερὴς οὖσα, καὶ πρὸς αὑτὴν πεφυκυῖα βούλεσθαι ξυνιέναι, σφίγγει πάντα, καὶ κενὴν χώραν οὐδεμίαν ἐᾷ λείπεσθαι. Hæc ille, Locrum præceptorem secutus, qui opusc. *De natura*, Ἅπαντα δ' ὦν, inquit, πλήρη ἐντὶ, οὐδὲν κενεὸν ἀπολείποντα.

(55) *Δεξιὰ τοῦ κόσμου*. Aristoteles, lib. II *De cœlo*, cap. 2, Δεξιὸν γὰρ, inquit, ἑκάστου λέγομεν, ὅθεν ἡ ἀρχὴ τῆς κατὰ τόπον κινήσεως· τοῦ δ' οὐρανοῦ ἀρχὴν τῆς περιφορᾶς ὅθεν, αἱ ἀνατολαὶ τῶν ἄστρων· ὥστε τοῦτ' ἂν εἴη δεξιόν· οὗ δὲ αἱ δύσεις, ἀριστερόν. Itaque concludit, si principis orbium cœlestium motus ratio habeatur, nos qui sub arctico polo versamur, inferiorem ac sinistram mundi partem occupare; superiorem ac dextram, qui sub antarctico. Sin alter ac secundus ille motus spectabitur, qui astrorum proprius est, contrarium omnino statuendum. Sed aliter atque aliter astrologi, geographi, poetæ, augures, in cœlo dextrum et sini-
D strum assignarunt: quod nemo nescit.

(56) *Περιφοράν*. Hoc loco περιφορά est περιφέρεια, sive μέρος τὸ ἔξω, καὶ περιφερόμενον. Sic Aristoteles loquitur, ut lib. I *De cœlo*, cap. 9, Ἕνα μὲν οὖν τρόπον, οὐρανὸν λέγομεν, τὴν οὐσίαν τὴν τῆς ἐσχάτης τοῦ παντὸς περιφορᾶς. Ubi sane περιφορά *ambitus* est, non *conversio*, nisi καταχρηστικῶς, quia hic ambitus perpetuo convertitur.

(57) *Τὴν ἔξωθεν, γηΐνην εἶναι*. Pessime in priori edit. legebatur, τῆς ἔξωθεν ζώνης εἶναι. Plutarch., τὴν ἐξωτάτω, γηΐνην, quam postremam vocem apprime necessariam Xylander omisit, aut Eusebianam lectionem secutus est; vertit enim, *rationem esse extremi orbis*, quod depravatissimum est.

(58) *Ἐκ θερμοῦ καὶ ψυχροῦ*. Non occurrit ubi Aristoteles *De cœlo* ita statuat: ubi contrarium doceat, locos habes in lib. *De cœlo* et *Meteorolog.* complures; quorum etiam nonnullos supra indicavimus.

CAPUT XLIII.

De dæmonibus et heroibus.

«Quæstioni de diis, subjungenda continuo est de dæmonibus heroibusque tractatio. Thales, Pythagoras, Plato et Stoici, dæmones animorum similes naturas; heroes autem, animos etiam ipsos a corporibus sejunctos esse; bonos quidem, si boni animi fuerint, si mali, malos. Epicurus horum nihil certo pronuntiat.»

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΓ'.

Περὶ δαιμόνων καὶ ἡρώων.

« Παρακειμένως (59) δὲ τῷ περὶ θεῶν λόγῳ, τὸν περὶ δαιμόνων καὶ ἡρώων ἰστορητέον. Θαλῆς, Πυθαγόρας, Πλάτων, οἱ Στωϊκοὶ, δαίμονας ὑπάρχειν οὐσίας ψυχικάς· εἶναι δὲ καὶ ἥρωας τὰς κεχωρισμένας ψυχὰς τῶν σωμάτων· καὶ ἀγαθοὺς μὲν τὰς ἀγαθὰς, κακοὺς δὲ τὰς φαύλας. Ἐπίκουρος δὲ ἰοὐδὲν τούτων ἐγκρίνει.

CAPUT XLIV.

De materia.

« Materia primum illud est quod generationi, corruptioni aliisque mutationibus subjicitur. Thaletis et Pythagoræ sectatores, una cum Stoicis, materiam hanc fluxum aliquid esse, totamque rebus in omnibus genus omne mutationis subire pronuntiant. Democritum secuti, patibilia non esse prima illa principia, atomum, inane, incorporeum. Aristoteles et Plato, materiam corpoream illam quidem, sed forma, specie, figura et qualitate carentem, si eam suapte natura spectaveris, quæ tamen uti formarum omnium receptaculum est, sic earum quoque veluti nutrix et typus quidam ac
846 mater exsistat. Qui eam, vel aquam, vel terram, ignem aeremve dicunt, ei nec formam amplius detrahunt, et corpus attribuunt: qui vero individua et atomos esse volunt, eam proinde sine forma relinquunt.»

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΔ'.

Περὶ ὕλης.

« Ὕλη ἐστὶ τὸ ὑποκείμενον γενέσει, καὶ φθορᾷ, καὶ ταῖς ἄλλαις μεταβολαῖς. Οἱ ἀπὸ Θάλεω, καὶ Πυθαγόρα, καὶ οἱ Στωϊκοὶ, τρεπτὴν, καὶ ἀλλοιωτὴν, καὶ ῥευστὴν, ὅλην δι' ὅλων τὴν ὕλην. Οἱ ἀπὸ Δημοκρίτου, ἀπαθῆ τὰ πρῶτα, τὴν ἄτομον, καὶ τὸ κενὸν, καὶ τὸ ἀσώματον. Ἀριστοτέλης καὶ Πλάτων, τὴν ὕλην σωματοειδῆ, ἄμορφον, ἀσχημάτιστον, ἄποιον μὲν ὅσον ἐπὶ τῇ ἰδίᾳ φύσει, δεξαμενὴν (60) δὲ τῶν εἰδῶν, οἷον τιθηνὴν καὶ ἐκμαγεῖον (61), καὶ μητέρα γενέσθαι. Οἱ δὲ ὕδωρ λέγοντες, πῦρ, ἢ ἀέρα, ἢ γῆν τὴν ὕλην, οὐκέτι ἄμορφον αὐτὴν λέγουσιν, ἀλλὰ σῶμα· οἱ δὲ τὰ ἀμερῆ καὶ τὰς ἀτόμους, εὔμορφον (62). »

CAPUT XLV.

De idea.

«Idea natura est incorporea, quæ cum sit ipsa consistatque per sese, tum forma carenti materiæ speciem induens, ut cognoscatur, efficiat. Socrates et Plato ideas ab omni secretas materia naturas esse arbitrantur, quæ Dei, hoc est Mentis, in no-

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΕ'.

Περὶ ἰδέας.

« Ἰδέα δέ ἐστιν οὐσία ἀσώματος (63), αὐτὴ μὲν ὑφεστῶσα (64) καὶ καθ' ἑαυτὴν, εἰκονίζουσα δὲ τὰς ἀμόρφους ὕλας, καὶ αἰτία γινομένη τῆς τούτων δείξεως. Σωκράτης καὶ Πλάτων, χωριστὰς τῆς ὕλης οὐσίας τὰς ἰδέας ὑπολαμβάνουσιν, ἐν τοῖς νοήμασι

(59) *Παρακειμένως*. Plutarchus ibid. lib. I, c. 8.

(60) *Δεξαμενήν*. Ita ex Plutarcho; male enim ante κενὴν legebatur.

(61) *Ἐκμαγεῖον*. Vide supra, notam ad p. 528. Xylander hic vertit, *subjectum, in quo rerum imagines impressæ referantur*. Amiotus, *le moule*, quod mihi aptius visum est. Nec enim hic pro expresso simulacro sumi potest, quod ἐκσφράγισμα, vel ἐκτύπωμα vulgo dicunt, ut facile quivis intelligit. Nec materia subjectum est, in quo formæ imprimantur, ut constat. Nec rursus, *conceptaculum*, aut *receptaculum* absolute verti debuit: non modo, quod jam præcesserit δεξαμενὴ, quæ vox id proprie significat, sed etiam quod ἐκμαγεῖον, cum de materia dicitur, aliquid omnino significet, unde imagines exprimantur. Est ergo typus materia, non quod impressos ullos habeat formarum quasi characteres, ut typi proprie dicti, sed quod δυνάμει formas omnes suo quasi gremio clausas tectasque contineat, quatenus illæ non in materia tantum recipiuntur, sed etiam ex illius, ut loquuntur, potentia educuntur, ut ex uno eodemque typo simulacra plurima exprimuntur. Itaque in elementorum mutationibus, id ἐνεργείᾳ fieri materia dicitur, quod δυνάμει ante jam erat. Aristot. IV *Physicor.*, ἡ αὐτὴ ὕλη, ὃ ἦν δυνάμει, ἐνεργείᾳ ἐγένετο, et alibi passim. Ἐκμαγεῖον tamen, quod quidem meminerim, non appellat. Vocem hanc amasse Pythagoras videtur, a quo Timæus, Socrates, Ocellus, Plato, et si qui alii, acceperint. Timæus quidem ita loquitur, Τὰν δ' ὕλαν, ἐκμαγεῖον καὶ ματέρα τιθανάν τε καὶ γεννατικάν. Cur autem? audi: Δεξαμέναν γὰρ τὰ ὁμοιώματα εἰς ἑαυτὰν, καὶ οἷον ἀναμαξαμέναν, ἀποτελεῖν πάντα τὰ γεννάματα. Ocellus in libello *De natura*, Πρῶτον μὲν, τὸ πρὸς ἁφὴν ὑφιζόμενον σῶμα, πᾶσι τοῖς εἰς γένεσιν ἐρχομένοις· τοῦτο δ' ἂν εἴη πανδεχὲς, καὶ ἐκμαγεῖον αὐτῆς τῆς γενέσεως. Itaque τὸ ἐκμαγεῖον tria significat. Primum est, *expressum quoddam simulacrum*, quæ vulgaris est atque omnibus ex lexicis nota significatio. Vide supra p. 528. Secundum est, *conceptaculum*, non quodlibet, sed in quo formæ quædam seu characteres imprimantur; quo pacto cera τῶν ἐντυπωμάτων ἐκμαγεῖον vocari potest. Hoc modo sumit Themistius orat. 1, pag. 5, Καί μοι σκληρίας ὑπόπλεων ξυνεπάγη τὸ ἐκμαγεῖον, ὥστε καὶ πάνυ βουλομένοις αὐτοῖς (*leg. vid.* βουλομένους αὐτοὺς) ἐγγράφειν μὴ δύνασθαι τὰ παιδεύματα. Quo loco vide Petavium nostrum. Tertium ac postremum est, *conceptaculum, ex quo formæ quædam et imagines exprimantur*, cujusmodi typus est. Hac tertia notione potius quam secunda materiam veteres ἐκμαγεῖον dixere, quod ex ea formæ omnes non secus exprimantur, quam si omnibus ac singulis reapse consignata esset.

(62) Forte ἄμορφον.

(63) *Ἀσώματος*. Recte. Amiotus tamen legit σώματος. Vertit enim, *la substance du corps*; quæ lectio vitiosissima est.

(64) *Ὑφεστῶσα*. Plutarchus, μὴ ὑφεστῶσα. Ita legit Amiotus. Alii ut in nostro. Utrum scripaerit Plutarchus, is tantum statuere possit, qui ejus de ideis sententiam noverit. Aliis enim sunt καθ' αὐτὰς ὑφεστῶσαι, aliis minime.

A καὶ ἐν ταῖς φαντασίαις τοῦ Θεοῦ, τουτέστι τοῦ νοῦ, ὑφεστώσας. Ἀριστοτέλης εἴδη μὲν ἀπέλιπε καὶ ἰδέας, οὐ μὴν κεχωρισμένας τῆς ὕλης, ἔξω γεγονὼς (65) τοῦ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Οἱ ἀπὸ Ζήνωνος Στωϊκοὶ, ἐννοήματα ἡμέτερα τὰς ἰδέας.»

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜϚʹ.

Περὶ τάξεως ἀστέρων.

«Ξενοκράτης (66) κατὰ μίαν ἐπιφάνειαν οἴεται κινεῖσθαι τοὺς ἀστέρας· οἱ ἄλλοι Στωϊκοὶ πρὸ τῶν ἑτέρων τοὺς ἑτέρους, ἐν ὕψει καὶ βάθει. Δημόκριτος, τὰ μὲν ἀπλανῆ πρῶτον, μετὰ δὲ ταῦτα, τοὺς πλάνητας, ἐφ' οἷς ἥλιον, Φωσφόρον, σελήνην. Πλάτων, μετὰ τὴν τῶν ἀπλανῶν θέσιν, πρῶτον Φαίνοντα λεγόμενον, τὸν τοῦ Κρόνου· δεύτερον Φαέθοντα, τὸν τοῦ Διός· τρίτον Πυρόεντα, τὸν τοῦ Ἄρεος· τέταρτον, Ἑωσφόρον, B τὸν τῆς Ἀφροδίτης· πέμπτον Στίλβοντα, τὸν τοῦ Ἑρμοῦ· ἕκτον ἥλιον· ἕβδομον σελήνην. Τῶν μαθηματικῶν τινες μὲν, ὡς Πλάτων, τινὲς δὲ, μέσον πάντων τὸν ἥλιον. Ἀναξίμανδρος καὶ Μητρόδωρος ὁ Χῖος, καὶ Κράτης, ἀνωτάτω μὲν πάντων τὸν ἥλιον τετάχθαι· μετ' αὐτὸν τὴν σελήνην· ὑπὸ δὲ αὐτοὺς, τὰ ἀπλανῆ τῶν ἄστρων καὶ τοὺς πλάνητας.»

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΖʹ.

Περὶ τῆς τῶν ἄστρων φορᾶς καὶ κινήσεως.

«Ἀναξαγόρας, Δημόκριτος, Κλεάνθης, ἀπ' ἀνατολῶν ἐπὶ δυσμὰς φέρεσθαι πάντας τοὺς ἀστέρας. Ἀλκμαίων καὶ οἱ μαθηματικοὶ, τοὺς πλάνητας τοῖς C ἀπλανέσιν ἐναντίους· ἀπὸ γὰρ δυσμῶν ἐπ' ἀνατολὰς ἀντιφέρεσθαι. Ἀναξίμανδρος, ὑπὸ τῶν κύκλων καὶ τῶν σφαιρῶν, ἐφ' ὧν ἕκαστος βέβηκε, φέρεσθαι τοὺς ἀστέρας. Πλάτων καὶ οἱ μαθηματικοὶ, ἰσοδρόμους εἶναι τὸν ἥλιον, τὸν Φωσφόρον, τὸν Στίλβοντα.»

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΗʹ.

Πόθεν φωτίζονται οἱ ἀστέρες.

«Μητρόδωρος, ἅπαντας τοὺς ἀπλανεῖς ἀστέρας ὑπὸ τοῦ ἡλίου καταλάμπεσθαι. Ἡράκλειτος καὶ οἱ Στωϊκοὶ, τρέφεσθαι τοὺς ἀστέρας ἐκ τῆς ἐπιγείου ἀναθυμιάσεως. Ἀριστοτέλης, μὴ δεῖσθαι τὰ οὐράνια τροφῆς· οὐ γὰρ φθαρτὰ, ἀλλ' ἀΐδια. Πλάτων, κοινῶς τὸν κόσμον ὅλον καὶ τὰ ἄστρα ἐξ αὐτοῦ τρέφεσθαι.»

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΜΘʹ.

D

Περὶ τῶν καλουμένων Διοσκούρων.

«Ξενοφάνης, τοὺς ἐπὶ τῶν πλοίων φαινομένους οἷον ἀστέρας νεφέλια εἶναι κατὰ τὴν ποιὰν κίνησιν παραλάμποντα. Μητρόδωρος, τῶν ὁρώντων ὀφθαλμῶν μετὰ δέους καὶ καταπλήξεως εἶναι στιλβηδόνας.»

tionibus sensisque subsistant. Aristoteles formas ideasque reliquit ille quidem, non tamen a materia separatas, quarum ad exemplar, quidquid abs Deo perfectum est, exstiterit. Profecti abs Zenone Stoici nostras ipsorum notiones ideas esse defendunt.»

CAPUT XLVI.

De stellarum ordine.

«Xenocrates per eamdem omnes superficiem moveri arbitratur; at reliqui Stoici priores aliis alias, prout altiores illæ depressioresve sint, constituunt. Democritus, stabiles priore loco, posteriore vagas errantesque ponit, quibus et solem et Luciferum et lunam annumerat. Plato, ubi stabiles posuit, tum sequentes hoc ordine collocat: Phænontem, quæ Saturni stella est; Phaethontem, quæ Jovis; Pyroenta, quæ Martis; Luciferum, quæ Veneris; Stilbonem, quæ Mercurii; solem inde, septimamque lunam. Ex mathematicis Platonem alii sequuntur, alii solem inter omnes medium esse volunt. Anaximander et Metrodorus Chius, et Crates altissimam omnium soli regionem attribuunt, eique lunam proxime subjiciunt; reliquam siderum tam stabilium quam errantium multitudinem utroque inferiorem existimant.»

CAPUT XLVII.

De proprio stellarum motu.

847 «Anaxagoras, Democritus, Cleanthes, ab ortu in occasum stellas omnes deferri. Alcmæo et mathematici, errantes oppositam stabilibus viam insistere, hoc est, ab occasu in ortum adversas moveri. Anaximander, ab iis circulis et orbibus, ad quos singulæ adhærescunt, circumferri. Plato unaque mathematici, æquales solis, Veneris, et Mercurii conversiones esse.»

CAPUT XLVIII.

Stellæ unde lucem accipiant.

«Metrodorus, abs sole stabiles omnes illuminari. Heraclitus et Stoici, terrenas exhalationes stellis omnibus alimento esse. Aristoteles nullo cœlestes naturas alimento indigere, quod ab omni corruptione liberæ sint atque sempiternæ. Plato, mundum universum, ac stellas omnes, commune quoddam ex illo ipso alimentum haurire.»

CAPUT XLIX.

De iis, quos vulgo Castores ac Geminos dicimus.

«Xenophanes, quas vulgò stellas summis imminere navibus arbitrantur, nubeculas esse proprio quodam certoque motu refulgentes. Metrodorus, fulgorem quemdam ex oculis cum motu ac formidine suspicientibus promicantem.»

(65) *Ἔξω γεγονώς.* Plutarchus, ὃ ἐξ ὧν γεγονὸς τὸ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Eusebianam lectionem secutus videtur Xylander; vertit enim, *Idem enim alienus fuit ab ea opinione, quæ Deo creationem ascribit.* Itaque subintelligit in Græcis, ὑποστῆναι τὸν κόσμον, vel aliquid simile. Amiotus Plutarcho nobiscum hæsit. Legendum tamen videtur, ὡς ἐξ ὧν γεγονὸς τὸ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, vel si ὃ et ὡς sustuleris, ἐξ ὧν γεγονέναι τὸ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Etiamsi enim Platonicas, hoc est quæ Platoni vulgo tribuuntur, ideas Aristoteles exploderet, in effectrice tamen causa informatam efficiendæ rei notionem et ideam agnoscebat. Quid quod ne creationem quidem ipsam ab eo ignoratam esse plerique defendunt?

(66) *Ξενοκράτης.* Plutarchus ibid., lib. II, c. 15.

CAPUT L.

De solis defectione.

« Thales omnium primus docuit solis tum defectionem accidere, cum luna, quæ terrestris cujusdam naturæ sit, sub eum ad perpendiculum rectaque subit : atque hoc in subjecta pelvi, sic tanquam in speculo, manifeste deprehendi. Anaximander, osculo illo, per quod expiret ignis, occluso. Heraclitus, eam corporis illius scaphæ persimilis conversione fieri, cum pars ejus concava sursum, incurva et globosa deorsum oculis nostris obvertitur. Xenophanes, solis ipsius exstinctione, sic quidem ut alius subinde versus orientem renascatur.
848 Idemque præterea scribit, solis aliquando defectionem mense integro persistere, itemque alias plenam ac perfectam accidere, prorsus ut dies in noctem mutata videatur. Non desunt, qui nubes quasdam aspectum fugientes solis corpori sese objicere putaverint. Aristarchus, solem stabilium in siderum classe constituens, lunam circa solis orbem moveri vult, atque ita certis quibusdam inclinationibus, ejus corpori umbram offundere. Xenophanes multos præterea soles, multasque lunas, pro terræ climatum, sectionum, atque zonarum varietate ponit : solis ergo corpus, certo quodam tempore in aliquam terræ portionem, quæ a nobis minime frequentetur, incidere, adeoque sic tanquam per vacuum aliquid et inane delatum, ejusmodi defectionem subire. Idem porro, solem infinitum in spatium ulterius semper ulteriusque procedere, qui tamen ob nimiam intervalli distantiam in orbem agi nobis volvique videatur. »

A ## ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ν'.

Περὶ ἐκλείψεως ἡλίου.

« Θαλῆς (67) πρῶτος ἔφη ἐκλείπειν τὸν ἥλιον, τῆς σελήνης αὐτὸν ὑπερχομένης κατὰ κάθετον, οὔσης φύσει γεώδους· βλέπεσθαι δὲ τοῦτο κατοπτρικῶς ὑποτιθεμένῳ τῷ δίσκῳ (68). Ἀναξίμανδρος, τοῦ στομίου τοῦ πυρὸς δι' ἐκπνοῆς (69) ἀποκλειομένου. Ἡράκλειτος, κατὰ τὴν τοῦ σκαφοειδοῦς στροφὴν, ὥστε τὸ μὲν κοῖλον ἄνω γίνεσθαι, τὸ δὲ κυρτὸν κάτω πρὸς τὴν ἡμετέραν ὄψιν. Ξενοφάνης κατὰ σβέσιν· ἕτερον δὲ πάλιν (70) πρὸς ταῖς ἀνατολαῖς γίγνεσθαι. Παριστόρηκε δὲ καὶ ἔκλειψιν ἡλίου ἐφ' ὅλον τὸν μῆνα, καὶ πάλιν ἔκλειψιν ἐντελῆ, ὥστε τὴν ἡμέραν νύκτα φανῆναι. Ἔνιοι, πύκνωμα τῶν ἀοράτων ἐπερχομένων τῷ δίσκῳ νεφῶν. Ἀρίσταρχος τὸν ἥλιον ἵστησι μετὰ
B τῶν ἀπλανῶν, τὴν δὲ σελήνην (71) κινεῖ περὶ τὸν ἡλιακὸν κύκλον, καὶ κατὰ ταύτας τὰς ἐγκλίσεις σκιάζεσθαι τὸν δίσκον. Ξενοφάνης πολλοὺς ἡλίους εἶναι, καὶ σελήνας κατὰ κλίματα γῆς, καὶ ἀποτομὰς, καὶ ζώνας· κατά τινα δὲ καιρὸν ἐμπίπτειν τὸν δίσκον εἴς τινα ἀποτομὴν τῆς γῆς, οὐκ οἰκουμένην ὑφ' ἡμῶν, καὶ οὕτως ὥσπερ κενεμβατοῦντα ἔκλειψιν ὑπομένειν. Ὁ δ' αὐτὸς τὸν ἥλιον μὲν εἰς ἄπειρον προϊέναι δοκεῖν δὲ κυκλεῖσθαι διὰ τὴν ἀπόστασιν. »

CAPUT LI.

De lunæ defectione

« Anaximander, obturato rotæ osculo. Berossus, parte altera, quæ igne careat, nobis obversa. Heraclitus, incurvæ partis scaphæque similis conversione. Ex Pythagoreis nonnulli hanc lucis vel rejectionem quamdam vel exclusionem esse putant, quam terra vel nostra vel opposita efficiat. At recentiores, totum id fieri pro certa quadam flammæ illius communicatione, quæ uti paulatim ordinateque succenditur, donec integrum plenilunium efficiat; ita vicissim cum aliqua proportione minuatur, usque ad ejus cum sole congressum, in quo demum penitus exstinguitur. Plato, Aristoteles, et Stoici uno consensu pronuntiant, menstruas quidem latendi vices ex eo lunæ contingere, quod ipsa cum sole congrediens, immodico ejusdem lumine obruatur : defectiones vero, seu quod in terræ, utriusque sideris in medio constitutæ, umbram incidat, seu verius quod lumini hoc obice ad lunam accessus obstruatur. »

C ## ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΑ'.

Περὶ ἐκλείψεως σελήνης.

« Ἀναξίμανδρος (72), τοῦ στομίου τοῦ περὶ τὸν τροχὸν ἐπιφραττομένου. Βηρωσσὸς, κατὰ τὴν πρὸς ἡμᾶς ἐπιστροφὴν τοῦ ἀπυρώτου μέρους. Ἡράκλειτος, κατὰ τὴν τοῦ σκαφοειδοῦς στροφήν. Τῶν Πυθαγορείων τινὲς, ἀνταύγειαν καὶ ἐπίφραξιν τῆς γῆς, ἢ τῆς ἀντίχθονος. Οἱ δὲ νεώτεροι, κατ' ἐπινέμησιν φλογὸς κατὰ μικρὸν ἐξαπτομένης τεταγμένως. ἕως ἂν τὴν τελείαν πανσέληνον ἀποδῷ, καὶ πάλιν ἀναλόγως μειουμένης μέχρι τῆς συνόδου, καθ' ἣν τελέως σβέννυται. Πλάτων, Ἀριστοτέλης, οἱ Στωϊκοὶ συμφωνοῦσι τὰς μὲν μηνιαίους ἀποκρύψεις, συνοδεύουσαν αὐτὴν ἡλίῳ, καὶ συμπεριλαμπομένην, ποιεῖσθαι, τὰς δὲ ἐκλείψεις, εἰς τὸ σκίασμα τῆς γῆς ἐμπίπτουσαν, με-
D ταξὺ ἀμφοτέρων τῶν ἀστέρων γινομένης, μᾶλλον δὲ, τῆς σελήνης ἀντιφραττομένης. »

CAPUT LII.

De lunæ aspectu et quamobrem terrestris appareat.

« Pythagorei, terrestrem ideo lunam apparere,

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΒ'.

Περὶ ἐμφάσεως αὐτῆς, καὶ διὰ τί γεώδης φαίνεται.

« Οἱ Πυθαγόρειοι, γεώδη φαίνεσθαι τὴν σελήνην,

(67) *Θαλῆς*. Ibid., lib. II, cap. 24.

(68) *Ὑποτιθεμένῳ τῷ δίσκῳ*. Xylander, *idque in speculis cerni, subjici soli discum lunæ*. Coacta nimis interpretatio, quamque Plutarchi verba pati non possint.

(69) Forte διεκπνοῆς.

(70) *Ἕτερον δὲ πάλιν*. Amiotus de uno eodemque sole, qui semel exstinctus denuo renascatur. At paulo post diserte Plutarchus habet, plures Xenophanem, tum soles, tum lunas posuisse.

(71) *Σελήνην*. Plutarchus, τὴν γῆν, quod sequitur Amiotus. Xylander σελήνην legit, ut apud nostrum.

(72) *Ἀναξίμανδρος*. Plutarchus ibid., lib. II, cap. 29, Ἀναξιμένης. Sed retinendus Ἀναξίμανδρος, quem ante jam vidimus, hoc in sole et luna στόμιον πρὸς τὴν ἀναπνοὴν statuere.

διὰ τὸ περιοικεῖσθαι αὐτὴν, καθάπερ τὴν παρ' ἡμῖν γῆν, μείζοσι ζώοις, καὶ φυτοῖς καλλίοσιν. Εἶναι γὰρ πεντεκαιδεκαπλασίονα τὰ ἐπ' αὐτῆς ζῶα (73), μηδὲν σωματικὸν ἀποκρίνοντα· καὶ τὴν ἡμέραν (74) τοσαύτην τῷ μήκει. Ἀναξαγόρας, διὰ ἀνωμαλότητα (75) τοῦ συγκρίματος, διὰ τὸ ψυχροειδὲς (76) ἅμα καὶ γεῶδες· μεμίχθαι γὰρ τῷ πυροειδεῖ τὸ ζοφῶδες· ὅθεν ψευδοφανῆ λέγεσθαι τὸν ἀστέρα. Οἱ Στωϊκοὶ, διὰ τὸ ἀερομιγὲς (77) τῆς οὐσίας μὴ εἶναι αὐτῆς ἀκήρατον τὸ σύγκριμα.»

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΓ'.

Περὶ τῶν ἀποστημάτων αὐτῆς.

« Ἐμπεδοκλῆς, διπλάσιον ἀπέχειν τὴν σελήνην ἀπὸ τοῦ ἡλίου ἤπερ ἀπὸ τῆς γῆς. Οἱ ἀπὸ τῶν μαθηματικῶν, ὀκτωκαιδεκαπλάσιον. Ἐρατοσθένης, τὸν ἥλιον ἀπέχειν ἀπὸ τῆς γῆς σταδίων μυριάδας τετρακοσίας καὶ ὀκτακισμυρίας (78)· τὴν δὲ σελήνην (79) ἀπέχειν τῆς γῆς μυριάδας οη' σταδίων.»

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΔ'.

Περὶ ἐνιαυτῶν.

« Ἐνιαυτός ἐστι Κρόνου μὲν ἐνιαυτῶν περίοδος λ', Διὸς δὲ δώδεκα, Ἄρεος δὲ δυεῖν, ἡλίου δὲ ιβ' μῆνες· οἱ δ' αὐτοὶ Ἑρμοῦ καὶ Ἀφροδίτης· ἰσόδρομοι γάρ· σελήνης δὲ ἡμέραι λ'· οὗτος γὰρ ὁ τέλειος μὴν ἀπὸ φάσεως εἰς σύνοδον. Τὸν δὲ μέγαν ἐνιαυτὸν (80) οἱ μὲν ἐν τῇ ὀκταετηρίδι τίθενται, οἱ δὲ ἐν τῇ ἐννεακαιδεκαετηρίδι, οἱ δὲ ἐν τοῖς ξ' ἑνὸς δέουσιν. Ἡράκλειτος, ἐκ μυρίων ὀκτακισχιλίων ἡλιακῶν. Διογένης, ἐκ πέντε καὶ ἑξήκοντα καὶ τριακοσίων ἐνιαυτῶν, τοσούτων, ὅσων (81) κατὰ Ἡράκλειτον ὁ ἐνιαυτός.» Καὶ περὶ μὲν τῶν οὐρανίων καὶ μεταρσίων τοσαῦτα τοῖς δεδηλωμένοις πρὸς ἀλλήλους διεστασίασται. Θέα δὲ καὶ τὰ περὶ γῆς.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΕ'.

Περὶ γῆς.

« Θαλῆς (82) καὶ οἱ ἀπ' αὐτοῦ, μίαν εἶναι τὴν γῆν. Ἰκαίτης (83) ὁ Πυθαγόρειος δύο, ταύτην, καὶ τὴν ἀντίχθονα. Οἱ Στωϊκοὶ, τὴν γῆν μίαν καὶ πεπερασμένην. Ξενοφάνης, ἐκ τοῦ κατωτέρου μέρους εἰς ἄπειρον ἐῤῥιζῶσθαι, ἐξ ἀέρος δὲ καὶ πυρὸς συμπαγῆναι. Μητρόδωρος τὴν μὲν γῆν ὑπόστασιν εἶναι καὶ τρύγα τοῦ ὕδατος, τὸν δὲ ἥλιον ἀέρος.»

A quod uti nostra hæc terra passim frequentetur, et quidem majoribus animantibus plantisque pulchrioribus; **849** ejus enim animantes vicibus quindecim nostras adæquare, corporeumque nihil excernere; diem illic præterea totidem partibus nostrum hunc superare. Anaxagoras, ob temperationis inæqualitatem, frigidique simul ac terrestris admistionem : tenebrosum enim quiddam inesse cum igneo fulgore commistum : eoque lunam, falsi vultus ac luminis astrum vocari. Stoici, quod mistam aere naturam habeat, temperationem ejus corruptionis expertem non esse. »

CAPUT LIII.

Quantum ab sole terraque distet.

B « Empedocles, bis eam ab sole tantum, quantum a terra distare. Mathematici, posteriorem a priore distantiam octodecim vicibus adæquari. Eratosthenes, stadiorum millibus octoginta supra quater decies solem a terra distare; lunam vero, stadiorum millibus octoginta supra septingenta millia. »

CAPUT LIV.

De annis.

« Saturni annus, annorum est triginta periodus : Jovis, duodecim : Martis, duorum : solis, mensium duodecim : Mercurii ac Veneris totidem (cursus enim æqualem habent) : lunæ, dierum triginta : perfectus enim mensis ille est, qui a primo ejus aspectu, ad ejusdem cum sole congressum perducitur. Magnum

C autem annum, alii annorum octo, alii novemdecim, alii novem et quinquaginta circuitu comprehendunt. Heraclitus annorum ei solarium millia tribuit octodecim. Diogenes, annos quinque et sexaginta supra trecentos, et ejus quidem rationis, cujus ipse est Heracliti annus. » Atque hujusmodi est philosophorum nostrorum de rerum cœlestium ac superiorum natura et ratione dissensio. Veniemus ad terram.

CAPUT LV.

De terra.

« Thales, ejusque sectatores, unicam esse terram. Œcetes Pythagoreus duas, hanc nostram, eique oppositam. Stoici, et unam, et certis finibus terminatam. Xenophanes, inferiore sui parte, infinita

D quadam in altitudine fundatam ac stabilitam esse, ex aere autem et igni totam esse conflatam. **850** Metrodorus, terram subsidentem aquæ fæcem esse, ut solem aeris. »

(73) *Ζῶα.* Addit Plutarchus, τῇ δυνάμει. Sed auctarium istud alienum est : tantum enim præcessit, μείζοσι ζώοις, ut de sola magnitudine contentionem instituat.

(74) *Τὴν ἡμέραν.* Amiotus legit τὴν νύκτα, errore manifesto. Id autem Pythagorei volebant, totidem hunc nostrum diem a lunari partibus superari, quot animantes a lunaribus nostræ superentur.

(75) *Διὰ ἀνωμαλότητα.* Plutarch. tollit præpositionem διά, quomodo legerunt interpretes. Eusebio tamen hærendum videtur; nec enim hic de causa τῆς ἀνωμαλότητος disputatur, sed causa tantum redditur quamobrem luna terrestris appareat.

(76) *Ψυχροειδές.* Plutarchus, ψυχομιγές.

(77) *Ἀερομιγές.* Plutarchus, ἑτεροειδές, quo modo legunt interpretes; nec male.

(78) *Τετρακοσίας καὶ ὀκτακισμυρίας.* Plutarch., ἑβδομήκοντα ὀκτώ, quæ summa longe minor.

(79) *Τὴν δὲ σελήνην.* Hanc de luna clausulam nec Plutarchus, nec legit Amiotus; Xylander tamen repræsentat. Et certe necessaria est.

(80) *Μέγαν ἐνιαυτόν.* Adi Censorinum in opusculo *De natali die*, cap. 18, et Petavium nostrum lib. I et II *De doctrina temporum.*

(81) Forte ὅσος.

(82) *Θαλῆς.* Plutarchus ibid., lib. III, cap. 9.

(83) Plutarchus, Οἰκέτην.

CAPUT LVI.

De terræ figura.

« Thales ac Stoici globosam terræ figuram tribuunt. Anaximander lapideæ columnæ planæ similem esse mavult. Anaximenes cum mensa, cum tympano Leucippus, Democritus cum disco latitudine comparat, licet eam circa medium cavam esse velit. »

A

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝϚ'.

Περὶ σχήματος γῆς.

« Θαλῆς καὶ οἱ Στωϊκοὶ, σφαιροειδῆ τὴν γῆν. Ἀναξίμανδρος λίθῳ κίονι προσφερῆ τῶν ἐπιπέδων· Ἀναξιμένης, τραπεζοειδῆ. Λεύκιππος, τυμπανοειδῆ. Δημόκριτος, δισκοειδῆ τῷ πλάτει, κοίλην δὲ τῷ μέσῳ. »

CAPUT LVII.

De terræ situ.

« Thaletis discipuli, mediam esse terram : Xenophanes primam, quæ infinita in altitudine fundata sit. Philolaus Pythagoreus, medium ignem, quod sit universi focus : secundam vero, terram nostræ oppositam ; tertiam hanc, quæ a nobis frequentatur, quæ situm et conversionem habeat alteri illi contrariam : eoque fieri, ut qui versantur in opposita, a nostris hujus incolis videri non possint. Parmenides omnium primus, ea terræ loca distinxit, quæ frequentari possint, sub duabus tropicorum zonis constituta. »

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΖ'.

Περὶ θέσεως τῆς γῆς.

« Οἱ ἀπὸ Θάλεω, τὴν γῆν μέσην. Ξενοφάνης, πρώτην· εἰς ἄπειρον γὰρ ἐῤῥιζῶσθαι. Φιλόλαος ὁ Πυθαγόρειος, τὸ μὲν πῦρ μέσον· τοῦτο γὰρ εἶναι τοῦ παντὸς ἑστίαν· δευτέραν δὲ τὴν ἀντίχθονα· τρίτην δὲ ἣν οἰκοῦμεν γῆν, ἐξ ἐναντίας κειμένην τε καὶ περιφερο-
B μένην τῇ ἀντίχθονι (84)· παρ' ὃ καὶ μὴ ὁρᾶσθαι ὑπὸ τῶν ἐν τῇδε τοὺς ἐν ἐκείνῃ. Παρμενίδης πρῶτος ἀφώρισε τῆς γῆς τοὺς οἰκουμένους τόπους ὑπὸ ταῖς δυσὶ ζώναις ταῖς τροπικαῖς. »

CAPUT LVIII.

De terræ motu.

« Cum cæteri omnes terram quiescere pronuntiant, Philolaus Pythagoreus, eam circa ignem, obliquo in circulo, quemadmodum solem atque lunam, moveri existimat. Heraclides Ponticus, et Ecphantus Pythagoreus, terram quidem cieri volunt, sic tamen, ut ea locum subinde progrediendo non mutet, sed rotæ potius instar, suomet in axe, ab occasu in ortum, circa proprium sibi centrum, incitata in orbem conversione volvatur. Democritus, initio terram suapte cum exiguitate, tum etiam levitate huc illuc fluctuasse, at progressu temporis constipatam, ac majori gravitate firmatam constitisse. » His de rebus ad terram pertinentibus, eximiorum philosophorum dissidiis breviter expeditis, de mari quam nihilo magis inter sese conveniant, pauca hæc accipe.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΗ'.

Περὶ κινήσεως γῆς.

« Οἱ μὲν ἄλλοι, μένειν τὴν γῆν· Φιλόλαος δὲ ὁ Πυθαγόρειος, κύκλῳ περιφέρεσθαι περὶ τὸ πῦρ κατὰ κύκλου λοξοῦ, ὁμοιοτρόπως ἡλίῳ καὶ σελήνῃ. Ἡρακλείδης ὁ Ποντικὸς καὶ Ἔκφαντος ὁ Πυθαγόρειος κινοῦσι μὲν τὴν γῆν, οὐ μήν γε μεταβατικῶς, ἀλλὰ τροπικῶς (84*), τροχοῦ δίκην ἐν ἄξονι στρεφομένην (85) ἀπὸ δυσμῶν ἐπ' ἀνατολὰς περὶ τὸ ἴδιον αὐτῆς κέν-
C τρον. Δημόκριτος κατ' ἀρχὰς μὲν πλάζεσθαι (86) τὴν γῆν, διά τε μικρότητα καὶ κουφότητα, πυκνωθεῖσαν δὲ τῷ χρόνῳ καὶ βαρυνθεῖσαν καταστῆναι.» Τούτων καὶ περὶ γῆς διαπεφωνημένων τοῖς γενναίοις, ἄκουε καὶ τῶν περὶ θαλάσσης.

851 CAPUT LIX.

De mari. Quomodo coaluerit, et quamobrem amarum sit.

« Anaximander, aliud nihil mare, quam primigenii humoris reliquias esse defendit, cujus partem maximam ignis exsiccaverit, alteram quæ supererat, æstus ardore commutarit. Anaxagoras, humorem illum primigenium, et stagni more diffusum, solaris conversionis æstu conflagrasse, tum pinguioribus partibus exhalatis, quod residuum fuerat, in salsuginem et amaritudinem abiisse. Empedocles, terræ sudorem esse, quam superioribus etiam in partibus humore perfusam solis ardor exurat.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΝΘ'.

Περὶ θαλασσης. Πῶς συνέστη, καὶ πῶς ἐστι πικρά.

« Ἀναξίμανδρος (87) τὴν θάλασσάν φησιν εἶναι τῆς πρώτης ὑγρασίας λείψανον· ἧς τὸ μὲν πλεῖον μέρος ἀνεξήρανε τὸ πῦρ, τὸ δὲ ὑπολειφθὲν διὰ τὴν ἔκκαυσιν (88) μετέβαλεν. Ἀναξαγόρας, τοῦ κατ' ἀρ-
D χὰς λιμνάζοντος ὑγροῦ περικαέντος ὑπὸ τῆς ἡλιακῆς περιφορᾶς, καὶ τοῦ λιπαροῦ ἐξατμισθέντος, εἰς ἁλυκίδα καὶ πικρίαν τὸ λοιπὸν ὑποστῆναι. Ἐμπεδοκλῆς, ἱδρῶτα τῆς γῆς ἐκκαιομένης ὑπὸ τοῦ ἡλίου διὰ τὴν ἐπὶ τὸ πλεῖον πίλησιν (89). Ἀντιφῶν, ἱδρῶτα τοῦ θερμοῦ, ἐξ οὗ τὸ περιληφθὲν ὑγρὸν ἀπεκρίθη, τῷ

(84) *Περιφερομένην τῇ ἀντίχθονι.* Amiotus, *qui tourne l'entour de la contre-terre.* Hoc si verum esset, nostri orbis incolæ antipodas illos facilius videre possent : tantum abest, ut ista conversio aspectum illum impedire posset.

(84*) *Ἀλλὰ τροπικῶς.* Hæc addenda Plutarcho.

(85) *Ἐν ἄξονι στρεφομένην.* Plutarchus, ἐνζωνισμένην, quæ nihili vox est. Certe Xylander Eusebium sequitur ; licet Amiotus vertit, *estant environnée, comme une roue, de bandes.* Hic profecto de terræ non rotis, sed motu agebatur.

(86) *Πλάζεσθαι.* Xylander, *effictam fuisse terram.* Legit πλάσσεσθαι, vel πλασθῆναι, quo nihil alienius.

(87) *Ἀναξίμανδρος.* Plutarchus ibid., III, 16.

(88) *Ἔκκαυσιν.* Ex Plutarcho, pro ἔγκλισιν, quod ante legebatur.

(89) *Ἐπὶ τὸ πλεῖον πίλησιν.* Plutarchus, ἐπιπόλαιον πλύσιν, quod magis placet; sed clarius verteretur, *propter aquarum vim* (seu *eluvionem*) *ei superfusam;* quasi dicat, hanc fuisse causam, quæ in ejusmodi opinionem Empedoclem impulerit.

καθεψηθῆναι παραλυκίσασα (90), ὅπερ ἐπὶ παντὸς ἱδρῶτος συμβαίνει. Μητρόδωρος, διὰ τὸ διηθηθεῖσαν διὰ τῆς γῆς μετειληφέναι τοῦ περὶ αὐτὴν πάχους, καθάπερ τὰ διὰ τῆς τέφρας ὑλιζόμενα. Οἱ ἀπὸ Πλάτωνος, τοῦ στοιχειώδους ὕδατος τὸ μὲν ἐξ ἀέρος κατὰ περίψυξιν συνιστάμενον γλυκὺ γίνεσθαι· τὸ δὲ ἀπὸ γῆς κατὰ περίκαυσιν καὶ ἐκπύρωσιν ἀναθυμιώμενον, ἁλμυρόν.» Ταῦτα μὲν οὖν καὶ περὶ θαλάσσης. Ὅπως δὲ οἱ περὶ τοῦ παντὸς κόσμου, οὐρανίων τε πέρι καὶ αἰθερίων, καὶ τῆς τῶν ὅλων καταλήψεως φυσιολογεῖν ἐπαγγειλάμενοι, οὐδὲ τὰ καθ' ἑαυτοὺς ᾔδεσαν, μάθοις ἂν ἐξ ὧν καὶ περὶ τούτων ὧδέ πως διαπεφωνήκασιν.

Antiphon ipsiusmet æstus sudorem esse mavult; humidum enim, quod prius includebat, ab eo secretum esse, quodque in omni sudore contingit, ebulliendo concoctum salsius evasisse. Metrodorus, quod per terram colatum mare fuerit, ejus ex crassitie aliquid ipsi adhæsisse, ut in iis usu venit, quæ per medios cineres purgandi causa transfunduntur. Platonici, eam elementaris aquæ partem, quæ per refrigerationem ex aere concrescat, dulcem; alteram vero, quam terra æstu et ardore succensa exhalet, salsam esse.» Hactenus etiam de mari. At vero, qui sese orbis universi, rerumque omnium ætheriarum etiam, atque cœlestium naturam atque rationes, explicando comprehensuros esse jactabant, ii quam ne intestina quidem ac propria noverint, ex ipsorum hoc etiam in genere dissidio plane cognosces.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ξ'.

Περὶ μερῶν τῆς ψυχῆς

« Πυθαγόρας (91), Πλάτων, κατὰ μὲν τὸν ἀνωτάτω λόγον, διμερῆ τὴν ψυχήν· τὸ μὲν γὰρ ἔχειν λογικὸν, τὸ δὲ ἄλογον. Κατὰ δὲ τὸ προσεχὲς καὶ ἀκριβὲς τριμερῆ· τὸ γὰρ ἄλογον διαιροῦσιν εἴς τε τὸ θυμικὸν καὶ τὸ ἐπιθυμητικόν. Οἱ Στωϊκοὶ, ἐξ ὀκτὼ μερῶν συνεστάναι, πέντε τῶν αἰσθητικῶν, ὁρατικοῦ, ὀσφραντικοῦ, ἀκουστικοῦ, γευστικοῦ, ἁπτικοῦ· ἕκτου δὲ φωνητικοῦ, ἑβδόμου δὲ σπερματικοῦ, ὀγδόου δὲ αὐτοῦ τοῦ ἡγεμονικοῦ, ἀφ' οὗ ταῦτα πάντα τέτακται διὰ τῶν οἰκείων ὀργάνων, προσφερῶς ταῖς τοῦ πολύποδος πλεκτάναις. Δημόκριτος, Ἐπίκουρος, διμερῆ τὴν ψυχὴν, τὸ μὲν λογικὸν ἔχουσαν ἐν τῷ θώρακι καθιδρυμένον, τὸ δὲ ἄλογον καθ' ὅλην τὴν σύγκρισιν τοῦ σώματος διεσπαρμένον. Ὁ δὲ Δημόκριτος, πάντα μετέχειν φύσει ψυχῆς ποιᾶς, καὶ τὰ νεκρὰ τῶν σωμάτων· διότι ἀφανῶς (92) τινος θερμοῦ, καὶ αἰσθητικοῦ μετέχει, τοῦ πλείονος διαπνεομένου.»

CAPUT LX.

De partibus animi.

« Pythagoras et Plato, si a summo capite divisionem arcessere libeat, partes animi esse duas, ratione præditam alteram, alteram omnis rationis expertem; sin propius enucleatiusque spectetur, tribus eum partibus contineri: alteram enim illam, quæ ratione careat, in irascendi, et concupiscendi vim partiuntur. Stoici ex partibus illum octo constituunt, quarum quinque sensuum facultates numerantur, videndi, odorandi, audiendi, gustandi, atque tangendi; tum loquendi sexta, septima seminandi, octava postremaque **852** princeps illa moderatrixque cæterarum, quæ suis singulas instrumentis regit, quemadmodum suis polypus cirris ac brachiis uti solet. Democritus et Epicurus, partes ei duas attribuunt, ratione præditam, in pectore collocatam, et rationis expertem, tota passim corporis mole diffusam. Porro Democritus idem, cuncta suapte natura certam animam habere putat, etiam cadavera: propterea quod manifeste caloris semper ac sensus aliquid retineant ipsa quoque, maxima licet parte jam dilapsa.»

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΞΑ'.

Περὶ τοῦ ἡγεμονικοῦ

« Πλάτων, Δημόκριτος, ἐν ὅλῃ τῇ κεφαλῇ. Στράτων, ἐν μεσοφρύῳ. Ἐρασίστρατος, περὶ τὴν μήνιγγα τοῦ ἐγκεφάλου, ἣν ἐπικρανίδα λέγει. Ἡρόφιλος, ἐν τῇ τοῦ ἐγκεφάλου κοιλίᾳ, ἥτις ἐστὶ καὶ βάσις. Παρμενίδης, ἐν ὅλῳ τῷ θώρακι. Ἐπίκουρος, οἱ Στωϊκοὶ πάντες, ἐν ὅλῃ τῇ καρδίᾳ. Διογένης, ἐν τῇ ἀρτηριακῇ κοιλίᾳ τῆς καρδίας, ἥτις ἐστὶ πνευματική. Ἐμπεδοκλῆς δὲ, ἐν τῇ τοῦ αἵματος συστάσει. Οἱ δ', ἐν τῷ διαφράγματι. Τῶν νεωτέρων τινὲς διήκειν ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι τοῦ διαφράγματος. Πυθαγόρας, τὸ μὲν ζωτικὸν περὶ τὴν καρδίαν, τὸ δὲ λογικὸν καὶ νοερὸν περὶ τὴν κεφαλήν.» Τοσαῦτα μὲν δὴ καὶ τὰ περὶ τῶνδε. Ἆρ' οὖν οὐκ ἐν δίκῃ σοι δοκοῦμεν κρίσει καὶ λογισμῷ τῆς τούτων ἁπάντων ἀνωφελοῦς καὶ πολυπλανοῦς ματαιοπονίας ἀναχεχωρηκέναι; καὶ τῶν μὲν εἰρημένων μηδὲν πολυπραγμονεῖν· (μηδὲ γὰρ ὁρᾷν ἐξ αὐτῶν τὸ λυσιτελὲς, καὶ αὐτόθεν συντεῖνον πρὸς ὠφέλειαν, καὶ ἀγαθοῦ κτῆσιν ἀνθρώποις·) μόνης

CAPUT LXI.

De principe animi facultate.

« Plato et Democritus, toto eam in capite collocant. Strato, superciliorum in medio. Erasistratus, circa cerebri membranam, quam epicranidem ipse nominat. Ecophilus in cerebri ventriculo, quo etiam veluti fundamento quodam innitatur. Parmenides, toto in pectore. Epicurus, ac Stoici omnes, in corde toto. Diogenes, in cordis arteriæ concavo, quod spiritu imprimis abundat. Empedocles, tota sanguinis in mole. Alii quidam, in membrana quæ cordi oppanditur. Alii vero in diaphragmate. Nonnulli ex recentioribus, a capite ad transversum illud septum pertinere. Pythagoras, vitalem in corpore, ratione præditam atque spiritalem in capite constituit.» Atque hactenus philosophorum nostrorum hoc etiam rerum in genere dissidia. Nunquid ergo tibi, certo judicio, magnaque cum ratione videmur, a tam inani, errorumque plena illorum omnium curiositate merito discessisse? non jure

(90) Forte παραλυκίσαν.
(91) Πυθαγόρας. Ibid. lib. IV, cap. 4.
(92) Plato, διαφανῶς.

superiora omnia habere susque deque, qui fructum ex iis nullum, nihil quod per sese homini utilitatem ullam, bonique possessionem afferat, exsistere videamus? sed unam illam potius, erga rerum omnium molitorem Deum pietatem colere, castæque vitæ, ac totius Deo chari, virtutemque complectentis instituti rationibus, eidem præpotenti Deo placere conari? Quod si malevolentia quadam invidiaque correptus, ad verum illud nobis testimonium ferendum ægre nimis ac moleste adduceris, iterum te sapientissimus ille Græcorum Socrates antevertet, qui sincere causam hanc nostram suo dudum suffragio comprobavit. Istos enimvero rerum superiorum garrulos scrutatores, insanire planissime, nec a furiosis quidquam differre ostendebat: eos palam **853** aperteque coargueris, non modo quod suis longe viribus majora tentarent, sed etiam quod in rebus inanissimis, et ab omni humanæ vitæ fructu vacuis, studium operamque contererent. Hujus tibi rei auctorem dabo jam laudatum supra Xenophontem, Socratis amicorum longe notissimum, qui suis in *Memorabilibus* hoc ipsum verbis totidem consignatum reliquit.

CAPUT LXII.

Ipsum quoque Socratem Græcorum olim sapientissimum, eos qui rerum ejusmodi physiologia tantopere insolescerent, vel hoc nomine vecordes et insanos ostendisse, quod in rebus ab omni vitæ fructu vacuis suaque omni facultate superioribus studium operamque contererent.

« Socratis, inquit Xenophon, nemo unquam impium aliquod et improbum, aut factum vidit, aut verbum audivit. Nec enim is, ut plerique omnes, de natura rerum universa disputabat; quemadmodum hic sese, uti a sophistis vocatur, mundus habeat, aut quibus necessitatis legibus cœlestia quæque fiant, curiosius investigans. Imo vero, qui hoc in quæstionum genere anxie versarentur, eos plane insanire ostendebat. Ac primum quidem in illis hoc spectabat, utrum se rerum humanarum abunde peritos esse rati, ad superiores illas studium curamque transferrent; an vero, cum neglectis humanis divina rimarentur, suo sibi munere officioque fungi viderentur. Deinde mirabatur etiam, ab istis ne hoc quidem videri, genus id cognitionis ab hominibus obtineri non posse: cum illi ipsi, qui disputationibus hujusmodi tantopere intumescunt, non jam inter sese conveniant, sed potius furiosorum utique more dissideant. Ex furiosis enim, alii ne gravissima quidem reformidant, alii, quæ nihil etiam habeant periculi, extimescunt. Nonnullis vel in media turba, quidlibet aut loqui aut facere, turpe non videtur: alii contra sibi ne hominum quidem in societatem veniendum esse persuadent. Sunt qui non templum, non aram, **854** non divinum omnino quidquam venerentur: sunt etiam qui lignis, qui obviis quibusque lapidibus, qui ipsis quoque feris cultum exhibeant. Sic istorum e numero, qui naturam rerum universarum explorant, alios videas, quibus, id omne quod est, unum modo quid esse placeat; alios, qui res multitudine infinitas esse velint. Quidam moveri semper omnia, moveri nihil unquam posse quidam arbitrantur.

(93) *Οὐδείς*. Xenophon. l. I *Memorabil.*, p. 710.

δὲ τῆς ἀμφὶ τὸν πάντων δημιουργὸν Θεὸν *εὐσεβείας* ἔχεσθαι, καὶ διὰ σώφρονος βίου, τῆς τε ἄλλης κατ' ἀρετὴν θεοφιλοῦς πολιτείας ἀρεσκόντως ζῆν σπουδάζειν τῷ ἐπὶ πάντων Θεῷ; Ἀλλ' εἰ καὶ σὺ βασκανίᾳ καὶ φθόνῳ τὴν ἀληθῆ μαρτυρίαν ἡμῖν προσέσθαι δι' ὄκνου φέρεις, φθάσει γέ σε πάλιν ὁ πάντων Ἑλλήνων σοφώτατος Σωκράτης τὰς ὑπὲρ ἡμῶν ψήφους φιλαλήθως ἐξενηνεγμένος. Τοὺς γοῦν μετεωρολέσχας ἐκείνους μωραίνοντας ἀπεδείκνυε, καὶ μηδὲν μαινομένων διαφέρειν ἔλεγεν· ἀπελέγχων αὐτοὺς διαῤῥήδην, οὐ μόνον ὡς ἀνεφίκτων ὀρεγομένους, ἀλλὰ καὶ περὶ ἄχρηστα καὶ ἀνωφελῆ τῷ βίῳ κατατριβομένους. Ταῦτα δέ σοι καὶ ὁ πρόσθεν μαρτυρήσει Ξενοφῶν, Σωκράτους ἑταίρων γνωριμώτατος, ὧδέ πη γράφων ἐν *Ἀπομνημονεύμασιν*.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΞΒ'.

Ὅτι καὶ τῶν Ἑλλήνων ὁ σοφώτατος Σωκράτης τοὺς ἐπὶ τῇ τῶν προειρημένων φυσιολογίᾳ μεγάλα φυσῶντας μωραίνοντας ἀπεδείκνυεν, ὡς περὶ ἄχρηστα τῷ βίῳ καὶ ἀκατάληπτα κατατριβομένους.

« Οὐδεὶς (93) δὲ πώποτε Σωκράτους οὐδὲν ἀσεβὲς, οὐδὲ ἀνόσιον οὔτε πράττοντος εἶδεν, οὔτε λέγοντος ἤκουσεν. Οὐδὲ γὰρ περὶ τῆς τῶν ἁπάντων φύσεως, ᾗπερ τῶν ἄλλων οἱ πλεῖστοι, διελέγετο, σκοπῶν ὅπως ὁ καλούμενος ὑπὸ τῶν σοφιστῶν κόσμος ἔχει, καὶ τίσιν ἀνάγκαις ἕκαστα γίνεται τῶν οὐρανίων· ἀλλὰ καὶ τοὺς φροντίζοντας τὰ τοιαῦτα, μωραίνοντας ἀπεδείκνυε. Καὶ πρῶτον μὲν περὶ αὐτῶν ἐσκόπει, πότερά ποτε νομίσαντες ἱκανῶς ἤδη τὰ ἀνθρώπινα εἰδέναι, ἔρχονται ἐπὶ τὸ περὶ τῶν τοιούτων φροντίζειν, ἢ τὰ μὲν ἀνθρώπινα παρέντες, τὰ δαιμόνια δὲ σκοποῦντες ἡγοῦνται τὰ προσήκοντα πράττειν. Ἐθαύμαζε δὲ, εἰ μὴ φανερὸν αὐτοῖς ἐστι, ὅτι ταῦτα οὐ δυνατὸν ἀνθρώποις εὑρεῖν· ἐπεὶ καὶ τοὺς μέγιστα φρονοῦντας ἐπὶ τῷ περὶ τούτων λέγειν οὐ ταὐτὰ δοξάζειν ἀλλήλοις, ἀλλὰ καὶ τοῖς μαινομένοις ὁμοίως διακεῖσθαι πρὸς ἀλλήλους. Τῶν τε γὰρ μαινομένων, τοὺς μὲν οὐδὲ τὰ δεινὰ δεδιέναι, τοὺς δὲ καὶ τὰ μὴ φοβερὰ φοβεῖσθαι· καὶ τοῖς μὲν οὐδ' ἐν ὄχλῳ δοκεῖν αἰσχρὸν εἶναι λέγειν ἢ ποιεῖν ὁτιοῦν, τοῖς δὲ οὐδ' ἐξιτητέον εἰς ἀνθρώπους εἶναι δοκεῖν· καὶ τοὺς μὲν οὔθ' ἱερὸν, οὔτε βωμὸν, οὔτ' ἄλλο τῶν θείων οὐδὲν τιμᾷν, τοὺς δὲ καὶ ξύλα, καὶ λίθους τοὺς τυχόντας, καὶ θηρία σέβεσθαι· τῶν τε περὶ τῆς τῶν πάντων φύσεως μεριμνώντων τοῖς μὲν δοκεῖν ἓν μόνον τὸ ὂν εἶναι, τοῖς δὲ ἄπειρα τὸ πλῆθος· καὶ τοῖς μὲν ἀεὶ πάντα κινεῖσθαι, τοῖς δὲ οὐδὲν ἄν ποτε κινηθῆναι· καὶ τοῖς μὲν ἅπαντα γίνεσθαί τε καὶ ἀπόλλυσθαι, τοῖς δὲ οὔτ' ἂν γενέσθαι ποτὲ οὐδὲν, οὔτε ἀπολέσθαι. Ἐσκόπει δὲ περὶ αὐτῶν καὶ τάδε· Ἆρ' ὥσπερ οἱ τἀνθρώπινα μανθάνοντες ἡγοῦνται τοῦθ' ὅ τι ἂν μάθωσιν ἑαυτοῖς τε καὶ τῶν ἄλλων ὅτῳ ἂν βούλωνται ποιήσειν· οὕτω καὶ οἱ τὰ θεῖα ζητοῦντες νομίζουσιν, ἐπειδὰν γνῶσιν

αἷς ἀνάγκαις ἕκαστα γίνεται, ποιήσειν, ὅταν βούλωνται, καὶ ἀνέμους, καὶ ὕδατα, καὶ ὥρας, καὶ ὅτου ἂν ἄλλου δέωνται τῶν τοιούτων; ἢ τοιοῦτο μὲν οὐδὲν οὐδ' ἐλπίζουσιν, ἀρκεῖ δ' αὐτοῖς γνῶναι μόνον ᾗ τῶν τοιούτων ἕκαστα γίγνεται. Περὶ μὲν οὖν τῶν ταῦτα πραγματευομένων τοιαῦτα ἔλεγεν· αὐτὸς δὲ περὶ τῶν ἀνθρωπείων ἀεὶ διελέγετο, σκοπῶν τί εὐσεβὲς, τί ἀσεβές· τί καλὸν, τί αἰσχρόν· τί δίκαιον, τί ἄδικον· τί σωφροσύνη, τί μανία.»

A **Sunt qui et nasci universa dicant, et interire, sunt contra qui nihil aut ortum unquam aut unquam interiturum esse defendant. Qua de hominum ratione quærebat illud præterea; num ut qui humanis artibus operam navant, cujus operis modum rationemque didicerint, id cum sibi, tum alteri cuilibet perficere se posse confidunt; ita qui divinarum in rerum inquisitione versentur, postquam ipsi qua quæque necessitate fiant, optime cognoverint, tum ea se quotiescunque libuerit, ventos, pluvias, tempestates, et si quo ejusmodi alio opus habuerint, efficere posse existiment; an potius id ne sperent quidem, qua solum quidque fiat rationem tenere contenti. Hæc ille cum de rerum istarum exploratoribus diceret, tum humanis ipse de rebus perpetuo disserebat, et quid pium aut impium, quid honestum aut turpe, quid justum aut injustum, quid sanum aut stolidum foret, inquirebat. »**

Ταῦτα μὲν οὖν Σωκράτης. Μετὰ δὲ αὐτὸν οἱ περὶ Ἀρίστιππον τὸν Κυρηναῖον, ἔπειθ' ὕστερον οἱ περὶ Ἀρίστωνα τὸν Χῖον ἐπεχείρησαν λέγειν, ὡς δέοι μόνα τὰ ἠθικὰ φιλοσοφεῖν. Εἶναι γὰρ δὴ ταῦτα μὲν δυνατὰ καὶ ὠφέλιμα· τοὺς μέντοι περὶ τῆς φύσεως λόγους πᾶν τοὐναντίον, μήτε καταληπτοὺς εἶναι, μήτ', εἰ καὶ ὀφθεῖεν, ὄφελος ἔχειν τι. Μηδὲν γὰρ ἡμῖν ἔσεσθαι πλέον, ἀλλ' οὐδ' εἰ, μετεωρότεροι τοῦ Περσέως ἀρθέντες,

Ὑπέρ τε πόντου χεῦμ' ὑπέρ τε Πλειάδα,

αὐτοῖς τοῖς ὄμμασι κατίδοιμεν τὸν πάντα κόσμον, καὶ τὴν τῶν ὄντων φύσιν, ἥτις δήποτέ ἐστιν. Οὐ γὰρ δὴ διά γε τοῦτο φρονιμωτέρους, ἢ δικαιοτέρους, ἢ ἀνδρειοτέρους, ἢ σωφρονεστέρους ἡμᾶς ἔσεσθαι· καὶ μὴν οὐδὲ ἰσχυροὺς, ἢ καλοὺς, ἢ πλουσίους, ὧν χωρὶς οὐχ οἷόν τε εὐδαιμονεῖν. Ὅθεν ὀρθῶς εἶπε Σωκράτης, ὅτι τῶν ὄντων τὰ μὲν ὑπὲρ ἡμᾶς εἴη, τὰ δὲ οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς. Εἶναι γὰρ τὰ φυσικὰ μὲν ὑπὲρ ἡμᾶς, τὰ δὲ μετὰ θάνατον οὐδὲν πρὸς ἡμᾶς· μόνα δὲ πρὸς ἡμᾶς τὰ ἀνθρώπινα. Ταύτῃ δὲ καὶ χαίρειν αὐτὸν εἰπόντα τῇ Ἀναξαγόρου καὶ Ἀρχελάου φυσιολογίᾳ, ζητεῖν,

Ὅττι οἱ ἐν μεγάροισι κακόν τ' ἀγαθόν τε τέτυκται.

Καὶ ἄλλως δὲ εἶναι τοὺς φυσικοὺς λόγους οὐ χαλεποὺς οὐδὲ ἀδυνάτους μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀσεβεῖς καὶ τοῖς νόμοις ὑπεναντίους. Τοὺς γὰρ ἀξιοῦν μηδ' εἶναι θεοὺς τὸ παράπαν, τοὺς δὲ, ἄπειρον, ἢ τὸ ὄν, ἢ τὸ ἕν, καὶ πάντα μᾶλλον ἢ τοὺς νομιζομένους. Τήν τ' αὖ διαφωνίαν παμπόλλην οὖσαν (94). Τοὺς μὲν γὰρ ἄπειρον ἀποφαίνειν τὸ πᾶν, τοὺς δὲ πεπερασμένον· καὶ τοὺς μὲν ἀξιοῦν ἅπαντα κινεῖσθαι, τοὺς δὲ καθάπαξ μηδέν. Καὶ μὴν εἴ τι καὶ ἄλλο, πάντων ἄριστά μοι δοκεῖ περὶ τούτων αὐτῶν ἐν τοῖς *Σίλλοις* καὶ ὁ Φλιάσιος Τίμων εἰρηκέναι τάδε·

Τίς γὰρ τούς δ' ὀλοῇ ἔριδι ξυνέηκε μάχεσθαι;
Ἠχοῦς σύνδρομος ὄχλος. Ὁ γὰρ, σιωπῶσι χολωθεὶς,
Νοῦσον ἐπ' ἀνέρας ὦρσε λάλην· ὀλέκοντο δὲ πολλοί.

Ὁρᾷς ὡς ἤδη καὶ ἀλλήλους σκώπτουσιν οἱ γενναῖοι; Τὴν γοῦν πρὸς ἀλλήλους φιλονεικίαν αὐτῶν, τάς τε

(94) Forte εἶναι.

B Hactenus Socratis mentem atque orationem habemus. Eum Aristippus Cyrenæus, ac deinde Aristo Chius secuti, non nisi de moribus philosophandum esse docuerunt. Unum enim hoc scientiæ genus, et posse comprehendi, et plurimum utilitatis afferre: illas de natura quæstiones, et humanum superare captum, nec ut pervideri aliquando possint, compendii quidquam habere. Nihil quippe nobis accessurum, si vel altius, quam Perseus ipse, raperemur, atque adeo

Pontique fluctus, atque Pleiadas supra,

mundum universum, nudamque rerum naturam omnium oculis cerneremus. Nec enim prudentiores inde, justiores, fortiores, temperantiores nos futuros, imo ne robustos quidem, aut formosos, aut C divites; quibus si rebus careas, beatus esse non possis. Quocirca illud Socrates dicere solitus erat, e rebus alias supra nos esse, alias nihil ad nos pertinere: physicas enim captu nostro superiores esse; quæ vero mortem consequantur, a nobis omnino disjunctas: proinde nostra tantummodo humanas interesse. **855** Ergo valere jussa tam Anaxagoræ, quam Archelai physiologia, hoc se unum quærere,

Quid lætum, quid triste domi sors propria verset.

Enimvero physicas illas disputationes, non molestas esse duntaxat, et humana facultate majores, sed impias etiam, legibusque contrarias. Alios quippe nullos plane deos admittere; alios aut infinitum, D aut id quod est, aut unum, aut alia quælibet pro diis habere, quam qui vulgo recepti sunt. Atque hos inter magnam præterea dissensionem esse. Alios enim universum infinitum ponere, alios certis finibus comprehensum: itemque alios omnia moveri statuere, alios omnino nihil. Mihi vero, si quidquam aliud, hoc sane optime ab illo Timone Phliasio in *Sillis* dictum videtur,

Ecquis eos diro pugnæ inflammavit amore?
Concurrens linguæ fremitus. Namque ille silentum
Impatiens, morbi contagia fœda loquacis
Immisit: sævo multi periere veneno.

Vides, quemadmodum sese invicem homines egregii vellicent? Mutuas quidem illorum contentiones,

pugnas atque dissidia, idem ipse Timo præter superius illud, sequentibus versibus adumbravit,

Dira lues hominum, contentio, vanaque jactans,
Mortiferique soror belli, pugnæque ministra,
Invadit, cæcoque diu rapta impete, tandem
Confirmat gravitate caput spemque objicit ultro.

Verum enimvero, cum hactenus et mutuas hominum istorum altercationes, et illam non minus alienam a nobis quam inanem per sese, nulliqne parabilem cæterorum omnium, quibus hodieque philosophi gloriantur, cognitionem, non jam nostris, sed domesticis illorum ipsorum clarissimisque testimoniis, abunde coarguerimus: cumque præterea causam illam omnibus spectandam protulerimus, quæ nos cum ad repudiandam ipsorum doctrinam, tum ad complectenda Hebræorum oracula impulerit: **856** *Evangelicæ* huic *Præparationi* finem aliquando imponamus. Nam quæ ad perfectiorem illam *Demonstrationis Evangelicæ* tractationem pertinent, novum disputandi principium requirunt; quod quidem non aliunde, quam ab ea, quæ solvenda nobis superest, quæstione ducemus. Restat autem id unum, ut eorum, qui circumcisionem retinent, criminationi respondeamus; cur tandem, externi et alienigenæ cum simus, eorum libris, utique nihil ad nos (ut ipsi quidem objiciunt,) pertinentibus, abutamur: aut cur ipsorum oracula litterasque complexi, minime tamen vitæ nostræ rationes eorumdem ex lege moderemur.

A μάχας, καὶ τὰς διαστάσεις, ἔτι πρὸς τοῖς εἰρημένοις ὁ δηλωθεὶς ἀνὴρ τοῦτον ὑπογράφει τὸν τρόπον·

Φοιτᾷ δὲ βροτολοιγὸς ἔρις, κενὸν λελακυῖα,
Νείκης ἀνδροφόνοιο κασιγνήτη. καὶ ἔριδος,
Ἥ τ' ἀλαὴ περὶ πάντα κυλίνδεται· αὐτὰρ ἔπειτα
Ἐς βρῖθυς ἐστήριξε κάρη, καὶ ἐς ἐλπίδα βάλλει.

Ἀλλὰ γὰρ καὶ τῆς σφᾶς αὐτοὺς ἀποδεδεγμένης στάσεως καὶ μάχης, τῆς τε μηδὲν ἡμῖν προσηκούσης, περιττῆς δὲ ἄλλως, καὶ οὐ γνωστῆς παιδείας τε καὶ μαθήσεως τῶν λοιπῶν ἁπάντων, ἐν οἷς εἰσέτι νῦν ἀποσεμνύνονται φιλοσόφων παῖδες, ἀπεληλεγμένων οὐχ ἡμετέραις, ταῖς δ' οἰκείαις αὐτῶν ἀποδείξεσιν· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τῆς αἰτίας εἰς φανερὸν τεθείσης, δι' B ἣν τὰ τῶνδε ἀποστραφέντες, τὰ Ἑβραίων λόγια προτετιμήκαμεν, τὰ μὲν τῆς *Εὐαγγελικῆς Προπαρασκευῆς* ἐν τούτοις ἡμῖν περιγράφθω. Τὰ δὲ τῆς ἐντελεστέρας πραγματείας τῆς κατὰ τὴν *Εὐαγγελικὴν Ἀπόδειξιν*, ἤδη λοιπὸν ἐπισκεπτέον ἀφ' ἑτέρας λόγων ἀρχῆς, τῆς δὴ λειπούσης τῷ προβλήματι, τὴν διδασκαλίαν ποιησομένοις. Λείπει δ' ἄρα πρὸς τοὺς ἐκ περιτομῆς ἐπιμεμψαμένους ἀποκρίνασθαι, τί δή ποτε ἀλλόφυλοι ὄντες, καὶ ἀλλογενεῖς, ταῖς αὐτῶν βίβλοις ἀποχρώμεθα, μηδὲν ἡμῖν, ὡς ἂν αὐτοὶ φαῖεν, προσηκούσαις· ἢ τί δὴ τὰ παρ' αὐτοῖς ἀσπαζόμενοι λόγια, οὐχὶ καὶ τὸν βίον ἀκόλουθον τῷ παρ' αὐτοῖς παρέχομεν νόμῳ.

INDEX SCRIPTORUM

IN EUSEBII PRÆPARATIONIS EVANGELICÆ LIBRIS LAUDATORUM.

(Fabric., *Bibliotheca Græca* ed. Harles, t. VII, p. 346.)

—

A

(*a*) V. *Sturz.*, *Fragmenta Hellanici*, pag. 13 fin. HARL.

(1) Lege *Lætus*

R

S

T

INDEX LOCUPLETISSIMUS

RERUM MEMORABILIUM

Quæ in hoc Eusebii *De præparatione Evangelica* volumine continentur.

—

I

J

L

M

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO CONTINENTUR.

—

EUSEBIUS PAMPHILI.

FINIS TOMI VICESIMI PRIMI.

Ex typis L. MIGNE, au Petit-Montrouge.

MONITUM.

Intra hos decem circiter annos dominus Seguierus, marchio a Sancto-Brissone, Academiæ inscriptionum et humaniorum litterarum socius, vir natalibus et eruditione clarissimus, editionem *Præparationis evangelicæ* ad mss. regios collatam et notis illustratam cum interpretatione Gallica prelo paraverat. Quam ut typographi regii in lucem emittendam susciperent, apud eos qui præerant egit. Cum autem ab iis de die in diem procrastinaretur, res infecta mansit. Igitur editioni textus Græci supersedens dominus Seguierus, cogitavit de edenda interpretatione Gallica, quam ad Græca denuo recensita adornaverat. Res effectum sortita est prodiitque *Præparatio* vernacula lingua Gallica anno 1846, cum ingenti notarum et emendationum apparatu, duobus voluminibus in-8°. Eæ sunt notæ et emendationes quas post mortem domini Seguieri ejus hæredes potestatem edendi nobis humanissime fecerunt, quibus pro accepto beneficio gratias hic agere nobis liceat. Exemplar præterea ad manus habuimus editionis Vigeri ad cujus margines vir clarissimus varias lectiones codicum Parisiensium ascripserat; ii sunt numm. 465, 466, 467, 468 insigniti. Contulerat etiam ms. Leydensem quo usus est Robertus Stephanus.

Notis subjicimus ejusdem viri doctissimi Dissertationem in fragmenta Sanchoniathonis ab Eusebio ex Philone Byblio accepta, de quibus, an genuina sint vel aliena, multa disputata sunt et adhuc sub judice lis est.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ

AD

EUSEBII PRÆPARATIONEM EVANGELICAM.

Col. 40 A 2. *Μητρογαμεῖν*. Hunc infamem morem, apud Persas licitum, tot scriptores referunt ut de illo ne vel minima quidem dubitatio exsistat.

Diogenes Laertius, in *Proœmio*, c. 7, quemdam excerptum ex Clitarcho locum refert, expresse dicentem, Magos ut licitas matrum et filiarum suarum nuptias habere. Xanthus, in tractatu *Τὰ μαγικὰ* dicto, narrat Magos suis matribus, filiabus, necnon sororibus misceri. Auctor hic memoratur a Clemente Alexandrino, *Stromat.* l. III, p. 515. Eudoxius Cnidius a Sexto in *Hypotyposibus Pyrrhonicis*, l. I, c. 14, p. 39, memoratus dicit: « Illicitum est nostris legibus ducere matres, cum apud Persas mos sit usitatissimus. » Idem Sextus l. III, c. 24, p. 178, dicit: « Persæ et præsertim qui apud illos habentur sapientes, id est Magi, ducunt suas matres. »

Tertullianus etiam in *Apologetico*, c. 9, Ctesiæ testimonium affert hoc modo: « Persas cum suis matribus misceri Ctesias refert. » Strabon. l. XV, c. 3, § 20, p. 735: « Apud Persas mos est non inhumari Magos, quorum corpora derelinquuntur avibus comedenda. Et Magos cum matribus misceri, mos est patrius. » Illa vulgata opinio in causa fuit ut Catullus hoc epigramma ederet, epig. 90.

Nascatur Magus ex Gelli matrisque nefando
Conjugio, et discat Persicum aruspicium;
Nam Magus ex matre et nato gignatur oportet,
Si vera est Persarum impia relligio.

Antisthenes, ut refert Athenæus l. v, p. 220 ed. Casauboni, in libro minoris Cyri, Alcibiadem vituperans de perdita vita subdit: Συνεῖναι γὰρ αὐτὸν καὶ μητρὶ καὶ θυγατρὶ καὶ ἀδελφῇ, ὡς Πέρσας.

Quintus Curtius l. VIII, 2, 19, memorat quemdam satrapam nomine Sisimithrem, cui duo ex matre orti filii erant, quod licitum habuit. Tempore Agathiæ adhuc prævalebat ille usus. Nam Agathias l. II, p. 61, edit. Luparæ, ait: « Non solum Persæ ineunt matrimonia cum sororibus et cognatis, sed etiam patres cum suis filiabus, et quod magis pudendum, (o tempora! o mores!) filii cum matribus. » Quod refert Agathias pugnat adversus Plutarchum in tractatu *De fortuna Alexandri* c. 5, cum dicit, ab illo debellatore suppressum fuisse hunc incestuosum morem, his verbis: « Docuit Persas matrum suarum reverentiam, et cum illis misceri vetuit. »

Sed jam Strabo eum refutavit, si Servio credas de hoc Æneidos versu l. VI, disserenti:

Hic thalamum invasit natæ vetitosque hymenæos.

Hic mos ipsius vigebat tempore: Dicendo *vetitos*, ostendit fuisse, ut est apud Persas hodie.

Græci ad omnes populos calumniandos proni, hujus nefandi moris insimulabant omnes cæteras gentes; et in *Andromache* vers. 173, Euripides dixit:

Τοιοῦτο πᾶν τὸ βάρβαρον γένος·
Πατήρ τε θυγατρὶ, παῖς τε μητρὶ μίγνυται,
Κόρη τ' ἀδελφῷ· διὰ φόνων δ' οἱ φίλτατοι
Χωροῦσι καὶ τῶνδ' οὐδὲν ἐξείργει νόμος.

« Omne barbarorum genus patrem cum filia, matrem cum nato, virginem cum fratre misceri sinit; cognati sibi intentant mortem, nec istius modi quidquam lex impedit. » Lucianus in tractatu *De sacrificiis*, de Jove loquens, ait: « Multas duxit uxores et tandem sororem suam Junonem, more Persarum Assyriorumque. » Qui dicunt hunc morem nefandum ab Assyriis initium cepisse nominant Semiramidem, quæ necata est quod cum suo copularetur filio. Illud fatum non impendisset Semiramidi, dixit Agathias *l. l.*, si ejus agendi ratio mores publicos non offendisset; et quia Magi ea utebantur consuetudine, idem auctor hanc doctrinam putat a Zoroastro ortam. Herodotus tamen, III, 31, refert connubia fratrum et sororum olim vetita, primum a Cambyse initium cepisse.

Denique, hic usus prævaluisse apud Persas videtur, et præbuisse scriptoribus, tam Judæis quam Christianis, longum neque immeritum declamationis locum. Agmen ducit Philo in secundo tractatu *De examine legum peculiarium*, principio: « Persarum optimates ineunt matrimonia cum matribus, et ii maxime ingenui inter liberos habentur qui incesto nascuntur, et, ut fama est, ad regnum destinantur. Væ mihi! Quid turpius inveniri potest quam patris defuncti lectum fœdare, qui

potius venerandi templi instar colendus est! » Cum Brissone lego ἱερόν, non ἱεράν.

Bardesanes adversus Genethliacos scribens, ab Eusebio relatus in *Præparatione evangelica*, l. vi, c. 10, p. 275, dixit : « Apud Persas lex sinit, quemque matrem aut filiam ducere; neque patriam tantum et proprias sedes habitantes, sed et qui a Perside absunt, Magouseeni nomine, peragunt illa matrimonia illicita; easdemque leges et mores transmittunt liberis, quorum plures videre est ad hoc tempus in Media, Ægypto, Phrygia, Galatia. Nec tamen Venus Martem amplexans in Saturni ædibus, ullo modo tot et tantis ortibus præesse potuit. »

Hic Bardesanis locus invenitur in *Recognitionibus pseudo-Clementinis* a cap. 19 usque ad cap. 29.

Inter scriptores Christianos qui, cum Eusebio, putant Christianam religionem causam fuisse cur Persæ cessarent ab incestis, primus invenitur Theodoretus, qui in sua *Therapeutica* p. 128, edit. Sylburg., *De legibus*, dixit : « Persæ olim addicti Zaradæ (Zoroastri) legibus ducebant matres, sorores et filias, et quod nefas est, tanquam legem habebant; sed ex quo tempore apostolos audierunt, abjecerunt Zoroastri leges tanquam nefandas, et læto animo evangelicam amplexi sunt temperantiam. » Cf. sanctus Joannes Chrysostomus qui dixit in octavo capite *De virginitate* t. VI, p. 248 ed. Savilii. « Admiramur Persas, qui non ducunt matres, ut olim; non idem de Romanis dicendum est. » Inter Patres Græcos nominandus est Theodorus Mopsuestenus, apud Photium cod. 81; Gregorius Nyssenus *in Fatum;* Tatian.'edit. Wirceburg. p. 80 : Τὸ συγγενέσθαι μητρὶ κάλλιστον ἐπιτήδευμα παρὰ τοῖς Περσῶν Μάγοις. Denique inter Latinos, sanctus Hieronymus *Adv. Jovinianum* l. xi: « Persæ, Medi, Indi, et Æthiopes, regna non mediocria, et Romano regno paria, cum matribus et magis cum filiabus et neptibus copulantur ; » et Minutius Felix 31 : « Jus est apud Persas misceri cum matribus. »

Col. 40 A 3. *Ἀνθρωποβορεῖν Σκύθας*. Non dubitare licet quin anthropophagia fuerit universalis consuetudo, antequam humanum genus agricultura sibi pareret alimenta, ad sustentandam vitam necessaria. Quamobrem imperiorum conditores religionis et ethicæ præceptis agriculturam junxerunt. Agricultura sublata, quid superesset legislatoribus ad imponendas leges easque sanciendas? Nihil aliud dicit Horatius his versibus :

Silvestres homines sacer interpresque deorum,
Cædibus et victu fœdo *deterruit Orpheus.*

Sed ex quo conditæ fuerunt urbes, hic barbarus mos viget solummodo apud gentes omnis scientiæ culturæque expertes. Scythæ qui vitam errantem potius degerunt, diutius hos mores nefandos quam cæteri populi servaverunt, necessitatibus vitæ coacti. Satis multi scriptores testantur hoc ita ut in Eusebium nulla incidat calumniandi suspicio aut voluntas.

Herodoti temporibus pars Scytharum quædam erat anthropophaga. « Ab undecim trans Panticapeam itineribus, ait, Borysthenem secus, vasta patet inculta regio; et trans desertum locum versantur anthropophagi. » Herodotus istos secernit quidem a Scythis, sed quomodo fieret ut in media Scythia quædam exsisteret gens a Scythis distincta et separata? (Vide Herodotum lib. iv, cap. 18.) Strabo lib. vii, p. 298, dixit : « Mare Nigrum ab initio cognominatum fuit ἄξενος (inhospita) ob indesinentes tempestates et ob ferociam gentium quæ littora incolunt, præsertim Scytharum qui alienigenos immolant, carne humana vescuntur et hominum calvariis poculorum instar utuntur. » Lucianus ad hunc barbarum Scytharum morem alludens in *Dialogo Junonis Latonæque* illam inducit hæc dicentem : « Quod tuos liberos spectat, nemo nescit tuam filiam in Scythia peregrinantem didicisse a Scythis qui sunt antropophagi, vesci trucidatis alienigenis. »

Quod referens, ut omnibus notum, Plinius dicit (*Hist. nat.*, liv. vi, cap. 20) : « Inhabitabilis Scythiæ prima pars a Scythico promontorio ob nives : proxima inculta, sævitia gentium : anthropophagi Scythæ insident, humanis corporibus vescentes. »

Idem refert lib. vii, cap. 2 : Esse Scytharum genera et quidem plura quæ corporibus humanis vescerentur indicavimus (lib. iv, 26, et lib. vi, 20).

Solinus, hujus scriptoris abbreviator, eadem narrat, et Pomponius Mela, *De situ orbis*, lib. ii, c. 1, notat peculiare Scytharum genus quod dicit anthropophagum, his verbis : « Apud anthropophagos ipsæ etiam epulæ visceribus humanis apparantur. »

In silvestri agrestique priscorum hominum cultu, bellum erat quædam venatio ut homines hominibus vescerentur. Cum incipit humanus civilisque cultus, anthropophagia ex bello sequitur, sed non amplius est belli causa; et diu Scytharum gens servavit morem vescendi carne devictorum hostium, non aliter ac agrestes homines, qui trans Oceanum nuper sunt reperti; nam calvariis, poculorum instar, et pellibus pro linteis utebantur. Herodotus, l. iv, c. 64, dicit : « Scythis cum bellum gerunt, primi hostis necati sanguinem bibere mos est et offerre regi capita truncata; quo facto, statim mercedem habent. Hic est excoriandi modus : primum pellem circa aures secant, deinde, arrepto capite, hostis truncatur, tum utentes costa bovis carnem exuunt, pellem manibus molliunt, quam sic mollitam extendunt, ut illa utantur mantilis instar. Tunc illam suspendunt ad caput equi, et majori honori illis est si plures habeant sic præparatas. Sunt qui iis utuntur tanquam pallio, et assuunt ut pelles caprinas. Nonnulli amputant hosti dextram, cujus pelle pharetram operiunt.

« Infestissimorum autem hostium capita, serra desecant infra supercilium, deinde purgant aqua. Si vir pauper sit et inops, super imposita pelle bovis cruda, sic servat; si dives, eadem, pelle bovis super imposita, sed intus aurata, instar poculi utitur. »

Plinius lib. vii, cap. 2 : « Priores anthropophagos quos ad septentrionem esse diximus decem dierum itinere, supra Borysthenem amnem, ossibus humanorum capitum bibere cutibusque cum capillo pro mantelibus ante pectora uti, Isigonus Nicænus prodidit. »

Sat est tot et tantorum testimoniorum.

Col. 40 A 9. *Τοὺς πάλαι, κ. τ. λ.* Locus ubi Eusebius loquitur de more barbaro multorum populorum trucidandi senes, quem sequuntur alii ad anthropophagiam colendam, alii ad permittendum reliquias avibus et feris, mittentes omnem sepulturæ curam, dum nonnulli sepeliunt una cum mortuis nobilibus homines vivos a se dilectos, sumitur ad verbum ex tractatu Porphyrii *De abstinentia carnis*, p. 375, ed. Rhoer, l. iv, c. 21.

Col. 40 B 1. *Ἱστοροῦνται Μασσαγέται καὶ Δέρβικες*. Sanctus Hieronymus ex iisdem fontibus hausit; nam idem dicit iisdem fere verbis, *Adv. Jovinianum*, libro secundo. « Massagetæ et Derbices miserrimos putant qui ægrotatione moriuntur, et parentes, cognatos, propinquos, cum ad senectam pervenerint, jugulatos devorant; rectius esse ducentes ut a se potius quam a vermibus comedantur. Tibareni quos dilexerunt senes suspendunt in patibulis. Hircani volucribus et canibus semivivos projiciunt... Bactri canibus ad hoc ipsum nutritis objiciunt senes; quod cum Alexandri præfectus (Nicanor) emendare voluisset, pene amisit provinciam. » Apud Strabonem, Diodorum Siculum, *Stasanor;* quod legitur etiam apud Porphyrium, l. v; Theodoret., et sermone ix, pag. 129, *Therapeutices*, edit. Sylburg. Μασσαγέται τοὺς γεγηρακότας θύειν καὶ θοινᾶσθαι ποιησάμενοι νόμον, ἐβδελύξαντο τὴν μυσαρὰν ταύτην ἐδωδήν. Τιβαρηνοὶ τοὺς πρεσβύτας κατὰ κρημνῶν βαθυτάτων εἰθικότες ὠθεῖν, τὸν παμπόνηρον τοῦτον κατέλυσαν νόμον· οὐκ ἔτι δ' οὔτε Ὑρκανοὶ οὔτε Κάσπιοι τοὺς κύνας τοῖς τῶν τεθνεώτων ἐκτρέφουσι σώμασι· οὔτε

Σκύθαι τοῖς τετελευτηκόσι συγκατορύττουσι ζῶντας, οὓς ἠγάπων ἐκεῖνοι.

Solum hoc testimonium probaret sinceram esse doctoris Ecclesiæ narrationem, sed et per multa alia adsunt testimonia. P. Vigerus in Observationibus quibus supersedit, notos facere debebat fontes ex quibus hausit Eusebius : illius loco, ego faciam. Adeo noti Massagetæ, ut illorum nomen undique eodem modo scriptum reperiatur. Non item de populo supra citato. Legitur apud Porphyrium et Eusebium *Derbices*. In ms. 451, Βέβρυκες. Bebryces non idem sonant atque Derbices.

Bebryces nomen suum Bithyniæ dederunt antequam Thyniæ et Bithyniæ nomen cepisset.

Bithynia regnum erat Amyci, qui adversus Pollucem pugnans victus obiit. Apollon. Rhod., lib. II initio :

Ἔνθαδ ἔσαν σταθμοί τε βοῶν, αὖλίς τ' Ἀμύ-
[κοιο,
Βεβρύκων βασιλῆος, ἀγήνορος, ὅν ποτε νύμφη
Τίκτε Ποσειδάωνι γενεθλίῳ εὐνηθεῖσα
Βιθυνὶς Μελίη, ὑπεροπληέστατον ἀνδρῶν.

Pollucis et Amyci pugnam narravit Theocritus in vicesimo secundo idyllio, Dioscuris dicato ; et Valerius Flaccus qui Argonautas cecinit, lib. IV, vers. 150.

Scholiastes in hunc versum, « Amycus, ait, sub sua ditione tenebat Bebryces Bithyniæ, qui illo tempore incolebant nonnullas alias regiones maritimas; Bebryces etiam usque Ephesum et Magnesiam progressi sunt. » Charon, Lampsaci fines olim Bebryciæ nomen habuisse dicit, ob Bebryces incolas. Quæ gens, ut tam multæ aliæ, bello periit. Vid. Plutarch. *De virtutibus mulierum*, voce Λαμψάκη, t. VIII, p. 289 Hutten.

Tzetzes *De Lycophrone*, vers. 1305 : « Bebryces hodie Mysii, ex Bithyniis remotissimi : in quorum finibus surgit Olympus mons. Sunt alii Bebryces, de genere Gallorum oriundi, inter Pyrenæos Ceraunriosque montes et Hispaniam ; Narbonenses vocantur. » (Quos cecinit Silius Italicus l. III, vers. 420 et seqq.; Festus Avienus *in ora maritima*). De Bithyniæ Bebrycis loquitur Virgilius in quinto *Æneidos* libro, ubi dicit, vers. 373, Butem a Dare devictum :

Qui se Bebrycia veniens Amyci de gente ferebat.

De quo versu disserens Servius : « Bebrycia ipsa est Bithynia ; » Sallustius fragm. incerto : « Igitur introrsus primæ Asiæ Bithynia est, multis antea nominibus appellata. »

Strabo l. XII, cap. 3, § 3, pag. 541, ait Bebryces ex genere Thracum ortos : Οἱ Βέβρυκες ἦσαν Βιθύνων οἱ προεποικήσαντες τὴν Μυσίαν Θρᾶκες, ὡς εἰκάζω ἐγώ. Denique, ibid., cap. 4, legitur : Θεόπομπος Μαριάνδυνόν φησι μέρους τῆς Παφλαγονίας ἄρξαντα ὑπὸ πολλῶν δυναστευομένης, ἐπελθόντα τὴν τῶν Βεβρύκων κατασχεῖν· ἣν δὲ ἐξέλιπεν (legendum est ἐξήλιψεν) ἐπώνυμον ἑαυτοῦ καταλιπεῖν. « Theopompus ait Mariandynum partis Paphlagoniæ regem, quæ multis subdita erat regibus, cum aggressus fuisset Bebryces sub suam redigere potestatem, tandem, deleta gente, proprium imposuisse nomen. » Vid. Vaillant, *Imperium Achemenid.*, t. XI, pag. 292.

Derbices e contra, Asiam superiorem incolunt Massagetis finitimi, orientem versus Caspii oris maritimæ seu Hyrcanii, ultra citraque Oxi ripam.

« Derbices quorum medios fines secat Oxus amnis, ortus in lacu Oxo. » (Plinius, l. VI, cap. 18 vel 16.) Strabo, l. XI, pag. 514, eos in Hircania locat ; Ptolemæus in Margiana : quos Mela mari vicinos facit : « Jam ad fretum Derbices. » L. III, cap. 5, v. 35.

Quintus Curtius Derbices numerat inter copias Darii cum hic princeps Babyloniis in campis lustraret exercitum ; l. I, cap. 2 : « Derbices quadraginta millia peditum armaverant : pluribus hærebant ferro præfixæ hastæ, quidam lignum igni duraverant : hos quoque duo millia equitum ex eadem gente comitata sunt. »

Hujus populi nomen in manuscriptis obliteratum sæpe reperitur. Modo Δερβίκκαι modo Δέρβικες legitur. Strabo, Plinius, Mela scribunt Δέρβικες. In Æliani primis editionibus *Hist. div.* l. IV, c. 1, legebatur Βερβίκκαι, ubi ex emendatione Casauboni Δερβίκες rectius legeretur ; Perizonius legit Δερβίκκαι. Sic eos nominat Ptolemæus l. VI, cap. 10. Ælianus idem dicit atque Porphyrius, cujus hæc sunt verba : « Derbices septuagenarios trucidant, immolantes homines et suspendentes mulieres. »

Dionysius Periegetes, 734, scribit Δερκέβιοι, Μάρδος, Δερκεβίων τε καὶ ἀφνειῶν πόμα Βάκτρων, loco Δερβίκεων vel Δερβικκῶν. V. 738, idem auctor :

Δερκέβιοι δ' ἑτέρωθεν ἐφ' ὕδασι Κασπίοισι,
Τοὺς δὲ μέτ' ἀντολίηνδε, πέρην κελάδοντος
Μασσαγέται ναίουσι. [Ἀράξου

Legitur apud Stephanum Byzantinum : Δερβίκκαι, ἔθνος πλησίον τῶν Ὑρκανῶν. Ἀπολλώνιος δὲ δὶς τὸ Κ γράφει. Κτησίας δὲ Δερβίους αὐτούς φησιν ἢ Δερβίσσους.

His exemplis patet quam variis modis olim etiam scribebatur hujus populi nomen. Cum solam Xylandri editionem possideo non licet mihi judicare quid Holstenius Berckelius ac dixerint de nomine præfato et de citato Stephani loco.

Berckelius legit Δερβίκκαι et allegat Salmasium *De Solino* qui hanc orthographiam adoptavit. Manuscriptus Palatinus Ptolemæi fert Δερβίκκαι οἱ καὶ Δερκέβιοι. Quoad illum morem trucidandi et comedendi parentes ad senium provectos, Strabo refert l. XI, cap. 10, § 8, pag. 520 : Τοὺς ὑπὲρ ἑβδομήκοντα ἔτη γεγονότας σφάττουσιν, ἀναλίσκουσι δὲ τὰς σάρκας οἱ ἄγχιστα γένους, τὰς δὲ γραίας ἀπάγχουσι, εἶτα θάπτουσι. « Trucidant septuagenarios senes quos sui proximi devorant, suspendunt anus et inhumant. » Cæterum, suis legibus mors indicta erat minimo delicto. Idem, ibidem : Ἐπὶ μικροῖς οὗτοι σφάττουσι.

Mela, l. III, cap. 7, eadem dixit generaliter loquens de Asiæ populis. « Quidam proximos parentes priusquam annis et ægritudine in maciem eant, velut hostias cædunt ; cæsorumque visceribus epulari fas et maxime pium est. »

Hæc de Derbicibus. Massagetæ sunt maxime noti apud Herodotum bello quod illis intulit Cyrus qui eorum finibus victus obiit. Hæc gens, ait Herodotus, (1-201) populis potens atque armis. Orientem versus jacet trans Araxem (Oxum) ; vid. Hardouin, *De Plinio* l. VI, 16 vel 18 ; vide et Ducangium *De Nicephoro Bryen*, p. 301. « Issedonos contra, versus orientem maris Caspii, » dixit adhuc Herodotus (1-204), « patent lati campi quorum Massagetæ maximam partem tenent. » Idem Porphyrii narrationem confirmat, his verbis (1-216) : « Vir ad summam senectutem provectus, a circumstantibus omnibus proximis immolatur cum pecoribus ; tum epulæ sequuntur. Qui vitam peragendi modus maxime faustus illis videtur. »

Strabo l. XI, cap. 10, § 6, pag. 513, dixit : « Massagetis est mors optima dilaniari, cum ad senium pervenerunt. Humana caro miscebatur cum carne pecorum, et his epulis incumbebant. Qui senio moriebantur, tanquam impii ejiciebantur foras, ut esca essent volucribus et feris. » Sallustius philosophus in codice de Gale, pag. 262, cap. 9, Διὰ τί γὰρ Μασσαγέται μὲν τοὺς πατέρας ἐσθίουσι ; « Cur Massagetæ comedunt patres ? »

Herodotus idem dicit de Issedonis, l. IV, cap. 26 : « Mortuo patrefamilias, quisque proximorum adducit vervicem, quo immolato, dilaniant carnes, quas miscent cum carnibus patris mortui et dila

[illegible] percipiebant [illegible] cap. [illegible] : [illegible] quos sic [illegible] canes dele- [illegible] perveniant, nam [illegible] dum corpus senio est [illegible] respectus est ex editione [illegible] facta pag 114. [illegible] esse auctorem istius [illegible] Elianus. Suo tempore [illegible] locum (*Proverbiorum*, [illegible] sic loquitur : Ἀνε- [illegible]. Οἱ τὴν Σαρδὼ [illegible] αὐτοῖς ὑπερ- [illegible]), καὶ νομίζω- [illegible] αὐτοὺς εἰς τὴν [illegible] λάκκους ὀρύξαν-

[illegible] ἔχρων χειλῶν τοὺς μέλλοντας ἀποθνήσκειν [illegible]. Ἔπειτα ἕκαστος αὐτῶν, σχίζαν ἔχων, [illegible] τὸν ἑαυτοῦ πατέρα καὶ εἰς τοὺς λάκκους [illegible] · τοὺς δὲ πρεσβύτας χαίροντας [illegible] θάνατον παραγίνεσθαι ὡς εὐδαίμονας καὶ [illegible] καὶ εὐθυμίας ἀπόλλυσθαι. Ἐπεὶ οὖν [illegible] συνέβαινεν, οὐ πάνυ δὲ ὁ γέλως ἐπ' ἀγαθῷ [illegible] παρὰ τοῖς Ἕλλησι τὴν προκειμένην ῥη- [illegible].

Sardiniæ incolæ, ut refert Timæus, si paren- [illegible] ad extremam pervenerint senectutem et si in eo [illegible] morantur, ducunt eos ad locum ubi inhumandi [illegible], terra effossa, morituros ad oram fosse [illegible] arrepto baculo, percutiunt ; et sic interfe- [illegible] dejectos inhumant. Senes ad aspectum mor- [illegible] gaudent, et suam felicitatem risu et læto ge- [illegible] ant. Sed quod istiusmodi risus postre- [illegible] et infaustum diem portendit, a Græcis dictus [illegible] Sardonicus. »

[illegible] B 6. Ὑρκανοὶ δὲ καὶ Κάσπιοι. Hyrcani [illegible] Caspii, quos populos nominat Eusebius tanquam [illegible] moribus utentes, etsi colentes similiter lit- [illegible] Caspii seu Hyrcaniæ, sunt tamen inter [illegible] remoti. « Pluribus nominibus appellatum, [illegible] duobus Caspio et Hyrcanio, » ait [illegible] 15. Si totam phrasim perspicias, comper- [illegible] videtur parentes adhuc vivos a solis Hir- [illegible] volucribus et feris, sed defunctos [illegible]. Attamen, T. Cicero, de isto Hyrcanorum [illegible] tractans mihi videtur locutus fuisse de solis [illegible] *Tuscul.* I, 45) : « In Hyrcania, plebs pu- [illegible] canes, optumates domesticos ; nobile [illegible] canum illud scimus esse ; sed pro sua [illegible] parat, a quibus lanietur ; eamque [illegible] censent sepulturam. »

[illegible] in *Punicis*, lib. XIII, vers. 471 :

[illegible] is mos antiquus Ibera :
[illegible] consumit corpora vultur.
[illegible] posuerunt membra, probatum est
[illegible] canes....

[illegible] consumpsisse fame parentes annis gra- [illegible] a Strabone vel Onesicrito, quem [illegible] XI, cap. 11, 3, pag. 517.

[illegible] Persis, Agathias, quod spectat ad [illegible] vivos, refert quemdam eorum mo- [illegible] videtur narrationi Porphyrii. In [illegible] secundo (pag. 60 edit. Luparæ), [illegible] sepultura Persarum, qui a canibus devo- [illegible] ac Cicero locutus fuisset, sub- [illegible] Martis expeditionibus nonnulli milites in [illegible] inciderunt, in loco remoto ponuntur [illegible] et jejuni. Cum sic segregati fuerunt, [illegible] panis, aqua, baculum sub eorum manibus [illegible] ut suam vitam sustentent, et animalia fera [illegible] possint. Si sic expositi non obierunt, et [illegible] tamen morbus gravis ligat ægrotantium membra, [illegible] volucres cœli et feræ semianimos devorant, [illegible] omnis spes salutis. Sunt qui redierunt ad suas sedes macilenti, exsangues, et metum in- ferentes iis qui eis obviam ibant ; non aliter ac spe- ctra quædam tragica ex Erebo redeuntia (Polydo- rus in *Hecuba* Euripidis). Sed qui eo modo re- deunt ad sanitatem invisi sunt omnibus ; vitantur s cut contaminati et incolæ Acheronis habiti ; nemo, olim commensalis, utitur eorum consuetudine, antequam purgati fuerint a magis ob nefandam mor- tem cui destinati fuerant et ex qua novam vitam hauserant. »

Stobeus in sua centesima vicesima oratione refert hoc verbum Diogenis Cynici, dicentis : « Si canes dilaniarent ejus [illegible] sepulturam Hyrcanianam se habiturum; si [illegible] Bactrianam. » Hic sepeliendi modus non era[illegible] Hyrcanorum et Caspiorum sed et Persar[illegible] modus. Cicero, *Tu- scul.* [illegible] est non humare cor- [illegible] sint ante dilaniata. » [illegible] pag. 733 : Μάγους

οὐ θάπτουσιν οἱ Πέρσαι, ἀλλὰ οἰωνοβρόρους ἐῶσι: « Persæ non sepeliunt Magos, sed avibus comedendos projiciunt. »

Transeamus ad Scythas. Auctor de quo nunc, dicit: « Scythæ inhumant vivos aut trucidant, in honore mortuorum, quos defuncti magis dilexerant. » Herodotus (lib. IV, cap. 71) sigillatim enarrans regum Scytharum funera, in hæc desinit: « Unam ex concubinarum strangulatam inhumant, deinde pincernam, cocum, armigerum, pedisequum, nuntium, equos, uno verbo, quoscunque primos ad famulatum suum habuit. »

Stobæus, sermo 120: « Taurici gens Scythica, humant cum suis regibus charissimos eorum amicos. » Quod adjecit Porphyrius de more trucidandi quosdam supra rogum, illud non convenit Scythis qui non urebant mortuorum suorum corpora, sed Indis, ut nemo nescit.

Col. 40 B 9. *Καὶ Βάκτριοι.* Bactriana sub radicibus Paropamisi, ad Araxem sita, iisdem utebatur moribus ac populi finitimi quos sigillatim lustravimus. Strabo Porphyrii aut potius Onesicriti dictum a Porphyrio citatum fulcit, lib. XI, cap. 11, 3, pag. 517.

Sogdiani et Bactriani olim parum aliter ac nomadum genus sese gerebant. Attamen Bactriani mitiores erant moribus. Onesicritus tamen de illis loquens parcit laudibus. Dixit enim ab illis exponi ægros adhuc vivos, canibus quos educant ad hunc finem et quos vocant eorum lingua, *sepelientes canes*. Extra muros metropolis Bactrianorum omnia pura erant loca, sed intra, omnia ossibus humanis referta; at Alexander mori nefando imposuit finem.

Plutarchus ait: « Hyrcanorum canes et Bactrianorum volucres, jubente lege, devorant mortuos. »

Col 47 B. 9. *Supra res eas.* Id est nihil amplius quam quod in cœlo apparebat.

Col. 53 A 15. *Μαθητὴς ὢν Ἀναξαγόρου.* Euripides non potuit Anaxagora magistro uti. Hic anachronismus Diodori patet.

Col. 57 A 2. Censorinus, cap. 4: « Anaximander Milesius (ait) videri sibi ex aqua terraque calefactis exortos esse sive pisces sive piscibus simillima animalia, in his homines concrevisse, fœtusque ad pubertatem usque (intus) retentos, tum demum, ruptis illis, viros mulieresque, qui se jam alere possent, processisse. »

Plutarchus, *Symposiac.* 8, problem. 8, sub finem, idem dixit de Anaximandro, scilicet, homines primum versatos fuisse in ventre piscium et intus sicut parvuli alitos, tum demum exiisse, natura robur præbente, et terra potitos.

Ibid. B 4. *Δένδρα.* Valck. *Diatrib.* p. 45, ubi δένδρη πετεινά; sic etiam Wessel. ad Diodor. I, 1.

Col. 56, D 2. *Γόνιμον θερμοῦ τε καὶ ψυχροῦ.* Ritter *Hist. philos.* t. I, γονιμοῦ θερμόν τε καὶ ψυχρόν. Cf. eumdem in sequentibus.

Ibid. 5. *Περιφῆναι.* Περιφῦναι *Wittembach.*

Col. 60 C 5. *Ὄττι τοι.* Diogenes Laertius, in *Socratis Vita* (lib. II, seg. 21). Demetrius Byzantinus ait Socratem, qui ducebat parvi momenti arcana naturæ, cœpisse docere ethicam in officinis et triviis; dicebat illud exquirendum:

Ὄττι τοι ἐν μεγάροισι κακόντ' ἀγαθόντε τέτυκται.

Idem l. VI, seg. 103, in *Vita Menedemi*: Hoc dictum Diogeni tribuit Diocles, quod alii Socrati vindicant. Vide Aulum Gell. l. XIV, 6: « Meæ *Noctes* de uno maxime illo versu Homeri quærunt, quem Socrates præ omnibus semper rebus sibi esse cordi dicebat:

Ὄττι τοι ἐν μεγάροισι κακόντ' ἀγαθόντε τέτυκται. »

Sextus Empiricus *Adv. mathem.*, lib. VII, 21, p. 374:

« Socrates palam dicebat nihil aliud exquirendum esse: εἰ μὴ

Ὄττι τοι ἐν μεγάροισι κακόντ' ἀγαθόντε τέτυκται. »

Denique Eusebius ipse (lib. XV, cap. 62, pag. 865) idem Socrati adjudicat adagium.

« Socrates merito profitebatur, quædam nobis superiora, quædam scitu inutilia. Sic physica superior nobis est. Quæ post mortem eveniunt nihil nobis curanda sunt: humana tantum ad nos spectant; quamobrem, missam faciens Anaxagoræ et Archelai disciplinam, uni incumbebat scientiæ: ὅττι τ' οἱ... κ. τ. λ. »

Col. 61 A 6. Aliquid deesse Wittembach existimat.

Col. 64 C 5. *Τοῦ παντὸς αἰτία.* Schaubach (*Anaxagoræ fragmenta*, p. 153) conjicit οὐσία. Auctores historiæ philosophicæ non hic conveniunt inter se. Anaxagoras primus, intelligentiam præposuit, scilicet νοῦν, tanquam sublunarium rerum causam; quod dixit et Eusebius, sub finem libri X, p. 504, *Præparationis evangelicæ* his verbis: « Anaxagoras Hegesibuli Clazomenensis filius, primus vera principia rerum docuit. Non solum majorum more, rerum arcana docuit, sed etiam causas quibus moventur. In principio, inquit, omnia commista jacebant (τὰ χρήματα ὁμοῦ πεφυρμένα); sed intelligentia accedens ordinem confusioni substituit: Νοῦς δ' εἰσελθὼν αὐτὰ ἐξ ἀταξίας εἰς τάξιν ἤγαγεν: quo supponendum est, ante Anaxagoram, causam efficientem et motricem fuisse ignotam tanquam intelligentem, id est νοῦν. »

Nunc veniamus ad auctores qui Anaxagoram auctorem hujus doctrinæ dicunt; post videbimus, an ante illum cæteri philosophi professi sint hanc magnam doctrinam, et quis tandem illius habendus sit auctor.

Diogenes Laertius sic incipit in historia hujus philosophi: « Anaxagoras Hegesibuli aut Eubuli Clazomenensis filius, primus submisit materiam intelligentiæ. » Diogenes, talia verba referens, idem et iisdem fere verbis dicit atque Plato, in *Phædone* t. I, pag. 97. Eusebius eadem dicit lib. XIV, 15, pag. 752 *Præparationis evangelicæ*: « Forte » ait Eusebius, « audivi, lecto Anaxagoræ libro, quemdam dicentem, intelligentiam solam omnia ordine disposuisse; gavisus sum, et optime dictum mihi visum est intelligentiam fuisse omnium causam. Lætus ergo accepi magistrum mihi Anaxagoram occurrentem et docentem omnium exsistentium causam in intelligentia positam esse. »

Et Plutarchus, in *Vita Periclis*, cap. 4 ait: « Primus Anaxagoras præposuit universo orbi tanquam rerum principium non fortunam aut vim, sed quamdam intelligentiam puram mistionisque expertem. » Idem Plutarchus, in *Placitis philosophorum*, aut qui sub ejus nomine scripsit, lib. I, cap. 3, eadem refert de Anaxagora. Locus iste desideratur apud Eusebium (*Præp. evang.*, lib. XIV). Mutilatus invenitur in Stobæo (lib. I *Eglog. Physic.* § 28). Idem Plutarchus dixit in Anaxagora esse duplex mali principium, *De Iside*, cap. 48: « Ἀναξαγόρας δὲ νοῦν καὶ ἄπειρον. Anaxagoras invenit intelligentiam et infinitum. » Sed error est Plutarchi. In tertio capite primi libri *Metaphysicorum*, Aristoteles ordine lustrat varias philosophorum opiniones de primis causis, et ostendit quibus ratiocinationibus Anaxagoras invenerit intelligentiam (scilicet νοῦν) esse omnium rerum causam. Secernit accurate diversa principia inertis materiæ, quam *homœomeriam* (ὁμοιωμερίαν) vocat. Quod verbum Latine verti non posse dixit Lucretius (I, vers. 830):

Nunc et Anaxagoræ scrutemur homœomeriam,
Quam Graii memorant, nec nostra dicere lingua
Concedit nobis patrii sermonis egestas.

niati, tum his omnibus vescuntur carnibus. » Zenobius, cent. v, 25, ubi pro Σιδῶνες legendum Ἰσσήδονες. Vid. Herodotum, lib. III, cap. 38, ubi loquitur de Calatienis populo Indiæ, et cap. 99, de Padeensibus qui ægros jugulant et manducant.

Tibareni minus noti : attamen Apollonius Rhodiensis (Argon., II, 377) eos ponit ad littora Euxini et dicit Chalybis finitimos :

Ἄγχι δὲ ναιετάουσι πολύῤῥηνες Τιβαρηνοὶ
Ζηνὸς εὐξείνοιο γενηταίην ὑπὲρ ἄκρην.

Xenopho reducens exercitum, eorum fines pertransivit. « Tibarenia, ait Stephanus Byzantinus, est quædam regio Ponto, Chalybis necnon Mœssynœcibus finitima. »

Denique Strabo, lib. XII, cap. 3, 918, pag. 548, ait : « Supra Trapezuntium Pharnaciamque sunt Tibareni, » etc. Me latet an isti populi iidem sint quos Cicero Tibaranos nominat, Eleutherocilicciensibus finitimos (epistola ad Catonem, *epist. ad diversos*, 15-4) : « His erant finitimi pari scelere et audacia Tibarani : ab his Pindenisso capto obsides accepi. » Asia minor media est Ciliciæ atque Ponto quem incolebant Tibareni. Ergo, duo diversi populi mihi videntur. Ephorus ab Stephano Byzantino relatus dixit eos maxime inservire ludo et jocis. Illud vertit Mela lib. I, cap. 19, 70, his verbis : « Tibareni Chalybos attingunt, quibus in risu lusuque summum bonum est. » Denique Zenobius *Proverbior.* cent. v, 25, refert : « Cum mulieres pariunt, Tibareni obducunt velum suo capiti lectoque incumbunt. » Eamdem fabulam narrat Apollonius Rhodiensis, lib. XI, 1010 :

Σώοντο παρὲξ Τιβαρηνίδα γαῖαν·
Ἔνθ' ἐπεὶ ἄρ κε τέκονται ὑπ' ἀνδράσι τέκνα γυναῖκες,
Αὐτοὶ μὲν στενάχουσιν ἐνὶ λεχέεσσι πεσόντες,
Κράατα δησάμενοι· ταὶ δ' εὖ κομέουσιν ἐδωδῇ
Ἀνέρας ἠδὲ λοετρὰ λεχώϊα τοῖσι πένονται.

Narratio hæc, nescio an vera aut falsa, excerpta est ex Metrodoro Amphipolitano : Ἐν τοῖς *Νομίμοις*, et non, Ἐν τοῖς *Νόμο ς*, ut docet scholiastes ; quod ad emendationem *Νομίμοις* pertinet eam commendant ratio et Clemens Alexandrinus in *Protreptico*, pag. 56 : Νυμφόδορος ἐν *Νομίμοις Βαρβαρικοῖς* lib. I *Stromatum*, pag. 383 : Νυμφόδορος ὁ Ἀμφιπολίτης ἐν τριτῷ *Νομίμων Ἀσίας*.

Miror quod in novissima editione scholiastis Apollonii, D. Scheffer qui illam attente curavit, hoc prætermiserit mendum. Cæterum, hæc natio, Persarum et Mithridatis dominatione absorpta, de se historiæ pauca ; reliquit, et quod narrant Porphyrius et Theodoretus, ab eis præcipites dari scopulis suos parentes, καταχρημνίζουσι, commentitium aut saltem dubium mihi videtur. S. Hieronymus, contra, dicit ab iis populis parentes suspendi. « Quos dilexerunt senes suspendunt in patibulis. » Ex vocam καταχρημνίζω et καταχρεμνάω similitudine factum est ut erraret S. Hieronymus.

Huic mori dejiciendi senes e scopulis inserviebant Sardiniæ populi, ut refert Ælianus (*Var. hist.* cap. 1, § 4). Lego textum D. Coray, *Lex Sardiniæ :*

« Pueri clavis armati, percutiunt patres quos sic interfectos inhumant, magnum sibi ducentes dedecus si ad extremam senectutem perveniunt, nam delinquere necessarium est, dum corpus senio est confectum. » Hic textus perspicuus est ex editione scholiarum Platonis a Ruhnkenio facta pag. 144. Ex illa editione patet Timæum esse auctorem istius narrationis, quam male vertit Ælianus. Suo tempore Zenobius refert eumdem Timæi locum (*Proverbiorum*, v, 85), sed partim. Scholiastes sic loquitur : Ἀνεκάγχασέ τε μάλα σαρδάνιον· παροιμία. Οἱ τὴν Σαρδὼ κατοικοῦντες, ὥς φησι Τίμαιος, ἐπειδὰν αὐτοῖς ὑπεργηράσκωσιν οἱ γονεῖς (ἀπογηράσκωσιν), καὶ νομίσωσιν ἱκανὸν βεβιωκέναι χρόνον, ἄγουσιν αὐτοὺς εἰς τὸν τόπον, ἐν ᾧ μέλλουσι θάψαι, κἀκεῖ λάκκους ὀρύξαντες, ἐπ' ἄκρων χειλῶν τοὺς μέλλοντας ἀποθνήσκειν καθίζουσιν. Ἔπειτα ἕκαστος αὐτῶν, σχίζαν ἔχων, τύπτει τὸν ἑαυτοῦ πατέρα καὶ εἰς τοὺς λάκκους (προσωθεῖ) περιωθεῖ· τοὺς δὲ πρεσβύτας χαίροντας ἐπὶ τὸν θάνατον παραγίνεσθαι ὡς εὐδαίμονας καὶ μετὰ γέλωτος καὶ εὐθυμίας ἀπόλλυσθαι. Ἐπεὶ οὖν γελᾷν μὲν συνέβαινεν, οὐ πάνυ δὲ ὁ γέλως ἐπ' ἀγαθῷ τινι ἐγίνετο, παρὰ τοῖς Ἕλλησι τὴν προκειμένην ῥηθῆναι παροιμίαν.

« Sardiniæ incolæ, ut refert Timæus, si parentes ad extremam pervenerint senectutem et si in eo sint ut moriantur, ducunt eos ad locum ubi inhumandi sunt ; tum, terra effossa, morituros ad oram fossæ ponunt, arrepto baculo, percutiunt ; et sic interfectos et dejectos inhumant. Senes ad aspectum mortis gaudent, et suam felicitatem risu et læto gestu significant. Sed quod istiusmodi risus postremum et infaustum diem portendit, a Græcis dictus est risus Sardonicus. »

Col. 40 B 6. *Ὑρκανοὶ δὲ καὶ Κάσπιοι.* Hyrcani et Caspii, quos populos nominat Eusebius tanquam iisdem moribus utentes, etsi colentes similiter littora maris Caspii seu Hyrcaniæ, sunt tamen inter se satis remoti. « Pluribus nominibus appellatum, celeberrimis duobus Caspio et Hyrcanio, » ait Plinius VI, 15. Si totam phrasim perspicias, compertum videtur parentes adhuc vivos a solis Hircanis projici volucribus et feris, sed defunctos a Caspiis. Attamen, T. Cicero, de isto Hyrcanorum more tractans mihi videtur locutus fuisse de solis mortuis (*Tuscul.* I, 45) : « In Hyrcania, plebs publicos alit canes, optumates domesticos ; nobile autem genus canum illud scimus esse ; sed pro sua quisque facultate parat, a quibus lanietur ; eamque optumam illi censent sepulturam. »

Silius Italicus in *Punicis*, lib. XIII, vers. 471 :

Tellure, ut perhibent, is mos antiquus Ibera :
Exanima obscenus consumit corpora vultur.
Regia cum lucem posuerunt membra, probatum est
Hyrcanis adhibere canes....

Sed Caspii consumpsisse fame parentes annis gravatos arguuntur a Strabone vel Onesicrito, quem citat Strabo lib. XI, cap. 11, 3, pag. 517.

Loquens de Persis, Agathias, quod spectat ad homines adhuc vivos, refert quemdam eorum morem qui convenire videtur narrationi Porphyrii. In libro hujus auctoris secundo (pag. 60 edit. Luparæ), cum de sepultura Persarum, qui a canibus devorantur, non aliter ac Cicero locutus fuisset, subjicit : « Si in Martis expeditionibus nonnulli milites in gravi morbo inciderunt, in loco remoto ponuntur adhuc viventes et jejuni. Cum sic segregati fuerunt, frustum panis, aqua, baculum sub eorum manibus ponuntur ut suam vitam sustentent, et animalia fera propellere possint. Si sic expositi non obierunt, et si tamen morbus gravis ligat ægrotantium membra, tum volucres cœli et feræ semianimos devorant, et sic abiit omnis spes salutis. Sunt qui redierunt ad suas sedes macilenti, exsangues, et metum inferentes iis qui eis obviam ibant ; non aliter ac spectra quædam tragica ex Erebo redeuntia (Polydorus in *Hecuba* Euripidis). Sed qui eo modo redeunt ad sanitatem invisi sunt omnibus ; vitantur sicut contaminati et incolæ Acheronis habiti ; nemo, olim commensalis, utitur eorum consuetudine, antequam purgati fuerint a magis ob nefandam mortem cui destinati fuerant et ex qua novam vitam hauserant. »

Stobeus in sua centesima vicesima oratione refert hoc verbum Diogenis Cynici, dicentis : « Si canes dilaniarent ejus corpus, sepulturam Hyrcanianam se habiturum ; si vultures, Bactrianam. » Hic sepeliendi modus non erat tantum Hyrcanorum et Caspiorum sed et Persarum et magorum modus. Cicero, *Tuscul.* I, 45 : « Magorum mos est non humare corpora suorum, nisi a feris sint ante dilaniata. » Strabo, lib. XV, cap. 3, § 20, pag. 733 : Μάγους

οὐ θάπτουσιν οἱ Πέρσαι, ἀλλὰ οἰωνοβρόρους ἐῶσι: « Persæ non sepeliunt Magos, sed avibus comedendos projiciunt. »

Transeamus ad Scythas. Auctor de quo nunc, dicit: « Scythæ inhumant vivos aut trucidant, in honore mortuorum, quos defuncti magis dilexerant. » Herodotus (lib. IV, cap. 71) sigillatim enarrans regum Scytharum funera, in hæc desinit: « Unam ex concubinarum strangulatam inhumant, deinde pincernam, cocum, armigerum, pedisequum, nuntium, equos, uno verbo, quoscunque primos ad famulatum suum habuit. »

Stobæus, sermo 120: « Taurici gens Scythica, humant cum suis regibus charissimos eorum amicos. » Quod adjecit Porphyrius de more trucidandi quosdam supra rogum, illud non convenit Scythis qui non urebant mortuorum suorum corpora, sed Indis, ut nemo nescit.

Col. 40 B 9. *Καὶ Βάκτριοι.* Bactriana sub radicibus Paropamisi, ad Araxem sita, iisdem utebatur moribus ac populi finitimi quos sigillatim lustravimus. Strabo Porphyrii aut potius Onesicriti dictum a Porphyrio citatum fulcit, lib. XI, cap. 11, 3, pag. 517.

Sogdiani et Bactriani olim parum aliter ac nomadum genus sese gerebant. Attamen Bactriani mitiores erant moribus. Onesicritus tamen de illis loquens parcit laudibus. Dixit enim ab illis exponi ægros adhuc vivos, canibus quos educant ad hunc finem et quos vocant eorum lingua, *sepelientes canes.* Extra muros metropolis Bactrianorum omnia pura erant loca, sed intra, omnia ossibus humanis referta; at Alexander mori nefando imposuit finem.

Plutarchus ait: « Hyrcanorum canes et Bactrianorum volucres, jubente lege, devorant mortuos. »

Col 47 B. 9. *Supra res eas.* Id est nihil amplius quam quod in cœlo apparebat.

Col. 53 A 15. *Μαθητὴς ὢν Ἀναξαγόρου.* Euripides non potuit Anaxagora magistro uti.

Hic anachronismus Diodori patet.

Col. 57 A 2. Censorinus, cap. 4: « Anaximander Milesius (ait) videri sibi ex aqua terraque calefactis exortos esse sive pisces sive piscibus simillima animalia, in his homines concrevisse, fœtusque ad pubertatem usque (intus) retentos, tum demum, ruptis illis, viros mulieresque, qui se jam alere possent, processisse. »

Plutarchus, *Symposiac.* 8, problem. 8, sub finem, idem dixit de Anaximandro, scilicet, homines primum versatos fuisse in ventre piscium et intus sicut parvuli alitos, tum demum exiisse, natura robur præbente, et terra potitos.

Ibid. B 4. *Δένδρα.* Valck. *Diatrib.* p. 45, ubi δένδρη πετεινά; sic etiam Wessel. ad Diodor. I, 4.

Col. 56, D 2. *Γόνιμον θερμοῦ τε καὶ ψυχροῦ.* Ritter *Hist. philos.* t. I, γονιμοῦ θερμόν τε καὶ ψυχρόν. Cf. eumdem in sequentibus.

Ibid. 5. *Περιῤῥῆγαι.* Περιφῦναι Wittembach.

Col. 60 C 5. *Ὄττι τοι.* Diogenes Laertius, in *Socratis Vita* (lib. II, seg. 21). Demetrius Byzantinus ait Socratem, qui ducebat parvi momenti arcana naturæ, cœpisse docere ethicam in officinis et triviis; dicebat illud exquirendum:

Ὄττι τοι ἐν μεγάροισι κακόντ' ἀγαθόντε τέτυκται.

Idem l. VI, seg. 103, in *Vita Menedemi:* Hoc dictum Diogeni tribuit Diocles, quod alii Socrati vindicant. Vide Aulum Gell. l. XIV, 6: « Meæ *Noctes* de uno maxime illo versu Homeri quærunt, quem Socrates præ omnibus semper rebus sibi esse cordi dicebat:

Ὄττι τοι ἐν μεγάροισι κακόντ' ἀγαθόντε τέτυκται. »

Sextus Empiricus *Adv. mathem.*, lib. VII, 21, p. 374:

« Socrates palam dicebat nihil aliud exquirendum esse: εἰ μὴ

Ὄττι τοι ἐν μεγάροισι κακόντ' ἀγαθόντε τέτυκται. »

Denique Eusebius ipse (lib. XV, cap. 62, pag. 865) idem Socrati adjudicat adagium.

« Socrates merito profitebatur, quædam nobis superiora, quædam scitu inutilia. Sic physica superior nobis est. Quæ post mortem eveniunt nihil nobis curanda sunt: humana tantum ad nos spectant; quamobrem, missam faciens Anaxagoræ et Archelai disciplinam, uni incumbebat scientiæ: ὅττι τ' οἱ... κ. τ. λ. »

Col. 61 A 6. Aliquid deesse Wittembach existimat.

Col. 64 C 5. *Τοῦ παντὸς αἰτίᾳ.* Schaubach (*Anaxagoræ fragmenta*, p. 153) conjicit οὐσίᾳ. Auctores historiæ philosophicæ non hic conveniunt inter se. Anaxagoras primus, intelligentiam præposuit, scilicet νοῦν, tanquam sublunarium rerum causam; quod dixit et Eusebius, sub finem libri x, p. 504, *Præparationis evangelicæ* his verbis: « Anaxagoras Hegesibuli Clazomenensis filius, primus vera principia rerum docuit. Non solum majorum more, rerum arcana docuit, sed etiam causas quibus moventur. In principio, inquit, omnia commista jacebant (τὰ χρήματα ὁμοῦ πεφυρμένα); sed intelligentia accedens ordinem confusioni substituit: Νοῦς δ' εἰσελθὼν αὐτὰ ἐξ ἀταξίας εἰς τάξιν ἤγαγεν: quo supponendum est, ante Anaxagoram, causam efficientem et motricem fuisse ignotam tanquam intelligentem, id est νοῦν. »

Nunc veniamus ad auctores qui Anaxagoram auctorem hujus doctrinæ dicunt; post videbimus, an ante illum cæteri philosophi professi sint hanc magnam doctrinam, et quis tandem illius habendus sit auctor.

Diogenes Laertius sic incipit in historia hujus philosophi: « Anaxagoras Hegesibuli aut Eubuli Clazomenensis filius, primus submisit materiam intelligentiæ. » Diogenes, talia verba referens, idem et iisdem fere verbis dicit atque Plato, in *Phædone* t I, pag. 97. Eusebius eadem dicit lib. XIV, 15, pag. 752 *Præparationis evangelicæ:* « Forte » ait Eusebius, « audivi, lecto Anaxagoræ libro, quemdam dicentem, intelligentiam solam omnia ordine disposuisse; gavisus sum, et optime dictum mihi visum est intelligentiam fuisse omnium causam. Lætus ergo accepi magistrum mihi Anaxagoram occurrentem et docentem omnium exsistentium causam in intelligentia positam esse. »

Et Plutarchus, in *Vita Periclis*, cap. 4 ait: « Primus Anaxagoras præposuit universo orbi tanquam rerum principium non fortunam aut vim, sed quamdam intelligentiam puram mistionisque expertem. » Idem Plutarchus, in *Placitis philosophorum*, aut qui sub ejus nomine scripsit, lib. I, cap. 3, eadem refert de Anaxagora. Locus iste desideratur apud Eusebium (*Præp. evang.*, lib. XIV). Mutilatus invenitur in Stobæo (lib. I *Eglog. Physic.* § 28). Idem Plutarchus dixit in Anaxagora esse duplex mali principium, *De Iside*, cap. 48: « Ἀναξαγόρας δὲ νοῦν καὶ ἄπειρον. Anaxagoras invenit intelligentiam et infinitum. » Sed error est Plutarchi. In tertio capite primi libri *Metaphysicorum*, Aristoteles ordine lustrat varias philosophorum opiniones de primis causis, et ostendit quibus ratiocinationibus Anaxagoras invenerit intelligentiam (scilicet νοῦν) esse omnium rerum causam. Secernit accurate diversa principia inertis materiæ, quam *homœomeriam* (ὁμοιομερίαν) vocat. Quod verbum Latine verti non posse dixit Lucretius (I, vers. 830):

Nunc et Anaxagoræ scrutemur homœomeriam,
Quam Graii memorant, nec nostra dicere lingua
Concedit nobis patrii sermonis egestas.

His distinctis principiis, infiniti proprietatem concedit philosophus; deinde quod inveniret mutationem formarum esse causam efficientem orbis universi, quæsivit an una aut multiplex esset ista causa, « nam, ait, substratum non a se ipso mutatur. Quærere illud principium, inquit, idem esset ac quærere motricem causam. » Postquam deinde philosophorum alios multum et incassum in hac investigatione sudasse, alios, nihil certi nactos, dubio fluctuasse exposuit, subjicit Aristoteles : « Nullam causam sufficientem rerum naturalium invenientes, necessario amplexati sunt quamdam causam effectricem superiorem. Nec terra enim, nec quidquam illi simile, causa esse potest recti et boni; sed non magis admittendum est fortunam et quamdam aleam esse causam rerum.

« Ergo philosophus qui primus dixit inesse naturæ sicut animalibus quamdam intelligentiam, omnis exsistentis ordinis causam, hic habitus fuit præ cæteris aliis qui illum præcesserant, tanquam homo sana mente utens. Nunc si famæ creditur, Anaxagoras primus invenit illam doctrinam; attamen exsistit aliqua dubitatio et forte quædam accusatio, scilicet, Hermotimum Clazomenium illius doctrinæ fuisse inventorem. » Sed illa præpostera Aristotelis assertio nullam nacta est fortunam apud antiquos et parvi momenti habetur. Ficta et commentitia tanto plus mihi habetur, quod Anaxagoras hausisse principia philosophiæ apud Anaximenem Milesium dicitur. Cic. *De nat. deor.*, l, II : « Anaxagoras qui accepit ab Anaximene disciplinam. » Strab. lib. XIV, p. 645. Eadem tradit Diog. Laert., in *Vita*, initio. Quoad hunc Hermotimum, qui Anaxagoræ a quibusdam opponitur, præstigiator haberi debet : qui dicebat animam suam a corpore exire ut passim vagaret : inde facultatem prænuntiandi astrorum defectus sumebat; inde quoque mors ei procurata fuit. Ista leguntur inter *Historias commentitias* Apollonii Dyscoli, a Meursio editas, c. 3

Anaxagoras physicus, Clazomenius, Anaximenis Milesii fuit discipulus. Attamen Aristotelis commentatores, Alexander scilicet Aphrodisiensis, apud Simplicium, lib. VIII *Physicorum*, p. 321, necnon Philoponus, quod a magistro suo dictum fuerat, revocaverunt. Sextus Pyrrhonicus, *Adv. Matth.* l. IX, 7, p. 549, hoc etiam dixit, sed ex Aristotele :

« Anaxagoras dicit omnia olim fuisse confusa, omniaque ordinata ab intellectu superveniente; sed Aristoteles tradit Hermotimum Clazomenium, Parmenidem Eleum, et multo ante ipsos, Hesiodum quoque hanc opinionem tenuisse. »

Iste scepticus impudenter mentitur, qui, ut omnes doctrinas opinionesque saniores destruat, supponit Aristotelis dictum quod nunquam iste philosophus protulit. Vidimus ab illo hanc opinionem attributam fuisse primum Hermotimo : adest suspicio, αἰτίαν δ' ἔχει. De Parmenide et Hesiodo sic fatur, *Metaphys.*, l. I, c. 4 : « Supponi posset Hesiodum aliquid simile quæsiisse, quia, ante alios, sicut Parmenides, principium omnium rerum dixit Amorem, ideo quod causa sit necessaria in exsistentiis, ut moveantur et contineantur. Hanc difficultatem serius solvemus, scilicet quisnam primus hanc doctrinam tenuerit? »

Minimam laudem conciliat Aristoteli talis doctrinarum Hesiodi, Parmenidis et Anaxagoræ confusio. Quænam paritas est motus illius physici et animalis qui vocatur Amor, cum intelligentiæ pura notione? Sed enim Aristoteles non absolute dicit mentem eamdem habuisse et Hesiodum et Anaxagoram. Voluitne, pulsus invidia, Anaxagoræ professionem obscuram facere, et ideo cum Hesiodo et Parmenide æmuloque perobscuro Hermotimo hunc illustrem philosophum componere? Sed, inquam, non absolute dixit idem putavisse et Hesiodum et Anaxagoram, ταυτὰ φρονεῖν, ut Sextus contendit; quod non potuisset sine læsione propriæ famæ, neque hanc sententiam rursum protulit, saltem in operibus quæ usque ad nos pervenerunt. Multo melius longeque aliter de Anaxagora loquitur in lib. VIII, cap. 5, p. 588, ed. Duval, *De auditione physica* : « Summa cum ratione professus est Anaxagoras, cum dixit, νοῦν mentem impassibilem esse unamque quoad substantiam, cum ei tribueretur motus principium. » Hic jam non revocatur Hermotimus.

Simplicius in commentario suo de eodem tractatu, folio 285, recto, edit. Ald., 1526, dicit : « Ullo sine dubio confirmat auctorem motus esse immobilem, doctrinam Anaxagoræ celebrando, qui ut principium ponit νοῦν, id est mentem, esse primum motus auctorem, eamdemque mentem esse immobilem perfecteque unam quoad substantiam. » Idem Aristoteles, *De cœlo*, l. III, c. 2 : « Nullus effectus naturæ conformis, casu evenit; mihi videtur Anaxagoras recte egisse, cum principium hoc posuit, scilicet statutum fuisse ordinem in mundo ab *agentibus* immobilibus. »

Simplicius, hanc occasionem nactus, hanc sententiam Anaxagoræ citat : « Ἦν πάντα ὁμοῦ χρήματα· ὁ δὲ νοῦς διακρίνας ἐκόσμησε. » Scripsit, ut videtur, εἰσελθών, loco διακρίνας, folio 143, edit. Aldin., 1517, verso. Sed ista Anaxagoræ sententia non semper iisdem verbis prolata fuit. Denique, l. XII *Metaphys.*, c. 6, hunc designat sub nomine generico οἱ φυσικοί· ὡς λέγουσιν οἱ φυσικοί· ἦν ὁμοῦ πάντα χρήματα.

Proclus, *in Timæum* Platonis, initio, facete quod Aristoteles scripserat in loco supra citato *Metaphys.* referre videtur : « Anaxagoras primus esse videtur, qui, dum omnes alii se somno darent, perceperit intelligentiam esse omnium causam. »

Themistius, Orat. XXVI, p. 317 : « Primus Anaxagoras admisit mentem et divinitatem in creatione mundi, et non omnia ad corporum naturam retulit. »

Videat, cui libet, Cedreni compilationem, p. 158 tom. I edit. Luparæ.

Clemens Alexandrinus, *Stromat.* l. II, p. 435 : « Ἀναξαγόρας πρῶτος ἐπέστησε τὸν νοῦν τοῖς πράγμασι; » sed, inquit Pater, hic non stetit prudens in veritate; creationis dignitatem sustulit, turbines absurde fingendo...

In hoc loco, Clemens demonstrare contendit Moysem antiquos auctores superare quod doctrinam creationis mundi. Omissis Thalete et cæteris, ad Anaxagoram pervenit, cujus doctrina alias superat, quia dicit mentem esse rerum causam et ordinatricem; deinde autem Clemens dicit Anaxagoram aliquo modo primam doctrinam reliquisse, quod stulte admiserit turbines. Quis non videt hic Clementem erravisse, aut nos decipere voluisse? Nulla est contradictio in doctrina philosophi. Explicatio legum generalium physicæ, quam tradebat Anaxagoras, ut nostris diebus Descartes, ope intervenientium turbinum, nullo modo contradicebat principio quo admittebat motus ordinisque mundi causam esse spiritualem et immobilem. Hic creator vel ordinator opus suum confirmavit, intervenientibus physicæ generalis legibus quæ motus gubernant; leges istæ sunt turbines, Δῖνοι, qui mundi rotationem faciunt. Quid in his absurdum? Ante Newton, Descartes secundam causam effectuum naturalium turbinibus vel impulsioni dederat : ex hoc tempore, angligena doctus attractionem admittit. Theorias autem Cartesianas evertit Newton, non quod essent absurdæ, sed quia gravitatis generalis corporum sua expositio scientiæ difficultatibus magis obvia erat.

Primus Anaxagoras mentem rebus præposuit. His testimoniis ex Græcis desumptis, Ciceronis testimonium addam, ipsumque sibi contradicentem inducam. In loco enim jam citato hujus auctoris, legitur : « Anaxagoras qui accepit ab Anaximene disciplinam, primus omnium rerum descriptionem et modum mentis infinitæ vi ac ratione designari et confici voluit. » Et tamen in eodem capite scripserat paulo ante : « Thales Milesius qui primus de talibus rebus quæsivit (de naturalibus) aquam dixit esse ini-

tium rerum, Deum autem *Mentem* quæ ex aqua cuncta fingeret. » Nonne adest contradictio? Lactantius, l. I, c. 5, verba Ciceronis transcripsit: « Thales Milesius, qui unus e Septem sapientum numero fuit, quique primus omnium quæsisse de causis naturalibus traditur, aquam esse dixit ex qua nata sint omnia, Deum autem esse mentem qui ex aqua cuncta formaverit. »

Hæc ultima affirmatio explanationem exigit. Nullus ante Ciceronem scriptor dixerat Thalem admisisse Deum creatorem mundi, a materiaque independentem. Aristoteles dicit, *Metaph.*, l. I, c. 3: Τὰς ἐν ὕλης εἴδει μόνον ᾠήθησαν ἀρχὰς εἶναι πάντων. Plerique philosophi causam rerum spiritualem non admiserunt, Thalesque profecto inter eos, ut hujus scholæ princeps, annumerari debet. Testimonium novum et fere nullum allegatum fuit, ut Ciceronis affirmatio tutaretur: Cyrillus Alexandrinus in *Invectivis adversus Julianum*, l. I, c. 4, sic: « Thales Milesius dicit Deum esse mundi mentem. » Sed primum hæc verba non satis clara apparent, et amplius hic Pater non semper in citationibus scrupulose agit, siquidem in eodem opere Sanchoniaton mentionem facit ex *Stromatibus* Clementis Alexandrini, et ex Josephi versione: in his porro de Sanchoniaton nullo modo agitur. Virgilius Anaxagoræ sententiam sic tradit, *Æneid.* lib. VI, 726.

..... Totamque infusa per artus
Mens agitat molem et toto se corpore miscet.

Thales exsistentiam deorum admittebat, ut Anaximander, Anaximenes, Empedocles et omnes physici qui principium rerum in materia reponebant, et certe, sine eorum injuria, non potest dici eos atheos esse ut Theodorum Cyrenæum aut Diagoram ex insula Melos; sed Christianismi doctrinæ differunt ab antiquorum opinionibus qui propterea sæpe a nobis male æstimantur. Hic error quo notiones revelatas cum notionibus ope luminis naturalis detectis confundimus, jam notatus fuit a Warburton, cujus opus in Gallicum vertit sermonem Silhouette, *Dissert.* 12, tom. II, p. 176. Episcopi Sherlock quartus sermo, totus de hac quæstione est. Sic sæpe vocamus atheos, philosophos qui non admiserunt Deum creatorem, Deum e nihilo omnia extrahentem, aut saltem mentem omnino separatam a materia quam finxit. Hæc Anaxagoras primus professus est, quem secuti fuere et Socrates et Plato et Aristoteles aliique; nullus autem, ante Anaxagoram, nec Thales ipse, has veritates ediderat. Anaxagoræ apophthegma, a Diogene Laertio citatum iterumque a Stobæo, refert quod ipse interrogatus quid esset antiquius, respondit: « Deus, quod non ipse generatur. » Sic Cicero *De legibus*, l. II: « Thales, qui sapientissimus in Septem fuit, aiebat homines existimare oportere, quæ cernerentur, deorum esse plena. »

Deos admittebat, non autem ante omnia exsistentes nec creatores. Versatur in sententia Homeri qui originem rerum et Deorum aquam dicit, *Iliad.* Ξ, versu 202,

Ὠκέανόν, τε θεῶν γένεσιν καὶ μητέρα Τηθύν.

Et ibidem, versu 246:

Ὠκεανοῦ, ὅσπερ γένεσις πάντεσσι τέτυκται.

Idem censet Hesiodus, qui Deos non exhibet nisi postquam chaos ordinatur et ipsi tellure feruntur, *Theog.* v. 116:

Ἤτοι μὲν πρώτιστα χάος γένετ', αὐτὰρ ἔπειτα
Γαῖ' εὐρύστερνος, πάντων ἕδος ἀσφαλὲς αἰεὶ
Ἀθανάτων, οἳ ἔχουσι κάρη νιφοέντος Ὀλύμπου.

Hæc opinio ita prævalebat, ut Aristophanes in *Avibus*, vers. 477, dicat: « Si aves ante terram, ergo ante deos creati sunt:

Οὐκοῦν δῆτ' εἰ πρότεροι μὲν γῆς, πρότεροι δὲ θεῶν
[ἐγένοντο. »

Hesiodum dicit Plutarchus, *De Iside*, c. 57, alia principia non admisisse dici posse, nisi ea quæ prima vocat, scilicet terram, chaos, tartarum et Ἔρωτα, *amorem.* » Hesiodus, et omnes theologi, inquit Aristoteles, « in id solum attenderunt quod mentem lectorum caperet; quid autem nos philosophi credere possumus, quando dicunt alios deos natos fuisse, quos *principia* vocant, omnesque nectaris et ambrosiæ inexpertes, esse mortales? . . . . Etenim, hos si gustant victus dii, voluptatis causa, neque nectar aut ambrosia sunt exsistentiæ divinæ causæ; si contra ab his victibus exsistunt, quomodo essent immortales, qui cibo egent? Ista fabulosa sophismata vix attentione digna sunt. Sed ab iis qui ratiocinationem adhibuerunt quæro, quomodo essentiæ ab eadem origine ductæ, dividuntur deinde in immortales natura, et natura mortales? In hac doctrina quoniam adest contradictio, hæc non sunt principia rerum. Empedocles, qui sapientissimus dici potest, in eadem contradictione versatur. Dicit disputationem (νεῖκος), destructionis esse causam et principium: cur non autem eadem esset principium generationis? ex ea etenim omnia, si excipias Deum, proveniunt; dicit enim: « Omnia quæ sunt, omnia quæ erunt, ab ipsa sunt, et erunt, et crescunt; scilicet arbores, homines, feminæ, aves, pisces qui unda amara nutriuntur, diique ipsi qui vita infinita gaudent, » etc.

Sic philosophi qui ante Anaxagoram florebant, ex Aristotele, omnes usque ad unum, credebant deos ipsos a principio universali, materiali, simplici vel multiplici, quidam aqua, quidam igne, quidam aere, genitos fuisse. Arist. *Metaphys.* l. III, c. 4.

Hunc errorem primus Anaxagoras impugnavit. Post ipsum, Chaos, illud inquam Sanchoniatis et Hesiodi, ut principium receptum a quibusdam fuit.

« Accusilas, inquit Damascius Περὶ Ἀρχῶν, codex 1987, folio 567, mea sententia, Chaos primum principium putavit, utpote omnino ignotum; deinde Erebum, principium masculinum, noctem, principium femineum admisit; quorum prior immensitatem, posterior rem finitam significat. »

Irenæus, *Contra Hæreses*, l. II, c. 4.

« Antiphanes in theogonia de nocte et silentio Chaos emissum dicit: dehinc de Chao et nocte cupidinem, et ex hoc lumen: dehinc reliquam secundum eum primam genesim. Post quod rursus secundam deorum generationem induxit et mundi fabricationem. Dehinc de secundis diis narrat hominum plasmationem. »

Sic, ante Anaxagoram elementa materiæ, obscuritas et immensitas principium rerum putabantur; isque primus hanc opinionem deseruit, præeminentiamque menti tribuit: inde νοῦς vocabatur. Plutarchus, in loco jam citato *Vitæ Periclidis*, dicit: « Periclidis domum assidue inter alios adibat Anaxagoras Clazomenus, qui Νοῦς cognominabatur. » Epitaphium Anaxagoræ sic legimus, lib. VIII, c. 19 *Historiarum diversarum* Æliani: *Hic jacet ille qui proxime ad veritatem accedit, quoad exsistentiam cœlestis mundi, is est Anaxagoras.* Altare illi erectum fuisse fertur, cui juxta quosdam Νοῦς, juxta alios Ἀλήθεια, inscribebatur.

Certe tales honores non illi attributi fuissent, Νοῦς non cognominatus fuisset, si quæ dicta fuerant a Thalete, a Parmenide, ab Hesiodo, aut quæ ab Hermotimo audierat, tantum in lucem revocaverat.

Col. 65 D 6. Ἐφ' ἑστίας Lege ἀφ' ἑστίας, quod jam vidit de Rhoer *ad Porphyrium*. Proverbialis locutio est quæ *a principio* sonat. Hanc explicat Zenob. *Proverb.* I, 40. Cf. Casaub. ad Strab. I, 24; Runkenius *ad scholia Platonis*, p. 256. Hanc formulam citat scholiastes Aristophanis ad *Vespas*. v. 842, ut alii bene multi. Οἱ πρῶτοι ut glossema dele.

Col. 68 A 4. Vide Eusebium, *Demonst. Evang.* lib. I, p. 34 edit. Montacutii.

Col. 73 A 7. Ἀμμονιέων γράμμασι. Reinesius

Variæ lectiones lib. I, c. 22, p. 27 : « Ægyptiis et Æthiopibus solemne doctrinas suas sacras et sapientiam arcanam de naturalibus et civilibus, symbolicis quibusdam figuris animalium, aliarumque rerum sublunarium cœlatis ceu libris mysticis in pyramidibus et obeliscis proponere, partem etiam in templorum adytis conservaverunt soli ejus custodes et doctores ἀμμουνέες seu sacerdotes, quorum in Solonis, Pythagoræ, Democriti, Platonis vita multa mentio. »

Cf. J. Bryant *New system, or analyse of ancient Mytholog.*, London 1775, 4°. Vide Wittenbach *Biblioth. critic.* I, 53.

Col. 76 B 1. *Ὁμοίως σχήματι* Damascius, in libro suo *Principiorum*, sic Sidoniorum explicat cosmogoniam : « Omnibus rebus Sidonii fundamentum Tempus dant, Desiderium et Nubem. Coeuntes Desiderium et Nubes genuerunt Aerem et Abram, a quibus producitur ovum. »

Idem Phœnicum cosmogoniam, ex Moscho, explicans : « Primum, ait, et ante omnia fuit æther, dein aer, ex quo provenit Oulomos, qui, a seipso fecundatus, genuit primum Chousoron (cujus nomen significat *qui aperit*), dein ovum, posteaque Lipsen et Notum. In duas partes dividitur ovum : prior pars facit cœlum, posteriorque terram. » De ovo, symbolica significatione mundi, vide Macrobium, lib. VII, 16 ; Apium a Clemente Romano citatum, in hom. 6, p. 687 edit. Coteler. ; dein hoc carmen a Damascio transcriptum :

Ἔπειτα δ' ἔτευξε μέγας Χρόνος αἰθέρι δίῳ
Ὠεὸν ἀργύρεον.

Eusebius, *Præpar. evang.* lib. III, p. 115, ex Porphyrio mentionem facit Ægyptii dei Kneph, cujus ex ore ovum exit a quo producitur deus Phtha.

Ibid. C 11. *Ἐπιθύσεις*. Hic locus jam supra c. 9 init. memoratur, cum varia lectione ἐπιχύσεις loco ἐπιθύσεις.

Col. 77 A 15. *Κάσσιον*. Jupiter Casius cultus fuit usque ad tempora longe posteriora ; *Anthologia* continet anathema Trajani ad hunc deum.

Ζηνὶ Τόδ' Αἰνεάδης Κασίῳ Τραϊανὸς Ἄγαλμα
Κοίρανος Ἀνθρώπων Κοιράνῳ Ἀθανάτων.

Cujus ad honorem numismata Syriæ Phœnissæ cusa sunt. De monte Casio vide Salmasium *in Adrianum* Spartiani, c. 14 ; Wesseling, in *Itinerarium Antonin.*, p. 152 ; Suidam in voce *Κάσιος* ; Relandi *Palæstinam*, tom. II ; Boivinum juniorem, inter *Commentaria Academiæ*, tom. II, p. 279 ; et de cultu gratim montium, Maximum Tyrensem, Diss. 8, p. 129 ; Dion. Chrysost., Dissert. 12, p. 212 ; Guiraldum, p. 90, *De diis*.

Ibid. B 2. *Μημροῦμος*. Lectionem admisi mss. 466 et 467 a Bocharto propositam, *Geographia sacra*, lib. II, c. 2, p. 706 ; Σαμημροῦμος loco Μημροῦμος.

Ibid. B 6. *Τῦρον*. Hic non agitur de urbe Tyro, siquidem inferius indicat Biblon ut primam urbem muris circumseptam, sed de loco *Tyrus* dicto. Vide Bochart, *Chanaan*, lib. II, c. 17.

Ibid. C 5. *Ἀγρέα*. Agræus nomen est Arabiæ gentis, cujus urbs caput Agra, postea Petra vocata fuit. Istiusce populi numisma, cujus Relandus mentionem facit, *Palæstina sacra*, t. I, l. III, p. 933, in una facie fert Ἀγρεύς, in altera autem, Ζεὺς Κάσιος.

Ibid. C 14. *Δία μίχιον*. Jupiter Machinator. Vide Bochart., *Chanaan* II, 2 ; Lucianum, *De sacrificiis*. Hoc nomen, Ζεύς, diversis diis a Philone datum, nomen est generis quo divinitas indicatur. Alius est Ζεύς, Croni filius, Cretæ, dein Græciæ deus.

Col. 80 A 9. *Ζυγοφορούμενον*. Templum de quo hic agitur, quod ab aliquot jugatorum boum paribus gestabatur, morem Orienti proprium revocat. Multa similia templa a nobis indicantur : Primum fœderis arca, cujus varia itinera describuntur in Biblia sacra, in l. I Regum, c. VI ; in Actibus Apostolorum, c. 6, v. 43 ; primi enim homines vitam errantem degebant. Apud Ægyptios, vocabantur παστοφόροι, *deorum vectores*. Vide 6. lib. *Stromatum* Clementis Alexandrini ; Vide Macrobium, *Saturnales*, II, 4 :

« Vehitur simulacrum dei Heliopolitani ferculo, veluti vehuntur in pompa ludorum circensium deorum simulacra ; et subeunt plerumque provinciæ proceres, raso capite, longi temporis castimonia puri »

Servius in versum 68 lib. VI Æneid. :

. . . . *Da Latio considere Teucros,*
Errantesque deos, agitataque numina Trojæ.

Certe Ξόανα dicit, id est simulacra brevia quæ portabantur in lecticis, et ab ipsis mota infundebant vaticinationem.

Eustathius, in versum 423 *Iliad.* T. II, p. 128, edit. Rom. :

Τινὲς μὲν ἱστορικῶς θεραπεύουσι, λέγοντες ὅτι, etc.

Quidam hunc versum historice interpretantur, et dicunt apud Diospolim Ægypti exsistere Jovis templum, ex quo Æthiopii statuam dei necnon et numinum sociorum extrahunt, ut eam ferentes Libyam circumagant. Herodotes pariter mentionem facit, c. 63 *Euterpies*, divinitatis papremiticæ, cujus statua erat in templo ex ligno deaurato, quæ pridie ad alteram capellam deferebatur, ut exinde produceretur in curru quatuor rotis. Vide Diodorum Siculum, l. II, p. 88.

Si Gogueto fidem adhibeas, *Fragmenta historicorum Sinensium*, t. VI, p. 320, *De origine legum*, hic usus apud Sinenses viget.

Ibid. 10. *Παρὰ δὲ βιβλίοις*. Lege Βυβλίοις, *apud Byblios*, ut jam vidit Vigerus.

Ibid. 15. *Μάγον*. Nomen Carthaginensibus commune.

Ibid. B 5. *Ἑρμῆν*. De diversis modis hoc nomen scribendi vide quod legitur, p. 133, de Dioscuris Cabirianis ; vide quoque Hemsterhuys *in Lucianum*, t. I, p. 281, edit. in-4°.

Ibid. B 10. *Ἐλιοῦν... ὕψιστος*. Pausanias *Bœoticorum*, c. 8 : « Apud Thebas est, prope portas *Hypsistas*, templum Jovis Hypsisti. » Hesychius : Ἐλιεὺς Ζεὺς ἐν Θήβαις. Ex Hesychio, eodem nomine indicatur quidam Cypri deus. Evidenter agitur de deo Phœnicum ad utramque regionem translato. Valckenaer revocat Melchisedech : Ἱερεὺς τοῦ Ὑψίστου.

Ibid. B 13. *Οὐρανόν*. Lactantius, *De falsa religione*, c. 15 : « Privatim singuli populi gentis aut urbis suæ conditores, seu viros fortitudine insignes, seu feminas castitate, summa veneratione coluerunt ; ut Ægyptii Isidem ; Mauri, Jubam ; Macedones, Cabirum ; Pœni, Uranum ; Latini, Faunum. »

Ibid. C 7. *Κρόνον*. Cronus, Latine *Saturnus*, apud Orientales *Bel* vel *Bal*.

Theophilus *ad Autolycum*, l. III, p. 394, edit. Christophori Wolf : Ἔνιοι σέβονται τὸν Κρόνον καὶ τοῦτον αὐτὸν ὀνομάζουσι Βὴλ καὶ Βὰλ, μάλιστα οἱ οἰκοῦντες τὰ ἀνατολικὰ κλίματα. Παρὰ δὲ Ῥομαίοις Σατοῦρνος ὀνομάζεται.

Ibid. C 8. *Σίτων*. Scaligerus in *Collectione fragmentorum*, p. 5, legit *Dagonem*, qui appellatur *piscis* (ἰχθύς.) Contradicit Bochart, *Hierozoicon*, 1, 6. Vide Valckenaer, p. 15 de sa *Dissert. sur Aristobule*.

Col. 81 C 4. *Βαιτυλίας λίθους*. Hæc de petris Bœtylis seu animatis opinio pluribus antiquorum testimoniis nititur. Falconet hæc testimonia collegit. Vide tom. VI *Commentariorum Academiæ Inscriptionum*. Ex hoc auctore eædem sunt ac petræ ophitæ vel æthereæ, quas indicat Orpheus,

De lapidibus: quarum nomen Phœniceum est *Abadir*. Priscianus, l. v, p. 647 edit. Putschii : « Abadir deus est (tertius Ourani filius) : appellatur et hoc nomine lapis ille quem Saturnus dicitur devorasse pro Jove quem Græci Βαιτύλον vocant. »

Vide in *Etymologico magno*, Hesychium in ea voce. Damascius, *De Vita Isidori*, a Photio citatus in *Bibliotheca*, multa de hoc impie dixit : Μυρία τερατολογεῖ ἄξια γλώσσης ἀσεβούσης. Juxta Falconnet, vocantur quoque *petræ fulminis*, et Gallice *aérolithes*.

Iotacus, inquit Plinius, 37-25, admittit duo genera petrarum fulminis, scilicet ceraunitas nigras, et ceraunitas rubras quæ securibus similes sunt. Falconnet dicit nomen *betylæ* non a lingua Græca derivare, sed immerito. Priscianus illi contradicit; *Etymologicum magnum* hoc nomen dicit derivare a βαίτη, quod significat vellus ovis vel capreæ, ut ex στόμα, στωμύλος, ex χρέμης, χρεμύλος; in epist. 4 Chionis, *ad Matrim*, ex collectione *Epistolographorum*, nomen est proprium. Sic vocata fuit petra devoranda Jovis loco oblata Saturno, quod in caprina pelle involvebatur. Syllaba *ir*, qua desinit nomen Abadir Phœnicum ad idioma prorsus pertinet : Gadir (Cadix), Cabir, etc. Ex his, corrigendum est *Etymologicum magnum* p. 192 Sylburgii.

Βαιτύλος λίβανον τὸ ὄρος, τῆς Ἰλίου πόλεως. Ex S. Cyrillo legi debet : Βαιτύλος λίθος, γενόμενος κατὰ τὸν Λίβανον τό ὄρος, τῆς Ἴλου πόλεως. Ἰλίου male a quibusdam substitutum fuit loco Ἴλου. Correctio qua τῷ Ἴλου suppletur ἡλίου nec valet. Hil vel Hel, apud Phœnices nomen est Saturni qui cum sole nullam relationem habet. Probabile est nomen urbis Heliopolis ab Helo, vel Hilo quod significat Saturnum, et πόλις derivare; Saturnus, Edessæ Elgabal appellabatur : « Mons Saturnus, deus mons, deus Saturnus. »

Ibid. C 14. *Ἐν παραίᾳ*. Stephanus Byzantinus, in ea voce : Νίσιβις πόλις ἐν τῇ Πηραίᾳ τῇ πρὸς τῷ Τίγρητι ποταμῷ. Φίλων ἐν *Φοινικικοῖς*. Σημαίνει δὲ ὥς φησι Φίλων τὰς στήλας. Hic Philo, ut probabile est, qui notas ad grammaticam, ad geographiam et ad alias scientias attinentes inserebat in Historia sua, hanc observationem adjecit ; inde historiæ constat authenticitas. Inde præterea colligendum est imperii Croni fines multum excessisse terminos Phœniciæ proprie dictæ, qui nempe extendebantur usque ad Nisibum, ad Tigridem, celeberrimam urbem imperii Orientalis.

Col. 81 C 14. *Ἀπόλλων*. Apollinis Tyrii templum Uticæ erat famosissimum, referente Plinio, lib. xvi, 79. Apollinis templum intra mœnia Carthaginis, in parte quæ dicebatur Cotho, a militibus Romanis vastatum fuit, urbe capta a Scipione Æmiliano. Vide Appianum, *De bellis Punicis*, c. 79. Hujus templi nomen memoratur in fœdere inito inter Carthaginenses et Philippum, Macedoniæ regem, Persæi patrem. Vide fragmenta lib. vii Polybii.

Col. 84 A 12. *Ἄδωδος*. De hoc nomine, vide Macrobium, *Saturnal.* i, 23, et Josephum, *De antiquitatibus Judaicis*, passim. Filii Adad, seu *Benadad* nomen frequentissimum est inter reges Damasci.

Ibid. B 1. *Ἀστέρα*. Bochartus ἀστέρα intelligit aquilam magni generis, *Chanaan*. ii, 2, p. 709.

Ibid. B 5. *Ἀθηνᾶ*. Minerva Phœnicia, cujus cultus in Græcia a Cadmo fuit introductus, vocabatur Ὄγκα vel Ὄγγα · hæc fuit celeberrimum palladium Trojæ ab Ulysse captum.

Δελφινόσημον κλῶπα Φοινικῆς θεᾶς,

inquit Lycophron, *Alexandr.* v. 658.

Minervæ nomen Ὄγγα Thebana urbs retinuerat : Scholiastes Euripidis in versum 1068 *Phœnissarum*, hujus templi inscriptionem refert :

Ὄγκας νηὸς ὅδ' ἐστὶν Ἀθηνᾶς, ὅν ποτε Κάδμος
Εἵσατο, βοῦν θ' ἱέρευσεν, ὅτ' ἔκτισεν ἄστυ τὸ Θήβας.

Hæc eadem Minerva nomen illud dederat vico cuidam in Bœotia et uni e portis Thebarum. Vide Æschylum, *Septem contra Thebas*, vers. 146, 468. Pausanias, lib. ix, c. 12 : « Exstat altare cum statua quadam Minervæ a Cadmo sub nomine Ὄγγα sacratum ; unde colligendum est Cadmum fuisse Phœnicem non autem Ægyptium, ut quibusdam auctoribus placuit. »

Ibid. B 6. *Μονογενῆ υἱόν*. Hic locus fusius et clarius explicatur col. 86, et lib. iv, c. 16. Ex Porphyrio, non filium ejus unicum, sed quem unicum habuerat ex Anobreta, hujus regionis nympha, vocabant ob hanc causam Ἰεούδ · quod hodie nunc Phœnicum lingua *filius unicus* interpretatur, testante Philone.

Ibid. B 10. *Μούθ*. Muth nomen est Mortis vel Deitatis infernalis. Stephanus Byzantinus : Μώθω κώμη Ἀραβίας ὅ ἐστι τῇ Ἀράβων φωνῇ, *Τόπος θανάτου*. Hadramuth, urbs Phœnissa in oris Africæ, 3000 stadiis distans a Carthagine, dicitur Ἔπαυλις Πλούτωνος, ob insalubrem aerem. Hujus urbis meminit Plautus in *Pœnulo* : « Acherontis ostium est in agro nostro. »

Ibid. D ult. *Φοίνικος*. Stephanus Byzantinus, *in voce* : Χνᾶ ἡ Φοινίκη ἐκαλεῖτο. « Phœnicia dicebatur Chna. »

Col. 85 A 5. *Κυκλικοί*. Epicus cyclus incipiebat, inquit Proculus, quem citat Photius, ab unione mythologica Urani et Ghes : Ἐπικὸς κύκλος ἄρχεται μὲν ἐκ τῆς Οὐρανοῦ καὶ Γῆς μυθολογουμένης μίξεως. Vide Salmasium, in *Exercitationibus Plinianis*, p. 595 edit. Batav.; Casaubonum *in Athenæum*, lib. vii, p. 302 *Animadversionum*.

Ibid. B 9. *Συρμουβηλός*. Porphyrius, *De abstinentia*, lib. iv, p. 349, citat auctorem nomine *Symboulos*, qui libris pluribus scripsit historiam Mithræ; S. Hieronymus, in epist. secunda *adv. Jovinianum*, *Eubouli* mentionem facit. Vide Theodorum Canterum *Variar. lect.* 11-16, et Porphyrium, *De antro nympharum*, c. 6. Isti diversi ejusdem nominis scribendi modi indicantne unum eumdemque auctorem ?

Ibid. B 13. *Ἔθος ἦν*. Hic idem locus inferius repetitur lib. iv, c. 16.

Ibid. C 3. *Ἰσραήλ*. Sic Vigerus, quod evidenter ortum est ex scripturæ compendio Ἴλ in scribendo nomine Ἰσραήλ adhibito. Ἴλ verum Saturni nomen est apud Phœnices, ut superius diximus, Ἴλ igitur legendum.

Ibid. D 6. *Ὀφεων*. Consuli possunt de cultu serpentium S. Epiphanius, *De ophitis*, c. 37; Tertullianus, *De præscriptionibus*, c. 47; Macrobius, *Saturnal.* lib. i ; scholiastes Aristophanis, *in vers.* 733 *Pluti*; Spanheim, *De præstantia numismatum*, tom. I, p. 217. Denique Joannes Lydus, *De mensibus*, p. 44 editionis Schow, hunc locum ad litteram transcribit, cum quibusdam in textu variantibus. Vide Plutarchum, *De Iside*, § 74.

Col. 88 A 12. *Ἐθωθιῶν*. Legimus Αἰθιοπικῶν pro ἐτωθιῶν : mss. Reg. 466 legit ἐθυκῶν. Vide Antigonum Carystium. *Mirab. hist.* c. 10, in cujus libro citantur Philonis *Ethiopicæ*.

Ibid. B 13. *Φερεκύδης*. Pherecydes Syrus, qui plane diversus est a Pherecyde Atheniensi, γενεαλόγῳ (historico), celeber erat philosophus qui primus animæ immortalitatem professus est. Nullum, inquit Suidas de eo disserens, habuit præceptorem, sed sibimetipsi ex libris occultis Phœnicum, quos in promptu habebat, doctrinam efformavit; et hæc doctrina fuit origo libri quem inscripsit Θεολογία, a Clemente Alexandrino citati, *Stromat.* lib. v; Apollonio Dyscolo, *De pronomine*. Idem Clemens, lib. vi, p. 741, hujus operis sequentem citat locum : Ζὰς ποιεῖ φάρος μέγα τε, καὶ καλόν · καὶ ἐν αὐτῷ ποικίλλει γῆν καὶ Ὠγένον, καὶ τὰ Ὠγένου δώματα. Ogenes nihil aliud est quam Oceanus.

Maximus Tyrius, dissert. x. p. 107 : « Perpendite doctrinam philosophi Syri : Jovem et Terram, cum Amore qui inter ipsos medium tenet : generationem

FINIS TOMI VICESIMI PRIMI.

Ex typis L. MIGNE, au Petit-Montrouge.

MONITUM.

Intra hos decem circiter annos dominus Seguierus, marchio a Sancto-Brissone, Academiæ inscriptionum et humaniorum litterarum socius, vir natalibus et eruditione clarissimus, editionem *Præparationis evangelicæ* ad mss. regios collatam et notis illustratam cum interpretatione Gallica prelo paraverat. Quam ut typographi regii in lucem emittendam susciperent, apud eos qui præerant egit. Cum autem ab iis de die in diem procrastinaretur, res infecta mansit. Igitur editioni textus Græci supersedens dominus Seguierus, cogitavit de edenda interpretatione Gallica, quam ad Græca denuo recensita adornaverat. Res effectum sortita est prodiitque *Præparatio* vernacula lingua Gallica anno 1846, cum ingenti notarum et emendationum apparatu, duobus voluminibus in-8°. Eæ sunt notæ et emendationes quas post mortem domini Seguieri ejus hæredes potestatem edendi nobis humanissime fecerunt, quibus pro accepto beneficio gratias hic agere nobis liceat. Exemplar præterea ad manus habuimus editionis Vigeri ad cujus margines vir clarissimus varias lectiones codicum Parisiensium ascripserat; ii sunt numm. 465, 466, 467, 468 insigniti. Contulerat etiam ms. Leydensem quo usus est Robertus Stephanus.

Notis subjicimus ejusdem viri doctissimi Dissertationem in fragmenta Sanchoniathonis ab Eusebio ex Philone Byblio accepta, de quibus, an genuina sint vel aliena, multa disputata sunt et adhuc sub judice lis est.

VARIÆ LECTIONES ET NOTÆ

AD

EUSEBII PRÆPARATIONEM EVANGELICAM.

Col. 40 A 2. *Μητρογαμεῖν*. Hunc infamem morem, apud Persas licitum, tot scriptores referunt ut de illo ne vel minima quidem dubitatio exsistat.

Diogenes Laertius, in *Proœmio*, c. 7, quemdam excerptum ex Clitarcho locum refert, expresse dicentem, Magos ut licitas matrum et filiarum suarum nuptias habere. Xanthus, in tractatu *Τὰ μαγικὰ* dicto, narrat Magos suis matribus, filiabus, necnon sororibus misceri. Auctor hic memoratur a Clemente Alexandrino, *Stromat.* l. III, p. 515. Eudoxius Cnidius a Sexto in *Hypotyposibus Pyrrhonicis*, l. I, c. 14, p. 39, memoratus dicit: « Illicitum est nostris legibus ducere matres, cum apud Persas mos sit usitatissimus. » Idem Sextus l. III, c. 24, p. 178, dicit: « Persæ et præsertim qui apud illos habentur sapientes, id est Magi, ducunt suas matres. »

Tertullianus etiam in *Apologetico*, c. 9, Ctesiæ testimonium affert hoc modo: « Persas cum suis matribus misceri Ctesias refert. » Strabon. l. XV, c. 3, § 20, p. 735: « Apud Persas mos est non inhumari Magos, quorum corpora derelinquuntur avibus comedenda. Et Magos cum matribus misceri, mos est patrius. » Illa vulgata opinio in causa fuit ut Catullus hoc epigramma ederet, epig. 90.

Nascatur Magus ex Gelli matrisque nefando
Conjugio, et discat Persicum aruspicium;
Nam Magus ex matre et nato gignatur oportet,
Si vera est Persarum impia relligio.

Antisthenes, ut refert Athenæus l. v, p. 220 ed. Casauboni, in libro minoris Cyri, Alcibiadem vituperans de perdita vita subdit: Συνεῖναι γὰρ αὐτὸν καὶ μητρὶ καὶ θυγατρὶ καὶ ἀδελφῇ, ὡς Πέρσας.

Quintus Curtius l. VIII, 2, 19, memorat quemdam satrapam nomine Sisimithrem, cui duo ex matre orti filii erant, quod licitum habuit. Tempore Agathiæ adhuc prævalebat ille usus. Nam Agathias l. II, p. 61, edit. Luparæ, ait: « Non solum Persæ ineunt matrimonia cum sororibus et cognatis, sed etiam patres cum suis filiabus, et quod magis pudendum, (o tempora! o mores!) filii cum matribus. » Quod refert Agathias pugnat adversus Plutarchum in tractatu *De fortuna Alexandri* c. 5, cum dicit, ab illo debellatore suppressum fuisse hunc incestuosum morem, his verbis: « Docuit Persas matrum suarum reverentiam, et cum illis misceri vetuit. »

Sed jam Strabo eum refutavit, si Servio credas de hoc Æneidos versu l. VI, disserenti:

Hic thalamum invasit natæ vetitosque hymenæos.

Hic mos ipsius vigebat tempore: Dicendo *vetitos*, ostendit fuisse, ut est apud Persas hodie.

Græci ad omnes populos calumniandos proni, hujus nefandi moris insimulabant omnes cæteras gentes; et in *Andromache* vers. 173, Euripides dixit:

Τοιοῦτο πᾶν τὸ βάρβαρον γένος·
Πατήρ τε θυγατρὶ, παῖς τε μητρὶ μίγνυται,
Κόρη τ' ἀδελφῷ· διὰ φόνων δ' οἱ φίλτατοι
Χωροῦσι καὶ τῶνδ' οὐδὲν ἐξείργει νόμος.

« Omne barbarorum genus patrem cum filia, matrem cum nato, virginem cum fratre misceri sinit; cognati sibi intentant mortem, nec istius modi quidquam lex impedit. » Lucianus in tractatu *De sacrificiis*, de Jove loquens, ait: « Multas duxit uxores et tandem sororem suam Junonem, more Persarum Assyriorumque. » Qui dicunt hunc morem nefandum ab Assyriis initium cepisse nominant Semiramidem, quæ necata est quod cum suo copularetur filio. Illud fatum non impendisset Semiramidi, dixit Agathias *l. l.*, si ejus agendi ratio mores publicos non offendisset; et quia Magi ea utebantur consuetudine, idem auctor hanc doctrinam putat a Zoroastro ortam. Herodotus tamen, III, 31, refert connubia fratrum et sororum olim vetita, primum a Cambyse initium cepisse.

Denique, hic usus prævaluisse apud Persas videtur, et præbuisse scriptoribus, tam Judæis quam Christianis, longum neque immeritum declamationis locum. Agmen ducit Philo in secundo tractatu *De examine legum peculiarium*, principio: « Persarum optimates ineunt matrimonia cum matribus, et ii maxime ingenui inter liberos habentur qui incesto nascuntur, et, ut fama est, ad regnum destinantur. Væ mihi! Quid turpius inveniri potest quam patris defuncti lectum fœdare, qui

potius venerandi templi instar colendus est! » Cum Brissone lego ἱερόν, non ἱεράν.

Bardesanes adversus Genethliacos scribens, ab Eusebio relatus in *Præparatione evangelica*, l. VI, c. 10, p. 275, dixit : « Apud Persas lex sinit, quemque matrem aut filiam ducere; neque patriam tantum et proprias sedes habitantes, sed et qui a Perside absunt, Magouseeni nomine, peragunt illa matrimonia illicita; easdemque leges et mores transmittunt liberis, quorum plures videre est ad hoc tempus in Media, Ægypto, Phrygia, Galatia. Nec tamen Venus Martem amplexans in Saturni ædibus, ullo modo tot et tantis ortibus præesse potuit. »

Hic Bardesanis locus invenitur in *Recognitionibus pseudo-Clementinis* a cap. 19 usque ad cap. 29.

Inter scriptores Christianos qui, cum Eusebio, putant Christianam religionem causam fuisse cur Persæ cessarent ab incestis, primus invenitur Theodoretus, qui in sua *Therapeutica* p. 128, edit. Sylburg., *De legibus*, dixit : « Persæ olim addicti Zaradæ (Zoroastri) legibus ducebant matres, sorores et filias, et quod nefas est, tanquam legem habebant; sed ex quo tempore apostolos audierunt, abjecerunt Zoroastri leges tanquam nefandas, et læto animo evangelicam amplexi sunt temperantiam. » Cf. sanctus Joannes Chrysostomus qui dixit in octavo capite *De virginitate* t. VI, p. 248 ed. Savilii. « Admiramur Persas, qui non ducunt matres, ut olim; non idem de Romanis dicendum est. » Inter Patres Græcos nominandus est Theodorus Mopsuestenus, apud Photium cod. 81; Gregorius Nyssenus *in Fatum;* Tatian.'edit. Wirceburg. p. 80 : Τὸ συγγενέσθαι μητρὶ κάλλιστον ἐπιτήδευμα παρὰ τοῖς Περσῶν Μάγοις. Denique inter Latinos, sanctus Hieronymus *Adv. Jovinianum* l. XI: « Persæ, Medi, Indi, et Æthiopes, regna non mediocria, et Romano regno paria, cum matribus et magis cum filiabus et neptibus copulantur; » et Minutius Felix 31 : « Jus est apud Persas misceri cum matribus. »

Col. 40 A 3. *Ἀνθρωποβορεῖν Σκύθας*. Non dubitare licet quin anthropophagia fuerit universalis consuetudo, antequam humanum genus agricultura sibi pareret alimenta, ad sustentandam vitam necessaria. Quamobrem imperiorum conditores religionis et ethicæ præceptis agriculturam junxerunt. Agricultura sublata, quid superesset legislatoribus ad imponendas leges easque sanciendas? Nihil aliud dicit Horatius his versibus :

Silvestres homines sacer interpresque deorum,
Cædibus et victu fœdo deterruit Orpheus.

Sed ex quo conditæ fuerunt urbes, hic barbarus mos viget solummodo apud gentes omnis scientiæ culturæque expertes. Scythæ qui vitam errantem potius degerunt, diutius hos mores nefandos quam cæteri populi servaverunt, necessitatibus vitæ coacti. Satis multi scriptores testantur hoc ita ut in Eusebium nulla incidat calumniandi suspicio aut voluntas.

Herodoti temporibus pars Scytharum quædam erat anthropophaga. « Ab undecim trans Panticapeam itineribus, ait, Borysthenem secus, vasta patet inculta regio; et trans desertum locum versantur anthropophagi. » Herodotus istos secernit quidem a Scythis, sed quomodo fieret ut in media Scythia quædam exsisteret gens a Scythis distincta et separata? (Vide Herodotum lib. IV, cap. 18.) Strabo lib. VII, p. 298, dixit : « Mare Nigrum ab initio cognominatum fuit ἄξενος (inhospita) ob indesinentes tempestates et ob ferociam gentium quæ littora incolunt, præsertim Scytharum qui alienigenos immolant, carne humana vescuntur et hominum calvariis poculorum instar utuntur. » Lucianus ad hunc barbarum Scytharum morem alludens in *Dialogo Junonis Latonæque* illam inducit hæc dicentem : « Quod tuos liberos spectat, nemo nescit tuam filiam in Scythia peregrinantem didicisse a Scythis qui sunt antropophagi, vesci trucidatis alienigenis. »

Quod referens, ut omnibus notum, Plinius dicit (*Hist. nat.*, liv. VI, cap. 20) : « Inhabitabilis Scythiæ prima pars a Scythico promontorio ob nives : proxima inculta, sævitia gentium : anthropophagi Scythæ insident, humanis corporibus vescentes. »

Idem refert lib. VII, cap. 2: Esse Scytharum genera et quidem plura quæ corporibus humanis vescerentur indicavimus (lib. IV, 26, et lib. VI, 20).

Solinus, hujus scriptoris abbreviator, eadem narrat, et Pomponius Mela, *De situ orbis*, lib. II, c. 1, notat peculiare Scytharum genus quod dicit anthropophagum, his verbis: « Apud anthropophagos ipsæ etiam epulæ visceribus humanis apparantur. »

In silvestri agrestique priscorum hominum cultu, bellum erat quædam venatio ut homines hominibus vescerentur. Cum incipit humanus civilisque cultus, anthropophagia ex bello sequitur, sed non amplius est belli causa; et diu Scytharum gens servavit morem vescendi carne devictorum hostium, non aliter ac agrestes homines, qui trans Oceanum nuper sunt reperti; nam calvariis, poculorum instar, et pellibus pro linteis utebantur. Herodotus, l. IV, c. 64, dicit: « Scythis cum bellum gerunt, primi hostis necati sanguinem bibere mos est et offerre regi capita truncata; quo facto, statim mercedem habent. Hic est excoriandi modus : primum pellem circa aures secant, deinde, arrepto capite, hostis truncatur, tum utentes costa bovis carnem exuunt, pellem manibus molliunt, quam sic mollitam extendunt, ut illa utantur mantilis instar. Tunc illam suspendunt ad caput equi, et majori honori illis est si plures habeant sic præparatas. Sunt qui iis utuntur tanquam pallio, et assuunt ut pelles caprinas. Nonnulli amputant hosti dextram, cujus pelle pharetram operiunt.

« Infestissimorum autem hostium capita, serra desecant infra supercilium, deinde purgant aqua. Si vir pauper sit et inops, super imposita pelle bovis cruda, sic servat; si dives, eadem, pelle bovis super imposita, sed intus aurata, instar poculi utitur. »

Plinius lib. VII, cap. 2 : « Priores anthropophagos quos ad septentrionem esse diximus decem dierum itinere, supra Borysthenem amnem, ossibus humanorum capitum bibere cutibusque cum capillo pro mantelibus ante pectora uti, Isigonus Nicænus prodidit. »

Sat est tot et tantorum testimoniorum.

Col. 40 A 9. *Τοὺς πάλαι*, κ. τ. λ. Locus ubi Eusebius loquitur de more barbaro multorum populorum trucidandi senes, quem sequuntur alii ad anthropophagiam colendam, alii ad permittendum reliquias avibus et feris, mittentes omnem sepulturæ curam, dum nonnulli sepeliunt una cum mortuis nobilibus homines vivos a se dilectos, sumitur ad verbum ex tractatu Porphyrii *De abstinentia carnis*, p. 375, ed. Rhoer, l. IV, c. 21.

Col. 40 B 1. *Ἱστοροῦνται Μασσαγέται καὶ Δέρβικες*. Sanctus Hieronymus ex iisdem fontibus hausit; nam idem dicit iisdem fere verbis, *Adv. Jovinianum*, libro secundo. « Massagetæ et Derbices miserrimos putant qui ægrotatione moriuntur, et parentes, cognatos, propinquos, cum ad senectam pervenerint, jugulatos devorant; rectius esse ducentes ut a se potius quam a vermibus comedantur. Tibareni quos dilexerunt senes suspendunt in patibulis. Hircani volucribus et canibus semivivos projiciunt... Bactri canibus ad hoc ipsum nutritis objiciunt senes; quod cum Alexandri præfectus (Nicanor) emendare voluisset, pene amisit provinciam. » Apud Strabonem, Diodorum Siculum, *Stasanor;* quod legitur etiam apud Porphyrium, l. V; Theodoret., et sermone IX, pag. 129, *Therapeutices*, edit. Sylburg. Μασσαγέται τοὺς γεγηρακότας θύειν καὶ θοινᾶσθαι ποιησάμενοι νόμον, ἐβδελύξαντο τὴν μυσαρὰν ταύτην ἐδωδήν. Τιβαρηνοὶ τοὺς πρεσβύτας κατὰ κρημνῶν βαθυτάτων εἰθικότες ὠθεῖν, τὸν παμπόνηρον τοῦτον κατέλυσαν νόμον· οὐκ ἔτι δ' οὔτε Ὑρκανοὶ οὔτε Κάσπιοι τοὺς κύνας τοῖς τῶν τεθνεώτων ἐκτρέφουσι σώμασι· οὔτε

Σκύθαι τοῖς τετελευτηκόσι συγκατορύττουσι ζῶντας, οὓς ἠγάπων ἐκεῖνοι.

Solum hoc testimonium probaret sinceram esse doctoris Ecclesiæ narrationem, sed et per multa alia adsunt testimonia. P. Vigerus in Observationibus quibus supersedit, notos facere debebat fontes ex quibus hausit Eusebius : illius loco, ego faciam. Adeo noti Massagetæ, ut illorum nomen undique eodem modo scriptum reperiatur. Non item de populo supra citato. Legitur apud Porphyrium et Eusebium]*Derbices*. In ms. 451, Βέβρυκες. Bebryces non idem sonant atque Derbices.

Bebryces nomen suum Bithyniæ dederunt antequam Thyniæ et Bithyniæ nomen cepisset.

Bithynia regnum erat Amyci, qui adversus Pollucem pugnans victus obiit. Apollon. Rhod., lib. II initio :

Ἔνθαδ᾽ ἔσαν σταθμοί τε βοῶν, αὖλίς τ᾽ Ἀμύ-
[κοιο,
Βεβρύκων βασιλῆος, ἀγήνορος, ὅν ποτε νύμφη
Τίκτε Ποσειδάωνι γενεθλίῳ εὐνηθεῖσα
Βιθυνὶς Μελίη, ὑπεροπληέστατον ἀνδρῶν.

Pollucis et Amyci pugnam narravit Theocritus in vicesimo secundo idyllio, Dioscuris dicato ; et Valerius Flaccus qui Argonautas cecinit, lib. IV, vers. 150.

Scholiastes in hunc versum, « Amycus, ait, sub sua ditione tenebat Bebryces Bithyniæ, qui illo tempore incolebant nonnullas alias regiones maritimas; Bebryces etiam usque Ephesum et Magnesiam progressi sunt. » Charon, Lampsaci fines olim Bebryciæ nomen habuisse dicit, ob Bebryces incolas. Quæ gens, ut tam multæ aliæ, bello periit. Vid. Plutarch. *De virtutibus mulierum*, voce Λαμψάκη, t. VIII, p. 289 Hutten.

Tzetzes *De Lycophrone*, vers. 1305 : « Bebryces hodie Mysii, ex Bithyniis remotissimi : in quorum finibus surgit Olympus mons. Sunt alii Bebryces, de genere Gallorum oriundi, inter Pyrenæos Cerauniosque montes et Hispaniam ; Narbonenses vocantur. » (Quos cecinit Silius Italicus l. III, vers. 420 et seqq.; Festus Avienus *in ora maritima*). De Bithyniæ Bebrycis loquitur Virgilius in quinto *Æneidos* libro, ubi dicit, vers. 375, Butem a Dare devictum :

Qui se Bebrycia veniens Amyci de gente ferebat.

De quo versu disserens Servius : « Bebrycia ipsa est Bithynia ; » Sallustius fragm. incerto : « Igitur introrsus primæ Asiæ Bithynia est, multis antea nominibus appellata. »

Strabo l. XII, cap. 3, § 3, pag. 541, ait Bebryces ex genere Thracum ortos : Οἱ Βέβρυκες ἦσαν Βιθύνων οἱ προεποικήσαντες τὴν Μυσίαν Θράκες, ὡς εἰκάζω ἐγώ. Denique, ibid., cap. 4, legitur : Θεόπομπος Μαριάνδυνόν φησι μέρους τῆς Παφλαγονίας ἄρξαντα, ὑπὸ πολλῶν δυναστευομένης, ἐπελθόντα τὴν τῶν Βεβρύκων κατασχεῖν· ἣν δὲ ἐξέλιπεν (legendum est ἐξήλιψεν) ἐπώνυμον ἑαυτοῦ καταλιπεῖν. « Theopompus ait Mariandynum partis Paphlagoniæ regem, quæ multis subdita erat regibus, cum aggressus fuisset Bebryces sub suam redigere potestatem, tandem, deleta gente, proprium imposuisse nomen. » Vid. Vaillant, *Imperium Achemenid.*, t. XI, pag. 292.

Derbices e contra, Asiam superiorem incolunt Massagetis finitimi, orientem versus Caspii oris maritimæ seu Hyrcanii, ultra citraque Oxi ripam.

« Derbices quorum medios fines secat Oxus amnis, ortus in lacu Oxo. » (Plinius, l. VI, cap. 18 vel 16.) Strabo, l. XI, pag. 514, eos in Hircania locat ; Ptolemæus in Margiana : quos Mela mari vicinos facit : « Jam ad fretum Derbices. » L. III, cap. 5, v. 35.

Quintus Curtius Derbices numerat inter copias Darii cum hic princeps Babyloniis in campis lustraret exercitum ; l. I, cap. 2 : « Derbices quadraginta millia peditum armaverant : pluribus hærebant ferro præfixæ hastæ, quidam lignum igni duraverant : hos quoque duo millia equitum ex eadem gente comitata sunt. »

Hujus populi nomen in manuscriptis obliteratum sæpe reperitur. Modo Δερβίκκαι modo Δέρβικες legitur. Strabo, Plinius, Mela scribunt Δέρβικες. In Æliani primis editionibus *Hist. div.* l. IV, c. 1, legebatur Βερβίκκαι, ubi ex emendatione Casauboni Δερβίκες rectius legeretur ; Perizonius legit Δερβίκκαι. Sic eos nominat Ptolemæus l. VI, cap. 10. Ælianus idem dicit atque Porphyrius, cujus hæc sunt verba : « Derbices septuagenarios trucidant, immolantes homines et suspendentes mulieres. »

Dionysius Periegetes, 734, scribit Δερκέβιοι, Μάρδος, Δερκεβίων τε καὶ ἀφνείων πόμα Βάκτρων, loco Δερβίκεων vel Δερβικκῶν. V. 738, idem auctor :

Δερκέβιοι δ᾽ ἑτερῶθεν ἐφ᾽ ὕδασι Κασπίοισι,
Τοὺς δὲ μέτ᾽ ἀντολίηνδε, πέρην κελάδοντος
Μασσαγέται ναίουσι. [Ἀράξου

Legitur apud Stephanum Byzantinum : Δερβίκκαι, ἔθνος πλησίον τῶν Ὑρκανῶν. Ἀπολλώνιος δὲ δὶς τὸ Κ γράφει. Κτησίας δὲ Δερβίους αὐτούς φησιν ἢ Δερβίσσους.

His exemplis patet quam variis modis olim etiam scribebatur hujus populi nomen. Cum solam Xylandri editionem possideo non licet mihi judicare quid Holstenius Berckelius ac dixerint de nomine præfato et de citato Stephani loco.

Berckelius legit Δερβίκκαι et allegat Salmasium *De Solino* qui hanc orthographiam adoptavit. Manuscriptus Palatinus Ptolemæi fert Δερβίκκαι οἱ καὶ Δερκέβιοι. Quoad illum morem trucidandi et comedendi parentes ad senium provectos, Strabo refert l. XI, cap. 10, § 8, pag. 520 : Τοὺς ὑπὲρ ἑβδομήκοντα ἔτη γεγονότας σφάττουσιν, ἀναλίσκουσι δὲ τὰς σάρκας οἱ ἄγχιστα γένους, τὰς δὲ γραίας ἀπάγχουσι, εἶτα θάπτουσι. « Trucidant septuagenarios senes quos sui proximi devorant, suspendunt anus et inhumant. » Cæterum, suis legibus mors indicta erat minimo delicto. Idem, ibidem : Ἐπὶ μικροῖς οὗτοι σφάττουσι.

Mela, l. III, cap. 7, eadem dixit generaliter loquens de Asiæ populis. « Quidam proximos parentes priusquam annis et ægritudine in maciem eant, velut hostias cædunt ; cæsorumque visceribus epulari fas et maxime pium est. »

Hæc de Derbicibus. Massagetæ sunt maxime noti apud Herodotum bello quod illis intulit Cyrus qui eorum finibus victus obiit. Hæc gens, ait Herodotus, (I-201) populis potens atque armis. Orientem versus jacet trans Araxem (Oxum) ; vid. Hardouin, *De Plinio* l. VI, 16 vel 18 ; vide et Ducangium *De Nicephoro Bryen*, p. 301. « Issedonos contra, versus orientem maris Caspii, » dixit adhuc Herodotus (I-204), « patent lati campi quorum Massagetæ maximam partem tenent. » Idem Porphyrii narrationem confirmat, his verbis (I-216) : « Vir ad summam senectutem provectus, a circumstantibus omnibus proximis immolatur cum pecoribus ; tum epulæ sequuntur. Qui vitam peragendi modus maxime faustus illis videtur. »

Strabo l. XI, cap. 10, § 6, pag. 513, dixit : « Massagetis est mors optima dilaniari, cum ad senium pervenerunt. Humana caro miscebatur cum carne pecorum, et his epulis incumbebant. Qui senio moriebantur, tanquam impii ejiciebantur foras, ut esca essent volucribus et feris. » Sallustius philosophus in codice de Gale, pag. 262, cap. 9, Διὰ τί γὰρ Μασσαγέται μὲν τοὺς πατέρας ἐσθίουσι ; « Cur Massagetæ comedunt patres ? »

Herodotus idem dicit de Issedonis, l. IV, cap. 26 : « Mortuo patrefamilias, quisque proximorum adducit vervicem, quo immolato, dilaniant carnes, quas miscent cum carnibus patris mortui et dila

niati, tum his omnibus vescuntur carnibus. » Zenobius, cent. v, 25, ubi pro Σιδῶνες legendum Ἰσσήδονες. Vid. Herodotum, lib. III, cap. 38, ubi loquitur de Calatienis populo Indiæ, et cap. 99, de Padeensibus qui ægros jugulant et manducant.

Tibareni minus noti : attamen Apollonius Rhodiensis (Argon., II, 377) eos ponit ad littora Euxini et dicit Chalybis finitimos :

Ἄγχι δὲ ναιετάουσι πολύῤῥηνες Τιβαρηνοὶ
Ζηνὸς εὐξείνοιο γενηταίην ὑπὲρ ἄκρην.

Xenopho reducens exercitum, eorum fines pertransivit.

« Tibarenia, ait Stephanus Byzantinus, est quædam regio Ponto, Chalybis necnon Mœssynœcibus finitima. »

Denique Strabo, lib. XII, cap. 3, 918, pag. 548, ait : « Supra Trapezuntium Pharnaciamque sunt Tibareni, » etc. Me latet an isti populi iidem sint quos Cicero Tibaranos nominat, Eleutherociliciensibus finitimos (epistola ad Catonem, *epist. ad diversos*, 15-4) : « His erant finitimi pari scelere et audacia Tibarani : ab his Pindenisso capto obsides accepi. » Asia minor media est Ciliciæ atque Ponto quem incolebant Tibareni. Ergo, duo diversi populi mihi videntur. Ephorus ab Stephano Byzantino relatus dixit eos maxime inservire ludo et jocis. Illud vertit Mela lib. I, cap. 19, 70, his verbis : « Tibareni Chalybos attingunt, quibus in risu lusuque summum bonum est. » Denique Zenobius *Proverbior.* cent. v, 25, refert : « Cum mulieres pariunt, Tibareni obducunt velum suo capiti lectoque incumbunt. » Eamdem fabulam narrat Apollonius Rhodiensis, lib. XI, 1010 :

Σώοντο παρὲξ Τιβαρηνίδα γαῖαν·
Ἔνθ' ἐπεὶ ἄρ κε τέκονται ὑπ' ἀνδράσι τέκνα γυναῖκες,
Αὐτοὶ μὲν στενάχουσιν ἐνὶ λεχέεσσι πεσόντες,
Κράατα δησάμενοι· ταὶ δ' εὖ κομέουσιν ἐδωδῇ
Ἀνέρας ἠδὲ λοετρὰ λεχώϊα τοῖσι πένονται.

Narratio hæc, nescio an vera aut falsa, excerpta est ex Metrodoro Amphipolitano : Ἐν τοῖς *Νομίμοις*, et non, Ἐν τοῖς *Νόμο ς*, ut docet scholiastes ; quod ad emendationem *Νομίμοις* pertinet eam commendant ratio et Clemens Alexandrinus in *Protreptico*, pag. 56 : Νυμφόδορος ἐν *Νομίμοις Βαρβαρικοῖς* lib. I *Stromatum*, pag. 383 : Νυμφόδορος ὁ Ἀμφιπολίτης ἐν τριτῷ *Νομίμων Ἀσίας*.

Miror quod in novissima editione scholiastis Apollonii, D. Scheffer qui illam attente curavit, hoc prætermiserit mendum. Cæterum, hæc natio, Persarum et Mithridatis dominatione absorpta, de se historiæ pauca ; reliquit, et quod narrant Porphyrius et Theodoretus, ab eis præcipites dari scopulis suos parentes, καταχρημνίζουσι, commentitium aut saltem dubium mihi videtur. S. Hieronymus, contra, dicit ab iis populis parentes suspendi. « Quos dilexerunt senes suspendunt in patibulis. » Ex vocam καταχρημνίζω et καταχρεμνάω similitudine factum est ut erraret S. Hieronymus.

Huic mori dejiciendi senes e scopulis inserviebant Sardiniæ populi, ut refert Ælianus (*Var. hist.* cap. 4, § 4). Lego textum D. Coray, *Lex Sardiniæ :*

« Pueri clavis armati, percutiunt patres quos sic interfectos inhumant, magnum sibi ducentes dedecus si ad extremam senectutem perveniunt, nam delinquere necessarium est, dum corpus senio est confectum. » Hic textus perspicuus est ex editione scholiarum Platonis a Ruhnkenio facta pag. 144. Ex illa editione patet Timæum esse auctorem istius narrationis, quam male vertit Ælianus. Suo tempore Zenobius refert eumdem Timæi locum (*Proverbiorum*, v, 85), sed partim. Scholiastes sic loquitur : Ἀνεκάγχασέ τε μάλα σαρδάνιον · παροιμία. Οἱ τὴν Σαρδὼ κατοικοῦντες, ὥς φησι Τίμαιος, ἐπειδὰν αὐτοῖς ὑπεργηράσκωσιν οἱ γονεῖς (ἀπογηράσκωσιν), καὶ νομίσωσιν ἱκανὸν βεβιωκέναι χρόνον, ἄγουσιν αὐτοὺς εἰς τὸν τόπον, ἐν ᾧ μέλλουσι θάψαι, κἀκεῖ λάκκους ὀρύξαντες, ἐπ' ἄκρων χειλῶν τοὺς μέλλοντας ἀποθνήσκειν καθίζουσιν. Ἔπειτα ἕκαστος αὐτῶν, σχίζαν ἔχων, τύπτει τὸν ἑαυτοῦ πατέρα καὶ εἰς τοὺς λάκκους (προσωθεῖ) περιωθεῖ · τοὺς δὲ πρεσβύτας χαίροντας ἐπὶ τὸν θάνατον παραγίνεσθαι ὡς εὐδαίμονας καὶ μετὰ γέλωτος καὶ εὐθυμίας ἀπόλλυσθαι. Ἐπεὶ οὖν γελᾷν μὲν συνέβαινεν, οὐ πάνυ δὲ ὁ γέλως ἐπ' ἀγαθῷ τινι ἐγίνετο, παρὰ τοῖς Ἕλλησι τὴν προκειμένην ῥηθῆναι παροιμίαν.

« Sardiniæ incolæ, ut refert Timæus, si parentes ad extremam pervenerint senectutem et si in eo sint ut moriantur, ducunt eos ad locum ubi inhumandi sunt ; tum, terra effossa, morituros ad oram fossæ ponunt, arrepto baculo, percutiunt ; et sic interfectos et dejectos inhumant. Senes ad aspectum mortis gaudent, et suam felicitatem risu et læto gestu significant. Sed quod istiusmodi risus postremum et infaustum diem portendit, a Græcis dictus est risus Sardonicus. »

Col. 40 B 6. *Ὑρκανοὶ δὲ καὶ Κάσπιοι.* Hyrcani et Caspii, quos populos nominat Eusebius tanquam iisdem moribus utentes, etsi colentes similiter littora maris Caspii seu Hyrcaniæ, sunt tamen inter se satis remoti. « Pluribus nominibus appellatum, celeberrimis duobus Caspio et Hyrcanio, » ait Plinius VI, 15. Si totam phrasim perspicias, compertum videtur parentes adhuc vivos a solis Hircanis projici volucribus et feris, sed defunctos a Caspiis. Attamen, T. Cicero, de isto Hyrcanorum more tractans mihi videtur locutus fuisse de solis mortuis (*Tuscul.* I, 45) : « In Hyrcania, plebs publicos alit canes, optumates domesticos ; nobile autem genus canum illud scimus esse ; sed pro sua quisque facultate parat, a quibus lanietur ; eamque optumam illi censent sepulturam. »

Silius Italicus in *Punicis*, lib. XIII, vers. 471 :

Tellure, ut perhibent, is mos antiquus Ibera :
Exanima obscenus consumit corpora vultur.
Regia cum lucem posuerunt membra, probatum est
Hyrcanis adhibere canes....

Sed Caspii consumpsisse fame parentes annis gravatos arguuntur a Strabone vel Onesicrito, quem citat Strabo lib. XI, cap. 11, 3, pag. 517.

Loquens de Persis, Agathias, quod spectat ad homines adhuc vivos, refert quemdam eorum morem qui convenire videtur narrationi Porphyrii. In libro hujus auctoris secundo (pag. 60 edit. Luparæ), cum de sepultura Persarum, qui a canibus devorantur, non aliter ac Cicero locutus fuisset, subjicit : « Si in Martis expeditionibus nonnulli milites in gravi morbo inciderunt, in loco remoto ponuntur adhuc viventes et jejuni. Cum sic segregati fuerunt, frustum panis, aqua, baculum sub eorum manibus ponuntur ut suam vitam sustentent, et animalia fera propellere possint. Si sic expositi non obierunt, et si tamen morbus gravis ligat ægrotantium membra, cum volucres cœli et feræ semianimos devorant, et sic abiit omnis spes salutis. Sunt qui redierunt ad suas sedes macilenti, exsangues, et metum inferentes iis qui eis obviam ibant ; non aliter ac spectra quædam tragica ex Erebo redeuntia (Polydorus in *Hecuba* Euripidis). Sed qui eo modo redeunt ad sanitatem invisi sunt omnibus ; vitantur sicut contaminati et incolæ Acheronis habiti ; nemo, olim commensalis, utitur eorum consuetudine, antequam purgati fuerint a magis ob nefandam mortem cui destinati fuerant et ex qua novam vitam hauserant. »

Stobeus in sua centesima vicesima oratione refert hoc verbum Diogenis Cynici, dicentis : « Si canes dilaniarent ejus corpus, sepulturam Hyrcanianam se habiturum ; si vultures, Bactrianam. » Hic sepeliendi modus non erat tantum Hyrcanorum et Caspiorum sed et Persarum et magorum modus. Cicero, *Tusculan.* I, 45 : « Magorum mos est non humare corpora suorum, nisi a feris sint ante dilaniata. » Strabo, lib. XV, cap. 3, § 20, pag. 733 : Μάγους

οὐ θάπτουσιν οἱ Πέρσαι, ἀλλὰ οἰωνοβρόρους ἐῶσι : « Persæ non sepeliunt Magos, sed avibus comedendos projiciunt. »

Transeamus ad Scythas. Auctor de quo nunc, dicit : « Scythæ inhumant vivos aut trucidant, in honore mortuorum, quos defuncti magis dilexerant. » Herodotus (lib. IV, cap. 71) sigillatim enarrans regum Scytharum funera, in hæc desinit : « Unam ex concubinarum strangulatam inhumant, deinde pincernam, cocum, armigerum, pedisequum, nuntium, equos, uno verbo, quoscunque primos ad famulatum suum habuit. »

Stobæus, sermo 120 : « Taurici gens Scythica, humant cum suis regibus charissimos eorum amicos. » Quod adjecit Porphyrius de more trucidandi quosdam supra rogum, illud non convenit Scythis qui non urebant mortuorum suorum corpora, sed Indis, ut nemo nescit.

Col. 40 B 9. *Καὶ Βάκτριοι*. Bactriana sub radicibus Paropamisi, ad Araxem sita, iisdem utebatur moribus ac populi finitimi quos sigillatim lustravimus. Strabo Porphyrii aut potius Onesicriti dictum a Porphyrio citatum fulcit, lib. XI, cap. 11, 3, pag. 517.

Sogdiani et Bactriani olim parum aliter ac nomadum genus sese gerebant. Attamen Bactriani mitiores erant moribus. Onesicritus tamen de illis loquens parcit laudibus. Dixit enim ab illis exponi ægros adhuc vivos, canibus quos educant ad hunc finem et quos vocant eorum lingua, *sepelientes canes*. Extra muros metropolis Bactrianorum omnia pura erant loca, sed intra, omnia ossibus humanis referta ; at Alexander mori nefando imposuit finem.

Plutarchus ait : « Hyrcanorum canes et Bactrianorum volucres, jubente lege, devorant mortuos. »

Col 47 B. 9. *Supra res eas*. Id est nihil amplius quam quod in cœlo apparebat.

Col. 53 A 15. *Μαθητὴς ὢν Ἀναξαγόρου*. Euripides non potuit Anaxagora magistro uti.

Hic anachronismus Diodori patet.

Col. 57 A 2. Censorinus, cap. 4 : « Anaximander-Milesius (ait) videri sibi ex aqua terraque calefactis exortos esse sive pisces sive piscibus simillima animalia, in his homines concrevisse, fœtusque ad pubertatem usque (intus) retentos, tum demum, ruptis illis, viros mulieresque, qui se jam alere possent, processisse. »

Plutarchus, *Symposiac.* 8, problem. 8, sub finem, idem dixit de Anaximandro, scilicet, homines primum versatos fuisse in ventre piscium et intus sicut parvuli alitos, tum demum exiisse, natura robur præbente, et terra potitos.

Ibid. B 4. *Δένδρα*. Valck. *Diatrib.* p. 45, ubi δένδρη πετεινά ; sic etiam Wessel. ad Diodor. I, 1.

Col. 56, D 2. *Γόνιμον θερμοῦ τε καὶ ψυχροῦ*. Ritter *Hist. philos.* t. I, γονιμοῦ θερμόν τε καὶ ψυχρόν. Cf. eumdem in sequentibus.

Ibid. 5. *Περιφῆναι*. Περιφῦναι *Wittembach*.

Col. 60 C 5. *Ὄττι τοι*. Diogenes Laertius, in *Socratis Vita* (lib. II, seg. 21). Demetrius Byzantinus ait Socratem, qui ducebat parvi momenti arcana naturæ, cœpisse docere ethicam in officinis et triviis ; dicebat illud exquirendum :

Ὄττι τοι ἐν μεγάροισι κακόντ' ἀγαθόντε τέτυκται.

Idem l. VI, seg. 103, in *Vita Menedemi* : Hoc dictum Diogeni tribuit Diocles, quod alii Socrati vindicant. Vide Aulum Gell. l. XIV, 6 : « Meæ *Noctes* de uno maxime illo versu Homeri quærunt, quem Socrates præ omnibus semper rebus sibi esse cordi dicebat :

Ὄττι τοι ἐν μεγάροισι κακόντ' ἀγαθόντε τέτυκται. »

Sextus Empiricus *Adv. mathem.*, lib. VII, 21, p. 374 :

« Socrates palam dicebat nihil aliud exquirendum esse : εἰ μὴ

Ὄττι τοι ἐν μεγάροισι κακόντ' ἀγαθόντε τέτυκται. »

Denique Eusebius ipse (lib. XV, cap. 62, pag. 865) idem Socrati adjudicat adagium.

« Socrates merito profitebatur, quædam nobis superiora, quædam scitu inutilia. Sic physica superior nobis est. Quæ post mortem eveniunt nihil nobis curanda sunt : humana tantum ad nos spectant ; quamobrem, missam faciens Anaxagoræ et Archelai disciplinam, uni incumbebat scientiæ : ὅττι τ' οἱ... κ. τ. λ. »

Col. 61 A 6. Aliquid deesse Wittembach existimat.

Col. 64 C 5. *Τοῦ παντὸς αἰτία*. Schaubach (*Anaxagoræ fragmenta*, p. 153) conjicit οὐσία. Auctores historiæ philosophicæ non hic conveniunt inter se. Anaxagoras primus, intelligentiam præposuit, scilicet νοῦν, tanquam sublunarium rerum causam ; quod dixit et Eusebius, sub finem libri X, p. 504, *Præparationis evangelicæ* his verbis : « Anaxagoras Hegesibuli Clazomenensis filius, primus vera principia rerum docuit. Non solum majorum more, rerum arcana docuit, sed etiam causas quibus moventur. In principio, inquit, omnia commista jacebant (τὰ χρήματα ὁμοῦ πεφυρμένα) ; sed intelligentia accedens ordinem confusioni substituit : Νοῦς δ' εἰσελθὼν αὐτὰ ἐξ ἀταξίας εἰς τάξιν ἤγαγεν : quo supponendum est, ante Anaxagoram, causam efficientem et motricem fuisse ignotam tanquam intelligentem, id est νοῦν. »

Nunc veniamus ad auctores qui Anaxagoram auctorem hujus doctrinæ dicunt ; post videbimus, an ante illum cæteri philosophi professi sint hanc magnam doctrinam, et quis tandem illius habendus sit auctor.

Diogenes Laertius sic incipit in historia hujus philosophi : « Anaxagoras Hegesibuli aut Eubuli Clazomenensis filius, primus submisit materiam intelligentiæ. » Diogenes, talia verba referens, idem et iisdem fere verbis dicit atque Plato, in *Phædone* t. I, pag. 97. Eusebius eadem dicit lib. XIV, 15, pag. 752 *Præparationis evangelicæ* : « Forte » ait Eusebius, « audivi, lecto Anaxagoræ libro, quemdam dicentem, intelligentiam solam omnia ordine disposuisse ; gavisus sum, et optime dictum mihi visum est intelligentiam fuisse omnium causam. Lætus ergo accepi magistrum mihi Anaxagoram occurrentem et docentem omnium exsistentium causam in intelligentia positam esse. »

Et Plutarchus, in *Vita Periclis*, cap. 4 ait : « Primus Anaxagoras præposuit universo orbi tanquam rerum principium non fortunam aut vim, sed quamdam intelligentiam puram mistionisque expertem. » Idem Plutarchus, in *Placitis philosophorum*, aut qui sub ejus nomine scripsit, lib. I, cap. 3, eadem refert de Anaxagora. Locus iste desideratur apud Eusebium (*Præp. evang.*, lib. XIV). Mutilatus invenitur in Stobæo (lib. I *Eglog. Physic.* § 28). Idem Plutarchus dixit in Anaxagora esse duplex mali principium, *De Iside*, cap. 48 : « Ἀναξαγόρας δὲ νοῦν καὶ ἄπειρον. Anaxagoras invenit intelligentiam et infinitum. » Sed error est Plutarchi. In tertio capite primi libri *Metaphysicorum*, Aristoteles ordine lustrat varias philosophorum opiniones de primis causis, et ostendit quibus ratiocinationibus Anaxagoras invenerit intelligentiam (scilicet νοῦν) esse omnium rerum causam. Secernit accurate diversa principia inertis materiæ, quam *homœomeriam* (ὁμοιωμερίαν) vocat. Quod verbum Latine verti non posse dixit Lucretius (I, vers. 830) :

Nunc et Anaxagoræ scrutemur homœomeriam,
Quam Graii memorant, nec nostra dicere lingua
Concedit nobis patrii sermonis egestas.

His distinctis principiis, infiniti proprietatem concedit philosophus; deinde quod inveniret mutationem formarum esse causam efficientem orbis universi, quæsivit an una aut multiplex esset ista causa, « nam, ait, substratum non a se ipso mutatur. Quærere illud principium, inquit, idem esset ac quærere motricem causam. » Postquam deinde philosophorum alios multum et incassum in hac investigatione sudasse, alios, nihil certi nactos, dubio fluctuasse, exposuit, subjicit Aristoteles : « Nullam causam sufficientem rerum naturalium invenientes, necessario amplexati sunt quamdam causam effectricem superiorem. Nec terra enim, nec quidquam illi simile, causa esse potest recti et boni; sed non magis admittendum est fortunam et quamdam aleam esse causam rerum.

« Ergo philosophus qui primus dixit inesse naturæ sicut animalibus quamdam intelligentiam, omnis exsistentis ordinis causam, hic habitus fuit præ cæteris aliis qui illum præcesserant, tanquam homo sana mente utens. Nunc si famæ creditur, Anaxagoras primus invenit illam doctrinam ; attamen exsistit aliqua dubitatio et forte quædam accusatio, scilicet, Hermotimum Clazomenium illius doctrinæ fuisse inventorem. » Sed illa præpostera Aristotelis assertio nullam nacta est fortunam apud antiquos et parvi momenti habetur. Ficta et commentitia tanto plus mihi habetur, quod Anaxagoras hausisse principia philosophiæ apud Anaximenem Milesium dicitur. Cic. *De nat. deor.*, I, 11 : « Anaxagoras qui accepit ab Anaximene disciplinam. » Strab. lib. XIV, p. 645. Eadem tradit Diog. Laert., in *Vita*, initio. Quoad hunc Hermotimum, qui Anaxagoræ a quibusdam opponitur, præstigiator haberi debet : qui dicebat animam suam a corpore exire ut passim vagaret : inde facultatem prænuntiandi astrorum defectus sumebat; inde quoque mors ei procurata fuit. Ista leguntur inter *Historias commentitias* Apollonii Dyscoli, a Meursio editas, c. 3

Anaxagoras physicus, Clazomenius, Anaximenis Milesii fuit discipulus. Attamen Aristotelis commentatores, Alexander scilicet Aphrodisiensis, apud Simplicium, lib. VIII *Physicorum*, p. 321, necnon Philoponus, quod a magistro suo dictum fuerat, revocaverunt. Sextus Pyrrhonicus, *Adv. Matth.* l. IX, 7, p. 549, hoc etiam dixit, sed ex Aristotele :

« Anaxagoras dicit omnia olim fuisse confusa, omniaque ordinata ab intellectu superveniente ; sed Aristoteles tradit Hermotimum Clazomenium, Parmenidem Eleum, et multo ante ipsos, Hesiodum quoque hanc opinionem tenuisse. »

Iste scepticus impudenter mentitur, qui, ut omnes doctrinas opinionesque saniores destruat, supponit Aristotelis dictum quod nunquam iste philosophus protulit. Vidimus ab illo hanc opinionem attributam fuisse primum Hermotimo : adest suspicio, αἰτίαν δ' ἔχει. De Parmenide et Hesiodo sic fatur, *Metaphys.*, l. I, c. 4 : « Supponi posset Hesiodum aliquid simile quæsiisse, quia, ante alios, sicut Parmenides, principium omnium rerum dixit Amorem, ideo quod causa sit necessaria in exsistentiis, ut moveantur et contineantur. Hanc difficultatem serius solvemus, scilicet quisnam primus hanc doctrinam tenuerit? »

Minimam laudem conciliat Aristoteli talis doctrinarum Hesiodi, Parmenidis et Anaxagoræ confusio. Quænam paritas est motus illius physici et animalis qui vocatur Amor, cum intelligentiæ pura notione? Sed enim Aristoteles non absolute dicit mentem eamdem habuisse et Hesiodum et Anaxagoram. Voluitne, pulsus invidia, Anaxagoræ professionem obscuram facere, et ideo cum Hesiodo et Parmenide æmuloque perobscuro Hermotimo hunc illustrem philosophum componere? Sed, inquam, non absolute dixit idem putavisse et Hesiodum et Anaxagoram, ταυτὰ φρονεῖν, ut Sextus contendit; quod non potuisset sine læsione propriæ famæ, neque hanc sententiam rursum protulit, saltem in operibus quæ usque ad nos pervenerunt. Multo melius longeque aliter de Anaxagora loquitur in lib. VIII, cap. 5, p. 588, ed. Duval, *De auditione physica* : « Summa cum ratione professus est Anaxagoras, cum dixit, νοῦν mentem impassibilem esse unamque quoad substantiam, cum ei tribueretur motus principium. » Hic jam non revocatur Hermotimus.

Simplicius in commentario suo de eodem tractatu, folio 285, recto, edit. Ald., 1526, dicit : « Ille sine dubio confirmat auctorem motus esse immobilem, doctrinam Anaxagoræ celebrando, qui ut principium ponit νοῦν, id est mentem, esse primum motus auctorem, eamdemque mentem esse immobilem perfecteque unam quoad substantiam. » Idem Aristoteles, *De cœlo*, l. III, c. 2 : « Nullus effectus naturæ conformis, casu evenit; mihi videtur Anaxagoras recte egisse, cum principium hoc posuit, scilicet statutum fuisse ordinem in mundo ab *agentibus* immobilibus. »

Simplicius, hanc occasionem nactus, hanc sententiam Anaxagoræ citat : « Ἦν πάντα ὁμοῦ χρήματα· ὁ δὲ νοῦς διακρίνας ἐκόσμησε. » Scripsit, ut videtur, εἰσελθών, loco διακρίνας, folio 143, edit. Aldin., 1517, verso. Sed ista Anaxagoræ sententia non semper iisdem verbis prolata fuit. Denique, l. XII *Metaphys.*, c. 6, hunc designat sub nomine generico οἱ φυσικοί· ὡς λέγουσιν οἱ φυσικοί· ἦν ὁμοῦ πάντα χρήματα.

Proclus, *in Timæum* Platonis, initio, facete quod Aristoteles scripserat in loco supra citato *Metaphys.* referre videtur : « Anaxagoras primus esse videtur, qui, dum omnes alii se somno darent, perceperit intelligentiam esse omnium causam. »

Themistius, Orat. XXVI, p. 317 : « Primus Anaxagoras admisit mentem et divinitatem in creatione mundi, et non omnia ad corporum naturam retulit. »

Videat, cui libet, Cedreni compilationem, p. 158 tom. I edit. Luparæ.

Clemens Alexandrinus, *Stromat.* l. II, p. 435 : « Ἀναξαγόρας πρῶτος ἐπέστησε τὸν νοῦν τοῖς πράγμασι ; » sed, inquit Pater, hic non stetit prudens in veritate ; creationis dignitatem sustulit, turbines absurde fingendo . . .

In hoc loco, Clemens demonstrare contendit Moysem antiquos auctores superare quod doctrinam creationis mundi. Omissis Thalete et cæteris, ad Anaxagoram pervenit, cujus doctrina alias superat, quia dicit mentem esse rerum causam et ordinatricem ; deinde autem Clemens dicit Anaxagoram aliquo modo primam doctrinam reliquisse, quod stulte admiserit turbines. Quis non videt hic Clementem erravisse, aut nos decipere voluisse? Nulla est contradictio in doctrina philosophi. Explicatio legum generalium physicæ, quam tradebat Anaxagoras, ut nostris diebus Descartes, ope interventientium turbinum, nullo modo contradicebat principio quo admittebat motus ordinisque mundi causam esse spiritualem et immobilem. Hic creator vel ordinator opus suum confirmavit, interventientibus physicæ generalis legibus quæ motus gubernant; leges istæ sunt turbines, Δῖνοι, qui mundi rotationem faciunt. Quid in his absurdum? Ante Newton, Descartes secundam causam effectuum naturalium turbinibus vel impulsioni dederat : ex hoc tempore, angligena doctus attractionem admittit. Theorias autem Cartesianas evertit Newton, non quod essent absurdæ, sed quia gravitatis generalis corporum sua expositio scientiæ difficultatibus magis obvia erat.

Primus Anaxagoras mentem rebus præposuit. His testimoniis ex Græcis desumptis, Ciceronis testimonium addam, ipsumque sibi contradicentem inducam. In loco enim jam citato hujus auctoris, legitur : « Anaxagoras qui accepit ab Anaximene disciplinam, primus omnium rerum descriptionem et modum mentis infinitæ vi ac ratione designari et confici voluit. » Et tamen in eodem capite scripserat paulo ante : « Thales Milesius qui primus de talibus rebus quæsivit (de naturalibus) aquam dixit esse ini-

tium rerum, Deum autem *Mentem* quæ ex aqua cuncta fingeret. » Nonne adest contradictio? Lactantius, l. I, c. 5, verba Ciceronis transcripsit: « Thales Milesius, qui unus e Septem sapientum numero fuit, quique primus omnium quæsisse de causis naturalibus traditur, aquam esse dixit ex qua nata sint omnia, Deum autem esse mentem qui ex aqua cuncta formaverit. »

Hæc ultima affirmatio explanationem exigit. Nullus ante Ciceronem scriptor dixerat Thalem admisisse Deum creatorem mundi, a materiaque independentem. Aristoteles dicit, *Metaph.*, l. I, c. 3: Τὰς ἐν ὕλης εἴδει μόνον ᾠήθησαν ἀρχὰς εἶναι πάντων. Plerique philosophi causam rerum spiritualem non admiserunt, Thalesque profecto inter eos, ut hujus scholæ princeps, annumerari debet. Testimonium novum et fere nullum allegatum fuit, ut Ciceronis affirmatio tutaretur: Cyrillus Alexandrinus in *Invectivis adversus Julianum*, l. I, c. 4, sic: « Thales Milesius dicit Deum esse mundi mentem. » Sed primum hæc verba non satis clara apparent, et amplius hic Pater non semper in citationibus scrupulose agit, siquidem in eodem opere Sanchoniaton mentionem facit ex *Stromatibus* Clementis Alexandrini, et ex Josephi versione: in his porro de Sanchoniaton nullo modo agitur. Virgilius Anaxagoræ sententiam sic tradit, *Æneid.* lib. VI, 726.

..... Totamque infusa per artus
Mens agitat molem et toto se corpore miscet.

Thales exsistentiam deorum admittebat, ut Anaximander, Anaximenes, Empedocles et omnes physici qui principium rerum in materia reponebant, et certe, sine eorum injuria, non potest dici eos atheos esse ut Theodorum Cyrenæum aut Diagoram ex insula Melos; sed Christianismi doctrinæ differunt ab antiquorum opinionibus qui propterea sæpe a nobis male æstimantur. Hic error quo notiones revelatas cum notionibus ope luminis naturalis detectis confundimus, jam notatus fuit a Warburton, cujus opus in Gallicum vertit sermonem Silhouette, *Dissert.* 12, tom. II, p. 176. Episcopi Sherlock quartus sermo, totus de hac quæstione est. Sic sæpe vocamus atheos, philosophos qui non admiserunt Deum creatorem, Deum e nihilo omnia extrahentem, aut saltem mentem omnino separatam a materia quam finxit. Hæc Anaxagoras primus professus est, quem secuti fuere et Socrates et Plato et Aristoteles aliique; nullus autem, ante Anaxagoram, nec Thales ipse, has veritates ediderat. Anaxagoræ apophthegma, a Diogene Laërtio citatum iterumque a Stobæo, refert quod ipse interrogatus quid esset antiquius, respondit: « Deus, quod non ipse generatur. » Sic Cicero *De legibus*, l. II: « Thales, qui sapientissimus in Septem fuit, aiebat homines existimare oportere, quæ cernerentur, deorum esse plena. »

Deos admittebat, non autem ante omnia exsistentes nec creatores. Versatur in sententia Homeri qui originem rerum et Deorum aquam dicit, *Iliad.* Ξ, versu 202,

Ὠκεανόν, τε θεῶν γένεσιν καὶ μητέρα Τηθύν.

Et ibidem, versu 246:

Ὠκεανοῦ, ὅσπερ γένεσις πάντεσσι τέτυκται.

Idem censet Hesiodus, qui Deos non exhibet nisi postquam chaos ordinatur et ipsi tellure feruntur, *Theog.* v. 116:

Ἤτοι μὲν πρώτιστα χάος γένετ', αὐτὰρ ἔπειτα
Γαῖ' εὐρύστερνος, πάντων ἕδος ἀσφαλὲς αἰεὶ
Ἀθανάτων, οἳ ἔχουσι κάρη νιφοέντος Ὀλύμπου.

Hæc opinio ita prævalebat, ut Aristophanes in *Avibus*, vers. 477, dicat: « Si aves ante terram, ergo ante deos creati sunt:

Οὐκοῦν δῆτ' εἰ πρότεροι μὲν γῆς, πρότεροι δὲ θεῶν
[ἐγένοντο. »

Hesiodum dicit Plutarchus, *De Iside*, c. 57, alia principia non admisisse dici posse, nisi ea quæ prima vocat, scilicet terram, chaos, tartarum et Ἔρωτα, *amorem*. » Hesiodus, et omnes theologi, inquit Aristoteles, « in id solum attenderunt quod mentem lectorum caperet; quid autem nos philosophi credere possumus, quando dicunt alios deos natos fuisse, quos *principia* vocant, omnesque nectaris et ambrosiæ inexpertes, esse mortales? . . . . Etenim, hos si gustant victus dii, voluptatis causa, neque nectar aut ambrosia sunt exsistentiæ divinæ causæ; si contra ab his victibus exsistunt, quomodo essent immortales, qui cibo egent? Ista fabulosa sophismata vix attentione digna sunt. Sed ab iis qui ratiocinationem adhibuerunt quæro, quomodo essentiæ ab eadem origine ductæ, dividuntur deinde in immortales natura, et natura mortales? In hac doctrina quoniam adest contradictio, hæc non sunt principia rerum. Empedocles, qui sapientissimus dici potest, in eadem contradictione versatur. Dicit disputationem (νεῖκος), destructionis esse causam et principium: cur non autem eadem esset principium generationis? ex ea etenim omnia, si excipias Deum, proveniunt; dicit enim: « Omnia quæ sunt, omnia quæ erunt, ab ipsa sunt, et erunt, et crescunt; scilicet arbores, homines, feminæ, aves, pisces qui unda amara nutriuntur, diique ipsi qui vita infinita gaudent, » etc.

Sic philosophi qui ante Anaxagoram florebant, ex Aristotele, omnes usque ad unum, credebant deos ipsos a principio universali, materiali, simplici vel multiplici, quidam aqua, quidam igne, quidam aere, genitos fuisse. Arist. *Metaphys.* l. III, c. 4.

Hunc errorem primus Anaxagoras impugnavit. Post ipsum, Chaos, illud inquam Sanchoniatis et Hesiodi, ut principium receptum a quibusdam fuit.

« Accusilas, inquit Damascius *Περὶ Ἀρχῶν*, codex 1987, folio 567, mea sententia, Chaos primum principium putavit, utpote omnino ignotum; deinde Erebum, principium masculinum, noctem, principium femineum admisit; quorum prior immensitatem, posterior rem finitam significat. »

Irenæus, *Contra Hæreses*, l. II, c. 4.

« Antiphanes in theogonia de nocte et silentio Chaos emissum dicit · dehinc de Chao et nocte cupidinem, et ex hoc lumen: dehinc reliquam secundum eum primam genesim. Post quod rursus secundam deorum generationem induxit et mundi fabricationem. Dehinc de secundis diis narrat hominum plasmationem. »

Sic, ante Anaxagoram elementa materiæ, obscuritas et immensitas principium rerum putabantur; isque primus hanc opinionem deseruit, præeminentiamque menti tribuit: inde νοῦς vocabatur. Plutarchus, in loco jam citato *Vitæ Periclidis*, dicit: « Periclidis domum assidue inter alios adibat Anaxagoras Clazomenus, qui Νοῦς cognominabatur. » Epitaphium Anaxagoræ sic legimus, lib. VIII, c. 19 *Historiarum diversarum* Æliani: *Hic jacet ille qui proxime ad veritatem accedit, quoad exsistentiam cælestis mundi, is est Anaxagoras.* Altare illi erectum fuisse fertur, cui juxta quosdam Νοῦς, juxta alios Ἀλήθεια, inscribebatur.

Certe tales honores non illi attributi fuissent, Νοῦς non cognominatus fuisset, si quæ dicta fuerant a Thalete, a Parmenide, ab Hesiodo, aut quæ ab Hermotimo audierat, tantum in lucem revocaverat.

Col. 65 D 6. *Ἐφ' ἑστίας* Lege ἀφ' ἑστίας, quod jam vidit de Rhoer *ad Porphyrium*. Proverbialis locutio est quæ *a principio* sonat. Hanc explicat Zenob. *Proverb.* I, 40. Cf. Casaub. ad Strab. I, 24; Runkenius *ad scholia Platonis*, p. 256. Hanc formulam citat scholiastes Aristophanis ad *Vespas*. v. 842, ut alii bene multi. Οἱ πρῶτοι ut glossema dele.

Col. 68 A 4. Vide Eusebium, *Demonst. Evang.* lib. I, p. 34 edit. Montacutii.

Col. 73 A 7. *Ἀμμωνέων γράμμασι*. Reinesius

Variæ lectiones lib. I, c. 22, p. 27 : « Ægyptiis et Æthiopibus solemne doctrinas suas sacras et sapientiam arcanam de naturalibus et civilibus, symbolicis quibusdam figuris animalium, aliarumque rerum sublunarium cœlatis ceu libris mysticis in pyramidibus et obeliscis proponere, partem etiam in templorum adytis conservaverunt soli ejus custodes et doctores ἀμμουνέες seu sacerdotes, quorum in Solonis, Pythagoræ, Democriti, Platonis vita multa mentio. »

Cf. J. Bryant *New system, or analyse of ancient Mytholog.*, London 1775, 4°. Vide Wittembach *Biblioth. critic.* I, 53.

Col. 76 B 1. Ὁμοίως σχήματι Damascius, in libro suo *Principiorum*, sic Sidoniorum explicat cosmogoniam : « Omnibus rebus Sidonii fundamentum Tempus dant, Desiderium et Nubem. Coeuntes Desiderium et Nubes genuerunt Aerem et Abram, a quibus productur ovum. »

Idem Phœnicum cosmogoniam, ex Moscho, explicans : « Primum, ait, et ante omnia fuit æther, dein aer, ex quo provenit Oulomos, qui, a seipso fecundatus, genuit primum Chousoron (cujus nomen significat *qui aperit*), dein ovum, posteaque Lipsen et Notum. In duas partes dividitur ovum : prior pars facit cœlum, posteriorque terram. » De ovo, symbolica significatione mundi, vide Macrobium, lib. VII, 16 ; Apium a Clemente Romano citatum, in hom. 6, p. 687 edit. Coteler. ; dein hoc carmen a Damascio transcriptum :

Ἔπειτα δ' ἔτευξε μέγας Χρόνος αἰθέρι δίῳ
Ὠεὸν ἀργύρεον.

Eusebius, *Præpar. evang.* lib. III, p. 115, ex Porphyrio mentionem facit Ægyptii dei Kneph, cujus ex ore ovum exit a quo producitur deus Phtha.

Ibid. C 11. Ἐπιθύσεις. Hic locus jam supra c. 9 init. memoratur, cum varia lectione ἐπιχύσεις loco ἐπιθύσεις.

Col. 77 A 15. Κάσσιον. Jupiter Casius cultus fuit usque ad tempora longe posteriora; *Anthologia* continet anathema Trajani ad hunc deum.

Ζηνὶ Τόδ' Αἰνεάδης Κασίῳ Τραϊανὸς Ἄγαλμα
Κοίρανος Ἀνθρώπων Κοιράνῳ Ἀθανάτων.

Cujus ad honorem numismata Syriæ Phœnissæ cusa sunt. De monte Casio vide Salmasium *in Adrianum* Spartiani, c. 14; Wesseling, in *Itinerarium Antonin.*, p. 152; Suidam in voce Κάσιος; Relandi *Palæstinam*, tom. II; Boivinum juniorem, inter *Commentaria Academiæ*, tom. II, p. 279; et de cultu generatim montium, Maximum Tyrensem, Diss. 8, p. 129; Dion. Chrysost., Dissert. 12, p. 212; Guiraldum, p. 90, *De diis.*

Ibid. B 2. Μημροῦμος. Lectionem admisi mss. 466 et 467 a Bocharto propositam, *Geographia sacra*, lib. II, c. 2, p. 706; Σαμημροῦμος loco Μημροῦμος.

Ibid. B 6. Τῦρον. Hic non agitur de urbe Tyro, siquidem inferius indicat Biblon ut primam urbem muris circumseptam, sed de loco *Tyrus* dicto. Vide Bochart, *Chanaan*, lib. II, c. 17.

Ibid. C 5. Ἀγρέα. Agræus nomen est Arabiæ gentis, cujus urbs caput Agra, postea Petra vocata fuit. Istiusce populi numisma, cujus Relandus mentionem facit, *Palæstina sacra*, t. I, l. III, p. 933, in una facie fert Ἀγρεύς, in altera autem, Ζεὺς Κάσιος.

Ibid. C 14. Δία μίχιον. Jupiter Machinator. Vide Bochart., *Chanaan* II, 2; Lucianum, *De sacrificiis*. Hoc nomen, Ζεύς, diversis diis a Philone datum, nomen est generis quo divinitas indicatur. Alius est Ζεύς, Croni filius, Cretæ, dein Græciæ deus.

Col. 80 A 9. Ζυγοφορούμενον. Templum de quo hic agitur, quod ab aliquot jugatorum boum paribus gestabatur, morem Orienti proprium revocat. Multa similia templa a nobis indicantur : Primum fœderis arca, cujus varia itinera describuntur in Biblia sacra, in l. I Regum, c. VI ; in Actibus Apostolorum, c. 6, v. 43 ; primi enim homines vitam errantem degebant. Apud Ægyptios, vocabantur παστοφόροι, *deorum vectores*. Vide 6. lib. *Stromatum* Clementis Alexandrini; Vide Macrobium, *Saturnales*, II, 4 :

« Vehitur simulacrum dei Heliopolitani ferculo, veluti vehuntur in pompa ludorum circensium deorum simulacra; et subeunt plerumque provinciæ proceres, raso capite, longi temporis castimonia puri »

Servius in versum 68 lib. VI Æneid. :

. . . . *Da Latio considere Teucros,*
Errantesque deos, agitataque numina Trojæ.

Certe ξόανα dicit, id est simulacra brevia quæ portabantur in lecticis, et ab ipsis mota infundebant vaticinationem.

Eustathius, in versum 423 *Iliad.* T. II, p. 128, edit. Rom. :

Τινὲς μὲν ἱστορικῶς θεραπεύουσι, λέγοντες ὅτι, etc.

Quidam hunc versum historice interpretantur, et dicunt apud Diospolim Ægypti exsistere Jovis templum, ex quo Æthiopii statuam dei necnon et numinum sociorum extrahunt, ut eam ferentes Libyam circumagant. Herodotes pariter mentionem facit, c. 63 *Euterpies*, divinitatis papremiticæ, cujus statua erat in templo ex ligno deaurato, quæ pridie ad alteram capellam deferebatur, ut exinde produceretur in curru quatuor rotis. Vide Diodorum Siculum, l. II, p. 88.

Si Gogueto fidem adhibeas, *Fragmenta historicorum Sinensium*, t. VI, p. 320, *De origine legum*, hic usus apud Sinenses viget.

Ibid. 10. Παρὰ δὲ βιβλίοις. Lege Βυβλίοις, *apud Byblios*, ut jam vidit Vigerus.

Ibid. 15. Μάγον. Nomen Carthaginensibus commune.

Ibid. B 5. Ἑρμῆν. De diversis modis hoc nomen scribendi vide quod legitur, p. 133, de Dioscuris Cabirianis ; vide quoque Hemsterhuys *in Lucianum*, t. I, p. 281, edit. in-4°.

Ibid. B 10. Ἐλιοῦν... ὕψιστος. Pausanias *Bœoticorum*, c. 8 : « Apud Thebas est, prope portas *Hypsistas*, templum Jovis Hypsisti. » Hesychius : Ἐλιεὺς Ζεὺς ἐν Θήβαις. Ex Hesychio, eodem nomine indicatur quidam Cypri deus. Evidenter agitur de deo Phœnicum ad utramque regionem translato. Valckenaer revocat Melchisedech : Ἱερεὺς τοῦ Ὑψίστου.

Ibid. B 13. Οὐρανόν. Lactantius, *De falsa religione*, c. 15 : « Privatim singuli populi gentis aut urbis suæ conditores, seu viros fortitudine insignes, seu feminas castitate, summa veneratione coluerunt; ut Ægyptii Isidem; Mauri, Jubam; Macedones, Cabirum; Pœni, Uranum; Latini, Faunum. »

Ibid. C 7. Κρόνον. Cronus, Latine *Saturnus*, apud Orientales *Bel* vel *Bal*.

Theophilus *ad Autolycum*, l. III, p. 394, edit. Christophori Wolf : Ἔνιοι σέβονται τὸν Κρόνον καὶ τοῦτον αὐτὸν ὀνομάζουσι Βὴλ καὶ Βὰλ, μάλιστα οἱ οἰκοῦντες τὰ ἀνατολικὰ κλίματα. Παρὰ δὲ Ῥομαίοις Σατοῦρνος ὀνομάζεται.

Ibid. C 8. Σίτων. Scaligerus in *Collectione fragmentorum*, p. 5, legit *Dagonem*, qui appellatur *piscis* (ἰχθύς.) Contradicit Bochart, *Hierozoicon*, 1, 6. Vide Valckenaer, p. 15 de sa *Dissert. sur Aristobule.*

Col. 81 C 4. Βαιτυλίας λίθους. Hæc de petris Bœtylis seu animatis opinio pluribus antiquorum testimoniis nititur. Falconet hæc testimonia collegit. Vide tom. VI *Commentariorum Academiæ Inscriptionum*. Ex hoc auctore eædem sunt ac petræ ophitæ vel æthereæ, **quas indicat Orpheus,**

De lapidibus: quarum nomen Phœniceum est *Abadir*. Priscianus, l. v, p. 647 edit. Putschii : « Abadir deus est (tertius Ourani filius) : appellatur et hoc nomine lapis ille quem Saturnus dicitur devorasse pro Jove quem Græci Βαιτύλον vocant. »

Vide in *Etymologico magno*, Hesychium in ea voce. Damascius, *De Vita Isidori*, a Photio citatus in *Bibliotheca*, multa de hoc impie dixit : Μυρία τερατολογεῖ ἄξια γλώσσης ἀσεβούσης. Juxta Falconnet, vocantur quoque *petræ fulminis*, et Gallice *aérolithes*. Iotacus, inquit Plinius, 37-25, admittit duo genera petrarum fulminis, scilicet ceraunitas nigras, et ceraunitas rubras quæ securibus similes sunt. Falconnet dicit nomen *betylæ* non a lingua Græca derivare, sed immerito. Priscianus illi contradicit; *Etymologicum magnum* hoc nomen dicit derivare a βαίτη, quod significat vellus ovis vel capreæ, ut ex στόμα, στωμύλος, ex χρέμης, χρεμύλος; in epist. 4 Chionis, *ad Matrim*, ex collectione *Epistolographorum*, nomen est proprium. Sic vocata fuit petra devoranda Jovis loco oblata Saturno, quod in caprina pelle involvebatur. Syllaba *ir*, qua desinit nomen Abadir Phœnicum ad idioma prorsus pertinet : Gadir (Cadix), Cabir, etc. Ex his, corrigendum est *Etymologicum magnum* p. 192 Sylburgii.

Βαιτύλος λίβανον τὸ ὄρος, τῆς Ἴλου πόλεως. Ex S. Cyrillo legi debet : Βαιτύλος λίθος, γενόμενος κατὰ τὸν Λίβανον τὸ ὄρος, τῆς Ἴλου πόλεως. Ἡλίου male a quibusdam substitutum fuit loco Ἴλου. Correctio qua τῷ Ἴλου suppletur ἡλίου nec valet. Hil vel Hel, apud Phœnices nomen est Saturni qui cum sole nullam relationem habet. Probabile est nomen urbis Heliopolis ab Helo, vel Hilo quod significat Saturnum, et πόλις derivare; Saturnus, Edessæ Elgabal appellabatur : « Mons Saturnus, deus mons, deus Saturnus. »

Ibid. C 14. *Ἐν παραλίᾳ.* Stephanus Byzantinus, in ea voce : Νίσιβις πόλις ἐν τῇ Παραλίᾳ τῇ πρὸς τῷ Τίγρητι ποταμῷ. Φίλων ἐν *Φοινικικοῖς*. Σημαίνει δὲ ὥς φησι Φίλων τὸς στήλας. Hic Philo, ut probabile est, qui notas ad grammaticam, ad geographiam et ad alias scientias attinentes inserebat in Historia sua, hanc observationem adjecit ; inde historiæ constat authenticitas. Inde præterea colligendum est imperii Croni fines multum excessisse terminos Phœniciæ proprie dictæ, qui nempe extendebantur usque ad Nisibum, ad Tigridem, celeberrimam urbem imperii Orientalis.

Col. 81 C 14. *Ἀπόλλων.* Apollinis Tyrii templum Uticæ erat famosissimum, referente Plinio, lib. XVI, 79. Apollinis templum intra mœnia Carthaginis, in parte quæ dicebatur Cotho, a militibus Romanis vastatum fuit, urbe capta a Scipione Æmiliano. Vide Appianum, *De bellis Punicis*, c. 79. Hujus templi nomen memoratur in fœdere inito inter Carthaginenses et Philippum, Macedoniæ regem, Persæi patrem. Vide fragmenta lib. VII Polybii.

Col. 84 A 12. *Ἄδωδος.* De hoc nomine, vide Macrobium, *Saturnal.* I, 23, et Josephum, *De antiquitatibus Judaicis*, passim. Filii Adad, seu *Benadad* nomen frequentissimum est inter reges Damasci.

Ibid. B 1. *Ἀστέρα.* Bochartus ἀστέρα intelligit aquilam magni generis, *Chanaan.* II, 2, p. 709.

Ibid. B 5. *Ἀθηνᾶ.* Minerva Phœnicia, cujus cultus in Græcia a Cadmo fuit introductus, vocabatur Ὄγκα vel Ὄγγα · hæc fuit celeberrimum palladium Trojæ ab Ulysse captum.

Δελφινόσημον κλῶπα Φοινικῆς θεᾶς,

inquit Lycophron, *Alexandr.* v. 658.

Minervæ nomen Ὄγγα Thebana urbs retinuerat : Scholiastes Euripidis in versum 1068 *Phœnissarum*, hujus templi inscriptionem refert :

Ὄγκας νηὸς ὅδ' ἐστὶν Ἀθηνᾶς, ὅν ποτε Κάδμος
Εἴσατο, βοῦν θ' ἱέρευσεν, ὅτ' ἔκτισεν ἄστυ τὸ Θήβας.

Hæc eadem Minerva nomen illud dederat vico cuidam in Bœotia et uni e portis Thebarum. Vide Æschylum, *Septem contra Thebas*, vers. 146, 468. Pausanias, lib. IX, c. 12 : « Exstat altare cum statua quadam Minervæ a Cadmo sub nomine Ὄγγα sacratum ; unde colligendum est Cadmum fuisse Phœnicem non autem Ægyptium, ut quibusdam auctoribus placuit. »

Ibid. B 6. *Μονογενῆ υἱόν.* Hic locus fusius et clarius explicatur col. 86, et lib. IV, c. 16. Ex Porphyrio, non filium ejus unicum, sed quem unicum habuerat ex Anobreta, hujus regionis nympha, vocabant ob hanc causam Ἰεούδ · quod hodie nunc Phœnicum lingua *filius unicus* interpretatur, testante Philone.

Ibid. B 10. *Μούθ.* Muth nomen est Mortis vel Deitatis infernalis. Stephanus Byzantinus : Μώθω κώμη Ἀραβίας ὅ ἐστι τῇ Ἀράβων φώνῃ, *Τόπος θανάτου*. Hadramuth, urbs Phœnissa in oris Africæ, 3000 stadiis distans a Carthagine, dicitur Ἔπαυλις Πλούτωνος, ob insalubrem aerem. Hujus urbis meminit Plautus in *Pœnulo* : « Acherontis ostium est in agro nostro. »

Ibid. D ult. *Φοίνικος.* Stephanus Byzantinus, *in voce* : Χνᾶ ἡ Φοινικὴ ἐκαλεῖτο. « Phœnicia dicebatur Chna. »

Col. 85 A 5. *Κυκλικοί.* Epicus cyclus incipiebat, inquit Proculus, quem citat Photius, ab unione mythologica Urani et Ghes : Ἐπικὸς κύκλος ἄρχεται μὲν ἐκ τῆς Οὐρανοῦ καὶ Γῆς μυθολογουμένης μίξεως. Vide Salmasium, in *Exercitationibus Plinianis*, p. 595 edit. Batav.; Casaubonum *in Athenæum*, lib. VII, p. 302 *Animadversionum*.

Ibid. B 9. *Συρμουβηλός.* Porphyrius, *De abstinentia*, lib. IV, p. 349, citat auctorem nomine *Symboulos*, qui libris pluribus scripsit historiam Mithræ; S. Hieronymus, in epist. secunda *adv. Jovinianum*, *Eubouli* mentionem facit. Vide Theodorum Canterum *Variar. lect.* 11-16, et Porphyrium, *De antro nympharum*, c. 6. Isti diversi ejusdem nominis scribendi modi indicantne unum eumdemque auctorem ?

Ibid. B 13. *Ἔθος ἦν.* Hic idem locus inferius repetitur lib. IV, c. 16.

Ibid. C 3. *Ἰσραήλ.* Sic Vigerus, quod evidenter ortum est ex scripturæ compendio Ἰλ in scribendo nomine Ἰσραήλ adhibito. Ἰλ verum Saturni nomen est apud Phœnices, ut superius diximus, Ἰλ igitur legendum.

Ibid. D 6. *Ὀφεων.* Consuli possunt de cultu serpentium S. Epiphanius, *De ophitis*, c. 37; Tertullianus, *De præscriptionibus*, c. 47; Macrobius, *Saturnal.* lib. I ; scholiastes Aristophanis, *in vers.* 733 *Pluti*; Spanheim, *De præstantia numismatum*, tom. I, p. 217. Denique Joannes Lydus, *De mensibus*, p. 44 editionis Schow, hunc locum ad litteram transcribit, cum quibusdam in textu variantibus. Vide Plutarchum, *De Iside*, § 74.

Col. 88 A 12. *Ἐθωθιῶν.* Legimus Αἰθιοπικῶν pro ἐτωθιῶν : mss. Reg. 466 legit ἐθυχῶν. Vide Antigonum Carystium. *Mirab. hist.* c. 10, in cujus libro citantur Philonis *Ethiopicæ*.

Ibid. B 13. *Φερεκύδης.* Pherecydes Syrus, qui plane diversus est a Pherecyde Atheniensi, γενεαλόγῳ (historico), celeber erat philosophus qui primus animæ immortalitatem professus est. Nullum, inquit Suidas de eo disserens, habuit præceptorem, sed sibimetipsi ex libris occultis Phœnicum, quos in promptu habebat, doctrinam efformavit ; et hæc doctrina fuit origo libri quem inscripsit Θεολογία, a Clemente Alexandrino citati, *Stromat.* lib. V ; Apollonio Dyscolo, *De pronomine*. Idem Clemens, lib. VI, p. 741, hujus operis sequentem citat locum : Ζὰς ποιεῖ φάρος μέγα τε, καὶ καλόν · καὶ ἐν αὐτῷ ποικίλλει γῆν καὶ Ὤγενον, καὶ τὰ Ὠγένου δώματα. Ogenes nihil aliud est quam Oceanus.

Maximus Tyrius, dissert. X. p. 107 : « Perpendite doctrinam philosophi Syri : Jovem et Terram, cum Amore qui inter ipsos medium tenet : generationem

Ophionei: pugnam deorum: arborem et pallium. »

Celsus, ab Origene citatus, lib. VI, p. 303, edit. Cantabrigiæ: « Videte Pherecydem, qui multo ante Heraclitem floruit; ut utramque aciem in conspectu locat, Crono istius, alterius Ophioneo caput tenente; et ut alternas utriusque provocationes describit. »

De hoc philosopho cf. præter Diogenem Laertium, in ejus *Vita;* Salmasium, *Plinianis exercitationibus in Solinum*, p. 590, tom. I; Giraldi, *Historia deorum*, syntagm. 15.

Col. 88 C. 1. *Οἱ Αἰγύπτιοι.* Laurentius Lydus, in libro *De mensibus*, p. 53, edit. Schow, hunc locum ad verbum citat.

Col. 96 B 1. *Ψιλῷ.* D. Letronne, *Recherches sur l'Egypte*, p. 241, conjicit χυλῷ. Vide Wesseling. Lege ζυθῷ, *cerevisia.* Vide infra col. 106 B. Cf. Diod. Sicul.

Col. 108 B 4. Vide Casaubon. *De satyrica poesi*, I, 2.

Col. 112 B 6. *Ἀντίοχον.* Antiochus. Herculis filius, ab Apollodoro, lib. II, 8, dicitur Ἱππότης ὁ Φύλαντος τοῦ Ἀντιόχου τοῦ Ἡρακλέους. Credendum est Phylantem, Antiochi filium et Hippotetis patrem, nomen suum ab avo sumpsisse, quod nomen scribi debet per unum λ; mater ejus erat Midea, referente Pausania, X, 10, 1. Hic Herculis nepos sæpius cum Tlepoleme confunditur, cujus mater, Astioche, pariter erat filia Phylantis vel Philei, ut superius nominatur; sed Apollodorus *Phylantem* vocat, lib. II, 6. Hic, ut scribit idem mythologus, rex Ephyri (Corinthi), erat, teste Pausania, IV, 34, 6, rex Dryoporum: quæ nominum et personarum complicatio potius exposita quam elucidata est a Reinesio, epistola 24, p. 88.

Ibid. *Ἀστυάνειραν.* Diodorus eam vocat *Astydamiam.*

Ibid. B 7. *Ἀρμενίου.* Ormenius dicitur a Diodoro et Strabone, IX, 438 edit. Casaubon.; ab Eusebio autem *Armenius;* Strabonem secutus sum.

Ibid. C 14. *Φορώνιδος.* Legendum est cum Diodoro (V, 74) et Apollodoro (III, 10, p. 314 edit. Heyne) *Coronis* pro *Phoronis.*

Ibid. A 11. *Εὐήμερος.* De Euhemero consulantur Aurelius Augustinus *ad Maximum*, epist. 44; idem, *De civitate Dei*, lib. VI et VII; Strabo, lib. I, c. 3, p. 47, lib. II, c. 3, p. 102 et c. 4, p. 104, lib. VII, c. 3, 299; Athenæus, lib. XIV, p. 658; Lydus ed. Hase, p. 277; inter recentiores: *Commentarii Academiæ*, t. VIII, p. 107; Sevin. t. XV, p. 268; t. XVI, p. 61; Fourmont, natu major, t. XXXV; Foucher.

Col. 117 B 3. *Πλαγίαις.* Ms. 466. πελαγίαις.

Col. 118 C 8. *Πᾶνα.* In Diodoro legitur *Titan.*

Col. 121 B 12. *Ὄφις θήλεια.* Hæc etiam Epiphanius in *Expositione fidei*, addit nomen *Eva* sine aspiratione in Hebræo *feminam* sonare.

Col. 124 B 13. *Ἀῤῥητουργίαι.* De hoc verbo vide Lubeck in *Aglaophamo.*

Col. 129 B 10. *Ἐνήστευσα* κ. τ. λ. De his versibus cum Arnobii versione Latina *Adversus gentes*, lib. V, c. 25, collatis, et qui ab exemplaribus originalibus differunt, vide Lobeckium, *Aglaophamus*, t. II, p. 819.

Col. 132 A 5. *Μυστικόν.* Μυστικῶς Villoison *De triplici theol.*, p. 76, ut Clemens Alex.

Col. 133 A 15. *Θεραπεῦσαι.* Hoc verbum in eodem sensu accipitur ac c. 6. Θεραπεῦσαι δ' οὖν ὅμως οἶδε τὸ πατρικὸν ἁμάρτημα προθυμηθέντες, ἐπὶ φυσικὰς διηγήσεις καὶ θεωρίας τοὺς μύθους μετεσκευάσαντο. Vigerus in notis hanc locutionem confert cum hoc loco *Vitæ Alexandri* a Plutarcho scriptæ: Τὸν μῦθον ἀνασώζειν πρὸς ἀλήθειαν, « salvans fabulam per veritatem. » Sed Lobeckius, *in Aglaophamo*, t. I, p. 156, vult hanc locutionem exprimi debere per *allegorice exponere*, θεραπεία sæpe sæpius allegoriam significante. Scholiast. Ambros in *Odyss.* E, 174: Θεραπεία τοῦ μύθου, ὅτι τοὺς νέους ἀποθνήσκοντας ἔλεγον ἁρπάζεσθαι παρὰ τῆς Ἠοῦς. Eustathius, *ad Iliad.* D, v. 19: Ἀλληγορία τις καὶ ἡ διὰ ἱστοριῶν τῶν μύθων θεραπεία εἶναι δοκεῖ τοῖς παλαιοῖς. Idem *in Dionysio Periegete*, p. 66: Τάχα ὁ Διονύσιος ἐν τούτοις ἱστορικήν τινα θεραπείαν παρακαλεῖ τῆς μυθικῆς κιονοφορίας τοῦ Ἄτλαντος. Eustathius, *ad Iliad.* A, p. 128 edit. Rom.: Ὅτι τὸν Δία εἰς ὠκεανὸν ἔρχεσθαι ἐπὶ τοὺς ἀμύμωνας Αἰθιοπῆας, θεοὺς δ' ἅμα πάντας ἕπεσθαι, δωδεκάτῃ δ' αὖθις ἔρχεσθαι εἰς Ὄλυμπον, τινὲς μὲν ἱστορικῶς θεραπεύουσι, historice omnes interpretantur.

Col. 137 A 10. *Ἴσμαρος.* De hoc vide Faes ad Gyrald. *De sepulturis.*

Col. 140 A 10. Consulatur Demosthenes, p. 1401: Ἐρωτικός. Δεῖ σε τὴν προαίρεσιν τοῦ λόγου πρῶτον εἰδέναι. Prærogativa.

Col. 141 C 1. *Τὰ ὁλκὰ πρὸς αἰσχρουργίαν μέρη τοῦ σώματος.* Vox ὁλκα Valkenaerio *in fragmenta Callimachi*, p. 288, notanda videtur: consulit igitur legendum esse ἔφολκα in eodem sensu ac *allicere*, et lectorem revocat ad notam Perizonii *in Ælianum: Var hist.*, VIII, 12, p. 551. Creuzer *in tractatum* Plotini *De pulchritudine*, p. 249, ait: « Proprium est verbi ἕλκειν de vestibus quæ luxuriose trahuntur. Plato. *Alcibiad.* I, 92. » Scholiastes Aristidis, *orat. Platon.* I: Ὁρῶ δὲ, ὅτι πολλὰ τῶν πόλεων ἐστὶν ὥσπερ ἐφόλκια, οἷς ἀνάγκη συγχωρεῖν. Ὥσπερ ἐν σώματι ἐφόλκια ἀναγκαῖά τινα φυσικῶς ἐπισυρόμενα ἀπὸ τῶν ὁλκάδων τῶν ἐπιφερομένων κελητίᾳ διὰ τὰς χρείας.

Unde animadvertendum est duplicem sensum huic verbo afferri posse: nempe *trahere post se* et *trahere ad se;* et huic ultimo sensui convenit vox ἔφολκα· sed cum Eusebius cum contemptu loquatur de hac corporis parte, huic convenire non potest sensus *attrahere.* Hoc est quod Latine vocant *pondera.* Catullus, *Galliamb.*, 6:

Devolvit ille acuta sibi pondera silice.

Petron. 92: «Habet inguinum pondus tam grande.» Consequenter, contra mentem Valckenaerii, retinenda est vox ὁλκά.

Col. 153 C 2. Ἐν τοῖς περὶ θεῶν μύθοις. Cod. Reg. 451 om. ἐν τοῖς, et μύθους habet pro μύθοις.

Ibid. 12. *Εὐρεσιολογίας.* Codd. Reg. 465 et 468, εὑρεσιλογίας.

Ibid. D 5. *Οὗς.* Codd. 451 et 465, ἅς.

Col. 156 A 2. Cod. 451 addit εἰς post Ζεύς.

Ibid. A 5. *Δαιδάλων.* Festa Dædalia singulis sexaginta annis Plateæ celebrabantur, ut testatur rhetor Menander in suis *Epidicticis* tom. IX, p. 241 editionis Rhetorum Walzii. Loquens de panegyri quadam supposititia, hæc ait: Οὐ σπανιότητί ἐστι περισπούδαστος ὥσπερ αἱ ἄλλαι καὶ συνεχῶς γινομένη, οὐδὲν ἐκείνων ἀπολείπεται σεμνότητι, ὡς τὰ Ληναῖα, ὡς Ἐλευσίνια, ἐὰν δὲ τριετερικὴ ὡς Νέμεα καὶ Ἴσθμια, ἐὰν δὲ πενταετερικὴ ἢ τετταραετερικὴ ἢ πλειόνων ὡς τὰ Πύθια καὶ Ὀλύμπια καὶ Δαίδαλα τὰ ἐν Πλαταιαῖς· δι' ἑξήκοντα γὰρ ἐτῶν ἄγεται.

Religiosus horum festorum motivus erat Jovis et Junonis reconciliatio, de qua hic Plutarchus; cujus narratio abbreviata reperitur in *Bœoticis* Pausaniæ, c. 3.

« Ferunt, inquit, Junonem iratam Jovi in Eubœam secessisse; Jupiter autem cum ejus animum ad meliora revocare non posset, Citheronem adiit, qui tunc rex erat Plateæ, et omnes suis ingeniosis artibus superabat. Hic igitur jussit Jovem statuam ligneam erigere quam velis adumbratam duceret in curru a bobus tracto, ubique proclamando sese Plateam, filiam Asopi, uxorem ducere: quæ suadebat Cythero exsecutus est Jupiter. Statim vero ut audivit Juno, cito advolavit, et curru appropinquans velum quod statuam celabat abstulit, et gavisa est videns pro uxore quam reformidabat, lignum esse. Ergo cum Jove inita est pax, et in memoriam hujus reconciliationis instituit Juno festa quæ dicebantur Dædalia: nam ligneæ statuæ hoc nomine dicebantur longe anteaquam Dædalus, Palamaonis filius, Athenis nasceretur, et puto illi hoc nomen postea datum ob suam dexteri

tatem ad tales statuas erigendas : quod nomen primitus non habebat.

« Platæenses ergo septenniis omnibus, ut meus asseruit interpres, supradicta festa celebrant ; sed, reipsa, minora saltem Dædalia hoc tempore festivantur ; nam volens cum fidelitate unius festi ad alterum tempus demetiri, nunquam, fateor, ad felicem exitum perveni. . . . . Hæc celebratio minora Dædalia dicitur. Majora solis Platæensibus non fuerunt propria ; sed ab omnibus Bœotiæ incolis celebrata sunt. Sexagesimo redeunte anno, renovabantur ; quæ periodus temporis correspondet tempori per quod Platæenses exsules fuerunt a patria. »

Ottfried Müller, in *Orchomeniis* p. 221. refert ad cyclum sexaginta trium annorum lunarium, vel sexaginta annorum solarium, recursum minorum Dædaliorum in anno septimo, et majorum in anno sexagesimo. Diu Thebani, Platæensibus, quandiu liberi fuerunt, hostes infensissimi, ab omni participatione horum festorum excludebantur. Hujus chronologiæ explicatio invenitur a pagina 556 ad 590 collectionis historiæ Græcæ scriptorum a Didot editorum, cui titulus : *Fragmenta historicorum Græcorum*, cura et studio Caroli et Theodori Müller.

De hac materia consule Meursium, *Græcia feriata*, lib. II ; Welker., in Appendice libri ; Schwenkiani, *Mythol. Andeutungen*, p. 278.

Col. 157 B 8. *Εἰλήθυιαν*. Cod. 465 Εἰλείθυιαν.

Col. 159 C 3. *Ἀπότροπόν*. Ἀποτρόπων mss. 451 et 465

Col. 160 A 8. *Αὐτάρ*. Ἀτάρ 465, 466, 468.

Ibid. B 3. Διαφερομένης καί mss. 466, 468.

Ibid. 9. *Τεμόντας αὐτούς*. Cod. 451, τεμόντος αὐτοῦ.

Ibid. C 3. *Πεταιίδων*. Πλαταιάδων 451 ; ἀλατεῖδων, 466, 467.

Ibid. C 5. *Παρανατέλλουσι*. Hæc locutio, quæ ad astrologiam judiciariam spectat, necnon et *decani, horoscopi*, κραταῖοι ἡγεμόνες, de quibus mentio mox erit, a Salmasio explicantur, *De annis climactericis*, p. 553. « Videntur Παρανατέλλοντας appellasse proprie qui decanorum sunt administri et λειτουργοί, diversique censebantur a planetis et signis ipsis. » Citat Diodorum Tarsensem *contra Genethliacos*. Porphyrius, in Introductione ad Ptolæmeum : Ὑπόκεινται τοῖς δεκανοῖς οἱ εἰρημένοι ἐν τῷ ζωδιακῷ κύκλῳ παρανατέλλοντες, ἔχουσι δὲ καὶ πρόσωπα τῶν ἑπτὰ ἀστέρων.

Ibid. 6. *Δεκανούς*. Decani ab eodem ibidem explicantur. Sic eos definit Firmicus, lib. II, c. 9 : « Decanos magni numinis et potestatis esse et per ipsos prospera omnia et infortunia decerni. » Bardesanes, quem citat Eusebius, infra, lib. VI, p. 278 : Οὐ γὰρ ἑπτὰ νόμοι εἰσὶ κατὰ τοὺς ἑπτὰ ἀστέρας, οὐδὲ δώδεκα κατὰ τὰ ζώδια, οὐδὲ τριακονταὲξ κατὰ τοὺς Δεκανούς. Legi potest hac de re Scaliger, *Ad Manil.* lib. IV ; Kircher, part. 2 *Ægyptiaci Œdipi* ; Gale ad Jamblich. *De mysteriis* p. 304. Triginta et sex erant, quos describit Salmasius, p. 610. Cod. ms. bibliothecæ Regiæ n. 2256 insignitus, in titulo habet, *Hermes, De decanis ad Asclepiam*. V. P. Petit *Observ.* lib. II, c. 16.

Huetius, in *Manil. ad usum*, v. 298 lib. IV, contestationem resumit inter Scaligerum et Salmasium, quorum prior decanum a Latina lingua, posterior vero a Chaldaica depromit. Duabus expositis opinionibus, Scaligerum sequitur, asserens hanc vocem Chaldæis ignotam fuisse, et Porphyrii verba, Οὕς τινας ἐκάλεσαν Δεκανοὺς οἱ παλαιοί, de auctoribus Augusto anterioribus intelligenda esse. Porphyrius ita loquitur in Introductione sua ad *Apotelesmatica* Ptolemæi.

Ibid. *Ὡροσκόπους*. Horoscopus videtur idem esse ac Decanus. Perseus satir. VI,

Geminos, horoscope, varo
Producis genio.

Dio Cassius ita horoscopum definivit : Τὸ μόριον τὸ τὴν ὥραν ἐπισκοποῦν, ὅτε τις εἰς φῶς εἴσῄει. Proprie, horoscopus, astrologiæ loquenti est signum in ascensum, τὸ ἀνίσχον ζώδιον, nascente homine : putabant hoc signum in totam vitam influere.

Manilius lib. III, v. 537 :

Sunt quibus et cœli placeat nascentis ab ortu,
Sidere quem memorant horoscopus, inventuris
Parte quod ex illa describitur hora diebus,
Omne genus rationis agi per tempora et astra.

Ibid. 7. *Κραταιοὺς ἡγεμόνας*. Eosdem esse puto ac *Vitæ Domini*, *genituræ Domini*, Græce communius οἰκοδεσπόται. reperiuntur in epistola Jamblichi. De his tacet Salmasius.

Ibid. 8. *Ἀλμενιχιακοῖς*. Ex epistola Jamblichi et manuscripto Regio 465, legendum est σαλμενιαχικοῖς. Vide Salmasium ibidem, p. 605, qui Eusebium emendat ex Jamblicho : eadem sunt quæ Kalendaria quibus apud nos nomen *Almanachs*. Chæremon male audit apud Strabonem qui eum viderat inter comites Ælii Galli, Ægypti præfecti, cum per Thebaidem iter faceret, lib. XVII, p. 806 : « Cum Ælius Gallus, præfectus, ab Alexandria profectus, navigaret versus superiorem Ægyptum, socium itineris habuit quemdam, nomine Chæremonem, qui magnam scientiam jactitabat, sed qui generaliter irridebatur, tanquam stultus et fatuus. » Hunc secutus Origenes, testante Suida, allegoriæ nimium adhæsit. Vide Suidam, in voce *Ὠριγένης*.

Col. 161 A 1. *Κατεκάλυσε*. Κατέκλυσε Rob. Stephan., κατέκλυσε cod. 468 ; κατέκαυσε 467.

Ibid. C 8. Cod. 451 addit γενομένων post ἀνθρώπων.

Ibid. D 3. *Ἐπονομάσαι*. Ὀνομάζεσθαι 451 ; μετονομάσαι 466.

Col. 165 B 11. Καί om. 451 ; mox idem ὑπάρχει pro ὑπάρχειν.

Ibid. C 16. *Τετευχότας*. Τετυχηκότας cod. 466 ; mox ὁμωνύμους 451.

Col. 168 A 6. Εἰδότων 467 ; δοθέντων 466.

Ibid. C 2. *Σώματος*. Σχήματος cod. 466.

Ibid. 5. *Γαλιάγκωνα*. Schol. Ὁ βραχεῖς ἔχων ἀγκῶνας κατὰ μῆκος, καθὰ ἡ γαλῆ τὸ ζῶον τοιοῦτο.

Ibid. 6. *Ἄρην*. Ὧρον codd. ut apud Plutarch. recte.

Col. 172 B 2. *Δόξα*. Mihi rationem reddere non possum utrum in Eusebio fuerit dolus vel oscitatio, cum priscis Ægyptiis tribuit doctrinas Chæremonis, prorsus ab eorum doctrina alienas. Idem est ac si quis Homerum Stoicum diceret. Chæremon religionem Ægyptiacam intervertit, sicut Græcam Zeno et Chrysippus interverterunt.

Col. 173 B 11. *Κάνθαρος*. Scarabæi cultus, ut solis emblema amplissimam notam suggessit Zœgar, *De obeliscis*, sect. 4, c. 2, p. 449, not. 41, ubi multa agglomerat testimonia circa causam istius superstitionis. Vide Plutarch. *De Iside et Osiride*, § 74. Plinius XXX, 30 : « Ægypti magna pars scarabæos inter numina cœli curiosa Apionis interpretatione qua colligit solis operum similitudinem huic animali esse, ad excusandos gentis suæ ritus. »

Col. 177 A 3. *Θεολογίας*. Θεολογίαν codd. 451, 466.

Ibid. 7. Συγκεχωρίσθω 466.

Ibid. 10. Ὡρόσκοπος 451.

Ibid. 12. Θέλοις 451.

Ibid. B 3. Ταύτῃ R. Steph. ; sic et 461 ; mox 466 φυσιολογία pro φιλοσοφία.

Ibid. Ὥσπερ pro ὡς 466.

Ibid. 5. Αἴσθησίν τε 451.

Ibid. C 3. Τροφόν 451.

Ibid. 6. Ἀοράτοις 451.

Ibid. 7. Τῶν καθόλου 451.

Ibid. Δημιουργόν 466.

Ibid. 8. Οὐ 451 pro νοῦν.

Ibid. 9. Τήν 466 pro ἐκείνων.

Ibid. 14. Διὰ πάντων 451, 466.

Col. 177 D 2. *Διαρκῆ*. Sic 451 et 466; Stephan. διαρκεῖ.

Ibid. 4. Ἀνέκφραστον 451.

Ibid. 5. *Τοσούτων*. Hic in 465 incipit caput VII.

Ibid. 6. Cod. 451 om. σοφίας ἤ.

Ibid. 12. Τοῦ δημιουργοῦ 451, 466.

Ibid. 14. Καὶ ἐν λογισμοῖς 451.

Col. 180 B 3:

Φθέγξομαι οἷς θέμις ἐστὶ, θύρας δ' ἐπίθεσθε βέβηλοι.

Hic versus qui innumeris in locis repetitus invenitur, et qui infinitis allusionibus locum dedit, videtur fuisse proclamatio hierophanti cum magna mysteria esset celebraturus. Brissonius, *De formulis init.*, et De Sacy, in opus Sanctacrusii, *De mysteriis*, p. 345, illud confirmant multis citationibus. Cæterum βέβηλος nomen est technicum. Lobeckius qui Konigsbergæ edidit opus *De mysteriis*, 1829, 2 vol. in 8°, eximium ob immensam eruditionem quam præ se fert, e contra contendit p. 451, tom. I, hunc versum nullo modo cum his mysteriis relationem habere. Verum est dicere Lobeckium a mysteriis omne secretum amovere: quod thema difficillime sustineri potest, ratione habita acclamationis totius antiquitatis; sed hic non est locus quærendi utrum recte an non suo munere functus fuerit. Hic versus in capite fragmenti Orphei inferius citati reperitur, lib. XIII, 12; hunc citant Justinus martyr, *Cohort.* p. 15; Clemens Alexand. *Protrept.* c. 7; Cyrill.; Julianus, l. I, p. 25; Tatianus *ad Græcos*. Apud auctores paganos frequenter huic alluditur. In *Florilegio* Stobei, serm. XVI, legitur:

Ἀείσω συνετοῖσι, θύρας δ' ἐπίθεσθε βέβηλοι.

Hæc primitivi versus modificatio Pythagoræ ascribitur; denuo reperitur in libro V, in anonymo fragmento quod Wyttenbach Plutarcho tribuit; in *Symposio* Platonis p. 218, Πύλας μεγάλας τοῖς ὠσὶ ἐπίθεσθε; Galenus, *De usu partium*, XII, 5: Θύρας ἐπιθέσθαι κελεύω τοῖς ὠσὶ τοὺς ἀποδεικτικῆς μεθόδου βεβήλους; Lucianus, *De sacrificiis*, t. III, p. 78; Liban. epist. 475. V. Spanheim *in Callimachum*, hym. Apollinis, v. 2. Brissonius contendit legendum esse βεβήλοις pro βέβηλοι; Wesselingus autem stat pro βέβηλοι, quam versionem probat universalem esse in omnibus manuscriptis in quibus idem versus reperitur, et melius convenire. Mihi mens non est hanc adire controversiam: Wesselingus hanc opinionem emisit, in dissertatione quæ sequitur tractatum Valckenaer, cui titulus *De Aristobulo*.

Hoc Porphyrii fragmentum pertinet ad tractatum *Περὶ ἀγαλμάτων*. Sequentia notat hac de re Valckenaer, in libro nuper citato *De Aristobulo*: « Inter libellos quos pene integros operi suo intertexuit Eusebius, a p. 97 ad 118, Porphyrii Περὶ ἀγαλμάτων (apologia pro simulacris deorum), e quo derivati Orphei versus, l. XIII. Ex libro Περὶ ἀγαλμάτων sunt quæ leguntur in eclogis canterianis Stobæi, ut palam ostendunt manuscripti adhibiti a Galæo ad Cornuti *Nat. deor.*, c. 2, p. 143, et viro doctissimo in *Misc. criticis*, vol. VII, p. 191. »

Ibid. B 6. Ὑποτυπώσαντες cod. 466.

Ibid. 8 F. Μεμαθήκασι.

Ibid. 13. Καταχοσμήσας 451.

Ibid. C 5. Ἐνῆγον 451, recte, ob sequens verbum ἐδήλωσαν.

Ibid. D 5. Σχήματα 451.

Col. 181 B 3. *Ἡ δέ*. Negationem admisi in hoc textu pro affirmatione, consulente Valckenaero, *Diatriba in Euripidis fragmenta*, p. 216, contra lectionem manuscriptorum; sed hoc exigit sensus, et phrasis recta ordinatio.

Ibid. B 9. *Καλλίμαχος*. Hos Callimachi versus a Plutarcho citatos, emendavit Bentley; vide Callimachum edit. Ernesti vel Blomfield, Fragm. 105.
Οὕτως Κλεινίου ἔργον ἔης ξόανον, ἀλλ' ἐπὶ τεθμοῦ
δὴ δηναιογλύφου, ὦ ἄνα, ἦσθα σανίς.

Ibid. 10. Δυναιόγλυφον 465.

Ibid. 12 Λίδῳ 465; mox λίθον pro λεῖον 451. Δαναός pro Δανχόν.

Ibid. 14. *Καλλίθυιαν*. Hoc nomen mutatur in citatione *Phoronidis* a Clemente Alexandrino allegata *Stromat.* lib. I, p. 418:
Καλλιθόη κλειδοῦχος Ὀλυμπιάδος βασιλείης,
Ἥρης ἀργείης, ἣ στέμμασι καὶ θυσάνοισι,
Πρώτη ἐκόσμησεν περὶ κίονα μακρὸν ἀνάσσης.

Apud Africanum, quem citat Syncell. p. 149, pater vocatur Σπείρας, filia Καλλιθυσία.

Ibid. C. 1. Δώρων ὄχλην 465 et 466.

Ibid. 3. Κοπῆναι 451.

Ibid. Δυσέργαστον 466.

Ibid. 6. Ἐξανθεῖς 465, 466.

Ibid. 7. *Μώλωπας*. Deest in 465 et 466.

Ibid. 8. Μορφῆς iidem codd.

Ibid. 11. *Καὶ λίθοις*. Omittit 451.

Ibid. 13. Οἷα 451 pro ὁποῖα.

Ibid. 14 *Ἐστία*. Cod. 451 ἐστιν ἅ.

Col. 184 B 2. In interpretatione post *tradiderunt*, supple, qui sententias Orphicas carminibus tradiderunt.

Ibid. 3. Τερπικέραυνος 465; ἀρτικέραυνος 466.

Ibid. 5. Ἄῤῥην 465; pro ἄφθιτος, ἄφοιτος 466; ἄμβροτος Apulæus et Stobæus.

Ibid. 7. Ἀρχήγονος ἔθλος 451; ἀρχηγένεθλος 466.

Ibid. 9. Ἔγκρατος 451.

Ibid. 11. Ἐν ᾧ Stob.; τάτε 465; χαλεῖται 466 pro κυκλεῖται.

Ibid. 15. Πρωτογενέτως Stob.

Ibid. C 2. Περὶ κάλλεσιν 451.

Ibid. 3. Χρύσεα 451, 456.

Ibid. 9. Οὔας Stob.; υἱός 451.

Ibid. 10. Ἔχων 451 et vers. seq. ἀπείρατον.

Ibid. 13. Τέτυχται 466.

Ibid. 19. Βαρυηχέα 451.

Ibid. D 1. Inter diversa poemata Orpheo tributa quorum longum nobis Suidas transmisit catalogum, assignando auctorem uniuscujusque putativum, plura sunt quæ præ se ferunt characterem mere religiosum. Difficillimum est dicere cuinam pertineat fragmentum a Porphyrio insertum in suo *Περὶ ἀγαλμάτων* tractatu. De cætero consuli possunt variæ Orphei editiones, quarum postrema est professoris Hermanni, Lipsiæ. in 8° 1805.

Hi versus a plurimis auctoribus referuntur; primum pars quædam reperitur in tractatu *De mundo*, quem Aristoteli tribuunt, qui inter alia signa suppositionis hanc eamdem affert citationem; absque ulla contestatione, reperiuntur in Latina versione ejusdem tractatus, quam Apuleio debemus: et hoc jam eorum in lucem editionis tempus ferme certum indicat. Proculus, in suo *in Timæum* Platonis commentario his versibus usus est; et ex hocce commentario Henricus Stephanus eos hausit et collocavit in sua *Poesi philosophica*; tandem Stobæus in suis *Eclogis physicis*, quarum ultimæ editionis auctor est Heeren Gottingensis, eos citat ex Porphyrii opere *Περὶ ἀγαλμάτων*, cum majori parte eorum quæ sequuntur apud Eusebium. Hic pantheismus originem ducit ex secunda vel tertia epocha philosophiæ Græcæ: quam longe a theogonia Hesiodi.

Ibid. 2. Τὰ γὰρ ἅ τ. 451; mox idem ζωῆς pro γαίης.

Ibid. 3. φάος om. 466.

Ibid. 4. Παλιθέσκελα 466. Duo ultimi versus iterum occurrunt lib. XIII, cap. 13, cum variis lectionibus.

Col. 185 B 3. Δημιουργικός 451.

Ibid. 9. Οὐδὲν ἄλλο Walcknaer *ad Aristobul.* p. 86.

Ibid. D 1. Μεγάλου id. ibid. p. 81.

Col. 187 A 4. Νοῦς δὲ οἱ id. ibid.; οὗς δὲ οἱ Heringa ap. eumdem.

Col. 188 B 10. ἑαυτοῦ 465, 466, 468.

Ibid. 11. δημιουργικόν 461, 465, 466.

Ibid. 13. ὅ 467; οὗ 451.

Col. 188 C 9. Nescio utrum in Eusebii argumentatione sit fraus vel error; saltem ex ejus parte adest quædam dispositio ad admittendum quæ ipsi favent testimonia et his non perpensis. Auctoritas Chæremonis hic nulla est, qui omnem antiquam religionis Ægyptiorum doctrinam intervertit. Hic erat astrologus quem vocat Strabo, lib. XVII, p. 806, novatorem in doctrina, arrogantem et stultum: Προσποιούμενος τοιαύτην τινὰ ἐπιστήμην, γελώμενος δὲ τὸ πλέον ὡς ἀλάζων καὶ ἰδιώτης. In iis quæ præcedunt, Porphyrius eum confutat: astrologiam judiciariam cum opinionibus Stoicis permiscebat.

Ibid. D. Deest titulus in 451.

Col. 189 B 9. Mirum videtur versum Arati, quo usus est sanctus Paulus ante Athenienses, Act. XVII, 28, libris sanctis attribui ab Eusebio; eorum nunc pars est, quoniam Apostolus eo usus est; sed primitus ad paganismum pertinet.

Ibid. 12. Ἀληθείας οἰκείως 465, 466, 467.
Ibid. C 5. Προνοητικὰς iidem.

Col. 192 B 6. *Ἐπεὶ μή.* Iterum Porphyrius loquitur.

Col. 193 C 15. Immerito adjungit Ægyptios his populis quorum mythologia Jovem Saturno ortum contendebat; etiamsi probaretur Ammonem Ægyptium et non Libyum fuisse, nihilominus ab hac genealogia prorsus alienus foret: sunt Græci qui omnia confundentes suam in Ægypto theologiam transtulerunt; cujus translationis vestigia videmus in traditionibus Diodori Siculi. Vide Jablonski, in suo *Pantheone*, tom. I, p. 139, 140, 141.

Col. 196 C 12. Κνομίαις 465 pro γινομέναις.

Col. 197 B 10. Plutarchus, *De Iside*, c. 40: « Stoici dicunt Bacchum esse ventum generatorem et nutritorem; Herculem, ferientem et divisorem; Ammonem, recipientem; Cererem et Coren (Proserpinam), terram percurrentem et fructus, Poseidona (Neptunum), mare agitantem. »

Ibid. C 8. *Ἄττις δέ.* Sallustius, c. 4, p. 250, edit. Gale: Ὁ Ἄττις τῶν γινομένων καὶ φθειρομένων δημιουργὸς, καὶ διὰ τοῦτο παρὰ τῷ Γάλλῳ λέγεται εὑρεθῆναι ποταμῷ. Ὁ γὰρ Γάλλος τὸν γαλαξίαν αἰνίττεται κύκλον, ἀφ' οὗ τὸ παθητὸν ἔρχεται σῶμα.

« Attis est Demiurgus rerum creatarum et destructarum; et ideo dicitur natus super ripas Galli fluminis, quod imaginem præ se fert viæ Lacteæ, unde proveniunt universa corpora sensibilia. »

Ibid. D 5. *Αὐτοῦ.* Αὐτῆς Casaub. *De satyrica poesi*, l. I, c. 2, p. 82.

Col. 200 D 11. *Θανασσοποιοῦ.* Hanc vocem lexicis deesse notat D. Miller in *Diario eruditorum*, April. 1839, p. 217.

Col. 201 B 11. Parenthesi inclusa Eusebii sunt, quibus demonstrat sententiæ Porphyrii sententiam apud Physicos receptam contradicere.

Col. 204 A 3. *Σχῆμα τῆς χειρός.* Hic locus evidenter est corruptus. Quid sibi vult hoc σχῆμα τῆς χειρός, et quomodo manus qualicunque modo posita reditum ad tenebras significare possit? Legitur etiam, col. 85, et alius corruptus locus, ubi Vigerus proposuit κυνῆν pro κύων· Πλούτων κυνῆν μὲν ἔχει τοῦ ἀφάνους πόλου σύμβολον· hæc vox κυνῆν mihi hoc in loco arrideret; galea enim certo modo posita indicat reditum ad loca tenebrosa.

Ibid. 6. *Σέβας.* Lego σέλας pro σέβας, ex qua voce vox σελήνη derivari non potest.

Ibid. 12. *Ἀθηνᾶ.* Lego ἀθρηνᾶ (*acute videns*) pro Ἀθηνᾶ τις οὖσα, quod nihil omnino significat: hæc vox ἀθρηνᾶ ab ἀθρέω derivatur.

Ibid. C 10. *Παροδεύει.* Hæc referuntur ad fabulam Jovis a Curetis in Creta educati, inscio et nolente Saturno.

Col. 209 C 10. Hic locus de cultu Anubis, jam ex alio ejusdem Porphyrii opere citatus est, nempe ex tractatu *De abstinentia*, in quo hodie adhuc legitur. Utriusque textus similitudo indicat auctorem eadem sua verba repetere; sed insuper veritas facti exinde non parum certitudinis acquirit.

Col. 213 B 10. Hic locus, qui finem facit citationi ex tractatu *Περὶ ἀγαλμάτων* Porphyrii, non mediocris est difficultatis: in hoc enim non legitur immolatio boum in honorem deorum, quam præ se fert capituli elenchus; quod prætérea formaliter ab Herodoto falsi arguitur; mentio solummodo fit de consecratione duorum boum Apis et Mnevis, super quos consuli potest Herodotus, lib. III, c. 28, et *Hist. animal.* Æliani, lib. XI, c. 10. Quod spectat ad nodum sub lingua, per quod vocem Græcam κάνθαρος expressi, dux mihi fuit Plinius, *Hist. nat.*, lib. VIII, c. 46: « Nodus sub lingua quem cantharum vocant; » ex eodem Plinio, proponit Wesseling legendum esse in Herodoto, l. l., Ὑπὸ δὲ τῇ γλώσσῃ pro Ἐπί· quod plane videtur admittendum.

In nullo alio loco clarius apparet quam absurde liber *De præparatione* in capita divisus fuit: textus enim Porphyrii circa finem scinditur, nihil in decursu sermonis hanc interruptionem exigente; et hoc, in medio narrationis sibi perfecte cohærentis, ad significandum quod non dicit auctor.

Ibid. C 3. Quæcunque fuerint priscorum Ægyptiorum notiones circa principia, evidenter plane diversæ sunt ab istis notionibus quas iisdem Chæremon tribuit; hic Stoicus novator primitivam doctrinam adulterat; et si dici potest Porphyrium eam adulterasse allegorizando, certe Chæremon idem et plus facit eam vertendo in astrologiam judiciariam. Consequens est argumentationem Eusebii, quæ sola Chæremonis opinione nititur, nihil roboris habere. Etenim non auctoritate recentioris auctoris confutandus erat Porphyrius, sed argumentis ex ipsismet fabulis Ægypti depromptis, et ex vero fonte haustis. Quod quidem fecit pro Græcia.

Col. 220 B 10. Verti ἐματαιώθησαν per *præbere cultum idolis*: cujus sensus rationem dixi in tractatu *De polytheismo veterum*, occasione textus S. Pauli ad Romanos, c. I, 21.

Col. 221 A 9. Apud Pausaniam, *Corinthiac.*, c. 26, leguntur similes versus *in Æsculapium*:

Ὦ μέγα χάρμα βροτοῖς βλαστὼν Ἀσκληπιὲ [πᾶσιν,
Ὃν Φλεγυηὶς ἔτικτεν ἐμοὶ φιλότητι μιγεῖσα,
Ἱμερόεσσα Κορωνὶς, ἐνὶ κραναῇ Ἐπιδαύρῳ.

Ibid. C 8. *Ἀλλ' οὐ τοῦ Παντός*, etc. Corrig. Ἀλλ' οὐ τοῦ Πανός.

Col. 224 B 1. *Περιτρεπόντων.* Leg. παρατρεπόντων.

Ibid. *Ἐρεῖ.* Lege αἱρεῖ. Vide lib. VIII, c. 13 init.

Ibid. 3. *Αὐτῶν.* Αὐτῶν Wyttenbach ad Plutarch. *De sera Numinis vindicta*, p. 8 notar.

Ibid. C 5. Incantator est qui magia numen e cœlo deducit. Theocrit. idyll. 2; Virgil. eclog. 8:

Carmina vel cœlo possunt deducere lunam.

Vide *Aglaophamum* Lobeckii, p. 108, Van Dale *De idololatria*, p. 280.

Col. 225 A 2. *Δοχεύς* nominatur in quodam oraculo citato lib. V, c. 9: « Ut hospes divini numinis et interpres. » Lobeck, *Aglaophamus*, l. l.

Col. 229 B 8. *Πολιτικόν.* Hic traducitur locus quidam *Amatoris* XVIII, a Plutarcho citati: « Fieri posset, omnium aliarum notionum, quæ ad mentem nostram

veniunt, sine sensuum interventione, credibilitatis motiva referenda esse, pro quibusdam ad mythologiam, pro aliis ad legem, pro aliis ad ratiocinium. Sic nobis, quoad fidem in deos, primi fuerunt institutores et ductores, poetæ; deinde legislatores, denique philosophi. Qui omnes, etsi concordes in affirmando deorum exsistentiam, valde inter se dissentiunt et super quantitatem numinum admittendorum, et super eorum ordinationem, et super essentiam, et super attributa. Philosophis dii sunt expertes doloris, senectutis et cujuslibet laboris, ut qui necessitatem Acherontis transnavigandi effugerint. Rejiciunt itaque deorum altercationes quas celebrant poetæ, et Terrorem et Timorem, quos isti prolem Martis asserunt. Sæpe etiam contra legislatores dimicant, ut Xenophanes contra Ægyptios, dicens Osirim, si mortalem putarent, sicut deum non colendum esse; si econtra deum, non amplius esse lugendum. Poetæ vicissim, rejiciunt omnino et numeros et monadas et ventos, quibus philosophi divinitatem tribuunt. Itaque perfecta exstat dissensio inter tria hæc theologorum genera. »

Triplex divisio divinitatis exponitur ab Aurel. Augustino, *De civitate Dei*, l. IV, 27; VI, 5, Varronis vestigia sequente; inter recentiores, a Vossio, *De idololatria*, l. II, 1, p. 124; et a Villosonio, *De triplici theologia*, qui liber annectitur operi a Sanctacrusio edito, *De mysteriis veterum*.

Col. 229 C 6. *Μὴ κινεῖν τὰ ἀκίνητα*. Hoc fuit proverbium communissimum.

Col. 232 A 3. Φέρει codd. 451 et 466.

Ibid. B 6. Cod. 451 om. οὐκ ἀφυῶς.

Ibid. 11. Ἀποτελεστικά 461.

Ibid. C 4. Ὀλίγων 465, 461, 466.

Ibid. D 6. Δεηθησόμενος 451.

Col. 233 A 4. *Κακεντρεχές*. Toup, in Longinum, *De sublimi*, § 34, citat, in significationem vocis κακεντρεχής, *malignosus*, glossas Philoxenis, et hunc locum S. Ignatii ad Antiochenos : Σκέπετε οὖν τοὺς κακενρρεχεῖς ἐργάτας, quem male vertit traductor Latinus *in malum currentes operatores*. Vide Suidam in voce Κακεντρέχεια, et Theophylactum, in Epistolam primam S. Pauli. Polybius, l. IV, 87 : Καινὸς γάρ δέ τις οὗτος εὕρηται τρόπος διαβολῆς, τὸ μὴ ψέγοντας, ἀλλ' ἐπαινοῦντας λυμαίνεσθαι τοὺς πέλας· εὕρηται δὲ μάλιστα καὶ πρῶτον τοιαύτη κακεντρέχεια καὶ βασκανία καὶ δόλος ἐκ τῶν περὶ τὰς αὐλὰς διατριβούντων. « Est et novum genus detractionis, quod consistit non in vituperando, sed in maligne laudando : hæc κακεντρέχεια, hæc invidia, hic dolus, inter aulicos præsertim accessum habuit. »

De sensu hujus vocis τευτάζω, vide notam Ruhnkenii in lexicon Platonicum *Timæi*, p. 253.

Ibid. B 5. Εὖ. Mutavi εὖ bis repetitum in αὖ, et duplex hujus mutationis mihi ratio fuit : oppositio quæ videtur adesse inter phrasis contextum, et Plutarchi confessionem in libro *De oraculorum defectu*, circa defectum artis qui apparebat in oraculorum carminibus; quem defectum nosmetipsi haud difficulter possumus agnoscere. Insuper, ut mihi videtur, contradictorium esset ultra modum exaltare hanc poesim, ut ipsam postea denigraret, ut sic reipsa facit.

Ibid. 5. *Τευταζόντων*. Vide Ruhnkenium *in Timæum* Platonis, verbo τευτάζω, p. 253.

Ibid. 12. Εἰς τὸ μή τινα συνεῖναι 451.

Ibid. B 2. *Δοκεῖν*. Δοκῇ 451, 456.

Ibid. 4. Παιδιᾶς 461.

Ibid. 5. Ποιητικά 451.

Ibid. 9. Τύφῳ 451.

Ibid. D. 5. *Λαγχάνειν*. Latine *micare*; apud Italos nunc *jocare alla mora*.

Col. 236 A 14. *Καὶ τότε γοῦν*. « Ne tunc quidem. »

Ibid. B 9. Κόσμῳ 451.

Ibid. Ἄνοιαν 451.

Ibid. C 2. Ἤδη δέ 451.

Ibid. D 1. Ἐπὶ τοῖς τελουμένοις 451.

Col. 237 A 5. *Πτολεμαίων χρόνους*. Mirum quod in re Romæ acta Ptolemæorum tempora adducat Eusebius; forsan melius esset loco τῶν Πτολεμαίων aliud nomen assumere ex historia Romana depromptum, verbi gratia, Πομπηίου, quo vivente, combustum fuit Capitolium, grassante bello civili. Clemens Alexandrinus in *Cohortatione ad gentes*, pag. 46 : « Satis mihi perspectum est, ignem eos arguere, et superstitioni remedium afferre posse. Ignis in lucem te deducet, si vis hac amentia liberari. Hic enim templum, quod Argis erat, una cum sacerdote Chryside, combussit. Hic Ephesiæ Dianæ templum, quod post Amazonum tempora secundum erat, Romanumque haud semel Capitolium depopulatus est. Idem a Sarapidis fano Alexandriæ non abstinuit; et Bacchi Eleutherii delubrum Athenis diruit; Apollinis autem Delphici ædem, primo quidem procella disjecit, dein vero sapiens ignis funditus delevit. »

Arnobius, l. VI, p. 207 : « Ubi Juno regina, cum inclytum ejus fanum sacerdotemque Chrysidem eadem vis flammæ, Argiva in civitate, deleret? Ubi Serapis Ægyptius cum consimili casu jacuit, solutus in cinerem cum mysteriis omnibus atque Iside? Ubi Liber Eleutherius cum Athenis? Ubi Diana cum Ephesi? Ubi Dodonæus Jupiter cum Dodone? Ubi denique Apollo, etc. Infiniti operis esset res toto in orbe describere quæ sint fana convulsa terræ motibus et tempestatibus, quæ incensa ab hostibus, quæ ab regibus et tyrannis. »

Col. 240 A 7. *Τυγχάνειν*. Origenes *Contra Celsum*, lib. VII, 5, 3, p. 695, pariter affirmat Peripateticos veritatem oraculorum, sicut Epicuri sectatores, negasse : « Fateamur ergo nobis facillimum fore de allegatis oraculis, ex multis argumentis ex Aristotele et philosophis Peripateticis depromptis, totam hanc argumentationem pro Pythia et aliis oraculis diruere : nobis haud difficile esset colligere et citare quæcunque dixere Epicurus et qui ejus opinionem hac de re amplexi sunt, et ostendere etiam inter Græcos esse qui pugnent et negent divinas prædictiones quas omnis Græcia et credidit et mirata est. »

Cicero, *De divinatione*, I, 3 : « Dicæarchus Peripateticus cætera divinationis genera sustulit, somniorum et furoris reliquit. Sed cum Stoici omnia fere illa defenderent quod et Zeno in suis commentariis quasi semina quædam sparsisset, et ea Cleanthes paulo uberiora fecisset : accessit acerrimo vir ingenio Chrysippus qui totam *De divinatione* duobus libris explicavit sententiam, uno præterea *De oraculis*, uno *De somniis*...; sed a Stoicis vel princeps ejus disciplinæ, Posidonii doctor, discipulus Antipatri degeneravit Panætius : nec tamen ausus est negare vim esse divinandi, sed dubitare se dixit. »

Ibid. C 8. Περιείχετο 466.

Col. 241 A 14. Ὑποτετυχότα 451. Forte ποτὲ τετυχότα.

Ibid. D 6. Προδηλουμέναις 451.

Ibid. 10. Ἀνθρώποις 451.

Col. 244 D 11. Καταμάθωμεν 465, 466.

Col. 245 A 8. Οὕτω γάρ 451.

Ibid. C 3. Ἀρεστάς 451.

Col. 247 A 6. Vide Galeum ad Jamblich. *De mysteriis Ægypt.* l. V, 11, 1; Cuper, *Observ.* III, 16.

Col. 248 C. 14. Εἶναί τινας καί 451.

Ibid. D 1. Hæc etymologia vocis *dæmon* plane discrepat a veteribus, ut videre est apud Platonem, in *Cratylo*, p. 263 editionis Lugdun. : Ὅσοι λέγουσιν ὡς ἐπειδάν τις ἀγαθὸς ὢν τελευτήσῃ, μεγάλην μοῖραν καὶ τιμὴν ἔχει καὶ γίνεται δαίμων κατὰ τὴν τῆς φρονήσεως ἐπωνυμίαν. Ταύτῃ οὖν τίθεμαι καὶ ἐγὼ τὸν δαήμονα πάντ' ἄνδρα, ὃς ἂν ἀγαθὸς ᾖ, δαιμόνιον εἶναι καὶ ζῶντα καὶ τελευτήσαντα.

Idem, ibidem : Τοῦτο τοίνυν παντὸς μᾶλλον λέγει, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, τοὺς δαίμονας, ὅτι φρόνιμοι καὶ δαήμονες ἦσαν, δαίμονας αὐτοὺς ὠνόμασε. Vide

Servium in versum 3 libri III *Æneidis*, ubi eamdem etymologiam affert.

Macrobius, *Saturnal.*, l. I, c. 23 : « Dii sunt δαήμονες, id est scientes futuri ; aut, ut Posidonius scribit in libris quibus titulus est *Περὶ Ἡρώων καὶ Δαιμόνων*, quia ex ætherea substantia parta atque divisa qualitas illis est ; sive ἀπὸ τοῦ δαιομένου (pro δεομένου) id est καιομένου ; seu ἀπὸ τοῦ δαιομένου, hoc est μεριζομένου. »

Etymologium Gudianum : Δαίμων παρὰ τὸ δαίω, τὸ γιγνώσκω, ὁ εἰδήμων πάντων.

Lactantius, *Institut.* l. II, 15 : « Dæmonas (grammatici) dictos aiunt quasi δαήμονας. »

Scholiastes Homeri *ad Iliad.* A, 222 : Δαίμονας καλεῖ τοὺς θεοὺς ἤτοι δαήμονας· ἔμπειροι γὰρ καὶ ἴδριες πάντων αὐτοί εἰσιν· ἢ ὅτι διαιτηταί εἰσι καὶ διοικηταὶ τῶν ἀνθρώπων.

Eusebius hanc etymologiam deformavit. Vid. Eugubenium Stenchum, l. III *Perennis philosophiæ*.

Col. 249 B 5. Περὶ αὐτῶν 451.

Ibid. 9. Ἐξ αὐτῶν idem.

Ibid. 11. Ἧς idem.

Ibid. C 13. Ἀρπόμενος 451.

Ibid. Οὗς 461.

Col. 253 A 5. Αἰθὴρ 451.

Ibid. 9. Ἐνδέδεται 465, 466, Vossius.

Ibid. 11. Καθαγιασμούς 466.

Ibid. 12. Ἂς ἴσως 451 ; ἄνεσο 466. Mox χαράσσεται 451 ; ἐμεῖο 465 ; ὅμοιον 451.

Ibid. 13. Τοῖς... τοῖς 451.

Ibid. B 3. Γαίην 465, 466.

Ibid. 5. Στήσας 466 pro θύσας.

Ibid. Ποταμοῦ 465, 466.

Ibid. 6. Διΐῳ 465, δηωίῳ Scaliger ; deinde ἀλφίτας 466, ἔνθευ 451, 465, 466 ; ἀλφίτας ἔνθεν Vossius.

Ibid. 7. Εὖ τε δὲ παρ' 451 ; ψαμμάθοιαν 466.

Ibid. 8. Βαρύ 451.

Ibid. 11. Ἄρχεν 466.

Ibid. 12. Θυητάς 465 ; θεήτας 451.

Ibid. 13. Λιμνειζοι 465 et Vossius.

Ibid. 14. Δάσασθαι 451.

Ibid. C 10. Σφάττειν 451.

Ibid. 12. Καταθάπτειν 451.

Ibid. D 5. Ἀῤῥένων νέα πίονα θύειν 451.

Ibid. 14. *Χθονίοις*. Haud dubito quin hic χθόνιος intelligendum sit de diis infernalibus, sicut etiam inferius, quoniam sepelitur victima, et sanguis in fossa effunditur ; revera Porphyrius infra explanans qua mente sacrificia peragebantur, hæc ait : « Quantum ad Hypochthonianos, incolunt in fossis et sepulcris. » Ad ipsos ergo hæc verba diriguntur, et nihil est quod in hac acceptione vocis χθόνιος, pro *infernali*, stupendum videatur ; siquidem multi auctores in hoc consentiunt.

Orpheus, hymn. 17 :

Ὦ τὸν ὑποχθόνιον ναίων δόμον Ὀβριμόθυμε
Ταρτάριον λειμῶνα βαθύσκιον ἠδὲ λιπαυγῆ,
Ζεῦ Χθόνιε....

Soph. in *OEdip. Colon.*, vers. 1568 :

Ὦ χθόνιαι θεαί....

Idem, vers. 1606 :

Κτύπησε μὲν Ζεὺς χθόνιος....

Herodotus, VI, 134 : Εἶναι ὑποζάκορον τῶν χθονίων θεῶν, et passim.

Hesiodus, *Operum* v. 465 : Εὔχεσθαι δὲ Διῒ χθονίῳ, quod scholiastes Aristophanis in *Pluti*, v. 727, Plutoni tribuit : Εἰκότως τὸν αὐτὸν τῷ Πλούτωνι τὸν Ἀΐδην νομίζουσι· καὶ γὰρ Ἡσίοδος· Εὔχεσθαι δὲ Διῒ χθονίῳ.

Plutarchus, *Symposiac.*, III, 1 : Αὐτεῖ ὁ Νάρκισσος ὃς ἀμβλύνων τὰ νεῦρα καὶ βαρύτητας ἐμποιῶν ναρκώδεις· διὸ καὶ ὁ Σοφοκλῆς αὐτὸν ἀρχαῖον μεγάλων θεῶν στεφάνωμα (τουτέστι τῶν χθονίων) προσηγόρευκε.

Philostrates in *Vita Apollonii*, VIII, 7, p. 341 : Τὰ τοιαῦτα οἱ κακοδαίμονες βόθροις ἀνατιθέασι καὶ χθονίοις θεοῖς.

Vide Artemidorum 11-33, de inscriptionibus Græcis in genere, et præsertim Muratorium *Anecdot.* t. XXII, p. 4 ; denique Lambertum Bos, *Observ. crit.*, c. 11, p. 56.

Col. 256 A 7. Περὶ γῆν 451, pro πετεινά. Μούνοισι δὲ γὰρ τοῖσι 465.

Ibid. 12. Τῶν τοιούτων 465.

Ibid. B 11. Ἄνω 465 pro βόθρῳ.

Ibid. C 1. Τὰ ἔτι 465, 466.

Ibid. 2. Εἰσίν 465 ; οὐσίας 451 pro θυσίας.

Ibid. 13. Τοῦ αὐτοῦ 465, 466.

Ibid. Συγκρίνωμεν 451.

Ibid. D 4. Μηδεμίαν 451 ; θυμιάσαι 466.

Ibid. 6. Ἀναγκάζει 466.

Col. 257 A 5. Ζωοθυτεῖν 451.

Ibid. B 5. Ἀνθρωποκτασίαις 451.

Ibid. B 10. *Ἀποδεδόσθαι*. Ἀποδιδόναι, in sensu demonstrationis, definitionis, familiare est scholæ Peripateticæ. Aristotel. in *Organo*, et ejus commentatores multis in locis.

Ibid. C 4. Θυσίας 466 pro οὐσίας.

Ibid. 12. Καὶ ἐπὶ 466 loco πρός.

Col. 261 A 4. Hæc epistola, quæ in libro III *Demonstrationis evangelicæ* iterum legitur, non invenitur inter epistolas Apollonii Tyanei.

Ibid. C 7. Προσενεχθείσας καθ' ἡμῶν 451 ; πρόσθεν λεχθείσας 465 ; καθ' ἡμῶν 466.

Ibid. D 2. Ἄθεοι 451.

Col. 264 A 4. Καί τοι κυταῖς 466.

Ibid. 9. Οὔτε 451.

Ibid. B 1. Ὁσίων 465.

Ibid. 2. Τιμιώτερα 451, 465.

Ibid. 3. Οὕτω pro αὐτό 465, 466.

Ibid. 5. Προσῆκον 466.

Ibid. C. 8. *Χάριν τινὸς ἕνεκα*. Textus Porphyrii, Ἀλλ' οὐδὲ χρείας τινὸς ἕνεκα τῶν ἀγαθῶν, vera esse lectio videtur.

Col. 265 C 1. Οὐχ ἦν ἂν εὐθύς 465.

Ibid. D 1. Προσῆκοι ἂν 465.

Col. 268 A 14. Mali dæmones, vel genia, in omnibus mythologiis reperiuntur. Apud Persas et Chaldæos, dicuntur Arimanes. Jamblichus, in libro *De mysteriis*, dicit erroneas transgressiones sæpe sæpius a dæmonibus suggeri : Ἃ τῆς ἀνοσιουργίας ἐστὶν ἀσεβῆ πταίσματά ποτε δ' αὖ δαίμονας πονηροὺς ἀντὶ τῶν θεῶν εἰσκρίνοντα, οὓς δὴ καλοῦσιν ἀντιθέους. Ut videtur, de hoc numinum genere Empedocles scripsit versus quos citat Plutarchus in tractatu *De Iside et Osiride*, § 26, p. 137 ed. Huttenii :

Αἰθέριον μὲν γάρ σφε μένος πόντονδε διώκει,
Πόντος ἐς χθονὸς οὖδας ἀπέπτυσε, γαῖα δ' ἐσαῦθις
Ἠελίου ἀκάμαντος, ὁ δ' αἰθέρος ἔμβαλε δίναις·
Ἄλλος δ' ἐξ ἄλλου δέχεται· στυγέουσι δὲ πάντες.

Col. 269 C 2. Μηνὶ Μαίῳ, Μεταγειτνιῶνι καθ' Ἀθηναίους 465, 466.

Ibid. 4. Διίφιλις 465, 466. Vide l. V, p. 203.

Ibid. 6. Ἀριστοβούλου, 466.

Ibid. 8. Κοινωνία 465, 466.

Ibid. D 5. *Σελεύκου*. Quisnam sit ille Seleucus, qui Theologus dicitur, regis cujusdam Cypri cui nomen Diphilo, coætaneus, nonnisi ex conjectura dici potest. Vigerus conjicit hunc esse grammaticum de quo meminit Suidas, et qui, ut ait, Alexandriæ natus, dicebatur Homericus, qui Romæ quondam professus fuerat. Centum libros de diis scripserat, et bis ab Athenæo citatur ob suas in Homerum notas, lib. I, p. 24 : Σέλευκός φησι τὴν παρ' Ὁμήρῳ δαῖτα θάλειαν στοιχείων μεταθέσει δίαιταν εἶναι. « Seleucus *in Homerum* dicit poetam per litterarum transpositionem dixisse δαῖτα θάλειαν pro δίαιταν, l. II, p. 40. » Idem Seleucus ait veterem morem non fuisse multum vinum apponere nec delicatos cibos, nisi in honorem deorum ; unde venerunt hæ voces θοίνη, θαλία, μέθη · prior, θοίνη, quia vinum, ut putabat,

solis diis offerri solebat; posterior, θαλία, quia in conviviis nunquam sedebant, λίζεσθαι, nisi in honorem deorum; duæ illæ citationes ad eamdem observationem spectant; idcirco, addit, apud Homerum legitur δαῖτα θάλειαν. Scholiastes Venetus octies Seleucum citat; ex quo videre est cognomen Homerici ipsi haud immerito fuisse tributum. Theologi vero nomen, quod, ut videtur, ob suum de diis opus adeptus erat, cum cognomine Homerici, confundebatur, unde nasci debuit confusio. Quidquid sit, omnia in incertum relinquo. Citatur adhuc Seleucus ab Athenæo, lib. IV, c. 21, p. 172, de victimis humanis in Ægypto: Σέλευκος ἐν οἷς περὶ τῆς παρ' Αἰγυπτίοις ἀνθρωποθυσίας διηγεῖται πεμμάτων πρῶτόν φησι μνημονεῦσαι Πανύασιν περὶ Θεῶν. Hic locus ex suo opere centum libros complectente depromptus fuit.

Col. 272 A 6. Quænam sit Juno Ægyptia, Heliopoli culta? Jablonski hoc in loco putat eam fuisse Bubastin quæ eadem erat cum Diana Eilithya. Hic locus Manethonis a Jablonski comparatur cum sententia Plutarchi ex eodem auctore, *De Iside*, c. 73: « In Eilithyaspoli cremabantur vivi homines, referente Manethone, qui dicebantur Typhoniani: eorum cinis ventilabro excernebatur, et dispersus seminabatur. » Eidem auctori sine dubio Diodorus, lib. I, c. 88, sequentia mutuatus est: « Fas erat immolare boves rufos, quia putabatur Typhonem hujus coloris fuisse, qui insidiatus est Osiridi, et ab Iside castigatus fuit ob necem mariti. In ævo veteri, reges homines rufo colore immolarunt super tumulum Osiris; reipsa non multi sunt homines rufi in Ægypto; plerique adventitii sunt; et exinde orta est fabula quæ narrat Busirin advenas occidisse, quamvis hoc nomen nullum regem, sed in verna lingua solummodo tumulum Osiridis designet. »

Hæc tria testimonia, quæ realiter unum sunt, nempe Manethonis, formaliter Herodoto contradicunt: posteriores scriptores plus fidei Manethoni tribuerunt; supponi revera non potest, sacerdotem Ægyptium suos calumniasse. Quidquid sit, evidens est ex Plutarcho legendum esse Εἰλιθυίας πόλει pro Ἡλίου πόλει, in Porphyrio. Hæc confusio, quæ facillime intelligitur ob majorem Heliopoleos urbis famam, emendata est neque a Marsham, *Canon. chronic.*, p. 317, neque a Jablonski, *Pantheon.* t. II, p. 71, qui econtra multum insudat in infinitis nulliusque pretii argumentis ad statuendum duplex sacrificium humanum, in Ægypto, Eilithyaspoli scilicet et Heliopoli.

Ibid. 7. *Καθαροὶ μόσχοι*. Plutarchus hæc nobis sic depingit in tractatu *De Iside*, c. 31: « Bos qui immolandus erat signabatur a sphragistis sacerdotibus. Sigillum quo utebantur, teste Castore, faciem ferebat hominis in genubus provoluti, manibus ad tergum alligatis, habentisque gladium in loco decollationis. »

Hoc sigillum indicat bovem loco hominis fuisse immolatum.

Ibid. 8. Οἱ σφραγγιζόμενοι 451.

Ibid. B 1. Ἐπιφημήζοντες Lobeck ad Phrynic. 597; τῷ Κρόνῳ 465.

Ibid. 10. *Ἀδριανοῦ*. Hæc designatio regni Adriani, tanquam temporis in quo cessarunt humana sacrificia venit ex lege ab isto imperatore edita, quæ ea interdicit, ut conjicit Casaubonus, *ad* Lampridii *Commod.*, c. 19. Plinius tamen hunc honorem tribuit legibus suo tempore editis, id est, sub Vespasiano.

Ibid. Ἔθυον... παρθένον... ἔλαφον 451.

Ibid. 13. *Ἰφικράτης*. Assertio qua Iphicrati tribuitur cessatio humanorum sacrificiorum Carthagine, nullo nititur fundamento, nisi auctoritate Porphyrii, cujus textus perfecte cum narratione Eusebii concors est.

Vigerus ait, in notis, se hanc quæstionem tractaturum in suis observationibus, quibus tamen edendis supersedit. Iphicrates Atheniensis, cujus Nepos vitam scripsit, non videtur ullam relationem habuisse cum Carthaginiensibus, neque ut hostis neque ut amicus. Theophrastus, quem citat Timæus, quem pariter sequitur scholiastes Pindari, *Pyth.* 2, vers. 2, ait Gelonem post insignem victoriam quam de Carthaginiensibus retulit, Himeræ, in Sicilia, ipsis imposuisse inter pacis conditiones, ut deinceps sese abstinerent ab immolatione puerorum Saturno; quod factum similiter refertur a Plutarcho, *Apophtheg.* 22, *De sera num. vindicta*, 6. Hanc conditionem certe non observarunt, si post centum annos Iphicrates hanc eamdem legem renovare fuerit coactus. Iphicrates ipse non multum auctoritatis habuit, si spectetur quod accidit in obsidione Carthaginis ab Agathocle, secundum narrationem Diodori, quem sequitur Eusebius in hoc eodem capite. Denique Dionysius Halicarnasseus, *Ant. rom.* I, 38, ait Carthaginienses in hac immanitate perseverasse usque ad destructionem urbis: Τέως ἡ πόλις διέμεινε. Doctor Munter in suo tractatu *De religione Carthaginiensium*, p. 23, proposuit hanc lectionem: Ἣν (θυσίαν) Γέλων ἶφι κρατήσας ἔπαυσε. Ex ipso, textus hoc modo correctus omnem aufert difficultatem. Ad hoc objici potest ἶφι κρατήσας esse poeticum vocabulum, quod nec Porphyrio convenit, nec stylo ipsius operis; melius legendum esset Ἰμέρᾳ κρατήσας Γέλων ἔπαυσε. Sed hæc mutatio primitivi textus nimis videtur ambitiosa; satius est ut relinquamus hoc factum, de quo nihil nobis historici dixerunt. Tot sunt alia quæ ignoramus! Quantum ad Iphicratem de quo agitur, forsan non erat Atheniensis.

Ibid. 14. *Δουμάτιοι*. Hoc nomen diverso modo scribitur in manuscriptis Porphyrii et Eusebii. In Eusebio legitur Δουμάτης, quod Robertus Stephanus ad Iphicratem refert. Omnes manuscripti unanimes sunt in Porphyrio: prior editio Victorii, 1548, legit Δουμάτιοι. Eusebius hunc locum integre refert in sua ad Constantinum Concione, quam edidit Henricus Valesius post historiam ejusdem Constantini. Hic in suis manuscriptis invenit δ' οὐ μάτην οἱ, unde proponit legendum δουματηνοί, ut in Stephano Byzantino legitur: Δούματα πόλις Ἀραβίας· ὁ πολίτης Δουματηνός· ὡς Γλαῦκος ἐν δευτέρῳ Ἀραβικῆς ἀρχαιολογίας. Zoega in suo tractatu *De obeliscis* hunc populum confundit cum Thamoudenianis, Ταμουδηνοί, quorum meminit Diodorus Siculus, lib. III, c. 44: Ταύτην μὲν οὖν τὴν παράλιον ἔχουσιν Ἄραβες οἱ καλούμενοι Θαμουδηνοί.

Ibid. C 1. *Φίλαρχος*. De Philarcho confer Dissertationem D. Sevin in *Memoriis Academiæ Inscriptionum*, tom. VIII, pag. 118.

Ibid. 4. Propriæ filiæ cædes ab Erechtheo et Praxithea facta Euripidi argumentum præbuit tragœdiæ, cui titulus *Erechtheus*. Hujus tragœdiæ fragmentum satis amplum a Lycurgo usurpatum in sua contra Leocratem concione, in hac crudeli matre supponit barbarum patriæ studium, quod eam impulsit ad immolandam filiam. Praxithea nomen erat etiam unius e filiabus Leonis: Hyacinthidæ pariter immolatæ leguntur pro salute Athenarum. In his omnibus narrationibus haud parva adest confusio. Leo nomen suum dedit Leontidi tribui, sicut Erechtheus Erechtheidi. Vide Apollodorum IV, 14 et 15, et ibi Heynum; Ælianum *Hist. div.* 12, 28; Meursium *De regibus Athen.* XI, c. 9; denique Henricum Valesium, ad Eusebii *Laudes Constantini*, c. 10.

Ibid. 6. *Λατιαρίου Διός*. Henricus Valesius fuse disseruit de cultu Jovis Latiaris, in sua de Eusebii concione ad Constantinum animadversione, ubi repetitur idem locus Porphyrii: quas citat auctoritates sunt: Lactantius lib. I, 13: « Latiaris Jupiter et nunc sanguine colitur humano: » Prudentius *contra Symmachum*, I, 10:

Funditur humanus Latiari in munere sanguis.

Dion Cassius, lib. XLIII, pag. 519 ed. Reimar.: « Per Latiaria festa prætor egit quod sui muneris non erat. »

Si fides adhiberetur verbis quibus Eusebius La-

ctantius et Prudentius describunt cultum Jovis Latiaris, credi posset huic Jovi immolatam fuisse victimam humanam ; sed non ita erat : ex sanguine tantum gladiatorum libatio Jovi fiebat. Tatianus ait, *contra Græcos* : « Invenio apud Romanos Jovem Latiarem, qui victimis humanis et sanguine immolatorum hominum gaudebat. » Cyprianus *De spectaculis* : « Plura prosequi quid necesse est, vel sacrificiorum in ludis generosa monita describere ; inter quæ nonnunquam et homo fit hostia latrocinio sacerdotis, dum cruor etiam de jugulo calidus exceptus patera, cum adhuc fervet, et quasi sitienti idolo, in faciem jactatus crudeliter propinatur ? » Tertullianus *Apologet.*, c. 9 : « Ecce in illa religiosissima urbe Æneadorum piorum est Jupiter quidam quem ludis suis humano proluunt sanguine. »

Col. 273 B 1. *Ἰσραήλ. Βήλ.* 451 ; Ἤλ 466.

Ibid. 5. *Τοῦτον Ἰουέσιτ* 451.

Ibid. C. 2. Ταῖς... φιλονεικίαις 457.

Ibid. 5. Ἀνέδην 451 ; ἐμφορούμενοι 466.

Ibid. 8. *Ἰθωμίτῃ*, cod. 451 ; θεῷ μιννιδίῳ. Holstenius *ad Steph. Byzant.*, 124, Ἰθωμίτης ait legendum apud Eusebium hoc loco. Cf. Pausanias in *Messeniacis*.

Col. 273 C 8. *Ἀριστομένης*. Duo bella Lacedæmonios inter et Messenios videntur diverso modo a veteribus historicis fuisse descripta. Pausanias solus est ex antiquis scriptoribus qui, in *Messeniacis*, hæc bella digesto ordine narravit. Sed ipse declarat, c. VI, Rhianum, Myronem Priennensem et Tyrtæum, qui hæc bella descripsere, non tantum inter se discordes esse ; sed Myronem tribuisse Aristomenis, id est secundi belli, gesta Aristodemo, qui primo præerat. Sic explicari potest anachronismus Clementis, qui immolationem Theopompi regis Lacedæmoniorum refert in primo bello ad Aristomenem, qui secundi dux fuit, loco immolationis trecentorum captivorum ab eo principe factæ. Pausanias loquitur de Hecatomphonia, seu sacrificio oblato Jovi Ithomati, pro occisis centum inimicis. Sic dicit : « Aristomenes immolavit Hecatomphoniam Jovi Ithomati ; quod sacrificium antiquissimum Messeniorum habetur. Quicunque centum hostes occiderat, hoc offerendi jus habebat. Aristomenes ter illud obtulit : primo, post prœlium monumenti apri ; secundo, post debellatos Corinthios ; tertio tandem, post felices excursiones. » Auctor quidam Latinus inter recentiores, grammaticus, hac de historia relationem affert prorsus incorrectam. Fulgentius *De prisco sermone* : « (Nefrendes) Diophantus Lacedæmonius qui de sacris Deorum scripsit ait, apud Messenios Jovi solere sacrificari sacrum, quod ἑκατομφόνια appellatur. Si quis centum hostes interfecisset, Jovi homine (lege Ithomeni) sacrificabat apud Ithomen, quod sacrificatum est a duobus, Aristomene Gortynensi (lege Æpytiensi), et Theoclo, sicut Onesicrates scribit. » De Theoclo, vid. c. 15. Scholiastes Clementis sic habet, ms. 451 : Ἰθώμη πόλις τῆς Λακεδαιμονίας, ἣν καὶ Μεσσήνην φασίν. Μᾶλλον δέ ἐστιν ἡ ἀκρόπολις τῆς Μεσσήνης, καθάπερ ἡ τοῦ Ἄργους πάλιν ἀκρόπολις Λάρισα λέγεται. Ithome, Messene, seu potius arx Messenæ, sicut et arx Argorum dicebatur Larissa. Vid. Dionysium Halycarnass., *Antiq. Roman.* XXI, pag. 55, tom. I ; Stephanum Byzantinum, *In voce* ; Strabonem, IX, pag. 440, *Antoninus liberalis*.

Ibid. D 2. *Σου. Οὖν* 451.

Ibid. 4. *Ἀχαιόν*. Τὸ παλαιόν 451.

Ibid. *Χείρωνι*. Vigerus in nota ait hunc Moninum sibi plane ignotum ; Vossius illum omittit inter historicos græcos ; Scholiastes Clementis Alex. hæc tantum ait : Ὄνομα ἱστοριογράφου. Ex Diogene Laertio, lib. VI, seg. 83, cognoscimus quemdam hujus nominis cynicum philosophum, qui scripserat jocosa opera, sed quæ sensum includebant gravissimum. Παίγνια σπουδῇ λεληθυίᾳ μεμιγμένα.

Ibid. 5. *Λυκτίους*. Δυκτίους 451 ; λεκτίους 465, 466.

Ibid. *Λυκτίους*. Lyctos primitus erat Lacedæmoniorum colonia quæ in veteri historia Cretensi haud ignobilem locum obtinuit. Vid. Meursium, *In Creta*.

Col. 276 A 1. *Δωσίδας*. Δωσιάδης. Vide Athenæum, lib. IV, pag. 143 ; lib VI, pag. 264 ; Plinium lib. IV, sect. 20. Φωκίας 451 pro Φωκαεῖς.

Ibid. 2. Παραπέμψομαι 465 et Clemens.

Ibid. 3. *Ταυροπόλῳ Ἀρτέμιδι*. Sæpe confusa est Dea Taurica cum Diana Tauropolitana in Asia culta : error est quem confutat Scholiastes Dionysii Periegetæ, v. 610, qui in hac eadem regione locat templum Dianæ Tauropolitanæ :

Ὁρμηθεὶς βορέηνδε καὶ Ἴκαρον εἰσαφίκοιο,
Ἴκαρον εἰναλίην, ὅθι ταυροπόλοιο θεοῖο
Βωμοὶ κνισσήεντες ἀδευκέα καπνὸν ἔχουσι.

Ibid. 4. Ὁλοκαυτοῦντα 465.

Ibid. 5. Fragmentum Porphyrii nuper citatum jam mentionem faciebat de immolatione filiæ Erechthei in bello Atheniensi contra Eleusin. Lege observationes in hanc citationem. Demarati, locum nobis servavit Stobæus, sermone 37 ; inde patet, Erechtheum non Persephonæ (Proserpinæ) immolasse filiam suam ; sed ipsam filiam vocatam fuisse nomine Persephonæ : et parum abest quin Stobæus emendetur a Clemente.

Immolatio autem filiæ Marii, quam refert Dorotheus *in Italicis*, quadam indiget explicatione ; certum videtur S. Clementem hanc historiam mutuasse a Plutarcho in suis *Parallelis*. Textus Plutarchi fert Manium, nec Marium : puella dicitur Calpurnia, quod nomen convenire nullo modo potest filiæ Marii. Manius prænomen est quod præsertim in familia Acilia erat usitatum. Vide Gronovium, in Titum Livium, lib. XXX, c. 43, pag. 500, tom. IV ed. Drachenborgi. Manius Acilius a Plutarcho dicitur Marii collega exercitui Cimbris opposito præfuisse, quum Marius Romam rediit ad quartum consulatum. Ἀπολιπὼν ἐπὶ τῶν δυνάμεων Μάνιον Ἀκύλλιον, ('Ακίλλιον) αὐτὸς ἧκεν εἰς Ῥώμην Ergo videtur hoc in loco potius agi de Manio Acilio, præsertim quia Plutarchus asserit eum a Cimbris fuisse profligatum, quod Mario nunquam accidit : Μάνιος πρὸς Κίμβρους πόλεμον ἔχων καὶ ἡττώμενος, ὄναρ εἶδεν ὅτι νικήσει, ἐὰν τὴν θυγατέρα προθύσῃ (ἣν δὲ αὐτῷ Καλπουρνία). Cognomen hujus familiæ commune erat Glabrio ; nec est inter Pisones (qui Calpurnici erant) et Acilios, quod eos confundi permittat. Quod si ascendere placeat usque ad duces Romanos a Cimbris profligatos, antequam Marius præesset exercitui contra eos misso, hoc non profuerit, quia paucissima historicorum monumenta de hoc bello referunt. Attamen Tacitus, in *Germania*, c. 37, sic ait : « Germani Carbone et Cassio, et Scauro Aurelio et Servilio Cæpione, M. quoque Manlio fusis vel captis, quinque simul consulares exercitus populi Romani abstulerunt. » Nomina quæ memorat Florus diversa sunt, nec quinque, sed tres tantum exercitus deletos enumerat, lib. III, c. 3 : « Nec primum quidem impetum barbarorum Silanus, nec secundum Manlius, nec tertium Cæpio sustinere potuerunt. » Clades Carbonis satis prolixe describitur in fragmentis, *De legationibus*, ex Appiano, fragm. XIII. Reducendo quæstionem ad nomina devictorum ducum, nullum alium invenio, cui hoc factum convenire possit nisi Manlium, præsertim quod ejus nominis orthographia variatur ; manuscripti frequentius Manilium scribunt, inquit Salmasius. In Excerptis Dio. Cassii, Fragm. Peiresc., pag. 633, editionis in-4°, dicitur Mallius ; sed hæc omnia non explicant nomen Calpurniæ datum huic puellæ, ambitionis paternæ et superstitionis victimæ. Quæ sequuntur in Plutarcho, locum prælii in Germaniam transferente, videntur opinionem confirmare hoc in loco agi de uno ex antecessoribus, sed non de collega Marii : Ἔτι καὶ νῦν βωμοί εἰσι δύο ἐν Γερμανίᾳ, οἳ κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν ἦχον σαλπίγγων ἀποπέμπουσι. Uno verbo

hoc factum non potest ad Marium pertinere, qui nec a Cimbris fuit profligatus, nec habuit filiam Calpurniam, nec cum barbaris in Germania arma miseruit; pariter credibile non est Marii collegam, ipso absente, sortem armorum tentavisse, et filiam suam immolasse ut Mario inserviret; multo magis hoc factum convenit Manlio, seu Mallio, quod, ut videtur in textu Dionis, cladis eorum causa fuit invidia Cæpionis. Oportebat ergo Manlium, ante adventum Cæpionis sese barbaris formidandum præbuisse, quum ipsi pacis obtulerunt propositiones, quæ etiam magis invidiam Cæpionis excitarunt. Sic se habet locus allatus: « Barbaris sese formidandos exhibuerant, dum eorum inter se dissensio fuit ignota; ita ut primi pacem peterent; sed cum Servilius audisset eos ad Mallium vel Manlium misisse legatos, neque ad se, in furorem versus est, et nedum responsum gratum daret petentibus, parum abfuit quin legatos ipsos interficeret. » Hic erat Cæpio qui Tolosi aurum fuerat furatus. Sed unde filia ejus vocata fuerit Calpurnia ad judicandum relinquo. Nihilominus mihi probatum videtur Clementem emendandum esse ex Plutarcho, nec Plutarchum ex Clemente.

Col. 276 A 5. Ἔθυσαν 451.
Ibid. 9. Ἱστορία 451.
Ibid. 10. Ἀλόγως 465, 466.
Ibid. 13. Γάρ pro γοῦν, 465, 466. Mox αὐτοί 451.
Ibid. B. 3. Ἱεροῖς pro ὁδοῖς 466; mox οὐχ ἱερόν idem pro ἂν ἱερόν.
Col. 277 A 1. Ἐκτρέφεσθε 465 pro ἐντρέπεσθε.
Ibid. 12. Ἀνθρώπους ἔθυσαν 465, 466.
Ibid. 15. Ἀβορίννων 451; Ἀβουργίνων 466; mox πρότερον pro πρῶτον.
Ibid. B 9. Τῶν αἰγῶν 451 pro γυναικῶν· mox idem ἔμβρυα.
Ibid. 11. Καὶ ἃ καί 466.
Ibid. C 4. Εὐθύς 466 pro ἐλπίς· mox εἶπεν pro ἀνεῖλεν 451.

Ibid. 14. Dionysius Halicarnasseus in libro I, *De antiquitatibus romanis*, § 19, refert oraculum his verbis congruens:

Στείχετε μαιόμενοι Σικελῶν Σατουρνίαν αἶαν,
Ἠδ' Ἀβοριγινέων κοτύλην, οὗ νᾶσος ὀχεῖται,
Οἷς ἀναμιχθέντες δεκάτην ἐκπέμψατε Φοίβῳ,
Καὶ κεφαλὰς Κρονίδῃ καὶ τῷ πατρὶ πέμπετε [φῶτα.

Col. 280 A 11. Ἔξεστι φησί 451.
Ibid. 14. Ἐπερωτᾶσθαι 451.
Ibid. B 2. Τοῦ σταδίου αὐτοῦ 451.
Ibid. 6. Οὐχ ἐνί 451.
Ibid. 7. Θεοσεβεία 465.
Ibid. 8. Lego ἐξηλίφθη pro ἐξηλείφθη, ex ἐξαλείφειν. Porphyrius, *De Abst.* lib. II, 25: Ταῖς γὰρ ἐκ τῶν θυμάτων ἀπολαύσεσι, τὸ περὶ τούτων ἀληθὲς ἐξαλείφειν πειρώμενοι λανθάνομεν ἡμᾶς αὐτούς.
Oportet reddere hoc verbum Demostheni, *C. Aristocratem*, pag. 672: Τί συμβαίνει παρὰ ταῦτα, ὅθεν ἐξηλίφθη τὸ πρᾶγμα ἐπ' αὐτοφόρῳ pro ἐξηλέγχθη;
Ibid. 8. Ἤδη 451 pro ὅλα.
Ibid. 10. Ἐπεξιοῦσι 465.
Ibid. 13. Βαρβάρου πόλιν 465, 466.
Ibid. C 1. Ἀνίασιν 451; ἀνῄεσαν 465.
Ibid. 4. Λανθανόντων 465, 466.
Ibid. Ἦν δὲ πολύτροπος ἔχθρα σὺν προφάσει εὐσεβείας περιελαυνομένη 451; συντεῖνον ἦν 465; ἀπελαυνόμενον 466.

Ibid. 12. Πρό 451; προεσπερίων 465; ἀνδροφονεῦσι idem.

Ibid. 14. Τῶν σαρτονίων 451.
Ibid. D 1. Ἀνθρώπων 466.
Col. 281 A 2. Ἠλογηκόσι 465 et 466.
Ibid. 3. Ἀπομειλισσομένην 466.
Ibid. 5. Ἀκρατεῖν 465, 466.
Ibid. 6. Εἰδωλοποιοῦντες 451.
Ibid. B 4. Εἰδωλομορφήν 451.
Ibid. C 4. Λαθόντες 465.
Col. 284 B 14. Μαιχίου... τάξεως 465, 466.
Ibid. C 2. Αὐτοῖς 451, 465, 466.
Ibid. 6. Ἀπεμπωλούσαις. Euripid. Phœnic. 1243. Nota ms. ad vers. 1025 Œdipi regis: Ἀπεμπωλούσαις barbarum est, et ἀπεμπολώσαις restituendum Eusebio pro vulgato minime Græco, quod tamen non offendit Abrech. *Dilucid. Thucyd.* p. 584.
Ibid. 10. Οἷ 466 pro οἷα.
Ibid. 13. Προσφ. ἀνδρῶν ἀπεφύχοι 466.
Ibid. 14. Πλαστικούς 451.
Ibid. D 1. Τί δαί 451.
Ibid. 5. Ἀμεταστρεπτεί 451.
Ibid. 6. Ὡς 451 pro ᾧ.
Col. 285, A 2. Τυγχάνειν 451, 466.
Ibid. 9. Ὂν omittit 466.
Ibid. C 2. Ὑποσώμιον 451.
Col. 288 A 5. Μεμυημένους 465.
Ibid. 6. Vid. Abbatem Sevin, *De vita et libris Phylarchi*, *in Mem. Acad. De Inscriptionibus*, t. VIII, p. 118.
Col. 289 A 11. Παρόν 451.
Ibid. B 8. *Καὶ οἱ.* Hic versus mutilus et corruptus oritur ex duobus Hesiodi: *Ἔργ. καὶ ἡμερ.*, 252:

Τρὶς γὰρ μύριοί εἰσιν ἐπὶ χθονὶ πουλυβοτείρῃ,
Ἀθάνατοι Ζηνὸς φύλακες μερόπων ἀνθρώπων.

Textus hodiernus habet θνητῶν ἀνθρώπων· sed præter Eusebium lectio μερόπων affertur a Sexto Empirico, lib. IX *Adv. Mathem.*, p. 571.
Ex nota Vigeri in versum 121 ejusdem poematis Hesiodi in quo est idem sensus aliis verbis, possumus concludere eum ignorasse versum quem Eusebius in ridiculum detorsit.
Col. 299 C 4. *Τρέπεσθαι.* Rhoero magis placet τρέφεσθαι, quod cum ἀποῤῥεῖν deperditionem notat et nutritionem.

Col. 304 A 9. De vera significatione verbi ἐκτραχηλίζειν, mutuati ex gymnasio, et de illius sensu metaphorico legendi sunt, Perizonius, *ad Æliani Var. Hist.* 12-58; *Miscel. Observ.*, vol. III, pag. 242; Alciphron, *Ep.* 3-40; Porphyr. *De Abst.* I, § 42; Plutarch., *De ed. puer.* t. VI, pag. 43; De Reiske, *De disari. adul.*, pag. 216.

Col. 305 A 3. Προσουδίζειν, quod hic usurpat Porphyrius, significat proprie *humi allidere*. Herodotus, 5-925: Ἐδεδούλευτο τὸ παιδίον προσουδίσαι. Verba allata sine nomine a Suida *in voce*: Ὁ δὲ ἄρας μετέωρον, προσουδίζει· denique Euripides, *Iphig. in Aulid.* 1151, secundum correctionem Scaligeri:

Βρέφος τε τοὐμὸν σῷ προσουδίσας πάλῳ.

Ibid. B 8. Pro πεπλησμένης γαστρὸς ἐξ ἡδυπαθείας, ms. 465 habet πεπρησμένης, quod, opinor, est vera lectio; πεπρησμένους, legitur in magno etymol. sub voce πρήθω· ἡμεῖς ἐν τῇ συνηθείᾳ τοὺς πεπρησμένους λέγομεν, quod repetitur ab Apoll. *Lexic. Homeric.*; Aristophan. *in Vespis*, 39:

Ἔχουσα φωνὴν ἐμπεπρησμένης ὑός.

Scholiastes explanat etiam ἐμπεφυσημένης· πρῆσαι γὰρ τὸ φυσῆσαι ἔνθεν καὶ πρηστήρ. Hesychius agnoscit formam πεπρημένος, πεφυσημένος. Itaque legendum est vel πεπρημένης cum ms. 465, vel πεπρησμένης. Vid. Buttmann, *Lexilogus*, tom. I, pag. 105.
Ibid. D 3. Ἀπειροτέχνης mutatur in ἀπειροτέχνης a Vigero qui proponit etiam ἀπειρολεχής, verbum longe usitatius cum agitur de Diana aut Hecate. D. Lobeck, *in Aglaophamo*, tom. I, p. 225, sequitur hanc opinionem Vigeri in sua nota, et hic, et in Lydo, *De Mensibus* III, 34, ubi eadem verba repetuntur; sed Rœther, novissimus editor hujus libelli, proponit ἀπειροτέχνη.

Col. 308 A 2. Traditiones maxime prolixæ de Hecata inveniuntur in Theocrito ejusque Scholiaste. Leguntur versus sequentes in secunda idylla Theocriti, v. 10:

Ἀλλὰ, Σελάνα,
Φαῖνε καλόν· τὶν γὰρ ποταείσομαι ἅσυχα δαῖμον,
Τᾷ χθονίᾳ θ' Ἑκάτᾳ τὰν καὶ σκύλακες τρομέοντι
Ἐρχομέναν νεκύων ἀνά τ' ἠρία καὶ μέλαν αἷμα.
Χαῖρ' Ἑκάτα δασπλῆτι καὶ ἐς τέλος ἄμμιν [ὀπάδει,
Φάρμακα ταῦθ' ἔρδοισα χερείονα μητέ τι Κίρκης,
Μήτε τι Μηδείας, μήτε ξανθᾶς Περιμήδας.

« O Luna, fulge omni tuo splendore : tibi mea vota secreta offero, inferorum Hecatæ, quam catuli metuunt, cum se confert in monumenta tabemque mortuorum. Ave, o formidabilis Hecate, veni in auxilium usque ad finem, concede mihi philtra quibus nullo modo præstent Circæ, Medeæ flavæque Perimedæ philtra. »

Dicitur Hecata numen infernum quod præest fatis locorum inferorum. Juno, ut refert Sophron, habuit commercium cum Jove; inde orta est filia quam mater nominavit Angelos. Eam natam Jupiter commisit educandam nymphis. Cum ea adolevisset, subripuit myrrham Junonis qua vultum linivit, ita ut accenderet; deque ea dedit Europæ, filiæ Phœnicis. Quo furto cognito, Juno surrexit ad eam castigandam; illa vero fugit, primum in domum mulieris ex partu decumbentis, inde ad homines qui efferunt mortuos; unde Juno eam penitus dereliquit. Eam purificandi Jupiter dedit mandatum cabiris; qui eam ducentes ad lacum Acherusium purificaverunt; hæc est causa cur dicatur hoc numen mortuos et regiones infernas sortitum esse. Ex altera fabula Jupiter commercio habito cum Cerere, procreavit Hecatam, vi et pulchritudine eximiam : quæ missa est a patre ad requirendam Proserpinam et nominatur Diana, Phylax, Dadoucha et Chthonia.

Col. 316 C 5. *Κοσμοκράτορας*. Gaulmin. in Psellum, *De operat. Dæmon.*, p. 115; Œcumenius, *in Epist. prima Joann.* : Τούτου δὲ τοῦ κόσμου πατὴρ ὁ διάβολος τῆς κοσμικῆς φησιν ἡδυπαθείας καὶ συγχύσεως. Aliique sine numero. Damascen. pariter et Athanas. Κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τούτου δαίμονας. Invocant testamentum Salomonis mss. : Καὶ ἐκέλευσα παρεῖναί μοι ἕτερον δαίμονα· καὶ εἰσήλθοσαν πνεύματα συνδεδεμένα εὔμορφα τῷ εἴδει. Κἀγὼ Σαλομὼν ταῦτα ἐθαύμασα καὶ ἐπηρώτησα λέγων· Καὶ ὑμεῖς τίνες ἐστέ; Οἱ δὲ ὁμοθυμαδὸν ἔφησαν μιᾷ φωνῇ καὶ εἶπον· Ἡμεῖς ἐσμεν τὰ λεγόμενα στοιχεῖα, οἱ κοσμοκράτορες τοῦ σκότους τούτου. Ἀπατή, Ἔρις, Κλώθω, Ζάλη, Πλάνη, Δύναμις, etc.

« Jussi alterum dæmonem adesse. Statim spiritus, conjuncti invicem et vultu venusto, intraverunt. Quo visu perculsus, ego Salomon, interrogans ab eis petivi quinam essent; qui responderunt omnes una voce : Sumus sidera, cosmocratores vocamur, harum tenebrarum : Dolus, Discordia, Clotho, Zale, Error, Vis, » etc.

Col. 317 D 6. *Ὕλην*. Legitur in Plutarcho, sicut manuscripti offerunt : ὃν νῦν ὕλην καὶ φύσιν καλοῦσι, nunc vocatam *materiam* et *naturam*. Brevitatem Eusebii antepono; partim hoc duplex nomen falsum est, quia verbum *natura* significat longe aliud ac verbum *materia*, et hæc incertitudo in nomine introducit ambiguitatem in mentem lectoris; partim, uni rei unum nomen satis est in philosophia.

Col. 324 C 5. Ms. 451 habet, pro ἱστορούμενα, ut legitur in Plutarcho et cæteris mss. Eusebii, τετυρευμένα, quod ego antepono.

Ibid. 9. Lego πολὺ pro πολλῇ cum ms. 451.

Col. 328 A 10. Diversis modis scribuntur hæc nomina apud Plutarchum et in mss.; nemo autem affirmare potest quomodo scripta fuerint hæc nomina aliena a Græcis.

In quarto libro, c. 7, p. 144, hoc legitur : « Mentibus sic dispositis, obtestatur et præmonet ne quæ dicturus est divulgent. » Verba non admodum sunt dissimilia : « Μαρτύρεται καὶ προκαταγγέλλει μὴ εἰς πολλοὺς ἐκφῆναι τὰ λεχθησόμενα. »

Col. 329 B 6. Oraculum Apollinis Branchidium dictum haud procul aberat ab urbe Mileti in Ionia; distabat 180 stadiis ab hac urbe, inquit Plinius, l. v, c. 31, et viginti a littore maris, duodeviginti secundum Strabonem. Hoc erat oraculum celeberrimum Apollinis præter oraculum Delphicum. Μέχρι νῦν χρηστηρίων Ἑλληνικῶν, ὧν ἴσμεν, μετὰ Δελφοὺς, κράτιστον. Conon citatus a Photio, p. 136 ed. Bekker Ἔστι τὸ μαντεῖον τοῦ Διδυμέως Ἀπόλλωνος, τὸ ἐν Βραγχίδαις ἀναβάντι ὅσον ὀκτωκαίδεκα σταδίους. Ἀναβάντι significat hic : « Ascendendo a mari. » Incensum erat a Xerxe, sicut omnia templa Ioniæ, præter templum Ephesinum, et reædificatum est magnificentius a Milesiis; omnium erat maximum; propter hanc magnitudinem intectum remansit : complectebatur vici spatium : nemore cingebatur intra et extra (Strabo, lib. XIX, p. 634 ed. Casaubon.). Idem in lib. XVII, p. 814, oracula data fuisse dicit sæpius non voce, sed motu capitis et symbolis, juxta versum :

Ἦ καὶ κυανέῃσιν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων.

Porphyrius in epistola ad Anebonem, impressa a Galo, initio tractatus Jamblichi, *De mysteriis*, Oxoniæ 1688, nos docet fuisse Branchidis prophetissas numine afflatas ab aqua quam respirabant : « Οἱ ἐξ ὑδάτων ἀτμιζόμενοι, καθάπερ αἱ ἐν Βραγχίδαις προφήτιδες. » Jamblichus explicat, p. 74 in hunc locum, varios modos quibus hæc oracula edebantur. « Sacerdos ea proferebat, inquit, sive virgam manu tenens quam dederat deus, sive in axi sedens; sive mergens pedes aut fimbriam vestis in aquam, sive, ut ait Porphyrius, hanc aquam respirans. » Videtur modus ea edendi signis capitis, ut refert Strabo, usitatus fuisse tempore quo fons erat aridus. Idem Strabo eodem loco libri XVII refert, secundum Callisthenem, hunc fontem aridum factum cum Xerxes sacra contaminaret thesaurosque spoliaret, rursusque apparuisse adveniente Alexandro. Adulationem hoc esse dicit Strabo. Apollo Didymæus-Branchiacus vocabatur etiam Philesius et Milesius. Hunc consuluerat Crœsus æque ac Apollinem Delphicum, eique dona magnifica obtulerat, non inferiora donis quæ miserat Delphos (Herodotus, I, 92). Idem historicus (I, 159) refert quamdam historiunculam de hoc oraculo : « Hoc oraculo jussi erant Cumæi tradere Persis quemdam transfugam nomine Pactyam. Aristodicus, indignatus hac violatione hospitalitatis, ambulavit circa templum, expellens aves quæ ibi nidum fecerant; vox, egressa adyto, ei impietatem crimini dedit. — O rex (Ὦναξ), exclamavit Aristodicus, vis nos parcere tui numinis supplicibus, et jubentur a te Cumæi tradere suæ hospitalitatis supplicem. — Hoc facio ut hæc impietas, respondit deus, vos auferat citius, neque amplius veniatis meum oraculum consultum an tradi debeant qui vestram hospitalitatem implorant. »

De origine hujus oraculi, vide Bentley, fragmentum 36 Callimachi.

Ibid. C 4. Cognomen Ἀγροτέρα, datum Dianæ, in historia est clarum, ob votum, quo Miltiades aut Callimachus (haud satis constat) se obstrinxit, ante pugnam Marathonicam, immolandi in ejus honorem tot capras quot occidissent hostes; Xenoph., *De exp. Cyri*, l. IV, 2-12; Ælian., *Hist. div.*, II, 25; Plutarchus, *De malig. Herodoti*, 26, p. 308 ed. Hutten; Agathias, p. 46 edit. Lupar. Pausanias, *in Atticis*, c. 19, credit hoc nomen derivari ἀπὸ τῆς ἄγρος. *Magnum Etymol.* dicit ἀγροτέρα οὐκ ἀπὸ τοῦ ἄγριος, ἀλλὰ παρὰ τὸν ἄγρος ἀγρότερος πεποίηται.

nibus utuntur, quamvis hoc non petant: quod, in eis, illecebris incantationis neque intel- est neque perceptio. » Dicit alibi : « Hæ na- monum superantur magia et incantationi- e constat in eis inesse animam irrationabilem bus compositam et materialem. »

horus Gregoras, in suo commentario ad m de Somniis Synesii, p. 402, profert om- sus oraculi Hecatæ inclusos in hoc capite.

333 D 1. Pro ἀπείριτος, *infinitus*, ms. 451 habet ος. Fatendum est tamen Nicephorum Grego- abere lectionem impressam ἀπείριτος.

336 A 1. Ἔαδε, 465, 466.

.. 3. Hi versus citati pariter a Nicephoro, ur p. 361.

!. 6. Hi duo versus varie apud varios leguntur, illasque difficultates movent : sic exhibentur a o auctore et Nicephoro ad Synesium, p. 402 :

ε μ' ἀεὶ θέωντος ἀπ' αἰθέρος ὧδε χατίζων
ε μὲ κικλήσκεις, 451, *ὧδε χατίζω*, 466.
δάμοις Ἑκάτην μὲ θεὴν ἐκάλεσσας.
δόμοις, Theodoret., *καλέσας*, 451.

id. 7. Καλέσας, 451.

id. 10. Nicephorus Gregoras, in *Tractatum de mniis* Synesii, p. 160 : « Dicunt iyngem esse m moventem caudam, qua utuntur in incanta- nibus magicis ad injiciendum amorem : erat olim lier quæ mutata est, ut aiebat fabula, in hanc em a Junone quia fuerat adjutrix amorum Jovis, agicis rationibus adhibitis. Alii dicunt iyngem esse tharam maxime melodam ita ut hoc nomine de- gnetur omne quod est suave et jucundum. »

Scholiastes Theocriti, in versum 17 secundæ idyllæ, e iynge plura narrat : « Iynx, inquit, erat avis con- secrata Veneri, unde magici eam adesse in suis incan- tationibus contendunt. » Hoc verbo utitur Pindarus in eodem sensu quo *amore*; et Aristoteles, in *Tractatu de partibus animalium*, hanc avem describit. « Hæc, in- quit, minor est frigilla (σπίζα) aut κίνας...: quam Roma- ni vocant *motacillam* (movens-caudam), quia indesi- nenter movet collum vel caudam. Callimachus dicit iyngem ortum duxisse ab Echo, quam fascinaverat Ju- piter, ut ei vim inferret; ita ut eam mutaverit Juno in hanc avem, qua utuntur in incantationibus. »

Primus versus sic legitur : *Τοὺς μὲν ἀπειρήτοις ἐρύων ἴυξιν ἀπ' αἴθρης.* Ἀπειρήτοις affert difficultatem huic loco. Vigerus observat patrem Petavium, pag. 363, in scholia Synesii, traducere quasi esset ἀπειρίτοις, ut in primo oraculo : servat ἀπειρήτοις, quod Hesychius explanat per ἀῤῥήτοις, ἀνεκλαλήτοις.

Ibid. 12. Ἀῆται, 451, pro ἀήταις.

Ibid. 15. *Ἀεικέα.* Sic 466; mox ἔργων pro ἔρδων idem.

Ibid. B 5 Ἐπημύσαντες, 451.

Ibid. 6. Ἡῴοι, 451.

Ibid. 7. Ἐσόμενα ὑποφήτορες Voss.

Ibid. C 5. Ἀγάγω, 466.

Col. 337 B 13. *Τίπτ' ἐπιδ.* Opinor hunc textum interversum esse. Quid significat querela ad deum missa a suo adoratore, cum oporteat ostendere deos teneri potentia incantationum quibus capiuntur? Lego igitur :

Τί μ' ἐπιδευόμενοι δηρὸν, βροτοὶ, αἰκίζεσθε;

« Quid petitis a me, mortales, ut tamdiu me torqueatis? » subauditur : me tenendo.

Ibid. 15 *Σαώσας.* Lego σαῶσαι pro σαώσας : quam mutationem poscit τὸ ἐπέρχομαι, *accedo*, *advenio*.

Col. 338 B 8. Hæc Eusebii sunt, non Porphyrii.

Ibid. C 11. *Δοχῆα.* *Aglaophamus* de Lobeckii, p. 108 : « Hospes divini numinis et interpres Δοχεὺς dicitur. Proculus in *Cratyle*, p. 106 : Αἱ θεουργίαι τοὺς κλήτορας καὶ τοὺς δοχέας καθαίρειν παρακελεύονται. De hoc multa loquuntur Oracula a Porphyrio edita, quemadmodum carmine instinctus repens corruat, æstuet, vaticinetur et ut rursus demptis sertis linteis Deus cœlo restituatur, ille sibi. »

Col. 340 A 2. Hujus oraculi textus valde corruptus. Vigerus proponens μέγα, pro μέγα λύετε, quod est maxime incorrectum, auctor est optimæ inventionis, sed manuscriptum 451 nobis indicat longe aliam lectionem, quam restituere difficile est; pro Ναϊάδες, legit ἅδε, et, pro μέγα λύετε φοῖβον, legit μεγάλοιό τε φοίβου, quod videtur versus metro congruere, non affert vero intelligentiam sensus.

Ibid. D 2. Dele καί.

Col. 341 B 9. Hic locus invenitur in capite 7; quamvis sit contractior, nihil aliud est quam nova exhibitio versuum Euripidis, in *Iphigenia in Tauride*, p. 380 :

Τὰ τῆς θεοῦ δὴ μέμφομαι σοφίσματα·
Ἥτις, βροτῶν μὲν, ἤν τις ἅψηται φόνου,
Ἢ καὶ λοχείας ἢ νεκροῦ θίγῃ χεροῖν,
Βωμῶν ἀπείργει, μυσαρὸν ὡς ἡγουμένη·
Αὐτὴ δὲ θυσίαις ἥδεται βροτοκτόνοις.

Col. 344 A 9. Lego ἀκούων pro τὸ ἀκοῦον : ita, in *Mysteriis Ægyptiorum*, ab Iamblicho, ubi hæc epistola explanatur et confutatur, legitur p. 154 editionis Gal., quæ sola superest.

Ibid. 13. Multa argumenta, ex scriptoribus Græcis Latinisque affirmant et pugnacissime ostendunt efficacia fuisse in magia verba sine sensu, quod rejicit Porphyrius. Jam noster auctor, in primo cap. quarti libri, locutus est de prodigiis quæ fiunt per quasdam incantationes, in proferendo verba sine sensu et barbara : « Μετά τινος ἀσήμου καὶ βαρβαρικῆς ἐπιῤῥήσεως. » Origenes *in Celsum* lib. I, pag. 19, et lib. V, p. 261, ed. Cantabrig., contendit adversus Celsum efficacia fuisse verba usitata in factis magicis. Irenæus, *Adv. hæres.*, I, 18 : « Alii autem Hebraica nomina superfantur ut stupori sint, et perterreant eos qui sacrantur; sic, *basyma*, *cacabasa*, » etc. Niceph. Gregor. in suo commentario in *Tractatum somniorum* Synesii, pag. 362 : « Quod attinet ad verba quæ proferunt, præmonentes ne mutentur hæc verba barbara, sunt unicuique nomina a Deo data (θεόσδοτα), quorum vis indicibilis est in mysteriis : Sabaoth, Adonaï, Cherubim, Seraphim, Abraham, Isaac, Jacob, quæ, inquit, amittunt omnem vim et virtutem cum vertuntur in linguam Græcam, secundum sapientem Origenem. » Profert quemdam locum Asclepii in hunc sensum. Ut relinquamus scriptores Ecclesiæ, nominabimus primum Pausaniam in primo lib. *Eliacor.*, c. 27 : « Sunt Hierocesareæ et Hypepeæ in Lydia duo templa quæ intus habent ædiculam clausam, in qua ara est operta cinere simili omnibus cineribus. Magus, ingrediens in hanc ædiculam, imponit aræ lignum, operit caput tiara, invocat in lingua barbara, quam non intelligunt Græci, nescio quem Deum, legit incantationes in libro, et lignum incenditur sine igne. » Non desunt medicis ista remedia superstitiosa, hoc est, proferunt verba (Alexand. Trallens., lib. XI, pag. 198 R. Steph.) de antidoto podagræ, jubent scribi in foliis aureis aut æreis verba sine sensu quæ recitant; nonnunquam utuntur verbis Hebraicis *Iao*, *Sabaoth*, ad eumdem exitum, aut etiam versibus Homeri. Vid. pariter Marcellum, *De medicamentis empiricis*, cap. 21; denique legi potest Plinius in libro XXVIII, cap. 2, sub hoc titulo *An sit medendo aliqua vis verborum.*

Ibid. C 7. Textus habet εἰ δ' οὐ παρεῖται, quod merus solœcismus est et ferri nequit; nam si quidem aliqua est incertitudo de usu negationis οὐ et μή, nunquam in structuris cum conditione οὐ adhibitum est in protasi et μή in apodosi, sed ubique oportet εἰ μή .. οὐκ ἄν; corrigendum est igitur οὐ, pro quo lego οὖν, quod auxilio est sensui, adeo obscuro, ut latinum P. Vigeri non intelligi possit.

Apud Hesiodum cervus eodem epitheto gaudet, 'Ασπίδ. 470 :

Αἰγὸς ὀρεσσινόμου ἢ ἀγροτέρης ἐλάφοιο.

Eustath., *Iliad.* Φ., v. 470. Ὅτι δὲ καὶ ἀγροτέρα, λέγεται Ἄρτεμις ἐπιθετικῶς παρ' Ἀττικοῖς δηλοῦσιν ἄλλοι τε καὶ ὁ Κωμικὸς ἐν οἷς λέγει κατὰ χιλίων τῇ ἀγροτέρᾳ εὔξασθαι.

Locus Aristophanis est versu 115 Thesmophor. : « Ubi scholiastem. »

Col. 330 D 3. Textus habet : Τυμπάνων αὐλοῖς καὶ θηλειῶν πατάγοις χαίρειν. Quod sensu caret, « tibiæ tympanorum » : hoc corrigendum est facillime sic : Θηλειῶν αὐλοῖς καὶ τυμπάνων πατάγοις. Haud nescimus tibiam fuisse præsertim instrumentum feminarum apud veteres. Αὐλητρίδες, *Tibicinæ*, apparebant in conviviis et congregationibus voluptatis aut luctus; sic celebrabant mysteria matris deorum. Leguntur, p. 192, hi versus cujusdam oraculi :

Μητέρι μὲν μακάρων μέλεται Τιτηνίδι Ῥείῃ
Αὐλοὶ καὶ τυμπάνων πάταγοι καὶ θῆλυς ὅμιλος.

Hos versus Euripidis in *Bacchan.*, 124 :

Βυρσότονον κύκλωμα τόδε
Μοὶ Κορύβαντες εὗρον.
Ἀνὰ δὲ βακχείᾳ συντόνῳ
Κέρασαν ἡδυβόᾳ Φρυγίων
Αὐλῶν πνεύματι ματρός τε
Ῥέας εἰς χέρα θῆκαν
Καλλίκτυπον εὔασμα Βακχᾶν.

Col. 331 A 14. *Οὐδὲν ἐν ἀθανάτοισι*, etc.

Hic versus, imperfectus et mutilus, multum variat in manuscriptis :

Οὐδὲν ἐν ἀθανάτοισι θείη ποτὲ δῖα μάταιον.

465 et 468. — Θέο ποτέ, 466. Vigerus retinuit textum Rob. Stephani, corrigens hunc versum. Vide illius notam. Credo legendum esse δῖα μάταιον quod invenitur in plerisque manuscriptis; inde prodibit hic versus :

Οὐδὲν ἐν ἀθανάτοισι θεοῖς ποτε δῖα μάταιον.

Quod improbat tamen D. Lobeck, in *Aglaopham.*, p. 225.

Ibid. Ψυχή. De triplici divisione animæ, secundum Platonem, vide ipsum in nono libro *Reipublicæ*, p. 506 editionis Lugdunensis. Supra noster auctor per phases lunæ intelligit triplicem vultum Hecatæ.

Col. 332 B 2. Ἀλεγίζεται, 451.

Ibid. 5. Λογίοισι βεβαῖα, Vossius.

Ibid. 10. Μήτι ὀνομάσῃς, 466.

Ibid. C 1. Ὑπακούσατεν. 465.

Col. 333 A 2. Μῦθος, 466.

Ibid. 3. Βυθοσκοπέλους, 466.

Ibid. 7. Σταχυητρόφα, 466.

Ibid. 9. Ἄστρασιν, Voss.

Ibid. B 14. *Θυσίαις.* Παρουσίαις, 465, recte.

Ibid. C 2. Καί, 466, pro ὡς.

Ibid. 11. Πειθανάγκαις, 465, 466. Verba ἀνάγκη et πειθανάγκη, usurpata in magia paganorum digna sunt attentione. Vigerus supersedit ea explicare in suis observationibus : lacunas illius explere decet.

Nihil magis notum quam evocationes quibus numina adducebantur e cœlo in terram. *Pharmaceuterium* Theocriti, octava *Ecloga* Virgilii, *Epodæ* Horatii *ad Canidiam*, *Elegiæ* Propertii et Tibulli, sufficiunt ad hoc probandum, eorumque memoriam satis tenent lectores ut non sit necessarium ea proferre. Producam locum Lucani minus notum in quo optime explicatur sensus votis Πειθανάγκη.

Lib. VI, v. 492 :

Quis labor hic superis cantus herbasque sequendi
Spernendique timor? Cujus commercia pacti
Obstrictos habuere deos? Parere necesse est;
An juvat? ignota tantum pietate merentur,
An tacitis valuere minis? hoc juris in omnes
Est illis superos; an habent hæc carmina certum
Imperiosa Deum, qui mundum cogere, quidquid
Cogitur ipse, potest? illis et sidera primum
Præcipiti deducta polo : Phœbeque serena
Non aliter, diris verborum obsessa venenis
Palluit, et nigris terrenisque ignibus arsit,
Quam si fraterna prohiberet imagine tellus
Insereretque suas flammis cœlestibus umbras.
Et patitur tantos cantu depressa labores,
Donec suppositas propior despumet in herbas.

Verba mystica sunt apud Græcos : Ἕλκειν, θέλγειν, γοητεύειν, apud Latinos, *Devocare, deducere, deripere.* Artem evocationis imprimis callebant Thessalides : Ægyptii et Chaldæi habebant etiam mysteria hujus generis.

. . . . . novi quo Thessala cantu
Eripiat lunare jubar; quid signa sagacis
Ægypti valeant; qua gens Chaldæa vocatis
Imperet arte deis.

Claudianus, *In Rufinum*, I, 147.

Cum autem Thessalia majus commercium haberet cum Græcia et Roma, illinc orta esse dicuntur magia et evocationes. Θετταλὴ πειθανάγκη erat verbum acceptum. Zosimus, l. I, c. 21 : Τῇ θετταλικῇ λεγομένῃ πειθανάγκῃ χρησάμενος ἐκπέμπει κατὰ τὴν Παιονίαν Δέκιον : « Philippus, cum consuluisset peithananciam Thessalicam, misit Decium in Pæoniam. » Eunapius in Vita Chrysanthii, p. 90 edition. Commelin. : Οἱ πεμφθέντες στρατιῶται μετὰ τιμῆς τὴν θετταλικὴν ἐπῆγον ἀνάγκην.

In fragmento anonymo, citato a Suida ad verbum πειθανάγκη : « Καὶ εἶξα τῇ θετταλικῇ πειθανάγκῃ κτείνας τὸν ἐμαυτοῦ δέσποτα. » « Parui peithananciæ Thessalicæ occidendo meum herum. » Cicero indicat originem magicam hujus verbi in tertiadecima epistola noni libri ad Atticum : « Ego autem non tam γοητείαν hujus timeo quam πειθανάγκην. Αἱ γὰρ τῶν τυράννων δεήσεις, inquit Plato, ἴσθ' ὅτι μεμιγμέναι ἀνάγκαις. »

Psellus, *De oper. Dæmon.*, p. 62 Gaulmin. : Μὴ θέλων δὲ ἐξενεγκεῖν τὸ ἀπόῤῥητον, ὅμως τὴν λακωνικὴν (θετταλικὴν) πεπονθὼς ἀνάγκην, τ' ἀληθὲς ἐξεῖπε. Hoc verbum venerat in sermonem vulgo usitatum ad significandam vim urbanam. *Clemens Alex*, *in Protreptico*, p. 52 : « Magi contendunt habere se dæmones famulos suæ impietatis, inscribentes eos inter suos domesticos, transmutantes eos in servos adactos : Κατηναγκασμένους δούλους. »

Exitus harum evocationum significabatur ab Ἐπιφάνεια vel a Προσέγγισις. Idem Psellus, p. 85 : Ὥσπερ καὶ παρ' Αἰγυπτίοις τὰς προσεγγίσεις ἐποιοῦντο φωναῖς Αἰγυπτίαις, καὶ δὴ καὶ τὰ παρ' Ἀρμενίαις δαιμόνια καὶ ἀλλαχόσε, εἰ ἀπιόντα τύχοι, τῇ γλώσσῃ τούτων ὡς περιφανεῖ κατ' αὐτὰ χρῶνται. «Sicut, apud Ægyptios, apparitiones fiunt usu verborum Ægyptiacorum, ita, apud Armenios et alibi, ut appareant dæmones utuntur lingua vernacula. » Hecatam præsertim aut lunam, cujus est symbolum, hi evocatores adducebant. Hesychius : Ὀπήτειρα διὰ φαρμάκων εἰώθασί τινες ἐπάγειν τὴν Ἑκάτην ταῖς οἰκίαις. Sic Lobeck legit, *Aglaopham.*, p. 225, redditque *persecutrix* : quem vide.

Ibid. D 1. Synesius in *Tractatu de Somniis*, pag. 147 : « Præterquam quod indignum est deo descendere ad agendi rationem istiusmodi, ut mihi videtur, abhorrere debet ab exspectandis mandatis alicujus, ut quasi invitus, et impulsus vectibusque motus appareat : hæc vis talis est ut, etiam inter homines, legislator non impunitum relinqueret tale quid. »

Plotinus 4 *Ennead.* lib. IV, c. 40, p. 434, multa disserit de incantationibus. « Neque appetitus neque ratio, inquit, alliciuntur musica (incantatione), sed mens irrationalis : quod minime mirandum est. Enimvero, dæmones juvat vinci ab eis qui in-

cantationibus utuntur, quamvis hoc non petant : quod vincitur, in eis, illecebris incantationis neque intelligentia est neque perceptio. » Dicit alibi : « Hæ naturæ dæmonum superantur magia et incantationibus : inde constat in eis inesse animam irrationabilem ex partibus compositam et materialem. »

Nicephorus Gregoras, in suo commentario ad *Tractatum de Somniis* Synesii, p. 402, profert omnes versus oraculi Hecatæ inclusos in hoc capite.

Col. 333 D 1. Pro ἀπείριτος, *infinitus*, ms. 451 habet ἀδήριτος. Fatendum est tamen Nicephorum Gregoram habere lectionem impressam ἀπείριτος.

Col. 336 A 1. Ἔαδε, 465, 466.

Ibid. 3. Hi versus citati pariter a Nicephoro, leguntur p. 361.

Ibid. 6. Hi duo versus varie apud varios leguntur, nonnullasque difficultates movent : sic exhibentur a nostro auctore et Nicephoro ad Synesium, p. 402 :

Τίπτε μ' ἀεὶ θέωντος ἀπ' αἰθέρος ὧδε χατίζων
Τίπτε μὲ κικλήσκεις, 451, *ὧδε χατίζω*, 466.
Θειοδάμοις Ἑκάτην μὲ θεὴν ἐκάλεσσας.
Σεῖο δόμοις, Theodoret., *καλέσας*, 451.

Ibid. 7. Καλέσας, 451.

Ibid. 10. Nicephorus Gregoras, in *Tractatum de Somniis* Synesii, p. 160 : « Dicunt iyngem esse avem moventem caudam, qua utuntur in incantationibus magicis ad injiciendum amorem : erat olim mulier quæ mutata est, ut aiebat fabula, in hanc avem a Junone quia fuerat adjutrix amorum Jovis, magicis rationibus adhibitis. Alii dicunt iyngem esse citharam maxime melodam ita ut hoc nomine designetur omne quod est suave et jucundum. »

Scholiastes Theocriti, in versum 17 secundæ idyllæ, de iynge plura narrat : « Iynx, inquit, erat avis consecrata Veneri, unde magici eam adesse in suis incantationibus contendunt. » Hoc verbo utitur Pindarus in eodem sensu quo *amore*; et Aristoteles, in *Tractatu de partibus animalium*, hanc avem describit. « Hæc, inquit, minor est frigilla (σπίζα) aut κίνας... : quam Romani vocant *motacillam* (movens-caudam), quia indesinenter movet collum vel caudam. Callimachus dicit iyngem ortum duxisse ab Echo, quam fascinaverat Jupiter, ut ei vim inferret ; ita ut eam mutaverit Juno in hanc avem, qua utuntur in incantationibus. »

Primus versus sic legitur : *Τοὺς μὲν ἀπειρήτοις ἑρύων ἴυξιν ἀπ' αἴθρης*. Ἀπειρήτοις affert difficultatem huic loco. Vigerus observat patrem Petavium, pag. 363, in scholia Synesii, traducere quasi esset ἀπειρίτοις, ut in primo oraculo : servat ἀπειρήτοις, quod Hesychius explanat per ἀῤῥήτοις, ἀνεκλαλήτοις.

Ibid. 12. Ἀῆται, 451. pro ἀήταις.

Ibid. 15. Λειχέα. Sic 466 ; mox ἔργων pro ἔρδων idem.

Ibid. B 5. Ἐπημύσαντες, 451.

Ibid. 6. Ἡῶιοι, 451.

Ibid. 7. Ἐσόμενα ὑποφῆτορες Voss.

Ibid. C 5. Ἀγάγω, 466.

Col. 337 B 13. *Τίπτ' ἐπιδ.* Opinor hunc textum interversum esse. Quid significat querela ad deum missa a suo adoratore, cum oporteat ostendere deos teneri potentia incantationum quibus capiuntur? Lego igitur :

Τί μ' ἐπιδευόμενοι δηρὸν, βροτοὶ, αἰκίζεσθε ;
« Quid petitis a me, mortales, ut tamdiu me torqueatis? » subauditur : me tenendo.

Ibid. 15 *Σαώσας*. Lego σαῶσαι pro σαώσας : quam mutationem poscit τὸ ἐπέρχομαι, *accedo, advenio.*

Col. 338 B 8. Hæc Eusebii sunt, non Porphyrii.

Ibid. C 11. *Δοχῆα*. *Aglaophamus* de Lobeckii, p. 108 : « Hospes divini numinis et interpres Δοχεὺς dicitur. Proclus in *Cratyle*, p. 106 : Αἱ θεουργίαι τοὺς κλήτορας καὶ τοὺς δοχέας καθαίρειν παρακελεύονται. De hoc multa loquuntur Oracula a Porphyrio edita, quemadmodum carmine instinctus repens corruat, æstuet, vaticinetur et ut rursus demptis sertis linteis Deus cœlo restituatur, ille sibi. »

Col. 340 A 2. Hujus oraculi textus valde corruptus. Vigerus proponens μίγα, pro μέγα λύετε, quod est maxime incorrectum, auctor est optimæ inventionis, sed manuscriptum 451 nobis indicat longe aliam lectionem, quam restituere difficile est ; pro Ναϊάδες, legit ἅδε, et, pro μέγα λύετε φοῖβον, legit μεγάλοιό τε φοίβου, quod videtur versus metro congruere, non affert vero intelligentiam sensus.

Ibid. D 2. Dele καί.

Col. 341 B 9. Hic locus invenitur in capite 7 ; quamvis sit contractior, nihil aliud est quam nova exhibitio versuum Euripidis, in *Iphigenia in Tauride*, p. 380 :

Τὰ τῆς θεοῦ δὴ μέμφομαι σοφίσματα·
Ἥτις, βροτῶν μὲν, ἤν τις ἅψηται φόνου,
Ἢ καὶ λοχείας ἢ νεκροῦ θίγῃ χεροῖν,
Βωμῶν ἀπείργει, μυσαρὸν ὡς ἡγουμένη·
Αὐτὴ δὲ θυσίαις ἥδεται βροτοκτόνοις.

Col. 341 A 9. Lego ἀκούων pro τὸ ἀκοῦον : ita, in *Mysteriis Ægyptiorum*, ab Iamblicho, ubi hæc epistola explanatur et confutatur, legitur p. 154 editionis Gal., quæ sola superest.

Ibid. 13. Multa argumenta, ex scriptoribus Græcis Latinisque affirmant et pugnacissime ostendunt efficacia fuisse in magia verba sine sensu, quod rejicit Porphyrius. Jam noster auctor, in primo cap. quarti libri, locutus est de prodigiis quæ fiunt per quasdam incantationes, in proferendo verba sine sensu et barbara : « Μετά τινος ἀσήμου καὶ βαρβαρικῆς ἐπιῤῥήσεως. » Origenes *in Celsum* lib. I, pag. 19, et lib. V, p. 261, ed. Cantabrig., contendit adversus Celsum efficacia fuisse verba usitata in factis magicis. Irenæus, *Adv. hæres.*, I, 18 : « Alii autem Hebraica nomina superfantur ut stupori sint, et perterreant eos qui sacrantur; sic, *basyma, cacabasa*, » etc. Niceph. Gregor. in suo commentario in *Tractatum somniorum* Synesii, pag. 362 : « Quod attinet ad verba quæ proferunt, præmonentes ne mutentur hæc verba barbara, sunt unicuique nomina a Deo data (θεόσδοτα), quorum vis indicibilis est in mysteriis : Sabaoth, Adonaï, Cherubim, Seraphim, Abraham, Isaac, Jacob, quæ, inquit, amittunt omnem vim et virtutem cum vertuntur in linguam Græcam, secundum sapientem Origenem. » Profert quemdam locum Asclepii in hunc sensum. Ut relinquamus scriptores Ecclesiæ, nominabimus primum Pausaniam in primo lib. *Eliacor.*, c. 27 : « Sunt Hierocesareæ et Hypepeæ in Lydia duo templa quæ intus habent ædiculam clausam, in qua ara est operta cinere simili omnibus cineribus. Magus, ingrediens in hanc ædiculam, imponit aræ lignum, operit caput tiara, invocat in lingua barbara, quam non intelligunt Græci, nescio quem Deum, legit incantationes in libro, et lignum incenditur sine igne. » Non desunt medicis ista remedia superstitiosa, hoc est, proferunt verba (Alexand. Trallens., lib. XI, pag. 198 R. Steph.) de antidoto podagræ, jubent scribi in foliis aureis aut æreis verba sine sensu quæ recitant ; nonnunquam utuntur verbis Hebraicis *Iao, Sabaoth*, ad eumdem exitum, aut etiam versibus Homeri. Vid. pariter Marcellum, *De medicamentis empiricis*, cap. 21 ; denique legi potest Plinius in libro XXVIII, cap. 2, sub hoc titulo *An sit medendo aliqua vis verborum.*

Ibid. C 7. Textus habet εἰ δ' οὐ παρεῖται, quod merus solœcismus est et ferri nequit ; nam si quidem aliqua est incertitudo de usu negationis οὐ et μή, nunquam in structuris cum conditione οὐ adhibitum est in protasi et μή in apodosi, sed ubique oportet εἰ μὴ .. οὐκ ἄν ; corrigendum est igitur οὐ, pro quo lego οὖν, quod auxilio est sensui, adeo obscuro, ut latinum P. Vigeri non intelligi possit.

miramur præterea quod non correxerit hoc vitium linguæ.

Col. 345 B 6. Hoc oraculum citatur a Niceph. Greg. in suo commentario in Synesii tractatum *De somniis*, pag. 361 : incipit ab οὐδὲ τέλει pro ἀλλὰ τέλει.

Ibid. 11. Secutus sum lectionem ὑπαιθριάσας mss. 465 et 466, quam dedit Niceph. Greg. in Synesio *De somniis*, p. 361 ; pro καὶ ἀθροίσας editorum et aliorum mss.

Col. 352 A 1. Oraculum Delphicum, sub nomine Apollinis celebratum, fuerat primum Themidis : Strabo, lib. IX, pag. 422, ex Ephoro, refert Apollinem condidisse oraculum Delphicum una cum Themide ut prodessent mortalibus. Apollodorus, lib. I, c. 4, § 3, dicit Apollinem venisse Delphos, apud quos oraculum erat Themidis, χρησμῳδούσης τότε Θέμιδος.

Pindarus in Pyth. XI, v. 15 :

Ὄφρα Θέμιν ἱερὰν Πυθῶνά τε καὶ ὀρθοδίκαν
Γᾶς ὀμφαλὸν κελαδήσετ' ἄκρᾳ σὺν ἑσπέρᾳ·

ubi scholiastes animadvertit : Θέμιδος ἦν τὸ χρηστήριον, ὅθεν καὶ τὸ θεμιστεύειν.

Hæc etymologia verbi θεμιστεύειν, quod refluit ad oracula edita a Themide, rursus affertur ab Harpocratione ex Lysia in *Oratione de abortu* : Ὅτι γέγονε τὸ ὄνομα ἀπὸ τοῦ Θέμιν ἐσχηκέναι ποτὲ τὸ μαντεῖον πρὸ τοῦ Ἡλίου. Πρὸ τοῦ Ἀπόλλωνος, inquit *magnus Etymol.* proferens eumdem locum, sequente hoc versu :

Οὔ σε θεμιστεύω· περικαλλέος ἔξιθι ναοῦ.

Hunc versum recitat in oraculo quodam Elianus, *Histor. div.*, III, 43 et 44 ; citat etiam Simplicius, *ad Epictet.*, cap. 37, p. 81 editionis Venet., 1528.)

In Ovidio oraculum Themidis consulit Deucalion post diluvium :

Hic ubi Deucalion (nam cætera texerat æquor),
Cum consorte tori, parva rate vectus adhæsit ;
Corycidas nymphas et numina montis adorant
Fatidicamque Themin, quæ tunc oracla tenebat.
(*Metam.* I, 318.)

Plutarchus in tractatu *De fine oraculorum* (421, 21), citatus supra ab Eusebio, c. V, pag. 188, dixit Apollinem, dum exsularet, post mortem Pythonis, commisisse Themidi oraculum quod resumpsit postea, κατελθόντα τὸ χρηστήριον παραλαβεῖν τέως ὑπὸ Θέμιδος φυλασσόμενον. Idem in tractatu *De Malignitate* Herodoti, p. 860, vitio vertens huic quod accusaret oraculum Delphicum mendacii prolati ad favendum quibusdam viris, addit : Quod quidem optime decet oraculum Cum themide participatum, Τῆς λεγομένης συμπροφητεύειν Θέμιδος ἄξιον.

Orpheus in hymno 78, alloquens Themidem, dixit : « Prima introduxit inter homines puram divinationem, in spelunca Delphica ; jus dixit divis in lapide pythico, dum regnaret in his locis ; ea enim docuit regem Phœbum (ἄναξ) accommodare justitiam legibus ; θεμιστοσύνας. » De verbo ἄναξ adjecto Apollini V. Biagi *Monumenta naniana*, pag. 159. Attamen his traditionibus addi possunt quæ Telluris fuisse idem oraculum contendunt, priusquam esset Themidis.

Pausanias *Phocic.* c. 5 : « Dicunt primitus hoc oraculum fuisse Telluris et primam illius prophetissam Daphneam edidisse oracula sub inspiratione Terræ. Dicitur etiam Neptunus possedisse hoc oraculum una cum Tellure, et, dum Tellus ipsa ederet oracula, sua edidisse ore Pyrconis sui famuli. Quod quidem confirmatur his versibus :

Αὐτίκα δὲ χθονίης σφῶν δὴ πινυτὸν φάτε μῦθον,
Σὺν δέ τε Πύρκων ἀμφίπολος κλυτοῦ Ἐννοσι-
[γαίου. »

« Postea, pergit idem, Tellus suam partem concessit Themidi, quæ eam dedit gratis Apollini (δωρεάν). Sed Neptunus noluit cedere suam partem nisi ipse oraculum Calaurianum reciperet, positum juxta Trœzenen ; qui locus deinceps clarus factus est morte Demosthenis. »

Elianus, *Histor. divers*, lib. III, c. 1, dixit Tellurem oraculum possedisse cum Apollo occidit Pythonem.

Hyginus, *fab.* 140, inquit hunc Pythonem ipsum fuisse cujus ore Tellus edebat oracula.

Initio *Eumenidarum* Eschyles narrat mutationes hujus oraculi :

« Primum tellurem votis revereor, primam prophetissam (πρωτόμαντις), deinde Themidem, quæ secunda sedit post matrem in hoc solium fatidicum, ut fama est ; tertio, quædam Titanis occupavit illud facile et sine vi : altera filia Telluris, Phœbe nomine, eamdem sedem obtinuit, quam dedit Phœbo statim nato... quartus igitur occupavit hoc solium, et Loxias est propheta ejus patris sui Jovis. »

Scholiastes in hoc loco animadvertit Pindarum dicere Apollinem vi potitum esse hoc oraculo. Versus 210 Promethei videtur Tellurem post Themidem ponere :

Ἐμοὶ δὲ μήτηρ, οὐχ ἅπαξ μόνον Θέμις,
Καὶ Γαῖα, πολλῶν ὀνομάτων μορφὴ μία,
Τὸ μέλλον, ᾗ κραίνοιτο, προὐτεθέσπικει.

Apollo oracula edebat in tripode Themidis sedens, inquit Euripides in *Oreste*, v. 164 :

Ἄδικος
Ὅτ' ἐπὶ τρίποδι Θέμιδος ἄρ' ἐδίκασε
Φόνον ὁ Λοξίας ἐμᾶς ματέρος.

Denique idem peculiarem sententiam prodit in choro *Iphigeniæ Tauricæ*, 1235, parumper obscuro. Dixit Apollinem adhuc puerum allatum ex insula Delo ad Parnassum ubi draco oraculum Telluris regebat :

Ὅθι ποικιλόνωτος, οἰνωπὸς δράκων
Σκιερᾷ κατάχαλκος εὐφύλλῳ δάφνᾳ
Γᾶς πελώριον τέρας ἀμφέπει
Μαντεῖον χθόνιον.

« Tenera adhuc ætate, in brachiis tuæ charissimæ matris, occidisti eum, o Phœbe, et potitus es oraculis divinis sedistique in tripode aureo, fundens oracula mortalibus, et regnans in adytis. »

« Sed postquam expulisset e domicilio Themidem, filiam Telluris, et ex oraculis divino spiritu afflatis, Tellus creavit spectra, nascentia e somniis, quæ prædicebant plerisque mortalibus quod futurum est primum et postea, evolvendo somnia quæ Tellus injicit in dormientes. Ita ad ulciscendum filiam, spoliavit Phœbum omni honore prædictionum ; sed rex (ἄναξ) pedibus levibus, irrupit in Olympum, involvit brachiis puerilibus solium Jovis (orans eum) ut liberaret templum Delphicum ab ira Telluris et vocibus nocturnis. Risit deus, quod filius servare vellet cultum adeptum auro, quassit capillos, fugavit somnia nocturna, amovit a mortalibus visa per somnia, et restituit Loxiam in priscos honores, ut sedens in solio usurpato auderet edere sua oracula mortalibus per poetas. »

Ibid. A 8. Vigerus putavit utile esse explanare in suis notis difficultatem geographicam qua confunduntur angustiæ Didymes et unda Mycales : Didyme enim posita est in territorio et vicinia Mileti, urbis Ioniæ, sicut explicavimus ; Mycale vero sita est in Caria : cujus causa est quia falso credebatur Alphæum, fluvium Elidis, miscere aquas fonti Arethusæ in Sicilia.

Sic tibi quum fluctus subterlabere Sicanos,
Doris amara suam non intermisceat undam.

Ita fons Mycaleus postquam deduxerat aquas in mare Cariæ, credebatur id transire et exire non procul a Branchide. Hanc opinionem affert Pausanias in primis *Eliacis*, c. 7, p. 391 editionis

Kuhnii, qui hoc affirmat sicut rem de qua minime dubitandum est.

Col. 352 B 13. *Δημόκριτος εὐχόμενος εὐλόγχων εἰδώλων τυγχάνειν*. Innuit Democriti systema philosophicum quod a paucis intelligitur, præsertim codicum exscriptoribus. Textus Eusebii et omnes codices habent εὐλόγων· idem vitium occurrit in Sexto Empirico *adv. Math.*., l. ix, 19 : « Δημόκριτος εἴδωλά τινά φησιν ἐμπελάζειν τοῖς ἀνθρώποις· καὶ τούτων τὰ μὲν εἶναι ἀγαθοποιὰ, τὰ δὲ κακοποιὰ, ἔνθεν καὶ εὔχεται εὐλόγων τυχεῖν εἰδώλων· εἶναι ταῦτα μεγάλα καὶ ὑπερφυῆ. »

Mirandum est quod Fabricius non deleverit hanc mendam correctam a Davies, ad *Cic. de N. D.* 1, 43. Locus præsens et quod legitur initio Vitæ Pauli Æmilii, ostendunt clare anteponendam esse lectionem Plutarchi.

Hanc philosophiam cavillatus est Cicero (*l. l.*): « Quæ quidem omnia sunt patria Democriti quam Democrito digniora. »

In decima sexta epistola quindecimi libri *Ad diversos*, deridet Cassium Epicureum de hac doctrina ; queritur de illius silentio cum scripserit ad eum tres epistolas, additque : « Fit enim nescio qui, dum quasi coram adesse videare, cum scribo aliquid ad te... : neque id κατ' εἰδώλων φαντασίας ut dicunt tui amici novi, qui putant etiam διανοητικὰς φαντασίας spectris catianis explicari. . . . .
His autem spectris etiamsi possint oculi feriri, quod vel ipsa occurrunt : animus qui possit, non video. Doceas tu me oportebit cum salvus veneris, in meane potestate sit spectrum tuum ut, simul ac mihi collibitum sit de te cogitare, illud occurrat. » Hæc iterum tangit in epistola 19 ad eumdem et in quarta libri ii, ad Atticum ; *De Divinat.*, 2, 67 ; V. A. Gell. v, 16.

Col. 360 D 1. *Ἡρακλεῖδας*. Vigerus lectorem mittit ad suas observationes ubi latius dixerat, inquit, de Heraclidis. Cum illæ observationes non editæ sint, oportet supplere investigationes hujus editoris, qui non late inquisivit, si judices ex hoc loco, corruptiore quam qui maxime illius libri. Eum supplere nitamur.

Paucæ partes historiæ Græcæ sunt tam obscuræ quam reditus Heraclidarum in Peloponnesum ; nihil superest ex libris historicorum qui, sicut Ephorus et Pherecydes, eam scripserant (*ex professo*). Diodorus Siculus de illa loquebatur in sexto libro qui ad nos non pervenit ; ex citationibus huc et illuc dispersis solum licet formare contextum narrationum imperfectissimarum et præsertim inter se valde pugnantium. Tale non est meum consilium in hac digressione : volo tantum explanare quomodo debeant scribi nomina citata ab Œnomao et quid putandum sit de actis hominum qui illis nominibus designantur.

Primus vir est Aristomachus, filius Aridei. Frustra quæreretur nomen Aridei in unoquoque scriptorum qui dederunt genealogiam posterorum Herculis, et sine dubio hoc nomen corrigendum est. Filius Hylli, nepos Herculis, varie nominatur in Diodoro, Strabone, Pausania, Herodoto : Cleodeos, Cleodaos, Cleodemos, Cleadatos. Herodotus in lib. vi, 52 ; vii, 204 ; viii, 131, legit Cleodaius Κλεοδαῖος, et Valckenaer., in primum locum defendit hanc lectionem quæ mihi omnino præferenda videtur. Lego igitur Ἀριστόμαχος Κλεοδαίου. Hæc est etiam opinio allata ab Heynio in Apollodorum l. ii, 8, 2. Post Aristomachum venit illius filius Temenus ; nihil dubium de hujus nomine, quarti inter nepotes Herculis. Aristomachus reliquit tres filios. « Duces recuperandi imperii fuere Temenus, Cresphontes, Aristodemus, quorum Hercules abavus fuerat (Velleius Paterculus, l. ii). » Scriptura Τίμενος, quam nonnulli, quorumdam mss. auctoritate freti, volebant restituere in Velleio, a plerisque repudiatur. Hæc aggressio fuit quarta. Hyllus bis aggressus fuerat : primum post cladem et mortem Eurysthei (Apollodor., l. ii, c. 8, § 1). cum potitus est Peloponneso, e quo egressus est uno anno post propter pestilentiam quæ depopulata est hanc regionem.

Cum secundo aggressus est, occubuit ipse (Diodorus, vi, 58), et filius ejus rediit Tricorythum vel Tricorynthum, urbem Atticæ.

Serius Aristomachus reversus ad propositum rursus in potestatem suam redigendi Peloponnesum, consuluit oraculum Apollinis, qui eum decepit usu verbi στενυγρόν, quod interpretatus est *isthmum*, et interfectus est in aggressione tertia.

Quartam aggressionem susceperunt tres fratres, ducente eodem oraculo, quod varie intellexerunt, hoc est consilium ceperunt transeundi fretum simulantes se terrestre iter eligere ; ad quod consilium perficiendum castra ponunt inter Naupactam et Eupalionem (V. Polyen *Stratag.*, l.b. i, c. 9) ; quam lectionem explanabo infra. Tunc Hippotes, Philantis filius, occidit vatem Carnum : iratus Apollo diruit classem, mittit morbum in exercitum et interimit Aristodemum.

Hæc mors Aristodemi diverse narratur. Pausanias, *Laconic.*, dicit eum interiisse Delphis antequam suum consilium suscepisset ; alii, secundum eumdem auctorem, dicunt eum percussum esse jaculis Apollinis ipsius, quia eum non consuluerat (Pausanias *ibid.*). Sed ex versione verisimiliori, inquit, Aristodemus occisus est a filiis Pyladæ et Electræ, qui erant consobrini Tisameni filii Orestis (Pausanias *ibid.*). Utut est, hæc expeditio male cessit, si quidem suscepta sit ; attamen, secundum Lacedæmoniam traditionem relatam ab Herodoto, vi, 52, non fuit ita, et Aristodemus regnavit Spartis. Sed, fatente Herodoto, Lacedæmonii contradicunt omnibus poetis, id est historicis hujus ætatis, ὁμολογέοντες οὐδενὶ ποιητῇ. Quamvis Xenophon in laude Agesilæ et Velleius Paterculus in loco allato supra videantur propendere in hanc opinionem, eam falsi arguunt omnes una voce : Apollodorus, Pausanias, Strabo. Et si Paulmierus de Grantemesnil, in suis notis ad Pausaniam affirmat Œnomaum, citatum ab Eusebio dixisse eum Aristodemum mortuum esse in Peloponneso, sic loquitur, quia male ut ostendere speramus, intellexit, tanquam et fere omnes, qui usi sunt loco de quo agitur. Novus attamen nepos Herculis apparet in ea expeditione Aristodemi. Legitur : Καὶ διακοντίζει Κάρνον Ἱππότην φύλανδρον τὸν Αἰτωλόν, cum oporteat legere (sicut in mss. 451) : Καὶ δὴ ἀκοντίζει Κάρνον Ἱππότης ὁ Φύλαντος τὸν Αἰτωλόν. Hippotes, filius Phylantis, occidit Carnum Ætolum. Hanc correctionem jam indicaverunt Henricus Valesius, *Emendat.*, l. iii ; Kuhn. *De Pausania*, iii, 13, p. 238 ; Simson. *Can. chronic. anno* 2901. Defendit hanc correctionem Apollodor, l. ii, 8, 2, « Ἱππότης ὁ Φύλαντος τοῦ Ἀντιόχου τοῦ Ἡρακλέους. Schol. Theocrit., *Idyl.*, 5, v. 83, Κάρνος μάντις ἦν ὃς ἕπετο τοῖς Ἡρακλείδαις, ἄσημα τούτοις μαντευόμενος, ὅντινα ἐκτραπεὶς τις τῶν Ἡρακλειδῶν, Ἱππότης τοὔνομα, λόγχῃ βαλὼν ἀπέκτεινε. — Pausanias, l. iii, c. 13, p. 238, Κάρνου γένος ἦν ἐξ Ἀκαρνανίας, μαντευομένου δὲ ἐξ Ἀπόλλωνος, τοῦτον ἀποκτείναντος Ἱππότου τοῦ Φύλαντος, ἐνέπεσεν εἰς τὸ στρατόπεδον τοῖς Δωριεῦσι μήνιμα Ἀπόλλωνος. Ex hoc Carno et satisfactione quam Dorienses dederunt Apollini propter mortem illius cui favebat incipiunt festa Carneana, in honorem hujus dei. Idem scholiastes : Κάρνεα, ἑορτὴ Ἀπόλλωνος Καρνείου ἀπό τινος Κάρνου, et cætera. Œnomaus, ut videre erit, dicit idem. Pausanias eodem loco : Κάρνειον Ἀπόλλωνα Δωριεῦσι μὲν πᾶσι σέβεσθαι καθέστηκεν ἀπὸ Κάρνου.

Satis est de Carno : conemur explanare quæ dicta sunt de ejus interfectore Hippote, filio Phylantis, filii Antiochi, filii Herculis. Videmus primum eum ortum ex alia sobole quam Hylli, Cleodaii, Aristomachi, Temeni, de qua locuti sumus usque huc : tantas difficultates offert illius genus ut

Reinesius eum acceperit pro ipsius proavo, rege Ephyræ aut Driopum, patre Mideæ ex qua natus est Antiochus. (V. ejus 24 epistolam ad Rupertum p. 88, ubi corrigit suum errorem.)

In fragmento lib. iv Diodori Siculi quod rursus affertur lib. ii *Præp. Evang.*, legimus Herculem, capta filia Phylantis et cum ea habito commercio, suscepisse ex ea filium Antiochum. In auctore ipso dicitur hunc Phylantum regem Dryopum commisisse sacrilegium in templo Delphico; Herculem in eum pugnasse cum Meliensibus, expulisse Dryopes ex regione, quam dedit sociis, et, capta ejus filia, et cætera.

Pausanias proferens nomina Heroum eponymorum tribuum Atheniensium, *Attic.*, lib. i, c. 5, inquit tribum Antiochidem duxisse nomen ex filio Herculis. Demosthenes, in ἐπιταφίῳ λόγῳ, dicit idem, p. 2399, οὐκ ἐμνημόνευον Ἀντιοχίδαι Ἡρακλέους ὄντα Ἀντίοχον. Ejus mater appellabatur Midea; hoc etiam nos docet Pausanias in eodem loco et in *Phocic.* c. 10. Inter statuas quæ oriebantur ex decima Marathonica Delphis, ἦν καὶ Ἀντίοχος ὁ ἐκ Μιδείας Ἡρακλεῖ γενόμενος τῆς Φύλαντος.

Implicantur vero indicia de Antiocho propterea quod altera filia Phylantis aut Phylei, regis Ephyræ, nomine Astyoche, suscepit filium ex Hercule, Tlepolemum.

Hercules, inquit Apollodorus, l. ii, c. 7, gessit bellum cum incolis Calydonis in Thesprotas, et capta urbe Ephyra cujus rex erat Phylantes, habuit commercium cum ejus filia quæ ei dedit Tlepolemum. Idem dicit Diodorus Siculus, lib. iv, § 36. Pindarus, in septima Olympica, laudibus extollens Tlepolemum, dixit eum natum ex Astydamia, filia Amyntoris, cujus scholiastes sic tradit genealogiam: Hyperochus, Eurypylus, Ormenus, Pheres, Amyntor, nec designat regionem in qua vixerunt. Ormenus, filius Cercaphi, nepos Æoli, fuit pater Amyntoris et proavus Phœnicis (Strab., lib. ix, p. 438). Sed Tlepolemus præstat propterea quod eum canit Homerus; postquam occidisset casu propatruum Licymnium, sicut refert Homerus, *Iliad.* B, 660, ante profectum Heraclidarum ex Argo, πρὶν ἐξελθεῖν αὐτὸν ἐκ Πελοποννήσου (Apollod., ii, 8), concesserat Rhodum cujus factus est rex. et solus inter pueros Herculis partes egit in bello Trojano, et occubuit perculsus telis Sarpedonis (*Iliad.*, E, v. 656).

Attamen, ut redeamus ad Antiochum et ejus prolem, ecce tabulam inscriptam a Reinesio in loco jam prolato ejus epistolæ ad Rupertum:

Phylantus rex Dryopum.
Midea et Hercules.
Antiochus.
Phylantes.
Hippotes, pater
Aletis, regis Corinthi.
Phylantes aut Phyleus, rex Ephyri.
Astioche et Hercules.
Polyxo et Tleopolemus ex quibus

Puer parente orbus: ὑπολειπομένη Πολυξὼ ἐπὶ ὀρφανῷ παιδί. (Pausanias, *Laconic.*, 19, p. 259.)

Hippotes discessit e castris Græcorum tradita eis ratione placandi deum iratum morte prophetæ *Acarnani*, inquit Pausanias, iii, 13, pro *Ætolo*: ex eo natus est filius cui nomen dedit Aletis in memoriam suæ vitæ errabundæ, et qui factus est caput seriei regum Corinthiorum. Pausanias, *Corinth.*, c. 4 et fragm. sexti libri Diodori Siculi, p. 635, a Wesseling.

Col. 360 D 9. *Νίκην*, etc. Incertitudo est de accentu; obscuritas oraculi quæ oritur ex usu verbi στενυγρός, explananda est nobis. Hoc verbum proprium linguæ Ioniæ, familiareque Hippocrati, significat, secundum Galenum, *Comment.* in *Epidem.*, l. vi, p. 457, t. V editionis Basil., *in angustum contractus.* « Στενυγρῶσαι est contrarium τῷ εὐρῦναι, inquit; itaque oportet pronuntiare sine aspiratione secundam syllabam, nam verbum ὑγρόν pro nihilo inest ejus compositione, contra quod credi posset, si nesciretur Ionicos usurpare στενυγρόν pro στενόν. » Argumentum satis clarum præbetur ex hoc loco Simonidis:

Οὐκ ἄν τις οὕτω δασκίοις ἐν οὔρεσιν
Ἀνὴρ λέοντ' ἔδεισεν οὐδὲ πάρδαλιν
Μοῦνος στενυγρῇ συμπεσὼν ἐν ἀτραπῷ.

Erotianus contra dicit hoc verbum venire ab ὑγρόν.

Στενυγρῶσαι, inquit, ἔστι ἀποστεγνῶσαι καὶ πυκνῶσαι τόπον τινὰ ἐν ᾧ ἡ ὑγρασία ἐστί.

Undecunque veniat, sensus non multum dissimiles præbet; errabatque Aristomachus in eo quod nesciret an adaptaret illud isthmo qui est constrictus aut freto quod est pariter constrictum. Si tamen Heraclides putavisset ὑγρόν inesse in compositione hujus verbi, probabile est quod ad mare statim vertisset mentem.

Mullerius, *De Dorib.*, t. I, p. 57, vidit in illo oraculo fragmentum quoddam iambi tragici, pro oraculo versibus hexametris edito; hoc sibi persuasit propterea quod τὴ εὐρυγάστορα non possit adhiberi in versu dactylico. In eum pugnat D. Lobeck qui putat legendum ἐριγάστορα, *Aglaophamus*, p. 852.

Ibid. 12. *Τρίτος*. Secundum narrationem Eusebii vel potius Œnomai, hic mihi videtur quartus. Hyllus occisus est ab Echemo, rege Tegeatarum, in secunda expeditione quam aggressus est. (Diod. Sicul. l. iv, 58.)

Quod modo legimus, ostendit Cleodæum occubuisse pariter; attamen Œnomaus solus narrat expeditionem susceptam a Cleodæo sub nomine Aridæi; quem quidem ex hoc deterrere debebat responsum editum ab oraculo, fore ut tres fructus, id est generationes hominum effluerent antequam ingrederentur in Peloponnesum (Apollodor., *l. l.*). Scriptores qui oraculum ignorant, Hyllum opinantur sese ad id voto obstrinxisse, si vinceretur in pugna singulari cum Echemo, quod sui nunquam prælium inirent nisi post quinquaginta annos, inquit Diodorus, *l. l.*; centum, inquiunt Herodotus, ix, 26, et scholiastes Thucydidis, l. i, c 12; unde conjiciendum erat hanc expeditionem non fuisse antiquiorem ætate Aristomachi, qui ita esset secunda et non tertia victima.

Ibid. 13. Καὶ ὃς ἀλλά, 465.

Col. 361 A 5. Polyenus, *Stratag.*, lib. i, c. 9: « Temenus, cum cæteris Heraclidis, habens in animo Rhium transfretare, misit transfugas Locrios qui nuntiarent Peloponnensibus se stare in anchoris Naupacti quasi Rhium navigaturos, sed revera velle ingredi per isthmum: cui rei fide facta, Peloponnenses convenerunt ad isthmum, et Temenus Rhium occupavit sine pugna. »

Ibid. 6. Hunc locum, Μέσον στρατοπεδεύεται ναυάτου καὶ τυπαίου, tam difficile est intellectu, ut vix mens capere possit quomodo Vigerus illum intactum reliquerit. Nihil facilius erat quam mutare primum horum nominum barbarorum. Si vel minime animus vertatur ad expeditionem Heraclidarum, videtur Naupactum eorum arcem et portum fuisse. Ναύπακτος sic nominata est, inquit Strabo, l. ix, p. 427, propter constructionem navium, seu Heraclidarum qui ibi paraverunt expeditionem, seu, secundum Ephorum, Locriorum ante eos. Apollodorus, l. ii, c. 8: « Temenus exercitum paravit, et naves construxit in hoc loco Locridæ. quod nunc ab hanc causam Naupacta nuncupatur. » Adjice ad hos Polyenum. Idem profert Suidas hanc urbem in Ætolia sitam dicens. Pausanias, *In Phocicis*, c. 38: « Quod attinet ad Naupactum, non me fugit dici Dorienses, ducibus filiis Aristomachi, ibi paravisse naves quibus cum transierunt in Peloponnesum. » V. eumdem in *primis Eliacis*, c. 3.

Videtur igitur Naupactam latere in Ναυάτου· hanc correctionem proposuerunt Kuhnius de loco Pausaniæ, in *primis Eliacis*, 3; H. Valesius, *Emendat.*, l. i, c. 3; Holstenius, de Stephano Byzantino, *voce* Ῥύπαι. Ad secundam partem correctionis, ad τυπαίου, non accessit Valesius: quam susceperunt Kuhnius et Holstenius parum feliciter, meo judicio; quid substituendum putaverint exhibebo, deinde meam sententiam exponam.

Kuhnius putavit invenire quemdam montem Typæum in Elida et conservavit textum existimans Œnomaum hunc montem habuisse in animo. Sed quomodo ire licet a Naupacta ad montem Elidis per fretum Crissæum aut Corinthium? Difficile hoc est intellectu, itaque Burmannius, in nota de *Emend. Valesii* L. L., dicit: « Quæ Kuhnius super Typæo notavit melius indicta forent. » Holstenius proponit lectionem Ῥυπαίου.

Est enimvero Rhypæus urbs Achaiæ, secundum Stephanum Byzantinum, cujus ruinas vidit Pausanias (*Achaic.* 23) triginta stadia ab Ægio. Herodotus l. 145, loquitur de duodecim urbibus Ionum in Peloponneso priusquam inde isti expellerentur ab Achæis; quæ designantur ab eo: Πελλήνη, Αἴγειρα καὶ Αἰγαὶ, καὶ Βοῦρα, καὶ Ἑλίκη, καὶ Αἴγιον, καὶ Ῥύπες, καὶ Πατρέες, καὶ Φαρέες, καὶ Ὤλενος, καὶ Δύμη, καὶ Τριταίεες. Objiciam, primum, nusquam dici Dorienses appulisse ad Rhypæum, sed semper ad Rhionem aut Molychrionem; ex quo orta est magna contentio utrum in Achaia an in Ætolia sita Molychrion; quod quidem parvi momenti hic. Sed si quæris aliquid in Achaia pro τυπαίου, legendum est τοῦ Ῥίου. Enimvero Polyenus, in loco citato, sic definit: Οἱ μὲν ἀμφὶ Τήμενον μεθ' ἡσυχίας τὸ Ῥίον κατέσχον.

Pausanias, *in primis Eliacis*, c. 3: « Oxylo probatum est hoc iter, et statim direxit classem a Naupacta ad Molychrionem. »

Aristides adversus Platonem, folio 143 editionis Florentinæ, 1517:

« Sed, o strenue, cur non crimini vertis etiam Heraclidis quod non ingressi sint terra in Peloponnesum sed, transeuntes e Rhione in Rhionem? »

Nihil certius invenitur apud scholiastem Nicandri de situ Rhypæi in littore meridiano aut septentrionali sinus, hoc est in Ætolia aut in Achaia, quam quod legimus de Molychrione: nimirum ad versum 214 Theriacæ,

Οἱ μὲν ὑπὸ Σκείρωνος ὄρη. Παμμώνια τ' αἴπη,
Ῥύπαιον, Κόρακος τε πάγον, πόλιον τ' Ἀσέληνον,

Ῥυπαῖοι Ἀντίγονος τῆς Ἀχαΐδος φησὶν εἶναι, ἐπεὶ καὶ Ῥυπαῖοι οἱ Ἀχαιοὶ ὠνομάσθησαν· ἔστι δὲ τῆς Αἰτωλίας ὡς Νίκανδρος περί τινων εἰς Αἰτωλίαν ἐρχομένων διηγούμενός φησι. . . . .

Ἀπειρὴν τε κολώνην οἰωνοῦ τε Ῥύπαιον.

Quamvis hæc dixerit scholiastes, frustra quærerentur in Ætolia ruinæ quas vidit Pausanias in Achaia; et Nicander solus stat contra Stephanum Byzantinum, Pausaniam et Strabonem.

Si quærendum esset in Achaia aliquid pro τυπαίου, hoc esset, ut mihi videtur, τοῦ Ῥίου· quod etiam mendosum est, ut demonstrandum suscipio.

Vidimus Temenum usum esse dolo: hic iter direxit mari, simulans autem se velle procedere terra: « Δόξαν ἐμποιήσας ὅτι κατὰ γῆν εἴσοι, » castra posuit inter Naupactam et...: « Μέσον στρατοπεδεύεται Ναυπάκτου καί. »

Hic dolus indicatus est a Polyeno, supra citato, et confirmat penitus sensum hujus loci sicut ego accipio; porro, ad fallendum, castra ponit, στρατοπεδεύεται· non vero in aqua, neque inter Rhypæum et Naupactam, neque inter Rhionem et Naupactam. Heynius vidit hanc impossibilitatem; itaque, *Observation.* in Apollodor. p. 203, dicit, si volueris accipere correctionem Ῥυπαίου ab Holstenio factam: « *In Ætolia hoc quærendum non in Achaiæ Rhypis.* » Scimus præterea Nicandrum loqui de monte non autem de urbe Rhypæo, quæ inveniri non potest in Ætolia: nulla alia esse potest, ut opinor, nisi Eupalion. Τυπαίου mutabitur facillime in Εὐπαλίου.

Strabo, l. x, p. 450: Ἐπίκτητον Αἰτωλίαν, τὴν τοῖς Λοκροῖς συνάπτουσαν ὡς ἐπὶ Ναύπακτόν τε καὶ Εὐπάλιον. Stephanus Byzant.: Εὐπαλία πόλις Λοκρίδος ἣν Εὐπάλιον Ἀρτεμίδωρός φησι· τὸ ἐθνικὸν Εὐπαλιεύς.

Titus Livius, 28. « Profectus ad Erythras Ætolorum, quæ prope Eupalium sunt. »

In Thucydide, III, 96 et 102, legitur Εὐπόλιον· sed manuscripta citata a Dukerio habent Εὐπάλιον. Cæterum argumenta a me allata ostendunt hunc modum scribendi anteponendum alteri.

Col. 361. B 1. *Ἄγγελον ἡμέτερον κτείνας ἀνεμάξαο ποινήν.* Hic usus verbi ἀναμάσσω, quod conatus sum transvertere in linguam Gallicam, probatur Homero Odyss. XIX, 92:

Ἔρδουσα μέγα ἔργον ὃ σῇ κεφαλῇ ἀναμάξεις.

Herodot., I, 155: Ἐγώ τε ἔπρηξα, καὶ ἐγὼ ἐμῇ κεφαλῇ ἀναμάξας φέρω.

Col. 364. B 13. Hic alluditur ad illum locum vitæ Crœsi, quem refert Herodotus, lib. I, c. 47: « Cum talia mandavisset Lydis, Crœsus eos misit ut oracula experirentur. Consulendum erat eis oraculum nonnisi centesimo die postquam profecti essent Sardibus; peterent quid tunc ageret rex Lydorum, Crœsus, filius Alyattæi, et, notata sedulo quæcunque dixisset oraculum, ea referrent. Nescimus responsa cæterorum oraculorum; ubi vero Lydi qui missi sunt Delphos, in templum ingressi sunt, vix interrogato deo, Pythia respondit versibus hexametris: « Haud me fugiunt arenæ et fines maris; odor testudinis, dura testa contectæ cum carne agnina concoctæ in lebete æreo, nares offendit; æs supra, æs infra. »

Maximus Tyr., in 7 oratione, § 6, p. 1597, irridet etiam has prophetias de arena, mari et lebete:

« Utinam potuissem interrogare quoddam oraculum Jovis aut Apollinis! Petitiones meæ neque de olla Crœsi stultissimi inter reges et coquorum imperitissimi, neque de maris mensura, neque de numero arenæ rem tractassent: minime has prægraves quæstiones curassem. »

Idem, XIX sermo, § 3:

« Deus aliquoties cognoscere videtur res omnes promiscue, tum pulchras, tum fœdas, tum honore, tum contemptu dignas: lingua faveamus propter honorem deorum. Certe pulchrum est omnia scire, ut numerum arenarum vel maris mensuram, et detegere quid in ridenda olla Lydii regii coquatur: sine dubio, deus veritatem præmonet quemvis interrogantem, sive monitum accipienti profuturum sit, sive ex perversitate qui illud accipit eo sit abusurus. » Textum emendavi sub fine, et sic lego: Δηλαδὴ πᾶσι τοῖς δεομένοις θεσπίζει ὁ θεὸς τὸ ἀληθές· μαθεῖν κἂν συμφέρῃ, κἂν μέλλῃ ὁ μαθὼν, ἄδικος ὢν, πλεονεκτήσειν, pro μαθεῖν καὶ συμφέρει. Hoc oraculum frequentissime citatur. Vid. Suidam *sub voce*, *Κροῖσος*.

Col. 365 A 9. Iterum alludit ad oraculum ab Herodoto lib. I, 55, transcriptum: « Cum mulus quidam regno Medorum potitus fuerit, tunc, o Lyde, teneris pedibus, fuge ad Hermum per saxa fluentem: cave ne maneas, neque formides ignavus existimari. » Mulus iste Cyrus erat, quia natus de Persico patre et matre Medica.

Ibid. B 8. Lego φώρας loco φορᾶς. Hujus ultimæ vocis significationem affert nobis Ammonius Hermias in Aristotelis Categorias, pag. 171, de *Sabio*, verso. **Ἡ κατὰ τόπον μεταβολὴ καλεῖται φορά. Quod scripto Œnomaii accommodari nullo modo potest. Vox φώρα**

solis diis offerri solebat; posterior, θαλία, quia in conviviis nunquam sedebant, λίζεσθαι, nisi in honorem deorum; duæ illæ citationes ad eamdem observationem spectant; idcirco, addit, apud Homerum legitur δαῖτα θάλειαν. Scholiastes Venetus octies Seleucum citat; ex quo videre est cognomen Homerici ipsi haud immerito fuisse tributum. Theologi vero nomen, quod, ut videtur, ob suum de diis opus adeptus erat, cum cognomine Homerici, confundebatur, unde nasci debuit confusio. Quidquid sit, omnia in incertum relinquo. Citatur adhuc Seleucus ab Athenæo, lib. IV, c. 21, p. 172, de victimis humanis in Ægypto: Σέλευκος ἐν οἷς περὶ τῆς παρ' Αἰγυπτίοις ἀνθρωποθυσίας διηγεῖται πεμμάτων πρῶτόν φησι μνημονεῦσαι Πανύασιν περὶ Θεῶν. Hic locus ex suo opere centum libros complectente depromptus fuit.

Col. 272 A 6. Quænam sit Juno Ægyptia, Heliopoli culta? Jablonski hoc in loco putat eam fuisse Bubastin quæ eadem erat cum Diana Eilithya. Hic locus Manethonis a Jablonski comparatur cum sententia Plutarchi ex eodem auctore, *De Iside*, c. 73: « In Eilithyaspoli cremabantur vivi homines, referente Manethone, qui dicebantur Typhoniani; eorum cinis ventilabro excernebatur, et dispersus seminabatur. » Eidem auctori sine dubio Diodorus, lib. I, c. 88, sequentia mutuatus est: « Fas erat immolare boves rufos, quia putabatur Typhonem hujus coloris fuisse, qui insidiatus est Osiridi, et ab Iside castigatus fuit ob necem mariti. In ævo veteri, reges homines rufo colore immolarunt super tumulum Osiris; reipsa non multi sunt homines rufi in Ægypto; plerique adventitii sunt; et exinde orta est fabula quæ narrat Busirin advenas occidisse, quamvis hoc nomen nullum regem, sed in verna lingua solummodo tumulum Osiridis designet. »

Hæc tria testimonia, quæ realiter unum sunt, nempe Manethonis, formaliter Herodoto contradicunt: posteriores scriptores plus fidei Manethoni tribuerunt; supponi revera non potest, sacerdotem Ægyptium suos calumniasse. Quidquid sit, evidens est ex Plutarcho legendum esse Εἰλιθυίας πόλει pro Ἡλίου πόλει, in Porphyrio. Hæc confusio, quæ facillime intelligitur ob majorem Heliopoleos urbis famam, emendata est neque a Marsham, *Canon. chronic.*, p. 317, neque a Jablonski, *Pantheon*. t. II, p. 71, qui econtra multum insudat in infinitis nulliusque pretii argumentis ad statuendum duplex sacrificium humanum, in Ægypto, Eilithyaspoli scilicet et Heliopoli.

Ibid. 7. *Καθαροὶ μόσχοι*. Plutarchus hæc nobis sic depingit in tractatu *De Iside*, c. 31: « Bos qui immolandus erat signabatur a sphragistis sacerdotibus. Sigillum quo utebantur, teste Castore, faciem ferebat hominis in genubus provoluti, manibus ad tergum alligatis, habentisque gladium in loco decollationis. »

Hoc sigillum indicat bovem loco hominis fuisse immolatum.

Ibid. 8. Οἱ σφραγιζόμενοι 451.

Ibid. B 1. Ἐπιφημίζοντες Lobeck ad Phrynic. 597; τῷ Κρόνῳ 465.

Ibid. 10. *Ἀδριανοῦ*. Hæc designatio regni Adriani, tanquam temporis in quo cessarunt humana sacrificia venit ex lege ab isto imperatore edita, quæ ea interdicit, ut conjicit Casaubonus, *ad* Lampridii *Commod.*, c. 19. Plinius tamen hunc honorem tribuit legibus suo tempore editis, id est, sub Vespasiano.

Ibid. Ἔθυον... παρθένον... ἔλαφον 451.

Ibid. 13. *Ἰφικράτης*. Assertio qua Iphicrati tribuitur cessatio humanorum sacrificiorum Carthagine, nullo nititur fundamento, nisi auctoritate Porphyrii, cujus textus perfecte cum narratione Eusebii concors est.

Vigerus ait, in notis, se hanc quæstionem tractaturum in suis observationibus, quibus tamen edendis supersedit. Iphicrates Atheniensis, cujus Nepos vitam scripsit, non videtur ullam relationem habuisse cum Carthaginiensibus, neque ut hostis neque ut amicus. Theophrastus, quem citat Timæus, quem pariter sequitur scholiastes Pindari, *Pyth.* 2, vers. 2, ait Gelonem post insignem victoriam quam de Carthaginiensibus retulit, Himeræ, in Sicilia, ipsis imposuisse inter pacis conditiones, ut deinceps sese abstinerent ab immolatione puerorum Saturno; quod factum similiter refertura Plutarcho, *Apophtheg.* 22, *De sera num. vindicta*, 6. Hanc conditionem certe non observarunt, si post centum annos Iphicrates hanc eamdem legem renovare fuerit coactus. Iphicrates ipse non multum auctoritatis habuit, si spectetur quod accidit in obsidione Carthaginis ab Agathocle, secundum narrationem Diodori, quem sequitur Eusebius in hoc eodem capite. Denique Dionysius Halicarnasseus, *Ant. rom.* I, 38, ait Carthaginienses in hac immanitate perseverasse usque ad destructionem urbis: Τέως ἡ πόλις διέμεινε. Doctor Munter in suo tractatu *De religione Carthaginiensium*, p. 23, proposuit hanc lectionem: Ἦν (θυσίαν) Γέλων ἴφι κρατήσας ἔπαυσε. Ex ipso, textus hoc modo correctus omnem aufert difficultatem. Ad hoc objici potest ἴφι κρατήσας esse poeticum vocabulum, quod nec Porphyrio convenit, nec stylo ipsius operis; melius legendum esset Ἱμέρᾳ κρατήσας Γέλων ἔπαυσε. Sed hæc mutatio primitivi textus nimis videtur ambitiosa; satius est ut relinquamus hoc factum, de quo nihil nobis historici dixerunt. Tot sunt alia quæ ignoramus! Quantum ad Iphicratem de quo agitur, forsan non erat Atheniensis.

Ibid. 14. *Δουμάτιοι*. Hoc nomen diverso modo scribitur in manuscriptis Porphyrii et Eusebii. In Eusebio legitur Δουμάτης, quod Robertus Stephanus ad Iphicratem refert. Omnes manuscripti unanimes sunt in Porphyrio: prior editio Victorii, 1548, legit Δουμάτιοι. Eusebius hunc locum integre refert in sua ad Constantinum Concione, quam edidit Henricus Valesius post historiam ejusdem Constantini. Hic in suis manuscriptis invenit δ' οὐ μάτην οἱ, unde proponit legendum δουματηνοί, ut in Stephano Byzantino legitur: Δούματα πόλις Ἀραβίας· ὁ πολίτης Δουματηνός· ὡς Γλαῦκος ἐν δευτέρῳ Ἀραβικῆς ἀρχαιολογίας. Zoega in suo tractatu *De obeliscis* hunc populum confundit cum Thamoudenianis, Ταμουδηνοί, quorum meminit Diodorus Siculus, lib. III, c. 44: Ταύτην μὲν οὖν τὴν παράλιον ἔχουσιν Ἄραβες οἱ καλούμενοι Θαμουδηνοί.

Ibid. C 1. *Φύλαρχος*. De Philarcho confer Dissertationem D. Sevin in *Memoriis Academiæ Inscriptionum*, tom. VIII, pag. 118.

Ibid. 4. Propriæ filiæ cædes ab Erechtheo et Praxithea facta Euripidi argumentum præbuit tragœdiæ, cui titulus *Erechtheus*. Hujus tragœdiæ fragmentum satis amplum a Lycurgo usurpatum in sua contra Leocratem concione, in hac crudeli matre supponit barbarum patriæ studium, quod eam impulsit ad immolandam filiam. Praxithea nomen erat etiam unius e filiabus Leonis: Hyacinthidæ pariter immolatæ leguntur pro salute Athenarum. In his omnibus narrationibus haud parva adest confusio. Leo nomen suum dedit Leontidi tribui, sicut Erechtheus Erechtheidi. Vide Apollodorum IV, 14 et 15, et ibi Heynium; Ælianum *Hist. div.* 12, 28; Meursium *De regibus Athen.* XI, c. 9; denique Henricum Valesium, ad Eusebii *Laudes Constantini*, c. 10.

Ibid. 6. *Λατιαρίου Διός*. Henricus Valesius fuse disseruit de cultu Jovis Latiaris, in sua de Eusebii concione ad Constantinum animadversione, ubi repetitur idem locus Porphyrii: quas citat auctoritates sunt: Lactantius lib. I, 13: « Latiaris Jupiter et nunc sanguine colitur humano: » Prudentius *contra Symmachum*, I, 10:

Funditur humanus Latiari in munere sanguis.

Dion Cassius, lib. XLIII, pag. 519 ed. Reimar.: « Per Latiaria festa prætor egit quod sui muneris non erat. »

Si fides adhiberetur verbis quibus Eusebius La-

ctantius et Prudentius describunt cultum Jovis Latiaris, credi posset huic Jovi immolatam fuisse victimam humanam; sed non ita erat: ex sanguine tantum gladiatorum libatio Jovi fiebat. Tatianus ait, *contra Græcos*: « Invenio apud Romanos Jovem Latiarem, qui victimis humanis et sanguine immolatorum hominum gaudebat. » Cyprianus *De spectaculis*: « Plura prosequi quid necesse est, vel sacrificiorum in ludis generosa monita describere; inter quæ nonnunquam et homo fit hostia latrocinio sacerdotis, dum cruor etiam de jugulo calidus exceptus patera, cum adhuc fervet, et quasi sitienti idolo, in faciem jactatus crudeliter propinatur? » Tertullianus *Apologet.*, c. 9: « Ecce in illa religiosissima urbe Æneadorum piorum est Jupiter quidam quem ludis suis humano proluunt sanguine. »

Col. 273 B 1. *Ἰσραήλ. Βήλ.* 451; Ἠλ 466.

Ibid. 5. *Τοῦτον Ἰουέστ* 451.

Ibid. C. 2. Ταῖς... φιλονεικίαις 457.

Ibid. 5. Ἀνέδην 451; ἐμφορούμενοι 466.

Ibid. 8. *Ἰθωμίτῃ*, cod. 451; θεῷ μιννιδίῳ. Holstenius *ad Steph. Byzant.*, 124, Ἰθωμίτης ait legendum apud Eusebium hoc loco. Cf. Pausanias in *Messeniacis*.

Col. 273 C 8. *Ἀριστομένης*. Duo bella Lacedæmonios inter et Messenios videntur diverso modo a veteribus historicis fuisse descripta. Pausanias solus est ex antiquis scriptoribus qui, in *Messeniacis*, hæc bella digesto ordine narravit. Sed ipse declarat, c. VI, Rhianum, Myronem Priennensem et Tyrtæum, qui hæc bella descripsere, non tantum inter se discordes esse; sed Myronem tribuisse Aristomenis, id est secundi belli, gesta Aristodemo, qui primo præerat. Sic explicari potest anachronismus Clementis, qui immolationem Theopompi regis Lacedæmoniorum refert in primo bello ad Aristomenem, qui secundi dux fuit, loco immolationis trecentorum captivorum ab eo principe factæ. Pausanias loquitur de Hecatomphonia, seu sacrificio oblato Jovi Ithomati, pro occisis centum inimicis. Sic dicit: « Aristomenes immolavit Hecatomphoniam Jovi Ithomati; quod sacrificium antiquissimum Messeniorum habetur. Quicunque centum hostes occiderat, hoc offerendi jus habebat. Aristomenes ter illud obtulit: primo, post prœlium monumenti apri; secundo, post debellatos Corinthios; tertio tandem, post felices excursiones. » Auctor quidam Latinus inter recentiores, grammaticus, hac de historia relationem affert prorsus incorrectam. Fulgentius *De prisco sermone*: « (Nefrendes) Diophantus Lacedæmonius qui de sacris Deorum scripsit ait, apud Messenios Jovi solere sacrificari sacrum, quod ἑκατομφόνια appellatur. Si quis centum hostes interfecisset, Jovi homine (lege Ithomeni) sacrificabat apud Ithomen, quod sacrificatum est a duobus, Aristomene Gortynensi (lege Æpytiensi), et Theoclo, sicut Onesicrates scribit. » De Theoclo, vid. c. 15. Scholiastes Clementis sic habet, ms. 451: Ἰθώμη πόλις τῆς Λακεδαιμονίας, ἣν καὶ Μεσσήνην φασίν. Μᾶλλον δὲ ἐστιν ἡ ἀκρόπολις τῆς Μεσσήνης, καθάπερ ἡ τοῦ Ἄργους πάλιν ἀκρόπολις Λάρισα λέγεται. Ithome, Messene, seu potius arx Messenæ, sicut et arx Argorum dicebatur Larissa. Vid. Dionysium Halycarnass., *Antiq. Roman.* XXI, pag. 55, tom. I; Stephanum Byzantinum, *In voce*; Strabonem, IX, pag. 440, *Antoninus liberalis*.

Ibid. D 2. *Σου. Οὗν* 451.

Ibid. 4. *Ἀχαιόν*. Τὸ παλαιὸν 451.

Ibid. *Χείρωνι*. Vigerus in nota ait hunc Moninum sibi plane ignotum; Vossius illum omittit inter historicos græcos; Scholiastes Clementis Alex. hæc tantum ait: Ὄνομα ἱστοριογράφου. Ex Diogene Laertio, lib. VI, seg. 83, cognoscimus quemdam hujus nominis cynicum philosophum, qui scripserat jocosa opera, sed quæ sensum includebant gravissimum. Παίγνια σπουδῇ λεληθυίᾳ μεμιγμένα.

Ibid. 5. *Λυκτίους*. Δυκτίους 451; λεκτίους 465, 466.

Ibid. *Λυκτίους*. Lyctos primitus erat Lacedæmoniorum colonia quæ in veteri historia Cretensi haud ignobilem locum obtinuit. Vid. Meursium, *In Creta*.

Col. 276 A 1. *Δωσίδας*. Δωσιάδης. Vide Athenæum, lib. IV, pag. 143; lib VI, pag. 264; Plinium lib. IV, sect. 20. Φωκίας 451 pro Φωκαεῖς.

Ibid. 2. Παραπέμψομαι 465 et Clemens.

Ibid. 3. *Ταυροπόλῳ* Ἀρτέμιδι. Sæpe confusa est Dea Taurica cum Diana Tauropolitana in Asia culta: error est quem confutat Scholiastes Dionysii Periegetæ, v. 610, qui in hac eadem regione locat templum Dianæ Tauropolitanæ:

Ὀρμηθεὶς βορέηνδε καὶ Ἴκαρον εἰσαφίκοιο,
Ἴκαρον εἰναλίην, ὅθι ταυροπόλοιο θεοῖο
Βωμοὶ κνισσήεντες ἀδευκέα καπνὸν ἔχουσι.

Ibid. 4. Ὁλοκαυτοῦντα 465.

Ibid. 5. Fragmentum Porphyrii nuper citatum jam mentionem faciebat de immolatione filiæ Erechthei in bello Atheniensi contra Eleusin. Lege observationes in hanc citationem. Demarati, locum nobis servavit Stobæus, sermone 37; inde patet, Erechtheum non Persephonæ (Proserpinæ) immolasse filiam suam; sed ipsam filiam vocatam fuisse nomine Persephonæ: et parum abest quin Stobæus emendetur a Clemente.

Immolatio autem filiæ Marii, quam refert Dorotheus *in Italicis*, quadam indiget explicatione; certum videtur S. Clementem hanc historiam mutuasse a Plutarcho in suis *Parallelis*. Textus Plutarchi fert Manium, nec Marium: puella dicitur Calpurnia, quod nomen convenire nullo modo potest filiæ Marii. Manius prænomen est quod præsertim in familia Acilia erat usitatum. Vide Gronovium, in Titum Livium, lib. XXX, c. 43, pag. 500, tom. IV ed. Drachenborgi. Manius Acilius a Plutarcho dicitur Marii collega exercitui Cimbris opposito præfuisse, quum Marius Romam rediit ad quartum consulatum. Ἀπολιπὼν ἐπὶ τῶν δυνάμεων Μάνιον Ἀκύλλιον, (Ἀκίλλιον) αὐτὸς ἧκεν εἰς Ῥώμην Ergo videtur hoc in loco potius agi de Manio Acilio, præsertim quia Plutarchus asserit eum a Cimbris fuisse profligatum, quod Mario nunquam accidit: Μάνιος πρὸς Κίμβρους πόλεμον ἔχων καὶ ἡττώμενος, ὄναρ εἶδεν ὅτι νικήσει, ἐὰν τὴν θυγατέρα προθύσῃ (ἣν δὲ αὐτῷ Καλπουρνία). Cognomen hujus familiæ commune erat Glabrio; nec est inter Pisones (qui Calpurnici erant) et Acilios, quod eos confundi permittat. Quod si ascendere placeat usque ad duces Romanos a Cimbris profligatos, antequam Marius præesset exercitui contra eos misso, hoc non profuerit, quia paucissima historicorum monumenta de hoc bello referunt. Attamen Tacitus, in *Germania*, c. 37, sic ait: « Germani Carbone et Cassio, et Scauro Aurelio et Servilio Cæpione, M. quoque Manlio fusis vel captis, quinque simul consulares exercitus populi Romani abstulerunt. » Nomina quæ memorat Florus diversa sunt, nec quinque, sed tres tantum exercitus deletos enumerat, lib. III, c. 3: « Nec primum quidem impetum barbarorum Silanus, nec secundum Manlius, nec tertium Cæpio sustinere potuerunt. » Clades Carbonis satis prolixe describitur in fragmentis, *De legationibus*, ex Appiano, fragm. XIII. Reducendo quæstionem ad nomina devictorum ducum, nullum alium invenio, cui hoc factum convenire possit nisi Manlium, præsertim quod ejus nominis orthographia variatur; manuscripti frequentius Manilium scribunt, inquit Salmasius. In Excerptis Dio. Cassii, Fragm. Peiresc., pag. 635, editionis in-4°, dicitur Mallius; sed hæc omnia non explicant nomen Calpurniæ datum huic puellæ, ambitionis paterna et superstitionis victimæ. Quæ sequuntur in Plutarcho, locum prælii in Germaniam transferente, videntur opinionem confirmare hoc in loco agi de uno ex antecessoribus, sed non de collega Marii: Ἔτι καὶ νῦν βωμοί εἰσι δύο ἐν Γερμανίᾳ, οἳ κατ' ἐκεῖνον τὸν καιρὸν ἦχον σαλπίγγων ἀποπέμπουσι. Uno verbo

hoc factum non potest ad Marium pertinere, qui nec a Cimbris fuit profligatus, nec habuit filiam Calpurniam, nec cum barbaris in Germania arma miscuit; pariter credibile non est Marii collegam, ipso absente, sortem armorum tentavisse, et filiam suam immolasse ut Mario inserviret; multo magis hoc factum convenit Manlio, seu Mallio, quod, ut videtur in textu Dionis, cladis eorum causa fuit invidia Cæpionis. Oportebat ergo Manlium, ante adventum Cæpionis sese barbaris formidandum præbuisse, quum ipsi pacis obtulerunt propositiones, quæ etiam magis invidiam Cæpionis excitarunt. Sic se habet locus allatus: « Barbaris sese formidandos exhibuerant, dum eorum inter se dissensio fuit ignota; ita ut primi pacem peterent; sed cum Servilius audisset eos ad Mallium vel Manlium misisse legatos, neque ad se, in furorem versus est, et nedum responsum gratum daret petentibus, parum abfuit quin legatos ipsos interficeret. » Hic erat Cæpio qui Tolosi aurum fuerat furatus. Sed unde filia ejus vocata fuerit Calpurnia ad judicandum relinquo. Nihilominus mihi probatum videtur Clementem emendandum esse ex Plutarcho, nec Plutarchum ex Clemente.

Col. 276 A 5. Ἔθυσαν 451.
Ibid. 9. Ἱστορία 451.
Ibid. 10. Ἀλόγως 465, 466.
Ibid. 13. Γάρ pro γοῦν, 465, 466. Mox αὐτοί 451.
Ibid. B. 3. Ἱεροῖς pro ὁδοῖς 466; mox οὐχ ἱερόν idem pro ἂν ἱερόν.
Col. 277 A 1. Ἐκτρέφεσθε 465 pro ἐντρέπεσθε.
Ibid. 12. Ἀνθρώπους ἔθυσαν 465, 466.
Ibid. 15. Ἀβορίνων 451; Ἀβουργίνων 466; mox πρότερον pro πρῶτον.
Ibid. B 9. Τῶν αἰγῶν 451 pro γυναικῶν· mox idem ἔμβρυα.
Ibid. 11. Καὶ ἃ καὶ 466.
Ibid. C 4. Εὐθύς 466 pro ἐλπίς· mox εἶπεν pro ἀνεῖλεν 451.

Ibid. 14. Dionysius Halicarnasseus in libro I, *De antiquitatibus romanis*, § 19, refert oraculum his verbis congruens:

Στείχετε μαιόμενοι Σικελῶν Σατουρνίαν αἶαν,
Ἠδ' Ἀβοριγινέων κοτύλην, οὗ νᾶσος ὀχεῖται,
Οἷς ἀναμιχθέντες δεκάτην ἐκπέμψατε Φοίβῳ,
Καὶ κεφαλὰς Κρονίδῃ καὶ τῷ πατρὶ πέμπετε [φῶτα.

Col. 280 A 11. Ἔξεστι φησί 451.
Ibid. 14. Ἐπερωτᾶσθαι 451.
Ibid. B 2. Τοῦ σταδίου αὐτοῦ 451.
Ibid. 6. Οὐχ ἐνί 451.
Ibid. 7. Θεοσεβεία 465.
Ibid. 8. Lego ἐξηλίφθη pro ἐξηλείφθη, ex ἐξαλείφειν. Porphyrius, *De Abst.* lib. II, 25: Ταῖς γὰρ ἐκ τῶν θυμάτων ἀπολαύσεσι, τὸ περὶ τούτων ἀληθὲς ἐξαλείφειν πειρώμενοι λανθάνομεν ἡμᾶς αὐτούς.
Oportet reddere hoc verbum Demostheni, *C. Aristocratem*, pag. 672: Τί συμβαίνει παρὰ ταῦτα, ὅθεν ἐξηλίφθη τὸ πρᾶγμα ἐπ' αὐτοφόρῳ pro ἐξηλέγχθη;
Ibid. 8. Ἤδη 451 pro ὅλα.
Ibid. 10. Ἐπεξιοῦσι 465.
Ibid. 13. Βαρβάρου πόλιν 465, 466.
Ibid. C 1. Ἀνίασιν 451; ἀνῄεσαν 465.
Ibid. 4. Λανθανόντων 465, 466.
Ibid. Ἦν δὲ πολύτροπος ἔχθρα σὺν προφάσει εὐσεβείας περιελαυνομένη 451; συντεῖνον ἦν 465; ἀπελαυνόμενον 466.

Ibid. 12. Πρό 451; προεσπερίων 465; ἀνδροφονεῦσι idem.

Ibid. 14. Τῶν σαρτονίων 451.
Ibid. D 1. Ἀνθρώπων 466.
Col. 281 A 2. Ἠλογηκόσι 465 et 466.
Ibid. 3. Ἀπομειλισσομένην 466.
Ibid. 5. Ἀκρατεῖν 465, 466.
Ibid. 6. Εἰδωλοποιοῦντες 451.
Ibid. B 4. Εἰδωλομορφήν 451.
Ibid. C 4. Λαθόντες 465.
Col. 284 B 14. Μαιχίου... τάξεως 465, 466.
Ibid. C 2. Αὐτοῖς 451, 465, 466.
Ibid. 6. Ἀπεμπωλούσαις. Euripid. Phœnic. 1243. Nota ms. ad vers. 1025 Œdipi regis: Ἀπεμπωλούσαις barbarum est, et ἀπεμπολώσαις restituendum Eusebio pro vulgato minime Græco, quod tamen non offendit Abrech. *Dilucid. Thucyd.* p. 584.
Ibid. 10. Οἷ 466 pro οἷα.
Ibid. 13. Προσφ. ἀνδρῶν ἀπεφύχοι 466.
Ibid. 14. Πλαστικούς 451.
Ibid. D 1. Τί δαί 451.
Ibid. 5. Ἀμεταστρεπτεί 451.
Ibid. 6. Ὡς 451 pro ᾧ.
Col. 285, A 2. Τυγχάνειν 451, 466.
Ibid. 9. Ὃν omittit 466.
Ibid. C 2. Ὑποσώμιον 451.
Col. 288 A 5. Μεμυημένους 465.
Ibid. 6. Vid. Abbatem Sevin, *De vita et libris Phylarchi, in Mem. Acad. De Inscriptionibus*, t. VIII, p. 118.
Col. 289 A 11. Παρόν 451.
Ibid. B 8. *Καὶ οἱ.* Hic versus mutilus et corruptus oritur ex duobus Hesiodi: *Ἔργ. καὶ ἡμερ.*, 252:

Τρὶς γὰρ μύριοι εἰσιν ἐπὶ χθονὶ πουλυβοτείρῃ,
Ἀθάνατοι Ζηνὸς φύλακες μερόπων ἀνθρώπων.

Textus hodiernus habet θνητῶν ἀνθρώπων· sed præter Eusebium lectio μερόπων affertur a Sexto Empirico, lib. IX *Adv. Mathem.*, p. 571.
Ex nota Vigeri in versum 121 ejusdem poematis Hesiodi in quo est idem sensus aliis verbis, possumus concludere eum ignorasse versum quem Eusebius in ridiculum detorsit.
Col. 299 C 4. *Τρέπεσθαι.* Rhoero magis placet τρέφεσθαι, quod cum ἀποῤῥεῖν deperditionem notat et nutritionem.

Col. 304 A 9. De vera significatione verbi ἐκτραχελίζειν, mutuati ex gymnasio, et de illius sensu metaphorico legendi sunt, Perizonius, *ad Æliani Var. Hist.* 12-58; *Miscel. Observ.*, vol. III, pag. 242; Alciphron, *Ep.* 3-40; Porphyr. *De Abst.* I, § 42; Plutarch., *De ed. puer.* t. VI, pag. 43; De Reiske, *De dis. ari. adul.*, pag. 216.

Col. 305 A 3. Προσουδίζειν, quod hic usurpat Porphyrius, significat proprie *humi allidere*. Herodotus, 5-92: Ἐβεβούλευτο τὸ παιδίον προσουδίσαι. Verba allata sine nomine a Suida *in voce*: Ὁ δὲ ἄρας μετέωρον, προσουδίζει· denique Euripides, *Iphig. in Aulid.* 1151, secundum correctionem Scaligeri:

Βρέφος τε τοὐμὸν σῷ προσουδίσας πάλῳ.

Ibid. B 8. Pro πεπλησμένης γαστρὸς ἐξ ἡδυπαθείας, ms. 465 habet πεπρησμένης, quod, opinor, est vera lectio; πεπρησμένους, legitur in magno etymol. sub voce πρήθω· ἡμεῖς ἐν τῇ συνηθείᾳ τοὺς πεπρησμένους λέγομεν, quod repetitur ab Apoll. *Lexic. Homeric.*; Aristophan. *in Vespis*, 39:

Ἔχουσα φωνὴν ἐμπεπρησμένης ὑός.

Scholiastes explanat etiam ἐμπεφυσημένης· πρῆσαι γὰρ τὸ φυσῆσαι ἔνθεν καὶ πρηστήρ. Hesychius agnoscit formam πεπρημένος, πεφυσημένος. Itaque legendum est vel πεπρημένης cum ms. 465, vel πεπρησμένης. Vid. Buttmann, *Lexilogus*, tom. I, pag. 105.
Ibid. D 3. Ἀπειροτέχνης mutatur in ἀπειροτέχνης a Vigero qui proponit etiam ἀπειρολεχής, verbum longe usitatius cum agitur de Diana aut Hecate. D. Lobeck, *in Aglaophamo*, tom. I, p. 225, sequitur hanc opinionem Vigeri in sua nota, et hic, et in Lydo, *De Mensibus* III, 34, ubi eadem verba repetuntur; sed Rœther, novissimus editor hujus libelli, proponit ἀπειροτέχνη.

Col. 308 A 2. Traditiones maxime prolixæ de Hecata inveniuntur in Theocrito ejusque Scholiaste. Leguntur versus sequentes in secunda idylla Theocriti, v. 10:

Ἀλλὰ, Σελάνα,
Φαῖνε καλὸν τὶν γὰρ ποταείσομαι ἄσυχα δαῖμον,
Τᾷ χθονίᾳ θ' Ἑκάτᾳ τὰν καὶ σκύλακες τρομέοντι
Ἐρχομέναν νεκύων ἀνά τ' ἠρία καὶ μέλαν αἷμα.
Χαῖρ' Ἑκάτα δασπλῆτι καὶ ἐς τέλος ἄμμιν [ὀπάδει,
Φάρμακα ταῦθ' ἔρδοισα χερείονα μητέ τι Κίρκης,
Μήτε τι Μηδείας, μήτε ξανθᾶς Περιμήδας.

« O Luna, fulge omni tuo splendore: tibi mea vota secreta offero, inferorum Hecatæ, quam catuli metuunt, cum se confert in monumenta tabemque mortuorum. Ave, o formidabilis Hecate, veni in auxilium usque ad finem, concede mihi philtra quibus nullo modo præstent Circæ, Medeæ flavæque Perimedæ philtra. »

Dicitur Hecata numen infernum quod præest fatis locorum inferorum. Juno, ut refert Sophron, habuit commercium cum Jove; inde orta est filia quam mater nominavit Angelos. Eam natam Jupiter commisit educandam nymphis. Cum ea adolevisset, subripuit myrrham Junonis qua vultum linivit, ita ut accenderet; deque ea dedit Europæ, filiæ Phœnicis. Quo furto cognito, Juno surrexit ad eam castigandam; illa vero fugit, primum in domum mulieris ex partu decumbentis, inde ad homines qui efferunt mortuos; unde Juno eam penitus dereliquit. Eam purificandi Jupiter dedit mandatum cabiris; qui eam ducentes ad lacum Acherusium purificaverunt; hæc est causa cur dicatur hoc numen mortuos et regiones infernas sortitum esse. Ex altera fabula Jupiter commercio habito cum Cerere, procreavit Hecatam, vi et pulchritudine eximiam: quæ missa est a patre ad requirendam Proserpinam et nominatur Diana, Phylax, Dadoucha et Chthonia.

Col. 316 C 5. *Κοσμοκράτορας*. Gaulmin. in Psellum, *De operat. Dæmon.*, p. 115; Œcumenius, *in Epist. prima Joann.*: Τούτου δὲ τοῦ κόσμου πατὴρ ὁ διάβολος τῆς κοσμικῆς φησιν ἡδυπαθείας καὶ συγχύσεως. Aliique sine numero. Damascen. pariter et Athanas. Κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τούτου δαίμονας. Invocant testamentum Salomonis mss.: Καὶ ἐκέλευσα παρεῖναί μοι ἕτερον δαίμονα· καὶ εἰσῆλθοσαν πνεύματα συνδεδεμένα εὔμορφα τῷ εἴδει. Κἀγὼ Σαλομὼν ταῦτα ἐθαύμασα καὶ ἐπηρώτησα λέγων· Καὶ ὑμεῖς τίνες ἐστέ; Οἱ δὲ ὁμοθυμαδὸν ἔφησαν μιᾷ φωνῇ καὶ εἶπον· Ἡμεῖς ἐσμεν τὰ λεγόμενα στοιχεῖα, οἱ κοσμοκράτορες τοῦ σκότους τούτου. Ἀπατὴ, Ἔρις, Κλώθω, Ζάλη, Πλάνη, Δύναμις, etc.

« Jussi alterum dæmonem adesse. Statim spiritus, conjuncti invicem et vultu venusto, intraverunt. Quo visu perculsus, ego Salomon, interrogans ab eis petivi quinam essent; qui responderunt omnes una voce: Sumus sidera, cosmocratores vocamur, harum tenebrarum: Dolus, Discordia, Clotho, Zale, Error, Vis, » etc.

Col. 317 D 6. *Ὕλην*. Legitur in Plutarcho, sicut manuscripti offerunt: ὃν νῦν ὕλην καὶ φύσιν καλοῦσι, nunc vocatam *materiam* et *naturam*. Brevitatem Eusebii antepono; partim hoc duplex nomen falsum est, quia verbum *natura* significat longe aliud ac verbum *materia*, et hæc incertitudo in nomine introducit ambiguitatem in mentem lectoris; partim, uni rei unum nomen satis est in philosophia.

Col. 324 C 5. Ms. 451 habet, pro ἱστορούμενα, ut legitur in Plutarcho et cæteris mss. Eusebii, τετυρευμένα, quod ego antepono.

Ibid. 9. Lego πολύ pro πολλῇ cum ms. 451.

Col. 328 A 10. Diversis modis scribuntur hæc nomina apud Plutarchum et in mss.; nemo autem affirmare potest quomodo scripta fuerint hæc nomina aliena a Græcis.

In quarto libro, c. 7, p. 144, hoc legitur: « Mentibus sic dispositis, obtestatur et præmonet ne quæ dicturus est divulgent. » Verba non admodum sunt dissimilia: « Μαρτύρεται καὶ προκαταγγέλλει μὴ εἰς πολλοὺς ἐκφῆναι τὰ λεχθησόμενα. »

Col. 329 B 6. Oraculum Apollinis Branchidium dictum haud procul aberat ab urbe Mileti in Ionia; distabat 180 stadiis ab hac urbe, inquit Plinius, l. v, c. 31, et viginti a littore maris, duodeviginti secundum Strabonem. Hoc erat oraculum celeberrimum Apollinis præter oraculum Delphicum. Μέχρι νῦν χρηστηρίων Ἑλληνικῶν, ὧν ἴσμεν, μετὰ Δελφοὺς, κράτιστον. Conon citatus a Photio, p. 136 ed. Bekker Ἔστι τὸ μαντεῖον τοῦ Διδυμέως Ἀπόλλωνος, τὸ ἐν Βραγχίδαις ἀναβάντι ὅσον ὀκτωκαίδεκα σταδίους. Ἀναβάντι significat hic: « Ascendendo a mari. » Incensum erat a Xerxe, sicut omnia templa Ioniæ, præter templum Ephesinum, et reædificatum est magnificentius a Milesiis; omnium erat maximum; propter hanc magnitudinem intectum remansit: complectebatur vici spatium: nemore cingebatur intra et extra (Strabo, lib. xiv, p. 634 ed. Casaubon.). Idem in lib. xvii, p. 814, oracula data fuisse dicit sæpius non voce, sed motu capitis et symbolis, juxta versum:

Ἦ καὶ κυανέῃσιν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων.

Porphyrius in epistola ad Anebonem, impressa a Galo, initio tractatus Jamblichi, *De mysteriis*, Oxoniæ 1688, nos docet fuisse Branchidis prophetissas numine afflatas ab aqua quam respirabant: « Οἱ ἐξ ὑδάτων ἀτμιζόμενοι, καθάπερ αἱ ἐν Βραγχίδαις προφήτιδες. » Jamblichus explicat, p. 74 in hunc locum, varios modos quibus hæc oracula edebantur. « Sacerdos ea proferebat, inquit, sive virgam manu tenens quam dederat deus, sive in axi sedens; sive mergens pedes aut fimbriam vestis in aquam, sive, ut ait Porphyrius, hanc aquam respirans. » Videtur modus ea edendi signis capitis, ut refert Strabo, usitatus fuisse tempore quo fons erat aridus. Idem Strabo eodem loco libri xvii refert, secundum Callisthenem, hunc fontem aridum factum cum Xerxes sacra contaminaret thesaurosque spoliaret, rursusque apparuisse adveniente Alexandro. Adulationem hoc esse dicit Strabo. Apollo Didymæus-Branchiacus vocabatur etiam Philesius et Milesius. Hunc consuluerat Crœsus æque ac Apollinem Delphicum, eique dona magnifica obtulerat, non inferiora donis quæ miserat Delphos (Herodotus, i, 92). Idem historicus (i, 159) refert quamdam historiunculam de hoc oraculo: « Hoc oraculo jussi erant Cumæi tradere Persis quemdam transfugam nomine Pactyam. Aristodicus, indignatus hac violatione hospitalitatis, ambulavit circa templum, expellens aves quæ ibi nidum fecerant; vox, egressa adyto, ei impietatem crimini dedit. — O rex (Ὦναξ), exclamavit Aristodicus, vis nos parcere tui numinis supplicibus, et jubentur a te Cumæi tradere suæ hospitalitatis supplicem. — Hoc facio ut hæc impietas, respondit deus, vos auferat citius, neque amplius veniatis meum oraculum consultum an tradi debeant qui vestram hospitalitatem implorant. »

De origine hujus oraculi, vide Bentley, fragmentum 36 Callimachi.

Ibid. C 4. Cognomen Ἀγροτέρα, datum Dianæ, in historia est clarum, ob votum, quo Miltiades aut Callimachus (haud satis constat) se obstrinxit, ante pugnam Marathonicam, immolandi in ejus honorem tot capras quot occidissent hostes; Xenoph., *De exp. Cyri*, l. iv, 2-12; Ælian., *Hist. div.*, ii, 25; Plutarchus, *De malig. Herodoti*, 26, p. 308 ed. Hutten; Agathias, p. 46 edit. Lupar. Pausanias, *in Atticis*, c. 19, credit hoc nomen derivari ἀπὸ τῆς ἄγρος. *Magnum Etymol.* dicit ἀγροτέρα οὐκ ἀπὸ τοῦ ἄγριος, ἀλλὰ παρὰ τὸν ἄγρος ἀγρότερος πεποίηται.

Apud Hesiodum cervus eodem epitheto gaudet, Ἀσπίδ. 470 :

Αἰγὸς ὀρεσσινόμου ἢ ἀγροτέρης ἐλάφοιο.

Eustath., *Iliad.* Φ., v. 470. Ὅτι δὲ καὶ ἀγροτέρα, λέγεται Ἄρτεμις ἐπιθετικῶς παρ' Ἀττικοῖς δηλοῦσιν ἄλλοι τε καὶ ὁ Κωμικὸς ἐν οἷς λέγει κατὰ χιλίων τῇ ἀγροτέρᾳ εὔξασθαι.

Locus Aristophanis est versu 115 Thesmophor. : « Ubi scholiastem. »

Col. 330 D 3. Textus habet : Τυμπάνων αὐλοῖς καὶ θηλειῶν πατάγοις χαίρειν. Quod sensu caret, « tibiæ tympanorum » : hoc corrigendum est facillime sic : Θηλειῶν αὐλοῖς καὶ τυμπάνων πατάγοις. Haud nescimus tibiam fuisse præsertim instrumentum feminarum apud veteres. Αὐλητρίδες, *Tibicinæ*, apparebant in conviviis et congregationibus voluptatis aut luctus; sic celebrabant mysteria matris deorum. Leguntur, p. 192, hi versus cujusdam oraculi :

Μητέρι μὲν μακάρων μέλεται Τιτηνίδι Ῥείῃ
Αὐλοὶ καὶ τυμπάνων πάταγοι καὶ θῆλυς ὅμιλος.

Hos versus Euripidis in *Bacchan.*, 124 :

Βυρσότονον κύκλωμα τόδε
Μοὶ Κορύβαντες εὗρον.
Ἀνὰ δὲ βακχείᾳ συντόνῳ
Κέρασαν ἡδυβόᾳ Φρυγίων
Αὐλῶν πνεύματι ματρός τε
Ῥέας εἰς χέρα θῆκαν
Καλλίκτυπον εὐάσμα Βακχᾶν.

Col. 331 A 14. *Οὐδὲν ἐν ἀθανάτοισι*, etc. Hic versus, imperfectus et mutilus, multum variat in manuscriptis :

Οὐδὲν ἐν ἀθανάτοισι θελη ποτὲ δῖα μάταιον.

465 et 468. — Θέο ποτέ, 466. Vigerus retinuit textum Rob. Stephani, corrigens hunc versum. Vide illius notam. Credo legendum esse δῖα μάταιον quod invenitur in plerisque manuscriptis; inde prodibit hic versus :

Οὐδὲν ἐν ἀθανάτοισι θεοῖς ποτε δῖα μάταιον.

Quod improbat tamen D. Lobeck, in *Aglaopham.*, p. 225.

Ibid. Ψυχή. De triplici divisione animæ, secundum Platonem, vide ipsum in nono libro *Reipublicæ*, p. 506 editionis Lugdunensis. Supra noster auctor per phases lunæ intelligit triplicem vultum Hecatæ.

Col. 332 B 2. Ἀλεγίζεται, 451.
Ibid. 5. Λογίοισι βεβαῖα, Vossius.
Ibid. 10. Μήτι ὀνομάσῃς, 466.
Ibid. C 1. Ὑπακούσατεν. 465.
Col. 333 A 2. Μῦθος, 466.
Ibid. 3. Βυθοσκοπέλους, 466.
Ibid. 7. Σταχυητρόφα, 466.
Ibid. 9. Ἄστρασιν, Voss.
Ibid. B 14. *Θυσίαις*. Παρουσίαις, 465, recte.
Ibid. C 2. Καί, 466, pro ὡς.
Ibid. 11. Πειθανάγκαις, 465, 466. Verba ἀνάγκη et πειθανάγκη, usurpata in magia paganorum digna sunt attentione. Vigerus supersedit ea explicare in suis observationibus : lacunas illius explere decet.

Nihil magis notum quam evocationes quibus numina adducebantur e cœlo in terram. *Pharmaceutrium* Theocriti, octava *Ecloga* Virgilii, *Epodæ* Horatii *ad Canidiam*, *Elegiæ* Propertii et Tibulli, sufficiunt ad hoc probandum, eorumque memoriam satis tenent lectores ut non sit necessarium ea proferre. Producam locum Lucani minus notum in quo optime explicatur sensus votis Πειθανάγκη.

Lib. vi, v. 492 :

Quis labor hic superis cantus herbasque sequendi
Spernendique timor? Cujus commercia pacti
Obstrictos habuere deos? Parere necesse est;
An juvat? ignota tantum pietate merentur,
An tacitis valuere minis? hoc juris in omnes
Est illis superos; an habent hæc carmina certum
Imperiosa Deum, qui mundum cogere, quidquid
Cogitur ipse, potest? illis et sidera primum
Præcipiti deducta polo : Phœbeque serena
Non aliter, diris verborum obsessa venenis
Palluit, et nigris terrenisque ignibus arsit,
Quam si fraterna prohiberet imagine tellus
Insereretque suas flammis cœlestibus umbras.
Et patitur tantos cantu depressa labores,
Donec supposita propior despumet in herbas.

Verba mystica sunt apud Græcos : Ἕλκειν, θέλγειν, γοητεύειν, apud Latinos, *Devocare, deducere, deripere*. Artem evocationis imprimis callebant Thessalides : Ægyptii et Chaldæi habebant etiam mysteria hujus generis.

. . . . . novi quo Thessala cantu
Eripiat lunare jubar; quid signa sagacis
Ægypti valeant; qua gens Chaldæa vocatis
Imperet arte deis.

Claudianus, *In Rufinum*, I, 147.

Cum autem Thessalia majus commercium haberet cum Græcia et Roma, illinc orta esse dicuntur magia et evocationes. Θετταλὴ πειθανάγκη erat verbum acceptum. Zosimus, l. I, c. 21 : Τῇ θετταλικῇ λεγομένῃ πειθανάγκῃ χρησάμενος ἐκπέμπει κατὰ τὴν Παιονίαν Δέκιον : « Philippus, cum consuluisset peithananciam Thessalicam, misit Decium in Pæoniam. » Eunapius in Vita Chrysanthii, p. 90 edition. Commelin. : Οἱ πεμφθέντες στρατιῶται μετὰ τιμῆς τὴν θετταλικὴν ἐπῆγον ἀνάγκην.

In fragmento anonymo, citato a Suida ad verbum πειθανάγκη : « Καὶ εἴξα τῇ θετταλικῇ πειθανάγκῃ κτείνας τὸν ἐμαυτοῦ δέσποτα. » « Parui peithananciæ Thessalicæ occidendo meum herum. » Cicero indicat originem magicam hujus verbi in tertiadecima epistola noni libri ad Atticum : « Ego autem non tam γοητείαν hujus timeo quam πειθανάγκην. Αἱ γὰρ τῶν τυράννων δεήσεις, inquit Plato, ἴσθ' ὅτι μεμιγμέναι ἀνάγκαις. »

Psellus, *De oper. Dæmon.*, p. 62 Gaulmin. : Μὴ θέλων δὲ ἐξενεγκεῖν τὸ ἀπόρρητον, ὅμως τὴν λαχωνικὴν (θετταλικὴν) πεπονθὼς ἀνάγκην, τ' ἀληθὲς ἐξεῖπε. Hoc verbum venerat in sermonem vulgo usitatum ad significandam vim urbanam. *Clemens Alex., in Protreptico*, p. 52 : « Magi contendunt habere se dæmones famulos suæ impietatis, inscribentes eos inter suos domesticos, transmutantes eos in servos adactos : Κατηναγκασμένους δούλους. »

Exitus harum evocationum significabatur ab Ἐπιφάνεια vel a Προσέγγισις. Idem Psellus, p. 85 : Ὥσπερ καὶ παρ' Αἰγυπτίοις τὰς προσεγγίσεις ἐποιοῦντο φωναῖς Αἰγυπτίαις, καὶ δὴ καὶ τὰ παρ' Ἀρμενίαις δαιμόνια καὶ ἀλλαχόσε, εἰ ἀπιόντα τύχοι, τῇ γλώσσῃ τούτων ὡς περιφανεῖ κατ' αὐτὰ χρῶνται. « Sicut, apud Ægyptios, apparitiones fiunt usu verborum Ægyptiacorum, ita, apud Armenios et alibi, ut appareant dæmones utuntur lingua vernacula. » Hecatam præsertim aut lunam, cujus est symbolum, hi evocatores adducebant. Hesychius : Ὠπήτειρα διὰ φαρμάκων εἰώθασί τινες ἐπάγειν τὴν Ἑκάτην ταῖς οἰκίαις. Sic Lobeck legit, *Aglaopham.*, p. 225, redditque *persecutrix :* quem vide.

Ibid. D 1. Synesius in *Tractatu de Somniis*, pag. 147 : « Præterquam quod indignum est deo descendere ad agendi rationem istiusmodi, ut mihi videtur, abhorrere debet ab exspectandis mandatis alicujus, ut quasi invitus, et impulsus vectibusque motus appareat : hæc vis talis est ut, etiam inter homines, legislator non impunitum relinqueret tale quid. »

Plotinus 4 *Ennead.* lib. IV, c. 40, p. 434, multa disserit de incantationibus. « Neque appetitus neque ratio, inquit, alliciuntur musica (incantatione), sed mens irrationalis : quod minime mirandum est. Enimvero, dæmones juvat vinci ab eis qui in-

cantationibus utuntur, quamvis hoc non petant : quod vincitur, in eis, illecebris incantationis neque intelligentia est neque perceptio. » Dicit alibi : « Hæ naturæ dæmonum superantur magia et incantationibus : inde constat in eis inesse animam irrationabilem ex partibus compositam et materialem. »

Nicephorus Gregoras, in suo commentario ad *Tractatum de Somniis* Synesii, p. 402, profert omnes versus oraculi Hecatæ inclusos in hoc capite.

Col. 333 D 1. Pro ἀπείριτος, *infinitus*, ms. 451 habet ἀδήριτος. Fatendum est tamen Nicephorum Gregoram habere lectionem impressam ἀπείριτος.

Col. 336 A 1. Ἔαδε, 465, 466.

Ibid. 3. Hi versus citati pariter a Nicephoro, leguntur p. 361.

Ibid. 6. Hi duo versus varie apud varios leguntur, nonnullasque difficultates movent : sic exhibentur a nostro auctore et Nicephoro ad Synesium, p. 402 :

Τίπτε μ' ἀεὶ θέωντος ἀπ' αἰθέρος ὧδε χατίζων
Τίπτε μὲ κικλήσκεις, 451, *ὧδε χατίζω*, 466.
Θειοδάμοις Ἑκάτην μὲ θεὴν ἐκάλεσσας.
Σεῖο δόμοις, Theodoret., *καλέσας*, 451.

Ibid. 7. Καλέσας, 451.

Ibid. 10. Nicephorus Gregoras, in *Tractatum de Somniis* Synesii, p. 160 : « Dicunt iyngem esse avem moventem caudam, qua utuntur in incantationibus magicis ad injiciendum amorem : erat olim mulier quæ mutata est, ut aiebat fabula, in hanc avem a Junone quia fuerat adjutrix amorum Jovis, magicis rationibus adhibitis. Alii dicunt iyngem esse citharam maxime melodam ita ut hoc nomine designetur omne quod est suave et jucundum. »

Scholiastes Theocriti, in versum 17 secundæ idyllæ, de iynge plura narrat : « Iynx, inquit, erat avis consecrata Veneri, unde magici eam adesse in suis incantationibus contendunt. » Hoc verbo utitur Pindarus in eodem sensu quo *amore*; et Aristoteles, in *Tractatu de partibus animalium*, hanc avem describit. « Hæc, inquit, minor est frigilla (σπίζα) aut κίνας... : quam Romani vocant *motacillam* (movens-caudam), quia indesinenter movet collum vel caudam. Callimachus dicit iyngem ortum duxisse ab Echo, quam fascinaverat Jupiter, ut ei vim inferret; ita ut eam mutaverit Juno in hanc avem, qua utuntur in incantationibus. »

Primus versus sic legitur : *Τοὺς μὲν ἀπειρήτοις ἐρύων ἴυξιν ἀπ' αἴθρης*. Ἀπειρήτοις affert difficultatem huic loco. Vigerus observat patrem Petavium, pag. 363, in scholia Synesii, traducere quasi esset ἀπειρίτοις, ut in primo oraculo : servat ἀπειρήτοις, quod Hesychius explanat per ἀῤῥήτοις, ἀνεκλαλήτοις.

Ibid. 12. Ἀῆται, 451, pro ἀήταις.

Ibid. 15. Ἀεικέα. Sic 466; mox ἔργων pro ἔρδων idem.

Ibid. B 5. Ἐπημύσαντες, 451.

Ibid. 6. Ἠῷοι, 451.

Ibid. 7. Ἐσόμενα ὑποφήτορες Voss.

Ibid. C 5. Ἀγάγω, 466.

Col. 337 B 13. *Τίπτ' ἐπιδ.* Opinor hunc textum interversum esse. Quid significat querela ad deum missa a suo adoratore, cum oporteat ostendere deos teneri potentia incantationum quibus capiuntur? Lego igitur :

Τί μ' ἐπιδευόμενοι δηρὸν, βροτοὶ, αἰκίζεσθε;

« Quid petitis a me, mortales, ut tamdiu me torqueatis? » subauditur : me tenendo.

Ibid. 15 *Σαώσας*. Lego σαῶσαι pro σαώσας : quam mutationem poscit τὸ ἐπέρχομαι, *accedo, advenio*.

Col. 338 B 8. Hæc Eusebii sunt, non Porphyrii.

Ibid. C 11. *Δοχῆα*. *Aglaophamus* de Lobeckii, p. 108 : « Hospes divini numinis et interpres Δοχεὺς dicitur. Proculus in *Cratyle*, p. 106 : Αἱ θεουργίαι τοὺς κλήτορας καὶ τοὺς δοχέας καθαίρειν παρακελεύονται. De hoc multa loquuntur Oracula a Porphyrio edita, quemadmodum carmine instinctus repens corruat, æstuet, vaticinetur et ut rursus demptis sertis linteis Deus cœlo restituatur, ille sibi. »

Col. 340 A 2. Hujus oraculi textus valde corruptus. Vigerus proponens μέγα, pro μέγα λύετε, quod est maxime incorrectum, auctor est optimæ inventionis, sed manuscriptum 451 nobis indicat longe aliam lectionem, quam restituere difficile est; pro Ναϊάδες, legit ἅδε, et, pro μέγα λύετε φοῖβον, legit μεγάλοιό τε φοίβου, quod videtur versus metro congruere, non affert vero intelligentiam sensus.

Ibid. D 2. Dele *καί*.

Col. 341 B 9. Hic locus invenitur in capite 7; quamvis sit contractior, nihil aliud est quam nova exhibitio versuum Euripidis, in *Iphigenia in Tauride*, p. 380 :

Τὰ τῆς θεοῦ δὴ μέμφομαι σοφίσματα·
Ἥτις, βροτῶν μὲν, ἤν τις ἅψηται φόνου,
Ἢ καὶ λοχείας ἢ νεκροῦ θίγῃ χεροῖν,
Βωμῶν ἀπείργει, μυσαρὸν ὡς ἡγουμένη·
Αὐτὴ δὲ θυσίαις ἥδεται βροτοκτόνοις.

Col. 344 A 9. Lego ἀκούων pro τὸ ἀκοῦον : ita, in *Mysteriis Ægyptiorum*, ab Iamblicho, ubi hæc epistola explanatur et confutatur, legitur p. 154 editionis Gal., quæ sola superest.

Ibid. 13. Multa argumenta, ex scriptoribus Græcis Latinisque affirmant et pugnacissime ostendunt efficacia fuisse in magia verba sine sensu, quod rejicit Porphyrius. Jam noster auctor, in primo cap. quarti libri, locutus est de prodigiis quæ fiunt per quasdam incantationes, in proferendo verba sine sensu et barbara : « Μετά τινος ἀσήμου καὶ βαρβαρικῆς ἐπιῤῥήσεως. » Origenes *in Celsum* lib. I, pag. 19, et lib. V, p. 261, ed. Cantabrig., contendit adversus Celsum efficacia fuisse verba usitata in factis magicis. Irenæus, *Adv. hæres.*, I, 18 : « Alii autem Hebraica nomina superfantur ut stupori sint, et perterreant eos qui sacrantur; sic, *basyma, cacabasa*, » etc. Niceph. Gregor. in suo commentario in *Tractatum somniorum* Synesii, pag. 362 : « Quod attinet ad verba quæ proferunt, præmonentes ne mutentur hæc verba barbara, sunt unicuique nomina a Deo data (θεόδοτα), quorum vis indicibilis est in mysteriis : Sabaoth, Adonaï, Cherubim, Seraphim, Abraham, Isaac, Jacob, quæ, inquit, amittunt omnem vim et virtutem cum vertuntur in linguam Græcam, secundum sapientem Origenem. » Profert quemdam locum Asclepii in hunc sensum. Ut relinquamus scriptores Ecclesiæ, nominabimus primum Pausaniam in primo lib. *Eliacor.*, c. 27 : « Sunt Hierocesareæ et Hypepeæ in Lydia duo templa quæ intus habent ædiculam clausam, in qua ara est operta cinere simili omnibus cineribus. Magus, ingrediens in hanc ædiculam, imponit aræ lignum, operit caput tiara, invocat in lingua barbara, quam non intelligunt Græci, nescio quem Deum, legit incantationes in libro, et lignum incenditur sine igne. » Non desunt medicis ista remedia superstitiosa, hoc est, proferunt verba (Alexand. Trallens., lib. XI, pag. 198 R. Steph.) de antidoto podagræ, jubent scribi in foliis aureis aut æreis verba sine sensu quæ recitant; nonnunquam utuntur verbis Hebraicis *Iao, Sabaoth*, ad eumdem exitum, aut etiam versibus Homeri. Vid. pariter Marcellum, *De medicamentis empiricis*, cap. 21; denique legi potest Plinius in libro XXVIII, cap. 2, sub hoc titulo *An sit medendo aliqua vis verborum*.

Ibid. C 7. Textus habet εἰ δ' οὐ παρεῖται, quod merus solœcismus est et ferri nequit; nam si quidem aliqua est incertitudo de usu negationis οὐ et μή, nunquam in structuris cum conditione οὐ adhibitum est in protasi et μή in apodosi, sed ubique oportet εἰ μή .. οὐκ ἄν; corrigendum est igitur οὐ, pro quo lego οὖν, quod auxilio est sensui, adeo obscuro, ut latinum P. Vigeri non intelligi possit:

miramur præterea quod non correxerit hoc vitium linguæ.

Col. 345 B 6. Hoc oraculum citatur a Niceph. Greg. in suo commentario in Synesii tractatum *De somniis*, pag. 361 : incipit ab οὐδὲ τέλει pro ἀλλὰ τέλει.

Ibid. 11. Secutus sum lectionem ὑπαιθριάσας mss. 465 et 466, quam dedit Niceph. Greg. in Synesio *De somniis*, p. 361 ; pro καὶ ἀθροίσας editorum et aliorum mss.

Col. 352 A 1. Oraculum Delphicum, sub nomine Apollinis celebratum, fuerat primum Themidis : Strabo, lib. IX, pag. 422, ex Ephoro, refert Apollinem condidisse oraculum Delphicum una cum Themide ut prodessent mortalibus. Apollodorus, lib. I, c. 4, § 3, dicit Apollinem venisse Delphos, apud quos oraculum erat Themidis, χρησμῳδούσης τότε Θέμιδος.

Pindarus in Pyth. XI, v. 15 :

Ὄφρα Θέμιν ἱερὰν Πυθῶνά τε καὶ ὀρθοδίκαν
Γᾶς ὀμφαλὸν κελαδήσετ' ἄκρᾳ σὺν ἑσπέρᾳ·

ubi scholiastes animadvertit : Θέμιδος ἦν τὸ χρηστήριον, ὅθεν καὶ τὸ θεμιστεύειν.

Hæc etymologia verbi θεμιστεύειν, quod refluit ad oracula edita a Themide, rursus affertur ab Harpocratione ex Lysia in *Oratione de abortu* : Ὅτι γέγονε τὸ ὄνομα ἀπὸ τοῦ Θέμιν ἐσχηκέναι ποτὲ τὸ μαντεῖον πρὸ τοῦ Ἡλίου. Πρὸ τοῦ Ἀπόλλωνος, inquit *magnus Etymol.* proferens eumdem locum, sequente hoc versu :

Οὔ σε θεμιστεύω· περικαλλέος ἔξιθι ναοῦ.

Hunc versum recitat in oraculo quodam Elianus, *Histor. div.*, III, 43 et 44 ; citat etiam Simplicius, *ad Epictet.*, cap. 37, p. 81 editionis Venet., 1528.)

In Ovidio oraculum Themidis consulit Deucalion post diluvium :

Hic ubi Deucalion (nam cætera texerat æquor),
Cum consorte tori, parva rate vectus adhæsit ;
Corycidas nymphas et numina montis adorant
Fatidicamque Themin, quæ tunc oracla tenebat.
(*Metam.* I, 318.)

Plutarchus in tractatu *De fine oraculorum* (421, 21), citatus supra ab Eusebio, c. V, pag. 188, dixit Apollinem, dum exsularet, post mortem Pythonis, commisisse Themidi oraculum quod resumpsit postea, κατελθόντα τὸ χρηστήριον παραλαβεῖν τέως ὑπὸ Θέμιδος φυλασσόμενον. Idem in tractatu *De Malignitate Herodoti*, p. 860, vitio vertens huic quod accusaret oraculum Delphicum mendacii prolati ad favendum quibusdam viris, addit : Quod quidem optime decet oraculum Cum themide participatum, Τῆς λεγομένης συμπροφητεύειν Θέμιδος ἄξιον.

Orpheus in hymno 78, alloquens Themidem, dixit : « Prima introduxit inter homines puram divinationem, in spelunca Delphica ; jus dixit divis in lapide pythico, dum regnaret in his locis ; ea enim docuit regem Phœbum (ἄναξ) accommodare justitiam legibus ; θεμιστοσύνας. » De verbo ἄναξ adjecto Apollini V. Biagi *Monumenta naniana*, pag. 159. Attamen his traditionibus addi possunt quæ Telluris fuisse idem oraculum contendunt, priusquam esset Themidis.

Pausanias *Phocic.* c. 5 : « Dicunt primitus hoc oraculum fuisse Telluris et primam illius prophetissam Daphneam edidisse oracula sub inspiratione Terræ. Dicitur etiam Neptunus possedisse hoc oraculum una cum Tellure, et, dum Tellus ipsa ederet oracula, sua edidisse ore Pyrconis sui famuli. Quod quidem confirmatur his versibus :

Αὐτίκα δὲ χθονίης φθῶν δὴ πινυτὸν φάτε μῦθον,
Σὺν δέ τε Πύρκων ἀμφίπολος κλυτοῦ Ἐννοσι-
[γαίου. »

« Postea, pergit idem, Tellus suam partem concessit Themidi, quæ eam dedit gratis Apollini (δωρεάν). Sed Neptunus noluit cedere suam partem nisi ipse oraculum Calaurianum reciperet, positum juxta Trœzenen ; qui locus deinceps clarus factus est morte Demosthenis. »

Elianus, *Histor. divers*, lib. III, c. 1, dixit Tellurem oraculum possedisse cum Apollo occidit Pythonem.

Hyginus, *fab.* 140, inquit hunc Pythonem ipsum fuisse cujus ore Tellus edebat oracula.

Initio *Eumenidarum* Eschyles narrat mutationes hujus oraculi :

« Primum tellurem votis revereor, primam prophetissam (πρωτόμαντις), deinde Themidem, quæ secunda sedit post matrem in hoc solium fatidicum, ut fama est ; tertio, quædam Titanis occupavit illud facile et sine vi : altera filia Telluris, Phœbe nomine, eamdem sedem obtinuit, quam dedit Phœbo statim nato.... quartus igitur occupavit hoc solium, et Loxias est propheta ejus patris sui Jovis. »

Scholiastes in hoc loco animadvertit Pindarum dicere Apollinem vi potitum esse hoc oraculo. Versus 210 Promethei videtur Tellurem post Themidem ponere :

Ἐμοὶ δὲ μήτηρ, οὐχ ἅπαξ μόνον Θέμις,
Καὶ Γαῖα, πολλῶν ὀνομάτων μορφὴ μία,
Τὸ μέλλον, ᾗ κραίνοιτο, προὐτεθεσπίκει.

Apollo oracula edebat in tripode Themidis sedens, inquit Euripides in *Oreste*, v. 164 :

Ἄδικος
Ὅτ' ἐπὶ τρίποδι Θέμιδος ἄρ' ἐδίκασε
Φόνον ὁ Λοξίας ἐμᾶς ματέρος.

Denique idem peculiarem sententiam prodit in choro *Iphigeniæ Tauricæ*, 1235, parumper obscuro. Dixit Apollinem adhuc puerum allatum ex insula Delo ad Parnassum ubi draco oraculum Telluris regebat :

Ὅθι ποικιλόνωτος, οἰνωπὸς δράκων
Σκιερᾷ κατάχαλκος εὐφύλλῳ δάφνᾳ
Γᾶς πελώριον τέρας ἀμφέπει
Μαντεῖον χθόνιον.

« Tenera adhuc ætate, in brachiis tuæ charissimæ matris, occidisti eum, o Phœbe, et potitus es oraculis divinis sedistique in tripode aureo, fundens oracula mortalibus, et regnans in adytis. »

« Sed postquam expulisset e domicilio Themidem, filiam Telluris, et ex oraculis divino spiritu afflatis, Tellus creavit spectra, nascentia e somniis, quæ prædicebant plerisque mortalibus quod futurum est primum et postea, evolvendo somnia quæ Tellus injicit in dormientes. Ita ad ulciscendum filiam, spoliavit Phœbum omni honore prædictionum ; sed rex (ἄναξ) pedibus levibus, irrupit in Olympum, involvit brachiis puerilibus solium Jovis (orans eum) ut liberaret templum Delphicum ab ira Telluris et vocibus nocturnis. Risit deus, quod filius servare vellet cultum adeptum auro, quassit capillos, fugavit somnia nocturna, amovit a mortalibus visa per somnia, et restituit Loxiam in priscos honores, ut sedens in solio usurpato auderet edere sua oracula mortalibus per poetas. »

Ibid. A 8. Vigerus putavit utile esse explanare in suis notis difficultatem geographicam qua confunduntur angustiæ Didymes et unda Mycales : Didyme enim posita est in territorio et vicinia Mileti, urbis Ioniæ, sicut explicavimus ; Mycale vero sita est in Caria : cujus causa est quia falso credebatur Alphæum, fluvium Elidis, miscere aquas fonti Arethusæ in Sicilia.

Sic tibi quum fluctus subterlabere Sicanos,
Doris amara suam non intermisceat undam.

Ita fons Mycaleus postquam deduxerat aquas in mare Cariæ, credebatur id transire et exire non procul a Branchide. Hanc opinionem affert Pausanias in primis *Eliacis*, c. 7, p. 391 editionis

Kuhnii, qui hoc affirmat sicut rem de qua minime dubitandum est.

Col. 352 B 13. *Δημόκριτος εὐχόμενος εὐλόγχων εἰδώλων τυγχάνειν*. Innuit Democriti systema philosophicum quod a paucis intelligitur, præsertim codicum exscriptoribus. Textus Eusebii et omnes codices habent εὐλόγων· idem vitium occurrit in Sexto Empirico *adv. Math.*., l. IX, 19 : « Δημόκριτος εἴδωλά τινά φησιν ἐμπελάζειν τοῖς ἀνθρώποις· καὶ τούτων τὰ μὲν εἶναι ἀγαθοποιὰ, τὰ δὲ κακοποιά, ἔνθεν καὶ εὔχεται εὐλόγων τυχεῖν εἰδώλων· εἶναι ταῦτα μεγάλα καὶ ὑπερφυῆ. »

Mirandum est quod Fabricius non deleverit hanc mendam correctam a Davies, ad *Cic. de N. D.* 1, 43. Locus præsens et quod legitur initio Vitæ Pauli Æmilii, ostendunt clare anteponendam esse lectionem Plutarchi.

Hanc philosophiam cavillatus est Cicero (*l. l.*): « Quæ quidem omnia sunt patria Democriti quam Democrito digniora. »

In decima sexta epistola quindecimi libri *Ad diversos*, deridet Cassium Epicureum de hac doctrina; queritur de illius silentio cum scripserit ad eum tres epistolas, additque : « Fit enim nescio qui, dum quasi coram adesse videare, cum scribo aliquid ad te... : neque id κατ' εἰδώλων φαντασίας ut dicunt tui amici novi, qui putant etiam διανοητικὰς φαντασίας spectris catianis explicari. . . . . His autem spectris etiamsi possint oculi feriri, quod vel ipsa occurrunt : animus qui possit, non video. Doceas tu me oportebit cum salvus veneris, in meane potestate sit spectrum tuum ut, simul ac mihi collibitum sit de te cogitare, illud occurrat. » Hæc iterum tangit in epistola 19 ad eumdem et in quarta libri II, ad Atticum; *De Divinat.*, 2, 67; V. A. Gell. v, 16.

Col. 360 D 1. *Ἡρακλεῖδας*. Vigerus lectorem mittit ad suas observationes ubi latius dixerat, inquit, de Heraclidis. Cum illæ observationes non editæ sint, oportet supplere investigationes hujus editoris, qui non late inquisivit, si judices ex hoc loco, corruptiore quam qui maxime illius libri. Eum supplere nitamur.

Paucæ partes historiæ Græcæ sunt tam obscuræ quam reditus Heraclidarum in Peloponnesum; nihil superest ex libris historicorum qui, sicut Ephorus et Pherecydes, eam scripserant (*ex professo*). Diodorus Siculus de illa loquebatur in sexto libro qui ad nos non pervenit; ex citationibus huc et illuc dispersis solum licet formare contextum narrationum imperfectissimarum et præsertim inter se valde pugnantium. Tale non est meum consilium in hac digressione : volo tantum explanare quomodo debeant scribi nomina citata ab Œnomao et quid putandum sit de actis hominum qui illis nominibus designantur.

Primus vir est Aristomachus, filius Aridei. Frustra quæreretur nomen Aridei in unoquoque scriptorum qui dederunt genealogiam posterorum Herculis, et sine dubio hoc nomen corrigendum est. Filius Hylli, nepos Herculis, varie nominatur in Diodoro, Strabone, Pausania, Herodoto : Cléodeos, Cleodaos, Cleodemos, Cleadatos. Herodotus in lib. VI, 52; VII, 204; VIII, 131, legit Cleodaius Κλεοδαῖος, et Valckenaer., in primum locum defendit hanc lectionem quæ mihi omnino præferenda videtur. Lego igitur Ἀριστόμαχος Κλεοδαίου. Hæc est etiam opinio allata ab Heynio in Apollodorum l. II, 8, 2. Post Aristomachum venit illius filius Temenus; nihil dubium de hujus nomine, quarti inter nepotes Herculis. Aristomachus reliquit tres filios. « Duces recuperandi imperii fuere Temenus, Cresphontes, Aristodemus, quorum Hercules abavus fuerat (Velleius Paterculus, l. II). » Scriptura Τίμενος, quam nonnulli, quorumdam mss. auctoritate freti, volebant restituere in Velleio, a plerisque repudiatur. Hæc aggressio fuit quarta. Hyllus bis aggressus fuerat : primum post cladem et mortem Eurysthei (Apollodor., l. II, c. 8, § 1). cum potitus est Peloponneso, e quo egressus est uno anno post propter pestilentiam quæ depopulata est hanc regionem.

Cum secundo aggressus est, occubuit ipse (Diodorus, VI, 58), et filius ejus rediit Tricorythum vel Tricorynthum, urbem Atticæ.

Serius Aristomachus reversus ad propositum rursus in potestatem suam redigendi Peloponnesum, consuluit oraculum Apollinis, qui eum decepit usu verbi στενυγρόν, quod interpretatus est *isthmum*, et interfectus est in aggressione tertia.

Quartam aggressionem susceperunt tres fratres, ducente eodem oraculo, quod varie intellexerunt, hoc est consilium ceperunt transeundi fretum simulantes se terrestre iter eligere; ad quod consilium perficiendum castra ponunt inter Naupactam et Eupalionem (V. Polyen *Stratag.*, l. I, c. 9); quam lectionem explanabo infra. Tunc Hippotes, Philantis filius, occidit vatem Carnum : iratus Apollo diruit classem, mittit morbum in exercitum et interimit Aristodemum.

Hæc mors Aristodemi diverse narratur. Pausanias, *Laconic.*, dicit eum interiisse Delphis antequam suum consilium suscepisset; alii, secundum eumdem auctorem, dicunt eum percussum esse jaculis Apollinis ipsius, quia eum non consuluerat (Pausanias *ibid.*). Sed ex versione verisimiliori, inquit, Aristodemus occisus est a filiis Pyladæ et Electræ, qui erant consobrini Tisameni filii Orestis (Pausanias *ibid.*). Utut est, hæc expeditio male cessit, si quidem suscepta sit; attamen, secundum Lacedæmoniam traditionem relatam ab Herodoto, VI, 52, non fuit ita, et Aristodemus regnavit Spartis. Sed, fatente Herodoto, Lacedæmonii contradicunt omnibus poetis, id est historicis hujus ætatis, ὁμολογέοντες οὐδενὶ ποιητῇ. Quamvis Xenophon in laude Agesilæ et Velleius Paterculus in loco allato supra videantur propendere in hanc opinionem, eam falsi arguunt omnes una voce : Apollodorus, Pausanias, Strabo. Et si Paulmierus de Grantemesnil, in suis notis ad Pausaniam affirmat Œnomaum, citatum ab Eusebio dixisse eum Aristodemum mortuum esse in Peloponneso, sic loquitur, quia male ut ostendere speramus, intellexit, tanquam et fere omnes, qui usi sunt loco de quo agitur. Novus attamen nepos Herculis apparet in ea expeditione Aristodemi. Legitur : Καὶ διακοντίζει Κάρνον Ἱππότην φύλανδρον τὸν Αἰτωλόν, cum oporteat legere (sicut in mss. 451) : Καὶ δὴ ἀκοντίζει Κάρνον Ἱππότης ὁ Φύλαντος τὸν Αἰτωλόν. Hippotes, filius Phylantis, occidit Carnum Ætolum. Hanc correctionem jam indicaverunt Henricus Valesius, *Emendat.*, l. III; Kuhn. *De Pausania*, III, 13, p. 238; Simson. *Can. chronic. anno* 2901. Defendit hanc correctionem Apollodor, l. II, 8, 2, « Ἱππότης ὁ Φύλαντος τοῦ Ἀντιόχου τοῦ Ἡρακλέους. Schol. Theocrit., *Idyl.*, 5, v. 83, Κάρνος μάντις ἦν ὃς ἕπετο τοῖς Ἡρακλείδαις, ἄσημα τούτοις μαντευόμενος, ὅντινα ἐκτραπεὶς τις τῶν Ἡρακλειδῶν, Ἱππότης τοὔνομα, λόγχῃ βαλὼν ἀπέκτεινε. — Pausanias, l. III, c. 13, p. 238, Κάρνου γένος ἦν ἐξ Ἀκαρνανίας, μαντευομένου δὲ ἐξ Ἀπόλλωνος, τοῦτον ἀποκτείναντος Ἱππότου τοῦ Φύλαντος, ἐνέπεσεν εἰς τὸ σρατόπεδον τοῖς Δωριεῦσι μήνιμα Ἀπόλλωνος. Ex hoc Carno et satisfactione quam Dorienses dederunt Apollini propter mortem illius cui favebat incipiunt festa Carneana, in honorem hujus dei. Idem scholiastes : Κάρνεα, ἑορτὴ Ἀπόλλωνος Καρνείου ἀπό τινος Κάρνου, et cætera. Œnomaus, ut videre erit, dicit idem. Pausanias eodem loco : Κάρνειον Ἀπόλλωνα Δωριεῦσι μὲν πᾶσι σέβεσθαι καθέστηκεν ἀπὸ Κάρνου.

Satis est de Carno : conemur explanare quæ dicta sunt de ejus interfectore Hippote, filio Phylantis, filii Antiochi, filii Herculis. Videmus primum eum ortum ex alia sobole quam Hylli, Cleodaii, Aristomachi, Temeni, de qua locuti sumus usque huc : tantas difficultates offert illius genus ut

Reinesius eum acceperit pro ipsius proavo, rege Ephyræ aut Driopum, patre Mideæ ex qua natus est Antiochus. (V. ejus 24 epistolam ad Rupertum p. 88, ubi corrigit suum errorem.)

In fragmento lib. IV Diodori Siculi quod rursus affertur lib. II *Præp. Evang.*, legimus Herculem, capta filia Phylantis et cum ea habito commercio, suscepisse ex ea filium Antiochum. In auctore ipso dicitur hunc Phylantum regem Dryopum commisisse sacrilegium in templo Delphico; Herculem in eum pugnasse cum Meliensibus, expulisse Dryopes ex regione, quam dedit sociis, et, capta ejus filia, et cætera.

Pausanias proferens nomina Heroum eponymorum tribuum Atheniensium, *Attic.*, lib. I, c. 5, inquit tribum Antiochidem duxisse nomen ex filio Herculis. Demosthenes, in ἐπιταφίῳ λόγῳ, dicit idem, p. 2399, οὐκ ἐμνημόνευον Ἀντιοχίδαι Ἡρακλέους ὄντα Ἀντίοχον. Ejus mater appellabatur Midea; hoc etiam nos docet Pausanias in eodem loco et in *Phocic.* c. 10. Inter statuas quæ oriebantur ex decima Marathonica Delphis, ἦν καὶ Ἀντίοχος ὁ ἐκ Μιδείας Ἡρακλεῖ γενόμενος τῆς Φύλαντος.

Implicantur vero indicia de Antiocho propterea quod altera filia Phylantis aut Phylei, regis Ephyræ, nomine Astyoche, suscepit filium ex Hercule, Tlepolemum.

Hercules, inquit Apollodorus, l. II, c. 7, gessit bellum cum incolis Calydonis in Thesprotas, et capta urbe Ephyra cujus rex erat Phylantes, habuit commercium cum ejus filia quæ ei dedit Tlepolemum. Idem dicit Diodorus Siculus, lib. IV, § 36. Pindarus, in septima Olympica, laudibus extollens Tlepolemum, dixit eum natum ex Astydamia, filia Amyntoris, cujus scholiastes sic tradit genealogiam: Hyperochus, Eurypylus, Ormenus, Pheres, Amyntor, nec designat regionem in qua vixerunt. Ormenus, filius Cercaphi, nepos Æoli, fuit pater Amyntoris et proavus Phœnicis (Strab., lib. IX, p. 438). Sed Tlepolemus præstat propterea quod eum canit Homerus; postquam occidisset casu propatruum Licymnium, sicut refert Homerus, *Iliad.* B, 660, ante profectum Heraclidarum ex Argo, πρὶν ἐξελθεῖν αὐτὸν ἐκ Πελοποννήσου (Apollod., II, 8), concesserat Rhodum cujus factus est rex, et solus inter pueros Herculis partes egit in bello Trojano, et occubuit perculsus telis Sarpedonis (*Iliad.*, E, v. 656).

Attamen, ut redeamus ad Antiochum et ejus prolem, ecce tabulam inscriptam a Reinesio in loco jam prolato ejus epistolæ ad Rupertum:

Phylantus rex Dryopum.
Midea et Hercules.
Antiochus.
Phylantes.
Hippotes, pater
Aletis, regis Corinthi.
Phylantes aut Phyleus, rex Ephyri.
Astioche et Hercules.
Polyxo et Tleopolemus ex quibus

Puer parente orbus: ὑπολειπομένη Πολυξὼ ἐπὶ ὀρφανῷ παιδί. (Pausanias, *Laconic.*, 19, p. 259.)

Hippotes discessit e castris Græcorum tradita eis ratione placandi deum iratum morte prophetæ *Acarnani*, inquit Pausanias, III, 13, pro *Ætolo*: ex eo natus est filius cui nomen dedit Aletis in memoriam suæ vitæ errabundæ, et qui factus est caput seriei regum Corinthiorum. Pausanias, *Corinth.*, c. 4 et fragm. sexti libri Diodori Siculi, p. 635, a Wesseling.

Col. 360 D 9. *Νίκην*, etc. Incertitudo est de accentu; obscuritas oraculi quæ oritur ex usu verbi στενυγρός, explananda est nobis. Hoc verbum proprium linguæ Ioniæ, familiareque Hippocrati, significat, secundum Galenum, *Comment.* in *Epidem.*, l. VI, p. 457, t. V editionis Basil., *in angustum contractus*. « Στενυγρῶσαι est contrarium τῷ εὐρῦναι, inquit; itaque oportet pronuntiare sine aspiratione secundam syllabam, nam verbum ὑγρόν pro nihilo inest ejus compositione, contra quod credi posset, si nesciretur Ionicos usurpare στενυγρόν pro στενόν. » Argumentum satis clarum præbetur ex hoc loco Simonidis:

Οὐκ ἄν τις οὕτω δασκίοις ἐν οὔρεσιν
Ἀνὴρ λέοντ' ἔδεισεν οὐδὲ πάρδαλιν
Μοῦνος στενυγρῇ συμπεσὼν ἐν ἀτραπῷ.

Erotianus contra dicit hoc verbum venire ab ὑγρόν. Στενυγρῶσαι, inquit, ἔστι ἀποστεγνῶσαι καὶ πυκνῶσαι τόπον τινὰ ἐν ᾧ ἡ ὑγρασία ἐστί.

Undecunque veniat, sensus non multum dissimiles præbet; errabatque Aristomachus in eo quod nesciret an adaptaret illud isthmo qui est constrictus aut freto quod est pariter constrictum. Si tamen Heraclides putavisset ὑγρόν inesse in compositione hujus verbi, probabile est quod ad mare statim vertisset mentem.

Mullerius, *De Dorib.*, t. I, p. 57, vidit in illo oraculo fragmentum quoddam iambi tragici, pro oraculo versibus hexametris edito; hoc sibi persuasit propterea quod τὸ εὐρυγάστορα non possit adhiberi in versu dactylico. In eum pugnat D. Lobeck qui putat legendum ἐριγάστορα, *Aglaophamus*, p. 852.

Ibid. 12. *Τρίτος*. Secundum narrationem Eusebii vel potius Œnomai, hic mihi videtur quartus. Hyllus occisus est ab Echemo, rege Tegeatarum, in secunda expeditione quam aggressus est. (Diod. Sicul. l. IV, 58.)

Quod modo legimus, ostendit Cleodæum occubuisse pariter; attamen Œnomaus solus narrat expeditionem susceptam a Cleodæo sub nomine Aridæi; quem quidem ex hoc deterrere debebat responsum editum ab oraculo, fore ut tres fructus, id est generationes hominum effluerent antequam ingrederentur in Peloponnesum (Apollodor., *l. l.*). Scriptores qui oraculum ignorant, Hyllum opinantur sese ad id voto obstrinxisse, si vinceretur in pugna singulari cum Echemo, quod sui nunquam prælium inirent nisi post quinquaginta annos, inquit Diodorus, *l. l.*; centum, inquiunt Herodotus, IX, 26, et scholiastes Thucydidis, l. I, c 12; unde conjiciendum erat hanc expeditionem non fuisse antiquiorem ætate Aristomachi, qui ita esset secunda et non tertia victima.

Ibid. 13. Καὶ ὃς ἀλλά, 465.

Col. 361 A 5. Polyenus, *Stratag.*, lib. I, c. 9: « Temenus, cum cæteris Heraclidis, habens in animo Rhium transfretare, misit transfugas Locrios qui nuntiarent Peloponnensibus se stare in anchoris Naupacti quasi Rhium navigaturos, sed revera velle ingredi per isthmum: cui rei fide facta, Peloponnenses convenerunt ad isthmum, et Temenus Rhium occupavit sine pugna. »

Ibid. 6. Hunc locum, Μέσον στρατοπεδεύεται ναυάτου καὶ τυπαίου, tam difficile est intellectu, ut vix mens capere possit quomodo Vigerus illum intactum reliquerit. Nihil facilius erat quam mutare primum horum nominum barbarorum. Si vel minime animus vertatur ad expeditionem Heraclidarum, videtur Naupactum eorum arcem et portum fuisse. Ναύπακτος sic nominata est, inquit Strabo, l. IX, p. 427, propter constructionem navium, seu Heraclidarum qui ibi paraverunt expeditionem, seu, secundum Ephorum, Locriorum ante eos. Apollodorus, l. II, c. 8: « Temenus exercitum paravit, et naves construxit in hoc loco Locridæ, quod nunc ob hanc causam Naupacta nuncupatur. » Adjice ad hos Polyenum. Idem profert Suidas hanc urbem in Ætolia sitam dicens. Pausanias, *In Phocicis*, c. 38: « Quod attinet ad Naupactum, non me fugit dici Dorienses, ducibus filiis Aristomachi, ibi paravisse naves quibus cum transierunt in Peloponnesum. » V. eumdem in *primis Eliacis*, c. 3.

Videtur igitur Naupactam latere in Ναυάτου· hanc correctionem proposuerunt Kuhnius de loco Pausaniæ, in *primis Eliacis*, 3; H. Valesius, *Emendat.*, l. I, c. 3; Holstenius, de Stephano Byzantino, *voce* Ῥύπαι. Ad secundam partem correctionis, ad τυπαίου, non accessit Valesius: quam susceperunt Kuhnius et Holstenius parum feliciter, meo judicio; quid substituendum putaverint exhibebo, deinde meam sententiam exponam.

Kuhnius putavit invenire quemdam montem Typæum in Elida et conservavit textum existimans Œnomaum hunc montem habuisse in animo. Sed quomodo ire licet a Naupacta ad montem Elidis per fretum Crissæum aut Corinthium? Difficile hoc est intellectu, itaque Burmannius, in nota de *Emend. Valesii* L. L., dicit: « Quæ Kuhnius super Typæo notavit melius indicta forent. » Holstenius proponit lectionem Ῥυπαίου.

Est enimvero Rhypæus urbs Achaiæ, secundum Stephanum Byzantinum, cujus ruinas vidit Pausanias (*Achaic.* 23) triginta stadia ab Ægio. Herodotus l. 145, loquitur de duodecim urbibus Ionum in Peloponneso priusquam inde isti expellerentur ab Achæis; quæ designantur ab eo: Πελλήνη, Αἴγειρα καὶ Αἰγαὶ, καὶ Βοῦρα, καὶ Ἑλίκη, καὶ Αἴγιον, καὶ Ῥύπες, καὶ Πατρέες, καὶ Φαρέες, καὶ Ὤλενος, καὶ Δύμη, καὶ Τριταίεες. Objiciam, primum, nusquam dici Dorienses appulisse ad Rhypæum, sed semper ad Rhionem aut Molychrionem; ex quo orta est magna contentio utrum in Achaia an in Ætolia sita Molychrion; quod quidem parvi momenti hic. Sed si quæris aliquid in Achaia pro τυπαίου, legendum est τοῦ Ῥίου. Enimvero Polyenus, in loco citato, sic definit: Οἱ μὲν ἀμφὶ Τήμενον μεθ' ἡσυχίας τὸ Ῥίον κατέσχον.

Pausanias, in *primis Eliacis*, c. 3: « Oxylo probatum est hoc iter, et statim direxit classem a Naupacta ad Molychrionem. »

Aristides adversus Platonem, folio 143 editionis Florentinæ, 1517:

« Sed, o strenue, cur non crimini vertis etiam Heraclidis quod non ingressi sint terra in Peloponnesum sed, transeuntes e Rhione in Rhionem? »

Nihil certius invenitur apud scholiastem Nicandri de situ Rhypæi in littore meridiano aut septentrionali sinus, hoc est in Ætolia aut in Achaia, quam quod legimus de Molychrione: nimirum ad versum 214 Theriacæ,

Οἱ μὲν ὑπὸ Σκείρωνος ὄρη, Παμμώνια τ' αἰπη,
Ῥύπαιον, Κόρακος τε πάγον, πόλιον τ' Ἀσέληνον,

Ῥυπαῖοι Ἀντίγονος τῆς Ἀχαΐδος φησὶν εἶναι, ἐπεὶ καὶ Ῥυπαῖοι οἱ Ἀχαιοὶ ὠνομάσθησαν· ἔστι δὲ τῆς Αἰτωλίας ὡς Νίκανδρος περί τινων εἰς Αἰτωλίαν ἐρχομένων διηγούμενός φησι. . . . .

Ἀπειρὴν τε κολώνην οἰωνοῦ τε Ῥύπαιον.

Quamvis hæc dixerit scholiastes, frustra quærerentur in Ætolia ruinæ quas vidit Pausanias in Achaia; et Nicander solus stat contra Stephanum Byzantinum, Pausaniam et Strabonem.

Si quærendum esset in Achaia aliquid pro τυπαίου, hoc esset, ut mihi videtur, τοῦ Ῥίου· quod etiam mendosum est, ut demonstrandum suscipio.

Vidimus Temenum usum esse dolo: hic iter direxit mari, simulans autem se velle procedere terra: « Δόξαν ἐμποιήσας ὅτι κατὰ γῆν εἰσίοι, » castra posuit inter Naupactam et...: « Μέσον στρατοπεδεύεται Ναυπάκτου καί. »

Hic dolus indicatus est a Polyeno, supra citato, et confirmat penitus sensum hujus loci sicut ego accipio; porro, ad fallendum, castra ponit, στρατοπεδεύεται· non vero in aqua, neque inter Rhypæum et Naupactam, neque inter Rhionem et Naupactam. Heynius vidit hanc impossibilitatem; itaque, *Observation.* in Apollodor. p. 203, dicit, si volueris accipere correctionem Ῥυπαίου ab Holstenio factam: « *In Ætolia hoc quærendum non in Achaiæ Rhypis.* » Scimus præterea Nicandrum loqui de monte non autem de urbe Rhypæo, quæ inveniri non potest in Ætolia: nulla alia esse potest, ut opinor, nisi Eupalion. Τυπαίου mutabitur facillime in Εὐπαλίου.

Strabo, l. x, p. 450: Ἐπίκτητον Αἰτωλίαν, τὴν τοῖς Λοκροῖς συνάπτουσαν ὡς ἐπὶ Ναύπακτόν τε καὶ Εὐπάλιον. Stephanus Byzant.: Εὐπαλία πόλις Λοκρίδος ἣν Εὐπάλιον Ἀρτεμίδωρός φησι· τὸ ἐθνικὸν Εὐπαλιεύς.

Titus Livius, 28. « Profectus ad Erythras Ætolorum, quæ prope Eupalium sunt. »

In Thucydide, III, 96 et 102, legitur Εὐπόλιον· sed manuscripta citata a Dukerio habent Εὐπάλιον. Cæterum argumenta a me allata ostendunt hunc modum scribendi anteponendum alteri.

Col. 361. B 1. *Ἄγγελον ἡμέτερον κτείνας ἀναμάξαο ποινήν.* Hic usus verbi ἀναμάσσω, quod conatus sum transvertere in linguam Gallicam, probatur Homero Odyss. XIX, 92:

Ἔρδουσα μέγα ἔργον ὃ σῇ κεφαλῇ ἀναμάξεις.

Herodot., I, 155: Ἐγώ τε ἔπρηξα, καὶ ἐγὼ ἐμῇ κεφαλῇ ἀναμάξας φέρω.

Col. 364. B 13. Hic alluditur ad illum locum vitæ Crœsi, quem refert Herodotes, lib. I, c. 47: « Cum talia mandavisset Lydis, Crœsus eos misit ut oracula experirentur. Consulendum erat eis oraculum nonnisi centesimo die postquam profecti essent Sardibus; peterent quid tunc ageret rex Lydorum, Crœsus, filius Alyattæi, et, notata sedulo quæcunque dixisset oraculum, ea referrent. Nescimus responsa cæterorum oraculorum; ubi vero Lydi qui missi sunt Delphos, in templum ingressi sunt, vix interrogato deo, Pythia respondit versibus hexametris: « Haud me fugiunt arenæ et fines maris; odor testudinis, dura testa contectæ cum carne agnina concoctæ in lebete æreo, nares offendit; æs supra, æs infra. »

Maximus Tyr., in 7 oratione, § 6, p. 1597, irridet etiam has prophetias de arena, mari et lebete:

« Utinam potuissem interrogare quoddam oraculum Jovis aut Apollinis! Petitiones meæ neque de olla Crœsi stultissimi inter reges et coquorum imperitissimi, neque de maris mensura, neque de numero arenæ rem tractassent: minime has prægraves quæstiones curassem. »

Idem, XIX sermo, § 3:

« Deus aliquoties cognoscere videtur res omnes promiscue, tum pulchras, tum fœdas, tum honore, tum contemptu dignas: lingua faveamus propter honorem deorum. Certe pulchrum est omnia scire, ut numerum arenarum vel maris mensuram, et detegere quid in ridenda olla Lydii regii coquatur: sine dubio, deus veritatem præmonet quemvis interrogantem, sive monitum accipienti profuturum sit, sive ex perversitate qui illud accipit eo sit abusurus. » Textum emendavi sub fine, et sic lego: Δηλαδὴ πᾶσι τοῖς δεομένοις θεσπίζει ὁ θεὸς τὸ ἀληθές· μαθεῖν κἂν συμφέρῃ, κἂν μέλλῃ ὁ μαθὼν, ἄδικος ὤν, πλεονεκτήσειν, pro μαθεῖν καὶ συμφέρει. Hoc oraculum frequentissime citatur. Vid. Suidam *sub voce*, *Κροῖσος*.

Col. 365 A 9. Iterum alludit ad oraculum ab Herodoto lib. I, 55, transcriptum: « Cum mulus quidam regno Medorum potitus fuerit, tunc, o Lyde, teneris pedibus, fuge ad Hermum per saxa fluentem: cave ne maneas, neque formides ignavus existimari. » Mulus iste Cyrus erat, quia natus de Persico patre et matre Medica.

Ibid. B 8. Lego φώρας loco φορᾶς. Hujus ultimæ vocis significationem affert nobis Ammonius Hermias in Aristotelis Categorias, pag. 171, de *Sabio*, verso. Ἡ κατὰ τόπον μεταβολὴ καλεῖται φορά. Quod scripto Œnomaii accommodari nullo modo potest. Vox φώρα

ad sensum συσκευῇ, reducitur, quod nomen datum est a Christianis libro Porphyrii.

Col. 365 C 16. *Κλάρις*. Templum et oraculum Apollinis fuerunt Clari, prope Colophonem, in Ionia. Pausanias, *Achaicis*, c. 3, pag. 527 : « Colophonenses, ait, existimant templum Clari et oraculum a prima antiquitate originem duxisse, tempore quo Carii hanc regionem sub sua ditione haberent. » Tacitus, II *Annalium* libro, loquitur de Germanico deum Clari visitante et modum narrat quo oraculi responsa data sint. In Ovidii *Metamorph.* Ceyx ad Clarum pergebat, cum naufragio mersus est.

Ad Clarium parat ire deum....
(*Metam.* XI, 412.)

Col. 368 A 2. Hoc oraculum, quam maxime adulteratum, ab Holstenio tamen restitutum fuit in Porphyrii *Commentar. de vita Pythagoræ*, p. 33, edit. Kusteri, versibus trochæis scriptum :

Ἔστιν ἐν Τρηχῖνος αἴη κῆπος Ἡρακλῆος
Πάντ' ἔχων θάλλοντα, πᾶσι δρεπόμενος πανημαδὸν
Οὐδ' ὀλιζοῦται· βέβριθε δ' ὕδασι διηνεκές.

Quædam notiones de Trachide reperientur lib. VI, c. 7. Ne confundas cum Triccha, Τρίκκη, urbe, in qua erant Æsculapii oracula, sicut Epidauri, in Coo et Pergamis, ut ait Celsus ab Origene citatus lib. III, c. 3.

Πανημαδόν interpretatur *quotidie*, teste Oppiani scholiaste, *Halieutic.* III, v. 360 :

Κλητοί τ' αὐτόμολοί τε πανημαδὸν ἀγρεθέονται.
Πανημαδὸν δι' ὅλης ἡμέρας.

Ibid. 6. Hesiodi sudor, vers. 289, *Dierum et operum :*

Τῆς δ' ἀρετῆς ἱδρῶτα θεοὶ προπάροιθεν ἔθηκαν.

Socrates, juxta Xenophontem. *Memorab.* lib. II, c. 1, 20, in ore semper hunc versum habebat : citatur etiam a Platone, lib. IV *De legibus*, pag. 118. Stoici, auctore Luciano, t. I editionis Hemsterhuys. frequenter illo utebantur, p. 460 :

Συνεχὲς ἐπεῤῥαψῳδων τὰ πάνδημα ἐκεῖνα τοῦ Ἡσιόδου περὶ τῆς ἀρετῆς ἔπη καὶ τοῦ ἱδρῶτος καὶ τὴν ἐπὶ τὸ ἄκρον ἀνάβασιν.

Ibid. 14. *Ὡς δὴ τῆς ἀρετῆς ἀποστερούμενος.* Hæc verba huc non quadrant. Non apparet quomodo virtus destruatur hoc vulgari oraculo. Nonne potius τῆς ῥήτης legendum est, meo pignore, pretio munerum meorum quæ in promissionibus oraculi comprehenduntur?

Ibid. B 7. *Τὰς ἐν ἐλπίδι φάτνας.* Hoc est proverbium : scholiastes manuscripti, p. 451, sic dicit : Παροιμία ἐπὶ τῶν χρηστόν τι ὀνειροπολούντων. *Proverbium in illos qui aliquam felicitatem somniant.* Deest proverbiorum collectaneis quæ habemus.

Ibid. C 11. Hic ascribam notam Holstenii de hoc oraculo quod legitur p. 33 *Commentarii de vita Pythagoræ* auctore Porphyrio, edit. Kuster. Nihil ad oraculi elucidationem aptius : « Facere non possum quin oraculum Œnomao datum apud Eusebium, quod interpres doctissimus pro conclamato reliquit, hoc loco emendem : legendum enim.

Ἔν τε τοῖσιν εὐμελέεσσιν ἠδ' Ἀχαιοῖς τὸ χρέος
Θήσεται τὸ δ' ἐκτεκμαρθὲν οὐδὲ μικρὸν ἕξεται.

Nam εὐμελέεσσιν pro voce nihili Εὐπελέεσσιν substituendum sensus loci manifeste ostendit, nam Œnomaus oraculum ut ineptum et ἄκαιρον ridet, quod cum ipse quæsivisset quam potissimum gentem adiret ut lucrum mercimoniis faceret, Apollo respondisset ἐν εὐμελέεσσιν Ἀχαιοῖς, hoc est inter concinnos corpore Achivos. Nam si statuarius, inquit, aut pictor rogasset de magistro ubi artem recte addisceret, non male in ista verba respondisset, quippe cum artifices istiusmodi corporis maxime concinna quærant quæ fingendo vel pingendo imitentur, quæ ad lucrum et mercaturam nihil faciunt. »

Sequens oraculum sicut et antecedens, versibus trochaicis constat.

Ibid. 14.

Τὸ δ' ἐκτεκμαρθὲν οὐδὲ μικρὸν ἕξεται.

Iambicum hoc, in quo desinit oraculum, non minus elucidatione eget quam primi versus, quos mancos esse diximus. Verba οὐδὲ μικρὸν ἕξεται interpretationis gratia ponuntur, post ea quæ præcedunt, οὐδὲ μήν μιν σκομφύξεται, quam lectionem habent mss. quatuor ex quinque quos adhibuimus. Vox σκομφύξεται, quæ varie scribitur, nullibi comparet; lexicorum auctoritate destituta, vix ab Eusebio admittenda est.

Col. 369 B 3. Oraculum illud celeberrimum fuit. Legitur apud Herodot. lib. VII, § 140; Clem. Alex. qui ex eo quosdam versus affert *Strom.* V, pag. 728; Theodoret. in *Therapeut.* Ammon. Herm. in Commentar. ad tractatum Aristotelis *De interpretatione*, p. 108 : « Si dii res futuras noscunt, eas certo et determinate (ὡρισμένως) sciunt, ita ut hæc præcognitio imperfecta dici non possit. Sciunt intra ligneum murum solum Athenas posse salvari ab imminentibus barbaris; divinam Salaminem necaturam esse filios mulierum; Crœsum, cum fluvium Halym transierit, eversurum esse magnum imperium, et Laium, dum pater fiet, deleturum esse universum suum genus. »

Oraculum illud, ab Ammiano Marcellino, c. 23, relatum est. « Oracula dubia legimus quæ nonnisi casus discrevere postremi; ut fidem vaticinii Delphici... Quæ Atheniensibus ad certandum contra Medos oblique destinaverat mare. » Citatur etiam a Maximo Tyrio Dist. 19 initio, *An divinatio et liberum arbitrium inter se concordare possint.* Philostrates, *Vitæ sophistar proœm.*, pag. 481; scholiast. Luciani, *Jupiter tragic.* t. II, p. 12; Cornel Nepos in *Themistocl.*; Justin, II, 12; Plutarch. in *Themistocl.*, Dio Chrysostom. XXV, 6.

Ibid. C 15. *Τί καθῆσθε.* Καθέζομαι vox est usurpata ad significandum supplicis habitum. Sophocl. *Œdipus rex*, v. 1 :

Ὦ τέκνα, Κάδμου τοῦ πάλαι νέα τροφή,
Τίνας ποθ' ἕδρας τάσδε μοι θοάζετε,
Ἱκτηρίοις κλάδοισιν ἐξεστεμμένοι;

Iliad. A, v. 500, Thetis a Jove de filii sui nece vindictam implorat :

Καί ῥα πάροιθ' αὐτοῖο καθέζετο, καὶ λάβε γούνων.

Idem Sophocles, in *Œdip. Colon.*, v. 1176 :

Φασίν τιν' ἡμῖν ἄνδρα, σοὶ μὲν ἔμπολιν
Οὐκ ὄντα, συγγενῆ δὲ προσπεσόντα πως
Βωμῷ καθῆσθαι τῷ Ποσειδῶνος. . . .
Οἰδίπους.
Ποδαπόν; τί προσχρῄζοντα τῷ θακήματι;
Τίς δῆθ' ἂν εἴη τήνδ' ὁ προσθακῶν ἕδραν;

Ulysses, in *Odyss.* H, 153, ut supplex aulam Alcinoi adit :

Ἕζετ' ἐπ' ἐσχάρῃ ἐν κονίῃσι.

Themistocles, dum apud regem Molossorum Admetum asylum quærit, Thucydid. lib. I, c. 136 :

Ὁ δὲ τῆς γυναικὸς ἱκέτης γενόμενος διδάσκεται ὑπ' αὐτῆς τὸν παῖδα σφῶν λαβὼν καθίζεσθαι ἐπὶ τὴν ἑστίαν.

Col. 372 A 5. Illa superstitio, qua credebatur sudore aspergi templa, vel simulacra in eis condita, in signum magnæ calamitatis, numeratur a Virgilio inter præsagia mortis Cæsaris, *Georg.* lib. I, v. 480 :

Infandum! sistunt amnes, terræque dehiscunt
Et mæstum inlacrymat templis ebur.

Apollon. Rhod., IV, 1285 :

Ἢ ὅταν αὐτόματα ξόανα ῥέῃ ἱδρώοντα
Αἵματι.

Scholiastes : « Cum aliqua calamitas immineret, statuæ solebant sudare; quod evenit Thebis, cum Philippus bellum adversus Athenienses pararet, cui finem fecit clades Chæronæa. »

Col. 372 B 8. Hoc secundum oraculum, quod mutuatur pariter ab Herodoto, invenitur lib. VII, 141.

Tertio versui difficultas inest nondum soluta:

Σοὶ δὲ τόδ' αὖτις ἔπος ἐρέω ἀδάμαντι πελάσσας.

Sensum admisi quem Vigerus dedit voci τῷ Ἀδάμαντι, *Indomitæ*, qua Minerva designatur; hujus loci occasione Vigerus perstringit Petavium, qui in sua editione Synesii vertit (p. 368), *Adamante propinquans*, cujus interpretationis rationem sibi certe non reddiderit. Wesselingius conjicit πελάσσαν quod referretur ad ἔπος, unde intelligeretur illius verbum chalybis robori assimilari. Chalybs eodem sensu metaphorico apud quamplurimos usu venit. Kuhnius et Perizonius in Æliani *Historiarum variarum* lib. VI, c. 12, nonnulla referunt exempla. D. Schweighæuser nihil mutandum censet in textu servato ab Eusebio et Nicephoro Gregora in Synesio, ac vertit: *Adamantis appropinquare faciens*, parum feliciter, mea quidem sententia, nec aliter Petavius.

Col. 373 A 8. Hic Themistoclem innuit qui verbis θείη Σαλαμίς usus fuerat ut adduceret Athenienses ad egrediendum ex urbe et conscendendum in naves. Plut. in *Themist.*, c. 10: « Alloquebatur etiam populum ex oraculo, ei dicens muros ligneos nihil aliud significare quam naves, et verbo θείη, *divina*, oraculum designare Salaminam, non δειλή, *infelix*, vel σχετλία, *exsecrunda*, cum ex ea nomen trahere deberet insignis victoria Græcorum: Μεγάλου εὐτυχήματος ἐπώνυμος ἐσομένη. »

Plutarchus exscribit Herodotum, lib. VII, 143: Εἰ ἐς Ἀθηναίους εἶχε τὸ ἔπος εἰρημένον ἐόν κως, οὐκ ἂν οὕτω μιν δοκέειν ἠπίως χρησθῆναι, ἀλλὰ ὧδε· ὦ σχετλίη Σαλαμίς, ἀντὶ τοῦ ὦ θείη Σαλαμίς· εἴπερ γε ἔμελλον οἱ οἰκήτορες ἀμφ' αὐτῇ τελευτήσειν. Vide Polyen. *Stratagem.*, I, 30.

Ferula est planta tractuum calidorum e genere juncorum: « Lignum omne corticis loco habet, hoc est forinsecus: ligni autem loco fungosam medullam, ut sambuci: quædam vero inanitatem, ut arundines. » Plin. lib. XIII, c. 42. *Assa fœtida.*

Col. 376 C 6. Hoc oraculum, hic non integre citatum, legitur apud Herodotum lib. VII, 220

Col. 377 C 1. Illud etiam refert Herodotus et omnia quæ spectant ad expeditionem Harpagi contra Cnidios.

Col. 380 B 1. Hoc oraculum legitur apud Pausaniam, *Messeniac.*, c. 12. Magna varietas lectionum inest in secundo versu:

Ἀλλ' ἀπάτῃ μὲν ἔχει λείαν Μεσσηνίδα λαός.

Kuhnius animadvertit λαός præferendum τῷ ἄλλος; ex lectione λείαν pro γαῖαν idem sensus elicitur, verbis tantum mutatis. Pausanias solus nobis transmisit narrationem diuturni hujus belli Lacedæmonios inter et Messenios, de quo nihil aliunde ad nos usque pervenit.

Ibid. C 6. Oraculum hic relatum ab Œnomao longe aliter citat Pausanias lib. IV, c. 9. v. 2, apud quem scribitur versibus iambicis pro hexametris, ut sequitur:

Κούρην ἄχραντον νερτέροισι δαίμοσι
Κλήρῳ λαχοῦσαν Αἰπυτιδῶν ἀφ' αἵματος
Θυηπολεῖτε νυκτεροῖσιν ἐν σφαγαῖς.
Ἢν δ' σφαγῆ ἐκφύγῃ γε, καὶ παρ' ἀλλοίου τότε
Θύειν, διδόντος ἐς σφαγὴν ἑκουσίως.

Hæc oraculi lectio valde differt ab ea quam secutus est Amasæus Latine vertens; ea est quam dedit Siebelis, de qua dicere supersedeo. Satis est conferre unam cum altera quoad sensum et verba; difficile est dicere utra sit vera: attamen cum creditur vulgo Pythicum oraculum usum esse versibus hexametris fere semper, ex hoc tantum anteponendus videtur Œnomaus ab Eusebio descriptus.

Col. 381 B 1. Oraculum de Lycurgo mutuatur ab Herodoto lib. I, c. 65; quintus versus quem hic legimus, deest apud Herodotum:

Ἥκεις εὐνομίαν διζήμενος· αὐτὰρ ἐγώ σοι
Δώσω,

qui non erat ultimus versus, ut dicit Eusebius. In versibus sequentibus legebatur verbum καταινεῖν, quod inter archaismos numerari potest, quandoquidem post Herodotum in auctoribus qui prosaice scripserunt non amplius usu venit. Plutarchus in *Vita Lycurgi*, c. 5: Ὦ θεοφιλῆ μὲν αὐτὸν ἡ Πυθία προσεῖπε καὶ θεὸν μᾶλλον ἢ ἄνθρωπον· εὐνομίας δὲ χρήζοντι διδόναι καὶ καταινεῖν, ἔφη, τὸν θεὸν, ἢ πολὺ κρατίστη ἔσται τῶν ἄλλων πολιτειῶν. Hæc sunt verba ipsa oraculi prosaice reddita, quorum ultima pars periit. Raro alluditur ad hoc oraculum. Idem Plutarchus in oratione *adv. Colotem*, c. 17, inquit Lacedæmonios servare in vetustissimis tabulis, ἐν ταῖς παλαιοτάταις ἀναγραφαῖς, oraculum de Lycurgo. Themistes, XIX, affert eosdem versus quos Herodotus. Item Themistes oratione 15, p. 193: Λυκοῦργος, εἰ καὶ λίαν κητώεσσα ἦν ἡ Λακεδαίμων, ἐκ βίου ἀτάκτου συνήρμοσεν εἰς εὐνομίαν, ubi vides verbum κητώεσσα epitheti instar in oraculo Lacedæmoni fuisse conjunctum. Verbum Λυκόεργε, quod legitur apud Eusebium correctum est in Herodoto, et illi substitutum est Λυκόοργε ex ms. Florentino; hanc lectionem confirmat textus Homeri et Apollonii Rhodii, ubi ita scriptum invenitur nomen homonymi legislatoris Laconici.

Ibid. 14. *Τυρταῖον.* Mentio nominis Tyrtæi inducit ad credendum Œnomaum oraculum retulisse in quo agebatur de Tyrtæo, antequam de Lycurgo ageret. Lycurgus vixit centum et quinquaginta annis ante primam Olympiadem; ut nos docet Clemens Alex. *Strom.* I, pag. 390. Tyrtæus, secundum Suidam emendatum, floruit circa vicesimam quintam Olympiadem: oraculum, ubi de eo agitur, illud est quod Lacedæmonios hortabatur ut quemquam ab Athenis arcesserent qui ipsis in consilio adesset. Ἀθηναῖον ἐπάγεσθαι σύμβουλον.—Ms. 451. Τυρταίου.

Ibid. D 1:

Ἕως ἂν μαντείαισιν ὑποσχέσεις τε καὶ ὅρκους,

Hic versus non semel claudicat. Vigerus ponit ὑποσχεσίας pro ὑποσχέσεις, et Valckenaer in scholiasten Euripidis, *Phœnices* 679: « Ἕως initio versus vulgatur in oraculo, quod ex Œnomao refert Eusebius, corrigendum est ἔστ' ἂν μαντείαισιν, et paulo post Μενέλεων pro Μενέλαον, v. 4. » Codex 466 habet Μενέλαν.

Vigeri et Valckenaer sententiam secutus sum, introducens in textum has emendationes quæ nihil mutant quoad sensum versionis.

Col. 384 A 5. Alludit ad quamdam narrationem Herodoti, lib. IV, c. 32, de Laodicea et Hyperochea quæ venerant ex regione Hyperborea Delum religionis causa, ubi divinis honoribus dignatæ sunt.

Ibid. 10. Παρρησίᾳ 451 pro παρ' ἧς.

Ibid. B 6. *Ἡμερίοισι.* Verbum istud raro usitatum, quo oraculum designat homines, reperitur in epigrammate citato a Villoisono in *Prolegomenis Scholiastæ Veneti*, pag. 55:

Τὸν καὶ ἀπειρεσίων κοίρανον ἡμερίων.

In oraculo quod refert Athenæus de *Charitone* et *Melanippo*, lib. XIII, p. 602, legitur:

Εὐδαίμων Χαρίτων καὶ Μελάνιππος ἔφυ.
Θείας ἁγητῆρες ἐφαμερίοις φιλότατος

Col. 385 A 9. Hoc narrat Herodotus, lib. I, 92: « Amphioni nata est filia clauda, cui nomen fuit Labda: nullus inter Bacchiades voluit eam ducere in matrimonium. Hetio, filius Echecratis. eam in uxorem accepit; natus erat in vico Petra et jactabat se originem ducere a Cenea et Lapithis. Unicum suscepit filium ex conjuge, et cum nulla alia consuetudinem habuit. Delphos venit ut Deum consuleret de progenie sua. Eum vix ingressum Pythia his versibus interpellavit: « Hetio, nemo te honorat, quam-

vis sis honore dignus. Labda concepit : in lucem edet filium eversorem : aggredietur homines ut rex, et suis legibus Corinthum muniet. »

« Quod renuntiatum est Bacchiadibus, qui non intellexerant primum oraculum obscurum de Corintho quod congruebat cum oraculo dato Hetioni : « Aquila concepit in scopulis, pariet leonem robustum et crudelem : multorum secabit poplites. Hæc meditamini, vos, o Corinthii, qui habitatis circa pulchram Pirenem et in scopulis Corinthi, » etc.

Herodotus narrat quomodo Bacchiades consilium inierint occidendi hunc Cypselum filium Hetionis, et quomodo hic Cypselus, insidiis elapsus, factus fuerit crudelis oppressor patriæ.

Col. 385 B 6. Γαμῆσαι 465, 466.

Col. 388 A 11. Erginus, filius Clymenis, Presbonis, Phryxi et Athamæ, trahit originem a regibus Orchomeniorum, quorum historia, breviter scripta, legitur in Pausaniæ *Bœoticis*, c. 6, pag. 474 : « Erginus multa perpessus adversa ab Hercule, latuit absque uxore et liberis. Sed, cum ditissimus esset factus, conjugem et liberos habere voluit jam senex ; se contulit igitur Delphos, ubi, oraculo consulto, accepit responsum supra citatum. Uxore juvenili ducta, ex oraculo, genuit Trophonium et Agamedam »

Pro γέροντι νέαν συνοικεῖν, Valckenaer in *Fragmentis Euripidis*, p. 275, proponit, συνοικίζειν, *despondere, collocare, ducere domum.*

Allusio expressa ab hoc oraculo invenitur etiam in reponso oraculi ad Ægeum :

Ἄσκου τὸν προὔχοντα πόδα, μέγα φέρτατε [*λαῶν*,
Μὴ λύσῃς.

Apollonius Rhodius imitatus est eum, III, 1317 :

Χαλκέον ἱστοβοῆα θοῇ συνάρασσε κορώνῃ.

Verba κορώνη, ἀσκὸς, θύλαχος, πηδεών, præbebant hanc significationem aversam. Vide Lobeck, *Aglaophamus*, p. 843 et quos inducit testes.

De Ergino, vide Diodorum Siculum, IV, 10 ; Apollodorum, in *Biblioth.* II, 4, 11 ; Ruhnk., *Epist. critica secunda*, p. 382.

Pro ultimis verbis textus, ἀλλ' ἐπιθυμία τοὺς βλάκας ἐξίστησι, manuscriptum 465 habet, ἀλλ' ἐπιτυχία τοὺς βλάκας ἐξίστησι · *sed obcæcat plebem stolidam felix successus.*

Ibid., B 6. *Præparationis.* Apparet hic quam recens et quam absurda sit distributio in capita ; series idearum et antea ab Œnomao dictorum deductio abrumpitur subito et divellitur ab initio. Postquam dixit in commotionibus animi responsa peti ab oraculis inducit Deum ne sinat a se indigna peti : hæc in partes duas a stultis divisoribus scissa sunt.

Ibid. C 1. Pro *Antiocho* substitui *Archilochum* : cujus rei afferenda est ratio. Legimus, lib. VI, c. 7, pag. 256, oraculum sequens relatum a Stephano Byzantino : *Voce*, Θάσος.

Ἄγγειλον Παρίοις, Τελεσίκλεις, ὥς σε κελεύω,
Νήσῳ ἐν Ἠερίῃ κτίζειν εὐδείελον ἄστυ.

« Mone Parienses, Telesicles, sicut tibi jubeo, ut condant in insula Heria urbem in aprico loco sitam. »

Quis est hic Telesicles? Quæ est hæc insula Heria? Noster auctor, aut potius Œnomaus, illud nos docet in loco citato.

« Thasos est insula Heria ; Parienses ad eam appellent cum meus filius Archilochus eis exposuerit hanc insulam olim nominatam fuisse Heriam.... Sed si noluisses id eum docere, neque ipse illud annuntiavisset, neque ejus filius Archilochus sese præbuisset ducem huic coloniæ, neque Parienses habitavissent Thasum. »

In aprico est Telesiclem patrem fuisse Archilochi, utrumque natum fuisse in Paro insula, hunc duxisse coloniam Thasum. Strabo lib. X, pag. 487 : Ὑπὸ Παρίων ἐκτίσθη Θάσος. Hoc etiam declarat Thucydides lib. IV, § 104. Hæc colonia fuit posterior coloniæ Phœnicum. Ex hac convenientia minime dubitandum mihi videtur Ἀντίοχ substitutum fuisse Ἀρχίλοχ. Ruhnkenius, *de Velleio Paterculo*, c. 5, n. 4, animadvertit hoc nomen sæpe adulteratum fuisse, et ipsius Antiochi nomen illi substitutum est, ut in Pollucis *Onomast.* lib. VI, 99.

Holstenius, de Stephano Byzantino, jam proposuit hanc correctionem, et profert velut argumentum initium cap. 33 ejusdem libri nostri auctoris, ad quem remittimus lectorem.

Ibid. 4. *Φαιστοῦ.* Phæstus numeratur inter urbes Cretæ a Stephano Byzantino et Hesychio. Prior dicit eam conditam esse a Phæsto, filio Rhopali, nepote Herculis. Diodorus Siculus, lib. V, 78, et Strabo lib. X, pag. 476 dicunt a Minoe eam conditam fuisse. Vide Meursium, *Creta*, lib. I, 613. Tarrha, urbs Cretæ, inquit Stephanus Byzantinus, in qua præsertim colebatur Apollo Tarrhæus, Ταῤῥαῖος. Scholiastes Apollonii, in Vita hujus poetæ, hanc urbem exstitisse testatur ex Longino : Ἐν τοῖς φιλολογικοῖς.

« Oppida Cretæ insignia in Mediterraneo Gortina, Phæstum, Gnossus, Polyrrhenum, Myrina, Lycastus, Rhamnus, Lyctus, Dium. » Plin. lib. IV, 20.

Col. 389 A 6. Charilas, aut Charilaus, est hic rex Spartæ, cujus tutor fuit Lycurgus, et cui vitam solumque servavit ; erat ex gente Proclydum. filius Polydecti, nepos Eunomi ; habuit collegam in regno ex gente Eurysthenidum, Archelaum, filium Agesilai. Herodotus scripsit genealogiam prioris, lib. VIII, c. 131 : Τοῦ Εὐνόμου, τοῦ Πολυδέκτεος, τοῦ Πρυτάνιος, everso ordine nominum in quo disposuerunt Strabo lib. X, p. 482 ; Justinianus, l. III, c. 2 ; Pausanias *In Laconicis*, c. 7, *Arcadicis*. c. 48 ; Plutarchus, *Vita Lycurgi*, c. 2. Genealogia Eurysthenidum legitur in Herodoto lib. VII, § 204, ubi agitur de Leonida.

Ibid. 15. Oraculum quo Pythia expulerat e templo interfectorem Archilochi, sæpe citatum est. In Plinio de hoc inest error qui jamdudum corrigi debuisset, VII. 30 : « Archilochi poetæ interfectorem Apollo arguit Delphis. » Scribendum est *arcuit*. Suidas nominat Calondam eum qui casu occiderat Archilochum in pugna. Plutarchus in *Tractatu de vindicta sera deorum*, designat eum sub hoc nomine et insuper cognomine Κόραξ.

In Vita inedita Arati, quam impressit Ruhnkenius, idem nomen legitur sed adulteratum : Ἀδελφοὺς ἔσχε Ἄρατος Λύρην τε καὶ Καλλιώνδαν.

Ruhnkenius proponit Μύρον pro Λύρην, et Hemsterhuysius loquitur de forma Καλλώνδας, quam cæteris conjungit : Ἀρχώνδας, Ἐπαμινώνδας, Θεώνδας, Φιλώνδας, Χαρώνδας, quæ formantur ab Ἀωρχνίδης, etc. Vid. Galianum *in Protreptico ad artes*, c. X, t. II, pag. 10, editionis Basileensis.

Ælianus, in *Historiis diversis*, l. III. c. 44, et Simplicius in suo commentario de *Manuali* Epicteti, p. 81, recto editionis Venetiæ in-4°, 1528, referunt oraculum simile juxta quod expellendus erat e templo amicus qui aufugerat, amico suo relicto in manibus interfectorum :

Ἀνδρὶ φίλῳ θνήσκοντι παρὼν πέλας οὐκ ἐπα- [*μύνας*·
Ἤλυθες οὐ καθαρὸς, περικαλλέος ἔξιθι σηκοῦ.

Admittit contra illum qui occiderat amicum dum ei opem ferret.

Ἔκτεινας σὸν ἑταῖρον ἀμύνων· οὔ σε μιαί- [*νει*
Αἷμα φόνου· σὺ πέλεις καθαρώτερος ἢ πάρος [*ἦσθα.*

Col. 393 A 3. *Ἵνα σπεύδωμεν καὶ διώξωμεν τὸν οὐρανὸν κατὰ πόδας τῶν ὑμετέρων ἑταίρων.* Verba κατὰ πόδας vertit Vigerus *Magnis passibus* ; timeo ne erraverit ; κατὰ πόδας διώκειν, αἱρεῖν, ἐπιπλέειν, θηρᾷν, offerunt significationem notam *a pede ad pedem subsequi* ; hic dicendi modus significat tem-

poris punctum quo res agitur. Plato, in *Sophista*, p. 171 Francofurtinæ editionis: Κατὰ πόδας ὑπέλαβες, « Intellexisti subito. » Hic sensus non invenitur in *magnis passibus*.

Pro τῶν ὑμετέρων ἐπαίνων scripsi τῶν ἡμετέρων πόνων, ut legitur in manuscriptis 451 (πόνων), 466, ἡμετέρων.

Col. 393 A 10. De διασκευασταῖς vide Valckenairi *Præfationem Hippolyti* 18; *Diatribam*, p. 89; Wolf *Proleg. Homeric.*, p. 151; Dion. Chrysost., I, p. 699: Ὥσπερ ἐν ταῖς κωμῳδίαις καὶ διασκευαῖς. Heurich, *Dissert.*; Kil., 1807.

Ibid. C 2. Vigerius in notis contulit editionem hujus oraculi, quam tradidit Eusebius, cum ea quam dedit Pausanias in *Phocicis*, c. 24, p. 857 edit. Kuhnii: « Videres, inquit hic narrator, statuam Homeri æream, basi sedentem, et in ea legeres oraculum quod datum fuit Homero:

« Felix et infelix, nam sub hoc utroque sidere natus es: quæris patriam: regionem maternam, non vero paternam, habes: insula Io est patria tuæ matris; hæc te accipiet cum reddideris ultimum spiritum, sed cave ab ænigmate puerorum. »

Hoc oraculum, sicut refertur a Pausania, verbotenus transcriptum est a Stephano Byzantino ad verba Ἴος, νῆσος τῶν Κυκλάδων. Fusius exstat, et interpolatum in *Vita Homeri*, quæ Plutarcho tribuitur. Ad initium hæc est versio loci: « Aristoteles ait in octavo libro *Poeticæ*, Homerum, cum vellet genus suum noscere, consuluisse oraculum, a quo audivit: Est insula Io patria tuæ matris, quæ te accipiet post mortem; sed cave ab ænigmate juvenum. »

Narratur aliud oraculum de eo:

« Felix et infelix, nam sub utroque sidere natus es, quæris patriam, matris tuæ exsistit sed non patris patria, cujus urbs primaria sita est in insula nec procul a vasta terra, nec prope eam (Creta insula). Hic invenies tuum tumulum sicut statuit fatum, cum audieris quod dicent pueri: id est hymnum verbis implicatis expressum, et intellectu difficilem; nam tibi duplicem vitam tribuit fatum: juxta priorem, sole duplici cares; juxta posteriorem vero similis es immortalium vivens et mortuus; sed post mortem vacuus eris infirmitatibus senectutis. »

Ibid. C 15. Δυσπάθεων, 451.

Col. 396. A 10.

Ὦ εἰδὼς ψάμμου τ' ἀριθμὸν καὶ μέτρα θαλάσσης,
Καὶ κωφοῦ ξυνιεὶς, καὶ μὴ λαλέοντος ἀκούων.

Ab his versibus incipit oraculum Apollinis ad Crœsum quod citavimus c. 21 hujus libri et in Herodoti historia, lib. I, c. 47. Ex allusionibus consuetis veterum ad hos versus intelligitur hæc exclamatio Ciceronis, *De Divinatione*, l. I, c. 19: « Quæ Crœso Pythius Apollo, quæ Atheniensibus, quæ Lacedæmoniis, quæ Tegeatis, quæ Argivis, quæ Corinthiis responderit, quis ignorat? » Non ita est recentioribus temporibus: hic versus citatus est in *Diario Eruditorum*, mense novembri 1832, p. 671, ut ex oraculo ignoto. Pindarus videtur hoc oraculum in mente habuisse cum dicit in nona *Pythica*, v. 79:

Ἐξερωτᾷς, ὦ ἄνα; κύρι-
ον ὃς πάντων τέλος
Οἶσθα καὶ πάσας κελεύθους,
Ὅσσα τε χθὼν ἠρινὰ φύλ-
λ' ἀναπέμπει, χὠπόσαι
Ἐν θαλάσσᾳ καὶ ποταμοῖς ψάμαθοι
Κύμασιν ῥιπαῖς τ' ἀνέμων κλονέονται.

Ibid. B 5. « Cur, o interpres hæreditarie religionum Græcorum, sicut te nominat Plato. » Hic alluditur ad quemdam locum quarti libri *Reipublicæ*, p. 427 H. Stephani, 448 Ficini: « Quod attinet ad consecrationes templorum, victimas cæterosque cultus deorum, dæmonum, heroum, si sapiamus, nullum alium interpretem audiemus, nisi quem nobis tradiderunt patres. Hic enim deus interpres est hæreditarius (πάτριος ἐξηγητής) omnium hominum, in his rebus, sedens in media terra et in ejus *gremio* edit oracula. »

Ibid. 9. Προστιμηθεὶς 467.

Ibid. C 10. Testes fide digni tuentur locum de Cleomede Astypalensi, nempe Plutarchus, in *Vita Romuli*; Pausanias, in *secundis Eliacis*, seu lib. VI, c. 9, sic autem loquitur prior: « Sors Romuli non valde dissimilis est ab his quæ referunt Græci de Aristæo Proconesio et de Cleomede Astypalensi; hic erat virtute et statura insignis, indole iracunda et fere furenti, nihil nisi vi agens. Hoc est ultimum ejus factum: ingressus in scholam puerorum percussit pugno columnam quæ sustinebat domum, eamque mediam fregit; unde ruit tectum. Cum eum persequerentur propter puerorum necem, confugit in ingentem arcam, operculum clausum retinuit, ita ut frustra conarentur multi homines eum extrahere. Confracta arca, invenerunt eum neque viventem, neque mortuum; quod quidem mirantes miserunt legatos Delphos, quibus respondit Pythias:

Ultimus heroum est Cleomedes Astypalensis. »

Pausanias addit quædam nova: « In Olympiade præcedenti dicitur Iccus Epidaurensis interfectus fuisse in pugna a Cleomede Astypalæo adversus eum luctante. Damnatus est a judicibus quasi reus facti injusti, amissoque præmio victoriæ factus est amens; dolore commotus confugit Astypalæum et, cum sedisset haud procul a schola, in qua includebantur circiter sexaginta pueri, dimovit columnam quæ fulciebat tectum, quod ruina obtrivit pueros. Cum eum insectarentur lapidibus incolæ, confugit in templum Minervæ, descendit in arcam positam in hoc templo, et trahens ad se operculum, delusit conatus Astypalæorum qui volebant aperire arcam. Cujus tabulis denique dimotis, neque reperto Cleomede vivo aut mortuo, miserunt Delphos qui peterent explanationem eorum quæ acciderant Cleomedi. Pythia reddidit oraculum supradictum. Ex hoc tempore Astypalæi colunt ut heroem Cleomedem. »

Idem narrant multi scriptores ecclesiastici: Origenes, *adv. Celsum*, lib. III; Theodoretus, *Therapeutica*, lib. VIII; Cyrillus, *adv. Julianum*; Epiphanius Scholasticus; denique historicus Socrates, lib. III, c. 23, p. 165 edit. Valesii, qui citat nostrum auctorem: « Quid dicam de Cleomede athleta, quem deum pronuntiavit oraculum? Propter hoc oraculum Diogenes Cynicus et philosophus Œnomaus condemnaverunt Apollinem Pythicum » κατέγνωσαν τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος. Ut videtur, Œnomaus habuit alia documenta ac Plutarchus et Pausanias de morte Cleomedis, quem onagri calce interfectum narrat: probabile est Astypalæos deceptos esse a Cleomede qui, illis nescientibus, aufugit. Unde rumor serpit illum e conspectu ablatum esse, quare inter deos relatus est.

Col. 398 B 11. Theagenes Thasius citatur a Pausania in *secundis Eliacis*, c. II: « Thasii, inquit, illius statuam in mare conjecerunt, sequentes legem quamdam Draconis inter eas quas de cæde Atheniensibus dederat. Juxta hanc legem ejiciendæ sunt extra fines res inanimatæ quæ cadendo mortem alicui attulerint. » Quam legem Draconis ipsissimis verbis refert Demosthenes in *Oratione adv. Aristocratem*, t. I ed. Reiskii, p. 645. « Prytanæi tribunal est quartum. Ad quid spectat? Si lapis, lignum ferrumve, aut aliquid simile casu percutiat aliquem; si nescitur a quo veniat; si res possideatur aut perspectum sit quæ fuerit mortis causa, ad hos magistratus defertur. » Pausanias prolixe locutus est in loco allato de vita athletæ Theagenis et de honoribus quibus cultus est ut deus.

Col. 400 A 1. Vigerus dicit in sua nota se

nullum prorsus potuisse reperire vestigium pentathli Euthyclis; hoc solum mihi videbatur verisimile, nempe illud nomen adulteratum fuisse, et pro *Euthycles* legendum esse *Euthymus*, nomen clari pugilis Locriensis, quem Pausanias, in *Eliacis poster*. c. 6; Ælianus, *Hist. var.*, VIII, 18; Plinius, *Hist.* l. VII, c. 47, denique Suidas, in verbo Εὔθυμος, designant: hic adulteravit textum Pausaniæ. Patria eorum erat eadem; sed hæc permutatio nominum parum verisimilis est, quia hic pugil erat, alter vero pentathlus, et in utriusque vita et rebus gestis plurima invenire est quæ non consentiunt. Hæc opinio igitur deserenda est.

Col. 400 A 8. *Πεφατνευμένους*. De hoc verbo scholiastes manuscripti 451 sic loquitur: Πεφατνευμένους λέγει ἀθλητὰς διὰ τὴν σωμασκίαν καὶ τὴν ἀνεγχοφατίαν. Vocat athletas πεφατνευμένους propter eorum corpulentiam et. . .

Ibid. C 1. Historia Cypseli tota scripta est ab Herodoto. Vigerus lectorem remittit ad suas observationes quæ non editæ sunt, sed quas facile suppleveris legendo Herodotum, cui non puto illum quidquam adjecisse. Illis qui volunt cognoscere penitus hanc historiam, satis est indicare librum V, 92, Herodoti, in quo continentur omnia de illo. Jam, in capite XXIX, Œnomaus citavit oraculum de patre Cypseli, quod reperitur in eodem loco Herodoti:

Ἠετίων, οὔτις σε τίει πολύτιτον ἐόντα.

Unde corrigetur textus, Κύψελος Ἠετίδης pro Κύψελος Αἰακίδης· quod cæterum confirmatur ab eodem Herodoto, in quo refertur oraculum quod habemus sub oculis, cui adjicit tertium versum:

. . . . *Βασιλεὺς κλειτοῖο Κορίνθου*
Αὐτὸς καὶ παῖδες, παίδων γε μὲν οὐκέτι παῖδες.

« Talis fuit Cypselus, inquit historicus. Vexavit multos incolas Corinthi, multis fortunas eripuit, pluribus etiam vitam; deinde, cum regnavisset triginta annos, reliquit solium filio Periandro. » Cicero, *De Fato*, c. 7: « Neque necesse fuit Cypselum regnare Corinthi, quanquam id millesimo ante anno Apollinis oraculo editum esset. » Daviesus, ad hunc locum, conatur ostendere, tempora supputando, ad quem annum, ante Ciceronis ætatem, referendum sit hoc, *millesimo ante anno*.

Primum versum hujus oraculi frequenter usurpabat Pythia; quod Hesiodo datum est oraculum et relatum a Tzetze, in *Exegesi*, fere huic simile est:

Ὄλβιος οὗτος ἀνὴρ ὃς ἐμὸν δόμον ἀμφιπολεύει.

Ibid. 6. *Melanippus qui magnæ utilitati erit urbi Gelæ*, nonnullas præbet difficultates aut potius quamdam obscuritatem. Melanippus, civis Agrigenti, conspiraverat adversus Phalarim tyrannum; ad hoc spectat oraculum sequens. Ælianus locutus est satis prolixe de hac conjuratione in quarto capite secundi libri *Historiarum variarum*; de hoc alibi prolixius verba fecerat, verisimiliter in suo *Tractatu de Providentia*, *Περὶ Προνοίας*· quod didiscimus e Suida, qui servavit tria fragmenta dissimilia in verbis ἀντέρως, ἐπῆρεν, et ἀναβολή.

Athenæus, in tertio decimo libro, p. 602, edit. Casaubonis, ad hoc alludit, ex Heraclide Pontico, et citat pariter oraculum, quod videbimus infra; hactenus vero non patet quomodo Melanippus profuturus sit urbi Gelæ; conjiciendo tantum id ostendi poterit.

Melanippus erat juvenis pulchritudine et virtutibus insignis, qui vehementi amore animum Charitonis incenderat: Διαπύρως ἐράσθη Μελανίππου καὶ τὴν ψυχὴν ἀγαθοῦ καὶ τὸ κάλλος διαφέροντος.

« Lis orta erat inter Melanippum et quemdam cui favebat tyrannus: chirographum, quod habebat prior, abreptum a tyranno, judices deleverunt. Qua vi et injustitia iratus, Melanippus in tyrannum conjuravit, et conatus est sibi conjungere juvenes, quos idem ac se sentire noverat, participes; consilium aperuit Charitoni, qui eum præmonuit ne temere in hanc conjurationem admitteret homines qui, propter metum tyranni, possent hærere dubii, rogavitque ut sibi negotii curam committeret. Melanippus annuit. Charito, cum omnia disposuisset solus, ut amicus a periculo tutus foret, rem omnem in se suscepit, pugioneque accinctus, ad tyrannum, ut eum occideret, occasionem accedendi quæsivit; sed observatus a doryphoris, correptus est priusquam consilii fieret compos. Inclusus et crudelissime cruciatus ut declararet socios, pertinaciter tacuit, donec Melanippus, fama perlata se auctorem instigatoremque conjurationis præbuit. Phalaris, utriusque amicitia mirabili commotus, vitam concedens, e Sicilia eos in exsilium pepulit. Apollini et Jovi hoc specimen humanitatis datum a crudelissimo tyranno placuit, adeo ut illius vitam in duos annos produxerint. » Quod dicit Ælianus in loco citato a Suida de verbo ἀναβολή. Sed quid ad Gelam in hac narratione? illud explanare conabimur.

Gela in ripa meridionali Siciliæ et ad flumen ejusdem nominis sita, metropolis erat Agrigenti. Sic ait Thucydides lib. VI, § 4: « Antiphemus Rhodius et Entimus Cretensis, coloniam quamdam cum ambo duxissent in Siciliam, Gelam condiderunt quadraginta et quinque annis a Syracusis conditis, et nomen illi imposuerunt e flumine cui adjacet. Quam urbem institutis Doricis submiserunt. Post centum et octo annos circiter Gelæi Agrigentum fundarunt, ducibus Aristonoo et Pystilo, quæ civitas nomen suum a fluvio Acraga mutuavit. »

Postea Agrigentum, cum tale incrementum accepisset, ut teste Diogene Laertio, ejus incolæ essent numero 80,000, quod tamen valde est dubium, v. lib. VIII, 61, majorem, ut verisimile videtur, partem ripæ meridionalis Siciliæ, et præsertim Gelam metropolim in suam redegit potestatem. Supponi igitur potest Melanippum fuisse Gelæ municipem, et quum mors tyranni duobus tantum annis dilata fuerit, postquam Agrigentum et civitates illi subditæ libertatem recuperarunt, ipsum in patriam rediisse, quam, ibi magnis cumulatus honoribus, multis beneficiis exornavit.

Ibid. 11. Versus hic citati ironice reddunt oraculum Apollinis Menalippo et Charitoni datum. Sic autem habet Athenæus in loco citato: « Pythia oraculum etiam edidit pro Charitone et ejus amico, hexametrum pentametro subjungens, sicut postea Dionysius Atheniensis, cui cognomen Chalcous (æneus), fecit in suis Elegiis. En oraculum:

Εὐδαίμων Χαρίτων καὶ Μελάνιππος ἔφυ
Θείας ἀγητῆρες ἐφαμερίοις φιλότητος. »

Ælianus, qui eosdem versus citat, ordinem carminum Athenæi intervertit, et Atticismum pro Dorismo posuit hoc modo:

Θείας ἡγητῆρες ἐφημερίοις φιλότητος
Εὐδαίμων Χαρίτων καὶ Μελάνιππος ἔφυ.

Juxta Eusebium videtur Athenæus fidelius citationem expressisse quam Ælianus. Puto in parodiam horum versuum ab Œnomao factam, qualiter ad nos pervenit, irrepsisse mendum. Haud enim verisimile videtur hunc Cynicum adjunxisse nomen Melanippi nomini Phalaris, id est tyranni et tyrannicidæ, ut diceret eos ipsos fuisse qui inter homines discordias seminarunt; nulla potest similitudo esse inter Phalarim et Melanippum; sed facile inter horrenda monstra Phalarim et Cypselum; quod bene phrasi præcedenti intelligitur. Substitui igitur Melanippi nomini carnificis Corinthii nomen, parum curans de versus concinnitate.

Col. 401 A 1. In brevi fragmento quod dedit Suidas de hoc facto, ex opere deperdito Æliani, oraculum plane consonat nostræ lectioni cum hoc solo additamento, quod tempus vitæ Phalaridi tributum ad duos annos determinatur.

Ibid. 9. Hoc ultimum caput, etsi brevissimum, forsan est totius libri difficillimum: in utroque enim oraculi versu numerus offenditur. mutandum est in primo versu καί in κε, et littera ν duplicanda est in voce Διονύσοιο, ut in hexametrum admitti possit. Quod sequitur, non minus claudicat; adest enim repetitio vocis φαλληνοῖς post verba οὐ μόνον et ἀλλά, quæ evidenter oscitantiam librariorum denotat. Solus manuscriptus 451 hoc caret mendo. Nihil dicam de manuscripto 466, in quo multa omittuntur et inter alia hæc: (θύουσι γὰρ αἱ πόλεις καὶ τελετὰς ἄγουσι λιθίνοις) καὶ χαλκέοις καὶ χρυσέοις, οὐ μόνον φαλληνοῖς, ἀλλὰ καὶ αὐτοῖς τοῖς Διονύσοις καὶ ἄλλοις παμπόλλοις Ἡσιοδείοις θεοῖς. Inter parenthesin inclusi quæ in manuscripto desunt, et cætera deprompsi ex eodem manuscripto, ut phrasis correcta et intellectu facilis efficeretur, loco textus quem dedit Vigerus, quamvis, in suis notis, illum condemnet. Idem Vigerus pariter servat Διονυσίοις, pro Διονύσοις, quod in eodem manuscripto legitur, et quod exigit sensus: ibi enim quæstio est de Baccho, non autem de Dionysio; sed hæc non omnem obscuritatem tollunt. Maxima est difficultas in explicandis his verbis φαλληνόν κάρηνον· quæ sequuntur indicant illud fuisse truncum olivæ, quem piscatores quidam Methymnæi ceperant retibus.

Hæc eadem narratio confirmatur in Pausaniæ *Phocicis*, lib. x, 19: « Figura quædam, ait, ex olivæ ligno, cum e mari tracta fuisset retibus Methymnæorum quorumdam piscatorum, ortum dedit cuidam divinitati, sed prorsus diversæ ab iis quæ in Græcia usque nunc colebantur; Pythia a Methymnæis consulitur, cujusnam deitatis seu herois hæc esset imago; respondetur eam adorandam nomine Bacchi Cephalenii. » Quæ historia eadem reperitur in nostro opere, sed nomen dei corruptum fuit in alterutra versione: multi critici insudarunt in hoc loco, incerti utrum legendum esset *Phallenius* vel *Cephalenius*, et quid per hoc verbum esset intelligendum.

Duplicem hanc quæstionem tractavit Tristanius in suis *Commentariis historicis*, t. II, p. 280; legendum ait, κεφαλὴν φαλληνὴν Διονύσου. Inferius dicemus quid per hoc intelligat. Liebius, qui anno 1730 edidit tomum in-folio cui titulus: *Gotha nummaria*, p. 186, hunc locum pariter perpendit, occasione numismatis cujusdam Methymni, quod Bacchum cornutum repræsentat: rejicit κεφαλήν Tristanii et sensum quem ipsi tribuit, servans expressionem oraculi, ab Eusebio datam et a Theodoreto relatam, *Therapeutic.* x, et supponit in decursu temporis mutatum fuisse hoc nomen in κεφαλληνός.

Zoega *De obeliscis*, sect. 4, c. 1, p. 213 legit etiam φαλληνόν, et versionem approbat Vigeri. Hanc opinionem insuper novis argumentis tuetur (p. 229). Lobeckius in suo *Aglaophamo*, t. II, p. 1086, loquens de oraculis quæ ad Bacchum spectant, asserit lectionem Pausaniæ prorsus ineptam esse. Quid Methymnæ, inquit, cum Cephalonia, ut adoraretur Bacchus Cephalonicus? vel quomodo e substantivo κεφαλή, formatum fuerit adjectivum κεφαλλήν, contra omnes regulas formationis vocum? Vult tantum vocem φαλλῆνος accentu circumflexo notari, quæ genitivus est vocis φαλλήν et ad vocem Διονύσου refertur.

Exinde ergo videas φαλληνός seu φαλλῆνος anteponendum esse voci κεφαλήν; hoc exigit metrum et sensus; sed quomodo hoc verbum intelligendum? Hic difficultatis nodus, in quo omnes dissentiunt. Vigerus vertit: « Bacchi caput ex tereti venerabere ligno. » Zoega, *De obeliscis*, *l. l.*, hanc versionem multum laudat, cum dicit: « Φάλαγξ lignum teres, oblongum; Φάλης deus Cylleniorum, Pales Etruscorum, fala turris, falando cœlum, φαληνόν in oraculo apud Eusebium e tereti ligno factum. » Theodoretus φαλλῆνον exprimit per verbum ἀκροβύστιον, *præputium:* quam versionem eligit Tristanius in suis *Commentariis historicis*, ita ut φαλληνόν κάρηνον sit summitas phalli; sed ἀκροβύστιον non est βάλανος. Male ergo Theodoretus et Tristanius oraculum sunt interpretati; prior in sensum obscenum detorquendo, quem non habet; posterior, a priore in errorem inductus. Liebius *ligneum* intelligit. « Revera, inquit, videmus Eusebium huic ex olivæ ligno figuræ opponere statuas lapideas, æneas et aureas; nec πρόσωπον ἐλαίας ξύλου ex Pausania unquam in hanc acceptionem admittere possumus: consonantia vocum φάλλος et φαλλῆνος sola potuit talem ideam suggerere. » Lobeckius proponendo φαλλῆνος, epithetum Bacchi, quod deducit a φάλλος, licet, inquit, talis desit forma, sed propter analogiam cum ἔρπην, ἔρπηνος, citat φαλήνιος, ab Aristophano usurpatum. Hæc correctio mihi videtur nimium exigere; oportet etenim: 1° textum mutari; 2° formam creari prorsus inusitatam: et hoc, ut epithetum illud a phallo derivetur. Quod phallus in Bacchicis consecrationibus suum locum habuerit, concedo; sed minime necessarium erat quidem cognomen Deo dari nec Methymni, neque in alio loco; hoc speciale nomen pertinebat non ad cultum in Græcia universe receptum, sed ad inventionem trunci olivæ formam hominis exhibentis, et quem oraculum Baccho tribuit. Sequor hac de re sententiam Vigerii, Liebii, Zoegæ, circa significationem ejus vocis.

Ibid. C 5. *Diopetes* imago erat divina, e cœlo delapsa, ut putabatur statua Dianæ Ephesi. V. *Actus Apostolorum*, c. xix, v. 35. Argutia Œnomai in hanc vocem provenit ex eo quod hic truncus, cum utpote e cœlo non dilapsus, dici non posset *diopetes*, sed mari egressus dici deberet *Poseidonopetes*, seu a Neptuno missus.

Col. 405 A 12. In hoc Porphyrii fragmento reperitur vox μεμοιραμένα pour εἱμαρμένα ab μειρόμαι. Schneiderus scribit μεμόρηται et μεμορμένος. Ms. 466, μεμοιρασμένα.

Ibid. B 1:

Ἐκφύεται γαίηθεν ὀδῶν ὅθι λείμακες ὄμβρου
Διψοσύνῃ κατέμαρψεν ὅλον πόμα μητέρος [αὐτῆς.

D. Jacobs, quem de his versibus corruptis consului, sic eos mutat:

Ἐκφύεται γαίηθεν, ὅλυρ', ὅτε λείμακες ὄμβρου
Διψοσύνῃ κατέμαρψαν ὅλον πόμα μητέρος [Αὔτης.

« Forte Αὔης. Quo tempore prata pluviæ penuria omnem matris humorem præ siti consumpserunt, nascitur tandem, postquam suum justum tempus in sinu terræ reconditum se commovit prodire gestiens. »

Ibid. 9. Cic. *De divinat.*, l. I, c. 39. « Cur stella Jovis aut Veneris conjuncta cum luna, ad ortus puerorum salutaris sit: Saturni, Martisve contraria? » Manetho. *Apotelesmat.*, l. II, v. 466:

Ἢν μὲν Ζηνὶ (Σελήνη) συνάπτῃ ἢ ἁβροκόμῳ [Κυθερείῃ
Ἐσθλὴ καὶ δώτειρα βίου πλούτοιο τε πολλοῦ·
Ἢν δὲ Κρόνον προλιποῦσα κενὸν δρόμον [ἐξανύησιν
Ἢ καὶ Ἄρει μετέπειτα συνάπτῃ, πάγχυ κα-[κίστη.
Τεύχει γὰρ
Πολλάκις ὠκυμόρους τε καὶ ἐν νεότητι θα-[νοῦντας.

Vide Julium Firmicum, *Mathes.*, l. IV, c. 1.

Col. 408 D 9. *Καταιβάσιον Διὸς ἔγχος.* « E cœlo cadens. » Quo sensu vero accipi debeat vox hæc, Jupiter Καταιβάτης, multum inter recentiores decertatum est. Multæ veterum citationes, nummi Cyri

illius præferentes effigiem, Petrum Burmannum induxerunt ad dissertationem hac de re edendam, cui titulus *Ζεὺς Καταιϐάτης*, Ultraject. in-4°, 1700, in qua ad evidentiam probat hoc epithetum Jovi non dari, nisi cum fulgur emittat (*Fulgerator*), et magna inde detrimenta nascantur. Et in hoc distinguitur a Jove Helicia, cujus tonitrua res futuras ominabantur, Ἑλικίας ὁ συστροφὰς ἢ ἕλικας ποιῶν, διὰ μέσην παχύτητα ἢ ὑγρότητα, τῇ πυκνότητι τοῦ ἀέρος ἀντωθούμενος, ait Tzetzes in *Lycophrone*, v. 382. Ipsum tonitru dicebatur Καταιϐάτης, et hoc sensu usurpatur apud Lycophronem, l. l. In citationibus Burmanni Eusebii verba omissa sunt.

Col. 412 A 3:

Non meus hic sermo est, sed quem præcepit Ofellus.
Horat. *Satyrar.*, l. II, *Satyr.* 2.

Euripides in *Menalippa*:

Οὐκ ἐμὸς ὁ μῦθος, ἀλλ' ἐμῆς μητρὸς πάρα.

Et in *Hippolyto*, v, 353:

Σοῦ τάδε, οὐκ ἐμοῦ κλύεις.

Ad hoc alludit Plato, *Alcibiade primo*, p. 113 ed. Henrici Stephani: Τὸ τοῦ Εὐριπίδου ἄρα συμϐαίνει, ὦ Ἀλκιϐιάδη· σοῦ τάδε κινδυνεύεις, ἀλλ' οὐκ ἐμοῦ ἀκηκοέναι, οὐ δ' ἐγώ εἰμι ὁ ταῦτα λέγων, ἀλλὰ σύ. De hac locutione proverbiali, vide Muretum, *Var. Lect.*, L. v, 20.

Ibid. B 3. Textus Græcus fert τισὶ τῶν δαιμονίων. Hic distinguendum est inter Δαίμονες et Δαιμόνια, quam distinctionem non admittit lingua Gallica: Δαίμονες majores dii erant; Δαιμόνια, verbi gratia, genius Socratis, minores erant. Vox Δαιμόνιον præsertim genium Socratis designabat, et ita Xenophon in Ἀπομνημονεύματα; Plato, in *Apologia;* Plutarchus in *Tractatu de genio Socratis*. Eustathius in vers. 294. lib. x Odyssæ, p. 1659, ait: « Circem gladio Ulyssis territam fuisse, quia, ut Δαιμόνιον, vita longiori fruitura erat, haud tamen immortali. *Vid.* p. 1659 editionis Rom.

Ibid. C 6. Cf. Valckenaer in *Euripidis Fragmenta*, c. 25, p. 287.

Ibid. D 13. Versus quos hoc in loco tanquam auctoritatem facientes citat Eusebius, ex *Sylæo* Euripidis deprompti fuerunt: mirum est Vigerum horum auctorem non indicasse, cum conetur eos emendare, præsertim quod Philo Judæus plures his usus fuerit in tractatu: *Quod homo virtute præditus sit liber*, in libro *De Josepho*, in *Allegoriis*. Gataker in posthuma parte *Adversariorum*, c. 10, p. 520, Ultraject. 1698; in commentario, *in Marcum Aurelium*, lib. VIII, c. 41, eos restituit ita ut ego edidi. Apud Philonem legitur: Οἷα παρ' Εὐριπίδῃ φησὶν Ἡρακλῆς. Hi versus, ut videre est, ab Hercule recitantur. Euripides primo versu iterum usus est in *Phœnicibus*, v. 531:

Πρὸς ταῦτ' ἴτω μὲν πῦρ, ἴτω δὲ φάσγανα.

Cæteri ita a Philone scribuntur:

Πίμπρα, κάταιθε σάρκας, ἐμπλήσθητί μου
Πίνων κελαινὸν αἷμα, πρόσθε γὰρ κάτω
Γῆς εἶσιν ἄστρα γῆ τ' ἄνω εἰς οὐρανόν,
Πρὶν ἐξ ἐμοῦ σοι θῶπ' ἀπαντῆσαι λόγον.

Ex Eusebio, Gatakerus proponit τάμνον pro πίμπρα, idem sonante ac κάταιθε.

Col. 413 B 11. « Si omnia fato fiunt, omnia fiunt causa antecedente: et si appetitus, illa etiam quæ appetitum sequuntur, ergo etiam assensiones: at si causa appetitus non est sita in nobis, nec ipse quidem appetitus in nostra potestate; quod si ita est, ne illa quidem quæ appetitu efficiuntur, sunt sita in nobis: non igitur neque assensiones, neque actiones in nostra potestate: ex quo efficitur ut nec laudationes justæ sint, nec vituperationes, nec honores, nec supplicia. » Cicero *De fato*, c. 17.

Ibid. C 10. *Εἰ γὰρ ἐξ εἱμαρμένης τόδε τι γενήσεσθαι νομίζοι.* Hæc locutio, a nostro auctore inferius usurpata: Ἐν τῷ τόδε τι βούλεσθαι ἢ μὴ βούλεσθαι, ex antiquioribus rhetoricæ magistris desumpta est. Longin. *De sublimitate*, § 14: Πῶς ἂν τόδε τι ὑπ' ἐμοῦ λεγόμενον, παρὼν Ὅμηρος ἢ Δημοσθένης ἤκουσεν;

Hermogenes: Διαίρεσις τῶν στάσεων. Πραγματική ἐστιν ἀμφισϐήτησις περὶ πράγματος μέλλοντος, εἰ δεῖ γενέσθαι τόδε τι, ἢ μὴ γενέσθαι.

Ibid. D 8. Cicero *De fato*, 12: « Nec nos impediet illa ignava ratio quæ dicitur ἀργὸς λόγος, cui si pareamus, nihil omnino agemus in vita. »

Origenes *contra Celsum*, lib. II, p. 73, edit. Cantab. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἀργὸς καλούμενος λόγος, σόφισμα ὤν, τοιοῦτός ἐστι λεγόμενος ἐπὶ ὑποθέσεως πρὸς τὸν νοσοῦντα, καὶ ἀποτρέπων αὐτὸν χρῆσθαι τῷ ἰατρῷ πρὸς ὑγίειαν· καὶ ἔχει γε οὗτος ὁ λόγος· εἰ εἵμαρταί σοι ἀναστῆναι ἐκ τῆς νόσου, ἐάν τε εἰσαγάγῃς τὸν ἰατρὸν, ἐάν τε μὴ εἰσαγάγῃς, ἀναστήσῃ· ἀλλὰ καὶ εἰ εἵμαρταί σοι μὴ ἀναστῆναι ἐκ τῆς νόσου, οὐκ ἀναστήσῃ. Ἤτοι δὲ εἵμαρταί σοι ἀναστῆναι ἐκ τῆς νόσου, ἢ εἵμαρταί σοι μὴ ἀναστῆναι· μάτην ἄρα εἰσάγεις τὸν ἰατρόν. « Quod aiunt ἀργὸς λόγος est sophisma, et ad illud reduci potest: supponamus aliquem ægroto adesse et illi suadere, his verbis, ne medicum vocet qui eum ad sanitatem reducat: si ex fati decretis sanitati restituendus sis, accersas medicum vel non, sanaberis; si autem convalescere non debeas, in vanum medicum vocabis. »

Plutarchus, *De fato*, c. 11: Ἀργοὶ καὶ θερίζοντες λόγοι, καὶ ὁ παρὰ τὴν εἱμαρμένην ὀνομαζόμενος, σοφίσματα, ὡς ἀληθῶς, κατὰ τοῦτον τὸν λόγον, τυγχάνει ὄντα. « Ratiocinia quæ vocant ἀργοί et θερίζοντες, sicut et illud quod vocant, παρὰ τὴν εἱμαρμένην, mera sunt ex hac argumentatione sophismata. »

Plato, in *Memnone*, p. 17: Οὔκουν δεῖ πείθεσθαι τούτῳ τῷ ἐριστικῷ λόγῳ· οὗτος μὲν γὰρ ἡμᾶς ἀργοὺς ποιήσειε. « Caute cavendum est hoc genus discussionis, quod nos nonnisi ad summam inertiam ducere possit. »

Col. 416 A 5. *Τί οὖν δεῖ συντετάσθαι.* Legendum est συντίθεσθαι. Demosthenes, *contra Aristocratem*, p. 679, ed. Reiske: Ὁ ταῦτα τοίνυν συνθέμενος, pro, ταύτην τὴν συνθήκην γεγραμμένος.

Col. 417 C 4. *Ἕξις*. Hujusce vocabuli philosophicus usus ab Ammonio exponitur, *ad Aristot. Categorias*, folio 120 edit. Sabii: Τὸ τῆς ἕξεως ὄνομα ἐπὶ τούτων φέρεται ἐφ' ὧν καὶ τὸ τῆς εὐεξίας· ἡ γὰρ εὐεξία ἐπίτασις τῆς ἕξεώς ἐστι· καὶ τὸ τῆς ἕξεως ὄνομα ἐπὶ μόνων τῶν ἐμψύχων λεχθήσεται.

« Verbum ἕξις idem ac εὐεξία, quod vocis ἕξις extensio est. Dicitur tantum de substantiis animatis. »

Col. 420 B 8. *Ἀπαράλλακτον*, ineluctabile. Distinctionem philosophicam τῶν παραλλάκτων et τῶν ἀπαραλλάκτων, indicat Plutarchus in tractatu *De contradictionibus Stoicorum*, p. 371, t. XIII, edit Hutten; t. X, p. 322 ed. Reiskii: Τοῦ κατηναγκάσθαι δοκοῦντος ὑπὸ τῶν ἔξωθεν αἰτιῶν ταῖς ὁρμαῖς ἀπόλυσιν πορίζειν· ἔνιοι τῶν φιλοσόφων ἐπελευστικήν τινα κίνησιν ἐν τῷ ἡγεμονικῷ κατασκευάζουσιν ἐπὶ τῶν παραλλάκτων μάλιστα γενομένην ἔκδηλον, ὅταν δυοῖν ἴσον δυναμένων καὶ ὁμοίως ἐχόντων θάτερον ᾖ λαϐεῖν ἀνάγκη, μηδεμιᾶς αἰτίας ἐπὶ θάτερον ἀγούσης, τῷ μηδενὶ διαφέρειν· ἡ ἐπελευστικὴ δύναμις αὕτη τῆς ψυχῆς ἐπίκλισιν ἐξ αὑτῆς λαϐούσης, διέκοψε τὴν ἀπορίαν.

Originem vero illius coactionis quæ in motibus nostris exsistere videtur, in causis exterioribus inveniendam nonnulli philosophi docuerunt. In parte superiore animæ, inquiunt, inest quædam virtus *epeleustica*, id est, spontanea, quæ præsertim manifestatur in actibus *parallacticis*, id est, qui alius pro alio sumi possunt; quod fit, cum ex duabus rebus, eamdem vim et valorem habentibus, quarum alterutra pariter eligi queat, unam tamen eligere necesse sit, quamvis ad neutram necessario trahamur,

nullo discrimine prævalente : hac virtute epeleustica, determinationis animæ nostræ (*de motu proprio*) solvitur difficultas.

Col. 428 C 6. Hæc etymologia vocis εἱμαρμένη Stoicorum est.

Plutarch., *De placitis philosoph.*, I, 28 : Οἱ Στωικοὶ εἱμαρμένην λέγουσιν εἱρμὸν αἰτιῶν, τουτέστι τάξιν καὶ ἐπισύνδεσιν ἀπαράβατον. — Idem, *De fato*, IV, 1, 15 : Εἱμαρμένη γὰρ προσαγορεύεται ὡς ἂν εἰρομένη τις. Cic., *De divinat.*, I, 55 : « Fatum id appello quod Græci εἱμαρμένην, id est ordinem seriemque causarum ; cum causa causæ nexa rem ex se gignat. »

De fato vide sanctum Augustinum, lib. V, capite 1 et seq. usque ad undecimum, *De civitate Dei* ; Cicer., *De divinatione* et *De fato*, ubique.

Col. 429 A 3. *Σωματικὰ στοιχεῖα.* Nomen στοιχεῖον astris datum non est Eusebio proprium, sed ab eo frequenter adhibetur, l. I, cap. 9 : Φοινίκων οἱ πρῶτοι φυσικοὺς ἥλιον καὶ σελήνην καὶ τοὺς λοιποὺς ἀστέρας πλανήτας καὶ τὰ στοιχεῖα τὰ τούτοις συναφῆ, θεοὺς μόνον ἐγίγνωσκον · τὰ στοιχεῖα sunt ἀπλανεῖς, inquit Salmasius, *De annis climact.*, p. 577. — Eusebius, lib. III, c. 4, p. 93 : Εἰς μόνον τὰ ὁρώμενα τοῦ κόσμου στοιχεῖα. —Id., *Hist. eccles.* III, 31 : Κατὰ τὴν Ἀσίαν μεγάλα στοιχεῖα κεκοίμηται, ubi vid. Valesium. — Theodoretus, *Hist. eccles.*, V, 39 : Τοὺς τὰ στοιχεῖα θεοποιοῦντας, ubi eumdem. —Epiphanius, *De hæresi Pharisæorum* : Τὰ ματαίως νομιζόμενα εἰς ἀριθμὸν στοιχείων, ubi, εἰς ἀριθμόν, inquit Valesius de Eusebio *l. l.*, ponitur pro εἰς λόγον.—Hieronymus in epist. ad Hedibiam IV : « Omnis hebdomada in sabbatum dividitur, quas ethnici idolorum et elementorum nominibus appellant. » — Chrysost., homil. 58 *in Matthæum* : Ὁ γὰρ δαίμων ἐπὶ διαβολῇ τοῦ στοιχείου καὶ ἐπιτίθεται τοῖς ἀλοῦσι. — Theophil., *ad Autolyc.*, l. I, c. 6 : Ἥλιος καὶ σελήνη καὶ ἄστερες, στοιχεῖα αὐτοῦ εἰσι.—Idem, l. II, § 22 et 50. — S. Greg. Nyss., in *Vita sanctæ Macrinæ* : Αὐτῶν τῶν στοιχείων τὰς εἰκόνας διὰ τῆς μιμήσεως ἀνθυποῦσθαι, et alii.

Col. 433 A 10. Ἠπήχθην ms. 467.

Ibid. 15. « Democritus auctor atomorum accipere maluit necessitate omnia fieri, quam a corporibus individuis naturales motus avellere. » Cicero, *De fato*, c. 10.

Ibid. B 3. Τοσοῦτος ms. 465. Cicero, *De fato*, c. 7 : « Maxime tibi de hoc ipso, Chrysippe, cum Diodoro certamen est : ille enim id solum fieri posse dicit, quod aut sit verum, aut futurum sit verum, et quidquid futurum sit, id dicit fieri necesse esse, et quidquid non sit futurum, id negat fieri posse. Tu et quæ non sint futura, posse fieri dicis, ut : frangi hanc gemmam, etiamsi id nunquam futurum sit. »

Plutarch., *De contradict. Stoic.* : Ὁ δὲ λέγων ὅτι Χρύσιππος οὐκ αὐτοτελῆ τούτων αἰτίαν, ἀλλὰ προκαταρκτικὴν μόνον ἐποιεῖτο τὴν εἱμαρμένην, ἐκεῖ πάλιν αὐτὸν ἀποδείξει μαχόμενον πρὸς ἑαυτόν, ὅπου τὸν μὲν Ὅμηρον ὑπερφυῶς ἐπαινεῖ περὶ τοῦ Διὸς λέγοντα·

Τῷ ἔχεθ' ὅττι κεν ὔμμι κακὸν πέμπῃσιν ἑκάστῳ,
Ἢ ἀγαθόν...

(*Iliad.* O, 109.)

Respondet ille, fatum, ad sententiam Chrysippi, non esse causam effectivam, sed causam primordialem ; sed in eo secum discrepat, cum magnifice laudet Homerum de Jove dicentem : « Itaque æquo animo bonum vel malum vobis datum accipite. » Plutarch., p. 361, t. X ed. Reischii.

Quod vero Chrysippus docuerit de fato et malo vel bono, si quisquis scire voluerit, quantum illud fieri potest, cum desint ejus opera, legat quæ narrat A. Gellius in *Noctibus Atticis*, lib. VI, cap. 1 et 2.

Col. 434 B 13. Hoc oraculum ab Herodoto relatum, l. VII, 148, alius alio modo docti editores interpretati sunt. Refert Wesseling versionem Chalcidii :

Vicinis offensa, Deo charissima plebes,
Armorum cohibe munimina...

In hoc verbo τὸν προβολαῖον inest difficultas : ex hoc verbo intelligendusne est hominis status arma tum ad nocendum, tum ad se defendendum gestantis ? Ἐν προβολῇ θέσθαι, verbum est in rebus belli usitatum, quod idem habet ac *præferre*, sive hastam sive scutum quo tegantur ; προβολή in eo sensu idem ac πρόβλημα sonat. Xenoph., *Memorab.*, lib. III, c 12-27 : Μέχρι τῆς ἡλικίας ὡπλισμένους κουφοτέροις ὅπλοις, βλαβεροὺς μὲν τοῖς πολεμίοις εἶναι, μεγάλην δὲ προβολὴν τοῖς πολίταις τῆς χώρας κατασκευάζεσθαι. Idem, in *Cynegetic.*, c. 5, oculum leporis describens : Τά τε γὰρ ὄμματα ἔχει ἔξω, καὶ τὰ βλέφαρα ἐλλείποντα καὶ οὐκ ἔχοντα προβολὴν ταῖς αὐγαῖς. Eorum oculi ciliis quibus protegantur carent.

Ex his concludere fas est, quod deus jubeat Argienses nihil præter defensionis rationem tentare, sed esse paratos ad pugnandum. Notam vide de προβόλιον, *Præparat.* lib. VII, c. 16, p. 330, ubi pro insidiis sumitur hoc verbum et verbo θέλγητρον assimilatur.

Col. 436 A 1. Vide Stephanum Byzantinum de hoc oraculo, voce *Carystes.*

Ibid. B 1. Oraculum de quo nunc agitur, Stephanus Byzantinus commemorat, verbo Θάσος, ut exinde cognoscamus hanc insulam, Heriam antea nominatam fuisse. Vide oraculum de coloniæ itinere ab insula Paros in Thasos, relatum ab Archiloco, l. v, c. 31.

Col. 437 A 9. Illud quod inducit ad oraculum Alcmæoni datum quamdam movit difficultatem quæ oritur e duplici sermone Œnomai qui, cum Apollinem venerari videatur, reipsa irridet. Deum admonet, ne a stulto Alcmæone interrogante decipiatur. Oraculum Apollinis ad Alcmæonem indicatur. Primo ille, inquit Apollodorus, l. III, 159, interfecit matrem, oraculo obedire volens, χρήσαντος Ἀπόλλωνος αὐτῷ · deinde furiis agitatus in Arcadiam perrexit ad Œcleum, inde in Psophidem ad Phlegeum qui eum purificavit. Hinc Euripides tragœdiam sumpsit, *Ἀλκμαίων ὁ διὰ Ψωφῖδος*. Vide Hesychium, vocabulis *ἀτέρης* et *ἀργαίνειν*. Sed in hac regione commorante eo, orta est sterilitas ; illi ergo oraculum interroganti respondit, ut undis Acheloi purificandus proficisceretur. Responsum illud est, ut verisimile, quod his versibus incipit. Thucydides illud refert, lib. II, cap. 102 :

« Narratur, cum Alcmæon filius Amphiarai, occisa matre, per diversa erraret, Apollinem oraculum edidisse, quo incolere debebat Acheloi submersa littora quæ exsiccavit ; et voluisse eum in hac terra permanere, quæ, cum mater interfecta est, lumine solis non lustrabatur, ac proinde terra non erat, cum alia quælibet terra præsentia ejus contaminaretur ; Alcmæonemque per multum tempus nullatenus fuisse suspicatum de alluvionibus Acheloi agi. » Idem refert Pausanias, l. VIII, p. 646.

Aristoteles in *Ethicis*, cap. 1, sic se habet : « In quibusdam nulla coactio admittenda est, ac proinde oportet mori et crudelissimis sedare tormentis, potius quam committantur ; qua de causa, Alcmæon Euripidis ridicule agit, cum ad interficiendam matrem se coactum fuisse declarat. » Theodectus ediderat *Alcmæonis* tragœdiam, cujus tres versus citantur ab Eusebio, l. x, c. 3, in fragmento Porphyrii ; de ea loquitur Aristoteles, *Rhetor.*, l. II, c. 23. Sic enim se habet :

Δεῖ σκοπεῖν χωρίς, εἰ ἄξιος ὁ παθών, παθεῖν · καὶ ὁ ποιήσας, ποιῆσαι, εἶτα χρῆσθαι ὁποτέρως ἁρμόττει · ἐνίοτε γὰρ διαφωνεῖ τὸ τοιοῦτο καὶ οὐδὲν κωλύει, ὥσπερ ἐν Ἀλκμαίωνι τοῦ Θεοδέκτου.

Μητέρα δὲ τὴν σὴν οὔτις ἐστύγει βροτῶν ;

Φησὶ δὲ ἀποκρινόμενος ·

Ἀλλὰ διαλαβόντα χρὴ σκοπεῖν.

Ἐρομένης δὲ τῆς Ἀλφεσιβοίας, Πῶς ; ὑπολαβών φησι ·

Τὴν μὲν θανεῖν ἔκριναν, ἐμὲ δὲ μὴ κτανεῖν.

« Examinandum est separatim an ille qui poena

mulctatur, punlatur juste, et an qui pœnam inflixit, juste inflixerit; deinde, ubi sit æquitas indicandum, sicut in *Alcmæone* Theodecti : Nemone tuam matrem in odio habebat? — Alcmæon respondens dicit : Sub duplici respectu perpendi debet mea agendi ratio. Quomodo rem audis? inquit Alphesibœus. — Adjicit Alcmæon : Illam morituram sed non a me occidendam statuerant. »

Cicero versum refert tragœdiæ cujusdam Latinæ *Alcmæonis* nuncupatæ, *Academ.*, II, 17 : « Contingit ut incipientes furere sentiant et dicant, aliquid quod non sit, id videre sibi, et cum relaxentur sentiant atque illa dicant Alcmæonis : Sed mihi neutiquam cor consensit cum oculorum aspectu. »

Alcmæonides, poetæ cyclici incogniti opus, a Strabone indicatur, l. x. Vide scholiastem Euripidis ad versum 1000 *Orestis*.

Vide quod Athenæus, initio libri sexti, commemorat e comicis Antiphane et Timocle sumptum, *Aclmæonis* materiam τραγικωτάτην τινὰ ὕλην professus.

Eustrates, in commentariis in locum citatum *Moralium* Aristotelis, p. 39 verso, duobus versibus Euripidis nititur :

Μάλιστα μὲν μ' ἐπῆρεν ἐπισκήψας πατὴρ,
Ὅθ' ἅρματ' εἰσέβαινεν εἰς Θήβας ἰών.

Quod non satis esse proclamat ut culpa liberetur.

Urbs ab Alcmæone condita Argos Amphilocica nominabatur. Videndus Ephorus a Strabone citatus, l. VII, p. 325; alii vero auctores illam ab Amphiloco, Alcmæonis fratre, conditam fuisse contendunt.

Textus hujus oraculi corruptissimus. Sic incipit versus secundus : Ἀμφὶ ἀρηαδίη, quod Vigerus retinuit. Heinichen, ultimus editor, miro modo se agere credidit legendo ἀμφὶ Ἀρκαδίης, quo rumpitur metrum, et quod falsum est; Alcmæon enim non Arcas, sed Argivus erat.

Holstenius in Porphyrium *De vita Pythagoræ*, p. 33, proposuerat scribere ἀμφιαραδίης, sed nondum metrum versus restituebatur. Valckenaer, *Fragmenta Euripidæa*, p. 287, legit : Ἀμφιαραϊάδης · et hoc feliciter restitutum. Hinc apparet quanta cura lectiones corruptæ conservandæ sint; etenim, si loco Ἀμφὶ ἀρηαδίη, textus Heinichen in manuscriptis prævaluisset, nunquam fuisset detecta vera lectio. Vide Gregorium Corinthum *De dialectis*, p. 486, ed. Scheffer, et notas Sic in Ovidio legendum :

Amphiaraiades Naupactæo Acheloo,
Solve nefas, dixit; solvit et ille nefas.
Ah! nimium faciles, qui tristia crimina cædis
Fluminea tolli posse putatis aqua.
(OVIDIUS, *Fastorum* l. II, 43.)

Col. 437 B 3. Hic locus discrepat ab iis quæ de ætate Arcesilai, secundæ academiæ auctoris, dicunt Cicero et Eusebius ipse, l. XIV, c. 4. Hic locus Ciceronis in primis *Academicis* legi potest : « Palemonem audiverant assidue Zeno et Arcesilaus, sed Zeno cum Arcesilaum anteiret ætate valdeque subtiliter dissereret. » Inde clare cognoscimus quod Arcesilaus, Zenonis coævus, ducis Portici, etiam Chrysippi, tertii ducis in ordine temporum ejusdem Portici, non potuerit æquævus esse; econtra Epicurus et Chrysippus eodem tempore vivebant. Narrat tamen Diogenes Laertius, lib. VII, 183, quod Sotio affirmet, in octavo libro, se philosophiam docuisse una cum Arcesilao et Lacyde, academiæ rectoribus. Quomodo concilianda hæc inter se pugnantia? Non hic locus est demonstrandi utrum historia Græcæ philosophiæ cum scipsa concordet chronologice. Scimus tamen ex Apollodoro Epicurum tertio anno 127 olympiadis natum, et Chrysippum, ex eodem, quarto anno 126 olympiadis, Diog. Laert. l. VII, 184; Epicurus septuaginta annos vixit, Chrysippus vero annos tres et septuaginta. Coævi ergo fuerunt, quid quid dicant Sotio et Œnomaus. Arcesilaus, ex eodem Apollodoro, floruit currente olympiade 120. Diog. Laert., l. IV, 45.

Col. 440 A 3. Vide supra col. 1521 notam in vocem εἰρμός.

Καὶ πᾶς σὸς οἶκος βήσεται δι' αἵματος.

Ibid. B 1. Hoc oraculum, quod invenitur in *Phœnissis*, multis commentariis ab aggressoribus vel defensoribus *fati* illustratum est; sicque redditur, vers. 18 :

Μὴ σπεῖρε τέκνων ἄλοκα δαιμόνων βίᾳ·
Εἰ γὰρ τεκνώσεις παῖδ', ἀποκτενεῖ σ' ὁ φύς·
Καὶ πᾶς σὸς οἶκος βήσεται δι' αἵματος.

Col. 444 A 1. Trachim, de qua hic agitur, notissimam fecit tragœdia Sophoclis quæ inscribitur *Trachinianæ*; hanc urbem recenset Homerus in catalogo, v. 682 :

Οἵ τ' Ἄλον, οἵ τ' Ἀλόπην, οἵ τε Τρηχῖν' ἐνέμοντο.

In radicibus montis Œtæ hæc urbs sita erat; in posterum Heraclea nominata est, in honorem Herculis, ejus conditoris. Postquam enim Eurytum et filium ejus Hercules apprehendisset, ut ait Schytinus Teosensis ab Athenæo citatus, l. XV, 461, vindictam de exactionibus eorum sumere volens, eos interfecit; et in eo loco condidit urbem, cui Heraclea Trachiniana nomen inditum. Eo nomine appellata est, inquit Stephanus Byzantinus, διὰ τὴν τραχύτητα · eam Thessaliæ urbem vult idem Stephanus. Dicit Strabo, lib. IX, p. 433, in eo Sophoclem sequens, hanc Phthiotidis civitatem fuisse; idem harum duarum provinciarum incertos limites declarat. « In dubium venit res, cum Alos et Alopeam Homerus nominaverit, an in mente habuerit loca quæ nunc ad Phthiotidem pertinere habentur, an vero Locridis civitates, Trachim et regionem Œtæ continentes. »

Locrenses, de quibus agitur in oraculo, iidemne sint ac illi quos infra nominat, Οἰταῖοι? An hic versus ejusdem oraculi sit? Non facile dirimenda quæstio. Ad montem Œtam Locris extendebatur, ut loco supra citato narrat Strabo; cæterum nunquam varii Locrenses sic denominati. Appellantur etenim Opuntii, Ozoleenses, Epicnemidiani et Epizephyrienses, qui ultimi, cum in Italia habitarent, soli Epicnemidiani capere Trachim potuissent hicque Œteenses nominari.

Col. 448 D 3. Χρεὼν, inquit Suidas, τὸ εἱμαρμένον τέλος ζωῆς. Αἰλιανός · ἐπεὶ δὲ εἰς γῆρας ἀφίκετο, τὸ κοινὸν τῇ πεπρωμένῃ χρεὼν ἐξέτισε, καὶ τῆς προσηκούσης κηδεύσεως ἔτυχε.

Τὸ δὲ χρεὼν μετοχή ἐστιν ἀπὸ τοῦ χρῶ χρέω γενόμενον · οὐδέτερον χρέον. Παρατροπὴ παρηκολούθησε τοῦ τόνου, καὶ κατ' Ἀττικὴν ἔκτασιν ἐτράπη τὸ ο εἰς ω, καὶ ἐστὶν ἄκλιτον· τὰ εἰς *ον* ἐπιῤῥήματα διὰ τοῦ ὀμικροῦ γράφεται πλὴν τοῦ χρεὼν καὶ ἐκποδών. Leopardus multa hujusce vocabuli exempla citat : aliqua referam. Euripides, in *Iphig. Taurid.*, 1486 :

Τὸ γὰρ χρεὼν σοῦ τε καὶ θεῶν κρατεῖ.

Plutarch., in *Demetrio* : Καὶ ταχὺ τὴν γενομένην Ἀντιγόνῳ ὄψιν ὑπὲρ ἑαυτοῦ διετέλει τὸ χρεών. In *Pyrrho*, 403 : Τὸ δὲ χρεὼν ἦν ἄφυκτον. Suidas, in voce *τόνος*, loquens de morte Alexandri Molossi : Γνοὺς ὅτι ἄρα τὸ χρεὼν ἐκπέπλησται.

Suidas, in voce *Σεβηριανός* : Ἐξῆγε δὲ αὐτὸν ἡ εἱμαρμένη καὶ τὸ χρεών. Moschopulus addit : Τὸ χρεὼν ὅτε μὲν μετ' ἄρθρου τίθεται, ὄνομά ἐστι μονόκλιτον, χωρὶς δὲ τοῦ ἄρθρου, ἐπίῤῥημα... Ἄμεινον δὲ αὐτὸ λέγειν ὄνομα ἐπιῤῥηματικόν.

Vide Eustathium, *Iliad.*, lib. II, p. 166, l. VIII, edit. Romæ.

Τὸ χρέος reperitur in eodem sensu acceptum; Alciphron, l. I, epist. 25 : Οὐκ ἔστι τὸ χρέος φυγεῖν · quod Μοιρίδιον χρέος appellat Plutarchus, in *Consolatione ad Apollonium*.

Col. 452 A 11. Auctor *Rhetoricæ ad Herennium*,

lib. II, § 23, quæ est pars operum Ciceronis, hos Pacuvii versus commemorat :

Fortunam insanam esse et cæcam et brutam perhibent philosophi
Saxoque instare globoso prædicant volubilem.

Col. 460 A 5. Themistius, in Aristotelis commentariis *De auscultatione physica*, libro II, his verbis utitur : « Inter eos qui de natura disserunt, a plurimis ad necessitatem causæ naturales reducuntur; quandoquidem apud eos, ut verisimile est, necessitas idem sonet ac materia; sicque frigus et calor aliaque materiæ elementa, quæ ab illis philosophis principia rerum agnoscuntur, necessario exsistunt; dum econtra qui causam creatricem admiserunt, ut Empedocles et Anaxagoras, rem absque commentariis perstrinxere (ὅσον ἀψάμενοι χαίρειν ἐῶσι). »

Ibid. C 1. Res hæc de vita Socratis sumpta, iterum fertur nomine Physiognomonis, hic sub nomine Indici designati; ab Aristocle, *Præp. evang.*, l. XI, c. 3; a Cicerone, *De fato*, c. 5; *Tuscul.*, lib. IV, cap. 37. Vide Luzac, *De digamia Socratis*, p. 244.

Ibid. D 5. Περίαπτα et Περίαμματα Plinio *Coronæ*, de alba spina agenti, l. XXIV, c. 12 : « Spinæ albæ semen contra scorpiones auxiliatur. Corona ex ea imposita capitis dolores minuit. »

Plutarchus, in *Vita Periclis*, § 38, dicit : « Proponit Theophrastus in suis *Moralibus*, an adversitate mutari possint indoles, et virtus fiat debilis, cum dolore gravescant corpora ; qua de causa refert, quod Pericles, cum ultimo morbo ægrotaret, cuidam amico visitanti dixerit, se mulieribus sollicitantibus cedentem sibi collo amuletum circumdedisse : ex quo illum potuisse tam ineptæ superstitioni assentire, perspicuum est. »

Vide Salmasium, *De annis climactericis*, p. 566; Petrum Petit, *Miscell.*, lib. II, c. 15.

Col. 464 B 3. De Bardesane Porphyrius, *Tractatu de abstinentia*, l. IV, p. 356, his verbis loquitur : « Dicuntur eadem de Chaldæis, ut testatur Bardesanes, vir Babylonius, patrum nostrorum coævus, qui cum forte apud imperatorem una cum legatis Dandamidis fuisset, de eo nos certiores fecit. » Ex hoc Porphyrii loco innotescit quo tempore vixerit Bardesanes. Eusebius narrat in *Hist. ecclesiast.*, lib. IV, cap. 28 : « Eum Antonino imperatori præclarissimum *De fato* dialogum obtulisse ; » ex quo opere extracta sunt quæ hic legimus. Orelli commemorat tractatum proprium, cui titulus, *Historia Bardesanis et Bardisanitarum*, Frid. Strunzii, Wittemberg., 1710, in-4°. « Illum non Antonino opus suum, sed Vero Marci Aurelii collegæ obtulisse asserit Epiphanius. » Vide hunc, hæresi XXXVI. Nomen ejus in *Histor.* Eusebii, in Porphyrio et Epiphanio lib. II, tom. I, scribitur per, Βαρδησάνης.

Hieronymus, in epist. 2 *adversus Jovinianum* : « Bardesanes vir Babylonius in duo tagmata apud Indos, Gymnosophistas dividit, quorum alterum appellat Bragmanes, alterum Samanæos, qui tantæ continentiæ sunt, ut vel pomis arborum juxta Gangem fluvium, vel publico oryzæ, vel farinæ alantur cibo : cum rex ad eos venerit, adorare illos solitus sit, pacemque suæ provinciæ in illorum precibus arbitrari sitam. »

Col. 465 A 11. Corruptum nomen est illis, quando *Alaneenses* vocantur. Non dubium est, quin scriptori hic error tribui debeat.

Ibid. B 8. Verum sensum vocis γαλῆ non determino; hoc verbo alii volunt significari *feles*, alii *mustelas* : hanc quæstionem non aggredior, utpote ad historiam naturalem pertinentem.

Ibid. Ἐκ τῆς τοῦ κόσμου ἀρχῆς. Vertit Vigerus, *ab origine mundi*, cum de extremis orbis partibus hæc intelligenda sint. Hoc a Grabio notatur, in *Spicilegio Patrum*, t. I, p. 290, in quo continetur fragmentum Bardesanis ab illa secunda parte incipiendo. Illud fragmentum reperitur in *Recognitionibus* pseudo-Clementis. Eo pariter usus est auctor dialogorum editorum sub nomine Cæsarii qui ex eo sententias sumpsit in CIX quæstione. Hic ultimus vertit locum de quo hic agitur his verbis : Οἵ τε ἄκρον τῆς χέρσου οἰκοῦντες, quod meam versionem probat. Cæterum observandum est, in hac diversarum legum explanatione, omnia non chronologice, sed topographice scripta esse.

Ibid. Seres nominantur a geographo ipso anonymo, quem in lucem edidit Godefridus, Genevæ, 1628, in 4° ; ubi de his narrantur fabulosa, sicut in scriptis Bardesanis.

Ibid. 12. Οὐκ ἀνδροφόνον οὐ πεφονευμένον. Quid ultima vox significet non potest intelligi, cum nemo interfectus ad judicem trahi possit.

Ibid. D 4. Brachmanes multi veteres auctores nominavere, præsertim geographus Byzantinus Palladius, in libro cui titulus Περὶ τῶν τῆς Ἰνδίας ἐθνῶν, καὶ Βραχμάνων. Londini typis mandato 1665, in 4°. In eorum institutionum historia sæpe falsa veris immista sunt, sicut evenit de populis qui a paucis tantum viatoribus invisuntur.

Col. 468 B 2. Maguseenses vocantur Magouneenses in ms. 466 ; sed omnes alii eodem modo scribunt ac S. Epiphanius, lib. III, tom. II, pag. 1094 : « Apud hæresiarchas illi qui multis præsunt mysteriis apud Persas Maguseenses vocantur, apud Ægyptios vero prophetæ. » Guebris vel Parsis adhærebant, astraque solummodo colebant. Magouneenses econtra in Arabia Petræa habitabant.

Lex Persarum, qua patres cum filiabus, vel matres cum filiis conjugium inire poterant, jam invocata est in lib. I, c. 4 ; de ea loquuntur multi auctores, et præsertim Plutarchus initio libri *De fortuna Alexandri* ; Diog. Laertius, lib. IX, in *Pyrrhone*, 83 ; Athenæus ex Antisthene, lib. V, 63, p. 220; Catullus, Quintus Curtius.

De hoc more nefando, multa a Christianis dicta, quæ credi debent, cum inter reges nonnulli sic egerint. Cambyses enim uxorem duxit Atossam, ex Cyro, ut ipse, natam, Artaxerxes vero filiam suam. Pseudo-Cæsarius, Bardesanem sequens in quæstione 109, nomen Chaldæorum et Babyloniorum nomini Persarum substituit. Videbantur Persæ populorum ab ipsis subactorum mores adoptasse. Lucianus, *De sacrificiis*, 5 : Ζεὺς ἔγημε μὲν πολλὰς ἄλλας, ὑστάτην δὲ τὴν Ἥραν τὴν ἀδελφὴν, κατὰ τοὺς Περσῶν τοῦτο καὶ Ἀσσυρίων νόμους. Ex Herodoto cognoscimus quomodo ille usus ortum ceperit, lib. III, c. 31 ; auctor illius Cambyses fuit ; « Ante Cambysem, ait historiæ pater, nunquam Persæ sororibus suis matrimonio conjungi consueverant. »

Plutarchus, libro citato, asserit Alexandrum hunc nefandum usum prohibuisse ; quod negare videntur tum Bardesanes, qui affirmat Persas non aliter egisse in aliis regionibus ac suis ; tum etiam Agathias, lib. II, pag. 61 edit. Lupar., dicens suo tempore ista conjugia permanere apud Persas. Vide Brissonem, *De regno Persarum*, lib. II, c. 155 et seq.

Auctor Ἐξηγήσεως ὅλου τοῦ κόσμου, in lucem editæ a Godefrido, pag. 8, dicit : « Post hos sunt Persæ vicini Romanis quos nobis historia tradit insignes, tum magnis sceleribus, tum eximia militari virtute. Dicuntur iidem omnis generis admittere impietates, hominis dignitatem minime curantes et more animalium ratione destitutorum cum matribus sororibusque miscentur, et innumeris impietatibus Deum creatorem offendunt. »

Ibid. 9. Παρὰ Γελοῖς. Hic populus nominatur a Dionysio Periegete, v. 1018 :

Τῶν μὲν πρὸς βορέην ἐριθηλέα γαῖαν ἔχουσι
Γηλοί τε Μάρδοι τε καὶ ἀνέρες Ἀτροπατηνοί.

« Ad septentrionem Mediæ, terra floribus fecunda a Geleensibus, Mardis et Atropatenis habitatur. »

Hi omnes populi ad Asiam superiorem pertinent,

et quæ de iis dicuntur, plus minusve fabulosa sunt. Cæsarius habet Γῆλαις (adjici debet accentus finalis, ut in Periegete). Sed istum plagiarium errare credibile est. Epiphanius et Ptolemæus, ut Eusebius accentu finali utuntur. Prope Seras, quorum mores initio descripsimus, ab Epiphanio locantur.

Vigerus diversos hujus ethnici nominis scribendi modos observavit in Plinio qui, eod. lib. VI, cap. 6, *Gelas* vocat. « Gelas a Cadusianis distinguendos dicit Strabo, lib. II; qui populi littora orientalia maris Caspii seu Hyrcaniæ pariter incolebant. » Theophanes vero, Pompei commilito, ab eodem Strabone citatus, vult eos fuisse inter Amazones et Albanenses, ad orientem. Vocantur Γῆλοι, Γηλοὶ, Γῆλαι, Γέλλαι, Γελαῖοι, et mulieres, ut in Bardesane, Γήλισσαι. Non confundendi, inquit, cum incolis Gelæ in Sicilia, quos memorat oraculum, lib. V, cap. 35, et qui sunt Γελῷοι, aliquando *Γελαῖοι* et *Γελλαῖοι* designati; Latine vero *Gelani*, *Gelenses* et *Gellenses*.

Col. 469 B 4. Φαντασία in eo sensu sumitur : Act. XXV, 23; Polyb. in *Excerpt.*, lib. XVI; de Scipione μεγάλην συνέβαινε εἶναι τὴν φαντασίαν περὶ τὸν ἄνδρα. Posidon. *Apud Athenæum*, lib. V, pag. 212 : Οὐδενὸς οὐδὲ Ῥωμαίων ἐν τοσαύτῃ φαντασίᾳ καταχλιδῶντος τῆς Ἀττικῆς. Aristot. *Rhetor.* III, 1 : Ἀλλὰ ἅπαντα φαντασία ταῦτά ἐστι, καὶ πρὸς τὸν ἀκροατήν. In genere oratorio πεφαντασμένον et πομπικὸν inter se uniuntur. Vide Gataker. in *Marcum Aurelium*, lib. X, p. 8; Creuzer. ad Plotinum *De pulchritudine*, p. 136.

Ibid. C 7. *Ἐν Ἄτροις*. Nomen hujus populi plane inauditum; unde credere est mendum hic latere. Legendum certe Ἀρταίοις. Sic habet Stephanus Byzantinus :

Ἀρταία, Περσικὴ πόλις, ἣν ἐπόλισε Περσεὺς ὁ Περσέως καὶ Ἀνδρομέδης. Ἑλλάνικος ἐν *Περσικῶν* πρώτῃ. Οἱ οἰκοῦντες Ἀρταῖοι... Ἡροδιανὸς Ἀρτεάτας αὐτοὺς καλεῖ διὰ τοῦ ἐψιλοῦ.

« Artaia urbs Persiæ a Persæo Persæi et Andromedis filio condita est. De ea loquitur Hellanicus in primo *Persicorum* libro. Incolæ nominantur *Arteenses*; ab Herodiano vero *Arteates* cum epsilon. »

Col. 472 A 3. Sextus Empiricus, *Pyrrh. hypotyp.*, III, 24, 199 : Καὶ τὴν Ἀχιλλέως πρὸς Πάτροκλον διάπυρον φιλίαν εἰς ἀῤῥενομιξίαν ἀνάγουσί τινες. Καὶ τί θαυμαστόν, ὅπου γε καὶ οἱ ἀπὸ τῆς Κυνικῆς φιλοσοφίας, καὶ οἱ περὶ τὸν Κιττιέα Ζήνωνα, καὶ Κλεάνθην καὶ Χρύσιππον ἀδιάφορον τοῦτο εἶναί φασιν;

Cicero, *Tusculan. quæst.* lib. IV, 34 :

« Philosophi sumus exorti, et auctore quidem nostro Platone, quem non injuria Dicæarchus accusat, qui amori auctoritatem tribueremus. Stoici vero et sapientem amaturum esse dicunt. »

Apuleius in *Apologia* :

« Num igitur Solonem fuisse serium virum atque philosophum negabis, cujus ille lascivissimus versus est :

Μηρῶν ἱμείρων καὶ γλυκεροῦ στόματος. »

Ut taceam scripta Diogenis Cynici et Zenonis Stoicæ sectæ conditoris (et reipsa Diogenes Laertius in *Vita Zenonis* citat ejus librum II *Περὶ ἐρώτων*), disce igitur versus Platonis philosophi in puerum Astera :

Ἀστέρας εἰσαθρεῖς, Ἀστὴρ ἐμός· εἴθε γενοίμην
Οὐρανὸς, ὡς πολλοῖς ὄμμασιν εἰς σὲ βλέπω·
Ἀστὴρ πρὶν μὲν ἔλαμπες ἐνὶ ζωοῖσιν ἑῷος·
Νῦν δὲ θανὼν λάμπεις ἕσπερος ἐν φθιμένοις.

Item ejusdem Platonis in Alexin Phædrumque pueros in conjuncto carmine :

Νῦν ὅ τὸ μηδὲν Ἄλεξις, ὅσον μόνον εἶφ' ὅτι καλὸς
Ὦπται, καὶ πάντῃ πᾶς τις ἐπιστρέφεται.
Θυμὲ τί μηνύεις κυσὶν ὀστέον; εἶτ' ἀνιήσει
Ὕστερον; οὐχ οὕτω Φαῖδρον ἀπωλέσαμεν;

Et ne plures commemorem, novissimum versum ejus de Dione Syracusano si dixero, finem faciam :

Κεῖσαι δ' εὐρυχόρῳ ἐν πάτριδι τίμιος ἀστοῖς,
Ὦ ἐμὸν ἐκμήνας θυμὸν ἔρωτι Δίων.

Vide Athenæum, lib. IV, c. 15, in *Diogene*; Galenum, lib. VI, *Περὶ τῶν πεπονθότων τόπων*; Plutarch., *De puerorum educatione*, t. II, p. 11.

Ibid. 6. Quæ de nefario Gallorum more narrat Bardesanes, ea Germanis a Sexto Pyrrhonio tribuuntur, *Hypotypos.* III, 24, 199 : Οἷόν γοῦν παρ' ἡμῖν μὲν αἰσχρὸν, μᾶλλον δὲ παράνομον νενόμισται, τὸ τῆς ἀῤῥενομιξίας, παρὰ Γερμανοῖς δὲ, ὥς φασιν, οὐκ αἰσχρόν· ἀλλ' ὡς ἕν τι τῶν συνήθων. Non absolute quidem loquitur hic auctor, ut indicatur his verbis, ὥς φασιν· non tamen prudenter Bardesanes. Cæterum quod ea vera credi debeant, non reperio.

Ibid. B 1. Fabulosa a Bardesane de Amazonibus narrata refert Cæsarius, quem in eo sequitur Cedrenus, p. 54, edit. Lupar. Omnia hæc ex eodem fonte manant, cum videlicet horum uterque auctorum Bardesanem secutus sit. Sed altius res repetenda est. Strabo, lib. XI, n. 504, edit. Morel., de Amazonibus agens, dicit : « Amazones quotannis, verno tempore, in montem ascendunt, quo a Gargaribus separantur; qui etiam eo, ex more antiquo, veniunt, ut una sacrificium offerant et cum eis misceantur, exindeque nascatur progenies. Hoc fit per noctem, eo modo ut singulæ singulis coeant et neutra neutrum cognoscat. Postquam vero illæ conceperint, Gargares eas dimittunt; et illæ, post partum, filias secum retinentes, filios ad patres mittunt. Quisque in suum habet filium quem recepit, cujus genuinus sit pater ignorans. » Deinde Strabo, hæc omnia, ut fabulosa rejicit, etiamque ipsam Amazonum historiam.

Ibid. B 10. *Φώρασκοι*. A Suetonio memorantur, *August.*, 84; *Nero*, 25; eorum officia a Cresollio describuntur, *Vacat. autumnales*, II, p. 516.

Ibid. 11. Ubi terrarum regiones sint quas nominat Bardesanes, dicere difficile est, cum inter eas plurimæ, tempore quo vivebat auctor, imperfecte cognoscerentur. Sequentia de nonnullis tantum inveni. Stephanus Byzantinus, voce *Τάῤῥοι*, quæ tribus est Saracenorum ad occidentem, de qua loquitur Ulpianus ipse in *Arabicis*, et Veranius in secundo *Arabicorum*. Plinius, lib. V, c. 16 : « Reliqua vero fronte qua tendit ad Caspium mare Atropane ab Armenia *Otene* regione discreta Araxe. »

Stephanus Byzantinus, ad vocem *Otene*, quæ pars est Armeniæ. Quadratus, tertio libro *Parthicorum*, dicit : « Rex Armeniæ tum Artaxatæ et in Oteno Armeniæ habitabat. »

Ibid. C 8. Quæ Bardesanes et Cæsarius ejus transcriptor hic Medis attribuunt, ea Eusebius. Porphyrium secutus, lib. IV, c. 21, p. 376, ab auctore nostro citatus, lib. I, c. 4, Hyrcanis, Caspiis et Bactrianis ascribit : Ὑρκανοὶ δὲ καὶ Κάσπιοι οἱ μὲν οἰωνοῖς, οἱ δὲ κυσὶ παραβάλλουσι ζῶντας, οἱ δὲ τεθνεῶτας... Βάκτριοι τοῖς κυσὶ παραβάλλουσι ζῶντας γέροντας. Utrobique legendum προβάλλουσι; et hoc explicari potest, si dicamus Mediam, Bactrianam et Hyrcaniam vicinas esse regiones prope Caspium mare ad meridiem et orientem sitas.

Νεκροὺς ἔτι ἐμπνέοντας, difficillime admitti potest. Rectius loquitur Cæsarius : Μῆδοι δὲ πάντες μετὰ σπουδῆς ἔτι ἐμπνέοντας τοὺς κάμνοντας κυσὶ βορὰν προτιθέασιν ἀναλγήτως.

In Porphyrio, γεγηρακότας.

Ibid. D 1. Porphyrius, ab Eusebio citatus, p. 11, asserit ex Herodoto, l. IV, 71, Scythas unam ex uxoribus regis defuncti inhumare cum illo, necnon multos qui ad eum viventem pertinebant.

Ibid. 2. *Γερμανῶν οἱ πλεῖστοι ἀγχονιμαίῳ μόρῳ ἀποθνήσκουσι.* Hæc non eodem modo intelligunt Vigerus et Grotius in collectione posthuma *De fato*. Vigerus ait : « Germani plerique, fractis la-

queo cervicibus, moriuntur. » Grotius : « Germanorum plurimi anginæ malo intereunt. »

Hujus difficultatis solvendæ duo sunt modi : 1° quid dicere voluerit auctor, investigare ; deinde significationem verbi ἀγχόνη discutere. Auctor, cum nos esse liberos in actionibus nostris, proindeque astra in nos nullam vim exercere, demonstrare voluerit, de infirmitate endemica mortem afferente loqui non voluit. Etenim omnis homo, natura cogente, morti se opponere quærit, nedum illi assentiat. Et admisso, quod Germani anginæ malo interirent, regioni et aquis non autem hominibus illud tribuendum ; quod cæterum extra quæstionem est. Secunda difficultas ex idiomate oritur : vox ἀγχόνη, quæ *strangulationem* sonat, anginamne etiam indicat ?

Qua de voce magna et vehemens controversia orta est inter Jacobum Gronovium et Perizonium, initio decimi octavi sæculi, multosque peperit libros. Etenim, qua morte interierit Judas Iscariotes explicare volebant, collatis inter se narratione sancti Matthæi et sancti Petri oratione (*Act. apost.* I, 18.) Salmasii vestigia sequens Gronovius contendebat ἀπάγχεσθαι idem ac *se strangulare* simpliciter significare. A Perizonio latiori sensu sumebatur, scilicet pro *vi interire*. Ideoque hujus vocis originem ab ἄγχειν simpliciter deducebant, quo omne malorum exprimitur genus. Sed ut ad ἀγχόνη redeamus, de qua voce nunc prorsus agitur, et quæ certe designat strangulationem factam vi externa, id est laqueo quo res patratur, potestne vox illa intelligi pariter de suffocatione interiori ex tumefactis organis ad respirandum idoneis proveniente? Legitur apud Æschinem, *Περὶ Παραπρεσβείας*, p. 222, quod metaphorice nuncupatur : Τοῦτο δὲ ἄρα ἦν ἀγχόνη καὶ λύπη τούτῳ ; sed non hic de expressione figurata agitur : ἀγχόνη idemne sonat ac angina Latinorum ? Forte credendum, si invocetur Pollux, l. IV, 200 : Ἀγχόνη πυώδης ἀπόστασις μεταξὺ ἐπιγλωττίδος καὶ ῥίζης γλώσσης, « apostema purulens inter epiglottam et linguæ radicem. Sed nunquam in eo sensu medici voce ἀγχόνη utuntur. » — « E larynge, inquit Galianus in commentario de aphorismo 34, l. IV, strangulatio subitanea provenire potest, si aditus pulmonum arctetur ; inflammatis musculis interioribus necnon et membrana qua teguntur, tunc respirationis iter obstruitur. Nonnulli medici illam affectionem appellant συνάγχη cum σ scribentes ; qui vero hunc scribendi modum suum fecere (συνάγχη) ad indicandum morbum hunc, κυνάγχη vocant phlegmasim pharyngis. Pauci voces adhibent παρασυνάγχη et παρακυνάγχη. Παρασυνάγχη dicitur, cum tumefactio aggreditur musculos pharyngis ; παρακυνάγχη autem, cum eadem fit extra spiritus meatum. » Hippocr. *De morbis*, III, 10 : Ὑπὸ τῆς κυνάγχης καλεομένης πνίγεται ὁ ἄνθρωπος. Sic in lingua Græca, quatuor vocabulis exprimuntur affectiones ad spiritus meatum spectantes ; sed ἀγχόνη excluditur. Asserit Celsius, l. IV, c. 4, his quatuor verbis unum verbum in lingua Latina respondere, scilicet, *angina*. Cognitus ille jocose loquendi modus Demadis, qui dicebat συνάγχη Demosthenis esse ἀργυράγχη. Vide Pollucem, VII, 104.

Nulla ergo ratione nititur Grotii versio. Schneider in suo *Lexico* ad vocem ἀγχοναῖος, refert versionem Vigeri quam verum sensum habere contendit. Rufinus, qui vertit hunc locum qui reperitur in opere cui titulus : *Recognitiones* pseudo-Clementis : « Germanorum plurimi laqueo vitam finiunt. »

« Ergo nobis indicet Celsius, quomodo cuidam civi religiosum non sit violare leges patriæ, quibus permittitur conjugium cum matre vel filia, si ex iisdem laqueo innocue mori fas sit. » Orig. *contra Cels.*, l. V, § 27, t. I ed. Benedict.

Hic ergo de morbo endemico non agitur.

Col. 473 C. 3. De decanis jam mentio facta est, l. III, c. 4, p. 92. Hæc vox (γενεθλιαλογία) quæ spectat ad divinationem ab astris, diverso modo explicata est a Scaligero de Manilio, et a Salmasio, *De annis climact.* Illam memorat Kircher in secunda parte sui *Œdipi* ; Jamblichus, *De mysteriis*, p. 304 ; P. Petit, *Miscell.*, l. II, c. 16 ; Stobæus ex Hermete Trismegist., l. I, c. 21, p. 468 : triginta sex decani cognoscuntur ex his verbis Manilii, *Astronom.*, l. IV, v. 298 :

Quam partem decimam dixere decania gentes
A numero nomen positum est, quod partibus astra
Condita tricenis triplici sub sorte feruntur,
Et tribuunt denas in se coeuntibus astris
Inque vicem ternis habitantur singula signis.

Sic formatur numerus 36. Zodiacus etenim cum duodecim partibus constet quæ vocantur ζώδια vel δωδεκατημόρια, et cum ipsa in unaquaque parte tres decani sint, formentur triginta sex decani necesse est.

Legitur tamen in *Hexaemer.* S. Basilii, homil. 6, p. 54 : Ἐπειδὴ διὰ τριάκοντα ἡμερῶν ἐκβαίνει τὸ δωδέκατον τῆς ἀπλανοῦς λεγομένης σφαίρας ὁ Ἥλιος, εἰς τριάκοντα μοίρας τῶν δωδεκατημορίων ἕκαστον διῃρήκασιν (360), εἶτα ἑκάστην μοῖραν εἰς ἑξήκοντα διελόντες ἕκαστον πάλιν (21,600) τῶν ἑξηκαστῶν ἑξηκοντάκις ἔτεμον. Dantur ergo temporis partes 1,296,000 ; sed ad divisionem 36 quam plerique admittunt pro decanis redeamus. Stob., *Eclog. physic.*, l. I, c. 21-9, p. 468 ed. Heeren, sic se habet : Ἐπεὶ ἐν τοῖς ἔμπροσθεν γενικοῖς λόγοις ὑπέσχου δηλῶσαι περὶ τῶν τριάκοντα ἓξ δεκανῶν, νῦν μοι δήλωσον περὶ αὐτῶν καὶ τῆς τουτῶν ἐνεργείας. « Cum in orationibus generalibus antea pronuntiatis mihi explicationes de triginta sex decanis promiseris, nunc ergo mihi eos cum proprietatibus expone. »

Prima hujus appellationis origo quærenda, necnon mysticus istorum decanorum usus.

Nomen a δέκα originem sumere credit Manilius : « a numero nomen positum est. » Quare ? cum nulla exsistat relatio inter numerum 10 et decanos. Scaliger de hoc loco Manilii sic loquitur : « Appellatio hæc non vetusta. Sumpta est a militia Romana. Qui enim Græce et Latine sciunt, nunquam concedent δεκανόν Græca analogia inflexum. Contra militiæ Romanæ sunt decanus et primanus. Decanus in castris est caput conturbernii, habens novem sub se, » etc. Accedit Salmasius, asserens illud nomen sumptum a verbo Chaldæo quod significat *prospicere*, speculari, et, ex ejus sententia, decanus ἐπίσκοπος interpretandus est.

Non nostrum tantas componere lites.

Quoad decanorum attributiones, solum Hermetem Trismegistum commemorabo apud Stobæum, *l. l.* : Νοήσωμεν οὖν καὶ αὐτῶν τῶν ἕπτα καὶ τοῦ παντὸς κύκλου, μᾶλλον δὲ τῶν ἐν κόσμῳ ἁπάντων, ὡσπερεὶ φύλακας αὐτούς.

Galeus, *apud Jamblic.*, p. 204 : Προΐστασθαι πάντα συνέχοντας καὶ τηροῦντας τὴν τῶν πάντων εὐταξίαν, κ. τ. λ.

« Ponamus ergo decanos præesse omnibus quæ in orbe exsistunt, eosque secundum statutum ordinem regere. Cognoscas insuper, o Tat, eos cum astra cætera motibus subjiciantur, nihil pati ; nullo modo in suo cursu impediri, nulla vi retroire, non lumine solis obscurari, sicut reliqua ; eos liberos esse, quia omnia superant ; omnibus præesse, die nocteque mundum perlustrare et in nos potestatem maximam exercere. » Nihil aliud erant decani quam quod nunc a recentioribus astrologis horoscopi vocantur. Supervacue sane locuti sumus de illis ineptis et futilibus rebus, quæ tamen in debiles hominum mentes vim magnam exercuerunt.

Ibid. 11. Cæsarius in 110 quæstione hic quædam nova de his odiosis moribus subjungit : Πῶς δὲ ἐν ἑτέρῳ τμήματι ὄντες οἱ Σκλαυηνοὶ (Sclavonii) καὶ Φυσιονῖται, οἱ καὶ Δανούβιοι προσαγορευόμενοι, οἱ μὲν γυναικομαστοβοροῦσιν ἡδέως διὰ τὸ πεπληρῶσθαι τοῦ γάλακτος, μυῶν δίκην, τοὺς ὑπο-

τίτθους ταῖς πέτραις σπαράττοντες· οἱ δὲ καὶ τῆς νομίμης καὶ ἀδιαβλήτου κρεωβορίας ἀπέχονται, καὶ οἱ μὲν ὑπάρχουσιν αὐθάδεις, αὐτόνομοι, ἀνηγεμόνευτοι συνεχῶς ἀναιροῦντες, συνεσθιόμενοι ἢ συνοδεύοντες τὸν σφῶν ἡγεμόνα ἢ ἄρχοντα, ἀλώπεκας καὶ τὰς ἐνδρύμους κάττας καὶ μονίους ἐσθίοντες καὶ τῇ λύκων ὠρυγῇ σφᾶς προσκαλούμενοι· οἱ δὲ καὶ ἀδδηφαγίας ἀπέχονται καὶ τῷ τυχόντι ὑποταττόμενοι καὶ ὑπείκοντες. Καὶ πολὺς ὁ λόγος περὶ Λογγουβάρδων καὶ Νόρων καὶ Γάλλων, τῶν ἑσπερίων τῶν Ἑρμαϊκῆς καὶ Κρονικῆς ἀμοιρούντων ἐπιστήμης τῶν ἄστρων.

« Quomodo Sclavonii, aliam regionem habitantes, et Physionitæ qui et Danubiani vocantur, muliebria ubera lacte distenta voluptuose edunt, alumnosque sicut mures ad saxa allidunt? Sunt homines qui carnibus licitis se abstinent; alii vero feritate pleni, nullas nisi suas leges cognoscunt et nullis ducibus obedire volentes eos vel inter epulas, vel iter faciendo occidunt; vulpes, feles vel apros vorantes; sibi invicem ululatibus, more luporum, respondentes. Alii e contra sobrie vescuntur, repertis contenti. Longum dicere esset de Longobardis, Noricis, Gallis occidentalibus, omnino astrorum cursus vel scientiam Hermeticam vel Saturnianam ignorantibus. »

Col. 473 D 5. Arabiam Romani nec omnino subegere nec diu conservavere; illorum victoriæ pauca tantummodo numismata testes exstant. Videte Scaligerum *Emend. in Eusebii Chronicon*, p. 206 et locum Dionis Cassii l. 68-14 : Κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον Πάλμας τῆς Συρίας ἄρχων τὴν Ἀραβίαν τὴν πρὸς τῇ Πέτρᾳ ἐχειρώσατο καὶ Ῥωμαίων ὑπήκοον ἐποιήσατο.

« Circa idem tempus (regnante Trajano, anno Romæ 858) præfectus Syriæ Palma Arabiam vicit et in provinciam Romanam redegit. » Adhuc a Romanis possideri tempore Adriani credendum, si fides adhibeatur sit numismati de quo loquuntur numismatum collectores.

Ἀδριάνη Πέτρα μητρόπολις.

Col. 476 B 1. Reperitur in notis Grabii ad *Spicilegium Patrum sæculi primi* t. I, p. 314, longissima notio de serie Abgarorum vel Agbarorum Edessæ et Osrhoenis regum. (Spanheim, *De usu et præstantia numismatum*, vult hoc nomen sic scribi.)

Referam tantum quod dicit Epiphanius in LVI hæresi quæ est Bardesanitarum, t. I, p. 477 : Αὐγάρῳ τῷ τῶν Ἐδεσσηνῶν Δυνάστῃ ἀνδρὶ ὡσιωτάτῳ ἐξοικειούμενος τὰ πρῶτα, καὶ συμπράττων τε ἅμα, καὶ τῆς αὐτοῦ μετασχὼν παιδείας, διήρκεσε μὲν μετὰ τὴν ἐκείνου τελευτὴν ἄχρι τῶν χρόνων Ἀντωνίνου Καίσαρος, οὐ τοῦ εὐσεβοῦς καλουμένου ἀλλὰ τοῦ Οὐήρου, ὃς (Βαρδησάνης) πολλὰ πρὸς Ἀβείδαν τὸν ἀστρόνομον καθ' εἱμαρμένης συνελογήσατο.

« Bardesanes primum fuit amicissimus Abgari regis Edessenorum, ejusque consiliarius in administratione imperii et socius studiorum. Apud eum permansit usque ad illius mortem, quæ evenit, regnante Antonino Cæsare, non illo cui Pii cognomen datum, sed Antonino Vero. De fato multum pugnavit adversus Abidam astrologum. » Hic agi de Heliogabalo et non de Vero asserit Grabius. Sic cognoscitur Abgarus auctor legis a Bardesane relatæ; ille Abgarus coævus et amicus ejus fuit.

Col. 477 B 1. Hoc fragmentum Origenis legitur adhuc in collectione ex ejus operibus excerpta, et primo Parisiis edita a Tarino, cum versione Latina sub nomine *Φιλοκαλία*· hæc collectio adjuncta est a Spencero editioni sui tractatus *contra Celsum*, Cambor., in-4°, 1658. Omnia publicata sed ex natura operum divisa in *Origenianis* Huetii et in editione completa fratrum Delarue. Huetius vero suæ editioni subjunxit notas doctissimas. In *Φιλοκαλία* subsequentibus editionibus textus variantes utiliter submittuntur. Huetius et Delarue omnino Vigerum secuti sunt.

Col. 480 C 6. Tota obscura hæc ratiocinatio; in versione Latina Vigerus et Torinus hanc effugientes vocabula quæ nullum sensum habent tantum interpretati sunt. Qui vero in vulgarem sermonem vertit, sic evadere non potest, cum vult argumentationem Origenis explicare. Non facile est intelligere, quis sit iste Deus qui in suo systemate duplicis divinitatis injustus dicitur. Estne Δημιουργός, an pater? De patre probabiliter agitur; nam ubi sunt contradictiones Zoroastri discipulorum, Δημιουργόν injustum declarantium, cum sit auctor systematis ex quo oritur injustitia? Attamen dicendo Ὁ τοσούτων κακῶν πατήρ, loqui de Creatore videtur. Ex quo concludendum, Origenis adversarios, cum malum necessitati tribuerent, injustum tamen conditorem esse negare. Inerat ergo contradictio, quæ posterum Manichæis tribui non debet, nam malum dicebant secundum principium.

Col. 496 A 8. *Δύσκωφος καὶ κωφός*. Adestne discrimen inter duo hæc vocabula? κωφός, quod in posterum idem ac surdus sonuit, in principio idem ac mutus valebat, propter analogiam et connexionem quæ sunt in his duabus infirmitatibus. An sit ille sensus prophetæ ignoro, et rem dirimendam ab eis qui in studio textuum sacrorum versati sunt, relinquo.

Col. 497 A 12. *Scit genius natale comes qui temperat astrum*, HORAT. *Epist.*, l. II; posteriore epist., v. 187.

Vide *Hexaemeron* S. Basilii, homelia 6, p. 54 ed. Garnier : Τί γάρ φασι; ὅτι τῶνδε μὲν κινουμένων ἄστρων ἡ ἐπιπλοκὴ πρὸς τοὺς ἐν τῷ ζωδιακῷ κειμένους κατὰ τοιόνδε σχῆμα συνελθόντων, ἀλλήλοις τὰς τοιάσδε γενέσεις ἀποτελεῖ, κ. τ. λ.

« Quid dicit? Quod ex astrorum tali modo motorum conjunctione cum signis zodiaci, et secundum aliquas leges, talis vel talis speciei homines generabuntur. »

Ibid. C 1. Sallustius, *De diis et mundo*, p. 262, edit. Gale. Amstelod. 1688, 8°.

Πῶς γὰρ τὰ πρὸ τῆς γενέσεως ἐκ τῆς γενέσεως γίνοιτο, τὸ δὲ καὶ πατέρων εὐγένειαν ἢ δυσγένειαν προλέγειν· ὡς οὐ πάντα ποιούντων, τινὰ δὲ σημαινόντων μόνον τῶν ἀστέρων διδάσκει;

« Quomodo eventus nativitatem nostram præcedentes, ex eadem nativitate possent provenire, videlicet prædicere nobilem vel infimam conditionem parentum, dum profiteantur astris nihil creari sed aliquid tantum significari? »

Col. 500, B. 5. Hoc ad scripturas apocryphas videtur pertinere.

Ibid. C 2. *Ἐπιχείρημα*, in versione mea idem ac *tentamentum*, rhetorum technica expressio est : sunt tractatus *ex professo*, περὶ Ἐπιχειρημάτων· proprius sensus videndus in vocabulariis rhetoricæ. Exsistit in operibus rhetorum Græcorum specialis tractatus Minutiani, περὶ Ἐπιχειρημάτων, a Normann separatim editus.

Col. 501 B 5. Vigerus in notis contendit negationem ponendam esse ante *asteroscopicam*, quam sic genethlialogicæ conjungit; quia supponit asteroscopicam esse astrologiam judicialem, scientiam genethlialogica indicatam. Sed mihi ille errare videtur, et censeo asteroscopicam esse observationem de sideribus volantibus de qua infra loquitur, cum eam distinguit ab astrologia proprie dicta.

Ibid. C 11. Vox *dodecatemoria*, astrologia judiciali usitata, significat duodecimam partem signi. Cum ergo quodque signum constaret triginta partibus tres decanos continentibus, dodecatomeria duo et dimidium habebat. Ejus descriptio in Manilio legitur :

Perspice nunc tenuem visu rem, pondere magnam.
Quæ tantum Graio signari nomine possit,
Dodecatemoria in titulo signantia causas.

Nam cum tricenas per partes sidera constent,
Rursus bissenis numerus deducitur omnis.
Ipsa igitur ratio binas in partibus esse,
Dimidiasque docet partes....

(*Astr.* II, 692.)

Hephœstio a Salmazio citatus, *De annis climact.*, p. 542 :

Δωδεκατημόριον καλοῦσιν ἑκάστου ἀστέρος εἰς ὃ ζώδιον ἐκπέσῃ ἡ τῶν μοριῶν αὐτοῦ ποσότης δωδεκάκις γινομένη καὶ ἐκβληθεῖσα, ἀφ' ἧς ἔχει μοίρας εἰς τὰ ἑπόμενα τῶν ζωδίων ἑκάστῳ τούτων λογιζομένων εἰς μοίρας τριάκοντα.

« Cujusque astri dodecatomeria vocatur duodecima pars, quæ signum zodiacale recipit et cujus quantitas numero duodecimo divisa atque subtracta ex hoc quod restat in unoquoque signo, triginta partium duas et dimidiam retinet. »

Manethon, *Apotelesmatic.*, l. IV, 165 :

...Νῦν δέ με χρειὼ
Ἀκτινηβολίας ὁρίων τ' αἴθρωπα κέλευθα
Δωδεκατημορίων τ' ἀστροχυκλόεσσαν ἐνισπεῖν
Ζωδιακὴν, ἐξ ὧν γενεαὶ τέχναι τε βροτοῖσιν
Κλωστὴν ἐκπληροῦσι βίου θνητοῖσι πορείην.

« Nunc describam in suis obscuris itineribus radiorum cursus, nec non vices astrales dodecatemoriarum zodiacalium, unde generationes humanæ et artes viam humanis rebus concessam explent. »

Col. 504 B 2. Vult Vigerus hoc legendum, Οὐ μόνον τῆς ὅλης ὥρας, pro, Οὐ τῆς αὐτῆς ὥρας· sed Davies in tractatu *De natura deorum* Ciceronis, II, 65, p. 288 multa exempla affert quæ hoc non esse necessarium probant.

Ibid. 13. Lego μή pro ἤ.

Col. 505 B 2. Loquens de Epicuro (l. I, 74), Lucretius dicit :

Primum Graius homo mortales tollere contra
Est oculos ausus, primusque obsistere contra.

Col. 508 C 1. Vide l. I, c. 2.

Col. 509 A 13. *Γυμνῇ καὶ ἀκαλύπτῳ κεφαλῇ τὰ σφέτερα πάθη... ἀπεθέωσαν. Nudo et aperto capite*, locutio proverbialis quæ apud Latinos exstat. Plautus, *Captivi*, III, 1, 15 :

Ipsi de foro tam aperto capite ad lenonem eunt,
Quam in tribu aperto capite sontes condemnant
[*reos.*

Cicero, *Tusculan.*, III, 18 : « Cur tergiversamus... Epicure, nec fatemur eam nos dicere voluptatem, quam tu idem, cum os perfricuisti, soles dicere. » Sensus oppositus est *operto capite.*

Lego πολὺ ὕστερον pro πολὺ πρότερον textus.

Col. 510 D 5. Clemens Alexandrinus, *Strom.* VI, p. 816 :

Ὁ γενναῖος Ἀπόστολος ἕν τι τῶν τῆς πορνείας εἰδῶν τὴν εἰδωλολατρίαν καλεῖ ἀκολούθως τῷ προφήτῃ λέγοντι (*Jerem.* III, 9)· Ἐμοίχευσεν τὸ ξύλον καὶ τὸν λίθον· τῷ ξύλῳ εἶπεν, ὅτι Πατήρ μου εἶ σύ, καὶ τῷ λίθῳ· Ἐγέννησάς με.

« Divus Apostolus dicit idololatriam esse quamdam fornicationem, et in eo consentit cum propheta dicente : Fuit adulter erga lignum et petram, dicens ligno : Pater meus es tu, et lapidi : Tu me genuisti. »

Col. 512 A 3. *Ἐπὶ κακοῖς κακά.* Rhetor Alciphron, l. III, epist 22 : Ἔλαθον οὖν ἐπὶ χακῷ κακὸν ἀναῤῥιπίσας.

Col. 513 B 6. De variis significationibus verbi ἀρχικός, apud Christianos auctores, vide notam doctissimi Hasii in Lydum, *De mensibus*, p. 362.

Col. 516 C 12. Judæi sic appellati sunt a tempore quo tribus Judæ e Babylonia reversa est; cum hæc tribus prima in Palæstinam regressa sit, inde hæc regio Judæa appellata est, et incolæ Judæi vocati. Josephus, *Ant. Judaic.*, l. XI, c. 5, § 7, p. 565 ed. Havercamp.

Col. 520 C 11. Philo Judæus, in tractatu *Quod mali bonis insidias ponere conentur*, p. 218 editionis Mangey, p. 180 ed. Morelli, sic loquitur : Ὄνομα Ἐνὼς ἑρμηνεύεται *Ἐλπίς*, οὗτος ἤλπισε (πρῶτον), φησὶ, ἐπικαλεῖσθαι τὸ ὄνομα τοῦ Κυρίου τοῦ Θεοῦ (*Gen.* IV, 26).

« Nomen Enos per *spes* redditur, quia, ut legitur in Genesi, sperabat se invocaturum nomen Domini Dei. » Hic textus multis commentariis illustratus est, unde varie nomen hujus prophetæ interpretati sunt auctores.

Cedrenus : Ἐνὼς ἑρμηνεύεται *ἄνθρωπος* κατὰ τὸν Ἑβραϊκὸν νοῦν. « Enos, in lingua Hebraica, *hominem* designat : » hic sensus consentaneus est versioni Eusebii.

Ibid. C 13. *Ὁ Θεοῦ γνώσεως καὶ εὐσεβείας ἐπήβολος.* Timæus in Lexico Platonico : Ἐπήβολοι οἱ ἐπιτυχῶς βάλλοντες. Ubi vide Ruhnkenium.

Col. 525 A 5. Hanc opinionem singularem sine dubio Eusebius hausit ex decimo versu IX capitis Epistolæ S. Pauli ad Romanos : Ἀλλὰ καὶ Ῥεβέκκα ἐξ ἑνὸς κοίτην ἔχουσα Ἰσαὰκ τοῦ πατρὸς ἡμῶν, quæ sic reddit vulgata : « Sed et Rebecca ex uno concubitu habens Isaac patris nostri. » Nihil simile in Genesi, ubi etiam leguntur quædam cum hoc sensu pugnantia, e quibus probatur Isaacum non semper quam observantissimo modo matrimonio usum fuisse. Etenim capite XXVI legimus quod Isaacus fame pulsus in Gereram venerit et illic Rebeccam pro sorore sua habendam curaverit, ne quis eum interficeret ad possidendam eam. Sed rex Abimelech e fenestra vidit eum cum illa ludentem : « Jocantem cum Rebecca uxore sua : παίζοντα μετὰ Ῥεβέκκας. » Et eum arcessitum sic interpellavit : « Patet Rebeccam tuam esse uxorem; cur mentitus es dicendo eam esse sororem tuam ? »

Col. 529 B 7. Vide Ciceronem, *De legibus*, l. II, c. 7, ubi exhibet proœmium legislationum.

Col. 532 B 2. Ex hoc loco Edwardus Simson inducit quod Moyses Genesim scripserit antequam proficisceretur de Ægypto. Hunc sensum non admitto.

Vide *Parasceve* Simsonii *ad Chronicon catholicum*, p. 6.

Col. 536 C 4. *Ὑποσκελίζειν καὶ ὑποσύρειν* Stadis utitur. Pollux, libro tertio, in fine, colligit verba ad gymnasticam pertinentia : Ἀγχυρίζειν, ἀνατρέπειν, δράσσειν, ὑποσκελίζειν.

Col. 540 D 11. Hic confert Eusebius sententias contrarias. Illi qui dicunt astra esse deos naturales, non affirmant eos esse moles incandescentes, nec *vice versa*. Hæc moles ignea expositio physica est Anaxagoræ attributa; vide *Res memorabiles Socratis*, l. IV, c. 7, § 7; Diog. Laert., II, 8. Vide etiam scholiasten Euripidis in versum 982 *Orestis*, ubi dicit per τὸ Μύδρος Anaxagoræ non intelligendum esse molem ferream, sed igneum lapidem : Πύρινον λίθον: (vide Suidas verbo *Anaxagoras*), et hoc vult Plato in *Apologia Socratis :* Ἐπεὶ τὸν μὲν Ἥλιον λίθον φησὶν εἶναι.

Ibid. 12. Hæc definitio divinitatis Stoicorum est ; vide Cicer. *De natura deorum*, l. II, c. 57 ; Lipsium *De philosophia Stoica*, l. I, dissert. 5 ; Stobæum, *Eclogæ physicæ*, l. I, c. 2, § 28.

Ibid. 13. Secundum Epicureos mundus concursu atomorum creatus est. *Lucret.*, l. I, 157 :

Tunc quod sequimur jam rectius inde
Perspiciemus ; et unde queat res quæque creari,
Et quo quæque modo fiant opera sine divum.

Providentia ab eis negabatur. Idem poeta, l. I, 57, et II, 645 :

Omnis enim per se divum natura necesse est
Immortali ævo summa cum pace fruatur,
Semota ab nostris rebus, sejunctaque longe;
Nam privata dolore omni, privata periclis,
Ipsa suis pollens opibus, nil indiga nostri,
Nec bene promeritis capitur nec tangitur ira.

Vide Diog. Laert., l. x, 77; Lactantium, *De ira Dei*, cap. 4.

Col. 541 A 2. Aristoteles res sublunares a diis neglectas credebat, quia ægre admittebat eumdem auctorem ordinis physici et mali moralis. Vide c. 6 et 7 tract. Aristotelis *De mundo*; eumdem, *De cœlo*, c. 9: Lescalopier., ad Ciceronem, *De natura deorum*, p. 54 et 184, et præsertim Atticum ab Eusebio citatum, *Præp. evang.*, l. xv, c. 5 et 6.

Ibid. 10. *Ἡ τῶν γενητῶν Ἀρχή*. Hæc verba infra iterum citata, ad designandam Trinitatis secundam personam, Arianice dicta Vigerus putavit; et ex his infert, cum ab Eusebio inter Γενητάς Salvator poneretur, concilium Nicænum nondum congregatum fuisse, vel Eusebium hujus concilii symbolo nondum subscripsisse. Dubium de doctrina Eusebii provenire mihi videtur e significatione voci Γενητής attributa, quæ generatim idem ac creatura intelligitur, propter similitudinem γένησθαι et γεννᾶσθαι. Doctrina catholica vult quidem ita legi secundum symbolum S. Athanasii, Ἀρχὴ τῶν γεννητῶν· sic enim se habet: Ὁ Υἱὸς ἀπὸ τοῦ Πατρὸς μόνου ἐστὶν, οὐ ποιητὸς, οὐ κτιστὸς, ἀλλὰ γεννητός. Insuper generatio divina ad nullum nisi ad Verbum pertinet, ac proinde non potest nominari Ἀρχὴ τῶν γεννητῶν. Insuper appellatur infra Δευτέραν οὐσίαν· Eusebius ergo de expressione hac Ariana non potest defendi.

Col. 545 C 9. Diversi sunt textus Eusebii et Philonis; in uno adest Δυστροπίας, in altero vero, Δυσσωπίας· optima lectio Δυστοπίας in ms. 468.

Col. 548 B 1. Controversiæ ortæ sunt inter doctos decimi septimi et decimi octavi sæculi de illo homine cujus fragmentum hic refert Eusebius ad determinandam ejus exsistentiam, et tempus quo vivebat, et authenticitatem scriptorum ejus; has collegit in dissertatione posthuma illustris Valckenaer, edita Lugduni Batav. in-4°, 1806, cum præfatione Joannis Luzac. Hic auctor præclarus tam in scientia historica quam in grammatica, in qua eminet, eximius criticus apparet: illum adeant lectores harum investigationum cupidi. Nam nihil ego ipse nisi imperfecte excerpta ex illo opere tradere possem.

Col. 553 B 6. Quod si longe abest ut orthodoxa sit omnis hæc doctrina de distinctione personarum sanctæ Trinitatis, duo sunt consideranda: 1° Debuisse universalem Ecclesiam, cujus auctoritas a sacrorum Librorum textu pendet, quamque solam habemus ducem, præsertim in mysteriis quæ captum intelligentiæ nostræ superant, eo quo fecit modo definire, priusquam filiis docilibus adhærendum nobis esset illius decretis. Et cum quæ incerta erant quoad generationem Filii a concilio Nicæno primum determinata sint, error involuntarius et proinde irreprehensibilis super hoc, donec symbolum redactum fuisset, crimini non erat. Pariter Spiritus sancti processio non bene fuit definita nisi conciliis post Eusebium habitis: proinde si cum Vigero supponatur hoc opus in lucem editum antequam Patres Nicæni convenirent, eo ipso non incriminandus foret Eusebius de doctrinis heterodoxis, quibus scatet prædictum opus, sed quæ nondum perculsæ fuerant anathemate. 2° Hoc bene intelligendum, nempe, non hic exponi ab eo Catholicorum doctrinas, sed Hebræorum, et non eas solum quæ in libris sanctis continentur, sed insuper quas profitebantur doctores Legis: et quarum nonnulla dedit nobis specimina in locis quibusdam e Philone et Aristobulo desumptis. Porro is ab omni crimine purus mihi videretur qui cogitaret sententiam Jobi ac sententias Patrum concilii non omnino similes fuisse quoad interpretationem mysteriorum quæ ad naturam divinam referuntur, quæque tot longis acribusque discussionibus ortum dederunt; id cogitandum a fortiori de scriptoribus, qui nonnisi ex suamet inspiratione propria Philonis ad instar loquuntur. Utut sit, non hic agitur de stabiliendis doctrinis orthodoxis, sed de ostendendo quantum præstet fidei Græcorum fides Hebraica in iis quæ ad Deum substantiasque intellectuales pertinent.

Ibid. C 5. Hæc longa phrasis accusativis et infinitivis omnino coalescens acephala est, ut patet, vel a primo quodam verbo omisso, cui omnia alia connectuntur, pendet. quæ tamen non omittenda mihi utpote Gallice scribenti visa est, quia construendo sermoni valde erat necessaria.

Ibid. 8. Hæc citatio Epistolæ ad Hebræos, c. i, 14, quamdam exhibet variationem; loco κληρονομεῖν βασιλείαν, legitur in textu sacro κληρονομεῖν σωτηρίαν; idem habet manuscriptus 468. Alii omnes βασιλείαν habent. Nihil impediebat Eusebium quominus hanc mutationem verbi introduceret quæ suam sententiam congruentius exprimebat.

Col. 557 A 3. Μαντείαις τε πειρᾶσθαι καὶ χρησμοῖς, ὥσπερ τισὶ θελγήτροις καὶ προβολίοις τοὺς εὐχερεῖς δελεάζειν. De usu synonymico harumce vocum θέλγητρα et προβόλια nulla mentio facta in vocabulariis. Sensus tamen earum nulli subjacet contestationi, nam ab Eusebio ad eumdem sensum detorquentur. Cap. 9 lib. iv *Demonstrat.* ubi de eodem quæst. tractat. Ibi legitur equidem προβουλίοις loco προβολίοις; sed hic redargutus est error a Vigero in nota super hunc locum, qua restituit προβολίοις: Θατέρᾳ ληπτοὺς τοῖς προβολίοις ἀνθρώπους εὕρατο. Sed quomodo fit ut ad hunc sensum detorqueantur προβόλιον? Id mihi mens investigare.

In acceptione primaria designant hac voce arma quibus aggrediuntur, et quæ nunquam abjiciunt, *venabulum*: eaque voce in hoc sensu utitur Xenophon in *Tractatu de venatione*, c. 10, 1: Τὰ δὲ ἀκόντια ἔστω παντοδαπὰ ἔχοντα τὰς λόγχας εὐπλατεῖς καὶ ξυρήκεις, ῥάβδους δὲ στιφράς· τὰ δὲ προβόλια πρῶτον μὲν λόγχας ἔχοντα, τὸ μὲν μέγεθος πενταπαλαίστους, κατὰ δὲ μέσον τὸν αὐλὸν κνώδοντας ἀποκεχαλκευμένους, στιφρούς, καὶ τὰς ῥάβδους κρανεΐνας δορατοπαχεῖς; non hunc verto locum, qui tantum verbis Græcis valet; en igitur primitivus vocis sensus; nimirum indicat ad nocendum arma quæ semper retinentur manu sicque discrepant ab iis, quæ jaciuntur, ἀκόντιον. Inferius tamen apud eumdem legitur: Προβόλιον ἐρεθίζειν, ὡς ἀφήσοντα, quod nullatenus significat ab his separari; cæterum simulatur hic tantummodo: contra Pollux dicit Τόξοις, l. v, 20, καὶ ἀκοντίοις χρῶνται ἐπὶ τὰς ἐλάφους καὶ ἃ πόῤῥωθεν ἔστι βάλλειν· προβολίοις δὲ, ἐπὶ τοὺς σῦς καὶ τὰ ἄλλα τὰ ἀγχέμαχα θηρία. Igitur qua ratione ab hac notione declinavit προβόλιον ad hanc significationem datam ab Eusebio, idem de aperta aggressione ad dolum insidiasve, ut comprobatur loco citato *Demonstrationis*, ibi legimus: « Diabolus postquam per gravia minatus esset gentibus: Δεινὰ κατὰ τῶν ἐθνῶν ἁπάντων ἀπειλήσας, » reperit homines ideo esse captu faciliores propter suam ad malum proclivitatem, quod sibi ipsis struerent insidias quasi electione propria: Θατέρᾳ ληπτοὺς τοῖς προβολίοις εὕρατο, πρόχειρον ἐξ οἰκείας γνώμης τὴν ἐπὶ τὸ κακὸν ἔμπτωσιν, δι' αὐτεξούσιον προαίρεσιν κεκτημένους.

Scrutatu forsan difficilis hæc deviatio; ad hanc inducere potuit præpositio πρό juncta βάλλω, *projicio*, quod Budæus in verbo *προβολή* comparat προτείνω πρότασις; porro protensionem hanc produci possibile est velut aggressionis causa, ut patet in allatis de προβόλιον exemplis, vel tuitionis, quod ortum dedit locutioni, cujus valde grandis controversia, ἐν προβολῇ, qua voce significatur *se contra hostes paratum* esse: quod vetera vertunt glossaria per *in procinctu*. Appianus *De bello civili*, ii, 79, pag. 283: Πομπήϊος ἐκέλευε μὴ ἀκοντίζειν, ἀλλὰ ἐν προβολῇ διαστάντας ἀμύνεσθαι διὰ χειρὸς τοῖς δόρασι τοὺς ἐπιόντας.

Proinde mera sese defendentis positio est: sed clypeum protendentis manuque lanceam tenentis. Vide Ruhnken., *Epistola critica prima*, p. 70; Valc-

sium *in Harpocrationem*, pag. 159, et notam in locum VI libri, cap. 7, pag. 255, quæ oraculum continet desumptum ex Herodoto, et ubi legere est hæc ad populum Argivum verba : Εἴσω τὸ προβόλαιον ἔχων πεφυλαγμένος ἦσο. Hic evidenter quæstio est de insidiis objectis imprudenti viatori. Hæc acceptio etsi non videatur ad auream ætatem linguæ Græcæ referenda, tamen a lexicis debuisset indicari.

Col. 560 B 13.

Sanctius his animal, mentisque capacius altæ
Deerat adhuc et quod dominare in cætera posset.
Natus homo est. . . . . . .
Pronaque cum spectent animalia cætera terram,
Os homini sublime dedit cælumque tueri
Jussit, et erectos ad sidera tollere vultus.

OVIDIUS, *Metamorp*. l. I, 76 :

Col. 561 A 14. *Δευτέροις αἰσίοις*. Locutio ista, quæ tantillum olet paganismum, quæque *secundis avibus* Latinorum consonat, in usum devenerat, nec ideo ullo modo reputabantur fati vel pronosticorum fidei dediti qui eam usurpabant.

Col. 564 A 6. Evidenter nihil aliud requirere est in hac incompleta phrasi quam secundam sectionem phrasis integræ.

Ibid. 8. Hæc magni momenti quæstio de metaphysica, si Christianos excipias, fere omnibus impervia Super eam satis diffuse sese exercuerat Origenes in secundo libro *Principiorum*, uti demonstratur versione Latina, tom. I, pag. 78, editionis Delarue, et quodam fragmento super Genesim quod sequitur. In sententiam insurgens totius ethnicorum philosophiæ, triumphum agit facilem de omnibus philosophis, ne Platone quidem excepto. Vide *Timæum*, pag. 49 et seq. editionis H. Stephani, tom. III. Tim. Locrianus, initio : Πρὶν ὦν ὠρανὸν γενέσθαι, λόγῳ ἤστην ἰδέα τε καὶ ὕλα καὶ ὁ θεὸς δαμιουργὸς τῶ βελτίονος.

Vide Ciceronem, *Academic*., I, 24 : « Neque materiam ipsam cohærere potuisse si nulla vi contineretur, neque vim sine aliqua materia. » Et quæ sequuntur.

Plutarch., *De decretis philosophorum*, lib. I, cap. 9 : Ἀριστοτέλης καὶ Πλάτων τὴν ὕλην σωματοειδῆ καὶ ἄμορφον, ἀνείδεον, ἀσχημάτιστον, ἄποιον μὲν ὅσον ἐπὶ τῇ ἰδίᾳ φύσει, δεξαμένην δὲ τῶν εἰδῶν οἷον τιθήνην καὶ ἐκμαγεῖον καὶ μητέρα γενέσθαι. « Aristoteles et Plato agnoverunt materiam esse corpoream, sed informem absque ullo charactere, absque qualitatibus, quatenus non excedit proprios naturæ suæ limites, et posse eam induere formas, adeo ut fiat matrix, effigies, mater. »

Col. 568 C 7. Collectanea in lucem edita sub hac inscriptione *Philocalia*, in quibus nonnulla reperiuntur ex scriptis Origenis excerpta, longum insuper habent fragmentum quod nobis exhibet Eusebius sub nomine Maximi, sed id mirationem magis movet quod ab ipso titulo discamus excerptum fuisse hoc caput e VII libro *Præparationis evangelicæ* Eusebii. Igitur in locum hujus subdendum erat nostri septimi libri caput vicesimum. Quod acciderit confusio evidens est, et recidere debet in amanuensem, cui onus incubuit excerpendi ab Eusebio fragmentum Origenis; nam in hoc solo et non in opere primitivo a quo desumptum est, quod sub alio nomine inscriptum fuit, causa est errati. Attamen id fragmentum totum vel fere totum reperimus in quarta parte dialogorum *contra Marcionitas*, quorum auctor reputatur Origenes, et id non parum intricat quæstionem. Super hanc critices materiem scissi sunt eruditi, qui amplecti debuerunt unius vel alterius horumce scriptorum partes: alii negarunt Origenem esse dialogorum auctorem; ei plagiarii scriptici labem inurendam contendebant alteri, nisi Maximus quidam ejus ætati posterior illud opus falso sibi attribuisset. Altius descendere nolo in hanc controversiam, quam includit præfatio P. Delarue; cæterum jam indicaverunt confusionem istam redactores *Philocaliæ* sub nomine S. Basilii et S. Gregorii Nazianzeni editæ, qui quidem id animadverterunt in nota quæ finem ponit huic capiti.

Col. 576 A 5. In Origenis *Adamantio*, Valens non dicit præcise mala substantias esse. sed qualitates esse coexsistentes substantiis asseverat; cæterum hic scinduntur duo auctores ut inferius discrepantem minus amplectantur sententiam.

Ibid. B 5. Vigerus negationem præponi vult huic dilemmati : « Si mala substantiæ non sunt, » etc.

Col. 577 A 11. Hic mihi adesse videtur interversio : hæc unius interlocutorum nostrorum allocutio non ad ea quæ modo dixit præcipuus orator spectat, sed ad ea quæ superius probavit, nempe Deum esse auctorem mali, si materiei in se consideratæ nullæ sunt qualitates, si quas habet a Deo, si in malo recognoscenda est quædam materiei qualitas. Hoc astruendum erat priusquam argumento comprobaretur malum non esse substantiam, quod modo legimus. Origenis argumentatio ordinem invertit.

Col. 581 B 14. Ratiocinii hujus vitium quod quilibet facile retorqueret, notat Vigerus. Cæterum, inquit, non de materia, sed de materiei forma agitur.

Col. 585 B 2. *Πάσης ἀρετῆς βραβείοις ἀναδησαμένων*. Ut jam antea visum est, iis verbis quæ cum de athletis agitur adbibentur, libenter utitur Eusebius : in hoc cæteroquin quid aliud fecit quam reproducere verba S. Pauli, cui stadium quam plurimas suppeditat comparationes?

Col. 589 A 2. Eusebii textus ἔκδοσις et ἐκδοῦναι exhibet. Apud Aristæum legitur εἴσδοσις et εἰσδοῦναι. *Libellum* interpretatur Vigerus, et pro significatione hujus vocis remittit nos ad observationes non in lucem editas... In tractatu *De mensuris et ponderibus* Epiphanii legere est εἴσδοσις, quam quidem vocem *suggestionem* et alibi *allegationem* vertit Gellenius.... De hujus vocis significatione disseruit Ducangius in suo *Glossario*.

Col. 592 A 8. *Χρηματοφύλακας*. In Aristeo ῥισκοφύλακας, et in Josepho φύλακας τῶν κιβωτῶν legitur. Hic designantur forte gazophylacii conservatores.

Ibid. 13. Inter varia quæ contra authenticitatem Aristei operis objecta sunt, hæc quæ fundamentum habent in eo quod jam non exsistebant tribus tempore quo scripta est Ptolomæi epistola, juxta me a re male intellecta ortum sumunt. Patet enim decem tribus Israeliticas jam tunc constituere populum a populo Judaico distinctum, idcirco non de iis agitur sed de territoriali subdivisione, vel alia, per primam, secundam, etc., in qua tunc temporis annumeratum esse videtur populum Judaicum ; quod quidem non repugnat. Hasce tribus nullo nomine designat.

Locum operis Hermippi, in quo asseritur Demetrium Phalerensem vitam in exsilio obiisse, ineunte regno Ptolomæi Philadelphi, eo quod patri suo exhæreditandi illius consilium dederat, primus citavit Scaligerus *in Chronicon* Eusebii, deinde Hodyus disputationem agens contra Isaacum Vossium *In dissertatione supra Aristæa*, hanc amplexus est narrationem narrationi Aristæi ab Aristobulo corroboratæ contrariam, qui ambo falsarii vel pseudonymi forent. Valckenaerus in sua dissertatione posthuma *De Aristobulo* explicationis quædam verba dedit quibus concordare videntur duæ relationes, sospite utraque, et suam confirmat explicationem in eo quod Ptolomæus Soter et Philadelphus per longum satis temporis tractum simul regnaverint ut exsilium Demetrii præcesserit versio Septuaginta Interpretum. V. p. 52 *Diatribæ de Aristobulo*. Duo scriptores Alemanni recentiores raro concordes, quorum unus præsertim dicitur quam temerarias emittere opiniones de religione, Gfrörerus, *Urchristenthum*, tom. II, pag. 73, Dahneus, *Tabula historica religiosæ philosophiæ Judæorum Alexandrinorum*, tom. II, pag. 27, Valckenaeri confirmant conclusiones, et longe acrius impugnant decisionem Hodyi. Priorem audiamus. « Fidem implicitam dat Hodyus Hermippi testimonio,

unde concludit pseudonymum esse Aristobulum. Impossibile est enim admittere hominem Judæum, qui sub Ptolomæo Philometore vixisset, in errorem adeo gravem labi potuisse in relatione facti tanti momenti respectu suæ gentis; sed Valckenaerus hanc diremit difficultatem modo naturali, nec contorto, nec in desperationem causæ adhibito, et si admitteretur fabula Hermippi, non idcirco magis inconcussa maneret boni Hodyi conclusio, multo enim plus æquo probaret, et e numero historicorum non pauci radiandi forent scriptores antiqui. Satis est declarare opera Aristobuli remansura in opinione authentica; et id tantum quantum quilibet antiquitatis scriptor, quandiu contra ea non aliud afferetur quam id testimonium. »

Pro hac sententia sic propugnat Dahneus : « Ea mens fuit imprimis Valckenaero, nimirum defendere Aristobulum contra relationem Hermippi, in astruendo Demetrium ineunte regno Philadelphi potuisse adhuc frui gratia principis, si quidem juxta Aristobulum, Demetrius in exsilium actus fuerit non nisi post mortem Soteri; et reipsa a rege serius exsulatum fuisse, id est quando detexisset consilium contra se datum a Demetrio ut solio spoliaretur. (Hæc opinio, quavis alia longe verisimilior, fuit opinio Petavii in S. Epiphanium, tom. II, pag. 379; Vossiorum patris et filii; Riccioli *Chronologia reformata*, tom. I, lib. III; Valesii in Eusebium, *Hist. eccles.* V, 8; Perizonii in Ælianum, *Hist. div.* III, 17; Matterii *Tentamina super scholam Alexandriæ*, tom. I, pag. 74.) Revera si fatentur versionem Græcam SS. Scripturarum referendam esse ad hanc epocham, quod juxta Hodyum verisimile est, quid ad narrationem Aristobuli, quod nomini Ptolomæi Soteris nomen filii ejus præposuerint? Alia quæ tantum valet quantum Valckenaeri suppositio admitti potest : videlicet omnia paravisse Demetrium sub filio Lagi pro versione quæ solum edita est sub Philadelpho : quæ hypotheses et aliæ ejusdem generis satis sunt ad probandum Richardum Simonem et Hodyum judicium emisisse præcipitanter et immature cum fragmenta Aristobuli, juvante Hermippi relatione, tanquam pseudonyma repudiaverunt. »

Col. 593 B 14. Ptolemæi Philadelphi matrimonium cum sorore sua Arsinoe ad historiam pertinet, nimisque omnibus perspicuum quam ut de eo hic amplius disseratur.

Ἐκ θυμοῦ στέργοισα κασιγνητόν τε πόσιν τε,

ait Theocrit. *idyl.* 17, v. 130, et sqq.,

Ὧδε καὶ ἀθανάτων ἱερὸς γάμος ἐξετελέσθη
Οὓς τέκετο κρείουσα Ῥέα βασιλῆας Ὀλύμπου.

Valckenaerus in *Aristobulo* miratur quod summus Judæorum sacerdos honorifice sit locutus de hac unione incestuosa. Ad id perlicitum respondere, summo Pontifici non hic incubuisse onus sese intermittendi in quæstionibus pure ad mores religionemque spectantibus, eo quod dissimilis valde religio regis a religione Judæorum; cæterum matrimonia inter parentes in uno gradu, remotiori quidem, sed uno tantum gradu inferiori, non modo licita erant, verum etiam quasi imposita lege Mosis.

Tandem illæ voces *frater* et *soror*, præsertim ubi de Lagidis quæstio est, usurpatur in sensu figurato qui minime vero rerum statui respondet.

Versus vicesimus primus elegiæ quam vertit Catullus e Callimacho, *in cæsariem Berenices*, sic se habet :

Et tu vero orbum luxti deserta cubile,
Et fratris chari flebile discidium.

Porro constat uxorem Ptolemæi Evergetis de qua hic agitur, patrem habuisse Magam regem Cyrenorum, non autem Ptolemæum Philadelphum cujus filius Evergetes. « Quam habuit unicam filiam Magas, ait Justinus, XXVI, c. 3, ad finienda cum Ptolemæo (Philadelpho) fratre certamina, filio ejus desponderat. »

Vide de hoc usu vocis ἀδελφή, qua designabant reginam regis conjugem, et de Berenice Evergetis uxore D. Letronnium in suis *Disquisitionibus pro Ægyptiaca historia*, pag. 7 et seq.

« Sororis nomen, inquit, quod attribuunt regum Ægyptiorum uxoribus, nihil aliud erat quam loquendi genus quod per usum et protocolium invaluit. »

Col. 596 A 11. *Καθὼς ἀνεγνώσθη ταῦτα τὰ τεύχη.* Τεύχος, in sensu *libri* pertinet in primis ad dialectum Alexandrino-Macedonicam Septuaginta Interpretum qui subdivisionibus operis integri denominationes dederunt quæ ab hac dialecto mutuantur : Πεντάτευχος, Ὀκτάτευχος. Si fides adhibenda Salmasio *De modo usurarum*, p. 405, idem adest discrimen *codicem* inter et *volumen* quod inter τεῦχος et βίβλος. « Nihil tam diversum ait, quoad formam quam codex et volumen : in volumine chartaceo, chartæ chartis adtexuntur in longitudinem, ut volvi possint in rutulum; in codice, massa sive corpus fit ex pluribus veluti tabellis aliis super alias structis, Græci quoque σωμάτιον et τεῦχος nominant. Quod tamen de volumine magno usurpant; massam Martialis de struice tabellarum multiplicium quæ codicem membraneum componunt, proprie dixit, ut Græci σωμάτιον. Hæc vox in glossis Philoxeni, membrana, exponitur. » Sequitur longa dissertatio in varias materies quæ scribendis libris adhibitæ sunt, nimirum in cortices, pelles, tabulas et papyrum. Juxta Salmasium hac voce τεῦχος designabantur tabulæ cera linitæ, aliæ super aliis collectæ et super quas stylus exarabat characteres. Quoad verbum Latinorum *corpus* huic consonans, exemplis ab eo citatis addi potest Cicero, in insigni epistola ad Luceium, epistola duodecima lib. V, *Ad diversos*, in qua ut historiam consulatus ipsius scribat hortatur, quod hominem misere superbientem prodit.

« A principio enim conjurationis usque ad reditum nostrum, videtur mihi modicum quoddam corpus confici posse. »

Crediderim ego confusionem postea irrepsisse in notiones quæ ad distinctionem vocum inserviebant et nihil comprobat sacros libros inscriptos fuisse tabulis; siquidem voce de qua agitur designantur tantum divisiones operis.

Ibid. 12. *Τῶν Ἑρμηνέων οἱ πρεσβύτεροι.* Superius verti per *sacerdotes* οἱ πρεσβύτεροι, quod Vigerus interpretatur *seniores;* sed inquirendum esset an apud Judæos antiquitus vox πρεσβύτερος *seniorem* sonaret, quod mihi non constat.

Usus Christianus a Judæis ortum sumere debuit et per vocem πρεσβύτεροι non intelligendi sunt tantum πρεσβύται, *senes*, sed senatores seu rabbini. Quorsum aliunde ad hoc opus conficiendum senes missi fuissent? cæterum acceptionem vocis lector eligat.

Ibid. B 2. Διασκευή seu retractatio classicorum operum frequenter usurpatur cum sermo est de poetis. Vide Freder. Aug. Wolf in *Prolegomenis ad Homerum*, CLII, nota 14.

Ibid. 3. *Ἐκέλευσαν ἐπαρᾶσθαι.* Cæremoniale imprecationis contra eos qui textus sacros tentarent adulterare, Græce ἐπαρά vel ἐφορκισμός, Latine *devotiones* denominabatur. De voce ἐπαρά vid. Greg. Corinth. pag. 227 Schefferi et notam Kœn. —

Eusebius initio *Chronici :* Ὁρκίζω σε τὸν μεταγραψόμενον τὸ βιβλίον τοῦτο κατὰ τοῦ Κυρίου ἡμῶν καὶ κατὰ τῆς ἐνδόξου παρουσίας αὐτοῦ, δι' ἧς ἔρχεται κρινεῖν ζῶντας καὶ νεκρούς, ἵνα ἀντιλάβῃς ὃ μετεγράψω (*ut conferas quod descripsisti*) καὶ κατορθώσῃς πρὸς τὸν ἀντίγραφον, ὅθεν μετεγράψω, ἐπιμελῶς, καὶ τὸν ὅρκον τοῦτον ὁμοίως μεταγράψῃς, καὶ θήσῃς ἐν τῷ ἀντιγράφῳ. Vide Van Dale *in Aristæum*, pag. 193.

Ibid. C 10. Hæc pars Aristæi relationis plus cæteris omnia præ se ferens quæ fabulam constituunt,

ad memoriam nobis revocat quæ refert Macrobius de philosopho Numenio, in *Somnio Scipionis*, l. I, c. 2 : « Numenio, inter philosophos occultarum curiosiori, offensam numinum, quod Eleusinia sacra interpretando vulgaverat, somnia prodiderunt : visas sibi Eleusinias deas habitu meretricio ante apertum lupanar ludere prostantes : admirantique et causas non convenientis numinibus turpitudinis consulenti respondisse iratas, ab ipso se adyto pudicitiæ vi abstractas et passim adeuntibus prostitutas. »

Controversia quæ vergente in finem sæculo decimo septimo, vel ineunte decimo octavo habita est de authenticitate relationis Aristæi multo plura produxit volumina, nimisque ab Eusebio aliena est, qui rem tantum leviter attigit, quam ut ea recensere velim; satis erit dicere quoad Eusebium, quod post Josephum, Philonem et Aristobulum, quorum nomina in honore erant apud Judæos, et inter Christianos, post Justinum martyrem, Irenæum, Clementem Alexandrinum, Tertullianum, auctorem citans veritatis studiosum et fide dignum, id fecit tantum quod in ejus loco fecissent omnes; recens enim de authenticitate hujus libri dubitatum est, et nemini olim in mentem venerat ut impugnari posset. Judæi enim qui postea de hoc egerunt, ut Aquila, Symmachus et Theodotio, non contradicunt veritati historiæ versionis LXX, sed versionem ipsam impugnant. Cum adversariis Septuaginta fecisse nobis videtur Hieronymus eo ipso quod versionem Latinam e Græco textu emendare sibi proposuerat adhibito exemplari Hebraico. Augustinus vero cap. 43 XVIII libri *De civitate Dei*, variis S. librorum enumeratis versionibus Græcis, ait : « Ex hac Septuaginta interpretatione etiam in Latinam linguam interpretatum est quod Ecclesiæ Latinæ tenent; quamvis non defuerit temporibus nostris presbyter Hieronymus, homo doctissimus, et omnium trium linguarum peritus, qui non ex Græco sed ex Hebræo in Latinum eloquium easdem Scripturas converterit. Sed ejus tam litteratum laborem, quamvis Judæi fateantur esse veracem, Septuaginta vero Interpretes in multis errasse contendant : tamen Ecclesiæ Christi tot hominum auctoritati, ab Eleazaro tunc pontifice ad hoc tantum opus electorum, neminem judicant præferendum : quia etsi non in eis apparuisset Spiritus, sine dubitatione divinus, sed inter se verba interpretationis suæ septuaginta docti, more hominum, contulissent, ut quod placuisset omnibus, hoc maneret; nullus eis unus interpres debuit anteponi : cum vero tantum in eis signum divinitatis apparuit, profecto quisquis alius illarum Scripturarum ex Hebræa in quamlibet aliam linguam interpres est verax, aut congruit illis Septuaginta Interpretibus, aut si congruere non videtur, altitudo ibi prophetica esse credenda est. »

Col. 597 C 2. Hujus phrasis ultra modum prolixæ partes sibi non constant; a primo inciso quod desideratur verisimiliter pendet, quo mediante et clarior erat et consona magis syntaxi.

Col. 600 A 1. *Κέρκοπα λόγων*. Non consentiunt eruditi in significatione vocis κέρκοψ. Alluditur ad incolas Asiæ Minoris a Jove in simios mutatos. Ovid., *Met.*, XIV, 91. Inde plurima proverbia, Ἀγόρα κερκόπων; Apost., I, 21; Zenob., I, 5. Injuriose certe dictum. Æschinus, *Περὶ παραπρεσβείας* (223) : Ὅ τι μὲν οὖν ἦν ποθ' ὁ κέρκοψ, loquendo de Demosthene, id indicat hominem nequam, nebulonem. Ammianus Marcellinus, XXII, 14, sermonem habens de Juliano, « Ridebatur ut Cercops. »

Tanneguy Lefebvre, *Epist.* l. II, epist. 7, dictum fuisse olim κέκροψ, contendit; vide in *Epistolis* Alciphronis : Ὦ κέκροψ ἄθλιε, epistola 20; cum Berglerii nota. Vocis λόγων additamentum de veteratore hic agi ostendit, quod inferius vertitur per vocem πανουργός.

Ibid. B 13. Δηλοῦται 466.

Ibid. C 1. Διεξελθεῖν 465, 466.

Col. 601 C 1. *Ἐὰν ἀσεβῆς οὐκ ἔργῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐὰν ῥήματα τῷ τυχόντι, εἰς μὲν Θεὸν αὐτόν*· addidi οὐ θεόν· ex iis enim quæ sequuntur negatio mihi visa est necessaria.

Col. 604 A 3. *Μὴ Θεόν γε ἐπιφημίσαντα αὐτοῖς*. Eusebius cum ἐπιφημίζειν non raro adhibet accusativum θεόν seu θεούς ut significet *nomine Dei ornare*, p. 95 : Θεοὺς ἐπεφήμισαν ὃ μηδὲ τῆς ἀνθρώπου πρὸς αὐτοῦ τοῦ θεοῦ κατηξίωται προσηγορίας. « Animalia quibus nec hominis nomen tribuere dignatus fuerat Deus, nomine deorum ornaverunt. »

In fragmento Diogeniani, p. 265, legitur verbum ἐπιφημίζειν in sensu tribuendi vel nuncupandi : Τούτων δέ τισι θεοὺς διοικητὰς καὶ δημιουργοὺς ἐπεφήμισαν, τινῶν δὲ ἡμᾶς αὐτοὺς αἰτίους ὑπέλαβον. Restituendum est verbum ἐπιφημίζειν in loco qui legitur pag. 320, pro ἐνευφημήσας· τὸν τῶν ἁπάντων Δημιουργὸν Λόγον θεοῦ τοῦτον ἐπιφημίσας τὸν τρόπον. « Creatore sic nominato Verbum Dei. » Restituendum pariter pag. 156 loco ἐπιψηφίζοντες in fragmento Porphyrii ubi cum dativo construitur in sensu consecrationis Ἔθυον τῶν φιλτάτων τινὰ ἐπιφημίζοντες τῷ Κρόνῳ : Sic emendavit Lobeckus in Phrynicum, pag. 597.

Exemplum constructionis cum accusativo, Demosth., pag. 495 : Ταῦτα ἐπὶ τῷ τῶν θεῶν ὀνόματι ποιεῖν ζητοῦσι . . . . . χρῆν ἄν, ὡς ἐμοίγε δοκεῖ, πάντα ὅτα τις πράττει τοὺς θεοὺς ἐπιφημίζων, τοιαῦτα φαίνεσθαι, οἷα μηδ' ἂν ὑπ' ἀνθρώπου πραχθέντα, πονηρὰ φανείη. Ubi videre est in iis verbum ἐπιφημίζειν idem sonare ac *dare sub nomine Dei*.

Lucianus in *Promethæo*, t. I, pag. 24 : Εἰ δὲ ὑπερεπαίνων τοὺς λόγους, ὡς δῆθεν εὐμηχάνους ὄντας, τὸν σοφώτατον τῶν Τιτάνων ἐπιφημίζεις αὐτοῖς. « His nomen attribuis Titanorum sapientissimi. » Vide Scholiasten.

Greg. Nazian. in Basilium loquens de Heraclidis : Δαίμονας δή τινας καὶ θεοὺς καὶ μύθους τοῖς προγόνοις ἐπιφημίζοντες : « Nomina dæmonum seu deorum fabulæ suis attribuentes majoribus. »

Suidas, voce Οὐλπιανός· τῇ μισοπράγμονι ζωῇ τὴν ἀρετὴν ἐπιφημίζειν.

Themista, *Or.*, VI, 79 B : Αὐτῷ τὴν θειότητα, ἐπιφημίζειν, 19, p. 229, ἡ πολιτεία τὸ τῆς θειότητος ὄνομα ὑμῖν ἐπεφήμισε.

Pausanias, VII, 23 : Ἀσκληπιῷ Ἀπόλλωνα πατέρα ἐπιφημίζειν.

Strabo l. V, 250 : Τοὺς γεννωμένους τότε, παῖδας Ἄρεως ἐπεφήμισαν, loco ἐπευφήμισαν, emendatio Dorvilli, *Ad Charit.*, pag. 550.

Exempla constructionis cum dativo :

Plutarch. *Vita Camilli*, § 7, pag. 515 edit. Reisck.: Ἐπιφημισμένον τὸ ὄχημα τῷ βασιλεῖ τῶν θεῶν καὶ πατρί; « currus regi deorum dicatus. »

Similiter in *Vita Niciæ* ait : Καταπεφημισμένον θεῷ σῶμα, 3, 3. *Ibid.*: Θρόνον Ἀλεξάνδρῳ καταπεφημισμένον.

Maximus Tyrius, 8 : Ἐπεφήμισαν Διῒ ἀγάλματα κορυφὰς ὀρῶν Ὄλυμπον καὶ Ἴδην. Idem, *ibid.* : Ἐπιφημίσαντες τοὔνομα τοῦ ποταμοῦ ὁποτέρῳ ἔθυσαν.

Appianus, *De bello civili*, l. VI, 86 : Ἐπιφημισθείσης τῷ ἀνδρὶ (Μαρίῳ) ἑβδόμης ὑπατείας.

Tandem Philo ipse in *Legatione ad Caium*, pag. 1011 ed. Paris., 565 ad Mangey, habet Τί δὲ, εἰ συνόλως ἐπιφημισθὲν ἑτέρῳ; « quorsum, si res alteri dicata fuerit? »

Pag. 1016, 570 Mangey : Ἅπασιν ἐχρῶντο κατακόρως τοῖς ὀνόμασιν, ὅσα τοῖς ἄλλοις ἔθος ἐπιφημίζεσθαι θεοῖς. « Nomina quæ mos invaluit diis consecrare et diis solis attribuere. »

Ex his exemplis duplex emergit significatio; utraque ad divinitatem spectat: « Nam ut φῆμις aliquid augustius significat, sic φημίζειν ad divinitatis opinionem et famam refertur, inquit Lobeckius *ad Phrynic.*, p. 597. » Itaque Plutarch. *Vita Sertorii* hac utitur voce tertio hoc sensu, aliquid nimirum nuntiare, spargere rumorem qui cœlitus a divinitate venit, cap. 11: Ἐξεθείαζε φάσκων τὴν ἔλαφον, Ἀρτέμιδος δῶρον εἶναι, καὶ πολλὰ τῶν ἀδήλων ἐπεφήμιζεν αὐτῷ δηλοῦν. Arbitror ἐπιφημίζειν αὐτῷ, legendum esse, tollendo vocem δηλοῦν quæ non nisi glossa est. Synonymice cum ὀνομάζειν adhibetur solum in tertio libro *Historiæ ecclesiasticæ* Eusebii, cap. 27: Ἄλλους . . . . . Ἐδιωναίους τούτους οἰκείως ἐπεφήμιζον οἱ πρῶτοι. Attamen ut ad duas magis usitatas acceptiones redeamus, cum agitur de nominando Deo, tunc prævalet constructio cum accusativo; si vero agatur de exprimendo rem quamlibet Deo sacratam, dativo tunc utendum est.

In hoc loco Philonis utraque invenitur acceptio: Μὴ θεόν γε ἐπιφημίσαντα τοῖς κτήμασι, pro Μὴ θεῷ γε ἐπιφημίσαντα τὰ κτήματα. « Si suas non dedicaverit opes Deo; » inferius iterum apparet hæc constructio: Ἐὰν, πατὴρ ἐὰν ἄρχων τῷ ὑπηκόῳ, subintelligitur ἐπιφημίσῃ θεόν, sed inter hæc reviget altera syntaxis: Ἐὰν ἐπιφημίσῃ τροφὴν γυναικὸς ἀνήρ. Si uxoratus vir dicat τροφὴν γυναικός. Quid intelligendum per τροφὴ γυναικός; existimavi hic agi de fructu quem in utero gerit mulier; in hoc sensu sanctam existimare debet vir uxorem suam et abstinere se ab ea; privat se filio pater, herus famulo, si Deo illos consecraverint.

Si non admittatur sensus voci τροφὴ attributus, altera vox illi substituenda foret, nimirum τὴν νυμφήν, ut opinor: τροφὴ enim hic adhiberi non potest sive alimentum, sive educationem designet.

Legis illius quam Philo hic indicat, præter obscuritatem quacum enuntiatur, nulla hucusque mentio est apud leges Mosis, tales saltem quales datæ sunt nobis a Seldeno, *Uxor hebraica*; a Spencero, *De Legibus ritualibus Hebræorum*; a Michaele, *Mossaisches Recht* qui omnes locum hunc Philonis silentio prætermittunt. Evidenter referri debet ad tricesimum caput Numerorum, v. 7: *Si mulier maritum habuerit, et voverit aliquid, et semel de ore ejus verbum egrediens animam ejus obligaverit juramento*. Vers. 8: *Quo die audierit vir, et non contradixerit, voti rea erit reddetque quodcunque promiserat.*

Sic se habet lex Moysis cui Judaica traditio quam hic sequitur Philo quædam videtur addidisse quæ reprobat Christus cap. XV S. Matth. et VII S. Marci respiciens ad Corbanum quo designabatur donum Deo factum, cujus donatores Pharisæi solvebant non solum a legis naturalis obligationibus, verum etiam a præceptis Decalogi: « Honorabis tuum patrem et tuam matrem. » immunes eos facientes ab omni officio erga parentes.

Patet ex verbis Philonis vel minima dubii voti enuntiatione Deo facta, voventos spoliari immediate re Deo consecrata, etsi absque conscientia essent locuti. Τῶν αὐτοῦ κτημάτων ἕνα ἕκαστον κύριον εἶναι, μὴ θεόν γε ἐπιφημίσαντα αὐτοῖς· μηδ' ὡς τῷ θεῷ ταῦτα ἀνῆσιν. Εἰ δὲ λόγῳ μόνον ὑποσχέσθαι προσπέσοι, ψαῦσαι καὶ θίγειν αὐτῶν οὐκ ἔξεστιν, ἀλλ' εὐθὺς ἁπάντων ἀποκεκλεῖσθαι · (μή μοι), lego μή τί γε τὰ τῶν θεῶν ἁρπάζειν, μηδ' ἀποσυλᾷν ἑτέρων ἀναθημάτων.

Ultima hæc spectant ad deprædationes in deorum templis apud ethnicos actas.

Col. 604 C 11. *Ποῖ δὴ πρὸς τοῦ θεοῦ, ἡμῖν τὰ βουζύγια ἐκεῖνα*. Quid dicere voluit Philo per vocem βουζύγια? voluitne designare jugum quo premebantur Judæi ob multiplicitatem legum? Indaganti mihi hæc occurrerunt:

Etymologicum magnum, p. 206: Βουζύγια γένος τι Ἀθήνησιν ἱερωσύνην ἔχον. Βουζύγης γάρ τις τῶν ἡρώων, πρῶτος βοῦς ζεύξας τὴν γῆν ἤροσεν, ἀφ' οὗ γένος βουζύγια.

Plutarchus, *Præcepta conjug.*, p. 144: Ἀθηναῖοι τρεῖς ἱεροὺς ἀρότους ἄγουσι, πρῶτον ἐπὶ Σκίρῳ, τοῦ παλαιοτάτου τῶν σπόρων ὑπόμνημα, δεύτερον ἐν τῇ Ῥαρίᾳ· τρίτον ὑπὸ Πέλιν, τὸν καλούμενον Βουζύγιον, t. VI, p. 544, ed. Reiske.

Eupolis ab Aristide citatus, *Adv. Platonem*, t. II, p. 150 ed. Jebb., ait Periclem ex hac stirpe ortum. Videtur allusisse Philo τοῖς Βουζυγίοις Athenarum. Vide Schol.

Ibid. D 2. Hanc Judæorum legem citat Porphyrius in tractatu *De abstinentia*, l. IV, cap. 14, pag. 344 ed. Roher.

Ibid. 6. *Ἀραὶ κατά τ' ἐξωλείας*. Emendo verba κατά τε ἐξωλείας, quæ sunt omnino vitiosa, siquidem particula τε nunquam poni debetur nomen inter et præpositionem. Quoad hanc locutionem ἀρὰ κατ' ἐξωλείας mutuata est ab oratoribus.

Demosth. p. 642, 15:

Διομεῖται κατ' ἐξωλείας αὐτοῦ καὶ τοῦ γένους καὶ τῆς οἰκίας.

P. 553, 17:

Ὤμνυε κατ' ἐξωλείας.

P. 1305, 12:

Κατ' ἐξωλείας ἐπιορκεῖ.

P. 1204, 11:

Ἐπαρασάμενον αὐτῷ ἐξώλειαν.

Col. 605 B 5. Τις 466; mox προσεπευφημῆσαι idem.

Ibid. 15. Ὅτινα 467.

Ibid. 11. Philo hic Moysi attribuit synagogarum institutionem quæ referenda est ad tempus Esdræ vel reditus Judæorum post captivitatem Babylonicam. Merus est anachronismus: an ex voluntate fuerit an ex imprudentia, id me fugit.

Ibid. C 1. Loco κινεῖς lego κοινωνεῖς.

Col. 608 A 7. Formula Ὡς ἀληθῶς, qua emphatice adverbium effertur, non nisi incomplete explicata fuit a grammaticis Vid. Vigerum, *Idiotismi*, cap. 8, sect. 10, § 9.

Col. 612 C 1. Τῆς... ὑποτίμησιν 465, 466, 468.

Col. 616 B 13. Τοῦτον... θεραπευτέον 466, 467, 468.

Col 621 B 1. Dio Chrysost. in *Sermone Rhodiaco*, pag. 344: Τὸν Ὀλυμπιάσι στέφανον ἴστε δήπουθεν ἐλάϊνον ὄντα, καὶ τοῦτον πολλοὶ προτετιμήκασι τοῦ ζῆν· οὐχὶ τῆς ἐκεῖ φυομένης ἐλαίας ἐχούσης τι θαυμαστὸν, ἀλλ' ὅτι μὴ ῥᾳδίως, μηδ' ἐπὶ μικρῷ δίδοται. « Profecto non vos latet ludorum Olympicorum coronam textam esse ex olea, eam tamen non pauci pluris faciunt quam vitam; non quod mirum quid sit oleaster, sed quia non nisi difficultate multa multisque sudoribus comparatur. »

Attamen religiosam virtutem oleastro Olympico (κοτίνῳ) tributam ignoravit Dio. Ecce quæ referuntur a Phlegone in fragmento *Olympiacorum Chronicorum* quod edidit Meursius, tom. VII Operum, p. 130:

« Olympiade sexta, Elæi Iphitum regem miserunt ad deum ut ab eo discerent an coronas daturi essent victoribus.

Ἴφιτε, μήλειον καρπὸν μὴ θῇς ἐπὶ νίκῃ
Ἀλλὰ τὸν ἄγριον ἀμφιτίθει καρπώδη ἐλαιῶν,
Ὃς νῦν ἀμφέχεται λεπτοῖσιν ὑφάσμασ' Ἀράχνης. »

Statim igitur ut Olympiam rediit, cum plures essent in sacro circuitu caprifici, unum aspexit quem

undequaque tegebant aranearum telæ; parietem circumædificavit; et texta fuit illius ramis corona victoris. Daicles Messena oriundus primus hac corona donatus est, in septima Olympiade.

Juxta traditionem alteram, quam amplexus est Pindarus in tertio hymno, olea qua coronabantur Olympionicæ allata est ab Hercule ex locis ubi originem habet Danubius, cum hos instituit ludos:

Αἰτωλὸς ἀνὴρ ὑψόθεν
Ἀμφὶ κόμαισι βάλλει γλαυκόχροα κόσμον ἐλαίας,
[τάν ποτε
Ἴστρου ἀπὸ σκιαρᾶν παγᾶν ἔνεικεν
Ἀμφιτρυωνιάδας,
Μνᾶμα τῶν Οὐλυμπίᾳ κάλλιστον ἀέθλων.

Hanc coronam ludibrio habuisse videtur Aristophanes, qui in *Pluto* (v. 581), inducit Paupertatem sic loquentem :

Ὁ Ζεὺς δήπου πένεται, καὶ τοῦτ' ἤδη φανερῶς
[σε διδάξω.
Εἰ γὰρ ἐπλούτει, πῶς ἂν ποιῶν τὸν Ὀλυμπικὸν
[αὐτὸς ἀγῶνα,
Ἵνα τοὺς Ἕλληνας ἅπαντας ἀεὶ δι' ἔτους πέμ-
[πτου ξυναγείρει,
Ἀνεκήρυττεν τῶν ἀθλητῶν τοὺς νικῶντας στεφα-
[νώσας
Κοτίνου στεφάνῳ;

Herodotus, lib. VIII, cap. 26, refert « transfugas Xerxi quid facerent Græci interroganti respondisse, eos Olympiæ celebrare ludos. Cumque ab eis percontaretur de præmio pro quo decertarent : Pro corona ex oleastro, dixerunt isti. Quales viri, retulit tunc unus astantium bellatorum, qui non pro divitiis, sed pro honore (ἀρετῇ) pugnant ! »

Col. 621 B 1. Corona ex apio in ludis Isthmicis dabatur. Diod. Siculus, l. XVI, cap. 79, p. 142, t. II editionis Wesselingi : « Conclamantibus copiis progrediendum esse adversus Barbaros, forte occurrerunt Timoleoni jumenta onusta apio pro lectis conficiendis; dixitque se hoc accipere præsagium victoriæ; corona enim Isthmica texta est ex apio. » Postea e pinu hanc texuerunt, ait scholiastes Nicandri in versum 605 *Alexipharmaci* : et in hoc cum Eliano concordat, *De natura animantium*, l. VI, 1.

Cæterum hanc esse coronam ludorum Nemeensium nemini fas negare, et dummodo ad aliquem pertineret, parum intererat Josephi cujus esset.

Archias poeta sic in unum coegit quatuor Græciæ ludos in primo *Anthologiæ* epigrammate :

Τέσσαρές εἰσιν Ἀγῶνες ἀν' Ἑλλάδα· τέσσαρες
[ἱροί·
Οἱ δύο μὲν θνητῶν, οἱ δύο δ' ἀθανάτων·
Ζηνός, Λητοΐδαο, Παλαίμονος, Ἀρχεμόροιο·
Ἆθλα δὲ τῶν, Κότινος, Μῆλα, Σέλινα, Πίτυς.

Vide Pausaniam, in *Arcadicis*, c. 48.

Ibid. 2. Ἀνακήρυξις. Est vox propria qua ludorum victor designatur: et id comprobatur e loco citato Aristophanis in *Pluto:*

Ἀνεκήρυττεν τῶν ἀθλητῶν τοὺς νικῶντας στε-
[φανώσας
Κοτίνου στεφάνῳ.

Ibid. C 8. Ἀμέλει. Hanc interpretatus sum conjunctionem per *causam qua fit ut;* quam difficillime vertuntur de alia lingua in aliam verba quibus transmittitur idearum series. Doctissimus Coray in cap. 31 *Vitæ Pompeii* extenso modo disseruit de munere hujus vocis in sermone; altera suppeditabo exempla: Plato in *Phædone:* « Nonne inter lupos et accipitres numerabimus eos omnes qui tyrannides, injustitias, deprædationes anteposuerunt? vel in quæ alia animantia transmigrasse eorum animas dicemus? Ἀμέλει εἰς τὰ τοιαῦτα. Propter eamdem causam in horumce corpora. » Lucianus, in *Nigrino*, 26: Docebat virum profitentem a se divitias contemni, media quibus comparantur despicere debere. Ἀμέλει καὶ πράττων ταῦτα διετέλει, « Quamobrem paupertatis cultui semper deditus est. »

In vitarum auctione, 7 : Ἢν θυρωρεῖν αὐτὸν ἐπιστήσῃς, πολὺ πιστοτέρῳ χρήσῃ τῶν κυνῶν. Ἀμέλει κύων αὐτῷ καὶ τοὔνομα, « Idcirco canis vocatur. »

Col. 624 C 2. De confusione epocharum cui ortum dedit error de Eleazaro et Aristobulo, vide Dahne in citato jam opere, tom. II, pag. 79.

Col. 625 A 4. Ὑποδειχθέντων 468.
Col. 628 A 14. Ἐξ pró διὰ 465, 466, 467.
Ibid. C 14. Ἱεροῖς 466, 467.
Col. 629 A 2. Περιέφραξαν 467.
Ibid. 4. Νομικῶς 468.

Col. 633 A 12. Hanc absurdam opinionem impugnavit Aristoteles in tractatu *De generatione animal.*, l. III, c. 6; eam rursus emisit Ælianus, l. II, c. 55, *De natura animant.* : Ὁ γαλεὸς ὠδίνει διὰ τοῦ στόματος ἐν τῇ θαλάττῃ. De hoc tamen dubitat in eodem libro IX, 65: Οὐ στόματι τίκτειν τὸν γαλεὸν ἔνιοι λέγουσιν, ἀλλὰ δείσαντά τι τὰ σκυλάκια καταπίνειν καὶ ἀποκρύπτειν, εἶτα ζῶντα αὖθις ἀνεμεῖν. « Quidam auctores contendunt falsam esse opinionem asserentium mustelam per os generare; agnoscunt solum os illius catulis refugium præbere conterritis, quo absconduntur, donec revomantur vivi. »

Eadem opinione falsa imbuti nulla de causa odissent mustelam quam existimabant animal immundum quilibet initiati mysteriis Eleusinis, ut ait idem Ælianus capite supra laudato: Esca istius generis, aiebant, immunda, cum per os generet mustela.

Ibid. B 5. Ἐπαλγέσιν περιβάλλει 467.

Col. 636 B 10. Lego προφυλάξαι loco παρακαλέσαι. Vox φυσικῶς quam perperam vertit per *Wie es recht ist* Gfrörerus qui totam hanc citationem interpretatus est in secundo volumine *Urchristenthum*, p. 104, hanc emendationem legitimam facit. Evidens est enim hic agi de sensu naturali, a sensu metaphorico prorsus alieno. Suam igitur acceptionem propriam retinet vox φυσικῶς, et in facienda mutatione intacta debet remanere. Legitur inferius in eodem sensu, φυσικὰς διαθέσεις.

Col. 637 A 6. Valckenaerus moriens reliquit dissertationem *in Aristobulum Judæum Alexandriæ :* in hac dissertatione quam magni faciunt, quæque typis mandata est curante Luzaco, ejus successore et alumno, Lugduni Batav. anno 1806, sic pag. 69 locum hunc annotavit : « Hi νοοῦντες, pulchre intelligentes, opponuntur τοῖς μὴ μετέχουσι δυνάμεως καὶ συνέσεως, ἀλλὰ τῷ γραπτῷ μόνον προσκειμένοις, illis qui non sunt participes intelligentiæ valentis (durissima quævis perrumpere), sed qui adhærent tenaciter verbis scriptis quibus οὐ φαίνεται μεγαλεῖόν τι διασαφῶν, nihil magnificum narrare videtur Moyses. » Juxta me, solum hic agitur de sensu figurato a sensu litterali remoto. Tamen non in hoc omnis hujus phrasis sensus circumscribendus; existimo asserere adhuc voluisse Aristobulum magnas philosophorum speculationes nobilesque poetarum conceptiones esse sumptas a Moyse : magis quam temeraria hæc opinio est, sed vigebat apud primos Christianos et Eusebium acerrimum habuit propugnatorem.

Origenes *Contra Celsum*, l. IV, 12:

« Satis sit observare Moysen aliosque prophetas, utpote antiquiores scriptoribus Græcis, nequivisse ab iis mutuari quæ scripserunt de conflagratione orbis; sed si ad temporum ordinem spectamus, fas erit dicere hos posteriores, quocumque modo auditis prophetiis, quibusdam fretos periodis, similes eventus supposuisse. »

Ibid. 9. Ἀφορμὰς εἰληφότες. Valckenaerus pag. 65 ejusdem dissertationis multis annotavit verbis hanc constructionem ἀφορμὰς διδόναι, λαμβάνειν, ad præbendum sumendumve scripti materiem; non

pauca attulit exempla probatorum auctorum pro hac corroboranda locutione.

Col. 637 B 9. *Ἀποστελῶ, φησὶν ὁ Κύριος*, κ. τ. λ. Animadvertit Valckenaerus longe discrepare apud Septuaginta hanc lectionem, Exod. III, 20. In quibus legitur : Καὶ ἐκτείνας τὴν χεῖρά μου πατάξω τοὺς Αἰγυπτίους. Vox ἀποστελῶ, ait, equidem minus ab Hebraico sermone discrepat, sed sæpius Septuaginta hoc vertunt verbum per ἐκτείνειν.

Ibid. C 3. Propter inobservatam peculiarem significationem vocis χείρ, *exercitum* hic notantis, cujus tamen significationis multa occurrunt exempla apud historicos Græcos, accidit ut pravam emendationem vel temerariam interpretationem acceperit in *Philocteto* Sophoclis, 320 edit. Bothe, aliorum 325 :

Θυμῷ γένοιτο χεῖρα πληρῶσαί ποτε
Ἵν' αἱ Μυκῆναι γνοῖεν, ἡ Σπάρτη θ' ὅτι
Χ' ἡ Σκῦρος ἀνδρῶν ἀλκίμων μήτηρ ἔφυ.

Quod significat : « Det mihi cœlum, meo inserviens odio, comparare olim posse exercitum, ut suo detrimento discant Mycenæ et Sparta et apud Scyrum nasci strenuos bellatores. » Quem locum adulteravit Brunkius, nominum casus mutando : Θυμὸν γένοιτο χειρὶ πληρῶσαι. Θυμὸν πληρῶσαι. *ad suum desiderium adimplendum*, optima est locutio Græca, sed χειρί, vox declarativa, pleonasmum hic efficit aut aliquid male sonans : aliunde non sic habent manuscripti qui omnes concordant. Porsonius tamen hanc approbat emendationem, in Appendice ad Toupii *Emend. in Suidam*, pag. 471. Contra Bothe vituperando contra eum insurgit legitque Θυμοῦ χεῖρα per catachresim : *Manus odii* pro *odio*. Pauca, nisi fallor, istius modi catachresis sunt exempla : arridet mihi magis communis metaphora vocis χείρ pro *exercitu* sumptæ : quod spectat ad πληρῶσαι, *parare, legere exercitum*, vox est propria qua designari possunt exercitus tum terrestres, tum navales, et innumeris confirmatur exemplis.

Col. 640 A 13. Verba εἰ μὴ ... προσείη desunt in 466

Ibid. B 12. Valckenaerus *in Aristobulum*, pag. 72, comparationem instituit hujusmodi cum locis a Clemente Alexandrino (*Strom.* VI, p. 755-56), tacito auctoris nomine, allatis, quæ verbotenus eadem sunt; unde concludit restitui posse vero auctori quamplurima quæ leguntur in Stromatista, si totum haberemus opus Aristobuli vel longiores citationes. Hoc probatur accuratum fuisse Eusebium in suis citationibus.

Eumdem Dei descensum in montem Sinaï non aliter interpretatus est Origenes, *Contra Celsum*, lib. IV, cap. 12 :

« Si verba prophetæ exhibent nobis descendentem Deum, cum et ipse dicat : *Nonne cœlum et terram ego impleo* (*Jer.* XXIII, 24)? hoc per figuram dicitur. E propria sua sublimitate et altitudine descendit Deus, cum vel in minimis quæ ad hominem spectant curam agit. Et quemadmodum loquendi consuetudo suscepit ut diceretur magistros ad parvulorum, sapientes aut qui profecerunt ad adolescentum recens ad philosophiam adductorum captum, descendere, nec tamen hic descensus de corpore accipitur ; ita sicubi in divinis Scripturis dicitur Deus *descendere*, hæc vox, ut et *ascendere*, ex vulgari sermonis consuetudine intelligenda est. »

Rursum lib. VI, cap. 64 : « Quod si quædam verba motum Deo ascribunt, ut istud : *Audierunt vocem Domini Dei deambulantis in paradiso sub vesperam* (*Gen.* III, 8), hæc sic accipienda sunt quasi qui peccaverant, Deum moveri existimassent : aut in eamdem sententiam intelligenda atque somnus allegorice dictus, ira, aut aliud simile. »

Ibid. C 4. *Τὸ δὲ ἕτερον τῶν ἐν ἕξει τάγμα*. Quæ exsistit inter τὸ ἐν ἕξει τάγμα et πληθύς oppositio firmat sensum quem et ipse dedi, quique nullibi indicatur : de illo nequaquam dubito, etsi Vigerus longe aliter verterit, et textu Græco minime roboretur ejus versio : *Quorum mens esset virtusque constantior*. Adduci in dubium potest accuratio versionis meæ, sed de infidelitate versionis Vigerianæ non potest non dubitari.

Ibid. 7. mss. 465 et 466 om. verba ταύτης μὲν ἠφίει.

Καὶ μνήμης ἀλήστου τούτους ἠξίωσαν.

Nonnisi ægre fero hanc Ionicam formam adjectivi ἄλαστος quam frequentissime usitati in Attico idiomate, tum hic tum pag. 384, A 10, Τῶν πεπονθότων ἀλήστους συμφοράς.

Euripides *Troad.*, 1222 :

Οἴμοι δῆτα τῶν ἀλάστων κακῶν!

Etymol. magnum, p. 57, *In voce:* Ἄλαστον· πένθος ἄλαστον καὶ ἄλαστα κακὰ, ἀνεπίληστά τινα ὄντα.

Tandem præclara emendatio Porsonii in epistola Anaximenis in Diogene Laertio, II, 5:

Οἱ δὲ Αἰακέος παῖδες ἄλαστα κακὰ ἔρδουσι.

Legitur in textu ἄλλοις τὰ κακά, Valckenaerus infeliciter tentaverat hujus vocis emendationem, in Herodotum, l. III, 139.

In nota versus 44 *Medeæ* correctio legitur Porsonii Sophocles, *OEdip. Colon.*, vers. 538, ἔπαθον ἄλαστ' ἔχειν.

Idem, *ibidem*, vers. 1671 :

Ἔστιν νῷν δὴ πατρὸς ἔμφυτον
Ἄλαστον αἷμα δυσμόροιν στενάζειν.

Legendum igitur foret μνήνης ἀλάστου et ἀλάστους συμφοράς.

Ibid. C 9. *Δείγματος αὐτὸ μόνον ἕνεκα.* Αὐτὸ μόνον *unice* designat, *simpliciter : sola fine ut ostendatur*. Lucianus, in *Somnio*, 9 : Οὐδὲν ὅτι μὴ ἐργάτης ἔσῃ, οὔτε φίλοις ἐπιδικάσιμος, οὔτε ἐχθροῖς φοβερὸς, οὔτε τοῖς πολίταις ζηλωτὸς, ἀλλὰ αὐτὸ μόνον ἐργάτης, quod non absimilem ideam affert ac, οὐδὲν ὅτι μὴ ἐργάτης, quod legitur superius.

Hesych. ad vocem πεσσά : Ἐν τῇ πεττείᾳ αὐτὸ μόνον ψήφους μετακινοῦσι. « Lusores movent tantum aleas (nec jaciunt). »

Eusebius, *Demonstr. evang.*, lib. III, pag. 83 Roberti Steph. : Αὐτὸ μόνον τὸ θῦσαι, nil aliud facere quam immolare.

Hujus mihi suppeditavit notæ partem Abresch., *Dilucidat. Thucydideæ*, l. I, 57. Sumpta duo exempla e Judæo Philone addam pertinentia ad tractatum *De vita contemplativa*, Parisiis, 896, 479 edit. Mangey : Τὰς προμετωπιδίους αὐτὸ μόνον ἐξ ἄκρων εἰς ἐπανίσωσιν καὶ γραμμῆς κυκλωτέρους ἠκριβωμένοι σχῆμα.

Pag. 898, 480, edit. Mangey : Οὐκ ἀνδρῶν ἐπὶ γυναιξὶν ἐπιμανέντων, ἢ γυναικῶν ἀνδράσιν αὐτὸ μόνον (ἐπιτελοῦνται γὰρ αἱ ἐπιθυμίαι αὗται νόμῳ φύσεως), ἀλλὰ ἀνδρῶν ἄρσεσιν, ἡλικίᾳ μόνον διαφέρουσι.

Alia ejusdem auctoris citare possem.

Col. 641 A 5. Quoad verbum ἀλείφω sumptum ad *excitandum, impellendum*, προτρέπειν, παρακελεύεσθαι, locutio hæc sumitur ex usibus stadii quo athletæ antequam luctamen inirent ungebant se oleo ; frequenter hac metaphora utitur Philo.

In suo tractatu *De fugitivis*, pag. 454, 549 edit. Mangey : Μὴ αὐστηρόν τε καὶ μονωτικὸν βίον ἐπιτηδεύσῃς· ἀνερεθίσεις γὰρ τὸν ἀντίπαλον καὶ βαρύτερον ἐχθρὸν ἀλείψεις κατὰ σεαυτοῦ. In primo tractatu *De legibus specialibus*, pag. 780, 303 edit. Mangey : Ἃ ἐκμυσαξάμενος ὁ ἱερώτατος Μωυσῆς ὡς ἀλλότρια καὶ ἐχθρὰ πολιτείας ἀνεπιλήπτου καὶ προτρέποντα καὶ ἀλείφοντα πρὸς τὰ αἴσχιστα τῶν ἐπιτηδευμάτων, ἀνὰ κράτος ἀπεῖπεν ἀδελφῇ συνέρχεσθαι.

Pag. 782, 306 edit. Mangey : Ὁ παιδεραστὴς τοὺς νέους ὡραΐζων, καὶ τὸ τῆς ἀκμῆς ἄνθος ἐκθηλύνων (ὃ πρὸς ἀλκὴν καὶ ῥώμην ἀλείφειν ἁρμόττον ἦν), κα-

κοῦ τρόπον γεωργοῦ, τὰς μὲν βαθυγείους καὶ εὐκάρπους ἀρούρας χερσεύειν ἐᾷ, κ. τ. λ.

Pag. 784, 308 edit. Mangey : Ἡ πόρνη παραρρίπτουσα αὐτὴν τοῖς ἐπιτυχοῦσι, τὴν δὲ ὥραν ὥσπερ τι ὤνιον ἐπ' ἀγορᾶς πιπράσκουσα, ἐπὶ μὲν θήρᾳ τῶν νέων ἕκαστα καὶ λέγει καὶ πράττει· τοὺς δ' ἐραστὰς ἀλείφει κατ' ἀλλήλων, αἴσχιστον ἆθλον αὐτὴν προτιθεῖσα τοῖς τὸ πλέον εἰσενεγκοῦσι.

Hi elocutionis modi non paucos habuerunt imitatores apud scriptores ecclesiasticos; S. Chrysost. in ultimo capite secundæ S. Pauli Epist. ad Corinth. sic habet : Τὴν ῥαθυμίαν ἐκκόπτει πᾶσαν ἡ θλίψις καὶ πρὸς ὑπομονὴν ἀλείφει. Eamdem ideam fereque iisdem verbis exhibet denuo in sermone nono Epist. ad Romanos.

S. Greg. Naz. serm. *in Machab.*, pag. 294, de matre illorum loquens : Τί οὐ λέγουσα; τί οὐ πράττουσα τῶν πρὸς νίκην ἐπαλειφόντων;

Procopius Gazæ *in Isaiam*, c. XXVI, pag. 335 editionis Curterii : Τούτους ἐπαλείφων τὸ τοῦ Θεοῦ πρόσωπον ἐπεισάγεται λέγων· Εἴσελθε εἰς τὰ ταμεῖά σου.

S. Joan. Damasc., lib. IV, cap. 17, *De fide orthodoxa :* Τὰ τῶν ἁγίων ἀνδρῶν ἀνδραγαθήματα ἐπαλείφοντα ἡμᾶς πρὸς ἀνδρείαν καὶ ζῆλον καὶ μίμησιν τῆς αὐτῶν ἀρετῆς, καὶ δόξαν Θεοῦ.

Col. 641 A 5. Mirum institutionem Esseniorum, cujus in Pentateucho nullum reperitur vestigium, a Philone referri ad Moysen : verum est, juxta Plinium in citatione quæ modo sub oculis ponetur, eos a multis exsistere sæculis Theophrastemque, quem citat Porphyrius, *De abstinentia*, lib. II, cap. 26, complecti eos sub communi denominatione Judæorum; quod enim dicit de iis solum intelligi potest, nimirum : « Abstinere eos ab esu victimarum, qua urunt per noctem, ne hoc videat sol (πανόπτης). » Potest igitur existimari, eorum exsistentiam, ut innotesceret paganis, epocha tam veteri quam illa qua vivebat Theophrastus, ad multos ante Christum annos esse referendam.— Quæstum est qua ratione factum fuerit apostolos de iis omnino siluisse; mihi haud difficilis responsio videtur : Essenii apud Judæos, ut monachi apud Christianos, classem efficiunt mere singularem et ab aliis distinctam quæ præceptis generalibus quibus obligantur Christiani praxes quasdam pias superaddit quibus se subjicere tenentur pauci; quæque, si nimium proficeret, conturbaret societatem. Christus huic generi hominum attendebat dum loqueretur de iis qui ut cœlum lucrarentur, fiebant eunuchi. Sed jaciendo Christianismi fundamenta ad quem vocantur omnes, non nobis potuit imponere has mere singulares et excentricas praxes quæ ipsæ se robusto diversarum religionum trunco inserunt. Philo decem millia recenset, μυρίους· vagus hic numerus admodum.

Plinius, lib. V *Natur. histor.*, c. 17, paucis verbis hanc Esseniorum exsistentiam describit, quorum vitæ genus huic assimilandum est quod ducitur in recentiorum ætatum monasteriis : « Gens sola et in toto orbe præter cæteras mira, sine ulla femina, omni venere abdicata, sine pecunia, socia palmarum, in diem ex æquo convenarum turba renascitur, large frequentantibus quos vita fessos ad mores eorum fortunæ fluctus agitat. Ita per sæculorum millia (incredibile dictu) gens æterna est in qua nemo nascitur. »

Ibid. 9. cod. 466 omittit ὁμίλους.

Ibid. C 4. Pro ἢ scripsi καὶ· falso enim asseritur minus prodesse corpori gymnasticam artem quam sedentarii labores cœnobitarum : mens sane fuit auctori nostro contrarium dicere.

Ibid. D 5. Ἀρρωστίαν 465, 466, pro νόσον; 468, ἀρρ. ψυχῆς καὶ σ. ἐκτ.

Col. 644 A 2. Ἐθελήσῃ 468.

Ibid. 10. Προνοίας 467.

Ibid. B 9. Ἐκλαλεῖ 465.

Ibid. 13. Λέλυθε γεγονὼς 468.

Ibid. D 3. Ἡ ἐν Παλαιστίνῃ Συρία non legitur in Philonis tractatu *Περὶ τοῦ πάντα σπουδαῖον εἶναι ἐλεύθερον*, pag. 876 edit. Paris.; 457 edit. Mangey, Ἡ Παλαιστίνη καὶ Συρία.

Ibid. 4. *Οὐκ ἄγονος*. Textus Philonis habet Οὐκ ἄμοιρος, *virtutem participans.*

Col. 645 A 10. *Προσβολὴ ἀνίατος*. Hæc vox in eodem sensu a Plutarcho usurpatur. Καὶ τῇ προσβολῇ τὰ τοιαῦτα καταβόσκεσθαι πάθη τοὺς ἀνθρώπους οἴονται. Vid. tom. VIII, pag. 666 ed. Reiske. Idem Plutarchus, tom. VI, pag. 157 edit. Reiske : Ἡ προσβολὴ δεισιδαιμονίας. Ibidem, pag. 494 : Αἱ ἀνώμαλοι προσβολαὶ καὶ διατάσεις τοῦ πνεύματος. Ibid., pag. 64 : Τῷ δεισιδαίμονι ἀῤῥωστία πᾶσα καὶ πληγαὶ Θεοῦ καὶ προσβολαὶ δαίμονος λέγονται.

Ibid. B 12. *Ἀποδιοπομπούμενοι*. Hujus vocis sensum docte exposuerunt Ruhnkenius, ad *Timæi* glossas, pag. 40, et Wyttenbach, ad Plutarchum, *De discrimine adulatoris et amici*, pag. 545. — Inferius hoc verbum reperitur in fragmento Philonis *De providentia*, pag. 394.

Col. 649 C 5. Hic liber inter opera Philonis inscribitur *De cosmogonia Mosis.*

Col. 652 B 2. Τοῦ μὲν γὰρ γεγονότος ἐπιμελεῖσθαι τὸν πατέρα καὶ ποιητὴν αἱρεῖ λόγος. Hæc formula αἱρεῖ λόγος ad significandum *ratio ineluctabiliter probat*, ab amanuensibus non intellecta, in mss. sæpe deformatur.

Euripides in *Phœnissis*, v. 514 :

Πᾶν γὰρ ἐξαιρεῖ λόγος
Ὃ καὶ σίδηρος πολεμίων δράσειεν ἄν.

Legere vellem Ὃ κ' οὐ σίδηρος πολεμίων δράσειεν ἄν, nisi ut in Plutarcho legimus citatus esset hic versus, *Vita Pyrrhi*, § 14; Themist., *Or.* II, p. 37; *Or.* XVI, p. 207.

Eschinius, *contra Ctesiphontem*, pag. 447 edit. Reiske : Ἐπινεύσας ἀληθὲς εἶναι ὅτι ἂν αὐτὸς ὁ λογισμὸς αἱρῇ.

Plutarchus, *contra Stoicos*, § 24, p. 33, tom. XIV edit. Hutten, tom. X, p. 414, ed. Reiske : Ὁ πολλάκις αἱρεῖ λόγος ἀντὶ τοῦ μὴ ἀγαθοῦ προέσθαι.

Polyb., lib. VI, 5 : Ὅταν διὰ κατακλυσμοὺς φθορὰ γένηται τοῦ τῶν ἀνθρώπων γένους, οἵας ἤδη γεγονέναι παρειλήφαμεν, καὶ πάλιν πολλάκις ἔσεσθαι ὁ λόγος αἱρεῖ.

Justinus Martyr 1 *Apol.*, § 4 : Ὑμέτερον δὲ, ὡς αἱρεῖ λόγος, ἀκούοντας, ἀγαθοὺς εὑρίσκεσθαι κριτάς.

Apud Origenem, *contra Celsum*, lib. V, pag. 605 : Ὅρα εἰ μὴ ὁ λόγος αἱρεῖ μακρὰν μὲν χαίρειν εἰπεῖν τοῖς γεγραμμένοις.

Habet textus ἐρεῖ.

Idem, *ibid.*, lib. VII, pag. 697 :

Ὁ λόγος δὴ αἱρεῖ φαῦλ' ἄττα νομίζειν εἶναι τὰ τοιαῦτα.

Eusebius, *Præp. evang.*, lib. III, c. 15 :

Τίσιν αἱρεῖ λόγος πείθεσθαι. In textu, ἐρεῖ.

Plato, II *De legibus*, p. 580 Ficini, 663 H. Steph, ab Eusebio laudatus, *Præp evang.*, lib. XII, c. 31 :

Νομοθέτης δὲ οὗ τι καὶ σμικρὸν ὄφελος εἰ καὶ μὴ τοῦτο ἦν οὕτως ἔχον, ὡς καὶ νῦν αὐτὸ ᾕρηχ' ὁ λόγος ἔχειν...

Vide Wyttenbach, ad Plutarch., *De sera Numinis vindicta*, p. 8, ad annotationes.

His denique exemplis sufficienter comprobantur usus et significatio hujus formulæ, necnon et justificantur emendationes quæ eam restituere.

Ibid. C 5. *Οὐκ ἀπὸ σκοποῦ τὴν γένεσιν ἀνέγραψεν αὐτοῦ*; *μάλα σεμνῶς θεολογήσας*; Usus hujus verbi ἀναγράφειν, *librum inscribere*, invenitur alibi apud Philonem, *Περὶ ἀποικίας*, p. 390 Paris., 438 M.

Παγκάλως ὁ ἱεροφάντης μίαν τῆς νομοθεσίας ὅλην ἱερὰν βίβλον, ἐξαγωγὴν ἀνέγραψεν, οἰκεῖον ὄνομα εὑράμενος τοῖς περιεχομένοις χρησμοῖς.

De vita Mosis, lib. III, p. 694 Paris., 177 M : Ἐν Ἀριστέων τοῖς γενναιοτάτοις ἀνεγράφησαν.

Col. 653 A 4. Loco ἐπικωμάζει, lege ἐπεισκωμάζει.

Ibid. C 5. Λογισμοῦ, 466, 467 et ita mss. 41 apud Mangey in Philone.

Ibid. 9. *Ὡς ὀπαδὸς ἀρετὴ καὶ φιλανθρωπία.* In nota erudita Vigerus e Thucydidis exemplis ostendit vocem ἀρετή ibi, sicut in auctore Attico, nihil aliud significare nisi bonitatem, amœnitatem.

Col. 656 B 9. *Κηραίνει γένος τὸ πλεῖστον ἀνθρώπων.* In comparatione dissimili sed cujus sensus est idem, hoc verbum adhibet Philo, in *Vita Mosis*, lib. III, p. 167 M, p. 684 Paris. : Ὀρχηστῶν ἐπιδείξεσι περὶ ἃς κηραίνουσι καὶ δυσθανατοῦσιν οἱ θεατρομανοῦντες.

Ibid. C 1. Ἐπιφανέντα δὲ ὑποστέλλει δευτερείοις ἄθλων ἀρκούμενα. Delectant Philonem metaphoræ a moribus athletorum sumptæ. Δευτερεῖα ἄθλων competitoribus dabantur qui haud absolute vicerant. In ludis ab oratore Lycurgo institutis in Neptuni honorem, tria etiam statuuntur præmia.

Plutarchus, in *Vitis decem oratorum*, tom. IX, pag. 348 : Τοῦ Ποσειδῶνος ἀγῶνα ποιεῖν ἐν Πειραιεῖ κυκλίων χορῶν οὐκ ἔλαττον τριῶν, τοῖς νικῶσι δίδοσθαι μὲν οὐκ ἔλαττον ἢ δέκα μνᾶς, τοῖς δὲ δευτέροις ὀκτὼ, ἓξ δὲ τοῖς τρίτοις κριθεῖσιν.

Hi sunt Philonis loci in quibus eadem adhibetur metaphora : *De monarchia*, initio, p. 813 Paris. ; 214 ed. Mangey : Καθάπερ αἴσθησις ὑποδιάκονος νοῦ γέγονε, τὸν αὐτὸν τρόπον καὶ οἱ αἰσθητοὶ (θεοὶ) πάντες ὑπηρέται τοῦ νοητοῦ συνέστησαν, ἀγαπήσαντες εἰ δευτερείων ἐφίξονται.

Ibidem, 816, 217 : Λογισμὸς ἀπὸ τῆς γῆς ἄνω μετέωρος ἀρθεὶς αἰθεροβατεῖ καὶ συμπεριπολῶν ἡλίῳ καὶ σελήνῃ καὶ τῷ σύμπαντι οὐρανῷ, τἀκεῖ πάντα γλιχόμενος ἰδεῖν ἀμυδροτέραις χρῆται ταῖς προσβολαῖς, ἀκράτου καὶ πολλοῦ φέγγους ἐκχεομένου, ὡς τὸ τῆς ψυχῆς ὄμμα σκοτοδινιᾷν ταῖς μαρμαρυγαῖς. Ἀλλ' οὐ διὰ τοῦτο προχαμὼν ἀπαγορεύει, γνώμῃ δὲ ἀηττήτῳ πρὸς τὴν ἐνδεχομένην θέαν ἵεται, καθάπερ ἐν ἄθλοις δευτερείων μεταποιούμενος, ἐπειδὴ τῶν πρώτων ἐσφάλη.

Περὶ τῆς ἀποικίας, p. 413 Paris. ; 461 ed. Mangey :

Ὅταν ἐπὶ τὸ δευτερεῖον ἅρμα τοῦ βασιλεύειν νοῦ δοκοῦντος ἀνέρχηται Φαραὼ, τὸν Αἰγυπτιακὸν πάλιν ἱδρύεται τῦφον· ἀθλιώτερος δὲ ὁ νομιζόμενος ἐνδοξότερος εἶναι βασιλεὺς, ὃς τῷ προηγουμένῳ τῶν ἁρμάτων ἐποχεῖται· τὸ γὰρ ἐν μὴ καλοῖς διαπρέπειν, ἐπιφανέστατον αἶσχος, ὡς τὸ φέρεσθαι τὰ ἐν τούτοις δευτερεῖα, κουφότερον κακόν.

Herodianus, in *Vita Maximini*, de Carthagine, lib. VII :

Ἡ γοῦν πόλις ἐκείνη καὶ δυνάμει χρημάτων καὶ πλήθει τῶν κατοικούντων, καὶ μεγέθει μόνης Ῥώμης ἀπολείπεται, φιλονεικοῦσα πρὸς τὴν ἐν Αἰγύπτῳ Ἀλεξάνδρου πόλιν, περὶ δευτερείων.

Ibid. 14. Φορᾶς καί, 466, 467.

Col. 657 A 13. Καὶ ταῦτα παρευημερούμενον ὑπ' αὐτῶν ἄνθρωπον ὄντα. Phrasis structura notanda videtur inter eas pauciores equidem in quibus absolute construitur accusativum, id est independenter ab omni constructione.

Ibid. C 1. Τῶν ἐπ' εὐτυχίᾳ, 468.

Ibid 3. 467 om. γραφάς. 468 ἀνδριάργυρον pro ἄργυρον. Mox verba ἄσημον, ἐπίσημον desunt in 465, 466 et 467.

Ibid. 7. Ὑπηκόων... τέλει om. 465, 466, et mox in 465 desunt τῶν... ἀλογήσαντες.

Ibid. 11. Λιθογραφημέναι, 466.

Ibid. 13. Ἀπαμφιάσαντες, 465, 466.

Col. 660 A 4. Πεπειρωμένος, 468.

Ibid. 9. Τυφλοπλαστοῦσι, 466.

Ibid. 15. Καὶ ἀῤῥ. om. 467.

Ibid. B 5. Φθάσαι μὴ δυνηθέντες. Vox φθάσαι penetrare significat apud Gregorium Nazianzenum : Κἂν μέχρι τρίτου, κατὰ Παῦλον, οὐρανοῦ φθάσῃς.

Ibid. 12. Τῶν ἐν αὐτοῖς desunt 467.

Ibid. 14. Ἔτι, 466, 467.

Ibid. C 1. *Μηδὲν πώποτε τῶν εἰς πορισμὸν ἐπιτηδεύσαντες.* Sanctus Paulus, I ad Timotheum, c. VI, v. 5, 6 : Νομίζονται πορισμὸν εἶναι τὴν εὐσέβειαν. Ἔστι δὲ πορισμὸς μέγας ἡ εὐσέβεια μετ' αὐταρκείας.

Ibid. 7. Ἠμέλουν, 466, 467, 468.

Ibid. D 4. Πιέζεσθαι, 466, 467, voces καὶ ψύχει omittit 467.

Ibid. 5. Ταῖς γὰρ... φύσεως omittit 467.

Ibid. 7. *Ἔνθα φόνοι τε λιμοί τε καὶ ἄλλων ἔθνεα κηρῶν.* Lectionem codicis 468, κηρῶν pro χηρῶν ponentis, secutus sum. Prævalere debuit Dorismus in versu quem Empedocli tribuit Synesius in principio sui tractatus *Αἰγύπτιος ἢ περὶ προνοίας*, ubi citatur hic versus cum variis lectionibus et cum accessione alterius versus :

Ἔνθα φόνοι τε κότος τε καὶ ἄλλων ἔθνεα κηρῶν
Ἄτης ἐν λειμῶνι κατὰ σκότον ἠλάσκουσι.

Col. 661 A 6. Non minus peccat phrasis structura quam historica narratio ; codices habent ἐπί pro ἐπεί et πρόσθεν δέ pro πρόσθες. Priore rejecta lectione, posteriorem sequor : sejunctum χορηγός a voce ἀπήντησε copulavi cum χείρων, loco cujus Vigerus in sua interpretatione posuisse videtur χειρῶν, propter difficultatem hujus comparativi absque correlatione in phrasis contextu : pro οἶδα ἔφηκα ἐμαυτόν, manuscriptus 466 legit οἶδα, ἔφη, κἀμαυτόν quod proposuit Vigerus et quod debet admitti.

Quoad vero historiam, in eo falsa est quod Polycrati tribuit visionem quam ejus habuerat filia (vide Herodotum, lib. III, 124), et eumdem Polycratem tradit occisum jussu magni regis, dum constat eum a solo Orœte satrapa fuisse crucifixum. Sed hic error circa personas philosophi argumentationi non nocet.

Col. 661. In textu omissum Dionysii nomen addere debui ; scriptores enim Siculi Polycratis non scripsere Vitam.

Ibid. C 14. Κελεύσας, 468 ; mox λαμπρότατον καὶ πολυτελὲς δεῖπνον 467.

Col. 664 A 13. Ἀῤῥωστήματα, 468 in marg. : in textu, 465, 466.

Ibid. B 14. Καταχρημνισθῆναι, 466, 467.

Ibid. C 4. Φθηνάδι, 466, 467.

Ibid. 12. Belli sacri relationes, cum historia Macedoniæ regis Philippi conjunctissimæ, haud perfecto modo usque ad nos pervenerunt, siquidem hujus vel subsequentis temporis scriptores periere. Quorum Diodorus Siculus exiguum quidem servavit summarium in suæ *Bibliothecæ* lib. XVI, c. 23, ac in sequentibus. Hic quidem facta diverso modo narrantur. Attamen trium Phocidis ducum interitus, quamvis in eodem non fuerit tempore, ibi eodem modo, ac in Philone refertur. Post hæc mirandum videtur, quod Judæus scriptor crediderit Deo supremo ac unico perplacuisse ulcisci sacrilegia contra dæmones qui ipsius nomen usurpaverant.

Col. 665 B 11. Διοικητής, 467.

Ibid. C 10. De verbi ἀποδιοπομπεῖσθαι usu, vide not. ad col. 644 B 12 supra.

Ibid. 15. *Διὰ προμήθειαν ἀρετῆς.* Inversis casibus, lego διὰ προμηθείας ἀρετήν.

Ibid. D 1. Ὡς, 466, 467, pro ὁμοίως.

Ibid. 3. Ψυχῆς om. 466 ; ψυχίαν, 466.

Ibid. 4. Διαυγάζει, 466.

Ibid. 5. Ἐγκατείληπται, 466, 467.

Col. 668 B 1. *Τὰς οὖν τῶν στοιχείων εἰς ἄλληλα μεταβολάς*· τὰς τῶν στοιχείων per *zodiaci constellationes* reddidi, sensu stricto phrasis innixus ac innumeris fretus exemplis de hujus vocis significatione, quæ Henricus Valesius excerpsit in cap. 31 lib. III *Histor. eccles.* Eusebii, ubi expresse : « Græci signa zodiaci στοιχεῖα appellare solent. » In lingua

Latina voci *elementum* convenit etiam hæc significatio. Hieronymus, in epist. ad Hedibiam quæstione quarta : « Omnis hebdomas in Sabbatum et in 1am, 2am, 3am, 4am, 5um, 6am, Sabbati dividitur quas ethnici idolorum et elementorum nominibus appellant. » Vide eumdem Valesium in *Histor.* Theodoreti. lib. v, cap. 39. Attamen in sua interpretatione Vigerus inconsulte posuit *elementorum :* ad quatuor enim elementa alludere videtur, et a Philonis sententia recedere, v, p. 396, ubi apparent rursus eadem vocabula. Hanc voci στοιχεῖον significationem jam reddidi, lib. i, p. 28.

Præter auctores a Valesio *in Eusebium* citatos, volve etiam scriptores laudatos in adnotationibus *in Theophilum Antiochenum, ad Autolycum*, ex editione Christophori Wolf. Christianis scriptoribus propria esse videtur hæc locutio, non tamen : ex Philone et Diog. Laertio in *Vita Menedemi.*

Col. 668 C 3 Ἅλως. Halos, quam describit Aristoteles, *De mundo*, c. 4, p. 854 ed. Duval :

Ἅλως μέν ἐστιν ἔμφασις λαμπρότητος ἄστρου περίαυγος· διαφέρει δὲ ἴριδος ὅτι ἡ μὲν ἶρις ἐξ-εναντίας φαίνεται ἡλίου τε καὶ σελήνης· ἡ δὲ ἅλως κύκλῳ παντὸς ἄστρου.

« Halos est corolla radiosa astri resplendentis : ab iride differt quæ soli et lunæ oritur opposita, dum halos unumquodque circumfulget astrorum. »

Schol. Æschyli in versum 495 *Septem contra Thebas :* Ἅλως ἐστὶ κυρίως ὅταν νέφη περὶ τὸν ἥλιον ἐκκαυθέντα λευκὰ φαίνεται, καὶ ὡς ἐν κύκλῳ τοῦ ἡλίου γένηται.

Ibid. 8. Πνεύματος 468.

Ibid. 12. Θέρους δὲ καταπνεῖσθαι contrarius sensus esse videtur : per æstivum enim tempus deambulantibus flare nequeunt auræ e porticibus ad austrum positis, sed bene vero a porticibus ad aquilonem conversis. Attamen Philo evidenter de porticibus ad austrum positis loquitur tantum, quæ ad horarum divisionem prosunt, ex umbra corporis in solum projecta : igitur θέρους καταπνεῖσθαι sunt auferenda. Verumtamen ex sequentibus Horatii versibus, lib. ii, od. 15, deducitur fuisse porticus ad aquilonem conversas :

> .....*Nulla decempedis*
> *Metata privatis opacam*
> *Porticus excipiebat Arcton.*

Ibid. 15. Τὰ ἡμέτερα μέτρα διασημαίνουσι ταῖς ὥραις 466.

Col. 669 A 4. Jam in remotissima antiquitate morem viguisse constat tempore belli signa per ignem et fumum transmittendi. In Æschyli *Agamemnone*, per hujusmodi signa Clytemnestræ nuntiatur Trojæ excidium. Ex hujus textus Æschyli explanatione ortum est commentarium Sallierii abbatis, quod invenitur in tomo XIII, p. 400, *Memor. Academiæ Inscriptionum.* Rollinus, in tomo VIII, p. 102, *Histor. antiq.*, hunc textum ex Polybio explicare suscepit. Vigerus vero remittit ad tractatum J. Lipsii, *De militia Romana*, lib 5, dial. 9 ; ad Lacerdam *in Æneidem* Virgilii , lib. ii, v. 256 :

> .....*Flammas cum regia puppis*
> *Extulerat....*

Et lib. vi, v. 518. Alcidamus hujusmodi signorum Palamedi tribuit adinventionem ; Plinius vero, lib. vii, cap. 5, § 6, Sinoni : quod quidem his versibus canit Quintus. Calaber lib. xiii, v. 23 :

Δὴ τότ' ἄρ' αἰθαλόεντα Σίνων ἀνὰ πύρσον ἄειρεν
Δεικνὺς Ἀργείοισι πυρὸς σέλας.....

Per diem copiarum motus fumo annuntiari indicat Titus Livius, lib. iv, cap. 27 : « Inde fumo, ut convenerat, datum signum. »

Vegetius, *De re militari*, lib. ii, 7 ; lib. iii, 1 : « Per noctem flammis, per diem fumo significant sociis. »

Quintus Curt., lib. v, 2, 7 : « Observabatur ignis noctu, fumus interdiu. »

Ibid. C 13. Ὡς ἂν deest 465, 466, 467 ; mox δεινός 465, 466 ; εἶναι 466, 467 pro εἰπεῖν.

Col. 672 A 11. Ῥώμης 468.

Ibid. B 9. Ἰατρικῶν 465, 466, 467.

Ibid. C 5. Ὕστερικαῖς 465, 466, 467, 468.

Ibid. D 1. Ὁλκὴν 466, 467 ; ὁλκὸν 468.

Ibid 3. Πάθος, 466.

Col. 673 A 8. Γίνεται 468 ; τῆς ἐπιχειρίας ἐντρυφᾷ 467, 468.

Ibid B 2. Ἐπιφοιτώντων 466.

Ibid. B 5. Hæc ad nonum cantum *Odysseos* alludunt, in quo cyclopum regio fabulosa describitur quæ sine semine ad victum necessaria ferebat, vers. 108 :

Οὔτε φυτεύουσι χερσὶ φυτὸν, οὔτ' ἀρόωσιν·
Ἀλλὰ τάγ' ἄσπαρτα καὶ ἀνήροτα πάντα φύονται.

Nomadas solum vel pastores his versibus depingere voluit.

Ibid. 7. Deest οὐ in tribus mss.

Ibid. C 1. *Ἡράκλειτος οὐκ ἀπὸ σκοποῦ φησιν, οὗ γῆ ξηρὴ, ψυχὴ σοφωτάτη καὶ ἀρίστη.* Hoc Heracliti dictum invenitur etiam in Porphyrii tractatu *De antro nympharum*, c. 11 ; sed cum quodam discrimine quod discussionem postulat : Αὐτός φησι Ἡράκλειτος ξηρὰ ψυχὴ σοφωτάτη.

Eam pluries invocat Plutarchus in *Vita Romuli*, § 28 : Αὐτὴ γὰρ ψυχὴ καὶ ξηρὴ ἀρίστη καθ' Ἡράκλειτον.

Αὐτή in αὔη mutavit Corayus, et equidem merito, sed putat servandum esse ξηρή. Wesseling, *Miscell. obs.*, tom. V, in tertia parte, p. 42, cujus fidem sequitur Heynius, *Opuscul.* t. III, p. 96, illud expungit utpote αὔη interpretativum : Corayus illud conservat Platonis exemplum sequens, *Leg.* vi, pag. 617 edit. Ficini 761 H Steph. : Ὕλην αὔην καὶ ξηράν.

Timæus, Lexicon, Platon : Αὔην καὶ ξηρὰν παραλλήλως εἶπεν· ἔστι ταυτόν.

Secundus locus ex Plutarcho est *De defectu oraculorum*, pag. 703, tom. VII ex editione Reiskii, in quo legitur αὐτὴ γὰρ ξηρὰ ψυχὴ καθ' Ἡράκλειτον. Certe decurtatus fuit iste locus, nisi referatur ad ea de quibus supra ; secundum Heraclitum hæc est mens sicca ; vel ut in prima oratione, § 6, *De esu carnium*, p. 140, tom. X Reisk., σοφωτάτη, ubi textus ille alteram expertus est corruptionem : Αὐγῆ ξηρῇ ψυχὴ σοφωτάτη. Hoc tamen αὐγὴ ξηρὴ ψυχὴ σοφωτάτη invenitur apud Galenum, tom. I, p. 346 ex editione Basil. : Ὅτι τὰ τῆς ψυχῆς πάθη τοῖς τοῦ σώματος κράσεσι παρέπεται, ubi satis evidenter confirmatur. Subsequitur iste locus :

Δυνήσονται λέγειν οἱ τὴν ψυχὴν εἶδος εἶναι τοῦ σώματος ἡγούμενοι, τὴν συμμετρίαν τῆς κράσεως οὐ τὴν ξηρότητα συνετωτέραν αὐτὴν ἐργάζεσθαι· καὶ ταύτῃ διαφωνήσουσι τοῖς ἡγουμένοις, ὅσῳ περ ἂν ἡ κρᾶσις γίνεται ξηροτέρα, τοσούτῳ καὶ τὴν ψυχὴν ἀποτελεῖσθαι ξυνετωτέραν. Ἀλλ' εἰ καὶ ξηρότητα ξυγχωρήσαιεν ἐναντίαν μὴ εἶναι συνέσεως· εἴγε μὴν ὑφ' Ἡρακλείτου ᾐνιγμένοι· καὶ γὰρ οὗτος οὕτως εἶπεν· Αὐγὴ ξηρὴ, ψυχὴ σοφωτάτη. Τὴν ξηρότητα πάλιν ἀξιῶν εἶναι συνέσεως αἰτίαν (τὸ γὰρ τῆς αὐγῆς ὄνομα τοῦτ' ἐνδείκνυται)· καὶ βελτίονά γε δόξαν ταύτην εἶναι νομιστέον, ἐννοήσαντας καὶ τοὺς ἀστέρας αὐγοειδεῖς τε ἅμα καὶ ξηροὺς ὄντας, ἄκραν σύνεσιν ἔχειν.

« Qui vero existimant animam esse corporis formam, dicere poterunt eam, non siccitate, sed perfecta permistionis symetria, ad intelligendum aptiorem reddi ; et in hoc omnino contradicent his qui putant eam esse eo intelligentiorem quo siccior invenitur hæc permistio : sed si concederent siccitatem aliquid conferre intellectui, sicut vult Heraclitus, dixit enim Heraclitus : αὐγὴ ξηρὴ, ψυχὴ σοφωτάτη , iterum siccitatem dicens intelligentiæ causam (siquidem eam per hanc vocem αὐγή designat), credibile foret hanc opinionem quidquam gloriæ habituram, siquidem putant ipsamet astra

fulgentia esse simul sicca, ac alta donari intelligentia. »

In hoc opinionum conflictu nobis tres proponuntur lectiones, scilicet : Οὗ γῆ ξηρή, ψυχὴ σοφωτάτη· — Αὔη ψυχὴ σοφωτάτη· — Αὐγὴ ψυχὴ σοφωτάτη. » Duo a Joan. Stobæo loci, unus quidem in oratione III Trincavelli sub Heracliti nomine : Ἀνὴρ ὁπόταν μεθυσθῇ ἄγεται ὑπὸ παιδὸς ἀνήβου, σφαλλόμενος, οὐκ ἐπαΐων ὅκη βαίνει, ὑγρὴν τὴν ψυχὴν ἔχων· αὔη ψυχὴ σοφωτάτη καὶ ἀρίστη.

Alter vero in oratione XV sub nomine Musonii : Θεοῖς ἀρκεῖν τοὺς ἀπὸ γῆς καὶ ὕδατος ἀναφερομένους ἀτμούς, ἡμᾶς δὲ ὁμοιοτάτην ταύτῃ προσφέρεσθαι τροφὴν ἂν εἴη, τὴν κουφοτάτην καὶ καθαροτάτην· οὕτω δ' ἂν καὶ τὴν ψυχὴν ἡμῶν ὑπάρχειν καθαράν τε καὶ ξηράν, ὁποία οὖσα ἀρίστη καὶ σοφωτάτη, εἰ πᾶν, καθάπερ Ἡρακλείτῳ δοκεῖ λέγοντι οὕτως αὖ γῆ, ξηρὴ ψυχὴ σοφωτάτη καὶ ἀρίστη. In medio quæstione relicta, siquidem αὖ γῆ et αὔη inveniuntur. Sed evidenter, αὐγή servari nequit, quamvis illud forte legerit Galienus in suo manuscripto codice ; ei ergo præferendum αὔη. Auferenda sunt etiam, utpote redundantia, αὔη καὶ ξηρή, quamvis ea copulaverit Plato ; siquidem Heraclites, ὁ σκοτεινός, sententiose dicere solitus, voces rejiciebat inutiles : Wesselingi igitur ac Heynii opinionem sequor, non vero quoad Philonis locum in quo Heracliti prima inversa fuit idea. Cum enim ille philosophus animæ intelligentiam in illius siccitate reponeret, eam intrinsecus examinabat ; dum Philo, Græciæ terram præ cæteris magnificare cupiens, ad scopum sibi propositum deflectere debuit primitivam hujus axiomatis vulgatissimi significationem, licet absurdum sit. Hanc solutionem tamen non ut firmissimam trado, nec a me culpandi forent illi qui cum Wesselingio legerunt αὔη ψυχή, σοφωτάτη καὶ ἀρίστη.

Col. 673 C 5. Τοῖς ἐπεισιοῦσι 465 ; ἐπείγουσι 466.

Ibid. 8. Νοῦν δὲ οὐχ ἢ εἰς ἥκιστα γεννᾷ 465, 466, 468.

Ibid. D 8. Εὐωχουμένοις 467, qui omittit εἶναι κατὰ φύσιν.

Ibid. 11. Ἐπιτρέψαντες 468.

Col. 676 A 15. Νῦν 466, 467 pro νέους.

Col. 680 D 1. Ἑβραίων 465.

Ibid. 3. Γεγυμνασμένης 465 ; συνῆπται 466.

Ibid. 4. Hujus capitis primæ phrasis incisum primum mihi omnino mendosum esse videtur : primo quidem γεγυμνασμένης manuscripti 465 participio γεγενημένης præferendum esse existimavi : quæ quidem substitutio nullius est momenti pro phrasis contextu, siquidem utrumque nonnisi cum ἀποδείξεως copulari potest, Οὐκ ἀσυλλογίστως ἡμῖν γεγυμνασμένης τῆς ἀποδείξεως, ex hoc ἡμῖν proditur Eusebius, quem latet sacrorum librorum a Judæis receptio : ante igitur τῆς ἀποδείξεως, τά est auferendum. Hæc autem locutio Ἐπειδὴ συνῶπται inutilis esse ac cogitationem obscurare videntur.

Col. 681 A 2 Φιλοσ. τῆς τῶν Ἑλλ. mss. Lugd.

Ibid. 15. Textus fert *primi libri :* sed cum sit evidenter falsum, ideo veritatem restitui. Vide tractat. *De abstinentia*, p. 147, edit in-4° Rhoer.

Ibid. B 1. Διότι deest in 465, 466, 467.

Ibid. 3. Ζωοθυτούντων 465, 466.

Ibid. 8. In his locis errat Theophrastus circa modum quo Judæi celebrant Pascha : 1° agnum victimam comedunt ; 2° ex eo residua igne comburunt, non quidem ut nihil horum sol videat, sed in commemorationem ipsorum exitus ab Ægypto. Præceperat enim Deus ne quidquam immolatæ victimæ remaneret cum ex hac regione discederent. Vide Exod. II, v. 9. Hic igitur a Theophrasto, sicut et in capite sequenti, *De Esseniis*, ab ipso Porphyrio, falso supponitur soli a Judæis cultum exhiberi, quod quidem minime mirum est in paganis, a quibus nec spiritualitas nec Dei simplicitas attingi poterant ; quin etiam, in hoc eodem fragmento falso accusantur Judæi victimas immolasse humanas.

Ibid. 13. Ms. 465, qui habet νυκτῶν pro εὐχῶν, lectionem secutus pro θεοκλητοῦντες posui θεοκλυτοῦντες, quæ lectio in omnibus manuscriptis ac etiam in Porphyrio invenitur. Hoc enim participium nullo modo cum εὐχῶν concordare potest ; si quidem orantes non audimus Deum ; quod solum significat θεοκλυτεῖν : hinc probabiliter hujus substitutionis ratio. Theophrastus igitur hic evidenter ostendere voluit Judæos divinis edoceri revelationibus : τὸ. θεοκλυτούμενον γένος a Plutarcho jungitur τῷ. μαντικόν, t. VIII, 340 Reisk.

Ibid. C 4. Hoc omne fragmentum *De Esseniis* a Porphyrio desumitur l. IX *De abstinentia*, p. 332, Rhoer.

Ibid. D 2. Loco ἤθεσι pono ἔθεσι. Non enim transformantur indoles, sed tantum contrahuntur habitus : quæ vocabula apud Græcos idem persæpe sonant.

Col. 684 A 11. *Τὸ γὰρ αὐχμεῖν ἐν καλῷ τίθενται.* Hæc verba a Vigero redduntur per *squalorem honori ducunt ;* quæ interpretatio vero sensui opponitur, siquidem squalor esse nequit una cum frigidis balneis quæ infra asserit esse in usu quotidiano apud Essenios. Hi solum refugiebant a more Græcorum, præsertimque athletarum qui post balneum oleo corpus ungebant. Esseniis assimilari debent recentiores populi qui suam pelli aqua detersæ siccitatem naturalem relinquunt. Salmasius, ad Tertullianum *De pallio*, p. 69, interpretatus est hunc locum eodem modo quo Vigerus. Igitur, ut credo, ambo erraverunt.

Ibid. 15. *Μετοικοῦσιν ἐν ἑκάστῃ πόλει.* Per periphrasim hujus Historiæ scriptoris cogitationem ostendi. Quisquis vel minime gnarus Atheniensium constitutionis scire debet Metæcos infra alios cives fuisse, a publicis rebus gerendis omnino alienos, ac tributum nomine μετοίκιον, solventes : de quibus abunde Potter in *Archæologia*, l. I, 10.

Col. 685 B 3. Περίζωμα, Gallice *tablier*, in interpretatione Latina per *cingulum* redditur : hujus significationis ratio subsequitur. In suis *Emendat.*, l. IX, c. 12 Paulus Leopardus jam emendavit hujus vocis interpretationem Latinam in apophthegmate Antigoni a Plutarcho relato, t. VIII, p. 107 ex edit. Hutten : Ἀριστοδήμου τῶν φίλων τινὸς ἐκ μαγείρου γεγονέναι δοκοῦντος, συμβουλεύοντος δὲ αὐτῷ τῶν ἀναλωμάτων καὶ τῶν δωρεῶν ἀφαιρεῖν· Οἱ λόγοι σου, εἶπεν, ὦ Ἀριστόδημε, περιζώματος ὄζουσι. « Cum quidam ex ejus amicis Aristodemus nomine qui pro coqui filio habebatur, ei suaderet ut sumptibus ac liberalitatibus parceret, ei respondet Antigonus : Tua consilia, Aristodeme, cingulum redolent : » ex antiquis vero interpretibus : *condimentum redolent.* Idem Plutarchus, in tractatu *An senex administrare debeat*, t. XII, p. 192, refert : « Cum a Phalaris tyrannide liberati fuerunt Agrigentini cæruleas prohibuerunt vestes : quia ejusdem coloris cingulis tyranni ministri usi fuerant (Γλαυκίνοις ἐχρῶντο περιζώμασι). »

Idem, ibid., p. 106 : « Perinde ac si mulieri superioris conditionis ac pudibundæ auferrentur vestes, ac ei in caupona famulaturæ daretur cingulum. » Athenæus *Deipnosoph.* l. VII, p. 290 ed. Casauboni : coquus loquitur : Οὐ γὰρ παρέργως ἔμαθον ἐν ἔτεσι δυεῖν ἔχων περίζωμα, ἀλλ' ἅπαντα τὸν βίον. L. VIII, p. 340 : Ἕψοντι γόγγρων λοπάδα καὶ περιεζωσμένῳ. « Gongrorum catinum decoquens, cingulo præcinctus. » Arrianus in *Epicteto*, l. IV, c. 8, de Vulcano : Οὐδεὶς ἐρεῖ· Ἐγὼ μουσικός εἰμι, ἂν πλῆκτρον καὶ κιθάραν ἀγοράσῃ, οὐδὲ ἐγὼ χαλκεύς εἰμι, ἂν πιλίον καὶ περίζωμα περίθηται. « Nec pileum, nec cingulum faciunt fabrum. » Olympiodorus in Catena, in Epistolam Jeremiæ ad Babylonios a Ghislerio editam. Σχοίνια, φησὶ τὰ

περιζώματα. Καλύπτουσαι γὰρ γυναῖκες μόνα τὰ τοῦ σώματος ἀσχήμονα τὰ λοιπὰ παρεγύμνουν, προσκαλούμεναι τοὺς ἐραστάς.

Dionysius Halicarnassius in *Dinarcho*, principio: « Διορίσαι τούς τε γνησίους καὶ ψευδεῖς λόγους πάντων ἀναγκαιότερον οἶμαι τοῖς μὴ ἐκ περιζώματος ἀσκοῦσι ῥητορικήν. » « Qui non, ut vappæ, rhetoricam didicerunt, eis maxime necessarium esse judico, veras a falsis discernere oratione. » Idem Dionysius Halicarnassius in septimo libro *Romanarum antiquitatum*, c. 72, p. 1491 ex edit. Reisk.: Σκευαὶ αὐτοῖς ἦσαν (τοῖς μὲν εἰς Σιληνοὺς εἰκασθεῖσι), μαλλωτοὶ χιτῶνες, οὓς ἔνιοι χορταίους καλοῦσι, καὶ περιβόλαια ἐκ παντὸς ἄνθους· τοῖς δὲ εἰς Σατύρους, περιζώματα καὶ δοραὶ τράγων, καὶ ὀρθότριχες ἐπὶ ταῖς κεφαλαῖς φόβαι, καὶ ὅσα τούτοις ὅμοια. » « Qui habitu satyros imitabantur cingula ex hircinis pellibus ferebant, in capite crines hirsutos, et alia hujusmodi. » Casaubonus, *De satyrica poesi*, l. I, c. 4, p. 139: « Περιζώματα Dionysius vocat hircinas pelles quibus partes infra umbilicum tegebantur.

Col. 685 C 13. *Ἀφέξεσθαι λῃστείας*. His, ut arbitror, locus non erat, tum quia jam semel dicta sunt, tum quia minime cum præceptis quibus miscentur consentiunt.

Ibid. D 9 *Ἄλλως οὐ θακεύουσι*. Hæc expressio cujus significationem non intellexit Vigerus est subtilissima locutio ab Hesychio notata, θακεύουσι· κάθηνται εἰς τὰς χρείας. Josephi ac Porphyrii interpretes non in eodem errore versati sunt.

Col. 688 C 1. Mirum foret quod Eusebius, qui tam sæpe adducit Josephum, ignorasset ab eodem Josepho fuisse excerpta quæque de Essenis refert Porphyrius, cum ipse Porphyrius diversos Josephi libros designet e quibus hæc fuerunt desumpta: hic igitur aliquid doli subesse credo. Judæus erat Josephus; ideo quidquid de Judæis refert, in octavo libro esse debuisset, in quo inveniuntur testimonia Judæorum de historia et legibus propriis. Hic autem sunt paganorum testimonia; quorum coryphæus cum esset Porphyrius, ac Christianæ religionis acerrimus hostis, longe majoris est auctoritatis cum de Judæis aut Christianis laudando loquitur: quapropter Eusebius ei exclusive vel ejus antiquis lectionibus, tam singulare *de Essenis* præconium attribuere videtur, ἐκ παλαιῶν, ὡς εἰκὸς, ἀναγνωσμάτων.

Ibid. D 2. Quid de hoc Hecatæo sit sentiendum, vide Clearchum in capite sequenti. Hæc tamen est interpretatio eorum quæ de eo scripsit Dahnius in *Synopsi historica philosophiæ religiosæ Judæorum Alexandriæ*, tom. II, p. 216.

« Hecatæus Abderita, Alexandri Magni coævus, in suo magno opere historico incluserat quidquid spectabat ad Judæos, qui tunc magno favore gaudebant, tum apud principem, tum apud primos Ptolemæos. Ob hunc probabiliter favorem, eos non eodem affecit contemptu quo cæteri Græcorum recentiores historici qui tunc temporis exstiterunt quo inter paganos et Judæos tantum exarsit odium, ut Judæi perperam oppressi fuerint. Ex illius scriptis, quæ apud nos exstant, nihil, nedum Judæi Alexandrini, nequidem Judæi prodit calamum: igitur mirum videtur quod de eo scripserit Celsus ab Origene laudatus, l. I, c. p. 334 ed. Ruæi. In sua 115 epistola Latina ad Casaubonum Scaligerus, Celsi præjudicantis contra Hecatæum opinionibus favebat; Vossius autem in suo libro *De historicis Græcis* animo fluctuabat, et revera ex hoc textu nullo modo justificari potest Philonis sententia. Attamen ex Aristæi epistola liquet Hecatæi verba a quodam Alexandrino Judæo fuisse interpolata: Demetrius enim Phalereus in ea regi asserit Abderitam Hecatæum satis magni fecisse legem Judæorum ut eam nominaverit ἁγνήν τινα καὶ σεμνὴν τὴν ἐν τούτοις θεωρίαν; vocabulum autem θεωρία in sermone religioso Judæorum idem sonat ac theocratica legislatio. Sed ut admitteretur quod Hecatæus judaicam amplexus fuerit religionem, hoc aliis locis ex ejus historia probari foret necesse.

Col. 689 A 5. Verba ἡ Ἱερουσαλήμ desunt in 466.

Ibid. C 1. Josephus historicus hunc hominem Mosollamos vocat, *Contra Apion*. lib. I, 457, ex edit. Havercamp., ex qua hic locus desumitur.

Col. 692 B 4. Ut autem perpendamus quibus momentis nitatur citatus locus, in memoriam revocandum est quidquid dictum est de suppositione generali auctorum Græcorum, quorum religionis defensores pro Judæis testimonium invocaverunt; scilicet Hecatæi, Numenii, Theodoti, Cleodemi, Eupolemi, Artapani, Demetrii, Aristæi, quos religione fuisse Judæos plurimi tradiderunt. Valckenaerus autem in suo accusationis actu, pag. 47, in tractatu *De Aristobulo Judæo*, eos confert cum locis quos putat interpolatos fuisse in libris *Esther* et *Job*, et præcipue in secundo libro *Machabæorum*. « Quis enim, inquit, ex litteris Salomonis ad reges Tyri et Ægypti, ac ex eorum responsis, non agnoscat litteras Artaxerxis, quæ exstant in libro *Esther*, ingenio Hæbraico fuisse suggestas? Judæus erat Theodotus, quem Josephus numerat inter paganos auctoritates *contra Apion*. lib. I, cap. 33; ac pariter, ex Alexandro Polyhistore, Cleodemus in lib. I *Jud. antiq*. c. 15 citatus. » Quoad vero Hecatæum, Eupolemum, Artapanum, Demetrium, ex ipso Valckenaero omnis tollitur dubitatio. « Jam, inquit, Hecatæum suspicatus est Scaligerus; in supplemento suo epistolæ ad Millium, pag. 93, Bentleyus huic favet opinioni innixe sententiæ Herennii Philonis a Celso citati, ex Origene *Contra Celsum*, I, p. 13. Idem asseruerat Ricardus Simon in sua *Historia Veteris Testamenti*, sed nulla fretus auctoritate, lib. II, c. 2. De Eupolemo autem ac Demetrio nullum dubium exoriri potest ex ipsius Eusebii testimonio, *Historia ecclesiast*. lib. VI, cap. 13, ubi asserit ab Alexandrino Clemente adductos fuisse Philonem, Aristobulum, Josephum et Eupolemum, Judæos scriptores (Ἰουδαίων συγγραφέων). Vide S. Hieronymum, *De viris illustribus in Clemente*, cap. 38. Quoad vero Numenium, ex ipso Origene *Contra Celsum*, I, p. 13, IV, 198 et 199, et ex Eusebio *Præp. evang*. IX, et alibi, constat illum fuisse Judæum, aut saltem quæ ex eo exhibentur sub ejus nomine fuisse publicata a quodam Judæo. Vide Jonsium, *Hist. philos*. lib. III, cap. 18, § 4. Ut videre est in libro I Machabæorum 12-16, 15-15, 8-17, Numenius et Eupolemus nomina sunt Judaica; quascunque legum Moysis allegoricas explicationes refert Origenes a Numenio datas, nullius nisi Judæi Hellenistæ esse possunt » Hic finem facit Valckenaerus, qui neque Clearchum, neque Abidenum numerat inter hos paganos auctores, quos Judæos esse contendit. Sed alii, inter quos Ricardus Simon, tradiderunt Clearchum fuisse ab Hellenistis Judæis suppositum ac interpolatum. De quo Grævius ad Huetium scripserat epistolam, quam noscere foret in pretio. Exstat tamen responsum quo episcopus Abrincensis a se removere suscipit, quod eum pro pagano habuerit, quod responsum daturus sum Latine, eleganter ab Huetio scriptum; reperitur in collectione a Tilladeto edita, tom. II, pag. 249 et 250.

« De Clearcho acute et erudite scribis pro more tuo; equidem Josephi et Eusebii fidem secutus sum, ac re forsitan non satis perpensa. Primus nobis de ea re scrupulum injecit Simonius (Richard Simon) in critica sua, nam Clearchum hunc ab hellenistis Judæis, vel suppositum, vel interpolatum suspicatur. Tu vero tuis argumentis idem conaris conficere, ut manus dare propemodum necesse sit. Verumtamen sunt etiam quæ rationibus tuis a viro non nimis pertinaci obduci possint. Etsi enim falso jactari videtur Aristotelem perlustrasse Asiam in Alexandri magni comitatu, at illuc excurrere potuit per primos vitæ annos. Scripsit Laertius in prooemio fuisse a Clearcho proditum Judæos sobolem esse gymnosophista-

rum : atque id confirmaturum eum fuisse vis auctoritate Aristotelis, si hoc ab eo traditum cognoscet ex Clearcho. At certe alia omnia habet Laertius; scripsisse nempe Clearchum in libro Περὶ παιδείας, gymnosophistas venisse a Magis; quosdam vero tradere Judæos quoque eorum esse progeniem; hoc est Magorum sive Chaldæorum, de quibus hoc loco disserit Laertius. Demus præterea scripsisse Laertium quæ recitas; annon Aristotelis verborum vel negligens, vel parum memor esse potuit in opere tumultuario, qualem esse hanc Laertii compilationem probare facile est? Ais unum Josephum meminisse libri Clearchi Περὶ ὕπνου. Quid tum? an dubiæ sunt fidei veterum libri, quicunque semel tantum a sequentis scriptoribus laudantur? non hanc tantum, sed alias quoque scriptiones argumento hoc ab eodem Clearcho abjudicaris. Ad hæc Judææ nomen hac ætate Græcis ignotum fuisse contendis : non valde cognitum in vulgus fuisse concesserim, plane ignotum, negaverim. Enimvero Ægyptum jam perlustraverant Thales, Pythagoras, Plato, ubi magna erat Judæorum frequentia ; quidam etiam partes Orientis adierant. Itiones erant crebræ, commercii causa, Phœnicum in Græciam, Græcorum in Syriam, jam inde a vetustis temporibus. Hebræi autem post solutam captivitatem Judæi dici cœpti sunt, jam vero non Syriam solam, sed et Persidem quoque pervaserat Græcorum lingua. « Apud Danielem, qui vixit Darii temporibus, reperias vocabula σοφοί, ψαλτήρια συμφωνία, non satis igitur firma habemus argumenta quibus Clearchi libros κιβδηλείας damnemus; et si res suspicione non caret, sed in re incerta tutius est receptis opinionibus adhærere. »

Post hæc pro vero Clearcho edita, contra falsum Clearchum testimonia auctorum referam. Primus est Jonsius, *De scriptoribus hist. philos.* l. I, c. 18, quem et commentariis illustravit Baylus *Diction.* ad vocabulum *Aristoteles*, nota B. Hunc cito : « Locus iste non levis esset ponderis, si ex Clearcho Aristotelis discipulorum illustrissimo desumeretur, sed verisimillime alterius Clearchi est. Etenim 1° auctor refert Aristoteli perlustranti Asiam quemdam occurrisse Judæum, qui cum eo aliisque viris doctis multa colloquia habuit, ἡμῖν τε καί τισιν ἑτέροις τῶν σχολαστικῶν. » Porro ex scriptoribus doctissimis, tempore Clearchi vocabulum σχολαστικός nondum significabat discipulum, nec hominem studio deditum. Cæterum, cum hæc per Asiam peregrinatio et historia concordare nequeant, haud supponendum aliquem ex ejus discipulis, in dialogo, factum excogitare voluisse cujus falsitatem alii omnes agnovissent. Recentior igitur Clearchus hanc excogitavit peregrinationem, quod forte bona fide factum est; siquidem Solinus asserit, in expeditione contra Darium, Aristotelem in comitatu fuisse Alexandri. Idem narrat auctor anonymus *Vitæ Aristotelis*. 2° Si Aristoteles multos congressus habuisset cum isto Judæo tam docto, de quo agitur in Clearchi fragmento abundantius de Judæa ac de Judaica natione disseruisset, nec tam absurda credidisset, quæ ipse effatur, de Judæorum origine. Dixissetne Judæos originem ducere a Calanis Indiæ populis, illos in Syria nomen Judæorum sumpsisse, quia provinciam Judæam nomine incolebant? Hæc autem omnia narrat Aristoteles in loco Clearchi, quem citat Josephus. Suusne eum Judæus in tam puerili errore liquisset? Legerenturne tam pauca in omnibus scriptis Aristotelis de Judæa et de Judæorum gente, si Judæus illi tam præclaras notiones tradidisset? 3° Legimus apud Diogenem Laertium gymnosophistas a Magis ducere genus, et fuisse quosdam qui Judæis eamdem tribuerent originem : horum prius testimoniorum datur teste Clearcho, Aristotelis discipulo ; posterius vero nullo auctore nititur. Porro tunc certe præbebatur occasio Clearchi testimonium citandi de Indica origine Judæorum nationis. Aliunde si liber *De somno*, in quo Aristoteles hanc Indicam memorat originem, esset ejusdem Clearchi, quem laudat Laertius, procul dubio Clearchus ille fuisset designatus. Prætermissis aliis Jonsii argumentis, ex his tribus constat non ea dixisse Aristotelem, quæ ei attribuit Josephi Clearchus. Objicies Clearchum cognovisse Judæum qui cum Aristotele fuerat collocutus, Aristotelis coævum ; sed nego Aristotelem a Clearcho fuisse cognitum.

Attamen hæc Baylii contra verum Clearchum probatio quæ inexpugnabilis videtur, relinquit difficultatem ut id cuidam Judæ Hellenico, ut volunt Simonius Ricardius et Valckenaerus, tribuatur. Etenim si, ut merito animadvertit Baylus, Judæus Aristoteli dicere non potuit Judaicam nationem ab Indis Calanis ducere originem , Judæus, Clearchum mentitus, hanc eamdem assertionem in ore illius pseudonymi ponere non potuit Inde absque controversiis duo concludi possunt : 1° Aristotelem non dixisse quæ ei imputantur; 2° fabulam a Judæo texi non potuisse.

Verumtamen Eusebius non excogitavit istam narrationem, sed solum culpandus est quod inconsulte Josephum transcripserit. Sed cui hæc narratio tribuenda sit? num Josepho? At Josephus qui *Antiquit. Judaic.* scripsit, sibimet ipsi tam graviter contradicere non potuit. Igitur constare videtur falsarium fuisse vel Clearchum, vel quemlibet alium Peripateticorum, qui Judæos, vel saltem eorum nomen cognoscebat. Natio enim inter Ægyptum et Syriam omnino a Græcis nesciri non poterat. Judæos igitur tunc temporis adduxit in *Vita Aristotelis* in hujus philosophi gloriam. Tunc ut natio cognoscebantur Judæi, sed eorum origo et constitutiones satis ignotæ erant, ut eis falsæ attribuerentur traditiones, mores, secundum *Græciam mendacem;* apud. enim Diogenem Laertium legimus eos ab Indis gymnosophistis trahere originem ; quod est Græca, non vero Judaica fabula.

Cæterum de populis magis cognitis, quibus cum Græcis erat frequentior usus, quot fabulas non texere Ctesias et Herodotus? In principio hujus libri ex Theophrasti loco, qui a Porphyrio desumitur in libro *De abstinentia* , constat hunc philosophum, Aristotelis successorem , Judæis attribuisse in victimarum immolatione , mores ab eis omnino alienos; omnibus perpensis, hæc testimonia suspicari possumus; attamen cum constet eos tantum mentiri quorum interest, Judæis Hellenistis vel Hellenicis solum sunt attribuenda ea quæ in suæ gentis gloriam eorum supponere intererat. Igitur quotiescunque eorum nomen absque laude vel vituperio profertur, non est suspicandi locus. Siquidem mirum non erat quod citarent gentem propinquiorem quam Galli, Iberi et etiam Scythæ, cum ea, quæ de eis narrantur, levis sunt momenti. His positis, non est suspicandi ratio locum Hecatæi de Jerosolymæ perimetro, ac de ave occisa a quodam sagittario Judæo. Aliis vero locis Hecatæi de Judæis, Celsus hujus scriptoris authenticitatem religionemque suspicari potuit; sed non sunt nobis eædem suspicandi rationes, et mirari debemus quod Josephus ex hoc libro desumpserit quod in suæ gentis gloriam nullo modo adiret. Scaligerii argumentum Vossius validis confutat rationibus, *De hist. Græcis*, pag. 70. Fabula Aristæi de Septuaginta interpretibus suppositio Judaica mihi videtur, itidem sentio de verbis in Moysis honorem tributis Numenio, quorum unum citant religionis defensores, alterum vero Porphyrius *De antro Nympharum*, c. 10, ubi prophetam vocat Moysem, laudans Genesis principium : Ἠγοῦντο γὰρ προσιζάνειν τῷ ὕδατι τὰς ψυχὰς θεοπνόῳ ὄντι, ὥς φησιν ὁ Νουμήνιος, διὰ τοῦτο λέγων· καὶ τὸν προφήτην εἰρηκέναι, ἐμφέρεσθαι ἐπάνω τοῦ ὕδατος θεοῦ πνεῦμα. Ex his, inquam, verbis mihi non constat Numenium fuisse Judæum ; quia si fuisset Judæus, eum non invocasset Porphyrius; quod non miror magis quam quod Longinus Moysem laudaverit in tractatu *De sublimi*. Siquidem necesse non est nos cuidam religioni adhærere, ut reverenter loquamur

de iis quæ ipsa veneratione digna sunt; cum ipsi Græcorum scriptores quosdam apud Ægyptios ritus religiosos laudibus efferant, dum simul improbant cultum ab eis animalibus exhibitum. Numenius igitur non ritibus Judaicis vel Christianis obligabatur, ex Eusebio lib. IX, cap. 7, ubi Platonis et Pythagoræ doctrinis Brachmanorum, Judæorum, Magorum ac Ægyptiorum opiniones jungendas esse decernit; quæ doctrinarum permistio arridebat Pythagoricis, quorum philosophia partim consistebat in dogmatibus ab Oriente allatis, quibus mediis, religiosas Græcorum opiniones, inter quas metempsychosin, interpolaverant. Ab his vero refugiebat Judæorum fides atque Christianorum. Mihi vero hic de pagano Numenio fidem præbet locus sequens Porphyrii apud Eusebium in sua *Historia*, lib. VI, c. 19; adducitur enim Origenes cui exprobrat Porphyrius, quod pro Christiana religione reliquerit Hellenismum. Ὠριγένης ἕλλην ἐν ἕλλησι παιδευθεὶς λόγοις πρὸς τὸ βάρβαρον ἐξώκειλε τόλμημα ᾧ δὴ φέρων ἑαυτόν τε καὶ τὴν ἐν τοῖς λόγοις ἕξιν ἐκαπήλευσε, κατὰ μὲν τὸν βίον χριστιανῶς ζῶν καὶ παρανόμως, κατὰ δὲ τὰς περὶ τῶν πραγμάτων καὶ τοῦ θείου δόξας ἑλληνίζων τε καὶ τὰ ἑλλήνων τοῖς ὀθνείοις ὑποβαλλόμενος μύθοις· συνῆν τε γὰρ ἀεὶ τῷ Πλάτωνι, τοῖς τε Νουμηνίου καὶ Κρονίου Ἀπολλοφάνους τε καὶ Λογγίνου, καὶ Μοδεράτου, Νικομάχου τε καὶ τῶν ἐν τοῖς πυθαγορείοις ἐλλογίμων ἀνδρῶν ὡμίλει συγγράμμασι.

« Origenes vero, cum gentilis esset et gentilium innutritus disciplinis, ad barbaram declinavit audaciam, cui seipsum suumque scriptoris ingenium mancipavit, patriæ leges spernens, et Christianus factus tum vita, tum doctrinis de divinitate. Postquam Græcorum disciplinas edoctus fuisset rectam doctrinam posthabuit et alienas fabulas amplexus est. Cæterum cum Platonis, Numenii, Cronii, Apollophani, Longini, Moderati, Nicomachi, et aliorum qui inter Pythagoricos præcipui habebantur, scriptis quotidie versabatur, et solummodo doctissimorum inter Pythagoricos libris studebat. »

2° Hanc Porphyrii assertionem confirmat S. Hieronymus in *epist.* ad Magnum ubi ait: « Origenem in libris decem Stromatorum Christianorum et philosophorum inter se sententias comparasse, et omnia Christianæ religionis dogmata ex Platone et Aristotele, Numenio Cornutoque confirmasse. » Vide etiam Spencerii argumenta contra Scaligerium in suis annotationibus in locum Origenis *contra Celsum*, lib. I, cap. 15.

Porphyrii igitur testimonium de Numenio pagano quem inter præcipuos hujus temporis Pythagoricos annumerat, difficultates nodum exsolvit; nullumque dubium relinquit. In sua scripta cum frequenter adducebat: et equidem in fragmento libri *De anima* a Stobeo citati. *Eglog. Phys.*, l. II, 21, p. 832, 836, 866, 894, 896, 910: in *Vita Plotini* et alibi. Ex eodem philosopho desumitur locus a Macrobio relatus *In somnium Scipionis*, l. I, c. 2: « Numenio inter philosophos occultorum curiosiori offensam numinum quod Eleusinia sacra interpretando vulgaverit, somnia prodiderunt, visas sibi ipsas Eleusinias Deas habitu meretricio ante apertum lupanar ludere prostantes; admirantique, et causas non convenientis numinibus turpitudinis consulenti, respondisse iratas, ab ipso se adyto pudicitiæ suæ vi abstractas, et passim adeuntibus prostitutas. »

Oppugnatores paganarum auctoritatum Judæis suffragantium pepercere capitibus 12, 14 et 41, *Fragmentorum* Abydeni, fere similium testimoniis auctorum quos nuper percurrimus. Verum est hæc fragmenta tanta cæteris veritate elucere quanta in aliis non inveniatur. Siquidem Ionico exarantur sermone qui tunc temporis obsoleverat ad quod reducenda foret horum fragmentorum origo, ut adulteratoribus Judæis tribui possent: tunc enim scribebatur historia solo Attico dialecto cui interdum admiscebatur Macedonicus sermo ab Alexandrinis auctoribus, sed relictis omnino Herodoti scribendi modis, ex quo eorum confirmatur authenticitas, quæ quidem non fuit impugnata.

Col. 693 A 11. Quoad hanc Judæi cum Aristotele familiaritatem, vide articulum de *Aristotele* in Lexico Baylii, ad annotationem A, III et B jam citatam.

Ibid. 12. Eusebio non exprobrabo quem admittit anachronismum; Clementis enim Alexandrini subsequitur fidem, *Stromat.* l. I, p. 358. Sed Clemens ipse vulgarem iterabat errorem jamdudum ab Halicar. Dionysio refutatum, *Antiq. rom.*, l. II, c. 59. Vide pariter Ciceronem, l. I. *Tuscul.* princ.: Tit. Liv., *Hist.* l. I et IV. Hæc fabula arridebat his qui volebant Romanum regem cum Græcis commercium habuisse: hanc fabulam ab Epicharmo Comico excogitatam docet Plutarchus in *Vita Numæ*, l. VIII. Vide S. Augustinum, *De civ. Dei*, IV, 31.

Ibid. B 4. *Ἐπεδείκνυτο γὰρ αὐτοῖς ὁ Νουμᾶς δι' ἀποκρύψεως* (ὑποκρύψεως Clemens) *ὡς οὐκ ἐφάψασθαι τοῦ βελτίστου δυνατὸν γλώττῃ*. Vox ἀποκρύψεος hic mihi adhibita esse videtur ad designandum cultum quem Tacitæ deæ induxerat reddendum. Vide Plutarchum, in *Vita Numæ*, § 8: Ἐδίδαξε σέβεσθαι τοὺς Ῥωμαίους Τακίταν οἷον σιωπηλὰν ἢ ἐνεάν

Ibid. D 5. Vide in articulo: *Clearchus*, ad col. 692, B 4, quod scripsi de Numenio Pythagorico, qui quidem discerni debet ab illo Numenio rhetore Alexandri patre similiter rhetoris: eorum biographias distinxit Suidas.

Col. 696 A 13. Hi famosi Ægyptii thaumaturgi, qui cum Moise decertaverunt (*Exod.* VII, 12), nominantur a S. Paulo in secunda Epistola ad Timotheum, c. III, et a S. Ambrosio in suo commentario in hunc locum: ab Apuleo, secunda Apologia, p. 575, ed. Colvii: « Ego ipse sim Charinondas, vel Damigeron, vel Moses, vel Jannes, vel Apollonius Tyanæus, vel ipse Dardanus, vel quicunque alius forte qui post Zoroastrem et Hostanem inter magos celebratur. »

Tertull. *De anima*, 57: « Adjutrix opinionum istarum magia sonat Hostanes et Typhon Dardanus et Damigeron, et Nectanebis et Berenice. » Origenes *Contra Celsum*, l. IV, 51, p. 542 ex edit. de La Rue, et Van Goens, in *Diatribe de Cepotaphiis*. et Leo Allatius in syntagmate de Engastrimytho ad dissertationem Eustathii contra Origenem, p. 495.

Ibid. C 8. Secundum Scaligerum, p. 12 notarum in fragmenta historica quæ ejus librum, *De emendatione temporum* subsequuntur, præcitati versus non ad Judæos spectant, sed ad Lycos vel eorum vicinos, de quibus agitur in *Iliade* sub nomine Solymorum. Sic in Iliade, Z, v. 204:

Ἴσανδρον δέ οἱ υἱὸν Ἄρης ἆτος πολέμοιο
Μαρνάμενον Σολύμοισι κατέκτανε κυδαλίμοισι.

Hos autem versus sic annotat Eustathius: « Neminem fugit Solymos fuisse Lyciorum finitimos et hostes: quapropter ad eos pugnandos a Jobate missus Bellerophon cum eis strenue congressus est ac eos superavit; cum eis etiam bellum gessit Bellerophontis nepos. Tradunt veteres Solymos quos memorat Homerus postea dictos esse Pisidienses: qui sunt gens inclyta, sicut vult epithetum κυδάλιμος. Ex eis Solyma (in genere neutro Σόλυμα) designat urbem ab Assyriis conditam post Jerusalem captam; et secundum Strabonem, Lycium montem.

« Usque ad nos pervenit Solymæ nomen ethnicum: est locus munitissimus ac Lyciæ finitimus cujus incolæ barbaro sermone Tzelimi vocantur: quos memorat *Odyssæ* non sunt Pisidienses. Lyciæ Solymi Mynienses etiam, a Minoe, vocabantur. » Vide Strabonem, l. XIV, p. 667, ex edit. Parisiis.

Cæterum error quo capitur Eusebius est potius Josephi, quam ipsius, si quidem salvis ipsismet verbis transcripsit Josephum *Contra Apion*, lib. I, p. 454.

In annotationibus suis in chronica Eusebii, p. 101, animadvertit idem Scaligerus Chœrilum quem Eusebius vocat *priscum*, dignoscendum esse ab illo Chœrilo de quo contumeliose loquitur Horatius: prior Samius erat et fere coævus Xerxis expeditioni quæ ei poematis *Perseidis* materiam præbuit, ex qua sunt citati versus. Anachronismum etiam imputat Horatio qui quidem sub Alexandro Magno ponit Chœrilum, Alexandro filio Amyntæ, coævum. Num unus fuerit vel duo Chœrili poetæ; utrum posteriori fuerit coævus magnus Alexander, hæc in dubiis relinquo.

Naeckius in Chœrili fragmentorum collectionibus breviter exponit doctorum diversas opiniones de gente cui hæc congruit descriptio. Ex Scaligeri loco laudato atque ex Bochartio in *Phaleg* et *Chanaan*, c. 6, p. 361, non foret de Judæis intelligenda; sed de Lyciis vel Pisidis quos Phœnissam dicit coloniam Bochartus et quos Lyciæ finitimos canit Homerus. In Levitico expresse Judæis interdicitur Τροχοκουράς, 19, 27, et Arabibus ab Herodote tribuitur, *Thalia*, c. VIII; præterea Bochartus magnam recognoscit similitudinem inter pauca quæ supersunt vocabula Pisidiensium ac Phœnicum linguæ; cui opinioni favere videtur Cunæus, *De republica Hebræorum*, lib. II, cap. 18, p. 266. Quantum vero ad lacum indicatum, de lacu Phaseli quæstio est: Samuel Petit ab Havercampo laudatus, huic suffragatur opinioni et Barlovium testem invocat.

Qui vero hanc opinionem impugnaverunt, in Chœrili fragmento restituentes Judæos, sunt: Salmasius *De cæsarie et coma*, p. 46 a 50 et p. 82: Casaubonus de Suetonii Augusto 45: Grotius *in S. Lucam* III, 14: *in Leviticum* XIX, 27: Adrianus Junius, *De coma*, c. 6: Turnebus *Adversariorum* 19, 9. Quibus adjungi potest Holstenius *De Stephano Byzantino* ad vocem *Solyma*. E Tacito cognovimus, *Hist.*, v. 11, et ex Stephano Quadratum citante, Solymam per compendium fuisse Hierosolymam. Maximus in Syria lacus, est Asphaltites lacus: verum est, inquiunt iidem, τροχοκουράδες non convenire Judæis, quibus adeo interdicitur, sed errore captus est Chœrilus, inquiunt fautores hujus opinionis, propter Arabum vicinitatem qui hanc tonsuram habebant: reliquum vero tegumentum capitis, equina scilicet capita igne dessiccata, ab Hebræorum usibus erat alienum. Utriusque igitur opinionis apparet debilitas. Lingua Phœnica eratne eadem ac Pisidica? hoc magis asserit quam probat Bochartus, quod quidem difficillime probari potest. Cæterum usus quos Judæis tribuit Chœrilus ab eis sunt omnino alieni. In his tamen difficultatibus, libens Bocharto assentirem, relicto Naeckio.

Varias verborum lectiones quæ in quinque versibus exhibentur, scrupulosissime perpendit Naeckius. Non eodem modo rem tractare possum: subsequitur textus quem exhibet ita collatum.

Τῶν δ' ὄπιθεν διέβαινε γένος θαυμαστὸν ἰδέσθαι,
Γλῶσσαν μὲν φοίνισσαν ἀπὸ στομάτων ἀφιέντες,
Ὤκεον δ' ἐν Σολύμοις ὄρεσι, πλατέῃ ἐπὶ λίμνῃ,
Αὐχμαλέοι κορυφὰς, τροχοκουράδες · αὐτὰρ [ὕπερθεν
Ἵππων δαρτὰ πρόσωπ' ἐφόρεον ἐσκληκότα [καπνῷ.

Col. 697 D. 2. De modo scribendi nomen montis hujus, consule Bochartum *in Geographia sacra*, l. I, c. 3, p. 18 editionis Oper. hujus auctoris, t. I, Lugd. Bat., 1692.

Col. 700 A 2. Ex his quæ dicit Bochartus de hac urbe, in sacra geographia, *Chanaan*, l. I, c. 3, p. 4, satis patet incertum esse ubinam exstiterit. Idem feram judicium de Barite urbe: cæterum cum hæc ex Josepho sint desumpta, *Antiquitates Judaicæ*, l. I, c. 3, § 6, vide quæ dixerint editores.

Ibid. 14. Vide chronographum Georgium Syncellum, pag. 30 editionis Luparæ, in qua hæc referuntur loca ex Alexandro Polyhistore qui Abydenum compilavit.

Ibid. B 5. Hæc civitas a Ptolemæo Σιπφάρα dicta est Kiriath-Sepher Hebræorum, id est, civitas litterarum. *Josue* XV, 15.

Ibid. 7. Ἀνέπλωε 466; ἀνάπλωε 467, 468.

Ibid. 9. Lego cum Syncello, pag. 30, in qua citat Polyhistorem fere iisdem verbis et sanctum Cyrillum *Contra Julianum*, lib. I, et cum Scaligero, in fragmentis veterum historicorum post opus *De emendatione temporum*: ἐπεί τ' ὕων ἐκόπασε, pro ἐπεί τ' ὧν ἐκόπασε, subintellecto Θεός. Xenophon., *De venatione*, ὅταν νίφῃ Θεός.

Ibid. 11. Wesseling, *Ad Herodot.*, IV, 140; Abydenus, *In Præp. evang. Eusebii*, l. IX, 12: Ἀπίκατο γὰρ δὴ πηλοῦ κατάπλεοι τοὺς ταρσούς. A quo Vigerius manus abstinere debuerat, hanc tamen lectionem mutatam præhabuit. Apud Herodot., l. IV, 204: Τοὺς ὑπολειπομένους αὐτέων καὶ ἐπελκομένους ἐφόνευον ἐς ὃ ἐς τὴν Αἴγυπτον ἀπικέατο. Quidam manuscripti codices legunt ἀπίκατο · quin etiam apud Herodotum legitur, l. IV, 204: Ἐς ὃ τὴν Αἴγυπτον ἀπικέατο · hanc lectionem servavit Wesseling, in quibusdam manuscriptis codicibus in ἀπίκατο mutatam.

Ibid. C 3. Fere omnium temporum ac hominum est amulctorum superstitio; ex Theophraste, Plutarchus in *Vita Periclis*, c. 38, refert: In secundo anno Peloponnesii belli Periclem, peste qua tunc laborabant Athenæ, lacessitum invisenti cuipiam amico « Περίαπτον ὑπὸ τῶν γυναικῶν τῷ τραχήλῳ περιηρτημένον, ὡς σφόδρα κακῶς ἔχων, ostendisse amuletum quod ipsius collo circumdederant mulieres in signum ipsius morbi ingravescentis.

Col. 701 B 11. Textus fert *Molus*, corruptum ex *Mocho* quod dat Josephus, et bene quidem. Hic autem Mochus, Phœniciæ antiquus scriptor historicus, falso inducitur a Diogene Laertio in *Introductione*, pag. 2. Menagius restituit illud nomen, Strabone innixus; Sextus Empiricus l. IX, p. 363, *Adversus physicos*; Tatianus, Jamblichus, *Vita Pythagoræ*; Athenæus, etc. Cæterum de hoc Mocho vide annotationem Fabricii in locum Sexti jam indicatum, et quos laudat auctores.

Ibid. 14. Quia vero Hesiodus de primorum longævitate hominum nihil tradidit, Vossius in libro *De Græcis scriptoribus*, vult Hesiodo substitui Isidorum Characensem, a Luciano in *Macrobiis* laudatum, utpote qui de hominum longævitate disseruerit, t. III, p. 218 editionis Reizii. Hic tamen locus et hoc nomen non solum apud Josephum, sed etiam apud Georgium Syncellum inveniuntur p. 43 editionis Lutetiæ, in-folio, 1652. Plinius eodem modo *Hist. nat.* lib. VII, 48, de eo loquitur. Igitur credere est Josephum ad locum libri *De operibus et diebus* v. 108 sq., alludere voluisse, ubi aurea describitur ætas, vel ad aliquos versus amissos: de aliis vero citatis auctoribus, scilicet, Mocho, Estieo, Hecatæo (Smyrnæo), vid Hellanici fragmenta a Sturzio edita, in-8°, Lipsiæ, 1826, p. 153.

Ibid. 6. Πύργων. Deest 465, 466, in Syncello et Cyrillo; glossema est, ut jam vidit Vigerus.

Col. 704 C 1. Ἐνυάλιος ζεύς. Hoc epithetum vulgo Marti tributum hic Jovi deorum patri applicatur, quod eo magis notandum, quod nusquam alibi reperitur. Vigerus profert locum a Pausania desumptum in quo Jupiter nominatur ἄρειος *in primis Eliacis*, cap. 14: Τὸν βωμόν εἰσιν Ἠλείων οἳ ὀνομάζουσιν Ἀρείου Διός. Λέγουσι δὲ οἱ αὐτοὶ οὗτοι ὡς Οἰνόμαος ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τούτου θύοι τῷ Ἀρείῳ Διί. Cæterum nomen Jovis haud raro invenitur cum nominibus hominum junctum, sed ea præcedens, verbi gratia, legitur · Jupiter Belus, apud Berosum, apud *Syncelli Chronograph.*, p. 2; Jupiter Arotrius, apud Sanchoniathonem lib. I, pag. 37; Jupiter Cassius, in

Achille Tatio et in Agræ et Corcyræ numismatibus, indicatis in *Palæstina ex monumentis illustrata* Relandi, tom. II, pag. 934 et sq. Jupiter Menzana *Sallentinorum* : Festus voce *October*. Jupiter Trophonius Lebadiæ, etc.

Col. 705 C 7. Δυσμεναινόντων 465; διαπτύσσων Scaliger.

Ibid. 10. Notior est Alexander Polyhistor, Σύνταξεως περὶ Ἰουδαίων auctor, quam ut pro simulato Judæo haberi potuerit. Attamen, ut putat Valckenaerus, in loco jam Clearchi laudato, fieri potest quod Judæus fuerit Eupolemus, a quo excerpsit hæc quæ hic leguntur. Verumtamen, fatendum est levissimam ex hac lectione percepisse utilitatem Alexandrum, et parum noscere originem gentis cujus historiam scribere aggressus est. Teste Suida. dicebat Mosem feminam esse, nomine Moso. quæ Hebræis dedisset leges. Stephan. Byzantinus refert, in articulo Ἰουδαία, Judæam ab Alexandro Polyhistore sic fuisse nominatam a duabus Semiramidis filiabus, Ἰούδα scilicet et Ἰδουμαία. Si talia documenta apud Eupolemum hausit Polyhistor, ipsius sententiæ, quidquid dicat Valckenaerus, subscribere nequimus. Præterea Alexander Polyhistor semel et iterum *Cornelius Alexander* dicitur apud Stephanum Byzant., Ἄραξα et Ἄσσος in locis ab Alcmanno citatis. Illud Cornelii nomen a Cornelio Lentulo duxerat, cujus fuerat servus, libertus et magister. Diversa scripta numero quadraginta duo reliquit juxta Suidam, quibus sæpe Plinius usus est. Syllæ coævus erat, et Laurentii in domus suæ incendio interiit. Villosonius, tract. *De triplici theolog.*, p. 239 secund. edit. *Mysteriorum* Sanctacrusii, post Rigaltium, ad Tertull. *De pallio*, pag. 19, memorabilem ipsi tribuit epistolam Alexandri ad matrem suam, in qua declarare non dubitat se tenere ex ipsis sacerdotibus Jovis Ammonis deos omnes homines mortales fuisse. Videsis August. *De civit. Dei;* Athenag. *Leg.* Alibi quæstionem hanc tractavimus. Opinionem nostram quæ multum differt ab ea quam secuti sunt hi duo viri clarissimi consulere potes in nostro opere, *Essai sur le polythéisme*, tom. I, pag. 21. Georgius Syncellus in *Chronographia*, p. 28 et seqq. edit. Lupar., sat longum Alex. Polyhistoris fragmentum inseruit, capita quæ præcedunt partim tradens.

Col. 708 A 11. Scaligerus cujus testimonium invocat Vigerus, hujus urbis orthographiam discutit, eamdem esse supponens ac civitatem quæ in Gen. Ur Chaldæorum dicitur, et Ura apud Plinium, l. v, c. 21. Quare scribendum putat, Οὔρην loco Οὐρίην. Quod autem adjicitur *urbs Chaldæorum* alii supradictæ civitati nomine Καμαρίνη tribuit, quasi Chaldæorum nomine, Chaldææ habitatores non designari intenderetur, sed tantummodo magos seu astrologos ita nonnunquam cognominatos. Simson, ad annum 2077 : « Cum Abraham adhuc esset in Chaldæa sive Mesopotamia, ut ait. B. Stephanus, Actor. vii, 2, Mesopotamiam vocans non eam modo regionem quæ duobus amnibus Euphrate et Tigri includitur, sed etiam Babyloniam, cujus pars est Chaldæa. » Quamobrem Wesselingius hanc adnotationem, ut sequitur, fecit :

« Antiquissimus hujus opinionis auctor est Eupolemus qui apud Euseb. lib. ix *Præpar. evang.*, c. 17, Ur collocavit in Babylonia. Fuit inibi, eo fere nomine, urbs cujus meminit Plinius lib. v, *H. N.*, cap. 21; neque tamen verosimile fit ibi incoluisse Abrahami patrem. Ratio itineris quod ingressus est ut in Chananæam perveniret, aliud suadet; aliud etiam Josuas, qui c. xxiv, 2, affirmat Therachum trans Euphratem a longissimo tempore habitasse, et tamen cis eum fluvium fuit urbs Eupolemo memorata. Verius S. Bochartus lib. xi *Phal.*, 6, Ur quæsivit in Mesopotamia. Ammian. Marcell. lib. xxv, cap. 8, Ur castellum Persicum haud procul Nisibi Tigrique flumine ponit. Id videtur fuisse Ur Chaldæorum, quippe qui olim eo loci habitarunt, ut docuit Campeg. Vitringa ad Isai. xiii. »

Expendamus nunc utrum sub hac voce Καμαρίνη detegi possit supradictorum nominum error. Noverunt omnes Camarinam apud Maronem citari ut civitatem Siciliæ quæ toto cœlo a Babylonia distat :

Apparet Camarina procul....
(*Æneid.* l. iii, v. 701.)

Huc quadrat vetus proverbium : Μὴ κίνει Καμάριναν. Iterum quæro quæ sit eo nomine civitas; profecto Harrha, in quam Abrahami pater se contulit cum migravit de Ur sua patria. Alia est civitas, trans Euphratem sita, nomine Χαρμάνδη, de qua loquitur Sophaneta in Gestis Cyri Junioris. Ἐπὶ ταῖς Βαβυλωνίης πύλαις πέραν τοῦ Εὐφράτου πόλις ᾤκιστο ὄνομα Χαρμάνδη, *apud Stephanum Byzant.* Vid. Xenoph. *Anabasin* i, 5, 10. Hujus civitatis nomen quamdam habet affinitatem cum Καμαρίνη. His omnibus non parum incerta quæstio videtur, et mihi sat constat Καμαρίνη nomen meram esse fictionem.

Michaelis in ii parte *Spicilegii geographiæ Hebræorum exteræ*, p. 104, locum hunc expendit Eupolemi, quem habet ut ineptum compilatorem; et putat Camarinam eamdem fuisse ac civitatem Cascaram apud auctores medii ævi notam. Idem Michaelis etymologiam Scaligeri probat, sed rejicit conjecturam qua Bayerus in *Osrhoenis historia* pro Camarina accipit Orchoenem a Ptolemæo citatam, nec eam ab Erech seu Urhoi distinguit.

Ibid. 12. Ibi facile deprehenditur mendum, quod, ut puto, solis librariis imputari debet, δεκάτῃ γενεᾷ ἐν πόλει τῆς Βαβυλωνίας Καμαρίνῃ... ἐν τρισκαιδεκάτῃ γενέσθαι Ἀβραάμ. Postquam dixerat Abrahamum natum fuisse post decimam generationem, modo eumdem declarat venisse tantum post decimam tertiam. Eo absurdior est contradictio quod peccat locutio : nam γενέσθαι Ἀβραάμ nonnisi ad unam vel alteram epocham referri potest. Porro quæ nam ex his vera sit? putamus nos priorem, siquidem in capite præcedenti leguntur quæ sequuntur Josephi : « Μνημονεύει δὲ ἡμῖν τοῦ πατρὸς Ἀβραάμου Βηρωσσὸς οὐκ ὀνομάζων, λέγων δὲ οὕτως· Μετὰ τὸν κατακλυσμὸν δεκάτῃ γενεᾷ, παρὰ Χαλδαίοις τις ἦν δίκαιος ἀνήρ. Sic merito præsumi potest aliquem chronologum qui ortum Abrahami sentiebat non posse concordare cum decima generatione, propria auctoritate decimam tertiam substituisse; deinde transcriptorem hanc duplicem epocham servavisse, licet nihil magis rationi repugnet. Textum hunc citat Michaelis in ii parte *Spicileg. geog. Hebræor. ext.*, p. 105, « Decimam tertiam generationem Abrahæ computari puto a Mathusala qui diluvio superstes fingebatur. Vide me de chronologia Mosis ante diluvium § 11, pag. 144 et 145, commentationum per annos 1763, 1768 prælectarum. Vixdum enim de gigantibus qui diluvium effugerant verba fecerat Eupolemus. »

Ibid. 14. Astrologia et scientia Chaldaica. Quid sit Chaldaicam exponere? In capite præcedenti e Josepho excerpto legimus Abrahamum, cum pervenisset in Ægyptum, ibi docuisse arithmeticam et astronomiam : Τήν τε ἀριθμητικὴν αὐτοῖς χαρίζεται καὶ τὰ περὶ ἀστρολογίαν. Quæ verba non clare determinant an intelligat has artes esse scientiam Chaldaicam aut loquatur de scientia divinatoria sacerdotum hujus regionis. Dahnius proponit τὴν loco καί, et sic intelligeretur astrologiam esse scientiam Chaldaicam.

Ibid. B 6. Prælium in quo captus est Loth refertur in Genesi xiv, ubi Armenorum loco, leguntur quatuor reges, nempe Sennaar, Ponti, Elamitarum et Gentium, quorum regna confinia erant Armeniæ.

Col. 709 A 10. Substitui Μιζραΐμ loco Μεστραείμ in eo secutus Perizonium, *Antiq. Ægypt.*, p. 8. Bochartius, *Geog. sac.* iv, 24, in hunc locum legit : Βαβυλωνίους λέγειν πρῶτον γενέσθαι Βῆλον ὃν εἶναι Κρόνον· ἐκ τούτου δὲ γενέσθαι Βῆλον καὶ Χάμ· τοῦτον δὲ τὸν Χαναὰν γεννῆσαι, τὸν πατέρα τῶν Φοινί-

χων, καὶ Χοὺμ υἱὸν γενέσθαι ὃν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων λέγεσθαι Ἄσϐολον, πατέρα μὲν Αἰθιόπων, ἀδελφὸν δὲ τοῦ Μιζραὶμ, πατρὸς Αἰγυπτίων. Apud eumdem, quem sequimur, Bochartum legesis causas harum immutationum.

Col. 709 B 5. Fertur hanc vocem a duplici voce esse derivatam, scilicet ab *Erm*, quæ *Syrus* interpretatur, et Ἰουθ seu Ἰουδ, quæ *Judæus* sonat.

Ibid. 7. Mendosa hæc etymologia vocis *Hebræus* quam auctor ab Abrahamo oriri docet, probat juxta Bochartum, *Chanaan*, lib. II. c. 14, p. 93, ipsum omnino ignorare linguam Hebraicam, cum litteræ quibus scribitur utrumque nomen omnimodo differant. Aliunde cur Abraham cognominaretur Hebræus, Gen. XIV, 13? Talis ignorantia videtur revelare ipsum Artapanum non esse Judæum, uti declaravit Valckœnaerus, *De Aristobul.*, p. 26. Præterea a sacris Scripturis plus æquo discedit, exempli gratia, cum ait Josephum, cognito fratrum consilio, deprecatum esse Arabas ut in Ægyptum perducerent; alibi videtur probare Ægyptiorum idololatriam, cum Moysi temere tribuit inaugurationem cultus animalium, et totius Ægypti partitionem in triginta sex nomos, et alia similia quæ quivis Judæus nequidem excogitare ausus esset. Vid. not. in cap. 27.

Ibid. 9. *Φαρεθώνην*. Nomen hujus regis in nulla e dynastiis Manethonis reperitur. Forte Pharaonem designat per corruptionem. Totum hoc mera est fabula. Nomen istud similiter deformatur in *Antiq. Judaic.* Josephi, lib. I, c. 8 : Φαραώθης ὁ Βασιλεὺς τῶν Αἰγυπτίων.

Ibid. D 2. Procul dubio legendum est juxta mss. 465 et 466 *Molonem* loco *Melonem*. Certi sumus Apollonium Molonem scripsisse adversus Judæos; Joseph. *Contra Apionem*, l. II, 14 : « Cum Apollonius Molo. Lysimachus et quidam alii, aut inscitia, aut potius odio in nos, libros conscripserint adversus legislatorem nostrum Moysem et leges ejus quas blasphemant ut justitiæ et veritati contrarias, Moysem autem histrionem et impostorem vocant, quasi nonnisi malum docuisset et nullibi virtutem, breviter est respondendum, etc... Cæterum Apollonius non præcise librum contra nos exaravit, ut Apion, sed passim in scriptis calumniam et injuriam disseminat, modo nos ut Deo et hominibus odibiles dijudicans, modo ut impios atheos persequens. Contempto quolibet mentis judicio, nobis crimini dat stultam temeritatem, stupidiores ipsis barbaris declarat, humano generi semper et ubique inutiles. » Pars libri cujus deest textus Græcus et superest tantummodo versio Latina, fert Molonem primum ante alios tradidisse fabulam capitis asini, ex auro fabricati, quod servabatur et colebatur in templo Jerusalem. Hinc in dubio revocari nequit odium Molonis adversus Judæos. Eusebius voce συσκευῇ designabat opus a Molone inceptum contra Judæos; simili voce vocabat, lib. V, pag. 179, librum Porphyrii adversus Christianos : Αὐτὸς ὁ καθ' ἡμᾶς τῶν δαιμόνων προήγορος, ἐν τῇ καθ' ἡμῶν συσκευῇ. Item, p. 31 : Ὁ καθ' ἡμᾶς τὴν καθ' ἡμῶν πεποιημένος συσκευήν. Quid intelligat hac voce, vid. *Mœris atticista*, p. 357 : Σκευωρία · σκευωρήματα ἀττικῶς, συσκευὴ Ἕλληνες. Vid. Thomam Mag. p. 796 et intt. Igitur cum Josepho consentit Eusebius, Molonem declarans Judæorum hostem, et sic confirmatur ejus identitas. Quod ejus respicit professionem, scimus illum fuisse sophistam, Rhodii docuisse rhetoricam, eodem tempore quo Cicero adhuc adolescens Græciam petierat ut varias artes edisceret, quique Rhodium invisere voluit. Porro Plutarchus in *Vita Ciceronis*, c. 4, narrat « Apollonium Molonem olim rogasse a tirunculo oratore Romano, ut coram se orationem Græco sermone pronuntiaret; ipse enim linguæ Latinæ inscius erat, quod libenter præstitit Cicero. Peracta autem oratione permotus Apollonius subtristis tacebat, dum omnes circumstantes oratori congratularentur Quo viso, sollicitus Cicero amice causam hujus silentii rogavit. Ille ait : Laudo te quidem et miror, o Cicero, sed de nostra contristor patria; solas enim divitias quas habebamus surripuisti, illasque tecum Romam effers, intelligens disciplinam et eloquentiam. » Nescio utrum eidem Moloni, an alii Platonis coævo, ut vult Menagius, tribuendum sit dictum quod invenitur apud Diogenem Laertium, in *Vita Platonis*, pag. 34 : Ἀλλά τοι Μόλων ἀπεχθῶς ἔχων πρὸς αὐτὸν οὐ τοῦτό φησι θαυμαστὸν εἰ Διονύσιος ἐν Κορίνθῳ, ἀλλ' εἰ Πλάτων ἐν Σικελίᾳ. « Mihi causa mirandi, non Dionysius Corinthi, valde vero in Sicilia Plato. » Idem effatum, Διονύσιος ἐν Κορίνθῳ a Demetrio Phalereo citatur ut Laconici sermonis exemplum, *περὶ Ἑρμηνείας*, c. 8. Apollonius Molo citatur quoque a Strabone, lib. XIV, p. 652, 654, 661, et a Suetonio in *Cæsare*, cap. 4, ubi Casaubonus legit, Apollonius Molonis, supple *filius*, et nititur loco sequenti Porphyrii in *Quæstionib. Homeric.* : Λύει τὴν ἀπορίαν ὡς καὶ Ἀπολλώνιος ὁ τοῦ Μόλωνος παρίστησι. Vid Casauboni notam, *l. l.* Alibi expendam utrum dicendum sit Apollonius Molo, aut Molonis filius : nec sola est hujus nominis difficultas. Huetius, *Demonst. evang.*, tom. I, prop. 4, cap. 2, § 23, pag. 90, edit. in-8°, asserit Apollonium Molonem, seu, ut vocant, Molonis, qui Μαλακός dictus est, differre a Molone : quem errorem Josepho, *Cont. Apion.*, lib. II, tribuit Strabo, lib. XIV, pag. 652, edit. Casauboni, alium esse declarans his verbis : Ἔστι λόγος Μόλωνος κατὰ Καυνίων (ὑπὲρ τῶν Ῥοδίων). Idem fert, pag. 655 : Ποσειδώνιος ἐπολιτεύσατο ἐν Ῥόδῳ καθάπερ καὶ Ἀπολλώνιος ὁ μαλακὸς καὶ Μόλων (ἦσαν γὰρ Ἀλαβανδεῖς, Μενεκλέους μαθηταὶ τοῦ ῥήτορος). ἐπεδήμησε δὲ πρότερον Ἀπολλώνιος· ὀψὲ δὲ ἧκεν ὁ Μόλων. καὶ ἔφη πρὸς αὐτὸν ἐκεῖνος· ὀψὲ Μόλων, ἀντὶ τοῦ ἐλθών. Casaubonus in eumdem locum sic habet : « Aperte Strabo duos facit, Apollonium quem mollem vocat, et Molonem : atque Apollonius est qui cognomento Molon dictus est. Sic enim eum nominant Quintilianus multis locis, et Suetonius in *Cæsare*. Dicam quod sentio : puto enim quoties vel apud Quintilianum, vel apud Suetonium, vel alium occurrit mentio Apollonii Molonis, toties occurrere insigne vel ipsius auctoris vel librarii peccatum : auctoris, si ita scripsit et duos viros ejusdem professionis perperam confudit : librarii, si, cum scriptum esset ab auctore Apollonius *mollis*, ipse in *molonem* mutavit. Merito suspicetur aliquis quoties Apollonius Molo ab his vocatur, toties rescribi debere mollis, quod docet nos Strabo, a quo stat Marcus Tullius Molonis auditor, ut ipse sæpius testatur (*Brutus*, 91; *Ad Attic.* 11, 1), quem quidem ille nunquam Apollonium vocat : idem Cicero Apollonium non Molonem sed Alabandensem appellat; in quo pulchre ei cum Strabone convenit. »

Ernestius aliter sentit atque Casaubonus, et uni homini tribuit utrumque nomen in *Indice histor.* editionis suæ *Operum Ciceronis*.

Negari non potest Apollonium fuisse Molonis filium; Græci ut homonymos facilius designarent ita scribebant Ἀπολλώνιος ὁ Μόλωνος. Latini vero, apud quos filius et pater eodem dabantur nomine, duo hæc nomina jungebant, Herodes Atticus, loco Herodes Attici filius; Apion Pleistonius, loco Apion filius Pleistonii. Vid. Suetonium, *Cæsar.*, 4; Porphyrium in scholiaste Veneto *ad Iliad.* IX, 5. et Sturz *Operum* p. 14, Valerium Maximum, Quintilianum, de Apollonio Molone loquentes.

Col. 712 C 1. Tot Philones apud Eusebium citantur, absque notis sufficientibus, ut inde non modica sequatur inter eos confusio. Quosdam tamen sat novimus, ut Philo Judæus Alexandrinus, cujus opera partim ad nos usque pervenerunt, et Philo Herennius, ex Biblo, Judæis infensissimus hostis, qui scripta Sanchoniatonis in linguam Græcam transtulit, Videndus Origen. *cont. Cels*, I, 15, p. 334. Posterior iste; Ne-

rone regnante floruit; prior vero qui et Judæus ad Caium Cæsarem nuntius a suis ex Alexandria missus est. Præter hos Philonem poetam novimus auctorem fragmenti valde corrupti, et Philonem Antiquum. Postremus ille, inquit Dahnius, tom. II, pag. 199, in *Geschichtliche Darstellung*, non est accipiendus pro poematis auctore; hic enim Judæus, ille autem gentilis erat. Hæc assertio non satis constat, nam etsi illud legatur apud Josephum in orat. 1, *Adv. Apion.*, § 23, contradicit Hieronymus qui eidem tribuit librum Sapientiæ Salomonis, in *Præfatione in libros Salomonis* : « Secundus liber (Sapientia) apud Hebræos nusquam est, quin et ipse stylus Græcam eloquentiam redolet : nonnulli scriptorum veterum hunc esse Judæi Philonis affirmant. » Porro S. Hieronymus loqui intendere nequibat de Judæo, qui Christi Incarnatione erat posterior, sed de solo Philone Antiquo. Quidquid sit, mihi videtur necessario discernendus poeta Philo, qui procul dubio Judæus fuit, ab Antiquo Philone, Judæus sit an non

Col. 712 C 4. Hi versus adeo sunt adulterati, ut Vigerus a proposito eos in aliam linguam vertendi deterritus fuerit, nec reipsa verti possunt nisi mutentur pleræque voces. Edidit Vigerus Ἀβραὰμ κλυτοηχὲς· lego κλυτήχου juxta significationem Abrahami nominis. Clemens Alex., *Strom.* lib. v, p. 668 : Ἑρμηνεύεται Ἀβραὰμ πατὴρ ἐκλεκτοῦ ἠχοῦς· ἠχεῖ γὰρ ὁ γεγωνὸς λόγος. Abraham interpretatur *Pater echus electæ* eo quod vox prolata (verbum) insonet. Origenes, *Cont. Cels.*, lib. v, 45, pag. 612 : Ἐὰν λέγῃ ὁ Θεὸς *Πατρὸς ἐκλεκτοῦ ἠχοῦς* καὶ ὁ Θεὸς *τοῦ γέλωτος* καὶ ὁ Θεὸς *τοῦ πτερνίστου*, οὕτως οὐδὲν ποιοῖ ἂν τὸ ὀνομαζόμενον. « Ille auctor, si loquens de Deo Abraham, Isaac et Jacob, vocet eum Patrem echus electæ, Deum risus, Deum luctatoris ad terram prosternentis apprehenso crure, hæ denominationes erunt absque sensu. »

Sic Abrahami nomen interpretatur Philo, *De Abrahamo; De nominum mutatione; De gigantibus*.

Immutari oportuit innumeras voces ut sensum rationi consentaneum obtinerem, cum periculo discedendi a sensu textus primitivi. Correctiones meas criticæ relinquo, nec eas quidem defendere conabor.

Ἔκλυον ἀρχεγόνοισι τὸ μέρσιμον ὥς ποτε θε-
[σμοῖς
Ἀβραὰμ κλυτήχου ὑπερτέρου ἅμματι δεσμῶν,
Παμφαὲς ἐπλήμμυρε μεγαυχήτοισι λογισμοῖς
Θεοφιλῆ θέλγητρα. Λιπόντι γὰρ ἀγλαὸν ἔρνος,
Αὐτοφύτων, ἔκκαυμα βριήπυος Ἄγγελος ἴσχων
Ἀθάνατον ποίησεν ἑὴν φάτιν, ἐξότ' ἐκείνου
Ἔγγονες ἀντὶ γόοιο πολύμνιον ἔλλαχε κῦδος.

Καὶ τὰ ἑξῆς οἷς μετ' ὀλίγα ἐπιφέρει·

Ἀρτίχερος θηκτοῖο ξιφήφορον ἐντύνοντος
Λήμματι καὶ σφαράγοιο παρακλιδὸν ἀθροι-
[σθέντος,
Ἀλλ' ὁ Θεὸς χείρεσσι κεράσφορον ὤπασε κριόν.

Col. 713 A 5. De diversa hujus nominis orthographia, vid. annotationes ad Josephum, *Antiq. Judaic.*, pag. 44 edit. Havercamp.

Ibid. B 10. Quis sit ille Demetrius cujus datur fragmentum? Audi Dahnium in hanc quæstionem, l. II, p. 220 : « Difficile est respondere quærenti, utrum Demetrius ille cujus fragmentum sat longum habetur in patriarcham Jacob, Judæus sit an non. Duo sunt revera auctores eo nomine citati, qui sæpissime confunduntur, quamvis eos distinguere facillimum sit. Ambo Judæorum historiam contexerunt. Prior, Demetrius Phalereus, cujus nomen et fortunam pauci ignorant, bibliothecarius fuit Ptolemæi Soteris. Josephus, *cont. Apion.*, I, 23, declarat nullum alium rectius locutum fuisse de rebus Judaicis. Quibus verbis patet Huetium errare, cum ait Josephum permiscuisse Demetrium Phalereum et ejus homonymum. Posterior librum scripsit *De regibus Juda*; nec omnino facile est huic tribuere fragmentum quod tractat de patriarcha Jacob. Potius crederem errasse Eusebium illud non tribuendo ipsius homonymo. Hoc enim fragmentum redolet stylum Alexandrini auctoris, quod moneat Jacob non luctatum esse adversus Deum, sed contra angelum; solent enim auctores Alexandrini scrupulosius distinguere Deum supremum et verum a quocunque alio numine, cum hominibus agente; quæ propria Demetrii Phalerei doctrina haberi nequit, nisi dicatur eum doctrinam illam a quodam Judæo Alexandrino narrante accepisse. » Huetius, *Demonst. evang.* prop. 4, § 22, et Isaac Vossius, *De LXX Interpr.*, pag. 398, Demetrium pro Judæo habent.

Ibid. C 3. Hic loquitur auctor inter se pugnantia; eo quod, de Jacob agens, illum eodem tempore 75 et 77 annos natum simul faciat. Vigerus demonstrat secundum numerum, scilicet 77, esse verum. Etenim Jacob 91 annos natus erat cum genuit Josephum; jam autem 14 anni erant a quo uxorem duxerat. Si ergo e 91 tollas 14, 77 supersunt. Confer cap. 30 *De nativitate patriarcharum* in quo emendantur non pauci errores Demetrii.

Col. 716 A 5. Permutantur nomina concubinarum Jacob. Juxta Genesim Bala famula Rachelis erat, famula autem Liæ Zelpha. Non dubito quin a transcriptoribus proveniat error; omnibus enim constat Demetrium e sacris Scripturis decerpsisse quod retulit, et postea in peculiari ordine nomina restituit.

Loco *et eadem*, legendum est *et Bala*.

Utiliter consuli possunt notæ chronologicæ et cæteræ correctiones quas P. Petavius proponit in *Doctrina temporum*, lib. IX, c. 19, quem sedulo sequimur. Vigerus consulendum putat *Annales* Saliani, tom. I, a creat. mundi ann. 2283.

Ibid. B 14. Παλαῖσαι, 465.

Ibid. C 1. Οὐκ ἐθέσθαι, 465, 466.

Ibid. 6. Numeros restitui juxta ms. 466, ipsaque duce ratione, sensum. Miror autem cur Vigerus neglexerit hanc textus absurditatem emendare, qua eidem matri tribuuntur tres filii ejusdem ætatis : quam in notis suis indicare curavit.

Col. 717 C 1. Non video cur huc afferatur numerus ille biennii, nisi præsupponatur aliquid omissum fuisse, et Demetrium declarasse fratres Josephi in Ægyptum venisse anno inopiæ secundo. Eusebius de his nihil tradit, et totus est in exponendo cur Josephus non cogitaret de suo patre familiaque in Ægyptum arcessendis, ne et ipsi premerentur inopia quæ jam vicinas invaserat regiones, juxta quod legitur in Gen. XLV, 6 : *Biennium est quod cœpit fames esse in terra, et adhuc quinque anni restant, quibus nec arari poterit, nec meti.*

Ibid. 10. Textus fert unam, μίαν, sed manifeste intelligitur una præter cæteras, numerus enim septem, qui additionem denotat, aliter fieri posse non sinit præsumere. Josephus, ut omnes sciunt, eidem mensæ non sedebat atque fratres ejus, sed separatim comedebat cum Ægyptiis.

Col. 720 A 8. Vigerus sic exponit et justificat chronologiam hanc : Abrahamus venit in Chanaan ætatis suæ anno 75 et ann. 175 defunctus est : igitur 100 restant. Cum defunctus est Abrahamus, Jacob annos 15 natus erat, et profectus est in Ægyptum ætatis suæ anno 130, ergo restant 115. Quibus, prioribus additis, numerantur 215 anni a vocatione Abrahami ad migrationem Jacobi in Ægyptum.

Ibid. 9. Recensio hæc ætatis patriarcharum a die transmigrationis Jacob in multis mendosa videtur. 1° Duo omittuntur nomina, siquidem Dan non ponitur in priori catalogo, item et Issachar æque deest; 2° quoad variarum ætatum relationem, eas inter se conferre satis est, ut pro certo habeas modicos in mensibus errores tribuendos esse transcri-

ptoribus potius quam auctori, quem sibi contradicentem præsumere non æquum est.

	Adventus in Chanaan.		*Mansionis tempus.*		*Profectio in Ægyptum.*	
Ruben	12 an.	2 m.	32 an.	10 m.	45 an.	» m.
Simeon	11	4	32	8	44	
Levi	10	6	32	6	43	
Judas	9	8	32	7	42	3
Nephthali	8	10	32	9	41	7
Gad	8	10	32	5	41	3
Aser	8		32	8	40	8
Issachar	8					
Zabulon	7		33		40	
Dina	6	4	32	8	39	

Exaggerantur anni quos tribuit Demetrius variis epochis ab eo citatis; sic a quacunque chronologia discedit. Utrum culpa sit transcriptorum, aut factum ipsiusmet Demetrii, non pronuntiare audemus. Quod præsertim repugnat in ea temporis recensione, nimium est intervallum quod supponitur a diluvio ad profectionem Jacob in Ægyptum; quod ut impleretur, plurimas effingere oporteret generationes Noemum inter et Abrahamum, et ipsa longævitas priorum hominum non sufficeret ad solvendam difficultatem : supra dixit Abrahamum fuisse 77 annos natum.

Transtuli εἰς Χαῤῥάν loco ἐκ Χαῤῥάν, tunc enim e Charrhan non egrediebatur patriarcha, sed ibat in Charrhan, ubi habitabat Laban.

Col. 720 B 12. Vigerus putat errorem esse in determinatione temporis quo natus est Kaath; juxta enim Demetrium illius nativitas cum obitu Jacob in Ægypto concordaret. Porro in Gen., XLVI, 11, ubi fit supputatio nepotum Jacob, dicitur tres esse Levi filios, Gerson, Kaath et Merari; natus erat Merari ante totius familiæ Jacob discessum in Ægyptum : ergo Kaath ipso natu major dici non potest venisse ad vitam post hunc discessum patriarcharum, scilicet 17 post annis, Vocem *Kaath* loco *Klath* restitui juxta Genesim, quod mendum quidem a scribis introductum fuerat. Simso, ann. 2290, putat errasse Demetrium in recensione annorum Levi, cum illi tribuit 43 annos tempore quo venit in Ægyptum, et annos 60 cum natus est Kaath; huic autem contradicit Weisselingius in eumdem locum, et annos Levi apud Demetrium inter se concordare declarat : nimirum 10 ann. et 6 menses tribuuntur Levi in profectu a Mesopotamia; 32 ann. et 6 menses mansionis in Chanaan, ergo 43 annorum erat tempore migrationis in Ægyptum; quibus si addas 17 ann. mansionis in Ægypto usque ad mortem Jacob et nativitatem Kaath, 60 ann. cum Demetrio invenis. Perizonio videtur erroribus scaturire hæc genealogia, in suo libro *Origines Ægyptiacæ*, c. 20, p. 411 : « Primo, ait, Jochabed Amrami uxor, dicitur Levi filia, Num. XXVI, 59, quod fieri nequit; tunc enim soror fuisset patris ipsiusmet Amrami. Præterea, ex eadem supputatione, nonnisi in provectissima ætate Moysem peperisset, et quasdam generationes interjicere oporteret ut concordarent diversæ epochæ. 2° Si attendatur incredibilis Hebræorum multiplicatio in Ægypto, non verisimile videtur quosdam patresfamilias tam paucissimos habuisse filios. Sic Kaath, Num. III, 27, tribuuntur quatuor filii totidem populorum duces futuri, et in ejusdem familia, Num. III, 28, masculi 8600 numerantur, dum eodem temporis intervallo Amramus nonnisi Aaronem et Moysem habuisset. Procul dubio, inquit, intervenire debuerunt a Kaath ad patrem Moysis plurimæ generationes. »

Ibid. C 1. Mendum e textu expunxi in quo nomen *Abraham* ut pote celebrius, loco *Amrami* legebatur. Ms. 466 fert Ἀμϐράν. Nullo modo cunctandum erat, nescioque cur hunc errorem solummodo in notis emendaverit Vigerus.

Ibid. 5. Jochabed quam Demetrius tradit esse filiam, seu patruelem sororem Amrami, dicitur Num. XXVI, 59, filia Levi et in Ægypto nata. Hinc redit difficultas a Perizonio sublata : id enim profecto fieri non poterat, ut patet ex ejus supputatione sequenti : commoratio in Ægypto 215 ann.; ætas Moysis in exitu de Ægypto, 80 ann. Ergo natus erat anno 135 post patriarcharum profectionem e terra Chanaan. Porro Levi vixerat in Ægypto 94 annis. Si tollantur 14 anni in quibus una vixerunt Levi et Moyses, reperitur Levi ætatem, in Moysis nativitate, esse annorum 123. Posito igitur quod Jochabed Moysem pepererit ætatis suæ anno 40, ipse Levi, jam tunc 83 annorum vix erat, quod non repugnat apud patriarchas. Sed recensio hæc nimio dispungit intervallo singulorum filiorum nativitatem. Tolleretur difficultas si per Levi filiam, tantum intelligeretur ejus postera seu neptis, ut habet Demetrius.

Col. 721 B 3. Ibi textum emendavi, cum peccet contra sensum simul et contra syntaxin; ita enim inveni : Κεῖσθαι δ' αὐτήν φησιν ἐν τῇ περὶ Ἰουδαίων.

Vox κεῖσθαι indicat Sichem sitam esse, ἐν τῇ... (nomen abest) περὶ Ἰουδαίων· ibi latet evidenter ejus populi nomen qui certe non idem est ac Judæorum cum huc nonnisi longo post tempore advenerint isti; aliunde, vox περί supervacanea esset et dignoscitur repetitio esse eorum quæ paulo superius leguntur : Τὰ δὲ Σίκιμά φησι Θεόδοτος ἐν τῷ περὶ Ἰουδαίων. Igitur substituendum erat τῷ, περὶ Ἰουδαίων, cujusdam populi nomen, ejus nimirum qui hanc regionem ante Hebræos occupavit, et hoc egisse credimus supplendo vocem Φερεζαίων, quæ satis textui concordat, et sensum sicut et phrasim restituere videtur.

Ibid. C 1. Ili Theodoti, etsi Philoneis paulo minus obscuri versus, in multis tamen sensum, seu syntaxim, seu tandem prosodiam offendunt. Vigeri præsumptio qua Græcos versus versibus Latinis reddere nititur, causa est cur sæpe nimis a sensu discedit et imitando vagatur; quod præsertim fit, quando Græci versus subobscuri sunt ut nunc. Locus est exponendi quid in mea translatione maxime operatus sim; in versu 6 legitur αὐλῶπις, quæ vox in eo sensu adhibita reperitur in nullo lexicorum. Apud Homerum in usum non venit nisi ut epithetum vocis τρυφάλεια, et sic galeam coni figuram habentem sonat, ait scholiastes : Εἰς στενὸν καὶ μακρὸν ἀπολήγουσα ἄσπις. Ἡ λήγουσα εἰς ὀξὺ τῷ αὐλίσκῳ εἰς ὃν ὁ λόφος ἐνίεται. Igitur de angusta valle hic agitur, ideo enim dicitur αὐλών, id est *convallis*, cum utrinque arctatur inter montes. Sic sita erat Sichem, ut patet Theodoti descriptione, et alias ipsis verbis Theophrasti, *Hist. plantarum*, IX, 7 : Μεταξὺ τοῦ τε Λιϐάνου καὶ ἄλλου τινὸς ὄρους μικροῦ, ἔστιν ὃν Αὐλῶνα καλοῦσι, πεδίον πολὺ καὶ καλόν, Idem rursus : Μεταξὺ τε Λιϐάνου καὶ ἄλλου τινὸς ὄρους μικροῦ ἐν Αὐλίσκῳ τινί. Hunc locum sic refert et vertit Plinius, XII, 22 (48) : « Inter Libanum montem aliumque ignobilem, non, ut quidam existimavere, Antilibanum, in convalle modica juxta lacum cujus palustria æstate siccantur, tricenis spatio stadiis calamus et juncus odorati nascuntur. » Quibusdam vox ista videtur mendosa, eo quod nullibi tali sensu accipiatur, et alias quantitati versus contradicat, substituendo brevem πις syllabam, pro longa. Ms. 466 aliam lectionem dat non quidem versus mensuræ aptiorem, sed quæ faciliorem reddit emendationem : Ἀτράπιτος τέτμηται ἀραιῇ αὐλῶπις... Quocunque modo emendetur, de sola voce αὐλῶπις quæstio esse potest, cum aperte αὐλών proprie nomen sit vallis istius, juxta Theophrastum. Josephus, *Antiq. Jud.* lib. IV, nomen tradit utriusque montis : Οὐ πόῤῥω τῆς Σικίμων πόλεως, μεταξὺ δυοῖν ὀροῖν, Γαριζαίου μὲν τοῦ ἐκ δεξιῶν κειμένου, τοῦ δ' ἐκ λαιῶν Γιϐάλου προσαγορευομένου. Prope autem montem Garizim erat puteus Jacob, in quo sedens Salvator mulierem Samaritanam est allocutus. Apud Joannem, cap. IV, civitas hæc dicitur

Sichar, sub Romanis Νεάπολις designata est, et hodie *Naplouse*. Hieronymus in S. Paulæ epitaphio dicit, Sichar corrupte dici ab antiquo nomine Sichem : « Transivit Sichem, non ut plerique errantes legunt, Sichar, quæ nunc Neapolis appellatur, et ex latere montis Garizim exstructam, circa puteum Jacob. »

Legendum est, ἀτραπίτῳ τέτμηται loco ἀτράπιτος.

Col. 721 D 1. Forte λίαν proλίπεν legendum est, infra enim dicitur Jacob ex Euphrate venire in Sichem.

Col. 724 A 7. Ἐπίτρεπτον δὲ δέμας sensu caret. Mss. 465 et 466 multo rectius ferunt ἐπίπρεπον, sed etiam tunc aliquid est addendum requirente metro; igitur legendum propono :

Εἶδος ἐπίπρεπον ἠδὲ δέμας, καὶ ἀμύμονα θυμόν.

Ibid. C 9. Κοινωνήσασθαι, 465.

Ibid. 14. Πεπεισμένος quatuor mss.

Ibid. D 4. Αἴτιον quatuor mss.

Col. 725 B 1. Ἰωσήφ, 465, 466.

Ibid. 9. Fert textus Ἰσραήλ loco Ἰσμαήλ, et υἱοὺς ἀδελφούς loco υἱὸν ἀδελφόν. Quis crediderit Vigerum tanto errori pepercisse.

Ibid. C 9. Hoc dictum videtur per corruptionem nominis Gessen, quæ regio Hebræis assignata est a Pharaone, ut in Gen. XLVII. Idem nomen sed alio modo corruptum leg tur, cap. XXVII, Κεσσάν : ms. 468 fert Τεσσάν. Hic est autem difficultas : nam in utroque loco Artapanus civitatem intelligit, per Kessan seu Kaissan : Ἐν τῇ πόλει Καισσάν, et cap. 27 : Πρῶτον μὲν τὴν Κεσσὰν οἰκοδομῆσαι τό τε ἐπ' αὐτῇ ἱερὸν καθιδρύσασθαι. Caput primum Exodi nos docet quas civitates Pharaoni ædificaverint Hebræi, ᾠκοδόμησαν πόλεις ὀχυρὰς τῷ Φαραῷ, τήν τε Πειθώ, καὶ Ῥαμεσσῆ, unde ipsæ essent Ῥαμεσσῆ, καὶ Ὤν, ἥ ἐστιν Ἡλιούπολις. Sed quomodo potuissent Hebræi templum vero Deo ædificare in civitate Ægyptiaca, et templum de quo loquitur Artapanus in urbe Caissan? Eratne cuidam Ægyptiorum numini dedicatum fanum, an locus ubi commorabantur Hebræi? Alterutra pars eligenda est : ego vero hanc dirimendam quæstionem non suscipio.

Ibid. 10. Non dubito quin vera lectio sit τὸ ἐν Πειθῷ, loco τὸ ἐν Ἀθώς. Nam 1° ἐν Ἀθώς solœcismus est, et legere oporteret ἐν Ἀθῷ; 2° nulla est hujus nominis civitas in Ægypto : ideo vocem hanc immutavi in textu.

Ibid. 11. Quoad etymologiam vocis *Ermiouth*, vid. supra not. 38 in cap. 18.

Ibid. D 11. Τόθεν, 465, 466, pro τόκος.

Col. 728 A 3. Quis sit hic auctor? Non videtur esse Philo, qui versibus scripsit, sed potius Polyhistor, ut aliunde confirmat quod in capite sequitur.

Aristæus iste Περὶ Ἰουδαίων, non est accipiendus pro auctore qui narrat historiam versionis Septuaginta Interpretum, in quo graviter erravit Fabricius, *Biblioth. Patr. Græc.*, t. V, pag. 61. Vid. Dahnium, t. II, p. 200.

Ibid. 5. Βασσαράν, 465.

Ibid. 12 Ἰωβάμ. Hæc vox in textu edito primum deprehensa et deinde in Ἰωβάβ emendata juxta ms. 466, hanc variationem debuit formæ aliquando consimili utriusque litteræ β et μ. Ille Jobab, quem Aristæus dicit ortum ex Esau, idem videtur esse ac ille de quo agitur in Gen. XXXVI, 33, ubi datur Esau genealogia : « *Mortuus est Bela et regnavit pro eo Jobab, filius Zaræ de Bosra.* » Vid. Petav. *Doctrina temp. in Job. et ejusdem originem*, lib. IX, c. 20.

Ibid. 14. Ὑπερβαλλεῖν, 468.

Ibid. B 6. Θεμανιτῶν, 466.

Ibid. 7. Σαυχέων, 466.

Ibid. 8. Μινυαίων, 466.

Ibid. 9. Παρακαλούμενον, 466, 467, 468.

Ibid. D 3. Τεσσάν, 466, 467, 468. Vide supra not. ad col. 724 C 9.

Col. 729 A 2. Verum et proprium hujus regis nomen est Χεφρήν. In disticho sequenti reperitur apud Clementis Alex. scholiasten *Protreptic.*, edit. Potter., p. 44 :

Μνήματα Χεφρῆνός τε καὶ ἀντιθέου Μυκερίνου
Καὶ Χέοπος κατιδὼν Μάξιμος ἠγασάμην.

Ibid. B 4. Locus hic Diodori Siculi, citatur apud Eusebium, *Præp. evang.*, lib. II, cap. 1, qui locus originem docet cultus diversorum animalium, juxta diversos Ægypti nomos.

Ibid. C 1. Γονέων, 468; γεωργῶν, 466.

Ibid. 6. Lego ut superius συγγενῶν loco γεωργῶν, ut fert textus editus. Ms. 468 scribit γονέων. Mox 466, καταστρατοπεδεῦσαι.

Ibid. D 7. Πρὸς φυλακῆς, 466, 467, 468.

Ibid. 11. Ægyptius ille nomine Nacherot probabiliter est idem quem inferius nominat Chanethoth; hoc nomen fert *Chronic. Alexand.*

Col. 732 A 4. Θέλοντας τά, 467, 468.

Ibid. 5. Ἀποξενώσαντας, 466, 467, 468.

Ibid. B 6. Ἐλαχίστως, 466, 467.

Ibid. C 11. Ἐλεφαντασιάσαντα, 468.

Col. 733 D 6. Hieronymus *ad Fabiolam* ep. 127 : « Illud Hebræi autumant quod nocte qua egressus est populus, omnia in Ægypto templa destructa sunt, sive motu terræ sive ictu fulminum. »

Col. 736 B 8. Narratio hæc in qua vera falsis miscentur simillima haberi potest alterius relationis multo magis commentitiæ Diodori Siculi, *Eclog.* XI, tom. II, p. 542 editionis in-folio Wesseling; Justini lib. XXXVI. Narratio hæc de Moyse citatur juxta Artapanum apud Eustathium in *Hexaem.*, pag. 78 et seq., cum notis Leonis Allatii. Apud *Chronic. Alex.*, pag. 148 edit. Raderi : « Si attendatur quibus verbis Artapanus loquatur de Moyse, de ipso Abrahamo, quem dicit astrologiæ inventorem, et de Josepho cui attribuit templi Heliopolis ædificationem, inde pro certo constabit ad eum usque pervenisse religionis Judæorum cognitionem; sed qui inde concludere vellet ipsum fuisse Judæum, verisimiliter inutili labori incumberet; etenim admitti nequit ab homine Judæo, in propriæ religionis tutamentum, paganorum doctrinas invocatas fuisse, siquidem more constanti, talibus in adjunctis, quidquid Paganismum olebat respuebant Judæi; nec ullo pacto fateri voluissent paganos ritus, nec a Moyse, suæ gentis legislatore, abdicare originem. Verisimilius est Artapanum non alium esse quam unum inter neoplatonicos syncretistas, quorum magnus fuit numerus post Christi nativitatem; eumque nec deos, nec mores primitivos abjurantem, neque tamen rationis usum respuentem, enisum fuisse inter se conciliare quæque sibi probanda viderentur in doctrinis oppositis quas per allegoriam adunabat. Ideo libentius ad Judæos inclinare debebat quam Judæi ad paganos. Inde intelligitur cur Musæus Orphei discipulus pro Moyse sumptus fuerit. Hæc agendi ratio apud Judæos Christianosve hunc solummodo sortita esset effectum ut philosophiæ Græcæ religionem Hebraicam velut fundamentum daret, quod certe parvi momenti fuisset, imminente e contra ingenti periculo veram religionem cum falsa confundendi. Gentiles e contra infinitam diversitatem in deorum cultu profitebantur, et in omni casu traditionibus Judæorum suas fabulas conciliare seu firmare quærebant : falso dicebant a se Judæorum sapientes mutuatos esse quæ tenebant, et ipsa eorum dogmata intelligi non posse nisi interpretentur sensu allegorico, gentilium more. » Dahnius., t. II, p. 201.

Ibid. C 2, Poeta Ezechiel, ut cæteri scriptores ab Eusebio citati, *Præpar. evang.*, lib. IX, locum dedit controversiæ. Philippsonius qui ejus edidit opera cum Germanica translatione, Berolini ann. 1830 in-8°, in Præfatione exponit varias doctorum opiniones. Omnes fatentur scriptorem hunc fuisse origine Judæum; sed dividuntur quoad tempus quo floruerit. Hæc Lemoyne in *Varia sacra*, quem transcripsit Morhof. Polyhistor VII, 2, facit Ezechiel

Christi incarnatione posteriorem, et vixisse supponit cum ad tempus rebellionis Barcozbæ, scilicet anno Christi 100 : huic opinioni contradixit Huetius *Demonst. evang.*, prop. 4, c. 24 ; et rationem affert quod Eusebius ex ipso opere Alex. Polyhistoris deprompserit fragmentum quod nobis tradit. Scimus autem hunc Alexandrum cujus Vitam contexuit Suidas, fuisse Syllæ coævum, seu anno 100 ante Christum floruisse. Ergo Ezechiel illi ætate præcessit. Quidam volunt poetam hunc unum esse e septuaginta Interpretibus qui Scripturas verterunt in Græcum sermonem, sed illud gratis affirmant. An Alexandrinus sit? Affirmat Philippsonius, Dahnius negat. Hoc tantummodo constat, ipsum esse Judæum et linguæ Græcæ satis peritum.

Col. 737 B 15. *Μάλιστα δι' αὐτῶν συγγενεῖς κακουμένους.* Hic versus sequenti non consonat : Λέγω, τί τύπτεις ἀσθενέστερον σέθεν, « cur percutis infirmiorem te? » Nihil in primo versu imparem indicat colluctationem. Præterea, pro κακουμένους, mss. 466, 467 et 468 habent παρουμένους, quæ vox melior est quam κακουμένους quo designatur oppressio ; legendum δερουμένους aut simile quid.

Col. 740 A 13. Mihi substituendum fuit nomen *Jexan* loco nominis Isaar, quem secundum filium Chetturæ dat Eusebianus textus : tum, ut ipse sibi consonet, nam superius, in exponenda Sepphoræ genealogia, illius originem ab Jexan, non autem ab Isaar deducit ; tum quia Genesis, cap. xxv, non Isaar inter Chetturæ liberos numerat, bene vero Jexan, qui revera secundus est. « Deinde Abraham aliam accepit uxorem nomine Chetturam, quæ ei peperit Zamram, Jexan, Madan, Madian, Jesboc et Sue. » Nullo modo ferri poterat textus error, nec video quo pacto Vigerus absque animadversione hunc admiserit.

Ibid. B 5. *Φησὶ Δημήτριος τὸν Ἀβραὰμ τοὺς παῖδας πρὸς ἀνατολὰς ἐπὶ κατοικίαν πέμψαι· διὰ τοῦτο δὲ καὶ Ἀαρὼν καὶ Μαριὰμ εἰπεῖν ἐν Ἀσηρὼθ Μωσῆν αἰθιοπίδα γῆμαι γυναῖκα.* Demetrius Æthiopiam Judææ respectu ad orientem ponit, Æthiopissamque dicit Sepphoram, Moysis uxorem. In hoc sacram Scripturam sequitur, quæ Num. xii, 1, Sepphoræ hanc patriam tribuit. Ut ista de Æthiopiæ situ intelligatur opinio, ad altissimam antiquitatem remeandum est, *Odys.*, A, 23 :

Αἰθίοπας τοὶ διχθὰ δεδαίαται, ἔσχατοι ἀνδρῶν,
Οἱ μὲν δυσομένου Ὑπερίονος οἱ δ' ἀνιόντος.

Geographica hujus loci explanatio gravem inter duos primos Homeri commentatores, Aristarchum et Cratem, litem concitavit, quam fuse refert Strabo lib. i, p. 30, et Eustathius in *Odysseam* A, p. 1386, edit. Rom. ; non quod de ejusdem regionis in duas partes divisione dissentirent ; sed alter, solam Ægypti meridie sitam, Nilo separante, admittens Æthiopiam, quoad longitudines divisionem instituebat ; Crates vero, ex opinione communi ab Homero expressa, quamque adhuc profitebatur Erathostenes et ipse Strabo, mare circa terram volvi, hanc in duas secabat partes, Chthoniam et Antichthoniam, Æthiopesque in utraque ripa sitos supponebat : ideo versum hunc afferebat :

Ἡ μὲν δυομένου Ὑπερίονος ἢ δ' ἀνιόντος.

Strabo pariter et Cratis doctrinam multis objectionibus obnoxiam abjicit, et Aristarchum oppugnat, propterea quod, ex ejus systemate, non potius duæ admittendæ sunt Æthiopiæ, quam duæ Ægypti Nilo separatæ similiter. Asserit omnes Erythræi maris ab oriente in occidentem profectos, et Atlantici maris navigatores contra navigantes, cum sibi invicem occurrere non potuissent ob longum Africæ isthmum in hæc maria decurrentem, pariter Æthiopes nominasse utrinque littora populos habitantes (*Vid.* Hannonis *Periplum*), quod verum est. Deinde Ephori opinionem prodit secundum veterum de Æthiopia sententiam, protendi regionem hanc ab oriente hiberno ad hibernum occidentem : Τὸ τῶν Αἰθιόπων ἔθνος παρατείνειν ἀπ' ἀνατολῶν χειμερινῶν μέχρι δυσμῶν. Quod exscribit Plinius, 6, 35 : « Sita est Æthiopia ab oriente hiberno ad occidentem hibernum. » Hanc divisionem ex pluribus Homeri locis confirmat Strabo : Sic, ex hoc poeta, mare Rubrum, non Nilus, duas interfluit Æthiopias ; hanc doctrinam tuentur tum recentiores, tum veteres poetæ. Senec., *Herc. furens*, act. I, v. 36 :

Qua sol recedens quaque deponens diem
Binos propinqua tingit Æthiopas face.

Ovidius, *Metam.* i, 779, Phaetonem ab oriente ad Solis templum deducit :

Æthiopasque suos positosque sub ignibus Indos
Sidereis transit, patriosque adit impiger ortus,

Mimnermus eamdem exquisitis sententiam ediderat versibus elegiacis, quos nobis servavit Athenæus lib. xi, p. 470, ubi Æthiopiam Hesperidum regioni opponit.

Ἠέλιος μὲν γὰρ ἔλαχεν πόνον ἤματα πάντα
Οὐδέ ποτ' ἄμπαυσις γίνεται οὐδεμία
Ἵπποισίν τε καὶ αὐτῷ, ἐπὴν ῥοδοδάκτυλος Ἠὼς
Ὠκεανὸν προλιποῦσ' οὐρανὸν εἰσαναβῇ.
Τὸν μὲν γὰρ διὰ κῦμα φέρει πολυήρατος εὐνὴ
Κοίλη, Ἡφαίστου χερσὶν ἐληλαμένη,
Χρυσοῦ τιμήεντος, ὑπόπτερον, ἄκρον ἐφ' ὕδωρ,
Εὕδοντ' ἁρπαλέως, χώρου ἀφ' Ἑσπερίδων
Γαῖαν ἐς Αἰθιόπων (ἵνα οἱ θοὸν ἅρμα καὶ ἵπποι
Ἑστᾶσ', ὄφρ' Ἠὼς ἠριγένεια μόλῃ).
Ἔνθ' ἐπέβη ἑτέρων ὀχέων Ὑπερίονος υἱός.

Virgilius contra Æthiopas ad extremum occidentem ponit, *Æneid.* iv, 480 :

Oceani finem juxta solemque cadentem
Ultimus Æthiopum locus est.

Orientales Æthiopes fabulæ Memnonis ortum dederunt, qui, cujusdam Assyriæ satrapæ filius, Trojam venit, occidit Antilochum, et ab Achille interfectus est quasi Auroræ filius. (Hom., *Odyss.* Δ, v. 187).

Μνήσατο γὰρ κατὰ θυμὸν ἀμύμονος Ἀντιλόχοιο
Τόν ῥ' Ἠοῦς ἔκτεινε φαεινῆς ἀγλαὸς υἱός.
Non vacat Auroræ, quamquam iisdem faverat armis,
Cladibus et casu Trojæque Hecubæque moveri.
Cura Deam propior, luctusque domesticus angit,
Memnonis amissi, Phrygiis quem lutea campis
Vidit Achillea pereuntem cuspide mater.

(Ovid., *Metam.* l. v, 576).

Apud Græcos mythologos hic Memno filius est Tithonis et Auroræ, indeque Priami nepos, et Æthiopum rex. Hesiodus in *Theogonia*, vers. 984 :

Τιθωνῷ δ' Ἠὼς τέκε Μέμνονα χαλκοκορυστὴν,
Αἰθιόπων βασιλῆα.

Æthiopas Titho ad Trojæ succurrendum misit. (Vid. Athenæum, l. xv, p. 680.) Posterius, cum Æthiopia proprios in Africa limites habuit, Nilo rigata, caputque civitatum ejus Meroe fuit, tunc vehementer, contortis antiquis fabulis, conati sunt, ut ad Nili ripas reducerent Auroræ filium et super solium Meroes imponerent. Inde illud « Memnonium et Memnonis saxea effigies, ubi solis radiis icta est, vocalem sonum reddens. » (Tacit., *Annal.*, l. ii, 61.) Herodotus in *Thalia* Asiaticos Æthiopas ab Africanis discernit, et in sua exercitus Xerxis perlustratione (*Polymn.* 70) tam eos regione quam corporis habitu differentes præbet. Οἱ μὲν ἀπ' Ἡλίου Αἰθίοπες ἰθύτριχές εἰσι, οἱ δὲ ἐκ τῆς Λιβύης, οὐλότατον τρίχωμα ἔχουσι. (*Vid.* Dionysium Periegeten, v. 249.) Hucusque solos citavimus poetas, apud quos minus valet veritas, quam mythologiæ traditiones. Ipsi tamen historici duplicem, orientalem et occidentalem, exstitisse Æthiopiam opinati sunt, aliisque læves, aliis crispos fuisse capillos.

Hinc apparet confusionis causa apud veteres quotiescunque de Æthiopia agitur. Cum veram æqua-

toriarum orbis partium configurationem, Nilique originem ignorarent, orientalemque præterea sibi fingerent Æthiopiam, Cimmerias super omnia ad Nilum et Africam spectantia tenebras obduxerunt. Plerique, Oceanum Atlanticum ad meridiem volventes, falsam Africæ projectionem orientalem assignabant. Unde intelligitur Alexandri error: etenim ad Indum cum pervenisset, credidit se Nili fontes attigisse, et, si fluvium hunc aut quemlibet alium huic affluentem, navigando sequeretur, se in Ægyptum adventurum. *Vid.* Arrian. *Anab.* VI, 1; Strab. l. XV, p. 696. Lucanus, *Pharsal.* l. X, v. 292, in regione Serum fontes Nili ponit:

Teque vident primi (quærunt tamen hi quoque) Seres
Æthiopumque feris alieno gurgite campos.

Virgilius, *Georgic.* l. IV, v. 287, Persidem ei contiguam fecit:

Nam qua Pellæi gens fortunata Canopi
Accolit effuso stagnantem flumine Nilum,
Et circumpictis vehitur sua rura faselis;
Quaque pharetratæ vicinia Persidis urget
Et viridem Ægyptum nigra fecundat arena,
Et diversa ruens septem discurrit in ora:
Usque coloratis amnis devexus ab Indis:
Omnis in hac certam regio jacit arte salutem.

Statius, *Thebaid.* l. IV, 705, Virgilium suo more secutus:

Sic ubi se magnis refluus suppressit in antris
Nilus et Eoæ liquentia pabula brumæ
Ore premit: fumant deserto gurgite valles, etc.

Et lib. VIII, v. 358:

Qualis ubi aversi secretus pabula cœli
Nilus et Eoas magno bibit ore pruinas,
Scindit fontis opes, septemque potentibus arvis
In mare fert hiemes.

Sed, iterum dico, hæc vatum licentia gravibus communis auctoribus est. Hygenus, libertus Augusti, *De limitibus constituendis*, p. 116 edit. Paris. 1554, ait ab Ægypto ad Oceanum euntibus Nilum esse transmeandum.

Nulla ergo stupendi causa, tam generalem cujusdam orientalis Æthiopiæ erroneam opinionem, Demetrio et vel sacro scriptori admissam fuisse.

Col. 740 C 1. Omnium mss. textus differt a lectione Roberti Stephani et Vigeri in tribus primis versibus, qui sic se habent:

Ἐξ ὄρους κατ' ἄκρας οὗ θρόνων μέγαν
Τιν' εἶναι, μέχρις οὐρανοῦ πτηχός.
Πτυχός, 468.

Ibid. 15. Primorum versuum confusionem reparavit Vigerus in suis notis. Verba reposuit in ordine ad scandendum necessario, et nonnulla mutare debuit. Qua lectione usus est Philippsonius in editione quam seorsim Berolini dedit. Generatim pessimi sunt in codicibus manuscriptis primi versus.

Col. 741 A 5. Ἀπιστία ms. Lugd. 466 et 467.

Ibid. D 11. Ἀναβλύσει 468; ἀναβροήσει 466; ἀναβρύσει 467.

Col. 744 A 11. Ms. 466 marg. Περὶ τῆς θυσίας καὶ τῶν ἀζύμιων ὁ Θεὸς τῷ Μωσεῖ ὑποτίθεται.

Ibid. B 5. Χρυσόν τε καὶ ἄργυρον ἠδὲ καὶ στολὰς ἵν ὧν ἔπραξαν μισθὸν ἀποδώσει 465-467, et ms. Lugd. Batav.

Ibid. 18. Ταύτης om. 465.

Ibid. Ἐπεξεργαζομένης omnes mss.

Ibid. C 3. Λαβών 465-467 et ms. Lugd.

Ibid. C 8. Pro ποῖλα ποσσίν, legendum καλάποσσιν, soccis, quorum basis lignea est.

Ibid. 17. Omnes mss. codices ἀπαλλαγήσεται habent pro ἀπαλλαγὴ ἔσσεται quod legitur ad marginem ms. Lugduni Batavorum, cujus textum adhibuit in suam editionem Robertus Stephanus. Vigerus si vel unum evolvisset manuscriptum codicem, veram restituisset lectionem, nedum eam in margine indicacaret.

Col. 745 D 6. Κατ' εὐφρόνης 466-468.

Col. 748 A 4. Λύχένων 466, 467, ms. Lugd.

Ibid. 5. Κροκωτοῖσι 466.

Ibid. 6. Ἱμέροις 466, 467 ms. Lugd.

Ibid. 14. Quam dedit poeta Ezechiel phœnicis descriptionem partim arripuit Eustathius *Commentarii ad Hexaemeron auctor*, p. 26 ed. Leonis Allatii cum aliquot variis lectionibus. Eam pariter Isaacus Vossius in suo ad Pomponium Melam commentario, lib. III, c. 8, citavit et emendavit. Ejusdem aliquot versus exscribit Salmasius in suis *Exercitationibus Plinianis in Solinum*, pag. 548 edit. Parisiensis. Denique Philippsonius, in editione Fragm. Ezechielis et Philonis Berolini 1830 in-8° excusa ad vers. 8, κάττοις pro κοίτης legendum proposuit; quod admisi. Idem editor, ut ejusdem poetæ fragmentorum collectionem compleret, opus clausit novem versibus quos citat Epiphanius absque auctoris nomine, tom. I, pag. 544 editionis Coloniæ Agrippinæ (Lipsiæ), dicens, Scaligerum sequendo, hos ad Ezechielem pertinere. Petavius eos a Scaligero correctos sine ulla animadversione dedit in suis ad *Chronicon* Eusebii notis:

Ὦ πᾶσιν ἀρχὴ καὶ πέρας κακῶν, ὄφις,
Οὕτω βαρὺν τίκτουσα θησαυρὸν κακῶν
Πλάνη τυφλοῦ, ποδηγὸς ἀγνοίας βίου,
Χαίρουσα θρήνοις, καὶ στενάγμασι βροτῶν·
Ὑμεῖς ἀθέσμους εἰς ὕβρεις ὁμοσπόρων,
Τὰς μισαδέλφους ὁπλίσαντες ὠλένας
Καὶν μολῦναι φοινίῳ πρῶτον λύθρῳ
Ἐπείσατ' ἄρ γῆν, κἀξ ἀκηράτων πεσεῖν
Αἰωνίων τε πρωτόπλαστον ἐς χθόνα
Ὑμεῖς ἐτεχτήνασθε.

« O tu principium et finis omnium malorum, serpens, qui gravem criminum acervum generasti, qui cæcum oberrare cogis, dux ignorantiæ in vitæ semita qui suspiriis et gemitibus mortalium lætaris; te suadente, propinqui immanem exercuerunt furorem in propinquos; fratres in sinu fratrum ferrum impegerunt; Cainus primus, furore obsessus, sanguine per cædem effuso, terram inquinavit. Tu tuique Protoplasten per detestanda artificia vestra ex æternis deliciis detrusistis, ut miserandam hanc terram habitarent. »

Ibid. B 13. In hac confusa narratione, ubi error veritati commistus, sane difficile est Judæum agnoscere, et omnem huic hypothesi verisimilitudinem adimit tanta præcipuorum suæ ipsius historiæ factorum ignorantia. Quis enim Judæus Davidem Saulis filium fecisset? Merito animadvertit Josephus Judæos in suæ historiæ relationibus esse unanimes, quia scilicet omnes eorum historici suas ex sacris libris historias hauriebant: inde concordia hæc quæ nullibi. Quomodo igitur Judæus, qui profecto libros historicos legerit, Davidem non esse Saulis filium ignorat?

Ibid. C 3. Textus Μοαμίτας habet, pro Μοαβίτας, *solemni errore* μ *pro* β *posito*, inquit Holstenius in Stephanum Byzantinum pag. 216. Idem ad verbum Ναβαταῖοι ait: « Si Hebræam originationem sequamur, rectius scriberemus Ναβαθαίους quam Ναβαταίους e verbo Nabaioth, *germinans*. Ovidius, *Metam.* I, 61, *Nabathæaque regna*, V, 163, *dextra Nabathæus Ethemon*. Juvenal, satyr. XI, 126, *Nabathæo bellua saltu.* » Hæc vox tamen in *Periegete* per τ legitur, vers. 559:

Ἀλλ' ἤτοι πρῶτοι μὲν ὑπὲρ κλιτὺν Λιβάνοιο
Ἀφνειοὶ ναίουσιν ἐπωνυμίην Ναβαταῖοι.

Similiter scribit Strabo lib. XVI, pag. 779:

Πρὸς τὴν Πέτραν τὴν τῶν Ναβαταίων καλουμένην.

Plinius VI, 28, aut 33: « Nabatæi incolunt Petram. »

Ibid. 14. Angelus quem introduxit Nathan propheta est, cujus nomen corruptum. Vide II *Reg.* VII.

Davidis autem victoriæ de Judææ vicinis populis in octavo capite ejusdem libri II *Reg.* descriptæ sunt paulo mutatis, in Græcam linguam transeundo nominibus Hebraicis.

Col. 748 D 5. *Ἐν Ἀχάνοις.* Ælana urbs Arabiæ. Simson in *Canone chronico* ad annum 3007, ἐν Αἰλάνοις (textus habet Ἀχάνοις) εἰς τὸν οὐφεὶρ (pro εἰς τὴν οὐφρῆ). « Ælana est illa celebris urbs in sinu Arabico quæ in sacris litteris *Elath*, *Eloth*. Vide Holstenium ad Steph. Byzant. p. 16. Αἴλανον Salmasius ad Solinum pag. 284 (novæ edit. 342) docet frequentius Αἴλανα dictum numero plurali. Urbis hujus nomen corruptum apud Eusebium *Præp. evang.* l. IX, cap. 30. »

Ibid. 11. Hic in nominibus confusio. Cum decessit David, sacerdotium inter duos pontifices, Sadoc et Abiathar, dividebatur. Abiathar Adoniæ partes secutus erat, ut illi ejusque posteris thronum compararet. Sadoc e contra cum propheta Nathan, Davide jubente, Gihon ivit, ut ibi Salomonem ungeret. Vid. III *Reg.* I. Sadoc a summo sacerdote Heli, qui Samuelem educaverat, originem quidem, non nomen ducebat.

Ibid. 15. Nomen Vaphres aut Ouaphres, quod hic Ægypti regi datum invenimus, non idem est ac ille qui in lib. III *Reg.*, cap. III, et apud Josephum, simpliciter Pharao nominatur. Hoc nomen regi multo posteriori tribuit Manethon, in serie regum, nempe Apries dicto apud Herodotum, Psammitis filio (*Euterp.* 161). Idem ille rex a Jeremia propheta (XLIV, 30) vocatur Vaphris, et 414 ann. junior fuit. Interpres eum nominat *Ephre*, recentiores *Hophrah*. Quem Οὐαφρῆς vocat Clemens Alexandrinus, a Vaphre Salomonis prorsus alienus est. Estne vero hic postremus Salomonis socer? Id credi potest; scimus enim hunc principem quamdam Ægypti regis filiam uxorem duxisse. Verum inter reges Ægypti, quorum seriem dedit Manethon, nec non et Eratosthenes, cuinam tribuendum nomen istud? Solvat quæstionem alius. Cæterum apud Josephum non aliter audit quam *Pharao*. « Ad eos autem, inquit in *Antiquit.* l. VIII, cap. 6, qui quæsiverint cur omnes Ægyptiorum reges a Minæo, qui Memphim condidit quique multis annis Abrahamum avum nostrum præcessit, usque ad Salomonem, per annos plus quam trecentorum et mille intervallum, Pharaones dicti fuerint, ab eo qui interjectis post temporibus imperavit, Pharaonis appellatione desumpta, necessarium esse aliquid dicere existimavi ut eorum ignorantia tollatur nominisque ratio manifesta reddatur. Pharao in lingua Ægyptiaca *regem* sonat. Cum alia pueri nomina haberent, qui postea reges evaserunt, prius, opinor, nomen abjicientes, nomine summam potestatem in materna lingua significante sese exornarunt. Sic Alexandriæ reges, aliter antea nominati, postquam coronam adepti sunt Ptolemæos, a primo hujus seriei vocari se voluerunt. Sic Romani imperatores, alia nascentes sortiti nomina, Cæsares vocantur, quem titulum ab auctoritate parta et dignitate, non a parentibus obtinuerunt. Ideo Herodotus Halicarnassensis, ut puto, postquam 330 reges ab Mene Memphis conditore, Ægypti regnum occupasse declaravisset, nequaquam eorum nomina tradidit nobis; qui scilicet omnes Pharaones erant.

« His omnibus exstinctis, susceptoque a muliere regni gubernaculo, cum nonnisi reges communi Pharaonum nomine, e constanti usu, nuncuparentur, quo cognomento regina hæc, utpote femina, in signiri nequiret, ob eam causam a dicto cognomine exclusa est propter sexum; atque mihi ex meis libris gentilibus notum est nullum regem Ægyptiacum!, post Pharaonem Salomonis socerum, hoc nomine fuisse appellatum. »

Col. 749 B 7. Nomen *Sebrithita* adulteratum esse patet; *Sethroita* legendum est, ut infra legitur *Batrithita*. Lucas Holstenius *in Stephanum Byzantinum* veram posterioris restituit orthographiam: eum vocat *Athribitam*; at errorem non vidit prioris qui extra Delta, sicut et alii nomi hic relati, non mihi videtur collocandus. Ptolemæus Ægypti nomos in quarto libro suo enumerans unum in his regionibus sub Sethroitæ nomine ponit. Manifestum est igitur istum nomum proximum esse his qui pone sequuntur, Mendesianum cujus urbs præcipua Tmuis; Bousirites, Bousiris; Leontopolitanus, Leontopolis; Athribitanus, Athribis. Admittenda certe est Lucæ Holtenii restitutio quoad nomen *Athribita*. Bochartus in suo *Phaleg.*, p. 59, lib. I cap. 15: « Delta Ægypti proprie dicebatur *Rib* unde est quod in ipso corde τοῦ Δέλτα nomus medius Athribis appellabatur, id est cor pyri. » Vid. Etymologicum magnum, voce Ἀθριβής. Ἀθριβὴς πόλις Αἰγύπτου· γράφεται δὲ καὶ Ἀθλιβής, ἧς ὁ πολίτης Ἀθλιβίτης. Νικάνωρ δὲ διὰ τοῦ Ῥ. Τὸ Δέλτα τῆς νησευομένης Αἰγύπτου ἐστὶ κεφαλή, κατὰ καρδίας σχῆμα τῶν περιεχομένων Νείλῳ μεθυσκόμενον, ὅθεν τὸν Νομὸν Ἀθριβὴν προσηγόρευσαν· ὅπερ, εἴ τις Ἑλληνιστὶ βούλοιτο φράζειν, οὐκ ἄλλως ἔχοι λέξαι πλὴν καρδίαν. Οὕτως Ἀπίων καὶ Ὡρίων.

Vide Reland., *Palæstina sacra*, t. II, p. 937 et seq. ubi hæc etymologia vocis *Rib*, pyri, in controversiam venit. Idem Bochartus, p. 259, « *Ægyptiis* ἧθ vel ἧθ *est cor ut scribit Horus Hieroglyphicon*, l. XVII, c. 7 et ῥὶβ ῥιβί, *pyrum*; inde Athribis, cor pyri, id est Ægypti partis quam pyri forma Ægyptii *Rib*, id est pyrum vocabant: quod nomen hodieque servatur post tot sæcula incorruptum. Errif scribit Leo Africanus. Apud Libros sacros legitur *Raab*; quod pluribus ostendit exemplis. » (Vid. Reland.)

Ibid. C 1. Souro, nomen quo hic vocatur rex Tyriorum, multum differt ab eo quo nuncupatur apud Josephum, Εἴραμος *Antiq. Judaic.*, l. VIII, c. 2 et seqq. Litteræ quas citat Josephus ab Eusebii textu recedunt ut et nomina; quibus apparet eos non ex iisdem fontibus hausisse. Cæterum in ideis consentiunt. Apud Josephum Salomon postulat ut in Libano ligna cædantur, quod a rege Tyri ei conceditur. Ex his liquet Josephum tertii libri *Regum* relationem, cap. V et VI, diligentius secutum fuisse. Tyri regis nomen, de quo hic tantum agitur, in Scriptura sacra est *Hiram* (*III Reg.* V et seqq.). In Josephi mss. legitur: Εἴρωμος· Χείραμος· Menandro Ephesino vocatur Εἴρωμος υἱὸς Ἀβιβάλου. Simson sic Souronis nomen ex aliis deducit: etymologia de qua alii judicent; ad annum mundi 2977: « Appellatur Hebræis Hiram et Huram, Græcis Εἴρωμος et Σούρων in Eupolemi verbis apud Euseb. *Præpar. evang.* l. IX, c. 33; effertur autem Σούρων pro Οὔρωμ. »

Col. 752 A 2. Ἀντίγραφος ἐπιστολῆς Σούρονος 465, 466.

Ibid. B 2. Σολομὼν εἰς Λίβανον ἀπελθὼν κεκόμικεν τὰ ξύλα ἃ ὁ πατὴρ αὐτοῦ προέτεμνεν 465.

Ibid. 11. *Ἐκ τῆς φυλῆς τῆς Δαβίδ.* Potterus vult legi ἐκ τῆς φυλῆς Δάν. Primum nulla est tribus Davidis qui non est patriarcha. In lib. II cap. I, *Paralipom.* § 13, 14 legitur:

« Misi ergo tibi virum prudentem et scientissimum, filium mulieris de filiabus Dan. »

Ibid. 12. In textu ἕξ, at in mss. 465 legitur ἑξήντα; ex accentu errorem esse patet, pro ἑξήκοντα. Etenim longitudo non poterat esse sex cubitorum tantum, quando sexaginta erat latitudo.

Ibid. C 14. Josephus duodecim cubitos dat eis in circuitu quatuorque digitos crassitudinis (quod verisimiliter intelligendum est de auratura), etiamsi res non enuntietur.

Ibid. D 1. Οἶκος hic pro sancto sanctorum ponitur: οἶκος τοῦ ἁγίου τῶν ἁγίων, aiunt I *Paralip.* III, 10; στῆναι anteponendum esse videtur. Vocibus τοῦ οἴκου proposui vocem πρό· 1° ut indicaretur ubi essent istæ columnæ; deinde ne error linguæ irreperet: στῆναι aut στῆσαι τοῦ οἴκου sensu carere atque syntaxim lædere judicaveram in *Para-*

lip. l. II, c. III, v. 15, locus de quo hic agitur sumitur hoc sensu : Καὶ ἐποίησεν ἔμπροσθεν τοῦ οἴκου στύλους δύο, καὶ ἔστησε τοὺς στύλους κατὰ πρόσωπον τοῦ ναοῦ, ἕνα ἐκ δεξιῶν, καὶ τὸν ἕνα ἐξ εὐωνύμων · καὶ ἐκάλεσε τὸ ὄνομα τοῦ ἐκ δεξιῶν · Κατόρθωσις · καὶ τὸ ὄνομα τοῦ ἐξ ἀριστερῶν · Ἰσχύς. v. 17. Inferius adhuc reperitur οἶκος pro Sancto sanctorum.

Col. 752 D 2. Vocem δέκα bis lego ad determinandum candelabrorum numerum quæ numero decem exstitisse videntur ex eo quod inferius legitur ; nempe unicuique candelabro septem fuisse luminaria, unde coalescit numerus septuaginta. *Paralip*. hic etiam mihi auxilium præbuerunt, lib. II, cap. IV, v. 7. Καὶ ἐποίησε τὰς λυχνίας τὰς χρυσᾶς δέκα κατὰ τὸ κρίμα αὐτῶν, καὶ ἔθηκεν ἐν τῷ ναῷ πέντε ἐκ δεξιῶν, καὶ πέντε ἐξ ἀριστερῶν.

Manifeste errat Josephus qui decem millia fuisse contendit, *Antiq. Judaic*. l. VIII, c. 3.

Col. 754 B 2. Quamvis manuscripti codices in conservando δακτυλίους unanimiter concordent, textum mutandum esse et δίκτυα scribendum existimavi. Hanc a me recte factam fuisse emendationem omnia probant : 1° Ex absurdo probatur. Quomodo fieri potuit ut duo annuli constantes catenulis supra templum in machinis, viginti cubitorum amplitudine, positis, totum fastigium templi obumbraverint, quadringentis dependentibus tintinnabulis unoquoque talentum pensante? 2° Reliqua phrasis veram vocem restituit, at in genere feminino pro neutro; mss. 466 ὅλους τοὺς δικτυούς pro ὅλας τὰς δικτύας habet, ita ut tria genera substantivo neutro tribuantur; sed verum vocabulum inter hæc mendosa semper apparet. 3° De rete agitur in *Paralip*. l. II, c. IV, 12. Καὶ δίκτυα δύο τοῦ συγκαλύψαι τὰς κεφαλὰς τῶν χωθαρέθ · καὶ κώδονας χρυσοῦς τετρακοσίους εἰς τὰ δύο δίκτυα.

In ultimo cap. Jerem., v. 22 : Καὶ δίκτυον καὶ ῥοαὶ ἐπὶ τοῦ γείσους κύκλῳ, τὰ πάννα χαλτᾶ.

Ibid. D 5. Hæc assertio, siclum aureum talento æquivalere, omnino mihi falsa et glossa Eusebio addita videtur. Josephus, in tertio libro *Antiq. Judaic.*, sic refert argentei sicli valorem : Σίκλος νόμισμα Ἑβραίων ὤν, Ἀττικὰς δέχεται δραχμὰς τέσσαρας. « Siclus Hebræus quatuor drachmis Atticis æquivalet » iste erat siclus sacer. Siclus communis didrachma valebat, id est mediam alterius partem. V. Waserus, *De antiquis nummis Hebræorum*, libro II, ubi de siclo. Etiamsi æstimaretur aurum, ut hodiernis diebus, sedecies argento gravius, talenti pondus nondum attingeretur. Talentum 60 mnis constat; mna centum drachmis, quod efficit 6000 drachmas in talento. Pars quarta numeri 6000 est 1500. Aurum valere potuit quindecies suum pondus in argento, sed non millies et quingenties. Siclus aureus est igitur pars talenti centesima.

Col. 756 A 14. Timochares ibi nominatus estne astronomus Timocharis in septimo *Almagestis* Ptolemæi libro citatus, ut qui computationes de stellis reliquerit, e quibus Hipparcus induxit cœli retrogradum motum quo producitur æquinoctiorum antecessio? Hipparcum præcessit circiter 150 annis, 283 annis ante Christum natum.

Ibid. B 6. Differentia inter has mensuras Jerusalem circuitus Scaligero mentem suggessit μθ' emendandi apud Timocharem et μζ' in Schœnometro, quia Hecatæus Abderita, quem ut auctorem fide digniorem habet, urbi huic circuitus stadia 50 assignat, in libro *De Judæis*. Vide Scaligerum in *fragmentis* post *emend. tempor*. p. 24 notarum; Reland *Palæstina sacra*, t. II, p. 835.

Ibid. C 7. Ista Philonis carmina, non minus corrupta quam quæ ex eo de Abraham jam allata, nullam fere opem e mss. ducunt. Josephus Scaliger et Isaac Vossius, in suis exemplaribus quasdam emendationes proposuerunt, quæ nec sensum perfectum dant nec exactum carminum metrum. Ad primum versum Vossius legit νισσόμενος pro νηχόμενος δέρκη θροῦν ἀοιδᾷ μεγιστούχοιο λοετροῖς, quod nullo modo hunc corrigit versum. Attamen δέχρη indubium mihi videtur. Scaliger legit μεγιστοχόοιο, quod præstat ad metrum.

Ad tertium versum, Vossius legit ἐξανιεῖσι, quod est participium in casu dativo plurali concordans cum Λοετροῖς; mss. 465, 468, legunt ad quintum versum quod proponit Scaliger, nempe ὑπὲρ πύργοισιν ὀρεινοῖς · Vigerus proponit ὑπαὶ. Tandem ad octavum versum, Scaliger legit ὑδροχόοιο pro ὑδροχόοισι, quod est anteponendum. Et cum iis etiam emendationibus, difficile est textum restituere. In vocibus θῦν σὺν ἀοιδᾷ secundi versus, quæri debet substantivum neutrum vocum τὸ θαμβηέστατον ἄλλο·

Νισσόμενος δ' ἐφύπερθε τὸ θαμβηέστατον ἄλλο
Δέρκη κρούνισμ' ὅγ' οἶδα μεγιστοχόοιο λοετροῖς
Ῥεύματος ἐμπίπληισι βαθὺν ῥόον ἐξανιεῖσι ,
Ῥεῦμα γὰρ ὑψιφάεννον ἐν ὑετίοις νιφετοῖσιν
Ἱέμενον πολυγηθὲς ὑπαὶ πύργοισιν ὀρεινοῖς
Στρωφᾶται, καὶ ξηρὰ πέδῳ κεκονιμένα κρήνης
Τηλεφαῆ δείκνυσιν ὑπέρτατα θάμβεα λαῶν.
Αἰπὺ δ' ἄρ' ἐκπτύουσι διᾶ χθονὸς ὑδροχόοιο
Σωλῆνης.

Col. 757 A 3. Vocem οἶκος verto *sanctum sanctorum*; hujus interpretationis in præcedentibus capitibus ostendi convenientiam; vid. cap. 34. Reipsa, non totum templum ad orientem spectat; sunt enim aliæ partes ædificii quas undique sol respicit; at pars præcipua, id est οἶκος, vertitur ad orientem.

Ibid. 11. Ὑποδοχείων Aristæus et omnes mss.

Ibid. C 8. Quisnam sit hic Astibares, Medorum rex, ab Eupolemo nominatus, eruditi non consentiunt. Simson, ad annum mundi 3396, vult hunc esse Cyaxarem ; ad annum 3447, eamdem thesim propugnat : « Darium Medum non Medorum sed Chaldæorum regem fuisse testatur Daniel cap. IX. Assuerus ille ut modo dixi non alius est quam inclytus Cyaxares, ut et ipsum nomen indicat, quod varie effertur, nempe Assuerus sive Achasuerus. Ἀστιβάρης Ὀξυάρης (pro Ὀχσυάρης) Ἀξοάρσης, Ὀξάρκης. Ξέρξης et Ἀξάρης unde fit Κυαξάρης. — Falluntur ergo qui putant hunc Assuerum esse Astyagem. B. Hieronymus Josephum secutus, existimat Darium Medum fuisse Astyagis filium, Cyri avunculum, et patri Astyagi in Medorum regno successisse. » Scaliger in notis suis in fragmenta, p. 40, dicit a Ctesia Cyaxarum nominatum fuisse Astibarem. Vide Diod. Sicul. lib. II, 34. Nihilominus Wesseling, in nota ad annum 3396 Simsonis, credit Astyagen sub hoc nomine admittendum esse; nam filia ejus Aroitis in matrimonio Nabuchodonosori juncta fuerat si Alexandro Polyhistori a Syncello citato, p. 210, fides adhibenda sit. Scaligerus, in *Emendat. tempor.* vult eumdem esse ac Nabonidem (vid. *prolegom.* a p. 32 ad 36), Labyneten Herodotis, sub quo Babylon a Cyro capta fuit, quem misit ut satrapam in Caramaniam. Has varias opiniones mihi satis sit exposuisse, quas nec tueri volo nec impugnare.

Col. 760 A 2. Rebellis iste, ex fusiore Berosi narratione, apud Josephum, est Pharao Nechao aut Necos quem Berosus ut satrapam considerat; Herodotus vero, juxta Ægyptiorum sacerdotum narrationem, eum habet ut verum Ægypti dominatorem. En verba Berosi apud Josephum : Ἀκούσας ὁ πατὴρ αὐτοῦ Ναβολάσσαρος, ὅτι ὁ τεταγμένος Σατράπης ἔν τε Αἰγύπτῳ καὶ τοῖς περὶ τὴν Συρίαν τὴν Κοίλην καὶ τὴν Φοινίκην τόποις ἀποστάτης γέγονε, συστήσας τῷ υἱῷ Ναβουχοδονοσόρῳ, ὄντι ἐν τῇ ἡλικίᾳ, μέρη τινὰ τῆς δυνάμεως, ἐξέπεμψεν ἐπ' αὐτόν. Joseph., *Contra Apionem* I, 119.

Ibid. 7. Berosi fragmentum ab Eusebio ibi relatum bis a Josepho citatur, 1° in decimo libro *Antiquit.* cap. 11; 2° in primo libro *Contra Apionem*, 19 : numeri annorum regiminis Nabopolassar non concordant. In *Antiquitat.* legitur κα', 21 ;

in scripto *Contra Apionem* κθ', 29. Scaligerus, in suis notis de antiquorum historicorum fragmentis, quæ sequuntur librum *De emendat. tempor.*, numerum 29 anteponit. Scaligerum secuti sunt Simson ad annum mundi 3409, et Capellus in sua *Chronologia sacra*, Eusebius in omnibus manuscriptis codicibus numerum 21 habet, utpote qui hunc locum citando, *Antiquitatum* librum verisimiliter transcripserat; iste enim error, si error est, vetustissimus est, cum apud Syncellum sanctumque Epiphanium reperiatur. Contra Scaligerum et pro numero 21 sunt Usherius in *Chronologia sacra*; Marsham *Canon chronicus*, p. 587 edit. Lipsiæ; Van Alphen, in *Appendice*, cap. 8, § 11 commentarii super cap. XI Danielis; Prideaux, in *Historia Judæorum*, tom. I, p. 119; tandem Perizonius in suis *Originibus Ægyptiacis*, c. 23, a p. 479 ad 504. Petavius in libro nono, cap. 58 *Doctrinæ temporum*, Nabopolassari regnum 21 aut 25 annorum tribuit, juxta Ptolemæi canonem regum Babylonis. Ex omnibus his chronographis alii optionem suam rationibus tuentur, alii vero suam exponunt nec probationibus firmant. Hæ sunt rationes quibus Scaligerus nititur : numeri 1 et 9, ἓν et ἐννέα, facile confunduntur, et etiamsi hæc diversa lectio non in alterutro textuum reperiatur, is ta emendatio, inquit, ex initio prophetiæ Ezechielis, inducenda fuisset. *Et factum est in tricesimo anno, in quarto, in quinta mensis, cum essem in medio captivorum juxta fluvium Chober, aperti sunt cœli et vidi visiones Dei.*

Cum Ezechiel esset in Chaldæa, annos, inquit Scaligerus, computare debebat tantum ordiens ab initio regni principis viventis. Porro hic princeps erat Nabopolassar; tricesimo igitur anno incepto, vel vicesimo nono completo mortuus est Nabopolassar, centesimo quinquagesimo secundo æræ Nabonassar.

Perizonius affirmat hunc tricesimum annum non exprimere tempus quo regnavit Nabopolassar, bene vero tempus quo, pulsis Assyriis, sese in libertatem vindicaverunt Babylonii et Nabopolassarem anno centesimo quadragesimo quinto æræ Nabonassaris mortuum esse; annum autem centesimum quinquagesimum secundum respondere tricesimo anno expulsionis Assyriorum Babylone. Inde Perizonius quæstionem aggreditur quomodo quartus annus Joachim, regis Judæ, primus esse potuerit Nabuchodonosoris; quem ut sequar profecto non committam, præsertim cum, iisdem fere manentibus tenebris, vix post paginas viginti *Orig. Ægypt.* quæstioni finem imponat. Numerum igitur 21 non muto :

Non nostrum inter vos tantas componere lites.

Col. 760 B 2. *Evilmerodach.* Textus Eusebii fert *Evilmalourouchos.* Josephus *Contra Apionem* scribit, *Evilmaradouchos. Evilmarodak* (*IV Reg.* XXV), Syncellus *Eviladmerodach.* Diu inter tot hujus nominis lectiones varias hæsi incertus, tandem communiter receptum nomen elegi, quale in Scriptura sacra et apud Scaligerum invenitur.

Ibid. 7. *Neriglisar.* Hoc nomen, apud Josephum, *Contra Apionem*, *Neriglisoor* scribitur : Scaliger hanc lectionem recepit.

Ibid. 8. Textus Eusebii fert *Chabæssoarachos*; loco hujus lectionis manifeste vitiatæ, Josephi lectionem, quæ ab omnibus eruditis probatur, elegi.

Ibid. 13. Scaliger in nota ad hunc locum, p. 15 et 16, eo tendit ut probet hunc Nabonnidem esse Labynetem II Herodoti qui a patre historiæ filius Labynetis I (Nabuchodonosoris) falso declaratur; secundum ipsum Scaligerum hic innueretur Darius Medus a Daniele memoratus. Sic regnum Balthazaris (Labassoarchodos) juxta prophetiam primum transiit ad Medos, id est ad regem ex gente Medica, deinde ad Persas, postquam Cyrus Nabonnidem e solio expulisset et in Caramaniam relegavisset. Hæc versio satis approbata est quamvis adversarios habuerit: cum de ea dixerim, ubi de Astibare, illam iterum agitare non aggredior.

Ibid. D 6. *Per septuaginta annos*, textus et manuscripti codices πεντήκοντα ferunt, *quinquaginta*, cum ἑβδομήκοντα, *septuaginta*, evidenter legendum sit.

Hic error jam in textu Josephi *Contra Apionem* reperitur, lib. I, c. 21, ubi Lowth proponit corrigendum ἑβδομήκοντα · apud Syncellum propagatus est. Attamen verisimile non est Josephum ignorare potuisse captivitatis spatium, quæ 70 annis perduravit, quam prænuntiaverant prophetæ tanto perduraturam esse, quam ipse Josephus in principio undecimi libri suarum *Antiquit.* tot annos durasse declarat, illumque omnia hæc oblitum captivitati solummodo spatium annorum quinquaginta assignasse.

En verba II libri, c. 1 : « Primo anno regni Cyri, qui septuagesimus erat a die transmigrationis populi nostri e terra natali in Babyloniam, Dominus misertus est captivitatis et ærumnarum quas isti miseri tulerunt, sicut eis per prophetam Jeremiam prædixerat, antequam urbs subverteretur, videlicet post servitutem sub Nabuchodonosore ejusque successoribus, quæ septuaginta annis erat duratura, se eos in patriam restituturum eosque templum reædificaturos, et qua olim felicitate gavisuros. »

Ibid. 9. *Et decimo regni Darii anno;* Josephus *contra Apionem*, I, 20, *annum secundum* scribit; Syncellus ejus imitator *sextum;* et Abraham, in *Phar. Vet. Test.*, hanc epocham libentius admittit : quæ autem vera sit lectio non vides.

Ibid. 13. Orthographia Nabuchodonosoris nominis varia est: nunc legimus Ναβυχοδόνοσορ, ρος, ut in hoc textu, nunc Ναβουχοδονόσορος, ρου. Apud *Danielem, Reges*, l. IV, *Paralip.*, l. II. librum *Judith*, illud nomen non declinatur. Apud Berosum et Abydenum, secundæ declinationi ascribitur.

Septuaginta Interpretes formam Hebraicam servaverunt, scriptores Græci hæc nomina externa Græco usui accommodarunt.

Col. 761. A 12. Hæc vox desumitur ex oraculo Crœso reddito, juxta relationem Herodotis. *Clio*, 55:

Ἀλλ' ὅταν ἡμίονος βασιλεὺς Μήδοισι γένηται
Καὶ τότε, Λυδὲ, ποδαβρὲ, πολυψηφῖδα παρ' Ἕρμον
Φεύγειν. μηδὲ μένειν, μηδ' αἰδεῖσθαι κακὸς εἶναι.

Cyrus sub nomine Muli designabatur, propter illius originem ex patre Persa et matre Meda.

Ibid. B 6. Hæc quodam modo prophetia, in ore Nabuchodonosoris primo aditu in mentem revocat quartum *Danielis* caput quocum concordat, et a quo discrepat vicissim. Concordant in eo quod in utroque agatur de hominibus ad statum bestiarum adductis. At in libro prophetæ, ipse Nabuchodonosor hanc sortem experitur, dum apud Megasthenem imprecatio est contra Medum adjuturum Persas ad evertendum Babylonis imperium : hic Medus, quem Assyriæ decus nominat, non alius potest esse quam Darius Medus qui Balthazari mortem intulit, et qui verisimiliter, ex opinione Megasthenis, ad tradendum Cyro regni ejus urbem caput concurrere debebat. Ista imprecatio cum Berosi fragmento collata, c. 40, huic Scaligeri opinioni satis favet (*Notæ super fragmenta*, p. 22 et seq., *Proleg.*, p. 37 et 579), scilicet Nabonnidem, Labynetum Herodoti, eumdem esse ac Darium Medum Danielis. In ista imprecatione, αἰστῶσαι πρόῤῥιζον adhuc est Ionicum atque poeticum, Herodotus, l. VI, 86 : ἐκτέτριπται πρόῤῥιζος ἐκ σπάρτης · I, 32, προῤῥίζους ἀνέτρεψε · Sophocl. in *Electra*, v. 765 :

Τὸ πᾶν δὴ δεσπόταισι τοῖς πάλαι
Πρόῤῥιζον ἔφθαρται γένος.

V. 514, *πόῤῥιζος ἐκριφθείς.*

Eurip., *Hippol.*, v. 682:

Ζεύς σ' ὁ γεννήτωρ ἐμὸς πρόῤῥιζον ἐκτρίψειε.

Ibid B 14. Credo pro κτίσαι, *condere*, quod nemo Nabuchodonosori tribuit de Babylone, legendum esse τειχίσαι, *munire.* Idem Abydenes hanc a

Belo, Nabuchodonosoris avo, urbem conditam fuisse tradit.

Col. 761 C 3. *Τῷ χρόνῳ δὲ τῷ ἰχνευμένῳ ἀφανισθῆναι.* Hæc expressio mere Ionica ostendit scriptorem ad tempora posteriora pertinere non posse. Gregor. Corinth., *De dialecto Ionica*, 156 : Τὸ οὐχ ἰχνεομένως ἀντὶ τοῦ οὐ προσηκόντως, οὐ καθηκόντως ubi interp.

Forma ἰχνευμένως anteponenda est formæ ἰχνεομένως. Herodotus, l. vi, 65 : Οὔτε ἰχνεομένως βασιλεύοντα Σπάρτης· ibid., 86 : Συνενειχθῆναι δὲ οἱ ἐν χρόνῳ ἰχνευμένῳ, ubi interp.; Plutarch., *De educat.*, 9, *in Emil. Paul. et in Cæsare*. Oraculum apud Demosthenem, tom. II, p. 1072 : Ἐν ἰχνουμένᾳ ἀμέρᾳ· hoc pertinet ad Dorismum. Damascenus : *Apud Photi cod.* 242, *Vita Isidori*, pag. 331, ed. Bekkeri.

Κατὰ τὸν ἰχνούμενον χρόνον, ἀντὶ τοῦ κατὰ τὸν ἐπιόντα. Hunc sensum hic habet istud vocabulum : « temporibus quæ secuta sunt. » Ἀφανισθῆναι « jam nullum supererat vestigium. » Sic interpretor illam vocem quam Vigerius ad Belum refert; quod est falsum. Quod Belus evanuerit, parvi refert ad narrationem; at nosse operæ pretium est jam disparuisse has antiquas constructiones tempore quo Babylonem Nabuchodonosor reædificavit. Valckenaer, ad locum citatum Herodoti, de Abydeno loquens dixerat : « Non palam fit an ad Belum sive Babylonem, illud verbum referatur ; » hoc mihi quidem non dubium videtur.

Ibid. 5. Hæ sunt januæ, quas propheta Isaias, cap. 45 indicat : Θύρας χαλκᾶς συντρίψω, καὶ μοχλοὺς σιδηροῦς συγκλάσω.

Ibid. 8. Fluvius, aut Euphratis brachium, hic Armacleus nominatus, aliter ab aliis auctoribus appellatur : sic Ammianus Marcellinus, l. xxiv, c. 2 dicit : « Ventum hinc ad fossile flumen Naarmalcha nomine quod amnis regum interpretatur. » Plinius, lib. vi, c. 26 : « Sicut qui tradunt Euphratem Chobaris præfecti opera deductum, ubi eum diximus findi, ne præcipiti cursu Babyloniam infestaret, ab Assyriis vero universis appellatum Armalchar, quod significat regium flumen. » Isidorus Charaxenus *in stathmiis Parthicis* : Διαβάντων τὸν Εὐφράτην καὶ Ναρμάλχαν ἐπὶ Σελευκίαν τὴν πρὸς τῷ Τίγριδι.

Hoc fluminis brachium, quod idem esse videtur, ac fluvius Chobar apud prophetam Ezechielem pluries nominatus, *regium flumen* vocabatur; et hac admissa significatione, Bochartus *in Phaleg.* lib. i, cap. 8, pag. 34, Naarmalcha potius scribendum censet.

Ibid. 10. Non magis inter auctores convenit de nomine hujus aquarum ex Euphrate decursus : Plinius eum *Narraga* nominat, Ptolomæus *Baersarem* aut *Maarsarem* ; Ammianus Marcellinus *Marsiam* ; Bochartus ibidem p. 33, existimat apud Aby denum Ναχραχάνον, id est *stagni fluvium*, legendum esse.

Ibid. Dubitatum est utrum legendum sit Βορσιππῶν pro Σιππαρηνῶν · attamen istæ duæ urbes Borsippa et Sippara non procul a Babylone sitæ sunt, prior ad austrum (Borsippa); posterior ad septentrionem (Sippara).

Col. 764 B 9. Hujus historici nomen apud Eusebium et Josephum diverso modo scribitur : Josephi editiones *Cononem* ferunt; qui ad manus mihi fuerunt Eusebii codices manuscripti *Comonem* omnes habent ; quod manifeste corruptum est ; utrum vero substitui debeat nomen *Cononis* quæritur.

Conon. cujus quinquaginta narrationes Photius in sua bibliotheca summatim nobis tradidit, Julii Cæsaris æquævus erat, secundum eumdem Photium. Supradictas narrationes dedicaverat Archelao Philopatori, ultimo Cappadociæ regi, qui Antonium in bello contra Augustum secutus est. Cum istæ narrationes ex mythologia Græca omnino haustæ sint, unde concludere fas est ex eis natas non esse controversias de antiquitate Judæorum, ideo censeo scribendum esse Κάμων pro Κόμων. Accepimus enim a Michaele Apostolio, *Prov.* xx, 29, p. 257 editionis Pantini, hujus nominis auctorem de inventionibus scripsisse : unde oriri debuit occasio populorum barbarorum origines investigandi. Dicit autem : Φοινικήϊα γράμματα (litteræ Phœniciæ), Κάμων ἐν δευτέρᾳ τῶν Εὑρημάτων ἀπὸ Φοινίκης τῆς Ἀκταίωνος ὀνομασθῆναί φησι. μυθεύεται δὲ οὗτος ἀρσένων μὲν παίδων ἄπαις, γενέσθαι δὲ αὐτῷ θυγατέρας Ἀγλαύρην, Ἕρσην, Πάνδροσον, τὴν τε Φοινίκην ἔτι παρθένον οὖσαν τελευτῆσαι · διὸ καὶ Φοινικήϊα γράμματα τὸν Ἀκταίωνα εἰπεῖν, βουλόμενόν τινος τιμῆς ἀπονεῖμαι τῇ θυγατέρι.

« Camon, in secundo *Inventionum* libro, dicit denominationem Φοινικήϊα γράμματα litteris ab Actæone datam fuisse. De illo narratur, quod cum non habuisset filium, ei natæ fuerint filiæ Aglaura, Ersea, Pandrosa, et Phœnicia, quæ virgo mortua est, cujusque in memoriam vocavit Φοινικήϊα γράμματα, *elementa scripturæ*. »

Hæc narratio suspecta videtur eo quod nomina quæ tribuit Actæonis filiabus sunt Cecropis filiarum nomina. Pro Ἀκταίωνος igitur legendum est apud Michaelem Apostolium Κέκροπος. Vide 14 cap. iii lib. *Bibliothecæ Apollodori*. Actæon Cecropis socer fuit. De Actæonis exsistentia vide Africanum ab Eusebio citatum, *Pr. ev.*, l. x, c. 10, p. 490.

Col. 768 B 8. *Χαλεπὰ τὰ καλά.* Vide Zenobium, *Centuria* vi, 338.

Ibid. 13. Σκευωρεῖσθαι, quod transtuli, *omnia agere ut eripiatur ab Hebræis*, est expressio apud oratores usitata ad artificium, dolum, omneque machinationis genus indicandum : hoc sensu intelligenda sunt Theopompi verba ab Harpocratione citata ad vocem *Ἀττικοῖς γράμμασι*. Θεόπομπος ἐν τῇ κε' *τῶν Φιλιππικῶν* ἐσκευωρῆσθαι λέγει τὰς πρὸς τὸν Βάρβαρον συνθήκας, ἃς οὐκ Ἀττικοῖς γράμμασι ἐστηλιτεῦσθαι, ἀλλὰ τοῖς τῶν Ἰώνων. Theopompus declarat in vicesimo quinto *Philippic.* libro, fœdus cum Barbaro (Persis) fabricatum fuisse, fictum, suppositum; nam litteris Ionicis non Atticis ære incisum legitur.

Ibid. C 3. *Ὁ καθεῖς.* In codice manuscripto, 468, hæc verba disjuncta reperiuntur : Ὁ καθ' εἷς · εἷς καθ' εἷς reprobatur a Luciano in Solœcista, p. 577, tom. III : Εἰ ἄρα καθ' εἷς λανθάνει σε περιιών · Thomas Magister *in voce* : Οὐ καθεῖς ἀλλὰ καθ' ἕκαστος δεῖ λέγειν. Certe equidem, juxta grammaticem dicendum esset καθ' ἕνα et καθ' ἕκαστον · attamen in omnibus linguis notum est istiusmodi locutiones vitiosas introduci et propagari : ὁ καθ' εἷς ab auctoribus ecclesiasticis Judæis et Christianis sæpius usurpatum est; *Machab.* : Ὁ καθ' εἷς δὲ τῶν φίλων. Epistola ad Romanos, cap. xii : Ὁ δὲ καθ' εἷς ἀλλήλων μέλη. S. Marcus xiv, 19 : Οἱ δὲ ἤρξαντο λυπεῖσθαι καὶ λέγειν αὐτῷ εἷς καθ' εἷς. S. Joannes evangelista cap. viii : Ἐξήρχοντο εἷς καθ' εἷς. Eusebius in *Historia Ecclesiastica* : Καὶ μὴ μόνον γε ὁ καθ' εἷς, ἀλλὰ καὶ οἱ πάντες ἀθρόως ἀνευφημοῦμεν, lib. x, pag. 466 edit. anglic., 372 ed. Valesii. Nihilominus forma καθ' ἕνα ab egregiis auctoribus anteponitur. Vid. notam Grævii de loco *Solœcistæ*, et Thomæ Magistri commentatore, notamque Henrici Valesii ad locum citatum *Hist. Eccles.* Eusebii.

Col. 769 A 7. *Καὶ ἄκοντες τὴν παρ' ἡμῶν ἀλήθειαν.* Lego ἀκούοντες, cum ἄκοντες exprimat contrarium his, quæ Clemens probare conatur. Si enim inviti Hebræos diripuissent, illos immerito vituperaret : legendum est igitur ἀκούοντες vel ἑκόντες.

Ibid. B 2. Pro καταχρώμενος, καταρχόμενος lego, sensu reiterandi. Plutarchus *in præcept. conjug.*, t. VII, p. 415 edit. Hutten : Οὗτος ὁ τρόπος τῆς οἰκοδεσποίνης, μήτε φεύγειν, μήτε δυσχεραίνειν τὰ τοιαῦτα τοῦ ἀνδρὸς ἀρχομένου αὐτὴν κατάρχεσθαι.

« Sic agere debet uxor ut neque recuset

neque ægre ferat ea repetere quæ maritus præivit. »

Col. 769 B 7. Lego ὡς δὴ μὴ cum manuscripto codice 465 pro ὡς μηδέ Eusebii, et pro ὡς δὲ μὴ Clementis.

Ibid. C 5. *Ὡς δειχθήσονται, αὐτοτελῶς δὲ τὰ ἑτέρων ὑφελόμενοι, ὡς ἴδια ἐξήνεγκαν.* Hæc intelligi non possent nisi Clemens restitueret quidquid Eusebii librarius sive incuria, propter verba similiter desinentia, sive pigritia, suppressit : quæ ex Clemente restitui. Mendum inesse puto in textu utriusque scriptoris, qualis exstat in manuscriptis codicibus. Primæ voces, apud Eusebium sunt ὡς δειχθήσονται · apud Clementem, ὡς δειχθήσεται. Ambo errant, ut patet : Clemens jure merito numerum singularem habet ; nam unicum probat factum, plagiatum ; at non demonstrare conatur, cum jam id fecerit, et ad aliud ratiocinium transeat ; non dubito quin ὡς δέδεικται, quam ego lectionem in interpretando secutus sum legendum sit.

Ibid. 7. Nomen hujus scriptoris quem Vossius inter historicos refert, quamvis ad poetas mihi pertinere videatur, cum Eusebius, in *Chronicis*, ad quinquagesimam tertiam olympiadem, eum Telegoniæ auctorem dicat, furtumque cujus insimulatur sit totus liber Musæi de Thesprotis, hoc nomen, inquam, scribitur Εὐγάμων apud Clementem, et in Eusebii *Chronicis*, in *Præparatione*, Εὐγράμμων. Omnia suadent rejiciendam posteriorem lectionem : consensus duarum citationum, quarum una Eusebii, et ipsa forma Εὐγράμμων, quam vitiatam esse nemo non videt.

Col. 772 A 2. *Πευσόμεθα παρ' αὐτῶν ἤτοι. Ἡ.* Interrogandi verba construi nequeunt cum ἤτοι, sed cum εἴτοι positum pro πότερον, *utrum*. Exempla conjunctionis Latinæ *si* sunt rariora quam Græcæ conjunctionis *εἰ* exempla, in hac tamen constructione satis communia. Sed ἤτοι, *vel*, prorsus rejiciendum est. Apud Clementem, pro ἐστί Eusebii, legitur εἶναι, quod solœcismum paululum mitigat ; attamen phrasis mendosa est : infinitivus non potest sequi verba interrogandi.

Col. 772 B 12. Hæc oratio Æaci qui in Græciam abundantiam reduxit, in quinta Pindari *Nemæa*, v. 17, indicatur.

Τάν ποτ' εὔανδρόν τε καὶ ναυσικλυτὰν
Θέσσαντο πὰρ βωμὸν πατέρος Ἑλλανίου
Στάντες, πίτναντ' ἐς Αἰθέρα χεῖρας ἅμα
Ἐνδαΐδος ἀρίγνωτες υἱοὶ καὶ βία Φώκου Κρέοντος.

Qua de re Scholiastes dicit : « Jupiter Hellenius in promontorio Æginæ dicto Hellenio adorabatur. Fertur quod, cum siccitas Græciam desolaretur (alii cataclysmum dicunt), atque Græcorum multitudo venisset rogatum Æacum, utpote filium Jovis, ut intercederet pro liberatione a calamitate qua premebantur, eorum mala sanaverit, numen implorando; propterque restitutam hanc Græciæ salutem Jupiter Hellenius Æginæ cultu speciali honoratur. » Apollodorus, in tertio *Bibliothecæ* libro, c. 12 : « Æacus maxime pius erat ex omnibus hominibus. Cum autem inopia in Græcia sæviret, quia Pelops Stymphalum Arcadiæ regem, cui bellum intulerat, cujusque regnum non potuerat invadere, ficta pace delusum occiderat atque dissecuerat ; responderunt oracula non aliter Græciam liberandam fore e malis quibus opprimebatur nisi Æacus pro ea deprecaretur ; quo facto Æacus Græciam ex hac fame exemit. »

Pausanias in *Corinthiac.*, p. 179, edit. Kühn : « Siccitas jamdudum Græciam desolabatur, nec Jupiter imbrem mittebat neque extra isthmum neque in Peloponnesum, donec Delphos misissent qui illius calamitatis et causam et remedium sciscitarentur : Pythia respondit Jovem placatum iri, si Æacus pro ipsis deum deprecaretur : unaquæque urbs igitur ad Æacum misit qui sollicitarent. Hic cum Jovi Panhellenio sacrificium obtulisset atque eum implorasset, tandem in totam Græciam imbres cecidere.

Diodorus Siculus, l. IV, 61 : « Minos cum audisset infelicem filii sortem, Athenas venit ut cædis Androgei rationem quæreret. Nemine ad quæstionem respondente, Atheniensibus bellum indixit, Jovemque oravit ut siccitate necnon fame Athenienses opprimerentur : statim siccitas Atticam totamque Græciam invasit : fructus perierunt. Tunc urbium principes numen interrogaverunt quomodo possent ista calamitate liberari. Numen oraculum reddidit quo jubebantur Æacum adire, Jovis filium atque Æginæ, filiæ Asopi, eum rogaturi ut pro ipsorum liberatione preces funderet ; cum mandatum acceptum adimplevissent, Æacus preces fecit, et siccitas in reliqua Græcia cessavit, sed in Attica perseveravit, » etc.

Vid. Isocratem in *Evagora*, p. 192, ed. H. Steph.

Ibid. D 3. Φιλολόγου 465, 466.

Ibid. 5. Correctio πλατώνεια pro πλατίνεια quam exhibent editi, a Vigierio proposita est, discussa atque probata a Ruhnkenio in *Dissertatione philologica de Longino*, §. 8, p. 21, optimis argumentis : insuper confirmatur codice manuscripto 466 et verbis quæ leguntur in fine capitis : « Divus Plato, cujus hodie festum diem cœtus noster celebrat. » etc.

Ibid. 6. Hoc nos docet Suidas de Nicagora, filio Mnesæi, Atheniensi rhetore et sophista : sub imperatore Philippo vixit, Vitas virorum illustrium scripsit, de Cleopatra Troadis, de missis ad regem Romanorum Philippum legatis ; fuit genitor Minuciani, pariter sophistæ, qui tractatum rhetorices composuit, Τέχνη ῥητορική · vid. ejus articulum apud Jonsium. *De script. hist. philos.*, III, 14, 2.

Ibid. 7. Vitam Majoris scripsit idem Suidas. Major Arabs erat sophista qui de rhetoricæ constitutionibus (*Περὶ στάσεων*) tredecim libros composuit; æquævus fuit Apsini Gadaræ, et Nicagoræ, sub Philippi regno vixit et ante. De cæteris nil compertum habemusa.

Ibid. 10. Vox κατακλιθείς aliter verti nequit ob morem antiquum mensis accumbendi.

Col. 773 A 3. *Δαΐμαχος*. Daimachus est haud dubie, ex his verbis, historicus Ephoro antiquior, cum Ephorus ab eo tria fere millia versuum sumpserit. Quidquid de illo scimus ab Harpocratione, Athenæo et Strabone accepimus. Harpocratio ad verbum ἐγγυθήκη citat Δαΐμαχος ἐν τῷ δευτέρῳ Περὶ Ἰνδικῆς. Athenæus nono libro c. 51 : Δαΐμαχος ἐν τοῖς *Ἰνδικοῖς* ἱστορεῖ περιστερὰς μηλίνας γίνεσθαι ἐν Ἰνδοῖς. Strabo l. II, in principio, de Indiæ latitudine, eum pluries citat ; et semper ejus nomen diverse citatum est. Διΐμαχος, p. 68, Paris. editionis, 1620, ubi Hipparchus sententiam ejus comprobat potius quam Patrocli, de Indiarum latitudine : p. 70, eum ter nominat Δηΐμαχος. Mirum est quod Casaubonus non revocaverit orthographiam uniformem quæ Δαΐμαχος esse videtur. « Omnes hi, ait Strabo, p. 70, qui de Indiis scripserunt, omnino mentiti sunt, sed ante omnes Daimachus, deinde Megasthenes, Onesicritus et Nearchus et post eos alii loquaces. Quod nobis apertissime patuit, cum Alexandri victorias relegimus ; at imprimis Daimacho et Megastheni diffidendum est, » etc. Illud opponitur Hipparcho qui illos Patroclo anteponit : « in legationem missi sunt, pergit, Palibotram (Ellahabad), Megasthenes ad Sandrocotten, Daimachus ad Allitrochaden, filium prioris. »

Strabo, l. XV, p. 690 A, citat Daimachum eum semper Megastheni conjungendo. Videntur igitur fere eadem scripsisse.

Porro quomodo fit ut Ephorus Callisthenis et Anaximenis, magisque Daimachi plagiarius esse po-

tuerit? Ephorus, Isocratis, sicut Theopompus, discipulus, Græciæ historiam scripsit quæ incipit a reditu Heraclidarum in Peloponnesum, 80 annis post captam Trojam, et terminatur in discessu Philippi ab obsidione Perinthi : ultimus etiam liber non ab ipso, sed a filio ejus Demophilo scriptus est. Diodorus Siculus l. IV, initio : Ἔφορος ὁ Κυμαῖος Ἰσοκράτους ὢν μαθητὴς ὑποστησάμενος γράφειν τὰς κοινὰς πράξεις, τὰς μὲν παλαιὰς μυθολογίας ὑπερέβη· τὰ δὲ ἀπὸ τῆς Ἡρακλειδῶν καθόδου πραχθέντα συνταξάμενος, ταύτην ἀρχὴν ἐποιήσατο τῆς ἱστορίας. Idem, l. XVI, cap. 76. Ἔφορος μὲν ὁ Κυμαῖος τὴν ἱστορίαν ἐνθάδε κατέστροφεν εἰς τὴν Περίνθου πολιορκίαν. 340 annis ante J. C.

Col. 775 A 3. Callisthenes et Anaximenes duo sunt historici Alexandri, qui eum in sua expeditione comitati erant : prior locum dedit falsæ historiæ quæ illius nomine inscribitur, et quæ omnino indigna fide est. Vossius, in suo *Tractatu de historicis Græcis*, fuse locutus est de his duobus scriptoribus. Meursius in suis notis in Chalcidium, longum de eis scripsit articulum. Vid. præterea baronem a Sancta-Cruce, *Examen criticum historic. Alexandri*, p. 33 et seq. secundæ editionis, et nominatim de Callisthene, notitiam biographicam quam edidit abbas Sevinus in *Memor. academ. Inscription.*, tom. VIII, p. 126. Hemsterhuys, ad nonum librum, p. 1075, *Onomastici* Pollucis, in nota, distinctionem fecit operum quæ utrique Callistheni tribuuntur, Syparitano et Olynthio qui hic citatur. Meursius, in sua *Bibliotheca Græca*, in *Callisthene Sybaritano*, eos confuderat.

Anaximenes et Callisthenes qui Alexandri expeditionis comites fuerunt, ejus victorias quidem sigillatim scripsere, sed historias huic principi anteriores scripsisse videntur. Pausanias, *Eliac.*, *Poster.*, cap. 18 : Ὁ Ἀναξιμένης τὰ ἐν Ἕλλησιν ἀρχαῖα, καὶ ὅσα Φίλιππος ὁ Ἀμύντου εἰργάσατο, συνέγραψε. Diod. Sicul. l. XV, § 89, dicit : Τὴν πρώτην τῶν Ἑλληνικῶν ἀνέγραψεν ἀρξάμενος ἀπὸ θεογονίας. Hæc pro illo sufficiant. Callisthenes quoque *Hellenica* a Plutarcho citata scripserat, In *Cimone* et *Agesilao*; ab Athenæo, l. x; a Stephano Byzantino in *Τεγύρα*. Istud furari potuit Ephorus. At Daimacus de India tantum scripsit; sed quo tempore vixit? Seleucus Nicanor, dynastiæ Seleucidarum caput, videtur esse, ex Strabone supra citato, ille qui Megasthenem legatum direxit ad Sandrocottam regem in urbe Palibotra (Allahabad) qui ei bellum intulerat : ejus expeditio a Justino narratur, XV, 4 : de hac item obiter agitur apud Plinium, VI, 17 : fœdus quod iniit cum Sandrocotta a Strabone citatur, XV, p. 724. Si Daimacus, ut ait idem, ad filium Sandrocottæ missus est, cuinam tempori hunc adscribemus eventum? Clemens Alexandrin., *Stromatum* primo, ab Eusebio citatus, *Præp. evang.*, l. IX, c. 6, expresse dicit Megasthenem Seleuco Nicanori fuisse coævum. Ætate igitur provecta erat princeps ille, qui jam senescebat quando bellum gessit ad Gangem, tempore quo ad Allitrochadem Daimacum misit. Ergo impossibile est Ephorum tunc temporis adhuc vixisse. Sic opinatur Vossius *De historicis Græcis* in *Daimaco* : impugnat in hoc sensu Casaubonem qui hujus nominis orthographiam restituendo in *Vita Thaletis*, historicum Daimacum miscuit cum Daimaco Platonico, et credidit forte factum fuisse ut integras paginas Ephorus ab hoc auctore desumpserit, qui cum tantum scripsisset de rebus Indicis, nullam proinde materiam præbebat consonam historiæ quam Ephorus scripsit et quæ ad nos non pervenit.

Ibid. 14. Lego κλεμμάτων pro πραγμάτων.

Ibid. B 7. Andro est unus e primis historicis philosophiæ Græcæ : Diogenes Laertius ejus testimonium invocat in *Vita Pherecydis*, Ἄνδρων ὁ Ἐφέσιος δύο φησὶ γεγονέναι Φερεκύδας· Pindari scholiastes, *Isthmion*, oda 2 : Σπαρτιάτην Ἀριστόδημον ἐν τοῖς ἑπτὰ σοφοῖς ἀναγράφεται Ἄνδρων ὁ Ἐφέσιος. Ejus libri titulus erat *Tripes* (Τρίπους); Diogenes Laertius in *Vita Thalesii* : Ἄνδρων, ἐν τῷ *Τρίποδι*, ἀργείους ἆθλον ἀρετῆς τῷ σοφωτάτῳ τῶν Ἑλλήνων τρίποδα θεῖναι· Clemens in primo *Stromatum* : « Septem sapientes coævi fuerunt Thaleti, sicut ait Andro in *Tripode.* » Vide Suidam, in voce : *Σαμίων δῆμος*.

Ibid. 11. Lego ἄδηλον pro δήλην.

Ibid. C 3. De prædictione motuum terræ quæ Pherecidi pariter et Pythagoræ tribuitur, non consentit inter auctores qui idem factum retulerunt.

Pro Pherecyde habemus Ciceronem *De divinatione* l. I, c. 50 : « Pherecides quidem ille Pythagoræ magister potius divinus habebitur quam physicus; qui cum vidisset haustam aquam de jugi puteo, terræ motum dixit instare. »

Plinius *Hist. nat.*, lib. II, cap. 81 : « Perhibetur et Pherecydis Pythagoræ doctoris alia conjectatio, sed et illa divina; haustu aquæ e puteo præsensisse ac prædixisse ibi terræ motum. »

Apollonius Discolus *in fictis narrationibus*, cap. 5 editionis Meursii : Τὰ δὲ περὶ Φερεκύδην. « Idem narratur de Pherecyde qui cum olim in insula Syro siti laboraret, aquam petiit ab uno e suis discipulis; et postquam bibisset, terræ motum prædixit in hac insula futurum, quæ res post tres dies evenit. »

Lego ἐν Σύρῳ pro ἐν Συρίᾳ cum Jonsio *De script. hist. philos.* Max. Tyrius, *serm.* 19, dicit hoc accidisse in insula Samo.

E contra in gratiam Pythagoræ, præter Andronem, solum ejus duos historicos numeramus, Porphyrium et Jamblichum. Porphyrius in *Vita Pythagoræ* cap. 29 : Προῤῥήσεις τε γὰρ ἀπαράβατοι σεισμῶν διαμνημονεύονται αὐτοῦ.

Jamblichus, *Vita Pythagoræ*, cap. 28 : Λέγεται δὲ ὅτι σεισμὸν ἐσόμενον ἐπὶ φρέατος, οὗ ἐγεύσατο, προηγόρευσε.

Ibid. 4. Quod attinet ad navigium est quoque prædictio pariter Pherecydi et Pythagoræ tributa. Porphyrius, c. 28 *Vitæ Pythagoræ :* « Cum navis in portum appelleret, omnesque nautarum amici vota funderent, ut merces integræ ad littus appellerent, fertur Pythagoram dixisse ista navi hominem nonnisi mortuum vehi; et ita res se habebat. »

« Jamblicus *l. l.* dicit eum prædixisse navem, quæ vento secundo impellebatur, mox naufragio perituram. »

Quoad Pherecydem Apollonius Discolus *l. l.* narrat eum, cum venisset Samos in Junonis templum, et vidisset navem quæ in portum ingrediebatur, circumstantibus annuntiavisse hanc navem in portum non esse perventuram; adhuc eo loquente ortus est vortex turbineus, navisque submersa est.

Diogenes Laertius eadem narrat de Pherecyde in principio vitæ ejus : Ναῦν οὐριουδραμοῦσαν ἰδόντα, εἰπεῖν ὡς μετ' οὐ πολὺ καταδύσεται, καὶ ἐν ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ καταδῦναι.

Ibid. 7. Narratio spectans ad urbem Sybarim quam Messinam dicit, ignota est, cum amissi sint historici Theopompi libri. Ex præcedentibus tamen supponi debet hic agi de Sybari a Crotoniatibus capta, Milone duce Pythagoraque suadente, primo sexagesimæ octavæ olympiadis anno. Vid. Diod. lib. XII, 9; Strab. lib. VI, c. 13, pag, 263.

Quod ad advenam spectat, quem Perilaum vocat Theopompus, Perialum Thurium esse credo, qui e Pythagoricorum cœtu pulsus est, referente Jamblico cap. 17 *Vitæ Pythagoræ*; credo autem scribendum esse Περίλαος, quod nomen commune est apud Græcos.

Urbs Megarensis in Sicilia est Hybla civitas : Ἔκτη Μέγαρα, inquit Stephanus Byzantinus, ἐν Σικελίᾳ ἡ πρότερον Ὕβλη, ἀπὸ Ὕβλωνος βασιλέως.

Plerumque apparet Theopompi narrationes contrariis relationibus prævaluisse, eique communius

fidem adhiberi; ratio obvia est : in omnium manibus ejus liber versabatur, auctoresque contrarii vix cognoscebantur.

Col. 776 A 4. *Τῆς ἀῤῥωστίας ταύτης ἐπλήσθη*. De hac significatione istius verbi Græce sicut et verbi *implere* Latine, vid. Ruhnkenium in *Lexicon Platonicum* Timæi, p. 31.

Ibid 10. Philostratus Alexandrinus cognoscitur brevi notitia biographica quam ei dicavit ejus homonymus in *Vitis Sophistarum*, lib. I, cap. 7 : « Novi, » inquit, « Philostraten Ægyptiacum, qui cum Cleopatra regina philosophabatur, atque sese sophistam jactabat, quia stylo ornato panegyricoque apto utebatur; in familiaritatem venerat hujus reginæ, quæ ipsa lepidi ingenii laudem appetebat; ita ut de eo scripta sit parodia his versibus elegiacis : « Cave ab indole famosi sapientis Philostratis, qui Cleopatræ familiaritate utendo, illius similis factus est. »

« Plutarchus in *Vita Antonii*, dicit Augustum ei pepercisse, solius Arii precibus indulgendo. Arius tanta gaudebat gratia apud Cæsarem, ut veniam impetraverit pro multis, inter quos fuit quidam Philostrates sophistarum tunc temporis viventium peritissimus orationis ex improviso componendæ; cujus autem agendi ratio Academia indigna erat, » etc.

Ὦ δύστην' ὄλβοιο, Φιλόστρατε, ποῦ σοι ἐκεῖνα
Σκῆπτρα, καὶ αἱ βασιλέων ἄφθονοι εὐτυχίαι
Αἷς ἐπηωρήσας ἀεὶ βίον; ἢ ῥ' ἐπὶ Νείλῳ
Κεῖσαι Ἰουδαίοις ὢν περίοπτος ὅροις.
Ὀθνεῖοι καμάτους τοὺς σοὺς διεμοιρήσαντο,
Σὸς δὲ νέκυς ψαφαρῇ κείσετ' ἐν ὀστρακίνῃ.

« O infelix Philostrates, ubi nunc sunt sceptra, hæque regum perpetuæ felicitates, quibus tua inhærebat vita? Jam nunc in Ægypti et Judææ finibus jaces : Alieni inter se dividunt tuos labores, et tuæ reliquiæ in urna fictili requiescunt. » Tom. II *Anthologiæ*, epigramma Crinagoræ.

Ibid. 12. Ampla reperietur notitia de Cæcilio, ejusque operibus in *Longino* edit. Toupii, nota prima. Hic tantum posset repeti : omisit tamen Eusebii citare locum ubi de Cæcilio rhetore Siculo agitur. Reformanda est orthographia quæ apud Suidam, Longinum et alios est Καικίλιος.

Ibid. B 1. Hic deest nomen unius interlocutorum, nam cum infra Apollonium nominatim compellet, jam eum non loqui patet.

Ibid. 13. Hellanicus indubie Herodotum expilavit in *νόμιμα βαρβαρικά*· duæ institutiones ex hoc libro extractæ quæ ad nos pervenerunt, illud probant : prior, conservata a Suida *magno*que *Etymologico* ad verbum *Ζάμολξις*, hæc est :

Ἑλλάνικος ἐν τοῖς *Βαρβαρικοῖς νόμοις* (*lege νομίμοις ut apud Euseb. et vide emendat. Toupii in Suidam*, t. I, p. 232) φησὶν, ὅτι Ἑλληνικός τε γεγονὼς τελετὰς κατέδειξε Γέταις, τοῖς ἐν Θράκῃ, καὶ ἔλεγεν ὅτι οὔτ' ἂν αὐτὸς ἀποθάνοι, οὔθ' οἱ μετὰ τούτου, ἀλλ' ἕξουσι πάντα ἀγαθά· ἅμα δὲ ταῦτα λέγων ᾠκοδόμει οἴκημα κατάγαιον· ἔπειτα ἀφανισθεὶς αἰφνίδιον ἐκ Θρακῶν ἐν τούτῳ διῃτᾶτο. Οἱ δὲ Γέται ἐπόθουν αὐτὸν, τετάρτῳ δὲ ἔτει πάλιν φαίνεται, καὶ οἱ Θρᾷκες αὐτῷ πάντα ἐπίστευσαν.

Hæc verba sunt mera transcriptio, quamvis leviter deformetur et mutetur dialectus, 95 capitis libri IV *Historiæ Herodoti*. Legendum est pro οἱ μετὰ τούτου quod sensu vacat, vel οἱ μεθ' ἑαυτοῦ, vel ut apud Herodotum οἱ συμπόται αὐτοῦ pro πάντα ἀγαθά, τὰ πάντα ἀγαθά.

Alterum exemplum ex Athenæo trahitur lib. XI, p. 462 :

Οἶδα δὲ καὶ Ἑλλάνικον ἐν ἐθνῶν ὀνομασίαις (*lege* νομίμοις) λέγοντα ὅτι Λιβύων τῶν νομάδων τινὲς οὐδὲν ἄλλο κέκτηνται ἢ κύλικα καὶ μάχαιραν καὶ ὑδρίαν· καὶ ὅτι οἰκίας ἔχουσιν ἐξ ἀνθερίκου πεποιημένας, μικρὰς ὅσον, σκιᾶς ἕνεκα, ἃς περιφέρουσιν ὅπου ἂν πορεύωνται. Herodotus, lib. IV, 190 : Οἰκήματα δὲ σύμπηκτα ἐξ ἀνθερίκων ἐνερμένων περὶ σχοίνους ἐστὶ, καὶ ταῦτα περιφορητά.

Ad quemnam autem Hellanicum spectat hæc objurgatio? Suidas duos commemorat pariter historicos, Hellanicum Lesbium aut Mitylenensem et Hellanicum Milesium. Hujusce nihil nisi scripta memorat. Περίοδον γῆς καὶ ἱστορίας. Eustathes (*ad Iliad.* ν', 6, pag. 916, 50) : Ἡ τοῦ Ἑλλανίκου ἱστορία δηλοῖ.

De altero fusius loquitur : quoad vero ejus opera, istud tantum dicit : Συνεγράψατο πλεῖστα πεζῶς τε καὶ ποιητικῶς· « Scripsit multas historias tum poetico, tum pedestri sermone. » Vossius, in duobus articulis suorum *Historicorum Græcorum*, Hellanicis consecratis, lib. I, cap. 1; lib. IV, cap. 5, multos numerat auctores, qui Hellanicum citaverunt, plures tamen omittens : nam Kusterius ex Suida ejus enumerationem auget, et Sturzius, editor fragmentorum Hellanici, multo magis eam amplificavit. Vossius dum enixe tentat utrique Hellanico asserere partem operum nominatorum quæ ad ipsos pertinet, maxime angustiatur atque nihil statuit. Ratio est obvia : si excipiantur Dionysius Halicarnass. et Tzetzzeius qui interdum qualificativum ὁ Λέσβιος addiderunt commemorando scripta prioris Hellanici, et Strabonem a quo memoratur cum de Lesbo sermonem facit, communiter ignoratur ex utroque Hellanico res habeatur in citationibus in quibus de eis disseritur.

Dionysius Halicarnass. dicit in lib. I *Antiquitat.*, c. 28, p. 74 edit. Reiskii, Hellanicum Lesbium existimasse Tyrrhenos non alios esse nisi Pelasgos qui nomen suum mutaverunt, patriam mutando. Sic sese habuit in *Phoronide*, cujus Clemens quædam carmina citavit *Stromat.* I, pag. 418, relata a Proclo in Hesiodum, p. 141 edit. Heinsii : ab Eudocia, *Viol.*, 248; Schol. Apollonii, lib. III, v. 1178. Idem Dionysius in sua epistola ad Pompeium, dicit Hellanicum Herodoto ætate seniorem; en ejus verba, t. VI, p. 669 :

Οὐ μὴν Ἡρόδοτός γε τοῦτο ἐποίησεν. ἀλλὰ τῶν πρὸ αὐτοῦ συγγραφέων γενομένων Ἑλλανίκου τε καὶ Χάρωνος τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν προεκδεδοκότων, οὐκ ἀπετράπετο, ἀλλὰ ἐπίστευσεν αὐτῶν κρεῖσσόν τι ἐξοίσειν. Dubitari nequit quin Hellanicus ibi nominatus de Hellanico Lesbio sit intelligendus; sic de eo loquitur ubi agit de stylo Thucydidis, t. VI, p. 818 : Ἀρχαῖοι μὲν οὖν συγγραφεῖς πολλοὶ, καὶ κατὰ πολλοὺς τρόπους ἐγένοντο, καὶ πρὸ τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου, ἐν οἷς ἐστι... καὶ ὁ λαμψακηνὸς Χάρων... ὀλίγῳ πρεσβύτεροι τῶν Πελοποννησιακῶν, καὶ μέχρι τῆς Θουκυδίδου παρεκτείναντες ἡλικίας Ἑλλάνικός τε ὁ Λέσβιος καὶ Δαμάστης ὁ Σιγειεύς... Ex his apparet Charonem vixisse ante Hellanicum, qui ipse Herodotum anteivit ætate. Etenim addit, p. 820 : Ὁ Ἁλικαρνασσεὺς Ἡρόδοτος γενόμενος ὀλίγῳ πρότερον τῶν *Περσικῶν* παρεκτείνας δὲ μέχρι τῶν *Πελοποννησιακῶν*, τήντε πραγματικὴν προαίρεσιν ἐπὶ τὸ μεῖζον ἐξήνεγκε καὶ λαμπρότερον. Herodotus, qui post eos primum ab ipso nominatos venit, quoad stylum narrandique modum nova tradit. Thucydides. pergit, τούτοις ἐπιγενόμενος, οὔτε ὑφ' ἑνὸς ἐβουλήθη τόπου καθιδρύσαι τὴν ἱστορίαν ὡς *οἱ περὶ τὸν Ἑλλάνικον* ἐποίησαν, οὔτε τὰς ἐξ ἁπάσης χώρας Ἕλλησιν ἢ Βαρβάροις ἐπιτελεσθείσας πράξεις εἰς μίαν ἱστορίαν συναγαγεῖν, μιμησάμενος Ἡρόδοτον. Hellanicus historiam scripserat de unaquaque regione separatim agendo, ὑφ' ἑνὸς τόπου, Herodotus in globo, Thucydides omnia referendo ad magnum eventum politicum, id est Peloponnesi bellum. Hoc etiam asserit idem Dionysius, p. 836, Thucydidis verba citando, lib. I, c. 97. Illa antiquitas comparativa Hellanici erga Herodotum, textu eximio Aulugelli confirmatur, lib XV, c. 23 : « Hellanicus initio belli Peloponensiaci fuisse quinque et sexaginta annos natus videtur, Herodotus tres et quinquaginta, Thucydides quadraginta. Scriptum est in libro undecimo Pamphilæ. »

Suidas Hellanicum et Herodotum ut regis Mace-

doniæ Amyntæ commensales repræsentat : Διέτριψεν Ἑλλάνικος σὺν Ἡροδότῳ παρὰ Ἀμύντᾳ τῷ Μακεδόνων βασιλεῖ, κατὰ τοὺς χρόνους Εὐριπίδου καὶ Σοφοκλέους. Dominus Sturzius jure merito anachronismum impugnat cujus insimulat Suidam qui Herodotum et Hellanicum Amyntæ, Euripidis et Sophoclis coævos esse docet : hoc non ad thesim nostram attinet.

Jam vero nunc verisimile sit senem Hellanicum, cujus historiæ singillatim divisæ Herodoti historiam universalem omnes præcesserunt, voluisse componere historiam, in ætate provecta, quæ nihil aliud fuisset nisi quid ab Herodoto compilatum? En quæstio. Ut solvatur, statuendæ sunt epochæ. Inter doctos ortæ sunt contentiones de tempore quo Herodotus suam scripserit historiam; alii, qui pars maxima, Plinium secuti sunt expresse dicentem, *Hist. nat.*, lib. XII, segm. 8 : « Tanta eboris auctoritas erat urbis nostræ trecentesimo decimo anno; tunc enim auctor ille (Herodotus) historiam suam condidit Thuriis in Italia. » Vossius in suis *Historicis Græcis;* Simson in *Carone Chronico;* Des Vignoles, in sua *Chronologia*, et alii, hanc epocham ut veram habuerunt. Porro, cum annus trecentesimus decimus ab Urbe condita respondeat secundo anno octogesimæ quartæ olympiadis, ex ætate quam, ut notum est, habebat Herodotus ineunte bello Peloponesiaco (tres et quinquaginta annos), facile deducetur eum jam tunc quadraginta annis natum esse. Propterea Simson Olympiæ lectionem, si facta est, in primo anno aut in ludorum celebratione octogesimæ quintæ olympiadis reponit. Hæc supputatio tamen impugnatur a Dodwello in suo *Apparatu ad Annales Thucydid.*, seq. 18, qui nec cum Simsone nec cum Eusebio in suo *Chronico* concordat : ejus vestigiis institerunt præses Bouhierius in *Dissertatione de Herodoto*, et Wesselingus, in editionis suæ Præfatione. Objicitur Thucydidem adhuc puerum (ἔτι παῖς) interfuisse lectioni historiæ Herodoti quæ Olympiæ facta est.

Primus auctor qui de hac lectione loquatur est Lucianus, in scripto cujus titulus est *Herodotus;* at tacet quod ad Thucydidem spectat. Marcellinus hanc circumstantiam primus retulit, in illius historici Vita, at nec ætatem nec locum indicavit : quinimo istud ut quid incertum tradit : Λέγεται ὥς ποτε τοῦ Ἡροδότου τὰς ἰδίας ἱστορίας ἐπιδεικνυμένου παρὼν τῇ ἀκροάσει Θουκυδίδης καὶ ἀκούσας ἐδάκρυσεν. Eusebius, in suo *Chronico*, omnino ignorat quæ Thucydidi tributa sunt; Athenis per octogesimam tertiam olympiadem Herodotum suam legisse asserit historiam. Photius eum sequitur addendo Thucydidem admodum juvenem huic interfuisse lectioni, cod. 60 *Bibliothecæ* : Λέγεται δὲ ἀναγινωσκομένης αὐτῷ τῆς ἱστορίας κομιδῇ νέον ὄντα παρὰ τῷ *πατρὶ* Θουκυδίδην ἀκοῦσαι καὶ δακρύσαι. Juxta igitur Photium apud Olorum res acta est. Suidas solus Thucydidis infantiam declamationi Olympiæ factæ conjungit : Ἔτι παῖς τυγχάνων Ἡροδότου, ἐπὶ τῆς Ὀλυμπίας τὰς ἱστορίας αὐτοῦ διερχομένου ἃς συνεγράψατο, καὶ κινηθεὶς ὑπό τινος ἐνθουσιασμοῦ, πλήρης δακρύων ἐγένετο. Hoc solo auctore inductus est Dodwellus ad referendum hunc eventum per ludorum celebrationem octogesimæ olympiadis, cum Thucydides tunc quindecim annis natus esset, et Plinio simul et Eusebio contradicendum. Si tamen attendatur tempus quod Herodotus in suis itineribus consumere debuit, ut sese tradens litteris et commercio unde discere debuit diversa idiomata regionum quas perlustravit; si item reputemus illi multa fuisse colloquia cum omnibus viris doctis maximæ partis orbis terrarum, a Scythia ad Æthiopiæ fines, ab Euphrate usque ad magnam Græciam, difficile intelligendum erit talem historiam ab Herodoto anno vicesimo septimo ætatis suæ, ut contendit Dodwellus, perfectam fuisse; nam, cum natus esset secundo anno septuagesimæ decimæ quartæ olympiadis, Herodotus nonnisi viginti septem annos habebat, primo anno octogesimæ primæ olympiadis. Quidquid id est, et etiamsi admittenda essent totaliter ista anecdota, fatendum foret, cum præside Bouhierio, hic agi de levissima ejus historiæ parte, id est de hac parte quæ spectat ad Persiam et Ægyptum; hujusque partis Olympiæ fecisse lectionem; partes reliquas Thurii compositas atque reformatas fuisse; cæterum neminem latet has ἐπιδείξεις, aut lectiones solemnes coram toto populo, non posse esse libri tam fusi quam *novem Musæ* Herodoti : quod nec pectus ullum toleraret, nec attentio sustineret, nec interruptio sufficiens in stadii ludis permitteret. Unam igitur aut duas partes egregias declamavit, ut fit hodiernis diebus; unde concludo ejus historiam publicam evasisse solummodo cum quadraginta et quinque annos attigisset; Hellanicus tunc quinquaginta et septem habebat. Porro, sic positis rebus, sequendus nobis est dominus Creuzer, qui in suo opere *De historica arte Græcorum* contendit Hellanicum, licet ætate provectiorem Herodoto, nihil tamen ante historicum hunc in publicum edidisse. Contra hanc sententiam, aliunde repugnantem, insurgit Dionysius Halicarn. Scimus enim ab hoc auctore multas historias privatas tum poetico, tum pedestri stylo scriptas fuisse, et editas in lucem : Πλεῖστα συνεγράψατο πεζῶς τε καὶ ποιητικῶς. Ex una parte, jam citatam illius *Phoronidem* novimus; *Asopidem*, quam memorat Marcellinus, qui Thucydidis historiam scripsit; *Deucalionidem*, de qua loquuntur Athenæus, lib. X, 4; Clemens Alexandrinus, *Strom.* VI, p. 752; *Atthidem* a Suida relatam, ad hæc verba : *Μονυχία* et *Στεφανηφόρος*, a Thucydide, l. I, § 99, ab Harpocrate, voce *Ἀλόπη*; illius historiæ *Phoronidi* oppositæ sunt ab Athenæo, lib. IX in fine : Ἑλλάνικος ἐν ταῖς ἱστορίαις Ἀρχίαν φησὶ καλεῖσθαι, ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ τῆς *Φορωνίδος* Χερίαν αὐτὸν ὀνομάζει. Illi opus, cui nomen Τρωικά, tributum est a Dionysio Halicarn. *Antiquitat.* I, p. 120 : Ὁ μὲν οὖν πιστότατος τῶν λόγων ᾧ κέχρηται τῶν παλαιῶν συγγραφέων Ἑλλάνικος ἐν τοῖς *Τρωϊκοῖς*. In naufragio scriptorum Hellanici Lesbii, haud facile dictorum scriptorum tituli discerni queunt a titulis operum quæ scripta sunt ab ejus homonymo; sed res mihi videtur incredibilis, ut vere parens sit omnium librorum qui tribuuntur illi. 1° Furtum in Herodoti scriptis factum ipso recentiorem scriptorem monstrat; 2° notandum quod interdum Dionysius, semel Tzetzes *in Lycophrontem*, v. 1374, illum accurate cognominent ὁ Λέσβιος, unde patet ipsos eum ab alio Hellanico secernere voluisse. Nec Thucydidem *Atheniensem*, nec Herodotum *Halicarnasseum* cognominant, quia nullus alter, eodem nomine cognitus, historiam scripsit. Unde dubitare nequeo quin βαρβαρικά vel ἐθνῶν νόμιμα, quæ varie indicantur sub his nominibus Κτίσεις, Κυπριακά, Λεσβιακά, Περσικά, Σκυθικά, Φοινικικά, Hellanici secundi sint. Quis autem erit Hellanicus ille? Suidas quemdam Hellanicum grammaticum nominat ad hæc verba *Ἀνδοκίδης* et *Πτολεμαῖος*, cui cognomen Ἐπιθέτης, διότι εἵπετο τῷ Ἀριστάρχῳ, διηκηκόει δὲ Ἑλλανίκου τοῦ γραμματικοῦ· ὁ δὲ, Ἀγαθοκλέους· ὁ δὲ, Ζηνοδότου τοῦ Ἐφεσίου. Hunc Hellanicum evidenter confundere debemus cum grammatico quem citat scholiastes Homericus Venetus 1° pag. prima Præfationis edente Bekkerio, ubi contendit *Odysseam* non scriptam fuisse ab Homero; 2° ad vers. 269 libri quinti *Iliadis;* 3° ad versum 651 libri decimi quinti; 4° ad v. 90 libri decimi noni. Idemne est hic grammaticus ac Milesius historicus noster? Hanc nequeo litem solvere; sed iterum mihi liceat contendere Herodotum, nec in scribenda historia viam didicisse a grammatico qui solum Βαρβαρικὰ νόμιμα compilavit, nec cum eo ad mensam accubuisse, apud regem Macedoniæ. Scio ejus ætate prælonga dominum Creuzer quodammodo excogitata sua fulcire posse, cum Lucianus ipse, in opere *Macrobii*, illum diutissime vixisse testetur. Sed serius

Creuzer Hellanicum, ocius Dodwell Herodotum nobis operantes monstrant. Quæ mihi de Damaste dicenda restant, meam de Hellanico sententiam firmabunt.

Citatus minus est Damastes quam Hellanicus; nulla nobis ex ejus operibus tradita est pars. Attamen, nos docet Dionysius Halicarnasseus, in loco ubi judicatur Thucydides, t. VI, pag. 818, cum in scribenda historia Herodotum antecessisse. Sed ista mihi litem finitura videntur, quæ Suidas de Damaste loquitur : Γεγονὼς πρὸ τῶν Πελοποννησιακῶν, σύγχρονος Ἡροδότῳ..., γέγονε δὲ Ἑλλανίκου μαθητής. Revera, si Hellanici Lesbii fuisset discipulus, quomodo ab eodem Hellanico fuisset compilatus? En autem, Damastes ipse in idem vocatur ab Agathomero, lib. I, cap. 1, *De geographia* : Δαμάστης Σιγειεὺς τὰ πλεῖστα ἐκ τῶν Ἑκαταίου μεταγράψας, περίπλουν ἔγραψε. Istud περίπλους, quod Agathomero Damasti tribuitur, nihil mihi aliud esse videtur, nisi opus de quo meminit Suidas, sub hoc titulo, *Ἐθνῶν καὶ πόλεων κατάλογος*. Porro, si a quodam compilatus Hellanico fuit, haud certe præceptor et antecessor exstitit latro. Sic opinatur Valckenaer, qui, ad librum IV Herodoti, cap. 190, furtum memorans, de quo hujus notæ initio actum est, solum exstitisse furem Hellanicum Milesium inducit. Strabo lib. I, pag. 47, Damastem quasi reum mendacii objurgat.

Hic mihi dicendum occurrit quam ob causam Δαμάστου pro Δαμάσου scripserim, ut vult Eusebius. Hoc adulteratum nomen, tum primum a Meursio in sua *Græca Bibliotheca* restitutum est et ab omnibus doctis deinceps qui locum hunc attulere. Quod si Vigerus Observationes suas in lucem prodidisset, absque dubio adulterium curasset emendare. Harles, inter recensendum auctores in sua *Bibliotheca*, Holstenium omisit in *Indice scriptorum a Stephano Byzantino citatorum*; qui locus quem non edidit Rickius cum notis super Stephanum Byzantinum, invenitur (t. II, p. 118) in opere cui titulus : *Miscellaneæ observationes criticæ novæ*. Imperfectus item index est quem tradit Harles veterum scriptorum apud quos Damastes citatur. Prædictus facillime augeretur index, si indici, quem continet *Bibliotheca Græca* Meursii, jungeretur.

Commentarium domini de Bougainville (vid. *Collect. Academ. humaniorum litterarum*, t. XXIX) in quo tractat de primis historiæ Græcæ scriptoribus, nihil mihi profuit ad dignoscendam ætatem horum historicorum, nec eo fortunatius usus sum, ut numerum et titulos operum cognoscerem. Commentarium istud parvi ponderis mihi esse videtur.

Col. 776 C 1. Hecatæus Milesius, primus inter historiæ Græcæ scriptores, citatus ab Herodoto, l. V, 36, cum hoc cognomine *λογοποιός*, quod sonabat *historicum*, composuit opus sub titulo sequenti : *Ἀσίας Περιήγησις*, quod memorat Athenæus in fine lib. II operis *Δειπνοσοφισταί* · Εἰ γνήσιον τοῦ συγγραφέως τὸ βιβλίον. Istius dubii causam prorsus ignoro. Idem Athenæus, lib. X, p. 447 C : Ἑκαταῖος ἐν δευτέρῳ περιηγήσεως. Idem opus, in quantum res ad Asiam spectat, in eodem auctore reperitur, IX, 410 : Ἑκαταῖος δηλοῖ ἢ ὁ γεγραφὼς τὰς περιηγήσεις ἐν τῇ Ἀσίᾳ ἐπιγραφομένῃ. Cum dominus Creuzer. ediderit historica Hecatæi in *Fragmentis veterum historicorum*, Heidelbergæ, 1816, ibi exstant quæcunque de prædicto auctore lumen afferre queunt.

Ibid. 6. Falso indicatur *sermo* Isæi. Dicere vult *successio Cironis*, non autem Cylonis : Περὶ τοῦ Κίρωνος κλήρου. qui, in editione Reiske, t. VII, pag. 192, dictum locum continet, quem de verbo ad verbum sumpsit Demosthenes, pag. 874 : Ὑμεῖς τοίνυν καὶ ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ βάσανον ἀκριβέστατον ἔλεγχον νομίζετε · καὶ ὁπόταν δοῦλοι καὶ ἐλεύθεροι παραγένωνται, καὶ δέῃ εὑρεθῆναί τι τῶν ζητουμένων οὐ χρῆσθε ταῖς τῶν ἐλευθέρων μαρτυρίαις, ἀλλὰ τοὺς δούλους βασανίζοντες, οὕτω ζητεῖτε εὑρεῖν τὴν ἀλήθειαν τῶν γεγενημένων. Εἰκότως, ὦ ἄνδρες δικασταί, συνίστε γὰρ ὅτι τῶν μαρτυρησάντων ἤδη τινὲς ἔδοξαν οὐ τἀληθῆ μαρτυρῆσαι, τῶν δὲ βασανισθέντων οὐδένες πώποτε ἐξηλέγχθησαν ὡς οὐκ ἀληθῆ ἐκ τῶν βασάνων εἰπόντες. Οὗτος δὲ, κ. τ. λ. Qui locus, inquam, reviviscit in fine orationis Demosthenis *contra Onetorum*, t. II, pag. 874. Fatebimur tamen nos legisse in argumento quod secundam antecedit, has duas orationes ab Isæo compositas fuisse. « A multis, inquit, hæ duæ orationes Isæi reputantur, propter teneram oratoris ætatem; alii dicunt ab Isæo solummodo emendatas fuisse : multa enim his cum Isæi sermonibus communia sunt. Attamen nil mirum, nostro sensu, quod discipulus magistrum sit imitatus, præsertim cum ipse nondum, ob nimiam juventutem, peculiarem sibi modum creavisset. » Isocratem vero tardiori gradu sequitur. Ecce illius verba, ad finem *Trapezitici* : Ὁρῶ δὲ καὶ ὑμᾶς καὶ περὶ τῶν ἰδίων καὶ περὶ τῶν δημοσίων οὐδὲν πιστότερον, οὐδ' ἀληθέστερον βασάνου νομίζοντας, καὶ μαρτύρας μὲν ἡγουμένους, οἷόν τ' εἶναι καὶ τῶν μὴ γεγενημένων παρασκευάσασθαι, τὰς δὲ βασάνους φανερῶς ἐπιδεικνύναι ὁπότεροι τἀληθῆ λέγουσι.

Ibid. 10. Dinarchus : Ἐν τῷ πρώτῳ κατὰ Κλεομέδοντος, αἰκίας. Oratio Dinarchi in Cleomedem, ob sævitias, in Vita ejus refertur, scripta a Dionysio Halicarnasseo cujus hoc initium : Ὅτι μὲν, ὦ ἄνδρες, καὶ ὁ πατὴρ Θεόδωρος δή, habetur authentica. In tertio hujus scripti paragrapho, Dionysius Halicarnasseus pariter recognoscit Τοῦ Δημοσθενικοῦ χαρακτῆρος, ὃν μάλιστα ἐμιμήσατο, πολὺ πλείω δύναιτό τις εἰπεῖν, ὡς καὶ ἐν τῷ κατὰ Πολυεύκτου, προοιμιάζεται γὰρ ὁμοίως ἐκείνῳ, καὶ δι' ὅλου τοῦ λόγου παραπλήσιος μεμένηκε.

Actiones dictæ *αἰκίας*, quas Latine *sævitias* vocavi, actiones erant privatæ, uti hoc probatur oratione *in Cononem*, hic nominatum, et aliæ erant ab actionibus περὶ ὕβρεως, quæ erant publicæ, corporalibusque pœnis obnoxiæ. Si legere cupias quæ ad hoc genus congressionis spectant, tibi sunt consulendi præter Harpocrationem, Samuel Petit, *in Legibus Atticis*; Salmaisius, *De modo usurarum*, c. 17; idem, *Observ. ad jus Atticum et Romanum*, c. 7, 8, 9; et inter omnes Hérault, *Animadversiones in Salmasii observ.*, pag. 115 et seq.

Ibid. D 1. Carmina huc allata Hesiodi inveniuntur in poemate *Operum et dierum*, v. 702. Furtum patratum a Simonide prodidit jamdudum Clemens Alexandrinus, lib. VI *Stromatum*, pag. 744.

Col. 777 A 12. Hic Euripidis versus, quem imitatus est Theodectus in *Alcmeone*, non reperitur in fragmentis dubiis Euripidis a Matthia editi.

Ibid. B 4. Antimachus a Colophone, quem accusat Porphyrius compilasse Homerum, poeta ille est ab Adriano positus ante omnes, quemque hic imperator in locum Homeri sufficere volebat. De quo multum egit Kuster *in Suida*, sub verbo.

Clemens Alexandrinus, lib. VI *Stromatum*, p. 743, Antimachi unum versum affert, auctorem vocans ὁ Τεῖος. Porro, seu Clemens, seu exemplaris scriptor erravit. Natus est enim Colophonte Antimachus, et inter omnes ejusdem nominis quos Suidas recenset, nullum *Teium* invenies, nullum item qui plene Antimachi partes tenere possit. Dictus versus desumptus est ex *Iliade*, I, v. 554.

Cæterum, Dionysius Halicarnasseus, in memorandis priscis oratoribus, ad titulum *de Lysia*, § 17, fatetur eos quæcunque sibi profutura crederent ab antecessoribus desumpsisse, neminem mordente conscientia. Ἑῶ ἔτι καὶ τὰ παρ' ἑτέροις εἰρημένα λαμβάνοντες ὀλίγου δεῖν πάντες, οὐκ ἐν αἰσχύνῃ τίθενται τὸ ἔργον.

Longinus, § 13 *Tractatus de sublimi*, nos omnes hortatur, nedum deterreat, ut eximiorum scriptorum vestigia fideliter sequamur : Ἄλλη τις παρὰ τὰ εἰρημένα ὁδὸς ἐπὶ τὰ ὑψηλὰ τείνει · ἡ τῶν ἔμπροσθεν μεγάλων συγγραφέων μίμησίς τε καὶ ζήλωσις...,

πολλοὶ γὰρ ἀλλοτρίῳ θεοφοροῦνται πνεύματι, τὸν αὐτὸν τρόπον, ὃν καὶ τὴν Πυθίαν λόγος ἔχει τρίποδι πλησιάζουσαν. Ἔστι δὲ οὐ κλοπὴ τὸ πρᾶγμα, ἀλλ' ὡς ἀπὸ καλῶν ἠθῶν, ἢ πλασμάτων, ἢ δημιουργημάτων ἀποτύπωσις.

Col. 777 D 4. Lysimachus ille videtur esse poeta comœdographus de quo loquitur Lucianus (*Judicium de vocalibus*, § 7) : « Hospitio exceptus sum a quodam poeta, nomine Lysimacho, qui, quamvis manifesto Bœoticus esset, e media oriundus Attica cupiebat existimari. Me tamen fallere nequivit, eo quod plus æquo littera ταῦ uteretur. »

Ibid. 5. Alcæus iste, de quo dicitur eum scripsisse epigrammata iambosque satyricos, idem certe est ac Alcæus cujus duo et viginti epigrammata in *Anthologia* servata sunt, quique plerumque versus edebat adversus regem Macedoniæ, Philippum, patrem Persæi. Ad quem sic disticho mordaci respondit rex :

Ἄφλοιος καὶ ἄφυλλος, ὁδοίπορε, τῷδ' ἐπὶ νώτῳ
Ἀλκαίῳ σταυρὸς πήγνυται ἠλίβατος.

« In hoc culmine montis vides, o viator, crucem foliis et cortice nudatam, apricamque, quæ Alcæo fuit erecta. » Vid. Plutarch. in *Vita Titi Flaminii*, § 9.

Col. 780 A 11. Hoc opus Protagoræ forsitan confundi debet cum alio jam citato in *Theæteto*, sub hoc nomine Ἀ*λήθεια* (Veritas), in quo dixit Protagoras hominem mensuram esse omnium : Πάντων μέτρον ἄνθρωπος.

Ibid. C 13. Εὐγνώμονι, 466.

Col. 781 B 10. *Δωδωναῖος*. Vigerus suadet ut legatur didymeus, nec deus unus alterius locum sumat, neque ὁ σεμνός duobus tribuatur subjectis, Apollini et Jovi.

Ibid. Amphiarus Amphilochusque sæpius in relatis oraculis juncti occurrunt.

Aristides, tom. I, pag. 82 Canteri : Ἀμφιάραος μὲν γὰρ καὶ Τροφώνιος ἐν Βοιωτίᾳ καὶ Ἀμφίλοχος ἐν Αἰτωλίᾳ χρησμῳδοῦσί τε καὶ φαίνονται.

Philostrates, in *Heroicis*, pag. 60 Boissonadii : Ἡ ἀφικήσεις γε ἀπιστῶν, ξένε, τόν τε Ἀμφιάρεων ὃν λέγεται ἡ γῆ ἐν σοφῷ ἀδύτῳ ἔχειν, Ἀμφίλοχόν τε τὸν τούτου παῖδα, πλείω ἴσως ἢ ἐγὼ γιγνώσκων, οὐ πολὺ ἀπέχων τῆς Κιλίκων ἠπείρου.

Boissonadius, in notis suis, lectorem, cupidum minutatim Amphiaraum cognoscendi, remittit ad Barthium in Statii *Thebaid.*, I, 399; item Amphilocum, ad Wyttenbach in Plutarchum, *De sera Numinis vindicta*, pag. 93. De his poetis jam sumus locuti ad lib. VI, cap. 6.

Col. 784 A 10. *Πυθαγόρας*. Porphyrius, Jamblicus, Diogenes Laertius, et Proclus, in *Vitis Pythagoræ*, hunc in primis filium habent Mnesarchi Samii. Solus Porphyrius Cleanthi testimonium affert, Pythagoram Tyri natum esse asserentis : quod absque dubio Porphyrius, nam Tyrus et ipse, libenter excepit. En illius verba : Κλεάνθης ἐν τῷ πέμπτῳ τῶν *Μυθικῶν*, Σύρον (αὐτὸν εἶναί φησι), ἐκ Τύρου τῆς Συρίας.

Christiani auctores, ut Clemens Alexandrinus, Eusebius, Theodoretus, protinus in hanc venere sententiam, eo quod ita, cum Græciæ damno, regionibus vulgo dictis *barbaris* vir celeberrimus restitueretur. Unicus nuncupatur auctor, Neanthus in Clemente, I *Stromatum*, pag. 352, velut primus istius fabulæ parens : Πυθαγόρας μὲν οὖν Μνησάρχου Σάμιος, ὡς δὲ Ἀριστόξενος ἐν τῷ Πυθαγόρου βίῳ καὶ Θεόπομπος, Τυῤῥηνός, ὡς δὲ Νεάνθης Σύριος ἢ Τύριος. Theodoretus legit pariter Νεάνθης in Clemente, quem de verbo ad verbum secutus est, p. 7 editionis Sylburgi, *Therapeuticæ*. Unde patet parvi ponderis esse rationes quibus nituntur hi qui contendunt Pythagoram inter barbaras gentes ortum habuisse. Etenim hi homines, qui ab Aristoxene Tyrrheni vocantur, iidem sunt ac Pelasgi qui ex Attica in Italiam venerunt. *Cleanthesne* vero an *Neanthes* oportet scribere? Integra remanet quæstio. Solus Porphyrius hunc Cleanthem nominat cujus testimonio probari posset reipsa Pythagoram natum inter Tyrios fuisse; Neanthes autem a cæteris omnibus vocatur. Cleanthes famam obtinuit e variis operibus ab Athenæo citatis, lib. XIII, pag. 572, aliisque, verbi gratia, ex libro cui hic titulus inditur iste : *Τὰ Μυθικά*. Ego vero existimo scribendum Νεάνθης ἐν πέμπτῳ τῶν *Πυθαγορικῶν*. Hic enim multoties nominatur scriptor a Diogene Laertio, in *Vita Empedoclis*, l. VIII, § 72, et quorumdam Pythagoricorum *vitas* composuisse reputatur. (Vid. notam Menagii ad locum Diogenis Laertii, Jonsiumque, *De script. hist. philos.*, II, 4, 3.) Quo vero tempore natus sit Pythagoras scire cupienti legenda sunt quæ scripsit Bentleius, ubi de epistolis Phalaris tractat, pag. 46 editionis Anglicæ.

Ibid. [Hæc ex Platonis *Epinomide* sumpta, tom. II, p. 986 ed. Stephani. Vigerus, quod vix credas, *Epimenide* retinuit, quod vitiose scripserat Rob. Stephanus.

Col. 785 B 1. Totus hic de Democrito locus e primo *Stromate* Clementis, pag. 357, desumptus est. De modo autem disserens Bruckerius quo hæc verba intelligi possunt, Ἐπ' ἔτεα ὀγδοήκοντα ἐπὶ ξένης ἐγενήθην, optime adnotat haud certe Democritum octoginta annis peregrinari potuisse; sed non ante annum suæ vitæ octogesimum finem imposuisse peregrinationibus (*Hist. philos.*, tom. I, pag. 1178). Diodoro Siculo testante, l. I, in fine, quinque annis solummodo in Ægypto Democritus remansit. Lego ἀρπεδονάπται, sicut in Clemente, non autem ἀρσεπεδονάπται, sicut in textibus Eusebii, ex quodam errore scribentis. Potterus, in Clemente, etymologiam affert ἀρπεδόνας vel γραμμὰς ἅπτειν, quod est *studere geometriæ*. At vide Zoegam, *De obeliscis*, sect. IV, cap. 2, § 5, pag. 513.

Col 788 B 6. *Τινὲς τῶν παλαιῶν*. Hi nonnulli veteres Herodotum significant in *Terpsichore*, c. 28. Clemens autem Alexandrinus, *Strom.* I, pag. 362, hunc, quibusdam mutatis, locum præbuit : Κάδμος δὲ Φοῖνιξ ἦν, ὁ τῶν γραμμάτων Ἕλλησιν εὑρέτης, ὥς φησιν Ἔφορος, ὅθεν καὶ Φοινικήϊα τὰ γράμματα Ἡρόδοτος κεκλῆσθαι γράφει, οἱ δὲ Φοίνικας καὶ Σύρους γράμματα ἐπινοῆσαι πρώτους λέγουσι. Quæ apud Clementem sequuntur nostro totum auctori sextum suppeditaverunt caput, quibusdam tamen e loco mutatis, aliis autem additis rebus. Sed, judicio meo, spurium argumentum tuetur, qui primum ætate locum Hebraicis litteris concedit, ob sensum in unaquaque inclusum. Etenim nullus litteris inest valor, nisi quia sonum repræsentant. Quod si plenis respondeant ideis, tunc *litteræ* esse desinunt, mutatisque laribus, hieroglyphi vocantur. Fatebor equidem, et in hoc omnes facile venturos puto, initio rerum uniuscujusque litteræ formam peculiari ideæ respondisse; sed, grassantibus sæculis, litteræ, veteri exuto valore, solummodo pro vocibus valuere. Præterea non convenit inter omnes, qui hanc quæstionem tractarunt, de vero sensu litterarum. Exempli gratia : Eusebius contendit per litteram aleph *documentum* Hebraice significari; Plutarchus autem in *Symposiacis*, lib. IX, 9, 2, sequentem tuetur opinionem : « In lingua Phœnicia, ait, littera *alpha* est nomen bovis : unde omnes alias litteras antecedit. » Quidquid sit, hodie ex recentiorum scriptis claruit tum Græcas, tum Latinas litteras a litteris seu Phœnicis, seu Hebraicis, seu Syriacis, quod unum et idem est, suam duxisse originem. Inter hos recentes, primo ponam loco Josephum Scaligerum in ejus digressu ad litteras Ionicas, quem inseruit in suo libro, cui titulus : *Animadversiones in chronologica Eusebii*, p. 110; Bochartum, *Chanaan*, lib. I, c. 20, p. 448; Renaudotum, *Memoriæ Academiæ Inscriptionum*, tom. III, p. 231, *De Græcarum litterarum origine*.

Col. 789 D 6. Inferius, idem Clemens Olympum

Mysium fuisse tradit, cum dicit: « Ab Olympo Mysio modi Lydii regulæ innotuerunt. » Eamdem illi concedit originem Suidas, in ejus *Vita*. Plutarchus, *De musica*, § 5: Ἀλέξανδρος (ὁ Πολυΐστωρ) ἐν τῇ συναγωγῇ τῶν περὶ Φρυγίας, κρούματα Ὀλύμπου ἔφη, πρῶτον εἰς τοὺς Ἕλληνας κομίσαι.

§ 7: Λέγεται τὸν προειρημένον Ὄλυμπον, αὐλητὴν ὄντα τῶν ἐκ Φρυγίας, ποιῆσαι νόμον αὐλητικὸν εἰς Ἀπόλλωνα. Εἶναι δὲ τὸν Ὄλυμπον τοῦτόν φασιν ἕνα τῶν ἀπὸ τοῦ πρώτου Ὀλύμπου τοῦ Μαρσύου, πεποιηκότος εἰς τοὺς θεοὺς τοὺς νόμους· οὗτος γὰρ τὰ παιδικὰ γενόμενος Μαρσύου, καὶ τὴν αὔλησιν μαθὼν παρ' αὐτοῦ, τοὺς νόμους τοὺς ἁρμονικοὺς ἐξήνεγκεν εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Hi loci tum ex Plutarcho, tum a Clemente desumpti adeo confusi et oppositi quidem sunt, ut explanentur emendenturque necesse sit: 1° Bis apud Clementem nomen Olympi apparet; primum Phrygium, deinde Mysium fuisse legimus. Cujus rei explanatio invenitur apud Plutarchum duos revera ejusdem nominis inducentem viros, priorem in Mysia natum; posteriorem vero a priori ortum habentem. Ecce autem hic prior Mysius nunc, apud Clementem Suidamque, filius est Marsyæ, qui illius et magister et amator erat. Ὄλυμπον τοῦτόν φασιν ἕνα τῶν ἀπὸ τοῦ πρώτου Ὀλύμπου, τοῦ Μαρσύου· οὗτος γὰρ παιδικὰ γενόμενος Μαρσύου, καὶ τὴν αὔλησιν μαθὼν παρ' αὐτοῦ. Cuine tribuendum verbum οὗτος? Si de priori Olympo agatur, nullo modo simul esse potest filius et amans Marsyæ, unde scribere oportet τοῦ Μαίονος pro τοῦ Μαρσύου. Etenim pater ejus Mæonus vocatur apud Suidam qui, cæterum, in eodem articulo duos Olympos confudisse videtur, licet de Olympo Phrygio seorsim locutus sit. Ὄλυμπος Φρὺξ, νεώτερος, αὐλητὴς, γεγονὼς ἐπὶ Μίδου τοῦ Γορδίου. Ecquis Olympus *Nomum*, seu hymnum ad Apollinem composuit? hanc non diluit litem Plutarchus, qui tantummodo auctorum nomina tradit qui diverse opinati sunt. Ego vero, facile crediderim verbum οὗτος, apud Plutarchum, posteriori Olympo tribuendum esse, qui quondam, Marsiæ discipulus, temporibus Midæ vivebat, teste Suida; dum Mysium patet, a quo iste duxerat originem, ante Mydæ tempora exstitisse. Unde, meo judicio, ipse posterior Olympus est qui in Græciam fistulam attulit. Quamcunque partem sequaris, mutandum semper est nomen τοῦ Μαρσύου. Burettus has neque dimovit neque vidit nubes in sua *analysi dialogi Plutarchi*, t. VIII, p. 80 *Memoriarum academiæ*.

Col. 792 A 6. Textus fert ἐν Κύπρῳ, sed ex errore; Dactyli enim in Creta insula montem Idam incolebant: vid. Meursium qui in sua *Creta* quæcunque ad hos homines spectant coegit in unum. In quantum ad modum quo scribi debeat Dactylus Celmis, quem Vigerus scribit *Telmis*, nomen illud in textu restituere debuisset, carmina sequendo ab eo citata ex *Phoronide* Hellanici Lesbii, legereque Ἰδαίων, non autem Ἰουδαίων.

Ibid. 12. Cum Ἰτανός nomen mutilum sit, quonam modo scribi debeat nescimus. Sed Potterus in Clementem, pag. 363, secundum Plinium, lib. VIII, cap. 20, legit Τριτανόν· « ...Tritanum in gladiatorio ludo Samnitium armatura celebrem, filiumque ejus militem magni Pompei. » Malincrotus proponit *Tuditanus*. Vid. Plutarchum, in *Flaminio*, § 14: Οἱ περὶ τὸν Ἰτανόν; Gellius habet Tuditanum, *Noct. Attic.* VI, 4, XIII, 15; Macrobius *Saturn.* lib. I, cap 16.

Ibid. B 13. Spuria lectio Ἄγνιν mutanda est in Ὕαγνιν, quod a Palmerio indicatum, *Exercitat.*, pag. 687, quem vide; item nota Potteri ad hunc locum Clementis, I *Stromate*, pag. 363. Vid. Plutarchum, *De musica*, pag. 1132 editionis Luparæ; Apul. *Floridorum*, lib. I, cap. 3.

Col. 793 A 1. Hic Tatiani locus, quem Clemens, deinde Eusebius secuti sunt, argumentum Bentleio præbuit contra authenticitatem *epistolarum* Phalaridis, pag. 335 editionis Angl. Quo volueris modo, ait, accipe verbum συντάσσειν; seu de scribenda epistola, seu de colligendis edendisque in lucem epistolis intelligatur: nunquam fieri poterit Phalarim epistolas scripsisse, cum Atossa sit ætate minor. Quod argumentum mihi videtur *imbelle, sine ictu*. Etenim credendum est, tum primum scriptura usos fuisse homines, ut absentibus res utiles nuntiarent. Et nihil aliud profecto, quam *quidam per epistolas dialogus*, fuere illa σήματα λυγρά quæ Prætus tradidit Bellerophonti ad Jobatem ferenda (*Iliad.* H, v. 168). Epistolas autem *colligere* nullius in mentem venit, usque dum fuerint excultæ hominum societates. Hic res intelligi debet, nisi fallor, de *meliori modo mittendi epistolas*, qualis ferme nunc apud nos usurpatur. Ili sunt ἄγγαροι optime a Suida cogniti οἱ ἐκ διαδοχῆς γραμματοφόροι· qui pariter nominabantur ἀστάνδαι. Vid. Brissonem, *De regno Persarum*, pag. 238 et seq.; Dodwellum, in disserendo de ætate Phalaridis, necnon Pythagoræ.

Ibid. 3. Theophrastus, *Eresius*, non autem *Ephesius*. Optime legit Clemens, hocque constat ex omnibus Græcæ philosophiæ historicis, quorum primus Diogenes Laertius, lib. V, § 36.

Col. 796 A 13. Pro διὰ γραμμάτων Josephus legit ἐκ τῶν ᾀσμάτων. Forsitan utraque lectio admittenda.

Ibid. B 8. Olim a multis creditum fuit Pherecydem, qui natus erat in insula Syros, una inter Cycladas, Syrium fuisse, propter quamdam vocum similitudinem; sed dudum confutatus est error iste. Attamen auctores apologetici Christiani, et ante omnes Eusebius, ista vocum confusione usi sunt; quos imitatus videtur Josephus. Si quis recurrat ad partem operis, a Sturzio scripti, cui titulus *Commentatio de Pherecyde*, ubi quæstio hæc tractatur, pag. 3, ibi inveniet variorum nomina auctorum qui Pherecidem Syrium fuisse dixerunt, quorumve forsitan adulterati textus hanc admitti sententiam sinunt.

Col. 800 B 10. Super εἰκών et προτομή, vid. in quo hæ voces inter se differant, Pauli Leopardi *Emend.* lib. V, cap. 8.

Col. 801 B 14. Super origine vocis ἱερὸς λόγος, vid. Jamblicum in *Vita Pythagoræ*, cap. 28, p. 129, qui concedit eam Aglaophamo, quondam Thraciæ montium incolæ.

Col. 804 A 5. Quoad modum hæc nomina scribendi, vid. Pauli Leopardi *Emendationes*, lib. X, cap. 25.

Col. 806 A 14. Nequaquam in medium rationes omnes afferam ex variis decerptas chronologis, quibus illius chronologia redargui posset, nec utrum cæteris sit anteponendus perpendam; solummodo locum quemdam Scaligeri curabo ut revocem (*De emendatione temporum*, pag. 537), in quo ejus opinio refellitur: « Quid magis alienum a sacra historia, quam quod lib. X *Προπαρασκευῆς*, notatum est. . . Si secundus annus Darii est septuagesimus ἐρημώσεως τοῦ ναοῦ, quomodo Cyrus potuerit captivitatem laxare? Sed in hoc sequitur Africanum. » Quod falso asseritur. Africanus enim 78 annos finit ad primum quinquagesimæ quintæ olympiadis, quo anno solio Babylonis potitus est Cyrus.

Ibid. B 12. Ad hunc locum chronologicum, lege commentarium Boivini natu majoris, cui titulus: *Restitutio chronologica cujusdam loci Censorini*, in *Memoriis Academiæ Inscript.* tom. II, pag. 385.

Ibid. 15. Nomen istius judicis in Scriptura sacra (*Jud.* XII, 13) est *Abdon*, non autem *Labdon*. Cur non hunc Vigerus errorem emendaverit prorsus ignoro.

Col. 807 B 14. Eusebius, in pagina, a Porphyrio desumpta, quam modo legisti, dicere omisit quo tempore, judicio Porphyrii, vixerit Semiramis. Illud ostenditur tempus in eodem loco citato lib. I,

cap. 9, pag. 31 *Præparationis evangelicæ*, ubi legitur vel ante Trojam, vel temporibus Trojæ vixisse Semiramidem : Ἢ πρὸ τῶν Ἰλιακῶν ἢ κατ' αὐτούς γε τοὺς χρόνους γενέσθαι ἀναγέγραπται.

Cum finem citati loci suppressit Eusebius, certe sibi arrogare potestatem voluit concludendi *ad libitum*. Falsum esse consequens, quod ab eo deductum fuit, mox sumus ostensuri. Erravit autem, quia duas miscuit chronologias quæ ex omni parte inter se pugnant. Porro, sine loco citato in lib. I *Præparationis evangelicæ*, posterioris loci citati errorem detegere nobis non contigisset ; et sic agendo, eo mihi nocentior fuisse videtur Eusebius, quo nihil firmius asseverari queat, quam quod Moyses omnes Græciæ sapientes et philosophos antecessit ætate. Sed nunc argumenta præbeamus. Duæ penitus repugnantes inter se chronologiæ exstant de temporibus Semiramidis, Assyriorum reginæ ; una, quæ Ctesiæ tribuenda videtur, quamque Eusebius secutus est, velut res constat ex initio hujus capitis, meliusque constabit ex fragmentis illius *Canonum chronicorum* quæ sumus allaturi, Semiramidem Abrahamo coætaneam facit ; altera vero, ad quam Herodotus accedit, quinque solummodo generationes numerat Semiramidem inter et Nitocrim (lib. I., cap. 184). Quod apprime congruit cum brevi spatio annorum 520, per quos idem historicus scripsit Assyriorum imperium mansisse. Huic posteriori chronologiæ adhæsit Philo Byblius qui Græca lingua Sanchoniatonem reddidit, nec non Porphyrius ipse. Quod probatum leges apud Stephanum Byzantinum, ad vocem *Βαβυλών*, et apud Eustathium, in ejus *Commentario de Dionysio Periegete*, v. 1005 : ambo locum assignant Semiramidi circiter ad tempus quo capta est Troja, duobus, ex Philone, annorum millibus post conditam Babylonem. Utrum homonymia litis hujus causa fuerit necne, non aggrediar judicare ; fatebor saltem Eusebium improba conscientia testimoniis usum fuisse repugnantibus, in capite quod nunc manu teneo. Sua facit Porphyrii verba Eusebius, quibus constat Moysem Sanchoniatonis, quanto nescio tempore, antecessorem fuisse, sensimque devenit ut eos efficiat coætaneos. Deinde, ex eo quod idem dixerit Porphyrius Semiramidi coætaneum Sanchoniatonem fuisse, item illius reginæ temporibus Moysem vixisse Eusebius infert ; demum, subitaneo regressu ad peculiarem chronologiam Semiramidem reportans, quatuorque tempus in unum adunans capita, Semiramidem, Abrahamum, Moysem et Sanchoniatonem coætaneos asserit, illamque Porphyrii fuisse sententiam vult. Ergo, his positis, qui patriarcharum historiam scripsit, captivitatisque Judæorum in Ægypto, quique per desertum hunc populum duxit, eodem vixisset tempore quo gentis illius auctor ! Quod absurdum, neque profecto delictum Porphyrii. Nam Porphyrius nihil unquam tale excogitavit ; deinde, sincera fide agere nequivit Eusebius, hanc Porphyrio sententiam ascribens. Quod si credidisset, tantum debuisset errorem refellere, quemadmodum fecit in suis *Canonibus chronicis*, nedum eo uteretur quasi argumento insuperabili. Semiramidem Abrahamo coætaneam fuisse nunquam credidit Porphyrius, cum huic reginæ temporibus Troicis locum assignet. Porro, Abrahami Trojæque tempora singulis et omnibus nimis sunt nota, magisque inter se distant, quam ut misceri queant. Istius modi Eusebius Porphyrio, ut iterum dicam, absque risu tribuere nequivit errorem : nempe, si res aliter haberetur, 1° operam dedisset Eusebius, ne omitteret textus allati finem, ubi doctrina Porphyrii continetur apertissime ; 2° tantum confutasset errorem, ad modum quo suis in *Canonibus* fecit. Et, nedum Porphyrii nomine uteretur ad suam tuendam opinionem, illi sane incumbebat officium probandi quod contra illum asseruit (pag. 484), nempe Abrahamum a Moyse 505 annis distare : Ἀπὸ Μωϋσέως πάλιν ἀνιὼν ἐπὶ τὸ πρῶτον ἔτος ζωῆς Ἀβραάμ, εὑρήσεις ἔτη φέ. Quod infra sic tempus dividimus :

Annis 75 natus, erat Abrahamus, cum profectus est a Charrhan, annis vero 100 jam erat onustus, cum natus est Isaacus... differ. 25 A.

Legimus in Genesi annos 60 habuisse Isaacum, cum Jacobus natus est, unde add. 60

Jacobus 77 annis domum paternam incoluit, id est usquedum in Mesopotamiam proficisceretur, unde add. 77

Ex hoc tempore ad illud tempus quo in Ægyptum profectus est, effluxere anni 53

Natus erat annis 130, cum ingressus est in Ægyptum, unde summa conflatur 215

Non convenit inter auctores de tempore quod in Ægypto commorati sunt Hebræi. S. Paulus apostolus ad Galatas scribens (III, 17) 430 annos numerat a vocatione Abrahami usque ad legem datam in monte Sinai. Exodus (XII, 40) soli mansioni in Ægypto annorum 430 spatium assignat.

Quidam hujus differentiæ rationem afferre conati sunt, ascribendo computationi quæ legitur in Exodo varias Abrahami peregrinationes in Ægypto. Quidquid id sit, Eusebius, in suis *Canonibus*, Apostoli secutus est opinionem : Πρῶτον ἔτος τῆς τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν Ἀβραὰμ ἐπαγγελίας ἀπὸ ος' ἔτους αὐτοῦ τοῦ Ἀβραὰμ ἐπὶ Μωϋσέα, καὶ τὴν ἐξ Αἰγύπτου πορείαν τοῦ Ἑβραίων ἔθνους ἔτη τυγχάνει υλ' ὧν μέμνηται Παῦλος Γαλάταις ἐπιστέλλων. (Eusebius, in *Chron. paschal.*, pag. 51 et 52.)

Qua basi immorantes, 215 annos habebimus, cum in Ægyptum ventum est, unde 215

Mansio in Ægypto item an. 215, unde 215

Et summa conflatur : 430

Cui addendo quam habebat ætatem Abrahamus, cum Charrhan reliquit, nempe annos 75

Inter nativitatem Abrahami et vocationem Moysis annos habebis 505

Jam dixi errorem temporis, quem admiserat Porphyrius, ab Eusebio in suis *Canonibus chronicis* fuisse confutatum ; tantum quidem abest ut cum Abrahami temporibus Moysis tempora confundat, quod contra opinionem deserat chronographorum antecedentium, verbi gratia, Clementis Alexandrini, Africani, Tatiani, qui omnes ortum Moysis temporibus Inachi ponunt, primi regis Argolici, ut dictum reducat ortum ad tempora Cecropis, id est 250 annos post Inachum. Fragmentum hoc, quod magni æstimare debemus, e Syncello desumptum, pag. 65 et 66 editionis Luparensis, Latine reddimus infra.

Eusebius, in præfatione sui *Canonis*, hoc prope modo suam sententiam exponit : « Moyses, natione Hebræus, qui primus, ex prophetis Hebræis, in Scriptura sacra oracula edidit de Salvatore, id est Christo, et cognitione Dei quam omnes gentes docere jussus fuerat, temporibus Inachi floruit, secundum testimonium virorum eximiæ eruditionis, v. g. Clementis, Africani et Tatiani inter nostros ; Josephi et Justi, inter Hebræos ; quorum unusquisque rationes affert, qualiter ex veteribus historiis desumpsit : eo sensu contendunt Inachum 700 annis ante bellum Trojanum exstitisse. Unus inter philosophos Græcos, et ille specialiter qui frustra nos in quarto libro sui laboris tanta cura arati acriter aggressus est, dicit Moysem exstitisse ante tempora Semiramidis ; porro, Semiramis regnabat super Assyriis 150 annos ante Inachum, unde fas esset concludere Moysem 850 annos ante Trojæ tempora exstitisse. Ego vero, qui nihil tanti facio quam quod verum existimavi dicere queam, magnopere studui ut in supradictis opinionibus verum a falsis

discernerem. Unde, in eo quem ante hunc librum scripsi, præsentis laboris materiam coegi in unum, quam quæ numerosissima potui variorum chronica populorum colligens, nempe Chaldæorum, Assyriorum, Medorum, Persarum, Lydiorum, Hebræorum, Ægyptiorum, Atheniensium, Argivorum, Sicyonum, Lacedæmoniorum, Corinthiorum, Thessalorum, Macedonum, Latinorum, qui postea dicti sunt Romani, uno verbo, gentium numero quindecim. Præsentem librum scribens, hisque omnibus chronicis adunatis in unum, composui *Canonem chronicum*, ubi tempora temporibus conferuntur, ubique populus unusquisque in annos vicini sui spectare potest. Cum autem apud Hebræos temporum computationes invenerim quæ inter se plus minusve differunt, illas tamen modo sequenti ordinavi. Sub Inacho, quem primum regem in Argolide fuisse nobis Græci perhibent, huic principi coætaneum dignovi patriarcham Israelem, qui dignus visus est, a quo nomen ducerent duodecim tribus Judaicæ gentis, quarum fuit auctor. Sub Semiramidis tempora, Abrahamum inveni, gente Chaldæum, prætera dilectum Deo. Quoad Moysem, qui primus apud Hebræos prophetarum habetur, fatebor equidem, ne mentiar, illum mihi multo omnibus his recentiorem visum fuisse, licet quemcunque Græcorum æstimatione antiquissimum antecesserit, exempli gratia Homerum necnon Hesiodum, ipsa tempora Trojana, Dioscuros, Æsculapium, Bacchum, heroas omnes, Mercurium et Apollinem, aliosque deos quos colebant Græci; licet etiam fuerit antiquiori ætate quam seu mysteriorum origo, seu gesta ipsa quæ Jovi a Græcis ascribuntur: nam Græcorum nepotes omnes ad se spectantes historias Cecrope recentiores testantur. Porro, mihi summa cura de Moysis ætate inquirenti apertissime innotuit illum vixisse temporibus Cecropis, dicti Διφυής, quem primum in Attica regnasse asserunt, annis circiter 350 ante gesta Trojani belli. »

Col. 809 C 6. Ad calcem adnotationum hujus libri iterum resumentur istæ ambages chronologicæ, quo dignoscatur utri coætaneus fuerit Moyses, Inachone an Cecropi, qui septem regum vitis distant.

Col. 812 A 1. Multi critici explicuere usum vocis ὁμοῦ cum adjectivo collectivo. Vide inter omnes Boissonadium in *Heroica Philostrati*, pag. 277; sed in numerosis exemplis locutionis hujus, quæ tum ab eo, tum ab aliis allata sunt, nullum invenio in quo, sicut nunc, articulus antecedat vocem πάντες: porro, ne deleatur cavendum est, quoniam illo indigeat participium συναγαγόντες, quod hic locum tenet substantivi. Itaque nullatenus hæ conjungendæ sunt voces, πάντες et ὁμοῦ; sed ὁμοῦ voci συναγαγόντες concedendum. Vox ὁμοῦ frequentius *ex adverso* usurpatum est, quo multa hujus locutionis exempla in medium ferre necesse habeam. Citabo Sophoclem, *OEdip. tyrann.*, ad initium:

Πόλις δ' ὁμοῦ μὲν θυμιαμάτων γέμει
Ὁμοῦ δὲ παιάνων τε καὶ στεναγμάτων.

Ibid. C 2. Συνεχρόνισεν 466, 67, 68.

Col. 813 B 2. Hic locus Africani, ad finem usque capitis, legitur apud Syncellum, pag. 63, ea quæ omiserat Eusebius restituentem.

Ibid. C 14. Locum restituit Vigerus in notis.

Ibid. D 1. Legere oportet τὴν πρώτην ὀλυμπιάδα, non autem ἐπὶ τῆς πρώτης ὀλυμπιάδος.

Col. 816 A 11. Apion, Plistonices, magis est notus, quam ut nomen *Posidonius*, quo apud nostrum auctorem pater ejus appellabatur, delere non debuerim. Grammaticus est hic Alexandrinus, maxime Judæis infensus, qui legationi præfuit quam pagani cives Alexandriæ ad Caium Cæsarem miserunt, ut de Judæis quererentur Hellenistis. Hanc enarrat Philo eorum legatus. (Vid. Josephum, *Antiq. Jud.* lib. XVIII, cap. 9; item duos libros *contra Apionem*.) Apion iste, judicio Plinii, homo erat ridiculus (*Hist. nat.* præf.): « Apion quidem grammaticus, hic quem Tiberius Cæsar *cymbalum mundi* vocabat, cum propriæ famæ tympanum potius videri posset. » Idem Plinius, lib. XXXVII, cap. 19, illum paterno nomine cognominat, ex usu admodum frequenti apud Latinos: « Apion cognominatus Plistonices scriptum reliquit; » in quo Plinium secutus est Aulus Gellius, *Noctium Attic.* lib. V, cap. 14: « Apion qui Plistonices appellatus est; » lib. VI, cap. 8: « Apion Græcus homo qui Plistonices est appellatus. » Scripserat historiam Ægypti, sub nomine *Αἰγυπτιακά*, cujus infra testimonium vocatur. Ἀπίων ὁ γραμματικὸς ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν *Αἰγυπτιακῶν*. Clemens Alexandrinus, in I *Stromat.*, pag. 378, citat. cap. 12 hujus libri Eusebii, Tatianum sequens, suum illi restituit cognomen: Ἀπίων τοίνυν ὁ γραμματικὸς ὁ Πλειστονίκης ἐπικληθεὶς, ἐν τῇ τετάρτῃ τῶν *Αἰγυπτιακῶν*; Suidas *ad vitam ejus* illum nominat Ὁ Πλειστονίκου.

Quoad usum hunc Romanorum transferendi in filios nomina patrum, binaque eidem personæ dandi nomina, omisso quis esset pater, hujus rei notandum nobis probatur exemplar, tum a Plutarcho, tum a Cicerone, qui, de Apollonio Molone loquentes, nunc *Apollonium Molonem*, nunc *Molonem* simpliciter scribunt. Josephus *contra Apionem* eum citat. II, 14, et passim sub Molonis nomine; nihilominus scholiastes Homericus Venetus *Iliad*, I, v. 5, aut potius Porphyrius hunc Ἀπολλώνιος ὁ τοῦ Μόλωνος appellat. Herodes Atticus, sic ab Aulo Gellio dictus, *Noct. Atticar.*, I, 2, Attici erat filius: vide ejus vitam in Philostrati *Sophistis*, lib. II, c. 1, Oleariique nota.

Ibid. B 2. Amosis, quem Herodotus ubique sub fine secundi et initio tertii libri *Amasim* vocat, nihil habet in iis quæ de eo refert, quod ad Judæos spectet; porro cum nullibi ejus narratio interrupta videatur, existimandum est aut Africanum eum male legisse atque cum alio historico confudisse, vel existimasse se suis lectoribus fucum fecisse.

Ibid. B 8. *Ὥστε οὐδ' ἐπίσημος ἐπὶ πλέον ἡ τῶν χρόνων παραλλαγή.*

Ἐπὶ πλέον Latine traduci debet per *fere* (*à peu près*). Vide exempla a Leopardo allata, *Emendat.*, l. IV, c. 19.

Ibid. C 5. *Οὐκοῦν τῶν χιλίων καὶ εἴκοσι ἐτῶν, τῶν μέχρι πρώτης ὀλυμπιάδος, ἀπὸ τοῦ Μωσέως τε καὶ Ὠγύγου ἐκκειμένων·* lego ἐκχεομένων, *annis elapsis.*

Ibid. D 1. *Τρικαρήνῳ*. Quid sibi vult Theopompi *Tricarenus?* Vox est sine dubio corrupta. Nullus auctor Theopompi operi hunc titulum, cujus etiam non est aperta significatio, tribuit. In primo libro *Contra Apionem*, § 24, Josephus citat ut Theopompo jure immerito ascriptam sub titulo Τριπολιτικόν historiam: Forsan legendum est ἐν τῷ Τριπολιτικῷ Θεόπομπος, vel ἐν τῇ Τρισκαιδεκάτῃ, subaudito βίβλῳ, magnæ ejus historiæ Philippicæ libros LXVIII efformante. Quidquid id est, ἐν τῷ Τρικαρήνῳ delendum est.

Col. 817 B 6. Theagenes Rhegiensis unus est inter primos auctores qui Homeri poemata allegorice interpretati sunt. Sic de eo loquitur scholiastes Venetus in versu 67 *Iliad.* Υ. Οὗτος ὁ τρόπος ἀπολογίας ἀρχαῖος ὢν πάνυ καὶ ἀπὸ Θεαγένους τοῦ Ῥηγινοῦ, ὃς πρῶτος ἔγραψε περὶ Ὁμήρου. « Hoc genus *explicationis* est antiquissimum, siquidem originem trahit a Theagene Rhegio, qui primus de Homero scripsit. » Vide Jonsium, *De script. hist. philosoph.*, l. I, cap. 3.

Ibid. 7. Stesimbrotes ter citatur in iisdem scholiis, nempe: *Iliad*, A 635, O 193, Φ 76; in *magno Etymologic.*, p. 277 et p. 465: Ἐν τῷ περὶ τελετῶν. Xenophonti æquævus erat, homeristarumque exercebat artem. Hæc de eo dicit Socrates, cum in convivio interlocutor esset, c. 3, § 6: Σὺ δὲ Στησιμβρότῳ τε καὶ Ἀναξιμάνδρῳ καὶ ἄλλοις πολλοῖς

πολὺ δέδωκας ἀργύριον, ὥστε οὐδέν σε τῶν πολλοῦ ἀξίων λεληθέναι. « Multam pecuniam Stesimbroto dedisti, et Anaximandro atque aliis ut nihil oblivione pereat eorum quæ retineri merentur. »

Col. 817 B 7. *Antimachum* restitui pro *Callimacho*; Cyrenæus hic erat, Antimachus vero Colophonius; poeta haud ignobilis, quem Adrianus Homero prætulit. Vide quid de illo sentiant Dionysius Halicarnasseus et Quintilianus in nota Uptonis ad tractatum *De compositione verborum*, pag. 301 editionis Schæffer : cæterum in textu Tatiani impresso *Antimachus* legitur.

Ibid. 11. *Χαμαιλέων*. Clemens Alex., *Strom.* I, p. 422 : Χαμαιλέων ὁ Ἡρακλεώτης ἐν τῷ περὶ μέθης. Et pag. 351 : Χαμαιλέων ἐν τῷ περὶ θεῶν. Vide eum apud Jonsium, *De script. hist. philosoph.*, l. I, c. 17, § 2.

Col. 820 A 4. Archippus seu *Arxippus*, nam diversi sunt scribendi modi : apud Tatianum, legitur Ἄρχιππος, apud Eusebium Ἄρξιππος· hæc ultima lectio in Proclo Diadocho *in Hesiodum* : Ὁ δὲ Ἄρξιππος οὗτος υἱὸς ἦν Ἀκάστου ἄρξας Ἀθηναίων ἔτη λέ. » Tempus quo vixit archon Atheniensis ibi citatus, certum est : tertius est archon hæreditarius et perpetuus, filius ac successor Acasti. Eusebius, in *Chronico*, ubi legit Ἄρχιππος, eum reponit in anno mundi 4090, ex Philochoro, qui declarat eum vixisse 180 annis post Trojam captam.

Ibid. B 5. *Ψευδεῖς ἀποφαίνεσθαι τὰς περὶ τοὺς λόγους δόξας*. Hæc verba subobscura intelligi posse videntur ex iis quæ leguntur sub fine ejusdem fragmenti, pag. 496, in linea prima ed. Vigeri : Περὶ μὲν οὖν τῆς καθ' ἕκαστον λόγον πραγματείας χρόνων, ἀναγραφῆς αὐτῶν σφόδρα μετὰ πάσης ὑμῖν ἀκριβείας ἀνεγραψάμην. « Ac de singulorum quidem in quolibet genere studiis, deque ipsa temporum ratione, vobis, ni fallor, quam accuratissime fieri potuit, disseruimus. »

Col. 821 A 5. *Σέλευκον*. Vide Marshamum in *Canone chronico*, pag. 504 edit. Germanicæ. Notat annos vel 56 vel 61 Alexandrum inter et Antiochum esse, prout Antiochus tertius post Alexandrum, et Seleucii successor proximus, aut ejusdem Seleucii tertius successor habetur.

Ibid. 4. *Ἄσιτος*. Lætus, cujus nomen ibi deformatur in Ἄσιτος (Χαῖτος) apud Tatianum ab omnibus criticis, quibus de eo loquendi fuit locus restitutus est juxta Clementem Alexandrinum, *Strom.* primo, pag. 387. Vide Potterum, de his verbis, quosque laudat criticos.

Ibid. D 1. Equidem novemdecim tantum sunt primum Inachum ultimumque Agamemnonem numerando.

Col. 824 A 10. Hic numerus 400 annorum falsus videtur. Legendum est 700 annis ex fragmento in Syncello contento, pag. 66 edit. Lupar.

Τατιανὸς τὴν ἀπόδειξιν ἐκ παλαιᾶς ὑποσχὼν ἱστορίας Ἴναχον τῶν Ἰλιακῶν ἔστησεν ἑπτακοσίοις πρεσβεύειν.

Istud probemus :

Tatianus numerat 20 generationes 30 annorum inter Inachum et captam Trojam :	600
Dat 408 annos a Troja capta ad primam olympiadem :	408
	1,008
Ab Ogyge ad primam olympiadem numerat :	1,020
Tempus subtrahendo a Troja capta ad primam olympiadem :	408
Habemus :	612
Addamus 70 annos ab Ogyge (qui sub Phoroneo, juxta Acusilaum, vixit) ad Inachum :	70
Habes :	682

Tatianus infra dicit, olympiades Trojano bello 407 annis recentiores esse : ad attingendum 1,020 suprapositos, requiruntur 613 anni respondentes viginti generationibus ab Inacho ad Agamemnonem.

Col. 825 A 3. Ex Tatiano nomen poematis Aristæi Proconnesii emendavi, *Arimaspes* pro *Drimaspes*. Me anteivit Vigerus. Vid. *Historicos Græcos* Vossii, lib. I, cap. 2; Aristæus Homero posterior est, siquidem vixit quinquagesima olympiade.

Ibid. 4. De Euclete Cyprio, vide Pausaniam, *in Phocicis*, lib. X, cap. 12, pag. 828, et cap. 24, pag. 858; propheta habebatur, χρησμολόγος, et Homeri nativitatem sortemque prædixerat.

Ibid. 5. *Προταινίδου*. Lego Προμαντίδου, secutus correctionem propositam a Vossio in libro *De hist. Græcis*, lib. I, cap. 2, et ab Huetio ad exemplaris sui marginem, in bibliotheca Regia asservati.

Col. 828 A 6. *Κασσιανῷ*. Hic Cassianus idem esse videtur ac Julius Cassianus, princeps hæreseos Docetarum, qui Christum sumpsisse corpus negabant. Vide Clementem, tertio *Strom.*, pag. 552.

Ibid. B 11. *Ἐν τοῖς χρόνοις*. De libro *Temporum* Dionysii Halicarnassensis, tacent omnes qui ejus opera recensuerunt : Vossius, Harlesius et Schœllus. Hujus mentio alibi non exstat quam in hoc Clementis Alexandrini loco. Boivinus natu major dissertationem scripsit in *Memoriis Academiæ*, tom. II, pag. 319 ; primus sustulit errorem interpretum, qui sic verterunt : Παλαιότερα τῶν Ἑλληνικῶν μνημονεύεσθαι τὰ Ἀργολικά· *Vetustiora Græcis res Argolicas commemorari.* Scribendum erat *Hellenicorum ;* quod nempe regnum Argolicum præcesserit regnum ab Helleno fundatum ; in quo omnino recte habet. In secundo commentario, ejusdem tomi pag. 373, hunc librum restituere tentat ex iis quæ cognoscuntur de Dionysii chronologia, in aliis ejus operibus diffusa : consilium quidem ambitiosum, et quantamcunque in hoc curam attulerit, fateor, non possum quin subdubitem, quamvis exsistat verisimilitudo in synchronismis ex cæteris Dionysii operibus desumptis, fundamentumque non desit suppositioni qua contendit Dyonysium *Canonem chronologicum* Eratosthenis admisisse.

Ibid. 13. *Κέκροπος*. Hic Cecrops cognomen suum διφυής debet duplici origini quam ei tribuit traditio : Ægyptus, ex qua coloniam in Atticam adduxit et Autochthonia ; sive, ut ait Charax ab Eustathio citatus in *Iliad.* Σ pag. 1156 edit. Rom. quia primus unionem conjugalem inter Athenienses adhuc feros introduxit. Γάμους γὰρ καὶ ὑμεναίους ἐν Ἀθήναις πρῶτον ἀχθῆναι ὑπὸ Κέκροπος, ὅθεν καὶ διφυῆ τὸν Κέκροπα λέγεσθαι ὁ Χάραξ φησί.

Ibid. C 5. Hic numerus 400 annorum pro viginti generationibus, 20 annos tantum repræsentaret pro unaquaque generatione, cui 30 plerumque tribuuntur.

Col. 829 A 4. Citationem *Timæi* Platonis apud Clementem sequitur longum fragmentum e Tatiano deprompium, tacito ejus nomine; Clementis furtum ibi eo manifestius, quod Eusebius in capite præcedenti illud jam reproduxit, ita ut collatio sit facillima.

Ibid. Apud Clementem est gravis error, qui apud Eusebium reperitur; quod eum jam olim extitisse probat : Ἦτε ἐκ Κρήτης εἰς Φοινίκην ἀνακομιδή. Attamen Tatianus, ex quo hæc omnia desumuntur, vitaverat, Eusebiusque eum fideliter transcripsit pag. 494 : quod probat has longas citationes ab Eusebio non scriptas esse, sed a transcriptoribus ignaris, quos docebat ubi incipiendum et finiendum esset; nullam lectionum varietatem præbent manuscripti codices. Vide notam Vigeri ad locum.

Ibid. B 8. Quod non constet de rege Athenis regnante cum Troja capta est, sive Demophoon, Thesei filius, sive Menestheus, filius Petæi, nepos Erechthei fuerit, hoc fecerunt perturbationes, quæ tunc temporis Ægæi nepotibus reddiderunt coronam, quam Pan-

dionidæ usurpaverant. Sub fine igitur regni Menesthei in Demophonis initio istud evenit.

Col. 829 B 9. Ἀθήνησι. Ibi desinit Tatianus, et pergit Clemens.

Ibid. 10. Διονύσιος ὁ Ἀργεῖος. Valckenaerus proponit *Diniam* pro *Dionysium*, *ad Phœnissas*, p. 599.

Ibid. 11. Ἄγις, καὶ Κέρκυλος. Hæc duo nomina sociata sunt cum mutatione orthographiæ in utroque, apud Athenæum, lib. III, cap. x, pag. 87 : Ἀγίας δὲ καὶ Δέρκυλλος ἐν Ἀργολικοῖς. Legitur Αἰγίας apud Clementem. An idem sit ac Agis a Quinto Curtio inter Alexandri adulatores nominatus? l. VIII, c. 4 : « Agis quidam Argivus pessimorum carminum post Chœrilum conditor. » Pariter ab Arriano citatur, *De expeditione Alexandri*, lib. IX, cap. 9, ut vilis adulator : Καὶ δὴ καὶ τῶν σοφιστῶν τῶν ἀμφὶ αὐτὸν, Ἀνάξαρχόν τε καὶ Ἄγιν Ἀργεῖον ἐποποιόν. Ex his duabus citationibus credendum esset Agim hujus poetæ verum nomen esse : quoad Dercillum, cum Δ, non K nomen ejus est scribendum. Valckenaerus, *in Phœnissis* Euripidis, pag. 396, duplicis λάμδδα necessitatem in dubium revocat

Ibid. 15. Πληθυούσης σελήνης. En contradictio : Si plena erat luna quando capta fuit Troja, non poterat esse φθίνοντος μηνὸς ὀγδόη, id est, per ultimam partem, sex diebus ante novam. Ratio cæterum quam affert Clemens citando versum *minoris Iliadis*, demonstrare videtur lunam non fuisse plenam cum media nocte exsurgeret. Vide Scaligerum *De emendatione temporum*, pag. 37, et Petavium in *Doctrina temporum*, lib. IX, cap. 31.

Ibid. C 4. Ἔτη χδ'. En etiam numeri qui minime veri esse possunt; 604 anni inter Moysem et Perseum. Post Perseum, quintum decimum Argi regem, alios non habes nisi Eurystheum, Pelopem, Atreum, Thyesten et Agamemnonem, in Argi solio. Pelops regnavit 59 annis, Atreus et Thyestes 65, Agamemnon usque ad Trojam captam, 18; quod 142 efficit annos a Perseo ad Trojam captam; quam 746 annis ante Moysen eversam oporteret. Africanus, Tatianus et Clemens Moysen ponunt 400 annis ante illum eventum, etiamsi eum Inacho coævum faciant. Eusebius illum in Cecropis ætate statuens, Clementem sequitur : ergo inter Moysen et Perseum 250 aut 260 anni tantum esse possunt. Non dubito quin circa numeros exstiterit error.

Col. 832 A 1. Regnum Herculis Argi falsa est expressio, cum Eurystheus, Argolidis rex, qui Herculi 12 labores imposuit, huic supervixerit posteaque perierit in bello quod Heraclidis Herculis nepotibus intulit. Hercules hic ut rex e solio suo expulsus habetur.

Ibid. B 8. Septima generatio post Moysen. Clemens semper asserit Moysen Inachi esse coævum, cujus Triopas septimus est successor, eo ipso comprehenso.

Ibid. 9. Leo, cujus auctoritas ibi a Clemente invocatur, idem est Leo quem Hyginus vocat *Astronomicon, Poeticon*, II, 20 : « De Hammonis simulacro Leo qui Ægyptias res conscripsit... »

Tertullianus, *De corona*, VII : « Leonis scripta evolvas, prima Isis repertas spicas capite circumtulit. »

Idemne est ac Leo Pellæus citatus ab Arnobio, *Adv. gentes*, l. IV, c. 29; idemque ac Leo Augustini, *De civitate Dei*, l. VIII, c. 5 : « Sicut Leone sacerdote prodente ad Olympiadem scribit Alexander ? » Idem, *ibid.*, l. XII, c. 10; Cyprian., *De idol. vanitate*, p. 9 ed. Oxoniensis ; Minutii Felicis *Octavius*, c. 21. De hac quæstione disserui in *Essai sur le Polythéisme*, t. I, p. 120 et seq.

Rufinus, *Hist. eccl.*, II, 23 : « Alii repertum in historiis Græcorum veteribus ferunt Apim quemdam patremfamilias seu regem in Memphi positum, cum frumenta apud Alexandriam defecissent, ex proprio affatim civibus alimenta præbuisse. Quo defuncto, in honorem ejus instituerint apud Memphim, templum in quo bos quasi indicium optimi agricolæ nutritur, habens quædam coloris insignia qui ex nomine ejus Apis appelletur. Σορόν vero, id est sepulcrum, in quo corpus ejus inerat, Alexandriam deduxerint et Soroapis primo ex compositione Soro et Apis, postea vero per corruptionem Sarapim nominaverint. »

Ibid. C 5. Ἀπὸ Ἰνάχου. Hæc fabula a Nicephoro Callixto qui eam Græce e Rufino transtulit, l. XV, c. 8, repetitur.

Ibid. D 3. Eusebius commiscet Apollinis servitutem apud Admetum, ejusque mercenarium laborem, conjunctim cum Neptuno, apud Laomedonta, ad Trojam exstruendam. Scaligerus, ex Eusebii *Chronico*, hunc errorem sustulit, p. 13 suarum *Animadversionum*. Versus ab Homero citatus est *Iliad.* Φ, 443 : ad Laomedontis officium refertur.

Col. 836 A 2. Omnino amplector Lamberti Bos opinionem *Animadv.*, p. 115, qui proponit Ἄμωσις pro Θμῶσις, cui substitutum est Τέθμωσις, ἄλφα mutato in θ. Antea vidimus, in verbis ab Africano citatis, regnante Amosi Ægyptum Judæos deseruisse.

Col. 837 B 3. Esbo Abesan vocatur in libro Judicum c. XII 8. *Post hunc (Jephte) judicavit Israel Abesan de Bethleem... qui septem annis judicavit Israel, mortuusque est et sepultus in Bethleem.* In LXX Ἀβαισσάν.

Ibid. 13. Hic est error : scribendum est 29 anni, IV Regum c. XIV, v. 2. Εἴκοσι καὶ ἐννέα ἔτη ἐβασίλευσεν ἐν Ἱερουσαλήμ.

Ibid. Azarias, Amasiæ filius, fert quoque Oziæ nomen; vide IV lib. Regum, c. XV, ubi hæc duo nomina ei dantur. Ozias apud Eusebium nominatur.

Col. 841 A 8. Duplex occurrit opinio. Prior, et ea est Clementis Alex., Africani et Tatiani, Moysem synchronum statuit cum Inacho, primo Argivorum rege; posterior, quæ est Eusebii, Moysem coævum facit Cecropi I Διφυής dicti, in quo incipit regum Atheniensium series. Recte hucusque; at mox omnia permiscentur cum unusquisque agit ut locum epochæ suæ assignet. Sed videamus quomodo alii aliis in statuendis temporibus contradicant, ut, in medium posito eventu historico posteriori, veram, si fieri potest, discernamus temporis notam.

Cum Trojæ eversio inter insigniora primitivæ historiæ Græcæ reputetur, tempusque idem in utroque systemate statuatur quo primam olympiadem præcessit, inde epocham suam auspicatus est unusquisque. Statuto utrinque ab excidio Trojæ ad primam olympiadem 407 aut 408 annorum spatio, superest ut videamus quot annis Inachus et Cecrops hanc præcesserint. Hic allatæ temporales notæ jam non concordant; hinc suboritur confusio : hoc problema solvendum.

Nos docet Eusebius in fragmento præfationis *Canonis chronici* a Syncello conservato, p. 65 et 66 edit. Lupar., Clementem, Africanum et Tatianum, Moysem statuentes Inachi æquævum, hunc 700 annis ante Trojam captam ponere : Ἴναχον δὲ τῶν Ἰλιακῶν ἔστησαν ἑπτακοσίοις πρεσβεύειν. At contra Tatianus ab eodem Eusebio citatus, *Præp. evang.*, l. X, c. 11, p. 494, eidem periodo tantum annos 400 tribuit, textusque conservatus Tatiani illi est conformis : Διόπερ εἰ κατ' Ἴναχον πέφηνεν Μωσῆς γεγονὼς, πρεσβύτερός ἐστι τῶν Ἰλιακῶν, ἔτεσι τετρακοσίοις. Eusebius autem idem spatium annorum inter Cecropem Trojamque captam reperit. *Præp. evang.*, l. X, c. 9. p. 484 : Ἐντεῦθεν (ἀπὸ τῆς ἁλώσεως) ἐπὶ τοὺς ἀνωτέρω χρόνους βαδίζων, ἐν ταυτῷ τε συναγαγὼν, ἀριθμὸν ἐτῶν υ' εὕροις ἂν, κατὰ μὲν Ἑβραίους Μωσέα, κατὰ δὲ Ἕλληνας Κέκροπα τὸν γηγενῆ. Concordant igitur quoad tempus quod a capta Troja ad Moysen fluxit, quoad vero synchronismum discordant. Hoc enim tempore cyclus deerat ad quem reduci possent eventus.

Hoc autem non assequemur nisi duorum regnorum supputatione quæ duas epochas sejungunt, ex canonibus Argolicorum regum a Castore Eusebioque confectis, in Eusebiano nempe *Chronico*, et ab Africano in *Præp. evang.*, l. I. Antea vero aliqua documenta in his auctoribus passim inserta videamus quorum utique ope aliquid luminis afferetur. Eusebius in *Præp.*, p. 486, quid temporis effluxerit Semiramidem inter et Inachum conscripsit : Ἴναχος Ἀργεῖος ἡγεῖται κατὰ τὸν πέμπτον μετὰ Σεμίραμιν Ἀσσυρίων βασιλέα, ν' καὶ Ρ' ὕστερον ἔτεσιν αὐτῆς. « Argolicorum rex primus Inachus quinto Semiramidis successori, 150 annis post ipsam, respondet : » assignat quoque temporis spatium quo distent hæc regina et Cecrops primus : Εἶτ' αὖ πάλιν τῶν ἐτῶν ἄλλοις κατώτερον χρόνοις ἤδη που πλέον ἢ υ' ἐτῶν ὅλων συμπληρουμένων ἀπὸ Σεμιράμεως πρῶτος Ἀθηναίων βασιλεὺς Κέκροψ, ὁ βοώμενος παρ' αὐτοῖς αὐτόχθων, Ἄργους ἡγουμένου Τριόπα, ὃς ἦν ἕβδομος μετὰ τὸν πρῶτον Ἀργείων Ἴναχον.

En Cecrops integro 400 annorum curriculo post Semiramidem revoluto enascitur, cum septimus Inachi, ipso computato, successor in Argolica urbe regnaret, ex canone nomenclaturaque ab Africano in Eusebio, *Præp. evang.*, p. 494, allatis : Inachus, Phoroneus, Apis, Argeus, Criasus, Phorbas, Triopas. Si tamen ex hoc 400 annorum numero a Cecrope ad Semiramidem interposito annos 150, qui istam ab Inacho disjungebant, subtraxeris, 250 annos pro duorum istorum regum interstitio reperies. Non hic immoratur Eusebius, sed a Semiramide usque ad captam Trojam prosecutus computum, paulo minus quam 400 annos a Cecrope usque ad hanc ætatem ennumerat, levi verodiscrimine 800 annos a Semiramide : Ἀπὸ δὲ Κέκροπος ἐπὶ τὴν Ἰλίου ἅλωσιν, μικροῦ δέοντα ἔτη υ'. Cum juxta ipsum vero Moyses Cecropis coævus sit, Moysem concludit ab inde 400 annos habere minus quam Semiramin, 400 vero plus quam captam Trojam. Quod si hoc thema in Tatiani computum contulerimus, 400 annos ab Inacho ad Trojam consequemur; ab ipsomet vero ad Semiramidem annos solummodo 400 ; ista ergo mulier princeps ante Trojam solummodo 550 annis vixisset : Διόπερ, εἰ κατ' Ἴναχον πέφηνεν ὁ Μωσῆς γεγονώς, πρεσβύτερός ἐστι τῶν Ἰλιακῶν ἔτεσι τετρακοσίοις.

Hæc autem prima difficultas multum crescit Clemente Alexandrino interveniente, cum in textu suo, lib. I *Stromatum*, p. 379, tum in Eusebii citatione, *Præp. evang.* l. x, c. 12, p. 497 : Κατέσκαψε τὴν Ἀούαριν Ἄμωσις, κατὰ τὸν Ἀργεῖον γενόμενος Ἴναχον, ὡς ἐν τοῖς *Χρόνοις* ἀνέγραψεν ὁ Μενδήσιος Πτολεμαῖος.. Κατ' Ἄμωσιν, φησί, τὸν Αἰγύπτου βασιλέα, Μωσέως ἡγουμένου, γεγονέναι Ἰουδαίοις τὴν ἐξ Αἰγύπτου πορείαν, ἐξ ὧν συνῶπται κατὰ Ἴναχον ἠκμακέναι τὸν Μωσέα. Παλαίτερα δὲ τῶν Ἑλληνικῶν τὰ Ἀργολικὰ (τὰ ἀπὸ Ἰνάχου λέγω) ὡς Διονύσιος ὁ Ἁλικαρνασσεὺς ἐν τοῖς χρόνοις διδάσκει. Τούτων δὲ τεσσαράκοντα μὲν γενεαῖς νεώτερα τὰ Ἀττικά, τὰ ἀπὸ Κέκροπος τοῦ διφυοῦς δὴ καὶ αὐτόχθονος, ὥς φησι κατὰ λέξιν ὁ Τατιανός.

« Amosis mœnia Abaridis diruit. Coævus fuit iste Amosis Inacho, si Ptolemæo Mendesino credideris in lib. *De temporibus*. . . Regnante Amoside, inquit, Ægyptiaco rege, exierunt ab Ægypto, Moyse duce, Judæi : unde concludere licet sub Inachi ævo claruisse Moysem. Antiquius est Argivorum quam Hellenum regnum (regnum dico ab Inacho conditum), quod testatur Dionysius Halicarnasseus in lib. *De temporibus*. Ab Hellenum regno ad Athenarum regnum quadraginta generationes effluxere : quippe quod conditum est a Cecrope Διφυεῖ et Autochthone secundum Tatiani icita verba. »

Multa reperiuntur in hac supposita Tatiani citavenne quæ minime illius sunt. Apud nos est ejus *contra Græcos* sermo, et quod ab ipso sit in aperto est ; illud nempe inprimis legitur : Κατέσκαψε τὴν Αὔαριν Ἄμωσις κατὰ τὸν Ἴναχον γενόμενος, ὡς ἐν τοῖς *Χρόνοις* ἀνέγραψεν ὁ Μενδήσιος Πτολεμαῖος. « Amosis, teste Ptolemæo Mendesio, coævus Inacho habendus est. » Pariter antea dixerat quod subsequitur : Κατ' Ἄμωσιν Αἰγύπτου βασιλέα γεγονέναι Ἰουδαίοις φησὶ (Ptolemæus) τὴν ἐξ Αἰγύπτου πορείαν εἰς ἅπερ ἤθελον χωρία, Μωσέως ἡγουμένου. « Testatur Ptolemæus Amoside regnante, Moysis ducatu Judæos Ægypto excessisse. » Reliqua autem citatio e Dionysio Halicarnasseo extracta prorsus Tatiano aliena est. Gaudet Clemens istis discursibus quos eruditis exprobramus, de proximo aberrantibus in proximum et de longinquo in longinquum, quasi navis de via deflectens ; consueverunt enim res inter se quamdam similitudinem habentes connectere. Attamen credas hæc a Clemente non addita fuisse, qui nequibat Tatiano ascribere quod Tatianus non dixerat. Cæterum, sive Clemens sive pseudonymus fuerit, a proposito non discedit ; et contra omnem veritatis speciem origines regnorum prosequitur. Ἐννέα δὲ τὰ Ἀρκαδικὰ (subaudiens γενεαῖς, quod quidem multo superius referendum est) τὰ ἀπὸ Πελασγοῦ· λέγεται δὲ καὶ οὗτος αὐτόχθων. « Arcadiæ regnum novem generationibus Inacho posterius est (de hoc a Pelasgo constituto locuturus sum), qui et ipse pro Autochthone habebatur. » Τούτων δὲ ἄλλα πεντήκοντα δυοῖν νεώτερα τὰ Φθιωτικά, τὰ ἀπὸ Δευκαλίωνος. Nec sic absurde loqui potuit Clemens : igitur hic est error transcribentis. Eusebius in loco citato non amplius vocem πεντήκοντα littera ν repræsentat; sic enim habet : Τούτων δ' ἄλλων δυοῖν νεώτερα. » Hæc versio est et ipsa vitiosa ; legendum est cum manuscriptis codicibus 467 et 468 : « Τούτων (Ἀρκαδικῶν) δὲ ἄλλοιν δυοῖν νεώτερα τὰ Φθιωτικά. « Phthiotidis a Deucalione institutum recentius est duabus generationibus quam Arcadiæ regnum. » Infaustus iterum numerus est appositus pro ἑπτά, p. 401, ubi Clemens intervallum assignat Inachum inter et Deucalionem : Ἀπὸ δὲ Μωσέως στρατηγίας καὶ Ἰνάχου ἐπὶ τὸν Δευκαλίωνος κατακλυσμὸν (τὴν δευτέραν λέγω ἐπομβρίαν) καὶ ἐπὶ τὸν Φαέθοντος ἐμπρησμόν, ἃ δὴ συμβαίνει κατὰ Κρότωπον, γενεαὶ τεσσαράκοντα ἀριθμοῦνται. Pro certo nempe habendum est non plus quam septem generationes regum esse inter eos : cum Crotopus Triopæ successerit, aut ad summum ὀκτώ. Patet item vocem τεσσαράκοντα, de Attica dictam simili indigere correctione. Gentianus Hervetus huic numero substituere voluit numerum τέσσαρσι, Inachum quarto ordine Triopæ successisse conjiciens ; errans erratum correxit : legendum ἑπτά. Constat autem Clementem non scripsisse quod legimus : πεντήκοντα, ex eo quod, Tatianum usque referens, inferius citet hujus auctoris verba quæ præcedentia refellunt : Εἰς δὲ τὸν χρόνον τῶν Τρωϊκῶν ἀπὸ Ἰνάχου γενεαὶ μὲν εἴκοσι ἢ μία πλείους διαριθμοῦνται. Quod si viginti generationes, aut una et viginti computentur ab Inacho usque ad captam Trojam, nullo modo admittendæ quadraginta ab eodem Inacho ad Cecropem, qui Troja undecim generationibus antiquior exstitit. Clementis ergo additamentum seponemus ; quippe quod ex errore natum nihil ad litem solvendam valeat. Certitudinis ergo punctum quæramus, non quoad 400 annos qui a Moyse ad captam Trojam effluxere, siquidem in hoc omnes consentiunt ; sed 1°, quoad tempus a Semiramide ad Moysem elapsum ; 2°, quoad regem Argis tunc temporis regnantem.

Cæterum non unius tantum auctoris testimonio probatur Semiramidem inter et Moysem non minus quam quadringentos effluxisse annos. Accurate tamen est notandum hic agi de Semiramide illa de qua Ctesias tractavit, quam inter omnes consentit Abrahami temporibus regnavisse. De alia

autem Semiramide loquentes nec Herodotum sequar, lib. I, 184; nec Philonem Herennium (vid. Stephanum Byzantinum in voce *Βαβυλών*); nec Porphyrium, in *Συσκευῇ τῶν Χριστιανῶν* bis ab Eusebio citatum in *Præpar. evang.*, pag. 32 et 485: hic agitur, inquam, de illa illustri Semiramide, Nini uxore, licet parum curem utrum exstiterit necne. Contestor autem hanc Semiramidem ad minimum 400 annis Moysem præcessisse. Primam in hoc mihi sancta Scriptura auctoritatem suppeditat: legere siquidem est in Exod. XII, 40, Hebræos in Ægypto cum patribus suis permansisse annos 430: Ἡ κατοίκησις τῶν υἱῶν Ἰσραήλ, ἣν κατῴκησαν ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐν γῇ Χαναάν, αὐτοί τε καὶ οἱ πατέρες αὐτῶν, ἔτη τετρακόσια τριάκοντα. Quod denegare videtur S. Paulus in *Epist. ad Gal.* III, 16, 17: Διαθήκην προκεκυρωμένην (προκεκηρυγμένην) ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, ὁ μετὰ ἔτη τετρακόσια καὶ τριάκοντα γεγονὼς νόμος οὐκ ἀκυροῖ. « Promulgata nempe lex in monte Sinai pactum a Deo fœdus 430 annis ante non irritum fecit. » Exinde patet Apostolum 430 annos numerare a vocato Abrahamo usque ad legis promulgationem. Nullo alio modo consentire posset Apostolus cum Exodo, nisi hæc verba, ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐν γῇ Χαναάν, αὐτοί τε καὶ οἱ πατέρες αὐτῶν, Abrahamum amplecterentur a tempore illius vocationis. Sic rem intellexit Eusebius p. 484: « A Moyse ad primum Abrahami vitæ annum si ascenderis, 505 annos invenies, scilicet 75 ante et 430 post ejus vocationem. »

Hæc aliunde fulciri potest sententia. Etenim Africanus, in fragmento quod excerpsit Eusebius pag. 487, in *Præp. ev.*, suæ chronologiæ bases statuit semi-Græcæ et semi-Hebraicæ; comprobatam communemque duobus populis epocham quærit, hancque se invenisse credit in anno primo regni Cyri, cum iste ultimus annus sit annorum septuaginta captivitatis, et primus olympiadis 55. « Hanc ait, viam si sequamur, aliæ concordes erunt historiæ. Τούτοις ἑπόμενοι, καὶ τὰς λοιπὰς ἱστορίας κατὰ τὸν αὐτὸν λόγον ἀλλήλαις ἐφαρμόσομεν. Quoad historias quæ præcesserunt, admittemus chronologiam Atticam quæ incipit ab Ogyge, quo regnante evenit primum diluvium in Attica, et qui Phoronæo coævus erat, ut narrat Acusilaus, qui computat ad primam usque olympiadem, quo tempore Græci tum primum modo certo annos recensuerunt, 1020 annos; ostendemusque computationem hanc optime concordare tum cum iis quæ jam dicta sunt, tum cum iis quæ sequuntur. » Hoc manifeste contradicit Varroni, quem citat Censorinus *De die natali*: « A priore cataclysmo quem Ogygium dicunt ad Inachi regnum anni circiter quadringenti. » De hoc infra agetur. Porro, si admitti potest hæc computatio, nempe Ogygem sub Phoronæo vixisse, ab Ogyge ad primam usque olympiadem 1020 annos effluxisse, Trojæ eversionem hanc ultimam epocham 408 annis præcessisse, nobis supererunt 612 anni, quibus addendo integrum regnum Inachi, id est 56 annos, et partem regni Phoronæi, id est decem circiter annos, 678 habebimus; eumdem fere numerum annorum repperiemus, si singula Argolica regna recenseamus, qualia traduntur in canonibus Castoris et Eusebii in *Chronico*. Castor scribit annos 674, Eusebius, 671. Syncellus, quem modo refutabimus, p. 124, compendium regum Argolicorum, nec non temporis quo duravit uniuscujusque regnum, tradit; sæpiusque recurrit ad quasdam hujus compendii partes, in *Chronographia*, juxta quam horum regnorum summa multo major est. « Ab Inacho, inquit, *l. l.*, ad nonum usque regem ejusdem gentis, Sthenelum, 413 numerantur anni. » Ἀπὸ τοῦ πρώτου Ἰνάχου ἕως τοῦ θ', Σθενέλου ἐτῶν υιγ'. Quinque sequentes Danaidæ, e quibus Danaus est, illi præbent annos 162; in summa, inquit, ab Inacho ad Acrisium usque, qui quintus fuit Danaidarum, anni numerantur 575. Ὁμοῦ ἔτη φοε' ἀπὸ Ἰνάχου ἐπὶ Ἀκρίσιον πέμπτον ἀπὸ Δαναοῦ. Tandem ad Pelopidas devenitur. Pelops, ex quo Peloponnesus nomen duxit, annos regnavit 56: Πέλοψ ἀφ' οὗ καὶ ἡ χώρα Πελοπόννησος...., βασιλεύει δὲ ἔτη νς'. Post Pelopem, Atreus et Thyestes, annos regnaverunt 65: Μετὰ Πέλοπα, Ἀτρεὺς καὶ Θυέστης ἔτη ξε'. Post hos, Agamemnon, ad captam usque Trojam, annos 18. Addamus nunc numeros: 575 + 56 + 65 + 18 = 714. Inferius hac computatione utemur ut Syncellum Syncello opponamus.

Cum omnes illæ computationes ad summam fere æqualem vergant, affirmare possumus Moysen Inacho minime coætaneum fuisse, si 400 annis solummodo ante captam Trojam vixerit, et Ptolemæum Mendesium, licet chronologiæ Ægyptiacæ peritissimum, si volueris, nihilominus Græcorum chronologiam ignorasse: hunc Ptolemæum solum testem habent, qui Amosim et Inachum eodem vixisse sæculo contendunt.

Perpendamus nunc utrum ætas Cecropis melius concordet cum quæsita epocha 400 annorum ante bellum Trojæ.

« Ab Ogyge ad Cecropem usque, ait Africanus, apud Eusebium, *Præp. ev.*, l. x, c. 20, p. 490, Attica sine rege fuit per annos 189, ob clades quas attulerat diluvium. » Μετὰ Ὤγυγον, διὰ τὴν ἀπὸ τοῦ κατακλυσμοῦ πολλὴν φθορὰν, ἀβασίλευτος ἔμεινεν ἡ νῦν Ἀττικὴ μέχρι Κέκροπος ἔτη ρπθ'. Sumamus iterum computationem ejusdem Africani, qui 1,020 annos numerat ab Ogyge ad primam usque olympiadem; de quibus abstrahamus annos 408 qui interjecti sunt inter tempora captæ Trojæ et supradictam olympiadem; abstrahamus item annos 189 per quos duravit anarchia Atticæ: supersunt anni 597, qui a dicta summa 1,020 sunt subtrahendi = 423. Hanc Africani computationem esse asserit pariter Syncellus, p. 148. In canone regum Athenarum undecim, a Cecrope ad Menestheum usque, invenimus numerum, in quo concordant Eusebii et Syncelli computationes, paulo minorem annis 400; unde hic numerus imminuitur tot partibus quot creverat alter:

Cecrops	50 anni
Cranaus	9
Amphictyon	10
Erichthonius	50
Pandion	40
Erechtheus	50
Cecrops II	40
Pandion II	25
Ægeus	48
Theseus	30
Menestheus	33
	385

Jam nobis superest ut eorum qui Moysem inter et captam Trojam plus quam 400 annos exstitisse scripserunt, sententias perpendamus.

Syncellus, pag. 148, in dubium revocare videtur Inachi epocham, qualem fuisse opinati sunt Clemens, Tatianus, Africanus et Græci historici, temporibus diluvii Ogygis Judæorum secessum in Ægyptum ascribendo. Διαφόρως ἱστορεῖται, τῶν μὲν ἐπὶ Φορωνέως, τῶν δὲ ἐπὶ Ἄπιδος, λεγόντων. Ὁμοίως καὶ ἡ ἀπ' Αἰγύπτου πορεία τοῖς Ἑλλήνων ἱστορικοῖς διαφόρως οὕτω φέρεται κατὰ τοὺς αὐτοῦ (Ὠγύγου) χρόνους, τῷ ἐπὶ Ὠγύγου κατακλυσμῷ. Συμφωνοῦσι δὲ τούτοις ἐν τούτῳ καὶ Ἰώσηππος καὶ Ἰοῦστος, Ἰουδαῖοι ἱστορικοὶ, καὶ τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου Κλήμης ὁ Στρωματεὺς καὶ Τατιανὸς καὶ Ἀφρικανός. Concordantne in synchronismo Inachi an in 400 annorum intervallo? Quid hoc significet mihi parum constat. Qui tuentur synchronismum Inachi, quos eosdem esse tradidit ac eos quos hic nominat, duplicemne et dubiam sententiam simul amplexi sunt? Hoc minime credo, et illud mihi parum verisimile videtur. Liquide affirmat Tatianus Moysen 400 annis exstitisse ante captam Trojam. Apud Euseb., *Præp.*

evang., l. x, c. 11, p. 494 : Ὁ Μωσῆς πρεσβύτερός ἐστι τῶν Ἰλιακῶν ἔτεσι τετρακοσίοις. Hoc iterum dicit Clemens. *Stromat.* l. I, p. 379 : Ἔτη, ὡς ἔπος εἰπεῖν, τετρακόσια καὶ πρόσω. Etsi in Inacho annorum numerum majorem inveniamus, nihilominus Ogyges qui sub ejus successore Phoronæo vixit, adhuc remotissimo intervallo a priore distabit : unde annorum solummodo 56 discrepantia inveniretur. Solus ipse Syncellus est qui, se judicante, affirmat, Moysen annis 592 ante excidium Trojæ venisse in mundum. Vide illius locum, p. 170, D : Ἀπὸ Μωσέως γενέσεως ἥτις ἦν κατὰ τὸ μϛʹ ἔτος Ἰνάχου, τοῦ πρώτου βασιλέως Ἀργείων, κόσμου τε κατὰ τὸ ͵γψλη' ἔτη συνάγεται φϟβʹ ἐπὶ τὴν τῆς Τροίας ἅλωσιν. εἰ καὶ Εὐσεβίῳ οὐ δοκεῖ διαμαρτάνοντι σιϛʹ ἔτη καταλείψει. « A nativitate Moysis, quæ evenit anno 46 Inachi, primi regis Argolicorum, mundi autem anno 3,758, ad Trojæ eversionem, numerantur anni 592 : etsi hanc computationem non admittat Eusebius. qui, ex omissione, in 216 annorum errorem incidit. »

Nobis autem non incipit Moysis epocha a nativitate ejus, sed ab exitu Hebræorum e terra Ægypti, quam 430 annis recentiorem esse comprobavimus vocatione Abrahami. (Exodus 12-40; Paulus *ad Galat.* III, 17.) Tunc natus erat Moyses 80 annis qui abstrahendi sunt a numero 592 : abstrahamus pariter jam elapsos regni Inachi annos 46 ; tunc videbitur, juxta Syncellum, Moysen 476 annis ante Trojam captam exstitisse. Si nunc addantur huic numero anni 216 de quibus Eusebium errasse contendit Syncellus, equidem constabit Inachum annos 692 ante Trojæ ruinam vixisse ; hocque parum a vero distat. Fatendum hic non ex Eusebio errorem venire, sed tribuenda est soli Syncello. Aliunde, si posteriorem refellere voluerimus, illi opponere sufficiet quam ipse tradidit computationem de temporum curriculo quibus regnarunt Argolici reges ab Inacho ad Agamemnonem usque, unde evalescit summa annorum 714, ut diximus. Quomodo ergo inter se concordare queunt numeri 476 et 714, si ad unum idemque tempus designandum adhibeantur? Non immerito ergo Syncello rejicerentur injuriæ quibus Eusebium impetit de tempore quo vixit Moyses, pag. 153 : Τῷ ΜΕʹ ἔτει Κέκροπος τοῦ Διφυοῦς πρώτου βασιλέως Ἀθηνῶν τὴν ἐξ Αἰγύπτου πορείαν τοῦ Ἰσραὴλ διὰ Μωσέως φησὶν ὁ Παμφίλου *ἐμβρόντητος* Εὐσέβιος γενέσθαι, ὅπερ κατὰ μὲν τὸν ἐκείνου παραλογισμὸν, τῶν ἐξ Ἀδὰμ ἐτῶν ἦν γϡπθʹ· κβʹ δὲ τοῦ Ἀώδ. « Annus est quadragesimus quintus regni Cecropis Διφυής, primi regis Athenarum, quo ille idiota Eusebius Pamphylus Hebræos ex Ægypto exiisse contendit, a Moyse ductos : quod ex hoc illius anachronismo, anno Adami respondet 3,989, Aod. 22. »

Nihil tam nobis potest ostendere Syncelli stoliditatem quam quod notavit, p. 125, de origine regni Argolicorum cum regno Assyriæ collato : « Errasse mihi videtur Africanus, cum scripsit, in tertio libro *Historic.*, constitutum fuisse regnum Argolicorum anno 209 regni Assyriæ sub Ario, quinto rege Assyriorum : etenim si talis admitteretur computatio, Moysen sequeretur natum fuisse antequam Abraham moreretur, cum in hoc omnes concordent auctores annum primum Abrahami respondere anno 44 Nini regis secundi Ninivitarum post Belum ; porro, Belus annis 55 regnavit ; post hunc, Ninus 44 = 99 : natus ergo erat Abraham annis 101 tempore quo natus est Inachus, unde concludendum esset Moysem in lucem venisse cum jam annis 101 Abrahamus natus esset, si Moyses noster, ut dicunt, coætaneus Inacho fuerit : quod repugnat.

Hoc satis fuisset animadvertere, ad eos refellendos qui Moysen temporibus Inachi vixisse contendunt. Scriptura sacra nos docet ex Ægypto exitum (ἔξοδος) evenisse anno 505 post Abrahami nativitatem, quo tempore jam 80 annis natus esset Moyses. Exitus ex Ægypto fieri nequivit Inacho regnante, nisi ille princeps regnum inierit anno 505 post nativitatem Abrahami, unde (addendo 505 + 44 Nini, + 65 Beli), ad annum 614 post conditum regnum Assyriorum reduceretur. Ex illa computatione decimo septimo Assyriorum regi coætaneus fuisset. Porro quomodo inveniri posset locus ante Trojæ eversionem quæ immobilis epocha est, viginti Argolicis nec non undecim Athenarum regibus. incipiendo a septimo Argolico, Triopa ? Nisi Africanus Inachum, ita ut fecit, collocavisset, sibimetipsi contradixisset manifeste Moysem coætaneum Inacho ; asserens proinde ac Syncellus annos 714 numeravit ab Inacho ad excidium usque Trojæ, hunc contendens principem æquævum fuisse Moysi, necnon tempori exitus ex Ægypto, qui, inquit, solummodo annis 400 ante Trojam evenit. Cæterum, ut litem finiamus, ad temporum computationem recurram, quam, ab Eratosthene datam, sequitur Varro. Multum distat Eratosthenes ab iis quos jam citavimus ; multo minus in præsenti quæstione ; hanc Censorinus *De Die natali*, c. 21, nobis tradidit computationem ; illius adulteratus textus magna denudatur lacuna de qua judicio nostro optime disseruit Boivinus natu major, t. II, *Mem. Acad.*, p. 385 ; quam lacunam feliciter supplevit : « Varro tria discrimina temporum esse tradit, primum ab hominum principio ad cataclysmum priorem, quod propter ignorantiam vocatur ἄδηλον· secundum a cataclysmo ad olympiadem primam, quod quia in eo multa fabulosa referuntur, μυθικὸν nominatur ; tertium a prima olympiade ad nos, quod dicitur ἱστορικόν. Primum tempus, sive habuit initium, sive semper fuit, certe quot annorum sit, non potest comprehendi ; secundum non plane quidem patet, sed tamen ad mille circiter annos et sexcentos esse extentum creditur. »

Igitur ex Eratosthene vel ex Varrone anni 1600 effluxere a diluvio Ogygis ad primam usque olympiadem : quo Africani computatio annis 580 superatur ; sed hæc pene immensa discrepantia oritur ex eo quod Eratosthenes affirmet diluvium Ogygis 400 annis exstitisse ante Inachum : « A priore scilicet cataclysmo quem Ogygium dicunt, ad Inachi regnum anni circiter quadringenti. » En ergo Inachus annis 1200 ante olympiadem primam vivebat ; unde annis 100 superatur Eusebii computatio, annos 700 numerantis ab Inacho ad Trojam, annos autem 408 a Troja ad primam olympiadem ; etenim de Troja, non autem de Inacho ii anni 408 intelligendi sunt, ut perlucide probavit Boivinus : « Hinc ad olympiadem primam plus quadringenti. » Computatio hæc, e qua inferendum est annos 408 a capta Troja ad primam usque olympiadem exstitisse, ubique invenitur : Ὡς αἱ παρ' Ἕλλησι τῶν χρόνων ἀναγραφαὶ παρέχουσι. Idem Eratosthenes, a Clemente Alexandrino citatus, *Stromat.* I, p. 402, computationem istam sic in partes divisam tradit. A Troja usque ad reditum Heraclidarum in Peloponnesum 80 anni effluxere ; ad inde Ionicas colonias usque, 60 anni ; ab his ad Lycurgum tutorem adolescentis Spartæ regis anni 159 ; ab eo tempore ad primam usque olympiadem anni 108 : 80 + 60 + 159 + 108 = 407. Quod si annos abstrahamus 407 a 1280, nobis anni 793 supererunt Inachum inter et Trojam captam. In eo potissimum consistit discrepantia Eratosthenem inter et alios quod ille diluvium Ogygis ante Inachum exstitisse asserat ; alii vero, in hoc penitus afferant oppositam computationem licet concordent cum Eratosthene quoad cætera tempora. Eratosthenes autem, 100 annis Inachum augendo ideo magis ac magis separatur a Moyse cujus epocha sacris codicibus innixa inconcussa manet. Vide August., *De civit. Dei*, l. XVIII, c. 8.

Col. 845 A 2. Diogenes Laertius, l. III, seg. 56 : Φιλοσοφίας ὁ λόγος πρότερον ἦν μονοειδὴς, ὁ φυσικός· δεύτερον δὲ Σωκράτης προσέθηκε τὸν ἠθικόν· τρίτον δὲ Πλάτων τὸν διαλεκτικὸν καὶ ἐτελεσιούργησε

τὴν φιλοσοφίαν. « Unicum genus amplectebatur antiqua philosophia, scilicet physicam; cui novum addidit genus Socrates, ethicam nempe; quamque complevit Plato, tertium genus addendo, scilicet, dialecticam. » Vide Aug. *De civit. Dei*, l. VIII, c. 4.

« Socrates in activa (philosophia) excelluisse memoratur; Pythagoras vero magis contemplativæ, quibus potuit intelligentiæ viribus, institisse. Proinde Plato, utrumque jungendo, philosophiam perfecisse laudatur, quam in tres partes distribuit : unam moralem, quæ maxime in actione versatur; alteram naturalem, quæ contemplationi deputata est; tertiam rationalem, qua verum disterminatur a falso. » Plutarchus, *De contradict. stoic.*, t. XII, p. 342, Huttenii : « Chrysippus censet, adolescentibus studendum esse primo logicæ, secundo ethicæ, tertio physicæ, et tandem eos studiis imponere finem debere, de diis immortalibus quæstionem inducendo. » Cum eadem multoties scripserit, satis erit ut illius verba referam, qualiter in libro IV *Vitarum* (Περὶ βίων) leguntur : « Πρῶτον μὲν οὖν δοκεῖ μοι κατὰ τὰ ὀρθῶς ὑπὸ τῶν ἀρχαίων εἰρημένα τρία γένη τῶν τοῦ φιλοσόφου θεωρημάτων εἶναι· τὰ μὲν λογικὰ, τὰ δὲ ἠθικὰ, τὰ δὲ φυσικά· εἶτα τούτων δεῖν τάττεσθαι πρῶτα μὲν τὰ λογικὰ, δεύτερα δὲ τὰ ἠθικὰ, τρίτα δὲ τὰ φυσικά· τῶν δὲ φυσικῶν ἔσχατος εἶναι ὁ περὶ θεῶν λόγος. »

Col. 845 14. Atticus ille pater esse videtur Herodis Attici, de quo Suidas, in *Vita* hujus posterioris, dicit : Ἦρξε τῆς Ἀσίας ὁ πατὴρ αὐτοῦ Ἀττικος, καὶ τοῖς δισυπάτοις συγκατελέχθη. Illius pater fuit prætor in Asia scriptusque inter bis consules designatos Videtur Attici nomen a patre ad filium transiisse, ex usu apud Romanos satis communiter recepto; in quo a Romanis discrepabant Græci qui ne confunderentur homonymi, filiorum nomina cum patrum nominibus conjungebant : etenim apud priores gentilia nomina ad nepotes transmittebantur uti apud nos, non item apud Græcos : verbi gratia, Romani scribunt Apollonium Molonem, ut Molonis filium designent. (V. l. IX, c. 19), Plistonicem (A. Gellius, *Noct. attic.*, VI, 8) ut designent filium Plistonicis; Herodem Atticum (ibid., I, 2).

Hic Atticus ditissimus insperato factus fuerat, quia thesauro invento, imperator Nerva, ipse ditissimus, privatæque utilitatis immemor, rei repertæ partem sumere noluit. Vix enim princeps rem cognovit, cum Attico rescripsit ut thesauro invento ad libitum uteretur. Cum autem instaret Atticus, objiciendo se tanto ob suum vivendi modum thesauro non indigere, respondit imperator : Hac ergo abutere pecunia, cum ea uti non velis. Peroptime tamen Atticus ejusque filius his usi sunt divitiis, et uterque inter eximios scriptores numerati sunt.

Vide Philostratum *De Vitis sophistarum, in Herode;* Aulum Gellium, *loco laudato.*

Chronologice disceptatum est, ut dignosceretur utrum Atticus Platonicus de quo hic, nec non apud Theodoretum agitur (*Therapeut.* l. VI et XII), idem fuerit ac pater Herodis: rem negantes non secutus sum, nimirum propter parum præpollentes quas afferunt rationes. Cæterum, mihi quæstio hæc minoris ponderis æstimata est quam ut in illa perpendenda longius tererem tempus.

Col. 848 A 2. Jonsius, in libro *Scriptorum historiæ philosophiæ* IV, 8, p 250, legendum proponit περὶ φυσιολογίας pro περὶ φιλοσοφίας. Hicque Suidæ sententiam sequitur : Ἀριστοκλῆς Μεσσήνιος τῆς Ἰταλίας, φιλόσοφος περιπατητικός· συνέταξε δὲ περὶ φιλοσοφίας βιβλία δέκα· καταλέγει δὲ ἐν τούτοις πάντας φιλοσόφους καὶ δόξας αὐτῶν. « Aristocles Messanensis (Messana urbs Italiæ est in Sicilia) philosophus peripateticus, de philosophia scripsit libros, in quibus omnes philosophos eorumque doctrinam recensuit. » Πότερον σπουδαιότερος Ὅμηρος ἢ Πλάτων; « Uter est majori virtute præditus, Homerus an Plato? » Ἔγραψε δὲ τέχνας ῥητορικάς· « Scripsit idem de rhetorica; » Περὶ Σαράπιδος· « In Sarapidem; » Ἠθικὰ βιβλία ἐννέα· « Novem libros ethicæ. » Ulterius legere erit magna fragmenta libri quem de philosophia scripsit, et quem citat Theodoretus, in *Therapeutica* : sermone VIII, p. 116, editionis Sylburgii, et sermone XII, p. 173.

Ibid. 13. Ἐπεκρύψαντο 465, 466.

Ibid. B 3. *Σωκράτης, αὐτὸ δὴ τὸ λεγόμενον, ἐγένετο πῦρ ἐπὶ πυρί. καθάπερ αὐτὸς ἔφη Πλάτων.* Proverbium de quo hic agitur exstat apud quidem Platonem l. II *De legibus*, p. 581 B. Læmarii, sed non hoc utitur ut suum damnet præceptorem, ut vero adolescentibus vino interdicat. Διδάσκοντες ὡς οὐ χρὴ πῦρ ἐπὶ πῦρ ὀχετεύειν εἴς τε τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχήν; hoc usus Plutarchus, *in præceptis conjugalibus*, t. VII edit. Huttenii, p. 424 : Ἵνα μὴ πῦρ ἐπὶ πῦρ γένηται; *in præceptis hygienes, ibidem*, p. 375 : Ἵνα οὖν μὴ πῦρ ἐπὶ πυρὶ (ὥς φασι), πλησμονὴ ἐπὶ πλησμονῇ καὶ ἄκρατος ἐπ' ἀκράτῳ γένηται.

Hoc ultimum exemplum probat Aristoclis lectionem ab Eusebio citatam anteponendam esse lectioni Platonis et primæ Plutarchi. Non dubito quin in hac syntaxi casus dativus melius adhibeatur.

Et cum hoc utens proverbio Aristocles ad Socratem alludit, res sane intelligi debet de Socrate Platonis, non autem de Socrate Xenophontis. Prior enim in eo totus inest ut irretiat contradicentes implicatis molestisque ratiociniis, et nisi attentio styli leporibus acueretur, profecto lector abjiceret librum cujus omnis scopus est evellendi opinionem, minime de avulsa opinione supplenda curans. Inde sequitur me nullatenus intelligere qua ratione Plato, si tamen hoc fecit, Socrati tribuere potuerit culpam quæ verisimiliter in ipsum Platonem recidit; etenim locus secundi libri *De legibus* nullo modo ad Socratem spectat.

Col. 848 C 1. Vide Diogenem Laertium, l. III, seg. 117, ubi definit doctrinas Stoicas quæ e cynismo defluunt « Φασὶ καὶ ἀπαθῆ εἶναι τὸν σοφὸν διὰ τὸ ἀνέμπτωτον εἶναι. . . . . , ἄτυφον εἶναι τὸν σοφὸν, ἴσως γὰρ ἔχειν πρός τε τὸ ἔνδοξον καὶ τὸ ἄδοξον.

« Dicunt sapientem, quemadmodum nulli peccato obnoxius est, ita nullo sensu movendum; et iterum, famam a sapiente nullo modo quærendam, cum ex ejus æstimatione idem valeant ea quæ laudant seu contemnunt homines. »

Ibid. D 5. Luzacus, de *Digamia Socratis*, p. 244, scribit de Zopyro agi in capite 9 l. VI, *Fragm. Alexandri Aphrodisii*. Vide Ciceronem, *De fato*, c. 5; *Tusculan. quæst.*, l. IV, c. 37.

Col. 853 C 14. *Onomatotheta*. Apud Platonem legitur, juxta priscas editiones, νομοθέτης, « legislator; » et Vigerus hanc admittit lectionem, suamque tutatur sententiam loco sequenti ejusdem *Cratyli*, p. 259 : Ἆρ' οὐχὶ ὁ νόμος δοκεῖ σοι εἶναι ὁ παραδιδοὺς αὐτὰ (ὀνόματα); « Nonne legem nominas illud quod tibi nomina dedit? » Ἔοικε « Res ita videtur. » Νομοθέτου ἄρα ἔργῳ χρήσεται ὁ διδασκαλικὸς, ὅταν ὀνόματι χρῆται. « Igitur ludimagister utetur opere legislatoris, cum adhibebit nomen. » Δοκεῖ μοι. « Hoc ita mihi videtur. » Νομοθέτης δέ σοι δοκεῖ πᾶς ἂν εἶναι ἀνὴρ, ἢ ὁ τὴν τέχνην ἔχων. « Putasne ergo omnem hominem legislatorem esse posse, aut solummodo hominem doctum? » Patet hic scribendum esse νομοθέτης; sic opinatur ipse Heindorf in suis notis in *Cratylum* p. 20, t. III, editionis ab ipso adornatæ. Attamen huic lectioni contradicit codex mss. Gudii, ut nos docet Heindorf, qui scribit ὀνοματοθέτης· mss. 466, 467 et 468 hic pariter ferunt νομοθέτης.

In loco citato legitur *nominis auctor*, quas voces alii vertunt in vocem *legislator*. Cum hic nodus ad

Platonem potius quam ad Eusebium spectet, illum Platonis editori solvendum relinquo.

Col. 856 B 6. Vox διαλεκτικός, tum in hoc loco, tum apud Platonem non mihi bene reddi videtur per vocem *dialecticus*; hic enim potius agitur de homine varia idiomata edocto.

Col. 860 A 3. Τανταλώτατον 465; ταλαντώτατον 467.

Ibid. B 3. Leo Allatius, pag. 209 *Comment. in Hexaemeron* Eustathii, Eusebium accusat falsam dedisse nomini Cain significationem. Etenim legimus in sacris codicibus Evam peperisse filium dicendo (*Gen.* IV, 1) : *Possedi hominem per Deum*. Unde derivatur hoc nomen a voce possessionem significante. Vide interpretes.

Ibid. 11. Πεποίηται 467.

Ibid. 13. Ἀφανῆ 466, 467.

Ibid. Philo, *De gigantibus*, pag. 292 editionis Morelli : Ἀβρὰμ γὰρ ἑρμηνευθεὶς πατὴρ ἐστι μετέωρος· ὄνομα τοῦ τὰ μετέωρα καὶ ἐπουράνια περισκοπουμένου πάντα Νοῦ. . . . . . . Ὅταν δὲ βελτιωθεὶς μέλλῃ μετονομάζεσθαι γίνεται ἄνθρωπος Θεοῦ, κατὰ τὸ χρησθὲν αὐτῷ λόγιον· Ἐγώ εἰμι ὁ Θεός σου κ. τ. λ, ... Καλεῖται γὰρ πατὴρ ἐκλεκτὸς ἠχοῦς ἑρμηνευθεὶς Ἀβραάμ· ὁ τοῦ σπουδαίου λογισμός· ἐξειλεγμένος τε καὶ κεκαθαρμένος, καὶ πατὴρ φωνῆς ᾗ συνηχοῦμεν. « Abram interpretatur *Pater sublimis*, nomen quod illi datum est ut designaretur ingenium penitus deditum meteoris sideribusque observandis. Postquam edoctus effectusque melior fuisset, nomen mutare debuit, et factus est *homo Dei*, juxta hæc verba oraculi : *Ego sum Deus tuus*, etc. . . . . . Appellatus est *Pater electus vocis*, quod interpretatur *Abraham*, id est Intellectus hominis virtute præditi, et Pater sermonis, quo mediante, inter se homines communicant. »

Clemens Alex. *Strom.*, v, pag. 648:

« Quandiu Abrahamus totus in eo fuit ut astrorum motibus, necnon philosophiæ physicæ studeret, nominabatur Abram, id est *Pater sublimis*. Postquam autem in cœlum suspexisset, et sive ibi Filium vidisset spiritu, ut quidam auctores ferunt, sive angelum tantum, gloria coruscum contemplatus esset; sive tandem alio quocunque modo Dei supra creaturam ordinemque naturalem præstantioris cognitionem accepisset, nomini suo addidit litteram alpha (ἄλφα), utpote verum Deum et unicum noscens, diciturque Abraham : e physico sapiens et Deo amicus factus. Interpretatur enim, *Pater electus vocis* : etenim vox, seu *verbum prolatum*, sonat, cujus pater est Νοῦς. »

Ibid. C 2. Κληθήσῃ 468.

Ibid. 4. Ὅπως ἂν ἔχηται, 467; ὁποίας ἂν ἔχῃτ. 465.

Ibid. D 6. Ὄνομα θεόθεν λαμβάνει 465, 467; mox ἀσκητικόν 465.

Ibid. 8. Philo, *De Abrahamo*, pag. 377 editionis Morelli : Ὁ μελλήσας σφαγιάζεσθαι καλεῖται Χαλδαϊστὶ γέλως· γέλως δὲ, οὐχ ὁ κατὰ παιδιὰν ἐγγινόμενος Στόματι, παραλαμβάνεται νῦν· ἀλλ' ἡ κατὰ διάνοιαν εὐπάθεια καὶ χαρά. « Qui mactandus erat Chaldaico idiomate appellatur *Risus*. Non hic agitur de risu, qui in lætitia vultum illuminat; bene vero de quiete et lætitia, quibus suffunditur intellectus. »

Philo, *De ebrietate*, pag. 251 : Ἰακὼβ μὲν οὖν μαθήσεως καὶ προκοπῆς ὄνομα, ἀκοῆς ἐξηρτημένων δυνάμεων, Ἰσραὴλ δὲ τελειότητος· ὅρασιν γὰρ Θεοῦ μηνύει τοὔνομα· τελειότερον δὲ τί ἂν εἴη τῶν ἐν ἀρεταῖς, ἢ τὸ ὄντως ἰδεῖν. « Jacob nomen est *doctrinæ* necnon *progressus* et *intelligentiæ grassantis*. Israel nomen est *perfectionis*; nam hoc nomen significat *contemplationem*. Nonne autem summa virtus est *Ens entium* contemplari? »

Col. 861, B 1. Scripsi numerum *quatuor* loco numeri *duo*. Nam evidenter hæc phrasis quatuor litteris coalescit. Ms. 468 τεττάρων pro δύο.

Ibid. C 1. Multi inter doctissimos disseruerunt de hoc epigrammate, cujus auctor ignotus est. Josephus Scaligerus, *Comment. in Chron. Eusebii*, anno 1730, asserit in honorem Serapidis Ægyptiaci hoc epigramma compositum fuisse, et ex errore Eusebii, hoc in loco, Hebræorum Deo Jevohah tributum fuisse. Scaligerus auctorem habet Hesychium, ad vocem ἑπταγράμματον τὸ ὀργίλον καὶ σκληρὸν καὶ Σάραπιν.

Henricus Valesius (*Emendat.* lib. I, c. 2, et *Notæ in Socratem hist.*, lib. V, cap. 17) ait Scaligerum merito scripsisse hoc epigramma factum fuisse in Serapidis honorem; sed addit ab eodem Scaligero dicti epigrammatis sensum non fuisse intellectum. Etenim Scaligerus intellexit, nomen *Serapis* litteris septem componi, dum e contra aliud dicere voluit poeta : nempe Ægyptios Serapidem invocasse septem vocales recitando, quibus inter precandum, varium locum assignabant, ut legitur in inscriptione quæ in urbe Burdigala inventa est, et quam citat Vinetus in *Comment. in Auson.*

Demetrius Phalereus, *Περὶ ἑρμηνείας*, § 7 : Ἐν Αἰγύπτῳ δὲ τοὺς θεοὺς ὑμνοῦσι διὰ τῶν ἑπτὰ φωνηέντων οἱ ἱερεῖς, ἐφεξῆς ἠχοῦντες αὐτά. « In Ægypto sacerdotes laudes deorum celebrant septem vocalibus, quas vicissim repetunt. » (Vide notam Gal. ad hunc locum.)

Jablonskius (Proleg. ad *Pantheon Ægyptiorum*, pag. 56), præcedenti opinioni contradicit. Quid enim jucundi deorum auribus habere potuisset septem vocalium repetitio? In hoc, ait, aliquid ignotum latet, quod ad religionem spectat et ad harmoniam planetarum, quarum unaquæque per vocalem unam indicatur. (V. Porphyrium, *Comm. in Dyonisium Thracem*, p. 796 ed. Bekkerii). Jablonskius addit hujus epigrammatis auctorem quemdam inter Gnosticos fuisse : quam sententiam ut tueatur, sequentes versus Varronis Atacis in *Chorographia* affert, *In fragmentis astronomicis poetarum inter Catalecta Scaligeri*, pag. 162:

Vidit et ætherio mundum torquerier axe
Et septem æternis sonitum dare vocibus orbes.

Ibid. C 7. Confer cum hoc loco ea quæ jam ab eodem auctore dicta sunt lib. x, cap. 5.

Col. 864 C 6. Κατεμίγνυε 467, 468.

Ibid. 12. Πεφυσιολόγηται 467.

Ibid. 15. Καταβέβλητο 466.

Ibid. D 3. Τῇ... στολῇ 466.

Ibid. 4. Κέχρηται 467.

Col. 866 A 2. Τὴν σοφίαν 466.

Ibid. C 7. Εὖ μάλα 466.

Ibid. 14. Τοὺς τῶν ὄντων φύσεως τό 466,

Col. 868 B 6. Ἐπηκολουθηκέναι 466.

Quid sentiendum sit de secunda migratione ista Judaicæ gentis in Ægyptum, a Persis depulsæ, enucleare tentavi : quæ migratio ad nullum alium eventum referri potest, nisi ad factum historicum quod subobscurum est, quamvis recentium testimonio auctorum fretum, hoc est bellum Ochi adversus Phœnices et Sidonios rebelles, quo in bello videtur Ochus Judæos quoque fuisse hostiliter prosecutus, unde primum Judæi in Ægyptum fugere coacti sunt; deinde postquam idem Ochus Judæa potitus est, magnam partem incolarum transtulit in Hyrcaniam, juxta Caspium mare. Recentes et Christiani auctores hunc eventum retulerunt.

Syncellus post Africanum, pag. 256 : Ὦχος Ἀρταξέρξου παῖς εἰς Αἴγυπτον στρατεύων μερικὴν αἰχμαλωσίαν εἷλεν Ἰουδαίων, ὧν τοὺς μὲν ἐν Ὑρκανίᾳ κατῴκησε (leg. κατῴκισε), πρὸς τῇ Κασπίᾳ θαλάσσῃ, τοὺς δὲ ἐν Βαβυλῶνι.

Orosius, lib. III, 7 : « Tunc etiam Ochus qui et Artaxerxes post transactum in Ægypto maximum diuturnumque bellum, plurimos Judæorum in trans

migrationem egit, atque in Hyrcania ad Caspium mare habitare præcepit. »

Eusebius in *Chronic. ad annum* MDCCLVIII : « Ὦχος Ἀρταξέρξης εἰς Αἴγυπτον στρατεύων ἀποδασμὸν (*delectum*) εἷλεν Ἰουδαίων, οὓς ἐν Ὑρκανίᾳ κατῴκισε πρὸς τῇ Κασπίᾳ θαλάσσῃ.

S. Hieronymus, in sua versione Latina, Ἀποδασμός pro urbe habuerat : « Ochus, Apodasmo Judæorum capta, in Hyrcaniam accolas translatos juxta mare Caspium collocavit » Scaligerus hunc gravissimum errorem emendavit.

Nunc statuenda epocha, qua Plato in Ægyptum iverit; quod profecto evenit antequam Ægypto potiretur Ochus (anno secundo 107 Olympiadis, anno 349 ante Christum natum). Plato autem mortuus est annos 81 natus (anno primo 108 Olympiadis, anno 346 ante Christum). Juxta Diogenem Laertium, post suum ab Italia reditum mortuus est Plato (lib. III, seg. 6). Reipsa in Italiam venit Plato ad philosophos Pythagoricos Philolaum et Eurytum : exinde in Ægyptum ad prophetas (παρὰ τοὺς προφήτας), id est sacerdotes Ægyptios. Multi auctores, inter quos Quintilianus, Apuleius, Clemens Alexandrinus, Valerius Maximus, et Cicero, multis in locis, in Ægyptum contendisse Platonem memorant, tempus vero tacent; si tamen Ciceronem excipiamus, qui in suæ *Reipublicæ* loco a Nonio citato, ad vocem *Contendere*, nos docet Platonem in Italiam venisse post mortem Socratis : « Audisse te credo, Platonem, Socrate mortuo, in Ægyptum discendi causa, post in Italiam contendisse. » Mortuus est Socrates anno primo 95 Olympiadis, anno 398 ante Christum : tuncque temporis, annos 32 natus erat Plato. Juxta Diogenem Laertium idem annos 28 natus, Megaram, Cyrenem, Italiam, et tandem Ægyptum invisit : quæ omnia satis inter se concordant. Diogenes illius in itinere comitem fuisse Euripidem tradit; alii addunt Eudoxum Cnidum geometram et siderum spectatorem celeberrimum. Eusebius (et in hoc concordat cum parte maxima Christianorum auctorum) Platonem Moysis discipulum facit : contrariam tuetur sententiam Lactantius, lib. IV *Instit.* cap. 2 : « Soleo mirari, inquit, quod cum Pythagoras et postea Plato amore indagandæ veritatis accensi ad Ægyptios et Magos et Persas usque penetrassent ut earum gentium ritus et sacra cognoscerent (suspicabantur enim sapientiam in religione versari), ad Judæos tantum non accesserint, penes quos tunc solos erat, et quo facilius ire potuissent. »

Platonem ex sacris Moysis libris notiones theologicas hausisse affirmarunt aliqui, ipsumque præ oculis habuisse versionem septuagintavirali antiquiorem, ex cujus lectione orta est tam lucida philosophia. Quibus contradicit Aristæus, certissimis rationibus asserens nullam exstitisse sacrorum codicum versionem antequam regnarent Ptolemæi. Supradictam sententiam, opera perdita, propugnarunt Clemens Alexandrinus (*Stromat.* I, p. 460); Origenes, *Adversus Celsum* (l. VI, p. 288 edit. Camboric.); Justinus martyr, *Parænet.* passim, *Apologia* ...; Ambrosius, sermone 18, *in psalm.* CXVIII; Theodoretus (*Therapeut.*, l. II, p. 90 et 91 edit. Sylburgii); Josephus *contra Apionem* l. II. et alii : quos omnes refellit, inter alios multos, Augustinus, *De civitate Dei*, l. VIII, c. 11.

Col. 868 D 1. Codd. 465 et 466 post γενησόμενον addunt : Καὶ τί τὸ πεποιημένον, αὐτὸ τὸ ποιηθησόμενον.

Ibid. 4. Τούτοις... ἡμῶν 465, 466, 467.

Col. 869 B 8. Ταῦτα 466, 468.

Col. 872 A 4. Origenes, *Contra Celsum*, l. IV, p. 198 ed. Spenceri : « Scio Numenium Pythagoricum, virum in explicando Platone peritissimum, et in Pythagoreis placitis versatissimum, in multis suorum scriptorum locis exposuisse Moysis et prophetarum dicta, eaque ad allegorias, retulisse ut in libro qui inscribitur *Epops*, in libris *De numeris*, necnon in libris *De loco*, et in tertio libro *De bono*, ubi narrat, tacito nomine, et quodam detorto modo, historiam Jesu (Josue) : recte an secus? hic non agitur. »

Col. 873 B 14. Verba hæc jam Numenio tributa sunt a Clemente, sed non sub forma dubitationis sicuti nunc. Legitur hic Clementis locus in lib. I *Stromat.*, p. 410 et 411, quem transcripsit Eusebius, l. IX, c. 6, p. 411; l. XI. p. 527. Theodoretus, (*Therapeut.* sermone secundo, p. 37 ed. Sylburgii) idem dictum Numenii refert. Dictum est de Philone Judæo, illum Platonizavisse, quod rectius dictum, nempe a Philone compilatus est Plato, tum sententiarum, tum verborum respectu, Ἢ Φίλων πλατωνίζει, ἢ Πλάτων φιλωνίζει. S. Hieronymus *De viris illustribus*; Isidorus Pelus., l. III, ep. 81; Photius *In Bibliotheca*, cod. XV; Suidas, in voce *Philo*.

Col. 876 B 3. Ἐπερείσῃ 467; ἐπερείσῃς Plutarch.

Ibid. 11. Ποταμῷ γὰρ οὐκ ἔστιν ἐμβῆναι δὶς τῷ αὐτῷ καθ' Ἡράκλειτον. Hoc proverbium ab Heraclito Σκοτεινός dicto, id est obscurus, satis celebre fuit apud veteres; Plato in *Cratylo*, p. 265 ed. Læmarii A : Λέγει που Ἡράκλειτος ὅτι πάντα ῥεῖ καὶ οὐδὲν μένει· καὶ ποταμοῦ ῥοῇ ἀπεικάζων τὰ ὄντα λέγει, ὡς δὶς εἰς τὸν αὐτὸν ποταμὸν οὐκ ἂν ἐμβαίης.

« Heraclitus alicubi dicit, omnia transire, nihilque immotum manere, atque universa fluminis decursui comparans, addit, In idem flumen bis non descendimus. »

Aristoteles, *Metaphys.* III, 5, p. 79, ed. Brandisii, in-8° : Ὁ Κρατύλος Ἡρακλείτῳ ἐπετίμα εἰπόντι ὅτι δὶς τῷ αὐτῷ ποταμῷ οὐκ ἔστιν ἐμβῆναι· αὐτὸς γὰρ ᾤετο οὐδ' ἅπαξ.

Seneca, epist. 58 : « Hoc quod ait Heraclitus : In idem flumen bis non descendimus. »

Multoties ad hoc redit Plutarchus. *Quæst. natural. secunda*, p. 3, t. XIII : Ποταμοῖς γὰρ δὶς τοῖς αὐτοῖς οὐκ ἂν ἐμβαίης, ὥς φησιν Ἡράκλειτος.

De Sera Numinis vindicta, p. 62 editionis Wytenbachii : Λήσομεν εἰς τὸν Ἡρακλείτειον ἅπαντα πράγματα ποταμὸν ἐμβαλόντες, εἰς ὃν οὔ φησι δὶς ἐμβῆναι.

Heraclitus Ponticus, *Allegoriæ Homericæ*, p. 443 editionis Gal. : Ποταμοῖς τοῖς αὐτοῖς ἐμβαίνομεν καὶ οὐκ ἐμβαίνομεν.

« Descendimus, et non descendimus in idem flumen. »

Hoc pariter desumptum est ab Heraclito *Obscuro*. Vide c. 20, l. XV *Præp. evang*, p. 821, et Schleiermacherum, in *Musæo antiquitatis* Wolfii, p. 356.

Ibid. D 2. Ἐκμαγεῖον. Hæc vox in sensu *impressionis* invenitur apud Philonem Judæum, *De profugis*, initio : Γεγένηται ὁ κόσμος καὶ πάντως ὑπ' αἰτίου τινὸς γέγονεν. Ὁ δὲ τοῦ ποιοῦντος λόγος αὐτός ἐστιν ἡ σφραγὶς ᾗ τῶν ὄντων ἕκαστον μεμόρφωται, παρ' ὃν καὶ τέλειον τοῖς γινομένοις ἐξ ἀρχῆς παρακολουθεῖ τὸ εἶδος, ἅτε ἐκμαγεῖον καὶ εἰκὼν τελείου λόγου.

In tractatu *De mundi opificio*, p. 33 Morelli: Πᾶς ἄνθρωπος κατὰ μὲν τὴν διάνοιαν ᾠκείωται θείῳ λόγῳ, τῆς μακαρίας φύσεως ἐκμαγεῖον, ἢ ἀπόσπασμα, ἢ ἀπαύγασμα γεγονώς.

Clemens Alexandrinus, *Protrept.*, pag. 77 : Τὰ ἀγάλματα, τὰ ἀνθρωποείκελα πόῤῥω τῆς ἀληθείας ἐπίκηρον ἐκμαγεῖον καταφαίνεται. Plato in *Timæo*; a Longino citatus in tractatu *De sublimi*, § 32, ubi legebatur Μαγείριον· τόν γε μὲν σπλῆνα τῶν ἐντὸς ἐκμαγεῖον, ἥπατι οἷον κατόπτρῳ παρακείμενον. Vide Plato, *Legum* VII, 632 et 638 ed. Læmarii; tandem Plutarchum, in *Symposiacorum* libro V Proœmio : Ἀλλ' ἀπείρως τῷ σώματι παραζῶσαν ψυ-

χὴν οἰομένους τοῖς ἐκείνου συμμειδιᾶν πάθεσι καὶ πολὺν αὖ συνεπισκυθρωπάζειν ὥσπερ ἐκμαγεῖον ἢ κάτοπτρον K. T. Λ, » ubi apparet vocem annexam voci κάτοπτρον, *speculum*, quasi imaginem reddere primi subjecti. Hic conceptaculum significat, sicut in lib. XV, c. 44 : Ὕλην οἷον τιθήνην καὶ ἐκμαγεῖον. Vide notam Petavii *in Themist.*, serm. 21, p. 501 notarum, editionis Harduini; hanc vocem vertit nunc *expressam imaginem*, nunc *conceptaculum*.

Col. 877 B 9. Voluitne Plutarchus loqui de prismate? Nescio: textus ejus depravatissimus melius ab Eusebio redditur.

Col. 880 C 2. Herennius, *in Metaphysicam*, ms. 1885 Bibliothecæ Regiæ, folio 39, verso, opus quod videre est inter *Anecdocta* cardinalis Maii, quædam scripsit satis magni æstimanda de voce ἄῤῥητον· et hæc versa leguntur, p. 247, t. II tractatus *De Polytheismo* quem edidi apud Hachette, in-12°, 1840.

Col. 881 A 8. Περὶ δὴ 467.

Ibid. 9. Τοῦ περί 466, 467.

Ibid. 12. Λέγοντες 465.

Ibid. B 3. Εὐθέα 466, 468; εὐθεία 467.

Ibid. 10. Ὡς δέ 466, 467.

Ibid. 14. Ἅμα 466, 468.

Ibid. C 2. Πέμπτον 466.

Ibid. C 7. Textus Septuaginta Interpretum paululum discrepat ab Eusebii versione.

Eusebius: Ἐγὼ Θεὸς πρῶτος καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα. LXX: Ἐγὼ Θεὸς πρῶτος, καὶ εἰς τὰ ἐπερχόμενα ἐγώ εἰμι.

Ibid. 11. Συγκρίνων 467.

Ibid. D 1. Εὐχόμενος 466.

Ibid. 3. Τὸ δέ 468.

Col. 884 A 8. Συνάγει 467.

Ibid. 15. Δημιουργικόν 466, 468.

Ibid. B 10. Καὶ αὖθις 467.

Ibid. C 4. Τεχνίτης 466, 468.

Col. 885. A 11. Citationes subsequentes e libro *De confusione linguarum* depromptæ sunt.

Ibid. C 14. Hæ citationes desunt in libro Philonis e quo ipsas Eusebius se hausisse asserit, quarumque ideo auctor esse nequit. Vide notam præcedentem.

Ibid. D 10. Nullus exstat dialogus Platonis qui *Epimenides* inscribatur. Patet igitur Eusebium aut voluisse aut saltem debuisse scribere *Epinomides*, quandoquidem legitur hic locus pag. 702 G editionis Ficini, p. 986 C ed. Henrici Stephani, 662 ed. Bekkerii : admissus fuerat hic error l. x, c. 4.

Col. 888 A 7. Correxi, in Platonis textu, δαήμων, pro εὐδαίμων quod, me judice, in hac phrasi minime admitti potest.

Ibid. C 11. *Αἰσθητόν*, hic adhibetur per oppositionem voci νοητόν, *intellectuale :* quod fere idem sonat ac vox *materiale*.

Col. 892 B 7. Vox πρεσβεύειν, sensu defendendi, profitendi, tradendi doctrinam philosophicam a scriptoribus philosophis usurpata est.

Origenes *Contra Celsum*, l. v, § 20, p. 244 edit. Cantabridg. Οὐ δύναται κρίναι Κέλσος ὅτι οὐ δεῖ τὸ βούλημα τῶν σοφῶν ἐκείνων ἀνδρῶν νομίζειν πρεσβεύεσθαι ὑπὸ τῶν πλεῖον πίστεως· μηδὲν ἐπαγγελλομένων τῆς πρὸς τὸν Χριστιανῶν λόγον. « Celsus credere non debet antiquitatis sapientium opiniones propugnatores habere apud homines qui nihil aliud nuntiant nisi fidem quæ Christi doctrina innititur. »

Ammonius (Comment. in librum Aristotelis *De interpretatione*, p. 31 ed. Sabii:) Τοῦτο γὰρ αὐτῶν ἀποφάσκει τῇ φύσει ὅπερ ἐπρέσβευον οἱ Ἡρακλεῖται. Negat Aristoteles linguarum originem naturæ adscribendam esse; sed eo tantum sensu hoc negat quo idem asserebant Heracliti discipuli.

Ibid. C 8. Non idem est proverbium quoad textum, ac illud apud quod Numenium legimus : Σποδὸς γίνεται ὁ θησαυρός, si saltem sequamur textum Luciani qui multoties dictum repetit proverbium. In *Philopseude*, l. III, 32, p 58: Ἄνθρακες ἡμῖν ὁ θησαυρός. *Navigium*, p. 265. Ἄνθρακές σοι ὁ θησαυρὸς ἔσται. In *Zeuxide*, I, 840: Ἄνθρακες ἡμῖν ὁ θησαυρὸς ἦσαν. In *Herm.*, I, 71, p. 813: Ἄνθρακάς μοι τὸν θησαυρὸν ἀποφήνας.

Col. 893 C 4. Κηδεύοντος 466, 467, ut et infra.

Col. 896 A 15. Τὸν φυτ. 466.

Ibid. C 2. ἴδης 467.

Ibid. 4. Ἀφείλατο 466, 467.

Col. 900 A 5. Ἑβραῖον 468.

Ibid. C 1. Καταταχθῆναι 466.

Col. 901. B 10. Αἰνίγμων 466, 467, 468, et Plato.

Ibid. B 12. Περί 466, 467, 468.

Ibid. C 4. Textus habet, *secundus et tertius :* ὁ δεύτερος (καὶ τρίτος). Non dubito quin verba καὶ τρίτος glossa sint omnia permiscens. Enim vero in loco sequenti, de uno tantum *ente* loquitur. Nescio an Cyrillus Alexandrinus, qui (libro VIII *contra Julianum*) quædam ex eodem auctore deprompsit, hunc pariter locum exscripserit. Quidquid sit, non minus exsisteret adulteratio, quantumvis antiquitus admissa. Patet equidem transcriptorem Christianum voluisse inducere Trinitatem, de qua nullatenus agitur apud Numenium, eumque scripsisse καὶ τρίτος, quæ verba, quocunque modo intelligantur, intra parenthesin includenda sunt. Istiusmodi adulteratio legitur infra : editiones habent, ex majori manuscriptorum numero, Περὶ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ pro περὶ Θεοῦ, quod fert. mss. 468 quodque Vigerus in Nota) restituit et in versione secutus est.

Ibid. 5, Aurel. Aug., *De civit. Dei*, l. x, 29: « Quod initium sancti Evangelii, cui nomen est *secundum Joannem* quidam Platonicus, sicut a sancto sene Simpliciano, qui postea Mediolanensi Ecclesiæ præsedit episcopus, solebamus audire, aureis litteris conscribendum, et per omnes ecclesias in locis eminentissimis proponendum esse dicebat. »

Vide notam Ruhnkenii in Longini tractatum *De sublimi*, sect. 9, p. 250 editionis Toupii.

Col. 904 C 3. Ammonius in lib. Aristotelis *De interpretatione*, verso paginæ quintæ, editionis Aldinæ:

Παραθετέον ἑξῆς τοῖς βουλομένοις ἀνάγειν ἑαυτοὺς ἐπὶ τὴν τῶν ὄντων θεωρίαν, καὶ τὰς ἐξηρημένας τούτων, περὶ ὧν ὁ λόγος, αἰτίας σκοπεῖν, ὅτι τριῶν ὄντων ὑπὲρ τὰς φυσικὰς τῶν ἀρχικῶν διακόσμων, τοῦ τε θείου, καὶ τοῦ νοεροῦ, καὶ πρὸς τούτοις ἔτι τοῦ ψυχικοῦ, τὰ μὲν πράγματα θεόθεν παράγεσθαί φαμεν, ἀπὸ δὲ τῶν νοερῶν ὑφίστασθαι τὰ νοήματα, καὶ ἀπὸ τῶν ψυχικῶν τῶν κατὰ τὸ λογικὸν χαρακτηριζομένων, καὶ παντὸς σώματος χωριστὴν οὐσίαν ἐχουσῶν ἀποτελεῖσθαι τὰς φωνάς.

« Addere debemus, eorum gratia qui ad ontologiam remeare volunt nec non studere quonam distent intervallo causæ et effectus de quibus hic agitur, supra substantias materiales exsistere tres primordiales ordines : nempe divinum, intellectualem et denique principium animarum. Porro, dicemus res a Deo suam trahere originem : intellectuali ordine cognitiones gignuntur; a principio autem animarum, quod penitus a natura materiali corporum discrepat, et penes quod est ratiocinandi facultas, voces articulatæ originem depromunt. »

Ibid. D 7. Ἐπισκοπεῖ 467.

Col. 905 B 2. Doctrina hæc, qua Divinitas confunditur cum numeris, ab omnibus Pythagoreis prædicatur

Κέκλυθι κύδιμ' ἀριθμὲ πάτερ μακάρων, πάτερ [ἀνδρῶν.

Vide *Vitam Pythagoræ* apud Jamblichum, p. 124: Ἔφα τὰν ἀριθμῶ οὐσίαν ἀΐδιον εἶναι μὲν ἀρχὰν προμαθεστάταν τῶ παντὸς ὠρανῶ καὶ γᾶς καὶ τᾶς μεταξὺ φύσιος ἔτι δὲ καὶ θεῶν καὶ δαιμόνων διαμονᾶς ῥίζαν. (Hoc desumptum est ex opere Ἱερὸς λόγος) ἐκ δὲ τούτων φανερὸν γέγονεν ὅτι τῶ ἀριθμῶ ὡρισμένην οὐσίαν τῶν θεῶν παρὰ τῶν ἀρχικῶν παρέλαβε.

« Asserebat substantiam æternam includi in numero, hocque nempe esse principium quo juvante facilius intelligitur quid sint cœlum integrum, terra, naturæque intermediæ : inde pariter deorum nec non dæmonum origo permanens deducitur. » — Quibus ex verbis patet Pythagoram numero tribuisse certam deorum exsistentiam : hanc in *Orphicis* doctrinam hauserat.

Col. 906 D 6. Ἔθηκεν 467.

Col. 908 B 10. Didymus ille, ex quo Eusebius locum hunc desumpsit, pro certo habendus est philosophicarum sectarum scriptor ; hujusque, (sub nomine alii Didymi, l. xv, c. p. 817) fere similem locum legimus de Stoicis: unde inferendum videtur Didymum nostrum jure confundendum esse cum alio Didymo qui nominatur inferius, nec non cum alio Didymo de quo loquitur Clemens Alexandrinus, in primo libro *Stromatum*, de philosophia pythagorica: Δίδυμος ἐν τῷ περὶ πυθαγορικῆς φιλοσοφίας ἱστορεῖ. Vide Stromat. I, p. 366; idem demum noster Didymus erit ac is quem citat Stobæus in *Eclogis physicis*, l. II, p. 14 ed. Herennii in capite *Περὶ αἱρέσεως*; forte legendum est *Περὶ αἱρέσεων*, id est sectarum philosophicarum; saltem hoc sentiunt omnes qui hunc citaverunt, nempe Schefferus, *De natura philosophiæ Italicæ*, p. 3; et Herennius in loco Stobæi, qui non nominavit Schefferum, primum hujus emendatæ lectionis auctorem. Suidas, inter omnes Didymos de quibus agit, unum sub cognomento Ἀτήϊος præbet : Δίδυμος Ἀτήϊος χρηματίσας φιλόσοφος ἀκαδημαϊκός, πιθανῶν καὶ σοφισμάτων λύσεις ἐν βιβλίοις β. καὶ ἄλλα πολλά. Jonsius *De scriptoribus hist. philos.* legendum censet Ἄρειος, juxta Eusebium. Kusterius hanc abjicit correctionem, quæ mihi tamen optima videtur. Stobæus, in *Eclogis physicis*, l. II, p. 14 Herennii, in eo sequens Xenophanem, scholæ Eleaticæ ducem, nobis Didymum tradit ut auctorem cujusdam fragmenti *De incertis hominum cognitionibus*. Juxta Herennium ejusdem Didymi est aliud fragmentum quod legimus in aliis collectaneis, nempe *Florilegio* Stobæi : fragmentum illud est quod, sub hoc vocabulo *Epitome* documenta nobis suppeditat de ethica Aristotelis ; demum hunc Didymum confero cum Ario Heracleopolita quem citat Eusebius noster, l. I *Præp.*, c. 10, p. 41: Ἐπῆεις ὁ ὀνομασθεὶς παρὰ τοῖς Αἰγυπτίοις μέγιστος Ἱεροφάντης καὶ Ἱερογραμματεύς, ὃν μετέφρασεν εἰς ἑλλάδα φωνὴν Ἄρειος ὁ ἡρακλεοπολίτης, κατὰ λέξιν. En ergo noster Didymus cognominatus *Arius*; quis autem Didymus ille, et quonam tempore vixit? — Si fides habenda sit Jonsio (c. I, l. III, *His. Phil.*) Varronis coætaneus fuit Didymus Arius; sic enim apud Jonsium probatur : Athenæus, l. XIII, 3, citat epigraphum de Demetrio Phaleræo ab Asclepiade compositum; ὁ Ἀρείου quod vertit, per *Arei magister*, arbitrans hic agi de nostro Didymo Ario ; porro si Asclepiades ille idem sit ac Asclepiades Myrlanus, grammaticus fuit, et si præterea magister fuit Didymi Arii, Varroni coætaneus esse debuit ; fabricius e contra (vide Heren. de Stobæo, *l. l.*) illum asserit Neroni coævum fuisse; quas affert rationes quasque approbat Herennus, has perpendere non mihi datum est, cum primam editionem *Bibliothecæ Græcæ* Fabricii, ad quam legendam remittit, in promptu non haberem; parvi ponderis est Eusebii lectoribus hæc de determinandis temporibus quæstio.

Col. 913 B 14. Non de sexto, bene vero de quinto libro *Stromatum*, pag. 702, hic depromptus est locus; hoc factumne est ex descriptoris errore, an ex alia partium divisione operis cujus initium periit : illud affirmare non ausim.

Ibid. C 7. Omnibus notum est quanti momenti *apud Pythagoreos* exstiterint numeri; divinitatis s.*quidem* expressam in eis imaginem credebant. Ante omnes plurimi æstimabatur sextus numerus; idem Clemens illud exponit in eodem libro *Stromat.*, p. 811 : Οἱ πυθαγόρειοι κατὰ τὸν προφήτην (prophetam Genesis) ἀπὸ τῆς τοῦ κόσμου γενέσεως τὸν Ἓξ ἀριθμὸν τέλειον νομίζουσι, καὶ μεσευθὺν καλοῦσι τοῦτον καὶ γάμον, διὰ τὸ μέσον αὐτὸν εἶναι τοῦ εὐθέως, τουτέστι τοῦ δέκα καὶ τοῦ δύο· φαίνεται γὰρ ἴσον ἀμφοῖν ἀπέχων· ὡς δὲ ὁ γάμος ἐξ ἄῤῥενος καὶ θηλείας γεννᾷ, οὕτως ὁ ἐκ περισσοῦ μὲν τοῦ τρία ἄῤῥενος ἀριθμοῦ λεγομένου, ἀρτίου δὲ τοῦ δύο, θήλεος νομιζομένου γεννᾶται. « Pythagorei in hoc consentientes cum propheta, declarant numerum sextum perfectum esse, propter mundi genesim ; hunc quoque numerum vocant *Meseuthym* et γάμος (*matrimonium*), quia medius est terminus numeri recti, id est, inter numeros decem et duo : etenim, ab utroque pariter distat. Ut autem matrimonium gignit ex conjunctione maris et feminæ, sic numerus iste, coalescens ex numero *ter* impare mare habito, et numero pare *duo*, habita femina, fit aliquid genitum : *bis ter* gignunt sex. »

Euclydes in septimo libro *De definitionibus*, 22, numerum sex nominat perfectum, quia propriis elementis coalescit : 1, 2, 3.

Item Cassiodorus.

Quam ob causam Pythagorei, illi nomen Veneris dabant. Vide Plutarchum *De EI apud Delphos*, t. VII, p. 524 editionis Reiski, in qua mendosus est textus; Jamblicum in *Vita Pythagoræ*, I, 28; anonymum, a Meursio citatum in *Denario Pythagorico*, c. 8. Macrobius in *Somno Scipionis*, l. I, c. 6 : « Senarius qui cum uno conjunctus septenarium facit, variæ ac multiplicis religionis et potentiæ est, primum quod solus ex omnibus numeris qui intra decem sunt, de suis partibus constat : habet enim medietatem et tertiam partem, et sextam partem : est medietas, tria : tertia pars, duo: sexta pars, unum : quæ omnia simul sex faciunt. »

Col. 917 C 12. Quæ sequuntur in *Alcibiadis* textu desunt, juxta editionem Platonis, nec reperio de hac re hujus editores philosophi mentionem fecisse.

Eusebii mss. codices quatuor habent : ἃ δι' ἐμοῦ γενόμενα ἄλυτα, ἐμοῦ μὴ θέλοντος, « quæ ex me nata solvi nequeunt, etiamsi nollem. » An Platonis mss. codices omnes ἐμοῦ γε θέλοντος habeant, ut textus impressi, prorsus ignoro.

Col. 925 B 9. Ἐπιπροσθετουμένη 466, 467.

Ibid. 15. Διασώζειν, 467.

Col. 932 A 13. Μὴ θέλοντες, quatuor mss., et infra p. 703, μὴ θέλοντος.

Ibid. B 8. συγκυκλοῖ 466, 467.

Col. 933 3. Παντοίως 465, 467.

Ibid. D 4. Textus Platonis habet *primam*; absque tamen est dubio legendum esse *ultimam*, cum ultima sit quæ status præsentis fuit causa.

Col. 937 A 5. Ludit Eusebius in verbis ἀλκίνου et ἀλκίμου : quod frustra Gallice reddere conarer ; cæterum apud auctorem forte hic verborum occursus omnino fortuitus est.

Ibid. D 7. Prætuli vocem παρακλητικόν mss. codicum 465 et 466 voci παρακινητικόν quam habet textus impressus.

Ibid. C 4. Διηγήσομαι 465, 466, 467.

Col. 939 C 4. *Ἡ Γλαύκου τέχνη*. Hoc proverbium explanatur a Diogeniano, Zenobio, Suida, et præsertim a scholiasta Platonis in hunc locum. *Ars Glauci* inventum magni æstimandum significat. Hic dicitur Glaucus metallurgiæ peritus artem invenisse ferrum subigendi : ars illa Græce vocatur, σιδήρου κόλλησις.

Col. 944 A 7. Origenes *contra Celsum*, l. VII, p. 351 edit. Cantabridg. « Mihi videtur Plato ab Isaia describente civitatem Dei desumpsisse ea quæ dicit de lapidibus qui apud homines pretiios habentur ; quos autem ipse asserit nihil aliud esse

quam crassamen (ἀποῤῥοή) lapidum qui in optima tellure jacent.»

Col. 953 B 6. Lego cum mss. 466 et 468, μόνης ἀνδρείας pro μετὰ ἀνδρείας αὐτῆς.

Col. 954 B 8. ἐν ᾧ 466.

Ibid. 12. Πῇ δὴ 468.

Ibid. 14. Τῇδε ὡς 468.

Col. 956 C 10. Hoc proverbium Ἀρχὴ ἥμισυ παντός memoratur ab Aristotele. Inter Latinos autem scriptores, ab Horatio :

Dimidium facti qui cœpit habet.

Vide *Parœmiographa* ac Erasmi *Adagia.*

Ibid. D 7. Τροφοὺς 466, 467, 468 et Plato.

Col. 957. Ἤνπερ iidem.

Col. 961 A 13. Ἐπεὶ εἰ lego pro simplici ἐπεί. Hæc vero syntaxis cujus tenorem exposui, evolvi et explanavi in volumine quod anni 1814 edidi *De Græcarum conjunctionum usu*, Parisiis apud Eberhart, pag. 145 (cf. adnotationem), Platoni haud incognita erat. *Reipublica*, l. II, p. 360, ed. Stephani; *Phædo*, p. 109 ejusdem ; *Protagoras*, p. 354 ; *Leges* nono libro, p. 873; I *Alcibiades*, p. 123.

Ibid. B 2. Οἵ τε δὴ ἄλλοι, ὦ ἄριστε Καλλίκλεις, ὅσοι καλοὶ γίγνονται 466; οἵ τε δὴ ἄλλοι, ὦ ἄριστε, ὅσοι κακοὶ γίγνονται 467, 468.

Col. 964 A 2, Ἧς αὐτῷ 466 ; ἔσῃ Plato.

Col. 966 B 5. Textus excusus VI *libro* fert : hic error causa fuit cur Vigerus non detexerit verum hujus fragmenti locum, sicut ipse in suis notis fatetur. Theodoretus qui eum de verbo ad verbum exscripsit in sua *Therapeutica*, l. I, p. 9 e Sylburgio, Vigerum a suo errore revocari debuisset. Peroptime enim indicavit librum e quo illud excerptum est.

Ibid. 7. Ἀλλαχῇ τούτοις γοῦν 466, 467, 468.

Ibid. C 8. Πρῶτον κολυμβᾶν δεύτερον γράμματα. Senec., Controv. 27, libri quarti.

Vide Aristidem, *Pro quatuor viris adversus Platonem ;* Suetonium, in *Augusto*, 64 : « Nepotes et litteras et natare aliaque rudimenta per se plerumque docuit. » Vide Erasmum, in *Adagiis*, vocibus *Ignavia* et *Inscitia*.

Ibid. 9. Ἐπιστῶνται 468 et Plato.

Col. 968 C 14. Eschyli locus cui alludit Plato legitur etiam in tragœdia *Septem contra Thæbas*, v. 559, ubi poeta, Amphiarai indolem describens, ait :

Οὐ γὰρ δοκεῖν ἄριστος, ἀλλ' εἶναι θέλει,
Βαθεῖαν ἄλοκα διὰ φρενὸς καρπούμενος
Ἀφ' ἧς τὰ κεδνὰ βλαστάνει βουλεύματα.

Quod sic interpretatur : «Non vult tantum videri bonus ac probus, sed esse. Inde istam mentis altitudinem ac rectitudinem haurit qua prudentiæ consilia gignuntur. »

Plutarchus in *Aristidis Vita*, c. 3, et in *Apophthegmatibus regum ac imperatorum*, p. 116, t. VIII, ed. Hutten, refert, omnium oculos in Aristidem conversos fuisse, cum in prima hujus tragœdiæ repræsentatione, isti versus recitarentur. Eos quoque Xenophon ad Socratem applicat in libro ἀπομνημονεύματα inscripto, Sallustius ad Catonem, in *Bello Catilinæ*, c. 57. Celeberrimi erant apud veteres illi versus eisque sæpissime ad clarorum virorum laudem utebantur antiqui.

Col. 972 C 11. Porphyrius *De abst.*, l. III, c. 27, p. 288 : Αἰτία δὲ ἡ γένεσις καὶ τὸ ἐν τῇ πενίᾳ ἡμᾶς γενέσθαι, τοῦ πόρου ἀποῤῥυέντος.

De hoc loco Platonis *Convivii*, in quo anteponendum esse duxi vocem Platonicam τὰ ᾠά voci τὰ ὦτα Eusebii, quæ sensu caret, lege adnotationem Ruhnkenii in *Timæi Lexicon Platonicum*, p. 188 et 189.

Col. 973 B 2, Αὐτομάτως 466, 467, 468.

Ibid. D 2. Ἔγκριτον 467.

Col. 976 A 13. Mss. 466 et 467 sequens supplementum continent : Τῇ κατ' αὐτὸν ἀρχαιολογίᾳ κέχρηται κατακλυσμοῦ μνημονεύσας, καὶ τοῦ μετὰ τὸν κατακλυσμὸν βίου· ἀρχόμενος γοῦν τοῦ τρίτου τῶν νόμων τόδε φησί, pro : Ἐν προοιμίοις γοῦν τῶν νόμων ἐπάκουσον ἅ φησι.

Col. 978 C. 8. Βλέπειν 467 et Plato.

Ibid. 9. Ἐπικοινουμένους 466, 467 et Plato.

Col. 981 B 13. Eusebii textum quem secutus sum, undecim verba quæ in Platone non inveniuntur, habet. Nunc autem comperire non possum an in recentioribus editionibus ista verba restituta fuerint.

Ibid. C 6. Artium mecanicarum despectus quæ solummodo apud antiquos a servis exercebantur communis erat inter veteres philosophos. Βάναυσος vox quæ illarum ideam exprimit semper vilitatem quamdam redolet.

Illud plurimis in locis declarat Plato. Vide primum *Alcibiadem*, p. 131, ed. H. Sthephani ; *Amator*, p. 137 ejusdem, 6 Ficini :

Ἐπεί γε ᾤμην καὶ ὄνειδος εἶναι τοῦτο καὶ βαναύσους καλεῖσθαι τοὺς περὶ τὰς τέχνας ἐσπουδακότας.

Reipubl. l. VI, p. 495, ed. Stephani :

Οὕτω καὶ τὰς ψυχὰς συγκεκλασμένοι τε καὶ ἀποτεθρυμμένοι διὰ τὰς βαναυσίας τυγχάνουσι.

Vide Aristotelem, *Politic.*, VIII, 2 ; Eudemum, I, 4 ; Lucianum, *Somnium*, 9 : « Ubi Hemsterhuys... » Elianum, *Hist. divers.*, VI, 6 ; denique Ciceronem, *De officiis*, I, 42 : «Opifices omnes in sordida arte versantur, nec enim quidquam ingenuum potest habere officina. »

Col. 984 C 10. *Cum Deo et universo*, versio est eorum quæ apud Eusebium leguntur : Θεῷ δὴ καὶ κόσμῳ ὅγε φιλόσοφος ὁμιλῶν. In Platone : Θείῳ δὴ καὶ κοσμίῳ. Eusebii lectionem quam habent omnes mss. retinendam duxi.

Col. 985 A 6. Ἐθελήσειαν omnes mss.

Col. 988 B 7. Plato hic alludit ad Tyrtei versus qui usque ad nos pervenerunt in Oratione Lycurgi *contra Leocratem* p. 162 ed. Henrici Stephani et qui in omnibus poesis selectis reperiuntur, ut in Stobæo c. 49. Sed Plato in hoc tantum a Tyrteo discrepat quod hic solam virtutem bellicam laudare intendit, dum vero Plato cuique civi virtute prædito ac justo attribuit encomium a poeta pugnatori datum; hæc allusio, autem, in iis quæ sequuntur, continuatur, uti facile videre est in poeticis verbis in hoc fragmento elucentibus. Vide Brunckii Analecta t. I, p. 50.

Ibid. C 3. Scholiæ, aut conviviali cantilenæ jam *in Gorgia* relatæ alludit Plato, p. 451, *De legibus*, I, p. 631, a Clementi Alexandriæ, *Stromat*, l. IV, p. 573 memoratæ; Athenæus, l. XX, p. 694; Stobæus, *Eclogæ ethicæ*; Lucianus, *De lapsu inter saltandum ;* Theodoretus, *Therapeut.* p. 153, Sylburg. Clemens eam Symonidi tribuendam censet; sic eam refert Ilgen, in sua editione :

Ὑγιαίνειν μὲν ἄριστον ἀνδρὶ θνατῷ.
Δεύτερον δὲ, καλὸν φυὰν γενέσθαι·
Τὸ τρίτον δὲ, πλουτεῖν ἀδόλως·
Καὶ τὸ τέτρατον, ἡβᾶν μετὰ τῶν φίλων.

Col. 992 D 4. Ὥσπερ 466, 468.

Col. 996 C 1. Hic est παρονομασία, seu verborum jocus qui transferri minime potest extra linguam in qua scriptus fuit. Minerva Athenæ Græco sermone vocatur, Ἀθήνη· Ἀθηναῖος ex ea voce formatur, dum vero Ἀττικός non inde derivatur; ideo Clinias vocat Ἀθηναῖος, non Ἀττικός autem, Atheniensem alienigenum qui Plato esse censetur, ut inter illum et Minervam a qua inspiratur relationem exsistentem ostendat.

Col. 1000 C 9. Hoc adhibebatur proverbium ad designandam quantitatem quæ determinari minime poterat. Χοεύς seu Congius erat liquidorum mensura qua utebantur ad potus distributiones et cujus quantitas quam mare continet est vere numerica chimæra.

Vide Ruhnkenii scholiasten, ac Petavii notam in primam ac vigesimam Thæmisti orationem p. 262 Harduini editionis. In pagina 511, hæc nota reperitur.

In hac versione anteponendam duxi Eusebii lectionem Platonis lectioni quæ, me judice, ab Eusebio corrigenda est. Sic enim hæc phrasis apud Platonem legitur : Περὶ τούτου καὶ ἡ ὡς ἀληθῶς δεινότης ἄνδρας καὶ οὐδενία καὶ ἀνανδρία, pro Π. τ. κ. ἡ. ὡς ἀ. δ. ἄ. εὐγένειά τε καὶ ἀνδρεία.

Col. 1009 A 5. Νομοθέτης δὲ οὔ τι σμικρὸν ὄφελος εἰ μὴ καὶ τοῦτο ἦν οὕτως ἔχον, ὡς καὶ νῦν αὐτὸ ᾕρηχ' ὁ λόγος ἔχειν. De formula αἱρεῖ ὁ λόγος vide supra, l. III, c. 15, ac notam libri VIII, cap. 13, ubi simul exempla colliguntur. Vide Wyttenbachium in Plutarchum, *De sera Numinis vindicta*, Animadversiones, p. 8; Clementem Alexandrinum, *Stromat.* VII, p. 868, 874, 879, 890.

Col. 1013 A 8. Sophocles, *OEdipus rex;* ultimi versus :

Ὥστε, θνητὸν ὄντ', ἐκείνην τὴν τελευταίαν ἰδεῖν
Ἡμέραν ἐπισκοποῦντα μηδέν' ὀλβίζειν, πρὶν ἂν
Τέρμα τοῦ βίου περάσῃ, μηδὲν ἀλγεινὸν παθών.

Multi auctores hanc sententiam usurparunt.

Ibid. C 9. Plato, *De legibus* XI, p. 682 ed. Læmarii 931. Stephan. Οἰδίπους ἀτιμασθεὶς ἐπεύξατο τοῖς αὑτοῦ τέκνοις, ἃ δὴ καὶ πᾶς ὑμνεῖ τέλεα καὶ ἐπήκοα γενέσθαι παρὰ θεῶν· Ἀμύντορά τε Φοίνικι τῶν ἑαυτοῦ ἐπαρᾶσθαι παιδὶ θυμωθέντα, καὶ Ἱππολύτῳ Θησέα· καὶ ἑτέρους ἄλλοις, μυρίους μυρίοις, ὧν γέγονε σαφὲς ἐπηκόους εἶναι γονεῦσι πρὸς τέκνα θεούς.

Œdipus conviciis lacessitus, suis propriis filiis imprecatur; et hæc narratio quam quisque memorat, argumentum est quod istius modi imprecationes a diis exaudiuntur. Sic sese gessit Amyntor erga Phœnicem unum e suis liberis. et Thesæus Hippolyto iratus, ac multi alii erga alios multos, unde concludere licet, parentes adversus filios a diis exaudiri.

Col. 1016 C 8. Σμικρόν 466.

Ibid. 13. Verba ἢ πείσῃ τὸν καταδικασάμενον, ab Eusebio prætermissa, ex Platone et ms. 467 supplevi.

Col. 1017 C 9. Aristoteles hanc doctrinam impugnat quod magistratuum perpetuitatem in eisdem stirpibus supponeret. Ὅτι ἀναγκαῖον Σωκράτει ποιεῖν τοὺς αὐτοὺς ἄρχοντας φανερόν· οὐ γὰρ ὅτε μὲν ἄλλοις, ὅτε δὲ ἄλλοις μέμικται ταῖς ψυχαῖς ὁ παρὰ τοῦ Θεοῦ χρυσός, ἀλλ' ἀεὶ τοῖς αὐτοῖς. Φησὶ δὲ τοῖς μὲν εὐθὺ γινομένοις μῖξαι χρυσόν, τοῖς δὲ, ἄργυρον, χαλκὸν δὲ καὶ σίδηρον τοῖς τεχνίταις μέλλουσιν ἔσεσθαι καὶ γεωργοῖς.

Perspicuum esse videtur, Socratem velut necessarium ducere, ad vitam tantummodo magistratuum dignitates esse concedendas; nam a diis aurum non datur nunc aliis nunc vero aliis : docet enim hoc aurum animabus nascentibus statim immistum esse; hisce vero argentum ; æs et ferrum hominibus opificum artes exercitaturis atque aratoribus.

Col. 1020 B 2. Hæc medici definitio τῶν καμνόντων θεραπευτής e Vigeri opinione hic repetenda erat, in sua 15 nota, et perperam omissa fuit.

Col. 1025 A 13. Ista descriptio tam apprime Atheniensibus congruit, ut verisimile sit a Platone illos, non tamen aperta fronte, vellicari.

Col. 1029 A 1. Quod ad nos pervenit de relationibus quæ inter Homerum et Creophylum exstiterunt obscurissimum est. Videtur Creophylus Homeri hospes fuisse et ab eo poema *Raptus Æchaliæ ab Hercule* ut hospitalitatis munus accepisse. Alii vero contendunt Homerum hoc poemate ab eo donatum fuisse. Hanc ultimam sententiam Callimachus secutus est in epigrammate a Strabone citato l. XIV, p. 638. Sextus Empiricus *contra Grammaticos*, l. II, p. 225, ac scholiastes Thracii Dionysii *p.* 725, Bekkeri editionis.

Sic eam tradit Ernestius in sua Callimachi editione; Vigerus eam non integram cognovit, uti ex illius adnotatione videtur.

Τοῦ σαμίου πόνος εἰμὶ, δόμῳ ποτὲ θεῖον Ὅμηρον
Δεξαμένου. Κλαίω δ' Εὔρυτον ὅσσ' ἔπαθε,
Καὶ ξάνθην Ἰόλειαν. Ὁμήρειον δὲ καλεῦμαι.
Γράμμα· Κρεωφύλῳ, Ζεῦ φίλε, τοῦτο μέγα.

Col. 1038 B 13. Caput 28 constat omni hac illius citationis parte usque ad ista verba : cum solam omnium rerum exsistentiæ causam fecimus.

Col. 1045 A 12. Ἐφικνεῖσθαι 467.

Col. 1048 C 7. Ad tertiam personam legi ἤκουον γάρ που, et infra responsum καὶ σφόδρα γε ἐπήκουεν cum quibusdam Platonis manuscriptis ; quoniam hoc sensus exigere videbatur.

Col. 1049 D 8. Pro ὧνπερ καὶ τὸν οὐρανὸν ὅλον, Wittenbackius, in suis in *Phædonem* notis, proponit : ὧν πλήρη καὶ τὸν οὐρανόν, quibus cœlum impletur. Non hæc mutatio mihi probanda videtur; animam enim universo tribuendo, Plato eum animal efficit. Ficinus autem sic interpretatur veluti ac esset ὥσπερ, quemadmodum.

Col. 1064 C 13. Porcorum immolatio in honorem Cereris et Bacchi fiebat, sicut Aristophanis scholiastes, in *Ranas*, v. 340.

Ὦ πότνια πολυτίμητε Δήμητρος Κόρη,
Ὡς ἡδύ μοι προσέπνευσε χοιρείων κρεῶν.

Χοῖροι τῇ Δήμητρι καὶ τῷ Διωνύσῳ ἐθύοντο ὡς λυμαντικοὶ τῶν θεοῖν δωρημάτων. « quia dona harumce duarum divinitatum depascebantur. » Ovid. *Metamorph.* xx, 5, 3.

Et cum insuper ad eos pertinerent mysteria, Plato velut mysticum quiddam considerat hujus animalis sacrificium, istis diis factum. Sic habet Tibullus,

At nobis ærata, Lares, depellite tela,
Hostiaque e plena mystica porcus ara.

Antepono enim hanc legendi rationem, voci *rustica* recentiorum editionum, cum porci omnes rustici sint seu campestres. Illud autem Tibullus e Græca Mythologia desumpsit; nam non solum Plato, sed etiam Aristophanes hanc epithetam porco tribuit *Acharnes* v. 746.

Col. 1072 C 8. Axiochus, § 12 : Οὐ γάρ ἐφαίνετό μοι σεμνὸν μαινομένῳ ξυνεξέρχειν.

Col. 1073 C 1. Hoc Eschyli fragmentum in Stanlæi editione, ψυχοστασία tribuitur, ubi Jupiter quasi dubius, mortem inter Achillem et Hectorem librare videtur. Illud e vicesimo secundo Iliadis cantu depromitur.

Col. 1080 B 12. Numenius, cujus testimonium jam adhibuit, scilicet : l. IX, c. 6, p. 410 et 411; l. XI, cap. 10, p. 525; c. 18, p. 536; c. 22, p. 543, in tractatu : *Περὶ τοῦ ἀγαθοῦ*, et quem reperiemus etiam citatum in sequentibus libris, ab Origene contra Celsum invocatus est l. IV, p. 198 ed. Spenceri ; ex scripto cui titulus : Ἔποψ ; declarat illum magis fuisse Platonicum quam Pythagoricum. Macrobius. In *Somnio Scipionis.* l. I, t. II, refert quod sequitur.

« Numenio inter philosophos occultorum curioso offensam numinum quod Eleusinia sacra interpretando vulgaverat, somnia prodiderunt. Visas sibi Eleusinias deas habitu meretricio ante apertum lupanar ludere prostantes : admirantique et causas non convenientis numinibus turpitudinis consulenti respondisse iratas, ab ipso se adyto pudicitiæ suæ vi abstractas et passim adeuntibus prostitutas. »

Porphyrius illum refert in tractatu *De antro nympharum*, c. 10, ac c. 21, consulendæ sunt notæ Van Goens. Jonsius in suo tractatu *De scriptoribus historiæ philosophicæ*, l. III, c. 10, § 4, citatis longum articulum consecravit. Valckenaerus *De Aristobulo*, p. 18, illum Judæum esse arbitratur, ex eo

quod dixit Platonem esse alium Moysen Atheniensium linguam loquentem. Illiusque Genesis citatio, c. 10. *De nympharum antro : quod Spiritus Dei ferebatur super aquas.* Sed maximus honor in quo illum Plotinus habebat illam suppositionem haud verisimilem reddit.

Col. 1096 C 1. Τί δ' οὐ μέλλομεν c. s. Loco οὐ substituendum videtur οὖν, unde interpretatio mea.

Col. 1097 A 5. Videndum est de capite 12, cujus initium jam in Clemente Alexandrino reperitur *Strom.* I, p. 410 ac 411, et in libro nono, c. 6, *Præpar. evangelic.* Eusebii, p. 410; Valckenaerum, *De Aristobulo Judæo*, p. 47 sqq. et p. 66. Ad illum lector revocandus est, non possum enim hic iterata vice exponere omnes observationes in hoc eximio opere contentas. Jam de hoc fragmento disseruerunt duo recentiores scriptores : Gfrörerus *Kritische Geschichte des Urchristenthums* t. II, p. 71, secundæ editionis 1835; Dæhnium, *Geschichtliche Darstellung der Jüdisch. Alexandrinischen Religions philosophie*, 1834, t. II, p. 73, qui licet sæpe discrepantes animo qui eos direxit in operis compositione fere ad eadem spectantis, ambo tamen cum Valckenaerio sentiunt contra Hody et D. Lobeck. *Agloapham.*, t. I, p. 448; scilicet, hæc fragmenta genuina esse Aristobuli Judæi qui Ptolemæorum temporibus et verisimillime, sub Ptolemæo Philometore ac Ptolemæo Physcone vivebat, non vero Christiani, nec etiam Judæi Christianæ ætatis secundi sæculi. Ad illud præcipue intendit Hody ut irritum faciat Aristobuli testimonium Septuaginta Interpretum versioni favens, sub Ptolemæo Philadelpho, Phalereo Demetrio curante, hoc fragmento laudatæ. Prima phrasis merito Valckenaeri censuram movit; Φανερὸν ὅτι Πλάτων φανερός. Certum est hanc vocem φανερόν non esse Aristobuli; addita est ab Eusebio vel a transcriptore.

Ibid. D 1. Orphici versus qui sequuntur maxima celebritate pollent; tum quia eorum primo sæpe antiqui auctores pagani alluserunt, sicut illud animadverti in meo *De Sanchoniathone* opusculo; tum quia Christiani scriptores illos fusius breviusve memorarunt; exempli gratia Justinus martyr, in sua *Exhortatione*, c. 15; in libro *De monarchia* c. 3; Clemens Alexandrinus in *Protreptico*, c. 7; in quinto *Strom.*, sed minutis ac parvulis fragmentis; denique sanctus Cyrillus Alexandrinus *contra Julianum*, l. I : maximum autem excerptum ab Eusebio factum est, sed illud evidenter gravissime adulteratum est. In hoc vero auctor præfatus venia dignus est, declarat enim omnem hanc citationem ex Aristobulo desumptam fuisse, cujus patet mala fides; dum vero Justinus Orpheum solum nominet, sicut Clemens ac Cyrillus Alexandrinus; sed versus Aristobuli refert, minime designato auctore. Nunc vero quomodo horum textuum discrepantia explicanda sit, quisve istarum adulterationum auctor? Illarum inventor Aristobulus haud mihi censendus videtur. Hoc enim demonstratur tum quia primo versui alluserunt Plato, Plutarchus ac Stobæi anonymus, *Florilegii* IV, 1, tum e creberrimis illius auctoris imitationibus a Latinis poeticis scriptoribus factis, et a Brissonio memoratis, *De formulis*, initio libri primi. Nihilonimus hunc versum arbitratur Orphicis additum fuisse, Lobekius, p. 453. Quid autem per Orphicos versus intelligit? An Orphei versus? Fere certum est, si tamen Orpheus exstiterit, nullos ab eo versus conditos fuisse, maxime autem, in Attica dialecto, quæ tunc nondum nascebatur. Onomacritus primus adulterator habetur qui sua poemata Orphei et Musæi nominibus in lucem edidit. Quinquagesima quinta Olympiade vivebat. Postea vero Pythagorici hoc nomen usurparunt, illudque celebre reddiderunt, plurimis poematibus pseudonymis ab iis evulgatis. Istius est *generis prima hujusce fragmenti* editio, sola quæ Justino nota fuisse videatur, in qua sic appellatur Jupiter.

..θνη ταὶ κόραι εἰσὶν ἐν ὄσσοις
'Ασθενέες δ' ἰδέειν Δία τὸν πάντων μεδέοντα.

Clemens autem utramque cognovit atque ex utraque hausit; Eusebius fideliter secutus est Aristobulum, quem ut suum ducem indicat, cuique omnem fraudem tribuendam esse demonstrarunt Valckenaerus, Gfrörerus, ac Dahnæus. Lobeck, *Orphicis*, p. 448, contendit has adulterationes, certe Clemente posteriores esse, sicque Hody ac Ricardi Simonis sententiam amplectitur, sed cum tantummodo eximiis Valckenaeri argumentis suam propriam opinionem opponat, illam minime tenendam esse arbitror. Dignus sane erat qui confutaretur Valckenaerus.

Ibid. 4. Πᾶσι νόμου legem datam in Sinai monte indicat. Horum verborum loco, Justinus scribit πάντες ὁμῶς · omnes simul; quod longe discrepat : Clemens ac Cyrillus illum sequuntur. Fatendum tamen mihi est omnes Eusebii manuscriptos non eadem continere 465, 466, 467. In eis enim legitur : πᾶσιν ὁμοῦ. Quod vitiosum est, nam incidens phrasis substantivo caret, θείοιο τεθέντος πᾶσιν; nomen adhibendum est, ideo conservandum est, πᾶσι νόμου.

Col. 1100 A 8. Differentia philosophicarum doctrinarum quibus movebantur ii qui duas hujus fragmenti editiones confecerunt, præcipue in his versibus animadvertitur. Isti sunt sancti Justini qui suam e paganismo traxerunt originem.

Οὗτος δ' ἐξ ἀγαθοῖο κακὸν θνητοῖσι φυτεύει,
Καὶ πόλεμον κρυόεντα καὶ ἄλγεα δακρυόεντα.

Aristobulus Judæus :

Αὐτὸς δ' ἐξ ἀγαθῶν θνητοῖς κακὸν οὐκ ἐπιτέλλει
'Ανθρώποις · αὐτῷ δὲ χάρις καὶ μῖσος ὀπηδεῖ.

Negandi difficultas mala a Deo mitti, et necessitas eum tamen agnoscendi velut solum auctorem omnium rerum quæ adveniunt, est omnium quæ ad religionem spectant quæstionum difficillima. De ea fuse autem in secundo *De republica* libro disseruit Plato; illiusque dissertatio excerpta est ex eodem libro, c. III, p. 641, ab Eusebio. Magis ad Christianorum Judæorumque sententiam accedit : Justini vero Orpheus, nihil aliud est quam Homeri discipulus ac repetitor; id est rudis ac primævæ mythologiæ.

Ibid. B 1. Hæc decem Moysis mandatorum commemoratio adulterationis Judaicæ certum est argumentum :

'Αρχὴν αὐτὸς ἔχων καὶ μέσσον ἠδὲ τελευτήν.

Ibid. C. 3. *Μέσσον.* Ms. 466 μέσην habet; quod diverso modo emendatum litteræ sigma duplicatione sicut in Theodoreto, *Therapeuticæ*, sermo II, p. 26, edit. Sylburgi. Clemens, ab Eusebio citatus, infra, p. 685, legit :

'Αρχὴν αὐτὸς ἔχων ἅμα καὶ μέσσον ἠδὲ τελευτήν.

Ibid. C 5. Emendationem Scaligeri secutus sum; ille scribit : ὑδογενής pro ὑλογενής quod in textu reperitur. Vide Valckenaerum. p. 75, postea Wesselingium. Huetius eam sui codicis margine scripsit.

Col 1101 A 6. *'Εκ Διὸς ἀρχώμεθα.* Hic incipiendi modus in omni antiquitate percelebris et a multis memoratus auctoribus, mutatur in manuscriptis 465, 466, 468 in sequentem : 'Εκ θεοῦ ἀρχ.

Gfrorerus, t. II, p. 78 *Urchristenthum*, hanc variationem, amplexus est quæ satis fulcita videtur Aristobuli infra dictis. Tamen primitivus textus conservandus visus est utpote multis Græcis Latinisque citationibus commendatus quæ nobis ab antiquitate de hujusce poematis initio transmissæ fuerunt.

Col. 1101 A 7. *Omnia Deo plena.*

Μεσταὶ δὲ Θεοῦ πᾶσαι μὲν Ἀγυιαὶ,
Πᾶσαι δ' ἀνθρώπων ἀγοραί....

In his duobus versibus, Aristobulus substituit Θεοῦ voci Διός; illud infra dicit; conservanda est igitur hæc originalis textus varia lectio quam ipse scriptor fatetur.

Mirandum sane est quod sic audacter adulteratis Orphei versibus ac plurimis propriis Orpheo ipsi additis, quorumque falsitas omnibus elucet, Aristobolus ne unum quidem verbum mutare in Arati versibus ausus fuerit. Hujus agendi rationis causa est quod Aratus poeta tunc recentior erat in aulaque Ptolemæorum notissimus, et cujus primus versus in proverbium venerat:

Ἐκ Διὸς ἀρχώμεσθα καθὼς ἔκρινεν Ἄρατος.

Ibid. B 14. *Ἡ δὴ καὶ πρώτη φυσικῶς ἂν λέγοιτο φωτὸς γένεσις ἐν ᾧ τὰ πάντα συνθεωρεῖται.* Hæc primi cum septimo die confusio Altingio observationem sequentem suggessit, *Operum* t. V, p. 351 : « Deus operum externorum, die uno (septimo), qui itidem principii est, cum Moses principium describens septimum diem eidem annumeret, ac si demum natales rerum omnium indicatos ostendat (*Genes.* I, II, III, IV) quo natalem dedit operibus gratiæ. »

Gfrörerus hunc locum Philonis refert *De posteritate Cain*, qui omnino Aristobuli sententiæ congruit :

Ἡ ἑβδόμη τάξει μὲν ἐπιγέννημά ἐστιν ἑξάδος, δυνάμει δὲ πρεσβυτάτη παντὸς ἀριθμοῦ, μηδὲν διαφέρουσα μονάδος. Δηλώσει δὲ καὶ αὐτὸς ἐν τῷ τῆς κοσμοποιίας ἐπιλόγῳ φάσκων· Καὶ κατέπαυσεν ὁ Θεὸς ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑβδόμῃ ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὧν ἐποίησε. Καὶ ηὐλόγησεν ὁ Θεὸς τὴν ἡμέραν τὴν ἑβδόμην καὶ ἡγίασεν αὐτήν· ὅτι ἐν αὐτῇ κατέπαυσεν ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ, ὧν ἤρξατο ὁ Θεὸς ποιῆσαι. Εἶτ' ἐπιλέγει· Αὕτη ἡ βίβλος γενέσεως οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὅτε ἐγένετο, ᾗ ἡμέρᾳ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Τῇ δὲ πρώτῃ ταῦτα γέγονεν, ὥστε τὴν ἑβδόμην εἰς μονάδα τὴν πρώτην καὶ ἀρχὴν τῶν ὅλων ἀναφέρεσθαι.

Ibid. C 13. Philo, primi libri initio, *Allegoriarum legis*, pag. 41 Morelli editionis:

Πρῶτον οὖν ἑβδόμῃ ἡμέρᾳ καταπαύσας τὴν τῶν θνητῶν σύστασιν ἄρχεται ἑτέρων θειοτέρων διατυπώσεων· παύεται γὰρ οὐδέποτε ποιῶν ὁ Θεὸς, ἀλλ' ὥσπερ ἴδιον τὸ καίειν πυρὸς, καὶ χιόνος τὸ ψύχειν, οὕτω καὶ Θεοῦ τὸ ποιεῖν· καὶ πολύ γε μᾶλλον ὅσῳ καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἀρχὴ τοῦ δρᾷν ἐστιν. Εὖ μέντοι τὸ φάναι κατέπαυσεν, οὐχὶ ἐπαύσατο· παύει μὲν γὰρ τὰ δοκοῦντα ποιεῖν, οὐκ ἐνεργοῦντα· οὐ παύεται δὲ ποιῶν αὐτὸς διὸ ἐπιφέρει· Κατέπαυσεν ὧν ἤρξατο· ὅσα μὲν γὰρ ταῖς ἡμετέραις τέχναις δημιουργεῖται, ταῦτα τελειωθέντα ἵσταται καὶ μένει· ὅσα δὲ ἐπιστήμῃ θεοῦ, περαιωθέντα πάλιν κινεῖται. Τὰ γὰρ τέλη αὐτῶν, ἑτέρων εἰσὶν ἀρχαὶ, οἷον ἡμέρας τέλος νυκτὸς ἀρχή· καὶ μῆνα δὲ καὶ ἐνιαυτὸν ἐνισταμένους, ἀρχὴν δήπου τῶν ἑξῆς ἰόντων ὑποτοπητέον.

Vide Clementem Alexandrin. *Stromat.* VI, p. 813:

Ἕνεκεν σημείου τοῦ περὶ ἡμᾶς ἑβδόμου λόγου καθεστῶτος, ἐν ᾧ γνῶσιν ἔχομεν ἀνθρωπίνων καὶ θείων πραγμάτων.

Ibid. D 5. Quomodo autem hoc ἕβδομος λόγος intelligendum est, quod nos edocet et Deum et nosmetipsos? Walckenaerus illud e Stoicorum doctrinis juxta Judæorum ideas modificatis explicat. (Laertius Diogenes, in *Zenone* VIII, 110.)

Φασὶ τὴν ψυχὴν εἶναι ὀκταμερῆ· μέρη γὰρ αὐτῆς τάτε πέντε αἰσθητήρια, καὶ τὸ φωνητικὸν ὄργανον, καὶ τὸ διανοητικὸν καὶ τὸ γεννητικόν.

Aristobulus septem tantum facultates agnoscens, intellectus in duas partes divisionem removet aut rejicit, dianoeticum scilicet et generativum; quinque sensibus ac vocis organo, addit ἕβδομος λόγος, id est Νοῦς, intelligentiam, quæ omnium nostrarum cognitionum origo est.

Ibid. 7. Hæc doctrina occultorum attributorum numeri septimi quæ inter veteres viguit, non solis Judæis propria fuit. Pythagoras, propter harmonicas illius proprietates illi quemdam cultum voverat. Plato in *Timæo*, Cicero in *Somnio Scipionis*, huic falsæ opinioni adhæserant. « Qui numerus rerum omnium fere modus est, » inquit. Macrobius, in suo commentario de hoc ultimo opere, in pluribus paginis exposuit hujus mystici numeri mira commoda. Illud quoque fecit A. Gellius in decimo capite tertii libri *Noctium Atticarum*. Facile intelligitur quam grata esset Judæis et præcipue Philoni atque Aristobulo, hæc paganorum doctrina, uti videre est *De septenario*, p. II, 75, editionis Morellii, et passim...; *De opificio Dei*, p. 20. Attamen Valckenaerus qui innixe studuit huic nostri auctoris sectioni, secumque agitans cur Philo de Aristobulo siluerit, arbitratur e contrario Gfrörerii sententiæ, hunc elegantem scriptorem, musarumque Græcarum alumnum atque admiratorem omnia suæ gentis litterarum monumenta despexisse etsi Græce scripta, Biblia excepta tamen, illumque assensum suum dare non potuisse insanis suppositionibus ac insulsis adulterationibus et identidem non amendatis, ab Aristobulo factis, ut hic spurius Homeri versus :

Ἑβδομάτῃ δ' ἠοῖ λίπομεν ῥόον ἐξ Ἀχέροντος.
Aristobulea, p. 95.

Hæc somnia quoque amplexi sunt quidam Christiani; vide Lactantium, *Institut. divin.* l. VII, c. 14; Clementem in fragmento quod refert Eusebius, juxta Aristobuli citationem; sanctum Hieronymum in *Amos* ac *Michæam*. Sanctus Augustinus non videtur illius erroris esse immunis, *De civitate Dei*, XI, 31.

Col. 1104 A 1. Aristobuli fraus in hoc loco consistit quod separatim referat hunc Hesiodi versum, qui poematis *Dierum* sextus est, 770 *Operum ac Dierum* :

Αἳ δὲ γὰρ ἡμέραι εἰσὶ Διὸς παρὰ μητιόεντος·
Πρῶτον μὲν ἕνη. τετράς τε καὶ ἑβδόμη, ἱερὸν ἦμαρ,
Τῇ γὰρ Ἀπόλλωνα χρυσάορα γείνατο Λητώ.

« Septimus dies sanctus est quia in ea natus est Apollo. » Alii autem versus, si unum tantum Homeri excipias, supposititii sunt, minimeque demonstrant quemque septimum diem cultu consecratum fuisse; sed tantum septimum mensis diem. Versus vero adulteratus Homeri, hic sequens est:

Ἕβδομον ἦμαρ ἔην καὶ τῷ τετέλεστο ἅπαντα.
Odyss. E, 262.

Τέτρατον ἦμαρ ἔην καὶ τῷ τετέλεστο ἅπαντα.

Hic audax interpolator numeros ipsos mutare quoque non erubuit!

Isti versus hic Lino tributi, Callimacho assignantur a S. Clemente, lib. V *Strom.*, nam infra p. 677, sub Callimachi nomine referuntur. Nulli dubium est Lini nomen pseudonymum esse, sicut omnes illi ascriptos versus; sed omnes stupent critici Callimachum ei substitutum fuisse a S. Clemente, atque hunc errorem a Bentleyo non animadversum fuisse imo et huic illum adhæsisse in ejus poetæ fragmentis. Valckenaerus, pag. 125; Ruhnkenius in suis *ad Ernestum epistolis*, pag. 44, omnesque qui de hac citatione disseruerunt; Henricus Stephanus in sua *Poesi philosophica*, illos Lino attribuit.

Ibid. B 3. *Ἑβδόμη ἐστὶ γενέθλη.* In Judæorum ideis, de mundo; in Philonis ac Aristobuli ideis, de lumine; itaque septimum diem primo die conse-

ciant (Vid. supra), juxta paganorum ideas de Apollone, propter hoc cognominato Ἑϐδοματογέτας.

Col. 1104 C 8. Textus qualis refertur a S. Clemente, Eusebio et omnibus manuscriptis, evidenter erroneus est. Δεικνύουσι et μηνύουσι sensum plane similem præbent, nullamque adversativam significationem exhibent, quod exigit vocis ἄλλο repetitio. Emendatio mihi obvia, nam nota definitio vocis ἀλληγορία, ἣ ἄλλο μὲν ἀγορεύει, ἄλλο δὲ νοεῖ, nobis eam suppeditat : Αἱ ἀλληγορίαι αἳ ἄλλο τι δεικνύουσιν, ἄλλο μὴν νοοῦσι.

Col. 1105 C 8. *Κατὰ τὸν παρόντα τρόπον τῆς διεξόδου*. Hujus vocis tenor vel sensus per metaphoram in Platone adhibetur ad exprimendos agminum progressus atque regressus, διέξοδοι τακτικαί, *De legibus* lib. VII, pag. 372. Vide Vigeri notam de hoc ultimo loco, pag. 706, nostræ *Præparationis evangelicæ* citato eodem libro, cap. 19.

Col. 1108 C 5. Hic sancti Pauli Epist. ad Ephesios, VI, 12, textus omnino a Clemente truncatus est, sicut in citatione quam dedit Eusebius; sic enim se habet : « Οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἡ πάλη πρὸς αἷμα καὶ σάρκα, ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀρχὰς, πρὸς τὰς ἐξουσίας, πρὸς τοὺς κοσμοκράτορας τοῦ σκότους τοῦ αἰῶνος τούτου, πρὸς τὰ πνευματικὰ τῆς πονηρίας ἐν τοῖς ἐπουρανίοις.

Col. 1112 B 10. De hoc Pindari versu, vid. Boeckhium, *Frag*. 29.

Col. 1113 A 6. Vid. *Frag*. 87 Callimachi a Bentleio.

Ibid. 13. Hic poetæ textus a sancto Clemente adultera tur : legitur enim καὶ σθένος pro καὶ νόον ; Lanzeius animadvertit hanc variationem Origeni tribuendam esse a quo sanctus Clemens sine dubio illa desumpsit. Attamen vox σθένος in quarto *contra Celsum* libro invenitur, § 38. Sexagesimus est versus poematis *Operum ac dierum*.

Ibid. B 2. Non naturam tantum sic definiunt Stoici philosophi, sed Deum ipsum : quod minime sancto Clementi arridet. Sed cum deinde sæpissime Deum cum natura confundunt, hac similitudine uti potuit ad exsequendum suum propositum, Græcos inducendi philosophos sicut Genesis ipsa loquentes. Ecce similes sententiæ :

Cicero, *De natura deorum*, II, 22 : Zeno ita naturam definit ut eam dicat ignem esse artificiosum ad gignendum progredientem via. »

Plutarchus, *De placitis philosophorum*, lib. I, cap. 7 : Οἱ στωικοὶ κοινότερον θεὸν ἀποφαίνονται πῦρ τεχνικὸν ὁδῷ βαδίζον ἐπὶ γενέσει κόσμου ἐμπεριειληφότος πάντας τοὺς σπερματικοὺς λόγους καθ' οὓς ἕκαστα καθ' εἱμαρμένην γίνεται.

Stobæus, *Eclogæ physicæ*, lib. I, pag. 64 edit. Heerenis, eadem dicit, nisi quod νοερόν, loco. Κοινοτερόν, legit.

Aristoteles ab Eusebio allegatus, in *Præparatione evangelica*, lib. XV, cap. 14 : Στοιχεῖον εἶναί φασιν οἱ στωῖκοὶ τῶν ὄντων τὸ πῦρ, καθάπερ Ἡράκλειτος. Τούτου δὲ ἀρχὰς ὕλην καὶ θεόν · ἀλλ' οὗτοι ἄμφω σώματά φασιν εἶναι.

Diogenes Laertius, lib. VIII, 156 : Τὴν φύσιν εἶναι πῦρ τεχνικὸν ὁδῷ βαδίζον εἰς γένεσιν.

Tandem legi potest refutatio hujus Stoicorum sententiæ de Deo, quem sibi corporeum fingunt, in Athenagoræ *Legatione pro Christianis*, pag. 26 editionis H. Stephani.

Col. 1116 C 2. Hic locus e sexta Platonis epistola desumptus, memoratus fuit ab omnibus apologistis ; illum memoravit Clemens in *Protreptico ;* Athenagoras in *Legatione pro Christianis*, pag. 92 ; Origenes *contra Celsum*, lib. VI, § 8 ; Cyrillus *contra Julianum*, l. I.

Col. 1117 A 4. De Heraclito Ephesino, vide Plutarchum, *De animarum procreatione*, p. 290, t. XIII, ed. Huttenii ; Schleiermacherus, in *Musæo antiquit.* Fred. Aug. Wolf., pag. 374 ; Simplicius, in librum Aristotelis, *De cœlo*, folio 68 ; idem, in *Aristotelis physicam*, folio 17, edit. Ald.

Ibid. 12. *Ἀπτόμενον μέτρῳ καὶ ἀποσβεννύμενον μέτρῳ*. Legitur μέτρα apud sanctum Clementem, et hæc lectio anteponenda videtur Schleiermachero in dissertatione laudata, est versio Simplicii *l. l.* ; vid. pag. 449 ac seq. Sic lectionem illam tuetur p. 451 :

Das Ἀπτόμενον μέτρα καὶ ἀποσβεννύμενον μέτρα, *erklart gewiss jeder der unsere stelle fur sich betrachtet, von den ununterbrochen nach verschiedenem mass vor sich gehenden verwandlungen.*

« Quisquis recte hunc locum perpendit, in eo detegit certissime non interruptam seriem mutationum, quæ variis mensuris (aut proportionibus) fiunt. »

Col. 1120 A 2. Hæc de numero septimo intercalatio, quæ orationis seriem abrumpit, velut quoddam πάρεργον, maxima de parte ex Aristobuli libro excerpta est, licet minime nominetur; illud enim probatur ex fragmento e quo coalescit præcedens Eusebii libri caput. Nemini dubium est, quin si hoc opus non periisset, multa alia furtim subrepta huic Alexandriæ sacerdoti detegeremus. Hæc fraus tam imperite facta est, ut ineptæ adulterationes Aristobuli integræ in eo remanserint, neque Clemens consulere curarit vera et genuina auctoris scripta, quæ Judæus scriptor adulteravit. Illud tribuendumne est transcriptori satis antiquo ut Eusebio anterior fuerit? hoc non verisimile videtur.

Vide, in adnotationibus capitis præcedentis, quidquid ad has veterum poetarum citationes spectat.

Ibid. 10. Hic versus quem Clemens Callimacho tribuit, Lino assignatur ab Aristobulo, sicut videre est in duodecimo hujus libri capitulo.

Sic Ruhnkenius ea de re ad Ernestium scribebat, pag. 44 :

« In Bentleii fragmentis Callimachi, num. 115, quinque versus sunt spurii. Clemens nempe Alexandrinus, ad quem provocatur, hæc omnia descripsit ex Aristobulo, cujus fragmentum exhibet Eusebius, *Præparat. evang.*, lib. XIII, pag. 663-668. Ibi pagina ultima Lino versus isti tribuuntur multo convenientius. »

Est eadem sententia Valckenarii, pag. 28 et 124 *Dissertationis de Aristobulo*.

Col. 1121 A 5. Vide Xenophontis *Memorab*. l. IV, c. 3, § 8, et Schneideri notam de textus variantibus. Vide Stobæum, *Eglogæ physicæ*, II, l. 19. Loco vocis παμφαής, Davies in Ciceronem, *De natura deorum*, lib. I, c. 12, pag. 37, proponit παμφανής, quod legitur apud sanctum Cyrillum, *Contra Julianum*, l. I, p. 32, ac in Stobæo l. L.

Ibid. D 3. Σοὶ Ζῆν' ἐς εὔνην ὥσπερ ἄνθρωπον μολεῖν, lego cum Valckenaerio.

Col. 1124 C 5. Omnia in hoc fragmento certatim a primis Christianismi defensoribus invocato, fraudem aperte detegunt; jam de hoc communis doctorum hominum sententia statuit.

Indubitata Sophoclis pietas, impietati dissimulatæ Euripidis opposita, est quoddam factum historicum, quod omnis testatur antiquitas in iis quæ ad nos pervenerunt de istis duobus æmulis; quis autem merito supponere posset ab hoc poeta tam eximia pietate prædito, Atheniensium religionem apertius impetitam fuisse, quam ab Euripide aut a Socrate.

Deinde Clemens hic nobis detegit hanc citationem tribuendam esse ignoto Judaicæ historiæ scriptori, ipsi forsitan Judæo, sicut arbitrabatur Celsus ab Origene citatus, l. I, p. 13. *Vid.* Bentleium *Epist. ad Millium*, pag. 93; Valchenaerum, *De Aristobulo*, p. 18. Non sic Clemens, veterum scriptorum peritissimus, eorum nobis textus exponere solet; sæpissime enim illorum opera designat, sicut superius de Sophoclis *Antiope*; hic haud similiter sese gessit. Solo Hecatæo Abderitano nititur. Attamen fatendum est plures Christianos scriptores antea sic egisse; inter quos Athenagoras in sua *Legatione pro Christianis*, ac Justinus martyr *De monarchia* et in *Cohortatione*, sed illorum auctoritas levissimi ponderis est quoad hujus monumenti authenticitatem, et credendum est illos ex eodem fonte hausisse ac Clemens

Stromateus. Jam ex Aristobuli exemplo constat quantæ fraudis culpam admittere non dubitent Judæi Hellenistæ.

Col. 1124 C 5. Isti Euripidis versus,—ter a Plutarcho citati, *De exsilio*, t. I, p. 370 ed. Huttenii, *Quæstiones de natura*, t. XIII. p. 25; *Adversus principem indoctum*, t. XII, pag. 93; a Luciano transcripti, *Jupiter tragicus*; quosque in *Thyeste* imitatus est Ennius, ut refert Cicero (*De natura deorum*, lib. II, c. 2, ac c. 25),—tribuuntur a Valckenaero (*Diatrib. ad Eurip. Fragm.*, pag. 47) tragœdiæ *Cretenses* inscriptæ, nunc vero deperditæ.

Col. 1125 A 2 :

Ἄκριτος δ' ἄστρων
Ὄχλος ἐνδελεχῶς ἀμφιχορεύει.

Hæc astrorum chorea circa Deum supremum persæpe in veteribus auctoribus invenitur. Pericityone Pythagorica a Stobæo citata, *Florilegium*, serm. 79 :

Θείη καὶ καλὴ ὄψις γονέων καὶ ἡ τουτέων ὄψις καὶ θεραπείη ὁκόση οὐδὲ Ἡλίου οὐδὲ πάντων Ἄστρων, τὰ οὐρανὸς ἐναψάμενος ἀμφιχορεύει.

Col. 1128 C 3. Meineckius, ut Brunck, in *Poesi ethica*, p. 39, inter *Spuria* rejecit hos Menandri versus quos Justinus, *De monarchia*, Philemoni tribuit : horum authenticitatem nec defendendam nec impugnandam suscipio.

Col. 1129 A 4. Isti Diphili versus similiter a Luzaco discutiuntur, in *Exercitationibus acad.*, p. 138, qui in eis quasdam fecit mutationes : legit ὁδόν, sexto versu, aut septimo, pro ὅρον. Quartus versus,

Ἔστιν δίκης ὀφθαλμὸς ὃς τὰ πάνθ' ὁρᾷ,

a Plutarcho citatur in tractatu *Contra Colotem*, t. XIV, p. 189 edit. Huttenii ; alius vero versus legitur in *Monostichis* Menandri. Stobæus, *Eclogæ physicæ*, l. I, p. 110, ed. Heerennii, et Sextus Empiricus, *Adversus grammat.*, l. I, c. 13, p. 275, ultimos referunt.

Ibid. B 6. Hi versus Sophocli tribuuntur a Justino Martyre, *De monarchia*. Hoc est quinquagesimum primum fragmentum incertum Brunckii.

Ibid. C 4. Hi duo Orphici versus jam in tertio libro leguntur, c. 9, p. 100, juxta Porphyrium citati. Desumpti sunt e Jovis descriptione pantheistica quam Aristoteles tractatui *De mundo* inseruit, ac eum imitatus, ejusdem operis versioni Latinæ Apuleius indidit. Leguntur etiam in Stobæo, *Eclogæ physicæ*, l. I, 3, p. 40 ; in Commentario Proculi *in Timæum*, p. 96. Illius operis passim inveniuntur versus in Plutarcho, *De oracul. defectu*, c. 48 ; Macrobio. *Saturnal.*, I, 20 ; Olympiodoro *in Philebum*, a Ruhnkenio citato, *Dissertat. in Longinum*, § 5. H. Stephanus illos quoque inseruit in *Poesi philosophica*. Lobeck hos varios textus in *Aglaophamo* collegit p. 521 ac seq. cum variis lectionibus.

Ibid. 13. *Καθ' Ἕλληνας*. Platonem innuit in decimo libro *Legum*, p. 905. Hunc locum jam citavit Eusebius, *Præp. evang.*, l. XII, c. 52, p. 655 : Οὐχ οὕτω σμικρὸς ὢν δύσῃ κατὰ τὸ τῆς γῆς βάθος, οὐδ' ὑψηλὸς γενόμενος εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναπτήσῃ.

Ibid. D 1. Tres isti versus depromuntur ex prolixo fragmento jam in capite 12 hujus libri citato, juxta Aristobulum, 5, 6, 7. In tertio legitur τυποτήν loco ἄνακτα. Vide Lobeck, p. 439 ac sqq. *Orphicorum*, ac *Dissertationem de Sanchoniathone*, a me editam. (*Exstat infra.*) Idem dicendum est de quinque aliis sequentibus, 23 ad 27.

Col. 1131 A 13. Hæc ad locum Aristobuli in capite præcedenti partim citatum pertinent.

Ibid. B 12 Ejusdem fragmenti sunt isti versus : jam illud citatum est, c. 12.

Ibid. D 5. Vide in hunc Orphæi locum, Lobeckii *Aglaophamum*, p. 455.

Col. 1133 A 2. Textus hic Oseæ tributus non in hoc propheta invenitur : apud prophetam Amos legitur textus huic fere similis et qui non idem est in Septuaginta Interpretibus ac in Vulgata Latina. — Clemens : Ἰδοὺ ἐγὼ στερεῶν βροντὴν καὶ κτίζων πνεῦμα, οὗ αἱ χεῖρες τὴν στρατιὰν τοῦ οὐρανοῦ ἐθεμελίωσαν.

Sic autem habet Vulgata Latina : *Quia ecce formans montes et creans ventum et annuntians homini eloquium suum, faciens matutinam nebulam, et gradiens super excelsa terræ : Dominus Deus exercituum nomen ejus.*

LXX : Διότι ἰδοὺ ἐγὼ στερεῶν βροντὴν καὶ κτίζων πνεῦμα, καὶ ἀπαγγέλλων εἰς ἀνθρώπους τὸν χριστὸν αὐτοῦ· ποιῶν ὄρθρον καὶ ὁμίχλην, καὶ ἐπιβαίνων ἐπὶ τὰ ὕψη τῆς γῆς, Κύριος ὁ Θεὸς ὁ παντοκράτωρ ὄνομα αὐτῷ.

Similia vide in psalmo LXXXIV.

Ibid. 10. Duo isti versus ad fragmentum pertinent in cap. 12 citatum ; sunt enim undecimus ac duodecimus ; sed variant ; textus autem qui hic legitur apud Justinum martyrem deprehenditur in libro *De monarchia*.

Ibid. 14. Hi versus fusius allegantur sub Eschyli nomine, in *Eclog. physic.* Stobæi, t. I, p. 122 :

Ὦ Ζεῦ, πάτερ Ζεῦ, σὸν μὲν οὐρανοῦ κράτος·
Σὺ δ' ἔργ' ἐπ' οὐρανίων καὶ ἀνθρώπων ὁρᾷς
Λεωργὰ κἀθέμιστα, σοὶ δὲ θηρίων
Ὕβρις τε καὶ δίκη μέλει.

Inseruntur a Brunckio in *Analectis*, t. I, p. 43. substitutio vocis ὁρᾷς, pro voce ῥεῖς, omnino mutat hujus loci sensum ; cum Brunckio textum Eusebii secutus sum.

Ibid. C 12. Versus isti excerpuntur sub e magno fragmento, juxta Porphyrium citato, l. III, c. 9, cum textus variantibus sequentibus. v. 6, 7, 8, l. III Eusebii :

Ἓν κράτος, εἷς δαίμων γένετο μέγας ἄρχος [ἁπάντων,
Ἓν δὲ δέμας βασίλειον ἐν ᾧ τάδε πάντα κυ- [κλεῖται.

Sic illos refert Proculus, in *Timæum*, pag. 96. Illos vero hocce modo habet Clemens, p. 726 :

Ἓν κράτος εἷς δαίμων γένονεν μέγας Οὐρανὸς [αἴθων,
Ἓν δὲ τὰ πάντα τέτυκται, ἐν ᾧ τάδε πάντα [κυκλεῖται.

In iis vero Uranotheismus clare patet.

Col. 1136 B 9. Prædicti versus memorantur a Plutarcho, *Περὶ Εὐθυμίας*, t. X, p. 24 Huttenii ; Stobæo, *Eglogæ physicæ*, I, p. 168. His constant octavum et decimum fragmentum ed. Meineckii, p. 203.

Ibid. D 3. Herodoto hoc oraculum debetur, l. VIII, c. 141. Jam citatur l. V, c. 24, in Œnomai *Selectis*.

Col. 1137 A 1. *Θεαρίδας*. Illius nomen in *Pythagoræ Vita*, a Jamblico, p. 214 edit. Kusteri, scribitur Θεωρίδας vel Θεωρίδης

Ibid. B 1. Ludus iste cui alludit Plato, cum hic, tum in *Phædro*, p. 242, describitur a Ruhnkenii Scholiaste, in hunc ultimum locum disserente. Per περιστροφὴ ὀστράκου, intelligitur quoddam ludi genus in quo pueri in duas omnino æquales catervas dividuntur, una quarum ad orientem stat, altera vero ad occidentem ; in medio autem unus illorum sedet manu tenens testulam, una parte colore albo, nigro vero altera parte tinctam. Illam in aerem projicit : si pars albeo colore distincta cadendo supra remanet, puerorum caterva ad orientem stans alteram insequitur ; si vero nigra testulæ pars superior conspicitur, altera caterva priorem persequitur quoadusque onmes æmulos ceperint reduxerintque ad stationis locum.

Hujus ludi descriptio a Polluce data, l. IX, c. 7, parum a præfata differt ; solummodo, in ea captivus

sub ὄνος nomine designatur. Ὁ μὲν τοίνυν ληφθεὶς τῶν φευγόντων ὄνος οὗτος κάθηται. Vide Meursium *De ludis Græcorum*; voce *Ὀστρακίνδα*, et Erasmi *Adagia*, voce *Testulæ transmutatio*.

In nostris moribus quæsivi ludum qui aliquam similitudinem cum Græcorum ludo baberet, quem non apprime cognoscimus ad exprimendam Platonis ideam.

Col. 1137 B 10. Τῷ ζώῳ 466.

Col. 1144 B 1. Πλάσαι 466.

Col. 1145 B 6. Σωμάτων 466, recte.

Ibid. C 2. Λήξεως 465, recte.

Col. 1149 D 6. *Ἐν μέσοις δὲ λαχοῦσαν τὴν Ἀταλάντης ψυχὴν, κατιδοῦσαν μεγάλας τιμὰς ἀθλητοῦ ἀνδρὸς οὐ δύνασθαι, παρελθεῖν ἀλλὰ λαβεῖν*. Nullum sensum exhibet hic textus; sic lego: Ἐν δρωμέσι λαχοῦσαν τὴν Ἀταλάντης ψυχὴν, κατιδοῦσαν μεγάλας τιμὰς ἀθλητοῦ ἀνδρὸς οὐ δύνασθαι παρελεῖν, ἄλλην λαβοῦσαν.

Col. 1153 A 3. *Διὰ τὰ τοιαῦτα ἀδικήματα ἀνίαται γένωνται, ἐκ τούτων τὰ παραδείγματα γίνεται, καὶ οὗτοι αὐτοὶ μὲν οὐκέτι ὀνίνανται, ἅτε ἀνίατοι ὄντες, ἄλλοι δὲ ὀνίνανται*. Pro voce καί, lego καὶ εἰ; hæc conjunctio necessaria est ad phrasis constructionem.

Ibid. C 1. Hoc fragmentum tractatus *De anima*, cujus auctor Severus Platonicus, dialectica et ingenii rectitudine conspicuum, nobis optimam totius operis ideam præbet; sed solum illius hoc excerptum exsistit, atque brevis citatio in fragmento ex tractatu *De anima* Jamblici a Stobæo data, *Eclogæ physicæ*, l. I, cap. 52, p. 862, in quo dicitur animæ formam a Severo Platonico sic definitam fuisse: Σχῆμα· πέρας διαστάσεως καὶ αὐτὴ διάστασις. « Distantiæ terminus ac distantia ipsa. » Absque majori explicatione, hoc minime intelligi potest, et tamen e fragmento nobis exhibito patet Severum recte ac congrue ratiocinia contexere. Fabricius, in *Bibliotheca Græca*, l. II, p. 65, veteris editionis, illum Augusto coævum fuisse arbitratur: illius nomen a Porphyrio, in *Vita Plotini*, invocatur.

Plurimi ejusdem nominis sunt homines qui minime cum eo confundendi sunt.

Hic numerus qui non in textu indicatur, ad cap. 17 ex integro refertur.

Col. 1156 A 14. Loco ἡ δὲ ψυχή, εἰ δὲ ψυχή substitui, ut illud sensus aperte exigit.

Col. 1157 C 8. Vigerus in sua adnotatione discussit voces ἔξω et ἔξωθεν, quarum prior apud Platonem invenitur, posterior vero, in Eusebio. Posteriorem Cicero adhibuit in sua *Timæi* versione. Non obstante hac gravi auctoritate, Vigerus tamen rationes exponit e quibus Platonis sententia illi videtur anteponenda. In illius mentem conveniunt alii hujus philosophi textus, ac Locrensis *Timæi* qui extra corpus animam collocat. Ciceronem ac Eusebium secutus sum.

Col. 1160 B 4. E Vigeri sententia, velut inutilem neglexi textus Platonis repetitionem ab imperito transcriptore evidenter insertam.

Col. 1161 B 3. In hoc periodo exstat interrupta sensus series haud manuscriptis emendata. Τοὺς δὲ μὴ βλέποντας non habet verbum a quo regatur nisi præcedentibus, vel antea dictis religetur; quocunque autem modo construatur, pessima semper erit constructio.

Ibid. 11. Προόδοις 465.

Col. 1165 A 5. Istud nomen est cujusdam Eleusis dearum Demeteris filiæ quam, secundum Romanos, Proserpinam interpretamur; in hoc loco tamen Minervam potius significare videtur; nam *Core* vox *Virginem* sonat, nobisque compertum est Minervam se juramento obstrinxisse, perpetuo manere virginem, insuper, saltationem cum integra armatura, πανοπλία, inter illius exercitia fuisse; tum, Παλλὰς ἀπὸ τοῦ πάλλειν, vocabatur; hoc autem saltandi genus *Pyrrhicum* appellabatur.

Ibid. 12. *Οἰκοῦντας ξένους*. Licet Plato ac Eusebius ad legendum οἰκοῦντας consenserint, tamen cum Vigero legere malo οὐκ ὄντας.

Col. 1168 A 1. *Θέσεως καὶ ἀναιρέσεως ὅπλων*. Quid intelligitur in Græca tactica per has voces τίθεσθαι τὰ ὅπλα? Num illud significat, arma deponere aut sub armis stare, aut arma capere? Vigerus in eruditissima in hunc locum nota, absurditatem demonstrat hujus exercitii arma deponendi, θέσεως ὅπλων ἅπτεσθαι.

Jam Leopardus, *Emendat.*, l. XI, c. 20, perstrinxerat, in plurimis Thucydidis locis pravam Vallæ versionem, ubi hoc verbum per vocem *ponere* vertit. Scholiastæ duo contraria enuntiant: *arma deponere* et *ea sumere*. Vide Wesseling. *in Diod. Sicul.*, l. XII, 66; Valesium in *Harpocration*, voce: *Θέμενος τὰ ὅπλα*.

Apud oratores legitur: Ὑπὲρ τῆς πατρίδος τίθεσθαι τὰ ὅπλα. Lycurgus, *adversus Leocratem*, p. 153; Eschinus, *contra Timarchum*, p. 5. Ἐναντία θέσθαι τὰ ὅπλα, Demosthenes; *contra Aristocratem*, p. 624.

Plutarchus, *Vita Alcibiadis*, § 30: Σηλυβριανοὺς Ἀθηναίοις ἐναντία ὅπλα μὴ τίθεσθαι. Ex omnibus variis locutionibus, Vigerus quatuor dat significationes huic phrasi fere similes.

1° Pro τάττεσθαι, *aciem ordinare*.

2° Καταστρατοπεδεύεσθαι, *castrametari*, juxta Dionysium Halicarnassium, l. V: Θέμενοι πλησίον τὰ ὅπλα.

3° *Castra munire*; idem l. VIII. Εἰς ὄρους κορυφὴν ἀναδραμόντα καὶ θέμενον ἐνταῦθα τὰ ὅπλα, τὴν ἐπιοῦσαν νύκτα διέμεινε.

4° Ἀντὶ τοῦ πολιορκεῖν; Theucydides, l. VIII. Πρὸς αὐτὴν τὴν πόλιν τὰ ὅπλα τίθενται.

Ibid. 12. *Stadion*, *Diaulon*, *Ephippion*, *Dolichos*, varia exercitia sunt quæ explicat Faber in suo tractatu *De arte agonistica*, l. I, c. 28. Diaulon cursum exprimit qui eundo ac redeundo fit; stadion, unum tantum cursum significabat, dolichos, septem cursus faciebat; ter circa metam currebat (καμπτήρ), et a meta ultimum suum faciebat cursum ut eo unde exierat, rediret (ὕσπληγξ). Vide Tzetzem, VI *Chiliade*. Ephippion, est in equo cursus.

Col. 1169 B 11. Τοιαύτης σπουδῆς. Id est convenienter matrimonio conjungere sponsos.

Col. 1173 A 13. Hanc Platonis phrasim ab Eusebio omissam restituere debui; illius enim suppressio, nullum sequentibus verbis relinquebat sensum, aut saltem eum maxime adulterabat; minime enim referri poterat ad sapientem ascensorem indomiti cursoris (ὁμόζυξ), quæ sequitur phrasis, cujus ille in Philosopho est subjectum. Illamne prætermisit Eusebius, illi animo nocendi, an inadvertantia? hoc non constat. Attamen, mihi observandum est, illam plus æquo vehementem amoris impudici descriptionem, in Platone forsitan vituperandam esse. Sed falsum est illum plane ei assensisse; ac *Phædri* dialogus ad hoc præcipue spectat, ut demonstret quantum a se invicem discrepent, amicitia virtute ac philosophia innixa, et insana ac sordida pederastiæ libido.

Col. 1176 B 1. Non docet Plato, dominum qui suum interfecit servum, mundum ac innoxium esse (καθαρός), sed illum mundandum esse (καθηράσθω), quod non significat *absolvitor*, sicut Vigerus interpretatus est. Verisimiliter opinionem Eusebii sequi voluit; sed vox qua usus est Plato hunc non admittit sensum, purificationes imponit. Cum autem domini haberent jus vitæ ac mortis in servos suos, qui apud veteres considerabantur tantummodo ut res, non vero ut persona, non facile grandior expiatio imponenda erat.

Col. 1177 A 13. Post ἀνεψιότητος adde: Πρὸς ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν τῷ τελευτήσαντι, πρῶτον μὲν τὸ μίασμα εἰς αὐτὸν καὶ τὴν τῶν θεῶν ἔχθραν δέχοιτο, ὡς ἡ τοῦ νόμου ἀρὰ τὴν φήμην προτρέπεται.

Ibid. B 1. Hanc ultimam legem non inveni

in nono *Legum* libro Platonis. E contrario in præcedentibus mulier quæ suum interfecit maritum, aut maritus qui uxorem occidit, trium annorum exsilio puniri jubentur.

Ad Eusebii sententiam nullo modo accedere possum. Servus enim cui neque bonum, neque argentum est, cum sit ipse alterius possessio, non nisi corporeis pœnis multari poterat; extra eas, sola ei remaneret impunitas.

Col. 1189 D 1. Hic Parmenidis versus a Simplicio memoratur. In Aristotelis tractatu *De cælo*, l. I, p. 31 edit. Aldi : Παρμενίδης πρῶτος ὧν ἴσμεν φήμη, τὸν λόγον τοῦτον ἐρωτήσας ἐν τοῖς ἔπεσι, περὶ τοῦ τὸ ὂν εἶναι, ἀγέννητον ἔγραψε τοῦτο· Οὔτε γὰρ ἐξ ὄντος δύναιτ' ἂν γενέσθαι αὐτό· ἦν γὰρ καὶ πρότερον· οὔτε ἐκ τοῦ μὴ ὄντος· οὐδὲ γὰρ ἂν ῥηθείη, οὐδὲ νοηθείη ποτέ· οὐδὲ γὰρ ῥητὸν, οὐδὲ νοητὸν τὸ πάντη μὴ ὄν.

In Commentario ejusdem, *De physica auscultatione*, p. 19, sic versum refert :

. . . . *Ἐπεὶ τό γε, Μοῖρ' ἐπέδησεν*
Οὖλον ἀκίνητον τ' ἔμμεναι ᾧ πάντ' ὄνομ' ἔσται.

Denuo citatur pagina 31 verso.

Buttmann, ab Heindorfo in hunc locum *Theætetis* citatus sic legendum proponit :

Οἷον ἀκίνητον τελέθειν ᾧ πάντ' ὄνομ' εἶναι.

De significatione vocis διισχυρίζονται, vide *Hasium ad Lydum*, p. 312.

Col. 1193 C 1. Arcesilaus sic detorquebat quadragesimum secundum versum, Hesiodi poematis *Operum ac Dierum*.

Κρύψαντες γὰρ ἔχουσι θεοὶ βίον ἀνθρώποισι.

Dii hominibus alimenta absconderunt.

Alamannius sic versum hunc interpretatus est in secundo libro *Della Coltivazione*, v. 357 :

Ascose l'esca
sotto la dura terra; onde non saglia
fuori all'aperto cielo, se in mille modi
non la chiama il cultore.

Ibid. 6. Verum hujusce philosophi nomen est vel *Charmides*, ut apud Eusebium invenitur, vel *Charmidas*, sicut illud indicat Sextus, quem cæterum ad verbum secutus est ac transcripsit Eusebius, in variarum academiarum enumeratione, ac post ipsum Victorius, *Variarum lect.* l. XXX, c. 24. (Vide *Pyrrhonicas hypotyposes*, l. I, c. 33, p. 56, 57.) Charmadas secundum Salmasium *Plinianæ exercitationes*, p. 36 et 50 editionis Parisiensis. Illum imitatur Valesius *Emendationum* l. I, c. 29. Illi anteierat Turnebus *Adversar.* l. x, c. 16. Quas affert rationes de suo scribendi modo, mihi anteponendæ videntur Eusebii rationibus, quamvis Charmidis etymologia, a Χάρμις, non majorem præbeat irregularitatem quam etymologia Charmadis a Χάρμας.

Non ea sola est de hoc nomine mota disceptatio. Altera multo gravior decimi ac septimi sæculi philologos exercuit. Longius ac nimis ab Eusebio alienum illam hic prolixe exponere; sed illius summa sic se habet. Bis apud Ciceronem Carneadis nomen legitur, scilicet : in *Tuscul.* I, 24, ac *De oratore* t. II. In his duobus locis immerito invocatur; siquidem fuisset fere Ciceronis, aut saltem Antonii coævus quem Cicero cognoverat, atqui multa suppeditantur chronologica contrariæ sententiæ argumenta; itaque, Turnebus in *Adversar.* x, 16, ac Victorinus, *Variarum lect.* XII, 24, *Charmadis* nomini *Carneadis* substituerunt. Salmasius autem has corroboravit emendationes (in *Pliniani in Solinum emendationibus*) p. 36 temporis computatione. Petavius, contradicendi desiderio ductus, in suis *Miscell. observationibus*, cap. 8 et 9, omnimode conatus est ut Ciceroni Carmeadis nomen restitueret, sed tam paucos sequaces reperit, ut Henricus Valesius tam ei devotus, tamque Salmasio infensus ac contrarius, illius tamen sententiam impugnare coactus fuerit. Hæc autem Valesii dissertatio est scientiæ criticæ opus perfectissimum.

Col. 1196 A 5. Hic evidenter exstat quædam verborum seriei suppressio cui obviandum mihi visum est in mea translatione. Docet Numenius, Platonis doctrinam sub tribus primis illius successoribus intactam mansisse, postea addit : Ἐπεὶ εἴς γε τὰ ἄλλα πολλαχῆ παραλύοντες, τὰ δὲ στρεβλοῦντες οὐκ ἐνέμειναν τῇ πρώτῃ διαδοχῇ. Ad quos autem referri possunt : εἴς γε τὰ ἄλλα πολλαχῆ παραλύοντες . . . οὐκ ἐνέμειναν? Minime illud exprobrandum est iis qui nullo modo sui primi magistri documenta adulterarunt. Arcesilaum igitur in animo habet, aliosque novarum academiarum institutores : Arcesilaum scilicet secundæ academiæ patrem; Carneadem ac Clitomachum, tertiæ conditores; quartæ autem Philonem et Charmadam, Antiochum denique quintæ fundatorem, si quinta admittenda sit. In versione vero verbum διαδοχῇ, velut a vero sensu alienum mutavi, in διδαχῇ. Revera, non successio mutatur, sed doctrina; quod in ea re evenit.

Ibid. C 10. ἔστι τε, 466, 467.

Ibid. 13. σκαρφηθμοῖς, 466, 467, 468.

Ibid. D 2. διαφόρως, 466.

Col. 1197 A 2. Αἴτιον δὲ ὅτι τρεῖς θεοὺς τιθεμένου Σωκράτους καὶ φιλοσοφοῦντος αὐτοῖς ἐν τοῖς προσήκουσιν ἑκάστῳ ῥυθμοῖς, οἱ διακούσαντες τοῦτο μὲν ἠγνόουν, ᾤοντο δὲ λέγειν πάντα αὐτὸν εἰκῆ καὶ ἀπὸ τῆς νικώσης ἀεὶ προστυχῶς ἄλλοτε ἄλλης τύχης, ὅπως πνέοι. Manifestum est nullo loco tres deos a Socrate constitutos fuisse; ac cum non potuerit cum ipsis philosophari, rhythmis eis arridentibus, sine ullo dubio error est in τρεῖς θεούς· verisimiliter sunt tria auditorum genera τρεῖς στοίχους quibuscum disserebat : καὶ φιλοσοφοῦντος αὐτοῖς· φιλοσοφεῖν τινι alium sensum habere non posset. Clemens Alexandrin., *Stromat.*, lib. IV, initio : Ἀκόλουθον δ' ἂν διαλαβεῖν ὡς ὁμοίως φιλοσοφητέον δούλῳ τε καὶ ἐλευθέρῳ.

Ibid. 4. Omnibus patet hic, pro *Aristotele*, *Arcesilaum* legendum esse, siquidem Aristoteles non ascribendus academiæ de qua sane secessit, Lycei scholam aperiendo ac instituendo.

Col. 1200 A 10. Parodia versus *Iliadis* Z, 181 :

Πρόσθε λέων, ὄπιθεν δὲ Δράκων, μέσση δὲ Χίμαιρα.

Alii autem versus in manuscripto reperiuntur 467, ac emendationi Theodori Canteri consentanei, *Variarum lectionum* c. 9. Vide eumdem ibid. I, 6 :

Ψεύσεται Πύῤῥωνα τὸ πᾶν κρέας ἢ Διόδωρον.

« In stomacho ferens Menedemi plumbum (gravitatem) Pyrrhonem ganeonem finget aut Diodorum. »

Col. 1201 A 5. Adulteratus textus est. De quo enim agitur? ac insuper ἐπεί τοι προσειθίσθησαν, indigeret conditionali protasi, siquidem ex iis est conjunctionibus quas nuncupant grammatici παρασυναπτικοί.

Ibid. B 1. *Ὁ δὲ Πύῤῥων ἐκ Δημοκρίτου ὥρμητο ὁποθέν γέ ποθεν.*

Apud Diogenem Laertium legitur lib. IX, 67, *Vitæ Pyrrhonis :*

Φίλων ὁ Ἀθηναῖος, γνώριμος αὐτοῦ γεγονὼς, ἔλεγεν ὡς ἐμέμνητο μάλιστα μὲν Δημοκρίτου.

« Philo Atheniensis, illius discipulus, in eo præcipue res Democriticas reperiri dicebat. »

Ibid. 14. Theodorici, seu discipuli Theodori Cyrenæi, *Athei* cognominati, qui in Platonis Dialogis inducitur, a Diogene Laertio laudantur l. IV, 67 : Οἱ Θεοδώρειοι κληθέντες.

Ibid. Bion Borystheneus et Academicus, magnus erat sophista, secundum Laertium Diogenem, l. IV, 47 : Βίων τὰ μὲν ἄλλα πολύτροπος καὶ σοφιστὴς ποικίλος, καὶ πλείστας ἀφορμὰς δεδωκὼς τοῖς βουλομένοις καθιππάζεσθαι φιλοσοφίας.

Non philosophos insectabatur, sicut innuere videtur Numenius, sed tantum de philosophis immerito detrahentes; quod multo probabilius apparet, eo quod esset ipse philosophus atque Academicus. Facile intelligitur illius vindicationem ab Arcesilao reformidatam fuisse, si eum aperte impugnasset. Cæterum de Numenio diffidendum est cui solummodo probanda videtur Pythagoræ doctrina, quique alios semper vellicare conatur, uti videre est in suo *De dissensionibus Academicorum* libro qui ad hoc unum tendit.

Col. 1204 A 5. Hæc verba magnis implexa ambagibus significant istiusmodi philosophos, certitudinem negando, sua argumentatione cadere. Καταληπτικὴ φαντασία gravem Ciceroni difficultatem movit, in *Academicis*, lib. I, 12: « Id autem visum cum ipsum per se cerneretur comprehensibile. » *Visum impressum*, lib. II, c. 7; Diogenes Laertius, lib. VII, 50; Sextus Empiricus *adversus Mathematicos*, l. VII, 151:

Κατάληψιν τὴν μεταξὺ ἐπιστήμης καὶ δόξης, ἥτις ἐστὶ καταληπτικῆς φαντασίας συγκατάθεσις. Καταληπτικὴ δὲ φαντασία κατὰ τούτους ἐτύγχανεν ἡ ἀληθὴς καὶ τοιαύτη οἵα οὐκ ἂν γένοιτο ψευδής. — *Ibidem*, 248: Καταληπτικὴ φαντασία οὖσα ἀπὸ ὑπάρχοντος, κατ' αὐτὸ τὸ ὑπάρχον ἐναπομεμαγμένη καὶ ἐναπεσφραγισμένη, ὁποία οὐκ ἂν γένοιτο ἀπὸ μὴ ὑπάρχοντος.

« Cataleptica phantasia plane reali ac exsistenti objecto progenita, in quantum per se exsistit, ibi plasmatur ac imprimitur, tali modo, ut minime gigneretur nisi res qua producitur, revera exsisteret. »

Ibid. B 9. ἀξιωτέρως et mox εἰρήνης, 466, 468.

Col. 1205 B 10. Stratagema de quo hic agitur, nihil aliud esse potest quam in Africam inferendi bellum, CXVII olympiade, Agathoclis victi et obsessi Syracusis a Pœnis, consilium ex quo maximum Carthago ruinæ adiit periculum. Eodem quoque stratagemate, sed majori etiam successu, usus est prior Scipio Africanus ad Annibalem ex Italia repellendum. In vicesimo *Bibliothecæ* Diodori Siculi libro fusius describitur Agathoclis expeditio, totiusque istius belli gerendi ratio.

Ibid. C 8. Horret hæc ultima phrasis constructionis difficultatibus. Ex repetitis negationibus emergere videtur sensus auctoris menti contrarius. Non recte intelligitur cur τοὐναντίον ponatur in prima phrasis parte, dum potius ad secundam pertineat. Φόβους omnino sensu caret; in illius loco ψόφους substituo.

Col. 1208 A 11. Hæc antiquorum morum descriptio multas exhibet difficultates, licet ad eas explanandas omnia tentaverim. Quid primum significat κοῖλον γραμματεῖον? Hoc nos docent Hesychius, Harpocration, ac Pollux.

Hesychius: Γραμματίδιον ὅτε μὲν τὸ πινακίδιον, ὅτε δὲ ὅμοιον Γλωσσοκόμῳ· λέγεται δὲ καὶ ἐπιστόλιον.

Huic verbo triplex significatio est: *pixis*, *capsa argentea*, *scrinium*.

Harpocration verbo Ἀργυριοθήκη· Διττὰ ἦν Γραμματίδια οἷς ἐχρῶντο Ἀθηναῖοι τὰ μὲν εἰς τὸ γράφειν μόνον τι ἐν αὐτοῖς· τὰ δὲ εἰς τὸ καὶ ἀργύριον κατατίθεσθαι· ἅπερ καὶ κιβώτια (βοιώτια) ἐκάλουν.

Textum emendavi, εἰς τό, pro ὥστε: addidi ad verba κιβώτια βοιώτια quæ in Polluce inveniuntur lib. IV, c. 2: Γραμματεῖον παρὰ τοῖς Ἀττικοῖς καὶ ἐν ᾧ ἀργύριον ἀπέκειτο ὃ καὶ γραμματεῖον βοιώτιον ἐκάλουν.

Hesychius ad Ἀργύριον dicit: Γραμματεῖον ὃ καὶ Βοιώτιον κοῖλον λέγεται. Aperte hæc Bœotica tabellaria quibus argentum reserebatur Bœotiorum ignorantiam indicabant. Vide Plutarchum in Lacydum, *De amici ac adulatoris differentia*, XXXII, pag. 234 edit. Reiski.

Ex his tamen grammaticorum citationibus patet, quod hic agitur de γραμματεῖον κοῖλον, non ad chartas inserendas, sed argentum, sicut clavis, exempli gratia. Vox autem γραμματεῖον ad scrinium designandum in hoc Plutarchi loco invenitur, *Pompei Vita*:

Κἀκεῖ νοσήσας Λεπίδος ἐτελεύτησε δι' ἀθυμίαν οὐ τῶν πραγμάτων, ὥς φασιν, ἀλλὰ γραμματείῳ περιπεσὼν ἐξ οὗ μοιχείαν τινὰ τῆς γυναικὸς κατεφώρασε.

« In scrinium prosiliens in eo detexit suæ uxoris adulterii culpam. »

Ibid. 12. Διὰ τοῦ κλεῖθρου, hic foramen significat ad januas claudendas aptum.

Hæc autem vocis κλεῖθρον significatio in lexicis non reperitur; hæc tamen in dubium nullo modo revocari potest, cum idem factum a Diogene Laertio narratum fuerit, in quo, licet in multis peccet, de nostra quæstione recte pronuntiat: Ἔπειτα τὸν δακτύλιον διὰ τῆς ὀπῆς ἐνίει εἰς τὴν στοάν.

Fere eadem vox invenitur in Pherecidis ad Thalem epistola. Laertius Diogenes I, 122, ait: Διεὶς τὸν δάκτυλον ἐκ τῆς κλήθρης. « Cum immisisset per claustri foramen digitum. » Vox illa igitur synonyma est cum verbis ὀπή, τρύπημα. Sic etiam Canticum canticorum, c. V, v. 4: Ἀδελφιδός μου ἀπέστειλε τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἀπὸ τῆς ὀπῆς.

Quid autem significant hæc verba, ὀπή, τρύπημα, κλεῖθρον per quæ inseruntur manus, digiti, et annuli? Non certe clavis foramen; sed foramen majus quo utebantur veteres ad portas claudendas.

Ἆρα πύλαι κλείθροις
Χαλκόδετά τ' ἔμβολα
Λαϊνέοις Ἀμφίονος ὀργάνοις
Τεῖχεος ἥρμοσται.

Scholiastes ait: Αἱ πύλαι κλείθροις ἡρμοσμέναι. « Januæ κλείθροις muniuntur. »

E *Phœnissis* Euripidis isti versus decerpuntur, v. 115.

Sophocles *OEdipus rex*, v. 1261:

Δεινὸν ἄϋσας, ὡς ὑφηγητοῦ τινος
Πύλαις διπλαῖς ἐνήλατ'· ἐκ δὲ πυθμένων ἔκλινε
[*κοῖλα κλῇθρα.*

Vox κοῖλον, κλῆθρον epitheta, januæ vacuum quiddam indicat.

Qui deforis stabant, necessarium habebant manum immittere per foramen ut clavem in claustrum introducerent. Apuleus *Metam.*, lib. IV, p. 70 Pricæi editionis: « Itaque sublimis ille vexillarius noster Lamachus spectata virtutis suæ fiducia, *qua clavis immittendæ foramen patebat*, sensim immissa manu claustrum evellere gestiebat. Sed dudum scilicet, omnium bipedum nequissimus Chryseros vigilans et singula rerum sentiens, lenem gradum et obnixum silentium tolerans paulatim adrepit; grandique clavo manum ducis nostri repente nisu fortissimo ad ostii tabulam affigit. » Quod furti socios induxit ad amputandum illius brachium ad humeri articulum. « Antesignani partem qua manus humerum subit, ictu per articulum medium temperato prorsus abscindimus. »

Ex hoc Numenii loco compertum habemus, janua clausa ac claviculata, clavem reponi a Lacydo in arca quam suo sigillo obsignabat. Sic eo modo sigillorum usum intelligo, claustris appositorum, non vero sicut ea apponunt magistratus; tali modo explicari posset *Thermophoriazusai* Aristophanis, v. 422:

Οἱ γὰρ ἄνδρες ἤδη κλειδία
Αὐτοὶ φοροῦσι κρυπτὰ κακοηθέστατα
Λακώνικ' ἄττα, τρεῖς ἔχοντα γομφίους.
Πρὸ τοῦ μὲν οὖν ἦν ἀλλ' ὑποῖξαι τὴν θύραν,
Ποιησαμέναισι δακτύλιον τριωβόλου·
Νῦν δ' οὗτος αὐτούς, ᾠκότριψ Εὐριπίδης,
Ἐδίδαξε θριπήδεστ' ἔχειν σφραγίδια
Ἐξαψαμένους...

« Sunt nunc autem nostris maritis secretæ claves pessime excogitatæ, Laconiæ claves, tridentatæ. Nobis olim ludus erat januas aperire; non

majus nobis impedimentum erat sigillum quam triobolum. Nunc vero hic Euripides servus ac vafer illos sigilla haud imitanda quibus utuntur habere docuit. »

Sic in *Characterum* parte Theophrastes XVIII, cui titulus : *Diffidens :* Καὶ τὴν γυναῖκα τὴν αὐτοῦ ἐρωτᾷν κατακείμενος εἰ κέκλεικε τὴν κιβωτὸν καὶ εἰ τεσήμανται τὸ κοιλιούχιον. Τὸ κοῖλον γραμματεῖον, legendum est propter γρ abbreviationem pro γράμμα. In Ænea artis perito ad aperiendas portas stratagemata reperiuntur quæ simili modo explicari possunt.

Quæ sequuntur exempla adhiberi possunt ad sigillorum usum demonstrandum in obsoniis conservandis.

Plautus, in *Casina*, Act. II, scena prima :

Obsignate cellas : referte annulum ad me.

Plinius, *Hist. natural* XXXIII : « Et nunc cibi quoque et potus annulo vindicantur a ruina. »

Clemens Alexandr., in *Pedagogo*, l. III, p. 287 : Δίδωσιν ὁ παιδαγωγὸς αὐταῖς (γυναιξὶ) δακτύλιον ἐκ χρυσίου, οὐδὲ τοῦτον εἰς κόσμον, ἀλλ' εἰς τὸ ἀποσημαίνεσθαι τὰ οἴκοι φυλακῆς ἄξια, διὰ τὴν ἐπιμέλειαν τῆς οἰκουρίας. Εἰ γὰρ οἱ πάντες ἦσαν παιδαγωγούμενοι, οὐδὲν τῶν σφραγίδων ἔδει, ἐπίσης ὄντων δικαίων καὶ οἰκετῶν καὶ δεσποτῶν· ἐπεὶ δὲ ἡ ἀπαιδευσία πολλὴν ἐκδίδωσι ῥοπὴν εἰς ἀδικίαν, σφραγίδων ἐδεήθημεν.

Suidas, voce συσσημαίνεσθαι, locum Lycurgi citat : Ὥστε προστεταγμένον ἐπὶ ψηφίσματος, καὶ τὴν ἱερείαν συσσημαίνεσθαι τὰ γραμματεῖα..

Stobæus, citans Serenum, VI, 33 : Διογένης κατεγέλα τῶν τὰ ταμιεῖα κατασημαινομένων μοχλοῖς καὶ κλεισὶ καὶ σημάντροις, τὸ δὲ σῶμα τὸ αὐτῶν πολλαῖς θυρίσι καὶ θύραις ἀνοιγόντων.

Tacitus, *Annal.*, l. II, initio : « Irridebantur Græci comites Vononis ac vilissima utensilium annulo clausa. »

Horatius, *Epist.*, l. I, epist. 20, v. 3 :

Odisti claves et grata sigilla pudico.

Martialis : *Nunc signat meus annulus lagenam.*

Menander, apud Stobæum, 74, 27 :

Ὅστις δὲ μοχλοῖς καὶ διὰ σφραγισμάτων
Σώζει δάμαρτα, δρᾶν τι δὴ δοκῶν σοφὸς,
Μάταιός ἐστι καὶ φρονῶν οὐδὲν φρονεῖ.

Col. 1209 A 7. *Οὐ θατέρᾳ ληπτοί.* Hæc vox qua Eusebius utitur in *Demonstratione evangelica*, l. IV, c. 9., in qua de Satanæ lapsu loquendo ait, Δεινὰ δὲ κατὰ τῶν ἐθνῶν πάντων ἀπειλήσας, θατέρᾳ ληπτοὺς τοῖς προβολίοις ἀνθρώπους εὕρατο, πρόχειρον καὶ ἐξ οἰκείας γνώμης τὴν ἐπὶ τὸ κακὸν ἔμπτωσιν δι' αὐτεξούσιον προαίρεσιν κεκτημένους, explanenda obvenit.

« Postquam Satanas adversus omnes nationes horrendissimas minas evomuisset, homines aggredi statuit, qui propter liberum arbitrium quo gaudebant, atque ad malum proclivitatem facile seduci poterant. »

Vigerus *neutram in partem* interpretatus est : quod nullum sensum exhibet ; illius inepta versio auctoris menti minime consentanea, notata et impugnata fuit a Perizonio, *in historias diversas Eliani*. Vide indicem, ad vocem ἕτερος. Hæc de ea re dicit : Non θάτερα sed θατέρᾳ ληπτούς legerim ut apud Synesium in *Dione*. p. 152, « Et apud Suidam voce ἐκκείμεθα (χειρὶ subaudito), id est sinistra manu. » Vide Wyttembach, *in Eunapium*, p. 57 ; Themist., orat. 10 ; *Præparat. evang.* l. IV, c. 2. p. 136 ; Platonem in *Sophista*, p. 226. Ποικίλον θηρίον (ὁ σοφιστής) καὶ τὸ λεγόμενον οὐ τῇ ἑτέρᾳ ληπτέον.

Juxta hanc emendationem legendus est, quarti libri *Stromat.* p. 574, locus Clementis Alexandr. versum Antimachi comici referens :

Ὁ πλοῦτός φησι (πλέον).
Θατέρῳ βλέποντας παραλαβὼν τυφλοὺς ποιεῖ.

Hic versus a Stobæo memoratur Titulo 91, aliter :

Ὁ δὲ πλοῦτος ἡμᾶς καθάπερ ἰατρὸς κακὸς,
Τυφλοὺς βλέποντας παραλαβὼν πάντας ποιεῖ.

Aristophanes *Eccl.*, v. 522 : 498, edit. Brunckii.

Παραβλέπουσα θατέρῳ πάλιν μετεσκεύαζε σαυ-
[τὴν αὖθις ἧπερ ἦσθα.

Ibid. 8. *Δακοί.* Legendum arbitror Δάοι, Græcum nomen Davorum Latinorum, vel ΔαϜοὶ cum digammate. Ammonius in Commentario in librum Aristotelis *De interpretatione*, operis initio hunc sequentem comicum versum refert :

Δάος πάρεστι· τί ποτ' ἀγγελῶν ἄρα;

Col. 1212 A 13. Εἶτα μὴ ἐξελέγχοι 465, 466.

Ibid. B 4. *Ἀξιοπιστία*, sinceritatem fide dignam exprimit, at ἀξιοπενθίᾳ, id est, *in summo dolore*, lego ; quod mihi voci βοῇ quæ præcedit melius consociari videtur.

Ibid. 11. Hæc ultima Numenii narrationis pars obscurissima est ac non satis emendata ; illius emendatio haud congruenter fieri potest ; nam nil ad hoc deduci potest ex mss. Non eum igitur de verbo ad verbum in mea versione transtuli, sed solummodo quoad totius operis contextum ac sensum.

Ibid. 14. *Τούτου δὲ γίνονται ἀκουσταὶ πολλοὶ ὧν εἷς ἦν διαφανὴς ὁ Κυρηναῖος Ἀρίστιππος.* In his manifestus patet anachronismus. Nunquam enim Cyrenæus Aristippus Lacydi discipulus fuit ; bene vero Socratis, sicut ab omnibus probatur auctoribus : Diogenes Laertius, in ejus *Vita ;* Xenophon, in *Socratis Memorabil.*, l. II, initio ; Plutarchus, *De curiositate*, § 2 ; Cicero, *De oratore*, III, 17 : fuit inter aulicos Syracusani Dionysii. Philostrates, *Vita Apollonii*, I, 35 ; Diogenes Laertius, II, 66 ; Athenæus, l. XI, p. 507 et l. XII, p. 544. Laidis notus amasius. Idem Athenæus, ibid ; denique, conditor ipse Cyrenaicæ sectæ cujus dogma præcipuum ad voluptatem inducebat, velut ac si illa esset solum philosophiæ propositum.

Magis quam unum sæculum inter eos superjacet. Lacydus enim suam condidit scholam anno quarto CXXXIV olympiadis, in horto quem ei rex Attalus concesserat, ubi 26 annis litteras docuit, Diogenes Laertius, l. IV, § 60.

Aristippus Socrati coævus circa centesimam Olympiadem vivebat. Nihil Vigerus, nec Menagius, qui refert hunc locum suo in Comm. *in Diogen.* Laert., observarunt.

Ibid. C 1. Καὶ μόνος τῶν ἀπ' αἰῶνος ζῶν παρέδωκε τὴν σχολὴν Τηλεκλεῖ καὶ Εὐάνδρῳ. Diogenes Laertius IV, 60 : « Solus a sæculis, qui vivus suam scholam Teleclei ac Evandro reliquit. »

Hæc successio nobis a Cicerone tradita in quarto *Academicorum* libro, c. 6.

« Post Lacydem confecta est Academia a Carneade qui est quartus ab Arcesila. Audivit enim Egesinum qui Evandrum audierat Lacydi discipulum, cum Arcesilæ Lacydes fuisset. »

Ibid. 4. Ἡ εἰς ἑκάτερα ἐπιχείρησις (secundum Galianum), τελευτᾷ εἰς ἐποχήν. Cicero in quarto *Academicorum* libro, ait : « In utramque partem multa dicuntur. Horum aliquid vestro sapienti certum videtur, nostro ne quid maxime quidem probabile sit occurrit. Ita sunt in plerisque contrariarum rationum paria momenta. »

Quod ἰσοσθένεια, ac deinde ἐποχή producebat.

Col. 1212 C 8. *Ἄδηλον*, quod juxta Ciceronem, per incertum interpretor ; l. IV, 17 *Academicorum :* « Ne hoc quidem cernunt omnia se reddere incerta, quod nolunt. Ea dico incerta quæ ἄδηλα Græci. »

Col. 1213 B 9. *Τὰς ἀπὸ πιθανοῦ λεγομένας αὐτῷ θετικάς τε καὶ ἀρνητικὰς φαντασίας.* Nobis Sextus Empiricus explanationem suppeditat, *Pyrrhonianis Hypotyp.*, l. I, c. 33, p. 60 : Τὰς φαντασίας ἡμεῖς (Pyrrhonici) μὲν ἴσας λέγομεν εἶναι κατὰ πίστιν ἢ ἀπιστίαν, ὅσον ἐπὶ τῷ λόγῳ· ἐκεῖνοι (Academici) τὰς μὲν πιθανὰς εἶναί φασι, τὰς δὲ ἀπιθάνους. Καὶ τῶν πιθανῶν δὲ λέγουσι διαφοράς· τὰς μὲν γὰρ αὐτῶν μόνον πιθανὰς ὑπάρχειν ἡγοῦνται· τὰς δὲ πιθανὰς καὶ διεξωδευμένας· τὰς δὲ πιθανὰς καὶ περιωδευμένας καὶ ἀπερισπάστους. Κ. Τ. Λ.

Sequuntur explicationes harum divisionum, quæ

nobis, et ipsis forte illius temporis Græcis, tenebrosissimæ sunt :

« Nos Pyrrhonii contendimus imaginationes (φαντασίαι) librarii et iis fidem adhiberi posse, vel non. Academici dicunt alias esse fide dignas, alias minime. »

« Sic subdividunt fide dignas : aliæ sunt solum dignæ, πιθαναί· aliæ dignæ et διεξωδευμέναι· aliæ denique dignæ sunt quæ credantur, et περιωδευμέναι, et ἀπερίσπαστοι. »

Temerarium susciperet opus qui Gallica lingua reddere vellet distinctiones tam subtiles quam obscuras.

Col. 1213 C 11. Sextus Empiricus *adversus Logicos* l. VII, p. 404, ait :

« Carneades de criterio (seu ratione discernendi veritatem) non Stoicos modo, sed omnes alios aggrediebatur philosophos. Primum ejus argumentum, quod in omnes philosophos adhibebat, sic constabat : nullum veritatis criterium proprie exsistere, neque ratiocinium, neque sensationem, neque imaginationem, neque quidquam in summa rerum, quæ omnes ad nos illudendos conspirant. Tum demonstrabat tale criterium, vel si esset, cupiditatum imperio minime liberari posse, » etc.

Col. 1216 A 7. Cicero in *Lucullo*, c. 6 : « Quod nos facere nunc aggredimur ut contra Academicos disseramus, id quidam e philosophis et ii quidem non mediocres, faciendum omnino non putabant, nec verum esse disputare cum iis qui nihil probarent ; Antipatrum Stoicum, qui multus in eo fuisset, reprehendebant. »

Ibid. C 14. Cicero, *Academ.*, lib. II, 4 : « Sed ea pars prætermittenda est quæ contra Philonem erat : minus enim acer est adversarius is, qui ista, quæ sunt heri defensa, negat Academicos omnino dicere : etsi enim mentitur, tamen est adversarius lenior. »

Ibid. 15. Antiochus ille fuit Ciceronis magister. Senex Academiam deseruit ut Porticum adiret, aut saltem ut suas sententias temperaret. Plutarchus, in *Vita Ciceronis*, § 4 : Ἐξίστατο τῆς Νέας λεγομένης Ἀκαδημίας ὁ Ἀντίοχος καὶ τὴν Καρνεάδου στάσιν ἐγκατέλειπεν, εἴτε καμπτόμενος ὑπὸ τῆς ἐναργείας καὶ τῶν αἰσθήσεων, εἴτε, ὥς φασιν ἔνιοι, φιλοτιμίᾳ τινὶ καὶ διαφορᾷ πρὸς τοὺς Κλειτομάχου καὶ Φίλωνος συνήθεις, τὸν Στωϊκὸν ἐκ μεταβολῆς θεραπεύων λόγον ἐν τοῖς πλείστοις.

Augustinus, *adversus Academicos*, l. II, c. 6 : « Exstitit Philonis auditor Antiochus, qui, ut nonnullis visum est, gloriæ cupidior quam veritatis, in simultatem adduxit utriusque sententias. ' »

Cicero, *Academicor.* l. II, c. 22 : « Sed prius pauca cum Antiocho, qui hæc ipsa, quæ a me defenduntur, et didicit apud Philonem tandiu, ut constaret diutius didicisse neminem, et scripsit de his rebus acutissime, et idem hæc non acrius accusavit in senectute, quam antea defensitaverat... Quod erant qui illum gloriæ causa fecisse dicerent : sperare enim fore ut ii, qui se sequerentur, Antiochii vocarentur. »

Ibid. D 1. Mnesarchus Stoicus erat, adversus quem Philo fuerat controversatus. Cic., *Academ.* l. II, c. 22 : « Quid? Philonem Mnesarchi pœnitebat? Quid? Dardani? qui erant Athenis tum principes Stoicorum. »

Ibid. 2. Hic liber indicatur a Cicerone, *Academ.* II, 4 : « Non se tenuit Antiochus quin contra suum doctorem librum etiam ederet, qui *Sosus* inscribitur. »

Col. 1217 A 14. Νεώς 466, 467; καὶ ἱερὰ καὶ μυστήρια 466, 467, 468.

Ibid. D 1. Ἀνέδω 465, 466, recte.

Ibid. 4. Videre est ejusdem litteræ locum l. III, c. 4, et quod ex ea legitur initio Jamblici libri *De Mysteriis*, Oxonii 1678 in-4° editi.

Col. 1220 C 12. Duplex vocis *Chaldæus* acceptio huic Porphyrii animadversioni locum dedit : « *Chaldæus* quandoque significat sacerdotum societatem observandis astris specialiter deditorum ; alias, sicut nunc, ipsam Assyriorum gentem, cujus regio Chaldæa vocatur. »

Ibid. 14. Hoc Apollinis erga Judæos testimonium petitur ex oraculo quod retulit Lactantius, et de cujus authenticitate magnæ motæ sunt lites. Cæteroquin mirum est Patrem Ecclesiæ, qui inanitatem et dæmoniacam oraculorum originem demonstravit, iisdem uti oraculis ad suam Judæorum doctrinis adhæsionem fulciendam, sicque eas cum falsis Ægyptiorum, Lydiorum et Assyriorum religionibus confundere.

Nihilominus, cum citationes omnes quas huc usque attulit Eusebius, sinceræ sint, neque ideo de hujus ultimæ sinceritate dubitabo : unde mihi patet, oraculum, in quo Judæi nominantur, revera, in libro Porphyrii *De philosophia ex oraculis*, exstitisse.

Col. 1225 A 2. Per *physiologos*, si saltem sensum Eusebii admittamus, significantur homines docti philosophiam naturalem.

Ibid. 3. Æschines philosophus nullatenus confundi debet cum illo tam celebri oratore qui indesinenter cum Demosthene pugnavit ; prior enim cujusdam Charini porcinarii, posterior autem Atrometi filius erat. Pro supposititiis habiti sunt dialogi qui priori tribuuntur. (Vide Diogenem Laert., in *Vita* ejus, l. XI, § 61.) Lucianus, in *Parasito*, illum arguit quod, ad mensam Dionysii Syracusarum sedens, parum philosopho dignas partes egerit, quamvis ibi eximiam Miltiadis indolem laudaverit. Certum est eum in aulam Dionysii confugisse, et a Platone ad principem introductum fuisse. (Vide Plutarchum *De discrimine inter amicum et adulatorem*) Diogenes Laertius asserit e contra Æschinem ductum fuisse ad Dionysium ab Aristippo, quia Plato abnuerat. Cæterum constat nullam familiaritatem Æschinem inter et Platonem exstitisse : raro etenim in Platonis dialogis nomen Æschini legitur ; attamen illum semel in *Phædone* nominavit Plato, ut unum ex eis qui morti Socratis interfuerunt.

In nota post sequentem secunda a me perpenditur hujus epistolæ authenticitas.

Ibid. B 7. *Γράφων δὲ τὰ πραχθέντα εἰδότι σοι, καίπερ οὐκ ἀηδὲς ἐσόμενον, χρόνον ἔχει.* Evidenter χρόνον ἔχει est mendosum. Non enim ideo quod, ut in versione sua intellexit Vigerus, longiori tempore opus fuisset, scribere renuit, sed ideo quod nihil scribendum haberet quod nesciret Æschines ; ergo non sic vertendum : *id longioris temporis fuerit*, quod cæterum non respondet vocibus χρόνον ἔχει· sed Græce legendum οὐ χρόνον ἔχει, quod erit Latine, *quibus non est hic locus suus*.

Ibid. C 1. *Σικελιῶτις τράπεζα. Siculæ dapes* dicebatur proverbialiter apud Græcos, alludendo cibis exquisitis mensæ utriusque Dionysii appositis, qui in Sicilia per annos 63 tyrannidem exercuerunt : *Siculæ dapes* (Horatius, od. 1 l. III). Suidas, Σικελικὴ τράπεζα, ἐπὶ τῶν πάνυ πολυτελῶν καὶ τρυφηλῶν.

Ibid. Hæc epistola, quæ legitur in collectione. Socratis epistolarum, Lutetiæ, 1637, a Leone Allatio editarum. cum aliis omnibus Socraticis epistolis a Bentleio damnata est in *Dissertat. de epistolis Phalaridis*, p. 59 versionis Latinæ typis mandatæ Lipsiæ 1781 ; et in eo nititur criticus, quod suam Platoni in Sicilia, apud tyrannum Syracusanum, commorationem exprobrare nequiverit Xenophon, scribendo ad Æschinem qui ejusdem principis aulam inviserat, eoque quodammodo ab ipso Platone introductus fuerat. Vide Plutarchum, tract. *De discrimine inter amicum et adulatorem*, § 39. Cæterum Æschinem apud Dionysium tyrannum commoratum fuisse, fatentur Philostratus ; vide *Vitam Apollonii*, l. I, c. 25, p. 43 ; Lucianus in *Parasito*, c. 32 ; unde penitus omne dubium dirimitur. Imo Bentleius Xenophontem ipsum arguit luculenta Dionysii condimenta degustasse in illius

principis aula; vide Athenæum, l. x, p. 427, qui illi tribuit quoddam effatum plus æquo ridiculum. In hoc lis omnis contra authenticitatem illius epistolæ. Ad quod responderi potest : quamvis Xenophon in Siciliam iverit, haud certe, sicut Platoni contigerat, a tyranno Siculo in itinere velut ovans triumphator exceptus est, neque dici potest adulterationes in Socratis philosophiam inductas, neque prælationem epularum Dionysii parco victui Socratis, aliquid commune habere cum his quæ agere potuit Xenophon in Sicilia. Quod si reipsa Xenophon diutius ab Athenis exsul in Siciliam observandam venit. quod tamen mihi dubium videtur; quod si tandem ad mensam regis vocatus est, inde non dedecoratur illius memoria, nullibi lacessitur eodem modo quo Plato a Molone, qui non se mirari dicebat, quod Corinthi Dionysium vidisset, multum autem mirari quod Plato in Siciliam ivisset.

Diog. Laert. *Vitæ Platonis* l. III, c. 34.

Hæc epistola a Stobæo citatur in *Florilegio*, 80-12, t. III, p. 136 Gaisfordi, ubi amplior invenitur, unde constat a Stobæo non fuisse deprомptam e libro Eusebii; Stobæus enim raro aliquid desumit ex auctoribus recentibus qui Christiani sunt. Pearsonius (*Vindiciæ epp. S. Ignatii*, p 11), abjiciendo epistolas quas dicunt Socratis esse, hanc tamen pro genuina tenet; quasque rationes affert mihi anteponendæ videntur iis quas invocat Bentleius, quasque egomet impugnavi rationibus, quibus adjici potest, Xenophontem scripsisse ad Æschinem tunc temporis Athenis commorantem, cum dicat apud Stobæum, se quæsivisse ab Hermogene quid ageret ut philosophus, et profiteatur seipsum, cum Athenis degeret, illum admiratum fuisse.

Igitur Æschines tunc temporis Athenis erat, aut saltem rem ita esse credebat Xenophon, unde quæcunque Bentleius objec t, collabuntur. Hanc de tempore meram esse litem arbitror.

Col. 1228 A 5. Τετεύταχε et non τέτευχε, sicut legitur in editione Henrici Stephani. (Vide *Lexicon Photii* in voce, et Ruhnkenium in *Lexic. Timæi*, p. 255.)

Col. 1229 B 2. Opus dictum, *Placita philosophorum*, quod esse Plutarchi creditur, citatur non tantum ab Eusebio, sed etiam a Stobæo in *Eglogis physicis*, l. I, c. 12, p. 290 editionis Heeren. Hujus operis auctorem esse Plutarchum quidam negaverunt critici, sed opinionem suam tuentes non invictis rationibus. Wyttenbachius ex operis stylo argumenta depromit; sed infirmum est istius generis argumentum; 1° illud breve compendium philosophorum de principiis naturalibus nullo modo sublimi scribendum fuisse videtur: et eo præsertim valet, quod clarum est. Stylum enim, alias affectatiorem, accommodare debuit Plutarchus uniuscujusque philosophi ratiociniis exponendis. 2° Nimium sibi confidere videntur qui sese præditos putant tam exquisito judicio, ut exstincto idiomate scriptum librum judicent, dum vix de operibus linguis adhuc vigentibus expressis sanam sententiam ferre possumus. Si enim hujus generis criterium admitteretur, sane dici posset neque *Othonis* et *Agesilai* magnum Cornelium, neque τοῦ *Quinquina* Fontanium auctores esse. Requiruntur materiales, ut ita dicam, probationes, ut deleatur opus e serie librorum cogniti auctoris, si præsertim agatur de veteribus, quorum imperfecte concipiendi modus a nobis discernitur; præterea, hæc brevis expositio placitorum præcipuarum philosophiæ sectarum, nullo pacto, ingenio scriptoris qualis fuit Plutarchus contradicit. Tractatum hunc jam citavit Eusebius, l. I, c. 8; deinde libro quinto, c. 23 et sq.

Col. 1233 A 8. Hi versus Empedoclis, qui a multis auctoribus transcripti sunt, scilicet Athenagora, Stobæo (*Ecl. phys.*) et Sexto Empyrico, magnos sudores moverunt criticis, nec ideo lucidiores facti sunt.

Col. 1236 C 10. Hæc accusatio Platonis adversus Anaxagoram pessima mihi videtur in hunc philosophum insectatio. Quid igitur? Ex eo quod Anaxagoras docuerit omnia in mundo nisi a summa Intelligentia ordinate disponi potuisse, cogetur ne hic philosophus de omnibus Creatoris actibus rationem reddere? Quin etiam, si Deus omnia quam optime facere debuerit, nos convincet terram esse planam (sicut opinabatur Anaxagoras); illamque sub alia forma subsistere nullatenus potuisse?

Aristoteles, ab hac erga Anaxagoram injustitia non omnino alienus fuit, quamvis illum merito laudaverit in primis suæ *Metaphysicæ* paginis ubi omnes philosophos qui ante Anaxagoram exstiterunt, hominibus ebriosis assimilat, solum Anaxagoram sua ratione uti declarans : οἷον νήφων ἐφάνη παρ' εἰκῆ λέγοντας. Eumdem deinde accusat quod Intellectum induxerit, velut scenicam machinam, ad orbem creandum, solummodo, cum non compertum haberet cur quædam res sit necessaria, sed in aliis circumstantiis, effectus ad quamlibet aliam causam referret. Ἀναξαγόρας τε γὰρ μηχανῇ χρῆται τῷ Νῷ πρὸς τὴν κοσμοποιΐαν. Καὶ ὅταν ἀπορήσῃ διά τιν' αἰτίαν ἐξ ἀνάγκης τί ἐστι, τότε παρέλκει αὐτὸν, ἐν δὲ τοῖς ἄλλοις πάντα μᾶλλον αἰτιᾶται τῶν γιγνομένων ἢ Νοῦν.

Tertius in ordine, prædicti philosophi accusator venit Clemens Alexandrinus qui illum arguit, quod, propriis principiis relictis, naturæ vel mundi systema e physicis legibus, pro libitu, explicare conaretur. *Stromat.* l. II, p. 435 : Ἀναξαγόρας (ὅς) πρῶτος ἐπέστησε τὸν νοῦν τοῖς πράγμασιν, ἀλλ' οὐδὲ αὐτὸς ἐτήρησε τὴν ἀξίαν τὴν ποιητικὴν, δίνους τινὰς ἀνοήτους ἀναζωγραφῶν σὺν τῇ τοῦ Νοῦ ἀπραξίᾳ τε καὶ ἀνοίᾳ. Hoc est :

« Anaxagoras qui primus intellectum rebus creatis velut causam assignavit, non constanter potentiæ creatricis dignitatem servavit, quosdam absurdos turbines describendo, intellectum in inertia quadam, atque cogitationis remissione, relinquens. »

Sic respondetur : Legum physicarum quæ ad mundi systema spectant, ex homæomeriis explicatio, nihil contrarium habet cum idea Dei creatoris omnes orbis partes disponentis. Ex eo quod Clarkius Deum esse necessarium demonstrare sibi proposuerit, non inde suscepit onus exhibendi perfectam expositionem omnium Creatoris operum, ex Entis necessarii axiomate deductam. Cartesius ipse turbines in physica generali admisit, nec ideo infirmare arbitratus est argumenta Dei exsistentiam demonstrantia. Ut ex Dei exsistentia desumamus quascunque mundi leges, mente divina nobis opus esset, atque Altissimi consiliorum ut participes necesse foret, quando mundum ipse creavit. Econtra vero effectus naturales explicare ex naturæ legum observatione, sapientis est, minimeque contrarium venerationi earum legum conditori debitæ. Cæterum accusationes Socratis in Anaxagoram, illum Socratem qui contendebat insaniam esse cuique creationem explicare volenti, ductorem habere nequeunt.

Sic enim loquitur Xenophon in proœmio Ἀπομνημονευμάτων Σωκράτους. Mirabatur Socrates quod homines non intelligerent, sibi impossibile esse omnium creatarum rerum rationem detegere, cum ii qui maxime in his rebus cognoscendis desudarunt, ut de illis dissererent, minime inter se concordes sint, sicque a se invicem discrepent ut insanorum more, alii timeant quod minime timendum est, alii autem, vere metuenda non reformident. Nunc, verusne est ille Socrates quem sic loquentem inducit Plato? minime. Verus autem Socrates ille est quem nobis proponit Xenophon; alter vero velut a Platone excogitatus habendus est.

Ibid. D 1. Νεῦρον. In lingua veteri anatomica, id est ante Erasistratis et Herophili in anatomiæ arte tentamenta, parum præcisam habet significationem quæ systema musculorum complectitur generatim vel partium albarum (vulgo Gallice *tendons*, *liga-*

ments, *aponévroses* apud anatomicos ac etiam nervos proprie dictos). Hippocrates, Plato, Aristoteles in hoc generali sensu illa voce νεῦρον utuntur. Postea qui modo præciso loquuntur auctores, verbum νεῦρον adhibent ad nervos significandos, alii vero huic voci veterum significationem tribuere pergunt. (D. Littré, *Opp. Hippocr.*)

Col. 1237 B 7. Vigerus dicit ὑπὸ τοῦ οὐρανοῦ μένειν δὴ ποιεῖ τὴν γῆν, terram cum motu imperato vagari sive manere sub cœlo jubet.

Ibid. 7. *Ὅδε ὥσπερ καρδόπῳ πλατεῖα, βάθρον τὸν ἀέρα ὑπερείδει*. His verbis Græcis interpretationem quære in Plutarchi *Stromat.*, lib. I, cap. 8, p. 22 : Πιλουμένου τοῦ ἀέρος πρώτην γεγενῆσθαι τὴν γῆν πλατεῖαν μάλα· διὸ καὶ κατὰ λόγον αὐτὴν ἐποχεῖσθαι ἀέρι.

Hoc systema Anaximeni tribuit. Quoad κάρδοπος vocem quæ adhibita fuisse videtur ut locutio propria a philosopho hujus systematis auctore, Aristophani philosophiam cavillandi materiam præbuit. Vid. *Nubes*, v. 669 ad 679, 1250 ad 1253.

Ibid. D 5. Euhemerus Tegæus, *Historia sacra* Latinis carminibus expressa ab Ennio, insignis factus, Messanensis fuit sive, juxta alios, Cous, sive Tegæus vel Agrigentinus. Creditum est etiam illum Messenæ, in Peloponneso, natum fuisse, ob nominis Messenæ similitudinem cum Messana, urbe Siciliæ. Ex hac diversitate in illius designanda patria, præpotentissimum argumentum desumit Jonsius quo authenticitatem operis *Placita philosophorum* impugnet (vide illius lib. III). Iisdem vestigiis insistit Vossius *Hist. philosoph* Attamen non mihi invictum videtur istud argumentum; cum non raro de aliis antiquis auctoribus et de Homero ante omnes eadem exstiterit confusio quoad locum ubi nati fuerint; et tamen nemo authenticitatem librorum qui eis tribuuntur impugnavit. Lactantius I, 11, *e civitate Messana*; Arnobius, lib IV, *Acragantinus*; nemo tamen hos auctores pseudonymos dixit.

Col. 1240 A 3. Hos iambos scazones, quos omittit Eusebius, partim citat Plutarchus. Hos legere est in fragmentis Callimachi a Bentlæo collectis, 86, t. I, p. 458, Callimachi edit. Ernesti Hi versus ambagibus sunt referti quos plus minusve feliciter critici solverunt. Non hic iteranda pugna

Ibid. 5 Quosdam tantum ex Euripidis *Sisypho* versus citat Plutarchus, quosque fusius refert Sextus Empiricus lib. IX, § 54. Dictos versus memorandi mihi occurrit occasio in tractatu *De polytheismo* ineunte tomo secundo : hos versus ab Euripide, non autem a Critia, ut Sextus putat, scriptos esse crediderim; et in hoc sequor Petrum Petit *Miscell. obs.*, lib. I, cap. 1, contra Baylium, in ejus *Lexico*, voce *Critias*; et sententiam meam probationibus firmavi. Mecum sentit Moshemius (*in Cudworth*).

Ibid. 10. Non dubito quin pro ὡς εἱστήκει legendum sit : ὁμοῦ εἱστήκει vel ὡς ὁμοῦ εἱστήκει Noverunt omnes illius axioma quod memorat Plutarchus in eodem opere, lib. I, c 3 : Ὁμοῦ πάντα χρήματα ἦν, νοῦς δὲ αὐτὰ διήρεε καὶ διεκόσμεε. Vide c. 15 ejusdem libri ubi Eusebius refert locum e *Phædone* Platonis desumptum, in quo doctrinam Anaxagoræ perpendit Socrates. Vide pariter notam a me additam, qua philosophum Clazomenensem tuerer adversus Socratem, aut potius adversus Platonem qui Socrati suas proprias opiniones tribuit.

Col. 1241 A 1. Nemo nescit a Thalete fuisse prædicatum, res omnes ex aqua trahere originem; primum autem inter philosophos Anaxagoram fuisse qui docuerit quod res omnes, initio promiscuas, disposuerit ordinaveritque Νοῦς, sive Intellectus. Porro, in hoc Thaletem penitus secutus fuisset Anaxagoras, si res ita se habeant ut vult Plutarchus. Sed adhuc explanandum superesset cur, Anaxagoræ axioma legendo, in *Phædone* allatum, tanto stupore correptus fuerit Socrates : Νοῦς ἐστιν ὁ διακοσμῶν τε καὶ πάντων αἴτιος? Haud ignoro quidem, apud Ciceronem aliquid simile legi iis quæ a Plutarcho hic referuntur; sed ad hæc respondebimus, aut Ciceronem errasse, aut illius textum fuisse adulteratum. Simplicius expresse vult principium unicum a Thalete admissum fuisse, id est, aquam (vide Simplicii *Comment. de physica Aristotelis*, p. 6) :

Θαλῆς Ἐξαμίου Μιλήσιος καὶ Ἵππων ὃς καὶ δοκεῖ ἄθεος γεγονέναι, ὕδωρ ἔλεγον τὴν ἀρχὴν ἐκ τῶν φαινομένων, γεγονέναι κατὰ τὴν αἴσθησιν εἰς τοῦτο προαχθέντες. Καὶ γὰρ τὸ θερμὸν τῷ ὑγρῷ ζῇ, καὶ τὰ νεκρόμενα ξηραίνεται, καὶ τὰ σπέρματα πάντων ὑγρὰ, καὶ τροφὴ πᾶσα χυλώδης, ἐξ οὗ δέ ἐστιν ἕκαστα, τούτῳ καὶ τρέφεσθαι πέφυκε. Τὸ δὲ ὕδωρ ἀρχὴ τῆς ὑγρᾶς φύσεώς ἐστι καὶ συνεκτικὸν πάντων. Διὸ πάντων ἀρχὴν ὑπέλαβεν εἶναι τὸ ὕδωρ· καὶ τὴν γῆν ἀφ' ὕδατος ἀπεφήνατο κεῖσθαι· Θαλῆς δὲ πρῶτος παραδέδοται τὴν περὶ φύσεως ἱστορίαν τοῖς Ἕλλησιν ἐκφῆναι, πολλῶν μὲν καὶ ἄλλων προγεγονότων, ὡς καὶ Θεοφράστῳ δοκεῖ. αὐτὸς δὲ πολὺ διενεγκὼν ἐκείνων, ὡς ἀποκρύψαι πάντας τοὺς πρὸ αὐτοῦ. Λέγεται δὲ ἐν γραφαῖς μηδὲν καταλιπεῖν, πλὴν τῆς καλουμένης ναυτικῆς ἀστρολογίας. Vide pariter Heraclid. Pont. in *Allegoriis Homericis*, c. 22, p. 75 edit. Schowi, ubi : Θάλητα μὲν γὰρ τὸν Μιλήσιον ὁμολογοῦσι πρῶτον ὑποστήσασθαι τῶν ὅλων κοσμόγονον στοιχεῖον, τὸ ὕδωρ. Ἀλλ' ὁ Κλαζομένιος Ἀναξαγόρας, κατὰ διαδοχὴν γνώριμος ὢν Θάλητος, συνέζευξε τῷ ὕδατι δεύτερον στοιχεῖον, τὴν γῆν, ἵνα ξηρῷ μιχθὲν ὑγρὸν ἐξ ἀντιπάλου φύσεως εἰς μίαν ὁμόνοιαν ἀνακραθῇ.

Videmus huc usque Thaletem aquam admisisse veluti unicum elementum, nec locutum de Νοῦς per quem res ordinarentur; dum econtra a Plutarcho Νοῦς τοῦ κόσμου velut Deus admittatur. Apud autem Diogenem Laertium Thaletis doctrina immutata legitur, siquidem, licet agnoscat ex aqua res omnes trahere originem, addit : Τὸν κόσμον ἔμψυχον καὶ δαιμόνων πλήρη; quem locum reddidit Cicero, *De legibus*, lib. II, § 26 : « Thales qui sapientissimus in septem fuit homines, existimare oportere omnia quæ cernerentur deorum esse plena. » Hoc non explanat sententiam Anaxagoræ; etenim quis dicat Thaletis mentem de diis? Sed saltem quæ jam legimus in nostri philosophi sententiam vergunt, sicut ea quæ inferius, *De natura deorum*, lib. I, cap. 10 : « Thales Milesius, qui primus de talibus rebus quæsivit, aquam dixit esse initium rerum : Deum autem, eam mentem quæ ex aqua cuncta fingeret » Quibus a Lactantio iterum allatis, I, 5, et a Minucio Felice. 19, contradicit Augustinus, *De civit. Dei*, lib. VIII, 2 : « Nihil ex divina mente præposuit. » Contradicit item Aristoteles, *Metaphys.*, lib. I, p. 40 ed. Brandisii : Τῶν δὴ πρώτων φιλοσοφησάντων οἱ πλεῖστοι, τὰς ἐν ὕλης εἴδει μόνας ᾠήθησαν ἀρχὰς εἶναι πάντων... Νοῦν δέ τις εἰπὼν εἶναι, καθάπερ ἐν τοῖς ζώοις καὶ ἐν τῇ φύσει τὸ αἴτιον τοῦ κόσμου καὶ τῆς τάξεως πάσης, οἷον νήφων ἐφάνη παρ' εἰκῇ λέγοντας τοὺς πρότερον· Φανερῶς μὲν οὖν Ἀναξαγόραν ἴσμεν ἁψάμενον τούτων τῶν λόγων. Meo judicio, illud quod præcise declarat Aristoteles contrariis Plutarchi necnon Ciceronis opinionibus anteponendum est; vide Cudworthum, *Systema intellectuale*, lib. III, § 20; lib. IV, § 20; Baylii *Lexic.*, in vocibus *Thales* et *Anaxagoras*.

Ibid. C 1. In εἴδωλα Democriti, vide Cicer. *De nat. deorum*, lib. I, 12 : « Quid Democritus qui tum imagines earumque circuitus in deorum numero refert, tum illam naturam quæ imagines fundat ac mittat, tum scientiam intelligentiamque nostram, nonne in maximo errore versatur? » Et § 43 : « Mihi quidem Democritus, vir magnus in primis, cujus fontibus Epicurus hortulos suos irrigavit, nutare videtur in natura deorum : tum enim censet imagines divinitate præditas inesse universitati rerum : tum principia, mentesque quæ sunt in eodem universo, deos esse dicit : tum animantes imagines quæ vel prodesse nobis solent vel nocere : tum ingentes quasdam imagines, tantasque ut universum mun-

dum complectantur extrinsecus; quæ quidem omnia sunt patria Democriti quam Democrito digniora. Quis enim istas imagines comprehendere animo potest? quis admirari? quis aut cultu aut religione dignas judicare? » Sextus Empiricus *adv. math.*, lib. IX, § 19 : Δημόκριτος εἴδωλά τινά φησιν ἐμπελάζειν τοῖς ἀνθρώποις· καὶ τούτων τὰ μὲν εἶναι ἀγαθοποιά, τὰ δὲ κακοποιά. Ἔνθεν καὶ εὔχεται εὐλόγχων τυχεῖν εἰδώλων. Idem Cicero hæc εἴδωλα ridet, epist. ad Acacium, quæ XVI est quinti decimi libri. Vide Baylii *Lexicon* voce *Democritus*, ubi contra Ciceronem Democriti partes tuetur. Illæ *a corpusculis* inductiones philosophicæ non modo densissimis tenebris obscurantur, sed etiam nihil utile afferre queunt : illas evolvendas non suscipiam.

Col. 1241 5. Illæ Anaxagoræ partes similes, aut aliter *homœomeriæ*, obscurissimum inventum sunt hujus præclari philosophi. Baylius scripsit prælongam notam ad illud excogitatum tum explanandum, tum impugnandum (*Vita Anaxagoræ*). Idem ante illum a Lucretio tentatum fuerat. Illum adeant qui hujus doctrinæ rationem sibi reddere voluerint. Quid de his sentiam paucis mihi dicendum est. Igitur libenter admittam intellectum. postquam in chaos materiæ penetrasset (χρήματα ὁμοῦ πεφυρμένα) partes similes a dissimilibus dissociavisse, ut inde corpora homogena coalescerent (hic enim solum agitur de explanatione modi quo formatus est mundus materialis, vel physicus); qua autem facta sejunctione, corpora vigore vitaque prædita, idem finxit intellectus. Verbi gratia, sol est ignea moles (μύδρον διάπυρον), unde dictus *Atheus*. Hic modus creationis nonnullas præbet difficultates, et in quibusdam etiam sibi contradicit; sed quis huc usque enucleate explanavit rationem qua Deus mundum creavit? Etenim in istius generis quæstione rationem fides antecedere debet. (Vide Aristotelem, *Metaphys.* lib. I, c. 3, et ejus scholiastem, editum a Brandisio.)

Col. 1244 B. 5. Τὴν ἐναντίαν ἐρχόμενοι 465.

Ibid. B 12. *Τὸ μὴ ὂν ἕτερον εἶναι.* Ἕτερος hic habet sensum oppositionis inter duo. Τὸ ἕτερον malum bono oppositum, ex euphemismo significat. Vide Ruhnkenium in *Epist. critic.*, p. 183; Valckenaerium, *Diatrib.* p. 112; Wyttembachum *in Phædonem*, p. 320; Corayum *in Ægyneticum* Isocratis, p. 280 notarum; Wetsteinium *in Epistolam I Pauli ad Timotheum*, c. V, 25; Perizonium *in Æliani Hist. divers.*, in indice verbo ἕτερος.

Col. 1248 A 3. Sextus Empiricus (*adversus mathematicos*, p. 278, l. I, § 282) dicit econtra eum ab Alexandro rege Macedonum, nummos 10,000 aureos accepisse, quia in honorem hujus principis carmina composuerat.

Ibid. 10. *Ἀνέγκριτα.* Forte legendum est ἀνέκκριτα, id est *quæ discerni nequeunt*. Legitur inferius in eodem sensu, ἀνεπίκριτα.

Ibid. B 1. Ἀφασία, id est *reticentia*, idem ferme sonat ac ἐποχή, cum in eo tantum discrepent quod posterior melius dicatur de actu mentis, prior vero de verbo. Sic definitur apud Sextum, *Hypotyp. Pyrrhon.*, l. I, c. 20 : Ἀφασία ἀπόστασίς ἐστι τῆς κοινῶς λεγομένης φάσεως· *quod est oppositum phasi.*

Ibid. 2. Τέλος εἶναι τοῦ Σκεπτικοῦ τὴν ἐν τοῖς κατὰ δόξαν ἀταραξίαν. Sextus *Pyrrhon. Hypotyp.*, l. I, c. 12: *Quietudo*. Vide notam Fabricii.

Ibid. Ænesidemus a Sexto *Adv. math.* l. VIII, p. 498, memoratur. Vide notam Fabricii quam sæpius invocabo in decursu hujus capitis.

Ibid. D 11. Οὐθὲν τοῦτο 466, 467. Leg. οὐδὲ τοῦτο; mox ἤτοι 466.

Col. 1249 C 6. Ἐπαγωγή est argumentationis genus ab exemplis sumptum. Aristoteles, l. I *Rhetorices* : Ἔστι γὰρ τὸ μὲν παράδειγμα, ἐπαγωγή· *τὸ δὲ ἐνθύμημα*, συλλογισμός.

In l. IX, § 3, Topic. idem Aristoteles : Ἐπάγοντα μὲν ἀπὸ τῶν καθ' ἕκαστον ἐπὶ τὰ καθόλου, καὶ τῶν γνωρίμων ἐπὶ τὰ ἄγνωστα.

In *I Topic.* II, 12; *Analyt. prior.*, XI, 23. Cicero, *De inventione*, c. 31 : « Omnis argumentatio aut per inductionem tractanda est, aut per ratiocinationem. Inductio est oratio quæ rebus non dubiis captat assensionem ejus quicum instituta est : quibus assensionibus facit, ut illi dubia quædam res, propter similitudinem earum rerum quibus assensit, probetur. »

Idem *Topic.* § 10 : « Argumentatio ex pluribus perveniens quo vult, appellatur inductio : quæ Græce ἐπαγωγή nominatur. »

Col. 1252 A 5. *Αἰνησιδήμου στοιχειώσεις* videtur esse titulus cujusdam libri Ænesidemi, qui forte confundi potest cum eo libro qui λόγοι Πυῤῥώνειοι a Diogene Laertio nominatur (IX, 106) et de quo disseruit Sextus (*Hypotyp.* l. I, c. 14) : Παραδίδονται τοίνυν συνήθως τοῖς παρὰ ἀρχαιοτέροις Σκεπτικοῖς τρόποι, δι' ὧν ἡ Ἐποχὴ συνάγεσθαι δοκεῖ, δέκα τὸν ἀριθμόν.

Ibid. Μακραὶ στοιχ. 466.

Ibid. C 2. Κόροισον 467.

Col. 1253 D 2. Antigonus Carystius virorum doctorum Vitas scripserat. Jonsius, l. XI, c. 4 *De scriptoribus hist. philos.*, locos omnes memorat in quibus hic Vitarum scriptor invocatur. Hi loci ab Athenæo nec non a Diogene Laertio traditi sunt. Hieronymus, præf. libri *De scriptoribus ecclesiast.* : « Fecerunt quidem hoc ipsum apud Græcos Hermippus Peripateticus, Antigonus Carystius, Satyrus vir doctus et longe omnium doctissimus, Aristoxenus musicus. » Antigoni Carystii exstat opus, cui titulus : *Παραδόξων συναγωγή*, quodque edidit Meursius, t. VII *Op. compl.*; qui tamen in catalogo operum Antigoni, dictum opus omisit. Vide Menagium *in Diogenem Laertium*, l. IX, p. 426 tomi secundi.

Col 1256 A 12. Textus impressus habet ἀργαλέας παρῳδίας : sed solus mss. 468 habet τραγῳδίας. quod vera lectio esse videtur. Etenim accepimus a Diogene Laertio : Ποιήματα συνέγραψε καὶ ἔπη, καὶ τραγῳδίας, καὶ σατύρους, καὶ δράματα κωμικὰ τριάκοντα, τραγικὰ δὲ ἑξήκοντα, Σίλλους τε καὶ Κιναίδους.

At quid in isto loco agerent parodiæ?

Ibid. B 13. Secutus sum textum Theodoreti *Therapeutici* l. XI, ab Henrico Stephano receptum in *Poesi philosophica*, et a Bruckio in *Analectis poeticis*, cum sic nec sententiæ integritas, nec carminum numeri lædantur. Mireris Vigerum retinuisse textum bis mendosum, cui inutilem proposuit correctionem, dum Theodoretus duplex hoc remedium suppeditaret :

Σχέτλιοι ἄνθρωποι, κακ' ἐλέγχεα, γαστέρες οἶον
Πολων ἔκ τ' ἐρίδων καὶ λεσχομάχων πεπλά-
[*γασθε;*

Ibid. 15. *Ἐχθὲς καὶ πρώην.* Ad hoc proverbium quo res recentissime acta significatur vide *Adagia* Erasmi, in verbis *Heri* et *Nudius tertius*.

Ibid. D 4. *Σύναλλος.* Hunc suppositum Aristippi discipulum qui hic nominatur cum Arete, ejus filia, nullus alius inter philosophiæ Græcorum historicos memorat. Evidens est vocem Σύναλλος ex errore scriptam fuisse pro σὺν ἄλλοις, ut opinatur Menagius, quem, cum nihil melius occurreret, secutus sum.'

Ibid. 10. Meo judicio, pro voce σύγκρασιν legendum est σύγκρισιν, in sensu vocis ἰδιοσυγκρισία, id est, *intima constitutio*. Sextus Empiricus ait, *Pyrrh. hypotyp.* l. I, c. 14 : Δυοῖν τοίνυν εἶναι λεγομένων ἐξ ὧν σύγκειται ὁ ἄνθρωπος, ψυχῆς καὶ σώματος, κατ' ἄμφω ταῦτα διαφέρομεν ἀλλήλων· οἷον κατὰ σῶμα ταῖς τε μορφαῖς καὶ ταῖς ἰδιοσυγκρισίαις· κατὰ δὲ ἰδιοσυγκρισίας διαφέρομεν ὡς ἐνίους κρέα βόεια πετραίων ἰχθυδίων ῥᾷον πέττειν.

Συγκρίσεις eodem sensu sumitur apud Diogenem Laertium, lib. IX, § 80 in *Pyrrhone*, ad designandam corporis constitutionem : Δεύτερος τρόπος

(τῆς διαφορᾶς) ὁ παρὰ τὰς τῶν ἀνθρώπων φύσεις κατὰ ἔθνη (ἔθη) καὶ συγκρίσεις.

Col. 1257 B 1. Vox πάθος Græce, præsertim apud philosophos, non idem sonat ac vox *passio* quæ in recentioribus idiomatibus activum potius quam passivum modum animi designat, dum econtra, apud Græcos semper innuit modum animi passivum, sive de injucundo, sive de jucundo statu agatur. Hic, in isto duplici sensu voce *passio* utemur. Vide Aristotelem, *Metaphys*. l. IV, § 18; l. V, § 21 ed. Duvalli: Πάθος λέγεται ἕνα μὲν τρόπον ποιότης καθ' ἣν ἀλλοιοῦσθαι ἐνδέχεται, οἷον τὸ λευκὸν καὶ τὸ μέλαν, καὶ ὅσα τοιαῦτα τούτων μᾶλλον· αἱ βλαβεραὶ ἀλλοιώσεις καὶ κινήσεις, καὶ μάλιστα αἱ λυπηραὶ βλάβαι· ἔτι τὰ μεγέθη τῶν συμφορῶν καὶ λυπηρῶν πάθη λέγεται.

Ibid. 3 Εἰδέναι 465.

Col. 1260 A 12. Sextus Empiricus, *Contra mathematicos*, l. VIII, p. 387, ait: « Non defuerunt Metrodori, Anaxarchi et Monimi discipuli asserentes nullum inveniri posse criterium veritatis. Addebat Metrodorus nos ne scire quidem quod nescimus. » Vide Cicer., *Academ* l. II, c. 23, ubi legere est: « Chius Metrodorus initio libri qui est *De natura*: Nego, inquit, scire nos sciamusne aliquid, an nihil sciamus, ne id ipsum quidem nescire aut scire: nec omnino sit ne aliquid, an nihil sit. » Facile credere esset, ex his citationibus, apud Eusebium negationem esse pro affirmatione ad locum ἕπεται τούτοις οὖν συνεξετάσαι καὶ τοὺς τὴν ἐναντίαν βαδίζοντας, καὶ πάντα χρῆναι πιστεύειν ταῖς τοῦ σώματος αἰσθήσεσιν ὁρισαμένους; quod veritati repugnat. Hæc philosophica secta ad quam accedunt Pyrrhonii sensuum testimonium recusabat; solumque animum testem admittebat, ut infra legendum. Attamen, prosequamur iter: Xenophanes illius scholæ institutor citatusque a Plutarcho in *Stromatibus*, apud Euseb. *Præparat. evang*. l. I, c. 8, p. 23, ait: Ξενοφάνης ὁ Κολοφώνιος ἀποφαίνεται τὰς αἰσθήσεις ψευδεῖς, καὶ καθόλου σὺν αὐταῖς καὶ αὐτὸν τὸν λόγον διαβάλλει.

Id. ibidem: Παρμενίδης ὁ Ἐλεάτης ἑταῖρος Ξενοφάνους τὰς αἰσθήσεις ἐκβάλλει ἐκ τῆς ἀληθείας.

Diogenes Laertius, l. IX, c. 20: Φησὶ Σωτίων πρῶτον τὸν Ξενοφάνη εἰπεῖν ἀκατάληπτα εἶναι τὰ πάντα. Locus hic æquivocus est. Aristocles, supracitatus, c. 17, eadem affirmat, p. 756: Ἄλλοι δ' ἐγένοντο τούτοις τὴν ἐναντίαν φωνὴν ἀφιέντες· οἴονται γὰρ δεῖν τὰς μὲν αἰσθήσεις καὶ τὰς φαντασίας καταβάλλειν, αὐτῷ δὲ μόνῳ τῷ λόγῳ πιστεύειν. Τοιαῦτα γάρ τινα πρότερον μὲν Ξενοφάνης καὶ Παρμενίδης καὶ Ζήνων καὶ Μέλισσος ἔλεγον· ὕστερον δὲ οἱ περὶ Στίλποντα καὶ τοὺς Μεγαρικούς. Omnibus ex his patet a ducibus scholæ Eleaticæ sensuum testimonium abjici, eosque animum solum accipere testem; imo non pauci inter eos eum recusant, nullam judiciis humanis fidem præbendum esse asserentes.

Nunc nobis de Protagora loquendum; sed quæstio hæc non adeo solutu facilis est. Nostrum aggrediamur opus a sequentibus Ciceronis verbis *Academ*. l. XI, c. 46: « Venio ad tertiam partem philosophiæ: aliud judicium Protagoræ est, qui putet id cuique verum esse, quod cuique videatur. » (Legendum est *qui putat*.) Aristoteles, *Metaphys*. l. IV, c. 5 edit. Duvalli; l. III, c. 5 edit. Brandisii: Ἔστι δ' ἀπὸ τῆς αὐτῆς δόξης καὶ ὁ Πρωταγόρου λόγος, καὶ ἀνάγκη ὁμοίως αὐτοὺς ἄμφω ἢ εἶναι ἢ μὴ εἶναι· εἴτε γὰρ τὰ δοκοῦντα πάντα ἐστὶν ἀληθῆ, καὶ τὰ φαινόμενα, ἀνάγκη πάντα ἅμα ἀληθῆ, καὶ ψευδῆ εἶναι· πολλοὶ γὰρ τἀναντία ὑπολαμβάνουσιν ἀλλήλοις, καὶ τοὺς μὴ ταὐτὰ δοξάζοντας ἑαυτοῖς διεψεῦσθαι νομίζουσιν· ὥστε ἀνάγκη τὸ αὐτὸ εἶναί τε καὶ μὴ εἶναι.

« Ratiocinatio Protagoræ desumitur ex eadem analogia, et in hoc necessario ducit, ut res duæ simul sint et non sint. Etenim, si omnes ideæ, quas concipit mens, veræ sint, falsæ item sint necesse est; nam alii alia, sæpissime quidem contraria, percipiunt; qui autem ab aliis dissentiunt in errore versari reputantur. Unde concludendum esset esse simul et non esse easdem res. » Libro primo *Hypotypos. Pyrrhon*., c. 32, Protagoræ doctrinas doctrinis Pyrrhonicis Sextus Empyricus opponit.

« Protagoras contendit hominem rerum omnium (χρημάτων) μέτρον esse, earum quæ exsistunt in quantum exsistant; nec non earum quæ non exsistunt, in quantum non exsistant. Protagoras voce μέτρον, criterium intelligit, et voce χρήματα, πράγματα, ita ut, illius axiomate implicite significetur hominem rerum, tum exsistentium, tum non exsistentium, criterium esse. Et inde unicuique hominum veras et perceptibiles esse infert res solas quæ illi apparent, τὰ φαινόμενα, quoque Aristoteles τὰς φαντασίας, *seu imaginationes* vocat. »

Idem *Adversus mathem*. l. VII, cap. 6, p. 382, ait: Πρωταγόραν τὸν Ἀβδηρίτην ἐγκατέλεξάν τινες τῷ χορῷ τῶν ἀναιρούντων τὸ κριτήριον φιλοσόφων, ἐπεί φησι πάσας τὰς φαντασίας καὶ τὰς δόξας ἀληθεῖς ὑπάρχειν, καὶ τῶν πρός τι εἶναι τὴν ἀλήθειαν, διὰ τὸ πᾶν φανὲν ἢ δόξαν τινὶ, εὐθέως πρὸς ἐκεῖνον ὑπάρχειν.

Auctores exstiterunt qui Protagoram Abderitanum numeraverunt inter eos qui criterium negant, eo quod dixerit veras esse imaginationes merasque opiniones, neque veritatem rem absolutam esse, cum de re aliqua concepta idea vel opinio, ejusdem rei pars omnino efficiatur. Unde concludendum: Cum Metrodorus Chius hominem aliquid scire posse omnino negaverit, dici nequit illum sensus et intellectum ut res certas admisisse. Aliter sentiendum de Protagora; nam ex suo axiomate « hominem omnium rerum μέτρον esse, » quod Plato in *Theæteto* refellendum sibi sumpserat, inferre debebat optimos homini duces esse sensus; etenim quomodo rerum omnium cognoscendarum fieri criterium poterit homo, nisi suorum sensuum et suæ intelligentiæ ministerio? Ergo ab Eleaticis sejungi debet Protagaras, quibus immerito alligatus est. Solius Democriti forsan dici posset discipulus, nisi ab hoc philosopho proprio axiomate secerneretur.

Ibid. D 2. Plato in multis ab Aristocle ejus homonymo expilatus est. Quod furtim detexit Vigerus, qui Platonis textum in notis affert. Qui ergo fieri potuit ut mendum non sustulerit, a quo abstinuit etiam ms. 465 descriptus? Ἀλλ' οὐ συνῆκαν τὸ κεφάλαιον pro ἀλλ' οὐ. Σῦν ἢ Κυνοκέφαλον, ut apud Platonem; unde patet Vigerum nudum Stephani textum typographis tradidisse, qui verbatim reddiderunt. Pythagoræ liber inscribebatur Ἀλήθεια, quod declarat scholiastes Platonis in *Theæt*. pag. 21: Τὸ τοῦ Πρωταγόρου σύγγραμμα ἀλήθεια ἐκαλεῖτο ὑπὸ Πρωταγόρου.

Col. 1261. Phrasi lux affulget ex his quæ Plato addit: Πρὶν μαθεῖν τὴν φωνήν. *Antequam ea didicisset*.

Ibid. 11. Hoc absurdum est, cum non minus unius oculi quam duorum visio certa sit: hæc ex Platone mutuantur. Quod in memoriam revocat sententiam stulte quondam a burgimagistris Batavis dictam, qui respuebant telescopium Mildelburgi fortuito inventum, quia oculum utrumque ad eum simul applicare nequibant.

Col. 1264 C 14. Παρεστῶτη 465, 468.

Ibid. D 9. Sextus *Adversus mathematicos*, l. I, c. 1, pag. 215:

Ἐν πολλοῖς ἀμαθὴς Ἐπίκουρος ἐλέγχεται διὰ τὴν πρὸς τοὺς περὶ Πλάτωνα καὶ Ἀριστοτέλην καὶ τοὺς ὁμοίους γεγονότας πολυμαθεῖς δυσμένειαν, καὶ διὰ τὴν πρὸς Ναυσιφάνη τὸν Πύῤῥωνος ἀκουστὴν ἔχθραν.

« Non semel se ignarum prodit Epicurus, tum malevolo animo, tum mordaci dente lacessendo Platonem, Aristotelem aliosque philosophos doctrina commendatos, necnon acri odio Nausiphanem Pyrrhonis discipulum persequendo. »

Col. 1265 A 11. Jam notavi vocem πάθος, sensu

philosophico acceptam, pariter accipi posse ut rem seu jucundam seu injucundam animum afficientem designet.

Col. 1268 B 5. Vigerus notat fieri non posse ut ea sic exponeret Socrates, legendumque censet πότερον ἡδονὴ μετριότητος ἢ φρόνησις πλείω κέκτηται, *Si voluptas prudentia moderatior est.*

Ibid. C 12. *Ὁπόσα χρὴ τοιαῦτα νομίζειν τὴν ἀΐδιον εἰρῆσθαι φύσιν* pro εἰρῆσθαι lego ἐρρῆσθαι.

Col. 1272 A 13. Incipit a phrasi truncata : præcedere debet : *Sciendum est*, vel *Quæstio solvenda ea est.*

Ibid. B 1. Elementa duo, nempe plenum et vacuum, a Democrito et Metrodoro Chio excogitata censet Aristocles. Vide c. 19 hujus libri.

Ibid. C 11. Sextus Empiricus *Hypotyposes Pyrrhon*: l. III, c. 4, p. 156, varia eorum nomina recenset . Ἀναξαγόρας ὁ κλαζομένιος (καλεῖ τὰ στοιχεῖα) ὁμοιομερείας · Διόδωρος δὲ ὁ ἐπικληθεὶς Κρόνος, ἐλάχιστα καὶ ἀμερῆ σώματα · Ἡρακλείδης δὲ ὁ ποντικὸς, καὶ Ἀσκληπιάδης ὁ Βιθυνὸς ἀνάρμους ὄγκους · οἱ δὲ περὶ Πυθαγόραν, τοὺς ἀριθμούς · οἱ δὲ μαθηματικοὶ, τὰ πέρατα τῶν σωμάτων · Στράτων δὲ ὁ φυσικὸς, τὰς ποιότητας.

Ut vertantur hæ variæ denominationes, haud necesse est.

Heraclidem istum hic a Dionysio citatum, memorat Sextus *contra physicos*, l. x, § 318, sub nomine *Pontici :* Οἱ περὶ τὸν ποντικὸν Ἡρακλείδην καὶ Ἀσκληπιάδην, ἐξ ἀνομοίων μὲν, παθητῶν δὲ, καθάπερ τῶν ἀνάρμων ὄγκων.

Asclepiades Bythinus, arte medicus, speciatim impetitur a Galeno, ob *Ὄγκοι Ἀσκληπιάδειοι*, nec non a Cælio Aureliano qui de eo præcipue refellendo intendit in capite 14 libri *De acutis passionibus.*

Col. 1273 C 3. Citatio hæc e psalmo desumpta contraria est penitus versioni Septuaginta Interpretum ac Vulgatæ : *Imperfectum meum viderunt oculi tui.* Præterea, Vigerus auctorem putat pro *rebus invisibilibus* dicere debuisse se vidisse *res inordinatas*. ἀθέτους pro ἀθεάτους, quæ vox idem sonat ac τὰς ἀνοήτους. Hæc observatio non adeo recta. Epicurei de atomis loquuntur invisibilibus non aliter ac si eos viderent. Eos Dionysius opponit Davidi cui Deus viarum suarum imperfectionem patefecit, saltem si psalmus a Dionysio Alexandrino qualis apud Eusebium legitur, intellectus est.

Ibid. Εἶδον 465.

Ibid. 5. Ἐνίτρια 465, 466, 468.

Col. 1276 A 6. Κόσμος significat simul *ordinem et mundum.* Huic duplici sensui hic alluditur, et est paronomasis, verborum ludus.

Ibid. C 3. Διαφορᾶς 468.

Ibid. 8. Κολλήσεως 466, 467.

Col. 1277 A 8. Συγκεχυμένην 466.

Col. 1280 A 10. Μὴ δέουσαι 468.

Ibid. C 8. Hæc desumpta sunt ex propheta Amos, c. III, v. 3.

Col. 1281 D 10. Κίνησις 467 ; mox πάντας pro πάντα idem.

Col. 1284 A 4. Διαμονῆς 467.

Ibid. 5. Χρῆσιν 467.

Ibid. 13 Ἐντοσθίων 466, 467.

Ibid. B 1. Ἀναθεωρήσωμεν 465, 466.

Ibid. 3. Ὀρθόν 465, 466.

Ibid. 4. Πανοῦργον 467.

Ibid. 9. Σωματουργοί 465, 466.

Ibid. C 2. Μάθησιν 466.

Ibid. 7. Ἔμπειροι 465, 467.

Ibid. 9. Ἐξόριος 465, 466, 467, 468.

Col. 1285 B 3. Ἀηθες 466, 467.

Ibid. 6. Τῶν γοῦν ὑποθηκῶν ἀρχόμενος. Patet hic agi de titulo unius ex operibus Democriti quod in Diogenis Laertii catalogo non recensetur. *Ὑποθήκη consilium* significat. Isocrates, in exordio *orationis ad Nicoclem* ait : Τινὲς τῶν ποιητῶν τῶν προγεγενημένων ὑποθήκας ὡς χρὴ ζῆν καταλελοίπασιν, ὥστε ἐξ ἁπάντων τούτων εἰκὸς αὐτοὺς βελτίους γίγνεσθαι.

« Quidam inter poetas qui ante nos vixerunt exhortationes de regula morum scripserunt ; quæ, si eis nostra responderet vita, sane nos meliores efficerent. » Vide Herodotum, I, 211 ; VIII, 58.

Ibid. 13. Huc usque Democritus, juxta Vigerum.

Ibid. D 7. Ἥδιον 466, 467, 468.

Col. 1288 A 8. Hanc etymologiam recepit Herodotus, l. II, c. 52, ubi, de Pelasgis loquens, dicit eos, etsi non cognoscerent, deos nominare : « Ὅτι κόσμῳ θέντες τὰ πάντα πρήγματα, καὶ πάσας νομὰς εἶχον. »

Alia vero etymologia, e verbo θέειν desumpta, usitatior est.

Ibid. B 8. Ἀτμῶν 468.

Col. 1293 C 4. Λόγων. Lege λόγον.

Ibid. 5 Ψευδοδοξίαν 4(8.

Ibid. C 7. *Λευκοῖς τοῖς ἐλέγχοις ἀπεγύμνωσα.* Hunc loquendi modum ab Eusebio jam usurpatum, l. XI, p. 532, 535, elegantem esse declarat Casaubonus in *Athenæum*, l. IX, p. 416 *Animadversionum.*

Ibid. 14. Peccat hæc constructio, nihil quippe refertur ad τίσι ποτὲ λογισμοῖς. Vigerus conjicit addendum ἠσπασάμην. Jam exposui quibus ex causis : doctrinam religiosam Hebræorum amplexus fuerim ; sed ἠσπασάμην non quadraret cum loco in quo Eusebius de veritate historiæ Hebræorum loquitur. Textus emendando supersedeo cum nihil aptum occurrat.

Col. 1297 A 5. Aristocles Peripateticus præsertim nominatur quia breviter scripsit Vitam Philostratis quæ legitur inter *Vitas sophistarum*, l. II, c. 3. Eumdem Synesius, Dionis historiam incipiens, redarguit, quod mores sermonemque gravem philosophorum reliquerit et vanam sophistarum elegantiam elegerit. Tempore Herodis Attici, scilicet imperantibus Antoninis, vivebat Aristocles. Jam nobis exhibuit longa fragmenta capitum 17-21 lib. XIV, ex quibus majus desiderium nascitur de opere disperdito quod Diogene Laertio longe præstat.

Ibid. B 7. Athenæus post citata eadem verba epistolæ Epicuri, l. VIII, c. 59, addit, παραλαβὼν ἑαυτὸν προσεκάθιζε τοῖς λόγοις. Lego παραβαλών · *gradum celerans, sermonibus adfuit.*

Ibid. 9. Baylus ad verb., *Aristote*, redarguit versionem P. Vigeri, *affecta jam ætate*, unde supponi posset eum jam senuisse quando medici ostiarius erat. Timæus, cujus Polybius servavit verba in fragmentis Constantini Porphyrogenetæ, p. 46, quem præterea Suidas transcripsit in voce *Aristoteles*, econtra contendit eum fuisse scholæ medicinalis percelebris ostiarium : « Τὸ πολυτίμητον ἰατρεῖον ἀποκεκλεικότα. » Hic legitur καὶ τὰς τυχούσας, verba ab ipso omissa, quorumque sensus nullo modo percipi potest ; quæ certe mutanda, sed quid reponendum ? Desideratur substantivum loco adjectivi : καὶ τὰς τειχίσεις, aut aliquid simile.

Ibid. C 4. *Ἐριστικός*, Megaricorum secta, quæ principem habuit Euclidem, cui successit Eubulides, Alexini magister, hoc nomine appellabatur. Vide Stanley et Bruker.

Ibid. 14. Demochares, Demosthenis ex sorore nepos, parvi penditur quod causam egerit Sophoclis, Amphiclidis filii, cum Sophocles de legis contemptu postularetur a Philone (γραψαμένου παρανόμων), quod juxta decretum ab omni populo Atheniensium sancitum, philosophiæ scholas claudi jussisset. Verisimile est in oratione *pro Sophocle* non tantum Aristoteli, sed omnibus philosophis calumnias injecisse Democharem, οὐ γὰρ Ἀριστοτέλην μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους κακῶς εἴρηκεν. Lex lata a Sophocle memoratur apud Diogenem Laertium, in *Vita Theophrastis* (sect. 58), et inserta fuit a Petito in *Legibus Atticis*, l. III, c. 8. Democharis *Vitam* scripserunt Vossius in Historicis Græcis, I, 11 ; Jonsius, I, 17, et David

Ruhnkenius, in nota ad Rutilium Lupum (lib. I, p. 7), quam adeat lector. In ea Ruhnkenius notat errores eorum qui de eadem re ante ipsum scripserant.

Col. 1300 A 6. Cephisodorus, Isocratis discipulus, causam egit magistri sui adversus Aristotelem quem multis modis male habet. Quod secutus est et exaggeravit Epicurus in epistola *περὶ ἐπιτηδευμάτων*, referente Athenæo, l. VIII, c. 13 : Οἶδα ὅτι ταῦτα μόνος Ἐπίκουρος εἴρηκεν κατ' αὐτοῦ · οὔτε Εὐβουλίδης · ἀλλὰ οὔτε Κηφισόδωρος τοιοῦτό τι ἐτόλμησεν εἰπεῖν κατὰ τοῦ Σταγειρίτου καίτοι καὶ συγγράμματα ἐκδόντες κατὰ τοῦ ἀνδρός.

Jonsius, *De scriptoribus historiæ philosophicæ*, l. I, c. 13, multa de Cephisodoro dixit.

Ibid. 9. Lege ὑπερπαίει pro ὑπερπαλαίει. Vide Heliodorum, p. 316 edit. Coray; Josephum *contra Apionem*, I, 34; Athenæum, 538.

Ibid. D 1. Pythiades, soror eunuchi Hermiæ, Atarnes tyranni, uxor fuit Aristotelis. Ex ea genuit filiam Pythiadem, quam in testamento a Diogene Laertio citato, V, 12, Nicanori dedit. Ista Aristotelis filia ingenio prædita erat : vide Petrum Alcyonium *De exsilio*, l. II. Ter nupsit : vide Sextum Empiricum *Adversus grammaticos*, l. I, c. 12, § 258.

Ibid. Theocritus Chius, sophista, vixit tempore Alexandri. Discipulus fuit Metrodori Chii, qui magistrum habuerat Isocratem. Verisimile est ipsum voluisse, ut Cephisodorus, memoriam Isocratis vindicare Aristotelem injuriis afficiendo, qui ipse non alio modo erga Isocratem egerat. Theocriti memorantur plurima verba satyrica. Clemens Alexandrinus in *Protreptico*, c. 77, hæc Theocriti de morte Alexandri narrat : « Bono animo estote, amici, quoniam dii ante homines moriuntur. » Suidas Theocriti enumerat opera. Æmulus fuit Theopompi Chii in regiminis affectatione. Vide Strabonem, l. XIV, p. 645, ed. Casaubon. Theopompus contra eum scripsit in *Consilio* ad Alexandrum, Athenæus VI, 230. Idem Athenæus, l. XII, pag. 540. alterum Theocriti dictum memorat : ad incolas Chii scripserat Alexander ut purpuram mitterent ad conficiendas ducibus exercitus vestes, forte amicis ἑταίροις. Hunc versum Homeri intelligo, inquit Theocritus :

Τὸνδ' ἔλε πορφύρεος θάνατος καὶ μοῖρα κραταίη·

quia ex hoc dono incolis Chii ruina imminebat. Idem alia Theocriti verba citat de quodam ventri dedito cui nomen erat *Diocles*. Stobæus dictum sequens sub nomine Theocriti citat, quod postea in I *Stromatum* inseruit Clemens Alex. : Θεόκριτος ὁ Χῖος, Ἀναξιμένους λέγειν μέλλοντος, Ἄρχεται, εἶπε, λέξεων μὲν ποταμὸς, νοῦ δὲ σταλαγμός. « Theocritus Chius de Anaximene sermonem habituro : Verborum flumen. » mentis gutta. Theocritus propter facete dictorum affectationem mortem incurrit. Hæc Plutarchus refert in II *Symposiac*. p. 633 : Ἀντίγονος Θεόκριτον τὸν Χῖον ἀπέκτεινεν ὅτι φήσαντός τινος εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ βασιλέως ἂν παραγένηται, (ἂν) σωθῆναι. Ἀλλ' ἐμοὶ, εἶπεν, ἀδύνατα φῂς τὰ τῆς σωτηρίας. Quæ fusius exposuit Macrobius *Saturnal*. VII, 3 :

« Antigonus rex Theocritum Chium de quo juraverat quod ei parsurus esset, occidit propter scomma ab eodem de se dictum. Cum enim quasi puniendus ad Antigonem raperetur, solantibus eum amicis ac spem pollicentibus, quod omnino clementiam regis experturus esset, cum ad oculos ejus venisset, respondit · Ergo impossibilem mihi dicitis spem salutis; erat autem Antigonus uno orbatus oculo : et importuna urbanitas maledicacem luce privavit. »

Longe aliter eadem res ab eodem Plutarcho narratur in libro *De educatione puerorum*. Inde invaluit opinio hoc opus supposititium esse

Attamen, ut redeamus ad epigramma adversus Aristotelem directum, corruptum invenitur apud Diogenem Laertium, lib. V, § 9.

Plutarchus, in tractatu *De exsilio*, t. II, p 603, verborum ludum explicat istiusce epigrammatis : Ἀριστοτέλην λελοιδώρηκε Θεόκριτος ὁ Χῖος, ὅτι τὴν παρὰ Φιλίππῳ καὶ Ἀλεξάνδρῳ δίαιταν ἀγαπήσας, εἵλετο ναίειν ἀντ' Ἀκαδημίας Βορβόρου ἐν προχοαῖς. Ἔστι γὰρ ποταμὸς περὶ Πέλλην ὃν Μακέδονες Βόρβορον καλοῦσι.

« Est apud Pellam fluvius quem Macedones vocant Græce βόρβορον, id est Latine *lutum*. »

Variam lectionem exhibet Diogenis Laertii versio:

Ἑρμείου εὐνούχου ἠδ' Εὐβούλου ἅμα δούλου
Σῆμα κενὸν κενόφρων τεῦξεν Ἀριστοτέλης.

Sed mihi magis placet Eusebii versio ἑρμίου, propter carminis metrum.

Col. 1301 A 9. Apellico citatur ab Athenæo, l. V, p. 214. Libros emit Aristotelis. Τὴν Ἀριστοτέλους βιβλιοθήκην καὶ ἄλλας συνηγόρασε συχνάς.

Varia hujusce bibliothecæ fata a Strabone describuntur, l. XIII, p. 608 et 609. Sylla, captis Athenis, redemit Aristotelis libros quos secum Romam detulit. Quod cum compertum habuisset grammaticus Tyrannio, eos luce donavit, sed male habitos.

Iste Apellico magis fuit amicus librorum quam philosophiæ : Φιλόβιβλος μᾶλλον ἢ φιλόσοφος.

Col. 1304 A 4. Atticus, auctor fragmentorum satis prolixorum quæ sequuntur, idem est, ut videtur, ac ille cujus legitur fragmentum l. XI, c. 2 ; pater Herodis erat ; Philostratus illius vitam scripsit eumdemque Aulu Gellius frequenter citat in opere cui titulus : *Noctes Atticæ*. Vide notam c. 2, l. XI, in qua de illo agitur.

Opus Attici contra eos agere videtur qui doctrinas tum Platonis, tum Aristotelis impugnarunt. Syncretismum istum primus adhibuit Ammonius in schola Alexandrina, quem secuti fuerunt et Herennius, et Origenes, et Plotinus, et Porphyrius, et Jamblicus, et Hierocles.

Ibid. 9. Ὁ Περιπ. Sic 466 ; alii ὡς.

Ibid. C 8. Mendosa ista, ut patet ex variis lectionibus mss.

Secundo versu, pro ἐν ᾧ ms. 468 ἐν τῷ, quod recipiendum videtur ; versus sunt Ionicæ dialecti. Τρηχύς, item mss. 466 retinendum.

Παλίγκοτος, cui proximum est verbum τρηχύς, Pindari carmen ad memoriam revocat, *Nemæo* IV, 156 :

Τραχὺς δὲ παλιγκότοις ἔφεδρος.

An hic quoque legendum τρηχύς τε παλιγκότοις?

In ultimo versu mss. 466, 467, 468, legunt σὴν ἐλαφρίζων μάχην. Tum intelligendum esset : « Videsne hanc rupem excelsam ? Hic stat (avis) inimicis formidanda, qui rapide volans, prælium tecum committit. »

Col. 1309 A 17. Ἐν τούτοις 465, 466, 467.

Ibid. 8. Hos Pindari versus in Eusebio mutilos male correxit Vigerus. Ex his qui eosdem versus citaverunt petendæ emendationes : correctionem magni faciendam exhibet Maximus Tyrius in sermone 18 edit. Davis, cui titulus est : *An malum pro malo reddendum*. Alludit Cicero aliqua verba afferens, in epist. 38 l. XIII ad Atticum. Vide Victorium, *Var. lect.* l. XXII, c. 9, p. 406. — Πότερον δίχα τεῖχος ὕψιον ἢ σκολιαῖς ἀπάταις ἀναβαίνει ἐπιχθονίων γένος τῶν ἀνθρώπων, omnes mss.

Ibid. D 1. Ἄτε πόῤῥω 465, 466, 467.

Col. 1312 B 8. Ἐκείνων μενόντων κατ'. 465, 466, 467.

Col. 1329 D 10. Dicæarchus, historicus, philosophus Peripateticus, musicus, multa et varia scripsit. Inter alia memoratur opus *De antiquo Græcorum modo vivendi*, cujus Porphyrius magnum fragmentum dedit in quarto libro *De abstinentia carnis*. A Plutarcho, Athenæo, Cicerone, S. Hieronymo *adversus Jovinianum* citatur. De ipso vide quod scribitur in *Bibliotheca Græca* Fabricii, l. III, c. 2 ; apud Jonsium, *De scriptoribus hist. philosophicæ*, l. I, c. 16, §§ 1 et 4. Grammaticus quidam exstitit homo

nymus, cui forte rectius attribuerentur tractatus *Περὶ μουσικῶν ἀγώνων*, et *De institutionibus theatricis*. Jonsius longam dissertationem de Dicæarcho grammatico elucubraverat in suo tractatu *De grammaticis*, qui lucem non vidit. Dicæarchus non negabat exsistentiam animæ, sed eam *harmoniam* dicebat.

Col. 1336 B 2. Boethus, philosophus peripateticus, Sidone natus, discipulus erat Andronici Rhodii qui philosophabatur tempore Augusti. Vide Holstenium, *De vita et scriptis Porphyrii*, c. 9.

Ibid. 9. Male confutatur Entelechia Aristotelis a Porphyrio qui exstasim et præscientiam futuri, ut argumentum cui contradici non potest, opponit. Iste ratiocinandi modus Porphyrio convenit, viro a recto sensu alieno, qui tamen in mente habebat hos philosophiæ principes adunare. Opus ad hunc finem attingendum composuerat : *Περὶ τοῦ μίαν εἶναι τὴν Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους αἵρεσιν βιβλία Ζ'*. Vide Porphyrii *Vitam* ab Holstenio adornatam.

Ibid. D 6. *Ὃν δὴ λόγον ἐν νόμοις ἀσεβῶν ἀσεβῆ εἶναι ἀπεφήνατο*. Quid sibi vult hæc nota Eusebii, Porphyrium, ut impium agnovisse hunc sermonem, in legibus impiorum? Porphyrius autem de legibus non scripsit, nedum de legibus impiorum. Mea sententia, legi debet νομίμοις, *de institutionibus impiis*. Sed vocem ἀσεβῶν in titulo libri non potuit Porphyrius inscribere, quæ ab Eusebio addita est.

Col. 1337 B 11. Συναιρῶν 465.

Ibid. 12. Συνδεῖσα 467.

Col. 1341 A 2. Antisthenes Atheniensis erat; cognominabatur *Herculeus*, quia in exemplum formamque vitæ Herculem imitandum proponebat. Diogenes Laertius, lib. VI, § 2 : Ὅτι ὁ πόνος ἀγαθὸν, συνέστησε διὰ τοῦ μεγάλου Ἡρακλέους καὶ τοῦ Κύρου.... ἔλεγε συνεχές· Μανείην μᾶλλον ἢ ἡσθείην.

Vide Menagium in notis ad hunc locum.

Ibid. C 5. Plutarchus *Adversus Stoicos*, § 35, p. 53, tom. XIV edit. Hutten. : tom. X, p 438 edit. Reiskii : Ἀλλὰ τοῦ τε κόσμου πάλιν τὸ πῦρ (ὃ σπέρμα λέγουσιν εἶναι, καὶ μετὰ τὴν ἐκπύρωσιν εἰς σπέρμα μετέβαλε τὸν κόσμον) ἐκ βραχυτέρου σώματος καὶ ὄγκου φύσιν ἔχον, πολλὴν, καὶ τοῦ κενοῦ προσεπιλαμβάνον τὴν χώραν ἄπλετόν ἐστι νεμόμενον τῇ αὐξήσει.

« Cum ignis mundi sit germen (ignem enim dicunt universale post incendium in germen mutandum esse ut renovetur mundus), sub minimi corporis et atomi specie, per spatium inane discurrens, in extensionem immensam augebitur. »

Vide Athenagoram, *Legat. pro Christ.*, p. 27, ed. H. Stephani.

Ibid. 10. Vide notam cap. 23, l. XI.

Col. 1344 A 14. Plutarchus *Contra Stoicos*, t. XIV, p. 52 ed. Hutten.; c. 34, p. 434, ed Reiskii : Ἀλλὰ μὴν τόν γε κόσμον εἶναι πόλιν, καὶ πολίτας τοὺς ἀστέρας. Εἰ δὲ τοῦτο, καὶ φυλέτας καὶ ἄρχοντας, δηλονότι καὶ βουλευτὴν τὸν Ἥλιον, καὶ τὸν Ἕσπερον πρύτανιν ἢ ἀστύνομον, κ. τ. λ. V. Cicer. *De legibus*, l. I; *De nat. deor.* l. II : « Mundus est communis deorum atque hominum domus; » Diog. Laert., l. VII, 137 : Λέγουσιν οἱ Στωικοὶ κόσμον τριχῶς· αὐτόν τὸν θεὸν, τὸν ἐκ τῆς ἁπάσης οὐσίας ἰδίως ποιὸν, ὃς δὴ ἄφθαρτός ἐστι καὶ ἀγέννητος, δημιουργὸς ὢν τῆς διακοσμήσεως, κατὰ χρόνων ποιὰς πολλὰς περιόδους ἀναλίσκων εἰς ἑαυτὸν τὴν ἅπασαν οὐσίαν, καὶ πάλιν ἐξ ἑαυτοῦ γεννῶν· καὶ αὐτὴν δὲ τὴν διακόσμησιν τῶν ἀστέρων, κόσμον εἶναι λέγουσι· καὶ τρίτον, τὸ συνεστηκὸς ἐξ ἀμφοῖν. Καὶ ἔστι κόσμος ὁ ἰδίως ποιὸς τῆς τῶν ὅλων οὐσίας ἢ, ὥς φησι Ποσειδώνιος ἐν τῇ μετεωρολογικῇ στοιχειώσει, σύστημα ἐξ οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ τῶν ἐν τούτοις φύσεων, ἢ σύστημα ἐκ θεῶν καὶ ἀνθρώπων καὶ τῶν ἕνεκα τούτων γεγονότων.

Hunc textum affert Suidas ad verbum Κόσμος, ubi Kusterus proponit εἰδοποιός loco ἰδίως ποιός, ut legit Portus. Diogenes Laertius ex Didymo hunc locum sumpsit itemque corrigendus est; εἰδοποιός legitur apud Senecam, *Consol. ad Helv.*, c. 8 : « Quisquis *formator* universi fuit, sive ille Deus est potens omnium, » etc. Idem Diogenes, ibid. § 143.

Ibid. B 5. Porphyrius, citatus ex libro *De statuis*, in *Præpar. evang.* l. III, c. 9, p. 101, Ζεὺς οὖν ὁ πᾶς κόσμος : hæc etymologia verbi ζεύς a Stobæo repetitur, *Eclog. physic.*, l. I, p. 46, ed. Heerenii; ab Aristotele, *De mundo*, c. 7, a Diogene Laertio, VII, 147, Ζῆνα καλοῦσι παρ' ὅσον τοῦ ζῆν αἴτιός ἐστι.

Ibid. 7. Diogenes Laertius, l. VII, 149 : Ἔστι δὲ Εἱμαρμένη αἰτία τῶν ὄντων εἰρομένη.

Plutarch. *De fato*, 4 : Εἱμαρμένη προσαγορεύεται ὡς ἂν εἰρομένη τις. Θεσμὸς δὲ καὶ νόμος ὑπάρχει τῷ τὰ ἀκόλουθα τοῖς γινομένοις πολιτικῶς διατετάχθαι.

Vide supra in c. 8, l. VI, responsa Diogeniani ad Chrysippum de istis etymologiis

Ibid. 10. Ἡγεμονικόν, seu pars quæ omnibus aliis præstat et eis imprimit motum, non idem est apud unumquemque ex veteribus Stoicis : Ἀρχίδαμας τὸ ἡγεμονικὸν τοῦ κόσμου ἐν γῇ ὑπάρχειν ἀπεφήσατο· Archidamus dicebat terram esse ἡγεμονικόν mundi.

Cicero *De nat. deor.* l. II : « Principatum id dico quod Græci ἡγεμονικόν vocant, quo nihil in quoque genere nec potest nec debet esse præstantius. »

Diogenes Laertius, l. VII, 139 : Χρύσιππος ἐν τῷ πρώτῳ *Περὶ προνοίας*, καὶ Ποσειδώνιος ἐν τῷ *Περὶ θεῶν*, τὸν οὐρανόν φασι τὸ ἡγεμονικὸν τοῦ κόσμου· Κλεάνθης δε τὸν ἥλιον. Ὁ μὲν Χρύσιππος διαφορώτερον πάλιν τὸ καθαρώτερον τοῦ αἰθέρος.

Ibid. D 3. Vigerus vertit, *ad Boethum*, quasi hoc missum ad Boethum fuisset, sed Boethus jamdudum mortuus erat. Lege, *adversus*.

Hæc sunt verba Holstenii, *De vita et scriptis Porphyrii*, c. 9 : « Eusebius non uno loco et Theodoretus *Therapeut.* serm. 1... Propugnasse Porphyrium hoc opere Platonis de anima sententiam adversus Boethum Sidonium, Peripateticum, Andronici Rhodii discipulum, celebrem Augustæi sæculi philosophum, certius esse credo quam ut probari indigeat. » Diog. Laertius *in Zenone* : Βοηθὸς εἶπεν οὐκ εἶναι ζῶον τὸν κόσμον, l. VII, § 143. Hic Boethus mihi videtur Stoicus esse. Inter Stoicos annumeratur a Philone Judæo, in tractatu *Περὶ ἀφθαρσίας κόσμου*; in eodem tractatu Philo dicit Boethum, Posidonium et Panætium Stoicos, reliquisse doctrinam incendii mundi, ut admitterent saniorem doctrinam æternitatis mundi. Βοηθὸς καὶ Ποσειδώνιος καὶ Παναίτιος ἄνδρες ἐν τοῖς στωϊκοῖς δόγμασιν ἰσχύοντες, ἅτε θεόληπτοι, τὰς ἐκπυρώσεις καὶ παλιγγενεσίας καταλιπόντες πρὸς θειότερον δόγμα τὸ τῆς ἀφθαρσίας τοῦ κόσμου παντὸς ηὐτομόλησαν. Boethus, *De fato*, ut Stoicus citatur a Diogene Laertio, l. VII, § 149 : Ἔστι δὲ Εἱμαρμένη αἰτία τῶν ὄντων εἰρομένη, ἢ λόγος καθ' ὃν ὁ κόσμος διεξάγεται.

Adversus doctrinas Stoicorum hunc tractatum scripsit Porphyrius.

Jonsius contendit hunc Boethum de quo agitur esse Boethum Platonicum cujus Porphyrius mentionem facit in *Expositione categoriarum*, quemque Simplicius persæpe citat in commentario super easdem *Categorias*; errat autem : cum Vigero credit huncce tractatum non compositum fuisse *Adversus Boethum*, sed simpliciter *ad Boethum* missum; ista opinio falsa est, ut supra vidimus.

De scriptoribus hist. philosophicæ, l. III, c. 15, 5.

Col. 1548 B 8. Cicero *De nat. deor.* II, 46 :...— « Ita relinqui nihil præter ignem, a quo rursum animante ac Deo renovatio mundi fieret, atque idem ornatus oriretur. »

Cicero, in loco supra memorato, dicit etiam Panæ-

tium conflagrationi mundi fidem non adjecisse: « De quo Panætium addubitare dicebant, ut ad extremum mundus omnis ignesceret. » Zeno secundus sic censebat; erat enim discipulus Chrysippi. Vide Plutarchum *De notionibus communibus*, t. XIV, p. 53 edit. Huttenii, tom. X, p. 438 ed. Reiskii, citatum ad c. 14.

Col. 1348 D 5. Simplicius in Aristotelis *Physicæ* l. v, quædam tradit de palingenesia Stoicorum, p. 207 verso: Τοῦτο δὲ τὸ ζήτημα τῇ τῶν Στωϊκῶν ἐπὶ μᾶλλον ἁρμόττει παλιγγενεσίᾳ· λέγοντες γὰρ ἐκεῖνον τὸν αὐτόν με πάλιν γενήσεσθαι τῇ παλιγγενεσίᾳ, ζητοῦσιν εἰκότως πότερον εἷς εἰμι τῷ ἀριθμῷ ὃ νῦν καὶ τότε, διὰ τὸ τῇ οὐσίᾳ εἶναι ὁ αὐτὸς, ἢ τῇ κατατάξει τῇ εἰς ἄλλην καὶ ἄλλην κοσμοποιΐαν διαφοροῦμαι.

« Hæc ad palingenesiam Stoicorum prorsus attinent, cum asserant me renasci eumdem debere virtute palingenesiæ, meritoque attendant utrum sim unus et idem numero (ἀριθμῷ), in sensu philosophico, nunc, qui tunc eram, hoc est, utrum substantia idem sim, utrumne alius sim organorum dispositione ad unam et alteram cosmogoniam pertinente. »

Col. 1349 A 4. Diogenes Laertius, l. vii, § 158: Ἀνθρώπου δὲ σπέρμα (πνεῦμα) ὃ μεθίησιν ὁ ἄνθρωπος μεθ' ὑγροῦ συγκιρνᾶσθαι τοῖς τῆς ψυχῆς μέρεσι κατ ἰ μιγμὸν τοῦ τῶν προγόνων λόγου, lego σπόρου.

Mutilus est hic textus et vix intelligi potest sed alter ex altero confirmatur.

Ibid. B 2. Schleiermacher, in *Musæo antiquitatis Wolfii*, vol. I, p. 352, proponit αὐταὶ τοῖς ἐν τοῖσι ποταμοῖσι, *similes his in fluminibus*.

Ibid. 5. Illud Heracliti Ephesini axioma sæpe recentioribus ipso auctoribus citatum est. Vide locum *Theæteti* Platonis, p. 118 F; *Cratyli*, 266, A ed. Ficin. Illud frequenter invocat Plutarchus in tractatu de Εἶ, syllaba inscripta in templo Delphico, quem citat Eusebius *Præp. evang.*, l. xi, c. 2, p. 528: Ποταμῷ δ' οὐκ ἔστιν ἐμβῆναι δὶς τῷ αὐτῷ; in tractatu *De sera Numinis vindicta*, p. 62, edit. Wyttenbach; in tractatu *Contra Stoicos*, qui hanc doctrinam amplexi fuerant, p. 1082; in *Quæstionibus naturalibus*, p. 912: Ποταμοῖς γὰρ δὶς τοῖς αὐτοῖς οὐκ ἂν ἐμβαίης, ὥς φησιν Ἡράκλειτος, ἕτερα γὰρ ἐπιῤῥεῖ ὕδατα.

Hujus axiomatis meminit Aristoteles in *Metaphys.*, 5, 6, p. 205, ed. Brandis, sub hoc nomine: *Ἡρακλείτειοι δόξαι*. Vide ap. eumd., l. iii, c. 5; *Politic.*, l. iii, c. 2. Sub nomine θέσις citatur ab Ammonio in commentario suo super tractatum *De interpretatione*, p. 9, ed. Sabio: Καλοῦμεν θέσεις τὰς παραδόξους ὑπολήψεις τῶν γνωρίμων τινὸς κατὰ φιλοσοφίαν· οἷον τὸ πάντα κινεῖσθαι καὶ στάσεως μηδαμῶς τὰ ὄντα μετέχειν ὥσπερ ἔλεγεν Ἡράκλειτος. Idem, *in Categorias*, illud axioma Pyrrhoni tribuere videtur: Ὥσπερ εἰς τὸν αὐτὸν ποταμὸν, φησὶ, δὶς ἐμβῆναι ἀμήχανον· Οὕτως οὐδὲ περὶ τῶν πραγμάτων, p. 8 verso, ed. Sabio. Inde tamen immerito concluderetur Ammonium voluisse Heracliti spoliis Pyrrhonem ornare; dicit tantum Pyrrhonem omnibus illud axioma applicuisse, χρώμενος τῷ παραδείγματι, conclusionemque ex illo exprompsisse ab Heraclito negatam, scilicet omnis scientiæ incertitudinem. Sextus Empiricus hanc thesim, ut eam vocat Ammonius, Heraclito non attribuisset, in *Hypotyposibus*, l. iii, § 115, si Pyrrhonis esset, quem laudat.

Seneca, ep. 58: « Ego dum loquor mutari ista, mutatus sum. Hoc est, quod ait Heraclitus, *In idem flumen bis non descendimus.* » Persius: « Quod loquor inde est. » Heraclitus Ponticus in *Allegoriis Homericis*, p. 465, edit. Gale, 1688. Μητέρα δὲ θεοῖς ἔνειμεν εἶναι Ῥέαν, ἐπειδὴ ῥύσει τινὶ καὶ ἀεννάῳ κινήσει τὸ πᾶν οἰκονομεῖται· et alii.

Col. 1353 A 7. De correctione hujus loci vide Wyttenbach in Plutarcho, *De sera Numinis vindicta*, p. 83.

Col. 1357 A 3. Χορηγοῦν, 466.

Ibid. C 10. Πρός τί πως ἔχειν. Horum verborum meminit Diogenes Laertius in *Vita Zenonis*, § 161, l. vii, p. 468, occasione data ab Aristone Chio qui hæc introduxit cum ἀδιαφορίᾳ in philosophia Stoicorum. Hæc sunt verba Diogenis:

Ἀρετάς τε οὔτε πολλὰς εἰσῆγεν, ὡς ὁ Ζήνων, οὔτε μίαν πολλοῖς ὀνόμασι καλουμένην, ὡς οἱ Μεγαρικοὶ, ἀλλὰ κατὰ τὸ πρός τί πως ἔχειν.

« Non multas admittebat virtutes, ut Zeno, nec unam sub diversis nominibus, sicut Megarici; sed ut res exigebat. » Vide apud eumdem, in *Vita Pyrrhonis*, l. ix, sect. 96. Simplicius in commentario suo *in categorias Aristotelis*, doctrinam Stoicorum exponit de rebus, περὶ πραγμάτων, Θ. 5, p. 2, quas dividunt in substantias, οὐσίαι, in qualitates, ποιότητες, in relativa absoluta vel relativa ad subjectum, τὰ πρὸς αὐτό πως ἔχοντα. Duo hæc ultima Latine vocat Boetius *potentiam* et *habitum*: dividuntur adhuc in relativa sui ad alia et aliorum ad se.

Ex his, nihil aliud est virtus nisi vitæ moderatio in illa vel illa circumstantia: virtus est sobrietas in alimentorum usu, est continentia in voluptatibus, etc.

Aristoteles hanc locutionem adhibet in tractatu *Περὶ φυσικῆς ἀκροάσεως*, tom. I, p. 246 edit. Bekker.

Φαμὲν ἁπάσας εἶναι τὰς ἀρετὰς ἐν τῷ πρός τί πως ἔχειν· ἑκάστη γάρ ἐστι τῷ πρός τί πως ἔχειν, καὶ περὶ τὰ οἰκεῖα πάθη εὖ ἢ κακῶς διατίθησι τὸ ἔχον.

P. 247: Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν τῆς ψυχῆς ἕξεων· ἅπασαι γὰρ καὶ αὐταὶ τῷ πρός τί πως ἔχειν· καὶ αἱ μὲν ἀρεταὶ, τελειώσεις· αἱ δὲ κακίαι, ἐκστάσεις.

Ibidem: Πολὺ τὸ ἐπιστῆμον ἐν τῷ πρός τί πως ἔχειν λέγομεν.

Sextus Empiricus, l. viii, *Adversus logicos*, sect. 163:

Ἐπεὶ οὖν δύο εἰσὶ τῶν πραγμάτων διαφοραὶ, μία μὲν ἡ τῶν κατὰ διαφορὰν, δευτέρα δὲ ἡ τῶν πρός τί πως ἐχόντων.

« Duæ sunt rerum differentiæ, una secundum differentiam essentialem, altera secundum relationem. »

Idem § 162 hoc thema explicat ita ut quisque intelligere possit quid sit *πρός τί πως ἔχον*· Τῶν ὄντων φασὶν οἱ ἀπὸ τῆς Σκέψεως, τὰ μέν ἐστι κατὰ διαφοράν· τὰ δὲ, πρός τί πως ἔχοντα. Κατὰ διαφορὰν μὲν ὁπόσα κατ' ἰδίαν ὑπόστασιν καὶ ἀπολύτως νοεῖται· οἷον λευκὸν, μέλαν, γλυκὺ, πικρὸν καὶ πᾶν τὸ τούτοις παραπλήσιον· ψιλοῖς γὰρ αὐτοῖς καὶ κατὰ περιγραφὴν ἐπιβάλλομεν καὶ δίχα τοῦ ἕτερόν τι συνεπινοεῖν. Πρός τι δέ ἐστι τὰ κατὰ τὴν ὡς πρὸς ἕτερον σχῆσιν νοούμενα, καὶ οὐκέτι ἀπολελυμένως λαμβανόμενα· τουτέστι, κατ' ἰδίαν· οἷον τὸ λευκότερον καὶ μελάντερον καὶ γλυκύτερον καὶ πικρότερον καὶ πᾶν εἴ τι τῆς αὐτῆς ἐστιν ἰδέας. Οὐ γὰρ ὃν τρόπον τὸ λευκὸν ἢ τὸ μέλαν, ἢ τὸ πικρὸν κατ' ἰδίαν ἐνοεῖτο περιγραφὴν, οὕτω καὶ τὸ λευκότερον ἢ μελάντερόν ἐστιν· ἀλλ' ἵνα τοῦτο νοήσωμεν, συνεπιβάλλειν δεῖ καὶ ἐκείνῳ τῷ οὗ λευκότερόν ἐστιν, ἢ τῷ οὗ μελάντερόν ἐστι· καὶ ἐπὶ τοῦ γλυκυτέρου καὶ πικροτέρου ὁ αὐτὸς λόγος.

« Sceptici divisionem rerum statuunt in eo quod quædam sunt κατὰ διαφοράν, quædam autem πρός τί πως ἔχοντα. Res κατὰ διαφοράν exsistentiam (ὑπόστασιν) habent independentem, mensque eas concipit exsistentes independenter a subjecto cui adhærent: ut candidum, nigrum, dulce, amarum et alia similia: horum quippe ideam habemus abstractam, nec fit ulla collatio, vel eorum cum aliis relatio fingitur. Eæ autem quæ πρός τι πως ἔχοντα dicuntur notionem de se non præbent nisi cum aliis collatæ, ut candidius, dulcius, amarius et alia similia: non enim res istæ eodem modo se habent quo res κατὰ διαφοράν, siquidem ipsas nonnisi ab aliis sejunctas nobis fingere possumus. Si menti nostræ occurrat idea τοῦ *plus* aut τοῦ *primus*, cogitemus necesse est de re altera quæ minor est aut major, sive alba, sive nigra, sive dulcis, sive amara. »

Col. 1373 A 5. Opinionem eorum qui dicunt animam humanam esse harmoniam, provenireque ab æquo temperamento elementorum quibus componitur corpus, jam confutaverat Plato in Phædone. § 57. Platoni consentit Aristoteles De anima, l. 1, c. 4.

nymus, cui forte rectius attribuerentur tractatus *Περὶ μουσικῶν ἀγώνων*, et *De institutionibus theatricis*. Jonsius longam dissertationem de Dicæarcho grammatico elucubraverat in suo tractatu *De grammaticis*, qui lucem non vidit. Dicæarchus non negabat exsistentiam animæ, sed eam *harmoniam* dicebat.

Col. 1336 B 2. Boethus, philosophus peripateticus, Sidone natus, discipulus erat Andronici Rhodii qui philosophabatur tempore Augusti. Vide Holstenium, *De vita et scriptis Porphyrii*, c. 9.

Ibid. 9. Male confutatur Entelechia Aristotelis a Porphyrio qui exstasim et præscientiam futuri, ut argumentum cui contradici non potest, opponit. Iste ratiocinandi modus Porphyrio convenit, viro a recto sensu alieno, qui tamen in mente habebat hos philosophiæ principes adunare. Opus ad hunc finem attingendum composuerat : *Περὶ τοῦ μίαν εἶναι τὴν Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους αἵρεσιν βιβλία Ζ'*. Vide Porphyrii *Vitam* ab Holstenio adornatam.

Ibid. D 6. *Ὃν δὴ λόγον ἐν νόμοις ἀσεβῶν ἀσεβῆ εἶναι ἀπεφήνατο*. Quid sibi vult hæc nota Eusebii, Porphyrium, ut impium agnovisse hunc sermonem, in legibus impiorum? Porphyrius autem de legibus non scripsit, nedum de legibus impiorum. Mea sententia, legi debet νομίμοις, *de institutionibus impiis*. Sed vocem ἀσεβῶν in titulo libri non potuit Porphyrius inscribere, quæ ab Eusebio addita est.

Col. 1337 B 11. Συναιρῶν 465.

Ibid. 12. Συνδεῖσα 467.

Col. 1341 A 2. Antisthenes Atheniensis erat; cognominabatur *Herculeus*, quia in exemplum formamque vitæ Herculem imitandum proponebat. Diogenes Laertius, lib. VI, § 2 : Ὅτι ὁ πόνος ἀγαθὸν, συνέστησε διὰ τοῦ μεγάλου Ἡρακλέους καὶ τοῦ Κύρου.... ἔλεγε συνεχές· Μανείην μᾶλλον ἢ ἡσθείην. Vide Menagium in notis ad hunc locum.

Ibid. C 5. Plutarchus *Adversus Stoicos*, § 35, p. 53, tom. XIV edit. Hutten. : tom. X, p 438 edit. Reiskii : Ἀλλὰ τοῦ τε κόσμου πάλιν τὸ πῦρ (ὃ σπέρμα λέγουσιν εἶναι, καὶ μετὰ τὴν ἐκπύρωσιν εἰς σπέρμα μετέβαλε τὸν κόσμον) ἐκ βραχυτέρου σώματος καὶ ὄγκου φύσιν ἔχον, πολλὴν, καὶ τοῦ κενοῦ προσεπιλαμβάνον τὴν χώραν ἄπλετόν ἐστι νεμόμενον τῇ αὐξήσει.

« Cum ignis mundi sit germen (ignem enim dicunt universale post incendium in germen mutandum esse ut renovetur mundus), sub minimi corporis et atomi specie, per spatium inane discurrens, in extensionem immensam augebitur. »

Vide Athenagoram, *Legat. pro Christ.*, p. 27, ed. H. Stephani.

Ibid. 10. Vide notam cap. 23, l. XI.

Col. 1344 A 14. Plutarchus *Contra Stoicos*, t XIV, p. 52 ed. Hutten.; c. 34, p. 434, ed Reiskii : Ἀλλὰ μὴν τόν γε κόσμον εἶναι πόλιν, καὶ πολίτας τοὺς ἀστέρας. Εἰ δὲ τοῦτο, καὶ φυλέτας καὶ ἄρχοντας, δηλονότι καὶ βουλευτὴν τὸν Ἥλιον, καὶ τὸν Ἕσπερον πρύτανιν ἢ ἀστύνομον, κ. τ. λ. V. Cicer. *De legibus*, l. I; *De nat. deor*. l. II : « Mundus est communis deorum atque hominum domus; » Diog. Laert, l. VII, 137 : Λέγουσιν οἱ Στωικοὶ κόσμον τριχῶς· αὐτὸν τὸν θεὸν, τὸν ἐκ τῆς ἁπάσης οὐσίας ἰδίως ποιὸν, ὃς δὴ ἄφθαρτός ἐστι καὶ ἀγέννητος, δημιουργὸς ὢν τῆς διακοσμήσεως, κατὰ χρόνων ποιὰς πολλὰς περιόδους ἀναλίσκων εἰς ἑαυτὸν τὴν ἅπασαν οὐσίαν, καὶ πάλιν ἐξ ἑαυτοῦ γεννῶν· καὶ αὐτὴν δὲ τὴν διακόσμησιν τῶν ἀστέρων, κόσμον εἶναι λέγουσι· καὶ τρίτον, τὸ συνεστηκὸς ἐξ ἀμφοῖν. Καί ἐστι κόσμος ὁ ἰδίως ποιὸς τῆς τῶν ὅλων οὐσίας ἢ, ὥς φησι Ποσειδώνιος ἐν τῇ μετεωρολογικῇ στοιχειώσει, σύστημα ἐξ οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ τῶν ἐν τούτοις φύσεων, ἢ σύστημα ἐκ θεῶν καὶ ἀνθρώπων καὶ τῶν ἕνεκα τούτων γεγονότων.

Hunc textum affert Suidas ad verbum Κόσμος, ubi Kusterus proponit εἰδοποιός loco ἰδίως ποιός, ut legit Portus. Diogenes Laertius ex Didymo hunc locum sumpsit itemque corrigendus est; εἰδοποιός legitur apud Senecam, *Consol. ad Helv.*, c. 8 : « Quisquis *formator* universi fuit, sive ille Deus est potens omnium, » etc. Idem Diogenes, ibid. § 143.

Ibid. B 5. Porphyrius, citatus ex libro *De statuis*, in *Præpar. evang.* l. III, c. 9, p. 101, Ζεὺς οὖν ὁ πᾶς κόσμος : hæc etymologia verbi ζεύς a Stobæo repetitur, *Eclog. physic.*, l. I, p. 46, ed. Heerenii; ab Aristotele, *De mundo*, c. 7, a Diogene Laertio. VII, 147, Ζῆνα καλοῦσι παρ' ὅσον τοῦ ζῆν αἴτιός ἐστι.

Ibid. 7. Diogenes Laertius, l. VII, 149 : Ἔστι δὲ Εἱμαρμένη αἰτία τῶν ὄντων εἰρομένη.

Plutarch. *De fato*, 4 : Εἱμαρμένη προσαγορεύεται ὡς ἂν εἰρομένη τις. Θεσμὸς δὲ καὶ νόμος ὑπάρχει τῷ τὰ ἀκόλουθα τοῖς γινομένοις πολιτικῶς διατετάχθαι.

Vide supra in c. 8, l. VI, responsa Diogeniani ad Chrysippum de istis etymologiis

Ibid. 10. Ἡγεμονικόν, seu pars quæ omnibus aliis præstat et eis imprimit motum, non idem est apud unumquemque ex veteribus Stoicis : Ἀρχίδαμος τὸ ἡγεμονικὸν τοῦ κόσμου ἐν γῇ ὑπάρχειν ἀπεφήνατο· Archidamus dicebat terram esse ἡγεμονικόν mundi.

Cicero *De nat. deor*. l. II : « Principatum id dico quod Græci ἡγεμονικόν vocant, quo nihil in quoque genere nec potest nec debet esse præstantius. »

Diogenes Laertius, l. VII, 139 : Χρύσιππος ἐν τῷ πρώτῳ *Περὶ προνοίας*, καὶ Ποσειδώνιος ἐν τῷ *Περὶ θεῶν*, τὸν οὐρανόν φασι τὸ ἡγεμονικὸν τοῦ κόσμου· Κλεάνθης δε τὸν ἥλιον. Ὁ μὲν Χρύσιππος διαφορώτερον πάλιν τὸ καθαρώτερον τοῦ αἰθέρος.

Ibid. D 3. Vigerus vertit, *ad Boethum*, quasi hoc missum ad Boethum fuisset, sed Boethus jamdudum mortuus erat. Lege, *adversus*.

Hæc sunt verba Holstenii, *De vita et scriptis Porphyrii*, c. 9 : « Eusebius non uno loco et Theodoretus *Therapeut*. serm. 1... Propugnasse Porphyrium hoc opere Platonis de anima sententiam adversus Boethum Sidonium, Peripateticum, Andronici Rhodii discipulum, celebrem Augustæi sæculi philosophum, certius esse credo quam ut probari indigeat. » Diog. Laertius *in Zenone :* Βοηθὸς εἶπεν οὐκ εἶναι ζῷον τὸν κόσμον, l. VII, § 143. Hic Boethus mihi videtur Stoicus esse. Inter Stoicos annumeratur a Philone Judæo, in tractatu *Περὶ ἀφθαρσίας κόσμου ;* in eodem tractatu Philo dicit Boethum, Posidonium et Panætium Stoicos, reliquisse doctrinam incendii mundi, ut admitterent saniorem doctrinam æternitatis mundi. Βοηθὸς καὶ Ποσειδώνιος καὶ Παναίτιος ἄνδρες ἐν τοῖς στωϊκοῖς δόγμασιν ἰσχύοντες, ἅτε θεόληπτοι, τὰς ἐκπυρώσεις καὶ παλιγγενεσίας καταλιπόντες πρὸς θειότερον δόγμα τὸ τῆς ἀφθαρσίας τοῦ κόσμου παντὸς ηὐτομόλησαν. Boethus, *De fato*, ut Stoicus citatur a Diogene Laertio, l. VII, § 149 : Ἔστι δὲ Εἱμαρμένη αἰτία τῶν ὄντων εἰρομένη, ἢ λόγος καθ' ὃν ὁ κόσμος διεξάγεται.

Adversus doctrinas Stoicorum hunc tractatum scripsit Porphyrius.

Jonsius contendit hunc Boethum de quo agitur esse Boethum Platonicum cujus Porphyrius mentionem facit in *Expositione categoriarum*, quemque Simplicius persæpe citat in commentario super easdem *Categorias ;* errat autem : cum Vigero credit huncce tractatum non compositum fuisse *Adversus Boethum*, sed simpliciter *ad Boethum* missum; ista opinio falsa est, ut supra vidimus.

De scriptoribus hist. philosophicæ, l. III, c. 15, 5.

Col. 1348 B 8. Cicero *De nat. deor*. II, 46 :...— « Ita relinqui nihil præter ignem, a quo rursum animante ac Deo renovatio mundi fieret, atque idem ornatus oriretur. »

Cicero, in loco supra memorato, dicit etiam Panæ-

tium conflagrationi mundi fidem non adjecisse: « De quo Panætium addubitare dicebant, ut ad extremum mundus omnis ignesceret. » Zeno secundus sic censebat; erat enim discipulus Chrysippi. Vide Plutarchum *De notionibus communibus*, t. XIV, p. 53 edit. Huttenii, tom. X, p. 438 ed. Reiskii, citatum ad c. 14.

Col. 1348 D 5. Simplicius in Aristotelis *Physicæ* l. v, quædam tradit de palingenesia Stoicorum, p. 207 verso: Τοῦτο δὲ τὸ ζήτημα τῇ τῶν Στωϊκῶν ἐπὶ μᾶλλον ἁρμόττει παλιγγενεσίᾳ· λέγοντες γὰρ ἐκεῖνον τὸν αὐτόν με πάλιν γενήσεσθαι τῇ παλιγγενεσίᾳ, ζητοῦσιν εἰκότως πότερον εἷς εἰμι τῷ ἀριθμῷ ὃ νῦν καὶ τότε, διὰ τὸ τῇ οὐσίᾳ εἶναι ὁ αὐτὸς, ἢ τῇ κατατάξει τῇ εἰς ἄλλην καὶ ἄλλην κοσμοποιΐαν διαφοροῦμαι.

« Hæc ad palingenesiam Stoicorum prorsus attinent, cum asserant me renasci eumdem debere virtute palingenesiæ, meritoque attendant utrum sim unus et idem numero (ἀριθμῷ), in sensu philosophico, nunc, qui tunc eram, hoc est, utrum substantia idem sim, utrumne alius sim organorum dispositione ad unam et alteram cosmogoniam pertinente. »

Col. 1349 A 4. Diogenes Laertius, l. vii, § 158: Ἀνθρώπου δὲ σπέρμα (πνεῦμα) ὃ μεθίησιν ὁ ἄνθρωπος μεθ' ὑγροῦ συγκιρνᾶσθαι τοῖς τῆς ψυχῆς μέρεσι κατ ι μιγμὸν τοῦ τῶν προγόνων λόγου, lego σπόρου.

Mutilus est hic textus et vix intelligi potest sed alter ex altero confirmatur.

Ibid. B 2. Schleiermacher, in *Musæo antiquitatis Wolfii*, vol. 1, p. 352, proponit αὐταὶ τοῖς ἐν τοῖσι ποταμοῖσι, *similes his in fluminibus*.

Ibid. 5. Illud Heracliti Ephesini axioma sæpe recentioribus ipso auctoribus citatum est. Vide locum *Theæteti* Platonis, p. 118 F; *Cratyli*, 266, A ed. Ficin. Illud frequenter invocat Plutarchus in tractatu de Εἶ, syllaba inscripta in templo Delphico, quem citat Eusebius *Præp. evang.*, l. xi, c. 2, p. 528: Ποταμῷ δ' οὐκ ἔστιν ἐμβῆναι δὶς τῷ αὐτῷ; in tractatu *De sera Numinis vindicta*, p. 62, edit. Wyttenbach; in tractatu *Contra Stoicos*, qui hanc doctrinam amplexi fuerant, p. 1082; in *Quæstionibus naturalibus*, p. 912: Ποταμοῖς γὰρ δὶς τοῖς αὐτοῖς οὐκ ἂν ἐμβαίης, ὥς φησιν Ἡράκλειτος, ἕτερα γὰρ ἐπιρρεῖ ὕδατα.

Hujus axiomatis meminit Aristoteles in *Metaphys.*, 5, 6, p. 205, ed. Brandis, sub hoc nomine: *Ἡρακλείτειοι δόξαι*. Vide ap. eumd., l. iii, c. 5; *Politic.*, l. iii, c. 2. Sub nomine θέσις citatur ab Ammonio in commentario suo super tractatum *De interpretatione*, p. 9, ed. Sabio: Καλοῦμεν θέσεις τὰς παραδόξους ὑπολήψεις τῶν γνωρίμων τινὸς κατὰ φιλοσοφίαν· οἷον τὸ πάντα κινεῖσθαι καὶ στάσεως μηδαμῶς τὰ ὄντα μετέχειν ὥσπερ ἔλεγεν Ἡράκλειτος. Idem, *in Categorias*, illud axioma Pyrrhoni tribuere videtur: Ὥσπερ εἰς τὸν αὐτὸν ποταμὸν, φησὶ, δὶς ἐμβῆναι ἀμήχανον· Οὕτως οὐδὲ περὶ τῶν πραγμάτων, p. 8 verso, ed. Sabio. Inde tamen immerito concluderetur Ammonium voluisse Heracliti spoliis Pyrrhonem ornare; dicit tantum Pyrrhonem omnibus illud axioma applicuisse, χρώμενος τῷ παραδείγματι, conclusionemque ex illo exprompsisse ab Heraclito negatam, scilicet omnis scientiæ incertitudinem. Sextus Empiricus hanc thesim, ut eam vocat Ammonius, Heraclito non attribuisset, in *Hypotyposibus*, l. iii, § 115, si Pyrrhonis esset, quem laudat.

Seneca, ep. 58: « Ego dum loquor mutari ista, mutatus sum. Hoc est, quod ait Heraclitus, *In idem flumen bis non descendimus*. » Persius: « Quod loquor inde est. » Heraclitus Ponticus in *Allegoriis Homericis*, p. 465, edit. Gale, 1688. Μητέρα δὲ θεοῖς ἔνειμεν εἶναι Ῥέαν, ἐπειδὴ ῥύσει τινὶ καὶ ἀεννάῳ κινήσει τὸ πᾶν οἰκονομεῖται· et alii.

Col. 1353 A 7. De correctione hujus loci vide Wyttenbach in Plutarcho, *De sera Numinis vindicta*, p. 83.

Col. 1357 A 3. Χορηγοῦν, 466.

Ibid. C 10. Πρός τί πως ἔχειν. Horum verborum meminit Diogenes Laertius in *Vita Zenonis*, § 161, l. vii, p. 468, occasione data ab Aristone Chio qui hæc introduxit cum ἀδιαφορίᾳ in philosophia Stoicorum. Hæc sunt verba Diogenis:

Ἀρετάς τε οὔτε πολλὰς εἰσῆγεν, ὡς ὁ Ζήνων, οὔτε μίαν πολλοῖς ὀνόμασι καλουμένην, ὡς οἱ Μεγαρικοὶ, ἀλλὰ καὶ τὸ πρός τί πως ἔχειν.

« Non multas admittebat virtutes, ut Zeno, nec unam sub diversis nominibus, sicut Megarici; sed ut res exigebat. » Vide apud eumdem, in *Vita Pyrrhonis*, l. ix, sect. 96. Simplicius in commentario suo *in categorias Aristotelis*, doctrinam Stoicorum exponit de rebus, περὶ πραγμάτων, Θ. 5, p. 2, quas dividunt in substantias, οὐσίαι, in qualitates, ποιότητες, in relativa absoluta vel relativa ad subjectum, τὰ πρὸς αὐτό πως ἔχοντα. Duo hæc ultima Latine vocat Boetius *potentiam* et *habitum*: dividuntur adhuc in relativa sui ad alia et aliorum ad se.

Ex his, nihil aliud est virtus nisi vitæ moderatio in illa vel illa circumstantia: virtus est sobrietas in alimentorum usu, est continentia in voluptatibus, etc.

Aristoteles hanc locutionem adhibet in tractatu *Περὶ φυσικῆς ἀκροάσεως*, tom. I, p. 246 edit. Bekker.

Φαμὲν ἁπάσας εἶναι τὰς ἀρετὰς ἐν τῷ πρός τί πως ἔχειν· ἑκάστη γάρ ἐστι τῷ πρός τί πως ἔχειν, καὶ περὶ τὰ οἰκεῖα πάθη εὖ ἢ κακῶς διατίθησι τὸ ἔχον.

P. 247: Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν τῆς ψυχῆς ἕξεων· ἅπασαι γὰρ καὶ αὐταὶ τῷ πρός τί πως ἔχειν· καὶ αἱ μὲν ἀρεταὶ, τελειώσεις· αἱ δὲ κακίαι, ἐκστάσεις.

Ibidem: Πολὺ τὸ ἐπιστῆμον ἐν τῷ πρός τί πως ἔχειν λέγομεν.

Sextus Empiricus, l. viii, *Adversus logicos*, sect. 163:

Ἐπεὶ οὖν δύο εἰσὶ τῶν πραγμάτων διαφοραὶ, μία μὲν ἡ τῶν κατὰ διαφορὰν, δευτέρα δὲ ἡ τῶν πρός τί πως ἐχόντων.

« Duæ sunt rerum differentiæ, una secundum differentiam essentialem, altera secundum relationem. »

Idem § 162 hoc thema explicat ita ut quisque intelligere possit quid sit *πρός τί πως ἔχειν*· Τῶν ὄντων φασὶν οἱ ἀπὸ τῆς Σκέψεως, τὰ μέν ἐστι κατὰ διαφοράν· τὰ δὲ, πρός τί πως ἔχοντα. Κατὰ διαφορὰν μὲν ὁπόσα κατ' ἰδίαν ὑπόστασιν καὶ ἀπολύτως νοεῖται· οἷον λευκὸν, μέλαν, γλυκὺ, πικρὸν καὶ πᾶν τὸ τούτοις παραπλήσιον· ψιλοῖς γὰρ αὐτοῖς καὶ κατὰ περιγραφὴν ἐπιβάλλομεν καὶ δίχα τοῦ ἕτερόν τι συνεπινοεῖν. Πρός τι δέ ἐστι τὰ κατὰ τὴν ὡς πρὸς ἕτερον σχέσιν [illegible] μενα, καὶ οὐκέτι ἀπολελυμένως λαμβανόμενα· [illegible] ἐστι, κατ' ἰδίαν· οἷον τὸ λευκότερον καὶ [illegible] καὶ γλυκύτερον καὶ πικρότερον καὶ πᾶν εἴ τι τῆς [illegible] ἐστιν ἰδέας. Οὐ γὰρ ὃν τρόπον τὸ λευκὸν ἢ τὸ [illegible] ἢ τὸ πικρὸν κατ' ἰδίαν ἐνοεῖτο περιγραφὴν, [illegible] τὸ λευκότερον ἢ μελάντερόν ἐστιν· ἀλλ' [illegible] νοήσωμεν, συνεπιβάλλειν δεῖ καὶ ἐκείνῳ τῷ [illegible] τερόν ἐστιν, ἢ τῷ οὗ μελάντερόν ἐστι· [illegible] γλυκυτέρου καὶ πικροτέρου ὁ αὐτὸς λόγος.

« Sceptici divisionem rerum statuunt [illegible] quædam sunt κατὰ διαφοράν, quædam [illegible] τί πως ἔχοντα. Res κατὰ διαφοράν ex[illegible] στασιν) habent independentem, [illegible] cipit exsistentes independenter a [illegible] rent: ut candidum, nigrum, [illegible] alia similia: horum quippe ideam [illegible] ctam, nec fit ulla collatio, vel [illegible] fingitur. Eæ autem quæ πρός τι [illegible] notionem de se non præbent [illegible] ut candidius, dulcius, amarius [illegible] enim res istæ eodem modo se [illegible] διαφοράν, siquidem ipsas [illegible] nobis fingere possumus. Si [illegible] idea τοῦ *plus* aut τοῦ *prim*[illegible] de re altera quæ minor [illegible] sive nigra, sive dulcis, sive [illegible]

Col. 1373 A 5. Opinio[illegible] mam humanam esse [illegible] æquo temperamento [illegible] tur corpus, jam con[illegible] 57. P[illegible]

Inter auctores qui hanc opinionem tuentur, sæpius citatur Dicæarchus, discipulus Aristotelis. Vide Plutarchum, *De placitis philosophorum*, IV, 2.

Nemesius de natura hominis : Δικαίαρχος ψυχὴν ἁρμονίαν τῶν τεσσάρων στοιχείων· οὐ γὰρ δὴ τὴν ἐκ φθόγγων συνισταμένην, ἀλλὰ τὴν ἐν σώματι θερμῶν καὶ ὑγρῶν καὶ ψυχρῶν καὶ ξηρῶν ἐναρμόνιον κρᾶσιν καὶ συμφωνίαν βούλεται εἶναι.

Vide Sextum Empiricum, *Adv. mathematicos*, VIII, § 349, Pyrrhonem, *Hypotyp.* II, § 31 ; Plutarchum, *C. Colotem*, § 14.

Atticus, ab Eusebio citatus, supra l. XX, c. 9. Lucretius tandem hanc doctrinam exponit, lib. III, v, 98 :

Quamvis multa quidem sapientum turba putarunt
Sensum animi certa non esse in parte locatum :
Verum habitum quemdam vitalem corporis esse
Harmoniam Graii quam dicunt, quod faciat nos
Vivere cum sensu, nulla cum in parte siet mens :
Ut bona sæpe valetudo cum dicitur esse
Corporis, et non est tamen hæc pars ulla valentis.

Col. 1373 C 14. Φιλολογίας 465. recte.

Col. 1376 A 6. Ἐπιθεωρῆσαι 465, 466.

Ibid. B 1. Ἐκφαινούσας 465, 468 ; ἐκφαίνοντα, 466.

Ibid. 6. Ἐκ deest 465, 466, 467.

Ibid. C 3. Πεπληρωκότος 465, 466, 467, 468.

Ibid. 6. Κατ' ἔμφασιν γιγνόμενον, 465, 466.

Ibid. 9. Διὰ βραχέας 465 ; βραχέος 466.

Col. 1377 A 4. Πνοὴν 465, 466.

Ibid. 6. Πολλαπλασίω 466.

Ibid. 8. *Ἐπίκουρος πάλιν κ. τ. λ.* Hæc phrasis ter repetitur hic et apud Plutarchum, c. 24, 25 et 30. Ἐχόμενος τοῦ ἐνδεχομένου. Hanc duplici modo Vigerus in Latinum convertit ; cap. 24 : « Epicurus itidem superiora omnia vera esse posse, imo tantum etiam (solem esse) quantus nobis videtur ; » cap. 25 : « Epicurus (ait) hæc omnia probabilitate sua non carere ; » cap. 30 : « Fieri posse constanter retinens. » Quænam est vera lectio ? an utraque peccat ? Diogenes Laertius parum hæc elucidat ; dicit quidem Epicurum contendere solem nec majorem nec minorem esse, vel paulo majorem aut minorem, quam videtur : τηλικοῦτον εἶναι ἡλίκος φαίνεται, l. X, 91 : sed omnino hallucinatur cum dicta probare contendit ex eo quod luminis color ad nos intemerata pervenit, quanquam a sole adeo remotos. Propterea Cicero dixit : « Epicurus in physicis, quibus maxime gloriatur, totus est alienus. » *De finibus*, I, c. 6, § 17. Id. ibidem, § 21 : « Sol Democrito magnus videtur, quippe homini erudito in geometriaque perfecto : huic bipedalis fortasse : tantum enim esse censet quantus videtur vel paulo aut majorem, aut minorem. » Quæ Plutarchi optime explicant finem phrasis ; sed quid significat ἐνδέχεσθαι τὰ προειρημένα πάντα quod bis repetitur ? Nihil præcessit. Primam ergo Vigeri non admittimus versionem. Quoad probabilitates, τὰ πιθανολογούμενα, ut dicit Epicurus apud Diogenem Laertium, § 87, lego προειλημμένα. *Opiniones receptæ, prolepsis* cujus sæpe Epicurus vim prædicat, præcipueque ad deos et ad fidem in deos. V. Ciceronem *De nat. deor.* I, 16 ; Diogenem Laertium, X, 33.

Ibid. D 5. Quis est hic Antipho physicus ? De eo tacet Jonsius in longa enumeratione Antiphonum, l. IV tractatus *De scriptoribus historiæ philosophiæ.*

Col. 1380 B 7. Hic indicatur Diogenes Apollonius, supra citatus, l. I, c. 8, p. 25, in fragmento *Stromatum* Plutarchi et apud Diogenem Laertium, l. IX, § 57.

Ibid. 11. Lapis lapsus ad Ægos-Potamos apud antiquos celebris fuit maxime propter explicationem Anaxagoræ. Post inventionem legis gravitatis, hæc historia inter fabulas annumerata fuit ; sed nostris diebus iterum hæc historia revixit, quod multi lapides diversis in locis a summo cadentes aere visi sunt. Hujus facti explicatio ex legibus physicis vix dari potest. Nemo scit enim quomodo talia corpora e centro suo gravitatis excedunt ut novum centrum adeant.

Ibid. C 5. Loco *Heraclidis*, scripsi *Heraclitum* : nullibi enim mentio Heraclidis ut philosophi physici ; sed Heraclitus proximus fuit doctrina Pythagoricis quorum opiniones circa physicam admisit. Heracliti Ephesini, *Obscuri* cognominati, fragmenta sparsa diversos apud antiquos auctores collegit Schleiermacher ut monographiam componeret quæ reperitur in *Musæo antiquitatis Wolfii*, p. 339, de quo jam supra in nota ad lib. XIII, c. 13.

Col. 1384 C 10. Galenus Περὶ φιλοσόφου ἱστορίας, t. IV, p. 427, edit. Basil., sic doctrinas Platonis exponit :

« Plato dicit mundum esse unum, omnia esse unum, et mundum non fore perfectum, si non omnia contineret : mundum enim non fore exemplari similem, scilicet mundo mortali, θνητῷ (sed hoc ultimum verbum falso hic ponitur ; supple νοητῷ, intellectuali), si non fuisset sola generatio ; quam si huic qualitatem eripias, non erit æternus. »

Col. 1385 A 12. Προνοουμένως 465.

Col. 1386 D 1. Ἀπὸ πυρὸς καὶ τοῦ πέμπτου στοιχείου. Quintum elementum pertinet ad philosophiam Peripateticorum, non autem ad philosophiam Pythagoræ. Galenus itaque in *Φιλόσοφος ἱστορία* solum scribit ἀπὸ τοῦ πυρός.

Col. 1389 A 11. Apud antiquos, dexterum et sinistrum, quoad mundum, statuuntur motus circularis directione. Aristoteles *De cælo*, lib. II, c. 2 : Δεξιὸν ἑκάστου λέγομεν, ὅθεν ἡ ἀρχὴ τῆς κατὰ τόπον κινήσεως· τοῦ δὲ οὐρανοῦ ἀρχὴν τῆς περιφορᾶς, ὅθεν αἱ ἀνατολαὶ τῶν ἄστρων· ὥστε τοῦτο ἂν εἴη δεξιόν, οὗ δὲ αἱ δύσεις, ἀριστερόν.

Ibid. 15. Περιφορὰ, cum sensu *involucri*, inusitatum.

Col. 1392 B 2. Ἀριστοτέλης καὶ Πλάτων τὴν ὕλην σωματοειδῆ, ἄμορφον, ἀνείδεον, ἀσχημάτιστον, ἄποιον μὲν, ὅσον ἐπὶ τῇ ἰδίᾳ φύσει. Hic est, mea sententia, manifesta contradictio ; hic materiam vocat σωματοειδῆ, illic eam appellat : ἄμορφον, ἀνείδεον, ἀσχημάτιστον, ἄποιον μὲν ὅσον ἐπὶ τῇ ἰδίᾳ φύσει.

Non ergo legendum σωματοειδῆ ; propono στοιχειωειδῆ, *materiam elementitiam.*

Aristoteles, *De physica auscultatione*, lib. II, initio, materiam a forma sejungit ; porro, materia, σωματοειδής unam et alteram complectitur. Ἕνα μὲν οὖν τρόπον ἡ φύσις λέγεται ἡ πρώτη ἑκάστῳ ὑποκειμένη ὕλη· ἄλλον δὲ τρόπον ἡ μορφὴ καὶ τὸ εἶδος.

Non dubito quin neque Plato, neque Aristoteles hanc doctrinam, quæ contradictoria est, tenuerint, ut referunt Plutarchus et Eusebius. Timæus Locrensis, *De anima mundi*, I, 2 : « Omnia ab idea generantur, et materia, et sensibile a quibus deinde reliqua producuntur. Idea est ingenita, immutabilis, constans, quia natura sua est intellectualis et paradigma rerum generatarum in quantum mutationi obnoxiæ sunt : hæc definitio ideæ concipienda tradendaque est. »

« Materia est effigies, ἐκμαγεῖον, mater, nutrix genitrixque tertiarum substantiarum. Quæ in se recepit affinia, coadunat, sicque elaborat et sua opera perficit. »

« Hanc materiam dicebat æternam, non autem immutabilem, informem quoad essentiam, sed omnes formas recipientem. »

« Quoad corpora, natura in ipsis dividi potest, quia ex utraque natura proveniunt. »

« Cum hæc duo elementa inter se opponuntur, scilicet forma et natura, forma viri aut patris, natura feminæ aut matris vices gerit, tertiæque substantiæ proveniunt ab utraque. »

Idem III, § 3.

« Principium rerum procreatarum sunt substratum, materia, et ut causa figuræ, forma. Ab his generantibus, scilicet terra, aqua, aere et igni produ-

cuntur corpora: duorum horum principiorum productiones enumeravimus. »

Sic Plutarchus verba hujusce capitis *Timæi* transcripsit. Ἐκμαγεῖον, cujus prima significatio est, *mappa penicillum* quocum detergitur, ἔκμαγμα, ἔκμακτρον, triplici significatione gaudet. Impressam enim significat imaginem in corporibus ductilibus, ut in annulo; excipulum formarum externarum; denique typum vel matricem quæ formas istas producit. Vide Vigerum in hunc locum; Petavium *in Themistam*, 21 orat. Vide etiam Bouchereau, p. 414, in notis suæ versionis Origenis *Adv. Cels.* in epist. ad Menjot.

Plato, in *Timæo*, p. 50, unde partim hæ definitiones derivantur, explicationem addit super ἐκμαγεῖον, in eodem sensu: ἐκμαγεῖον φύσει παντὶ κεῖται, κινούμενόν τε καὶ διασχηματιζόμενον ὑπὸ τῶν εἰσιόντων, κ. τ. λ. Aristoteles, *Metaphys.*, l. I, c. 6: Τὸ δὲ δυάδα ποιῆσαι τὴν ἑτέραν φύσιν, διὰ τὸ τοὺς ἀριθμοὺς ἔξω τῶν πρώτων εὐφυῶς ἐξ αὐτῆς γεννᾶσθαι, ὥσπερ ἔκ τινος ἐκμαγείου. *Scholiastes*: Ὥσπερ τὰ ἐκμαγεῖα καὶ οἱ τύποι πάντα τὰ ἐναρμοσθέντα αὐτοῖς ὅμοια ποιοῦσιν, οὕτω καὶ ἡ δυὰς ὥσπερ τι οὖσα ἐκμαγεῖον τῶν μετ' αὐτὴν γεννητικὴ ἀριθμῶν γίνεται ἑκάστῳ ᾧ ἂν προσαχθῇ. Vide *Theætetem* Platonis, p. 191, 194, 196 edit. Stephani, l. VII *Legum*, p. 800 et 801 ejusdem editionis.

Col. 1393 A 9. *Xenophanem* lege pro *Xenocratem*; hic de astronomia nunquam scripsit.

Ibid. B 5. Plutarchus, *De facie lunæ*, § 15:

« Nullam fidem adhibeamus Metrodoro Chio, qui dicit solem, ut discum, propter levitatem sursum erectum fuisse, astraque diversos in locos distributa fuisse, a specifica gravitate, sicut a statera, directa »

Col. 1396 A 3. Pauca tradamus de notabili Thalis circa defectus tum solis tum lunæ inventione.

Defectum solis qui tempore prælii Lydiorum adversus Medas evenit, prænuntiaverat, ut ab Herodoto in *Clio*, cap. 74, refertur, συμβολῆς γενομένης ὥς τε τῆς μάχης συνεστεώσης τὴν ἡμέρην ἐξαπίνης νύκτα γενέσθαι· Τὴν δὲ μεταλλαγὴν ταύτην τῆς ἡμέρης Θαλῆς ὁ μιλήσιος τοῖσι Ἴωσι προηγόρευσεν ἔσεσθαι.

Ammonius, in suo commentario *super Categorias Aristotelis* περὶ τῶν πρός τι, Philosophi mentem circa defectus lunæ tradit:

Ἀμέλει φασὶ Θαλῆν τὸν Μιλήσιον πρότερον ἐπιστῆσαι τῇ αἰτίᾳ τῆς σεληνιακῆς ἐκλείψεως, κατανοήσαντα ὅτι ἐκ τοῦ ἡλίου ἡ σελήνη δέχεται τὸ φῶς, διότι αὐξομένη μὲν τῇ ἀποστάσει τοῦ ἡλίου, τὸ μὲν πεφωτισμένον μέρος ἔχει πρὸς δυσμὰς, δυτικωτέρου ὄντος τότε τοῦ ἡλίου· τὸ δὲ κερατοειδὲς αὐτῆς καὶ ἀφώτιστον νεύει πρὸς ἀνατολάς. Ἐπὰν δὲ γένηται ἀντιπρόσωπος ὅλη τῷ ἡλίῳ, κατὰ διάμετρον αὐτοῦ ἀποστᾶσα, τότε πᾶσα φωτίζεται. ὅλη ὅλῳ τῷ ἡλίῳ προσβάλλουσα (ὅλην δὲ λέγω καὶ κατὰ τὸ πρὸς ἡμᾶς αὐτῆς νενευκὸς μέρος). Ἡνίκα δὲ ἄρξηται μειοῦσθαι τῇ συνόδῳ τῇ πρὸς τὸν ἥλιον, τότε πάλιν τὸ μὲν πεφωτισμένον νεύει πρὸς ἀνατολὰς, τοῦ ἡλίου τότε ἀνατολικωτέρου ὄντος· τὸ δὲ ἀφώτιστον καὶ κερατοειδὲς πρὸς δυσμάς. Ἐντεῦθεν τοίνυν ἐπέστησε τῇ σεληνιακῇ ἐκλείψει, ὅτι, ἐπειδὰν ἐμπέσῃ εἰς τὸ καλούμενον σκίασμα τῆς γῆς, τοῦ ἡλίου κατὰ κάθετον αὐτῇ ὄντος, ἐν τῷ ὑπὸ γῆν ἡμισφαιρίῳ πάσχει ἢ συμβαίνει αὐτῇ παντελῆ ἔκλειψιν, τῶν ἀκτίνων τῶν ἡλιακῶν μηδαμῶς αὐτῇ προσβαλλουσῶν. Ἀμέλει, εἰ μὴ ἐν πανσελήνῳ μόνῃ, τοῦτο οὐ συμβαίνει.

« Primus, ut fertur, defectuum lunæ causam exposuit Thales Milesius. Animadverterat lunam suam lucem a sole mutuari, quia in plenilunio luna a sole recedit et facies lucens ad occidentem vertitur, sole tunc in extremo occidente versante, dum spectat orientem obscura vel cornuta facies. Cum facie ad faciem soli astat, ipso linea diametrali sejuncta tota jam lucet, quia tota toti soli objicitur. Tota, inquam, quoad faciem quæ ad nos spectat. Cum autem luna decrescit, solique fit proximior, tunc facies lucens spectat ad orientem, quia sol magis ad orientem inclinatur, faciesque econtra ad septentrionem versa, obcura est et cornuta. Concludit ergo Thales, supputationibus scientiæ fretus, defectum lunæ non evenire nisi quando luna incurrit in umbram (σκίασμα) terræ, sole tunc relative ad lunam stante in diametro hemispherii subterrestris. Tunc defectum patitur omnium partium, quia solis radii ad eam pervenire non possunt, quod nonnisi in plenilunio contingit. »

Isidorus *Origin.* l. III, c 58:

« Eclipsis lunæ est quoties in umbram terræ luna incurrit (non enim suum lumen habere, sed a sole illuminari putatur), si inter ipsam et solem umbra terræ interveniat. »

Ibid. C 12. Plutarchus *De facie lunæ*, § 19:

« Posidonius hoc meteorum exponens ait defectum non evenire nisi cum sol umbræ lunæ occurrit, et iis solis id visu perceptibile qui ut solem videant lunæ umbra interposita non permittit. »

Ibid. D 6. Inter opera diversa Plutarchi legitur tractatus *De facie lunæ*. Multos inter errores de natura rerum, quædam sapienter dicta inveniuntur. Inter alia legimus Cleanthum ab Aristarcho Samio (cujus adhuc librum habemus quem *De distantia solem inter et lunam* scripsit), impietatis insimulatum quia terram circa solem volvi contendebat.

Col. 1397 A 7. Παραμεμίχθαι 466.

Col. 1398 B 3. Aristarchus Samius, in suo tractatu *De distantia solis et lunæ*, a D. de Fortia edito. Opus et locus hic allatus citantur a Plutarcho, *De facie lunæ.*

Ibid 14. Cleostratis correctio; vide Scaligerum *De emend. temporum*, l. I, p. 23, et Petavium, *Doctrina temporum*, l. I et II.

Ibid. Metonis correctio. Scaligerus l. II, p. 83, et Petavius ibidem.

Ibid. C 1. Periodus Callippica 76 annis constat. Vide Scaligerum, *De emend. temporum*, lib. II, p. 84.

Ibid. 2. Scilicet Diogenes Apollonius. Vide Schleiermacheri Dissertationem de hoc philosopho, inter memorias *Academiæ Berolin.* 1811.

Col. 1399 B 14. Τρεπτικῶς 467.

Col. 1400 D 4. Antipho physicus bis citatur a Plutarcho in libro cui titulus, *Placita philosophorum*, l. II, c. 28, ut hic, lib. III, c. 16, ab Eusebio, l. XV, 29 et 59.

Col. 1406 C 9. Hic Homeri versus: *Odyss.* Δ 392:

Ὅττι τοι ἐν μεγάροισι κακόν τ' ἀγαθόντε τέτυκται,

sæpe a Socrate citatur, ut jam supra, ut significet nos maxime de nobismetipsis curam agere debere, emissis aliis studiis. Aulus Gellius, l. XIV, 6, *Noct. Attic.*: « Noctes de uno maxime illo versu Homeri quærunt, quem Socrates præ omnibus rebus sibi esse cordi dicebat ὅττι τοι, κ. τ. λ. »

Vide Diogenem Laertium, l. II, § 21, et ad locum commentaria.

Ibid D 8. Ea mens Timoni in primis fuit ut in suis *Sillis*, Homeri et veterum poetarum scripta παρῳδικῶς exprimeret; quod patet ex fragmentis citatis ab Eusebio, a Clemente Alexandrino, in V *Stromate*, p. 651, ab Athenæo, lib. IV, a Diogene Laertio passim. Versus hic citati mendosi sunt apud duos scriptores qui eos nobis transmiserunt Ea Eusebius videtur ex Clemente mutuatus fuisse, quia ab eo alia multa sumpsit. Henricus Stephanus eadem carmina inseruit in opere cui titulus est, *Poesis philosophica*, et in utroque auctore elegit quæ meliora sensit. Mendum tamen adest grave, quod non correxit, cum dicit ἔρις est κασιγνήτη δ' ἔρις. Vigerus *in Eusebium* hunc locum neglexit, Potter *in Clementem* proponit ἔριθος: quæ lectio potior mihi videtur, quamvis cum verbo κασιγνήτη non multum concordat.

DISSERTATION

SUR L'AUTHENTICITÉ DES FRAGMENTS DE L'HISTOIRE PHÉNICIENNE DE SANCHONIATHON

Renfermés dans le premier livre de la *Préparation évangélique ;*

PAR M. SÈGUIER DE SAINT-BRISSON

MEMBRE DE L'INSTITUT.

(Extrait des *Annales de Philosophie chrétienne*, année 1839, tom. XVIII, numéros 108 et suiv.)

I.

Différentes éditions d'Eusèbe et des fragments de Sanchoniathon. — Editions de Vigier et d'Orelli ; leurs défauts et leurs qualités. — Auteurs qui soutiennent l'authenticité de ces fragments. — Adversaires ; Ursinus. — Richard Simon. — Dodwell ; sa réfutation. — Des Cabires, — de Bel. — De Typhon, — d'Adodus, — d'Esculape, — de la circoncision, — des sacrifices humains.

Ces débris d'histoire, de théologie et de cosmogonie phéniciennes ont rencontré deux sortes d'adversaires, dont le but et l'argumentation diffèrent essentiellement les uns des autres. Les premiers adversaires du Phénicien ont vu dans ces fragments une attaque directe contre le christianisme : ce sont Ursinus et Dodwell, hommes pieux à leur manière, qui se sont armés pour la religion, en reversant sur Porphyre ou tout autre ennemi de la foi chrétienne, la supposition de cet ouvrage ; je discuterai leurs moyens. D'autres, dont M. Lobeck est l'organe dans un ouvrage intitulé *Aglaophamus* (1), y voient une fraude pieuse dont Eusèbe serait l'auteur ; je suivrai son raisonnement. Enfin, par une destinée étrange, les défenseurs de ce même écrivain ne se sont pas bornés à en vérifier la narration et à en comparer les assertions à celles des autres théogonies, ce qui me paraît la seule tâche qu'ils eussent à remplir : ils en ont fait la base de démonstrations évangéliques, de théories, de chronologies qui leur sont particulières, et tout à fait étrangères à l'auteur primitif; en sorte qu'au lieu de venir à son secours, ils l'ont autant décrié, s'il se peut, que ceux qui l'ont pris à parti. Des rapprochements avec la Bible. que semblaient justifier des ressemblances de noms, ont donné lieu aux suppositions les plus extraordinaires. Je les ferai également figurer dans cet examen, où je me propose de démêler, si je le puis, la vérité, au milieu de toute cette divergence d'opinions.

L'ouvrage de la *Préparation évangélique*, imprimé pour la première fois en 1544, à Paris, par les soins de Robert Etienne, ne fait que représenter le manuscrit original avec toutes ses imperfections. La seconde édition, publiée également à Paris, en 1628, avec les soins et la traduction latine du P. Vigier, Jésuite, apporta une amélioration sensible à l'état du texte. Depuis lors, sauf une contrefaçon de Leipzick, sous le nom de Cologne, de 1688, cet ouvrage n'a point vu le jour. Toutefois Walckenaer, page 82 de sa *Dissertation sur Aristobule*, s'énonce en ces termes : « Il serait à souhaiter que les Bénédictins de Paris nous donnassent de la *Préparation évangélique*, une édition qui valût mieux que les deux qui existent (2). » Vigier n'a point ou a peu consulté les manuscrits de la Bibliothèque royale, au nombre de cinq, qui sont tous dans l'ancien fonds ou acquis avant l'époque où il se livrait à la publication d'Eusèbe ; il dit en avoir eu deux à sa disposition, qui lui furent confiés par Rigault, dont était celui qui a servi à l'édition de Robert Etienne. Je les ai collationnés tous les cinq, et j'ai pu juger qu'il n'a fait que consulter çà et là ceux mêmes qu'il a eus à sa disposition. Les meilleures leçons qu'offrent les notes, sont dues à Richard Montagu, évêque de Norwich, qui avait envoyé à Morel des variantes qui se retrouvent parmi celles des manuscrits de la bibliothèque. Du reste sa traduction est soignée : ses notes renferment des remarques de critique grammaticale, dignes de l'auteur des *Idiotismes de la langue grecque.* Malheureusement ce qui aurait été le principal ornement de cette publication y manque ; ce sont les *observations* qui devaient être rédigées par chapitres, et expliquer tout ce qui tenait à la partie historique, mythologique, philosophique et aux écrits des saints Pères : ce qui était si nécessaire à la parfaite intelligence d'un ouvrage qui renferme une très-vaste érudition. Il est à croire que la rédaction en était avancée, d'après les renvois fréquents qu'il y fait dans ses *notes.* Il déclare dans sa *Préface*, que les devoirs de son état 'ayant détourné de l'exécution de cette portion de son entreprise, pour acquitter sa parole envers les libraires qui l'attendaient depuis longtemps, il était obligé de publier sans ce *supplément*, son texte et sa traduction.

Pour en revenir à la portion très-minime de cet ouvrage qui nous occupe en ce moment, je dois reconnaître qu'elle a été publiée séparément par M. Orelli, chanoine de Zurich, en 1826, avec la notice littéraire de Sanchoniathon, puisée dans la nouvelle édition de la *Bibliothèque grecque* de Fabricius. M. Orelli n'a connu aucun manuscrit. Il a donc copié textuellement le grec du P. Vigier.

(1) *Sive de theologiæ mysticæ Græcorum causis.* Kœnigsberg, 1829, t. II, p. 1265.

(2) Optandum foret ut *Præparationis evangelicæ* vulgatis meliorem nobis editionem sodales Parisini ex familia Sancti Benedicti nobilissima pararent.

L'illustre Gérard Jean Vossius, pour me servir *de l'expression* de Colbert écrivant au nom de Louis XIV à son fils, avait déjà dit dans son *Traité des historiens grecs*, après avoir rendu compte du travail de Scaliger sur la *Chronique* du même Eusèbe : « Utinam aliquis tandem exsurgat qui in illo προπαρασκευῆς opere parem præstet industriam. » V. JONSIUS, *De script. hist. philos.*, III, c. 16, p. 87.

il aurait dû en faire disparaître des erreurs signalées depuis longtemps. La plus remarquable est page 42, où il a donné sous le nom de Porphyre, un extrait qui appartient à Philon. On y dit : Κρόνος τοίνυν ὃν οἱ Φοίνικες Ἰσραὴλ προσαγορεύουσι. Il faut lire Ἰλ avec les autres manuscrits, ou mieux encore Ἡλ avec le manuscrit 451. En effet, Damascius, dans la *Vie d'Isidore*, dit : « Les Phéniciens et les Syriens appellent Saturne *Hel* et *Bel* et *Bolath* (1). » Ce passage est cité par M. Orelli lui-même, p. 26. Mais s'il est excusable de n'avoir pas corrigé le texte d'après un manuscrit qu'il ne connaissait pas, il l'est moins d'avoir ignoré ou négligé les observations des savants qui ont soumis Eusèbe à leur critique. Voici ce que dit Walckenaer *sur Aristobule*, pag. 15 : « Grotius paraît avoir corrigé fort à propos la deuxième erreur de Scaliger, lorsqu'il dit : Je crois que le mot Ἰσραὴλ a été mis par erreur dans Eusèbe au lieu de Ἶλ, parce que les Grecs chrétiens se servaient de cette abréviation pour écrire Ἰσραὴλ, c'est ce qu'établit Huet lui-même (2). » Il fait remarquer que la p. 36 (26 de M. Orelli), porte Ἶλον τὸν καὶ Κρόνον; pag. 37 (28 de M. Orelli), οἱ σύμμαχοι Ἶλου τοῦ Κρόνου. En voilà assez pour qu'il eût dû faire disparaître Ἰσραὴλ de son texte, en rétablissant Ἶλ (3).

Cet exemple suffit pour prouver que cette édition n'a apporté aucune amélioration au texte d'Eusèbe. Il aurait dû de plus, pour rendre sa collection aussi complète que possible, y joindre ce qu'on lit pages 156 et 484 du livre de la *Préparation*, où les mêmes faits sont rapportés, mais avec des modifications qui répandent de véritables lumières sur la première portion du texte.

L'authenticité des fragments de Sanchoniathon, pendant longtemps, n'a fait aucun doute parmi les savants qui l'invoquaient comme une autorité irrécusable. Joseph Scaliger, à la fin de son traité *De emendatione temporum*, a cité le morceau de Porphyre, où il atteste la sincérité de Sanchoniathon et l'a accompagné de notes qui ne mettent point en doute qu'il soit l'auteur de cet ouvrage.

Le savant Bochart lui a consacré deux chapitres entiers de son *Chanaan;* le 2ᵉ du second livre et le 17ᵉ du même. Il applique ses profondes connaissances dans les langues de l'Orient à en expliquer les termes, à y corriger ce que les copistes grecs ont dû nécessairement interpoler dans une langue qui leur était inconnue.

Grotius en a tiré grand parti dans son traité de la *Vérité de la religion chrétienne :* il en fait usage aussi dans ses *Commentaires sur les Evangiles*, où comme je l'ai dit, il a fort heureusement corrigé un passage mal apprécié par Scaliger.

Huet y a cherché un appui de sa *Démonstration évangélique.* Mais il en a fait un usage tellement contraire à la saine critique, en lui prêtant des suppositions aussi gratuites qu'étrangères au texte, qu'on ne sait si on doit le ranger parmi les soutiens de cet auteur, qu'il a plus décrié que tout ce qu'on a écrit contre lui. Au reste, l'abus qu'il a fait de toutes les mythologies, pour son idée favorite d'y introduire Moïse, suffit pour qu'on lui impute seul tout le blâme de cette interprétation qu'il n'a trouvée que dans sa tête.

Gérard Jean Vossius, dans le début de son *Traité des historiens grecs*, consacre un long article à Sanchoniathon et à son traducteur Philon, sans élever aucun doute sur l'authenticité de ses fragments, qu'il aurait sans cela relégués au rang des fables d'Annius de Viterbe. Il en développe de plus toute la doctrine religieuse dans le ch. 22 du livre premier. *De origine idololatriæ.*

Ce fut vers le milieu du XVIIᵉ siècle qu'elle fut mise en doute pour la première fois. Le premier écrivain qui entra en lice fut J.-H. Ursinus, qui, en 1661, publia en Allemagne une *Dissertation sur Zoroastre, Hermès et Sanchoniathon.* Non-seulement il nie l'existence de ce dernier, mais il voit dans son nom une espèce d'anagramme : *scopulus præparatus asinæ;* et dans tout ce fragment une satire contre le christianisme, dont Philon de Byblos est l'auteur, sous le masque de traducteur. J'ai vainement cherché l'attaque contre le christianisme dans ces pages ; et quoique cette imputation ait été renouvelée par Dodwell, qui prétend que c'était pour opposer une cosmogonie à celle de Moïse, je n'ai pu être frappé de la force de cette accusation. Lorsque Philon vivait, les Chrétiens étaient en trop petit nombre et trop peu connus pour avoir attiré ses regards. Il serait plus vraisemblable de croire que si Philon avait supposé cet écrit, c'était contre les Juifs qu'il était dirigé ; nous verrons plus tard qu'il avait fait un ouvrage *ex professo* sur eux et dans des vues peu amicales. Quant à la portée de la critique de J.-H. Ursinus, j'en puis donner un échantillon, en ce que, dans ses *Analecta sacra*, lib. IV, p. 219 et suivantes, il découvre le roi David dans le célèbre Orphée des Grecs. Voilà certes ce qui est digne de Huet.

Après Ursinus, Richard Simon attaqua aussi la vérité de ces extraits, mais son ton tranchant, sans discussion et sans preuve, n'apporta pas un grand poids dans la balance, et son pyrrhonisme, qui n'a pas respecté les livres de Moïse, réduit à bien peu de choses son agression. Richard Simon a consigné les raisons qui lui font reporter sur Porphyre la supposition de l'histoire de Sanchoniathon, dans la *Bibliothèque critique*, publiée sous le nom de saint Jore, à Bâle, t. Iᵉʳ, ch. 10, p. 131 et suivantes. Il est du nombre de ceux qui croient que c'est la haine du christianisme qui a enfanté cet ouvrage. Mais au résumé il ne propose que comme des conjectures tout ce qu'il a dit à ce sujet. Ses arguments ont été puissamment réfutés par le P. Tournemine dans le *Journal de Trévoux*, du mois de janvier 1714. On

(1) Φοίνικες καὶ Σύροι τὸν Κρόνον Ἦλ καὶ Βὴλ καὶ Βολαθὴν ἐπονομάζουσι, *Bibliothèque* de Photius, cod. CCXLII, p. 1050.

(2) Alterum errorem Scaligeri recte videtur emendasse Grotius ad *Evangelium Matthæi*, v. 31 ; ubi ego, ait, magis credo Ἰσραὴλ errore apud Eusebium scriptum pro Ἶλ ; quia tali compendio Græcis christianis Ἰσραὴλ notabatur. Idipsum statuit Huetius, *Dem. evang.*, prop. IV, p. 116.

(3) La leçon Ἦλ trouve un appui dans une variante de Servius ; c'est sur le vers 729 du 1ᵉʳ livre de l'*Enéide :* « Belus, primus rex Assyriorum, quos constat Saturnum quem eumdem et Solem dicunt, Junonemque coluisse : quæ numina etiam apud Afros postea culta sunt unde et lingua Punica *Bal* dicitur *Deus.* Apud Assyrios autem *Bel* dicitur quadam sacrorum ratione et *Saturnus* et *Bal.* »

Burmann, dans les Variantes, indique *Hel* au lieu de *Bel*, dans l'édition de Bâle.

V. Isidore, *Origin.* VIII, A. II. « Saturnus origo deorum et eorum posteritatis a paganis designatur IL. »

Saint Jérôme, *Epist. ad Marcellam :* « Phœnicibus IL quæ Hebræis EL. »

Valckenaer propose de lire Ἦλ ou Ἶλ dans le passage suivant de Diodore de Sicile, l. II, c. 30, p. 143 : Τὸν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων Κρόνον ὀνομαζόμενον Χαλδαῖοι ἐπιφανέστατον δὲ καὶ πλεῖστα καὶ μέγιστα προσημαίνοντα καλοῦσιν Ἦλ ; ubi nunc Ἥλιον. Walckenaer, *De Aristobulo*, p. 15.

Theophil. *ad Autolycum*, l. III, in fine : Ἔνιοι μὲν σέβονται τὸν Κρόνον, καὶ τοῦτον αὐτὸν ὀναμάζουσι Βὴλ καὶ Βὰλ, μάλιστα οἱ οἰκοῦντες τὰ ἀνατολικὰ κλίματα. « Quelques-uns adorent Saturne et le nomment *Bel* et *Bal* ; ce sont surtout les habitants des contrées orientales. »

retrouve l'extrait de ce journal, reproduit par Fourmont l'aîné, dans ses *Réflexions critiques sur les histoires des anciens peuples*, t. Ier, p. 48 et suivantes.

Un plus digne et plus consciencieux adversaire fut Henry Dodwell, qui publia, en 1681, un vol. in-8°, anglais, intitulé : *Discours concernant l'histoire phénicienne de Sanchoniathon*. Les arguments de Dodwell se distinguent par un grand savoir ; sa discussion est plus profonde que méthodique, et comme la plupart de ceux qui ont écrit après lui, sur ce sujet, ont fait usage de ses moyens, ils méritent un examen détaillé.

La première difficulté résulte pour lui du petit nombre d'écrivains qui ont cité un auteur de cette ancienneté et de cette importance. Il doit à peu près toute sa célébrité à Porphyre, d'après lequel Eusèbe l'a cité. Théodoret ne l'a connu que par Eusèbe ; Athénée, il est vrai, l'a nommé, t. III, c. 10 ; or, Athénée est plus ancien que Porphyre, donc on ne peut attribuer à ce dernier une fraude dont Dodwell aurait bien voulu le charger. Pourquoi Porphyre aurait-il commis cette supercherie ? parce qu'il était platonicien et pythagoricien, deux sectes qui n'étaient pas scrupuleuses sur la supposition des ouvrages ; mais Athénée vient déranger son plan : il déclare donc Porphyre, fureteur (*retriever*) d'un auteur négligé et suspect. Une méprise de saint Cyrille d'Alexandrie sert merveilleusement son système : ce dernier a cité Sanchoniathon d'après les *Stromates* de Clément, et nomme Josèphe, comme en étant le traducteur. Ces deux accusations prouvent que saint Cyrille écrivait de mémoire et se trompait, mais ne font rien à la question (1).

Suidas, continue Dodwell, parle de ce Philon, mais il n'indique pas cet ouvrage. — Rép. Cela est vrai, mais de son aveu, il en omet plusieurs.

Sanchoniathon n'a point été nommé par les apologistes antérieurs à Eusèbe, Justin, Tatien, Théophile, Origène, Athénagore. — Rép. Mais cet Athénagore, dont les écrits nous sont parvenus, est encore bien moins cité, car aucun écrivain chrétien ne le nomme, ni ne s'autorise de ses ouvrages. On dit qu'un Méthodius, évêque de Patare, est le seul qui l'ait nommé.

Plusieurs écrivains sur les antiquités phéniciennes ont été cités ; ce sont Mochus, traduit en grec par Lætus ; Hiéronyme, d'Egypte, qu'on nomme parfois de Tyr, à cause du commandement qu'il a exercé dans ce pays ; Ménandre d'Ephèse, Dius, Hestiée, Philostrate ; excepté Mochus, tous ces écrivains sont récents, et Josèphe n'a connu le premier que par sa traduction, et a seul donné la nomenclature que répète Dodwell.

Comme philosophe et théologien, il aurait dû être traduit avant que Philon en prît le soin. Pythagore avait voyagé en Phénicie pour en connaître les opinions philosophiques, et son existence est fixée entre la 50e et la 53e olympiade, environ 600 ans avant Jésus-Christ ; il n'a point parlé de Sanchoniathon, quoiqu'il eût fréquenté les descendants de Mochus, suivant Jamblique. Lors de la conquête de Tyr, par Alexandre, on a dû fouiller tous les monuments de cette ville, et l'on ne voit pas que rien ait mis sur la trace de l'ouvrage de Sanchoniathon.

Rép. Il ne paraît pas qu'Alexandre se fût beaucoup occupé de connaître les origines des pays qu'il avait subjugués, et Babylone qu'il a plus habitée que Tyr, et dont l'histoire première avait plus d'illustration, ne lui a rien dû non plus.

Philon, dit toujours Dodwell, attribue aux écrits de *Taautos*, et aux inscriptions mystérieuses des temples, puis aux écrits cachées des Ammonéens, τοῖς ἀποκρύφοις Αμμουνέων γράμμασι, d'avoir été les sources où a puisé notre auteur ; sur quoi le critique observe que les inscriptions en caractères mystérieux, sur des colonnes cachées aux regards du public, sont un grand moyen de déception.

Rép. Cette attaque frappe bien plus sur Manéthon, qui a tout pris sur les colonnes de *Thot*, du pays de *Seriad*, qu'on ne peut reconnaître nulle part. Ces inscriptions avaient été traduites en grec après le déluge ; voilà ce qui est inextricable. La vérité est que les premiers écrits des peuples reposent sur des traditions orales, sur des inscriptions faites sur des colonnes ; ce sont les éléments nécessaires de toute la primitive histoire.

A l'occasion de ces colonnes, Dodwell en vient à celles de Seth, dont parle Josèphe. De Seth, il fait Sothis ; de Sothis, Thot, de Thot, l'*étoile caniculaire ;* puis il aborde la période sothiaque ; nous l'abandonnerons dans cette divagation : il conclut, sans qu'on sache pourquoi, que tous les documents de Sanchoniathon étant égyptiens, il n'a pu y avoir recours.

Il passe de là au fils de *Thabion*, dont parle Philon, comme premier introducteur des mystères et des explications allégoriques dans la religion ; il en fait l'*Agathodemon* ou second Mercure. Comme ce personnage est étranger à Sanchoniathon qui ne l'a point connu, nous ne donnerons aucune suite à cette découverte.

Enfin, après de longues aberrations, Dodwell livre combat à *Jérobaal*, prêtre de *Jeo*, dont il fait *Gédéon*. Nous ne connaissons ce personnage que par Porphyre, nous n'aurions donc aucun motif d'en rechercher l'origine et de chercher à savoir si Gédéon a laissé des mémoires dont a profité Sanchoniathon, qui n'ont pu être ce que nous apprend ce dernier.

Rép. Cette objection pèche par plus d'un point : 1° il n'est pas prouvé que Jérobaal soit Gédéon ; 2° quand il le serait, d'après ce que dit Porphyre, ses mémoires ne concerneraient que les Juifs, et ces renseignements contenus dans l'ouvrage de Sanchoniathon ont profité à Philon pour celui qu'il a écrit sur les Juifs, mais n'ont point de trait à la théologie phénicienne.

Autre preuve de falsification : La gloire que l'au-

(1) De semblables ἁμαρτήματα μνημονικά ont été reprochés aux plus célèbres écrivains. Dans le *Traité de la nature des dieux*, liv. II, n. 7, Cicéron nomme le roi Hostilius pour le même fait pour lequel il avait nommé Tarquin l'Ancien, liv. I, n. 7, *De la divination ;* en cela d'accord avec tous les écrivains. — Dans le même ouvrage, liv. III, n, 54, il attribue à Jupiter d'Olympie la spoliation faite par Denis de Syracuse, de son manteau, auquel il en substitua un de laine, tandis que d'après Elien, *Histoires diverses*, liv. I, n. 20, c'est dans un temple de Syracuse, qu'il commit ce sacrilége ; ce qui est beaucoup plus vraisemblable. Van Staveren, *Ad scriptores mythographicos excursus*, p. 957, a voulu donner raison à Cicéron, contre Elien et Clément d'Alexandrie, *Protreptique* 340. Mais il me semble après l'avoir lu, qu'il prouve plutôt le contraire de ce qu'il veut démontrer. Wyttenbach, à la suite de l'édition de Creuzer, *De natura D. Ciceronis*, prouve avec Hensterhuys, sur le *Timon* de Lucien, p. 106, que Cicéron a tort, et que l'autorité de Lucien, qu'on croyait en sa faveur, n'y est nullement favorable. En effet, entre le *Jupiter Olympius*, le dieu de l'Olympe, et le *Jupiter Olympicus*, le dieu d'Olympie, il existe une différence qu'on aurait dû oberver. Sur de telles méprises commises par Cicéron, *V.* Aulu-Gelle, *Noct. attic.*, l. XV, c. 6, et la 6e du XII livre des *Lettres à Atticus*, où Cicéron se reconnaît coupable d'erreurs semblables.

teur tyrien s'arroge, de trouver dans son pays tous les inventeurs des arts.

Rép. Il paraît prouvé qu'on doit aux Phéniciens deux découvertes immenses : les lettres alphabétiques et la navigation. Mais quand il en serait autrement, ce reproche qu'il leur fait serait valable contre tous les anciens peuples. A une époque où les communications de peuple à peuple étaient si rares, celui qui dotait un pays d'une invention quelconque, en était l'inventeur.

« Il arriva en Grèce, dit M. Fréret, ce qui arrive dans toute contrée dont les naturels sont civilisés par les étrangers ; tout ce qu'ils y apportent de lois, d'arts, d'usages, de cérémonies religieuses, paraîtra leur devoir son origine (1). »

Dodwell s'indigne ensuite de voir nommer les *Dioscures*, bien postérieurs, dit-il, à Sanchoniathon.

Rep. Je ne doute pas qu'il ne soit postérieur aux Tyndarides, et je me flatte de pouvoir le démontrer. Mais si M. Dodwell entend ici par les Dioscures, les fils de Léda, il est dans une erreur complète ; qui ne sait, pour peu qu'il soit initié dans l'ancienne mythologie, que les Cabires honorés en Samothrace portèrent le nom de Dioscures, bien avant que les deux frères Spartiates eussent usurpé leur nom et les honneurs qui y étaient attachés ? « On dit que les Tyndarides, dit Sextus, usurpèrent les honneurs qui étaient rendus aux Dioscures, ce qui les fit admettre au nombre des dieux (2). »

S'il est un point où Sanchoniathon mérite d'être cru, c'est bien dans ce qui a rapport aux Dioscures. Il est certain que les Egyptiens ne les connaissaient pas, non plus que le culte des divinités qui ont rapport avec la navigation. « Les Egyptiens, dit Hérodote, assurent qu'ils n'ont jamais connu les noms de Neptune ni des Dioscures (3). » Si, dans le livre III, 37, il parle des Cabires associés à Vulcain que Cambyse fit brûler, on voit (l. II, c. 51) que c'étaient des divinités d'origine phénicienne. Jablonski le déclare positivement : « Quant à ce qui est du nom des Cabires, je conviens qu'il n'est pas d'origine égyptienne, mais qu'il est parvenu des Phéniciens aux Grecs. Les Cabires, en effet sont, de l'avis de la plupart des philologues, les *Cabirim*, ou *grands dieux* (4). » Damascius, dans la *Vie d'Isidore*, confirme cette doctrine : « Sadyc, dit-il, eut pour fils, ceux qu'on nomme Dioscures, qui est la traduction du mot *Cabires* (5). »

Enfin. Varron s'exprime ainsi : « Ceux que les livres des augures désignent sous le nom de *Divi potes*, sont les mêmes qu'en Samothrace on appelle Θεοὶ δυνατοί (6). »

C'est en lisant le nom de Τάαυτος parmi les Phéniciens que Dodwell paraît transporté de fureur. Qui peut supporter de voir Abraham, de voir le fameux Hermès devenus originaires de Phénicie ?

Rép. Quant à Abraham, c'est Dodwell qui l'a vu où il n'est pas dans Sanchoniathon. Quant à Hermès ou Τάαυτος, voici une autorité bien recommandable, bien antérieure à Philon et à Porphyre, qui le déclare phénicien. C'est encore Varron : « Les premiers dieux, (dit-il, le Ciel et la Terre, sont les mêmes que Sérapis et Isis en Egypte, Taautès et Astarté chez les Phéniciens, Saturne et Ops dans le Latium (7). » Je m'étonne que ce témoignage si décisif dans la question ait été passé sous silence par tout le monde. Il me paraît aujourd'hui incontestable que Τάαυτος ou Τααύτης comme l'appelle Varron, est acquis de droit à Sanchoniathon.

Il en est de même de Jupiter Bélus, qui est, selon Dodwell, Assyrien, de Typhon Egyptien, d'Adodus Syrien, d'Esculape que Sanchoniathon fait fils de Sadyc, et que Dodwell présente comme contemporain de Minerve, laquelle disputa l'Attique à Neptune sous Cécrops avant la guerre de Troie à laquelle les enfants d'Esculape prirent part. Quand, dit-il, les Phéniciens ont-ils eu sous leur domination l'Egypte, l'Assyrie et l'Attique ?

Rep. Cet emportement contre le Bélus phénicien, est tout à fait déplacé. Son existence est établie par la Bible où il s'appelle *Baal* qui n'est qu'une prononciation différente du même nom. C'est à lui qu'Achab, gendre d'Ethbaal, roi de Sidon, éleva un temple dans Samarie (8). C'est encore lui qu'Hésychius désigne sous le nom de θαλάσσιος Ζεὺς ἐν Σιδῶνι τιμᾶται (Jupiter maritime qui est adoré à Sidon). Virgile fait remonter jusqu'à lui l'origine de Didon (9).

Dorothée, ancien poëte sidonien, cité par Firmicus, le regarde comme fondateur de Babylone :

Ἀρχαίη Βαβυλὼν Τυρίου Βήλοιο πόλισμα,
Ὕστατα δ' Ἀραβίη γείτων χθονὸς Αἰγύπτοιο.

« ancienne Babylone, fondation de Bélus le Tyrien, et l'Arabie, dernier pays, voisin de la terre d'Egypte. » On trouvera de savants détails sur tous les *Bélus*, dans les *Exercitationes Plinianæ* de Saumaise, page 1227 et suivantes de l'édition de Paris ; dans les *Origines Babylonicæ* de Périzonius, page 74 et suivantes ; lesquels ne trouvent rien d'étrange à l'existence de ce Bélus phénicien. Mais pourquoi s'irriter contre lui, quand les Egyptiens en ont revendiqué l'origine et ont prétendu que le père de Danaüs et d'Egyptus, Bélus, a fondé Babylone (10) ? Xiphilin nomme Jupiter Bélus adoré dans la ville d'Apamée en Syrie. En voilà assez sur ce personnage.

Typhon est un personnage multiple qui appartenait à beaucoup de mythologies. En Egypte, il est célèbre comme l'adversaire d'Osiris (11) ; il ne l'est pas

(1) Tome XXIII, p. 40, des *Mémoires de l'académie.*

(2) Τοὺς Τυνδαρίδας φασὶ τὴν τῶν Διοσκούρων δόξαν ὑπελθεῖν, πάλιν νομιζομένων εἶναι θεῶν. Sextus Empir. *Adv. mathem.*, IX, 36. — On trouvera de grands détails sur les premiers Dioscures dans Hensterhuys *sur Lucien* (t. I, p. 282) ; Fréret, *Histoire de l'acad.*, t. XXVII, p. 15 ; Sainte-Croix, *Mystères du paganisme*, t. I, p. 44.

(3) Αἰγύπτιοι οὔτε Ποσειδῶνος οὔτε Διοσκούρων τὰ ὀνόματά φασι εἰδέναι. Hérodote, *Euterpe*, 43.

(4) *Prolegomen. ad Panthæum Ægypt.*, p. 60. « Quod ad ipsum Cabirorum nomen attinet illud fateor esse non Ægyptiacæ, verum phœnicicæ originis, et a Phœnicibus ad Græcos pervenisse. Sunt enim Cabiri quemadmodum philologorum plerisque placet, *Cabirim* Dei magni. »

(5) Σαδύκῳ γὰρ ἐγένοντο παῖδες οὓς Διοσκούρους ἑρμηνεύουσι καὶ Καβείρους. *Bibliothèque* de Photius, p. 1073.

(6) *De lingua Latina*, c. 4. « Hi quos augurum libri scriptos habent sic : *Divi potes*, sunt pro illis qui in Samothrace Θεοὶ δυνατοί. »

(7) *De lingua Latina*, c. 4. « Principes dei *Cœlum* et *Terra* ; hi dei iidem qui in Ægypto *Serapis* et *Isis*, qui sunt *Taautes* et *Astarte* apud Phœnicos, ut iidem principes in Latio, *Saturnus* et *Ops*. »

(8) V. III des *Rois*, c. XVI, v. 32 et passim. *V.* sur le *Bélus* phénicien, Flav. Josèphe, *Orig. Judaic*, VIII, c. 7 et IX, c. 6.

(9) *Hic regina gravem gemmis auroque poposcit*
Implevitque mero pateram, quam Belus et omnes
(*Æneid.* l. I, v. 728.)

Ubi videndus Servins

(10) *V.* Apollodore, livre II ; Diodore, l. XXVIII.

(11) Son nom égyptien, suivant Plutarque, est *Seth* (Σὴς) *Bebon* (Βεβών), et *Smy* (Σμύ). *De Iside et Osiride*, n. 19, 26, 31.

philosophico acceptam, pariter accipi posse ut rem seu jucundam seu injucundam animum afficientem designet.

Col. 1268 B 5. Vigerus notat fieri non posse ut ea sic exponeret Socrates, legendumque censet πότερον ἡδονὴ μετριότητος ἢ φρόνησις πλείω κέκτηται, *Si voluptas prudentia moderatior est.*

Ibid. C 12. *Ὁπόσα χρὴ τοιαῦτα νομίζειν τὴν ἀΐδιον εἰρῆσθαι φύσιν* pro εἰρῆσθαι lego ῥῆσθαι.

Col. 1272 A 13. Incipit a phrasi truncata : præcedere debet : *Sciendum est*, vel *Quæstio solvenda ea est.*

Ibid. B 1. Elementa duo, nempe plenum et vacuum, a Democrito et Metrodoro Chio excogitata censet Aristocles. Vide c. 19 hujus libri.

Ibid. C 11. Sextus Empiricus *Hypotyposes Pyrrhon*: l. III, c. 4, p. 136, varia eorum nomina recenset . Ἀναξαγόρας ὁ κλαζομένιος (καλεῖ τὰ στοιχεῖα) ὁμοιομερείας · Διόδωρος δὲ ὁ ἐπικληθεὶς Κρόνος, ἐλάχιστα καὶ ἀμερῆ σώματα · Ἡρακλείδης δὲ ὁ ποντικὸς, καὶ Ἀσκληπιάδης ὁ Βιθυνὸς ἀνάρμους ὄγκους · οἱ δὲ περὶ Πυθαγόραν, τοὺς ἀριθμούς · οἱ δὲ μαθηματικοὶ, τὰ πέρατα τῶν σωμάτων · Στράτων δὲ ὁ φυσικὸς, τὰς ποιότητας.

Ut vertantur hæ variæ denominationes, haud necesse est.

Heraclidem istum hic a Dionysio citatum, memorat Sextus *contra physicos*, l. x, § 318, sub nomine *Pontici :* Οἱ περὶ τὸν ποντικὸν Ἡρακλείδην καὶ Ἀσκληπιάδην, ἐξ ἀνομοίων μὲν, παθητῶν δὲ, καθάπερ τῶν ἀνάρμων ὄγκων.

Asclepiades Bythinus, arte medicus, speciatim impetitur a Galeno, ob *Ὄγκοι Ἀσκληπιάδειοι*, nec non a Cælio Aureliano qui de eo præcipue refellendo intendit in capite 14 libri *De acutis passionibus.*

Col. 1273 C 3. Citatio hæc e psalmo desumpta contraria est penitus versioni Septuaginta Interpretum ac Vulgatæ : *Imperfectum meum viderunt oculi tui.* Præterea, Vigerus auctorem putat pro *rebus invisibilibus* dicere debuisse se vidisse *res inordinatas*, ἀθέτους pro ἀθεάτους, quæ vox idem sonat ac τὰς ἀνοήτους. Hæc observatio non adeo recta. Epicurei de atomis loquuntur invisibilibus non aliter ac si eos viderent. Eos Dionysius opponit Davidi cui Deus viarum suarum imperfectionem patefecit, saltem si psalmus a Dionysio Alexandrino qualis apud Eusebium legitur, intellectus est.

Ibid. Εἶδον 465.

Ibid. 5. Ἐνίτρια 465, 466, 468.

Col. 1276 A 6. Κόσμος significat simul *ordinem et mundum.* Huic duplici sensui hic alluditur, et est paronomasis, verborum ludus.

Ibid. C 3. Διαφορᾶς 468.

Ibid. 8. Κολλήσεως 466, 467.

Col. 1277 A 8. Συγκεχυμένην 466.

Col. 1280 A 10. Μὴ δέουσαι 468.

Ibid. C 8. Hæc desumpta sunt ex propheta Amos, c. III, v. 3.

Col. 1281 D 10. Κίνησις 467; mox πάντας pro πάντα idem.

Col. 1284 A 4. Διαμονῆς 467.

Ibid. 5. Χρῆσιν 467.

Ibid. 13 Ἐντοσθίων 466, 467.

Ibid. B 1. Ἀναθεωρήσωμεν 465, 466.

Ibid. 3. Ὀρθόν 465, 466.

Ibid. 4. Πανοῦργον 467.

Ibid. 9. Σωματουργοί 465, 466.

Ibid. C 2. Μάθησιν 466.

Ibid. 7. Ἔμπειροι 465, 467.

Ibid. 9. Ἐξόριος 465, 466, 467, 468.

Col. 1285 B 3. Ἄηθες 466, 467.

Ibid. 6. Τῶν γοῦν ὑποθηκῶν ἀρχόμενος. Patet hic agi de titulo unius ex operibus Democriti quod in Diogenis Laertii catalogo non recensetur. Ὑποθήκη *consilium* significat. Isocrates, in exordio orationis *ad Nicoclem* ait : Τινὲς τῶν ποιητῶν τῶν προγεγενημένων ὑποθήκας ὡς χρὴ ζῆν καταλελοίπασιν, ὥστε ἐξ ἁπάντων τούτων εἰκὸς αὐτοὺς βελτίους γίγνεσθαι.

« Quidam inter poetas qui ante nos vixerunt exhortationes de regula morum scripserunt; quæ, si eis nostra responderet vita, sane nos meliores efficerent. » Vide Herodotum, I, 211; VIII, 58.

Ibid. 13. Huc usque Democritus, juxta Vigerum.

Ibid. D 7. Ἥδιον 466, 467, 468.

Col. 1288 A 8. Hanc etymologiam recepit Herodotus, l. II, c. 52, ubi, de Pelasgis loquens, dicit eos, etsi non cognoscerent, deos nominare : « Ὅτι κόσμῳ θέντες τὰ πάντα πρήγματα, καὶ πάσας νομὰς εἶχον. »

Alia vero etymologia, e verbo θέειν desumpta, usitatior est.

Ibid. B 8. Ἀτμῶν 468.

Col. 1293 C 4. Λόγων. Lege λόγον.

Ibid. 5 Ψευδοδοξίαν 4; 8.

Ibid. C 7. *Λευκοῖς τοῖς ἐλέγχοις ἀπεγύμνωσα.* Hunc loquendi modum ab Eusebio jam usurpatum l. XI, p. 532, 535, elegantem esse declarat Casaubonus in *Athenæum*, l. IX, p. 416 *Animadversionum.*

Ibid. 14. Peccat hæc constructio, nihil quippe refertur ad τίσι ποτὲ λογισμοῖς. Vigerus conjicit addendum ἠσπασάμην. Jam exposui quibus ex causis : doctrinam religiosam Hebræorum amplexus fuerim ; sed ἠσπασάμην non quadraret cum loco in quo Eusebius de veritate historiæ Hebræorum loquitur. Textus emendando supersedeo cum nihil aptum occurrat.

Col. 1297 A 5. Aristocles Peripateticus præsertim nominatur quia breviter scripsit Vitam Philostratis quæ legitur inter *Vitas sophistarum*, l. II, c. 3. Eumdem Synesius, Dionis historiam incipiens, redarguit, quod mores sermonemque gravem philosophorum reliquerit et vanam sophistarum elegantiam elegerit. Tempore Herodis Attici, scilicet imperantibus Antoninis, vivebat Aristocles. Jam nobis exhibuit longa fragmenta capitum 17-21 lib. XIV, ex quibus majus desiderium nascitur de opere disperdito quod Diogene Laertio longe præstat.

Ibid. B 7. Athenæus post citata eadem verba epistolæ Epicuri, l. VIII, c. 59, addit, παραλαβὼν ἑαυτὸν προσεκάθιζε τοῖς λόγοις. Lego παραβαλὼν· *gradum celerans, sermonibus adfuit.*

Ibid. 9. Baylus ad verb., *Aristote*, redarguit versionem P. Vigeri, *affecta jam ætate*, unde supponi posset eum jam senuisse quando medici ostiarius erat. Timæus, cujus Polybius servavit verba in fragmentis Constantini Porphyrogenetæ, p. 46, quem præterea Suidas transcripsit in voce *Aristoteles*, econtra contendit eum fuisse scholæ medicinalis percelebris ostiarium : « Τὸ πολυτίμητον ἰατρεῖον ἀποκεκλεικότα. » Hic legitur καὶ τὰς τυχούσας, verba ab ipso omissa, quorumque sensus nullo modo percipi potest ; quæ certe mutanda, sed quid reponendum ? Desideratur substantivum loco adjectivi : καὶ τὰς τειχίσεις, aut aliquid simile.

Ibid. C 4. *Ἐριστικός*, Megaricorum secta, quæ principem habuit Euclidem, cui successit Eubulides, Alexini magister, hoc nomine appellabatur. Vide Stanley et Bruker.

Ibid. 14. Demochares, Demosthenis ex sorore nepos, parvi penditur quod causam egerit Sophoclis, Amphiclidis filii, cum Sophocles de legis contempta postularetur a Philone (γραψαμένου παρανόμων), quod juxta decretum ab omni populo Atheniensium sancitum, philosophiæ scholas claudi jussisset. Verisimile est in oratione *pro Sophocle* non tantum Aristoteli, sed omnibus philosophis calumnias injecisse Democharem, οὐ γὰρ Ἀριστοτέλην μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους κακῶς εἴρηκεν. Lex lata a Sophocle memoratur apud Diogenem Laertium, in *Vita Theophrastis* (sect. 38), et inserta fuit a Petito in *Legibus Atticis*, l. III, c. 8. Democharis *Vitam* scripserunt Vossius in *Historicis Græcis*, I, 11; Jonsius, I, 17, et David

Ruhnkenius, in nota ad Rutilium Lupum (lib. I, p. 7), quam adeat lector. In ea Ruhnkenius notat errores eorum qui de eadem re ante ipsum scripserant.

Col. 1300 A 6. Cephisodorus, Isocratis discipulus, causam egit magistri sui adversus Aristotelem quem multis modis male habet. Quod secutus est et exaggeravit Epicurus in epistola *περὶ ἐπιτηδευμάτων*, referente Athenæo, l. VIII, c. 13 : Οἶδα ὅτι ταῦτα μόνος Ἐπίκουρος εἴρηκεν κατ' αὐτοῦ · οὔτε Εὐβουλίδης · ἀλλὰ οὔτε Κηφισόδωρος τοιοῦτό τι ἐτόλμησεν εἰπεῖν κατὰ τοῦ Σταγειρίτου καίτοι καὶ συγγράμματα ἐκδόντες κατὰ τοῦ ἀνδρός.

Jonsius, *De scriptoribus historiæ philosophicæ*, l. I, c. 13, multa de Cephisodoro dixit.

Ibid. 9. Lege ὑπερπαίει pro ὑπερπαλαίει. Vide Heliodorum, p. 316 edit. Coray; Josephum *contra Apionem*, I, 34; Athenæum, 538.

Ibid. D 1. Pythiades, soror eunuchi Hermiæ, Atarnes tyranni, uxor fuit Aristotelis. Ex ea genuit filiam Pythiadem, quam in testamento a Diogene Laertio citato, v, 12, Nicanori dedit. Ista Aristotelis filia ingenio prædita erat : vide Petrum Alcyonium *De exsilio*, l. II. Ter nupsit : vide Sextum Empiricum *Adversus grammaticos*, l. I, c. 12, § 258.

Ibid. Theocritus Chius, sophista, vixit tempore Alexandri. Discipulus fuit Metrodori Chii, qui magistrum habuerat Isocratem. Verisimile est ipsum voluisse, ut Cephisodorus, memoriam Isocratis vindicare Aristotelem injuriis afficiendo, qui ipse non alio modo erga Isocratem egerat. Theocriti memorantur plurima verba satyrica. Clemens Alexandrinus in *Protreptico*, c. 77, hæc Theocriti de morte Alexandri narrat : « Bono animo estote, amici, quoniam dii ante homines moriuntur. » Suidas Theocriti enumerat opera. Æmulus fuit Theopompi Chii in regiminis affectatione. Vide Strabonem, l. XIV, p. 645, ed. Casaubon. Theopompus contra eum scripsit in *Consilio* ad Alexandrum, Athenæus VI, 230. Idem Athenæus, l. XII, pag. 540. alterum Theocriti dictum memorat : ad incolas Chii scripserat Alexander ut purpuram mitterent ad conficiendas ducibus exercitus vestes, forte amicis ἑταίροις. Hunc versum Homeri intelligo, inquit Theocritus :

Τὸν δ' ἕλε πορφύρεος θάνατος καὶ μοῖρα κραταιή·

quia ex hoc dono incolis Chii ruina imminebat. Idem alia Theocriti verba citat de quodam ventri dedito cui nomen erat *Diocles*. Stobæus dictum sequens sub nomine Theocriti citat, quod postea in I *Stromatum* inseruit Clemens Alex. : Θεόκριτος ὁ Χῖος, Ἀναξιμένους λέγειν μέλλοντος, Ἄρχεται, εἶπε, λέξεων μὲν ποταμὸς, νοῦ δὲ σταλαγμός. « Theocritus Chius de Anaximene sermonem habituro : Verborum flumen. » mentis gutta. Theocritus propter facete dictorum affectationem mortem incurrit. Hæc Plutarchus refert in II *Symposiac.* p. 633 : Ἀντίγονος Θεόκριτον τὸν Χῖον ἀπέκτεινεν ὅτι φήσαντός τινος εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ βασιλέως ἂν παραγένηται, (ἂν) σωθῆναι. Ἀλλ' ἐμοὶ, εἶπεν, ἀδύνατα φῇς τὰ τῆς σωτηρίας. Quæ fusius exposuit Macrobius *Saturnal.* VII, 3 :

« Antigonus rex Theocritum Chium de quo juraverat quod ei parsurus esset, occidit propter scomma ab eodem de se dictum. Cum enim quasi puniendus ad Antigonem raperetur, solantibus eum amicis ac spem pollicentibus, quod omnino clementiam regis experturus esset, cum ad oculos ejus venisset, respondit · Ergo impossibilem mihi dicitis spem salutis; erat autem Antigonus uno orbatus oculo : et importuna urbanitas maledicacem luce privavit. »

Longe aliter eadem res ab eodem Plutarcho narratur in libro *De educatione puerorum*. Inde invaluit opinio hoc opus supposititium esse

Attamen, ut redeamus ad epigramma adversus Aristotelem directum, corruptum invenitur apud Diogenem Laertium, lib. v, § 9.

Plutarchus, in tractatu *De exsilio*, t. II, p 603, verborum ludum explicat istiusce epigrammatis : Ἀριστοτέλην λελοιδόρηκε Θεόκριτος ὁ Χῖος, ὅτι τὴν παρὰ Φιλίππῳ καὶ Ἀλεξάνδρῳ δίαιταν ἀγαπήσας, εἵλετο ναίειν ἀντ' Ἀκαδημίας Βορβόρου ἐν προχοαῖς. Ἔστι γὰρ ποταμὸς περὶ Πέλλην ὃν Μακέδονες Βόρβορον καλοῦσι.

« Est apud Pellam fluvius quem Macedones vocant Græce βόρβορον, id est Latine *lutum.* »

Variam lectionem exhibet Diogenis Laertii versio:

Ἑρμείου εὐνούχου ἠδ' Εὐβούλου ἅμα δούλου
Σῆμα κενὸν κενόφρων τεῦξεν Ἀριστοτέλης.

Sed mihi magis placet Eusebii versio ἑρμίου, propter carminis metrum.

Col. 1301 A 9. Apellico citatur ab Athenæo, l. v, p. 214. Libros emit Aristotelis. Τὴν Ἀριστοτέλους βιβλιοθήκην καὶ ἄλλας συνηγόρασε συχνάς.

Varia hujusce bibliothecæ fata a Strabone describuntur, l. XIII, p. 608 et 609. Sylla, captis Athenis, redemit Aristotelis libros quos secum Romam detulit. Quod cum compertum habuisset grammaticus Tyrannio, eos luce donavit, sed male habitos.

Iste Apellico magis fuit amicus librorum quam philosophiæ : Φιλόβιβλος μᾶλλον ἢ φιλόσοφος.

Col. 1304 A 4. Atticus, auctor fragmentorum satis prolixorum quæ sequuntur, idem est, ut videtur, ac ille cujus legitur fragmentum l. XI, c. 2 ; pater Herodis erat ; Philostratus illius vitam scripsit eumdemque Aulu Gellius frequenter citat in opere cui titulus : *Noctes Atticæ*. Vide notam c. 2, l. XI, in qua de illo agitur.

Opus Attici contra eos agere videtur qui doctrinas tum Platonis, tum Aristotelis impugnarunt. Syncretismum istum primus adhibuit Ammonius in schola Alexandrina, quem secuti fuerunt et Herennius, et Origenes, et Plotinus, et Porphyrius, et Jamblicus, et Hierocles.

Ibid. 9. Ὁ Περιπ. Sic 466 ; alii ὡς.

Ibid. C 8. Mendosa ista, ut patet ex variis lectionibus mss.

Secundo versu, pro ἐν ᾧ ms. 468 ἐν τῷ, quod recipiendum videtur ; versus sunt Ionicæ dialecti. Τρηχύς, item mss. 466 retinendum.

Παλίγκοτος, cui proximum est verbum τρηχύς, Pindari carmen ad memoriam revocat, *Nemæo* IV, 156 :

Τραχὺς δὲ παλιγκότοις ἔφεδρος.

An hic quoque legendum τρηχύς τε παλιγκότοις?

In ultimo versu mss. 466, 467, 468, legunt σὴν ἐλαφρίζων μάχην. Tum intelligendum esset : « Videsne hanc rupem excelsam ? Hic stat (avis) inimicis formidanda, qui rapide volans, prælium tecum committit. »

Col. 1309 A 17. Ἐν τούτοις 465, 466, 467.

Ibid. 8. Hos Pindari versus in Eusebio mutilos male correxit Vigerus. Ex his qui eosdem versus citaverunt petendæ emendationes : correctionem magni faciendam exhibet Maximus Tyrius in sermone 18 edit. Davis, cui titulus est : *An malum pro malo reddendum*. Alludit Cicero aliqua verba afferens, in epist. 38 l. XIII ad Atticum. Vide Victorium, *Var. lect.* l. XXII, c. 9, p. 406. — Πότερον δίχα τεῖχος ὕψιον ἢ σκολιαῖς ἀπάταις ἀναβαίνει ἐπιχθονίων γένος τῶν ἀνθρώπων, omnes mss.

Ibid. D 1. Ἄτε πόρρω 465, 466, 467.

Col. 1312 B 8. Ἐκείνων μενόντων κατ'. 465, 466, 467.

Col. 1329 D 10. Dicæarchus, historicus, philosophus Peripateticus, musicus, multa et varia scripsit. Inter alia memoratur opus *De antiquo Græcorum modo vivendi*, cujus Porphyrius magnum fragmentum dedit in quarto libro *De abstinentia carnis*. A Plutarcho, Athenæo, Cicerone, S. Hieronymo *adversus Jovinianum* citatur. De ipso vide quod scribitur in *Bibliotheca Græca* Fabricii, l. III, c. 2 ; apud Jonsium, *De scriptoribus hist. philosophicæ*, l. I, c. 16, §§ 1 et 4. Grammaticus quidam exstitit homo

nymus, cui forte rectius attribuerentur tractatus *Περὶ μουσικῶν ἀγώνων*, et *De institutionibus theatricis*. Jonsius longam dissertationem de Dicæarcho grammatico elucubraverat in suo tractatu *De grammaticis*, qui lucem non vidit. Dicæarchus non negabat exsistentiam animæ, sed eam *harmoniam* dicebat.

Col. 1336 B 2. Boethus, philosophus peripateticus, Sidone natus, discipulus erat Andronici Rhodii qui philosophabatur tempore Augusti. Vide Holstenium, *De vita et scriptis Porphyrii*, c. 9.

Ibid. 9. Male confutatur Entelechia Aristotelis a Porphyrio qui exstasim et præscientiam futuri, ut argumentum cui contradici non potest, opponit. Iste ratiocinandi modus Porphyrio convenit, viro a recto sensu alieno, qui tamen in mente habebat hos philosophiæ principes adunare. Opus ad hunc finem attingendum composuerat : *Περὶ τοῦ μίαν εἶναι τὴν Πλάτωνος καὶ Ἀριστοτέλους αἵρεσιν βιβλία Ζ'*. Vide Porphyrii *Vitam* ab Holstenio adornatam.

Ibid. D 6. *Ὃν δὴ λόγον ἐν νόμοις ἀσεβῶν ἀσεβῆ εἶναι ἀπεφήνατο*. Quid sibi vult hæc nota Eusebii, Porphyrium, ut impium agnovisse hunc sermonem, in legibus impiorum? Porphyrius autem de legibus non scripsit, nedum de legibus impiorum. Mea sententia, legi debet νομίμοις, *de institutionibus impiis*. Sed vocem ἀσεβῶν in titulo libri non potuit Porphyrius inscribere, quæ ab Eusebio addita est.

Col. 1337 B 11. Συναιρῶν 465.

Ibid. 12. Συνδεῖσα 467.

Col. 1341 A 2. Antisthenes Atheniensis erat; cognominabatur *Herculeus*, quia in exemplum formamque vitæ Herculem imitandum proponebat. Diogenes Laertius, lib. VI, § 2 : Ὅτι ὁ πόνος ἀγαθὸν, συνέστησε διὰ τοῦ μεγάλου Ἡρακλέους καὶ τοῦ Κύρου.... Ἔλεγε συνεχές· Μανείην μᾶλλον ἢ ἡσθείην. Vide Menagium in notis ad hunc locum.

Ibid. C 5. Plutarchus *Adversus Stoicos*, § 35, p. 53, tom. XIV edit. Hutten. : tom. X, p 438 edit. Reiskii : Ἀλλὰ τοῦ τε κόσμου πάλιν τὸ πῦρ (ὃ σπέρμα λέγουσιν εἶναι, καὶ μετὰ τὴν ἐκπύρωσιν εἰς σπέρμα μετέβαλε τὸν κόσμον) ἐκ βραχυτέρου σώματος καὶ ὄγκου φύσιν ἔχον πολλὴν, καὶ τοῦ κενοῦ προσεπιλαμβάνον τὴν χώραν ἄπλετόν ἐστι νεμόμενον τῇ αὐξήσει.

« Cum ignis mundi sit germen (ignem enim dicunt universale post incendium in germen mutandum esse ut renovetur mundus), sub minimi corporis et atomi specie, per spatium inane discurrens, in extensionem immensam augebitur. »

Vide Athenagoram, *Legat. pro Christ.*, p. 27, ed. H. Stephani.

Ibid. 10. Vide notam cap. 23, l. XI.

Col. 1344 A 14. Plutarchus *Contra Stoicos*, t. XIV, p. 52 ed. Hutten.; c. 34, p. 434, ed Reiskii : Ἀλλὰ μὴν τόν γε κόσμον εἶναι πόλιν, καὶ πολίτας τοὺς ἀστέρας. Εἰ δὲ τοῦτο, καὶ φυλέτας καὶ ἄρχοντας, δηλονότι καὶ βουλευτὴν τὸν Ἥλιον, καὶ τὸν Ἕσπερον πρύτανιν ἢ ἀστύνομον, κ. τ. λ. V. Cicer. *De legibus*, l. I; *De nat. deor.* l. II : « Mundus est communis deorum atque hominum domus; » Diog. Laert., l. VII, 137 : Λέγουσιν οἱ Στωικοὶ κόσμον τριχῶς· αὐτὸν τὸν θεὸν, τὸν ἐκ τῆς ἁπάσης οὐσίας ἰδίως ποιὸν, ὃς δὴ ἄφθαρτός ἐστι καὶ ἀγέννητος, δημιουργὸς ὢν τῆς διακοσμήσεως, κατὰ χρόνων ποιὰς πολλὰς περιόδους ἀναλίσκων εἰς ἑαυτὸν τὴν ἅπασαν οὐσίαν, καὶ πάλιν ἐξ ἑαυτοῦ γεννῶν· καὶ αὐτὴν δὲ τὴν διακόσμησιν τῶν ἀστέρων, κόσμον εἶναι λέγουσι· καὶ τρίτον, τὸ συνεστηκὸς ἐξ ἀμφοῖν. Καί ἐστι κόσμος ὁ ἰδίως ποιὸς τῆς τῶν ὅλων οὐσίας ἢ, ὥς φησι Ποσειδώνιος ἐν τῇ μετεωρολογικῇ στοιχειώσει, σύστημα ἐξ οὐρανοῦ καὶ γῆς καὶ τῶν ἐν τούτοις φύσεων, ἢ σύστημα ἐκ θεῶν καὶ ἀνθρώπων καὶ τῶν ἕνεκα τούτων γεγονότων.

Hunc textum affert Suidas ad verbum Κόσμος, ubi Kusterus proponit εἰδοποιός loco ἰδίως ποιός, ut legit Portus. Diogenes Laertius ex Didymo hunc locum sumpsit itemque corrigendus est; εἰδοποιός legitur apud Senecam, *Consol. ad Helv.*, c. 8 : « Quisquis *formator* universi fuit, sive ille Deus est potens omnium, » etc. Idem Diogenes, ibid. § 143.

Ibid. B 5. Porphyrius, citatus ex libro *De statuis*, in *Præpar. evang.* l. III, c. 9, p. 101, Ζεὺς οὖν ὁ πᾶς κόσμος : hæc etymologia verbi ζεύς a Stobæo repetitur, *Eclog. physic.*, l. I, p. 46, ed. Heerenii; ab Aristotele, *De mundo*, c. 7, a Diogene Laertio, VII, 147, Ζῆνα καλοῦσι παρ' ὅσον τοῦ ζῆν αἴτιός ἐστι.

Ibid. 7. Diogenes Laertius, l. VII, 149 : Ἔστι δὲ Εἱμαρμένη αἰτία τῶν ὄντων εἰρομένη.

Plutarch. *De fato*, 4 : Εἱμαρμένη προσαγορεύεται ὡς ἂν εἰρομένη τις. Θεσμὸς δὲ καὶ νόμος ὑπάρχει τῷ τὰ ἀκόλουθα τοῖς γινομένοις πολιτικῶς διατετάχθαι.

Vide supra in c. 8, l. VI, responsa Diogeniani ad Chrysippum de istis etymologiis

Ibid. 10. Ἡγεμονικόν, seu pars quæ omnibus aliis præstat et eis imprimit motum, non idem est apud unumquemque ex veteribus Stoicis : Ἀρχίδαμας τὸ ἡγεμονικὸν τοῦ κόσμου ἐν γῇ ὑπάρχειν ἀπεφήσατο· Archidamus dicebat terram esse ἡγεμονικόν mundi.

Cicero *De nat. deor.* l. II : « Principatum id dico quod Græci ἡγεμονικόν vocant, quo nihil in quoque genere nec potest nec debet esse præstantius. »

Diogenes Laertius, l. VII, 139 : Χρύσιππος ἐν τῷ πρώτῳ *Περὶ προνοίας*, καὶ Ποσειδώνιος ἐν τῷ *Περὶ θεῶν*, τὸν οὐρανόν φασι τὸ ἡγεμονικὸν τοῦ κόσμου· Κλεάνθης δε τὸν ἥλιον. Ὁ μὲν Χρύσιππος διαφορώτερον πάλιν τὸ καθαρώτερον τοῦ αἰθέρος.

Ibid. D 3. Vigerus vertit, *ad Boethum*, quasi hoc missum ad Boethum fuisset, sed Boethus jamdudum mortuus erat. Lege, *adversus*.

Hæc sunt verba Holstenii, *De vita et scriptis Porphyrii*, c. 9 : « Eusebius non uno loco et Theodoretus *Therapeut.* serm. 1... Propugnasse Porphyrium hoc opere Platonis de anima sententiam adversus Boethum Sidonium, Peripateticum, Andronici Rhodii discipulum, celebrem Augustæi sæculi philosophum, certius esse credo quam ut probari indigeat. » Diog. Laertius *in Zenone* : Βοηθὸς εἶπεν οὐκ εἶναι ζῶον τὸν κόσμον, l. VII, § 143. Hic Boethus mihi videtur Stoicus esse. Inter Stoicos annumeratur a Philone Judæo, in tractatu *Περὶ ἀφθαρσίας κόσμου*; in eodem tractatu Philo dicit Boethum, Posidonium et Panætium Stoicos, reliquisse doctrinam incendii mundi, ut admitterent saniorem doctrinam æternitatis mundi. Βοηθὸς καὶ Ποσειδώνιος καὶ Παναίτιος ἄνδρες ἐν τοῖς στωϊκοῖς δόγμασιν ἰσχύοντες, ἅτε θεόληπτοι, τὰς ἐκπυρώσεις καὶ παλιγγενεσίας καταλιπόντες πρὸς θειότερον δόγμα τὸ τῆς ἀφθαρσίας τοῦ κόσμου παντὸς ηὐτομόλησαν. Boethus, *De fato*, ut Stoicus citatur a Diogene Laertio, l. VII, § 149 : Ἔστι δὲ Εἱμαρμένη αἰτία τῶν ὄντων εἰρομένη, ἢ λόγος καθ' ὃν ὁ κόσμος διεξάγεται.

Adversus doctrinas Stoicorum hunc tractatum scripsit Porphyrius.

Jonsius contendit hunc Boethum de quo agitur esse Boethum Platonicum cujus Porphyrius mentionem facit in *Expositione categoriarum*, quemque Simplicius persæpe citat in commentario super easdem *Categorias*; errat autem : cum Vigero credit huncce tractatum non compositum fuisse *Adversus Boethum*, sed simpliciter *ad Boethum* missum; ista opinio falsa est, ut supra vidimus.

De scriptoribus hist. philosophicæ, l. III, c. 15, 5.

Col. 1348 B 8. Cicero *De nat. deor.* II, 46 :...— « Ita relinqui nihil præter ignem, a quo rursum animante ac Deo renovatio mundi fieret, atque idem ornatus oriretur. »

Cicero, in loco supra memorato, dicit etiam Panæ-

tium conflagrationi mundi fidem non adjecisse: « De quo Panætium addubitare dicebant, ut ad extremum mundus omnis ignesceret. » Zeno secundus sic censebat; erat enim discipulus Chrysippi. Vide Plutarchum *De notionibus communibus*, t. XIV, p. 53 edit. Huttenii, tom. X, p. 438 ed. Reiskii, citatum ad c. 14.

Col. 1348 D 5. Simplicius in Aristotelis *Physicæ* l. v, quædam tradit de palingenesia Stoicorum, p. 207 verso : Τοῦτο δὲ τὸ ζήτημα τῇ τῶν Στωϊκῶν ἐπὶ μᾶλλον ἁρμόττει παλιγγενεσίᾳ· λέγοντες γὰρ ἐκεῖνον τὸν αὐτόν με πάλιν γενήσεσθαι τῇ παλιγγενεσίᾳ, ζητοῦσιν εἰκότως πότερον εἷς εἰμι τῷ ἀριθμῷ ὃ νῦν καὶ τότε, διὰ τὸ τῇ οὐσίᾳ εἶναι ὁ αὐτὸς, ἢ τῇ κατατάξει τῇ εἰς ἄλλην καὶ ἄλλην κοσμοποιΐαν διαφοροῦμαι.

« Hæc ad palingenesiam Stoicorum prorsus attinent, cum asserant me renasci eumdem debere virtute palingenesiæ, meritoque attendant utrum sim unus et idem numero (ἀριθμῷ), in sensu philosophico, nunc, qui tunc eram, hoc est, utrum substantia idem sim, utrumne alius sim organorum dispositione ad unam et alteram cosmogoniam pertinente. »

Col. 1349 A 4. Diogenes Laertius, l. vii, § 158 : Ἀνθρώπου δὲ σπέρμα (πνεῦμα) ὃ μεθίησιν ὁ ἄνθρωπος μεθ' ὑγροῦ συγκιρνᾶσθαι τοῖς τῆς ψυχῆς μέρεσι κατὰ μιγμὸν τοῦ τῶν προγόνων λόγου, lego σπόρου.

Mutilus est hic textus et vix intelligi potest sed alter ex altero confirmatur.

Ibid. B 2. Schleiermacher, in *Musæo antiquitatis Wolfii*, vol. I, p. 352, proponit αὐταὶ τοῖς ἐν τοῖσι ποταμοῖσι, *similes his in fluminibus*.

Ibid. 5. Illud Heracliti Ephesini axioma sœpe recentioribus ipso auctoribus citatum est. Vide locum *Theæteti* Platonis, p. 118 F; *Cratyli*, 266, A ed. Ficin. Illud frequenter invocat Plutarchus in tractatu de Εἶ, syllaba inscripta in templo Delphico, quem citat Eusebius *Præp. evang.*, l. xi, c. 2, p. 528 : Ποταμῷ δ' οὐκ ἔστιν ἐμβῆναι δὶς τῷ αὐτῷ; in tractatu *De sera Numinis vindicta*, p. 62. edit. Wyttenbach ; in tractatu *Contra Stoicos*, qui hanc doctrinam amplexi fuerant, p. 1082; in *Quæstionibus naturalibus*, p. 912 : Ποταμοῖς γὰρ δὶς τοῖς αὐτοῖς οὐκ ἂν ἐμβαίης, ὥς φησιν Ἡράκλειτος, ἕτερα γὰρ ἐπιῤῥεῖ ὕδατα.

Hujus axiomatis meminit Aristoteles in *Metaphys.*, 5, 6, p. 205, ed. Brandis, sub hoc nomine : *Ἡρακλείτειοι δόξαι*. Vide ap. eumd., l. iii, c. 5; *Politic.*, l. iii, c. 2. Sub nomine θέσις citatur ab Ammonio in commentario suo super tractatum *De interpretatione*, p. 9, ed. Sabio : Καλοῦμεν θέσεις τὰς παραδόξους ὑπολήψεις τῶν γνωρίμων τινὸς κατὰ φιλοσοφίαν· οἷον τὸ πάντα κινεῖσθαι καὶ στάσεως μηδαμῶς τὰ ὄντα μετέχειν ὥσπερ ἔλεγεν Ἡράκλειτος. Idem, *in Categorias*, illud axioma Pyrrhoni tribuere videtur : Ὥσπερ εἰς τὸν αὐτὸν ποταμὸν, φησὶ, δὶς ἐμβῆναι ἀμήχανον· Οὕτως οὐδὲ περὶ τῶν πραγμάτων, p. 8 verso, ed. Sabio. Inde tamen immerito concluderetur Ammonium voluisse Heracliti spoliis Pyrrhonem ornare; dicit tantum Pyrrhonem omnibus illud axioma applicuisse, χρώμενος τῷ παραδείγματι, conclusionemque ex illo exprompsisse ab Heraclito negatam, scilicet omnis scientiæ incertitudinem. Sextus Empiricus hanc thesim, ut eam vocat Ammonius, Heraclito non attribuisset, in *Hypotyposibus*, l. iii, § 115, si Pyrrhonis esset, quem laudat.

Seneca, ep. 58 : « Ego dum loquor mutari ista, mutatus sum. Hoc est, quod ait Heraclitus, *In idem flumen bis non descendimus*. » Persius : « Quod loquor inde est. » Heraclitus Ponticus in *Allegoriis Homericis*, p. 465, edit. Gale, 1688. Μητέρα δὲ θεοῖς ἔνειμεν εἶναι Ῥέαν, ἐπειδὴ ῥύσει τινὶ καὶ ἀεννάῳ κινήσει τὸ πᾶν οἰκονομεῖται· et alii.

Col. 1353 A 7. De correctione hujus loci vide Wyttenbach in Plutarcho, *De sera Numinis vindicta*, p. 83.

Col. 1357 A 3. Χορηγοῦν, 466.

Ibid. C 10. Πρός τί πως ἔχειν. Horum verborum meminit Diogenes Laertius in *Vita Zenonis*, § 161, l. vii, p. 468, occasione data ab Aristone Chio qui hæc introduxit cum ἀδιαφορίᾳ in philosophia Stoicorum. Hæc sunt verba Diogenis :

Ἀρετάς τε οὔτε πολλὰς εἰσῆγεν, ὡς ὁ Ζήνων, οὔτε μίαν πολλοῖς ὀνόμασι καλουμένην, ὡς οἱ Μεγαρικοὶ, ἀλλὰ καὶ τὸ πρός τί πως ἔχειν.

« Non multas admittebat virtutes, ut Zeno, nec unam sub diversis nominibus, sicut Megarici; sed ut res exigebat. » Vide apud eumdem, in *Vita Pyrrhonis*, l. ix, sect. 96. Simplicius in commentario suo *in categorias Aristotelis*, doctrinam Stoicorum exponit de rebus, περὶ πραγμάτων, Θ. 5, p. 2, quas dividunt in substantias, οὐσίαι, in qualitates, ποιότητες, in relativa absoluta vel relativa ad subjectum, τὰ πρὸς αὐτό πως ἔχοντα. Duo hæc ultima Latine vocat Boetius *potentiam* et *habitum* : dividuntur adhuc in relativa sui ad alia et aliorum ad se.

Ex his, nihil aliud est virtus nisi vitæ moderatio in illa vel illa circumstantia : virtus est sobrietas in alimentorum usu, est continentia in voluptatibus, etc.

Aristoteles hanc locutionem adhibet in tractatu *Περὶ φυσικῆς ἀκροάσεως*. tom. I, p. 246 edit. Bekker.

Φαμὲν ἁπάσας εἶναι τὰς ἀρετὰς ἐν τῷ πρός τί πως ἔχειν· ἑκάστη γάρ ἐστι τῷ πρός τί πως ἔχειν, καὶ περὶ τὰ οἰκεῖα πάθη εὖ ἢ κακῶς διατίθησι τὸ ἔχον.

P. 247 : Ὁμοίως δὲ καὶ ἐπὶ τῶν τῆς ψυχῆς ἕξεων· ἅπασαι γὰρ καὶ αὐταὶ τῷ πρός τί πως ἔχειν· καὶ αἱ μὲν ἀρεταὶ, τελειώσεις· αἱ δὲ κακίαι, ἐκστάσεις.

Ibidem : Πολὺ τὸ ἐπιστῆμον ἐν τῷ πρός τί πως ἔχειν λέγομεν.

Sextus Empiricus, l. viii, *Adversus logicos*, sect. 163 :

Ἐπεὶ οὖν δύο εἰσὶ τῶν πραγμάτων διαφοραὶ, μία μὲν ἡ τῶν κατὰ διαφορὰν, δευτέρα δὲ ἡ τῶν πρός τί πως ἐχόντων.

« Duæ sunt rerum differentiæ, una secundum differentiam essentialem, altera secundum relationem. »

Idem § 162 hoc thema explicat ita ut quisque intelligere possit quid sit *πρός τί πως ἔχον*· Τῶν ὄντων φασὶν οἱ ἀπὸ τῆς Σκέψεως, τὰ μέν ἐστι κατὰ διαφοράν· τὰ δὲ, πρός τί πως ἔχοντα. Κατὰ διαφορὰν μὲν ὁπόσα κατ' ἰδίαν ὑπόστασιν καὶ ἀπολύτως νοεῖται· οἷον λευκὸν, μέλαν, γλυκὺ, πικρὸν καὶ πᾶν τὸ τούτοις παραπλήσιον· ψιλοῖς γὰρ αὐτοῖς καὶ κατὰ περιγραφὴν ἐπιβάλλομεν καὶ δίχα τοῦ ἑτερόν τι συνεπινοεῖν. Πρός τι δέ ἐστι τὰ κατὰ τὴν ὡς πρὸς ἕτερον σχῆσιν νοούμενα, καὶ οὐκέτι ἀπολελυμένως λαμβανόμενα· τουτέστι, κατ' ἰδίαν· οἷον τὸ λευκότερον καὶ μελάντερον καὶ γλυκύτερον καὶ πικρότερον καὶ πᾶν εἴ τι τῆς αὐτῆς ἐστιν ἰδέας. Οὐ γὰρ ὃν τρόπον τὸ λευκὸν ἢ τὸ μέλαν, ἢ τὸ πικρὸν κατ' ἰδίαν ἐνοεῖτο περιγραφὴν, οὕτω καὶ τὸ λευκότερον ἢ μελάντερόν ἐστιν· ἀλλ' ἵνα τοῦτο νοήσωμεν, συνεπιβάλλειν δεῖ καὶ ἐκείνῳ τῷ οὗ λευκότερόν ἐστιν, ἢ τῷ οὗ μελάντερόν ἐστι· καὶ ἐπὶ τοῦ γλυκυτέρου καὶ πικροτέρου ὁ αὐτὸς λόγος.

« Sceptici divisionem rerum statuunt in eo quod quædam sunt κατὰ διαφοράν, quædam autem πρός τί πως ἔχοντα. Res κατὰ διαφοράν exsistentiam (ὑπόστασιν) habent independentem, mensque eas concipit exsistentes independenter a subjecto cui adhærent : ut candidum, nigrum, dulce, amarum et alia similia : horum quippe ideam habemus abstractam, nec fit ulla collatio, vel eorum cum aliis relatio fingitur. Eæ autem quæ πρός τι πως ἔχοντα dicuntur notionem de se non præbent nisi cum aliis collatæ, ut candidius, dulcius, amarius et alia similia : non enim res istæ eodem modo se habent quo res κατὰ διαφοράν, siquidem ipsas nonnisi ab aliis sejunctas nobis fingere possumus. Si menti nostræ occurrat idea τοῦ *plus* aut τοῦ *primus*, cogitemus necesse est de re altera quæ minor est aut major, sive alba, sive nigra, sive dulcis, sive amara. »

Col. 1373 A 5. Opinionem eorum qui dicunt animam humanam esse harmoniam, provenireque ab æquo temperamento elementorum quibus componitur corpus, jam confutaverat Plato in *Phædone*. § 57. Platoni consentit Aristoteles *De anima*, l. i, c. 4.

Inter auctores qui hanc opinionem tuentur, sæpius citatur Dicæarchus, discipulus Aristotelis. Vide Plutarchum, *De placitis philosophorum*, IV, 2.

Nemesius de natura hominis : Δικαίαρχος ψυχὴν ἁρμονίαν τῶν τεσσάρων στοιχείων· οὐ γὰρ δὴ τὴν ἐκ φθόγγων συνισταμένην, ἀλλὰ τὴν ἐν σώματι θερμῶν καὶ ὑγρῶν καὶ ψυχρῶν καὶ ξηρῶν ἐναρμόνιον κρᾶσιν καὶ συμφωνίαν βούλεται εἶναι.

Vide Sextum Empiricum, *Adv. mathematicos*, VIII, § 349, Pyrrhonem, *Hypotyp.* II, § 31 ; Plutarchum, *C. Colotem*, § 14.

Atticus, ab Eusebio citatus, supra l. XX, c. 9. Lucretius tandem hanc doctrinam exponit, lib. III, v, 98 :

Quamvis multa quidem sapientum turba putarunt
Sensum animi certa non esse in parte locatum :
Verum habitum quemdam vitalem corporis esse
Harmoniam Graii quam dicunt, quod faciat nos
Vivere cum sensu, nulla cum in parte siet mens :
Ut bona sæpe valetudo cum dicitur esse
Corporis, et non est tamen hæc pars ulla valentis.

Col. 1373 C 14. Φιλολογίας 465. recte.

Col. 1376 A 6. Ἐπιθεωρῆσαι 465, 466.

Ibid. B 1. Ἐκφαινούσας 465, 468 ; ἐκφαίνοντα, 466.

Ibid. 6. Ἐκ deest 465, 466, 467.

Ibid. C 3. Πεπληρωκότος 465, 466, 467, 468.

Ibid. 6. Κατ' ἔμφασιν γιγνόμενον, 465, 466.

Ibid. 9. Διὰ βραχέας 465 ; βραχέος 466.

Col. 1377 A 4. Πνοήν 465, 466.

Ibid. 6. Πολλαπλασίω 466.

Ibid. 8. *Ἐπίκουρος πάλιν κ. τ. λ.* Hæc phrasis ter repetitur hic et apud Plutarchum, c. 24, 25 et 30. Ἐχόμενος τοῦ ἐνδεχομένου. Hanc duplici modo Vigerus in Latinum convertit ; cap. 24 : « Epicurus itidem superiora omnia vera esse posse, imo tantum etiam (solem esse) quantus nobis videtur ; » cap. 25 : « Epicurus (ait) hæc omnia probabilitate sua non carere ; » cap. 30 : « Fieri posse constanter retinens. » Quænam est vera lectio ? an utraque peccat ? Diogenes Laertius parum hæc elucidat ; dicit quidem Epicurum contendere solem nec majorem nec minorem esse, vel paulo majorem aut minorem, quam videtur : τηλικοῦτον εἶναι ἡλίκος φαίνεται, l. x, 91 : sed omnino hallucinatur cum dicta probare contendit ex eo quod luminis color ad nos intemerata pervenit, quanquam a sole adeo remotos. Propterea Cicero dixit : « Epicurus in physicis, quibus maxime gloriatur, totus est alienus. » *De finibus*, I, c. 6, § 17. Id. ibidem, § 21 : « Sol Democrito magnus videtur, quippe homini erudito in geometriaque perfecto : huic bipedalis fortasse : tantum enim esse censet quantus videtur vel paulo aut majorem, aut minorem. » Quæ Plutarchi optime explicant finem phrasis ; sed quid significat ἐνδέχεσθαι τὰ προειρημένα πάντα quod bis repetitur ? Nihil præcessit. Primam ergo Vigeri non admittimus versionem. Quoad probabilitates, τὰ πιθανολογούμενα, ut dicit Epicurus apud Diogenem Laertium, § 87, lego προειλημμένα. *Opiniones receptæ, prolepsis* cujus sæpe Epicurus VIII prædicat, præcipueque ad deos et ad fidem in deos. V. Ciceronem *De nat. deor.* I, 16 ; Diogenem Laertium, x, 33.

Ibid. D 5. Quis est hic Antipho physicus ? De eo tacet Jonsius in longa enumeratione Antiphonum, l. IV tractatus *De scriptoribus historiæ philosophiæ*.

Col. 1380 B 7. Hic indicatur Diogenes Apollonius, supra citatus, l. I, c. 8, p. 25, in fragmento *Stromatum* Plutarchi et apud Diogenem Laertium, l. IX, § 57.

Ibid. 11 Lapis lapsus ad Ægos-Potamos apud antiquos celebris fuit maxime propter explicationem Anaxagoræ. Post inventionem legis gravitatis, hæc historia inter fabulas annumerata fuit ; sed nostris diebus iterum hæc historia revixit, quod multi lapides diversis in locis a summo cadentes aere visi sunt. Hujus facti explicatio ex legibus physicis vix dari potest. Nemo scit enim quomodo talia corpora e centro suo gravitatis excedunt ut novum centrum adeant.

Ibid. C 5. Loco *Heraclidis*, scripsi *Heraclitum* : nullibi enim mentio Heraclidis ut philosophi physici ; sed Heraclitus proximus fuit doctrina Pythagoricis quorum opiniones circa physicam admisit. Heracliti Ephesini, *Obscuri* cognominati, fragmenta sparsa diversos apud antiquos auctores collegit Schleiermacher ut monographiam componeret quæ reperitur in *Musæo antiquitatis Wolfii*, p. 339, de quo jam supra in nota ad lib. XIII, c. 13.

Col. 1384 C 10. Galenus Περὶ φιλοσόφου ἱστορίας, t. IV, p. 427, edit. Basil., sic doctrinas Platonis exponit :

« Plato dicit mundum esse unum, omnia esse unum, et mundum non fore perfectum, si non omnia contineret : mundum enim non fore exemplari similem, scilicet mundo mortali, θνητῷ (sed hoc ultimum verbum falso hic ponitur ; supple νοητῷ, intellectuali), si non fuisset sola generatio ; quam si huic qualitatem eripias, non erit æternus. »

Col. 1385 A 12. Προνοουμένως 465.

Col. 1386 D 1. Ἀπὸ πυρὸς καὶ τοῦ πέμπτου στοιχείου. Quintum elementum pertinet ad philosophiam Peripateticorum, non autem ad philosophiam Pythagoræ. Galenus itaque in *Φιλόσοφος ἱστορία* solum scribit ἀπὸ τοῦ πυρός.

Col. 1389 A 11. Apud antiquos, dexterum et sinistrum, quoad mundum, statuuntur motus circularis directione. Aristoteles *De cælo*, lib. II, c. 2 : Δεξιὸν ἑκάστου λέγομεν, ὅθεν ἡ ἀρχὴ τῆς κατὰ τόπον κινήσεως· τοῦ δὲ οὐρανοῦ ἀρχὴν τῆς περιφορᾶς, ὅθεν αἱ ἀνατολαὶ τῶν ἄστρων· ὥστε τοῦτο ἂν εἴη δεξιόν, οὗ δὲ αἱ δύσεις, ἀριστερόν.

Ibid. 15. Περιφορά, cum sensu *involucri*, inusitatum.

Col. 1392 B 2. Ἀριστοτέλης καὶ Πλάτων τὴν ὕλην σωματοειδῆ, ἄμορφον, ἀνείδεον, ἀσχημάτιστον, ἄποιον μέν, ὅσον ἐπὶ τῇ ἰδίᾳ φύσει. Hic est, mea sententia, manifesta contradictio ; hic materiam vocat σωματοειδῆ, illic eam appellat : ἄμορφον, ἀνείδεον, ἀσχημάτιστον, ἄποιον μὲν ὅσον ἐπὶ τῇ ἰδίᾳ φύσει.

Non ergo legendum σωματοειδῆ ; propono στοιχειωειδῆ, *materiam elementitiam*.

Aristoteles, *De physica auscultatione*, lib. II, initio, materiam a forma sejungit ; porro, materia, σωματοειδής unam et alteram complectitur. Ἕνα μὲν οὖν τρόπον ἡ φύσις λέγεται ἡ πρώτη ἑκάστῳ ὑποκειμένη ὕλη· ἄλλον δὲ τρόπον ἡ μορφὴ καὶ τὸ εἶδος.

Non dubito quin neque Plato, neque Aristoteles hanc doctrinam, quæ contradictoria est, tenuerint, ut referunt Plutarchus et Eusebius. Timæus Locrensis, *De anima mundi*, I, 2 : « Omnia ab idea generantur, et materia, et sensibile a quibus deinde reliqua producuntur. Idea est ingenita, immutabilis, constans, quia natura sua est intellectualis et paradigma rerum generatarum in quantum mutationi obnoxiæ sunt : hæc definitio ideæ concipienda tradendaque est. »

« Materia est effigies, ἐκμαγεῖον, mater, nutrix genitrixque tertiarum substantiarum. Quæ in se recepit affinia, coadunat, sicque elaborat et sua opera perficit. »

« Hanc materiam dicebat æternam, non autem immutabilem, informem quoad essentiam, sed omnes formas recipientem. »

« Quoad corpora, natura in ipsis dividi potest, quia ex utraque natura proveniunt. »

« Cum hæc duo elementa inter se opponuntur, scilicet forma et natura, forma viri aut patris, natura feminæ aut matris vices gerit, tertiæque substantiæ proveniunt ab utraque. »

Idem III, § 3.

« Principium rerum procreatarum sunt substratum, materia, et ut causa figuræ, forma. Ab his generantibus, scilicet terra, aqua, aere et igni produ-

cuntur corpora : duorum horum principiorum productiones enumeravimus. »

Sic Plutarchus verba hujusce capitis *Timæi* transcripsit. Ἐκμαγεῖον, cujus prima significatio est, *mappa penicillum* quocum detergitur, ἔκμαγμα, ἐκμακτρον, triplici significatione gaudet. Impressam enim significat imaginem in corporibus ductilibus, ut in annulo; excipulum formarum externarum ; denique typum vel matricem quæ formas istas producit. Vide Vigerum in hunc locum ; Petavium *in Themistam*, 21 orat. Vide etiam Bouchereau, p. 414, in notis suæ versionis Origenis *Adv. Cels.* in epist. ad Menjot.

Plato, in *Timæo*, p. 50, unde partim hæ definitiones derivantur, explicationem addit super ἐκμαγεῖον, in eodem sensu : ἐκμαγεῖον φύσει παντὶ κεῖται, κινούμενόν τε καὶ διασχηματιζόμενον ὑπὸ τῶν εἰσιόντων, κ. τ. λ. Aristoteles, *Metaphys.*, l. I, c. 6 : Τὸ δὲ δυάδα ποιῆσαι τὴν ἑτέραν φύσιν, διὰ τὸ τοὺς ἀριθμοὺς ἔξω τῶν πρώτων εὐφυῶς ἐξ αὐτῆς γεννᾶσθαι, ὥσπερ ἔκ τινος ἐκμαγείου. *Scholiastes* : Ὥσπερ τὰ ἐκμαγεῖα καὶ οἱ τύποι πάντα τὰ ἐναρμοσθέντα αὐτοῖς ὅμοια ποιοῦσιν, οὕτω καὶ ἡ δυὰς ὥσπερ τι οὖσα ἐκμαγεῖον τῶν μετ' αὐτὴν γεννητικὴ ἀριθμῶν γίνεται ἑκάστῳ ᾧ ἂν προσαχθῇ. Vide *Theætetem* Platonis, p. 191, 194, 196 edit. Stephani, l. VII *Legum*, p. 800 et 801 ejusdem editionis.

Col. 1393 A 9. *Xenophanem* lege pro *Xenocratem*; hic de astronomia nunquam scripsit.

Ibid. B 5. Plutarchus, *De facie lunæ*, § 15 :

« Nullam fidem adhibeamus Metrodoro Chio, qui dicit solem, ut discum, propter levitatem sursum erectum fuisse, astraque diversos in locos distributa fuisse, a specifica gravitate, sicut a statera, directa »

Col. 1396 A 3. Pauca tradamus de notabili Thalis circa defectus tum solis tum lunæ inventione.

Defectum solis qui tempore prælii Lydiorum adversus Medas evenit, prænuntiaverat, ut ab Herodoto in *Clio*, cap. 74, refertur, συμβολῆς γενομένης ὥς τε τῆς μάχης συνεστεώσης τὴν ἡμέρην ἐξαπίνης νύκτα γενέσθαι· Τὴν δὲ μεταλλαγὴν ταύτην τῆς ἡμέρης Θαλῆς ὁ μιλήσιος τοῖσι Ἴωσι προηγόρευσεν ἔσεσθαι.

Ammonius, in suo commentario *super Categorias Aristotelis* περὶ τῶν πρός τι, Philosophi mentem circa defectus lunæ tradit :

Ἀμέλει φασὶ Θαλῆν τὸν Μιλήσιον πρότερον ἐπιστῆσαι τῇ αἰτίᾳ τῆς σεληνιακῆς ἐκλείψεως, κατανοήσαντα ὅτι ἐκ τοῦ ἡλίου ἡ σελήνη δέχεται τὸ φῶς, διότι αὐξομένη μὲν τῇ ἀποστάσει τοῦ ἡλίου, τὸ μὲν πεφωτισμένον μέρος ἔχει πρὸς δυσμὰς, δυτικωτέρου ὄντος τότε τοῦ ἡλίου· τὸ δὲ κερατοειδὲς αὐτῆς καὶ ἀφώτιστον νεύει πρὸς ἀνατολάς. Ἐπὰν δὲ γένηται ἀντιπρόσωπος ὅλη τῷ ἡλίῳ, κατὰ διάμετρον αὐτοῦ ἀποστᾶσα, τότε πᾶσα φωτίζεται, ὅλη ὅλῳ τῷ ἡλίῳ προσβάλλουσα (ὅλην δὲ λέγω καὶ κατὰ τὸ πρὸς ἡμᾶς αὐτῆς νενευκὸς μέρος). Ἡνίκα δὲ ἄρξηται μειοῦσθαι τῇ συνόδῳ τῇ πρὸς τὸν ἥλιον, τότε πάλιν τὸ μὲν πεφωτισμένον νεύει πρὸς ἀνατολὰς, τοῦ ἡλίου τότε ἀνατολικωτέρου ὄντος· τὸ δὲ ἀφώτιστον καὶ κερατοειδὲς πρὸς δυσμάς. Ἐντεῦθεν τοίνυν ἐπέστησε τῇ σεληνιακῇ ἐκλείψει, ὅτι, ἐπειδὰν ἐμπέσῃ εἰς τὸ καλούμενον σκίασμα τῆς γῆς, τοῦ ἡλίου κατὰ κάθετον αὐτῇ ὄντος, ἐν τῷ ὑπὸ γῆν ἡμισφαιρίῳ πάσχει ἢ συμβαίνει αὐτῇ παντελῆ ἔκλειψιν, τῶν ἀκτίνων τῶν ἡλιακῶν μηδαμῶς αὐτῇ προσβαλλουσῶν. Ἀμέλει, εἰ μὴ ἐν πανσελήνῳ μόνῃ, τοῦτο οὐ συμβαίνει.

« Primus, ut fertur, defectuum lunæ causam exposuit Thales Milesius. Animadverterat lunam suam lucem a sole mutuari, quia in plenilunio luna a sole recedit et facies lucens ad occidentem vertitur, sole tunc in extremo occidente versante, dum spectat orientem obscura vel cornuta facies. Cum facie ad faciem soli astat, ipso linea diametrali sejuncta tota jam lucet, quia tota toti soli objicitur. Tota, inquam, quoad faciem quæ ad nos spectat. Cum autem luna decrescit, solique fit proximior, tunc facies lucens spectat ad orientem, quia sol magis ad orientem inclinatur, faciesque econtra ad septentrionem versa, obcura est et cornuta. Concludit ergo Thales, supputationibus scientiæ fretus, defectum lunæ non evenire nisi quando luna incurrit in umbram (σκίασμα) terræ, sole tunc relative ad lunam stante in diametro hemispherii subterrestris. Tunc defectum patitur omnium partium, quia solis radii ad eam pervenire non possunt, quod nonnisi in plenilunio contingit. »

Isidorus *Origin.* l. III, c. 58 :

« Eclipsis lunæ est quoties in umbram terræ luna incurrit (non enim suum lumen habere, sed a sole illuminari putatur), si inter ipsam et solem umbra terræ interveniat. »

Ibid. C 12. Plutarchus *De facie lunæ*, § 19 :

« Posidonius hoc meteorum exponens ait defectum non evenire nisi cum sol umbræ lunæ occurrit, et iis solis id visu perceptibile qui ut solem videant lunæ umbra interposita non permittit. »

Ibid. D 6. Inter opera diversa Plutarchi legitur tractatus *De facie lunæ*. Multos inter errores de natura rerum, quædam sapienter dicta inveniuntur. Inter alia legimus Cleanthum ab Aristarcho Samio (cujus adhuc librum habemus quem *De distantia solem inter et lunam* scripsit), impietatis insimulatum quia terram circa solem volvi contendebat.

Col. 1397 A 7. Παραμεμίχθαι 466.

Col. 1398 B 3. Aristarchus Samius, in suo tractatu *De distantia solis et lunæ*, a D. de Fortia edito. Opus et locus hic allatus citantur a Plutarcho, *De facie lunæ*.

Ibid. 14. Cleostratis correctio ; vide Scaligerum *De emend. temporum*, l. I, p. 23, et Petavium, *Doctrina temporum*, l. I et II.

Ibid. Metonis correctio. Scaligerus l. II, p. 83, et Petavius ibidem.

Ibid. C 1. Periodus Callippica 76 annis constat. Vide Scaligerum, *De emend. temporum*, lib. II, p. 84.

Ibid. 2. Scilicet Diogenes Apollonius. Vide Schleiermacheri Dissertationem de hoc philosopho, inter memorias *Academiæ Berolin.* 1811.

Col. 1399 B 14. Τρεπτικῶς 467.

Col. 1400 D 4. Antipho physicus bis citatur a Plutarcho in libro cui titulus, *Placita philosophorum*, l. II, c. 28, ut hic, lib. III, c. 16, ab Eusebio, l. XV, 29 et 59.

Col. 1406 C 9. Hic Homeri versus : *Odyss.* Δ 392 :

Ὅττι τοι ἐν μεγάροισι κακόν τ' ἀγαθόντε τέτυκται,

sæpe a Socrate citatur, ut jam supra, ut significet nos maxime de nobismetipsis curam agere debere, emissis aliis studiis. Aulus Gellius, l. XIV, 6, *Noct. Attic.* :

« Noctes de uno maxime illo versu Homeri quærunt, quem Socrates præ omnibus rebus sibi esse cordi dicebat ὅττι τοι, κ. τ. λ. »

Vide Diogenem Laertium, l. II, § 21, et ad locum commentaria.

Ibid D 8. Ea mens Timoni in primis fuit ut in suis *Sillis*, Homeri et veterum poetarum scripta παρῳδικῶς exprimeret ; quod patet ex fragmentis citatis ab Eusebio, a Clemente Alexandrino, in V *Stromate*, p. 651, ab Athenæo, lib. IV, a Diogene Laertio passim. Versus hic citati mendosi sunt apud duos scriptores qui eos nobis transmiserunt. Ea Eusebius videtur ex Clemente mutuatus fuisse, quia ab eo alia multa sumpsit. Henricus Stephanus eadem carmina inseruit in opere cui titulus est, *Poesis philosophica*, et in utroque auctore elegit quæ meliora sensit. Mendum tamen adest grave, quod non correxit, cum dicit ἔρις est κασιγνήτη δ' ἔρις. Vigerus *in Eusebium* hunc locum neglexit, Potter *in Clementem* proponit ἔριθος : quæ lectio potior mihi videtur, quamvis cum verbo κασιγνήτη non multum concordat.

DISSERTATION

SUR L'AUTHENTICITÉ DES FRAGMENTS DE L'HISTOIRE PHÉNICIENNE DE SANCHONIATHON

Renfermés dans le premier livre de la *Préparation évangélique ;*

PAR M. SÈGUIER DE SAINT-BRISSON

MEMBRE DE L'INSTITUT.

(Extrait des *Annales de Philosophie chrétienne*, année 1839, tom. XVIII, numéros 108 et suiv.)

I.

Différentes éditions d'Eusèbe et des fragments de Sanchoniathon. — Editions de Vigier et d'Orelli ; leurs défauts et leurs qualités. — Auteurs qui soutiennent l'authenticité de ces fragments. — Adversaires ; Ursinus. — Richard Simon. — Dodwell ; sa réfutation. — Des Cabires, — de Bel. — De Typhon, — d'Adodus, — d'Esculape, — de la circoncision, — des sacrifices humains.

Ces débris d'histoire, de théologie et de cosmogonie phéniciennes ont rencontré deux sortes d'adversaires, dont le but et l'argumentation diffèrent essentiellement les uns des autres. Les premiers adversaires du Phénicien ont vu dans ces fragments une attaque directe contre le christianisme : ce sont Ursinus et Dodwell, hommes pieux à leur manière, qui se sont armés pour la religion, en reversant sur Porphyre ou tout autre ennemi de la foi chrétienne, la supposition de cet ouvrage ; je discuterai leurs moyens. D'autres, dont M. Lobeck est l'organe dans un ouvrage intitulé *Aglaophamus* (1), y voient une fraude pieuse dont Eusèbe serait l'auteur ; je suivrai son raisonnement. Enfin, par une destinée étrange, les défenseurs de ce même écrivain ne se sont pas bornés à en vérifier la narration et à en comparer les assertions à celles des autres théogonies, ce qui me paraît la seule tâche qu'ils eussent à remplir : ils en ont fait la base de démonstrations évangéliques, de théories, de chronologies qui leur sont particulières, et tout à fait étrangères à l'auteur primitif ; en sorte qu'au lieu de venir à son secours, ils l'ont autant décrié, s'il se peut, que ceux qui l'ont pris à parti. Des rapprochements avec la Bible, que semblaient justifier des ressemblances de noms, ont donné lieu aux suppositions les plus extraordinaires. Je les ferai également figurer dans cet examen, où je me propose de démêler, si je le puis, la vérité, au milieu de toute cette divergence d'opinions.

L'ouvrage de la *Préparation évangélique*, imprimé pour la première fois en 1544, à Paris, par les soins de Robert Etienne, ne fait que représenter le manuscrit original avec toutes ses imperfections. La seconde édition, publiée également à Paris, en 1628, avec les soins et la traduction latine du P. Vigier, Jésuite, apporta une amélioration sensible à l'état du texte. Depuis lors, sauf une contrefaçon de Leipzick, sous le nom de Cologne, de 1688, cet ouvrage n'a point vu le jour. Toutefois Walckenaer, page 82 de sa *Dissertation sur Aristobule*, s'énonce en ces termes : « Il serait à souhaiter que les Bénédictins de Paris nous donnassent de la *Préparation évangélique*, une édition qui valût mieux que les deux qui existent (2). » Vigier n'a point ou a peu consulté les manuscrits de la Bibliothèque royale, au nombre de cinq, qui sont tous dans l'ancien fonds ou acquis avant l'époque où il se livrait à la publication d'Eusèbe ; il dit en avoir eu deux à sa disposition, qui lui furent confiés par Rigault, dont était celui qui a servi à l'édition de Robert Etienne. Je les ai collationnés tous les cinq, et j'ai pu juger qu'il n'a fait que consulter çà et là ceux mêmes qu'il a eus à sa disposition. Les meilleures leçons qu'offrent les notes, sont dues à Richard Montagu, évêque de Norwich, qui avait envoyé à Morel des variantes qui se retrouvent parmi celles des manuscrits de la bibliothèque. Du reste sa traduction est soignée : ses notes renferment des remarques de critique grammaticale, dignes de l'auteur des *Idiotismes de la langue grecque*. Malheureusement ce qui aurait été le principal ornement de cette publication y manque ; ce sont les *observations* qui devaient être rédigées par chapitres, et expliquer tout ce qui tenait à la partie historique, mythologique, philosophique et aux écrits des saints Pères : ce qui était si nécessaire à la parfaite intelligence d'un ouvrage qui renferme une très-vaste érudition. Il est à croire que la rédaction en était avancée, d'après les renvois fréquents qu'il y fait dans ses *notes*. Il déclare dans sa *Préface*, que les devoirs de son état l'ayant détourné de l'exécution de cette portion de son entreprise, pour acquitter sa parole envers les libraires qui l'attendaient depuis longtemps, il était obligé de publier sans ce *supplément*, son texte et sa traduction.

Pour en revenir à la portion très-minime de cet ouvrage qui nous occupe en ce moment, je dois reconnaître qu'elle a été publiée séparément par M. Orelli, chanoine de Zurich, en 1826, avec la notice littéraire de Sanchoniathon, puisée dans la nouvelle édition de la *Bibliothèque grecque* de Fabricius. M. Orelli n'a connu aucun manuscrit. Il a donc copié textuellement le grec du P. Vigier.

(1) *Sive de theologiæ mysticæ Græcorum causis.* Kœnigsberg, 1829, t. II, p. 1265.

(2) Optandum foret ut *Præparationis evangelicæ* vulgatis meliorem nobis editionem sodales Parisini ex familia Sancti Benedicti nobilissima pararent.

L'illustre Gérard Jean Vossius, pour me servir de l'expression de Colbert écrivant au nom de Louis XIV à son fils, avait déjà dit dans son *Traité des historiens grecs*, après avoir rendu compte du travail de Scaliger sur la *Chronique* du même Eusèbe : « Utinam aliquis tandem exsurgat qui in illo προπαρασκευῆς opere parem præstet industriam. » V. JONSIUS, *De script. hist. philos.*, III, c. 16, p. 87.

ait dû en faire disparaître des erreurs signa-
lepuis longtemps. La plus remarquable est
12, où il a donné sous le nom de Porphyre,
trait qui appartient à Philon. On y dit : Κρό-
ένων ὃν οἱ Φοίνικες Ἰσραὴλ προσαγορεύουσι.
l lire Ιλ avec les autres manuscrits, ou mieux
s Ηλ avec le manuscrit 451. En effet, Damas-
lans la *Vie d'Isidore*, dit : « Les Phéniciens et les
s appellent Saturne *Hel* et *Bel* et *Bolath* (1). »
ssage est cité par M. Orelli lui-même, p. 26.
'il est excusable de n'avoir pas corrigé le texte
s un manuscrit qu'il ne connaissait pas, il
moins d'avoir ignoré ou négligé les observa-
les savants qui ont soumis Eusèbe à leur cri-
Voici ce que dit Walckenaer *sur Aristobule*,
5 : « Grotius paraît avoir corrigé fort à propos
uxième erreur de Scaliger, lorsqu'il dit : Je
que le mot Ἰσραὴλ a été mis par erreur dans
e au lieu de Ἶλ, parce que les Grecs chré-
se servaient de cette abréviation pour écrire
ἠλ, c'est ce qu'établit Huet lui-même (2). »
t remarquer que la p. 36 (26 de M. Orelli),
Ἶλον τὸν καὶ Κρόνον; pag. 37 (28 de M. Orelli),
μμαχοι Ἴλου τοῦ Κρόνου. En voilà assez pour
ait dû faire disparaître Ἰσραὴλ de son texte,
ablissant Ἶλ (3).

exemple suffit pour prouver que cette édi-
n'a apporté aucune amélioration au texte
èbe. Il aurait dû de plus, pour rendre sa col-
aussi complète que possible, y joindre ce
lit pages 156 et 484 du livre de la *Prépara-*
où les mêmes faits sont rapportés, mais avec
odifications qui répandent de véritables lu-
s sur la première portion du texte.

uthenticité des fragments de Sanchoniathon,
nt longtemps, n'a fait aucun doute parmi les
ts qui l'invoquaient comme une autorité irré-
le. Joseph Scaliger, à la fin de son traité *De*
atione temporum, a cité le morceau de Por-
, où il atteste la sincérité de Sanchoniathon et
compagné de notes qui ne mettent point en
qu'il soit l'auteur de cet ouvrage.

savant Bochart lui a consacré deux chapitres
s de son *Chanaan*; le 2e du second livre et
du même. Il applique ses profondes connais-
s dans les langues de l'Orient à en expliquer
rmes, à y corriger ce que les copistes grecs
t nécessairement interpoler dans une langue
ur était inconnue.

tius en a tiré grand parti dans son traité de
rité de la religion chrétienne : il en fait usage
dans ses *Commentaires sur les Evangiles*, où
e je l'ai dit, il a fort heureusement corrigé un
ge mal apprécié par Scaliger.

et y a cherché un appui de sa *Démonstration*
lique. Mais il en a fait un usage tellement
ire à la saine critique, en lui prêtant des sup-
ns aussi gratuites qu'étrangères au texte,
qu'on ne sait si on doit le ranger parmi les soutiens de cet auteur, qu'il a plus décrié que tout ce qu'on a écrit contre lui. Au reste, l'abus qu'il a fait de toutes les mythologies, pour son idée favorite d'y introduire Moïse, suffit pour qu'on lui impute seul tout le blâme de cette interprétation qu'il n'a trouvée que dans sa tête.

Gérard Jean Vossius, dans le début de son *Traité des historiens grecs*, consacre un long article à Sanchoniathon et à son traducteur Philon, sans élever aucun doute sur l'authenticité de ses fragments, qu'il aurait sans cela relégués au rang des fables d'Annius de Viterbe. Il en développe de plus toute la doctrine religieuse dans le ch. 22 du livre premier, *De origine idololatriæ*.

Ce fut vers le milieu du XVIIe siècle qu'elle fut mise en doute pour la première fois. Le premier écrivain qui entra en lice fut J.-H. Ursinus, qui, en 1661, publia en Allemagne une *Dissertation sur Zoroastre, Hermès et Sanchoniathon*. Non-seulement il nie l'existence de ce dernier, mais il voit dans son nom une espèce d'anagramme : *scopulus præparatus asinæ*; et dans tout ce fragment une satire contre le christianisme, dont Philon de Byblos est l'auteur, sous le masque de traducteur. J'ai vainement cherché l'attaque contre le christianisme dans ces pages ; et quoique cette imputation ait été renouvelée par Dodwell, qui prétend que c'était pour opposer une cosmogonie à celle de Moïse, je n'ai pu être frappé de la force de cette accusation. Lorsque Philon vivait, les Chrétiens étaient en trop petit nombre et trop peu connus pour avoir attiré ses regards. Il serait plus vraisemblable de croire que si Philon avait supposé cet écrit, c'était contre les Juifs qu'il était dirigé ; nous verrons plus tard qu'il avait fait un ouvrage *ex professo* sur eux et dans des vues peu amicales. Quant à la portée de la critique de J.-H. Ursinus, j'en puis donner un échantillon, en ce que, dans ses *Analecta sacra*, lib. IV, p. 219 et suivantes, il découvre le roi David dans le célèbre Orphée des Grecs. Voilà certes ce qui est digne de Huet.

Après Ursinus, Richard Simon attaqua aussi la vérité de ces extraits, mais son ton tranchant, sans discussion et sans preuve, n'apporta pas un grand poids dans la balance, et son pyrrhonisme, qui n'a pas respecté les livres de Moïse, réduit à bien peu de choses son agression. Richard Simon a consigné les raisons qui lui font reporter sur Porphyre la supposition de l'histoire de Sanchoniathon, dans la *Bibliothèque critique*, publiée sous le nom de saint Jore, à Bâle, t. Ier, ch. 10, p. 131 et suivantes. Il est du nombre de ceux qui croient que c'est la haine du christianisme qui a enfanté cet ouvrage. Mais au résumé il ne propose que comme des conjectures tout ce qu'il a dit à ce sujet. Ses arguments ont été puissamment réfutés par le P. Tournemine dans le *Journal de Trévoux*, du mois de janvier 1714. On

Φοίνικες καὶ Σύροι τὸν Κρόνον Ἠλ καὶ Βὴλ καὶ
ἣν ἐπονομάζουσι, *Bibliothèque* de Photius, cod.
, p. 1050.

Alterum errorem Scaligeri recte videtur emen-
Grotius ad *Evangelium Matthæi*, v. 31 ; ubi ego,
agis credo Ἰσραὴλ errore apud Eusebium scri-
pro Ἶλ ; quia tali compendio Græcis christia-
σραὴλ notabatur. Idipsum statuit Huetius,
evang., prop. IV, p. 116.

La leçon Ἠλ trouve un appui dans une va-
de Servius ; c'est sur le vers 729 du 1er livre
néide : « Belus, primus rex Assyriorum, quos
it Saturnum quem eumdem et Solem dicunt,
emque coluisse : quæ numina etiam apud
postea culta sunt unde et lingua Punica *Bal*
Deus. Apud Assyrios autem *Bel* dicitur qua-
cerorum ratione et *Saturnus* et *Bal*. »
mann, dans les Variantes, indique *Hel* au lieu
de *Bel*, dans l'édition de Bâle.

V. Isidore, *Origin.* VIII, A. II. « Saturnus origo deorum et eorum posteritatis a paganis designatur IL. »

Saint Jérôme, *Epist. ad Marcellam* : « Phœnicibus IL quæ Hebræis EL. »

Valckenaer propose de lire Ἠλ ou Ἶλ dans le passage suivant de Diodore de Sicile, l. II, c. 30, p. 143 : Τὸν ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων Κρόνον ὀνομαζόμενον Χαλδαῖοι ἐπιφανέστατον δὲ καὶ πλεῖστα καὶ μέγιστα προσημαίνοντα καλοῦσιν Ἠλ ; ubi nunc Ἥλιον. Walckenaer, *De Aristobulo*, p. 15.

Theophil. *ad Autolycum*, l. III, in fine : Ἔνιοι μὲν σέβονται τὸν Κρόνον, καὶ τοῦτον αὐτὸν ὀναμάζουσι Βὴλ καὶ Βὰλ, μάλιστα οἱ οἰκοῦντες τὰ ἀνατολικὰ κλίματα. « Quelques-uns adorent Saturne et le nomment *Bel* et *Bal* ; ce sont surtout les habitant des contrées orientales. »

retrouve l'extrait de ce journal, reproduit par Fourmont l'aîné, dans ses *Réflexions critiques sur les histoires des anciens peuples*, t. Ier, p. 48 et suivantes.

Un plus digne et plus consciencieux adversaire fut Henry Dodwell, qui publia, en 1681, un vol. in-8°, anglais, intitulé : *Discours concernant l'histoire phénicienne de Sanchoniathon*. Les arguments de Dodwell se distinguent par un grand savoir ; sa discussion est plus profonde que méthodique, et comme la plupart de ceux qui ont écrit après lui, sur ce sujet, ont fait usage de ses moyens, ils méritent un examen détaillé.

La première difficulté résulte pour lui du petit nombre d'écrivains qui ont cité un auteur de cette ancienneté et de cette importance. Il doit à peu près toute sa célébrité à Porphyre, d'après lequel Eusèbe l'a cité. Théodoret ne l'a connu que par Eusèbe ; Athénée, il est vrai, l'a nommé, t. III, c. 10 ; or, Athénée est plus ancien que Porphyre, donc on ne peut attribuer à ce dernier une fraude dont Dodwell aurait bien voulu le charger. Pourquoi Porphyre aurait-il commis cette supercherie ? parce qu'il etait platonicien et pythagoricien, deux sectes qui n'étaient pas scrupuleuses sur la supposition des ouvrages ; mais Athénée vient déranger son plan : il déclare donc Porphyre, fureteur (*retriever*) d'un auteur négligé et suspect. Une méprise de saint Cyrille d'Alexandrie sert merveilleusement son système : ce dernier a cité Sanchoniathon d'après les *Stromates* de Clément, et nomme Josèphe, comme en étant le traducteur. Ces deux accusations prouvent que saint Cyrille écrivait de mémoire et se trompait, mais ne font rien à la question (1).

Suidas, continue Dodwell, parle de ce Philon, mais il n'indique pas cet ouvrage. — RÉP. Cela est vrai, mais de son aveu, il en omet plusieurs.

Sanchoniathon n'a point été nommé par les apologistes antérieurs à Eusèbe, Justin, Tatien, Théophile, Origène, Athénagore. — RÉP. Mais cet Athénagore, dont les écrits nous sont parvenus, est encore bien moins cité, car aucun écrivain chrétien ne le nomme, ni ne s'autorise de ses ouvrages. On dit qu'un Méthodius, évêque de Patare, est le seul qui l'ait nommé.

Plusieurs écrivains sur les antiquités phéniciennes ont été cités ; ce sont Mochus, traduit en grec par Lætus ; Hiéronyme, d'Egypte, qu'on nomme parfois de Tyr, à cause du commandement qu'il a exercé dans ce pays ; Ménandre d'Ephèse, Dius, Hestiée, Philostrate ; excepté Mochus, tous ces écrivains sont récents, et Josèphe n'a connu le premier que par sa traduction, et a seul donné la nomenclature que répète Dodwell.

Comme philosophe et théologien, il aurait dû être traduit avant que Philon en prît le soin. Pythagore avait voyagé en Phénicie pour en connaître les opinions philosophiques, et son existence est fixée entre la 50e et la 53e olympiade, environ 600 ans avant Jésus-Christ ; il n'a point parlé de Sanchoniathon, quoiqu'il eût fréquenté les descendants de Mochus, suivant Jamblique. Lors de la conquête de Tyr, par Alexandre, on a dû fouiller tous les monuments de cette ville, et l'on ne voit pas que rien ait mis sur la trace de l'ouvrage de Sanchoniathon.

RÉP. Il ne paraît pas qu'Alexandre se fût beaucoup occupé de connaître les origines des pays qu'il avait subjugués, et Babylone qu'il a plus habitée que Tyr, et dont l'histoire première avait plus d'illustration, ne lui a rien dû non plus.

Philon, dit toujours Dodwell, attribue aux écrits de *Taautos*, et aux inscriptions mystérieuses des temples, puis aux écrits cachées des Ammonéens, τοῖς ἀποκρύφοις Αμμουνέων γράμμασι, d'avoir été les sources où a puisé notre auteur ; sur quoi le critique observe que les inscriptions en caractères mystérieux, sur des colonnes cachées aux regards du public, sont un grand moyen de déception.

RÉP. Cette attaque frappe bien plus sur Manéthon, qui a tout pris sur les colonnes de *Thot*, du pays de *Seriad*, qu'on ne peut reconnaître nulle part. Ces inscriptions avaient été traduites en grec après le déluge ; voilà ce qui est inextricable. La vérité est que les premiers écrits des peuples reposent sur des traditions orales, sur des inscriptions faites sur des colonnes ; ce sont les éléments nécessaires de toute la primitive histoire.

A l'occasion de ces colonnes, Dodwell en vient à celles de Seth, dont parle Josèphe. De Seth, il fait Sothis ; de Sothis, Thot, de Thot, l'*étoile caniculaire ;* puis il aborde la période sothiaque ; nous l'abandonnerons dans cette divagation : il conclut, sans qu'on sache pourquoi, que tous les documents de Sanchoniathon étant égyptiens, il n'a pu y avoir recours.

Il passe de là au fils de *Thabion*, dont parle Philon, comme premier introducteur des mystères et des explications allégoriques dans la religion ; il en fait l'*Agathodemon* ou second Mercure. Comme ce personnage est étranger à Sanchoniathon qui ne l'a point connu, nous ne donnerons aucune suite à cette découverte.

Enfin, après de longues aberrations, Dodwell livre combat à *Jérobaal*, prêtre de *Jeo*, dont il fait *Gédéon*. Nous ne connaissons ce personnage que par Porphyre, nous n'aurions donc aucun motif d'en rechercher l'origine et de chercher à savoir si Gédéon a laissé des mémoires dont a profité Sanchoniathon, qui n'ont pu être ce que nous apprend ce dernier.

RÉP. Cette objection pèche par plus d'un point : 1° il n'est pas prouvé que Jérobaal soit Gédéon ; 2° quand il le serait, d'après ce que dit Porphyre, ses mémoires ne concerneraient que les Juifs, et ces renseignements contenus dans l'ouvrage de Sanchoniathon ont profité à Philon pour celui qu'il a écrit sur les Juifs, mais n'ont point de trait à la théologie phénicienne.

Autre preuve de falsification : La gloire que l'au-

(1) De semblables ἁμαρτήματα μνημονικά ont été reprochés aux plus célèbres écrivains. Dans le *Traité de la nature des dieux*, liv. II, n. 7, Cicéron nomme le roi Hostilius pour le même fait pour lequel il avait nommé Tarquin l'Ancien, liv. I, n. 7, *De la divination ;* en cela d'accord avec tous les écrivains. — Dans le même ouvrage, liv. III, n. 54, il attribue à Jupiter d'Olympie la spoliation faite par Denis de Syracuse, de son manteau, auquel il en substitua un de laine, tandis que d'après Elien, *Histoires diverses*, liv. I, n. 20, c'est dans un temple de Syracuse, qu'il commit ce sacrilége ; ce qui est beaucoup plus vraisemblable. Van Staveren, *Ad scriptores mythographicos excursus*, p. 957, a voulu donner raison à Cicéron, contre Elien et Clément d'Alexandrie, *Protreptique* 340. Mais il me semble après l'avoir lu, qu'il prouve plutôt le contraire de ce qu'il veut démontrer. Wyttenbach, à la suite de l'édition de Creuzer, *De natura D. Ciceronis*, prouve avec Hensterhuys, sur le *Timon* de Lucien, p. 106, que Cicéron a tort, et que l'autorité de Lucien, qu'on croyait en sa faveur, n'y est nullement favorable. En effet, entre le *Jupiter Olympius*, le dieu de l'Olympe, et le *Jupiter Olympicus*, le dieu d'Olympie, il existe une différence qu'on aurait dû oberver. Sur de telles méprises commises par Cicéron, V. Aulu-Gelle, *Noct. attic.*, l. XV, c. 6, et la 6e du XII livre des *Lettres à Atticus*, où Cicéron se reconnaît coupable d'erreurs semblables.

teur tyrien s'arroge, de trouver dans son pays tous les inventeurs des arts.

RÉP. Il paraît prouvé qu'on doit aux Phéniciens deux découvertes immenses : les lettres alphabétiques et la navigation. Mais quand il en serait autrement, ce reproche qu'il leur fait serait valable contre tous les anciens peuples. A une époque où les communications de peuple à peuple étaient si rares, celui qui dotait un pays d'une invention quelconque, en était l'inventeur.

« Il arriva en Grèce, dit M. Fréret, ce qui arrive dans toute contrée dont les naturels sont civilisés par les étrangers ; tout ce qu'ils y apportent de lois, d'arts, d'usages, de cérémonies religieuses, paraîtra leur devoir son origine (1). »

Dodwell s'indigne ensuite de voir nommer les *Dioscures*, bien postérieurs, dit-il, à Sanchoniathon.

REP. Je ne doute pas qu'il ne soit postérieur aux Tyndarides, et je me flatte de pouvoir le démontrer. Mais si M. Dodwell entend ici par les Dioscures, les fils de Léda, il est dans une erreur complète ; qui ne sait, pour peu qu'il soit initié dans l'ancienne mythologie, que les Cabires honorés en Samothrace portèrent le nom de Dioscures, bien avant que les deux frères Spartiates eussent usurpé leur nom et les honneurs qui y étaient attachés ? « On dit que les Tyndarides, dit Sextus, usurpèrent les honneurs qui étaient rendus aux Dioscures, ce qui les fit admettre au nombre des dieux (2). »

S'il est un point où Sanchoniathon mérite d'être cru, c'est bien dans ce qui a rapport aux Dioscures. Il est certain que les Egyptiens ne les connaissaient pas, non plus que le culte des divinités qui ont rapport avec la navigation. « Les Egyptiens, dit Hérodote, assurent qu'ils n'ont jamais connu les noms de Neptune ni des Dioscures (3). » Si, dans le livre III, 37, il parle des Cabires associés à Vulcain que Cambyse fit brûler, on voit (l. II, c. 51) que c'étaient des divinités d'origine phénicienne. Jablonski le déclare positivement : « Quant à ce qui est du nom des Cabires, je conviens qu'il n'est pas d'origine égyptienne, mais qu'il est parvenu des Phéniciens aux Grecs. Les Cabires, en effet sont, de l'avis de la plupart des philologues, les *Cabirim*, ou *grands dieux* (4). » Damascius, dans la *Vie d'Isidore*, confirme cette doctrine : « Sadyc, dit-il, eut pour fils, ceux qu'on nomme Dioscures, qui est la traduction du mot *Cabires* (5). »

Enfin. Varron s'exprime ainsi : « Ceux que les livres des augures désignent sous le nom de *Divi potes*, sont les mêmes qu'en Samothrace on appelle Θεοὶ δυνατοί (6). »

C'est en lisant le nom de Τάαυτος parmi les Phéniciens que Dodwell paraît transporté de fureur. Qui peut supporter de voir Abraham, de voir le fameux Hermès devenus originaires de Phénicie ?

RÉP. Quant à Abraham, c'est Dodwell qui l'a vu où il n'est pas dans Sanchoniathon. Quant à Hermès ou Τάαυτος, voici une autorité bien recommandable, bien antérieure à Philon et à Porphyre, qui le déclare phénicien. C'est encore Varron : « Les premiers dieux, (dit-il, le Ciel et la Terre, sont les mêmes que Sérapis et Isis en Egypte, Taautès et Astarté chez les Phéniciens, Saturne et Ops dans le Latium (7). » Je m'étonne que ce témoignage si décisif dans la question ait été passé sous silence par tout le monde. Il me paraît aujourd'hui incontestable que Τάαυτος ou Ταaύτης comme l'appelle Varron, est acquis de droit à Sanchoniathon.

Il en est de même de Jupiter Bélus, qui est, selon Dodwell, Assyrien, de Typhon Egyptien, d'Adodus Syrien, d'Esculape que Sanchoniathon fait fils de Sadyc, et que Dodwell présente comme contemporain de Minerve, laquelle disputa l'Attique à Neptune sous Cécrops avant la guerre de Troie à laquelle les enfants d'Esculape prirent part. Quand, dit-il, les Phéniciens ont-ils eu sous leur domination l'Egypte, l'Assyrie et l'Attique ?

REP. Cet emportement contre le Bélus phénicien, est tout à fait déplacé. Son existence est établie par la Bible où il s'appelle *Baal* qui n'est qu'une prononciation différente du même nom. C'est à lui qu'Achab, gendre d'Ethbaal, roi de Sidon, éleva un temple dans Samarie (8). C'est encore lui qu'Hésychius désigne sous le nom de θαλάσσιος Ζεὺς ἐν Σιδῶνι τιμᾶται (Jupiter maritime qui est adoré à Sidon). Virgile fait remonter jusqu'à lui l'origine de Didon (9).

Dorothée, ancien poëte sidonien, cité par Firmicus, le regarde comme fondateur de Babylone :

Ἀρχαίη Βαβυλὼν Τυρίου Βήλοιο πόλισμα,
Ὕστατα δ' Ἀραβίη γείτων χθονὸς Αἰγύπτοιο.

« ancienne Babylone, fondation de Bélus le Tyrien, et l'Arabie, dernier pays, voisin de la terre d'Egypte. » On trouvera de savants détails sur tous les *Bélus*, dans les *Exercitationes Plinianæ* de Saumaise, page 1227 et suivantes de l'édition de Paris ; dans les *Origines Babylonicæ* de Périzonius, page 74 et suivantes ; lesquels ne trouvent rien d'étrange à l'existence de ce Bélus phénicien. Mais pourquoi s'irriter contre lui, quand les Egyptiens en ont revendiqué l'origine et ont prétendu que le père de Danaüs et d'Egyptus, Bélus, a fondé Babylone (10) ? Xiphilin nomme Jupiter Bélus adoré dans la ville d'Apamée en Syrie. En voilà assez sur ce personnage.

Typhon est un personnage multiple qui appartenait à beaucoup de mythologies. En Egypte, il est célèbre comme l'adversaire d'Osiris (11) ; il ne l'est pas

(1) Tome XXIII, p. 40, des *Mémoires de l'académie*.

(2) Τοὺς Τυνδαρίδας φασὶ τὴν τῶν Διοσκούρων δόξαν ὑπελθεῖν, πάλιν νομιζομένων εἶναι θεῶν. Sextus Empir. *Adv. mathem.*, IX, 36. — On trouvera de grands détails sur les premiers Dioscures dans Hensterhuys *sur Lucien* (t. I, p. 282) ; Fréret, *Histoire de l'acad.*, t. XXVII, p. 15 ; Sainte-Croix, *Mystères du paganisme*, t. I, p. 44.

(3) Αἰγύπτιοι οὔτε Ποσειδῶνος οὔτε Διοσκούρων τὰ ὀνόματά φασι εἰδέναι. Hérodote, *Euterpe*, 43.

(4) *Prolegomen. ad Panthæum Ægypt.*, p. 60. « Quod ad ipsum Cabirorum nomen attinet illud fateor esse non Ægyptiacæ, verum phœnicicæ originis, et a Phœnicibus ad Græcos pervenisse. Sunt enim Cabiri quemadmodum philologorum plerisque placet, *Cabirim* Dei magni. »

(5) Σαδύκῳ γὰρ ἐγένοντο παῖδες οὓς Διοσκούρους ἑρμηνεύουσι καὶ Καβείρους. *Bibliothèque* de Photius, p. 1073.

(6) *De lingua Latina*, c. 4. « Hi quos augurum libri scriptos habent sic : *Divi potes*, sunt pro illis qui in Samothrace Θεοὶ δυνατοί. »

(7) *De lingua Latina*, c. 4. « Principes dei *Cœlum* et *Terra* ; hi dei iidem qui in Ægypto *Serapis* et *Isis*, qui sunt *Taautes* et *Astarte* apud Phœnicos, ut iidem principes in Latio, *Saturnus* et *Ops*. »

(8) V. III des *Rois*, c. XVI, v. 32 et passim. *V.* sur le *Bélus* phénicien, Flav. Josèphe, *Orig. Judaic*, VIII, c. 7 et IX, c. 6.

(9) *Hic regina gravem gemmis auroque poposcit*
Implevitque mero pateram, quam Belus et omnes
(*Æneid.* l. I, v. 728.)
Ubi videndus Servins

(10) *V.* Apollodore, livre II ; Diodore, l. XXVIII.

(11) Son nom égyptien, suivant Plutarque, est *Seth* (Σὴς) *Bebon* (Βεϐών), et *Smy* (Σμύ). *De Iside et Osiride*, n. 19, 26, 31.

moins en Grèce comme l'un des géants, fils de Ghé et du Tartare (1).

Ὁπλότατον τέκε παῖδα Τυφωέα Γαῖα πελώρη,
Ταρτάρου ἐν φιλότητι διὰ χρυσῆν Ἀφροδίτην·

« Ghé engendra pour dernier enfant Typhon, qu'elle avait eu de Tartare auquel elle s'était unie par l'entremise de Vénus Dorée. » C'est en Cilicie qu'Homère place son tombeau :
Εἰν Ἀρίμοις ὅθι φασὶ Τυφωέος ἔμμεναι εὐνάς·
« Dans Arimée où l'on dit que se trouve le tombeau de Typhon. » C'est en Sicile, sous l'Etna, d'après Apollodore et Virgile (2). C'est dans le lac Serbonide, aux confins de la Syrie et de l'Egypte que le font périr Hérodote (III, 8), Apollonius de Rhodes (II, 1215).

Apollodore, dans son premier livre, donne avec étendue la lutte souvent incertaine de Typhon, fils de la Terre et du Tartare, avec Jupiter, la fuite des dieux en Egypte devant sa poursuite, et leur métamorphose en animaux, la marche contraire des deux ennemis jusqu'à ce qu'après l'avoir écrasé par la foudre, Jupiter ne trouve d'autre moyen de le comprimer à jamais qu'en lui imposant l'Etna sur le corps.

Il est le père de tous les êtres malfaisants : ainsi c'est de lui et d'*Echidna* (la vipère), que sont nés la Chimère que combattit Bellérophon (3) ; le lion de Némée, pag. 87 ; le dragon qui gardait le jardin des Hespérides, pag. 102 ; le chien Orthros qui gardait les vaches de Géryon, pag. 100 ; l'aigle qui dévorait le foie de Prométhée sur le Caucase, page 105 ; enfin, le sphinx qui proposait des énigmes aux portes de Thèbes, qu'Œdipe fit périr après les avoir expliquées, page 148. Ce nom purement grec est évidemment une traduction plutôt qu'une altération du nom égyptien.

Pour revenir au Typhon égyptien, nous voyons par Plutarque qu'il appartenait autant à la Syrie et à la Judée qu'à l'Egypte ; voici ses paroles : « Ceux qui disent que Typhon s'enfuit du combat monté sur un âne, que sa fuite dura sept jours, qu'après s'être mis en lieu de sûreté il donna le jour à Jérusalem et Judée, me semblent ramener le récit à l'histoire des Juifs (4). » C'est ce qu'a fait Bochart en y réunissant beaucoup de circonstances (5).

De cet ensemble de faits, on peut conclure que Typhon a été un agresseur des Egyptiens plutôt qu'un Egyptien lui-même, et on peut sans invraisemblance lui donner une origine phénicienne ou syrienne autant qu'égyptienne.

L'*Adodus* syrien peut aussi bien appartenir à la Phénicie. Les limites de ces deux pays étaient trop mêlées, pour qu'il n'y ait pas entre eux beaucoup de réciprocité et de confusion ; d'ailleurs rien ne prouve que cette théogonie du phénicien se renferme dans les limites très-resserrées de la Phénicie, surtout depuis l'établissement des Hébreux, qui n'aurait consisté qu'en une langue de terre entre la mer et le Liban. Lors du premier établissement des peuples, auquel remonte le récit de Sanchoniathon, ces divisions de géographie politique n'existaient pas telles que les conçoit Dodwell.

La Syrie, l'Assyrie, la Mésopotamie, la Judée, sont nécessairement comprises dans l'ensemble du pays où nous place Sanchoniathon. La vie pastorale, qui occupe une grande surface, jointe au petit nombre d'habitants de la terre, suppose une grande mobilité dans les occupations de terrains ; cet *Adod*, sous le nom d'*Adad* ou *Hadad*, ou *Benhadad* est fréquent parmi les noms des rois de Syrie ; et Josèphe (6) déclare positivement que le dieu et le roi *Adad* sont le même.

J'en viens à Esculape ; Dodwell paraît ne connaître que le dieu d'Epidaure ; mais l'Esculape phénicien est beaucoup plus ancien que le fils d'Apollon.

Damascius, dans la *Vie d'Isidore*, cité par Photius (7), en fait la distinction : « L'Esculape, dit-il, qu'on adore à Béryte, n'est pas le même que l'Esculape des Grecs, ni que celui des Egyptiens ; c'est un indigène de la Phénicie. » Ὅτι ὁ ἐν Βηρυτῷ Ἀσκληπιὸς οὐκ ἔστιν Ἕλλην, οὐδὲ Αἰγύπτιος, ἀλλά τις ἐπιχώριος Φοῖνιξ. Dodwell a mis en marge de son livre qu'on ne devait ajouter aucune foi à Damascius, qui n'a fait que copier Philon. Ce n'est plus là de la critique ; ce sont des arguments contre ceux qui accusent les Chrétiens de cette supposition ; car Isidore et Damascius étaient de zélés païens, qui, s'ils ont copié Philon, lui servent de garants. Mais contre Dodwell, qui accuse Philon d'imposture, il n'en est pas de même. Toutefois rien ne justifie cette exclusion donnée à Isidore, qui tirait vanité, dit Damascius, de son explication d'une fable très-embrouillée qui fut reçue par Marinus, avec les plus grands applaudissements : « Comme il avait apporté une grande lumière dans une épaisse ténèbre, Marinus accueillit avec beaucoup de bienveillance le discours de ce jeune homme et l'admira je ne puis dire jusqu'à quel point (8).

L'Esculape phénicien avait un temple à Carthage, dans la Byrsa : μάλιστα τῶν ἄλλων ἐμφανές τε καὶ πλούσιον *le plus beau et le plus riche de tous*, dit Appien (9) ; ce fut le refuge des derniers Carthaginois et des transfuges qui l'incendièrent, lors de la prise de cette ville par Scipion Emilien (10).

Il paraît que cet Esculape phénicien avait de nombreux adorateurs sur toute la côte d'Afrique. Apulée dans son *Apologie* (11) parle d'un discours sur Esculape, prononcé à Oea qui lui fit beaucoup d'honneur. Enfin le même Apulée, parlant des apothéoses, dit : « Ils nomment dieux, ceux qui ayant déployé une grande prudence dans le cours de leur vie, ont été ensuite honorés par l'érection de temples et de cérémonies religieuses ; ainsi en Béotie, Amphiaraüs ; en Afrique, Mopsus ; en Egypte, Osiris ; d'autres en d'autres lieux, Esculape partout (12). » Sa consécration était donc universelle :

(1) La *Théogonie* d'Hésiode, vers 821. — *V.* aussi l'*Hymne* d'Homère à Apollon.

(2) *Enéide*, l. IX, v. 716

(3) Apollod. l. X, p. 17, éd. de Comelin, p. 71.

(4) Οἱ λέγοντες ἐκ τῆς μάχης ἐπὶ ὄνου τῷ Τυφῶνι τὴν φυγὴν ἑπτὰ ἡμέραις γενέσθαι, καὶ σωθέντα γεννῆσαι παῖδας Ἱεροσόλυμον καὶ Ἰουδαῖον, αὐτόθεν εἰσὶ κατάδηλοι τὰ Ἰουδαϊκὰ παρέλκοντες εἰς τὸν μῦθον. *De Iside*, n. 14.

(5) *V. Hierozoicon*, 1re part., l. II, c. 34.

(6) *Ant. Jud.*, IX, 4.

(7) *Codex* CCXLII, p. 1073.

(8) Ἐν σκότῳ διωλυγίῳ πολὺ φῶς ἀνάψας, τοῦτον ἀπεδέξαντο τοῦ νεανίσκου τὸν λόγον καὶ ἠγάσθησαν οἱ ἀμφὶ τὸν Μαρῖνον πῶς οἴει σφόδρα. *Id.* 1073.

(9) *In Punicis*, c. 81, p. 134.

(10) Voir le même Appien, *Ibid.*—Strabon, XVII, 14. -- Tite-Live, l. XLI.

(11) Ea disputatio celebratissima est ; vulgo legitur, in omnibus manibus versatur : non tam facundia mea, quam mentione Æsculapii religiosis Oeensibus commendata. *Apologie*, p. 225.

(12) Deos appellant qui prudenter vitæ curriculo gubernato, pro numine postea ab hominibus proditi, fanis et cærimoniis vulgo advertuntur ; ut in Bœotia, Amphiaraus ; in Africa, Mopsus : in Ægypto Osiris ; alius alibi gentium ; Æsculapius ubique. *De deo Socratis*, p. 337.

voici de quoi calmer l'irritation nerveuse de Dodwell (1).

Dodwell, satisfait des preuves par lesquelles il croit avoir anéanti Sanchoniathon, se livre à une discussion sur la circoncision, et prétend que Philon l'attribue à tort aux Phéniciens, attendu que l'Ecriture parle sans cesse des Philistins comme incirconcis (2). Il se peut que les Philistins dérogeassent à une pratique assez générale de la race phénicienne, mais Hérodote le leur attribue incontestablement en déclarant qu'ils tenaient cet usage des Egyptiens, ce qui est relatif à l'usage de la circoncision (3).

Quant aux sacrifices humains, en l'honneur du Saturne phénicien, ils sont tellement avoués que Dodwell n'essaye pas de les contester ; mais toutefois il chicane encore Philon à ce sujet. Comme c'est sans cause, je passerai à l'examen des écrivains auxquels il peut attribuer cet ouvrage.

II.

Ecrivains auxquels Dodwell a attribué les fragments de Sanchoniathon. — Porphyre et Philon — Réfutation de cette supposition.— Epoque où la mythologie grecque a été expliquée par des allégories. — Epoque où les écrivains païens ont parlé comme Moïse. — Jackson admet et Van Dale ne rejette pas Sanchoniathon. — Adversaires récents : De la Barre. — L'abbé Foucher. — Stillingfleet. — Meiners. — Leur réfutation.

Comme je l'ai dit dans mon premier article, je vais examiner ici quels sont les écrivains auxquels Dodwell attribue les fragments de Sanchoniathon. Le premier est Porphyre, mais la citation d'Athénée le réduit à considérer Philon comme le faussaire. Quel a pu être son but? Voici ce qu'a supposé Dodwell : Philon de Byblos est le même qu'Hérennius Philon, nommé par Suidas et Origène. On voit par ce qu'en dit ce dernier, qu'il avait de l'aversion pour les Juifs (4), et pour atténuer l'impression favorable qu'avait produite la réponse de Josèphe à Appion, il aurait imaginé cette fable du Sanchoniathon. Josèphe écrivait pendant la treizième année de Domitien, et Philon a vécu jusque sous Adrien.

Réponse. Voilà une fable opposée à ce qu'il appelle une fable ; car je voudrais voir en quoi Philon réfute les arguments de Josèphe contre Appion, et je n'y puis parvenir. Et pour faire voir qu'il a moins de critique que de passion, il nous donne sa mesure sous ce rapport (5) ; ainsi, il ne voit aucun imposteur parmi tous les auteurs qu'Eusèbe cite dans son neuvième livre comme ayant célébré la gloire des Juifs (6). Hermès Trismégiste n'est pas un chrétien pour Dodwell, comme l'a cru Casaubon qu'il réfute ; mais un païen, puisqu'il nomme le soleil le plus grand Dieu qui soit dans les cieux. Il croit à l'existence des piliers sacrés ; il cite Orphée lorsqu'il parle d'Abraham, et les oracles en faveur des Juifs, comme si cela pouvait faire autorité.

Après ces preuves de mauvaise critique, il nous donne l'exposé des motifs qui ont engagé Philon à composer une cosmogonie, et dans cette partie toute d'imagination, il divague avec un grand savoir, accumulant les choses les plus incohérentes *quæ non pertinent ad rem*.

M. Dodwell fait (page 100) une observation judicieuse sur l'espèce d'allégorie que Philon veut exclure. « Ce n'est pas, dit-il, qu'il veuille bannir du corps de la fable toute imagination poétique, ni toutes ces paraboles dont les anciens et les orientaux surtout étaient si avides. C'est le bouleversement complet de leur première histoire et sa transformation en un système de philosophie naturelle, qui fait de Jupiter, l'*éther ;* de Junon, l'*air ;* de Vesta, la *terre*, etc. C'est cette manie de traduire l'histoire de personnes vivantes et agissantes, en phénomènes de la nature, par une prosopopée continue qui dégénère en roman (7) ; voilà ce qu'il réprouve, mais non les allégories telles que celles des mystiques dans les saintes Ecritures. Cependant, continue-t-il, à la fin ces allégories fondues dans le corps de l'histoire en rendent l'intelligence difficile, lorsque les traditions primitives se sont effacées, et, jouissant d'une autorité égale au reste, elles compromettent l'ensemble. Ce sont ces allégories qui se sont introduites dans les théogonies célèbres d'Hésiode et des *poëtes cycliques* (οἱ περιηχημένοι κυκλικοί), fameux par les giganto machies, titanomachies qui ont obscurci la vérité. »

M. Dodwell trouve que Philon, avec son prétendu Sanchoniathon, est tombé dans le même égarement qu'il reproche aux poëtes grecs. Suit une grande digression sur l'origine des rivières, notamment du Nil, que je passe parce qu'elle n'a point trait à la question. — (Page 110) Il veut que le nom de *Sanchoniathon* soit une altération de *Sonchis*, prêtre égyptien qui fit connaître l'Atlantide à Solon ; puis digression sur les *Atlantiens* qui ne sont selon lui que les *Atlantes*.

Après cette minutieuse revue du livre de M. Dodwell, qui n'est pas connu, que peu de gens ont lu, que moins de gens liront encore, mais dont on se prévaut comme ayant réduit en poudre le faux Sanchoniathon, je finirai par traduire son dernier chapitre, qui fera connaître exactement toute sa pensée dans cette attaque ; elle ne sera pas, je crois, entièrement conforme à celle du plus grand nombre des adversaires du Phénicien, qui réclament Dodwell comme leur partisan. Entendons-le :

« Je ne puis voir que cette découverte de la fausseté du livre de Sanchoniathon porte le moindre préjudice à la cause dans laquelle se trouvent engagées des personnes aussi pieuses que savantes, qui se sont servies de cet auteur pour expliquer ou confirmer des passages historiques ou philosophiques de l'Ecriture. S'il existait parmi les antiquités païennes un seul ouvrage qui pût rivaliser avec les saintes Ecritures, soit d'ancienneté, soit d'authenticité, il pourrait y avoir quelque apparence de raison à rapprocher ces écrits ; on pourrait tenter de confirmer par des antiquités égales, des passages des Livres saints pour l'usage de ceux qui ne leur accordent pas une préférence absolue, à cause de leur inspiration divine ; mais nous n'avons jamais ouï dans aucun récit païen antérieur à la traduction des Septante rien qui se rapportât aux choses mentionnées dans les saintes Ecritures. Ce fut cette publication qui excita l'émulation : c'est alors que Bérose, Manéthon, Ménandre et Lœtus publièrent leurs recherches. Nulle mention du chaldéen Xisuthrus, des Hycousis égyptiens, d'Abraham ou de Moïse, du déluge universel dans Ctésias, Xénophon, Hérodote, ou tel autre des plus anciens écrivains dont l'authenticité est incontestable. Lorsque

(1) C'est de ce même Esculape que parle Arnobe, l. VII, p. 201, de l'éd. de Rome, lorsqu'il dit : *Æsculapii geritur celebraturque vindemia*. Il n'est pas là question du dieu d'Epidaure, l'auteur et le dieu sont africains. On peut voir, sur cet Esculape, Davies, *ad Cic. de natura deorum*, l. III, c. 23. — Marsham, *ad sæcul., primum rer. Egypt.*, p. 39.

(2) *Juges*, XIV, 4. — *I Rois*, XVII, 26-36.

(3) Φοίνικες ... ὁμολογέουσι παρ' Αἰγυπτίων μεμαθηκέναι ... περιτέμνειν τὰ αἰδοῖα, II, 104. Aristophane au vers 507 des *Oiseaux* appelle les Phéniciens Ψωλούς, *circoncis*.

(4) Page 334, édition des Bénédictins, t. I.

(5) Pages 67 et 70.

(6) Voyez ce qu'en a dit Walckenaer, *sur Aristobule*, p. 17.

(7) Ἀλληγορήσας, τοῖς τε φυσικοῖς καὶ κοσμικοῖς πάθεσιν ἀναμίξας.

ces nouveaux historiens publièrent leurs relations, les prétendues archives d'où ils les tiraient, suffisaient seules pour les rendre suspectes. C'étaient en effet des piliers sacrés renfermés dans des sanctuaires inaccessibles à ceux qui auraient voulu se convaincre par leurs propres yeux. Les saints Livres venaient d'être traduits seulement alors ; mais les originaux existaient depuis des temps infinis dans des livres accessibles et intelligibles pour quiconque voulait prendre la peine d'en apprendre la langue.

« Je n'insisterai pas sur la traduction prétendue faite dans le temps de Platon ; les plus forts arguments en sa faveur sont les emprunts qu'on croit qu'il lui a faits, et que je nie absolument. Cette supposition est diamétralement contraire à l'histoire beaucoup mieux attestée d'Aristée, sur la traduction faite par les ordres de Ptolémée Philadelphe. J'adopterais de préférence les exemples plus anciens de l'historien Théopompe et du poëte Théodecte, qui ont vu et compris les livres des Juifs avant la traduction de Philadelphe, à ce qu'assure Démétrius de Phalère dans la relation d'Aristée (1). Le livre de Daniel fut montré à Alexandre le Grand, si nous devons nous en rapporter à Josèphe (2). C'est l'époque la plus reculée que nous ayons de la connaissance de ces livres par les Grecs, soit quant à leur désir de les connaître ou à leur capacité de les entendre. On ne saurait remonter plus haut. De plus, la contradiction dans les récits des mêmes faits, soit de la part des nations entre elles, soit des auteurs d'une même nation, est une preuve qu'ils n'écrivaient pas sous la même pensée, comme l'observe Josèphe, ni d'après les mêmes originaux.

« Quant aux Juifs, leur accord prouve qu'ils puisaient aux mêmes sources. Le Pantateuque des Samaritains doit, suivant toutes les vraisemblances, avoir été reçu par eux avant les Septante, puisqu'alors l'exaspération entre les deux peuples était au plus haut degré, et ils n'auraient rien voulu recevoir des Juifs. Ils auraient reçu également les prophètes en même temps ; mais on doit croire que la collection n'en était pas encore faite. Enfin les Samaritains ont conservé le caractère hébraïque ancien et n'ont pas reçu celui d'Esdras.

« D'après ces motifs, je ne crois nullement raisonnable d'opposer ces récits païens aux saintes Ecritures, ni d'y puiser quoi que ce soit pour ajouter à leur crédibilité, en raison de l'accord avec des autorités si peu dignes de foi. »

Dodwell, en chrétien zélé, n'a vu dans Sanchoniathon qu'un adversaire de Moïse ; c'est ce qui l'a déterminé à en attaquer l'authenticité. Il a compris dans la même proscription Bérose et Manéthon ; il a admis sans réserve le récit d'Aristée, aussi bien que de nombreuses autorités citées par les premiers apologistes, dont quelques-unes sont très-suspectes aux yeux des critiques plus récents.

Le docteur John Jackson, qui a publié à Londres, en 1753, en 3 vol. in-4°, des *Antiquités chronologiques*, avait connaissance de la dissertation de Dodwell ; il s'exprime ainsi sur son compte : « Je pense que ces arguments sont trop faibles pour mériter une réfutation particulière ; ils sont tels qu'ils ne peuvent satisfaire aucune personne savante, versée dans l'histoire ancienne. » Aussi, dans sa chronologie phénicienne, a-t-il suivi Sanchoniathon en cherchant à l'expliquer et non à le combattre.

On compte à tort Van Dale parmi les agresseurs de Sanchoniathon. Le peu de pages qu'il lui a consacrées à la suite de sa *Dissertation sur Aristée*, où il diffère entièrement d'opinion avec Dodwell, n'avait d'autre but que de réfuter l'étrange assertion de Huet, que le Τάαυτος est *Moïse*, et que Jérombaal de Porphyre est *Gédéon*. Au reste, cet écrit n'est pas distingué par la critique et n'est pas d'un grand poids dans la balance.

Pour venir à des attaques positives, il faut descendre à des temps bien postérieurs.

M. de la Barre, membre de l'académie des Inscriptions, a laissé des *Mémoires sur la religion de la Grèce*, dont le premier, compris au XVIe vol. de la collection, contient une disgression sur Sanchoniathon ; il paraît avoir ignoré l'écrit de Dodwell ; il donne une analyse très-incomplète des fragments qu'il termine en disant, « qu'il n'est pas possible de douter de la mauvaise foi de l'auteur, puisqu'il raconte un si grand nombre de choses incroyables, dont la fausseté est manifeste. »

Toutes les théogonies encourent le même blâme. L'ordre et la liaison, à mon gré, les accuseraient plutôt de contrefaçon. On ne voit pas que le roman d'Evhémère fût incohérent.

« Personne, dit-il, avant Philon, n'a nommé Sanchoniathon. »

On peut en dire autant de Mochus qui n'est connu que par Josèphe, lequel en parlait d'après la traduction grecque de Lœtus. Mochus était contemporain de Sanchoniathon ; ils ont eu un sort semblable : celui de devoir toute leur célébrité à des traducteurs grecs et de n'avoir été nommés que par des écrivains très-récents : Diogène-Laërce, Josèphe, Athénée, Jamblique dans la *Vie de Pythagore*, Damascius dans son livre des *Principes*. Ce fait démontre combien peu les Grecs cherchaient à connaître l'histoire des autres peuples, sauf des Egyptiens et des Perses ; mais la décadence ancienne de la Syrie et de la Phénicie les avait rendus fort indifférents à leur histoire. Les Romains en ont agi de même pour Carthage. L'argument négatif tiré du silence des anciens auteurs est tout à fait insignifiant.

Il veut que Sanchoniathon ait vécu sous Alexandre, « époque, dit-il, où les beaux esprits soutenaient que les dieux avaient été des hommes. »

Cet anachronisme ne mérite aucune réfutation. Sanchoniathon est un très-ancien auteur ou n'est réellement pas. Au reste, M. de la Barre ne discute pas, il tranche et sans avoir étudié la question.

M. l'abbé Foucher s'est également inscrit parmi les adversaires de Sanchoniathon (3). « L'histoire dont on donne le fragment, dit-il, a-t-elle été composée par un Phénicien antérieur à la guerre de Troie? c'est ce dont on ne nous donne aucune preuve. »

Rép. Quelle autre preuve en veut-il que l'assertion de Porphyre, Tyrien lui-même, qui le déclare?

« Mais l'autorité de Porphyre est nulle sur ce point. »

Rép. Un écrivain aussi savant que Porphyre est récusable par cela seul qu'il est Porphyre? c'est ce qu'a tenté de faire croire Dodwell, par la raison qu'il voyait dans cet écrit une attaque à la religion chrétienne dont Porphyre était l'ennemi avoué. Mais il a été obligé lui-même d'abandonner ce moyen d'attaque et de se replier sur Philon dont il fait un faussaire. On ne sait pas si M. Foucher

(1) Voilà la preuve d'une crédulité bien robuste de la part de Dodwell, puisque non-seulement il ne révoque pas en doute la fable d'Aristée, mais qu'il admet comme prouvé un des passages les plus absurdes de cette fable, ce qui a rapport à Théopompe et à Théodecte.

(2) *Antiq.*, liv. XI, c 8.

(3) Voir tome XXXVIII des *Mémoires de l'académie*, page 452.

partageait les idées du savant Anglais ; mais quelle que fût sa façon de penser, son laconisme ne peut mieux réussir que les raisonnements de Dodwell.

« L'autorité de Philon de Byblos n'est pas d'un plus grand poids. »

RÉP. Voilà encore une manière d'argumentation qu'exclut la critique. Montrez pourquoi?

« Un simple fragment nous conduit depuis le commencement du monde jusqu'au règne de *Chna*, surnommé *Phœnix :* que contient donc le reste? »

RÉP. M. l'abbé Foucher n'a pas bien étudié la citation d'Eusèbe. Elle se compose d'une foule de petits passages morcelés, au milieu desquels s'interposent des réflexions d'Eusèbe et de Philon. Il faut un peu d'attention pour en détacher ce qui est de l'auteur original. J'en ai compté onze, et Lydus, *De ostentis*, dont nous devons la publication à M. Hase, cite, page 274, comme appartenant au deuxième livre des *Φοινικῶν*, de Sanchoniathon, tout ce qui a trait à *Cronos, Saturne*

« L'auteur expliquait-il dans le reste, dit M. Foucher, l'invasion des Pasteurs en Egypte ; leurs guerres contre les Egyptiens ; l'établissement des Philistins dans la Palestine ; la retraite d'une partie des pasteurs en Phénicie ; le long séjour qu'y firent Abraham, Isaac et Jacob ; les conquêtes de Josué, les guerres des Chananéens contre les Israélites, la fondation des villes, » etc.

RÉP. Voilà, certes, une étrange témérité, de vouloir dicter à un écrivain qu'on suppose contemporain de la guerre de Troie, ce qu'il a dû écrire, d'en faire un commentaire des livres saints. Trouve-t-il dans Hérodote, dans aucun des anciens qui ont écrit sur les premiers âges du monde, rien de semblabe à ce qu'il réclame du phénicien ? le déluge universel n'est indiqué par aucun d'eux ; c'est une observation très-judicieuse de Dodwell, ce n'est que depuis la publication des Septante, qu'on l'a vu figurer dans les historiens des temps primitifs. Diodore de Sicile a-t-il rien connu de ce qu'il demande à Sanchoniathon ? il s'éte d cependant assez sur la première histoire de l'Egypte.

« Il est évident, par la manière dont Eusèbe parle de ce livre, qu'il n'en connaissait que ce fragment, et qu'il l'avait tiré de Porphyre. »

RÉP. On ne saisit pas le but de cet argument. Porphyre est-il le faussaire? mais non, puisqu'il a nommé Philon. Pourquoi Eusèbe, dont l'érudition était immense (on n'en peut douter), n'aurait-il pas eu recours à l'ouvrage même de Philon ?

« Le reste de l'histore méritait bien son attention dans une préparation évangélique, car il devait en résulter des preuves propres à confirmer puissamment le récit des livres de l'Ancien Testament. »

Nous voici retombés dans le commentaire biblique que M. l'abbé Foucher veut tenir de Porphyre et de Philon. Mais c'est l'illusion qui a égaré Huet. Il n'y a aucune suite dans sa manière d'envisager cet auteur ; est-ce un fauteur ou un détracteur du christianisme qu'il attaque? et puis M. Foucher a peu saisi le plan d'Eusèbe. Le nom de *préparation évangélique* ne peut être le titre exact de son livre. C'est une *préparation* à la *démonstration évangélique*. Ce n'est qu'un prolégomène à la démonstration d'abandonner la loi de Moïse pour suivre l'évangile *du devoir*. Il établit d'abord la préférence de la premières sur toutes les opinions religieuses répandues dans l'univers, et pour cela, il puise des lambeaux d'ancienne théologie des Phéniciens dans Sanchoniathon, des Egyptiens dans Diodore de Sicile, ainsi que des Atlantiens, des Grecs dans le même et dans Plutarque, des Romains dans Denys d'Halicarnasse. Il court ensuite aux autres sujets qu'il s'est proposé de traiter. Si, d'après l'idée de M. Foucher, il avait dû discuter et épuiser chacun des ouvrages qu'il citait, tout son plan était interverti. On ne sait pas même ce qu'il aurait pu être.

On voit, par ce qu'ont dit ces messieurs, que le Sanchoniathon qu'ils ont attaqué, est un être imaginaire, rempli d'allusions qui leur appartiennent et de suppositions qu'ils lui attribuent. On peut leur appliquer ce mot de l'éditeur de l'ouvrage de Cumberland, relativement à Dodwell : « Ce que M. Dodwell a écrit sur ce sujet, est plutôt l'expression de son inclination à ne pas croire qu'une suite de preuves contre l'authenticité de l'ouvrage. »

Stillingfleet, dans ses *Origines sacræ*, se proposant d'établir la préférence du récit cosmogonique et historique de Moïse sur les autres relations, combat Sanchoniathon aussi bien que Manéthon et Bérose, sans s'occuper de leur authenticité ; il combat l'anachronisme dont Porphyre lui paraît convaincu, en faisant à la fois Sanchoniathon contemporain de Sémiramis et de la guerre de Troie ; ce point sera discuté. Examinant l'opinion que *Jéroboal* et *Gédéon* sont un même personnage, il reconnaît que Sanchoniathon a pu puiser dans ses mémoires sans qu'ils fussent d'un contemporain. Quant à l'auteur, en lui-même il l'accuse de beaucoup d'invraisemblance et même d'absurdités, mais croit que c'est à tort que le premier antagoniste Ursinus a dit que les gnostiques avaient fourni à Philon les noms de *Protogonos* et d'*Eon* qui sont significatifs ; ce sont ces derniers qu'il accuse de Plagiat, et croit qu'ils doivent plus à Sanchoniathon qu'à Hésiode. C'est sans motif, selon lui, qu'on veut faire cet ouvrage moderne par cela seul qu'il prétend à une haute antiquité. S'il en eût été ainsi, les adversaires de Porphyre, Eusèbe à leur tête, auraient dévoilé cette frande.

Stillingfleet n'a pas connu, à ce qu'il semble, l'ouvrage de Dodwell dont il ne dit rien.

Le docteur Meiners, dans un ouvrage *Sur la connaissance que les anciens ont eue du vrai Dieu*, publié à Lemgow, s'est rangé au nombre des adversaires de Sanchoniathon qui reconnaissent les païens comme falsificateurs. Aucun argument nouveau de sa part n'a été ajouté à la force de ceux que nous avons combattus, soit venant de Dodwell, soit des autres ; il suffira d'avoir cité son nom.

Après avoir épuisé ou à peu près la série des adversaires de Sanchoniathon, qui ont vu dans ses fragments une attaque contre la religion ou au moins une supposition émanée du paganisme, je viendrai dans le prochain article, à ceux qui l'ont cru le produit d'une fraude pieuse.

III.

Ecrivains qui ont cru le livre de Sanchoniathon le produit d'une fraude pieuse. — Lobeck. — Examen des raisons qu'il en donne et des autorités qu'il cite. — De quelle Sémiramis Sanchoniathon était-il contemporain. — Résumé.

Comme je l'ai annoncé dans mon dernier article, je vais examiner maintenant quels sont les écrivains qui ont cru que le livre de Sanchoniathon était le produit d'une fraude pieuse ; ce qui les a induits dans cette pensée, c'est l'usage que certains auteurs modernes ont fait de ce document pour confirmer les traditions mosaïques. De là ils ont conclu qu'Eusèbe avait eu un même dessein en les publiant, ou plutôt en les supposant, et qu'il en était le véritable auteur. M. Lobeck, professeur à Königsberg, a résumé leur moyens d'attaque dans un ouvrage intitulé *Aglaophamus* (1). Je vais donc le suivre pas à pas comme j'ai fait à l'égard de Dodwell.

OBJECTION. M. Lobeck commence par combattre

(1) T. II, p. 1265.

l'opinion de ceux qui, comme Heyne, Beck et M. Orelli, mitigent le verdict contre Sanchoniathon, et y ont vu un ouvrage ancien, mais interpolé dans certaines parties. Ce *mezzo termine* est inadmissible, dit-il ; comment faire la part de la vérité et du mensonge ? la raison sur laquelle ils s'appuient, qu'il y a du vrai dans cette fable, prouverait seulement que le falsificateur a voulu lui donner quelque vraisemblance. Annius de Viterbe pourrait user de la même excuse. Et puis quel serait le falsificateur ? Toute la question se réduit, dit M. Lobeck, à savoir si la théologie des anciens Phéniciens est bien telle que nous la donne Sanchoniathon.

Rép. Jablonski se charge de la réponse : « Les traditions du livre de Sanchoniathon, soit qu'on le considère comme un écrivain authentique ou non, sont telles qu'on ne peut pas mettre en doute que tout ce qu'il a dit est puisé dans l'ancienne et véritable théologie des Phéniciens (1).

Cette autorité me paraît au-dessus de tout ce que je pourrais dire, car personne n'était plus versé que Jablonski dans les profondeurs théologiques des anciennes religions. La Croze qui peut lui être comparé, était partisan avoué de Sanchoniathon, mais comme ce n'est pas par des autorités, mais bien par des raisonnements que la question doit se résoudre, suivons ceux de M. Lobeck.

Obj. On ne pourra juger, dit-il, si cet ouvrage est une expression fidèle de la théologie phénicienne, que si l'on a en sa faveur le témoignage des anciens et d'après des caractères de vérité dans son contexte. Le plus fort argument pour rejeter cet écrit est le silence avant Philon de tous les auteurs grecs et romains.

Rép. Si le silence des auteurs était une cause suffisante pour répudier les ouvrages anciens ; chez les Latins, Phèdre et Velleius Paterculus seraient des ouvrages apocryphes. Athénagore, chez les Chrétiens, est passé sous silence. Polyen n'est nommé que par Suidas, et son ouvrage des *Stratagèmes* n'est pas cité, en sorte qu'on peut douter s'il a été connu de Suidas, et si ceux qu'il nomme ne sont pas des homonymes. Le seul qui en parle est l'anonyme de Gale, Περὶ ἀπίστων, *De pane*, c. 11. Pour ne pas sortir des Phéniciens, Hypsicrate, que Lœtus avait traduit au dire de Tatien, quoique son nom soit certainement altéré, n'est nommé que par cet écrivain. Si Eusèbe le citait, on devrait donc nier la citation.

Il y avait de plus une bonne raison pour qu'on ne parlât pas de Sanchoniathon avant qu'il eût été traduit par Philon. C'est qu'avant que Lœtus eût traduit Mochus, le nom de ce dernier était également ignoré ; par la raison que les Grecs, semblables à nos Français, ne savaient et ne se souciaient que de leur langue. Quand on voit que Plutarque, après avoir passé beaucoup de temps à Rome et en Italie, confesse son ignorance de la langue latine (2), on peut juger s'ils apprenaient le phénicien, langue à peu près morte, et où, sauf quelques documents historiques, il n'y avait rien à puiser. M. Lobeck s'étonne de l'insouciance des auteurs grecs à ce sujet, à cause des anciennes et nombreuses relations de commerce entre la Grèce et la Phénicie. De nombreux écrivains tyriens, sidoniens, bérytiens, figurent parmi les philosophes, les grammairiens et les historiens grecs. M. Lobeck ne paraît pas faire la distinction nécessaire à établir entre la Tyr d'Hyram et celle depuis Alexandre. Cette dernière était une ville grecque comme Alexandrie d'Egypte, l'une et l'autre tenaient bien peu à l'ancienne gloire phénicienne ou égyptienne ; qu'il cherche dans les nombreux écrivains alexandrins, sauf Eratosthène, des détails sur l'histoire et la religion de l'ancienne Egypte ; qu'il demande aux écrivains de la Carthage romaine des renseignements sur l'ancienne colonie phénicienne ; qu'il consulte les nombreaux écrivains espagnols qui ont fleuri à Rome sous les empereurs, sur l'état primitif de la Bétique ou de la Lusitanie, il en obtiendra le même silence.

« Les Tourditaniens, dit Strabon, sont, de tous les peuples de la Bétique, ceux qui ont le plus complétement embrassé les mœurs romaines : ils n'ont plus même le souvenir de leur langue maternelle(3) »

Philon a pu mettre plus de prix que ses devanciers à exhumer un historien oublié dont il restait peu de manuscrits ; cela relevait sa patrie, favorisait ses doctrines religieuses. L'ancienneté des livres saints est incontestable ; les Grecs qui allaient à Tyr allaient aussi à Joppé, Gaza, Ascalon, eh bien ! voit-on qu'un seul Grec en ait dit un mot avant la traduction dite des Septante. On n'y pensait guère. Nous confondons trop notre position avec celle des anciens. A l'époque de la Renaissance, l'antiquité s'est présentée aux regards des peuples étonnés comme le développement le plus admirable de toutes les sciences et de tous les arts ; non-seulement deux belles langues et une riche littérature récompensaient les efforts de ceux qui s'adonnaient à l'étudier, mais on y trouvait des sciences toutes faites. L'histoire avec ses deux appuis, la chronologie et la géographie, les mathématiques avec leur branches, la médecine avec la botanique, la philosophie avec toutes ses dépendances, jusqu'à l'architecture et la musique ; ce à quoi la barbarie du moyen âge n'avait à opposer que de misérables romanciers. Les anciens, au contraire, qu'avaient-ils à prendre dans les fouilles des temps antérieurs ? une histoire défigurée par des contes absurdes, rien de plus. Sanchoniathon nous en donne la preuve, Hérodote et Diodore de Sicile nous montrent ce qu'on pouvait en tirer ; et je crois que les prét ndus antiquaires phéniciens que nomme Josèphe, et d'après lui M. Lobeck, Dius, Ménandre, Philostrate, Théodote ou Diodote, Hiéronyme, Histiée et Teucer, ne nous instruiraient qu'en se rapprochant des temps plus modernes. Au reste, M Lobeck convient lui-même de l'impossibilité de fonder une preuve sur cet argument au milieu du naufrage de toute l'antiquité.

Il renouvelle ensuite l'attaque concernant le Τάαυτος qu'il veut donner pour un Egyptien.

Rép. J'ai cité, en réponse à Dodwell, un texte de Varron qui me paraît tellement péremptoire que, s'il y a eu plagiat entre les deux nations, on doit plutôt en accuser les Egyptiens (4).

Il parle de Tyr qui n'a été fondée que depuis Sémiramis, en sorte qu'il en aurait parlé avant qu'elle existât.

Rép. Je discuterai bientôt ce qui concerne l'époque de la Sémiramis contemporaine de Sanchoniathon ; et j'observerai que Tyr ici n'est point la ville, puisqu'il nomme après Byblos, fondée par Saturne, comme la plus ancienne ville phénicienne.

(1) Traditionem Sanchoniathonis sive is scriptor genuinus sive minus, *ex prisca et genuina Phœnicum theologia dimanasse, jure ambigi non potest. Pantheon Ægyptiacum*, t. I, p. 12.

(2) *In Vita Demosth.*, c. 2.

(3) Οἱ μὲν Τουρδιτανοὶ καὶ μάλιστα οἱ περὶ τὴν Βαῖτιν τελέως εἰς τὸν Ῥωμαίων μετεβέβληντο τρόπον· οὐδὲ τῆς διαλέκτου τῆς σφετέρας ἔτι μεμνημένοι, l. III Qu'on demande aux Américains de nos jours des éclaircissemens sur l'état de cet hémisphère avant Colomb.

(4) Le voici, *De Lingua latina*, liv. IV, c. 10 : « Principes dei Cœlum et Terra : hi dei iidem qui in Ægypto Serapis et Isis, qui sunt *Taautes* et *Astarte* apud Phœnicos. »

C'est donc le lieu de Tyr qu'il désigne; et ce qui le montre, c'est qu'il n'en parle que pour dire qu'*Hypsouranios* s'y fixa et fut l'inventeur des cabanes de roseau, ce qui ne donne guère l'idée d'une ville. En outre, la Tyr de Sanchoniathon n'est point celle qui fut construite dans une île après la destruction de *Paléotyr* par Nabuchodonosor. Cette Tyr a précédé assez longtemps la prise de Troie; puisque la Tyr insulaire, bâtie des débris de la première, est déjà citée dans les prophètes. La vieille Tyr est nommée dans le *livre de Josué* (1).

Il reproche au rédacteur de cette mythologie le mélange des fables grecques et des traditions juives.

RÉP. Outre que le premier reproche atteint d'autres mythologies, il est incontestable que les Phéniciens ont implanté beaucoup de colonies en Europe. On doit leur en attribuer plus qu'aux Egyptiens, qui, de l'aveu d'Hérodote, n'étaient pas adonnés à la navigation; il est donc naturel que leurs idées religieuses se retrouvent dans les peuplades qui remontent à eux. Quant aux traditions juives, elles sont toutes dans les interprétations des modernes et nullement dans l'auteur phénicien.

Il examine ensuite si l'ouvrage sur les Juifs, cité par Porphyre dans son *Livre contre les Chrétiens* (2), est bien de Sanchoniathon ou de Philon. Origène (3) en parle comme l'œuvre de Philon; mais M. Lobeck incline à croire que Philon n'était encore que traducteur, et que l'auteur était Sanchoniathon, qui avait profité des mémoires de *Jerombal*, prêtre du dieu *Jao*.

RÉP. Je crois cette opinion erronée; elle est entièrement contredite par Origène, qui nomme l'auteur de l'ouvrage contre les Juifs, Philon, lequel accuse de pseudonymie l'ouvrage d'*Hécatée* sur le même sujet, à cause des éloges pompeux que ce dernier donne à la sagesse du peuple juif. On voit donc que Sanchoniathon ne peut trouver là sa place; mais Sanchoniathon avait consulté les écrits de *Jerombal*, prêtre du Dieu des Juifs, qui les avait offerts à *Abibal*, roi de Béryte. Ce roi et cet *Hierombal* sont presque contemporains de Moïse, dit Porphyre; mais il n'en est pas de même de Sanchoniathon qui est bien postérieur, ayant vécu sous une Sémiramis, reine d'Assyrie, qui régna vers le temps de la prise de Troie par les Grecs. Le passage de Porphyre, qui est cité deux fois dans les mêmes termes par Eusèbe (4), a été mal compris par tous ceux qui l'ont interprété; ils ont attribué à Sanchoniathon un ὅς qui concerne évidemment *Hierombal*, ce qui met Porphyre en contradiction avec lui-même. L'écrivain grec avait fait cependant tout ce qu'il avait pu pour éviter cette confusion; mais on n'en a tenu aucun compte. Ayant nommé Abibal et et Hierombal, il ajoute (5): « Les temps de ceux-ci tombent avant les temps de Troie, et se rapprochent presque de ceux de Moïse, comme le prouvent les généalogies des rois de Phénicie. Pour Sanchoniathon, il vécut du temps d'une Sémiramis, reine des Assyriens, qui est inscrite avant l'époque de la guerre de Troie ou simultanément à ces événements. » Cette chronologie de Porphyre est celle de Philon dans son ouvrage Περὶ πόλεων, comme on en peut juger par Etienne de Byzance au mot Βαϐυλών, et a été adoptée par Suidas (6): « Sanchoniathon, dit-il, philosophe tyrien, qui vécut du temps de la guerre de Troie. » Mais elle contrarie entièrement celle d'Eusèbe, comme on peut s'en convaincre.

Suivant lui, Sémiramis est contemporaine d'Abraham, en sorte qu'il se jette dans des embarras inextricables; mais laissons-le parler (7). Voici ce que dit Porphyre: « Mais il faut soumettre cette assertion au calcul des temps ainsi qu'il suit:

« Si Sanchoniathon a été contemporain de Sémiramis, et que celle-ci, comme il est généralement reconnu, ait précédé de beaucoup les temps de Troie, il s'en suivra que Sanchoniathon aura été antérieur à ces mêmes temps; mais on dit que celui-ci a reçu des mémoires de personnages plus anciens que lui quant aux temps, et cependant c'est à peine, ajoute-t-on, s'ils se rapprochent de l'époque de Moïse. Mais de combien est-il raisonnable de croire que Moïse a précédé ces personnages? Voilà ce qui est embarrassant, et pourquoi je crois devoir abandonner toute cette discussion chronologique. Mettant en fait que Sanchoniathon est contemporain de Moïse et ne lui est pas antérieur, je poursuivrai ainsi ma pensée. Si Sanchoniathon s'est fait connaître sous Sémiramis, reine des Assyriens, accordant que Moïse ne fut pas plus ancien que lui, mais ayant fleuri dans le même temps, il s'ensuivra que Moïse était aussi contemporain de Sémiramis. Mais ce que nous avons dit ci-dessus a démontré qu'Abraham était né sous elle. Cependant le récit du philosophe établit que Moïse était plus ancien, et cette Sémiramis est prouvée avoir précédé de huit cents ans bien comptés la guerre de Troie: Moïse sera donc, suivant les calculs du même philosophe, d'autant d'années antérieur à la guerre de Troie. »

Je demande maintenant comment Eusèbe, d'après M. Lobeck, inventeur de tout ce récit, l'aurait arrangé de manière à ne pouvoir pas l'expliquer d'une part, et de l'autre à en tirer une conséquence qui détruirait de fond en comble tout son système, je ne dis pas seulement chronologique, à quoi certes il attachait quelque prix; mais son système apologétique de la religion, à quoi il devait tenir beaucoup plus qu'au faible avantage que lui procurait l'invention de faire parler Sanchoniathon, Philon et Porphyre; c'était de prouver que la Genèse primait toutes les cosmogonies connues. Aussi s'étend-il avec complaisance sur cette preuve qu'il aurait détruite lui-même par une fiction de bien peu de secours.

Philon, que Porphyre a suivi, avait dit dans son livre Περὶ πόλεων ce qui est répété par Etienne de Byzance au mot Βαϐυλών. « Babylone, fondation très-ancienne de Babylone, homme très-sage, fils de Bélus, non, comme le dit Hérodote, fondée sous Sémiramis; car Babylone était plus ancienne qu'elle de deux mille ans, comme le veut Hérennius (8). »

Si la fondation de Babylone est plus ancienne de 2000 ans que Sémiramis, cette reine serait reportée bien après la prise de Troie. Aussi Ussérius (an du monde 2789) propose-t-il dans sa chronologie de lire ͵αϐή, 1002; et il observe que 1022 ans coïncideraient parfaitement avec les calculs astronomiques que Callisthène avait envoyés de Baby-

(1) *Josue* XIX, 29.

(2) Eusèbe, *Præp. evang.*, X, 485.

(3) *Contre Celse*, I, 18.

(4) P. 31 et 485.

(5) Οἱ δὲ τούτων χρόνοι καὶ πρὸ τῶν Τρωϊκῶν πίπτουσι χρόνων, καὶ σχεδὸν τοῖς Μωσέως πλησιάζουσιν, ὡς αἱ τῶν Φοινίκης βασιλέων διαδοχαὶ μηνύουσι. Σαγχωνιάθων δὲ ἐπὶ Σεμιράμεως γέγονε τῆς Ἀσσυρίων βασιλίδος ἢ πρὸ τῶν Ἰλιακῶν, ἢ κατ' αὐτούς γε χρόνους γενέσθαι ἀναγέγραπται.

(6) Σαγχωνιάθων Τύριος φιλόσοφος ὃς γέγονε κατὰ τὰ Τρωϊκά.

(7) P. 485 I.

(8) Βαϐυλῶνος, ἀνδρὸς κτίσμα παλαίτατον σοφωτάτου παιδὸς Βήλου οὐχ ὡς Ἡρόδοτος ὑπὸ Σεμιράμιδος. Ταύτης γὰρ ἦν ἀρχαιοτέρα (Βαϐυλὼν) ἔτεσι χιλίοις δύο ὡς Ἑρέννιος.

lone à Aristote, ainsi que nous l'apprend Simplicius dans son *Traité du ciel* (1), et cela d'après Porphyre. On voit donc que ce philosophe était d'accord avec Philon et avec lui-même, et dans un désaccord total avec Eusèbe, et qu'il trouvait un appui dans les calculs fournis par Callisthène. Cette chronologie, de plus, concorde entièrement avec les données d'Hérodote, qui, parlant de la durée de l'empire des Assyriens, dit : « Les Assyriens ayant dominé dans l'Asie supérieure pendant cinq cent vingt ans, les Mèdes furent les premiers qui firent défection (2), et les autres nations les imitèrent (3). » Le même Hérodote place Sémiramis cinq générations seulement avant Nitocris (4).

Je ne veux pas entreprendre la comparaison de cette chronologie avec celle de Ctésias, qui donne 1360 ans d'existence à l'empire Assyrien. Elle a excité assez de débats; mais je me bornerai à conclure qu'il n'y a rien d'absurde dans une computation de temps qui a pour chef Hérodote, pour soutien dans l'antiquité, Callisthène, Philon et Porphyre, et qui dans les temps modernes a été appuyée par Usserius et Marsham, sans citer une foule de noms moins célèbres. C'est après tout celle de Philon, répétée par Eusthate *sur Denys*, vers 1005.

Je vais résumer le synchronisme de Porphyre.

Peu de temps après Moïse, *Hierombal* présente à *Abibal*, roi de Béryte, les écrits qui contiennent les faits principaux de l'histoire des Juifs jusqu'à cette époque. Ces mémoires sont approuvés par les critiques que ce roi avait chargés de les examiner; et comme les Chananéens et les Juifs avaient été continuellement en hostilité depuis la sortie d'Egypte, ils devaient connaître réciproquement leur histoire.

Du temps du siége de Troie, époque contemporaine d'une des reines d'Assyrie du nom de Sémiramis, Sanchoniathon a reçu ces mémoires, et en a profité pour rédiger l'histoire de la Phénicie, sa patrie.

Sous Adrien, Philon de Byblos a exhumé ce document pour le traduire en grec; il a de plus écrit sur les Juifs un ouvrage *ex professo*, où l'on pense que, partageant les préjugés nationaux de ses ancêtres, il les traitait assez mal; il a cependant profité des renseignements que contenait le livre de Sanchoniathon sur ce peuple, qui, d'après ce qu'on vient d'en dire, méritaient toute confiance.

Quant à la différence de huit ou de neuf livres attribués à l'ouvrage de Philon, Dodwell (5) a défendu Eusèbe à cet égard, et prouvé par des exemples semblables que cette variante n'avait rien d'extraordinaire. Ainsi l'évangile de saint Luc a été appelé πρῶτος λόγος, à cause des *Actes* du même écrivain; l'*Histoire de la vie de Josèphe* a été citée comme un livre de *ses Antiquités*; Cassiodore même y comprend les deux livres *contre Appion* (6), lorsqu'au lieu de vingt livres il en attribue vingt-deux à son ouvrage; l'*Octavius* de Minutius-Felix passait déjà du temps de saint Jérôme pour le VIIIe d'*Arnobe, contre les nations*. En effet, la première édition de cet auteur donnée à Rome le présente ainsi. Voici ce qu'en dit saint Jérôme (7): « Le livre faussement intitulé VIIIe *d'Arnobe* est de Minutius-Felix; il est prouvé qu'Arnobe n'a composé que sept livres, et ce VIIIe est un dialogue entre un Chrétien et un païen, dont le titre *Octavius* résulte évidemment aux yeux du lecteur de ce que l'interlocuteur chrétien porte ce nom. »

Nous lisons dans l'*Histoire ecclésiastique* d'Eusèbe que Philon le Juif a écrit en cinq livres le récit de ce qui est arrivé aux Juifs d'Alexandrie, sous Caïus César. Il n'existe à cet égard que deux livres; l'un intitulé *contre Flaccus*, l'autre *Ambassade à Caius*; et Henri de Vallois prouve dans sa note qu'il n'a pas pu exister un seul livre de plus sur ce sujet.

Le IIIe livre de Théophile, *Ad Autolycum*, a joui d'un titre à part, celui de *Liber de temporibus*.

Le *Protreptique*, le *Pédagogue* et les *Stromates* de saint Clément sont les parties séparées d'un même ouvrage. Le livre *De martyribus Palæstinæ* d'Eusèbe a été souvent considéré comme le 8e de son *Histoire ecclésiastique*; les trois *contre Marcel d'Ancyre* et les deux de *Théologie ecclésiastique* forment un ensemble; les sept livres de l'*Institution divine* de Lactance ont chacun un titre distinct; les livres de Lucifer de Cagliari font suite l'un à l'autre, sans titre ni nombre qui l'indique. Aux preuves de Dodwell, j'ajouterai ce qui suit: Suidas, à l'article *Théopompe*, énumérant ses ouvrages, dit qu'il écrivit un *Abrégé des Histoires d'Hérodote* en deux livres; et le scholiaste d'Apollonius de Rhodes, sur le vers 272 du IVe livre des *Argonautiq.*, comparant Hérodote à Théopompe sur le véritable nom d'un roi d'Egypte, dit que ce dernier le nomme *Sésostris* dans son IIIe livre.

Céphalion, cité par Photius (8) comme auteur d'une *Histoire universelle depuis Ninus jusqu'à Alexandre* en neuf livres, auxquels il donnait le nom des neuf muses, dit qu'Uranie contenait les *faits d'Alexandre*. Le même Photius, parlant des extraits que *Sopatre* a fait de ce livre, dit qu'*Erato* contenait la *Relation du règne d'Alexandre* (9).

Ces raisons ne convainquent pas M. Lôbeck (10); il dit: Porphyre n'est pas en dissentiment de peu d'importance avec Eusèbe; l'un compte *neuf livres* et l'autre *huit*. On cherche à excuser cela en disant que Porphyre a omis le livre des Juifs, ou a séparé la théologie de l'histoire (11); ces deux excuses n'ont aucune apparence de raison.

RÉP. Ce ton tranchant ne prouve pas. J'espère donner une preuve qui justifiera la *présomption* de Bochart; je rassemblerai les textes. Eusèbe dit (12): « Ce Philon qui a partagé en neuf livres tout l'ouvrage de Sanchoniathon, » etc. Le même, p. 156, citant Porphyre sur Sanchoniathon, d'après le *Traité de l'abstinence*, dit: « Philon de Byblos a traduit en langue grecque et en huit livres l'histoire que Sanchoniathon avait écrite. »

Voici donc le même Eusèbe qui donne huit et neuf livres au même ouvrage, ce qui prouve le peu d'importance qu'il accordait à cette division. Mais poursuivons:

Dans la même citation Porphyre dit (ce qui se retrouve dans le texte original): Je vais citer du premier livre de l'histoire phénicienne de Philon ce qui suit: « Cronos, que les Phéniciens nomment IL, régnant dans cette contrée, » etc. Nous voyons que pour Porphyre ce qui a rapport à la vie de Cronos est tiré du premier livre de l'histoire phénicienne. Voici un écrivain très-postérieur, dont la première publication est due aux soins de notre confrère, M. Hase, *Lydus*, qui, dans un *Fragment*

(1) L. II, p. 125 d'Alde.

(2) Ἀσσυρίων ἀρχόντων τῆς ἄνω Ἀσίης ἐπ' ἔτεα εἴκοσι καὶ πεντακόσια, πρῶτοι ἀπ' αὐτῶν Μῆδοι ἤρξαντο ἀπίστασθαι, l. I. c. 95.

(3) Καὶ τὰ ἄλλα ἔθνεα ἐποίεε τωὐτὸ τοῖσι Μήδοισι.

(4) Ἐν δὲ τοῖς βασιλεῦσι τῶν Ἀσσυρίων ἦσαν καὶ γυναῖκες δύο, ἡ μὲν πρότερον ἄρξασα τῆς ὕστερον γενεῇσι πέντε πρότερον γενομένη, τῇ οὔνομα ἦν Σεμίραμις.... ἡ δὲ δὴ δεύτερον γενομένη ταύτης βασιλέα τῇ οὔνομα ἦν Νίτωκρις, l. I, c. 184.

(5) P. 80 et 81.

(6) *Divin. Lect.*, c. 17 a.

(7) *De scriptoribus ecclesiasticis.*

(8) LXVIII. p. 50.

(9) Ἐρατοῦς διαλαμβανούσης τὰ κατ' Ἀλέξανδρον, CLXI, p. 177.

(10) P. 1274.

(11) Voir Bochart, *Chanaan*. P. 11, c. 17.

(12) P. 31.

sur les mois, à la suite du traité *De ostentis*, p. 274, range dans le second livre de Philon les mêmes faits relatifs à Cronos. Je vais le citer avec quelques changements que l'état du manuscrit autorise.

« Les Phéniciens, soit par la confusion résultant de l'homonymie, soit pour toute autre cause, rendent tout autrement l'histoire de Cronos; comme il est facile de s'en convaincre par le second livre des *Histoires phéniciennes* d'Hérennius Philon (1). »

A cette occasion, qu'il me soit permis de faire cette digression relative à la publication du Sanchoniathon de M. Wagenfeld ; c'est qu'il est en contradiction avec Porphyre et avec Lydus. Comme le premier, il range dans le premier livre les actes de Cronos ; et comme le second vraisemblablement et Eusèbe, il reconnaît neuf livres à l'ouvrage, ce qui, très-indirectement il est vrai, semble cependant infirmer l'authenticité de cette production (2).

Pour rentrer dans la discussion avec M. Lobeck, je dirai qu'il ne va pas jusqu'à attribuer à Eusèbe le passage de Porphyre tiré d'un livre qui a échappé à la destruction qui a atteint presque tous les écrits de ce philosophe, savoir le livre de l'*Abstinence*. Pour celui-là, il n'y a pas de moyen. Ce dont il le déclare l'auteur pseudonyme, ce sont les préfaces de Philon et les citations de Sanchoniathon.

IV.

Eusèbe a-t-il inventé les préfaces de Philon et les fragments de Sanchoniathon? — Sur Orphée. — Ses poëmes sont d'Onomacrite. — Sur les Sibylles. — Leurs vers interpolés par les Juifs et les Chrétiens. — Euhémère est-il seul à soutenir que les dieux avaient été des hommes? — Les Grecs n'ont pas reçu toute leur religion des Egyptiens. — Du symbolisme de Porphyre. — Pourquoi les apologistes chrétiens n'ont pas parlé de Sanchoniathon.

M. Lobeck déduit les motifs qui lui font croire qu'Eusèbe a fabriqué la préface de Philon et les fragments de sa traduction de Sanchoniathon : ce n'est pas seulement, selon lui, parce que beaucoup de livres anciens sont supposés, mais par l'intérêt qu'il avait à cette supercherie dans un ouvrage destiné à démontrer la folie des religions du paganisme. Or, rien n'atteignait plus certainement ce but qu'en faisant voir que les objets du culte ancien n'étaient que des hommes déguisés en dieux. Tous les apologistes insistent sur cette preuve qui leur donne tant d'avantage. «Croyez-moi, ô Grecs,» dit Tatien, « ne souffrez pas d'allégories dans votre mythologie ni parmi vos dieux (3). » Clément, Arnobe, tous enfin rassemblent sur ce point la force de leur dialectique. C'était donc pour Eusèbe un avantage immense que de faire parler Philon de Byblos, un païen, dans les mêmes termes. Il ne saurait en conséquence échapper au reproche de s'être permis une fraude pieuse.

RÉP. Lorsque Dodwell accusait Porphyre de la supposition qu'on fait maintenant peser sur Eusèbe, il se faisait cette question : pourquoi accusai-je Porphyre d'avoir forgé cet écrit, ou au moins d'avoir concouru à la publication d'un écrit forgé, inconnu et suspect? C'est parce que les principes des Pythagoriciens et des Platoniciens permettent les supercheries, et que Porphyre était agrégé à ces deux sectes. En effet, nous lisons dans Timée (4) : « De même que dans les maladies nous guérissons les corps par des remèdes, causes eux-mêmes des maladies, lorsque nous ne le pouvons pas par des remèdes benins : ainsi nous dirigeons les âmes par des discours fallacieux, quand nous ne pouvons le faire par la vérité. » Platon (5) professe des doctrines absolument pareilles, et en faisait usage dans les fables mythologiques qui ornent ses dialogues.

Aussi l'historien Socrate, parlant des ouvrages de Porphyre et de Julien contre les Chrétiens, les accuse d'altérations et de faussetés dans l'emploi des textes sacrés; « mettant tout en œuvre, dit-il, dans leurs écrits contre les Chrétiens; ils ont essayé de faire violence à la vérité, soit en altérant certains textes sacrés, soit en y insérant des parties supposées, de manière à atteindre leur but (6). »

Ce passage inaperçu de Dodwell allait plus à son but, parce qu'il accusait Porphyre lui-même de mauvaise foi dans la controverse. Qu'en conclure? qu'il y en a eu de part et d'autre, parce qu'on se passionne rarement pour la vérité contre l'intérêt de sa cause. Huet, dont la crédulité est notoire, et que M. Lobeck traite avec assez de mépris pour dire : *quæ Huetianis sæculis credere decorum fuit*, comme s'il s'agissait du moyen âge, et non du XVIIe siècle, le plus illustre des temps modernes, et qu'Huet qualifiât et dominât le siècle où il a vécu; Huet, dis-je, si crédule en général, a cependant repoussé le témoignage d'Orphée et des Sibylles dont les premiers apologistes font grand usage. Voici ce qu'il dit du premier : « Ce qu'Aristobule le péripatéticien dans Eusèbe, ce que Justin, Clément d'Alexandrie, Cyrille et autres rapportent d'Orphée, paraît avoir été forgé par d'anciens Chrétiens de lambeaux pris dans les livres sacrés (7). » Walckenaer a relevé les Chrétiens de cette sentence dans son *Traité sur Aristobule*, en reportant le blâme sur les Juifs, comme j'aurai occasion de le faire voir.

Huet parle des vers sibyllins dans les mêmes termes (8) : « On doit penser la même chose des vers sibyllins, savoir qu'ils sont l'œuvre d'auteurs récents et convaincus de supposition. » Il renvoie en conséquence à l'ouvrage de Blondel. Voilà des écrits incontestablement pseudonymes, que personne ne prendra sous son patronage. Cette fraude était si visible, que Celse, dans un passage rapporté par Origène (9), en a abusé pour le blasphème qui suit :

(1) Οἱ δὲ Φοίνικες κατὰ τὴν τῆς ὁμωνυμίας σύγχυσιν ἢ κατ' ἄλλην τινὰ αἰτίαν ἄλλως πως περὶ Κρόνου ἔχουσιν, ὡς ἐκ τῆς δευτέρας τῶν Φοινικικῶν τοῦ Ἑρεννίου Φίλωνος ἔστι λαβεῖν.

(2) Voir pour plus de détails l'article de M. Séguier, sur la publication de Wagenfeld, insérée dans le tome XIV, p. 397.

(3) *Tatiani opera*, p. 160.

(4) Ὡς τὰ σώματα νοσώδει πόκα ὑγιάζομες εἴκαμη εἴκῃ τοῖς ὑγιεινοτάτοις, οὕτω τὰς ψυχὰς ψευδέσι λόγοισι ἀπείργομες, εἴκαμη ἄγωνται ἀλαθέσι *De l'âme du monde*, ch. XVII, p. 74, éd. de Lebatteux.

(5) Dans le 3e livre de la *République*, t. II, p. 413 et 414.

(6) Κατὰ Χριστιανῶν λόγους ἀναλώσαντες τὴν ἀλήθειαν ἐπεχείρησαν βιάσασθαι, τινὰ μὲν τῶν ἱερῶν γραμμάτων παρατρέψαντες, τὰ δὲ ἐγκαταλέξαντες, πάντα δὲ πρὸς τὸν οἰκεῖον ἀ αλαβόντες σκοπόν. *Hist eccl.*, l. III, p. 202, éd. de Reading.

(7) At quæ ex Orpheo attulerunt Aristobulus Peripateticus apud Eusebium, Justinus, Clemens Alexandrinus, Cyrillus et alii, ea prorsus videntur a veteribus Christianis conficta, et ex sacrorum codicum consuta segminibus, *Demonstr. evang.*, prop. IV, n. 19, t. I, p. 187, in-8°.

(8) Idem omnino de sibyllinis carminibus putandum est; non recentioribus illis quæ circumferuntur et κιβδηλείας vulgo damnata sunt, prop., etc., IX, n. 10, p. 1090.

(9) Ὑμεῖς δὲ κἂν Σιβύλλαν ἣ χρῶνταί τινες ὑμῶν εἰκότως οὖν μᾶλλον προεθήσασθε ὡς τοῦ θεοῦ παῖδα· νῦν δὲ παρεγράφετε μὲν εἰς τὰ ἐκείνης πολλὰ καὶ βλάσφημα εἰκῇ... τὸν δὲ βίῳ μὲν ἐπιῤῥητοτάτῳ, θανάτῳ δὲ οἰκτίστῳ χρησάμενον θεὸν τίθεσθε. L. VII, p. 368 de l'édit. de Cambridge.

« Vous auriez beaucoup mieux fait de mettre à la tête de votre religion la sibylle, en la déclarant fille de Dieu, puisque vous vous servez d'elle, en insérant dans ses vers beaucoup d'impiétés; au lieu de cela vous allez prendre pour votre Dieu celui dont la vie est décriée, et dont la mort est la plus honteuse qui se puisse. » Mais Celse ne savait pas que c'est la bassesse même du Christ qui fait la gloire de sa religion.

Ainsi il a existé des livres attribués faussement à certains auteurs.

Voyons maintenant si l'analogie est parfaite entre les vers orphiques et sibyllins d'une part, et la préface de Philon jointe aux extraits de Sanchoniathon.

Orphée a été reconnu comme un personnage fabuleux dans l'antiquité même. Hérodote déclare qu'Homère et Hésiode sont les deux premiers poëtes qui ont répandu la théogonie parmi les Grecs, qui ont donné des noms aux dieux, et leur ont assigné les honneurs qui leur sont rendus; qui enfin les ont rangés dans l'ordre généralement admis. Il ne connaissait donc pas les poëmes attribués à Orphée; ou plutôt lorsqu'il parle des *Orphiques*, il les renvoie parmi les productions égyptiennes ou pythagoriciennes (1).

Le même Hérodote (2) attribue à Onomacrite, contemporain et ami des Pisistratides, les poëmes qui passaient sous le nom de Musée; on peut croire qu'il a fait aussi parler Orphée. Sextus Empiricus (3) cite Onomacrite dans les *Orphiques*. Le scholiaste d'Aristide, sur le discours en défense de Miltiade contre Platon, dit : « Orphée a précédé Homère, mais ses doctrines ont été mises en vers par Onomacrite (4). »

Aristote, dans le *Traité de l'âme*, dit : « Le raisonnement contenu dans les poëmes appelés Orphiques est dans le même cas (5). » Philoponus, dans son *commentaire* sur ce passage, se demande pourquoi Aristote appelle ces poëmes *orphiques* : c'est, répond-il, parce que ces poëmes ne semblent pas être d'Orphée, comme Aristote le déclare lui-même dans les livres *de la philosophie*. On dit bien, continue-t-il, que les doctrines sont de lui, et qu'Onomacrite les a mises en vers. C'est d'après ce passage invoqué d'Aristote dans les livres perdus *de la philosophie*, que Cicéron a été autorisé à dire, que d'après Aristote, Orphée le poëte n'a jamais existé (6).

Denys le Thrace, au rapport de Suidas, exprimait la même opinion qu'Aristote (7). Son scholiaste, en effet (8), dit : « Si quelques personnes reconnaissent des poëtes antérieurs à Homère, tels que Musée, Orphée, Linus, c'est à tort; il n'existe aucun poëme plus ancien que l'*Iliade* et l'*Odyssée*. Mais, dira-t-on, comment cela peut-il être, puisque nous possédons des écrits plus anciens? nous répondrons que les uns ne sont pas de ceux auxquels on suppose qu'ils appartiennent, les autres portent des titres d'auteurs récents homonymes d'anciens personnages. » Suidas, à l'article d'*Orphée*, énumère les auteurs de ses différents poëmes, parmi lesquels figure Onomacrite.

Tatien, dans son *Discours aux Grecs*, cité par Eusèbe (9), dit qu'Orphée fut contemporain d'Hercule, mais que les poëmes qui portent son nom furent composés et mis en ordre par Onomacrite vers la 50e olympiade.

Josèphe, dans son premier livre *contre Apion*, affirme que chez les Grecs il n'est pas d'ouvrage avoué antérieur à Homère.

Parmi les modernes, je citerai le seul Gérard Jean Vossius; ce n'est pas un auteur d'une foi difficile à convaincre; il dit cependant : « Ce triumvirat de poésie, Orphée, Musée, Linus, n'a point existé; ce sont des noms de l'ancienne langue phénicienne que parlaient Cadmus et ses descendants (10). »

Pour les sibylles, la supposition est encore plus évidente, parce qu'elle est plus récente et toute dans les idées chrétiennes. L'écrit de Blondel, intitulé (11) : *Créance des Pères sur l'état de l'âme après cette vie*, en fournira d'abondantes preuves. Or, comment s'y sont pris ces faussaires? ils ont tout simplement insinué leurs dogmes dans des vers prétendus orphiques ou sibyllins. Orphée doit à Onomacrite, puis aux Pythagoriciens, enfin aux Juifs ou aux Chrétiens, les vers répandus sous son nom; la sibylle les doit à peu près tous à ces derniers.

Est-ce ainsi que Eusèbe s'y est pris dans la supposition admise par M. Lobeck des extraits de Sanchoniathon? Sa marche a été diamétralement contraire. C'est en s'éloignant le plus possible des doctrines qu'il veut mettre en honneur, qu'il se montre faussaire. Qu'on tente d'amener les lecteurs à son opinion, en la présentant sous un nom révéré, je le conçois; mais la marche tortueuse que M. Lobeck prête à Eusèbe me semble aussi peu compréhensible que celle que Dodwell avait attribuée à Porphyre ou à Philon. Indépendamment des Phéniciens, Eusèbe n'avait-il pas les Egyptiens, les Atlantiens, les Grecs et les Romains pour déifier les hommes? Cette doctrine n'est-elle pas placée au-dessus de toute atteinte par des auteurs irrécusables, Homère, Hésiode, Diodore, Plutarque, Denys d'Halicarnasse? quelle force pouvait donner à sa démonstration la faible adjonction de la théologie phénicienne? Et puis cette théologie existait quelque part; plus ou moins connue, elle l'était cependant. Tout le monde civilisé était instruit que c'était par des victimes humaines qu'on se rendait propice le *Saturne* phénicien, qu'*Astarté* et *Baal* ou *Belh* étaient adorés à Sidon. L'Hercule tyrien avait un temple anciennement vénéré, vénération dont Alexandre voulut se faire un prétexte pour pénétrer dans Tyr. Que pouvait donc faire Eusèbe dans la fourberie dont on l'accuse? répéter ce que tout le monde savait, ou se taire. S'il admettait dans la théologie phénicienne des fables de sa composition, à quoi lui servaient-elles? et comment pouvons-nous aujourd'hui les discerner? Mais par l'absurdité, dira-t-on, il a jeté du ridicule et de l'odieux sur cette fraction du paganisme; mais il ne nous la montre pas plus ridicule ni plus odieuse que les autres théogonies.

D'ailleurs si Eusèbe s'était contenté de combattre les fables telles que les poëtes nous les donnent,

(1) Ὁμολογέουσι δὲ ταυτὰ τοῖσι ὀρφικοῖσι καλεομένοισι, καὶ Βαχχικοῖσιν, ἐοῦσι δὲ Αἰγυπτίοισι καὶ Πυθαγορείοισι. L. II, c. 53 et 81. — Dans ce passage il faut corriger, comme je l'ai fait, ταῦτα, et lire ταυτά; d'abord ταῦτα ne peut pas être le sujet d'ὁμολογέουσι; ce serait un solécisme dans la langue d'Hérodote. Ensuite Plutarque nous offre une construction absolument pareille : Ὁμολογεῖ δὲ τὰ τιτανικὰ καὶ νυκτέλια ταυτὰ τοῖς λεγομένοις Ὀσίριδος διασπασμοῖς. *De Isid.*, c. 35.

(2) Liv. VII, ch. 6.

(3) Dans le 9e livre *contre les mathématiciens*, § 361.

(4) Τὰ δόγματα Ὀρφέως Ὀνομάκριτος μετέβαλε δι' ἐπῶν.

(5) Τοῦτο δὲ πέπονθε καὶ ὁ ἐν τοῖς Ὀρφικοῖς καλουμένοις ἔπεσι λόγος. L. I, c. 7.

(6) Orpheum poetam, docet Aristoteles nunquam fuisse. *De nat. deor.*, lib. I, 38.

(7) Διονύσιος τὸν Ὀρφέα οὐδὲ γεγονέναι φησί.

(8) T. II, p. 785 des *Anecdota* de Bekker.

(9) *Prépar. évang.*, l. X, p. 495.

(10) Triumviros istos poeseos Orphea, Musæum, Linum non fuisse, sed esse nomina ab antiqua Phœnicum lingua qua usi Cadmus aliique posteri. *De arte poetica*, c. 13.

(11) Paris, 1659, in-4°; il porte encore le titre suivant : *Des sibylles célèbres tant par l'antiquité païenne que par les SS. Pères.* Charenton, 1649.

il n'aurait pas encore rempli son objet ; il reconnaît la triple théologie de Varron, poétique, philosophique et politique ; il les attaque également dans son livre : il ne gagnait donc pas une grande victoire en déplaçant la difficulté.

Ob. Après tout, ce ne sont pas tant les fables absurdes qui rendent ce recueil suspect, dit notre adversaire, que la prétention de Philon qu'on ne doit pas l'interpréter symboliquement.

Rép. A quoi je réponds qu'on doit distinguer Philon de Sanchoniathon. Philon ne veut pas d'allégories, mais Sanchoniathon n'y a pas pensé. Après ce dernier, mais avant Philon, Thabionidès avait tenté d'introduire dans la religion phénicienne ce genre d'interprétation, contre lequel s'élève Philon. Ne voit-on pas la même dissension parmi les Grecs ? les stoïciens détournaient toute la religion à n'être qu'un emblème de la nature. Mais Celse dans son livre *contre les Chrétiens*, et Velléius l'épicurien, mais Cotta l'académicien dans les livres *De la nature des dieux* de Cicéron, combattent de toute leur force cet échafaudage ; ils sont pourtant les organes de deux sectes puissantes de la philosophie grecque. Ces doctrines, quoique professées en partie par Varron, lui semblaient de nature à s'avouer plus facilement dans le réduit de l'école, qu'au plein jour de la place publique (1). Or, qu'est-ce qu'une explication réservée à un petit nombre de la religion commune à tous ?

Euhémère avant Philon avait traité la mythologie grecque comme celui-ci a fait la phénicienne ; il est vrai qu'il a excité contre lui une forte tempête, on l'a qualifié d'athée ; mais à qui n'a-t-on pas prodigué cette injure ? Les Juifs et les Chrétiens étaient des athées pour les païens ; Anaxagore et Socrate pour Aristophane et le peuple d'Athènes ; il n'est pas jusqu'aux différentes sectes du christianisme qui ne se soient donné cette dénomination ; saint Justin dit lui-même : « Vous nous parlez de ceux qui se disent Chrétiens, et qui dans le fond ne sont que des athées et des hérétiques (2). »

Les véritables athées sont ceux qui, comme Théodore de Cyrène et Diagore de Mêle, nient l'existence de la Divinité. Ceux qui adorent le soleil, l'homme, le bœuf, se trompent sur son essence, mais ne sont pas athées (3).

Ennius ne croyait certainement pas faire une profession publique d'athéisme, en traduisant en latin l'*Histoire sacrée* d'Euhémère. Cicéron et Varron qui l'on cité, et Diodore de Sicile qui, dans son sixième livre, dont Eusèbe nous a conservé un fragment, paraît l'avoir pris pour guide dans cette partie de son Histoire universelle, ne sont pas athées. En publiant le livre des *Mois* (p. 274) de Lydus, M. Hase, de l'Académie des Inscriptions, nous a fait connaître un passage très-curieux sur cet Euhémère. Malheureusement l'état de dépravation du texte laisse beaucoup à deviner ; je l'ai suppléé de mon mieux, je rendrai compte de mes restitutions. Le voici (4) :

« Les Phéniciens, soit par la confusion qui résulte de l'homonymie, soit par toute autre cause, parlent d'une manière bien différente de Saturne, comme on peut le voir par le deuxième livre de l'*Histoire phénicienne* de Philon Hérennius. L'histoire ancienne nous fait aussi connaître, comme nous l'avons déjà rapporté, que Saturne a régné en Afrique, en Sicile et dans certaines contrées de l'Italie ; qu'ensuite il a fondé une ville appelée de son nom *Saturnia*, comme le rapporte Charax, laquelle porte maintenant celui de *Hiérapolis*, d'après le témoignage d'Isigone dans son *Traité des dieux d'Afrique*, celui de Palémon, et celui d'Eschyle dans l'*Etna*. L'*Histoire sacrée* d'Euhémère a également consigné des récits très-divers sur ceux qu'on nomme dieux, qui, suivant lui, ont d'abord été *terrestres*, et que les races postérieures ont nommés *célestes*. Palæphatus, le péripatéticien, dans son *Traité sur Bacchus*, dit que ceux des rois et des magiciens qui se sont signalés par leurs bienfaits jouissent des mêmes honneurs que les dieux, et sont vénérés sous des dénominations pareilles ; que si l'on a pu se livrer à des jeux d'imagination dans la fable, c'est en altérant la vérité de l'histoire (5). »

Pourquoi Philon, plus choqué du symbolisme que de l'anthropothéisme, n'aurait-il pas partagé ces opinions ?

Objec. Mais Eusèbe, dit M. Lobeck, a fait usage

(1) Hæc facilius intra parietes in schola, quam extra in foro ferre possunt aures. Varro, *apud Aurel. August. De civitate Dei*, VI, 5.

(2) Λεγομένους μὲν Χριστιανοὺς, ὄντας δὲ ἀθέους καὶ ἀσεβεῖς αἱρεσιώτας. *Contre Tryph.*, p. 77.

(3) Voir Warburton, v^e^ *dissertation*, tom. Ier, p. 202 de la traduction française.

(4) Οἱ δὲ Φοίνικες κατὰ τὴν τῆς ὁμωνυμίας σύγχυσιν, ἢ κατά τινα ἄλλην αἰτίαν, ἄλλως πῶς περὶ Κρόνου ἔχουσιν, ὡς ἐκ τῆς δευτέρας τῶν Φοινικῶν τοῦ Ἐρεννίου Φίλωνος ἔστι λαβεῖν· καὶ βασιλεῦσαι δὲ αὐτὸν ἡ ἱστορία παλαιὰ δίδωσιν, ὡς ἔμπροσθεν ἀφηγησάμην, κατά τε τὴν Λιβύην καὶ Σικελίαν καὶ τὰς Ἰταλίας χώρας· καὶ πόλιν κτίσαι, ὡς ὁ Χάραξ φησὶ, τὴν ἀπ' αὐτοῦ λεγομένην Κρονίαν, νῦν δὲ Ἱερὰν πόλιν ὡς Ἰσίγονος περὶ τῶν Λυβικῶν θεῶν, καὶ Πολέμων, καὶ Αἰσχύλος ἐν τῇ Αἴτνῃ πεφάγγασιν. Ὡσαύτως Ἱερὰ ἡ ἱστορία κατὰ τὸν Εὐήμερον ποικίλους λόγους περὶ τῶν λεγομένων θεῶν ἀπογράφουσα, θεοὺς ἐπιγείους γενέσθαι ἀποκαλύπτει, οὓς τὸ ὕστερον γένος ἀνεκάλεσεν οὐρανίους. Παλαίφατος δὲ ὁ περιπατητικὸς ἐν τῷ περὶ Διονύσου φησὶν τοὺς εὐεργέτας τῶν βασιλέων καὶ φαρμακέων ταῖς ἴσαις τιμαῖς ἐπαυχεῖν (ἀπολαύειν) τῶν θεῶν, καὶ προσηγορίαις τιμηθῆναι· κἂν ταύτῃ χαριεντισθῆναι μὲν μυθικῶς, τὴν δὲ ἱστορίαν πεπλανημένως παραδεδόσθαι.

(5) Justifications des restitutions tentées dans le texte qui précède. — *Charax* avait écrit un ouvrage sur l'Italie (*τὰ Ἰταλικά*) cité par Eustathe *Ilias* IX, p. 734 ed. Rom.—*Isigonus* est cité plusieurs fois par Pline, entre autres au commencement du VIIe livre où il le nomme *Nicæensis*. Aulu-Gelle en parle au IXe livre, c. 4, des *Nuits attiques*, comme ayant recueilli des fables. — Polémon est indiqué par Macrobe au Ve livre des *Saturnales*, c. 19, comme auteur d'un traité *Περὶ τῶν ἐν Σικελίᾳ θαυμαζομένων ποταμῶν*. Le même Macrobe (*ibidem*) a conservé quatre vers de la tragédie d'Eschyle qui porte le titre d'*Etna*.—*Palæphatus* est assez connu comme ayant interprété historiquement la fable, par le fragment qui nous reste de son livre *Περὶ ἀπίστων*, et par les citations de ses autres ouvrages recueillis par Fischer p. 64 de son édition de cet écrit. Jean Tzetzès dans son *Exégèse de l'Iliade* publiée par M. le prof. Hermann, à la suite du *Draco Stratonicensis*, p. 3 et 4, dit : Κεφαλίων δὲ καὶ Παλαίφατος καὶ Δομνῖνος καὶ ἕτεροι περὶ τῶν Ἡρώων καὶ τεραστίων ῥητορικῶς (lege ἱστορικῶς) ὡς ἐπιτοπλεῖστον καὶ οὐ φυσικῶς ἢ μαθηματικῶς ἠλληγόρησαν. « Cephalion, Palæphatus, Domninus et autres ont employé plus généralement l'allégorie historique, au lieu de la physique ou mathématique. »—La ville de *Saturnia* est nommée par Tertullien (c. 10 *Apolog.*) comme portant encore ce nom : *Civitas quam depalaverat, Saturnia usque nunc est*. Voyez le ch. 22 de l'*Octavius* de Minutius Félix.

J'ai appelé les dieux ἐπίγειοι d'après Diodore de Sicile, l. III, p. 230, περὶ τῶν ἐπιγείων θεῶν, πολλοὶ καὶ ποικίλοι παραδέδονται λόγοι. Le même Diodore dit que Saturne fonda le gouvernement monarchique dans toutes les contrées de l'Occident : Δυναστεῦσαι δέ φασι τὸν Κρόνον κατὰ Σικελίαν καὶ Λιβύην, ἔτι δὲ τὴν Ἰταλίαν, καὶ τὸ σύνολον ἐν τοῖς πρὸς Ἕσπερον τόποις συστήσασθαι τὴν βασιλείαν.

d'un auteur inconnu aux premiers apologistes.

Rép. Le plan d'Eusèbe diffère de celui des autres apologistes. Ceux-ci ne s'étaient proposé que de défendre les Chrétiens des imputations répandues sur leur compte, et de les délivrer des persécutions cruelles auxquelles ils étaient en butte. Les auteurs communs et les écrits contemporains suffisaient à leurs besoins. Au lieu de cela, Eusèbe veut démontrer l'économie de Dieu dans la vocation des gentils, et remonte aux sources. Serait-on plus satisfait de voir figurer les sibylles dans vingt pages de son recueil, comme elles reparaissent sans cesse dans Lactance et dans Clément d'Alexandrie (1) ? Non que je les accuse d'en être les auteurs, mais d'en avoir fait un usage qui ne pouvait être de bonne foi. Quant à la citation commune à tous, d'Orphée, elle ne roule pas sur l'authenticité du passage, mais sur la sincérité ou la mauvaise fois d'Eusèbe en copiant Aristobule, ce que nous attaquerons incessamment.

Objec. Si Sanchoniathon, continue M. Lobeck, contemporain de Sémiramis, a trouvé dans les anciens monuments de sa patrie les preuves de ce qu'il avance, son autorité est irréfragable.

Rép. Non, pas plus que celle de Manéthon et de Bérose avec leurs piliers sacrés, bien moins sujets à l'altération, par conséquent à induire en erreur; et puis je crois qu'il y a ici équivoque.

M. Lobeck parle de Sémiramis, la contemporaine d'Abraham, suivant la chronique d'Eusèbe, et il faut la rapporter 800 ans plus tard, d'après le calcul de Philon, c'est-à-dire, vers la ville de Troie. Comment concevrait-on que du temps de Sémiramis Ire il y eût déjà de vieux monuments écrits? c'est impossible à penser; quelque haut que l'on veuille faire remonter l'écriture, elle ne peut aller jusque-là. Sanchoniathon, contemporain de Priam, n'a précédé Homère et Hésiode que d'un siècle environ.

Objec. Après avoir brièvement repassé ce que Sanchoniathon dit des générations divines, M. Lobeck ajoute : « Si quelqu'un peut croire que les plus anciens théologiens phéniciens nous aient raconté les hauts faits de *Cœlus*, de *Saturne*, de *Jupiter*, à la manière d'Hésiode et d'Apollodore, toutefois en *écartant l'idée de divinité ;* qu'ils les aient consignés dans leurs écrits; je ne disputerai et je me contenterai d'admirer comment il y a encore quelque Epiménide, qui, ayant dormi pendant deux cents ans, se réveille tout à coup pour croire ce qui pouvait être honorable à croire dans le siècle d'Huet. »

Rép. Après ce brevet d'imbécillité donné à Huet et au xviie siècle, qui osera se porter comme défenseur de pareilles absurdités? ce sera M. Münter, évêque de Seeland, qui, dans son *Traité de la religion des Carthaginois*, ne laisse échapper aucune occasion de citer Sanchoniathon ; je ne parlerai pas de Bochart, homme d'un siècle éminemment ignorant; mais Lacroze, Jablonski, qui tout en niant l'existence de Sanchoniathon ont reconnu dans ses fragments la vraie théologie phénicienne, puis les orientalistes, meilleurs juges dans cette question, qui ont tous admis, sans résistance, l'exactitude de ces récits.

Mais ne peut-on pas dire à M. Lobeck : Vous, monsieur, qui maniez si agréablement la plaisanterie, n'y donnez-vous pas prise, lorsque vous convenez que les mêmes choses qui sont si déraisonnables dans le phénicien, se retrouvent dans Hésiode et Apollodore ? Pourquoi vouloir que j'admire en Alexandre ce que j'abhorre en Attila?—Parce que ces auteurs jouissent d'une authenticité que Sanchoniathon ne possède pas. — Quoi ! parce que des littératures entières ont disparu, on ne doit croire à aucun des débris échappés au naufrage? à qui les Grecs doivent-ils leur première civilisation et les premières notions de religion ? n'est-ce pas aux émigrants venus du littoral occidental de l'Asie? On veut en attribuer l'honneur à l'Egypte; mais c'est à tort. Si l'Egypte y a contribué, c'est pour une faible part : les Egyptiens, de l'aveu même d'Hérodote, n'étaient pas navigateurs; c'étaient des espèces de Chinois attachés à la glèbe, qui ne sortaient pas de chez eux. Que dans les siècles de civilisation quelques Grecs y aient été étudier leurs institutions, je l'accorde; mais ce sont les premiers navigateurs qui ont porté le feu sacré parmi les peuplades de la Grèce. Avant de visiter l'Italie, l'Espagne et l'Afrique, les Phéniciens ont dû aborder ces plages plus voisines de leur patrie. C'est la Phénicie qui la première confia à la puissance des vents l'admirable machine qu'on nomme vaisseau (2). C'est donc à elle qu'on doit attribuer les premiers pas des Grecs dans la carrière de la civilisation ; rien par conséquent n'est plus naturel que les emprunts qui leur ont été faits par ces derniers : quant à ceux qu'on veut qu'ils aient faits aux Grecs, « il faudrait, comme dit le proverbe, faire remonter les fleuves vers leur source et confondre tout (3). »

Pourquoi ajoutez-vous, *en écartant l'idée de la divinité?* Eusèbe en impose en soutenant, d'après le passage suivant de Porphyre, que les dieux avaient été hommes? « Voici ce Porphyre qui, en continuant, déifie, non plus le Dieu suprême ni ceux du ciel (les astres), mais des hommes mortels, et qui rend ce témoignage que tels sont les dieux auxquels l'univers rend hommage (4). »

Eusèbe, dis-je, en impose. Porphyre non plus qu'Hésiode, Sanchoniathon non plus qu'Apollodore, ne se rendaient pas ce témoignage : ils admettaient des générations divines dont ils ne s'expliquaient pas bien la nature, mais qu'ils séparaient de l'humanité. Porphyre est plus communément un *symboliste :* qu'on lise le *Traité de l'antre des nymphes*, et toutes ses observations répandues dans le *Scholiaste homérique* de Venise ; qu'on lise les *Fragments du Traité des statuts* au troisième livre de la *Préparation évangélique*, on restera convaincu de cette vérité. Or, il est présumable qu'Eusèbe, par cette remarque, a voulu le mettre en opposition avec lui-même, puisqu'il appuie de son autorité une doctrine toute contraire. Dans une autre circonstance il oppose son recueil de la *Philosophie par les oracles* qui prescrit les sacrifices d'animaux, à son traité de l'*Abstinence* qui les repousse. Je ne trouve nulle part que Sanchoniathon ait déclaré, plus qu'Hésiode, que les dieux étaient des hommes.

Objec. M. Lobeck revient au silence des premiers apologistes, et de Josèphe qui prétendait avoir fouillé les archives de Tyr.

(1) Ce vaste esprit, dit Blondel dans l'ouvrage indiqué, p. 18, à qui rien n'échappait, qui pensait faire profit de tout, après avoir étalé avec une pompe admirable les dépositions de 250 auteurs païens tant philosophes qu'historiens et poëtes, donné quartier aux plus exécrables hérétiques, ouvert son sein aux apocryphes, a aussi laissé prendre place à la fausse sibylle de laquelle le discours lui a semblé *d'autant plus* véritable qu'il servait directement son *dessein.*

(2) *Prima ratem ventis credere docta Tyros.* (Tibull. *Eleg.* lib. I, eleg. 7, vers. 20.

(3) *Ἄνω ποταμῶν ἱερῶν χωροῦσι παγαὶ*
Καὶ δίκα καὶ πάντα πάλιν στρέφεται.
(Eurip. *Médée*, 410.)

(4) Ὁ δὲ πρoιὼν οὐ τὸν ἐπὶ πάντων Θεὸν, οὐδὲ μὲν τοὺς κατ' οὐρανοὺς, θνητοὺς δ' ἄνδρας θεολογεῖ, καὶ μαρτυρεῖ τούτους ἐκείνους εἶναι τοὺς εἰσέτι θεοὺς παρὰ τοῖς πᾶσι νενομισμένους.

Rép. Mais 1° je doute qu'il y eût des archives à Tyr depuis la ruine de cette ville par Alexandre; toutes les autorités de Josèphe sont récentes, excepté Mochus, qu'il ne connaît que par la traduction de Lætus; ce sont Hypsicrate, Théodote, Dius, Ménandre, Hiéronyme d'Éphèse. Et puis, qu'aurait cherché Josèphe dans Sanchoniathon qui pût lui être utile? le déluge et la confirmation des écrits mosaïques? c'est justement ce qu'il passe sous silence. Il lui fallait Bérose qui déclare « que, de son temps, c'est-à-dire après Alexandre le Grand, il subsistait encore des parties de l'arche, malgré l'empressement des habitants à enlever le bitume qui servait à des maléfices (1). » Certes, Sanchoniathon est surpassé en exagération par Bérose dans ce récit, s'il est bien authentique. Nicolas de Damas, également cité par Josèphe, dit aussi que *ces débris subsistaient de son temps*, c'est-à-dire sous Auguste; voilà ce que Sanchoniathon ne pouvait offrir à Josèphe (2).

Pour répondre à la question du silence des apologistes, on doit observer que les autres apologistes trouvaient dans les auteurs contemporains ou les plus répandus tout ce qu'ils voulaient prouver. Leur plan différait de celui d'Eusèbe. Et puis quand ils auraient cité Sanchoniathon, M. Lobeck aurait-il déféré aveuglément à leur témoignage? je n'en crois rien, et j'appuie mon opinion sur ce qu'il dit :

« Il est constant que dans ces temps où les religions anciennes et nouvelles, étrangères et domestiques, luttaient entre elles, on a interpolé avec la plus grande imprudence les livres sacrés et profanes, on a été jusqu'à ce point d'attribuer à Homère des vers qui lui sont purement étrangers (3). »

Puisqu'il enveloppe tous les écrivains chrétiens dans une condamnation générale d'interpolation, Eusèbe n'aurait eu que des complices, si d'autres que lui avaient cité les mêmes fragments; au fait, les nombreuses citations des sibylles ne leur donnent pas plus d'authenticité

En général les apologistes étaient peu délicats sur le choix des autorités; les vers sibyllins, surtout après ce qu'en avait dit Celse, ne devaient plus reparaître, et plusieurs les citent, parmi lesquels Eusèbe fait exception. Néanmoins ayant à accuser Clément d'Alexandrie à cet égard, je vois que M. Lobeck est son défenseur, et que dans la citation d'Orphée commune à tous deux, mais accrue de quelques vers dans Eusèbe, il ne voit de falsifié que cette augmentation.

« On voit, dit-il, la stupidité d'Eusèbe dans l'invention de semblables fables, par les vers pris du *Testament d'Orphée;* je ne parle pas de ceux qui lui sont communs avec Clément d'Alexandrie, mais de ceux dont lui seul fait usage, et qui sont complétement judaïques. »

En prenant sous sa protection Clément d'Alexandrie, voilà un certificat bien explicite d'imbécillité, joint à celui de mauvaise foi, dont Eusèbe n'avait pas encore été gratifié. L'accusation est trop grave pour ne pas excuser quelque développement dans la réponse, c'est ce que nous ferons dans l'article suivant.

V.

Examen des vers tirés d'Orphée, cités par saint Justin, Clément d'Alexandrie et Eusèbe. — Eusèbe ne les a pas inventés, mais il les a empruntés à Aristobule. — Preuves de l'existence d'Aristobule.

Comme nous l'avons promis à la fin de l'article précédent, nous allons défendre Eusèbe contre l'accusation portée par M. Lobeck d'avoir inventé les vers d'Orphée qui se trouvent dans la *Préparation évangélique*.

Parmi les auteurs cités par Eusèbe, on remarque Aristobule, Juif savant et philosophe péripatéticien, qui vivait à la cour de Ptolémée Philométor, auquel il a dédié des *interprétations* des Livres saints. Pour faire valoir auprès de ce prince la doctrine qui y était contenue, il n'a pas craint d'interpoler les anciens poëtes grecs, dont il alléguait le témoignage comme appuyant ces mêmes doctrines. Eusèbe, dans un fragment de cet auteur (4), rapporte des *vers orphiques*, qui en font partie, évidemment supposés, où sont professés non-seulement l'unité de Dieu et sa puissance infinie, ainsi que toutes les doctrines judaïques, mais même Abraham y est indiqué clairement, aussi bien que Moïse.

A qui appartient cette supposition? Walckenaër, qui a laissé une *Dissertation* posthume sur Aristobule, la lui impute complétement; tandis que M. Lobeck en accuse Eusèbe, mais seulement pour les deux vers qui désignent Moïse. Est-ce par indulgence pour Eusèbe qu'il borne ainsi son accusation? Non; c'est par la force des choses. Expliquons-nous :

Il ne se peut que ces vers aient été totalement fabriqués par Aristobule. Il a travaillé sur un premier canevas dû aux pythagoriciens, qui ont beaucoup fait parler Orphée. Il a donc ajouté suivant les vraisemblances ce qui est étranger à leurs idées et hors de leurs connaissances (5).

Le 1er vers orphique cité par Eusèbe remonte à une haute antiquité; on y a fait de nombreuses allusions, et il paraît avoir été une formule sacramentelle dans les mystères (6). Le voici :

Φθέγξομαι οἷς θέμις ἐστὶ, θύρας δ' ἐπίθεσθε
[βεβήλοις (7).

Callimaque l'a parodié dans l'*Hymne à Apollon :*

Οἷον ὁ τὠπόλλωνος ἐσείσατο δάφνινος ὅρπηξ,
Οἷα δ' ὅλον τὸ μέλαθρον, ἑκὰς ἑκὰς ὅστις ἀλι-
[τρός (8).

Platon y fait une allusion évidente dans le *Banquet :* Οἱ δὲ οἰκέται καὶ εἴ τις ἄλλος ἐστὶ βέβηλός τε, καὶ ἄγροικος πύλας πάνυ μεγάλας τοῖς ὠσὶν ἐπίθεσθε (9).

Le passage suivant de Denys d'Halicarnasse

(1) Ἔτι μέρος τι εἶναι, καὶ κομίζειν τινὰς τῆς ἀσφάλτου ἀφαιροῦντας, χρῶνται δὲ μάλιστα οἱ ἄνθρωποι τῷ κομιζομένῳ πρὸς τοὺς ἀποτροπιασμούς. *Ant. Jud.* l. I, c. 3, n. 6.

(2) Walckenaer *in Aristobulo*, p. 18, l'appelle *in historia fabulator.*

(3) *Aglaophamus*, p. 1275.

(4) *Prép. évang.* l. XIII, c. 12, p. 663.

(5) C'est ce que nous croyons aussi. En conséquence, nous ne croyons pas qu'Aristobule ou même Onomacrite aient inventé les vers orphiques. Onomacrite les a peut-être mis par écrit, ou traduits en un langage plus moderne, ou mis en ordre et édités, comme les Pisistrates l'ont fait des poëmes d'Homère; mais ces doctrines sont des traditions antiques; et il y a des choses que l'on n'invente pas. Aussi faisons-nous quelques réserves sur plusieurs des opinions émises dans cet article.

Le directeur, A. Bonnetty.

(6) C'est l'opinion de M. de Sacy sur *Sainte-Croix*, t. I, pag. 349, quoique Lobeck le conteste. *Aglaophamus*, l. II, p. 451.

(7) Je parle à ceux qui ont droit de m'entendre; fermez les portes aux profanes.

(8) Combien ce laurier d'Apollon est agité! Combien cet antre (est terrible)! arrière, arrière, tout profane! (*Vers* 1.)

(9) Vous tous, esclaves, et s'il est quelque autre profane et doué de sentiments grossiers, bouchez vos oreilles en y appliquant de grandes clôtures. (*Banquet*, Œuvres in-fol. p. 218.)

semble encore se rapporter à ces mystères : Μυστηρίοις ἔοικεν ἤδη ταῦτα, καὶ οὐκ εἰς πολλοὺς οἷά τε ἐστὶν ἐκφέρεσθαι· ὥστ' οὐκ ἂν εἴην φορτικὸς, εἰ παρακαλοίην, οἷς θέμις ἐστὶν ἥκειν ἐπὶ τὰς τελετὰς τοῦ λόγου, θύρας δ' ἐπιθέσθαι λέγοιμι ταῖς ἀκοαῖς τοὺς βεβήλους (1).

D'ailleurs, l'expression de βέβηλος, *profane*, n'avait d'acception que sous le rapport des mystères, et les allusions à ce vers se conservèrent même dans les mystères chrétiens. On employait cette formule à cet endroit du sacrifice où l'on faisait sortir ceux qui n'étaient pas entièrement initiés (2).

Mais, sans parcourir l'histoire de chacun de ces vers, je me bornerai à dire qu'ils ont été cités avec plus ou moins d'étendue par Justin le Martyr, Clément d'Alexandrie et Eusèbe.

Justin les rappelle dans deux ouvrages : l'*Exhortation* et le *Livre de la monarchie*, au nombre de 21. Dans l'un comme dans l'autre, il reconnaît le Dieu suprême :

Εἷς ἔστ', αὐτογενὴς, ἑνὸς ἔκγονα πάντα τέτυ-
[*κται* (3) :

mais il lui donne le nom de Jupiter :

Πᾶσιν γὰρ θνητοῖς, θνηταὶ κόραι εἰσὶν ἐν ὄσ-
[*σοις*
Ἀσθενέες δ' ἰδέειν Δία τὸν πάντων μεδέοντα (4).

Il annonce ces vers comme tirés du poëme adressé *à Musée*, production pythagoricienne. On doit donc en conclure que ce Père n'a point connu l'édition d'Aristobule ou a négligé d'en user.

Il n'en est pas de même de Clément d'Alexandrie ; non-seulement il l'a connu, puisqu'il le nomme, mais dans la citation qu'il fait de 7 vers, dans l'*Exhortation aux gentils*, ils sont semblables aux 7 premiers de Justin. Puis il ajoute le premier mot du 8e suivant l'édition d'Aristobule : ἀθάνατον ; et, écartant la fin de ce vers :

Παλαιὸς δὲ λόγος περὶ τοῦδε φαείνει,

qui sent le judaïsme, il continue : Εἶτα ὑποβὰς διαῤῥήδην ἐπιφέρει·

Εἷς ἔστ', αὐτογενὴς, ἑνὸς ἔγκονα πάντα τέτυ-
[*κται* (5),

8e vers de Justin, et qui serait ainsi le 9e de Clément. Déjà il avait écarté un 3e vers qui trahissait le Juif :

Φεύγοντες δικαίων θεσμοὺς θείοιο τεθέντος
Πᾶσι νόμον . . . . (6)

Si, cependant, Clément n'avait cité que ce lambeau, on pourrait méconnaître l'usage qu'il a fait d'Aristobule ; mais au ve des *Stromates*, p. 723, il rappelle les derniers finissant par ἀθάνατον, et ajoute : « Orphée a dit ces choses sur Dieu, qu'il représente comme invisible, et qui n'a été connu que d'un seul Chaldéen, soit Abraham ou son fils, qu'il veut indiquer par ces vers (7) :

Οὐ γάρ κέν τις ἴδοι θνητῶν μερόπων κραίνοντα,
Εἰ μὴ μουνογενής τις ἀποῤῥὼξ φύλου ἄνωθεν,
Χαλδαίων (8).

Certainement, Clément montre qu'il a puisé sa citation dans Aristobule ; mais il évite de le nommer, passe sous silence le nom de Jupiter, et attribue au prétendu Orphée la connaissance d'Abraham : or, il est douteux qu'il pût croire ce qu'il écrivait.

Voyons ce qu'a fait Eusèbe. Dans un long fragment qu'il cite d'Aristobule le Juif, se trouvent les mêmes vers, mais accrus de plusieurs autres avec toutes les marques de l'interpolation : ainsi le 2e et le 8e vers supprimés par Clément, ceux concernant Abraham, enfin deux autres, désignant évidemment Moïse et la loi inscrite sur les tables, se retrouvent ici :

Ὡς λόγος ἀρχαίων, ὡς ὑδογενὴς διέταξεν,
Ἐκ θεόθεν γνώμαισι λαβὼν κατὰ δίπλακα θε-
[*σμόν.*

« Comme la loi l'a prescrit, comme l'a enseigné celui qui est né des eaux, ayant reçu de Dieu même le code gravé sur les tables. » (Vers 36, 37.)

Or, ce sont là les vers qui ont valu le titre d'idiot à Eusèbe, de la part de M. Lobeck. Poursuivons, et voyons si c'est le résultat d'une critique sage et approfondie.

Qu'Eusèbe ait cru à l'authenticité de ces vers, je ne dirai pas comme venant d'Orphée, personne ne l'en croyait l'auteur ; mais comme d'Onomacrite, de Cercops ou d'un pythagoricien quelconque, je ne le suppose pas : il ne cherche pas à le faire croire. Mais citant Aristobule qui les a publiés, il les donne comme il les trouve dans cet auteur, qui devient son garant. Pour qu'il fût prévaricateur, il faudrait qu'il eût forgé toute la citation ou seulement une partie. Pour qu'il fût l'auteur du tout, il faudrait faire d'Aristobule un être de raison. C'est ce que Richard Simon, qui n'hésite pas quand il s'agit de créer des pseudonymes, ne se gêne pas de déclarer (9) ; les livres d'Aristobule et de quelques autres anciens auteurs qui ont écrit si favorablement des Juifs ont été supposés ; il laisse à d'autres le soin de démontrer qu'un Juif ne pouvait pas écrire favorablement de sa nation.

Van Dale et Hody, en réfutant le récit d'Aristée, importunés de ce qu'Aristobule dit de la traduction de la Bible sous Philadelphe, cherchent aussi à l'anéantir. Leur grand argument est le silence de Josèphe et de Philon. Mais Isaac Vossius (10) dit avec raison, en parlant du premier : « Quelle cause aurait

(1) Ces choses semblent ne convenir qu'aux mystères et ne pouvoir être divulguées ; en sorte que je ne serais pas répréhensible si j'invitais ceux qui y ont droit à s'approcher, à prendre part aux mystères de l'éloquence, et si je prescrivais de fermer la porte aux profanes. (*De la composition des noms*, n° 25.)

(2) Voir Casaubon, *Exercit.* XVI, *adversus Baronium.* — Brisson, en tête de son traité *De formulis*, donne les nombreuses imitations qu'en ont faites les poëtes latins. Il réprouve la leçon βέβηλοι, et y substitue βεβήλοις, qui est la moins générale. On trouve cependant βεβήλοις dans le scholiaste de Sophocle (*Œdipe à Colone*), cité par Suidas au mot βέβηλος. Wesseling, au contraire, défend le nominatif, dans une *Dissertation sur Aristobule*, qui est imprimée à la suite de l'ouvrage de Walckenaër sur cet auteur.

(3) Il est un, né de lui-même, tout tire de lui son origine. (*Vers* 8.)

(4) Les yeux mortels de tous les mortels sont impuissants à voir *Jupiter*, le souverain universel. (*Vers* 15.)

(5) Ensuite ayant ajouté autre chose, Orphée dit : « Il est un, il est né de lui-même, tout tire de lui son origine. » (P. 48.)

(6) Fuyant les lois de la justice posées par Dieu même dans la loi adressée à tous.

(7) Ὀρφεὺς καὶ ταῦτα λέγει . . . περὶ Θεοῦ· ἀόρατον αὐτὸν, μόνῳ γνωσθῆναι ἑνί τινί φησι, τὸ γένος Χαλδαίῳ, εἴτε τὸν Ἀβραὰμ λέγων τοῦτον υἱὸν τὸν αὐτοῦ, διὰ τούτων.

(8) Un seul, né du sang chaldéen, a pu connaître celui qui dirige le sort des mortels.

(9) *Hist. crit. de l'Ancien Testament*, l. III, c. 23, p. 560.

(10) *Append. observ. ad Melam*, p. 67.

pu porter Josèphe à parler dans son histoire d'Aristobule? on peut dire la même chose de Philon. Il y a trop de garants de l'existence d'Aristobule, pour qu'on puisse la révoquer en doute (1).

Or, si Aristobule a vécu, s'il a composé des *commentaires* sur les livres de la loi, avons-nous une raison suffisante de croire qu'il n'ait pas altéré les vers qu'il empruntait à la littérature hellénique? Serait-ce à cause de son caractère? nous ne le connaissons pas; ou parce que les vers qu'on lui attribue n'auraient pu sortir de sa plume? telle serait une allusion à Jésus-Christ et à la loi nouvelle comme les vers sibyllins en sont remplis. Mais Abraham, Moïse, les tables de la loi, sont mieux placés dans la bouche d'un Juif que dans celle d'un Chrétien. Comment, quand la loi nouvelle qui était venue détruire l'ancienne, brillait de tout son éclat aux yeux de ses adeptes, Eusèbe n'aurait eu de talent poétique que pour célébrer le culte qu'il désertait? Ce serait bien alors qu'il mériterait l'épithète que lui a accordée M. Lobeck.

La candeur des Juifs était-elle si grande qu'on ne puisse leur attribuer aucune fraude pieuse? Les livres apocryphes de l'Ancien Testament, les fables comprises dans la relation d'Aristée sur la version des Septante, ces historiens auxquels Josèphe nous renvoie (2), comme des autorités étrangères à sa nation, sont-ce des écrits exempts de suspicion?

Si enfin, on ne voyait des coupables que parmi les Chrétiens, Clément partagerait le blâme d'Eusèbe, car il a ouvert la voie en indiquant Abraham, comme celui-ci a fait pour Moïse, avec cette différence que Clément assigne à Orphée lui-même ce qu'Eusèbe ne fait remonter qu'à Aristobule; ou bien il faudrait croire qu'Aristobule est coupable de la première interpolation, et qu'ayant assez falsifié le texte pour y introduire le père des croyants, il n'aura pas été assez audacieux pour indiquer Moïse. On sent combien cette supposition est improbable.

A ces arguments, Walckenaër en a ajouté un qui me paraît péremptoire.

Si Eusèbe avait supposé des vers d'Orphée qui lui donneraient la connaissance du vrai Dieu telle que les Juifs la possédaient, et qu'il eût fait apparaître Abraham et Moïse dans ses écrits, il se serait bien gardé de renverser cette combinaison en le faisant parler dans un sens tout à fait contraire au langage qu'il aurait prêté. C'est cependant ce qu'il a fait dans un autre passage (3), où nous lisons une citation de Porphyre, dans laquelle ce philosophe, voulant fonder le symbolisme, cite un long passage orphique où *Jupiter* n'est pas *l'âme du monde*, mais est *le monde tout entier :*

Πάντα δ' ἐν μεγάλῳ Ζηνὸς τάδε σώματι κεῖται.

Le ciel est sa tête, les astres sa chevelure, le soleil et la lune ses yeux, l'éther son esprit, la terre son ventre, la mer sa ceinture, etc. Voici sur ce morceau la réflexion d'Eusèbe : « Telle est donc, ô Porphyre! la peinture que les vers cités par vous nous font de Jupiter. Mais je n'aperçois dans tout cela que l'univers visible : l'éther forme son entendement, et les autres parties du monde, son corps. Comment donc Orphée le Thrace, ou tout autre a-t-il pu concevoir une semblable divinité sans y rien reconnaître d'intellectuel, rien qui appartînt à une essence invisible et incorporelle ? »

Je crois en avoir dit assez, peut-être trop, pour décharger Eusèbe de l'imputation d'avoir inséré deux vers de sa composition dans une citation orphique. M. Lobeck l'accuse encore (car de quoi ne l'accuse-t-il pas?) d'avoir ajouté dans Josèphe le célèbre passage sur Jésus-Christ; mais comme ceci n'est pas renfermé dans les 15 livres de la *Préparation évangélique*, j'en écarte la discussion, et je passerai dans l'article suivant à l'examen des écrivains modernes qui se sont faits les soutiens de l'authenticité du fragment de Sanchoniathon.

VI.

Ecrivains modernes qui ont soutenu l'authenticité des fragments de Sanchoniathon. — Vossius. — Bochart. — John Jackson. — Huet. — Van Dale. — Fourmont. — Cumberland. — Goguet.

Parmi les auteurs qui ont admis l'authenticité des fragments de Sanchoniathon, et qui ont fondé une théorie quelconque sur les traditions qu'ils contiennent, il n'en est point qui aient entrepris une justification de son ouvrage proprement dite, sans y mêler leurs idées systématiques sur ce livre. S'ils ont répondu à quelques critiques, ce n'est que transitoirement : ils ont plutôt considéré ces extraits comme un fondement solide sur lequel ils ont bâti les systèmes que leur imagination enfantait. Ainsi, les uns s'en sont servis pour confirmer les récits de Moïse, comme Huet et Fourmont; d'autres, pour débrouiller la chronologie des anciens peuples, comme Cumberland; et par les essais infructueux d'une imagination vagabonde, ont autant décrié ces fragments qu'ont pu le faire ceux qui les ont argués de faux (1). C'est ainsi que

Rien n'est plus dangereux qu'un imprudent ami.

Gérard Jean Vossius, dans son *Traité des historiens grecs*, donne la première place à notre historien, et rend simplement compte de ce qu'Eusèbe et Porphyre en ont rapporté. Il est arrêté comme tous ceux qui ont parlé de cet auteur, par la difficulté chronologique résultant du passage de Porphyre. Du reste, il n'élève aucun doute sur la sincérité de ce récit, et soutient avec Ephore contre Diodore de Sicile (4), que les Barbares ont eu des historiens avant les Grecs.

Bochart, dans le 2e chapitre du IIe livre du *Chanaan*, passe en revue tout ce qui reste du récit de notre historien; il explique par la langue phénicienne les noms propres qui y sont contenus; mais ce n'est que dans le 17e chapitre du même livre

(3) Voir sur Aristobule le IIe livre des *Machabées*, ch. Ier; Origène, *Contre Celse*, IV, 543; Anatolius cité par Eusèbe, *Hist. eccl.* VII, 32, 287; Cyrille, *Contre Julien*, IV, 134; Clément, Eusèbe, et saint Jérôme, *De viris illustribus*, c. 36. — On peut consulter Walckenaër, ch. VII, *De Aristobulo:* il administre, ch. XXIII, une preuve curieuse : ce sont des plagiats de Clément, qui a copié plusieurs fois mot pour mot Aristobule sans le nommer. Ce n'est pas le seul exemple d'un pareil larcin de la part de Clément d'Alexandrie. Musonius, cité par Stobée, p. 49, tome Ier de l'éd. de Gaisford, avait dit ce que celui-ci répète dans son *Pédagogue : La chaussure est presque une prison*, τὸ ὑποδεδέσθαι τῷ δεδέσθαι ἐγγύς ἐστι. Aussi Ruhnkenius, dans le *Dictionnaire platonique de Timée*, dit-il : « Je m'étonne que ce larcin, ainsi que plusieurs autres dont Clément s'est rendu coupable, n'ait pas encore été signalé. » Potter rapproche ces deux passages semblables dans ses *notes*.

(2) Eupolème, Hécatée, Démétrius, etc.

(3) L. III, p. 100.

(4) Malgré tout mon désir de réunir le plus grand nombre des ouvrages qui traitent de Sanchoniathon, il m'en a manqué plusieurs que je regrette de n'avoir pu lire; d'autres que je n'ai pas même cherché à me procurer. Les premiers sont l'*Origine des cultes* de Dupuy; — la *Symbolique* de Creuzer; — les *Entretiens* de Lacroze et son *Thesaurus Epistolicus;* — Court de Gébelin, *Allégories orientales;* — Delisle de Salles, *Histoire des hommes;* non plus que les feuilles fugitives, journaux et dissertations académiques dont la *Bibliothèque* de Fabricius donne le recensement, et que je n'ai pu parcourir.

qu'il fait un examen critique de l'historien et de son ouvrage.

Il justifie d'abord la traduction de son nom donnée par Théodoret (1), où Sanchoniathon est traduit par φιλαλήθης dans le passage de la Συσκευή de Porphyre, tandis qu'Eusèbe donne pour leçon φιλαλήθως; il distingue l'*Abibal*, roi de Béryte, du père d'*Iram*, contemporain de Salomon. Il reconnaît Abraham dans Κρόνος, et Sara dans *Anobret*. Il est convaincu que *Jérombal*, prêtre de *Jevo*, est *Gédéon*, et explique longuement comment il a pu être qualifié de prêtre hébreu n'étant pas Lévite, et comment, ayant donné dans l'idolâtrie de *Baalbéryte*, ainsi que ses successeurs, il a pu faire alliance avec un roi de Béryte. Il s'efforce péniblement de rapprocher Gédéon de Sanchoniathon. La difficulté, résultant de la fondation de Tyr, qui ne précède la prise de Troie que d'un petit nombre d'années, l'arrête. Il ne s'en rend compte qu'en prouvant que le nom de *Tyr* était commun à plusieurs localités, et déclare que ce mot veut dire en phénicien *Rocher*. Lorsque *Astarbé* immole un *aster*, sorte d'aigle, ἐν Τύρῳ τῇ ἁγίᾳ νήσῳ, *dans Tyr*, *l'île sainte*, ce n'était pas une ville, selon Bochart.

L'ouvrage du docteur John Jackson, qui est une *Revue chronologique des anciens peuples* (2), contient dans le troisième volume la chronologie phénicienne, puisée entièrement dans Sanchoniathon. Dans les notes, il discute les difficultés chronologiques du texte, telles que la coïncidence des temps de *Sémiramis*, et de la guerre de Troie, *Abibal*, *Sanchoniathon*, et *Jérombal*.

Il croit d'abord que Porphyre a dit que Jérombal et Sanchoniathon avaient vécu en même temps, savoir, sous *Abibal*. J'ai montré qu'il dit expressément le contraire; il remonte *Sémiramis* à l'époque où Eusèbe, dans sa *Chronologie*, l'a placée, 800 ans avant la guerre de Troie. C'est une question indifférente pour comprendre l'époque où vécut Sanchoniathon; il suffit de reconnaître qu'à tort ou non, on l'a faite contemporaine de la prise de Troie. Si l'on n'admet ce point, il n'existe plus que trouble et confusion dans les dires de Philon et de Porphyre. Ussérius a adopté cette chronologie; il l'a donc crue rationnelle (3). Mais encore une fois cela ne nous concerne pas; il nous suffit de connaître la pensée de nos guides. Jackson cherche, après Bochart, quels sont les écrits en caractère *ammonéens*, dont Philon dit que Sanchoniathon a fait usage pour la rédaction de son histoire: c'est ce que nous rechercherons plus tard. Puis, il traduit tout ce morceau; après quoi il examine les titres de l'auteur à la crédibilité.

Après avoir dit que l'écrit de Dodwell ne méritait pas une réfutation sérieuse, il cherche à donner des dates aux événements contenus dans les récits, et déclare que Bochart, Cumberland, et surtout Huet, n'y ont rien compris. Je ne sais si d'autres chronologistes ne lui feront pas le même reproche; car il mêle le récit de Moïse, le déluge et la dispersion dans une relation qui y est tout à fait étrangère. Je crois que c'est une mauvaise marche; au surplus, son ouvrage ne supposant aucun doute sur la véracité du récit de Sanchoniathon, il ne cherche pas même à la prouver.

Huet, cet apologiste moderne, a beaucoup imité les anciens par le feu de critique avec lequel il adopte les témoignages favorables à la *Démonstration évangélique*. Nous avons vu cependant qu'il repousse Orphée et les sibylles. On ne doit donc pas l'accuser tout à fait de mauvaise foi. Mais suivant son plan favori qui place Moïse comme une divinité commune dans toutes les mythologies, il s'est emparé de la cosmogonie de Sanchoniathon comme étant copiée sur celle de Moïse, et fait des rapprochements qui sont loin d'être admissibles.

Taautos, dont Sanchoniathon a compulsé les écrits, n'est que *Moïse*. La preuve en est sensible. Taautos a décrit l'origine des choses: Moïse également. Il est vrai que l'un est un peu matérialiste, qu'il ne connaît de cause première que la matière, tandis que l'autre fait tout dépendre de la volonté divine; mais il ne tient pas compte de cette différence. *Taautos* a trouvé les lettres; Eupolémus, cité par Clément d'Alexandrie, attribue la même découverte à Moïse, et tous les raisonnements qui suivent sont de la même force. *Jérombal*, qui est *Gédéon*, lui a donné ses commentaires. Qu'est-ce autre chose que les livres de Moïse? Mais alors comment en a-t-il aussi peu profité? Par des arguments aussi concluants, il cherche à prouver que l'Hercule tyrien, *Mélicharte*, n'est autre que *Josué*. N'est-il pas déplorable qu'avec une grande érudition, et je le suppose, l'amour de la vérité, Huet ait cru porter la conviction dans les esprits par un semblable abus de la science; et que, voulant élever un monument à la défense de la religion, il l'ait déparé en l'appuyant sur des bases aussi frêles? Si les choses étaient ce qu'il dit, évidemment on devrait attribuer à une fraude pieuse la rédaction des fragments de Sanchoniathon; mais on devrait aussi s'inscrire en faux contre toutes les mythologies dont il a fait le même usage (4).

Van Dale a dirigé contre cette personnification de *Moïse* et de *Gédéon* une réponse qui était facile: la sienne ne se distingue ni par la pénétration ni par l'érudition. L'anachronisme, dont il croit Porphyre coupable relativement à *Gédéon-Jérombal*, qu'il suppose contemporain de Sanchoniathon, ne tient qu'à la fausse interprétation du texte grec. En rétablissant le vrai sens, on repoussera le moyen d'attaque de Van Dale, et on laissera à Sanchoniathon la possibilité d'avoir profité de mémoires fournis par Gédéon à un roi *Abibal*, son contemporain.

Ce que Huet avait entrepris sommairement dans sa *Démonstration évangélique*, ce que Bochart a plus développé dans son *Chanaan*, Fourmont l'a bien amplifié dans ses *Réflexions critiques sur l'histoire des anciens peuples*, dans lesquelles un volume presque entier est consacré à comparer chaque génération de Sanchoniathon, et chaque membre de cette génération avec les races bibliques qu'il croit représentées par les divinités du théologien phénicien, tantôt se rapprochant, tantôt s'éloignant des expositions données par ses devanciers. Il est tellement confiant dans ses propres découvertes, qu'il les propose avec une confiance qui ne lui permet pas de croire qu'on puisse ne pas applaudir à son système. En effet, il ne fallait pas moins que l'aveuglement qui caractérise tous les faiseurs de systèmes pour ne pas se rendre le témoignage de l'incertitude d'un travail semblable au sien; et l'impossibilité de faire passer dans l'esprit de ses lecteurs la conviction dont il est pénétré. Sera-ce au moyen de quelques ressemblances de noms, de quelques coïncidences d'une espèce quelconque, qu'on justifiera ce parallèle qui deviendrait précisément suspect par une conformité qui, au reste, n'existe nullement en-

(1) P. 18 de la *Thérapeutique*.

(2) Londres, 1752, 3 vol. in-4°.

(3) *Annal. Vet. Test.*, p. 44.

(4) Voici les divinités ou les héros sous les noms desquels Moïse se trouve caché, d'après Huet: Eaque, Esculape, Amphion, Anubis, Apis, Apollon, Aristée, Bacchus, Cecrops, Evandre, Eumolpe, Faune, Janus, Linus, Marnas, Mercure, Minos, Mnevis, Orphée, Osiris, Pan, Persée, Priape, Prométhée, Rhadamante, Sérapis, Sylvain, Tirésias, Typhon, Vertumne, Vulcain, etc.

tre ces récits? Comment supposer qu'un livre, où l'origine des choses est exposée sans que le grand bouleversement du déluge y soit mentionné, puisse avoir de l'analogie avec le récit de Moïse? Comment confondre dans un même individu (et c'est l'idée favorite de Fourmont) le *Cronos* de Sanchoniathon, si inhumain envers tous les siens, avec l'*Abraham* de Moïse qui se fait remarquer parmi les descendants de Noé, par le sentiment religieux, et par les devoirs domestiques et sociaux, et est justement appelé le *père des croyants?* Au reste, le livre de Fourmont a rencontré, dès son apparition, une défaveur à peu près universelle. Sa présomption lui a fait même commettre une erreur de précipitation, en faisant de *Thabion* le père de Sanchoniathon, lorsque Philon déclare positivement que *Thabionidès* avait altéré par des allégories les traditions de *Taautos* que Sanchoniathon avait fidèlement représentées. On serait tenté de croire que Fourmont n'a pas complétement étudié l'écrit qui lui servait de thème.

Quoi qu'il en soit, cette manière de vouloir rapprocher des mythologies différentes et absolument étrangères l'une à l'autre date de loin. Hérodote s'est épuisé en vains efforts pour retrouver chez les Grecs les représentants des dieux de l'Egypte. Varron et Cicéron ont comparé dans le même esprit les divinités de la Grèce et de l'Italie. Les modernes ont rapporté à l'Ecriture sainte les traditions religieuses des diverses nations de l'antiquité, sans que les efforts également infructueux des devanciers aient détourné de nouveaux venus de se lancer dans la même carrière avec un résultat pareil. Il semble que le simple bon sens devait en dissuader. Par quelle communication *secrète* des peuplades devenues *sauvages* après la dispersion, et toutes absorbées par les soins de la vie animale et les embarras d'une *société naissante*, se seraient-elles accordées pour rendre un culte unanime à des dieux identiques, bien que diversement nommés, et qui n'ont rien de commun dans leurs actes? Voilà, certes, ce que je ne saurais m'expliquer (1).

Cumberland, évêque de Peterborough, a laissé en mourant un gros volume in-8°, intitulé : *Sanchoniatho's Phœnician history*, où, par une marche contraire à Huet, loin de voir dans ce récit une sorte de parodie de la Genèse, il l'y croit entièrement opposé (2). Il repousse toute interprétation spiritualiste de son ensemble, et combat Bochart qui, par les *Zophasemim*, τουτέστι Οὐρανοῦ κατόπται, veut entendre les anges, résidant dans les astres, Ζῶα νοερά. Il y reconnaît les astres eux-mêmes. Voici d'ailleurs son système :

Moïse a transmis la filiation de Seth jusqu'à Noé, parmi lesquels s'est conservée, non sans altération, la connaissance du vrai Dieu. Sanchoniathon a trouvé, dans les récits dictés par *Taautos*, et rédigés par les *Cabires*, l'histoire de la descendance de *Caïn*, qui embrassa bientôt l'uranothéisme et l'anthropothéisme. Un nombre de générations, à peu près égales, selon lui, de part et d'autre, a donné lieu à des rapprochements qui vont assez bien jusqu'à la dixième génération : celle de Noé.

Mai ici se présente une difficulté presque insurmontable. Le déluge universel dans Moïse a détruit toute la race de Caïn. Un seul descendant de Seth a survécu à ce désastre. Sanchoniathon n'en dit pas un mot, non plus qu'aucun des écrivains antérieurs à Bérose (129° olympiade), non plus que Diodore de Sicile, bien postérieur à Bérose. C'est donc par une couture très-suspecte, que l'évêque de Peterborough rattache à la ligne de Noé les générations suivantes, que Sanchoniathon dérivait sans interruption des *Caïnites*. A l'aide de changements ou de retranchements de lettres, pour lesquelles il semble que les langues orientales ont une flexibilité toute particulière, il fait reparaître les premiers rois d'Egypte d'après le canon d'Eratosthène, qu'il rattache ainsi aux générations de Sanchoniathon, en repoussant les dynasties de Manéthon comme fabuleuses. Une digression sur les pasteurs phéniciens, qu'il est loin de prendre pour les Juifs avec Josèphe, présente de l'intérêt. Mais il est impossible d'entrer dans un examen détaillé de cet ouvrage, à moins de le reproduire. Il ne confond point *Cronos* avec *Abraham*, comme le font Bochart et Fourmont ; il en fait *Cham*, et *Uranus* est *Noé*. *Chna* est le premier Phénicien, fils de *Cham*, et *Misor*, le même que le *Misraim* de Moïse, que le *Ménès* et le *Méon* d'Eratosthène, qu'*Osiris* qui fut depuis *Bacchus* et le *Soleil*, qu'*Isis* enfin, qui, suivant Sanchoniathon, découvrit trois lettres, et est spécialement appelé *frère de Chna*, le premier Phénicien, c'est-à-dire le fondateur de la monarchie égyptienne; que *Thot* est l'*Athotes*, deuxième roi, suivant Eratosthène, et le dernier anneau de la chaîne de Sanchoniathon. Par ce moyen, il établit une suite non interrompue depuis Adam jusqu'à la première olympiade, par Sanchoniathon et Eratosthène.

Ces combinaisons ingénieuses et fruit de grandes recherches flattaient tellement leur auteur, que trente ans après la rédaction de son manuscrit, il disait à l'éditeur que plus il pensait à ces choses, plus il était convaincu de la vérité de sa découverte. Malheureusement le public savant n'a pas confirmé cette sentence. Et parmi les chronologistes et les historiens, je n'en vois pas qui aient ratifié par une déclaration explicite les données de Cumberland, dont cependant l'application, si elle était justifiée, jetterait un grand jour sur les premiers âges du monde.

J'ai déjà dit que le docteur Jackson n'en tient que peu de compte, quoiqu'il n'ait pas été sans en profiter. Sa table chronologique, qui présente une durée de 2256 ans avant le déluge, place *Cronos* deux générations au-dessous de *Nemrod*. « Voilà ce qui fait, dit-il, que cette histoire n'a jamais été bien comprise; que le savant évêque Cumberland, et avant lui Bochart, et spécialement Huet, se sont trompés quant aux personnes, et quant aux temps rapportés par Sanchoniathon. »

(1) Nous laissons subsister ces paroles de M. Séguier; mais nous ne sommes pas de la même opinion. La cause de notre dissentiment avec le savant académicien provient de ce que nous partons de deux points de vue diamétralement opposés. Nous soutenons que les premiers peuples n'ont pas été *sauvages et sans relations entre eux*. Au contraire, ils ont commencé par être tous réunis, et réunis en société civilisée; l'*état sauvage*, borné à un petit nombre de peuplades, n'est venu que longtemps après. Les communications des peuples n'ont donc pas été *secrètes*, et ils ont pu adorer des dieux identiques sous des dénominations diverses. Cette doctrine est fondée sur la Bible d'abord, et sur toutes les recherches ensuite. Nous ne doutons pas que M. Séguier, Chrétien et érudit comme il l'est, n'adopte ces principes et ces conséquences, s'il veut en faire l'objet de ses études.

Nous faisons à peu près les mêmes réserves pour les questions des sibylles et d'Orphée; sans prétendre que leurs vers soient tous authentiques, nous croyons que ce qui nous en reste a été fait d'après d'anciennes traditions ayant cours parmi les peuples; ce qui en explique l'adoption générale. Pour Moïse aussi, nous ne croyons pas qu'il faille le reconnaître dans tous les personnages cités par Huet; mais nous croyons qu'il a été le type de plusieurs personnages de la fable.

Le directeur A. BONNETTY.

(2) P. 10. Whosoever, says he, distinctly understands his cosmogony, will see that it is directly opposite to Moses'scope.

Semblable à tous les chronologistes, Jackson a son système qu'il préfère aux autres. Mais, comme ses prédécesseurs, il n'a pas trouvé le secret de réunir tous les suffrages, et l'on peut dire de lui ce qu'il a dit de ses devanciers. Quant à ce qu'il met sur la même ligne Huet, Bochart et Cumberland, je trouve qu'il n'a pas assez apprécié la distance du premier aux deux autres.

Goguet a placé au dernier volume de l'*Origine des lois*, une dissertation expresse sur l'authenticité de l'ouvrage qui nous occupe, pour justifier les emprunts qu'il lui a faits. Il met hors de cause Eusèbe et Porphyre, et ne défend que Philon de l'accusation d'avoir supposé ce qu'il donnait pour avoir traduit. Les Chrétiens étaient alors trop peu nombreux pour être un objet spécial d'attaque; ce serait donc contre les Juifs qu'il aurait dirigé toute cette invention. Mais les Juifs évitaient la polémique, et ne cherchaient point à faire de prosélytes.

Cette assertion n'est pas juste; nous voyons par Josèphe lui-même, qui avait écrit contre Apion, qu'ils traitaient les questions de polémique religieuse. Aristobule et Philon le Juif, aussi bien que tous les prétendus historiens et philosophes, cités par eux et par Eusèbe (1), Hécatée, Eupolémus, Artapanus, Aristée, sont évidemment des Juifs qui ont fait de la polémique. Eusèbe, dans son *Hist. ecclésiast.* (2), le déclare sur la foi de Clément d'Alexandrie : « Philon (le Juif bien entendu) et Aristobule, Josèphe et Démétrius, aussi bien qu'Eupolémus, sont des écrivains juifs. » Philon de Byblos paraît auteur d'un ouvrage sur les Juifs, où ils ne sont pas bien traités à en juger par l'extrait qu'on lit dans Origène (3).

Goguet croit que Clément d'Alexandrie a pu parler de Sanchoniathon, puisque saint Cyrille le déclare, et qu'une partie des *Stromates* de ce Père est perdue.

Il est très-vraisemblable que ce Père n'en a pas parlé, et que saint Cyrille l'a nommé de mémoire, au lieu d'Eusèbe, comme il a désigné mal à propos Josèphe au lieu de Philon, comme l'ayant traduit, tandis qu'il ne l'a pas même cité. On doit incontestablement écarter le témoignage de saint Cyrille. Il est vraisemblable que Théodoret a puisé dans Eusèbe ce qu'il en dit. Cependant une variante assez importante ferait croire le contraire. Théodoret dit que le nom du Phénicien doit se traduire par φιλαλήθης, ce que ne dit point du tout Eusèbe. Quant à Suidas, il est clair qu'il a suivi un autre guide que l'évêque de Césarée dans sa *Biographie* de Sanchoniathon.

Goguet croit que Philon avait en vue, en publiant ce livre, de rabaisser la vanité grecque en lui montrant un écrivain barbare antérieur au temps de sa civilisation, qui avait expliqué l'origine du monde. Cette idée n'est guère présumable. Les Grecs savaient bien que les peuples asiatiques les avaient devancés dans la civilisation, et ils reconnaissaient comme leurs premiers instituteurs en ce genre, les Phéniciens et les Égyptiens. Je ne vois cependant aucun motif pour Philon de supposer cet ouvrage. Il voulait seulement replacer sur la scène du monde sa patrie éclipsée par les conquêtes qu'en avaient faites les Babyloniens, les Perses, les Grecs et les Romains, les uns sur les autres. Quant à sa disposition de repousser les allégories du corps de la fable, il la partageait avec d'autres penseurs, et Diodore de Sicile (4), qui dit : « On trouve beaucoup de discours très-différents entre eux sur les dieux terrestres autres que les astres, tant dans les historiens que dans les mythographes. » Mais les réflexions qui se mêlent au récit primitif décèlent par la nature des idées et la variété du style que Sanchoniathon ne peut en être l'auteur. Et dans tout le reste, on reconnaît le cachet de l'original.

Goguet fixe au temps des Juges l'existence de Sanchoniathon par l'effet de la vicieuse interprétation du passage de Porphyre, et contre sa déclaration positive qu'il a vécu à l'époque de la prise de Troie. J'ai déjà discuté ce point de chronologie.

VII.

Suite de l'examen des auteurs qui ont cru à l'authenticité des fragments de Sanchoniathon. — L'abbé Mignot. — Biographie de Philon. — Liste complète et inédite de ses ouvrages. — Quelles raisons aurait-il pu avoir de supposer l'écrit de Sanchoniathon? — Conclusion.

M. l'abbé Mignot, membre de l'Académie, y a lu une suite de *Mémoires sur les Phéniciens* (5), et comme il a cru à l'authenticité de ces fragments, il a signalé les causes de sa conviction. Ses arguments ne diffèrent pas de ceux de ses devanciers, seulement il a cru que γράμματα Ἀμμουνέων indiquaient *une écriture propre aux Ammonites*. *Jérombal* est à ses yeux *Gédéon*, et il a cru justifier le titre de *prêtre du Dieu vivant* qu'on lui donne par le droit que l'Ecriture lui reconnaît de porter l'Ephod, habillement des prêtres hébreux. Il se donne beaucoup de mal pour faire disparaître l'anachronisme qu'il trouve à rapprocher Sémiramis de la prise de Troie.

M. l'abbé Mignot discute ensuite les objections diverses et souvent contradictoires des adversaires de Sanchoniathon et de Philon. Il admet trop facilement, à mon avis, que saint Clément l'ait nommé, par ce qu'en dit saint Cyrille. Quant à Suidas, il pense qu'il a pris ailleurs que dans Eusèbe les renseignements sur le philosophe tyrien; je le crois également. On ne peut guère penser autrement, car ils ne présentent aucune ressemblance entre eux.

Venant aux preuves tirées de l'ouvrage même, il n'est point blessé des ressemblances avec Moïse et Hésiode : toutes les premières cosmogonies se ressemblent dans les traits principaux : il ne trouve point étonnant que les Gnostiques aient pris des noms dans le phénicien, puisqu'une grande partie de leurs idées sont dues aux fables orientales.

Thot, qu'on veut rendre exclusivement à l'Egypte, d'après Sanchoniathon, appartient aux deux pays : j'en ai donné Varron pour garant. L'objection tirée de la fondation de *Tyr*, qu'on veut être postérieure à Sanchoniathon, est ainsi combattue par lui. Josèphe déclare qu'elle fut fondée 240 ans avant le temple de Salomon. C'est donc 68 avant la prise de Troie. D'ailleurs, il s'agit ici de *Paleo-Tyr*, dont Josué parle (6) comme d'une ville déjà ancienne.

Athena, qui prend possession de l'Attique, est la *Minerve* ou *Vénus céleste*, déjà honorée en Attique avant *Cécrops*, à qui *Porphyrion*, ancien roi du pays, avait élevé un temple. Il croit reconnaître dans ce nom le chef d'une colonie phénicienne (7).

Les *Cabires* présentent plus de difficulté. Nés d'une fille de *Cronos* et de *Sydyc*, il en est fait men-

(1) *Prép. évang.*

(2) Φίλωνος καὶ Ἀριστοβούλου, Ἰωσήπου τε καὶ Δημητρίου καὶ Εὐπολέμου, Ἰουδαίων, συγγραφέων. l. VI, c. 13. — Voir Jonsius *De hist. philosoph.*, III, c. 10, § 4.

(3) *Contre Celse*, liv. Ier, p. 13, éd. de Cambridge.

(4) Περὶ τῶν ἐπιγείων θεῶν πολλοὶ καὶ ποικίλοι παραδέδονται λόγοι παρὰ τοῖς ἱστορικοῖς τε καὶ μυθογράφοις. L. VI, t. IV, p. 4 de l'édit. de Deux-Ponts; fragment conservé dans Eusèbe, *Prép. évang.*, l. II, ch. 1, p. 59.

(5) On les trouve dans le tome XXXIV.

(6) Voir Josué, ch. XIX, 26.

(7) Voir Pausanias dans ses *Attiques*, ch. 14, n. 6.

tion avant le règne de ce prince, comme constructeurs de navires. En outre, le troisième Cabire seul est fils de la *Titanide*, et en faisant connaître l'invention des vaisseaux, il n'en fixe pas la date; ce n'est que plus tard qu'il le fait après la fondation de *Byblos*.

Quant à la distribution que *Cronos* fait de la terre, elle se borne à l'Attique et à l'Egypte, qui ont dû être habitées postérieurement à la Phénicie. La propagation graduelle des hommes sur le globe le démontre.

Quant aux noms significatifs donnés aux enfants d'*Ouranos*, ils répondent à des noms phéniciens de semblable valeur; car on voit par la Bible que les noms orientaux ont tous une signification.

On a jugé que les apothéoses étaient autant de preuves de la fraude de ces fragments. A quoi M. Mignot répond que les garants de cet usage sont nombreux; il se borne à renvoyer à Cicéron (1) et à Proclus (2). « Enfin, dit-il, si ce n'avait été une conviction générale que les hommes pouvaient parvenir à la divinité, comment serait-il venu à l'esprit d'aucun prince de s'attribuer les honneurs divins et un culte religieux? »

Après avoir épuisé la liste des ouvrages favorables ou contraires à l'écrit de Sanchoniathon, qui sont venus dans mes mains, je me propose d'examiner cette question *a priori*, et je diviserai ainsi cet examen :

1° Dans le cas de supposition du texte de Sanchoniathon, peut-on croire qu'Eusèbe en ait été l'auteur?

2° Porphyre, à défaut d'Eusèbe, peut-il encourir ce blâme?

3° Philon de Byblos serait-il l'auteur du livre, dont il s'est donné comme le traducteur?

D'abord, je suis convaincu qu'en général Eusèbe n'a point supposé ou interpolé les citations d'auteurs qu'il allègue, et que dans le cas spécial qui nous occupe, il est loin d'être le véritable auteur des fragments d'un pseudonyme Sanchoniathon.

La première preuve que j'en donne est la scrupuleuse exactitude dans les citations d'auteurs conservés, savoir : Diodore de Sicile, Plutarque, Denys d'Halicarnasse, Xénophon, et surtout Platon, enfin Porphyre dans le *Traité de l'abstinence de la chair*, non compris Josèphe, Philon le Juif, Tatien, Clément d'Alexandrie, dont il fait un usage fréquent. Il ne lui était pas donné de prévoir quels seraient ceux des auteurs dont il s'appuyait qui parviendraient à la postérité, ou ceux que le temps devait nous ravir. Nous ne pouvons donc raisonnablement conclure qu'il a altéré les uns en respectant les autres; ce serait agir contre toutes les règles de la critique.

Quel serait, en effet, l'instrument qui nous aiderait à discerner dans les auteurs perdus les fragments suspects de ceux auxquels nous devons ajouter foi? Ce sera, dira-t-on, l'usage qu'il en faisait pour combattre le paganisme et confirmer la vérité de la Genèse et de l'Evangile. Mais tout dans son livre tend à ce but, tout serait donc frappé de la même réprobation.

Tous n'ont pas, dira-t-on, le même caractère de fraude.

La plus grande marque de fraude serait l'insinuation des doctrines mosaïques ou chrétiennes. Ainsi les passages d'Hécatée, d'Eupolémus, d'Artapan, de Numénius, de Démétrius, d'Aristée ou d'Aristobule sont avec raison suspects; mais cette suspicion n'atteint pas Eusèbe. Elle atteint ces auteurs eux-mêmes nommés par Josèphe et Clément d'Alexandrie, et dont l'origine juive, pour quelques-uns, ne nous a été dévoilée que par le même Eusèbe (3).

Quant à Sanchoniathon, rien en lui ne trahit le Juif ou le Chrétien : cette pierre de touche est sans efficacité à son égard, et ses similitudes mythologiques, avec Apollodore, par exemple, ne peuvent avoir la même valeur. Je les regarde, au contraire, comme un argument qui confirme son authenticité (4).

Si je ne trouve pas de raison suffisante de croire à la duplicité d'Eusèbe dans l'état actuel de la question, combien plus dois-je la repousser sous le point de vue des lecteurs contemporains? Le paganisme avait encore de nombreux adhérents; à peine Constantin venait-il de le déserter, et ces écoles d'Athènes et d'Alexandrie qui ont produit des hommes célèbres jusque sous les successeurs de Théodose, n'étaient pas muettes et n'auraient pas laissée impunie la témérité qui aurait déposé dans un ouvrage de polémique des preuves d'une mauvaise foi si évidente. Les contrefaçons alors se portaient sur des ouvrages anciens ou réputés tels : les Sibylles, Orphée, Homère lui-même, et Hésiode, dont les copies altérées par le temps donnaient ouverture à un pareil stratagème (5). Mais en publiant un ouvrage d'une haute antiquité, le faire paraître sous le nom d'un traducteur très-récent, puisque Philon est de la fin du IIe siècle de l'ère chrétienne, que ce Philon s'était fait connaître à Rome, où il avait terminé une longue existence pendant laquelle il avait composé de nombreux écrits, il me paraît bien absurde de donner à Eusèbe l'intention de lui supposer un ouvrage entier.

Il aurait fait plus, il aurait usurpé le nom de Porphyre, ce formidable adversaire du Christianisme, dont les écrits étaient compulsés par ses amis comme par ses ennemis : il en aurait tiré deux attestations favorables à ce Phénicien né de son imagination; mais cela ne se peut, puisqu'une des citations se trouve dans le *Traité de l'abstinence*, qui a échappé au naufrage de tant d'écrits antiques.

Il faut donc reconnaître que Sanchoniathon a été lu par Porphyre, ou plutôt son traducteur, Philon. Ce qui seul suffit pour trancher la question.

Quant à Eusèbe, avec quel grand avantage aurait-il composé les lignes incohérentes et détachées qui forment l'ensemble des morceaux conservés de cet auteur? Ce n'est certainement pas pour confirmer la Cosmogonie de Moïse. La sienne en diffère à ce point que Dodwell et Ursinus y ont vu un ouvrage composé dans le dessein de la combattre, et que lui-même s'écrie (6) : « Voici donc cette création de l'univers sans le concours de la Divinité! » Aurait-il inventé une fable pour se donner le droit à cette exclamation? Toutes celles des philosophes avant Anaxagore en donnaient le sujet, comme on le voit, par le traité de Plutarque sur *les opinions philosophiques*.

(1) *Tuscul.* I, 12.

(2) *Théologie platonique*, lib. III.

(3) *Hist. eccl.*, lib. VI, ch. 13.

(4) Nous approuvons cette dernière remarque de M. Séguier; et cependant nous n'admettons pas le principe, qu'il suffit qu'un auteur païen *insinue les doctrines mosaïques ou chrétiennes* pour qu'il soit *suspect*. Non-seulement tous les auteurs contiennent plus ou moins des doctrines et des faits se rapportant à ceux de Moïse, mais encore cela a dû être, et prouve la véracité de ces auteurs. Le genre humain, ayant eu la même origine, a dû avoir les mêmes traditions. A. BONNETTY.

(5) Il est évident que cela prouve que les Pères, en se servant de ces auteurs païens, ne les citaient que parce qu'ils savaient qu'ils étaient reçus de tout le monde. Ainsi ce n'était pas de leur temps qu'ils avaient été interpolés. A. BONNETTY.

(6) Τοιαύτη μὲν αὐτῶν ἡ κοσμογονία ἄντικρυς ἀθεότητα εἰσάγουσα. *Præpar.*, p. 33.

Ce qui distingue surtout la doctrine de Moïse de toutes les autres sur l'origine des choses, c'est que pour lui Dieu est avant tout. Dans les autres philosophies et mythologies, au contraire, le ciel et la terre, séjour des divinités, ont précédé leur apparition. Quant à toutes ces générations qui forment l'enchaînement des temps fabuleux de la Phénicie, il est difficile de croire qu'Eusèbe eût consacré son temps à de semblables inventions, qui n'avaient ni le mérite de l'esprit, ni d'utilité pour son plan. De plus, dans les rapports chronologiques, il y a une différence marquée entre la citation de Porphyre tirée de son ouvrage contre le christianisme et la chronologie d'Eusèbe, quant à l'époque où vécut Sanchoniathon, contemporain, dit-il, de Sémiramis.

Je crois avoir suffisamment démontré que notre Eusèbe n'a pu être le fabricateur de Sanchoniathon.

2° Peut-on en imputer le blâme à Porphyre? C'est ce qu'avait tenté Dodwell, et ce à quoi il a été forcé de renoncer lui-même.

Porphyre, pour attaquer le christianisme, n'avait pas besoin de se masquer; il tenait même à gloire de s'en montrer l'agresseur. Car quelle garantie de succès trouvait-il dans ce moyen détourné plus que dans sa dialectique? Cette cosmogonie, où l'intervention divine est écartée, ne pouvait pas même plaire à un néo-platono-pythagoricien qui reconnaissait au moins le νοῦς comme ayant présidé au débrouillement de la matière et à l'organisation de l'univers. Rien ne justifie dans toute l'antiquité une pareille assertion, et le zèle pieux de Dodwell joint à sa vaste érudition n'ont pu l'armer de preuves convaincantes. Il se rend lui-même au passage d'Athénée, antérieur à Porphyre, qui nomme ce Phénicien quoiqu'en altérant son nom.

Puis, comment Porphyre ne se serait-il pas donné lui-même comme le traducteur de l'ouvrage primitif? Il était Tyrien aussi bien que Philon. La gloire de la Phénicie et la connaissance de son antique idiome étaient aussi bien placées chez lui que dans son compatriote. Etait-il raisonnable qu'il comptât sur la crédulité des lecteurs, au point de supposer un écrit de cette étendue à Erennius Philon, qui, ayant vécu sous Adrien, se rapprochait assez de l'époque où lui-même figura sur la scène du monde, puisqu'il mourut très-vieux sous Dioclétien? Il est superflu, je crois, de s'étendre sur une hypothèse abandonnée par celui même qui l'a mise en avant.

3° Je viens à Philon de Byblos; mais il est nécessaire de faire précéder, par une courte biographie, la nomenclature de ses ouvrages et l'examen de l'accusation portée contre lui.

Suidas, dont les *biographies* sont en général si restreintes, s'exprime ainsi sur son compte: « Philon de Byblos, grammairien, naquit vers les temps de Néron, et prolongea beaucoup sa carrière. Il déclare lui-même qu'il fut consul sous le nom de *Sévère Erennius*, dans la 78ᵉ année de son âge, correspondant à la 220ᵉ olympiade. Nous avons, écrits par lui, 12 livres *de l'Acquisition et du Choix des livres*; 30 *des villes et des hommes célèbres* que chacune d'elles a produits; sur *le règne d'Adrien*, sous lequel il vécut encore, et *autres ouvrages* (1). »

Le même Suidas ajoute (2): « On doit savoir que Philon, surnommé Erennius, fut consul, comme il le dit. »

Cette addition ne permet pas de donner un autre sens que je n'ai fait à la traduction précédente, savoir: que c'est bien Philon qui fut consul, quoique Kuster, dans sa *note sur Suidas*, le conteste.

Eudocie, dans son *Ionia*, publiée par Villoison (3), répète à peu près Suidas, en attribuant de plus à cet auteur des *épigrammes*, et termine en disant: γέγονε δὲ καὶ ὕπατος παρ' Ἀδριανοῦ. « Il fut aussi consul sous Adrien. »

Il n'y a donc guère moyen de refuser la dignité consulaire à Philon, et Saumaise ne la met pas en doute (4).

Néanmoins une nouvelle citation de Suidas semble jeter de l'incertitude sur ce point. En effet, « Hermippe, » dit encore Suidas, « était de Béryte, du bourg situé au milieu des terres, disciple de Philon de Byblos, par lequel il fut recommandé à Erennius Sévérus, sous l'empereur Adrien; affranchi d'origine, il était cependant fort instruit et composa de nombreux ouvrages (5). »

Suivant cette version, Philon de Byblos n'est plus qu'un familier de la maison du consul (car je crois qu'on doit ajouter ὑπάτῳ au texte ci-dessus après Σευήρῳ), *Erennius Severus*, qui lui recommande son disciple et son compatriote Hermippe.

Reinésius (6) a supposé que *Severus Erennius* était le même personnage que *Serennus* ou *Serenus Granus*, ou *Granianus*, nommé dans l'*Histoire ecclésiastique* d'Eusèbe (7), comme ayant écrit à Adrien qu'on ne devait pas condamner les Chrétiens sur la seule clameur publique.

Ce qui donnerait quelque appui à cette supposition, c'est qu'un *Serenus* a abrégé le traité de Philon, Περὶ πόλεων, *Des villes*, en trois livres (8).

Nouvelle difficulté. Suidas nous entretient, en effet, de ce *Serenus*, auquel il donne le prénom *Ælius*; mais c'est un grammairien athénien (9).

Que conclure de ces contradictions? Rien de positif sur l'existence politique de Philon; mais la certitude de l'époque où il vécut, et de sa qualité d'homme de lettres, auteur de nombreux écrits. Car il nous importe peu aujourd'hui de savoir si la dignité consulaire est venue en surcroît à ses titres littéraires. Le surnom *Erennius* paraît lui être échu du patronage du consul *Severus Erennius*. Ces deux noms *Philon de Byblos* ou *Erennius Philon* sont donc identiques; voilà qui semble incontestable. On cite de lui beaucoup d'écrits et sous des titres très-différents.

Outre ceux dont nous venons de parler, je puis encore citer les suivants:

Dans l'*Etymologicum magnum*, au mot ἀέντες, un écrit *Sur les discours* (εἰς τὰ ῥηματικά).

Aux mots, ἄϊστος et ἄτμητος, un écrit *Sur le discours* (εἰς τὸ ῥηματικόν), qui pourrait bien être le même que le précédent.

(1) Φίλων Βύβλιος, γραμματικός. Οὗτος γέγονεν ἐπὶ τῶν χρόνων ἐγγὺς Νέρωνος, καὶ παρέτεινεν εἰς μακρόν. Ὕπατον γοῦν τὸν Σεβῆρον τὸν Ἑρέννιον χρηματίσαντα, αὐτὸς εἶναί φησιν, ὅταν ἦγεν ὄγδοον καὶ ἑβδομηκοστὸν ἔτος, ὀλυμπιάδι δὲ κ' καὶ διακοσιοστῇ. — Γέγραπται δὲ αὐτῷ περὶ κτήσεως καὶ ἐκλογῆς βιβλίων βιβλία ιβ'. Περὶ Πόλεων καὶ οὓς ἑκάστη αὐτῶν ἐνδόξους ἤνεγκε βιβλία λ'. Περὶ βασιλείας Ἀδριανοῦ τῆς ἐφ' οὗ καὶ ἦν Φίλων, καὶ ἄλλα.

(2) Ὕπατος γέγονεν ὁ Φίλων, Ἑρέννιος χρηματίσας, ὡς αὐτός φησι.

(3) Tome Iᵉʳ des *Anecdota Græca*. Venise, in-4°, 1781, p. 424.

(4) Voir dans ses *Exercitationes Plinianæ*, p. 1237, ed. Parisien.

(5) Ἕρμιππος, Βηρύτιος, ἀπὸ κώμης μεσογαίου, μαθητὴς Φίλωνος τοῦ Βυβλίου, ὑφ' οὗ ᾠκειώθη Ἑρεννίῳ Σευήρῳ, ἐπὶ Ἀδριανοῦ τοῦ βασιλέως, ἔκδουλος ὢν γένος, λόγιος σφόδρα, καὶ ἔγραψε πολλά.

(6) Dans ses *Variæ lectiones*, lib. III, p. 347.

(7) Lib. IV, c. 8 et 9.

(8) Voir le *Grand étymologique* aux mots Ἀρσινόη, Βουκέρας. Il y est nommé Σερῖνος et non Σερῆνος.

(9) Voir Jonsius, *Hist. philos.*, lib. IV, p. 347.

Au mot, δέμα, un écrit sur *la Rhétorique* (εἰς τὸ ῥητορικόν), passage eù il faudrait peut-être lire comme précédemment, ῥηματικόν.

Au mot, γέρανος, un écrit sur *le désir d'apprendre* (ἐν τῷ περὶ χρηστομαθείας (1).

L'ouvrage, περὶ πόλεων (*Des villes*), paraît avoir été le plus important de ses écrits : il rentrait dans le cadre de ce que nous a donné depuis Etienne de Byzance, lequel l'a souvent mis à contribution. Nous en voyons encore des traces dans l'*extrait* de ce *Dictionnaire*, par Hermolaus. Voir aux mots *Argura*, *Bura*, *Iopé*, *Lampé*, *Babylone*.

Ce dernier article est remarquable par l'emprunt fait à Sanchoniathon.

« Babylone, ville de la Perse, dit-il, métropole appelée (depuis) *Séleucie*, fondation de *Babylon*, homme sage, fils de *Belus*, le plus sage; et non, comme le dit Hérodote, fondée par *Sémiramis* : cette ville est plus ancienne qu'elle de 2000 ans, comme le dit Erennius. »

Au mot *Mégalopolis*, ville d'Ibérie, *d'après Philon*.

Au mot, *Mélitée*, dont il discute l'orthographe, *d'après Philon*.

Au mot, *Andanie*, il cite Philon (ἐν τῇ περὶ πόλεων) dans l'ouvrage sur *les Villes*.

La description de *Byblos* est également prise dans Sanchoniathon : « Ville de Phénicie, la plus ancienne de toutes, fondation de Cronus (2). »

Béryte est dans le même cas : « Ville de Phénicie, devenue grande de petite; fondation de Cronus. »

L'article *Laodicée* semble puisé à la même source.

« Laodicée, dit-il, ville de Syrie, nommée précédemment (λευχὴ ἀκτή), *rive blanche* : avant tous ces noms, elle avait celui de *Rhamita*; un berger, nommé *Rhamanthas*, ayant été écrasé de la foudre en ce lieu. Ce nom signifie le *Dieu d'en haut* (ἀφ' ὕψους ὁ Θεός) ; *Rhaman*, signifiant *hauteur* et *Athas* Dieu. C'est Philon qui s'exprime ainsi (οὕτως Φίλων). »

Constantin Porphyrogenète s'autorise aussi de cet ouvrage, aussi bien qu'Etienne, au mot *Dyrrachium*. « Après *Rhizonicus*, disent-ils, est la ville de *Lisse*, et *Acrolisse*, puis *Epidamne*, colonie des *Corcyréens*, qui porte maintenant le nom de *Dyrrachium*, nom de la presqu'île où cette ville est bâtie, d'après *ce qu'écrit Philon* (3). »

Comme dans son ouvrage *des Villes*, Philon indique les hommes célèbres de chaque ville, par continuation Etienne cite Philon dans son livre *des Médecins* (ἐν τοῖς ἰατρικοῖς), et parle de *Philonides de Dyrrachium*; ce qui, à mon sens, veut dire qu'il nomme *Philonides* parmi les médecins célèbres de *Dyrrachium*.

On trouve cependant le même titre d'ouvrage attribué à Erennius Philon dans l'article *Cyrte* (Κύρτος).

« Dans la ville de *Cyrte* naquit Denys, célèbre médecin, nommé Cyrte (Κυρτός), à cause de sa patrie et non par la tournure de son corps. Erennius Philon en fait mention dans son traité (περὶ ἰατρικῶν). »

L'on voit ici que c'est un ouvrage à part, il traite plutôt des médecins illustres que de l'art en lui-même. Toutefois un passage de Galien (4) le cite comme ayant donné un nom allégorique au miel qu'il appelait *ruisseau des filles des Taureaux*, νάμα θυγατέρων Ταύρων, d'après l'opinion fabuleuse de l'origine des abeilles rapportée par Virgile (5). A l'article *Nisibe*, du même Etienne, Philon est cité ἐν Φοινικικοῖς, ce qui indique bien la traduction de Sanchoniathon, et l'étymologie qui y est donnée du nom de cette ville est toute puisée dans la langue phénicienne.

Le scholiaste d'Apollonius de Rhodes s'est aussi autorisé des doctrines de Philon, mais sous un rapport grammatical. On y lit, en effet, sur le vers 118 du III° livre : Ἐψιάωντο ἀντὶ τοῦ ἔπαιζον· Φίλων δὲ ἀντὶ τοῦ ὡμίλουν παρὰ τὸ ἔπος. Ceci ne peut appartenir qu'à un ouvrage de grammaire. Est-ce le même que le *grand Etymologique* nomme τὰ ῥηματικά? Je le crois. Est-ce cet ouvrage dont l'*extrait* est parvenu jusqu'à nous, que Walckenaer a mis à la suite de son *Ammonius*? ou bien, n'est-ce pas plutôt le livre même imprimé sous le nom d'Ammonius? La ressemblance des deux traités, et plus encore l'usage qu'en fait Eustathe, en citant les diverses valeurs des mots réputés synonymes, l'attribueraient à notre auteur plutôt qu'à Ammonius (6).

En effet, il nomme sans cesse Erennius Philon dans son livre sur *la différence des mots réputés synonymes* (ἐν τῷ περὶ διαφόρων σημαινομένων), et jamais il ne cite Ammonius; ce qui a donné à Paul Léopardus l'idée que l'ouvrage qui passe pour être d'Ammonius était réellement d'Erennius Philon. Il le répète dans ses *Emendationes* toutes les fois qu'il cite ce vocabulaire (7). Ménage, cité par Bayle, partageait cette opinion ouvertement.

Le *grand Etymologique*, qui invoque souvent *Erennius Philon*, ne nomme que deux fois *Ammonius*, et pour des choses qui n'ont point trait à la grammaire (8).

Quoi qu'il en soit, Walckenaer a défendu avec chaleur, dans sa *Préface*, les droits d'Ammonius à la composition de cet ouvrage. J'abandonne cette controverse, tout en soutenant, d'après Eustathe et le *grand Etymologique*, que Philon a fait un ouvrage sur les *synonymes de la langue grecque*, dont un abrégé au moins nous est parvenu sous le nom altéré d'Eranius Philon.

Philon, dans les *Ethiopiques*, est allégué par Antigone de Chariste. « Ctésias, écrit ce narrateur, dit qu'il existe en Ethiopie une fontaine dont l'eau est rouge comme du cinabre, et ceux qui en boivent deviennent fous. Philon, qui a écrit les *Ethiopiques*, dit la même chose, (9). » Est-ce notre auteur? On pourrait le croire, en rapprochant de cette relation ce que Philon, cité par Eusèbe (10), dit de lui-même : « En voyant la divergence d'opinions qui règne parmi les Grecs, je me suis confirmé dans l'opinion qu'il en était ainsi, et je me suis décidé à

(1) Voir pour toutes ces citations aux pages 43, 161, 227, 255.

(2) Voir *Prépar. évang.*, p. 37.

(3) Μετὰ τὸ Ῥιζωνικὸν Λίσσος ἐστὶ πόλις, καὶ Ἀκρόλισσος καὶ Ἐπίδαμνος Κερκυραίων κτίσμα· ἡ νῦν Δυῤῥάχιον ὁμωνύμως τῇ χεῤῥονήσῳ, ἐφ' ἧς ἵδρυται. Ὡς Φίλων γράφει. *Themata*, IX, p. 99, ed. Leiden, 1611.

(4) *De la médecine suivant les lieux*, livre IX.

(5) . . . *Liquefacta boum per viscera toto*
Stridere apes utero, et ruptis effervere costis.
(*Georg.*, IV, 555.

(6) Voir Eustathe, édit. de Rome, pag. 835, 855, 906, 907, 909, 1698, 1871.

(7) Voir liv. I, ch. 24; IX, 19; X, 6; XI, 15; XIII, 14.

(8) Voir page 588 : Μίμας ὄρος ἐν Θράκῃ, παρὰ Ἀμμωνίῳ. — Et page 714 : Ἀμμώνιος ἱστορεῖ.

(9) *Mirabil. hist.*, CLX, édit. de Meursius.

(10) Οὕτως ἔχειν πεπεῖσθαι ἡμῖν παρέστη τὴν διαφωνίαν ὁρῶσι τὴν παρ' Ἕλλησι, περὶ ἧς μοι τρία πεφιλοτίμηται βιβλία τὴν ἐπιγραφὴν ἔχοντα παραδόξου ἱστορίας. *Præpar. evang.*, lib. I, p. 32.

écrire trois livres sous le titre d'*Histoire merveilleuse* (1)? » Il se pourrait que les *Ethiopiques* en fissent partie. Toutefois, je dois avouer que Strabon (2) parle d'un *Philon* qui a écrit une *navigation en Ethiopie* (τὸν συγγράψαντα τὸν εἰς Αἰθιοπίαν πλοῦν). Cet homonyme serait antérieur à Philon Erennius.

La bibliothèque royale possède un commentaire manuscrit n° 1885, intitulé : Ἐρεννίου φιλοσόφου ἐξήγησις εἰς τὰ μετὰ τὰ φυσικά, ou *Commentaire du philosophe Herennius sur la métaphysique d'Aristote.* Cette œuvre paraît incontestablement appartenir à notre auteur. En ajoutant à cette nomenclature les *épigrammes* dont parle Eudocie, on avancera beaucoup la liste des ouvrages réels ou probables de Philon de Byblos.

Il reste enfin les Φοινικικά ou l'*Histoire phénicienne* de Sanchoniathon, attribuée comme traduction à Philon, par Eusèbe, alléguée par Porphyre et Etienne de Byzance dans l'article *Nisibe.*

Nous avons donné dans ce qui a précédé l'opinion de Lydus sur l'autorité de cet historien, d'après les restitutions de M. Hase, mon savant confrère, et les miennes. Dans son traité des *Mois*, différent de celui-ci et publié par Schow, le même Lydus a fait plus que de s'en autoriser, il en a extrait deux fragments que nous retrouvons textuellement dans Eusèbe (3). Il est question des serpents dans le premier.

« Le dragon est le plus vivace de tous les animaux et tout de feu (Eusèbe ajoute : *à ce que dit Taautos*), ce qui fait qu'il a une vélocité inconcevable par sa *respiration* (Eusèbe, *par le poumon*). Sans pieds et sans mains, sans aucun des secours extérieurs à l'aide desquels les autres animaux exécutent leurs mouvements, il se meut et fournit les types de nombreuses transformations. Il est aussi doué de la plus grande longévité ; non-seulement parce qu'en se dépouillant il revient de la vieillesse à la jeunesse, mais parce qu'il lui est naturel d'atteindre une longueur démesurée ; puis, lorsqu'il est parvenu au dernier temps, il se résout et s'anéantit en lui-même. »

Le second passage est celui-ci (4) :

« Le cercle est de toutes les figures la plus parfaite. C'est pourquoi les Egyptiens, traçant la figure de l'univers, le représentent par un cercle ailé d'une couleur de feu, et placent au milieu un serpent à tête d'épervier comme renfermant l'Agathodémon. » Lydus ajoute : « L'ensemble de cette figure est tel qu'est pour nous la lettre Θ. »

La discussion des variantes peu nombreuses des deux textes serait déplacée ici : elle se retrouvera dans la publication de *la Préparation évangélique*, en grec, avec une traduction française, que nous préparons.

Enfin, pour épuiser tous les écrits de Philon, autant qu'il nous a été possible de le faire, nous rappellerons ce que nous avons déjà mentionné, le *Traité sur les Juifs*, dont parle Celse cité par Origène en réponse à ce philosophe (5), où il montre une grande animosité contre ce peuple.

Il me reste maintenant à discuter les causes qui auraient pu engager Philon à supposer l'ouvrage qu'il a donné sous le nom de Sanchoniathon ; ce que j'ai déjà essayé en réponse à Dodwell.

Je vois par ce qui précède que cet auteur avait 78 ans sous Adrien, pendant la 220e Olympiade. Alors on distinguait à peine les Chrétiens des Juifs dont ils passaient pour faire une secte. On ne doit pas croire que ce soient eux qu'il aurait voulu attaquer par cette fiction, et combien ne s'y serait-il pas mal pris? La cosmogonie de Moïse, encore qu'elle soit reconnue des Chrétiens, appartient plus spécialement aux Juifs. Il ne les attaquait donc pas directement en inventant celle qu'il aurait supposée sous le nom de Sanchoniathon. Quant à sa théogonie, elle leur était aussi indifférente que toutes les autres empruntées aux Egyptiens, aux Chaldéens ou aux Grecs.

Sont-ce là seulement les Juifs qu'il a voulu attaquer (car tel est le principal argument de Dodwell), afin d'empêcher l'effet favorable que l'écrit récent de Josèphe contre Apion pouvait produire? Voyons comment il arrivait à son but. Sa cosmogonie était différente de celle de Moïse. Mais toutes celles des divers peuples qui avoisinaient la Judée avaient le même caractère : leur fable était aussi extravagante que celle de Sanchoniathon, aussi dépourvue dans l'exposition de l'origine des choses, de l'intervention divine. Tous, comme les Phéniciens, prétendaient tenir leur science d'une autorité ancienne et irréfragable, soit de piliers sacrés, soit d'auteurs approchant de la divinité. Ils n'avaient aucune infériorité aux récits phéniciens pour attaquer les Juifs. Philon se serait donc donné une peine bien inutile pour composer une fable qui n'avait aucune chance de succès par-dessus les autres en opposition à la Genèse. Je sais, par Celse, que Philon, de race chananéenne, haïssait les Juifs. Mais de là à la supposition d'une théologie tout entière donnée au public pour la première fois vers la 220e Olympiade, il y a loin.

Je me perds donc dans la recherche des motifs que l'on prête à chacun des trois écrivains qu'on veut présenter comme auteurs pseudonymes des fragments qui nous occupent : et je ne vois dans les règles de critique aucune raison de les leur attribuer. Que trouve-t-on d'étrange à ce qu'un vieil historien phénicien, contemporain du siége de Troie, ne soit pas plus raisonnable qu'Hésiode, qu'Ovide, que Diodore de Sicile, dans l'exposition des origines du monde? Si la preuve qu'il n'est pas plus absurde qu'eux, résultant du rapprochement des textes, pouvait présenter quelque intérêt aux lecteurs des *Annales de Philosophie chrétienne*, j'aurais bientôt accompli ce travail comme suite du présent mémoire.

(1) Ce récit de Ctésias est répété par Diodore de Sicile, liv. II, c. 14. Voir, en outre, Pline, *Hist. nat.*, liv. XXXI, ch. 1 ; Ovide. *Métamorph.*, liv. XV, 139.

(2) *Geogr.*, lib. II, p. 77.

(3) Voir à la page 44 de Schow et 41 d'Eusèbe.

(4) Voir Eusèbe, *ibid.*, et Lydus, p. 53.

(5) Liv. I, ch. 15.

Imprimerie de L. MIGNE, au Petit-Montrouge.